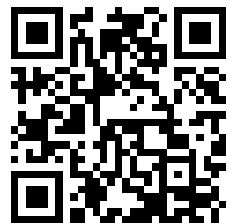

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google^{TM} books

<https://books.google.com>

Princeton University Library

32101 077772620

Library of

Princeton University.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVU QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIE DECURSU CONSTANTEI

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SÆCULORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ.

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XLIX.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

2550

.643

V.49.50

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONIÆ, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

VOLUMINIS SECUNDI

PARS PRIOR.

VENIT 15 FR. GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUX.

1839

Digitized by Google

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Homiliæ XXI de Statuis ad populum Antiochenum habitæ.	Col. 15
Catecheses II ad illuminandos.	223
Homiliæ III de imbecillitate diaboli.	243
Homiliæ IX de Pœnitentia.	277
Sermones panegyrici in Solemnitates.	351

MONITUM.

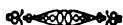
Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsecuturis S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latinæ novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

Præfatio

IN VIGINTI ET UNAM HOMILIAS

AD POPULUM ANTIOCHENUM DE STATUIS.

Inter ea quæ Joannis Chrysostomi tempore acciderunt, nihil memorabilius illa Antiochenorum seditione, qua, dejectis Theodosii Imperatoris et Flacillæ ejus uxoris statuis, iisdemque per urbem raptatis, Theodosium ita exacerbarunt, ut de urbe delenda sit cogitatum. Hæc fuit Chrysostomo nostro ad concionandi facultatem exercendam ampla materies. Antiochenis quippe inter spem et metum fluctuantibus, dum repentini casus novam inexpectatamque quodlibet vel sperandi, vel timendi causam offerrent, imparatus fere semper Chrysostomus, prout res sese dabant, stylum vertere coactus, ex tempore illas admiratione certe dignas homilias pronuntiabat: modo ut in calamitate versantem populum consolaretur; modo ut fractos periculi magnitudine animos confirmaret; tum præcipue ut occasione imminentium malorum Antiochenos ad vitia corrigenda, eluendaque crimina, quæ tantam Dei iram accenderant, monitorum frequentia deduceret: qui certe conatus Chrysostomo cessit ex voto, ut ille alicubi fatetur.

Tantæ vero seditionis causa fuit, teste Zosimo, nimia tributorum, quæ quotidie nova excogitabantur, exactio, sive pro celebritate quinti initi ab Arcadio anni, ex quo Augustus promulgatus fuerat, et decimi anni Theodosii Imperatoris qui anno 388 incipiebat, sive pro apparatu belli contra Maximum tyrannum, sive pro ambabus aliisque etiam publicis necessitatibus. Tributi onere perculsi Antiocheni cives Præfectum adeunt, ii scilicet qui urbanioris notæ erant, et lacrymantem vectigal indictum nimium queruntur: Dei opem implorant. Deindeque circumforaneorum et exterorum hominum ex infima plebe turba, commotis animis, in facinora erumpunt: primo in publico balneo omnia sus deque ponunt; hinc Præfecti domum adeunt, cancellos januasque invadunt; vixque coerciti alio furorem convertunt, depictasque Imperatorum tabellas lapidibus impetunt, sædant et labefactant; ipsosque Augustos maledictis et conviciis onerant: demum Imperatoris Theodosii Flacillæque ejus uxoris jam defunctæ statuas dejiciunt, et per vicos urbis raptant; jamque plura inferre damna cœperant, cum immissa a Præfecto sagittariorum manu coerciti sunt. Sic extincta seditione, furori timor successit, atque imminentis pœnæ expectatio onerosi impositi vectigalis oblivionem induxit. Quid inde sit consequutum infra narrabitur in recensione Homiliarum. Jam de anno seditionis, quo hæc sunt habitæ homiliæ, aliquid dicendum.

Missa Sozomeni et Theodoretæ narratione, ex quibus post bellum contra Maximum hæc seditio et conciones secundum illam habitæ statuendæ essent: ex notis temporis longe certioribus, ante bellum contra Maximum hæc accidisse jam probarunt viri docti et pluribus asseruit Tillemontius in nota 27 ad Vitam Theodosii Imperatoris. Validissimum porro adversus priorem illam sententiam eruitur argumentum ex ipsis Chrysostomi verbis, qui homilia decima sexta, numero 2, testificatur hunc annum secundum esse ex quo concionari cœperat: cœpit autem cum primum presbyter ordinatus fuit anno vertente 385, vel ineunte 386. Quamobrem vel in annum 388 hæc conciones conferendæ sunt, aut potius in 387. Pro priore sententia stat Baronius, et post eum Petavius et Hénricus Valesius, qui ideo in annum 388 eas conjiciunt, quia illo anno incipiebat decimus imperii Theodosii, ad cujus celebritatem inducendum fuit tributum supra memoratum: quod autem ex Libanio assertur ad illam tuendam sententiam, intricatum omnino est, et ad utramvis sententiam potest detorqueri. Certiorem porro his omnibus notam eruimus ex eo, quod Theodosius Imperator certissime Constantinopoli esset per hiemem et Quadragesimam anni 387, quo etiam anno seditionem contigisse oportet: nam tempore seditionis etiam Constantinopoli certissime degebat; contra autem anno sequenti hac ipsa tempestate Thessalonice Imperator versabatur. Quod vero contra assertur ex celebratione anni decimi Theodosii, qui anno 388 incipiebat, illud, inquam, nihili est, cum certum sit ex Fastis Idatii et Marcellini, ipsum anni decimi Imperii sui celebritatem uno anno prævenisse, ut cum filio suo Arcadio, qui annum quintum Imperii in 387 inibat, una decimum celebraret, quemadmodum et Maximianus Herculus, cum annum decimum octavum tantum Imperii ageret, una cum Diccletiano, qui vigesimum agebat, vigesimum celebravit. De hac re autem pluribus in Vita sancti Joannis Chrysostomi.

Alia vero non minor oboritur difficultas, de qua jam in Monito ad homilias contra Ju-

PATROL. GR. XLIX.

1

dæos actum est: nimirum in concione quadam contra Judæos, mense Septembri anni 386 habita, Chrysostomus objurgans Antiochenorum Christianorum bene multos, qui cum Judæis, sive tempore a Judæis observato jejunabant, et pascha celebrabant: *Ecce namque, inquit, primus dies Azymorum hoc anno in Dominicam diem incidit, et omnino necesse est ut tota hebdomada jejunemus. et cum passio præterierit, et crux advenerit, et resurrectio, nos adhuc jejunantes maneamus. Et sæpenumero istud accidit, ut post crucem, post resurrectionem, hebdomada nondum absoluta, jejunium observemus.* Ex his porro dictis liquet Christianos illos, qui in jejunio servando et in paschate celebrando judaizabant, aliquando jejunavisse cum alii Christiani pascha celebrarent, aliquando secus: jejunabant scilicet in die resurrectionis, quando Judæi tardius quam cæteri Christianorum pascha celebrabant; non jejunabant vero, quando Judæi citius quam Christiani idem festum agebant. In concione vero Chrysostomi supra memorata et mense circiter Septembri anni 386 habita, agitur haud dubie de Quadragesima et de Paschate anni 387. Eo autem anno, secundum tabulas paschales, incidebat pascha in 25 Aprilis, nempe quam tardissime potest occurrere: quomodo ergo poterant judaizantes illi Christiani hoc anno in paschate jejunare, et pascha tardius celebrare, cum pascha non possit tardius occurrere quam 25 Aprilis, qua die cæteri Christiani non judaizantes hoc anno pascha celebrabant, si quidem tabulis paschalibus standum fuerit? Ingens sane difficultas, sed quæ tamen, ipso fatente Tillemontio, notas temporis quibus homiliam illam contra Judæos in mensem Septembrem anni 386 conferimus, non possit evertere. Etenim, ut diximus in eodem Monito in Homiliis contra Judæos, utrum semper Antiocheni invariabili lege Alexandrinorum circa pascha Domini calculum sequuti sint, id sane non usque adeo nobis compertum est: atque etiamsi semper sequuti sint, an affirmare possumus numquam errorem in calculum incidisse? Certe fatentur viri calculorum paschalium peritissimi, quos adii, errorem interdum in calculis hujusmodi contingere, nec multis abhinc annis contigisse, neque tutum semper esse notas paschales aliis quibuscumque temporum notis antepondere.

Tillemontius tamen, qui difficultatem hujusmodi in notis ad Vitam Chrysostomi, ubi agitur de Homiliis contra Judæos, animadvertit et excussit, nullam ejus mentionem fecit in notis ad Vitam Theodosii Imperatoris: ubi homilias hasce Chrysostomi ad populum Antiochenum ita ordinat ac si pascha, ut ferunt paschales tabulæ, incidit in vigesimam quintam Aprilis; primam igitur homiliam paulo ante seditionem locat; seditionem vero vigesima sexta Februarii, decem diebus ante Quadragesimam, quæ Antiochiæ incipiebat feria secunda Quinquagesimæ nostræ, illo anno in 8 Martii cadente. Secundam homiliam vel feria quinta vel sabbato ante Quadragesimam 6 Martii, octavo post seditionem die. Tertiam Dominica sequente 7 Martii, vel circiter. Quartam feria secunda sequente 8 Martii. Quintam feria tertia 9 Martii. Sextam feria quarta circiter, seu 10 Martii. Septimam feria quinta 11 Martii. Octavam feria sexta 12 Martii. Nonam feria secunda hebdomadis secundæ Quadragesimæ 15 Martii. Decimam paucis elapsis postea diebus. Undecimam utpote transpositam, feria secunda quartæ hebdomadis Quadragesimæ 29 Martii. Duodecimam feria tertia sequente 30 Martii. Decimam tertiam feria quarta sequente 31 Martii. Decimam quartam paulo post eam quæ decima octava numeratur, quæque habita fuit Dominica quinta Quadragesimæ 5 Aprilis. Decimam quintam sabbato secundæ hebdomadis Quadragesimæ, seu 20 Martii. Decimam sextam Dominica tertia Quadragesimæ 21 Martii. Decimam septimam circa finem hebdomadis quartæ Quadragesimæ. Decimam octavam Dominica quinta Aprilis vel circiter. Decimam nonam post decimam quartam 11 circiter Aprilis. Vigessimam die paschatis 25 Aprilis. Vigessimam primam eodem circiter tempore quo vigessimam secundam sequentem, quæ habita est feria sexta post Dominicam Passionis 16 Aprilis. Sic perturbatum harumce homiliarum ordinem summa accuratione restituere conatur Tillemontius: cui ut in multis adstipulamur, in aliis repugnare cogimur. Ordinem porro homiliarum qualem ille statuit hic uno conspectu representamus.

TILLEM.	EDIT. FRONT.	TILLEM.	EDIT. FRONT.
1.	Prima.	12.	Decima sexta.
2.	Secunda.	13.	Undecima.
3.	Tertia.	14.	Duodecima.
4.	Quarta.	15.	Decima tertia.
5.	Quinta.	16.	Decima septima.
6.	Sexta.	17.	Decima octava.
7.	Septima.	18.	Decima quarta.
8.	Octava.	19.	Decima nona.
9.	Nona.	20.	Vigesima secunda.
10.	Decima.	21.	Vigesima prima.
11.	Decima quinta.	22.	Vigesima.

Antequam vero de singulis homiliis disseramus, ac de cujusque tum ordine tum argumento pauca dicamus, e re fuerit annotare, ex titulo homiliæ quæ olim vigesima secunda, jam vero vigesima numeratur, qui titulus in notis Frontonis et in Mss. nostris habet, hanc homiliam pronuntiatam fuisse decem diebus ante pascha, itemque ex his verbis ante finem ho-

milie, *Jam quadraginta dies præterierunt*, probe Tillemontium inferre Quadragesimam apud Antiochenos cœpisse feria secunda post Quinquagesimam, septemque hebdomadibus apud illos totam Quadragesimam persolvi, jureque hanc homiliam ille in feriam sextam Quadragesimæ confert : erat quippe illa dies et Quadragesima ab inchoato jejunio, et decima ante pascha. Hinc pro asserto habemus Quadragesimam, quæ aliquot in Ecclesiis variis limitibus circumscribebatur, per septem hebdomadas Antiochiæ observatam fuisse.

Cum porro, memoratis supra de causis, paschales tabulas hodiernas, quæ pascha anni 387 in diem 25 Aprilis conferunt, suspectas habeamus saltem pro Ecclesiæ Antiochenæ usu, neque exploratum nobis sit qua die Antiocheni hoc anno 387 pascha celebraverint, a die mensis in recensione homiliarum commemorando abstinemus, satisque habebimus indicasse, quando id licebit, qua die hebdomadis homiliæ dictæ fuerint.

Prima itaque homilia habita est paucis ante seditionem Antiochenam diebus, ut ex his secundæ homiliæ, num. 3, verbis eruitur : *Longam nuper apud charitatem vestram concionem extendi... et laborum mercedem accepti... Quæ vero merces erat? Civitatis blasphematores punire, et castigare Deum contumelia afficientes, et furiosos cohibere*. Hæc proculdubio spectant ad primam homiliam, eamque longissimam, de sanctorum ærumnis, deque Dei providentia erga electos suos, qui in hac vita cruciantur, ubi denum hæc observatu certe digna profert : *Sed postquam de blasphemia nobis verba facta nunc sunt, unam a vobis omnibus petere volo retributionem pro concione hac atque sermone, ut in civitate blasphemantes mihi castigetis ; si quempiam in bivio et foro in Deum blasphemantem audieris, accede, increpa : et si verbera infligere oporteat, ne recuses : ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius, percussione manum tuam sanctifica*. Qui sane corrigendi modus non esset ad usum hodiernum accommodatus.

Secundam homiliam confert Tillemontius vel in feriam quintam, vel in sabbatum ante Quadragesimam : tutius vero dicatur his circiter diebus habitam fuisse, septem exactis, ut ipse Chrysostomus ait, a seditione diebus : quibus se tacuisse dicit, quod ingenti calamitate, et periculi mole consternati Antiocheni, non essent audiendis concionibus idonei ; ob neglectam porro fratrum blasphemantium emendationem hæc mala divinitus dicit immissa, quorum postquam imaginem eleganter descripsit, de divitiis, de divitiarum usu, deque elemosyna et de paupertate pluribus concionatus, orationem claudit.

Tertia homilia secundam a vestigio sequitur ; illam vero habitam putamus cum Tillemontio Dominica Quinquagesimæ, ut hodierno more loquamur. Agitur de profectu Flaviani Antiocheni episcopi Constantinopolin ad Imperatorem placandum, et rei bene gerendæ spe populum consolatur Chrysostomus : pluribus deinde commonstrat jejunii, nisi a vitiis abstinetur, utilitatem esse nullam : postquam vero de detractioe vitanda pauca dixerat, calamitatem præsentem deplorat, et intolerantius sævitum esse narrat : *Hi quidem ferro, inquit, illi igne, quidam bestiis traditi perierunt, non viri tantum, sed et pueri : nec ætatis immaturitas, nec populi tumultus, nec quod furore diabolico perciti quidam hæc fecerint, nec quod exactio intolerabilis esset, non paupertas, non quod commune peccatum fuerit, non quod promiserint numquam se amplius talia ausuros, non aliud quidpiam ipsos eripuit : sed absque venia ad barathrum adducebantur, militibus armatis utrimque ipsos agentibus et observantibus ne quis reos eriperet ; et sequebantur matres, procul quidem filios conspicientes abstractos, sed de calamitate conqueri non audentes. Affectum enim vincebat formido, et naturam superabat metus*. Hæc omnia illata sunt Antiochenis mala a Præfectis seu magistratibus, antequam Theodosius de seditione quidpiam audisset, ut ait ibidem Chrysostomus. Orationem porro claudit monens ut a detractioe, ab inimicitii et a juramentis abstineant.

Homilia quarta, feria secunda, quæ erat initium Quadragesimæ, ut videtur habita, bona ex calamitate parta describit, mutatos dicit, et a pristinis moribus reductos Antiochenos. In fine vero ea ipsa monita, quæ in præcedenti se dedisse commemorat, iterum repetit ; nimirum de vitandis detractioibus, inimicitii et juramentis. Ait vero num. 6 se per hanc hebdomadam de juramentis dicturum esse.

Homilia quinta die sequenti, ut initio dicit Chrysostomus, id est feria tertia, pronuntiata est. In ea ærumnosa de more Antiochenos consolatur Chrysostomus, et ad mortis despectum cohortatur. Et in fine de juramentis vitandis agit num. 7, ac præcedentium sequentiumque homiliarum aliquem indicat ordinem his verbis : *Primum igitur ei persuadeamus, ut a juramentorum fuga mutationem incipiat, etsi enim et nudiustertius de hac vobis loquutus sum materia, neque tamen hodie desistam, neque cras, neque perendie, eadem monere*.

Homilia sexta, feria quarta primæ hebdomadis habita, consolationem afflictis impertit, bonam rerum mutationem sperare jubet : moras nuntiis, qui seditionem Antiochenam Imperatori narraturi erant, a Deo immissas dicit, et inde spem bonam auditoribus affert, et de venia a Flaviano episcopo impetranda fiduciam habere jubet : ac postquam de morte non timenda disseruit, adversus juramenta pro more loquitur.

Homilia septima die sequenti, ut multis ex notis liquidum est, habita : *Etenim quintam diem*, inquit Chrysostomus, *agimus vestram consolantes charitatem*. Quinta porro dies hæc numeratur incipiendo a Dominica, ita ut de quinta hebdomadis die loquatur. Agitur hic de primis Geneseos verbis, *In principio fecit Deus cælum et terram*, diciturque Deum non modo cum castigat, sed etiam cum benefacit bonum esse, et a juramentis vitandis clauditur oratio.

Homiliam octavam putat Tillemontius die septimam homiliam sequente, id est feria sexta

dictam fuisse. Verum reclamatione Chrysostomus, qui testificatur initio se *nuper*, non *heri*, in illud : *In principio fecit Deus cælum et terram*, verba fecisse, quod haud dubie ad homiliam septimam pertinet. Itaque est illa in sabbatum conferenda, quod etiam nobis suadent hæc verba statim post initium, *Ad finem nobis devenit hebdomas*. Argumentum homiliæ ducit ab his verbis : *Deambulabat Deus in paradiso in meridie*. Hinc pavidos formidolososque semper esse impios, pios autem fiducia plenos dicit. Demum pro consuetudine de juramentis vitandis agit, sextumque jam diem ait esse quo de servanda hujusmodi lege admonet.

Homiliam nonam in feriam secundam secundæ hebdomadis Quadragesimæ probabiliter conjicit Tillemontius. Hac de re vero nulla comparet nota qua aut certum aut verisimile quidpiam statuamus. Habita autem fuit hæc concio post silentium unius vel plurium dierum, ut initio diserte ait Chrysostomus : contra quam opinatur Tillemontius, qui cum octavam in feriam sextam conjiciat, et nonam in feriam secundam hebdomadis sequentis, ait in Vita Chrysostomi, art. 15, interpositas sabbati et Dominicæ dies fuisse haud dubie Chrysostomi concionibus insignitas, quæ conciones jam amissæ fuerint. Populum autem Antiochenum laudat initio Chrysostomus, quod monitis suis obtemperantes de abigenda juramentorum consuetudine curarent. In hæc item verba, *Cæli enarrant gloriam Dei*, multa dicit, et Dei providentiam in rerum naturalium ordine atque concentu prædicat : demumque claudit orationem monendo ut a juramentis absteineatur.

Homilia decima non die nonam insequente habita fuit, licet idem prosequatur argumentum, ut voce *nuper* indicatur. Auditoribus autem gratulatur Chrysostomus quod monitis suis obtemperaverint. Longe præstare ait verbum Dei audire quam jejuna : probat deinde mundum sine Dei providentia stare non posse. Desinitque demum cohortando ut a juramentis absteineatur.

Homiliam undecimam putat Tillemontius habitam fuisse post eam quæ decima quinta inscribitur infra, necnon post sequentem decimam sextam : hoc autem ratiocinio utitur ille : In ea, inquit, homilia, de periculis et æruinis quibus jam functa civitas Antiochena erat, agit, quæ post adventum Hellebichi et Cæsarii accidisse videntur. Ille autem adventus Hellebichi et Cæsarii in decimæ septimæ homiliæ titulo, longe post undecimam, de qua nunc agimus, memoratur. Hoc fultus argumento Tillemontius, non modo decimam quintam, sed etiam decimam sextam ante undecimam locandam esse putat. At, præterquam quod omnes prorsus Manuscripti eundem quem Editi ordinem servant, ea omnia quæ tunc temporis acciderunt pericula, terrores, minas, non sat accurate novimus, ut ex hujusmodi ratiocinio aliquid in ordine mutandum censeamus. Multa dixit Chrysostomus, forteque multo plura tacuit. Quamobrem donec quid certius emergat, prisco ordini standum putamus. In hac igitur homilia principio gratias agit Chrysostomus, quod civitas ab immisso terrore respiraverit ; ex injectis quippe suspicionibus perterriti quam plurimi aufugerant ; hoc calamitatis et terroris tempore aliquot diebus tacuit Chrysostomus, ut ipse ait. Hanc vero homiliam conjicit Tillemontius in feriam secundam quartæ hebdomadis Quadragesimæ, et quidem optime, ut ad homiliam decimam tertiam dicemus. Agitur præcipue in hac homilia de Dei sapientia in hominis constitutione, et in fine de vitando juramento.

Duodecimam item et decimam tertiam, post decimam quintam et decimam sextam eadem qua supra de causa rejicit Tillemontius. At nescio quo pacto intelligat illud in hac homilia duodecima n. 2 : *Tribus igitur præteritis diebus unum cognitionis Dei modum querebamus, ipsumque in finem deduximus, interpretantes, quomodo Cæli enarrant gloriam Dei : et quale sit Pauli dictum, Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur : et demonstravimus quomodo a creatura mundi, et quomodo per cælum et terram et mare Creator glorificetur. Hodie vero*, etc. Hic seriem trium homiliarum clare affert Chrysostomus, quo ordine habitæ fuerant ante duodecimam : nempe nonæ, decimæ et undecimæ. In nona num. 2 argumentum orationis ponit hoc Pauli dictum, *Invisibilia ipsius*, etc., et illud Psalmorum, *Cæli enarrant gloriam Dei* : in decima item num. 2 se hoc ipsum argumentum persequi declarat : in undecima quoque num. 2 se eidem argumento insistere testificatur. Annon Chrysostomi dictis vim infert Tillemontius, cum decimam inter et undecimam vult interseri decimam quintam et decimam sextam ? Id autem ille subdubitando tantum proponit in nota 29 ad Theodosium Imperatorem n. 10, 11 et seqq., fateturque eum, quem nos statuimus, ordinem clare a Chrysostomo indicari, sed nescio quo pacto ab eodem ipso ordine postea discedat. Cæterum cum dicit Chrysostomus, *tribus præteritis diebus*, non intelligitur de tribus diebus consequentibus, sed de tribus postremis diebus, quibus non concionatus erat. In hac item homilia 12, quæ habita fuit feria tertia quartæ hebdomadis, eidem insistit hypothesi, de sapientia Dei in mundi opificio ; postea agit de jure naturali, cujus cognitionem Deus homini indidit, deque juramento vitando.

Decimam tertiam homiliam dixit postridie duodecimam. Principioque gratias agit Deo de mutata rerum facie, sublatoque metu, qui tantus fuerat, ut *civitatis*, inquit, *major pars præ timore et comminatione illa ad desertam et fauces montium et occulta locorum transmigraverit*. Hinc de multis ad tribunal adductis, de horribili habita verberum et flagellorum questione, de aliis ad supplicium raptatis, de matre et sorore cujusdam, de quo intus judicabatur, ad vestibulum in pulvere volutatis. Hæc pathetice describit Chrysostomus, quæ paucis ante diebus, scilicet antequam undecimam concionem haberet, gesta fuerant. Cæterum quod initio habet Chrysostomus : *Qualem feriam quartam præteritam vidimus, et qualem præsentem vido*

mus (a) ? Quo declaratur quarta feria habitam homiliam fuisse, et quidem quartæ hebdomadis Quadragesimæ, aut fortasse tertiæ, secundum alium numerandi modum. A multis quippe jam sæculis Græci primam jejuniorum Dominicam et hebdomadem vocant eam, quam nos primam Quadragesimæ vocamus. Hic vero de nomine tantum est quæstio. Hujus autem hebdomadis quarta die habitam homiliam, et ex serie homiliarum et ex Chrysostomi silentio aliquot dierum inter homilias decimam et undecimam palam esse videtur. In hac porro homilia, præmissis bene multis de calamitate illa Antiochena, ad pristinum de hominis opificio argumentum descendit, et cohortando de more ad juramenta vitanda, orationem claudit.

Decimam quartam Tillemontius locandam putat post decimam octavam, hac permotus ratione: Initio ait Chrysostomus : *Non parum civitatem nobis heri diabolus perturbavit, sed et Deus nos iterum non parum consolatus est.* Hæc verba, inquit, adventum Hellebichi, et nuntium jam Constantinopoli advenisse significant. Verum hæc hariolando dicuntur. Quot suspiciones et terrores immissos putas Antiochenis dum animi penderent, et quorsum tam infausta res evasura esset ignorarent ? De iis vero terroribus rumoribusque ratiocinari quomodo possumus, qui eorum haud dubie maximam partem ignoramus, et si qua novimus, illo obscuro percipimus, ut vix inde quampiam temporis notam expiscari possimus. Hæc homilia ferme tota est de vitando juramento.

Decimam quintam homiliam vult Tillemontius habitam fuisse inter decimam et undecimam, tum ob causas supra ad undecimam memoratas, quia Chrysostomus initio sic habet : *Oportebat et hodie, et superiore sabbato, de jejunio movere sermonem.* Ubi superiore, quasi esset primo, de primo sabbato Quadragesimæ, subdubitando tamen, intelligit ; sed nos, ut et Bernardus Brixianus, de superiore, sive de præcedente intelligimus : atque nullam aliam interponi posse homiliam inter decimam et undecimam jam superius probavimus. Occasione metus, quo affecti Constantinopolitani erant, multa dicit de bono timoris, et in fine contra jurandi ab aliisque juramentum exigendi consuetudinem concionatur.

Decima sexta tunc habita fuit, cum sparso quodam falso futuræ populationis rumore, omnes de fuga deliberabant. Hanc etiam loco movere conatur Tillemontius, et inter decimam et undecimam locare, quod tamen, ut ad duodecimam diximus, admitti nequit. His porro nititur Chrysostomi verbis Tillemontius : n. 6 ait S. doctor, *Secundam jejunii septimanam præterimus.* Duas ergo jejunii hebdomadas tantum præterisse infert, atque ideo hanc loco movendam esse statuit Tillemontius, qui illam putat habitam Dominica tertia Quadragesimæ, pro prima Dominica numerando eam quæ primam jejunii diem præcedebat, quam Quinquagesimæ Dominicam vocamus. Quid vero si tunc temporis Antiochiæ prima Dominica Quadragesimæ vocabatur ea quæ, more hodierno, intra jejunium prima occurrit ? nam jejunium incipiebat feria secunda post Quinquagesimam, ut nunc incipit feria quarta, poterantque illam hebdomadam Antiocheni non numerare pro prima Quadragesimæ, ut nos non numeramus : illoque modo una hebdomade tardius hæc homilia habita fuerit, Dominica scilicet tertia hodierno more sumpta. Sed tunc etiam magna superesset difficultas : nam hæc homilia decimam tertiam et sequentes præcessisset. Certe hæc omnia salebris sunt plena, ut ipse fatetur Tillemontius, qui non semel aliquam amplexus sententiam ab ea desistere cogitur. Usus fortasse et tractatio diuturna aliquam in re tam obscura afferent notitiam, qua possimus in Vita Chrysostomi in fine operum adornanda hæc accuratius et clarius statuere. Quapropter rem dubiam relinquere consulto statuimus. Id unum tantum contendimus, non posse hanc homiliam inter decimam et undecimam locari, memoratis supra de causis. Præmissis quibusdam de timidine Antiochenorum deque juramento vitando, argumentum homiliæ mutatur Chrysostomus ex his Pauli verbis : *Paulus victus Jesu Christi, et Timotheus frater, Paulumque gloriosorem ex vinculis demonstrat, quam ex virtute miraculorum.*

Decima septima habita est postquam Hellebichus seu Hellebichus, Magister militum, et Cæsarius, Magister, ab Imperatore missi perquisitum de seditione, Antiochiam advenerant. Hellebichus hic, Magister equitum peditumve, alibi memoratus occurrit, et justitiæ clementiæque laude celebris erat : Cæsarius etiam, Magister officiorum alibi dictus, pari gaudebat probitatis fama. Pronuntiata autem fuit hæc homilia cum Antiocheni pene a metu liberi essent. *Innumera*, ait num. 1 Chrysostomus, *expectavimus mala, omnium facultates dirptum iri, habitacula cum habitantibus comburenda, civitatem medio tollendam ex orbe, et ipsius reliquias omnes perituras, aratrum ipsius terram suscepturam : sed ecce hæc omnia intra expectationem tantum steterunt, et in opus non processerunt.* Sub hæc narratur quomodo monachi ex montibus Antiochiam descenderint, ut iudices placarent, dum interim philosophi omnes Græci urbem desererent ; quo pacto etiam sacerdotes in gratiam populi strenue reni gesserint. Pœnas ab Imperatore demum irrogatas leves tolerabilesque ait, neque dolendum si orchestram et balnea occluserit, ac Metropoleos dignitatem ab urbe Antiochia sustulerit. Veram Antiochiæ dignitatem esse, quod in ea discipuli Christi primum Christiani sint vocati ; quod Antiocheni sanctis Jerosolymitanis fame laborantibus opem tulerint. Non magnitudinem, sed pietatem urbes exornare. In fine vero ait, alios adhuc in carcere degere, alios in exilium mittendos esse. Hanc homiliam Tillemontius confert in hebdomadam quartam Quadragesimæ post feriam quartam ; sed ex conjectura tantum.

Decima octava homilia post dimidium jejunii dicta fuit, ut ait initio Chrysostomus. Pu-

(a) Bernardus Brixianus habet : *Quale præteritum vidimus quatuoriduum, et quale nunc videmus præsens.* Vox autem græca *quatre*, quam traducit per, *quatuoriduum*, stylo ecclesiastico, a tempore usque Clementis Alexandrini, significat feriam quartam hebdomadis.

tat vero Tillemontius eam in Dominicam quintam Quadragesimæ probabiliter conjici posse. Agitur porro de vera jejunandi ratione, de divitiarum contemptu, de tristitia secundum Deum, etc.

Decima nona homilia habita est, ut titulus habet, *Dominica servata*. Apud Cappadoces *servatam* Ascensionem Domini ait Allatius, Libro de Dominicis et hebdomadibus Græcorum, qui ibidem addit Dominicam *servatam* esse quintam post pascha, eam scilicet quæ præcedit ascensionem Domini. Savilius autem ait esse Dominicam in albis, nescio unde id expiscatus. At non dubium videtur, esse illam aliquam ex Dominicis postremis Quadragesimæ, seu, ut putat Tillemontius, Dominicam Passionis, cui ego potius adstipuler. Chrysostomus, qui aliquanto tempore morbo detentus fuerat, postquam de festo Martyrum quod Antiochiæ celebratum fuerat, et de adventu rusticorum quædam præmisit, contra iuramenta de more loquitur, eorumque perniciem multis commonstrat exemplis.

Hactenus in homiliarum numero et ordine Savilii et Frontonis Ducæi editiones sequuti sumus. Deinceps vero secus. Nam vigesima sequens in prius Editis est procul dubio vigesima prima et ultima de Statuis. Vigesima autem prima est catechesis, quam post alteram catechesin quæ prima inscribatur, secundam posuimus, ut dicimus in Monito, in fine homiliarum de Statuis, et in fronte catechesium posito: hæc quippe catechesis extra seriem homiliarum de Statuis omnino ponenda erat. Homilia autem in prius Editis vigesima secunda est sine dubio vigesima, quæ habita fuit decem diebus ante pascha. Itaque hoc ordine procedimus.

Vigesima

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

OPERA OMNIA.

HOMILIÆ XXI DE STATUIS

AD POPULUM ANTIOCHENUM HABITÆ.

HOMILIA PRIMA, ANTIOCHIÆ HABITA IN PALÆA SEU VETERI ECCLESIA, CUM ADHUC PRESBYTER ESSET, IN ILLUD APOSTOLI: VINO MODICO UTERE PROPTER STOMACHUM TUUM ET FREQUENTES INFIRMITATES TUAS (1. *Tim.* 5. 23).

1. Audistis apostolicam vocem, tubam cœlestem, lyram spiritualem? Etenim tamquam tuba terribile

canens et bellicum, hostes quidem consternat, lapsos autem suorum erigit animos, et multa implens fidu-

(a) Novem codices contulimus, quinque nempe Regios et quatuor Colbertinos: prætereaque Frontonis Ducæi et Savilii lectiones consulimus. Colbertinus unus numero 2715 hunc titulum habet: *Chrysostomi Homilia habita antiochiæ*

in palæa ecclesia, cum adhuc presbyter esset, in illud apostoli: « vino modico utere propter stomachum tuum, » etc., et in eos qui justorum afflictionibus peccatorumque felicitatis scandalizantur, et adversus eos qui audent blasphemare

Vigesima homilia hæc habet in titulo, secundum codices a Frontone Ducæo memoratos, similiterque in aliquot nostris, et nominatim in Reg. 1971 : *Dicta est decem diebus ante sanctam et vivificam Domini Jesu Christi resurrectionem ex mortuis*. Hoc utique optime quadrat ad dictum illud Chrysostomi paulo ante finem homiliæ : *Quadraginta dies præterierunt*. Habita ergo fuerat hæc concio feria sexta post Dominicam, quam Passionis vocamus. Hæc quippe dies erat quadragesima, incipiendo a feria secunda post Quinquagesimam, quæ erat initium Quadragesimæ : erat item decima ante pascha, ipsum pascha annumerando. Est autem hæc homilia ferme tota contra simultatem et injuriarum memoriam, et in fine pro more solito contra juramenta.

Vigesima prima homilia, quæ est ultima de Statuis, ipso die resurrectionis Domini habita videtur, ex iis quæ sub initium dicuntur, et post reditum Flaviani episcopi ; cujus profectus ad Imperatorem, oratio ad eundem pro salute civitatis suæ, responsio item Imperatoris lenitatis plena, qua veniam civibus concessit, hæc, inquam, omnia per totam concionem referuntur a Chrysostomo. Ad usque autem reditum Flaviani inter spem et metum fluctuabant Antiocheni, qui quotidianis rumoribus terrebantur, ut ait Chrysostomus paulo post initium.

Interpretatio Latina est Bernardi Brixiani, una excepta homilia, nempe vigesima, quam interpretatus est Petrus Nannius ; utriusque autem interpretationes multis in locis castigavimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ ΟΜΙΛΙΑΙ ΚΑ΄

ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΛΕΧΘΕΙΣΑΙ.

Ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ, πρεσβυτέρου αὐτοῦ ὑπάρχοντος, ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὸ ρητόν τοῦ Ἀποστόλου, Οἶνον ὀλίγη χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*.

[1] α'. Ἠκούσατε τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς, τῆς σάλπιγ-
γος τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν, τῆς λύρας τῆς πνευματικῆς ; Καὶ

γάρ ὡς σάλπιγξ φοβερόν ἠχοῦσα καὶ πολεμικὸν, καταπλήτ-
τει τε τοὺς ἐχθροὺς, καὶ διανίστησι τῶν οἰκείων τὰ πεπτω-

* Colbertinus cod. numero 2715 hunc titulum habet : Τοῦ Χρυσόστομου ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ εἰς τὸ ρητόν τοῦ ἀποστόλου, « Οἶνον ὀλίγη χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου, » καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ πρὸς τοὺς σκηνάλλομένους ἐπὶ ταῖς δυσμερίαις τῶν

δικαίων καὶ ταῖς τῶν ἀμαρτωλῶν εὐμερίαις, καὶ κατὰ τῶν τολ-
μώντων βλασφημεῖν. Ex hoc titulo verba ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ
sumpsimus.

* Duo codd. καταπλήττει μὲν τοὺς ἐχθροὺς, διανίστησι δέ.
* Paginus intellige editionis Benedictinæ.

πῶτα φρονήματα, καὶ πολλοὺ θάρσους ἐμπλήσασα ἀκαταγωνίστους ποιεῖ τῷ διαβόλῳ τοὺς προσέχοντας· καὶ ὡς λύρα πάλιν μετὰ πολλῆς τῆς ψυχαγωγίας τέρπουσα, κοιμίζει τῶν ἀτόπων λογισμῶν τὰ πάθη, καὶ πολλὴν ἡμῖν μεθ' ἡδονῆς ἐνίησι τὴν ὠφέλειαν. Ἰκούμεσθε τοίνυν σήμερον περὶ πολλῶν καὶ ἀναγκαίων πραγμάτων διαλεγόμενον τῷ Τιμοθέῳ· Καὶ γὰρ περὶ χειροτονιῶν πρὸς αὐτὸν ἐπέστελλον· εἰπὼν· *Χείρας ταχέως μηδεὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἀμαρτίαις ἀλλοτρίαις*· καὶ τὸν ἀπόρητον τῆς τοιαύτης παρανομίας παρέστησε κίνδυνον, δείξας ὅτι τῶν ἑτέρους πεπλημμελημένων ἕτεροι τὴν τιμωρίαν ὑποστήσονται μετ' αὐτῶν ἐκεῖνων, ὅτι τὴν ἐξουσίαν διὰ τῆς χειροτονίας τῇ πονηρίᾳ παρέχονται. Εἴτα πάλιν φησὶν· *Ὀλῶ ὀλίγω [2] χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Καὶ περὶ τῶν οἰκτιρῶν ὑποταγῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν φιλαργύρων μανίας, καὶ περὶ τῆς τῶν πλουτούντων ἀπονοίας, καὶ περὶ πολλῶν ἡμῖν ἑτέρων διελέχθη τῆμερον. Ἐπεὶ οὖν ἅπαντα ἐπελθεὶν ἄδύνατον, τί βούλεσθε τῶν εἰρημένων προχειρισάμενοι πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἰπωμεν; Καθάπερ γὰρ ἐν λειμῶνι πολλὰ καὶ ποικίλα ὀρῶ τῆς ἀναγνώσεως τὰ ἄνθη, καὶ πολλὴν μὲν τὴν ῥοδωνιάν, πολλὰ δὲ τὰ ἴα, καὶ οὐκ ἐλάττω τὰ κρίνα, ἀλλὰ ποικίλον πανταχοῦ καὶ διὰ τὴν τοῦ πνεύματος διεσπρηνόμενον τὸν καρπὸν, καὶ πολλὴν τὴν εὐωδίαν· μᾶλλον δὲ οὐχὶ λειμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παράδεισός ἐστι τῶν θείων Γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις· οὐ γὰρ εὐωδίαν φιλήν ἔχει ταῦτα τὰ ἄνθη· μόνον, ἀλλὰ καὶ καρπὸν ψυχῇν τρέφειν δυνάμενον. Τί τοίνυν βούλεσθε τῶν εἰρημένων εἰς μέσον ἀγάγωμεν τῆμερον; βούλεσθε δὲ δοκεῖ πάντων οὐτελεστέρον εἶναι, καὶ τοῖς τυχούσιν εὐσύνοπτον, τοῦτο μεταχειριστέον· *Ἐμοιγε δοκεῖ, καὶ ὑμῖν εὖ οἶδ'*· ὅτι συνδόξει. Τί ποτ' οὖν ἐστι τὸ τῶν ἄλλων εὐκολώτερον; τί δὲ ἕτερον, ἀλλ' ἢ καὶ τῷ τυχόντι δοκεῖ ῥᾶδιον εἶναι, καὶ εὐσύνοπτον εἰπεῖν; Ποῖον δὲ τοῦτο; *Ὀλῶ ὀλίγω χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Φέρε οὖν πᾶσαν τὴν διάλεξιν εἰς ταύτην τὴν ῥῆσιν καταναλώσωμεν.

Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο οὐ φιλοτιμίας ἕνεκεν, οὐδὲ τῆς ἐν τῷ λέγειν δυνάμεως παρασχεῖν ἐπιδείξιν· ἀ σπουδάζοντες (οὐ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἅπερ ἂν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐμπνευστή χάρις), ἀλλ' ἵνα τοὺς ῥαθυμότερους τῶν ἀκροατῶν διεγείρωμεν, καὶ πείσωμεν πόσος τῶν Γραφῶν ὁ θησαυρὸς, καὶ ὡς οὐκ ἀσφαλὲς τὸ παρατρέχειν οὐδὲ ἀκίνδυνον. Εἰ γὰρ ἡ φιλή ῥῆσις αὕτη καὶ εὐσύνοπτος, καὶ μηδὲν ἔχειν ἀναγκαῖον δοκοῦσα τοῖς πολλοῖς, φανεῖται πολλοῦ πλοῦτου παρέχουσα προφάσεις ἡμῖν καὶ ἀφορμὰς φιλοσοφίας τῆς ἀνωτάτω, πολλῷ μᾶλλον ἔχεινα, τὰ καὶ αὐτόθεν τὴν οἰκίαν εὐπορίαν ἐπιδεικνύμενα, μυρίων ἐμπλήσει θησαυρῶν τοὺς προσέχοντας. Μὴ τοίνυν μηδὲ τὰ νομιζόμενα εἶναι φιλά τῶν Γραφῶν νόηματα παρατρέχωμεν· τῆς γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐστὶ καὶ ταῦτα· Πνεύματος δὲ χάρις οὐδέποτε ἐστὶ μικρὰ καὶ εὐτελής, ἀλλὰ μεγάλη καὶ θαυμασία καὶ τῆς τοῦ δεδωκότος ἀξία μεγαλοδωρίας· Μὴ τοίνυν παρέργως ἀκούσωμεν, ἐπεὶ καὶ οἱ τὴν μεταλλικὴν ἔφοντες γῆν, ἐπεὶ δὲν εἰς τὸ χωνευτήριον αὐτὴν ἐμβάλωσιν, οὐχὶ τὰς μέλας τοῦ χρυσοῦ μόνον ἀναιρούται, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ψήγματα μετὰ πολλῆς συλλέγουσι τῆς ἀκριβείας. Ἐπεὶ

^a Savil. et quidam mss. ἐπέστελλον, Morel. et alii ἐπέστελλον.

^b Διὰ δεστ in duobus mss.

^c Duo mss. ἔχει τὰ ἄνθη.

^d Savil. et tres mss. ἐπιδείξιν, Morel. et alii ἀπόδειξιν.

^e Sic rescripsimus e Savilio, postulante sensu, pro καὶ ἴνα τοῦς. Edit. a — Infra Savil. et maxima pars codicum καὶ οὐκ. Morel. vero καὶ οὐκ.

^f Tres manuscripti megalodωρεῖς, et sic Savil. in marg. Infra hæc, ἐπειδὴν εἰς τὸ χωνευτήριον αὐτὴν ἐμβάλωσιν, desunt in edit. Morel., sed habentur in Savil. et in omnibus pene mss.

οὖν καὶ ἡμεῖς χρυσίον ἐξομεν ἀπὸ τῶν μετᾶλλων ἀναλόμενοι τῶν ἀπυτολικῶν, οὐκ εἰς χωνευτήριον ἐμβάλλοντες, ἀλλ' εἰς τὴν διάνοιαν τῆς ὑμετέρας ψυχῆς καθιέντες, οὐχὶ φλόγα ἀνακαίνοντες, ἀλλὰ τὸ πῦρ τοῦ πνεύματος ἀνάπτοντες, μετὰ ἀκριβείας μεγάλης καὶ τὰ μικρὰ ψήγματα ἀναλεγόμεθα. Εἰ γὰρ καὶ βραχεία ἡ ῥῆσις, ἀλλὰ πολλὴ ἡ δύναμις· ἐπεὶ καὶ οἱ μαργαρίται οὐκ ἐν τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ, ἀλλ' ἐν τῷ κάλλει τῆς φύσεως τὴν οἰκίαν εὐπορίαν ἔχουσιν· οὕτως καὶ τῶν θείων Γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις. Ἡ μὲν γὰρ ἐξωθεν παίδευσις [5] πολὺν ἀνελέττουςα λήρον καὶ πολλὴν καταχέουσα τῶν ἀκροατῶν φλυαρίαν, κεναῖς τοὺς ἀκροατὰς ἀποπέμπει· ἡ χειρὶ, καὶ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε μικρὸν καρπωσαμένους καλόν· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν διὰ μικρῶν ῥημάτων πᾶσι τοῖς προσέχουσι φιλοσοφίαν ἐντίθησι· καὶ ἄρκεῖ ῥῆμα πολλάκις ἐν λαβόντας ἐντεθεῖν, πάσης τῆς ζωῆς ἔχειν ἐφόδιον.

β'. Ἐπεὶ οὖν τοσοῦτος ὁ πλοῦτος, διεγείρωμεν ἑαυτοὺς, καὶ νηφούση τῇ διανοίᾳ τὰ λεγόμενα ὑποδεξώμεθα· καὶ γὰρ πρὸς πολὺ βάθος τὸν λόγον καθεῖναι παρασκευάζομαι. Πολλοὶ γὰρ καὶ παρέλκειν ἔδοξεν ἡ παραίνεσις αὕτη, καὶ περιττὴ τις εἶναι· καὶ τοιαῦτα λέγουσι ῥήματα· Οὐκ ἠδύνατο ἀφ' ἑαυτοῦ συνιθεῖν ὁ Τιμόθεος ὥστιν κεχρῆσθαι ἔδει· ἀλλ' ἀνέμεινε παρὰ τοῦ διδασκάλου μαθεῖν; Εἴτα ὁ διδάσκαλος οὐ μόνον ἐπέταξεν, ἀλλὰ καὶ γράμμασιν ἐναπέθετο, καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ, τῇ πρὸς αὐτὸν ἐγκολάφας ἐπιστολῇ· καὶ οὐκ ἤρυσθαι οὐκ ἐπιστεῖλαι δημοσίᾳ γράφῳ τῷ μαθητῇ; Ἰνα οὖν μάθῃς, ὅτι οὐ μόνον οὐ παρέλκει ἡ παραίνεσις, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖα καὶ χρησιμωτάτη γέγονε, καὶ οὐχὶ Παῦλον ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, οὐ τὸ λεχθῆναι μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ τὸ γράμμασιν ἐντεθῆναι, καὶ πᾶσι τοῖς γίνεσθαι μέλλουσι διὰ τῆς ἐπιστολῆς παραδοθῆναι ταύτης, ἐπ' αὐτὴν βασιδεῖν λοιπὸν τὴν ἀπόδειξιν. Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ ἕτερον τοῦτο οὐκ ἔλαττον διαποροῦσι τινες, ζητούντες πρὸς ἑαυτοὺς τίνας ἕνεκεν συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ἄνδρα τοσαύτην ἔχοντα παρβήσιαν, οὐ τὰ ὅσα καὶ τὰ λείψανα δαίμονας ἀπήλυνεν, ἀρρωστία τοσαύτη περιεπεσεν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐνόσει, ἀλλ' ἀεὶ, καὶ διηνεκῶς, καὶ ἐπαλλήλως καὶ συνεχῶς ἀρρωστίας, καὶ οὐδὲ μικρὸν αὐτῷ παρεχούσαις ἀναπνεῖν. Πόθεν τοῦτο ἔδωκεν; Ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Παύλου ῥημάτων· οὐ γὰρ ἔειπε, Διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀσθενείας, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς ἀσθενείας, ἀλλὰ τὸ συνεχῶς αὐτῶν δηλῶν ἔλεγε, *Τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Ἀκούεωσαν ὅσοι μακρὰ παραδοθέντες νόσφ' ἀνασχετοῦσι καὶ ἀπαγορεύονται. Οὐ τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ζητούμενον μόνον, ὅτι ἅγιος ὢν ἐνόσει, καὶ οὕτως ἐνόσει συνεχῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ κοινὰ τῆς οἰκουμένης ἦν ἐμπειστευμένος πράγματα. Εἰ μὲν γὰρ εἰς ἐκεῖνων ἦν τῶν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀνακεχωρηκότων, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐρημίας καλύβην πηξάμενων, καὶ τῶν ἀπράγμονα τοῦτον ἀνηρημένων βίον, οὐκ ἦν οὕτως ἄπορον τὸ ζητούμενον· τὸ δὲ εἰς μέσον προεβλημένον, καὶ τοσοῦτων Ἐκκλησιῶν ἔγχευετο μόνον φροντίδας, καὶ πόλεις ὁλοκλήρους καὶ ἔθνη καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν μετὰ τοσαύτης διέποντα προθυμίας τε καὶ σπουδῆς, τῇ τῆς ἀρρωστίας ἀνάγκῃ παραδοθῆναι, τοῦτο ἐστὶ τὸ μάλιστα

^g Unus cod. et Savil. in marg. καταθέντες.

^h Alii εὐπορίαν καὶ εὐπρέπειαν.

ⁱ Alii παραπέμπει.

^j Alii ὁ Τιμόθεος· οὗ οἶνον κεχρῆσθαι δεῖ.

^k Alii γραμμάτων, οὐ γὰρ. Infra Bernardus Brixianus legat μικρὰ παραδοθέντες νόσφ'. Savil., Morel. et alii μακρὰ· ultraque lectio quadrag. potest, sed præstat μακρὰ.

cia eos, qui mentem adhibent, diabolo inexpugnabiles reddit; et tamquam lyra rursum multa cum jucunditate delectans, absurdarum morbos cogitationum sopit, ac multam cum voluptate nobis affert utilitatem. Auditis igitur hodie de multis et necessariis rebus Timotheo disserentem? Etenim de ordinationibus ad ipsum scripsit, dicens: *Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis* (1. Tim. 5. 22): et intolerabile talis prævaricationis periculum exposuit, demonstrans quod malorum ab aliis perpetratorum supplicium alii cum illis ipsis sustinebunt, quia per ordinationem improbitati conferunt potestatem. Mox rursus inquit: *Vino modico utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates* (Ibid. v. 23). Et de servorum subjectione, et de avarorum insania, et de divitum arrogantia, et de multis aliis nobis hodie disseruit. Cum igitur omnia percurrere non possumus, quid vultis e commemoratis proponentes charitati vestræ dicamus? Velut enim in praeo multos et varios video lectionis flores et amplum rosarium, multas vero violas, nec pauciora lilia; sed et varium ubique et copiosum spiritus fructum disseminatum, et multam odoris suavitatem: imo vero non tantummodo pratum, verum paradisi est divinarum lectio Scripturarum: non enim fragrantiam solum nudam habent ejus flores, sed et fructum, qui animam nutrire possit. Quid igitur de dictis in medium vultis agamus hodie? vultis quod omnium vilissimum esse videtur, et quibusque intellectu facillimum, hoc in praesenti tractemus? Mihi nempe placet, sed et vobis, hoc bene novi, pariter placebit. Quid vero tandem est aliis facilius? quid autem aliud quam quod et cuilibet facile et dictu compendiosum esse videtur? Quale quidem istud? *Modico vino utere propter stomachum tuum, et crebras ægriitudines tuas*. Eia igitur omnem orationem in hanc impendamus dictionem.

Scripturæ sacræ vel minimæ sententiæ pretiosæ sunt.

— Hoc autem facimus non ambitionis gratia, neque in dicendo facultatis ostentationem exhibere studentes: non enim quæ dicuntur nostra sunt, sed quæ Spiritus gratia afflaverit: sed ut auditores vel segniores excitemus, et quantus sit Scripturarum thesaurus, et quod neque liberum sit neque tutum eas prætercurrere, persuadeamus. Si enim tenuis hæc et compendiosa dictio, et quæ nihil necessarium multis habere videtur, multarum causam divitiarum et altissimæ philosophiæ occasiones nobis præbere visa fuerit; multo magis illa, quæ et ex se domesticam ostentant copiam, infinitis thesauris animadvertentes implebunt. Igitur nec illas quidem, quæ tenues esse putantur, Scripturarum sententias prætercurramus. Nam et ipsæ de Spiritus gratia sunt: Spiritus autem gratia

numquam parva et vilis, sed magna et mirabilis, et dantis munificentia digna. Ne igitur otiose audiamus, quoniam qui metallorum terram excoquunt, postquam in caminum ipsam injecerint, non tantum auri massas tollunt, sed et parvas bracteolas multa cum sedulitate colligunt. Quoniam igitur et nos aurum ex apostolicis haustum metallis excoquimus, non in fornacem jacentes, sed in animæ vestræ cogitationes immittentes, non flammam accendentes, sed ignem spiritus excitantes; parvas etiam micæ magna diligentia colligamus. Licet enim breve sit verbum, multa tamen est virtus; quoniam et gemmæ non in corporis mole, sed in naturæ pulchritudine suum pretium¹ habent, sic et divinarum Scripturarum lectio. Externa quippe doctrina multas jactans nugas, et multam infundens auditoribus futilitatem, eos vacuis remittit manibus, nullum neque magnum neque parvum lucratos emolumentum. Spiritus vero gratia non hujusmodi, sed in contrarium omnino per modica verba omnibus advertentibus philosophiam affert: et multis sæpe verbum unum sufficit hinc excerpisse, ut totius vitæ viaticum habeant.

2. Quoniam igitur tanta adest copia, nos ipsos excitemus, et vigili mente quæ dicuntur suscipiamus: ad magnam enim profunditatem sermonem demittere paro. Multis enim etiam superflua et superabundans esse hæc admonitio quodammodo videtur, iique talia dicunt verba: Non per seipsum poterat Timotheus conjicere, qua re uti oporteret², verum a præceptore discere expectabat? Quid quod præceptor non tantum imperavit, sed et litteris inseruit, tanquam aræ columnæ, datæ ad ipsum epistolæ insculpens; nec erubuit hujusmodi res scripturæ mandare et ad discipulum publice legendas mittere? Ut igitur discas quod non tantum non redundet admonitio, sed necessaria et utilissima sit; et non a Paulo, sed a Spiritus gratia factum sit, ut hoc non modo diceretur, sed etiam litteris traderetur et ad omnes posteros per hanc epistolam deveniret: ad ipsam mox probationem veniemus. Ad hæc enim de alia quoque re non minus dubitant quidam intra se quærentes, qua de causa permisit Deus virum tantam habentem potestatem, cujus ossa et reliquiæ dæmones expellerent, in tantam ægriitudinem incidere. Non enim leviter ægrotabat, sed continue, sed alternis et jugibus infirmitatibus, nec minimum quidem ipsum respirare indulgentibus. Unde hoc manifestum? Ex ipsis Pauli verbis. Non enim dixit: Propter ægriitudinem, sed *Propter ægriitudines*: neque simpliciter, Propter infirmitates, sed ipsarum continuationem significans dicebat, *Frequentes tuas infirmitates*. Audiant qui diuturno traditi languori, ægre ferunt et animo concidunt. Non solum autem hoc est quod quæritur, quod cum esset sanctus, ægrotabat, et sic frequenter ægrotabat, sed etiam quod publica mundi negotia ipsi erant credita. Si enim unus esset illorum, qui in montium vertices secesserunt, et in solitudine cellulas compegerunt, et al

Hunc præterea titulum habet Savilius sine discrimine. Ex his porro verbis hæc titulo nostro inserenda duximus, in *Palæa* seu veteri *ecclesia*. Palæa seu vetus, vocabatur pars Antiochiæ urbis ad Orontem fluvium sita: in qua erat ecclesia palæa item dicta, etiamque Apostolica, quia ab apostolis fundata. Vide quæ hac de re diximus in Edit. Albanasii, p. 771.

¹ Alii: Pretium et decus.

² Alii: Timotheus conjicere quod vino uti oportet.

hujusmodi negotiis alienam vitam elegerunt, non esset tam dubium quod quæritur : in medium vero provocatum, et tot Ecclesiarum curas habentem creditas, et urbes totas et gentes et totum terrarum orbem tantum cum sedulitate et studio administrantem, infirmitatis necessitati traditum esse, hoc est quod maxime non animadvertentem omnino in stuporem agere potest. Etsi enim non propter se, saltem propter alios ipsum valere oportebat. Imperator erat optimus : bellum ab eo gerebatur non contra infideles tantum, sed et contra dæmones et contra ipsum diabolum : multa cum vehementia hostes omnes imminabant, dissipantes exercitum et in captivitatem trahentes ; hic vero infinitos ad veritatem reducere poterat, et ægrotabat. Etsi enim, inquit, nullum præterea damnum ex hac infirmitate rebus inferretur, ea ipsa sola fideles pigriores et torpidiores reddere poterat. Nam si milites suum lecto detentum cernentes, segniores fiunt et ad pugnam tardiores ; multo magis par erat et fideles, præceptorem post tot signa operum intuentes continue ægrotantem et corporis morbo laborantem, humanum quiddam esse perpressos. Nec vero hæc tantum, sed et aliud quiddam dubitantes quærunt, qua de causa rursus neque se ipse, neque ipsius præceptor ita confectum curavit : sed mortuos quidem suscitabant, et dæmones expellebant, et mortem facile vincebant, unum vero corpus ægrotum non instaurabant : et qui in alienis corporibus et viventes et mortui tantam exhibuere virtutem, stomachum lapsum non relevabant : et quod majus est, non veretur nec erubescit Paulus post tot et talia signa quæ vel nudo præstitit verbo, Timotheo scribere, ut confugiat ad vini medellam. Non quod vinum bibere turpe sit : absit, hæc sunt enim hæreticorum præcepta ; sed quod dedecus esse non putaret, non posse absque illius auxilio unum laborans membrum erigere. Verum enimvero tantum abfuit ut de hoc erubesceret, ut et omnibus posteris hoc fecerit manifestum. Videtis in quantam sermonem egimus profunditatem ? quomodo quod parvum esse videtur, innumeris quæstionibus scaturit ? Eia igitur et solutionem afferamus. Idcirco enim ad imum descendimus, ut mentem vestram excitantes, in tuto sensus collocemus.

3. Concedatis autem mihi, quæso, priusquam his quæstionibus solutionem afferam, aliquid de Timothei virtute et cura Pauli dicere. Quid enim illo fuit amantius, qui tanto absens intervallo et tot circumventus negotiis, pro stomachi sanitate discipuli tantam providentiam gerebat, et cum sedulitate de morbi correctione scribebat ?

Timothei virtus. — Timothei vero virtuti quid æquale ? Sic delicias aspernabatur, et lautam mensam deridebat, ut in morbum ex victus asperitate et nimio caderet jejuniis. Quod enim natura talis non esset, sed jejuniis et aquæ potu stomachi vim prostrasset, ipsum Paulum diligenter hoc manifestantem audite. Non enim simpliciter dixit : Vino modico utere : sed cum prius dixisset, *Noli adhuc aquam bibere* (1. Tim. 5. 23), tunc bibendi vini consilium attulit. Illud autem

adhuc, verbum est significantis, quod eousque aquam bibebat, et propterea imbecillis sit. Quis non admiretur ipsius philosophiam et diligentiam ? Ipsos attigerat cælos, ad virtutis culmen pervenerat : et hæc ipsi præceptor attestatur sic dicens : *Misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus et fidelis in Domino* (1. Cor. 4. 17). Quando autem Paulus ipsum vocat filium, et filium dilectum et fidelem, hæc verba omnem ipsius virtutem demonstrare sufficiunt. Sanctorum enim iudicia nec ad gratiam nec ad inimicitiam fiunt, sed ab omni sunt præsumpta opinione libera. Non fuisset tam beatus Timotheus, si Pauli filius a natura fuisset, quam nunc est admirabilis : quoniam secundum carnem nihil ad ipsum atinens, per co-gnationem quæ est secundum religionem, in ipsius se adoptionem induxit, cum sedulitate disciplinæ illius characteres in omnibus servans. Sicut enim vitulus tauro conjugatus, sic jugum cum illo trahabat ubique terrarum, et nihilo propter ætatem deficiebat, sed studium, ut cum præceptoris laboribus contenderet, præstabat. Et horum testis rursus ipse Paulus sic dicens : *Nemo ipsum contemnat ; opus enim Domini operatur, sicut et ego* (1. Cor. 16. 10. 11). Vidisti ut omnino æquale studium ipsi attestetur ? Mox ne hæc ad gratiam dicere videatur, ipsos auditores filii virtutis testes facit, sic inquires : *Probationem autem ipsius nostis, quod tamquam patris filius, sic mecum servavit in evangelio : experientiam vos cepistis virtutis ipsius et probate animæ* (Philipp. 2. 22). Verumtamen cum ad tantam officiorum altitudinem ascendisset, neque sic confidebat, sed in anxietate animi erat et in timore : ideoque cum instantia jejunabat, neque illud passus est quod multi, qui decem tantum vel viginti menses jejuniis se tradentes repente omnia dissolvunt. Sed ille nihil tale passus est, neque tale quidpiam intra seipsum dixit : Quid mihi deinceps opus est jejuniis ? victor evasi, cupiditates superavi, corpus meum mortificavi, dæmones terrui, diabolum depuli, mortuos resuscitavi, leprosos mundavi, contrariis potestatibus terribilis sum : quid ego amplius jejuniis indigeo et hujusmodi cautela ?

Sancti quanto majoribus affluunt meritis, tanto magis timeant. — Nihil tale dixit aut cogitavit : sed quanto magis innumeris affluerat meritis, tanto magis timebat et tremebat : et hanc a præceptore philosophiam discebat. Etenim ille in tertium raptus cælum, et in paradysum delatus, et auditis ineffabilibus verbis, et mysteriorum factus talium particeps, cum orbem totum percurrisset tamquam alis quibusdam fultus, ad Corinthios scribens dicebat : *Vereor ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobos efficiar* (1. Cor. 9. 27). Si vero Paulus post talia et tot officia timet, qui dicere potuit : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. 6. 14) ; multo magis nos timere oportet, et tanto magis quanto majora fuerimus operati. Tunc enim diabolus sævior efficitur, tunc magis effertur, cum viderit nos diligentia vitam nostram disponentes ; cum viderit virtutis onera composita, et magnos acervos, tunc gravius inferre naufragium studet. Vilis

πάντων ἱκανὸν θορυβῆσαι τὸν μὴ προσέχοντα. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δι' ἑαυτὸν, διὰ γούν τοὺς ἄλλους ὑγιαίνειν αὐτὸν ἐχρῆν. Στρατηγὸς ἦν ἄριστος· πόλεμος αὐτῷ συγκεκρότητο, φησὶν, οὐχὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς δαίμονας, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν διάβολον· μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος οἱ πολέμιοι πάντες ἐπέκειντο, διασπῶντες [4] τὸ στρατόπεδον, καὶ αἰχμαλωτίζοντες· οὗτος δ' ἠδύνατο μυρίους ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγαγεῖν, καὶ ἡσθένει. Εἰ γὰρ καὶ μηδεμία, φησὶν, ἐτέρα βλάβη τοῖς πράγμασιν ἀπὸ τῆς ἀβρώστιας ἐγίνετο ^a, τοῦτο μόνον ἱκανὸν ἦν τοὺς πιστοὺς ὀκνηροτέρους καὶ ῥαθυμότερους ποιῆσαι. Εἰ γὰρ στρατιῶται τὸν στρατηγὸν τὸν ἑαυτῶν ὀρῶντες τῇ κλίνῃ προσδεδεμένον, ὀκνηρότεροι γίνονται καὶ πρὸς τὴν μάχην ῥαθυμότεροι· πολλῶν μᾶλλον εἰκὸς ἦν, καὶ τοὺς πιστοὺς τότε τὸν διδάσκαλον ὀρῶντας τὸν τοσαῦτα σημεῖα ἐργασάμενον συνεχῶς ἀβρώστούντα, καὶ τὸ σῶμα κάμνοντα, ἀνθρώπινόν τι παθεῖν. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι οἱ διαποροῦντες ^b ζητοῦσι· τίνας γὰρ ἔνεκεν πάλιν οὕτε αὐτὸς ἑαυτὸν, οὕτε ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ οὕτω διακείμενον ἐθεράπευσεν; ἀλλὰ νεκροὺς μὲν ἤγειρον, καὶ δαίμονας ἀπέλαυνον, καὶ θανάτου μετὰ περιουσίας ἐκράτουν, σῶμα δὲ ἐν ἡσθενηκῇ οὐ διώρρωσαν, ἀλλ' ἐν ἀλλοτριῶσι σώμασι καὶ ζῶντες καὶ τετελευτηκότες τοσαύτην ἐπιδεικνύμενοι δύναμιν, στόμαχον καταπνέοντα οὐκ ἀνέστησαν· καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι οὐκ αἰσχύνεται Παῦλος οὐδὲ ἐρυθριᾶ μετὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα σημεῖα, ^c καὶ διὰ ψιλοῦ ῥήματος ἐπεδείκνυτο, Τιμοθέῳ γράφων ἐπὶ τὴν ἀπὸ τῆς οἰνοποσίας καταφυγεῖν θεραπείαν. Οὐχ ὅτι τὸ πίνειν οἶνον αἰσχρὸν, μὴ γένοιτο· αἰρετικῶν γὰρ ταῦτα παραγγέλματα ^d· ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐνόμιζεν αἰσχύνῃ εἶναι τὸ μὴ δύνασθαι χωρὶς τῆς ἐκείνου βοηθείας διορθώσασθαι νενωστικὸς ἐν μέλος. 'Αλλ' ὁμως τοσοῦτον ἀπέσχεον αἰσχυνοῦναι ἐπὶ τούτῳ, ὅτι καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι ὅλον αὐτὸ ἐποίησεν. 'Ἰδετε πρὸς πόσον βάθος κατηγάγομεν τὸν λόγον; πῶς ^e τὸ δοκοῦν μικρὸν εἶναι, μυρίων γέμει ζητημάτων; Φέρε οὖν καὶ τὴν λύσιν ἐπαγάγωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο πρὸς πολὺ βάθος κατέβημεν, ἵνα διεγείραντες ὑμῶν τὴν διάνοιαν, ἐν ἀσφαλεῖ ^f τὰ νοήματα ἀποδώμεθα.

γ'. Συγχωρήσατε δέ μοι, πρὶν ἢ τὴν λύσιν τοῖς ζητήμασι τούτοις ἐπαγαγεῖν, εἰπεῖν τι περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ Τιμοθέου, καὶ τῆς τοῦ Παύλου κηδεμονίας. Τί γὰρ ἐκείνου φιλοστοργότερον ^g γέγονεν, ὅς ἐκ τοσοῦτου διαστήματος ὦν καὶ τοσοῦτοις κυκλοῦμενος πράγμασιν, ὑπὲρ τῆς ὑγείας τοῦ στομάχου τοῦ μαθητοῦ τοσαύτην ἐποιεῖτο πρόνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἐπέστελλεν ὑπὲρ τῆς τοῦ νοσήματος διορθώσεως; Τί δὲ τῆς ἀρετῆς ἴσον τῆς Τιμοθέου; Οὐτὼς ὑπερέωρα ^h τρυφῆς, καὶ κατεγέλα πολυτελοῦς τραπέζης, ὡς καὶ εἰς ἀσθένειαν ἐμπεσεῖν ἐκ τῆς ἄγαν σκληραγωγίας καὶ ἐπιτεταμένης νηστείας. 'Ὅτι γὰρ οὐ φύσει τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ὑπὸ νηστείας καὶ ὕδροποσίας τοῦ στομάχου κατέβαλε τὴν ἰσχύν, αὐτοῦ τοῦ Παύλου μετ' ἀκριβείας τοῦτο δηλοῦντος ἀκούσατε. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Οἶνον ὀλίγῳ χρῶ· ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν, *Μηκέτι ὕδροπότει*, τότε τὴν τῆς οἰνοποσίας προσ-

έθηκε συμβουλὴν. Τὸ δὲ *μηκέτι*, δηλοῦντος ἦν, ὅτι μέχρι τότε ὕδροπότει, καὶ διὰ τοῦτο γέγονεν ἀσθενής. Τίς οὖν οὐκ ἂν ἐκπλαγεῖται τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκριβείαν; Αὐτῶν ἐπελάβετο ⁱ τῶν οὐρανῶν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἄκρον ἦλασε· καὶ ταῦτα ὁ διδάσκαλος [5] αὐτῷ μαρτυρεῖ οὕτω λέγων· *Ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ*. 'Ὅταν δὲ Παῦλος αὐτὸν καλεῖ τέκνον καὶ τέκνον πιστὸν καὶ ἀγαπητὸν, ἀρκεῖ τὰ ῥήματα ταῦτα ἅπασαν αὐτοῦ δεῖξαι τὴν ἀρετὴν. Αἱ γὰρ τῶν ἁγίων κρίσεις οὐ πρὸς χάριν, οὐδὲ πρὸς ἀπέχθειαν γίνονται, ἀλλὰ πάσης εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι πολυψέως. Οὐκ ἦν οὕτω ^j ἡ ζῆλωτος ὁ Τιμόθεος, εἰ Παύλου τέκνον ἦν φύσει, ὡς ἐστὶ θαυμαστὸς νῦν, ὅτι κατὰ σάρκα μὴδὲν αὐτῷ προσήκων, διὰ τῆς κατὰ τὴν εὐλάβειαν συγγενείας εἰς τὴν υἰοθεσίαν εἰσῆγαγεν ἑαυτὸν τὴν ἐκείνου, μετὰ ἀκριβείας τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας διασώζων ἐν ἅπασι. Καθ' ἅπερ γὰρ μόσχος ταύρῳ συμβεβλημένος, οὕτω τὸν ζυγὸν εἴκε μετ' αὐτοῦ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, καὶ οὐδὲν ἡλαττοῦτο διὰ τὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ἡ προθυμία ἀμιλλᾶσθαι τοῖς τοῦ διδασκάλου πόνοις αὐτὸν παρεσκεύαζε. Καὶ τούτων πάλιν μάρτυς αὐτὸς, ὁ Παῦλος, οὕτω λέγων· *Μηδεὶς οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ· τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς καὶ γώ*. Εἶδες πῶς ἀπαράλλακτον αὐτῷ μαρτυρεῖ σπουδὴν; Εἶτα ἵνα μὴ νομισθῇ χάριτι ταῦτα λέγειν, αὐτοὺς τοὺς ἀκροατὰς ποιεῖται μάρτυρας τῆς τοῦ παιδὸς ἀρετῆς, οὕτω λέγων· *Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατέρα τέκνον* ^k, οὕτω σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *πεῖραν ἡμεῖς εἰλήφατε τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τῆς δοκίμου ψυχῆς*. 'Αλλ' ὁμως πρὸς τοσοῦτον ὕψος κατορθωμάτων ἀνελθὼν, οὐδὲ οὕτως ἐθαῖρει, ἀλλ' ἐναγώνιος ἦν καὶ περιδείξ· διὸ καὶ μετ' ἀκριβείας ἐνήστεισε, καὶ οὐκ ἔπαθε τοῦτο τὸ τῶν πολλῶν, οἱ δέκα μόνον, ἢ καὶ εἴκοσι μῆνας νηστείᾳ παρεσχηκότες ἑαυτοὺς, εὐθέως ἅπαντα καταλύουσιν. 'Αλλ' ἐκεῖνος οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθεν, οὐδὲ εἰπέ τι τοιοῦτον πρὸς ἑαυτὸν· Τί μοι νηστείας χρεῖα λοιπόν; περιγεννόμην, ἐκράτησα τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐνέκρωσά μου τὸ σῶμα, δαίμονας ἐφόβησα, τὸν διάβολον ἀτήλασα, νεκροὺς ἀνέστησα, λεπροὺς ἐκάθησα, ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν εἰμι φοβερός· τί μοι νηστείας δεῖ λοιπόν, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀσφαλείας;

Οὐδὲν τοιοῦτον οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ὅσην μυρίων ἔγερμε κατορθωμάτων, τοσοῦτον μᾶλλον ἐδεδίδει καὶ ἔτρεμε· καὶ ταύτην παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν φιλοσοφίαν ἐμάνθανε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος εἰς τρίτον ἀρπαγὴς οὐρανὸν, καὶ εἰς παράδεισον ἀπενεχθεὶς, καὶ ἀκούσας ῥήματα δῆρῃ-α, καὶ μυστηρίων κοινωνήσας τοιούτων, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐπιδραμὼν καθάπερ τις ὑπόπτερος, Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε· *Φοβοῦμαι μὴ πως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι*. Εἰ δὲ Παῦλος φοβεῖται ^l μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατορθώματα, ὁ δυνήθεις εἰπεῖν, ὅτι *Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς δεδοικέναι χρῆ, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσην περ ἂν ὦμεν πολλὰ συνειληχότες κατορθώματα*. Καὶ γὰρ ὁ διάβολος ἀγριώτερος τότε γίνεται, τότε ἐκθηριούται πλέον, ὅταν ἴδῃ μετ' ἐπιμελείας ἡμᾶς τὸν ἑαυτῶν οἰκονομοῦντας βίον· ὅταν ἴδῃ τὰ φορτία τῆς ἀρετῆς συγκείμενα, καὶ πολὺν ὄντα τὸν δγκον, τότε σπουδάζει χαλεπώτερον ἐργάσασθαι τὸ ναυάγιον. 'Ὁ μὲν γὰρ

^a Sic Savil. et omnes fere mss. Editi ἔγένετο.

^b Alii et Savil. ἕτερόν τι πρὸς τοῖς εἰρημένους οἱ διαποροῦντες. Paulo post Savil. et aliquot mss. διδάσκαλος αὐτοῦ οὗτος, non male. Morel. et alii διδάσκαλος αὐτοῦ οὗτος.

^c Savil. et aliquot mss. ταῦτα τὰ π. Sed articulus omittitur in aliis, et quidem elegantius (imo minus Græce), ni fallor.

^d Alii καὶ πῶς.

^e Savil. addit ταμεῖον.

^f Alii τίς γὰρ... φιλοστοργότερος.

^g Savil. et alii quidam mss. ὅς οὕτως ἔωρα. Infra alii ἄλλ' ἀπὸ τῆς νηστείας. Paulo post Morel. et aliquot mss. δηλοῦντος ἀκούσατε, Savil. et alii δηλοῦντος ἐστὶν ἀκούσαι.

^h Savil. et aliqui ἐπελάβετο, Morel. ὑπελάβετο.

ⁱ Unus οὐκ ἦν γὰρ οὕτω.

^j Alii ὡς πατρί τέκνον.

^k Alii ἐφοβείτο.

εὐτελής καὶ ἀπερρίμμενος, κἂν ὑποσκελισθῇ καὶ καταπέση, οὐ τοσαύτην τῷ κοινῷ φέρει τὴν βλάβην· ὁ δὲ ὥσπερ ἐν ὕψει τινὶ τῇ τῆς ἀρετῆς [ὁ] κορυφῇ μετὰ πολλῆς τῆς περιφανείας ἑστώς, καὶ πᾶσι ὄλος καὶ γνῶριμος ὢν, καὶ παρὰ πάντων θαυμάζομενος, ὅταν ἐπηρεασθεὶς καταπέση, μεγάλην τὴν πτώσιν καὶ τὴν ζημίαν ἐργάζεται· οὐχ ὅτι μόνον ἐξ ὕψους κατέπεσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὺς βῆθυμότερους ἐποίησε τῶν πρὸς αὐτὸν βλεπόντων. Καὶ καθάπερ ἐν σώματι, μέλους μὲν ἑτέρου διαφθαρέντος, οὐ πολλὴ ἡ βλάβη, τῶν δὲ ὀφθαλμῶν πηρωθέντων ἢ τῆς κεφαλῆς παραβλαθείστης, ὅλον τὸ σῶμα ἀχρηστον^α γίνεται· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων καὶ μεγάλα κατορθωμάτων ἔστιν εἰπεῖν· ὅταν ἐκείνοι σθεσθῶσιν, ὅταν κηλιδά τινα προστερίψωνται, ὁλόκληρον καὶ ἀφόρητον τῷ λοιπῷ σώματι τὴν βλάβην φέρουσι.

δ. Ταῦτα νῦν ἅπαντα ὁ Τιμόθεος εἰδώς, πανταχόθεν ἑαυτὸν ἡσφαλίζετο· ᾗδε γὰρ ὅτι χαλεπὸν ἡ νεότης, ὅτι εὐρίπιστον, εὐεξάπληκτον, εὐόλισθον, καὶ σφοδροτέρου δεῖται τοῦ χαλινοῦ· πυρὰ γὰρ τίς ἐστι τῶν ἐξωθεν ἐπιλαμθανομένην ἅπαντων, ῥῥιδίως ἐκκαυομένη καὶ ταχέως. Διὰ τοῦτο πανταχόθεν αὐτὴν ἐφραττεν ὥστε συνεσθάλαι, καὶ τὴν φλόγα ταύτην παντὶ τρόπῳ μαραίνειν ἐσπούδαζε, καὶ τὸν ἱππον δυσχάλιον δοῦν καὶ δυσήνιον μετὰ πολλῆς ἡγχε τῆς σφοδρότητος· ἔως ὅτε αὐτοῦ τὰ σκιρτήματα περιέκοψεν, ἕως εὐήνιον ἐποίησε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας ταῖς χερσὶ τοῦ ἡνιοχούντος αὐτὸν παρέδωκε λογισμοῦ. Ἀσθενεῖτω, φησί, τὸ σῶμα, καὶ μὴ ἀσθενεῖτω ἡ ψυχὴ, χαλινουέσθω ἡ σὰρξ, καὶ μὴ ἐμποδιέσθω^β ὁ πρὸς τὸν οὐρανὸν τῆς ψυχῆς δρόμος. Διὰ δὲ τούτων κακέينو μάλιστα ἂν τις αὐτὸν ἀγάσαιο, ὅτι καὶ ἐξησθενηκὸς οὕτως, καὶ τοσαύτῃ παλαιῶν ἀρρώστια, τὴν κατὰ θεὸν οὐκ ἡμέλει πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν ὑγαινόντων καὶ σφριγώντων τὰ σώματα μάλλον πανταχοῦ περιίπτατο, νῦν μὲν εἰς Ἑφρεσον, νῦν δὲ εἰς Κόρινθον, ἐν Μακεδονίᾳ πολλάκις, ἐν Ἰταλίᾳ, πανταχοῦ τῆς γῆς, πανταχοῦ τῆς θαλάττης μετὰ τοῦ διδασκάλου φαινόμενος, καὶ κοινωῶν ἐν πᾶσι τὸν ἀγώνων αὐτῷ, καὶ τὴν ἐπαλλήλων κινδύνων καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ψυχῆς οὐκ ἡλίχθεν ἡ τοῦ σώματος ἀρρώστια· τοσοῦτος ἔστιν^γ ὁ κατὰ θεὸν ζήλος, οὕτω κοῦρον ἐργάζεται τὸ πτερόν. Ὅσπερ γὰρ τοῖς τὰ σώματα ἔχουσιν εὐεκτοῦντα καὶ ὑγιῇ, κέρδος οὐδὲν ἔσται τῆς εὐεξίας, ἔν ἡ ψυχὴ καταβδελιγμένη ἢ καὶ ῥάθυμος καὶ νωθὴς, οὕτω τοῖς ἐξησθενημένοις οὐδὲν ἔσται βλάβος ἀπὸ τῆς ἀρρώστιας, ἔν ἡ ψυχὴ γενναία ἢ καὶ διεγρηγμένη. Δοκεῖ μὲν οὖν τισὶν ἡ παραινέσις αὕτη καὶ συμβουλὴ ἐξουσιαν δίδονα πρὸς ἀδεστέραν οὐνοποσίαν· τὸ δὲ οὐ τοιοῦτόν ἐστιν· ἀλλ' εἴ τις μετ' ἀκριβείας ἐξετάσειε τὴν ῥῆσιν αὐτὴν, νηστείας μᾶλλον ἐστὶ τὸ πρᾶγμα παραινέσις. Ἐνόησον γὰρ πῶς οὐκ ἐξ ἀρχῆς, οὐδὲ ἐκ προοιμίων τοῦτο συνεδούλευεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ὅτε εἶδεν καταβδελιγμένην τὴν ἰσχὺν ἅπασαν, τότε συνεδούλευσε· καὶ οὐδὲ τότε ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ προδριόρισμόν τινας. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Οἶνον χρῶ, ἀλλ', Οἶνον ὀλίγῳ· οὐκ ἐπειδὴ Τιμόθεος ταύτης εἰδέτο τῆς παραινέσεως καὶ τῆς συμβουλῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς δεόμεθα. Διὰ τοῦτο ἐπιστέλλων ἐκείνῳ, μέτρα καὶ ὅρους ἡμῖν τίθησι τῆς οἰνοποσίας, τοσοῦτον κελεύων πίνειν, ὅσον διορθοῦν [7] ἀσθενείαν, ὅσον ὑγίαν παρέχειν τῷ σώματι, ἀλλὰ^δ μὴ νόσον ἑτέραν. Τῆς γὰρ

ὕδροποσίας τῆς ἀφάτου οὐκ ἐλάττωσα, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλείονα καὶ χαλεπώτερα ἢ ἄμετρος οἰνοποσία τίχτει νοσήματα καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ, τὸν πόλεμον τῶν παθῶν, καὶ τὸν χειμῶνα τῶν ἀτόπων λογισμῶν ἐπεισάγουσα τῇ διανοίᾳ, καὶ τοῦ σώματος τὴν ἰσχὺν χαυνοτέραν καὶ πλαδαρωτέραν ἐργαζομένη. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῆς γῆς φύσις ἐνοχληθεῖσα τῇ τῶν ὑδάτων πλεονεξίᾳ συνεχῶς διαλύεται, ὡς ἡ τοῦ σώματος δύναμις χαυνοῦται καὶ διαρρεῖ καὶ ἐξίτηλος γίνεται συνεχῶς οἰνοποσίας ἐπαντλουμένη. Φεύγουμεν τοῖνυν τὰς ἀμετρίας ἐκατέρωθεν, καὶ^ε τῆς ὑγείας ἐπιμελωμεθα τοῦ σώματος, καὶ τὰ σκιρτήματα αὐτοῦ περικόπτωμεν. Οἶνος γὰρ ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, οὐχ ἵνα μεθύωμεν, ἀλλ' ἵνα νήφωμεν, ἵνα εὐφρανώμεθα, οὐχ ἵνα ἀλγῶμεν. Οἶνος γὰρ εὐφραίνει, φησί, καρδίαν ἀνθρώπου· σὺ δὲ αὐτὸν ἀθυμίας ὑπόθεσιν ποιεῖς· καὶ γὰρ βαρὺθυμοὶ οἱ μεθύοντες μεθ' ὑπερβολῆς, σκότου πολλοῦ κατασκαδαννόμενοι τῶν λογισμῶν^ς. Φάρμακόν ἐστιν ἄριστον, ὅταν τὴν συμμετρίαν ἔχη ἄριστον. Τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἡμῖν χρήσιμον τὸ χωρίον, τοὺς διαβάλλοντας τοῦ Θεοῦ τὴν κτίσιν· εἰ γὰρ ἦν τῶν κεκλυμένων, οὐκ ἂν ἐπέτρεψεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν εἶπεν οἶνον κεχρησθαι. Οὐ πρὸς αἰρετικούς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν, οἱ ἐπ' ἂν ἰδωσί τινας ὑπὸ μέθης^ς ἀσχημονούντας, ἀφέντες κακίζειν ἐκείνους, τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα καρπὸν διαβάλλουσι, λέγοντες, Μὴ ἔστω οἶνος. Λέγωμεν τοῖνυν πρὸς αὐτοὺς, Μὴ ἔστω μέθη· οἶνος γὰρ ἔργον Θεοῦ, μέθη δὲ ἔργον διαβόλου· οὐχ ὁ οἶνος ποιεῖ τὴν μέθην, ἀλλ' ἡ ἀσωτία ποιεῖ τὴν μέθην· μὴ διάβαλλε τοῦ Θεοῦ τὸ θεμιτόν γνησιον, ἀλλὰ κατηγορεῖ τῆς τοῦ συνδούλου μανίας. Σὺ δὲ ἀφελὲς τὸν ἀμαρτάνοντα κολάζειν καὶ διορθοῦσθαι, τὸν εὐεργετοῦντα ὑβρίζεις;

ς. Ὅταν τοῖνυν ἀκούσωμέν τινων ταῦτα λεγόντων, ἐπιστομίζωμεν αὐτοὺς^β· οὐ γὰρ ἡ χρῆσις, ἀλλ' ἡ ἀμετρία τὴν μέθην ποιεῖ, μέθην, τὴν κακῶν ῥίζαν ἁπάντων. Οἶνος ἐδόθη, ἵνα σώματος ἀσθενείαν διορθώσῃται, οὐχ ἵνα ψυχῆς ἰσχὺν καταβάλῃ, ἵνα σαρκὸς ἀρρώστιαν ἀνέλῃ, οὐχ ἵνα ψυχῆς ὑγίαν λυμάνηται. Μὴ τοῖνυν ἀμέτρος κεχρημένος τῇ τοῦ Θεοῦ δωρεᾷ πάρεχε λαβὰς τοῖς ἀνόητοις καὶ ἀναίδεστοις τῶν ἀνθρώπων. Τί γὰρ ἐλεεινότερον μέθης; νεκρὸς ἐστὶν ἔμφυχος ὁ μεθύων· δαίμων ἐστὶν αὐθαίρετος, νόσημα συγγνώμην οὐκ ἔχον, πτώμα ἀπολογίας ἑστερημένον, κοινὴ τοῦ γένους ἡμῶν ἀσχημοσύνη. Οὐ γὰρ ἐν συνουσίαις^ι μόνον ἀχρηστος ὁ μεθύων, οὐδ' ἐν ἰδιωτικαῖς καὶ δημοσίαις πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν φιλή θεωρίᾳ πάντων ἐστὶν ἀγδέστερος, δυσωδίας πνέων· ἐρυγαὶ καὶ χασμήσεις, καὶ αἱ φωναὶ τῶν μεθύοντων ἀτερπεῖς καὶ ἀηδεῖς, βδελυγμίας ἐσχάτης πληροῦσαι τοὺς ὁρώντας καὶ συγγινομένους· καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν, ὅτι τὸν οὐρανὸν ἄβατον ποιεῖ τοῖς μεθύουσιν τοῦτο τὸ νόσημα, καὶ τῶν αἰώνων ἀγαθὸν οὐκ ἀφίσιν ἐπιτυχεῖν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐνταῦθα ἀσχημοσύνης καὶ ἐκεῖ κλάσις ἀφόρητος τοὺς τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας ἀναμένει. Περικόψωμεν τοῖνυν τὴν πονηρὰν ταύτην συνήθειαν, καὶ ἀκούσωμεν Παύλου λέγοντος, Οἶνον ὀλίγῳ χρῶ· [8] καὶ γὰρ αὐτὸν τὸν ὀλίγον διὰ τὴν ἀσθενείαν ἐπέτρεψεν· ὡς εἰ μὴ ἦν ἀσθενεῖν διενοχλοῦσα, οὐκ ἂν

^α Quidam τοῖνυν, παρακαλῶ, τὰς ἀμαρτίας ἐκατέρωθεν, ἀγαπῶτοί, καί.

^β Alii κατασκαδαννόμενοι τὸν λογισμόν.

^γ Alii οἱ ἐπ' ἂν ἰδωσί τινας ὑπὸ μέθης, alii οἱ ἐπειδὴν ἰδωσί τινας ἀπὸ μέθης. Μοx quidam κακίζειν ἐκείνους καὶ ὀνειδίζειν, μάλλον δὲ ταλαζίζειν. Ibid. unus εἶπε μὴ ἔστω οἶνος... εἶπε μὴ ἔστω μέθη. Paulo post quidam ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀμετρία ποιεῖ.

^δ Αὐτοὺς adjectis Savil., nosque recepiimus. Ediz.

^ε Alii ἐν συνερίῳ.

^α Tres mss. σῶμα λοιπὸν ἀχρηστον. Infra unus ὅταν γὰρ ἐκείνοι σθεσθῶσι. Paulo post ὅτι εὐρίπιστον, ὅτι εὐεξάπληκτον... ὅτι, εἰc. Μοx quidam ἐπιλαμβ. ἁπάντων ῥῥιδίως, καὶ ἐκκαυομένη ταχέως.

^β Alii ἐμποδιέσθω, alii συμποδιέσθω.

^γ Alii τοσοῦτόν ἐστιν. Infra pauci ἐάν ἡ ψυχὴ καταβδελιγμένη.

^δ Alii σῶματι μόνον, ἀλλ' α.

enim et abjectus etiamsi supplantatus fuerit et ceciderit, non tantam communi vitæ cladem infert: in alta vero quadam tamquam virtutis specula cum multa claritate constitutus, et qui omnibus manifestus et cognitus sit, et ab omnibus in admiratione habeatur, quando tentatus ceciderit, magnam ruinam et iacturam facit: non tantum quoniam ex alto cecidit, sed quoniam et alios multos in ipsum respicientes scigniores reddidit. Et sicut in corpore, alio quidem membro corrupto, non magnum damnum: oculis autem excæcatis, vel capite graviter læso, totum corpus inutile redditur: sic et in sanctis et magna emeritis dicendum est: quando illi exincti fuerint, cum maculam quampiam admiserint, totum et reliquum corpus intolerabile detrimentum patitur.

4. Hæc igitur omnia nota habens Timotheus, undique se munebat: sciebat quod difficilis res est juvenus, quod iactabilis, deceptu facilis, labilis est, et vehementiori indiget fræno: pyra enim quædam est exteriora apprehendens omnia, facileque ac celeriter succendens¹. Idcirco ipsam undique obstruebat, ut compesceret, et hanc flammam omni modo extinguere studebat: atque equum effrænem et vix habenis parentem multa cum vehementia angebat, donec ipsius lascivias circumcideret, donec obedientem redderet, et traderet magna cum potestate rationis ipsum ducentis imperio. Infirmetur, inquit, corpus, et non infirmetur animus: refrænetur caro, et animæ ad cælum cursus non impediatur. Ad hæc autem et illud maxime quisque in ipso mirari posset, quod tali laborans infirmitate, et tanta cum ægitudine, Dei negotia non negligebat, sed amplius quam valentes et corpore vigentes circumquaque volitabat, jam Ephesum, jam Corinthum, in Macedonia sæpe, in Italia, ubique terrarum, ubique marium cum præceptore apparens; omnibus in certaminibus et continuis periculis cum ipso communicabat; nec animi philosophiam prostravit corporis imbecillitas: tantum valet in Deum zelus, tam leves efficit alas. Sicut enim corpora habentibus pingua et valida nullum erit valetudinis emolumentum, si animus dejectus fuerit, segnis et tardus: sic et confectis nullum erit ex imbecillitate nocumentum, si animus generosus et experefactus fuerit. Videtur autem quibusdam hæc admonitio et consilium liberioris vini potus potestatem indulgere: at non ita est. Sed si quis dictionem hanc diligenter exquirat, de sobrietate magis est admonitio. Cogita enim quomodo non a principio neque ab exordiis hoc consilium Paulus dederit, sed postquam vidit omnem virtutem dejectam, tunc consuluit: neque hoc simpliciter, sed cum præfinitione quadam: non enim simpliciter dixit, Vino utere, sed, *Vino modico*: non quod hac admonitione et consilio Timotheus egeret, sed quod nos indigeamus. Idcirco ad illum scribens, nobis bibendi vini mensuram et terminos statuit; tantum bibere iubens, quantum valetudinem adjuvet, quantum corpori sanitatem præ-

beat, et non alterum morbum: non pauciores enim quam immoderatus aquæ potus, sed multo plures et difficiliore animi et corporis morbos immodica vini parit potatio, passionum bellum, absurdarum cogitationum procellam in mentem inducens, et corporis vim molliorem et solubiliorem efficiens. Non enim ita terræ natura vexata aquarum superabundantia continue dissolvitur, ut corporis vis mollescit et diffuit et dissipatur, vini potu continuo ingurgitata. Fugiamus igitur utrinque intemperantiam² tum corporis valetudinem curando, tum ipsius lascivias recidendo. Vinum enim a Deo datum est, non ut inebriemur, sed ut sobrii simus: ut delectemur, non ut doleamus. *Vinum enim lætificat*, inquit David, *cor hominis* (Psal. 103. 15): tu vero ipsum tristitiæ materiam facis. Etenim animo gravato sunt supra modum ebrii, tenebris multis menti offusis. Medicina optima est, quando commensurationem habet optimam. Hic locus et contra hæreticos utilis est, Dei creaturam accusantes: si enim de vetitis esset, non permisisset Paulus, non vino utendum dixisset. Non solum autem contra hæreticos, sed et contra fratrum nostrorum simpliciores, qui postquam aliquos præ ebrietate se deturpantes viderint, illos vituperare omittentes³, fructum a Deo datum calumniantur, dicentes, Non sit vinum. Ipsis itaque dicamus, Non sit ebrietas. Vinum enim Dei, ebrietas diaboli opus est; non vinum ebrietatem facit, sed intemperantia ebrietatem facit: ne Dei creaturam accuses, sed conservi insaniam argue. Tu vero peccantem punire et corrigere omittens, benefactorem afficis contumelia?

5. *Vini moderatus usus permittitur.* — Cum igitur quosdam hæc dicentes audierimus, obmutescere faciamus: non enim usus, sed immoderatio ebrietatem facit: ebrietatem, inquam, malorum omnium radicem. Vinum datum est, ut languidum corpus erigat, non ut animæ robur opprimat: ut carnis imbecillitatem tollat, non ut animi sanitatem exterminet. Noli igitur, immoderate Dei munere utens, stultis et imprudentioribus hominibus occasionem præbere. Quid enim ebrietate miserabilius? mortuus est animatus, ebrinus: dæmon est voluntarius: morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium. Non enim in conventibus tantum inutilis ebrius, aut in privatis et publicis negotiis, sed etiam solo est aspectu omnium gravissimus, factores exhalans teterrimos: eructationes et oscitationes, et voces ebriorum insuaves atque molestæ eos, qui spectant et simul sunt, extrema abominatione impleunt: et quod malorum caput est, cælum ebriis inaccessum hic morbus efficit, nec æterna bona assequi permittit, sed præter vitæ hujus opprobrium, et illic tali morbo laborantes pœna manet intoleranda. Hanc igitur improbam consuetudinem recidamus, et Paulum audiamus dicentem, *Vino modico utere*: ipsum etenim modicum propter infirmitatem permisit: quod

¹ Quidam: *Fugiamus igitur, obsecro, peccata utrinque, charissimi, etc.*

² Quidam: *Vituperare et animadvertere eos omittentes, minimeque super ipsos dolendi memores.*

³ Quidam: *Apprehendens omnia facilius et celeriter succendens.*

ni imbecillitas vexasset, neque modicum admittere discipulum coegisset. Oportet enim nobis traditos cibos et potus temporibus et necessitatibus semper metiri, et nullatenus necessitatem excedere, neque imprudenter et temere quid facere oportet. Sed postquam Pauli curam et Timothei virtutem didicimus, nunc deinceps ad ipsam questionum solutionem ducatur oratio. Quenam igitur quaerunt? Iterum enim dicere necessarium est, ut solutio manifestior efficiatur. Qua de causa sanctum talem, tanta tractantem negotia, in morbum Deus incidere permisit, et neque ipse, neque praeceptor aegritudinem curare potuerunt, sed bibendi vini auxilio opus habuerunt? Et quaesita quidem haec erant: oportet autem ipsam inferre solutionem, ut non tantum si qui in morbum et aegritudinem talem, sed et quicumque in pauperiem inciderint et famem, et vincula, et tormenta, et tentationes, et calumnias, ceteraque praesentis vitae incommoda, sancti etiam magni et admirabiles viri, ex rebus hodie dicendis idoneam et manifestissimam in illis quoque defensionem contra accusare volentes invenire possint. Multos enim audivistis talia quaerentes: Quid tandem ille modestus et mansuetus homo ab alio quodam impio et improbo per singulos dies in iudicium trahitur, et innumeras patitur molestias, et Deus permittit? quare alter accusatus, injuste mortuus est? Ille submersus est, inquit, alius praecipitatus: et multos possemus referre sanctos et nostris et majorum nostrorum temporibus, qui multas sustinuerunt tribulationes, differentes et varias. Ut igitur horum omnium rationem videamus, et neque ipsi perturbemur, neque alios scandalizatos negligamus, nunc dicendis diligentissime attendamus.

6. *Causae variae cur Deus sanctos mala perpeti sinat.*

—Variae enim et omnimodae sanctorum afflictionis causas numero octo charitati vestrae dicere possum. Idcirco omnes cum diligentia animum adhibete, scientes quod nulla deinceps nobis venia et excusatio dabitur, si de contingentibus scandalizemur, quippe qui cum sint tam multae rationes, tamquam nulla sit, ita tumultuemur et perturbemur. Itaque prima quidem est quod non facile in arrogantiam propter meritum et miraculorum magnitudinem tollantur, ipsos Deus sinat affligi. Secunda, ne ceteri maiorem habeant de ipsis opinionem, quam humana patitur natura, et ipsos deos, non autem homines esse arbitrentur. Tertia, ut et Dei virtus appareat per aegrotantes et compeditos, exsuperans et vincens, ac praedicationem augens. Quarta, ut ipsorum patientia manifestior fiat, non propter mercedem hominum Deo servientium, sed et tantam exhibentium gratitudinem, ut et post tot mala sincera in ipsum benevolentia ostendatur. Quinta, ut de resurrectione cogitemus: cum enim virum justum et multa plenum virtute, innumera passum mala, et sic hinc digressum videris, vel invitus de futuro ibi iudicio cogites oportet. Si enim pro se homines laborantes sine praemiis et retributione abire non permittit: multo magis eos, qui tantum laboraverunt, numquam incoronatos remanere Deus decernet. Si autem ipsos laborum suorum

retributione privare nolit, omnino necesse est quoddam aliud tempus esse post praesentium finem, quo praesentis vitae laborum retributiones recipiant. Sexta, ut omnes in res adversas incidentes, sufficientem consolationem et mitigationem habeant, in eos respicientes, et malorum quae ipsis accidere memores. Septima, ne quando exhortamur vos ad illorum virtutem, et cuique dicimus, Imitare Paulum, imitare Petrum, propter gestorum sublimitatem alterius ipsos naturae participes fuisse cogitantes, ad imitationem torpeat. Octava, ut quando beatos vel miseros censere oportet, discamus quos beatos, quos miseros et ærumnosos putare debeamus. Igitur haec quidem sunt causae: sed oportet eas omnes ex Scripturis confirmare, et diligenter demonstrare omnia supra dicta non humanarum cogitationum inventa, sed divinarum Scripturarum sententias esse. Sic enim et oratio erit nobis fide dignior, et melius animis vestris insidebit. Quod tribulatio quidem conferat hoc sanctis, ut modesti sint et humiles, nec influantur ex gestis et signis, et propter hoc ipsam evenire Deus permittat, prophetam David et Paulum eadem dicentes audiamus. Ille quidem dicit: *Bonum mihi, Domine, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas (Psalm. 118. 71)*: hic autem praefatus, *Raptus sum in tertium caelum, et in paradysum elatus*; subintulit, *Et ne revelationum magnitudo extollat me, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanae, ut me colaphizet (2. Cor. 12. 2. 4. 7)*. Quid hoc apertius? Ne extollar, inquit, propter hoc permisit Deus angelos satanae colaphizare me. Angelos autem satanae, non demones aliquos dicit, sed homines diabolo ministrantes, infideles tyrannos, gentiles, qui assidue ipsi molesti erant, ipsumque vexabant. Quod autem dicit huiusmodi est: Poterat, inquit, Deus continere persecutiones et ærumnas assiduas; sed quoniam in tertium raptus fui caelum, et in paradysum delatus, ne harum magnitudine revelationum extollar et altum sapiam, permisit persecutiones has, et angelo satanae per persecutiones et tribulationes me colaphizare, ne extollar. Etsi enim sancti et admirabiles sint Paulus et Petrus, et omnes quicumque tales, tamen homines sunt, et multae cautionis, ne facile extollantur, indigent, et maxime omnium sancti: nihil enim sic in arrogantiam extollere consuevit, ut meritum plena conscientia, et anima cum fiducia vivens. Ne quid igitur tale illi patiantur, tentationes et tribulationes esse concessit, quae possent ipsos corripere ipsisque persuadere, ut in omnibus moderate agerent.

7. Quod autem ad demonstrandam Dei virtutem hoc magnopere conferat, et hoc ab eodem apostolo discite, qui prius hoc dixerat. Ne enim dicas, quod infideles putant, Deum talia permittentem debilem esse, nec suos periculis eripere posse, quod ipsos affligi continue sinat: hoc considera, quomodo per haec demonstravit Paulus, non tantum quae fierent ipsius imbecillitatem non arguere, sed amplius potentiam omnibus ostentare. Cum enim dixisset: *Datus est mihi stimulus carnis, angelus satanae, ut me colaphizet*; et his

ἐνάγκασε τὸν μαθητὴν οὐδὲ τὸν ὀλίγον προσέσθαι. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἀναγκαίως ἡμῖν παραδοθέντα α ὅσα καὶ ποτὰ τοῖς καιροῖς καὶ ταῖς χρεαῖς δεῖ μετρεῖν δεῖ, καὶ μηδαμοῦ τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνειν, μηδὲ ἀπλῶς καὶ εἰκὴ τι ποιεῖν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν τοῦ Παύλου κηδεμονίαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐμάθομεν τὴν Τιμοθέου, φέρε λοιπὸν ἐπ' αὐτὴν τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τίνα οὖν εἰσι τὰ ζητούμενα; ἀναγκαῖον γὰρ πάλιν εἰπεῖν ἵνα σαφεστέρα ἡ λύσις γένηται· τίνας οὖν ἔνεκεν ἄγιον τοιοῦτον καὶ τοσαῦτα οἰκονομοῦντα πράγματα, εἰς ἀρρώστιαν συν-εχώρησεν ὁ Θεὸς ἐμπεισῖν, καὶ οὔτε αὐτὸς, οὔτε ὁ διδάσκαλος Ἰσχυρὸς τὸ νόσημα διορθώσασθαι, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν οἰνοποισίαν ἐδεσθῆσαν βοήθειας; Καὶ τὰ μὲν ζητούμενα ταῦτα ἦν. Δεῖ δὲ αὐτὴν ἐπαγαγεῖν τὴν λύσιν, ὡς μὴ μόνον εἴ τινες νόση καὶ ἀρρώστῃ τοιαύτῃ περιπέσοιεν, ἀλλὰ καὶ εἴ τινες πενίᾳ, καὶ λιμῶν^β, καὶ δεσμοῖς, καὶ βασάνοις, καὶ ἐπηρείαις, καὶ συκοφανταῖς, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν παρόντα βίον δεινοῖς, ἄγιοι καὶ μεγάλοι καὶ θαυμαστοί, καὶ ἐπ' ἐκείνων ἀπὸ τῶν σήμερον ῥηθησομένων ἀκριδῇ καὶ σαφεστάτῃν δυνήθησαν εὐρέσθαι τὴν ἀπολογίαν πρὸς τοὺς ἐγκαλεῖν βουλομένους. Καὶ γὰρ ἡκούσατε πολλὴν τοιαῦτα ζητούντων· τί δήποτε ὁ δεῖνα μέτριος ὢν καὶ ἐπεικὴς ἀνθρώπος ὅψ' ἑτέρου παρανόμου τινὸς καὶ πονηροῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς δικαστήριον ἔλκεται, καὶ μυρία πάσχει δεινὰ, καὶ ὁ Θεὸς συγχωρεῖ; τίνας οὖν ἔνεκεν ἕτερος συκοφαντηθεὶς ἀπέθανεν ἀδίκως; Ὁ δεῖνα κατεποντίσθη, φησὶν, ἄλλος κατεκρημνίσθη· καὶ πολλοὺς ἂν ἔχοιμεν ἁγίους εἰπεῖν, καὶ ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων πολλὰς ὀπκιμέναντας· ὁ θλίψεις διαφόρους καὶ ποικίλους. Ἰνα οὖν ἀπάντων τούτων τὸν λόγον ἴδωμεν, καὶ μήτε αὐτοὶ θορυβώμεθα, μήτε ἑτέρους σκανδαλιζομένους περιορῶμεν, μετ' ἀκριθείας ἀπάσης τοῖς λεχθήσεσθαι μέλλουσι νῦν προσέχωμεν.

ζ'. Τῆς γὰρ τῶν ἁγίων κακώσεως τῆς ποικίλης καὶ παντοδαπῆς ὁκτῶ τὸν ἀριθμὸν αἰτίας ἔχω πρὸς τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην εἰπεῖν. Διὸ συντείνεταί μοι ἑαυτοὺς μετὰ ἀκριθείας ἄπαντες, εἰδότας ὡς οὐδεμία λοιπὴν ἔσται ἡμῖν συγγνώμη καὶ ἀπολογία σκανδαλιζομένων ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν, εἴ γε τοσούτων προφάσεων οὐσῶν, ὡς μηδεμιᾶς οὐσης οὕτω μέλλοιμεν θορυβεῖσθαι καὶ ταράττεσθαι. Πρώτῃ μὲν οὖν^δ, διὰ τὸ μὴ ταχέως αἰρεσθαι εἰς ἀπόνοιαν τῷ μεγέθει τῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν θαυμάτων, ἀφίησιν αὐτοὺς ὁ Θεὸς κακοῦσθαι. Δευτέρᾳ, ἵνα μὴ μεῖζονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως περὶ αὐτῶν ὑπόνοιαν ἔχωσιν ἕτεροι, καὶ θεοὺς, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπους νομίσωσιν αὐτοὺς εἶναι. Τρίτῃ, ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ φαίνηται δύναμις διὰ τῶν ἐξασθενούντων καὶ διὰ τῶν δεσμουμένων κρατούσα καὶ περιγινομένη, καὶ τὸ κήρυγμα αὖθις. Τετάρτῃ, ἵνα αὐτῶν ἐκείνων ἡ ὑπομονὴ φανερωτέρα γένηται, οὐκ ἐπὶ μισθῷ τῷ Θεῷ δουλεύοντων, ἀλλὰ καὶ τοσαύτην ἐπιδεικνυμένων ἐγνωμοσύνην, ὡς καὶ μετὰ [9] τοσαῦτα κακὰ τὴν ἀκεραίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι ἐνόησαν. Πέμπτῃ, ἵνα περὶ ἀναστάσεως φιλοσοφώμεν· ὅταν γὰρ ἰδῶν δικαίον καὶ πολλῆς γέμοντα ἀρετῆς μυρία παθόντα δεινὰ, καὶ οὕτως ἀπελθόντα ἐντεῦθεν, καὶ ἄκων ἀναγκασθῇ πάντως ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ἐκεῖ κρίσεως. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν κάμνοντας οὐκ ἀφίεισι^ε χωρὶς

μισθῶν καὶ ἀμοιβῆς ἀπελθεῖν, πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς τοὺς τοσαῦτα πεπονηκότας οὐκ ἂν ἔλοιτό ποτε ἀστεφανώτους ἀφείναι· εἰ δὲ οὐκ ἂν ἔλοιτο τῆς τῶν πόνων αὐτῶν ἀμοιβῆς αὐτοὺς ἀποστερῆσαι ποτε, ἀνάγκη καιρὸν εἶναι τινα μετὰ^ς τὴν ἐντεῦθεν τελευτὴν, καθ' ὃν ἀπολήφονται τὰς ἀμοιβὰς τῶν ἐντεῦθεν πόνων. Ἐκτῇ, ἵνα πάντες οἱ περιπίπτοντες τοῖς δεινοῖς ἱκανῇ ἔχῃσι παράκλησιν καὶ παραμυθίαν, εἰς ἐκείνους ἀφορῶντες, καὶ τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς μεμνημένοι κακῶν. Ἑβδόμῃ, ἵνα ὅταν παρακαλῶμεν ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐκείνων ἀρετὴν, καὶ πρὸς ἕκαστον ὑμῶν λέγωμεν, ὅτι μίμησαι Παῦλον, καὶ ζήλωσον^ς Πέτρον, μὴ νομίζοντες διὰ τὴν τῶν κατορθωμάτων ὑπερβολὴν ἑτέρας αὐτοὺς μετῃσχηκεῖν φύσεως, ἀποκνήσχετε πρὸς τὴν μίμησιν. Ὅγδοῃ, ἵνα ὅταν δέῃ μακαρίζειν καὶ ταλαντίζειν, μάθωμεν τίνας μὲν χρῆ μακαρίους ἡγεῖσθαι, τίνας δὲ ἀθλοῦσθαι καὶ ταλαιπώρους. Καὶ αἱ μὲν αἰτίαι αὗται· δεῖ δὲ αὐτάς ἀπὸ τῶν Γραφῶν πιστώσασθαι πάσας, καὶ δεῖξαι μετὰ ἀκριθείας, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐπινόια, ἀλλὰ τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἀπόφασις τὰ εἰρημένα ἅπαντα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ λόγος ἡμῖν ἀξιοπιστότερος ἔσται, καὶ μᾶλλον ἐγκαθεδεῖται ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς. Ὅτι μὲν οὖν εἰς τὸ μετριάζειν καὶ ταπεινοφρονεῖν, καὶ τὸ μὴ φουσᾶσθαι ἐκ τῶν σιμείων καὶ τῶν κατορθωμάτων, συμβάλλεται τοῖς ἁγίοις ἡ κάκωσις, καὶ διὰ τοῦτο συνεχώρησεν αὐτὴν ὁ Θεὸς γενέσθαι, καὶ τοῦ προφήτου Δαυὶδ, καὶ τοῦ Παύλου τὰ αὐτὰ λεγόντων ἀκούσωμεν. Ἐκείνος μὲν γὰρ φησιν· Ἀγαθόν μοι, Κύριε, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιοματά σου· οὗτος δὲ εἰπὼν, ὅτι· Ἡράπτην εἰς τρίτον οὐρανὸν, καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, ἐτήγαγε λέγων, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ^ς τῇ σαρκί, ἀγγελος σατάν ἵνα με κολυφίξῃ. Τί τοῦτο σαφέστερον; ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, φησὶ, διὰ τοῦτο συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀγγέλους τοῦ σατανᾶ κολαφίζειν με· ἀγγέλους δὲ τοῦ σατανᾶ οὐχὶ δαίμονας λέγει τινὰς, ἀλλὰ ἀνθρώπους τοὺς ὑπηρετοῦμένους τῷ διαβόλῳ, τοὺς ἀπίστους, τοὺς τυράννους, τοὺς Ἑλληνας, οἱ συνεχῶς αὐτὸν ἐθλίβον, καὶ συνεχῶς ἤλαυνον· ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἡδύνατο, φησὶν, ὁ Θεὸς καταστεῖλαι τοὺς διωγμούς, καὶ τὰς θλίψεις τὰς ἐπαλλήλους· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡρπάγην εἰς τρίτον οὐρανὸν καὶ ἀπηνέχθη εἰς τὸν παράδεισον, ἵνα μὴ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων τούτων ἐπαρῶ καὶ μέγα φρονήσω, συνεχώρησε τοὺς διωγμούς τούτους, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ σατανᾶ ἀφῆκε κολαφίζειν με διὰ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν θλίψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. Εἰ γὰρ καὶ ἄγιοι καὶ θαυμαστοὶ οἱ περὶ Παῦλον καὶ Πέτρον, καὶ πάντες ὅσοι τοιοῦτοι, ὥσπερ οὖν καὶ εἰσὶν, ἀλλ' ἀνθρωπῶν εἰσι, καὶ δέονται πολλῆς γε τῆς ἀσφαλείας, εἰς τὸ μὴ ῥηδῶς ἐπαίρεσθαι· καὶ μάλιστα [10] πάντων οἱ ἄγιοι. Οὐδὲν γὰρ οὕτως εἰς ἀπόνοιαν αἰρεῖν εἴωθεν, ὡς συνειδὸς γέμον κατορθωμάτων, καὶ ψυχῇ μετὰ παρρησίας ζῶσα. Ἰνα οὖν ἡδὲν τοιοῦτον πάσχωσιν ἐκείνοι, τοὺς πειρασμούς καὶ τὰς θλίψεις συνεχώρησεν εἶναι, δυνάμενας αὐτοὺς καταστεῖλαι καὶ πείθειν μετριάζειν ἐν ἅπασιν.

ζ'. Ὅτι δὲ καὶ εἰς τὸ δειχθῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχὴν τὰ μεγάλα τοῦτο αὐτὸ συντελεῖ, καὶ τοῦτο ἀκούσον παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀποστόλου, τοῦτο πρότερον εἰρηκότος. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃς, ὅ τι οἱ ἀπιστοὶ νομίζουσι, τὸν Θεὸν τὸν ταῦτα συγχωροῦντα ἀσθενῇ τινα εἶναι, καὶ μὴ δυνάμενον ἐξαρπάσαι τῶν κινδύνων τοὺς ἑαυτοῦ, συγχωρεῖν αὐτοὺς κακοῦσθαι συνεχῶς. Καὶ τοῦτο σκόπει, πῶς διὰ τούτων

^α Savil. et aliquot mss. παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα.

^β Sic Savil. et omnes pene mss. Morel. καὶ λιμῶν. Infra quidam σαφεστάτῃν δυνήθησαν εὐρέσθαι. Paulo post Savil. et aliquot mss. καὶ γὰρ ἀκούω.

^γ Aliquot mss. πολλὰς ὑποστάνας.

^δ Alii πρῶτον μὲν, et infra δεύτερον, et consequenter τρίτον, τέταρτον, πέμπτον, ἕκτον, ἑβδομον, ὄγδοον.

^ε Morel. οὐκ ἀφίεισι, Savil. οὐκ ἀφίει.

^ς Savil. et alii ἀποστ., πάντως ἀν... εἶναι· ἕτερον α.

^ς Alii ζήλωσον Παῦλον, καὶ ζήλωσον.

ἀπέδειξεν ὁ Παῦλος, δεικνύς, ὅτι οὐ μόνον ἀσθένειαν αὐτοῦ οὐ κατηγορεῖ τὰ γινόμενα, ἀλλὰ καὶ μεζιζώνως αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυται πᾶσιν· εἰπὼν γάρ, ὅτι *Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολλήσῃ* καὶ τοὺς ἐπαλλήλους πειρασμούς διὰ τοῦτο δηλώσας, ἐπήγαγεν· *Υπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ· καὶ εἶπέ μοι· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Τότε μου δείκνυται ἡ δύναμις, φησὶν, ὅταν ὑμεῖς ἐν ἀσθενείᾳ ᾗτε· καὶ δι' ὑμῶν τῶν δοκούντων ἀσθενεῖν ὁ τοῦ κηρύγματος αὖξεται λόγος, καὶ πανταχοῦ κατασπείρεται. Ὅτε γοῦν εἰς τὸ δεσμωτήριον μυριάς λαβίων πληγὰς εἰσῆλθον, τὸν δεσμοφύλακα ἔδωκεν· ἐν τῷ ζύλῳ ἦσαν οἱ πόδες, ἐν τῇ ἀλύσει αἱ χεῖρες, καὶ τὸ δεσμωτήριον ἐσείετο κατὰ μέσῃν τὴν νύκτα, ὑμνούντων αὐτῶν.

Ὁρᾷς πῶς ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ἀσθενείᾳ ἐτελειοῦτο; Εἰ ἦν λελυμένος ὁ Παῦλος, καὶ ἔσειεν· ἔκεινο τὸ οἰκημα, οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστὸν τὸ γινόμενον. Διὰ τοῦτο, φησὶ, μένε δεδεμένος, καὶ σαλευεσθώσαν οἱ τοῖχοι πάντοθεν, καὶ λυεσθώσαν οἱ δεσμῶται, ἵνα μεζιζώνως ἡ δύναμις μου φαίνηται διὰ σοῦ τοῦ κατεχομένου καὶ συμπεποδισμένου, τῶν δεδεμένων λυομένων πάντων. Τοῦτο οὖν αὐτὸ καὶ τὸν δεσμοφύλακα ἐξέπληξε τότε, ὅτι μετὰ τοσαύτης κατεχόμενος ἀνάγκης, δι' εὐχῆς μόνης ἔσχυσε μὲν τινάζει τὰ θεμέλια, ἀναπετάσαι δὲ τὰς θύρας τοῦ δεσμωτηρίου, καὶ λύσαι τοὺς δεδεμένους ἅπαντας. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Πέτρου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ ἀποστόλων ἴδοι τις ἂν συμβαίνειν τοῦτο συνεχῶς, καὶ τοῖς διωγμοῖς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀεὶ ἐπανθούσαν, καὶ ταῖς ὀλβίαις παραφαινομένην, καὶ οὕτω τὴν δύναμιν αὐτοῦ κηρύττουσαν. Διόπερ ἔλεγεν, *Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Ὅτι δὲ καὶ μεζιζονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πολλοὶ πολλάκις ἔμελλον ὑποπτέυειν περὶ αὐτῶν, εἰ μὴ τοσαῦτα πάσχοντας ἑώρων, ἄκουσον πῶς αὐτὸ δέδοικεν ὁ Παῦλος. *Ἐὰν γὰρ καὶ θελήσω, φησὶ, καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄζρων· φοίδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμέ λογισθῇ ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ*. Τί δὲ ἔστιν ὃ λέγει; Ἡδυνάμην, φησὶ, πολλῷ μεζιζονα θαύματα εἰπεῖν, ἀλλ' οὐ βούλομαι, μήποτε [11] τὸ μέγεθος τῶν σημείων μεζιζονα περὶ ἐμοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὑπόνοιαν παραστήσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὸν Πέτρον, ἐπειδὴ τὸν χαλὸν ὠρθώσαν, καὶ πάντες ἦσαν κεχηγότες πρὸς αὐτοὺς, καταστέλλοντες αὐτοὺς, καὶ πείθοντες ὡς οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν, οὐδὲ οἰχοθεν ἐπεδείξαντο, λέγουσι· *Τί ἡμῖν ἀνενίσετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν*; Καὶ πάλιν ἐν Λύστρις οὐ μόνον ἦσαν ἐκπεπληγμένοι, ἀλλὰ καὶ ταύρους στεφανώσαντες ἤνεγκαν, καὶ θῦσαι ἐπεχείρουν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ. Ὅρα διαδόλου κακουργίαν· δι' ὧν ὁ Κύριος ἐσπούδαζε τὴν ἀσέβειαν ἐκκαθάραι τῆς οἰκουμένης, διὰ τούτων αὐτὴν ἐκείνους εἰσαγαγεῖν ἐσπούδαζε, πάλιν πείθων ἀνθρώπους θεοὺς νομίζειν, ὃ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἐποίησε. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἔστιν, ὃ τῆς εἰδωλοατρείας τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν εἰσήγαγε. Πολλοὶ γὰρ καὶ πόλεις κατορθώσαντες, καὶ τρόπαια στήσαντες, καὶ πόλεις οἰκοδομήσαντες, καὶ ἑτέρα τινα τοιαῦτα τοῖς τότε ἑυεργετήσαντες, θεοὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐνομιόθησαν, καὶ ναοὶ ἐτιμῆθησαν καὶ βωμοί, καὶ πᾶς ὁ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν κατάλογος ἀπὸ τούτων σύγκειται τῶν ἀνθρώπων.

Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων τοῦτο γένηται, συνεχῶς ῥησεν αὐτοὺς ἐλαύνεσθαι συνεχῶς, μαστίζεσθαι, ἀρρω-

στίαίς περιπίπτειν, ἵνα ἡ τῆς σωματικῆς ἀρρώστιας ὑπερβολὴ καὶ τῶν πειρασμῶν τὸ πλήθος πείσῃ τοὺς παρόντας [τότε, ὅτι καὶ ἀνθρωποὶ ἦσαν οἱ τὰ τοιαῦτα θαυματουργοῦντες, καὶ οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν εἰσέφερον, ἀλλὰ γυμνῇ ἡ χάρις δι' ἐκείνων πάντα εἰργάζετο. Εἰ γὰρ τοὺς μικρὰ καὶ εὐτελεῖ πεπαιχτότας θεοὺς ἐνόμισαν, πολλῷ μᾶλλον, εἰ μὴδὲν ἔπασχον ἀνθρώπινον, τοῦτους ὑπώπτεισαν ἂν, τοιαῦτα ἐργασασμένους, οἳ οὐδεὶς οὐδέποτε οὐκ εἶδεν, οὐδὲ ἤκουσεν. Ὅπου γὰρ μαστιζομένων αὐτῶν, κρημνιζομένων, δεσμουμένων^δ, ἐλαυνομένων, καθ' ἐκάστην κινδυνεύοντων ἡμέραν, ὅμως κατέπεσόντινες εἰς τὴν ἀσέβη ταύτην ὑπόνοιαν, πολλῷ μᾶλλον, εἰ μὴδὲν ἔπασχον ἀνθρώπινον, τοῦτο ἂν ὑπώπτεισθον.

Ἡ· Τρίτη μὲν οὖν ἐστὶν αὕτη τῆς κακώσεως αἰτία· τετάρτη δὲ, τὸ μὴ νομίζεσθαι τοὺς ἁγίους ἐπ' ἐλπίδι τῆς παρουσίας εὐπραγίας τὸν Θεὸν θεραπεύειν. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἐν ἀσελείᾳ ζώντων παρὰ πολλῶν ἐγκαλούμενοι πολλάκις, καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς καλούμενοι πόνους, καὶ τῶν ἁγίων ἐγκωμιαζομένων ἀκούοντες ἐπὶ τῇ τῶν δεινῶν ἐψυχίζα, ἀπὸ τούτων διαβάλλειν αὐτοὺς ἐπιχειροῦσι· καὶ οὐκ ἀνθρωποὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὁ διάβολος αὐτὸ τοῦτο ὑπώπτεισεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἰώβ πολὺν περιεβέβλητο πλοῦτον, καὶ πολλῆς ἀπῆλαυνεν εὐπορίας, ὀνειδιζόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτὸν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος, οὐδὲν ἔχων εἰπεῖν, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογήσασθαι ἐγκλημάτων, οὐδὲ ταῖς ἀρεταῖς ἐπισκῆψαι τοῦ δικαίου, πρὸς ταύτην ἐυθέως καταφεύγει τὴν ἀπολογίαν, οὕτω λέγων· *Μὴ δωρεὰν Ἰώβ σέβεται σε; περιέβραζας τὰ ἔσω αὐτοῦ καὶ τὰ ἔξω*. Ἐπὶ μισθῷ, φησὶν, ἐστὶν ἐκείνος ἐνάρετος, τοσαύτης εὐπορίας ἀπολαύων. Τί οὖν ὁ Θεός; Βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἐπὶ [12] μισθῷ θεραπεύουσιν αὐτὸν· οἱ ἅγιοι, περιεῖλεν αὐτοῦ τὴν εὐπορίαν ἅπασαν, καὶ πενίᾳ παρέδωκε, καὶ νοστῆματι χαλεπῷ περιπεσεῖν συνεχώρησεν. Εἴτα ἐλέγχων αὐτὸν ὡς εἰχὴ ταῦτα ὑποπτεῖσσαντα, φησὶν, ὅτι *Ἐτι ἔχειαι ἀκακίαν· σὺ δὲ εἰπας διακήρῃς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀπολέσαι*. Τοῖς γὰρ ἁγίοις ἀρκεῖ τοῦτο εἰς ὁμοίην καὶ ἀντίδοσιν, τὸ θεραπεύειν τὸν Θεόν· ἐπεὶ καὶ τῷ φιλοῦντι τοῦτο ἀρκεῖ εἰς ὁμοίην τὸ φιλεῖν τὸν ἐρώμενον τὸν ἑαυτοῦ, καὶ πλέον οὐδὲν ἐπιζητεῖ, οὐδὲ ἡγεῖται τι μεζιζον εἶναι τούτου. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπου τὸ τοῦτο, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Θεὸς δεῖξαι βουλόμενος, πλέον ὡν ἦσαν τὸ διάβολος ἔδωκεν. Ἐκείνος μὲν γὰρ φησιν· *Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαυ αὐτοῦ*· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ, *Σοὶ αὐτὸν παραδίδωμι*, φησὶν. Καθὰπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων οἱ σφριγῶντες τὰ σώματα καὶ εὐεκτοῦντες τῶν ἀθλητῶν οὐχ οὕτως φαίνονται, ἐπειδὴν τὸ διάδροχον ἐλαίῳ πάντοθεν ἱμάτιον ὥσπερ περιβεβλημένοι, ἀλλ' ὅταν αὐτὸ ῥίψαντες γυμνοὶ πρὸς τὰ σκάμματα ἔλκωνται, τότε μάλιστα τοὺς θεατὰς τῇ τῶν μελῶν ἀναλογίᾳ πάντοθεν ἐκπλήττουσιν, οὐδὲν αὐτὴν ἐπισκιάσαι δυναμένου λοιπόν· οὕτω καὶ ὁ Ἰώβ, ἡνίκα μὲν ἦν τὸν πλοῦτον ἅπαντα περιβεβλημένος ἐκείνον, οὐκ ἦν κατὰδῆλος τοῖς πολλοῖς· ὅστις ἦν· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν, καθὰπερ ἱμάτιον ἀποδυσάμενος ὁ ἀθλητῆς, ἐβρίβη, καὶ πρὸς τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας γυμνὸς εἰσῆλθεν, οὕτω γυμνωθεὶς τῶν θεατὰς ἐξέπληξεν ἅπαντας, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ τῶν ἀγγέλων θέατρον ἐπὶ τῇ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καρτερίᾳ μέγα ἀνακεκρῆναι^ε, καὶ κροτῆσαι τὸν

^ε Alii σωματικῆς ἀσθενείας ὑπερβολή. Mox quidam πείσῃ τοὺς δρῶντας.

^δ Alii δεσμουμένων.

^ε Sic Savil. et alii quod mss. recte, pro ther. αὐτῷ. Editt.

^ζ Savil. et alii ἐπ' ἀνθρώπων.

^ε Alii τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαρότητι μέγα ἀνακραγεῖν. Mox Savil. et alii ἐκείνον. Ὅπερ γὰρ ἔστιν εἰπών.

^δ Alii καὶ ἐσείετο.

^ε Alii τοὺς τότε.

frequentes tentationes demonstrasset, intulit : *Propter quod ter Dominum rogaui, ut a me discederet; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 8. 9). Tunc mea, inquit, potentia demonstratur, quando vos in infirmitate estis, et per vos qui videmini esse debiles, prædicationis verbum augetur, et ubique dispergitur. Quando igitur a carcerem, innumeris susceptis verberibus, deductus fuit, carceris custodem vinxit (Act. 16) : in ligno erant pedes, in catenis manus, et carcer sub mediam noctem quætiebatur, ipsis Deum laudantibus.

Dei potentia magis demonstratur in ærumnis sanctorum. — Cernis quomodo ipsius virtus in infirmitate perficiebatur? Si fuisset solutus Paulus, et illud habitaculum concussisset, non fuisset tam mirandum quod fiebat. Idcirco, inquit, remane vinctus, et commoveantur parietes undique, et solvantur vinculi: ut magis virtus mea evidens sit, dum per te constrictum et colligatum omnes vincti solvuntur. Hoc ipsum igitur et carceris custodem tunc percussit, quod cum tanta teneretur necessitate, per orationem solam potuit fundamenta quidem quassare, fores vero carceris aperire, et omnes vinctos solvere. Non hic autem solum, sed etiam in Petro, et in ipso Paulo, et aliis quoque apostolis videre quispiam posset hoc jugiter evenire, et in persecutionibus Dei gratiam efflorescere, apparere in tribulationibus, et sic virtutem suam prædicare. Idcirco dicebat: *Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Quod autem et humana natura majora multi sæpius de ipsis suspicaturi erant, nisi talia patientes vidissent, audi quomodo timuit Paulus. *Nam et si voluero, inquit, gloriari, non ero sapiens: parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audiat aliquid ex me* (2. Cor. 12. 6). Quid autem est quod dicit? Poteram, inquit, multo majora dicere miracula, sed nolo, ne forte signorum magnitudo majorem de me hominibus suspicionem inducat. Propterea et Petrus postquam claudum erexit, et omnes ipsum admirabantur, ut cohilaret eos ipsisque persuaderet se nihil ex virtute propria exhibuisse, dicit: *Quid nos intuemini tamquam propria virtute vel pietate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12)? Et rursus Lystris non solum erant obstupesci, sed et tauros coronatos duxerunt, et Paulo et Barnabæ immolare aggrediebantur (Act. 14. 12). Vide diaboli malitiam: per quos Dominus ex mundo impietatem expurgare studebat, per hos ipsam ille inducere studebat, rursum persuadens, ut deos homines esse putarent: quod et prioribus fecit temporibus: et hoc maxime est quod idololatriæ principium et radicem introduxit. Multi enim qui bella bene gesserant, erant tropæa, urbes ædificaverant, et aliis hujusmodi demeruerant sui temporis homines, dii a multis existimati sunt, et templis et aris honorati, et omnis gentium deorum numerus ex hominibus istis confectus est.

Cur Deus sanctos pelli et cruciari permiserit. — Ne videtur hoc et in sanctis fieret, permisit ipsos Deus cruciari pelli, flagellari, in varios incidere morbos:

ut nimia corporis imbecillitas, et tentationum turba presentibus persuaderet, homines esse eos, qui talia viderent miracula, nihilque de suo asserre, sed nudam gratiam per illos omnia operari. Si enim parva et vilia operatos, deos putaverunt, multo magis si nihil passi fuissent humanum, hos suspicati fuissent, qui talia fecerint, qualia nemo umquam neque vidit neque audivit. Si enim cum ipsi flagellarentur, præcipitarentur, ligarentur, pellerentur, periclitarentur quotidie, tamen in hanc impiam opinionem quidam ceciderunt: multo magis si nihil humanum passi fuissent, hujusmodi fuissent existimati.

8. Igitur hæc quidem tertia afflictionis causa: quarta vero, ne sancti propter presentis felicitatis spem Deum colere putentur. Etenim multi in lascivia viventium a multis sæpius accusati, et ad virtutis vocati labores, et sanctos de hilari molestiarum tolerantia laudari audientes, ex his ipsis accusare aggrediuntur: et non homines tantum, sed et ipse diabolus hoc ipsum suspicatus est. Quoniam enim multis erat circumdatus divitiis Job, et multa potiebatur opulentia, exprobratus a Deo propter ipsum malus ille daemon, cum nihil haberet quod diceret, neque quo de suis excusaretur criminibus, neque quod justis virtutibus impingeret, ad hanc statim confugit defensionem, dicens: *Numquid gratis Job colit te? circumvallasti interiora et exteriora ejus* (Job 1. 9. 10); propter mercedem, inquit, ille virtutem sequitur, tanta fruens opulentia. Quid igitur fecit Deus? Ut demonstraret sanctos non mercedis causa ipsum colere, omnem ipsius substantiam abstulit, paupertati tradidit, et in gravem morbum incidere permisit. Mox illum redarguens tanquam temere talia suspicatum, inquit: *Adhuc innocentiam retinet: tu vero commovisti me ut frustra ipsius substantiam perderem* (Job 2. 3). Sanctis enim hoc in remunerationem et retributionem sufficit, Deum venerari: quoniam et amanti hoc in retributionem sufficit, se amantem amare, et nihil amplius requirit, nec quidpiam hoc majus esse putat. Si vero erga hominem hoc, multo magis erga Deum: quod ut demonstraret Deus, plura quam diabolus petierat, concessit. Ille inquit: *Mitte manum tuam, et tange ipsum* (Job 2. 5): Deus autem non ita, sed, Tibi ipsum, inquit, trado (Job. v. 6). Quemadmodum enim in exterioribus certaminibus corpore vigentes, et bonæ habitudinis athletæ, non sic apparent, cum vestimentum undique oleo madidum fuerint induti, sed quando illo abjecto nudi in stadium feruntur, tunc maxime spectatores membrorum proportionem penitus obstupesciunt, cum nihil ipsam amplius obumbrare possit: sic et Job, quando omnibus quidem illis divitiis circumfusus erat, quis esset, non multis manifestum erat; postquam vero ipsas velut vestimentum athleta abiecit, et ad pietatis certamina nudus intravit, sic spoliatus spectatores omnes percussit, ut et ipsum angelorum theatrum super animi ejus tolerantia vehementer acclamaret, et victori illi applauderet. Quod enim superius jam

¹ Alii: *super animi ejus puritate, etc.*

dixi, non ita hominibus apparebat illis omnibus divitiis circumamictus, ut quando illis tanquam pallium projectis nudus exiliit, in medio orbe, tanquam theatro: et omnes bonam ipsius animi habitudinem admirati sunt: non solum autem ex rerum jactura suspiciebatur, sed etiam ex patientiæ lucta circa ægritudinem.

Cur Deus Jobi corpus in potestatem diaboli tradiderit. — Sicut enim ante dixi, non illum ipse percussit Deus, ne rursum diabolus diceret: Pepercisti, et non tantam, quantam oportebat, intulisti tentationem: sed ipsi tradidit diabolo et gregum perditionem et carnis potestatem. Confido de certatore, inquit, idcirco non prohibeo ipsi quæcumque velis inferre certamina. Sed quemadmodum spectati palæstriæ, et arte et corporis robore fidentes, non recti adversariis ut plurimum, congregiuntur, neque de pari, sed seipsum illis medios apprehendendos præbent, ut illustriorem victoriam referant: sic et Deus medium tradidit sanctum diabolo apprehendendum, ut cum post tantum conflictus prærogativam superarit, soloque prostraverit, clarior corona reddatur. Aurum est probatum: pro lubio proba, ut placet examina, sordes in ipso non invenies. Non aliorum vero nobis tantum fortitudinem demonstrat: sed et aliam magnam offert consolationem. Quid enim inquit Christus? *Beati eritis, cum maledixerint vobis homines et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes propter me: gaudete et exultate, quoniam merces vestra magna est in cælis: sic enim fecerunt prophetis patres eorum (Matth. 5. 11. 12).* Et rursum Paulus Macedonas consolari volens: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quoniam eadem passi estis a contribulibus vestris, quemadmodum et illi a Judæis (1. Thess. 2. 14).* Et Hebræos rursum ita consolatur, recensens justos omnes in fornacibus, in lacubus, in solitudinibus, in montibus, in speluncis, in fame, in angustia degentes (*Hebr. 11. 36 — 38*): molestiarum enim communicatio quamdam lapsis affert consolationem. Quod autem et de resurrectione quoque hoc ipsum sermones inducat, audi eundem Paulum dicentem: *Si secundum hominem cum feris pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt (1. Cor. 15. 32)?* Et iterum: *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus (Ib. v. 19).* Innumera patimur mala in presenti vita, inquit: si igitur non speratur altera vita, quid nobis esse possit miserabilius?

9. *Res nostræ sunt hujus vitæ limitibus circumscriptæ.* — Unde manifestum est non esse res nostras hujus ævi limitibus circumscriptas. Et hoc liquet ex tentationibus: numquam enim Deus pateretur tot et talia passos mala, et præsentem vitam omnem in tentationibus et infinitis degentes periculis, multo majoribus non remunerari muneribus. Si vero id pati non potest, certum quod meliorem et illustriorem paravit alteram vitam, in qua pietatis pugiles coronare et laudare toto debet orbe spectante. Itaque cum videris

justum angustiari, affligi, in imbecillitate, pauperie, et innumeris aliis ærumnis præsentem vitam claudere, dic intra te ipsum: Nisi resurrectio esset et iudicium, numquam Deus tanta propter se mala passum, nullo potitum bono hinc migrare permisisset: unde patet, ipsum alteram eis vitam præsentem jucundiorē, et multo meliorem parare. Nisi enim hoc esset, nunquam sivilset improbos quidem multos per hanc vitam gaudere, justorum vero multos in plurimis ærumnis versari: sed quoniam præparatum est sæculum aliud, in quo secundum meritum, huic quidem improbitatis, illi vero virtutis præmia reddere debet: ideo sinit hunc quidem affligi, illum vero deliciis diffuere. Verum et aliam ex Scripturis causam afferre conabor. Quælis vero hæc est? Ne dicamus nos ad eandem virtutem invitati, alterius naturæ participes illos fuisse, aut homines non fuisse. Idcirco quidam de magno loquens Helia, sic inquit: *Helias homo erat in passionibus similis nobis (Jacob. 5. 17).* Vides quod a passionum communione demonstrat ipsum hominem esse ut nos? Et iterum: *Etenim ego homo sum in patiendo vobis similis (Sapient. 7. 1).* Et hoc naturæ communione spondet. Ut autem discas cum hic docere quos oporteat putare beatos, id inde clarum est: cum enim audieris Paulum dicentem, *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphizamur, et instabiles sumus, et laboramus (1. Cor. 4. 11)*; et, *Quem diligii Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem suscipit (Hebr. 12. 6)*; certum est nos, non eos qui in quiete degunt, sed eos qui propter Deum affliguntur et vexantur, quique virtutem pietatemque colunt laudaturos et æmulaturos esse. Sic et Prophetæ dicit: *Dextera ipsorum dextera iniquitatis, filie eorum composuit, circumornatæ, ut similitudo templi. Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud: oves eorum fetosæ, abundantes in egressibus suis, boves eorum crassæ. Non est ruina maceriæ, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt (Psal. 143. 11-15).* Tu vero Prophetæ quid dicis? *Beatus, inquit, populus, cujus Dominus Deus ejus (Ib. v. 15).* Non pecuniis affluentem, sed pietate ornatum, hunc ego beatum puto, inquit, etsi innumera patiat mala. Si vero oportet et noniam dicere causam, illud addere possemus, quod probatioribus tribulatio faciat tribulatos. *Tribulatio enim patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem spem, spes vero non confundit (Rom. 5. 3-5).* Vides quod ex tribulatione probatio futurorum spem nobis afferat, et in tentationibus manere, de futuris bene sperare faciat? Itaque non temere dicebam, has tribulationes resurrectionis spem nobis designare, et vexatos meliores efficere. Quemadmodum enim, inquit, in fornace aurum examinatur, sic et homo acceptus in humiliationis camino (*Eccli. 2. 5*). Possumus et decimam dicere causam. Qualem vero hanc? Quam et jam sæpius dixi superius, quod si aliquas habeamus maculas, et hic eas deponemus. Et hoc patriarcha declarans ad divitem dicebat: quoniam *Lazarus recevit sua mala, unde consolationem accipit (Luc. 16. 25).*

σεμνήτην ἐκείνων. Ὡςπερ γὰρ ἔφθην εἰπὼν, οὐχ οὕτως ἐπαίετο τοῖς ἀνθρώποις πάντα τὸν πλοῦτον περιβεβλημένος ἐκείνων, ὥς ὅτε καθάπερ ἱμάτιον ῥίψας αὐτόν, ῥυμὴς ὑδαίχθη, ὥςπερ ἐν θεάτρῳ ^a, μέση τῇ οἰκουμένῃ, καὶ πάντες αὐτοῦ τὴν εὐεξίαν τῆς ψυχῆς ἐξεπλάγησαν· οὐκ ἀπὸ τῆς γυμνώσεως δὲ μόνον δεικνυτο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πάλης καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀβρώστειαν ὑπομονῆς.

Ὡςπερ γὰρ ἔφθην εἰπὼν, οὐκ αὐτὸς αὐτὸν ἐπάταξεν ὁ θεός, ἵνα μὴ πάλιν ὁ διάβολος λέγῃ, ὅτι ἐφείσω, καὶ οὐχ ὅσον ἔβει, τοσοῦτον ἐπήγαγες πειρασμόν· ἀλλ' αὐτῷ παρεῖκα τῷ διαβόλῳ καὶ τὴν τῶν ὀρεμμάτων ἀπώλειαν, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἐξουσίαν. Θαρρῶν τῷ ἀθλητῇ, φησί· ἐκ τούτου οὐ καλῶς προσάγαγεις αὐτῷ ὅσα ἀνέληξ· παλαιζόμενα. Ἀλλὰ καθάπερ οἱ δόκιμοι τῶν παλαιστῶν καὶ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ῥώμῃ τοῦ σώματος θαρρῶντες ἔχοντες, οὐκ ὀρθοὶ συμπλέκονται τοῖς ἀνταγωνισταῖς πολλάκις, οὐδὲ ἐξ ἴσης, ἀλλὰ μέσους ἑαυτοὺς παρέχουσιν ὡς κατασχεῖν ἐκείνοις. ὥστε λαμπροτέραν ποιήσασθαι τὴν νίκην· οὕτω καὶ ὁ θεὸς μέσον ἔδωκε τῷ διαβόλῳ κατασχεῖν τὸν ἄγων, ἵνα ὅταν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοσαύτης τῆς συμβολῆς κλεινομένην κρατήσῃ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτείνῃ, λαμπρότερος ὁ στέφανος γένηται. Χρυσίον ἐστὶ δόκιμον· ὡς βούλει δοκίμασον, ὡς βούλει βασάνισον, οὐχ εὐρήσεις ἐν αὐτῷ κηλίδα. Οὐ τὴν ἐτέρων δὲ ἡμῖν ἀνδρείαν δεικνυσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν παραμυθίαν ^c κομίζει πολλήν. Τί γάρ φησιν ὁ Χριστός; Μακάριοι [15] ἐστε, δεσπονεύετε ἐν ὑμῖν ὡς ἄνθρωποι, καὶ διώξεσιν, καὶ εἰπωσιν ὑμῶν πορνὴν ῥήμα καθ' ὑμῶν φερόμενοι, ἐνεκεν ἰμοῦ ^d· χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολλὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐποιοῦν καὶ τοῖς προσφίταις οἱ πατέρες αὐτῶν. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος βουλομένης παραμυθῆσθαι τοὺς Μακεδόνας, Ὑμεῖς γάρ, φησί, μιμηταὶ ἐγενήθητε ἀδελφοὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ καὶ ἐκείνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Καὶ Ἑβραίους πάλιν οὕτως παρακαλεῖ, καταλέγων τοὺς δικαίους ἅπαντας τοὺς ἐν καμίνοις, τοὺς ἐν λάκκοις, τοὺς ἐν ἐρήμοις, τοὺς ἐν ὄρεσι, τοὺς ἐν σπηλαίοις, τοὺς ἐν λιμῷ, τοὺς ἐν στενωχωρίᾳ διάγοντας· ἡ γὰρ κοινωνία τῶν παθῶν φέρει τινὰ παραμυθίαν τοῖς ἐκπεπνωκόσιν. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς περὶ ἀναστάσεως πάλιν τοῦτο εἰσάγει λόγους, ἀκούσον αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος· Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθελωμάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Καὶ πάλιν, Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικίας ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἔλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. Μυρία πάσχουμεν δεινὰ κατὰ τὸν παρόντα βίον, φησὶν· εἰ τοίνυν οὐκ ἔστιν ἐλπίσαι ἐτέραν ζωὴν, τί γένοιτο· ἂν ἡμῶν ἀθλιώτερον;

θ. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐ μέχρι τοῦ παρόντος ἔστικε τὰ ἡμέτερα· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν γίνεται. Οὐ γὰρ ἂν ποτε ἀνάσχοιτο ὁ θεὸς τοὺς τοσαῦτα καὶ τηλικαύτα πεπονθότας κακὰ, καὶ τὸν παρόντα βίον ἅπαντα ἐν πειρασμοῖς καὶ μυρίοις διάγοντας κινδύνους, μὴ πολλῶν μείζοντι ἀμείψασθαι δωρεαῖς· εἰ δὲ οὐκ ἀνάσχοιτο, εὐδὴλον ὅτι βελτίω τινὰ καὶ λαμπροτέραν ἡτοίμασεν ἐτέραν ζωὴν, καθ' ἣν μέλλει τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀθλητὰς στεφανῶν καὶ ἀνακηρύττειν, τῆς οἰκουμένης ὁρώσης ἀπά-

σης. Ὡςπερ ὅταν ἴδῃς δίκαιον στενωχωρούμενον, καχούμενον, ἐν ἀβρώστει καὶ πενίᾳ καὶ μυρίοις ἐτέροις δεινοῖς τὸν παρόντα βίον καταλύσαντα, εἰπεὶ πρὸς ἑαυτὸν, ὅτι εἰ μὴ ἀνάστασις ἦν καὶ κρίσις, οὐκ ἂν ὁ θεὸς τὸν τοσαῦτα δι' αὐτὸν πεπονθότα κακὰ ἀφῆκε μηδενὸς ἀπολαύσαντα ἀγαθοῦ ἀπελθεῖν ἐντεῦθεν· ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐτέραν αὐτοῖς ἡτοίμασε ζωὴν ἡδίω τῆς παρούσης καὶ ἀνεκτοτέραν πολλῶν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, τῶν μὲν πονηρῶν εἴασε πολλοὺς τρυφᾶν κατὰ τὸν παρόντα βίον, τῶν δὲ δικαίων πολλοὺς ἐν μυρίοις ἡφείει κακοῖς· ἀλλ' ἐπειδὴ παρεσκεύασται αἰὼν ἕτερος, ἐν ᾧ κατ' ἀξίαν ἐκάστω, τῷ μὲν τῆς πονηρίας, τῷ δὲ τῆς ἀρετῆς ἀποδοῦναι μέλλει, διὰ τοῦτο ἀνέχεται τὸν μὲν καχοῦμενον, τὸν δὲ τρυφῶντα ὀρών. Καὶ τὴν ἐτέραν δὲ αἰτίαν ἀπὸ τῶν Γραφῶν παραστήσαι πειράσομαι. Ποία δὲ ἦν αὕτη; Τὸ μὴ λέγειν ἡμᾶς εἰς τὴν αὐτὴν ἀρετὴν παρακαλουμένους, ὅτι ἐκείνοι φύσεως ἐτέρας μετείχον, ἢ οὐκ ἦσαν ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο τις περὶ τοῦ μεγάλου διαλεγόμενος Ἠλίου ^e, οὕτω πῶς φησιν, Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν. Ὅρξες ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν παθῶν κοινωνίας δεικνυσιν αὐτὸν ἄνθρωπον ὄντα καθ' ἡμᾶς. Καὶ πάλιν· Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπος εἰμι ὁμοιοπαθὴς ὑμῖν· καὶ τοῦτο τὴν κοινωνίαν ἐγγυᾶται τῆς φύσεως. Ἰνα δὲ μάθῃς, ὅτι καὶ μακαρίζειν ἡμᾶς, οὐς χρὴ [14] μακαρίζειν, τοῦτο παιδεύει, δῆλον ἐκείθεν. Ὅταν γὰρ ἀκούσης Παύλου λέγοντος, ὅτι Ἀκρι τῆς ἀρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνῶμεν, καὶ κολαφίζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιώμεν· καὶ ὅτι Ὁ γὰρ πατὴρ Κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται, εὐδὴλον ὅτι οὐχὶ τοὺς ἀνέσεως ἀπολαύοντας, ἀλλὰ τοὺς στενωχωρούμενους διὰ τὸν θεόν, τοὺς θλιβομένους, τοὺς ἐπαινεσόμεθα, καὶ ζηλώσομεν τοὺς ἐν ἀρετῇ ζῶντας, τοὺς εὐσεβεῖας ἐπιμελουμένους. Οὕτω καὶ ὁ προφῆτης φησὶν· Ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας, αἱ θυγατέρες αὐτῶν κεκαλλωπισμέναι, περικεκοσμημέναι ὡς ὁμοίωμα γαοῦ. Τὰ ταμεία αὐτῶν πλήρη, ἐξερευνημένα ἐκ τούτου ἐν τούτῳ· τὰ πρόβατα αὐτῶν πολύτοκα, ἐληθύνοντα ἐν ταῖς ἐξόδοις αὐτῶν, οἱ βίες αὐτῶν παχεῖς. Οὐκ ἔστι κατὰπτωμα φραγμοῦ, οὐδὲ διέξοδος, οὐδὲ κραυγὴ ἐν ταῖς πλειταῖς αὐτῶν. Ἐμακάρισαν τὸν λαόν, ᾧ ταῦτά ἐστιν. Σὺ δὲ τί φῆς, ὦ προφῆτα; Μακάριος, φησὶν, ὁ λαός, οὗ Κύριος ὁ θεὸς αὐτοῦ· οὐ τὸν ἐν χρήμασι πλουτοῦντα, ἀλλὰ τὸν εὐσεβεῖα κομῶντα, τοῦτον ἐγὼ μακαρίζω, φησὶ, κλν μυρία πάσχῃ δεινὰ. Εἰ δὲ χρὴ καὶ ἐννάτην αἰτίαν εἰπεῖν, ἐκείνῳ ἂν εἰπομένη, ὅτι δοκιμωτέρους ποιεῖ τοὺς θλιβομένους ἢ θλίψις· Ἡ γὰρ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. Ὅρξες ὅτι ἡ ἐκ τῆς θλίψεως δοκιμὴ τὴν περὶ τῶν μελλόντων ἡμῖν ἐλπίδα ἐντίθησι, καὶ τὸ μένειν ἐν πειρασμοῖς εὐέλπιδας ποιεῖ περὶ τῶν μελλόντων εἶναι; Ὡςπερ οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι αἱ θλίψεις αὐταὶ τὰς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν ἐλπίδας ὑπογράφουσιν, καὶ βελτίους ἐργάζονται τοὺς βασανιζομένους· ὥςπερ γὰρ, φησὶν, ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως. Ἔστι δὲ καὶ δεκάτην αἰτίαν εἰπεῖν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ἦν καὶ πολλάκις εἶπον ἤδη πρότερον, ὅτι εἰ τινος κηλίδας ἔχομεν, καὶ ταύτας ἐνταῦθα ἀποτιθέμεθα. Καὶ τοῦτο πρὸς τὸν πλοῦσιον ὁ πατριάρχης δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι Ἀδάλαρος ἀπέλυθεν αὐτοῦ τὰ κακὰ, ὅθεν ^f παρακαλεῖ-

^a Aliquot mss. καθάπερ ἐν θεάτρῳ. Ibidem Savil. et quidam mss. κατεκλάρησαν. Infra quidam ὅπερ γ. ἔφθην.

^b Alii παρεχόμενοι. Paulo post quidam mss. τῆς συντονίας κινεῖται.

^c Alii ἐτέροις παραμυθίαν.

^d Hec, ἔτεκεν ἰμοῦ, addidimus, Savillum et N. T. secuti. Edit.

^e Savil. et aliqui codd. Ἠλῖα.

^f Unus ὁδων ἐκείθεν· « Ἠδιστα οὖν καυχῆσομαι ἐν ταῖς δοσινείαις καὶ ταῖς θλίψεσιν. » Ὅταν γάρ.

^g Savil. et alii τὰ κακὰ, καὶ ἐνταῦθα. Morel. τὰ κακὰ, ὅθεν ἐνταῦθα. Infra quidam mss. ὅσῳ γὰρ ἡ θλίψις ἐπιτίθεται.

ται. Καὶ πρὸς ταύτην πάλιν ἐτέραν εὐρήσομεν. Ποίαν δὲ ταύτην; Τὸ τοὺς στεφάνους ἡμῖν καὶ τὰ βραβεῖα πλεονάζειν· ὅσῳ γὰρ αἱ θλίψεις ἐπιτείνονται, τοσούτω καὶ αἱ ἀμοιβαὶ αὐξάνονται, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλέον· Οὐ γὰρ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, φησί, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Τοσαύτας τοίνυν αἰτίας ἔχοντες εἰπεῖν τῆς τῶν ἁγίων κακώσεως, μὴ δυσχεραίνωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, μηδὲ ἀπορῶμεν, μηδὲ θορυβώμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν παιδαγωγώμεν ψυχὰς, καὶ ἐτέρους ταῦτα διδάσκωμεν· καὶ ἰδὼς ἀνθρώπων ἐν ἀρετῇ ζῶντα, φιλοσοφίας ἐπιληγμένον, ἀρέσκοντα Θεῷ, εἴτα μυρία πάσχοντα δεινὰ, μὴ σκανδαλισθῆς, ἀγαπητέ· καὶ ἰδὼς τινὰ πνευματικοῖς ἐπιτιθέμενον πράγμασι, καὶ μέλλοντά τι χρήσιμον ἀνύειν, εἴτα ὑποσκειζόμενον, μὴ θορυβηθῇ. Καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς πολλάκις τοῦτο ζητούντας· Ὁ δεινὰ, φησὶν, εἰς μαρτύριον ἀπεδήμησε πέννησι χρήματα διακομίζων, καὶ ναυαγίῳ περιέπεσε, καὶ πάντα ἀπώλεσεν· ἔτερος πάλιν [15] αὐτὸ τοῦτο ποῖον λησταίς περιέτυχε, καὶ μόλις τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν διέσωσε, γυμνὸς ἀναχωρήσας ἐκείθεν. Τί οὖν ἀνέποιμεν; Ὅτι ἐπ' οὐδενὶ τούτων ἀσχάλλειν χρή. Εἰ γὰρ καὶ ναυαγίῳ περιέπεσεν, ἀλλ' ἔχει τὸν καρπὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπρητισμένον· τὴν γὰρ ἑαυτοῦ πάντα ἐπλήρωσε, συνέλεξε τὰ χρήματα, ἀπέθετο, λαβὼν ἀπ' αὐτοῦ ἀποδημίας ἤψατο, τὸ δὲ ναυάγιον λοιπὸν οὐ τῆς αὐτοῦ γνώμης γέγονεν. Ἄλλα τίνας ἔνεκεν ὁ Θεὸς τοῦτο συνέχωρῃσεν; Ἵνα τοῦτον ἐργάσθαι δόκιμον· Ἄλλ' οἱ πένητες, φησὶν, ἀπεστερήθησαν τῶν χρημάτων. Οὐχ οὕτω σὺ προνοεῖς τῶν πενήτων, ὥς ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεός· εἰ γὰρ καὶ τούτων ἀπεστερήθησαν, ἀλλ' ἐτέρωθεν δύναται πλεονα παρασχεῖν αὐτοῖς εὐπορίας ἀφορμήν.

Γ'. Μὴ τοίνυν ἀπαιτῶμεν αὐτὸν εὐθύνας τῶν γινομένων, ἀλλὰ δοξάζωμεν ἐν ᾧ παντι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ συγχωρεῖ τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι πολλάκις, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μὴ περιεῖν τῶν μέλλοντας ἀπολαύειν τῆς ἐκ τῶν χρημάτων τούτων παραμυθίας, ἀλλ' ἐτέραν δ αὐτοῖς ἀντὶ τούτων παρασχεῖν ἀφορμὴν διατροφῆς, καὶ τὸν ὑπομείναντα τὸ ναυάγιον δοκιμώτερον ποιεῖ, καὶ πλεονα αὐτῷ προξενεῖ τὸν μισθόν· τοῦ γὰρ ἐλεημοσύνην δοῦναι τὸ τοιοῦτος περιπεσόντα πράγμασιν εὐχαριστῆσαι τῷ Θεῷ, πολλῶν μερίζον ἐστίν.

Οὐ γὰρ ἄπερ ἂν δὲ ἐλεημοσύνην δώμεν, ἀλλὰ καὶ ἄπερ ἂν παρ' ἐτέρων ἀφαιρεθέντες ἐνέγκωμεν γενναίως, καὶ ταῦτα πολλὴν ἡμῖν φέρει τὸν καρπόν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο ἐκείνου μερίζον ἐστίν, ἀπὸ τῶν συμδεχότων τῷ Ἰωβ τοῦτο ποιήσω φανερόν. Ἐκεῖνος ἦν ἱκανὸς τὰ χρήματα ἐκέκτετο, τὴν οἰκίαν ἠνέφρισε τοῖς πένησι, τὰ δυνάμει πάντα ἐξεδίδου· ἀλλ' οὐκ ἦν οὕτω λαμπρὸς, ἦν ἱκανὸς τὴν οἰκίαν ἠνέφρισε τὴν ἑαυτοῦ τὴν πέννησιν, ὥς ὅτε αὐτὴν ἀκούσας καταπεσοῦσαν, οὐκ ἀπεδυσπέτησεν· οὐκ ἦν οὕτω λαμπρὸς, ὅτε ἀπὸ τῆς κοῦρας τῶν προβάτων τοὺς γυμνοὺς περιέβαλεν, ὥς ἦν λαμπρὸς καὶ εὐδόκιμος, ὅτε ἀκούσας ὅτι πῦρ κατέπεσε, καὶ τὰ θρέμματα πάντα ἀνήλωσεν, εὐχαρίστησε. Τότε φιλόανθρωπος ἦν, νῦν ἐγένετο φιλόσοφος· τότε ἠλέει τοὺς πένητας, νῦν δὲ εὐχαρίσται τῷ Δεσπότη, καὶ οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτόν· Τί

ποτε τοῦτο ἐστίν; τὰ ποῖμνια ἀνήλωται, ἀφ' ὧν ἐτρέφοντο μυριοὶ πένητες· καὶ εἰ ἀνάξιος ἦμην ἐγὼ ἀπολαύειν εὐπορίας ταύτης, διὰ γοῦν τοὺς μετέχοντας ἴδει φείσασθαι. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνανόησεν, ἀλλ' ἤδει τὸν Θεὸν πρὸς τὸ συμφέρον ἅπαντα οἰκονομοῦντα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι μερίζον ὑστερον ἔδωκε τὴν πληγὴν τῷ διαβόλῳ, ὅτε ἀφαιρεθεὶς ἡγαρίστησεν, ἢ ὅτε κεκτῆμένος ἠλέει, κατανήσεν, ὅτι ὅτε ἐκέκτετο, καὶ ὑποψίαν ἴ τινὰ ἔσχεν εἰπεῖν ὁ διάβολος, εἰ καὶ ψευδῇ, ἀλλ' ὁμοῦ ἔσχεν εἰπεῖν, ὅτι Μὴ δωρεάν Ἰωβ σέβεται σε; Ἐπειδὴ δὲ πάντα ἔλαβε, καὶ πάντων αὐτὸν ἐγύμνωσεν, ὁ δὲ τὴν αὐτὴν εὐνοίαν πρὸς τὸν Θεὸν διετήρησε, τότε λοιπὸν ἐνεφράγη τὸ ἀναίσχυντον στόμα, καὶ οὐδὲν οὐκέτι ἔσχεν εἰπεῖν· λαμπρότερος γὰρ ἀπὸ τῶν προτέρων [16] ὁ δίκαιος ἦν. Τοῦ γὰρ ἐν πλούτῳ ζῶντα ποιεῖν ἐλεημοσύνην, τὸ πάντα ἀφαρπαγέοντα γενναίως ἐνεγκεῖν καὶ μετ' εὐχαριστίας πολλῶν μερίζον ἐστίν, καθάπερ οὖν ἐπὶ τούτου δέδεικται τὸν δικαίον· τότε πολλὰ ἡ φιλοφροσύνη πρὸς τοὺς συνδούλους ἦν, νῦν μέγα τὸ φίλτρον πρὸς τὸν Δεσπότην ἐδείκνυτο. Τοῦτον δὲ οὐχ ἀπλῶς ἐκτείνω τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ πολλάκις ἐλεημοσύνας ποιοῦντες, χήρας διατρέφοντες, τὴν οὐσίαν διηρησάνθησαν ἅπασαν, ἔτεροι γινομένου τινὸς ἐμπρησμοῦ πάντα ἀπώλεσαν, ἄλλοι ναυαγίῳ περιέπεσον, ἄλλοι συκοφαντίαις καὶ τοιαύταις τισὶν ἐπηρεαίαις μετὰ πολλὰς ἐλεημοσύνας εἰς πενίαν κατηνέχθησαν ἐσχάτην, καὶ ἀρβύσταν καὶ νόσον, καὶ παρ' οὐδενὸς οὐδεμιᾶς ἀπήλαυσαν βοηθείας· Ἵνα οὖν μὴ λέγωμεν, ὅ πολλοὶ πολλάκις λέγουσιν, Οὐδεις οὐδὲν οἶδεν, ἱκανὰ τὰ εἰρημένα ἅπαντα τὸν τοιοῦτον θόρυβον ἐκβαλεῖν. Ὁ δεινὰ τοσαύτας ποῖων ἐλεημοσύνας, φησὶ, πάντα ἀπώλεσε. Καὶ τί τοῦτο ὅτι πάντα ἀπώλεσεν; Ἄν γὰρ ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας εὐχαριστήσῃ ταύτης, πολλῶν μερίζονα παρὰ Θεοῦ ἐπισπάσεται τὴν εὐνοίαν, καὶ οὐ διπλασίονα, καθάπερ ὁ Ἰωβ, ἀλλ' ἑκατονταπλασίονα ἀπολήψεται κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Εἰ δὲ ἐνταῦθα πάσχει κακῶς, αὐτὸ δὴ τοῦτο μερίζονα αὐτῷ προξενεῖ τὸν ἐκεῖ θησαυρὸν τὸ φέρειν γενναίως ἅπαντα· ἐπὶ γὰρ πλεονα αὐτὸν καλῶν σκάμματα καὶ παλαίσματα μερίζονα, ἀπὸ τῆς εὐπορίας εἰς πενίαν ἀφῆκεν ἐμπεσεῖν ὁ Θεός. Πῦρ ἐπελθὼν πολλάκις κατηνάλωσέ σου τὴν οἰκίαν, καὶ τὴν οὐσίαν ἐδαπάνησεν ἅπασαν· Ἀναμνήσθητι τῶν τῷ Ἰωβ συμδεχότων, εὐχαρίστησον τῷ Δεσπότη τῷ δυναμένῳ κωλύσαι, καὶ μὴ κωλύσαντι, καὶ τοσοῦτον λήψῃ μισθόν, ὅσον εἰ πάντα ἐκεῖνα εἰς τὰς τῶν πενήτων ἀπέθου χεῖρας. Ἄλλ' ἐν πενίᾳ διάγεις καὶ λιμῷ, καὶ μυριοὶ κινδύνους. Ἀναμνήσθητι τοῦ Λαζάρου τοῦ καὶ νόσου καὶ πενίᾳ καὶ ἐρημίᾳ καὶ μυριοῖς τοιοῦτοις ἐτέροις πικτεύοντος, καὶ ταῦτα μετὰ ἀρετῆς τοσαύτην· ἀναμνήσθητι τὴν ἀποστέλλων, ὅ ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διήγον, τῶν προφητῶν, τῶν πατριαρχῶν, τῶν δικαίων, καὶ πάντας αὐτοὺς εὐρήσεις ἐκεῖνους οὐ τῶν πλουτούντων, οὐδὲ τῶν τρυφώντων, ἀλλὰ τῶν πενο-

† Savil. κεκτῆμένος τὸν πλοῦτον ἠλέει· σκόπει ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκέκτετο, καὶ πλάσασθαι εἰ καὶ ὑποψίαν.

‡ Alii γενομένου. Mox aliquot mss. περιέπεσαν.

§ Savil. ἀπὸ λήσαντων εὐνοίας. Ibidem ὁ πολλοὶ πολλάκις λέγουσιν, οὐδεὶς οὐδὲν οἶδεν. Hæc loquendi forma cum duplici negatione, quæ tamen non vim affirmandi, sed negandi habet, etiam alibi passim observatur apud Chrysostomum et alios. Sic in Homil. de S. Pelagia, ubi sic legitur: οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν τοιοῦτον εἰργάσατο. Infra, καὶ ἰδὲ τοῦτο ἐπὶ πάντα ἀπώλεσεν; hæc desunt in Morel. Sed in Savil. et in aliquot mss. leguntur, atque optime quadrant ad sensum. Paulo post duo ἐπισπάσεται τὴν ἀντιμισθίαν, καὶ οὐ μόνον διπλ. Mox κατὰ τὴν μέλλ. Alii καὶ τὴν μέλλ. Paulo post Savil. et aliquot mss. προξενεῖ τὴν ἐκεῖ θησαυρὸν. Morel. προξενεῖ θησαυρὸν.

* Savil. μηδὲ θορυβώμεθα, μηδὲ ἀποδυρῶμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτοί. Infra εἰς μαρτύριον, in martyrium, seu in ecclesiam martyrium. Hoc item nomine appellabatur templum Salvatoris Hierosolymis. Vide notam Frontonis Ducei, hujusce voluminis II parte II, col. 828.

† Savil. et aliquot mss. καρπὸν τῆς ἐλεημοσύνης ἀπρητ. Morel. καρπὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπρητ. Infra quidam λαβὼν ἀπ' αὐτοῦ.

* Alii δοκιμώτερον. Infra duo mss. εὐπορίας καὶ δικαιοσύνης ἐρ.

† Alii παραμυθίας, καὶ ἐτέραν.

* Unus ἐκείνους μὲν γὰρ ἦν ἱκανὰ.

Et præter hanc aliam rursus invenimus. Qualem? Ut curonæ et præmia nobis augeantur : quantum enim tribulationes intenduntur, tantum et retributiones ampliantur, imo vero et multo plus : *Non enim condigne sunt passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (Rom. 8. 18)*. Tot igitur causas habentes de sanctorum afflictione dicendas, ne in tentationibus indignemur, ne angustiemur, ne perturbemur, sed et ipsi nostros instruamus animos, et alios hæc doceamus. Et si videris hominem in virtute viventem, philosophiam sectantem, placentem Deo, postea innumera patientem mala, ne scandalizeris, dilecte : et si videris aliquem spiritualibus vacantem operibus, et aliquid utile expediturum, postea supplantatum, ne perturberis. Etenim novi multos sæpius talia quærentes : Ille, inquit, ad martyrium (a) peregrinatus, pauperibus pecunias perferens, in naufragium incidit, et amisit omnia : alter rursus idem faciens, in latrones incidit, et vix animam suam servavit, nudus inde discedens. Quid igitur dicemus? Quod horum nullo tristari oporteat. Etsi enim naufragium fecit, habet tamen iustitiæ fructum perfectum : sua enim omnia implevit, collegit pecunias, deposuit, cum recepisset, abibat, peregrinationem attigerat : naufragium vero de reliquo non de ipsius fuit sententia. Sed quare hoc Deus permisit? Ut hunc spectaculum exhiberet. At pauperes, inquit, privati sunt pecuniis. Non tanta pauperibus cura tu provides, quanta qui fecit eos Deus : etsi enim his privati sunt, tamen aliunde potest maiorem opum occasionem ipsis præbere.

10. Ne igitur gestorum rationes ab eo repetamus, sed in omnibus eum glorificemus : non enim imprudenter et temere talia sæpe fieri permittit, sed cum ex his pecuniis consolationem habituros non despicit, verum ipsis aliam pro his alieniū occasionem præbeat, etiam naufragium passum probationem efficit, maioremque ipsi parat mercedem : multo enim majus est, quam eleemosynam dare, quod talibus obrutus negotiis Deo gratias agat.

Fructum ex patientia perinde atque ex eleemosyna metimur.—Non enim tantum quæ per eleemosynam damus, sed et ea, quibus ab aliis spoliari fortiter ferimus, multum nobis fructum afferunt. Et ut discas hoc illo majus esse, ex iis quæ Job contigerunt, hoc faciam manifestum. Ille quando pecunias possedit, aperuit domum pauperibus, et omnia quæ habebat elargiebatur : sed non erat tam illustris, quando pauperibus domum aperuit, quam cum ipsam cecidisse audiens non inique tulit. Non erat tam illustris, quando ex ovium tonsura nudos vestivit, quam fuit clarus et spectatus, cum audiens ignem cecidisse, et greges omnes consumpsisse, gratias egit. Tunc humanus fuerat, nunc fuit philosophus : tunc pauperum miserebatur, nunc Dominum gratias agebat. Nec intra se dixit, Quid tandem me est? greges consumpti sunt, quibus innumeri pauperes alebantur : etsi ego indignus eram hac re-

rum frui copia, saltem propter earum consortes parcendum erat. Sed nihil horum vel dixit vel cogitavit : norat enim Deum omnia utiliter dispensantem. Et ut scias eum gravius postea vulnus intulisse diabolo, cum spoliatus gratias egit, quam cum possidens miseraretur, adverte quod quando possidebat, suspicionem quamdam habuit diabolus : etsi falsam, habuit tamen unde diceret : *Num gratis te colit Job (Job. 1. 9)?* Postquam vero omnia abstulit, et ipsum omnibus spoliavit, et tamen eandem is erga Deum benevolentiam servavit, tunc demum obstructum est os impudens, et nihil amplius quod diceret habebat : nam splendidior quam prius erat justus ille vir. Omnibus enim privatum, generose et cum gratiarum actione ferre multo majus est, quam in divitiis degentem facere eleemosynam, sicut et in hoc justo demonstratum est. Tunc multa in conservos fuit benignitas, nunc magnus in Dominum amor exhibebatur. Hunc vero non temere sermonem extendo ; sed quoniam multi sæpius qui eleemosynas erogarent, viduas alerent, omni substantia dispoliati sunt : alii incendio omnia amiserunt, alii in naufragia inciderunt, alii calumniis, et talibus quibusvis injuriis post multas eleemosynas in extremam redacti sunt pauperiem et infirmitatem et ægritudinem, et a nemine ullum adepti sunt auxilium. Ne igitur dicamus, quod sæpe multi dicunt, *Nemo quidquam scit (a)*, sufficiunt omnia supra dicta ad talem expellendam trepidationem. Ille, inquit, tot faciens eleemosynas omnia perdidit. Ecquid illud est, omnia perdidit? Si pro hac gratias egerit jactura, multo maiorem a Deo benevolentiam hauriet : nec duplum sicut Job, sed centuplum in vita æterna recipiet. Si vero hic malum patitur, hoc ipsum maiorem illic thesaurum ipsi præbebit, quod generose omnia ferat : ad majores enim ipsum inde vocans exercitationes et luctas, de copia in penuriam incidere Deus permisit. Ignis ingruens sæpius domum tuam absumpsit, et totam substantiam populatus est? Reminiscere eorum quæ Job acciderunt : age gratias Domino, qui prohibere poterat, et non prohibuit : et tantam recipies mercedem, quantam si omnia illa in pauperum manus reposuisses. Sed in pauperie degis, et fame et infinitis periculis? Recordare Lazari, cum inopia et orbitate et innumeris aliis pugnantis molestiis, et hæc post virtutem tantam : recordare apostolorum, qui et in fame et in siti et

(a) Hæc, ut ex Chrysostomi verbis arguitur, tunc adagii more ferebantur : ac licet Græca duplicem negationem expriment, negative tamen sunt effrenda, *nemo quidquam scit*; dicebaturque ab imperitis rerum divinarum, qui cum viderent eos, qui bonis operibus incumbunt, ærumnis, calamitatibus, calumniis, ægritudinibus impeti, se nihil in rerum humanarum administratione capere vel cognoscere prostitebantur. Simile dictum occurrit apud Euripidis Iphigeniam in Tauris :

Πάντα γὰρ τὰ τῶν Θεῶν
Εἰς ἀφανὲς ἔρπει, καὶ δὲν οἷδ' οὐδὲν κακόν.
'Ἢ γὰρ τύχη παρήγαγ' εἰς τὸ δυσμαρές.

*Omnia quæ deos spectant
In occulto reptant, et nemo quidquam novit mali.
Fortuna quinque in hanc intell'igendi difficultatem perduxit.*

(a) Ad martyrium, seu ad ecclesiam martyrum. Hominem nomine appellatur templum Salvatoris Jerosolymici.

in auditate debebant, prophetarum, patriarcharum, justorum: et omnes ipsos invenies non de divitibus, non de gaudentibus, sed de egentibus, tribulatis, et angustatis esse.

11. Hæc apud teipsum colligens, Domino gratias age, quod te hujus fecit sortis, non exosus, sed et valde diligens: nam et illos tot gravia pati non permisisset, nisi vehementer anasset, quoniam clariores ipsos per hæc mala reddebat. Nullum gratiarum actioni par bonum; quemadmodum blasphemia pejus nihil. Ne admiremur, quod spiritualibus instantes multa patiamur adversa. Ut enim latrones, non ubi forum et paleæ et calamus, sed ubi aurum et argentum, ibi fodiunt et assidue vigilant: sic et diabolus iis maxime instat, qui spiritualia attingunt negotia; ibi multæ insidiæ, ubi virtus: illic invidia, ubi elemosyna. Sed est nobis telum maximum, quod omnes tales machinas repellere valeat, ut per hæc omnia Deo gratias agamus. Abel, dic mihi, nonne de primitiis Deo sacrificans, fraterna cecidit manu (Gen. 4)? sed tamen Deus permisit, non cum perosus qui se honoravit, sed valde diligens: et præter speciosissimi illius sacrificii coronam, alteram etiam ipsi per martyrium præbens. Moses cuidam injuria affecto opitulari voluit, et mori periclitatus est, et patria excidit (Exod. 2), Deusque permisit, ut sanctorum patientiam discas. Si enim præscii nihil nos passuros mali, sic spiritualia attingissemus negotia, nihil magnum facere visi essemus, tale securitatis pignus habentes: nunc vero hinc maxime admirabiles sunt qui talia faciunt, quod et pericula et damna, et mortes, et infinita prævidentes mala, tamen hujusmodi officiis non absistant, neque timorum¹ expectationibus segniores facti sint. Sicut igitur tres pueri dicebant: *Est Deus in celo potens eripere nos: et si non, notum sit tibi, rex, quod diis tuis non servimus, et auream imaginem, quam erexit, non adoramus* (Dan. 3. 17. 18): et tu igitur quando quid boni secundum Deum operari debes, multa prospice pericula, multa damna, multas mortes; et ne mireris, neque perturberis, si hæc accidant. *Fili, inquit, accedens ad servitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem* (Eccli. 2. 1). Nemo nempe pugnare decernens, absque vulneribus coronam reportare expectat. Et tu igitur, clarissime, cum diabolo totis viribus pugnare aggressus, ne vitam securam et deliciis plenam sequaris. Non enim hic tibi retributiones et promissiones, sed in futuro sæculo omnia præclara Deus promisit. Cum igitur vel ipse bonum feceris, et contraria receperis, vel alium hoc videris patientem, gaude et lætare: majoris enim tibi retributionis materia est. Ne concidas, neque solvas animi studium, neque segnior fias, sed potius insta cum majore alacritate. Quoniam et apostoli cum prædicabant, etsi flagellarentur, lapidarentur, carceres continue habitarent, non solum post periculorum liberationem, sed et in ipsis

periculis cum majore alacritate veritatis præconium enuntiabant. Et videre est Paulum in ipso carcere, in ipsis catenis instrumentem, initiantem, et in foro judiciali rursum idem facientem, et in naufragio et in tempestate, et in periculis innumeris. Tu quoque sanctos istos æmulare, et a bonis operibus, dum potes, ne excidas¹: et licet millies interpellantem te diabolus videris, nusquam absistas. Tu quidem pecunias perferens, forte naufragium fecisti; Paulus autem omnibus pecuniis pretiosius verbum ferens, Romam abibat, et in naufragium incidit, et infinita subiit incommoda. Et hoc ipse declaravit dicens: *Sæpius voluimus venire ad vos, sed impeditit nos satanas* (1. Thess. 2. 18): et Deus permisit, ex superabundanti suam demonstrans virtutem et ostendens, quod infinita faciente diabolo et prohibente, nihil ex hoc prædicatione minuebatur, aut interrompebatur. Idcirco in omnibus Paulus Deo gratias agebat, sciens quod probatiorem per hæc se Deus reddebat: et studii sui vehementiam in omnibus exhibebat, nullo horum impedimentorum cohibitus. Quoties igitur frustrati fuimus, toties spiritualia opera aggrediamur: neque dicamus, quare Deus impedimenta permisit? propter hoc enim permisit, ut studium tuum multo magis demonstres, et multum amorem. Amantis enim maxime est, numquam ab iis, quæ amato complacent, absistere. Mollis enim et ignavus ex primo statim impetu concidet; vehemens autem et excitatus, etsi millies interpelletur, tanto magis divinis rebus instabit, quantum in se est omnia implens, et in omnibus gratias agens: hoc et nos faciamus. Magnus thesaurus gratiarum actio, magnæ divitiæ, inconsumptum bonum, armatura fortis: sicut et blasphemia præsentem jacturam intendit, et plura quam quæ perdidimus, insuper perire facit. Perdidisti pecunias? si gratias quidem egeris, animam lucratus es, et majores nactus es divitias, quia Dei benevolentiam tibi ampliorem conciliasti; si vero blasphemaveris, insuper et salutem tuam amisisti, neque illas recuperasti, et quam habuisti animam, hanc quoque occidisti.

12. *Præcipit ut blasphemi corripiantur et vapulent.* — Sed postquam de blasphemia nobis verba nunc facta sunt, unam a vobis omnibus petere volo retributionem pro concione hac atque sermone: ut in civitate blasphemantes mihi castigetis. Si quempiam in bivio et foro Deo blasphemantem audieris, accede, increpa: et si verbera infligere oporteat, ne recuses: ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius, percussione manum tuam sanctifica. Et si ulli accusaverint, et si in judicium traxerint, sequere: et si pœnas iudex pro tribunali repoposcerit, dic cum libertate, quod angelorum Regem blasphemaverit. Si enim regem terræ blasphemantes puniri oportet, multo magis illum contumelia afficientes. Commune crimen est, publica injuria, cuique accusare volenti licet. Discipat

¹ Unus habet: *Neque timendorum*. Alter: *Neque mortuum*.

¹ Duo Mss. et Savil., *in bonis operibus perscrvera quamdiu spiraveris*.

μένων, τῶν θλιβομένων καὶ στενοχωρουμένων ὄντας.
 ια'. Ταῦτα παρὰ σεαυτῷ λέγων, εὐχαρίστησον τῷ Θεῷ, ὅτι σε τῆς μοίρας ταύτης ἐποίησεν, οὐχὶ μισῶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα φιλῶν, ἐπεὶ κακείνους οὐκ ἡφείετο τοσαῦτα πύργους εἰ μὴ ἂν καὶ σφόδρα ἐφίλει, ὅτι λαμπροτέρους ἢ αὐτοὺς διὰ τῶν κακῶν τούτων ἐργάζετο. Οὐδὲν εὐχαριστίας ἴσον ἀγαθόν, ὥσπερ βλασφημίας χεῖρον οὐδὲν [17] μὴ θαυμάσωμεν, ὅτι πνευματικοὶς ἐπιτιθέμενοι πράγμασι πολλὰ πάσχομεν δεινά. Ὡς περ γὰρ οἱ λησταὶ οὐκ ἐνθα χόρτος καὶ ἀχυρά καὶ καλάμη, ἀλλ' ἐνθα χρυσὸν καὶ ἀργύριον, ἐκεῖ διορύττουσι, καὶ συνεχῶς ἀργυροῦσιν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος τοῦτοις μάλιστα ἐπιτίθειται τοῖς πνευματικῶν ἀποκρινόμενοις πράγματων. Ἐκεῖ πολλὰ αἱ ἐπιβουλαὶ, ἐνθα ἀρετὴ· ἐκεῖ φόβος, ἐνθα ἐλεημοσύνη. Ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν ἐν ὅπλῳ μέγιστον ὁ πάσας ἱκανὴν τὰς τοιαύτας μηχανὰς ἀποκρούσασθαι, τὸ διὰ πάντων τούτων εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ. Ὁ Ἄδελ, εἰπέ μοι, οὐχὶ τῶν πρωτείων τῷ Θεῷ ἀπαρξάμενος, ὑπὸ ἀδελφικῆς ἐπέσε χειρὸς; ἀλλ' ὁμοῦ ὁ Θεὸς συνεχώρησεν, οὐχὶ μισῶν τὴν τιμήσαντα, ἀλλὰ καὶ σφόδρα φιλῶν, καὶ πρὸς τῷ τῆς καλλίστης ἐκείνης θυσίας στεφάνῳ καὶ ἔτερον αὐτῷ τὸν ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου παρέχων στέφανον. Ὁ Μωσῆς ἡβήληεν ἀδικουμένῳ βοηθῆσαι τινὶ καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευσεν καὶ τῆς πατρίδος ἐξέπεσε· καὶ ὁ Θεὸς συνεχώρησεν, ἵνα μάθῃς τῶν ἁγίων τὴν ὑπομονήν. Εἰ γὰρ προειδότες ὡς οὐδὲν πεισόμεθα ἢ δεινόν, οὕτως ἡπτόμεθα τῶν πνευματικῶν πραγμάτων, οὐδὲν μέγα ἂν ἐδόξισμεν ποιεῖν, ἐνέχυρον τῆς ἀσφαλείας ἔχοντες τοιοῦτον· νυνὶ δὲ ἐντεῦθεν μάλιστα ἂν εἴεν θαυμαστοὶ οἱ τὰ τοιαῦτα πράττοντες, ὅτι καὶ κινδύνους, πολλὰς ζημίας καὶ θανάτους καὶ μυρία κακὰ προορώμενοι, ὁμοῦ τῶν τοιούτων οὐκ ἀφίσταντο κατορθωμάτων, οὐδὲ ὀκνηρότεροι ἐγίνοντο ταῖς τῶν φόβων προσδοκίαις. Καθάπερ οὖν οἱ τρεῖς παῖδες ἔλεγον· Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ δυνατὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς· καὶ ἂν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῇ ἢ ἔσθησας οὐ προσκυνοῦμεν· καὶ σὺ τοῖνον, ὅταν μέλλῃς τί ποτε ἐργάζεσθαι τῶν κατὰ Θεόν, πολλοὺς πρόδωρα κινδύνους, πολλὰς ζημίας, πολλοὺς θανάτους· καὶ μὴ ἐνζίζου, μηδὲ θορυβοῦ συμβαινόντων τούτων. Τέκνον γὰρ, φησὶν, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν. Οὐδεὶς τοῖνον πυκτεύειν αἰρούμενος χωρὶς τραυμάτων προσδοκᾷ στέφανον ἀναδείξασθαι. Καὶ σὺ τοῖνον, ἀγαπητέ, πρὸς τὸν διάβολον παγκρατιάσεις καταδεξάμενος, μὴ τὸν ἀκίνδυνον καὶ τρυφῆς γέμοντα δίωκε βίον· οὐ γὰρ ἐνταυθὰ σοι τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὰς ἀποσχέσεις, ἀλλ' εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἅπαντα ὑπέσχετο ὁ Θεὸς τὰ λαμπρά. Ὅταν οὖν ἡ αὐτὸς τι ποιήσας ἀγαθόν, τὰ ἐναντία ἀπολάβῃς, ἢ ἕτερον τοῦτο πάσχοντα ἰδῇς, εὐφραίνου καὶ χαίρε· μερίζον γὰρ ἀμοιβῆς ὑπόθεσις τὸ πρᾶγμά σοι γίνεται· οὐ μὴ καταπέτης ἢ, μηδὲ καταλύσης τὴν προθυμίαν, μηδὲ ὀκνηρότερος γένη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιτίθει μετὰ πλείονος τῆς προθυμίας. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι· τῆνα ἐκίρυκτον, μαστιζόμενοι, λιθαζόμενοι, δεσμοτῆται συνεχῶς οἰκοῦντες, οὐ μόνον μετὰ τὴν τῶν κινδύνων ἀπαλλαγὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κινδύνους μετὰ μερίζονος τῆς προθυμίας τὸ τῆς ἀληθείας κατήγ-

γελον κήρυγμα. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν Παῦλον ἐν αὐτῷ τῷ δεσμοτηρίῳ, ἐν αὐταῖς ταῖς ἀλύσεσι κατηχοῦντα, μυσταγωγούντα, καὶ ἐν δικαστηρίῳ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦντα, καὶ ἐν ναυαγίῳ, καὶ ἐν χειμῶνι, [18] καὶ ἐν μυρίοις κινδύνους. Καὶ σὺ τοῦτον ζήλωσιν τοὺς ἁγίους, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἕως ἀνδύνας, μὴ ἐκπέσης· ὡς μὲν μυριάκις ἰδὼς διακόπτοντά σε τὸν διάβολον, μηδέποτε ἀποστής. Σὺ μὲν γὰρ χρήματα διακομίζων, ἴσως ναυαγίῳ περιέπεσες· ὁ δὲ Παῦλος, ὁ πάντων χρημάτων τιμιώτερον ἦν, τὸν λόγον βαστάζων εἰς τὴν Ῥώμην ἀπῆει, καὶ ναυαγίῳ περιέπεσε, καὶ μυρία ὑπέστη δεινά. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Πολλὰκις ἠθέλησαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. Καὶ ὁ Θεὸς συνεχώρησεν, ἐκ περισυίας τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν δηλῶν, καὶ δεικνὺς ὅτι καὶ μυρία ποιοῦντος τοῦ διαδόλου καὶ κωλύοντος, οὐδὲν ταύτη τὰ τοῦ κηρύγματος ἡλαττοῦτο· καὶ διεκόπτετο. Διὰ τοῦτο ἐν ἅπασιν ὁ Παῦλος ἡγαρίσται τῷ Θεῷ, εἰδὼς ὅτι εὐδοκιμώτερον αὐτὸν διὰ τούτων εἰργάζετο, καὶ τῆς προθυμίας αὐτοῦ τὸ σφοδρὸν ἐν ἅπασιν ἐδείκνυεν, οὐδενὶ τούτων τῶν κωλυμάτων ἐγκοπτόμενος. Ὅσάκις οὖν ἂν ἀποτύχωμεν, τοσαυτάκις ἀπώμεθα τῶν πνευματικῶν ἔργων, καὶ μὴ λέγωμεν, τίνας ἔνεκεν συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τὰ κωλύματα; διὰ τοῦτο γὰρ συνεχώρησεν, ἵνα σου τὴν προθυμίαν τοῖς πολλοῖς δείξῃ μᾶλλον καὶ τὸ πολὺ φίλτρον· φιλοῦντος ὃ γὰρ μάλιστα τοῦτο ἐστὶ, τὸ μηδέποτε ἀφίστασθαι τῶν τῷ φιλομένῳ δοκούντων. Ὁ μὲν γὰρ χαῦνος καὶ ῥάθυμος ἐκ πρώτης εὐθέως ἀναπεσέεται τῆς προσβολῆς· ὁ δὲ σφοδρὸς καὶ διεγερμένος, καὶ μυριάκις ἐγκοπτήται, τοσοῦτῳ μερίζονος ἐπιθήσεται τοῖς κατὰ Θεὸν πράγμασι, τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα πληρῶν, καὶ ἐν ἅπασιν εὐχαριστῶν. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν. Μέγας θησαυρὸς ἡ εὐχαριστία, μέγας πλοῦτος, ἀνάλωτον ἀγαθόν, ὅπλον ἰσχυρόν· ὥσπερ οὖν ἡ βλασφημία τὴν οὖσαν ἐπιτείνει ζημίαν, καὶ ὧν ἀπωλέσαμεν πλείονα προσπολέσαι ποιεῖ. Ἀπώλεσας χρήματα; ἂν μὲν εὐχαριστήσῃς, ἐκέρθανας τὴν ψυχὴν καὶ μερίζονα ἐκτήσω τὸν πλοῦτον, τοῦ Θεοῦ πλείω τὴν εὐνοίαν ἐπισπασάμενος· ἂν βλασφημήσῃς, προσαπώλεσας καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν σαυτοῦ, καὶ οὐδὲ ἐκεῖνα ἀνεκτήσω, καὶ ἦν εἶχες ψυχὴν, καὶ ταύτην κατέθυσας.

ιβ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ βλασφημίας ἡμῖν ὁ λόγος ἐγένετο νῦν, μίαν ὑμᾶς ἅπαντας αἰτήσαι βούλομαι χάριν ἀντὶ τῆς δημηγορίας ταύτης, καὶ τῆς διαλέξεως, ἵνα μοι τοὺς ἐν τῇ πόλει βλασφημοῦντας σωφρονίσῃτε. Καὶ ἀκούσης τινὸς ἐν ἀμφόδῳ, ἢ ἐν ἀγορᾷ μέσῃ βλασφημοῦντος τὸν Θεόν, πρόσελθε, ἐπιτίμησον, καὶ πληγὰς ἐπιθεῖναι δέξ, μὴ παραιτήσῃ· ῥάπισον αὐτοῦ τὴν ὄψιν, σύντριψον τὸ στόμα, ἀγιάσον σου τὴν χεῖρα διὰ τῆς πληγῆς, καὶ ἐγκαλῶσί τινες, καὶ εἰς δικαστήριον ἔλκωσιν, ἀκολούθησον· καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος εὐθύνας ὁ δικαστὴς ἀπαιτήσῃ, εἰπὲ μετὰ παύσεως, ὅτι τὸν βασιλέα τῶν ἀγγέλων ἐβλασφήμησεν. Εἰ γὰρ τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα τοὺς βλασφημοῦντας κολάζεσθαι χρή, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἐκείνων ὑβρίζοντάς. Κοινόν ἐστὶ τὸ ἐγκλημα, δημόσιον τὸ ἀδικημα, ἐξέστιν ἐκάστῳ τῶν βουλομένων κατηγορεῖν· μανθανέτωσαν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, [19] ὅτι σωτηρίας εἰσι τῆς πόλεως οἱ Χριστιανοί, καὶ κηδεμόνες καὶ προσταταὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ μανθανέτωσαν αὐτὸ τοῦτο οἱ ἀκόλαστοι

* Savilius et alii quidam codices οὐχὶ μισῶν ἡφείετο... δεινά· ἀλλ' ἐπειδὴ σφόδρα ἐφίλει, λαμπροτέρους. Infra aliquot manuscriptorum ὥσπερ οὖν βλασφημίας.

β Alii πεισόμενοι.

γ Unus habet ταῖς τῶν φοβερῶν προσδοκίαις, aller ταῖς τῶν φόβων.

δ Unus γίνεσθαι, μὴ δὲ καταπέτης, alius γένεσθαι, μὴ κατ.

* Duo mss. et Savil. ἀγαθῶν ἔργων ἀντέχον ἕως ἂν ἐμπέσης, καὶ. Infra plurimi mss. περιέπεσας.

† Aliquot mss. κηρύγματος ἔλαττον διακρίσεται. Mox aliquid ὁ δὲ κηρυμώτερον.

β Savil. et alius φίλτρον τὸ περὶ αὐτῶν· φιλοῦντος.

καὶ διεστραμμένοι, ὅτι καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους φοβέσθαι αὐτοὺς χρὴ, ἵνα κἀν ἔλυνται ποτε φθέγγασθαι τοιοῦτον, ἀλλήλους πανταχοῦ περιβλέπωνται, καὶ τὰς σικτὺς τρέμωσιν, ἀγωνιῶντες μήπου ὁ Χριστιανὸς ἀκούσας ἐπιπηδῇ, καὶ κολάσῃ σφοδρότερον. Οὐκ ἤκουσας τί Ἰωάννης ἐποίησε; Τύραννον εἶδεν θνῶντοπον γάμων ἀνατρέποντα νόμους, καὶ μετὰ παρρησίας ἐν μέσῳ τῆς ἀγορᾶς φησιν· Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναικα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ἐγὼ δέ σε οὐκ ἐπὶ τύραννον ἤγαγον, οὐδὲ δικαστήν, οὐδὲ ὑπὲρ γάμων παρανομουμένων, οὐδὲ ὑπὲρ συνδούλων ὑβριζομένων, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην παροινίας, τὸν ὁμότιμον ἀξίῳ σωφρονίζεις. Ἀρὰ γε εἰ ἔλεγόν σοι, ὅτι τοὺς βασιλεῖς ἢ τοὺς δικαστὰς παρανομούντας κολάζεις καὶ διόρθου, οὐκ ἂν με μαίνεσθαι ἔφη; Καίτοι γε Ἰωάννης τοῦτο ἐποίησεν· οὕτως οὐδὲ τοῦτο μείζον ἡμῶν. Νῦν δὲ κἀν τὸν ὁμόδουλον, κἀν τὸν ὁμότιμον διόρθωσον, κἀν ἀποθάνειν δέῃ, σωφρονίζεις τὸν ἀδελφόν μη ἀποκνήσῃς, μαρτυροῦν σοι τοῦτό ἐστιν· ἔπει καὶ Ἰωάννης μάρτυς ἦν. Καίτοι γε οὐ θῦσαι ἐκελεύσθη, οὐδὲ προσκυνῆσαι εἰδωλον, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἱερῶν νόμων ὑβριζομένων τὴν κεφαλὴν ἀπέθετο· καὶ σὺ τοῖνυν ἀγωνισαί μεχρι θανάτου ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ σοῦ. Καὶ μή μοι λέγῃς τὸ ψυχρὸν τοῦτο ῥήμα. Τί δέ μοι μέλει; οὐδὲν κοινὸν ἔχω πρὸς αὐτόν. Πρὸς τὸν διάβολον οὐδὲν ἔχομεν κοινὸν μόνον, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας πολλὰ ἔχομεν κοινά. Τῆς γὰρ φύσεως ἡμῖν τῆς αὐτῆς μετέχουσιν, τὴν αὐτὴν γῆν οἰκοῦσιν, καὶ ταῖς αὐταῖς τρέφονται τροφαῖς, τὸν αὐτὸν ἔχουσι Δεσπότην, τοὺς αὐτοὺς ἐδέξαντο νόμους, ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἡμῖν παρακαλοῦνται ἀγαθὰ. Μὴ τοῖνυν λέγωμεν ὡς οὐδὲν ἡμῖν κοινὸν πρὸς αὐτούς· σατανικὴ γὰρ αὕτη ἡ φωνή, διαβολικὴ ἡ ἀπανθρωπία· μὴ τοῖνυν ταῦτα

λέγωμεν, ἀλλὰ τὴν πρέπουσαν ἀδελφοῖς κηδεμονίαν ἐπιδειξώμεθα. Ἐγὼ δὲ τοῦτο μετὰ πάσης ὑπισχυνοῦμαι ἀκριθείας, καὶ ἐγγυῶμαι πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι εἰ ὑμεῖς βουλῆθεῖτε πάντες οἱ παρόντες ἐνταῦθα διανεῖμασθαι τὴν σωτηρίαν τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, ταχέως ἡμῖν ἅπασα διορθοῦται. Καίτοι γε τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς πόλεως ἐνταῦθα ἐστίν, ἐλάχιστον κατὰ τὸ πλῆθος, τὸ δὲ κεφάλαιον κατὰ τὴν εὐσέβειαν. Διανειμώμεθα τοῖνυν τὴν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν σωτηρίαν· ἀρκεῖ εἰς ἀνθρώπου ζήλω πεπυρωμένους ὀλόκληρον διορθώσασθαι δῆμον. Ὅταν δὲ μὴ εἷς, μηδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ τοσοῦτον ἢ τὸ πλῆθος τὸ δυνάμενον τῆς τῶν ἡμελημένων ἐπιμελείας ἀψάσθαι, οὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν βῆθουμίαν, καὶ οὐ παρὰ τὴν ἀσθένειαν οἱ πλείους ἀπόλλυνται καὶ καταπίπτουσι. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, εἰ μὲν μάχην ἴδοιμεν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, προσιέναι, καὶ καταλλάττειν τοὺς μαχομένους· τί δὲ λέγω μάχην; εἰ καταπεσόντα ἴδωμεν ὄνον, πάντες χεῖρα ὀρέγειν καὶ συνδιανίστασθαι σπεύδομεν τῶν δὲ ἀδελφῶν ἀπολλυμένων ἀμελεῖν; Ὅνος ἐστὶν ὁ βλάττωστος, καὶ θυμὸς φορτίον οὐκ ἐνεγκών, κατέπεσε· πρόξελθε, καὶ διανύστησον καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ δι' ἐπεικείας; καὶ τσοροῦντος [20] τοικίον ἐστω τὸ φάρμακον. Ἄν οὕτω τὰ καλὰ ταυτοὺς οἰκονομῶμεν, καὶ τῆς τῶν πλησίων ἀντιλαμβανώμεθα σωτηρίας, ταχέως, καὶ κινέοις αὐτοῖς τοῖς τῆς διορθώσεως ἀπολαύουσι ποθεινοῖς ἐσόμεθα καὶ ἐπέραστοι· καὶ ὁ πάντων ἐστὶ μείζων, τῶν ἀποκαίμενων ἀπολαύσμεν ἀγαθῶν, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Hæc καὶ ἐπέραστοι desunt in Morel., sed habentur in Savil. et in plurimis codicibus.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ,

Δεσθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐν τῇ παλαιᾷ λεγόμενῃ ἐκκλησίᾳ, ἐντος αὐτοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τῆς συμβάσεως συμφορᾶς ἐν τῇ πόλει*, ἐπὶ τῇ ἀταξίᾳ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀνδριάντων τοῦ Θεοδοσίου τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τοῦ μεγάλου· καὶ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀποστόλου, Τοῖς πλουτοῖς παράγγελε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μὴ ἐνδοκονοεῖν· καὶ κατὰ πλεονεξίας.

α'. Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; δακρύων ὁ παρὼν καιρὸς, οὐχὶ ῥημάτων· θρήνων, οὐχὶ λόγων· εὐχῆς, οὐ δημηγορίας· τοιοῦτον τῶν τετολιμμένων τὸ μέγεθος, οὕτως ἀνίατον τὸ ἔλκος, οὕτω μέγα τὸ τραῦμα, καὶ πάσης ἰατρείας μείζων, καὶ τῆς ἀνωθεν δεόμενον βοηθείας. Οὕτω μὲν ὁ Ἰωδ ἅπαντα ἀποβαλὼν, ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο, καὶ ἀκούσαντες ὁ οἱ φίλοι παρεγένοντο, καὶ ἰδόντες αὐτὸν πόρρωθεν, τὰ ἱμάτια διέβρῃξαν, καὶ σποδὸν κατεπάσαντο, καὶ μέγα ἀνῶμωξαν. Νῦν τοῦτο τὰς πόλεις ἀπάσας τὰς κύκλῳ ποιήσαι ἐχρήν, καὶ πρὸς τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν ἔλθειν, καὶ θρηγῆσαι τὰ γεγεννημένα μετὰ συμπαθείας ἀπάσης. Ἐκεῖνος ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο τότε, αὕτη ἐν μεγάλῃ παγίδι κάθεται νῦν. Καθάπερ γὰρ τότε ὁ διάβολος εἰς τὰ ποίμνια καὶ τὰ βουκόλια, καὶ πᾶσαν ὠρχίσσεται τοῦ δικαίου τὴν οὐσίαν· οὕτω νῦν εἰς τὴν πόλιν ἅπασαν ἐβάχκευσεν. Ἀλλ' ὁ Θεὸς καὶ τότε καὶ νῦν συνεχώρησε· τότε μὲν, ἵνα τὸν δίκαιον λαμπρότερον ποιήσῃ τῷ μεγέθει τῶν πειρασμῶν, νῦν δὲ, ἵνα ἡμᾶς σωφρονεστέρους ἐργάζηται τῇ τῆς θλίψεως ταύτης

ὑπερβολῇ. Δότε μοι θρηγῆσαι τὰ παρόντα. Ἐσιγήσαμεν ἡμέρας ἑπτὰ, καθάπερ οἱ φίλοι τοῦ Ἰωδ· δότε μοι σόμα διαβαίει σήμερον, καὶ τὴν κοινήν ταύτην δούρασθαι σύμφοράν. Τίς ἡμῖν ἐβάσκηεν^δ, ἀγαπητοί; τίς ἡμῖν ἐφθόνησε; πόθεν ἡ τοσαύτη γέγονε μεταβολή; Οὐδὲν τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας σεμνότερον ἦν· οὐδὲν γέγονε ἐλεεινότερον νῦν. Δῆμος εὐτακτος οὕτω καὶ ἡμερος, καὶ καθάπερ ἵππος χειροῦθης καὶ τιθατσός, ἀεὶ ταῖς τῶν ἀρχόντων εἰκῶν χερσίν, ἐξαίφνης τοσοῦτον ἡμῖν ἀπεσκίρτησε νῦν, ὡς τοσαῦτα ἐργάσασθαι κακὰ, ἃ μηδὲ εἰπεῖν θέμις. Ὁδύρομαι καὶ θρηγῶ νῦν, οὐ διὰ τὸ μέγεθος τῆς προσδοκωμένης ἀπειλῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς γεγεννημένης μανίας. Εἰ γὰρ μὴ παροξυνθεῖ βασιλεὺς, μηδὲ ὀργισθεῖ, μηδὲ κολάσειε καὶ τιμωρήσεται [21] πῶς οἴσομεν, εἰπέ μοι, τὴν αἰσχύνῃν τὴν ἀπὸ τῶν γεγεννημένων; Διακόπτεται μοι τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος τῷ θρηγῶν μὲν ἰσχύῳ διαβαίει σόμα, καὶ ἀνοῖζει χεῖλη, καὶ κινήσει γλῶτταν, καὶ ῥήματα προσέσθαι· οὕτω καθάπερ χαλινὸς ὁ τῆς ἀθυμίας δγκος ἀποστρέφει μου· τὴν γλῶτταν, καὶ τῶν ῥημάτων ἐπιλαμβάνεται. Οὐδὲν τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας πρότερον μακαριώτερον ἦν, οὐδὲν

* Sic Savil. et quidam mss., recte. In Morel. hæc desunt, περὶ τῆς συμβάσεως συμφορᾶς ἐν τῇ πόλει.

^δ Savil. et unius dicitur μὲν οὖν ὁ Ἰωδ· ἐκάθητο, ἀκούσαντες.

^ε Infra idem vñ dicitur de τοῦτο.

^ε Ἀλλ' ἡ γλῶττα.

^δ Savil. et quidam mss. τίς ἡμῖν ἐβάσκηεν, ἀγ.; τίς ἡμῖν ἐφθόνησε; Alii ἡμᾶς bis.

^ε Savil. et alii ἀποστρέφει μοι. Mox aliqui μὲν ταῖς κερφαῖς.

et Judæi et gentiles, Christianos esse civitatis conservatores, et curatores, et præses, et magistros: et idem discant dissoluti et perversi, timendos sibi esse Deum servos, ut et si quid tale loqui unquam aggrediantur, sese undique circumspiciant et umbras timeant, anxii ne forte Christianus audiens insiliat, et vehementius puniat. Non audisti quid Joannes fecerit? Tyrannum vidit hominem nuptiarum leges subvertentem, et cum fiducia in medio foro dicit: *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui (Marc. 6, 18)*. Ego autem non ad tyrannum te duxi, neque ad judicem, neque pro nuptiis illegitimis, neque pro conservis contumelia affectis, sed pro furore in Pomium, æqualem ut castiges depono. Nonne si tibi dixissem, reges vel iudices prævaricantes puni vel corrige, me insanire dixisses? Et tamen Joannes hoc fecit: adeo non est id supra nos. Nunc vero saltem conservum, vel æqualem corrige, et si mori opus sit, castigare fratrem i.e. torpeas: martyrium tibi hoc est, quoniam et Joannes martyr fuit. Non sacrificare jussus fuit, neque idolum adorare, sed pro sacris legibus temeratis caput deposuit: et tu igitur pro veritate usque ad mortem contende, et Deus pugnabit pro te. Nec mihi illud dicas frigidum verbum, Quid mihi curæ est? cum ipso commune habeo nihil. Cum diabolo solo commune nihil habemus, cum omnibus autem hominibus multa habemus communia. Ejusdem enim nobiscum naturæ participes sunt, eandem habitant terram, iisdemque aluntur nutrimentis, eundem habent Dominum, easdem ceperunt leges, ad eadem nobiscum

bona invitantur. Ne igitur dicamus nos nihil commune cum ipsis habere: satanica est ista vox, diabolica inhumanitas. Ne igitur hæc dicamus, sed congruam fratribus curam exhibeamus. Ego autem hoc cum omni polliceor accurate, et vobis omnibus spondeo: quod si vos omnes hic præsentibus civium salutem curare volueritis, brevi tota nobis civitas corrigetur: tametsi minima ejus pars hic est, multitudo minima, sed pietate summa. Dispensem igitur salutem fratrum nostrorum; sufficit unus homo fidei zelo succensus ad totum corrigendum populum. Cum vero non unus tantum, neque duo vel tres, sed tanta sit multitudo, quæ negligentium curam possit attingere, non aliunde, quam per torporem vestrum, nec per infirmitatem plures pereunt et labuntur. Annon absurdum, si pugnam quidem in foro videamus, eo accedere et pugnantes conciliare: quid vero dico pugnam? si asinum cecidisse viderimus, omnes manum porrigere, et pariter erigere: fratrum vero periculis curam habere nullam? Asinus est blasphemus; iracundiæ pondus non ferens, cecidit: accede, erige verbis, factis, lenitate, vehementia, varia sit medicina. Quod si nostra sic disponamus, et proximorum salutem suscipiamus, cito et illis ipsis correctionem admittentibus desiderabiles erimus et amabiles, et quod omnibus majus est, repositis fruamur bonis, quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri et Sancto Spiritui gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA SECUNDA,

ANTIOCHIÆ HABITA IN ECCLESIA DICTA VETERI, CUM IPSE PRESBYTER ESSET, DE CALAMITATE, QUÆ URBI ACCIDIT PRO TUMULTU SUBVERSIONIS IMAGINUM THEODOSII MAGNI IMPERATORIS PII, ET IN DICTUM APOSTOLI, DIVITIBUS HUIUS SÆCULI PRÆCIPE NON SUBLIME SAPERE (1. Tim. 6. 17): ET CONTRA AVARITIAM.

1. Quid dicam, aut quid loquar? lacrymarum præsens tempus, non verborum: luctum, non sermonum: precatio, non concionis. Tanta patrum eorum magnitudo, tam immedicabile vulnus, tam vasta plaga, et orani medicamine major, et superno indigens auxilio. Sic enim et Job omnibus amissis in limo sedebat (Job 2. 8), et audientes amici accesserunt, ipsumque procul conspicati disciderunt vestimenta, et sibi cinerem insperserunt, et vehementer ingemuerunt. Idem nunc facere vicinas omnes civitates oportebat, ad urbem nostram venire, et quæ acciderant cum omni commiseratione de flere. Ille in stercore tunc sedebat, hæc in magno laqueo nunc considet. Sicut enim tunc diabolus in greges et armenta, et omnem iusti substantiam insiliit: sic nunc in omnem civitatem debacchatus est. Sed Deus et tunc et nunc permisit: tunc quidem, ut justum clariorem redderet tentationum magnitudine; nunc vero, ut nos modestiores æræ hujus magnitudine reddat. Date mihi,

ut præsentia luceam. Tacuimus dies septem, sicut et amici Job (Job 2. 13): concedite hodie ut os aperiam, et hanc communem luceam calamitatem. Quis nobis invidit, charissim? quis in nos livore commotus est? unde tanta facta est mutatio? Nihil fuerat nostra civitate venerabilius: nihil nunc est miserabilius. Populus tam compositus et mansuetus, velut equus tractabilis et placidus semper accersentium manibus cedens, repente tantum nunc nobis resiliit, ut tot mala fecerit, quot neque dicere fas. Lamentor et lugeo nunc, non propter expectatam annihilationis magnitudinem, sed propter nimiam patrum insaniam. Licet enim non irritaretur Imperator, neque puniret et castigaret, quomodo, dic mihi, facinororum ignominiam ferremus? Lucu interceditur mihi doctrinæ sermo, vix os reserare valeo et labia aperire, linguam movere et emittere verba: sic tamquam frenum doloris vis impedit linguam meam, et verba intercipit. Nihil civitate nostra prius erat beatius; nihil

nunc injucundius. Quemadmodum apes bombizantes alveare, sic forum per singulos dies cives circumvolabant, et omnes de hac nos multitudine beatos vocabant.

Antiochenorum calamitas post dejectas statuas. — Sed ecce nunc hoc alveare solitarium redditum est : quemadmodum enim apes illas furius, sic has apes timor fugavit : imo potius quod de Jerusalem propheta lugens dixit, hoc et nos ad præsens tempus dicemus, *Facta est nobis civitas ut terebinthus abjectis foliis, et tanquam hortus aquam non habens (Isai. 1. 30).* Quemadmodum enim hortus deficiente irrigatione foliis privatus et fructibus nudas arbores exhibet : talis et civitas nobis facta est. Supremo enim destituta auxilio, solitaria remansit, omnibus fere habitatoribus nudata. Nihil patria dulcius, sed nunc nihil amarius factum est. Omnes terram quæ se tulit tamquam laqueum fugiunt, deserunt tamquam barathrum, tamquam ab igne resiliunt. Et sicut domo igne correpta non tantum domum habitantes, sed et omnes proximi cum multa se recipiunt festinatione, nudum corpus servare studentes : sic et nunc dum regia ira tamquam flamma quadam superne exspectatur, priusquam sensim progrediens ad ipsos perveniat ignis, quilibet prius exire, et nudum corpus servare festinat : et ænigma nunc facta est miseria nostra : sine hostibus fuga, sine pugna transmigratio, et sine urbis excidio captivitas : non vidimus barbaricum ignem, neque hostium vultus spectavimus, et ea quæ capti patimur. Nunc omnes discunt calamitates nostras : nostros enim exules suscipientes, ab illis civitatis cladem audiunt.

2. Sed non super hoc confundor, nec erubesco : omnes intelligant civitatis pericula, ut matri condolentes, communem ab omni terra ad Deum vocem extollant, et unanimiter communem omnium matrem et altricem a cælorum Rege deposcant. Prius concussa est nobis urbs, nunc ipsæ habitatorum animæ quatuntur : tunc domorum fundamenta quatiebantur, nunc ipsa cujusque cordis ima commoventur, et quotidie ante oculos nostros omnes mortem aspicimus, in continuo vivimus timore, et Cain pœnam sustinemus, olim carcerem habitantibus miserabilibus affecti, et obsessione inusitata quadam et nova obsessi, et quam cogitatum sit graviore. Etenim illi quidem qui ab hostibus hoc patiuntur intra muros tantum concluduntur : nobis vero forum quoque inaccessum, et in domo quisque sua inclusus est ; ac sicut obsessi tutum non est muros transgredi, hostibus exterius circumscidentibus, sic neque multis urbem habitantium tutum domo exire, nec in medio apparere, propter eos qui undique tum soutes tum insontes venantur, et ex medio rapiunt foro, et in iudicium quoquo modo ac temere trahunt. Propterea liberi cum servis suis compediti intus sedent, quis comprehensus fuit, quis abductus, quis punitus hodie, quomodo et qua ratione, solliciti quærentes, et curiose sciscitantes, a quibus talia secure discere possunt : et omni morte miserabiliorem degunt vitam, alienasque lamentari miseras quotidie conati, et pro salute sua tremantes,

et mortuis nihil melius habentes, quod dudum timore mortui sint. Si quis vero qui extra timorem et angustiam hanc sit, in forum procedere voluerit, tam tristi aspectu statim in domum suam retrahitur, vix unum forte vel duos cernens inclinato, et cum multa incendentes tristitia, ubi ante paucos dies fluviorum cursus multitudo superabat, sed nunc nobis omnes illi expulsi sunt. Et sicut cum ex sylva multæ passim excidunt arbores, ingratus redditur aspectus, tamquam capitis multa calvitia habentis : sic et urbis solum, hominibus ablatis, et paucis passim apparentibus, ingratum nunc factum est, et multam cernentibus tristitiæ caliginem offundit. Non tantum vero terra, sed et ipsa aeris natura, et solarium radiorum circulus nunc mihi mœrere et obtusior lucere videtur : non elementis naturam mutantibus, sed nostris oculis, qui tristitiæ nube turbati sunt, non valentibus pure neque cum eodem affectu radiorum lumen suscipere. Hoc est quod olim propheta lugebat dicens : *Occidet ipsis sol in meridie, et obtenebrabitur dies (Amos 8. 9).* Hoc autem dicebat, non quod astrum occultaretur, nec quod dies evanesceret, sed quod mœrentes ne quidem in meridie propter doloris caliginem lucem cernere possent : quod et nunc factum est : et quocumque quis respexerit, sive in terram, sive in parietes, sive in urbis columnas, sive in proximos, noctem et obscuritatem profundam cernere videtur : sic omnia multæ plena sunt tristitiæ. Silentium ubique horrore plenum et solitudo, et desiderabilis ille multitudinis tumultus extinctus est : tamquam omnibus terram subennantibus, ita nunc civitatem taciturnitas continet, saxa omnes similes sunt, et tamquam quodam lingue vinculo calamitate cohibiti, profundissimum retinent silentium, quantum si hostes ingruissent, et omnes simul igne et ferro absumpsissent. Nunc dicendi tempus est : *Mittite ad lamentatrices, et veniant : et ad eas, quæ sapientes sunt, et vociferentur (Jer. 9. 17).* Deducant oculi vestri lacrymas, et palpebræ vestræ defluant aquis. Colles, sumite planctum, et montes, luctum. Creaturam omnem in malorum nostrorum miserationem vocemus. Civitas tam magna, et orientalium caput, e medio tolli terrarum orbe periclitatur : nunc quæ multos habebat filios, repente sine filiis facta est, et qui auxilietur, nemo. Læsus enim est qui non habet parem ullum super terram : Imperator enim est, fastigium et caput omnium super terram hominum. Propterea ad supernum Regem confugiamus, illum in auxilium invocemus ; nisi supernam assequamur gratiam, nulla commissorum reparatio relinquitur.

3. Voloissem hic concionem solvere : nolunt enim gementium animi longos extendere sermones ; sed sicut nubes quædam densa, et sub solarem radium currens, omnem retrorsum splendorem avertit : sic et tristitiæ nebula, cum ante animum nostrum steterit, non sinit facilem esse orationis cursum, sed suffocat, et cum multa vi intus reprimat. Et hoc non dicentibus tantum, sed et audientibus accidit ; sicut enim ab animo dicentis non concedit ipsam cum fa-

ἀτερπέστερον γέγονε νῦν. Καθάπερ μέλιττα· κηρίον βομβουσι, οὕτω τὴν ἀγορὰν περιπίπταντο καὶ ἑκάστην ἡμέραν οἱ τὴν πόλιν οἰκούντες ^a, καὶ πάντες ἡμᾶς ἐπὶ τῷ πλῆθει τοῦτω πρότερον ἐμακάριζον.

Ἄλλ' ἰδοὺ νῦν τὸ κηρίον τοῦτο γέγονεν ἔρημον· καθάπερ γὰρ τὰς μελίττας ἐκείνας καπνὸς, οὕτω τὰς μελίττας ταύτας φόβος ἀπήλασε· μᾶλλον δὲ καὶ ὁ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ θρηγνὼν ὁ προφήτης ἔλεγε, τοῦτο καὶ ἡμεῖς εἰς καιρὸν ἐροῦμεν νῦν· *Ἐρηιθή ἡμῖν ἡ πόλις, ὡς τεφείδης ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδειος ὕδωρ μὴ ἔχωρ.* Καθάπερ γὰρ παράδεισος τῆς ἀρδείας ἐπιλιπούσης, ἔρημα τῶν φύλλων καὶ γυμνὰ τῶν καρπῶν τὰ δένδρα δείκνυσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡ πόλις ἡμῶν γέγονε νῦν· τῆς γὰρ ἀνωθεν βοηθείας ἐγκαταλιπούσης αὐτῇ, ἔσθ' ἔρημος, γυμνὴ τῶν οἰκητόρων γενομένη σχεδὸν ἀπάντων. Οὐδὲν πατρίδος γλυκύτερον, ἀλλ' οὐδὲν πικρότερον νῦν γέγονε· πάντες τὴν ἐνεγκοῦσαν ὥσπερ παγίδα φεύγουσιν, ὥσπερ βάραθρον ἐγκαταλιμπάνουσιν ^b, ὥσπερ πυρὰς ἀποπνέουσιν· καὶ καθάπερ οἰκίας ἀποτρεφόμεναι οὐχ οἱ τὴν οἰκίαν οἰκούντες μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πλησίον μετὰ πολλῆς ἀπατηδῶσι τῆς σπουδῆς, γυμνὸν τὸ σῶμα διασῶσαι σπουδάζοντες· οὕτω δὴ καὶ νῦν τῆς βασιλικῆς ὀργῆς καθάπερ πυρὰς τινος ἀνωθεν ἔξιν προσηκωμένης, πρὶν ἐπ' αὐτοὺς ὁπὶ βαδίζον ἔλθῃ τὸ πῦρ, ἕκαστος ἐπείγεται προεξελεῖν, καὶ γυμνὸν διασῶσαι τὸ σῶμα· καὶ γέγονεν ἡμῶν αἰνίγμα νῦν ἡ συμφορά. Χωρὶς πολεμίων φυγῇ, χωρὶς μάχης μεταστάσεις, χωρὶς ἀλώσεως αἰχμαλωσία· οὐκ εἶδομεν βαρβαρικὸν πῦρ, οὐδὲ πολεμίων ὄψιν ἐθεασάμεθα, καὶ τὰ τῶν ἐαλωκότων πάσχομεν. Πάντες νῦν τὰς ἡμετέρας μανθάνουσι συμφοράς· τοὺς γὰρ ἡμετέρους ὑποδεχόμενοι φυγάδας παρ' ἐκείνων τὴν τῆς πόλεως μανθάνουσι πληγὴν.

β'. Ἄλλ' οὐκ αἰσχύνομαι ἐπὶ τούτῳ, οὐδὲ ἐρυθριῶ. Μανθανέτωσαν ἅπαντες τὰ τῆς πόλεως πάθη, ἵνα συναλγήσαντες τῇ μητέρι, κοινήν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπάσης ἀνεγέγκωσι τῷ θεῷ φωνῇ, καὶ ὁμοθυμαδὸν τὴν κοινὴν ἀπάντων μητέρα καὶ τροφὸν παρὰ τοῦ τῶν οὐρανῶν ἐξαίτησονται βασιλέως. Ἐστειθὴ πρῶτην ἡμῖν ἡ πόλις, ἀλλὰ νῦν αὐταὶ σαλεύονται τῶν οἰκητόρων ^c αἱ ψυχαί· τότε ἐστειτο τὰ θεμέλια τῶν οἰκημάτων, νῦν δὲ αὐτὰ δονεῖται τὰ θεμέλια τῆς ἐκάστου καρδίας, καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον πάντες βλέπομεν, καὶ φόβος συζῶμεν διηνεκεῖ, καὶ τὴν τοῦ ΚΑΙΝ ὑπομεινόμενον τιμωρίαν ἐλευνότερον τῶν ποτὶ τὸ δεσποτήριον οἰκούντων διακείμενοι, καὶ πολιορκίαν πολιορκούμενοι· ξένην τινὰ καὶ καινὴν, καὶ τῆς νενομισμένης ^d δεινοτέραν. [22] Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων τοῦτο πάσχοντες, ἔσω τειχῶν ἀποκλείονται μόνον, ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀγορὰ ὁδὸς γέγονε, καὶ τοῖς τοίχοις ἕκαστος τῆς οἰκίας ἐναποκλείεται τῆς αὐτοῦ. Καὶ καθάπερ τοὺς πολιορκουμένους οὐκ ἀσφαλὲς ὑπερβῆναι τὸ τεῖχος, τῶν πολεμίων ἔξω περικαθημένων· οὕτω· οὐδὲ πολλοῖς τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἀσφαλὲς ἐξελεῖν, οὐδὲ ἐν τῷ μέσῳ φανῆναι, διὰ τοὺς πάντοθεν θηρεύοντας ἀναιτίους καὶ αἰτίους ^e, καὶ ἐκ μέτης ἀρπάζοντας τῆς ἀγορᾶς, καὶ πρὸς τὸ δικαστήριον ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἔλκοντας. Διὰ τοῦτο ἐλευθεροὶ μετὰ τῶν οἰκετῶν τῶν αὐτῶν ἔνδον συμπεποδισμένοι κτῆνται, τίς συνελήφθη, τίς ἀπήχθη, τίς ἐκολάσθη σήμερον· πῶς καὶ τίνι τρόπῳ· μεριμνῶντες καὶ περιεργα-

ζόμενοι παρ' ὧν τὰ τοιαῦτα δυνατόν μανθάνειν ἀσφαλῶς, καὶ θανάτου παντὸς ἐλευνότερον ζῶσι βίον, τὰς τε ἀλλοτρίας ὁδύρεσθαι συμφοράς ἀναγκαζόμενοι καθ' ἡμέραν, καὶ ὑπὲρ τῆς αὐτῶν τρέμοντες σωτηρίας, καὶ νεκρῶν οὐδὲν ἄμεινον διακείμενοι τῷ πάλαι τεθνάναι τιῷ δέει. Εἰ δέ τις καὶ τοῦ φόβου τοῦτου καὶ τῆς ἀγωνίας ἐκτὸς ὧν ἐθελήσειεν εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν, ὑπὸ τῆς βίβως τῆς ἀτερπῆς εὐθὺς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσελεύσεται τὴν αὐτοῦ, ἕνα που καὶ δύο μόλις ὀρῶν συγκεχυότας, καὶ μετὰ πολλῆς βαδίζοντας τῆς κατηφείας, ἔνθα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ποταμῶν βρέματα τὸ πλῆθος ἀπέκρυπτεν, ἀλλὰ νῦν ἀπγλάθησαν ἡμῖν πάντες ἐκείνοι. Καὶ καθάπερ δρυμὸς συμφύτου πολλῶν πανταχόθεν ἐκκοπέντων δένδρων, ἀτερπῆς ἡ ὄψις γίνεται, ἡ καθάπερ κεφαλῆς φαλακρῶματα ἐχούσης πολλὰ, οὕτω δὴ καὶ τὸ τῆς πόλεως ἔδαφος, τῶν ἀνθρώπων ἐλαττωθέντων, καὶ ὀλίγων σποράδην φαινομένων, ἀτερπὲς γέγονε νῦν, καὶ πολλὴν τῶν ὀρώντων καταχέει τῆς ἀθυμίας τὴν ἀχλύν. Οὐ τὸ ἔδαφος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τοῦ ἀέρος ἡ φύσις, καὶ αὐτὸς τὸν ἥλιον κίων ἀκτίων ὁ κύκλος συγγνάζειν μοι δοκεῖ νῦν, καὶ ἀμαυρότερος φαίνεσθαι, οὐ τῶν στοιχείων τὴν φύσιν μεταβαλλόντων, ἀλλὰ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν τῷ τεθολώσθαι τῆς ἀθυμίας τῷ νέφει, μὴ δυναμένων καθαρῶς μὲθ' ἐκείνης αὐτῆς διαθέσεως τὸ παρὰ τῶν ἀκτίων δέχεσθαι φῶς. Τοῦτό ἐστιν ὁ πάλαι ὁ προφήτης ἐβόηκει λέγων· *Δύσεται αὐτοῖς ὁ ἥλιος μεσημβρίας*, καὶ *συσκοτάσει ἡ ἡμέρα*. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς τοῦ ἀστρου κρυπτομένου, οὐδὲ ὡς τῆς ἡμέρας ἀφανίζομένης, ἀλλ' ὡς τῶν ἀθυμούντων οὐδὲ ἐν μεσημβρίᾳ δυναμένων ὄρεν τὸ φῶς διὰ τὸν ἀπὸ τῆς ὁδῶνς ζόφον· ὁ δὲ καὶ νῦν γέγονε· καὶ ὅπου περ ἂν ἴδῃ τις, κἂν εἰς τὸ ἔδαφος, κἂν εἰς τοὺς τοίχους, κἂν εἰς τοὺς κίονας τῆς πόλεως, κἂν εἰς τοὺς πλησίον, νύκτα ὄρεν δοκεῖ καὶ ζόφον βαθύν· οὕτω πάντα πολλῆς γέμει τῆς κατηφείας. Σιγὴ πανταχοῦ φρικτῆς γέμουσα καὶ ἐρημία, καὶ ὁ ποθεινὸς ἐκεῖ· οὗ τοῦ πληθους ἔσβεσται θόρυβος, καὶ καθάπερ ἀπάντων εἰς τὴν γῆν καταδύοντων ^f, οὕτως ἀφῶνία τὴν πόλιν κατέχει νῦν, καὶ τοῖς λίθοις ἐοικασιν ἅπαντες, καὶ ὥσπερ τινὲς γλυτωπὲδῃ τῇ συμφορᾷ κατεχόμενοι βαρυτάτην κατέχουσιν ἡσυχίαν, καὶ τοσαύτην, ὅση περ ἂν εἰ πολεμίων ἐπελόντων καὶ πάντας ὁμοῦ πυρὶ καὶ σιδήρῳ δαπανήσαντων ἐγένετο. Εὐκαιρον νῦν εἰπεῖν· *Ἀποστείλατε πρὸς τὰς θρηνοῦσας*, [23] καὶ *ἐλθέτωσαν*, καὶ *πρὸς τὰς συγὰς, καὶ σβεγξάσθωσαν*. Ρεῖτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ ὁμῶν ὕδωρ, καὶ τὰ βλέφαρα ὁμῶν καταγέτω δάκρυα· οἱ βουνοὶ, λάβετε κοπετὸν, καὶ τὰ ὄρη, θρήνην. Καλέσωμεν τὴν κτίσιν ἅπασαν εἰς συμπάθειαν τῶν ἡμετέρων κακῶν. Πόλις οὕτω μεγάλη καὶ τῶν ὑπὸ τὴν ἔω κειμένων ἡ κεφαλὴ, ἐκ μέτης ἀναρπασθῆναι κινδυνεύει τῆς οἰκουμένης· νῦν ἡ πολυπία ἀπαιεῖ ἐξαιφῆς γεγέννηται, καὶ ὁ βοηθήσαν οὐδεὶς. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ ὕβρισθαι ὁμότιμόν τινα ἔχων ἐπὶ τῆς γῆς· βασιλεὺς γὰρ ἐστὶ κορυφὴ καὶ κεφαλὴ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων ἀπάντων. Διὰ τοῦτο δὴ πρὸς τὸν ἄνω καταφύγωμεν βασιλεῖα· ἐκείνῳ καλέσωμεν εἰς βοήθειαν· εἰ μὴ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσιμην ^g εὐνοίας, οὐδεμία λείπεται τοῖς γεγεννημένοις παραμυθία. γ'. Ἐβουλόμην ἐνταῦθα καταλύσαι τὸν λόγον· οὐ γὰρ ἐθέλουσι τῶν ὀδυνωμένων αἱ ψυχαὶ μακροῦς ἀποτελεῖν λόγους· ἀλλ' ὥσπερ νεφέλῃ τις πυκνὴ γενομένη, καὶ τὴν ἥλιακὴν ἀκτίνα ὑπεκδραμοῦσα ^h, ἀποστρέφει

^a Sic e Savil. et aliquot mss. correximus; paulo post μάλλον δὲ adiecimus ex eodem Savillo. Edir.

^b Alii ἀπολιμπάνουσιν.

^c Alii τῶν οἰκούντων.

^d Alii καὶ πολλῶν τῆς νεκ. Infra quidam ἐναποκλείεται.

^e Sic Savil. et alii, in Morel. καὶ αἰτίους; deest.

^f Alii καταδύντων. Infra Savil. et unus βαρυτάτην παρεχούσι.

^g Alii ἂν μὴ... ἀπολαύσωμεν.

^h Savil. et quidam mss. ὑπεκδραμοῦσα.

τὴν αὐτὴν πᾶσαν εἰς τοῦπίσω· οὕτω δὴ καὶ ἀθυμίας νέφος, ἐπειδὴν στῇ πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς ἡμετέρας, οὐκ ἀφῆσιν εὐκολον γενέσθαι τὴν τοῦ λόγου διδῆσιν, ἀλλ' ἀποπνίγει καὶ συνέχει μετὰ πολλῆς τῆς ἀνάγκης ἔνδον αὐτόν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τῶν λεγόντων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀκούοντων γίνεται. Ὡς περ γὰρ ἀπὸ τῆς τοῦ λέγοντος ψυχῆς οὐκ ἀφῆσιν αὐτὴν ἐκπηδῆσαι μετ' εὐκολίας, οὕτως οὐδὲ εἰς τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν ἐμπεσεῖν συγχωρεῖ μετὰ τῆς οἰκείας δυσάμεως. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰουδαῖοι ποτε τῷ πηλῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ δουλεύοντες α, τοῦ Μωσέως πολλάκις μεγάλα περὶ τῆς αὐτῶν λέγοντος σωτηρίας ἀκούειν οὐκ ἠνείχοντο, τῆς ἀθυμίας δῶτον ποιοῦσης τῷ λόγῳ τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν ἀκοὴν ἐμφρατούσης. Ἡδουλόμην μὲν οὖν καὶ αὐτὸς ἐνταῦθα καταλῦσαι τὰ εἰρημένα· ἀλλ' ἐνόησα· ὅτι οὐκ ἀντιφράττει μόνον νεφέλης φύσις τὴν εἰς τὸ πρόσω φερόν τῆς ἀκτίως, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον αὐτῇ πάσχει πολλάκις· ἐπειδὴν γὰρ ὁ ἥλιος θερμότερος προσπεσὼν διηνεκῶς τριβῇ τὸ νέφος, μέσον τε αὐτὸ δ' ἐρήξει πολλάκις, καὶ ἀθρόον ἐκλάμψας φαιδρὸς ταῖς τῶν ὁρώντων προσέπεσεν ὅψει· τοῦτο καὶ αὐτὸς προσδοκῶ ποιῆσαι σήμερον, καὶ τοῦ λόγου συνεχῶς ὁμιλοῦντος ὑμῶν ταῖς ψυχαῖς, καὶ ἐπὶ πλεον ἐνδιαιτρίβοντος, βαλῆσθαι ἐλπίζω τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος, καὶ καταλάμψειν ὑμῶν τὴν διάνοιαν τῇ εἰωθυῖα πάλιν διδασκαλίᾳ. Ἀλλ' ἐπίδοτε μοι τὴν ψυχὴν τὴν ὑμετέραν, ἐπίδοτε μοι τὴν ἀκοὴν μικρὸν· ἀποτινάξασθε τὴν ἀθυμίαν· ἐπεὶ τὸ πρότερον ἔθος ἐπατέλλωμεν, καὶ ὥς περ εἰώθαμεν αἰετ' εὐθυμίας ἐνταῦθα παραγίνεσθαι, οὕτω καὶ νῦν ποιῶμεν, τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ῥίψαντες. Τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὴν ἡμῖν τῆς συμφορᾶς συμβαλεῖται τὴν λύσιν. Ἄν γὰρ ἰδῇ μετὰ ἀκριβείας ἀκρωμένους τῶν αὐτοῦ λόγων, καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἡμῖν οὐκ ἐλεγχομένην τῇ τοῦ καιροῦ δυσκολίᾳ, ταχέως ἀντιλήφεται, καὶ ποιήσει τὴν γαλήνην καὶ μεταβολὴν ἀγαθὴν ἀπὸ τοῦ παρόντος χειμῶνος.

Τὸν γὰρ Χριστιανὸν καὶ ἐν οὕτῳ τῶν ἀπίστων διαφέρειν χρὴ, [24] ἐν τῷ φέρειν γενναίως ἅπαντα, καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι πτερούμενον ἀνώτερον εἶναι τῆς τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν προσβολῆς. Ἐπὶ τῆς πέτρας ἔστηκεν ὁ πιστός, διὰ τοῦτο ταῖς τῶν κυμάτων ἀχείρωτός ἐστι προσβολαῖς^β. Ἄν γὰρ ἐπαρθῇ τὰ κύματα τῶν πειρασμῶν, οὐκ ἐφικνεῖται τῶν ἐκείνου ποδῶν· οὗτος ὑψηλότερος τῆς ἀπάσης τοιαύτης ἔστηκεν ἐπιβουλῆς. Μὴ τοίνυν καταπέσωμεν, ἀγαπητοί. Οὐχ οὕτως ἡμεῖς φροντίζομεν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ὥς ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεός· οὐχ οὕτως ἡμῖν μέλει τοῦ μηδὲν παθεῖν δεινόν, ὥς τῷ τὴν ψυχὴν ἡμῖν χαρισάμεν, καὶ τοσαῦτα δόντι μετὰ ταῦτα ἀγαθὰ. Ταύταις ἑαυτοὺς πτερώσωμεν ταῖς ἐλπίσι, καὶ τῶν μελλόντων ῥηθῆσθαι μετὰ τῆς εἰωθυίας ἀκούσωμεν προθυμίας. Μακρὰν πρῶν ἀπέτεινα πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην δημηγορίαν, καὶ πάντας εἶδον παρακολουθοῦντας, καὶ οὐδένα ἐκ μέσης ὑποστρέψαντα τῆς ὁδοῦ. Χάριν ὑμῖν ἀντὶ τῆς προθυμίας ἔχω ἐκείνης, καὶ τῶν πόνων τὸν μισθὸν ἀπειλῆσα· ἀλλὰ καὶ ἔτερον μετ' ἐκείνου μισθὸν ὑμᾶς ἤγησα τότε· τάχα ἴστε καὶ μέμνησθε. Τίς δὲ ἦν ὁ μισθός; Τοὺς βλασφῆμους τοὺς κατὰ τὴν πόλιν κολάζειν καὶ σωφρονίζειν, τοὺς εἰς τὸν Θεὸν ὑβρίζοντας καὶ παροινούντας^γ κατέχειν· οὐκ οἶμαι ταῦτα ἀπ' ἐμαυτοῦ τότε εἰρηκέναι, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὰ μέλλοντα προειδόντος εἰς τὴν διάνοιαν τὴν ἡμετέραν ἐμβεδιῆκεναι τὰ ῥήματα· εἰ γὰρ τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας ἐκολάζομεν, οὐκ ἂν ταῦτα ἐξέβη νῦν, ἅπερ ἐξέβη. Πόσω βέλτιον ἦν, εἰ καὶ

κινδυνεύειν ἔδει, σωφρονίζοντα αὐτοὺς καὶ παιδεύοντα^δ παθεῖν τι, ὃ καὶ μαρτυρίου στέφανον ἡμῖν ἐκόμιζεν, ἢ νῦν δεδοικέναι, καὶ τρέμειν, καὶ θάνατον προσδοκᾶν ἐκ τῆς ἐκείνων ἀταξίας; Ἰδοὺ τὸ ἀμάρτημα γέγονεν ὀλίγων, καὶ τὸ ἔγκλημα γίνεται κοινόν· ἰδοὺ δι' ἐκείνους ἅπαντας δεδοικαμεν νῦν, καὶ τῶν ἐκείνους τετολμημένων αὐτοὶ τὰς τιμωρίας ὑπομένομεν. Εἰ δὲ προλαβόντες αὐτοὺς ἐξεβάλομεν τῆς πόλεως, καὶ ἐσωφρονίσασμεν, καὶ τὸ νενοσχηκὸς διαρθώσαμεν μέλος, οὐκ ἂν τὸν παρόντα ἐφοβούμεθα φόβον. Οἶδα ὅτι τῆς πόλεως τὸ ἦθος ἀνωθεν ἐλεῦθερον, ξένοι δὲ τινες καὶ μιγάδες ἀνθρωποι, μισροὶ καὶ ὀλέθριοι, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπεγνωκότες σωτηρίας ἐτόλμησαν, ἅπερ ἐτόλμησαν. Διὰ ταῦτα βοῶν αἰεὶ καὶ διαμαρτυρούμενος οὐ διέλειπον· κολάσωμεν τῶν βλασφημούντων τὴν μανίαν, σωφρονίσωμεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, προνοήσωμεν αὐτῶν τῆς σωτηρίας· καὶ ἀποθανεῖν δέη τοῦτο ποιοῦντας, μέγα ἡμῖν οἶσει τὸ πράγμα κέρδος· μὴ παρῖδωμεν τὸν κοινὸν ὑβριζόμενον δεσπότην· μέγα τι τέχεται τῇ πόλει κακὸν τὸ τὰ τοιαῦτα περιορᾶν.

δ'. Ταῦτα προύλεγον, ταῦτα ἐξέβην, καὶ τῆς ῥαθυμίας ἐκείνης τίνομεν δίκας. Τὸν Θεὸν ὑβριζόμενον περιεῖδες· ἰδοὺ συνεχώρησεν ὑβρισθῆναι βασιλεῖα· καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπιπρεμασθῆναι πᾶσι κίνδυνον, ἵνα ἐν τῷ φόβῳ τοῦτ' τῆς ῥαθυμίας ἐκείνης δῶμεν δίκην. Ἄρα μὴ μάτην, μηδὲ εἰκὴ ταῦτα προύλεγον, καὶ συνεχῶς ἠνώχλουν τῷ ὑμετέρῳ ἀγάπῃ; Ἀλλ' ὁμως οὐδὲν γέγονε πλεόν, ἀλλὰ γενέσθω νῦν, καὶ ἀπὸ τῆς παρούσης σωφρονισθέντες συμφορᾶς, [25] ἐπίσχωμεν τὴν ἀτακτον ἐκείνων μανίαν. Ἐμφράξωμεν αὐτῶν τὰ στόματα, καθάπερ πηγὰς θανατηφόρους ἀποκλείσωμεν, καὶ πρὸς τὸ ἐναντίον μεταβάλλωμεν, καὶ πάντως στήσεται τὰ κατελιγφῶτα τὴν πόλιν κακὰ.

Οὐκ ἔστι θέατρον ἡ ἐκκλησία, ἵνα πρὸς τέρψιν ἀκούωμεν· ὠφελῆθέντας ἐντεῦθεν ἀπιέναι χρὴ, κερδάναντάς τι πλεόν καὶ μέγα, οὕτως ἀναχωρεῖν δεῖ· ἐπεὶ κατέβη καὶ εἰκὴ παραγινόμεθα, εἰ πρὸς καὶ τὴν ψυχάγων γιγνόντες οὕτως ἀναχωροῦμεν, ἐρημοὶ καὶ νεκροὶ τῆς ἀπὸ τῶν λεγομένων ὠφελείας γενόμενοι. Τί μοι τῶν κρότων ὄφελος τούτων; τί δὲ τῶν παίνων καὶ τῶν θορύβων; Ἐπαινος ἐμὸς τὸ διὰ τῶν ἔργων ὑμᾶς ἐπιδείξαι τὰ λεγόμενα ἅπαντα· τότε ἐγὼ ζηλωτὸς καὶ μακάριος, οὐχ ὅταν ἀποδέχησθε, ἀλλ' ὅταν ποιῆτε μετὰ προθυμίας ἀπάσης, ἅπερ ἂν ἀκούσητε παρ' ἡμῶν. Ἐκαστος τὸν πλησίον διορθοῦσθαι. *Οἰκοδομεῖτε γὰρ εἰς τὸν ἑνα*, φησὶν ἂν γὰρ μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἢ παρ' ἐκάστου γινομένην πλημμέλεια κοινὴν τινα καὶ ἀφόρητον οἶσει τὴν βλάβην τῇ πόλει. Ἰδοὺ, μηδὲν συνειδότες τοῖς γεγενημένοις τῶν τετολμηκῶτων οὐκ ἔλαττον δεδοικαμεν, καὶ φρίττομεν, μὴ πάντας ὁ τοῦ βασιλέως θυμὸς καταλάβῃ· καὶ οὐκ ἀρκεῖ εἰς ἀπολογία ἡμῖν τὸ λέγειν· Οὐ παρήμην, οὐ συνέβην, οὐκ ἐκοινώνησα τῶν γεγενημένων. Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κολάζου, φησὶ, καὶ δίδου δίκην τὴν ἐσχάτην. ὅτι μὴ παρῆς, μηδὲ ἐκώλυες, μηδὲ τοὺς ἀκούοντας κατεῖχες, μηδὲ κινδυνεύεις ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν βασιλεῖα τιμῆς. Οὐ μετέσχες τῶν τετολμημένων; ἐπαίνῳ τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι· ἀλλ' οὐδὲ ἐπέσχες τὰ γινόμενα· τοῦτο κατηγορίας ἔστιν. Ταῦτα καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα ἀκούσμεθα, ὅταν σιγῇ φέρωμεν τὰς εἰς αὐτὸν ὑβρεῖς καὶ παροινίας γενομένας· ἐπεὶ καὶ ὁ τὸ τάλαντον ἐκείνο καταχώσας οὐχ ὑπὲρ τὸν καθ' ἑαυτὸν ἐνεκαλεῖτο τότε (ὀλόκληρον γὰρ τὴν παρακαταθήκην ἀπέδωκεν), ἀλλ' ὅτι αὐτὴν οὐκ ἐπλεόνασεν, ὅτι ἐτέρους οὐκ ἐπαίδευσεν, ὅτι τὸ ἀργύριον

^α Savil. et alii qui πλινθεῖα ταλαπωροῦνται.

^β Ἐμβολαῖς, sic alii.

^γ Sic Savil. et alii qui mss., alii παροινούντες.

^δ Alii σωφρονίζοντας... παιδεύοντας.

^ε Quidam manuscripti βασιλεῖα φθαρτὸν καὶ ἐπὶ κληρον καὶ τὸν περὶ. Max alii δόντων ἐκκλησίαν.

calitate exsilire : sic nec in audientium mentem permittit illabi cum propria virtute. Idcirco et Judæi quondam luto et lateritio operi servientes (*Exod. 6. 5*), Moysen magna de ipsorum salute sæpe dicentem audire non poterant, tristitia verbis inaccessam mentem reddente, et auditum obstruente. Igitur volebam quidem et ipse finem hic dicendi facere; sed cogitans quod non solum nebulae natura radii in anteriora processum impedit, sed et contrarium ipsa sæpe patitur : cum enim sol calidior continue illapsus nubem contriverit, medium ipsius sæpe dissipavit, et totus simul elucens, splendidus cernentium obtutibus incidit : hoc et ipse hodie me facturum spero : ac sermone in animis vestris assidue versante, et diutius immorante, solum iri spero tristitiæ nebulam, et mentem vestram solita rursum doctrina micaturam. Sed præbete mihi animam vestram, præbete mihi aliquantulum aures, tristitiam excutite; ad priorem consuetudinem redeamus, et sicut consuevimus semper cum lætitia huc advenire, sic et nunc faciamus, omnia in Deum rejicientes. Hoc et ad ipsam calamitatis solutionem nobis conferet. Si enim Dominus nos viderit sermones suos cum sedulitate audientes, et disciplinam a nobis temporis difficultate non respuì, celeriter nos suscipiet, et tranquillitatem faciet et ex præsentì procella bonam mutationem.

Christianus spe futurorum omnia generose ferre debet. — Christianum enim et in hoc ab infidelibus differre oportet, ut omnia generose ferat, et spe futurorum erectus humanorum malorum impetu se superiorem exhibeat. Supra petram statutus est fidelis : propterea et undarum ictibus inexpugnabilis est. Si enim tentationum undæ elevatae fuerint, ad illius pedes non perveniunt : hic omni tali incursu sublimior firmatus est. Ne igitur animo concidamus, dilecti : non sic salutem nostram curamus, sicut qui fecit nos Deus : non tantæ nobis curæ est, nihil grave pati, quantæ illi qui nobis animam donavit, et tot post hæc bona contulit. Hisperationibus nostros animos erigamus, et dicenda cum alacritate solita audiamus. Longam nuper apud charitatem vestram extendi concionem, et omnes obsequentes cernebam, nullumque ex media reversum via.

Contra blasphemos. — Gratiam vobis de illo animi studio habeo, et laborum mercedem accepi; sed et aliam a vobis tunc mercedem exegi. Forte nostis et meministis. Quæ vero merces erat? Civitatis blasphematores punire, et castigare Deum contumelia afficientes, et furiosos cohibere. Non ex me ipso talia me dixisse arbitror, sed Deum futura providentem in mentem nostram verba misisse. Si enim talia ausos punissemus, non talia nunc accidissent, quæ acciderant. Quanto melius erat, si periclitari oportebat, ipsos castigantes et corrigentes aliquandò pertulisse, quod et martyrii coronam nobis attulisset, quam nunc formidare et tremere, et ex illorum petulantia mortem expectare? Ecce crimen a paucis commissum est, et culpa communis efficitur : ecce propter illos nunc omnes pavescimus, et ab illis patratum pœnas ipsi sustinemus. Si autem prævenientes ipsos ex urbe

expulissemus, et correxissemus, et ægròtum curassemus membra, non præsentì teneremur pavore. Novi civitatis mores a majoribus liberales, sed peregrini quidam et promiscui homines, scelesti et perniciosi, et de sua desperantes salute, ausi sunt ea, quæ patrata sunt. Propterea clamare et contestari non destiti : Blasphemantium furorem puniamus, ipsorum mentem castigemus, ipsorum salutì provideamus; et si hoc facientes mori oporteat, magnum nobis hoc afferet lucrum : ne communem dominum contumelia affici negligamus; magnum civitati malum pariet talia despicere.

4. Hæc prædicebam, hæc nunc acciderunt, et torporis illius pœnas pendimus. Deum contumelia affectum despexisti : ecce permisit Imperatorem¹ contumelia affici, et de extremis periculum omnibus impendere, ut in hoc timore illius negligentiae pœnas demus. Num igitur frustra, num temere hæc prædicebam, et assidue vestram charitatem interpellabam? Sed tamen nihil amplius factum est; sed fiat nunc, et e præsentì calamitate castigati, inordinatum illorum furorem cohibeamus : obstruamus ipsorum ora, tanquam fontes mortiferos ocludamus, et in contrarium mutemus, et penitus evanescent mala, quæ civitatem comprehenderunt.

Chrysostomus plausus rejicit — Non est theatrum ecclesiae, ut ad delectationem audiamus : adjutos hinc recedere oportet, lucratos quiddam amplius et magnum, sic recedere expedit : siquidem temere et frustra accesserimus, si ad tempus instituti dictorum postea utilitate vacui recedamus. Quæ mihi horum plausum utilitas? quæ laudem et tumultum? Laus mea est, ut vos omnia quæ dicuntur, operibus exhibeatis : tunc ego felix habendus et beatus : non quando cum applausu exceperitis, sed quando cum alacritate feceritis quæcumque a nobis audieritis. Quisque proximum corrigit : *Ædificate enim alter alterum* (I *Thess. 5. 11*), inquit. Nisi enim hoc faciamus, a quocumque admissum scelus commune quoddam et intolerabile damnum civitati afferet. Ecce nullius consilii non minus iis, qui peccaverunt, terribi sumus et contremiscimus, ne omnes Imperatoris ira corripiat. Nec enim in excusationem nobis dicere sufficit : Non aderam, non conscius eram, non facinororum consors fui. Ob hoc igitur, inquit, punieris, et ultimam pœnas poenam, quia non adfuisti, nec prohibuisti, non cohibuisti tumultuantes, nec pro Imperatoris honore periclitatus es. Non patratis participasti? laudo hoc et accepto; sed neque facta prohibuisti; hoc accusatione dignum. Hæc et a Deo verba audiemus, quando cum silentio contumelias et injurias in ipsum commissas patimur : quoniam et is qui talentum defodit (*Matth. 25. 25. 30*), non pro reatibus suis tunc accusabatur; integrum enim depositum reddidit; sed quoniam ipsum non multiplicavit, quoniam non castigavit ceteros, quoniam arguentum ad nummularios non detulit, hoc est, non admonuit, non

¹ quidam manuscripti, *mortalem et fragilem*.

consilium dedit, non increpuit, non correxit proximorum peccatores inordinatos; idcirco absque misericordia in illas intolerabiles pœnas mittebatur. Sed si non antea, nunc saltem spero vos huic emendationi advigilatos, et Deum contumelia affectum non neglecturos. Possunt enim quæ acciderunt, licet momento nemine, vel insensatis deinceps, ut propriam asserant salutem, persuadere. Nobis vero jam hora est, solitam vobis ut a Paulo mensam apponamus, lectionemque hodiernam promamus, et in medio omnibus proponamus. Quid igitur est hodie lectum? *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere* (1. Tim. 6. 17). Qui dixit, *Divitibus hujus sæculi*, demonstravit et alios futuri sæculi divites esse: qualis ille Lazarus erat, in præsentem quidem vita pauper, in futura vero dives: non auro et argento et ulla tali corruptibili et marcescibili materia affluens, sed arcanis illis bonis¹, quæ *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1. Cor. 2. 9).

Veræ divitiæ quæ? — Hæ namque veræ divitiæ et opulentia, quando et immarcescibilia sunt bona, et nullam capiunt mutationem. At non talis erat ille contemptor dives, sed omnium pauperrimus factus est. Post hæc igitur stillam obtinere quærens, nec ipsius factus est compos: in tam extremam devenerat paupertatem. Idcirco præsentis sæculi divites appellavit, ut discas quod cum vita præsentem opulentia dissolvitur: non procedit ulterius, non simul migrat cum possessoribus migrantibus, sed ipsos sæpius et ante finem deserit: quod et ipsum demonstrat dicens, *Neque sperare in incerto divitiarum* (1. Tim. 6. 17): nihil enim tam infidum, quam divitiæ: quod cum sæpe dixerim, dicere non cessabo, quod fugitivus est et ingratus servus fidem non habens, vel si innumera ipsi vincula injicias, sic quoque cum ipsis vinculis aufugit. Sæpius igitur pessulis et foribus ipsum possessores concluserunt, servorum adhibita custodia: ille vero servis subornatis cum ipsis fugit custodibus, tamquam catenam eos trahens, et nihil profuit custodia. Quid hoc infidelius? quid vero iis, qui circa hunc studium collocant, miserabilius? quando rem tam labilem omni studio colligere aggrediuntur, nec prophetam audiunt dicentem, *Væ iis qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur* (Psal. 48. 7). Dic quare, *Væ? Thesaurizat, inquit, et ignorat, cui congregabit ea* (Psal. 53. 7): quoniam labor quidem certus, fructus vero incertus. Sæpius inimicis laboras, et ærumnis conficeris: sæpius post mortem tuam ad eos qui te affererunt injuria, et innumeris circumvenerunt insidiis, hereditas veniens, tibi quidem peccata, possessionem vero aliis præbuit.

5. Jam illud inquirere dignum est, quare non dixit, *Divitibus præsentis sæculi præcipe non ditescere, præcipe depauperari, præcipe quæ habent exhaurire*: sed dixit, *Præcipe non sublime sapere*? Novit quod divitiarum radix et materia sit superbia: et si quis modice vivere scierit, non multam earum curam aget. Qua

¹ Unus Codex et Savil. in marg., *arcana et ineffabilibus bonis*.

enim, dic mihi, de causa multos circumducis servos, parasitos, adulatores, et reliquam omnem pompam? Non utilitatis causa, sed arrogantia solius, ut ex his venerabilior aliis hominibus esse videaris. Præterea novit non prohibitas esse divitiæ, si quis in necessitatem ip-sius usus fuerit. Sicut enim dixi, non mala res vinum, sed mala ebrietas: ita non mala res divitiæ, sed mala avaritia, mala cupiditas. Aliud avarus, et aliud dives: avarus non est dives, avarus multis indiget, indigens autem multis numquam dives esse possit. Avarus custos est, non dominus pecuniarum; servus, non possessor: facilius enim alicui ex propriis carnibus, quam ex defosso auro communicaret. Velut enim jussus nihil de repositis tangere, sic cum omni diligentia ea servat et detinet, a suis tanquam alienis abstinens: et certe sunt aliena. Quæ enim aliis erogare numquam pateretur, neque in egenos distribuere, etiam si infinitas sustineret pœnas: quomodo hæc esse propria putare posset? Quomodo vero eorum habet possessionem, quorum nec usum, nec fructum cum libertate habet? Ad hæc vero non omnibus omnia Paulus imperare consuevit, sed et audientium imbecillitati se attemperat, sicut et Christus fecit. Etenim illi diviti ad se accedenti, et de vita loquenti, non dixit: Vade, vende omnia quæ habes; sed hoc prætermittens, de aliis ipsum mandatis instruit. Deinde postquam ille ipsum invitavit, inquit: *Quid adhuc mihi deest* (Math. 19. 20)? neque tum simpliciter dixit, Vende omnia quæ habes; sed, *Si vis perfectus esse, vende quæ habes* (Ib. v. 21): hoc in tuo pono arbitrio, te electionis dominum constituo, non in necessitatem traho. Propterea et Paulus nihil de paupertate divitibus loquebatur, sed de humilitate, tum propter audientium imbecillitatem, tum quia optime sciebat, si modeste agerent, et a superbia alieni essent, brevi futuros a studio divitiarum liberos. Præterea non altum sapere admonens, et modum, quo non altum sapere possint, demonstravit. Quis vero hic est? Si divitiarum naturam animadverterent, quam incertæ sint et infidæ: quapropter intulit, *Neque sperare in divitiarum incerto*. Dives est, non qui multa possidet, sed qui multa largitur: dives erat Abraham, sed non avarus: non enim hujus domum considerabat, nec illius substantiam curiose scrutabatur; sed egrediens explorabat, num alicubi hospes, num alicubi pauper, ut paupertatem resarciret, ut peregrinum exciperet: non auro tectum linivit, sed apud quercum illam tabernaculum figens, foliorum umbra contentus erat: et tam splendidum ipsi erat diversorium, ut nec angelos apud ipsum manere puderet; non enim quærebant domus splendorem, sed animi virtutem. Hunc et nos imitemur, charissimi, et quæ habemus, in pauperes impendamus. Rudi modo paratum erat ibi tabernaculum, sed regis aulis splendidius fuit.

Hospitalitatis laus et præmium — Nullus unquam rex angelos suscepit: hic vero sub quercu sedens illa, cellamque figens, hoc honore dignus habitus est, non propter domus vilitatem honoratus, sed propter animi

τοῖς τραπεζίταις * οὐ κατέβαλε, τουτέστιν, οὐ παρέθηκεν, οὐ συνεβούλευσεν, οὐκ ἐπετίμησεν, οὐ διώρθωσε τοὺς πλησίον ἀκοσμοῦντας τῶν πονηρῶν διὰ τοῦτο χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης εἰς τὰς ἀφορήτους ἐπέμπετο κολάσεις ἐκείνας. Ἄλλ' ὅτι μὲν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν ταύτην ἐργάσεσθε τὴν διόρθωσιν, καὶ τὸν θεὸν ὑδριζόμενον οὐ περιόψεσθε, σφόδρα πεπίστευκα. Ἰκανὰ γὰρ τὰ συμβεβηκότα, εἰ καὶ μηδεὶς ὁ παραινῶν ἦν, καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθητῶς διακειμένους πείσαι λοιπὸν τῆς οἰκείας ἐπιλαβέσθαι ὡς σωτηρίας. Ἡμῖν δὲ ὥρα λοιπὸν τὴν εἰωθυῖαν ὑμῖν ἀπὸ τοῦ Παύλου παραθεῖναι τράπεζαν, τὴν σήμερον ἀναγνώσκειν βῆσιν προχειρισμένους, καὶ εἰς μέσον καταθεμένους ἅπασιν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ σήμερον ἀναγνώσκειν; *Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πικύηται. Μὴ ὑψηλοφρονεῖν.* Εἰπὼν, *Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*, ἔδειξε καὶ ἐτέρους ἔντας πλουσίους τοὺς μέλλοντος αἰῶνος^α· οὗς ἐκείνος ὁ Λάζαρος ἦν, κατὰ μὲν τὸν παρόντα βίον πένης, κατὰ δὲ τὴν μέλλοντα πλούσιος, οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τοιαύτην τι φθαρτῇ καὶ ἐπικτήσῃ πλουτῶν ὕλη, [26] ἀλλὰ τοῖς ἀπορρίπτους ἐκείνους^β ἀγαθοῖς, ἃ *Μήτε σφόδρα μὲν εἶδε, μήτε οὐκ ἤκουσε, μήτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέθε.*

Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς πλούτος καὶ εὐπορία, ὅταν καὶ ἀχρήστα ἦ τὰ καλὰ, καὶ μηδεμίαν δέχεται μεταβολήν. Ἄλλ' οὐχ ὁ παρὶν^γ δ' αὐτὸν πλούσιος τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντων πενέστερος ἐγένετο. Μετὰ ταῦτα γοῦν σταγόνος ἀξιώσας ἐπιτυχεῖν, οὔτε αὐτῆς ἐγένετο κύριος· οὕτω πρὸς ἐσχάτην ἐληλάκει πενίαν. Διὰ τοῦτο πλουσίους τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐκάλει, ἵνα μάθῃς, ὅτι μετὰ τῆς παρούσης ζωῆς καὶ ἡ εὐπορία συγκαταλύεται· οὐ πρόεισι περαιτέρω, οὐδὲ συμμεθίσταται ἀποδημοῦσι τοῖς ἔχουσιν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτοὺς καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς ἀφίησιν· ὅπερ οὖν * καὶ αὐτὸ δὴλὸν ἔλεγε, *Μηδὲ ἡλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλόγητι.* Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπιστον, ὥς ὁ πλούτος, ὃ πολλάκις εἶπον, καὶ λέγων οὐ πύσσομαι, ὅτι δραπέτης ἐστὶν ἀγνώμων, οἰκῆτης πίστεϊ οὐκ ἔχων, καὶ μυρίας αὐτῷ περιδάλῃς πέδας, οὗτος καὶ τὰς πέδας αὐτὰς ἐπισυρόμενος ἄπεισι. Πολλάκις γοῦν μοχλοῖς καὶ θύραις ἀπέκλεισαν αὐτὸν οἱ κεκτημένοι, οἰκέτας περιστήσαντες φύλακας· ὃ δὲ τοὺς οἰκέτας αὐτοὺς ἀναπέρας, μετ' αὐτῶν ἀπέδρα τῶν φυλακῶν, καθάπερ ἄλλοις τούτοις τηροῦντας ἐπισυρόμενος, καὶ πλέον οὐδὲν ἀπὸ τῆς φυλακῆς ἐγένετο ταύτης. Τί τοῦτου γένοιτ' ἂν ἀπιστότερον; τί δὲ τῶν περὶ αὐτὸν ἐσπουδαχῶν ἐλευνότερον; ὅταν πρᾶγμα οὕτω σαθρὸν καὶ εὐμετάπτωτον πάσῃ σπουδῇ συλλέγειν ἐπιχειρῶσι, καὶ μὴ ἀκούσι τοῦ προφῆτου λέγοντος· *Οὐαὶ οἱ πεποιδότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῇ πλῆθει τοῦ πλούτου αὐτῶν καυχώμενοι.* Εἰπέ, τίνας ἔνεκεν οὐαί; *Θησανιρίζει, φησὶ, καὶ οὐ γινώσκει τίτι συνάξει αὐτά·* ὅτι ὁ μὲν πόνος δῆλος, ἡ δὲ ἀπόλαυσις ἀδηλος. Πολλάκις ἐχθροῖς κάμνεις, καὶ ταλαιπωρεῖς· πολλάκις μετὰ τὴν σὴν τελευτὴν εἰς τοὺς ἡδικητάς καὶ μυρία σοὶ ἐπιβουλεύσαντας, ὁ κλῆρος ἐλθὼν, σοὶ μὲν τὰ ἀμαρτήματα, τὴν δὲ ἀπόλαυσιν παρέσχεν ἐτέροις.

ε'. Ἄλλ' ἄξιον ἐκείνῳ ἐξετάσαι, τίνας ἔνεκεν οὐκ εἶπε, *Τοῖς δὲ πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε μὴ πλουτεῖν, παράγγελλε πένεσθαι, παράγγελλε τὰ θντα κενεῶν, ἀλλὰ Παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν.* Οἶδεν ὅτι^δ τοῦ πλού-

του ρίζα καὶ ὑπόθεσις ἐστὶν ἡ ἀπόνοια, καὶ εἶδῃ τις μετρίξειν, οὐ πολλὴν περὶ τῷ πρᾶγμα ποιήσεται σπουδὴν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τοὺς πολλοὺς οἰκέτας περιάγεις, τοὺς παρασίτους, τοὺς κόλακας, τὴν ἄλλην ἅπασαν φαντασίαν; Οὐ χρεῖας ἔνεκεν, ἀλλ' ἀπονοίας μόνης, ἵνα ἀπὸ τούτων σεμνότερος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἶναι δοκῇ. Ἄλλως δὲ οἶδεν οὐ κεκωλυμένον τὸν πλούτον, ἐάν τις αὐτῷ εἰς δέον κεκρημένος ᾖ. Ὄσπερ γὰρ εἶπον, οὐ κακὸν ὁ οἶνος, ἀλλὰ κακὸν ἡ μέθη· οὕτως οὐ κακὸν ὁ πλούτος, ἀλλὰ κακὸν ἡ πλεονεξία, κακὸν ἡ φιλαργυρία. Ἐτερον φιλάργυρος, καὶ ἕτερον πλούσιος· ὁ φιλάργυρος οὐκ ἔστι πλούσιος, ὁ πλούσιος πολλῶν δεῖται· ὁ δὲ πολλῶν δεόμενος οὐκ ἂν εὐπορήσειε ποτε^ε. Ὁ φιλάργυρος φύλαξ, οὐ δεσπότης ἐστὶ τῶν χρημάτων, δούλος, οὐ κύριος [27] εὐκολώτερον γὰρ τῶν αὐτοῦ σρακῶν μεταδοίη τινὶ ἢ τοῦ κατωρυγμένου χρυσοῦ. Καὶ καθάπερ τινὸς ἐπιτάττοντος καὶ κελεύοντος μηδενὸς ἀφασθῆναι τῶν ἀποκειμένων· οὕτω μετὰ πάσης ἀκριθείας αὐτὴν τηρεῖ καὶ κατέχει καθάπερ ἄλλοτριον ἀπεχόμενος τῶν οἰκείων^ς. Καὶ γὰρ ἐστὶν θντως ἄλλοτρια· ἃ γὰρ εἰς ἐτέρους ἐκβάλλειν οὐκ ἂν ἔλοιτο, οὐδὲ τοῖς δεομένοις διανεῖμαι, καὶ μυρίας ὑποσταίῃ τιμωρίας, πῶς ἂν δύναίτο ταῦτα ἴδια νομίζειν εἶναι; Πῶς δὲ ἔχει τὴν κτήσιν, ὣν τὴν χρῆσιν οὐκ ἔχει μετὰ ἀδείας, οὐδὲ τὴν ἀπόλαυσιν; Πρὸς δὲ τοῦτους οὐκ πᾶσι πάντα ἐπιτάττειν ὁ Παῦλος εἰώθειν, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀκούοντων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνει, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκείνῳ τῷ πλουσίῳ προσελθόντι, καὶ περὶ τῆς ζωῆς αὐτῷ διαλεγομένῳ οὐκ εἶπεν, Ὑπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ' ἄρεις τοῦτο, περὶ ἐτέρων αὐτῷ ἐντολῶν διελέγετο· εἴτα ἐπειδὴ ἐκείνους αὐτὸν προσκαλέσατο, καὶ φησιν· Τί ἐτι μοι λείπει; οὐδὲ τότε ἀπλῶς εἶπεν, Πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ', *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα*· ἐπὶ τῇ σῇ τίθῃ γινώμη, σὲ κύριον ποιῶ τῆς προαιρέσεως^ι, οὐκ εἰς ἀνάγκην ἄγω. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος οὐδὲν περὶ πένιας τοῖς πλουτοῦσι διελέγετο, ἀλλὰ περὶ ταπεινοφροσύνης, διὰ τε τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων, καὶ τὸ σφόδρα εἰδέναι, ὅτι τὸ μετρίξειν καὶ ἀπονοίας ἀπηλλάχθαι ποιήσει ταχέως αὐτοὺς καὶ τῆς περὶ τοῦ πλουτεῖν ἀπαλλαγῆναι σπουδῇ. Εἴτα παραίνεσας μὴ ὑψηλοφρονεῖν, ἐδίδαξε^ι καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δυνήσονται μὴ ὑψηλοφρονεῖν. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Εἰ τοῦ πλούτου τὴν φύσιν καταμάθοιεν, ὥς ἀδηλός τις ἐστὶ καὶ ἀπιστος, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· *Μηδὲ ἡλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλόγητι.* Πλούσιός ἐστιν οὐχ ὁ πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ' ὁ πολλὰ διδούς· πλούσιος ἦν ὁ Ἀβραάμ, ἀλλ' οὐ φιλάργυρος· οὐ γὰρ περιεσχόμει τὴν τοῦ δεινὸς οἰκίαν, οὐδὲ περιεργάζετο τὴν τοῦ δεινὸς οὐσίαν· ἀλλ' ἐξῶν περὶ εὐσκόπει μὴ ποῦ ξένος, μὴ ποῦ πένης, ὥστε διορθῶσαι τὴν πενίαν, ὥστε ὑποδέξασθαι τὸν ὀδίτην. Οὐ χρυσῶ τὸν ὄροφον ἤλειψεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν δρὺν ἐκείνην τὴν καλύβην πηξάμενος, τῇ τῶν φύλλων ἡρακεῖτο σκιά· καὶ οὕτω λαμπρὸν ἦν αὐτῷ τὸ καταγώγιον, ὥς μηδὲ ἀγγέλου ἐπαίσχυνθῆναι τὴν παρ' ἐκείνῳ μονήν· οὐ γὰρ λαμπρότητα οἰκίας ἐπέζητουν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴν. Τοῦτον δὲ καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, ἀγαπητοί, καὶ τὰ θντα εἰς τοὺς δεομένους ἀναλίσκωμεν. Ἐσχεδιασμένον ἦν ἐκεῖνο τὸ καταγώγιον, ἀλλὰ τῶν βασιλικῶν αὐλῶν λαμπρότερον ἦν.

Ε. Βασιλεῖς οὐδεὶς οὐδέποτε ἀγγέλου ὑπεδέξατο, ὃ δὲ ὑπὸ

^α Savil. et alii ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας.

^β Savil. ἀντιλαβέσθαι, alius ἀντιλαμβάνεσθαι.

^γ Unus codex et Savil. in marg. ἀπ. καὶ ἀνεκδιήγητος ἐκείνους.

^δ Alii περιδῶν. Infra Savil. et alius οὐδὲ ταύτης ἐγένετο.

^ε Savil. et alius τελευτῆς ἐγκατέλειπε· ὅπερ οὖν.

^ς Alii οἶδεν ἀκριδῶς· ὅτι. Mox Savil. καὶ εἶδῃ τις, melius quam Mor l. καὶ ᾗδε τις.

^ι Savil. et alii οὐκ ἂν εὐπορος εἴη ποτέ.

^ι Alii τῶν ἰδίων. Infra alii ὑποστῇ.

^ι Sic maxima pars mss. Savil. autem et Morel. τῆς ἀφρέσεως.

^ι Omnes εἰδῆζε, præter Morel. qui habet εἰδεῖτε.

τὴν δρῶν καθήμενος ἐκεῖνην καὶ καλύθην πηξάμενος ἡμίωθι τῆς τιμῆς ταύτης, οὐ διὰ τὴν εὐτέλειαν τῆς οἰκίας τιμηθεῖς, ἀλλὰ διὰ τὴν πολυτέλειαν τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἐναποκείμενον πλοῦτον αὐτῇ ταύτης ἀπολαύσας τῆς δωρεᾶς. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν μὴ τὰς οἰκίας καλλωπίζωμεν, ἀλλὰ πρὸς τῆς οἰκίας τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν. Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸν μαρμαραῖς μὲν περιβάλλειν τοὺς τοίχους εἰκὴ καὶ μάτην, τὸν δὲ Χριστὸν γυμνὸν περιερχόμενον περιορᾶν; Τί σοι τῆς οἰκίας θρῆσκος, ἀνθρώπε; μὴ γὰρ λαβὼν αὐτὴν ἀπέλευσθι; [28] Οὐ ταύτην λαβὼν ἀπέλευσθι, τὴν δὲ ψυχὴν ἀπέλευσθι πάντως λαβὼν. Ἰδοὺ τοιοῦτος κίνδυνος κατέλαβε νῦν· παραστῆτασαν ἡμῖν αἱ οἰκίαι, λυσίστασαν ἡμῖν τὸν ἐπηρηγμένον κίνδυνον· ἀλλ' οὐ δυνήσονται. Καὶ μάρτυρες ὑμεῖς οἱ καταλιμπάνοντες αὐτὰς ἐρήμους, καὶ πρὸς τὴν ἐρημίαν ἀποτηδύντες, καθάπερ παγίδας καὶ δίκτυα δεδιόκιντες. Βοηθεῖτω τὰ χρήματα νῦν· ἀλλ' οὐκ ἔχει καιρὸν. Εἰ δὲ ἐνθα ἀνθρώπου ὀργή, χρημάτων ἐλέγχεται δύναμις, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἀδεκάστου δικαστηρίου τοῦτο γενήσεται. Εἰ ἀνθρωπῶς ἐστὶν ὁ παροξυνόμενος καὶ ἀγανακτῶν, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς τὸ χρυσίον ὠφελεῖ νῦν, πολλῶ μᾶλλον ὀργιζομένου τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ δεομένου χρημάτων, ἀσθενῆσει πάντως τοῦ χρυσοῦ ἡ δύναμις. Οἰκίας οἰκοδομοῦμεθα, ἵνα οἰκώμεν, οὐχ ἵνα φιλοτιμώμεθα. Τὸ μεῖζον τῆς χρείας, περιττὸν τῆς χρείας ἐστὶ καὶ ἀχρηστον. Ὑπόδησαι ὑπόδημα τοῦ ποδὸς μεῖζον· ἀλλ' οὐκ ἀλέξῃ· ἐμποδίζει γὰρ σοι πρὸς τὴν βάδισιν· οὕτω καὶ οἰκία μεῖζον τῆς χρείας ἐμποδίζει πρὸς τὴν εἰς οὐρανὸν ἀποδημίαν. Βούλει λαμπρὰ; καὶ μεγάλας οἰκοδομεῖν οἰκίας; οὐ κωλύω, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ γῆς· οἰκοδομήσων σκηνὰς ἐν οὐρανοῖς, ἵνα καὶ ἐτέρους ὑποδέξασθαι δυνηθῇς, σκηνὰς οὐδέποτε καταλυομένας. Τί μέμνηται περὶ τὰ φεύγοντα, καὶ τὰ ἐνθάδε μένοντα; Οὐδὲν σφαλερώτερον πλοῦτου, σήμερον μετὰ σοῦ, καὶ αὔριον κατὰ σοῦ, τοὺς τῶν βασιλέων ὀφθαλμοὺς ὀπλίζει πάντοθεν· πολέμιός ἐστιν ὁμοσκηνοῦς, ἐχθρὸς σύνοικος· καὶ μάρτυρες ὑμεῖς οἱ κεκτημένοι, οἱ παντὶ τρόπῳ κατορύττοντες αὐτὸν καὶ ἀποκρύπτοντες· ἐπαῖ καὶ νῦν τὸν κίνδυνον ἀφορητότερον ἡμῖν ὁ πλοῦτος ποιεῖ. Ὁρᾷς γοῦν τοὺς μὲν πένητας εὐχύνους καὶ ἀποκαλυμένους, καὶ πρὸς ἅπαντα παρεσκευασμένους· τοὺς δὲ πλουσίους πολλὰν ἔχοντας δυσκολίαν, καὶ περιόντας, καὶ ζητούντας πού τὸ χρυσίον κατορύξωσι, ζητούντας τίνα κατὰθλοιντο. Τί ζητεῖς, ἀνθρώπε, τοὺς ὁμοδούλους; ἔστηκεν ὁ Χριστὸς ἔτοιμος ὑποδέξασθαι, καὶ τηρῆσαι σοι τὰς παρακαταθήκας, οὐχὶ τηρῆσαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονάσαι, καὶ μετὰ πολλῆς ἀποδοῦναι τῆς προσθήκης· ἐκ τῆς ἐκεῖνου χειρὸς οὐδεὶς ἀρπάξει. Οὐ τηρεῖ δὲ μόνον τὰς παρακαταθήκας, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦτο λύσει σοι τοὺς κινδύνους. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οἱ δεξάμενοι τὰς παρακαταθήκας χάριν ἡμῖν δεδωκέναι νομίζουσι, φυλάττοντες ἅπερ ἔλαβον· ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τούναντίον· οὐ γὰρ δεδωκέναι χάριν, ἀλλ' εἰληγέναι χάριν, ὅταν δέξῃται σου τὰς παρακαταθήκας, φρεῖν, καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς αὐτῆς, ἣν περὶ τὰ χρήματα ἐπιδείκνυνται τὸ σά, οὐκ ἀπαιτεῖ σε μισθόν, ἀλλὰ δίδωσί σοι μισθόν.

ς'. Ἄρα τίνος ἀνεξημενάπολογίας ἄξιοι, τίνος δὲ συγγνώμης, ὅταν παρατρέγοντες τὸν καὶ φυλάξαι δυνάμενον, καὶ χάριν ὑπὲρ τῆς φυλακῆς εἰδότα, καὶ μισθοὺς ἀπερβόλους καὶ μεγάλους ἀποδιδόντα ἀντὶ τῆς φυλακῆς ταύτης τοῖς κατὰ τὴν φυλακὴν ταύτην ἀσθενούσιν ἀν-

θρώποις, καὶ χάριν ἡμῖν δίδοναι νομίζουσι, καὶ μόνον αὐτὰ τὰ διδόμενα ἀποδιδούσιν ὑστερον, ἐκείνοις τὰ ἡμέτερα ἐγγερίζωμεν; Ξίνοι; εἰ καὶ παρεπίδημος τῶν ἐνταῦθα; πατρίδα ἔχεις ἐν οὐρανοῖς, πάντα ἐκεῖ μετέθες. [29] ἵνα καὶ πρὸς τῆς ἀπολαύσεως ἐνταῦθα ἀπολαύσης τῆς ἀμοιβῆς. Ὁ γὰρ χρησταῖς συντρεφόμενος ἐλπίσι καὶ περὶ τῶν μελλόντων θαρρῶν, ἐντεῦθεν ᾗδῃ τῆς βασιλείας ἐγεύσαστο. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ψυχὴν εἴωθεν ἀνακτασθαι καὶ ἀμείνω ποιεῖν, ὥς ἡ χρηστὴ τῶν μελλόντων ἐλπίς, ἐν ἐκεῖ μεταθῆς τὸν πλοῦτον, καὶ τῆς ψυχῆς ἐπιμελήσῃ τῆς σεαυτοῦ μετὰ σχολῆς τῆς προσηκούσης. Οἱ μὲν γὰρ ἅπαντες τὴν σπουδὴν εἰς τὸν καλλωπισμὸν κενοῦντες τῆς ἑαυτῶν οἰκίας, ἐν τοῖς ἔξω πλουτοῦντες, ἀμελοῦσι τῶν ἐνδον, ἐρημον καὶ αὐχμῶσαν καὶ ἀραχνίων γέμουσαν περιορῶντες· τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν· ἂν δὲ τῶν ἐξωθεν ἀμελήσαντες, εἰς τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν τὴν προθυμίαν κατανάλωσιν ἅπαντες, πανταχόθεν αὐτὴν καλλωπίζοντες, καταγύγινον ἔσται τῷ Χριστῷ τῶν τοιούτων ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ· τοῦ δὲ τὸν Χριστὸν ἔχοντος ἑνοικον, τί γένοιτο· ἂν μακαριώτερον πώποτε; Βούλει πλουτεῖν; ἔχει φίλον τὸν Θεόν, καὶ πάντων εὐπορώτερος ἔσται. Βούλει πλουτεῖν; μὴ μέγα φρόνει· τοῦτο οὐ πρὸς τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐπιτῆδειον· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιφθονον, ὥς ἀνθρώπος πλουτοῦν· ὅταν δὲ καὶ ἀπόντος προσῇ, διπλοῦς ὁ κρημνὸς γίνεται, χαλεπώτερος παρὰ πάντων ὁ πόλεμος. Ἄν δὲ μετριάζειν εἰδῇς, ὑποτέμνη δὲ τῇ ταπεινοφροσύνῃ τῆς βασιλείας τὴν τυραννίδα, καὶ μετὰ ἀσφαλείας ἔχεις ἅπερ ἂν ἐχης. Τοιαύτη γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ φύσις, οὐ πρὸς τὰ μέλλοντα ἡμᾶς ὠφελεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ᾗδῃ δίδωσι τὰς ἀμοιβὰς. Μὴ τοίνυν μέγα φρονώμεν ἐπὶ τῷ πλούτῳ, ἀλλὰ μὴδὲ ἐφ' ἐτέρῳ μηδενί. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ὁ μέγα φρονῶν οἴχεται καὶ ἀπόλωλε, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς σαρκεπικοῖς. Ἐννοήσωμεν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀναλογισώμεθα ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, μάθωμεν τίνες ἐσμέν, καὶ ἀρκεῖ τοῦτο εἰς πάσης ταπεινοφροσύνης ἡμῖν ὑπόθεσιν. Μὴ μοι λέγε, ὅτι Τόσων καὶ τόσων ἐτῶν προσόδους ἀποκειμένους ἔχω, χρυσίου τάλαντα μυρία, κέρδη καθ' ἑκάστην προσγιγνώμενα τὴν ἡμέραν.

Ὅσα ἂν εἴπῃς, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην ἐρεῖς· πολλάκις ἐν ὧρᾳ μίξ, καὶ βραχεῖα καιροῦ βοήθῃ, καθάπερ ἀνέμου προσπεσόντος ἀνοῦθεν κόνις· εὐρίπιστος, οὕτω ταῦτα πάντα ἐκφυτᾶται τῆς οἰκίας. Καὶ τούτων πλήρης μὲν ὁ βίος ἡμῖν τῶν παραδειγμάτων, πλήρεις δὲ αἱ Γραφαὶ τῶν διδαγμάτων· ὁ σήμερον πλούσιος, αὔριον πένης. Διὸ καὶ πολλάκις ἐγέλασα διαθήκας ἀναγινώσκων λεγούσας· Ὅδεῖνα μὲν ἔχεται τὴν δεσποτεῖαν τῶν ἀγρῶν, ἡ τῆς οἰκίας, τὴν δὲ χρῆσιν ἄλλος· πάντες γὰρ τὴν χρῆσιν ἔχοντες, τὴν δεσποτεῖαν δὲ οὐδεὶς. Κἀν γὰρ παρὰ πᾶσαν ἡμῖν τὴν ζωὴν παραμένην μηδεμίαν μεταβολὴν ὁ πλοῦτος δεχόμενος, καὶ ἐκόντες καὶ ἀκοντες ἐν τῇ τελευταίᾳ παραχωρήσωμεν ἐτέροις, τὴν χρῆσιν αὐτοῦ καρπιωτάμενοι μόνον, τῆς δεσποτείας δὲ γυμνοὶ καὶ ἐρημοὶ πρὸς ἐκείνην ἀποδημούμεν τὴν ζωὴν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐκεῖνοι μόνον τὴν δεσποτεῖαν ἔχουσιν, οἱ καὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ καταφρονήσαντες, καὶ τῆς ἀπλοῦσεως καταγελάσαντες. Ὁ γὰρ τὰ ὄντα ρίψας, καὶ τοῖς πένησιν αὐτὰ δίδους, ἐχρήσατο τε εἰς δέον τοῖς οὖσι, καὶ τὴν δεσποτεῖαν αὐτῶν ἔχων ἀπῆλθεν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ τῆς κτήσεως ἐκπίπτων ἐκείνην, [30] ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ πάντα ἀπολαμβάνων τῷ καιρῷ, καὶ πολλῶ πλείονα ἐκείνων, ὅταν αὐτῶν μάλιστα δέχεται τῆς προστασίας ἐν τῇ τῆς

* Οὐ ταύτην λ. ἀπελ. Hæc, in Savilio expressa, ut quæ sententia partes optime connectant, adjecimus. Edit.

† Alii παρακαταθήκας

c Morel. περιορῶντες, Savil. et alii περιορῶσι.

d Alii ὑποτέμνει.

* Savil. et quidam mss. διαδού.

ornatum et divitias in ipso repositas hoc munere potitus. Et nos igitur ne domos ornemus, sed potius quam domum animam nostram. Quomodo enim non turpe, marmoribus parietes frustra et temere contegere, Christum vero nudum circumeuntem negligere? quæ tibi domus utilitas, homo? numquid enim ipsam tecum ducens abibis? Non hanc tecum ferens abibis, animam vero omnino ferens migrabis. Ecce nunc tale nos exceperit periculum: assistant nobis domus, solvant periculum nobis imminens; sed non poterunt. Vos ipsi mihi testes estis, desertas eas derelinquentes, et ad solitudinem exsiliis, tamquam laqueos et retia eas timentes. Opulentur nunc divitiæ; sed opportunitatem non habent. Quod si ubi hominis ira, pecuniarum vis superatur, multo magis in divino et implacabili iudicio hoc fiet. Si homo est qui exacerbatur, et ægre fert, et nihil nobis nunc aurum prodest: multo magis irascente Deo, qui pecuniis non indiget, auri potentia penitus evanesceat. Domos ædificamus, ut habitemus, non ut superbiamus. Quod necessitatem excedit, superfluum est et inutile. Calceare calceum pede majorem, sed non tolerabis; te enim ad gressum impedit: sic et domus necessitate major, in cælos transitum impedit. Vis magnas et splendidas domos ædificare? non prohibeo, sed non super terram: ædifica tabernacula in cælis, ut et alios excipere possis, tabernacula numquam deficientia. Quid insanis circa fugientia, et hic manentia? Nihil divitiis fallacius: hodie tecum, et cras contra te, invidorum oculos armant undique: hostes sunt contubernales, inimici domestici: et vos possidentes testes, qui omni modo ipsas infoditis et absconditis: quoniam et nunc nobis periculum intolerabilius divitiæ faciunt. Nam cernis pauperes quidem succinctos et expeditos ad omnia paratos; divites autem multam habentes difficultatem, et circumcunctes, et quærentes ubi aurum infodiant, quærentes apud quem deponant. Quid queris, homo, conservos? Christus stat ad suscipiendum paratus, et ad deposita tibi servanda, nec tantum servanda, sed etiam multiplicanda, et cum multo fœnore reddenda: ex illius manu nemo eripit. Non servat autem tantum deposita, sed etiam super iis, securum depositorem facit. In hominibus enim qui deposita suscipiunt, gratiam se nobis præstare putant, si custodiant quæ susceperunt; in Christo autem contrarium: non enim gratiam præstitisse, se accepisse se dicit, cum deposita suscepit tua: et pro ipsa custodia, quam circa pecunias tuas exhibet, non a te mercedem repetit, sed ipse tibi dat mercedem.

6. *Eleemosynæ fructus.* — Qua igitur sumus excusatione digni, qua venia, quando et custodire valentem, et pro custodia gratias habentem, et arcana et magna præmia pro hac custodia reddentem prætermittentes, hominibus circa huiusmodi custodiam debilibus, et gratiam nobis conferre se putantibus, et sola ipsa quæ dantur postea reddentibus, nostra tradimus? Hospes es hic et peregrinus? patriam habes in cælis: illuc omnia trans mitte, ut et antequam fueris, hic retributionem capias. Qui enim bona spe

alitur, et de futuris confidit, hic jam regnum gustavit. Nihil enim tantum animam reparare consuevit, et meliorem facere, quam bona futurorum spes, si eo transmittens divitias animæ tuæ curam cum otio congruenti egeris. Nam qui studium omne in domus suæ ornatum impendunt, in exterioribus divites, interiora negligunt, ac desertam, squalentem et araneis plenam animam suam despiciunt: si vero exteriora negligentes circa mentem suam omne studium impenderint, undique ipsam ornantes, tabernaculum Christo erit talium hominum anima: Christum autem habente inhabitatorem, quid unquam felicius esse posset? Vis ditari? amicum habeas Deum, et omnium ditissimus eris. Vis ditari? ne altum sapias. Hoc non ad futura tantum, sed etiam ad præsentia utile. Nihil enim tam invidiosum, quam homo dives: cum vero superbia accesserit, duplex paratur præcipitium, difficilior ab omnibus bellum. Si vero modeste vivere scieris, succidis humilitate invidiæ tyrannidem, et cum securitate habes quæcumque habes. Talis enim est virtutis natura, non ad futura nos tantum adjuvat, sed et hic jam retributiones præbet. Ne igitur in divitiis altum sapiamus, sed nec in ulla alia re. Si enim in spiritualibus altum sapiens labitur et perit, multo magis in carnalibus. Cogitemus naturam nostram, peccata recenseamus, discamus qui simus, et hoc nobis ad omnis humilitatis materiam sufficit. Ne dicas mihi: Tot et tot annorum proventus repositos habeo, auri talenta innumera, lucra per singulos adaucta dies.

Divitiæ quam fluxæ. — Quotacumque dixeris, omnia temere dices et incassum: sæpe una hora et brevi temporis momento, velut vento superne irruente jactabilis pulvis, sic hæc omnia ex domo exsufflantur. Et horum nobis exemplorum vita plena, plenæ vero Scripturæ documentorum: hodie dives, cras pauper. Idcirco sæpius risi testamenta legens dicentia: Ille quidem habeat agrorum vel domus dominium, usum vero alius: omnes enim usum habemus, dominium autem nemo. Etsi enim nobis per omnem permaneant vitam nullam facientes divitiæ mutationem, velimus nolimus, in fine aliis cedemus, ipsarum usu solo recepto, dominio autem nudi et orbati ad illam vitam migrantes. Unde manifestum est, illos solos dominium habere, qui et ipsarum usum contempserunt, et fructum deriserunt. Qui enim facultatibus abjectis, ipsas pauperibus erogant, prout oportebat facultatibus usus est, et ipsorum dominium habens obiit, neque in ipsa morte illa excidens possessione, sed omnia illo recipiens tempore, et illis multo plura, quando in die iudicii illorum præsidio maxime egebit, et quando a nobis omnibus factorum rationes repetentur. Itaque si quis vult divitiarum et possessionem et usum et dominium habere, omnibus facultatibus suis se expediat: quoniam hoc si non faciat, in morte ab ipsis omnino separabitur: multoties vero et ante finem cum periculis et infinitis malis ipsas amittit. Nec hoc solum malum est, quod mutatio fit repente universa, sed quod impræmeditatus ad paupertatis tolerantiam dives deducitur. Sed

non talis pauper : non enim auro confidit et argento, inanimatis materiis, sed Deo omnia copiose præbenti. Itaque dives magis in incerto quam pauper constitutus est, cum frequentes et continuas mutationes recipiat. Quid vero illud est, *Qui præstat nobis abunde omnia ad fruendum* (1. Tim. 6. 17) ? Omnia cum largitate dat Deus, quæ sunt multo magis quam pecuniæ necessaria, ut aerem, aquam, ignem, solem, omnia talia. Non licet dicere quod magis radiis dives, minus vero pauper fruatur : non licet dicere, quod copiosorem aerem quam pauper respiret dives, sed omnia paria et communia proposita sunt. Quare igitur majora quidem et magis necessaria, et vitam nostram continentia, communia Deus fecit ; minora vero et viliora non sunt communia, pecuniæ nimirum ? qua de causa ? Ut vita nostra conservetur, et virtutis stadia habeamus. Si enim non essent necessaria hæc communia, forte divites, solita usi avaritia, pauperes suffocassent : si enim in divitiis hoc faciunt, multo magis in illis fecissent. Rursum si et pecuniæ communes essent, et similiter omnibus propositæ, elemosynæ occasio sublata esset, et charitatis opportunitas.

7. Ut igitur secure vivamus, communes factæ sunt nobis vitæ causæ ; rursum, ut habeamus coronarum et laudum occasionem, non communes factæ sunt pecuniæ, ut avaritiam exosi, et justitiam sectantes, nostra indigentibus erogantes, aliquod peccatorum nostrorum remedium per viam hanc capiamus. Divitem te fecit Deus, quid te ipsum pauperem facis ? Divitem te fecit, ut egenis auxiliaberis, ut peccata tua solvas per liberalitatem aliis exhibitam : dedit tibi pecunias, non ut in mortem tuam claudas, sed ut in salutem tuam effundas. Propterea et ipsarum possessionem incertam et non stabilem fecit, ut per hoc insanix circa ipsas intentionem dissolveret. Si enim qui nunc possident, qui de ipsis confidere non valent, quinimo multas ex hac re nascentes insidias cernunt, sic circa illarum desiderium succenduntur : si et hoc additum esset, ut stabiles et minime caducæ forent, qui pepercissent, a quo abstinuissent ? a qua vidua ? a quibus pupillis ? a quibus pauperibus ? Ne igitur magnum putemus bonum esse divitias : magnum enim bonum, non possidere pecunias, sed Dei timorem et reverentiam possidere. Ecce nunc si quis esset justus, et apud Deum fiduciæ habens multum, etsi omnium hominum pauperrimus esset, præsentia mala solvere posset ; satis enim esset tantum in cælum manus extendere, et Deum invocare, et hæc nebula præteriret. Aurum vero tantum repositum luto omni ad impendendum malorum solutionem inutilius est : nec in hoc tantum periculo, sed et si morbus comprehenderit, sive mors, sive aliud quid ejusmodi, redarguitur pecuniarum vis impotens, et nullam valens de proprio consolationem in adversis asferre. Unum est quo paupertatem divitiæ superare videntur, quotidianis diffuere deliciis, et multa in conviviis repleri voluptate. Hoc tamen et in pauperum mensa contingere videtur, et hos majori quam omnes divites voluptate frui. Et ne miremini, neve incredi-

bile putetis, quod dictum est : ex ipsa enim rerum demonstratione hoc vobis faciam manifestum. Nostis quippe omnes, et hoc confitemini, quod voluptatem in conviviis non ferculorum natura, sed convivantium dispositio facere consuevit : puta, cum fame quis mensam attingens, omni obsonio et condimento, et innumeris ciborum illecebris jucundiorum escam gustabit, etsi omnium vilissima sit : necessitatem vero et esuriam præveniens, quod divites faciunt, si etiam placentas invenerit appositas, non sentiet voluptatem, ipsius appetitu non excitato. Et ut discas hoc ita se habere, testes quidem et vos omnes ; audiamus autem et Scripturam hoc ipsum dicentem : *Anima saturata favis illudat, animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur* (Prov. 27. 7). Et certe quid favis dulcius et melle ? Sed non jucundum, inquit, non esurienti. Quid vero amarum injucundius ? sed dulcia sunt in pauperie constituti. Quod autem pauperes cum necessitate et esurie ad cibum veniant, divites vero eam non expectent, hoc quique manifestum est : unde legitimam et sinceram voluptatem non capiunt. Nec in cibis tantum, sed et in potu idem accidere videre licet : et sicut illic esuries supra escarum naturam voluptatem inducit, sic et hic sitis jucundissimum potum facere consuevit, etsi pura sit aqua quæ bibatur. Et hoc ipsum Propheta demonstrans, dicebat : *Et de petra melle saturavit eos* (Psal. 80. 17). Atqui hoc nusquam in Scriptura lectum est, quod mel de petra Moses eduxerit, sed ubique fluvios, et aquas, et frigida fluentia. Quid igitur tandem est quod dicitur ? neque enim Scriptura mentitur. Postquam enim sitientes et indigentia defatigati in frigidiores aquas inciderunt, ex potu voluptatem asserere volens, mel aquam appellavit, non tamquam mutata in mel natura, sed bibentium dispositione fluentia melle jucundiora faciente. Didicisti, quo modo et potum suavem sitientium affectio reddere consuevit ? Multi igitur pauperes sæpe laborantes et defatigati, et siti ardentes, cum dicta voluptate talia libavere fluentia : divites vero vinum suave, et floris odorem, et omnem virtutem habens, quæ in vino optari possit, haurientes, non eandem sensere delectationem.

8. Hoc et in somno fieri videas. Non enim molle stratum, neque deargentatus lectus, neque quies in conclavi facta, neque aliud hujusmodi quidpiam somnium dulcem et proclivem facere solet, sicut laborare et lassari, et vehementer somno indigentes et dormitantes reclinari : et hoc quidem testatur etiam rerum experientia : testatur autem et ante rerum experientiam Scripturarum sententia. Deliciis enim in-nutritus Salomon idem demonstrare volens, dicebat : *Jucundus somnus servo, sive parum, sive multum comedat* (Eccl. 5. 14). Cur igitur addit, *Sive parum, sive multum comedat* ? Ambo hæc vigiliam inducere solent, indigentia et crapula : illa quidem corpus¹ arefaciens, et palpebras corneas reddens, nec claudi permittens :

¹ Sic juxta Savil. In. B., pro, corpus, legitur, spiritum.

κρίσεως ἡμέρῃ, καὶ ὅταν τῶν πεπραγμένων τὰς εὐθύνας ἀπαριθμῶμεθα πάντες. Ὡς αἱ εἰς τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν καὶ τὴν χρῆσιν ἔχειν καὶ τὴν δεσποτείαν, ἀπαλλασσέσθω τῶν ὄντων ἀπάντων· ὡς ὁ γε μὴ τοῦτο ποιοῦν, τῇ τελευτῇ μὲν αὐτῶν ἀποστήσεται πάντως, πολυτάχως δὲ καὶ πρὸς τῆς τελευτῆς μετὰ κινδύνων καὶ μυρίων αὐτὰ ἀποβαλεῖται κακῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεῖνόν, ὅτι μεταβολὴ γίνεται ἀθρόως, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀμελέετο πρὸς τὴν τῆς πενίας ὑπομονὴν ὁ πλούσιος ἔρχεται· ἀλλ' οὐχ ὁ πένης τοιοῦτος· οὐ γὰρ χρυσίῳ καὶ ἀργυρίῳ τεθάρβηκεν ἀψύχως ὑλαίς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ παρέχοντι πάντα πλουσίως· ὥστε ὁ πλούσιος ἐν ἀδελῷ μᾶλλον ἔστρεψε ἢ ὁ πένης. πυκνὰς καὶ ἐπαλλήλους δεχόμενος τὰς μεταβολὰς. Τί δὲ ἐστὶ, τῷ παρέχοντι ἡμῖν τὰ πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν α·; Πάντα μετὰ δαψιλείας δίδωσιν ὁ Θεός, τὰ πολλῶν τῶν χρημάτων ἀναγκασιώτερα, οἷον τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὸν ἥλιον, ἅπαντα τὰ τοιαῦτα. Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι πλείονος ἀπολαύει τῆς ἀκτίνος ὁ πλούσιος, ἐλάττωτος δὲ ὁ πένης· οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι δαψιλέστερον ἀέρα ἀναπνέει· τοῦ πένητος ὁ πλουσιῶν· ἀλλὰ πάντα ἴσα καὶ κοινὰ πρόκειται. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰ μὲν μείζονα καὶ ἀναγκασιώτερα καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν συνέχοντα κοινὰ πεποίηκεν ὁ Θεός, τὰ δὲ ἐλάττωτα καὶ εὐτελέστερα οὐκ ἐστὶ κοινὰ β, τὰ χρήματα λέγω; τίνος οὖν ἔνεκεν; Ἵνα συγκροτῇται ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ ἀρετῆς ἔχωμεν σκάμματα. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἦν τὰ ἀναγκαῖα ταῦτα κοινὰ, ἴσως ἂν οἱ πλουτοῦντες, τῇ εἰωθυίᾳ καυχόμενοι πλεονεξίᾳ, τοὺς πενομένους ἀπέπνιξαν ἂν· εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο ποιοῦσι, πολλὴν μᾶλλον ἐπ' ἐκείνων τοῦτο ἂν ἐποίησαν· πάλιν εἰ καὶ τὰ χρήματα ἦν κοινὰ, καὶ πᾶσιν ὁμοίως προύκειτο, ἐλεημοσύνης ἀνήρητο πρόφασις, καὶ φιλοφροσύνης ἀφορμὴ.

Ε'. Ἵνα οὖν ἀδεῶς ζῶμεν, κοινὰ γέγονεν ἡμῖν τὰ τῆς ζωῆς αἷτια· πάλιν, ἵνα ἔχωμεν στεφάνων καὶ εὐδοκίμῃσεων ἀφορμὴν, οὐ κοινὰ γέγονε τὰ χρήματα, ἵνα πλεονεξίαν μισοῦντες, καὶ δικαιοσύνην διώκοντες, καὶ τὰ δντα τοῖς δεομένοις προτιέμενοι, παρὰ μὴν τινὰ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τὸν οἰκίαν λαμβάνωμεν ἀμαρτημάτων. Πλούσιόν σε ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ σαυτὸν ποιεῖς πένητα; Πλούσιόν σε ἐποίησεν, ἵνα τοῖς δεομένοις βοηθῇ, ἵνα τὰ ἀμαρτήματα λύσης τὰ σαυτοῦ διὰ τῆς εἰς ἐτέρους δαψιλείας· δέδωκέ σοι χρήματα, οὐχ ἵνα κατακλείσῃς ἐπ' ὀλέθρῳ τῷ σπῷ, ἀλλ' ἵνα ἐκχέῃς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ σπῷ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν κτήσιν αὐτῶν ἀδελφὸν ἐποίησε καὶ οὐ μόνιμον, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῆς περὶ αὐτὰ μακρίας καταλύσῃ τὸν τόνον. Εἰ γὰρ νῦν οὐκ ἔχοντες θαρρύνει οἱ κεκτημένοι περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ὀρώντες ἐκ τοῦ πράγματος τικτομένας ἐπιβουλὰς, οὕτως ἐκκαίονται περὶ τὸν ἐκείνων πόθον, εἰ καὶ τοῦτο προστῇ τῷ πλούτῳ τὸ βέβαιον καὶ ἀδιάπτωτον, τίνος ἂν ἐφείσταντο; τίνος ἂν ἀπέσχοντο; ποίας χήρας, ποίων ὀρφανῶν, ποίων πενήτων; [31] Μὴ τοίνυν μέγα νομίζωμεν ἀγαθὸν εἶναι πλούτον· μέγα γὰρ ἀγαθόν, οὐ τὸ κεκτηθῆαι χρήματα, ἀλλὰ τὸ κεκτηθῆαι φόβον Θεοῦ καὶ πᾶσαν εὐλάβειαν. Ἰδοὺ νῦν εἰ τις δίκαιος ἦν καὶ παρρησίαν πολλὴν ἔχων πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἰ πάντων ἀνθρώπων πενέστερος ἦν, ἥρκει λύσαι τὰ περὶ αὐτὸν δεινὰ· ἥρκει γὰρ μόνον τὰς χήρας ἐκτείνειν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καλεῖσαι τὸν Θεόν, καὶ τὸ νέφος τοῦτο παρῆλθεν ἂν. Χρυσίον δὲ τοσοῦτον ἀποκείται, καὶ πηλοῦ παντός ἐστιν ἀγρηστότερον πρὸς τὴν λύσιν τῶν ἐπιχειμένων κακῶν· οὐκ ἐν τούτῳ δὲ τῷ κινδύνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ νόσος καταλάβῃ, καὶ θάνατος, καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἐλέγχεται τῶν χρημάτων ἡ δύναμις ἀπορουμένη,

καὶ μηδεμίαν ἔχουσα παραμυθίαν τοῖς συμβαίνουσιν ὀκθοῖν ἐπιδείξασθαι. Ἐν ἐστὶν ὁ δοκεῖ τῆς πενίας πλεονεκτεῖν ὁ πλούτος, τὸ τρυφᾶν καθ' ἡμέραν, καὶ πολλῆς ἐμφορεῖσθαι ἐν τοῖς συμποσίοις τῆς ἡδονῆς. Τοῦτο μέντοι καὶ ἐπὶ τῆς τῶν πενήτων τραπέζης συμβαίνειν ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ μείζονος τούτους ἀπολαύοντας ἡδονῆς τῶν πλουτούντων ἀπάντων. Καὶ μὴ θαυμάσῃτε, μηδὲ παρὰ δόξαν εἶναι νομίσητε τὸ λεγόμενον· ἐγὼ γὰρ ἐξ αὐτῆς ὑμῖν τοῦτο τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως ποιήσω δῆλον. Ἵστε γὰρ δῆπου τοῦτο καὶ συνομολογεῖτε πάντες, ὅτι τὴν ἡδονὴν ἐν ταῖς ἐστιάσεσιν οὐχ ἡ φύσις τῶν ἐδεσμάτων, ἀλλ' ἡ διάθεσις τῶν ἐστιωμένων ποιεῖν εἰσθῆναι· οἷον τι λέγω· μετὰ τοῦ πεινῆν τις ἀπτόμενος τραπέζης, παντὸς ὅψου καὶ ἡδύσματος καὶ μυρίων καρυκευμάτων ἡδὺν ἀφεται τῆς τροφῆς, καὶ ἀπάντων εὐτελεστέρα ἢ ὁ δὲ μὴ τὴν χρεῖαν ἀναμένων, μηδὲ ὑπομένων πεινῆσαι πρῶτον, ὅπερ οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσι, καὶ τότε ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἐλθεῖν, καὶ πακοῦντας εὐρὴν κειμένους, οὐκ αἰσθῆσθαι τῆς ἡδονῆς, τῆς ὀρέξεως αὐτῶν μὴ διεγερμένης. Καὶ ἡ μάλιστα, ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, μάρτυρες μὲν καὶ ὑμεῖς πάντες· ἀκούσωμεν δὲ καὶ τῆς Γραφῆς αὐτὸ τοῦτο λεγούσης· *Ψυχὴ γὰρ ἐμπεπλησμένη, φησὶ, κηρίοις ἐμπαίξει, ψυχὴ δὲ ἐνδεεὶ καὶ τὰ πικρὰ γλυκερὰ φαίνεται*. Καίτοι τι κηρίου καὶ μέλιτος γλυκυτέρου γένοιτο· ἂν; ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἡδὺ τῷ μὴ πεινῶντι, φησὶ· τί δὲ τῶν πικρῶν ἀηδέστερον; ἀλλ' ἐστὶ γλυκέα τοῖς ἐν ἐνδεῇ καθεστηκόσιν. Ὅτι δὲ οἱ πένητες μετὰ τῆς χρεῖας καὶ τοῦ πεινῆν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἔρχονται, οἱ δὲ πλουτοῦντες οὐκ ἀναμένοντες τοῦτο, παντὶ που δῆλον ἐστὶν· ὅθεν οὐδὲ γνησίαν καὶ εὐλκρινὴ καρποῦνται τὴν ἡδονήν. Οὐκ ἐπὶ τῶν ἐδεσμάτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ποτῶν τοῦτο αὐτὸ συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν· καὶ ὡς περὶ ἐκεῖ τὸ πεινῆν πρὸς τῆς τῶν ἐδεσμάτων φύσεως ἡδονὴν ἐργάζεται· οὕτω καὶ ἐν ταῖς διψῇν ἡδίον ποιεῖν εἰσθῆναι τὸ ποτῆν, καὶ ὕδωρ ἢ τὸ πινόμενον μόνον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ προφήτης ἐμφαίνων ἔλεγεν· *Ἐκ πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτοῖς*. Καίτοι τοῦτ' οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς ἀνέγνωμεν, ὅτι μέλι ἐκ πέτρας ἐξήγαγεν ὁ Μωσῆς, ἀλλὰ πανταχοῦ ποταμούς καὶ ὕδατα καὶ ψυχρὰ νάματα. Τί ποῖ· οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; οὐδὲ γὰρ ψεύδεται ἡ Γραφή· ἐπειδὴ γὰρ διψῶντες καὶ καταπονοῦμενοι δ τῇ ἐνδεῇ, ψυχροτέρους προσέπιπτον τοῖς νάμασι, τὴν ἡδονὴν τὴν ἐκ τοῦ ποτοῦ παραστήσαν· βουλόμενος, μέλι τὸ ὕδωρ ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς τῆς φύσεως μεταδραστηρίως εἰς μέλι, ἀλλ' ὡς τῆς διαθέσεως [32] μέλιτος· ἡδὺν ποιοῦσης ἐκεῖνα τὰ νάματα. Ἐμαθες πῶς καὶ ποτὴν ἡδὺ ποιεῖν εἰσθῆναι ἢ τῶν διψῶντων διάθεσις· Πολλοὶ γοῦν πολλάκις πένητες κάρμενοι καὶ ταλαιπωρηθέντες, καὶ τῷ δίψει καταφλεγέντες, μετὰ τῆς εἰρημῆς ἡδονῆς τῶν τοιούτων μετέσχον ναμάτων· οἱ δὲ πλουτοῦντες οἶνον ἡδύν, καὶ ἀνθρώπιαν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν ἔχοντα τὴν ἐν οἶνῳ λαβόντες, οὐκ ἥσθοντο τῆς αὐτῆς εὐφροσύνης.

Ἡ'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ ὕπνου γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Οὐ γὰρ ἀπαλὴ στρωμνὴ, οὐδὲ ἀργυρένδεος κλίνη, οὐδὲ ἡσυχία κατὰ τὸ δωματίον γινόμενη, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν τὸν ὕπνον γλυκύν καὶ προσηνὴ ποιεῖν εἰσθῆναι, ὡς τὸ πονεῖσθαι καὶ κάμνειν καὶ δεομένους ὕπνου σφόδρα καὶ νυστάζοντας κατακλίνεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτὸ μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ τῶν πραγμάτων πεῖρας καὶ ἡ τῶν Γραφῶν ἀπόφασις. Ὁ γὰρ τῇ τρυφῇ συναναστραφεὶς Σολομὼν αὐτὸ τοῦτο δηλῶσαι βουλόμενος ἔλεγεν· *Ἡδὺς ὕπνος τῷ δοῦλῳ, ἂν τε ὀλίγον ἂν τε πολὺ γάγῃ*. Τίνος ἔνεκεν προσέθηκεν, *Ἄν τε ὀλίγον, ἂν τε πολὺ γάγῃ*; Ἀμφότερα

α Εἰς ἀπόλαυσιν deest in Savil. et in aliquot mss.

β Savil. et quidam mss. οὐκ ἐστὶ κοινὰ, Morel. et alii οὐκ ἐστὶ κοινὰ. Mox Savil. τίνος οὖν ἔνεκεν; Mor. τίνος ἔν;

γ Savil. εἰρημῆτος.

δ Savil. et quidam mss. καταφλεγέντες.

ε Savil. et quidam mss. καταφλεγέντες, et iul. τῶν ἐνοικούντων.

ταῦτα ἀγρυπνίαν ἐμποιοῦν εἴωθεν, ἐνδεῖα καὶ ἀδύνα-
μία· ἡ μὲν τὸ σῶμα ἡξοῦσα, καὶ κερατοποιούσα
τὰ βλέφαρα, καὶ οὐκ ἀφίεσα καταστέλλεσθαι· ἡ δὲ τὸ
πνεῦμα στενοχωρούσα, καὶ ἀποθλίβουσα, καὶ πολλὰς
παρέχουσα τὰς ὁδύνας. Ἄλλ' ὅμως τοσαύτη ἐστὶν ἡ τῶν
πόνων παραμυθία, ὥς εἰ καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω ἢ προσγέ-
νοιτο, δύνασθαι τὸν οἰκέτην καθεύδειν. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ
τὴν ἡμέραν ἅπαντα πανταχοῦ περιτρέχουσι διακονοῦμε-
νοι τοῖς αὐτῶν δεσπόταις, κοπτόμενοι, ταλαιπωρούμενοι,
καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνέοντες, τῶν καμάτων ἐκείνων καὶ
τῶν πόνων ἱκανὴν ἀπολαμβάνουσιν ἀμοιβὴν τὴν ἐν τῷ
καθεύδειν ἡδονῇ. Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας
ἔργον ἐγένετο, τὸ ἢ μὴ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ ὀνητάς εἶναι
τὰς ἡδονάς, ἀλλὰ πόνῳ καὶ μόχθῳ καὶ χρεῖα καὶ φι-
λοσοφίᾳ πάσῃ. Ἄλλ' οὐκ οἱ πλουτοῦντες οὕτως· ἀλλ'
ἐπὶ τῶν στρωμάτων κείμενοι πολλὰκις εἰ' ὅλης νυκτὸς
ἀγρυπνοῦσι καὶ πολλὰ μηχανώμενοι τοιαύτης οὐκ ἀπο-
λαύουσιν ἡδονῆς. Ὁ δὲ πέντης ἐκ τῶν μεθήμερινῶν
ἀναστὰς πόνων κεκμηκότα ἔχων τὰ μέλη, πρὶν ἢ κατα-
πεσεῖν, ἀθρόον καὶ ἡδὺν καὶ γνήσιον τὸν ὕπνον ἐδέξατο,
οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο τῶν δικαίων πόνων λαμβάνων μισθόν.
Ὅταν οὖν μετὰ πλείονος ἡδονῆς ὁ πέντης καὶ καθεύδῃ,
καὶ πίνῃ, καὶ ἐσθίῃ, τίνος ἔσται λοιπὸν ὁ πλούτος
ἄξιος, ὃ δοκεῖ κατὰ τῆς πενίας προτέρημα ἔχειν, καὶ
τοῦτο ἀφηρημένος; Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς πό-
νον τῷ ἀνθρώπῳ συνέζευξεν, οὐχὶ τιμωρούμενος αὐτὸν,
οὐδὲ κολάζων, ἀλλὰ σωφρονίζων καὶ παιδεύων. Ὅτε
ἄπονον βίον ἐξ ἡ Ἀδὰμ, ἐξέπεσε τοῦ παραδείσου· ὅτε
δὲ ἐπίπονον καὶ ἐπιμύχον ὁ Ἀπόστολος, καὶ ἔλεγεν, Ἐν
κόπῳ καὶ μόχθῳ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, τότε
ἀπῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον, καὶ εἰ τρίτον ἀνῆλθεν οὐ-
ρανόν. Μὴ τοίνυν κακίῳ μεν πόνον, μηδὲ διαπτύμεν
ἐργασίαν· καὶ γὰρ πρὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν
ἐντεῦθεν μεγίστην λαμβάνομεν ἀμοιβήν, τὴν ἐκ τοῦ
πράγματος ἡδονὴν [33] καρπούμενοι· οὐχ ἡδονὴν δὲ μό-
νον, ἀλλὰ καὶ, ὃ πολλῶν μεζὶν ἐστὶν ἡδονῆς, ὑγίαν καθα-
ρωτάτην. Τοῖς μὲν γὰρ πλουτοῦσι μετὰ τῆς ἀγῆδίας
πολλὰ καὶ τὰ νοσήματα ἐπιβρέει· οἱ δὲ πένητες τῶν
λατρικῶν εἰσὶν ἀπῆλλαγμένοι χειρῶν· εἰ δέ που καὶ πε-
ριπέσειεν ἀβρυστήματι, ταχέως ἑαυτοῦς ἀνεκτῆσαντο,
βλακειὰς ἀπάσης ἀπῆλλαγμένοι, καὶ τὰ σώματα εὐρωστα
ἔχοντες.

Μεγά κτῆμα πενία τοῖς φιλοσόφως αὐτὴν φέρουσι, θη-
σαυρὸς ἄυλος, βακτηρία ἰσχυροτάτη, κτῆσις ἀνεπιπρέα-
στος, καταγώνιον ἀνεπιδοῦλεον. Ἄλλα πλεονεκτεῖται,
φθισί, ὁ πέντης· ἀλλ' ἐπιδοῦλεται μεζίνως ὁ πλού-
σιος· καταφρονεῖται ὁ πέντης καὶ ὑβρίζεται· ἀλλὰ
φθονεῖται ὁ εὐπορος. Οὐχ οὕτως ἐστὶν εὐκαταγώνιστος
ὁ πέντης, ὥς ἐστὶν εὐκαταγώνιστος ὁ πλούσιος, μυρίας
πάντοθεν καὶ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἐπιβόλοις παρέχων
λαβὰς, καὶ πάντων ὧν δοῦλος διὰ τὴν πολλὴν τῶν πρα-
γμάτων περιβολήν· ὁ πούλων ἐν χρεῖα καθεστὼς πολ-
λοὺς ἀναγκάζεται κολακεύειν, καὶ μετὰ πολλῆς θερα-
πεύειν δουλοπρεπείας· ὁ δὲ πέντης ἂν εἰδῇ φιλοσοφεῖν,
οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου καταγωνισθῆναι δύναται.
Ὁ οὖν ἰὼδ ἰσχυρὸς ὢν καὶ πρὸ τούτου, ἦνίκα τὰ
πάντα ἀπέβαλε, τότε γέγονεν ἰσχυρότερος, καὶ λαμ-
πρὰν ἥρατον κατὰ τοῦ διαβόλου τὴν νίκην. Ἀλλως δὲ οὐδὲ
ὑβρίζεσθαι δύναται ὁ πέντης, ἂν εἰδῇ φιλοσοφεῖν. Ὅπερ
γὰρ ἔφην περὶ τῆς ἡδονῆς, ὅτι ἡ ἡδονὴ οὐκ ἐν τῇ πο-
λυτελείᾳ τῶν σιτίων, ἀλλ' ἐν τῇ διαθέσει τῶν ἐστιμμένων

κεῖται, τοῦτο καὶ περὶ τῆς ὕβρεως λέγω· ὅτι ἡ ὕβρις
οὐκ ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν ὑβρίζοντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς
διαθέσεως τῶν πασχόντων ἢ συνίσταται ἢ ἀπόλλυται·
οἷόν τι λέγω· ὕβρισε τις πολλὰ ῥήτὰ καὶ ἀῤῥήτῃ· ἂν
καταγελάσῃ τῶν ὕβρεων, ἂν μὴ παραδέξῃ τὰ ῥήματα,
καὶ ἀνώτερος γένῃ τῆς πληγῆς, οὐχ ὑβρίσθης. Καὶ καθ-
άπερ εἰ σῶμα ἀδαμάντινον εἶχομεν, εἰ καὶ μυρίους
πανταχόθεν ἐβαλλόμεθα βέλεσι, οὐκ ἂν ἐδεξάμεθα τὰς
πληγὰς· οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀφίεσης τὰ βέλη χειρὸς, ἀλλ'
ἀπὸ τῶν πασχόντων σωμάτων τὰ τραύματα γίνεται·
οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἀπὸ τῆς μανίας τῶν ὑβρίζον-
των, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τῶν ὑβριζομένων αἱ ὕβρεις,
καὶ αἱ τῶν ὕβρεων ἀτιμῖαι συνίστανται. Ἄν γὰρ εἰδῶ-
μεν φιλοσοφεῖν, οὐδὲ ὑβρίζεσθαι δυνάμεθα, οὐδὲ πά-
σχειν τι τῶν δευνῶν. Ὑβρισε ὁ δεῖνα, ἀλλ' οὐκ ἡσθάν-
θη, οὐκ ἡλγησας· οὐχ ὑβρίσθη, ἀλλὰ καὶ μάλλον
ἐπληξας ἢ ἐπληγῆς. Ὅταν γὰρ ὁ ὑβρίσας ἴδῃ μὴ καθ-
ικνουμένην αὐτοῦ τὴν πληγὴν τῆς τῶν λοιδορηθέντων
ψυχῆς, αὐτὸς δάκνεται μεζίνως, καὶ τῶν ὑβριζομένων
σιγῶντων, αὐτόματος ἢ πληγῇ τῶν ὕβρεων κατὰ τοῦ
πέμψαντος ὑποστρέφασα φέρεται.

Θ'. Φιλοσοφῶμεν τοίνυν ἐν ἅπασιν, ἀγαπητοί, καὶ οὐδὲν
ἡμᾶς πενία παραβλεψαί δύνησεται, ἀλλὰ καὶ ὠφελή-
σει τὰ μέγιστα, καὶ λαμπροτέρους ἐργάσεται, καὶ πάν-
των τῶν πλουτοῦντων εὐπορωτέρους. Τί γὰρ, εἰπέ μοι,
τοῦ Ἥλια πενέστερον ἦν; Ἄλλα διὰ τοῦτο πάντας ἐνίκα
τοὺς πλουτοῦντας, ἐπειδὴ οὕτω πέντης ἦν, καὶ αὐτὴν δὲ
τὴν πενίαν ἀπὸ πλουσίας· εἴλετο διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ
ἅπαντα τῶν χρημάτων τὸν [34] πλούτον ἐλάττωσα τῆς ἑαυ-
τοῦ μεγαλοψυχίας ἐνόμιζεν εἶναι, καὶ οὐκ ἄξιον αὐτοῦ
τῆς φιλοσοφίας, διὰ τοῦτο πενίαν τοσαύτην ἡσπάσατο·
ὥς εἰ μεγάλα τὰ παρόντα ἐνόμιζεν εἶναι, οὐκ ἂν μη-
λωτὴν ἐκτῆσατο μόνον, ἀλλ' οὕτω κατέγκω τῆς παρού-
σης ματαιότητος ἀπάσης, καὶ ὥς πᾶλλον ἐρρίμμενον τὴ
χρυσίον ἅπαν ἑώρα, ὥς τῆς περιβολῆς ἐκείνης μηδὲν
κτῆσασθαι πλεόν. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τοῦ πέντης
δέσποτο, καὶ πρὸς τὸ στόμα ἐκεχίνητο τοῦ μηδὲν πλεόν
μηλωτῆς ἔχοντος, ὁ τοσοῦτον χρυσίον ἔχων· οὕτω λαμ-
προτέρα τῆς πορφυρίδος ἡ μηλωτὴ ἦν, καὶ τῶν βασι-
λικῶν αὐλῶν τὸ σπῆλαιον τοῦ δικαίου. Διὰ τοῦτο καὶ
εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνιών, οὐδὲν ἔτερον, ἀλλ' ἢ τὴν μηλω-
τὴν τῷ μαθητῇ κατέλιπε. Μετὰ ταύτης, φησί, τῷ δια-
βόλῳ ἐπάλαισα, ταύτην καὶ σοὶ λαβὼν ὀπίλω κατ' ἐκεί-
νου· ἰσχυρὸν γὰρ ὄπλον ἀκτινοσύνῃ, καὶ ἀκαταγώνιστον
καταγώνιον, καὶ πύργος ἀσάλευτος. Ἐδέξατο καθάπερ
μεγίστην κληρονομίαν τὴν μηλωτὴν ὁ Ἐλισσαῖος· καὶ
γὰρ ἦν ἀληθῶς μεγίστη κληρονομία, πάντος χρυσίου τι-
μιωτέρα¹. Καὶ ἦν ἐκ τότε διπλοῦς Ἥλιας ἐκεῖνος, καὶ
ἦν ἄνω Ἥλιας, καὶ κάτω Ἥλιας. Οἶδα ὅτι μακαρίζετε
τὸν δίκαιον ἐκεῖνον, καὶ ἐβούλεσθε αὐτὸς ἑκαστος ἐκεῖ-
νος εἶναι. Τί οὖν ἂν ὑμῖν ὑποδείξω², ὅτι ἑτερόν τι πολλῶν
μεζόν ἐκεῖνον πάντες ἐλάβομεν οἱ μεμυσταγωγῆμένοι;

Ὁ μὲν γὰρ Ἥλιας μηλωτὴν ἀφῆκε τῷ μαθητῇ· ὁ δὲ
Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀναβάντων τὴν σάρκα ἡμῖν κατέλιπε τὴν
ἑαυτοῦ· ἀλλ' ὁ μὲν Ἥλιας ἀποδυσάμενος, ὁ δὲ Χριστὸς
καὶ ἡμῖν κατέλιπε, καὶ ἔχων αὐτὴν ἀνῆλθε. Μὴ τοίνυν
καταπίπτωμεν, μηδὲ ὀδυρώμεθα, μηδὲ δυσκολίαν φο-
δύμεθα καιρῶν· ὁ γὰρ τὸ αἷμα αὐτοῦ μὴ παραιτήσα-
μενος ὑπὲρ πάντων ἐκχεῖται, καὶ τῆς σαρκὸς ἡμῖν με-
ταδοῦς καὶ αὐτοῦ ἢ τοῦ αἵματος πάλιν, τί παραιτῆσεται
ποιῆσαι τῆς ἡμετέρας ἐνεκεν σωτηρίας; Ταῦταις τοίνυν

¹ Sic e Savilio. Editum erat πνεῦμα, mendose. Edit.

² Sic Savil. et maxima pars mss. Morel. ei καὶ τὰ ἀμφ.

³ Alii τὸ μή, alii τὸ μή, alii τὸ μή, quae lectiones perinde
quadrant. Imo recte lectio τὸ quadrat, si grammaticae legi-
bus consuetudo. Edit.

⁴ Sic Mor. Sav. omisso ἀλλ' habet οὐκ ἡσθῆθη.

⁵ Savil. et quidam a'ii ἀπὸ πλουτοσύνης.

⁶ Alii χρυσίου καὶ λίθου τιμίον τιμῆς.

⁷ Alii ἐπίδειξον.

⁸ Alii μεταδόσης τῆς ἑαυτοῦ, καὶ αὐτοῦ. Infra positi ἐλπίσιν qui-
dam addunt ἀγαπᾶσθαι. Infra alii καὶ τῶν μελόντων ἀξιώμεν
ἀγαθῶν.

hæc vero anhelitum angens, et elidens, et multos inferens dolores; sed tanta est laborum medicina, ut etiamsi hæc ambo adsint, servus dormire possit. Quia enim servi tota die ubique circumcursant, dominis suis ministrantes, vapulantes, laborantes, et ne minimum quidem respirantes, sufficientem lassitudinem et laborum illorum retributionem capiunt, in dormiendo voluptatem. Et hoc Dei benignitate factum est, ut non auro et argento, sed labore, et ærumna, et necessitate et omni disciplina voluptates emi valeant. At non ita divites: sed stratis mollibus jacentes, multoties totam noctem ducunt insomnem, et multa machinantes tali non fruuntur voluptate. Pauper autem ex diurnis laboribus surgens, defatigata habens membra, priusquam recubuerit, integrum et suavem et legitimum somnum suscipit, non exiguam et hanc justorum laborum capiens mercedem. Cum igitur cum majori voluptate pauper et dormiat et bibat et comedat, qua gratia erunt amplius divitiarum dignæ, quam videbantur supra paupertatem prærogativam habere, hæc etiam privatarum? Propterea et ab initio Deus homini laborem alligavit, non puniens neque ipsum castigans, sed corrigens ac docens. Quando illaboriosam vitam debebat Adam, paradiso exiit: quando laboriosam et ærumnosam Paulus agebat vitam, ac dicebat, *In labore et ærumna* (2 Cor. 11. 27) *nocte et die operans* (1. Thess. 6. 9), tunc in paradysum raptus est, et tertium in cælum ascendit. Ne igitur laborem respuamus, nec operationem vituperemus. Etenim ante cælorum regnum hic maximum capimus præmium, ex ipsa re voluptatem sumentes: non autem voluptatem tantum, sed et, quod multo voluptate majus est, purissimam sanitatem. Divites enim præter insuavitatem multarum ægritudines invadunt; pauperes autem a medicorum manibus immunes sunt. Si vero nonnumquam et in ægritudinem incidant, brevi seipsos instaurant, molitit omni liberi, et corpora robusta habentes.

Paupertas sapienter ferentibus magna possessio. — Magna possessio paupertas sapienter ipsam ferentibus, thesaurus qui nequeat auferri, baculus firmissimus, damni expers possessio, diversorium ab insidiis tutum. At opprinitur, inquit, pauper; sed majores insidias dives patitur. Contemnitur pauper et contumeliis afficitur; sed diviti invidetur. Non tam expugnabilis est pauper quam dives, infinitas undique et diabolo et insidiatoribus occasiones præbens, omnium servus propter multam rerum abundantiam: in multorum indigentia constitutus, et multis adulari cogitur, et cum multa illiberalitate servire; pauper autem si philosophari sciat, neque ab ipso diabolo expugnari potest. Job igitur et ante hoc cum fortis esset, postquam omnia amisit, tunc factus est fortior, et egregiam contra diabolum victoriam reportavit. Præterea vero nec injuriam pati pauper potest, si philosophari scierit. Quod enim dixi de voluptate, quod ea non in ciborum apparatu, sed in comedentium sit affectu posita: hoc et de contumelia dico, quod contumelia non ab inferentium sententia, sed a patientium affectu constituitur vel destruitur. Verbi gratia, multa quis-

piam in te fanda atque nefanda convicia dixit? si contumelias deriseris, si verba non acceperis, et vulnere superior sis, contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantinum haberemus, etsi innumeris undique telis peteremur, non tamen vulnera reciperemus: non enim a manu tela torquente, sed a corporibus patientibus vulnera sunt: sic et hic, non a petulantium insania, sed a patientium imbecillitate injuriarum et contumeliarum constituuntur. Si enim philosophari sciamus, nec contumelia affici possumus, nec quidquam grave pati. Aliquis injuriam intulit, non sensisti nec doluisti? non es injuriam passus, sed et magis percussisti, quam percussus es. Cum enim qui contumeliam intulit, plagam suam ad patientium animam non pervenientem viderit, ipse majorem in modum roditur: et tacentibus iis, qui contumeliam patiuntur, sponte contumeliarum plaga contra mittentem conversa infertur.

9. In omnibus igitur philosophemur, dilectissimi, et nihil nos inopia lædere poterit: quin et maxime adjuvabit et clariores reddet, et omnibus divitiis copiosiores. Quid enim, dic mihi, Helias pauperius? Sed propterea omnes divites vincebat, quoniam sic pauper cum esset, ipsam paupertatem ex mentis opulentia elegit. Quoniam enim omnem pecuniarum copiam animi sui magnitudine esse putavit inferiorem, nec philosophia sua dignam: ideo tantam pauperiem amplexatus est. Quod si magna præsentia putasset, non solam meloten possedisset; sed ita vitæ vanitatem condemnasset, et tamquam lutum projectum aurum omne despexit, ut præter amictum illum nihil amplius possideret. Idcirco rex paupere indigebat, et verbis nihil plus quam meloten habentis inhiabat, qui tantum habebat auri: adeo splendidior purpura erat melote, et regalibus aulis justis spelunca. Propterea et in cælum ascendens, nihil aliud quam meloten discipulo reliquit (4. Reg. 2). Cum hac, inquit, cum diabolo pugnavi, et tu contra illum hanc armaturam capies. Validum enim telum inopia, inexpugnabile habitaculum, et turris inconcussa. Tamquam maximam hereditatem Elisæus meloten suscepit: etenim vere maxima fuit hæreditas, omni auro pretiosior. Et erat posthac duplex Helias ille, ita ut unum Helias, et deorsum Helias esset. Novi vos justum illum beatum putare, singulosque cupere eum ipsum esse. Quid igitur, si vobis demonstravero quod aliud illo multo majus omnes sacris mysteriis imbuti receperimus?

Locus insignis de S. Eucharistiæ veritate. — Helias nempe meloten discipulo reliquit; Filius autem Dei ascendens, suam nobis carnem reliquit; sed Helias quidem exutus, Christus autem et nobis reliquit, et ipsam habens ascendit. Ne igitur animo concidamus, neque lamentemur, neque temporum difficultatem timeamus. Qui enim sanguinem suum pro omnibus effundere non recusavit, et carnem suam, et rursus ipsum sanguinem nobis communicavit, quid pro salute nostra facere recusabit? Hac igitur spe fidentes ipsum continue rogemus, et precibus supplicationibusque

¹ Alii: *Et lapide pretioso.*

vacemus, et reliquæ virtutis cum omni diligentia curam habeamus, ut et instans fugiamus periculum, et futura assequamur bona : quibus nos omnes dignos

censeri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum Spiritu Sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

IN PROFECTIONEM EPISCOPI FLAVIANI, PRO CIVITATE AD IMPERATOREM LEGATIONEM OBEUNTIS : ET QUODNAM VERUM SIT JEJUNIUM : ET QUOD DETRAHERE QUAM HUMANUM CORPUS COMEDERE PEJUS SIT : ET DE JUGULATIS PROPTER SEDITIONEM : ET ADVERSUS EOS QUI QUEREBANTUR, MULTOS INNOXIOS CAPTOS ESSE ¹.

HOMILIA III.

1. *Flavianus Imperatorem placaturus Constantino-rolin petierat.* — Quando ad sedem hanc derelictam et magistro vacuum respicio, gaudeo simul et lacrymo : lacrymo quidem, quod presentem non video patrem ; gaudeo autem quod pro salute nostra profectus, abiit tantum populum a furore Imperatoris erepturus. Hoc et vobis ornamentum est, et illi corona ; ornamentum vobis, quod talem scitis sortiti patrem ; et illi corona, quod circa filios tam benignus sit, et a Christo dictum per opera confirmaverit. Audiens enim illud, *Pastor bonus animam suam ponit pro ovis* (Joan. 10. 11), abiit pro nobis omnibus, animam suam positurus, etsi multa erant quæ ipsum abire prohiberent, et manere cogèrent : primo actas ad ultimam propecta senectutem, postea corporis imbecillitas, et anni tempus, et sanctæ celebritatis necessitas, ad hæc unica soror in extremo constituta spiritu. Sed tamen et consanguinitatem despexit, et senectutem, et imbecillitatem, et temporis difficultatem, et itineris asperitatem : et omnibus vos vestramque salutem præponens, hæc omnia vincula dirupit, et ceu juvenis fertur senex, nunc alatus animi magnitudine factus. Si enim Christus, inquit, seipsum pro nobis dedit, quæ essemus nos excusatione et venia digni, tanti custodiam populi creditam habentes, et non eligentes omnia et facere et pati pro creditorum nobis securitate ? Si enim patriarcha, inquit, Jacob pecudibus præpositus, oves irrationales pascens, et homini rationem redditurus, noctes ducebat insomnes, et æstum, gelu, omnemque aeris intemperiem ferebat, ut nulla illarum pecudum periret (Gen. 29) : multo magis nos non irrationalibus, sed spiritualibus ovis præpositos, et non homini, sed Deo præfecturæ hujus rationem reddituros, ad nihil torpere et tergiversari oportet eorum, quæ gregem juvare possint. Sed quanto melior grex iste grege illo, et brutis quidem homines, hominibus vero Deus : tanto majus et nos vehementiusque studium et diligentiam exhibere oportet. Novit ille plane, non pro una sibi nunc civitate negotium esse, sed pro Oriente toto. Civitatum enim sub Oriente positarum caput et mater est civitas

nostra : propterea omne periculum subiit, et nihil illum hic retinere potuit. Ideoque bonas fore spei opportunitates spero : non enim tantam sedulitatem et curam Deus despiciet, neque servum suum infectis rebus redire permittet. Novi quod tantum coram positus, et religiosum Imperatorem conspicatus, ex aspectu solo statim iram comprimere poterit. Sanctorum enim non tantum verba, sed et ipsi vultus spirituali gratia pleni sunt. Illic vero et multa sapientia plenus est, et cum divinarum legum sit peritus, ad ipsum dicet, quod et Moses ad Deum : *Si dimittis quidem ipsis peccatum, dimitte ; si non autem, et me occide cum ipsis* (Exod. 32. 31. 32). Talia enim sanctorum viscera ; cum filiis mortem quam sine ipsis vitam dulciorem esse putant. Adjiciet a tempore patrocini-um, et sacrum pascha proponet, commemorabitque tempus, quo orbi terrarum toti Christus peccata remisit ; Dominum imitari exhortabitur, et parabola illius decem millium talentorum et centum denariorum ipsum commonebit. Novi patris nostri fiduciam, non dubitabit ipsum per hanc similitudinem terrere et dicere : *Vide ne forte et tu illo die audias : Serve nequam, omne debitum illud dimisi tibi, quoniam rogasti me ; oportebat et te dimittere conservis tuis* (Matth. 18. 32. 35). Tibi ipsi magis quam illi prodes, in paucorum dimissione peccatorum, majorum oblivionem recipiens. Addet prædictis et orationem illam, quam qui sacris ipsum initiavere mysteriis, orantem dicere docuerunt : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12). Ad hæc docebit, non commune civitatis fuisse peccatum, sed hominum quorundam externorum et advenarum, nihil cum ratione facientium, sed cum audacia et omni scelere : nec justum esse pro paucorum temeritate tantam diripi civitatem, et eos, qui nihil injusto fecerunt, pœnas luere. Alioquin etsi omnes peccassent, dignas dedissent pœnas, tot diebus timore consumpti, et per singulos mori dies expectantes, pulsi, exulantes, reis miserabilibus viventes, sanguinem in manibus gestantes, et de vita sua non confidentes. Hæc tibi pœna sufficiat : ne ulterius ira procedas : nitem tibi supernum Judicem per humanitatem in conservos redde : cogita urbis magnitudinem, et quod non de una, vel de duabus, vel tribus, vel decem animabus nunc nobis est consideratio, sed de millibus et infinitis, de totius orbis capite. Hæc est civitas, in qua primum appellati Christiani : honora Christum, reverere eam, quæ prima nomen hoc omnibus deci-

¹ Titulus in Savil. et in quibusdam Mss. habet : *in profectionem quam suscepit episcopus Antiochenus Flavianus, pro civitate ad imperatorem Theodosium legationem obiens, injuriarum in statuas causa ; et quod, apud Deum, regis dignitati prævaleat sacerdotium ; et quid sit verum jejunium, quamque ob causam Ninivites ipsa bruta animantia jejunare curaverint ; et quod detrahere quam humanum corpus comedere pejus sit ; et po. treno de jugulatis.... cetera ut supra.*

παρβύοντες ταῖς ἐλπίσι, παρακαλῶμεν αὐτὸν διηνεκῶς, καὶ εὐχαῖς καὶ ἱκετηρίαις προσανέχουμεν, καὶ τῆς λοιπῆς ὁρετῆς ἐπιμελωμένα μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, ἵνα καὶ ὅν ἐπιλαίμενον διαφυγώμεν κίνδυνον, καὶ τῶν μελλόν-

των ἐπιτύχωμεν αγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Εἰς τὴν ἀποδημίαν τοῦ ἐπισκόπου [35] Φλαβιανοῦ, ὑπὲρ τῆς πόλεως πρὸς τὸν βασιλέα πρεσβευομένον· καὶ τίς ἐστὶν ἡ ἀληθὴς νηστεία, καὶ ὅτι τοῦ φαγεῖν ἀνθρώπινον σῶμα τὸ κατηγορεῖται χεῖρον, καὶ περὶ τῶν διὰ τὴν στάσιν σφαγέντων, καὶ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀναιτίων ἐάλωσαν.

Ὁμιλία γ'.

Ὅταν εἰς τὸν θρόνον ἀπὶ τοῦτον ἔρμηνον ὄντα καὶ κενὸν τοῦ διδασκάλου, χαίρω τε ὁμοῦ καὶ δακρύω· δακρύω μὲν, ὅτι παρόντα οὐχ ὅρῳ τὸν πατέρα· χαίρω δὲ, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀπεδήμησε σωτηρίας, καὶ ἔδωκεν τοσοῦτον ἀπῆλθεν ὀργῆς ἐξαρπάσαι βασιλικῆς. Τοῦτο καὶ ὑμῖν κόσμος, κακείνῳ στέφανος· κόσμος ὑμῖν, ὅτι τοιοῦτον ἐκλήρωθη πατέρα· στέφανος ἐκείνῳ, ὅτι περὶ τὰ ἔκγονα βούτας ἐστὶ φιλόστοργος, καὶ τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ λεχθέν δι' αὐτῶν ἐβεβαίωσε τῶν πραγμάτων. Ἀκούετε γάρ, ὅτι Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἀπῆλθε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θένων ὑπὲρ ἡμῶν ἀπάντων, καίτοι πολλὰ ἦν αὐτὸν· τὰ κωλύοντα ἀπιέναι καὶ καταναγκάζοντα μένειν· καὶ πρῶτον ἡ ηλικία πρὸς ἑσχατον ἐλάσασα γῆρας, εἴτα ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια, καὶ τοῦ ἔτους ἡ ὥρα, καὶ τῆς ἁγίας ὁρετῆς ἡ ἀνάγκη· πρὸς τοῦτοις ἡ ἀδελφὴ μόνη ὥστα αὐτῷ καὶ πρὸς ἑσχατὸς ἐστῶσα ἀναπνοάς. Ἄλλ' ἡμῶς καὶ συγγένειαν παρεῖδε, καὶ γῆρας, καὶ ἀσθένειαν, καὶ καιροῦ δυσκολίαν, καὶ ὁδοπορίας ταλαιπωρίαν, καὶ πίνων ὡμὰς καὶ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν προθεῖς, ταῦτα πάντα διέβηκε τὰ δεσμά· καὶ καθάπερ νέος ὁ γέροντος ἔβαινε νῦν, ὑπόπτερος τῇ προθυμίᾳ γενόμενος. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἐπέδωκεν, τίνος ἀνείμεν ἡμεῖς ἀπολογίας καὶ συγγνώμης ἄξιοι, τοσοῦτον ἰσὺ προστάσαντες ἔγχευερισμένοι, καὶ μὴ πάντα αἰροῦμενοι καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐγχευερισθέντων ἡμῖν ἀσφαλείας; Εἰ γὰρ ὁ πατριάρχης, φησὶν, Ἰακώβ θρεμμάτων προεστὴς, καὶ πρόβατα ἄλογα βόσκων, καὶ ἀνθρώπων μέλλων εὐθύνας δίδοναι, καὶ νύκτας ἀπικνύς διῆγε, καὶ καῦμα καὶ κρύος καὶ πᾶσαν ἀέριον ἐνωμαλίαν ἔφερεν, ὥστε μηδὲν παραπολέσθαι τῶν θρεμμάτων ἐκείνων· πολλῶν μάλλον ἡμᾶς, τοὺς οὐκ ἄλόγους ἐρεστώτας, ἀλλὰ πνευματικοὺς προβάτους, καὶ οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῆς ἐπιστασίας ταύτης δίδοναι μέλλοντας τὰς εὐθύνας, πρὸς οὐδὲν ὀκνεῖν καὶ ἀναδύεσθαι χρὴ τῶν δυναμένων ὠφελῆσαι τὸ ποίμνιον. Ἄλλ' ἔσθ' ἐλπίων ἡ ποίμνη αὐτῆς τῆς ποίμνης ἐκείνης, καὶ αὐτῶν μὲν ἀνθρώπων, ἀνθρώπων δὲ ὁ Θεός· τοσοῦτον καὶ ἡμᾶς· πλείω καὶ σφοδρὰν τὴν σπουδὴν καὶ τὴν τροθυμίαν ἐπιδείκνυσθαι [36] χρὴ. Ἔγνων καλῶς ἐκεῖνος, ὅτι οὐχ ὑπὲρ μίαν πόλεωσιν αὐτῶν νῦν ὁ λόγος, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς Ἀνατολῆς ἀπάσης· τῶν γὰρ πόλεων τῶν ὑπὸ τὴν ἑω κειμένων κεφαλὴ καὶ μήτηρ ἐστὶν ἡ πόλις ἡ ἡμετέρα. Διὰ τοῦτο πάντα ὑπέμεινε κίνδυνον, καὶ οὐδὲν αὐτὸν ἐνταῦθα

κατασχέιν ἰσχυσε. Διὰ τοῦτο ἐλπίζω χρηστὰς ἔσεσθαι τὰς ἐλπίδας· οὐ γὰρ παρῴφεται τοσαύτην προθυμίαν καὶ σπουδὴν ὁ Θεός, οὐδὲ ἑάσει τὸν αὐτοῦ θεράποντα ἀπρακτον ἐπανελεῖν. Οἶδα ὅτι καὶ μόνον ὀφθαλμοὺς ἐκείνους, καὶ τὸν εὐσεβῆ βασιλέα θεασάμενος, ἀπὸ τῆς ὄψεως αὐτῆς εὐθέως καταστελεῖται δύνῃσεται τὸν θυμόν. Τῶν γὰρ ἁγίων οὐχὶ τὰ ῥήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πρόσωπα πνευματικῆς γέμει χάριτος. Οὗτος δὲ καὶ πολλῆς σοφίας ἐμπλήρῃσται, καὶ τῶν θεῶν νόμων ἐμπειρος ὢν, ἐρεῖ πρὸς αὐτὸν ὅπερ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Μωϋσῆς· *Εἰ μὲν ἀφῆλθ' αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, καμὲ ἀπόκτεινον μετ' αὐτῶν*. Τοιαῦτα γὰρ τῶν ἁγίων τὰ σπλάγχνα, τὸν μετὰ τῶν τέκνων θάνατον τῆς χωρὶς αὐτῶν ζωῆς γλυκύτερον εἶναι νομίζουσι. Προσθήσει δὲ· καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ συνηγορίαν, καὶ τὸ Πάσχα τὸ ἱερὸν προβαλεῖται, καὶ ἀναμνήσει τὸν καιρὸν, καθ' ὃν τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ τὰ ἀμαρτήματα ἀφῆκεν ὁ Χριστός· παρακαλέσει μιμησασθαι τὸν Δεσπότην, ἀναμνήσει καὶ τῆς παραβολῆς αὐτὸν ἐκείνης τῆς τῶν μυρίων ταλάντων καὶ τῶν ἐκατὸν θηναρίων. Οἶδα τοῦ πατρὸς ἡμῶν τὴν παρῆρησίαν, οὐ παραιτήσεται αὐτὸν ἀπὸ τῆς παραβολῆς ταύτης φοβῆσαι, καὶ εἰπεῖν, Ὅρα μήποτε καὶ σὺ κατ' ἐκείνην ἀκούσης τὴν ἡμέραν· *Ποιρὴ δούλε, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἀφῆκ' ἔ σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με· ἔδει καὶ σὲ ἀφεῖναι τοῖς συνδούλοις σου*. Σαυτὸν ὠφελῆς μειζώνας· ἡ ἐκείνους, ἐν τῇ τῶν ὀλίγων ἀμαρτημάτων συγχωρήσει τῶν μειζόνων τὴν ἀμνηστῆσαν λαμβάνων. Προσθήσει τοῖς εἰρημένοις καὶ τὴν εὐχὴν ἐκείνην, ἣν οἱ μυσταγωγῆσαντες αὐτὸν τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν, ἐπαίδευσαν εὐχεσθαι καὶ λέγειν· *Ἄφες ἡμῖν τὰ ἀμαρτήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ὁφείμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν*. Διδάξει μετὰ τούτων ὅτι οὐ κοινὸν τῆς πόλεως γέγονε τὸ ἀμαρτήμα, ἀλλ' ἀνθρώπων τινῶν ξένων καὶ ἐπηλύδων, οὐδὲν λογισμῷ ποιοῦντων, ἢ τὸλμῃ καὶ παρανομίᾳ πάσῃ· καὶ οὐκ ἂν εἴη δίκαιον, ὑπὲρ τῆς ὀλίγων ἀπαιδευσίας πόλιν τοσαύτην ἀναρπάξεσθαι, καὶ τοὺς οὐδὲν ἡδικοῦντας δίδοναι δίκην. Καίτοι εἰ καὶ πάντες ἡμαρτηκότες ἦσαν, ἱκανὴν ἔδωκαν δίκην ἐπὶ τοσαύταις ἡμέραις φόβῳ δαπανώμενοι, καὶ καθ' ἐκάστην ἀποθάνεισθαι προσδοκῶντες τὴν ἡμέραν, ἐλαυνόμενοι, φυγαδεύομενοι, τῶν καταδίκων ἐλεεινότερον ζῶντες, τὸ αἷμα ἐν ταῖς χερσὶ βασιάζοντες, καὶ οὐ θαρβύοντες αὐτῶν τῇ ζωῇ. Ἀρκεσθήτε τῇ τιμωρίᾳ ταύτῃ, μὴ προέλθῃς περαιτέρω τῆς ὀργῆς, ἡμερον σεαυτῷ ποιήσον τὸν ἄνω δικαστὴν διὰ τῆς εἰς τοὺς συνδούλους φιλανθρωπίας· ἐννόησον τὸ τῆς πόλεως μέγεθος, καὶ ὅτι οὐ περὶ μίαν καὶ δύο καὶ τριῶν καὶ δέκα ψυχῶν ἐστὶν ἡμῖν ἡ σκέψις νῦν, ἀλλὰ περὶ μυριάδων ἀπείρων, περὶ τοῦ κεφαλαίου τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Αὕτη ἡ πόλις ἐστὶν, ἐν ᾗ πρῶτον ἡ ἐξηραμένης Χρι-

* Titulus in Savil. et in quibusdam mss. habet: Εἰς τὴν ἐποδημίαν, ἣν ἐποκλήσας ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Φλαβιανὸς, ὑπὲρ τῆς πόλεως πρεσβευόμενος πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον διὰ τῆς εἰς τοὺς ἀνδριαντας ὕβριν καὶ ὅτι μείζων παρὰ Θεῷ βασιλείας ἐκστῆται, καὶ χρὴ διὰ τοῦτο θαρβεῖν· καὶ τίς ἐστὶν ἡ ἀληθὴς νηστεία, καὶ τίς ἐστὶν ὁ ἐκείνῳ ἐνεκεν οἱ Νινευίται καὶ τὰ ἄλλα νηστεύσαι παραινεύσαν· καὶ ὅτι τοῦ σώματος ἀνθρώπινον φαγεῖν τὸ κατηγορεῖται χεῖρον· καὶ πρὸς τῷ τέλει περὶ τῶν σφαγέντων διὰ τὴν στάσιν, καὶ πρὸς τοὺς ἐγκαλ., etc.

† Alii τὰ ἐγγονα.

‡ Sic Savil. et aliquot mss. rectius quam Monf. qui legit ἡ ζωῇ. Edit.

d Aliquot mss. ἐγνωκώς γὰρ ἐκεῖνος δι.

* Δε deest in Savil. et in quinque codicibus. Ibid. Savil. et quidam mss. ἀναμνήσει τοῦ καιροῦ.

f Savil. et quidam alii mss. ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκα.

g Savil. et alii καθὼς καὶ ἡμεῖς.

h Alii ἀναρπάξεσθαι.

i Alii πρότερον.

στινολί· τίμησον τὸν Χριστὸν, αἰδέσθῃ τὴν [37] πρώτην ἀνακτῶσαν τὸ ποθεῖν τὸ τοῦτο καὶ γλυκὺ πᾶσιν ὄνομα· ἀποστῶν ἐκεῖνη γέγονε καταγῶγιον, δικαίων ἐνδιαίτημα. Νῦν τοῦτο πρῶτον καὶ μόνον τὸ τὸλμημα γέγονε εἰς τοὺς κρατοῦντας, καὶ μαρτυρεῖ τῶν τῆς πόλεως ἦθει πᾶς, ὁ παρελθὼν χρόνος. Εἰ μὲν γὰρ συνεχῶς ἐστασίαζον, ἔδει καταγινώσκειν τῆς πονηρίας· εἰ δὲ ἅπας τοῦ παντὸς τοῦτο συνέβη χρόνου, εὐδην ὅτι οὐ τοῦ τῆς πόλεως ἦθους τὸ ἀμάρτημα, ἀλλὰ τῶν ἀπλῶς καὶ εἰκῇ προσφθαρέντων αὐτῇ τὸ παρανόμημα γέγονε τοῦτο.

Ταῦτα ὁ ἱερεὺς εἶρε, καὶ πλείονα τούτων μετὰ πλείονος τῆς παρόρησίας· ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀκούσεται· κάκεινος φιλόανθρωπος, καὶ οὗτος πιστὸς^α. ὥστε ἀμφοτέρωθεν χρηστάς ἔχομεν τὰς ἐλπίδας. Μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς πίστεως· τοῦ διδασκάλου, καὶ πρὸ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ βασιλέως, τῷ ἐλέει θαρρόμεν τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ἱκετευμένου τοῦ βασιλέως, καὶ ἱκετευόντος τοῦ ἱερέως, αὐτὸς παραστήσεται μέσος, τὸν βασιλέως μαλάσων τὴν καρδίαν, τοῦ ἱερέως διεγείρων τὴν γλῶσσαν, εὐδοῶν τούτου τὰ ῥήματα, παρασκευάζων ἐκείνου τὴν διάνοιαν ὑποδέξασθαι τὰ λεγόμενα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς συγγνώμης ἐπινεύσαι ταῖς δεήσεσι. Καὶ γὰρ τῷ Χριστῷ ποθεινότερα πασῶν ἡ πόλις ἡ ἡμετέρα, καὶ διὰ τὴν τὴν προγόνων καὶ διὰ τὴν ἡμῶν αὐτῶν ἀρετὴν. Καὶ καθάπερ ὁ Πέτρος ἐν τοῖς ἀποστόλοις πρῶτος ἐκήρυξε τὸν Χριστὸν οὕτως ἐν ταῖς πόλεσι, καθάπερ ἐβρην εἰπὼν, αὕτη πρώτη, ὥσπερ στέφανόν τινα θαυμαστὸν, τὴν τῶν Χριστιανῶν ἀνεδήσατο προσηγορίαν. Εἰ δὲ ἐνθα δίκαιοι δέκα μόνον ἦσαν, ὑπέσχετο ὁ Θεὸς σώσειν τοὺς ἐνοικοῦντας ἅπαντας· ἐνθα οὐ δέκα καὶ εἴκοσι, οὐδὲ δις τοσούτοι μόνον, ἀλλὰ πολλῶν πλείους οἱ τὸν Θεὸν εἰσι θεραπεύοντες μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, πῶς οὐ χρὴ τὰ χρηστὰ προσδοκᾶν, καὶ θαρβεῖν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἡμῶν ἀπάντων ζωῆς; Ἦκουσα λέγοντων πολλῶν, ὅτι Ἀπειλή βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος, καὶ καταπιπτόντων καὶ ὀδυνωμένων. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν πρὸς ἐκείνους; Ὅτι ὁ εἰπὼν, Λύκοι καὶ ἄρνες ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα, δυνήσεται καὶ τὸν λέοντα τοῦτον ποιῆσαι πρόβατον ἡμερον. Παρακαλῶμεν τοίνυν αὐτὸν, καὶ διαπρεσβεύομεθα πρὸς αὐτόν, καὶ καταστείλει πάντως τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς ἐπικειμένης ἡμᾶς ἀγωνίας ἀπαλλάξει πάσης. Ὁ πατὴρ ἐκεῖ πρεσβεύεται, ἡμεῖς ἐντεῦθεν πρεσβεύομεθα πρὸς τὸν τῶν οὐρανῶν βασιλέα, βοηθήσωμεν αὐτῷ ταῖς εὐχαῖς. Μέγα τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας δύναται, ἂν μετ' ὀδυνωμένης ψυχῆς, ἂν μετὰ συντετριμμένης καρδίας τὰς εὐχὰς ἀνεγέχωμεν. Οὐκ ἔστι διαβόηται πέλαγος, οὐκ ἔστι μακρὰν ἀποδημίαν στεῖλαισθαι· ἕκαστος καὶ ἐκάστη, καὶ εἰς Ἐκκλησίαν ἀπαντῶντες, καὶ οἱκοι μένοντες, καλῶμεν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὸν Θεόν, καὶ πάντως ἐπινεύσει ταῖς δεήσεσι.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ὅτι σφόδρα βούλεται ἡμᾶς δεῖ πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν, καὶ ἂν ἅπανιν αὐτοῦ δεῖσθαι, καὶ μηδὲν χωρὶς αὐτοῦ ποιεῖν ἢ λέγειν. Ἀνθρωποὶ [38] μὲν γὰρ, ὅταν συνεχῶς αὐτοὺς ἐνοχλῶμεν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων^β πραγμάτων, ναρκῶσι καὶ ἀναδύνονται, καὶ ἀθῶς πρὸς ἡμᾶς ἔχουσιν· ὁ δὲ Θεὸς τούναντι ὅταν ἀπαν, οὐχ ὅταν αὐτῷ συνεχῶς ἐντυγχάνωμεν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, ἀλλ' ὅταν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, τότε μάλιστα ἀγανακτεῖ. Ἀκούσον γοῦν τί τοῖς Ἰουδαίοις ἐγκαλεῖ, λέγων· Ἐποιήσατε βουλήν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, καὶ οὐ διὰ τοῦ Πνεύματος μου. Τοιοῦτα γὰρ τῶν φιλοῦντων τὸ ἔθος· πάντα τὰ τῶν φιλομένων πράγματα δι' αὐτῶν ἀνυεσθαι βούλονται, καὶ μηδὲν χωρὶς αὐτῶν ἐκείνους ἢ ποιεῖν, ἢ λέγειν^γ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεός, οὐκ

ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχού αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐγκαλῶν ἔλεγεν· Ἐβασίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ· ἤρξαν, καὶ οὐκ ἐγνωρίσαν μοι. Μὴ τοίνυν ὀκνώμεν συνεχῶς πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν, καὶ ὅπερ ἂν ἡ δεινὸν, πάντως λήψεται τὴν προσήκουσαν λύσιν. Ἐφρόδῃσεν ἀνθρωπος; δράμα πρὸς τὸν ἄνω Δεσπότην, καὶ οὐδὲν πείσῃ δεινόν. Οὕτως οἱ παλαιοὶ τὰς συμφορὰς ἔλυσαν, οὐκ ἄνδρες, ἔα μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Ἐγένετό τις Ἑβραία γυνή, Ἐσθήρ ἦν τὸ ὄνομα αὐτῆς· αὕτη ἡ Ἐσθήρ ὅλον τῶν Ἰουδαίων τὸν δῆμον πανωλεθρίᾳ παραδίδεσθαι μέλλοντα, τοῦτω τῷ τρόπῳ^δ ἐξήρπασεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τὸν Περσῶν βασιλεὺς πάντας ἄρδην ἀναίρεσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ πρὸς τὴν ὀργὴν ἐκείνην στήναι δυνάμενος, ἀποδυσάμενη τὴν παιδοτέραν στολὴν ἡ γυνή, καὶ σάκκον περιβαλλομένη^ε, καὶ σποδὸν ὑποστρωσαμένη, παρεκάλει τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν συνεισελεῖν αὐτῇ πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τοιαῦτα προσευχομένη πρὸς αὐτὸν ῥήματα ἔλεγε· *Χαρίτωσον, Κύριε, τὰ ῥήματά μου, δὲς λόγον εὐρυθυμῶν εἰς τὸ στόμα μου*. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διδασκάλου παρακαλῶμεν νῦν ἡμεῖς τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ γυνὴ ὑπὲρ Ἰουδαίων παρακαλοῦσα, βαρβαρικὴν ἴσχυρα καταστείλει θυμὸν, πολλῶ μᾶλλον ὁ διδάσκαλος ὁ ἡμέτερος ὑπὲρ τοιαύτης πόλεως καὶ μετὰ τοσαύτης Ἐκκλησίας δεόμενος, τὸν πρᾶττον καὶ ἡμερώτατον βασιλέα τοῦτον πείσαι δυνήσεται. Εἰ γὰρ τὰς εἰς Θεὸν ἀμαρτίας λύειν ἔλαθεν ἐξουσίαν, πολλῶ μᾶλλον τὰς εἰς ἀνθρώπων γενομένας ἀνελεῖν καὶ ἀφανίσαι δυνήσεται. Ἄρχων ἐστὶ καὶ οὗτος^ς, καὶ ἄρχων ἐκείνου σεμνότερος. Καὶ γὰρ αὕτη τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν οἱ ἱεροὶ νόμοι ταῖς τούτου φέροντες χερσὶν ὑπέταξαν· καὶ ὅταν τι δέοι γενέσθαι χρηστὸν ἀνωθεν, ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν ἱερέα, οὐχ ὁ ἱερεὺς πρὸς τὸν βασιλέα καταφεύγειν εἴωθεν. Ἐχει καὶ οὗτος θώρακα τὸν τῆς δικαιοσύνης, ἔχει καὶ ζώνην τὴν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἔχει καὶ ὑποδήματα πολλῶ σεμνότερα τὰ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἔχει καὶ μάχιραν, οὐ τὴν ἀπὸ σιδήρου, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πνεύματος^ζ. ἔχει καὶ στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κείμενον. Ἀμυνοτέρα αὕτη ἡ παντευχία, σεμνότερα τὰ ὅπλα, μέζων ἡ παρρησία, πλείων ἡ ἰσχύς. Ὡστε καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς δγκου, καὶ ἀπὸ τῆς οἰκείας μεγαλοφυχίας, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἀπὸ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, μετὰ πολλῆς τῆς παύρησίας, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως διαλέζεται τῷ βασιλεῖ.

Μὴ τοίνυν ἀπογινώσκωμεν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίας, ἀλλὰ δεόμεθα, παρακαλῶμεν, ἱκετεύομεν, πρεσβεύομεθα πρὸς τὸν ἄνω βασιλέα μετὰ πολλῶν δακρύων· [39] ἔχομεν καὶ τὴν νηστείαν ταύτην σύμμαχον καὶ τῆς καλῆς ταύτης συναφροτομένην ἡμῖν πρεσβείας. Καθάπερ οὖν χειμῶνος παρελθόντος, καὶ θέρους φανέντος, ἔλκει μὲν πρὸς τὸ πέλαγος τὸ πλοῖον ὁ ναύτης, ἀποσμήχει δὲ ὁ στρατιώτης τὰ ὅπλα, καὶ παρασκευάζει τὸν ἵππον εἰς πόλεμον, καὶ γεωργὸς ἀκοναῖ δρέπανον, καὶ ὀδοπόρος θάρρῳ ἀποδημίας ἄπεται μακρᾶς, καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀθλήτης ἀποδύεται καὶ γυμνοῦται· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς, καθάπερ θέρους πνευματικοῦ τινος τῆς νηστείας φανείσης, καὶ ὡς στρατιῶται τὰ ὅπλα ἀποσμήξωμεν, καὶ ὡς γεωργοὶ τὴν δρεπάνην ἀκονήσωμεν, καὶ ὡς κυβερνήται πρὸς τὰ κύματα τῶν ἀτόπων ἐπιθυμιῶν τοὺς λογισμοὺς ἀντιτάξωμεν, καὶ ὡς ὀδῖται· τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀποδημίας ἀφύομεθα, καὶ ὡς ἀθληταὶ πρὸς τοὺς

^α Tres mss. ἐκείνους μὴδὲ ποιεῖν, μὴδὲ λέγειν.

^δ Duo mss. τούτων τὸν τρόπον.

^ε Sic Savil. et duo mss. magis Græce quam Montf. σάκκον περιβ. Edit. — Paulo post quatuor mss. et Savil. Θεὸν συνεισελεῖν. Alii συνελεῖν.

^ς Sic Savil. et tres mss. rectius quam vulg. αὐτός. Edit. — Ibid. post σεμνότερος quidam addunt καὶ τιμιώτερος. Paulo post Savil. et quinque mss. ἔχει καὶ οὗτος. Alii ἔχ. γὰρ οὗτος.

^α Duo mss. καὶ οὗτος χρηστός.

^β Alii περὶ τῶν ἡμετέρων πρ.

deabile et dulce prædicavit : apostolorum illa fuit tabernaculum, habitaculum iustorum. Nunc hoc primum et solum in principes facinus patratum est, et civitatis mores omne præteritum tempus testatur. Si enim continue seditiones moveret, improbitatem condemnare oporteret ; si vero seniel hoc omni tempore accidit, certum est quod non civitatis morum est peccatum, sed eorum qui impoderet et temere in civitatem irruerunt, ista insania fuit.

2. Hæc sacerdos et plura his cum majori dicet fiducia : hæc Imperator audiet : et ille humanus, et hic fidelis, unde utrimque bonam habemus spem. Plus autem, quam magistri fidei atque Imperatoris humanitati, Dei misericordiæ fidimus : nam et rogato Imperatori, et roganti sacerdoti ipse medius assistet, Imperatoris cor emolliens, sacerdotis linguam excitans, hujus verba secundans, illius mentem præparans, ut indulgenter dicta suscipiat et petitionibus annuat. Etenim civitatum omnium nostra Christo charissima, tum propter progenitorum, tum propter vestram virtutem : et sicut Petrus inter apostolos primus Christum prædicavit, sic inter civitates, sicut jam dixi, hæc prima tamquam coronam admirabilem Christianorum tulit appellationem. Si vero ubi decem tantum iusti essent, omnes habitantes Deus salvos se facturum promisit (*Gen. 18. 32*) : ubi non decem et viginti, neque his totidem solum, sed multo plures sunt Deum cum omni diligentia colentes, quomodo non oportet bona sperare, et de communi nostra omnium salute confidere ? Audivi multos dicentes, *Minæ regis leonis iræ similes* (*Prov. 19. 12*), et animo concidentis et lamentantes. Quid igitur adversus illos dicemus ? Qui dixit : *Lupi et agni simul paucetur, et pardus cum hædo quiescet, et leo tanquam bos paleas comedet* (*Isai. 11. 6. 7*) : et hunc leonem reddere ovem poterit mansuetam. Supplicemus igitur ipsi, et ad ipsum legationes mittamus, et Imperatoris animum penitus corripiet, et ab omni nos instanti angustia liberabit. Pater illic legationem obit, nos hinc ad cælorum regem mittamus legationem, ipsum precibus adjuvemus. Multum Ecclesiæ communio potest, si anima dolente, si corde contrito preces emittamus. Non opus est mare transire, non opus est longam subire peregrinationem : singuli ac singulæ et ad ecclesiam occurrentes, et domi manentes multo Deum studio invocemus, et omnino supplicationibus annuet.

Deus vehementer cupit ut homines ad ipsum confugiant. — Unde hoc manifestum ? Quod vehementer cupiat nos ad ipsum semper confugere, in omnibus ipsum deprecari, et nihil absque ipso vel facere vel dicere. Homines enim, quando ipsi assidue negotium facimus pro rebus nostris, torpent et tergiversantur, et ægre ferunt ; Deus autem prorsus in contrarium ; non cum ipsi continue occurrimus pro rebus nostris, sed cum non hoc facimus, tunc maxime indignatur. Audi igitur quid Judæis obijciat, dicens : *Fecistis consilium, et non per me ; et pacta, et non per spiritum meum* (*Isai. 50. 1*). Talis enim amantium

consuetudo : omnia adamantium negotia per se fieri volunt, et sine se illos neque facere quidquam, neque dicere. Propterea et Deus non hic tantum, sed et aliibi idem rursus exprobrans dicebat : *Regnaverunt, et non per me : imperaverunt, et non significaverunt mihi* (*Os. 8. 4*). Ne igitur torpeamus continue ad ipsum confugere, et quod grave fuerit, omnino remedium conveniens accipiet. Terruit homo ? curre ad supernum Dominum, et nil grave patieris : sic antiqui calamitates avertabant, non tantum viri, sed et mulieres. Fuit quædam mulier Hebræa, Esther nomine : hæc Esther universum Judæorum populum internecione delendum sic eripuit. Postquam Persarum rex omnes passim Judæos interimi jussit, cum nullus esset qui contra iram illius obsistere posset, splendidiorem vestitum exuta mulier, et sacco amicta, et cinere substrato, divinæ clementiæ supplicabat, ut secum ad regem ingrederetur, et hæc precabatur : *Grata, Domine, fac verba mea, et da sermonem ornatum in os meum* (*Esth. 4. 13*). Hæc et pro magistro nos nunc Deum oremus. Si enim mulier pro Judæis supplicans barbaricum cohibere furorem potuit : multo magis doctor noster pro tanta civitate, et cum tanta Ecclesia supplicans, benignissimum et mitissimum hunc Imperatorem flectere poterit. Si enim peccata in Deum solvendi potestatem accepit, multo magis in hominem patrata destruere et delere poterit. Princeps est hic quoque, et quidem illo honoratior¹ : etenim ipsum regium caput sacræ leges ferentes hujus manibus subiecerunt : et quando aliquid boni cœlitus requiritur, rex ad sacerdotem, non sacerdos ad regem confugere solitus est. Habet hic quoque justitiæ lorica, habet et cingulum veritatis, habet et calceamenta multo honestiora ab evangelio pacis : habet et gladium, non ex ferro, sed spiritus : habet et coronam capiti impositam. Splendidior hæc armatura, pretiosiora hæc arma, major fiducia, major vis. Itaque et pro principatus magnitudine, et propria magnanimitate, et ante reliqua omnia, pro firma in Deum spe, cum multa fiducia et prudentia Imperatorem alloquatur.

3. Ne igitur de salute nostra desperemus, sed supplicemus, precemur, petamus, oremus, ad supernum Regem multis cum lacrymis legationem mittamus : habemus et jejunium hoc cooperans, in hac pulchra legatione nobis adhærens. Sicut itaque præterita hieme, et æstate apparente, nauta navim in mare deducit, miles arma deterget, equumque ad bellum parat, agricola acuit falcem, viator fiduciæ plenus longum iter aggreditur, et ad certamina pugil exspoliatur, seque denudat : sic et nos jejunio tamquam æstate quadam spirituali apparente, et arma tamquam milites abstergamus, falcem acuamus tamquam agricolæ, et tamquam nautæ contra absurdarum cupiditatum fluctus cogitationes opponamus, et ceu viatores ad cælum iter instituamus, et quasi pugiles ad certamina spoliemur ; fidelis enim et agricola, et gubernator, et miles, et athleta, et viator est. Idcirco Paulus quoque

¹ recte, honoratior, quidam addunt, et magis reverendus.

dicit : *Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus et potestates : induite igitur armaturam Dei* (Ephes. 6. 12). Vidisti athletam? vidisti militem? Si athleta es, nudum in certamen¹ te descendere oportet; si miles, armatum ad pugnam consistere necesse est: quomodo igitur hæc utraque simul esse possint, et nudum esse, et non nudum: et indutum, et non indutum? Quo tandem modus? ego dicam. Exue vitæ negotia, et athleta factus es: indue arma spiritualia, et factus es miles. Teipsiun vite curis denuda; luctæ enim tempus est: arma spiritus indue; bellum enim nobis contra dæmones conflatum est grave. Propterea et nudum esse oportet, ut nullam diabolo nobiscum luctanti ansam præbeamus, et undique armari, ut nusquam letalem plagam accipiamus. Excole animam tuam, et spinas excide: semina verbum pietatis, pulchras philosophiæ plantas inserte, et cum multa diligentia repastina, et agricola factus es, tibiique dicit Paulus: *Laborantem agricolam oportet primum fructus percipere* (2. Tim. 2. 6). Hanc et ipse artem tractabat: idcirco Corinthiis scribens dicebat: *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* (1. Cor. 3. 6). Acue falcem tuam, quam per crapulam hebetasti, acue per jejunium, aggredere iter in cælum ferens, asperam et angustam viam attinge et ambula. Quomodo autem poteris et attingere et ambulare? Castigans corpus tuum, et in servitutem redigens: ubi enim via angusta, magnum impedimentum est carnis ex crapula obesitas. Absurdas undas concupiscentiarum reprime, repelle improbarum hiemem cogitationum, serva navigium, multam ostende peritiam, et factus es gubernator².

Horum autem omnium nobis materia jejunium et magister est, jejunium autem dico non hoc vulgare, sed accuratum jejunium: non tantum ciborum abstinentiam, sed et peccatorum: non enim jejunii natura jejunantes eruere valet, nisi congrua cum lege fiat. Etenim athleta, inquit, *Non coronatur, nisi legitime certaverit* (2. Tim. 2. 5). Ne igitur inter jejunii laborem a jejunii corona excidamus, discamus qualiter et quomodo hujusmodi negotium tractare debeamus: quoniam et Phariseus ille jejunavit, sed post jejunium illud descendit inanis, et jejunii fructibus vacuus: publicanus non jejunavit, et Phariseum jejunantem præcessit non jejunans (Luc. 18. 10-14), ut discas quod jejunii utilitas nulla, nisi et reliqua omnia consequantur.

Jejunii utilitas nulla, nisi a vitiis absteineamus.— Jejunaverunt Ninivite, et Dei misericordiam elicerunt: jejunaverunt et Judæi, et nihil profecerunt, sed culpæ abierunt. Quia igitur tantum jejunii periculum est nescientibus quomodo jejunare oportet, jejunii leges discamus, ne in incertum curramus, ne aerem verberemus, neu pugnantes cum umbra dimicemus. Medicina est jejunium, sed medicina licet millies utilis sit, per utentis imperitiam inutilis sæpe fit; nam nosse oportet et tempus quo ipsam adhibere opus

sit, et ipsius medicamenti quantitatem et corporis temperiem, et regionis naturam, et anni tempus, et congruum victum, et multa alia: quorum si quodlibet prætermissum fuerit, reliquis omnibus, quæ dicta sunt, nocet. Si autem ubi corpori mederi oportet, tanta nobis opus est diligentia: multo magis cum animam curemus, et cogitationibus incedamus, omnia scrutari, et cum omni sedulitate considerare necesse est.

4. Videamus igitur quomodo Ninivite jejunaverunt, et quomodo ab illa liberali sunt ira. *Homines, et jumenta, et oves, et boves ne pascantur* (Jon. 3. 7), inquit. Quid dicis? dic mihi; et bruta jejunant, et equi: et muli sacco vestiuntur? Etiam, inquit: sicut enim, divite aliquo mortuo, non servos solos et ancillas, sed et equos necessarii sacco amicientes, et agasonibus tradentes ad sepulcrum sequi jubent, calamitatis magnitudinem ostentantes, et omnes ad misericordiam allicientes: sic et civitate illa de extremis periclitante, et brutam naturam sacco circumtexerunt et jejunii jugo subjecerunt. Non licet brutis sermone Dei iram discere, discant fame, quod a Deo infligatur plaga: etenim si dirueretur, inquit, civitas, non tantum nostri inhabitantium, sed et horum una esset communis sepultura. Quæ igitur pœnæ partem habitura sunt, ea jejunii quoque partem capiant. Et aliud quiddam tunc fecerunt, quod et prophetæ faciunt: etenim illi cum flagellum aliquod intolerabile de cælis ferri viderint, atque puniendos sine fiducia esse, confusione plenos, neque venia neque excusatione ulla dignos, nec habeant quid faciant, nec unde condemnatis præbeant patrocinium, ad bruta confugiant, et illorum mortem deplorantes, ex his supplicationem faciunt, miserabilem et luctuosam ipsorum perniciem proponentes. Cum igitur fames olim Judæos comprehendisset, et multa regionem siccitas premeret, et omnia consumerentur: unus prophetarum dicebat: *Resilierunt juvenæ apud præsepia sua, flevērunt armenta boum, quoniam non erant pascua: omnia jumenta terræ respexerunt ad te, quoniam exsiccata sunt emissiones aquarum* (Joel. 1. 17); alter ex siccitate nata mala lugens, rursum sic fere dicit: *Cervæ in agro pepererunt et dereliquerunt, quoniam non erat herba; onagri in saltibus substerunt, attraxerunt ventum sicut draco: defecerunt ipsorum oculi, quoniam non erat fœnum* (Jer. 14. 5). Propterea et hodie Joel dicentem audistis: *Egredietur sponsus e cubiculo suo, et sponsa e thalamo suo, congregate infantes sugentes ubera* (Joel 2. 16). Quæ de causa, dic mihi, immaturam ætatem ad supplicationem vocat? Nonne certum est quod¹ propter eandem ipsam causam? Quoniam enim omnes viri ætate perfecti exacerbaverunt Deum, et ad iracundiam concitaverunt, Ætas, inquit, peccatorum expers irato supplicet. Sed ut dicebam, videamus quid tandem sit, quod inevitabilem illam iram solverit: num jejunium solum et saccus? Nequaquam, sed totius vitæ mutatio. Unde hoc manifestum? Ab ipsis propheticiis verbis.

¹ Unus: in stadium.

² Aliquot MSS., Gubernator optimus.

¹ Juxta Savillum addidimus: Nonne certum est quæd.

ἀγῶνας ἀποδυσώμεθα. Ὁ γὰρ πιστὸς καὶ γεωργός, καὶ κυβερνήτης, καὶ στρατιώτης, καὶ ἀθλητής, καὶ ὁδοιπόρος ἐστίν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας· ἐνδύσασθε οὖν τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ*. Εἶδες τὸν ἀθλητὴν; Εἶδες τὸν στρατιώτην; Εἶ ἀθλητὴς εἰ, γυμνὸν εἰς τὸν ἀγῶνα· εἰσελθεῖν σε δεῖ· εἰ στρατιώτης εἰ, καθωπλισμένον σε ἐπὶ τῆς ἐκτρατάξεως ἐστάναι χρὴ. Πῶς οὖν ἀμφοτέρω ταῦτα εἶναι δύνατον, καὶ γυμνὸν εἶναι καὶ οὐ γυμνόν, καὶ ἐνδεδυμένον καὶ οὐκ ἐνδεδυμένον; Πῶς; ἐγὼ λέγω. Ἀπόδυσαι τὰ βιωτικὰ πράγματα, καὶ γέγονας ἀθλητής· ἐνδύσαι τὰ ὅπλα τὰ πνευματικὰ, καὶ γέγονας στρατιώτης· γυμνωσὼν σαυτὸν τῶν βιωτικῶν φροντίδων· πάλιν γάρ ἐστιν ὁ καιρὸς· ἐνδύσαι τὰ πνευματικὰ ὅπλα· πόλεμος γὰρ ἡμῖν πρὸς αἰώνιας συγκεκρότηται χαλεπός. Διὰ τοῦτο καὶ γυμνὸν εἶναι χρὴ, ὥστε μηδεμίαν λαβὴν τῇ διαβολῇ παρασχεῖν παλαίοντι πρὸς ἡμᾶς, καὶ καθοπλιζέσθαι· πάντοθεν, ὥστε μηδαμθεν καιρίαν δέξασθαι πληγὴν. Γεώργησόν σου τὴν ψυχὴν, καὶ τὰς ἀκάνθας ἐκτεμε, σφίρον τὴν λόγον τῆς εὐσεβείας, τὰ καλὰ τῆς φιλοσοφίας· φύτευσον φυτὰ, καὶ μετὰ πολλῆς θεραπείας τῆς ἐπιμελείας, καὶ γέγονας γεωργός, καὶ ἐρεῖ πρὸς σὲ ὁ Παῦλος· *Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν*. Ταύτην καὶ αὐτὸς μετῆει τὴν τέχνην· διὰ τοῦτο Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔλεγεν· *Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ἠξέτησεν*. Ἀκόνησόν σου τὴν δρεπάνην, ἣν ἡμεῖς διὰ τῆς ἀθηφαγίας, ἀκόνησον δὲ διὰ τῆς νηστείας· ἔχει τῆς ὁδοιπορίας τῆς εἰς τὴν οὐρανὸν φερούσης, τῆς τεθλιμμένης καὶ στενῆς ἔχει, καὶ ὀδευσον. Πῶς δὲ δυνήσῃ καὶ ἀψασθαι, καὶ ὀδεύσαι; Ὑποπιζῶν σου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶν· ἵνα γὰρ ὁδοῦ στενωχωρία, μέγα κώλυμα ἢ ἐκ τῆς ἀθηφαγίας πολυσαρξία. Κατάστειλον τὰ κύματα τῶν ἀτόπων ἐπιθυμιῶν, ἀπόκρουσαι τὸν χειμῶνα τῶν πονηρῶν ἰουρισμῶν, διάσπασον τὸ σκάφος, πολλὴν ἐπιδείξαι τὴν ἐμπειρίαν, καὶ γέγονας κυβερνήτης· Πάντων δὲ τούτων ὑπόθεσις ἡμῖν ἡ νηστεία καὶ διδασκαλὸς ἐσται· νηστείαν δὲ οὐ ταύτην λέγω τὴν τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τὴν ἀκριθεῖς νηστείαν, οὐ τὴν τῶν βρωμάτων ἀποχὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων· οὐ γὰρ ἀρκεῖ τῆς νηστείας ἡ φύσις ἐξελέσθαι τοὺς [40] μετιόντας, ἐὰν μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος γέννηται νόμος. Καὶ γὰρ ἀθλητὴς, φησὶν, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Ἴνα οὖν μὴ πῶς ὑπομειναντες νηστείας ἐκπέσωμεν τοῦ στεφάνου τῆς νηστείας, μάθωμεν πῶς καὶ τίνα τρόπον τὸ πρᾶγμα μετεῖναι χρὴ Ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος ἐνήστευσεν, ἀλλὰ μετὰ τὴν νηστείαν ἐκείνην κατῆλθεν ἐρημος καὶ κενὸς τῶν ἀπὸ τῆς νηστείας καρπῶν· ὁ τελώνης οὐκ ἐνήστευσε, καὶ ἔμπροσθεν γέγονεν ἐκεῖνου τοῦ νηστεύσαντος ὁ μὴ νηστεύσας, ἵνα μάθῃς ὅτι νηστείας ὄφελος οὐδὲν, ἂν μὴ καὶ τὰ λοιπὰ ἔπηται πάντα.

Ἐνήστευσαν οἱ Νινευῖται, ναὶ ἐπεσπάζαντο τὴν τοῦ Θεοῦ ἐντολήν· ἐνήστευσαν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πλεον οὐδὲν ἐπραξαν, ἀλλὰ καὶ κατηγορηθέντες ἀπῆλθον. Ἐπεὶ οὖν τοσούτος ὁ κίνδυνος τῆς νηστείας τοῖς οὐκ εἰδόσιν ὅπως χρὴ νηστεύειν, μάθωμεν τῆς νηστείας τοὺς νόμους, ἵνα μὴ τρέχωμεν ἀδόξως, μηδὲ ἀέρα δέρωμεν, μηδὲ σκιαμπῶμεν πυκνεύοντες. Φάρμακόν ἐστιν ἡ νηστεία, ἀλλὰ τὸ φάρμακον, κὰν μυριάκις ὠφέλιμον ᾖ, πολλάκις ἄχρηστον γίνεταί διὰ τὴν ἀπειρίαν τοῦ χρωμένου. Καὶ

γὰρ καὶ καιρὸν εἰδέναι χρὴ καὶ τὸν δεῖ τοῦτο ἐπιτιθέναι, καὶ ποσότητα αὐτοῦ τοῦ φαρμάκου, καὶ σώματος κρᾶσιν τὴν δεχομένην, καὶ χώρας φύσιν, καὶ ὥραν ἔτους, καὶ δαίταν κατὰλληλον, καὶ πολλὰ ἕτερα· ὧν ὅπερ ἂν παρῶσθαι, τοῖς ἄλλοις λυμάνειται πᾶσι τοῖς εἰρημένους. Εἰ δὲ ἐνθα σῶμα θεραπεύειν δεῖ, τοσαύτης ἡμῖν ἀκριθείας χρειαί, πολλῶν μᾶλλον ὅταν ψυχῆς ἐπιμελώμεθα καὶ λογισμοὺς θεραπεύωμεν, πάντα διαρευνᾶσθαι καὶ σκοπεῖν ἀναγκαῖον μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης.

Ἴδωμεν τοίνυν πῶς ἐνήστευσαν οἱ Νινευῖται, καὶ πῶς τῆς ὀργῆς ἀπὸλλάγησαν ἐκεῖνης. *Οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὰ κτήνη, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ οἱ βόες μὴ γεμίσθωσαν, φησί. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; καὶ τὰ ἄλογα νηστεύει; καὶ ἵπποι, καὶ ἡμίονοι σάκκῳ περιβάλλονται; Ναί, φησί. Καθάπερ γὰρ εὐπόρου τινὸς τελευτήσαντος, οὐκ οἰκέτας μόνον, οὐδὲ θεραπευμένους, ἀλλὰ καὶ ἵππους οἱ προσήκοντες σάκκῳ περιβάλλοντες, καὶ τοῖς ἵπποκόμοις αὐτοὺς ἐγγχειρίσαντες, ἀκολουθεῖν ἐπὶ τὸ μνήμα κελεύουσι, τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἐπιδεικνύμενοι, καὶ πρὸς ἑλεον ἅπαντας ἐπισπώμενοι· οὕτω δὲ καὶ τῆς πόλεως ἐκεῖνης ἀπόλλυσθαι μελλούσης, καὶ τὴν ἄλογον φύσιν σάκκῳ περιβάλλον, καὶ ζυγῷ νηστείας ὑπέβαλον. Οὐκ ἐστὶ τὰ ἄλογα, φησὶ, λόγῳ μαθεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, μανθανέτωσαν λιμῷ¹, ὅτι θεήλατος ἡ πληγὴ· καὶ γὰρ εἰ κατενεχθεῖη, φησὶν, ἡ πόλις, οὐκ ἡμῶν μένον τῶν ἐνοικούντων, ἀλλὰ καὶ τούτων εἰς ἐστὶ τάξος κοινός. Τὰ τοῖνον μέλλοντα κοινωνεῖν τῆς κολάσεως κοινωνεῖται καὶ τῆς νηστείας. Καὶ ἕτερον δὲ τί κατεσκεύαζον ἐντεῦθεν, ὃ καὶ οἱ προφῆται ποιοῦσι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐπειδὴν ἴδωσι πληγὴν τινα ἀφόρητον ἐκ τῶν οὐρανῶν φερομένην, εἶτα τοὺς κολάεσθαι μέλλοντας ἀπαρῆσθιάσους ὄντας, αἰσχύνῃς γέμοντας, οὐδεμιὰς συγγνώμης οὐδὲ ἀπολογίας ὄντας ἀξίους, οὐκ ἔχοντες ὅ τι πράξουσιν, οὐδὲ ὅθεν πορίσονται τοὺς κατακρίθαισι ἀπολογίαν, ἐπὶ τὰ ἄλογα καταφεύγουσι, καὶ τὸν ἐκεῖνων ἐκτραγωδοῦντες θάνατον, ἀπὸ τούτων ποιοῦνται τὴν ἱκετηρίαν, τὴν ἑλεεινὴν αὐτῶν καὶ πολυθρήνητον [41] ἀπώλειαν προβαλλόμενοι. Λιμοῦ τοίνυν ποτὲ καταλαβόντος τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πολλοὺ τὴν χύραν αὐχοῦ κατέχοντος, καὶ πάντινον δαπανωμένων, ὃ μὲν τῶν προφητῶν ἔλεγεν· *Ἐσκήρτησαν δαμῶνεις ἐπὶ ταῖς φάτταις αὐτῶν, ἐκλαυσαν βουκόλια βοῶν, ὅτι οὐκ ὑπῆρχε νομὴ· πάντα τὰ κτήνη τοῦ πεδίου ἀνέβλεψαν πρὸς σὲ, ὅτι ἐξηράθησαν ἀφ᾽ ἑσσεὶς ὑδάτων· ὁ δὲ τὰ ἐκ τῆς ἀβροχίας θρηγῶν κακὰ, πάλιν οὕτως πῶς ἔλεγεν· *Ἐλαθοὶ ἐν ἀγρῷ ἔτεκον, καὶ ἐγκατέλειπον, ὅτι οὐκ ἦν βοτάνη· διαγρῶ ἔστησαν ἐπὶ νάπαις, ἐλκυσαν ἄνεμον ὡς δράκων· ἐξέλειπον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ ἦν χόρτος*. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον ἡκούσατε τοῦ Ἰωὴλ λέγοντος· *Ἐξελεύθω τυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ ρύμῃ ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς, συναγάγετε ρῆπια θηλάζοντα μαστόν²*. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τὴν ἄωρον ἡλικίαν καλεῖ³ πρὸς ἱκετηρίαν; οὐκ εὐθελον, ὅτι ἡ διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν; Ἐπειδὴ γὰρ οἱ εἰς ἀνδρας τελούντες ἅπαντες παρῶνουν καὶ παρῶργισαν τὸν Θεόν, Ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπειρος ἡλικία, φησὶ, παρακαλεῖται τὸν ὀργίζομενον⁴. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, ἴδωμεν τί ποτὲ ἐστὶ τὸ λύσαν τὴν ἀπαραίτητον ἐκείνην ὀργὴν. Ἄρα ἡ νηστεία μόνον⁵, καὶ ὁ σάκκος; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ἡ παντὸς τοῦ βίου μεταβολή. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτῶν τῶν προφητικῶν ῥημάτων. Ὁ γὰρ περὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ διαλεχθεὶς καὶ τῆς ἐκεῖνων νηστείας, αὐτὸς οὕτως τήν τε καταλλαγὴν λέγων, καὶ τῆς καταλλαγῆς τὴν αἰτίαν διδάσκων, οὕτως⁶ πῶς φησὶ·**

¹ Savil. et qualuor mss. μανθανέτωσαν διὰ τοῦ λιμοῦ.

² Alii καλεῖς.

³ Hæc, οὐκ εὐθελον ὅτι, e Savillio alitidimus. Enit.

⁴ Savil. et tres mss. τὸν ὀργισμένον.

⁵ Alii μόνον.

¹ Unus εἰς τὸ στάδιον.

² Alii τῶν κοσμητικῶν φροντ.

³ Savil. et tres mss. καθωπλιζέσθαι. Unus καθοπλίσαι.

⁴ Quidam καὶ διοδεύσαι. Ibid. quidam ὑποτιζέων.

⁵ Aliquot mss. κυβερνήτης ἔμπροσθεν.

Και εἶδε τὰ ἔργα αὐτῶν ὁ Θεός. Ἔργα ποῖα; ὅτι ἐν-
στευσαν; ὅτι σάκκον περιεβάλοντο; Οὐδὲν τούτων, ἀλλὰ
πάντα ταῦτα σιγήσας ἐπήγαγεν. Ὅτι ἀπέστρεψεν
ἐκαστος ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ τῶν πορνῶν, καὶ
μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ ἣ ἐλάλησε ποιῆσαι αὐτοῖς
ὁ Κύριος. Ὅρῃς ὅτι οὐχ ἡ νηστεία ἐξήρπασε τοῦ κινδύ-
νου, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ τοῦ βίου τὸν Θεὸν κατέστησεν ὁρω-
τοῖς βαρβάρους καὶ εὐμενῇ;

Ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα νηστεῖαν ἀτιμάζωμεν, ἀλλ' ἵνα
νηστεῖαν τιμῶμεν· τιμὴ γὰρ νηστείας, οὐχ ἰστίων ἀπο-
χή, ἀλλ' ἀμαρτημάτων ἀναχώρησις, ὡς ὁ γε τῇ τῶν βρω-
μάτων ἀποχῇ μόνον ὀρίζων τὴν νηστεῖαν, οὗτος ἐστὶν ὁ
μάλιστα ἀτιμάζων αὐτήν. Νηστεύεις; δεῖξόν μοι διὰ τῶν
ἔργων αὐτῶν. Ποίων ἔργων, φησὶν; Ἐάν ἴδῃς πένητα,
ἐλέησον· ἐάν ἴδῃς ἐχθρόν, καταλλάγηθι· ἐάν ἴδῃς
φίλον εὐδοκιμούντα, μὴ βασκηνῇς· ἐάν ἴδῃς γυναῖκα
εὐμορφον, ὑπέρβηθι. Μὴ γὰρ δὴ στόμα νηστεύετω μόν-
ον, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοί, καὶ ἀκοή, καὶ πόδες, καὶ
χεῖρες, καὶ πάντα τὰ τοῦ σώματος ἡμῶν μέλη· νηστεύε-
τωσαν χεῖρες, ἀρπαγῇ; καὶ πλεονεξίας καθαρεύουσιν·
νηστεύετωσαν πόδες, δρόμων τῶν ἐπὶ τὰ παράνομα
θέατρα ἀφίσταμενοι· νηστεύετωσαν ὀφθαλμοί, παιδεύ-
μενοι μηδέποτε ὕψισιν εὐμόρφοις ἐπιπηδῆν, μηδὲ ἀλλό-
τρια περιεργάζεσθαι κάλλη. Τροφή γὰρ ὀφθαλμῶν, θεω-
ρία· ἀλλὰ ἂν μὲν παράνομος ᾖ καὶ κεκωλυμένη, λυμαι-
νεται τῇ νηστείᾳ, καὶ πᾶσαν ἀνατρέπει· τῆς ψυχῆς
τὴν σωτηρίαν· ἂν δὲ ἔνομος, καὶ ἀσφαλής, κοσμεῖ τὴν
νηστεῖαν. Καὶ γὰρ τῶν ἀστοπωτάτων ἂν εἴη, ἐπὶ μὲν βρω-
μάτων καὶ τῆς συγκεχωρημένης ἀφίστασθαι τροφῆς διὰ
τὴν νηστεῖαν, ἐπὶ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς κεκωλυμένης
ἀπτεσθαι. [42] Οὐκ ἐσθίεις κρέα; μὴ φάγῃς ἀκολασίαν
διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Νηστεύετω καὶ ἀκοή· νηστεία δὲ
ἀκοῆς μὴ δέχεσθαι κακῆγορίας καὶ διαβολάς· Ἀκοήν
γὰρ ματαίαν μὴ παραδέξῃ, φησὶ.

Νηστεύετω καὶ στόμα ἀπὸ ῥημάτων αἰσγρῶν καὶ λοι-
δορίας. Τί γὰρ ὕψους ὅταν μὲν ὀρνίθων καὶ ἰχθύων ἀπε-
χωμέθα, τοὺς δὲ ἀδελφοὺς δάκνωμεν καὶ κατεσθίωμεν;
Ὁ κακῆγορῶν ἀδελφικὰ κρέα ἐφαγεν, τὴν σάρκα ὃ τοῦ
πλησίον ἔφακε. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἐφώδῃσεν εἰπών· Εἰ
δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ
ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Οὐκ ἐνέπηξας τῇ σαρκὶ τοὺς
ὀδόντας, ἀλλ' ἐνέπηξας τῇ ψυχῇ τὴν κακῆγορίαν, τὴν
πονηρὰν ὑπόληψιν ἑτρωσας, μυρία ἐργάσω κακὰ καὶ
σαυτὴν καὶ ἐκείνων καὶ ἐτέρους πλείονας· καὶ γὰρ τὸν
ἀκούσαντα χεῖρονα ἐργάσω, διαβάλλων τὸν πλησίον. Ἀν-
τε γὰρ ἀμαρτωλὸς ᾖ, ῥάθυμος ὁ γίνεται, κοινωνῶν εὐρίων
τῆς ἀμαρτίας· ἂν τε δίκαιος ᾖ, εἰς ἀπόνοιαν αἰρεται, καὶ
φυσάται ἐκ τῆς ἐτέρων ἀμαρτίας, μεγάλη περὶ ἑαυτοῦ
φανεράζεσθαι προαγόμενος. Μετὰ τούτων τὸ κοινὸν τῆς
Ἐκκλησίας ἐβλάψας· οὐ γὰρ δὴ τὸν ἡμαρτηκότα δια-
βάλλουσιν ἅπαντες οὐ ἀκούοντες, ἀλλὰ τὰ ὀνειδῇ τῷ
Χριστιανῶν ἔθνεϊ ὁ προστρίβεται· οὐδὲ ἐστὶν ἀκούσαι
ἀπίστων λεγόντων, ὅτι ὁ δεῖνα πόρνος ἐστὶ καὶ ἀκόλα-
στος. ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πεπληγμένου λόγου, τοὺς Χριστιανούς
ἅπαντας διαβάλλουσι. Πρὸς τούτοις τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν
βλασφημεῖσθαι παρεσκεύασας· ὥσπερ γὰρ εὐδοκιμούν-
των ἡμῶν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δοξάζεται, οὕτως ἀμαρ-
τηνόντων βλασφημεῖται καὶ ὑβρίζεται. Τέταρτον, τὸν
κακῶς ἀκούσαντα κατήσχυνας, καὶ ἀναισχυντότερον
ταύτῃ πεποίηκας, ἐχθρόν καὶ πολέμιον καταστήσας. Πέμ-

πτον, ἑαυτὸν ὑπεύθυνον κολάσει καὶ τιμωρίᾳ πεποίηκας.
πράγματα τὰ μηδὲν σαυτῷ προσήκοντα πλέξας. Μὴ γάρ
μοι τοῦτο λεγέτω τις, ὅτι τότε κακῆγορῶ, ἐπειδὴν φεύ-
ειπώ· ἐάν δὲ ἀληθεύω, οὐκέτι. Κἂν ἀληθεύων εἶπῃ
κακῶς, καὶ τοῦτο ἐγκλημα· καὶ γὰρ ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος
τὸν τελώνην εἶπε κακῶς ἀληθεύων, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐ-
τοῦ τοῦτο προέστη. Εἰπέ γάρ μοι, τελώνης ἦν ὁ τελώνης,
καὶ ἀμαρτωλός; Παντί που δῆλον ὅτι τελώνης· ἀλλ' ὅμως
ἐπειδὴ αὐτὸν ἐκάκισεν ὁ Φαρισαῖος, ἀπῆλθεν ἅπαν-
τοῖς ἀπολέσας. Βούλει διορθῶσαι τὸν ἀδελφόν; δάκρυον
εἶπαι τῷ Θεῷ, κατ' ἴδιαν λαβὼν παραίνεσον, συμβού-
λευσον, παρακάλεσον. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησε· Μήπω
ἐλθόντα με, φησὶ, ταπεινώσῃ ὁ Θεός, καὶ περὶ οὗ-
τοις πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάν-
των ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ
ἐπραξαν. Δείξον ἀγάπην περὶ τὸν ἡμαρτηκότα· πεῖρα
αὐτὸν ὅτι κηδόμενος καὶ φροντίζων, οὐκ ἐκπομπεύσας
βουλόμενος, περὶ ὅ τῆς ἀμαρτίας αὐτὸν ὑπομιμνήσκεις,
κάτασχε πόδας, καταφίλῃσιν, μὴ ἐπαισχυνθῇς, εἰ γε ἀλη-
θὺς ἱατρεὺς βούλει. Ταῦτα καὶ ἱατροὶ ποιοῦσι πολλὰ
κι· δυσαρέστως γὰρ ἔχοντας τοὺς κάμνοντας καταφιλοῦ-
ντες, παρακαλοῦντες ἀναπεῖθουσι [43] σωτήριον δέξασθαι
φάρμακον· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον· τῷ ἱερεῖ δείξον τὸ ἔλκος
τοῦτο ἐστὶ κηδόμενου, τοῦτο προνοοῦντος, τοῦτο φροντίζον-
τος. Οὐ τοῖς κακῶς δὲ μόνον λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκού-
ουσι κακῶς λεγομένοις ἐτέρους παραινῶ τὰς ἀκοὰς ἀπο-
φράττειν, καὶ τὸν προφήτην μιμεῖσθαι τὸν λέγοντα· Τὴν
καταλαλοῦντα λάθρα τὸν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐκ
ἐδῶκον. Εἰπέ πρὸς τὸν πλησίον· Ἐχεις ἐπαινέσαι τινα
καὶ ἐγκωμιάσαι; ἀνοίγω τὰς ἀκοὰς, ἵνα δέξωμαι τὴν
μύρα· ἂν δὲ κακῶς ἐθέλῃς εἰπεῖν, ἀποφράττω τὴν ἐξ-
όδον τοῖς ῥήμασιν· οὐ γὰρ ἀνέχομαι κόπρον καὶ βόρ-
βορον δέχεσθαι. Τί μοι τὸ κέρδος ἐκ τοῦ μαθεῖν ὅτι πρὸς
νηρὸς ὁ δεῖνα; μέγιστον μὲν οὖν ἀπὸ τούτου βλάβος καὶ
ἐσχάτης ζημία. Εἰπέ πρὸς αὐτόν· Μερिमνήσωμεν τὰ ἡμέ-
τερα, πῶς τῶν πεπληγμένων ἡμῶν εὐθύνας δώμεν;
καὶ τὴν περιεργίαν ταύτην καὶ τὴν πολυπραγμοσύνην
εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν ἐπιδείξωμεθα. Ποῖαν ἐξομ-
απολογίαν, τίνα συγγνώμην, ὅταν τὰ ἡμέτερα μὲν μη-
εἰς νοῦν λαμβάνωμεν, τὰ δὲ ἀλλότρια οὕτω πολυπραγμο-
νῶμεν; Καὶ ὥσπερ εἰς οἰκίαν παρακύψαι, καὶ τὰ ἐνδο-
κατασκοπεῖν ἰπαρίοντα, αἰσγρὸν καὶ πολλὴν αἰσχύνῃ
γέμον· οὕτω καὶ βίον ἀλλότριον περιεργάζεσθαι, ἀνελε-
βρίας ἐσχάτης. Τὸ δὲ τούτου καταγελαστότερον, ὅ-
τι τοιοῦτον ἔχοντες βίον, καὶ τῶν οἰκείων ἀμελοῦντες, ἐπαι-
δὴν εἰπωσί τι τῶν ἀπορρήτων, παρακαλοῦσι τὸν ἀκού-
σαντα, καὶ ὀρχοῦσι μηδὲν λοιπὸν εἰπεῖν ἐτέρῳ, αὐτοῦ
δηλοῦντες ὅτι πρᾶγμα ἄξιον κατηγορίας ἐποίησαν. Καὶ
γὰρ ἐκεῖνον μηδὲν εἰπεῖν ἐτέρῳ παρακαλεῖς, πολλὰ
μᾶλλον δὲ πρότερον τούτῳ ταῦτα εἰπεῖν οὐκ ἐχρήν. Καὶ
εἶχες ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν λόγον· ὅτε αὐτὸν προέδωκας
τότε τῆς σωτηρίας αὐτοῦ φροντίζεις; εἰ βούλῃ μὴ ἐπὶ
ἐνεχθῆναι εἰς ἕτερον, μηδὲ αὐτὸς εἰπῇ· ὅτε δὲ ἐτέρῳ
προέδωκας τοῦ λόγου τὴν φυλακὴν, περιττὰ ποιεῖς καὶ
ἀνόνητα παραγγέλλων, καὶ ὀρκῶν ὑπὲρ τῆς τῶν εἰρη-
μένων φυλακῆς. Ἄλλ' ἡδὺ τὸ κακῆγορεῖν; ἡδὺ μὲν οὐ-
τὸ μὴ λέγειν κακῶς. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν κακῶς, ἐναγύ-
νιος λοιπὸν ἐστίν, ὑποπτεύει τε καὶ δέδοικε, καὶ με-
νοῖ, καὶ κατεσθίει τὴν ἑαυτοῦ γλώτταν, δεδοικὺς καὶ
τρέμων, μὴ ποτε εἰς ἐτέρους ἐξενεχθῇ τὸ ῥήμα μέγα
ἐπαγάγῃ τὸν κίνδυνον, καὶ περιττὴν ἐχθραν καὶ ἀ-
δύνητον ἐργάσῃ τοῖς εἰρηκόσιν· ὁ δὲ παρ' ἑαυτοῦ κα-

^a Tres mss. τὴν νηστεῖαν.

^b Alii τὴν δὲ σάρκα, alii τὴν γὰρ σάρκα.

^c Savil. et unus ῥαθυμότερος.

^d Sic legere visum est cum Savilio, pro vulg. τὸ Χρ.

ἔργον. Edit.

^e In aliis perī deest.

^f Savil. et duo mss. κατασκοπεῖν. Morel. et alii σκοπεῖν.

De Dei enim ira loquutus et illorum jejunio, idem conciliationem et conciliationis causam dicens, sic inquit, *Et vidit Deus opera ipsorum (Jonæ 3. 10)*. Qualia opera? quod jejunaverunt? quod saccum induerunt? Nihil horum, sed hæc omnia tacens intulit: *Quoniam conversus est quisque a viis suis malis, et pœnituit Dominum mali, quod ipsis se facturum dixerat (Ib.)*. Certe vis quod non jejunium periculo eripuit, sed vitæ mutatio Deum barbaris placatum et benevolum reddidit?

Jejunii vera ratio. — Hæc dixi, non ut jejunium contemnamus, sed ut jejunium honoremus: honor enim jejunii non ciborum abstinencia, sed peccatorum fuga. Ita ut qui ciborum abstinencia tantum jejunium definiat, is maxime ipsum vituperet. Jejunas? demonstra mihi per ipsa opera. Qualia, inquis, opera? Si pauperem videris, miserere: si inimicum videris, conciliare: si amicum laudabiliter agentem videris, ne videas: si mulierem videris speciosam, prætereas. Non enim os tantum jejunet, sed et oculus, et auditus, et pedes, et manus, et omnia corporis nostri membra jejunent. Jejunent manus a rapina et avaritia mundæ: jejunent pedes ad illicita spectacula cursum reprimentes: jejunent oculi discentes numquam formosis obtutibus insillire, nec alienas curiose pulchritudines spectare. Cibus enim oculorum spectatio: sed si illegitima sit et prohibita, jejunio nocet, et omnem animæ salutem subvertit: si vero legitima et concessa, ornat jejunium. Etenim absurdissimum esset, cibum sumendo etiam a concessa abstinere esca per jejunium, oculis autem utendo etiam prohibitam attingere. Non comedis carnes? neque lasciviam per oculos haurias. Jejunet et auris: aurium autem jejunium detractiones et calumnias non suscipere. *Auditum enim vanum non suscipies (Exod. 23. 1)*, inquit.

5. Jejunet quoque os a verbis turpibus et convicio. Quæ enim utilitas cum avibus quidem et piscibus abstinemus, fratres vero mordeamus et comedamus? Detrahens fraternas carnes comedit, proximi carnem momordit: propterea et Paulus terruit, dicens: *Si autem vos invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini (Gal. 5. 15)*. Non infixisti dentes carni, sed animæ maledictum, improbam suspicionem innoxisti, vulnerasti, innumeris affecisti malis et teipsum, et illum, et alios plures: etenim audientem pejorem fecisti, proximum calumnians: sive enim peccator sit, tum segnior fit, peccati communicatorem nactus: sive justus sit, in arrogantiam tollitur, et inflatur ex aliorum peccato, magna de seipso sentire persuasus. Insuper communem Ecclesiæ statum læsisti: non enim omnes audientes peccatorem solum accusant, sed opprobria Christianorum genti infliguntur: nec audias infideles dicere, illum fornicatorem esse et dissolutum, sed pro eo qui peccavit, Christianos omnes calumniis insectari. Ad hæc Dei gloriam blasphemari fecisti: sicut enim nobis laudabiliter viventibus Dei nomen glorificatur, sic peccantibus blasphematur et contumelia afficitur. Quartum, male audientem pudore affecisti, et sic impudentiorem reddidisti, inimicum et

hostem faciens. Quintum, teipsum pœnæ et castigationis reum fecisti, negotia ad te nihil attinentia texens. Ne quis enim hoc mihi dicat, Tunc detrabo, cum falsa dico; si autem vera dico, minime. Nam licet vera loquens male dixeris, et hoc est crimen: etenim Pharisæus ille publicano veridicus maledixit (*Luc. 18. 41*), sed tamen hoc ipsi nihil profuit. Nonne, quæso, publicanus erat publicanus et peccator? Cuique certum est quod publicanus erat; sed quoniam ipsum vituperavit Pharisæus, abiit omnibus amissis. Vis fratrem corrigere? Lacryma, ora Deum, seorsum apprehensum admone, consule, exhortare: sic et Paulus faciebat: *Ne iterum cum venero, inquit, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia quam gesserunt (2. Cor. 12. 21)*. Declara charitatem erga peccatorem: persuade ipsi, quod consulens et curans, non traducere volens, peccati ipsum commonefacis: comprehende pedes, osculare, ne erubescas, si modo vere mederi vis.

Confessio. — Hæc et medici faciunt sæpius, qui difficiles ægrotos habent; deosculantes, rogantes persuadent salutarem sumere medicinam: ita tu quoque fac, sacerdoti vulnus manifesta: hoc est curantis, hoc providentis, hoc consulentis. Non solos autem maledicos, sed et aliis detrahi audientes admoneo maledicos, sed et aliis detrahi audientes admoneo aures obstruere, et prophetam imitari dicentem: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequabar (Psalm. 100. 5)*. Dic proximo, Habes aliquem, quem laudes et commendes? aures aperio, ut unguenta suscipiam; si vero male velis dicere, verbis ingressum obturo: non enim stercus et cœnum accipere sustineo. Quod mihi lucrum, si didicero, illum esse improbum? imo maximum nocumentum ex hoc, et extrema jactura. Loquere ad ipsum: Caremus nostra, quomodo peccatorum rationem reddamus, et curiositatem hanc et operosam indagationem circa vitam nostram exhibeamus. Quam enim habebimus excusationem, quam veniam, cum nostra ne in mentem quidem veniant, aliena vero curiose scrutemur? Sicut in domum se inclinare, et interiora considerare prætereunti turpe est, et multa ignominia plenum: sic et circa alienam vitam satagere illiberalitatis extremæ est. Hoc vero ridiculum magis est, quod talem habentes vitam, et res suas negligentes, cum aliquid arcanum dixerint, rogant audientem et adjurant, ne cuiquam alteri dicat, hinc declarantes, se rem reprehensione dignam commisisse. Si enim illum, ut nemini dicat, rogas, multo magis te priore huic dicere non oportebat. In tuto sermonem habebas: postquam ipsum prodidisti, tunc salutem ipsius curas; si non vis efferri ad alterum neque ipse dicas; postquam vero alteri prodidisti sermonis custodiam, superflua facis et inutilia, admonens et obtestans pro dictorum custodia. Sed jucundum detrudere? imo jucundum non detrudere. Qui detrahit enim deinceps anxius est, suspicatur et timet, et eum pœnitet, et linguam suam mordet, timens et tremiscens, ne forte aliis enuntiatum verbum magnum sibi periculum afferat, et superfluum et inutilem inimi-

citiam illis, qui dixere, operetur : qui seipsum vero continet, in securitate plurima cum multa vivet voluptate.

Detractio vitanda. — *Audisti sermonem ?* inquit, *moriatur in te : confide, non te dirumpet* (Eccli. 19. 10). Quid est, *Moriatur in te ?* Exstingue ipsum, defodito, nec exire, neque penitus moveri permittas ; sed maxime stude, nec alios quidem male dicentes tolerare. Quod si quando et susceperis, infodito, interime dictum, oblivioni trade, ut illis qui non audierint similis fias, et cum multa pace et securitate præsentem transigas vitam. Si delatores didicerint, quod ipsos magis quam accusatos aversemur, et ipsi tandem ab hac mala consuetudine desistent, et peccatum corrigent, et laudabunt posthæc, et nos ipsos quasi suos servatores et benefactores prædicabunt. Sicut enim benedicere et laudare amicitia, sic et maledicere et calumniari inimicitia et odii et injuriarum principium est, atque infinitarum discordiarum materia. Non aliunde nostra negliguntur, quam quod aliena satagimus curioseque scrutamur : non enim vacat homini maledico, et alienos exquirenti mores, propriam quandoque vitam curare : studio enim omni in alienorum curiositatem impenso, necesse est omnia ejus tenere et negligenter jacere. Etenim bene nobiscum agi putandum est, si omne otium in priorum curam peccatorum et judicium impendentes proficere possimus : cum vero semper aliena cures, quando de tuis sollicitus eris malis ?

6. Fugiamus igitur, dilecti, fugiamus detractioes, docti id esse totum diaboli barathrum et insidiarum ejus latibulum. Ut enim nostra negligamus, et graviores nobis reatus constituamus, in hanc nos consuetudinem diabolus duxit ; imo vero non id ibi solum inest mali, quod tunc rationem dabimus eorum quæ diximus, sed etiam quod peccata nostra sic graviora faciemus, omni nos excusatione privantes : qui enim acerbè aliena exquirunt, in delictis suis nullam umquam veniam nanciscuntur. Non enim tantum a peccatorum nostrorum natura, sed et ex judicio de aliis nostro sententiam Deus preferet : idcirco admonuit dicens : *Nolite judicare, ne judicemini* (Matth. 7. 1) : non enim quale fuit peccatum, tale illic in futurum apparebit ; sed quamdam magnam et inevitabilem additionem a judicio in conversum facto accipiet. Sicut enim humanus et mitis et clemens majorem peccatorum gravitatem succidit : ita acerbus et crudelis et implacabilis magnum propriis pondus peccatis apponit. Eliminemus igitur omnem ex ore nostro detractioem, scientes quod etsi cinerem comedamus, nulla nobis asperæ vitæ hujus utilitas erit, nisi a detractioe abstineamus : non enim quæ intrant coinquinant hominem, sed quæ exeunt ex ore (Matth. 15. 17. 18). Si quis te prætereunte stercus commoveat, nonne, quæso, illum convicio et contumelia afficias ? Ille fac et erga detractores. Non enim sic commotum stercus illum fætores suspicientium cerebri membranam percussit, sicut aliena peccata excussa, et vita impura patefacta, audientium animos contristare et perturbare

solent. Abstineamus igitur a detractioe, turpiloquio, blasphemia, et neque proximo, neque Deo maledicamus : multi enim obtrektorum eo furoris lapsi sunt, ut a conservis in Deum linguam suam revocaverint. Quantum vero sit hoc malum, ex rebus nunc nos urgentibus discite. Ecce enim homo injuriarum passus est, et omnes timeamus et tremimus, et qui intulerunt injuriam, et qui de nulla hujusmodi re sibi sunt consci, Deus autem per singulos dies injuria afficitur : quid dico per singulos dies ? imo vero per singulas horas, a divitibus, a pauperibus, a quietis, ab afflictis, a calumniantibus, a calumniam ferentibus, neque ullus usquam id curat. Ideo conservum violari permisit, ut ex periculo per contumeliam exorto discas Domini benignitatem. Atqui hoc nunc primum factum est, et solum ; nec tamen propter hoc nos ullam assequituros esse veniam vel excusationem exspectamus ; Deum vero quotidie irritamus, et nullam facinus conversionem, et adhuc cum omni longanimitate sustinet. Vidisti quanta Domini sit clementia ? Et in hac quidem prævaricatione qui peccaverunt, capti sunt, et in carcerem detrusi, poenasque dederunt ; sed tamen adhuc timeamus : necdum enim facta læsus audivit, neque sententiam enuntiavit, et omnes tremimus ; Deus vero quotidie contumelias in se factas audit, et nemo convertitur, licet ille sit tam clemens et mitis. Illi peccatum dicere sufficit, et crimen solvitur ; in hominibus vero contrarium penitus, cum peccatores confessi fuerint, tunc magis puniuntur : quod quidem et nunc factum est.

Præsentis calamitatis descriptio. — Nam hi quidem ferro, illi vero igni, quidam autem bestiis traditi perierunt, non viri tantum, sed et pueri : nec ætatis immaturitas, nec populi tumultus, nec quod furore diabolico perciti quidam hæc fecerint, nec quod exactio intolerabilis esset, non paupertas, non quod commune peccatum fuerit, non quod promiserint, numquam se amplius talia ausuros, non aliud quidquam omnino ipsos eripuit ; sed absque omni venia ad barathrum abducebantur, militibus armatis utriusque ipsos agentibus et observantibus, ne quis reos eriperet et sequebantur matres, procul facientes filios conspicientes abstractos, calamitatem autem conqueri non audentes ; affectum enim vincebat formido, et naturam superabat metus. Et sicut naufragos a terra contuentes homines dolent quidem, accedere autem et submersos eripere non valent : ita quidem et hic, tamquam undis quibusdam, militum timore prohibita matres, non tantum accedere, et ipsos a damnatione cruere non audebant, sed et timebant deplorare. An hinc Dei misericordiam conjicitis quam ineffabilis sit ? quam infinita ? quomodo omnem transcendat orationem ? Hic quidem is, qui læsus est, et ejusdem naturæ, et semel ex omni tempore hoc passus est, et non coram, neque præsens, et cernens, et audiens, et tamen nemo reorum veniam assequutus est : de Deo autem nihil horum dicere licet : etenim tantum est Dei et hominis discrimen, quantum nemo verbis posset exprimere : quotidie contumelia afficitur præ-

έχων, ἐν ἀσφαλείᾳ πολλῇ μετὰ πολλῆς βιώσεται τῆς ἡβότης.

Ἦκουσας λόγον, φησίν; ἐναποθανέτω σοι· θάρσει, οὐ μὴ σε ῥήξει. Τί ἐστίν, Ἐναποθανέτω σοι; Σδέσθον αὐτὸν, κατὰχωσον, μὴ συγχωρήσης ἐξελεῖν, μηδὲ κινήσθαι τὸ παράπαν· ἀλλὰ μάλιστα μὲν οὖν σπουδαῖζε μὲδὲ ἀνέχεσθαι τῶν λεγόντων ἐτέρους κακῶς. Ἄν δ' ἄρα ποτε καὶ δέξη, κατὰχωσον, ἀπόκτεινον τὸ λεχθὲν, λήθῃ παρίδος, ἵνα τοῖς μὴ ἀκηκοῦσιν ὅμοιοι γένῃ, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀσφαλείας τὸν παρόντα δι-
άγῃς βίον. Ἄν μάθωσιν οἱ κακῆγοροι, ὅτι τῶν διαβαλλο-
μένων μᾶλλον ἡμεῖς αὐτοὺς ἀποστρεφόμεθα, παύσονται καὶ αὐτοὶ ποτε τῆς πονηρᾶς συνηθείας ταύτης, καὶ διορ-
θώσονται τὸ ἀμάρτημα, καὶ ἐπαινεύονται μετὰ ταῦτα, καὶ ἡμεῖς αὐτοὺς ὡς σωτήρας αὐτῶν γενομένους καὶ εὐεργέ-
τας ἀνακηρύττουσιν. Ὡς περ γὰρ τὸ καλῶς λέγειν καὶ ἐγκωμιάζειν ἀρχὴ φιλας ἐστίν, οὕτω τὸ κακῶς λέγειν καὶ διαβάλλειν [44] ἐχθρας, καὶ ἀπεχθείας, καὶ τῶν μυρίων πολέμων ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις γέγονεν. Οὐδαμόθεν γὰρ ἐτέρωθεν ἡμέλῃται τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ τὰ ἀλλό-
τρια πολυπραγμονεῖν καὶ περιεργάζεσθαι· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπου κακηγοροῦντα, καὶ τοὺς ἀλλοτρίους πολυπρα-
γμονοῦντα βίους, τῆς ἰδίας ἐπιμεληθῆναι ποτε ζωῆς. Τῆς γὰρ σπουδῆς ἀπάσης αὐτῷ εἰς τὴν ἐτέρων πολυπραγμο-
σίην ἀναλίσκομένης, ἀνάγκη τὰ αὐτοῦ πάντα ἀπλῶς κείσθαι καὶ ἡμελημένως. Καὶ γὰρ ἀγαπητὸν τὴν πᾶσαν σχολὴν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν οικείων ἀμαρτημάτων καὶ τὴν κρίσιν ἀναλίσκοντα, δυνήθηναί τι ποιῆσαι πλεόν·
ὅταν δὲ διαπαντὸς τὰ ἀλλότρια φροντίζης, πότε τῶν σὺν ἐπιμελήσει κακῶν;

Φύγωμεν τοίνυν, ἀγαπητοὶ, φύγωμεν τὰς κακηγορίας, μαθόντες ὡς διαβολικὸν ἐστὶν ὅλον τὸ βάραθρον, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς ἐκείνου αὕτη ἡ ἐνέδρα. Ἴνα γὰρ καὶ τῶν ἡμετέρων ἀμελήσωμεν, καὶ χαλεπωτέρας ἑαυτοῖς κατα-
στήσωμεν τὰς εὐθύνas, εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν συνήθειαν ὁ διάβολος ἤγαγε· μᾶλλον δὲ, οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χα-
λεπὸν, ὅτι λόγον δώσομεν, ὣν εἰρήκαμεν τότε, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα ἀμαρτήματα χαλεπωτέρα ταύτῃ ποιή-
σομεν, πάσης ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες ἀπολογίας. Ὁ γὰρ πικρῶς τὰ ἀλλότρια ἐξετάζων, ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν πλημ-
μελίησιν οὐδεμιᾶς ἀπολαύσεται συγγνώμης ποτέ. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς σῆς περὶ ἐτέρων ὀρεῖ τὴν ζήλον ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο παρήνευσε λέγων· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῇτε· οὐ γὰρ οἷον γέγονε τὸ ἀμάρτημα, τοιοῦ-
τον ἐκεῖ φανέται λοιπὸν, ἀλλὰ πολλήν τινα καὶ ἀπαραι-
τητον προσθήκην λήφεται ἀπὸ τῆς εἰς τὸν σύνδουλόν σου παρὰ σοῦ γεγεννημένης κρίσεως. Ὡς περ γὰρ ὁ φιλάν-
θρωπος, καὶ ἡμερος, καὶ συγγνωμονικὸς ὑποτέμνεται τὸν πλείονα τῶν ἀμαρτημάτων ὄγκον· οὕτως ὁ πικρὸς, καὶ ὠμὸς, καὶ ἀπαραιτήτος πολὺ τοῖς οικείοις ἀμαρτήμασι προστίθῃσι μέγεθος. Ἐξορίσωμεν τοίνυν ἀπὸ τοῦ στόμα-
τος ἡμῶν κακηγορίαν ἅπασαν, εἰδότες ὅτι καὶ τὴν τέφραν ἐσθίωμεν, οὐδὲν ὀφελὸς ἡμῖν τῆς σκληραγωγίας ταύτης, ἀν κακηγορίας μὴ ἀποσπώμεθα. Οὐ γὰρ τὰ εἰσερχόμενα κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα ἀπὸ τοῦ στό-
ματος. Εἰ τις ἀνακινήσει βόρβορον σοῦ παριόντος, εἰπέ μοι, οὐ λοιδορεῖς, καὶ ὕβριζεις τὸν τοῦτο ποιοῦντα; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν κακηγόρων^β ποίησον. Οὐ γὰρ οὕτως ἀνα-
κινούμενος βόρβορος πλήττει τὴν μήνιγγα τῶν τὴν δυσ-
ωδίαν δεχομένων ἐκείνην, ὡς ἀμαρτήματα ἀλλότρια ἀνα-

κινούμενα, καὶ βίος ἀκάθαρτος ἐκκαλυπτόμενος λυπεῖ τῶν ἀκουόντων τὴν ψυχὴν καὶ ἐξίστησιν. Ἀπεχόμεθα τοίνυν κακηγορίας, αἰσχρολογίας, βλασφημίας, καὶ μήτε τὸν πλησίον, μήτε τὸν Θεὸν λέγωμεν κακῶς. Πολλοὶ γὰρ εἰς τοῦτο μανίας ἐξώκειλαν τῶν κακηγόρων, ὡς ἀπὸ τῶν συνδούλων ἐπὶ τὸν Δεσπότην ἀναστήσει τὴν γλῶτταν τὴν ἑαυτῶν. Ὅσον δὲ τοῦτό ἐστι κακὸν, ἀπὸ τῶν κατεχόντων νῦν ἡμᾶς μάνθανε πραγμάτων. Ἰδοὺ γοῦν ἄνθρωπος ὕβρι-
σθη, καὶ πάντες δεδοίκαμεν καὶ τρέμομεν, οἱ τε ὕβριζότες οἱ τε μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες τοιοῦτον· ὁ δὲ Θεὸς καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὕβριζεται· τί λέγω καθ' ἐκάστην ἡμέραν; καθ' ἐκάστην μὲν [45] οὖν ὦραν, παρὰ πλουτούντων, παρὰ πενήτων, παρὰ τῶν ἐν ἀνέσει, παρὰ τῶν ἐν ὀλί-
ψει, παρὰ τῶν ἐπηρεαζόντων, παρὰ τῶν ἐπηρεαζομένων, καὶ οὐδεὶς οὐδαμῶς λόγος. Διὰ τοῦτο συνεχώρησεν ὕβρι-
σθῆναι τὸν ὁμόδουλόν, ἵνα ἀπὸ τοῦ κινδύνου τοῦ διὰ τὴν ὕβριν γενομένου ταύτην τοῦ Δεσπότης τὴν φιланθρωπίαν μάθῃς. Καίτοι τοῦτο νῦν πρῶτον καὶ μόνον γέγονεν, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ διὰ τοῦτο προσδοκῶμεν ἀπολαύσεσθαι συγ-
γνώμης τινος οὐδὲ ἀπολογίας· τὸν δὲ Θεὸν καθ' ἐκάστην παροργίζομεν τὴν ἡμέραν, καὶ οὐδεμίαν ποιοῦμεθα τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ ἐτι φέρεται μετὰ μακροθυμίας ἀπάσης. Εἶδες πόση ἡ φιланθρωπία τοῦ Δεσπότης; Καίτοι γε ἐπὶ τῆς παρανομίας ταύτης οἱ πεπλημμεληκότες ἐάλωσαν, καὶ εἰς δεσμωτήριον ἐνέπεσον, καὶ δίκην ἔδοσαν, ἀλλ' ὅμως ἐτι δεδοίκαμεν· καὶ γὰρ οὕτω ἤκουσε τὰ γεγε-
νημένα ὁ ὕβρισθεις, οὐδὲ ψήφον ἐξήνεγκε, καὶ πάντες τρέμομεν· ὁ δὲ Θεὸς καθ' ἐκάστην ἀκούει τὴν ἡμέραν τὰς εἰς αὐτὸν γινομένας ὕβρεις, καὶ οὐδεὶς ἐπιστρέφε-
ται, καὶ ταῦτα οὕτως ὄντος ἡμέρου καὶ φιλανθρώπου τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄρκει τὸ ἀμάρτημα μόνον εἰ-
πεῖν, καὶ λῦσαι τὸ ἐγκλημα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων τοῦ-
ναντίον ἅπαν· ὅταν ὁμολογήσωσιν οἱ ἡμαρτηκότες, τότε μειζρώως κολάζονται· ὁ δὲ καὶ νῦν γέγονε.

Καὶ οἱ μὲν σιδήρω, οἱ δὲ πυρὶ, οἱ δὲ θηρίοις παρα-
δοθέντες ἀπώλοντο, οὐκ ἄνδρες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ παῖ-
δες. Καὶ οὐ τὸ τῆς ἡλικίας ἄμωρον, οὐχ ἡ τοῦ δήμου ῥύμη, οὐ τὸ μανία δαιμόνων ἐμπλησθέντας· ταῦτα ποιήσαι, οὐχ ἡ δοκούσα ἀπίστησις ἀφόρητος εἶναι, οὐ πενία, οὐ τὸ κοινὴ μετὰ πάντων ἀμαρτεῖν, οὐ τὸ ὑποσχεσθαι μη-
δέποτε τοιαῦτα τολμήσειν λοιπὸν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν αὐτοὺς ὅλως ἐξεῖλετο· ἀλλὰ συγγνώμης χωρὶς ἀπάσης ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀπήγοντο, στρατιωτῶν ἐνόπλων ἐκατέρωθεν αὐτοὺς περιαγόντων^δ καὶ παρατηρούντων, μὴ τις ἐξαρ-
πάσῃ τοὺς καταδίκους· καὶ παρηκολούθουν μητέρες πόρρωθεν μὲν ὥρῳσι τοὺς παῖδας ἀποτεμνομένους, ὀδύ-
ρεσθαι δὲ τὴν συμφορὰν οὐ τολμῶσαι· ἐνίκα γὰρ τὸ πά-
θος ὁ φόδος, καὶ τῆς φύσεως ἐκράτει τὸ δέος. Καὶ καθά-
περ οἱ τοὺς ναυαγοῦντας ἀπὸ γῆς ὀρώντες ἄνθρωποι, ὀδυνῶνται μὲν, προσελθεῖν δὲ καὶ ἐξελεῖσθαι τοὺς κατα-
ποντιζομένους οὐκ ἔχουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, καθάπερ ὑπὸ κυμάτων τινῶν τῷ φόβῳ τῶν στρα-
τιωτῶν ἀναιργόμενοι αἱ μητέρες, οὐ μόνον προσελθεῖν καὶ ἐξελεῖσθαι τῆς καταβίτης αὐτοὺς οὐκ ἐτόλμησαν, ἀλλὰ καὶ δακρύουσι ἐδεδισαν. Ἄρα στοχαζέσθε ἐντεῦθεν τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν, πῶς ἀφαιτός, πῶς ἀπειρός, πῶς ἅπαντα ὑπερβάλλει λόγον; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ ὕβρισθεις, καὶ ἅπαξ τοῦ παντὸς χρέ-
ωτον τοῦτο πέπονθε, καὶ οὐ κατ' ὕψιν οὐδὲ παρῶν καὶ ὀρών καὶ ἀκούων, καὶ ὅμως οὐδὲς ἔτυχε συγγνώμης τῶν τετολμηκότων· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν τούτων ἐστὶν εἰπεῖν. Καὶ γὰρ τοσοῦτόν ἐστι τὸ μέσον ἀνθρώπου καὶ

^α Altit φύγωμεν bis.

^β Aliti ἐπὶ τῶν κακηγόρων, aliti κατηγόρων, notat Montf. in textu Icgens ἐπὶ τῷ κατηγόρῳ, minus recte. Edit.

^γ Tres mss. ἐμπρησθέντας.

^δ Aliti προαγόντων, aliti ἀγόντων.

Θεοῦ, ὅσον οὐδὲ λόγος παραστήσαι δυνήσεται, καὶ καθ' ἐκάστην ὑβρίζεται τὴν ἡμέραν παρῶν, καὶ ὀρών, καὶ ἀκούων, καὶ οὔτε σκηπτὸν ἀφῆκεν, οὔτε τὴν θάλατταν τῇ γῇ ἐπιδραμεῖν ἐκέλευσε καὶ καταποντίζαι πάντας, οὔτε τῇ γῇ διαστήναι, καὶ δέξασθαι πάντας τοὺς ὑβρίκτας προσέταξεν, ἀλλ' ἀνέχεται, καὶ μακροθυμεῖ, [46] καὶ συγγνώσσει ἐπαγγέλλεται τοῖς ὑβρίκταις, ἂν μετανοήσωσι μόνον καὶ ὑπόσχωνται μηκέτι ταῦτα ποιεῖν. Ἀληθῶς * εὐκαιρον νῦν ἀνακηρύττειν· *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; ἀκουστὺς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις αὐτοῦ; Πόσοι τοῦ Θεοῦ τὰς εἰκόνας οὐχὶ κατήνεγκαν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατεπάτησαν; ὅταν γὰρ ἄγχις τὸν ὑπεύθυνον, ὅταν ἀποδύσῃ, ὅταν ἔλκη, τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα καταπατεῖς. Ἀκουσον γοῦν τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι ἄνθρωπος οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· καὶ πάλιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Ἄν δὲ λέγῃς, ὅτι οὐχὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ ἄνθρωπός ἐστι τῷ Θεῷ, καὶ τί τοῦτο; Οὐδὲ γὰρ ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος τῆς αὐτῆς οὐσίας ἦν τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ὅμως δίκην ἔδωκεν οἱ τολμήσαντες· ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἰσὶ τῷ Θεῷ οἱ ἄνθρωποι, ὥσπερ οὖν οὐδεῖς εἰσιν, ἀλλ' ὅμως εἰκὼν ἐκλήθησαν, καὶ διὰ τὴν προσηγορίαν ἔδει τιμῆς ἀπολαύειν αὐτοὺς· σὺ δὲ ὑπὲρ ὀλίγου χρυσίου καταπατεῖς, ἄγχις, σύρεις, καὶ οὐδεμίαν οὐδέπω δίκην ἔδωκας τῇμερον.*

Γένοιτο μὲν οὖν τινα χρηστὴν καὶ δεξιὰν γενέσθαι μεταβολὴν. Ἐκεῖνο μέντοι προλέγω καὶ διαμαρτύρομαι, ὅτι κὰν τοῦτο παρέλθῃ τὸ νέφος, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένουμεν βρθυμίας, πάλιν πολλῶν χαλεπώτερα πεισόμεθα τῶν νῦν προσδοκωμένων· ἐπεὶ καὶ νῦν οὐχ οὕτω δέδοικα τοῦ βασιλέως τὴν ὀργὴν, ὥς τὴν ὑμετέραν δέδοικα βρθυμίας. Οὐ γὰρ δὴ τὸ λιτανεύσαι δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας ἀρκεῖ εἰς ἀπολογία ἡμῖν, ἀλλ' ὀλοκλήρου δεῖ τοῦ βίου ποιήσασθαι τὴν μεταβολὴν, καὶ τῆς πονηρίας ἀποστάντας μένειν ἐπὶ τῆς ἀρετῆς διηνεκῶς. Καθάπερ γὰρ οἱ νοσοῦντες, ἂν μὴ διαπαντὸς εὐτακτῶσιν, οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς μέχρι τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν φιλοσοφίας· οὕτω καὶ οἱ ἁμαρτάνοντες, ἂν μὴ διαπαντὸς σωφρονώσιν, οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται πλεον ἀπὸ τῆς διορθώσεως τῶν δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν. Ὅσπερ γὰρ, φησὶν, ὁ βαπτισθεὶς δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας μολυνόμενος πάλιν, οὐδὲν ὠφέλησεν· οὕτως ὁ τρεῖς ἡμέρας μετανοήσας, καὶ πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανελθὼν, οὐδὲν εἰργάσατο πλεον.

Μὴ τοίνυν ὅπερ ἀεὶ ποιοῦμεν, τοῦτο καὶ νῦν ποιήσωμεν· καὶ γὰρ σεισμῶν πολλάκις καταλαβόντων καὶ λιμοῦ καὶ αὐχμῶν, τρεῖς καὶ τέσσαρας ἡμέρας σωφρονισθόντες καὶ ἐπιεικτέστεροι γενόμενοι, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανήλθομεν· διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα γεγένηται. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς μέινωμεν εὐλαβείας, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιεικτείαν διατηρήσωμεν, ἵνα μὴ πάλιν ἐτέρας δεσθῶμεν πληγῆς. Μὴ γὰρ οὐκ ἔδυνάτο κωλύσαι τὰ γεγενημένα ὁ Θεός; Ἀλλ' ἀφῆκεν, ἵνα τοῦ καταφρονούντος αὐτοῦ ἐν τῷ τοῦ συνδούλου φρόνῳ σωφρονεστέρους ἐργάσσηται. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι πολλοὶ τῶν β' αἰτίων διέφυγον, πολλοὶ δὲ τῶν ἀναίτιων ἐνέπεσον· καὶ γὰρ τοῦτο πολλῶν πολλάκις ἀκούω λεγόντων, οὐκ ἐπὶ τῆς παρουσίας στάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐτέραις [47] πολλαῖς τοιαύταις περιστάσεσι. Τί οὖν ἂν εἰποίμι πρὸς τοὺς τὰ τοιαῦτα λέγοντας; Ὅτι

εἰ καὶ τῆς παρουσίας στάσεως ἀναίτιος ἦν ὁ ἄλλος, ἀλλ' ἑτέραν ἁμαρτίαν εἰργάτατό ποτε χαλεπωτέραν, εἴτα μὴ μεταβαλλόμενος, ἐν τῇ παρουσίᾳ δίκην ἔδωκε. Καὶ γὰρ ἔθος τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖν· ὅταν ἁμαρτωμεν, οὐκ εὐθέως ἐπεξέρχεται * τοῖς πλημμελήμασιν, ἀλλ' ἀνίστη, διδούς ἡμῖν προθεσμίαν μετανοίας, ὥστε διορθώσασθαι καὶ μεταβαλεῖσθαι· ἂν δὲ διὰ τὸ μὴ δοῦναι δίκην, νομίσαντες καὶ τὸ ἁμάρτημα ἐξηλείφθαι, καταφρονήσωμεν, ἔνθα οὐχ ὑπονοοῦμεν, ἐκεῖ μετὰ ταῦτα ἀλωσόμεθα πάντως. Τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα ὅταν ἁμαρτωμεν, καὶ μὴ κολασθῶμεν, μὴ θαρσῇσωμεν, ἂν μὴ μεταβαλόμεθα, εἰδότες ὅτι ἔνθα οὐ προσδοκῶμεν, ἐμπεσοῦμεθα πάντως. Ὅστε, ἂν ἁμαρτήσῃς, καὶ μὴ κολασθῇς, μὴ καταφρονήσῃς, ἀγαπᾷς· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο μειζύνως φοβήθητι, εἰδὼς ὅτι κοῦφον τῷ Θεῷ, ὅταν θέλῃ, ἀνταποδοῦναι πάλιν. Διὰ τοῦτο γὰρ τότε σε οὐκ ἐκόλασεν, ἵνα λάβῃς προθεσμίαν μετανοίας. Μὴ τοίνυν λέγωμεν, ὅτι ἀναίτιος ὢν ἐνέπεσον ὁ δεῖνα, ἕτερος δὲ αἰτίος ὢν διέφυγεν· ὁ τε γὰρ ἀναίτιος ἐμπεσον, ὥσπερ ἔφην, ἐτέρων ἁμαρτημάτων ἔδωκε δίκην, ὁ τε νῦν * διαφυγὼν, ἂν μὴ μεταβάλῃται, εἰς ἑτέραν ἀλώσεται παγίδα. Ἄν οὕτω διακεισώμεθα, οὐδέποτε τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἐπιλησόμεθα, ἀλλ' δεῖ δεδοικότες, τρέμοντες, μὴ ποτε ὑπόσχωμεν δίκην, ἀναμνησθώμεθα ταχέως αὐτῶν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἁμαρτίας ἀναμνησκεῖν εἰσθὲν, ὥς τιμωρία καὶ κόλασις· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπέδοντο ἐκεῖνοι τὸν δίκαιον, καὶ ἔτη τρία καὶ δέκα παρήλθον, ὑποπτεύοντες κολάσσεσθαι, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων δεδοικότες, ἀνεμνήσθησαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· *Ναί, ἐν ἁμαρτίαις γὰρ ἔσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν τοῦ Ἰωσήφ*. Ὅρξ· πῶς ὁ φόβος ἀνεμνήσεν αὐτοὺς τῆς πλημμελείας ἐκείνης; Καὶ ὅτε μὲν ἡμάραντον, οὐκ ἠσθάνοντο· ὅτε δὲ κολάζεσθαι προσεδόκησαν, τότε ἀνεμνήσθησαν.

Ταῦτ' οὖν εἰδότες ἅπαντα, ποιησώμεθα τοῦ βίου μεταβολὴν καὶ διόρθωσιν, καὶ πρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς ἐπικειμένης ἀγωνίας ὑπὲρ εὐλαβείας καὶ ἀρετῆς φροντίσωμεν. Καὶ τέως τρεῖς ἐντολὰς ὑμῖν παρακαταθέσθαι βούλομαι, ἵνα μοι ταύτας ἐπὶ τῆς νηστείας κατορθώσῃς· τὸ μὴδένα κακῶς λέγειν, τὸ μὴδένα ἐχθρὸν ἔχειν, τὸ καθόλου πᾶσαν ἐκ τοῦ στόματος ἀπελάσαι τὴν πονηρίαν τῶν ὀρκων συνήθειαν. Καὶ καθάπερ ἐπειδὴν χρυσίον ἐπιδιήρθεν ἀκούσας, ἀπὼν οἰκαδε ἕκαστος, καὶ τὴν γυναῖκα καλέσας καὶ τὰ τέκνα * καὶ τοὺς οἰκέτας, σκοπεῖ μετ' ἐκείνων καὶ βουλεύεται, πόθεν τὴν εἰσφορὰν καταβάλῃ ταύτην· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐντολῶν ποιήσωμεν τούτων τῶν πνευματικῶν. Ἀναχωρήσας οἰκαδε ἕκαστος καλεῖ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παῖδιά, καὶ λεγέτω ὅτι εἰσφορὰ ἐπέβληθ' ἐννεμασίᾳ τῇμερον, εἰσφορὰ δ' ἦς ἔσται τις λύσις τῶν δεινῶν τούτων καὶ ἀπαλλαγὴ, εἰσφορὰ οὐχὶ πένητας τοὺς καταβάλλοντας, ἀλλὰ πλουσιωτέρους ποιοῦσα, [48] ὥστε μὴδένα ἐχθρὸν ἔχειν, μὴδένα κακῶς λέγειν, μὴδὲ θύναται καθόλου. Σκοπήσωμεν, φροντίσωμεν, βουλευσώμεθα, ὅπως ἐκκληρώσωμεν τὰς ἐντολὰς ταύτας· πᾶσαν εἰσενεγκώμεθα σπουδὴν, ἀλλήλους ὑπομνήσωμεν, ἀλλήλους διορθώσωμεθα, ἵνα μὴ ὀφείλοντες ἀπέλθωμεν ἐκεῖ, εἴτα δέμενοι δανείσασθαι παρ' ἐτέρων, μὴ τὸ τῶν παρθένων πάθωμεν τῶν μωρῶν, καὶ τῆς ἀθανάτου σωτηρίας ἐκπέσωμεν. Ἄν οὕτω τὸν ἑαυτοῦ βυθμιζώμεν βίον, ἐντεῦθεν ὑμῖν ἐγγινώσκω καὶ ὑπὲρ γινώσκωμαι, ὅτι καὶ ὁ τῆς παρουσίας συμφροδὲς ἔσται τις λύσις,

* Sic tres mss. Editi vero υπεξέρχεται.

δ Alii ἁμαρτίας.

* Alii ὁ τε δὲ νῦν.

† Savil. et quidam alii καὶ τὰ παῖδιά.

‡ Savil. et plurimi mss. ὡς καὶ, Morel. et alii ὅτι καὶ.

* Savil. et unus εὐκαιρον νῦν ἀνακραγεῖν (i forte rectius. Edit. *). Infra ἐλκή; ὅταν καταβάλλῃς, τοῦ Θ.

† Savil. et Morel. αἰτίων, alii ὑπαίτιων, quæ lectiones ambæ optime quadrant. Ibid. alii ἐνέπεσαν.

sens et videns et audiens, et neque fulmen immisit, neque mare jussit terram inundare et omnes submergere, neque terram hiare, et temeratores absorbere mandavit, sed tolerat, et longanimiter agit, et veniam se daturum promittit contumeliæ auctoribus, si tantum pœnitentiam agant, et se non amplius hæc facturos polliceantur. Vere nunc exclamandi tempus: *Quis loquetur potentias Domini? auditas faciet omnes laudes ejus (Psal. 105. 2)?* Quod Dei imagines non tantum dejecerunt, sed etiam conculcaverunt? cum enim reum angas, cum dispolies, cum trahas, cum dejicias, Dei imaginem conculcas. Audi certe Paulum dicentem quod homo non debet operire caput, imago enim et gloria Dei est (1. Cor. 11. 7): et rursus ipsum Deum dicentem: *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26)*. Si vero dicas, non esse ejusdem substantiæ hominem atque Deum, quid tum? Neque enim æs statuæ ejusdem est atque Imperator substantiæ, sed tamen hanc ausi lædere pœnas dederunt: sic et in hominibus, etsi non ejusdem cum Deo substantiæ sunt homines, sicut neque revera sunt, tamen imago vocati sunt, et propter appellationem ipsos honorem recipere oportebat. Tu vero propter paululum auri conculcas, angis, trahis, et nullam adhuc pœnam dedisti.

7. Contingat igitur hodie quamdam bonam et dexteram fieri mutationem. Illud certe vobis prædico, et contestor, quod etsi hæc præterierit nubes, nos autem in eodem manserimus torpore, rursus multo his, quæ in præsentiarum expectantur, pejora patiemur: quoniam et nunc non tantum Imperatoris iram, quantum segnitiei vestram timeo. Non enim duobus aut tribus diebus supplicasse nobis ad defensionem sufficit, sed totius vitæ mutationem fieri oportet, et a malitia desistentes in virtute permanere continue. Sicut enim ægrotantes, nisi semper ordinate vixerint, nulla ipsis disciplinæ per tres aut quatuor dies servatæ utilitas: sic et peccantes nisi semper sobrii sint, nihil proderit ipsis duorum vel trium dierum correctio. Ut enim, dicitur, lotus postea in luto rorsus inquinatus, nihil profecit: sic per tres dies agens pœnitentiam, et rursus ad priora revertens, nihil lucratus est.

Terræ motus frequentes Antiochiæ. — Ne igitur quod semper facimus, hoc et nunc faciamus. Etenim terræmotibus sæpius comprehendentibus, et fame et siccitate, tribus vel quatuor diebus moderati et mansuetiores facti, rursus ad priora redivimus, proptereaque hæc acciderunt. Sed si non prius, nunc saltem in eadem permaneamus pietate, et eandem mansuetudinem servemus, ne rursus altero indigeamus flagello. Annon poterat Deus ea, quæ acciderunt, prohibere? Sed permisit, ut se contemnentes per conservi metum modestiores efficeret. Non mihi quis dicat, quod multi sœntium effugerunt, multi vero insœntium pœnam subierunt: etenim hoc dicentes multos sæpius audio, non in præsentem tantum seditionem, sed, et in aliis multis hujusmodi negotiis. Quid igitur talia obicientibus dicendum? Quod etsi in

præsenti seditione insons erat is qui captus est, tamen aliud peccatum aliquando gravius commisit, deinde non mutatus, nunc pœnas dedit. Etenim hoc facere Deus consuevit: cum peccaverimus, non statim peccata ulciscitur, sed remittit, dans nobis pœnitentiæ tempus, ut corrigamur et mutemur; si vero quod non pœnas dederimus, peccatum deletum esso existimantes, contempserimus, ubi non putamus, ibi post hæc omnino capiemur. Hoc autem sit, ut cum peccaverimus, et non fuerimus puniti, non confidamus, nisi fuerimus mutati, scientes quod ubi non putamus omnino cademus. Itaque si peccaveris, et punitus non fueris, ne contempnas, dilecte; sed propter hoc ipsum magis time, sciens quod facile Deo est, quando velit, iterum retribuere. Ideo enim tunc te non punivit, ut habeas pœnitentiæ tempus. Ne igitur dicamus, quod crimine carens ille ceciderit, alter vero facinoris auctor effugerit. Innocens etenim punitus, ut ante dixi, aliorum peccatorum pœnas luit: et qui nunc effugit, nisi mutatus fuerit, in alio capietur laqueo. Si sic dispositi sinus, numquam propriorum obliviscemur peccatorum, sed semper timentes, tremantes, ne quando subeamus iudicium, cito ipsorum recordabimur. Nihil enim sic peccata in memoriam revocare consuevit, ut pœna et castigatio: et hoc manifestum ex fratribus Joseph. Cum enim illi justum vendidissent, et tredecim anni præterissent, puniri metuentes, et de vita timentes, peccati recordati sunt, et inter se dicebant: *Certe: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum Joseph (Gen. 42. 21)*. Vides quomodo timor ille ipsos peccati sui commonefecit? Et quando peccabant quidem non sentiebant: quando vero puniri metuebant, tunc recordati sunt.

Moralis exhortatio. — Hæc igitur omnia scientes, vitam mutare velimus et corrigere, et ante instantis angustiae liberationem de religione et virtute cogitemus. Et interim tria vobis mandata commendare volo, ut hæc mihi in jejuniis præstetis: nemini detrahatis, inimicum habeatis neminem, et omnem prorsus ex ore malam juramentorum consuetudinem expellatis. Et sicut cum aurum imperatum audierimus, abiens quisque domum et uxorem vocans, et filios, et servos, considerat cum illis et consultat unde tributum illud erogat: sic et in mandatis his spiritualibus faciamus. Domum quisque regressus, uxorem et filios vocet et dicat: Tributum spirituale hodie impositum est, tributum, inquam, per quod erit quædam horum malorum solutio et liberatio, tributum, quod conferentes non pauperes, sed ditiores facit, ut neminem inimicum habeamus, detrahamus nemini, nec omnino juremus. Consideremus, curam agamus, consultemus, quomodo hæc impleamus mandata; omne impendamus studium, nos alter alterum commoneamus, alter alterum corrigamus, ut non debitores abeamus illuc, deinde mutuari ab aliis coacti, illud quod virgines fatuæ patiamur, et immortalī salute excidamus. Si sic nostræ instituamus vitæ rationem, hinc vobis spondeo et polliceor, quod et præsentis

calamitatis aliqua solutio dabitur, et istorum malorum liberatio: et quod omnibus majus est, futurorum fructus bonorum. Oportebat quidem omnem vobis mandare virtutem, sed hunc esse correctionis optimum modum puto, ut per partes legem acceptam impleamus, et tum ad alias pergamus. Sicut enim agro proposito, agricola paulatim fodiens, sic ad finem venit: sic et nos si legem hanc nobis ponamus, ut per Quadragesimam presentem hæc tria mandata diligenter exerceamus, procul dubio cum bonæ con-

suetudinis custodiam prudenter exhibuerimus, cum majore facilitate et ad reliqua veniemus, et ad ipsum disciplinæ verticem pervenientes, tum presentem vitam bona cum spe transigemus, tum et in futura cum multa Christo fiducia assistemus et arcanis fruemur bonis: quæ nos assequi detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria Patri una cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

EXHORTATIO AD POPULUM DE PATIENTIA ET TOLERANTIA, AB EXEMPLIS JOB ET TRIUM PUERORUM.
ET DE ABSTINENTIA A JURAMENTIS.

HOMILIA QUARTA.

1. Benedictus Deus, qui dolentes animas vestras consolatus est, et vacillantes mentes confirmavit: quod enim congruam ceperitis consolationem, per studium hoc et audiendi promptitudinem demonstratis. Non enim datur, animam dolentem et tristitiæ nube pressam posse quæ dicuntur cum promptitudine audire; vos autem video cum multa benevolentia et acri studio nobis attendentes omnibus tristibus excussis, et audiendi desiderio instantem angustiam repulisse. Propterea Deo vobiscum gratias ago, quod philosophiam vestram miseria non vicerit, nec vigorem vestrum timor remiserit, nec alacritatem vestram exstinxerit tribulatio, nec labefecerit zelum vestrum periculi magnitudo, nec superaverit amorem in Deum hominum timor, nec studium vestrum temporis iniquitas dejecerit: non tantum non dejecit, sed et confirmavit: non tantum non remisit, sed et intendit: non tantum non exstinxit, sed et amplius accendit. Evacuatum quidem forum est, sed ecclesia repleta (a): illud luctus materia, hæc gaudii et lætitiæ spiritualis occasio. Cum igitur in forum te contuleris, dilecte, et solitudinem conspicatus ingemueris, confuge ad matrem, et statim te propriorum filiorum multitudine consolabitur, et perfectum ostendet tibi fratrum chorum, et omnem tristitiam repellat. In urbe quidem viros cernere desideramus tamquam deserta habitantes; in ecclesiam vero confugientes multitudine comprimimur. Et quemadmodum mari æstuante, et multis procellis furente, ad portum confugere timor omnes cogit: sic et nunc fori procellæ et civitatis hiems omnes in ecclesiam undique compellunt, et charitatis vinculo membra inter se constringunt. Gratias agamus igitur et propter hæc Deo, quod tantum ex tribulatione carpsimus emolumentum, quod tantam ex tentatione utilitatem cepimus. Nisi tentatio, nec corona: nisi certamina, nec præmia: nisi stadia, nec honores: nisi tribulatio, nec remissio: nisi hyems, hiems¹, nec æstas. Et hoc non in hominibus tantum, sed in seminibus quoque ipsis intueri licet. Et in his enim multam quidem pluviam, multam vero nubium

collisionem, multam denique glaciem fieri oportet, si vernans spica exurgere debet; ubi vero sementis tempus, tempus et pluvix. Postquam igitur et nunc ingruit hiems, hiems animarum, non aeris: seramus et nos in hac hieme, ut in æstate metamus: seminemus lacrymas, ut exultationem metamus. Non nieus hic sermo, prophetica denuntiatio est: *Qui seminant in lacrymis*, inquit, *in exultatione metent* (Psal. 125. 5). Non sic semina demissus imber germinare et crescere facit, ut pietatis semen excitat et vernare facit ex lacrymis ruens imber: hic animam deterget, irrigat mentem, doctrinæ germen brevi progredi facit: propterea et profundum sulcum proscindere necessarium: etenim et hoc propheta admonuit ita dicens: *Novate vobis novalia, et nolite seminare in spinis* (Jer. 4. 3). Quemadmodum igitur qui aratrum immittit inferne terram sulcat, totam seminibus custodiam parans, ne jacta in superficie remaneant, sed in ipsos terresinus condantur, et in tuto radices figant: sic et nos facere necessarium, et tamquam aratro tribulatione utentes, cordis profundum scindere: hoc enim et alius propheta admonet, dicens: *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra* (Joel 2. 13). Corda igitur scindamus, ut si qua mala herba, et dolosa cogitatio nobis inest, radicitus eam vellamus, et puras pietatis seminibus terras exhibeamus. Nisi enim nunc renovemus, nisi nunc seminemus, nisi nunc fundamus lacrymas, cum adest tribulatio et jejunium, quando umquam in compunctionem veniemus? num quando remissio et delicix fuerint? Sed hoc fieri non potest: remissio enim et delicix in segnitiam inducere consueverunt, sicut tribulatio ad studium revocare, et mentem exterius circa multa vagantem et occupatam ad sese convertere. Ne igitur de hac tristitia doleamus, sed Deo gratias agamus: multum enim ex tribulatione lucrum. Nam et cum agricola semina cum multo labore collecta seminaverit, ut adveniat imber, exoptat: et ignarus quispiam omnia quæ sunt cernens, admirabitur, forteque apud seipsum dicet: Quid hic homo tandem facit? collecta dissipat, nec dissipat tantum, sed et terræ cum multa cura commiscet, ne facile colligi possint; nec commiscet tantum terræ, sed et optat vehementem pluviam, ut

¹ Vocem, *hiems*, repetitam hic et infra juxta savil. inseruimus.

(a) In calamitate Antiocheni ad ecclesiam confugiebant

καὶ τῶν δευνῶν τούτων ἀπαλλαγῇ· καὶ τὸ δὴ πάντων μει-
ζον, τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἡ ἀπολαυσις. Ἔδει μὲν γάρ
ὑμῖν ἀλόκληρον ἐγγεiriζειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ τούτον ἀρι-
στον ἡγοῦμαι· τρέπον διορθώσεως, τὸ κατὰ μέρος λαμ-
βάνοντας τοὺς νόμους κατορθοῦν, καὶ τότε ἐπὶ τοὺς ἄλ-
λους ἰέναι. Καθάπερ γὰρ ἀρούρας προκειμένης, ὁ γη-
πῶνος κατὰ μέρος διασχάπτων ἅπασαν, οὕτως ἐπὶ τὸ
τέλος ἔρχεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐὰν νόμον ἑαυτοῖς τοῦτον
ᾤμεν, ὥστε κατὰ τὴν παροῦσαν Τεσσαρικοστὴν ταύτας
μετὰ ἀκριθείας κατορθῶσαι τὰς τρεῖς ἐντολάς, πάντως
πρὸς τῷ σὺν ἀσφαλεῖ τῆς καλῆς ὁ συνθέσεως παραδου-

• Savil. et quidam alii ἀριστον εἶναι ἡγοῦμαι.

ναι τὴν φυλακὴν, μετὰ πλείονος τῆς εὐκολίας καὶ ἐπι-
τὰς λοιπὰς ἔξομεν, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐλθόντες τῆς φιλο-
σοφίας τὴν κορυφὴν, καὶ τὸν παρόντα βίον μετὰ χρη-
στῆς τῆς ἐλπίδος καρπωσόμεθα^ε, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι
μετὰ πολλῆς παραστησόμεθα παρῥησίας τῷ Χριστῷ,
καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀπολαύσομεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο
πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμῃ
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Hæc est lectio Savillii, quam admisimus, repudiata Monf.
scriptura, nempe: πάντως καὶ τῇ τῆς καλῆς. Edit.

^c Savil. μετὰ χρηστῆς βιωσόμεθα τῆς ἐλπίδος. Mox idem πάν-
τας ἡμᾶς ἐπιτρυχεῖν.

*Εὐχαριστίας πρὸς τὸν λαὸν περὶ καρτερίας καὶ ὑπομονῆς ἐκ παραδειγματῶν τοῦ τε Ἰωβ καὶ τῶν τριῶν
παίδων· καὶ περὶ τῆς τῶν ἱρῶν ἀποχρῆς.*

Ὁμιλία δ'.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ παρακαλέσας τὰς ὀδυνημένας
ὁμῶν ψυχὰς, ὁ στηρίξας δονουμένας ὑμῶν τὰς διανοίας·
ὅτι γὰρ ἰκανὴν ἐδέξασθε παράκλησιν, διὰ τῆς σπουδῆς
ταύτης ἐδείξατε, καὶ διὰ τῆς περὶ τὴν ἀκρόασιν προθυ-
μίας. Οὐ γὰρ ἔστι ψυχὴν ὀδυνημένην καὶ νέφει κατεχο-
μένην ἀθυμίας δυνηθῆναι μετὰ προθυμίας ἀκοῦσαι τι
τῶν λεγομένων· ὑμᾶς δὲ ὅρῳ μετὰ πολλῆς τῆς εὐνοίας
καὶ σφοδρᾶς τῆς σπουδῆς ἡμῖν προσέχοντας, καὶ πάντα
ἀποτιναξαμένους τὰ λυπηρὰ, καὶ τῷ τῆς ἀκρόάσεως
ἔρωτι πρωταμάνους τὴν ἐπιχειρημένην ὁδὸν. Διὰ τοῦτο
εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μεθ' ὑμῶν, ὅτι οὐκ ἤλεγξεν ὑμῶν τὴν
φιλοσοφίαν ἢ συμφορὰ, οὐδὲ ἐξέλυσεν ὑμῶν τὸν νότον ὁ
φύθος, οὐδὲ ἔσβεσεν ὑμῶν τὴν προθυμίαν ἢ θλιψίς, οὐδὲ
ἐμίρανεν ὑμῶν τὸν ζῆλον ὁ κίνδυνος, οὐδὲ ἐνίκησε τὸν
περὶ Θεοῦ πόθον ὁ τῶν ἀνθρώπων φόθος, οὐδὲ [49] κατέ-
βαλεν ὑμῶν τὴν σπουδὴν ἢ τοῦ καιροῦ δυσκολία· καὶ οὐ
μόνον οὐ κατέβαλεν, ἀλλὰ καὶ ἐπεβόρυσεν· οὐ μόνον οὐκ
ἐξέλυσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπέτεινεν· οὐ μόνον οὐκ ἔσβεσεν,
ἀλλὰ καὶ ἀντήψε πλεόν. Κεκένωται μὲν ἡ ἀγορὰ, ἡ δὲ ἐκ-
κλισία πεπληρωται· ἐκείνη τραγωδίας ὑπόθεσις, αὕτη
χαρὲς καὶ εὐφροσύνης πνευματικῆς ἀφορμή. Ὅταν οὖν
ἐμβόλις εἰς τὴν ἀγορὰν, ἀγαπητὴ, καὶ τὴν ἐρημίαν θεα-
σάμενος· ὁ στενάζῃς, κατὰφυγε πρὸς τὴν μητέρα, καὶ
παραμυθῆσεται σε εὐθέως τῷ πλήθει τῶν οικειῶν τέκνων,
καὶ δειξέι σοι τῶν ἀδελφῶν ἀπηρτισμένον τὸν χορὸν, καὶ
πίσαν ἀποκρούσεται σου τὴν ἀθυμίαν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς
πῶλεως ἐπιθυμοῦμεν ἄνδρας ἰδεῖν, καθάπερ οἱ τὰς ἐρή-
μους οἰκοῦντες· εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν καταφεύγοντες,
ὅπου τοῦ πλήθους στενοχωρούμεθα· καὶ καθάπερ τῆς θα-
λάττης στασιασούσης καὶ πολλῶν τῶν χειμῶνι μακρομένων,
εἰς τὸν λιμένα καταφεύγειν ἀναγκάζει ὁ φόθος ἐξωθεν
ἅπαντας· οὕτω καὶ νῦν τὰ τῆς ἀγορᾶς κύματα, καὶ ὁ
τῆς πῶλεως χειμὼν, πάντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν συναλαύ-
νει πάντοθεν, καὶ τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης σφίγγει μετ'
ἀλλήλων τὰ μέλη. Εὐχαριστοῦμεν τοίνυν καὶ διὰ ταῦτα
τῷ Θεῷ, ὅτι τοσοῦτον ἀπὸ τῆς θλιψέως ἐκαρπωσάμεθα
κέρδος, ὅτι τοσαύτην ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ τὴν ὑφέλειαν
ἐλάβομεν. Ἐὰν μὴ πειρασμός, οὐδὲ στέφανος· ἐὰν μὴ
παλαίσματα, οὐδὲ βραβεῖα· ἐὰν μὴ σκάμματα, οὐδὲ τι-
μαί· ἐὰν μὴ θλιψίς, οὐδὲ ἀνεσις· ἐὰν μὴ χειμὼν, οὐδὲ
θερμός· καὶ τοῦτο οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ'
αὐτῶν τῶν σπερμάτων ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ πολλὴν
μὲν τὸν ὑέτον, πολλὴν δὲ τῶν νεφῶν τὴν συνδρομήν, πο-
λὴν δὲ γενέσθαι· δεῖ τὸν κρυμνὸν, εἰ μέλλοι κομῶν ὁ στάχυς
ἀνίστασθαι· ὅπου δὲ σπέρου καιρὸς, καὶ ἐκεῖ καιρὸς.

^a Savil. ἀνδριάντων τεσσάρων.

^b Iussit καὶ ταύτην ἐρημίαν θεασάμενος. Infra quatuor mss.
καὶ δειξέι σοι τῶν ἀδελφῶν ἀπηρτισμένον. In aliis τῶν ἀδελ-
φῶν δεῖσθαι.

Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν ἐφέστηκεν χειμὼν, χειμὼν^ε ὁ ψυχῶν,
οὐκ ἀέρος, σπείρωμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ χειμῶνι τοῦτῳ,
ἵνα ἐν τῷ θέρει θερίσωμεν· σπείρωμεν δάκρυα, ἵνα θε-
ρίσωμεν ἀγαλλίασιν. Οὐκ ἐμὸς οὗτος ὁ λόγος· προφητι-
κόν ἐστι τὸ παράγγελμα· Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσι,
φῃσι, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσιν. Οὐχ οὕτω τὰ σπέρματα
καταφερόμενος ὑέτος θάλλειν ποιεῖ καὶ αὐξῆσθαι, ὥς τὸν
τῆς εὐσεβείας σπόρον ἀνίστησι καὶ παρασκευάζει κομῆν
ὁ ἐκ τῶν δακρύων καταφερόμενος ὑέτος· οὗτος ἀποσπῇ
καὶ ψυχὴν, ἀρδεῖ διάνοιαν, προκόψει^d ταχέως ποιεῖ τῆς ἐκ-
δασκαλίας τὴν βλάστησιν· διὰ τοῦτο καὶ αὐλακα βαθεῖται
ἀνατρεμὲν ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὁ προφήτης παρ-
ήνεσεν, οὕτως εἰπὼν· Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώμια, καὶ
μὴ σπεῖρετε ἐπ' ἀκάθαραις. Καθάπερ οὖν ὁ τὸ ἄροτρον
ἐμβαλὼν, κάτωθεν τὴν γῆν ἀναρρήγνυσιν, ἀσφαλτὶ τοῖς
σπέρμασι προπαρασκευάζων τὴν φυλακὴν, ὥστε μὴ κατ-
ενεχθέντα ἄνω κείσθαι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' εἰς αὐτὰς
τῆς γῆς παραπεμφθῆναι τὰς λαγόνas, καὶ ἐν ἀσφαλεῖ
καταθέσθαι τὰς ρίζας· οὕτω καὶ ἡμᾶς ἀναγκαῖον ποιεῖν,
καὶ καθάπερ ἀρότρον τῇ θλιψί· καταχρησαμένους ἀναρ-
ρήξαι τῆς καρδίας τὸ βάθος. Τοῦτο γὰρ καὶ ἑτερος προ-
φήτης παραινέει λέγων, Διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν,
καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. Διαρρήξωμεν τοίνυν τὰς καρ-
δίας, ἵνα εἰ τις πονηρὰ βοτάνη καὶ λογισμὸς δολερός
ἔστιν ἐν ἡμῖν, πρόρριζον αὐτὸν ἀνασπάσωμεν, καὶ καθαρ-
ὰς τοῖς τῆς [50] εὐσεβείας σπέρμασι παράσχωμεν τὰς
ἀρούρας· Ἐὰν γὰρ μὴ νῦν νεώσωμεν, ἐὰν μὴ νῦν σπει-
ρωμεν, ἐὰν μὴ νῦν δακρύσωμεν, ὅτε θλιψίς καὶ νηστεία,
πότε ἄλλοτε ἔξομεν εἰς κατάνυξιν; ὅταν ἀνεσις ἢ καὶ
τρυφή; Ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον· ἢ γὰρ ἀνεσις καὶ ἡ
τρυφή εἰς βλάβειαν ἐνάγειν εἴωθεν, ὥσπερ ἡ θλιψίς
πρὸς^ε σπουδὴν ἐπανάγει, καὶ πεπληνημένην ἔξω καὶ
περὶ πολλὰ τὴν διάνοιαν κεχρηνημένην πρὸς ἑαυτὴν ἐπι-
στέφει. Μὴ τοίνυν ἀλγῶμεν ὑπὲρ τῆς ἀθυμίας ταύτης,
ἀλλὰ καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ· πολὺ γὰρ ἀπὸ τῆς θλι-
ψεως τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ ὁ γεωργὸς ἐπειδὴν σπείρῃ τὰ
μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου συλλεγόντα σπέρματα, χειμῶνα
γενέσθαι εὐχεται· καὶ ὁ μὲν ἰδιώτης θεωρῶν τὰ γινόμενα
ἅπαντα θαυμάσεται, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἴσως εἰρεῖ· Τί ποτε
ὁ ἄνθρωπος οὗτος ποιεῖ; τὰ συλλεγόντα σκορπίζει καὶ
οὐχὶ σκορπίζει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναμίγνυσι μετὰ πολλῆς
τῆς ἀκριθείας τῇ γῇ, ὥστε αὐτὰ μὴδὲ συλλέξει δυνηθῆ-
ναι βρόχῳ· καὶ οὐκ ἀναμίγνυσι μόνον τῇ γῇ, ἀλλὰ καὶ
εὐχεται γενέσθαι σφοδρὸν τὸν ὑέτον, ὥστε κατασαπῆ-
ναι τὰ καταβληθέντα ἅπαντα, καὶ γενέσθαι πηλόν. Καὶ

^ε Bis χειμὼν nobis repellitum est a Savillio. Edit.

^d Savil. et tres mss. προκόψει, non μαίει.

^e Sic Savil. et maxima pars mss. Morei. νερό εἰς σπουδὴν.

θορυβεῖται βλέπων βροντὰς καταρρήγνυμένας, καὶ ἀστρα-
πὰς καταπερομένας· ὁ δὲ γηπνός οὐχ οὕτως, ἀλλὰ χαίρει
καὶ ἀγάλλεται χειμῶνα ὀρών· οὐ γὰρ τὰ παρόντα βλέπει,
ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ἀναμένει· οὐ πρὸς τὰς βροντὰς ὀρᾷ,
ἀλλὰ τὰ δράγματα ἀναλογίζεται· οὐ τὰ σηπόμενα σπέρ-
ματα, ἀλλὰ τοὺς κομῶντας στάχυν· οὐ τὴν φορτικὴν ὕ-
ειν, ἀλλὰ τὸν ἡδιστον τῆς ἄλλω κοινορτόν. Οὕτω δὴ καὶ
ἡμεῖς· μὴ τὴν θλίψιν ὀρώμεν τὴν παρούσαν, μηδὲ τὴν ὀδυ-
νην, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτῆς γινομένην ὠφέλειαν, τὸν ἐξ αὐ-
τῆς τικτόμενον καρπὸν· ἀναμείνωμεν τῆς ἄλλω τὰ δρᾶ-
γματα· καὶ γὰρ ἐὰν νήψωμεν, πολὺν ἀπὸ τοῦ καιροῦ
τοῦτου δυνησόμεθα συναγαγεῖν τὸν καρπὸν, καὶ πληρῶ-
σαι τὰ ταμεία τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας· ἂν νήψωμεν,
οὐ μόνον οὐδὲν πεισόμεθα ἀπὸ τῆς θλίψεως ταύτης δει-
νὸν, ἀλλὰ καὶ μυρία καρπυσόμεθα ἀγαθὰ· ἂν δὲ ῥαθυ-
μῶμεν, καὶ ἡ ἀνεσις ἡμᾶς ἀπολεῖ· τὸν μὲν γὰρ μὴ προσ-
μέχοντα ἐκότερα βλάπτει, τὸν δὲ μετὰ ἀκριβείας, ζῶντα
ἀμφοτέρω ὠφελεῖ. Καὶ καθάπερ τὸ χρυσίον, κἂν ὕδασιν
ὀμιλήσῃ, τὴν οἰκείαν εὐπρέπειαν ἐπιδεικνύται, κἂν εἰς
χινευτήριον ἐμπέσῃ, φαιδρότερον γίνεται· ὁ δὲ πη-
λὸς καὶ ὁ χόρτος, κἂν ὕδασιν ἀναμιχθῇ· τύχη, ὁ μὲν δια-
λύεται, ὁ δὲ σῆπεται· κἂν εἰς πῦρ ἐμπέσῃ, ὁ μὲν φρῶ-
γεται, ὁ δὲ κατακαίεται· οὕτω δὴ καὶ ὁ δίκαιος, καὶ ὁ
ἀμαρτωλὸς· ὁ μὲν γὰρ, κἂν ἀνέστω· ἀπολαύη, μένει λαμ-
πρὸς, καθάπερ τὸ χρυσίον περιχλυζόμενον ὕδατι· κἂν εἰς
πειρασμὸν ἐμπέσῃ, φαιδρότερος γίνεται, καθάπερ τὸ
χρυσίον βασανιζόμενον ὑπὸ τοῦ πυρός· ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς,
κἂν ἀνέστω· τύχη, διαλύεται καὶ κατασῆπεται, καθά-
περ ὁ χόρτος καὶ ὁ πηλὸς ὀμιλῶν ὕδατι· κἂν πειρασμὸν
ὑπομείνῃ, κατακαίεται καὶ ἀπόλλυται, καθάπερ ὁ χόρτος
καὶ πηλὸς ὑπὸ τοῦ πυρός.

Μὴ τοίνυν ἀλύωμεν ἐπὶ τοῖς παρούσι δεινοῖς· ἐὰν γὰρ
ἀμαρτίας ἔχῃς, ἀφανίζονται καὶ κατακαίνονται βῆδεις·
ὑπὸ τῆς θλίψεως· ἐὰν δὲ ἀρετὴν ἔχῃς, λαμπρόνῃ καὶ φαι-
δρόνῃ ὑπὲρ αὐτῆς· ἐὰν γὰρ ἀγρυπνῇς διηνεκῶς [51] καὶ
νήψῃς, ἀνώτερος ἐστὶ βλάβης ἀπάσης. Οὐ γὰρ ἡ τῶν
πειρασμῶν φύσις, ἀλλ' ἡ τῶν πειραζομένων ῥαθυμία τὰ
πτύματα ἐργάζεσθαι πέφυκεν. "Ὅτε εἰ βούλει τρυφᾷν
καὶ ἀνέστω· ἀπολαύειν καὶ ἡδονῆς, μὴ ζῆτει ἡδονὴν
μήτε ἀνεσιν, ἀλλὰ ζῆτει ψυχὴν ὑπομονῆς γέμουσαν καὶ
καρτερίαν ἐπιδείξασθαι δυναμένην· ὥς ἐὰν μὴ τοῦτο
ἔχῃς, οὐχὶ πειρατμὸς· σε ἐλέγξει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνεσις
σε ἀπολεῖ καὶ καταβάλλει μεζόνως. "Ὅτι γὰρ οὐχ ἡ τῶν
δεινῶν ὁ προσβολή, ἀλλ' ἡ τῆς ἡμετέρας διανοίας ῥαθυμία
ἀνατρέπει τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, ἀκουσον τί φησιν ὁ Χρι-
στός· Πᾶς ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποι-
εῖ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ ῥονίμῳ, ὅστις
ψυχοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ
κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν
οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέβηξαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐκεῖνη, καὶ οὐκ
ἔπεσε· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν· καὶ πάλιν·
"Ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ οὐ ποι-
εῖ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ ῥωφῷ, ὅστις ψυχοδόμησεν
αὐτοῦ τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆμιν, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ,
καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ
προσέβηξαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐκεῖνη, καὶ κατέπεσε, καὶ ἦν
ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη. "Ὁρᾷς ὅτι οὐχ αἱ τῶν πειρα-
σμῶν προσβολαί, ἀλλ' ἡ τῶν οἰκοδομούντων ἀνομία τὴν
πτῶσιν ἐποίησεν· Καὶ γὰρ ἐκεῖ βροχὴ, καὶ ἐνταῦθα βροχὴ·
κακεῖ ποταμοὶ, καὶ ἐνταῦθα ποταμοί· κακεῖ πνευμάτων
προσβολαί, καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο· κακεῖνος ψυχο-

δόμησε, καὶ οὗτος ψυχοδόμησε· καὶ ἡ αὐτὴ οἰκοδομή, καὶ
οἱ αὐτοὶ πειρασμοί· ἀλλ' οὐ τὸ αὐτὸ τέλος, ἐπεὶ οὐχ ὁ
αὐτὸς θεμέλιος. Οὐ γὰρ τῶν πειρασμῶν ἡ φύσις, ἀλλὰ
τὸν οἰκοδομήσαντος ἡ ἀνομία τὴν πτῶσιν ἐποίησεν· ἔπει-
δὲ καὶ τὴν δ' ἐπὶ τῆς πέτρας οἰκοδομηθεῖσαν καταπεσεῖν
οἰκίαν, νῦν δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπαθεν. "Αλλὰ μὴ περὶ οἰ-
κίας εἰρῆσθαι ταῦτα νομίζετε· περὶ γὰρ ψυχῆς ἐστὶν ὁ
λόγος, τὴν τῶν θείων λόγων ἀκρόασιν διὰ τῶν ἐργῶν ἐπι-
δεικνυμένης ἢ διακρουομένης. Οὕτως ψυχοδόμησεν ἑαυτοῦ
τὴν ψυχὴν ὁ Ἰωβ· κατέβη ἡ βροχὴ, πῦρ γὰρ ἔπεσεν ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγε πάντα τὰ ποίμνια· ἦλθον οἱ
ποταμοί, οἱ πυκνοὶ καὶ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι τῶν συμ-
φῶν ἄγγελοι, ὁ μὲν τῶν αἰπολίων, ὁ δὲ τῶν καμήλων,
ὁ δὲ τῶν πῆδων λέγων τὴν ἀπόλειαν· ἐπνευσαν οἱ ἄνε-
μοι, τὰ πικρὰ τῆς γυναικὸς ῥήματα· Εἰπὼν γάρ τι, φησὶ,
ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελεῖται· καὶ οὐκ ἔπεσεν ἡ οἰκία,
οὐχ ὑπεσκελίσθη ἡ ψυχὴ, οὐκ ἐβλαφῆθησεν ὁ δίκαιος,
ἀλλὰ καὶ ἠὐχαρίστησεν οὕτως εἰπὼν· "Ὁ Κύριος ἐδώ-
κεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, ὥς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω
καὶ ἐγένετο. "Ὁρᾷς ὅτι οὐχὶ τῶν πειρασμῶν ἡ φύσις,
ἀλλ' ἡ τῶν ῥαθυμούντων ὀλιγωρία τὴν πτῶσιν ποιεῖν
εἴωθεν· ὥς τὸν γε ἰσχυρὸν καὶ ἰσχυρότερον ἡ θλίψις ἐρ-
γάζεται. Τίς ταῦτα φησιν· "Ὁ ἐν τῇ θλίψει τραφεῖς, ὁ
μακάριος Παῦλος, οὕτω λέγων· "Ἡ θλίψις ὑπομονὴν
κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμή
ἐλπίδα. Καὶ καθάπερ τὰ ἰσχυρὰ τῶν δένδρων ἡ τῶν ἀνέ-
μων ῥύμη προσπίπτουσα καὶ πάντοθεν ῥιπίζουσα οὐκ
ἀνασπᾷ, ἀλλὰ στερρότερα καὶ ἰσχυρότερα ταῖς προσβο-
λαῖς ταύταις κατασκευάζει· οὕτω καὶ ψυχὴν ἁγίαν, καὶ
εὐλαβεῖα συζῶσαν, [52] αἱ τῶν πειρασμῶν ἐπαγογαί
καὶ τῶν θλίψεων οὐχ ὑποσκελίζουσιν, ἀλλὰ πρὸς πλείονα
ὑπομονὴν ἀλείφουσιν, καθάπερ καὶ τὸν μακάριον Ἰωβ λαμ-
πρότερον ἐποίησαν· καὶ σεμνότερον. Νῦν μὲν οὖν ἀν-
θρώπος ἡμῖν ὀργίζεται, ἄνθρωπος ὁμοιοπαθὲς καὶ ὁμο-
ψυχος, καὶ δεδοικαμεν· τότε δὲ ἐκείνῳ δαίμων πονηρὸς
καὶ ἄγριος ἦν ὁ ὀργίζόμενος, καὶ οὐχ ἀπλῶς ὠργίζετο,
ἀλλὰ πάντα ἐκίνει τὰ μηχανήματα, καὶ πᾶσαν προσῆγεν
μαγανείαν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἤλεγε τοῦ δικαίου τὴν ἀν-
δρείαν. Καὶ οὗτος μὲν ἄνθρωπος ὢν, νῦν μὲν ὀργίζεται,
νῦν δὲ καταλλάσσεται, καὶ ὁμῶς ἀποτεθνήκαμεν τῷ δέει·
τότε δὲ διάβολος ἦν ὁ πολεμῶν· ὁ μὴδέποτε καταλατ-
τόμενος τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ἀλλὰ πόλεμον ἄσπον-
δον καὶ μάχην ἀκήρυκτον πρὸς τὸ γένος ἡμῶν ἀράμενος·
ἀλλ' ὁμῶς κατεγέλασεν αὐτοῦ τῶν βελῶν ὁ δίκαιος. Τίνα
οὖν ἂν ἔχοιμεν ἀπολογίαν, ἢ ποίαν συγγνώμην, οὕτως
ἀνθρώπινον πειρασμὸν οὐ φέροντες οἱ τοσαῦτα φιλοσο-
φούντες ἐν τῇ χάριτι, τοῦ πρὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς Πα-
λαιᾶς Διαθήκης οὕτω τὸν ἀφόρτητον πόλεμον ἐκείνον
ἐνεγκόντες γενναίως;

Ταῦτα οὖν ἀεὶ διαλεγόμεθα, ἀγαπῆτοί, πρὸς ἀλλήλους,
καὶ διὰ τούτων ἑαυτοὺς παρακαλῶμεν τῶν λόγων. Καὶ
γὰρ ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ τὸ συνεῖδες τὸ ὑμέτερον, ὅσον
ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ τούτου τὸ κέρδος ἐσχῆκαμεν· ὁ ἀκό-
λαστος σώφρων ἐγένετο νῦν, ὁ θρασὺς ἐπεικέστερος, ὁ
ῥαθυμὸς σπουδαῖος, οἱ μὴδέποτε ἐκκλησίαν ἰδόντες,
ἀλλ' ἐν θεάτροις προσεδρεύοντες, ἐν ἐκκλησίᾳ διημε-
ρεύουσι νῦν. Διὰ ταῦτα οὖν ἀλλεῖς, εἰπέ μοι, ὅτι σε σπου-
δαῖον τῷ φόβῳ ἐποίησεν ὁ θεός· ὅτι σε τῇ θλίψει πρὸς
αἰσθησιν τῆς σεαυτοῦ σωτηρίας ἤγαγεν· "Αλλ' ὀδυνᾷται

d Sic Savil. et plurimi mss. Morel. vero ἐποίησεν, εἶδε γὰρ
τὴν.

e Alti καὶ φαιδρότερον.

f Hec. ὁ πολεμῶν, aberant, sed e Savilio receptum. Enr.

g Locum in Morel. corruptum, sic efferunt Savil. et aliquot
mss.

a Morel. et Savil. in marg. ἀνέστω· τύχοι.

b Sic Savil. et aliquot mss. recte. Morel. τῶν ἡδονῶν.

c Savil. κατέπεσε.

projecta omnia marcescant, et lutum fiant. Et turbatur cernens erumpere fulmina et coruscationes deferri; agricola vero non ita, sed lætatur et gaudet tempestatem cernens: non enim præsentia respicit, sed futura spectat: non respicit ad fulmina, sed manipulos computat; non marcescentia semina, sed vernantes spicas; non gravem imbrem, sed jucundissimum aræ pulverem. Iudem et nos non præsentem spectamus tribulationem, aut dolorem, sed orientem ex ipsa utilitatem, ex ipsa nascentem fructum: expectemus aræ manipulos: si etenim vigilemus, multum ex hoc tempore fructum congregare, et mentis nostræ penum implere poterimus: si vigilemus, non tantum nihil grave ex hac patiemur tribulatione, sed et innumera bona capiemus; sin vero torpeamus, remissio nos perdet. Non advertentem enim utraque lædunt, cum sedulitate vero viventi utraque prosunt. Et sicut aurum etsi aquis immoretur, propriam præfert speciem: sive in conflatorium ceciderit, splendidius rursum apparet; lutum autem et sænum, sive aquis immisceri accidat, hoc quidem marcescit, illud vero dissolvitur: sive in ignem ceciderit, hoc quidem frigitur, illud autem comburitur: sic certe et justus et peccator: ille quidem sive remissione fruatur, manet splendidus, sicut aurum aquæ immersum: sive in tentationem ceciderit, splendidior fit, sicut aurum igne examinatum; peccator vero sive remissionem nanciscatur, dissolvitur et marcescit, sicut sænum et lutum aquæ immorans: sive tentationem sustineat, comburitur, et perditur, sicut lutum et sænum ab igne.

2. *Ærumnarum fructus.* — Non igitur conficiamur præsentibus malis: si enim in peccatis sis, ea destruntur et comburuntur facile per tribulationem: si vero virtute sis præditus, illustraris et splendescis per ipsam: si continue vigiles et sobrius sis, eris omni damno superior. Non enim tentationum natura, sed tentatorum segnities ruinas efficere solet. Itaque si vis gaudere, et remissione et voluptate potiri, neque voluptatem, neque remissionem quæras; sed animam patientia plenam quære, et tolerantiam exhibere valentem: quod si hoc non habeas, non tantum tentatio te superabit, sed et remissio perdet, et magis dejiciet. Quod enim non gravium incursus casuum, sed mentis nostræ torpor salutem nostram subvertat, audi quid dicat Christus: *Quicumque audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro prudenti, qui ædificavit domum suam super petram, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit: fundata enim erat super petram: et rursum: Omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina ejus magna* (Matth. 7. 24-27). Vides quod non tentationum inflictus, sed ædificantium stultitia ruinam fecerit? Etenim illic pluvia, et hic pluvia: et illic flumina, et hic flumina: illic ventorum incursus, et hic idem: ille ædificavit, et hic ædificavit: eadem

ædificatio, et eadem tentationes, sed non idem finis, quoniam non idem fundamentum; non enim tentationum natura, sed ædificantis imprudentia ruinam fecit: alioqui oportuisset et domum supra petram ædificatam cadere; nunc vero nihil tale passa est. Sed ne de domo hæc dicta esse putetis: de anima enim serino est divinorum verborum auditum per opera demonstrante, vel repellente. Sic animam suam Job ædificavit: descendit pluvia, ignis enim de cælo cecidit, et omnes greges absumpsit (Job 1. 16-19): venerunt flumina, frequentes nempe, continui, et sibi succedentes calamitatum nuntii: hic quidem gregum, ille vero camelorum, ille rursus filiorum interitum dicens: flaverunt venti, amara uxoris verba: *Dic, inquit, verbum contra Dominum, et morere* (Job 2. 9): et non cecidit domus, non est supplantata anima, non blasphemavit justus: sed et gratias egit, sic dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est* (Job 1. 21). Vides quod non tentationum natura, sed torpentium ignavia ruinam facere soleat? nam fortem virum tribulatio fortiolem reddit. Quis hoc ait? In tribulatione nutritus beatus Paulus ita dicens: *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem* (Rom. 5. 3. 4). Et sicut firmas arbores ventorum impetus irruens et undique jactans non evellit, sed solidiores et firmiores his incursibus reddit: sic et animam sanctam et pie viventem tentationum incursus et tribulationum, non supplantant, atque etiam ad majorem patientiam incitant: sicut et beatus Job splendidiolem et venerabiliorem reddiderunt. Nunc igitur nobis quidem homo irascitur, et homo iisdem passionibus obnoxius, similique anima præditus, et timuimus; tunc autem ille dæmon malignus et ferus erat iratus, nec simpliciter irascebatur, sed omnes movebat artes, omnemque adhibebat versutiam, et nec ita quidem justi fortunidinem superavit. Et hic quidem cum homo sit, nunc irascitur, nunc conciliatur, et tamen timore mortuis sumus. Tunc vero diabolus erat impugnans, qui numquam hominum naturæ conciliatur, sed bellum sine fœdere, et pugnam sine induciis generi nostro indixit, et tamen ipsius sagittas justus derisit. Quam igitur nos excusationem, vel qualem veniam habere possumus, humanam tentationem non ferentes, qui tantopere in gratia philosophamur, cum ille ante gratiam, et in veteri Testamento illud tam intollerabile bellum generose tulerit?

Bona mutatio ex calamitate parata. — Hæc igitur, dilecti, semper inter nos disseramus, et per hos sermones nos ipsos exhortemur. Etenim vos testes, conscientiaque vestra, quantum ex hac tentatione utilitatis habuerimus. Dissolutus enim modestus factus est, ferox humanior, segnis studiosus: qui numquam ecclesiam viderant, sed totos in theatris exigebant dies, nunc in ecclesia tota die morantur. Propterea igitur doles, quod te probum timore Deus reddidit? quod te per tribulationem ad tuæ salutis

ensum perduxit? Sed torquetur conscientia tua? sed quotidie percellitur mens tua mortem exspectans et minas maximas? At hinc quoque nobis magna ad virtutem accessio erit, crescente nobis per angustiam religione. Potest enim Deus omnia gravia hac ipsa die solvere, sed donec nos purgatos videat, donec videat factam conversionem, et penitentiam firmam et inconcussam, non dissolvit tribulationem. Etenim aurifex donec aurum bene purgatum viderit, de confatorio non extrahit: sic et Deus non abducit hanc nubem, donec nos penitus emendaverit. Qui enim tentationem permisit, ipse novit et tentationis solvendæ tempus. Et sicut citharædus neque nervum intendit, ut non abruptat, neque remittit ultra modum, ne harmoniæ concentum lædat: sic et Deus agit, neque in remissione continua, nec in longa tribulatione nostram constituit animam, secundum suam prudentiam utrumque faciens: non sinit enim nos continua potiri remissione, ne segiores flammas; non sinit autem rursum in continua esse tribulatione, ne concidamus, neve desperemus.

3. Ipsi igitur adversitatis finiendæ tempus relinquamus, nos vero tantum precemur, nos in sanctitate vivamus. Opus enim nostrum ad virtutem mutari, Dei vero opus, malis urgentibus finem imponere. Etenim ipse magis, quam tu qui tentaris, hoc incendium extinguere vult, sed salutem tuam exspectat. Sicut igitur ex remissione tribulatio facta est, sic ex tribulatione remissionem exspectare convenit. Neque enim semper hiems, neque semper æstas, neque semper procella, neque semper tranquillitas, non semper nox, neque semper dies: sic neque semper tribulatio, sed erit et remissio, si tantum in tribulatione Deo gratias semper agamus. Nam tres in fornacem pueri coniecti sunt: et nec ita religionis oblitii sunt, nec ipsos terruit flamma, sed iis, qui in cubiculo sederent, et nihil grave paterentur, studiosius, igne licet circumdati, sacras illas preces emittebant. Ideo murus ipsis factus est ignis, et vestis flamma, et fons fornax: et ligatos acceptos solutos reddidit, mortalia suscepit corpora, et tamquam immortalibus abstinuit; non agnovit naturam, sed pietati reverentiam exhibuit: vinxit pedes tyrannus, et ignis vim pedes vixerunt. O rem admirabilem! vinctos solvit flamma, et ipsa de reliquo a vinctis vineta est: mutavit enim rerum naturam adolescentulorum pietas; imo vero non naturam mutavit, sed quod erat mirabilius, permanentis naturæ vim repressit: non enim ignem exstinxit, sed ardentem inefficacem reddidit: et quod est mirabile ac stupendum, non in sanctis tantum corporibus hoc factum est, sed et in vestimentis ipsorum et calceamentis: et sicut in apostolis, vestimenta Pauli ægritudines et dæmones pellebant, et Petri umbra mortem fugabat: sic etiam hic puerorum calceamenta ignis virtutem exstinxerunt. Nescio quomodo dicam: miraculum omnem verborum narrationem transcendit. Nam vis erat exstincta, et non exstincta: cum enim circa sanctorum illorum corpora versabatur, erat exstincta: cum vero vincula dirumpere oportuit, non erat ex-

stincta: compedes igitur dirupit, et talos non tetigit. Vidisti quanta propinquitas? Neque vi sua privatus est ignis, neque ultra vincula procedere ausus fuit. Vinxit tyrannus, et flamma resolvit, ut et barbari crudelitatem discas, et elementi obedientiam. Qua vero causa in ignem missurus eos ligavit? Ut miraculum fieret majus, ut mirabilis signum, ne putares esse oculorum errorem ea quæ videbantur: nisi enim ignis ille ignis fuisset, vincula non absumpsisset, non exterius sedentes milites, quod multo magis fuit, rapuisset: nunc autem exterioribus quidem vim, interioribus vero obedientiam exhibuit. Tu vero mihi considera ubique, quomodo diabolus per quæ Dei servos impugnat, per hæc propriam vim destruat, non volens quidem, sed Dei sapientia et providentia illius armis et artibus in ipsius caput utente: quod quidem et hic factum est. Diabolus enim illic tunc tyranno se insinuans, neque ferro sanctorum capita abscindi permisit, neque bestiis tradi, neque ullo alio tali modo puniri: sed in ignem injici suasit, ut neque reliquæ illorum sanctorum remanerent, ipsis corporibus consumptis, et ipsorum cinere cum sarmen-torum cinere commixto: Deus autem hoc ipso ad impietatis destructionem usus est, et eo modo quem ego mox dicam

Ignis apud Persas deus putatur. — Deus apud Persas ignis esse putatur, ipsumque multo cultu venerantur etiam nunc barbari regionem illam habitantes. Volens igitur Deus radicitus impietatis materiam auferre, concessit hujusmodi pœnæ modum, ut præ oculis omnium ipsum colentium, servis suis victoriam conferret: per ipsa opera ipsis persuadere volens, quod gentilium dii non Deum tantum, sed et Dei servos timeant.

4. Et considera victoriæ coronam per contraria taxatam, et factos tropæi testes ipsos inimicos. *Misit enim, inquit, Nabuchodonosor rex ad congregandum omnes magistratus, et duces, et præsides, principes et tyrannos, et in potestatisbus consutulos, et omnes regionum præfectos, ut venirent ad novæ dedicationem statuæ, et congregati sunt omnes (Dan. 3 2).* Inimicus theatrum parat, ac spectatores cogit, stadium proponit, ipse spectaculum convocat, et theatrum non vulgare hominum, non privatorum, sed omnium honoratorum et omnium magistratuum, ut et testimonium apud multos fide dignum fiat. Venerant ad aliud vocati spectaculum, et alia conspicati, omnes abierunt. Venerunt statuam adoraturi, et statuam quidem deriserunt; abierunt vero Dei potentiæ admirati per signa in pueris exhibita. Et vide ubi stadium hoc statuerat: non in urbe, nec in ullo agro, sed plani et nudi campi hoc orbis theatrum suscipiunt: in campo enim Deira extravitatem effigiem erexit, et præco pertransiens clamabat: *Vobis dicitur, gentes, tribus, populi, linguæ, quacunque hora audieritis vocem tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæque, et psalterii, et symphoniarum et omnis generis musicorum, cadentes adorate statuam auream (vere enim cadere erat simulacrum adorare): et quicumque non cadens adoraverit, in eadem hora projicietur in caminum*

σου τὸ συνειδός· ἀλλὰ τιτρώσκειται σου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡ διάνοια θάνατον προσδοκῶσα, καὶ ἀπειλὴν με-
γίστην· Ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ἡμῖν πολλὴ πρὸς ἀρετὴν ἐπιδοσις ἔσται, ἐπιτεινομένης ἡμῖν τῆς εὐλαβείας διὰ τῆς ἀγωνίας. Δυνατὸς μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἅπαντα λύσαι σήμερον τὰ δεινὰ· ἀλλ' ἕως ἂν ἴδῃ καθαρθέντας ἡμᾶς, ἕως ἂν ἴδῃ γενομένην ἐπιστροφὴν, καὶ μετάνοιαν παγίαν καὶ ἀσει-
στον, οὐ καταλύει τὴν θλίψιν. Καὶ γὰρ ὁ χρυσοκόμος, ἕως ἂν ἴδῃ τὸ χρυσίον καλῶς ἐκκαθαρθέν, οὐκ ἀνασπᾷ τοῦ χωνευτηρίου· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς οὐ παράγει τοῦτο τὸ νέ-
φος, ἕως ἂν ἡμᾶς σωφρονίσῃ καλῶς. Ὁ γὰρ συγχωρή-
σας τὸν πειρασμόν, αὐτὸς οἶδε καὶ τὸν καιρὸν τῆς λύσεως τοῦ πειρασμοῦ. Οὕτω καὶ ὁ καθαρυδὸς οὐτε ἐπιτείνει τὴν πύρην, ἵνα μὴ διαρρήξῃ, οὔτε χαλᾷ πέτρα τοῦ μέ-
τρου, ἵνα μὴ λυμνηται τὴν συμφωνίαν τῆς ἁρμονίας· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ, οὔτε ἐν ἀνέσει διηνεκεῖ, οὔτε ἐν θλίψει μακρὰ τὴν ἡμετέραν καθίστασι ψυχὴν, κατὰ τὴν αὐτοῦ σύνεσιν ἀμφοτέρω ταῦτα ποιῶν. Οὐκ ἀφίσι μὲν γὰρ διηνεκοὺς ἀνέσεως ἀπολαύειν, ἵνα μὴ γενώμεθα βρ-
χυμέτροι· οὐκ ἀφίσι δὲ ἐν θλίψει συνεχεῖ εἶναι πάλιν, ἵνα μὴ καταπέσωμεν μηδὲ ἀπαγορευόμεν.

Υ'. Αὐτῷ τοίνυν παραχωρῶμεν τὸν καιρὸν τῆς ἀπάλλα-
γῆς τῶν δεινῶν, ἡμεῖς δὲ εὐχώμεθα μόνον, ἡμεῖς ἐν εὐ-
λαβείᾳ ζήσωμεν. Ἡμῶν μὲν γὰρ ἔργον τὸ [53] μεταβα-
λέσθαι πρὸς ἀρετὴν, τοῦ Θεοῦ δὲ ἔργον τὸ λύσαι τὰ δεινὰ· καὶ γὰρ σοῦ τοῦ πειραζομένου μᾶλλον αὐτὸς βούλεται σβέσαι τὴν πύρην ταύτην, ἀλλ' ἀναμένει σου τὴν σωτη-
ρίαν. Ὡς περ οὖν ἐξ ἀνέσεως ἐγένετο θλίψις, οὕτω καὶ ἀπὸ θλίψεως ἄνεσιν χρὴ προσδοκᾶν. Οὐδὲ γὰρ αἱ χει-
μῶν οὐδὲ αἱ θέρος, οὐκ αἱ κύματα οὐδὲ αἱ γαλήναι, οὐκ αἱ νύξ οὐδὲ αἱ ἡμέραι· οὕτως οὐδὲ αἱ θλίψεις, ἀλλ' ἔσται καὶ ἄνεσις, μόνον ἔαν ἐν τῇ θλίψει διαπαντὸς εὐ-
χαριστῶμεν τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες εἰς κάμι-
νον ἐνεδελήθησαν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπελάθοντο τῆς εὐλα-
βείας, οὐδὲ ἐφόβησαν αὐτοὺς ἡ φλόξ, ἀλλὰ τῶν ἐν θαλάμῳ καθημένων, καὶ μηδὲν πασχόντων δεινόν, σπουδαίει-
τον τῷ πυρὶ κυκλούμενοι, τὰς ἱερὰς ἐκείνας ἀνέπεμπον εὐχάς. Διὰ τοῦτο τείχους αὐτοὺς ἐγένετο τὸ πῦρ, καὶ στολὴ ἡ φλόξ, καὶ πηγὴ ἡ κάμιнос, καὶ δεδεμένους λα-
βοῦσα λελυμένους ἀπέδωκεν· ἔλαβε θνητὰ σώματα, καὶ ὡς ἀθανάτων ἀπέσχετο· οὐκ ἔγνω τὴν φύσιν, ἀλλ' ἠδέ-
σθη τὴν εὐλάβειαν· ἔδωκε τοὺς πόδας ὁ τύραννος, καὶ ἔδωκεν οἱ πόδες τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν. Ὁ παραδόξου πράγματος! τοὺς δεδεμένους ἔλυσε ἡ φλόξ, καὶ αὐτὴ λοιπὴν ὑπὸ τῶν δεδεμένων ἐδέδετο· μετέβαλε γὰρ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν τῶν νεανίσκων ἡ εὐλάβεια, μᾶλ-
λον δὲ οὐ τὴν φύσιν μετέβαλεν, ἀλλ' ὁ πολλὴ θαυμαστό-
τερον ἦν, μενούσης τῆς φύσεως τὴν ἐνέργειαν ἔστησεν. Οὐ γὰρ ἔσθεσε τὸ πῦρ, ἀλλὰ καίόμενον ἄργον ἐποίησε· καὶ τὸ δὴ θαυμαστὴν καὶ παράδοξον, οὐκ ἐπὶ τῶν σω-
μάτων τοῦτο τῶν ἁγίων ἐγένετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἱματίων αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποδημάτων· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, τὰ ἱμάτια Παύλου νοτήματα καὶ δαίμονας ἥλαυνε, καὶ αἱ σκαλιὰ Πέτρον θάνατον ἐφυγά-
δον· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα τῶν παιδῶν τούτων τὰ ὑποδήματα τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν ἔσθεσεν. Οὐκ οἶδα πῶς εἶπω· τὸ γὰρ θαῦμα πᾶσαν ὑπερβαίνει λόγου δι-
ήγησιν. Καὶ γὰρ ἔσθεστο ἡ ἐνέργεια, καὶ οὐκ ἔσθεστο· ὅτε μὲν γὰρ τοῖς σώμασιν ὠμίει τῶν ἁγίων ἐκείνων, ἔσθεστο· ὅτε δὲ τὰ δεσμὰ διαρρήξαι ἔδει, οὐκ ἔσθεστο· τὰ γοῦν δεσμὰ διέρρηξε, καὶ τῶν ἀστραγάλων οὐκ ἤψατο.

Εἶδες πόση ἡ ἐγγύτης; Καὶ οὐκ ἠπατήθη τὸ πῦρ, οὐδὲ ἐνδοτέρω τῶν δεσμῶν προελθεῖν ἐτόλμησεν. Ἐδῆσαν ὁ τύραννος, καὶ ἔλυσε ἡ φλόξ, ἵνα μάθης καὶ τοῦ βαρβάρου τὴν ὁμότητα καὶ τοῦ στοιχείου τὴν ὑπακοήν. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἔδωκεν, εἰς πῦρ ἐμβαλεῖν μέλλων; Ἴνα τὸ θαῦμα μείζον γένηται, ἵνα παροξύτερον τὸ σημεῖον, ἵνα μὴ νο-
μίσης ὀφθαλμῶν ἀπάτην εἶναι τὰ ὁρῶμενα. Εἰ γὰρ μὴ πῦρ ἦν ἐκεῖνο τὸ πῦρ, οὐκ ἂν τὰ δεσμὰ κατέραιεν· καὶ ὁ πολλὴ μείζον ἦν, οὐκ ἂν τοὺς ἐξώθεν στρατιώτας καθημένους ἤρπασεν· νῦν ἔξ, ἐν μὲν τοῖς ἐξω τὴν δύνα-
μιν ἐπεδείξατο, ἐν δὲ τοῖς ἐνδον τὴν ὑπακοήν ἔδειξε. Σὺ δέ μοι σκόπει πανταχοῦ, πῶς ὁ διάβολος ἐπ' ὧν πολεμεῖ τοῖς τοῦ Θεοῦ δούλοις, διὰ τούτων τὴν οἰκείαν δύναμιν καθαιρεῖ, οὐκ ἐκὼν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σοφοῦ καὶ εὐμη-
χάνου τοῖς ὁπλοῖς τοῖς ἐκείνου καὶ ταῖς μεθοδῶν κατὰ τῆς [54] ἐκείνου κεκρημένου κεφαλῆς. Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος ἐμπνεύσας τῷ τυράννῳ τότε ἐκείνῳ, οὔτε σιδήρεω τῶν ἁγίων ἀποτηρηθῆναι κεφα-
λὰς ἀφῆκεν, οὔτε θηρίῳ παραδοθῆναι, οὔτε ἄλλῳ τινι τοιούτῳ τρόπῳ κολασθῆναι· ἀλλ' εἰς τὸ πῦρ ἐμβολήθησαν, ἵνα μηδὲ τὰ λείψανα μείνῃ τῶν ἁγίων ἐκείνων, τῶν σω-
μάτων αὐτοῖς ἀφανισθέντων, καὶ τῆς τέφρας αὐτῶν τῇ τέφρᾳ τῶν κληματίδων ἀναμιγείσης. Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δὴ τοιούτῳ πρὸς ἀναίρεσιν τῆς ἀσεβείας ἐχρήσατο, καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω.

Θεὸς παρὰ τοῖς Πέρσας εἶναι νομίζεται τὸ πῦρ, καὶ τιμῶσιν αὐτὸ μετὰ πολλῆς τῆς θεραπείας οἱ βάρβαροι οἱ τὴν χώραν ἐκείνην οἰκούντες ἔτι καὶ νῦν. Βουλόμενος τοίνυν ὁ Θεὸς πρόρρηξιν ἀνελεῖν τῆς ἀσεβείας τὴν ὑπό-
θεσιν, συνεχώρησεν αὐτῷ τῷ τρόπῳ τῆς κολάσεως ταύ-
της, ἵνα κατ' ὀφθαλμοὺς τῶν θεραπευόντων αὐτὸ πάντων τοῖς αὐτοῦ δούλοις τὰ νικητήρια δῇ, διὰ τῶν ἔργων αὐ-
τῶν πείσας αὐτοὺς, ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων θεοὶ οὐχὶ τὸν Θεὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους δεδοίκασι.

δ. Καὶ σκόπει διὰ τῶν ἐναντίων πλεχόμενον τῆς νίκης τὴν στέφανον, καὶ μάρτυρας τοῦ τροπαίου γενομένους αὐ-
τοὺς τοὺς ἐχθρούς. Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶ, Ναβουχοδονό-
σορ ὁ βασιλεὺς συναγαγεῖν πάντας τοὺς ὑπάτους, καὶ στρατηγούς, καὶ τοπάρχας, ἡγούμενους, καὶ τυράν-
τους, καὶ τοὺς ἐπ' ἐξουσίῳι, καὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας τῶν χωρῶν ἐλθεῖν εἰς τὰ ἐγκαλῖνια τῆς εἰ-
κόνης· καὶ συνήχθησαν πάντες. Ὁ ἐχθρὸς συνάγει τὸ θέατρον, καὶ αὐτοὺς συγκερτεῖ τοὺς θεατὰς· αὐτὸς πᾶς σκάμματα τίθισι, καὶ θέατρον οὐ τῶν τυχόντων ἀνθρώ-
πων, οὐκ ἰδιωτῶν τινων, ἀλλὰ τῶν ἐντίμων καὶ πάντων τῶν ἐν ἀρχαῖς, ἵνα καὶ ἡ μαρτυρία ἀξιόπιστος γένηται παρὰ τοῖς πολλοῖς. Ἦλθον ἐφ' ἐτέρᾳ κληθέντες ὑποθέ-
σει, καὶ ἕτερα θεασάμενοι πάντες ἀπῆλθον. Ἦλθον προσ-
κυνησόντες τὴν εἰκόνα, καὶ τῆς μὲν εἰκόνης καταγελά-
σαντες, ἐκπλαγέντες δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, διὰ τῶν εἰς τοὺς παῖδας τούτους γενομένων σημείων, ἀπῆλθον. Καὶ ὅρα ποῦ τὸ στάδιον ἀνεψῆγει τοῦτο· οὐκ ἐν πόλει, οὐδὲ ἐν χώρᾳ τινι, ἀλλ' ὑπὲρ καὶ ψιλὰ πεδία δέχεται τοῦτο τῆς οἰκουμένης τὸ θέατρον. Ἐν γὰρ πεδίῳ Διερχῶ, τῆς πόλεως ἔξω, τὴν εἰκόνα ἔστησε, καὶ ὁ κήρυξ παρελ-
θὼν ἔβόα· Ὑμῖν λέγεται, ἔθνη, φύλα, λαοί, γένεσθαι, ἐν ᾗ ἂν ὦρα ἀκούσητε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, σύριγγος τε καὶ κithάρας, συμβύκης τε καὶ ψαλτη-
ριον, καὶ συμφωνίας, καὶ παντὸς γένους μουσικῶν, πεσόντες προσκυνήσατε τῇ εἰκόνι τῇ χρυσεῇ (ὅπως γὰρ πεσεῖν ἦν τὸ προσκυνῆσαι τὸ εἶδωλον)· καὶ δεῖ αὐτῶν μὴ προσκυνήσῃ πεσόντων, ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθῆ-
σεται εἰς τὴν κάμνον τοῦ πυρὸς τὴν τιμωρίαν.

▪ Savil. οὐκ ἔγνω, Morel. ἔγνω, omitta negatione

• Alii καὶ ἡ σκία. ἐφυγάδεν.

• Alii ἀρπάζεται, minus recte.

Είδες πῶς χαλεπὰ τὰ παλαίσματα γίνεται, καὶ ὅσαι τῆς ἐπιβουλῆς αἱ ἀνάγκαι, καὶ πῶς· βαθὺ ἐδὲ βάραθρον, καὶ κρημνὸς ἐκατέρωθεν· Ἀλλὰ μὴ δέισις· ὅσῳ περ ἂν αὐξήσῃ τὰ μηχανήματα ὁ ἐχθρὸς, τοσούτῳ μᾶλλον δεικνύσι τῶν παίδων τὴν ἀνδρείαν. Διὰ γὰρ τοῦτο συμφωνία μουσικῶν τοσούτων, διὰ τοῦτο ἡ κάμινος ἡ καιομένη, ἵνα καὶ ἡδονὴ καὶ φόβος πολιορκῇ τὰς τῶν παρόντων ψυχάς. Πικρὸς τίς^α ἐστὶ τῶν παρόντων καὶ [55] δυσένδοτος· μαλαττέτω, φησὶν, αὐτὸν γοητεύουσα τῆς παναρμονίου μουσικῆς ἡ μελωδία. Ἀλλ' ἀνώτερος ταύτης γίνεται τῆς ἐπιβουλῆς· φοβέτω καὶ καταπληττέτω τῆς φλογὸς ἡ ὄψις. Καὶ ἦν φόβος καὶ ἡδονή, ἡ μὲν διὰ τῶν ὧτων, ὁ δὲ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπεισιῶν τῇ ψυχῇ· ἀλλὰ τὸ γενναῖον τῶν νεανίσκων ἐκείνων οὐδὲν τοῦτων ἠλεγξεν· ἀλλ' ὥσπερ εἰς τὸ πῦρ ἐμπесόντες ἐκράτησαν τῆς φλογὸς, οὕτω πάσης ἐπιθυμίας καὶ ἀγωνίας κατεγέλασαν. Πάντα γὰρ ταῦτα δι' ἐκείνων ὁ διάβολος προπαρεσκευάσεν· οὐ γὰρ περὶ τῶν ὑπάρχον ἡμφισβήτηται, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐθαύρει, ὅτι οὐδεὶς ἀντιτεσεῖται τῷ νόμῳ τοῦ βασιλέως· ἐπειδὴ δὲ ἅπαντες ἔπασσαν καὶ ἡττήθησαν, τότε εἰς μέσον οἱ παῖδες ἀγονταὶ μόνοι, ἵνα καὶ ταύτῃ ἡ νίκη λαμπροτέρα γένηται, ἐν τοσούτῳ πληθύνει νικούντων καὶ ἀνακηρυττομένων αὐτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἦν οὕτω θαυμαστὸν, εἰ μηδενὸς ὑποκατεσθέντος οὗτοι παρελθόντες ἠνδρίσαντο πρώτοι. Τὸ δὲ μέγιστον καὶ παράδοξον, ὅτι τῶν πεπαικωκότων τὸ πληθὺς οὐκ ἐβόδουν αὐτούς, οὐδὲ ἐξέλυαν, οὐδὲ εἶπον πρὸς ἑαυτούς τι τοιοῦτον, ὃ πολλοὶ πολλάκις λέγειν εἰώθασιν· Εἰ μὲν γὰρ πρώτοι καὶ μόνοι προσκυνεῖν ἡμεῖς ἐμελλόμεν τὴν εἰκόνα^β, ἐγκλημα τὸ γινόμενον ἦν· εἰ δὲ μετὰ τοσούτων μυριάδων τοῦτο ποιοῦμεν, τίς οὐ δώσει συγγνώμην; τίς ἀπολογίας οὐκ ἀξιώσει; Ἀλλ' οὐδὲν οὕτε εἶπον, οὕτε ἐνενόησάν τι τοιοῦτον ἐκείνοι, τὰ πτωμάτα τῶν τοσούτων ἰδόντες τυράννων. Σὺ δέ μοι σκόπει καὶ τῶν διαβαλλόντων αὐτούς τὴν κακουργίαν, πῶς καὶ κακοῦθως αὐτῶν καὶ πικρῶς κατηγορήσαν ἐκεῖνοι. Εἰσὶ γὰρ, φησὶν, ἄνδρες Ἰουδαῖοι, οὓς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα τῆς χώρας Βαβυλώνος· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐμνημόνευσαν τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τῆς τιμῆς ἀνέμνησαν, ἵνα ἐκκαύσῃ τὴν τοῦ βασιλέως ὀργὴν, μονονοχὶ λέγοντες, ὅτι τοὺς δούλους, τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς ἀπόλοιδας, ἀρχοντας ἡμῶν ἐποίησας· οἱ δὲ καὶ τὴν τοσαύτην τιμὴν ὑβρίζουσι, καὶ παροινούσιν εἰς τὸν τετιμηκότα. Διὰ τοῦτο λέγουσιν· Οἱ Ἰουδαῖοι, οὓς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα τῆς χώρας Βαβυλώνος, οὐχ ὑπῆκουσαν τῷ δόγματί σου, καὶ τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύουσι. Μέργιος Ἐπαῖνος ἡ κατηγορία, καὶ τὰ ἐγκλήματα ἐγκώμια γίνεται, καὶ ἡ μαρτυρία ἀνύποπτος, τῶν ἐχθρῶν αὐτὴν παρεχομένη. Ἴτι οὖν ὁ βασιλεὺς· Ἐκέλευσεν εἰς μέσον ἀχθῆναι αὐτοὺς ὥστε πάντοθεν αὐτοὺς φοβῆσαι. Ἀλλ' οὐδὲν ἐκείνους ἐξέπληξεν, οὐχ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως, οὐ τὸ μόνους ἐν μέσῳ τοσούτων ἀπειληθῆναι, οὐ τὸ πῦρ ὀρώμενον, οὐχ αἱ σάλπιγγες ἠχεῦσαι, οὐ πάντες εἰς αὐτοὺς πῦρ βλέποντες, ἀλλὰ πάντων τούτων καταγελάσαντες, ὡς εἰς ψυχρὰν πηγὴν ὕδατος ἐμίπτειν μέλλοντες, ἐπὶ τὴν κάμινον εἰσῆσαν^γ, τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀφιέντες φωνῇ, ὅτι *Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόني τῇ χρυσεῇ ἣ ἔστησας οὐ προσκυνοῦμεν*. Καὶ ταύτην οὐκ ἀπλῶς ἐκίνησα τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ἵνα μάθῃτε, ὅτι καὶ θυμὸς ἡ βασιλικὸς, καὶ ἐπιβουλὴ στρατιωτῶν, καὶ φθόνος ἐχθρῶν, καὶ αἰχμαλωσία, καὶ ἐρημία,

^α Αἱ οὐκ σκληρὸς τις.

^β Ὑπὸς τῆς εἰκόνης. Mox duo mss. μυριάδων καὶ λαῶν ἀπεικνῶν.

^γ Sic Savil. et aliquot mss. Morel. vero ἤσαν.

καὶ πῦρ, καὶ κάμινος, καὶ μυρία δεινὰ, τὸν δίκαιον οὐδὲν ἐλέγξει οὐδὲ φοβῆσαι δυνήσεται. Εἰ γὰρ, ἐνθα ἀσθεῖ; ἦν ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἐξεπλάγησαν οἱ νεανίσκοι τὸν τοῦ τυράννου θυμὸν [56], πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς θαρρῆναι χρὴ, φιλάνθρωπον καὶ ἡμερον ἔχοντα βασιλέα, καὶ χάριν εἰδέναι τῷ Θεῷ τῆς θλίψεως ταύτης, ἀπὸ τῶν εἰρημένων μαθόντας, ὅτι αἱ θλίψεις λαμπροτέρους ποιοῦσι, καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις, τοὺς εἰδόντας αὐτὰς φέρειν γενναίως. Καὶ γὰρ, εἰ μὴ ἐγένοντο οὗτοι δοῦλοι, οὐκ ἂν ἐγνώμεν αὐτῶν τὴν ἐλευθερίαν· εἰ μὴ αἰχμαλῶτοι ἐγένοντο, οὐκ ἂν αὐτῶν ἐμάθομεν τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς· εἰ μὴ τῆς κατὰ πατρίδος ἐξέπεσον^δ, οὐκ ἂν ἐγνώμεν τῆς ἀνω πολιτείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν· εἰ μὴ ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ ἐν τῇ γῇ βασιλεὺς, οὐκ ἂν ἐμάθομεν τὴν εὐνοίαν, ἣν εἶχε περὶ αὐτοὺς ὁ ἐπουράνιος βασιλεὺς.

ε'. Καὶ σὺ τοίνυν ἂν ἔχῃς ἐκείνον εὐμενῇ, καὶ εἰς κάμινον ἐμπέσῃ, μὴ ἀπογνῶς· ὥσπερ ἂν ὀργίζεται, καὶ ἐν παραδείσῳ ἦς, μὴ θαρρῆσαι. Καὶ γὰρ ἐν παραδείσῳ ἦν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐπειδὴ Θεὸν παριόργισεν, οὐδὲν ὠφέλησεν ὁ παράδεισος· ἐν καμίνῳ ἦσαν οὗτοι, καὶ ἐπειδὴ εὐδοκίμησαν, οὐδὲν ἐβλαψεν ἡ κάμινος· ἐν παραδείσῳ ἦν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐπειδὴ ῥάθυμος ἦν, ὑπεσκαίεσθ· ἐν κορίτῃ ἐκάθητο ὁ Ἰὼβ, καὶ ἐπειδὴ ἐνηφεν, ἐκράτει. Καίτοι πόσῳ βελτίων παράδεισος κοπρίας! ἀλλ' οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ ἀρετὴ τοῦ χωρίου τὸν ἐνοκκύντα. ἐπειδὴ προσέεικεν ἑαυτὸν ἐκείνος· ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἐβλαψεν ἡ εὐτέλεια τοῦ τόπου τὸν ἀρετῇ πάντοθεν τετειχισμένον. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν τὴν ψυχὴν ἀσφαλισώμεθα τὴν ἡμετέραν· καὶ γὰρ ζημία χρημάτων ἐπὶ, καὶ θάνατος, τὴν δὲ εὐσέβειαν μηδεὶς ἡμᾶς ἀφέλῃται, μακαριώτεροι πάντων ἔσμεν. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐπέταξεν^ε εἰπών· *Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις*. Καθάπερ γὰρ ἐκείνος τὸ λοιπὸν προΐεται ἅπαν σῶμα, ὥστε διασῶσαι τὴν κεφαλὴν· οὕτω καὶ σὺ, καὶ χρήματα, καὶ σῶμα, καὶ τὴν παρούσαν ζωὴν, καὶ πάντα προέσθαι δέη, ὥστε διατηρῆσαι τὴν εὐσέβειαν, μὴ ἀλῶμεν. Ἄν γὰρ ἐκείνην ἔχωμεν ἀπέλθῃς, πάντα σοι μετὰ πλείονος ἀποδώσει τῆς λαμπρότητος ὁ Θεός, καὶ τὸ σῶμα μετὰ μείζονος δόξης ἀναστήσει πάλιν, καὶ ἀντὶ χρημάτων τὰ ἀγαθὰ τὰ πᾶσαν ὑπερβαίνοντα λόγου δύναμι. Οὐχὶ γυμνὸς ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο ὁ Ἰὼβ, μυρίων θανάτων χαλεπωτέρων ὑπομένων ζωὴν· Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἀπέβαλε, πάντα μετὰ πλείονος αὐτῷ ἐπανήλθε τῆς περιουσίας τὰ πρότερα, σώματος ὑγεία καὶ κάλλος, τῶν παίδων ὁ χορὸς ἅπας, τὰ κτήματα, καὶ τὸ δὴ μείζον ἀπάντων, ὁ λαμπρὸς τῆς ὑπομονῆς στέφανος. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν δένδρων γίνεται, καὶ τὸν καρπὸν τις ἀφέλῃται μετὰ τῶν φύλλων, καὶ τοὺς κλάδους πάντας ἐκκόψῃ, τῆς ῥίζης μενουσῆς, ὀλόκληρον καὶ μετὰ πλείονος ἀνίσταται τῆς εὐπρεπείας τὸ δένδρον· οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἐὰν ἡ ρίζα μὲν τῆς εὐσεβείας, καὶ ὁ πλοῦτος ἀφαιρεθῇ, καὶ τὸ σῶμα διαφθαρῇ, πάντα πάλιν μετὰ μείζονος ἡμῖν ἐπάνεισι τῆς δόξης. Πᾶσαν τοίνυν μέριμναν τῆς ψυχῆς ἐκβαλόντες καὶ φροντίδα περιττήν, πρὸς ἑαυτοὺς ἐπανάθωμεν, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν καλῶς πύσωμεν τῷ κόσμῳ τῆς ἀρετῆς, ὅπλα δικαιοσύνης, ἀλλὰ μὴ ὅπλα ἀμαρτίας τὰ μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευάζοντες· καὶ πρώτον ἀπάντων τὴν [57] γλῶτταν παιδεύσωμεν εἶναι διδάσκον τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, πάντα ἰδὼν καὶ πονηρίαν ἐκ τοῦ στόματος ἐκβάλλοντες, καὶ ῥημάτων ἀσχερῶν μελέτην. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἔσμεν

^δ Quinque mss. ἐξέπεσαν.

^ε Ὑπὸς προσέταξεν. Mox quidam mss. ἄς ὁ ὄφεις.

ignis ardentem (Dan. 3. 4-6). Vidisti quam difficile certamina parata sint, et quot insidiarum necessitates, quam profunda vorago, et præcipitium utrimque? Sed ne timueris : quanto magis machinamenta inimicus auxerit, tanto magis puerorum fortitudinem demonstrat. Ideo enim tot musicorum concentus, ideo caminus ardens, ut et voluptas et timor assistentium animas obsideret. Asper adstantium quispiam est, et rigidus? Molliat ipsum, inquit, delectans omnisonæ musicæ melodia. Sed his insidiis superior est? terreat et percellat flammæ aspectus. Et erat timor et voluptas, hæc per aures, ille per oculos animæ subrepens. Veruntamen adolescentulorum illorum generositatem horum nihil superavit; sed sicut in ignem projecti flammam vicierunt, sic omnem concupiscentiam et anxietatem deriserunt. Hæc enim omnia propter ipsos diabolus præparaverat : non enim de subditis dubitabat, sed potius multum confidebat, nullum regis legi repugnaturum esse : postquam vero ceciderunt omnes, et victi sunt, tunc in medium pueri soli aguntur, ut sic quoque victoria fiat clarior, cum in tanta multitudine ipsi vincant, et victores renuntientur : neque enim tam mirabile fuisset, si nullo supplantato, primi viriliter egissent. Hoc autem maximum et mirabile est, quod cadentium multitudo ipsos non terruit, non solvit. Non intra se tale quid dixerunt, quod multi sæpe dicere consueverunt : Si primi nos imaginem adoraremus, id peccatum esset; si vero cum tot milibus hoc faciamus, quis veniam non dabit? quis excusatione dignos non censebit? Sed nihil illi tale aut dixerunt, aut cogitaverunt, tot tyrannorum lapsus intuiti. Tu vero mihi et calumniantium ipsos malignitatem considera, et quam improbe et acerbe ipsos accusaverint. *Sunt, inquit, viri Judæi, quos constituisti super opera regionis Babylonis* (Dan. 3. 12). Non enim solum gentem commemorarunt, sed et honorem in memoriam revocaverunt, ut regis iram accenderent, tantum non dicentes : Servos, civitate carentes, captivos principes nostros fecisti; hi vero et tantum honorem contumelia afficiunt, et in eum qui se honoravit, insolenter agunt. Ideo dicunt, *Judæi quos constituisti super opera regionis Baby'onis, non paruerunt decreto tuo, et diis tuis non serviunt.* (Ibid.) Maxima laus accusatio, et crimina laudes fiunt, et testimonium indubitatum inimicis ipsum perhibentibus. Quid igitur rex? Jussit ipsos in medium agi, ut ipsos undique terreret. Sed nihil illos consternavit, non regis furor, non quod soli in tantæ turbæ medio derelicti essent, non ignis spectatus, non canentes tubæ, non omnes ipsos ardentibus oculis intuentes, sed hæc illi omnia deridentes, tamquam in frigidum aquarum fontem mittendi, in fornacem ingressi sunt, beatam illam emittentes vocem : *Diis tuis non servimus, et statuam auream, quam erexisti, non adoramus* (Dan. 3. 18). Hanc non temere recitavi historiam, sed ut discatis, quod licet furor instet regius, etsi militum insidiæ, etsi inimicorum invidia, etsi captivitas, etsi orbitas, etsi ignis, etsi fornax, etsi innumera alia, justum nihil superare aut terrere poterit. Si enim ubi impius erat

rex, non formidaverunt adolescentuli tyranni fuorem, multo magis nos confidere oportet, humanum et mitem habentes Imperatorem, et de hac tribulatione Deo gratias agere, ex prædictis doctos, ærumnis nos clariores effici et apud Deum, et apud homines, si ipsas generose ferre sciamus. Etenim nisi servi fuissent hi, ipsorum libertatem non cognovissemus : nisi captivi fuissent, non eorum animi nobilitatem didicissemus : nisi inferiori patria excidissent, non cognovissemus supernæ civitatis esse ipsorum virtutem : nisi terrenus rex ipsis fuisset iratus, non audissemus benevolentiam, quam cœlestis Rex erga ipsos gerebat.

5. Et tu igitur si illum benevolum habeas, licet in fornacem cadas, ne desperes : sicut si succenseat, licet in paradiso sis, ne confidas. Etenim in paradiso erat Adam, et postquam Deum irritavit, nihil profuit paradiso : in fornace erant isti, et postquam se benegesserunt, nihil obfuit fornax. In paradiso erat Adam, et quia segnis erat, supplantatus fuit : fimo insidebat Job, et quia vigilabat, superavit. Atqui quanto paradiso est fimo melior? sed nihil loci virtus inhabitanti profuit, postquam seipsum ille prodidit : sicut nec loci vilitas virtute undique munitum læsit. Et nos igitur animam nostram muniamus : sive enim pecuniarum multa immineat, sive mors, pietatem vero auferat nemo, sumus omnibus beatiores. Hoc et Christus mandavit dicens : *Estote igitur prudentes sicut serpentes* (Matth. 10. 16). Sicut enim ille reliquum objicit corpus, ut caput servet, sic et tu : sive pecunias, sive corpus, sive præsentem vitam, sive omnia amittere oporteat, ut pietatem conserves, noli tristari. Si enim illam habens migraveris, omnia tibi cum majori Deo claritate retribuet, et corpus cum majori rursus gloria restituet, et pro pecuniis bona quæ nulla verborum vi possunt exprimi. Nonne in fimo nudus sedebat Job, innumeris mortibus gravio-rem sustinens vitam? Sed quia pietatem non abjecit, omnia cum majori copia rediere priora, corporis sanitas et species, omnis filiorum cœtus, sessiones omnes, et quod omnium maximum, splendida patientiæ corona. Sicut enim in arboribus accidit, ut si quis fructum cum foliis auferat, et ramos omnes amputet, radice manente, tota cum majori etiam ornatu arbor resurgat : sic quidem et in nobis, si pietatis radix permanceat, etsi divitiæ auferantur, et corpus corumpatur, omnia rursus nobis cum majori gloria redeunt. Omnem igitur animæ sollicitudinem et superfluum curam abicientes, ad nos ipsos redeamus, corpus et animam ornemus virtutis ornamento, justitiæ arma, sed non arma peccati; corporis nostri membra exhibentes : et ante omnia linguam ut si spiritualis gratiæ ministra instituamus, omne virus et malignitatem ex ore projicientes et turpium verborum meditationem. Etenim in nostra potestate est, unumquodque membrorum nostrorum sive malitiæ, sive justitiæ instrumentum facere. Audi igitur quomodo linguam, hi quidem peccati, illi vero justitiæ arma fecerunt. *Lingua ipsorum gladius acutus* (Psal. 56. 5). Alter

vero quidam de sua dicit lingua : *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis* (Psal. 44. 2). Illa cædem operata est, hæc divinam legem scribebat : propterea illa quidem gladius, calamus autem hæc erat, non secundum propriam naturam, sed secundum utentium electionem. Lingux enim natura et hujus et illius una erat, operatio autem non una. Et de ore rursus idem cernere licet : etenim hi quidem habebant os sanie et improbitate plenum ; propterea incusando dicebat : *Os ipsorum maledictione et amaritudine plenum est* (Psal. 13. 3) : ipsius vero non tale, sed *Os meum*, inquit, *loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam* (Psal. 48. 4). Alii vero rursus manus habebant iniquitatis plenas, et hos accusans rursus dicebat : *In manibus ipsorum iniquitates, et dextra eorum repleta est muneribus* (Psal. 25. 10). Ipse vero manus nihil aliud facere, quam in cælum erigi, assuetas habebat ; idcirco et de his dicebat : *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (Psal. 140. 2). In corde quoque licet idem videre ; quorundam enim cor vanum est, hujus autem verum ; propterea de illis dicit : *Cor eorum vanum est* (Psal. 5. 10) ; de suo autem, *Eruclavit cor meum verbum bonum* (Psal. 44. 2). Et de auditu rursum idem videre licet. Alii namque bestiarum auditum habebant imitem et implacabilem, et ipsos vituperans sic dicebat : *Sicut aspidis surdæ, et obturantis aures suas* (Psal. 57. 5) : ipsius autem auditus divinorum erat verborum receptaculum, et hoc ipsum manifestavit, dicens : *Inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam* (Psal. 48. 5).

6. *Moralis exhortatio.*— Hæc igitur scientes, nos undique virtute muniamus, et sic Dei iram repellemus : et corporis nostri membra justitiæ arma faciamus, et oculos, manus, pedes, cor, linguam et omne corpus nostrum ut soli virtuti utile sit instituamus : et illorum trium¹ recordemur, de quibus ad vestram charitatem verba feci, rogans ut inimicum haberetis neminem, neque cuiquam eorum qui vos tristitia affecerint, maledicatis, et improbam juramentorum consuetudinem ex ore vestro ejiciatis. Et te duobus quidem mandatis in alio tempore disseremus : per hanc vero hebdomadam totam de juramentis vobis dicemus, a faciliiori mandato initium facientes : nec enim labor ullus est juramentorum consuetudinem vincere, si

velimus vel parum impendere studii, nos invicem commonefacientes, admonentes, observantes, rationem et pœnas ab iis, qui oblitii fuerint, repentes. Quæ enim, quæso, ciborum abstinentiæ utilitas, nisi improbas animi consuetudines expellamus? Ecce hodie totam jejunii diem exegimus, et mensam in vespera apponemus, non hesternæ similem, sed immutatam et honestiorem. Numquid igitur quis nostrum dicere valet, se vitam suam hodie sicut et mensam mutasse, se improbam consuetudinem sicut et escam convertisse? Equidem non puto. Quæ igitur nobis jejunii utilitas? Ideo exhortor, et exhortari non desinam, ut unumquodque mandatum sigillatim assumens, duos vel tres dies ad ipsum implendum impendatis. Et sicut quidam sunt inter se ciborum abstinencia æmulantes, et mirabilem contentionem facientes : et hi quidem integros duos dies transigunt jejuni, hi vero non vini tantum et olei, sed et omnis ferculi usum a sua mensa rejicientes, pane et aqua utentes dumtaxat, Quadragesimam omnem expediunt : sic et nos mutuo contendamus, ut juramentorum frequentiam tollamus : hoc enim omni jejuniio utilius, hoc omni vitæ asperitate fructuosius : et studium quod circa ciborum abstinenciam habemus, hoc circa juramentorum abstinenciam exhibeamus : quoniam extremæ dementiæ crimen subimus, prohibita quidem contemnentes, circa indifferencia vero omne studium adhibentes : conedere enim non est inhibendum, jurare vero prohibitum est ; nos autem a concessis abstinentes, prohibita audemus. Propterea charitatem vestram exhortor, ut aliquam faciatis mutationem, et hinc principium nobis ostendatis. Si enim cum tanto præsens jejunium studio transegerimus, hac quidem hebdomade, ut ne omnino juremus, efficientes, sequenti vero iram exstinguentes, ulteriori autem detractionem radicitus destruentes, et post ipsam alia rursus plura corrigentes ; ita sensim progredientes, paulatim ad ipsam virtutis culmen veniemus, præsens fugiendus periculum, Deum placatum reddemus : et multitudo rursus ad nos et ad urbem regreditur : tunc fuga lapsos docebitur, non locorum munimini, nec refugio et recessui, sed animi pietati et morum virtuti salutis nostræ spem committere. Atque ita fiet, ut et hujus vitæ et illius futuræ bonæ assequamur, quibus nos omnes dignos fieri detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Sav. et unus codex : *legum*.

ITIDEM EXHORTATIO AD POPULUM DE GENEROSE FERENDIS IMMINENTIBUS MINIS, CUM HABFAT SATIS MULTA EXEMPLA EX IIS QUÆ EVENERE ET JOB ET NINIVITIS : QUOD NON OPORTEAT TIMERE MORTEM, SED PECCATUM : QUID SIT MALE MORI ; ET DE JURAMENTIS OMNI STUDIO FUGIENDIS : ET IN TERRÆ MOTUM.

ROMILIA V.

1. Trium puerorum et Babylonice fornacis enarratio aliquatenus, ut videtur, vestram heri charitatem

consolata fuit, insuper autem et de Job exemplum¹, et finis omni throno regio venerabilior. Ex throni nam-

¹ Quidam post, *Job exemplum*, addunt : *Et vulnera justi*.

πῶροι καὶ πονηρίας καὶ δικαιοσύνης ὄργανον ἕκαστον τῶν ἡμετέρων ποιῆσαι μελῶν. Ἀκούσον γοῦν πῶς τὴν γλῶτταν οἱ μὲν ἁμαρτίας, οἱ δὲ δικαιοσύνης ἐποίησαν ὅλων. Ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαίρα ὀξεῖα. Ἐτερος δὲ τίς φησι, περὶ τῆς αὐτοῦ γλῶσσης. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀχυράφρων. Ἐκείνη φόνον εἰργάτο, αὕτη ὅμον ἔγραφε θεῖον· διὰ τοῦτο μάχαίρα μὲν ἐκείνη, κάλαμος δὲ ἦν αὕτη, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν χρωμένων. Ἡ μὲν γὰρ φύσις τῆς γλῶττης καὶ ταύτης κάκεινης ἦν μία, ἡ δὲ ἐργασία οὐ μία. Καὶ περὶ τοῦ στόματος δὲ πάλιν ὁμοίως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔστιν ἰδεῖν· οἱ μὲν γὰρ εἶχον τὸ στόμα σηπεδόνος γέμον καὶ πονηρίας· διὰ τοῦτο ὁ κατηγορῶν ἔλεγε· Τὸ στόμα αὐτῶν ἄρως καὶ πικρίας γέμει· τὸ δὲ αὐτοῦ ὁ τοιοῦτον, ἀλλὰ, Τὸ στόμα μου λυλῆσει σόζιαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσι. Ἐτεροι δὲ πάλιν χεῖρας εἶχον ἀνομίας ἐμπειλησμένας, καὶ τούτων κατηγορῶν πάλιν ἔλεγεν· Ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν αἱ ἀνομίες, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν ἐπλήσθη δόρων· αὐτὸς δὲ χεῖρας εἶχεν οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνεσθαι μεμελετηκίας· διὸ καὶ περὶ τούτων ἔλεγεν· Ἐπαροῖς τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Καὶ ἐπὶ τῆς α καρδίας τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἔστιν ἰδεῖν· τῶν μὲν γὰρ ἡ καρδία ματαία ἦν, τούτου δὲ ἀληθές· διὸ καὶ περὶ ἐκείνων φησὶν· Ἡ καρδία αὐτῶν ματαία· περὶ δὲ τῆς αὐτοῦ· Ἐξηρέψατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Καὶ ἐπὶ ἀκοῆς δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἰδοὺ τις ἄν· οἱ μὲν γὰρ εἶχον θηρίων ἀκοὴν ἀμειλικτον καὶ ἀσύγγνωστον, καὶ κακίζων αὐτοὺς οὕτως ἔλεγεν· Ἀσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βυσύσης τὰ ὦτα αὐτῆς· ἡ δὲ αὐτοῦ ἀκοὴ δοχεῖον τῶν θείων ῥημάτων ἦν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἐδήλωσεν εἰπὼν· Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνολίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα μου.

ς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀρετῇ τειχίσωμεν, καὶ οὕτως ἀποκροσώμεθα τοῦ θεοῦ τὴν ὀργήν· καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ὅπλα δικαιοσύνης ποιήσωμεν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ στόμα, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ καρδίας, καὶ γλῶτταν, καὶ πᾶν τὸ σῶμα ἡμῶν παιδεύσωμεν ἀρετῇ χρήσιμον εἶναι μόνῃ. Καὶ τῶν τριῶν δὲ ἐκείνων ὁ μνημονεύσωμεν, περὶ ὧν πρὸς τὴν ὑμέτεραν διελέχθη ἀγάπην, παρακαλῶν μηδένα ἔχειν ἐχθρὸν, μηδὲ κακῶς λέγειν τινὰ τῶν λευπηκῶτων ὑμᾶς, καὶ τὴν πονηρὰν τῶν ὄρκων ἐκβαλεῖν ἀπὸ τοῦ στόματος ὑμῶν συνήθειαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν δυοῖν ἐντολῶν ἐν ἑτέρῳ καιρῷ διαλεξόμεθα, τὴν δὲ παρούσαν ἐβδομάδα ἅπασαν περὶ τῶν ὄρκων ὑμῖν ἐροῦμεν, ἀπὸ τῆς εὐκολωτέρας ἐντολῆς ποιούμενοι τὴν ἀρχήν. Οὐδὲ γὰρ πόνος τις περιγενέσθαι τῆς τῶν ὄρκων συνήθειας, ἐὰν θελήσωμεν

μικρὰν γοῦν εἰσενεγκεῖν σπουδὴν, ἀλλήλους ὑπομιμνήσκοντες, νοουθετοῦντες, τηροῦντες, δίκην ἀπαιτοῦντες καὶ εὐθύνας [58] τοὺς ἐπιλανθανομένους. Τί γὰρ ὕψος ἡμῖν τῆς τῶν βρωμάτων ἀποχῆς, ἐὰν μὴ τὰς πονηρὰς τῆς ψυχῆς συνήθειας ἐξελάσωμεν; Ἰδοὺ, τὴν ἡμέραν ἄστικοι διετελέσαμεν σήμερον ἅπασαν, καὶ τράπεζαν ἐν ἐσπέρᾳ παραστησόμεθα οὐχ ὁμοίαν τῇ χθεσινῇ τραπέζῃ, ἀλλ' ἐνηλλαγμένην καὶ σεμνοτέραν. Ἀρ' οὖν ἔχει τις εἰπεῖν ἡμῶν, ὅτι καὶ τὸν βίον αὐτοῦ τὸν σήμερον ἐνήλλαξε, καθάπερ καὶ τὴν τράπεζαν; ὅτι καὶ τὴν πονηρὰν μετέβαλε συνήθειαν, καθάπερ καὶ τὴν τροφὴν; Οὐκ ἔγωγε, οἶμαι. Τί οὖν ὕψος ἡμῖν τῆς νηστείας; Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, καὶ παρακαλῶν οὐ παύσομαι, ὥστε ἕκαστην ἐντολὴν ἀπολαβόντας καθ' ἑαυτὴν, δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν κατόρθωσιν αὐτῆς ἀναλίσκειν· καὶ καθάπερ εἰσὶ τινες οἱ πρὸς ἀλλήλους φιλοτιμούμενοι· τῇ τῶν σιτίων ἀποχῇ, καὶ θαυμαστὴν ἀμύλλαν ποιοῦμενοι· καὶ οἱ μὲν ὁλοκληροῦς ἡμέρας δύο διατελοῦσιν ἄστικοι, οἱ δὲ οὐκ οἶνου μόνον, οὐδὲ ἐλαίου, ἀλλὰ παντὸς ἐδέσματος χρῆσιν τῆς αὐτῶν ἐκβάλλοντες τραπέζης, ἄρτι καὶ ὕδατι χρώμενοι μόνον, τὴν Τεσσαρακοστὴν διανύουσιν ἅπασαν· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ἀμειλλώμεθα πρὸς ἀλλήλους, ὥστε τῶν ὄρκων τὰς νυφάδας ἀνελεῖν. Τοῦτο γὰρ πάσης νηστείας χρησιμώτερον, τοῦτο πάσης σκληραγωγίας ἐπικερδέστερον, καὶ τὴν σπουδὴν, ἣν περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν σιτίων ποιούμεθα, ταύτην περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν ὄρκων ἐπιδειξώμεθα, ἐπεὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας ὑποστησόμεθα ἐγκλημα, τῶν μὲν κεκυλωμένων καταφρονούντες, περὶ δὲ τὰ ἀδιάφορα πᾶσαν κινούντες σπουδὴν. Τὸ μὲν γὰρ φαγεῖν οὐ κεκώλυται, τὸ δὲ ὁμοσαι κεκώλυται· ἡμεῖς δὲ τῶν συγκεχωρημένων ἀποστάντες, τῶν κεκυλωμένων κατατολμῶμεν. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην ποιήσασθαι τινα μεταβολὴν, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπιδείξασθαι. Ἄν γὰρ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς τὴν παρούσαν διανύσωμεν νηστείαν, τῇ μὲν ἐβδομάδι ταύτῃ τὸ μὲν ὅλως ὁμῶναι κατωρθώσαντες, τῇ δὲ ἐπιούστῃ τὴν ὀργὴν σβέσαντες, τῇ δὲ μετ' ἐκείνην τὴν κατηγορίαν πρόβριζον ἀνελόντες, καὶ τῇ μετὰ ταύτην ἕτερα πάλιν πλείονα διορθώσαντες· οὕτως ὁδῷ προβαίνοντες κατὰ μικρὸν ἐπ' αὐτὴν ἥξομεν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν, καὶ τὸν παρόντα διαφευξόμεθα κίνδυνον, καὶ τὸν θεὸν ἴσω καταστήσομεν, καὶ τὸ πλῆθος ἐπὶ τὴν πόλιν ἡμῖν ἐπανήξει πάλιν, καὶ τοὺς δραπετεύσαντας νῦν παιδεύσωμεν, μὴ τόπων ἀσφαλείᾳ, μηδὲ ἀποφυγῇ καὶ ἀναχωρήσει, ἀλλ' εὐλαβεῖα ψυχῆς, καὶ τρόπων ἀρετῇ τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἐγγειρίζειν τῆς ἡμετέρας. Καὶ οὕτω καὶ τῶν ἐνταῦθα, καὶ τῶν ἐκεῖ ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦσθαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Sic Savil. et omnes fere mss. Morel καὶ περὶ τῆς.

^b Savil. et unus codex τῶν τριῶν δὲ νόμων ἐκείνων.

⁵⁹ Ἐτι παρακλήσεις πρὸς τὸν λαὸν περὶ τοῦ φέρειν γενναίως τὴν ἐπιχειρήσασθαι ἀπειλὴν, ἔχοντα ἃ παραδείγματα ἐκ τῶν συμβῆναι τῷ τε Ἰωβ καὶ τοῖς Νινευιταῖς· καὶ ὅτι οὐ χρὴ δεδιέναι τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν· καὶ εἰ τὸ κακῶς ἀποθανεῖν· καὶ περὶ τοῦ μετὰ πάσης σπουδῆς φεύγειν τοὺς ὄρκους· καὶ εἰς τὸν σεισμόν.

Ὁμιλία ε'.

σ. Τῶν τριῶν παίδων καὶ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου ἡ διήγησις οὐ μετρίως ὥς εἰκοι παρεκάλεσεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην χόες· ἔτι δὲ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ κατὰ τὸν

^a Savil. ἔχοντα.

¹ Ἰωβ ^b, καὶ ἡ κοπρία ἡ παντὸς θρόνου βασιλικῆς σεμνοτέρας. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ θρόνου ἰδεῖν βασιλικὸν οὐδὲν ἔστιν τοῖς θειομένοις τὸ κέρδος, ἀλλὰ πρόσκαιρος μόνον ^c τέρψις, δησιν οὐδεμίαν ἔχουσα· ἀπὸ δὲ τοῦ τῇν

^b Post Ἰωβ quidam mss. habent καὶ τὰ τραύματα τοῦ δεκάτου. Infra quidam mss. τέρψις καὶ σφαρτῇ, δησιν.

^c Sic recte Savil. Aherat μόνον. Edit.

κοπρίαν ἰδεῖν τοῦ Ἰωδ πᾶσάν τις δέζεται ὡφέλειαν, καὶ φιλοσοφίαν πολλήν, καὶ παρακλήσιν εἰς ὑπομονῆς λόγον. Διὰ τοῦτο πολλοὶ νῦν μακρὰν τινα καὶ διαπόν-
τιον ἀποδημίαν στέλλονται ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν Ἀραβίαν τρέχοντες, ἵνα τὴν κοπρίαν ἐκείνην ἴδωσι, καὶ θεασάμενοι καταφιλήσωσι τὴν γῆν τὴν τὰ σκάμματα τοῦ στεφανίτου δεξαμένην ἐκείνου, καὶ τὸ χρυσοῦ παντὸς τιμιώτερον αἷμα. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἐστὶν ἀλουργὶς λαμπρά, ὥς τὸ σῶμα ἐκεῖνο· τότε ἀπέστειλεν, οὐκ ἄλλοτρίῳ, ἀλλ' οἰκίῳ βαπτιζόμενον αἵματι. Καὶ τὰ τραύματα δὲ ἐκεῖνα ἀπάντων λίθων ἦν τιμιώτερα. Μαργαριτῶν μὲν γὰρ φύσις οὐδὲν τὸν βίον ὠφελεῖ τὸν ἡμέτερον, οὐδὲ χρεῖαν τινὰ πληροῖ τοῖς ἔχουσιν ἀναγκαίαν· τὰ δὲ τραύματα ἐκεῖνα πάσης ἀθυμίας ἐστὶ παρακλήσις. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἐὰν ἀποβάλῃ τις υἱὸν γνήσιον καὶ μονογενῆ, δεῖξον αὐτῷ μυρίους μαργαρίτας, καὶ οὐ παραμυθῇ τὸ πάθος, οὐδὲ θεραπεύσεις τὴν δόνην· ἀναμνήσας δὲ αὐτὴν τῶν τραυμάτων τοῦ Ἰωδ, ῥαδίως δυνήσῃ θεραπεύσαι, οὕτω λέγων· Τί πενθεῖς^α, ἄνθρωπε; σὺ μὲν τέκνον ἀπέβα-
λεις ἔν, ὁ δὲ μακάριος ἐκείνος μετὰ τὸ τῶν παίδων ὀλό-
κληρον ἀφαιρεθῆναι τὸν χορὸν καὶ αὐτῇ τῇ σαρκὶ τὴν πληγὴν ἐδέξατο, καὶ γυμνὸς ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο ἰχθὺρι πάντοθεν καταβρέμενος, κατὰ μικρὸν αὐτῷ τῆς σαρκὸς δαπανωμένης, ὁ δίκαιος, ὁ ἀληθινός, ὁ θεοσε-
βής, ὁ ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, ὁ καὶ Θεὸν μάρτυρα τῆς ἀρετῆς ἔχων. Ἄν γὰρ ταῦτα εἴπῃς τὰ ῥήματα, πᾶσαν ἐσβεσας τοῦ πενθοῦντος τὴν ἀθυμίαν, καὶ πᾶσαν ἀνέλεις τὴν δόνην. καὶ γίνεσθαι οὕτω χρησιμώτερα μαργαριτῶν τὰ τραύματα τοῦ δι-
καίου. Ὑπογράψατε τοῖνυν ἑαυτοῖς τὸν ἀθλητὴν καὶ ὑμεῖς, καὶ νομίζετε βλέπειν τὴν κοπρίαν ἐκείνην, καὶ αὐτὸν ἐν μέσῳ καθήμενον^β τῆς κοπρίας, τὸν ἀνδριάντα τὸν χρυσοῦν, τὸν διδάσκον, τὸν πῶς εἶπω οὐκ οἶδα· οὐδὲ γὰρ ἔχω τιμίαν οὕτως ὕλην εὑρεῖν, ὥς δυνηθῆναι τὸ ἡμαχγμένον ἐκεῖνο σῶμα παραβαλεῖν· οὕτω καὶ πάσης [60] ὕλης τιμαλφεστάτης ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τῆς σαρκὸς ἐκείνης ἢ φύσις ἦν τιμιώτερα, καὶ τὰ τραύ-
ματα τῶν ἑλίκων ἀκτίων φαιδρότερα· αὐταὶ μὲν γὰρ τὰς τοῦ σώματος καταυγάζουσιν ὕψεις, ἐκεῖνα δὲ τῆς διανοίας ἡμῶν φωτίζει τὰ ὅμματα, ἐκεῖνα καθάπτει τὸν διάβολον ἀπετυφλωσε. Διὰ τοῦν τοῦτο, μετὰ τὴν πληγὴν ἐκείνην ἀπεπήδησε, καὶ οὐκ ἐφάνη λοιπόν. Σὺ δέ μοι—
κάντευσεν, ἀγαπητέ, μάνθανε τὸ τῆς θλιψῆς κέρδος πῶσον ἐστίν. Ἦνίκα μὲν γὰρ ἐπλούτῃ καὶ ἀνέσεις ἀπῆλαυνεν ὁ δίκαιος, διαβάλλειν ἔσχεν αὐτὸν, ψευδῶς μὲν, ἔσχε δ' οὖν ὁμῶς εἰπεῖν· *Μὴ δωρεὰν σέβεται σε ὁ Ἰωδ*; Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν ἐγύμνωσε καὶ ἐποίησε πένη-
τα, οὐδὲ γρύξαι λοιπὸν ἐτόλμησε· καὶ ὅτε μὲν πλούσιος ἦν, ὑπισχεῖτο παλαῖειν αὐτῷ, καὶ ὑποσχερίζειν ἡπεί-
λει· ἐπειδὴ δὲ πένητα εἰργάσατο, καὶ πάντων ἀπεστέρ-
ησε, καὶ εἰς ἐσχάτην δόνην ἐνέβαλε, τότε ὁ ἀπ-
επῆδησε· καὶ ὅτε μὲν ὕψος αὐτοῦ τὸ σῶμα ἦν, τὰς χεῖρας ἀντήρην, ὅτε δὲ αὐτοῦ κατέκοψε τὴν σάρκα, τότε ἐφυγεν ἡττηθείς.

Εἶδες πόσον πένια πλούτου, καὶ ἀρρώστια καὶ νόσος ὕγεια, καὶ πειρασμός ἀνέσεις βέλτιον τοῖς νήφουσιν ἐστὶ καὶ χρησιμώτερον, καὶ λαμπροτέρους καὶ εὐτονωτέ-
ρους τοὺς ἀθλοῦντας ποιεῖ; Τίς εἶδε, τίς ἤκουσεν οὕτω θαυμαστά παλάσια; Οἱ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων πύκται,

ἐπειδὴν κατακόλῳσι τὰς κεφαλὰς τῶν ἀντιπάλων, τότε νικῶσι καὶ στεφανοῦνται· οὗτος δὲ, ὅτε κατέκοψε τὸ σῶμα τοῦ δικαίου, παντοδαπὰς ἔλκεσιν αὐτὸ διατρήσας, καὶ ἀσθενέστερον ἐποίησε, τότε ἐνικήθη καὶ ἀνεχώ-
ρησε· καὶ ἐπειδὴ διώρυξεν αὐτοῦ πάντοθεν τὰς πλευ-
ράς, αὐτῷ μὲν πλέον οὐδὲν ἐγένετο, τὸν γὰρ ἐναποκει-
μενον θησαυρὸν οὐκ ἀπεσύλησεν, ἡμῖν δὲ φανερώτερον αὐτὸν ἐποίησε, καὶ διὰ τῆς διωρυγῆς ἐκείνης ἔδωκεν ἅπασιν εἰς τὸ ἔνδον βλέπειν, καὶ καταμαρναίνειν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον ἅπαντα· καὶ ὅτε κρατεῖν προσεδόκησε, τότε μετ' αἰσχύνῃς πολλῆς ἀνεχώρησε, καὶ οὐδεμίαν οὐκέτι φωνὴν ἀφῆκε. Τί γέγονεν, ὦ διάδολε; τίνος ἔνεκεν ἀναχωρεῖς; οὐκ ἐγένετο πάντα ὅσα ἠθέλησας; οὐκ ἀνέλεις αὐτοῦ τὰ ποίμνια, τὰ βουκόλια, τὰς ἀγέλας τῶν ἱππων, τῶν ἡμιόνων; οὐχὶ καὶ τὸν χορὸν τῶν παῖ-
δων ἀπώλεσας, καὶ τὴν σάρκα κατέκοψας ἅπασαν; τίνος ἔνεκεν ἀνεχώρησας; Ὅτι ἐγένετο μὲν πάντα, ὅσα ἠθέ-
λησα, φησὶν· ὁ δὲ γενέσθαι μάλιστα ἐβούλόμην, καὶ δι' ὃ πάντα ἐκεῖνα ἐποίησα, τοῦτο οὐκ ἐγένετο· οὐδὲ γὰρ ἐδύλασφῆμῃς· διὰ γὰρ τοῦτο πάντα^δ ἐκεῖνα ἐπόλουν, φησὶν, ἵνα τοῦτο ἐξέλθῃ. Τοῦτου δὲ μὴ γενομένου, οὐδὲν μοι πλέον ἀπὸ τῆς ζημίας τῶν χρημάτων ἐγένετο, καὶ τῆς τῶν παίδων ἀπωλείας, καὶ τῆς τοῦ σώματος πλη-
γῆς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἥπερ ἐβούλόμην ἐξέβη, λαμπρό-
τερον ἐποίησα τὸν ἐχθρὸν, καὶ φαιδρότερον εἰργασάμην. Ἐγὼ οὖν ὅσον τῆς θλιψῆς τὸ κέρδος, ἀγαπητέ; Καλὸν μὲν γὰρ τὸ σῶμα καὶ ὑγιαίνειν ἦν, πολλῷ δὲ σεμνό-
τερον γέγονε κατατμηθὲν ὑπὸ τῶν τραυμάτων ἐκείνων· ἐπεὶ καὶ ἔρια καλὰ μὲν καὶ πρὸ τῆς βαφῆς, ἐπειδὴν δὲ ἀλουργὰ^ε γέννηται, ἄφατον προσλαμβάνει τὸ κάλλος, καὶ πολλὰν τὴν εὐπρέπειαν. Εἰ δὲ μὴ ἀπέδυσεν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἔγνωμεν τοῦ στεφανίτου τὴν εὐεξίαν· εἰ μὴ διέτρη-
σεν αὐτοῦ τὸ [61] σῶμα ταῖς ὠτειλαῖς, οὐκ ἂν ἀν-
έλαμψαν ἐνδοθεν αἱ ἀκτίνες· εἰ μὴ ἐκάθισεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κοπρίας, οὐκ ἂν ἔγνωμεν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον. Οὐδὲ γὰρ οὕτω λαμπρὸς ἐπὶ θρόνῳ καθήμενος βασι-
λεὺς, ὥς ἐκεῖνος ἐπὶ τῆς κοπρίας τότε καθήμενος ἐπίσημος ἦν καὶ περιφανής· μετὰ μὲν γὰρ τὸν βασι-
λικὸν θρόνον θάνατος, μετὰ δὲ τὴν κοπρίαν ἐκείνην οὐρανῶν βασιλεία.

β'. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀναλογιζόμενοι ἀνεπέγκωμεν ἐκ τῆς κατεχούσης ἀθυμίας ἡμᾶς. Καὶ γὰρ ταύτας ὅμιν παρατίθημι τὰς ἱστορίας, οὐχ ἵνα ἐπαινῇτε τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἵνα μιμησῆσθε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ὑπομο-
νήν τῶν γενναίων ἐκείνων ἀνδρῶν, ἵνα διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν μάθῃτε, ὅτι οὐδὲν δεινὸν τῶν ἀνθρωπίνων δει-
νῶν, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία μόνον, οὐ πένια, οὐ νόσος, οὐχ ὕβρις, οὐκ ἐπήρεια, οὐκ ἀτιμία, οὐ τὸ πάντων δοκοῦν ἐσχάτον εἶναι τῶν κακῶν ὁ θάνατος. Ὅνόματα γὰρ ταῦτά ἐστι μόνον τοῖς φιλοσοφοῦσι, συμφορῶν ὀνόμα-
τα, πραγμάτων ἔρημα· ἡ δ' ἀληθὴς συμφορὰ τὸ προσκρούσαι Θεῷ, καὶ ποιῆσαι τὴν μὴ δοκοῦντων αὐτῷ. Τί γὰρ ἔχει δεινὸν ὁ θάνατος, εἰπέ μοι; ὅτι σε τοχύτερον ἐπὶ τὸν εὐδίων λιμένα παραπέμπει καὶ τὴν ἀτάραχον ἐκείνην ζωὴν; καὶ γὰρ ἀνθρωπος μὴ ἀποκτείνῃ, αὐτὸς τῆς φύσεως ὁ νόμος ἐπελθὼν, οὐ διαλύσει τὸ σῶμα ἀπὸ τῆς ψυχῆς; καὶ γὰρ μὴ νῦν γέννη-
ται τοῦτο, ἔσται μικρὸν ὑστερον, ὃ νῦν δεδολίκαμεν. Καὶ ταῦτα λέγω οὐ προσδοκῶν τι δεινὸν, οὐδὲ λυπηρὸν· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν δεδοικῶτων τὸν θάνατον αἰσχυρόμενος. Τσαῦτα προσδοκῶν, εἰπέ μοι, ἀγαθὰ, ἃ μῆτε ὀφθαλμοὶ εἶδεν, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν

^α Alli τί θρηνεῖς.

^β Quidam manuscripti ἐν μέσῳ τῇ κοπρίᾳ καθήμενον. Infra allii ἡμαχγμένον ἐκεῖνο καὶ τιμὸν σῶμα.

^γ Qui iam mss. δόνην ἔγγαγον, τοῦτε.

^δ Ad lidimus πάντα e Savilio. Edit.

^ε Codex unus ἀλουργίς.

que regii aspectu nullum erit spectantibus lucrum, sed temporalis dumtaxat delectatio, nullam habens utilitatem : ex simo Job autem viso, omnem quis capiet utilitatem, et disciplinam multam, et exhortationem ad patientiæ rationem. Itaque multi nunc longam et transmarinam peregrinationem a terræ finibus in Arabiam suscipiunt, ut finem illum cernant, et conspiciat terram deosculentur, quæ illius victoris certamina et cruorem omni auro pretiosiores suscepit (a). Neque enim tantum radiaret purpura, quantum illud corpus tunc resplendebat, non alieno, sed proprio tinctum sanguine. Ulcera vero illa gemmis omnibuserant chariora. Margaritarum enim natura nihil vitæ nostræ prodest, nec ullum usum habentibus necessarium explet : ulcera vero illa sunt omnis tristitiæ consolatio. Et ut discas hoc verum esse, si quis filium charissimum et unigenitum amittat, ostende infinitas ipsi gemmas, et non consolaberis dolorem, neque angorem lenies : si autem Jobi vulnera ei in memoriam revoces, facile mederi poteris, sic dicens : Quid luges, homo ? tu quidem filium unum amisisti ; beatus autem ille, cum omnis filiorum cœtus ablatus fuisset, in ipsa quoque carne plagam accepit, et nudus in simo sedebat, undique sanie diffuens, dum paulatim ipsius caro consumeretur, justus, verax, in Deum pius, omni mala re abstinens, Deum virtutis testem habens. Si enim hæc verba dixeris, omnem lugentis tristitiam exstinxeris, et omnem dolorem sustuleris : et sicusti vulnera margaritis utiliora sunt. Imaginamini igitur et vos athletam illum, et existimate vos cernere finem illum, et ipsum in medio stercoris sedentem : statuam auream, gemmatam, qualem dicere non novi : neque enim tam pretiosam valeo materiam invenire, ut illi cruentato corpori comparari possit. Sic omni materia pretiosissima carnis illius natura erat multo venerabilior, et ulcera solaribus radiis splendidiora : hi enim corporis oculos illuminant ; illa vero mentis nostræ oculos illustrant, illa diabolus penitus excæcaverunt. Propterea namque post illam plagam resiliivit, nec deinceps apparuit. Tu vero, dilecte, et hinc disce tribulationis lucrum quantum est. Etenim quando dives erat, et otio fruebatur justus, unde accusaret ipsum habuit, mendaciter quidem ; verum habuit unde diceret, *Num te gratis colit Job* (Job 1. 9) ? Postquam vero ipsum spoliavit, et fecit pauperem, ne hiscere quidem amplius ausus est : et cum dives quidem esset, cum ipso pugnare parabat, et supplantare nimbatur ; postquam vero pauperem fecit omniaque abstulit et in extremum dolorem induxit, tunc resiliit : et quando sanum quidem ipsius erat corpus, manus apponebat ; ut vero ipsius carnem vulneribus implevit, tunc aufugit victus.

Ærumnas qui patienter ferunt, clariores evadunt. — Vi disti quanto paupertas divitiis, imbecillitas et ægrotudine sanitate, tentatio quiete melior vigilantibus et utilio. sit et clariores fortioresque pugnantes faciat ? Quis vidit, quis audivit tam mirabiles pugnas ? Profanorum

certaminum pugiles, cum adversariorum capita vulnerarint, tunc victores sunt, et coronantur : hic vero cum iusti corpus vulnerasset, omnimodis replens ulceribus, et imbecillius fecisset, tunc victus est et retrocessit : et postquam ipsius latera undique confodit, ipse quidem nihil profecit : repositum enim thesaurum non abstulit : nobis autem ipsum clariorem reddidit, et per illam confossionem, ut omnes hominem interiorum aspicerent, fecit, et omnes ipsius divitias discerent : et cum vincere speravit, tunc multa cum ignominia recessit, et nullam amplius vocem emisit. Quid actum est, diabole ? quare refugis ? Nonne facta sunt quæcumque volebas ? non interemisti ipsius ovilia, armenta, equorum greges et mulorum ? non filiorum cœtum perdidisti, et carnem omnem vulnerasti ? quare recessisti ? Quoniam facta quidem sunt omnia, quæ volui, inquit, quod vero fieri maxime volebam, et propter quod omnia feci, hoc factum non est : neque enim blasphemavit : propter hoc enim omnia illa faciebam, inquit, ut hoc procederet. Ille non factum nihil lucrifici ex pecuniarum jactura, et filiorum interitu, et corporis plaga, sed contrarium, quam volebam, evenit, splendidiorum reddidi inimicum, et clariorem effeci. Cognovisti, quantum sit tribulationis lucrum, charissime ? Pulchrum quidem et integrum corpus fuerat, multo vero venerabilius factum est, illis vulneribus perfossum : quoniam et lætæ pulchræ quidem, et antequam tingantur ; postquam vero purpureæ factæ fuerint, ineffabilem sumunt pulchritudinem multumque decorem. Nisi vero ipsum exspoliasset, bonam victoris habitudinem non cognovissemus : nisi ipsius corpus plagis perforasset, radii intrinsecus non reluxissent : nisi ipsum in simo constituisset, ipsius divitias non cognovissemus. Neque enim tam splendidus in solio rex sedens, quam insignis erat ille et illustris in simo : etenim post regium quidem solium mors, post finem autem illum calorum regnum.

2. *Auditorum applausus rejicit Chrysostomus.* — Hæc igitur omnia ratiocinantes, ex opprimente tristitia nos relevemus. Has etenim vobis historias appono, non ut dicta laudetis, sed ut virtutem imitemini et patientiam generosorum huiusmodi virorum : ut per ipsa discatis opera, quod humanorum nullum sit grave malorum, nisi peccatum ; non paupertas, non ægrotudo, non contumelia, non calumnia, non ignominia, non mors quæ omnium malorum extremum esse videtur. Hæc enim calamitatum nomina, philosophantibus sunt tantum nomina rebus carentia ; vera autem calamitas, Deum offendere, et eorum quæ ipsi non placent, aliquid facere. Quid enim, quæso, grave mors habet ? num quod te celerius ad tranquillum portum et pacatam illam transmittit vitam ? quamvis enim homo non occidat, ipsa naturæ lex irrepens nonne corpus ab anima resolvit ? licet enim hoc nunc minime fiat, erit paulo post, quod nunc timemus. Et hæc dico, non grave quid expectans aut triste, absit, sed erubescens mortem timentium causa. Tot expectans bona quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9), dic mihi, ad

(a) Multi in Arabiam ibant ut finem Job viderent.

fruendum differs et negligis et torpes? nec tantum torpes, sed et times et horres? Et quomodo non tibi turpe propter mortem dolere, cum Paulus propter præsentem gemuerit vitam, et Romanis scribens dixerit: *Creatura congeniscit, et nos ipsi spiritus primitias habentes gemimus* (Rom. 8. 22. 23)? Et hæc dicebat non condemnans præsentia, sed futura desiderans. Gustavi, ait, gratiam, et moram non fero: spiritus primitias habeo, et ad integrum festino: ascendi in tertium cælum, vidi gloriam illam ineffabilem, vidi regiam splendens, didici quibus hic immorans bonis caream, propterea gemo. Dic etenim mihi, si quis te in regias duxisset aulas, et de parietibus aurum undique fulgens, et omnem alium ornatum tibi demonstrasset; postea te inde in pauperis casam induxisset, et post breve tempus in regias reducturum illas, et perennem ibi mansionem se tibi daturum esse promississet: numquid non deberes affici desiderio, et vel ipsos paucos dies ægre ferre? Hoc quoque de cælis et de terra cogites, et ingemisce cum Paulo, non propter mortem, sed propter præsentem vitam. At da mihi, inquis, ut Paulo similis fiam, et numquam mortem timebo. Et quid te Paulo similem fieri prohibet? nonne pauper erat ille? nonne tentoriorum sutor? nonne idiota? Si enim dives fuisset ac nobilis, habuissent forte pauperes ad ipsius imitationem vocati paupertatem suam obtinendi causam; nunc autem horum nihil dicere potes: etenim operarius homo erat, et quotidianis pascebatur laboribus. Et tu quidem ab initio pietatem a parentibus suscepisti, a prima ætate sacris es litteris innutritus; ille vero et blasphemus fuit, et persecutor, et contumeliosus, et Ecclesiam vastavit; sed tamen ita subito mutatus est, ut omnes studio et fervore superaverit, et clamat dicens, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1). Ille Dominum imitatus est, tu conservum non imitaris, tu, qui a principio in pietate educatus es, eum, qui postea per mutationem ad fidem accessit? Non nosti, quod qui in peccatis sunt, etsi vivant, mortui sunt? qui vero in justitia sunt, etsi mortui sunt, vivunt? Nec meus hic sermo; sententia est Christi Marthæ¹ dicentis: *Omnis qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet* (Joan. 11. 25). Num enim fabulæ sunt dogmata nostra? Si Christianus es, Christo crede: si Christo credis, per opera mihi fidem demonstra. Quomodo vero per opera fidem demonstrabis? Si mortem contempnas. Et in hoc enim ab infidelibus differimus.

Mors non timenda in vitam futuram sperantibus. — Etenim illi quidem merito timent mortem, resurrectionis enim spem non habent; tu vero meliori pergens via, et de futurorum spe philosophari valens, qua dignus es venia, de resurrectione quidem confidens, ita vero mortem timens ut ii qui non credunt resurrectioni? Sed mortem, inquit, non timeo: neque mori, sed male mori, et capite truncari. Igitur Joannes male mortuus est? fuit enim obruncatus. Igitur Stephanus male mortuus est? fuit enim lapi-

datus; et martyres cuncti misere secundum vos obiere, quoniam igne aut ferro vitam finierunt: et hi quidem in mare, hi vero in præcipitium, hi autem in dentes bestiarum incidentes, sic mortui sunt. Non hoc est male mori, mi homo, violenta morte finiri, sed in peccatis mori. Audi namque Prophetam de hoc ipso philosophantem et dicentem: *Mors peccatorum pessima* (Psalm. 33. 22). Non dixit, mors violenta pessima, sed quid? *Mors peccatorum pessima*. Juste sane; postquam enim hinc migraverint, poena intolerabilis, tormenta sempiterna, vermis virulentus, ignis inextinguibilis, tenebræ exteriores, vincula insolubilia, dentium stridor, tribulatio et angustia, et æterna damnatio.

3. Cum igitur talia maneant peccatores mala, quæ possit esse utilitas, sive domi, sive in lecto vitam finiant? sicut contra justis nullum damnum esse possit, quod ense vel igne præsentem vitam claudant, cum ad immortalia migrare bona debeant. Vere *Mors peccatorum pessima*. Talis erat divitis illius mors, qui Lazarum despexerat, qui domi et in lecto et necessariis assistentibus vita per propriam soluta mortem defunctus torrebatur, ne parvam quidem consolationem ex præsentis vitæ prosperitate nancisci valens. At non ita Lazarus; verum in ipso pavimento canibus adstantibus et ulcera lingentibus violentam mortem passus; quid enim fame difficilius esse possit? digressus illinc æternis potitus est bonis, in Abrahamæ sinu gaudens. Quid igitur ipsum læsit violentem mori? quid vero diviti profuit morte non violenta mori?

Mors injusta minus timenda, quam justa. — At non violenter, inquit, sed injuste mori timeamus: et quod ausi nihil eorum de quibus in suspitionem vocamur, cum sontibus pariter puniamur. Quid ais, quæso? injuste mori times? an juste velles? Et quis tam miser et ærumnosus, ut cum injuste mori immineat, malit juste mori? Si enim mortem metuere oportet, juste nobis ingruentem timere convenit: quoniam injuste quidem mortuus, per hoc ipsum cum sanctis omnibus communicat. Apud Deum enim probatorum et illustrium plures injustam sustinere mortem, et ante omnes Abel: non enim in fratrem peccans, nec Cain læso, sed quoniam Deum honorabat, ideo jugulatus est (Gen. 4). Deus autem permisit, numquid ipsum amans, an odio habens? certum est quod amans, ut clariorem ipsi coronam faceret ex injustissima cæde. Vides neque violentam, neque injustam mortem esse metuendam, sed mortem in peccatis? Abel injuste mortuus est, Cain vixit gemens et tremens; uter igitur, dic mihi, beator fuit, qui cum justitia requieverat, an qui peccatis vivebat? qui mortuus est injuste, an qui juste puniebatur? Vultis charitati vestræ dicam, unde timeamus mortem? Non vulnerat nos regni amor, non nos futurorum amor accendit: alioquin præsentia despiceremus omnia, sicut beatus Paulus. Ad hæc non timeamus gehennam, ideo mortem timeamus: supplicii illius intolerabilem gravitatem non novimus, propterea pro peccato mortem timeamus: quod si ille animam nostram timor occupasset, iste subrepre non potuisset. Et hoc non procul, sed ex

¹ Alti, Marthe.

ἀνθρώπου ἀνέβη, ἀναδύη πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν ^a, καὶ ἀμελείς καὶ ὀκνεῖς; καὶ οὐκ ὀκνεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδοῖκας καὶ φρίττεις; Καὶ πῶς οὐκ αἰσχροὶν, ὅτι σὺ διὰ θάνατον ὀδυνάσαι, Παῦλος δὲ διὰ τὴν παρούσαν ἔστεινε ζωὴν; καὶ Ῥωμαῖοις γράφων ἔλεγεν, ὅτι *καὶ ἡ κτίσις στενεύει, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες στενεύομεν*. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν οὐχὶ τῶν παρόντων καταγινώσκων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ποθῶν. Ἐγευσάμην, φησί, τῆς χάριτος, καὶ οὐ στέγω τὴν ἀναβολὴν τὴν ἀπαρχὴν ἔχω τοῦ πνεύματος, καὶ πρὸς τὸ πᾶν ἐπείγομαι· ἀνέβην εἰς τρίτον οὐρανόν, εἶδον τὴν δόξαν ἐκείνην τὴν ἀβύσσον, εἶδον τὰ βασιλεία τὰ λαμπρά, ἔμαθον τίνων ἀπεστέρημαι διατρίβων ἐνταῦθα, καὶ διὰ ταῦτα στενάζω. Εἰπέ γάρ μοι, εἰ τίς σε εἰς βασιλείας εἰσάγαγεν αὐλάς, καὶ χρυσὸν ἔδειξε, πάντοθεν ἀπὸ τῶν τοίχων ἀστράπτοντα, καὶ τὴν ἄλλην εὐπρέπειαν ἅπασαν, εἰτά σε ἐκείθεν εἰς καλύβην πένθητος εἰσάγαγε, καὶ μετὰ χρόνον βραχὺν ὑπέσχετο εἰς τὰ βασιλεία ἐπαναξίειν ^b ἐκεῖνα, καὶ διηνεκὴ δώσειν ἐκεῖ μόνον· ἄρα οὐκ ἐμελλες ἀλύειν, καὶ δυσανασχετεῖν, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ὀλίγας ἡμέρας; Τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανῶν λογίζετο, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ στένε μετὰ Παύλῳ, μὴ διὰ τὸν θάνατον, ἀλλὰ διὰ τὴν παρούσαν ζωὴν. Καὶ δὸς μοι κατὰ Παῦλον γενέσθαι, φησί, καὶ οὐδέποτε φοβηθήσομαι θάνατον. Καὶ τί τὸ καλύον κατὰ Παῦλον γενέσθαι σε, ἄνθρωπε; οὐχὶ πένης ἦν ἐκεῖνος; οὐχὶ σκηνεποιός; οὐκ ἰδιώτης; Εἰ μὲν γὰρ πλούσιος ἦν καὶ [62] εὐγενής, εἶχον ἴσως οἱ πένητες πρὸς τὸν αὐτὸν καλούμενοι ζῆλον, τὴν ἑαυτῶν προβάλλεσθαι πενίαν· νυνὶ δὲ οὐδὲν τοῦτων ἔχεις ἐπεὶ· καὶ γὰρ χειροτέχνης ὁ ἄνθρωπος ἦν, καὶ ἐκ τῶν καθημερινῶν ἀπετρέφετο πόνων· καὶ σὺ μὲν ἐξ ἀρχῆς τὴν εὐσεβείαν διεδέξω παρὰ πατέρων, καὶ ἐκ πρώτης ἡλικίας τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν ἐνετράφης· ἐκεῖνος δὲ καὶ βλάσφημος γέγονε, καὶ διώκτης, καὶ ὑβριστής, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπόρθησεν, ἀλλ' ὅμως οὕτως ἄθροον μετεβάλετο, ὥς ἅπαντας ὑπερβαλέσθαι τῇ τῆς προθυμίας σφοδρότητι, καὶ βοᾷ λέγων· *Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ*. Ἐκεῖνος τὸν Δεσπότην ἐμιμήσατο, σὺ δὲ τὸν σύνδουλον σὺ μιμῇ, ὁ ἐξ ἀρχῆς ἐν εὐσεβείᾳ τραφεῖς ^c τὸν ὕστερον ἐκ μεταβολῆς προσελθόντα τῇ πίστει; Οὐκ οἶσθα, ὅτι οἱ ἐν ἁμαρτίαις ὄντες, κὰν ζώσιν, ἀπέθανον· οἱ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ζῶντες, κὰν ἀποθάνωσι, ζῶσι; Καὶ οὐκ ἐμὸς λόγος ὁ λόγος· ἀπόφασις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Μάρθαν λέγοντος· *Πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κὰν ἀποθῇ, ζήσεται*. Μὴ γὰρ μῦθος ἐστὶ τὰ ἡμέτερα; Εἰ Χριστιανὸς εἶ, πιστεύει τῷ Χριστῷ· εἰ πιστεύεις τῷ Χριστῷ, διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξῃ μοι τὴν πίστιν. Πῶς δὲ ἐπιδείξῃ διὰ τῶν ἔργων τὴν πίστιν; Ἐὰν καταφρονῇς θανάτου. Καὶ γὰρ καὶ ταύτῃ διεστήκαμεν τῶν ἀπίστων.

Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καλὸς φοβούμενος τὸν θάνατον, ἀναστάσεως γὰρ ἐλπίδα οὐκ ἔχουσι· σὺ δὲ ὁ πρὸς βελτίονα θέλων ὀδῶν, καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐκεί φιλοσοφεῖν ἔχων, ποῖαν ἂν ἔχοις συγγνώμην, περὶ ἀναστάσεως μὲν βαρβάρων, ὁμοίως δὲ τοῖς ἀπίστοις; τῇ ἀναστάσει τὸν θάνατον δεδοικώς; Ἄλλ' οὐ τὸν θάνατον δεδοίκα, φησὶν, οὐδὲ τὸ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ἀποθανεῖν, τὸ ἀποτιμῆθαι τὴν κεφαλὴν. Οὐκοῦν ὁ Ἰωάννης κακῶς ἀπέθανεν; ἀπετιμῆθη γάρ· οὐκοῦν ὁ Στέφανος κακῶς ἀ-

έθανε; κατελεύσθη γάρ· καὶ μάρτυρες οἱ δὲ πάντες ἀθλίως τὸ κατ' ὑμᾶς ἐτελεύτησαν· ἐπειδὴ οἱ μὲν ἐν πυρὶ, οἱ δὲ σιδήρῳ τὸν βίον κατέλυσαν· καὶ οἱ μὲν εἰς τέλαχος, οἱ δὲ εἰς κρημνὸν, οἱ βὲ εἰς ὀδόντας ἐμπασσόντες θηρίων, οὕτως ἀπέθανον. Οὐ τοῦτό ἐστι τὸ κακῶς ἀποθανεῖν, ἄνθρωπε, τὸ βιαίῳ τελευτήσαι θανάτῳ, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαρτίαις ἀποθανεῖν. Ἀκουσον γοῦν τοῦ προφήτου περὶ αὐτῶν τούτων φιλοσοφούντος καὶ λέγοντος· *Θάνατος ἁμαρτωλῶν πονηρός*· οὐκ εἶπε· *Θάνατος βίαιος πονηρός*· ἀλλὰ τί; *Θάνατος ἁμαρτωλῶν πονηρός*. Δικαίως· μετὰ γὰρ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν κόλασις ἀφόρητος, τιμωρίαι θάνατοι, ὁ σκόληξ ὁ λοβόλος, τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὰ δεσμά τὰ αἰνὰ, ὁ τῶν ὀδόντων βρυγμὸς, ἡ ὀλίψις, ἡ στενωχωρία, καὶ ἡ αἰώνιος δίκη.

γ'. Ὅταν οὖν τοιαῦτα τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀναμένη κακὰ, τί γένοιτο ἂν αὐτοῖς ὄφελος, κὰν οἴκοι, κὰν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν κλίνης καταλύσῃ τὴν ζωὴν; ὥσπερ οὖν τοῖς δικαίοις οὐδὲν ἂν γένοιτο βλάβος ἐκ τοῦ ξίφει καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ τὴν παρούσαν ἀποθέσθαι ζωὴν, ὅταν πρὸς τὰ θάνατα μέλλωσιν ἀποδημεῖν ἀγαθὰ. Ἀληθῶς *θάνατος ἁμαρτωλῶν πονηρός*. Τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ πλουτίου θάνατος ἐκεῖνον τοῦ τὸν Λάζαρον ὑπεριδόντος, ὃς οἶκος καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ τῶν ἐπιτηδεύων παρόντων οἰκεία τελευτῇ καταλύσας τὸν [63] βίον, ἀπελθὼν ἐκεῖ ἀπετηγανίζετο, οὐδὲ μικρὰν παραμυθίαν ἐκ τῆς κατὰ τὸν παρόντα βίον εὐημερίας εὐρεῖν δυνηθεὶς ἐκεῖ. Ἄλλ' οὐχ ὁ Λάζαρος οὕτως· ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους τῶν κυνῶν παρόντων καὶ λειχομένων τὰ τραύματα, βίαιον θάνατον ὑποστάς, (τί γὰρ λιμὸς γένοιτο ἂν ἐδυνήροτερον;) ἀπελθὼν ἐκεῖ τὸν αἰώνιον ἀπὸ κλίνης ἀγαθῶν, ἐντροπύων τοῖς κόλοις τοῦ Ἀδραάμ. Τί τοῖνον παρέδωκεν αὐτὸν τὸ βιαίως ἀποθανεῖν; τί δὲ τὸν πλούσιον ὥνησε τὸ μὴ βιαίως ἀποθανεῖν;

Ἄλλ' οὐ τὸ βιαίως, φησὶν, ἀλλὰ τὸ ἀδίκως ἀποθανεῖν δεδοίκαμεν, καὶ τὸ μὴδὲν τετολμηκότας, ὧν ὑποπτερόμεθα, τοῖς ἐαλωκόσι κολασθῆναι παραπλησίως. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; τὸ ἀδίκως ἀποθανεῖν δεδοίκα; ἀλλὰ δικαίως ἐβούλου; Καὶ τίς οὕτως ἀθλοῖς καὶ ταλαίπωρος, ὥς παρὸν ἀδίκως ἀποθανεῖν, δικαίως ἐλῆσθαι μάλλον; Εἰ γὰρ θάνατον δεδοικέναι χρὴ, τὸν δικαίως ἡμῖν ἐπὶόντα δεδοικέναι χρὴ, ὥς ὁ γε ἀδίκως ἀποθανὼν κατ' αὐτὸ τοῦτο κοινώνει τοῖς ἀγίοις ἅπαντι. Οἱ γὰρ πλείους τῶν εὐδοκίμηκόντων παρὰ τῷ Θεῷ καὶ λαμπράντων, ἀδικον ὑπέστησαν τελευτήσαν, καὶ πρῶτος ὁ Ἀβελ· οὐ γὰρ δὴ πλημμελήσας; εἰς τὸν ἀδελφόν, οὐδὲ λυπήσας τὸν Κάϊν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν Θεὸν ἐτίμησε, διὰ τοῦτο ἐσφαγή· ὁ δὲ Θεὸς συνεχώρησεν, ἄρα φιλῶν αὐτὸν ἢ μισῶν; εὐδελον ὅτι φιλῶν, καὶ λαμπρότερον αὐτῷ τὸν στέφανον ποιήσαι βουλόμενος ἀπὸ τῆς ἀδικωτάτης σφαγῆς. Ὅρῃς ὅτι οὐ τὸ βιαίως ἀποθανεῖν, οὐτε τὸ ἀδίκως ἀποθανεῖν δεδοικέναι χρὴ, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαρτίαις ἀποθανεῖν; Ὁ Ἀβελ ἀπέθανεν ἀδίκως, ὁ Κάϊν ἐξῆ στενὴν καὶ τρέμων· τίς οὖν, εἰπέ μοι, μακαριώτερος ἦν, ὁ μετὰ δικαιοσύνης ἀναπαυσάμενος, ἢ ὁ ἐν ἁμαρτίαις ζῶν; ὁ ἀδίκως ἀποθανὼν, ἢ ὁ δικαίως κολαζόμενος; Βούλεσθε εἰπω πρὸς τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην, πῶθεν δεδοίκαμεν θάνατον; Οὐκ ἔτρωσεν ἡμᾶς βασιλείας ἔρως, οὐδὲ ἀνῆψεν ἡμᾶς ὁ τῶν μελλόντων πόθος, ἐπεὶ πάντων ἂν ὑπερείδομεν τῶν παρόντων, καθάπερ ὁ μακάριος Παῦλος. Καὶ πρὸς τοῦτοις πάλιν οὐ φοβούμεθα γέννηαν, διὰ τοῦτο φοβούμεθα θάνατον· οὐκ ἴσμεν τῆς ἐκεῖ κολάσεως τὸ ἀφόρητον, διὰ τοῦτο τελευτῇ ἀντὶ ἁμαρτίας δεδοίκαμεν· ὡς εἰ ἐκεῖνος κατεῖχε τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὁ φόβος, οὐδὲ ἀπεισελθεῖν οὕτως

^a Unus habet ἀπόδυσιν. Mox ὅτι ante σὺ deest in aliquot mss.

^b Sic Savil. melius quam vulg. ἀπάξειν. Edit.

^c Alii ἐντραφεῖς, et mox ἐν δικαιοσύνῃ ὄντες. Paulo post alii πρὸς τὴν Μάρθαν, alii πρὸς τὴν Μάρθαν.

ἡδύνατο. Καὶ τοῦτο οὐ πόρρωθ' ἔστι ποθεν, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν συμβεβηκότων ἡμῖν ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις πειράσσομαι ποιῆσαι φανερόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε παρὰ βασιλείως τὰ γράμματα τὴν εἰσφορὰν ταύτην τὴν ἀφόρητον εἶναι δοκοῦσαν κελεύοντα καταθεῖναι, πάντες ἐστασίαζον, πάντες ἐφιλονείκουν, ἐδυσχέραινον, ἡγανάκτουσαν, πρὸς ἀλλήλους ἀπαντῶντες ἔλεγον· Ἀδίωτος ἡμῖν ὁ βίος, ἀνετράπη ἡ πόλις, οὐδεὶς ὑποστῆναι δυνησεται τῆς εἰσφορᾶς ταύτης τὸ μέγεθος· καὶ ἡσυχάλον πάντες ὡς περὶ τῶν ἐσχάτων αὐτῶν κινδυνεύοντες. Μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴ συνέβη τὰ τολμηθέντα, καὶ τινες μισροὶ καὶ παμμίαιροι τοὺς νόμους καταπατήσαντες, τοὺς ἀνδρόντας καθεῖλον, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων πᾶσιν ἐπεκρέμασαν κίνδυνον, καὶ νῦν περὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς δεδοίκαμεν παροξύναντες τὸν βασιλέα· οὐκ ἔτι λοιπὸν ἡμᾶς ἡ τῶν χρημάτων δάκνει ζημία, ἀλλ' ἔτερα ἄντ' ἐκείνων [64] πάντων ἀκούω λεγόντων· Λαβέτω τὴν οὐσίαν ὁ βασιλεὺς, ἀποστησόμεθα καὶ τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν οὐσιῶν ὡς ἀπαρητῶς, μόνον ἂν τὸ σῶμα γυμνὸν τις ἡμῖν ὑπόσχηται διασωῆσαι. Ὡς περὶ οὖν πρὶν ἢ τὸν τοῦ θανάτου φόβον ἡμῖν ἐπιτετιχέναι, ἔδωκεν ἡμᾶς ἡ ζημία τῶν χρημάτων, ἐπειδὴ δὲ ἐτολήθη τὰ παράνομα ταῦτα τολμήματα, ὁ τοῦ θανάτου φόβος ἐπείσελθὼν τὴν ὀδύνην τῆς ζημίας ἀπώθησεν· οὕτως εἰ ὁ τῆς γέννησης φόβος κατεῖχεν ἡμῶν τὰς ψυχὰς, οὐκ ἂν ὁ τοῦ θανάτου φόβος κατέσχευεν· ἀλλ' ὥς περ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν δύο ἡμᾶς κατὰσχωσιν ὀδύνη, ἡ δυνατωτέρα τὴν καταδεστέραν ὡς ἀποκρύπτειν εἰσθῇ· οὕτω καὶ νῦν ἐγένετο ἡμῖν· εἰ τὸ τῆς μελλούσης κολάσεως δέος ἔμενεν ἐπὶ τῆς ψυχῆς, πάντα ἀνθρώπινον ἀπέκρυψε φόβον. Ὡς τε εἰ τις σπουδάζει διὰ παντὸς μεμνησθαι γέννησης, πάσης καταγέλασται τελευτῆς· καὶ τοῦτο οὐ τῆς παρουσίας αὐτὸν ἀπαλλάξει μόνον ἀγωνίας, ἀλλὰ κακείνης ἐξαίρησται τῆς φλογός. Ὁ γὰρ διὰ παντὸς γένεσθαι δεδοικώς, οὐδέποτε εἰς τὸ τῆς γέννησης ἐμπεσεῖται πῦρ, τῷ διηγεῖται τοῦτω σωφρονιζόμενος φόβῳ. Δότε μοι πρὸς ὑμᾶς εὐκαίρως εἰπεῖν νῦν· Ἀδελφοί, μὴ παιδίῳ γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ καρδίᾳ νηπιούετες.

Καὶ γὰρ παιδικὸν φοβούμεθα φόβον θάνατον δεδοικότες, ἀμαρτίαν δὲ μὴ δεδοικότες. Καὶ γὰρ τὰ παιδία τὰ μικρὰ προσωπεῖα μὲν δέδοικε, πῦρ δ' οὐ δέδοικεν· ἀλλ' ἔνν βαρταζόμενα τύχη παρὰ λυχνίαν λυχνον ἔχουσαν, ἀπερισκίπτως τὴν χεῖρα ἐπαφίρησι τῇ λυχνίᾳ καὶ τῇ φλογί· καὶ τὸ μὲν εὐκαταφρόνητον φρίττει προσωπεῖον, τὸ δ' ἀληθῶς φοβερόν οὐ δέδοικε πῦρ· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς θάνατον μὲν δεδοίκαμεν, ὅπερ ἐστὶν εὐκαταφρόνητον προσωπεῖον, ἀμαρτίαν δ' οὐ δεδοίκαμεν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς φοβερόν, καὶ πυρὸς δίκην κατεσθίει τὸ συνεῖδος. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνοίας ἡμῖν συμβαίνειν εἰσθῇ· ὡς ἔνν λογιζόμεθα, τί ποτ' ἔστι θάνατος, οὐδέποτε αὐτὸν δεῖσμεν. Τί ποτ' οὖν ἔστι θάνατος; Ὅπερ ἐστὶν ἱμάτιον ἀποδύσασθαι· καθάπερ γὰρ ἱμάτιον, τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ περιέκειται, καὶ τοῦτο πρὸς βραχὺ διὰ τῆς τελευτῆς ἀποθέμενοι λαμπρότερον ἀποληψόμεθα πάλιν. Τί ποτὲ ἔστι θάνατος; Ἀποδημία πρόσκαιρος, ὕπνος μακρότερος τοῦ συνήθους· ὥστε εἰ δέδοικας θάνατον, φοβου καὶ ὕπνον· εἰ δὲ τὸς τελευτῶντας ἀλγείς, ἀλγῆσον καὶ διὰ τοὺς ἐσθιοντας καὶ διὰ τοὺς πίνοντας· ὥς περ γὰρ τοῦτο φυσικόν, οὕτω κακείνο. Μὴ λυπεῖται

σε τὰ τῆς φύσεως, λυπεῖται σε μᾶλλον τὰ τῆς πονηρίας προαιρέσεως, μὴδὲ τὸν τελευτῶντα πενοῦσθαι, ἀλλὰ πένθησον τὸν ἐν ἀμαρτίαις ζῶντα.

δ. Βούλει ἐπὶ καὶ ἑτέραν αἰτίαν, δι' ἣν τὸν θάνατον δεδοίκαμεν; Οὐ ζῶμεν μετ' ἀκριβείας, οὐκ ἔχομεν συνειδὸς ἀγαθόν· ὡς εἰ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἡμᾶς ἂν ἐφόβησεν, οὐ θάνατος, οὐ λιμὸς, οὐ ζημία χρημάτων, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδέν. Τὸν γὰρ ἐν ἀρετῇ ζῶντα οὐδὲν τῶν παραβιάσαι δυνήσεται, οὐδ' ἀφελῆσθαι τὴν ἐνδοξομένην· τὸν γὰρ χρησταῖς συντρεφόμενον ἐλπίσιν οὐδὲν εἰς ἀθυμίαν ἐμβαλεῖν δυνήσεται. Τί γὰρ ἐργάσατο τὸ τοιοῦτο, δι' οὗ τὸν γενναῖον ἄνδρα παρασκευάζει [65] λυπεῖσθαι; Χρήματ' ἀφαίρησται; ἀλλ' ἔχει πλοῦτον τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἀλλὰ τῆς πατρίδος ἐκθαλεῖ; ἀλλ' εἰς τὴν ἄνω πόλιν στελεῖ δ. Ἀλλὰ δεσμὰ περιθῆσει; ἀλλ' ἔχει τὸ συνεῖδος λελυμένον, καὶ τῆς ἐξουθεν αἰσώσεως οὐκ αἰσθάνεται. Ἀλλ' ἀναίρησιν τὸ σῶμα; ἀλλ' ἀναστήσεται πάλιν· καὶ καθάπερ ὁ σκιᾶ πικτεῦσιν καὶ τὸν ἀέρα δέρων οὐδένα πληῖσαι δυνήσεται, οὕτως ὁ τῷ δικαίῳ πολεμῶν σκιμαχίᾳ μόνον, καὶ τὴν αὐτοῦ καταλύει δύναμιν, εἰς ἐκείνον δὲ οὐδεμίαν πληγὴν ἐναπεστέλλει δυνήσεται. Δός μοι τοῖνον θαρρῆσαι περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ εἰ βούλει, σήμερον με κατὰσφραξον, καὶ χάριν εἰσμοῖ σοι τῆς σφαγῆς, ὅτι με ταχέως εἰς ἐκεῖνα πέμπεις τὰ ἀγαθὰ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ μάλιστα καὶ ἡμεῖς ἐθρηνούμεν, φησὶν, ὅτι τῷ πληθὲι τῶν ἀμαρτιῶν κωλυόμενοι, τῆς ἐκεῖ βασιλείας οὐκ ἐπιτευζόμεθα. Οὐκ οὖν ἀφελὲς τὸ θρηνεῖν τὸν θάνατον, θρῆναι τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα αὐτὰς καταλύσῃς. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἡ λύπη γεγένηται, οὐχ ἵνα ἐπὶ ζημίᾳ χρηματῶν, οὐχ ἵνα ἐπὶ θανάτῳ, οὐδ' ἵνα ἐπ' ἄλλῳ τινὶ τῶν τοιούτων ἀλγῶμεν, ἀλλ' ἵνα εἰς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀναίρεσιν αὐτῇ καταγρόμεθα. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἐκ παραδείγματος ὑμῖν αὐτὸ ποιήσω φανερόν. Τὰ φάρμακα τὰ λατρικὰ δι' ἐκεῖνα γεγένηται τὰ πάθη ἢ μόνον ἄπερ ἀνελεῖν δύναται, οὐ δι' ἐκεῖνα τὰ μὴδὲν ὠφελοῦμενα παρ' αὐτῶν. Οὐδὲν τι λέγω· ἔτι γὰρ σαφέστερον ποιήσω βούλομαι τὸν λόγον· τὸ φάρμακον τὸ δυνάμενον ὀφθαλμοὺς νοσοῦντας ὠφελεῖν μόνον, ἔτερον δὲ πάθος μὴδὲν, διὰ τὴν τῶν ὀφθαλμῶν νόσον δικαίως ἂν τις εἴποι γεγενῆσθαι μόνον, οὐ διὰ στόμαχον, οὐ διὰ χεῖρας, οὐδὲ δι' ἑτερόν τι μέλος. Μεταγύγωμεν τοῖνον τὸν λόγον ἐπὶ τὴν λύπην, καὶ εὐρήσομεν, ὅτι τῶν ἄλλων μὲν οὐδὲν τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ὠφελεῖ, ἀμαρτίαν δὲ διορθοῦται μόνον, εὐδῶλον ὅτι διὰ τὴν ταύτης ἀναίρεσιν γεγένηται μόνον. Ἐπ' αὐτὸν τοῖνον ἔκαστον τῶν συμπιπτόντων ἡμῖν δεινῶν, καὶ ἐπαγάγωμεν τὴν ἀθυμίαν, καὶ ἰδωμεν τί κέρδος ἀπὸ ταύτης γίνεται. Ἐζημιώθη τις χρήματα; ἐλυπήθη, οὐ διώρθωσε τὴν ζημίαν. Ἀπέβαλε τις υἱόν; ἡλγῆσεν, οὐκ ἀνέστησεν τὸν νεκρόν, οὐδὲ τὸν ἀπελθόντα ὠφέλησεν. Ἐμαστιγώθη τις, ἐρράπισθη, ὕβρισθη; ἐλυπήθη, τὴν ὕβριν οὐκ ἀνεκαλέσατο. Ἀρρώστει τις περιέπεσε, καὶ νόσφ' ἡλεπώταται; ἡθύμησεν, τὴν νόσον οὐκ ἀνέλεν, ἀλλὰ καὶ ἡλεπώτεράν ἐποίησεν. Ὁρᾷς ἐπ' οὐδὲν τούτων ὠφελοῦσάν τι τὴν λύπην; Ἡμαρτέ τις, ἐλυπήθη; τὴν ἀμαρτίαν ἐξηφάνισεν, ἔλυσε τὸ πλημμέλημα. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κυρίου· περὶ γὰρ τίνος ἡμαρτηκόςτος διαλεγόμενος ἔλεγε· Διὰ τὴν ἀμαρτίαν βραχὺ εἰ ἐλύπησα αὐτόν, καὶ εἶδον δὲ ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη στεννός, καὶ ἰασάμην τὰς

* Savil. et alii quosdā mss. ἀδύωτος ἡμῖν, Morel. et alii ἀδύωτος ἡμῖν.

δ Καὶ τῶν οἰκῶν quidam mss. Paulo post quidam mss. ὥς περ οὖν ἐνταῦθα πρὶν ἢ τὸν περὶ τοῦ θανάτου.

ε Αἱ ὑποδείξεις· ραν.

δ Savil. στελεῖ. Morel. τελεῖ, duo mss. ἀποστελλει.

ε Savil. τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα, τοῦτο ἐστὶν ὁ καὶ ἡμεῖς.

ζ Αἱ τὰ παθήματα.

domesticis, et ex iis quæ nobis acciderunt his diebus, manifestum facere conabor. Postquam enim ab Imperatore datæ sunt littæ tributum hoc, quod intolerabile esse videbatur, conferre iubentes, omnes tumultuabantur, omnes contendebant, ægre ferebant, indignabantur, inter se occurrentes dicebant: *Haud vitalis nobis vita, subversa civitas est, huius tributi magnitudinem sustinere poterit nemo: et omnes angabantur, tanquam de extremis ipsis periclitantes. Mox vero postquam perpetrata acciderunt, et quidam nefarii et sceleratissimi, legibus conculcatis, statuas deiecerunt, et mortis periculum omnibus imposuerunt, et jam de ipsa vita timemus, exacerbato Imperatore; non nos amplius pecuniarum jactura mordet, sed alia pro illis omnes audio dicentes: Capiat et substantiam Imperator, et agris et supellectilibus libenter careamus, dumtaxat corpus saluum fore quis spondeat. Sicut itaque priusquam nobis mortis timor immineret, nos pecuniarum mulcta cruciabat; postquam vero nefanda perpetrata sunt, mortis timor succedens, mulctæ dolorem expulit: sic et si gehennæ timor comprehendisset animas nostras, non mortis timor occupasset; sed quemadmodum in corporibus, quando nos duo dolores oppresserint, inferiorem potentior abscondere consuevit: sic et nunc factum esset; si futuri supplicii timor in anima remansisset, omnem timorem humanum obscurasset. Itaque si quis gehennæ semper meminisse laboret, mortem deridebit, et non præsentem tantum angustia liberabitur, sed et ab illa flamma eripietur. Qui enim gehennam continue timet, numquam in gehennæ ignem decidet, hoc assiduo castigatus metu. Concedite nunc, ut opportune vobis dicam: *Fratres, ne pueri efficiamini sensibus, sed malitia infantes sitis* (1. Cor. 14. 20).*

Mors cur despicienda. — Etenim puerilem timemus pavorem, mortem timentes, peccatum autem non timentes. Pueri enim parvi larvas timent, ignem non timent; sed si ad lucernam lumen habentem portari contingat, inconsiderate manum immittunt lucernæ et flammæ: dum contemnendam larvam horrescunt, verè timendum ignem non timent; sic quidem et nos timemus mortem, quæ est larva contemptu digna, peccatum vero non timemus, quod est verè timendum, et ignis more conscientiam devorat. Et hæc non ex rerum natura, sed ex ignorantia nobis accidere consueverunt: quod si cogitemus, quid tandem sit mors, numquam ipsam timebimus. Quid igitur tandem mors est? Idipsum quod vestimentum exuere. Tanquam vestimentum enim corpus animæ circumdatum est, et hoc ad breve tempus per mortem depositum, clarius iterum resumemus. Quid tandem mors est? Peregrinatio ad tempus, somnus consueto longior. Itaque si mortem times, time et somnum: si propter morientes angeris, et propter comedentes, et propter bibentes angere: sicut enim hoc naturale, sic et illud. Ne te naturalia contristent, contristent te potius quæ sunt ex mala voluntate: neque morientem luge, sed in peccatis viventem.

4. Vis commemorem et aliam causam, propter

PATROL. GR. XLIX.

quam mortem timemus? Non vivimus cum diligentia, non habemus conscientiam puram: quod si hoc esset, nihil nos mors terrisset, non fames, non pecuniarum jactura, non aliud quid ejusmodi. In virtute enim viventem horum nihil lædere poterit, nec interna privare voluptate: bonæ enim innutritum spei nihil in tristitiam dejicere poterit. Quid enim quispiam facere possit, quo fortem virum in tristitia conjiciat? Auferet pecunias? sed habet in caris divitias. Patria ejiciet? sed in supernam civitatem mittet. Vincula injiciet? sed habet conscientiam solutam, et exteriorem non sentit catenam. At interficiet corpus? sed iterum resurget: et sicut qui cum umbra pugnat, et aerem verberat, percutere poterit neminem: sic et qui cum justo pugnat, cum umbra tantum pugnat, et vires suas dissolvit, nullam illi plagam valens infligere. Itaque da mihi de cælorum regno confidere, et si vis hodie me jugula: cædis gratiam tibi habebo, quod me celeriter ad illa bona transmittas. Hoc est maxime quod et nos lugemus¹, inquit, quod peccatorum multitudine prohibiti, regnum illud non assequemur. Igitur mortem lugere omittens, luge peccata, ut ipsa deleas. Propter hoc enim tristitia facta est, non ut ob jacturam pecuniarum, non ob mortem, nec ob ullam aliam rem talem doleamus, sed ut ipsa ad delenda utamur peccata; et quod hoc verum sit, exemplo facio manifestum. Remedia medicinalia propter illos tantum morbos facta sunt, quos tollere queunt, non propter illos, quos nihil adjuvare possunt. Puta: adhuc enim manifestiorem volo sermonem reddere: medicamentum oculos affectos tantum juvare valens, nullum vero alium morbum, propter oculorum ægritudinem tantum factum esse dicere quis posset: non propter stomachum, neque propter manus, neque propter ullum aliud membrum. Transferamus igitur orationem ad tristitiam, et inveniemus, quod in nullo eorum, quæ nobis accidunt, nos adjuvet, peccatum vero solum corrigit: certum igitur eam ad illud tantum auferendum concessam esse. Percurramus ingruentium nobis malorum quodlibet, et tristitiam superadducamus, et videamus quid ex hac fiat utilitatis. Mulctatus est quispiam pecuniis? tristatus est, mulctam non emendavit. Filium amisit? doluit, mortuum non resuscitavit, nec defuncto profuit. Flagellatus est quis, alapis cæsus, contumeliis affectus? doluit, non rescivit contumeliam. In morbum quis incidit, et ægritudinem gravissimam? doluit, ægritudinem non sustulit, sed et difficiliorem reddidit. Vides horum nulli prodesse tristitiam? Peccavit quis, tristatus est? peccatum delevit, dissolvit debitum. Unde hoc manifestum? Ex Domini sententia: de quodam enim prævaricato loquens, dicebat: *Propter peccatum paulisper ipsum contristavi, et vidi quod tristatus est, et incessit mæstus, et ipsius vias correxi* (Isai. 57. 17. 18). Propterea et Paulus dicit: *Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10).

¹ Sav.: Hoc est enim maxime, hoc est quod et nos lugemus.

Igitur postquam manifeste oratio demonstravit, neque pecuniarum mulctam, neque contumeliam, neque calumniam, neque flagella, neque morbum, neque mortem, neque aliud huiusmodi resarcire tristitiam posse, sed solum delere peccatum, et ad hoc destruendum valere: certum est quod propter hanc solam causam facta sit. Ne amplius igitur pecuniarum jacturam doleamus, sed cum peccamus tantum doleamus; multa enim hic ex tristitia utilitas. Mulctatus es? ne doleas; neque enim proderit. Peccasti? dole, utile namque est; et Dei prudentiam et sapientiam considera. Duo hæc nobis peperit peccatum, tristitiam et mortem: *Quacumque enim die comedes, inquit, morte morieris (Gen. 2. 17)*; et ad mulierem, *In doloribus paries filios (Gen. 3. 16)*; et per hæc utraque peccatum sustulit, et a filiis matrem deleri curavit. Quod enim cum tristitia mors peccatum destruat, manifestum quidem et ex martyribus: manifestum item ex iis, quæ dixit Paulus ad peccatores, sic inquit: *Ideo multi in vobis infirmi et imbecilles, et dormiunt multi (1. Cor. 11. 30)*, quia vos peccatis, inquit, morimini, ut morte peccata solvantur. Intulit igitur dicens, *Si enim nos ipsos judicaremus, non utique judicaremur: dum judicamur autem a Domino, corripimur, ut non cum mundo damnemur (1b. v. 31. 32)*. Et sicut vermis ex ligno nascitur, et illud rodit, et tinea lanam comedit, suam ab ipsa originem habens: sic et tristitia et mors de peccato natæ sunt, et peccatum absunt. Igitur ne timeamus mortem, sed peccatum timeamus duntaxat, et propter illud doleamus. Et hæc dico non grave quidquam expectans, absit, sed timentes vos sic semper affici volens, et Christi legem per opera implere: *Si quis enim non tollit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus, inquit (Matth. 10. 38)*. Hoc autem dicebat, non ut lignum humeris feramus, sed ut mortem semper ante oculos habeamus, sicut et Paulus quotidie moriebatur (1. Cor. 15. 31), et mortem deridebat, præsentemque vitam contemnebat. Es enim miles, semper in acie constitutus; miles vero mortem timens, numquam strenue se geret: sic igitur neque Christianus homo pericula timens, magnum quid et admirabile exhibebit, imo facile expugnabilis erit; intrepidus contra et magnanimus, inexpugnatus manet et invictus. Sicut igitur pueri tres, ignem non timentes, ignem effugerunt: sic et nos, si mortem non timeamus, mortem effugiemus. Ignem vero minime timebunt; non enim est crimen incendi; sed peccatum timeverunt: crimen enim est impietatem sequi. Hos et nos imitemur, et omnes illis similes: et ne pericula timeamus, et effugiemus pericula.

5. *Non sum equidem propheta, neque filius prophetae (Amos 7. 14)*; futurum tamen manifeste scio, et magna et clara voce proclamo, quod si muteamur, et aliquam animæ nostræ curam agamus, et ab improbitate abstinamus, nihil molestum ingruet et triste: atque hoc manifeste novi ex Dei clementia, et ex his quæ in viros, et civitates, et gentes, et populos integros fecit. Etenim Ninivitarum civitati minatus

est¹, et dixit: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur (Jon. 3. 4)*. Quid igitur, dic mihi? Ninive subversa est, et urbs destructa fuit? Contra prorsus accidit, et surrexit, et clarior facta est, et tantum tempus præteritum ipsius gloriam non destruxit, sed omnes eam celebramus adhuc quoque, et nunc admiramur: quoniam portus quidam optimus ex illo tempore peccantibus omnibus exstitit, in desperationem cadere non permittens, sed omnes ad pœnitentiam vocans, et per ea quæ fecit, et per quæ Dei providentiam est assequuta, persuadens numquam de propria salute desperare, sed vitam gerentes bonam, et optimam spem proponentes, de fine tamquam penitus bono futuro confidere. Quis enim non excitetur illorum exemplum audiens, licet omnium sit ignavissimus? Elegit itaque Deus prophetiam potius suam irritam cadere, quam civitatem corrui: imo vero neque prophetia cecidit. Si enim hominibus in eadem malitia permanentibus non in opus sententia processisset, posset quis forte dicta criminari: quod vero mutatis ipsis, et a malitia desistentibus, etiam Deus ab ira destiterit, quis amplius prophetiam carpere poterit, et dicta mendacii condemnare? Etenim legem, quam ab initio Deus cunctis hominibus posuit per prophetam loquens, hanc et tunc conservavit. Quam autem legem? *Ad summam loquar, inquit, ad gentem et regnum, ut eradicem, et suffodiam, et perdam: et erit, si pœnitentiam egerint malitiæ, me quoque pœnitelit iræ, quam loquutus fueram facere illis (Jerem. 18. 7. 8)*. Hanc igitur legem custodiens pœnitentes salvavit, et a vitio discedentes ab ira liberavit. Noverat barbarorum virtutem, et ideo prophetam urgebat: sic et tunc agitabatur civitas audita voce prophetica, sed in nullo lesa est, quin a timore adjuva. Timor enim ille salutem peperit, comminatio periculo liberavit, subversionis sententia subversionem cohibuit. O novam rem et admirabilem! denuntiatio mortem minans vitam peperit. Sententia postquam lata fuit, tunc invalida facta est, contra quam apud sæculares iudices: apud hos enim in medium prolata, rata sit sententia; apud Deum contra, proferri sententiam eam invalidam facit: nisi enim prolata fuisset, non utique peccatores audissent; si vero non audissent, neque egissent pœnitentiam, neque pœnam repulissent, nec fuissent illa mirabili salute potiti. Quomodo enim non mirabilis, cum iudex sententiam tulerit, rei vero per pœnitentiam sententiam solverint? non enim urbem fugerunt, sicut nos nunc, sed manentes, ipsam nutantem firmarunt. Laqueus erat, et munimen ipsam reddiderunt: vorago erat et præcipitium, et tutelæ turrim fecerunt. Audierunt quod ædificia corruent, neque fugerunt ædificia, sed peccata fugerunt: non discesserunt quisque de domo sua, sicut nunc nos, sed discessit quisque a via sua mala. Num enim, inquit, muri iram pepe-

¹ Sav. et quidam Mss.: *Urbem minatus est subvertere et dixit: Adhuc tres dies*. Sic semper lectum est in LXX interpretibus vel a primis Ecclesiæ sæculis, τρεῖς, pro, τρεσ-σάχροντα.

δοτός αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐφη· *Ἡ δὲ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται.* Οὐκ οὖν ἐπειδὴ σαφῶς ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι οὔτε ζημίαν χρημάτων, οὐδ' ὕβριν, οὐτ' ἐπηρεϊαν, οὔτε μάστιγας, οὐτ' ἀρρώστιαν, οὔτε θάνατον, οὐτ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐπενεχθεῖσα λύπη διορθῶσαι δύναται ἂν, [66] ἀλλ' ἀμαρτίαν ἀφανίσαι μόνην, καὶ ταύτης ἐστὶν ἀναιρετική, ἐδῆλον ὅτι διὰ ταύτην ἐγένετο μόνην. Μηκέτι οὖν ἐπὶ ζημίᾳ χρημάτων ἀλγῶμεν, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνωμεν, ἀλγῶμεν μόνον. Πολὺ γὰρ τὸ κέρδος ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς λύπης. Ἐζημιώθης; μὴ ἀθυμήσης· οὐδὲ γὰρ ὠφελήσεις. Ἡμάρτες; λυπήθητι, ὅφελος γάρ· καὶ σκόπει σύνεσιν Θεοῦ καὶ σοφίαν. Δύο ταῦτα ἔτεκεν ἡμῖν ἡ ἀμαρτία, λύπην καὶ θάνατον· *Ἡ γὰρ ἂν ἡμέρα φάγη, φησί, θανάτῳ ἀποθανῇ· καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα, Ἐν λύπῃς τέξῃ τέκνα.* Καὶ δι' ἀμφοτέρων τούτων τὴν ἀμαρτίαν ἀνέβλε, καὶ ὑπὸ τῶν τέκνων τὴν μητέρα ἀπολέσθαι παρεσκεύασεν. Ὅτι γὰρ μετὰ τῆς λύπης καὶ θάνατος ἀμαρτίαν ἀναιρεῖ, ὅλον μὲν καὶ ἀπὸ τῶν μαρτύρων, ὅλον δὲ καὶ ἐξ ὧν ὁ Παῦλος εἶπε πρὸς ἀμαρτάνοντας, οὕτω λέγων· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί·* ἐπειδὴ ἀμαρτάνετε, φησί, τελευτᾶτε, ὥστε τῇ τελευτῇ τὰ ἀμαρτήματα διαλύσασθαι. Ἐπήγαγε τοῖν ἡμῶν λέγων· *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα, κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθώμεν.* Καὶ καθάπερ ὁ σκώληξ ἀπὸ τοῦ ξύλου ἐκτίθεται, καὶ κατεσθίει τὸ ξύλον, καὶ σὴς κατεσθίει τὸ ἔριον, παρ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχων· οὕτω λύπη καὶ θάνατος ἐτέχθησαν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ κατέφαγον τὴν ἀμαρτίαν. Μὴ τοίνυν φοβώμεθα θάνατον, ἀλλὰ φοβώμεθα ἀμαρτίαν μόνον, καὶ δι' ἐκείνην ἀλγῶμεν. Καὶ ταῦτα λέγω οὐ δεινὸν τι προσδοκῶν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ φοβούμενους ὑμᾶς οὕτως ἀεὶ διακρίσθαι θέλων, καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον ἐπὶ τῶν ἔργων πληροῦν· *Ἐὰν γὰρ τις μὴ ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐμοὶ ἀξιος.* Τοῦτο δ' ἔλεγεν οὐχ ἵνα ξύλον βαστάζωμεν ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀλλ' ἵνα τὸν θάνατον διὰ πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν ἔχωμεν, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος καθ' ἡμέραν ἀπέθνησκε, καὶ κατεγέλα τῆς τελευτῆς, καὶ τοῦ παρόντος ὑπερέωρα βίου. Καὶ γὰρ στρατιώτης εἶ, καὶ διηνεκῶς ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἔστηκας· στρατιώτης δὲ θάνατον δεδοκώς, οὐδὲν οὐδέποτε ἔργασται ἢ γενναῖον· ὥσπερ οὖν οὐδὲ Χριστιανὸς ἄνθρωπος κινδύνους φοβούμενος ἐργάσεται τι μέγα καὶ θαυμαστὸν, ἀλλὰ πρὸς τούτους καὶ εὐχέλρωτος ἔσται· ἀλλ' οὐχ ὁ τολμητῆς καὶ μεγαλόφρων, ἀλλ' ἀνάλωτος μένει καὶ ἀκαταγώνιστος. Καθάπερ οὖν οἱ παῖδες οἱ τρεῖς μὴ φοβηθέντες τὸ πῦρ, ἐφυγον τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἂν μὴ φοβηθῶμεν θάνατον, διαφευξόμεθα θάνατον. Οὐκ ἐφοβήθησαν δὲ τὸ πῦρ, οὐ γὰρ ἐγκλημα τὸ καῖναι· ἀλλὰ ἐφοβήθησαν τὴν ἀμαρτίαν, ἐγκλημα γὰρ τὸ ἀσεβῆσαι. Τούτους καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν καὶ τοὺς κατ' ἐκείνους ἀτντας, καὶ μὴ φοβώμεθα κινδύνους, καὶ διαφευξόμεθα κινδύνους.

ε'. *Οὐκ εἰμὶ μὲν γὰρ προφήτης, οὐδ' υἱὸς προφήτου,* τὸ μέντοι μέλλον μετ' ἀκριθείας ἐπίσταμαι, καὶ μεγάλη καὶ λαμπρὰ βοῶ τῇ φωνῇ, ὅτι εἰ μεταβαλλόμεθα, καὶ τινα ἐπιμέλειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ποιησώμεθα, καὶ τῆς πονηρίας ἀποστῶμεν, οὐδὲν ἀηδὲς ἔσται καὶ λυπηρὸν. Καὶ τοῦτο οἶδα σαφῶς ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ [67] φιλ-

ανθρωπίας καὶ ἀφ' ὧν καὶ εἰς ἄνδρας καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ δῆμους ὀλοκλήρους ἐποίησε. Καὶ γὰρ καὶ τῇ Νινευὶ τὼν ἠπειλήσε πόλει, καὶ εἶπεν· *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι εἰ, καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται.* Τί οὖν, εἰπέ μοι; κατεστράφη ἡ Νινευὶ, καὶ ἀνετράπη ἡ πόλις; Τούναντιον μὲν οὖν ἅπαν, καὶ ἀνέστη, καὶ λαμπροτέρα γέγονε, καὶ χρόνος τοσοῦτος διελθὼν τὴν δόξαν αὐτῆς οὐκ ἠφάνισεν, ἀλλὰ πάντες αὐτὴν ἄδομεν ἔτι, καὶ νῦν θαυμάζομεν, ὅτι λιμὴν τις ἄριστος ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἅπασι γέγονεν, οὐκ ἀφείσα εἰς ἀπογνώσιν ἐμπεισῖν, ἀλλὰ καλοῦσα ἅπαντας εἰς μετάνοιαν, καὶ δι' ὧν ἔπραξε, καὶ δι' ὧν ἀπῆλασε τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, πειθούσα μηδέποτε τῆς οἰκείας ἀπογινώσκειν σωτηρίας, ἀλλὰ βίον ἄριστον ἐπιδεικνυμένους, καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα προβαλλόμενους θαρρύνει περὶ τοῦ τέλους ὡς ἐσόμενον πάντως χρηστοῦ. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀνασταίῃ, τὸ κατ' ἐκείνους παράδειγμα ἀκούων, καὶ πάντων νωθρότατος εἴη; Εἵλετο γοῦν τὴν ἑαυτοῦ πρόβησιν διαπαισῖν ὁ Θεός, καὶ μὴ διαπαισῖν τὴν πόλιν· μάλλον δὲ οὐδὲ προφρητεία διέπεσεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς αὐτῆς πονηρίας τῶν ἀνθρώπων μενόντων οὐκ ἐξέβη εἰς ἔργον τὰ τῆς ἀποφάσεως, εἶχεν ἴσως ἂν τις ἐγκαλεῖν τοῖς εἰρημένοις· εἰ δὲ μεταβαλομένων αὐτῶν, καὶ τῆς αἰτίας ἀποστάντων, ἀπέστη καὶ τῆς ὀργῆς ὁ Θεός, τίς δυνήσεται λοιπὸν ἐπιλαβεῖσθαι τῆς προφρητείας, καὶ καταγνώνα ψεῦδος τῶν εἰρημένων; Καὶ γὰρ τὸν νόμον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ἔθηκεν ὁ Θεός διὰ τοῦ προφήτου πᾶσιν ἀνθρώποις διαλεγόμενος, τοῦτον καὶ τότε διετήρησε. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ νόμος; *Πέρας λαλήσω, φησί, ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν τοῦ ἐκρίζου αὐτούς, καὶ κατασκάπτειν καὶ ἀπολλύειν· καὶ ἔστα·* *Ἐὰν μετανοήσωσιν ἀπὸ τῆς κακίας, μετανοήσω καὶ ἐκείνους ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ἥς ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς.* Τοῦτο τοίνυν φυλάττων τὸν νόμον, μεταβαλομένων ἔσωσε, καὶ ἀποστάντας τῆς κακίας ἀπῆλαξε τῆς ὀργῆς. Ἦδει τῶν βαρβάρων τὴν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο τὸν προφήτην κατήπειγεν· οὕτω καὶ τότε ἔδονεῖτο ἡ πόλις, τῆς προφητικῆς ἀκούουσα φωνῆς, ἀλλ' οὐδὲν παρεβλάβη, ἀλλὰ καὶ ὠφελήθη παρὰ τοῦ φόβου. Ὁ γὰρ φόβος ἐκείνους τὴν σωτηρίαν ἔτεκεν· ἡ ἀπειλή τὸν κινδύνον ἔκτισεν· ἡ τῆς καταστροφῆς ἀπόφασις τὴν καταστροφὴν ἔστησεν. Ὁ καινοῦ καὶ παραδόξου πράγματος· ἀπόφασις θάνατον ἀπειλοῦσα, ζωὴν ἔτεκεν. Ἀπόφασις μετὰ τὸ ἐξενεχθῆναι, τότε ἀκυρος γέγονεν ἀπεναντίας τοῖς ἐξωθεν δικάζουσιν· ἐπὶ μὲν γὰρ τούτων τὸ προσεχθῆναι τὴν ψῆφον εἰς μέσον κυρίαν ποιεῖ τὴν ψῆφον γενέσθαι, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τούναντιον τὸ προσεχθῆναι τὴν ψῆφον, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιῆσαν αὐτὴν ἀκυρον. Εἰ γὰρ μὴ προηγέθη, οὐκ ἂν ἤκουσαν οἱ ἡμαρτηκότες· εἰ δὲ μὴ ἤκουσαν, οὐκ ἂν ἀπεκρούσαντο τὴν τιμωρίαν, οὐκ ἂν ἀπῆλυσαν τῆς παραδόξου σωτηρίας ἐκείνης. Πῶς γὰρ οὐ παράδοξος, ὅταν ὁ μὲν δικαστὴς ἀποφαίνεται, οἱ δὲ κατὰδικοι τὴν ἀπόφασιν λύσωσι διὰ τῆς μετανοίας; οὐ γὰρ ἐφυγον τὴν πόλιν καθάπερ καὶ ἡμεῖς νῦν, ἀλλὰ μένοντες ἔστησαν. Παγίς ἦν, καὶ τεῖχος αὐτὴν ἐποίησαν· βάραθρον ἦν καὶ κρημνός, καὶ πύργον αὐτὴν [68] ἀσφαλείας κατεσκεύασαν. Ἦκουσαν ὅτι πεσεῖται τὰ οἰκοδομήματα, καὶ οὐκ ἐφυγον τὰ οἰκοδομήματα, ἀλλ' ἐφυγον τὰ ἀμαρτήματα· οὐκ ἀπέστησαν ἕκαστος ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ καθάπερ ἡμεῖς νῦν, ἀλλ' ἀπέστησαν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρίας. Μὴ γὰρ οἱ τοῖχοι, φησί, τὴν ὀργὴν ἔτεκον; ἡμεῖς αἴτιοι τοῦ τραύματος, ἡμεῖς τὸ φάρμακον κατασκευάσωμεν. Διὰ τοῦτο οὐ τὸπων

* Savil. et aliqui ὑπὸ τοῦ ξύλου.

† Unius δεδοκώς, οὐδέποτε τι ἐργάσεται. Paulo post tres mss. φοβόμενος ἐπιτίθεται τι μέγα.

† Savil. et quidam mss. ἠπειλήσε πόλιν καταστρέφειν, καὶ εἶπεν... ἐτι τρεῖς ἡμέραι.

ἐναλλαγαῖς, ἀλλὰ τρόπων μεταβολῇ τὴν σωτηρίαν ἐπί-
στευσαν.

ζ'. Ταῦτα οἱ βάρβαροι, καὶ οὐκ οἰσχυρόμεθα οὐδὲ ἐγκα-
λυπτόμεθα, ἐκείνων τρόπους μεταβαλόντων, ἡμεῖς τό-
πους ἀμείβοντες, καὶ μεθύνοντων ἀνθρώπων ἔργα ποιούν-
τες, καὶ τὰ· οὐσίας ὑπεκτιθέντες· Ὁ Δεσπότης ἡμῖν
ὀργίζεται, καὶ ἡμεῖς ἀφέντες καταλῦσαι τὴν ὀργὴν, τὰ
τῆς οἰκίας·^α περιστρέφομεν καὶ περιερχόμεθα, ζητούντες
ποῦ καταθώμεθα τὴν οὐσίαν, δέον ζητεῖν ποῦ τὴν ψυχὴν
παρακαταθώμεθα· μᾶλλον δὲ οὐδὲ χρὴ ζητεῖν, ἀλλ' ἀρε-
τῇ καὶ ὀρθότητι βίου τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς ἐγγεiriζειν.
Οὐδὲ γὰρ εἰ πρὸς οἰκίαν ὀργιζομένων καὶ ἀγανακτούν-
των ἡμῶν, τὸ πρὸς τὴν ὀργὴν ἀπολογήσασθαι ἀφελὲς
ἐκείνους εἰς τὸν οἰκίσκον τὸν ἑαυτοῦ καταλῶν, τὰ ἱμάτια
καὶ τὰ ἐπιπλά πάντα συναγαγὼν καὶ καταδῆσαι, περὶ
φυγῆς θεουόμεθα, πρῶτος ἂν ἐνέγκαιμεν τὴν καταφρό-
νησιν ταύτην. Πausώμεθα τοίνυν τῆς ἀκαίρου ταύτης
σπουδῆς, καὶ εἰπωμεν ἕκαστος πρὸς τὸν Θεόν· *Ποῦ πο-
ρευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσ-
ώπου σου ποῦ φύγω; Μημνήσωμεθα τὴν τῶν βαρβάρων
φιλοσοφίαν· ἐκεῖνοι ἐπ' ἀδήλοις μετενόησαν· οὐ γὰρ
εἶχεν ἡ ἀπόφασις τοῦτο, ὅτι Ἐὰν ἐπιστρέψῃτε, καὶ μετα-
νοήσῃτε, στήσω τὴν πόλιν, ἀλλ' ἄπλωσ'· Ἐτι τρεῖς
ἡμέραι, καὶ Νινευὶ κατὰστραφίσεται. Τί οὖν ἐκείνοι;
Τίς οἶδεν εἰ μετανοήσῃ ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς κακίας ἧς
ἐλάλησε ποιῆσαι ἡμῖν; Τίς οἶδεν; Οὐκ ἴσται τὸ τέλος
τοῦ πράγματος, καὶ οὐκ ἀμείουσι τῆς μετανοίας· οὐκ
ἐπίστανται τῇ; τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὸν τρόπον, καὶ
ἐπ' ἀδήλοις μεταβάλλονται· οὐδὲ γὰρ εἶχον πρὸς ἐτέρους
Νινευίτας ἰδεῖν μετανοήσαντας καὶ σωθέντας, οὐδὲ ἀν-
έγνωσαν προφήτας, οὐδὲ ἤκουσαν πατριάρχων, οὐκ ἀπ-
ήλθουσιν συμβουλῆς, οὐ μετέσχον παραινέσεως, οὐδὲ ἦσαν
πεπεικότες ἑκτούς, ὅτι πάντως ἐξιλεώσονται τὸν Θεὸν
τῇ μετανοίᾳ· οὐδὲ γὰρ εἶχε τοῦτο ἡ ἀπειλή· ἀλλ' ἀμφ-
έβαλλον καὶ ἡμφισβήτησαν περὶ τούτου, καὶ ὁμως μετ-
ενόησαν μετ' ἀκριθείας ἀπάσης. Τίς οὖν ἔσται λόγος ἡμῖν,
ὅταν οἱ μὲν περὶ τοῦ τέλους θαρρῶν οὐκ ἔχοντες, τοσαύ-
την ἐπιδοδειγμένοι^β φαίνωνται τὴν μεταβολήν, σὺ δὲ ὁ
Θαυρῶν ἔχων περὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ καὶ πολλὰ
πολλάκις ἐνέχυρα λαθὼν αὐτοῦ τῆς κηδεμονίας, καὶ προ-
φητῶν καὶ ἀποστόλων ἀκούσας, καὶ δι' αὐτῶν παιδεύεις
τῶν πραγμάτων, μηδὲ πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς ἀρετῆς ἐκείνοις
μέτρον φθάσαι·^γ φιλονεικῆσης; Μεγάλῃ μὲν οὖν καὶ ἡ τῶν
ἀνθρώπων τούτων ἀρετὴ, πολλῶν δὲ μελιζῶν ἡ τοῦ Θεοῦ φι-
λανθρωπία, καὶ ταύτην ἀπ' αὐτοῦ τοῦ μεγέθους τῆς ἀπει-
λῆς ἔστιν ἰδεῖν. Διὰ [69] γὰρ τοῦτο οὐ προσέθηκε τῇ ἀπο-
φάσει, ὅτι Ἐὰν δὲ μετανόησῃτε, φείσομαι, ἵνα ἀδιόριστον
ἐμβαλὼν τὴν ψῆφον, αὐξήσῃ τὸν φόβον, καὶ τὸν φόβον αὐ-
ξήσας, ταχύτερον πρὸς τὴν μετάνοιαν παρυνθῇ. Καὶ ὁ μὲν
προφήτης αἰσχύνεται, τὸ μέλλον προσέως, καὶ στοχαζό-
μενος ὡς ἀτέλεστα μενεῖ τὰ εἰρημένα· ὁ δὲ Θεὸς οὐκ
αἰσχύνεται, ἀλλ' ἐν μόνον ζητεῖ, τὴν τῶν ἀνθρώπων σω-
τηρίαν, καὶ τὸν οἰκτὴν τὸν ἑαυτοῦ διορθοῦται. Ἐπει-
δὲ γὰρ εἰς τὸ πλοῖον εἰσθλῶς ἐκείνους, διήγειραν εὐθέως
τὴν θάλατταν, ἵνα μάθῃς, ὅτι ὅπου ἁμαρτία, ἐκεῖ χει-
μῶν, ὅπου παρακοή, ἐκεῖ κλυδωνίων· καὶ ἐσαλεύετο μὲν
ἡ πόλις διὰ τὰ ἁμαρτήματα τῶν Νινευιτῶν, ἐσαλεύετο
δὲ τὸ πλοῖον διὰ τὴν παρακοὴν τοῦ προφήτου. Ἐκείνοι
μὲν οὖν τὸν Ἰωνᾶν εἰς τὸ πέλαγος ἐξόρισαν, καὶ ἔστη
τὸ πλοῖον· ἡμεῖς δὲ τὴν ἁμαρτίαν καταποντισώμεν, καὶ*

στήσεται πάντως ἡ πόλις. Ὡστε τῆς φυγῆς οὐδὲν ὀφέλει
ἡμῖν· οὐδὲ γὰρ ἐκείνον ὠφέλησεν ἡ φυγὴ· τούναντίον
μὲν οὖν καὶ κατέβλαψεν. Ἐφυγε γοῦν τὴν γῆν, καὶ οὐκ
ἔφυγε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ· ἔφυγε τὴν γῆν, καὶ τὸν χει-
μῶνα εἰσέγαγεν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς
οὐδὲν ἀπώνατο τῆς φυγῆς ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπο-
δεξαμένους αὐτὸν εἰς ἔσχατον ἐνέβαλε κίνδυνον· καὶ ὅτε
μὲν ἐπὶ τοῦ πλοίου καθήμενος ἔπλει, καὶ ναῦται καὶ
κυβερνῆται παρήσαν, καὶ ἅπαντα τῆς νηὸς ἡ κατασκευὴ
περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευσεν· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ πέλα-
γος καταποντισθεῖς, καὶ τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς τιμωρίας
ἀποθήμενος· εἰς τὸ ἀτερμάτιστον κατηνέχθη πλοῖον, τὴν
γαστέρα φημι τοῦ κήτους, πολλῆς ἀπῆλτασε τῆς ἀδείας·
ἵνα μάθῃς, ὅτι ὥσπερ τὸν ἐν ἁμαρτίᾳ ζῶντα οὐδὲ πλοῖον
ὠφέλει, οὕτω τὸν τὴν ἁμαρτίαν ἀποθήμενον οὐδὲ θά-
λαττα ἀπώλλυσιν, οὐδὲ θηρία διαφθείρει. Ἐλαβε γοῦν
αὐτὸν τὰ κύματα, καὶ οὐκ ἀπέπνιξεν· ἔλαβε τὸ κῆτος,
καὶ οὐκ ἀνείλεν· ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶον, καὶ τὸ στοιχεῖον σώαν
τῷ Θεῷ τὴν παρακαταθήκην ἀπέδωκε, καὶ διὰ πάντων
ἐμάνθανε φιλάνθρωπος καὶ ἡμερος εἶναι ὁ προφήτης, καὶ
μήτε ναυτῶν ἀνοήτων, μήτε κυμάτων ἀγρίων, μήτε
θηρίων ὠμότερος εἶναι. Καὶ γὰρ οἱ ναῦται οὐκ ἐκ πρῶ-
της εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ πολλὴν αὐτὸν ἀνάγκην προῦω-
καν, καὶ ἡ θάλαττα δὲ καὶ τὸ θηρίον μετὰ πολλῆς τῆς
εὐνοίας ἐφύλαξαν, τοῦ Θεοῦ πάντα ταῦτα οἰκονομοῦν-
τος. Ἐπανήλθε τοίνυν, ἐκήρυξεν, ἠπειλήσεν, ἔπεισεν,
ἔσωσεν, ἐφόρησε, διώρρωσεν, ἔστησεν ἐξ ἑνὸς καὶ πρῶ-
του κηρύγματος. Οὐ γὰρ ἐδεήθη πολλῶν ἡμερῶν οὐδὲ
συνεχοῦς συμβουλῆς, ἀλλὰ τὰ φιλά ἐκεῖνα εἰπὼν ῥήματα
πάντας εἰς μετάνοιαν ἤγαγε. Διὰ τοῦτο αὐτὸν οὐκ εὐ-
θέως ἐκ τοῦ πλοίου εἰς τὴν πόλιν ἔχειραγωγῆσεν ὁ Θεός,
ἀλλὰ παρέδωκεν αὐτῷ ναῦται τῇ θαλάττῃ, ἡ θάλαττα τῷ
κῆτει, τὸ κῆτος τῷ Θεῷ, ὁ Θεὸς τοῖς Νινευίταις, καὶ διὰ
μακρᾶς τῆς περιόδου^δ τὸν φυγάδα ἐπανήγαγεν, ἵνα πάν-
τας παιδεύσῃ, ὅτι Θεοῦ χεῖρας φυγεῖν ἀμήχανον, ὅτι
ὅπου περ ἂν τις ἀφίκηται, τὴν ἁμαρτίαν ἐπισυρόμενος,
μυρία ὑποστήσεται τὰ δεινὰ, κἂν τῶν ἀνθρώπων μεγά-
λης αὐτῇ τῆς σφοδρότητος. Μὴ τοίνυν τῇ φυγῇ τὴν σω-
τηρίαν ἡμῶν ἔχειρισάμεν, ἀλλὰ τῇ τοῦ τρόπου μεταβο-
λῇ. [70] Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ μένεις ἐν τῇ πόλει, διὰ τοῦτο παρ-
οξύνεται ὁ Θεός, ἵνα φύγῃς; Ἐπειδὴ ἡμαρτες, διὰ τοῦτο
ἀγανακτεῖ. Οὐκοῦν τὴν ἁμαρτίαν ἀπόθου, καὶ ὅθεν ἡ αι-
τία τῷ τραύματι, ἐκείθεν ἀνάστειλον τοῦ κακοῦ τὴν πη-
γὴν· τὰ γὰρ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις θεραπεύειν καὶ ἰατρῶν
παῖδες κελεύουσιν. Ἐξ ἀδωφείας οὖν ἐτέχθη πυρετός;
ἀσπιτὶ μεθοδεύουσι τὸ νόσημα. Ἐξ ἀθυμίας ἡρῳοστητέ-
τις; εὐθυμίααν τοῦτον φάρμακον ἐπιτρέπειν εἶναι φασιν.
Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς νοσημάτων ποιεῖν χρὴ.
Ῥαθυμία τὴν ὀργὴν ἤγειρε; σπουδὴ ταύτην ἀποκρου-
σώμεθα, καὶ πολλὴν ἐπιδοξιώμεθα τὴν μεταβολήν. Ἐχο-
μεν βοηθὸν μεγίστην καὶ σύμμαχον τὴν νηστείαν, καὶ
μετὰ τῆς νηστείας τὴν ἐπικειμένην ἀγωνίαν καὶ τὸν τοῦ
κινδύνου φόβον. Ἐπιθώμεθα τοίνυν τῇ ψυχῇ νῦν εἰς καί-
ρον· καὶ γὰρ εὐκόλως αὐτὴν δυνήσώμεθα πείσαι πάντα
ὅσα ἂν θέλωμεν. Ὁ γὰρ περιδείξῃ καὶ τρέμῃ καὶ τρυ-
φῇ ἀπάσης ἀπηλλαγμένος, καὶ φόβῳ συζῶν, εὐκόλως
δύναιται φιλοσοφεῖν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τὰ
τῆς ἀρετῆς ὑποδέχεσθαι σπέρματα.

ζ'. Πείσωμεν τοίνυν αὐτὴν ἀπὸ τῆς τῶν ὀρκων φυγῆς
πρώτην τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον ποιήσασθαι μεταβολήν· εἰ γὰρ
καὶ χθὲς καὶ πρὶ ἐκείνης περὶ ταύτης ὑμῖν διελέχθη

^α Savil. et plurimi mss. τὰ ἐπὶ τῆς οἰκίας.

^β Savil. et omnes ferè mss. ἐπιδοδειγμένοι. Morel. ἐπιδοκνέ-
μενοι.

^γ Sic Savil. et mss. plurimi. Morel. vero μέτρον εἶναι. In-
feri quidam mss. ἐκβάλων τὴν ψῆφον.

^δ Alii μακρὰς τῆς μεθόδου.

rerunt? nos vulneris auctores, nos medicamentum preparemus. Propterea non locorum permutationibus, sed morum conversioni salutem crediderunt.

6. Ilæc barbari: et nos non confundimur, neque nos abscondimus, quando, illis mores convertentibus, nos loca permutamus, et ebrriorum hominum opera facimus, substantiamque nostram exponimus? Dominus nobis irascitur, et nos iram solvere omitentes, quæ in domo sunt circumferimus, et circumimus quærentes, ubi substantiam deponamus, cum esset opus quærere, ubi animam deponeremus: imo vero nec oportet quærere, sed virtute et vitæ rectitudine ipsi securitatem præbere. Neque enim si servo irascentibus nobis et indignantibus, ille adversus iram se excusare omitens, in cellulam suam descendens, vestimenta et omnes colligans sarcinulas et colligans, de fuga meditaretur, hunc ipsius contemptum facile ferremus. Desistamus igitur ab hoc importuno studio, et dicamus quisque ad Deum: *Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam* (Psal. 138. 7)? Barbarorum philosophiam imitemur: illi in incertis pœnitentiam egerunt: non enim hoc habebat sententia: Si convertamini et pœnitentiam agatis, civitatem firmabo; sed simpliciter, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur*. Quid igitur illi? *Quis novit an pœnitebit Deum mali, quod loquutus est facere nobis* (Jon. 3. 4. 9)? Quis novit? Nesciunt rei finem, nec pœnitentiam negligunt: nesciunt Dei benignitatis consuetudinem, et in incertis mutantur: nec enim habebant alios Ninivitas ad quos respicerent pœnitentia acta servatos, nec prophetas legerant, nec patriarchas audierant, nec usi sunt consilio, non admonitionem nacti sunt, neque sibi persuaserant, omnino Deum pœnitentia placandum esse. Neque enim hoc habebat comminatio, sed dubitabant hærebantque, et tamen cum omni diligentia pœnitentiam egerunt. Quæ igitur ratio nobis erit, cum illi quidem, nec unde de fine confiderent habentes, tantam exhibeant mutationem: tu vero qui de divina benignitate confidere potes, et qui multa sæpius pignora cepisti ejus circa te curæ, et prophetas et apostolos audisti, et per ipsas res instructus es, nec ad eandem cum ipsis mensuram virtutis pervenire contendas? Magna igitur horum hominum virtus, multo autem major Dei clementia, et hanc ex ipsa minarum magnitudine conspiciere licet. Ob hoc enim sententiæ non addidit: Si vero pœnitentiam egeritis, parcam, ut indefinitam inferens sententiam, metum augeret, ac metu aucto celerius ad pœnitentiam compelleret. Et propheta quidem erubescit futurum sciens et conjectans, quod infecta manebunt dicta; Deus autem non erubescit, sed unum duntaxat, hominum scilicet salutem, quærit, et servum suum emendat. Postquam enim navigium ille ingressus est, statim excitavit mare, ut discas quod ubi peccatum, ibi procella, ubi inobedientia, ibi fluctuatio: et quatiēbatur quidem civitas propter peccata Ninivitarum, quatiēbatur autem et navigium propter prophetæ inobedientiam. Illi igitur Jonam in mare dejecerunt, et stetit navigium: nos quoque peccata

submergamus, et civitas omnino stabit. Itaque fugæ nulla nobis utilitas, sicut nec illum fuga quidquam adjuvit, quinimo et læsit: fugiebat ergo terram, et Dei iram non effugiebat. Fugiebat terram, et in mare tempestatem induxit: nec tantum nullum ex fuga bonum nactus est, sed etiam eos qui se susceperunt, in extremum periculum adduxit, et quando navigans in navigio sedebat, et nautæ et gubernatores aderant, omnisque nauticus apparatus, de extremis periclitabatur: postquam autem in mare projectus, et peccatum per supplicium deponens, in immensum deductus est navigium, celi scilicet ventrem, multa potiebatur libertate, ut discas, sicut in peccatis viventi neque navigium prodest, sic peccato exutum neque mare perdere, neque bestias devorare. Ipsum igitur undæ susceperunt, nec suffocaverunt: cetus suscepit, et non interimit; verum et animal, et elementum incolume depositum Deo reddiderunt; et per omnia instituebatur propheta, ut esset mansuetus et humanus, et neque stultis nautis, neque feris undis, neque bestiis crudelior esset. Etenim nautæ non in principio statim, sed post multam necessitatem ipsum prodiderunt; mare vero et bestia cum multa benevolentia custodierunt, Deo hæc omnia dispensante. Rediit igitur, prædicavit, minatus est, persuasit, salvavit, terruit, correxit, et una primaque prædicatione firmavit: neque enim multorum dierum indiguit, neque continui consilii, sed nuda illa loquutus verba, omnes in pœnitentiam deduxit. Ideo ipsum non statim de navigio Deus ad urbem duxit, sed nautæ mari tradiderunt, mare ceto, cetus Deo, Deus Ninivitis, et per longum circuitum profugum restituit, ut omnes doceat, Dei manus effugere impossibile esse. Nam quocumque quis profisciscatur, peccatum pertrahens, infinita sustinebit detrimenta: et si hominum nemo adsit, ipsa undecumque creatura cum multa illi resistet vehementia. Ne igitur fugæ salutem nostram credamus, sed morum mutationi. Num enim quia in civitate manes, propterea Deus irritatur, ut fugias? Quoniam peccasti, propterea indignatur. Igitur peccatum depone, et unde vulneri causa, inde mali fontem reprime: contraria enim contrariis curare et medici jubent. Ex crapula ergo nata est febris? inedia morbum corrigunt. Ex tristitia quis infirmatus est? lætitiæ huic aptam medicinam esse dicunt. Sic et in animæ ægritudinibus facere oportet. Iræ torpor excitavit? industria hanc repellamus, multamque præ nobis feramus mutationem. Jejunium habemus auxiliatorem, et commilitonem maximum, et præter jejunium instantem angustiam et periculi timorem. Instemus igitur animæ hoc tempore: etenim ipsi omnia quæcumque voluerimus, facile persuadere poterimus. Pavidus enim et tremens, et a deliciis omnibus expeditus, atque in timore vivens, facile philosophari potest, et cum multa alacritate virtutis semina suscipere.

7. *Juramenta vitanda.* — Primum igitur ei persuadeamus, ut a juramentorum fuga mutationem incipiat: etsi enim heri et nudius tertius de hac vobis

loquutus sum materia, neque tamen hodie desistam, neque cras, neque perendie eadem monere. Et quid dico crastinam aut tertiam diem? Donec vos correctos videam, non absistam: si enim legem prævaricantes non erubescunt, multo magis nos jubentes ne prævaricemini, de frequenti admonitione non erubescere par est. De iisdem enim continue commonefacere, non dicentis, sed audientium est crimen, diuturna super simplicibus et facilibus præceptis indigentium disciplina. Quid enim facilius quam non jurare? Consuetudinis tantum opus est: non est corporis labor, non est pecuniarum impendium. Vis discere quomodo vitium superari possit? quomodo ab improba consuetudine liberari liceat? Ego te quemdam docebo modum, quem si tenueris, superabis omnino. Cum videris teipsum, vel alium quemque, vel servum, vel filium, vel uxorem hoc malo captos, et continue commonefactos, neque correctos, jube non cœnatos cubare, et hanc tibi que et illis damnationem impone, damnationem non damnum, sed lucrum ferentem. Talia enim sunt spiritualia: et lucrum ferunt, et celerrimam correctionem: lingua enim assidue cruciata, vel nemine commonente sufficientem capit admonitionem a siti compressa, a fame angustata; et licet omnium simus stolidissimi, tota die hujus tormenti magnitudine commoniti, alio consilio et admonitione non indigebimus. Laudastis dicta, verum et factis laudem demonstrate. Quod enim alioqui hujus coercionis emolumentum? Si quotidie puerulus ad scholam pergat, postea nil discat, num ad excusationem sufficiat nobis, ipsum illuc quotidie pergere? non hoc ipsum maximum ducemus crimen, quod per singulos dies illuc pergens, hoc frustra faciat? Hoc et in nobis ipsis cogitemus, et intra nos ipsos dicamus: Tantum temporis ad ecclesiam occurrentes, terribilissima fruenter synaxi, ipsaque multum lucrum habente, si tales rursum discedamus, quales advenimus, nullum defectuum nostrorum corrigentes, quæ nobis erit hujus protectionis utilitas? Etenim multa non propter se fiunt, sed propter ea quæ ex ipsis eveniunt. Quale illud est: seminans non ideo seminat, ut tantum seminet, sed ut et metat: quod nisi hoc fieret, et damnum sementis pateretur, seminibus incassum putrefactis. Mercator non propter hoc navigat, ut tantum naviget, sed ut peregrinando auctiorem faciat rem: quod nisi hoc adsit, et damnum accidet extremum, et damnosa mercatorum peregrinatio. Hoc idem et in nobis ipsis ratiocinemur: etenim et nos in ecclesiam convenimus, non propter hoc ipsum solum, ut hic immoremur, sed ut aliquid magnum et spirituale lucrati discedamus. Si igitur inanes et nihil adepti abeamus, condemnationem nobis hoc studium accerset. Quod ne fiat, utque tantum damnum evitemus, abeuntes hinc, inter sese amici cum filiis patres, cum servis domini, meditamini, et laborate quomodo imperatum expeditis, ut postquam iterum reversi fueritis, et de iisdem nos suadentes audieritis, non pudore afficiamini, mordente vos conscientia, sed gaudeatis, et letemini ad-

monitionis majorem vobis partem expletam conspicientes. Hæc non tantum hic philosophemur: non enim hæc momentanea admonitio totum eradicare potest, verum et domi vir ab uxore hæc audiat, et uxor a conjuge: et æmulatio quædam fiat omnibus ad hujus legis impletionem pervenire studentibus, et qui prius impleverit deficienti exprobet, ut ipsum magis excitet: qui deficit, et nondum implevit, prævenientem spectet, et ad ipsum celeriter pervenire contendat. Si hæc meditemur, si hæc curemus, brevi nobis et alia prospere negotia dirigentur. Tu quæ Dei sunt meditare, et ipse tuis providebit. Nec mihi dicas: Quid vero, si quis jurandi necessitatem nobis imponat? quid si non credat? Sane vero, ubi lex violanda, necessitatis meminisse non oportet. Una est enim inevitabilis necessitas, Deum non offendere. Verumtamen interim illud præsta, superflua recide juramenta, tenere et sine necessitate, domi, cum amicis, cum servis prolata: si hæc sustuleris, in illis mei nihil amplius indigebis: ipsum enim os in hoc exercitatum, ut jurandi frequentiam timeat et fugiat, neque si quis millies coegerit, in illam amplius cadere consuetudinem admittit. Sed ut nunc multo labore et infinita interturbatione, terrentes, minantes, admonentes, consulentes, vix potuimus in aliam ipsum consuetudinem transmutare: sic et tunc quidem, licet infinitam quis inferat necessitatem, hanc transgredi legem non poterit persuadere; sed sicut venenum quodpiam nunquam gustare quis vellet, etiam instante necessitate, sic neque juramenta admittere. Hoc autem si fiat, vobis solamen erit, et hortamentum ad reliquas virtutis partes attingendas. Qui enim nihil præstitit, torpescit et cito concidit animo, qui vero sibi conscius est, quod vel unum expleverit mandatum, ex hoc bene sperare doctus, majori cum studio ad reliqua procedet: postea aliud capiens, ad aliud celeriter veniet, nec prius desistet, quam ad ipsum culmen perveniat. Si enim in pecuniis quanto quis plures comparaverit, tanto plures cupit: multo magis in officiis spiritualibus hoc contingere videas. Propterea festino et urgeo, ut res principium capiat, et in animis vestris virtutis fundamentum jaciatur, et precamur et supplicamus, ut non tantum hora præsentis horum situs verborum memores, verum et domi, et in foro, et ubicumque commoremur. Utinam mihi dari posset, ut vobiscum conversarer! non hoc longo mihi sermone fuisset opus: nunc vero cum hoc non liceat, vos me absente verborum memores estote meorum, et ad mensam sedentes ingredi me putate, et adstare, et omnia quæ nunc vobis hic dico, insonare: et ubicumque vobis de me habebitur sermo, præ omnibus hujus mementote mandati, et hanc mihi amoris in vos mei retributionem reddite: si hoc vos implese videro, totum recepi, dignam laborum cepi mercedem. Ut igitur et nos reddatis promptiores, et vos bonæ spei efficiamini, et majorem ad reliqua mandata facilitatem paretis, multo hanc legem studio in animis vestris reponite, et tunc admonitionis utilitatem sciatis. Quoniam et aureum vestimen-

τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' οὐδὲ σήμερον ἀποστήσομαι, οὐδὲ τὴν ἐπιούσαν, οὐδὲ τὴν μετ' ἐκείνην τὰ αὐτὰ^α συμβουλεύων. Καὶ τί λέγω τὴν αὐρίον, καὶ τὴν μετ' ἐκείνην; "Εὖς ἂν ὑμᾶς ἰδῶ κατορθοῦντας^α", οὐκ ἀφέξομαι. Εἰ γὰρ οἱ παραβαίνοντες τὸν νόμον οὐκ αἰσχύνονται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς κελεύοντας μὴ παραβαίνειν, οὐκ ἄξιον αἰσχρῆσθαι τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως. Τὸ γὰρ συνεχὲς περὶ τῶν αὐτῶν ὑπομιμνήσκειν, οὐ τοῦ λέγοντος, ἀλλὰ τῶν ἀκούοντων ἐστὶν ἔγκλημα διηνεκοῦς δεομένων διδασκαλίας ὑπὲρ ψιλῶν καὶ εὐκατορῶντων πραγμάτων. Τί γὰρ εὐκολώτερον τοῦ μὴ ὀμνύναι; Συνηθείας ἐστὶ τὸ κατ' ὅρισμα μόνον, οὐκ ἐστὶ πόνος σώματος, οὐκ ἐστὶ δαπάνη χρημάτων. Βούλει μαθεῖν πῶς δυνατόν πειραγέσθαι τοῦ νοσήματος; πῶς δυνατόν ἀπαλλαγῆναι τῆς πονηρᾶς συνηθείας; Ἐγὼ σε διδάξω τρόπον τινὰ, ὃν ἂν ποιήσης, περιέσῃ πάντως. "Ὅταν ἴδῃς ἢ σαυτὸν ἢ ἑτερόν τινα ἢ τῶν οἰκετῶν ἢ τῶν παιδῶν ἢ τὴν γυναῖκα ἀλόντας τῷ κακῷ τούτῳ, καὶ συνεχῶς ὑπομνησθέντας καὶ οὐ διορθωθέντας, κέλευσον μὴ δειπνήσαντας καθευθῆσαι, καὶ ταύτην καὶ σαυτῷ χάκεινους τὴν καταδίκην ἐπιθῆς, καταδίκην οὐχὶ ζημίαν, ἀλλὰ κέρδος φέρουσιν. Τοιαῦτα γὰρ τὰ πνευματικὰ καὶ κέρδος φέρει, καὶ ταχίστην τὴν διόρθωσιν. Ἡ γὰρ γλώσσα βαταλίζομένη διηνεκῶς, καὶ μηδὲν ὑπομιμνήσκοντος ἱκανῶς λαμβάνει παράκλησιν, ὑπὸ τοῦ δέψους καταπεινομένη, ὑπὸ τῆς πείνης ἀγχομένη^α καὶ ἀπάντων ὤμεν ἀναισθητότεροι, διὰ πάσης ἡμέρας τῷ μεγέθει τῆς βασάνου ταύτης ὑπομιμνησόμενοι, οὐ δεησόμεθα συμβουλῆς ἑτέρας καὶ παραινέσεως. Ἐπὶ νῆστες τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων δειξάτε τὸν ἔπαινον. Ἐπεὶ τί τὸ κέρδος τῆς ἐνταῦθα συλλογῆς; Εἰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸ παιδίον εἰς διδασκαλίαν βαδίζει, εἴτα μηδὲν μαθόναι πλέον, ἄρα ἀρκεῖται εἰς ἀπολογία ἡμῶν τὸ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκεῖ βαδίζειν αὐτό; οὐκ αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μέγιστον ποιησόμεθα ἔγκλημα, [71] ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκεῖ βαδίζον, μάτην τοῦτο ποιεῖ; Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν λογίζομεθα, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς λέγωμεν. Χρόνον τοσοῦτον εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῶντες, συνάξας ἀπολαύοντες φρικωδεστάτης καὶ πολὺ τὸ κέρδος ἔχουσας, ἂν τοιοῦτο πάλιν ἀπέλωμεν, οἷοι παρεγενόμεθα, μηδὲν τῶν ἡμετέρων κατορθώσαντες ἐλαττωμάτων, τί τὸ ὄφελος ἐστὶ ἡμῶν τῆς ἐνταῦθα ἀφίξεως; Καὶ γὰρ τὰ πολλὰ τῶν πραγμάτων οὐ δι' αὐτὰ γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὰ συμβαίνοντα ἐξ αὐτῶν. Οὐδὲν τι λέγω. Ὁ σπείρων οὐ διὰ τοῦτο σπείρει, ἵνα σπείρῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ θερίσῃ, ὡς εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο, καὶ ζημίαν ὁ σπόρος οἶσει, τῶν σπερμάτων κατασπαπέντων εἰκὴ καὶ μάτην. Ὁ ἐμπορὸς οὐ διὰ τοῦτο πλεῖ, ἵνα πλῇ ἢ μόνον, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἀποδημίας πλείω ποιήσῃ τὴν οὐσίαν, ὡς εἰ μὴ τοῦτο προσγένοιτο, καὶ ζημία συμβήσεται ἐσχάτη, καὶ ἐπιδικασθῇ ἡ τῶν ἐμπόρων ἀποδημία. Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν λογίζομεθα^α καὶ γὰρ ἡμεῖς εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῶμεν, οὐ δι' αὐτὸ τοῦτο μόνον ἵνα ἐνταῦθα διατρίβωμεν, ἀλλ' ἵνα τι κερδάναντες μέγα καὶ πνευματικὸν κέρδος ἀπέλωμεν. Ἄν τοίνυν κενοὶ καὶ μηδὲν λαβόντες ἀπίωμεν, καὶ κατακρίσις ἡ σπουδὴ γίνεται. Ὅπως ἂν τοῦτο μὴ γένηται καὶ ζημία ἐσχάτη^α, ἀπὸντες ἐνταῦθεν, μετ' ἀλλήλων οἱ φίλοι, μετὰ τῶν τέκνων οἱ πατέρες, μετὰ τῶν οἰκετῶν οἱ δεσπότες, μελετᾶτε καὶ γυμνάζεσθε ὅπως τὸ ἐπιταχθὲν ἀνύσσητε, ἵνα

ἐπειδὴ ἐπανελήθητε πάλιν, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν ἀκούσητε συμβουλευόντων ἡμῶν, μὴ καταισχύνησθε τοῦ συνειδέσθαι ὑμῶν ἐπιλαμβανομένου, ἀλλὰ χαίρητε καὶ εὐφραίνεσθε συνορῶντες τὸ πλεον τῆς παραινέσεως ὑμῶν κατορθῶν. Ταῦτα μὴ μόνον ἐνταῦθα φιλοσοφούμεν· οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ πᾶν ἡ πρόσκαιρος αὕτη παραινέσις ἐξελεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀνὴρ παρὰ γυναῖκα καὶ ταῦτα ἀκούστω, καὶ γυνὴ παρ' ἀνδρὸς, καὶ ἀμιλλὰ τις γινέσθω σπουδάζοντων ἀπάντων προλαβεῖν εἰς τὴν τοῦ νόμου τοῦτου συμπλήρωσιν, καὶ ὁ προλαβὼν καὶ κατορθώσας οὐκ ἐνδεῖξέτω τῷ λειπομένῳ, ἵνα αὐτὸν τοῖς σώμασι διεγείρῃ πλέον· ὁ ὑπερῆρας καὶ μηδέποτε κατωρθώκω; βλεπέτω τὸν προλαβόντα, καὶ φιλονεικίῳ φθάσαι πρὸς ἐκεῖνον ταχέως. Ἐάν ταῦτα βουλευώμεθα, ἐάν ταῦτα μεριμνῶμεν, ταχέως ἂν ἡμῖν καὶ τὰ ἄλλα κατανοωθήσεται πράγματα. Σὺ μερίμνησον τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς προνοήσεται τῶν σῶν. Καὶ μή μοι λέγε· Τί δὲ, ἐάν ἀνάγκη ὄρκων τις ἡμῖν ἐπιθῇ; τί δὲ, ἐάν μὴ πιστεύῃ; Μάλιστα μὲν γὰρ, ὅπου παραβαίνεται νόμος, ἀνάγκης μεμνησθαι οὐ χρή. Μία γάρ ἐστιν ἀνάγκη ἀπαρ-αίτητος, τὸ μὴ προσκαρτοῦσαι Θεῷ. Πλὴν ἀλλὰ ἐκεῖνε λέγουσι, τέως τοὺς περιτοῦς περικύβην ὄρκους, τοὺς ἀπλῶς καὶ χωρὶς ἀνάγκης, τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκίας, τοὺς ἐπὶ τῶν φίλων, τοὺς ἐπὶ τῶν οἰκετῶν· ἂν τοὺτους ἀνέλῃς, ἐν ἐκείνοις οὐδὲν ἐμοῦ δεῖσθαι λοιπόν· αὐτὸ γὰρ τὸ σόμα μελετήσαν δεδοικέναι, καὶ φεύγειν τὰς πολυορκίας, οὐδ' ἂν μυριάκις τις ἀναγκάσει, καταδέχεται λοιπὸν εἰς ἐκείνην ἐμπεσεῖν τὴν συνθήειαν. Ἀλλ' ὥσπερ νῦν μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ μυρίας τῆς ἐνοχλήσεως φοβοῦντες, ἀπειλοῦντες, παραινούντες, συμβουλεύοντες, μόλις [72] ἰσχύσαμεν εἰς ἑτέραν αὐτὴ μεταθεῖναι συνθήειαν· οὕτω δὴ καὶ τότε, καὶ μυρίαν ἀνάγκην ἐπιθῇ τις, οὐ δυνήσεται πείσαι τοῦτον παρασσελεῖν τὸν νόμον· ἀλλ' ὥσπερ δηλητηρίου τινὸς οὐκ ἂν ἔλοιτό ποτε οὐδὲ ἀνάγκης ἐπικειμένης ἀπογεύσασθαι τις, οὕτως οὐδὲ ὄρκον προσέσθαι. Τοῦτο δὲ ὑμῖν κατορθῶν παράκλησις ἐστὶ καὶ προτροπὴ, πρὸς τὸ καὶ τῶν λοιπῶν τῆς ἀρετῆς ἐφάψασθαι μερῶν. Ὁ μὲν γὰρ μηδὲν κατωρθώκως ὧλως, ῥθθυμεῖ καὶ ἀναπίπτει ταχέως· ὁ δὲ συνειδῶς ἑαυτῷ ὅτι μίαν γοῦν τινα ἐντολὴν ἐπλήρωσεν, εὐελπίς ἀπὸ ταύτης γενόμενος, μετὰ πλείονος σπουδῆς ἐπὶ τὰς λοιπὰς βαδίζειται πάλιν, εἴτα ἑτέραν προσλαβὼν, ἐφ' ἑτέραν ἤξει ταχέως, καὶ οὐ πρότερον ἀποστήσεται, ἕως ἂν ἐπ' αὐτὴν ἔλθῃ τὴν κεφαλὴν^α. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν χρημάτων, ὅσῳ περ ἂν τις πλείονα περιβάλληται, τοσοῦτον πλείονων ἐφίεται, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν πνευματικῶν τοῦτο συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν. Διὰ τοῦτο σπεῦδω καὶ ἐπειγομαι ἀρχὴν τὸ πρᾶγμα λαβεῖν, καὶ προσομιῶν τῆς ἀρετῆς καταβαλεῖν ἐν ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς, καὶ δεόμεθα καὶ ἀντιβολοῦμεν^α οὐτῶν τῶν βημάτων μὴ κατὰ τὴν παρούσαν ὥραν μεμνησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ὅπου περ ἂν διατρίβητε. Εἴθε μοι δυνατόν ἦν ὑμῖν συγγενέσθαι, καὶ οὐκ ἂν μοι τῆς μακρᾶς ταύτης ἐδέξασθε μακρηγορίας· νῦν δ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ ἐνι, ἀντ' ἐμοῦ τῶν ἡμῶν μέμνησθε ῥημάτων, καὶ ἐπὶ τραπέζης καθήμενοι ἐπισιέναι με νομίζετε καὶ παρεστάναι, καὶ ταῦτα ἐντρεχέως ἀπερ ὑμῖν ἐνταῦθα λέγω νῦν. Καὶ ὅπου περ ἂν περὶ ἐμοῦ λόγος ὑμῖν γίνηται, ἀντὶ πάντων ταύτης μεμνηθῆς τῆς ἐντολῆς, καὶ ταύτην μοι τῆς περὶ ὑμᾶς ἀγάπης ἀπόδοτε τὴν ἀμοιβήν. Ἐάν ἰδῶ κατορθώσαντας ὑμᾶς, τὸ πᾶν ἀπελθῶ, ἱκανὴν τῶν πόνων ἀπεδεξάμην^α τὴν ἀντίδοσιν. Ἴνα οὖν καὶ ἡμᾶς προθυμότερους ποιήσητε, καὶ ὑμεῖς εὐέλπιδες γίνησθε, καὶ πλείονα ταῖς λοιπαῖς ἐντολαῖς πρὸς τὸ κατορθοῦσθαι παρασκευάσθητε τὴν ἐνοχλίαν, μετὰ πολλῆς τοῦτε τὸν νόμον τῆς σπουδῆς ἐν ταῖς ὑμετέραις ἐναπόθεσθε^α ψυχᾶς, καὶ τότε εἴσεσθε τῆς παραι-

^α Sic Savil. rectius quam Montf. ταῦτα. Edit.

^α Alii κατορθώσαντας.

^α Savil. et duo mss. πλεῖ.

^α Savil. καὶ ζημία συμβῇ ἐσχάτη. Morel. καὶ ζημία ἐσχάτη, unus codex καὶ ζημία γίνετο^α ἂν ἐσχάτη.

^α Savil. τὴν κορυφὴν.

^α Alii δέομαι καὶ ἀντιβολῶ.

^α Alii ἐδεξάμην.

^α Sic Savil. et quidam mss. Editum erat ἀπόδοτε. Edit.

νέσειω; τὴν ὠφέλειαν. Ἐπεὶ καὶ ἱμάτιον χρυσοῦν καλὸν μὲν ἔστι καὶ ὀρόμενον, πολλῶ δὲ πλέον ἡμῖν φανέται περιεκείμενον ἡμῶν τῷ σώματι· οὕτω καὶ αἱ τοῦ Θεοῦ ἐντολαὶ καλαὶ μὲν εἰσὶ καὶ ἐπαινούμεναι, πολλῶ δὲ καλούς φαίνονται κατορθοῦμεναι. Νῦν μὲν γὰρ ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή τὰ λεγόμενα ἐπαινέετε, ἐὰν δὲ κατορθώσητε, διὰ πάσης τῆς ἡμέρας, καὶ διὰ παντὸς τοῦ χρόνου, καὶ ἡμᾶς καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς ἐπαινέσεσθε· καὶ οὐ τοῦτό ἐστι τὸ

μέγα, ὅτι ἀλλήλους ἐπαινέσεσθε, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἀποδέξεται, καὶ οὐκ ἀποδέξεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμείψεται ταῖς μεγάλας ἐκείναις καὶ ἀπορρήτοις δωρεαῖς, ὧν γίνονται πάντας ἡμᾶς ἀξιώσῃναι, χάριτι * καὶ φιλοανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.
* Savil. et quidam mss. ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι.

[73] Ὅτι χρησίμος ὁ τῶν ἀρχόντων φόβος, καὶ διήγησις τῶν κατὰ τὴν ὁδὸν συμβάντων τοῖς τὴν ἀγγελίαν τῆς στήσεως τῷ βασιλεῖ ἀναφέρουσι, καὶ ὅτι ὁ ἀδίκως τι πάσχων καὶ εὐχαριστῶν τῷ συγχωροῦντι Θεῷ, ἴσος ἐστὶ τοῦ διὰ τὸν Θεὸν τὰ αὐτὰ πάσχοντος· καὶ τὰ παραδείγματα πάλιν ἐκ τῶν τριῶν παῶν καὶ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου, καὶ περὶ τῆς τῶν ἱρκῶν ἀποχῆς.

Ὁμιλία 5.

α'. Πολλὰς μὲν ἀνῆλῶσαμεν ἡμέρας παρακληοῦντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἀποστρέψομεθα τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἀλλ' ἕως ἂν μένη τὸ ἔλκος τῆς ἀθυμίας, καὶ τὸ φάρμακον τῆς παραμυθίας ἐπιθήσομεν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν τοῦ σώματος τραυμάτων οὐ παύονται ἐπαντλοῦντες ἱατρῶν παῖδες, ἕως ἂν ἴδωσι λήξαν τὸ πάθος, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο ποιεῖν χρὴ. Καὶ γὰρ ἔλκος ψυχῆς ἢ ἀθυμία, καὶ δεῖ συνεχῶς αὐτὴν ἐπαντλεῖν προστηνέσι ῥήμασιν. Οὐδὲ γὰρ οὕτως οἴδημα σαρκὸς χαλᾶν εἴωθε θερμῶν ὕδατων φύσις, ὥς ψυχῆς πάθος καταστῆλαιν πέφυκε παρακλητικῶν λόγων δύναμις· οὐ χρεῖα σπογγίας ἐνταῦθα, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἱατρῶν, ἀλλ' ἀντὶ σπόγγου τὴν γλῶτταν μεταχειρισόμεθα· οὐ χρεῖα πυρὸς ἐνταῦθα, ἵνα θερμαίνωμεν ὕδατα, ἀλλ' ἀντὶ πυρὸς τῇ τοῦ Πνεύματος χρησόμεθα χάριτι. Φέρε οὖν καὶ τήμερον ἐπὶ αὐτὸ τοῦτο πράξωμεν. Εἰ γὰρ μὴ ἡμεῖς ὑμᾶς παρακαλέσωμεν, πόθεν ἐτέρωθεν παράκλησιν δέξεσθε; Δικασταὶ φοβοῦσιν· οὐκοῦν ἱερεῖς παρακαλεῖσθαι· ἀρχόντες ἀπειλοῦσιν· οὐκοῦν ἡ Ἐκκλησία παραμυθεῖσθαι. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν παιδίων τῶν μικρῶν οὕτω γίνεται διδασκαλία τὰ παιδία φοβοῦσι καὶ τυπτοῦσι, καὶ δαδακρυμένα πρὸς τὰς μητέρας παραπέμπουσιν· αἱ δὲ μητέρας ὑποδείξασθαι τοῖς κόλοις τοῖς ἑαυτῶν κατέχουσι καὶ περισφίγγουσι *, καὶ τὰ δάκρυα καταψήσασαι καταφιλοῦσι, καὶ τὴν ὀδυνωμένην αὐτῶν ἀνακτῶνται ψυχὴν, πείθουσιν δι' ὧν λέγουσιν, ὅτι χρησίμος ὁ τῶν διδασκάλων αὐτοῖς φόβος.

Ἐπεὶ οὖν καὶ ὑμεῖς ἐφόβησαν ἀρχόντες, καὶ ἀναγωνίως ἐποίησαν, ἡ Ἐκκλησία, ἡ κοινὴ πάντων ἡμῶν μήτηρ, τοὺς κόλπους ἀπλώσασα, καὶ ὑπταῖς ὑποδεξαμένη χερεῖ, καθ' ἑκάστην παρακαλεῖ τὴν ἡμέραν, λέγουσα, ὅτι χρησίμος καὶ ὁ τῶν ἀρχόντων φόβος ἐστὶ, καὶ ὅτι χρησίμη καὶ ἡ ἐντεῦθεν παράκλησις. Ἐκείνων μὲν γὰρ ὁ φόβος οὐκ ἀφίησιν ὑπὸ τῆς ῥαθυμίας ἐκλύεσθαι· ταύτης δὲ ἡ παράκλησις οὐκ ἀφίησιν· ὡς ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταπίπτειν· καὶ δι' ἀμφοτέρων ὁ Θεὸς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν οἰκονομεῖ. Καὶ γὰρ τοὺς ἀρχοντας αὐτῆς ὥπλισεν, ἵνα φοβῶσι τοὺς ἀσελγαίνοντας· καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτὸς ἐχειροτόνησεν, ἵνα παρακαλῶσι τοὺς ὀδυνωμένους· καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω, μετὰ τῶν Γραφῶν, καὶ αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ πείρα διδάσκει. Εἰ γὰρ ἡ ἀρχόντων ὄντων, καὶ στρατιωτῶν ζώντων ἐν ὅλοις, μανία ἀνθρώπων εὐαριθμήτων, μιγάδων καὶ ἐπηλύδων, ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή τοσαύτην ἡμῖν ἀνῆψε πυρὴν, καὶ χειμῶνα τοσοῦτον [74] ἤγειρε, καὶ περὶ ναυαγίας δοδεοικέναι· ἐποίησεν ἅπαντας· εἰ καθόλου τῶν ἀρχόντων ὁ φόβος ἀνῆρτο, ποῦ οὐκ ἂν

ἦλθον οὗτοι μανίας; ἄρα οὐκ ἂν ἐκ βάθρων ἡμῖν τὴν πόλιν ἀνέτρεψαν, καὶ πάντα ἄνω καὶ κάτω ποιήσαντες, αὐτὰς ἂν ἡμῶν ἀφείλοντο τὰς ψυχάς; Ἐὰν γὰρ τὰ δεικαστήρια ἀνέλης, πᾶσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνέλιξεν τὴν ἐνταξίαν· καὶ ὥσπερ νηὶς τὸν κυβερνήτην ἐὰν ἀποστῇ, κατεπόντισας τὸ σκάφος, καὶ τὴν στρατηγὸν ἂν ἀπαγάγῃς τοῦ στρατοπέδου, δεδωμένους τοῖς πολεμίοις παρέδωκας τοὺς στρατιώτας· οὕτω τῶν πόλεων τοὺς ἀρχοντας ἂν ἀνέλης, θηρίων ἀλόγων ἀλογώτερον βιωτόμεθα βίον, δεικνόντες ἀλλήλους καὶ κατεσθίνοντες, τὸν πενέστερον ὁ πλούσιος, τὸν ἀσθενέστερον ὁ δυνατώτερος, τὸν ἐπιεικέστερον ὁ θρασυτέρος. Ἀλλὰ νῦν τούτων οὐδὲν ἐστὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ· οἱ μὲν γὰρ εὐλαβεῖς συζῶντες οὐδὲν δέονται τῆς τούτων παιδαγωγίας· δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται, φησὶν. Οἱ δὲ πολλοὶ πρὸς κακίαν βλέποντες, εἰ μὴ τὸν ἀπὸ τούτων φόβον εἶχον αὐτοῖς ἐπιεκείμενον, μυρίων ἂν κακῶν τὰς πόλεις ἐνέπλησαν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος συνιδὼν ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, καὶ αἱ οὐσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν. Ὅπερ γὰρ εἰσὶ ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἑξῶν αἱ ἱμαντώσεις, τοῦτο καὶ οἱ ἀρχόντες ἐν ταῖς πόλεσιν· καὶ καθάπερ ἂν ἐκεῖνας ἀνέλης, διαλυθέντες οἱ τοῖχοι συμπίπτουσιν ἀλλήλοις αὐτόματοι· οὕτω τῆς οἰκουμένης ἂν ἀφείλῃς τοὺς ἀρχοντας καὶ τὸν ἐκ τούτων φόβον, καὶ οἰκίαι καὶ πόλεις καὶ ἔθνη μετὰ πολλῆς ἀλλήλοις συμπεσόνται τῆς ἀδείας, οὐδενὸς ὄντος τοῦ κατέχοντος καὶ ἀνακρουμένου, καὶ τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως ἀναπειθόντος ἡσυχάζειν.

Μὴ τοίνυν ἀλόγῳμεν, ἀγαπητοί, διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων φόβον, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ, ὅτι τὴν βραθυμίαν ἡμῶν ἀνέστειλε, καὶ σπουδαιότερους εἰργάσατο. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, γέγονε βλάβος ἀπὸ τῆς φροντίδος ταύτης, καὶ τῆς μερίμνης; ὅτι σεμνότεροι γεγόναμεν καὶ ἐπιεικέστεροι; ὅτι σπουδαιότεροι καὶ προσεκτικώτεροι; ὅτι μεθύοντα καὶ ἄδοντα πορνικὰ ἅσματα οὐδένα βλέπομεν; ἀλλ' ὅτι λιταὶ διηνεκεῖς, καὶ δάκρυα, καὶ εὐχαί; ὅτι γέλως ἀκαιρος καὶ αἰσχροὶ ῥήματα, καὶ διάχους ἅπαντα ἀπελθῆναι, καὶ γυναῖκα εὐσχήμονα καὶ ἐλευθέρην ἢ πόλιν ἡμῖν· ὅτι ἅπαντα μιμνῆται νῦν; διὰ ταῦτα ἀγαγεῖς, εἰπέ μοι; Διὰ ταῦτα μὲν οὖν χαίρειν δίκαιον καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι τοσαύτην βλακείαν ὀλίγων ἡμερῶν φόβῳ ὁ κατέλυσε. Ναί, φησὶν, ἀλλ' εἰ μὲν μέχρι φόβου μόνον ἐκινδυνεύομεν, ἱκανὴν ἂν ἐκαρπωσάμεθα τὴν ὠφέλειαν· νῦν δὲ δεδοίκαμεν μὴ περαιτέρω προέλθῃ τὸ δεινόν, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύομεν ἅπαντες. Ἀλλὰ μὴ δίσσητε, Παῦλος ὑμᾶς παραμυθεῖται λέγων, ὅτι Πιστὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν

* Sic Savil. et maxima pars codicum. Morel. περιβάλλουσι.

* Savil. οὐ συγχωρεῖ.

* Aliquot mss. ἡ πείρα βοᾷ· εἰ γάρ.

* Alii ἔμουν.

* Alii φόβος.

tum ex se pulchrum videtur, multo pulchrius autem nobis videbitur nostro circumpositum corpori; sic et Dei mandata pulchra quidem sunt, etiam cum laudantur; multo autem pulchriora, cum et explentur, apparent. Etenim nunc brevi temporis momento dicta nostra laudatis; si vero res impleatis, per omnem diem, et per omne tempus, et nos et vos ipsos lauda-

bitis. Nec hoc est magnum, quod invicem nos laudabimus, sed quod et Deus nos suscipiet: nec tantum suscipiet, sed et magnis illis remunerabitur et ineffabilibus donis: quæ nos omnes assequi contingat, gratia Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD UTILIS EST MAGISTRATUUM TIMOR, ET NARRATIO EORUM, QUÆ PER VIAM ACCIDERUNT IIS QUI NUNTIIUM SEDITIONIS IMPERATORI AFFEREbant: ET QUOD QUI INDIGNA PATITUR ET GRATIAS AGIT PERMITTENTI DEO, PAR SIT EI QUI TALIA PROPTER DEUM PATITUR. EXEMPLA RURSUM A TRIBUS PUERIS ET FORNACE BABYLONICA: ET DE ABSTINENTIA A JURAMENTIS.

HOMILIA VI.

1. Multos quidem impendimus dies charitatem vestram consolantes: non propterea tamen ab hac desistemus materia; sed donec tristitiæ vulnus remanserit, consolationis medicamentum imponemus. Si enim corporis vulnera curare non desinunt medici, donec desivisse dolore viderint: multo magis hoc in anima fieri convenit. Etenim animæ vulnus est tristitia, et ipsam continue lenibus fovere verbis oportet: nec enim ita carnis tumorem calidarum solet aquarum natura remittere, ut animæ æstum consolantium copia sermonum sedare consuevit. Non hic opus spongia, sicut medicis, sed pro spongia linguam tractabimus: non hic opus igne, quo aquas calefaciamus, sed pro igne Spiritus gratia utemur. Age igitur et hodie hoc ipsum faciamus. Nisi enim nos consolationem vobis attulerimus, unde solamen abunde capietis? Iudices terrent, ideo sacerdotes consolentur: magistratus minantur, ideo Ecclesia confirmet. Etenim hoc in parvulis evenit; præceptores terrent, et verberant, et lacrymantes ad matres remittunt: matres vero sinu suscipientes continent et circumplectuntur, et lacrymas detergentes osculantur, et dolentem ipsorum animam relevant, verbis persuadentes, ipsius utilem esse præceptorum metum.

Magistratum timor utilis. — Quoniam igitur et vos terruerunt magistratus, et anxios reddiderunt, Ecclesia communis omnium mater nostra sinus aperiens, et supinis suscipiens manibus quotidie consolatur, dicens utilem esse magistratum metum, utilem etiam hinc profectam consolationem. Illorum enim metus non sinit nos torpore dissolvi; hujus autem consolatio sub tristitia succumbere non permittit: et per utraque Deus salutem nostram disponit. Nam et magistratus ipse armavit, ut lascivientes terreat: et sacerdotes ipse elegit, ut dolentes consolentur: et hæc utraque post Scripturas, ipsa etiam rerum experientia docet¹. Si enim cum non deessent magistratus, et milites in armis præsto essent, furor paucorum hominum promiscuorum et advenarum brevi temporis momento tantum nobis incendium fecit, et tantam excitavit procellam, et de naufragio cunctos metuere

compulit: si magistratum metus omnino sublatus fuisset, ad quid furoris isti non venissent? nonne a fundamentis hanc nobis urbem evertissent, et omnia confundentes, ipsas demum animas nostras abstulissent? Si enim judicialia sustuleris tribunalia, omnem vitæ nostræ ordinem sustuleris: et sicut si gubernatorem a navi separaveris, scapham submeriseris, et si ducem ab exercitu abduxeris, victos hostibus tradideris milites: ita si magistratus de civitatibus abstuleris, feris irrationabilibus magis irrationabilem degemus vitam, inter nos mordentes et nos devorantes, pauperiorem dives, infirmiorem potentior, mansuetiorem audacior. Sed horum nihil nunc est per Dei gratiam: in religione enim viventes nihil opus horum habent correctione: *Justo enim lex non est posita*, inquit (1. Tim. 1. 9). Multi vero ad vitium spectantes, nisi hunc imminemtem timorem haberent, infinitis utique malis civitates implessent, quæ Paulus quoque cognoscens dicebat: *Non enim est potestas, nisi a Deo: et quæ sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt* (Rom. 13. 1). Quod enim in domibus faciunt lignorum contignationes, hoc magistratus in civitatibus: et sicut si illas sustuleris, dissoluti parietes per sese corruunt: ita si ex mundo magistratus tollas et horum metum, et domus et civitates et gentes cum multa inter se licentia corruent, nemine existente qui contineat et repellat, et pœnæ timore eos quiescere persuadeat.

Ærumnarum utilitas. — Ne igitur doleamus, dilecti, propter magistratum metum; verum et Deo gratias agamus quod torpore nostrum corripuerit, et nos diligentiores effecerit. Quod enim, queso, damnum factum est ex cura et sollicitudine ista? quod honestiores facti simus et mansuetiores? quod diligentiores et attentiores? quod ebrium et meretricia canentem cantica videamus neminem? quod supplicationes continuæ, et lacrymæ et preces? quod risus importunus, et turpia verba, et omnis lascivia expulsa sit, et mulierem modestam et liberam civitas nostra tota nunc imitetur? propter hæc doles? Quin gaudere propter hæc et Deo gratias agere magis oportet, quod tantam mollitiem paucorum dierum formidine resolverit. Non nego, inquit; sed si ad metum usque tantum periclitaremur, satis essemus utilitatis lucrati:

¹ Aliquot Mss.: *Experientia clamat.*

nunc vero timemus ne ulterius malum procedat, et de ultimis periclitemur omnes. Sed ne timeatis, Paulus vos consolatur dicens: *Fidelis est Deus, qui non sinet vos tentari plus quam potestis, sed faciet et cum tentatione proventum, ut possitis sufferre* (1. Cor. 10. 13). *Ipse enim dixit, Non te dimittam, neque te derelinquam* (Hebr. 13. 5; Deut. 31. 6; Jos. 1. 5). Si enim rebus ipsis castigare vellet, et malorum experientia, non tot diebus nos timori tradidisset: cum enim punire noluerit, terret; quoniam si puniturus esset, timor esset superfluous, superflue minæ. Nunc vero innumeris mortibus graviores vitam sustinimus, tot diebus trepidantes et tremantes, et ipsas umbras reformidantes, atque ipsius Cain poenam luentes, et e medio somno præ continua anxietate exsiliences, ita ut si etiam Deum irritassemus, nunc tantam passi poenam, reddidissemus propitium. Etsi enim non dignum peccato supplicium dedimus, Dei tamen clementiæ sufficit.

2. *Nuntii seditionis Antiochenæ in via moras trahere coguntur.* — Non tantum autem ex hoc, sed etiam ex aliis multis confidere oportet: non enim modica nobis bonæ spei pignora jam Deus dedit. Et quod est omnium primum, qui malum attulere nuntium, hinc velut alati digressi, et dudum ad castra se perventuros esse putantes, circa medium adhuc iter morantur; tot obstacula et impedimenta ipsis acciderunt, et equos dimittentes, nunc vehicula agunt: unde necesse est eos illuc tardius perventuros esse. Postquam enim antistitem nostrum et communem patrem Deus hinc suscitavit, et persuasit abire, et obire legationem hanc, mox illos circa medium itineris consequutus est, ne prævenientes ignem succenderent, et in reliquum correctionem doctore inutilem redderent, regiis auribus inflammatis. Quod enim non sine Deo factum sit hoc impedimentum, inde manifestum: homines totum tempus in talibus peregrinationibus impendentes, et hoc officium habentes, equos continue agendi, nunc ab ipsa equitatione contriti defecerunt, et quæ nunc accidere, Jonæ rebus contraria facta sunt (Jonæ 4). Illum enim urgebat Deus abire nolentem, hos volentes vetuit. O novum et admirabile negotium! ille subversionem prædicare volebat, et invitum eum excitavit: hi cum celeritate subversionem annuntiare festinant, et invitos ipsos rursus prohibuit. Qua tandem de causa? Quoniam hic quidem celeritas damnum, illic vero celeritas lucrum ferebat: ideo et illum per cetum festinare fecit, et hos per equos impedivit. Vides Dei sapientiam? per quæ quisque quod expectabat se expediturum speravit, per hæc quisque impeditus est. Per navigium ille se evasurum putavit, et navigium illi vinculum factum est: isti per equos ocys se Imperatorem visuros speraverunt, et equi fuerunt impedimento: imo vero non equi, sicut nec illi navigium, sed Dei providentia ubique omnia propria dispensans sapientia. Et considera providentiæ modum, quomodo et terret et consolatus est. Ipso enim die quo omnia illa patrata sunt facimora, ipsos quidem exire, tamquam omnia quæ acci-

derant Imperatori nuntiaturus permittens, excundi celeritate omnes perterritus; postquam vero abierunt, et duos tresve dies contriverunt, cum jam inanem esse antistitis nostri protectionem putabamus, utpote qui posterior esset futurus: tunc metum dissolvit, et nos consolatus est, illos, sicut dixi, media detinens via, efficiensque ut ii qui illinc ad nos proficiscebantur, illorum per viam ærumnas nobis annuntiarent, ut parumper respiraremus: quod et factum est, et magnam anxietatum partem deposuimus. His auditis, horum auctorem adoravimus Deum, qui patre quovis diligentius omnes res nostras nunc disposuit, invisibili quidem vi improbos istos cobibens nuntios, et tantum non dicens, Quid festinatis? quidve prope-ratis civitatem talem subvertere volentes? num bona regi nuntia affertis? Manete istic, donec servum meum tamquam medicum optimum prævenire, et vestrum prævertere cursum faciam. Si vero nascente prævaricationis ulcere, tanta providentia exhibita est: multo magis post conversionem, post poenitentiam, post tantum timorem, post lacrymas et preces, majorem libertatem consequemur. Jonas enim congrue pellebatur, ut ad poenitentiam induceret; vos vero jam exhibuistis poenitentiam et magnam conversionem, ideoque consolatione deinceps est opus, non nuntio minas ferente. Propterea communem et hinc patrem suscitavit, et quidem cum multa essent quæ prohiberent; si vero non pepercisset¹ saluti nostræ, non illi persuasisset, sed et volentem exire vetuisset.

3. *Theodosii in Paschate clementia.* — Tertium quidpiam suppetit dicendum, quod fiduciam vobis pariat, præsens nempe solemnitas, quam et infideles fere omnes reverentur, et hic ipse religiosus Imperator sic suspexit et honoravit, ut omnes ante se cum pietate imperantes superaverit. Talibus namque diebus cum epistolam ad solemnitatis honorem misisset, omnes fere carcerem habitantes dimisit. Et hanc epistolam admissus antistes noster coram Imperatore legat, et propriarum legum commonefaciet, et d'cet ad ipsum: Tu teipsum exhortare, et tui recordare: domesticum habes humanitatis exemplum: justam nolisti cædem committere, et injustam patrare sustinebis? convictos et condemnatos festivitatis reverentia dimisisti, et insontes nihilque ausos condemnabis, præsertim solemnitate præsentem? Nequaquam, Imperator. Tu hanc epistolam civitatibus omnibus mittens, aiebas: Utinam et defunctos resuscitare possem. Hæc opus habemus humanitate, his nunc egemus verbis². Non tam claros facit reges hostes vincere, quam animum et iram superare: illic enim armorum et militum opus geritur, hic vero tuum solius simpliciter tropæum, et habes neminem, qui tecum sapientiæ gloriam partiat. Superasti tumultum barbaricum, supera et animum regum: discant omnes infideles, quod Christi timor omnem potentiam refrenare possit. Glorifica Dominum tuum, conservis peccata dimittens, ut ipse quoque te magis glorificet, ut benignum tibi et tran-

¹ Alii, si vero non consulisset.

² Alii: illorum nunc verborum locus.

ἐξέλυσεν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεργεῖν. Αὐτὸς γὰρ ἔλεγε· Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω. Εἰ γὰρ δι' ἔργων ἐδοῦλετο κολάσαι καὶ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, οὐκ ἂν τοσούτων ἡμερῶν παρέδωκεν ἡμᾶς φόβῳ· ἔστι γὰρ μὴ βούληται κολάζειν, φοβεῖ· ἐπεὶ εἰ μέλλοι [75] κολάζειν, περιττὸς ὁ φόβος, περιττὴ ἡ ἀπειλή· νῦν δὲ μὴ οὐκ ἔστι χαλεπωτέραν θανάτων ὑπέστημεν ζῶν, ἐν τοσαύταις ἡμέραις δεδοκότες καὶ τρέμοντες, καὶ τὰς σικίας αὐτῶν ὑποπετεύοντες, καὶ τὴν τοῦ ΚΑΙΝ τίνοντες δίκην, καὶ ἐκ μέσου τῶν ὕπνων ἀναπηδῶντες· ἀπὸ τῆς διηνεχοῦς ἡγωνίας· ὥστε εἰ καὶ παρηργάσαμεν τὸν Θεὸν, ἐξέλιωσάμεθα νῦν τοσαύτην ὑπομείναντες τὴν τιμωρίαν. Καὶ γὰρ εἰ καὶ μὴ τῶν ἀμαρτημάτων ἄξιον ἐδώκαμεν· δίκην, ἀλλ' ἀρκοῦσαν τῇ τοῦ Θεοῦ φιланθρωπία.

Β'. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν πολλαχόθεν θαρρύνει χρεῖ· οὐδὲ γὰρ ὀλίγα ἡμῖν ἐνέχυρα τῶν χρηστῶν ἐλπιδῶν ἔδωκεν ὁ Θεὸς ᾗδῃ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπάντων οἱ τὴν πονηρίαν κομίζοντες ἀγγελίαν, ἐξεληθόντες ἐντεῦθεν καθάπερ τινὲς ὑπόπτεροι καὶ πάλαι καταλήψεσθαι προσδοκῆσαντες τὸ στρατόπεδον, κατὰ μέσην ἔτι διατρίβουσι τὴν βίαν· τοσαῦτα αὐτοῖς κωλύματα καὶ ἐμπόδια γέγονε, καὶ τοὺς ἵππους ἀφέντες ὀχήματα ἐλαύνουσι νῦν, ὅθεν ἀνάγκη πάντα βραδυτέραν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἐκεῖσε ἀφίξιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν ἱερέα τὸν ἡμέτερον καὶ κοινὸν πατέρα ἀνέστησεν ὁ Θεὸς ἐντεῦθεν, καὶ ἔπεισεν ἀπελθεῖν, καὶ τῆς προσεδείας συνεφάσασθαι ταύτης, κατέσχε λοιπὸν ἐκείνους κατὰ μέσην τὴν ὁδὸν, ἵνα μὴ φθάσαντες τὸ πῦρ ἀνέλθωσι, καὶ τῷ διδασκάλῳ λοιπὸν ἀνόντην ποιήσωσι τὴν διόρθωσιν, τὰς βασιλικὰς ἐμπήσαντες ἀκοάς. Ὅτι γὰρ οὐκ ἄνευ Θεοῦ τὸ κώλυμα γέγονε, δῆλον ἐκείθεν· Ἀνθρώποι τὸν ἅπαντα χρόνον τοιαύταις συντραφέντες ἀποθνήσκουσιν, καὶ τοῦτο ἔργον ἔχοντες ἵππους ἐλαύνειν διηνεχῶς, νῦν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἱππασίας συντριβέντες ὑπέστησαν, καὶ γέγονεν ἀπ' ἐναντίας τοῖς τοῦ Ἰωάννου πρᾶγματι τὰ συμβαίνοντα νῦν. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ μὴ βουλόμενον ἀπελθεῖν ἠπειρε· τοὺς δὲ βουλομένους ἀπελθεῖν ἐκώλυεν. Ὡς καινοῦ καὶ παραδόξου πράγματος! ἐκεῖνος οὐκ ἐδοῦλετο κηρύξαι καταστροφὴν, καὶ ἄκοντα αὐτὸν ἀνέστησαν· οὗτοι μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους σπεύδουσιν ἀπαγγεῖλαι καταστροφὴν, καὶ ἄκοντας αὐτοὺς πάλιν ἐκώλυσε. Τί δή ποτε; Ὅτι ἐνταῦθα μὲν τὸ τάχος βλάβος, ἐκεῖ δὲ τὸ τάχος κέρδος ἔφερε· διὰ τοῦτο κἀκεῖνον ἠπειρε ἐκ τούτου κήτους, καὶ διὰ τῶν ἱππων τούτους συνεπόδισεν. Ὅρξ· Θεοῦ σοφίαν; διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὧν ἕκαστος ἥλπισεν ἀνύειν τὸ προκειμένον, διὰ τούτων συνεπόδισθησαν ἕκαστος. Ἐκεῖνος διὰ τοῦ πλοίου προσεβόηκε πτῆσθαι, καὶ τὸ πλοῖον αὐτῷ δεσμός ἐγένετο· διὰ τῶν ἱππων οὗτοι προσεδόκησαν ταχύτερον ἐλθεῖν τὴν βασιλέα, καὶ οἱ ἵπποι γεγόνασιν κώλυμα· μᾶλλον δὲ οὐκ οἱ ἵπποι, ὥστε οὐκ οὐδ' ἐκείνῳ τὸ πλοῖον, ἀλλ' ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ πάντα μετὰ τῆς οἰκείας οικονομίας σοφίας. Καὶ σκόπει κηδεμονίαν, πῶς καὶ ἐφάρτε καὶ παρεκάλεσε. Παρὰ μὲν γὰρ αὐτὴν τὴν ἡμέραν, ὅτι τὰ παράνομα ἐτολήθη πάντα ἐκεῖνα, ἀφελὲς αὐτοὺς ἐξέλθειν ὡς ἀπαγγελοῦντας τῷ βασιλεῖ τὰ συμβεβηκότα ἅπαντα, τῷ τάχει τῆς ἐξόδου πάντας ἐφόβησεν· ἐπειδὴ δὲ ἀπῆλθον, καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνήλωσαν ἡμέρας, καὶ λοιπὸν ματαίαν εἶναι ἐνομίζομεν τοῦ ἱερέως τοῦ ἡμετέρου τὴν ἀποδημίαν, [76] ὡς ὑστερίζειν μέλλοντος, τότε τὸν

φόβον ἐξέλυσε καὶ παρεμυθήσατο, ἐκείνους τε, ὥστε ἔφη, κατὰ μέσην κατασχὼν τὴν ὁδὸν, καὶ τοὺς ἐκείθεν ἀφικνουμένους πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ τὰ ἐκείνων πάθη πᾶσιν ἡμῖν ἀναγγεῖλαι παρασκευάσας, ἵνα μικρὸν ἀναπνεύσωμεν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο, καὶ πολὺ τῆς ἀγωνίας ἀπεθέμεθα μέρος. Ταῦτα ἀκούσαντες, τὸν ταῦτα ποιήσαντα προσεκυνήσαμεν Θεὸν ὡς πατέρων πάντων φιλοστοργότερον· καὶ νῦν τὰ καθ' ἡμᾶς διέθηκεν ἅπαντα, ἀοράτῳ τινὶ δυνάμει τοὺς πονηροὺς τούτους κατασχὼν ἀγγέλου, καὶ μονονουχὶ λέγων· Τί σπεύδετε; τί δὲ ἐπείγεσθε πῶς τοιαύτην καταποντίζειν μέλλοντες; μὴ γὰρ εὐαγγέλια κομίζετε τῷ βασιλεῖ; Μένετε αὐτοῦ, ἕως οὗ τὸν ὁ θεράποντα τὸν ἐμὸν, καθάπερ ἱατρὸν ἀριστον, παρασκευάσω φθάσαι καὶ τὸν ὑμέτερον προκαταλαβεῖν ὁρόμῳ. Εἰ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ τῆς παρανομίας ἔλκουσ τοσαύτη πρόνοια γέγονε, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν, μετὰ τὴν μετάνοιαν, μετὰ τὸν τοσούτον φόβον, μετὰ τὸ δάκρυα καὶ τὰς εὐχὰς πλείονος ἀπολαυσόμεθα τῆς ἀδείας. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης εἰκότως συνηλαύνετο, ἵνα εἰς μετάνοιαν ἐμβάλῃ, ὑμεῖς δὲ ᾗδῃ τὴν μετάνοιαν ἐπεδείξασθε καὶ πολλὴν τὴν ἐπιστροφὴν· διὸ καὶ παρακλήσεως δεῖ λοιπὸν, οὐκ ἀγγελίας ἀπειλὴν ἐχούσης. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν κοινὸν ἐντεῦθεν ἀνέστησε πατέρα, καίτοι πολλῶν ὄντων τῶν κωλύοντων· εἰ δὲ μὴ ἐφείδετο τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, οὐκ ἂν ἐκεῖνον ἔπεισεν, ἀλλὰ καὶ βουλόμενον ἐξελθεῖν ἐκώλυεν ἄν.

Γ'. Ἐχω τι καὶ τρίτον εἰπεῖν δυνάμενον ὑμᾶς πείσαι θαρρύνει, τὴν παρούσαν ἐορτὴν, ἣν καὶ ἄπιστοι αἰδοῦνται σχεδὸν πάντες, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς οὕτως ᾗδέσθη καὶ ἐτίμησεν, ὡς ἅπαντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ μετ' εὐσεβείας κρατήσαντας ὑπερβαλέσθαι βασιλέας. Ἐν ταύταις γοῦν ταῖς ἡμέραις πέμψας ἐπιστολὴν εἰς τιμὴν τῆς ἐορτῆς, τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας σχεδὸν ἀφῆκεν ἅπαντας· καὶ ταύτην ὁ ἱερεὺς ὁ ἡμέτερος εἰσελθὼν ἀναγνώσσειται τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τῶν οἰκείων αὐτὸν ἀναμνήσει νόμον, καὶ ἐρεῖ πρὸς αὐτὸν, ὅτι Σὺ σαυτὸν παρακάλεσον, καὶ τὰ σαυτοῦ μέμνησο· οἰκοθεν ἔχεις τὸ παράδειγμα τῆς φιλανθρωπίας· δίκαιον οὐκ εἴλου ποιῆσαι φόνον, καὶ ἄδικον ὑπομενεῖς ἐργάσασθαι· τοὺς ἐληλεγεμένους καὶ καταδικασθέντας τὴν ἐορτὴν αἰδεσθεὶς ἀφῆκας, καὶ τοὺς ἀνευθύνους καὶ μηδὲν τετολημκότας κατακρινεῖς, εἰπέ μοι, καὶ ταῦτα τῆς ἐορτῆς παρούσης; Μηδამῶ, βασιλεῦ. Σὺ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης διαλεγόμενος ταῖς πόλεσι πάταις ἔλεγες· Εἴθε μοι δυνατόν ἦν καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναστήσαι. Ταύτης δεόμεθα τῆς φιλανθρωπίας, τούτων δεόμεθα τῶν ῥημάτων νῦν. Οὐκ οὕτω τὸ κρατῆσαι πολεμίων λαμπροὺς ποιεῖ τοὺς βασιλεύοντας, ὡς τὸ κρατῆσαι θυμοῦ καὶ ἐργῆς· ἐκεῖ μὲν γὰρ τῶν ὀπλων καὶ τῶν στρατιωτῶν τὸ κατόρθωμα γίνεταί, ἐνταῦθα δὲ γυμνὸν σὺν ἐστὶ τὸ τρόπαιον, καὶ οὐδένα ἔχεις τὸν μεριζόμενον μετὰ σοῦ τὴν τῆς φιλοσοφίας δόξαν. Ἐκράτησας πολέμου βαρβαρικοῦ, κράτησιν καὶ θυμοῦ βασιλικῷ· μαθέτωσαν οἱ ἄπιστοι πάντες ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος πᾶσαν ἐξουσίαν δύναται χαλινεῖν. [77] δόξα σοὶ τὸν Δεσπότην, τοῖς συνδούλοις ἀφελὲς τὰ ἀμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτὸς σε δοξάσῃ μειζόνως, ἵνα ἡμερὸν σοι κατὰ τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν δείξῃ τὸ δῆμα καὶ γαλήνην, ταύτης μεμνημένος σου τῆς φιλανθρωπίας. Ταῦτα καὶ πλείονα τούτων ἐρεῖ, καὶ πάντως ἡμᾶς ἐξαίρεσται

* Sic Savil. Vulg. ἀποκ. Edrr.

* Savil. ἔδωκεν.

* Alii χρόνον τῆς ζωῆς αὐτῶν τοιαῦτα, καὶ τοῦτο μόνοις. Mox quidam ἔργον, et infra τούτους δὲ ἐπειγομένους ἀπ.

* Sav. τὸ προσδοκώμενον, et sic legisse videtur interpres. Ed.

d Alii ἕως ἂν τόν.

* Alii εἰ δὲ μὴ ἐκδέτο τῆς.

f Savil. et magna pars mss. τοὺς ἀπελθόντας ἀναστ. Mox alii τούτων καὶ τῶν ῥημάτων νῦν.

τῆς ὀργῆς. Οὐκ εἰς τὸ πείσαι δὲ μόνον τὸν βασιλεῖα με-
γίστη παρὰ τῆς νηστείας ταύτης ἡμῖν ἡ συμμαχία, ἀλλὰ
καὶ εἰς τὸ γενναίως ἐνεγκεῖν τὰ συμβαίνοντα· καὶ γὰρ
παράκλησις· οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῦτου καρ-
πούμεθα. Αὐτὸ γὰρ τὸ καθ' ἑκάστην ἡμέραν συλλέγε-
σθαι, καὶ τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀκροάσεως ἀπολαύειν,
καὶ ἀλλήλους βλέπειν, καὶ πρὸς ἀλλήλους ὁδύρεσθαι,
καὶ εὐχόμενους καὶ εὐλογίας δεχομένους. οὕτως οἴκαδε
ἀπιέναι, τὸ πλέον ἡμῖν ὑποτέμνεται τῆς ἐδύνης. Μὴ
τοίνυν καταπίσωμεν, μηδὲ προδόμεν ἑαυτοὺς ὑπὸ τῆς
ἀγωνίας, ἀλλὰ μένωμεν τὰ χρηστὰ προσδοκῶντες, καὶ
προσέχωμεν τοῖς ῥηθῆσθαι μέλλουσι. Καὶ γὰρ βούλο-
μαι σήμερον περὶ ὑπερβολῆς θανάτου διαλεχθῆναι· πάλιν.
Εἶπον γὰρ ὑμῖν ὅτι τὸν θάνατον δεδοίκαμεν, οὐκ
ἐπειδὴ φοβερός ἐστὶν ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐθ' ὁ τῆς βα-
σιλείας ἡμᾶς ἔρω; ἀνῆψεν, οὕτε ὁ τῆς γέννησης φόβος κατε-
σχεν, καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ συνειδὸς οὐκ ἔχομεν
ἀγαθόν. Βούλεσθε καὶ τετάρτην εἰπω αἰτίαν τῆς ἀκαίρου
ταύτης ἀγωνίας οὐκ ἐλάττω, τῶν προτέρων ἀληθεστέ-
ραν; Οὐ ζῶμεν μετὰ τῆς προστηκούσης τοῖς Χριστιανοῖς
σκληρυγίας, ἀλλὰ τὸν ὕγρον τοῦτον καὶ διαλελυμένον
καὶ χαλκὸν ἐξηλώσαμεν βίον διὰ καὶ εἰκότως τοῖς παρ-
οῦσιν ἐμφιλοχωροῦμεν πράγμασιν.

Ἔ; εἰ γε ἐν νηστείαις καὶ παννυχίαι καὶ εὐτελείᾳ
διαίτης τὴν ζωὴν διηκνύομεν ταύτην, τὰς ἐπιθυμίας ἡμῶν
ἐκκόπτουτες τὰς ἀδότους, τὰς ῥόδους, καλύοντες, τοὺς
ἰδρωτάς τῆς ἀρετῆς ὑπομένοντες, κατὰ τὸν Παύλου λό-
γον· ὑποπέζοντες τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγούμενους, τῆς
σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιούμενοι· εἰς ἐπιθυμίας, τὴν στε-
νὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν ὁδεύοντες, ταχέως ἂν τῶν
μελλόντων ἐπιθυμήσαμεν, τῶν παρόντων πόνων ἀπαλ-
λαγθῆναι σπεύδοντες. Καὶ ὅτι οὐ ψευδὴς ὁ λόγος ὁ ἡμέτε-
ρος, ἀνάδῃθι πρὸς τὰς καρφάς τῶν ὀρέων, καὶ κατὰ-
μαθε τοὺς ἐκεῖ μοναχοὺς, τοὺς ἐν σάκκῳ, τοὺς ἐν
δεσμοῖς, τοὺς ἐν νηστείαις, τοὺς ἐν σκότῳ κατακε-
κλεισμένους, καὶ ὅσαι πάντας αὐτοὺς τῆς τελευτῆς ἐπι-
θυμούντας, καὶ ἀνάπαυσιν τὸ πρᾶγμα καλοῦντας. Καθά-
περ γὰρ ὁ πυκνέων ἐπείγεται τοῦ σταδίου ἐξελεῖν,
ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν τραυμάτων· καὶ ὁ ἀλλήτης ἀναστῆναι
τὸ θέατρον ἐπιθυμεῖ, ἵνα ἐλευθερωθῇ τῶν πόνων· οὕτω
καὶ ὁ ἐν σκληρῷ καὶ τραχυτάτῳ βίῳ ζῶν μετ' ἀρετῆς,
ἐπιθυμεῖ τῆς τελευτῆς, ἵνα καὶ τῶν πόνων ἀπαλλαγῇ
τῶν παρόντων, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀποκειμένων ἔχη στεφά-
νων θαρρύνει πρὸς τὸν εὐδοῖον καταπλεύσας λιμένα, καὶ
ἐκεῖ μεταστᾷς, ἐνθα λοιπὸν οὐκ ἔστιν ὑποπεύσαι ναυ-
άγιον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐπίπονον φύσει καὶ μοχθη-
ρὸν τὸν βίον ἡμῶν κατεσκεύασεν, ἵνα ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα
συνωθούμενοι θλίψεως, ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων λάβω-
μεν. Εἰ γὰρ νῦν τοσούτων ὄντων τῶν λυπηρῶν, καὶ κιν-
δύνων, καὶ φόβων καὶ φροντίδων πάντοθεν ἡμᾶς περι-
στοιχούμενον, οὕτως ἐμφιλοχωροῦμεν τῇ παρουσίᾳ
ζωῆς. [78] εἰ μὴδὲν τούτων ἦν, ἀλλ' ἄλυπος τις καὶ ἀτα-
λαίπωρος ὁ βίος ἡμῖν ἅπας ἐγένετο, πότε ἂν ἐπιθυμή-
σαμεν τῶν μελλόντων;

δ'. Οὕτω καὶ Ἰουδαίους ἐποίησεν ὁ Θεός· καὶ γὰρ ἐκεί-
νους βουλόμενος εἰς ἐπιθυμίαν ἐμβαλεῖν τῆς ἐπανόδου,
καὶ πείσαι μισῆσαι τὴν Αἴγυπτον, συνεχώρησε τῇ πληρῇ
καὶ τῇ πλινθείᾳ ταλαίπωρῆσθαι, ἵνα τῷ μεγέθει τῶν
πόνων καὶ τῆς ταλαιπωρίας ἐκείνης ἀγχόμενοι βοηθῶσι
πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς ἐπανόδου. Εἰ γὰρ δὴ τούτων
γενομένων ἐξεληθόντες πάλιν ἐμέμνηντο τῆς Αἰγύπτου,

καὶ τῆς χαλεπῆς δουλείας καὶ πρὸς τὴν προτέραν τυραν-
νίδα ὑποστρέφειν ἠπείγοντο, εἰ μὴ τοιούτων ἐπειρήθη-
σαν τῶν βαρβάρων, πότε ἂν ἀφείναι τὴν ἀλλοτρίαν
ἠθέλησαν; Ἰνα οὖν καὶ ἡμεῖς μὴ τῇ γῇ προσηλωμένοι
καὶ πρὸς τὰ παρόντα κεχηγνότες ἀλγῶμεν, καὶ ἐπιλα-
θανόμεθα τῶν μελλόντων, μοχθηρὴν ἡμῖν τὴν βίον
ἐποίησεν ὁ Θεός. Μὴ τοίνυν περιεχόμεθα ἔπειρα τοῦ
δεόντος τῆς παρουσίας ζωῆς. Τί γὰρ δρελος ἡμῖν; ποῖον
δὲ κέρδος ἐκ τοῦ προστηλωσθαι μεθ' ὑπερβολῆς τῇ τῶν
παρόντων ζοῖο ἐπιθυμίᾳ; Βούλει μαθεῖν διὰ τί καλὸν
παροῦσα ζωὴ; Ὅτι τῆς μελλούσης ζωῆς ἡμῖν ὑπόστασις
γίνεται καὶ ἀφορμὴ, καὶ σκάμμα καὶ στάδιον τῶν ἐκ-
στεφάνων ἐστίν· ὥς εἰ μὴ τοῦτο παράσχοι ἡμῖν, με-
ρῶν θανάτων ἐστὶν ἔλαεινότερα. Εἰ γὰρ μὴ μέλλομεν
ζῶντες ἀρέσκειν Θεῷ, βέλτιον ἀποθανεῖν. Τί γὰρ τὸ
πλέον; τί τὸ περιττόν; Οὐχὶ τὸν αὐτὸν ἥλιον καὶ τὴν
αὐτὴν σελήνην καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὀρώμεν; οὐχὶ τὸν
αὐτὸν χειμῶνα; οὐχὶ τὸ αὐτὸ θέρος; οὐχὶ τὰ αὐτὰ πρὶν-
γίματα; Τὴν γὰρ γῆν; αὐτὸ τὸ γερνῶμενον. Τὴν
τοῦ πεποιημένου; αὐτὸ τὸ ποιηθῆσόμενον. Μὴ τοίνυν
μῆτε τοὺς ζῶντας ἀπλῶς μακαρίζομεν, μῆτε τοὺς
ἀποθνήσκοντας ὀρηνόμεν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν ἀμαρτίαις
ὄντας, κἂν ζῶσι δ, κἂν τετελευτηκότας ὣσιν, ὁδο-
μεῖν· τοὺς δὲ ἐν δικαιοσύνῃ μακαρίζομεν πάλιν, ὅσοι
περ ἂν τύχουν ὄντες. Σὺ μὲν οὖν ἕνα δέδοικας θάνατον
καὶ ὀρηνεῖς· ὁ Παῦλος δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνή-
σκων οὐ μόνον οὐκ ἐδάκρυε διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἔχαι-
ρε καὶ ἠγάλλετο. Εἴθε καὶ γὰρ τὸν Θεὸν ἐκινδύνευσον, φη-
σὶ καὶ οὐκ ἂν ἐφρόντισα. Ἀλλὰ μὴδὲ νῦν καταπέσης· οὐ
γὰρ μόνον ὁ διὰ τὸν Θεὸν τι πάσχων εὐδοκιμεῖ, ἀλλὰ
καὶ ὁ ἀδίκως τι πάσχων, καὶ φέρων γενναίως, καὶ εὐ-
χαριστῶν τῷ συγχωροῦντι Θεῷ, οὐκ ἐλάττων τοῦ διὰ τὸν
Θεὸν ταῦτα πάσχοντός ἐστιν. Ἐπεὶ καὶ ὁ μακάριος Ἰω-
άννης πολλὰς καὶ ἀφορητάς ἐκείνας πληγὰς ἐδέξατο, καὶ
διαβόλου μάτην καὶ εἰκὴ καὶ ἀπλῶς ἐπιδολεῶντος, ἀ-
δὴμος ἐπειδὴ γενναίως ἤνεγκε, καὶ ὑποχαρίστησε τῷ ταῦ
συγχωροῦντι Θεῷ, ὁλόκληρον τὸν στέφανον ἀνεδίδου.

Μὴ τοίνυν λυποῦ διὰ τὸν θάνατον· φύσεως γὰρ ἐστὶν
λυποῦ δι' ἀμαρτίαν· προαιρέσεως γὰρ τὸ ἐγκαλῆσαι.
δὲ λυπῇ διὰ τοὺς ἀποθανόντας, ἀλγεῖ καὶ διὰ τοὺς γι-
νωμένους· ὥστερ γὰρ τοῦτο φύσεως, οὕτω κακείνῳ γι-
νόμενος. Ἄν τοίνυν ἀπειλήθῃ τις θάνατον, εἰπὲ πρὸς τὸν
τόν· Ἐπαίδευσθαι παρὰ τοῦ Χριστοῦ μὴ φοβεῖσθαι τὸν
τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένον
ἀποκτεῖναι. [79] Ἄν ἀπειλῇ δήμευσιν οὐσίας, εἰπὲ πρὸς
αὐτόν· Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς με-
ρυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι· Οὐδὲν εἰσηνέγκωμεν
τὸν κόσμον τοῦτον, διήλθον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκώμεν
δουνησόμεθα· κἂν μὴ σὺ λάβῃς, θάνατος ἐπείγει
ἡλψεται· κἂν μὴ σὺ σφάζῃς, ὁ τῆς φύσεως ἐπι-
θὼν νόμος οἶσει τὴν τελευτήν. Μηδὲν τοίνυν φοβέσθαι
τῶν ἀπὸ τῆς φύσεως ἡμῖν ἐπαγομένων, ἀλλ' ἐκείνῃ
ἐκ πονηρᾶς ἡμῖν ἐγγινόμενα προαιρέσεως· ἐκείνῃ
ἡμῖν τίκεται τὴν κόλασιν. Τοῦτο δὲ λογιζόμεθα διγνέ-
σθαι τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ἀδοκίμως, ὅτι οὐ διορ-
σομεν αὐτὰ ἀλγούντες, καὶ παυσόμεθα ἀλγούντες·
καίνο μετὰ τοῦτου πάλιν, ὅτι ἐὰν πάθωμεν τι δεινόν
κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδίκως, διαλύομεν πολλὰ
ἀμαρτημάτων. Διὸ μέγα ἀγαθὸν ἐνταῦθα ἀπολαύ-
σας ἀμαρτημάτων, καὶ μὴ ἐκεῖ· καὶ γὰρ ὁ πλοῦσιος οὐδὲν
ταῦθα δεινὸν ἀπέλαβε, καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖ ἀπατηγανί-
σεν.

^a Sic Savil. melius quam vulg. διαλεχόμεν. Edit.

^c Alii κατὰ τὸν Παῦλον. Ibid. Savil. ὑποπιδόντες.

^b Alii ἐχόμεθα.

^d Savil. et quidam alii ἀπελθεῖν.

^e Alii κἂν ζῶντες.

quillum oculum in iudicii die clementiæ tuæ recordatus exhibeat. Hæc et his plura dicet, et nos ab ira penitus eripiet. Non tantum autem ad Imperatori perscrutandum maximum ex hoc jejuniis nobis est auxilium, sed etiam ad casus generose ferendos : etenim consolationem non minimam ex hoc tempore capimus. Per singulos enim dies congregari, et divinarum audita Scripturarum frui, et invicem nos conspiciere et lamentari, et orantes, ac benedictionem accipientes, se domum alire, id doloris plurimum nobis aufert. Ne igitur corruamus, neque nos ipsos præ anxietate prodamus, sed maneamus expectantes bona, et dicentis mentem adhibeamus : etenim volo et hodie de mortis contemptu iterum disserere¹. Dixi vobis heri, nos mortem timere, non quidem quia terribilis est, sed quoniam neque cælestis regni amor nos succendit, neque gehennæ timor nos occupavit : et ad hæc, quoniam conscientiam non habemus bonam. Vultis et quartam hujus importunæ anxietatis causam commemorare, non minus superioribus veram? Non vivimus in asperitate Christianis congrua, sed facilem hanc et solutam et mollem amamus vitam : ideo verisimiliter et præsentibus oblectamur rebus.

Ex maceratione cælestium desiderium nascitur. — Quod si utique in jejuniis et pernoctationibus et victus tenuitate, hanc vitam transigeremus, cupiditates nostras præcidentes absurdas, voluptates arcuentes, sudores virtutis sustinentes, secundum Paulum corpus castigantes et in servitutem redigentes (1 Cor. 9. 27), carnis providentiam ad desideria non facientes, angustiam et conflagram tenentes viam, cito futura concupisceremus, præsentibus liberari laboribus festinantes. Et quod non falsus sit sermo noster, ad montium vertices ascende, considera illic morantes monachos in sacro, in vinculis, in jejuniis, in tenebris conclusos, et omnes videbis mortem exoptantes, et rem illam requiem appellantes. Sicut enim castibus pugnaus studio exire festinat, ut vulneribus liberetur, et athleta spectatores exsurgere concupiscit, ut laboribus absolvar : sic et qui in rigida et aspera vita cum virtute vivit, finem desiderat, ut præsentibus eripiat laboribus, et pro repositis valeat coronis confidere, et tranquillum navigans portum, et illo transmigrans, ubi non est amplius timendum naufragium. Propterea Deus natura laboriosam et gravem nobis vitam paravit, ut præsentem tribulatione compulsus, futurorum desiderium capiamus. Si enim cum sint tot tristitia, et pericula et timores, et curæ nos undique circumstantes, tam libenter præsentem immoramur vitæ; si nihil horum esset, et absque tristitia et ærumnis tota foret vita nostra, quando unquam futura desideraveremus?

¹ Sic et Judæis Deus fecit. Volens enim et illos in rectis cupiditatem inducere, et ut Ægyptum odissent persuadere, permisit eos lateritio opere et luto laborare (Exod. 1. 14), ut laborum et ærumnæ illius magnitudine cruciati, ad Deum reversionis causa clamarent.

rent. Si enim egressi, quamvis hæc accidissent, Ægypti iterum meminerunt et pristinae servitutis, et ad gravem tyrannidem redire festinabant (Exod. 16. 3) : nisi tales fuissent experti barbaros, quando unquam alienam dimittere terram voluissent? Ne igitur et nos terræ affixi, et præsentibus inhiantes torpeamus, et futurorum obliviscamur, vitam nobis fecit Deus laboriosam. Non igitur ultra quam est opus præsentem vitam amplectamur. Quæ nobis utilitas? quod vero emolumentum ex nimia præsentis vitæ cupiditate? Vis discere quare bonum sit præsens vita? Quia futura nobis vitæ materia efficitur, et occasio et stadium est pro coronis illic adipiscendis : quod nisi hoc nobis præberet, innumeris mortibus esset miserabilior. Nisi enim viventes Deo simus placituri, melius est obire. Quid enim est amplius? quid reliquum? non eundem solem et eandem lunam quotidie cernimus? non eandem hiemem, et non eandem æstatem? non eadem negotia? Quid est quod fuit? id quod erit. Quid est quod est factum? ipsum quod futurum est (Eccles. 4. 9). Ne igitur beatos putemus viventes, neque morientes lugeamus; sed in peccatis constitutos, sive viventes, sive mortuos deploremus; in justitia vero ubicunque sint, beatos existimemus. Tu quidem unam mortem formidas et luges; at Paulus per singulos dies moriens, non tantum non lacrymabat, sed et lætabatur et exultabat. Utinam et ego propter Deum periclitarer, inquit, et nihil curarem. Sed neque nunc consterneris : non enim tantum qui propter Deum patitur, laudem meretur; sed et qui injuste quidquam patitur, et generose fert, et Deo permittenti gratias agit, alio hæc propter Deum patienti non est inferior. Quoniam et beatus Job multas et intolerabiles illas plagas a diabolo frustra et temere et sine causa insidiante excepit; sed tamen quoniam generose tulit, et Deo hæc permittenti gratias egit, integram reportavit coronam.

Mors non timenda. — Ne igitur propter mortem tristeris, naturæ enim est : tristere propter peccatum, voluntatis enim est culpa. Si vero propter defunctos tristaris, et propter nascentes dole : sicut enim hoc est naturæ, sic et illud. Si quis igitur mortem minetur, dic ipsi : institutus sum a Christo non illos timere, qui corpus interimunt, animam vero occidere nequeunt (Math. 10. 28). Si rei familiaris publicationem minetur, responde : *Nudus exivi de utero matris meæ, et nudus revertar illuc (Job 1. 21) : Nihil in hunc mundum intulimus; palam est quod nec exportare quidquam poterimus (1. Tim. 6. 7) : et si tu non abstuleris, mors superveniens auferet, et si tu non jugulaveris, naturæ lex finem afferet.* Nihil igitur eorum timeamus, quæ nobis natura auferuntur, sed illa quæ ex mala nobis proveniunt voluntate : illa enim nobis pœnam pariunt : hocque cogitemus continue in iis quæ nobis inexpectata accidunt, quod non corrigemus illa dolentes, et dolere desinemus : et præter hoc illud quoque, nos si quid injuste in præsentem patimur vitam, multa peccata dissolvere. Ideo magnum bonum est hic luere peccata, et non illic : etenim dives ille grave nihil recepit, et propterea illic torquetur. Et quod

hoc esset in causa ne ulla illic frueretur consolatione, audi quid dicat Abraham : *Fili, recepisti bona tua : propterea cruciaris* (Luc. 16. 25). Quod autem ideo Lazaro bona data sint, quia hic cum virtute infinitas passus erat molestias, patriarcham et hoc dicentem audi. Cum enim dixisset diviti : *Recepisti bona tua* : intulit, *Et Lazarus mala, et propterea consolationem capit*. Sicut enim in virtute viventes et tribulati duplex a Deo habent emolumentum : sic et in vicio vivens et deliciis fruens duplicem habebit pœnam. Rursum dico non fugientes accusans : *Animam enim humiliatam ne perturbet* (Eccli. 4. 3), inquit ; non increpare volens, ægrotaans enim consolationis indiget : sed corrigere studens : ne fuga salutem nostram petamus ; sed fugiamus peccata, et a via mala recedamus. Si hæc fugerimus, etiamsi inter innumeros fuerimus milites, non o nos lædere poterit ; si hæc non fugerimus, etsi ad ipsum montium verticem ascenderimus, hostes et illic reperiemus innumerabiles. Recorderis igitur iterum illorum trium puerorum, qui erant intra fornacem, et nihil grave patiebantur : et eorum qui ipsos iniecerant et extra fornacem manebant, quotquot circumstabant, omnes consumpti sunt. Quid hoc mirabilius ? Quos continebat ignis, exsolvit : quos non continebat, rapuit : ut discas non locum, sed morum qualitatem salutem et pœnam asferre : interiores effugerunt, exteriores absumpti sunt. Eadem corpora et his quæ illis, sed non illiis sensus : propterea nec eadem passiones. Fœnum enim etsi circumjacet extra, celeriter accenditur : sicut contra aurum, licet intus maneat, magis splendet.

5. Ubi nunc sunt qui dicunt, Capiat omnia Imperator, et corpus nostrum det liberum ? Quid tandem sit, esse corpore liberum, discant. Non enim immunitas a supplicio corpus facit liberum, sed in justitia continue vivere. Horum igitur puerorum corpora libera erant, etiam fornaci tradita : peccati enim servitutem jam pridem deposuerant. Etenim hæc sola est libertas, non supplicium effugere, nec grave nihil pati. Tu vero fornacem audiens, recordare fluviorum ignis die illo tremendo. Sicut enim hic hos quidem rapuit ignis, illos autem reveritus est : sic et in illis erit fluvis : et si quis habeat ligna, fœnum et stipulam, is ignem accendit : si vero quis habet aurum et argentum, sit splendidior. Hanc igitur materiam congregemus, et præsentia generose feramus, scientes quod ab illa pœna præsens nos tribulatio liberavit, si philosophari sciamus, et hic meliores efficiet, nec nos tantum, sed et eos sæpe, qui nos cruciant, si vigilemus ; tanta vis est hujus philosophiæ quod et in tyranno tunc factum est. Postquam enim vidit nihil grave passos, audi quomodo mutatus est : *Servi Dei altissimi, exite, inquit, et venite*. Amon paulo ante dicebas, *Et quis est deus qui vos ex manibus meis eripere possit* (Dan. 3. 93. 15) ? Quid factum est ? unde mutatio ? exterius positos absumptos vidisti, et interius stantes vocas ? unde tibi evenit talia meditari ? Vidisti quanta regi mutatio facta est ? quando nondum ipsos tenerat, blasphemabat ; postquam vero in ignem ipsos conjecit, philosophabatur. Propterea et Deus

permisit omnia fieri, quæcumque tyrannus voluit, ut demonstraret a se custoditos offendere posse neminem : et quod in Job fecit, hoc et hic operatus est. Etenim illic permisit diabolum omnem suam potentiam ostendere : et postquam omnes hausit sagittas, et nullus insidiarum modus reliquus factus est, tunc e stadio pugilem eduxit, ut clara et indubitata fieret victoria : et hic hoc ipsum fecit. Voluit ipsorum urbem evertere, et non prohibuit : voluit captivos ducere, et non impedivit : voluit ligare, concessit : in fornacem injicere, permisit : flammam ultra modum succendere, et hoc permisit : et quando nihil reliquum fuerat, sed omnem vim suam tyrannus exhauserat, tunc suam Deus virtutem demonstravit et puerorum patientiam. Vides idcirco Deum usque in finem tribulationes permisisse, ut insidiantibus et circumventorum philosophiam, et suam demonstraret providentiam ? Quæ utraque et ille tunc discens clamabat : *Servi Dei altissimi, exite, et venite huc*. Tu vero mihi considera puerorum magnanimitatem : neque enim ante vocem exsilierunt, ne quis putaret ipsos ignem timuisse : neque vocati intus manserunt, ne ambitiosi esse et contentiosi viderentur. Postquam didicisti, inquirunt, ejus sumus servi, postquam Dominum nostrum agnovisti, tunc eximus, præsentibus omnibus, futuri divinæ potentiæ præcones. Imo vero non ipsi tantum, sed et hostis propria voce et lingua et per litteras omnibus tum pugilum constantiam, tum agonothetæ virtutem prædicabat. Et sicut præcones athletas victores in medio theatro pronuntiantes, ipsorum quoque civitates dicunt, Ille de tali civitate : ita et hic, civitatis loco, ipsorum Dominum prædicavit, *Sedrach, Misach, et Abdenago, servi Dei altissimi, exite, et venite huc*. Quid actum est, quod ipsos Dei servos vocas ? nonne tui erant servi ? Sed regnum, inquit, meum dissolverunt, superbiam meam conculcaverunt, verum per opera suum demonstrare Dominum. Si hominum fuissent servi, non expavisset ignis, non cessisset flamma : hominum enim servos creatura revereri et honorare non novit. Propterea rursus inquit : *Benedictus Deus Sedrach, Misach, et Abdenago* (Dan. 3. 93). Tu autem mihi contemplare quomodo primum remuneratorem prædicat : *Benedictus Deus qui misit angelum suum, et eruit pueros suos* (Ibid.). Hoc potentiæ Dei : dic et athletarum virtutem : *Quoniam considerunt in eo, et verbum regis immutaverunt, et tradiderunt corpora sua, ne servirent diis alienis* (Ibid.). Sed quid virtuti par esse posset ? Antea quando dixerunt, *Diis tuis non servimus* (Ib. v. 18), fornace sævius accensus est : postquam vero per ipsa opera hoc ostenderunt, non tantum non indignatus est, sed laudavit et admiratus est, quod sibi non obedissent. Tantum virtus bonum, ut et ipsos hostes habeat admiratores et laudatores. Illi pugnaverunt, superaverunt, et ipse victus gratias agebat, quod non ipsos terruisset flammæ aspectus, sed spes in Dominum consolata esset, et Dominum orbis terrarum ex tribus pueris vocat, non ipsius imperium fine ullo concludens, sed quod instar orbis terrarum pueri tres essent : propterea tot ty-

Καὶ ὅτι τοῦτο ἦν αἷτιον τοῦ μηδεμιᾶς αὐτὸν ἀπολαύσαι πικραμυθίας, ἄκουσον τί φησὶν ὁ Ἀδραάμ· *Τέκνον, ἀπέλαδες τὰ ἀγαθὰ σου, διὰ τοῦτο ὀδυνᾶσαι*· ὅτι δὲ καὶ τῷ Ἀζάρῳ τὰ ἀγαθὰ μετὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ μυρία ἐνταῦθα παθεῖν δεῖνὰ προεξένησε, τοῦ πατριάρχου καὶ ταῦτα λέγοντος ἄκουσον. Εἰπὼν γὰρ τῷ πλουσίῳ, *Ἀπέλαδες τὰ ἀγαθὰ σου*, ἐπήγαγεν, ὅτι *Καὶ ὁ Ἀδάρος τὰ κακὰ*· καὶ διὰ τοῦτο παρακαλεῖται. Ὡς περ γὰρ οἱ ἐν ἀρετῇ ζῶντες καὶ θλιβόμενοι διπλοῦν τὸ κέρδος ἅπαρ τοῦ Θεοῦ λαμβάνουσιν, οὕτως ὁ ἐν κακίᾳ ζῶν καὶ τρυφῶν διπλὴν ἔξει τὴν κόλασιν. Πάλιν λέγω οὐχὶ τῶν φευγόντων κατηγορῶν (*Ψυχὴν γὰρ τεταπεινωμένην μὴ προσταράξεις*, φησὶν), οὐδὲ ἐπιτιμῆσαι βουλόμενος (ὁ γὰρ νοσῶν παρακλήσεως δεῖται), ἀλλὰ διορθῶσαι σπουδαζῶν, μὴ τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐγχειρίζωμεν, ἀλλὰ φύγωμεν ἁμαρτίας, ἀποστῶμεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας. Ἐὰν ταύτας φύγωμεν, κἂν μεταξὺ μυρίων ὤμεν στρατιωτῶν, οὐδεὶς ἡμᾶς πληξάτω δυνήσεται· ἔὰν ταύτας μὴ φύγωμεν, κἂν εἰς αὐτὴν τῶν ὀρέων τὴν κορυφὴν ἀναδῶμεν, πολέμιους ἔχει εὐρύσσομεν μυρίους. Ἀναμνήσθητι γοῦν τῶν τριῶν παίδων ἐκείνων πάλιν, οἱ ἔνδον ἦσαν ἐν τῇ καμίνῳ, καὶ οὐδὲν ἔπαθον δεινόν· καὶ τῶν ἐμβολόντων αὐτοὺς ἔξωθεν τῆς καμίνου, ὅσοι περισκάθητον, πάντες ἔδοσαν τὴν ψαίαν. Τὸ τοῦτο παραδοξότερον; Οὐς κατεῖχεν ἔλυσεν τὸ πῦρ, καὶ οὐς οὐ κατεῖχεν ἤρπασεν· ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχὶ τόπος, ἀλλὰ τρόπος σωτηρίαν φέρει καὶ κόλασιν, οἱ ἔνδον διεσπύοντο, οἱ ἔξω διεφθάρσαν. Τὰ αὐτὰ σώματα κάκειναι καὶ τοῦτοις, ἀλλ' οὐ τὰ αὐτὰ φρονήματα· διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ αὐτὰ πάθη. Καὶ γὰρ ὁ χόρτος κἂν ἔξω περικίτται, ταχέως ἀνάπτεται· ὥσπερ οὖν τὸ χρυσίον κἂν ἔνδον μένῃ, μειζρόνως φαιδρύνεται.

ε'. Πού νῦν εἰσὶν οἱ λέγοντες· Πάντα λαβέτω ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν ἐλευθέρων δότω; Τί ποτὲ ἐστὶ, σῶμα ἐλευθέρων εἶναι, μαθησάμενοι. Οὐ γὰρ τὸ μὴ κολάζεσθαι τοῦτο ἐλευθέρων ποιεῖ σῶμα, ἀλλὰ τὸ ζῆν ἐν δικαιοσύνῃ διηνεκῶς. Τούτων γοῦν τῶν παίδων τὰ σώματα ἐλευθέρη ἦν καὶ καμίνῳ παραδοθέντα· τὴν γὰρ τῆς ἁμαρτίας δουλείαν ἀπέθετον πάλαι· καὶ γὰρ τοῦτο ἐστὶν ἐλευθερία μόνον, οὐ τὸ μὴ κολάζεσθαι, μηδὲ πάσγειν τι δεινόν^β. Σὺ δὲ εἰδὼς [80] τὴν κάμινον, ἀναμνήσθητι τῶν τῷ πυρὸς ποταμῶν, τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν φοβεράν ἐκείνην. Καθὰ περ γὰρ ἐνταῦθα τοὺς μὲν ἤρπασε, τοὺς δὲ ἤδεσθαι τὸ πῦρ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ποταμῶν ἐκείνων ἔσται· κἂν μὲν τις ἔχη χόρτον, ξύλα, καλάμην, ἀνάπτει τὸ πῦρ· ἂν δὲ τις ἔχη χρυσόν, ἄργυρον, φαιδρότερος γίνεται. Ταύτην τοίνυν τὴν ὕλην συναγάγωμεν, καὶ τὰ παρόντα φέρωμεν γενναίως, εἰδότες ὅτι καὶ ἐκείνης ἡμᾶς τῆς κολάσεως ἡ παροῦσα ἀπαλλάξει θλίψεις, ἐὰν εἰδῶμεν φιλοσοφεῖν, καὶ ἐνταῦθα βελτίους ἐργάσεται, οὐχ ἡμᾶς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμβολόντας ἡμᾶς πολλὰκις, ἐὰν νήσωμεν· τοσαύτη τῆς φιλοσοφίας ἡ περιουσία· ὃ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τυράννου τότε γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μὴδὲν παθόντας δεινόν, ἄκουσον πῶς μετεδόλετο· *Οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε καὶ δεῦτε*, φησὶν. Οὐ πρὸ μικροῦ ἔλεγες^α, *Καὶ τίς ἐστὶ θεός, ὃς δυνήσεται ἐξελεῖσθαι ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου*; Τί γέγονε; πῶθεν ἡ μεταβολή; τοὺς ἔξω διασπαρέντας εἰδες, καὶ τοὺς ἔνδον καλεῖς; πῶθεν ἐπὶ τῇ σοὶ τοιαῦτα φιλοσοφεῖν; Εἶδε; πόση μεταβολὴ τῷ βασιλεῖ γέγονεν; ὅτε οὐπω

αὐτῶν ἐκράττησεν, ἐβλασφήμει· ἐπειδὴ δὲ αὐτοὺς ἐνέβαλεν εἰς τὸ πῦρ, ἐφιλοσόφει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς συνεχώρησε πάντα γενέσθαι, ὅσα ὁ τύραννος ἠθέλησεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ φυλαττομένους οὐδεὶς παραβλάψει δυνήσεται· καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωβ ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀφῆκε τὸν διάβολον πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπιδείξασθαι, καὶ ὅτε ἐκέλευσε τὰ βέλη πάντα, καὶ οὐδεὶς ἐπιβουλῆς ὑπέλειπτο· ὁ τρόπος, τότε ἀνεδίδακτο ἐκ τοῦ σκάμματος· τὸν ἀθλητὴν, ἵνα λαμπρὰ καὶ ἀναμφισβήτητος ἡ νίκη γένηται· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐποίησεν. Ἐβουλήθη τὴν πόλιν αὐτῶν κατασκάψαι, καὶ οὐκ ἐκώλυεν· ἐβουλήθη λαβεῖν αἰχμαλώτους, καὶ οὐκ ἐνεπόδισεν· ἐβουλήθη δῆσαι, συνεχώρησεν· εἰς τὴν κάμινον ἐμβάλεῖν, ἐπέτρεψεν· ἀνάβαι· τὴν φλόγα πέτρα τοῦ μέτρου, καὶ τοῦτο ἀφῆκε· καὶ ὅτε οὐδὲν ὑπέλειπτο λοιπὸν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐκένωσεν αὐτοῦ τὴν ἰσχύ· ὁ τύραννος, τότε ἔδειξε τὴν αὐτοῦ δύναμιν ὁ Θεός, καὶ τὴν τῶν παίδων ὑπομονήν. Ὅρξας ὅτι διὰ τοῦτο συνεχώρησεν ὁ Θεὸς μέχρι· ὅτε λείψας τὰς θλίψεις, ἵνα δείξῃ τοῖς ἐπιβουλεύουσιν καὶ τὴν τῶν ἐπιβουλεύομένων φιλοσοφίαν. καὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν; Ἀπερ ἀμφοτέρω κακέινος τότε μαθὼν ἐδόξα· *Οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε καὶ δεῦτε*. Σὺ δὲ μοι σκόπει τῶν παίδων μεγαλοψυχίαν· οὔτε γὰρ πρὸ τῆς φωνῆς ἐξεπήδησαν, ἵνα μὴ νομίῃ τις αὐτοὺς πεφοβῆσθαι· τὸ πῦρ, οὔτε κληθέντες ἔνδον ἔμειναν, ἵνα μὴ φιλότιμοι τινες εἶναι καὶ φιλόνοικοι δόξωσιν. Ὅτε ἔμαθες, φασί, τίνος ἐσμὲν δούλοι, ὅτε τὸν Δεσπότην ἡμῶν ἐπέγνως, τότε ἐξερχόμεθα, κήρυκες ἐσόμενοι τοῖς παρούσιν ἅπασιν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Μάλλον δὲ οὐκ αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πολέμιός οἱ κείτω φωνῇ καὶ διὰ τῆς γλώττης, καὶ διὰ τῆς ἐπιστολῆς πᾶσιν ἀνεκήρυττε, καὶ τὴν τῶν ἀθλητῶν ἐνοτασιν, καὶ τὴν τοῦ ἀγωνοθέτου ἰσχύ· καὶ καθὰ περ οἱ κήρυκες τοὺς ἀθλητὰς νικῶντας ἀναγορεύουσιν^β ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ, καὶ [81] τὰς πόλεις αὐτῶν λέγουσιν· Ὁ δεινὰ τῆσδε τῆς πόλεως· οὕτω καὶ οὕτως ἀντὶ τῆς πόλεως τὸν Δεσπότην αὐτῶν ἀνεκήρυττε^γ, *Σεδράχ, Μισάχ, Ἀδδεναγῶ, οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε καὶ δεῦτε*. Τί γέγονεν, ὅτι δούλους αὐτοὺς καλεῖς τοῦ Θεοῦ; οὐχὶ σοὶ ἦσαν δούλοι; Ἀλλὰ κατέλυσάν μου τὴν βασιλείαν, φησὶ, κατεσπάτησάν μου τὸν τύπον, ἔδειξαν διὰ τῶν ἔργων τὸν ἀληθινὸν Δεσπότην αὐτῶν. Εἰ ἀνθρώπων ἦσαν δούλοι, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐφοβήθη τὸ πῦρ, οὐκ ἂν παρεχώρησεν ἡ φλόξ· ἀνθρώπων γὰρ δούλους ἡ κτίσις οὐκ οἶδεν αἰδεῖσθαι καὶ τιμᾶν. Διὰ τοῦτο πάλιν, φησὶν, *Εὐλόγητός ὁ Θεὸς τοῦ Σεδράχ, Μισάχ, Ἀδδεναγῶ*. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πρῶτον ἀνακηρύττει τὸν ἀγωνοθέτην· *Εὐλόγητός ὁ Θεός ὃς ἀπέστειλε τὸν ἀγγελὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξέλετο τοὺς παῖδας αὐτοῦ*. Τοῦτο τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· εἶπε καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν ἀθλητῶν· *Ὅτι ἐπεσποίθεισαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἠλλόλωσαν τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως, καὶ παρέδωκαν τὰ σώματα αὐτῶν, ὅπως μὴ λατρεύσωσι θεοῖς ἀλλοτρίοις*. Ἄρα τί γένοιτο· ἀν' ἀρετῆς ἴσον; Πρὸς τοῦτο, ὅτε εἶπον, *Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν*, τῆς καμίνου χαλεπώτερον ἐξεκάη· νῦν δὲ ἐπειδὴ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τοῦτο ἐπαίδευσαν, οὐ μόνον οὐκ ἠγανάκτησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπήνεσε καὶ θαύμασεν, ὅτι αὐτοῦ παρέκχουσιν. Τοσοῦτον ἀρετῇ καλὸν, ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς πολέμιους^δ ἔχει θαυμαστάς καὶ ἐπαινήσας. Ἐκεῖνοι ἡγωνί-

^α Alii ὑπελείψθη. Paulo post οὕτω δὲ deest in quibusdam mss.

^β Alii ὑπομονήν, διὰ γὰρ τοῦτο συγχωρεῖ μέχρι.

^γ Alii φοβεῖσθαι.

^δ Quidam mss. ἀναγορεύοντες.

^ε Non pauci mss. ἀνεκήρυξε.

^ι Alii πολεμούντας.

^α Alii διπλοῦν ἔχουσιν τὸ κέρδος.

^β Savil. e quidam mss. τί τὸν δεινόν. Mox alii τοῦ ποταμοῦ

τοῦ πυρὸς τοῦ, alii τὸν ποταμὸν τοῦ πυρὸς τόν. Infra duo ἀνά-

πτει τὴν φλόγα, ἄν.

^γ Savil. e aliquot mss. πρὸ βραχέως ἔλεγες.

σαντο καὶ ἐνίκησαν, καὶ ὁ ἡττηθεὶς εὐχαρίστησεν, ὅτι οὐκ ἐφόδισεν αὐτοὺς ἡ τῆς φλογὸς ὕψις, ἀλλὰ παρεκάλεσεν αὐτοὺς ἡ εἰς τὸν δεσπότην ἐλπίς, καὶ τὸν τῆς οἰκουμένης Θεὸν ἀπὸ τῶν τριῶν παιδῶν καλεῖ, οὐχὶ περικλείων αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς οἰκουμένης ἀντάξιον ἦσαν οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐπαινεῖ τοὺς καταφρονήσαντας αὐτοῦ, καὶ τυράννους τοσοῦτους καὶ βασιλεῖς καὶ ὑπάρχους παραδραμῶν τοὺς πεισθέντας αὐτῷ, τρεῖς αἰχμαλώτους καὶ δούλους τοὺς καταγέλασταντας αὐτοῦ τῆς τυραννίδος ἐθαύμασεν. Οὐ γὰρ φιλονεικοῦντες, ἀλλὰ φιλοσοφοῦντες ταῦτα ἐπραξαν^α, οὐδὲ δι' ἀπόνοιαν, ἀλλὰ δι' εὐσέδειαν· οὐκ ἀλαζονεῖα φρονηθέντες, ἀλλὰ ζήλῳ πυρωθέντες. Καὶ γὰρ μέγα ἀγαθὸν ἐλπίσαι εἰς Θεόν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ βάρβαρος ἔγνω, καὶ ὅλην ὅτι ἐνταῦθα διέφυγον τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον ἀνεβόησεν· *Ὅτι ἐπεπολίθεισαν ἐπ' αὐτῷ*.

ζ'. Ταῦτα δὲ λέγων νῦν, καὶ τὰς ἱστορίας ἐκλέγω πάσας, ἐν αἷς πειρασμοὶ καὶ θλίψεις, καὶ βασιλέων ὀργαί, καὶ ἐπιβουλαί, ἵνα μὴδὲν φοβώμεθα, ἀλλ' ἡ τὸ προσκροῦσαι Θεῷ μόνον. Καὶ γὰρ καὶ τότε ἡ κάμινος ἑκαίετο, ἐκείνοι δὲ ταύτης μὲν κατεγέλασαν, τὴν δὲ ἁμαρτίαν ἔδεισαν. Ἦδεῖσαν γὰρ ὅτι καέντες μὲν οὐδὲν πείσονται δεινόν, ἀσέβησαντες δὲ τὰ ἔσχατα ὑποστήσονται.

Ἢ γὰρ μεγίστη ἡ κόλασις τὸ ἁμαρτάνειν, κἂν μὴ κολαζώμεθα· ὥσπερ οὖν ἡ μεγίστη τιμὴ καὶ ἀνεῖσις τὸ μετὰ ἀρετῆς ζῆν, κἂν κολαζώμεθα· αἱ μὲν γὰρ ἁμαρτίαι διιστῶσιν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν· *Οὐχὶ αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἐμοῦ*; αἱ κολάσεις δὲ συνάγουσιν ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν· *Δὸς γὰρ ἡμῖν* [82], φησιν, *εἰρήνην*, ὅτι *πάντα ἀπέδωκας ὁ ἡμῖν*. Ἐὰν τραυμά τις ἔχη, τί δεδοικέναι ἄξιον, τὴν σηπεδῶνα, ἢ τὴν τομὴν τοῦ λατοῦ; τὸ σιδήριον, ἢ τὴν νομὴν τοῦ ἐλαίου; Ἢ ἁμαρτία σηπεδὼν ἐστίν, ἡ κόλασις σιδήριον λατρικόν· ὥσπερ οὖν ὁ σηπεδῶνα ἔχων, κἂν μὴ τέμνηται, ἀβρῶσται, καὶ τότε μᾶλλον ἐστὶν ἐν κακοῖς, ὅταν μὴ τέμνηται· οὕτω καὶ ὁ ἁμαρτάνων, κἂν μὴ κολάζεται, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος, καὶ τότε μάλιστα ἄθλιος, ὅταν μὴ κολάζεται, μὴδὲ πάσῃ μὴδὲν δεινόν. Καὶ καθάπερ οἱ σπλῆνα καὶ ὕδρον ἔχοντες, ὅταν τραπέζης ἀπολαύσωσι· δαψίλους, καὶ ψυχροποσίας, καὶ πολυτελῶν ἐδεσμάτων, καὶ καρυκευμάτων, τότε μάλιστα πάντων εἰσὶν ἐλεεινότεροι, τῇ τρυφῇ τὸ νόσημα αὐξάνοντες· ἂν δ' ἀγχνῶνται λιμῷ καὶ εἴψῃ κατὰ τοὺς λατρικοὺς νόμους, ἐλπὶδα τινὰ σωτηρίας ἔχουσιν· οὕτω καὶ οἱ ζῶντες ἐν πονηρίᾳ, ἂν μὲν κολάζωνται, χρηστάς ἔχουσιν ἐλπίδας, ἂν δὲ μετὰ τῆς πονηρίας, ἀδείας καὶ τρυφῆς ἀπολαύωσι, τῶν ἐν ὑδέρῳ γαστριζομένων σφόδρα ἐλεεινότεροι ἂν εἴεν, καὶ τοσοῦτον πλεόν, ὅσῳ ψυχὴ σώματος ἐστὶ βαλτίων. Ἐὰν τοίνυν ἰδῇς τινὰς ἐν τοιαύταις ὄντας ἁμαρτίαις, καὶ τοὺς μὲν λιμῷ παλαίοντας διηνεχέει καὶ μυρία κακοῖς, τοὺς δὲ μεθύοντας καὶ γαστριζομένους καὶ τρυφῶντας, τοὺς τὰ δεινὰ πάσχοντας μακάριζε μάλλον. Καὶ γὰρ τῆς ἡδονατικῆς ἡ φλόξ^δ ταῖς συμφοραῖς ὑποτέμνεται ταύταις, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ψῆφον καὶ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο δικαστήριον οὐ μικρὰν λαβόντες ἀπέρχονται παραμυθίαν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν ἁμαρτημάτων δι' ὧν ἔπαθον δεινὸν ἐνταῦθα διαλύσαντες ἀπεισιν.

Ἀλλὰ τῆς μὲν παρακλήσεως ἄλλος ὥρα δὴ λοιπὸν ἡμῖν διαβῆναι ἐπὶ τὴν παραίνεσιν τῆς τῶν ὁρκῶν φυγῆς, καὶ τὴν δοκοῦσαν εἶναι παραμυθίαν τοῖς ὁμνύουσιν ἀνελεῖν

^α Αἱ αὐτὰ ἔπρατον. Paulo post alii ἐλπίς ἡ εἰς Θεόν.

^β Savi. et alii quidam μεγάλῃ.

^γ Αἱ εἰρήνην· πάντα γὰρ ἀπὲ.

^δ Quidam mss. καὶ γὰρ τῆς ἀσελγείας ἡ φλόξ. Infra καὶ ante τὰ πολλὰ, et infra ἀπεισιν desunt in aliquot mss.

τὴν ψυχράν καὶ ἀνόνητον. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ αὐτοῖς ἐγκωλῶμεν, ἐτέρους ἡμῖν προβάλλονται αὐτὸ τοῦτο ποιοῦντας, καὶ λέγουσιν· Ὁ δεινὰ καὶ ὁ δεινὰ ὁμνύουσιν. Εἴπωμεν τοίνυν πρὸς αὐτούς· Ἀλλ' ὁ δεινὰ οὐκ ὁμνύουσιν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων σοὶ φέρει τὴν ψῆφον. Οἱ μὲν γὰρ ἁμαρτάνοντας· τοὺς ἁμαρτάνοντας οὐκ ὠφελοῦσι τῇ κοινωνίᾳ τῶν παραπτωμάτων· οἱ δὲ κατορθοῦντες τοὺς ἁμαρτάνοντας καταδικάζουσι. Καὶ γὰρ οἱ μὴ θρέψαντες τὸν Χριστὸν μὴδὲ ποτίσαντες ἦσαν παῖδες, ἀλλ' οὐδὲν ἀλλήλους ὑφέλθσαν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ αἱ παρθέναι αἱ πέντες οὐκ ἔσχον τινὰ τυγχινώμενην παρ' ἀλλήλων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κατορθωκῶτων καὶ οὗτοι κἀκεῖναι καταδικασθέντες ἐκολάζοντο. Ἀπαλλαγέντες τοίνυν τῆς ψυχρᾶς ταύτης ψυχαγωγίας, μὴ τοὺς πίπτοντας βλέπωμεν, ἀλλὰ τοὺς κατορθώσαντας, καὶ σπουδάσωμεν μνημόσυνον τῆς παρούσης νηστείας λαβόντες ἀπελθεῖν. Καὶ καθάπερ ἱμάτιον πολλάκις κεκτημένοι^ε, ἢ οἰκέτην ἢ σκευὸς τίμιον, ἀναμνησκόμεθα τῶν καιρῶν, καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγομεν· Τὸν οἰκέτην τὸν δεινὰ τῆδε ἐκτεθασμένην τῇ ἑορτῇ, τὸ ἱμάτιον τὸδε ἐπὶ καιρῷ τῷ καιρῷ· οὕτω δὲ καὶ τὸν νόμον τοῦτον ἂν κατορθώσωμεν, ἐροῦμεν ὅτι· Τὸ ὄρκον τῆδε κατώρθωσα τῇ Τεσσαρακοστῇ· ἕως γὰρ τότε ὠμνυον, καὶ ψιλῆς ἀκούσας παραινέσεως ἀπεσχόμην [83] τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλὰ δυσκατόρθουτον ἡ συνθήθεια. Οἶδα γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιλογαί· εἰς ἐτέραν ὁδὸν συνθήθειαν ἐμβαλεῖν, χρηστὴν καὶ κέρδος ἔχουσαν. Ὅταν γὰρ εἴπῃς, ὅτι Δυσκόλως ἀφίσταμαι τῆς συνθήθειας, δι' αὐτὸ τοῦτο σπουδάσας ἀποστήναι, σαφῶς εἰδὼς, ὅτι ἂν ἐτέραν σαυτῷ ποιήσῃ συνθήθειαν τὴν τοῦ μὴ ὁμνύειν, οὐδενὸς δέσφῃ πόνου λοιπόν. Τὶ δυσκολώτερον, μὴ ὁμνύειν, ἢ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἄσιτον εἶναι, καὶ ὕδροποσίει καὶ εὐτελεῖ ταριχεύεσθαι διαίτη; Εὐδὼλον ὅτι τοῦτο ἐκείνου· ἀλλ' ὅμως οὕτως ἐστὶν ἡ συνθήθεια δυνατόν πρᾶγμα καὶ εὐκόλον, ὥστε παραγενόμενης τῆς νηστείας, κἂν μυρία τὴν παρακαλῇ, κἂν μυρία τὴν ἀγχι καὶ βιάσῃται, ὥστε μετασχεῖν οἰνοποσίας ἢ ἐτέρου τινὸς τῶν μὴ νενομισμένων ἐν νηστείαις ἀπογυῖσθαι^ς, πάντα ἂν ἔλοιτο παθεῖν τις, ἢ τῆς κεκωλυμένης ἀφασθαι τροφῆς· καὶ ταῦτα ἡδῶς πρὸς τὴν τράπεζαν ἔχοντες, ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ συνευδότου συνθήθειαν φέρομεν πάντα γενναίως ταλαιπωρούμενοι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὁρκῶν ἔσται· καὶ καθάπερ νῦν, κἂν μυρία ἀνάγκη τις ἐπιθῇ, μένεις κατέχων τὴν συνθήθειαν· οὕτω καὶ τότε, κἂν μυρία τις παρακαλῇ, οὐκ ἀποστήσῃ τῆς συνθήθειας.

ζ'. Ἀπὸ τῶν τοίνυν οἰκoi, διαλέγου ταῦτα ταῖς κατὰ τὴν οἰκίαν ἀπασιν· καὶ καθάπερ πολλοὶ πολλάκις ἐκ λειμῶνος ἀναχωροῦντες, ῥόδον ἢ ἴον ἢ τι τῶν τοιούτων ἀνθῶν λαβόντες, καὶ τοῖς δακτύλοις περιφέροντες^ς ἀναχωροῦσιν· ἔπειρο δὲ πάλιν ἐκ παραδείσων οἰκαδε ἀπίνοντες, κλάδους δένδρων καρποὺς ἔχοντας ἐπικομίζονται· ἄλλοι πάλιν ἀπὸ δειπνῶν πολυτελῶν λείψανα τῆς τραπέζης τοῖς ἑαυτῶν ἐπιτρεθείς φέρουσιν· οὕτω δὲ καὶ σὺ ἐντεθεὶς ἀπὸν, ἀπένεγκε παραίνεσιν τῇ γυναικί, τοῖς παιδίοις, τοῖς ἐπιτρεθείς ἀπασιν. Αὕτη γὰρ καὶ λειμῶνος, καὶ παραδείσου, καὶ τραπέζης χρησιμωτέρα ἐστὶν ἡ συμβουλή· ταῦτα οὐδέποτε τὰ ῥόδα μαραινόνται, οὗτοι οὐδέποτε καταρρέουσιν οἱ καρποὶ, ταῦτα οὐδέποτε τὰ ἐδέσματα σῆπεται· ἀπ' ἐκείνων πρόσκαιρος ἡ τέρψις, ἀπὸ δὲ τούτων διηνεκὴς ἡ ὑφέλεια· οὐ μετὰ τὸ κατορθωθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κατορθοῦσθαι. Ἐννόησον γὰρ οἷόν ἐστι πάντα τὰ ἄλλα ἀφέντας, τὰ δημόσια, τὰ ἰδιωτικά, περὶ τῶν θεῶν διαλέγεσθαι νόμων ἀπαπνέδων, καὶ ἐπὶ τραπέζης, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συνουσίαις. Ἄν αὐτοῖς^ι σχολάζωμεν, οὐδὲν ἐροῦν.

^ε Αἱ αἱ ἁμαρτάνοντας.

^ς Αἱ αἱ πολλάκις κτησόμενοι.

^ς Αἱ αἱ ἐν νηστείᾳ ἀπογυῖσθαι. Paulo post quidam mss. ταῦτα οὐκ ἀπὸ πρὸς τὴν τράπεζαν ἔχοντες, ὅμως. Mox iidem τοῖς δὲ καὶ ἐπὶ.

^ς Αἱ αἱ περιστρέφονται. Mox aliqui ἐκ παραδείσου.

^ι Savi. et alii quidam ἐν ἐν ταῖς.

rannos, reges et principes prætermittens qui sibi præruerant, tres captivos et servos, qui tyrannidem suam contempserant, admiratus est. Non enim contendentes, sed philosophantes hæc agebant, neque per arrogantiam, sed per religionem: non superbia inflati, sed zelo igniti. Magnum etenim bonum in Deum sperare: quod quidem et barbarus animadvertit, et demonstrans eos inde imminens effugisse periculum, proclamavit: *Quoniam confiderunt in eo.*

6. Hæc autem nunc dico, et omnes excerpo historias, in quibus tentationes et ærumnæ, et regum iræ et insidiæ sunt, ut nihil timeamus, nisi tantummodo Deum offendere. Etenim et tunc fornax accensa erat; illi vero hanc quidem contempserunt, peccatum autem timuerunt: noverant enim se incensos quidem nihil grave passuros esse, impie vero agentes, extrema subituros.

Peccatum ipsum magnum supplicium. — Magnum enim supplicium peccare, etiam si non puniamur: sicut et maximus honor, maxima tranquillitas cum virtute vivere, etiamsi puniamur. Peccata enim nos a Deo separant, sicut et ipse dicit: *Nonne peccata vestra separant inter vos et me (Isai. 59. 2)?* pœnæ vero nos ad Deum perducunt: inquit enim, *Da nobis pacem, omnia enim retribuisti nobis (Isai. 26. 12).* Si quis vulnus habeat, quid timere oportet, saniem, an medici sectionem? ferrum, an ulceris depastionem? Peccatum sanies est: pœna ferrum medicinale. Sicut igitur qui saniem habet, etsi non secetur, male habet: et cum non secatur, tunc est in majoribus malis: ita qui peccat, etsi non puniatur, omnium est miserrimus: et tunc maxime miser, cum non punitur, et grave nihil patitur. Et sicut splene et intercute laborantes, cum larga fruuntur mensa, et frigida potione, et delicatis sapidisque ferculis, tunc præcipue omnia sunt miserrimi, deliciis morbum augeantes: si vero siti et fame secundum medicorum leges crucientur, aliquam salutis spem habent: sic et in iniquitate viventes, si puniantur quidem, bonam spem habent, si vero cum iniquitate licentia et deliciis fruuntur, hydropo laborantibus simul et crapulantibus sunt multo miserrimos, et tanto magis, quanto corpore melior est anima. Si aliquos igitur in iisdem esse peccatis videris, et hos quidem fame continua, et innumeris malis laborantes, hos vero ebriosos, gaudentes, et crapulantes, eos qui gravia patiantur beatiores puta. Etenim delectationis flamma his ærumnis interciditur, et apud futurum iudicium et terribile tribunal illud non parum consolationis capientes migrant, quia multa peccata vitæ huius ærumnis expiarunt.

Adversus juramenta pro more loquitur. — Sed consolationis satis: jam nobis deinceps tempus est ad fugiendorum monitionem juramentorum transeundi, et tollendi excusationem, quæ jurantibus esse videtur, frigidam et inutilem. Etenim cum ipsos accusamus, alios nobis idem facientes objiciunt, et dicunt: Ille et ille jurant. Dicamus igitur ipsis: Sed ille non jurat, Deus autem eorum qui recte egerunt, comparisonem inter iudicandum profert: nam peccatores eos qui

peccant delictorum communicatione non juvant, qui vero recte vivunt, peccatores condemnant. Etenim qui Christum non cibaverant, neque potaverant (*Matth. 23. 35*), multi erant: sed nihil sibi invicem profuerunt: sicut neque virgines quinque altera ab altera ullam invenerunt veniam, sed præ iis, qui recte se gesserunt, et hæc et illi condemnati et puniti sunt. Ab hac igitur frigida excusatione liberati, ne lapsos respiciamus, sed recte se gerentes, et studeamus præsentis jejunii monumentum referre. Et sicut sæpenumero vestimentum adepti, vel servum, vel vas pretiosum, temporis reminiscimur, et mutuo dicimus: Servum illum tali solemnitate emi, vestimentum hoc tali comparavi tempore: ita quoque si legem hanc impleverimus, dicemus: Juramentum hac correxi Quadragesima; hactenus enim jurabam, et sola admonitione audita, peccato abstinni. Sed res est correctu difficilis consuetudo. Novi et ego, et propterea festino vos in aliam consuetudinem bonam et lucrum habentem inducere. Cum enim dixeris, difficile a consuetudine desisto, propterea desistere labora, certo sciens, quod si tibi aliam non jurandi consuetudinem indixeris, nullius laboris amplius indigebis. Quid difficile, non jurare, an per totum diem inedia pati et aquæ potu et tenui victu siccari? Certum est hoc illo gravius esse; sed tamen consuetudo res est tam facilis et expedita, ut adveniente jejunio, etsi millies quis exhortetur, et cogat vinum delibare, vel aliud quid jejunii lege non concessum gustare, omnia quis mallet pati, quam prohibitum sumere nutrimentum: et hoc cum non illibenter erga mensam affecti simus, tamen propter consuetudinem ex conscientia omnia generose ferimus laborando. Hoc nimirum et in juramenti erit: et sicut nunc, si quis etiam maximam necessitatem imponat, permanes consuetudinem servans: sic et tunc, si quis etiam millies exhortetur, a consuetudine non absistes.

7. Domum igitur profectus, omnibus hæc comesticis loquere: et sicut sæpe multi ex prato recedentes, rosam vel violam vel quempiam talium florum capiunt, et digitis circumferentes recedunt: alii vero ex viridario domum abeuntes, arborum ramos fructus habentes reportant: alii rursus a lautis cœnis, mensæ reliquias necessariis suis referunt: sic utique et tu hinc recedens, admonitionem reporta filiis, uxori, necessariis omnibus. Hæc enim admonitio, et prato, et viridario, et mensa utilior est: hæc numquam rosæ marcescunt, hi numquam defluunt fructus, hæc numquam fercula corrumpuntur: et ex illis quidem temporalis delectatio, ex his vero continua utilitas, non tantum postquam adimpleta fuerint, sed etiam dum adimplentur. Cogita enim quale est, reliquis omnibus omissis publicis et privatis, de divinis semper legibus disserere, et ad mensam, et in foro, et in aliis conventiculis. Si his vacemus, nihil dicemus periculosum, nihil noxium, nec inviti peccabimus; sed et imminente tristitia sermocinationi de his vacantes, animam liberare poterimus, missa cura illa,

qua solliciti mutuo sciscitabamur : Numquid gesta Imperator audivit? an irritatus est? quid vero sententiæ pronuntiavit? numquid ipsum quispiam exoravit? numquid vero feret ipse tam magnam et populosam funditus civitatem perdere? Hæc quidem et omnia talia in Deum projicientes, ipsius tantum mandata euremus : sic enim et illa omnia dissolvemus ; et si vel decem tantum in nobis recte egerint, brevi illi decem viginti fient ; viginti quinquaginta , quinquaginta centum, centum mille, mille tota civitas. Et sicut decem accensis lucernis omnem domum lumine facile quis implere poterit : sic et in officiis spiritualibus, si decem soli recte egerint, pyram per totam civitatem incendemus habentem lumen, et securitatem nobis afferentem. Non enim sic flammæ natura in materiam delapsa vicina semper ligna incendit, sicut virtutis zelus in paucas lapsus animas, sensim procedendo omnem implere civitatem poterit. Date itaque mihi ut de vobis gloriæ, et in præsentī vita, et in futuro die, quo talenta habentes credita introducentur : sufficiens mihi laborum merces vestra claritas, et si vos omni pietate videntes videro, totum recepi. Facite

igitur quod et heri admonui, et hodie dicam, nec dicens quiescam : contra jurantes multam definientes, multam lucrum, non damnum habentem : præparamini jam tamquam nobis profectus probationem daturi. Conabor etenim apud quemque vestrum longum protrahere sermonem dimissa hac concione, ut in verborum longitudine emendatos inveniam¹ : et si quem jurantem videro, omnibus emendatis ipsum declarare, ut increpantes, arguentes, corrigentes, brevi ipsum mala liberemus consuetudine. Melius est etenim hic exprobratum corrigi, quam die illa palam, præsentē toto mundo, confundi atque puniri, peccatis nostris sub omnium aspectu revelatis. Sed absit, ut quisquam ex hac honesta concione talia patiens illic appareat, verum sanctorum patrum precibus peccata corrigentes omnia, multumque virtutis fructum exhibentes, cum multa hinc fiducia migremus, gratia et et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

¹ savil. addit, et non emendatos.

QUOD TRISTITIÆ AFFECTUS TANTUM AD PECCATI DESTRUCTIONEM SIT UTILIS : ET SUPER ILLUD, IN PRINCIPIO FECIT DEUS CÆLUM ET TERRAM, ET QUOD MAXIMA CONSOLATIONIS MATERIA CREATIONIS APPARATUS : ET SUPER ILLUD, ADAM, UBI ES? ET DE NON JURANDO¹.

HOMILIA VII.

1. Multa quidem et de multis heri apud vestram disserui charitates : de multis vero si omnia vobis retinere naud est facile, illud omnium maxime vos meminisse rogo, quod tristitiam nobis Deus non ob aliud indiderit, nisi propter solum peccatum, et hoc per ipsam rerum experientiam manifestaverit. In pecuniarum enim mulcta, et morte, et ægritudine, et aliis nobis ingruentibus molestiis dolentes et mœrentes, non tantum nullam consolationem capimus, verum et molestias augemus ; in peccatis vero si doleamus et contristemur, peccati magnitudinem minuiamus, et quod erat magnum, reddimus parvum ; sæpe vero et funditus ipsum totum delemus. Hoc mihi assidue recordamini, ut ob peccatum tantum doleatis, nullam autem ob rem præterea : et præter hoc illud quoque, quod mortem et tristitiam in vitam nostram peccatum inferens, ab his ambobus vicissim destruitur : quod quidem ipsum manifestius et antea demonstravimus. Nihil igitur sic timeamus, ut peccatum et prævaricationem. Ne timeamus pœnam, et pœnam effugiemus : sicut et tres illi pueri non timuerunt fornacem, et fornacem effugerunt : tales esse decet Dei servos. Si enim in veteri Testamento educati, quando nondum mors

erat mortificata, nec æreæ portæ contractæ, nec vectes ferrei contriti, tam generosam contra mortem audaciam præ se tulere : quam nos habebimus excusationem, aut quam veniam, tantam nacti gratiam, et neque pares illis virtutis gradus nunc assequeuti, cum mors nomen solum sit re privatum? Nihil enim aliud mors est, quam somnus, et migratio, et translatio, et requies, et tranquillitas portus, et perturbationis liberatio, et a vitæ curis absolutio. Sed hic consolationis sermonem solvamus : etenim quintam diem agimus vestram consolantes charitatem, et jam molesti vide-mur. Attentis enim dicta sufficiunt, pusillanimitas autem, etiamsi dictis plura addamus, nihil profuerit. Tempus vero nobis jam ad Scripturarum expositionem convertere doctrinam : quemadmodum enim si nihil de hac ærumna loquuti essemus, crudelitatis et inhumanitatis nos aliquis condemnasset : sic si semper de ipsa disseramus, pusillanimitatis jure nos condemnaret. Corda igitur vestra Deo commendantes, qui in mente vestra loqui potest, et omnem ex pectore tristitiam expellere, consuetam doctrinam nunc attingamus, maxime quando omnis Scripturæ expositio exhortatio est et consolatio. Itaque etsi a consolando abstinere videmur, rursus per Scripturarum expositionem in eandem materiam incidimus. Quod enim mentem adhibentibus tota Scriptura consolatio sit, jam nunc vobis palam faciam. Non enim Scripturarum historiam circumsiens, quosdam consolatorios sermones querere conabor ; sed ut apertiores promissionis demonstrationem præbeam, hodie lectum tractabo librum : et si libet, ipsius principium et præmium,

¹ Titulum sic efferunt Sav. et duo codices : *Ejusdem commemoratio rerum jam ab ipso antea dictarum consequenter : quod peccatum solum, postquam mortem et tristitiam in vitam introduxit, per illas ipsas rursus auferitur ; et super illud : « In principio fecit Deus... terram ; » et quod Deus, non modo honorificans nos et benefaciens nobis, sed etiam castigans, æque sit bonus ; et de abstinentia juramentum.*

μεν ἐπικίνδυνον, οὐδὲ σφαλερόν, οὐδ' ἀκοντες ἀμαρτη-
σόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπικειμένης ἀθυρίας ἐν τῇ περὶ
τούτων διαλέξει σχολάζοντες, τὴν ψυχὴν ὑπεξαγαγείν
ἐλησόμεθα, ἀντὶ τῆς φροντίδος ἧς φροντίζομεν πρὸς
ἐλλήλους ἀεὶ λέγοντες· Ἄρα ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς τὰ γε-
γνημένα; ἄρα παρωξύνθη; τί δὲ ἐψηφίσαστο; ἄρα παρ-
εκάλεσε τις αὐτόν; τί δὲ, αὐτὸς ἀνέξεται πόλιν οὕτω καὶ
μεγάλῃν καὶ πολυάνθρωπον ἀφανίσαι τέλεον; Ταῦτα μὲν
καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ῥίψαντες, τὰ παρ'
αὐτοῦ προστεταγμένα μεριμνῶμεν μόνον· οὕτω γὰρ κά-
κεινα διαλυσόμεθα^a [84] πάντα, κἂν δέκα ἐν ἡμῖν κατ-
ορθώσασιν μόνον, ταχέως εἴκοσιν οὐ δέκα κατορθώσασιν, οἱ
εἴκοσι πεντήκοντα, οἱ πεντήκοντα ἑκατὸν, οἱ ἑκατὸν χί-
λιοι, οἱ χῖλιοι πᾶσα ἡ πόλις. Καὶ καθάπερ δέκα ἀφθέν-
των λύχνων, βραδίως τὴν οἰκίαν ἅπασαν ἐμπλήσας δυνη-
σεται τις τοῦ φωτός· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν κατορθωμά-
των τῶν πνευματικῶν, ἂν δέκα κατορθώσασιν μόνον,
πυρᾶν ὁλόκληρον εἰς τὴν πόλιν ἀνάψομεν φῶς ἔχουσαν,
καὶ ἀσφάλειαν ἡμῖν κομίζουσαν. Οὐ γὰρ οὕτω τῆς φι-
λότητος ἡ φύσις εἰς ὕλην ἐμπεσούσα, τὼν ἐγγιζόντων ἀεὶ ζύ-
λων ἀπτεται, ὡς ἀρετῆς ζήλος, εἰς ψυχὰς ὀλίγας ἐμπε-
σών, ὁδὸν προβαλὼν πᾶσαν ἐμπλήσας τὴν πόλιν δυνη-
σεται. Δότε τοίνυν ἔμοι καυχῆσθαι ἐφ' ὑμῖν, καὶ κατὰ
τὸν παρόντα βίον, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν, ὅταν
οἱ τὰ τάλαντα ἐμπιστευθέντες εἰσάγωνται· ἀρκῶν ἔμοι

μισθὸς τῶν πόνων ἡ ὑμετέρα εὐδοκίμησις, κἂν ἴδω ὑμᾶς
μετ' εὐσεβείας^b ζῶντας, τὸ πᾶν ἀπέλιψα. Ποίησατε
τοίνυν, ὃ καὶ χθὲς παρήνεσά τε καὶ σήμερον ἔρω, καὶ
λέγων οὐ παύσομαι· καταδίκην κατὰ τῶν ὁμνούντων ὀρί-
σαντες, καταδίκην κέρδος ἔχουσαν, οὐ ζημίαν, παρα-
σχεύασαθε λοιπὸν ὡς δοκίμην ἡμῖν δώζοντες τοῦ κατ-
ορθώματος. Καὶ γὰρ πειράσσομαι πρὸς ἑκαστον ὑμῶν
μακρὸν ἀποτείνει λόγον τοῦ συλλόγου τούτου διαλυθέν-
τος, ἵνα ἐν τῷ μῆκει τῶν λεγομένων εὐρω τοὺς κατωρθω-
κότας· κἂν ἴδω τινὰ ὁμνύοντα, ἅπασιν αὐτὸν τοῖς κατ-
ορθωκόσι ποιήσω φανερόν, ἵνα ἐπιτιμῶντες, ἐλέγχοντες,
διορθοῦντες, ταχέως αὐτὸν τῆς πονηρᾶς ἀπαλλάξωμεν
συνθηθείας. Καὶ γὰρ βέλτιον ἐνταῦθα ὀνειδισθέντα διορ-
θῶσασθαι, ἢ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην κοινῇ τῆς οἰκου-
μένης ἀπάσης παρουσίας ἀσχημονεῖν καὶ κολάζεσθαι,
τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῖν ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ἐκκαλυπτα-
μένων ὀφθαλμοῖς. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦ καλοῦ τούτου
συλλόγου φανῇ τινὰ ἐκεῖ ταῦτα πάσχοντα, ἀλλ' εὐ-
χαῖς τῶν ἁγίων πατέρων ἅπαντα τὰ ἀμαρτήματα διορ-
θωσάμενοι, καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς καρπὸν πολὺν ἐπιδειξά-
μενοι, μετὰ πολλῆς ἐντεῦθεν ἀπέλθοιμεν παρρησίας,
χάρει καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Alii εὐλαβείας.

^c Addit Savil. καὶ τοὺς μὴ κατωρθωκότας.

· Ὅτι τὸ τῆς λύπης πάθος εἰς ἀμαρτίαν ἀναιρεσιν μόνον χρήσιμον· καὶ εἰς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ ὅτι μερίστης παρακλήσεως ὑπόθεσις ἡ τῆς δημιουργίας κατασκευή· ἐν
ᾧ καὶ περὶ τοῦ, Ἀδάμ, ποῦ εἶ· καὶ περὶ τοῦ μὴ ὁμνύειν.

Ὁμιλία Ζ΄.

α'. Πολλὰ μὲν καὶ περὶ πολλῶν χθὲς πρὸς τὴν ὑμετέραν
διελέχθην ἀγάπην, ἀπὸ δὲ τῶν πολλῶν εἰ μὴ πάντα κατ-
έχειν ὑμῖν δυνατόν, ἐκεῖνο μάλιστα πάντων ὑμᾶς διαμνη-
μονεῦσαι θέομαι, ὅτι τὴν λύπην ἡμῖν ὁ Θεὸς δι' οὐδὲν
ἕτερον ἐνέθηκεν, ἀλλ' ἡ δι' ἀμαρτίαν μόνον, καὶ τοῦτο
ἐδήλωσε δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς [85] πείρας. Ἐπὶ
μὲν γὰρ ζημίᾳ χρημάτων, καὶ ἀβύσσοις, καὶ θανάτῳ,
καὶ τοῖς ἄλλοις^a τοῖς συμπίπτουσιν ἡμῖν δεινοῖς ἀλγοῦν-
τες καὶ ἀθυμοῦντες, οὐ μόνον οὐδεμίαν ἀπὸ τῆς λύπης
καρπούμεθα παραμυθίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνουμεν τὰ δεινὰ·
ἐπὶ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων ἂν ἀλγίστωμεν καὶ λυπηθῶμεν,
ὑποτεμνόμεθα τῆς ἀμαρτίας τὸν ὄγκον, καὶ μικρὰν τὴν
μεγάλῃν ποιοῦμεν, πολλάκις δὲ καὶ τέλεον αὐτὴν ἐξαλεί-
φομεν ἅπασαν. Τοῦτο δὴ μοι μέμνησθε διηνεκῶς, ἵνα ἐφ'
ἀμαρτιᾷ μόνον ἀλγίητε, ἐφ' ἑτέρῳ δὲ μηδενί· καὶ μετὰ
τούτων^b κάκεινο πάλιν, ὅτι θάνατον καὶ λύπην ἡ ἀμαρτία
εἰς τὸν βίον ἡμῶν εἰσενεγκούσα, ὑπ' ἀμφοτέρων τούτων
ἀναιρεῖται πάλιν. ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ σαφέστερον πρῶτον
ἀπεδείξαμεν. Μηδὲν οὖν οὕτω φοβώμεθα ὡς τὸ ἀμαρ-
τάνειν καὶ πλημμελεῖν· μὴ φοβώμεθα κολάσιν, καὶ δια-
φευξόμεθα κολάσιν· καθάπερ οὖν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες
οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν κάμινον, καὶ διέφυγον τὴν κάμινον·
τοιούτους εἶναι χρὴ τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους. Εἰ γὰρ οἱ ἐν
τῇ Παλαιᾷ τραφέντες, ὅτε οὕτω ἐνενέκρωτο θάνατος,
οὔτε αἱ χαλκαὶ πύλαι συνεκλάσθησαν, οὔτε οἱ μο-
χλοὶ οἱ σιδηροὶ συνετριβήσαν^c, οὕτω γενναίως κατ-

ετόλμησαν τῆς τελευτῆς, τίνα ἔχομεν ἀπολογίαν ἡμεῖς,
ἡ ποῖαν συγγνώμην, τοσαύτης ἀπολαύσαντες τῆς χάρι-
τος, καὶ μηδὲ πρὸς τὰ αὐτὰ φθάνοντες ἐκείνοις μέ-
τρα τῆς ἀρετῆς νῦν, ὅτε δνομα μόνον ἐστὶν ὁ θάνατος,
ἀλλ' ἡ ὕπνος, καὶ ἀποδημία, καὶ μετὰστασις, καὶ ἀνύ-
πνος, καὶ λιμὴν εὐδίας, καὶ ταραχῆς ἀπαλλαγὴ, καὶ
βιωτικῶν ἐλευθερία φροντίδων. Ἀλλὰ τῆς μὲν παρα-
κλήσεως ἐνταῦθα καταλύσωμεν τὸν λόγον· καὶ γὰρ πέμ-
πτῃν ἡμέραν ἔχομεν παρακαλοῦντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην.
καὶ λοιπὸν καὶ ἐνοχλεῖν δοκοῦμεν. Τοῖς μὲν γὰρ προ-
έχουσιν ἀρκεῖ καὶ τὰ εἰρημένα, τοῖς δὲ μικροφύχοις,
κἂν πλείονα τῶν εἰρημένων προσθῶμεν, οὐδὲν ἔσται
πλέον. Ὡρα δὲ λοιπὸν ἡμῖν ἐπὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐξήγησιν
τρέψαι τὴν διδασκαλίαν. Ὡσπερ γὰρ, εἰ μηδὲν περὶ τῆς
συμφορᾶς ταύτης διελέχθημεν, ὡμότητα ἂν τις ἡμῶν
κατέγνω καὶ ἀπανθρωπίαν· οὕτως ἂν διαπαντὸς περὶ
αὐτῆς διαλεγώμεθα, μικροφυχίαν ἂν τις ἡμῶν κατα-
γνοίῃ δικαίως. Παραθέμενοι τοίνυν ὑμῶν τὰς καρδίας
τῷ Θεῷ τῷ δυναμένῳ λαλῆσαι εἰς τὴν διάνοιαν ὑμῶν,
καὶ πᾶσαν ἐνδοθεν ἀπελάσαι λύπην, τῆς εἰωθυίας αὐτοῦ^d
διδασκαλίας ἀψώμεθα νῦν, καὶ μάλιστα ὅποτε καὶ πᾶσα
Γραφὴς ἐξήγησις παράκλησις ἐστὶ καὶ παραμυθία. Ὡστε
κἂν δοκῶμεν ἀφίστασθαι τοῦ παρακαλεῖν, πάλιν εἰς τὴν
αὐτὴν ἐμπέτομεν ὑπόθεσιν διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ἐξ-
ηγήσεως· ὅτι γὰρ πᾶσα Γραφὴ παράκλησις ἐστὶ τοῖς
προσέχουσιν, αὐτὸθεν ὑμῖν τοῦτο ποιήσω φανερόν. Οὐ
γὰρ δὴ περιελθὼν τῶν Γραφῶν τὰς ιστορίας πειράσσομαι
ζητῆσαι παραμυθητικῶς τινὰς λόγους· ἀλλ' ὥστε σα-
φέστεραν τῆς ὑποσχέσεως ἀποδείξειν παρασχέιν, τὸ
σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέν μεταχειριζόμεν^e· βιβλίον, καὶ
εἰ δοκεῖ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ προοίμιον, ὃ δοκεῖ μά-
λιστα μηδὲ ἔχνος ἐμφαίνειν [86] παραμυθίας, ἀλλὰ καὶ

^a Titulum sic efferunt Savil. et duo codices· Τοῦ αὐτοῦ
ὑπόμνησις τῶν ἡδὴ αὐτῷ προλεχθέντων ἀκολουθῶς· ὅτι θάνατον
καὶ λύπην ἡ ἀμαρτία μόνη εἰς τὸν βίον εἰσενεγκούσα, ὑπ' αὐτῶν
τούτων ἀναιρεῖται πάλιν, καὶ εἰς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς οὐχὶ τιμὴν μόνον
ἡμῶν, οὐδὲ εὐεργεσίαν, ἀλλὰ καὶ κολάζων ὁμοίως ἐστὶν ἀγαθός·
καὶ περὶ τῆς τῶν ὀρκῶν ἀποχρῆς.

^b Alii τοῖς λοιποῖς.

^c Savil. et quidam mss. μετὰ τοῦτο.

^d Alii συνεβλήθησαν. infra quidam συγγνώμην τοιαύτης.

^e Pronomen αὐτοῖς nobis dedit Savilius. Edit.

^f Alii μεταχειριζόμεθα. Infra Sav. et alii ἡλλοτριώσθαι λ.

καθόλου παρακλητικῶν ἀλλοτριῶσθαι λόγων, εἰς μέσον προθεῖς, ὃ λέγω ποιήσω φανερόν. Τί ποτ' οὖν ἐστι τὸ προσέμιον; Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἄρα μὴ δοκεῖ τισιν ὑμῶν παράκλησιν ἔχειν ἀθυρίας τὰ εἰρημένα; οὐχ ἱστορίας διήγησις ἐστὶ καὶ δημιουργίας διδασκαλία;

3^η. Βούλεσθε οὖν ἐπιδειξω τὴν ἐγκεχυρμένην τῇ ῥήσει ταύτῃ παράκλησιν; Διανάστητε τοῖνον, καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχετε τοῖς ῥηθήσεσθαι μέλλουσιν. Ὅταν γὰρ ἀκούσης, ὅτι τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὸν ἀέρα, τὰ ὕδατα, τοὺς ἀστέρας τοὺς πολλοὺς, τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὰ φυτὰ, τὰ τεράπεδα, τὰ νηκτὰ, τὰ πετόμενα ζῶα, πάντα ἀπλῶς τὰ ὁρώμενα διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν σωτηρίαν καὶ τιμὴν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐχ ἰκανὴν εὐθὺς λαμβάνεις παράκλησιν, καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μεγίστην δέχῃ ταύτην ἀπόδειξιν, ὅταν ἐνοήσης, ὅτι τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κόσμον, οὕτω καλὸν, καὶ μέγαν, καὶ θαυμαστὸν διὰ σὲ τὸν βραχὺν εἰς μέσον παρήγαγεν; Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, μὴ ἀπλῶς παραδράμῃς τὴν εἰρημένην, ἀλλ' ἐπελθε τῇ διανοίᾳ τὸ εὖρος τῆς γῆς, καὶ ἀναλόγισαι πῶς ἡμῖν πολυτελεῖ καὶ θαυμάσιον τράπεζαν ἀνήκε, καὶ πολλὴν πολλαχόθεν παρέσχεν ἡμῖν εὐφροσύνην· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, ὅτι οὐ πόνων ἀμοιβὴν ἔδωκεν, οὐδὲ κατορθωμάτων ἀντίδοσιν τὸν τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κόσμον, ἀλλ' ὅμοιόν τε ἡμᾶς ἔπλασε, καὶ τῇ βασιλείᾳ ταύτῃ τὸ γένος ἡμῶν ἐτίμησε. Ποιήσωμεν γὰρ ἀνθρώπων, φησὶ, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Τί ἐστὶ, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν; Τῆς ἀρχῆς εἰκόνα φησὶ, καὶ ὥσπερ οὐδεὶς ἀνώτερος Θεοῦ ἐν οὐρανῷ, οὕτω μηδεὶς ἔστω ἀνώτερος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνὶ μὲν οὖν τούτῳ καὶ πρώτῳ ἐτίμηκε, τῷ κατ' εἰκόνα αὐτὸν ποιῆσαι· δευτέρῳ δὲ τῷ μὴ πόνων ἀμοιβὴν ἡμῖν παρσχεῖν τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ γυμνὴν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας ποιῆσαι τὴν χάριν· τρίτῳ τῷ φυσικῇ ἡμῖν χαρίσασθαι αὐτήν. Τῶν γὰρ ἀρχῶν αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαί, αἱ δὲ χειροτονηταί· φυσικαὶ μὲν, ὡς ἡ τοῦ λέοντος ἐπὶ τῶν τετραπόδων, ὡς ἐπὶ τῶν ὀρνίθων ἡ τοῦ αἵτου· χειροτονηταὶ δὲ ὡς ἡ τοῦ βασιλέως τοῦ καθ' ἡμᾶς· οὗτος γὰρ οὐχὶ φύσει κρατεῖ τῶν ὁμοδούλων· διδὼ καὶ ἀποβάλλει πολλάκις τὴν ἀρχὴν. Τοιαῦτα γὰρ τὰ μὴ φύσει προσόντα· ῥάδιαν δέχεται τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν μετάπτωσιν· ὁ δὲ λέων οὐχ οὕτως, ἀλλὰ φύσει κρατεῖ τῶν τετραπόδων, ὥσπερ οὖν καὶ τῶν ὀρνίθων ὁ αἵτος. Ἀεὶ γοῦν τῷ γένει συγκεκλήρωται τὸ τῆς βασιλείας εἶδος, καὶ οὐδένα ἄν τις ἰδοὶ λέοντά ποτε τὴν ἀρχὴν ἀποβαλόντα ταύτην. Τοιαύτην καὶ ἡμῖν τὴν βασιλείαν ἐξ ἀρχῆς· ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσιν ἡμᾶς ἐπέστρεψε· καὶ οὐ τούτῳ μόνον ἐτίμησεν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τοῦ κυρίου τῇ προεδρίᾳ ἐξαιρέτον οἰκητήριον ἀποτάξας ἡμῖν τὸν παράδεισον, καὶ λόγον δούς καὶ ψυχὴν ἀθάνατον χαρισάμενος.

[87] Ἄλλὰ μὴ εἴπω ταῦτα· ἐγὼ γάρ τοσαύτην περιουσίαν εἶναι φημι τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας, ὡς μὴ μόνον ἀπ' ὧν ἐτίμησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν ἐκόλασεν, ὁμοίως ἡμᾶς εὐνοῦσαι τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ δεικνύναι καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Καὶ τοῦτο μάλιστα πάντων ὑμᾶς παρακαλῶ μετὰ ἀκριβείας εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς οὐχὶ τιμῶν μόνον, οὐδὲ εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ κολάζων, καὶ τιμωρούμενος ὁμοίως ἐστὶν ἀγαθός· καὶ πρὸς Ἕλληνας, καὶ πρὸς αἰρετικούς· ἀγῶνας ἡμῖν καὶ μάχαι κινῶνται περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος, μὴ μόνον ἀπ' ὧν ἐτίμησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν ἐτιμωρήσατο, ἐπιδεικνύ-

μεν αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα. Εἰ γὰρ τιμῶν μόνον ἐπὶ ἀγαθός, κολάζων δὲ οὐκ ἐστὶν ἀγαθός, ἐξ ἡμισείας· ἀγαθός ἂν εἴη· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο· μὴ γένοιτο. Ἐπὶ ἀνθρώπων μὲν γὰρ εἰκὸς τοῦτο συμβαίνειν, ἐπειδὴ θυμῷ καὶ πάθει τὰς τιμωρίας ἐπάγουσιν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπαθὴς ὢν, καὶ εὐεργετῇ, καὶ κολάζῃ, ὁμοίως ἐστὶν ἀγαθός, καὶ τῆς βασιλείας οὐκ ἔλαττον ἢ τῆς γεέννης ἀπειλὴ δεικνυσὶν αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα· καὶ πῶς; ἐγὼ λέγω. Εἰ μὴ γέενναν ἠπειλήσεν, εἰ μὴ κόλασιν ἠτοίμασεν, οὐκ ἂν πολλοὶ τῆς βασιλείας ἐπέτυχον. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῶν ἀγαθῶν ὑπόσχεσις πρὸς ἀρετὴν ἐκκαλεῖται τοὺς πολλούς, ὡς ἡ τῶν κακῶν ἀπειλὴ τῷ φόβῳ συνωθεῖ, καὶ δειανέστησιν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν. Ὡστε εἰ καὶ ἐναντίον γέεννα τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ πρὸς ἐν ἐκάτερον βλέπει τέλος, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν· ἐκείνη μὲν ἐπισπωμένη πρὸς ἑαυτήν, αὕτη δὲ συνωθούσα πρὸς ἐκείνην, καὶ τῷ φόβῳ διορθουμένη τοὺς ἀμειότερον διακειμένους.

4^η. Τοῦτον δὲ οὐχ ἀπλῶς μὴκύνω τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλάκις λιμὼν καὶ αὐχμὼν γιγνομένων, καὶ πολέμων, καὶ ὀργῆς βασιλικῆς ἐμπειτούσης, καὶ ἐτέρων τινῶν τοιούτων ἀδοκῆτων πραγμάτων, πολλοὶ τοὺς ἀφελεστεροὺς ἀπατώντες λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἄξια ταῦτα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Ἰν' οὖν μὴ παραλογιζόμεθα, ἀλλ' ἔωμεν ἀκριβῶς, ὅτι καὶ λιμὼν, καὶ πόλεμον, καὶ ἄλλο ὅτιον ἐπαγάγῃ δεινόν, ἀπὸ φιλανθρωπίας τοῦτο ποιεῖ καὶ πολλῆς τῆς κηδεμονίας, ἡναγκάσθην ἐνδιατρίψαι τούτῳ τῷ λόγῳ. Ἐπεὶ καὶ οἱ πατέρες, οἱ μάλιστα πάντων τὰ ἔχοντα φιλοῦντες, καὶ τραπέζης εἰργουσι, καὶ πληγὰς ἐπάγουσι, καὶ ἀτιμὰ κολάζουσι, καὶ ἐτέροις μυρίοις τοιοῦτοις ἀσελγαίνοντας διορθοῦνται τοὺς παιδας· ἀλλ' ὅμως πατέρες εἰσὶν, οὐχὶ τιμῶντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ποιοῦντες, καὶ τότε μάλιστα πατέρες, ὅταν τοιαῦτα ποιοῦσιν. Εἰ δὲ ἄνθρωποι, θυμῷ καὶ ὀργῇ πολλάκις τοῦ συμφέροντος ἐκφερόμενοι, οὐκ ὠμότεροι καὶ ἀπανθρωπίζ, ἀλλὰ κηδεμονία καὶ φιλοστοργία νομίζονται κολάζειν οὐς φιλοῦσι, πολλῷ μᾶλλον περὶ τοῦ Θεοῦ οὕτω διακείμενοι χρεῖ, τοῦ πᾶσαν πατρικὴν φιλοστοργίαν ὑπερβαίνοντος τῇ τῆς οἰκείας ἀγαθότητος ὑπερβολῇ. Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι στοχασμός ἐστι τὰ εἰρημένα, φέρε ἐπ' αὐτὴν τὴν Γραφὴν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡπατήθη καὶ παρελογίσθη παρὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ὁ ἄνθρωπος, ἔωμεν πῶς ἀμαρτίαν αὐτῷ τοιαύτην ἀμαρτάνει τότε ἐχρήσατο ὁ Θεός. Ἄρα ἡφάνισεν αὐτὸν παντελῶς; καίτοι γε ὁ τοῦ δικαίου λόγος τοῦτο ἀπῆγει, τὸν οὐδὲν μὲν [88] ἀγαθὸν ἐπιδείξαμενον, τοσαύτης δὲ ἀπολαύσαντα τῆς εὐνοίας, εἶτα ἐκ προοιμίων ἀποσκιρτήσαντα, ἀρθῆναι ἐκ τοῦ μέσου καὶ ἀφανισθῆναι τέλεον. Ἄλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο ὁ Θεός, οὐδὲ ἐδεδούλωτο καὶ ἀπεστράφη τὸν οὕτως ἀγνώμονα περὶ τὸν εὐεργέτην γενόμενον, ἀλλ' ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς ἄρρωστον ἰατρός. Καὶ μὴ παραδράμῃς ἀπλῶς τὸ εἰρημένον, ἀγαπητὲ, ἀλλ' ἐνόησον ἡλίκον τι μῆτε ἀγγελοῦ πέμψαι, μῆτε ἀρχάγγελου, μῆτε ἀποστόλου τινὰ τὸν συνδούλων τῶν κείνων, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Δεσπότην καταβῆναι πρὸς τὸν παραπεπτωκότα, καὶ κείμενον ἀναστήσαι, καὶ μόνον πρὸς μόνον, καθάπερ φίλον πρὸς φίλον κακῶς πράττοντα, καὶ ἐν πολλῇ καταστάτῃ δουλημερίᾳ παραγενέσθαι. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἐκ πολλῆς κηδεμονίας ἐποίησε, καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα, ἃ πρὸς αὐτὸν εἶπε δεικνυσὶν αὐτοῦ τὴν ἀγαπὴν φιλοστοργίαν. Καὶ τί λέγο

• Savil. et quidam mss. κολάζων δὲ οὐκ ἐστὶν, ἐξ ἡμισείας.
• Savil. et quidam mss. τῆς βασιλείας. Mox ibidem πρὸς ἡ ἐνάτην.
• Savil. et quidam mss. ἀπατεῖ.

quod maxime videtur neque consolationis vestigium demonstrare, sed a consolatoris penitus verbis alienum esse, in medium proponens, quod dico manifestum faciam. Quod tandem est hoc procemium? *In principio fecit Deus cælum et terram: terra autem erat inaniabilis et incomposita, et tenebræ erant super faciem abyssi* (Gen. 1. 1. 2). Numquid hæc aliquibus e vobis videntur tristitiæ consolationem habere? nonne historiz narratio est, et de creatione doctrina?

2. Vultis igitur demonstrare consolationem in hac dictione absconditam? Exsurgite igitur, et cum diligentia advertite quæ dicenda sunt. Cum enim audieris, quod cælum, terram, mare, aerem, aquas, stellas multas, dno luminaria magna, plantas, quadrupedes, nativitas et volatilia animalia, omniaque generaliter quæ videntur, propter te tuamque salutem et honorem Deus creaverit, nonne magnam capis consolationem, et maximam dilectionis Dei demonstrationem hanc suscipis, cum cogitaveris, quod tantum et talem mundum, tam pulchrum et magnum et admirabilem propter te pusillum in medium protulerit? Cum igitur audieris, *In principio fecit Deus cælum et terram*, ne simpliciter dictum prætercurras, sed terræ magnitudinem mente percurre, et reputa quam lautam nobis et optimam produxit mensam, et multam passim nobis delectationem præbuit: et quod quidem est maximum, in nullorum laborum retributionem dedit, nec in meritorum præmium tantum et talem mundum; sed pariter nos finxit, et hoc regno genus nostrum honoravit: inquit enim, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26). Quid est, *Ad imaginem et similitudinem nostram*? Principatus imaginem dixit, ut sicut nullus in cælo est Deo superior, sic super terram nullus sit homine superior. Uno enim hoc et primo honoravit, quod ad imaginem suam eum fecerit: secundo, quod non laborum præmium nobis imperium præbuerit, sed solam exhibuerit benignitatis suæ gratiam: tercio autem quod naturale nobis illud elargitus sit. Imperia enim aut naturalia sunt, aut electione fiunt; naturalia sunt, ut leonis in quadrupedes, et in aves aquilæ; electione fiunt, sicut nostri Imperatoris. Ille enim non naturā conservis imperat, ideo sæpe imperium amittit. Talia enim sunt, quæ non naturæ inhærent, ut facile admittant mutationem. At non ita leo, sed natura quadrupedibus dominatur, sicut iidem et alitibus aquila. Semper igitur cum genere conjuncta est regni species, nec ullam quis videt leonem umquam hunc amittentem principatum. Tale nobis imperium Deus a principio largitus est, et nos omnibus præposuit: nec hoc solo naturam nostram decoravit, sed et ipsa loci præstantia, egregium nobis habitaculum designans paradisum, et rationem dans, et animam largiens immortalē.

Deus non tantum cum benefacit, sed etiam cum castigat, bonus est. — Sed non hæc dicam: ego enim tantam Dei dilectionis superabundantiam esse dico, ut non tantum ex iis quibus nos honoravit, sed et quibus castigavit, similiter possimus demonstrare

ipsius bonitatem et benignitatem. Et hoc maxime omnium vos cum diligentia considerare cohortor, Deum non tantum cum honorat et benefacit, sed et cum castigat et punit, similiter esse bonam: et sive contra gentiles, sive contra hæreticos nobis certamina moveantur, et pugnae de Dei benignitate, non tantum ex quibus nos honoravit, sed et ex quibus nos punivit, ipsius bonitatem demonstrabimus. Si enim honorans tantum bonus esset, puniens vero non esset, ex dimidio bonus esset; sed non ita est, absit. In hominibus quidem hoc evenire verisimile est, quoniam cum furore et ex affectu pœnas inferunt; Deus autem cum nullis sit affectibus obnoxius, sive benefaciat, sive puniat, similiter est bonus: nec regno minus gehennæ comminatio ipsius bonitatem demonstrat: et quo pacto id fiat, ego dicam. Nisi gehennam minatus fuisset, nisi pœnam præparasset, non multi regnum assequi potuissent. Non enim ita bonorum promissio ad virtutem multos evocat, ut malorum intentatio timore compellit, et ad animæ curam excitat. Itaque etsi cælorum regno gehenna contraria est, ad unum tamen ambo finem respiciunt, hominum salutem: illud quidem ad se alliciens, hæc autem ad illud compellens, et negligētiore timore corrigens.

3. Hunc autem non incassum sermonem protraho; sed quoniam sæpe fame et siccitatibus venientibus, et bellis, et ira regia irruente, et aliis istiusmodi inexpectatis rebus, multi simpliciores decipiunt dicendo, non digna hæc esse Dei providentia. Ne igitur decipiamur, sed certo sciamus, quod sive famem, sive bellum, sive aliud quodcumque molestum inducat, ex benignitate et multa dilectione hoc efficiat, huic sermone coactus sum immorari. Nam et patres omnium maxime filios amantes et mensa prohibent, et flagella infligunt, et afficiunt ignominia, et aliis infinitis talibus lascivientes pueros corrigunt: sed tamen patres sunt, non tantum dum honorant, sed et dum hæc faciunt, et tunc maxime patres, cum hæc faciunt. Si autem homines, qui furore et ira sæpe ab utili declinant, non crudelitate et inhumanitate, sed cura et charitate, quos amant, punire putantur: multo magis de Deo sic sentire oportet, qui bonitatis suæ cumulo omnem excedit paternam charitatem. Et ne credas hæc per conjecturam esse dicta, age ad ipsam Scripturam sermone revertamur. Postquam enim homo ab improbo dæmone deceptus et allectus est, videamus quomodo ipsum tale operatum crimen Deus tractavit. Numquid ipsum omnino perdidit? et quidem justitiæ ratio hoc exigebat, nihil quidem boni operatum, tantam vero benevolentiam assequutum, mox a primordiis lascivientem de medio tolli, et funditus deleri. Sed non fecit hoc Deus, nec abominatus est, nec eum aversatus, qui se tam ingratum in benefactorem exhibuit, sed ad ipsum venit, sicut ad ægrotum medicus. Et noli oscitanter dictum prætercurrere, charissime, sed cogita quale est, nec angelum, nec archangelum, nec ullum alium illius conservorum misisse, sed ipsummet Dominum ad collapsum descendisse, jacentem relevasse, et solum ad solum tamquam ad amicum infor-

tunatum et in magna constitutum adversitate accessisse. Quod enim ex multa hoc charitate fecerit, et ipsa verba, quæ ad ipsum dixit, ipsius ineffabilem amorem demonstrant. Et quid opus est, ut omnia verba dicam? prima profecto dictio statim ipsius amorem demonstravit. Non enim dixit, sicut par erat injuriam passum dicere: O scelerate et scelestissime, tali mea benevolentia potitus, tanto decoratus regno, omnibus terrestribus nullo tuo merito præhabitus, et meæ curæ pignora per opera et veram providentiæ probationem assequutus, improbum dæmonem et pestiferum tuæ salutis inimicum, Domino et tutore, cui crederes, digniorem duxisti? quid ille tale tua causa præstitit, quale ego? nonne cælum propter te creavi? terram, mare, solem, lunam, et stellas omnes? non enim ulli angeli hujus creaturæ indigebant, sed propter te et requiem tuam, talem et tantum feci mundum: et tu nuda verba, et promissionem falsam, et pollicitationem fraude plenam, collata operibus ipsis beneficentia et providentia, fide digniorem esse ratus, te ipsum illi tradidisti, measque leges conculcasti?

Dei erga primum hominem clementia.—Hæc enim et his plura læsum par erat dicere: sed non ita Deus, verum omnino contra. A prima enim voce ipsum statim erexit, ac jacentem, atque timentem et trementem confidere fecit, prior cum vocans ipse: quinimo non tantum prior vocans, sed etiam ex suo ipsum nomine appellans, et dicens: *Adam ubi es* (Gen. 3. 9)? amorem suum, et multam circa ipsum curam ostendit. Jam enim omnes nostis hoc esse legitimæ amicitie indicium. Sic facere consueverunt qui mortuos revocant, frequenter ipsorum nomina versantes: sicut vicissim qui odio habent, et inimice erga quospiam affecti sunt, nec nomina eorum qui se læsere, ferunt commemorare. Ideo Saül nullam quidem injuriam passus, multas vero et magnas injurias in David machinatus, postquam ipsum aversabatur et oderat, nec illius appellationem commemorare sustinebat, sed consistentibus omnibus postquam non venisse vidit, quid inquit? Non dixit, ubi est David? sed, *Ubi est filius Jesse* (1. Reg. 20, 27)? a patre ipsum vocans. Et iterum Judæi de Christo idem faciunt: quoniam enim ipsum averabantur et oderant, non dixerunt, Ubi est Christus, sed, *Ubi est ille* (Joan. 7. 11)?

4. Sed Deus et in hoc demonstrare volens, quod nec peccatum amorem extinxerit, nec inobedientia suam in ipsum benevolentiam sustulerit, sed adhuc provineat et curam gerat lapsi, inquit: *Adam ubi es?* non ignorans ubi degeret, sed quoniam iis qui peccaverunt os consutum est, peccato linguam avertente, et conscientia ipsam cohibente, stupidi que illi remanent, silentio tamquam quodam vinculo coerciti. Volens itaque Deus ipsum ad fiduciam et libertatem loquendi provocare, et in eorum quæ admiserat purificationem inducere, ut aliqua frueretur venia, ipsum prior ipse vocavit, anxietatis multum appellatione recidens, et expellens timorem, osque vocando aperiens. Ideoque dicebat, *Adam ubi es?* Alibi te reliqui, inquit, et alibi nunc invenio: reliqui te in fiducia et gloria,

nunc autem invenio in confusione et silentio. Et considera curam Dei: non Evam vocavit, non vocavit serpentem, sed qui omnium levissime peccaverat, hunc ad judicium primum accersit, ut ab eo incipiens, qui aliqua poterat venia potiri, etiam in eam quæ multum peccaverat, mitiorem ferat sententiam. Et judices quidem conservos suos, et ejusdem secum naturæ participes, per seipsos examinari non sustinent, sed ministrorum quempiam sibi medium proponentes, interrogationes illum suas ad rem proferre jubent, et per ipsum quæcumque velint, dicunt et audiunt, dum reos examinant; Deus autem mediatore nullo ad hominem opus habuit, sed ipse per seipsum judicat, et consolatur. Nec hoc tantum est admirabile, sed etiam quod commissa corrigat. Judices enim cum latrones ceperint et sacrilegos, non quomodo ipsos reddant meliores considerant, sed quomodo ab ipsis peccatorum pœnas exigant; Deus autem contra, cum aliquem ceperit peccatorem, non considerat quomodo sumat supplicium, sed quomodo ipsum corrigat, et meliorem faciat et in futurum inextinguibilem. Itaque et judex pariter, et medicus, et magister est Deus: etenim tamquam judex examinat, et tamquam medicus corrigit, et tamquam magister docet, prævaricatos in omnem disciplinam inducens. Si vero unum et breve verbum tantam Dei curam demonstravit, quid si totam vobis litem legeremus, et integra explicaremus monumenta? Cernis quomodo tota Scriptura consolatio est et exhortatio? Et hoc quidem congruo tempore dicemus: ante hæc autem necessarium est dicere, quando liber hic editus fuit: non enim in principio, non statim post Adam hæc scripta sunt, sed post multas generationes: et operæ pretium est querere, cur post multas generationes, et cur tandem Judæis dumtaxat, et non omnibus hominibus? cur Hebraica lingua, cur in deserto Sina? Neque enim simpliciter locum Apostolus prætercurrit, sed et in hoc magnam nobis contemplationem demonstrat, sic diceps: *Hæc enim duo Testamenta sunt, unum a monte Sina in servitatem generans* (Gal. 4. 24).

5. *Consuetudo ad juramenta vitanda exhortatio.*—Quin et alia plura querere necessarium esset; sed video tempus nobis non permittere ut sermonem tanto pelago committamus: ideo his in congruum tempus dilatis, iterum de jurandi abstinentia vobis disseremus, et rogabimus charitatem vestram, ut multo circa hanc rem studio utatur. Quomodo enim non absurdum, servum quidem non audere dominum nominatum et sine honoris præfatione appellare, angelorum vero Dominum temere et contemptim ubique jactare? et si Evangelium quidem capere oporteat manibus lotis, et cum multa reverentia et religione tremens et timens sumis, Evangelii vero Dominum temere lingua passim versas? Vis discere quomodo ipsum appellant supernæ Virtutes, cum quanto tremore, quanto horrore, quanta admiratione? *Vidi Dominum sedentem*, inquit, *in throno alto et elevato, et Seraphim stabant circa ipsum, et clamabant alter ad alterum, et di-*

τὰ ῥήματα ἅπαντα· ἡ πρώτη μὲν οὖν ῥῆσις εὐθέως αὐτοῦ τὸ φίλτρον ἐνέφηγεν. Οὐ γὰρ εἶπε, καθάπερ εἰκὸς ἦν ὑβρισμένον εἰπεῖν· Ὡς μίαν, καὶ παμμίαν, τοιαύτης ἀπολαύσας εὐνοίας παρ' ἐμοῦ, τοσαύτη τιμηθεὶς βασιλεῖα, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς προτιμηθεὶς ἀπάντων ἀντ' οὐδενὸς κατορθώματος, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐνέχυρα λαθὼν τῆς ἐμῆς κηδεμονίας, καὶ τῆς προνοίας ἀπόδειξιν ἀληθῆ, πονηρὸν δαίμονα καὶ λυμεῖνα καὶ τῆς σῆς ἐχθρὸν σωτηρίας ἀξιοπιστότερον ἐποίησας ἂ τοῦ δεσπότης καὶ κηδεμόνος; τί σοι τοιοῦτον ἐκεῖνος ἐδειξεν εἶον ἐγώ; οὐχὶ τὸν οὐρανὸν ἐποίησα διὰ σέ; τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὰ ἀστρα πάντα; οὐ γὰρ δῆπου τῶν ἀγγέλων τινὲς ταύτης ἐδέοντο τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ διὰ σέ καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τὴν σὴν τὸν τοσούτον καὶ τηλικούτον ἐποίησα κόσμον· καὶ ψιὰ ῥήματα, καὶ ὑπόσχουσιν ψευδῆ, καὶ ἐπαγγελίαν ἀπάτης γέμουσαν, τῆς διὰ τῶν ἔργων εὐεργεσίας τε καὶ προνοίας ἀξιοπιστοτέρην νομίσας εἶναι, ἐκείνῳ σαυτὸν ἐδώκας, καὶ τοὺς ἐμούς κατεπάτησας νόμους;

Ταῦτα γὰρ καὶ πλεονα τοῦτων τὸν ὑβρισμένον εἰκὸς ἦν εἰπεῖν· ἀλλ' οὐχ ὁ Θεὸς οὕτως, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν. Ἀπὸ γὰρ τῆς πρώτης φωνῆς εὐθέως αὐτὸν ἀνέστησε κεῖμενον, καὶ δεδοικὸτα καὶ τρέμοντα θαρρῆν παρ-εγκύσας πρῶτος αὐτὸν καλέσας αὐτός· μᾶλλον δὲ οὐ τῷ καλέσει πρῶτος, ἀλλὰ καὶ τῷ προσεπιπεῖν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ προσηγορίας καὶ εἰπεῖν· Ἀδάμ, ποῦ εἶ; ἐδειξεν αὐτοῦ τὸ φίλτρον, καὶ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν. Ἰστε γὰρ δῆπου πάντες, ὅτι φιλίας γνησίαν· ἐστὶ τοῦτο τεκμήριον· οὕτω καὶ οἱ ἀνακαλοῦντες τοὺς τελευτηκότας εἰώθασιν ποιεῖν, συνεχῶς τὰ ὀνόματα αὐτῶν περιττρέφοντες, ὡς οἱ γε μισοῦντες καὶ ἀπεχθῶς πρὸς τινὰς ἔχοντες, οὐδὲ τὰ ὀνόματα ἀναμνησθῆναι τῶν λελυπηκότων ἀνέχονται. Ὁ γοῦν Σαοὺλ ἀδικηθεὶς μὲν οὐδὲν, πολλὰ δὲ καὶ μεγάλα τὸν Δαυὶδ ἀδικήσας, ἐπειδὴ αὐτὸν ἀπεστρέφετο καὶ ἐμίσει, οὐδὲ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ ἀναμνησθῆναι ἀνείχετο, ἀλλὰ συγκαθημένων ἀπάντων, ἐπειδὴ παραγενόμενον οὐκ εἶδεν, τί φησιν; Οὐκ εἶπε, Ποῦ ἔστι Δαβὶδ; ἀλλὰ, Ποῦ ἔστιν ὁ υἱὸς Ἰεσσαί; ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὸν καλέσας. Καὶ [89] πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν· ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν ἀπεστρέφοντο καὶ ἐμίσουν, οὐκ εἶπον, Ποῦ ἔστιν ὁ Χριστός; ἀλλὰ, Ποῦ ἔστιν ἐκεῖνος;

θ. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀνὰ τούτῳ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τὸ φίλτρον οὐκ ἔσβεσεν ἡ ἁμαρτία, οὐδὲ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν ἀνέειλεν ἡ παρακοή, ἀλλ' ἔτι προνοεῖ καὶ κηδεταὶ ἡ τοῦ περιπεπωκότος, φησὶν· Ἀδάμ, ποῦ εἶ; οὐκ ἄγνων ὅπου διέτριβεν, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἐξράπται τὸ στόμα, τῆς ἀμαρτίας ἀπόστρεφούσης τὴν γλῶσσαν, καὶ τοῦ συνειδότος αὐτῆς ἐπιλαμβανόμενου, καὶ μένουσιν ἀχανεῖς οἱ τοιοῦτοι, ὥσπερ τινὶ δεσμῷ τῇ σιγῇ κατεχόμενοι. Βουλόμενος ὁ Θεὸς εἰς παρρησίαν αὐτὸν ἐκκαλέσασθαι διαλέξας, καὶ δοῦναι θαρρῆν, καὶ εἰς ἀπολογίαν ὧν ἡμαρτεν ἐμβάλεῖν, ἵνα τινὸς ἀπολαύσῃ συγγνώμης, πρότερος αὐτὸς αὐτὸν ἐκάλεσε, τὸ πολὺ τῆς ἀγωνίας ὑποπεμνόμενος τῇ προσηγορίᾳ, καὶ τὸν ψῆδον ἀπελάυνων, καὶ τὸ στόμα διὰ ταύτης ἀνοίγων τῆς κλήσεως. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἀδάμ, ποῦ εἶ; Ἐτέρωθι κατέλιπόν σε, φησὶ, καὶ ἐτέρωθι νῦν εὐρίσκω· κατέλιπόν σε ἐν παρρησίᾳ καὶ ὁδῇ, καὶ εὐρίσκω νῦν ἐν ἀτιμίᾳ καὶ σιγῇ. Καὶ σκόπει Θεοῦ κηδεμονίαν· οὐκ ἐκάλεσε

τὴν Εὐάν, οὐκ ἐκάλεσε τὸν ὄφιν, ἀλλὰ τὸν ἀπάντων κουφότερον ἡμαρτηκότα, τοῦτον εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγει πρότερον. ἵνα ἀπὸ τοῦ δυναμένου συγγνώμης ἀπολαύσῃ τινος ἀρξάμενος, ἡμερωτέραν ἐνέγκῃ τὴν ψῆφον καὶ πρὸς τὴν μεγάλην ἐξημαρτοῦσαν. Καὶ δικασταὶ μὲν οὖν τοὺς συνδούλους τοὺς ἑαυτῶν καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς κοινωνοῦντας φύσεως οὐκ ἀνέχονται δι' ἑαυτῶν ἐξετάζειν, ἀλλὰ μέσον τινὰ τῶν διακονομένων αὐτοῖς προβαλλόμενοι, τὰς ἑαυτῶν ἐρωτήσεις ἐκείνον παρασκευάζουσι διαβιβάσειν πρὸς τὸν κατὰδίκον, καὶ δι' αὐτοῦ λέγουσι καὶ ἀκούουσιν ἅπερ ἂν ἐθέλωσιν, ἐπειδὴν τοῦ ἡμαρτηκότος ἐξετάζουσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἐδεῖτό μεσίτου τινὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ δικάζει καὶ παραμυθεῖται. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ διορθοῦται τὰ πλημμελήματα. Δικασταὶ μὲν γὰρ ἐπειδὴν λάθωσι ληστὰς καὶ τυμβωρύχους, οὐχ ὅπως αὐτοὺς ἐργάζονται βελτίους σκοποῦσιν, ἀλλ' ὅπως αὐτοὺς ἀπαιτήσωσι τῶν ἡμαρτημένων δίκην· ὁ δὲ Θεὸς τοῦναντίον ἅπαν· ἐπειδὴν τινὰ λάθῃ ἡμαρτηκότα, οὐχ ὅπως ἀπαιτήσῃ δίκην σκοπεῖ, ἀλλ' ὅπως αὐτὸν διορθώσῃ, καὶ βελτίῳ ποιήσῃ, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀχέριπτον. Ὡς οὖν καὶ δικαστῆς, καὶ ἱατρός, καὶ διδάσκαλος ἐστὶν ὁ Θεός· καὶ γὰρ ὡς δικαστῆς ἐξετάζει, καὶ ὡς ἱατρός διορθοῦται, καὶ ὡς διδάσκαλος παιδεύει τοὺς ἡμαρτηκότας εἰς πᾶσαν ἐνάγων φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ ἐν ῥήματι ψυλὸν καὶ βραχὺ τοσούτῃ ἐνεδείξατο τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν, τί εἰ πᾶσαν ταύτην ἀναγνώμεν ὑμῖν τὴν δίκην, καὶ ὁλόκληρα ἀναπτύξωμεν τὰ ὑπομνήματα; Ὅρξ πῶς πᾶσα Γραφή παράκλησις ἐστὶ καὶ παραμυθία; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἐροῦμεν· πρὸ δὲ τούτων ἀναγκαῖον εἰπεῖν, πότε τὸ βιβλίον ἐδόθη τοῦτο· οὐ γὰρ δὴ ἐν ἀρχῇ^α, οὐδὲ εὐθέως τοῦ Ἀδάμ γενόμενον ταῦτα ἐγράφετο, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ὑστερον γενεάς· καὶ ἄξιον ζητήσαι τίνος ἔνεκεν μετὰ πολλὰς ὑστερον γενεάς, καὶ τὴν δὴποτε Ἰουδαίους μόνον, [90] καὶ οὐχὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ τί δὴποτε τῇ Ἑβραϊδὶ γλώσσῃ, καὶ τίνος ἔνεκεν ἐπὶ τῆς ἐρήμου Σινᾶ; Οὐδὲ γὰρ τὸν τόπον ἀπλῶς ὁ Ἀπόστολος παρατρέχει· ἀλλὰ κἀντεῦθεν μεγάλην ἡμῖν παραδείκνυσι^β θεωρίαν, οὕτω λέγων· Αὐταὶ γάρ εἰσι δύο διαθήκαι, μία μὲν ἀπὸ ὄρων Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα.

ε. Καὶ ἔτερα δὲ πλεῖον τοῦτων ἀναγκαῖον ζητήσαι· ἀλλ' ὁρῶ τὸν καιρὸν ἡμῖν οὐκ ἐπιτρέποντα πρὸς τοιοῦτον ἀφείναι τὸν λόγον πέλαγος· διόπερ ταῦτα τῷ προσήκοντι καιρῷ ταμειυσάμενοι, πάλιν περὶ τῆς τῶν ὄρκων ἀπαλλαγῆς ὑμῖν διαλεξόμεθα, καὶ παρακαλέσομεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην πολλῇ περὶ τὸ πρᾶγμα τοῦτο χρῆσασθαι τῇ σπουδῇ. Πῶς γὰρ οὐκ ἄστοπον οἰκέτην μὲν μὴ τολμᾶν ἐξ ὀνόματος τὸν δεσπότην τὸν ἑαυτοῦ καλεῖν, μηδὲ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυγε· τὴν δὲ τῶν ἀγγέλων δεσπότην ἀπλῶς καὶ μετὰ πολλῆς τῆς καταφρονήσεως πανταχοῦ περιφέρειν; κἂν μὲν Εὐαγγέλιον κατασχύνῃ δέη, τὰς χεῖρας ἀπονιψάμενος, μετὰ πολλῆς τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς εὐλαβείας φρίττων καὶ δεδουκῶς κατέχεις· τὸν δὲ τοῦ Εὐαγγελίου δεσπότην ἀπλῶς ἐπὶ τῆς γλώττης πανταχοῦ περιφέρεις; Βούλει μαθεῖν πῶς αὐτὸν καλοῦσιν αἱ ἄνω δυνάμεις, μεθ' ὅσης φρίκης, μεθ' ὅσης ἐκπλήξεως, μεθ' ὅσου θαύματος; Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον, φησὶν, ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, καὶ ἐκέκραγον

^α Savil. et alii quidam ἐποικήσω.

^β Alii ἀλλὰ προνοῶν καὶ κηδεόμενος.

^γ Savil. di. erson sensu, διὰ τῆς διαλέξεως.

^α Savil. et aliquot mss. τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ἐν ἀρχῇ.

^β Savil. παραμύνησι, Morel. παραδείκνυσι, quidam mss. παρονοήνυσι.

ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαώθ· πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἶδες μεθ' ὅσου φόβου, μεθ' ὅσης φρίκης καλοῦσι δοξολογοῦσαι καὶ ὑμνοῦσαι; Σὺ δὲ ἐν εὐχαῖς μὲν καὶ ἱκετηρίαις μετὰ πολλῆς αὐτὸν καλεῖς τῆς βαθυμίας, ὅτε φρίττειν ἔδει, καὶ ἐξηγορόναι, καὶ νῆφειν· ἐν ὄρκοις δὲ ὅτε οὐδ' ὅλως τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ὄνομα παράγειν ἐχρῆν, ποικίλους τινὰς καὶ ἐπαλλήλους ὄρκους συνείρεις. Καὶ ποῖα συγγνώμη, τίς δὲ ἡμῖν ἔσται ἀπολογία, κἂν μυριάκις συνήθειαν προβαλλώμεθα; Λέγεται τις τῶν ἑξωθεν ῥητόρων ὑπὸ τινος συνηθείας ἀλόγου τὸν δεξιὸν συνεχῶς ὤμον κινεῖν βαδίζων, ἀλλ' ὅμως περιεγένητο τῆς συνηθείας, καὶ μαχαίρας ἀκονήσας ἐκπέτρωνεν ἐπέθηκε τοῖς ὤμοις, ὥστε τὴν φόβῳ τῆς τομῆς σωφρονίσει τὸ μέλος ἀκαίρως κινούμενον· τοῦτο καὶ σὺ ποίησον ἐπὶ τῆς γλώττης, καὶ ἀντὶ μαχαίρας ἐπίθες αὐτῇ τὸν φόβον τῆς τοῦ Θεοῦ κολάσεως, καὶ περίεση πάντως. Ἀμήχανον γὰρ, ἀμήχανον μεριμνῶντας καὶ σπουδάζοντας καὶ ἔργον τοῦτο ποιούμενους ἡττηθῆναι ποτε. Ἐπαινεῖτε νῦν τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ὅταν κατορθώσητε, μειζῶνως ἐπαινέσεσθε, οὐχ ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς, καὶ μετὰ πλείονος τῆς ἡδονῆς ἀκούσεσθε

τῶν λεγομένων, καὶ μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότος κατέσσετε τὸν Θεόν, ὃς οὕτω σου φεῖδεται, ὥς εἰπεῖν· Μηδὲ κατὰ τῆς κεφαλῆς σου ὁμόση· σὺ δὲ οὕτως αὐτοῦ καταφρονεῖς, ὥς καὶ κατὰ τῆς αὐτοῦ δόξης ὁμνῶναι. Καὶ τί πάθω*, φησὶ, πρὸς τοὺς ἀνάγκην ἐπάγοντας; Ποῖαν ἀνάγκην, ἀνθρώπε; Μαθέτωσαν ἅπαντες, ὅτι πάντα αἰρέση παθεῖν, ἢ τὸν τοῦ Θεοῦ παραδῆναι νόμον. [91] καὶ ἀποστήσονται τῆς ἀνάγκης. Ὅτι γὰρ οὐχ ὄρκος ἀξιοπίστον ποιεῖ, ἀλλὰ βίου μαρτυρία καὶ πολιτείας ἀκρίβεια, καὶ ὑπόληψις ἀγαθῇ, πολλοὶ πολλάκις διεβράγυσαν ὁμνῶντες, καὶ οὐδένα ἔπεισαν, ἕτεροι δὲ ἐπινεύσαντες μόνον, ἀξιοπιστότεροι τῶν τοσαῦτα ὁμωμοκότων ἐφάνησαν. Ταῦτ' οὖν εἰδότες ἅπαντα, καὶ τὴν κειμένην τοῖς τε ὁμνῶνσι τοῖς τε ἐπιπορούσι κώλασιν πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν βλέπόντες, ἀποστῶμεν τῆς πονηρᾶς συνηθείας, ἵν' ἐντεῦθεν καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ βαδίζοντες κατορθώματα, τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. καὶ τί ποιήσω.

Προτροπὴ εἰς ἀρετὴν· καὶ εἰς τὸ, Περιεπάτει ὁ Θεὸς τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ· καὶ περὶ τοῦ φεύγειν τοὺς ὄρκους.

Ὁμιλία η'.

α'. Ἐγνώτε πρῶην πῶς πᾶσα Γραφὴ παράκλησιν φέρει καὶ παραμυθίαν, κἂν ἱστορίας διήγησις ἢ· καὶ γὰρ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἱστορίας ἐξήγησις ἦν, ἀλλ' ἔδειξεν ὁ λόγος πολλῆς γέμουσαν παραμυθίας τὴν ῥῆσιν· οἶον, ὅτι διπλὴν τράπεζαν ὁ Θεὸς ἐποίησε, γῆν καὶ θάλατταν ὁμοῦ προβείας, καὶ φωστῆρας διπλοῦς, ἥλιον καὶ σελήνην, ἀνάψας ἄνωθεν, καὶ διπλοῦ δρόμου καιρὸν, ἡμέραν καὶ νύκτα ἐργασάμενος, καὶ τὴν μὲν εἰς ἐργασίαν, τὴν δὲ εἰς ἀνάπαυσιν.

Οὐ γὰρ ἐλάττονα τῆς ἡμέρας ἡμῖν εἰσφέρει λειτουργίαν ἡ νύξ· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν δένδρων εἶπον, ὅτι τῶν ἐγκάρπων τὰ ἄκαρτα ἐπαμύλλον παρέχεται χρεῖαν, οὕτως ἀναγκάζοντο ἡμᾶς τῶν ἡμέρων ἅπτεσθαι δένδρων εἰς τὰς οἰκοδομάς· καὶ τῶν ἡμέρων ζῶων οὐκ ἐλάττονα παρέχεται χρεῖαν ἡμῖν τὰ ἀγρία καὶ ἀνήμερα, καὶ τῷ φόβῳ πρὸς τὰς πόλεις ἡμᾶς συνελαύνοντα, καὶ προσεκτικωτέρους ποιοῦντα, καὶ συσφιγγόντα πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῶν μὲν τὴν δύναμιν ἐγγυμνάζοντα, τῶν δὲ τὰ νοσήματα λύνοντα (πολλὰ γὰρ ἐξ ἐκείνων τὰ φάρμακα κατασκευάζουσιν ἱατρῶν παῖδες), καὶ τῆς παλαιᾶς ἡμᾶς ἀμαρτίας ἀναμνησκόντα. Ὅταν γὰρ ἀκούσω, ὅτι Ἔσται ὁ φόβος ὑμῶν καὶ ὁ τρόμος ἐπὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, εἴτα τὴν τιμὴν ἀκρωτηριασθεῖσαν ἴδω ταύτην, ἀναμνησκόμενος τῆς ἀμαρτίας, ἢ καὶ τὸν φόβον ἡμῶν ἐξέλυσε, καὶ τὴν ἀρχὴν ὑπετέμετο, καὶ γίνομαι βελτίων καὶ σωφρονέστερος, μαθὼν τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἡμῖν γεγεννημένην ὁ ζήμιαν. Ὅσπερ οὖν, ὅπερ ἔφην, οὐ τὸ τυχερὸν εἰς τὸν βίον ἡμῖν συντελεῖ ταῦτα τε τὰ εἰρημένα καὶ ἕτερα πλείω τούτων, ἅπερ ὁ ποιήσας οἶδε Θεός· οὕτω δὴ καὶ ἡ νύξ οὐκ ἐλάττονα τῆς ἡμέρας εἰσφέρει χρῆσιν, ἀνάπαυσιν οὐσα πόνων, καὶ φάρμακον οὐσα νοσημάτων.

Πολλάκις γοῦν ἱατροὶ πολλὰ πραγματευσάμενοι, καὶ μύρια κατασκευάσαντες φάρμακα, οὐκ ἴσχυσαν ἀπαλλάξαι [92] τῆς ἀρρώστιας τὸν κάμνοντα· ὕπνος δὲ αὐτόματος ἐπελθὼν, τὸ πᾶν ἔλυσε νόσημα, καὶ τῶν μυρίων ἐκείνους ἀπήλλαξε πόνων· οὐ παθὼν δὲ σωματικῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχικῶν νοσημάτων ἐστὶ φάρμακον ἡ νύξ ἀναπαύουσα τὰς δδυνάμεναι ψυχὰς. Πολλάκις γοῦν τις ἀπέβαλεν οὖλον, καὶ μυρίων μυρία παρακαλούντων οὐκ ἠνέχετο τῶν ὀρθῶν ἀποστήναι καὶ τῆς οἰμωγῆς· νυκτὸς δὲ ἐπελθοῦσης, εἶξε τῇ τυραννίδι τοῦ ὕπνου ἡττηθεῖς, καὶ τὰ βλέφαρα κατεκόμισε, καὶ μικρὰν τινα τῶν καθημερινῶν ἐκακῶν παραμυθίαν ἔλαβε. Φέρε δὴ λοιπὸν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἔωμεν, ἀφ' ἧς καὶ ταῦτα εἰρήκαμεν. Καὶ γὰρ εὖ οἶδα ὅτι πρὸς ταύτην κειμήναι πάντες, καὶ ἕκαστος ὑμῶν ὠδίνει μαθεῖν τίνας ἐνεκεν οὐκ ἐξ ἀρχῆς τὸ βιδλῖον τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' οὐδὲ νῦν ὁρῶ τὸν καιρὸν ὄντα τῆς ἐξηγήσεως ταύτης. Τί δήποτε; Πρὸς τὸ τέλος ἡμῖν ἡ ἐβδομάς ἀπήντησε, καὶ δέδοικα τῆς ὑποθέσεως ἄψασθαι, εἴτα εὐθέως ἐγκάψαι τὴν διδασκαλίαν. Πολλῶν γὰρ ἐφεξῆς ἡμερῶν ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις δεῖται καὶ συνεχοῦς τῆς μνήμης· διὸ πάλιν αὐτὴν ἀναβαλόμεθα. Ἀλλὰ μὴ δυσχεράνητε, μετὰ τόκου πάντως ὑμῖν ἀποδώσομεν τὸ χρέος· οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν· τοῖς καταβάλλουσι συμφέρει· τέως δὲ τὸ χθές παραλειφθὲν ἐροῦμεν νῦν. Τί δὲ τὸ χθές παραλειφθὲν ἦν; Περιεπάτει, φησὶν, ὁ Θεός ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν. Τί λέγεις, εἰπέ μοι, Περιεπάτει ὁ Θεός; Οὐ περιεπάτει ὁ Θεός· πῶς γὰρ ὁ πανταχοῦ παρὼν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν; ἀλλὰ τοιαύτην αἰσθησιν ἐνέθηκε τῷ Ἀδὰμ, ἵν' αὐτὸν συστήλῃ, ἵνα μὴ διασχευόμενος ἦ, ἵνα τὸ φυγεῖν καὶ κρυθῆναι μέρος τι τῆς ἀπολογίας προβάλλῃται ὁ καὶ πρὸ τῶν βημάτων αὐ-

* Savil. et quidam mss. ἐγγυομένην. Mox quidam mss. ἔφην, καὶ τὰ τυχερὰ εἰς τὸν βίον ἡμῶν συντελεῖ.

b Savil. et duo mss. μεθημερινῶν.

c Savil. καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν.

d Alii et Savil. προκαταβάλλεται.

rebant : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth: plena omnis terra gloria ejus (Isai. 6. 1-3). Vidisti cum quanto timore, quanto horrore nominant eum glorificantes et laudantes? Tu vero in precibus quidem et supplicationibus cum multo invocas ipsum torpore, quando horrescere oportebat, et vigilare, et sobrium esse: in jurando vero, cum neo omnino adducere admirabile nomen oportebat, varia quædam et alia super alia connectis juramenta. Et qualis venia, quæ vero nobis erit excusatio, licet millies consuetudinem objiciamus? Dicitur quod quidam externorum oratorum (a) præ quadam stulta consuetudine dexterum eundo humerum assidue movebat, sed tamen consuetudinem vicit, et gladios acutos utrimque humeris imposuit, ut vulneris timore membrum inepte se movens corrigeret: hoc et tu lingue facias, et ipsi pro gladio divinæ pænæ timorem impone, et omnino superabis. Impossibile enim, impossibile, inquam, est meditatores et studentes et opus hoc facientes umquam superari. Dicta nunc laudatis, sed cum correcti fueritis, magis laudabitis,

(a) Demosthenes.

non tantum nos, sed et vos ipsos, et cum majore voluptate audietis quæ dicentur, et cum pura conscientia Deum invocabitis, qui tantum tibi parcit, ut dicat, *Neque per caput tuum jurabis* (Matth. 5. 36); tu vero sic ipsum contemnis, ut et per ipsius gloriam jures. Et quid faciam, inquiet aliquis, adversus eos, qui necessitatem inducunt? Qualem necessitatem, o homo? Discant omnes te omnia malle pati, quam Dei legem transgredi, et ab inferenda necessitate desistent. Quod enim non juramentum fide dignum hominem faciat, sed vitæ testimonium, et conversationis integritas, et mens bona, sæpe multi jurantes disrupti sunt, et non persuaserunt; alii vero annuentes tantum, multo juratis fide digniores apparuerunt. Hæc igitur omnia scientes, et pœnam jurantibus et pejerantibus statutam ante oculos ponentes, improba consuetudine abstinamus, ut hinc et ad reliqua gradientes virtutis opera, consequamur bona futura: quæ nos omnes assequi detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD VIRTUTEM EXHORTATIO, ET IN ILLUD GENESIS, DEAMBULABAT DEUS IN MERIDIE IN PARADISO (Gen. 3. 8), ET DE FUGIENDIS JURAMENTIS.

HOMILIA VIII.

1. Audistis nuper, quomodo omnis Scriptura consolationem afferat et refrigerium, licet historica sit narratio. Etenim illud: *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1), historiæ expositio erat: sed demonstravit oratio et multa plenam consolatione dictionem esse: quale est, quod duplicem Deus mensam fecerit, terram et mare simul ponens: et luminaria gemina, solem et lunam superne accendens: et duplicis cursus tempus, diem et noctem operatus: illud quidem in operationem, hanc in requiem.

Noctis utilitas. — Non enim minus ministerium, quam dies nobis nox affert; sed sicut in arboribus dixi, quod fructuosus infructuosæ æmulam præbeant utilitatem, facientes ne cogamur ad ædificiâ domesticas arbores attingere: et mansuefactis animalibus non minorem nobis utilitatem sylvestria et immitia afferunt, quæ timore sui nos in urbes compellunt, reddunt cautiore, et nos mutuo constringunt, atque horum quidem exercent virtutem, illorum vero morbos solvunt; multa enim ex iis medicamenta medici conficiunt; antiqui item nos peccati commonent. Cum enim audiero, *Timor vester erit super omnes bestias terræ* (Gen. 9. 2), et postea honorem hunc sublatum videro, peccati reminiscar, quod et timorem nostri dissolvit, et principatum imminuit, et efficiat melior et prudentior, damnum ex peccato nobis illatum contemplatus. Sicut igitur, quod et antea dixi, ad vitam nobis omnia conferunt hæc quæ dicta sunt, et alia his plura, quæ qui fecit Deus, ipse novit: ita quidem et nox non minorem, quam dies, usum

affert, cum laborum sit requies, et morborum medicina. Sæpe enim medici multa operati, et infinita medicamina moliti, a morbo ægrum liberare non potuerunt; somnus autem sponte adveniens, omnem solvit ægritudinem, et infinitis illis laboribus liberavit: nec morbis tantum corporis, sed et animæ nox est medicina, dolentes animas sedans. Sæpe quispiam postquam filium amisit, innumeris illi consolationes afferentibus, a fletibus et gemitu desistere non valuit; nocte vero superveniente, somni cessit imperio superatus, palpebras ad somnum composuit, et exiguum quampiam diurnorum cepit malorum consolationem. Age vero jam ad materiam eamus unde processit oratio. Nam probe novi vos huic omnes inhiare, et quemque discere exoptare qua de causa non ab initio editus sit hic liber: sed neque nunc expositionis hujus esse tempus video. Quid ita tandem? Ad finem nobis hæc devenit hebdomas, et materiam attingere metuo, deinde statim expositionem intercepturus. Multis enim diebus opus habet hoc argumentum, ejusque mentio frequenter habenda: ideo rursum ipsum differamus. Sed ne ægre feratis, cum scenore vobis omnino debitum reddemus: sic enim et nobis¹ qui persolvimus expedit: nunc autem interim dicemus quod heri relictum fuit. Quid autem heri relictum fuit? *Deambulabat*, inquit, *Deus in paradiso in meridie* (Gen. 3. 8). Quid ais, *Deambulabat Deus*? Non deambulabat: quomodo enim ubique præsens et omnia implens? sed in Adama talem sensum posuit, ut se ipsum corripere, ne dissolutus esset, ut fugiendo et

¹ In sav. leg.: *Et vobis et nobis.*

latendo aliquam excusationis partem prætenderet, vel ante ipsa verba. Sicut qui in iudicium adducendi sunt, commissorum pœnas subituri, squalidi, sordentes, tristes, contempti iudicantibus apparent, ut ex habitu ipsos ad humanitatem et veniam et misericordiam trahant : sic et in Adam factum est. Oportebat enim demissum in iudicium hoc trahi ; propterea prævenit ipsum Deus, et corripuit. Sed quod aliquis deambulare sensit : unde vero cogitavit quod Deus deambulare? Talis est peccantium consuetudo : omnia suspecta habent, umbras tremunt, omnem strepitum timent, quemque putant contra se venire. Multos igitur sæpe conspicati ad aliud ministerium currentes, ad se venire cogitaverunt peccatores : et aliis alia inter se disserentibus, peccati sibi ipsis conscii putant illos de se sermocinari.

2. Talis enim res peccatum est, nullo prodit arguente, nullo condemnat accusante, pavidum facit et timidum peccatorem, sicut iustitia contrarium. Audi igitur quomodo et huius pavorem, et illius libertatem Scriptura designavit : *Fugit impius nemine persequente* (Prov. 28. 1), inquit. Quomodo persequente nemine fugit? Intus habet agentem conscientiam accusatorem, et hunc ubique circumfert : et sicut seipsum non potest fugere, sic nec eum qui intus ipsum agitat ; sed quocumque abeat, flagellatur, et vulnus habet immedicabile. At non talis justus ; sed qualis, audi : *Iustus tamquam leo*, inquit, *confidit* (Ibid.). Talis erat Helias : vidit igitur regem ad se venientem : et dicente illo, *Ut quid pervertis Israel? Non ego perverto Israel*, inquit, *sed tu et domus patris tui* (3. Reg. 18. 17. 18). Vere justus ut leo confidit : sicut enim leo in regem tamquam in vilem catellum insurrexit ; tametsi purpuram habebat ille, sed hic meloten habebat, indumentum purpura illa venerabilius.

Elisæus duplex Elias secundum interpretationem Chrysostomi. — Purpura enim illa famem peperit gravem ; melote autem hæc calamitates discussit, hæc Jordanem divisit ; hæc Elisæum duplicem Eliam fecit (4. Reg. 2. 8. 9). O quanta sanctorum virtus ! non sola ipsorum verba et corpora, sed et ipsa indumenta creaturæ omni perpetuo sunt venerabilia. Huius melote Jordanem divisit : calceamenta trium puerorum ignem conculcaverunt : Elisæi lignum¹ aquas mutavit, et ut ferrum in superficie portarent effecit : Mosis virga mare Rubrum divisit, petram scidit : Pauli vestimenta languores expulerunt : umbra Petri mortem fugavit.

Martyrum favilla dæmonas expellit. — Sanctorum martyrum favilla malignos expellit dæmonas. Propterea cum fiducia omnia faciunt, sicut et Elias : non enim spectabat diadema, et exteriorem regis splendorem ; sed animam pannosam, squalentem, sordidam, et omni reo minus affectam respiciens, et ipsum intus captivum esse, ac vitiorum servum, ipsius principatum contempsit : etenim tamquam in scena, sed non in veritate re-

gem sibi cernere videbatur. Quæ enim exterioris opulentia¹ utilitas, cum intus est tanta pauperies? quæ vero paupertatis noxa, cum intus tantæ repositæ sunt divitiæ? Talis erat leo et beatus Paulus : carcerem enim ingressus, solo clamore omnia fundamenta concussit, vincula rosit (Act. 16. 26), non dentibus, sed verbis : propterea non leones insos tantum, sed et aliud quid leonibus majus oportet appellare. Leo enim in retia sæpe lapsus capitur, sancti vero cum ligantur, hinc fortiores fiunt : sicut et hic beatus in carcere tunc fecit, solvens compeditos, parietes concutiens, carceris custodem alligans et pietatis verbo capiens. Leo clamat, et omnes bestias fugat ; sanctus clamat, et dæmones undique expellit. Leonis arma, jubarum horror, unguium mucro, et dentes acuti : arma iusti, philosophia, temperantia, patientia, præsentium contemptus omnium. Hæc arma quisquis habet, non homines tantum improbos, sed et ipsas adversarias potestates deridebit. Stude igitur, o homo, secundum Deum vivere, et nemo te umquam superabit ; sed etiam si omnium vilissimus esse videaris, omnium eris potentissimus ; sicut si animi virtutem neglexeris, etiam si omnium sis potentissimus, omnibus insidiantibus eris facile expugnabilis. Et hoc quidem dicta demonstraverunt exempla ; si vis autem, et per opera te docere conabor, vim justorum inexpugnabilem, et facilem peccatorum captivitatem. Audi igitur quomodo hæc ambo Propheta insinavit : *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ* (Psal. 1. 4). Sicut enim ille ventorum incursibus facile projiciendus propositus est : sic et peccator ab omni tentatione subvertitur. Cum enim ipse sibi repugnet, et hanc pugnam passim circumferat ; quæ ipsi spes salutis domi pro diti, et continuum hostem conscientiam secum trahenti? Sed non talis justus. Qualis ergo? Audi ipsum Prophetam dicentem : *Qui confidunt in Domino, Sicut mons Sion* (Psal. 124). Quid tandem est, *sicut mons Sion? Non commovebitur in æternum* (Ibid.), inquit. Quæcumque enim adhibueris machinamenta, quæcumque jaculaveris tela montem demoliri volens, illum quidem numquam superabis : qui enim poteris? machinamenta vero solves omnia, etiam tuam destrues fortitudinem. Talis est et justus : quæcumque vulnera exceperit, ipse quidem grave patitur nihil, sed insidiantium vim dissolvit, nec vero mortalium modo, sed ipsorum quoque dæmonum. Audisti namque sæpius, quot diabolus machinamenta Job adhibuerit, nec solum tamen illum montem non conquassavit, sed et enervatus recessit, sagittis ipsis contractis, et machinamentis inutilibus ex illo inflatu redditus.

3. Hæc itaque scientes, vitam curemus nostram : neque circa pecunias studeamus, quæ pereunt : neque circa gloriam, quæ exstinguitur : non circa corpus, quod senescit, non circa pulchritudinem, quæ marcescit, non circa delicias, quæ defluunt ; sed

¹ Sic Savil. et omnes pene Mss. Morel. : *Ligna Elisæi.* infra duo Mss. : *Sanctorum et egregie victorum martyrum.*

¹ Sic Savil. et maxima pars Mss. recte. Morel., *decoris.*

τῶν. Καθάπερ γὰρ οἱ μέλλοντες εἰς δικαστήριον εἰσέλθουσι, καὶ εὐθὺς τῶν πεπλημμελημένων ὑπέχθιν, αὐγμῶντες, ρυπῶντες, στυγνοί, κατεσταλμένοι τοῖς δικάζουσιν φαίνονται, ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτοὺς εἰς φιλανθρωπίαν ἐπισπάσασθαι καὶ ἔλεον καὶ συγγνώμην· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ γέγονε. Καὶ γὰρ ἔδει κατεσταλμένον εἰς τὸ δικαστήριον εἰσαχθῆναι τοῦτο· διὰ τοῦτο προλαβὼν ὁ Θεὸς, αὐτὸν συνέσπειλεν. Ἀλλ' ὅτι μὲν τις περιεπάτει ἤσθετο· πόθεν δὲ ἐνόμισαν ὅτι ὁ Θεὸς περιεπάτει; Τοιοῦτον τῶν ἀμαρτανόντων τὸ ἔθος ἐστὶ πάντα ὑποπεύουσι, τὰς σκιάς τρέμουνσι, πάντα φόβον δεδούκασιν, καὶ ἕκαστον ἐπ' αὐτοὺς βαδίζειν νομίζουσι. Πολλοὺς γοῦν πολλὰκις ἰδόντες ἐφ' ἑτέραν τρέχοντας διακονίαν, ἐνόμισαν ἐπ' αὐτοὺς ἔχειν οἱ ἀμαρτανόντες α, καὶ ἄλλων ἄλλα πρὸς ἀλλήλους διαλεγομένων, οἱ συνειδότες ἑαυτοῖς ἀμαρτίαν, περὶ αὐτῶν ἐκείνους διαλέγεσθαι νομίζουσι.

β'. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀμαρτία· οὐδενὸς ἐλέγχοντος προδίδωσιν, οὐδενὸς κατηγοροῦντος καταδικάζει, καὶ ψοφοδεῇ ποιεῖ καὶ δειλὸν τὸν ἡμαρτηχότα· ὥσπερ οὖν ἡ δικαιοσύνη τὸ ἐναντίον. Ἀκουσον γοῦν πῶς καὶ τούτου τὴν δειλίαν, κακίαν τὴν παρρησίαν ὑπέγραψεν ἡ Γραφή· Φεύγει ὁ ἀσεβής, φησὶν, οὐδενὸς διώκοντος. Πῶς οὐδενὸς διώκοντος φεύγει; Ἐνδὸν ἔχει ὁ τὸν ἐλαύνοντα, τὸν τοῦ συνειδότης κατήγορον, καὶ τοῦτον πανταχοῦ περιφέρει· καὶ καθάπερ ἐαυτὸν οὐκ ἂν δυνηθεὶς φεύγειν, οὕτως οὐδὲ τὸν ἐνδοθεν αὐτὸν ἐλαύνοντα, ἀλλ' ὅπου περ ἂν ἀπῆι, μασιζέται [93] καὶ τραῦμα ἀνάτονον ἔχει· ἀλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦτος, ἀλλ' ὁποῖος, ἀκουε· Δίκαιος ὡς λέων πέποιθε. Τοιοῦτος ἦν ὁ Ἠλίας· εἶδε γοῦν τὸν βασιλέα πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον, καὶ εἰπόντος ἐκείνου, Ἴνα τί διαστρέφεις τὸν Ἰσραήλ; Οὐκ ἐγὼ διαστρέφω, φησὶν, ἀλλὰ σὺ καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου. Ἀληθῶς δίκαιος ὡς λέων πέποιθε. Καθάπερ γὰρ λέων κυνιδίου τινὸς εὐτελοῦς κατεξανέστη τοῦ βασιλέως· καίτοι πορφυρίδα εἶχεν ἐκεῖνος, ἀλλ' εἶχε μηλωτὴν οὗτος, ἱμάτιον τῆς πορφυρίδος ἐκείνης σεμνότερον.

Ἡ μὲν γὰρ πορφυρίς ἐκείνη τὸν λιμὸν ἔτεκε τὸν χαλεπὸν, ἡ μηλωτὴ δὲ αὕτη τὰ δεινὰ ἔλυσεν· αὕτη τὸν Ἰορδάνην ἔσχισεν, αὕτη τὸν Ἑλισσαῖον διπλοῦν Ἠλίαν ἐποίησεν. Ὡ πόση τῶν ἁγίων ἡ ἀρετὴ! οὐχὶ τὰ ῥήματα αὐτῶν μόνα, οὐδὲ τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἱμάτια τῇ κτίσει πάση πάντοτε ἐστὶν αἰδέσιμα. Ἡ μηλωτὴ τοῦτου τὸν Ἰορδάνην ἔσχισε, τὰ ὑποδήματα τῶν τριῶν παίδων τὸ πῦρ κατεπάτησαν, τὸ ξύλον ὁ τοῦ Ἑλισσαίου τὰ ὕδατα μετέβαλε, καὶ σιδήριον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν βαστάζειν ἐποίησεν· ἡ ῥάβδος Μωϋσέως τὴν Ἐρυθρὰν ἔσχισε θάλασσαν, τὴν πέτραν ἐρρόηξε, τὰ ἱμάτια Παύλου νοστήματα ἦλκασεν, ἡ σκιά Πέτρου θάνατον ἐφυγάδευσεν.

Ἡ τέφρα τῶν ἁγίων μαρτύρων πονηροὺς ἀπελαύνει δαίμονας. Διὰ τοῦτο μετ' ἐξουσίας ἅπαντα πράττουσι, καθάπερ καὶ ὁ Ἠλίας· οὐ γὰρ δὴ ἑώρα τὸ διάδημα καὶ τὴν ἐξωθεν φαντασίαν τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἑώρα τὴν ψυχὴν ῥάκια περιδεδημένην, αὐγμῶσαν, ρυπῶσαν, καὶ καταδίκου παντὸς ἀθλιώτερον διακειμένην· καὶ ἰδὼν αὐτὸν αἰχμάλωτον καὶ δοῦλον ὄντα τῶν παθῶν, κατεφρόνησεν αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐδόκει βασιλέα βλέπειν. Τί

γὰρ ὄφελος τῆς ἐξωθεν εὐπορίας d, ὅταν ἐνδὸν πενία τοσαύτη ᾖ; τί δὲ βλάβος τῆς ἐξωθεν πενίας, ὅταν ἐνδὸν τοσοῦτος ἀποκῆται πλοῦτος; Τοιοῦτος ἦν λέων καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· εἰσελθὼν γὰρ εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ βοηθῶν μόνον, τὰ θεμέλια πάντα ἔσεισε, τὰ δεσμὰ κατέσκαψεν, οὐκ ὁδοῦσι χρῆσάμενος, ἀλλὰ ῥήμασι· διόπερ οὐχὶ λέοντας αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτερόν τι πλεόν λεόντων χρῆ καλεῖν. Ὁ μὲν γὰρ λέων εἰς δίκτυα πολλὰκις ἐμπεσὼν ἀλίσκεται· οἱ δὲ ἅγιοι δεθέντες, τότε ἰσχυρότεροι γίνονται· καθάπερ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἐπὶ τοῦ δεσμωτηρίου τότε ἐποίησε, τοὺς δεσμώτας λύσας, τοὺς τοίχους σπασεύσας, τὸν δεσμοφύλακα δῆσας, καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας χειρωσάμενος λόγῳ. Ὁ λέων φθέγγεται, καὶ τὰ θηρία φυγαδεύει πάντα· ὁ ἅγιος φθέγγεται, καὶ τοὺς δαίμονας ἀπελαύνει πάντοθεν· ὅπλα τοῦ λέοντος κόμη τριχῶν, ὄνυχον ἀκμῇ, καὶ ὀδόντες ἡκονημένοι· ὅπλα δικαίου φιλοσοφία, καρτερία, ὑπομονή, ὑπεροψία τῶν παρόντων ἀπάντων. Ταῦτα τὰ ὅπλα τῆς ἐχθρῆς, οὐκ ἀνθρώπων μόνον πονηρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν καταγελάσεται τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Φρόντισον τοίνυν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς, ἄνθρωπε, καὶ οὐδεὶς περιέσεται σοῦ ποτε, ἀλλὰ κἂν ἀπάντων εὐτελέστερος εἶναι δοκῇ, πάντων δυνατώτερος ἔσῃ· ὥσπερ ἂν ἀμελήσης τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς, κἂν ἀπάντων δυνατώτερος ᾖς, εὐχέμενος ἔσῃ τοῖς ἐπιβουλεύουσιν ἅπασιν. [94] Καὶ τοῦτο ἐδίδεκε μὲν τὰ εἰρημένα παραδείγματα· εἰ δὲ βούλει καὶ δι' ἔργων σε διδάξαι πειράσομαι τῶν δικαίων τὸ ἀκαταγώνιστον καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν τὸ εὐχέμετον. Ἀκουσον γοῦν πῶς ἀμφοτέρω ταῦτα ὁ προφήτης ἠνέκατο· Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτω, φησὶν, ἀλλ' ἡ ὥσελ χροῖς, ἐν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ταῖς τῶν ἀνέμων ἐμβολαῖς πρόκειται ῥαδίως ἀναρριπιζόμενος, οὕτω δὴ καὶ ὁ ἀμαρτωλὸς ὑπὸ παντὸς πειρασμοῦ περιτρέπεται. Ὅταν γὰρ αὐτὸς ἐαυτῷ πολεμῇ, καὶ τὴν μάχην πανταχοῦ περιφέρῃ, ποῖα αὐτῷ σωτηρίας ἐλπίς οἴκοθεν προδομένη, καὶ διηνεκὴ πολέμιον περιάγοντι τὸ συνειδός; Ἀλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦτος, ἀλλὰ ποταπός; Ἀκουσον τοῦ αὐτοῦ προφήτου λέγοντος· Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον ὡς ὄρος Σιών. Τί ποτε οὖν ἐστίν, Ὡς ὄρος Σιών; Οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, φησὶ. Καὶ γὰρ ὅσα ἂν προσενέγκῃς ὁ μηχανήματα, ὅσα ἂν ἀκοντήσι βέλῃ, ὄρος καταστρέψαι βουλόμενος, ἐκείνου μὲν οὐδέποτε περίσῃ (πῶς γάρ;), τὰ δὲ μηχανήματα διαλύσεις ἅπαντα, καὶ τὴν σεαυτοῦ καταλύσεις ἰσχύν. Τοιοῦτός ἐστι καὶ ὁ δίκαιος· ὅσας ἂν δεξιῇται πληγὰς, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἔπαθε δεινόν, τῶν δὲ ἐπιβουλεύοντων καταλύει τὴν δύναμιν, οὐκ ἀνθρώπων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δαιμόνων αὐτῶν. Ἦκουσας γοῦν πολλὰκις πόσα προσήγαγε μηχανήματα τῷ Ἰωβ ὁ διάβολος, καὶ οὐ μόνον οὐ κατέσεισεν ἐκεῖνον τὸ ὄρος, ἀλλὰ καὶ ἐκλυθεὶς ἀνεχώρησε, τῶν βελῶν αὐτοῦ κατακλασθέντων, καὶ τῶν μηχανημάτων γενομένων ἀχρήστων ἀπὸ τῆς προσβολῆς ἐκείνης.

γ'. Ταῦτα οὖν ἐπιστάμενοι, τῆς ζωῆς ἐπιμελώμεθα τῆς ἡμετέρας, καὶ μήτε περὶ χρήματα σπουδάζωμεν τὰ ἀπολλύμενα, μήτε περὶ δόξαν τὴν σθεννυμένην, μήτε περὶ τὸ σῶμα τὸ γηράσκον, μήτε περὶ κάλλος τὸ μαραινόμενον, μήτε περὶ τρυφὴν τὴν διαβρέουσαν, ἀλλὰ περὶ ψυχὴν ἅπασαν ἀναλώσωμεν ἵ την ἐπιμέλειαν, καὶ ταύ-

a Alii oi ἀμαρτανόντες.

b Aliquot mss. φεύγει· ἐπειδὴ ἐνδοθεν ἔχει. Infra Savil. δυνηθεὶς φεύγει. Paulo post Savil. et quidam alii δπουπερ ἂν ἀπῆι.

c Sic Savil. et omnes pene mss. Morel. τὰ ἔλλα. Ibid. Savil. ὑπὲρ τῆς ἐπιφανείας. Morel. ὑπὲρ τῆς ἐπιφάνειας. Infra duo mss. ἁγίων καὶ καλλίνικων μαρτ.

d Sic Savil. et maxima pars mss. recte. Morel. εὐπορείας.

e Alii προσαγάγῃς. Mox quidam mss. ὄρος κατασκάψαι βούλομενος.

f Savil. et aliquot mss. ἀναλίσκωμεν, Morel. et alii ἀναλώσωμεν. Infra Savil. καὶ ἡ μὲν τοῦ σώματος θρασυπεία, καὶ τρυ-

την παντὶ θεραπεύωμεν τρόπον. Σώματα μὲν γὰρ θεραπεύσαι νενοσηκότα οὐ παντὶ ῥάδιον, ψυχὴν δὲ ἀρρώστουσαν ἴασασθαι ῥάδιον πᾶσι· καὶ ἡ μὲν τοῦ σώματος ἀρρώστια καὶ φαρμάκων δεῖται, καὶ ἀργυρίου πρὸς θεραπείαν· ἡ δὲ τῆς ψυχῆς θεραπεία εὐωνος καὶ ἀδόπανος· καὶ τῆς μὲν σαρκὸς ἡ φύσις μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου τῶν ἐνοχλούντων ἀπαλλάττεται τραυμάτων· καὶ γὰρ σιδήριον ἐπαγαγεῖν ἀναγκαῖον πολλάκις, καὶ πικρὰ φάρμακα· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ἀρκεῖ θελήσαι καὶ βουληθῆναι μόνον, καὶ πάντα κατῴρθωται. Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον γέγονεν· ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ μὲν τῆς τοῦ σώματος ἀρρώστιας οὐ πολλὴ γένοιτο· ἂν ἡ βλάβη (κἂν γὰρ μὴ νοσήσωμεν, ἐπελθὼν ὁ θάνατος αὐτὸ φθερεῖ καὶ καταλύσει πάντως), τὸ δὲ πᾶν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς ἡμῶν· ὑγείᾳ κεῖται, τοῦ πολλῷ χρησιμωτέρου καὶ ἀναγκαιωτέρου ῥάδιον ἐποίησε καὶ ἀδόπανον καὶ ἀνώδυνον τὴν θεραπείαν. Τίνα οὖν ἔξομεν ἀπολογίαν, ποίαν δὲ συγγνώμην, ὅταν σώματος μὲν νοσοῦντος, ἔνθα καὶ ἀργυρίον ἐστὶ καταβαλεῖν, καὶ ἱατροὺς παρακαλέσαι, καὶ ὀδύνην ὑπομεῖναι πολλήν, τοσαύτην ποιώμεθα [95] πρόνοιαν, καὶ ταῦτα οὐ πολλῆς ἡμῖν ὁ τῆς βλάβης ἀπὸ τῆς ἀρρώστιας γινομένης ἐκείνης· ψυχῆς δὲ καταφρονῶμεν, καὶ ταῦτα μῆτε ἀργυρίον καταβάλλειν μέλλοντες, μῆτε ἐτέρους διανοχλεῖν, μῆτε ὀδύνας ὑφίστασθαι, ἀλλὰ χωρὶς τούτων ἀπάντων διὰ τοῦ προελέσθαι καὶ βουληθῆναι μόνον, πᾶσαν αὐτῆς δυνάμενοι ποιήσασθαι τὴν διόρθωσιν, καὶ ἀκριβῶς εἰδότες, ὡς εἰ μὴ τοῦτο ποιήσαιμεν, τὴν ἐσχάτην ὑποστησόμεθα δίκην, καὶ τὰς ἀπαραιτήτους κολάσεις καὶ τιμωρίας; Εἰπέ γάρ μοι, εἴ τις ὑπέσχετο παιδεύσαι σε τέχνην ἱατρικὴν ἐν βραχεῖᾳ καιροῦ ῥοπή χωρὶς ἀργυρίου καὶ πόνου, οὐκ ἂν εὐεργέτην ἐνόμισας; οὐκ ἂν καταδέξω καὶ ποιήσαι καὶ παθεῖν ἅπαντα ἅπερ ἐκέλευσεν ὁ ταῦτα ἐπαγγελάμενος; Ἰδοὺ νῦν ἔξεστι χωρὶς πόνων οὐχὶ σωματίων, ἀλλὰ τῶν τῆς ψυχῆς τραυμάτων τὰ φάρμακα εὐρεῖν, καὶ χωρὶς ὀδύνης τινὸς εἰς ὑγείαν αὐτὴν ἐπαναγαγεῖν. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν. Ποία γὰρ ὀδύνη, εἰπέ μοι, ὀργὴν ἀφείναι τῷ λευπηχότῳ; Ὀδύνη μὲν οὖν ἐστὶ τὸ μνησικακεῖν, καὶ μὴ καταλλάττεσθαι. Ποῖος πόνος εὐξασθαι καὶ αἰτῆσαι μυρία ἀγαθὰ παρὰ τοῦ προθύμως διδόντος Θεοῦ; ποῖος πόνος μὴ κακῶς εἰπεῖν μηδένα; ποῖα δυσκολία ἀπαλλαγῆναι φθόου καὶ βασκανίας; ποῖος μόθος ἀγαπᾶν τὸν πλησίον; ποῖα ταλαιπωρία μὴ φθέγγεσθαι αἰσχροῖς ῥήματα, μὴδὲ λοιδορεῖσθαι, μὴδὲ ὑβρίζειν; ποῖος κῆματος μὴ ὀμνύναι; πάλιν γὰρ ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἤξω παραίνεσιν. Πόνος μὲν οὖν μέγιστος τὸ ὁμῶσαι· πολλάκις γοῦν ὑπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς κατεχόμενοι διωμοσάμεθα μηδέποτε διαλλάττεσθαι· τοῖς λευπηχόσιν, εἰτα τῆς ὀργῆς σθεσθείσης, καὶ τοῦ θυμοῦ χαλασθέντος, βουληθέντες καταλλαγῆναι, καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης κατεχόμενοι τῶν ὀρκων, ἡγήσασμεν ὥσπερ τιμὴν παγίδι κατεχόμενοι, καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις συνδεδεμένοι. Ὅπερ καὶ ὁ διάβολος εἰδὼς, καὶ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος ὅτι πῦρ ἐστὶν ὁ θυμὸς, καὶ ῥάδιως σθέννυται, καὶ τοῦ θυμοῦ σθεσθέντος, καταλλαγὴ γίνεται καὶ φιλία, βουλόμενος τὸ πῦρ τοῦτο μένειν ἄσβεστον, ὅρκῳ πολλάκις ἡμᾶς κατέδησεν, ἵνα, κἂν ἡ ὀργὴ λήξῃ, ἡ ἀνάγκη τοῦ ὅρκου μένουσα δια-

τηρῇ τὴν πυρὸν ἐν ἡμῖν, καὶ δυοῖν θάτερον γένεται, ἢ καταλλαγέντες ἐπιπορήσωμεν, ἢ μὴ καταλλαγέντες τοῖς τῆς μνησικακίας ἐπιτιμίοις ὑπευθύνους ἑαυτοὺς καταστήσωμεν.

8. Ταῦτα οὖν εἰδότες φεύγωμεν τοὺς ὄρκους, καὶ μελετάω τὸ στόμα ἡμῶν λέγειν συνεχῶς· *Πιστευσον*· καὶ ἔσται τοῦτο πάσης εὐλαθείας ὑπόθεσις ἡμῖν. Γλῶττα γὰρ παιδευθεῖσα τοῦτο λέγειν τὸ ἐν ᾧ ῥήμα, αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ ῥήματα ἐξενεγκεῖν αἰσχροῖς καὶ ἀτοπα· κἂν ἀπὸ συνηθείας προαχθῇ ποτε, πολλοὺς ἔχουσα τοὺς κατηγόρους ἀνασταλῆσεται. Ὅταν γὰρ τις ἴδῃ τὸν μὴ ὀμνύντα αἰσχροῖς φθεγγόμενον, ἐπεμυθήσεται· ῥάδιως αὐτῷ καὶ καταγέλασται, καὶ κωμῳδῶν ἔρεῖ· Σὺ ὁ τὸ, *Πιστευσον*, ἐπὶ πᾶσι λέγων, οὐκ ἀνέχῃ ὄρκον προέσθαι, καὶ ῥήμασιν αἰσχροῖς καταισχύνεις σου τὴν γλῶτταν; Ὅστε καὶ ἄκοντες, ὑπὸ τῶν παρόντων συναλυνόμενοι, πρὸς εὐλάβειαν ἐπανήξομεν. Τί οὖν, ἐὰν ἀνάγκη, φησὶν, ὁμῶσαι; Ὅπου νόμου παράβασις [96] ἐστίν, οὐκ ἔστιν ἀνάγκη. Καὶ δυνατόν, φησὶ, καθόλου μὴ ὀμνύναι; Τί λέγεις; ὁ Θεὸς ἐκέλευσε, καὶ τολμᾷς ἐρωτῆσαι εἰ δυνατόν φυλάζει τὸν νόμον; Ἀδύνατον μὲν οὖν τὸ μὴ φυλάζειν· καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν παρόντων ὑμᾶς πείσκει βούλομαι, ὅτι οὐ τὸ μὴ ὀμνύναι, ἀλλὰ τὸ ὀμνύναι ἀδύνατον. Ἰδοὺ γοῦν χρυσίον ἐκελεύσθησαν εἰσενεγκεῖν οἱ τὴν πόλιν οἰκούντες δοκοῦν τὴν τῶν πολλῶν ὑπερβαίνειν δύναμιν, καὶ, τὸ πλεόν εἰσενεγκεῖται, καὶ τῶν ἀπαιτούντων ἔστιν ἀκοῦσαι λεγόντων· Τί μέλλεις, ἀνθρώπε; τί δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀναβάλλῃ ἡμᾶς; μὴ γὰρ δυνατόν ἐκφυγεῖν; βασιλέως νόμος ἐστὶ μελλήσεως οὐκ ἀνεγρόμενος. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; βασιλεὺς ἐκέλευσε χρήματα εἰσενεγκεῖν, καὶ ἀδύνατον μὴ εἰσενεγκεῖν· ὁ Θεὸς ἐκέλευσε φεύγειν τοὺς ὄρκους, καὶ λέγεις ὅτι ἀδύνατον φεύγειν τοὺς ὄρκους; Ἐκτεν ἔχω ταύτην ἡμέραν παρ' ταύτης ὑμῖν παραινῶν τῆς ἐντολῆς· λοιπὸν ὑμῖν συντάξασθαι βούλομαι ὡς ἀφιστάμενος. ἵνα ἀσφαλίσῃθε. Οὐκ ἔτι ἀπολογία τις ὑμῖν ἔσται, οὐδὲ συγγνώμη· μάλιστα μὲν γὰρ εἰ καὶ μηδὲν εἴρητο, παρ' ὑμῶν αὐτῶν ἔδει διορθωθῆναι τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ποικίλον ἐστίν, οὐδὲ πολλῆς δεόμενον κατασκευῆς. Ὅταν δὲ καὶ τοσαύτης ἦτε παραινήσεως καὶ συμβουλῆς ἀποκλαυκῶτες, τίνα ἀπολογία εἰπεῖν ἔξετε ἔγκαλοῦμενοι, καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος ἐστῶτες τοῦ φοβεροῦ, καὶ εὐθύνας ἀπαιτούμενοι τῆς παρανομίας ταύτης; Οὐκ ἔστιν οὐδεμίαν εἰπεῖν ἀπολογία, ἀλλ' ἀνάγκη, ἢ κατορθώσαντας ἀπελθεῖν, ἢ μὴ κατορθώσαντας κολάζεσθαι, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομένειν δίκην. Ταῦτα οὖν ἐννοήσαντες ἅπαντα, καὶ μετὰ πολλῆς ἐντεῦθεν ἀναχωρήσαντες τῆς φροντίδος, ἀλλήλους παρακαλεῦσθε τὰ ἐν τοσαύταις ἡμέραις εἰρημένα μετὰ πάσης τηρήσαι τῆς φυλακῆς ἐπὶ τῆς διανοίας τῆς μετέτερας, ἵνα καὶ ἡμῶν σιγῶντων ἀλλήλους παιδεύοντες, οἰκοδομοῦντες, παρακαλοῦντες, πολλὴν ἐπιδείξῃθε τὴν ἐπίδοσιν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἅπαντας ἐκπληρώσαντες νόμους, ἀπολαύσητε τῶν αἰωνίων στεφάνων, ὧν γένοιντο πάντας ἡμᾶς ἐπιτεχεῖν, χάριτι καὶ φιланθρωπιᾷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Savil. et quidam mss. ἡμῖν. Morel. et alii ἡμῶν.

^b Savil. et alii οὐ μετὰ τῆς ἡμῖν.

^c Ita Morel. et Savil. recte, ut videtur: aliquot autem mss.

διαλέξασθαι.

^d "Evideest in quibusdam mss. Infra Sav. ὑπὸ συνήθ. πρ. πλιν.

^e Alii ἅπαντες.

circa animam omnem curam impendamus, et hanc omni modo curemus. Corpora quippe languentia non omnibus curare facile est, animam vero laborantem est cuique medicari facillimum; et corporis, quidem curatio, et medicaminum et argenti indiget, animæ vero facile parabilis et impendio carens: carnis natura multo cum labore ab infestantibus liberatur vulneribus: etenim ferrum sæpe et amara medicamina adhibere necessarium est; in anima vero nihil est tale, sed tantum velle et cupere sufficit, et omnia correcta sunt. Et hoc fuit opus Dei providentiæ: quoniam enim ex corporis infirmitate non multum fieri nocuum potest: nam etiam si non ægrotemus, mors superveniens ipsum corrumpet, et omnino dissolvit: totum vero nobis in animi sanitate situm est: multo utilioris et magis necessariæ partis curationem fecit facilem et impendio et dolore carentem. Quam igitur excusationem habebimus? quam autem veniam, cum corporis quidem, ubi argentum erogatur, et medici accersuntur, et multus dolor sustinetur, tantam geramus curam, præcipue cum non magnum sit nobis damnum ex illius ægritudine; animam vero contemnamus, et hoc cum nec argentum erogare, nec alios perturbare, neque dolores sustinere debeamus; sed absque his omnibus proposito solum et voluntate, omnem ipsius correctionem facere possimus: et optime sciamus nos, nisi hoc fecerimus, extremam subituros poenam, et inevitabilia tormenta atque supplicia? Dic namque mihi, si quis artem medicinæ brevi temporis momento absque argento et labore se docturum te polliceretur, non ipsum putares benefactorem? nonne subires omnia facere et pati, quæcumque hæc pollicens jussisset? Ecce nunc sine laboribus licet, non corporis, sed animæ vulnerum invenire remedia: et eam absque dolore ullo ad sanitatem reducere: ne igitur negligamus. Quis enim, dic mihi, dolor, iram contristanti remittere? Dolor quidem est injurias meminisse, et non conciliari. Quis labor orare, et a Deo prompte præbente, innumera bona petere? quis labor detrahare nemini? quæ difficultas ab invidia et livore liberari? quæ molestia proximum diligere? quæ ærumna non turpia verba loqui, non convicium, non injuriam inferre? quæ fatigatio non jurare? rursum enim ad eandem deveniam admonitionem. Immo labor maximus jurare; sæpius enim ira et furore detenti, nos infestantium cuipiam non reconciliaturos juravimus, postea ira exstincta et furore sedato, reconciliari volentes, et juramentorum necessitate coerciti, dolumus tamquam laqueo quodam detenti et vinculis insolubilibus irretiti. Quod et diabolus novit, et quia place novit iram esse ignem, et facile exstingui, et exstincta ira reconciliationem et amicitiam sequi, cupiens ignem hunc inextinguibilem manere, juramento nos sæpius irretivit, ut et si ira desiverit, juramenti necessitas manens, ardorem in

nobis conservet, et duorum fiat alterum, vel reconciliati pejeremus, vel non reconciliati, odii culpæ nosmet reos constituamus.

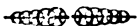
4. *Moralis exhortatio ad juramenta vitanda.* -- Hæc igitur scientes, juramenta fugiamus et assidue meditetur os nostrum dicere, *Crede*: et hoc erit nobis totius pietatis argumentum. Lingua enim verbum hoc unum¹ dicere docta, confunditur et erubescit turpia et absurda verba proferre: et si rursus a consuetudine retrahatur, multos habens accusatores corripitur. Cum enim quis non jurantem turpia viderit verba proferentem, insultabit facile, deridebit, et carpens dicet: Tu qui in omnibus dicis, *Crede*, juramentum proferre non audens, quomodo turpibus linguam tuam sermonibus contaminas? Itaque et inviti a præsentibus compulsi, ad pietatem redibimus. Quid igitur si Jurandi necessitas sit? inquit aliquis. Ubi est legis prævaricatio, non est necessitas. Et possibile est penitus, inquit, non jurare? Quid ais? Deus jussit, et audes interrogare, an legem custodire sit possibile? Immo impossibile non custodire, et hoc per præsentia vobis persuadere volo quod non impossibile sit non jurare, sed jurare. Ecce enim jussi sunt urbem habitantes, quod multorum vires excedere videtur, aurum erogare, et major pars jam collata est, atque exactores audire licet, dicentes: Quid tardas homo? quid vero nos de die in diem differs? non enim effugere potes: lex Imperatoris est, quæ moram non patitur. Quid quæso dicis? Imperator jussit pecunias pendi, et ut non pendas, fieri non potest; Deus juramenta fugere jussit, et dicis, Non possumus fugere juramenta? Sextus hic dies est quod de hoc vos præcepto admoneo: in futurum vobiscum pacisci volo, tamquam desistens, ut caveatis. Non amplius vobis erit excusatio neque venia, maxime cum etiamsi a nobis dictum fuisset nihil, a vobis ipsis hoc corrigi debuerit: nec enim varium est, et multa præparatione indigens. Cum vero tantum sitis nati admonitionis et consilii, quam habebitis excusationem accusati, pro tribunali constituti tremendo, cum poenæ prævaricatoris hujus a vobis exigentur? Nullam asserre licebit excusationem, sed necesse erit vel emendatos abire, vel non emendatos puniri, et extremum subire supplicium. Hæc igitur omnia cogitantes², cum multa hinc cura digressi, quæ tot diebus dicta sunt omni custodia in mente vestra conservare inter vos exhortamini: quo vel nobis tacentibus alter alterum docentes, ædificantes, exhortantes, multum demonstretis profectam, et omnes reliquas leges implentes, æternis fruamini coronis: quas contingat nos omnes assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria simulque sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Vox, *unum* deest in quibusdam Mss.

² Alii: *Hæc igitur omnes cogitantes.*

LAUDATIO EORUM QUI JURANDI CONSUEITUDINEM DEPOSUERANT : ET QUOD NEMO SUPERSTITIONE TENERI DEBET, NE POST REFECTIONEM DIVINOS IN ECCLESIA SERMONES AUDIAT : QUARE POST MULTUM TEMPUS DIVINÆ SUNT TRADITÆ SCRIPTURÆ : ET IN ILLUD, CÆLI ENARRANT GLORIAM DEI (*Psal. 18, 2*) : MUNDI NATURALIS DESCRIPTIO : ET IN FINE, DE NON JURANDO.

ROMILIA IX.

1. Et nuper ad vos, et nunc ad vos verba facio : utinam vero et semper vobiscum, imo potius semper vobiscum, etsi non corporis præsentia, saltem charitatis vi : nec enim mihi est alia vita, nisi vos et salutis vestræ cura. Sicut enim colonus nihil aliud curat præter semina et segetes, et nauta undas et portus : sic et qui loquitur, auditores curat, et illorum profectum, sicut et ego nunc ¹. Ideo et omnes vos in mente mea circumfero, nec vero hic tantum, sed et domi. Etsi enim multus est populus, et brevis cordis mei mensura, sed lata est charitas, et *Non in nobis angustiamini* (2. Cor. 6. 12) : sequentia vero non addam; neque enim nos apud vos angustiamur. Unde hoc manifestum? Novi multos referentes, Mandatum fecimus leges nobismet ponentes ², et jurantibus pœnas definiētes, et legem transgredientibus pœnam inferentes, pœnam vobis congruam, quod est maxima charitatis indicium. Non enim me pudet talia satagere : quoniam in hoc curiositatis nihil est, sed providentiæ hæc est sollicitudo. Si enim medico non est opprobrium de ægroto sciscitari, neque nobis crimen de vestra semper inquirere salute. Sic enim moniti quid vobis quidem expeditum sit, quid vero relictum, congrua cum disciplina reliqua afferemus remedia.

Auditores a juramentis cito emendati. — Hæc igitur curiose scrutati cognovimus, et Deo gratias egimus, quod non in petris seminavimus, nec in spinas misimus semina, neque multo tempore multaue dilatione indiguimus, ut segetes metereamus. Propterea vos in corde meo assidue gero, propterea non sentio docendi laborem, auditorum lucro revelatus. Hæc enim merces nos reparare potest et relevare et alacres promptosque facere ad omnem pro vobis laborem sustinendum. Quoniam igitur multa vos grati animi signa dedistis, age jam et nos debitum erogemus, quod nuper promiseramus : licet non videam præsentes esse illos omnes, qui, cum promissionem feci, huc venerant. Quæ tandem itaque causa? quid ipsos a nostra repulit mensa? Qui corporalem attigit mensam, ut videtur, indignum esse putavit, post corporis nutrimentum ad divinorum auditionem eloquiorum venire. Sed non recte in hoc sentiunt : neque enim, si hoc esset absurdum, multos et longos impendisset sermones Christus post illam mysticam cœnam : non utique si hoc incongruum esset, refecta sæpius in deserto multitudo etiam sermones ipsis post mensam communicasset. Si enim fas est aliquid etiam præter opinionem dicere, tunc profecto utilissimum est divinis eloquiis aures

accommodare. Cum enim tibi persuaseris, post cibum et potum et ad synaxim convenire necesse esse, omnino vel invitum multam geres sobrietatis curam, et neque in ebrietatem neque in crapulam umquam deducis : cura enim et expectatio in ecclesia conveniendi cum honesta mensura cibum et potum sumere docet, ne ingressus et fratribus commixtus, postea vinum redolens, et immodeste eructans, ab omnibus præsentibus deridearis. Hæc non vobis nunc præsentibus, sed iis qui absunt dico, ut hæc per vos discant. Non enim comedere audiendi obstaculum præbet, sed torpere ; tu vero crimen esse putans non jejuna, in aliud incurris crimen, multo majus et gravius, quod sacræ hujus mensæ non particeps efficiaris, et quod corpus tuum alens, animam fame consumas : et quam excusationem habebis? In jejunio quippe corporis imbecillitatem prætereundum fortasse poteris, in audiendo autem quid tandem dicere posses? non enim corporis infirmitas divinorum prohibet eloquiorum participem fieri. Si enim dixissem : Nemo pransus aliis misceatur, post cibum audiat nemo, aliquam habuisses veniam ; nunc vero cum vos trahamus, et alliciamus, et ad nos vocemus, quam resiliētes excusationem habebitis? Etenim non idoneus auditor ille esset, non qui comedisset aut bibisset, sed qui verbis non attenderet, oscitans et dissolutus, qui corpus hic habens, mente alio vagaretur ; hic etiamsi jejundet, ad audiendum inutilis est : excitatus contra et vigilans, menteque attendens, sive comederit sive biberit, nobis erit omnium aptissimus auditor. In exterorum enim judiciis et consiliis congrue lex ista prævaluit : nec enim norunt philosophari, ideo non comedunt ut nutriantur, sed ut disrumpantur : sæpe enim supra satietatem bibunt : propterea seipsos rerum administrationi ineptos reddentes, vespere et meridie a se natu et judiciis abstinēt. Ille autem non ita, absit sed qui comedit, jejuno animi modestia erit æqualis : non enim ut ventrem disrumpat aut rationem obtenebret, comedit et bibit, sed ut corpus debilitatum reparet.

2. Sed hæc pro admonitione satis ; jam vero tempus est ad argumentum transeundi, licet refugiat et torpeat circa doctrinam hanc cogitatio nostra propter eos, qui non venerunt. Et sicut pia mater mensam apponens, omnibus filiis non præsentibus, dolet et gemit : hoc et ego nunc patior, et fratrum nostrorum absentiam cogitans, a solutione retrahor promissorum ; sed vos potestis hunc ejicere torporem. Si enim polliceamini mihi vos omnia ad illos cum diligentia relaturos, nos vobis omnia prompte erogabimus : sic enim illis erit absentiae consolatio, vestræ charitatis doctri-

¹ Aliquot Mss. : *Sicut igitur et ego.*

² Quidam : *Legem nobis invicem ponentes.*

Ἐταῖρος τῶν κατωρθωκότων τὸ μὴ ὁμνῆσαι· καὶ οὐκ ὀφείλει τις διακρίνεσθαι μετὰ ἐστίωσιν ἀκροᾶσθαι θεῶν λογίων ἐν ἐκκλησίᾳ· καὶ διὰ τί μετὰ χρόνον πολλὸν ἐδόθησαν αἱ ἄγρια Γραφαί· καὶ εἰς τὸ, οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ· καὶ φυσιολογία κόσμου, καὶ πρὸς τῷ τέλει, περὶ τοῦ μὴ ὁμνῆσαι.

Ὁμιλία θ.

α'. Καὶ πρῶτον πρὸς ὑμᾶς, καὶ νῦν πρὸς ὑμᾶς λέγω· εἴθε καὶ αἰεὶ μεθ' ὑμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ αἰεὶ μεθ' ὑμῶν, εἰ καὶ ἡ σῶματος παρουσία, ἀλλ' ἀγάπης δυνάμει· οὐδὲ γὰρ ἔτερός μοι βίος τίς ἐστιν. ἀλλ' ἡ ὑμεῖς καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἡ φροντίς. Ὡς περὶ [97] γὰρ ὁ γεωργὸς οὐδὲν ἕτερον μεριμνᾷ, ἀλλ' ἡ τὰ σπέρματα καὶ τὰ λήϊα, καὶ ὁ κυβερνήτης τὰ κύματα καὶ τοὺς λιμένας· οὕτω καὶ ὁ λέγων τοὺς ἀκούοντας καὶ τὴν ἐκείνων προκοπὴν, καθάπερ καὶ ἐγὼ νῦν. Διὸ καὶ πάντας ὑμᾶς ἐπὶ τῆς διανοίας· περιφέρω τῆς ἑαυτοῦ, οὐκ ἑνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ οἴκῳ. Εἰ γὰρ καὶ πολλοὶ ὁ δῆμος, καὶ βραχὺ τῆς ἐμῆς καρδίας τὸ μέτρον, ἀλλ' εὐρεῖα ἡ ἀγάπη, καὶ οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· τὸ δὲ ἐξῆς οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐρῶ· οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς στενοχωρούμεθα παρ' ὑμῖν. Πόθεν τοῦτο ὄχλον; Ἔργων πολλῶν ἀπαγγειλάντων, ὅτι τὸ ἐπιταχθέν ἐποιήσαμεν, νόμους ἀλλήλοις θέντες, καὶ καταδικὰς ὀρίσαντες τοῖς ὁμνύουσι, καὶ τιμωρίας ἐπαγαγόντες τοῖς τὸν νόμον παραβαίνουσι, τιμωρίαν τὴν ὑμῖν πρόπουσαν, ὥστε μερίστης ἀγάπης τεκμήριον. Οὐδὲ γὰρ αἰσχύνομαι πολυπραγμονῶν ταῦτα, ἐπειδὴ μὴ περιστομένη ἐστίν, ἀλλὰ κηδεμονίας αὕτη ἡ φιλοπραγμοσύνη. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ὁνομάς τῷ ἱατρῷ πυκνῶναι περὶ τοῦ χάνοντος, οὐδὲ ἡμῖν ἐγκλημα περὶ τῆς ὑμετέρας ἐξετάζειν σωτηρίας αἰεὶ· οὕτω γὰρ μαθόντες τί μὲν ὑμῖν ἀπῆρτισται, τί δὲ ἔλλειπειται, μετὰ τῆς προστηκούσης ἐπιστήμης τὰ λοιπὰ ἐπιθήσομεν φάρμακα.

Ἐγνωμεν τοίνυν ταῦτα περιεργασάμενοι, καὶ ἡὐχαιστέσμεν τῷ Θεῷ, ὅτι οὐκ εἰς πέτρας ἐσπεύραμεν, οὐδὲ εἰς ἀκάνθας καταβόλομεν τὰ σπέρματα, οὐδὲ πολλοὺ γόνου καὶ πολλῆς ἐδεήθημεν ἀναβολῆς, ὥστε θερίσαι τὰ λήϊα. Διὰ ταῦτα ὑμᾶς ἐπὶ τῆς καρδίας ἔχω συνεχῶς τῆς ἑαυτοῦ, διὰ ταῦτα οὐκ αἰσθάνομαι τοῦ πόνου τῆς διδασκαλίας, τῇ τῆς ἀκροάσεως κορυφίζομενος κέρδει. Ἰκανὸς γὰρ ἡμᾶς οὗτος ὁ μισθὸς ἀνακτήσασθαι καὶ περῶσαι καὶ μεταρσίους ποιῆσαι, καὶ πείσαι πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ὑπομένειν πόνον. Ἐπεὶ οὖν πολλὴν τὴν ἐγνωμοσύνην ὑμεῖς ἐπεδείξασθε, φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς τὸ χρέος καταβόλομεν τὸ λοιπὸν, ὥστε ὑπεσχόμεθα πρῶτην· καίτοι γε ὡς ὁρῶ παρόντας ἅπαντας τοὺς ἡνίκα^α ἐποιοῦμένη τὴν ὑπὲρ ὑμῶν παρσυνομένην ἑνταῦθα. Τί ποτε ἄρα τὸ αἴτιον; τί τῆς ὑμετέρας τραπέζης αὐτοὺς ἀπεσόβησεν; Ὁ τοιαύτης, ὡς εἶπεν, μετασχὼν αἰσθητῆς, ἐνόμισεν ἀνάξιον εἶναι μετὰ τροφῇ αἰσθητῇ ἐπὶ θεῶν λογίων ἀκροάσιν ἔλθεῖν· ἀλλ' οὐ δικαίως τοῦτο νομίζουσιν· οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ τοῦτο ἦν ἄτοπον, τοὺς μακροὺς καὶ πολλοὺς ἐνέπλησεν ὁ Χριστὸς λόγους μετὰ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο τὸ κυπτικόν· οὐκ ἂν, εἰ τοῦτο ἀπρεπὲς ἦν, ἐστιάσας πολλάκις τὸ πλῆθος ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ λόγων αὐτοῖς μετέδωκεν ἂν μετὰ τὴν τράπεζαν. Εἰ γὰρ χρὴ τι καὶ θαυμάσιον εἰπεῖν, τότε μὲν οὖν χρησιμωτάτη ἡ τῶν θεῶν λογίων ἀκρόασις. Ὅταν γὰρ ἦς σαυτὸν πεπεικὼς, ὅτι

^α Non sanns videtur locus, quem sic recte velim: εἴθε δὲ αἰεὶ μεθ' (scribetur ὑμῖν λέγομαι), μᾶλλον δὲ καὶ αἰεὶ μεθ' ὑμῶν εἶναι, ἢ καὶ... Εντ

^β Aliquot mss. καθάπερ οὖν καὶ ἐγώ.

^γ Alii νόμους αὐτοῖς θέντες.

^δ Savil. ὁρῶ παρόντας ὑμῶν τοὺς ἡνίκα.

μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν ἀνάγκη καὶ πρὸς σύναξιν ἀπαντῆσαι, πάντως καὶ ἄκων πολλάκις ἐπιμελήσῃ τῆς σωφροσύνης, καὶ οὕτε εἰς μέθην, οὕτε εἰς ἀδωφάγαν κατενεχθήσῃ ποτὲ ἢ γὰρ φροντίς καὶ ἡ προσδοκία τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀφίξεως παιδεύει μετὰ τῆς προστηκούσης εὐκοσμίας, καὶ τροφῆς καὶ ποτοῦ μεταλαμβάνειν, ἵνα μὴ εἰσελθὼν καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἀναμιχθεὶς, εἴτα ἀποπνέων οἶνου καὶ ἐρευγόμενος ἀτάκτως, καταγέλασθῇ παρὰ τῶν παρόντων ἀπάντων. Ταῦτα οὐ πρὸς ὑμᾶς λέγω νῦν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας ὑμῶν, ἵνα δι' ὑμῶν ταῦτα μάθωσιν^ε. Οὐ γὰρ [98] τὸ φαγεῖν κώλυμα ἀκροάσεως, ἀλλὰ τὸ ῥαθυμεῖν· σὺ δὲ κατὰ γνώμην εἶναι νομίζων τὸ μὴ νηστεῦσαι, καὶ ἕτερον προστίθεις ἐγκλημα πολλῷ μείζον καὶ χαλεπώτερον, τὸ μὴ τῆς ἱερᾶς ταύτης μετασχεῖν τραπέζης, καὶ θρέψας σου τὸ σῶμα, κατὰ τέκεις λιμῇ τὴν ψυχὴν· καὶ ποῖαν ἔξεις ἀπολογίαν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς νηστείας ἰσως ἔχεις σῶματος ἀσθένειαν προβαλέσθαι· ἐπὶ δὲ ἀκροάσεως τί ἂν ἔχοις εἰπεῖν; οὐ γὰρ δὴ σῶματος ἀσθένεια κωλύει τῶν θεῶν λογίων μετασχεῖν^ς. Εἰ μὲν γὰρ ἔλεγον· Μηδεὶς ἡριστηκῶς συμμίσθῳ, μηδεὶς φαγὼν ἀκροάσθω, εἴχετε τινα συγγνώμην· νυνὶ δὲ ὅταν ἡμεῖς ἔλκωμεν, καὶ ἐπισπώμεθα, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καλῶμεν, ποῖαν ἔχετε ἀπολογίαν ἀποπηδῶντες; Καὶ γὰρ ἀνεπιτήδειος ὁ ἀκροατὴς ἐκεῖνος ἂν γένοιτο, οὐχ ὁ φαγὼν καὶ πῖων, ἀλλ' ὁ μὴ προσέχων τοῖς λεγομένοις, ὁ χασμώμενος καὶ ἐκχλυμένος^δ, καὶ τὸ μὲν σῶμα ἑνταῦθα ἔχων, τὴν δὲ διάνοιαν ἀλλαγῇ πλανημένην· οὕτω καὶ νηστεύῃ, πρὸς ἀκροάσιν ἐστὶν ἀχρηστὸς· ὁ μὲν τοι διεγχευόμενος καὶ νήφων καὶ συντείνων ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ φαγὼν καὶ πεπωκὼς ἦ, πάντων ἐπιτηδεύτατος ἀκροατὴς ἂν ἡμῖν γένοιτο. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων καὶ βουλευτηρίων εἰκότως ὁ νόμος οὗτος ἐκράτησεν· οὐδὲ γὰρ Ἰσάαι φιλοσοφεῖν διὸ οὐδὲ ἐσθίουσιν ὥστε τραφῆναι, ἀλλ' ὥστε διαβρῆγῃ· πίνουσι γὰρ ὑπὲρ κόρον πολλάκις· διὰ τοῦτο ἑαυτοὺς ἀχρηστους πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν καθιστούντες, καὶ δικαστήρια καὶ βουλευτήρια ἀποκλείουσι δειλῆς καὶ μεσημβρίας. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὁ φαγὼν τῷ νηστεύοντι κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς σωφροσύνην ἐφάμιλλος ἐσται· οὐ γὰρ ὥστε διαβρῆξαι^ε τὴν γαστέρα, οὐδὲ ὥστε σκοτῶσαι τὸν λογισμὸν ἐσθίει καὶ πίνει, ἀλλ' ὥστε τὸ σῶμα ἡσθητικῶς ἀνακτῆσθαι.

β'. Ἀλλὰ τῆς μὲν παραινέσεως ταύτης ἄλκις, ὥρα δὲ λοιπὴν τῆς ὑποθέσεως ἀψάσθαι· καίτοι γε ἀναδύεται καὶ ὀκνεῖ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἡμῖν ὁ λογισμὸς διὰ τοὺς μὴ παραγενομένους. Καὶ καθάπερ μήτηρ φιλόστοργος τράπεζαν ἔχουσα παραθεῖναι, τῶν παίδων μὴ παρόντων ἀπάντων ἀλγεί καὶ ὀδυρᾶται· τοῦτο δὴ καὶ γὰρ πάσχω νῦν, καὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων ἐννοῶν τὴν ἀπουσίαν, ἀναδύομαι πρὸς τὴν ἔκτισιν· ἀλλ' ὑμεῖς κύριοι τὸν δκνον οὕτων ἐκβαλεῖν. Εἰ γὰρ ὑπόσχοισθέ μοι μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα πρὸς ἐκείνων διαπορβεύειν,

^ε Alii μονθάνωσιν.

^ς Alii μετέχειν, alii μετασχεῖν.

^δ Alii ἐκλυόμενος.

^ε Alii διαβρῆγῃ.

μετὰ προθυμίας ἡμεῖς ἅπαντα καταβαλοῦμεν ὑμῖν· οὕτω γὰρ ἐκείνοις τε ἔσται τῆς ἀπουσίας παραμυθία τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἡ διδασκαλία, ὑμεῖς τε προσεκτικώτερον ἡμῶν ἀκούσεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ πρὸς ἑτέρους ὑμῖν ἀπαγγεῖλαι ταῦτα ἀνάγκη. Ἵνα οὖν σαφέστερος ἡμῖν ὁ λόγος γένηται, ἀνωθεν ἀναλαβόντες αὐτὸν εἰπωμεν.

Ἐξητοῦμεν τοίνυν πρῶτον τίνος ἔνεκεν μετὰ ἑτη τοσαῦτα ἐδόθησαν αἱ Γραφαί· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Νῶε, καὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως ἐδόθη τοῦτο τὸ βιβλίον· καὶ πολλῶν ἀκούω λεγόντων, ὅτι, εἰ χρήσιμον ἦν, ἐξ ἀρχῆς ἔδει δοθῆναι· εἰ δὲ ἀχρηστον ἦν, οὐδὲ μετὰ ταῦτα δοθῆναι ἐχρῆν. Ἀλλ' ἔωλος οὗτος ὁ λογισμός· οὐ γὰρ δὴ πάντως, εἰ τι χρήσιμον μετὰ ταῦτα, ἐξ ἀρχῆς ὀφείλει δίδοσθαι· οὐδὲ εἰ τι παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐδόθη, [99] τοῦτο πάντως ὀφείλει καὶ μετὰ ταῦτα μένειν. Ἐπεὶ καὶ τὸ γάλα χρήσιμον, ἀλλ' οὐ διηνεκῶς δίδεται, ἀλλὰ παισὶν οὖσιν ἡμῖν δίδεται μόνον· καὶ ἡ στερεὰ τροφή χρήσιμος, ἀλλ' οὐδεὶς ἡμῖν ἐν ἀρχῇ μεταδίδωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐπειδὴν τὴν παιδείαν ἐξέλωμεν ἡλικίαν· πάλιν τὸ θέρος χρήσιμον, ἀλλ' οὐ διαπαντὸς φαίνεται· καὶ ὁ χειμὼν ἐπιτήδιος, ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπείσταται. Τί οὖν; αἱ Γραφαί, φησὶν, οὐκ εἰσι χρήσιμοι; Χρησιμώταται μὲν οὐν καὶ ἀναγκασιόταται. Τίνος οὖν ἔνεκεν^α, φησὶν, ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν οὐκ ἐδόθησαν; Ὅτι οὐ διὰ γραμμάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων, ἠδούλετο παιδεύειν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ὁ Θεός. Τί ποτὲ ἐστὶ διὰ πραγμάτων; Διὰ τῆς κτίσεως αὐτῆς. Εἰς τοῦτο γοῦν τὸ κεφάλαιον ἐμπεσὼν ὁ Ἀπόστολος, καὶ πρὸς Ἑλληνας ἀποτεινόμενος τοὺς λέγοντας, ὅτι Οὐκ ἐμάθομεν ἐξ ἀρχῆς παρὰ τῶν Γραφῶν θεογνωσίαν, ὅρα πῶς ἀπελογήσεται. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ἀποκαλύπτεται ὁργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσεβείαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, ἐπειδὴ εἰδὼν ἀντίθεσιν ἀντιπίπτουσιν αὐτῷ, καὶ πολλοὺς ἀντερωτῶντας ὅ, ὅτι Καὶ πόθεν ᾔδεισαν Ἕλληνες τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ; ἐπήγαγε λέγων. Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. Καὶ πῶς φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς; πῶς δὲ ἠδύνατο εἰδέναι Θεὸν, καὶ τίς εἰδέν; ἐπεὶ. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐφανέρωσεν αὐτοῖς, φησὶ. Ποῶν τρόπῳ; ποῶν προφήτην πέμψας; τίνα εὐαγγελιστὴν; ποῶν διδάσκαλον, εἰ αἱ Γραφαί μηδέπω ἦσαν; Τὰ γὰρ ἄρματα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε αἰτίας αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὴν κτίσιν εἰς μέσον προέθηκεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων, ἵνα ἀπὸ τῶν ἔργων τὸν δημιουργὸν στοχάζωνται· ὅπερ οὖν καὶ ἑτέρος ἔλεγεν· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν καθορᾶται. Εἶδες τὸ μέγεθος; θαύμασον τὴν δύναμιν τοῦ ποιήσαντος. Εἶδες τὸ κάλλος; ἐκπλάγῃ τὴν σοφίαν τοῦ κοσμήσαντος· ὅπερ οὖν καὶ ὁ προφήτης ἐμφανῶν ἔλεγεν· Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Πῶς, εἰπέ μοι, διηγοῦνται; φωνὴν οὐκ ἔχουσι, στόμα οὐ κέχτηνται, γλῶττις παρ' αὐτοῖς οὐκ ἐστὶ, πῶς οὖν διηγοῦνται; Διὰ τῆς ὕψους αὐτῆς· ὅταν γὰρ ἰδῇς τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος, τὸ ὕψος, τὴν θέσιν, τὸ σχῆμα, τὸ πρὸς τοσοῦτον χρόνον διαρκές, ὥσπερ φωνῆς ἀκούων, καὶ διδασκόμενος διὰ τῆς ὕψους, προσκυνεῖς τὸν ποιήσαντα σῶμα καλὸν οὕτω καὶ παράδοξον. Σιγᾷ ὁ οὐρανός, ἀλλ' ἡ ὕψις αὐτοῦ φωνὴν σάλπιγγος λαμπροτέραν ἀφίησι, δι' ὀφθαλμῶν ἡμᾶς, οὐ δι' ἀκοῆς παιδεύουσα· καὶ γὰρ πέφυκεν αὕτη ἐκείνης ἡ αἰσθητικὴ καὶ πιστοτέρα εἶναι καὶ

σαφέστερα. Εἰ μὲν γὰρ διὰ βιβλίων ἐπαίδευσεν· καὶ διὰ γραμμάτων, ὁ μὲν εἰδὼς γράμματα ἔμαθεν ἂν τὰ ἐγγεγραμμένα, ὁ δὲ οὐκ εἰδὼς ἀπῆλθεν ἂν μηδὲν ἐκείθεν ὠφεληθεὶς, εἰ μὴ τις ἐνήγαγεν ἑτέρος· καὶ ὁ μὲν εὐπορος ἐπρίπτο ἂν τὸ βιβλίον, ὁ δὲ πέννης οὐκ ἂν ἔχουσε κτήσασθαι· πάλιν ὁ μὲν τὴν φωνὴν εἰδὼς τὴν διὰ τῶν γραμμάτων σημαίνουμένην ἔγνω [100] ἂν τὰ ἐγκαίμενα, ὁ δὲ Σχύθης, καὶ ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ Ἰνδός, καὶ ὁ Αἰγύπτιος, καὶ πάντες οἱ τῆς γλώττης ἐκείνης ἀποστερημένοι^δ ἀπῆλθον ἂν μηδὲν μαθόντες· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἐστὶ τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ Σχύθης, καὶ βάρβαρος, καὶ Ἰνδός, καὶ Αἰγύπτιος, καὶ πᾶς ἀνθρώπος ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζων ταύτης ἀκούσεται τῆς φωνῆς· οὐ γὰρ δι' ὠτων, ἀλλὰ καὶ δι' ὕψους εἰς τὴν διάνοιαν ἐμπίπτει τὴν ἡμετέραν. Ἡ δὲ τῶν ὁρωμένων ἀντιλήψις μία τίς ἐστὶ, καὶ οὐ διάφορος, καθάπερ ἡ τῶν γλωσσῶν εἰς τοῦτο καὶ ἰδιώτης καὶ σοφὸς δυνήσεται τὸ βιβλίον ὁμοίως ἰδεῖν, καὶ πέννης καὶ πλούσιος, καὶ ὅπουπερ ἂν τις ἀφίκηται, ἀναβλέψαι εἰς τὸν οὐρανὸν ἀρχοῦσαν ἀλφειὰ διδασκαλίαν ἀπὸ τῆς θεωρίας· ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης αἰνιττόμενος καὶ δεικνύς, ὅτι φωνὴν ἡ κτίσις ἀφίησι καὶ βαρβάρους καὶ Ἑλλησι καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἀνθρώποις εὐσύνοπτον, οὕτως ἔλεγεν· Οὐκ εἰσι λαλῶντες οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐστὶν ἔθνος, οὐδὲ γλῶττα, φησὶν, ἡ μὴ δυναμένη συνιέναι τῆς φωνῆς ταύτης· ἀλλὰ τοιοῦτος αὐτῶν ἐστὶν ὁ φθόγγος, ὥστε δύνασθαι ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων ἀκούεσθαι, καὶ οὐχὶ τοῦ οὐρανοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός. Καὶ πῶς τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός; οὗτος μὲν γὰρ καὶ διὰ τοῦ κάλλους, καὶ διὰ τοῦ μεγέθους, καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκπλήττει τοὺς θεατάς, καὶ πρὸς τὸ θαῦμα τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸν παραπέμπει, ἡ δὲ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ τί τοιοῦτον ἂν ἔχοιεν ἡμῖν ἐπιδείξασθαι; Τοιοῦτον μὲν οὐδὲν, ἕτερα δὲ οὐκ ἐλάττωνα τούτων, τὸν ρυθμὸν, τὴν τάξιν τὴν μετ' ἀκριβείας ἀπάσης. Ὅταν γὰρ ἐνοήσης πῶς τὸν ἐνιαυτὸν ἅπαντα διενείμαντο, καὶ καθάπερ ἐν ζυγῷ καὶ πλάστιγγι τοῦ παντὸς διαστήματος τὸ μῆκος διείλαντο, ἐκπλαγῇ τὸν τάξαντα. Καθάπερ γὰρ τινες ἀδελφοὶ τὸν πατρώον διανεμάμεναι κλῆρον μετὰ πολλῆς τῆς ἀγάπης, οὐδὲ τὸ τυχὸν ἀλλήλῃσι ἐπιπρεάζουσαι· οὕτω δὴ καὶ ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ μετὰ ἀκριβείας πάσης τὸν ἐνιαυτὸν ἐν ἰσομοίρῃ τοσαύτῃ διενείμαντο, καὶ τοὺς οἰκείους διατηροῦσιν ὅρους, καὶ οὐδέποτε ἑτέρα τὴν ἑτέραν ἐξώθησεν· οὐδέποτε οὖν ἐν χειμῶνι μακρὰ γέγονεν ἡ ἡμέρα, ὥσπερ οὐδέποτε ἐν θέρει μακρὰ γέγονεν ἡ νύξ, τοσοῦτον παρελθούσαν γενεῖαν· ἀλλ' ἐν τσοῦτῳ διαστήματι καὶ μήκει, οὐδὲ ἀκαριαῖον, οὐχ ἡμιώριον, οὐ ριπὴν ὀφθαλμοῦ ἡ ἑτέρα τὴν ἑτέραν ἐπλεονέκτησε.

γ'. Διὰ ταῦτα καὶ ὁ ψαλμῶδης ἐκπλαγεὶς αὐτῶν τὴν ἰσότητα, ἐβόα λέγων· Νῦξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γινῶσιν. Ἄν ταῦτα εἰδῇς φιλοσοφεῖν, θαυμάσεις τὸν οὕτω παρὰ τὴν ἀρχὴν τάξαντα τοὺς ἀκινήτους τούτους ὅρους. Ἀκούεωσαν τοῦτων οἱ πλεονέκται καὶ τῶν ἄλλοτρίων ἐφιέμενοι χρημάτων, καὶ μιμεῖσθωσαν ἡμέρας καὶ νυκτός τὴν ἰσότητα· ἀκούεωσαν οἱ πεφυσιασμένοι^ε καὶ μεγαλοφρονοῦντες, καὶ μὴ βουλόμενοι τῶν πρωτείων ἑτέροις παραχωρεῖν. Ἡ ἡμέρα τῇ νυκτὶ παραχωρεῖ, καὶ οὐκ ἐπιθαίνει τοῖς ἄλλοτρίοις ὅροις· σὺ δὲ ἀεὶ τιμῆς ἀπολαύων οὐκ ἀνέχῃ τοῖς ἀδελφοῖς μεταδίδουσι ταύτης; Καὶ σκόπει

^α Savil. et quidam mss. ἐπαίδευσεν.

^δ Alii non pauci ἀποστερηθέντες.

^ε Savil. ἐπιπρεάζουσι.

^ι Alii οἱ πεφυσιασμένοι.

^α Savil. καὶ εἰ χρήσιμοι, τίνος ἔνεκεν, et ita interpretes. Enit.
^β Savil. et quidam alii ἀντερούντας. Infra iidem ὁ γὰρ Θεὸς ἔδειξεν αὐτοῖς, φησὶ.

na : vosque nos attentius audietis , scientes ad alios vobis hæc referre necessarium esse. Ut igitur manifestior nobis oratio fiat , a superioribus ipsam repetentes dicamus.

Cur Scriptura non tempore Adam neque Noe vel Abraham data sit. — Nuper itaque querebamus , qua de causa post tot annos editæ sunt Scripturæ : non enim Adam neque Noe et Abraham tempore , sed Moyses , liber hic traditus est ; et multos audio dicentes , quod si utilis erat , ab initio datum esse oportebat : si vero inutilis erat , neque postea oportebat dari. Sed vana hæc ratiocinatio : non enim omnino , si quid postea utile est futurum , ab initio tradi debet : neque si quid a principio datum est , hoc omnino debet et postea manere. Quoniam et hoc utile , nec tamen semper , sed pueris tantum nobis datur : et solidum nutrimentum utile , sed nemo nobis ipsum in principio tradit , sed postquam puerilem fuerimus ætatem egredi. Rursum æstas utilis , sed non semper apparet : et hyems commoda , sed et hæc transit. Quid igitur , dicet aliquis , Scripturæ non sunt utiles ? Utilissimæ sane , et admodum necessariæ. Et si utiles , inquit , qua de causa non sunt tradite nobis ab initio ? Quia non per litteras , sed per res Deus naturam humanam docere volebat. Quid tandem est , per res ? Per ipsam creaturam. In hanc enim sententiam incidens Apostolus , et in gentiles intendens , dicentes , Non ab initio Dei cognitionem ex Scripturis didicimus , vide quomodo respondit. Cum enim dixisset , *Revelabitur ira Dei de cælo super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum , qui veritatem Dei in injustitia detinent (Rom. 1. 18)* , et vidisset objectionem sibi occurrentem , et multos contra quærentes , unde gentiles Dei veritatem cognovissent , intulit dicens : *Quia quod notum est Dei , manifestum est in illis (Ib. v. 19)*. Et quomodo manifestum est in illis ? quomodo vero Deum nosse poterant ? quis ostendit ? dic. *Deus enim illis manifestavit* , inquit. Quo pacto ? quem prophetam mittens , quem evangelistam ? quem doctorem , si Scripturæ nondum erant ? *Invisibilia enim ipsius , inquit , a creatura mundi per ea quæ facta sunt , intellecta conspiciuntur , sempiternaque virtus ejus et divinitas (Ib. v. 20)*. Quod autem dicit , tale est : Ante omnium oculos creaturam in medio proposuit , ut ex operibus creatorem conji- ciant : quod quidem et alius dicebat : *Ex magnitudine enim et pulchritudine creaturarum proportionabiliter insarum auctor consideratur (Sap. 13. 5)*. Vidisti magnitudinem ? considera potentiam Conditoris cum admiratione. Vidisti pulchritudinem ? sapientiam exornatoris obstupesce , quod et Propheta demonstrans dicebat : *Cæli enarrant gloriam Dei (Psal. 18. 2)*. Quomodo igitur , quæso , narrant ? vocem non habent , os non possident , non est ipsis lingua : quomodo igitur narrant ? Per ipsi aspectum. Cum enim videris pulchritudinem , magnitudinem , celsitudinem , situm , formam per tantum temporis permanere , tamquam vocem audiens , et per aspectum dicens , adoras eum

qui tam pulchrum et admirabile corpus creavit. Tacet cælum , sed ipsius aspectus vocem tuba clariorem emittit , per oculos , non per aures nos docens : hic enim sensus a natura est illo certior et manifestior. Si enim per libros docuisset et litteras , litterarum quidem peritus scripta didicisset , illitteratus vero nihil inde adjutus abiisset , si quis alius non induxisset : dives librum emisset , pauper emere non potuisset : rursus qui sciret vocem illam per litteras significatam , intus posita nosset ; Scythia vero et Barbarus , et Indus et Ægyptius , et omnes lingua carentes illa , nihil edocti abiissent. Hoc autem de cælo dicere non licet , sed et Scythia et Barbarus , et Indus et Ægyptius , et omnis homo super terram incedens , hanc vocem audiet : non enim per aures , sed per oculos in mentem incidit nostram. Visibilem autem participatio eadem est , neque differens sicut linguarum : in hunc pariter librum et idiota et sapiens intueri poterunt , et pauper et dives , et quocumque quis venerit , in cælum respiciens , sufficientem capiet doctrinam ex aspectu : quod quidem et ipse Propheta innuens et demonstrans , quod vocem creatura et barbaris emittat et Græcis , et omnibus in universum hominibus intellectu facilem , dicebat : *Non sunt loquelæ neque sermones , quorum non audiantur voces eorum (Psal. 18. 4)*. Quod autem dicit , tale est : Non est gens neque lingua quæ hanc vocem intelligere non possit ; sed talis est ipsorum vox , ut ab omnibus hominibus audiri possit : nec cæli tantum , sed et diei et noctis. Et quomodo diei et noctis ? illud enim et per pulchritudinem , et per magnitudinem , et per alia omnia spectatores percellit , et in ipsius Creatoris admirationem traducit ; dies vero et nox quid nobis ostentare possent ? Hujusmodi quidem nihil , sed alia his non inferiora : convenientiam , ordinem cum omni diligentia servatum. Cum enim cogitaveris , quomodo totum per annum distribuuntur , et tamquam in libra et bilance totius spatii longitudinem dividerunt : eum qui ordinavit admiraberis. Velut enim sorores quædam paternam hereditatem partitæ cum charitate multa , nullo modo inter se calumniantes , sic et dies et nox cum omni diligentia annum æqualitate tanta distribuunt , et proprios conservant fines , nec umquam alteram altera pellit. Numquam igitur hieme dies fuit longa , sicut nec umquam æstate longa fuit nox , tot præteritis generationibus , sed in eodem intervallo et longitudine neque modicum nec dimidiam horam nec oculi nictum altera quam altera plus habuit.

3. *Dei sapientia in rerum naturalium ordine.* — Propterea et Psalmista isidorum æqualitatem admiratus , clamabat dicens : *Nox nocti indicat scientiam (Psal. 18. 3)*. Si hæc philosophari scias , sic admiraberis eum , qui ab initio hos immobiles terminos statuit. Audiant hæc avari et aliena concupiscentes , et diei noctisque æqualitatem imitentur. Audiant inflati et alta sapientes , et nolentes primas partes aliis concedere. Dies nocti cedit nec alienos fines invadit ; tu vero semper honore fruens iratribus hunc communicare non dignaris ? Et considera mihi legislatoris sapien-

¹ scilicet et quidam alii : *Deus enim illis monstravit.*

tiam. In hyeme longam noctem esse jussit, quando molliora semina et magis frigesce indigentia, nec calidiorem radium tolerant: postquam vero aucta fuerint, una cum ipsis crescit rursus dies, et tunc fit longior, quando jam viget fructus. Hoc vero non seminibus tantum, sed etiam corporibus opportunum. Quoniam hyeme nauta, gubernator et viator, miles et agricola multum domi sedent, gelu constricti, et otii tempus est in hyeme, plus temporis in noctes impendi Deus constituit, ne diei longitudo superflua sit, nihil hominibus facere valentibus. Quis anni partium ordinem dicere possit? quomodo et hæc tamquam virgines quædam in gyro saltantes, cum multa ratione sibi mutuo succedunt, et paulatim sine strepitu ad contrarias medicæ transire non cessant? Propterea nec ab hyeme nos excipit æstas, nec ab ipsa statim hyems, sed medium ver interpositum est, ita ut sensim et paulatim succedentibus densata corpora nostra æstati sine tristitia adducat: quoniam enim subitanæ in contrarium mutationes nocuum et morbum pariunt extremum, dispensavit Deus ab hyeme quidem ver nos excipere, a vere pro æstate, ab æstate autumnum, et sic hyemi transmittere: itaque innocuæ et procedentes paulatim mutationes ex contrariis anni tempestatibus per medias nobis adveniunt. Quis igitur tam miser et ærumnatus, qui cælum quidem cernens, cernens vero mare et terram, tempestatum anni temperiem tam diligenter moderatam, et inæconcussum diei et noctis ordinem, hæc sponte fieri putet, nec adoret eum, qui hæc omnia cum sapientia congrua disposuit? Habeo quod dicam et his majus: non enim magnitudo tantum et pulchritudo, sed et ipse creationis modus omnium conditorem demonstrat. Quoniam enim condenti et creanti omnia ab initio non aderamus, neque, si adfuissemus, quomodo fiebant scire poteramus, invisibili virtute cuncta componente, ipsum creationis modum optimum nobis magistrum esse fecit, supernaturali consequentia componens omnia quæ fiebant. Forte quod dixi obscurius est: igitur necesse hoc rursus manifestius dicere. Omnes utique fateantur naturæ consequentiam esse, ut aqua super terram sed non terra ab aquis feratur. Terra quippe cum sit densa, dura et non cedens, atque solida, facile potest aquarum naturam sustinere; aqua vero cum liquida sit et mollis, teneraque et diffluens, et omnibus cedens occurrentibus, nullum corpus umquam sustinere valeret, etiamsi levissimum sit: nam sæpe lapillo incidenti parvo cedit et refugit, ipsumque ad profundum transmittit. Cum videris igitur non lapillum parvum, sed terram omnem super aquas ferri, neque submergi, admirare potentiam supra naturam hæc mirabiliter operantem. Et unde hoc manifestum, quod terra super aquas feratur? Propheta hoc dicit: *Ipsæ super maria fundavit eam et super flumina præparavit eam* (Psal. 23. 2): et rursus, *Qui fundavit terram super aquas* (Psal. 135. 6). Quid dicis? lapillum exiguum aqua in superficie ferre non potest, et terram tantam gerit, et montes, et colles, et urbes, et plantas, et homines,

et bruta, et non submergitur? Et quid dico, non submergitur; quomodo inferius circumstante sibi aqua tanto tempore non est dissoluta, nec lutum omnia facta sunt? Si enim lignorum natura parum temporis aquis immorata corrumpitur et dissolvitur; quid dico lignorum natura? quid ferro validius esse possit? sed et hoc sæpe mollescit, cum semper in aquis manet, et merito: quippe et ipsum a terra substantiam habet. Propterea multi fugitivorum servorum postquam compedes et catenas pertrahentes fugerunt, ad rivus aquarum venientes et vinctos aquis pedes immitentes, et sic mollius ferrum facientes, facile lapide percutientes diffingunt. Igitur ferrum quidem mollescit, ligna putrefiunt, et lapides corrumpuntur ab aquarum natura; terræ vero magnitudo tanto tempore aquis imposita, non est submersa, nec dissoluta, nec perditæ.

4. Et quis hæc non obstupescat et admiretur, nec cum fiducia dicat, non esse naturæ opera, sed Providentiæ naturam excedentis? Ideo quidam dicit: *Qui suspendit terram super nihilo* (Job 26. 7): alius vero quidam: *In manu ipsius fines terræ* (Psal. 94. 4). Item, *Super maria fundavit eam* (Psal. 23. 2). Et hæc quidem contraria esse videntur, multam tamen habent consonantiam. Qui enim dixit, *Super maria fundavit eam*, idem dixit atque is qui ait quod super nihilo terram suspenderit: super aquas enim consistere æquale est ac super nihilo suspendi. Ubi igitur suspensa et statuta est? Audi eundem dicentem: *In manu ipsius fines terræ*. Non quod manus habeat Deus, sed ut discas, ipsius potentiam omnibus providentem esse, quæ terræ corpus continet et portat. Si dictis non credis, iis quæ vides crede: et in alio quippe elemento hanc mirabilem operationem invenire licet. Ignis enim natura alta petit, et in sublime semper salit, et a natura ut exiliat, habet: et licet infinita cogant et urgant, ad inferiora deferri non patitur. Nonnumquam enim faciem accensam capientes, et in caput inclinantes, ignis impetum inferius ferri non cogimus: sed et sic in superiora recurrit, et in sublime inferne festinat; in sole vero totum contrarium Deus fecit: ipsius enim radios ad terram convertit, et lucem fecit inferius vergere; tantum non dicens ipsi per figuram, Inferius prospice, et hominibus luce: propter illos enim factus es. Et lucernæ quidem flamma hoc pati non potest; sidus vero tam magnum et admirabile ad inferiora vergit et ad terram respicit, contra quam ignis, propter ejus qui jussit potentiam. Vis et aliud tale commemorem? Dorsa cœli hujus nobis conspicui aquæ undique comprehendunt, et neque defluunt neque excedunt: licet non talis sit aquarum natura, sed in concava quidem facile concurrant; cum autem sit corpus convexum, undique defluunt, et neque modica earum pars in tali posset loco subsistere. Sed ecce hoc miraculum in cœlis factum est, et hoc ipsum rursus iusinuans Propheta, dicebat: *Laudate Dominum, aquæ, quæ super cælos estis* (Psal. 148. 4). Et neque aqua solem exstinxit, neque sol tanto subitus vadens tempore,

μοι νομοθέτου σοφίαν. Ἐν χειμῶνι μακρὰν ἔταξεν εἶναι τὴν νύκτα, ὥστε ἀπαλύττερα τὰ σπέρματα καὶ καταψύχονται [101] δεόμενα μᾶλλον, καὶ θερμότερας οὐκ ἀνέχεται τῆς ἀκτίνοιο· ἐπειδὴν δὲ αὐξήθη, συναύξεται πάλιν αὐτοῖς ἡ ἡμέρα, καὶ τότε γίνεται μακροτέρα, ὅταν ὁ καρπὸς ἀκμάζῃ λοιπόν. Οὐ τοῖς σπέρμασι δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασιν ἐπιτῆδειον. Ἐπειδὴν γὰρ τοῦ χειμῶνος καὶ ναύτης, καὶ κυβερνήτης, καὶ ὁδοπόρος, καὶ στρατιώτης, καὶ γεωργὸς τὰ πολλὰ οἴκοι κάθονται ᾧ κρυμῷ συνδεδεμένοι, καὶ ἀργίας καιρὸς ὁ τοῦ χειμῶνος ἐστίν, τὸ πλεόν τοῦ χρόνου εἰς νύκτα ἀναλίσκασθαι ἐποίησεν ὁ Θεός. ἵνα μὴ περιττὸν ᾖ τῆς ἡμέρας τὸ μῆκος, οὐδὲν δυναμένων ποιεῖν τῶν ἀνθρώπων. Τί ἂν τις εἴποι πῶν ὥρων τὴν εὐταξίαν; πῶς καὶ αὐταὶ καθάπερ παρβόνοι τινὲς χορεύουσαι ἐν κύκλῳ μετὰ πολλῆς τῆς εὐταξίας ἀλλήλας διαδέχονται, καὶ κατὰ μικρὸν καὶ ἀσφωγῇ πρὸς τὰς ἐναντίας αἱ μέσαι διαδιβάδουσαι οὐ παύονται; Διὰ τοῦτο οὕτε ἀπὸ χειμῶνος ἡμᾶς διαδέχεται θερός, οὕτε ἐκείθεν χειμῶν ἐυθέως, ἀλλὰ μέσον παρεμβέβληται τὸ ἔαρ, ὥστε ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν διαδοχόμενων ἡμῶν, πεπικνωμένα τὰ σώματα ἀλύτως προαγαγεῖν τῷ θέρει. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ ἀθρώποι πρὸς τὸ ἐναντίον μεταβολαὶ νόσον καὶ βλάβην τίττουςι τὴν ἐσχάτην, ψυχοδύμεν ὁ Θεὸς ἀπὸ μὲν τοῦ χειμῶνος ἡμᾶς τὸ ἔαρ διαδέχεσθαι, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔαρος τὸ θερός, ἀπὸ δὲ τοῦ θερούς τὸ μετόπωρον, καὶ οὕτω τῷ χειμῶνι πιραπέμπειν, ὥστε ἀβλαβεῖς καὶ κατὰ μικρὸν τὰς μεταβολὰς τὰς ἐκ τῶν ἐναντίων ὥρων διὰ τῶν μέσων ἡμῶν ἐγγίνεσθαι. Τίς οὖν οὕτως ἄθλιος καὶ παλαιπωρος, ὃς ὥρων μὲν οὐράνων, ὥρων δὲ θάλατταν καὶ γῆν, ὥρων δὲ τοσαύτην ὥρων εὐκрасίαν οὕτως ἀκριθεῖ, καὶ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἀδιάπτωτον τάξιν, νομίζειν αὐτομάτως ταῦτα γενέσθαι, ἀλλὰ μὴ προσκυνεῖν τὸν ἅπαντα ταῦτα μετὰ σοφίας τῆς προσηκούσης διαταξάμενον; Ἐχω τι καὶ πλεόν τούτων εἰπεῖν· οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸ μέγεθος καὶ κάλλος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς δημιουργίας ἐμφαίνει τὸν συγκροτοῦντα τὰ πάντα Θεόν. Ἐπειδὴ γὰρ κτίζοντι καὶ δημιουργοῦντι πάντα παρὰ τὴν ἀρχὴν οὐ παρήμην, οὐδὲ εἰ παρήμην, εἰδομέν ἂν πῶς ἐγένετο, τῆς ἀσάφους δυνάμεως αὐτὰ κατασκευαζούσης, αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας ἡμῶν ἄριστον ἐποίησεν ἐγγενέσθαι διδάσκαλον, ὑπὲρ φύσεως ἀκολουθίαν συνθεῖς ἅπαντα τὰ γενόμενα. Τάχα ἀσαφέστερόν ἐστιν ὅπερ εἶπον· οὐκ οὖν ἀνάγκη σαφέστερον τοῦτο πάλιν εἰπεῖν. Πάντες ἂν ὁμολογῇραμεν, ὅτι φύσεώς ἐστιν ἀκολουθία τὸ ὕδωρ ὑπὲρ τὴν γῆν φέρεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων· ἡ μὲν γὰρ γῆ πυκνὴ τις οὐσα καὶ σκληρὰ καὶ ἀντίστοπος καὶ συνεχῆς, ῥαδίως δύναται στέγειν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν· τὸ δὲ ὕδωρ ῥυτὴν ἂν καὶ χαῦνον, μαλακὸν τε καὶ διαρρέον, καὶ τοῖς ἐμπύπτουσιν εἶχον ἅπασιν, οὐδὲν ἂν δυνηθεῖ σώμα στέγειν, κἂν σφοδρὰ κουφότατον ᾖ· πολλάκις γοῦν ψηφίδος μικρᾶς ἐμπροσθεν εἴξε, καὶ παρεχώρησε, καὶ πρὸς τὸ βάθος αὐτὴν παρέπεμψεν. Ὅταν ὡν ἰδῇς οὐχὶ ψηφίδα μικράν, ἀλλὰ τὴν γῆν ἅπασαν ὑπεράνω τῶν ὑδάτων φερομένην καὶ μὴ καταποντιζομένην, θαυμάσων τὴν δύναμιν τὴν ὑπὲρ φύσιν ταῦτα θαυματουργοῦσαν. Καὶ πᾶθεν τοῦτο δηλόν, ὅτι ἡ γῆ ὑπεράνω τῶν ὑδάτων φέρεται; Ὁ προφήτης τοῦτο φησιν, οὕτω λέγων· *Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν* [102] *ἠτοίμασεν αὐτήν*. Καὶ πάλιν, *Τῷ θεμελίωσεν αὐτήν ἐπὶ τῶν ὑδάτων*. Τί λέγεις; ψηφίδα μικράν ὕδωρ ἐπὶ τῶν κτύπων οὐκ ἂν δυνηθεῖ βαστάσαι, καὶ γῆν τοσαύτην φέρει, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς, καὶ πᾶσις, καὶ φυτὰ, καὶ ἀνθρώπους, καὶ ἄλογα, καὶ οὐ καταποντίζεται; τί λέγω, οὐ καταποντίζεται; πῶς κάτω-

θεν ὁμιλοῦντος αὐτῇ τοῦ ὕδατος τοσοῦτον χρόνον οὐ διελύθη καὶ πηλὸς γέγονε τὸ πᾶν; Εἰ γὰρ ξύλων ἡ φύσις ὕδασι βραχὺν ἐνδιατρίψασα χρόνον σήπεται καὶ διαλύεται· καὶ τί λέγω ξύλων φύσις, τί σιδήρου γένοιτο ἂν εὐτονώρον; ἀλλὰ καὶ οὗτος χαυνοῦται πολλάκις, ὅταν διαπαντὸς ἐν ὕδατι μένῃ· καὶ μάλα εἰκότως· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀπὸ γῆς ἔχει τὴν ὑπαρξιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ τῶν δραπέτευόντων οἰκετῶν, ἐπειδὴν τὰς πέδας καὶ τὰς ἀλυσίδας ἐπισυρόμενοι φύγωσι, παρὰ ῥύακας ὑδάτων ἐλθόντες, καὶ δεδεμένους ἐναποθέμενοι τοὺς πόδας τοῖς ὕδασι, καὶ χαυνότερον ταύτῃ ποιήσαντες τὸν σίδηρον, ῥαδίως λίθῳ πάλιντες διακλῶσιν. Εἴτα σίδηρος μὲν χαυνοῦται, καὶ ἐξὺα σήπεται, καὶ λίθῳ φθειρόνται ὑπὸ τῆς ὕδατων φύσεως, γῆς δὲ ὄγκος τοσοῦτος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπικείμενος τοῖς ὕδασι, οὔτε κατεποντίσθη, οὔτε διελύθη καὶ ἀπώλετο.

δ'. Καὶ τίς οὐκ ἀνέκπλαγῇ ταῦτα καὶ θαυμάσειε*, καὶ θαρρῶν ἂν εἴποι, οὐχὶ φύσεως εἶναι ἔργα, ἀλλὰ τῆς ὑπὲρ φύσιν Προνοίας; Διὰ ταῦτα τίς φησιν· *Ὁ κρέμασας τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός*. Ἄλλος δὲ τις, *Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς*^β. καὶ, ὅτι *Ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν*. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐναντία ταῦτα εἶναι, πολλὴν δὲ ἔχει τὴν συμφωνίαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι *Ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐθεμελίωσεν αὐτήν*, ταυτὸν εἶπε τῷ εἰρηκτί, ὅτι ἐπ' οὐδενός αὐτὴν ἐκρέμασε· τὸ γὰρ ἐπὶ ὑδάτων ἐστάναι ἴσον ἐστὶ τοῦ κρέμασθαι ἐπ' οὐδενός. Ποῦ οὖν κρέμαται καὶ ἔστηκεν; Ἀκουσον τοῦ αὐτοῦ λέγοντος· *Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς*^γ. οὐχὶ τῇ χειρὶ ἔχει ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἡ προνοῦσα πάντων, αὕτη ἐστὶν ἡ συγκρατοῦσα καὶ διαβαστάζουσα^δ τὸ σῶμα τῆς γῆς. Ἀλλ' οὐ πείθῃ τοῖς εἰρηκτέοις; Πίστευσον τοῖς ὁρωμένοις· καὶ γὰρ καὶ ἐφ' ἑτέρου στοιχείου τὴν θαυματουργίαν ταύτην ἔστιν εὐρεῖν. Τοῦ γὰρ πυρὸς ἡ φύσις ἀνωφερῆς τίς ἐστὶ καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἀεὶ πηδᾷ καὶ ἄλλεσθαι πέφυκε, κἂν μυρία βιάση καὶ καταναγκάσῃ, οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο τῆς κάτω φορᾶς. Πολλάκις γοῦν δῖα καιομένην^ε λαβόντες, καὶ κατὰ κεφαλῆς κλιναντες τοῦ πυρὸς τὴν ὁρμὴν οὐκ ἠναγκάσαμεν κάτω νεύσαι. ἀλλὰ καὶ οὕτως ἂν τρέχει, καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἐπέιγεται κάτωθεν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἡλίου τοῦναντίον ἅπαν ἐποίησεν ὁ Θεός· τὰς γὰρ ἀκτίνας αὐτοῦ πρὸς τὴν γῆν ἔτρεψε, καὶ τὸ φῶς κάτω νεύειν ἐποίησε, μονονουχὶ λέγων αὐτῷ διὰ τοῦ σχήματος· *Κάτω βλέπε*, φησὶ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις φαῖναι· διὰ γὰρ ἐκείνους ἐγένου. Καὶ λύχνου μὲν φλῆξ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο τοῦτο παθεῖν, ἄστρον δὲ οὕτω μέγα καὶ θαυμαστὸν κάτω νεύει, καὶ πρὸς τὴν γῆν βλέπει ἀπεναντίας τῷ πυρὶ, διὰ τὴν τοῦ [103] κελεύσαντος δύναμιν. Βούλει καὶ ἔταρον εἶπω τοιοῦτον; Τὰ νῦτα τοῦ οὐρανοῦ τοῦ φαινομένου ὕδατα περιλαμβάνει πάντοθεν, καὶ οὐ καταρρέει, οὐδὲ ἐξίσταται, καίτοι γε οὐκ ἐστὶ τοιαύτη τῶν ὑδάτων ἡ φύσις· ἀλλ' εἰς μὲν τὰ κοῖλα συντρέχει ῥαδίως· ἐπειδὴν δὲ κεκυρτωμένον ᾖ τὸ σῶμα, διολισθαίνει πάντοθεν, καὶ οὐκ ἂν αὐτοῦ οὐδὲ μικρὸν σταλὴ μέρος ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου σχήματος. Ἀλλ' ἰδοὺ τὸ παράδοξον τοῦτο γέγονεν ἐπὶ τῶν οὐρανῶν· καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ὁ προφήτης αἰνιτικῶς λέγει· *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν*. Καὶ οὔτε τὸ ὕδωρ τὸν ἡλίον ἐσθεσεν, οὔτε ὁ ἡλῖος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον βαδίζων κάτωθεν τὸ ἐπικεί-

* Savil. ἡ γὰρ ἔ.

β Allii ἀπὸ τῆς.

γ Allii ὑπερθεωμάσειε.

δ Quidam mss. ἡ συγκρατοῦσα πάντων, καὶ διαβαστάζουσα. Mox quidam πείσθητι τοῖς ὁρωμένοις.

ε Aliquot mss. δῖα ἡμέρην, Allii cum Mof. δῖα καιομένην.

μενον ἀνεξήρηνεν ὕδωρ. Βούλει σε πάλιν εἰς τὴν γῆν καταγάγωμεν, καὶ τὸ θαῦμα ἐπιδείξωμεν; Οὐχ ὁρᾷς ταυτηνί: τὴν θάλατταν, τὴν κυμάτων γέμουσαν καὶ πνευμάτων βιαίων; ἄλλ' αὕτη ἡ θάλαττα ἡ εὐρύχωρος καὶ μεγάλη καὶ μαινομένη ἀσθενεὶ ψάμμῳ τειχίζεται. Καὶ σκόπει Θεοῦ σοφίαν· οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν ἡσυχάζειν οὐδὲ ἡρεμεῖν, ἵνα μὴ τῆς φύσεως αὐτῆς εἶναι νομίσης τὴν εὐταξίαν, ἀλλ' ἔνδον μένουσα βοᾷ, καὶ ταράττεται, καὶ μεγάλη ἔχει, καὶ τὰ κύματα πρὸς ὕψος διανίστησιν ἄπαντον· ἐπειδὴν δὲ ἔλθῃ πρὸς τοὺς αἰγιαλοὺς, καὶ τὴν ψάμμον ἴδῃ, διαλυθεῖσα πρὸς ἑαυτὴν πάλιν ἐπάνεισι, δι' ἀμφοτέρων σε τούτων διδάσκουσα, ὅτι οὐχὶ φύσεως ἔργον ἐστὶ τὸ μένειν αὐτὴν εἰσω τῶν οἰκείων ὄρων, ἀλλὰ τῆς τοῦ κατέχοντος αὐτὴν δυνάμεως. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἀσθενεὶς τὸ τελεῖον ἐποίησε, καὶ οὐ ξύλα καὶ λίθους οὐδὲ ὄρη τοῖς αἰγιαλοῖς περιέβαλε τούτους, ἵνα μὴ τούτους λογίσῃ τοῦ στοιχείου τὴν εὐταξίαν. Τοῦτο γοῦν καὶ αὐτὸς ποτε τοῖς Ἰουδαίοις ὀνειδίζων ἔλεγεν· Ἐμὲ οὐ φοβηθήσεσθε τὸν τάξαντα ἄμμον ὄριον τῇ θαλάσῃ, καὶ οὐχ ὑπερβήσεσθε; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι μέγα καὶ θαυμαστὸν τὸν κόσμον ἐποίησεν, οὐδ' ὅτι ὑπὲρ φύσεως ἀκολουοῖται αὐτὸν συνέπνευσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐξ ἐναντίων αὐτὸν συνέστησε, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ξηροῦ καὶ ὑγροῦ, πυρὸς καὶ ὕδατος, γῆς καὶ ἀέρος· καὶ τὰ ἐναντία ταῦτα στοιχεῖα, ἀφ' ὧν τότε τὸ πᾶν συνέστηκεν, ἀλλήλοις μαχόμενα ὑπ' ἀλλήλων οὐκ ἀνηλώθη, οὐ τὸ πῦρ ἐπέδραμε καὶ ἀνῆψεν ἅπαντα, οὐ τὸ ὕδωρ ἐπελθὼν ἐπέκλυσε τὴν οἰκουμένην. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν σωμάτων τῶν ἡμετέρων ταῦτα γίνεται, καὶ χολῆς αὐξανομένης τίκεται πυρετός, καὶ τῷ παντὶ ζῶνι λυμναίνεται· καὶ φλέγματος πλεονάζοντος πολλὰ νοσήματα φύεται, καὶ διαφθείρει τὸ ζῶον. Ἐπὶ δὲ τοῦδε τοῦ παντός οὐδὲν τούτων συνέβη, ἀλλ' ἕκαστον μένει καθάπερ τιμὴ χαλινῷ καὶ δεσμῷ τῷ βουλήματι τοῦ ποιήσαντος τοὺς οἰκείους διαφυλάττον ἄρους, καὶ ἡ μάχη τούτων εἰρήνης αἰτία γίνεται τῷ παντί. Ταῦτα οὐχὶ καὶ τυφλῷ ὄρῳ, καὶ τοῖς σφόδρα ἀναήτοις εὐσύννοπτα, ὅτι ἐκ προνοίας τινὸς γέγονε καὶ συγχρατεῖται; Τίς γὰρ οὕτως ἄφρων καὶ ἀναίσθητος, ὃς ὄρων τὸσούτων σωμάτων ὄγκον, τοσούτον ἄλλος, τοσαύτην συνθεσέν, τοσούτων στοιχείων μάχην [104] διηνεκῇ καὶ ἐναντιώσιν, καὶ διαμονῇ, μὴ λογισαθῆαι πρὸς ἑαυτὸν καὶ εἰπεῖν, ὅτι εἰ μὴ πρόνοιά τις ἦν ἡ τὸν ὄγκον τῶν σωμάτων διακρατοῦσα, καὶ μὴ συγχωροῦσα τὸ πᾶν διαπεσεῖν, οὐκ ἂν ἔμεινε, οὐκ ἂν διήρκεσε; Τοσαύτη μὲν ὥρων εὐταξία, τοσαύτη δὲ ἡμέρας καὶ νυκτὸς συμφωνία, τοσούτων δὲ ἀλόγων ζώων γέννη, καὶ φυτῶν, καὶ σπερμάτων, καὶ βοτανῶν ὁδῷ βαδίζει, καὶ οὐδὲν εἰς τὴν παρούσαν ἡμέραν οὕτε διέπεσεν, οὕτε ἀνελώθη καθάπαξ.

ε'. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἕτερα β' τούτων πλείονα καὶ βαθύτερα ἦν εἰπεῖν, καὶ περὶ αὐτῆς φιλοσοφῆσαι τῆς κτίσεως· ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιούσαν ἐκείνα ταμειουσάμενοι, σπουδάζωμεν τὰ εἰρημένα μετὰ ἀκριβείας κατασχεῖν, καὶ εἰς ἑτέρους ἐξενεγκεῖν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι τὴν ἀκοήν ὑμῶν ἐξένεσε τῶν νοημάτων τὸ βάθος, ἀλλ' ἐὰν ὀλίγον νήψωμεν, καὶ ἐν τούτοις ἐθίσωμεν ἑαυτοὺς, καὶ ἑτέροις βρδύκας ἐσόμεθα διδάσκαλοι. Τέως δὲ ἐκεῖνο πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἀναγκαῖον εἰπεῖν· Ὡς περὶ ἐδόξασεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς διὰ τῆς τοσαύτης δημιουργίας, οὕτω δοξάσωμεν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς διὰ τῆς πολιτείας τῆς καθαρᾶς. *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, φαινόμενοι μόνον· καὶ ἡμεῖς τοῖνον διηγησώμεθα δόξαν Θεοῦ, μὴ λέγοντες*

μόνον, ἀλλὰ καὶ σιγῶντες, καὶ τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι πάντας ἐκπλήττοντες. *Λαμπρῶν γὰρ, φησὶν, ὑμῶν τὸ σῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ὅταν γὰρ ὁ ἀπίστος ἴδῃ σὲ τὸν πιστὸν κατεσταλμένον, σωφρονοῦντα, κόσμιον ὄντα, ἐκπλαγῆσαι καὶ λέγῃ· Ἀληθῶς μέγας ὁ τῶν Χριστιανῶν Θεός, οἷους κατέστησεν ἀνθρώπους, οἷους ἐξ οὐκ ἐποίησεν, ἀγγέλους αὐτοὺς ἐξ ἀνθρώπων εἰργάσατο. Ἀν ὁρίσῃ τις, οὐ λοιδοροῦνται· ἀν τυπῇ τις, οὐκ ἀγανακτοῦσιν· ἀν ἀδικήσῃ τις, ὑπερεῖχονται τοῦ λελυπηκότος· ἐχθρὸν οὐκ ἔχουσι, μνηστεικαεῖν οὐκ ἐπίστανται, ψυχαρεῖν οὐκ ἴσασιν, οὐκ ἔμαθον ψεύδεσθαι, ἐπιωρκεῖν οὐκ ἀνέχονται, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὁμνύει· ἀλλὰ τὴν γλῶτταν ἐκτμηθῆναι ἀν ἔλοιτο πρότερον, ἢ ὄρκον τινὰ ἀπὸ τοῦ στόματος προέσθαι. Ταῦτα δῶμεν αὐτοῖς περὶ ἡμῶν λέγειν, καὶ τὴν πονηρὰν τῶν ὄρκων συνήθειαν ἀπελάσωμεν, καὶ τοσαύτην δῶμεν τῷ Θεῷ τιμὴν, ὅσην τοῖς ἱματίοις ἡμῶν τοῖς πολυτελεστέροις. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον ἱμάτιον μὲν ἔχοντας τῶν λοιπῶν βέλτιον μὴ ἀνέχεσθαι συνεχῶς αὐτῷ καταχρᾶσθαι, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ ὄνομα πανταχοῦ περισύρειν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε; Μὴ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ οὕτως καταφρονῶμεν ἡμῶν τῆς σωτηρίας ἀλλὰ τὴν σπουδὴν ἡν ἐξ ἀρχῆς; ἐπιουσάμεθα· περὶ τὴν ἐντολὴν ταύτην, εἰς τέλος ἀγάγωμεν. Καὶ γὰρ ἐγὼ διὰ τοῦτο συνεχῇ ποιούμεν τὴν παράκλησιν τὴν περὶ τῶν ὄρκων, οὐκ ἐπειδὴ κατέγνωμε ὑμῶν βραθυμίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλεον κατωρθωθὲν ὑμῖν εἶδον, καὶ σπεύδω καὶ ἐπιλογμαι τὸ πᾶν ἀπαρτισθῆναι καὶ τέλος λαβεῖν. Οὕτω καὶ οἱ θεοταῖ ποιούσι, τοὺς ἐγγὺς ὄντας τῶν βραβείων διεγείρουσι μᾶλλον. Μὴ τοῖνον ἀποκαώμεν μὴδὲ ἡμεῖς, καὶ γὰρ ἐγγὺς ἐστήκαμεν τοῦ παντός κατωρθώματος, καὶ ἡ δυσκοιλία παρὰ τὴν ἀρχὴν ἦν. [105] Ὅτε δὲ τὸ πλεον τῆς συνηθείας ὑπερμεθῇ νῦν, καὶ μικρὸν ὑπολέλειπται λοιπὸν, οὐδὲ πόνου χρεῖα τινὸς, ἀλλὰ μικρὰς παρατηρήσεως, καὶ βραχείας τινὸς ἀκριβείας δεόμεθα, ἵνα αὐτοὶ κατορθώσαντες καὶ ἑτέροις γενώμεθα διδάσκαλοι, καὶ μετὰ παρρησίας τὸ ἱερὸν ἴδωμεν Πάσχα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς διπλάσιονα καὶ τριπλάσιονα τῆς εἰωθυίας καρπωσώμεθα τὴν εὐφροσύνην. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ τῶν πόνων ἡμᾶς ἀπαλλαγῆναι καὶ τὸν ἰδρώτων τῆς νηστείας εὐφραίνει, ὡς τὸ μετὰ κατορθώματος καὶ στεφάνου λαμπροῦ εἰς τὴν ἱερὰν ἐκείνην ἑορτὴν ἀπαντῆσαι, στεφάνου μηδέποτε μαραινόμενου. Ὡς τε ταχυτέραν γενέσθαι τὴν διόρθωσιν, τοῦτο ποιήσον δὲ λέγω· Γράψον ἐπὶ τὸν τοῖχον τῆς οἰκίας σου, καὶ ἐπὶ τὸν τοῖχον τῆς καρδίας σου τὴν δρεπάνην τὴν πεπομένην ἐκείνην, καὶ ταύτην ἐπὶ τῆς ἀρᾶς πέτεσθαι νόμιζε, καὶ συνεχῶς αὐτὴν ἀναλογίζου· κἂν ἕτερον ὁμνύοντα ἴδῃς, ἐπίσχες, κώλυσον, καὶ τῶν οἰκετῶν ἐπιμελήσῃ τῶν σῶν. Ἀν γὰρ τοῦτο σκοπήσωμεν, ὅπως μὴ μόνον αὐτοὶ κατορθώσωμεν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους εἰς τοῦτο ἐναγάγοιμεν, ταχέως αὐτοὶ πρὸς τὸ πέρας ἤξομεν. Οἱ γὰρ ἑτέρους παιδεύειν καταδεξάμενοι, ἐρρυθρίασμεν καὶ αἰσχυνοῦμεθα ἅ τοις ἄλλοις ἐπιτάττομεν, ταῦτα ἐλλειπνόντες αὐτοὶ φανῆναι. Οὐδὲ χρεῖα πλείονα λόγον· πολλὰ γὰρ καὶ τὰ πρῶην εἰρημένα, καὶ ταῦτα δὲ ὑπομνήσεως χάριν μόνως· εἰρηται. Ὁ δὲ Θεός, ὁ μᾶλλον ἡμῶν τῶν ἡμετέρων φειδόμενος ψυχῶν, καὶ ἐν τούτῳ καὶ ἐν παντὶ καταρτίσειεν ἡμᾶς ἁγαθῷ, ἵνα πληρώσαντες πάντα καρπὸν δικαιοσύνης,

c Alii ἐπιουσάμεθα.

d Savil. et quidam mss. σκοπῶμεν. Infra iidem ἐναγάγοιμεν. (sicut nos pro vulg. ἀγάγοιμεν.)

e Savil. ὑπομνήσεως μόνως· ἔτι καὶ.

* Unus καὶ σύγκριται. Infra Savil. τοιαύτην στοιχείων μάχην.

b Tres mss. καὶ ποτὶ ἑτέρα.

superpositam aquam exsiccat. Vis te in terram iterum reducamus, et quod mireris ostendamus? Non cervis hoc mare undis, et violentis flatibus plenum? sed hoc mare spatiosum et magnum, et furens, infirma continetur arena. Et considera Dei sapientiam: non permisit ipsum quiescere, neque manere sedatum, ne id esse naturæ ipsius ordinem existimes, sed intra terminos manens clamat, turbatur, vehementer resonat, et inenarrabilem in altitudinem fluctus excitat; cum autem ad littus et arenam pervenerit, dissolutum rursum ad seipsum revertitur, per hæc utraque te docens, quod non naturæ opus est ipsum intra proprios fines manere, sed virtutis ejus, qui ipsum colibet. Propterea enim infirmum ipsius murum fecit, non ligna, non lapides, non montes his littoribus circumposuit, ut non his elementum in ordinem cogi putes. Hoc igitur et ipse aliquando Judæis improperans dicebat: *Me non timebitis, qui arenam mari terminum constitui, et non transcendet* (Jer. 5. 22? Non autem hoc solum, o homo, est admirabile, quod magnum et mirabilem fecerit hunc mundum, quod supra naturæ consequentiam ipsum compegerit, sed quod etiam ex contrariis ipsum constituerit, calido et frigido, sicco et humido, igne et aqua, terra et aere: et contraria hæc elementa, ex iis quibus hoc totum consistit, inter se pugnantia, a sese non sunt consumpta: non ignis supervenit et ascendit omnia, non aqua superveniens orbem submersit. Sed in corporibus quidem nostris hæc fiunt, et bile crescente nascitur febris, et totum animal lædit: et pituita superabundante plurimi nascuntur morbi, et animal corrumpt. In hoc autem universo nihil horum accidit, sed unumquodque manet, tanquam quodam freno et vinculo, Conditoris voluntate proprios custodiens terminos, et horum pugna mundo toti pacis sit causa. Annon hæc et cæco sunt manifesta, et valde imprudentibus intelligibilia, quod providentia quapiam facta sint et contineantur? Quis enim tam stultus est et stupidus, qui tantam molem cernens, tantam pulchritudinem, tantam compositionem, talium continuam elementorum pugnam et contrarietatem, et perseverantiam, non intra seipsum ratiocinetur, et dicat: Nisi providentia quædam esset corporum magnitudinem cohibens, nec permittens totum dissilire, nec permanere, nec durare potuisset? Tantus anni tempestatum ordo, tanta noctis et diei convenientia, tot irrationalium genera animalium, plantarum, seminum et herbarum tenorem suum servant, et nihil in præsentem diem neque intercidit, neque penitus consumptum est.

5. Non hæc vero tantum, sed et alia multo his plura et profundiora dici poterant, et de ipsa disseri creatura; sed in crastinum illa differentes, dicta diligenter retinere et in alios efferre studeamus. Et scio quidem sententiarum profunditatem auribus vestris inusitatam esse, sed si parumper vigilemus, et his nos ipsos assuefaciamus, etiam aliis erimus facile doctores. Interim vero illud charitati vestræ necessarium est dicere: sicut nos glorificavit Deus per tantam

creaturam, ita nos quoque per puram ipsum conversationem glorificemus. *Cæli enarrant gloriam Dei* (Psalm. 18. 2), dum apparent solum: et nos igitur Dei gloriam enarremus, non dicentes tantum, sed et tacentes, et vitæ claritate omnes in admirationem adducentes: *Luceat enim, ait, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui est in cælis* (Matth. 5. 16). Cum enim viderit infidelis te fidelem compositum, modestum, ornatum esse, mirabitur et dicet: Vere magnus Christianorum Deus: quales constituit homines, quales e quibus fecit angelos ex hominibus ipsos reddidit. Si quis contumeliam fecerit, non conviciantur: si quis percusserit, non ægre ferunt: si quis injuriam intulerit, pro iis qui se leserint, orant: inimicum non habent, iram servare non norunt, nugari nesciunt, mentiri non didicerunt, pejorare non sustinent, imo nec jurare, sed linguam excidi mallent, quam ullum ex ore juramentum emittere. Hæc illis præbeamus de nobis dicenda, et improbam juramentorum consuetudinem expellamus: et vel tantum Deo tribuamus honoris, quantum vestimentis nostris pretiosioribus. Quomodo enim non absurdum est, vestimentum quidem habentes reliquis melius, ipso frequenter aluti non sustinere, Dei vero nomen ubique temere, et ut occurrit, distrahere? Igitur precor et supplico, ne sic salutem contemnamus nostram, sed studium, quod ab initio circa mandatum istud adhibebamus, deducamus ad finem. Propterea ego continuam de juramenti exhortationem facio, non quod torporem vestrum condemnem, sed quod majorem partem a vobis correctam videam: et studeo festinoque totum perfectum esse, et finem accipere. Sic et spectatores faciunt, qui braviis proximos magis excitant. Nec nos igitur lassemur: sumus enim prope totius correctionis finem, et circa principium erat difficultas. Quando vero consuetudinis plurimum nunc est recisum, et modicum superest: jam nec ullo labore opus est, sed modica observatione; et brevi diligentia egemus, ut ipsi correcti aliis doctores simus, et cum fiducia sacrum pascha videamus, et eum multa voluntate duplam et triplam consuetam capiamus letitiam. Non enim tantum nos jejunii laboribus et sudoribus liberatos esse delectat, quantum cum merito et splendida corona sacræ illi solemnitati occurrere, corona nunquam marcescente. Ut autem celerior fiat emendatio, hoc fac quod dico: scribe in pariete domus tuæ, et in cordis tui pariete falcem illam volantem, et hanc ad maledictionem volare puta (Zach. 5. 1-3): et assidue ipsam recogita, sive aliam jurantem videas, cohibe, veta, et curam tuorum gere servorum. Si enim hoc consideremus, quomodo non tantum ipsi recte nos geramus, sed et alios in hoc inducamus, celeriter ipsi ad finem veniemus. Alios enim corrigere aggredientes, erubescimus et confundimur, quæ aliis mandamus, hæc ipsi omittentes. Nec pluribus est opus sermonibus: multa enim prius sunt commemorata, et hæc renovandæ memorix tantum causa dicta sunt. Deus vero qui magis quam nos nostris parcat animis,

et in hoc et in omni nos bono perfectos faciat, ut omnem justitiæ fructum assequuti, colorum regno digni censeamur, gratia et benignitate Domini nostri

Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria simulque sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

LAUS EORUM QUI POST CIBUM AD AUDIENDUM VENERANT, ET NATURALIS MUNDI ENARRATIO,
ITEM CONTRA GENTILES CREATURAM UT DEUM COLENTES, ET DE VITANDO JURAMENTO.

ROMILIA X.

1. Gaudeo, et gratulor omnibus vobis, quod admonitionem nostram, quam pro non jejunantibus et propterea absentibus nuper feci, re præstitistis. Arbitror enim multos jam pransos hodie adesse et pulchram hanc nobis implere concionem: et hoc conjicio eo, quod amplius nobis theatrum factum sit et major audientium conventus. Non frustra, ut videtur, multos de ipsis sermones nuper impendimus, vestram exhortantes charitatem, ipsos ad matrem trahere, et iis persuadere quod liceat et post corporis nutrimentum spiritualis escæ participatione non fraudari. Quando vero, quæso, vos, dilecti, melius fecistis? an præterita synaxi, quando post mensam ad somnum converterebamini, an nunc cum post mensam ad divinas leges audiendas convenistis? quando in foro commorabamini, et consessuum nihil boni habentium participes eratis, an nunc quando cum fratribus vestris statis et propheticos sermones auditis? Non est ignominia comedere, dilecti, sed sumpto cibo domi remanere et hac sacra solemnitate privari. Domi enim manens otiosior eris et segnior: huc autem veniens, omnem somnum et torporem excuties, nec torporem vero tantum, sed et tristitiam omnem deponens, faciliior et lætior in omnibus eris casibus. Et quid opus est plura dicere? Sta tantum prope jejunantem, et ipsius statim odoris suavitatem senties. Nam qui jejunat, unguentum est spirituale, et per oculos et per linguam et per omnia bonam animæ dispositionem exhibens. Hæc non ut pransos accusem dixi, sed ut jejunii lucrum demonstrarem.

Præstat verbum Dei audire quam jejunare. — Jejunium vero non ciborum abstinentionem tantum dico, sed et peccatorum fugam magis quam illam: quoniam et convivatus, et huc cum modestia profectus congrua, non multo a jejunante vincitur: sicut vicissim jejunans nec cum studio et diligentia iis quæ dicuntur attendens, nihil ex hoc jejunio magnum lucrabitur. Comedens enim et concionis sanctæ congruo studio participem se faciens, nihil comedente et absente multo melior est: non enim tantum nos inedia adjuvare poterit, quantum prodest et bonum affert, spirituali disciplinæ interesse. Ubinam hæc audies, quæ hic philosopharis? Si in forum iveris, rixæ ibi et pugnæ: si in curiam, civilium rerum cura: si domum, privatarum sollicitudo undique affligit: si in fori conventicula et consessus, omnia illic terrena et corruptibilia: vel enim de venalibus, vel de tributis, vel de lauta mensa, vel de agrorum venditione, vel de aliis contractibus, vel de testamentis, vel de hæ-

reditatibus, vel de aliis talibus a cunctis eo convenientibus sermones habentur. Et si in ipsam veneris regiam, et illic rursus omnes disserentes audies de pecuniis, de potentia, de gloria, quæ hic honoratur; spirituale vero nihil: hic vero contrarium totum, de iis quæ in cælo sunt rebus, de anima, de vita nostra, et quare facti sumus, et quare hic tantam temporis commoramur, et ad quæ hinc inigramus, et quid post hæc nos suscipiet, et quam ob causam nobis corpus est luteum, et quæ mortis natura, quid tandem est præsens vita et quæ futura: nihil prorsus terrenum, sed omnes de spiritualibus sermones nobis habentur; et magna salutis nostræ viatica capientes, hinc ita cum bona spe migrabimus.

2. Quoniam igitur non temere semina jecimus, sed sicut vos exhortatus fueram, omnes qui ex vobis defecerant, venati estis: age et nos vobis gratiam rependamus et pauca vobis prius dictorum in memoriam revocantes, reliqua quoque reddamus. Quæ igitur prius sunt dicta? Quærebamus qualiter et quomodo ante Scripturarum donum res nostras Deus disposuit: et dicebamus, quod per creaturam docuerit genus nostrum, cælum extendens et in medium proponens, maximum librum idiotis et sapientibus, pauperibus et divitibus, Scythiis et Barbaria, et omnibus generaliter terram habitantibus utilem, librum¹ multo majorem eorum qui docentur multitudine. Multa etiam de nocte et die, et horum ordine, et de convenientia ab ipsis cum diligentia servata disseruimus: multa et de tempestatum anni numero, earumque æqualitate. Sicut enim dies nocte ne dimidia quidem hora plus habet per totum annum, sic et hæc inter se ex æquo dies omnes distribuerunt: et quod prius dicebam, non magnitudo creaturæ et pulchritudo tantum creatorem demonstrat, sed et ipse coagmentationis modus, et quod super naturalem consequentiam sit modus creationis. Naturæ nempe consequentia erat, aquam super terram ferri: nunc vero contrarium videmus, terram ab aquis ferri. Naturæ erat consequentia, ignem ad superiora currere: nunc vero contrarium videmus, inferius terram versus conversos solis radios, et aquas super cælos esse, et non consumi; solem subtus currentem non extinguere ab aquis, nec humiditatem illam absumere. Ad hæc diximus, ex quatuor elementis hoc totum consistere inter se contrariis et pugnantibus, et alterum alterum non consumere, licet alterum ab altero natura sua consumi debeat. Unde manifestum, quod virtus quædam invisibilis hæc cohi-

¹ Vocem, *librum*, hic interposuimus Savillum secuti.

ἡμεῖς ἡμεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ

καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ὅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι,
εἰς τοὺς αἰῶνα· τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

*Ἐκείνος τῶν μετὰ τὴν ἐστίασιν ἀπληρητότων εἰς τὴν ἀκρόασιν· καὶ φυσιολογία κόσμου· καὶ κατὰ τῶν
θεοποιούντων τὴν κτίσιν· καὶ περὶ τοῦ μὴ ὁμνύειν.*

Ὁμιλία ι'.

α'. Χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσινα ὑμῖν, ὅτι τὴν παραίνεσιν
ἡμῶν, ἣν ὑπὲρ τῶν μὴ νηστεύοντων καὶ διὰ τοῦτο ἀπο-
λιμπανομένων ἐποίησάμεθα πρῶτην, εἰς ἔργον ὑμεῖς ἐξ-
ηγήκατε. Καὶ γὰρ πολλοὺς οἶμαι τῶν ἡριστηκότων
παρεῖναι· τῆμερον, καὶ τὸν καλὸν ἡμῖν σύλλογον τοῦτον
κληροῦν· καὶ τοῦτο στοχάζομαι ἐκ τοῦ λαμπρότερον
ἡμῖν τὸ θέατρον γενέσθαι καὶ πλείω τῶν ἀκρωμένων
τὴν σύνοδον. Οὐ μάτην, ὡς εἰσικε, τοὺς πολλοὺς· περὶ
αὐτῶν πρῶτην ἀνηλώσαμεν λόγους, τὴν ὑμετέραν ἀγά-
πην παρακαλοῦντες ἔλκειν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦς,
καὶ πείθειν, ὡς ἐξεσι καὶ μετὰ τροφὴν σωματικὴν καὶ
τροφῆς μετασχεῖν πνευματικῆς. Πότε γὰρ, εἰπέ μοι,
βέλτιον πεποιθήκατε, ἀγαπητοί; τῇ παρελθούσῃ συνάξει,
ἢ μετὰ τὴν τράπεζαν ἐπὶ ὕπνον ἐτρέπεσθε, ἢ νῦν, ὅτε
μετὰ τὴν τράπεζαν πρὸς [106] τὴν ἀκρόασιν ἢ τῶν
ἡμεῶν ἀπληρητῆκατε νόμον; ὅτε ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς διετρί-
βετε, καὶ συνεδρίων μετείχετε οὐδὲν ἐχόντων χρηστὸν,
ἢ νῦν, ὅτε μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἐστήκατε τῶν ὑμετέρων,
καὶ προφητικῶν ἀκούετε λόγων; Οὐκ ἔστιν αἰσχύνῃ τὸ
φαγεῖν, ἀγαπητοί, ἀλλὰ τί; Τὸ φαγεῖν αὖ μένειν οἶκοι
καὶ ὑστερεῖν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἑορτῆς. Οἶκοι μὲν γὰρ
μένων ἀργότερος ἔση καὶ κωθέτερος, ἐνταῦθα δὲ ἐλθὼν
πάντα ὕπνον καὶ πᾶσαν ῥαθυμίαν ἀποτινάζεις· οὐ
ῥαθυμίαν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀθυμίαν ἅπασαν ἀποθέ-
μεις, ῥῶμα καὶ εὐθυμότερος ἐν ἅπασιν ἔση τοῖς συμ-
πίπτουσι πράγμασι. Καὶ τί χρὴ τὰ ἄλλα λέγειν; Στήθι
μόνον ἐγγὺς τοῦ νηστεύοντος, καὶ μετέλαβες αὐτοῦ εὐ-
θούς τῆς εὐωδίας· μύρον γὰρ ἔστιν ὁ νηστεύων πνευ-
ματικὸν, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τῆς γλώττης
καὶ διὰ πάντων ἐμφαινῶν τὴν τῆς ψυχῆς εὐταξίαν. Ταῦτα
οὐκ κατηγορῶν τῶν ἡριστηκότων εἶπον, ἀλλ' ἵνα δεῖξω
τῆς νηστείας τὸ κέρδος.

Νηστείαν δὲ οὐ τὴν ἀποχὴν λέγω τῶν βρωμάτων μό-
νον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ταύτης τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἀπο-
σχὴν· ἐπεὶ καὶ ὁ ἐστιαθεὶς, καὶ ἐνταῦθα μετὰ τῆς προσ-
ηκούσης παραγενόμενος σωπροσύνης, οὐ πολὺ τοῦ νη-
στεύοντος ἀπολιμπάνεται, ὡς περ οὖν ὁ νηστεύσας καὶ
μὴ μετὰ σπουδῆς καὶ ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις προσ-
έχων, οὐδὲν ἀπὸ τῆς νηστείας καρπώσεται μέγα. Ὁ γὰρ
ἐσθίων καὶ συνάξεως ἁγίας κοινωνῶν μετὰ τῆς προσ-
ηκούσης σπουδῆς, τοῦ μηδὲν ἐσθιόντος καὶ ἀπολιμπανο-
μένου πολὺ βελτίων ἐστίν· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτο τὸ μὴ
φαγεῖν ἡμᾶς ὠφέλησαι δυνήσεται, ὅσα ὠφελεῖ καὶ
δίδωσιν ἀγαθὰ τὸ πνευματικῆς μετασχεῖν· διδασκα-
λίας. Ποῦ γὰρ ἐτέρωθι ταῦτα ἀκοῦση ἄπερ ἐνταῦθα
φύλοισι; Ἄν εἰς δικαστήριον ἀπέλθῃς, ἀμφισβητή-
σεις ἐκεῖ καὶ μάχαι· ἂν εἰς βουλευτήριον, ἢ τῶν πολι-
τικῶν πραγμάτων φροντίς· ἂν εἰς οἰκίαν, τῶν ἰδιωτικῶν
ἢ μέριμνα κατατρώχει πάντοθεν· ἂν εἰς συλλόγους καὶ
συνέδρια τῆς ἀγορᾶς, πάντα κακεῖ γήινα καὶ φθαρτά·

ἢ γὰρ περὶ τῶν ὠνίων, ἢ περὶ τῶν εἰσφορῶν, ἢ περὶ
τραπέζης πολυτελοῦς, ἢ περὶ χωρίων πράσεως, ἢ περὶ
συμβολαίων ἐτέρων, ἢ περὶ διαθηκῶν, ἢ περὶ κληρονο-
μιῶν, ἢ περὶ ἐτέρων τινῶν τοιούτων ἅπαντες τοῖς ἐκεῖ
συλλεγομένοις οἱ λόγοι γίνονται. Κἂν εἰς αὐτὰς δὲ εἰσ-
έλθῃς τὰς βασιλικὰς αὐλὰς, καὶ ἐκεῖ πάλιν τὰ αὐτὰ
ἀκοῦση διαλεγόμενων ἀπάντων περὶ χρημάτων, περὶ
δυναστείας, περὶ δόξης τῆς ἐνταῦθα τιμωμένης, πνευ-
ματικὸν δὲ οὐδέν· ἐνταῦθα δὲ τὸ ναντιόν ἅπαν, περὶ τοῦ
οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ πραγμάτων, περὶ ψυχῆς,
περὶ ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ τίνος ἔνεκεν γεγόναμεν, καὶ
διὰ τί τοσοῦτον διατρίβομεν ἐνταῦθα χρόνον, καὶ ἐπὶ τίσιν
ἀποδημοῦμεν ἐνταῦθεν, καὶ τί μετὰ ταῦτα ἡμᾶς διαδέ-
ξεται, καὶ τίνος ἔνεκεν τὸ σῶμα ἡμῖν πῆλινον, καὶ τίς
ἡ τοῦ θανάτου φύσις, καὶ τί ποτὲ ἔστιν ἡ παρούσα ζωὴ,
καὶ τίς ἡ μέλλουσα, καὶ οὐδὲν ἀπλῶς γήινον, ἀλλὰ πάν-
τες περὶ πνευματικῶν ἡμῖν οἱ λόγοι γίνονται· καὶ με-
γάλα τῆς σωτηρίας ἡμῶν λαβόντες ἐφόδια, οὕτως ἐντε-
θεν ἀπελευσόμεθα μετὰ χρηστῆς τῆς ἐλπίδος.

β'. Ἐπειοῦν οὐκ εἰκὴ τὰ σπέρματα κατεβάλομεν, ἀλλ'
ὡς περ ὑμᾶς παρεκάλεσα πάντας ἐθηρεύσατε [107] τοὺς
ἀπολειφθέντας ὑμῶν, φέρε καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς ἀμειψόμεθα,
καὶ μικρὰ τῶν πρότερον εἰρημένων ὑμᾶς ἀναμνήσαντες,
τὰ λειπόμενα ἀποδῶμεν πάλιν. Τίνα οὖν ἦν τὰ πρῶτην
εἰρημένα; Ἐξητοῦμεν πῶς καὶ τίνι τρόπῳ πρὸ τῆς τῶν
Γραφῶν δόσεως τὰ καθ' ἡμᾶς ὠκονόμησεν ὁ Θεός, καὶ
ἐλέγομεν, ὅτι διὰ τῆς κτίσεως ἐπαίδευσεν ἡμῶν τὸ γένος,
οὐρανὸν ἐκτείνας καὶ εἰς τὸ μέσον προθεῖς, βιβλίον μέ-
γιστον, καὶ ἰδιώταις καὶ σοφοῖς, καὶ πένησι καὶ πλουσίοις,
καὶ Σκύθαις καὶ βαρβάροις, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς τὴν
γῆν οἰκοῦσι χρησίμον, βιβλίον ἱκανὸν μεῖζον τοῦ πλη-
θους τῶν διδασκομένων ἐν. Πολλὰ καὶ περὶ νυκτὸς καὶ
ἡμέρας, καὶ τῆς τούτων εὐταξίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ
μετὰ ἀκριβείας ὑπ' αὐτῶν φυλαττομένου διελέχθημεν·
πολλὰ καὶ περὶ τοῦ χοροῦ τῶν ὥρων τοῦ ἔτους, καὶ τῆς
τούτων ἰσότητος. Καθάπερ γὰρ ἡ ἡμέρα τῆς νυκτὸς
οὐδὲ ἡμῶριον πλεονεκτεῖ κατὰ πάντα τὸν ἐνιαυτόν·
οὕτω καὶ αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας ἐξ ἴσης τὰς ἡμέρας
διενεῖμαντο πάσας. Ἄλλ' ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγον,
ὅτι οὐ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῆς κτίσεως δεικνύσι
τὸν Δημιουργὸν ὁ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος αὐτοῦ τῆς
συμπήξεως, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσεως ἀκολουθίαν εἶναι τῆς
δημιουργίας τὸν τρόπον. Φύσεως μὲν γὰρ ἀκολουθία ἦν,
τὸ ὕδωρ ὑπὲρ τὴν γῆν φέρεσθαι· νῦν δὲ τὸ ναντιόν
ὁρῶμεν, τὴν γῆν ὑπὸ τῶν ὑδάτων βασταζομένην. Φύσεως
ἢ ἀκολουθία, τὸ πῦρ ἄνω τρέχειν· νῦν δὲ τὸ ἐναντίον βλέ-
πομεν κάτω πρὸς τὴν γῆν τετραμμένης τοῦ ἡλίου τὰς
ἀκτίνας, καὶ τὰ ὕδατα ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἐντα, καὶ
οὐ διολισθαίνοντα, καὶ τὸν ἥλιον κάτωθεν τρέχοντα, καὶ
οὐδὲ σθεννύμενον ὑπὸ τῶν ὑδάτων, οὕτως ἀφανίζοντα τὴν
νοτιᾶ ἐκεῖνην. Πρὸς τοῦτοις εἰρήκαμεν, ὅτι ἐκ τεττάρων
στοιχείων τὸδε τὸ πᾶν συνέστηκεν ἐναντίων ἀλλήλοις;
καὶ μαχομένων, καὶ θάτερον τὸ ἕτερον οὐ κατηνάλαισε,

^a Coislinianus unus habet χαίρω καὶ συγχορεύω πᾶσιν.

^b Savil. et quidam alii εἰς τὴν ἀκρόασιν.

^c Savil. ἀλλὰ τὸ φαγεῖν.

^d Savil. et quidam alii ἀποτινάζω.

^e Savil. μετέχειν.

^f Vox βιβλίον ex Savilio accessit. Edit.

^g Savil. et quidam mss. δημιουργήσαντα.

καίτοιγε ἀλλήλων ὄντα ἀναλωτικά. Ὅθεν ὄγλον, ὅτι δυνάμεις τις ἄορατος αὐτὰ χαλινοῖ, καὶ δεσμός γίνεται ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις. Τοῦτ' ἂν πλέον ἐνδιατρίψαι σήμερον βούλωμαι τῷ λόγῳ· ἀλλὰ διανόστητε, καὶ προσέχετε μετ' ἀκριβείας ἡμῖν. Ὡστε δὲ σαφέστερον γενέσθαι τὸ θαῦμα, ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου τὴν διδασκαλίαν τὴν περὶ τούτων ποιήσομαι. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον τὸ βραχὺ τοῦτο καὶ μικρὸν ἐκ τεττάρων συνέστηκε ἃ στοιχείων, θερμοῦ μὲν τοῦ αἵματος, ξηροῦ δὲ τῆς χολῆς τῆς ξανθῆς· καὶ ὑγροῦ μὲν τοῦ φλέγματος, ψυχροῦ δὲ τῆς μελαίνης χολῆς. Καὶ μὴ τις ἀλλότριον ἡμῶν εἶναι νομίζετε τούτων τὸν λόγον· Ὁ γὰρ πνευματικὸς ἀνακρίνεται μὲν τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ ὡς οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Οὕτω καὶ Παῦλος γεωργικῶν ἤψατο θεωρημάτων, περὶ ἀναστάσεως ἡμῖν διαλεγόμενος, καὶ φησιν· Ἄφρον, σὺ δ' σπεῖρεις οὐ ζωοποιεῖται ὃ, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Εἰ δὲ ὁ μακάριος ἐκείνος τοὺς τῆς γεωργίας ἐκίνει λόγους, οὐδὲ ἡμῖν μέμφοιτό τις Ιατρικῶν ἀπομύνησις νοσημάτων· περὶ γὰρ δημιουργίας Θεοῦ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος· καὶ ἀναγκαῖα γένοιτ' ἂν ἡμῖν αὕτη τῶν νοσημάτων ἡ ὑπόθεσις. Ὅπερ οὖν ἐφθην εἶπων, ἐκ τεττάρων ἡμῖν στοιχείων τοῦτο τὸ σῶμα συνέστηκε, καὶ τὸ ἕτερον στασιάζει μέχρι παντός, θάνατος ἀπὸ τῆς στάσεως γίνεται ταύτης· [108] οἷον τῆς χολῆς πλεοναζούσης, τίκτεται πυρετός, καὶ ἐπικρατήσῃ πέρα τοῦ μέτρου, ταχίστην ἐπάγει τὴν τελευτήν· πάλιν τοῦ ψυχροῦ πλεονάζοντος, πρέσει· καὶ τρόμοι καὶ ἀποπληξίαι καὶ μυρία ἕτερα νοσήματα τίκτεται· καὶ ὅλους ἐκάστη νοσημάτων ἰδέα ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν στοιχείων γίνεται τούτων, ὅταν τὸ ἕτερον τοὺς οἰκείους ὑπερβάν ὁρους κατὰ τῶν λοιπῶν τυραννῇ, καὶ τὴν συμμετρίαν λυμήνηται πᾶσαν ε.

Ἐρώτησον τοίνυν τὸν λέγοντα αὐτόματα εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἄφ' ἑαυτῶν συνεστάναί. Εἰ τὸ βραχὺ τοῦτο σῶμα καὶ μικρὸν, καὶ φαρμάκων ἀπολαῦον καὶ Ιατρικῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς διοικουμένης αὐτὸ ψυχῆς ἔνδον, καὶ φιλοσοφίας, πολλῆς, καὶ μυρίων ἐτέρων βοηθημάτων, οὐκ ἰσχύει διαπαντὸς ἐν εὐταξίᾳ μένειν, ἀλλ' ἀπόλλυται καὶ διαφθείρεται· πολλάκις, ἐν αὐτῷ ταραχῆς γενομένης· πῶς ἂν ὁ τοσοῦτος κόσμος τοσοῦτους ὁγκοὺς σωμάτων ἔχων, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν συγκείμενος στοιχείων, εἰ μὴ πολλῆς ἀπτήλαυσε προνοίας, ἔμεινεν ἂν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀτάραχος; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, τὸ μὲν προνοίας ἀπολαῦον ἡμῶν σῶμα καὶ τῆς ἔξωθεν καὶ τῆς ἐνδοθεν, μόλις διαρκεῖν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν· τὸν δὲ τοσοῦτον κόσμον, μηδεμιᾶς ἀπολαύοντα προνοίας, ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη μὴδὲν τοιοῦτον παθεῖν, οἷόν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον. Ἰκὼς γὰρ οὐδὲ ἐν τῶν στοιχείων τούτων, εἰπέ μοι, τοὺς οἰκείους ὑπερέβη ὁρους, καὶ τὰ λοιπὰ κατηγάλασεν ἅπαντα; τίς δὲ αὐτὰ συνήγαγεν ἀπ' ἀρχῆς; τίς ἔθηκε, τίς ἐχαλίνωσε, τίς ἐπὶ τοσοῦτον διακρατεῖ χρόνον; Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀπλοῦν καὶ μονοειδὲς ἦν τοῦ κόσμου τὸ σῶμα, οὐχ οὕτως ἀδύνατον ἦν τὸ λεγόμενον· ὅταν δὲ μάχῃ τοσαύτη τῶν στοιχείων ἐξ ἀρχῆς ἦ, τίς οὕτως ἀνόητος ὥς ἐνοῆσαι, ὅτι χωρὶς τοῦ συνάγοντος συνῆλθε ταῦτα αὐτόματα, καὶ συνελθόντα ἔμεινεν; Εἰ γὰρ ἡμεῖς οὐχὶ φύσει, ἀλλὰ προαιρέσει πρὸς ἀλλήλους ἐχθρῶδως ἔχοντες οὐκ ἂν αὐτόματοι· συμδαίμεν, ἕως ἂν ἐχθροὶ μένωμεν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔχωμεν ὁ ἀηδῶς, ἀλλ' ἑτέρου δεόμεθα τοῦ συνάγοντος ἡμᾶς, καὶ μετὰ τὸ συναγαγεῖν ἐπισφίγγοντος, καὶ πεφθοντος μένειν ἐπὶ τῆς καταλλαγῆς, καὶ μὴ πά-

λιν ἀποπηδῆν· πῶς ἂν τὰ μήτε λογισμοῦ μήτε αἰσθησεώς τίνος μετέχοντα στοιχεῖα, καὶ φύσει πολέμια ἀλλήλοις ὄντα καὶ ἐχθρὰ συνῆλθε καὶ συνέδη, καὶ μετ' ἀλλήλων ἔμεινεν, εἰ μὴ δυνάμεις τις ἦν ἄρρητος, ἡ καὶ συναγούσα, καὶ μετὰ τὸ συναγαγεῖν διαπαντὸς μετὰ τοῦ δεσμοῦ τούτου κατέχουσα;

γ'. Οὐχ ὁρᾷς πῶς τοῦτο τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἀποστάσης ὁ ἀρρεῖ, καὶ μαραινεται, καὶ ἀπόλλυται, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἕκαστον τῶν στοιχείων ἐπανερχεται λήξιν; Τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦδε ἐγένετο ἂν τοῦ κόσμου, εἰ κατέλιπεν αὐτὸν ἔρημον τῆς οἰκείας προνοίας ἡ διαπαντὸς αὐτὸν κυβερνώσα δύναμις. Εἰ γὰρ πλοῖον ἄνευ κυβερνήτου οὐ συνίσταται, ἀλλὰ καταποντίζεται εὐκόλως, ὁ κόσμος πῶς ἂν συνέστη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον μὴδενὸς αὐτὸν κυβερνῶντος; Καὶ ἵνα μὴδὲν εἴπω πλέον, νόμισον εἶναι πλοῖον τὸν κόσμον, [109] τρόπιν ὑποκεισθαι τὴν γῆν, ἰστία τὸν οὐρανὸν, ἐπιβάτας τοὺς ἀνθρώπους, πέλαγος τὴν ὑποκειμένην ἄβυσσον· πῶς οὖν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἔ ναυάγιον οὐκ ἐγένετο; Ἐσσαν γοῦν πλοῖον μίαν ἡμέραν χωρὶς κυβερνήτου καὶ ναυτῶν, καὶ ὅχι καταποντιζόμενον εὐθέως· ἀλλ' ὁ κόσμος οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθε πεντακισχίλια καὶ πολλῶν πλείονα λοιπὸν ἔτη ἔχων. Καὶ τί λέγω πλοῖον; καλύθην μικρὰν ἐπέξασθαι τις ἐν ταῖς ἀμπέλοις, καὶ τοῦ καρποῦ συναρθεῖντος ἡ ἀφῆκεν ἔρημον, καὶ οὐδὲ δύο πολλάκις ἡμέρας διαμένει, ἀλλὰ διαλύεται καὶ καταπίπτει ταχέως. Εἴτα καλύθῃ μὲν οὐκ ἂν σταθῇ χωρὶς τοῦ προνοούντος, δημιουργημάτων δὲ τοσοῦτον οὕτω καλὸν καὶ θαυμαστὸν, καὶ νόμοι νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ὥρων ἐνηλλαγμένοι χορεῖται, καὶ φύσεως δρόμος ποικίλος τις καὶ παντοδαπὸς ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ, καὶ ἀέρι, καὶ οὐρανῷ, καὶ φυτοῖς, καὶ ζώοις πετομένοις, νηχομένοις, βαδίζουσιν, ἔρπουσι, καὶ ἐν τῷ πάντων ἐκείνων κυριωτέρῳ τῶν ἀνθρώπων γένει, πῶς ἂν διέμεινεν ἐπὶ τοσοῦτον ἀδιάπτωτος χρόνον χωρὶς προνοίας τινός; Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων ἐπελθὲ μοι τοὺς λειμῶνας τῷ λόγῳ, τοὺς παραδείσους, τὰ γένη τῶν ἀνθῶν, τὰς βοτάνας ἀπάσας, τὰς χρεῖας αὐτῶν, τὴν εὐωδίαν, τὰ σχήματα, τὴν θέσιν, τὰ ὀνόματα μόνον· τὰ δένδρα τὰ ἔγκαρπα, τὰ ἄκαρπα· τῶν μετάλλων τὴν φύσιν· τῶν ζώων τῶν ἐν θαλάττῃ, τῶν ἐν τῇ γῇ, τῶν νηκτῶν, τῶν ἀεροπόρων· τὰ ὄρη, τὰς νάπας, τοὺς δρυμοὺς, τὸν κάτω λειμῶνα, τὸν ἄνω λειμῶνα (καὶ γὰρ ἐν τῇ γῇ λειμῶν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ λειμῶν), τὰ ποικίλα τῶν ἄστρων ἄσθη, κάτω ῥόδα, ἄνω Ἰρις. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ὀρνίθων σοι δεῖξω λειμῶνα; κατὰμαθε τοῦ ταῷ ἰ τὸ σῶμα τὸ ποικίλον καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνειν βαφὴν, τοὺς πορφυρίζοντας στρουθοὺς. Ἐνόησόν μοι τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ πόσον ἔχει χρόνον καὶ οὐκ ἡμαυρώθη, ἀλλ' ὥσπερ σήμερον κατασκεύασθεις, οὕτως ἐστὶν ἀποστῆλθαι καὶ λαμπρός· τῆς γῆς τὴν δύναμιν, πῶς οὐκ ἡρόνησεν αὐτῆς ἡ γαστήρ τοσοῦτον τίκτουςα χρόνον. Ἐνόησόν μοι τὰς πηγὰς πόσους ἀνθελύζουσι, καὶ οὐκ ἐπέλιπον ἐξ οὗ γεγονόσιν διηνεκῶς βρύουσαι καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα πᾶσαν· ἐνόησόν μοι τὴν θάλατταν, πόσους δεχομένη ποταμούς οὐκ ὑπερέβη τὸ μέτρον. Ἀλλὰ μέχρι τίνος διώκομεν ἀκίχητα; Ἀξιὸν ἔφ' ἐκάστῳ τῶν εἰρημένων λέγειν· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς τῶν ἀπίστων λόγος, ὅταν ἅπαντα ταῦτα διέλθωμεν πρὸς αὐτοὺς, τὸ μέγεθος, τὸ κάλλος τῆς κτίσεως, τὴν θαψύλειαν, τὴν ἀφθονίαν τὴν ἐν ἅπασιν; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστά ἐστιν ἐγκλημα, φησὶν, ὅτι οὕτω

^a Savil. et quidam mss. σύγκεται.

^b Savil. et aliquot mss. οὐ ζωογονεῖται. Mor. οὐ ζωοποιεῖται.

^c Savil. et aliquot mss. λυμαίνηται ἅπαντα.

^d Savil. et iidem. mss. παρέβη.

^e Savil. ἔχομεν.

^f Lectionem Savilli, ἀποστάσης, reddidit Interpres. Edit.

^g Quidam mss. ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον.

^h Savil. ἀρρέντος.

ⁱ Savil. et quidam mss. τοῦ ταῶνος. Morel. et alii τοῦ ταῷ.

beat, et vinculum sit Dei voluntas. Illic hodie sermoni amplius immorari volo, sed expergiscimini, et diligenter nobis attendite. Ut autem miraculum fiat manifestius a corpore nostro demonstrationem horum faciam. Etenim corpus nostrum breve hoc et parvum e quatuor compositum est elementis, calido quidem, sanguine; sicco vero, bile flava; humido, pituita; frigido, atra bile. Et nemo incongruum hunc putet esse sermonem: *Spiritualis nempe omnia dijudicat, ipse vero a nemine dijudicatur* (1. Cor. 2. 15). Sic et Paulus agriculturæ rationes tetigit, de resurrectione nobis disserens: *Stulte, inquit, tu quod seminas non vivificatur, nisi moriatur* (1. Cor. 15. 36). Si vero beatus ille de agricultura sermonem habebat, ne nos quispiam accuset si medicinalem disciplinam attingamus: de Dei enim creatione nunc nobis oratio, et necessarium nobis est hujus disciplinæ argumentum. Quod igitur ante dixi, ex quatuor his elementis corpus nobis compositum est, et si pars a toto dissideat, ex hoc dissidio mors efficitur: ut puta, bile superabundante producit febris, et si ultra mensuram prævaleat, finem affert celerrimum: rursum frigido superabundante, paralysis et tremores et apoplexiæ et innumeri morbi pariuntur, et omnino quæque agnitionum forma ab horum elementorum superabundantia nascitur, quando unum ex ipsis proprios excedens terminos, contra alia insurgit, et omnem lædit symmetriam.

Mundus sine Dei providentia stare nequit.—Interroga igitur dicentem, quod per se nata omnia, per se subsistant. Si breve hoc et modicum corpus medicaminibus, et medicinali scientia utens, anima interius ipsum disponente ac multa philosophia et innumerabilibus aliis auxiliis, non semper in bono statu permanere valet, sed perit et corrumpitur sæpius, turbatione in ipso facta: quomodo tantus mundus, tantas habens corporum moles et ex iisdem compositus elementis, nisi multa providentia frueretur, tanto tempore imperturbatus manere potuisset? Nec enim cum ratione fieri posset, ut providentiam quidem habens interius et exterius nostrum corpus, vix ad sui conservationem sufficeret; tantus vero mundus nulla fruens providentia per tot annos nil tale pateretur quale corpus nostrum. Quomodo enim nullum horum elementorum, quæso, proprios transcendit terminos, nec reliqua omnia consumpsit? quis vero ipsa ab initio conjunxit? quis devinxit? quis frenavit? quis usque in tantum tempus continet? Si enim simplex et uniforme fuisset mundi corpus, non tam impossibile fuisset quod dicitur; quando autem tanta elementorum pugna fuit ab initio, quis tam demens, ut putet sine cogente hæc per se convenisse, et conjuncta mansisse? Si enim nos non natura, sed voluntate male mutuo affecti sponte non convenimus, donec manemus inimici et offenso ab invicem animo dissidemus; sed altero indigemus qui nos conjungat, et postquam conjunxerit, constingat et in pace manere persuadeat, neque rursum resiliere: quo modo elementa neque ratione neque sensu ullo prædita, ac sibi per naturam inimica et adversantia, convenissent et

congressa fuissent, et alterum cum altero potuissent permanere, nisi potentia quædam esset ineffabilis, quæ congregaret, et congregata semper hoc vinculo cohiberet?

3. Non cernis quomodo corpus hoc anima avolante defluit et tabescit, et perditur, et in suam quodque elementorum revertitur sortem? Hoc ipsum profecto et in hoc fieret mundo, si virtus perpetuo gubernans ipsum reliquisset propria destitutum providentia. Si enim navigium sine gubernatore non persisteret, sed facile submergeretur: quomodo tantum temporis subsisteret mundus gubernante nemine? Et ne quid plus dicam, navigium mundum esse puta, carinam suppositam terram, velum cælum, vectores homines, mare subjectam abyssum: quomodo igitur tanto naufragium tempore non est factum? Dimitte enim navigium per diem unum absque gubernatore et nautis, et statim submersum videbis; sed mundus tale nihil passus est, quinque millia et multo plus jam habens annorum. Et quid dico navigium? casulam aliquis parvam in vineis compegit, et fructu ablato desertam reliquit, et neque duos sæpe dies permanet, sed solvitur et brevi cadit. Igitur tugurium quidem absque providente non staret; creatura vero tanta, tam pulchra, tam mirabilis, et leges noctis et diei, alternarumque horarum choræ, et naturæ cursus varius et omnimodus in terra, in mari, aere, cælo, et plantis, et animalibus volantibus, natatilibus, gradientibus, serpentibus, et in hominum genere omnibus illis digniore, tantum temporis absque aliqua providentia stabilis permansisset? Præterea mente mihi prætereuntem, hortos, florum genera, herbas omnes, et earum usus, suaveolentiam, figuras, situm, nomina tantum, arbores fructuosas et infructuosas, metallorum naturam, animalium terrestrium, marinorum, natatiliū, per aerem meantium, montes, saltus, lucos, inferius pratium, superius pratium, est enim in terra pratium, et in cælo pratium, siderum varii flores, inferius rosæ, superius iris. Vis et in avibus tibi pratium demonstrem? considera pavonis corpus varium, et omnem excedens tincturam, purpurantesque aviculas. Cogita mihi cæli pulchritudinem, quantum temporis agit, nec offuscatur, sed velut hodie fabricatum, ita est nitens et splendidum: terræ uterius tantum tempus pariens, quomodo non hebetavit virtutem suam. Cogita mihi fontes, quomodo scatulant, et non defecerunt ex quo facti sunt, jugiter manantes diebus et noctibus: cogita mare, quot flumina suscipiens mensuram non excessit. Sed quousque incomprehensibilia sectamur? In memoratorum singulis dicere par est: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine: omnia in sapientia fecisti* (Psalm. 103. 24). Sed quid ad hæc solent infideles dicere, quoties ipsis commemoramus magnitudinem mundi, ornatum, abundantiam, copiam in omnibus? Hoc ipsum, inquirunt, maxima criminis est causa, quod tam pulchrum et magnum fecit Deus mundum: nisi enim magnum et pulchrum fecisset, non ipsum deum fecissemus; nunc vero magnitudine perculti, et ipsius pulchritudinem admirati, ipsum deum esse putavimus. Sed vanus est

hic sermo : quod enim neque magnitudo nec ornatus impietatis sit causa, sed illorum ignorantia, nos nil tale passi declaramus. Qua enim de causa nos ipsi divinos honores non decrevimus? nonne iisdem oculis ipsum aspicimus? nonne eadem ex creatione percipimus quæ illi? nonne eandem animam habemus? nonne idem corpus possidemus? nonne eandem calcamus tellurem? quo modo pulchritudo et magnitudo nos eadem cum illis sentire non persuasit? Nec hinc vero tantum hoc palam erit, sed et aliunde. Quod enim non propter pulchritudinem ipsum consecraverint, sed ob propriam stultitiam, dicant simiam qua de causa adoraverunt, crocodilum, canem, animalium vilissima? Vere *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est insipiens cor eorum : dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt* (Rom. 1. 21. 22). Verumtamen non ex his tantum respondebimus, sed et aliud quid amplius dicemus.

4. Hæc enim Deus olim prævidens, et hanc ipsis ansam secundum sapientiam suam sustulit : propterea non tantum mirabilem et magnum fecit mundum, sed et corruptibilem et marcescibilem, et ipsius imbecillitatis multas inseruit demonstrationes : et quod in apostolis fecit, hoc et in toto mundo. Quid autem in apostolis fecit? Quoniam signa multa faciebant, et miracula magna et mirabilia, ipsos tamen sæpe flagellari permisit, pelli, carcerem habitare, corporis morbos subire, in continuis esse tribulationibus, ne signorum magnitudo deos ipsos apud homines putari faceret; propterea, tantam largitus gratiam, corpus esse mortale permisit, multis vero valetudinarium; nec ipsorum infirmitatem mutavit, ut naturam insinuaret. Nec meus hic sermo, sed ipsius Pauli sic dicentis : *Si enim gloriari voluero, non ero insipiens; parco autem, ne quis in me putet supra quod videt, vel audit aliquid ex me* (2. Cor. 12. 6): et rursum : *Habemus autem thesaurum hunc in vasis fictilibus* (2. Cor. 4. 7). Quid autem est, *In vasis fictilibus*? In corpore hoc, inquit, mortali et corruptibili. Sicut enim testa ex luto et igne fit : sic profecto et corpus sanctorum illorum, cum sit luteum et spiritualis ignis efficaciam suscepit, testa factum est. Et qua de causa hoc factum est, et thesaurum talem, et gratiarum copiam mortali et corruptibili intulit corpori? *Ut superabundantia virtutis sit a Deo, et non a nobis* (Ibid.). Cum enim videris apostolos mortuos quidem suscitantes, ipsos vero ægrotantes, nec infirmitate se liberare valentes, manifeste scies, mortui resurrectionem non ex virtute suscitantis, sed Spiritus operatione factam esse. Quod enim frequenter ægrotarent, audi quid de Timotheo dicat Apostolus : *Vino modico utere propter stomachum et frequentes infirmitates tuas* (1. Tim. 5. 23); et rursum de alio : *Trophimum autem reliqui Mileti infirmum* (2. Tim. 4. 20). Et Philippensibus scribens dicebat : *Epaphroditus ægrotavit prope mortem* (Philipp. 2. 27). Si enim et cum hæc essent, ipsos deos esse putabant, et sacrificare parabant, dicentes : *Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos* (Act. 14. 10), si hæc non

¹ Sic Savil. et Morel. Quinque Mss., Epaphras.

accidissent, ad quid impietatis, miraculis conspectis, tunc non processissent? Sicut igitur hic propter signorum magnitudinem et naturam eorum in infirmitate esse permisit, et frequentes permisit tentationes, ne putarentur esse dii : sic et in creatura mundi quidam his simile fecit : etenim pulchram ipsam et magnam fecit, et rursum corruptibilem constituit. Et hæc utraque Scripturæ docent : hic quidem cælorum pulchritudinem narrans, sic inquit : *Cæli enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2) : et rursum : *Qui constituit cælum velut cameram, et extendit ipsum quasi tabernaculum in terra* (Isai. 40. 22); et rursum : *Qui continet circuitum cæli* (Eccli. 43. 13). Alter vero demonstrans, etsi pulchrum et magnum, tamen corruptibile esse, sic inquit : *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli : ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent; et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur* (Psal. 101. 26. 27). Et iterum de sole inquit idem David : *Tamquam sponsus procedens de thalamo suo : exsultavit ut gigas ad currendam viam* (Psal. 18. 6). Vidisti, quomodo sideris pulchritudinem simul et magnitudinem tibi ante oculos posuit? Sicut enim ex thalamo quodam sponsus apparens, sic et sol sub auroram radios mittit, et tamquam quodam croceo velo cælum ornans, et roseas faciens nubes, et sine offensa currens totum diem, nullo cursum obstaculo interruptit. Vidisti igitur ipsius pulchritudinem? vidisti magnitudinem? vide et imbecillitatis ejus demonstrationem. Etenim et hoc demonstrans sapiens quidam dicebat : *Quid lucidius sole? et hic deficit* (Eccli. 17. 30). Nec ex hoc tantum ipsius imbecillitatem videre datur, sed etiam in nubium concursibus. Nube igitur sæpius subtilis currente, radios immittens, et nubem discindere conatus, non prævaluit, cum esset nubes crassior, nec ipsi cedere vellet. Sed semina, inquit, nutrit : atqui non ipse nutrit solus, sed et terræ indiget ac roris, et pluviarum atque ventorum, et bonæ tempestatum anni distributionis; nisi hæc omnia concurrerint, superfluus fit solis usus.

Dei solius proprium non indigere. — Hoc vero Dei non est, ad ea facienda quæ vult, aliis ludigere : Dei enim maxime proprium, non indigere. Ipse enim non sic e terra semina protulit, sed tantum jussit, et omnia germinaverunt. Et rursum ut discas, non elementorum naturam, sed ipsius mandatum omnia facere, ipsaque elementa, quæ non erant, producere, Judæis nullius ope manna demisit : *Panem, inquit, cæli dedit eis* (Psal. 77. 24). Et quid dico solem ad fructuum vegetationem mutationemque aliis indigere elementis, cum et multis ad sui constitutionem egeat, nec ipse sibi sufficere possit? Quippe ut vadat, cælo indiget, tanquam pavimento quodam supposito : et ut luceat, aeris puritate et tenuitate. Quod si hic præter modum densetur, ille lucem suam ostendere non po-

¹ Hic secuti sumus Savilium. Apud Morel. et Montefalc. sic habet hic locus mutilatus : *Et quid dico quod ad fructuum vegetationem aliis indiget elementis? ad propriam constitutionem non sufficeret ipse sibi.*

καλὸν καὶ μέγαν τὸν κόσμον ἐποίησεν ὁ Θεός· εἰ μὴ γὰρ αὐτὸν καλὸν καὶ μέγαν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐκ ἂν αὐτὸν ἱεσοποιήσαμεν^α· νῦν δὲ ἐκπλαγέντες αὐτοῦ τὸ μέγεθος, καὶ θαυμάσαντες αὐτοῦ τὸ κάλλος, ἐνομιζομεν αὐτὸν εἶναι θεόν. Ἀλλ' ἔωλος οὗτος ὁ λόγος ἐστίν. Ὅτι γὰρ οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸ κάλλος τῆς ἀπεθείας αἷτιον, ἀλλ' ἡ ἐκείνων ἀνοια, δεικνύμεν ἡμεῖς οἱ μὴδὲν τοιοῦτον παθόντες ποτέ. Τίνος γὰρ ἔνεκεν αὐτὸν οὐκ ἔθεοποιήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτὸν [110] βλέπομεν; οὐ τὰ αὐτὰ τῆς κτίσεως ἀπολαύομεν ἅπερ καὶ ἐκεῖνοι; οὐ τὴν αὐτὴν ψυχὴν κεκτήμεθα; οὐ τὸ αὐτὸ σῶμα ἔχομεν, οὐ τὴν αὐτὴν πατούμεν γῆν; πῶς ἡμᾶς οὐκ ἐπεισε τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τὰ αὐτὰ νοῆσαι ἐκεῖνους; Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ τοῦτο ἔσται δῆλον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳ λεν. Ὅτι γὰρ οὐ διὰ τὸ κάλλος αὐτὸν ἔθεοποίησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀνοίαν, τὸν πίθηκον τίνος ἔνεκεν προσεκύνησαν, τὴν κροκόδειλον, τὸν κύνα, τὰ εὐτελέστατα τῶν ζώων; Ὅπως Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδιά· φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τούτων ἀπολογητόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτερόν τι πλεόν ἐροῦμεν.

δ. Ταῦτα γὰρ ἀνωθεν ὁ Θεὸς προειδώς, καὶ ταύτην αὐτῶν ἀνείλε τὴν πρόστασιν κατὰ τὴν αὐτοῦ σοφίαν· διὰ τοῦτο οὐ μόνον θαυμαστὸν καὶ μέγαν τὸν κόσμον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ φθαρτὸν καὶ ἐπίκνηρον, καὶ τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ πολλὰ δειγμάτων ἔγκρατέστο, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου παντός. Τί δὲ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐποίησεν; Ἐπειδὴ πολλὰ σημεῖα καὶ θαύματα ἐποιοῦν^β καὶ μεγάλα καὶ παράδοξα, εἶπεν αὐτοὺς συνεχῶς μαστίζεσθαι, ἐλαύνεσθαι, δεσμωτήριον οἰκεῖν, ἀσθενεῖαι περιπίπτειν σωματικαῖς, ἐν διηνεκείνῳ εἶναι θλίψεσιν, ἵνα μὴ τῶν σημείων τὸ μέγεθος θεοῦ αὐτοὺς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις νομίζεσθαι ποιήσῃ· διὰ τοῦτο, τοσαύτην δούς χάριν, τὸ σῶμα ἀφήκεν εἶναι θνητὸν, πολλοὺς δὲ καὶ ἐπίνοσον, καὶ οὐ μετέβαλεν αὐτῶν τὴν ἀσθενείαν, ἵνα ἐγγυήσεται τὴν φύσιν. Καὶ οὐκ ἐμὸς οὗτος ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου οὕτως λέγοντος· Ἐὰν γὰρ καὶ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· φοβόμαι δὲ, μὴ τις εἰς ἐμὲ λογισθῇται ὑπὲρ ὃ βλέπει, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ· καὶ πάλιν· Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστέρινοις σκεύεσι. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν ὀστέρινοις σκεύεσι; Ἐν τῷ σώματι τούτῳ, φησί, τῷ θνητῷ καὶ ἐπικτήρῳ. Καθάπερ γὰρ τὸ ὀστρακον^γ ἐκ πηλοῦ καὶ πυρὸς γίνεται, οὕτω δὴ καὶ τὸ σῶμα τῶν ἀγίων ἐκείνων πῆλινον ὂν, καὶ τοῦ πνευματικοῦ πυρὸς δεξάμενον τὴν ἐνέργειαν, γέγονεν ὀστρακον. Καὶ τίνος ἔνεκεν τοῦτο γιγνέσθαι, καὶ θησαυρὸν τοσούτον καὶ χαρισμάτων δαψύειαν θνητῷ καὶ φθαρτῷ σώματι ἐναπέθετο; Ἴνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τοὺς ἀποστόλους νεκροὺς μὲν ἀνιστάντας, αὐτοὺς δὲ ἀσθενούντας καὶ μὴ δυναμένους ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀρρώστιας, εἴσῃ σαφῶς ὅτι ἡ τοῦ νεκροῦ ἀνάστασις οὐ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀναστήσαντος, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας τῆς τοῦ Πνεύματος γέγονεν. Ὅτι γὰρ ἡρῳώστουν συνεχῶς, ἀκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος περὶ Τιμοθέου· Οἶκω ἀλλήφ χρῶ διὰ τὸν στομάχον σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας· καὶ πάλιν περὶ ἐτέρου· Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενούντα· καὶ Φίλιππησίους ἀπετίλλων εἶπεν, ὅτι· Ἐμυρόδιτος δ' ἡσθένησε πα-

ραπλήσιον θανάτῳ. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ὄντων θεοὺς αὐτοὺς εἶναι ἐνόμισαν, καὶ θύειν ἐπεχειρήσαν, λέγοντες, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς, [111] εἰ μὴ ταῦτα ἐγένετο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέβησαν ἀσθενείας, τὰ θαύματα τότε ὀρώντες; Ὅσπερ οὖν ἐν ταῦτο διὰ τὸ μέγεθος τῶν σημείων καὶ τὴν φύσιν ἀφήκεν ἐν ἀσθενείᾳ μένειν, καὶ τοὺς ἐπαλλήλους συνεχώρησε πειρασμούς, ἵνα μὴ νομισθῶσιν εἶναι θεοὶ, οὕτω καὶ ἐπ' τῆς κτίσεως παραπλήσιόν τι τοῖς τοῖς ἐποίησε. Καὶ γὰρ καλὴν αὐτὴν καὶ μεγάλην, καὶ φθαρτὴν πάλιν κατέσκεύασε. Καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα αἱ Γραφαὶ φιλοσοφοῦσιν· ὁ μὲν γὰρ τὸ κάλλος τῶν οὐρανῶν διηγούμενος, οὕτω φησὶν· Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ· καὶ πάλιν· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὥσει καμάραν, καὶ διατελεῖν αὐτὸν ὥς σκητὴν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάλιν· Ὁ κατέχων τὸν γύρον τοῦ οὐρανοῦ. Ἄλλος δὲ δεικνύς ὅτι εἰ καὶ καλὸς καὶ μέγας, ἀλλὰ φθαρτός ἐστιν, οὕτω φησὶ· Κατ' ἀρχὰς σὺ, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ· αὐτοὶ ἀπολούνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὥσει περιβάλοιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ ἡλίου φησὶν ὁ Δαυὶδ, ὅτι Ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ· ἀγυλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν. Εἶδες τὸ κάλλος τοῦ ἄστρου καὶ τὸ μέγεθος πῶς σοι παρέστηκε; Καθάπερ γὰρ ἐκ παστάδος^δ οἱ τινὲς νυμφίος φανεί, οὕτως ὁ ἥλιος ὑπὸ τὴν ξω τὰς ἀκτίνας ἀφήσει, καὶ ὥσπερ τινὲς κροκῶν παραπετάσματα τὸν οὐρανὸν καλωπιζών, καὶ ῥοδοειδῆς ποιῶν τὰς νεφέλας, καὶ ἀνεμποδίστως τρέχων πᾶσαν τὴν ἡμέραν, οὐδενὶ διακόπτεται πρὸς τὸν δρόμον κυλύματι. Εἶδες τοίνυν τὸ κάλλος αὐτοῦ, εἶδες αὐτοῦ τὸ μέγεθος; βλέπε καὶ τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ τὸ δειγμά. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο δηλῶν σοφός τις εἶπεν· Τί φωτεινότερον ἡλίου; φησὶ, καὶ τοῦτο ἐκλείπει. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον αὐτοῦ τὴν ἀσθενείαν ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν νεφελῶν^ε συνδρομαῖς. Νέφους γοῦν ὑποδραμόντος πολλὰκις τὰς ἀκτίνας ἀφεί, καὶ φιλονεικήσας διαβρόχῃς τὸ νέφος οὐκ ἴσχυσε, παχυτέρας τῆς νεφέλης οὔσης καὶ οὐκ ἀνασχομένης αὐτῇ διασχέιν. Ἀλλὰ τὰ σπέρματα τρέφει, φησὶ· καὶ μὴν οὐκ αὐτὸς τρέφει μόνος, ἀλλὰ καὶ γῆς δέεται, καὶ δρόσου, καὶ ὑετῶν, καὶ ἀνέμων, καὶ τῆς τῶν ὠρῶν εὐμοιρίας· καὶ μὴ ταῦτα ἅπαντα συνδράμη, περιττὴ ἡ τοῦ ἡλίου γίνεται χρεῖα.

Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἴη Θεοῦ, τὸ δεῖσθαι ἐτέρων πρὸς ἅπερ ἂν βούληται ποιεῖν· Θεοῦ γὰρ ἴδιον μάλιστα τὸ ἀνευδεές. Αὐτὸς γοῦν οὐχ οὕτω τὰ σπέρματα ἐξήγαγεν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐκέλευσε μόνον, καὶ πάντα ἐδύλασσε. Καὶ πάλιν, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἡ τῶν στοιχείων φύσις, ἀλλὰ τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ πάντα ποιεῖ, αὐτὰ τε τὰ στοιχεῖα οὐκ ὄντα παρήγαγε, καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, οὐδενὸς δεηθεί, τὸ μάννα κατήγαγεν· Ἄρτον γὰρ, φησὶν, οὐρανὸν ἔδωκεν αὐτοῖς. Καὶ τί λέγω, πρὸς τὴν τῶν καρπῶν ἀκμὴν ὅτι ἐτέρων δέεται στοιχείων πρὸς τὴν αὐτῶν σύστασιν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς πολλῶν χρῆζει πρὸς σύστασιν, καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς ἀρκέσειεν ἑαυτῷ^ς; Καὶ γὰρ ἵνα βαδίξῃ, τοῦ οὐρανοῦ δέεται καθάπερ ἐδάφους τινὸς ὑποκειμένου, καὶ ἵνα φαίνεται, τῆς τοῦ ἀέρος καθαρότητος καὶ λεπτότητος, ὥστε ἂν πυκνωθῇ πέρα τοῦ μέτρου καὶ οὐλτος, οὐκ ἱσχύει δεῖξαι τὸ [112] ἑαυτοῦ φῶς ἐκείνος,

^α Savil. et quidam alii ἐθεοποιούμεν.

^β Savil. καὶ τέρατα ἐποιοῦν.

^γ Savil. ὀστρακινόν.

^δ Sic Savil. et Morel. Quinaque mss. Εκαφράς. Infra quidam ὡς ἐπεχειρουν.

^ε Aliquot mss. ἐκ παστοῦ.

^ς Alii τῶν νεφῶν.

^ς Sic Savil. et interpretes. Montf., multis prætermisiss: Καὶ τί λέγω... ὅτι ἡ δ. στοιχείων; πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν οὐκ ἂν αὐτὸς ἀρκέσειεν ἑαυτῷ. Edit.

καὶ ἵνα μὴ πᾶσιν ἀφόρητος ᾦ, μηδὲ κατακαύσῃ πάντα, ψυχρότης δέεται πάλιν καὶ δρόσου. Ὅταν οὖν καὶ περιγίνηται αὐτοῦ στοιχεῖα ἕτερα, καὶ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ διορθῶται (περιγίνεται μὲν ὡς νεφέλαι καὶ τοῖχοι, καὶ ἄλλα τινὰ σώματα ἀποκρύπτοντα αὐτοῦ τὸ φῶς· διορθοῦται δὲ αὐτοῦ τὴν ἀμετρίαν ὡς δρόσοι, καὶ πηγαί, καὶ ψυχρότης ἀέρος), πῶς ἂν οὗτος εἴη θεός; Τὸν γὰρ θεὸν ἀνενδεῆ εἶναι χρὴ, καὶ μηδενὸς δεῖσθαι, καὶ πᾶσιν ἀπάντων αἰτίων εἶναι τῶν καλῶν, καὶ παρὰ μηδενὸς κωλύεσθαι· καθάπερ οὖν καὶ περὶ τοῦ θεοῦ φησιν ὁ Παῦλος καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὁ μὲν οὕτω λέγων ἐκ προσώπου αὐτοῦ· *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος*^α· καὶ πάλιν· *Θεὸς ἐγγίζω ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ θεὸς πόρρωθεν*^β· καὶ πάλιν ὁ Δαυὶδ· *Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Κύριός μου εἰ σὺ, ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις*. Ὁ δὲ Παῦλος τὸ ἀνενδεὲς αὐτοῦ δηλῶν, καὶ δεικνὺς ὅτι ἀμφοτέρω ταῦτα μάλιστα ἐστὶ θεοῦ, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι, καὶ πᾶσιν αὐτὸν ἅπαντα χρῆσθαι, οὕτω πῶς φησιν· *Ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, οὐ προσδεδμενός τιςος αὐτός, διδούς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοήν, καὶ τὰ πάντα*.

ε'. Εὐὴν μὲν οὐὲν καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα ἐπελθεῖν, τὸν οὐρανὸν, τὸν ἀέρα, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, καὶ δεῖξαι αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, καὶ πῶς ἕκαστον τοῦ πλησίον δεῖται, καὶ τούτου χωρὶς ἀπόλλυται καὶ διαφθείρεται. Καὶ γὰρ καὶ ἡ γῆ, ἂν ἀπολίπουν αὐτὴν αἱ πηγαὶ καὶ ἡ παρὰ τῆς θαλάττης καὶ τῶν ποταμῶν ἐνσπειρομένη νοτίς, καταφρυγείσα ταχέως ἀπόλλυται^α, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ στοιχεῖα ἄλλων δεῖται^β, καὶ ἀπὸ ἡλίου, ὥσπερ ἡλίου ἀέρος· ἄλλ' ἵνα μὴ μακρότερον ποιῶμεν τὸν λόγον, ἐκ τῶν εἰρημένων ἱκανῶς τοῖς βουλομένοις ἀφορμὰς δόντες ἀρκεσθῶμεθα. Εἰ γὰρ ὁ πάσης τῆς κτίσεως θαυμαστότερος ἡλῖος οὕτως ἀσθενῆς ὢν καὶ ἐνδεὴς ὥφθη, πολλῶ μᾶλλον τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη· ὅπερ οὖν εἶπον τοῖς φιλοπόνοις ἐκεῖνα δοῦς ἀναλέγεσθαι^β, αὐτὸς ἀπὸ τῶν Γραφῶν ὑμῖν διαλέξομαι πάλιν, δεικνὺς ὅτι οὐχ ὁ ἡλῖος μόνος, ἀλλὰ καὶ ἅπας φθαρτός ἐστιν οὗτος ὁ κόσμος. Ὅταν γὰρ ἀλλήλων ἀναλωτικὰ τὰ στοιχεῖα ᾖ, καὶ καλῶς μὲν τοῦ ἡλίου τὴν δύναμιν ψυχρότης ἐπιγινομένη πλέον, ἀναλίσκη δὲ ταύτην τὸ θερμὸν πάλιν ἐπικρατήσαν, καὶ τὰς ἐναντίας ποιότητάς τε καὶ διαθέσεις ἐν ἀλλήλοις ποιῇ καὶ πάσῃ τὰ στοιχεῖα, εὐδὴλον ὅτι μεγάλης φθορᾶς ταῦτα ἀπόδειξις, καὶ τοῦ σώματος εἶναι πάντα τὰ ὀρώμενα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς ἀφελείας τῆς ἡμετέρας ὑψηλότερος ὁ λόγος οὗτος, φέρε ἐπὶ τὴν γλυκεῖαν ὑμᾶς τῶν Γραφῶν ἀγαγόντες πηγὴν, τὴν ἀκοήν ὑμῶν ἀναπαύσωμεν. Οὐ γὰρ δὴ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς κατὰ μέρος ὑμῖν ἐροῦμεν, ἀλλὰ περὶ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως τοῦτο αὐτὸ τὸν Ἀπόστολον ἡμῖν ἀποφαινόμενον δεῖξομεν, καὶ λέγοντα σαφῶς οὕτως, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις φθορᾷ δουλεύει νῦν, καὶ διὰ τί δουλεύει, καὶ πότε αὐτῆς ἀπαλλαγῆσεται, καὶ εἰς ποίαν μεταθίγεται λήξιν. Εἰπὼν γάρ, *ὅτι Οὐκ [113] ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρός τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γὰρ ἀποκαταδοκίμια τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἰῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιώτῃ ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι*. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· φθαρτή, φησιν, ἡ κτίσις· ἐγένετο· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, *Τῇ ματαιώτῃ ὑπετάγη*· φθαρτὴ δὲ ἐγένετο τοῦ θεοῦ κελεύ-

σαντος οὕτως. Ἐκέλευσε δὲ ὁ θεὸς οὕτω διὰ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον· ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὴν ἡμελλε τρέφειν ἄνθρωπον, καὶ αὐτὴν τοιαύτην εἶναι ἐχρῆν· οὐ γὰρ δὴ φθαρτὰ σώματα ἡμελλεν ἀφάρτων ἐνδιατῆσθαι κτίσει. Ἀλλ' ὅμως οὐ μὲν τοιαύτη, φησὶν, ἀλλὰ *καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς*· εἰτα δηλῶν πότε τοῦτο ἔσται καὶ διὰ τίνος, ἐπήγαγεν· *Εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ*. Ὅταν γὰρ ἀναστῶμεν, φησὶ, καὶ ἀφθαρτὰ λάβωμεν σώματα, τότε καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς κτίσεως ἀπάσης ἀφθαρτον ἔσται καὶ ἀφθαρτον. Ὅταν οὖν ἰδῇς ἥλιον ἀνίσχοντα, θαύμασον τὸν Δημιουργόν· ὅταν ἰδῇς αὐτὸν χρυσοῦμενον καὶ ἀφανίζόμενον, κατὰ μαθε τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν, καὶ μὴ προσκυνήσῃς αὐτὸν ὡς θεόν. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ μόνον τῇ φύσει τῶν στοιχείων δεῖγμα τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἐγκατέθετο ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ δούλοις ἀνθρώποις οὖσιν ἐπιτάξαι αὐτοῖς ἐκέλευσεν, ἵνα κἂν ἀπὸ τῆς ὕψους μὴ γνωρίσῃς αὐτῶν τὴν δουλείαν, ἀπὸ τῶν ἐπιταττόντων μάθῃς, ὅτι σύνδουλὰ σοὶ ἐστὶ ταῦτα ἅπαντα. Ὁ γοῦν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ φησὶ· *Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβῶν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ γάραγμα Αἰλῶν*^α. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἀναποδίσας αὐτὸν ἐπὶ τοῦ βασιλείως· *Ἐξελκίον πεποίηκε, καὶ Μωσῆς ἀέρι καὶ θαλάττῃ καὶ γῇ καὶ πέτραις ἐπέταξεν*· *Ἐλισσαῖος ὕδατων φύσιν μετέωλειν, οἱ τρεῖς παῖδες πυρὸς περιεγένοντο*. Ὅρξ πῶς ἐκατέρωθεν ἡμῶν προενόησεν ὁ θεός, διὰ μὲν τοῦ κάλλους τῶν στοιχείων εἰς τὴν αὐτοῦ θεογνωσίαν ἡμᾶς ἀγων, διὰ δὲ τῆς ἀσθενείας οὐκ ἀφίεις εἰς τὴν ἐκείνων καταπεσεῖν λατρείαν;

ς'. Ὑπερ δὴ τούτων ἀπάντων δοξάσωμεν αὐτὸν τὸν κηδεμόνα ἡμῶν, μὴ διὰ βημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ πολιτείαν ἀρίστην ἐπιδειξώμεθα, τὴν τ' ἄλλην καὶ τὴν περὶ τοὺς ὅρκους ἐγκράτειαν λέγω. Οὐ γὰρ δὴ πᾶν ἀμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρε κόλασιν, ἀλλὰ τὰ εὐκατόρθωτα μέλζονα ἡμῖν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν· ὅπερ οὖν καὶ Ὁλομὸν ἀνιτιτόμους ἔλεγεν· *Οὐ θαυμάσιον, ἐὰν ἀλὶφ τις κλέπτῃ· κλέπτει γὰρ ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐμπλήσῃ πεινωσῇ*^α· ὁ δὲ μοιχὸς δὲ ἐνδειαν φρενῶν ἀπώλειαν τῇ ἐνυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Δεινὸν μὲν καὶ ὁ κλέπτης, ἀλλ' οὐχ οὕτω δεινὸν ὡς ὁ μοιχός· ἐκεῖνος μὲν γὰρ εἰ καὶ ψυχρὰν αἰτίαν, ἀλλ' ὅμως ἔχει προβαλέσθαι τὴν ἀπὸ τῆς πενίας ἀνάγκην· οὗτος δὲ, οὐδεμιὰς ἀνάγκης αὐτὸν βιάζομένης, ὑπὸ ἀνοίας μόνῃς εἰς τὸ βράθυρον καταπίπτει τῆς ἀμαρτίας. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ὁμνούντων ἔστιν εἰπεῖν· οὐδὲ γὰρ οὕτω τινα πρόσφαιιν ἔχουσι· προβαλέσθαι, ἀλλὰ καταφρόνησιν [114] μόνον. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι ἐπ' ἀχθῆς εἶναι δοκῶ λοιπὸν καὶ φορτικὸς, τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως δοκῶν ἐνοχλεῖν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀφίσταμαι, ἵνα κἂν τὴν ἀναισχυντίαν αἰδεσθέντες τὴν ἐμὴν, ἀποστήτε τῆς πονηρᾶς τῶν ὅρκων συνθηλας. Εἰ γὰρ ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος ὁ ἀπηνῆς καὶ ὠμός, χήρας ἐνόχλησιν αἰδεσθεὶς τὸν τρόπον μετέβαλε, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς τοῦτο ἐργάσασθε, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ παρακαλῶν ὑμᾶς μὴ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας τοῦτο ποιῇ· σωτηρίας· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ἑμαυτοῦ οὐκ ἂν ἀρνησάμεν τοῦτο ποιεῖν· τὰ γὰρ ὑμέτερα ἀγαθὰ ἑμαυτοῦ νομίζω εἶναι κατορθώματα. Ἐβούλομην δὲ ὑμᾶς, ὥσπερ ἐγὼ νῦν πονῶ καὶ κόπτομαι περὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας,

^α Morel. ἄλλων δεῖται. Savil. ἀλλήλων δεῖται. Infra Savil. θαυμασιώτερος.

^β Aliquot mss. δοῦς ἐπὶ ἑξασθαι.

^γ Alii ἡ κτίσις γέγονεν.

^α Morel. Αἰλῶν, unus codex Αἰλῶμ. Savil. Ἐλῶμ, et in marg. Ἐλῶμ.

^β Quidam mss. ποιοῖτο. Infra Savil. et quidam mss. κόπτομαι ὑπὲρ τῆς ἡμετ., et mox idem φροντίζεμεν ὑπὲρ τῆς ἡμετ.

test : et ne omnibus sit intolerabilis, neque cuncta comburat, frigiditate rursus eget ac rore. Cum ipsum igitur reliqua vincant elementa, et ipsius impotentiam emendent : vincunt quidem, sicut nubes, et nivi, et alia eardam corpora ipsius lucem abscondentia : corrigunt autem ipsius intemperantiam, sicut rores, et fontes, et aeris frigiditas, quomodo hic Deus esse potest? Deum enim non indigere necessarium est, et nulla re opus habere, et omnium omnibus bonorum esse auctorem, et a nemine prohiberi, sicut scilicet de Deo ait Paulus et propheta Jeremias, hic quidem ex ipsius persona, dicens : *Culum et terram ego impleo, ait Dominus (Jer. 23. 24)* ; et rursum : *Deus appropinquans ego sum, et non Deus a longe (1b. v. 23)* ; et rursum David : *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges (Psal. 15. 2)*. Paulus autem ipsius copiam nullius indigentem demonstrans, et ostendens hæc ambo maxime Dei esse, nullo indigere, et omnibus omnia subministrare, sic inquit : *Deus qui fecit cælum et terram et mare, nullius indigens, ipse vitam omnibus præbens, et spiritum, et omnia (Act. 17. 24. 25)*.

5. Licebat quidem et alia percurrere elementa, cælum, aerem, terram, mare, et ipsorum imbecillitatem demonstrare, et quomodo proximo quodque indiget, et sine hoc perit et corrumpitur. Etenim terra, si deficiant eam fontes, et humiditas tum a mari tum a fluvii infusa, tosta brevi disperdetur : et reliqua vero elementa altero alterum indigent, et aer sole, sicut sol aere : sed ne prolixiorem faciamus sermonem, ex dictis multas volentibus occasiones dedisse satis fuerit. Si enim omni creatura sol admirabilior tam imbecillis et inops esse jam apparet, multo magis aliæ mundi partes : quod eo dixi, ut laboriosis illa præberem colligenda : ipse de Scripturis iterum vobis disseram, demonstrans, non solem tantum, sed et totum mundum corruptibilem esse. Cum enim elementa sese mutuo consumant, et solis quidem potentiam superveniens major frigiditas castiget, hæc autem vicissim calor invalescens consumat, et contrarias qualitates et dispositiones alterum in altero faciant et patiantur elementa : certum est hæc magnæ corruptionis argumentum præbere, et corpus esse quæcumque videtur. Sed quoniam tenuitate nostra altior hic est sermo, age ad dulcem vos Scripturarum fontem agentes, aures vestras mulceamus. Non enim de cælo et terra singillatim vobis dicemus, sed de omni pariter creatura hoc ipsum vobis demonstrantem Apostolum ostendemus, sicque manifeste dicentem, quod omnis creatura corruptioni nunc serviat, et quare serviat, et quando mutabitur, et in qualem transibit conditionem. Postquam enim dixit : *Non sunt condignæ passionibus præsentis temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis*, intulit : *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitas enim creatura subjecta est, non sponte, sed propter eum, qui subiecit eam in spe (Rom. 8. 18. 19. 20)*. Quod autem dicit, huiusmodi est : corruptibilis creatura facta est : hoc enim est, *Vanitati subjecta*

est : corruptibilis autem facta est, Deo sic iubente ; jussit autem sic Deus propter genus nostrum : quia enim hominem nutrire debebat corruptibilem, et ipsa talis esse debebat : non enim corruptibilia corpora decebat in incorruptibili degere creatura. Sed, inquit, non tamen talis remanet, sed *Et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis (Rom. 8. 21)* : deinde demonstrans quando hoc erit, et per quos, intulit : *In libertatem gloriæ filiorum Dei*. Cum enim resurrexerimus, inquit, et incorrupta sumpserimus corpora, tunc et cæli corpus et terræ, et mundi totius incorruptum erit, et immarcescibile. Cum igitur solem videris exorientem, creatorem admirare ; quando ipsum se celantem et evanescentem videris, naturæ imbecillitatem discere, nec ipsum ut Deum adores. Idcirco enim non ex hoc solo elementorum naturæ imbecillitatis demonstrationem Deus inseruit, sed et hominibus servis suis, ut eis imperarent, mandavit, ut si nec ex aspectu ipsorum servitutem cognoscas, ab imperantibus discas, omnia conserva tua esse. Ideo Jesus Nave dicit : *Stet sol contra Gabaon, et luna contra vallem Aelon (Jos. 10. 12)*. Et iterum propheta Isaias ipsum in contrarium retrogredi fecit sub Ezechia rege (*Isai. 38. 8*), et Moses quoque aeri et mari et terræ et petris imperavit : Elisæus aquarum naturam mutavit (*4. Reg. 3*), tres pueri ignem vicierunt. Vides quomodo utrumque nobis Deus providit, per elementorum quidem pulchritudinem nos in divinitatis suæ cognitionem inducens, per infirmitatem vero non permittens in illorum cadere adorationem ?

6. *Moralis exhortatio ad juramenta vitanda.* — Super iis ergo omnibus ipsum nostri gubernatorem glorificemus, nec per verba tantum, sed etiam per opera, et conversationem optimam exhibeamus, et circa alia et circa abstinentioniam a juramentis. Non enim omne peccatum eandem exigui poenam, sed correctu facilia majorem afferunt : quod scilicet et Salomon innuens dicebat : *Non mirum, si quis deprehensus fuerit furans : furatur enim, ut animam suam impleat esurientem ; adulter vero propter inopiam mentis, perditionem animæ suæ acquirit (Prov. 6. 30. 32)*. Quod autem dicit, tale est : gravis quidem res etiam fur, sed non tam gravis, quam adulter : ille enim etsi frivolam causam habet, tamen ex pauperie necessitatem prætereundum potest : hic vero nulla ipsum cogente necessitate prædementia sola in peccati voragine corrui. Hoc et de jurantibus dicere licet : nec enim isti ulkum habent quem præmittant pretextum, sed contemptum solum. Et novi quidem me gravem esse videri et onerosum, atque admonitionis jugitate molestum esse ; verumtamen non desino, ut vel meam reverentiam impudentiam improba juramentorum consuetudine abistatis. Si enim iudex ille immitis et severus, viduæ vexationem veritus, mores mutavit (*Luc. 18. 2. sqq*) : multo magis hoc vos faciatis, et maxime cum supplicans vobis non pro me ipso, sed pro salute vestra hoc faciam : imo vero et pro mei ipsius salute hoc facere non negaverim : vestra enim bona puto mea esse merita. Vellem autem, sicut ego nunc laboro et fatigor pro

salute vestra, sic et vos animæ vestræ curam gerere : sic plane hoc tantum negotium finem acciperet. Et quid opus est multa dicere ? si enim gehenna non esset, nec pœna contumacibus, neque merces obedientibus, ego autem ad vos accedens, in gratiæ parte petiissem, nonne annuere debuissetis ? non petitionem concedere, tam levem petenti gratiam ? Cum vero Deus ipsam petens, propter vos dantes, non propter seipsum percipientem hoc faciat : quis tam ingratus, quis tam miser, et ærumnosus, ut benefi-

cium petenti Deo non impendat, et maxime cum ipse qui impendit, sit beneficio potiturus ? Hæc igitur cogitantes, et ad vos hinc recedentes, omnia repetite dicta, et eos qui id non observant omnibus modis corrigite, ut propriorum et alienorum retributionem meritorum recipiamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

GRATIARUM ACTIO AD DEUM OB LIBERATIONEM A MALIS EX SEDITIONE EXPECTATIS, ET EORUM QUÆ TUNC ACCIDERUNT COMMEMORATIO : INSUPER VERO ET CONTRA EOS QUI CORPUS NOSTRUM CALUMNIANTUR, ET IN UNIVERSUM DE HOMINIS CREATIONE, ET SUB FINEM DE VITANDO JURAMENTO.

OMILIA XI.

1. Cum præteritam tempestatem et præsentem cogito tranquillitatem, non desino dicere : Benedictus Deus qui facit omnia, et ipsa transmutat ; qui fecit lucem de tenebris (*Amos* 5. 8. et *Job* 37. 15), qui deducit ad portas inferi et reducit (*1. Reg* 2. 6), qui castigat et non occidit (*2. Cor.* 6, 9) : et hoc vos assidue dicere volo, nec desistere. Si enim ipse nobis operibus benefecit, qua nos venia digni esse possemus, ne verbis quidem ipsum remunerantes ? Propterea exhortor vos numquam cessare ipsi gratias agere. Si enim pro primis grati fuerimus, certum quod et aliis majoribus potiemur. Dicamus igitur continue : Benedictus Deus, qui et nobis dedit solitam cum fiducia vobis mensam apponere, et vobis præbuit secure nostros audire sermones : benedictus Deus, quoniam non amplius exteriora fugientes pericula, sed audire optantes huc concurrimus, non amplius cum anxietate et tremore et sollicitudine inter nos convenimus, sed cum fiducia omnem excutientes timorem, quo per superiores dies fluctuantibus in medio mari, et naufragium per singulas horas expectantibus nihilo melius nos habebamus, infinitis tota die rumoribus pulsati, perturbati et undique circumacti, et singulis satagentes diebus, et curiose sciscitantes, Quis venit e castris, quid vero veniens nuntiavit ? numquid verum an falsum quod dicitur ? et noctes sine somno transigentes, et civitatem respicientes cum lacrymis tamquam nox perituram. Propterea et nos superiores hos dies tacuimus, quoniam civitas nostra omnis erat exhausta, omnes in solitudines transmigraverant, et residui tristitiæ nube caligaverant¹. Anima enim semel tristitia repleta, nihil audire est idoneum. Propterea et amici Job accedentes, domus illius tragœdiam cernentes, necnon justum in stercore sedentem, et ulceribus plenum, vestimenta sua disciderunt, ingenueruntque, et cum silentio illi assederunt (*Job* 2. 11.-13), significantes quod nihil a principio tam doleantibus opportunum, quam requies et silentium : erat enim consolatione major tristitia. Propterea et

Judæi luto et operi lateritio alligati (*Exod.* 5. 19 -21), Mosem ad se venisse cernentes, iis quæ dicebantur attendere non poterant præ pusillanimitate et tribulatione, quam patiebantur. Et quid mirum, si homines quidam pusillanimes hoc passi sunt, cum et Christi discipulos in hunc morbum cecidisse inveniamus ? Post illam namque mysticam cenam quando ipsos assumptos Christus seorsum alloquebatur, ab initio quidem ipsum interrogabant discipuli, quo vadis ? ut vero dixit illis mala ipsos paulo post exceptura, bella, persecutiones, inimicitias ab omnibus, flagella, carceres, judicia, abductiones, velut onere ponderosissimo, dictorum formidine et futurorum tristitia pressus tunc ipsorum animus, postea stupidus remansit : ideo consternatos cernens ipsos Christus, hoc ipsum exprobrans dicebat : *Vado ad Patrem meum, et nemo e vobis me interrogat : Quo vadis ? sed quoniam hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum* (*Joan.* 16. 5. 6). Propterea nos quoque tacuimus præterito tempore, præsentem opportunitatem expectantes. Si enim is qui aliquem rogaturus est, etsi rationi consentanea propositurus, temporis tamen occasionem expectat, ut sedatum et bene affectum eum inveniat, qui petitionem daturus est, ut temporis auxilium nactus beneficium obtineat : multo magis orantem tempus quærere commodum oportet, ut apud bene affectum auditorem et omni cura liberatum ac tristitia, verba faciat : quod profecto et nos nunc fecimus.

2. Nunc igitur postquam tristitiam excussistis, prius dictorum memoriam renovare volumus, ut sermo vobis fiat manifestior : quod enim et in mundi creatione diximus, quod non pulchrum tantum et mirabile et magnum Deus fecerit ipsum, sed etiam infirmum et corruptibilem, et horum rursus multas inseruerit demonstrationes, utraque ad utilitatem nostram dispensans ; et per pulchritudinem quidem in conditoris admirationem nos inducens, per infirmitatem vero a colenda nos abducens creatura : hoc et in corpore nostro videre est evenisse : etenim de hoc quoque quærunt et veritatis inimicorum et nostrorum multi, qua de causa hoc corruptibile et mortale factum sit.

¹ Apud Montef. legebatur : *Turpati erant*.

οὕτω καὶ ὑμᾶς φροντίζειν τῆς ὑμετέρας ψυχῆς, καὶ πάντως ἂν τέλος εἴλαβε τοῦτο τὸ κατόρθωμα. Καὶ τί χρὴ τὰ πολλὰ λέγειν; εἰ γὰρ μὴδὲ γέεννα ἦν μὴδὲ κόλασις παρ' αὐτοῦσι, μὴδὲ μισθὸς ὑπακούουσιν, ἐγὼ δὲ προσελθὼν ὑμῖν τοῦτο ἐν χάριτος ἤτησα μέρει, ἅρα οὐκ ἂν ἐπενεύσατε; οὐκ ἂν ἐδώκατε τὴν αἴτησιν, κούφην οὕτως αἰτοῦντι χάριν; Ὅταν δὲ ὁ Θεὸς αὐτὴν αἰτῶν ἦ δι' ὑμᾶς τοὺς διδόντας, οὐ δι' ἑαυτὸν τὸν λαμβάνοντα, τίς οὕτως ἀγνώμων, τίς οὕτως ἄθλιος καὶ ταλαίπωρος, ὡς Θεῷ

χάριν αἰτοῦντι μὴ δοῦναι, καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὸς ἀπολαύειν μέλλῃ τῆς χάριτος ὁ δίδους; Ταῦτ' οὖν ἐνοήσαντες, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀναχωρήσαντες ἐντεῦθεν, λέγετε τὰ εἰρημένα ἅπαντα, καὶ τοὺς μὴ προσέχοντας παντὶ διορθοῦτε τρόπον, ἵνα καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἄλλοτριων κατορθωμάτων τὴν ἀμοιβὴν ἀπολάβωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἐκ τῆς στάσεως προσδοκηθέντων κακῶν, καὶ ἀνάμνησις τῶν τότε συμβάντων· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τῶν τὸ σῶμα ἡμῶν διαβαλλόντων, καὶ δι' ὅλου περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς· καὶ πρὸς τῷ τέλει περὶ τοῦ κατορθώσαι τὸ μὴ ὁμνῆειν.

Ὁμιλία ιδ'.

α'. Ἐπειδὴ ἐννοήσω τὸν παρελθόντα χειμῶνα καὶ τὴν παρούσαν γαλήνην, οὐ παύομαι λέγων· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν πάντα, καὶ μετασκευάζων αὐτά· ὁ ποιήσας φῶς ἐκ σκότους, ὁ κατὰγας εἰς πύλας ἄρου καὶ ἀνάγων, ὁ παιδεύων καὶ μὴ θανατῶν, καὶ τοῦτο καὶ ὑμᾶς λέγειν βούλομαι διηνεκῶς, καὶ μὴ διαλιμπάνειν· εἰ γὰρ αὐτὸς τοῖς ἔργοις ἡμᾶς εὐηργέτησε, τίνοις ἂν εἴημεν ἄξιοι συγκνώμης ἡμεῖς, μὴδὲ λόγοις αὐτὸν ἀμειβόμενοι; Διὸ παρακαλῶ μὴδέποτε διαλιμπάνειν εὐχαριστοῦντας αὐτῷ· ἂν γὰρ περὶ τὰ πρῶτα γενώμεθα εὐγνώμονες, εὐδὴλον ὅτι καὶ ἑτέρων μειζόνων ἀπολαύσομεν. Λέγωμεν τοίνυν διηνεκῶς· Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ καὶ ἡμῖν θοῶς μετὰ ἀδείας πᾶν εἰσῆλθαι ὑμῖν παραθεῖναι τράπεζαν, καὶ ὑμῖν παρασχεῖν μετὰ τοῦ θαρρῆν τῶν ἡμετέρων ἀκροᾶσθαι λόγων· εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι οὐκ ἐτί τὸν ἔξωθεν φεύγοντες κίνδυνον, [115] ἀλλ' ἀκροάσεως ἐπιθυμοῦντες, ἐνταῦθα συντρέχοντες, οὐκ ἐτί μετὰ ἀγωνίας καὶ τρόμου καὶ φροντίδος ἀλλήλοις συγγινώμεθα, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας πολλῆς ἅπαν ἀπειναζόμενοι τὸ δέος· ὡς τὰς γε ἐμπροσθεν ἡμέρας τῶν κλυδωνιζομένων ἐν μέσῳ πελάγῃ, καὶ ναυάγιον καθ' ἑκάστην προσδοκῶντων τὴν ὥραν, οὐδὲν ἄμεινον δεξιέμεθα, μυρίαί δι' ὅλης ἡμέρας σοδοῦμενοι φήμας, τραπέζομενοι καὶ δοκούμενοι πάντοθεν, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν περιεργαζόμενοι καὶ πολυπραγμονοῦντες, τίς ἀφίεται ἐκ τοῦ στρατοπέδου; τί δὲ ἐλθὼν ἀπήγγειλε, καὶ πότερον ἀληθὲς ἢ ψευδὲς τὸ λεγόμενον; καὶ νύκτας ἄπνοους διατελοῦντες, καὶ τὴν πόλιν ὀρῶντες καὶ δακρύοντες ὡς αὐτίκα ἀπολούμενην. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς ἐμπροσθεν ταύτας εἰσιγήσαμεν ἡμέρας, διὰ τὸ κεκινῶσθαι τὴν πόλιν ἡμῶν ἅπασαν, καὶ πρὸς τὰς ἐρημίας μετακίσθαι· πάντας, καὶ διὰ τὸ τοὺς ὑπολειφθέντας ἐσκοτώσθαι τῷ νέφει τῆς ἀθυμίας. Ψυχὴ γὰρ ἅπασι ἀθυμίας πληθεῖσα, πρὸς πᾶσαν ἀκροάσιν ἐστὶν ἀνεπιτήδεις. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τοῦ Ἰωβ φίλοι παραγενόμενοι, καὶ τὴν τραγῳδίαν τῆς οἰκίας ἐκείνης ἰδόντες, καὶ τὸν δίκαιον ἐπὶ τῆς κοπρίας καθήμενον καὶ ἡλκωμένον, διέβρῃξάν τε τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἀνώμωσαν, καὶ σιγῇ παρεκάθηντο, δηλοῦντες ὅτι οὐδὲν οὕτως ἐπιτήδειον παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῖς ὀδυνωμένοις ὡς ἡσυχία καὶ σιγὴ· καὶ γὰρ ἦν μείζον παραμυθίας τὸ πάθος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ἰουδαῖοι

τῷ πληρῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ προσδεδεμένοι, Μωσέα παραγενόμενον ἰδόντες, οὐκ ἐδύναντο τοῖς λεγομένοις προσέχειν ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας καὶ τῆς θλίψεως αὐτῶν. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ μικρόψυχοι τινες ἄνθρωποι τοῦτο ἔπαθον, ὅπου καὶ τοὺς μαθητὰς εὐρίσκομεν τοῦτω περιπεσόντας τῷ πάθει; Μετὰ γὰρ τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο δεῖπνον, ἐπειδὴ λαβὼν αὐτοὺς ὁ Χριστὸς κατ' ἰδίαν διελέγετο, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν συνεχῶς αὐτὸν ἠρώτων οἱ μαθηταί· Ποῦ ὑπάγεις; ἐπειδὴ δὲ εἶπεν αὐτοῖς τὰ μικρὸν ὕστερον αὐτοὺς διαδεξόμενα κακὰ, τοὺς πολέμους, τὰς ἐπαναστάσεις, τὰς ἀπεχθείας τὰς παρὰ πάντων, τὰς μάστιγας, τὰ δεισμοκτήρια, τὰ δικαστήρια, τὰς ἀπαγωγὰς, ὥστερ τινὶ φορτίῳ βαρυτάτῃ τῷ φόβῳ τῶν εἰρημένων καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἀθυμίᾳ πιεζομένη τότε αὐτῶν ἡ ψυχὴ, ἀχανὲς λοιπὸν ἔμεινε. Διὸ συγχυθέντας· ἂ αὐτοὺς ἰδὼν ὁ Χριστὸς, αὐτὸ τοῦτο ὁνειδίζων εἰλεγε· *Πορεῦομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν.* Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εἰσιγήσαμεν τὸν παρελθόντα χρόνον, τὸν παρόντα καιρὸν ἀναμένοντες. Εἰ γὰρ ὁ μέλλων δεῖσθαι τινος, κἂν εὐλόγα μέλλῃ προτείνειν, ἐπιτηδεϊότητα ἀναμένει καιροῦ, ὅπως ἡμέρῃ καὶ εὐ διακειμένῳ τῷ μέλλοντι δίδόναι τὴν αἴτησιν προσέλθῃ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαβὼν συμμαχίαν ἐπιτύχῃ τῆς χάριτος, πολλῶν μάλλον τὸν λέγοντα καιρὸν ἐπιτήδειον ζητεῖν χρὴ, ὅπως εὐ διακειμένῳ τῷ ἀκροατῇ καὶ πάστις ἀπληλαγμένη φροντίδος καὶ ἀθυμίας προσαγάγῃ τοὺς λόγους· ὁ δὲ καὶ ἡμεῖς πεποιθήκαμεν.

[116]β'. Νῦν γοῦν ἐπειδὴ τὴν ἀθυμίαν ἀπειναζάσθε, καὶ τῶν πρ. τέρων ὑμᾶς ἀναμνήσαι βουλόμεθα, ὥστε σαφέστερον ὑμῖν γενέσθαι τὸν λόγον· ὁ γὰρ περὶ τῆς κτίσεως εἰρήκαμεν, ὅτι οὐχὶ καλὴν μόνον καὶ θαυμαστὴν καὶ μεγάλην αὐτὴν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἀσθενὴ καὶ φθαρτὴν, καὶ τοῦτων αὐτῶν πάλιν πολλὰ ἐγκατέθηκε δείγματα, ἀμφοτέρω πρὸς τὸ χρῆσιμον ἡμῖν οἰκονομῶν, καὶ διὰ μὲν τοῦ κάλλους εἰς τὸ θαῦμα τοῦ πεποιηκότος ἐνάγων, διὰ δὲ τῆς ἀσθενείας τοῦ σέβεσθαι τὴν κτίσιν ἡμᾶς ἀπάγων· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου ἐστὶν ἰδεῖν γεγενημένον. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τούτου πολλοὶ ζητοῦσι τῶν τε τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν τῶν τε σὺν ἡμῖν τεταγμένων, τίνοις ἐνεκεν φθαρτὸν καὶ ἐπίκνηρον γέγονεν.

τῷ νέφει. (Savilianum ἐσκοτώσθαι recipere visum est.) *Ἐορᾷ*
b Tres mss. διὰ συνοχῶντας.

* Sic rescribendum fuit, ut grammaticè et sensui consulatur. Morel. et Montf. μετωκίσθαι. Alii, inter quos Savil. μετοικίσθαι ἅπαντας. Ibid. Savil. et alii ἀπολειφθέντας ἐσκοτώσθαι

Ἑλλήνων δὲ πολλοὶ καὶ αἵρετικῶν οὐδὲ γεγενῆσθαι αὐτὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ φασιν· ἀνάξιν γὰρ αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας εἶναι λέγουσι, ῥύτους καὶ ἰδρωτάς καὶ δάκρυα καὶ πόρους καὶ ταλαιπωρίας καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος ἐπιόντες ἅπαντα. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴν περὶ τούτων γένηται λόγος, πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἂν εἰποίμῃ· Μὴ μοι τὸν ἄνθρωπον λέγε τούτον τὸν προσκεχυρότα, τὸν ἡτιμωμένον, τὸν καταδικασθέντα· ἀλλ' εἰ βούλει μαθεῖν ὅποιον ἐξ ἀρχῆς ἦμιν ἡ σῶμα ἐπλασεν ὁ Θεός, ἐπὶ τὸν παρὰ δέξιν ἐλθωμεν, καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς γεγνημένον ἄνθρωπον ἰδωμεν. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ σῶμα ἐκεῖνο φαρτὸν καὶ ἐπίκνηρον ἦν, ἀλλ' ὥσπερ τις χρυσὸς ἀνδριάς ἀπὸ χωνευτηρίου προελθὼν ἄρτι καὶ λαμπρὸν ἀποστίλδων, οὕτω πάσης φθορᾶς ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἀπήλλακτο, καὶ οὔτε πόνος ἡνόχλει, οὔτε ἰδρὼς ἐλυμαίνετο, οὐ φροντίδες ἐπεδούλευον, οὐκ ἄθυμια ἐπολιόρχουν, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐλύπει παθῶν· ἐπειδὴ δὲ σωφρόνως τὴν εὐημερίαν οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλ' ἐξῆρξεν εἰς τὴν εὐεργέτην, καὶ τὸν ἀταπεινὰ δαίμονα τοῦ κηδέμενος Θεοῦ καὶ τιμήςαντος αὐτὸν ἐνόμισεν ἀξιοπιστότερον εἶναι, καὶ Θεὸς γενέσθαι προσεδόκησε, καὶ μερίζονα τῆς οικείας ἀξίας ἐλαθεν ἐννοίαν, τότε δὴ, τότε καὶ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν σωφρονίζων αὐτὸν ὁ Θεός, φαρτὸν τε ἐποίησε καὶ θνητὸν, καὶ ταῖς πολλαῖς ταύταις κατέδωκεν ἀνάγκαις, οὐχὶ μισῶν, οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ κηδόμενος, καὶ τὴν ποιηρὴν καὶ ὀλέθριον ἐκείνην ἀπόνοιαν ἔκ προοιμίων κωλύων, καὶ περαιτέρω προελθεῖν οὐκ ἔων, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας διδάσκων αὐτὸν, ὅτι θνητός τέ ἐστι καὶ ἐπίκνηρος, καὶ ταύτῃ πείθων μηδέποτε τοιαῦτα φαντάζεσθαι καὶ ὀνειροπολεῖν· καὶ γὰρ εἶπεν ὁ διδάσκαλος· Ἔσεσθε ὡς Θεοί. Πρὸβρίζον οὖν ταύτην ἀνασπάζουσα βουλόμενος τὴν ἐννοίαν, πολυπαθὲς αὐτοῦ καὶ ταλαίπωρον τὸ σῶμα πεποίηκε, δι' αὐτῆς τῆς φύσεως παιδεύων αὐτὸν, μηδέποτε τοιαύτην λαβεῖν ἐννοίαν. Καὶ οὗτοῦτο ἐστὶν· ἀληθές, μάλιστα μὲν καὶ ἐκ τῶν ἐπ' ἐκείνου γεγεννημένων δῆλον· μετὰ γὰρ τὴν προσδοκίαν ἐκείνην ταύτῃ κατεδικάσθη τῇ τιμωρίᾳ. Καὶ σκόπει μοι Θεοῦ σύνεσιν· οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν πρῶτον ἀποθάνειν, ἀλλὰ τὸν υἱὸν τὸν ἐκείνου συνεχώρησε τοῦτο παθεῖν, ἵνα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἰδὼν τὸ σῶμα σηπόμενον καὶ φθειρόμενον, μεγάλην ἀπὸ τῆς ὀψέως ταύτης δέξεται [117] φιλοσοφίας διδασκαλίαν, καὶ μάθῃ τί γέγονε, καὶ σωφρονισθεὶς καλῶς, οὕτως ἐντεῦθεν ἀπέλθῃ.

Μάλιστα μὲν οὖν, ὅπερ ἔφη, καὶ ἐκ τῶν ἡδὴ γεγεννημένων τοῦτο δῆλον, οὐκ ἔλαττον δὲ καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ῥηθησομένων ἔσται φανερόν. Εἰ γὰρ ἀνάγκη τοιαύτη τοῦ σώματος ἐνδεδεδεμένου, καὶ πάντων ἀποθνησκόντων καὶ φθειρομένων καὶ σηπόμενων ἐν ταῖς ἀπάντων ἡ ὀψέσι καὶ διατελειόμενων εἰς κόνιν, καὶ τῶν ἐξωθεν φιλοσφύων ἔνα καὶ τοῦτον ποιησαμένων συμπληρωτικὸν ὅρον τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους (ἐρωτηστέον γὰρ, τί ποτε ἄνθρωπός ἐστι, ζῶων λογικὸν θνητὸν εἶπον)· εἰ τοίνυν πάντων ταῦτα ὁμολογοῦντων ἐτόλμησαν ἐκ τοῦ ἀπαθιναῖσθαι τινὲς ἐν ταῖς τῶν πολλῶν ὑπολήψεσι, καὶ τῆς ὀψέως μαρτυρούσης τὸν θάνατον, ἐφιλονέκησαν ἀναρῆθῃναι θεοί, καὶ ἐτιμήθησαν οὕτως· εἰ μὴ προχώρησεν ὁ θάνατος διδάσκων ἅπαντας τὸ τῆς φύσεως ἐπίκνηρον καὶ φαρτὸν, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέβησαν ἀσεβείας πολλοὶ τὸν ἀνθρώπων; Ἄκουσον τοίνυν τί φησὶν ὁ προφήτης περὶ τίνος βαρβάρου βασιλέως τοιαύτην μανέναν·

Ἐκίνω τῶν ἄντρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω. φησὶ, τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὁμοῖος τῷ Ὑψίστῳ. Εἶτα καταγελῶν αὐτοῦ, καὶ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ δηλῶν, φησὶν· Ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακλινυμὰ σου σκώληξ. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἀνθρώπος τοιαύτην ἀναμένων τελευτήν, τοιαῦτα φαντάζεσθαι ἐτόλμησας; Καὶ περὶ ἐτέρου πάλιν τοῦ βασιλέως, λέγω τῶν Τυρίων, τοιαῦτα κατασκευάζοντος καὶ βουλομένου νομίζεσθαι Θεοῦ, φησὶ· Σὺ δὲ οὐκ εἶ Θεός, ἀλλ' ἄνθρωπος, καὶ οἱ κατακερτουντές σε τοῦτο ἐροῦσιν. Ὅστε ἀνορθὴν καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἀναιρῶν τῆς εἰδωλολατρείας τὴν ὑπόθεσιν, τοιοῦτον ἡμῖν τὸ σῶμα ἐποίησεν ὁ Θεός. Καὶ τί θαυμάζεις εἰ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτο γέγονεν, ὅπου γε καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἰδεῖν τοιοῦτόν τι γεγεννημένον; Θνητὴν μὲν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφῆκεν ἀθάνατον εἶναι· λήθη δὲ καὶ ἀγνοία καὶ ἄθυμια καὶ φροντίσιν ὑπεύθυνον αὐτὴν κατεσκεύασε· καὶ τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα μὴ πρὸς τὴν οικίαν εὐγένειαν ἰδοῦσα, μερίζονα τῆς οικείας ἀξίας ἐννοίαν λάθῃ. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ὄντων ἐτόλμησάν τινας εἰπεῖν, ὅτι τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· εἰ καὶ τούτων ἀπήλλακτο τῶν παθῶν, ποῦ οὐκ ἂν ἦλθον οὗτοι μανίας; Πλὴν ἀλλ' ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ἔλεγον, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος λέγω, ὅτι ὁμοίως δι' ἀμφοτέρα ταῦτα θαυμάζω τὸν Θεόν, καὶ ὅτι φαρτὸν αὐτὸ ἐποίησε, καὶ ὅτι ἐν τῇ φθορᾷ τὴν οικίαν ἰσχύει ἐπεδείξατο καὶ σοφίαν. Ὅτι μὲν γὰρ βελτίονος αὐτὸ ἴσχυε ποιῆσαι ὕλης, ἔδειξεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα καὶ τοῦ ἡλιακοῦ. Ὁ γὰρ ἐκεῖνα τοιαῦτα ποιήσας, καὶ τοῦτο τοιοῦτον ποιῆσαι, εἶπερ ἐθέλησεν, ἴσχυεν ἂν· ἀλλ' ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας ἐστὶν ἡ προειρημένη πρόφασις. Οὐ μὴν τοῦτο ὑπετέμενται τοῦ Δημιουργοῦ τὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνει πλεόν. Τὸ γὰρ εὐτελὲς τῆς οὐσίας τοῦτο μάλιστα δείκνυσσι τῆς τέχνης τὸ εὐπορον καὶ εὐμήχανον, ὅτι ἐν πληρῇ καὶ τέτρῳ τοσαύτην ἐνέθηκεν ἁρμονίαν, καὶ τοιαύτας αἰσθησεις οὕτω ποικιλίας καὶ παντοδαπάς καὶ τοιαῦτα δυνάμενας φιλοσοφεῖν.

[118] γ'. Ὅστε ὅσῳ περ ἂν κατηγορῆς τοῦ τῆς οὐσίας εὐτελοῦς, τοσοῦτω μᾶλλον θαύμασον τὸ μεγαλεῖον τῆς τέχνης. Ἐπεὶ καὶ ἀνδριανοποιδὸν οὐχ οὕτω θαυμάζω τὸν ἀπὸ χρυσοῦ καλὸν ἀνδριάντα ποιοῦντα, ὥς τὸν ἀπὸ πηλοῦ τοῦ διαπίπτοντος τῇ τῆς τέχνης εὐπορίᾳ δυνάμενον κάλλος ἐπιδείξει πλάσσει· θαυμαστόν καὶ ἀμήχανον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ καὶ συντελεῖ τὴν ὕλην τῷ πλάττοντι, ἐνταῦθα δὲ, γυμνὴ τῆς τέχνης ἐστὶν ἡ ἐπιδείξις.

Σὺ δὲ εἰ βούλει μαθεῖν πόση τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς ἐστὶν ἡ σοφία, ἐννόησον τί γίνεται ἀπὸ πηλοῦ· τί δὲ ἕτερον ἀλλ' ἢ πλίνθος καὶ κέραμος; Ἀλλ' ὁμοῦ ἴσχυεν ὁ ἀριστοτέχνης ὁ Θεός ἀπὸ τῆς ὕλης ἐξ ἧς γίνεται κέραμος καὶ πλίνθος μόνον, ὀφθαλμὸν οὕτω ποιῆσαι καλὸν, ὥς ἀπαντας ἐκπλήττειν τοὺς ὁρώντας, καὶ τοσαύτην ἐνδοῖναι τούτῳ δύναμιν, ὥς ἀέρος τοσοῦτον ὕψος καθορᾶν, καὶ μικρὰς κόρης ἀντιλήψαι τοσαῦτα περιλαμβάνειν σώματα, καὶ ὄρη καὶ νάπας, καὶ βουνούς, καὶ πελάγη, καὶ οὐρανὸν δι' ἐκείνης τῆς μικρᾶς. Μὴ τοίνυν εἴπῃς μοι τὰ δάκρυα καὶ τὰς λήμας· τοῦτο γὰρ διὰ τὴν σὴν ἁμαρτίαν γέγονεν· ἀλλ' ἐνόησον αὐτοῦ τὸ κάλλος, καὶ τὴν δύναμιν τὴν ὀπτικήν, καὶ πῶς τοσοῦτον ἐπιὼν ἀέρος μῆκος οὐ κάμνει καὶ ταλαιπωρεῖ, ἀλλὰ πόδες μὲν ὀλίγον προελθόντες πονοῦσι καὶ ἐκλύονται, ὀρθαλμοὶ δὲ ὀδεύων τοσοῦτο μὲν ὕψος,

^a Alit. ἡμῶν.

^b Alit. ἐπὶ ταῖς ἀπ. Paulo post Morel. ἕνα καὶ τοῦτον ποιησαμένων. Savil. in textu ἕνα καὶ τούτων ποιησαμένων, tres mss. Sav. in marg. ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ποιησαμένων.

^c Savil. et plurimi mss. τὸ κατὰ μῶμα. Morel. et pauciores τὸ κατὰ μέτρομα.

^d Alit. ἐργασασθαι.

^e Sic Savil. et mss. Morel. ὁ τεχνίτης.

Contra Manichæos loquitur. — Gentilium vero et hæreticorum multi ne factum quidem a Deo dicunt : indignum enim Dei creatione esse putant, sordes, et sudores, et lacrymas, et labores, et ærumnas, et alia corporis omnia percurrentes. Ego autem, postquam de his cœptus est sermo, primum quidem illud dicere possem : Ne mihi proponas hominem hunc prævariatum, honore privatum, damnatum ; sed si vis discere, quale nobis ab initio Deus fluxerit corpus, in paradisu eamus, et ab initio factum hominem videamus. Non enim sic erat corpus illud corruptibile et mortale, sed tamquam aurea statua de fornace progressa recenter et splendide fulgens, sic omni tali corruptione illud corpus absolutum erat : et neque labor vexabat, neque sudor nocebat, nec curæ insidiabantur, non obsidebant tristitia, nec aliud quidquam quod læderet, patiebatur ; postquam vero non moderate felicitatem tulit, sed benefactorem homo contumelia affecit, et fallacem putavit dæmonem esse, gubernatore Deo, qui se in honore constituerat, fide digniorem, et deus fieri speravit, et maiorem propria dignitate concepit opinionem : tunc profecto, tunc et per ipsa Deus opera ipsum erudiens corruptibilem et mortalem reddidit, et his multis obvinxit necessitatibus, non perosus, neque aversatus, sed consulens et improbam pestilentemque illam ab initio nascentem superbiam prohibens, nec ulterius procedere permittens, sed per ipsam rerum experientiam moneis eum, quod mortalis et corruptibilis esset, et ita persuadens, ut nunquam talia cogitaret, aut somniaret : etenim diabolus dixerat : *Eritis velut dii* (Gen. 3. 5). Hanc igitur volens sententiam radicitus evellere, morbosum ipsius et ærumnosum corpus effecit, per ipsam docens naturam, ne umquam talem conciperet cogitationem. Et quod hoc sit verum, maxime quidem et ex gestis circa ipsum est manifestum : post illam enim expectationem hac damnatus est poena. Et considera mihi Dei prudentiam : non ipsum niori primum permisit, sed hoc ejus filium pati, ut ante oculos tabescens corpus intuitus et marcescens, magnam ex hoc aspectu philosophiæ disciplinam caperet, et disceret quid actum esset, atque ita bene correctus hinc discederet.

Definitio hominis secundum philosophos. — Maxime igitur, quod dixi, et ex jam gestis hoc manifestum est : nec minus vero et ex aliis post hæc dicendis apertum erit. Si enim tali corporis necessitate nos vinciente, et omnibus morientibus corruptionemque patientibus et marcescentibus ante omnium oculos, et solutis in pulverem, et philosophis unam hanc hominum generis completivam definitionem facientibus : interrogati namque quid tandem sit homo, animal rationale, mortale. dicunt : si igitur omnibus hæc confitentibus, ausi sunt quidam se immortales facere apud multorum opiniones, et oculis mortem testificantibus, ut dii prædicari contenderunt, et ut dii culti sunt : nisi prodidiisset mors naturæ mortalitatem om-

nes docens et corruptibilitatem, ad quid impietatis non prorupissent hominum plurimi ? Audi itaque quid dicat propheta de quodam barbaro rege tali furore capto : *Super astra Dei exaltabo solium meum, et ero similis Altissimo* (Isai. 14. 13. 14). Ipsum vero deridens, et mortem ejus declarans, inquit : *Subter te sternerent putredinem, et operimentum tuum erit vermis* (Ibid. v. 11). Quod autem dicit, tale est : Homo tu lem exspectans finem, talia cogitare ausus es ? Et de alio iterum, regem dico Tyrriorum, similia parantem, et deum se haberi volentem : *Tu vero*, inquit, *non es deus, sed homo, et te pungentes hoc dicent* (Ezech. 28. 9). Itaque a primordiis superbiæ et idololatriæ materiam penitus auferens, Deus tale nobis corpus paravit. Et quid miraris, si in corpore hoc factum est, cum et in anima videre liceat tale quid gestum ? Mortalem nempe Deus non fecit, sed immortalem esse permisit ; oblivioni autem et ignorantie et tristitiæ et curis obnoxiam ipsam reddidit : et hoc fecit, ne ad propriam generositatem respiciens, maiorem propria dignitate opinionem concipiat. Si enim, cum hæc ita sint, quidam dicere sunt ausi, eam substantiæ Dei esse, si ab iis esset absoluta passionibus, ad quid furoris isti non processissent ? Veruntamen quod de creatione mundi dicebam, hoc et de corpore dico, me similiter propter hæc utraque Deum admirari, et quod corruptibile ipsum fecerit, et quod in corruptione propriam virtutem et sapientiam demonstraverit. Quod enim melioris ipsum materiæ facere posset, ostendit ex cœsti corpore et solari. Qui enim illa fecit talia, et hoc tale facere, si voluisset, potuisset : sed infirmitatis causa est ea, quam supra diximus. Non tamen hoc mirabilem vim Creatoris deterit, sed etiam amplius intendit : materiæ enim vilitas magis demonstrat artis copiam et facultatem, quoniam in luto et favilla tantam posuit harmoniam, et tales sensus tam varios et omnimodos et tantum philosophari valentes.

3. Itaque quanto magis substantiæ tenuitatem accusas, tanto magis Dei artis magnitudinem admirare. Quoniam et statuarium admirror, non tam ex auro pulchram facientem statuam, quam ex luto dilabente mirabilem et inexcogitabilem figmenti pulchritudinem artis facultate exhibere valentem. Illic enim fingenti materia quoque confert, hic nuda est artis ostentatio.

Dei sapientia in oculorum constitutione. — Tu vero si discere vis, quanta sit ejus, qui nos creavit, sapientia, cogita quid ex luto fiat : quid autem aliud quam later et testa ? Veruntamen optimus artifex Deus ex materia unde fit testa et later dumtaxat, oculum tam pulchrum efficere potuit, ut omnes, qui cernunt, stupeant, et tantam huic vim inserere, ut aeris immanem altitudinem spectet, et exiguæ pupillæ adjutorio tot corpora comprehendat, et montes, et saltus, et colles, et maria, et cælum. Ne mihi dicas igitur lacrymas et lippitudines : hoc enim propter peccatum tuum factum est ; sed cogita ipsius pulchritudinem et videndi virtutem, et quo modo tantam aeris longitudinem per-

¹ Tres Mss. et Sav. in marg. : *Unam et eandem.*

currens, non laborat, neque fatigatur; sed pedes quidem paululum progressi fatiscunt et lassantur, oculus vero tantam altitudinem permeans, tantamque latitudinem, nullam sentit infirmitatem. Quoniam enim omnium membrorum hoc est nobis maxime necessarium, ipsum labore premi non permisit, ita ut expeditum ipsius ministerium, et liberum nobis esset. Quis vero omnem membri hujus virtutem sermone disserere possit? Et quid de pupilla videndique facultate dico? Si enim quod omnium vilissimum esse videtur membrorum, oculi palpebras exquisieris tantummodo, et in his multam Dei creatoris sapientiam videbis. Sicut enim in spicis aristæ tanquam quædam prætentata spicula aves repellunt, non sinentes fructui insidere, et stipulam infirmiorum diffringere: sic profecto et in oculis, velut quædam aristæ et spicula prætentata sunt palpebrarum pili, pulverem et festucas et omnia vexantia extrinsecus repellentes ab oculis, nec palpebras infestari sinentes. Videas autem et alteram sapientiam in supercilis hac non inferiorem. Quis enim ipsum situm non obstupescat? quoniam neque ultra mensuram promissæ sunt, ita ut oculos obtenebrent, neque quam opus est interius resident; sed velut domus saggrunda, sic superne eminent, sudorem capite defluentem suscipientes, nec oculos lædere permittentes. Propterea quidem et pili ipsis innati sunt, densitate defluentia coercentes, et multa cum diligentia protegentes, afferentesque multam oculis formositatem. Nec hoc tantum quis admirari posset, sed et aliud non minus quam hoc. Qua enim de causa, quæso, capitis quidem capilli crescunt et detondentur, superciliorum vero minime? neque enim hoc nobis temere et casu factum est, sed ne se demittentes oculos obtenebrarent, quod decrepiti senes patiuntur. Quis autem posset sapientiam omnem per cerebrum demonstratam commemorare? Primo quidem ipsum molle fecit, quoniam sensibus fontes omnibus minisirat: postea ne propter propriam lædatur naturam, ipsum ossibus undique muniuit: rursum ne ossium asperitate attritum vexetur, membranam mediam obtendit, nec unam solam, sed et alteram, unam quidem calvariæ inferius subtendens, alteram vero superne cerebri carni circumvolvens, et est illa hac durior. Hoc autem fecit tum propter commemoratam causam, tum ut illatas capiti plagas non primum excipiat cerebrum, sed præoccurrentes hujusmodi membranæ ictibus nocumentum omne dissolvant, et illasum ipsum conservent. Quin et quod non continuetur et unum sit os ipsum obtegens, sed multas ex multis partibus habeat suturas, multæ rursus securitatis ipsi causa est. Et vaporum enim ipsum continentium facilis per suturas, illas exterius fieri potest respiratio, ita ut non suffocetur: et si plaga alicunde inferatur, non ubique sit nocumentum. Si enim solum et continuum os esset, in unam partem delata plagâ totum læsisset; nunc autem cum in multa divisum sit, hoc fieri non posset. Etsi enim unam partem vulnerari accadat, os secus illam partem situm lædatur solum, reliqua vero cuncta remanent illæsa, plagæ continuitate ex ossium divisione sublata, nec in proximam extendi valente. Propterea ex multis ipsius tegumen ossibus Deus composuit: et sicut domum aliquis ædificans, tectum et tegulas superponit: sic supra caput Deus ossa locavit et capillos fecit germinare, ut pro quibusdam galeris capiti essent. Hoc ipsum profecto et in corde fecit. Quoniam enim cor membrorum nostrorum principalissimum est, et totius vitæ nostræ firmitas est ipsi tradita, et ipso quomocumque percusso mors accedit, solidis et duris ossibus hoc undique circummunivit, et pectoris prominentis et tergi scapulis ipsum posterius muniens: et quod in cerebri membranis fecit, et in hoc idem factum est. Ad hoc enim ne frequenter saliens, et in ira hujusmodique motibus palpitans, ossium asperitati circumstantium infligens conteratur et doleat, multas et ibi membranas subtendit, et pulmonem supposuit, velut molle quoddam stratum ipsius saltibus apponens, ut impune erumpens ex hoc nihil noxium patiatur. Et quid dico de cerebro et corde, cum utique si quis vel de ipsis unguibus investiget multam et in his Dei sapientiam videat apparentem, tum ex ipsorum forma, tum ex substantia et situ? Licebat dicere, quare et magnitudine imparia nobis digiti sint, et multa alia his plura; sed sufficienter ex dictis attendere volentibus creatoris nostri sapientia Dei refulget: propterea partem hanc laboriosis relinquens exquirendam cum diligentia ad aliam convertat oppositionem.

4. *Homo animalibus omnibus præstat, quomodo.* — Multi namque præter dicta et illud opponunt: quid tandem si brutorum rex est homo, et robore et agilitate et celeritate multa ipsum superant animalia? etenim homine velocior equus et tolerantior bos, et levior aquila, et fortior leo. Quid igitur ad hæc dicere possumus? Quod et hinc maxime Dei sapientiam cognoscimus, et honorem quo nos decoravit. Velocior quippe equus est homine, sed ad peregrinationis velocitatem equo commodior homo. Equus nempe, quamvis omnium velocissimus et fortissimus sit, vix ducenta stadia uno die curret; homo autem multos ex successione equos ad currum jungens et duo stadiorum millia expedire poterit. Itaque quod illi velocitas, huic ratio et ars cum majori tribuit superabundantia: et tam veloces quidem pedes homo non habet quam ille, habet vero pedes illius non minus quam suos sibi ministrantes. Brutorum enim nullum animal aliud ad usum suum subjugare poterit, homo autem omnia aggreditur, et per variam artem a Deo sibi traditam, ad usum sibi maxime convenientem animalium quodque subigit. Si vero tam fortes hominum pedes quam equorum fuissent; ad alia fuissent inutiles, ad locorum difficultates et montium vertices et arborum ascensiones: ungula enim ad talia gressus impedire solet. Itaque etsi molliores ipsorum pedes, tamen pluribus opportuni sunt utilitatibus, et nihil ex infirmitate læduntur, equi virtute sibi serviente, et per gressus varietate præcellunt. Rursum est aquilæ levior ala, sed est mihi

τοσούτῳ δὲ εὖρος, οὐδεμιὰς αἰσθάνεται ἀρρώστιας. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἀπάντων μελῶν ἡμῖν ἀναγκαιότερόν ἐστι πῦρ, οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸ πιέζεσθαι καμάτῳ, ὥστε ἀνεμ-
πύσσον ἡμῖν αὐτοῦ τὴν διακονίαν εἶναι καὶ ἀκώλυτον. Πᾶλλον δὲ ποῖος λόγος παραστήσῃαι δυνήσεται τοῦ μέ-
λους τούτου τὴν ἀρετὴν ἅπασαν; καὶ τί λέγω περὶ
κίρκης καὶ τῆς α ὀπτικῆς δυνάμεως; Ἐὰν γὰρ, ὅ πάν-
των εὐτελέστερον εἶναι δοκεῖ τῶν μελῶν, τὸ ὀφθαλμοῦ
τὴν βλεφαρίδας ἐξετάσῃ μόνον, καὶ ἐν ταύταις πολλὴν
ἔχει τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ
τῶν ἀσταχυῶν οἱ ἀνθρώποιες ὥσπερ τινὰ δόρατα προδε-
διγμένοι τοὺς θριβὰς ἀποσοδοῦσιν, οὐκ ἐπιτρέποντες
ἐγκαθίστασθαι τῷ καρπῷ καὶ διακλῆν τὴν καλὰ μὲν ἀσθε-
νεστέραν οὖσαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν, ὥσπερ
τινὲς ἀνθρώποιες καὶ δόρατα προδεδιγνῆναι αἱ τῶν βλε-
φάρων τρίχες, κόνιν καὶ κάρφῃ^β καὶ πάντα τὰ διεν-
οχλοῦντα ἐξωθεν ἀποκοροῦνται τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ οὐκ
ἔχουσιν ἐνοχλεῖσθαι τὰ βλέφαρα. Ἰδοὺς ἂν καὶ ἐπὶ τῶν
ὀφθαλμῶν ἐτέραν σοφίαν οὐκ ἐλάττωνα ταύτης. Τίς
γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τὴν θέσιν αὐτῶν; ὅτι οὕτε
πέρα τοῦ μέτρου προδεδιγνῆναι, ὥστε ἐπισκοτεῖν τοῖς
ὀφθαλμοῖς, οὕτε ἐνδοτέρω τοῦ δέοντος ὑφίξανουσιν·
ἀλλ' ὥσπερ οἰκίας γείτοες, οὕτως ἐξέχουσιν ἄνωθεν, τὸν
ἐκ τῆς κεφαλῆς κατιόντα ἰδρώτα δεχόμεναι, καὶ τοὺς
ὀφθαλμοὺς λυπεῖν οὐκ ἔχουσιν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αἱ τρίχες
αὐταῖς εἰσὶν ἐμπνευσταί, τῇ δασυτέρᾳ τὰ καταρρέοντα
ἐπέρχονται, καὶ μετὰ πολλῆς στέγουσιν τῆς ἀκριβείας,
καὶ πολλὴν ταῖς δῦσεσι τὴν εὐμορρίαν παρέχουσαι. Οὐ
τούτῳ δὲ μόνον ἂν τις θαυμάσειεν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ
ἐλαττον τούτου. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, αἱ μὲν τῆς
κεφαλῆς αἰσθάνονται τρίχες καὶ ἀποκείρονται, αἱ δὲ τῶν
ὀφθαλμῶν οὐκ ἔτι; [119] οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς
ἐλαττον ἡμῖν γέγονεν, ἀλλ' ὥστε μὴ χαλωμένας ἐπισκο-
τεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅπερ οἱ πρὸς βαθὺ γῆρας ἐλθόντες
πείθονται. Τίς δ' ἂν δυνήσθῃ τὴν διὰ τοῦ ἐγκεφάλου
διεικνυμένην σοφίαν ἅπασαν διελθεῖν; Πρῶτον μὲν γὰρ
αὐτὸν ἀπαλὸν ἐποίησεν, ἐπειδὴ ταῖς αἰσθήσεσιν ἀπάσαις
αὐτὸς χρηγεῖ τὰς πηγὰς· εἶτα ἵνα μὴ παρὰ τὴν οἰκίαν
παραβλάπτῃται φύσιν, ὅτοίς αὐτὸν πάντοθεν ἐπετε-
λεῖται· πάλιν ἵνα μὴ τῇ σκληρότητι τῶν ὀστέων παρατρι-
βόμενος ἐνοχληται, ὅμεια μέσον ὑπέτεινεν, οὐχ ἕνα
μόνον, ἀλλὰ καὶ δεύτερον, τὸν μὲν ὑποτεινέναι τῷ βρέγματι
κάτωθεν, τὸν δὲ ἄνωθεν περιβαλὼν τῇ τοῦ ἐγκεφάλου
σφαίρᾳ· καὶ ἔστιν ἐκεῖνος τούτου σκληρότερος. Τοῦτο δὲ
ἐποίησε διὰ τὴν εἰρημνίαν αἰτίας, καὶ ἵνα τὰς φερο-
μένας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πληγὰς μὴ πρῶτος ὁ ἐγκέφαλος
δέχηται, ἀλλὰ προαπαντῶσαι αἱ μήνιγγες αὐταὶ ταῖς
βλαβερὰς τὴν βλάβην διαλύωσιν ἅπασαν, καὶ ἀνεπηρέαστον
αὐτὸν διατηρῶσι. Καὶ τὸ μὴ συνεχές τε καὶ ἕν εἶναι τὸ
καλύπτον αὐτὸν ὁσπύρ, ἀλλὰ πολλὰς πανταχόθεν ἔχειν
ραφῆς, πολλὰς ἀσφαλείας αὐτῷ πάλιν ὑπόθεσις γίνεται.
Τῶν τε γὰρ συνεχόντων αὐτὸν ἀτμῶν εἰς τὸ ἐξω βλάβη
γίνεται· ἂν ἀναπνοὴ διὰ τῶν ραφῶν ἐκείνων, ὥστε αὐτὸν
μὴ συμπίνεσθαι· πληγὴ τε εἴ τις ἐπενεχθεῖ ποθεν,
οὐχ ὁλοσχερὴς γίνεται ἡ βλάβη. Εἰ μὲν γὰρ ἕν καὶ συν-
εχές ἦν τὸ ὁσπύρ, καὶ εἰς ἕν μέρος κατενεχθεῖσα ἡ πληγὴ
τὸ πᾶν ἐλυμνήναιτο ἂν· τῷ δὲ εἰς πολλὰ διαιρεῖσθαι νῦν,
οὐκ ἂν γένοιτο τούτο. Εἰ γὰρ καὶ συμβαίη τρωθῆναι
μέρος ἕν, τὸ κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὁσπύρ κείμενον πα-
ραβλάπτεται μόνον, τὰ δὲ λοιπὰ ἀνὴν μένει πάντα, τοῦ
συνεχοῦς τῆς πληγῆς διακοπτομένου τῇ τῶν ὀστέων διαι-

ρῆσει, καὶ οὐκ ἰσχύοντος εἰς τὰ παρακείμενα ἐκταθῆναι.
Διὰ τοῦτο ἐκ πολλῶν αὐτοῦ τῇ σκέπῃ ὀστέων συνέθηκεν
ὁ Θεός, καὶ καθάπερ οἰκίαν τις οἰκοδομῶν, στέγην καὶ κε-
ραμίδας ἄνωθεν ἐπιτίθησιν· οὕτω καὶ τὰ ὀστέα ταῦτα ἐπι-
τίθηκεν ἄνωθεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁ Θεός, καὶ τρίχας βλαστὰ-
ναιν παρσεκεῖν, ὥστε ἀντὶ πηλμάτων τινῶν εἶναι τῇ
κεφαλῇ. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας ἐποίησεν.
Ἐπειδὴ γὰρ τὸ κυριώτατον ἐστὶ τῶν ἐν ἡμῖν μελῶν ἡ
καρδία, καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀπάσης αὕτη τὴ κύρος ἐγκε-
χεῖριται, καὶ τὸ τυχὸν πληγείσης αὐτῆς θάνατος γίνε-
ται, στεγανοῖς καὶ σκληροῖς ὀστοῖς καὶ ταύτην πανταχό-
θεν περιέφραξε, ταῖς τοῦ θώρακος προβολαῖς καὶ ταῖς
ὠμοπλάταις ὅπισθεν τεχίσας αὐτήν· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν
μηνίγγων ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ ταύτης εἰργάσατο.
Ἵστε γὰρ μὴ συνεχῶς ἀλλομένην αὐτήν καὶ πηδῶσαν
ἐν τοῖς θυμοῖς καὶ ταῖς τοιαύταις ὀρμαῖς καὶ τῇ σκλη-
ρότητι τῶν ὀστέων ἐγκρούουσιν τῶν περιφραττόντων
αὐτὴν παρατριβέσθαι καὶ ὀδυῖσθαι, ὅμεις τε ὑπέτε-
νεν ἐκεῖ πολλοὺς, καὶ τὸν πνεῦμονα ὑπέθηκεν ὥσπερ
ἀπαλὸν στρώμα τοῖς ἄλμασιν αὐτῆς παραθεῖς, ἵνα ἀλύ-
πως ἐρήγνυμένη τούτῳ, μηδὲν ἀγδὲς πάσῃ. Καὶ τί
λέγω περὶ ἐγκεφάλου καὶ καρδίας, ὅπου γε εἴ τις καὶ
περὶ τῶν ὀνύχων αὐτῶν ζητήσῃ, πολλὴν καὶ ἐν τούτοις
δύεται τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ διαδεικνυμένην, καὶ ἀπὸ
τοῦ σχήματος αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἀπὸ τῆς
θέσεως. Ἐνῆν δὲ εἰπέτε καὶ τίνος ἔνεκεν οὐκ ἰσόμετροι^δ
πάντες ἡμῖν εἰσιν οἱ δάκτυλοι, καὶ πολλὰ ἕτερα τούτῳ,
[120] πλείονα· ἀλλ' ἀρκούντως καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων
τοῖς ἐθέλουσι προσέχειν ἡ σοφία τοῦ δημιουργήσαντος
ἡμᾶς διαλάμπει Θεοῦ· διόπερ ἀφ' οὗτο τοῦ μέρους τοῖς
φιλοπόνοις ἐξεργάσασθαι μετὰ ἀκριβείας, ἐφ' ἑτέραν
ἀντίθεσιν τρέφομαι.

δ. Καὶ γὰρ πολλοὶ μετὰ τῶν εἰρημένων κάκεινο ἀντιέ-
χονται· τί δήποτε, εἰ βασιλεὺς τῶν ἀλόγων ἐστὶν ὁ ἀν-
θρώπος, καὶ ῥώμη καὶ δξύτητι καὶ τάχει πολλὰ τῶν
ζώων αὐτοῦ πλεονεκτεῖ; καὶ γὰρ ταχύτερον ἵππος ἀν-
θρώπου, καὶ τλητικώτερον βόυς, καὶ κουφώτερον ἀετὶς,
καὶ ἰσχυρότερον λέων. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν πρὸς ταῦτα;
Ὅτι καὶ ἐντεῦθεν μάλιστα εἰσόμεθα τοῦ Θεοῦ τὴν σο-
φίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἣν ἡμᾶς ἐτίμησε. Ταχύτερον μὲν
γὰρ ἵππος ἀνθρώπου, ἀλλ' εἰς ἀποδημίαν τάχος· ἐπιτη-
δέστερον ἀνθρώπου ἵππος· ἵππος μὲν γὰρ, κἂν πάντων
δξύτατος καὶ ἀλκιμώτατος ᾖ, μόλις διακοσίους δραμεῖ-
ται τῆς ἡμέρας σταδίου· ἀνθρώπος δὲ ὑποζεύξας ἵπ-
πους ἐκ διαδοχῆς πολλοὺς, καὶ δισχιλίους δυνήσεται στα-
δίου διανύσαι. Ἵστε ὅπερ ἐκεῖνον τὸ τάχος, τούτῳ ὁ
λογισμὸς καὶ ἡ τέχνη παρέσχε μετὰ πλείονος τῆς ὑπερ-
βολῆς· οὐκ ἔχει μὲν γὰρ πόδας ἰσχυροὺς ὁ ἀνθρώπος,
ὥσπερ ἐκεῖνος, ἔχει δὲ τοὺς ἐκεῖνον τῶν ἑαυτοῦ οὐκ
ἐλαττον αὐτῷ διακονοῦμένους. Τῶν μὲν γὰρ ἀλόγων οὐδὲ
ἐν ζώων ἑτερον πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρεῖαν ὑποζεύξαι δύ-
ναιται, ὁ δὲ ἀνθρώπος πάντα ἐπισει, καὶ διὰ τῆς ποικίλης
τέχνης τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθείσης αὐτῷ, πρὸς τὴν
μάλιστα προσήκουσαν αὐτῷ οἰκονομίαν ἕκαστον ὑπάγει
τῶν ζώων. Εἰ δὲ ἦσαν οὕτως ἰσχυροὶ οἱ πόδες τῶν ἀν-
θρώπων ὡς οἱ τῶν ἵππων, πρὸς ἕτερα ἂν ἐγένοντο ἀχρη-
στοί, πρὸς δυσχωρίας, πρὸς ἀκρωρείας, πρὸς ἀναβά-
σεις δένδρων· ἡ γὰρ ὅλη ταῖς πρὸς τὰ τοιαῦτα βαδί-
σεις ἐμποδίζειν εἴωθεν. Ὅστε εἰ καὶ ἀπαλότεροι εἰ
πόδες αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς πλείους ἐπιτηδεύστεροι χρεῖας,
καὶ οὐτε διὰ τὴν ἀσθένειάν τι βλάπτονται, τῆς τοῦ ἵπ-

^α Quidam mss. περὶ κόρης ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς.

^β Alii κάρφος.

^γ Alii ἐπετεῖν. Infra Savil. et alii ὅμεια μέσον ὑπέτεινεν

^δ Alii ἰσόμεχοι.

^ε Sic Savil. et plurimi mss. Morel. vero ζῶων αὐτὸν πλεόν.

^ζ Savil. et alii quidam ἰσχυροτέρους.

που δυνάμει· διακονουμένης, καὶ παρὰ τὴν ποικίλιν τῆς βαδίσσεως πλεονεκτοῦσι. Πάλιν ἐστὶ περὶ τὴν αὐτῶν κόπον, ἀλλ' ἔστιν ἔμολος λογισμὸς καὶ τέχνη δι' ἧς δύναμαι πάντα τὰ ἐπιτάμμενα ζῶα κατενεγκεῖν καὶ χειρῶσασθαι. Εἰ δὲ βούλει καὶ τὸ ἐμὸν περὶ τὸν ἰδεῖν, ἔχω πολλῶν κουφότερον ἐκείνου, οὐ μέχρι δέκα σταδίων καὶ εἴκοσι, οὐδὲ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἀνιπτάμενον τὸν οὐρανὸν, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ἄνω, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος. Τὰ λόγια πάλιν ἐν τῷ σώματι τὰ ὅπλα ἔχει, οἷον ὁ βούς τὰ κέρατα, τοὺς ὁδόντας ὁ ὄνος ὁ ἄγριος, τοὺς δυνάμεις ὁ λέων· ἐμὸι δὲ οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ σώματος τὰ ὅπλα κατέθετο ὁ Θεός, ἀλλ' ἔξω τοῦ σώματος, δεικνύς ὅτι ἡμερον ζῶν ὁ ἀνθρωπίνος, καὶ ὅτι οὐκ ἀέμι τοῦτων τῶν ὀπίων καιρός· καὶ γὰρ πολλάκις μὲν αὐτὰ ἀποτίθημι, πολλάκις δὲ μεταχειρίζομαι. 'Ιν' οὖν ἐλευθερὸς ὢ καὶ ἀποκαλυμμένος, καὶ μὴ διηνεκὺς ἀναγκάζωμαι βαστάζειν τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὰ κειρωμένα τῆς φύσεως εἶναι τῆς ἐμῆς. Οὐ γὰρ μόνον τῷ ψυχῇ ἔχειν λογικὴν κρατοῦμεν τῶν ἀλόγων, ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι πλεονεκτοῦμεν αὐτῶν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῇ τῆς ψυχῆς εὐγενείᾳ συμβαλόν κατεσκεύασεν ὁ Θεός, καὶ [121] τοῖς ἐπιτάμμεναι αὐτῆς ἐπιτρέπει· καὶ γὰρ τὸ σῶμα τοιοῦτον οὐκ ἀπλῶς ἐποίησεν, ἀλλ' οἷον εἰκὸς εἶναι λογικῇ ψυχῇ διακονούμενον· ὡς εἰ μὴ τοιοῦτον ἦν, σφόδρα ἀνένεποδίσθησαν αἱ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαι· καὶ τοῦτο δὴλον ἐκ τῶν νοσημάτων. Εἰ γὰρ μικρὸν τι περὶ τῆς οἰκείας καταστάσεως αὐτῆς τῆς σαρκὸς ἢ διακόσμησις, πολλὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς ἐμποδίζονται· οἷον τὸ λέγω, εἰ θερμότερος ἢ ψυχρότερος ὁ ἐγκέφαλος γένοιτο. 'Ὡς πολλὴν καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος ἐστὶν ἰδεῖν τὴν κηδεμονίαν τοῦ Θεοῦ. οὐχ ὅτι μόνον ἐξ ἀρχῆς· αὐτὸ βέλτιον ἐποίησε τοῦ νῦν ὄντος, οὐδ' ἔτι καὶ νῦν πρὸς τὸ χρησίμον αὐτὸ μετεσκεύασεν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς πολλῶν μείζονα ἀναστήσει ὁδὸν πάλιν. Εἰ δὲ καὶ ἐτέρωθεν θέλεις μαθεῖν ὅσην περὶ τὸ σῶμα ὁ Θεός· ἐπεδείξατο σοφίαν, ἐρῶ τοῦτο ὁ μάλιστα πάντων ὁ Παῦλος ἐκκλητητόμενος φαίνεται συνεχῶς. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Τὰ μέλη πλεονεκτεῖν ἀλλήλων πεποιήκεν, οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν ἀλλοίς, τὰ δὲ ἐν ἑαυτοῖς κρατεῖν παρεσκεύασεν· οἷον καλὸς ὁ ὀφθαλμὸς, ἀλλ' ἰσχυρότεροι οἱ πόδες· τιμία ἡ κεφαλὴ, ἀλλ' οὐ δύναται εἰπεῖν τοῖς ποσίν· Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. Καὶ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ἐστὶν ἰδεῖν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ βίου παντός. 'Ὁ γοῦν βασιλεὺς τῶν ὑπὸ τῶν δειμάτων, οἱ ὑπὸ τῶν βασιλείων, ὡς περὶ ἡ κεφαλὴ τῶν ποδῶν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀλόγων τὰ μὲν ἐστὶν ἰσχυρότερα, τὰ δὲ εὐπρεπέστερα, καὶ τὰ μὲν ἡμᾶς τέρπει, τὰ δὲ τρέφει, τὰ δὲ περιβάλλει· οἷον τέρπει μὲν ὁ ταύρος, τρέφουσι δὲ ὀρνίθες καὶ ἔς, περιβάλλουσι δὲ πρόβατα καὶ αἰγες, συμπονεῖ δὲ βούς καὶ ὄνος. 'Ἐστὶ δὲ καὶ ἄλλα ἀ τούτων μὲν οὐδὲν παρέχει, γυμνάζει δὲ ἡμῶν τὴν δύναμιν, ὡς τὰ ἄγρια θηρία τῶν κυνηγετῶν αὖτις τὴν ἰσχύον, καὶ τῷ φόβῳ παιδεύει τὸ γένος ἡμῶν, καὶ προσεκτικώτερον ποιεῖ, καὶ πρὸς· θεραπεῖαν δὲ ἡμῶν οὐκ ὀλίγον φορὴν ἀπὸ τῶν οἰκείων εισάγει σωματικῶν. 'Ὡς ὅταν εἴπῃ σοὶ τις· Πῶς ἄρχων εἰ τῶν ἀλόγων φοβούμενος λέοντα; εἰπὲ πρὸς αὐτὸν, ὅτι Παρὰ τὴν ἀρχὴν οὐχ οὕτω τὰ πράγματα διέκειτο, ὅτε εὐδοκίμουν παρὰ τῷ Θεῷ, ὅτε ἐν παραδείσῳ διέτριβον· ἀλλ' ἐπειδὴ προσέκρουσα τῷ Δεσπότη, ὑπεύθυνος· ἐγενόμην τοῖς δούλοις· καὶ οὐδὲ νῦν ὁλοσχερῶς, ἀλλ' ἔχω τινὰ τέχνην δι' ἧς κρατῶ τῶν θηρίων. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν οἰκίων γίνεται τῶν μεγάλων, ὅτε οἱ υἱοί, καὶ εὐγενεῖς ὧσιν, ὡς δὲ ἀτρεῖς, πολλοὺς τῶν δούλων

^a Savil. et quatuor mss. ταῶν.

δεδοίκασιν· ὅταν δὲ καὶ προσκεκρουκότες ὧσιν, ἐπιτείνεται μᾶλλον ἡ ἀγωνία. Ταῦτα καὶ περὶ ὄψεων^b καὶ σκορπίων καὶ ἐχιδνῶν ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἡμῶν ἐστὶ φοβερά.

ε'. Οὐκ ἐπὶ τὸ σώματος δὲ τοῦ ἡμετέρου μόνον, οὐδὲ ἐπὶ τῶν βίων τῶν διαφόρων, οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἀλόγων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ δένδρων ἐστὶν ἰδεῖν τὴν ποικίλιν ταύτην· καὶ τὸ πάντων εὐτελέστερον ἰδοί τις ἂν κατὰ τοῦ μείζονος· ἔχον ὑπεροχὴν, καὶ οὐ πάντα ἐν ἀπασιν ὄντα, ἵνα πάντα ἡμῶν ἀναγκαῖα ἦ, καὶ τοῦ Δεσπότη τὴν ποικίλιν σοφίαν ἴδωμεν. Μὴ τοίνυν κατηγορεῖ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν φοβερὰν τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ [122] τοῦτο μᾶλλον αὐτὸν προσκύνει, καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς κηδεμονίας αὐτὸν θαυμάζει· τῆς σοφίας μὲν, ὅτι ἰσχυρὸν ἐν οὐτῷ φθαρτῷ σώματι τοσαύτην ἐπιδείξασθαι ἀρμονίαν· τῆς κηδεμονίας δὲ, ὅτι διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ὠφέλειαν φθαρτὸν αὐτὸ ἐποίησεν, ἵνα αὐτῆς καταστείλῃ τὸ φύσημα, καὶ τὴν ἀπόνοιαν καθέλῃ. 'Τί οὖν οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸ τοιοῦτον ἐποίησε ὁ Θεός, φησὶν; 'Απολογούμενός σοι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ μονονοχὶ λέγων διὰ τῆς ἐκτίσεως αὐτῆς, ὅτι 'Ἐγὼ μὲν ἐσέτι μείζονα ἐκάλουν τιμῇ, σὺ δὲ σαυτὸν ἀνάγειν κατέστησας· τῆς δωρεᾶς, ἐκπεσὺν τοῦ παραδείσου· πλην ἀλλ' οὐδὲ οὕτω περιόχουμαι σε, ἀλλὰ διορθώσωμαι σου τὸ ἀμάρτημα, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν σε ἀνάξω. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο σε ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀφήκα^d σῆπθαι καὶ διαφθεῖσθαι, ἵνα ἐν τῷ πλήθει τοῦ χρόνου μόνιμός σοι γένηται τῆς ταπεινοφροσύνης· ἡ διδασκαλία, καὶ μηδέποτε τὴν προτέραν ἔνοιαν ἀναλάβῃς. 'Υπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, καὶ τῆς κηδεμονίας αὐτὸν ἀμειψόμεθα ἀμοιβὴν ἡμᾶς ὠφελοῦσαν πάλιν, καὶ τῆς ἐντολῆς, ὑπὲρ ἧς συκῶς ὑμῖν διαλέγομαι, πολλὴν ποιησώμεθα τὴν σπουδὴν. Οὐδὲ γὰρ ἀποστήσωμαι ἕως ἂν κατορθώσῃς, ἐπειδὴ τὸ ζητούμενον ἡμῶν οὐ τοῦτο ἐστίν, ἢ ὀλιγάκις εἰπεῖν, ἢ πολλάκις, ἀλλὰ μέχρι τότε λέγειν, ἕως ἂν ὑμᾶς πείσωμεν. Πρὸς μὲν οὖν 'Ιουδαίους ὁ Θεός· ἔλεγε διὰ τὸ προφητῶν· *Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νῆστεύετε, ἵνα τί μοι νηστεύετε;* πρὸς ὑμᾶς δὲ ἔρεῖ· *ὅτι ἡμῶν· Εἰ εἰς ὅρκους καὶ ἐπιτοκίας νηστεύετε, ἵνα τί νηστεύετε;* Πῶς γὰρ τὸ Πάτχα ὀφύμεθα τὸ ἱερὸν; πῶς τὴν θυσίαν δεξόμεθα τὴν ἁγίαν; πῶς τῶν θαυμαστικῶν κοινωνήσωμεν μυστηρίων διὰ τῆς γλώττης, δι' ἧς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ κατεπατήσαμεν, διὰ τῆς γλώττης, δι' ἧς τὴν ψυχὴν ἐμολύναμεν; Εἰ γὰρ πορφυρίδα τις βασιλικὴν οὐκ ἂν ἀνάγκη χειρὶ δεξασθαι μεμιασμένας, πῶς σῶμα Δεσποτικὸν δεξόμεθα ἀκαθάρτη γενομένη γλώττη; 'Ὁ μὲν γὰρ ὅρκος τοῦ Πονηροῦ, ἡ δὲ θυσία τοῦ Δεσπότη. *Τίς οὖν κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;* ἡ *τίς συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν;* 'Ὅτι μὲν οὖν ἐσπουδάκατε ταύτης ἀπαλλαγῆναι τῆς παρανομίας, οἶδα σαφῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ καθ' αὐτὸν ἕκαστος οὐκ ἂν εὐκλῶς αὐτὸ κατορθώσῃς, ποιησώμεθα φρατρία· καὶ συμμορίας, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν συμποσίων οἱ πένητες ποιοῦσιν, ἐπειδὴ αὐτὸν ἕκαστος ἐσιτάτω ὁλόκληρος γενέσθαι μὴ δύνηται, συνελθόντες ἅπαντες εἰς ἐράνον τὴν εὐωχίαν εισφέρουσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· ἐπειδὴ καθ' ἑαυτοὺς ἐσμεν ῥάθυμοι, συμμορίας ποιήσαντες ἀλλήλους παρεγγυώμεν εισφέρειν συμβουλὴν, καὶ παραγγελίαν, καὶ παράκλησιν, καὶ ἐπιτίμησιν, καὶ ὑπόμνησιν, καὶ ἀπειλήν, ἵνα ἐκ τῆς ἐκάστου σπουδῆς ἅπαντες κατορθώ-

^b Sic Morel. et quatuor mss. Savil. et alii καὶ ἐπὶ ὄψεων.

^c Savil κατέλκω, aliquot mss. καταδίωκω. Mox idem ἀνάγειν κατεσκεύασας.

^d Alii habent εἴσαπα πρὸ (ἀρχαία). Ipsi, quidam mss. χρόνον νόμο; σοι γένηται. Mox alii ἐνοίαν λάβω.

ratio et ars, per quam possum omnia volentia detrahere animalia et capere. Si vero vis et alam meam videre: habeo illa multo leviora, non usque ad stadia decem, vel viginti, nec usque ad cælum, sed super ipsum cælum evolantem et super cælum cœli superius, ubi est Christus in dextra Dei sedens. Bruta rursus in corpore gerunt arma: puta bos cornua, dentes aper, ungues leo; mihi vero non in corporis natura Deus arma reposuit, sed extra corpus, demonstrans quod animal mite sit homo, et quod non mihi semper horum tempus armorum: etenim frequenter quidem ipse depono, nonnunquam autem manibus sumo. Ut igitur liber et absolutus sim, ne semper gestare cogar arma, a natura mea separata fecit ipsa Deus. Non enim tantum, quia naturam habemus rationalem, bruta superamus, sed et corpore ipsis præstamus: et hoc enim animæ generositati conveniens, et mandatis ejus idoneum Deus præparavit: etenim corpus tale non temere fecit, sed quale decet esse rationali naturæ ministrans: quod nisi tale esset, vehementer impedire fuissent animæ operationes; et hoc ex ægritudinibus manifestum. Si enim modicum quid a propria constitutione avertatur ipse carnis status, multæ ex animæ operationibus impediuntur, puta si calidius vel frigidius cerebrum fiat. Itaque et ex corpore multam Dei providentiam cernere licet, non tantum quoniam ab initio ipsum melius, quam nunc est, Deus fecit, sed quoniam et ad gloriam multo majorem rursus resuscitabit. Si vero et aliunde discere vis, quantam Deus sapientiam circa corpus demonstraverit, dicam hoc, quod omnium maxime Paulus admirari assidue videtur. Quid autem hoc est? Membra alterum alteri præstare fecit, non in iisdem, sed hæc quidem pulchritudine prævalere statuit, illa vero robore: puta, pulcher oculus, sed fortiores pedes: pretiosum caput sed dicere non potest pedibus, vobis opus non habeo (1. Cor. 12. 21). Hoc et in brutis cernere licet, hoc et in tota pariter vita. Rex igitur subditis opus habet, subditi rege, sicut caput pedibus. Et rursus in brutis hæc quidem sunt fortiora, hæc autem speciosiora; hæc nos delectant, hæc autem amiciunt: puta delectat pavo, nutriunt gallinæ ac sues; oves autem vestiunt et capræ, collaborant bos et asinus. Sunt autem et alia, quæ horum quidem nihil præbent, exercent autem virtutem nostram, ut feræ venatorum augment fortitudinem et timore genus nostrum erudiunt, et cautius reddunt, nec modicum ad medicinam tributum nobis de propriis conferunt membris. Itaque cum tibi quis dixerit, quomodo brutorum es dominus, qui times leonem? responde ab initio non ita se res habuisse, quando apud Deum in existimatione erant homines, quando in paradiso morabantur; sed postquam Dominum offendi, servis factus sum obnoxius, non tamen omnino, sed habeo aliquam artem per quam feras superem. Sic et in domibus magnis usu venit, ut filii, quamvis nobiles sint, dum parum valent auctoritate, servorum multos formident; cum autem et peccaverint, multo magis anxietas intenda-

tur. Hæc et de serpentibus et scorpionibus et viperis licet dicere, quod propter peccatum nobis sint terribiles.

5. Nec vero tantum in corpore nostro conditionibusque variis, et in brutis, verum et in arboribus varietatem hanc spectare licet, et omnium vilissimam sæpe videas majorem superare, nec omnia in singulis esse, ut omnia nobis sint necessaria, et variam Domini noverimus sapientiam. Noli igitur Deum propter corporis corruptionem accusare, sed propter hoc magis ipsum adora, et sapientiam et providentiam ipsius admirare: sapientiam quidem, quoniam in tam corruptibili corpore tantam potuit harmoniam exhibere; providentiam vero, quoniam ipsum corruptibile ad animæ fecit utilitatem, ut ipsius tumorem comprimat, et superbiam castiget. Quare igitur non ab initio ipsum tale fecit Deus, inquit aliquis? Excusans se tibi per ipsa opera, et tantum non dicens per eventum: Ego quidem te ad majorem vocabam honorem, tu vero te ipsum munere indignum reddidisti, paradiso exiciens; verumtamen neque sic te despiciam, sed peccatum tuum corrigens in cælum reducam. Etenim propterea te tabescere et corrumpi tantum temporis permisi, ut in temporis prolixitate stabilis tibi fiat humilitatis disciplina, et nunquam priorem resumas mentem. Pro his omnibus igitur gratias agamus benigno Deo, et pro tali cura gratiam rependamus, quæ nobis etiam sit utilis: et mandati, de quo vobis sæpius disserui, studium habeamus maximum. Neque enim desistam, donec illud expedieritis: quoniam hoc non quaeritur a nobis, paucisne an multis utamur admonitionibus, sed ut eo usque inoneamus, donec vobis persuaserimus. Judæis quidem Deus per prophetam dicebat: Si ad judicium et contentiones jejunatis, ut quid jejunatis (Isai. 58. 4. 5)? Per nos vero vobis dicet, Si ad juramenta et perjuriam jejunatis, ut quid jejunatis? Quomodo enim sacrum videbimus pascha? quomodo sanctum suscipiemus sacrificium? quomodo mirabilibus communicabimus mysteriis lingua illa qua Dei legem conculcaverimus, lingua illa, qua animam contaminaverimus? Si nemo namque purpuram regalem manibus accipere inquinatis auderet, quomodo Dominicum corpus lingua polluta suscipiemus? Juramentum enim maligni, sacrificium vero Domini. Quæ igitur communicatio luci ad tenebras, vel quæ convenientia Christo ad Belial (2. Cor. 6. 14. 15)? Quod igitur hac liberari impietate studueritis, manifeste scio; sed quoniam per seipsum non facile quisque illud expedire potest, faciamus sodalitia et classes: et quod in conviviis pauperes faciunt, quoniam non potest quisque solus convivium exhibere perfectum, convenientes omnes ex symbolo convivium conferunt: hoc et nos faciamus, quando per nos ipsos torpidi sumus, divisim inter nos curis ex pacto statuamus conferre consilium, monitionem, exhortationem, increpationem, minas, ut ex singulorum studio omnes recte agamus. Quoniam enim proximorum res acutius videmus quam

* Quidam Mss.: *Regula, loco, stabilis.*

nostras, non alios custodiamus, et nostri illis custodiam mandemus, et hoc pulchrum faciamus certamen, ut ita turpem hanc consuetudinem superantes, cum fiducia ad hanc sanctam veniamus solemnitatem, et sancti participes simus sacrificii cum beata

spe, et conscientia bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum Sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

ADHUC AD DEUM GRATIARUM ACTIO PRO ACCEPTA VENIA COMMISSORUM CONTRA IMPERATOREM :
ET NATURALIS DE MUNDO SERMOCINATIO : ET QUOD HOMINEM CREANS DEUS LEGEM IPSI NATURALEM INDIDERIT : ET DE JURAMENTO OMNI DILIGENTIA VITANDO.

ROMILIA XII.

1. Et heri dixi, Benedictus Deus, et hodie hoc ipsum rursus dicam. Etsi enim gravia præterierunt, tamen gravium memoria ne prætereat, non ut doleamus, sed ut gratias agamus. Si enim malorum memoria manserit, malorum experientia numquam urgebit. Quid enim experientia opus est, cum memoria nos corrigat? Sicut igitur submergi nos Deus non permisit præsentibus procellis, sic neque nos ipsos illis sublatis resolvi sinamus. Consolatus est nos tunc moerentes, gratias ipsi nunc lætantes agamus: consolatus est suspirantes, neque deseruit: igitur neque nos ipsos prospere agentes prodamus, in torpore declinantes: nam scriptum est: *Recordare temporis famis in die satietatis* (Eccli. 48. 25). Recordemur itaque temporum tentationis et nos in die remissionis; quin et in peccatis hoc ipsum faciamus. Et si peccaveris, et tibi peccata Deus remisit, veniam quidem suscipe, et gratias age; peccati vero ne obliviscere, non ut teipsum cogitatione consumas, sed ut animam doceas non lascivire, neque rursus in eadem relabi. Sic et Paulus fecit: cum enim dixisset: *Fidelem me existimavi, ponens in ministerio, intulit: Qui prius blasphemus fui et persecutor, et contumeliosus* (1. Tim. 1. 12. 13). Traducatur, inquit, vita servi, ut appareat humanitas domini. Etsi enim peccatorum veniam accepi, non tamen ejicio peccatorum memoriam. Nec solum Domini hoc benignitatem demonstrabat, sed et illum clariorem faciebat. Cum enim didiceris, quis prius fuerit, tunc ipsum magis admiraberis: et cum videris ex quo quis factus fuerit, tunc ipsum magis commendabis: et si multum peccaveris, mutatus inde bonam spem habebis: nam præter dicta, et in desperatione positos exemplum allicit et exurgere facit. Quod quidem et in civitate nostra erit: omnia enim quæ contigerunt, et virtutem vestram demonstrant, qui per poenitentiam tantum iræ depellere potueritis; et Dei clementiam prædicant, qui ob modicam conversionem, tantam nubem imminentem abstulit: in desperatione quoque positos omnes excitat, discentes ex rebus nostris eum, qui ad sublimia et ad Dei auxilium respiciat, quamvis infiniti undique fluctus obstrepant, submergi non posse. Quis enim vidit, quis audivit umquam nostris casibus similia? quotidie civitatem nostram cum suis habitatoribus funditus tollendam esse suspicabamur: sed cum diabolus navigium submergere sperabat, tunc puram reddidit Deus tranquillitatem. Ne igitur obliviscamur magnitudinis malorum, ut beneficiorum a Deo colla-

torum magnitudinem recordemur: etenim qui morborum naturam nescit, medici artem numquam sciet. Hæc et pueris nostris dicamus, et in mille mittamus generationes, et omnes discant, quomodo diabolus et civitatis solum delere studuerit, et quomodo ipsam Deus lapsam et jacentem rursus erigere potuerit, neque ullum pati damnum concesserit, ad hoc et timorem sustulerit, et repulerit cum multa celeritate periculum. Etenim hebdomada præterita facultates diripi omnes expectabamus, et milites nobis immitti, et infinita alia mala suspicabamur; sed ecce illa omnia præterierunt, tamquam nubes, et velut umbra præteriens, et sola calamitatum expectatione puniti sumus; imo vero nec puniti sumus, sed correcti et meliores facti, quia Deus Imperatoris cor emollivit. Dicamus igitur semper et quotidie: Benedictus Deus, et cum majori studio synaxi vacemus, et curramus ad ecclesiam, unde utilitatem tantam accepimus. Scitis enim ab initio quo confugeritis, quo concurreritis, unde facta sit nobis salus. Teneamus igitur sacram ancoram, et sicut in tempore periculorum nos non prodidit, sic neque nos ipsam in tempore remissionis relinquamus; sed cum cura maneamus, et quotidie faciamus conventus precesque, divinaque audiamus eloquia: et quod impendebamus otium satagentes et curiose sciscitantes, e castris profectos circumcurrentes, pro instantibus malis curam gerentes, hoc totum divinas leges audiendo impendamus, non autem in importunas et inutiles exercitationes, ne rursus in illius negotii necessitatem nos ipsos redigamus.

2. Tribus igitur præteritis diebus unum cognitionis Dei modum quærebamus, ipsunque in finem deduximus, interpretantes, quomodo *Cæli narrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2): et quale tandem sit Pauli dictum, *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (Rom. 1. 20): et demonstravimus, quomodo a creatura mundi, et quomodo per cælum et terram et mare Creator glorificatur. Hodie vero paulisper in hanc rursus philosophati materiam, ad aliam transibimus sermonem: non enim tantum fecit mundum, sed etiam ut factus operaretur, effecit: neque totum immobilem dimittens, neque totum jubens moveri, sed cælum quidem immotum permanens, sicut propheta inquit: *Qui statuit cælum tamquam testudinem, et extendit ipsum tamquam tentorium super terram* (Isai. 40. 22): sol vero cum reliquis sideribus quotidie currit: et rursus terra fixa est, aquæ vero semper moventur: nec aquæ tantum, sed et nubes, et imbres frequentes et successivi tempore proprio

οωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῶν πλησίον δξύτερον βλέπομεν ἢ τὰ ἡμέτερα, ἡμεῖς ἐτέρους φυλάττωμεν, καὶ τὴν ἡμετέραν φυλακὴν ἐπιτρέψωμεν ἐκείνοις, καὶ τὴν καλὴν ἡμιλλαν ταύτην ποιησώμεθα, ἵνα οὕτω περιγενόμενοι τῆς πονηρᾶς ταύτης συνθηεῖας, [125] μετὰ πάρορησας ἐπὶ

τὴν ἀγίαν ταύτην ἔλθωμεν ἑορτῇ, καὶ τῆς ἀγίας μετὰ-σχώμεν θυσίας μετὰ χρηστῆς ἐλπίδος, καὶ συνειδότες ἀγαθοῦ, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐτι εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἡμαρτημάτων εἰς τὸν βασιλέα· καὶ φυσιο-λογία περὶ τῆς κτίσεως· καὶ ὅτι ποιήσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον νόμον φυσικὸν ἐγκατέθηκεν αὐτῷ· καὶ περὶ τοῦ πάσης σπουδῇ ἀπέχεσθαι τῶν ὀρκων.

Ὁμιλία ιβ'.

α'. Καὶ χθὲς εἶπον, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ σήμερον τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐρῶ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ δεινὰ παρῆλθεν, ἀλλ' ἡ μνήμη τῶν δεινῶν μὴ παρερχέσθω, οὐχ ἵνα ἀλγώμεν, ἀλλ' ἵνα εὐχαριστῶμεν. Ἐὰν γὰρ ἡ μνήμη τῶν δεινῶν μένῃ, ἡ πείρα τῶν δεινῶν οὐδέποτε ἐπιστήσεται. Τί γὰρ δεῖ τῆς πείρας, τῆς μνήμης ἡμᾶς σωφρονιζούσης; Ὅπερ οὖν οὐκ ἀφῆκεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καταποντισθῆναι παρόντων τῶν λυπηρῶν, οὕτω μὴ ἀφώμεν ἐαυτοὺς ἐκλυθῆναι παρελθόντων ἐκείνων. Παρεκάλεσεν ἡμεῖς, ἀθυμούντας τότε, εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ χαίροντες νῦν· παρεμυθήσατο ὀδυνωμένους· καὶ οὐ προέδωκε, μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς· ἐαυτοὺς εὐθηνουμένους προδῶμεν, εἰς βλάβειαν ἐκκλίνοντες. Μνήσθητι γὰρ καιρὸν λιμοῦ, φθιῖν, ἐν ἡμέρᾳ πλησμοῦνης. Μνησθῶμεν οὖν καιρὸν πειρασμῷ καὶ ἡμεῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνέσεως· καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτημάτων δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶμεν. Κἂν ἁμαρτίας καὶ συγχωρήσῃ σοι τὴν ἁμαρτίαν ὁ Θεός, τὴν μὲν συγχώρησιν δέξαι καὶ εὐχαρίστησον, τῆς δὲ ἁμαρτίας μὴ ἐπιλάβῃ, οὐχ ἵνα σαυτὸν κατατρώχῃς τῷ λογισμῷ, ἀλλ' ἵνα τὴν ψυχὴν παιδεύσῃς μὴ σκιρτᾶν μηδὲ περιπίπτειν πάλιν τοῖς αὐτοῖς. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν· εἰπὼν γὰρ ὅτι· Πιστὸς με ἡγήσατο θέμερος εἰς διώκειν, ἐπὶ γαγε. Τὸν πρότερον ὄντα βλάβος φημι καὶ διώκτην καὶ ὄβριστον. Ἐκπομπευέσθω, φησὶν, ὁ βίος τοῦ οἴκετου. ἵνα φανῇ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότου. Εἰ γὰρ καὶ συγχώρησιν ἔλαβον τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ τὴν μνήμην οὐκ ἐκβάλλω τῶν ἁμαρτημάτων. Οὐ τοῦ Δεσπότου δὲ τὴν φιλανθρωπίαν ἐδείκνυ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κείνους λαμπρότερον ἐποίησε. Ὅταν γὰρ μάθῃς τίς τίς ἐμπροσθεν, τότε αὐτὸν θαυμάσεις πλέον· καὶ ὅταν ἴδῃς καὶ τίνος τίς ἐγένετο, τότε αὐτὸν ἀποδέξῃ μερίζων· καὶ μὴ μάλ' αἰς τὴν ἁμαρτηκίαν, χρηστὰς ἔξεις ἐνενεῦθεν τὰς ἐλπίδας μεταβαλλόμενος· πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις, καὶ τοὺς ἐν ἀπογνώσει τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο παρακαλεῖ καὶ ἀνίστασθαι ποιεῖ. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς πόλεως ἔσται τῆς ἡμετέρας· τὰ γὰρ συμβάντα ἅπαντα τὴν τε ἀρετὴν ὁμῶν δείκνυσσι, δυνηθέντων διὰ τῆς μετανοίας τοσαύτην ἰσχυρὰ ἀπεκρούσασθαι, τὴν τε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν κηρύττει, ἐξ ὁλίγης τῆς ἐπιστροφῆς τοσοῦτον παρ-ελέγκαντος νέφος, τοὺς τε ἐν ἀπογνώσει πάντας ἀνίστασι μιλούντας ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὅτι τὸν [124] ἄνω καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ βλέποντα ῥοπήν, καὶ μυρία περιστῇ παν-αγῶθεν κύματα, καταποντισθῆναι οὐκ ἐνι. Τίς γὰρ εἶδε, τίς ἤκουσε ποτε τὰ ἡμέτερα πάθη; ἐκ βάθρων αὐτῶν καθ' ἑκάστην προσδοκῶμεν ἡμέραν ἀνασπασθῆσθαι τὴν πόλιν ἡμῶν μετὰ τὴν ἐνοικούντων· ἀλλ' ὅτε ἤλπιζε καταποντίζεσθαι τὸ σκάφος ὁ διάβολος, τότε καθάραι γαλήνην ἐποίησεν ὁ Θεός. Μὴ τοίνυν ἐπιλανθανώμεθα τοῦ μεγέθους τῶν δεινῶν, ἵνα μνημονεύωμεν τοῦ μεγέ-θους τῶν εὐεργεσιῶν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένων· καὶ γὰρ οὐ μὴ εἰδὼς τοῦ νοσήματος τὴν φύσιν, οὐκ εἴτεται

τοῦ ἱατροῦ τὴν τέχνην. Ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς παῖδας λέ-γωμεν τοὺς ἡμετέρους, καὶ εἰς μυρίας παραπέμπωμεν γενεάς, ἵνα μάθωσιν ἅπαντες πῶς ἐσπούδασεν ὁ διάβο-λος καὶ τὸ ἔδαφος ἀρανίσαι τῆς πόλεως, καὶ πῶς ἴσχυ-σεν ὁ Θεός πεπτακυῖαν αὐτὴν καὶ κειμένην ἐπ' ὀφει-σῆσαι πάλιν, καὶ μηδὲ τὴν τυχοῦσαν συγχωρῆσαι γε-νέσθαι βλάβην, ἀλλὰ καὶ τὸν φόβον ἀνείλε, καὶ τὸν κίν-δυνον ἀπεκρούσατο μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους. Καὶ γὰρ τῇ παρελθούσῃ ἐδομαδί τὰς οὐσίας δημεύσασθαι προσδο-κῶμεν ἅπαντες, καὶ στρατιώτας ἡμῖν ἐπαφίσσασθαι, καὶ μυρία ἕτερα ὠνειροπολοῦμεν δεινὰ· ἀλλ' ἰδοὺ πάντα ἐκεῖνα παρῆλθεν, ὥσπερ νέφος καὶ ὥσπερ σκιά παρα-τρέχουσα, καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῶν δεινῶν ἐκολάσθημεν μόνον· μάλλον δὲ οὐκ ἐκολάσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐπαιδεύ-θημεν καὶ βελτίους γεγόναμεν, τοῦ Θεοῦ τὴν καρδίαν τοῦ βασιλέως μαλαξάντος. Λέγωμεν τοίνυν διαπαντός καὶ καθ' ἡμέραν, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ μετὰ πλείονος σπουδῆς τῇ συνάξει προσέχωμεν, καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλη-σίαν τρέχωμεν, ὅθεν ἐκαρπυσάμεθα τὴν ὠφέλειαν. Ἰστε γὰρ ἐν ἀρχῇ ποῦ κατεφύγετε, ποῦ συνεδράμετε, πόθεν ἡμῖν ἡ σωτηρία γέγονεν. Ἐχώμεθα τοίνυν τῆς ἱερᾶς ἀγκύρας, καὶ καθάπερ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κινδύνων ἡμᾶς οὐ προέδωκεν, οὕτω μηδὲ ἡμεῖς αὐτὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνέσεως καταλίπωμεν, ἀλλὰ μένωμεν μετὰ ἀκρι-βείας, καὶ τὰς συνάξεις καὶ τὰς εὐχὰς καὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν ποιῶμεθα καθ' ἡμέραν, καὶ τὴν σχολὴν ἣν ἀνηλίσκαμεν περιεργαζόμενοι, πολυ-πραγμονοῦντες, τοὺς ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου περιτρέχον-τες, σπουδάζοντες ὑπὲρ τῶν ἐπιχειρῶντων κακῶν, ταύτην ἀναλώσωμεν ἅπασαν εἰς τὴν τῶν θείων νόμων ἀκρόασιν, ἀλλὰ μὴ εἰς ἀκαίρους καὶ ἀνονήτους διατριβάς, ἵνα μὴ πάλιν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀσχολίας ἐκείνης ἐαυτοὺς καταστήσωμεν.

β'. Ἐν μὲν οὖν ταῖς παρελθούσαις τρισὶν ἡμέραις ἔνα θεογνωσίας ἐζητάσαμεν τρόπον, καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτὴν ἡγάγομεν, ἐρμηνεύοντες πῶς οἱ οὐρανοὶ διηγούνται τὴν δόξαν Θεοῦ, καὶ τί ποτέ ἐστι τὸ παρὰ τοῦ Παύλου λεγόμενον, ὅτι τὰ ὀράτα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, καὶ ἐδείκνυμεν πῶς ἀπὸ κτίσεως κόσμου, καὶ πῶς δι' οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης ὁ Δημιουργὸς δοξάζεται. Τῆμερον δὲ ὀλίγα πάλιν εἰς αὐτὴν ταύτην φιλοσοφήσαντες τὴν ὑπόθεσιν, ἐφ' ἑτερον βαδιούμεθα λόγον· οὐ γὰρ μόνον ἐποίησεν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ γενομένην ἐργάζεσθαι παρεσκεύασεν, οὔτε πᾶσαν ἀκίνητον ἄφει, οὔτε πᾶσαν κινεῖσθαι κε-λεύσας· ἀλλ' οὐρανὸς μὲν ἀκίνητος ἔστηκε, καθάπερ ὁ προφήτης [125] φησὶν, Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὥσει καμῶραν, καὶ διατελεῖς αὐτὸν ὥσει σκηλὴν ἐπὶ τῇ γῇ· ὁ δὲ ἥλιος μετὰ τῶν ἀστρων τῶν λοιπῶν κατ' ἐκά-στην τρέχει τὴν ἡμέραν· καὶ γῆ πάλιν πέπηγε, τὰ δὲ ὕδατα βαδίζει διαπαντός· οὐχ ὕδατα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ νεφέλαι καὶ ὄμβροι συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι κατὰ τὴν οἰκίαν ἀποδιδομένοι καὶ κερδόν· καὶ μία μὲν ἡ τῶν ἐρ-
Digitized by Google

φύσις, διάφορα δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν γινόμενα ^α· καὶ γὰρ ἐν ὁμπλήρῳ γίνεται ὄνος ὁ ὑέτος, καὶ ἔλαιον ἐν ἔλαιῳ, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ φυτοῖς πρὸς τοὺς αὐτῶν μερίστανται χυμούς. Καὶ μία δὲ τῆς γῆς ἡ γαστήρ καὶ διαφόρους φέρει καρπούς· καὶ μία μὲν ἡ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος θερμὴ καὶ διαφόρως ἅπαντα πεπαίνει, τὰ μὲν βραδύτερον, τὰ δὲ ταχύτερον πρὸς ἀκμὴν ἀγούσα. Τίς οὐκ ἂν ταῦτα ἐκπλαγείη καὶ θαυμάσει; μᾶλλον δὲ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ποικίλην αὐτὴν καὶ διάφορον κατεσκεύασεν, ἀλλ' ὅτι καὶ κοινὴν αὐτὴν προσέθηκεν ὅπασι, καὶ πλουσίους καὶ πένησι, καὶ ἁμαρτωλοῖς καὶ δικαίοις. "Ὅπερ οὐκ ἂν ἡ Χριστὸς ἔλεγεν, ὅτι *τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους*· καὶ μυρίων αὐτὴν ζώων ἐμπλήσας, καὶ φυσικὰ τοῖς ζώοις ἐνθεὶς ἦθη, τὰ μὲν μιμεῖσθαι, τὰ δὲ φεύγειν ἐκέλευσεν. Οἷόν τι λέγω· φιλόπονόν ἐστιν ὁ μύρμηξ, καὶ ἐπίπονον ποιεῖται τὴν ἐργασίαν· ἂν τοίνυν προσέχης, μεγίστην παρὰ τοῦ ζώου δέξη παραίνεσιν, ὥστε μὴ καταμαλακίζεσθαι μηδὲ φεύγειν ἰδρύτας καὶ πόρους. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφή τὸν ὀκνηρὸν πρὸς ἐκείνους ἐπεμφε λέγουσα· *Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὡς ὀκνηρὸς, καὶ ζηλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος*. Οὐ βούλει, φησί, παρὰ τῶν Γραφῶν ^β μαθεῖν ὅτι καλὸν τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ ὅτι ὁ μὴ ἐργαζόμενος οὐδὲ ἐσθίειν ὀφείλει; οὐ βούλει παρὰ τῶν διδασκάλων ἀκοῦσαι τοῦτο; παιδεύθῃ παρὰ τῶν ἀλόγων. Οὕτω καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις ποιοῦμεν, πολλάκις τοὺς μείζονας καὶ ἐντιμότερους εἶναι δοκοῦντας, ἐπειδὴν ἁμάρτωσι, παιδίους νήφους προσέχουν παρακελευόμεθα λέγοντες· *Βλέπε τὸν ^γ μικρότερόν σου πῶς ἐστὶ σπουδαῖος καὶ διεγυγερμένος*.

Καὶ σὺ τοίνυν παρὰ τοῦ ζώου τούτου μεγίστην λάβε φιλόπονίαν παραίνεσιν, καὶ θαύμαζόν σου τὸν Δεσπότην, μὴ ἐπειδὴ ἥλιον ἐποίησε μόνον καὶ οὐρανὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ μύρμηκα ἐποίησεν· εἰ γὰρ καὶ βραχὺ τὸ ζῶον, ἀλλὰ τοῦ μεγέθους τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ πολλὴν ἔχει τὴν ἀπόδειξιν. Ἐννόησον γούν πῶς ἐστὶ συντετὸν, καὶ θαύμαζον, πῶς ἴσχυσεν ὁ Θεὸς ἐν οὕτῳ βραχεῖ σώματι τοσαύτην ἐγκαταθεῖναι ἐργασίας ἐπιθυμίαν ἀδιάπτωτον. Καὶ ἀπὸ τούτου μὲν τὸ φιλόπονον, ἀπὸ δὲ τῆς μελίττης καὶ τὸ φιλόκαλον καὶ τὸ φιλόπονον μάνθανε καὶ τὸ φιλόλληλον. Καὶ γὰρ ἐκείνη οὐχ ἑαυτῇ μᾶλλον ἢ ἡμῖν πονεῖ καὶ ταλαιπωρεῖται καθ' ἑκάστην ἡμέραν· ὁ μάλιστα ἴδιον Χριστιανῶν, τὸ μὴ τὰ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ τὰ τῶν ἐτέρων. "Ὅπερ οὐκ ἐκείνη πάντα περιίπταται τοὺς λειμῶνας, ἵνα ἐτοίμην ἐτέρῳ παρασκευάσῃ τράπεζαν· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον, ἄνθρωπε, κἂν χρήματα συλλέγῃς, εἰς ἐτέρους δαπάνησον, κἂν λόγους διδασκαλίας ἔχῃς, μὴ κατορύξῃς, ἀλλὰ πρόθεος [126] εἰς μέσον τοῖς δεομένοις, κἂν ἕτερον ἔχῃς πλεονέκτημα, γενοῦ χρήσιμος τοῖς δεομένοις τῶν σῶν ἀπολαύειν πόνων. Οὐχ ὁρᾷς ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα τῶν ἄλλων ἐστὶν ἐντιμότερα ζῶον ἡ μέλιττα, οὐκ ἐπειδὴ πονεῖ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐτέροις πονεῖ; ἐπεὶ καὶ ὁ ἀράχνης πονεῖ καὶ ταλαιπωρεῖται καὶ λεπτὰ διατείνει κατὰ τοὺς τοίχους ὑφάσματα πᾶσαν γυναικὸς σοφίαν ὑπερβάλλοντα, ἀλλ' ἐστὶν ἀτιμὸν τὸ ζῶον, ἐπειδὴ τὸ ἔργον ἡμῖν οὐδαμῶς χρήσιμον. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ἑαυτοῖς κάμνοντες καὶ ταλαιπωρούμενοι. Μίμησαι τῆς περιστερᾶς τὸ ἀκέραιον, μίμησαι τοῦ ὄνου τὸ φιλοδέσποτον καὶ τοῦ βοῦς, μίμησαι τῶν ὀρνίθων τὸ ἀμέριμον· ἔστι

γὰρ, ἔστι μεγάλη ἀπὸ τῶν ἀλόγων καρπώσασθαι εἰς ἑθῶν διόρθωσιν. Ἀπὸ τούτων καὶ ὁ Χριστὸς ἡμῖν διαλέγεται τῶν ζώων· *Γίνεσθε γὰρ φρόνιμοι, φησὶν, ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραι*. Καὶ πάλιν· *Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεῖρει οὐδὲ θερίζει, καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά*. Καὶ ὁ προφήτης δὲ ἐντρέπων τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους, οὕτω πῶς φησιν· *Ἔγνω βούς τὸν κτησιόμενον, καὶ βρὸς τὴν γάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω*. Καὶ πάλιν, *Τρυγῶν καὶ χειλίδων ἀγροῦ, στρουθία, ἔγνωσαν καιροὺς εἰσόδων αὐτῶν, ὁ δὲ λαὸς μου οὐκ ἔγνω τὰ κρίματα Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ*. Ἀπὸ μὲν τούτων καὶ τῶν τοιοῦτων ζώων μάνθανε κατορθοῦν ἀρετὴν, ἀπὸ δὲ τῶν ἐναντίων παιδεύου φεύγειν κακίαν. "Ὅπερ γὰρ φιλόκαλον ἡ μέλιττα, οὕτως ὠλέθριον ἡ ἀσπίς· ἀποστράφηθι τοίνυν τὴν κακίαν, ἵνα μὴ ἀκούσῃς· *Ἴδὲ ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν*. Ἀναίσχυντον πάλιν ὁ κύων· μίσσησον καὶ ταύτην τὴν πονηρίαν. Δολερὸν καὶ πανούργον ἡ ἀλώπηξ· μὴ ζηλώσῃς τὸ νόσημα· ἀλλὰ καθάπερ ἡ μέλιττα τοῖς λειμῶσι ἐφιπταμένην οὐ πάντα ἐκλέγει, ἀλλὰ τὰ χρήσιμα λαβοῦσα, τὰ λοιπὰ ἀφήσιν, οὕτω καὶ σὺ ποιήσον· τῶν ἀλόγων ἐπελθὼν τὸ γένος, εἴ τι χρήσιμον, παρ' ἐκείνων λάμβανε· καὶ ἅπερ ἔχουσιν ἐν τῇ φύσει πλεονεκτήματα, ταῦτα σὺ διὰ τῆς προαιρέσεως κατορθώσων· καὶ γὰρ καὶ ταύτη παρὰ τοῦ Θεοῦ τετίμησαι, ὅτι τὰ φυσικὰ αὐτῶν πλεονεκτήματα ἐκ προαιρέσεώς σοι παρέσχε κατορθοῦν, ἵνα καὶ βραδεία λάβῃς. Ἐκείνοις γὰρ οὐκ ἐκ προαιρέσεως καὶ λόγου τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως μόνως. Οἷόν τι λέγω· ἡ μέλιττα μελιτουργεῖ οὐ λόγῳ μαθοῦσα τοῦτο καὶ λογισμῷ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φύσεως παιδευθεῖσα· ἐπεὶ εἰ μὴ φυσικὸν ἦν τὸ ἔργον, μηδὲ τῷ γένει συγκεκλήρωτο, ἔδει πάντως τινὰς ἐξ αὐτῶν ἀπείρους εἶναι τῆς τέχνης· νῦν δὲ ἐξ οὗ γέγονεν ὁ κόσμος μέχρι τῆς παρούσης ἡμέρας, οὐδεὶς εἶδε μελίττας ἡσυχάζουσας καὶ μὴ μελιτουργούσας. Τοιαῦτα γὰρ τὰ φυσικὰ κοινὰ τοῦ παντὸς γένους ἐστὶ· τὰ δὲ ἐκ προαιρέσεως οὐκ ἔστι κοινὰ· πόνου γὰρ δεῖται πρὸς τὸ κατορθωθῆναι.

γ'. Πάντα τοίνυν τὰ κάλλιστα λαβὼν περιβαλοῦ· καὶ γὰρ βασιλεὺς εἰ τῶν ἀλόγων· οἱ δὲ βασιλεῖς, εἴ τι κάλλιστόν ἐστιν ἐν τοῖς ὑπηκόοις, εἴτε χρυσὸς, εἴτε ἄργυρος, εἴτε λίθοι τίμιοι, εἴτε ἱμάτια πολυτελῆ, ταῦτα μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοὶ κέχτηνται· καὶ θαύμαζέ σου τὸν Δεσπότην ἀπὸ τῆς κτίσεως. Εἰ δὲ τί σε ὑπερβαίνει τῶν ὁρωμένων, καὶ τὸν λόγον οὐ δύνασαι εὐρεῖν, καὶ διὰ τοῦτο δόξασον τὸν ποιήσαντα, ὅτι ὑπερβαίνει σου τὴν κατάληψιν ἡ σοφία τῶν [127] γινομένων. Μὴ λέγε· Διὰ τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο; Ἐκαστον γὰρ χρήσιμόν ἐστιν, εἰ καὶ τὸν λόγον ἀγνοοῦμεν ἡμεῖς. "Ὅπερ οὐκ ἂν εἰς λατρεῖον εἰσέλθῃς, καὶ ἰδῇς ἐργαλεῖα πολλὰ προκειμένα, θαυμάζει; τὴν ποικιλίαν τῶν ὀργάνων, καίτοι γε τὰς χρεῖας αὐτῶν οὐκ εἰδώς· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως ποιήσον, κἂν ἰδῇς πολλὰ τῶν ζώων καὶ τῶν βοτανῶν καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων ὧν τὰς χρεῖας οὐκ οἶδας, θαύμασον αὐτῶν τὴν ποικιλίαν, καὶ ἐκπλάγῃθι καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀριστοτέχνην Θεόν, ὅτι οὕτε σοι πάντα δῆλα ἐποίησεν, οὕτε πάντα ἀφῆκεν ἀδηλα. Οὐκ ἀφῆκε μὲν γὰρ πάντα ἀδηλα, ἵνα μὴ ἀπρονόητα εἶναι λέγῃς τὰ δντα· οὐκ ἀφῆκε δὲ σοι πάντα γινώριμα εἶναι, ἵνα μὴ τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως εἰς ἀπὸνότην σε ἐπάρῃ. Οὕτω γούν καὶ τὸν πρῶτον ἄν

^α Sic Savil. et omnes pene mss. Morel. vero γινόμενα. Mox tres mss. πρὸς τοῖς ἐκείνων καθίσταται χυμοίς, καὶ μία.

^β Savil. et quidam mss. ἐκ τῶν Γραφῶν.

^γ Alii ὅρα τὸν.

redditi : et una quidem imbrium est natura , diversa vero quæ ex ipsis fiunt : etenim in vite vinum fit pluvia , oleum in olea , et in aliis plantis in illarum humores mutatur. Et unus quidem est terræ venter , sed differentes profert fructus : unus solaris splendoris est calor , sed differenter omnia maturat , hæc quidem tardius , hæc vero citius ad consummationem deducens. Quis hæc non obstupescat et admiretur ? imo vero non hoc solum est admirabile , quod varium ipsum et differentem fabricaverit , sed etiam quod ipsum omnibus communem proposuerit , et divitibus et pauperibus , et peccatoribus et iustis. Quod utique et Christus dicebat : *Solem suum oriri facit super bonos et super malos , et pluit super justos et injustos (Matth. 5. 45) : et infinitis ipsum animalibus implens , et naturales brutis inserens mores , hos quidem imitari , hos vero fugere nos iussit. Verbi gratia : industria est formica , et laboriosum facit opus. Si igitur attendas , maximam ab hoc animali capies admonitionem , ut non emolliaris , neve fugias labores et sudores : propterea et Scriptura torpentem ad illam mittit dicens : Vade ad formicam , o piger , et imitare vias ejus , et esto illa sapientior (Prov. 6. 6). Non vis , inquit , ex Scripturis discere quod bonum sit operari , et quod non operans neque manducare debeat ? non vis a doctoribus hoc audire ? discite a brutis. Sic et in donibus sæpe facimus : majores , et qui videntur esse præstantiores , cum peccaverint , puerulis solertibus attendere exhortamur , dicentes : Respice minorem te , quam est industrius et solers.*

A minimis animalibus eruditur homo. — Et tu igitur ab hoc animali maximam cape sedulitatis exhortationem : et Dominum tuum admirare , non quod solem fecerit tantum et cælum , sed quod etiam formicam lecit. Etsi enim exiguum animal , habet tamen sapientie Dei magnitudinis multam demonstrationem. Considera igitur quam sit prudens , et admirare , quomodo potuit Deus in tam brevi corpore tantam jugis inserere operationis cupiditatem. Ab hac quidem laboris studium , ab ape vero munditiam et solertiam discite et charitatem. Etenim illa non magis sibi ipsi quam nobis laborat , et quotidie fatigatur : quod maxime Christiano proprium est , non sua querere , sed quæ sunt aliorum. Sicut igitur illa circumvolat omnia præta , ut promptam alteri præparet mensam : sic et tu fac , homo , sive pecunias congreges , in alios expende : sive doctrinæ verba habeas , ne defodias , sed apponas indigentibus in medium : sive aliud peculiare habeas , utilis esto iis , qui laborum tuorum fructu egent. Non cernis , propterea animalium gloriosissimum esse apem , non quia laborat , sed quia aliis laborat ? quoniam et aranea laborat , et fatigatur , et tennes per parietes extendit texturas , omnem mulieris sapientiam excedentes , sed est ignobile animal , quoniam opus ejus nobis nullatenus est utile : tales sunt sibi laborantes et se defatigantes. Imitare columbæ simplicitatem , sectare asini et bovis in dominum dilectionem , imitare avium securitatem : multum enim lucrari licet a brutis ad morum correctionem. Ex his

Christus quoque nos animalibus instruit : nam ait : *Estote prudentes sicut serpentes : et simplices sicut columbæ (Matth. 10. 16). Et rursum : Respiciite volatilia cæli , quæ non serunt neque metunt , et Pater vester cælestis pascit ea (Matth. 6. 26) . Et propheta , pulefaciens ingratos Judæos , sic inquit : Agnovit bos possessorem suum et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non agnovit (Isai. 4. 3). Et rursum : Turtur et hirundo agri , aviculæ , cognoverunt tempora ingressus sui ; populus vero meus non cognovit judicia Domini Dei sui (Jer. 8. 7). Ab his et a similibus animalibus discite virtutem exercere , a contrariis vero vitium fugere. Sicut enim benefica apis , sic perniciosa aspis : malitiam igitur ejus averseris , ne audias : Venenum aspidum sub labiis eorum (Psalm. 139. 4). Impudens rursum canis , odio quoque habeas hanc improbitatem : dolosa et fraudulenta vulpes , ne vitium imiteris : sed sicut apis partis supervolans , non omnia legit , sed utilibus sumptis reliqua omittit : ita tu quoque facias brutorum genus percurrere : si quid inest utile ab illis sume , et quas habent a natura prærogativas , has tu per liberum exprime arbitrium : et per hoc enim a Deo honoratus es , quod naturales brutorum prærogativas per liberum arbitrium tibi exsequi concessit , ut præmia consequaris. Illis enim non ex electione et ratione bona opera , sed a sola natura. Verbi gratia : apis mellificat , non ratione ad hoc faciendum inducta , sed a natura instituta : quoniam si esset opus non naturale , neque toti generi attributum , oporteret omnino ex ipsis aliquas artis inexpertas esse ; nunc vero ex quo factus est mundus , usque in præsentem diem nemo vidit apes cessantes et non mellificantes. Talia enim naturalia toti generi communia sunt : quæ vero ex libero arbitrio , non sunt communia : labore enim indigent ut bene succedant.*

3. Nihil in mundo inutile , etsi secus nobis videatur. — Omnia igitur optima capiens circumamiciaris : etenim irrationalium rex es ; reges autem , si quid est in subditis optimum , sive aurum , sive argentum , sive lapides pretiosi , sive sumptuosa vestimenta , hæc cum superabundantia ipsi possident ; et ex creatura Dominum tuum admirare. Si quid vero te excedit visibilibus , et rationem invenire non potes , ideo Creatorem glorifica , quia mentem tuam ipsius opificiorum sapientia excedit. Ne dicas , Quare hoc ? ad quid hoc ? nam unumquodque utile est , etsi nos rationem ignoramus. Sicut enim si in medici officinam ingrediaris et multa proposita videas instrumenta , varietatem instrumentorum admiraris , licet ipsorum nescias usus : sic et in creatura facias , et si videris multa animalium et herbarum et plantarum et aliarum rerum , quarum utilitates nescias , admirare ipsarum varietatem , stupe etiam ipsarum creatorem optimumque opificem Deum : quoniam nec omnia tibi nota fecit , nec omnia incognita. Non fecit quippe omnia incognita , ne dicas esse mundum sine providentia : non permisit vero tibi cognita esse omnia , ne cognitionis magnitudo te in superbiam extollat. Sic quippe et primum hominem improbus daemon

ille præcipitavit, per majoris scientiæ spem, eam quam habebat auferens: Propterea et sapiens quidam admonet, dicens: *Fortiora te ne quæras, et profundiora te ne scruteris: quæ mandata sunt tibi, hæc cognita* (Eccl. 3. 21. 22): ipsius enim operum plura in secretis sunt; et rursum, *Majora hominum prudentia demonstrata sunt tibi* (Ib. v. 25). Hoc autem dixit consolans mœrentem et dolentem, quod non omnia norit: etenim et ea, inquit, quæ nosse datum est, multum prudentiam tuam transgrediuntur: neque enim ex te invenisti, sed a Deo doctus. Contentus igitur esto datis divitiis, et ne amplius inquiras, sed pro iis, quæ accepisti, gratias age: noli indignari pro iis, quæ non accepisti, et pro iis, quæ nosti, glorifica, ne scandalizeris propter ea quæ non nosti: ambo enim Deus utiliter fecit, et hæc quidem revelavit, illa vero abscondit tuæ consulens salutem. Unus quippe, quod dixi, Dei cognoscendi modus per creationem, multos valens dies absumere. Ut enim non solius hominis cum diligentia formationem percurramus, cum diligentia dico nobis possibili, non illa vera diligentia: nam etsi multas factorum rationes diximus, sunt tamen et aliæ plures arcanæ quas qui fecit, novit Deus; non enim omnes ipsi scimus: ut igitur omnem hominis formationem cum diligentia percurramus, et in unoquoque membro sapientiam inveniamus, et nervorum, venarum, articularum distributionem, situm, aliorumque omnium formationem consideremus, nec annus integer nobis ad hanc expositionem sufficiet. Ideo istum hic sermonem finientes, et laboriosis studiosisque ex dictis præbentes et alias creationis partes percurrendi modum, ad aliam sermonem hypothesim vertamus, ipsam quoque Dei providentiæ demonstrativam. Quæ igitur est secunda hypothesis? Ab initio Deus hominem formans, legem ipsi naturalem indidit. Et quid tandem est lex naturalis? Conscientiam nobis expressit, et a natura inditam: esse voluit bonorum et contrariorum scientiam. Non enim opus habemus discere, quod malum sit formatio, et bonum continentia, sed ab initio hoc scimus. Et ut discas nos ab initio hoc scire, legislator leges postea ferens, et dicens: *Non occides* (Ex. 20. 13): non intulit, Malum enim cædes: sed simpliciter: *Non occides*, inquit: prohibuit enim peccatum dumtaxat, non docuit. Quare igitur qui dixit, *Non occides*, non addidit, Quia malum cædes? Quoniam prius conscientia nos hoc docuit, et tamquam scientibus et intelligentibus ita loquitur. Cum igitur de alio loquitur mandato, non nobis per conscientiam noto, non tantum prohibet, sed et causam apponit. De sabbato itaque legem ferens, et dicens: *Septima die non facies opus* (Ibid. v. 10): subjunxit causam quoque cessationis: qualem vero? *Quia in die septima requievit Deus ab omnibus operibus suis quæ cæperat facere*: et rursum: *Quoniam servus fuisti in terra Ægypti* (Deut. 24. 16). Quare igitur, dic mihi, in sabbato quidem causam adjecit, in cæde vero nihil tale fecit? Quoniam hoc quidem mandatum non de primariis erat, nec per conscientiam nobis exquisitis, sed particulare quod-

dam et temporaneum: propterea post hæc solutum est: necessaria vero, et vitam nostram continentia, illa sunt: *Non occides, non furaberis, non mæchaberis* (Exod. 20. 13-15): et ideo nullatenus hic causam ponit, nec doctrinam adducit, sed sola opus esse putat prohibitionem.

4. *Juris naturalis cognitio indita homini.* — Nec inde tantum, sed et aliunde vobis demonstrare conabor, quomodo a natura institutus erat homo ad virtutis cognitionem. Primum Adam admisit peccatum, et post peccatum statim se occultavit? si aliquid mali se perpetrasset non noverat, qua de causa se occultavit? Neque enim erant litteræ, non lex, non Moses: unde igitur novit peccatum, ut se absconderet? Nec tantum se celat, sed et accusatus in alium conatur transferre causam, dicens: *Mulier quam dedisti mihi, ipsa dedit mihi de ligno, et comedi* (Gen. 3. 12). Et illa rursus in alium crimen transfert, serpentem scilicet. Ac vide sapientiam Dei: cum enim Adam dixisset: *Vocem tuam audivi, et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me* (Ib. v. 10): Deus non statim factum redarguit, neque dixit: Quare enim de ligno comedisti? sed quomodo? *Quis enim indicavit tibi quod nudus esses nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti* (Ibid. v. 11)? Neque tacuit, nec aperte ipsum redarguit: non enim tacuit, ut ipsum ad peccati confessionem evocaret; nec vero manifeste redarguit, ne totum Dei esset, et ille privatus remaneret venia, quæ nobis ex confessione nascitur. Propterea non dixit manifeste causam, unde cognitio¹ nata esset, sed sub interrogationis forma sermonem profert, ut illi aditum ad confessionem relinqueret. Rursum in Cain et Abel idem videre licet. Primum quidem primitias Deo ferebant laborum suorum. Non enim a peccato tantum, sed etiam a virtute demonstramus, hominem utriusque scientia præditum fuisse. Quod igitur homo peccatum esse malum jam sciret, demonstravit Adam; quod autem virtutem esse bonum etiam sciret, rursum Abel manifestavit. Non enim ab ullo doctus, neque lege de primitiis hæc disserente audita, sed a sua conscientia doctus, sacrificium illud obtulit. Propterea non descendo ad posteros, sed circa priores homines versor, quando nondum litteræ, neque lex, neque prophetæ et iudices, sed solus Adam cum filiis erat, ut discas in natura bonorum et contrariorum scientiam prius fuisse repositam. Unde enim didicit Abel, quod bonum esset offerre, quod bonum Deum venerari, et in omnibus gratias agere? Quid igitur, an Cain non obtulit? Obtulit quidem et ipse, sed non similiter. Et hinc vero rursum conscientia: cognitio apparet: quoniam enim ei, qui honoratus fuerat, invidens, de cæde deliberabat, dolosam celebrat sententiam: et quid inquit? *Age, egrediamur in campum* (Gen. 4. 8). Alia figura, charitatis enim simulatio: sententia alia, fratricidi enim deliberatio. Et nisi malum consilium putabat, quare

¹ Sic Morel et quidam Mss. Savil. et quidam alii, unde nudatio.

θρῶπον ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος ἐξετραχίλισεν, ἐλπιδὶ
μείζονος γνώσεως καὶ τῆς οὐσης ἀποστερήσας. Διὰ τοῦτο
καὶ σοφὸς τις παραινεῖ λέγων· Ἰσχυρότερα σου μὴ
ῥίπτει, καὶ βιθυτέρα σου μὴ ἐρεῦνα· ἃ προσετάγη σοι,
ταῦτα διανοοῦ· τὰ γὰρ πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν
ἀποκρύφους· καὶ πάλιν, Πλείονα συνέσεως ἀνθρώπων
ὕπεδείχθη σοι. Τοῦτο δὲ εἶπε παραμυθούμενος τὸν
ἀσχάλλοντα καὶ ἀλύοντα, ἐπειδὴ μὴ πάντα οἶδεν. Καὶ
γὰρ αὐτὰ, φησὶν, ἅπερ ἐπετράπης εἰδέναι, σφόδρα ὑπερ-
βαίνειν σου τὴν σύνεσιν· οὐδὲ γὰρ οἴχοθεν εὗρες, ἀλλὰ
παρὰ τοῦ Θεοῦ διδασχθεῖς. Ἀρχοῦ τοίνυν τῷ δοθέντι πλούτῳ,
καὶ μὴ πλεόν ἐπιζητεῖ, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἔλαβες εὐχαρίστει,
μὴ ἀγανάκτει ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔλαβες, καὶ ὑπὲρ ὧν οἶδας
δόξαζε, μὴ σκανδαλίζου δι' ἃ οὐκ οἶδας· ἀμφοτέρω γὰρ
χρησίμως ὁ Θεὸς ἐποίησε, καὶ τὰ μὲν ἀπεκάλυψε^α, τὰ
δὲ ἀπέκλεισε, τῆς σῆς προνοῶν σωτηρίας. Εἰς μὲν οὖν,
ὑπὲρ ἔφην, τρόπος θεογνωσίας ὁ διὰ τῆς κτίσεως, πολλὰς
δυνάμενος ἡμέρας ἀναλῶσαι. Ἰνα γὰρ μὴ μόνου τοῦ
ἀνθρώπου κατ' ἀκρίβειαν τὴν διατύπωσιν ἐπέλωμεν,
κατ' ἀκρίβειαν δὲ λέγω τὴν ἡμῖν δυνατὴν, οὐ τὴν ὄντως
ἀκρίβειαν· εἰ γὰρ καὶ πολλοὺς εἰρήκαμεν τῶν γενομένων
λόγους, ἀλλ' εἰσὶ καὶ ἕτεροι πλείους· ἀπόρρητοι, οὓς ὁ
ποιήσας οἶδε Θεός· οὐ γὰρ δὴ πάντας ἴσμεν αὐτοί· ἴν'
οὖν ἄπασαν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ ἀκρίβειαν τὴν διάπλασιν
ἐπέλωμεν καὶ τὴν ἐν ἐκάστῳ μέλει σοφίαν εὖρωμεν,
τῶν νεύρων, τῶν φλεβῶν, τῶν ἀρτηριῶν τὴν διανομήν,
τὴν θέσιν, τὴν διάπλασιν τῶν ἄλλων ἀπάντων, οὐδὲ ἐνιαυ-
τὸς ἐλόκληρος ἡμῖν ἀρκέσειεν ἂν πρὸς τὴν ἐξήγησιν ταύ-
την. Διόπερ τοῦτον ἐνταῦθα καταλύσαντες τὸν λόγον, καὶ
τοῖς φιλοπόνοις καὶ φιλομαθέσι παρασχόντες ἐκ τῶν εἰρη-
μένων καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κτίσεως ἐπελθεῖν μέρος, ἐφ' ἐτέ-
ραν ὑπόθεσιν τὸν λόγον τρέψωμεν, ἐνδεικτικὴν καὶ αὐτὴν
οὔσαν τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ δευτέρα
ὑπόθεσις; Ἐξ ἀρχῆς πλατύνων ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, νό-
μον αὐτῷ φυσικὸν ἐγκατέθηκεν^β. Καὶ τί ποτὲ ἐστὶν νό-
μος φυσικός; Τὸ συνειδὸς ἡμῖν διήρρωσεν, καὶ αὐτοδύ-
τακτον [128] ἐποίησε τὴν γνῶσιν τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ
καλῶν· οὐ γὰρ δεόμεθα μαθεῖν ὅτι κακὸν ἢ πορνεία,
καὶ καλὸν ἢ σωφροσύνη, ἀλλ' ἴσμεν ἐξ ἀρχῆς τοῦτο. Καὶ
ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἴσμεν, ὁ νομοθέτης νόμους
διδούς ὑπερτον, καὶ εἰπὼν, Οὐ φρονεῖς, οὐκ ἐπήγαγε,
Κακὸν γὰρ ὁ φόνος, ἀλλ' ἀπλῶς, Οὐ φρονεῖς, εἶπεν·
ἀπηγόρευσε γὰρ τὴν ἁμαρτίαν μόνον, οὐκ ἐδίδαξε. Τίνος
οὖν ἔνεκεν εἰπὼν, Οὐ φρονεῖς, οὐ προσέθηκεν, Ὅτι κα-
κὸν ὁ φόνος; Ἐπειδὴ προλαβὼν τὸ συνειδὸς ἡμᾶς ἐπαί-
δευσεν τοῦτο, καὶ ὡς εἰδῶσι καὶ ἐπισταμένοις οὕτω διαλέ-
γεται· Ὅταν γοῦν περι-ἐτέρας ἐντολῆς λέγῃ τῆς οὐ γνω-
ρίμης ἡμῖν ἀπὸ τοῦ συνειδὸτος γενομένης, οὐκ ἀπαγο-
ρεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν προστίθῃσι. Περὶ σαβ-
βάτου γοῦν νομοθετῶν καὶ λέγων, Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ
ἐδόμῃ οὐ ποιήσεις ἔργον, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε τῆς
ἀρχίας· ποῖαν δὴ ταύτην; Ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐδόμῃ
κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν
ἤρξατο ποιῆσαι· καὶ πάλιν, Ὅτι οἰκέτης ἦσθα ἐν γῇ
Αἰγύπτῳ. Τίνος οὖν ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ἐπὶ μὲν τοῦ σαβ-
βάτου τὴν αἰτίαν προσέθηκεν, ἐπὶ δὲ τοῦ φόνου οὐδὲν
τοιαῦτον ἐποίησεν; Ἐπειδὴ αὕτη μὲν ἡ ἐντολὴ οὐ τῶν
προηγούμενων ἦν, οὐδὲ τῶν ἐκ τοῦ συνειδὸτος ἡμῖν ἡκρι-
ωμένων, ἀλλὰ μερικὴ τις καὶ πρόσκαιρος, διὰ τοῦτο καὶ
κατελύθη μετὰ ταῦτα· αἱ δὲ ἀναγκαῖαι καὶ συνέχουσαι

τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, ἐκεῖναί εἰσιν· Οὐ φρονεῖς,
Οὐ μοιχεύεις, Οὐ κλέψεις. Διόπερ οὐδαμοῦ αἰτίαν ἐν-
ταῦθα τίθησιν, οὐδὲ διδασκαλίαν εἰσάγει, ἀλλ' ἀρκεῖται
ψιλῇ τῇ ἀπαγορεύσει.

δ'. Οὐκ ἐντεῦθεν δέμονον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ὑμῖν δεῖξαι
πειράσομαι πῶς αὐτοδιδάκτος ἦν ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν
τῆς ἀρετῆς γνῶσιν. Ἥμαρτεν ὁ Ἀδάμ τὴν ἁμαρτίαν τὴν
πρώτην, καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν εὐθέως ἐκρύπτετο· εἰ
δὲ μὴ ᾗδει κακὸν τι ἐργασάμενος, τίνος ἔνεκεν ἐκρύ-
πτετο; Οὐδὲ γὰρ γράμματα ἦν, οὐ νόμος, οὐ Μωσῆς·
πόθεν οὖν ἔγνω τὴν ἁμαρτίαν καὶ κρύπτεται; Καὶ οὐ
κρύπτεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλούμενος, ἐφ' ἕτερον
πειρᾶται μετατιθέναι τὴν αἰτίαν^γ, λέγων· Ἡ γυνὴ ἦν
ἐδωκάς μοι, αὕτη ἐδωκέ μοι ἐκ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφα-
γον· κάκειν πάλιν ἐφ' ἕτερον μετάγει τὸ ἐγκλημα, τὸν
δφιν. Καὶ ὅρα Θεοῦ σοφίαν· εἰπόντος γὰρ τοῦ Ἀδάμ,
ὅτι ἤκουσα τῆς φωνῆς σου καὶ ἐφοβήθην, ὅτι γυ-
μνός εἰμι καὶ ἐκρύβην, οὐκ ἤλεγξεν εὐθέως ὁ Θεός τὸ
γεγονός, οὐδὲ εἶπε· Διὰ τί γὰρ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου;
ἀλλὰ πῶς; Τίς σοι ἀνήγγειλε, φησὶν, ὅτι γυμνός εἶ,
εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὐ ἐνετελεύλαμην σοι τοῦτου μόνου
μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; Οὕτε εἰσήγγειλεν, οὕτε
φανερῶς αὐτὸν ἠλεγξεν· οὐκ εἰσήγγειλε μὲν, ἵνα αὐτὸν ἐκ-
καλέσθαι πρὸς ὁμολογίαν τῆς ἁμαρτίας· οὐκ ἠλεγξε δὲ
φανερῶς, ἵνα μὴ αὐτοῦ τὸ πᾶν γένηται, κάκεινος ἐρη-
μος εἴη τῆς ἀπὸ τῆς ἐξομολογήσεως γινομένης συγγνώ-
μης ἡμῖν. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε φανερώς τὴν αἰτίαν ἀφ'
ἧς γινώσκεις^δ γέγονεν, ἀλλ' ἐν ἐρωτήσεως τάξει προάγει
τὸν λόγον, ἐκείνῳ καταλιμπάνων εἰς ἐξομολόγησιν ἐλ-
θεῖν. Πάλιν ἐπὶ τοῦ Κάιν καὶ τοῦ Ἀβελ [129] τὸ αὐτὸ
τοῦτο ἔστιν ἰδεῖν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀπήρξαντο τῷ Θεῷ
τῶν οἰκείων πόρων. Μὴ γὰρ δὴ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μόνον,
ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς δειξόμενοι, ὅτι ἀμφοτέρων ἦν
ἐπιστημονικός ὁ ἄνθρωπος. Ὅτι μὲν οὖν ᾗδει τὴν ἁμαρ-
τίαν κακὸν ὅν ὁ ἄνθρωπος, ἔδειξεν ὁ Ἀδάμ· ὅτι δὲ καὶ
τὴν ἀρετὴν ἠπίστατο καλὸν ὅν, ἐδήλωσε πάλιν ὁ Ἀβελ.
Οὐ γὰρ παρὰ τίνος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν
διαλεγόμενος τότε ἀκούσας, ἀλλ' οἴχοθεν καὶ παρὰ τοῦ
συνειδὸτος διδασχθεὶς τὴν ὑστάτην ἐκείνην ἀνήνεγκε. Διὰ
τοῦτο οὐ καταφέρω κατὰ τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν προ-
τέρων αὐτὸν ἀνθρώπων γυμναζῶ, ὅτε οὕτω γράμματα,
οὔτε νόμος, οὔτε προφῆται καὶ δικασταί, ἀλλὰ μόνος ὁ
Ἀδάμ μετὰ τῶν παίδων ἦν, ἵνα μάθῃς ὅτι ἐν τῇ φύσει
προαπέκειτο τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιούτων ἡ γνῶσις.
Πόθεν γὰρ ἔμαθεν ὅτι καλὸν τὸ προσφέρειν ὁ Ἀβελ, ὅτι
καλὸν τὸ τιμᾶν τὸν Θεὸν καὶ εὐχαριστεῖν ἐν ἅπασιν; Τί
οὖν; ὁ Κάιν, φησὶν, οὐ προσήνεγκε; Προσήνεγκε μὲν
καὶ οὗτος, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Κάντεῦθεν δὲ πάλιν ἡ τοῦ
συνειδὸτος φαίνεται γνῶσις· ἐπειδὴ γὰρ τῷ τιμηθέντι
βασκῆναι περὶ σφαγῆς ἐδουλεύετο, κρύπτει τὴν δολερὰν
γνώμην. Καὶ τί φησι; Δεῦρο, ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πε-
δίον. Ἐτερον τὸ σχῆμα, φιλοφροσύνης γὰρ ἡ ὑπόκρι-
σις· καὶ τὸ φρόνημα ἕτερον, ἀδελφοκτονίας γὰρ ἡ γνώ-
μη. Καίτοι εἰ μὴ κακὸν ᾗδει τὸ βούλημα, τίνος ἔνεκεν

^γ Sic Savil. et omnes pene mss., atque ita legit interpretes. Morel. vero τὴν ἁμαρτίαν.

^δ Savil. et quidam mss. ἀφ' ἧς ἡ γυνώσκεις. Morel. et alii ἀφ' ἧς ἡ γνῶσις.

^α Savil. et quidam alii ἐξεκάλυψε.

^β Alii ἐγκατέθετο.

οὐδὲ συνεσκήαζε ; Καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν φόνον, πάλιν ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου ; φησὶν· Οὐκ οἶδα· μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμί ὄγῳ ;* Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀρνείται ; οὐκ εὐδηλον ὅτι καταγινώσκων σφόδρα ἑαυτοῦ ; Ὡστερ γὰρ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἐκρύβη, οὕτω καὶ οὗτος ἀρνείται· καὶ μετὰ τὸν ἐλεγχον πάλιν φησὶ· *Μεῖζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀρεθῆναι με.* Ἄλλ' ὁ Ἕλλην οὐκ ἀνέχεται τούτων. Φέρε οὖν καὶ πρὸς ἐκεῖνον διαλεχθῶμεν, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ἐποίησαμεν, οὐκ ἀπὸ τῶν Γραφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λογισμῶν τοὺς πρὸς ἐκεῖνους κινήσαντες ἀγῶνας, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ συνειδότος ποιῶμεν νῦν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὁ Παῦλος ἐκίνησε πρὸς ἐκεῖνους ἀγωνιζόμενος. Τί ποτ' οὖν ἐστιν ὃ λέγουσιν ; Οὐκ ἐστιν ἡμῖν αὐτοδιδάκτος νόμος ἐν τῷ συνειδότῃ, φησὶ, κείμενος, οὐδὲ τῇ φύσει τοῦτο ἐγκατέθηκεν ὁ Θεός. Πόθεν οὖν, εἰπέ μοι, πόθεν περὶ γάμων, περὶ φόνων, περὶ διαθηκῶν, περὶ παρακαταθηκῶν, περὶ τοῦ μὴ πλεονεκτεῖν ἀλλήλους, περὶ μυρίων ἐτέρων νόμων ἔγραψαν οἱ παρ' αὐτοῖς νομοθέται ; (Ὡςτοι μὲν γὰρ οἱ νῦν Ἰσῶς παρὰ τῶν πρώτων ἔμαθον, καὶ ἐκεῖνοι παρὰ τῶν προτέρων, καὶ παρὰ τῶν ἄνω πάλιν οὗτοι· οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρώτοι παρ' αὐτοῖς νόμους θέντες, παρὰ τίνος ἔμαθον ; οὐκ εὐδηλον ὅτι παρὰ τοῦ συνειδότος ; οὐ γὰρ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν ὅτι Μωϋσεὶ συνεγένοντο, ὅτι προφητῶν ἤκουσαν· πῶς γὰρ Ἕλληνες ὄντες ; Ἀλλ' εὐδηλον ὅτι ἀπὸ τοῦ νόμου ὃν ἔθηκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν πλάττων, ἀπὸ τοῦτου καὶ νόμους ἔθηκεν, καὶ τέχνας εὕροντο, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ γὰρ καὶ αἱ τέχναι οὕτω συνέστησαν τῶν ἐξ ἀρχῆς αὐτοδιδάκτως ἐπ' αὐτάς ἐλθόντων· οὕτω καὶ δικαστήρια γέγονε, οὕτω καὶ κολάσεις ὠρίσθησαν, ὅπερ οὖν καὶ ὁ [130] Παῦλος φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀντιλέγειν ἔμελλον, καὶ λέγειν ὅτι, Πῶς κρίνει ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πρὸ Μωϋσέως ; οὐ νομοθέτην ἔπεμψεν, οὐ νόμον εἰσῆνεγκεν, οὐ προφήτην ἀπέστειλεν, οὐκ ἀπίστευον, οὐκ εὐαγγελιστὴν· πῶς οὖν εὐθύνας ἀπαίτει ; βουλόμενος ὁ Παῦλος δείξει, ὅτι αὐτοδίδακτον εἶχον νόμον, καὶ τὰ πρακτέα σαφῶς ἥδισαν, ἀκούσαν πῶς φησιν· *Ὅταν γὰρ ἔθνη, τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν.* Πῶς χωρὶς γραμμάτων ; Συμμεμαρτυροῦσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατακρονοῦντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρῃ, ὅτε κρίνει ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· *Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἡμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἡμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται.* Τί ἐστιν, Ἀνόμως ἀπολοῦνται ; Οὐχὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦντος, ἀλλὰ τῶν λογισμῶν καὶ τοῦ συνειδότος. Εἰ δὲ μὴ εἶχον νόμον τὸν τοῦ συνειδότος, οὐδὲ ἀπολέσθαι αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας ἔδει· πῶς γὰρ, εἰ ἀνόμως ἡμαρτον ; Ἀλλ' ἀνόμως ὅταν εἴπω, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐκ εἶχον νόμον, ἀλλ' ὅτι οὐκ εἶχον νόμον γραπτὸν, τὸν δὲ τῆς φύσεως νόμον εἶχον. Καὶ πάλιν· *Δύξα δὲ, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ καὶ Ἑλλήνι.*

Ταῦτα δὲ ἔλεγε περὶ τῶν ἄνω χρόνων διαλεγόμενος πῶς πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ Ἕλληνα ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὸν εἰδωολάττην, ἀλλὰ τὸν προσκυνοῦντα μὲν τὸν Θεὸν μόνον, οὐκ ἐνδεκόμενον δὲ τῇ τῶν Ἰουδαίων παρατηρήσειν ἀνάγκῃ, σαδδατισμοῖς λέγω

καὶ περιτομῇ καὶ καθαρismoῖς διαφόροις, ἀλλὰ φιλοσοφίαν καὶ εὐσέδειαν ἄπασαν ἐπιδεικνύμενον. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ διαλεγόμενος φησὶ· *Θυμὸς καὶ ὀργή, θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου κυτερραζόμενον τὸ κακόν, Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ, καὶ Ἑλλήνῳ.* Πάλιν ἐνταῦθα Ἕλληνα καλεῖ τὸν ἀπὸ γένεσιν τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς. Εἰ τοίνυν μήτε νόμου ἤκουσε, μήτε μετὰ Ἰουδαίων ἀνεστράφη, πῶς ἔσται αὐτῷ θυμὸς καὶ ὀργή καὶ θλίψις ἐργαζομένῳ τὸ κακόν ; Ἐπειδὴ συνειδὸς εἶχεν ἔνδον ἐνηχοῦν αὐτῷ, καὶ διδάσκων καὶ παιδεύον ἅπαντα. Πόθεν ὄγλον τοῦτο ; Ἀφ' ὧν ἐτέρους ἀμαρτάνοντας ἐκλάσσει, ἀφ' ὧν νόμους ἔθηκεν, ἀφ' ὧν τὰ δικαστήρια ἐκάθισε. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε περὶ τῶν ἐν κακίᾳ ζώντων· *Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγρόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἀξιοὶ θανάτου εἰσιν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνδοκοῦσι αἱ τοῖς πράσσουσιν.* Καὶ πόθεν ἥδισαν, φησὶν, ὅτι θέλημα Θεοῦ ἐστὶ τοὺς ἐν πονηρίᾳ ζώντας θανάτῳ κολάζεσθαι ; πόθεν ; Ἐξ ὧν ἐτέρους ἐδικάζοντες ἀμαρτάνοντας. Εἰ γὰρ μὴ νομίζεις κακὸν εἶναι τὸν φόνον, ἐπειδὴν λάβης ἀνδροφόνον, ὑπὸ τῇ σῇ ψήφῳ μὴ κολάσης· εἰ μὴ νομίζεις κακὸν εἶναι τὸ μοιχεύειν, ἐπειδὴν ἐμπέσῃ μοιχὸς, ἀφ' αὐτὸν τῆς τιμωρίας. [131] Εἰ δὲ ἐν τοῖς ἐτέροις ἀμαρτήμασι καὶ νόμους γράφεις, καὶ τιμωρίας ὀρίζεις, καὶ ἀκριβὲς εἰ δικαστὴς, ποῖαν ἂν σχολὴς ἀπολογίαν ἐν οἷς αὐτοὺς ἀμαρτάνεις, λέγων ἀγνοεῖν τὰ πρακτέα ; Ἐμοίχευσας, καὶ οὐ κάκεις. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐκείνων μὲν κολάζεις, σαυτὸν δὲ συγγνώμης ἀξιοῖς ; Εἰ γὰρ μὴ ἥδεις κακὸν εἶναι τὴν μοιχείαν, οὐδὲ ἕτερον τιμωρεῖσθαι ἔδει· εἰ δὲ ἕτερον μὲν κολάζεις, σὺ δὲ νομίζεις διαφεύγειν τὴν κόλασιν, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τῶν αὐτῶν ἀμαρτημάτων μὴ τὰς αὐτάς διδόναι δίκας ; Τοῦτο γοῦν αὐτὸ ἐγκαλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὃ ἀνθρώπῳ, ὃ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα κρίσσοιτας καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύγῃς τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ;* Οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐστὶν· ἀπὸ γὰρ τῆς ψήφου, φησὶν, ἧς ἠνεγκας καθ' ἑτέρου, ἀπὸ ταύτης σοι κρίνει ὁ Θεὸς τότε· οὐ γὰρ δήπου σὺ μὲν δίκαιος, ὁ δὲ Θεὸς ἀδίκος. Εἰ γὰρ σὺ οὐ περιορίζῃς ἕτερον ἀδικούμενον, πῶς ὁ Θεὸς περιόψεται ; εἰ σὺ διορθοῖς τὰ ἐτέρων ἀμαρτήματα, πῶς ὁ Θεὸς οὐ διορθώσεται σε ; Εἰ δὲ οὐ παρὰ πύδας ἐπάγεις σοι τὴν τιμωρίαν, μὴ θάρρει διὰ τοῦτο, ἀλλὰ φοβοῦ μείζονος. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε λέγων· *Ἡ τοῦ πλουτοῦ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει ;* Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέχεται, φησὶν, οὐχ ἵνα χείρων γένη, ἀλλ' ἵνα μετανοήσῃ· εἰ δὲ μὴ βούλει, κολάσεως μείζονος ἐφόδιον ἢ μακροθυμία σοι γίνεται ἀμετανοήτῳ μένοντι. Καὶ τοῦτο γοῦν αὐτὸ δηλῶν ἔλεγε· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανοήτῳ καρδίᾳ, θησουρίζεις σεαυτὸν ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.* Ἐπεὶ οὖν ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ἀποδίδωσι, καὶ νόμον διὰ τοῦτο φυσικὸν ἡμῖν ἐνέθηκε, καὶ γραπτὸν ὑστερον ἔδωκεν, ἵνα εὐθύνας ἀπαίτησιν τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ ἵνα κατορθοῦντας στεφανώσῃ· μετὰ πολλῆς οὖν τῆς σπουδῆς, καὶ ὥστερ εἰς δικαστήριον ἀπαντήσεσθαι μέλλοντες φοβερὸν, τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομήσωμεν, εἰδόν-

* Alii καὶ συνεδοκοῦσι. Infra θανάτῳ ante κολάζεσθαι quidam mss. non habent, nec ipse habet nisi in margine Savil.

ἢ Alii κακὸν ὃν τὴν μοιχ.

ipsum occultabat, et post commissam necem rursum a Deo interrogatus, *Ubi est Abel frater tuus?* inquit, *Nescio: numquid custos fratris mei sum ego (Gen. 4. v. 9)*: Quare enim negat? nonne patet quod condemnaret seipsum vehementer? Sicut enim ipsius pater se absconderat, ita et hic negat: et post interrogationem iterum inquit, *Major est causa mea, quam ut dimittatur mihi (Ib. v. 13)*. Sed gentilis hæc non fert. Age igitur ad illum loquamur, et quod in creatione fecimus, non Scripturis tantum, sed etiam rationibus certamina contra illos moventes, hoc et circa conscientiam nunc faciamus. Etenim et Paulus hoc movit argumentum adversus illos pugnans. Quid tandem est quod dicunt? Non est nobis per se lex in conscientia posita, nec eam naturæ Deus inseruit. Unde igitur, unde, inquam, de nuptiis, de cædibus, de testamentis, de depositis, de proximis non opprimendis, de infinitis aliis leges apud eos scripserunt legislatores? Hi quippe præsentibus forte a majoribus natu didicerunt, et illi a prioribus, et rursum a superioribus isti: qui vero ab initio et primi apud eos leges tulerunt, a quo didicerunt? annon utique a conscientia? Neque enim dicere possent, quod cum Moese fuerint, quod prophetas audierint: quomodo enim qui gentiles erant? Sed patet eos a lege, quam hominem fingens Deus ab initio ipsi posuit, ab hac et leges posuisse suas, et artes invenisse, aliaque omnia: etenim et artes sic constitutæ sunt, cum prisci illi suo apte ingenio ad illas accessere. Sic et judicia, sic et pænæ definitæ sunt: quod nempe et Paulus dicit. Quia enim et gentilium multi contradicturi erant, et dicturi: Quomodo Deus homines qui fuerunt ante Moysen judicabit? non nisiis legislatorem, non legem tulit, non prophetam paravit, non apostolum, non evangelistam: quomodo ab ipsis pœnas exiget? volens Paulus demonstrare, quod a natura docti legem haberent, et agenda manifeste scirent, audi quid inquit: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt: ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Quomodo sine litteris? Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et in se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die qua judicabit Deus occulta hominum, secundum evangelium meum per Jesum Christum (Rom. 2. 14-16)*: et iterum: *Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt: et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur (Ibid. v. 12)*. Quid est, *Sine lege peribunt*? Non lege accusante, sed conscientia et cogitationibus. Si vero legem non habuissent conscientiæ, nec ipsos perire peccantes oportebat: quomodo enim, si sine lege peccaverunt? Sed cum *sine lege* dicit, non dicit non habuisse legem, sed non habuisse legem scriptam, naturæ vero legem habuisse. Et rursum: *Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum, et Græco (Ibid. v. 10)*.

5. Hæc autem dicebat de superioribus loquens temporibus, quæ ante Christi adventum fuerunt. Et Græcum hic vocat non idololatram, sed Deum quidem

solum adorantem, Judaicarum vero observationum necessitati non deditum, sabbatismis dico, et circumcisioni, et variis purificationibus; sed sapientiam et pietatem omnem exhibentem. Et rursum de eodem disserens inquit: *Ira et indignatio, tribulatio et angustia super omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum et Græci (Rom. 2. 9)*. Rursum hic Græcum vocat, observatione Judaica liberatum. Si itaque neque legem audivit, neque cum Judæis conversatus est, quomodo erit ipsi ira et indignatio et tribulatio malum operanti? Quoniam intus conscientiam habeat increpantem et docentem et erudientem in omnibus. Unde hoc manifestum? Ex iis in quibus alios castigavit peccantes, leges tulit, judicia constituit. Hoc igitur declarans Paulus, de viventibus in vitio dicebat: *Qui cum iustitiis Dei cognovissent, quoniam qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, sed etiam consentiunt¹ facientibus (Rom. 1. 32)*. Et unde scierunt voluntatem Dei esse, ut qui in improbitate vivunt puniantur? unde? Ex iis in quibus alios judicabant peccantes. Si enim malum esse non putes eadem, cum homicidam ceperis, sententia tua non punies: nisi malum esse putes adulterare, cum incidit adulter, libera ipsum a pœna. Si vero et in aliorum peccatis leges scribis, et pœnas definis, et servus es iudex: quam habere possis excusationem, in quibus ipse peccas, dicens te agenda ignorare? Mœchati estis et tu et ille. Quare illum quidem punis, te vero venia dignum censes? Si enim malum nesciebas esse adulterium, neutrum puniri oportebat; si vero alterum quidem punias, te vero pœnam effugere existimes, quomodo rationi consentaneum videri poterit eorundem criminum reos non easdem pendere pœnas? Hoc igitur ipsum accusans Paulus dicebat: *Existimas autem hoc, o homo, qui iudicas eos qui talia agunt, et facias ea, quia tu effugies iudicium Dei (Rom. 2. 3)*. Non est ita, non est; ex iudicio enim quod in alium protulisti, ex hoc te Deus tunc judicabit: non enim profecto tu quidem justus, Deus autem injustus. Si enim non despicias alium injuria affectum, quomodo Deus despiciet? si tu corrigis aliorum peccata, quomodo te Deus non corrigit? Si vero non tibi statim pœnam infert, ne ob hoc confidas, sed time magis. Sic et Paulus jussit dicens: *An divitiis bonitatis ejus et potentiae et longanimitatis contemnitis, ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit (Rom. 2. 4)*? Propterea enim tolerat, non ut peior fias, sed ut pœnitentiam agas; si vero non vis, majoris materia ultionis tibi est Dei longanimitas sine pœnitentia permanenti. Et hoc quippe declarans dicebat: *Secundum autem duritiam tuam et impenitentem cor, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justii iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus (Rom. 2. 5-6)*. Quoniam igitur cuique secundum opera reddit, et legem propterea nobis naturalem indidit, et scriptam postmodum dedit, ut pœnas exigeret peccatorum, et recte agentes coronet: multo itaque studio tanquam ad

¹ Alii, assentiunt. Infra voci, puniuntur, sav. addit in margine, morte.

tremendum conventuri iudicium, actiones nostras dispenseamus, scientes quod nullam assequemur veniam, si post naturalem et scriptam legem et doctrinam tantam et admonitionem assiduam salutem nostram negligamus.

6. *Iterum de juramentis.* — Volo itaque rursum de juramentis vobis loqui, erubesco autem. Mihi quidem grave non est die nocteque eadem vobis dicere; sed timeo ne postquam vos his multis diebus admonuero, multum torporem vestrum damnablem ostendam, qui in negotio tam facili continua egeatis admonitione. Nec tantum erubesco, sed et timeo vobis. Assidua namque doctrina advertentibus salutaris quidem et utilis, torpentibus vero damnosa et periculosa. Etenim quanto quis sæpius audierit, tanto maiorem ultionem attrahet, non faciens quæ dicuntur. Hoc igitur et Judæis improprians dicebat Deus: *Misi prophetas meos exurgens diluculo, et emittens, neque sic exaudistis (Jer. 25. 4.).* Nos nempe ex multa sollicitudine hoc facimus, sed timemus ne in die illa tremenda obsit vobis omnibus hæc admonitio et hoc consilium. Cum enim et bonum opus sit facile, et qui assidue commonefaciat non desit, quid poterimus in excusationem dicere? vel quæ nos ratio ab ultione eripiet? Dic nemo mihi, si argentum abs te mutuum dari contingat, an non semper debitori occurrens ipsum mutui commonefacis? Hoc et nunc fac, et quisque putet argentum sibi proximum debere, huius scilicet mandati expletionem, et occurrens solutionis ipsum communeat, sciens non parvum nobis repositum esse periculum, fratrum curam non agentibus. Propterea et ego eadem dicere non desisto: timeo enim, ne illa die audiam: *Improbe serve et segnis, oportebat te erogare argentum meum nummulariis (Matth. 25. 26. 27).* Ecce erogavi, non semel, neque bis, sed sæpius; vestrum vero reliquum est fœnus reddere: usura vero est audite admonitionis per opera exhibitio: etenim dominica sunt,

quæ mutuo dantur. Ne igitur negligenter suscipiamus, sed cum diligentia depositum contineamus, ut cum multa negotiatione ipsum illo die reddamus. Nisi enim et alios in idem officium induxeris, audies vocem illam, quam audivit qui talentum defodit. At vobis ne eveniat hanc audire, sed aliam vocem quam ei, qui negotiatus erat, reddidit Christus, dicens: *Euge, serve bone et fidelis, quoniam super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam (Matth. 25. 21).* Hanc autem audiemus vocem, si idem quod ille studium exhibuerimus; idem vero studium præstabimus, si hoc, quod dico, fecerimus. Cum adhuc fervens est auditus in vobis, egressi exhortamini inter vos: et sicut disjungi mini quisque cum salutatione, sic cum admonitione quisque domum recedat, et dicat proximo: *Considera et recordare, quomodo mandatum custodias: et omnino superabimus.* Cum enim et amici te dimiserint cum tali consilio, et domum profectum rursum eadem uxor admoneat, et, cum soli estis, oratio nostra vos contineat, celeriter hanc consuetudinem improbam expellemus. Novi quidem vos admirari quare tantum de hoc mandato studium faciam; verum adimplete mandatum, et tunc dicam. Interim quippe illud dico, legem esse divinam hoc mandatum, et ipsum transgredi non esse tutum; si autem impletum videro, et aliam vobis causam commemorabo hac non minorem, ut discatis, me jure pro hac lege studium exhibere. Restat vero jam per supplicationem sermonem absolvere. Unanimitè igitur omnes dicamus: Deus nolens tam mortem peccatoris, quam ut convertatur et vivat, et hanc et alias leges omnes nos exsequutos dignare sic assistere tribunali Christi tui, ut fiduciam multam assequuti, in regnum perveniamus ad gloriam tuam: quoniam te decet gloria, una cum unigenito Filio tuo et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

GRATUARUM ACTIO ADHUC AD DEUM DE MUTATIONE TRISTIUM: ET COMMEMORATIO EORUM, QUI PROPTER SEDITIONEM RAPTI, POENAS LUERANT. SIMILITER BURSUS EXPOSITIO DE HOMINIS CREATIONE, ET QUOD LEGEM ACCEPERIT NATURALEM: ET DE JURANDI CONSUETUDINE RADICITUS TOLLENDÆ¹.

HOMILIA XIII.

4. Ab eodem principio et iisdem procemiis, quibus heri et nudius tertius cœpi, et hodie incipiam: dicam et nunc: Benedictus Deus. Qualem præteritam vidimus feriam quartam, et qualem nunc videmus præsentem? quanta in illo obscuritas tunc erat? quanta nunc in præsentī tranquillitas? Eodem die tremendum in civitate tribunal illud et omnium corda concussit, et nocte fecit diem nihilo esse meliorem, non radiis extinctis, sed tristitia et timore oculos offuscantibus vestros. Ut igitur et nos maiorem capiamus voluptatem, pauca eorum quæ tunc acciderunt, commemo-

rare volo. Et vobis enim et posteris omnibus utilem horum esse video narrationem: quoniam et de naufragio servatis jucundum est fluctuum meminisse et tempestatis et ventorum, postquam in portum navigarint; et morbo detentis pergratum est post ægritudinem febres, per quas pene ad mortem venerunt, aliis narrare. Cum enim gravia præterierint, voluptatem habet eorum commemoratio, anima non amplius formidante, sed maiorem capiente delectationem. Præteritorum enim memoria malorum, præsentem tranquillitatem accuratius gustandam exhibet.

Consternatio Antiochenorum in perquisitione de statuis eversis. — Postquam enim civitatis major pars præ timore et comminatione illa ad deserta et fauces montium et occulta locorum transinigravit, metu

¹ savil., *acceperit naturalem per cognitionem agendorum et non agendorum; et de jurandi consuetudine tollende.*

τα· ὡς μηδεμίαν ἀπολαύσασθαι συγγνώμης, εἰ μετὰ φου-
σικὸν καὶ γραπτὸν νόμον, καὶ διδασκαλίαν τοσαύτην, καὶ
συνεχῆ παραίνεσιν, τῆς ἡμετέρας ἀμελήσαιμεν σωτη-
ρίας.

γ'. Βούλομαι οὖν πάλιν περὶ τῶν ὁρκων ὑμῖν διαλεχθῆναι,
αἰσχύνομαι δέ. Ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐπαχθὲς καὶ ἐν
ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ τὰ αὐτὰ πρὸς ὑμᾶς λέγειν, δέδοικα
δὲ μὴ τὰς πολλὰς ταύτας ἡμέρας ὑμῖν παρακολουθήσας,
πολλὴν ὑμῶν καταγνώ^a ἢ ῥαθυμίαν περὶ πράγματος οὐ-
τως εὐκόλου διηνεαῖς^b δεομένων ὑπομνήσεως. Οὐκ αἰσχύ-
νομαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δέδοικα περὶ ὑμῶν· ἡ γὰρ συν-
εχὴ διδασκαλία τοῖς μὲν προσέχουσι σωτήριον καὶ χρή-
σιμον, τοῖς δὲ ῥαθυμοῖσι βλαβερὸν καὶ ἐπικίνδυνον. Καὶ
γὰρ ὅσῳ περ ἂν τις πλεονάκις ἀκούσῃ, τοσούτῳ μᾶλλον
ἐπιστάται τὴν κόλασιν μὴ ποιῶν τὰ λεγόμενα. Τοῦτο
γούν καὶ Ἰουδαῖοις ἐνεδείξω·ν ἔλεγεν ὁ Θεός· Ἀπέστειλα
τοὺς ἀπορητάς μου ὀρθρίζων, καὶ ἀποστεῖλλον, καὶ
οὐδέ οὕτως εἰσηκούσατε. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀπὸ πολλῆς
κτεδεμονίας τοῦτο ποιοῦμεν, δέδοίκαμεν δὲ ἢ μὴ κατὰ τὴν
ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν ἀντικαταστή^c πᾶσιν ὑμῖν ἡ
παραίνεσις αὕτη [152] καὶ ἡ συμβουλὴ. Ὅταν γὰρ καὶ τὸ
κατορθώμα εὐκόλον ἦ, καὶ ὁ συνεχὴς ὑπομιμνήσκων μὴ
διαλιμπάνῃ, ποῖαν ἔξομεν ἀπολογίαν εἰπεῖν; ἢ τίς ἡμᾶς
ἐξηγήσεται τῆς κολάσεως λόγος; Εἰπέ γάρ μοι, ἂν ἀρ-
γύριον σοι χρεωστούμενον τύχη, οὐκ ἀεὶ συντυγχάνων
τῷ ἐφελόντι ἀναμιμνήσκεις αὐτὸν τοῦ θανεῖνματος;
Τοῦτο καὶ σὺ ποίησον, καὶ ἕκαστος νομιζέτω τὴν πλησίον
ἀργύριον ἐφείλειν αὐτῷ, τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς
ταύτης, καὶ ἀπαντῶν ὑπὲρ τῆς ἐκτίσεως αὐτὸν ἀναμι-
μνήσκειτω, εἰδὼς ὡς οὐ μικρὸς ἡμῖν ἀπώκεται κίνδυνος
τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἐπιμελουμένων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ τὰ
αὐτὰ λέγων οὐ παύομαι· δέδοικα γὰρ μήποτε κατ' ἐκεί-
νην ἀκούσας τὴν ἡμέραν· Πονηρὲς δοῦλε καὶ δακρυῶν,
ἔδει σε καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοῦ τρα-
πέζιτα. Ἰδοὺ γούν κατέβαλον οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ
πολλάκις· ὑμῶν ἔστι λοιπὸν τὸν τόκον ἐπιδειξάσθαι· τό-
κος δὲ ἀκροάσεως, ἡ δὲ τῶν ἔργων ἐπιδείξις· καὶ γὰρ

Δεσποτικὰ τὰ καταβαλλόμενα. Μὴ τοίνυν παρ' ῥγως ὑπο-
δεξώμεθα, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας κατέχωμεν τὴν παρα-
καταθήκην, ἵνα μετὰ πολλῆς τῆς ἐργασίας αὐτὴν ἀπο-
δῶμεν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἐὰν γὰρ μὴ καὶ ἐτέ-
ρους εἰς τὸ αὐτὸ ἐναγάγῃς κατορθώμα, ἀκούσῃ τῆς φω-
νῆς ἐκείνης ἡς ἤκουσεν ὁ τὸ τάλαντον κατορύξας. Ἀλλὰ
μὴ γένοιτο ταύτης, ἀλλὰ τῆς ἄλλης ὑμᾶς ἀκοῦσαι φω-
νῆς ἣν πρὸς τὸν ἐργασάμενον ἀφῆκε λέγων ὁ Χριστός·
Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ἄλλῃ ἡς πιστὸς,
ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Ταύτης δὲ ἀκουσόμεθα
τῆς φωνῆς, ἂν τὴν αὐτὴν ἐκείνῃ σπουδῇ ἐπιδειξώμεθα·
τὴν αὐτὴν δὲ ἐπιδειξόμεθα σπουδῇ, ἂν τοῦτο δὲ λέγω
ποιήσωμεν. Ἐτι θερμῆς οὕσης τῆς ἀκροάσεως ἐν ὑμῖν,
ἐξεληθόντες παρακελεύεσθε ἀλλήλους, καὶ καθάπερ ἕκα-
στος μετὰ προσηγορίας διαλύεσθε, οὕτω μετὰ παραγγε-
λίας ἕκαστος οἵκαδε ἀναχωρεῖτω, καὶ τῷ πλησίον λεγέ-
τω· Σκόπει καὶ μέμνησο ὅπως φυλάξῃς τὴν ἐντολήν, καὶ
πάντως περιεσόμεθα. Ὅταν γὰρ φίλοι παραπέμπωσι
μετὰ τοιαύτης συμβουλῆς, καὶ οἱκοι γενόμενον ἡ γυνή
πάλιν τὰ αὐτὰ ἀναμιμνήσκῃ, καὶ μόνους ὄντας ὁ λόγος
ὁ ἡμέτερος κατέχῃ, ταχέως ἀποκρουσόμεθα τὴν πονηρὰν
συνήθειαν ταύτην. Οἶδα μὲν ὅτι θαυμάζετε τίνος ἕνεκεν
τοσαύτην ὑπὲρ τῆς ἐντολῆς ταύτης ποιοῦμαι σπουδῇ·
κατορθώσατε δὲ τὸ ἐπιταχθὲν, καὶ τότε ἐρῶ. Τέως μὲν
γὰρ ἐκεῖνο λέγω, ὅτι νόμος ἔστι θεοῦ τὸ ἐπίταγμα τοῦ-
το, καὶ παραβῆναι αὐτὸν οὐκ ἀσφαλές· ἐὰν δὲ ἴδω κατ-
ορθωθῆν, καὶ ἐτέραν ὑμῖν αἰτίαν ἐρῶ οὐκ ἐλάττωνα ταύ-
της, ἵνα μάθῃτε ὅτι δικαίως τοσαύτην ὑπὲρ τοῦ νόμου
τούτου ποιοῦμαι^d σπουδῇ· ὥρα δὲ λοιπὸν εἰς εὐχὴν κα-
ταλύσαι τὸν λόγον. Κοινηὴ τοίνυν πάντες εἵπωμεν· Ὁ Θεός
ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέ-
ψαι αὐτὸν καὶ ζῆν, καὶ τοῦτον καὶ τοὺς λοιποὺς νόμους
ἅπαντας καταξίωσον ἡμᾶς ἐξανύσαντας, οὕτω παραστή-
ναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ σου, ἵνα παρβρύσις πολλῆς
ἀπολαύσαντες, τῆς βασιλείας ἐπιτύχωμεν εἰς δόξαν σὴν,
ὅτι σοὶ πρέπει δόξα, ἅμα τῷ μονογενεῖ σου Παιδί καὶ τῷ
ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

^a Αἱ κατανόησιν

^b Αἱ δέδοικα δέ.

^c Αἱ καὶ ὥσπερ ἕκαστος.

^d Αἱ πεποίηται.

[133] Εὐχαριστία ἔτι πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν σκυθρωπῶν· καὶ ἀνύμνησις τῶν διὰ τὴν
πίστιν διωσσυρέντων καὶ τιμωρηθέντων· ὁμοίως δὲ πάλιν ἐξήγησις περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημο-
κρατίας, καὶ ὅτι φυσικὸν νόμον ἐδέξατο· καὶ περὶ τοῦ τελείως κατορθῶσαι τὸ μὴ ὀμνύειν^a.

Ὁμιλία ιγ'.

α'. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς καὶ τῶν αὐτῶν προσιμίων, ὧν
καὶ πρὸ ἐκείνης ἡρξάμην, καὶ σήμερον ἀρξομαι·
ἔγω καὶ νῦν· Εὐλογητὸς ὁ Θεός. Ὅταν τὴν παρελθοῦσαν
ἔβωμεν τετραδά, καὶ οἶαν τὴν παρούσαν ὀρώμεν νῦν;
πῶς ἐν ἐκείνῃ ζῶφος τότε ἦν; πῶς κατὰ τὴν παρού-
σαν γαλήνη νῦν; Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ φοβερόν
ἐκείνῳ γέγονεν ἐν τῇ πόλει δικαστήριον, καὶ τὰς καρδίας
ἁπάντων διέσεισε, καὶ νυκτὸς οὐδὲν ἄμεινον διακίεσθαι
ἐποίησε τὴν ἡμέραν, οὐ τῆς ἀκτίνος σεοσθεσίσης, ἀλλὰ
τῆς ἀθυμίας καὶ τοῦ φόβου πηρωσάντων ὑμῶν τοὺς
φθάλμους. Ἰν' οὖν καὶ ἡμεῖς πλεονα καρποσώμεθα τὴν
ἡμέραν, μικρὰ τῶν τότε συμβάντων διηγήσασθαι βούλο-
μαι. Καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν καὶ τοῖς γεννησομένοις ἅπασι
χρησίμην ὀρώ τὴν τούτων διήγησιν οὖσαν· ἐπεὶ καὶ τοῖς

ἐκ ναυαγίου διασωθεῖσιν ἡδὺ τῶν κυμάτων μεμνησθαι
καὶ τῆς ζάλης καὶ τῶν ἀνέμων, ἐπειδὴν εἰς λιμένα κα-
ταπλεύσωσι· καὶ τοῖς ἀρρώστῳ περιπεσοῦσι ποθεινὸν
μετὰ τὴν ἀρρώστιαν τοὺς πυρετοὺς, δι' οὓς παρὰ μικρὸν
ἦλθον ἀποθανεῖν, διηγείσθαι πρὸς ἐτέρους. Ὅταν γὰρ
παρέλθῃ τὰ δεινὰ, ἡδονὴν ἔχει τῶν δεινῶν ἡ διήγησις,
τῆς ψυχῆς οὐκ ἔτι δεδοικυίας, ἀλλὰ καὶ μέζονα καρ-
πομένης τὴν εὐφροσύνην. Ἡ γὰρ τῶν παρελθόντων κα-
κῶν μνήμη αἰ τὴν ἐνεστώσαν εὐήμεριαν ἀκριδέστερον
ὀρεῖσθαι ποιεῖ.

Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν πλεόν τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ
φόβου καὶ τῆς ἀπειλῆς ἐκείνης πρὸς τὰς ἐρήμους
καὶ τὰς φάραγγας καὶ τοὺς λαυθάνοντας μετῴκιστο τό-
πους, τοῦ φόβου πάντοθεν αὐτοὺς συνελαύνοντος, καὶ κε-
ναὶ μὲν ἦσαν γυναίκες αἱ οἰκίαι, κενὴ δὲ ἀνδρῶν ἡ ἀγο-
ρὰ, μόλις δὲ δύο ἢ τρεῖς βαδίζοντες ἐν τῷ μέσῳ μετ' ἀλ-
λήλων ἐφαίνοντο, καὶ αὐτοὶ οὗτοι καθάπερ ἐμψυχοι νε-

^a Savil. ἐδέξατο διὰ τῆς γνώσεως τῶν πρακτέων, καὶ τῶν οὐ
πρακτέων, καὶ περὶ τοῦ κατορθῶσαι τὸ μὴ ὀμνύειν

χορὶ περιόντες· ἀπῆειμεν^α εἰς τὸ δικαστήριον τὸ τέλος· ὁβόμενοι τῶν γινόμενων, καὶ ἰδόντες ἐκεῖ τῆς πόλεως τὰ λείψανα συνειλεγμένα, μάλιστα πάντων ἐθαυμάσαμεν ἐκεῖνο, ὅτι πληθοὺς ὄντος περὶ τὰς θύρας, ὡς οὐδενὸς παρόντος, βαυατῆτήν ἦν ἡ σιγή, πάντων εἰς ἀλλήλους βλέπόντων, καὶ μήτε ἐρέσθαι τὸν παρεστῆτα, μήτε ἀκοῦσαί τι παρ' ἐκείνου τολμῶντός τινος. Τὸν γὰρ πλησὶον ὑπώπτευσεν ἕκαστος, διὰ τὸ πολλοὺς ἤδη παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἐκ μέσης ἀναρπασθέντας τῆς ἀγορᾶς, ἔνδον κατέχεσθαι· καὶ πάντες κοινῇ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐβλέπομεν, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνομεν σιγῇ τὴν ἄνωθεν ἐκδεχόμενοι ῥοπήν, καὶ θεὸν παρακαλοῦντες παραστῆναι τε τοῖς δικαζομένοις, καὶ μαλὸν εἰς τὰς τῶν δικαζόντων καρδίας, καὶ ποιῆσαι ἡμερον γενέσθαι τὴν ψῆφον. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς ναυαγούντας ἀπὸ τῆς γῆς βλέποντες, προσελθεῖν μὲν καὶ χεῖρα ὀρέξαι καὶ διορθῶσαι [154] τὴν συμφορὰν οὐκ ἔχουσι, τοῖς κύμασι διειργόμενοι, ἔξωθεν δὲ ἀπὸ τῶν αἰγίων τὰς χεῖρας ἀνατείνοντες, καὶ θαυμάζοντες, τὸν θεὸν παρακαλοῦσι παραστῆναι τοῖς κλυδωνιζομένοις· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάντες σιγῇ καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκάλουν τὸν θεόν, ἀξιοῦντες τοῖς ἐν τῷ δικαστηρίῳ, καθάπερ ἐν κύμασι ἀνελιγμένοις, χεῖρα ὀρέξαι, καὶ μὴ συγχωρῆσαι καταποντισθῆναι τὸ σκάφος, μηδὲ εἰς ναυάγιον παντελὲς καταλῦσαι τῶν δικαζόντων τὴν χρίσιν. Καὶ ταῦτα μὲν ἦν πρὸ τῶν θυρῶν· ἐπειδὴ δὲ ἐνδοτέρω τῆς αὐλῆς εἰσέβημεν, πάλιν εἰδομέν ἕτερα φοβερώτερα τοῦτων, στρατιώτας καθωπλισμένους ἔϊφει καὶ ῥοπαλοίς, καὶ πολλὴν τοῖς ἔνδον^β δικάζουσι τὴν ἡσύχiam παρέχοντας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ προσήκοντες ἅπαντες ἐκείνοις, καὶ γυναῖκες, καὶ μητέρες, καὶ θυγατέρες, καὶ πατέρες εἰσῆκεισαν πρὸ τῶν τοῦ δικαστηρίου θυρῶν, ὥστε, εἴ τινα συμβαίη τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπενεχθῆναι, μηδένα τῇ θέᾳ τῆς συμφορᾶς ἐμπρησθέντα θορύβῳ τινα ποιῆσαι καὶ ταραχὴν, πόρρωθεν ἐφδοῦν οἱ στρατιῶται πάντας, προκαταλαμβάνοντες^γ αὐτὸν τῷ δέει τὴν διάνοιαν.

Τὸ δὲ πάντων ἐλεεινότερον, μήτηρ μία καὶ ἀδελφὴ τῶν ἔνδον κρινόμενων τινὸς, πρὸς αὐτὰς τῶν δικαζόντων ἐκάθητο τὰ πρόθυρα, κυλινδούμεναι περὶ τὸ ἔδαφος, καὶ κοινὸν οὕτως θεάτρον τοῖς περιεστῶσι πᾶσι, συγκαλυπτόμεναι τὰς ὤφεις, καὶ τοσοῦτον αἰσχυρόμεναι μόνον, ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ τῆς συμφορᾶς ἀνάγκη· καὶ οὔτε θεραπεύει αὐταῖς παρὴν, οὔτε γείτων, οὔτε φίλη, οὐκ ἄλλη τις τῶν ἐπιτηδεῶν, ἀλλὰ μόναι μετὰ εὐτελῶν ἱματίων ἐν μέσῳ τοσοῦτων ἀπειλημένων στρατιωτῶν, χαμὰ σπρόμεναι· περὶ τὰς θύρας αὐτάς, τῶν ἔνδον δικαζομένων ἐλεεινότερα ἔπασχον, τῆς τῶν δημίων ἀκούουσαι φωνῆς, τοῦ κτύπου τῶν μαστίγων, τοῦ θορήνου τῶν μαστιζομένων, τῆς φοβερᾶς τῶν δικαζόντων ἀπειλῆς, καὶ καθ' ἕκαστον τῶν παιομένων χαλεπωτέρας ἐκείνων^δ ὑπέμενον ὁδύνας αὐταί. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ταῖς ἐτέρων μαρτυρίαις ἐκινδυνεύετο ἡ τῶν ἐγκλημάτων ἀπόδειξις, εἴ ποτε τινος ἦσθοντο μαστιζομένου, ὥστε εἰπεῖν τοὺς ὑπευθύνους, καὶ ὁλοθυζόντος, εἰς τὴν οὐρανὸν βλέπουσαι τὸν θεὸν παρεκάλουν δοῦναι τινα ἰσχύιν καὶ ὑπομονὴν ἐκείνῳ, ὥστε μὴ τῶν αὐτοῖς προσηκόντων τὴν σωτηρίαν ἐν ταῖς ἐτέρων ἀσθενείαις προδοθῆναι, τὴν δριμύτην ἀπὸ τῶν πληγῶν ὁδύνην μὴ δυναμένων ἐνεγκεῖν· καὶ ταυτὸν πάλιν οἷον ἐπὶ τῶν χεῖμαζομένων συνέβαινε. Καθάπερ

γὰρ ἐκεῖνοι, εἴ ποτε κύματος ἴδιοι ἐμβόλην πόρρωθεν κορυφουμένην καὶ κατὰ μικρὸν αὐξομένην καὶ μέλλουσαν βαπτίζειν τὸ σκάφος, καὶ πρὶν ἢ πλησὶον γενέσθαι τοῦ πλοίου προαποτεθῆναι τῷ δέει· οὕτω δὴ κακεῖναι, εἴ ποτε φωνῶν καὶ ὁλοθυμῶν ἦσθοντο φερομένων, δεδοκυῖαι μὴ πρὸς τὰς βασάνους ἀπαγορεύσαντες οἱ καταμαρτυρεῖν ἀναγκαζόμενοι, κατεῖποντο τινος τῶν αὐτῶν ἐπιτηδεῶν, μυρίους πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐύρων θανάτους. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἔνδον βασάνους, ἔξω βασάνους· ἐκείνους μὲν γὰρ οἱ δῆμιοι, ταύτας δὲ ἐβασάνειεν ἡ τῆς φύσεως τυραννὶς καὶ ἡ τῶν σπλάγχχνων συμπάθεια· καὶ τὴν ἔνδον θορήν, ἔξω θορήν· ἔνδον τῶν ὑπευθύνων, ἔξω τῶν αὐτοῖς [155] προσηκόντων. Μᾶλλον δὲ οὐχ οὕτω μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δικάζοντες ἐθρόνουν κατὰ διάνοιαν, καὶ χαλεπώτερα πάντων ἔπασχον, οὕτω πικρὰ τραγῳδία ἀναγκαζόμενοι τότε ὑπηρετεῖν.

β'. Ἐγὼ δὲ παρακαθήμενος καὶ ταῦτα βλέπων, οἱ γυναῖκες καὶ παρθένοι θαλαμειούμεναι νῦν κοινὸν ἐγένοντο θεάτρον ἅπασι, καὶ αἱ ἐπὶ στρωμνῆς ἀπαλῆς κατακλινόμεναι, τὸ ἔδαφος ἀντὶ στρωμνῆς ἔχουσι, καὶ αἱ τοσαύτης ἀπολαύουσαι θεραπείας θεραπευνίδων, εὐνούχων, τῆς ἄλλης ἀπάσης φαντασίας, νῦν ἀπάντων ἐκείνων ἐρημοὶ πρὸς τοὺς ἀπάντων σύρονται πόδας, ἕκαστον παρακαλοῦσαι συνεισενεγκεῖν τι τῶν εἰς αὐτὸν ἡκόντων τοῖς κρινόμενοις, καὶ κοινὸν παρὰ πάντων ἔλεος τινα ἔρανον γενέσθαι, ἐφθεγγάμενη ἐκεῖνο τὸ τοῦ Σολομῶντος, *Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης*. Εἶδον γὰρ τοῦτο τε αὐτὴ, καὶ ἕτερον λόγιον δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἐκβαίνον, τὸ λέγον, *ὅτι, Πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χέρτου· ἐξηράνη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέτερε*. Καὶ γὰρ πλοῦτος τότε, καὶ εὐγένεια, καὶ περιφάνεια, καὶ φίλων προστασία, καὶ συγγένεια, καὶ πάντα ἡλέγχετο τὰ βιωτικὰ, τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς παρανομίας τῆς γεγεννημένης τὴν συμμαχίαν ἅπασαν τρῆψαμένης ταύτης. Καὶ καθάπερ μὴ τὴν σπρουθὴν, τῶν νεοτῶν ἀφαιρηθέντων, ἐλθοῦσα καὶ τὴν καλὴν εὐροῦσα κενὴν, ἐξελεῖσθαι μὲν οὐ δύναται τοὺς ἀλόντας αὐτῆς νεοττοὺς, περιριπταμένη δὲ τοῦ θηρατοῦ τὰς χεῖρας, αὐτῷ τούτῳ τὴν ὁδύνην ἐνδείκνυται· οὕτω δὴ καὶ αἱ γυναῖκες ἐποιοῦν τότε ἐκεῖναι, ἀναρπασθέντων αὐταῖς ἐκ τῆς οἰκίας τῶν παίδων, καὶ ἔνδον ἀπειλημένων, ὥστε ἐν δικτύῳ τι καὶ παγιδί, προσελθεῖν μὲν καὶ ἐξελεῖσθαι τοὺς ἀλόντας οὐκ ἔσχον, τῷ δὲ περὶ τὰς θύρας αὐτὰς καλινύεσθαι, καὶ θορνεῖν, καὶ ὁλοφύρεσθαι, καὶ τῶν θηρευσάντων περὶσθῆναι γενέσθαι ἐγγὺς, τὴν ὁδύνην ἐδείκνυν. Ταῦτα δὲ τότε ὥρων, εἰς νοῦν ἐβαλόμην^ε τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, καὶ πρὸς ἑμαυτὸν εἶπον· Εἰ νῦν ἀνθρώπων δικαζόντων, οὐ μήτηρ, οὐκ ἀδελφὴ, οὐ πατήρ, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς, καίτοι γε ἀνεύθυνοι τῶν τολμηθέντων ὄντες, οὐκ ἰσχύουσιν ἐξελεῖσθαι τοὺς κρινομένους, τίς ἐν τῷ φοβερῷ τοῦ Χριστοῦ δικαστηρίου παραστήσεται κρινόμενους ἡμῖν; τίς τολμήσει ῥῆγαι φωνήν; τίς ἐξελεῖσθαι τοὺς ἀπαγομένους ἐπὶ τὰς ἀφορήτους ἐκείνας κολάσεις; Καίτοι πρῶτοι τῆς πόλεως ἦσαν οἱ τότε δικαζόμενοι, καὶ αὐτὴ τῆς εὐγενείας τὸ κεφάλαιον. Ἀλλ' ὅμως ἡγάπων, εἴ τις ὥφει πάντα ἀποβαλοῦσιν, εἰ δέοι, καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῇ τῆς παρούσης ἀπολαύειν ζωῆς. Τῆς ἡμέρας δὲ λοιπὴν πρὸς τὸ τέλος ἐπιτοκμένης, καὶ βαθυτάτης γενομένης ἐσπέρας, καὶ τοῦ τέλους τῆς ψήφου προσδοκώμενον ἐν μεῖζονι πάντες ἦσαν ἄγωνία, καὶ τὸν θεὸν ἡξίουσαν μέλλουσιν τινοὶ καὶ ἀναβολὴν γενέσθαι, καὶ τῇ ψυχῇ τῶν δικαζόντων ἐμβαλεῖν εἰς τὴν τοῦ βασιλέως γνώμην ἀνενεγκεῖν τῶν

^α Sic placuit legere cum Sav., in praeterito a themate ἀπαιμ, non ut Morel. et Montf., ἀπαιμεν quod ad verbi inusitatis ἀπαιμ praeponens tempus pertinere. Edit.

^β Savil. et quidam mss. τοῖς ἐνδοθεν.

^γ Idem πάντας προκαταλ. Morel. πάντων. pr.

^δ Morel. et Montf. τῶν παιομένων. Pronomen habet Savil. et legit interpres Edit.

^ε Savil. et quidam mss. εἰς νοῦν ἐβαλόμην. Morel. et alii εἰς νοῦν ἐλαβόμην.

ipso undique cogente : et vacuæ mulieribus erant domus , vacuum viris forum , vix autem duo vel tres euntes in medio simul videbantur , et ipsi tamquam animati mortui circummeantes ; abibamus in forum iudiciale gestorum finem visuri : et collectas civitatis reliquias cernentes , illud omnium maxime admirati fuimus , quod multitudine circa fores morante , tamquam præsentem nemine , silentium erat profundissimum , omnibus inter sese respicientibus , et nemine assistentem interrogare , aut quidquam audire ab illo audente. Proximum enim quisque suspectum habebat : quoniam multi jam præter omnem spem ex medio rapti forintus coercerantur : et omnes pariter in cælum aspicebamus , et manus extendebamus , cum silentio superne subsidium expectantes , et Deo supplicantes , ut iudicandis adesset , et iudicantium corda mulceret , et mitem faceret sententiam. Et sicut qui naufragantes a terra vident , accedere quidem , et manum porrigere , vel ærumnam relevare non possunt , cum undis arceantur : extrinsecus autem ab ipsis littoribus manus extendentes , et lacrymantes , Deum orant ut assistat fluctuantibus : ita et hic tacite omnes mente Deum invocabant , petentes , ut ad tribunal velut in fluctus adductis manum porrigeret , nec sineret navigium submergi , nec in extremum naufragium iudicantium solveret iudicium. Et hæc quidem erant pro foribus : postquam vero interiorem aulam introivimus , rursus alia his terribiora vidimus , milites armatos ensibus et clavis , et multam interius iudicantibus quietem præstantes. Quoniam enim necessarii illorum omnes , et uxores , et matres , et filiae , et patres ante fori januam constiterant , ut si eveniret quempiam ad mortem duci , nemo ærumnæ spectaculo accensus , tumultum eturbationem ullam faceret , omnes procul arcebant milites , ipsorum mentem pavore præoccupantes.

Miserabile spectaculum. — Quod autem omnium maxime miserabile , mater et soror cuiusdam , qui intus iudicabatur , ad ipsa iudicantium vestibula jacebant , se humi sternentes , et commune omnibus factæ circumstantibus spectaculum , oculos velatæ , et tantum dumtaxat erubescences , quantum calamitatis necessitas permittebat : neque aderat ipsis ancillula , non vicina , non amica , non ulla necessariorum alia , sed solæ vili amictu in medio tot militum positæ , per humum se trahentes circa ipsas fores , iis , qui intus iudicabantur , graviora patiebantur , carnificum vocem audientes , verberum sonitum , vapulantium luctum , tremendas iudicantium minas , et dum singuli flagellarentur , gravioribus quam illi¹ doloribus hæc conficiebantur. Quoniam enim in aliorum testimoniis de criminum declaratione periclitabatur , sicubi quempiam flagellari , ut reos diceret , sentiebant , et ululare , in cælum respicientes Deum orabant ut illi fortitudinem et tolerantiam daret , ne necessariorum suorum salus proderetur per aliorum , ac rem verberum dolorem ferre non valentium , infirmitatem : et tale quid rursum , quale fluctuantibus solet , accidebat. Sicut enim

illi , si quando undæ impetum videant eminus insurgentem , paulatim crescentem et navem submergere minantem , etiam priusquam ipsi propior fiat , præ timore ceu mortui sunt : sic et illæ si quando voces et ululatus audiebant emitti , veritæ ne in tormentis fatiscerent qui testimonium dicere cogebantur , contra necessariorum aliquem dicerent , infinitas ante oculos mortes videbant. Et erat cernere intus tormenta , extra tormenta : illos nempe carnifices , has vero naturæ torquebat imperium et viscerum compassio : intus luctus , foris luctus : intus reorum , foris necessariorum. Imo vero non ipsi tantum , sed et ipsi iudices corde lugebant , et omnibus graviora patiebantur , tam acerbæ calamitati ministrare coacti.

2. Ego autem assidens et hæc cernens , quod mulieres et virgines , thalamis assuetæ , nunc commune cunctis spectaculum factæ essent , et molli assuetæ strato , terram pro strato nunc haberent , et nuper tantum noctæ obsequium ancillarum , eunuchorum et reliquæ omnis pompæ , nunc omnibus illis privatæ ad omnium pedes prosternerentur , singulos orantes ut aliquid iudicandis pro facultate sua in auxilium conferrent , et simul omnes aliquid misericordiæ reis tribuerent , illud dixi Salomonis : *Vanitas vanitatum , et omnia vanitas (Eccle. 1. 2. 7)*. Videbam enim et hoc ipsum , et aliud oraculum ipsis rebus completum , nempe , *Omnis gloria hominis tanquam flos fœni : siccatus est fœnum , et cecidit flos (Isai. 40. 6. 7)*. Etenim divitiæ tunc et nobilitas , claritas , et amicorum patrociniū , et cognatio , et omnia vitæ adjumenta nihili erant , peccato et iniquitate commissa omnem hanc opem subvertente : et sicut avicularum mater pullis sublati veniens , et nidum inanem comperiens , suos quidem pullos captos eripere non potest , venatoris autem manus circumvolans , per hoc ipsum dolorem suum demonstrat : sic et illæ mulieres tunc faciebant , raptis sibi domo filiis , et interius tamquam in rete quoddam vel laqueum arreptis , accedere quidem et eripere captos non poterant : sed circa fores ipsas se volutando , lugendo , gemendo , et spulatoribus propinquare tentando dolorem monstrabant. Hæc equidem tunc aspiciens , in illius tremendi iudicii cogitationem veni , et intra me dicebam : Si nunc ab hominibus iudicantibus non mater , non soror , non pater , non alius quispiam , licet a perpetratis immunis , reos eripere potest , quis in tremendo Christi iudicio nobis adstabit iudicandis ? quis in vocem erumpere audebit ? quis abductos ad intolerabiles illas pœnas eripere valebit ? Atqui civitatis primates , qui tunc iudicabantur , erant , et ipsum nobilitatis caput. Attamen læti fuissent , si quis eis concessisset , ut amitterent omnia , et , si oporteret , ipsam libertatem , præsentī vitæ potirentur. Die vero jam exacto , profundissimoque facto vespere , cum iudicii finis expectaretur , in majori erant omnes anxietate , et a Deo petebant dilationem aliquam et prorogationem fieri , et iudicantium animo immitti , ut ad Imperatoris sententiam referrent exquisitorum cognitio-

¹ Sic Savil. Morel. et Montefalc., pro, *quam illi*, legerunt, *quam flagellati*.

nem : fore enim fortassis aliquod bonum ex hac dilatione. Et communes a populo supplicationes ad benignas Dei aures emittebantur, ut servaret reliquias civitatis, nec ipsam a fundamentis penitus everti sineret. Nec videre licebat quemquam non hæc cum lacrymis clamantem : verumtamen nihil eorum iudices interius causas audientes tunc inflexit : sed unum solum respiciebant, ut diligens commissorum quæstio fieret, et postremo catenis ipsis injectis in carcerem per medium forum agebant, homines equos domi alentes, bravia proponere solitos, aliaque innumera valentes claviora numerare officia : bona publicabant, et in omnium foribus signacula cernere licebat. Et horum uxores paterna domo ejectæ, singulæ illud uxoris Job per opera implebant : domum ex domo et locum ex loco circumibant, diversorii indigentes : nec enim hoc ipsum erat ipsis facile reperire, unoquoque timente et tremente quempiam reorum necessariorum suscipere et curæ habere.

Calamitas ad virtutem ducit. — Verumtamen tot illa passi, omnibus his contenti erant, quoniam vita non exiderant præsentī : et neque pecuniarum multa, neque ignominia, neque tanta traductio, neque quodcumque aliud hujusmodi ipsos mordebat. Calamitatis enim magnitudo, et majora his patiendi expectatio, eorum animos philosophari tantum effecit : et tunc discabant, quam facilis sit nobis virtus, proclivis et expedita, et quod per nostrum duntaxat neglectum laboriosa res esse videatur. Hi enim qui paulo ante modicarum mulctam pecuniarum non æque tulerunt, majore pressi formidine, cum omnia sua amisissent, ac si thesaurum invenissent, sic se habebant, quoniam animam non perdiderant. Itaque si futuræ sensus gehennæ nos teneret, et intolerabiles illas cogitaremus poenas, etiamsi rem et animam et corpus Dei legibus tradidissemus, non doleremus, scientes quod majora lucrabimur, a futuris malis liberationem. Forte cor vestrum non parum dictorum deploratio mollivit ; sed ne feratis ægre : etenim quoniam subtiliores sum aggressurus sententias, et mollioris indigeo mentis, hoc feci de industria : ut narrationis timore mens vestra omni torpore excusso, ab omnibus exurgens vitæ curis, multa cum facilitate in animæ profundum dicendorum virtutem demittat.

3. Satis igitur et prius nobis sermo demonstravit, quod naturalis nobis sit insita lex bonorum et contrariorum : ut autem manifestior nobis fiat demonstratio, in eadem et hodie sermonum materia iterum desudabimus. Nam quod ab initio Deus hominem fingens, utraque dignoscentem fecerit ipsum, demonstrant omnes homines : cum peccamus enim etiam subditos veremur ; et sæpe dominus scortum adiens, postea servorum quempiam modestiorum intuitus erubuit, et ab hac improba via recessit. Rursum cum alii nos nominibus vitia nostra indicantibus compellant, contumeliā id esse dicimus : et si ægre feramus, in iudicium eos qui id fecerunt trahimus. Ita scinus, quid vitium, quid virtus sit.

Leges charitatis erga proximum. — Hoc quippe ipsum et Christus declarans, et demonstrans se nihil novum, aut nostram transcendens naturam sancire, sed id, quod a principio conscientie indiderat nostræ, post multas illas beatitudines ita dicebat : *Quæ vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite ipsis* (Matth. 7. 12). Non opus est multis sermonibus, inquit, neque prolis legibus, nec varia doctrina : voluntas tua sit lex. Vis beneficia capere ? confer beneficium alteri. Vis misericordiam consequi ? miscere proximi. Vis laudari ? lauda alium. Vis amari ? ama. Vis primas habere ? concede illas prius alteri. Tu sis iudex, tu sis vitæ tuæ legislator. Et rursum : *Quod odisti, alii ne facias* (Tob. 4. 16). Per hoc quidem a malo fugam inducit, per illud autem virtutis operationem. *Quod odisti, alii ne facias.* Odisti contumeliā pati ? ne alium afficias contumelia. Odisti invidiam pati ? neque tu alteri invidias. Odio habes falli ? neque tu fallas alium. Et vero in omnibus generatim si hæc duo verba retineamus, alia disciplina non indigebimus. Virtutis enim cognitionem indidit animæ nostræ, actionem vero et emendationem voluntati nostræ concessit. Fortassis obscurum est quod dicitur : igitur id ipsum manifestius reddere conabor. Ut sciāmus quod bonum sit temperantia, non opus habemus verbis, neque doctrina : nam in natura cognitionem hanc habemus, nec opus est cum laboribus aut fationibus circumire et quærere an bonum sit temperantia et utile : sed communi sententia omnes hoc confitemur, et nemo dubitat de virtute. Sic et adulterium malum esse putamus, et neque hic laboribus et disciplina nobis est opus, ut peccati hujus malitia noscatur, sed omnes in hujusmodi sententiis sumus per nos ipsos docti, et virtutem, licet ipsam nos obeamus, commendamus : sicut vicissim vitium, licet operemur, odimus. Et hoc fuit maximum Dei beneficium, ut conscientiam quidem nostram et voluntatem, et jam ante actionem virtuti applicaret, infestam autem redderet improbitati. Sicut igitur dixi, horum quidem amborum cognitio omnium hominum conscientie insita est, nec ullo indigemus præceptore ad hæc discenda ; emendatio vero laboribus, voluntati et studio data est. Quare tandem ? Quoniam si totum naturæ tribuisset, sine coronis et præmiis fuisset : et sicut bruta virtutum quas habent a natura, mercedem aut laudem capere non debent, sic neque nos, si horum aliquid habuissemus. Nature enim munera non habentium, sed datoris sunt laus et commendatio. Ideo igitur non totum naturæ permisit : ac rursum voluntatem totum pondus suscipere non concessit, et cognitionis, et emendationis, ne a virtutis laboribus abhorreret ; sed dictat quidem ipsi conscientia quæ sunt agenda, ad operationem vero ipsa de suo labore affert. Et quod bonum quidem sit moderate vivere, sine labore novimus : naturalis enim est cognitio ; temperantiam vero non possumus exercere, nisi laborantes, et cupiditate refrenantes, multumque subeuntes laboris. Non enim hoc quoque nobis adest a natura, sicut cognitio, sed

ἐξηρασμένων τὴν γυνῶσιν· ἐσεσθαι γάρ τι ἴσως χρηστὸν ἀπὸ τῆς ὑπερθέσεως ταύτης. Καὶ κοιναὶ παρὰ τοῦ δήμου λιταὶ πρὸς τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ἀνεπέμποντο, τὰ λείψανα σῶσαι τῆς πόλεως, καὶ μὴ περιθεῖν τέλειον ἐκ βίβρων ἀνασπαρμένῃν αὐτῇ. Καὶ οὐκ ἦν ἰδεῖν οὐδένα ἀάκρυτὸν ταῦτα βοῶντα· ἀλλ' ὁμοῦς οὐδὲν τούτων τοὺς ἐκάζοντας ἔκδοον ἀκούοντας [136] ἐπέκαμπε τότε, ἀλλ' ἐν μόνον ἐσκόπου, ὅπως ἀκριθὲς γένηται ἡ τῶν τολμηθέντων ἐξέτασις· καὶ τέλος ἀλύσεις αὐτοῖς περιθέντες^α, καὶ σιθῆρῳ δῆσαντες, ἐπὶ τὸ δεσμοτῆριον ἐπεμπον διὰ μέτης τῆς ἀγορᾶς, ἀνθρώπους ἱπποτρόφους, ἀγωνοθέτας, ἐτέρας μυρίας λαμπροτέρας ἔχοντας ἀριθμεῖν λειτουρίας, καὶ τὰς οὐσίας ἐδήμευον, καὶ σήμεντρα ἐν ταῖς θύραις ἀπάντων ἦν ἰδεῖν. Καὶ αἱ γυναῖκες αἱ τούτων τῆς πατρῴας ἐκβαλλόμεναι οἰκίας, ἐκάστη ἐκεῖνο τὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰῶδ διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρου· οἰκίαν γὰρ ἐξ οἰκίας καὶ τόπον ἐκ τόπου περιήρχοντο καταγωγίου δόμεναι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο αὐτὸ αὐταῖς εὐκολον ἦν, ἐκαστοῦ δεδοικότες καὶ τρέμοντος τῶν προστηκόντων τινὰ τῶν ὑπευθύνων ὑποδέξασθαι καὶ θεραπεύσαι.

γ'. Ἀλλ' ὁμοῦς τοσοῦτον γενομένων, ἔστεργον πᾶσι τοῦτοι οὐκ παθόντες, ἐπειδὴ τῆς παρούσης οὐκ ἐξέπασαν ζωῆς· καὶ οὐτε ζημίᾳ χρημάτων, οὐτε ἀτιμία, οὐτε ἡ τοσαύτη πομπή, οὐτε ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν αὐτοὺς ἔδεικε. Τὸ γὰρ τῆς συμφορᾶς μέγεθος, καὶ τὸ, μέζονα προσδοκῆσαντας τούτων, ταῦτα ὑπομείναι, φιλοσοφεῖν παρεκκεύαζε τὴν ψυχὴν. Καὶ τότε ἐμάνθανον πῶς εὐκολον ἡμῖν ἡ ἀρετὴ, ῥάδιόν τε καὶ εὐκατόρβωτον, καὶ ὅτι παρὰ τὴν ἡμετέραν ὀλιγορίαν μόνον ἐπίπονος εἶναι δεκτὴ. Οὕτοι γὰρ οἱ πρὸς τοῦτο φρόνιμων ὀλίγων ζημιαν οὐκ ἐνεγκόντες πράως, ἐπειδὴ ὅρθως κατεσχέθησαν μείζονι, πάντα τὰ θνῶτα ἀποβαλόντες, ὡς θησαυρὸν εὐρηκότες διέκειντο, ὅτι τὴν ψυχὴν οὐκ ἀπέβαλον. Ὅστες εἰ καὶ τῆς μελλούσης γεέννης εἶχεν ἡμεῖς αἰσθησις, καὶ τὰς ἀρροφτοὺς ἔκεινας ἐνενοοῦμεν κολάσεις, εἰ καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐπεδώκαμεν ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων, οὐκ ἂν ἡλγήσαμεν, εἰδότες ὅτι μέζονα κερδισκόμεν τὴν τῶν μελλόντων δεινὴν ἀπαλλαγὴν. Τάχα ἱκανῶς ὁμῶν κατεμάλαξε τὴν καρδίαν ἡ τραγυδία τῶν ἐβημένων, ἀλλὰ μὴ δυσχεράνητε. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ μέλλω λεπτοτέρων κατατολμᾶν νοημάτων, καὶ ἀπαλωτέρας δοῦμαι διανοίας, ἐπίτρεδες τοῦτο ἐποίησα, ὥστε τῷ φόβῳ τοῦ διηγήματος τὴν διάνοιαν ὑμῶν πᾶσαν ἀποτιναξάμενην· ἐβηθμίαν, καὶ τῶν βιωτικῶν ἀπαναστάσαν ἀπάντων, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας πρὸς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς παραπέμψαι τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν.

γ'. Ἰκανῶς μὲν οὖν καὶ πρῶτῃ ἡμῖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι φυσικὸς ἡμῖν ἔγκειται νόμος τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιούτων· ἵνα δὲ ἐκ περιουσίας ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις γένηται, τῇ αὐτῇ καὶ σήμερον ἐπαγωνισόμεθα πάλιν ὑποθέσει τῶν λόγων. Ὅτι γὰρ ἐξ ἀρχῆς^δ τὸν ἀνθρώπον κλάττων ὁ Θεὸς ἀμφοτέρων αὐτὸν ἐπιστημονικὸν ἐποίησε, θηλοῦσι πάντες ἀνθρώποι· τοὺς γοῦν ὑπευθύνους ἡμῖν αἰσχυρόμεθα ἁμαρτάνοντας ἀπαντες, καὶ πολλὰς δεσποτικῆς πρὸς πόρνην γυναικὰ βαδίζων, εἴτα τῶν ἐπεισετέρων τινὰ οἰκτιρῶν ἰδὼν, ἐρυθρίασας ἀνεχώρησε τῆς ἀτόπου ταύτης ὁδοῦ. Πάλιν λοιδορούμενοι παρ' ἐτέρων τὰ τῆς πονηρίας ὀνόματα, ὕβριν τὸ πρᾶγμα εἶναι φάμεν· καὶ κακῶς πάσχωμεν^ε, εἰς δικαστήριον ἔλκομεν τοὺς

ποιήσαντας. Οὕτως ἴσμεν τί μὲν κακία, τί δὲ ἀρετὴ.

Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἐμφαίνων [157] καὶ δεικνύς, ὅτι οὐδὲν ξένον οὐδὲ ὑπερβαῖνον ἡμῶν τὴν φύσιν νομοθετεῖ, ἀλλ' ὁ πάλαι προλαθὼν ἐγκατετίθηκεν ἡμῶν τῷ συνειδῶτι, μετὰ τοὺς πολλοὺς ἐκείνου μακαρισμοὺς οὕτως ἔλεγεν· *Ἄ θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ταῦτα καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς*. Οὐ χρεῖα πολλῶν λόγων, φησὶν, οὐδὲ μακροτέρων νόμων, οὐδὲ διδασκαλίας ποικίλης· τὸ θέλημά σου γενέσθω νόμος. Θέλεις εὐεργετῆσθαι; εὐεργέτησον ἕτερον. Θέλεις ἐλεεῖσθαι; ἐλέησον τὸν πλησίον. Θέλεις ἐπαινέσθαι; ἐπαινέσον ἕτερον. Θέλεις ἀγαπᾶσθαι; φιλῆσον. Θέλεις τῶν πρωτείων ἀπολαύειν, παραχώρησον ἐτέρῳ πρότερον τοῦτον. Σὺ γενοῦ δικαστής, σὺ γενοῦ νομοθέτης τῆς σαυτοῦ ζωῆς. Καὶ πάλιν· *Ὁ μισεῖς, ἀλλὰ μὴ ποιήσης*. Διὰ μὲν τοῦτου τῆς κακίας εἰσάγει τὴν ἀπαλλαγὴν, διὰ δὲ τοῦ προτέρου τῆς ἀρετῆς τὴν ἐργασίαν. *Ὁ μισεῖς, ἀλλὰ μὴ ποιήσης*. Μισεῖς ὕβριζεσθαι; μὴ ὕβριζης ἕτερον. Μισεῖς βασκαίνεσθαι; μὴδὲ σὺ φθονήσης ἐτέρῳ. Μισεῖς ἀπατᾶσθαι; μὴδὲ σὺ ἀπατήσης ἄλλον. Καὶ ἐπὶ πάντων δὲ ἀπλῶς, ἂν τὰ δύο ῥήματα ταῦτα κατέχωμεν, οὐ δεησόμεθα διδασκαλίας ἐτέρας. Τῆς γὰρ ἀρετῆς τὴν μὲν γνῶσιν ἐνέθηκεν ἡμῶν τῇ φύσει, τὴν δὲ πρᾶξιν καὶ τὴν διόρθωσιν ἐπέτρεψε ἡμῶν τῇ προαιρέσει. Τάχα ἀσαφὲς τὸ λεγόμενον· οὐκοῦν πειράσομαι σαφέστερον αὐτὸ ποιῆσαι πάλιν. Ὅστις εἰδέναι ὅτι καλὸν τὸ σωφρονεῖν, οὐ δεόμεθα λόγων, οὐδὲ διδασκαλίας· ἔχομεν γὰρ ἐν τῇ φύσει τὴν γνῶσιν αὐτοῖ^ι, καὶ οὐ χρεῖα πόνων οὐδὲ καμάτων, ὥστε περιελθεῖν καὶ ζητῆσαι εἰ καλὸν ἡ σωφροσύνη καὶ χρησίμῳ, ἀλλὰ κοινῇ γνώμῃ πάντες ὁμολογοῦμεν τοῦτο, καὶ οὐδεὶς ἀμφισβᾶλλει περὶ τῆς ἀρετῆς. Οὕτω καὶ τὴν μοιχείαν κακὸν εἶναι νομίζομεν, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα πόνων ἡμῖν δεῖ καὶ μαθήσεως, ὥστε γινῶναι τὴν τῆς ἁμαρτίας ταύτης κακίαν· ἀλλὰ πάντες ἐν ταῖς τοιαύταις ψήφοις ἐσμέν αὐτοδίδακτοι, καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ μὴ μετῴμεν αὐτὴν, ἐπαινοῦμεν, ὥσπερ οὖν τὴν κακίαν, καὶ ἐργαζώμεθα, μισοῦμεν. Καὶ τοῦτο Θεοῦ κατόρθωμα γέγονε μέγιστον, ὥστε τὸ συνειδῶς ἡμῶν καὶ τὴν προαίρεσιν τέως καὶ πρὸς τῆς πράξεως οἰκτιῶσαι·^ε μὲν τῇ ἀρετῇ, ἐκπολεμῶσαι δὲ τῇ πονηρίᾳ. Ὅσπερ οὖν ἔφην, ἡ μὲν γνῶσις ἐκατέρων τούτων ἔγκειται τῷ συνειδῶτι πάντων ἀνθρώπων, καὶ οὐ δεόμεθα διδασκάλου τινὸς πρὸς τὸ ταῦτα μαθεῖν· ἡ δὲ διόρθωσις λοιπὸν προαίρεται καὶ σπουδῇ καὶ πόνῳ ἐγκχεῖρισται. Τί δὴ ποτε; Ὅτι εἰ τὸ πᾶν τῆς φύσεως ἐποίησεν, ἀτεφάνωτοι καὶ χωρὶς βραβεῶν ἀπῆλθομεν ἂν· καὶ ὥσπερ τὰ ἄλογα τῶν πλεονεκτιμάτων ὧν ἔχει κατὰ φύσιν, οὐκ ἂν λάβοι μισθὸν οὐδὲ ἔπαινον· οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ἀπελαύσαμεν ἂν τινος τούτων. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως πλεονεκτήματα οὐ τῶν ἐχόντων, ἀλλὰ τοῦ δεδοκότες ἐστὶν ἔπαινος καὶ ἐγκώμιον. Τῇ μὲν οὖν φύσει τὸ πᾶν οὐκ ἐπέτρεψε διὰ τοῦτο· πάλιν τὴν προαίρεσιν ὁλόκληρον ἀναδέξασθαι τὸ φορτίον οὐκ εἶπας, καὶ τὸ τῆς γνώσεως, καὶ τὸ τῆς διορθώσεως, ἵνα μὴ πρὸς τὸν πόνον ἀπαγορεύσῃ τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' ὑπαγορεύει μὲν αὐτῇ τὸ [158] συνειδῶς τὰ πρακτέα, πρὸς δὲ τὴν ἐργασίαν αὐτῇ τοὺς πρὸς ἐαυτῆς ἐσφέρει πόνους. Καὶ ὅτι μὲν καλὸν τὸ σωφρονεῖν μὴδὲν καμώντας ἐπιστάμεθα· τῆς φύσεως γὰρ ἡ γνῶσις· σωφροσύνην δὲ οὐκ ἂν δυνηθεῖμεν κατορθῶσαι μὴ καμώντας μὴδὲ τὴν ἐπιθυμίαν χαλινώσαντες καὶ πολλὴν ὑποστάντες πόνον. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι ἐκ φύσεως ἡμῖν πρόσσεσι, καθάπερ

^α Savil. et aliquot mss. ἐπιθέντες, Morel. et alii περιθέντες.

^β Savil. et quidam alii ἐπειδὴ τὴν ψυχὴν.

^γ Sic alii, inquit Montf., rectius quum ipse ἀποτιναξέσθαι.

Εοστ.

^δ Savil. et alii quod ὅτι γὰρ ἐξ ἀρχῆς, Mor. et alii ὅτι ἐξ ἀρχῆς.

^ε Alii πῶσιν.

^ι Alii αὐτῶν, alii αὐτοῦ.

^ε Savil. et quidam οἰκτιῶσαι.

ἢ γνώσει, ἀλλὰ δεῖται προθυμίας καὶ σπουδῆς. Οὐ ταύτη δὲ μόνον ἐπεκουφίσειν ἡμῖν τὸ βάρος, ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ πάλιν, καὶ αὐτῶν τῶν κατορθωμάτων ἕνα φυσικὰ ἀφείκει εἶναι ἐν ἡμῖν. Καὶ γὰρ τὸ συναγανακτεῖν τοῖς ὑβρίζομένοις φυσικὸν ἅπαντες ἔχομεν (εὐθέως οὖν τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἐχθροὶ γινόμεθα, καὶ μὴδὲν ὦμεν αὐτοὶ πεπονθότες), καὶ τὸ συνῆδεσθαι τοῖς ἀντιλήψεως καὶ βοηθείας ἀπολαύουσι, καὶ τὸ κατακλᾶσθαι ἐπὶ ταῖς ἐτέρων συμφοραῖς καὶ τῇ φιλοστοργίᾳ τῇ πρὸς ἀλλήλους. Κἂν γὰρ πραγμάτων περιστάσεις δοκῶσι μικροψυχίαν τινα εἰσάγειν, ἀλλ' ὅμως ἔχομεν κοινὴν πρὸς ἀλλήλους φιλήτρον. Καὶ τοῦτο τις σοφὸς αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Pār ζωσ' ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησιότατον αὐτοῦ.*

δ'. Πολλοὺς δὲ καὶ ἐτέρους μετὰ τοῦ συνειδότης ἐπέστησεν ἡμῖν διδασκάλους ὁ Θεός· καὶ γὰρ πατέρας τοῖς υἱοῖς, καὶ δεσπότας τοῖς δούλοις, καὶ ἄνδρας ταῖς γυναῖξιν, καὶ διδασκάλους τοῖς μαθηταῖς, καὶ νομοθέτας καὶ δικαστάς τοῖς ἀρχομένοις, καὶ φίλους τοῖς φίλοις. Πολλὰς δὲ καὶ παρ' ἐχθρῶν ἐκερδᾶναμεν οὐκ ἑλαττον ἢ παρὰ φίλων· ὅταν γὰρ ἡμῖν ὀνειδίζωσι τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἄκοντας εἰς διόρθωσιν αὐτῶν διεισέρουσι. Τοσοῦτους δὲ ἡμῖν διδασκάλους ἐπέστησεν, ἵνα εὐχολος ἡμῖν ἡ τοῦ λυσιστελοῦντος εὐρεσίς τε καὶ διόρθωσις γένηται, τοῦ πλήθους τῶν πρὸς αὐτὸν συνελευνόντων ἡμᾶς οὐκ ἀφίεντος ἐκπεσεῖν τῶν συμφερόντων ἡμῖν. Κἂν γὰρ τῶν γεγεννηκότων καταφρονήσωμεν, τοὺς ἀρχοντας δεδοικότες ἐπεικτέστεροι πάντως ἐσόμεθα· κἂν ἐκείνους διαπτύσωμεν ἁμαρτάνοντες, τὴν τοῦ συνειδότης οὐδέποτε δυνατὸς εἶναι διαφυγεῖν ἐπιτίμησιν· κἂν ταύτην ἀτιμάσωμεν καὶ διακρουσώμεθα, τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ὑπόληψιν δεδοικέντος ἀμείνου ἐσόμεθα· κἂν πρὸς ταύτην ἀναισχυνησώμεν, ὅ τῶν νόμων ἐγκείμενος ὁ φόβος καὶ ἄκοντας ἡμᾶς σωφρονίσαι δυνήσεται, καὶ νέους μὲν ὄντας διδάσκαλοι καὶ πατέρες, αἰζηθίνοντας δὲ οἱ νομοθέται καὶ ἀρχοντες παραλαβόντες βυβλιζοῦσιν· οἱ τε οἰκείται, ὅτε βραθυμότερον διακείμενοι μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὴν παρὰ τῶν δεσποτῶν ἀνάγκην εἰς σωφροσύνην ἔχουσι, καὶ αἱ γυναῖκες τοὺς ἄνδρας· καὶ πολλὰ πανταχόθεν ἡμῶν τῷ γένει τὰ τεῖχια πρὸς τὸ μὴ βραδίως εἰς κακίαν ἐξολισθησάτω καὶ καταπεσεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις ἅπασιν, καὶ νόσοι καὶ περιστάσεις πραγμάτων ἡμᾶς παιδεύουσι· καὶ γὰρ καὶ πένια κατέχει, καὶ ζημίαι σωφρονίζει, καὶ κίνδυνος καταστέλλει, καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα. Οὐ φοβεῖ σε πατήρ; οὐδὲ διδάσκαλος; οὐκ ἄρχων; οὐ νομοθέτης; οὐ δικαστής; οὐκ ἐντρέπει σε φίλος; οὐ δάκνει σε ἐχθρός; οὐ σωφρονίζει δεσπότης; οὐ διδάσκει ἄνθρωπος; οὐ διορθοῦται σε τὸ συνειδός; Ἀλλ' ἀρρώστια πολλὰς ἐπελθούσα σωματικὴ τὸ πᾶν κατώρθωσε, καὶ ζημίαι δὲ τὸν θρασύτερον ἐποίησεν ἐπεικτέστερον· [159] καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις συμπιπτοντα τὰ δεινὰ μεγάλα ἡμᾶς ὠφελεῖν ἐφωθε· καὶ αὐτοὶ μὲν μὴδὲν τι παθόντες, ἐτέρους δὲ χολαζομένους ἰδόντες οὐκ ἑλαττον ἐκείνων ἐσωφρονισθημεν.

Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν κατορθωμάτων συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν· ὥσπερ γὰρ χολαζομένων τῶν κακῶν ἕτεροι μελτίους γίνονται· οὕτω τῶν ἀγαθῶν τι κατορθοῦντων, πολλοὶ εἰς τὸν ἴσον ἐνάγονται ζῆλον· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ὀρκίων συνόδῃ φυγῆς. Πολλοὶ γὰρ ἐτέρους ἰδόντες τὴν πονηρὰν ἀποθεμένους τῶν ὀρκίων συνῆθαι, ἐμμελήσαντο τὴν σπουδὴν, καὶ περιεγένοντο τῆς ἁμαρτίας· διὸ καὶ ἡμεῖς προθυμότερον τῆς αὐτῆς ἀπτόμεθα πάλιν παρ-

αινίσσεως. Μὴ γὰρ μοι λεγέτω τις, ὅτι πολλοὶ κατώρθωσαν· οὐ τοῦτο ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἵνα πάντες. Ἔως δ' ἂν μὴ τοῦτο ἴδω, οὐ δύναμαι ἀναπνεῦσαι. Ὁ ποιμὴν ἐκείνος ἕκαστον πρόβατον εἶχε, καὶ ἐνὸς πλανηθέντος, οὐκ ἐλάμβανεν αἰσθῆσιν τῆς σωτηρίας τῶν ἐνενηκοντα ἐννέα, ἕως ἂν τὸ ἀπολωλὸς εὑρεῖ καὶ τῇ ποιμνῇ πάλιν ἀπέδωκεν. Οὐχ ὁρᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτο γινόμενον; ἐὰν γὰρ τὸν θύναται μόνον προσπταίσαντες ἀναστρέφωμεν, ὅλον τῷ μέλει συναλγεῖ τὸ σῶμα. Μὴ τοῖνον τοῦτο εἴπηρ, ὡς ὀλίγοι τινὲς ὑπελείφθησαν οἱ μὴ κατωρθώκοτες, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει ὅτι οὗτοι οἱ ὀλίγοι μὴ διορθωθέντες πολλοὺς διαφθείρουσιν ἐτέρους. Καὶ γὰρ εἰς ἣν ὁ παρορνευκὴς παρὰ Κορινθίους, καὶ ὅμως οὕτως ἔστανεν ὁ Παῦλος ὡς ὅλης τῆς πόλεως ἀπολωλίας. Καὶ μάλα εἰκότως· φῆε γὰρ ὅτι μὴ σωφρονισθέντος ἐκείνου ταχέως τὸ νόσημα βαδίζον ὁδῷ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπιδραμεῖται πάντας. Εἶδον πρῶτην ἐν τῷ δικαστηρίῳ δεδεμένους καὶ ἀπαγομένους διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς τοὺς περιφανεῖς ἐκείνους ἄνδρας, καὶ τινὸν θαυμάζοντων διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὑβρείως, οὐδὲν χρή θαυμάζειν, ἕτεροι ἔλεγον· ἔνθα γὰρ ἂν ἡ καθοσίωσις, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελεῖ. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ἔνθα ἂν ἀσέβεια ἦ, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελεῖ.

ε'. Ταῦτα οὖν ἐννοοῦντες διαναστήσωμεν αὐτούς· ἐὰν γὰρ μὴ τὴν παρ' ὡμῶν σπουδὴν ὑμεῖς εἰσπενέγκητε, περικτὰ τὰ παρ' ἡμῶν ἅπαντα. Τί δὲ ποτε; Ὅτι οὐχ ὥσπερ αἱ λοιπαὶ τέχναι, οὕτω καὶ ἡ διδασκαλικὴ ἐστὶ δύναμις. Ὁ μὲν γὰρ ἀργυροκόπος οἷον ἂν χαλκεύῃ τὸ σκεῦος καὶ ἀπόθηται, τοιοῦτον ἔλθῃ ἐπιούσῃ πάλιν εὐρήσει· καὶ ὁ χαλκοκόπος, καὶ ὁ λιθοκόπος, καὶ τῶν δημιουργῶν ἕκαστος οἷον ἂν ἀρῇ τὸ οἰκεῖον ἔργον, τοιοῦτον ἀποθήσεται πάλιν· ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν· οὐ γὰρ ἄψυχα σκεῦη, ἀλλὰ ψυχὰς χαλκεύομεν λογικὰς. Διὰ τοῦτο οὐ τοιοῦτος ὑμεῖς εὐρίσκομεν οἷους καταλαμβάνομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ λαβόντες μετὰ πολλοῦ καμάτου διαπλάττωμεν, διορθώσωμεν, θερμοτέρους ἐργασώμεθα, ἐξεληόντας ὑμᾶς ἢ τῶν πραγμάτων περιστάσεις πανταχόθεν περιστοιχιζομένη διαστρέφει πάλιν, καὶ πλείονα παρέχει τὴν δυσκολίαν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο δόμοι καὶ ἀντιβολῶν χεῖρα ὀρέξαι, καὶ ὅσπιν ἐνταῦθα ποιοῦμαι τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν διόρθωσιν τὴν ὑμετέραν, τοσαύτην ἀπελθόντας ἐνταῦθεν ἐπιδικνύουσιν περὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ὑμετέραν φροντίδα. Εἴθε μὲν γὰρ δυνατόν ἦν ὑπὲρ ὡμῶν ἐμὲ κατορθοῦν, καὶ τὰ ἐπαθλα ὑμᾶς λαμβάνειν [140] τῶν κατορθωμάτων, καὶ οὐκ ἂν τοσοῦτον ἠνώχλησα. Ἀλλὰ τί πάθω; τοῦτο ἀμήχανον· ἐκάστη γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀποδώσει. Ὡς περ οὖν μήτηρ ἡρῶσα τὸ παιδίον πυρέττον, παρεστῶσα ἀχήμενῳ καὶ καιομένῳ, θορηνούσα πολλὰς εἶπε πρὸς τὸ νοσούν παιδίον, Εἴθε μοι δυνατόν ἦν, τέκνον, τὸν πυρετὸν ἀναδέξασθαι τὸν σὺν, καὶ ἐπ' ἐμπαυτὴν ἐλκύσαι τὴν ψόλῳ· οὕτω δὲ καὶ ἐγὼ λέγω νῦν· Εἴθε δυνατόν ἦν ἐμὲ πονήσαντα ὑπὲρ ὡμῶν κατορθοῦσαι πάντων· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐστὶν, ἀλλὰ τῶν αὐτῶν πραττομένων ἕκαστον ἀνάγκη δοῦναι τὰς εὐθύνas, καὶ οὐκ ἂν ἴδοι τις ἕτερον ὑπὲρ ἐτέρου χολαζόμενον. Διὰ τοῦτο ὁδυνῶμαι καὶ θορηνῶ, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ὡμῶν ἐκείνην ἐγκαλούμενοι οὐ δυνήσομαι παραστήναι· μάλιστα μὲν γὰρ οὐδὲ παρρησία μοι πρὸς τὸν Θεὸν ἐστὶ τοσαύτη. Εἰ δὲ καὶ παρρησία εἶχον, οὐκ εἴμ' Μισέως ἀγιώτερος, οὐδὲ Σαμουὴλ δικαιοτέρος, οὐς ἐπὶ τοσο-

^a Savil. et magna pars mss. ἀπαικόμενος. Morel. ἐγκείμενος.

^b Alii τὸν πονηρῶν. Mox alii πολλοὶ πρὸς τὸν ἴσον.

^c Sav. et maxima pars mss. κατωρθώκοτες, Mor. κατορθώσαντες.

opus habet sedulitate et studio. Nec solum ita nobis pondus levavit, sed et alio modo rursus ipsorum meritorum quardam naturalia nobis esse sinens. Etenim una cum iis qui contumeliam patiuntur, indignari, naturale omnes habemus (statim quippe infestantibus efficiuntur inimici, licet ipsi nihil sinus passi), et gratulari defensione et auxilio potentibus, et in alienis calamitatibus affligi, et charitate mutua delectari. Etsi enim rerum casus similitudinem quamdam inducere videantur, habemus tamen communem inter nos amorem. Et hoc quidam sapiens innuens dicebat : *Omne animal amat sibi simile, et homo proximum suum* (Eccli. 13. 49).

4. Multos autem et alios præter conscientiam præceptores nobis Deus præposuit : etenim patres filiis, et dominos servis, et viros uxoribus, et doctores discipulis, et legislatores et iudices subditis, et amicos amicis. Sæpe vero et ab inimicis non minus lucræmur, quam ab amicis : cum enim nobis peccata exprobraverint, etiam invitos in ipsorum correctionem excitant. Tot autem doctores nobis præposuit, ut facilis nobis utilitatis inventio et reparatio fieret, multitudine ad id compellentium non permittente nos ab iis, quæ nobis expediunt, excidere. Etenim si parentes contemnamus, magistratus timentes, erimus omnino mitiores : et si illos in peccatis despiciamus, nunquam conscientie increpationem effugere possumus : et si hanc aspernemur et repellamus, multorum opinionem timentes, meliores erimus ; si ad hanc non erubescamus, insitus legum timor vel invitos nos castigare poterit : et eos qui juvenes sunt, magistri et patres, adulti vero legislatores et principes in curam suam sumentes componunt : servique segnius se habentes et a supradictis et a dominis necessitatem modestie servandæ habent, et mulieres a viris ; et multi undique generi nostro muri sunt, ne facile in vitium dilabamur et cadamus. Ad hæc autem omnia et ægritudines et negotiorum pressuræ nos docent : etenim et paupertas cohibet, et multa castigat, et periculum corripit, et multa alia huiusmodi. Non terret te pater ? nec magister ? non princeps ? non legislator ? non iudex ? non te confundit amicus ? non te mordet inimicus ? non castigat dominus ? non docet maritus ? non corrigit conscientia ? Sed corporalis ægritudo superveniens sæpe omnia correxit, et multa audacem fecit humaniorem : quodque profecto majus est, non tantum nobis, sed et aliis accidentia mala magnopere nos adjuvare consueverunt : et ipsi grave nil passi, alios vero puniri conspicati, non minus illis castigati sumus.

Adversus juramenta. — Hoc et in benefactis quis videat evenire : sicut enim dum puniuntur mali, alii meliores efficiuntur : sic bonis bene se gerentibus, multi ad similem zelum inducuntur : quod et in juramentorum fuga contigit. Multi enim alios intuiti malam deposuisse jurandi consuetudinem, studium imitati sunt, peccatumque vicerunt : propterea et nos promptius iterum eandem tangimus admonitionem.

Nemo enim mihi dicat, Multi correcti sunt : hoc non est quod quaeritur, sed ut omnes. Donec hoc videro, respirare non possum. Pastor ille centum oves habebat, et una amissa, non sensit de nonaginta novem salute delectationem, donec perditam invenit et gregi restituit (*Matth. 18. 12. 13*). Non cernis et in corpore hoc fieri ? si enim vel unguem solum offensentes subvertimus, totum corpus membro condolet. Ne igitur dicas, Pauci quidam relictis sunt, qui non sunt correcti ; sed illud considera, quod isti pauci non correcti multos corrumpant alios. Etenim et apud Corinthios unus erat fornicatus, et tamen ita gemebat Paulus, tamquam tota perdita civitate (*1. Cor. 5*) : et merito ; sciebat enim, illo non correcto, vitium serpens et alios omnes invasurum esse. Vidi nuper in iudicio vinctos et per medium forum abductos illos illustres viros : et quibusdam contumelie excessum admirantibus, nihil admirari oportet, dicebant alii : ubi enim damnatio, dignitas nihil prodest. Nonne igitur multo magis, ubi sit impietas, nihil dignitas adjuvat ?

5. Hæc igitur cogitantes, nos ipsos excitemus : nisi enim studium adhibueritis vos, a nobis omnia aguntur superflua. Quid ita tandem ? Quoniam non sicut reliquæ artes, ita est magisterium. Argentarius enim faber quaecumque vas excuderit et reposuerit, tale postridie reversus iterum inveniet : et ærarius et marmorarius et artificum quisque quale proprium opus dimiserit, tale rursum recipiet. Circa nos vero non ita, sed contrarium omnino : non enim inanimata vasa, sed animas cudimus rationales. Ideo non tales vos invenimus, quales relinquimus, sed postquam susceptos multo labore reformaverimus et correxerimus, et effecerimus serventiores, egressos negotiorum circumstantia vos undique circumcurrens rursum pervertit, et maiorem nobis præbet difficultatem. Idcirco supplico et oro, manum porrigatis, et quantum ego hic ad correctionem vestram studium facio, tantum vos hinc digressi circa salutem vestram curæ demonstratis. Utinam posset fieri, ut ego pro vobis bene mererer, et meritorum bravia vos cape-retis ; nec tantum vos vexassem. Sed quid faciam ? hoc impossibile est : cuique enim secundum opera sua retribuet. Sicut igitur mater filium febricitantem cernens, dolenti et ardenti assistens, lugens ægro-tanti dicit filio : Utinam, fili, febrem ego suscipere possem, et in me flammam attrahere : sic profecto et ego nunc dico : Utinam possibile esset me pro vobis laborantem omnibus recte agere ; sed non licet hoc, non licet, sed quinque necesse est a se commissorum rationem reddere : neque videre est alium pro alio puniri. Propterea doleo et lugeo, quia vobis die illo accusatis assistere non potero, maxime cum neque mihi fiducia apud Deum sit tanta ; si vero et fiduciam haberem, non sum Mose sanctior, neque Samuele iustior, quos virtutem tantam assequutos dixit non¹ posse quid Iudæos adjuvare, quod nimio torpori

¹ Alii, non permisit, pro, dixit non. Et ita vertit Bernardus Brixianus.

seipsos illi dedissent (*Jerem. 15, 1*). Quoniam igitur ex propriis operibus punimur et salvamur, studeamus, quæso, cum aliis omnibus et hoc explere mandatum, ut cum bona spe hinc abeuntes promissa bona asse-

quamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

POPULO OMNI AB ANGUSTIA LIBERATO ET CONSTITUTO IN FIDUCIA, QUIDAM RURSUM CIVITATEM CONFICTIS RUMORIBUS TREMENDIS TURBAVERUNT, ET CONVICTI SUNT; DE HOC IGITUR HABITA EST HOMILIA, ET DE JURAMENTORUM ABSTINENTIA ADMONITIO ADDITA; IDEOQUE DE JONATHA ET SAULE ET JEPHTHE HISTORIA PRODUCTA EST, ET DEMONSTRATUM, QUOD EX UNO JURAMENTO NASCUNTUR PERJURIA¹.

HOMILIA XIV.

1. Non parum civitatem nobis heri diabolus perturbavit, sed et Deus nos iterum non parum consolatus est, ita ut quisque nostrum opportune dicere possit illud propheticum: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam* (*Psal. 93, 19*). Nec tantum consolando, sed et perturbari permittendo, providentiam nobis suam Deus exhibuit. Quod enim numquam dicere destitit, hoc et hodie dicam, non modo ærumnarum solutionem, sed et harum permissionem ex Dei benevolentia esse. Cum enim nos ad torporem declinantes videt, et ab ipsius familiaritate resilientes, ac spiritualium nullam rationem habentes, paulum nos derelinquit, ut ita castigati, ad ipsum studiosius redeamus. Et quid admiraris, si circa nos torpentes hoc facit, quippe cum Paulus et in se et in discipulis suis hanc tentationum causam esse dixerit? Etenim ad Corinthios secundam mittens epistolam, sic dicebat: *Nolo vos ignorare, fratres, de tribulatione facta nobis in Asia, quod supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut læderet nos etiam vivere; sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus* (*2. Cor. 1. 8, 9*): quasi diceret, Tam magna nobis, inquit, incubuere pericula, ut vivere abominaremur, nec amplius speraremus ullam fore bonam mutationem, nec nisi mortem expectandum esset: hoc enim illud est, *Ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus*; sed tamen post tantam desperationem depulit Deus procellam, et nubem abegit, nosque ex ipsis mortis faucibus eripuit. Mox demonstrans, quod concedere ut in tantum incideremus periculum, multæ erat providentiæ opus, ex tentationibus lucrum etiam partum memorat; hoc autem erat, assidue ad ipsum respicere, sed nil magnum sapere neque extolli. Propterea cum dixisset, *Ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus*, et causam intulit. Quæ vero hæc est causa? *Ut non simus fidentes in nobis*, inquit, *sed in Deo, qui suscitavit mortuos* (*2. Cor. 1. 9*). Dormitantes enim nos et delapsos expergefaceri solet et excitare, et religiosiores facere tentationum natura. Cum igitur videris, dilecte, tentationem nunc quidem extinctam, rursus autem accensam, ne animo concidas neu refugas; sed bonam spem te-

neas, illud intra teipsum ratiocinans, quod non perosus nec aversatus nos Deus inimicorum manibus tradat, sed studiosiores et sibi magis familiares facere volens. Ne igitur animum despondeamus, nec mutationem in melius desperemus, sed celerrimam speremus fore tranquillitatem, et omnium quibus agitur tumultum finem in Deum projicientes, rursus consueta attingamus, solitamque in medium doctrinam producamus¹: rursus enim vobis de eadem materia dicere volo, ut de mente vestra improba jurandi consuetudo radiceis evellatur.

Iterum contra juramenta. — Idcirco necesse rursus ad eandem confugere supplicationem. Etenim antea vos rogavi, ut Joannis caput abscissum adhuc calido cruore destillans sumentes, sic domum quisque suam redeatis, et putetis ante oculos habere ipsum vocem emittentem et dicentem: Odio habete jugulatorem meum juramentum. Quod increpatio non fecit, hoc fecit juramentum: quod ira non potuit tyrannica, hoc perjuri necessitas effecit. Sane quando omnibus publice audientibus arguebatur, increpationem generose tulit tyrannus; cum vero se in juramentorum necessitatem adegit, tunc illud beatum caput abscidit. Hoc ipsum igitur et nunc peto, et petere non desistam, ut quocumque abierimus, hoc gestantes caput abeamus, et omnibus ostendamus clamans et juramenta vituperans. Quamvis namque valde simus ignavi et negligentes, capitis illius oculos intuiti, terribiliter nos respicientes, et minantes jurantibus, freno omni vehementius per timorem hujusmodi repressi, cohibere et avertere facile poterimus linguam a jurandi præcipitio. Nec enim hoc solum habet mali juramentum, quod et temeratum et servatum juratos pœnæ faciat obnoxios, quod in nullo peccatorum alio accidere quispiam videt; sed et aliud non minus isto malum. Quid autem hoc est? Quod neque volentibus, neque studentibus sæpius possibile sit bene jurare. Primo quia frequenter jurans, et volens et invitus, et nesciens et sciens, et serio et joco, et ab ira sæpe elatus et a multis aliis, omnino pejerabit. Et his contradicet nemo: usque adeo planum et manifestum est, quod multum jurantem, perjurum esse necessa-

¹ Savil. hanc item in margine titulum adfert: *Exhortatio de abstinentia juramenti, et quod frequenter jurantem frequentius et etiam perjurare necesse est.*

¹ Sav. post, *projicientes*, sic habet: *Maneamus pro omnibus gratiam agentes; et hoc quidem ipsi facientes nunquam destinatis; ego vero consueta attingam iterum solitamque in medium doctrinam producam.*

τον ἀρετῆς ἔχοντας οὐκ ἔφη • δύνασθαι τι τοὺς Ἰουδαίους ὑπελῆσειν, διὰ τὸ πολλῇ βραθυμίᾳ αὐτοὺς ἐκείνους ἐκδοθῆναι. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐργῶν κολαζόμεθα καὶ σωζόμεθα, σπουδάσωμεν, παρακαλῶ, μετὰ

* Alii οὐκ ἔφηκε, et ita videtur legisse Bernardus Brixianus, qui verterat, non permisit.

• Τοῦ δήμου παντὸς ἀφθεόττος τῆς ἀγωνίας καὶ θαρσήσαντος, τινὲς πάλιν τὴν πόλιν ἐτάραξαν φοβερὰς πλῖττοντες φήμας, καὶ ἠλέγχθησαν· εἰς τοῦτο τε οὖν ἡ ὁμιλία εἴρηται, καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ὄρκων παραινέσιν· διὸ καὶ ἡ κατὰ τὸν Ἰωνάθου καὶ τὸν Σαοὺλ ἱστορία καὶ τὸν Ἰερθεῖα παρήχθη, καὶ ἐδείχθη πόσαι ἐξ ἐνὸς ὄρκου γίνονται ἐπιουρίαι.

Ὁμιλία ιδ'.

α'. Οὐχ ὡς ἔτυχε τὴν πόλιν ἡμῖν διάβολος χθὲς ἐθορύβησεν, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς ἡμᾶς οὐχ ὡς ἔτυχε παρεκάλεσε πάλιν, ὥστε καὶ ἡμῶν ἕκαστον εὐκαίρως εἰπεῖν ἐκείνῳ τὸ προφητικόν· *Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παρακλησεις σου εὐφρανται τὴν ψυχὴν μου*. Οὐ τῷ παρακαλέσαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ συγχωρῆσαι ὁρμηθῆναι, τὴν κηδεμονίαν ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐπέδιδετο τὴν ἑαυτοῦ. Ὅπερ γὰρ λέγων οὐδέποτε ἐπαυσάμην, τοῦτο καὶ τῇμερον ἔρω, ὅτι οὐχ ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ συγχώρησις τούτων ἀπὸ τῆς εὐνοίας γίνεται τοῦ Θεοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ πρὸς βραθυμίαν ἡμᾶς ἐκκλίνοντας, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως ἀποπιδῶντας, καὶ τῶν πνευματικῶν οὐδένα ποιούμενους λόγον, ἐγκαταλιμπάνει μικρὸν, ἵνα ταύτῃ σωφρονισθέντες σπουδαίωτερον πρὸς αὐτὸν ἐπανέλθωμεν. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐφ' ἡμῶν τῶν βραθύμων τοῦτο ποιεῖ, ὅπου γε καὶ Παῦλος καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ταύτην ἔλεγεν αἰτίαν εἶναι τῶν πειρασμῶν; [141] Κορινθίους γὰρ ἐπιστέλλων τὴν δευτέραν ἐπιστολὴν οὕτω πῶς φησιν· *Ὁὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ*, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐλαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐκαστηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν· ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν· ὁ δὲ λέγεις τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν· ὁ δὲ λέγεις τοιοῦτον ἐστίν· οὕτω μεγάλοι, φησίν, ἡμῖν ἐπηωρήθησαν ὡς κίνδυνοι, ὡς ἀπαγορεύσαι τοῦ ζῆν, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἐλπίζειν χρηστὴν τινα ἔσσεσθαι μεταβολὴν, ἀλλ' ἡ θάνατον ἀναμένειν πάντως· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν*. ἅλλ' ὅμως μετὰ τὴν τοσαύτην ἀπόγνωσιν ἔλυσεν ὁ Θεὸς τὸν χειμῶνα, καὶ τὸ νέφος παρήνεγκε, καὶ ἐξ αὐτῶν τοῦ θανάτου τῶν πυλῶν ἡμᾶς ἤρπασεν. Εἴτα δεικνύς ὅτι καὶ τὸ συγχωρῆσαι μέχρι τοσοῦτου κατενεχθῆναι, κηδεμονίας ἦν πολλῆς, τὸ γινόμενον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν διηγεῖται· κέρδος· τοῦτο δὲ ἦν τὸ συνεχῶς πρὸς αὐτὸν βλέπειν. ἀλλὰ μὴ μέγα φρονεῖν μηδὲ ἐπαίρεσθαι. Διὰ τοῦτο εἰπὼν ὅτι, *Αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν*, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ αἰτία αὕτη; *Ἵνα μὴ πεποιοῦντες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς*, φησίν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ζωοποιούντι τοὺς νεκρούς. Νυστάζοντας γὰρ ἡμᾶς καὶ καταπίπτοντας ἀρπυζέειν εἴωθε τῶν πειρασμῶν ἡ φύσις, καὶ διεγείρειν καὶ εὐλαβεστέρους ποιεῖν. Ὅταν οὖν ἴδῃς, ἀγαπητέ, πειρασμὸν νῦν μὲν σεσθέντα, νῦν δὲ ἐγερθέντα πάλιν, μὴ καταπέσης μηδὲ ἀπαγορεύσης, ἀλλὰ χρηστὰς ἔχε

τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ ταύτην ἐκπληρῶσαι τὴν ἐντολὴν, ἵνα μετὰ χρηστῆς ἐλπίδος ἐντεῦθεν ἀπελθόντες, τύχωμεν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ᾧμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τὰς ἐλπίδας, ἐκεῖνο πρὸς ἑαυτὸν λογιζόμενος, ὅτι οὐχὶ μισῶν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος ἡμᾶς ὁ Θεὸς παραδίδωσι ταῖς χερσὶ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ σπουδαιότερους καὶ οἰκιοτέρους αὐτῷ κατασκευάσαι βουλόμενος. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύσωμεν μηδὲ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀπογνῶμεν μεταβολὴν, ἀλλὰ ταχίστην προσδοκῶμεν ἔσσεσθαι γαλήνην, καὶ τὸ τέλος ἀπάντων τῶν κατεχόντων ἡμᾶς ὁρῶντων βίψαντες ἐπὶ τὸν Θεόν, αὐτοὶ τὸν συνήθον ἀπώμεθα πάλιν, καὶ τὴν εἰωθυῖαν διδασκαλίαν εἰς μέσον ἀγάγωμεν. Πάλιν γὰρ ὑμῖν περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διαλεχθῆναι βούλομαι, ὥστε πρόρριζον ἀπὸ τῆς διανοίας ὑμῶν ἀνασπάσαι τὴν πονηρὰν τῶν ὄρκων συνήθειαν.

Διόπερ ἀνάγκη πάλιν ἐπὶ τὴν αὐτὴν καταφυγεῖν ἱκετηρίαν. Καὶ γὰρ παρεκάλεσα πρώην ὑμᾶς τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου λαβόντας ἀποτετμημένην, καὶ θερμοῦ τοῦ αἵματος ἐπὶ ἀποστάζουσαν, οὕτως ἀπελθεῖν οἴκαδε ἕκαστον, καὶ νομίζειν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὄρᾳ αὐτὴν φωνὴν ἀφείσαν καὶ λέγουσαν· *Μισήσατέ μου τὸν σφαγέα τὸν ὄρκον*. Ὅπερ ἔλεγχος οὐκ ἐποίησε, τοῦτο ὄρκος ἐποίησεν· ὅπερ θυμὸς τυραννικὸς οὐκ ἔσχυσε, τοῦτο εὐορκίας· ἀνάγκη παρεσκεύασε. Καὶ ὅτε μὲν ἠλέγχετο δημοσίᾳ πάντων ἀκούοντων, ἤνεγκε γενναίως τὴν ἐπιτίμησιν ὁ τύραννος, ὅτε δὲ εἰς ὄρκων ἀνάγκην ἑαυτὸν ἐνέβαλε, τότε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀπέτεμε κεφαλὴν. Τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ νῦν παρακαλῶ, καὶ παρακαλῶ οὐ παύομαι, ὥστε ὅπου περ ἂν ἀπίωμεν, ταύτην βαστάζοντας τὴν κεφαλὴν ἀπιέναι, καὶ πᾶσιν αὐτὴν ἐπιδεικνύναι βοῶσαν καὶ τῶν ὄρκων κατηγοροῦσαν. Κἂν γὰρ σφόδρα ὦμεν βράθυμοι καὶ ὀλίγωροι, τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς κεφαλῆς ἐκείνης [142] ὀρῶντες φοβερὸν εἰς ἡμᾶς· βλέποντας καὶ ἀπειλοῦντας ὁμνύουσι, χαλινοῦ παντὸς εὐτονώτερον τῷ φόβῳ τούτῳ σωφρονισθέντες, ἀγχειν καὶ ἀποστρέφειν δυνήσμεθα βλάβει τὴν γλῶτταν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοὺς ὄρκους ὁρμῆς. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον τὸ δεινὸν ἔχει ὁ ὄρκος, ὅτι καὶ παραβαίνόμενος καὶ φυλαττόμενος κολάζει τοὺς ἀλίσκομένους, ὅπερ ἐν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων συμβαίνειν ἴδοι τις ἄν· ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου κακόν. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ; Τὸ μὴδὲ βουλομένοις μηδὲ σπουδάσουσι δυνατόν εἶναι εὐορκῆσαι πολλάκις. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ διηνεκῶς ὁμνύς, καὶ ἐκὼν καὶ ἄκων, καὶ ἄγνωστος καὶ εἰδὼς, καὶ σπουδάζων καὶ παίζων, καὶ ὑπὸ θυμοῦ πολλάκις ἐκφερόμενος καὶ ὑπὸ ἐτέρων πολλῶν, ἐπιορκῆσει πάντως. Καὶ πρὸς ταῦτα οὐδεὶς ἀντρεῖ· οὕτως ἐστὶν ὁμολογημένον καὶ ὀφθαλμῶν, ὅτι τὸν πολυὲς ὄρκων ἀνάγκη καὶ ἐπιορκον εἶναι. Δεύτερον δὲ, ὅτι κἂν μὴ συναρπασθῆς μηδὲ ἄκων μηδὲ ἄγνωστος τοῦτο πάθῃ, ὑπ' αὐτῆς τοῦ πρά-

* Savil. hunc item in margine titulum adfert: Παραινέσεις περὶ τῆς τῶν ὄρκων ἀπογῆς, καὶ ὅτι τὸν πολλάκις ὁμνύοντα, πολλάκις καὶ ἐπιορκεῖν ἀνάγκη. Infra initio alii πόλιν ἡμῶν.

† Mor. ἐπαυρήθησαν. Savil. ἐπωρήθησαν. Unus ἐπεραιώθησαν.

c Savil. in margine: ... Θεόν, μένοντες ὑπὲρ πάντων εὐχαριστοῦντες· καὶ τοῦτο μὲν αὐτοὶ ποιοῦντες μετὰ πᾶσι ἀποστήτε, ἐγὼ δὲ τῶν συνήθων ἀγνοῶμαι... εἰς μέσον ἀγάγω.

d Alii ἀποσπάσαι.

e Sav. et aliquot mss. εὐορκίας. Mor. et alii ἐπιορκίας.

γματος τῆς φύσεως, καὶ εἰδῶς καὶ ἐκὼν, ἀναγκασθῆσεται ἐπιπορκεῖσθαι πάντως. Πολλάκις γοῦν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀριστοποιουμένων ἡμῶν, καὶ τὸν οἰκετῶν τιнос διαμαρτόντος, ὥμοσε ἐπιφιλονεῖσθαι ἢ γυνὴ· εἴτα ἀντίμωσεν ὁ ἀνὴρ, τὰ ἑναντία ἐπιφιλονεῖσθαι καὶ οὐκ ἐκτρέπων α·. Ἐνταῦθα καὶ ὁ τι ἂν ποιήσωσιν, ἀνάγκη πάντως ἐπιπορκίαν συστήναι· οὐδὲ γὰρ βουλομένοις αὐτοῖς οὐδὲ σπουδάζουσι φυλάττειν δυνάτον τὸν ὅρκον λοιπόν· ἀλλ' ὅπερ ἂν γένηται, θάτερος αὐτῶν ἐπιπορκία ἀλώσεται· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέροι πάντως· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ παράδοξον. Ὁ ὁμόςας μαστιγῶσιν τὸν οἰκέτην ἢ τὴν θεραπαινίδα, εἴτα κωλύει, αὐτὸς τε ἐπιπορκεῖσθαι καὶ ποιήσας ὅπερ ὥμοσε, καὶ τῷ κωλύσαντι πάλιν καὶ διακόψαντι τὴν εὐπορίαν τὸ ἐγκλημα τῆς ἐπιπορκίας περιέστησεν. Οὐ γὰρ οἱ ἐπιπορκοῦντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐτέροις τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐφιστῶντες ὑπεύθυνοι τῶν αὐτῶν ἐγκλημάτων εἰσίν. Οὐκ ἐν οἰκίαις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἴδοι τις ἂν τοῦτο γινόμενον, καὶ ἐν ταῖς μάχαις μάλιστα, ὅταν πρὸς ἀλλήλους πυκτεῦσιν ἀντομνύωσιν, ὁ μὲν τυπτήσῃν, ὁ δὲ μὴ τυπτήσῃσθαι· ὁ μὲν ἀφαιρήσῃν τὸ ἱμάτιον, ὁ δὲ οὐκ ἐπιτρέψῃν· ὁ μὲν ἀπαίτησιν τὸ ἀργύριον, ὁ δὲ οὐκ ἀποδώσῃν· καὶ πολλά δὲ ἕτερα ἐναντία τοιαῦτα φιλονεικούντες ὁμνύουσι. Καὶ ἐν ἐργαστηρίοις δὲ καὶ διδασκαλείοις ἴδοι τις ἂν τοῦτο συμβαῖνον. Πολλάκις γοῦν τεχνίτης διωμόσατο τῷ μαθητῇ μὴ πρότερον αὐτὸν ἀφήσῃν φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἕως ἂν τὸ δοθὲν ἔργον ἅπαν ἀνύσῃ. Τοῦτο δὲ καὶ παιδαγωγὸς πολλάκις πρὸς νέον, καὶ πρὸς θερράπαιναν ἐποίησε δέσποινα, καὶ ἀνάγκη τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης, καὶ τοῦ ἔργου μὴ πληρωθέντος, ἢ λιμῷ διαφραγεῖσθαι τοὺς οὐκ ἀνύσαντας, ἢ ἐπιπορκεῖσθαι τοὺς ὁμῶσαντας πάντως. Ὁ γὰρ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος, ὁ τοῖς ἀγαθοῖς ἐφθρεῖναι ἀεὶ τοῖς ἡμετέροις, παρεστὼς καὶ ἀκούων τῆς ἀνάγκης τῶν ὁρκων, εἰς ῥαθυμίαν τοὺς ὑπευθύνους ἐμβάλλει, ἢ ἐτέραν δυσκολίαν ἐργάζεται, ὥστε μὴ πληρωθέντος τοῦ ἔργου, καὶ πληγὰς καὶ ὕβρεις καὶ ἐπιπορκίας καὶ μυρία ἕτερα γενέσθαι δεινά. [143] Καθάπερ γὰρ παῖδες σχολίου μακρὸν καὶ διεσθαρμένον ἔχοντες ἀπεναντίας ἀλλήλων^β μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης, ὑπτιοὶ πάντες πίπτουσι τοῦ σχολίου μέσου διαρράγαντες, καὶ οἱ μὲν τὰς κεφαλὰς, οἱ δὲ ἑτερόν τι τοῦ σώματος τιτρώσκονται μέρος· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀντομνύωντος ἀλλήλοις ἀπεναντίας, τοῦ ὅρκου διαρράγαντος ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνάγκης, εἰς τὸ τῆς ἐπιπορκίας ἀμφοτέροι καταπίπτουσι βράθυρον, οἱ μὲν αὐτῷ τῷ ἐπιπορκεῖν, οἱ δὲ τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιπορκίας παρασχεῖν ἐτέροις.

β'. Καὶ ἵνα μὴ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ τῶν ἐν ταῖς ἀγοραῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινομένων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν Γραφῶν γένηται ὁ λόγος, ἱστορίαν ὁμῶν παλαιὰν τινα διηγῆσθαι καὶ εἰρημένους συμβαίνουσιν. Ἐπελόντων ποτὲ τῶν πολεμίων τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῦ Ἰωνάθαν (οὗτος δὲ οὗτος ἦν τοῦ Σαουλ) τοὺς μὲν κατακόψαντος, τοὺς δὲ εἰς φυγὴν ἐμβολόντος, βυολόμενος ὁ Σαουλ ὁ τοῦτου πατὴρ μειζόνως κατὰ τῶν ὑπολειφθέντων τὸ στρατόπεδον διεγείρει, καὶ ποιῆσαι μὴ πρότερον ἀποστήναι, ἕως ἂν πάντας χειρώσῃται, σὺναντίον ἡπερ ἤθελον ἔπραξεν, ὁμόςας ἕως ἐσπέρας μεθόνα φαγεῖν ἄρτον, ἕως ἐκδικήσεως τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἄρα τί τοῦτου γένοιτο ἂν ἀνοητότερον; Πεπονηγίας γὰρ καὶ κατακοπέντας^γ στρατιώτας ὀφείλων διανα-

παῦσαι καὶ νεαρωτέρους ἐπαρκεῖναι τοῖς πολεμίοις, τῶν πολεμίων αὐτῶν χαλεπώτερον κατεργάσατο διὰ τῆς ἀνάγκης τοῦ ὅρκου, λιμῷ παραδούς αὐτοὺς χαλεπωτάτῳ. Σφαλερὸν μὲν οὖν τὸ καὶ περὶ αὐτοῦ τινα ὁμνύειν· πολλά γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιστάσεως βιαζόμεθα· τὸ δὲ καὶ τὴν ἐτέρον γνώμην τῇ τῶν οἰκείων ὁρκων ἀνάγκη καταδῆσαι πολλῷ σφαλερώτερον. καὶ μάλιστα ὅταν μὴ περὶ ἐνὸς καὶ δύο καὶ τριῶν, ἀλλὰ περὶ πλήθους ἀπείρου τις ὁμνύῃ· ὅπερ ὁ Σαουλ τότε ἐποίησεν ἀπερισκέπτως, καὶ οὕτε ὅτι· εἰκὸς ἦν ἐν οὕτως ἀπείρῳ ὄντι ἕνα γοῦν τινα παραβῆναι τὸν ὅρκον ἐνεόησεν, οὕτε ὅτι στρατιώται καὶ στρατιώταις πολεμοῦντες πολὺ φιλοσοφίας ἀφεστήκασιν, καὶ γαστρός^δ κρατεῖν οὐκ ἐπίστανται, καὶ μάλιστα ὅταν πολλὸς ὁ κάματος ᾖ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα παριδὼν ἐκεῖνος, ὡς περὶ ἐνὸς οἰκέτου μόνον ὁμνύς, ἐν εὐκόλῳ ἡδύνατο κατασχεῖν, οὕτω περὶ παντὸς ἐλογίσαστο τοῦ στρατοπέδου. Διὰ τοι τοῦτο τοσαύτην ἦνοιξεν τῷ διαβόλῳ θύραν, ὡς μὴ μόνον δύο καὶ τρεῖς καὶ τέτταρες, ἀλλὰ πολλῶν πλείους ἀπὸ τοῦ ὅρκου τοῦτου ἐν βραχεῖ χειρὶ πλέξαι ἐπιπορκίας. Ὡςπερ γὰρ ὅταν μηδ' ὅλως ὁμῶσιν, ἅπασαν αὐτῷ τὴν εἰσόδον ἀποφράττομεν· οὕτως ἐὰν ἕνα ὅρκον προώμεθα μόνον, πολλὴν αὐτῷ παρέχουμεν ἐξουσίαν συνθεῖναι μυρίας ἐπιπορκίας. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς σειρὰς πλέκοντες, ἂν μὲν ἔχουσιν τὸν κατέχοντα αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν, μετὰ ἀκριβείας ἅπασαν ἐργάζονται τὴν πλοκήν· ἂν δὲ μηδεὶς ὁ τοῦτο ποιῶν ᾖ, οὐδ' ἐπιχειρήσαι δύναται· ἂν τὴν ἀρχὴν τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ διὰ τοῖς τὰς σειρὰς τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῶν πλέκων, ἂν μὴ λάβῃ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας οὐδὲ ἐπιχειρήσαι δύναται· ἂν δὲ ἀρχὴν ποιησώμεθα μόνον, ὥςπερ χειρὶ τῇ γλώττῃ τὸν ὅρκον ἡμῶν κατεχόντων, μετὰ πολλῆς λοιπὸν τῆς ἀδείας τὴν πονηρὰν αὐτοῦ τέχνην ἐπιδείκνυται, [144] ἐξ ἐνὸς ὅρκου μυρίας συνθεῖς καὶ πλέκων ἐπιπορκίας· ὁ δὲ καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ Σαουλ ἐποίησεν οὕτως. Ὅρα γοῦν εὐθέως οἷα γίνεσθαι τῷ ὅρκῳ τοῦτου παγίς. Ἀρμυῖνα^ε παρῆκε τὸ στρατόπεδον μελισσῶνα ἔχοντα, καὶ ὁ μελισσῶν κατὰ πρόσωπον τοῦ ἀγροῦ^ς, καὶ εἰσῆλθεν ὁ λαὸς εἰς τὸν μελισσῶνα, καὶ διεπορεύετο λαλῶν. Εἶδες οἷον τὸ βράθυρον; τράπεζα ἐσχεδιασμένη, ἵνα καὶ τὸ εὐκόλον τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ τὸ ῥῶς τῆς τροφῆς, καὶ ἡ τοῦ λήσεσθαι ἐλπίς εἰς τὴν παράβασιν αὐτοὺς προκαλέσθῃται τῶν ὁρκων. Ὁ τε γὰρ λιμὸς, ὁ τε κάματος καὶ ὁ καιρὸς (Πᾶσα γὰρ ἡ γῆ, φησὶν, ἡρίστα) τότε ὄθων ἐπὶ τὴν παρανομίαν. Καὶ ἡ τῶν κληρῶν δὲ δῶς ἐξῶθεν αὐτοὺς προκαλεῖτο ἐκλύουσα τὴν εὐνοίαν· τό τε γὰρ ἡδὺ καὶ εὐπαρασκεύον^ς τῆς τραπέζης, καὶ τὸ δυσφύρατον τῆς κλοπῆς, ἱκανὰ πᾶσαν ἦν δελεάζει τὴν φιλοσοφίαν. Εἰ γὰρ χρεῖα ἦν, ὅπερ ἔψιν καὶ ὀπταῖν ἔδει, οὐκ ἂν οὕτως αὐτῶν ἐγοήτευσε τὴν ψυχὴν, ἐν τῷ μαγειρεύειν αὐτὰ καὶ πρὸς τροφὴν παρασκευάζειν μελόντων, καὶ βραδυνόντων, καὶ παραδοχόντων ἢ ἀλώσεσθαι· νυνὶ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἦν, ἀλλὰ μέλι μόνον, ἔνθα περιγματοῖς μὲν οὐδεμιᾶς ἔδει τοιαύτης, ἤρκει δὲ ἄκρῳ τῷ δακτύλῳ βάζαντα μετασχεῖν τῆς τραπέζης καὶ λαθεῖν. Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνοι κατεῖχον τῆς ἐπιθυμίας, καὶ οὐκ εἶπον πρὸς αὐτοὺς· Τί δὲ ἡμῖν μέλει; μὴ γὰρ δὴ ἡμῶν τις ὥμοσατο^ι τοῦτο; ἐκεῖνος δώσει δίκην τῶν ἀπειρηκῶν ὁρκων. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ὥμνυ; Ἀλλ' οὐδὲν τοῦ-

^δ Sav. et quidam alii καὶ πολλὴ ἀφεστηχότης γαστρός.

^ε Alii ὄρμυν.

^ς Sic e LXX interp. restituimus. Legebatur λαοῦ. Edit.

^ι Sav. ἐμπαράσκευν.

^β Sav. in textu προσδοκούντων. forte legendum προσδοκούντων. Edit.

^γ Alii διωμόσατο.

^α Mor. τὰ ἐναντία ἐπιφιλονεῖσθαι, καὶ οὐκ ἐκτρέπων. Savil. et plurimi nss. τὰ ἐναντία, καὶ ἀνίστασθαι φιλονεικῶν, καὶ οὐκ ἐπιτρέποντες. ^β Alii ἀλλήλοις. Mor. Sav. et alii σχολίου μέσου διαρράγαντες. ^γ Savil. καὶ κάματος πολλὸν ὑπομεινάντας, prolixius, sed eodem sensu. Edit.

nium sit. Secundo, etsi non raptus, aut invitus aut ignorans hoc patiat, ab ipsa rei natura, et voluntarius et sciens omnino pejerare cogetur. Sæpius enim domi nobis prandentibus, et servorum aliquo peccante, se illum flagellaturam uxor juravit, mox vir contrarium juravit, et restitit, nec permisit¹. Hic quidquid fecerint, necesse est omnino perjurium constitui: nec enim volentibus ip-sis et studentibus jam est possibile custodire juramentum; sed quidquid accadat, ipsorum alter perjurii reus fiet, vel potius ambo, hoc scilicet modo, quem dicam: hoc enim est admirabile. Juratus se flagellaturum servum vel ancillulam, postea prohibitus, et ipse pejeravit, quoniam non fecit quod juravit: et prohibentem ac juramenti veritatem impediens perjurii crimine alligavit. Non enim pejerantes tantum, sed aliis quoque necessitatem hanc afferentes, eorundem rei sunt criminum: nec domi tantum, sed et in publico hoc quispiam fieri videat, et in pugnis maxime, quando inter se pugnantes contraria jurant: hic quidem verberaturum, ille vero non verberatum iri: hic pallium se ablaturum, ille non permissurum: hic argentum se repetiturum, ille vero se non redditurum: et multa alia contententes jurant hujusmodi. Hoc vero et in officinis et scholis quispiam evenire videat. Sæpius quippe artifex discipulum comedere et bibere non prius se permissurum esse juravit, quam totum opus in junctum expedierit. Hoc autem et pædagogus sæpe in puerum et in ancillam domina fecit: et necesse est superveniente vespere, et opere non impleto, vel fame non expedites absumi, vel juratos omnino pejerare. Malignus enim daemon ille bonis semper nostris insidians adest, et juramentorum necessitatem audiens, in torporem obnoxios impellit, vel aliam molitur difficultatem, ut non impleto opere et plagæ et contumeliæ et perjuria et infinita alia mala fiant. Sicut enim pueri funiculum longum et corruptum ex contrario inter se trahentes cum multo impetu supini omnes cadunt funiculo per medium disrupto, et hi quidem capite, illi vero alia corporis parte feriuntur: sic et inter se contraria jurantes, juramento pro rerum necessitate disrupto, in perjurii barathrum utrique cadunt, hi quidem pejerando, illi vero perjurii causam aliis præbendo.

2. *Ex Saülis historia juramentorum perniciem ostendit.* — Et ut hoc non tantum ex iis quæ quotidie in domibus et plateis fiunt, sed etiam ex ipsis Scripturis sit manifestum, antiquam vobis quamdam narrabo historiam dictis convenientem. Hostes aliquando Judæos cum invasissent, eosque Jonathas aggressus esset (hic autem erat Saülis filius), et hos quidem trucidasset, illos vero in fugam convertisset: volens Saül hujus pater amplius contra reliquos exercitum excitare, et facere ne prius abscederet, quam omnes oppressisset, contrarium quam voluit, fecit: juratus neminem usque ad vesperam panem comesturum usque ad hostium ultionem suorum. Quid nempe hæc

re stultius fieri posset? Fatigatos enim, et labore multo pressos milites cum refocillare debuisset, et fortiores hostibus immittere, hostibus ipsis gravius eos habuit, per juramenti necessitatem fami gravissimæ ipsos tradens (1. Reg. 14. 24. et sqq.): periculosum quippe de seipso quempiam jurare; sæpius enim a rerum circumstantia cogimur; aliorum autem sententiam juramentorum suorum necessitate comprehendere, multo periculosius, et maxime cum non de uno, aut duobus vel tribus, sed de multitudine quis infinita juret: sicut tunc Saül inconsiderate fecit, neque cogitavit verisimiliter ex tanto numero unum saltem juramentum transgressurum esse, neque consideravit milites et milites pugnantes, et multum a philosophia alienos ventrem vincere non posse, et maxime cum labor sit plurimus. Sed hæc omnia ille despiciens, tamquam de uno tantum servo jurans, quem facile colibere posset, sic de omni ratiocinatus est exercitu. Et ideo tantum diabolo aditum aperuit, ut non modo duo et tria et quatuor, sed et multo plura hoc ex juramento brevi tempore perjuria texeret. Sicut enim cum nihil omnino juramus, omnes ipsi aditus obstruimus: ita si unum dumtaxat juramentum emisimus, ipsi magnam infinita componendi perjuria potestatem præbimus. Et sicut ii qui catenas complicant, si eum qui caput tenet habeant, facile et diligenter totam expediunt nodorum seriem: si vero qui faciat hoc adsit nemo, nec initium aggredi possunt: eodem modo diabolus quoque peccatorum nostrorum catenas nectens, nisi a lingua nostra principium ducat, nec aggredi quidem possit; si vero nos principium dumtaxat fecerimus, lingua quasi manu, juramentum nobis retinentibus, cum multa jam licentia malignam artem suam exercet, ex uno juramento innumera componens et texens perjuria: quod profecto et nunc in Saüle hic effecit. Aspicite nempe qualis hoc juramento laqueus exoritur. Sylvam præteribat exercitus apiarium habentem, et illud ante faciem agri², et ingressus est populus ad apiarium, et transibat loquens. Vidisti quantum barathrum? Mensa extemporanea, ut et accedendi facilitas, et nutrimenti suavis, et latendi spes in juramentorum transgressionem ipsos alliceret. Nam fames et labor et tempus (*Omnis enim, inquit, terra prandebat*) (1. Reg. 14. 25) tunc ad prævaricationem impellebant. Favorum aspectus quoque animi vigorem solvens, extrinsecus ipsos invitabat. Mensæ enim tum jucunditas, tum facilis apparatus, et deprehendendi furti difficultas omnem philosophiam fallere poterant. Si nempe carnes fuissent, quas elixare vel torrere oporteret, non tantum ipsorum animos allexissent, cum in ipsis coquendis et ad escam præparandis cunctari et tardare oporteret, in re deprehendi expectantes: nunc vero nil erat tale, sed mel solum, ubi labora nullo opus erat; sufficiebat autem summum digitum intingentem ex mensa capere. Verumtamen illi cupiditatem continuerunt, nec intra se dixerunt, Quid

¹ Savil. et plurimi Manuscripti, *Contrarium juravit et restitit* contendens et non permittens.

² Sic plurimi MSS. Montef., *populi*, pro, *agri*.

nobis curæ est? numquid nostrum quisquam hoc juravit? ille inconsiderati pœnas dabit juramenti. Quare namque jurabat? At nihil ejusmodi cogitarunt, sed cum multa transibant reverentia: et cum tot essent, quæ ipsos allicerent, disciplinam servabant, *Et transibat populus loquens* (1. Reg. 14. 26). Quid est, *Loquens*? Dolorem verbis consolantes inter sese loquebantur.

3. Quid igitur, postquam omnis populus disciplinam servavit, num nihil amplius actum est, sed servatum est juramentum? Nec ita quidem servatum est, sed temeratum. Qualiter autem, et quomodo, statim audietis, ut et omnem diaboli artem ad discatis. *Jonathas enim, qui non audierat patrem suum jurantem, extendit summitatem sceptri, quod habebat in manu sua, et intinxit in favum mellis, et convertit manum suam in os suum, et respexerunt oculi ejus* (1. Reg. 14. 27). Vide quem ad perjurium impulit, non unum militum, sed ipsum jurati filium: nec enim perjurium patrare tantum volebat, verum et filii cædem componebat, et hoc antea moliebatur, et naturam ipsam contra seipsam dividere festinabat: et quod olim in Jephthæ fecerat (*Judic. 11. 39*), hoc et postea se facturum sperabat. Etenim ille Deo pollicitus se primum sibi occurrurum post belli victoriam jugulaturum, in filiae necem cecidit; filiolum enim primam sibi occurrentem immolavit, et Deus non prohibuit.

Jephthæ exemplo juramenti damnum ostenditur. — Et novi quidem infidelium multos crudelitatem et inhumanitatem nobis impropere propter hoc sacrificium; ego vero multæ providentiæ et clementiæ demonstrationem permissionem in hoc sacrificio factam esse dicerem, et quod generis nostri curam gerens, cædem illam non prohibuerit. Si enim post votum et promissionem illam sacrificium prohibuisset, multi etiam post Jephthæ Deum sperantes non suscepturum, multa vovissent hujusmodi vota, et sensim progredientes in filiorum cædem incidissent: nunc vero illud opere permittens impleri, posteros omnes prohibuit. Et quod hoc sit verum, postquam Jephthæ filiola fuit jugulata, ut sempiternæ memoriæ calamitas esset, neu malum oblivioni traderetur, apud Judæos lex est lata, virgines illo tempore convenientes quadraginta diebus commissam cædem deplorare, ut luctu credis memoriam renovantes, posteros omnes prudentiores faciant, et discant illi in mente Dei non fuisse, ut hoc fieret: neque enim lugere et plorare virgines permisisset. Et quod non conjectura sit quod dicitur, finis demonstravit. Post illud enim sacrificium nemo tale Deo votum vovit; propterea hoc non prohibuit: quod autem ipse de Isaac mandaverat, ipse vetuit, per ambo demonstrans se non gaudere hujusmodi sacrificiis. Sed malignus demon et nunc talem tragediam patrare contendebat, ideoque Jonathan ad prævaricationem impulit. Si quis enim militum prævaricatus legem fuisset, non magnum id malum ipsi videbatur; nunc autem malis insaturabilis humanis, nec unquam nostris

expletus miseriis, nihil strenuum se facere putabat, si cædem moliretur simplicem: sed nisi filii morte regis dexteram pollueret, fecisse nihil se magnum arbitrabatur. Et quid dico filii cædem? excogitavit enim sceleratus ille et hac rursum execrabiliorum moliri cædem? Si enim sciens peccasset, et jugulatus fuisset, filii cædes tantum id erat: nunc autem ex ignorantia prævaricatus (nec enim audivit juramenta), deinde interfectus, duplicem patri dolorem effecisset: filium enim, et filium qui nihil peccaverat, immolaturus erat. Sed jam ad historiæ reliqua eundem est. Postquam enim comedit, *Respexerunt oculi ipsius*, inquit. Multam et hinc regis accusat stultitiam, declarans milites cunctos fere famem obcæcasse, et multam ipsorum oculis infudisse caliginem. Postea conspicatus quidam militum, ait: *Adjurans adjuravit pater tuus populum, dicens: Maledictus vir qui comederit panem hodie: et defecit populus. Et dixit Jonathas: Dissolvit pater meus terram* (1. Reg. 14. 28. 29). Quid est, *Dissolvit*? Perdidit, corripit omnes. Temerato igitur jurejurando omnes tacebant, et reum nemo in medium agere audebat. Non modicum autem et hoc aliud crimen factum est; non enim solum pejerantes, sed et conscii et obtegentes criminibus communicant.

4. Verum reliqua videamus. *Et inquit Saül: Descendamus post alienigenas, et diripiamus eos: et dixit sacerdos, Accedamus huc ad Deum* (Ibid. v. 36). Antiquitus enim Deus dux erat bellorum, et absque illius sententia numquam attingere pugnam ausi fuissent, et bellum ipsis pietatis materia fiebat. Nec enim ex corporis infirmitate, sed propter peccata vincebantur, si quando victi sunt: nec potentia et fortitudine, sed superna benevolentia vincebant, quandocumque vincebant: et victoria et clades exercitatio ipsis et virtutis instructio erat: nec ipsis tantum, sed etiam ipsos oppugnantibus. Etenim hoc ipsis manifestum erat, quod non armorum natura, sed bellantium vita et meritis cum Judæis bellum decernebatur. Hoc itaque scientes Madianæi, et cognoscentes gentem illam inexpugnabilem esse, et machinis quidem et armis expugnari non posse, peccato vero tantum ipsos capere facile esse, virgines speciosas ornantes et ante castra statuentes, ad lasciviam milites provocabant, per fornicationem Dei auxilium auferre studentes: quod quidem et evenit. Postquam enim in peccatum inciderunt, omnibus facti sunt expugnabiles: et quos arma et equi et milites et tot machinamenta capere non potuerunt, hos peccati natura vinctos hostibus tradidit: clypei quidem et hastæ et sagittæ omnes frustra erant; vultus autem forma et animi lascivia hos expugnavit, alioqui strenuos. Propterea admonet quidam dicens: *Ne discas pulchritudinem alienam, et ne occurras mulieri fornicanti* (Eccli. 9. 8. 3). *Mel enim distillat a labiis mulieris fornicantis, quod ad tempus impinguat guttur tuum, postmodum autem amarus felle ipsum invenies, et acutus gladio accipiti* (Prov. 5. 3. 4).

1 Alii, sapiens quidam dicens. Infra alii: Quæ ad tempus, pro, quod ad tempus.

των ἐνενόησαν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς εὐλαθείας παρήσαν, καὶ τοσοῦτων ὄντων τῶν δελεαζόντων αὐτοὺς, ἐφιλοσώσων, *καὶ διεπορεύετο ὁ λαὸς λαλῶν*. Τί ἐστι, *λαλῶν*; Τὴν ὁδὸν διὰ τῶν ῥημάτων παραμυθούμενι διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους.

γ. Τί οὖν, ἐπειδὴ ὁ λαὸς ἐφιλοσόφησεν ἅπας, ἄρα οὐδὲν ἐγένετο πλέον, ἀλλὰ ἐφυλάχθη ὁ ὅρκος; Οὐδὲ οὕτω μὲν οὖν ἐφυλάχθη, ἀλλὰ παρεδόθη. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἀντίχα ἀκούσασθε, ἵνα καὶ τὴν τοῦ διαβόλου τέχνην καταμάχητε πᾶσαν. Ὁ γὰρ *Ἰωνάθαν οὐκ ἀκούσας ἐν τῷ ἐμικρίνῳ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐξέτεινε τὸ ἄκρον τοῦ ἐμικρίνου αὐτοῦ τοῦ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐδάπτεισεν εἰς τὸ κηρίον τοῦ μέλιτος, καὶ ἐπέστρεψε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀνέβλεψαν οἱ ἐφθαλμοὶ αὐτοῦ*. Ὅρα τίνα πρὸς τὴν ἐπιτοκίαν ὤθησεν, οὐχ ἵνα τῶν στρατιωτῶν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ ὁμωμοκίτος· οὐ γὰρ ἐπιτοκίαν ἐργάσασθαι ἐβούλετο μόνον, ἀλλὰ καὶ παιδοκτονίαν συνετίθει, καὶ τοῦτο κατεσκεύαζε πόρρωθεν, καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν καθ' ἐαυτῆς σχίσαι ἠπειγότο, καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰεφθάε ποτὲ ἐποίησε, τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα ποιήσιν ἤλπισε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὑποσχόμενος τῷ Θεῷ τὸν πρῶτον ἀπαντήσοντα αὐτῷ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου νίκην κατασφάζειν, εἰς παιδοκτονίαν ἐνέπεσε· τὸ θυγάτριον γὰρ πρῶτον ἀπαντήσαν αὐτῷ κατέθυσε, καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἐκώλυσε.

Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀπίστων ὡμότητα ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν καὶ ἀπανθρωπίαν διὰ τὴν [145] θυσίαν ταύτην· ἐγὼ δὲ πολλῆς κηδεμονίας καὶ φιλανθρωπίας δείγμα τὴν συγχώρησιν τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ ταύτῃ γεγεννημένην εἶποιμι ἂν εἶναι, καὶ ὅτι τοῦ γένους ἡμῶν κηδόμενος οὐκ ἐκώλυσεν ἐκείνην τὴν σφαγὴν. Εἰ γὰρ μετὰ τὴν εὐχὴν ἐκείνην καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν θυσίαν ἐκώλυσε, πολλοὶ καὶ μετὰ τὸν Ἰεφθάε προσδοκῶντες μὴ δέξασθαι τὸν Θεόν, πολλὰς ἂν τοιαύτας ἠδύσαντο εὐχὰς, καὶ ὁδῷ προβαίνοντες εἰς παιδοκτονίαν ἐξέβησαν ἂν· νυνὶ δὲ ἀφ' ἐκείνης αὐτὴν πληρωθῆναι ἔργῳ, τοὺς μετὰ ταῦτα πάντα ἐκώλυσεν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, μετὰ τὸ σφαγῆναι τὸ θυγάτριον τοῦ Ἰεφθάε, ὥστε ἀεὶ μνησθῆναι εἶναι τὴν συμφορὰν, καὶ μὴ λήθῃ παραδοθῆναι τὸ πάθος, ἐγένετο νόμος παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, συνεχρομένως τὰς παρθένους κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἡμέρας τεσσαράκοντα πνεύειν τὴν γεγεννημένην σφαγὴν, ἵνα τῷ ὀρθῷ τῆς θυσίας τὴν μνήμην ἀνανεοῦμενοι, τοὺς μετὰ ταῦτα σωφρονεστεροὺς ποιῶσιν ἅπαντας, καὶ μάθωσιν τίς οὐ κατὰ γνώμην Θεοῦ ἐγένετο τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ἂν ὀρνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι τὰς παρθένους ἀφῆκε. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ λεγόμενον, τὸ τέλος ἔδειξε. Μετὰ γὰρ τὴν θυσίαν ἐκείνην οὐδεὶς τοιαύτην εὐχὴν ἠδύσατο τῷ Θεῷ· διὰ τοῦτο ταύτην μὲν οὐκ ἐκώλυσεν, ἦν δὲ αὐτὸς ἐπέταξε διεκώλυσεν, τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰσαάκ, δι' ἀμφοτέρων δεικνύς ὡς οὐ χαίρει ταῖς τοιαύταις θυσίαις. Ἄλλ' ὁ πονηρὸς δαίμων ἐφιλονεῖ καὶ νῦν τοιαύτην παραψῶδιαν ἐργάσασθαι· διὰ τοῦτο τὸν Ἰωνάθαν ἐπὶ τὴν παράβασιν ὤθησεν. Εἰ μὲν γὰρ τις τῶν στρατιωτῶν παρέβη τὸν νόμον, οὐδὲν αὐτῷ μέγα ἐδόκει εἶναι κακὸν τὸ γινόμενον, νυνὶ δὲ ἀκόρεστος ὢν τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν, καὶ οὐδέποτε ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐμπιπλάμενος συμφορῶν, οὐδὲν νεανικὸν ἥγειτο ποιεῖν, εἰ φόνον ἐργάσατο ψυλόν· ἀλλ' εἰ μὴ καὶ παιδοκτονίαν τὴν δεξιάν τοῦ βασιλέως μολύνειν, οὐδὲν μέγα πεποιηκέναι ἐνόμισε. Καὶ τί λέγω παιδοκτονίαν; ἐπενόησα· γὰρ ὁ

μιὰρὸς ἐκεῖνος καὶ τούτου πάλιν ἐναγέστερον φόνον εὐρεῖν. Εἰ μὲν γὰρ εἰδὼς ἡμαρτε καὶ ἐσφάγη, παιδοκτονία μόνον τὸ γινόμενον ἦν· νυνὶ δὲ ἐξ ἀγνοίας ἁμαρτῶν (οὐδὲ γὰρ ἤκουσε τῶν ὀρκῶν), εἰτα ἀναίρεθείς, διπλοῦν ἂν ἐποίησε τῷ πατρὶ τὸ ἄλγος· καὶ γὰρ παῖδα, καὶ παῖδα οὐδὲν ἁμαρτόντα, καταθύειν ἐμελλεν. Ἄλλ' ἐπὶ τὰ ἐχόμενα τῆς ἱστορίας πορευτέον λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφαγεν, *Ἀνέβλεψαν οἱ ἐφθαλμοὶ αὐτοῦ*, φησί. Πολλὴν καὶ ἐνταῦθα τοῦ βασιλέως κατηγορεῖ τὴν ἀνοίαν, δεικνύς ὅτι σχεδὸν ὁ λιμὸς ἐπήρωσε τοὺς στρατιώτας ἅπαντας, καὶ πολλὴν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν κατέχευε τὴν ἀχλύν. Εἰτα ἰδὼν τις, φησί, τῶν στρατιωτῶν λέγει· *Ὁρκίους ὠρκίσει ὁ πατήρ σου τὸν λαόν λέγων· Ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος ὃς φάγεται ἄρτον σήμερον· καὶ ἐξελεύθῃ ὁ λαός. Καὶ εἶπεν Ἰωνάθαν· Ἀπὴλλαχεν ὁ πατήρ μου τὴν γῆν*. Τί ἐστὶν, Ἀπὴλλαχεν; Ἀπώλεσε, διέφθειρεν ἅπαντας. Παραθαθέντος τοίνυν τοῦ ὀρκου πάντες εἰσὶν, καὶ οὐδεὶς τὴν ὑπεύθυνον εἰς μέσον ἀγαγεῖν ἐτόλμα· οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκλημα λοιπὸν ἐγένετο· οὐ γὰρ οἱ ἐπιτοκῶντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, περιστέλλοντες δὲ, κοινωνοῦσι τῶν ἐγκλημάτων.

[146] δ. Πλὴν ἄλλ' ἴδωμεν τὰ ἐξῆς. *καὶ εἶπε Σαούλ· Καταθώμιεν ὀπίσω τῶν ἀλλοφύλων καὶ διαρπάσωμεν αὐτούς*. Καὶ εἶπεν ὁ ἱερεὺς· *Προσέλθωμεν ἐνταῦθα πρὸς τὸν Θεόν*. Τὸ γὰρ παλαιὸν ὁ Θεὸς ἐστρατιῇ τῶν πολέμων, καὶ χωρὶς τῆς ἐκείνου γνώμης οὐδέποτε ἐτόλμων ἄπτεσθαι μάχης, καὶ ὁ πόλεμος αὐτοῖς εὐσεβεῖς ὑπόθεσις ἐγένετο. Οὔτε γὰρ ἐξ ἀσθενείας σώματος, ἀλλ' ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἠτῶντο, εἰ ποτε καὶ ἠττηθῆσαν, οὔτε ἀπὸ δυνάμεως καὶ ἀνδρείας, ἀλλ' ἀπὸ εὐνοίας τῆς ἀνωθεν ἐκράτουν, ὁπότε καὶ ἐκράτουν. Καὶ ἡ νίκη καὶ ἡ ἥττα γυμνάσιον αὐτοῖς καὶ διδασχάλιον ἀρετῆς ἦν, οὐκ αὐτοῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολεμοῦσιν αὐτοῖς· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι τοῦτο κατὰδῃλον ἦν, ὅτι οὐ τῇ φύσει τῶν ὀπλῶν ὁ πρὸς Ἰουδαίους ἐκρίνετο πόλεμος, ἀλλὰ τῷ βίῳ τῶν πολεμούντων καὶ τοῖς κατορθώμασι. Τοῦτο γοῦν ποτε συνιδόντες οἱ Μαδιθηναῖοι, καὶ γνόντες ὡς ἀκαταμάχτην ἐστὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, καὶ μηχανήμασι μὲν καὶ ὀπλοῖς ἀμήχανον αὐτὸ καταγωνίσασθαι, ἁμαρτίαν δὲ μόνον δυνατόν αὐτοὺς ἐλεῖν, παρθένους καλλωπίσαντες εὐμόρφους καὶ στήσαντες ἐπὶ τῆς παρτάξεως, εἰς ἀσέλγειαν ἐξεκαλούντο τοὺς στρατιώτας, διὰ τῆς πορνείας ἀποστήσαι τοῦ Θεοῦ τὴν συμμαχίαν σπουδάζοντες· ὅπερ δὴ καὶ συνέβη. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνέπεσον οἱ εἰς τὴν ἁμαρτίαν, εὐχείρωτοι πᾶσιν ἐγένοντο, καὶ οὗς ὅπλα καὶ ἵπποι καὶ στρατιῶται καὶ τοσαῦτα μηχανήματα ἐλεῖν οὐκ ἴσχυσαν, τούτους ἁμαρτίας φύσις δεδεμένους τοῖς πολεμίοις παρέδουκε· καὶ ἀσπίδες μὲν καὶ δόρατα καὶ βέλη πάντα ἠλέγχετο, ὅπως δὲ εὐμορφία καὶ ψυχῆς ἀκολασία τοὺς γενναίους ἐχειρῶσατο τούτους. Διὰ τοῦτο παραινεῖ τις λέγων· *Μὴ καταμίνθαι κάλλος ἀλλότριον, καὶ μὴ ὑπάρτι γυναικὶ ἐταιριζομένην*. Μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ὁ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὅτερον δὲ πικρότερον χολῆς ἐνυρσίεις, καὶ ἡ κορημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου.

* Sav. et quidam alii γεγεννημένην, Mor. γινομή.

b Sav. et qualuor alii ὡς οὐ κατὰ γνώμην τῷ Θεῷ ἦν γενέσθαι τοῦτο.

c Alii ἐνενόησε.

d Alii ἀλλ' ἀπὸ ἁμαρτίας.

* Alii κατεπέσον.

f Quidam τις σφόδρὸς λέγων, Sav. et Mor. τις λέγων. Infra aliquid ἢ πρὸς καιρὸν.

Πόρνη γὰρ φιλεῖν οὐκ ἐπίσταται, ἀλλ' ἐπιβουλεύει μόνον· ἴδον ἔχει αὐτῆς τὸ φίλημα, καὶ φάρμακον δηλητήριον τὸ στόμα. Εἰ δὲ οὐ φαίνεται εὐθέως, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀποφeyγειν αὐτὴν ζεῖ, ὅτι περιέσπειλε τὸν δλεθρον, καὶ τὸν θάνατον ἔγκερκρυμένον ἔχει, καὶ οὐδὲ ἀφίησιν ἐκ προοιμίων γενέσθαι κατὰδῶλον. Ὡστε εἴ τι ἡδονὴν διώκει, καὶ εὐθυμίας γέμοντα βίον, τὰς τῶν πνευνομένων γυναικῶν φευγέτω συνουσίας· πολέμων γὰρ μυρίων καὶ θορύβων τὰς τῶν ἑραστῶν πληροῦσι ψυχὰς, μάχας αὐτοῖς καὶ φιλονεικίας κινεῖν· διηνεκεῖς διὰ ῥημάτων, διὰ πραγμάτων ἀπάνουν. Καὶ καθάπερ οἱ τῶν ἐχθρῶν πολεμώτατοι, οὕτω δὴ καὶ αὗται πάντα ποιοῦσι καὶ πραγματεύονται, ὥστε καὶ αἰσχύνῃ καὶ πονίᾳ καὶ τοῖς ἐσχάτοις αὐτοὺς περιβαλεῖν κακοῖς. Καὶ ὅν τρόπον οἱ θηραταὶ τὰ δίκτυα ἀναπετάσαντες, τὰ ἄγρια τῶν ζώων ἐμβάλλειν ἐπιχειροῦσιν, ὥστε αὐτὰ κατασφάζει· οὕτω δὴ καὶ αὗται, ἐπειδὴ τὰ πτερὰ τῆς ἀσελγείας πάντοθεν ἀναπετάσονται δι' ὑποθαλμῶν καὶ σχημάτων καὶ ῥημάτων, εἰτα τοὺς ἑαυτῶν ἑραστὰς ἐμβάλλουσι καὶ καταδύωσιν, οὐ πρότερον ἀφίστανται, ἕως ἂν αὐτῶν καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα ἐκπίωσιν, ἐπεμβαίνουσαι μετὰ ταῦτα καὶ χωριθεῖν αὐτῶν τὴν ἄνοιαν, καὶ πολὺν αὐτῶν καταχέουσαι τὸν γέλωτα. Οὐδὲ γὰρ ἐλκεῖσθαι λοιπὸν [147] ὁ τοιοῦτος ἄξιος, ἀλλὰ γελάσθαι καὶ σκύπτεσθαι, ὅταν γυναικὸς καὶ γυναικὸς πόρνης ἀλογώτερος φαίνεται. Διὰ τοῦτο παραινεί πάλιν ὁ σοφὸς· ἐκείνος λέγων· *Πῖρε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγείων καὶ ἀπὸ σῶν φρεάτων πηγῆς· καὶ πάλιν· "Ελμωρος φυλάσ καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ἐμμελεῖτω σοι·* περὶ γυναικὸς τῆς νόμιμ γάμου συνοικουμένης τοιαῦτα λέγων· Τί καταλιμπάνεις τὴν βοηθόν, καὶ πρὸς τὴν ἐπιβουλὸν τρέχεις; τί τὴν κοινωνὸν ἀποστρέφῃ τοῦ βίου, καὶ τὴν ἀνατρέπουσάν σου τὴν ζωὴν θεραπεύεις; Αὕτη σοῦ μέλος ἐστὶ καὶ σῶμα, ἐκείνη δὲ ξίφος· ἐστὶν ἡχοημένον. Διὸ, ἀγαπητοί, φεύγετε τὴν πορνείαν, καὶ διὰ τὰ παρόντα κακὰ, καὶ διὰ τὴν μέλουσιν κόλασιν. Τάχα δοκοῦμεν τῆς ὑποθέσεως ἐκπεπαιωμένους, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἐκπεσεῖν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ὑμῖν ἱστορίας ἀναγνῶναι βουλόμεθα, ἀλλ' ὥστε ἕκαστον τῶν ἐνοχλούντων ὑμῖν διορθώσασθαι· ἀ παθῶν· διὰ τοῦτο καὶ συνεχεῖς ποιούμεθα τὰς ἐντροπὰς, παντοδαπὸν κατὰσκευάζοντες ὑμῖν τὸν λόγον, ἐπειδὴ καὶ παντοδαπὰ νοσήματα ἐν δήμῳ τοσούτῳ εἶναι εἰκὸς, καὶ οὐχ ἕν ἕλκος θεραπεύειν πρόκειται μόνον, ἀλλὰ πολλὰ καὶ διάφορα, διὰ τοῦτο καὶ ποικίλον εἶναι χρὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ φάρμακου. Ἐπανιώμεν τοίνυν ὅθεν ἐξέβημεν ταῦτα εἰπεῖν. Καὶ εἶπεν ὁ ἱερεὺς· *Προσέλωμεν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἐπηρώτησε Σαοὺλ τὸν Θεόν·* *Εἰ καταβῶ ὀπίσω τῶν ἀλλοφύλων, καὶ εἰ παραδώσεις αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς μου; Καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὁ Κύριος.* Ὅρα πράότητα καὶ ἐπισείκειαν τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ σκηπτὸν ἀφῆκεν, οὐδὲ τὴν γῆν ἔσεισεν, ἀλλ' ὁ φίλος πρὸς φίλους ποιοῦσιν, ἐπειδὴν ὑβρίσθωσι, τοῦτο πρὸς τὸν δοῦλον ὁ Δεσπότης ἐποίησε· παρῆσιώπησε μόνον, διὰ τῆς σιγῆς φθεγγόμενος καὶ πᾶσαν ἐνδεικνύμενος αὐτῷ τὴν ὀργήν. Συνεῖδες τοῦτο ὁ Σαοὺλ, καὶ εἶπε, φησί· *Προσαγάγετε τὰς φυλάς τοῦ λαοῦ, καὶ γινώτε καὶ ἴδετε ἐν τίνι γέγονεν ἡ ἁμαρτία αὕτη σήμερον, ὅτι ζῇ Κύριος ὁ σώσας τὸν Ἰσραὴλ, ὅτι ἐὰν ἀποκριθῇ κατὰ Ἰωνάθαν τοῦ υἱοῦ μου, θανάτῳ ἀποθανεῖται.* Εἶδες προπέτειαν; ἰδὼν τὸν πρότερον ὅρκον παραβαθέντα, οὐδὲ

οὕτω σωφρονίζεται, ἀλλὰ καὶ δεύτερον προστίθησι πάλιν. Καὶ σκόπει διαβόλου κακουργίαν. Ἐπειδὴ γὰρ συνεῖδεν ὅτι πολλὰκις ὁ παῖς φωραθεὶς καὶ εἰς μέσον ἐνεχθεὶς, ἀπὸ τῆς ὕψεως αὐτῆς εὐθέως τὸν πᾶντα πρᾶναι δύναται· καὶ μαλαῖας τὸν τὸν βασιλεῦς θυμὸν, δευτέρων πάλιν ὅρκων ἀνάγκῃ προκατέλαβεν αὐτοῦ τὴν γνώμην, διπλῶ τινι δεσμῷ κατέχων αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀφίεις τῆς οικείας γενέσθαι γνώμης κύριον, ἀλλὰ πανταχόθεν αὐτὸν ὠθῶν εἰς τὴν παράνομον ἐκείνην σφαγὴν. Καὶ οὕτω τοῦ ἡμικρητότος φανέντος τὴν κρίσιν πεποιθῆται, καὶ τὸν ἄλόντα οὐκ εἰδὼς ἀπεφῆντο, καὶ ὁ πατήρ ἐγένετο δῆμος, καὶ πρὸ τῆς ἐξετάσεως τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον ἐξήνεγκε. Τί τοῦτο γένοιτο ἂν ἀλογώτερον; ε'. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντος τοῦ Σαοὺλ, μᾶλλον ἔδειξεν ὁ δῆμος, καὶ πάντες ἦσαν ἐν τρόμῳ καὶ φόβῳ πολλῷ· ὁ δὲ διάβολος ἔχειρε πάντας ἐν ἀγωνίᾳ^b [148] κατὰστήσας. Οὐ γὰρ ἦν ὁ ἀποκρινόμενος, φησὶν, ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ. Καὶ εἶπε Σαοὺλ· *Ὑμεῖς ἔσσεσθε εἰς δουλείαν, καὶ ἐγὼ καὶ Ἰωνάθαν ὁ υἱός μου εἰς δουλείαν.* Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐδὲν ἕτερον σπουδάζετε, φησὶν, ἀλλ' ἢ τοῖς πολεμίοις ὑμᾶς παραδόναι καὶ δοῦλους ἀν' ἐλευθέρων ποιῆσαι, τὸν Θεὸν καθ' ὑμῶν παροξύναντες, τῷ μὴ δίδναι τὸν ὑπεύθυνον. Ὅρα δὲ καὶ ἄλλην ἀπὸ τοῦ ὅρκου γινομένην ἐναντιώσιν. Δὸν γὰρ, εἴπερ ἐβούλετο τὸν αἵτιον εὔρεῖν, μὴδὲν ἀπειλῆσαι τοιοῦτο, μὴδὲ ὅρκῳ καταδῆσαι τὴν τιμωρίαν, ἐν' ἀδεέστεροι γενόμενοι προχειρότερον εἰς μέσον ἀγάγωσι τὸν ὑπεύθυνον· ὁ δὲ ὑπὸ θυμοῦ καὶ μανίας πολλῆς καὶ τῆς προτέρας ἀλογίας, πάλιν τούναντιον ἥπερ βούλεται ποιεῖ. Τί δὲ τὰ πολλὰ λέγειν; Κλήρῳ τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψε, καὶ κατακλιθεῖνται^c Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν. Καὶ εἶπε Σαοὺλ· *Βάλετε κλῆρον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ Ἰωνάθαν· καὶ βάλουσι κλῆρον, καὶ κατακλιθεῖται Ἰωνάθαν.* Καὶ εἶπε Σαοὺλ πρὸς Ἰωνάθαν· *Ἀπάγγειλόν μοι τί ἐποίησας. Καὶ ἀπήγγειλεν αὐτῷ Ἰωνάθαν λέγων·* *Γευσάμενος ἔγευσάμεν ἐν ἄρκῳ τῷ σκηπτρῷ ἐν τῇ χειρὶ μου μικρὸν ἐκ τοῦ μέλιτος^d· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω.* Τίνα οὐκ ἂν ἐπέκαμψε, τίνα οὐκ ἂν εἰς οἶκτον ἤνεγκε ταῦτα τὰ ῥήματα; Ἐννόησον ὅσον χεῖμῶνα λοιπὸν ὁ Σαοὺλ ὑπέμεινε, τῶν σπλαγγχνων αὐτοῦ διασκοπομένων, καὶ ἐκατέρωθεν βαθυτάτου κρημνοῦ φαινομένου· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἐσωφρονίζετο, ἀλλὰ τί φησι; *Τάδε ποιῆσαι μοι ὁ Θεός, καὶ τάδε προσθεῖν, ὅτι θανάτῳ ἀποθαρῃ σήμερον.* Ἰδοὺ τῆς ἐρώσεως πάλιν, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς τρίτος, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς τοῦ καιροῦ στενοχωρίας· οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι Ἰωνάθαν, ἀλλὰ, *σήμερον.* Ἥπειγε γὰρ, ἡπειγεν ὁ διάβολος συνωθῶν καὶ συνελαύνων αὐτὸν εἰς τὴν παράνομον ταύτην σφαγὴν. Διόπερ οὐκ ἀφίησιν οὐδὲ προθεσμίαν δοῦναι τῇ ψήφῳ, ἵνα μηδεμίᾳ ἀπὸ τῆς μελλήσεως διόρθωσις γέννηται τοῦ κακοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ λαὸς πρὸς Σαοὺλ· *Τάδε ποιῆσαι ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ τάδε προσθεῖν, εἰ θανάτῳ θανατωθήσεται ὁ ποιήσας τὴν σωτηρίαν τὴν μεγάλην τῷ Ἰσραὴλ. Ζῇ Κύριος, εἰ πεσεῖται τῆς τριχὸς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, ὅτι ἔλεον Θεοῦ ἐποίησεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ.* Ἰδοὺ καὶ ὁ δῆμος δεύτερον ὡμοσε, καὶ ἀντίωμοσε τῷ βασιλεῖ. Νῦν ἀναμνήσθητέ μοι τοῦ καλωδίου τοῦ παρὰ τῶν παίδων ἐλκομένου, καὶ διαρρήγνυμένου καὶ τοὺς ἐλκοντας ῥίπτοντος ὑπὲριους. Ὡμοσεν ὁ Σαοὺλ, οὐχ ἁπλᾶς, οὐδὲ

^b Alii uno verbo ἐναγωνίζου.

^c Mor. κατακλιθεῖνται, alii κατακλιθῶνται. Infra mss. plurimi ἀνὰ μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον Ἰωνάθαν.

^d Ita Say. et maxima pars mss. Mor. vero μικρὸν μέλι.

* Mor. ἀλλ' ὥστε ἕκαστον διορθώσασθαι. Say. ἀλλ' ἕκαστον διορθώσας. Alii καὶ συνεχῶς, alii καὶ συνεχῆς.

Meretricum mores. — Meretrix enim amare nescit, sed insidiatur tantum; venenum habet ipsius osculum, et toxicum perniciosum os. Si vero non statim apparet, ideo magis ipsam fugere oportet, quoniam obtegit perniciem et mortem habet celatam, nec a primordiis manifestam apparere permittit. Itaque si quis voluptatem sectatur et vitam lœtitiæ plenam, fornicantium consortia mulierum fugiat: bellis enim innumeris et tumultibus amatorum animos implent, continuas ipsis pugnas contentionesque concitantes per verba, per opera omnia: et sicut hostium inimicissimi, sic profecto et hæc omnia faciunt et negotiantur ad hoc, ut ipsi in ignominiam et paupertatem extremaque mala incidant. Et quemadmodum venatores retibus extensis sylvestria animalia immittere aggrediuntur, ut ipsa jugulent: ita et hæc postquam lascivæ pennas undique extenderint per oculos et habitus et verba, postea suos injiciunt amatores et colligant, non prius absistentes, quam et ipsorum cruorem ebiberint, insultantes postmodum, et ipsorum stultitiam carpentes, et multum de ipsis risum fundentes. Neque enim ut misericordiam inveniat dignius est hujusmodi, sed ut derideatur et mordeatur, cum muliere, et muliere meretrice stolidior appareat. Propterea rursus nos admonet sapiens ille cum dicit: *Bibe aquas deasis tuis et de tuorum puteorum fonte*: et rursus, *Cervus amicitiae et pullus tuarum gratiarum conversetur tecum* (Prov. 5. 15. et sqq.). de uxore per nuptiarum legem cohabitante talia dicens: Quid derelinquis adjutricem, et ad insidiatricem curris? quid vitæ sociam aversaris, et eam, quæ vitam tuam subvertit sectaris? Hæc membrum tuum et corpus est; illa gladius acutus. Propterea, dilecti, fugite fornicationem et propter præsentia mala, et propter poenam futuram. Forte argumento excidisse videmur, sed hoc non est excidere; non enim historias vobis simpliciter legere volumus, sed nequitiarum vos instantium quamque corrigere: ideo frequentes vobis immittimus correptiones, varium vobis sermonem construentes, quia varias ægritudines in tanto populo esse verisimile est: nec unum solum curare vulnus nobis propositum est, sed multa et varia: idcirco varium etiam esse doctrinæ medicamentum oportet. Redeamus igitur eo, unde digressi sumus, ut hæc diceremus. *Et dixit sacerdos: Accedamus ad Deum. Et Deum Saül interrogavit: An descendam post alienigenas, et trades ipsos in manus meas? Et non respondit ei in die illa Dominus* (1. Reg. 14. 36. 37). Respice benignitatem et mansuetudinem clementissimi Dei. Non enim fulmen immisit, neque terram concussit; sed quod in amicos amici faciunt, quando contumeliis affecti fuerint, hoc et in servum Dominus fecit: tacuit tantum, per silentium loquens et omnem ipsi demonstrans indignationem. Cognovit hoc Saül, *Et dixit: Adducite omnes tribus populi, et cognoscite: et videte in quo factum est hodie peccatum hoc, quoniam vixit Dominus, qui salvum fecit Israel: quod si responderit contra Jonathan filium meum, morte morietur* (1. Reg. 14. 38). Vidisti temeritatem? intuitus teme-

ratum prius juramentum, neque sic castigatur, sed et secundum adjicit rursum. Et considera diaboli malignitatem¹. Quoniam enim cognoscebat, quod sapius puer deprehensus et in medium productus, ex ipso aspectu statim patrem mitigare et regis iram mollire poterat, secundorum rursus juramentorum necessitate ipsius sententiam præoccupavit, duplici quodam vinculo cohibens ipsum, nec permittens propriæ fieri sententiæ dominum, sed undique in illam eadem iniquam impellens, et nondum comperto qui peccasset, judicium fecit, et reum nesciens, lata damnavit sententia: et pater factus est filii carnifex, et ante examen damnationis protulit sententiam. Quid hoc irrationabilius fieri posset?

5. Hæc igitur illo dicente magis timuit populus, et omnes erant in tremore et timore multo: diabolus autem lætabatur, cum omnes anxios reddidisset². *Non enim erat qui responderet*, inquit, *ex toto populo: et dixit Saül, Vos eritis in servitute, et ego et filius meus Jonathas in servitute* (1. Reg. v. 39. 40). Quod autem dicit, tale est: Nihil aliud, inquit, studetis, quam hostibus vos tradere, et pro liberis servos facere, Deum contra vos instigantes, reum non tradendo. Respice autem et aliam ex juramento conflata contrarietatem. Cum enim opus esset, si auctorem invenire volebat, nihil tale minari, nec juramento ultionem obligare, et audaciores facti reum promptius in medium agerent; ille rursus ex ira et furore multo et priori stultitia contra, quam vult, iterum facit. Quid opus est multa dicere? Sorti negotium concessit, et sorte examinantur Saül et Jonathas. *Et dixit Saül: Jacite sortem inter me et Jonathan; et jaciunt sortem, et capitur Jonathas. Et dixit Saül ad Jonathan: Annuntia mihi, quid fecisti? Et annuntiavit ipsi Jonathas, dicens: Gustans gustavi in summitate sceptri, quod habebam in manu mea, parum mellis*³ et en ego morior (1. Reg. 14. 42. 43). Quem non flexissent, quem non in misericordiam egissent hæc verba? Considera quantum procellæ deinde Saül sustinuit, cum ipsius viscera dirumperentur, et utrimque profundissimum appareret præcipitium; sed tamen nec ita correctus est: sed quid ait? *Hæc faciat mihi Deus, et hæc adjiciat, quoniam morte morieris hodie* (Ib. v. 44). Ecce tertium rursus juramentum, nec simpliciter tertium, sed etiam cum multa temporis angustia. Non enim simpliciter dixit, *Morieris*: sed *Hodie*. Festinabat enim diabolus ipsum in hanc impiam agere eadem et impellere. Propterea nec sententiæ statum diem adhibere permittit, ne qua ex mora mali fiat correctio. Et dixit populus ad Saül: *Hæc faciat nobis Deus, et hæc adjiciat, si morte morietur, qui fecit salutem magnam Israel. Vivit Dominus, si cadet capillus de capite ejus in terram, quia misericordiam Dei fecit in die hac* (Ibid. v. 45). Ecce et populus secundum juravit, et regi contrarium juravit. Nunc mihi reminiscimini funiculum a puerulis tractum, et disruptum, et tra-

¹ Sententia imperfecta videtur Montefalconio cui minime assentimus. Ceterum omnia exemplaria sic habent.

² Alii uno verbo, *lætabatur omnibus anxios*.

³ Ita Sav. et maxima pars Mss. Morel vero: *Exiguum melle*.

hentes supinos projicientem. Juravit Saül non semel, neque bis, sed et sæpius: contraria juravit populus, et jam contendebat. Necesse jam omnino juramentum scindi: nam hos omnes vere jurasse est impossibile.

Juramentorum damna nulla. — Nec mihi rei eventum dicas, sed cogita, quot mala nascebantur, et tragediam et tyrannidem venturis per Absalom similes hinc diabolus struebat. Si enim voluisset rex resistere et ad juramentum procedere, totus restitisset populus, et tyrannis crudelissima facta fuisset: et rursum si voluisset filius propriæ consulens salutis seipsum exercitui dedere, parricida statim exstisset. Vides et tyrannidem, et filii cadem, et parricidium et bellum civile, et pugnam, et jugulationes, et cruores, et infinita cadavera ex uno patrato juramento. Si namque bellum fieri accidisset, et Saül forsitan et Jonathas jugulatus fuisset, et multi militum fuissent trucidati: et nulli sic juramentum bene cessisset. Itaque ne consideres hoc, quod non ita factum sit; sed illud considera, quod rei natura hæc fieri cogeat: populus autem vicit. Age igitur numeremus commissa perjuria. Temeratum est primum Saülis juramentum a filio: secundum rursus, et tertium ipsius Saülis de filii cade: et visus est populus vere jurasse; sed si quis diligenter rem examinet, et hi rursus omnes perjurii criminibus obnoxii facti sunt. Ipsius enim Jonathæ patrem pejerare coegerunt, patri filium non dederunt. Vides quot homines tum volentes, tum invitos perjurio obnoxios unum fecit juramentum? quot mala molitum est, quot cædes patravit!

6. Equidem sermonem incipiens promisi me demonstraturum in contrariis juramenti omnino perjurium nasci, historia vero progressa multo plus quam conabar demonstravit: non enim unum et duos et tres homines, sed populum, non unum et tria, sed multo plura juramenta temerata exhibuit. Licebat et aliam narrare historiam, et ex illa demonstrare graviores hac et majorem calamitatem unum fecisse juramentum. Etenim civitatum et mulierum et puerulorum captivitate, et incendio, et barbarorum invasione, et sanctorum pollutione, et innumeris aliis gravioribus malis Judæos affecit unum omnes jusjurandum. Sed in longum sermonem protendi video: propterea historiæ hujus narrationem hic absolvens, cum Joannis capite Jonathæ cadem, et perniciem generalem totius populi licet non admissam, de juramentorum tamen necessitate provenientem, inter vos commemorare exhortor, et domi, et in foro, et apud conjuges, et apud amicos, et apud vicinos, et apud omnes generaliter hujus rei curam gerere: nec putare idoneam esse nobis defensionem, si consuetudinem prætendamus. Quod enim excusatio hæc sit et prætextus, nec consuetudinis, sed torporis sit culpa, ab his quæ jam evenere, vobis persuadere conabor.

Imperator Antiochenos balneis interdixerat in pœnam. Civitatis balnea Imperator obstruxit, et lavari jussit neminem, et legem transgredi est ausus nemo, aut factum incusare, aut consuetudinem prætereundere:

verum et qui sæpe sunt in ægritudine viri, mulieres, pueri et senes, et multæ partus doloribus recenter liberatæ mulieres, et omnes necessario tale remedium petentes, velint nolint mandatum hoc ferunt, et neque morbum corporis, neque consuetudinis tyrannidem, neque aliis peccantibus se puniri, nec aliud talium quidquam prætendunt: sed hujusmodi græte excipiunt ultionem, quia majora expectant mala, et quotidie precantur hactenus regium furorem sistere. Vides quod ubi est timor, facile solvatur consuetudo, etiamsi valde diuturna sit et necessaria? Atqui non lavari grave. Etsi enim centies philosophemur, corporis natura arguitur, nihil ab animi philosophia in propriam valetudinem adjuvari: non jurare vero valde facile, et nullum offert nocumentum, non corporibus, non animis, sed etiam multum emolumentum, magnam utilitatem, multam opulentiam. Quomodo igitur non absurdum Imperatore jubente, vel difficillima sustinere, Deo vero statuente id quod neque grave sit, neque difficile, verum perquam facile et commodum, contemnere et deridere et consuetudinem prætereundere? Ne, quæso, ne in tantum salutem nostram contemnamus, sed timeamus Deum, sicut hominem timemus. Novi vos exhorruisse talibus auditis; sed horrore dignum est ne tantum quidem Deo, quantum hominibus honorem attribuere; sed imperatoria decreta diligenter observantes, divina et de cælis delapsa conculcare, et supervacaneum esse putare circa hoc studium. Quanam excusatio nobis erit reliqua? quæ vero venia, quando post tantam admonitionem in iisdem permanemus? Etenim nascente miseria hac, quæ civitatem detinet, hanc incepti admonitionem: et illa quidem jam debet finire, nos vero nondum unum explevinus mandatum. Quomodo igitur malorum nos detinentium petemus solutionem, cum nec unum obire mandatum potuerimus? quomodo vero bonam expectabimus mutationem? quomodo autem orabimus? qua lingua Deum invocabimus? Si enim legem exsequamur, multam capiemus voluptatem, Imperatore civitati conciliato; si vero in peccato manserimus, pudor et opprobrium undique nobis erit: quoniam cum Deus periculum solverit, nos in eodem mansimus torpore. Utinam mihi liceret frequenter jurantium animas exuere, et ipsarum oculis subjicere vulnera et cicatrices quas quotidie capiunt a juramenti: nec admonitionis aut consilii indigeremus: quoniam vulnerum aspectus omni sermone potentius huic improbæ consuetudini etiam plurimum adhaerentes a malitia abducere posset. Verumtamen si minus oculis, cogitationi quidem certe ipsorum animæ dedecus subjicere, et ipsam tabefactam et corruptam ostendere licet. Sicut enim, inquit, servus qui continue flagellatur, de cicatrice non mundabitur: sic jurans, et Deum semper nominans, a peccato non innocens fiet¹ (Eccli. 23. 41). Impossibile enim, impossibile os juramento assuefactum, non frequenter pejerare. Propterea supplico omnibus, ut perniciosam hanc et in-

¹ Savil. et aliquot Mss., *impunitus erit*.

δς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις· ἀντὶ τούτου καὶ λαὸς, καὶ ἀντί-
τεινεν. Ἀνάγκη λοιπὸν διαβράχῃ· πάντως τὸν ὅρκον·
πάντας γὰρ εὐορκῆσαι τούτους ἀδύνατον.

Καὶ μὴ μοι τὴν ἔκδοσιν τοῦ πράγματος εἴπης, ἀλλ'
ἐννόησον ὅσα ἐτίκτετο κακὰ, καὶ πῶς τὴν τοῦ Ἀθεσσα-
λῶμ τραγωδίαν καὶ τυραννίδα ἐντεῦθεν κατεσκευάσεν ὁ
διδόλος. Εἰ γὰρ ἐθέλησεν ὁ βασιλεὺς ἀντιτείνειν καὶ
ἐπεξελεῖν τῷ ὅρκῳ, πᾶς ὁ δῆμος ἂν ἀντίστη, καὶ τυραν-
νὴς ἂν ἐγένετο χαλεπωτάτη· πάλιν εἰ ἐθέλησεν ὁ παῖς
τῆς οἰκείας φειδόμενος σωτηρίας δοῦναι ἑαυτὸν τῷ στρα-
τοπέδῳ, πατροκτόνος ἂν εὐθέως ἐγένετο. Ὁρᾷ καὶ τυ-
ραννίδα καὶ παιδοκτονίαν, καὶ πατροκτονίαν, καὶ πόλε-
μον ἐμφύλιον, καὶ μάχην, καὶ σφαγὰς, καὶ αἵματα, καὶ
μυρίους νεκροὺς ἄφ' ἐνὸς ὅρκου [149] γενομένους; Εἰ
γὰρ συνέθετο γενέσθαι πόλεμον, καὶ ὁ Σαοὺλ ἂν ἐσφάγη
καὶ Ἰωνάθαν, ἰσως καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν κατεκό-
πησαν ἂν, καὶ οὐδ' ἂν οὕτω τὰ αὐτῆς εὐορκίας προσχώρη-
σιν. Ὡστε μὴ τοῦτο ἴδῃς, ὅτι οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἐκεῖνο
σῶσαι, ὅ· ἢ τοῦ πράγματος φύσις ταῦτα ἠνάγκαζε γε-
νέσθαι· ὁ δὲ λαὸς ἐκράτησε. Φέρε τοίνυν ἀριθμώσωμεν
τάς γεγεννημένας ἐπιπορκίας. Παρεβῆθη πρότερον ὁ ὅρκος
τοῦ Σαοὺλ ὑπὸ τοῦ παιδὸς β, δευτέρως καὶ τρίτος πάλιν
ὁ αὐτοῦ τοῦ Σαοὺλ ὁ περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ παιδὸς· καὶ
ἔτις ὁ λαὸς εὐορκεῖν· ἀλλ' ἐάν τις ἀκριβῶς ἐξετάσῃ τὸ
πρᾶγμα, καὶ οὕτοι πάλιν τοῖς τῆς ἐπιπορκίας ἐγκλήμασιν
ὑπεύθυνοι πάντες ἐγένοντο. Τὸν γὰρ πατέρα αὐτοῦ τοῦ
Ἰωνάθαν ἐπιπορκῆσαι ἠνάγκασαν, οὐκ ἐκδόντες τῇ πατρὶ
τὸν υἱόν. Ὁρᾷ εἰς ὅρκος ὅσους ἀνθρώπους ὑπέβλεψεν
ἐπιπορκίᾳ, καὶ ἐκόντας καὶ ἄκοντας; ὅσα κακὰ εἰργά-
σατο; ὅσας σφαγὰς ἐποίησεν;

γ'. Ἐγὼ μὲν οὖν ὑπεσχόμεν ἀρχόμενος τοῦ λόγου δείξω
ἐν ταῖς ἀντωμοσίαις πάντως ἐπιπορκίαν γινόμενῃν, ἥ δὲ
ἱστορία προοῖσιν πολλὰ πλεονέκτημα παρὰ τὴν ἀνάγκην
ἀπέδειξεν· οὐ γὰρ ἓνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώπους,
ἀλλὰ δῆμον, οὐχ ἓνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ὄρκους, ἀλλὰ
πολλὰς πλείους παραδοθέντας ἀπέφηνεν. Ἐνὴν καὶ ἐτέ-
ραν ἱστορίαν εἰπεῖν καὶ δεῖξαι καὶ ἐξ ἐκείνης χαλεπω-
τέραν ταύτης καὶ μείζονα συμφορὰν ἐργασάμενον ὅρκον
ἓνα. Καὶ γὰρ πόλεων καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν αἰχμα-
λωσίαν, καὶ πυρπόλησιν, καὶ βαρβάρων ἐφοδόν, καὶ
ἀγίων μολυσμὸν, καὶ μυρία ἕτερα χαλεπωτέρα τοὺς Ἰου-
δαίους ἅπαντας εἰς ὅρκος διέθηκεν. Ἀλλ' ὁρῶ πρὸς μὴ-
κας τὴν λόγον ἐκτείνον· διὰ τοῦτο ἐνταῦθα τῆς ἱστο-
ρίας ταύτης τὴν διήγησιν καταλείψας, μετὰ τῆς Ἰωάννου
κεφαλῆς καὶ τὴν τοῦ Ἰωνάθαν σφαγὴν, καὶ τὴν παν-
ωλεθρίαν τοῦ δῆμου παντός, τὴν οὐ γενομένην μὲν, συμ-
βάσαν δὲ ὅμως ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν ὀρκῶν, πρὸς ἀλ-
λῆλους λέγειν παρακαλῶ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ,
καὶ πρὸς γυναῖκας, καὶ πρὸς φίλους, καὶ πρὸς γείτονας,
καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἀπλῶς ὑπὲρ τοῦ πράγμα-
τος τούτου ποιεῖσθαι σπουδὴν, καὶ μὴ νομίζειν ἀρκοῦσαν
ἡμῖν ἀπολογία εἶναι, εἰ συνήθειαν προβαλοῖμεθα. Ὅτι
γὰρ σκήψις ταῦτα καὶ πρόφασις, καὶ οὐ συνήθεια, ἀλλὰ
βῆθυσμα ἐστὶν ἢ παρανομία, ἀπὸ τῶν ἡδὴ συμβάντων
ἡμῖν πείσαι πειράσομαι.

Ἀπέκλεισε τὰ βαλανεῖα τῆς πόλεως ὁ βασιλεὺς, καὶ
μὲν λούσασθαι ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε παρα-
θῆναι τὸν νόμον, οὐδὲ αἰτιάσασθαι τὸ γεγεννημένον, οὐδὲ

συνήθειαν προβαλέσθαι· ἀλλὰ καὶ ἐν ἀβρώστει δυντες
πολλάκις, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ παῖδες καὶ γέ-
ροντες, καὶ ὠδίνον ἔρτι παυσάμενα πολλὰ γυναῖκες,
καὶ ἀναγκαίως ἅπαντες τὸ φάρμακον τοῦτο ἐπιζητοῦν-
τες, φέρουσι καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες τὸ ἐπίταγμα, καὶ
οὔτε ἀσθένειαν σώματος προβάλλονται, οὔτε συνήθειαν
τυραννίδα, οὔτε τὸ ἐτέρων ἀμαρτανόντων αὐτοὶ κολάζε-
σθαι, οὔτε ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλὰ στέργουσι τὴν
τιμωρίαν ταύτην διὰ τὸ μείζονα προσδοκῆσαι κακὰ, καὶ
καθ' ἐκάστην εὐχονται [150] τὴν ἡμέραν μέχρι τοῦτο
στῆναι τὴν βασιλικὴν ὀργήν. Ὁρᾷ ὅτι ἔνθα φόβος, εὐ-
κόλως λύεται συνήθεια, καὶ σφόδρα χρονία τις ἢ καὶ
ἀναγκαῖα; Καίτοι τὸ μὴ λούσασθαι χαλεπόν. Κἂν γὰρ
μυριάκις φιλοσφώμεν, ἢ τοῦ σώματος φύσις ἐλέγχε-
ται οὐδὲν ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν φιλοσοφίας εἰς τὴν
οἰκείαν ὑγίειαν ὠφελομένη· τὸ δὲ μὴ ὀμνύειν σφόδρα
βῆθιον, καὶ οὐδεμίαν οἷσι βλάβην, οὐ τοῖς σώμασιν, οὐ
ταῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸ κέρδος, μεγάλην τὴν
ἀσφάλειαν, πολλὴν τὴν εὐπορίαν. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον,
βασιλεὺς μὲν ἐπιτάττοντος καὶ τὰ χαλεπώτατα φέρειν,
θεοῦ δὲ νομοθετοῦτος οὐδὲν χαλεπὸν οὐδὲ δύσκολον, ἀλλὰ
βῆθιον σφόδρα καὶ εὐκόλον, καταφρονεῖν καὶ καταγεῖν,
καὶ συνήθειαν προβάλλεσθαι; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ μέχρι
τοσούτου τῆς ἑαυτὸν καταφρονήμενης σωτηρίας, ἀλλὰ
φοβηθῶμεν τὸν Θεόν, ὡς φοβούμεθα ἄνθρωπον. Οἶδα ὅτι
ἐφρίξατε τοῦτο ἀκούοντες, ἀλλὰ φρίκης ἄξιον τὸ μὴ δὲ
τοσαύτην ἀπονέμειν τῷ Θεῷ τιμὴν, ἀλλὰ τοὺς βασιλι-
κοὺς νόμους μετὰ ἀκριβεῖς φυλάττοντας, τοὺς θεοὺς
καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάντας καταπατεῖν, καὶ πάρερ-
γον εἶναι νομίζειν τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν. Ποία γὰρ
ἡμῖν ἀπολογία λοιπὸν ἔσται; τίς δὲ συγγνώμη, ὅταν
μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένωμεν; Καὶ
γὰρ ἀρξαμένης τῆς συμφορᾶς ταύτης τῆς τὴν πόλιν
κατεχούσης ἡρξάμενης τῆς παραίνεσως ταύτης· καὶ ἡ
μὲν μέλλει λύεσθαι λοιπὸν, ἡμεῖς δὲ οὐδέπω μίαν ἐντο-
λὴν κατωρθώσαμεν. Πῶς οὖν αἰτήσομεν ἀπαλλαγὴν τῶν
κατεχόντων ἡμᾶς δεινῶν, μίαν ἐντολὴν ἀνύσαι μὴ δυνη-
θέντες; πῶς δὲ προσδοκῶμεν τὴν χρηστὴν μεταβολήν;
πῶς δὲ ἐξομέμεθα; ποία δὲ γλύττη τὸν Θεόν καλέσομεν;
Ἄν μὲν γὰρ ἀνύσωμεν τὸν νόμον, πολλὴν καρπωσόμεθα
τὴν ἔδωκον, τοῦ βασιλείου τῇ πόλει καταλλαγέντος· ἂν
δὲ μείνωμεν ἐπὶ τῆς παρανομίας, αἰσχύνῃ καὶ δνειδος
ἡμῖν ἔσται πάντοθεν, ὅτι, τοῦ Θεοῦ λύσαντος τὸν κίνδυνον,
ἡμεῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐμεῖναμεν βῆθυσμα. Εἴθε μοι δυ-
νατὸν ἦν τὰς ψυχὰς ἀποδοῦσαι τῶν πολυόρκων, καὶ ὀφε-
σιν ὑποβαλεῖν αὐτῶν τὰ τραύματα καὶ τοὺς μώλωπας,
οὓς ἀπὸ τῶν ὀρκῶν καθ' ἐκάστην λαμβάνουσι τὴν ἡμέ-
ραν· καὶ οὐκ ἂν ἐδεήθημεν παραίνεσως ἢ συμβουλῆς,
τῆς τῶν τραυματῶν βγῆως ἀρκούσης λόγου παντός δυνα-
τώτερον καὶ τοὺς σφόδρα ἐπιχειμένους τῇ πονηρᾷ ταύτῃ
συνήθειᾳ τῆς πονηρίας ἀπαγαγεῖν. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ
μὴ ταῖς ὤψει δύνατον, τῇ λογισμῷ δύνατον αὐτῶν ὑπο-
βαλεῖν τῆς ψυχῆς τὸ αἶσχος, καὶ δεῖξαι σεσηπυῖαν αὐ-
τὴν καὶ διεφθαρμένην. Ὡς περ γὰρ, φησὶν, οἰκέτης
ἐταζόμενος ἐνδεδεχὼς ἀπὸ μώλωπος οὐ καθαρισθή-
σεται, οὕτως ὁ ὀμνύων καὶ ὀνομάζων τὸν Θεὸν δια-
παντὸς, ἀπὸ ἀμαρτίας οὐ καθαρισθήσεται. Ἀμάρτι-
αν γὰρ, ἀμάρτιαν, στόμα μεμελετηκὸς ὀμνύναι, μὴ
συνεχῶς ἐπιπορκεῖν. Διὸ δὴ παρακαλῶ πάντας τὴν ὀλέθριν

^a Sav. et plurimi mss. καὶ οὐδ' ἂν οὕτω τὰ, et hanc lectio-
nem sequitur interpretes; Mor. veru καὶ οὐδὲν οὕτω τὰ.

^b Alii ὑπὸ τοῦ παιδίου.

^c Alii ἀπέφηνεν, alii ὑπέφηνεν.

^d Sav. et aliquot mss. μυριάκις, Mor. πολλάκις.

^e Sav. ἀπαλλάξει.

^f Sav. et aliquot mss. οὐκ ἀνωθήσεται.

ταύτην καὶ πονηρὰν συνήθειαν ἀποθεμένους τῆς ψυχῆς, ἔτερον στέφανον ἀναδήσασθαι. Καὶ ὡς περ πανταχοῦ περὶ τῆς πόλεως φέδουσι τῆς ἡμετέρας, ὅτι πρώτη τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀπάσων τῶν [151] Χριστιανῶν ὄνομα ἀνεῴσατο^α, οὕτω δότε πᾶσι λέγειν, ὅτι μόνῃ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀπάσων Ἀντιόχεια τοὺς ὄρκους τῶν οἰκείων ὅρων ἀπέθλασε. Μᾶλλον δὲ, ἂν τοῦτο γένηται, οὐκ αὐτὴ στεφανωθήσεται μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας εἰς τὸν αὐτὸν ἐνάξει ζῆλον· καὶ καθάπερ τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν ὡς περ ἐκ τινος πηγῆς ἐντεῦθεν ἀρξάμενον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπέκλυσε, οὕτω δὴ καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τὴν ῥίξαν καὶ τὴν ἀφορμὴν ἐντεῦθεν λαβὼν,

^α Sav. et quidam mes. ἀνεῴσατο.

πάντας τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους μαθητὰς ὑμετέρους ἐργάσεται, ὥστε διπλοῦν ὑμῖν καὶ τριπλοῦν γενέσθαι τὸν μισθόν, καὶ ὑπὲρ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων διδασκαλίας. Τοῦτο διαδήματος ὑμῖν παντός ἐσται λαμπρότερον, τοῦτο μητρόπολιν ὑμῖν ποιήσει τὴν πόλιν, οὐκ ἐν τῇ γῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανῶν^β· τοῦτο καὶ κατ' ἐκείνην ἡμῶν προστήσεται τὴν ἡμέραν, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἡμῖν οἶσει στέφανον· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Alii ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἔτι εἰς τὴν συμφορὰν τῆς πόλεως Ἀντιοχείας, καὶ ὅτι χρησίμιον πανταχοῦ φόβος, καὶ ὅτι πένθος γέλωτος λυσιτελέστερον, καὶ εἰς τὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν· Ἐπιγίνωθι ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων διαβαίνεις· καὶ ὅτι τοῦ φοβεῦν τὸ ὀρκίζειν χεῖρον.

Ὁμιλία ιε'.

α'. Ἐδεῖ καὶ τήμερον καὶ τῷ προτέρῳ σαθῶται τὸν περὶ νηστείας κινήσαι λόγον, καὶ μεγάλης ἀκαιρον εἶναι νομιζέτω τὸ λεγθέν. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῆς νηστείας οὐδὲν δεῖ συμβουλῆς καὶ παραινέσεως εἰς τοῦτο, αὐτῆς τῶν ἡμερῶν τῆς παρουσίας καὶ τοὺς σφόδρα ἀναπεπτωκότες διεγερούσης πρὸς τὸν τῆς νηστείας ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσιέναι τε εἰς νηστείαν μέλλοντες, καθάπερ πολιορκία τινὶ μακρᾷ παραδίδοσθαι μελλούσης τῆς γαστρὸς, ἀδηφάγιν καὶ μέθην προλαβόντες ἀποτίθενται, ἐξιώντες τε πάλιν, ὡς περ ἐκ τινος μακροῦ λιμοῦ καὶ χαλεποῦ δεσμωτηρίου τῆς νηστείας ἀπαλλαγέντες, μετὰ πολλῆς τῆς ἀπειροκαλίας ἐπὶ τὰς τραπέζας τρέχουσι, καθάπερ σπουδάζοντες τὴν ἐκ τῆς νηστείας γενομένην αὐτοῖς ὠφέλειαν τῇ τῆς ἀδηφάγίας ἀμετρίᾳ καταλῦσαι πάλιν, ἀναγκάσιν ἦν καὶ τότε καὶ νῦν τοὺς περὶ ἐγκρατείας κινήσαι λόγους.

Ἄλλ' ὅμως οὕτε πρῶην εἰρήκαμέν τι τοιοῦτον, οὕτε νῦν ἐροῦμεν· ὁ γὰρ τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς φόβος ἀντὶ πάσης παραινέσεως καὶ συμβουλῆς ἀρκεῖ τὰς ἀπάντων σωφρονίσει ψυχάς. Τίς γὰρ οὕτως ὀλιγὸς καὶ ταλαίπωρος, ὡς ἐν τοσούτῳ χειμῶνι μεθύειν; τίς οὕτως ἀνάλθης, ὡς τῆς πόλεως οὕτω σαλευομένης, καὶ ναυαγίας τοιαύτης ἀπειλουμένης, μὴ νήφειν καὶ ἐργηγορέναι, καὶ πάσης συμβουλῆς καὶ παραινέσεως ἀκριθέστερον ἀπὸ τῆς ἀγωνίας διορθοῦσθαι ταύτης; Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐργάσασθαι δυνήσεται λόγος, ὅσον [152] ἐργάζεται φόβος· καὶ τοῦτο αὐτὸ ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων νῦν δυνατὸν ἀποδείξει. Πόσους γοῦν ἀνῆλθωσamen λόγους, πολλοὺς^α τῶν ῥαθυμῶν παραινούντες, καὶ συμβουλευόντες τὰ θέατρα ἀφείναι, καὶ τὰς ἐκείθεν ἀκούσας; καὶ οὐκ ἠνέσχοντο, ἀλλ' αἰεὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπὶ τὰς πανόμους τῶν ὀρχουμένων συνέτρεχον θεωρίας, καὶ σύλλογον διαβολικῶν ἀντικαθίστασαν τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῖς ἐνταῦθα ψαλμωδαῖς ἀντήχουν αἱ ἐκείθεν κραυγαὶ μετὰ πολλῆς φερόμεναι τῆς σφοδρότητος· ἀλλ' ἰδοὺ νῦν σιγῶντων ἡμῶν, καὶ οὐδὲν περὶ τούτου λεγόντων, αὐτόματοι τὴν ὀρχήστραν ἔφραξαν^β, καὶ ὁ ἱππόδρομος ἄβυθος γέγονε· καὶ πρὸς τοῦτον μὲν πολλοὶ τῶν ἡμετέρων πρὸς ἐκείνους ἔτρεχον, νῦν δὲ πάντες ἐκείθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν

κατέφυγον, καὶ τὸν ἡμέτερον ἅπαντες ἐνυμνοῦσι Θεόν.

Ὅρας πόσον ἀπὸ τοῦ φόβου τὸ κέρδος ἐγένετο; Εἰ μὴ καλὸν ἦν ὁ φόβος, οὐκ ἂν πατέρες παιδαγωγοὺς τοῖς παισὶν ἐπέστησαν, οὐκ ἂν οἱ νομοῦνται ταῖς πόλεσιν ἀρχοντας. Τί γέννης χαλεπώτερον; ἀλλ' οὐδὲν τοῦ ταύτης χρησιμώτερον φόβου· ὁ γὰρ τῆς γενένης φόβος τὴν τῆς βασιλείας ἡμῖν κομίζει στέφανον. Ἐνθα φόβος ἐστίν, οὐκ ἐστὶ φόβος· ἐνθα φόβος ἐστὶ, χρημάτων ἔκρωσις οὐκ ἐνοχλεῖ· ἐνθα φόβος ἐστίν, ἐσθῆς οὐκ ἐπιθυμία κατέσταλται πονηρὰ, ἅπαν ἀλόγιστον ἐξώρισται πάθος· καὶ καθάπερ ἐν οἰκίᾳ στρατιώτου διηνεκῶς ὠπλισμένου οὐ ληστής, οὐ τοιχωρύχος, οὐκ ἄλλος τις τῶν τὰ τοιαῦτα κακουργούντων τολμήσει φανῆναι πλησίον, οὕτω καὶ φόβος τὰς ἡμετέρας κατέχοντος ψυχάς, οὐδὲν τῶν ἀνελευθέρων παθῶν ἐπιτερέχεται βλάβος ἡμῖν· ἀλλὰ πάντα δραπετεύει καὶ φυγαδεύεται τῇ τυραννίδι τοῦ φόβου πάντοθεν ἐξελαυνόμενα. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶν ὃ καρπούμεθα ἀπὸ τοῦ φόβου, ἀλλὰ καὶ ἕτερον πολλῷ τούτου μείζον. Οὐ γὰρ δὴ τὰ πονηρὰ ἡμῶν ἀπεκαύνει πάθος μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν εἰσάγει μετὰ πολλῆς εὐκολίας τὴν ἀρετὴν. Ἐνθα φόβος ἐστίν, ἐκεῖ καὶ ἐλεημοσύνης σπουδὴ, καὶ εὐχῆς ἐπίτασις, καὶ δάκρυα θερμὰ καὶ ἐπάλληλα, καὶ στεναγμοὶ πολλοὶ ἔχοντες τὴν κατάνυσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κατεσθίει μὲν ἀμαρτήματα, ἀρετὴν δὲ αὐξάνει ποιεῖ καὶ θάλλειν, ὡς διηνεκῆς φόβου φύσις· διὰ τοῦτο τὸν μὴ συζῶντα φόβῳ ἀδύνατον κατορθοῦσθαι· ὡς περ οὖν τὸν ἐν φόβῳ ζῶντα ἀδύνατον διαμαρτεῖν. Μὴ τοῖνυν ἀλγῶμεν, ἀγαπητοί, μηδὲ καταπίπτωμεν ἐπὶ τῇ παρούσῃ ὀλίψει, ἀλλὰ θαυμάσωμεν τὸ εὐμήχανον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Δι' ὧν γὰρ προσεδόχουν ὁ διάβολος τὴν πόλιν ἡμῶν καταβαλεῖν, διὰ τούτων αὐτὴν ὁ Θεὸς ὁ ἀνεστήσας τὴν καὶ ἀνῶρθωσεν· ὁ μὲν γὰρ διάβολος ἐνέπνευσέ τις παρανόμοις ἀνθρώποις, καὶ εἰς τοὺς τῶν βασιλέων ὕβρισαν ἀνδριάντας^α, ἵνα καὶ αὐτὸς τῆς πόλεως ἀφανισθῇ τὸ ἔδαφος· ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ γεγεννημένῳ πρὸς σωφρονισμὸν ἡμῶν πλείονα ἀπεχρήσατο, τῷ φόβῳ τῆς προσδοκωμένης ἀπειλῆς πᾶσαν ἐκβαλὼν ῥαθυμίαν· καὶ γέγονε τούναντίον, ἥπερ ὁ δαίμων ἠθέλησε, δι' ὧν αὐτὸς κατεσχεύασεν. Ἢ γὰρ πόλις ἡμῖν καθ' ἐκαστὴν ἐκκαθαίρεται τὴν ἡμέραν, καὶ στενωποὶ καὶ ἀμφοδὰ καὶ

^α Alii πολλοῖς, alii πολλούς.

^β Alii ἔφραξαν, alii ἐνέφραξαν, vel ἀνέφραξαν.

^α Alii ἀμύχανον κατορθώσαι.

^δ Ita Sav. et magna pars mss. In Mōr. ὁ Θεὸς derest.

^ε Sav. (bene) εἰς αὐτοῦ τ. β. ὑβρίσαι ἀνδριάντας.

probam consuetudinem deponentes ex anima, aliam coronam reportetis. Et sicut ubique de civitate nostra cantant, quod prima omnium in orbe terrarum Christianorum nomen induit¹: sic facite ut omnes dicant solam omnium in mundo Antiochiam propriis iuramenta finibus expulisse. Imo vero si hoc fiat, non tantum ipsa coronabitur, verum etiam alias in eundem zelum rediget. Et sicut Christianorum nomen, velut ex quodam fonte hinc incipiens, totum mundum inundavit: sic profecto et meritum hoc radicem et occa-

¹ Sav. et quidam Mss., *nomen sibi adscript.*

sionem hinc capiens, omnes terram habitantes discipulos vestros efficiet, ut duplex vobis et triplex fiat merces, et de propriis meritis, et de aliorum doctrina. Hoc diademate quolibet vobis erit splendidus: hoc metropolim vobis civitatem faciet non in terra tantum, verum et in cælis: hoc et nobis die illa patrocinabitur, et iustitiæ coronam nobis afferet: quam ut omnes assequamur, detur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ITIDEM IN CALAMITATEM CIVITATIS ANTIOCHIÆ, UTILEM UBIQUE TIMOREM ESSE LUCTUMQUE RISU UTILIOREM, ET IN ILLUD DICTUM, AGNOSCE QUOD IN MEDIO LAQUEORUM PERTRANSIS (*Eccli.* 9. 20), ET QUOD PEJUS JURARE, QUAM OCCIDERE.

HOMILIA XV.

1. Oportebat et hodie et superiore sabbato de jejunio facere sermonem: intempestivum hoc dictum esse cogitet nemo. Nam in diebus quidem jejunii consilio nihil opus est et admonitione, ipsa dierum præsentia etiam negligentissimos ad jejunii certamen excitante; sed quoniam hominum multi jejunium aggressuri, tamquam longæ cuidam obsessioni tradendus sit venter, crapulæ et ebrietati præoccupantes indulgent: rursumque egressi tanquam ex longa quadam esurie, et gravi jejunii carcere soluti, cum multo dedecore ad mensas currunt, ceu studentes sibi ortam ex jejunio utilitatem crapulæ excessu rursum perdere; operæ pretium fuit et tunc, et nunc de temperantia instituere sermonem.

Calamitas virtutis magistra. — Verumtamen neque prius quidquam hujusmodi diximus, neque nunc dicemus: instantis enim calamitatis timor pro omni admonitione et consilio cunctorum animas moderari valet. Quis enim tam miser et ærumnosus, ut in tanta tempestate inebrietur? quis tam insensatus, ut civitate sic fluctuante, et naufragio tali imminente non sobrius sit et vigilet, et hac anxietate non diligentius, quam omni consilio et admonitione corrigatur? Non enim tantum efficere poterit sermo, quantum timor operatur: et hoc ipsum ex iis, quæ nunc acciderunt, demonstrare facile est. Quot namque sermones impendimus, torpidorum multos admonentes, et consulentes ut theatra et illic provenientes lascivias dimitterent? et non abstinebant, sed semper usque ad hanc diem ad illicita saltantium spectacula concurrabant, diabolicam concionem adversus Dei ecclesiæ plenitudinem constituebant, et hujus loci psalmodiis clamores inde cum multa sublato vehementia obstrepabant. Sed ecce nunc tacentibus nobis et nihil de hac dicentibus, sponte orchestram obstruxerunt, et circus inaccessibilis factus est. Antehac nostrorum multi ad illos currebant; nunc autem illinc omnes ad ecclesiam confugerunt, et nostrum omnes laudant Deum.

Gehennæ timor regni coronam affert. — Vides quan-

tum ex timore lucri factum est? Nisi bonus esset timor, filiis patres pædagogos non præponerent, non legislatores civitatibus ullos magistratus. Quid gehenna gravius? sed hujus metu nil utilius: gehennæ namque timor regni nobis affert coronam. Ubi timor est, livor non est: ubi timor est, pecuniarum amor non vexat: ubi timor est, extinctus furor est, cupiditas improba correctæ, omnis irrationabilis passio exterminata. Et sicut in domo stante milite semper armato, non latro, non fur, non alius quis talia mala patrantium apparere propius audebit: sic et metu animas nostras occupante, illiberalium nulla perturbationum facile nobis subrepat, sed omnes fugiunt, et pelluntur, timoris imperio undique exactæ. Nec hoc solum est quod ex timore lucratur, verum et aliud hoc multo majus. Non enim improbas tantum nostras expellit passiones, sed et omnem cum multa facilitate virtutem inducit. Ubi timor est, ibi et eleemosynæ studium, et orationis intentio, et lacrymæ ferventes et continuæ, et gemitus multam habentes compunctionem. Nihil enim tantum peccata consumit, virtutemque crescere facit et germinare, quantum assidui timoris natura. Propterea qui non vivit in timore, recte illum agere non est possibile: sicut vicissim cum timore viventem est impossibile peccare. Ne igitur doceamus, dilecti, neque animum despondeamus ob præsentem tribulationem, sed solertem Dei sapientiam admiremur. Unde namque civitatem nostram diabolus se eversurum speravit, Deus¹ inde restituit ipsam et correxuit. Diabolus nempe quibusdam impiis hominibus inspiravit, ut Imperatorum statuas injuriis afficerent, quo et ipsum urbis solum destrueretur; Deus autem hoc ipso facto ad majorem nostram correctionem usus est, expectatæ comminationis timore omnem extrudens torporem: et factum est contra quam dæmon volebat, ex iis quæ ipse, struxerat. Civitas enim quotidie nobis expurgatur, et angiporti et bivia et plateæ liberatæ meretriciis

¹ Ita Sav. et maxima pars Mss. In Morel. vero deest, Deus.

et lubricis sunt cantibus : et quocumque respexerit aliquis, supplicationes et benedictiones et lacrymæ pro risu soluto, et verba philosophiam habentia pro verbis turpibus : et ecclesia facta nobis est civitas tota, officinis clausis, omnibus in his publicis supplicationibus diem totum agentibus, et Deum una communique voce cum multa invocantibus alacritate. Quis hæc sermo unquam expedire potuisset ? quæ admonitio ? quod consilium ? quanta temporis longitudo ?

2. Propterea Deo gratias agamus, non moleste feramus, nec indignemur. Quod enim bonum sit timor, et memorata demonstraverunt : audi vero et Salomonem de hoc ita philosophantem, Salomonem, inquam, omnibus innutritum deliciis, et multa potitum libertate. Quid igitur inquit ille ? *Melius est ire in domum luctus quam in domum convivii* (Eccle. 7. 3) (a). Quid est, quæro, quod ais ? Ubi luctus, et lacrymæ, et gemitus, et dolor, et tristitia tanta, melius illinc abscedere, quam ubi choreæ, et cymbala, et risus, et deliciæ, et crapula, et ebrietas ? Etiam, ait ¹. Verum, qua de causa, quæro, et quapropter ? Quoniam illinc quidem petulantia, hinc vero modestia nascitur : et si quis ad opulentioris abeat convivium, non amplius cum eadem lætitia domum revertetur, sed tristis quidem ad uxorem redibit, tristis autem et de sua mensa participabit, et molestus servis et filiis et omnibus erit domesticis, ex aliorum copia suam diligentius paupertatem considerans. Nec hoc solum est grave, sed id etiam quod sæpe vocanti se ad convivium invidet ; et nihil penitus boni gratique sumens domum revertitur. Circa lugentes vero nihil tale dici potest, sed multa ibi philosophia, multa modestia. Simul enim ac quispiam domus mortuum habentis vestibulum ascenderit, mortuum intuitus mutum, jacentem, et uxorem crines vellentem, lacerantem genas, et brachia secantem, corripitur, tristatur, et considentium quisque ad proximum nil aliud loquitur, quam quod nil sumus, et malitia nostra sit ineffabilis. Quid his verbis sapientius esse possit, cum et naturæ vilitatem agnoscamus, et nostram accusemus improbitatem, et nihil esse presentia cogitemus : aliis quidem verbis, sententia tamen eadem Salomonis illa loquentes mirabilia et multæ plena philosophiæ, *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eccle. 1. 2). Lugentium domum ingressus, statim lacrymis defunctum prosequitur, etiamsi sit inimicus. Vidisti quanto melior hæc quam illa domus ? Ille enim, etiamsi amicus sit, invidet ; hic autem, etiamsi inimicus sit, lacrymatur : quod omnium maxime Deus exquirat, ut non insultemus iis, qui nos contristavere. Non hæc autem sola possunt hinc bona

excerpi, verum et alia his non minora. Etenim peccatorum quisque suorum reminiscitur, tremendi tribunalis et poenarum illarum et iudicii, ac licet sit infinita ab aliis passus mala, et domi tristitia habeat, ipsorum omnium medela capta, ita revertitur. Cogitans enim et se et eos omnes, qui superbia tument, idipsum brevi passuros esse, et transitoria cuncta præsentia esse, sive suavia sint sive tristia, tristitiam et invidiam omnem deponens, et levem reddens animam, et relevatus, sic domum revertetur : et hinc mansuetior erit in omnes, et humanior, benignior, et sapientior, futurorum timore ipsius animam subgresso et omnes spinas absumente. Et hæc omnia cognoscens ille dicebat, *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii* (Eccle. 7. 3). Illic torpor, hinc anxietas nascitur : illinc contemptus, hinc timor ad omnem nos virtutem deducens ¹. Nisi bonum esset timor, non multos impendisset Christus sermones et longos, de pœna et supplicio illic futuris loquens. Timor nil aliud est, quam murus et munimentum, et turris inexpugnabilis : etenim multa nobis munitionis opus est ; quia multæ sunt undique insidiæ, sicut ipse Salomon rursum sic admonens dicebat : *Agnosce quod in medio laqueorum transis, et super propugnacula urbis* ² ambulas (Eccle. 9. 20). Papæ, quot bonorum plenum est hoc verbum, nec minus quam superioris !

In mundo plena omnia laqueis. — Ipsum igitur in mente quisque nostra scribamus, et semper in memoria circumferamus, et non facile peccabimus. Inscribamus prius ipsum cum omni diligentia discentes. Non enim dixit : Aspice quod in medio laqueorum pertransis, sed, *Agnosce*. Et quare dixit, *Agnosce* ? Obumbratus est, inquit, laqueus : hoc enim laqueus est, quando non aperte mors apparet, neque manifesta clades, sed undique obiecta adjacet : propterea dixit, *Agnosce*. Multa tibi opus est consideratione, et diligenti scrutatione : sicut enim pueri terra laqueos, sic diabolus vitæ voluptatibus peccata circumtextit. Sed agnosce perscrutans diligenter : et si lucrum occurrerit, ne lucrum aspicias solum, sed scrutare diligenter, ne forte mors et peccatum intra lucrum sit absconditum : et si videris, refuge. Rursus cum delectatio et voluptas occurrerit, ne voluptatem solum respicias, sed ne forte iniquitas aliqua in voluptatis profundo obumbrata sit, diligenter considera, et si inveneris, resilito. Sive consulat quispiam, sive aduletur, sive obsequatur, sive honores polliceatur, sive quodcumque aliud ; omnia cum diligentia examinemus, et undique consideremus, ne forte damnum aliquod, ne forte periculum aliquod ex consilio, vel honore, vel obsequio nobis eveniat, et ne celeriter et inconsiderate accurramus. Si enim unus tantum et duo laquei forent, facilis esset custodia ; nunc autem ipsorum multitudinem ostendere volens Salomon quomodo dicit andias : *Agnosce quod in medio laqueorum pertransis*. Non dixit, *Juxta laqueos pertransis*

¹ Hæc, etiam ait, in solo Morel. desunt.

(a) In hæc voces, *quam in domum convivii*, hoc dederunt monitum editores Veneti, p. 153. B. 6 : « Ut verba sanctæ paginæ, prout hic a D. Chrysostomo referuntur, fideliter vertamus, vox *risus* substituenda est voci *convivii* : quamvis cum Vulgata, tum Septuaginta cum hebraico consentiant ; quodque mirum magis videatur, ipse Chrysostomus sensum lectionis hebraicæ, in iis quæ sequuntur, respexit, et paulo inferius (col. 156, l. 11) eundem locum Salomonem denuo proferens, legit, cum septuaginta Interpretibus, *convivii*, non, *risus*. »

¹ Alii : *Illic timor, timor ad omnem, etc.*

² Alii, *urbium*.

ἐγοῦν τῶν πορνικῶν καὶ διακεκλασμένων ἀπὸ ἀλλήλων
ἐμπίπτω, καὶ ὅπου περ ἂν τις ἴδῃ, ληταί [153] καὶ εὐφημίαι
καὶ δάκρυα ἀντὶ γέλωτος ἀτάκτου, καὶ ῥήματα φιλοσο-
φίας ἔχοντα ἀντὶ ῥημάτων εἰσγρῶν, καὶ ἐκκλησία γέγο-
νην ἢ πόλις ἅπαντα, τῶν ἐργαστηρίων ἀποκεκλεισμέ-
νη, καὶ πάντων ἐν ταῖς πανδήμοις ταύταις διημερευόν-
των λιταῖς, καὶ τὸν Θεὸν μὲν καὶ κοινῇ φωνῇ ^a μετὰ
πλήθους καλούντων τῆς προθυμίας. Ποῖος ταῦτα λόγος
εἶναι ποτὲ ἴσχυσε; ποῖα παραίνεσις; τίς συμβουλή;
οἷον χρόνου μήκος;

β. διὰ ταῦτα εὐχαριστῶμεν, καὶ μὴ ἀποδυσπετῶμεν μηδὲ
δυσπραγεύμεν. Ὅτι γὰρ καλὸν ὁ φόβος, ἐδίδαξε μὲν καὶ
τὴν ἐρημίαν ἄκουσον δὲ καὶ Σολομῶντος περὶ αὐτοῦ φι-
λοσοφούντος οὕτως, Σολομῶντος τοῦ πάσης συντραφέντος
τριτῇ καὶ πολλῇ ἀπολαύσαντος ἀδείας. Τί οὖν ἐκεῖνος
φησιν; Ἀγαθὸν πορευθῆναι εἰς οἶκον πένθους, ἢ πο-
ρευθῆναι εἰς οἶκον γέλωτος. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; Ὁπου
ῥήγας, καὶ δάκρυα, καὶ οἰμωγαί, καὶ δόδυνη, καὶ ἀθυμία
καὶ πένθος, βέλτιον ἀπελθεῖν μᾶλλον, ἢ ὅπου χορεῖται, καὶ
κῆρυκα, καὶ γέλωτες, καὶ τρυφή, καὶ ἀδοξαγαλία, καὶ μέθη;
Ναί, φησὶ β. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ διὰ τί; Ὅτι
ἐκεῖθεν μὲν παρρησία, ἐντεῦθεν δὲ σωφροσύνη τίκτεται·
κὶν ἀπέβη τις εἰς εὐπορωτέρου συμπίστοιν, οὐκ ἔτι μετὰ
τῆς αὐτῆς ἡδονῆς ὕψεται τὴν οἰκίαν, ἀλλ' ἀρῶς μὲν πρὸς
τὴν γυναῖκα ἐπανήξει, ἀρῶς δὲ τῆς ἑαυτοῦ μεθέξει
τριτῆς, καὶ δυσάρεστος καὶ τοῖς οἰκέταις καὶ τοῖς
παῖσι καὶ πᾶσιν ἔσται τοῖς κατὰ τὴν οἰκίαν, ἀπὸ τῆς
ἐκείνου εὐπορίας ἀκριβέστερον κατιδὼν τὴν ἑαυτοῦ πε-
νίαν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ
μετακίνει πολλὰς τῷ καλέσαντι αὐτὸν πρὸς τὴν εὐ-
φροσύνην καὶ ὅπως οὐδὲν ἀγαθὸν λαβὼν οἴκαδε ἐπανήξει.
Τοῦ δὲ τῶν πανθούτων οὐδὲν τοιοῦτον ἐστὶν εἰπεῖν,
ἀλλὰ πολλὴ μὲν ἡ φιλοσοφία, πολλὴ δὲ ἡ σωφροσύνη c.
Ἄρα γὰρ ἂν τις ἐπιβῇ τῶν προθύρων τῆς οἰκίας τῆς νε-
κρῶν ἐχούσης, καὶ τὸν τετελευτηκότα ἴδῃ ἄφρονον κείμε-
νον, καὶ τὴν γυναῖκα τὰς τρίχας τείλλουσαν, τὰς παρεῖας
κατακείμενους, τοὺς βραχίονας κατακείμενους, κατα-
σπύλλεται, σκυθρωπάζει, καὶ τῶν συγκαθημένων ἕκαστος
πρὸς τὸν πλησίον οὐδὲν ἕτερον φέγγεται ἀλλ' ἢ, ὅτι Οὐ-
κ ἐστὶν, καὶ ἡ κακία ἡμῶν ἄφατος. Τί τούτων φιλοσο-
φώτερον τῶν ῥημάτων γένοιτο; ἂν, ὅταν καὶ τῆς φύσεως
τῆς εὐλείας ἐπιγινώσκωμεν, καὶ τὴν πονηρίαν διαβί-
βωμεν, καὶ μηδὲν εἶναι τὰ παρόντα νομίζωμεν, ἐτέρους
μὲν ῥήματα, γνῶμη δὲ τῇ αὐτῇ τὰ τοῦ Σολομῶντος
ἐκτενέστερον ἔκείνα τὰ θαυμαστά καὶ πολλῆς φιλοσοφίας
ἔχοντα, ὅτι *Ματαιότης ματαιότητων, καὶ τὰ πάντα
ματαιότης*; Ὁ εἰς οἶκον πανθούτων εἰσελθὼν, εὐθὺς
ἀκρίει τὸν ἀπελθόντα, κἂν ἐχθρὸς ᾖ. Εἶδες πόσον βέλ-
τιον αὐτὸ ἐκείνης ἡ οἰκία; Ἐκεῖ μὲν γὰρ, κἂν φίλος ᾖ,
φύσει ἐνταῦθα δὲ, κἂν ἐχθρὸς ᾖ, διακρύψει τοῦτο, ὃ μά-
λλον πάντων ὁ Θεὸς ἐπιστρεφεί, τὸ μὴ ἐφθελθεῖν τοῖς λε-
ιτοπρίστοι. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον ἐστὶν ἐκεῖθεν καρποποιεῖσθαι
τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα τοῦτων οὐκ ἐλάττω. Καὶ γὰρ
ἀπαμύνηται [154] τῶν ἀμαρτημάτων ἕκαστος τῶν
ἐκείνων, καὶ τοῦ δικαστηρίου τοῦ φοβεροῦ, καὶ τῶν εὐθυ-
μῶν ἐκείνων, καὶ τῆς κρίσεως, κἂν ἢ μωρία κακὰ παπον-
τες παρ' ἐτέρων, καὶ λύπας κατὰ τὴν οἰκίαν ἔχον,
πάντων αὐτῶν λαβὼν τὸ φάρμακον οὕτως ἐπάνεισιν. Ἐν-

νοήσας γὰρ, ὅτι μικρὸν ὑπερὸν καὶ αὐτὸς πεῖσται τοῦτο,
καὶ πάντες δὲ οἱ μεγάλα φυστύντες, καὶ ὅτι πρόσκαιρα τὰ
παρόντα ἅπαντα, κἂν χρηστὰ ᾖ, κἂν λυπηρὰ, ἀθυμῶν
καὶ βασκανίαν ἅπασαν ἀποθέμενος, καὶ κούφην ποιήσας
τὴν ψυχὴν, καὶ περρωθεὶς, οὕτως οἴκαδε ἀναστρέψει·
καὶ ἐντεῦθεν ἡμερώτερος ἔσται πᾶσι λοιπὸν, ἐπεικίστε-
ρος καὶ προσγνέστερος καὶ φιλοσοφώτερος, τοῦ φόβου
τῶν μελλόντων ἐπιστελθόντος αὐτοῦ τῇ ψυχῇ, καὶ τὰς
ἀκάνθους δαπανήσαντος ἀπάσας. Καὶ ταῦτα πάντα ἐκεῖ-
νος συνιδὼν ἔλεγεν ὅτι, Ἀγαθὸν πορευθῆναι εἰς οἶκον
πένθους, ἢ πορευθῆναι εἰς οἶκον πότου· ἐκεῖθεν βῆ-
θυμία, ἐντεῦθεν ἀγωνία γίνεται· ἐκεῖθεν καταφρόνησις,
ἐντεῦθεν φόβος, ὁ πρὸς ἅπασαν ^d ἡμᾶς παιδαγωγῶν
ἀρετὴν. Εἰ μὴ καλὸν ἦν ὁ φόβος, οὐκ ἂν τοὺς πολλοὺς καὶ
μακροὺς ἀνῆλυσεν λόγους ὁ Χριστὸς περὶ τῆς ἐκεῖ κολά-
σεως καὶ τιμωρίας διαλεγόμενος. Ὁ φόβος οὐδὲν ἕτερον
ἐστίν, ἢ τείχος καὶ ἀσφάλεια, καὶ πύργος ἀκαταγώνιστος·
καὶ γὰρ πολλῆς ἡμῖν ἀσφαλείας δεῖ, διὰ τὸ πολλὰς εἶναι
πανταχοῦ τὰς ἐνέδρας· καθάπερ αὐτὸς οὗτος πάλιν πα-
ραινὼν ὁ Σολομῶν ἔλεγεν· Ἐπίγνωθι, ὅτι ἐν μέσῳ πα-
γίδων διαβιτίνεις καὶ ἐπὶ ἐπάλξεων πόλεως ^e περιπα-
τεῖς. Βαβαὶ πόσων γέμει τοῦτο τὸ ῥήμα ἀγαθῶν, καὶ
οὐκ ἐλάττω ἢ τὸ πρότερον!

Ἐγγράφωμεν τοίνυν ἕκαστος ἐπὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ τῆς
ἡμετέρας, καὶ περιφέρωμεν ἐπὶ τῆς μνήμης αἰ, καὶ οὐχ
ἀμαρτηρόμεθα ταχέως. Ἐγγράφωμεν πρότερον αὐτὸ
μετὰ ἀκριθείας ἀπάτης μαθόντες· οὐ γὰρ εἶπε, Βλέπε,
ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων διαβιτίνεις, ἀλλ', Ἐπίγνωθι. Καὶ
τίνος ἔνεκεν εἶπεν, Ἐπίγνωθι; Συνεσκιάσται, φησὶν, ἡ
παγίς· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ παγίς, ὅταν μὴ φανερὸς ὁ θλε-
θρὸς φαίνεται, μηδὲ δῆλη ἡ βλάβη, ἀλλὰ πανταχόθεν
περιεσταλμένη παρακίηται· διὰ τοῦτο φησιν, Ἐπίγνωθι·
πολλῆς σοὶ δεῖ τῆς κατανοήσεως καὶ ἀκριβοῦς τῆς ἐρεῦ-
νης. Ὅσπερ γὰρ τὰ παιδιὰ τῇ γῇ τὴν παγίδα, οὕτως ὁ
διόβολος τὰς ἁμαρτίας τὰς βιωτικαῖς περιστείλνει ἡθι-
ναῖς· ἀλλ' ἐπίγνωθι διερευνώμενος ἀκριθῶς, καὶ ἂν ἐμ-
πέση κέρδος, μὴ τὸ κέρδος ἴδῃς μόνον, ἀλλ' ἐρευνήσον
ἀκριθῶς, μὴ που θάνατος καὶ ἁμαρτία εἰς τὸ κέρδος ἐν-
δον ἐγκέκρυπται· κἂν ἴδῃς, ἀπόφυγε. Πάλιν, ὅταν τέρετι;
καὶ ἡδονὴ παρεμπέση, μὴ τὴν ἡδονὴν ἴδῃς μόνον, ἀλλὰ
μὴ που παρανομία τις ἐν τῷ βάλει τῆς ἡδονῆς συν-
εσκιάσται, μετὰ ἀκριθείας ἐξετάσον, κἂν εὐρησ, ἀπο-
πύδῃσόν· κἂν συμβουλεύῃ τις, κἂν κολακεύῃ, κἂν θερα-
πεύῃ, κἂν τιμὰς ἐπαγγέλληται, κἂν ὅτιον ἕτερον, πάντα
ἐξετάζωμεν μετὰ ἀκριθείας, καὶ περισκοπῶμεν πάντο-
θεν μὴ πού τις βλάβη, μὴ πού τις κίνδυνος ἀπὸ τῆς συμ-
βουλῆς, ἢ τῆς τιμῆς, ἢ τῆς θεραπείας ἡμῖν ἐγγίνηται,
καὶ μὴ ταχέως καὶ ἀπερισκέπτως ἐπιτρέχωμεν. Εἰ μὲν
γὰρ μία καὶ δύο μόνον ἦσαν αἱ παγίδες, εὐχολος ἦν ἡ
φυλακή· νῦν δὲ τὸ πλήθος αὐτῶν ἐνδοξίασθαι βουλεύμενος
ὁ Σολομῶν, ἄκουσον πῶς [155] φησιν· Ἐπίγνωθι, ὅτι
ἐν μέσῳ παγίδων διαβιτίνεις· οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρὰ πα-
γίδας διαβιτίνεις, ἀλλ', Ἐν μέσῳ παγίδων. Ἐκατέρωθεν
ἡμῖν τὰ βράθρα, ἐκατέρωθεν οἱ δόλοι. Ἐνέβαλέ τις εἰς
ἀγορὰν, εἶδεν ἐχθρὸν, ἐφλέγαμεν ἀπὸ τῆς ὕψους μόνης·
εἶδε φίλον εὐδοκίμουνα, ἐθάσκημεν· εἶδε πένθητα, κατ-
εφρόνησε καὶ ὑπερεῖδεν· εἶδε πλούσιον, καὶ ἐφύβνησεν·
εἶδε τινα ἐπηρεαζόμενον, ἀπεδυσκέτησεν· εἶδε τινα
ἐπηρεαζόμενον, εὐσπέρηναν· εἶδε γυναῖκα εὐμορφον, ἐάλω.
Εἶδες πόσαι αἱ παγίδες, ἀγαπητέ; Διὰ τοῦτο φησιν-

^a Sic Sav. restituimus. Vulg. ἐν τῇ κοινῇ φωνῇ. Edit.
^b Edit. var. etiam, in solo Mor. desunt.
^c Edit. et multi mss. σωφροσύνη, Mor. σωφροσύνη. Paulo
post τὸν ἀμα γὰρ τις... ἴδῃ ἄφρονον, alii ἴδων ἄφρονον. (c. Rece-
ditus ἴδῃ pro vulg. ἴδων. Edit. n.)

^d Alii repetunt φόβος, φόβος πρὸς ἅπ.
^e Alii πόλεων.
^f Alii ἀκούσον τίς σπιν.

Ἐπιγνώθι, ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων διαβαίνεις. Καὶ ἐν οἰκίᾳ παγίδες, καὶ ἐπὶ τραπέζης παγίδες, καὶ ἐπὶ συλλόγων παγίδες. Πολλάκις ἀπερισκέπτως τις μεταξύ φίλων θαρρῶν ἐφθέγγατο τι τῶν οὐκ ὀφειλόντων ἐξενεχθῆναι βῆμάτων, καὶ κίνδυνον ἤνεγκε τοσοῦτον, ὥστε ὀλόκληρον ἀνατρέψαι τὴν οἰκίαν.

γ'. Πανταχόθεν τοίνυν διερευνώμεθα τὰ πράγματα μετὰ ἀκριβείας. Πολλάκις καὶ γυνὴ γέγονε παγὶς τοῖς μὴ προσέχουσι, πολλάκις παιδί, πολλάκις φίλοι, πολλάκις γείτονες. Καὶ τίνας ἐνεκεν τοσαῦται παγίδες, φησίν; Ἵνα μὴ κάτωθεν πετώμεθα, ἀλλὰ τὰ ἄνω ζητῶμεν. Καὶ γὰρ τὰ πετεινὰ, ἕως ἂν τὸν ὑψηλὸν ἀέρα τέμνῃ, οὐ ταχέως ἀλίσκεται· οὕτω καὶ σὺ, ἕως ἂν πρὸς τὰ ἄνω βλέπῃς, οὔτε ὑπὸ παγίδος, οὔτε ὑφ' ἐτέρας τινὸς ἀλώσῃ ῥαδίως ἐπιβουλῆς. Ἰξευτὴς ἐστὶν ὁ διάβολος· γενοῦ τοίνυν τῶν ἐκείνου καλὰ μων ὑψηλότερος. Ὁ πρὸς τὸ ὕψος ἀναβὰς οὐκέτι οὐδὲν θαυμάζεται τῶν βιωτικῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὥσπερ, ἐπειδὴν εἰς τὴν κορυφὴν ἀναδράμωμεν τῶν ὀρῶν, μικρὰ καὶ ἡ πόλις ἡμῖν εἶναι δοκεῖ καὶ τὰ τεῖχη, καὶ μυρμηκῶν δίκην ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἄνδρες ἡμῖν βαδίζοντες φαίνονται· οὕτως ἐπειδὴν ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας ἀνέβῃς, οὐδὲν σε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπληξαι δυνήσεται, ἀλλὰ μικρὰ πάντα φανεῖται, καὶ πλοῦτος, καὶ δόξα, καὶ δυναστεία, καὶ τιμὴ καὶ εἰ τι τοιοῦτον ἔτερον, ὅταν τὰ ἐν οὐρανοῖς βλέπῃς· καθάπερ οὖν καὶ Παῦλος μικρὰ πάντα ἐφαίνετο, καὶ νεκρῶν ἀχρηστότερα τὰ λαμπρὰ τοῦ παρόντος βίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐβόα λέγων· Ἔμοι κόσμος ἐσταυρώται διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν παρῆναι λέγων· Τὰ ἄνω φρονεῖτε. Ἄνω; ποῖα λέγεις, εἰπέ μοι; ὅπου ἡλιος, ὅπου σελήνη; Οὐχί, φησίν. Ἀλλὰ ποῦ; ὅπου ἄγγελοι, ὅπου ἀρχάγγελοι, ὅπου τὰ χερουδὶμ καὶ τὰ σεραφίμ; Οὐχί, φησίν. Ἀλλὰ ποῦ; Ὁπου ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθημέρος. Πειθώμεθα τοίνυν, ἀκάκεινο διηνεκῶς λογιζώμεθα, ὅτι καθάπερ τῷ στρουθίῳ ὄφελος οὐδὲν τῶν πτερῶν ὑπὸ τῆς παγίδος ἀλόντι, ἀλλ' εἰκὴ καὶ μάτην περὶσσεύεται· οὕτω καὶ σοὶ τῶν λογισμῶν οὐδὲν ὄφελος, ἐὰν κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας ἀλῇς, ἀλλ' ὅσα ἂν σκιρτήσῃς, ἐάλως. Διὰ τοῦτο πτερὰ τοῖς στρουθίοις, ἵνα ἐκφύγῃ τὰς παγίδας· διὰ τοῦτο λογισμοὶ τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα ἐκφύγῃ τὰ ἁμαρτήματα. Τίνα οὖν ἔξομεν συγγνώμην, τίνα δὲ ἀπολογίαν, ὅταν τῶν ἀλόγων ὦμεν ἀνοητότεροι;

Ὁ μὲν γὰρ στρουθὸς ἅπασι ἀλούς ὑπὸ παγίδος, εἴτα διαφυγών, καὶ εἰς οἰκτύνον· ἐμπέσσοῦσα καὶ διαδρᾶσα, δυσκόλως ἀλώσονται πάλιν τοῖς αὐτοῖς· ἐκάστῳ γὰρ ἡ πεῖρα διδάσκαλος ἀσφαλείας [156] γίνεται. Ἡμεῖς δὲ πολλάκις τοῖς αὐτοῖς ἀλόντες, τοῖς αὐτοῖς περιπίπτομεν, καὶ οὐδὲ τῶν ἀλόγων τὸ προνοητικὸν καὶ μεμεριμνημένον οἱ λόγῳ τιμηθέντες μιμούμεθα. Ποσάκις οὖν ἰδόντες γυναῖκα, μυρία ἐπάθομεν δεινὰ οἴκαδε ἀναχωρήσαντες, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν δεξάμενοι, καὶ ἐπὶ πολλαῖς ὁδυνηθέντες ἡμέραις, ἀλλ' ὅμως οὐ σωφρονίζομεθα, ἀλλὰ μόλις τὸ πρότερον θεραπεύσαντες ἔλκος, πάλιν τοῖς αὐτοῖς περιπίπτομεν, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀλίσκόμεθα, καὶ διὰ βραχείαν ἡδονὴν ὀφείω, διηνεκῇ τινα καὶ χρόνιον ὑπομένομεν ὁδύνην. Ἀλλ' ἐὰν μάθωμεν

* Ἄλλι εἰς δίκτυα.

συνεχῶς ταύτην ἐπιλέγειν ἑαυτοῖς τὴν βῆσιν, πάντων ἀποστησόμεθα τῶν δεινῶν· παγὶς μεγίστη κάλλος γυναικός· μᾶλλον δὲ οὐχὶ κάλλος γυναικός, ἀλλ' ἡ ἀκώστος ὄψις· μὴ γὰρ δὴ τὰ πράγματα διαβάλλωμεν, ἀλλ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν ῥαθυμίαν· μὴδὲ λέγωμεν, Μὴ ἔστωσαν γυναῖκες, ἀλλὰ Μὴ ἔστωσαν μοιχεῖα· μὴδὲ λέγωμεν, Μὴ ἔστω κάλλος, ἀλλὰ Μὴ ἔστω πορνεία· μὴδὲ λέγωμεν, Μὴ ἔστω κοιλία, ἀλλὰ Μὴ ἔστω ἀδωφαγία· οὐ γὰρ ἡ κοιλία τὴν ἀδωφαγίαν ποιεῖ, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ῥαθυμία. Μὴ λέγωμεν διὰ τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν πάντα τὰ κακὰ· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὴν ῥαθυμίαν καὶ τὴν ἀπληστίαν τὴν ἡμετέραν. Οὐκ ἔφαγε γοῦν οὐδὲ ἔπιεν ὁ διάβολος, καὶ κατέπεσεν· ἔφαγε καὶ ἔπιεν ὁ Παῦλος, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνῆλθε. Πόσων ἀκούω λεγόντων, Μὴ ἔστω πενία! Ἐπιστομίζωμεν τοίνυν τοὺς τὰ τοιαῦτα δυσχεραίνοντας· βλασφημία γὰρ τὸ τὰ τοιαῦτα λέγειν ἐστί. Λέγωμεν τοίνυν πρὸς αὐτούς· Μὴ ἔστω μικροψυχία· πενία γὰρ μυρία εἰς τὴν βίον ἡμῶν εἰσάγαγεν ἀγαθὰ, καὶ χωρὶς πενίας ὁ πλοῦτος ἀχρηστός. Μὴ τοίνυν μῆτε τοῦτον μῆτε ἐκείνην διαβάλλωμεν· πενία γὰρ καὶ πλοῦτος ὅπλα ἐστὶ πρὸς ἀρετὴν ἐκότερα φέροντα, ἂν ἐθέλωμεν. Ὡσπερ οὖν ὁ γενναῖος στρατιώτης, οἷον ἂν ὄπλον λάβῃ, τὴν οἰκειαν ἀρετὴν ἐπιδεικνύεται· οὕτως ὁ ἄνθρωπος καὶ δεῖλός ὑφ' ἐκατέρων ἐμποδίζεται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἀναμνήθητί μοι τοῦ Ἰωβ, ὃς ὁμοῦ καὶ πλούσιος καὶ πέννης γέγονε, καὶ ἐκάτερα τὰ ὅπλα μετεχειρίσατο, καὶ ἐν ἐκατέρῳ ἐκράτησε. Καὶ ὅτε μὲν πλούσιος ἦν, ἔλεγεν· Ἡ θύμῳ μου παντὶ ἐλθόντι ἠρέμωκε· ὅτε δὲ πέννης γέγονεν, ἔλεγεν· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξε, οὕτω καὶ ἐγένετο. Ὅτε πλούσιος ἦν, πολλὴν τὴν φιλοξενίαν, ὅτε πέννης γέγονε, πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπεδείξατο. Καὶ σὺ τοίνυν πλούσιος εἰ; πολλὴν ἐπιδείκνυσσο τὴν ἐλεημοσύνην. Πέννης γέγονας; πολλὴν τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονήν. Οὔτε γὰρ πλοῦτος κακὸν, οὔτε πενία ἀπλῶς· ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν χρωμένων ἐκάτερα ταῦτα γίνεται.

δ'. Παιδεύσωμεν τοίνυν ἑαυτοὺς μὴ τοιαύτας περὶ τῶν πραγμάτων ἔχειν τὰς κρίσεις, μὴδὲ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τὴν πονηρὰν τῶν ἀνθρώπων διαβάλλειν. Τὸν μικρόψυχον οὐδὲ ὁ πλοῦτος ὀφείλειται δύναται· τὸν μεγαλόψυχον οὐδὲ ἡ πενία καταβάλλεται ποτέ.

Ἐπιγνώμεν τοίνυν τὰς παγίδας, καὶ πόρρωθεν αὐτῶν βαδίζωμεν· ἐπιγνώμεν τοὺς κλημνούς, καὶ μὴδὲ ἐγγὺς γινώμεθα. Τοῦτο ἀσφαλείας ἡμῖν ἔσται [157] μεγίστης ὑπόθεσις, τὸ μὴ τὰ ἁμαρτήματα φεύγειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδιάφορα μὲν εἶναι δοκοῦντα, πρὸς δὲ τὰς ἁμαρτίας ἡμᾶς ὑποσκαλίζοντα. Οἶδόν τι λέγω· Τὸ γελᾶν καὶ ἀστεία λέγειν οὐ δοκεῖ μὲν ὠμολογημένον ἁμαρτήμα εἶναι, ἄγχι δὲ εἰς ὠμολογημένον ἁμαρτήμα· πολλάκις γοῦν ἀπὸ γέλωτος αἰσχυρὰ ῥήματα τίκτεται, ἀπὸ βῆμάτων αἰσχυρῶν πράξεις αἰσχυρότεροι· πολλάκις ἀπὸ βῆμάτων καὶ γέλωτος λοιδορία καὶ ὕβρις, ἀπὸ λοιδορίας καὶ ὕβριος πληγαὶ καὶ τραύματα, ἀπὸ τραυμάτων καὶ πληγῶν σφαγαὶ καὶ φόνοι. Ἄν τοίνυν μέλλῃς περὶ σεαυτοῦ καλῶς βουλευέσθαι, οὐχὶ τὰ αἰσχυρὰ ῥήματα μόνον, οὐδὲ τὰ αἰσχυρὰ πράγματα, οὐδὲ τὰς πληγὰς καὶ τὰ τραύματα καὶ τοὺς φόνους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἄκακον γέλωτα

sed, *In medio laqueorum*. Utrisque nobis voragines, utriusque doli. Processit quispiam in forum, vidit inimicum, exarsit ex aspectu solo: vidit amicum laudem consequentem, invidit: vidit pauperem, contempsit, et despexit: divitem, et invidit: quempiam vidit infestantem, et indignatus est: vidit speciosam mulierem, captus est. Viden' quot laquei? Ideo dicit, *Agnosce quod in medio laqueorum transis*. Et domi laquei, et in mensa laquei, et in concionibus laquei. Sæpius inconsiderate quis inter amicos confidens, loquutus est aliquid verborum quæ proferri non debent, et tale pertulit periculum, ut totam domum subverteret.

3. Undique igitur res cum diligentia perscrutemur. Et uxor sæpe non advertentibus laqueus est facta, sæpe filii, sæpe amici, vicini sæpe. Et qua de re tot laquei? Ne deorsum voleamus, sed superiora quæramus. Etenim volatilia donec altum aerem secant, non facile capiuntur: ita tu donec ad superiora respexeris, dec laqueo, nec ullis facile capieris insidiis. Auiceps est diabolus: sis igitur ipsius calamis sublimior. Qui ascendit in altum, non amplius ullam rerum admirabitur humanarum, sed sicut postquam in montium verticem ascenderimus, parva nobis et urbs et mœnia apparent, et formicarum more nobis viri super terram ire videntur: sic postquam ad celsam philosophiæ cogitationem ascenderis, nihil terrenorum te percellere poterit, sed parva videbuntur omnia, et divitiæ, et gloria, et potentia, et honor, et si quid aliud hujusmodi, cum cælestia respicias: sicut scilicet et Paulo parva omnia videbantur, et mortuis inutiliora ea, quæ in præsentī vita sunt splendida. Propterea clamabat, dicens: *Mihi mundus crucifixus est* (Gal. 6. 14): ideo et nos admonebat his verbis: *Quæ sursum sunt sapite* (Coloss. 3. 2). *Quæ sursum sunt?* qualia dicis, dic mihi? ubi sol, ubi luna? Non, inquit. Sed ubi? ubi angeli, ubi archangeli, ubi Cherubim et Seraphim? Non, inquit. Sed ubi? *Ubi Christus est in dextera Dei sedens* (Ibid. v. 1). Pareamus igitur, et illud assidue ratiocinemur, quod sicut aviculæ laqueo captæ alarum utilitas nulla, sed frustra et incassum alas concutit: ita tibi nulla ratiocinationum utilitas, si ab improba penitus cupiditate captus sis, sed quantumcumque resilieris, captus es. Ideo alæ sunt aviculis, ut effugiant laqueos: ideo ratiocinationes hominibus, ut peccata fugiant. Quam igitur veniam habebimus, quam vero defensionem, cum brutis simus dementiores?

Experientia cautelæ magistra. — Avicula namque semel capta laqueo, nox elapsa, et cervus in rete decedens et effugiens, iisdem iterum difficile capiuntur: nam cuique sit experientia cautelæ magistra. Nos sæpius iisdem capti, in eadem cadimus: neque brutorum providentiam et sollicitudinem nos ratione decorati imitamur. Quoties quippe mulierem conspicati, innumera passi sumus gravia, domum concepta reversi cupiditate, et multis diebus dolore confecti? Verumtamen non corrigimur, sed vix priore curato vulnere, rursus in eadem labimur, et ab iisdem ex-

pugnatur, et propter brevem visum voluptatem diuturnum quemdam et continuum dolorem sustinemus. Sed si frequenter nobis hoc repetere dictum didicerimus, omnibus malis abstinebimus. Laqueus maximus mulieris forma: imo vero non mulieris forma, sed lascivus aspectus. Non enim res calumniemur, sed nos et nostrum torporem; neque dicamus: Ne sint mulieres, sed, Ne sint adulteria: neque dicamus, Ne sit pulchritudo, sed, Ne sit fornicatio: neque dicamus, Ne sit venter, sed, Non sit crapula: non enim venter crapulam facit, sed negligentia nostra. Non dicamus, Quia comeditur et bibitur, omnia hinc mala: non enim propter hoc, sed propter torporem et ingluviem nostram. Non comedit quippe nec bibit diabolus, et cecidit: comedit et bibit Paulus, et in cælum ascendit. Quot dicentes audio, Non sit paupertas? Obmutescere faciamus igitur eos, qui talia ægre ferunt: blasphemiam enim est talia dicere. Dicamus igitur ipsis, Non sit pusillanimitas: paupertas enim innumera vitæ bona intulit nostræ, et sine paupertate inutiles sunt divitiæ. Ne calumniemur itaque nec has, nec illam: paupertas enim et divitiæ sunt arma, ad virtutem utraque ferentia, si velimus. Sicut igitur generosus miles, quodcumque ferrum capiat, propriam virtutem ostendit: sic imbellis et ignavus ab omnibus impeditur. Et ut discas hoc verum esse, illius mihi Job recordare, qui simul et dives et pauper factus est, et utraque arma tractavit, et in utrisque vicit. Et quando dives quidem erat, dicebat: *Janua mea omni venienti fuit aperta* (Job 31. 32); quando vero pauper factus est, dicebat: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est* (Job 1. 21). Dum fuit dives, multam hospitalitatem, cum factus est pauper, multam patientiam exhibuit. Et tu igitur si dives es, multam demonstra eleemosynam: si pauper factus es, patientiæ multum et tolerantiam. Neque enim divitiæ malum, nec paupertas simpliciter, sed juxta voluntatem utentium hæc utraque fiunt.

4. Nos igitur ipsos instituamus, ut non talia de rebus feramus judicia, neque Dei opera, sed improbam hominum voluntatem accusamus. Neque pusillanimitatem divitiæ possunt adjuvare, nec magnanimo pauperes unquam nocet.

Occasiones vitandæ. — Agnoscamus igitur laqueos, et ab ipsis procul eamus: agnoscamus præcipitia, nec appropinquemus. Hoc maxime securitatis nobis erit occasio, non tantum peccata fugere, verum et quæ videntur indifferentia quidem esse, sed ad peccata nos supplantant. Exempli causa ridere, et jocosa dicere verba, non manifestum quidem peccatum esse videtur, sed in manifestum crimen inducit: nempe sæpius ex risu turpia nascuntur verba, a turpibus verbis actiones turpiores. Sæpius ex verbis et risu convicia et contumeliæ; de convicio et contumelia plagæ et vulnera, de vulneribus et plagis cædes et homicidia. Si tibi igitur bene consulturus es, non turpia tantum verba, neque turpia tantum facta, neque plagas et vulnera et homicidia, verum et ipsum intempestivum risum et verba fugies scurrilia, quoniam

subsequentium malorum radix talia esse solent. Propterea Paulus inquit : *Stultiloquium et scurrilitas ne prodeat ex ore vestro* (Ephes. 5. 3). Etsi namque per se parvum ipsum esse videtur, magnorum tamen malorum causa nobis efficitur. Rursum deliciis vacare non videtur quidem esse crimen manifestum et expressum ; attamen multa nobis parit mala, ebrietatem, furorem, avaritiam, rapinas. Sumptuosus enim et lautus, et ministeria ventri ministrans intolerabilia, furari saepe cogitur et aliena rapere et opprimere et violare. Si delicias itaque fugias, et avaritiæ et rapinæ et ebrietatis et innumerabilium malorum sustulisti materiam, iniquitatis radicem a principio rescans. Propterea et Paulus dicebat : *Quæ in deliciis est vidua, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6). In theatra rursum ascendere, et equorum certamina spectare, et aleas tractare non videtur multis peccatum esse manifestum, sed infinita vitæ mala solet inferre. Et enim in theatri immoratio fornicationem, petulantiam, et omnem incontinentiam peperit : et circensium spectaculum pugnas, convicia, vulnera, contumelias, juges inimicitias adduxit : et circa aleas studium, blasphemias, jacturas, iras, convicia, infinitaque alia his graviora saepe produxit. Ne tantum itaque peccata fugiamus, verum et ea quidem quæ indifferentia videntur, sed paulatim in hæc peccata nos pertrahent. Nam qui juxta præcipitum ambulat, quamvis non decidat, tremit, et sæpenumero ab ipso subversus tremore decedit : ita et qui non procul peccata fugit, sed secus ipsa vadit, cum timore vivet, et in ipsa labetur sæpius. Nam qui alienas curiose spectat formas, quamvis non mœchetur, tamen concupivit, et secundum Christi sententiam factus est adulter (Matth. 5. 28) ; sæpius autem ab ipsa concupiscentia et in peccatum re ipsa defertur. Nos igitur ipsos procul a peccatis retineamus. Vis temperans esse ? ne tantum fugias adulterium, sed etiam petulantem aspectum. Vis a verbis turpibus abesse ? ne verba tantum turpia fugias, verum et risum solutum, et omnem concupiscentiam. Vis cædibus esse procul ? fuge convicia quoque. Vis ab ebrietate separari ? fuge delicias et lautas mensas, et radicibus vitium exstirpa. Magnus laqueus est linguæ petulantia, et freno admodum indigens. Propterea et quidam inquit : *Laqueus fortis viro propria labia, et capitur verbis oris proprii* (Prov. 6. 2).

5. *Iterum contra juramenta.* — Supra cætera igitur cuncta membra hanc moderemur, hanc refrenemus, et convicia contumeliasque ac turpiloquia et maledicta ex ore pellamus, et malam juramentorum consuetudinem : rursum enim nos ad eandem admonitionem sermo deduxit. Et quidem heri cum vestra charitate constitui, me non amplius de hoc mandato dicturum : quoniam omnibus superioribus diebus de illo sufficienter disertum est : sed quid faciam ? Donec vos correctos videam, non possum a consilio dando abstinere¹ : quoniam et Paulus qui Galatis

¹ Savil. et plurimi Mss., non sustinco... abstinere. Morel., non pŕæcet... abstinere.

dicit, *Deinceps labores mihi nemo præbeat* (Galat. 6. 17), rursum ipsis apparet congressus et loquutus. Hujusmodi sunt paterna viscera, etsi recessuros se patres esse dicant, non abstant, donec correctos viderint filios suos. Audistis prophetam de juramento hodie nobis loquentem ? *Respexi oculis meis, et vidi, inquit, et ecce falx volans longitudinis cubitorum viginti, et latitudinis cubitorum decem. Et dixit ad me, Quid tu vides ? et dixi, Video falcem volantem longitudinis cubitorum viginti, et latitudinis cubitorum decem. Et ingreditur domum, inquit, jurantis nomine meo, et destruet in medio, et suffodiet lapides et ligna* (Zach. 5. 1-4). Quid tandem est dictum ? et qua de causa in specie falcis, et falcis volantis jurantes sequens pœna videtur ? Ut ultionem inevitabilem esse, et supplicium declinari non posse videas. Ensem enim volantem forsitan aliquis effugere poterit : falcem autem in collum delapsam et pro funiculo factam, nemo fugere potest : cum autem et alæ adsint, quæ salutis ulterius spes ? Qua vero de causa lapides et ligna jurantis dissolvit ? Ut ruina aliis correctio fiat. Quia enim jurantem mortuum terra condi necesse est, domus dissoluta et in ruinam versa prætereuntibus omnibus et cernentibus admonitio erit, ut non eadem audeant, ne eadem patiantur, illaque defuncti crimen semper arguet. Non ita pungit ensis, sicut juramenti natura : non sic occidit gladius, sicut juramenti plaga. Juratus etsi vivere videatur, jam mortuus est, et vulnus excepit : et sicut qui restem capit, priusquam civitate egrediatur, et ad præcipitum veniat, et tortorem videat imminentem, mortuus est, simul ac prætorii januas egressus est : sic et juratus. Hæc reputemus, et ne fratres adjuremus. Quid facis, homo ? super mensam adjuras sacram, et ubi Christus positus est immolatus, illic fratrem tuum immolas ? Latrones quidem in viis mactant : tu vero coram matre filium immolas sceleratius, quam Cain, patrans homicidium ? Ille nempe fratrem suum in deserto et præsentī morte mactavit ; tu vero fratrem tuum immolas in medio ecclesiæ, idque morte futura immortalī. Num enim propterea facta est ecclesia, ut juremus ? Propterea facta est, ut oremus. Num enim ideo mensa posita est, ut adjuremus ? Ideo posita est, ut peccata solvamus, non ut alligemus.

Juramenta Evangeliorum contactu. — Tu vero si nihil aliud, saltem librum ipsum reverere, quem in juramentum porrigis : et Evangelium, quod intra manus capiens jurare jubes, explica, et audiens quid ibi Christus de juramentis disserat, horresce et desiste. Quid igitur illic de juramentis inquit ? *Ego autem dico vobis omnino non jurare* (Matth. 5. 34). Tu vero legem jurare prohibentem, in juramentum ponis ? O contumeliam, o insaniam ! idem enim facis, ac si quis legislatorem interficere prohibentem, ipsum cædis sibi socium esse jubeat. Non ita gemo et deploro quospiam in viis jugulatos audiens, sicut gemo et lacrymis prosequor et horresco, cum video quempiam prope mensam hanc venientem, et manus imponentem, et Evangeliiis contactis jurantem. De pecuniis,

καὶ αὐτὰ τὰ ἀστεῖα ἀποφεύξῃ ῥήματα, ἐπειδὴ τῶν μετὰ ταῦτα κακῶν ῥίζα ταῦτα ἐγένετο. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος φησὶ *Μωρολογία καὶ εὐτραπεία μὴ ἔμπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν*. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μισθὸν εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ μεγάλων ἡμῖν κακῶν αἴτιον γίνεται. Πάλιν τὸ τρυφᾶν οὐ δοκεῖ μὲν ἔγκλημα εἶναι φανερόν καὶ ὁμολογημένον, μέγα δὲ ἡμῖν τίττει κακὰ, μέθην, παροινίαν^α, πλεονεξίαν, ἀρπαγὰς. Ὁ γὰρ δαπανηρὸς καὶ πολυτελής, καὶ λειτουργίας τῇ γαστρὶ λειτουργῶν ἀφορίτους, καὶ κλέπτειν ἀναγκάζεται πολλάκις, καὶ τὰ τέτρωτον ἀρπάζειν, καὶ πλεονεκτεῖν καὶ βιάζεσθαι. Ἄν τοῖνυν φύγῃς τὸ τρυφᾶν, καὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ μέθης καὶ μυρίων κακῶν τὴν ὑπόθεσιν ἀνείλεις, πῶρρωθεν τὴν ῥίζαν ἐκτεμῶν τῆς πονηρίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι *Ἡ σπαταλῶσα χίρα ζωσα ἐθνήκε*. Τὸ εἰς τὰ θέατρα ἀναβαίνειν πάλιν, καὶ ἵππων ἀμίλλας θεωρεῖν, καὶ κυθεύειν, οὐ δοκεῖ πλημμέλημα τοῖς πολλοῖς ὁμολογημένον εἶναι, μυρία δὲ εἰς τὸν βίον εἰσάγει κακὰ. Καὶ γὰρ ἡ ἐν τοῖς θεάτροις διατριβὴ πρηνείαν, ἀκολασίαν, καὶ πᾶσαν ἀσέλγειαν^β ἔτεκε, καὶ ἡ τῆς ἀμίλλης τῶν ἵππων θεωρία μάχας, λοιδορίας, πηγάς, ὕβρεις, ἀπεχθείας διηνεκεῖς ἐπήγαγε· καὶ ἡ περὶ τὸ κυθεύειν σπουδὴ βλασφημίας, ζημίας, ὀργὰς, λοιδορίας, καὶ μυρία ἕτερα τούτων δεινότερα πολλάκις εἰσάγατο. Μὴ τοῖνυν τὰ ἁμαρτήματα φεύγωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ δοκούντα μὲν ἀδιάφορα εἶναι, κατὰ μικρὸν δὲ ἡμῖς εἰς τὰς πλημμελείας ἀγνοῦντα ταῦτας. Καὶ γὰρ ὁ περὶ χρημῶν βυθίζων, κἂν μὴ καταπέση, τρέμει, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τρόμου περιτραπέζης κατέπεσεν· οὕτω καὶ ὁ μὴ πῶρρωθεν φεύγων τὰς ἁμαρτίας, ἀλλ' ἐγγὺς αὐτῶν βυθίζων, μετὰ φόβου βιώσεται, καὶ πολλάκις εἰς αὐτὰς ἐμπεσεῖται. Καὶ γὰρ ὁ τὰ ἀλλότρια περιεργαζόμενος κάλλι, κἂν μὴ μοιχεύσῃ, τέως ἐπεθύμησε, καὶ γέγονε κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Χριστοῦ μοιχῆς^γ· πολλάκις δὲ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας καὶ εἰς τὴν δὲ τῆς πείρας ἁμαρτίαν καταφέρειται. Πῶρρωθεν τοῖνυν ἐαυτοῦς ἀναστέλλωμεν τῶν ἁμαρτημάτων. Βούλει σωφρονεῖν; μὴ φύγῃς μοιχεῖαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκόλαστον ὕψιν. Βούλει ῥημάτων αἰσχροῶν εἶναι μακράν; μὴ τὰ αἰσχρὰ ῥήματα φύγῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ γέλωτα ἀτακτον, καὶ ἐπιθυμίαν ἄτασαν. Βούλει φόνων εἶναι πῶρρῳ; φεύγε λοιδορίας. Βούλει μέθης [158] ἀφίστασθαι; φεύγε τρυφὰς καὶ τὰς πολυτελεῖς τραπέζας, καὶ πρὸβρίζον τὴν κακίαν ἀνάπτων. Μεγάλη παγὶς γλώσσης ἀκολασία καὶ πολλοῦ θεομένη τοῦ χάλινου. Διὰ τοῦτο καὶ τίς φησὶ *Παγὶς ἰσχυρὰ ἄνδρὶ τὰ ἴδια χεῖλη, καὶ ἀλίσκειται ῥήμασιν ἰδίου στόματος*.

ε'. Πρὸ τῶν ἄλλων τοῖνυν ἀπάντων μελῶν ταύτην σωφρονίζωμεν, ταύτην χαλινώσωμεν, καὶ λοιδορίας καὶ ὕβρεις καὶ αἰσχρολογίας καὶ κακηγορίας ἀπὸ τοῦ στόματος ἐξελίσσωμεν, καὶ τὴν πονηρίαν τῶν ὅρκων συνήθειαν πάλιν γὰρ ἡμῖς ἐπὶ τὴν αὐτὴν παραίνεσιν ὁ λόγος ἤγαγε. Καίτοι γε ἐσπέρας συνεταξάμεν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ, ὡς οὐκέτι περὶ τῆς ἐντολῆς ταύτης ἔρω, διὰ τὸ πάσας τὰς ἐμπροσθεν ἡμέρας ἀρκούντως περὶ αὐτῆς διεκλήθαι· ἀλλὰ τί πάθω; Ἔως ἂν ἰδῶ κατορθώσαντας, ὡς στέγω^δ τῆς συμβουλῆς ἀποσχέσθαι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος Γαλάταις λέγων, *Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω*, πάλιν αὐτοῖς φαίνεται συγγενόμενος καὶ διαλειτουργῆσαι. Τοιαῦτα τὰ σπλάγχνα τὰ πατρικὰ, κἂν εἰπωσιν ἀφίστασθαι, οὐκ ἀφίστανται, ἕως ἂν ἰδῶσι σωφρο-

νισθέντας αὐτῶν τοὺς παῖδας. Ἰκούσατε τοῦ προφήτου σήμερον περὶ τῶν ὅρκων ἡμῖν διαλεγόμενου; *Ἐπέβλεψα τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ εἶδον, φησὶ, καὶ ἰδοὺ δρέπανον πετόμενον μήκους πηγῶν εἰκοσι, καὶ πλάτους πηγῶν δέκα, καὶ εἶπε πρὸς με· Τί σὺ βλέπεις; Καὶ εἶπον· Ὅρῳ δρέπανον πετόμενον μήκους πηγῶν^δ εἰκοσι, καὶ πλάτους δέκα πηγῶν· καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὸν ὄλκον, φησὶ, τοῦ ὀμνύντος τῷ ὀνόματί μου, καὶ καταλύσει ἐν τῷ μέσῳ, καὶ κατασκάψει τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα. Τί ποτὲ ἔστι τοῦ εἰρημένου, καὶ τίνος ἔνεκεν ἐν τάξει δρεπάνης ἡ τοῖς ὀμνύουσιν ἐπομένη^ε τιμωρία φαίνεται, καὶ δρεπάνης πετομένης; Ἴνα τὸ ἄφυκτον τῆς δίκης καὶ τὸ ἀδιεξόδευτον τῆς κολάσεως ἴδῃς. Εἴφος μὲν γὰρ πετόμενον ἴσως τις διαδρᾶναι δυνήσεται, δρεπάνην δὲ εἰς τὸν τράχηλον ἐμπεισοῦσαν καὶ ἀντὶ σχοινοῦ γενομένην, οὐδεὶς ἂν διαφυγοῖ· ὅταν δὲ καὶ περὰ προση, ποῖα λοιπὸν σωτηρίας ἔλπις; Τίνος δὲ ἔνεκεν τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα καταλύει τοῦ ὀμνύοντος; Ἴνα τοῖς ἄλλοις σωφρονισμὸς τὸ πάθος γένηται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν ὀμνύοντα ἀποθανόντα ἀνάγκη τῇ γῇ κρύπτεσθαι, ἡ οἰκία καταλυθεῖσα καὶ χῶμα γενομένη τοῖς παριοῦσιν ἅπασι καὶ βλέπουσι παραινέσεται διὰ τῆς ὕψεως, μὴ τὰ αὐτὰ τολμᾶν, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ πάθωσι, καὶ κατήγορος ἔσται τῆς τοῦ τετελευτηκότος ἁμαρτίας διηνεκής. Οὐχ οὕτω κενεῖ ξίφος, ὡς ἔρκου φύσις· οὐχ οὕτως ἀναιρεῖ μάχαιρα, ὡς ὅρκου πληγὴ. Ὁ ὁμόσας, κἂν δοκῇ ζῆν, ἥδη τετελευτῇ, καὶ τὴν πληγὴν ἐδέξατο· καὶ καθάπερ ὁ τὸ σπαρτίον λαβὼν, καὶ πρὶν ἢ τὴν πόλιν ἐξελεῖν, καὶ ἐπὶ τὸ βράθρον ἐλθεῖν, καὶ δῆμιον ἰδεῖν ἐφιστάμενον, τέθνηκεν ἅμα τῷ τὰς θύρας ἐξελεῖν τοῦ δικαστηρίου, οὕτω καὶ ὁ ὁμόσας. Ταῦτα λογιζόμεθα, καὶ μὴ ὀρκίζωμεν τοὺς ἀδελφούς. Τί ποιεῖς; ἄνθρωπε; ἐπὶ τραπέζης ὀρκίζεις ἱερᾶς, καὶ ἐνθα ὁ Χριστὸς κεῖται τεθυμένος, ἐκεῖ τὸν ἀδελφὸν καταθῆεις τὸν σὸν; Καὶ οἱ μὲν λησταὶ ἐπὶ τῶν ὁδῶν^ς θύουσιν, σὺ δὲ ἐμπροσθεν τῆς [159] μετέτροφος τὸν υἱὸν καταθῆεις ἐναγέστερον τοῦ Καὶν ἐργαζόμενος φόνον; Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔθυσσε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐρημίας, καὶ τὸν παρόντα θάνατον· σὺ δὲ θῆεις τὸν ἀδελφὸν ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν μέλλοντα θάνατον τὸν ἀθάνατον. Μὴ γὰρ ἐκκλησία διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα ὀμνύωμεν; Διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα εὐχόμεθα. Μὴ γὰρ τράπεζα διὰ τοῦτο ἔστηκεν, ἵνα ὀρκίζωμεν; Διὰ τοῦτο ἔστηκεν, ἵνα τὰ ἁμαρτήματα λύωμεν, οὐχ ἵνα δεσμώωμεν.*

Σὺ δὲ εἰ μὴ ἐν ἑτέρον. αὐτὸ γοῦν τὸ βιβλίον αἰδέσθητι ὁ προτείνεις εἰς ὅρκον, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ μετὰ χεῖρας λαμβάνων κελεύεις ὀμνύναι, ἀνάπτωσκον, καὶ ἀκούσας τί περὶ ὅρκων ὁ Χριστὸς ἐκεῖ διαλέγεται, φρίζον, καὶ ἀπὸστηθι. Τί οὖν ἐκεῖ περὶ ὅρκων φησὶν; *Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἐμδοῖαι ὀλωρ*· σὺ δὲ τὸν νόμον τὸν κυλῶντα ὀμνύναι, τοῦτον ὅρκον ποιεῖς; Ὡς τῆς ὕβρεως! ὦ τῆς παροινίας; Ἐἰ ταυτὸν γὰρ ποιεῖς, ὥσπερ ἂν εἰ τις τὸν νομοθέτην τὸν κυλῶντα φονεύειν, αὐτὸν σύμμαχον κελεύει γενέσθαι πρὸς τὴν σφαγὴν. Οὐχ οὕτω στένω καὶ δακρύω σφαζομένους ἀκούων τινὰς ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὡς στένω καὶ δακρύω καὶ φρίττω, ἐπειδὴ ἰδῶ τινὰ πλησίον τῆς τραπέζης ταύτης ἐλθόντα, καὶ τὰς χεῖρας θέντα, καὶ τῶν Εὐαγγελίων ἀφάμενον καὶ ὀμνύοντα. Περὶ χρημάτων ἀμφιβάλλεις, εἰπέ μοι, καὶ ψυχὴν ἀναιρεῖς; τί τοσοῦτον κερδαίνεις, ὅσον ζημιόεις καὶ τὴν ψυχὴν σου, καὶ τὸν πλη-

^α Alii παράνοισιν.

^β Sav. et quidam alii πορνείας, ἀκολασίας, ἀσελγείας.

^γ Sav. et plurimi mss. οὐ στέγω, Mor. οὐ στέργω.

^δ Sav. et quidam alii πύλων, bis.

^ε Sav. ἐπαγομένην.

^ς Alii ἐπὶ τῶν ὁδῶν.

^ε Alii ὦ τῆς παρανομίας.

σιν; Εἰ μὲν πιστεύεις, ὅτι ἀληθὴς ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγῃς τοῦ ὄρκου τὴν ἀνάγκην· εἰ δὲ οἶδας, ὅτι ψεύδεται, μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιорκεῖν. Ἄλλ' ἵνα πληροφορηθῶ, φησὶν. Ὅταν μὲν οὖν μὴ ὀρκίσῃς, τότε ἱκανὴν δέξῃ πληροφορίαν. Νῦν μὲν γὰρ ἀναχωρήσας οἴκαδε κατεσθίῃ διηλεκτῶς ὑπὸ τοῦ συνειδότος ταῦτα λογιζόμενος, ἄρα μὴ μάτην ὥρκωσα; ἄρα μὴ ἐπιώρκησεν; ἄρα μὴ ἐγὼ τῆς ἀμαρτίας ἐγενόμην αἷτιος; Ἄν δὲ μὴ ὀρκώσῃς, ἀναχωρήσας οἴκαδε πολλὴν δέξῃ παραμυθίαν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, καὶ λέγων· Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι κατέσχον ἑμαυτόν, καὶ οὐκ ὥρκωσα εἰκὴ οὐδὲ μάτην. Οἰμωζέτω τὸ χρυσόν, ἀπολλύσθω τὰ χρήματα, ὥστε πληροφορίαν ἡμῖν τοῦτο ἐντίθῃσι μάλιστα, τὸ μὴ παραθεῖναι τὸν νόμον, μηδὲ ἕτερον ἀναγκάσαι τοῦτο ποιῆσαι. Ἐννόησαι διὰ τίνα οὐκ ὥρκωσας, καὶ ἀρκέσει σοι τοῦτο εἰς παραμυθίαν καὶ παρακλήσιν. Πολλὰκις γοῦν μάχης γινομένης ὑβριζόμενοι φέρομεν γενναίως, καὶ πρὸς τὸν ὑβρίζοντα λέγομεν· Τί σοι ποιήσω; ὁ δεινὰ με κωλύει*, ὁ προστάτης ὁ σὸς, ἐκεῖνός μου κατέχει τὰς χεῖρας· καὶ ἀρκεῖ τοῦτο ἡμῖν εἰς παραμυθίαν. Οὕτω καὶ σὺ, ἐπειδὴν μέλλῃς τινὰ ὀρκίζειν, ἐπίσχες σαυτόν καὶ κώλυσον, καὶ εἰπὲ πρὸς τὸν μέλλοντα ὀμνύναι· Τί σοι ποιήσω; ὁ Θεὸς ἐκέλευσε μὴ ὀρκίζειν· ἐκεῖνός με κατέχει νῦν. Ἀρκεῖ τοῦτο καὶ εἰς τιμὴν τοῦ νομοθετήσαντος, καὶ εἰς ἀσφάλειαν σὴν, καὶ εἰς φόβον τοῦ μέλλοντος ὀμνύναι. Ὅταν γὰρ ἐκείνος ἴδῃ, ὅτι ὀρκῶσαι ἐτέρους οὕτω δεδοίκαμεν, πολλὰ μᾶλλον αὐτὸς ὀμῶσαι προπετώσῃ φορηθῆσεται· ἂν

* Sic nos cum Sav.; Montf. ἐλοιόρησεν. Edit.

† Sav. et quidam alii ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν. Cetera quae orationem claudunt, multum variant in codicibus pro librorum libito, qui haec suo quisque more concinnant.

τοῦτο τὸ ῥῆμα φθέγγῃ, μετὰ πολλῆς οἴκαδε ἀναχωρήσει· τῆς πληροφορίας. Ἀκουσον [160] γοῦν τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀκούσῃ σου ἐν ταῖς προσευχαῖς. Τοῦτο τὸ ῥῆμα ἐγγραφῆσεται ἄνω, καὶ παραστήσεται· σοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, καὶ πολλὰς ἀμαρτίας διαλύσεται. Καὶ τοῦτο μὴ ἐπὶ τοῦ ὄρκου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων λογιζώμεθα, καὶ ὅταν μέλ-
λωμέν τι διὰ Θεὸν ποιεῖν ἀγαθόν, εἴτα φέρῃ ζημίαν τινὰ, μὴ τὴν ζημίαν τὴν ἐκ τοῦ πράγματος βλέπωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος, ὃ καρπωσόμεθα ἐκ τοῦ διὰ τὸν Θεὸν ποιῆσαι. Οὐδὲν τι λέγω· Ὅχιρσέ σέ τις; φέρε γενναίως· οἴσεις δὲ γενναίως, ἂν μὴ τὴν ὕβριν ἐννοήσῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ κελεύοντος φέρειν, καὶ οἴσῃ πράως. Ἐδωκας ἐλεημοσύνην; μὴ τὴν δαπάνην ἐννόει, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόσδοτον τὴν ἀπὸ τῆς δαπάνης. Ἐξτρίμω-
θης χρήματα; εὐχαρίστησον, καὶ μὴ τὴν οἰδύνην τὴν ἀπὸ τῆς ζημίας ἴδῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος τὸ ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς ρυθμίζωμεν, οὐδὲν ἡμᾶς λυπήσει τῶν ἐμπιπτόντων δεινῶν, ἀλλὰ καὶ κερ-
δανοῦμεν ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν, καὶ ζημία πλούτου, καὶ λύπη ἡδονῆς καὶ εὐφροσύνης, καὶ ὕβρις τιμῆς ἡδίων ἐστὶ καὶ ποθεινότερα, καὶ τὰ ἐναντία πάντα εἰς κέρδος ἡμῖν ἀποδίδεται· καὶ ἐνταῦθα πολλῆς ἀπο-
λαυσόμεθα τῆς γαλήνης, χάκει τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτευχόμεθα ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοθῆ-
ναι ἢ, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

**Φημισθείσης εἰς τὸν ἄρχοντα πραιδας, καὶ πάντων περὶ φυγῆς βουλευομένων, τοῦ ἀρχοντος * εἰσελ-
θόντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ πυρακαλέσαντος, ἐλέγχῃ ἢ παρούσα ὁμιλία· καὶ περὶ τοῦ μὴ ὀμνύναι·
καὶ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀποστόλου, Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ.**

Ὁμιλία ιε'.

α'. Τὸν ἄρχοντα μὲν ἐπήνεσα τῆς κηδεμονίας, ὅτι τε-
θορυβημένην τὴν πόλιν ἰδὼν καὶ πάντας περὶ φυγῆς βου-
λευομένους, εἰσελθὼν παρεκάλεσέ τε ὑμᾶς καὶ εἰς χρηστὰς
ἤγαγεν ἐλπίδας· ὑπὲρ ὧν δὲ ἡσχύνθη καὶ ἡρυθρίασα,
ὅτι τῆς ἐξωθεν ἐδεήθητε παρακλήσεως μετὰ τοὺς πολ-
λοὺς καὶ μακροὺς λόγους ἐκείνους. Ἡὐξάμην διαστῆναί
μοι τὴν γῆν καὶ καταδύναί, ὅτε ἤκουον αὐτοῦ πρὸς ὑμᾶς
διαλεγόμενου, καὶ νῦν μὲν παραμυθουμένου ἢ, νῦν δὲ
αἰτιωμένου τὴν ἀκαιρὸν ταύτην καὶ ἄλογον δειλίαν. Οὐ
γὰρ ὑμᾶς παρ' ἐκείνου διδάτκεσθαι ἔδει, ἀλλ' ὑμᾶς τοῖς
ἀπίστοις ἅπασιν γίνεσθαι διδασκάλους. Οὐ γὰρ δικάζεσθαι
παρὰ τοῖς ἀπίστοις ὁ Παῦλος ἐπέτρεψε· σὺ δὲ διδασκά-
λων τῶν ἐξωθεν ἐδεήθης μετὰ τὴν τοσαύτην τῶν πατέ-
ρων παραίνεσιν, καὶ δραπεταὶ καὶ μαστιγῆται τινὲς πό-
λιν τοσαύτην ἀνεπτέρωσαν καὶ εἰς φυγὴν ἐνέβαλον. Πο-
λοῖς ὀφθαλμοῖς ἀντιβλέψομεν λοιπὸν τοὺς [161] ἀπί-
στους*, οὕτω ψοφοδεεῖς ὄντες καὶ δειλοί· ποῖα γλῶττη
πρὸς αὐτοὺς διαλεξόμεθα, καὶ πείσομεν θαρβεῖν ὑπὲρ

* Sav. et quidam alii τοῦ κόμητος. Vide notam Frontonis Ducæ ad calcem huius tomi.

† Alii παρακαλούμενου.

‡ Alii τοῖς ἀπίστοις. Infra quidam δειλότεροι ὑπὲρ τῆς ἀγω-
ίας.

τῶν ἐπιόντων δεινῶν, λαγωῦ παντὸς δειλότεροι διὰ τῆς
ἀγωνίας γενόμενοι ταύτης; Καὶ τί πάθωμεν, φησὶν;
Ἀνθρωποι γὰρ ἐσμεν. Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο οὐ χρὴ
θορυβεῖσθαι, ἐπειδὴ ἄνθρωποι ἐσμεν, καὶ οὐκ ἄλογα.
Ἐκεῖνα ἀπὸ φόβου καὶ κτύπων ἅπαντα σοδεῖται· οὐ γὰρ
ἔχει λογισμὸν τὸν δυνάμενον ἀποκρούσασθαι τὸ δέος· σὺ
δὲ λόγι· καὶ λογισμῷ τετιμημένος, πῶς εἰς τὴν ἐκείνων
καταπίπτεις δυσγένειαν; Εἰσηλθὲ τις, ἀπήγγειλεν ἑρ-
οδὸν στρατιωτῶν; μὴ θορυβηθῇς, ἀλλ' ἀφείς αὐτὸν, κλι-
νον τὰ γόνατα, τὸν Δεσπότην σου παρακάλεσον, στένα-
ξον πικρὸν, καὶ ἀποκρούεσται τὸ δεινόν. Σὺ μὲν στρατιω-
τῶν ἐφοδὸν ἀκούσας οὐκ ἀληθῆ, καὶ τῆς ζωῆς ἐκινδύ-
νευτας ἀπορραγῆναι τῆς παρούσης· ὁ δὲ μακάριος Ἰωβ
ἐκεῖνος ἐπαλλήλων ἀγγέλων ἐρχομένων, καὶ τὰ δεινὰ
ἀπαγγελλόντων ἀκούων, καὶ προσθέντων τὴν ἀφόρητον
τῶν παίδων ἀπώλειαν, οὐκ ἀνῆμωξεν, οὐκ ἐστέναξεν.
ἀλλ' ἐπὶ προσευχῇ ἐτρέπετο, καὶ ἡὐχαρίστει τῷ Δεσπό-
τῃ. Τοῦτον καὶ σὺ μίμησαι· καὶ ὅταν ἐλθὼν τις ἀπαγ-
γεῖλῃ ὅτι στρατιώται τὴν πόλιν ἐκώλωσαν καὶ τὰς οὐ-
σίας διαρπαξέιν μέλλουσιν, πρὸς τὸν Δεσπότην σου κα-
τάφυγε, καὶ εἰπέ· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφεί-
λατο· ὥς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη
τὸ ἔρομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας.

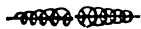
curso, dubitās, et animam occidis? quid tantum lucraris, quantum animam tuam et proximum lēdis? Si enim credis quod verax sit homo, ne juramenti necessitatem adducas; si vero nosti quod mentietur, ne pejerare cogas. Sed ut mihi plena fides fieret, instandum erat, inquit: imo tunc tibi rata fides fiet, cum jurare eum non coegeris. Nunc enim domum regressus, a conscientia assidue roderis, hæc reputans: Numquid non frustra adjuravi? numquid non pejeravit? numquid non ego sui causa peccati? Si vero non adjuraveris, domum regressus multam capies consolationem, agens Deo gratias, et dicens: Benedictus Deus, quoniam me ipsum continui, neque adjuravi frustra, nec temere. Deploretur aurum, pereant pecuniæ, ut hoc nobis maxime plenam fidem faciat, legem non præterisse, nec alterum coegisse, ut hoc faceret. Cogita propter quæ non adjurasti, et hoc tibi sufficiet in refrigerium et consolationem. Sæpius namque pugna conflata contumeliam patientes generose serimus, et contumeliam inferenti dicimus, Quid tibi faciam? ille me retinet¹ patronus tuus; ille meas cohibet manus. Et hoc nobis ad consolationem sufficit. Ita tu quoque cum quempiam adjuratorus es, teipsum contine, prohibe, et dic juraturo: Quid tibi faciam? Deus jussit non adjurare, ille me nunc continet. Sufficit hoc et ad honorem legislatoris, et ad securitatem tuam, et ad juraturi timorem. Cum enim ille viderit quod sic alios adjurare vereamur, multo magis ipse facile jurare formidabit. Si hoc verbum

¹ Sic habet Sav. Apud Montef. vero legitur, vituperat, pro, retinet.

dixeris, cum multa domum securitatis plenitudine re-dibis. Audi ergo Deum in mandatis, ut ipse exaudiat te in orationibus. Hoc verbum in cælo scribetur, et in judicii die tibi sistetur, et multa dissolvit peccata. Nec hoc tantum in juramento, verum et in omnibus negotiis cogitemus: et cum debemus aliquid facere boni propter Deum, quod mox aliquid inferat damni, non solum ex negotio damnum spectemus, sed etiam lucrum, quod capiemus propter Deum faciendo. Puta, affectit te quispiam contumelia? ser generose: feres autem generose, si non contumeliam cogitaveris tantum, sed etiam ferre jubentis dignitatem, et mansuete feres. Eleemosynam dedisti? ne impensam cogites tantum, verum et proveniunt ex impensa. Multatus es pecuniis? gratias age, nec tantum jacturæ dolorem spectes, verum et lucrum ex gratiarum actione. Si sic nos componamus, nullum accidentium nos gravium contristabit, sed ex iis quæ videntur esse tristitia, lucrabimur: et damnum divitiis, tristitia voluptate et delectatione, contumelia honore jucundior erit et desiderabilior, et omnia contraria in lucrum nobis provenient, et hic multa fruemur tranquillitate, et illic regnum cælorum assequemur: quo nos omnes dignos fieri¹ detur, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri una cum sancto Spiritu gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Savil. et quidam alii, quod nos obtinere. Cætera quæ orationem claudunt, multum variant in Codicibus pro liberiorum libito, qui hæc suo quisque more concinnant.

NUNTIATA AD PRÆFECTUM¹ POPULATIONE, ET OMNIBUS DE FUGA CONSULTANTIBUS, CUM IN-
TRASSET PRÆFECTUS IN ECCLESIAM ET CONSOLATUS FUISSET, HABITA EST PRÆSENS HOMILIA:
ET DE VITANDO JURAMENTO, ET IN ILLUD APOSTOLI DICTUM: PAULUS VINCTUS JESU CHRISTI
(Philem. 1).

HOMILIA XVI.

1. Præfeci quidem providentiam laudavi, quoniam tumultuantem conspicatus civitatem, et omnes de fuga deliberantes, ingressus, vos consolatus est et in bonam spem adduxit; pro vobis autem rubore pudoreque affectus sum, quod exterioris post multos prolixosque sermones illos consolationis indigueritis. Optavi terram mihi deliscere et immergi, quando ipsum vobis loquentem audiebam, et intempestivam hanc et irrationabilem timiditatem modo consolantem, modo culpantem. Non enim vos ab illo doceri oportebat, sed infidelibus vos præceptores omnibus fieri. Nec enim apud infideles judicari Paulus permisit (1. Cor. 6. 4); tu vero post tantam patrum admonitionem externis indignisti præceptoribus, et fugitivi et verberones quidam rursus civitatem tantam excitaverunt, et in fugam conjecerunt. Quibus oculis amplius infideles respiciemus, tam pavidum cum simus et timidi? Qua lingua ipsos alloquemur, et pro ingruentibus malis

¹ Savil. et quidam alii, comitem.

confidere persuadebimus, omni lepore timidiore per hanc facti anxietatem? Et quid faceremus, inquit? Homines enim sumus. At propter hoc ipsum perturbari non oportet, quia homines sumus, et non bruta. Illa fragoribus et stridoribus omnia terrentur: non enim habent rationem, quæ timorem repellere possit; tu vero ratione et consilio decoratus, quomodo in illorum segnitie cadis? Ingressus est quidam, militum incursionem nuntiavit? ne turberis, sed ipsum dimitte, genua flecte, Dominum tuum roga, geme amare, et adversitatem repellet. Tu quidem audita militum incursione non vera, præsentis vita abrupti periclitatus es; beatus vero Job ille continuis venientibus nuntiis, et gravia nuntiantibus, et adjicientibus intolerabilem filiorum perditionem, non ejulavit, non gemuit, sed ad orationem conversus est, et Domino gratias agebat. Hunc et tu imitare; cum veniens quispiam nuntiaverit milites urbem circumdedisse, et bona direpturos esse, ad Dominum tuum confuge, et dic: Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino

placuit, ita factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula (Job 1. 21). Illum non terruit malorum experientia, te vero solus terret auditus? Quanam dignissimus æstimatione, qui, etiam contra mortem audenter ire jussi, a falso rumore adeo percellimur? Qui turbatur, et timorem qui non est colligit et perturbationem non apparentem : qui vero est animo sedato et tranquillo, etiam eum qui est dissolvit. Non vides naucleros, ut insaniente mari, nubibus transcurrentibus, fulminibus elisis, omnibus in navigio tumultuantibus, ad gubernacula sedent ipsi sine trepitatione et metu, et arti suæ vacant, ut imminentem procellam repellant? Hos et tu imitare, et sacram capiens ancoram, in Deum spem, inconcussus permane et immutabilis. *Quicumque audit sermones meos hos, inquit, et non facit ipsos, assimilabitur homini stulto, qui edificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et erat ruina ipsius magna (Matth. 7. 26. 27).* Vides quod stultitiæ est cadere et subverti? Huo vero nos neque stulto illi similes facti sumus, verum et illo miserius cecidimus : illius nempe domus post flumina, post delatum imbrem, post illapsos ventos cecidit; nos vero non pluviis ingruentibus, non fluminibus irruentibus, non ventis irruentibus, ante malorum experientiam, ex auditu solo subversi sumus, et omnia quæ philosophabamur effudimus. Qualem mihi mentem putatis nunc esse? quomodo pudore suffundi? quomodo deprimi? quomodo erubescere? Nisi multa a patribus vi compulsus fuisset, neque surrexissem, neque loquutus fuisset dolore obtenebratus ex pusillanimitate vestra, sed neque nunc in meipsum redire possum : sic animum mihi indignatio et tristitia obsidet. Quis enim non ægre ferret, quis non succederet, quando post tantam doctrinam gentilibus opus habuistis doctoribus, qui hortarentur et monerent, ut præsentem generose timorem ferretis? Orate igitur dari nobis verbum in aperture oris nostri, ut hanc tristitiam excutere possimus, et paulum mentem excitare. Etenim pudor de pusillanimitate vestra animum valde nostrum dejecit.

2. Multa nuper ad charitatem vestram loquutus sum, et de laqueis nobis undique positis, et de timore et tristitia, et de luctu et voluptate, et de falce in jurantium domos volante; ex iis igitur omnibus sane multis, illa mihi maxime reminiscimini quæ de volante falce dicta sunt (*Zach. 5. 1*), in jurantis domum divertente, lapides et ligna subruente, et omnia consumente. Et cum hoc illud quoque observate, quod extremæ dementiæ sit Evangelium sumentes jurare, et legem jurare prohibentem juramentum fieri : et quod melius sit pecuniis mulctari, quam proximis juramentum offerre : quoniam hoc est non modicus in Deum honor. Cum enim Deo dixeris, Propter te non adjuravi illum, qui erat furatus et male lecebat : pro hoc honore magnam tibi reddet gratiam et in præsentem tempore et in futuro. Hæc et aliis dicite, et ipsi observate. Scio quod hic reverentiores sumus, et omnem improbam deponimus consuetudinem; sed

quod quaeritur, hoc est, non ut hic tantum philosophemur, sed ut pietatem hinc capientes extra servemus, ubi maxime ipsius indigemus. Etenim aquantes non tantum apud fontem habent vasa repleta, domum autem abeuntes evacuant; sed illic ipsa maxime cum cautela reponunt, ne subvertantur et labor fiat inanis : hos etiam nos imitemur, accurateque, domum profecti, dicta servemus. Quod si hic maneatis satiati, domum vero redeatis inanes, vasa mentis vestræ admonitione vacua referentes, nulla vobis ex hac repletionem erit utilitas. Ne mihi in palaestra demonstres athletam, sed in certamine : ne mihi religionem instructionis tempore, sed actionis exhibeas. Laudas nunc quæ dicuntur : cum juratum veneris, omnium ipsorum tunc recordare. Si hanc legem expedieritis, ad alia quoque majora disciplinam promovebo. Ecce secundus hic annus est, ex quo vestræ dissoccharitati (a) et neque centum Scripturarum versus vobis enarrare potui. Causa vero, quoniam a nobis discere opus habetis, quæ domi et per vos explere potestis, et orationis major pars nobis in morales impenditur sermones. Hæc vero sic fieri non oportebat, sed morum quidem cura a vobis ipsis gerenda; Scripturarum vero sensus et speculationes nobis permittendæ erant. Si autem et a nobis audire erat opus, uno plus die non decebat. Nec enim varium quiddam, et inventu difficile, quod dicitur est, nec ullius indigens preparationis. Cum enim Deus denuntiaverit, argumentationibus non est opus. Deus dixit, *Ne juraveris* : noli causas amplius a me requirere. Lex est regia : qui tulit ipsam, et ipsius rationem novit : nisi fuisset utile, non prohibuisset, non vetasset. Reges ferunt leges, nec omnes sæpe utiliter : homines enim sunt, nec sicut Deus utile possunt invenire; verumtamen paremus : sive uxores aucamus, sive testamenta faciamus, sive servos emere debeamus, sive domos, sive agros, sive quodlibet aliud facere, non ex propria facimus hæc sententia, sed quomodo-cumque jusserint illi; nec ut res nostræ pro sententia nostra disponantur, penitus domini sumus, sed illorum ubique sententiis servimus, et si quid præterquam quod illis videtur facimus, invalidum et inutile redditur. Itaque hominum quidem legibus tantum attribuimus honorem; Dei vero leges ita, quæso, conculcavimus? et quali hæc digna defensione? quali venia? Dixit, *Ne juraveris* : ne contrariam ipsius legi legem per opera feras, ut cum sinceritate cuncta facias et dicas.

3. Sed de his quidem satis; age de iis, quæ hodie lecta sunt, una vobis apposita sententia, sermonem terminemus. *Paulus victus Jesu Christi, inquit, et Timotheus frater (Philem. 1).* Magnifica Pauli appellatio, non principatus et honoris nomen, sed vincula et catenæ : vere magnifica; tametsi splendidum ipsum multa alia faciunt, in cælum rapi tertium, in paradysum deferri, verba audire ineffabilia; tamen horum nihil posuit, sed pro omnibus catenam : hæc enim magis quam illa illustrem ipsum reddebat et splendidi-

(a) Annus hic erat secundus predicationis Chrysostomi.

Ἐκείνον οὐκ ἐφόδισεν ἡ πείρα τῶν πραγμάτων, σὲ καὶ ἡ ἀκοή μόνῃ πτοεῖ; Καὶ τίνος ἀνεῖνεν ἄξιοι λόγου, οἱ καὶ θανάτου κατατολμῶν καλευσθέντες, καὶ ὑπὸ φήμης ψευδὺς οὕτω πτοούμενοι; Ὁ θορυβούμενος καὶ τὸν οὐκ ὄντα φόβον συνίστησι καὶ ταραχὴν τὴν μὴ φαινομένην α· ὁ δὲ ἐν καταστάσει καὶ γαλήνῃ ψυχῆς ὢν καὶ τὸν ὄντα διαλύει. Οὐχ ὁρᾷ τοὺς κυβερνήτας, ὅτι τῆς θαλάσσης μακρομένης, νεφῶν συντρεχόντων β, βροντῶν καταβρόχην, πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου θορυβουμένων, ἐπὶ τῶν οἰάκων αὐτοὶ κάθονται, χωρὶς θορύβου καὶ ταραχῆς τῇ τέχνῃ τῇ ἑαυτῶν προσέχοντες, καὶ σκοποῦντες, ὅπως τὸν ἐπὶ τὸν διακρούσαντα χειμῶνα; Τούτους καὶ σὺ μίμησαι, καὶ τῆς ἱερᾶς ἀγκύρας ἐπιλαβόμενος, τῆς εἰς τὸν θεὸν ἐλπίδος, ἀπείστος μένε καὶ ἀπερίτρεπτος. Πᾶς ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, φησὶ, καὶ οὐ καὶ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ὡκοδόμησεν αὐτοῦ τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν ἄμμον, καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν αἱ ἀνεμοὶ, καὶ προσέβρηξαν τὴν οἰκίαν ἐκείνην, καὶ κατέπεσε, καὶ ἦν ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη. Ὁρᾷς ὅτι ἀνάξιος ἐστὶ τὸ προκαταπίπτειν καὶ περιτρέπεσθαι; Μῆλον δὲ ἡμεῖς οὐδὲ κατὰ τὸν μωρὸν ἐκείνον ἐγενόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐκείνου ἀλιώτερον κατεπέσομεν. Ἐκείνου μὲν γὰρ ἡ οἰκία μετὰ ποταμούς, μετὰ τὸ κατενεχθῆναι τὸν ὕδωρ, μετὰ τὸ προσπεσεῖν τοὺς ἀνέμους κατέπεσεν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνέμων ἐνεχθέντων, οὐ ποταμῶν προσρηξάντων, οὐ πνευμάτων προσδαλόντων, πρὸ τῆς πείρας τῶν δεινῶν ἀπὸ τῆς ἀκοῆς μόνης περιετράπμεν, καὶ πάντα, ἅπερ ἐφιλοσοφοῦμεν, ἐξεχάμεν. Ποῖαν οἰσεθέ μοι [162] τὴν διάνοιαν εἶναι νῦν; πῶς ἐγκαλύπτεσθαι; πῶς καταδύεσθαι; πῶς ἐρυθριᾶν; Εἰ μὴ πολλὴν παρὰ τῶν πατέρων ὑπέστην ἀνάγκην, οὐδ' ἂν ἀνέστην, οὐδ' ἂν διελέχθην ὑπὸ τῆς ἀθυμίας σκοτωθεὶς τῆς ἐπὶ τῇ μικροψυχίᾳ τῇ ὑμετέρᾳ· ἀλλ' οὐδὲ νῦν δεδυνῆμαι εἰς ἑμαυτὸν ἐπανελεῖν· οὕτω μοι θυμὸς καὶ ἀθυμία πολιορκεῖ τὴν ψυχὴν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀγανακτήσειε, τίς οὐκ ἂν δυσχεραίνειν, ὅταν μετὰ τοσαύτην διδασκαλίαν, Ἐλλήνων δέησθε διδασκάλων εἰς τὸ παρακληθῆναι καὶ πεισθῆναι γενναίως ἐνεγκεῖν τὸν παρόντα φόβον; Εὐξασθε τοῖνον δοθῆναι λόγον ἡμῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ἡμῶν, δυνηθῆναι τε τὴν ἀθυμίαν ἡμᾶς· ἀποτινάξασθαι ταύτην καὶ μικρὸν ἀναστήναι. Καὶ γὰρ σφόδρα κατεβαλεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἡ ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας μικροψυχίας αἰσχύνῃ.

β'. Πολλὰ πρῶτον διελέχθην πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην καὶ περὶ παγίδων τῶν πανταχόθεν ἡμῖν κειμένων, καὶ περὶ φόβου καὶ ἀθυμίας, καὶ περὶ πένθους καὶ ἥρυνθης, καὶ περὶ τῆς δρεπάνης τῆς ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν ὀμνούντων πετομένης· ἀπὸ τῶν πολλῶν δὲ μάλιστα τούτων ἀπάντων ἐκεῖνα διαμνημονεύσατέ μοι τὰ περὶ τῆς δρεπάνης εἰρημῆς τῆς πετομένης, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὀμνούντος· καταλυσῆς, καὶ τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα κατασκαπτούσης καὶ δαπανώσης ἅπαντα. Καὶ μετὰ τούτου κακέينو φυλάττετε, ὅτι τῆς ἐσχάτης ἀνοίας ἐστίν, Εὐαγγέλιον λαμβάνοντας ὀμνύναι, καὶ τὸν νόμον τὴν κωλύοντα ὀμνύναι, τοῦτον ὅρκον ποιεῖσθαι· καὶ ὅτι βέλτιον ζημιοῦσθαι χρήματα, ἢ τοῖς πλησίον ὅρκον ἐπαγαγεῖν· ὅτι ἰκανὴ τοῦτο εἰς τὸν θεὸν γίνεται τιμὴ. Ὅταν γὰρ εἴπῃς τῷ Θεῷ, ὅτι Διὰ σὲ οὐχ ὥρκωσα τὸν δεῖνα τὸν κεκλοφῶτα καὶ κακουργήσαντα, ἀντὶ ταύτης σοι τῆς τιμῆς πολλὴν καὶ κατὰ παρὸν ε καὶ μετὰ ταῦτα ἀποδώσει τὴν

ἀμοιβήν. Ταῦτα καὶ πρὸς ἐτέρους λέγετε, καὶ αὐτοὶ διαφυλάττετε. Οἶδα ὅτι ἐνταῦθα εὐλαθέστεροι γινόμεθα, καὶ πᾶσαν πονηρὰν συνήθειαν ἀποτιθέμεθα· ἀλλὰ τὸ ζητούμενον τοῦτο ἐστίν, ἵνα μὴ ἐνταῦθα φιλοσοφώμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐξω τὴν εὐλάβειαν ταύτην λαβόντες ἀπέλθωμεν, ὅπου μάλιστα αὐτῆς δεόμεθα. Καὶ γὰρ οἱ ὀδρευόμενοι οὐ παρὰ τὴν κρήνην μόνον ἔχουσι πεπληρωμένα τὰ ἄγγεα, οἵκοι δὲ ἀπελόντες κενούσιν, ἀλλ' ἐκεῖ μάλιστα αὐτὰ μετὰ ἀσφαλείας ἀποτιθέονται, ὥστε μὴ περιτραπῆναι καὶ μάταιον γενέσθαι τὸν πόνον. Τούτους καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ οἵκοι γενόμενοι τηρῶμεν μετὰ ἀκριβείας τὰ εἰρημένα· ὡς ἂν ἐνταῦθα μὲν ἦτε πεπληρωμένοι, οἵκοι δὲ ἀναχωρήτε κενοί, τὰ ἄγγεα τῆς διανοίας ὑμῶν ἔρημα τῆς ἀκροάσεως ἔχοντες, οὐδὲν ἔσται ἐκ τῆς ἐνταῦθα πληρώσεως ὑμῖν ὄφελος. Μὴ μοι δεῖξῃς ἐν τῇ παλαίστρᾳ τὸν ἀθλητὴν, ἀλλ' ἐν τῷ σκάμματι· μὴ μοι τὴν εὐλάβειαν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀκροάσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πράξεως. Ἐπαινεῖς τὰ λεγόμενα νῦν· ὅταν σε δέῃ ὁμῶσαι, πάντων αὐτῶν ἀναμνησθῇτε τότε. Ἄν ταχέως τούτων κατορθώσεις τὸν νόμον, καὶ ἐφ' ἔτερα μείζονα τὴν διδασκαλίαν προΐξομαι. Ἰδοὺ δεύτερον ἔτος ἔχω τοῦτο πρὸς τὴν ὑμετέραν διαλεγόμενος ἀγάπην, καὶ οὐδὲ ἑκατὸν στίγους τῶν Γραφῶν ὑμῖν ἰσχυρὰ ἐξηγήσασθαι· τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι παρ' ἡμῶν δέεσθε μανθάνειν, ἅπερ οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν δύνασθε κατορθοῦν· καὶ τὸ πλεόν ἡμῖν τῆς παραινήσεως εἰς τὸν ἡθικώτερον ἀναλίσκεται λόγον. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐχρῆν οὕτω γίνεσθαι· [163] ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν τρόπων ἐπιμέλειαν οἰκοθεν ὑμῖς καὶ παρ' ἑαυτῶν παιδεύεσθαι, τῶν Γραφῶν δὲ τὰ νοήματα καὶ τὰς θεωρίας ἡμῖν ἐπιτρέπειν. Εἰ δὲ καὶ ἐχρῆν καὶ παρ' ἡμῶν ὑμᾶς ἀκοῦσαι, πλεόν μῆς ἡμέρας οὐκ ἔδει· οὐδὲ γὰρ ποικίλον τι καὶ δυσεύρετόν ἐστι τὸ λεγόμενον, οὐδὲ κατασκευῆς δεόμενόν τινος. Ὅταν γὰρ ὁ θεὸς ἀποφανῇται, σοφισμῶν οὐκ ἔστι καιρός. Ὁ θεὸς εἶπε· Μὴ ὁμώσης· μὴ ἀπαίτει με λοιπὸν εὐθύνας. Νόμος ἐστὶ βασιλικός· ὁ θεὸς αὐτὸν οἶδε τὸν λόγον τοῦ νόμου· εἰ μὴ συμφέρων ἦν, οὐκ ἂν ἐκώλυσε, οὐκ ἂν ἀπηγόρευσε. Βασιλεῖς εἰσφέρουσι νόμους, καὶ οὐχ ἅπαντας συμφερόντως πολλάκις· ἀνθρωποὶ γὰρ εἰσι καὶ οὐκ ἂν δύναιντο τὸ χρήσιμον οὕτως εὑρεῖν, ὥστε ὁ θεός, ἀλλ' ὁμῶς οὕτω πειθόμεθα· καὶ γυναῖκα· ἀγῶμεθα, καὶ διαθήκας ποιῶμεν, καὶ οἰκέτας ὠνεῖσθαι μέλλωμεν, καὶ οἰκίας, καὶ ἀγροὺς, καὶ οἰκίαν ἑτερον ποιεῖν, οὐκ οἰκεῖν γνώμῃ ταῦτα πράττομεν, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐκείνοι διατάξωσι, καὶ τὰ ἡμῶν αὐτῶν διαθέσθαι κατὰ γνώμην τὴν ὑμετέραν οὐκ ἐμὲν κύριοι καθόλου· ἀλλὰ πολλαχοῦ ταῖς ἐκείνων δουλεύομεν γνώμαις, καὶ ποιήσωμέν τι παρὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνοις, ἄκυρον καὶ ἀχρηστον γίνεται. Εἴτα τοῖς μὲν τῶν ἀνθρώπων νόμοις τοσαύτην ἀπονέμομεν τιμὴν, τοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ νόμους οὕτω καταπατήσομεν, εἰπέ μοι; καὶ πῶς ταῦτα ἀπολογίας ἄξια; πῶς συγγνώμης; Εἶπε· Μὴ ὁμώσης· μὴ ἀντινομοθετήσης αὐτῷ διὰ τὸν πραγμάτων, ἵνα μετὰ ἀσφαλείας ἅπαντα καὶ ποιῇς καὶ λέγῃς.

γ'. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἅλιν· φέρε δὲ μίαν ῥῆσιν ἐκ τῶν σήμερον ἀναγνωσθέντων παραθέντες ὑμῖν, καταπαύσωμεν τὸν λόγον· Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Μέγας ὁ τοῦ Παύλου χρηματισμὸς, οὐκ ἀρχῆς καὶ τιμῆς ὄνομα, ἀλλὰ δεσμὰ καὶ ἀλύσεις· ἀληθὺς μέγας· καίτοι πολλὰ αὐτὸν ἔτερα λαμπρὸν ποιεῖ, τὸ εἰς οὐρανὸν ἀρπαγῆναι τρίτον, τὸ εἰς παράδεισον ἀπενεχθῆναι, τὸ ἀκοῦσαι ἁρρήτα ῥήματα· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔθηκεν, ἀλλ' ἀντὶ πάντων τὴν αἰ-

• Sav. addit ἐπάγει.

• Sic Sav. et maxima pars mss. Mor. διατρεχόντων.

• Savil. κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα.

σιν· αὕτη γὰρ αὐτὸν ἐκείνων ἐπιφανέστερον ἐποίει καὶ λαμπρότερον. Τί δὴ ποτε; "Ὅτι ἐκεῖνα μὲν τῆς τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίας ἐστὶ χάρισμα, ταῦτα δὲ τῆς καρτερίας τοῦ δούλου, καὶ τῆς ὑπομονῆς δειγμάτα· ἔθος δὲ τοῖς φιλοῦσιν ἐπ' ἐκείνοις μᾶλλον φρονεῖν, ἐφ' οἷς ἂν πάσχωσιν ὑπὲρ τῶν φιλουμένων, ἢ ἐφ' οἷς ἂν εὐεργετῶνται παρ' αὐτῶν. Οὐχ οὕτω βασιλεὺς ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐναδρύνεται, ὥς ἐκεῖνος ἐπὶ τοῖς δεσμοῖς ἐκαλλυπίζετο· καὶ μάλα εἰκότως. Διάδημα μὲν γὰρ κόσμον μόνον φέρει τῇ στεφανουμένῃ κεφαλῇ, ἡ δὲ ἄλυσις καὶ κόσμον πολλῷ μείζονα καὶ ἀσφάλειαν. Ὁ στέφανος ὁ βασιλικὸς πολλάκις προῦδωκε τὴν περικειμένην αὐτὸν κεφαλὴν, καὶ μυρίους ἐπιβούλους ἐπεσπάσατο, καὶ εἰς τυραννίδος ἐπιθυμίαν ἐκάλεσε· καὶ ἐν πολέμοις δὲ οὕτως ἐστὶν ἐπισφαλὴς ὁ κόσμος οὗτος, ὥς κρύπτεσθαι αὐτὸν καὶ ἀποτιθεσθαι. Οἱ γοῦν βασιλεῖς ἐν πολέμοις τὸ σκήπτρον ἀμείβοντες, οὕτως ἑαυτοὺς τοῖς πολεμοῦσιν ἀναμιγνύουσι· τοσαύτη ἡ προδοσία ἀπὸ τοῦ στεφάνου γίνεται. Ἡ δὲ ἄλυσις οὐδὲν τοιοῦτον προξενεῖ τοῖς ἔχουσιν, ἀλλὰ τὸυναντίον ἔπαν· ὅταν πόλεμος ᾖ καὶ [164] παράταξις πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, προβαλλόμενος αὐτὴν ὁ περικειμένος ἀποκρούεται τὰς ἐκείνων ἐφοδούς. Καὶ τῶν μὲν ἀρχόντων τὴν ἔξωθεν πολλοὶ οὐχ ἡνίκα ἂν ἀρχύνται, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἂν παραλυθῶσι τῆς ἀρχῆς, περιφέρουσιν αὐτῆς τὸ ὄνομα.

Ὁ δεῖνα ἐξ ὑπάτων λέγοντες, ὁ δεῖνα ἐξ ὑπάρχων· οὗτος δὲ ἀντὶ πάντων τούτων, *Παῦλος δεσμιος*, φησί· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ αἱ ἀρχαὶ οὐ πάντως εἰσὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀποδείξεις· χρημάτων γὰρ εἰσιν ὠνηταί, καὶ φίλων κολακείας δέονται· αὕτη δὲ ἡ ἀρχὴ ἡ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς κατὰ ψυχὴν φιλοσοφίας ἐστὶν ἔνδειγμα^α, καὶ τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν πόθου τεκμήριον μέγιστον· ἀκαχεῖναι μὲν ἀποτηρῶσι ταχέως, αὕτη δὲ οὐκ ἔχει τὸν διαδεχόμενον ἡ ἀρχή. Ἰδοὺ γοῦν ἐξ ἐκείνου μέχρι νῦν πόσος διαγέγονε χρόνος, καὶ λαμπρότερον τὸ ὄνομα τοῦ δεσμίου γέγονε τούτου· καὶ ὑπατοὶ μὲν ἅπαντες, ὅσοι γεγόνασιν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις, σεσέγγηται καὶ οὐδὲ ἐκ προσηγορίας εἰσὶ γινώριμοι τοῖς πολλοῖς· τὸ δὲ τοῦ δεσμίου τούτου ὄνομα τοῦ μακαρίου Παύλου πολὺ μὲν ἐνταῦθα, πολὺ δὲ ἐν τῇ βαρβάρῳ γῇ. πολὺ δὲ παρὰ Σκύθαις καὶ Ἰνδοῖς, καὶ πρὸς αὐτὰ τῆς οἰκουμένης ἑλθὼς τὰ πέρατα, ταύτης ἀκοῦση τῆς προσηγορίας, καὶ ὅπου περ ἂν τις ἀφίκηται, Παῦλον πανταχοῦ ἐν τοῖς ἀπάντων στόμασι περιφερόμενον εἴσεται. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ, ὅπου γε καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πολὺ τὸ ὄνομα Παύλου παρὰ τοῖς ἀγγέλοις, παρὰ τοῖς ἀρχαγγέλοις καὶ ταῖς ἁνθ' δυνάμεσι καὶ τῷ τούτων βασιλεὶ Θεῷ; Καὶ ποταπὴν ἔκεινα, φησί, τὰ δεσμὰ, ὅτι τοσαύτην ἦνεγκε τῷ δεδεμένῳ τὴν δόξαν; οὐκ ἀπὸ σιδήρου κατεσκεύαστο; Ἀπὸ σιδήρου μὲν κατεσκεύαστο, ἀλλὰ πολλὴν εἶχεν ἐπανοῦσαν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, ἐπειδὴ διὰ τὸν Χριστὸν αὐτὰ περιέκειτο. Ὡ τοῦ θαύματος! οἱ δούλοι ἐδέθησαν, ὁ Δεσπότης ἐσταυρώθη, καὶ τὸ κήρυγμα καθ' ἑκάστην αὐξεται τὴν ἡμέραν, καὶ διὰ πραγμάτων, δι' ὧν ἐνομιζέτο κωλύεσθαι, διὰ τούτων ἀνιψήθη· καὶ σταυρὸς, καὶ δεσμὰ, ἅπερ ἐδόκε βδέλυγμα^β εἶναι, ταῦτα νῦν σωτηρίας σύμβολα γέγονε, καὶ παντὸς χρυσίου τὸ σιδήριον ἐκεῖνο ἡμῖν τιμιώτερον ἦν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αἰτίαν ταύτην καὶ τὴν ὑπόθεσιν^γ. Ἀλλ' ὁρῶ τι καὶ ζήτημα τικτόμενον

ἡμῖν ἐντεῦθεν· καὶ προσέχητε μετὰ ἀκριθείας, καὶ τὸ ζητούμενον ἐρῶ, καὶ τὴν λύσιν προσθήσω. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ ζητούμενον; Εἰσελθὼν οὗτος ὁ Παῦλος ποτε πρὸς τὸν Φῆστον, καὶ διαλεγόμενος αὐτῷ, καὶ ἀπολογούμενος περὶ τῶν ἐγκλημάτων ὧν ἐπήγαγον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ λέγων πῶς εἶδε τὸν Ἰησοῦν, πῶς ἤκουσε τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς, πῶς διὰ πηρώσεως ἀνέβλεψε, πῶς ἔπεσε καὶ ἀνέστη, πῶς εἰσῆλθεν αἰχμάλωτος εἰς Δαμασκὸν γωρὶς δεσμῶν δεδεμένος, καὶ περὶ προφητῶν καὶ νόμου διαλεχθεὶς, καὶ δεῖξας ὅτι ἀκαχεῖνοι προσεῖπον ταῦτα ἅπαντα, εἶλε τὸν δικάζοντα, καὶ σχεδὸν ἔπεισε πρὸς ἑαυτὸν μεταστῆναι.

δ. Τοιαῦται γὰρ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί· ἐπειδὴν εἰς [165] κινδύνους^δ ἐμπέσωσιν, οὐχ ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν κινδύνων σκοποῦσιν, ἀλλ' ὅπως τοὺς ἐμβалόντας θηρεύσαινεν, ἅπαντα πράττουσι· καθάπερ οὖν καὶ τότε γένηται· εἰσῆλθεν ἀπολογησόμενος, καὶ τὸν δικαστὴν λαβὼν ἀπῆξε. Καὶ ταῦτα αὐτὸς ὁ δικαστὴς ἐμαρτύρησε λέγων· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Τοῦτο καὶ σήμερον γενέσθαι ἔχρη, καὶ τὸν ἀρχοντα τοῦτον θαυμάσαι ὡμῶν τὴν μεγαλοφυσίαν^ε, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἡσυχίαν ἅπασαν, καὶ ἐκ τῆς καταστάσεως ὡμῶν διδασκαλίαν λαβόντα ἀπελθεῖν, θαυμάσαι τὸν σύλλογον, ἐκαινέει· τὸ συνέδριον, μαθεῖν καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅσον τὸ μέσον Ἑλλήνων τε καὶ Χριστιανῶν. Ἀλλ', ὅπερ ἔλεγον, ἐπειδὴ αὐτὸν εἶλεν ὁ Παῦλος, ἀκαχεῖνος εἶπεν, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι, ἀπεκρίνατο ὁ Παῦλος οὕτως· *Εὐξαίμην ἂν ἔγωγε, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον σέ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούσοντας μου γενέσθαι Χριστιανούς ἀνεὺ τῶν δεσμῶν τούτων*. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; "Ὅταν μὲν Ἐφεσίοις γράψῃς, λέγεις· *Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐφ' ὁ δεσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε*· καὶ ὅταν πρὸς Τιμόθεον διαλέγῃ· *Ἐν ᾧ κακοπαθὼ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος*· καὶ ὅταν πρὸς Φιλήμονα πάλιν *Παῦλος δεσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ*· καὶ ὅταν Ἰουδαίοις συνδικάζῃ, λέγεις· *Ἐνεκα τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἄλυσιν ταύτην περιέκειμαι*· καὶ Φιλιππησίοις γράφωσιν ἔλεγες· *Ὅστε τοὺς κλεινοὺς τῶν ἀδελφῶν, πεποιοῦντας τοὺς δεσμοὺς μου, πεπισστέως τοιμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν*· πανταχοῦ τὴν ἄλυσιν περιφέρεις, πανταχοῦ τὰ δεσμὰ προβάλλῃ, καὶ καυχᾶσαι ἐπὶ τῷ πράγματι· εἰς δικαστήριον δὲ ἔλθων προέδουκας τὴν φιλοσοφίαν, ὅτε μάλιστα παρῆρσιτάσθαι ἔδει, καὶ τῷ δικαστῇ λέγεις· *Εὐξαίμην ἂν σε γενέσθαι Χριστιανὸν ἀνεὺ τῶν δεσμῶν τούτων*; Καὶ μὴν εἰ καλὰ τὰ δεσμὰ, καὶ οὕτω καλὰ, ὥστε παρέχιν καὶ ἑτέροις θαρρύνει εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας λόγον (σὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἐφθῆς εἰπὼν, ὅτι οἱ πλείονες τῶν ἀδελφῶν πεποιοῦντες τοῖς δεσμοῖς μου τὸν λόγον ἐλάλουν ἀφόβως), τίνας ἔνεκεν ἐπὶ τοῦ δικαστοῦ οὐκ ἐγκαλλωπίσῃ τῷ πράγματι, ἀλλὰ καὶ τὸυναντίον ποιεῖς; Ἀρα οὐ δεκαεὶ ζήτημα εἶναι τὸ λεγόμενον; Ἀλλὰ ταχίστην ἐπάγω τὴν λύσιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀγωνίας οὐδὲ δειλίας ὁ Παῦλος τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπὸ σοφίας πολλῆς^ς καὶ συνείσεως πνευματικῆς· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Πρὸς Ἑλλήνα διελέγετο καὶ ἄπιστον, καὶ οὐκ εἰδότα τὰ ἡμέτερα. Οὐκ ἐβούλετο τοῖνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν φορτικῶν ἐναγαγεῖν, ἀλλ'

^ε Quaedam supplevimus ommissa apud Montf., qui habet tantum παρὰ τὴν ὑπόθεσιν. ENP.

^δ Alii el Sav. εἰς κινδύνους.

^ε Alii, inter quos Savil., καὶ τὸν ἀρχοντα τούτων εἰσελθόντα πρὸς ὑμᾶς αἰδουμένην τὴν μεγαλοφυσίαν.

^ς Quidam φιλοσοφίας πολλῆς. Infra quidam alii ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον.

^α Alii ἐστὶ δείγμα, alii ἐστὶν ἔνδειγμα.

^β Alii βδέλυκτα.

dum. Cur tandem? Quoniam illa quidem Domini benignitatis sunt gratuita dona, hæc vero servi tolerantiae atque patientiae indicia; consuetudo autem amantibus est, illis magis affici quæ pro amatis patiantur, quam iis, quæ ab ipsis beneficia referunt. Non ita rex diademate gloriatur, ut ille vinculis delectabatur: et merito. Diadema nempe solum coronato capiti ornatum affert, catena vero et ornatum multo majorem, et tutelam. Corona sæpe regia caput se circumdatum prodidit, innumeros allexit insidiatores, atque in tyrannidis concupiscentiam invitavit; et in bellis hic ornatus est adeo periculosus, ut ipsum deponant et abscondant. In præliis nonnumquam reges habitum commutantes, ita manus cum certantibus conserunt: tanta ex corona oritur proditio. Catena vero nihil hujusmodi gerentibus affert, sed omne contrarium: cum pugna sit et acies contra dæmones, et adversarias potestates, prætendens ipsam qui ea circumdatus est, illorum repellit incursus. Et magistratum quidem externorum multi non tantum dum imperant, verum et cum excesserint magistratu, ipsius nomen circumferunt.

Vincula Pauli ubique prædicantur. — Ille exconsul, dicitur, ille expræfectus; hic vero pro iis omnibus, *Paulus vincitus*, inquit, et admodum congruenter. Illi namque magistratus non penitus sunt animi virtutis demonstrationes: pecuniis enim sunt venales, et amicorum indigent assentationibus; hic autem ex vinculis magistratus est animi disciplinæ indicium, et ardentis in Christum desiderii signum maximum. Et illi quidem brevi refugiant, hic vero magistratus nullum habet successorem. Aspice namque quantum ab illo nunc usque temporis est, et splendidius hujus victi nomen redditum est: ac consules quidem omnes, quicumque superioribus fuere temporibus, silentio traditi sunt, et nec ipso quidem nomine vulgi sunt cogniti; hujus autem victi beati Pauli nomen multum quidem hic, multum autem in barbarorum regione multum apud Scythas et Indos, et si ad ipsos terrarum orbis terminos venias, hanc audies appellationem, et quocumque quispiam pervenerit, Paulum ubique in omnium ore circumferri no-cet. Et quid mirum, si in terra marique, quippe cum et in cælis multum Pauli nomen apud angelos, apud archangelos, et supernas virtutes, et harum regem Deum? Et qualia, inquit, erant illa vincula, quoniam tantum vincio gloriæ tulerunt? nonne e ferro fabricata erant? E ferro quidem fabricata, sed multam habebant Spiritus gratiam efflorescentem: quoniam propter Christum ipsis circumdatus fuerat. O miraculum! servi victi sunt, Dominus crucifixus, et prædicatio quotidie crescit: et per quæ putabatur opera prohiberi, per hæc accensa est: et crux, et vincula, quæ esse videbantur abominatio, nunc salutis signa sunt facta, et quolibet auro ferrum illud nobis pretiosius erat, non propter naturam propriam, sed propter causam hanc et argumentum¹. Sed video quæstionem

hinc nobis quamdam orientem: et si diligenter attendatis, et quæstionem dicam, et solutionem apponam. Quid igitur tandem est quod quæritur? Ingressus aliquando hic Paulus ad Festum, et ipsum alloquens, ac purgans se de criminibus, quibus urgebatur a Judæis, et dicens, quomodo Jesum vidit, quomodo beatam vocem illam audivit, quomodo per execrationem ad lucem pervenit, quomodo cecidit et surrexit, quomodo ingressus est Damascus captivus absque vinculis compeditus, ac de prophetis deque lege loquens, et ostendens illos hæc omnia prædixisse, judicantem cepit, et fere ad seipsum transire persuasit.

4. Tales enim sanctorum sunt animæ: cum in pericula ceciderint, non quomodo periculis liberentur, considerant, sed quo persequentes lucrentur omnia faciunt: sicut et tunc factum est: se defensurus intravit, et capto iudice discessit. Et hæc ipse iudex testatus est, dicens: *In modico me persuades Christianum fieri* (Act. 26. 28). Hoc et hodie fieri decebat, et præfectum hunc vestram admirari magnanimitatem¹, philosophiam, perfectamque quietem, et ex ordine vestro disciplinam capere, et sic abire, concionem admirari, laudare coisessum, et ex ipsis rebus discere, quantum inter gentiles et Christianos discriminis sit. Sed ut ad id redeam quod dicebam, postquam ipsum cepit Paulus, et ille dixit: *In modico me persuades Christianum fieri*, Paulus ita respondit: *Optarem utique ego et in modico et in multo, non solum te, sed etiam omnes audientes me fieri Christianos absque vinculis his* (Act. 26. 29). Quid dicis, o Paulus? Ephesii nempe scribens, dicis: *Rogo igitur vos ego vincitus in Domino, digne ambulare vocatione qua vocati estis* (Ephes. 4. 1). Et ad Timothæum loquens, *In quo male patior usque ad vincula, tamquam malefactor* (2. Tim. 2. 9), et ad Philemonem rursum, *Paulus vincitus Jesu Christi* (Philem. 1): et cum Judæis disceptans, dicis: *Propter spem Israel hac catena circumdatus sum* (Act. 28. 20). Et Philippensis scribens dicebas: *Ita ut plures fratrum, freti vinculis meis, abundantius auderent intrepide verbum loqui* (Philipp. 1. 14). Ubique catenam circumfers, ubique vincula proponis, et hujusmodi gloriaris negotio; in iudicium autem veniens philosophiam prodidisti, cum maxime libere te gerere decebat, et iudici dicis: *Optarem utique te fieri Christianum absque vinculis his* (Act. 26. 29)? Nempe si bona vincula, et ita bona ut aliis quoque fiduciam ad sermonem pro religione præbeant (etenim hoc ipsum prius dixisti, Multi fratrum freti vinculis meis verbum loquebantur intrepide) (Philipp. 1. 14); quare coram iudice non hac re gloriaris, sed contrarium facis? Annon videtur esse quæstio quod dicitur? Sed celerrimam solutionem affero. Non enim anxietate vel timiditate Paulus hoc faciebat, sed ex sapientia multa et spirituali providentia: quo vero pacto, ego dicam. Gentilem alloquebatur et infidelem, nec nostra scientem. Nolebat igitur ipsum per gravia inducere, sed quod dicebat:

¹ Montef. sic legit, omissis quibusdam: *Pretiosius erat propter hoc argumentum.*

¹ Savil. et alii, *illorum præfectum venientem ad vos venerari magnanimitatem.*

factus sum carentibus lege, tamquam sine lege (1. Cor. 9. 21) : hoc et hic faciebat. Si vincula audierit, inquit, et tribulationes, statim refugiet, cum vinculorum virtutem non norit. Fiat prius fidelis et prædicationem guset, et tunc ipse quoque ad hæc vincula curret. Audivi Dominum meum dicentem : *Nemo immittit commissuram panni rudis super vestimentum vetus, quoniam tollit plenitudinem ipsius et pejor fit scissura : neque mittunt vinum novum in utres veteres, quoniam dirumpuntur utres* (Matth. 9. 16. 17; Marc. 2. 21. 22; Luc. 5. 36. 37). Anima hujus est vestimentum vetus, et uter antiquus; non est renovatus fide, non Spiritus gratia recens redditus est, debilis adhuc est et terrenus, mundana sapit, et ad mundanam vanitatem stupet, gloriam amat præsentem. Si a primordiis statim audierit, quod factus Christianus, victus mox fiet, et catena circumdabitur, confusus et erubescens a prædicatione resiliet. Propterea dicit : *Absque vinculis his*, non ipse vincula recusans, absit ! sed illius condescendens infirmitati, quoniam ipse sic illa diligit et amplectitur, ut ambitiosa mulier monilia sua.

Non de patris miraculis, sed de ærumnis gloriatur Paulus.—Unde hoc manifestum? *Gaudeo in passionibus meis*, inquit, et *suppleo defectus tribulationum Christi in carne mea* (Col. 1. 24). Et iterum : *Quoniam vobis donatum est a Christo non tantum in ipsum credere, verum et pro ipso pati* (Philipp. 1. 29). Et iterum : *Non tantum autem, sed et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3). Si gaudet igitur et gloriatur, et id vocat donum gratuitum, certum quod propter hanc causam ad judicem loquens hæc dicebat : quoniam et alias rursus in necessitatem delapsus gloriandi, hoc ipsum demonstrat, dicens : *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, in necessitatibus, in contumeliis, in persecutionibus, in angustiis, ut inhabitet in me virtus Christi* (2. Cor. 12. 9. 10). Et iterum : *Si gloriari oportet, in infirmitate mea gloriabor* (2. Cor. 11. 30). Et alibi seipsum aliis comparans, et per comparisonem nobis excellentiam demonstrans, sic inquit : *Ministri Christi sunt, ut minus sapiens loquor, plus ego* (Ibid. v. 25). Et excessum demonstrare volens, non quod mortuos resuscitaverit, dæmonesve expulerit, neque mundaverit leprosos, aliudve quid hujusmodi fecerit, dixit : sed quid? Quod innumeras passus sit molestias : cum enim dixisset, *Plus ego*, intulit temptationum multitudinem : *In plagis supra modum, in mortibus frequenter, in carceribus abundantius, a Judæis quinquies quadragenas una minus accepi, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus, ter naufragium feci, nocte ac die in profundo maris fui* (Ibid. v. 25-25) : et reliqua omnia. Sic ubique gloriatur in tribulationibus Paulus, et ea re mirum in modum sese ornat, ac jure merito. Nam hoc est quod maxime Christi virtutem demonstrat, quoniam per talia vicerunt apostoli, per vincula, tribulationes, flagella et extrema mala. Nam hæc duo Christus denuntiavit, tribulationem et remissionem, labores et coronas, sudores et retributiones, suavia et tristitia; sed tristitia quidem vitæ dedit præsentem, suavia vero in futurum distulit, pariter demonstrans

se homines non decipere, atque ipsum ærumnarum pondus ordine quodam minuere satagens. Qui decipit enim, suavia prius proponit, et mox infert tristitia. Quale est : plagiarii puerulos sæpe parvos prædantes et furantes, non plagas et verbera, neque aliud hujusmodi pollicentur, sed placentas et bellaria, et alia talia quibus puerilis gaudere consuevit ætas, prætendunt, ut his illi allecti, et libertatem suam prodentes, in extremum periculum delabantur. Avium vero pisciumque venatores, ita quæ venantur alliciunt, consuetam capiendis et jucundam prius escam præbentes, et sic laqueum contegentes. Itaque decipientium maxime opus hoc est, prius suavia proponere, quo mox inferant tristitia; providentium autem et diligentium omnino contrarium. Patres itaque plagiariis contrarium faciunt; cum ad ludum pueros literarium nutunt, pædagogos proponunt, flagella minantur, timorem inculcant : et cum priorem sic ætatem transegerint, tunc ipsis in habitu virili constitutis honores, potentiasque et delicias, et omnes divitias suas tradunt.

5. Sic Deus quoque fecit, non plagiatorum, sed patrum more qui curam gerunt : prius res adversas et tristes inmisit tamquam pædagogis et præceptoribus præsentem tradens tribulationem, quo per hæc correcti et moderati, postquam tolerantiam omnem, omnemque disciplinam didicerimus, mox ad perfectam ætatem ducti, cælorum regnum hereditate consequamur : sed prius idoneos reddit ad dandam dispensationem divitiarum, et postmodum ipsas præbebit divitias. Nisi enim hoc fecisset, divitiarum erogatio non donum, sed ultio fuisset et pœna. Sicut enim puer insipiens et prodigus paternam suscipiens hereditatem, ab hac ipsa præcipitur, prudentiam non habens pecuniarum dispensationi parem; si vero prudens sit, probus, temperans, et modestus in necessaria dispensans paterna bona, splendidior ita fit et illustrior : sic et in nobis est necesse evenire. Cum spiritualem prudentiam acceperimus, cum in virum perfectum omnes, in ætatis mensuram pervenerimus, tunc nobis tradit omnia quæ pollicitus est; nunc vero tamquam pueros parvos docet cum exhortatione et consolatione. Nec hoc solum est emolumentum ex præmissis tribulationibus, verum et aliud illo non inferius. Qui enim prius erat in deliciis, mox post delicias tribulationem expectans, neque præsentibus fruitur deliciis propter futurarum molestiarum expectationem; qui vero prius erat in tristibus, deinde post hæc suavis potiturus, etiam præsentibus difficultatibus propter futurorum spem bonorum contemnit. Non igitur tutelæ tantum causa nostræ, verum et voluptatis et consolationis priora statuit esse molesta, ut futurorum spe relevati nullum præsentium capiamus sensum. Et hoc ipsum Paulus significans dicebat : *Momentanea levitas tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum pondus gloriæ nobis operatur, non considerantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur* (2. Cor. 4. 17. 18). Levem appellavit tribulationem, non propter propriam gravium naturam, sed propter futurorum expectationem bonorum. Sicut enim mercator non

ὡς περ ἔλεγεν, Ἐγενόμην τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἔπραττεν. Ἄν ἀκούσῃ δεσμὴ, φησί, καὶ θλίψεις, εὐθὺς ἀποπηδᾷ· οὐκ οἶδε τῶν δεσμῶν τὴν δύναμιν γενέσθω πρότερον πιστὸς, γευσάσθω τοῦ κηρύγματος, καὶ τότε καὶ αὐτὸς ἐπιδραμεῖται τοῖς δεσμοῖς τούτοις. Ἦκουσα τοῦ δεσπότου μου λέγοντος, ὅτι οὐδεὶς ἐπιβάλλει ἐπιβλήμα ῥάκου ἀγνῶστου ἐπὶ ἡμῶν παλαιῶν, ἐπεὶ αἶρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, καὶ χεῖρον τὸ σχίσμα γίνεται· οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκούς παλαιούς, ἐπεὶ ῥήγνυται οἱ ἀσκοί. Ἡ ψυχὴ ἡ τοῦτου ἡμετέρου ἐστὶ παλαιὴ, καὶ ἀσχὴ παλαιή· οὐκ ἀνεκτινέσθω τῇ πίστει, οὐκ ἀνεκτινέσθω τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, ἀσθενὴς ἐστὶν ἔτι καὶ γήϊνος, [166] βιωτικὰ φρονεῖ, καὶ πρὸς τὴν κοσμικὴν φαντασίαν ἐπτόχεται, ὥς ἔρξῃ τῆς παρούσης. Ἄν ἐκ προοιμίων εὐθὺς ἀκούσῃ, ὅτι γενόμενος Χριστιανὸς δεσμώτης εὐθὺς γενησεται καὶ ἄλυσιν περιχεῖσθαι, ἀσχυνοῖς καὶ ἐρυθρίσας ἀποπηδῆσθαι τοῦ κηρύγματος· διὰ τοῦτο φησιν, Ἄνευ τῶν δεσμῶν τούτων, οὐκ αὐτὰ τὰ δεσμὰ πραιτούμενος, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἔχεινον τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων, ἐπεὶ αὐτὸς οὕτως αὐτὰ φιλεῖ καὶ ἀσπάζεται, ὡς γυνὴ φιλόκοσμος τὰ χρυσία * τὰ ἑαυτῆς.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Καίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου, φησί, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου. Καὶ πάλιν· Ὅτι ὑμῖν ἐχηρίσθη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. Καὶ πάλιν· Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσιν. Εἰ τοίνυν χαίρει καὶ καυχᾶται, καὶ χάρισμα τὸ πρᾶγμα καλεῖ, εὐδὸλον ὅτι διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην πρὸς τὸν δικαστὴν ^b διαλεγόμενος ταῦτα ἔλεγεν· ἐπεὶ καὶ εἰς ἀνάγκην ἀλλαχοῦ πάλιν ἐμπέσων τοῦ καυχῆσθαι, τοῦτο αὐτὸ ἐνδείκνυται λέγων· Ἠδιστα οὖν καυχῆσθαι, φησὶν, ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἐν ἀνάγκαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις, ἵνα ἐπισκηρῶσιν ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσθαι. Καὶ ἀλλαχοῦ συγκρίνων ἑαυτὸν ἑτέροις, καὶ τὴν κατὰ συγκρίσιν ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδείκνυμενος, οὕτω αἰετὶ φησὶ· Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι· παραφρονῶν λαῶν, ὑπὲρ ἐγώ. Καὶ διέξαι βουλόμενος τὴν ὑπεροχὴν, οὐχ ὅτι νεκροὺς ἀνέστησεν, οὐδ' ὅτι δαίμονας ἀπήλασεν, οὐδ' ὅτι λεπρούς ἐκαθάρισεν, οὐδ' ὅτι ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐποίησεν, εἶπεν, ἀλλὰ τί; Ὅτι τὰ μυρία ἔπαθε δεινὰ· Εἰπόντων γοῦν, ὅτι· Ὑπὲρ ἐγώ, ἐπήγαγε τῶν πειρασμῶν τὸ πλῆθος οὕτω λέγων· Ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλέντως, ἐν θανάτοις πολλάκις, ἐν φυλακαῖς περισσέως· ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παραμύθια ἔλαβον, τρις ἐρραβδίσθην, ἀπαξ ἐλιθάσθην· τρις ἐνανυήθησα, νυχθημέρον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα, καὶ τὰ λοιπὰ ἅπαντα. Οὕτω πανταχοῦ καυχᾶται ἐν ταῖς θλίψεσιν ὁ Παῦλος, καὶ ἐγκαλλυπίζεται τῷ πρᾶγμα μεθ' ὑπερβολῆς· καὶ μάλα εἰκότως. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ μάλιστα τὴν δύναμιν ἐνδείκνυται τοῦ Χριστοῦ, ὅτι διὰ τοιούτων ἐκράτησαν οἱ ἀπόστολοι, διὰ δεσμῶν καὶ θλίψεων καὶ μαστιγῶν καὶ τῶν ἐσχάτων κακῶν. Δύο γὰρ ταῦτα ὁ Χριστὸς ἐπηγγείλατο, θλίψιν καὶ ἄνεσιν, πόνους καὶ στεφάνους, ἰδρώτας καὶ ἁμοιᾶς, χρηστὰ καὶ λυπηρὰ· ἀλλὰ τὰ μὲν λυπηρὰ κατὰ τὸν παρόντα βίον δέδωκε, τὰ δὲ χρηστὰ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα· ἐταμειύσατο, ὅμοιόν τε δεικνύς· ὅτι οὐκ ἀπατᾷ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ αὐτὸ τῶν δεινῶν

τὸ φορτικὸν ὑπομένεσθαι τῇ τάξει βουλόμενος. Ὁ μὲν γὰρ ἀπατῶν τὰ χρηστὰ προτείνεται πρότερον, καὶ ὕστερον ἐπάγει τὰ λυπηρὰ. Οἶδεν τι λέγων· Ἀνδραποδιστὰ πολλάκις παιδία μικρὰ σὺλῶντες καὶ κλέπτουντες, οὐ πλῆγας καὶ μάστιγας, οὐδ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ὑποχύνονται, ἀλλὰ πλακοῦντας καὶ τραγήματα καὶ ἑτέρα τοιαῦτα, οἷς ἡ παιδικὴ χαίρειν εἰώθεν ἡλικία, προτείνουσιν, ἵνα τοῦτοις ἐκείνα δελεασθέντα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀποδόμενα εἰς κίνδυνον ἐμπέσῃ τὸν ἔσχατον. [167] Καὶ ὁρνοῖται δὲ καὶ ἰχθύων οἱ θηρευταὶ ^d οὕτω τὰ θηρευόμενα δελεάζουσι, τὴν συνήθη τροφὴν καὶ καθ' ἡδονὴν τοῖς ἀγρευομένοις οὖσαν πρότερον προτείνοντες, καὶ τὴν παγίδα ταύτην περιστάλλοντες. Ὅστε ἀπατῶντων μάλιστα τοῦτο ἔργον ἐστὶ, πρότερον τὰ χρηστὰ προτείνεσθαι, εἶτα ὕστερον ἐπάγειν τὰ λυπηρὰ, κηδομένων δὲ καὶ φροντίζόντων τούναντιον ἅπαν. Οἱ γοῦν πατέρες ἀπεναντίας τοῖς ἀνδραποδισταῖς ποιοῦσιν· ὅταν εἰς διδασκαλεῖον πέμπωσι τὰ παιδία, παιδαγωγούς ἐπιστώσι, πλῆγας ἀπειλοῦσι, φόβον ἐπιτερίζουσι, καὶ ἐπειδὴν τὴν προτέραν ἡλικίαν οὕτως ἀγάγῃσι, τότε ἐν ἔξει γενομένοις αὐτοῖς τιμὰς καὶ δυναστείας καὶ τρυφὴν καὶ τὸν αὐτῶν πλοῦτον ἅπαντα ἐγχειρίζουσιν.

ε'. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν, οὐ κατὰ τοὺς ἀνδραποδιστάς, ἀλλὰ κατὰ τοὺς πατέρας τοὺς κηδομένους· πρότερον εἰς τὰ λυπηρὰ ἐνέβαλε, καθάπερ παιδαγωγοῖς καὶ διδασκάλοις τῇ παρουσίᾳ θλίψει παρακίδους, ἵνα διὰ τοῦτων παιδευθέντες, σωφρονισθέντες, ὑπομονὴν ἅπασαν ἐπιδειξάμενοι, φιλοσοφίαν ἅπασαν μαθόντες, εἶτα ἐν ἔξει γενομένοις τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν· πρότερον ἐπιτηδεύουσιν κατεσκεύασε πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ διδομένου πλούτου, καὶ τότε αὐτὸν ἐγχειρίζει τὸν πλοῦτον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐποίησεν, ἡ τοῦ πλούτου δόσις, οὐ δωρεὰ, ἀλλὰ κόλασις ἦν καὶ τιμωρία. Καθάπερ γὰρ παῖς ἀνόητος καὶ ἄσωτος τὸν πατρῶον κληρὸν διαδεξάμενος ὑπ' αὐτοῦ τοῦτου κατακρημνίζεται, φρόνησιν οὐκ ἔχων ἀρκοῦσαν πρὸς τὴν τῶν χρημάτων οἰκονομίαν· εἰ δὲ συνετὸς γένοιτο, καὶ ἐπιεικής, καὶ σώφρων, καὶ μέτριος, εἰς δέον οἰκονομῶν τὰ πατρῶα, λαμπρότερος ταύτῃ καὶ περιφανέστερος γίνεται· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν ἀνάγκη συμβαίνειν. Ἐπειδὴν σύνεσιν πνευματικὴν δεξώμεθα, ἐπειδὴν εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας κατανηθώμεν οἱ πάντες, τότε ἡμῖν ἐγχειρίζει πάντα, ἅπερ ὑπέτρετο· νυνὶ δὲ καθάπερ παιδία μικρὰ παιδεύει μετὰ παρακλήσεως καὶ παραμυθίας. Καὶ οὗ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ κέρδος ἀπὸ τοῦ τὰς θλίψεως προλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον τοῦτου. Ὁ μὲν γὰρ πρότερον τρυφῶν, εἶτα μετὰ τὴν τρυφὴν κόλασιν προσδοκῶν, οὐδὲ τῆς παρουσίας τρυφῆς αἰσθάνεται, διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐπαγομένων δεινῶν· ὁ δὲ πρότερον ὢν ἐν λυπηραῖς, εἶτα μετὰ ταῦτα μέλλων ἀπολαύσεσθαι χρηστῶν, καὶ τῶν παρόντων ὑπερορᾷ δυσχερῶν, διὰ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων χρηστῶν. Οὗ τοίνυν ἀσφαλές ἐνεκεν μόνον τῆς ἡμετέρας, ἀλλὰ καὶ ἡδονῆς καὶ παραμυθίας πρότερα ἔταξεν εἶναι τὰ δεινὰ, ἵνα ταῖς ἐλπίσι τῶν μελλόντων κουφίζόμενοι, μηδεμίαν τῶν παρόντων λάβωμεν ἀσθησιν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ Παῦλος δεικνύς καὶ ἐμφαίνων, ἔλεγεν, ὅτι τὸ παραντίκα ἔλαφρον τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δέξης καταεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοποῦντα ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Ἐλαφρὰν τὴν θλίψιν ἐκάλεσεν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τῶν δεινῶν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προσδοκίαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Καθάπερ γὰρ ὁ

* Sic Savil. rectius quam vulg. χρυσία. Edit.

^b Savil. τὸν Φησιν.

^c In aliis aeternz deest.

^d Quatuor mss. οἱ θηραταί.

ἐμπορος οὐκ αἰσθάνεται τῆς κατὰ τὴν ναυτιλίαν ταλαιπωρίας, τῇ τῶν φορτίων ἐλπίδι κουφιζόμενος, καὶ ὁ πικτεῦων γενναίως φέρεται τὰ τραύματα τῆς κεφαλῆς, πρὸς τὸν στέφανον ἀποδιδέπων· [168] οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀτενίζοντες ἀγαθὰ, ὅσα ἂν ἐπιφέρηται δεινὰ, πάντα γενναίως ὀλοομεν τῇ χρηστέῃ τῶν μελλόντων ἐλπίδι νευρούμενοι. Ταύτην τοίνυν λαβόντες τὴν ῥῆσιν ἀπέλωμεν· εἰ γὰρ καὶ ψιλὴ καὶ βραχεῖα, ἀλλὰ πολλὴν ἔχει φιλοσοφίας διδασκαλίαν. Ὁ ἐν ὁδῷ καὶ ὀλίψῃ, ἀρκοῦσαν ἔχει παράκλησιν· ὁ ἐν τρυφῇ καὶ πολυτελείᾳ, μέγαν σωφρονισμόν. Ὅταν γὰρ ἐπὶ τῆς τραπέζης κατακειμένος ἀναμνησθῇς τῆς ῥήσεως ταύτης, ἀποπηδήσεις ταχέως τῆς μέθης καὶ τῆς ἀδωφαιγίας, μαθὼν διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅτι ἐναγωγίους ἡμᾶς εἶναι χρὴ· καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἑρεῖς· Παῦλος ἐν δεσμοῖς καὶ δεσμοκτηρίοις, ἐγὼ δὲ ἐν μέθῃ καὶ πολυτελείᾳ τραπέζῃ· καὶ ποῖας τεύεσθαι συγγνώμης; Τοῦτο καὶ γυναιξὶν ἐπιτήδειον τὸ ῥῆμα· αἱ γὰρ φιλόκομοι καὶ πολυτελεῖς, καὶ χρυσῷ^α πάντοθεν ἑαυτὰς καταδεσμοῦσαι, τῆς ἀλώσεως ταύτης ἀναμνησθεῖσαι, μισήσουσιν, εὖ οἶδ' ὅτι, καὶ βδελύσσονται τὸν κόσμον ἐκείνων, καὶ πρὸς ταῦτα δραμοῦνται τὰ δεσμά. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ πολλῶν κακῶν αἷτια γέγονε πολλάκις, καὶ μυρίους πολέμους εἰς τὴν οἰκίαν συνήγαγε^β, καὶ φθόνους καὶ βασκανίας καὶ μίσους ἔτεκε· ταῦτα δὲ τῆς οἰκουμένης τὰς ἀμαρτίας ἔλυσσε, καὶ δαίμονας ἐφόδισσε, καὶ διάβολον ἐφυγάδευσσε. Μετὰ τούτων ἐν τῷ δεσμοκτηρίῳ διατρίβων τὸν δεσμοφυλάκα ἐπέισε, μετὰ τούτων τὸν Ἄγγριππαν ἐπεσπάσατο^γ, μετὰ τούτων πολλοὺς μαθητὰς κατεσκεύασεν ὁ Παῦλος. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· *Ἐν ᾧ κακοπαθὼ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται.* Καθάπερ γὰρ ἀκτίνα δῆσαι οὐ δυνατόν οὐδὲ συγκλείσαι ἐν οἰκίᾳ, οὕτως οὐδὲ τοῦ κηρύγματος τὸν λόγον. Καὶ πολλῷ πλέον ὁ διδάσκαλος ἐδόδετο, καὶ ὁ λόγος ἐπέτετο· ἐκεῖνος τὸ δεσμοκτήριον ὥκει, καὶ ἡ διδασκαλία πτερωθεῖσα πανταχόσε τῆς οἰκουμένης ἔτρεχε.

ζ'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες μὴ προκαταπίπτωμεν ἐπὶ τοῖς δεινοῖς, ἀλλὰ μάλλον τότε δυνατότεροι γινώμεθα, τότε ἰσχυρότεροι· *Ἡ γὰρ ὀλιψὴ ὑπομονὴν κατεργάζεται.* Μὴ ἀλγῶμεν ἐπὶ ταῖς ἐπαγομέναις συμφοραῖς, ἀλλ' ἐν ἅπασιν εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ. Δευτέραν ἐδομάδα τῆς νηστείας παρήλθομεν, ἀλλὰ μὴ τοῦτο σκοπῶμεν· οὐ γὰρ τοῦτό ἐστι παρελθεῖν νηστεῖαν, ἐὰν τὸν χρόνον παρέλωμεν. Τοῦτο λογισάμεθα, εἰ σπουδαιότεροι γεγόναμεν, εἰ διωρθώσαμεν τι τῶν ἡμετέρων ἐλαττωμάτων, εἰ τὰ ἀμαρτήματα ἀπενψάμεθα. Ἐθος ἅπασιν ἑρωτᾷν κατὰ τὴν Τεσσαρακοστὴν, πόσας ἑκατοστές ἐδομάδας ἐνήστευσε· καὶ ἔστιν ἀκοῦσαι λεγόντων τῶν μὲν, ὅτι δύο, τῶν δὲ, ὅτι τρεῖς, τῶν δὲ, ὅτι πάσας ἐνήστευσαν τὰς ἐδομάδας. Καὶ τί τὸ κέρδος, ἐὰν ἔρημοι κατορθωμάτων παρέλωμεν τὴν νηστεῖαν; Ἐὰν ἕτερος λέγῃ, ὅτι Πᾶσαν ἐνήστευσεν τὴν τεσσαρακοστὴν, σὺ εἰπὲ, ὅτι Ἐγθρὸν εἶχον, καὶ κατηλλάγην· ἔθος εἶχον κακηγορεῖν, καὶ ἐπαυσάμην· ἔθος εἶχον ὀμνύειν, καὶ ἔλυσεν τὸ πονηρὸν ἔθος. Οὐδὲν ὕψους τοῖς ἐμπόροις, ἂν πολὺ [169] μῆκος πελάγους παραδράμωσιν, ἀλλ' ἐὰν μετὰ φορτίων πλέωσι καὶ πολλῆς τῆς ἐμπορίας· οὐδὲν ὕψους τῆς νηστείας ἡμῖν, ἂν παρέλωμεν αὐτὴν ἀπλῶς καὶ εἰκῇ καὶ μάτην. Ἄν τὴν τῶν βρωμάτων νηστεύωμεν νηστεῖαν, παρελθουσῶν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν παρέρχεται καὶ ἡ νηστεία· ἐὰν

δὲ ἀμαρτημάτων ἀπεχόμεθα, καὶ τῆς νηστείας παρελθούσης ταύτης, ἐκείνη πάλιν μένει, καὶ διηνεχῆς ἔσται ἐντεῦθεν ἡμῖν ἡ ὠφέλεια, καὶ πρὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν οὐ μικρὰς ἡμῖν ἐνταῦθα ἀποδώσει τὰς ἀμοιβάς· ὥσπερ γὰρ ὁ ζῶν ἐν πονηρίᾳ, καὶ πρὸ τῆς γεέννης κολάζεται τῷ συνεῖδότη κενοτούμενος· οὕτως ὁ πλουτὴς ἐν κατορθώμασι, καὶ πρὸ τῆς βασιλείας χαρὰς μεγίστης ἀπολαύσεται, χρησταῖς ἐντρεφόμενος ἐλπίσι. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς φησὶ· *Πάλιν δόξομαι ὑμᾶς, καὶ χαρίσεσθε, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς λαμβάνει.* Βραχὺ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ πολλὴν ἔχει παραμυθίαν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ, *τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς λαμβάνει;* Χρήματα ἂν ἔχη, πολλοὶ δύνανται σου τὴν χαρὰν τὴν ἀπὸ τοῦ πλούτου λαβεῖν, καὶ κλέπτῃς διορύττων τοῖχον, καὶ οἰκέτης ἀφαιρούμενος τὰ ἐμπιστευθέντα, καὶ βασιλεὺς δημεύων, καὶ βάσκανος ἀνθρωπος ἐπηρεάζων. Δυναστεῖαν ἂν ἔχη, πολλοὶ δύνανται σου λαβεῖν τὴν ἀπὸ ταύτης χαρὰν· ὅταν γὰρ παραλυθῇ τὰ τῆς ἀρχῆς, παραλυθῆσεται^δ καὶ τὰ τῆς ἡδονῆς· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀρχῇ πολλὰ συμπίπτοντα πράγματα, δυσκολίαν ἔχοντα καὶ φροντίδας, ὑποτέμνεται σου τὴν εὐθυμίαν. Ἰσχύον σώματος ἐὰν ἔχη, νόσος ἐπελθοῦσα κατέλυσε τὴν ἀπὸ ταύτης χαρὰν· κάλλος ἐὰν ἔχη καὶ ὥραν, γῆρας ἐπελθὼν ἐμάρανε καὶ ἀφείλετο τὴν χαρὰν· τραπέζης ἐὰν ἀπολαύσης πολυτελοῦς, ἐσπέρας καταλαβούσης, κατελύθη καὶ ἡ τῆς εὐωχίας χαρὰ· ἕκαστον γὰρ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων εὐεπηρέαστόν ἐστι, καὶ μόνιμον ἡμῖν οὐκ ἰσχύει παρασχεῖν τὴν ἡδονήν· ἡ δὲ εὐσέβεια καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν ἀρετὴ τούναντι ἅπαν. Ἐλεημοσύνην ἐὰν ποιῇς, οὐδεὶς ἀφείλει δύνανται τὸ κατόρθωμα, κἂν στρατόπεδα, κἂν βασιλεῖς, κἂν μυρίοι συκοφάνται, κἂν ἐπίβουλοι πάντοθεν ἐπιθῶνται, τὸ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀποτεθὲν κτήμα ἀφελέσθαι οὐ δύνανται· ἀλλὰ μένει διηνεχῆς ἡ χαρὰ. *Ἐσκόρπισε* γὰρ, φησὶν, *ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα·* καὶ μάλα εἰκότως. Ἐν γὰρ τοῖς τῶν οὐρανῶν ἀποκρίται ταμιεῖοις, ὅπου οὐ κλέπτῃς διορύττει, οὐ ληστὴς λαμβάνει, οὐ σὴς κατεσθίει. Εὐχὰς ἐὰν εὐξῇ συνεχῆς καὶ ἐκτενεῖς, τὸν καρπὸν τὸν ἀπὸ τούτων οὐδεὶς στήλῃσι δυνήσεται· καὶ γὰρ οὗτος ὁ καρπὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐρίβηται, πάσης ἐπιτηρείας ἀπῆλλαγμένος, καὶ μένων ἀχείρωτος. Ἐὰν κακῶς παθὼν εὐεργετήσῃ, ἐὰν κακῶς ἀκούσας φιλοσοφῇ, ἐὰν λοιδορηθεὶς εὐλογῇ, ταῦτα τὰ κατορθώματα μένει διηνεχῶς, καὶ τὴν ἐκ τούτων χαρὰν οὐδεὶς λαμβάνει· ἀλλ' ὅσας ἂν αὐτῶν ὑπομνησθῇς^ε, χεῖρες καὶ εὐφραίνῃ, καὶ πολλὴν καρποῦσαι τὴν ἡδονήν. Οὕτω δὲ καὶ τὸ φεύγειν ὄρκον ἐὰν κατορθώσωμεν, καὶ πείσωμεν τὴν γλῶτταν τὴν ἡμετέραν ἀπέχεσθαι τῆς δλεθρίου συνθηλαίας ταύτης, τὸ μὲν κατόρθωμα ἔσται ἐν βραχεῖ καιρῷ, ἡ δὲ εὐφροσύνη τοῦ κατορθώματος διηνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως. Λοιπὸν ὑμεῖς καὶ ἐτέρων διδασκάλους [170] εἶναι χρὴ καὶ καθηγῆτάς, καὶ φίλους τοὺς πλησίον, καὶ τοὺς οἰκέτας δὲ τοὺς συνδούλους, καὶ νέους τοὺς ὁμηλικας λαμβάνειν καὶ παιδεύειν καὶ ἐνάγειν. Ἄρα εἴ τις σοι χρύσινον ἓνα καὶ ἕκαστον διορθούμενον ἄνθρωπον ἐπηγγέλατο, οὐ πᾶσαν ἂν ἐποιήσας σπουδὴν, καὶ ἡμετέρας προσεδρεύων, πείθων, παρακαλῶν; Νῦν δὲ οὐχ ἓνα χρύσινον, οὐδὲ δέκα, οὐδὲ εἴκοσι, καὶ ἕκατόν, καὶ χιλίους, οὐδὲ γῆν ὁλόκληρον ὑπισχνεῖται σοι τῶν πόνων τούτων ἀμοιβὴν ὁ Θεός· ἀλλ'

^α Αἱ καὶ χρυσίφ.

^β Αἱ εἰσῆγαγε.

^γ Quidam mss. τὸν Φῆστον ἐπεσπάσατο, male.

^δ Αἱ παραλύεται καί.

^ε Αἱ ἂν τούτων ἀναμνησθῇς. Paulo post iidem καρποῦσαι τὴν εὐφροσύνην.

sentit navigationis laborem, lucrorum spe relevatus et pugil generose fert capitis vulnera, coronam respiciens : ita profecto nos quoque in cælum et cælestia intendentes bona, quæcumque inferantur gravia, generose cuncta feremus, bona futurorum spe roborati. Hac itaque accepta sententia abeamus : quamvis namque simplex et brevis sit, multam tamen habet philosophiæ doctrinam. Qui in dolore et tribulatione est, idoneam habet consolationem, qui in deliciis et luxuria, magnam moderationis exhortationem. Cum enim ad mensam discumbens, sententiæ hujus memineris, statim ab ebrietate crapulaque resilies, disceus ex hac sententia, quod anxios nos esse conveniat, et intra teipsum dices : Paulus in vinculis et carceribus, ego vero in ebrietate et lauta mensa : et quam assequar veniam? Hoc et in mulieribus opportunitum dictum. Ambitiosæ enim et sumptuosæ, et auro uadique se circumligantes catenæ hujus reminiscens odio habebunt, ut existimo, et abominabuntur ornatum illum, et ad hæc vincula current. Illa namque ornamenta multorum causæ malorum fuerunt, et innumera bella intra domum contraxerunt¹, et livores pepererunt et invidias et odium; hæc vero peccata mundi solverunt, et terruerunt dæmonas, et diabolum fugaverunt. Dum his in carcere degens custodi persuasit, cum his Agrippam attraxit, cum his multos Paulus discipulos acquisivit, propterea dicebat : *In quo male patior usque ad vincula, tanquam malefactor, sed Dei verbum non est vinctum* (2. Tim. 2, 9). Sicut enim radium vincire possibile non est, nec domi concludere : sic neque prædicationis verbum. Et quod multo amplius est, doctor vinctus erat, et verbum volabat : ille carcerem habitabat; et doctrina alata passim in orbe terrarum currebat.

6. *Moralis exhortatio ad emendationem.* — Hæc igitur scientes, ne succumbamus in rebus adversis, sed potius tunc potentiores efficiamur, tunc fortiores : *Tribulatio enim patientiam operatur* (Rom. 5. 3). Ne doleamus in calamitatibus quæ inferuntur, sed in omnibus Deo gratias agamus. Secundam jejunii septimanam expeditimus, sed non hoc consideremus : non enim hoc est expeditisse jejunium, si tempus præterierimus, sed si transegerimus cum recte factis. Hoc nobiscum reputemus, si studiosiores facti sumus, si defectum aliquem nostrum correximus, si abluimus crimina. Consuetudinem omnes habent per quadragesimam interrogandi, quot quisque septimanas quadragesimæ jejunavit : et dicentes audire licet, hos quidem quod duas, hos vero quod tres, illos autem quod omnes jejunaverint septimanas. Et quod lucrum, si recte factis carentes, jejunium transegerimus? Si alius dicat, Totam jejunavi Quadragesimam, tu dic, Inimicum habebam, et conciliatus sum : habebam detrahendi consuetudinem, et destitui : jurandi tenebar usu, et mos improbus mihi correctus est. Nulla mercatoribus utilitas, si magnam maris longitudinem percurrerint, sed si cum rerum copia et multo mercimonio navigaverint : nulla jejunii nobis utilitas, si infru-

¹ Alii, in domum induxerunt.

ctuose ipsum tempus et temere prætereamus. Si ciborum jejunium jejunemus, præteritis quadraginta diebus præterit et jejunium; si vero peccatis abstineamus, et transacto jejunio illud remanet, et continua erit hinc nobis utilitas, atque ante regnum cælorum non parvas nobis hic reddet retributiones. Sicut enim qui in nequitia vivit, et ante gehennam punitur, conscientia stimulatus : sic qui meritis abundat et ante regnum magna fructur lætitia, se bona spe pascens. Idcirco Christus inquit : *Iterum videbo vos, et gaudebitis, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* (Joan. 16. 22). Breve verbum, sed multam habet consolationem. Quidnam tandem est, *Nemo gaudium vestrum tollet?* Pecunias si habeas, multi tuum ex divitiis gaudium auferre possunt, et fur parietem perfodiens, et credita subripiens servus, et Imperator in fiscum redigens, et invidus homo calumnians. Si potentiam habeas, multi possunt tuum ex hoc gaudium tollere. Cum enim principatus finierit, voluptas quoque finiet : quin et in ipso principatu multæ res accidentes, difficultates habentes et curas, lætitiæ tuam minuunt. Si corporis robur habeas, morbus superveniens dissolvit inde ortam lætitiæ : si pulchritudinem habeas et speciem, senectus superveniens tabefecit, et gaudium abstulit : si mensa fruaris lauta, vespere occupante soluta est convivii lætitia. Rerum enim quælibet mundanarum infestari facile potest, nec stabilem nobis voluptatem affert, pietas autem et animi virtus contra. Eleemosynam si feceris, meritum auferre potest nemo : sive exercitus, sive reges, sive infiniti calumniatores et insidiatores instant undique, in cælis repositam possessionem auferre non possunt, sed perenne permanet gaudium. *Dispersit enim, inquit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum* (Psal. 111. 9). Nec immerito : in cælorum enim cellariis reposita sunt, ubi fur non perfodit, latro non tollit, tinea non consumit (Matth. 6. 20). Si preces fuderis continuas et intentas, earum fructum auferre poterit nemo : hic etenim fructus in cælo radicans est, ab omni calumnia liber, et permanens inexpugnabilis. Si male passus benefeceris, si maledictis lacessitus patienter tuleris, si conviciis affectus benedixeris : hæc merita perpetuo manent, et ortam ex his lætitiæ auferet nemo, sed quotiescumque ipsorum recordatus fueris, gaudes et lætaris et multa frueris voluptate. Sic profecto et fugere juramentum si prævaleamus, et ab hac consuetudine perniciose abstinere linguæ nostræ studeamus, meriti quidem labor brevi absolvetur, lætitiæ vero meriti jugiter erit et indesinenter. Cæterum vos et aliorum præceptores esse oportet et duces, et amicos proximi, servos autem conservi, et juvenes coævus suscipere, instituere et inducere debent. Nonne si quis tibi aureum unum pro singulis hominibus correctis promississet, omne studium adhibuisses, et assiduus adstitisses persuadens et exhortans? Nunc vero non aureum unum, neque decem, neque viginti, vel centum, vel mille, neque totam Deus terram tibi pollicetur in horum laborum retributionem, sed quod otio toto majus est, hoc tibi præbet, cælorum regnum :

nec hoc solum, verum et aliud præter hoc. Quale vero hoc? *Qui educit pretiosum a vili, sicut os meum erit* (Jer. 15. 19), inquit. Quid huic posset esse par ad honoris et securitatis rationem? Quæ vero nobis excusatio et venia post tantam promissionem proximorum salutem negligentibus esse valeat? Tu vero si cæcum quidem in voraginem decidentem videris, manum porrigis, et indignum esse putas, pereuntem despiciere; videns autem quotidie omnes præcipitari fratres in improbam juramentorum consuetudinem, nec verbum audes proferre? Sed dixisti semel, et non audivit: dic igitur bis et ter, et toties, donec persuaseris. Nobis quotidie loquitur Deus, et non audimus, nec alloqui desistit: hanc tu quoque curam imitare circa proximum. Propterea conjuncti inter nos sumus, et

urbes habitamus et in ecclesiis congregamur, ut alter alterius onera portemus, ut alter alterius peccata corrigamus. Et sicut multi eandem officinam habitantes homines differenter quidem negotiantur, omnia vero in commune reponunt: sic profecto et nos agamus. Quæcumque bona quisque conferre potest proximo, ne pigeat eum, neque differat; sed fiat negotiatio quædam, et talis collatio spiritualis, ut in commune omnia deponentes, et multas adepti divitias, et magnum consequuti thesaurum, communiter omnes regnum assequamur cælorum, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN MAGISTRATUS AB IMPERATORE THEODOSIO MISSOS, ELLEBICHUM MAGISTRUM MILITUM, ET CÆSARIUM MAGISTRUM (a), AD PRÆVARICATORUM INQUISITIONEM PROPTER STATUARUM SUBVERSIONEM.

DOMILIA XVII.

3. Opportune omnes hodie simul concinuimus, *Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus* (Psal. 71. 18). Etenim miranda et opinionem excedentia facta sunt negotia: nibem totam et populum tantum jam submergendum, et sub undas agendum et perendum funditus statim, uno temporis momento ab omni naufragio liberavit. Gratias igitur agamus, non tantum quoniam tempestatem sedavit, sed etiam quoniam ipsam fieri permisit: non tantum quoniam naufragio nos liberavit, sed etiam quod in tantam nos angustiam cadere permisit, et extremum periculum nobis imminere. Sic et Paulus in omnibus jussit gratias agere. Cum vero dicit: *In omnibus gratias agite* (1. Thess. 5. 18): hoc significat, non tantum in gravium solutione, verum et in gravium¹ tempore: nam *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (Rom. 8. 28). Gratias ipsi agamus propter tentationum absolutionem, et harum numquam obliviscamur: orationibus vacemus, supplicationibus continuis, pietati multæ. Cum a principio gravis horum malorum pyra fuerit accensa, dicebam non esse doctrinæ tempus, sed orationum: hoc profecto et nunc postquam extincta est dico, nunc magis tempus orationum esse, quam prius: nunc maxime lacrymarum tempus et compunctionis et animæ anxie multique studii et cautelæ. Tunc nempe ipsa tribulationum natura vel invito nos corripiebat et modestos faciebat, et ad majorem agebat reverentiam; nunc autem, ablato freno et nube præterita, timendum ne ad torporem declinemus, ne cogniores reddamur rursum ex remissione, ne de nobis quoque quispiam dicat: *Cum occideret eos, tunc*

quærebant eum, et revertebantur, et diluculo veniebant ad Deum (Psal. 77. 34). Ideo Moses Judæos admonerat dicens: *Postquam comederis et biberis, et fueris repletus, recordare Domini Dei tui* (Deut. 6. 12. 13). Nunc sincerum propositum vestrum videbitur, si in eadem manseritis pietate: tunc quippe multi timori et malorum illationi studium vestrum attribuebant nunc vero purum erit meritum vestrum, si in eodem studio permaneat. Quoniam et puerulus si dum ab aliquo agitur pædagogus terribili, cum modestia vivit et mansuetudine, nihil est mirandum, sed pædagogus timori pueri modestiam attribuunt omnes; cum vero deposita necessitate ille in eadem manserit honestate, tunc et quam habuit in priore ætate modestiam, ipsi omnes adscribunt. Hoc et nos utique faciamus, in eadem manentes reverentia, ut et prioris studii laudem multam a Deo capiamus. Innumera expectavimus mala, omnium substantias direptum iri, habitacula cum habitantibus comburenda, civitatem medio tollendam ex orbe, et ipsius reliquias omnes perituras, aratrum ipsius terram suscepturam; sed ecce hæc omnia intra expectationem tantum steterunt, et in opus non processerunt. Nec hoc solum est mirandum, quod tantum periculi Deus abstulit, sed etiam quoniam magnis nos affecit beneficiis, et civitatem nostram ornavit, nosque per hanc tentationem et calamitatem probatores effecit. Quo vero pacto, ego dicam.

Monachi ex montibus Antiochiam descendunt, ut civitati veniam impetrent. — Nam quando ab Imperatore missi ad commissorum inquisitionem tremendum illud constituere iudicium, omnesque ad scelorum poenas vocabant et varia mortis omnibus erat expectatio, tunc vertices montium habitantes monachi, propriam exhibere philosophiam. Namque tot annis in cavernis suis conclusi, nemine advocante, suadente nemine, postquam nubem tantam civitatem circumstantem viderunt, tabernacula speluncasque suas derelinqnentes, undique confluxerunt, velut angeli quidam decælo

¹ Apud Sav. legitur, *tentationum*, pro, *gravium*.

(a) Brix. omittit nomen Cæsarii Magistri quod addimus e Græcis Codd. quibus adstipulatur Theodoret. Magistrum autem officiorum hunc fuisse intellige qui et absolute Magister appellatur, licet alii essent Magistri scriniarum, epistolæ et libellorum Græcorum. Ad Magistrum officiorum disciplina palatii pertinebat, et officiis, id est, ministeriis præerat.

δ τοῦ κόσμου παντός μεζῶν ἐστὶ, τοῦτο σοι δίδωσι, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον πρὸς τοῦτο. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὁ ἐξάγων τίμιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσται, φησί· τί τοῦτου γένοιτ' ἂν ἵσον εἰς τιμῆς λόγον καὶ ἀσφαλείας; Ποία δ' ἡμῖν ἀπολογία καὶ συγγνώμη μετὰ τὴν τοσαύτην ὑπόσχεσιν τῆς τῶν πλησίων ἀμελοῦσι σωτηρίας; Σὺ δ' ἂν μὴν εἰς βάραθρον Ἰδης καταπίπτοντα τυφλόν, χεῖρα ὀρέγεις, καὶ νομίζεις ἀνάξιον εἶναι τὸ περιδεῖν ἀπολλύμενον ὁρῶν δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν κατακρημνιζομένους πάντας τοὺς ἀδελφούς εἰς τὴν πονηρὰν τῶν ὄρκων συνθήκην, οὐδὲ ῥῆμα προέσθαι τολμᾷς; Ἀλλ' εἶπας ἅπαξ, καὶ οὐκ ἤκουσεν· οὐκ οὐκ εἶπε καὶ δις, καὶ τρίς, καὶ τοσαυτάκις, ἕως ἂν πείσῃς. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὁ Θεὸς ἡμῖν διαλέγεται, καὶ οὐκ ἀκούομεν, καὶ οὐκ ἀφίσταται διλεγόμενος· ταύτην καὶ σὺ μίμηται τὴν κηδεμονίαν

* Alii οὐδὲ δέκα χρυσίνους, οὐδέ.

περὶ τὸν πλησίον. Διὰ τοῦτο μετ' ἀλλήλων ἐσμέν, καὶ πόλεις οἰκοῦμεν, καὶ ἐν ἐκκλησίαις συναγόμεθα, ἵνα τὰ ἀλλήλων βάρῃ βαστάζωμεν, ἵνα τὰ ἀλλήλων ἀμαρτήματα διορθώμεθα. Καὶ καθάπερ ἐργαστήριον ἐν οἰκούντες ἀνθρωποὶ διαφόρως μὲν ἐμπορεύονται, πάντα δὲ εἰς τὸ κοινὸν ἀποτίθενται· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν ἄπερ ἂν ἕκαστος ἀγαθὰ δύναται εἰσφέρειν τῷ πλησίον, μὴ ὀκνεῖτω, μηδὲ ἀναδυσθῆναι, ἀλλὰ γινέσθω πραγματεία τις καὶ ἀντίδοσις τοιαύτη^β πνευματικῇ, ἵνα εἰς τὸ κοινὸν ἅπαντα καταθέμενοι, καὶ πολὺν κτησάμενοι πλοῦτον, καὶ μέγαν ποιήσαντες τὸν θησαυρὸν, κοινῇ πάντες τύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιланθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Alii ἀντίδοσις αὐτῃ.

Εἰς τοὺς ἄρχοντας τοὺς παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου ἀποσταλέντας, Ἑλλέβιχον στρατηλάτην καὶ Κασάριον μάγιστρον, εἰς τὴν τῶν πεπλημμεληκῶτων ἐξέτασιν διὰ τὴν τῶν ἀνδριάντων παταστροφήν.

*Ὁμιλία ιζ'.

α'. Εἰς καιρὸν ὑπεψήλαμεν· ἅπαντες κοινῇ τήμερον· Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. Καὶ γὰρ θαυμαστά καὶ παράδοξα γέγονε πράγματα· πόλιν ὀλόκληρον καὶ δῆμον τοσοῦτον καταποντίζεσθαι μέλλοντα καὶ ὑποδρύχιον γίνεσθαι [171] καὶ ἀπολλύεσθαι τέλειον ἄνθρωπον, ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ τῆς ναυαγίας ἀπάσης ἀπῆλλαξεν. Εὐχαριστήσωμεν τόνον, μὴ μόνον, ὅτι τὸν χειμῶνα ἔλυσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ γενέσθαι αὐτὸν συνεχώρησε· μὴ μόνον ὅτι τῆς ναυαγίας ἡμᾶς ἀπῆλλαξεν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς τοσαύτην ἀγωνίαν καταπεσὶν ἄφηκε, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμῖν ἐπικραμασθῆναι κίνδυνον. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσεν ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν. Ὅταν δὲ εἴπῃ, Ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε, τοῦτο λέγει, μὴ μόνον ἐν τῇ λύσει τῶν δεινῶν^β, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν δεινῶν. Τοῖς γὰρ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συντερεῖ εἰς ἀγαθόν. Εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ διὰ τὴν λύσιν τῶν πειρασμῶν, καὶ μὴ ἐπιλαθώμεθα τούτων ποτέ· εὐχαῖς προσέχωμεν, ἱκετηρίαις συνεχέσιν, εὐλαβείᾳ πολλῇ. Ὅτε παρὰ τὴν ἀρχὴν ἡ χαλεπὴ τῶν κακῶν τούτων ἀνήφθη πυρὰ, ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἐστὶ καιρὸς δόδασκαλίας, ἀλλὰ καιρὸς εὐχῶν· τοῦτο δὴ καὶ νῦν, ἐπειδὴ ἐσδόθη, λέγω, ὅτι νῦν μάλιστα καιρὸς εὐχῶν ἢ πρότερον, νῦν μάλιστα καιρὸς δακρύων καὶ κατανύξεως καὶ ψυχῆς πεπονημένης καὶ πολλῆς σπουδῆς καὶ πολλῆς ἀσφαλείας. Τότε μὲν γὰρ αὕτη τῶν θλίψεων ἡ φύσις καὶ ἄκοντας ἡμᾶς συνέστελλε καὶ σωφρονεῖν παρεσκεύαζε, καὶ πρὸς πλεῖονα ἤγαγεν εὐλάβειαν· νυνὶ δὲ ἀφαιρεθέντος τοῦ χαλινοῦ, καὶ τοῦ νέφους παρελθόντος, δέος, μὴ πρὸς βραθυμίαν ἀποκλίνωμεν, μὴ χανότεροι γενώμεθα πάλιν ὑπὸ τῆς ἀνέσεως, μὴ καὶ περὶ ἡμῶν εἴπῃ τις· Ὅτε ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐξεζήτηρον αὐτόν, καὶ ἐπέστρεψον, καὶ ὠρθηζον πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς Ἰουδαίους παρήγει λέγων· Φαγὼν καὶ πίνων καὶ ἐμπλησθεὶς μνήσθητι Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου.

* Savil. et quidam mss. ὑπεψήλαμεν.

^β Sav. τῶν πειρασμῶν.

Νῦν ὑμῶν ἡ εὐγνωμοσύνη φανεῖται, ἂν ἐπὶ τῆς εὐλαβείας μένητε τῆς αὐτῆς· τότε μὲν γὰρ πολλοὶ τῷ φόβῳ καὶ τῇ τῶν δεινῶν ἐπαγωγῇ τὴν σπουδὴν ὑμῶν ἐλογίζοντο· νῦν δὲ καθαρὸν ὑμῶν ἔσται τὸ κατόρθωμα, ἂν μένητε τὴν αὐτὴν διατηροῦντες σπουδὴν. Ἐπεὶ καὶ παιδίων, ἕως μὲν ἂν ὑπὸ παιδαγωγοῦ τινοῦ ἀγῆται φοβεροῦ, καὶ μετὰ σωφροσύνης καὶ ἐπιεικειᾶς ζῇ^γ, θαυμάστων οὐδὲν, ἀλλὰ τῷ τοῦ παιδαγωγοῦ φόβῳ τὴν σωφροσύνην τοῦ νέου λογίζονται πάντες· ὅταν δὲ ἀποθέμενος τὴν ἐκείθεν ἀνάγκην, ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένῃ σεμνότητος, τότε καὶ τὴν ἐπὶ τῆς προτέρας ἡλικίας σωφροσύνην αὐτῷ πάντες λογίζονται. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένωμεν εὐλαβείας, ἵνα καὶ τῆς προτέρας σπουδῆς πολὺν τὸν ἔπαινον παρὰ τοῦ Θεοῦ καρπωσώμεθα. Μυρία προσεδόκησαμεν δεινὰ, τὰς οὐσίας ἐκ ἀρπαγῆσεσθαι πάντων, τὰ οἰκήματα ἐμπρησθῆσεσθαι μετὰ τῶν οἰκούντων, τὴν πόλιν ἐκ μέσσης ἀναρπασθῆσεσθαι τῆς οἰκουμένης, καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἀπολείεσθαι ἅπαντα, ἄστρον αὐτῆς τὸ ἔδαφος δέξεσθαι· ἀλλ' ἰδοὺ ταῦτα πάντα ἐπὶ τῆς προσδοκίας ἔσθι μόνον καὶ εἰς ἔργον οὐκ ἐξῆλθε. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι τοσοῦτον κίνδυνον ἔλυσεν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ μεγάλη ἡμᾶς εὐηργέτησε, καὶ τὴν πόλιν ἡμῶν ἐκώσμησε, καὶ διὰ [172] τοῦ πειρασμοῦ τούτου καὶ τῆς συμφορᾶς δοκιμωτέρους εἰργάσατο· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω.

Ὅτε οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντες ἐπὶ τὴν τῶν γεγεννημένων ἐξέτασιν, τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο συνεχρότησαν δικαστήριον, καὶ πάντας ἐπὶ τὰς εὐθύνas τῶν τετολημμένων ἐκάλουν, καὶ θανάτων διαφόρων προσδοκία πᾶσιν ἦν, τότε οἱ τὰς ἀκρωρείας τῶν ὁρῶν κατοικοῦντες μοναχοὶ τὴν οἰκίαν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν. Ἔτεσι γὰρ τοσοῦτοις ἐν ταῖς αὐτῶν καλύδαις συγκεκλεισμένοι, οὐδὲν πειρακάλεσαντος, οὐδενὸς συμβουλευσαντος, ἐπειδὴ τοσοῦτον νέφος εἶδον τὴν πόλιν· περισταμένον, καταλιπόντες αὐτῶν τὰς σκηνὰς καὶ τὰ σπήλαια, πάντοθεν συν-

* Savil. et quidam mss. φοβεροῦ, καὶ σωφρονῇ, καὶ μετὰ ἐπιεικειᾶς ζῇ.

^γ Alii ποιῶμεν.

* Alii τῇ πόλει

ἔρβυσαν, καθάπερ ἐξ οὐρανοῦ τινες ἄγγελοι παραγενόμενοι· καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν πόλιν ἐοικυῖαν οὐρανῷ τότε, πανταχοῦ τῶν ἁγίων ἐκείνων φαινομένων, καὶ ἀπὸ τῆς βύβως μόνον παρακαλούντων τοὺς ὀδυνωμένους, καὶ πρὸς πᾶσαν ὑπεροφίαν συμφορᾶς ἀγόντων. Τίς γὰρ ἰδὼν ἐκείνους οὐκ ἂν κατεγέλασε θανάτου; οὐκ ἂν ὑπερείδε ζωῆς; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἦν τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ἀρχουσιν αὐτοῖς προσελθόντες μετὰ παρρησίας διελέχθησαν ὑπὲρ τῶν ὑπευθύνων, καὶ τὸ αἷμα παρεσκευάσαντο πάντες ἐκχεῖν, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀποθέσθαι, ὥστε τοὺς ἀλόντας τῶν προσδοκωμένων ἐξαρπάσαι δεινῶν, καὶ οὐκ ἔφησαν ἀποστήσεσθαι πρότερον, ἕως ἂν ἡ φείσιονται τοῦ δῆμου τῆς πόλεως οἱ δικάζοντες, ἢ κοινῇ μετὰ τῶν ὑπευθύνων ἂ αὐτοὺς πρὸς βασιλεῖα πέμψωσι. Θεοφιλὴς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ κρατῶν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, πιστὸς, ἐν εὐσεβείᾳ ζῶν· ἡμεῖς οὖν αὐτὸν καταλλάξομεν πάντως· οὐκ ἐπιτρέψομεν ὑμῖν οὐδὲ συγχωρήσομεν αἰμάξει· ξίφος, οὐδὲ ἀποτεμεῖν κεφαλὴν. Εἰ δὲ μὴ ἀνασχισθε, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν ἀποθανούμεθα πάντως. Δεινὰ μὲν τὰ τετολμημένα καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' οὐκ ὑπερβαίνει τὴν τοῦ βασιλεῖως φιλανθρωπίαν ἡ τῶν γεγεννημένων παρανομία. Λέγεται τις ἐξ αὐτῶν καὶ ἕτερον ῥῆμα γέμον φιλοσοφίας εἰπεῖν, ὅτι οἱ μὲν ἀνδριάντες οἱ κατενεχθέντες ἀνέστησαν πάλιν, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀπέλαβον σχῆμα, καὶ τὸ γεγεννημένον διόρθωσιν ἔσχε ταχίστην· ὑμεῖς δὲ ἂν τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα ἀποκτείνετε, πῶς δυνήσεσθε πάλιν ἀνακαλέσασθαι τὸ πεπλημμελημένον; πῶς ἀναστήσαι τοὺς ἀπολλυμένους, καὶ τὰς ψυχὰς τοῖς σώμασιν ἀποδοῦναι; Πολλὰ καὶ περὶ κρίσεως αὐτοῖς διελέχθησαν.

β'. Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη, τίς οὐκ ἂν θαυμάσειε τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἀνδρῶν; Εἰ γὰρ μία τῶν ὑπευθύνων μῆτρ' ὑμνῶσασα τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς πολιὰς δεῖξασα, τοῦ μέλλοντος· δικάζειν κατασχοῦσα τὸν ἵππον ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ, καὶ παρατρέχουσα διὰ τῆς ἀγορᾶς οὕτως εἰς τὸ δικαστήριον συνεσιήθη, πάντες ἐξεπλάγημεν, πάντες ἐθαυμάσαμεν τὴν φιλοσοφίαν, τὴν μεγαλοψυχίαν· πῶς οὐχὶ μᾶλλον τούτους ἐκπλήττεσθαι χρή; Ἐκείνη μὲν γὰρ εἰ καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ τοῦ παιδὸς, οὐδὲν θαυμαστὸν μεγάλη γὰρ ἡ τῆς φύσεως τυραννίς, καὶ ἄμαχος ἡ τῶν ὠδίνων ἀνάγκη· οὗτοι δὲ οὓς οὐκ ἐγέννησαν οὐδὲ ἔορεψαν, μᾶλλον δὲ οὓς οὐκ εἶδον, ὧν οὐκ ἤκουσαν, οἷς οὐδέποτε συνεγένοντο, οὓς ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐγνώρισαν μόνως, οὕτως ἐφίλησαν ὥς, [173] εἰ καὶ μυρίας εἶχον ψυχὰς, ἐλῆσθαι πάσας ὑπὲρ τῆς τούτων ἐπιδοῦναι σωτηρίας. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπησ, ὅτι οὐκ ἐσφάγησαν οὐδὲ ἐξέχεαν τὸ αἷμα, ἀλλ' τὸν τοσαύτην πρὸς τοὺς δικάζοντας ἔχρησαντο παρρησίᾳ, ὅση μόνους τοὺς ἀεγνωχότας τῆς ἀνάντης ψυχῆς χρήσασθαι εἰκὸς ἦν, καὶ μετὰ τοιαύτης γνώμης ἀπὸ τῶν ὀρῶν ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἔδραμον. Οὐδὲ γὰρ, εἰ μὴ πρότερον ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν παρεσκεύασαν σφαγὴν, οὐκ ἂν οὕτως ἴσχυσαν πρὸς τοὺς δικάζοντας ἐλευθεροστομήσαι τότε καὶ τοσαύτην ἐπιδείξασθαι μεγαλοψυχίαν. Καὶ γὰρ διημέρευον πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ δικαστηρίου καθήμενοι, τοὺς ἀπάγεσθαι μέλλοντας ἐξαρπάσαι τῶν δημίων παρεσκευασμένοι.

Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τοὺς τριβῶνας ἀναβεβλημένοι, καὶ βαθὺ γένειον δεικνύοντες, καὶ βόπαια τῇ δεξιᾷ φέροντες, οἱ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι, τὰ κυνικὰ καθάρματα, οἱ τῶν ἐπιτραπέζιων κυνῶν ἀθλιώτερον διακέμενοι, καὶ γαστρὸς

ἐνεκεν πάντα ποιοῦντες; Πάντες κατέλιπον τότε τὴν πόλιν, πάντες ἀπεπῆδυσαν, εἰς τὰ σπήλαια κατεκρύβησαν^β, μὲνοι δὲ οἱ διὰ τῶν ἔργων ἀληθῶς τὴν φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενοι, καθάπερ οὐδενὸς δεινοῦ τὴν πόλιν κατελιγφότοι, οὕτως ἀδεῶς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐφάνησαν. Καὶ οἱ μὲν τὰς πόλεις οἰκοῦντες πρὸς τὰ ἔρη καὶ τὰς ἐρημίας ἀπέπησαν, οἱ δὲ τῆς ἐρήμου πολῖται· εἰς τὴν πόλιν εἰσῆλθασαν, δεικνύοντες διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν, ὅπερ ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ἡμέραις οὐ διέλιπον λέγων, ὅτι τὸν μετὰ τῆς ἀρετῆς ζῶντα οὐδὲ κάμινός τι βλάψαι δυνήσεται. Τοσοῦτόν ἐστι· φιλοσοφία ψυχῆς πάντων ὑψηλοτέρα γινομένη, καὶ τῶν χρηστῶν καὶ τῶν λυπηρῶν ἀπάντων· οὔτε γὰρ ἐν ἐκείνοις χαννοῦται, οὔτε ὑπὸ τούτων καταστέλλεται καὶ ταπεινύεται, ἀλλὰ μένει διὰ πάντων ἴση, τὴν οἰκεῖαν ἴσχυν καὶ δύναμιν ἐπιδεικνυμένη. Τίνα γὰρ οὐκ ἤλεγξεν ἡ τοῦ παρόντος καιροῦ δυσκολία; Οἱ τὰ πρῶτα πολιτευσάμενοι παρ' ἡμῖν, οἱ ἐν δυναστείαις ὄντες, οἱ πλοῦτον ἄφατον περιεβέβημενοι, οἱ πολλὴν πρὸς βασιλεῖα παρρησίαν ἔχοντες, τὰς οἰκίας ἀφέντες ἐρήμους ἅπαντες, ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν^γ ἐβουλεύοντο σωτηρίας, καὶ φιλία πᾶσα καὶ συγγένεια τότε ἡλέγχετο, καὶ οὓς πάσαι ἥδεσαν, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συμφορᾶς τούτου ἀγνοοῦν ἐβούλοντο, καὶ ἀγνοεῖσθαι παρ' ἐκείνων ἠέχοντο· οἱ δὲ μοναχοί, ἀνθρωπῶσι πένητες, ἱματίου πλέον οὐδὲν ἔχοντες ἐτελοῦς, ἐν ἀγροικίᾳ βεβιωκότες, οὐδένας εἶναι δοκοῦντες ἐμπροσθεν, ὄρεσι καὶ νάπαις ὁμιλοῦντες, καθάπερ τινὲς λέοντες, μετὰ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ φρονήματος, πάντων δεδοικότες καὶ κατεπτηγότες, εἰς τὸ μέσον στάντες τὸ δεινὸν ἔλυσαν, οὐκ ἐν πολλαῖς ἡμέραις, ἀλλ' ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ. Καὶ καθάπερ οἱ γεναῖοι τῶν ἀριστέρων οὐ συμπλακόντες τοῖς ἐναντίοις, ἀλλὰ καὶ φανέντες ἐπὶ τῆς παρατάξεως· μόνον, καὶ βοηθάντες τρέπονται τοὺς ἀντιπάλους· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ κατέβησαν, καὶ διελέχθησαν, καὶ τὴν συμφορὰν ἔλυσαν, καὶ πρὸς τὰ οἰκεῖα ἀνέβησαν καταγῶγια. Τοσοῦτόν ἐστιν ἡ παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῖς ἀνθρώποις εἰσενεχθεῖσα φιλοσοφία. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν πλουτούντων καὶ τῶν ἐν δυναστείαις ὄντων; ὅπου καὶ αὐτοὶ οἱ δικάζειν λαβόντες ἐξουσίαν, οἱ τὰς ἀνωτάτω διέποντες [174] ἀρχάς, παρ' αὐτῶν τούτων παρακαλούμενοι τῶν μοναχῶν μετὰ συγγνώμης ποιήσασθαι τὴν ψήφον, οὐκ ἔφησαν εἶναι κύριοι τοῦ τέλους· σαφερὲν γὰρ εἶναι καὶ ἐπικίνδυνον οὐκ ὑβρίζειν μόνον εἰς τὸν βασιλεῖα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑβριζόμενους λαβόντας τιμωρίας ἀφείναι χωρὶς. Ἄλλ' οὗτοι πάντων ἐγένοντο κυριώτεροι, καὶ τῇ μεγαλοψυχίᾳ καὶ τῇ καρτερίᾳ προσηδρεύοντες ἐδυσώπησαν, ἦν οὐκ ἔλαβον παρὰ τοῦ βασιλεῖως ἐξουσίαν, ταύτην ἐπιδείξασθαι· καὶ ἴσχυσαν, τῶν ὑπευθύνων γενομένων φανερῶν, πείσσαι τοὺς δικάζοντας μὴ τὴν καταδικάζουσαν ἐξενεγκεῖν ψήφον, ἀλλ' εἰς τὴν βασιλεῖως γνώμην ἀναβαλέσθαι τὸ τέλος, καὶ ὑπέσχεον πείσειν ἐκείνους πάντως δοῦναι συγγνώμην τοῖς εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκόσι, καὶ τῆς ἀποδωμίας ἤπτοντο. Ἄλλ' οἱ δικάζοντες αἰδεσθέντες αὐτῶν τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὸ ὑψηλὸν καταπλαγέντες φρόνημα, οὐ συνεχώρησαν στείλασθαι ταύτην τὴν μακρὰν ὁδόν, ἀλλ' εἰ φωνὰς αὐτῶν λάβοιεν μόνον^δ ἐν τοῖς γράμμασιν, ἀπελεύσεσθαι καὶ βασιλεῖα δυνωπῆσιν ἀφείναι τὴν ὀργὴν ἅπασαν, ὃ δὴ καὶ προσδοκῶμεν ἔσεσθαι. Καὶ γὰρ τῆς δίκης λεγομένης, εἰσελθόντες πολλῆς ἐφοβέχοντο φιλοσοφίας ῥήματα, καὶ διὰ τῶν γραμμάτων παρεκά-

^β Alii ἀπεκρύβησαν.

^γ Alii ἐόημος· ἑκαστος ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ.

^δ Alii ἀλλ' ἡ φωνὰς αὐτῶν λαβεῖν μόνον.

^α Savil. et quidam alii μετὰ τῶν καταδικῶν.

perfecti : et erat cernere tunc civitatem similem redditam cælo, cum ubique occurrerent illi sancti vel ex aspectu solo dolore pressos consolantes, et ad omnem calamitatis contemptum inducentes. Quis enim illos conspicatus, mortem non derisisset, non despexisset vitam? Nec hoc solum erat mirabile, sed quod ad principes ipsos accedentes cum fiducia loquebantur pro reis et omnes sanguinem effundere parati erant, et capita deponere, ut captos ab expectatis tribulationibus eriperent : et dixerint se non prius recessuros, quam iudices parcerent civitatis populo, vel se simul cum reis ad Imperatorem legatos mitterent. Religiosus est, inquit, qui nostro orbi dominatur, fidelis, cum pietate vivens : nos igitur ipsum omnino reconciliabimus, non permittemus vobis, neque concedemus ensem poluere, nec ullius abscindere caput. Si vero non abstinatis, et nos cum ipsis omnino moriemur. Gravia quidem patrata sunt, et nos confitemur, sed Imperatoris humanitatem non excedit gestorum iniquitas. Dicitur quidam ipsorum aliud verbum philosophiæ plenum dixisse (a) : Statuæ quidem dejectæ rursum erectæ fuerunt, et propriam receperunt formam, et facinus correctionem habuit celerrimam ; si autem vos Dei imaginem occideritis, quomodo rursum poteritis peremptum revocare? quomodo perditos resuscitare, et animas corporibus reddere? Multa et de iudicio ipsis disseruere.

2. Quis non obstupesceret? quis non virorum sapientiam admiraretur? Nam si quædam¹ reorum mater nudato capite et canis ostensis, iudicaturi equum fræno apprehendens, et per forum prætercurrens, sic ad iudicium simul ingressa est : omnes obstupefacti sumus, omnes admirati pietatem et magnanimitatem : quomodo non magis ad hos obstupescere oportet? Illa enim etiam si mortua esset pro filio, nihil mirandum : magna enim naturæ vis, et inexpugnabilis viscerum necessitas : hi vero quos non genuerunt nec educarunt, imo vero quos non noverunt, quorum nomen non audierunt, quibuscum numquam conversati sunt, quos ex sola noverunt calamitate, in tantum amaverunt, ut etiam si infinitas habuissent animas, omnes pro illorum salute tradere vellent. Neque mihi dicas hoc quod non jugulati sint, nec sanguinem effuderint ; sed quod tanta contra iudices usi sint libertate, quanta solos de salute sua desperatos uti verisimile fuit : et tali cum sententia de montibus ad tribunal cucurrerint. Nec enim nisi prius se neci cui libet præparassent, tam libere potuissent iudices alloqui, et tantam tunc exhibere magnanimitatem : etenim ante prætorii januas totos dies agebant sedentes, abducendos de carnificum manibus eripere parati.

Omnes philosophi urbem in calamitate deseruerunt.

— Ubi nunc sunt pallia gestantes, et profundam ostentantes barbam, et baculos dextra ferentes, externorum philosophi, cynica piacula, submensalibus caubus inferiores, ventrisque causa cuncta facientes? Omnes

tunc civitatem deseruerunt, resilierunt omnes, in cavernas conditi sunt ; soli vero qui per opera vere philosophiam exhibent, ac si nullum civitatem malum comprehendisset, sic intrepide in foro apparuerunt. Et urbem quidem habitantes, ad montes et deserta avolaverunt ; eremi vero incolæ in urbem ingressi sunt, per ipsa demonstrantes opera sua, quod superioribus diebus non destiti dicere, nempe cum virtute viventem neque fornacem quidquam lædere posse : tanto est animæ sapientia omnibus sublimior, et sanioribus et tristibus cunctis : nec enim in illis mollescit, nec his contrahitur et humiliatur, sed per omnia manet æqualis, propriam fortitudinem et vim exhibens. Quem enim non superasset præsentis temporis difficultas? Procere nostræ reipublicæ in potestatibus existentes, divitias immensas sortiti, qui multam apud Imperatorem fiduciam habebant, domos deserentes orbas, omnes de propria salute consultabant : et amicitia omnis et cognatio tunc superabatur, et quos olim noverant, in tempore calamitatis hos ignorare et ab aliis ignorari optabant. Monachi vero, homines pauperes, veste vili plus nihil habentes, viventes in rusticitate, nulli esse apparentes, in montibus et saltibus versantes, velut quidam leones, magno et alto sensu præditi, omnibus pavefactis et trepidantibus in medio consistentes, malum dissolverunt non multis diebus, sed brevi temporis momento. Et sicut generosi bellatores non tantum adversarios complexi, sed etiam visi tantum in acie et vociferati adversarios fugant : sic et hi die una et descenderunt, et disseverunt, et solverunt calamitatem, et ad propria reversi sunt tabernacula. Tanti est philosophia a Christo in genus humanum introducta. Et quid dico de divitibus et in potestate constitutis, cum et ii qui iudicandi potestatem assequuti erant, summus gerentes magistratus, ab his ipsis rogati monachis, ut cum venia sententiam ferrent, eventus se dominos esse negaverint ; haud tutum enim, sed periculosum esse, non tantum injuriam inferre Imperatori, sed etiam eos qui contumeliæ rei convicti sint, impunitos dimittere? Sed hi omnibus fuere potentiores, et animi magnitudine et tolerantia assidentes supplicarunt, ut quam ab Imperatore non acceperant potestatem, hanc exhiberent : et deprehensis iis qui rei essent, iudicibus persuadere potuerunt, ne damnationem sententiam efferrent, sed ad Imperatoris nutum eos rejicerent, et promiserunt se illi persuasuros, et effecturos ut omnino veniam daret iis, qui in se peccaverant, et peregrinationem aggressi sunt. Sed iudices ipsorum sapientiam reveriti, et sensus altitudine perculsi, hanc eos longam obire viam non permisere, sed si dumtaxat ipsorum voces haberent in scriptis, se cum literis discessuros, et Imperatorem exoratuuros, ut omnem iram dimitteret, sponponderunt : quod et fore expectamus. Etenim cum sententia diceretur, ingressi multæ sapientiæ verba dixere, ac per literas Imperatori supplicaverunt, et iudicii fecere mentionem, et se sua deposituros esse capita dixerunt, nisi hoc fieret. Et post has sumptas in literis voces judi

¹ Fortasse rectius sic instauraretur phrasid : *Nam si, cum quædam, etc.*

(a) Itic agitur de Macedonio monacho.

ces abierunt, quod omni corona splendidius nostram civitatem exornabit. Et quæ sunt hic nunc gesta, audiet Imperator, audiet et magna civitas, audiet et totus orbis, quod tales Antiochenorum urbem habitent monachi, ut apostolicam exhibeant fiduciam: et literis nunc lectis, in castris omnes ipsorum magnanimitatem admirabuntur, omnes civitatem nostram beatam vocabunt, et malam repellemus famam: scientque omnes, gesta non civitatem inhabitantium fuisse, sed hominum externorum et perditorum: et idonea civitatis morum demonstratio monachorum erit testimonium. Ne igitur tristemur, dilecti, sed spe bona instructi simus. Si enim apud homines libertas tantum molestiæ prohibere potuit, apud Deum ipsum fiducia quid non operabitur? Hæc etiam gentilibus dicamus, cum de philosophis nobiscum disputare audebunt. Ex præsentibus patet priora quoque fuisse falsa apud illos: ex his manifestum est, et apud nos vera fuisse priora de Joanne, Petro et Paulo et omnibus aliis. Quoniam enim in illorum pietatem successerunt, propterea et eorum fiduciam exhibuerunt: quoniam iisdem legibus educati sunt, ideo et ipsorum virtutem sunt imitati. Itaque non est opus nobis literis ad apostolicam virtutem demonstrandam, rebus ipsis clamanantibus, et discipulis magistros repræsentantibus: non nobis sermonibus opus est ad gentilium nugas manifestandas, et philosophorum ipsorum pusillanimitatem, rebus ipsis clamanantibus, tam præsentibus, quam præteritis, quod omnia apud ipsos fabulæ, et scena, et hypocrisis. Nec monachi tantum, verum et sacerdotes eandem præstiterunt animi magnitudinem, nostramque salutem dispensarunt. Et alius quidem in castra se contulit, omnia dilectioni vestræ postponens, et ipse paratus, nisi Imperatori persuaderet, mori; alii vero hic remanentes, et eadem quæ monachi exhibentes, propriis manibus iudices continentes, non sinebant ingredi¹, priusquam de iudicii fine promitterent: et cum renuentes quidem videbant, multa fiducia et ipsi vicissim utebantur. Ut autem annuentes viderunt, pedes et genua complexi et manus exosculati, utramque virtutem superabundanter exhibere, libertatem et mansuetudinem. Quod enim non superbiæ esset fiducia, exosculando genua et pedes amplectendo maxime demonstraverunt: rursum quod humilitas illa non esset assentatio, neque servilitas quædam, nec ex illiberali sententia profecta, quæ præmissa ipsorum fiduciæ fuerunt, testificata sunt. Neque hæc sola de tentatione bona lucrati sumus, verum et multam modestiam, ac mansuetudinem, et civitas nobis repente monasterium facta est. Non sic illam quis ornasset, si aureas in foro statuas erexisset, sicut nunc clara et illustris est, quæ bonas virtutis status protulit, et proprias exhibuit divitias.

Pœnæ ab Imperatore Antiochenis inflictiæ. Metropolis dignitas translata ad Laodicenos. — At quæ ab Imperatore profecta sunt contristant: sed nec illa profecto gravia, verum et ipsa multum attulerunt emolumenti.

¹ Apud Sav. et alios habetur: *Continebant, non stren- tes, etc.*

Quid enim molesti, dic mihi, factum est? quod orbe- stram obstruxerit, quod circum inaccessibilem fecerit, quod nequitiae fontes excluserit et obruerit? Utinam nec concederetur umquam hos aperiri. Hinc nequitiae radices in civitate germinaverunt, hinc sunt qui moribus ipsius crimen afferunt, suas voces saltantibus vendentes, et tribus obolis suam illis salutem prodentes, confundentes omnia. Propterea tristaris, carissime? Imo ideo et gaudere et lætari oportet et gratias Imperatori agere: quoniam ipsius ultio correctio fuit, et pœna eruditio, et ira doctrina. An quia balnea nobis oclusa sunt? Sed hoc non intolerabile, vel invitos, lubricam et mollem et dissolutam degentes vitam ad philosophiam reduci. An quod civitatis abstulit dignitatem, nec amplius ipsam metropolim appellari permisit (a)? Sed quid facere oportebat? laudare commissæ, et gratias agere? Et quis ipsum non accusasset, quod non vel specie¹ indignationem manifestasset? Non cernis patres multa hujusmodi in filios suos facere? aversantur, et mensa prohibent. Hoc quoque Imperator fecit, tales imponens ultiones, nullum quidem habentes damnum, multam vero correctionem afferentes. Cogita quæ expectavimus, et quæ facta sunt, et tunc maxime sciemus Dei gratiam.

Antiochiæ vera dignitas. — Doles quod civitatis dignitas ablata sit? discere quid tandem sit civitatis dignitas, et tunc manifeste scies, quod si habitatores ipsam non prodiderint, auferre poterit alius nemo civitatis dignitatem. Non quod metropolis sit, neque quod prædita sit magnitudine et ornatu ædificiorum, neque quod multas habeat columnas, et latas porticus, et deambulationes, neque quod ante alias civitates prædicetur; sed inhabitantium virtus et pietas, hæc est dignitas, et ornatus, et tutela civitatis, ita ut si hoc desit, omnium sit vilissima, licet infinitum ab Imperatoribus consequatur honorem. Vis civitatis tuæ dignitatem discere? vis gentilia ipsius ornamenta nosse? dicam sedulo, non ut discas tantum, verum ut et imiteris. Quæ tandem est civitatis nostræ dignitas? *Contigit primum Antiochiæ discipulos appellari Christianos* (Act. 11. 26): hoc autem civitatum quæ sunt in mundo cunctarum habet nulla, nec ipsa Romuli civitas: propterea contra omnem terrarum orbem oculos erigere potest: quoniam erga Christum amoris ignem habet, propter fiduciam, propter virtutem illam. Vis et aliam civitatis audire dignitatem et laudem? Fames olim difficillima futura erat, et Antiochiam habitantes statuerunt, prout quisque abundabat, ad sanctos Jerosolymam habitantes aliquid mittere (*Ibid.* v. 28. 29). Ecce et secundam dignitatem, in fame caritatem. Non contraxit ipsos tempus, nec segniores reddidit calamitatis expectatio; sed quando alii aliena colligunt, tunc illi sua emittebant.

¹ Quidam alii, verbo, pro. specie.

(a) Translata nimirum fuerunt iura et privilegia metropoleos ad Laodicenam, ut refert Theodoretus, l. 5, c. 18: « Privilegia civitati ademit, urbiq[ue] vicinæ primatum tribuit, putans hoc illi maximo dolori futurum. Invidet enim jam olim Antiochiæ Laodicæa. » Vide l. 1. Vitam Chrysostomi nostram, ad annum 387.

λεσαν τὴν βασιλέα, καὶ τῆς κρίσεως ἀνέμνησαν, καὶ τὰς ἐαυτῶν ἑρασάν ὑποθήσειν κεφαλὰς, εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο. Καὶ ταῦτα· οἱ δικάζοντες διὰ γραμμάτων λαβόντες τὰς σφύρας, ἀπῆλθον, ὃ παντὸς στεφάνου λαμπρότερον τὴν ἡμετέραν κοσμήσει πόλιν. Καὶ νῦν τὰ ἐνταῦθα γεγεννημένα ἀκούσεται μὲν βασιλεὺς, ἀκούσεται δὲ καὶ ἡ μεγάλη πόλις, ἀκούσεται δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη, ὅτι τοιούτων τὴν Ἀντιοχείαν πόλιν οἰκοῦσι μοναχοί, ὡς ἀποστολικῇ ἐπιδείξασθαι παρῥησίαν· καὶ τῶν γραμμάτων νῦν ἀναγινωσκόμενων ἐν τῷ στρατοπέδῳ, πάντες αὐτῶν θαυμάζονται τὴν μεγαλοψυχίαν, πάντες τὴν πόλιν ἡμῶν μακαροῦσι, καὶ τὴν πονηρὰν ἀποκρουσάμεθα δόξαν· καὶ ἐπιστάει πάντες, ὡς τὰ γεγεννημένα οὐ τῶν ἐνοικούντων τὴν πόλιν ἦν, ἀλλ' ἀνθρώπων ξένων καὶ διεσπαρμένων, καὶ οὐτοὶ ἰκανὴ τοῦ τῆς πόλεως φόβου ἀπόδειξις ἡ τῶν μοναχῶν ἵσταται μαρτυρία. Μὴ τοίνυν ἀλύωμεν, ἀγαπητοί, ἀλλὰ χρηστὰς προσδοκῶμεν ἐλπίδας. Εἰ γὰρ ἡ πρὸς ἀνθρώπων παρῥησία τοσοῦτον ἰσχύσει κωλύσαι δεινόν, ἡ πρὸς τὸν θεὸν αὐτῶν παρῥησία τί οὐκ ἐργάσεται; Ἰστέα καὶ πρὸς Ἑλλήνας λέγωμεν, ὅταν τολμῶσιν ὑπὲρ εὐσεβείων ἡμῶν διαλέγεσθαι. Ἀπὸ τῶν νῦν εὐθόλον, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἦν ψευδὴ τὰ παρ' ἐκείνους· ἀπὸ τούτων ἴδμεν, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἦν ἀληθῆ τὰ παρ' ἡμῖν, τὰ περὶ Ἰωάννου καὶ Παύλου καὶ Πέτρου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἐκείνων εὐσέβειαν διεδέξαντο, καὶ τοῦτο καὶ τὴν αὐτῶν παρῥησίαν ἐπεδείξαντο· ἐπειδὴ τοὺς αὐτοὺς νόμους ἐτράφησαν, διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν ἐλήλυσαν. Ὡστε οὐ χρεῖα γραμμάτων ἡμῖν ὑπὲρ τῶν δεξιῶν τὴν ἀποστολικὴν ἀρετὴν, τῶν πραγμάτων αὐτῶν βούντων, καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς διδασκάλους ἐνταυνούντων· οὐ χρεῖα λόγων ἡμῖν, ὥστε τὸν τῶν Ἑλλήνων δεξιῶν λῆρον καὶ τὴν τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων μακροψυχίαν, τῶν πραγμάτων αὐτῶν βούντων τῶν [175] νῦν καὶ τῶν προτέρων, ὡς ἅπαντα τὰ παρ' αὐτοῖς μύθος καὶ σκηπὴ καὶ ὑπόκρισις. Οὐχ οἱ μοναχοὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς τὴν αὐτὴν ἐπεδείξαντο μεγαλοψυχίαν, καὶ τὴν ἡμετέραν διενεῖμαντο σωτηρίαν. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὸ στρατοπέδον ἀπῆρε, πάντα δευτέρα θέμενος τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, καὶ αὐτὸς ἔτοιμος ὢν, εἰ μὴ πείσειεν τὸν βασιλέα, ἀποθάνειν· οὗτοι δὲ ἐνταῦθα μέιναντες, καὶ τὰ ἐκείνους μοναχοὺς ἐπιδειξάμενοι, ταῖς οικείαις χερσὶ τοὺς δικάζοντας κατέχοντες οὐκ ἐπέτρεπον· εἰσελθεῖν, πρὶν ἢ περὶ τοῦ τέλους ὑποσχέσθαι τῆς δίκης· καὶ ἡνίκα μὲν ἄνωγον ἀνανεύοντας, πολλῇ τῇ παρῥησίᾳ καὶ αὐτοὶ βούντων ἐπὶ παρῥησίᾳ· ἐπειδὴ δὲ εἰδὸν ἐπινεύσαντας, ποδῶν ἐπὶ παρῥησίᾳ καὶ γονάτων, καὶ χεῖρας καταφιλήσαντας, ἐκείνους τὴν ἀρετὴν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπεδείξαντο, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν τε ἐπισκίαν. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἦν κραυγὴ τῇ παρῥησίᾳ, τῷ καταφιλήσει γόνата καὶ ποδῶν ἀφασθαι μάλιστα εἰδείξαν· πάλιν ὅτι ταῦτα κολακίαι οὐκ ἦν, οὐδὲ δουλοπρεπεία τις, οὐδὲ ἐξ ἀνελειβέως γνώμης ἐγένετο, τὰ φθάσαντα ἐμαρτύρησεν αὐτῶν τὴν παρῥησίαν. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ τὰ καλὰ ἐκάρπυσάμεθα, ἀλλὰ καὶ πολλὴν σωφροσύνην, πολλὴν ἐπισκίαν· καὶ μολαστήριον ἡμῖν ἡ πόλις ἐγένετο. Οὐκ ἂν τις αὐτὴν οὕτως ἐκόσμησεν, εἰ ἰσοῦς ἀνδριάντας ἀνέστησεν· ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ὡς νῦν ἐστὶ λαμπρὰ καὶ περιφανὴς τοὺς καλοὺς τῆς ἀρετῆς ἀνδριάντας παρασχομένη, καὶ τὸν οἰκεῖον ἐπιδείξασα τοῦτον.

Ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως λυπεῖ· ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνη

ἢ Alii et Savil. κατέχον, οὐκ ἐπιτρέποντες.

ἢ Savil. et quidam alii καὶ οὗτοι.

ἢ Alii ἱστοῦσι.

μὲν οὖν φορτικὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ πολὺ τὸ κέρδος ἤνεγκε. Τί γὰρ ἐπαχθὲς, εἰπέ μοι, τῶν γενομένων; ὅτι τὴν ἀρχήστραν ἀνέφραξεν, ὅτι τὸν ἱπποδρόμον ἀδατον ἐποίησεν, ὅτι τὰς τῆς πονηρίας πηγὰς ἀπέκλεισε καὶ κατέχωσε; Μτδὲ ἀνοιχθῆναι μὲν οὖν εἴη ταῦτα ποτε. Ἐντεῦθεν αἱ ῥίζαι τῆς πονηρίας ἐβλάστησαν τῇ πόλει, ἐντεῦθεν οἱ τὸ ἦθος αὐτῆς διαβάλλοντές εἰσιν, οἱ τὰς αὐτῶν φωνὰς τοῖς ὀρχουμένοις πωλοῦντες, καὶ τριῶν ὁδολῶν τὴν ἐαυτῶν προπίνοντες· ἐκείνοις σωτηρίαν, οἱ πάντα ἄνω καὶ κάτω κινοῦντες. Διὰ ταῦτα ἀσχάλλεις, ἀγαπητέ; Διὰ ταῦτα μὲν οὖν καὶ χαίρειν χρή, καὶ εὐφραίνεσθαι, καὶ χάριτας ὁμολογεῖν τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἡ κόλασις αὐτοῦ διόρθωσις γέγονε, καὶ ἡ τιμωρία παιδαγωγική· καὶ ἡ ὀργὴ διδασκαλική. Ἀλλ' ὅτι τὰ βαλανεῖα ἡμῶν ἀπέκλεισται; Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀφόρητον, καὶ ἄκοντας τοὺς τὸν ἀδρὸν καὶ χαῦνον· καὶ διαλελυμένον βίον ζώντας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐπαναγαγεῖν. Ἀλλ' ὅτι τὸ τῆς πόλεως ἀφείλε ἀξίωμα, καὶ οὐκέτι καλεῖσθαι αὐτὴν μητρόπολιν εἴσασιν; Ἀλλὰ τί ποιῆσαι ἐχρῆν; ἐπαινεῖσαι τὰ γεγεννημένα, καὶ χάριν ὁμολογήσαι; Καὶ τίς οὐκ ἂν αὐτὸν ἐμέμψατο, ὅτι οὐδὲ μέχρι σχήματος ἐπεδείξατο τὴν ἀγανακτήσιν; Οὐχ ὀρᾷ τοὺς πατέρας, ὅτι πολλὰ τοιαῦτα ποιοῦσιν εἰς τοὺς υἱοὺς τοὺς ἐαυτῶν; ἀποστρέφονται, καὶ τραπέζης εἵργουσι. Τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε τοιαύτας ἐπιθεῖς τιμωρίας, βλάβην μὲν οὐδεμίαν ἔχουσας, πολλὴν δὲ φερούσας τὴν [176] διόρθωσιν. Ἐννόησον τίνα προσεδόκησαμεν, καὶ τίνα γέγονε, καὶ τότε μάλιστα εἰσόμεθα τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν.

Ἀλλεῖς ὅτι τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα ἀφῆρηται; μάθε τί ποτέ ἐστι τῆς πόλεως ἀξίωμα, καὶ τότε εἰση σαφῶς, ὅτι ἔαν οἱ οἰκοῦντες αὐτὸ μὴ προῶσιν, οὐδεὶς ἔτερος ἀφελέσθαι δυνήσεται ἀξίωμα πόλεως. Οὐ τὸ ἡ μητρόπολιν εἶναι, οὐδὲ τὸ μέγεθος ἔχειν καὶ κάλλος οἰκοδομημάτων, οὐδὲ τὸ πολλοὺς κίονας, καὶ στοὰς εὐρείας καὶ περικλάτους, οὐδὲ τὸ πρὸ τῶν ἄλλων ἀναγορεύεσθαι πόλεων. ἀλλ' ἡ τῶν ἐνοικούντων ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια, τοῦτο καὶ ἀξίωμα καὶ κόσμος καὶ ἀσφάλεια πόλεως, ὡς ἂν μὴ τοῦτο ἦ, πάντων ἐστὶν εὐτελεστέρα, κἂν μυρία παρὰ βασιλέων ἀπολαύτῃ τιμῇ. Βούλει μαθεῖν σου τῆς πόλεως τὸ ἀξίωμα; βούλει τὰ πάτρια αὐτῆς εἰδέναι; Ἐγὼ ταῦτα μετὰ ἀκριβείας ἐρῶ, οὐχ ἵνα μάθῃς μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσῃς. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τῆς παρ' ἡμῖν πόλεως τὸ ἀξίωμα; Ἐγένετο πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μεθιτάς χρηματίζουσι Χριστιανοὺς. Τοῦτο δὲ οὐδεμία τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔχει πόλεων, οὐδ' αὐτὴ ἡ Ῥωμῶλου πόλις· διὰ τοῦτο πρὸς ἅπαντας τὴν οἰκουμένην ἀντιβλέπει δύναται, διὰ τὸ φίλτρον τὸ περὶ τὸν Χριστὸν, διὰ τὴν παρῥησίαν, διὰ τὴν ἀνδρείαν ἐκείνην. Βούλει καὶ ἕτερον ἀκοῦσαι τῆς πόλεως ἀξίωμα καὶ ἐγκώμιον; Λιμὸς ποτε χαλεπώτατος ἐμελλεν ἐσσεσθαι, καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἀντιοχείᾳ ὤρισαν, καθὼς ἡγόρευετο τις, τέμψαι πρὸς τοὺς ἀγίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλῶμοις. Ἰδοὺ καὶ δευτέρον ἀξίωμα, ἡ ἐν λιμῷ φιλοφροσύνη. Οὐ συνέστειλεν αὐτοὺς ὁ καιρὸς, οὐδὲ ὀκνηροτέρους ἐποίησεν ἡ τῆς συμφορᾶς προσδοκία· ἀλλ' ὅτε πάντες τὰ ἐτέρων συλλέγουσι, τότε αὐτοὶ τὰ ἐαυτῶν

ἢ Alii προδιόντες.

ἢ Alii τὸν ὑγρὸν καὶ χαῦνον.

ἢ Savil. ἀγαγεῖν.

ἢ Quidam alii μέχρι ῥήματος ἐπ. τινά.

ἢ Alii δυνήσεται. Ἀξίωμα τοῦτον πόλεως, οὐ τό.

ἢ Alii et Morel. παρὰ βασιλέως. Paulus post alii βούλει τὸ παρῥησίαν.

ἢ Alii τότε ἐκείνοι. Infra alii Ἰουδαίους ἐπισπένγοντες παράτηρῃσι.

προϊεντο, οὐχὶ τοῖς παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω καθημένοις. Εἶδες πίστιν περὶ τὸν Θεὸν, καὶ ἀγάπην τὴν περὶ τὸν πλησίον; Βούλει καὶ ἕτερον μαθεῖν τῆς πόλεως ταύτης ἀξίωμα; Κατῆλθόν τινες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς Ἀντιόχειαν ἐπιβολῶντες τὸ κήρυγμα, καὶ Ἰουδαϊκὰς παρεισάγοντες παρατηρήσεις· οὐκ ἤνεγκαν σιγῇ τὴν καινοτομίαν ἔχεινοι, οὐδὲ ἡσύχασαν· ἀλλὰ συνελθόντες καὶ ἐκκλησίαν ποιήσαντες, εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπεμψαν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ παρσκευάσαν τοὺς ἀποστόλους καθαρὰ δόγματα, πάσης Ἰουδαϊκῆς ἀπὸ πηλασθέντα ἀσθενείας, πανταχοῦ διαπέμψασθαι τῆς οἰκουμένης. Τοῦτο πόλεως ἀξίωμα, τοῦτο προεδρία, τοῦτο μητροπολὶν αὐτὴν ποιεῖ, οὐκ ἐν τῇ γῇ, ἀλλ' ἐν τῷ οὐρανῷ· ὡς αἱ γε ἄλλαι πᾶσαι τιμαὶ φθαρταὶ καὶ ἐπίκηροι, καὶ τῷ παρόντι συγκαταλύονται βίω, πολλάκις δὲ καὶ πρὸ τοῦ παρόντος βίου τέλος λαμβάνουσι, καθάπερ οὖν καὶ νῦν ἔλαβον. Ἔμοι πόλεις μὴ ἔχουσα πολίτας θεοφιλεῖς πάσης κώμης ἐστὶν εὐτελεστέρα, καὶ σπηλαίου παντὸς ἀτιμωτέρα. Καὶ τί λέγω περὶ πόλεως; Ἰνα γὰρ μάθης ἀκριβῶς, ὅτι ἀρετὴ μόνῃ κοσμεῖ τοὺς ἐνοικοῦντας, οὐδὲν σοι λέγω περὶ πόλεως, ἀλλ' ὅ πάσης πόλεως ἐστὶ σεμνότερον, τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς μέσον ἐνεγκὼν τοῦτο ἀποδείξει πειράσομαι. Οὗτος γὰρ ὁ ναὸς, ἐν ᾧ θυσίαι καὶ εὐχαὶ καὶ λατρεῖται, ἔνθα τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὰ χερουθὶμ, καὶ [177] ἡ διαθήκη, καὶ ἡ στάμνος ἡ χρυσή, τὰ μεγάλα σύμβολα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας τῆς περὶ τὸ γένος ἐκεῖνο, ἔνθα χρησμοὶ ἄνωθεν συνεχεῖς ἐφέροντο, ἔνθα προρῆται ἐνθεοὶ ἐγένοντο, ἔνθα οὐκ ἀνθρωπίνης τέχνης, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἡ διατύπωσις ἔργον ἐγένετο, ἔνθα πολλῶν πάντοθεν οἱ τοῖχοι κατελάμποντο χρυσίῳ, καὶ πρὸς πᾶσαν ὑπερβολὴν αἱ ὕλης πολυτέλεια καὶ τέχνης ἀκρίβεια συνελθούσαι μόνον τοιοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς ἔδειξαν ναὸν τότε· μάλλον δὲ οὐ τέχνης ἀκρίβεια μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεοῦ σοφία τῆς οἰκοδομῆς συνεφέψατο ἐκεῖνης. Οὐ γὰρ οἴκοθεν, οὐδὲ παρ' ἐαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ πάντα μαθὼν ὁ Σολομὼν*, καὶ τὴν ὑπογραφὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεγκὼν, οὕτως αὐτὸν διεχάραξε καὶ ἀνέστησεν. Ἄλλ' ὅμως ὁ καλὸς οὗτος καὶ θαυμαστὸς ναὸς καὶ ἅγιος, τῶν χρωμένων αὐτῷ διαφθαρέντων, οὕτως ἡτιμώθη καὶ κατεφρονήθη, καὶ γέγονε βέβηλος, ὡς πρὸ γε τῆς ἀλύσεως σπήλαιον αὐτὴν καλεῖσθαι ἡρώτων, καὶ σπήλαιον ὑάινης· μετὰ δὲ ταῦτα βαρβαρικαῖς καὶ ἀκαθάρτοις καὶ βεβήλοις παραδοθῆναι χερσὶ. Βούλει καὶ περὶ πόλεων^β τὸ αὐτὸ τοῦτο μαθεῖν; Τί τῶν ἐν Σοδόμοις πόλεων λαμπρότερον ἦν; καὶ γὰρ οἰκίαι καὶ οἰκοδομήματα λαμπρὰ, καὶ τεῖχη παρ' αὐτοῖς ἦν, καὶ χώρα λιπαρὰ καὶ εὐγίαις, καὶ τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ προσεοικυῖα· ἡ δὲ καλύψη τοῦ Ἀβραάμ εὐτελῆς καὶ μικρὰ, καὶ οὐδεμίαν ἔχουσα ἀσφάλειαν· ἀλλὰ πολέμου ποτὲ γενομένου βαρβαρικοῦ, τὰς μὲν πόλεις τὰς τευχῆρεις κατέσκαψάν τε καὶ εἶλον οἱ βάρβαροι, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας λαβόντες αἰχμαλώτους ἀπῆλθον, τὴν δὲ τῆς ἐρήμου πόλιν Ἀβραὰμ οὐκ ἤνεγκαν ἐπελθόντα· καὶ μάλιστα εἰκότως· τῆς γὰρ ἀπὸ τοῦ πληθους καὶ τῶν τεχνῶν ἀσφαλείας πολλῷ μείζονα εἶχε δύναμιν, τὴν εὐσέβειαν. Εἰ Χριστιανὸς εἶ, πόλιν οὐκ ἔχεις ἐπὶ τῆς γῆς· τῆς πόλεως ἡμῶν τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ἐστὶν ὁ Θεός· κεν ἅπασαν λάβωμεν τὴν οἰκουμένην, ξένοι καὶ παρεπιθι-

μοι πάσης ἐσμέν. Εἰς τὸν οὐρανὸν ἐνεγράφημεν, ἐκεῖ πολιτευόμεθα· μὴ κατὰ τὰ παῖδια τὰ μικρὰ τῶν μεγάλων ὑπερορῶντες, τὰ μικρὰ θαυμάζωμεν.

Οὐ μέγεθος πόλεως, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴ κόσμος ἐστὶ καὶ ἀσφάλεια. Εἰ δὲ ἀξίωμα εἶναι νομίζεις πόλεως, ἐνόησον πόσοι πορνοκόποι, πόσοι μαλακοὶ καὶ διεφθαρμένοι καὶ μυρίων γέμοντες κακῶν κοινωνοῦσά σοι τῆς ἀξίας ταύτης, καὶ καταφρόνησόν ποτε τῆς τιμῆς ταύτης. Ἄλλ' οὐκ ἐκείνη τοιαύτη· καὶ γὰρ ἀδύνατόν ἐστι αὐτῆς μετασχεῖν τὸν μὴ πᾶσαν ἐπιτελέσαντα ἀρετῇ. Μὴ τοίνυν ἀνόητοι γινώμεθα^ε, ἀλλὰ τότε ἀλγόμεν, ὅταν τὸ ἀξίωμα ἡμῶν τῆς ψυχῆς ἀφέλῃται τις, ὅταν ἀμαρτίαν ἐργασώμεθα, ὅταν τῷ κοινῷ πάντων Δεσπότη προσκρούσωμεν· ὡς τὰ γε νῦν γεγενημένα οὐ μόνον οὐδὲν παραβιάζει τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐὰν νήφωμεν, καὶ ὠφελῇσι τὰ μέγιστα. Καὶ γὰρ γυναῖκί νῦν ὅσιν ἡμῖν ἡ πόλις εὐσχήμονι καὶ ἐλευθέρῳ καὶ σώφρονι· ὁ φόβος ἐπιεικεστέραν αὐτὴν καὶ σεμνότεραν ἐποίησε, καὶ τῶν μιαρῶν ἐκείνων τῶν τὰ γεγενημένα πολυησάντων ἀπῆλλαξε. Μὴ τοίνυν [178] γυναικώδεις ὀρηγούμεν θρήνους· καὶ γὰρ ἤκουσα πολλὴν κατὰ τὴν ἀγορὰν λεγόντων· Οὐαὶ σοι, Ἀντιόχεια! τί σοι γέγονε; πῶς ἡτιμώθη; καὶ ἀκούσας κατεγέλατο τῆς παιδικῆς τῶν ταῦτα λεγόντων διανοίας. Οὐ γὰρ νῦν ταῦτα λέγειν χρή· ἀλλ' ὅταν ἴδῃς ὀρχουμένους, μεθύοντας, ἄδοντας, βλασφημοῦντας, ὀμνύοντας, ἐπιπορούντας, ψευδομένους, τότε ταύτην ἐπέλεγε τὴν ῥῆσιν· Οὐαὶ σοι πόλις! τί σοι γέγονεν; ἐὰν δὲ ἴδῃς τὴν ἀγορὰν ὀλίγους ἔχουσας ἄνδρας ἐπεικεῖς καὶ σώφρονας καὶ μετρίους, μακάρις τὴν πόλιν ἐκείνην. Οὐδὲν γὰρ ἡ ὀλιγότης αὐτὴν παραβιάζει ποτὲ δυνήσεται, τῆς ἀρετῆς προσούσης, ὥσπερ οὖν τὸ πλῆθος οὐδὲν ὠφελῇσι ποτὲ, κακίας ὀσσης. Ἐὰν ἡ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, φησὶν, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Οὐδὲν με τὸ πλῆθος δυσωπῆσαι δυνήσεται, φησὶν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν· ἐταλάνισε πόλεις οὐ δι' ὀλιγότητα, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι μητροπόλεις· καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ πάλιν δι' αὐτὸ τοῦτο ἐταλάνισεν οὕτω λέγων· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν. Τί γὰρ μοι τὸ πλῆθος θελος φέρει, εἰπέ μοι, ἂν μετὰ κακίας ἢ πολιτευόμενον; Τοῦναντίον μὲν οὖν καὶ βλάβος ἀπὸ τούτου γίνεται. Νῦν οὖν τὰ γεγενημένα κακὰ τί ἄλλο εἰργάσατο; οὐχ ἡ ῥαθυμία, καὶ ἡ ὀλιγωρία, καὶ ἡ μοχθηρία τῶν ἐνοικούντων; μὴ τι τὸ ἀξίωμα τὴν πόλιν ὠφέλησε, μὴ τι τὸ μέγεθος τῆς οἰκοδομῆς, μὴ τι τὸ μητροπόλιν αὐτὴν εἶναι; Εἰ δὲ παρὰ βασιλεῖ τῷ ἐπὶ τῆς γῆς οὐδὲν αὐτῆς τοῦτο ἀμαρτούσης προέστη, ἀλλὰ πάντα ἐκεῖνα ἀφῆρηται, πολλῷ μᾶλλον παρὰ τῷ Δεσπότη τῶν ἀγγέλων οὐδὲν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα προστήσεται τοῦτο· οὐδὲν γὰρ ἡμᾶς ὠφελῇσι δυνήσεται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τὸ μητροπόλιν οἰκεῖν, καὶ στοὰς ἔχουσας εὐρείας καὶ τὰ ἄλλα ἀξιώματα τὰ τοιαῦτα. Καὶ τί λέγω κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην; εἰς γὰρ τὸν παρόντα βίον τί σε ὠφέλησάν δυνήσεται τὸ μητροπόλιν εἶναι σου τὴν πόλιν; ἄρα οἰκίαν τις κακῶς διακειμένην ἀπὸ τούτου διώρθωσεν, ἢ πρόσδοδόν τινα ἔσχεν, ἢ ἀπὸ τῆς ἀξίας ταύτης ἀθυμίαν ἀπεκρούσατο, ἢ σώματος ἀβρωσίαν ἔλυσεν^δ, ἢ κακίαν ψυχῆς ἀπέθετο; Μὴ παίζωμεν, ἀγαπητοί, μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πολλῶν ὑπολήψεις

* Alii ὁ Μωϋσῆς, male.

^β Sic Savil. et maxima pars mss. Morel. et pauci alii περὶ πόλεως.

^ε Savil. et multi mss. ἀνοηταῖν οὖμεν.

^δ Ἐβουεν deest in quibusdam inanuscriptis.

nec praesentibus tantum, verum et longe sedentibus. Vidisti fidem in Deum, et caritatem in proximum? Vis et aliam civitatis hujus discere dignitatem? Descenderunt quidam ex Judæa Antiochiam, perturbantes praedicationem, et Judaicas inducentes observationes (Act. 15. 1). Non tacite tulerunt illi innovationem, nec acquieverunt, sed convenientes et ecclesiam facientes, Jerosolymam Paulum miserunt et Barnabam, et effecerunt ut apostoli dogmata a Judaica infirmitate pura quovis terrarum mitterent. Haec civitatis dignitas, haec praestantia, hoc ipsam facit metropolim, non in terra, sed in caelo. Haec omnes alii honores corruptibiles sunt et caduci et cum praesenti vita solvuntur: frequenter autem et ante praesentem vitam finem habent: sicut et nunc utique habuerunt. Mihi civitas non habens pios cives omni villa vilior est, et quacumque spelunca ignobilior. Et quid dico de civitate? Ut enim diligenter discas virtutem solam cives ornare, nihil tibi de civitate dico, sed quod est omni civitate venerabilius, Jerosolymitanum Dei templum in medium asserens, hoc demonstrare conabor. Hoc enim templum, in quo sacrificia et orationes et cultus, ubi sancta sanctorum, et Cherubim, et Testamentum, et urna aurea, magna indicia divinae circa genus illud providentiae: ubi oracula superne continua ferebantur, ubi prophetae divino afflabantur numine: ubi non humanae artis, sed divinae sapientiae typus erat: ubi multo parietes undique fulgebant auro, et supra omnem modum tum materiae pretiosissima species, tum artis diligentia conjunctae solum super terram templum hujusmodi tunc fuisse demonstraverunt: imo vero non artis tantum diligentia, verum et Dei sapientia simul illud ornavit aedificium. Non enim ex proprio nutu, nec a semetipso, sed a Deo cuncta Salomon¹ discens et descriptionem caelitus referens, sic ipsum designavit, et erexit (3. Reg. 6). Verumtamen templum tam pulchrum, et mirabile, et sanctum, utentibus ipso perditis, tantæ ignominiae habitum est, sicque contemptum et profanum redditum, ut ante capivitatem quidem spelunca vocaretur latronum (Matth. 21. 13), et spelunca hyaenæ; post hæc vero barbaricis et immundis et profanis manibus traditum sit. Vis et de civitate hoc idem discere? Quid Sodomis et conjunctis civitatibus fuit praeclearius? Etenim domus et aedificia splendida, et parietes pulcherrimi apud ipsos erant, et regio pinguis et fertilis, et paradiso Dei assimilata; cella vero Abrahami vilis et parva, et nullum habens munimen: sed exorto quandoque bello barbarico, urbes quidem mœnibus munitas suffoderunt et ceperunt barbari, et incolas captivos abducentes abierunt: solitudinis autem civem Abraham ingruentem non tulerunt. Nec immerito; multitudinis enim et murorum munimine multo majorem vim habebat, pietatem scilicet. Si Christianus es, civitatem non habes super terram. Civitatis nostrae opifex et architectus est Deus: licet omnem capiamus orbem, hospites et peregrini totius sumus. In caelum adscripti

¹ Alti, Moyses; male.

sumus, illic conversamur: non puerorum more parvorum magna contemnentes, parva admiremur.

Non magnitudo, sed pietas civitates exornat. — Non civitatis magnitudo, sed animi virtus ornamentum est et munimentum. Si vero civitatis quoque dignitatem esse putaveris magnitudinem, cogita quot lenones, quot molles et perditii, et innumeris pleni malis dignitati huic communicant, et tandem hunc contemne honorem. Sed non ille talis est: non enim ipsius partem capere licet illi, qui non omnem exhibeat virtutem. Ne igitur stulti fanius, sed tunc doleamus, cum quis animae nostrae dignitatem abstulerit, cum peccatum fuerimus operati, cum communem omnium Dominum offenderimus: siquidem quæ nunc patrata sunt, non tantum nihil lædent civitatem, sed si sobrii simus, et maxime adjuvabunt. Etenim nunc civitas nostra mulieri formosæ, et liberæ, et modestæ similis esse videtur. Timor ipsam fecit mansuetiorem et honestiorem, et a sceleratis illis, qui hæc nefanda sunt ausi facinora, liberavit. Ne igitur muliebri plerumque luctu: etenim multos per forum dicentes audi vi: Væ tibi, Antiochia, quid tibi factum est? quomodo es honore privata? et cum audissem, puerilem talia dicentium mentem derisi. Non enim hæc nunc oportet dicere, sed cum saltantes videris, potantes, blasphemantes, jurantes, pejerantes, mentientes, tunc his utere verbis: Væ tibi, civitas, quid tibi factum est? si vero forum videris paucos habens viros mansuetos et modestos et moderatos, civitatem illam voca beatam. Nihil enim ipsam paucitas lædere poterit, cum non desit virtus: sicut contra, nihil unquam proderit multitudo, cum adsit malitia. Si fuerit numerus filiorum Israel, inquit, velut arena maris, reliquiae salvabuntur (Isai. 10. 22; Rom. 9. 27). Nihil me multitudo poterit exorare, inquit. Sic et Christus fecit, vocavit civitates miseras, non propter paucitatem, neque quoniam non essent metropoles: et Jerusalem rursus propter hoc ipsum miseram dixit, sic inquam: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt* (Matth. 23. 37). Quam enim mihi confert utilitatem multitudo, dico mihi, si vitiose vivat? Quin et contrario et damnum ex hoc nascitur. Quid enim aliud nunc illata mala fecit? nonne torpor et contemptus, et inhabitantium improbitas? numquid dignitas civitati profuit? numquid aedificii magnitudo? numquid quia metropolis? Si vero apud regem terræ nihil ipsi praevaricatae hoc profuit, sed illa cuncta sublata sunt: multo magis apud angelorum Dominum nihil ipsi proderit dignitas ista: nihil enim nos illo die poterit adjuvare, quod metropolim habitemus. porticus latas habentem et alias hujusmodi dignitates. Et quid dico illum diem? quid vel ad praesentem vitam prodesse poterit, civitatem esse tibi metropolim? numquid ex hoc domum quisquam male dispositam correxit, vel ex hac ulum dignitate proventum habuit, vel tristitiam repulit, vel corporis ægritudinem, vel animi vitium deposuit? Ne ludamus, dilecti, nec ad vulgi opiniones respiciamus, sed discamus quæ tandem sit civitatis di-

gnitas, quid quod civitatem reddat metropolim. Nec hæc dico, quod desperem civitatem hanc formam priorem resumpturam, et in propria futuram præsentia; humanus enim et pius est Imperator: vos autem volo, etiam si reddita fuerit, non altum ob hoc sapere, neque gloriari, nec ex his civitatem nobis magnifice efferre. Cum vis civitatis laudem efferre, ne mihi Daphnen suburbanam dicas, nec altitudinem cupressorum et multitudinem, nec aquarum fontes, nec multos homines civitatem habitare, nec usque ad profundissimam vesperam cum multa libertate in foro versari, nec venalium rerum copiam habere, sensibilia hæc omnia cum sint et usque ad præsentem permaneant vitam; sed si dicere possis virtutem, mansuetudinem, eleemosynam, nocturnas vigilias, orationes, modestiam, animi sapientiam, ex istis civitatem commenda. Hæc si et eremum habitantibus adsint, omni civitate splendidiorem ipsam faciunt, et contra civitatem omnium vilissimam, si hæc illius non adsint civibus. Hoc non in civitate tantum verum et in hominibus faciamus. Si hominem videris corpulentum, in habitudinem multam progressum, altæ staturæ et alios corporis proceritate superantem, ne admireris, donec animum ejus didiceris. Ne ab exteriori pulchritudine, sed a mentis ornatu omnes beatos censeamus. Parvus erat David, et brevis statura (1 Reg. 17), verumtamen brevis ille et parvus, et armis nudus omnibus, exercitum tantum et carneam turrim illam uno prostravit ictu, non hastam jaculatus, neque sagittam mittens, nec ense stringens, sed totum modico lapidis jactu perficiens: ideo quidam admonet dicens: *Ne laudaveris hominem in specie ejus, nec abomineris virum in aspectu ejus: parva inter volatilia apes, et initium dulcoris ipsius fructus* (Eccli. 11. 2. 3). Hoc et de civitatibus et hominibus dicamus, et inter nos philosophemur, ac Deo gratias habeamus

assidue et de præsentibus et de præteritis, et simul ipsum rogemus cum omni contentione, ut et carcerem habitantes, et in exilium transportandi, illi quidem dimittantur, hi vero revertantur. Membra nostra sunt et illi nobiscum fluctuati sunt, nobiscum procellam sustinuerunt: rogemus igitur benignitatem divinam, ut nobiscum tranquillitatem assequantur. Nemo dicat: Quæ vero mihi cura est amplius? liberatus sum ipse periculo, pereat ille, moriatur alter. Ne Deum exacerbemus per hanc aspernationem; sed tamquam ipsi simus in adversis, sic doleamus, sic Deum cum sedulitate precemur, illud Pauli dictum implentes: *Cum vincitis tamquam simul vincti, cum male habentibus tamquam et ipsi simul in corpore* (Hebr. 13. 3), et *flentes cum flentibus, humilibus consentientes* (Rom. 12. 15. 16). Hoc et nobis ipsis maxime proderit: nihil enim sic Deum delectare consuevit, sicut cum multa alacritate pro membris nostris dolemus, Oremus igitur ipsum simul et pro præsentibus et pro futuris, ut et ab illa nos poena liberet. Præsentia enim qualiacumque sint, tolerabilia sunt, et finem habent; illa vero tormenta immortalia et inevitabilia. Præter consolationem vero studeamus et ipsi non amplius talibus labi peccatis, scientes nos ultra veniam non assequuturos. Simul igitur ante Deum proicidamus omnes, et dum hic sumus, et domum profecti dicamus: Justus es, Domine, in omnibus quæ fecisti nobis (Dan. 3. 27): quoniam in vero judicio induxisti, quæcumque induxisti. Si peccata nostra obstiterint nobis, fac nobis propter nomen tuum, et ne concedas amplius talium nos molestiarum experientiam capere. *Nec nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo* (Matth. 6. 13): quoniam tuum est regnum et potentia, et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN PRÆDICTUM SEDITIONIS ARGUMENTUM, DE JEJUNIO, ET IN APOSTOLICUM DICTUM, GAUDETE IN DOMINO SEMPER (Philip. 4. 4).

HOMILIA XVIII.

1. Multos vidi gaudentes, et inter se dicentes: Vicimus, superavimus, jejunii dimidium profligatum est. Tales autem hortor non propterea gaudere, quia profligatum sit jejunii dimidium, sed illud considerare, si peccatorum sit profligatum dimidium; et tunc exultare: hoc enim voluptate dignum, hoc est quod queritur, et propter quod facta sunt omnia, ut defectus nostros corrigamus, ne tales exeamus de jejunio, quales jejunium ingressi sumus, sed abluti, et omni mala consuetudine deposita, sic sacram agamus sollemnitatem. Si hoc de sit, non tantum nulla nobis erit utilitas, verum et maximum ex consummato jejunio damnum. Ne igitur lætemur, quod jejunii prolixitatem expedivimus: nihil enim magnum hoc est; sed

lætetur, quando cum bonis operibus ipsum exegerimus, ut etiam ipso transacto, fructus ipsius effulgeat. Etenim hyemis lucrum tunc maxime demonstratur, cum illa præterierit: namque vernantes segetes, et foliis ac fructu affluentes arbores per ipsum aspectum clamant utilitatem sibi ex hyeme factam. Hoc et in nobis pariter fiat. Etenim pluviis continuis et crebris in hyeme per jejunii tempus potiti sumus, continuam haurientes doctrinam, et semina suscepimus spiritualia, et deliciarum spinas abscidimus. Perseveremus igitur, quæ suscepimus cum diligentia servantes, ut et jejunio præterito jejunii scaturiat fructus: et per bona quæ de jejunio cepimus, etiam ipsius jejunii recordemur. Si nos igitur sic comparemus, adveniens jejunium cum voluptate suscipimus denuo. Multos etenim video se ita pusillanimitate habentes, ut in

βλέπωμεν, ἀλλὰ μάθωμεν, τί ποτέ ἐστι πόλεως ἀξίωμα, τί ποτέ ἐστι τὸ ποιοῦν πόλιν μητρόπολιν. Ταῦτα λέγων προσδοκῶν μὲν πάλιν ἀπολήψεσθαι καὶ τοῦτο τὴν πόλιν τὸ σῆμα, καὶ ἐπὶ τῆς οἰκείας φανήσεσθαι προεδρίας· καὶ γὰρ φιλόανθρωπος ὁ βασιλεὺς καὶ θεοφιλὴς· βούλομαι δὲ ὑμᾶς, εἰ καὶ ἀποδοθῇ, μὴ μέγα ἐπὶ τούτῳ φρονεῖν μηδὲ ἐγκαλλωπιζέσθαι, μηδὲ ἐκ τούτων τὴν πόλιν ἡμῖν σεμνύνειν. Ὅταν ἐθέλῃς τῆς πόλεως εἰπεῖν ἐγκώμιον, μὴ μοι τὴν Δάφνην εἴπῃς τὸ προάστειον, μηδὲ τὸ πλῆθος καὶ μῆκος τῶν κυπαρίσσω, μηδὲ τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, μηδὲ τὸ πολλοὺς τὴν πόλιν οἰκεῖν ἀνθρώπους, μηδὲ τὸ μέχρι βαθυτάτης ἐσπέρας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς διατριβεῖν μετὰ ἀδείας πολλῆς, μηδὲ τῶν [179] ὀνίων τὴν ἀφθονίαν· αἰσθητὰ ἅπαντα ταῦτα, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μένοντα βίου· ἀλλ' ἐὰν ἔχῃς εἰπεῖν ἀρετὴν, ἐπιείκειαν, ἐλεημοσύνην, παννυχίδας, εὐχὰς, σωφροσύνην, φιλοσοφίαν ψυχῆς, ἀπὸ τούτων κόσμει τὴν πόλιν. Ταῦτα καὶ τοὺς τὴν ἔρημον οἰκοῦσι προσόντα πάσης πόλεως λαμπροτέραν αὐτὴν ποιεῖ· καὶ πάλιν πάντων εὐτελεστέραν, ἂν μὴ παρῇ ταῦτα τοῖς ἐκείνης πολίταις. Τοῦτο μὴ ἐπὶ πόλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων ποιήσωμεν α'. Ἐὰν ἴδῃς ἀνθρώπων πολυσαρκοῦντα, εἰς εὐεξίαν πολλὴν ἐκδεσθότα, ὑψηλὸν καὶ τοὺς ἄλλους ὑπερβαίνοντα τῷ μῆκει τοῦ σώματος, μὴ θαυμάσῃς, ἕως ἂν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν καταμάθῃς. Μὴ ἀπὸ τῆς ἐξωθεν εὐμορφίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν διάνοιαν κάλλους μακαρίζωμεν ἅπαντας. Μικρὸς ἦν ὁ Δαυὶδ καὶ βραχύς τῷ σώματι β, ἀλλ' ὅμως ὁ βραχύς ἐκεῖνος καὶ μικρὸς, καὶ τῶν ὀπλων γεγυμνωμένος ἅπάντων, στρατόπεδον τοσούτου καὶ τὸν σαρκεῖον ἐκεῖνον ὑπέργον ἀπὸ μιᾶς κατήνεγκε πληγῆς, οὐκ ἀκοντίσας δόρυ, οὐδὲ βέλος ἀφείλ, οὐδὲ ξίφος γυμνώσας, ἀλλὰ μικρᾷ βολῇ γ τοῦ πᾶν ἐργασάμενος. Διὰ τοῦτο καὶ τις παραινεῖ λέγων· *Μὴ ἐπαιρέσης ἀνθρώπων ἐν κάλλει αὐτοῦ, μηδὲ βδελύξῃ ἄνδρα ἐν ὁράσει αὐτοῦ· μικρὰ ἐν πετεινοῖς ἡ μέλιττα, καὶ ἀρχὴ γλυκυσμῶν ὁ καρπὸς αὐτῆς*. Τοῦτο καὶ ἐπὶ πόλεως

^a Alii ποιῶμεν.

^b Alii τὸ σῶμα.

^c Savil. et plurimi mss. μικρὰ βῶλω, alii μικρὰ βολῇ. Paulo post alii μὴ ἐπαιρέσης ἄνδρα.

καὶ ἀνδρῶν λέγωμεν, καὶ πρὸς ἀλλήλους φιλοσφῶμεν, καὶ τῷ Θεῷ χάριν ἔχωμεν διηνεκῶς καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν παρελθόντων, καὶ παρακαλῶμεν αὐτὸν κοινῇ μετὰ ἐκτενείας πάσης, ὥστε καὶ τοὺς τὸ θεσμωτήριον οἰκοῦντας, καὶ τοὺς εἰς τὴν ἀλλοτρίαν μετοικίζεσθαι μέλλοντας, τοὺς μὲν ἀφεθῆναι, τοὺς δὲ ἐπαλεθῆναι. Μέλῃ ἡμῶν εἰσι κἀκεῖνοι, μεθ' ἡμῶν ἐκλυδωνίσθησαν, μεθ' ἡμῶν τὸν χειμῶνα ὑπέστησαν· παρακαλῶμεν τοίνυν τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν μεθ' ἡμῶν αὐτοὺς ἀπολαῦσαι τῆς γαλήνης. Μὴ λεγέτω τις· Τί δέ μοι μέλει λοιπόν; ἀπηλλάγην τοῦ κινδύνου, ἀπολλύσθω ὁ δεῖνα, διαφθειρέσθω ἕτερος. Μὴ παροξύνωμεν τὸν Θεὸν διὰ τῆς ὑπεροφίας ταύτης, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ ὄντες ἐν τοῖς δεινοῖς, οὕτως ὀδυνώμεθα, οὕτω τὸν Θεὸν μετὰ ἐκτενείας παρακαλῶμεν, ἐκεῖνο τὸ Παύλου πληροῦντες· *ῤῆτόν· Τοῖς δεσμοῖς ὡς συνδεδεμένοι, τοῖς κακουχομένοις ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι, καὶ κλινοῦντες μετὰ κλινοῦντων, τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι*. Τοῦτο καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ὠφελήσει τὰ μέγιστα· οὐδὲν γὰρ οὕτω τὸν Θεὸν εὐφραίνειν εἰσθὲν, ὡς τὸ μετὰ πολλῆς προθυμίας ἀλαεῖν ὑπὲρ τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων. Παρακαλῶμεν τοίνυν αὐτὸν κοινῇ καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων, ὥστε κἀκεῖνης ἡμᾶς ἐξαρκάσαι τῆς κολάσεως. Τὰ μὲν γὰρ παρόντα οἶα ἂν ἦ, φορητὰ τέ ἐστι καὶ τέλος ἔχει· τὰ δὲ ἐκεῖ βασανιστήρια ἀθάνατά τε καὶ ἀφυστά. Μετὰ δὲ τῆς παρακλήσεως καὶ αὐτοὶ σπουδάζωμεν, μηκέτι τοιούτοις περιπίπτειν ἁμαρτήμασιν, εἰδότες ὅτι λοιπὸν οὐδὲ συγγνώμης ἀπολαῦσαι δυνήσόμεθα. Κοινῇ τοίνυν τῷ Θεῷ προσπίπτωμεν ἅπαντες, καὶ ἐνταῦθα ὄντες, καὶ κατὰ τοὺς οἴκους γινόμενοι, λέγωμεν· Δίκαιος εἶ, Κύριε, ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησας ἡμῖν, ὅτι ἐν ἀληθινῇ κρίσει ἐπήγαγες, ὅσα ἐπήγαγες. Εἰ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν [180] ἀντέστησαν ἡμῖν, ποιήσον ἡμῖν ἕνεκεν τοῦ δόματός σου, καὶ μὴ συγχωρήσῃς μηκέτι τοιούτων δεινῶν πεῖραν λαβεῖν, *Μηδὲ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*, ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν προειρημένην ὑπόθεσιν τῆς στάσεως, περὶ νηστείας, καὶ εἰς τὸ ῥητόν τοῦ Ἀποστόλου, Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε α'.

Ὁμιλία ιη'.

α'. Πολλοὺς εἶδον χαίροντας, καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγοντας· Ἐνίκησαμεν, ἐκρατήσαμεν, ἔδαπανήθη τῆς νηστείας τὸ ἡμῖς. Τοῖς δὲ τοιούτους παρακαλῶ, μὴ διὰ τοῦτο χαίρειν, ὅτι ἔδαπανήθη τῆς νηστείας τὸ ἡμῖς, ἀλλ' ἐκεῖνο σκοπεῖν, εἰ τῶν ἁμαρτημάτων ἔδαπανήθη τὸ ἡμῖς, καὶ τότε ἀγάλλεσθαι· τοῦτο γὰρ ἡδονῆς ἄξιον, τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον καὶ δι' ὃ πάντα γίνεται, ἵνα τὰ ἐλαττώματα ἡμῶν διορθώσωμεν, ἵνα μὴ τοιοῦτοι ἐξέλθωμεν ἀπὸ νηστείας, οἷοι εἰσῆλθομεν εἰς νηστείαν, ἀλλ' ἀπονιψάμενοι καὶ πάντα ἀποθέμενοι τὰ τῆς πονηρᾶς συνηθείας, οὕτω τὴν ἱερὰν ἀγάγωμεν ἐορτήν· ὡς ἂν μὴ τοῦτο ἦ, οὐ μόνον οὐδὲν ἡμῖν ἔσται κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβος μέγιστον τῆς νηστείας δαπανηθείσης. Μὴ τοίνυν χαίρωμεν, ὅτι διηγνάμεν τῆς νηστείας τὸ μῆκος (τοῦτο

^a Savil. hunc effert titulum : Ὁμιλία λεγθεῖσα εἰς τὴν μέσσην νῦν νηστείαν, καὶ εἰς τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν τὸ λέγον, « Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, » καὶ περὶ τῆς προειρημένης ἐν τῇ πόλει στάσεως.

γὰρ οὐδὲν μέγα ἐστίν), ἀλλὰ χαίρωμεν, ὅταν μετὰ καθ' ὁρθωμάτων αὐτὸ διανύσωμεν, ἵνα καὶ ἀπελθούσης ταύτης, ὁ ταύτης διαλάμπῃ καρπός. Καὶ γὰρ τοῦ χειμῶνος τὸ κέρδος τότε μάλιστα δείκνυται β, ὅταν ἐκεῖνος παρελθῇ· καὶ γὰρ κομῶντα τὰ λήθα, καὶ φύλλους καὶ καρπῷ τὰ δένδρα βρῦοντα διὰ τῆς ὀφείας βοᾶ τὴν ἐκ τοῦ χειμῶνος γενομένην ὠφέλειαν αὐτοῖς. Τοῦτο δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν γενέσθω. Καὶ γὰρ ὑετῶν συνεχῶν καὶ ἐπαλλήλων ἀπελαύσαμεν ἐν τῷ χειμῶνι κατὰ τὸν τῆς νηστείας καιρὸν διηνεκοὺς μετασχόντες διδασκαλίας, καὶ σπέρματα ἐδεξάμεθα πνευματικά, καὶ τὰς ἀκάνθας τῆς τρυφῆς ἀπέτέμομεν. Μένωμεν τοίνυν ἅπερ ὑπεδεξάμεθα τηροῦντες μετὰ ἀκριβείας, ἵνα καὶ τῆς νηστείας ἀπελθούσης ὁ τῆς νηστείας βρῦν καρπός, καὶ διὰ τῶν αγαθῶν ὧν ἐκαρπώσαμεθα ἀπὸ τῆς νηστείας, καὶ αὐτῆς μνημονεύωμεν τῆς νηστείας. Ἐὰν οὕτως ἑαυτοὺς παρασκεύα-

^b Savil. et aliquoti mss. καὶ γὰρ τοῦ χειμῶνος ἀπελθόντος, μένει τὸ τοῦ χειμῶνος κέρδος, καὶ τότε μάλιστα δείκνυται.

σωμεν, προσιοῦσαν αὐτὴν μεθ' ἡδονῆς δεξόμεθα πάλιν. Καὶ γὰρ οὕτως ὁρῶ πολλοὺς μικροψύχως ἔχοντας, ὡς ἐν τῷ παρόντι περὶ τῆς μελλούσης μεριμνᾶν τεσσαρακοστῆς, καὶ πολλῶν ἡκούσα λεγόντων, ὅτι μετὰ τὴν τῆς νηστείας ἀπαλλαγὴν οὐκ αἰσθάνονται τῆς ἡδονῆς τῆς ἐκ τῆς ἀνέσεως διὰ τὴν φροντίδα τοῦ μέλλοντος ἐνιαυτοῦ. Τί ἂν γένοιτο τοῦτο μικροψυχότερον, εἰπέ μοι; Τί δὲ τὸ αἶτιον τοῦτο ἐστίν; Ὅτι νηστείας παραγενομένης ἢ οὐχ ὅπως τὰ κατὰ ψυχὴν εὖ διατεθεῖη σπουδάζομεν, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν σιτιῶν ἀποχῇ μόνον αὐτὴν ὀριζόμεθα.

Ὡς εἰ μέγα τι εἰς τὴν τῶν τρόπων διόρθωσιν ἀπ' αὐτῆς ἐκαρπώσαμεθα, καὶ νηξάμεθα καθ' ἑκάστην ἡμέραν παραγίνεσθαι τὴν [181] νηστείαν, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων αἰσθῆσιν λαμβάνοντες τῶν κατορθωμάτων αὐτῆς, καὶ οὐκ ἂν ποτε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς ἐξετάλομεν, οὐκ ἂν προσδοκώμενης αὐτῆς ἐγενόμεθα κατηρεῖς καὶ ἐναγώνιοι. Τὸν γὰρ κατὰ διάνοιαν εὖ διακείμενον καὶ τῆς ψυχῆς ἐπιμελούμενον τῆς ἑαυτοῦ, οὐδὲν ὅλως τῶν ὄντων ὀλιψαί δυνήσεται, ἀλλ' ἀπολαύσεται καθαρᾶς ἡδονῆς καὶ διηνεχοῦς· καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἡκούσατε τοῦ Παύλου σήμερον παραινούντος ἡμῖν καὶ λέγοντος· *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, πάλιν ἐρῶ, χαίρετε*. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι πολλοῖς ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ τὸ λεγόμενον· πῶς γὰρ οἶόν τε, φησὶν, ἀνθρωπον θυτὰ χαίρειν διηνεκῶς; τὸ μὲν γὰρ χαίρειν οὐ δύσκολον, τὸ δὲ διηνεκῶς χαίρειν, τοῦτο καὶ ἀδύνατον εἶναι μοι δοκεῖ, ἴσως εἴποι ἂν τις· πολλὰ γὰρ ἀθυμίας ἡμᾶς ἀνάγκαι περιστοιχίζονται. Ἡ γὰρ παῖδα τις ἀπέθαλεν, ἢ γυναῖκα, ἢ φίλον γνήσιον, παντὸς συγγενοῦς ἀναγκαϊότερον, ἢ ζῆμίαν ὑπέστη χρημάτων, ἢ νόσῳ περιέπεσεν, ἢ περιστάσιν πραγμάτων ὑπέμεινεν ἑτέραν, ἢ παρ' ἀξίαν ὑβρισθεὶς ἤλγησεν, ἢ λιμὸς, ἢ λοιμὸς, ἢ εἰσπραξὶς ἀφόρητος, ἢ τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν πράγματα· μάλλον δὲ οὐκ ἂν φθάνομεν ἅπαντα καταλέγοντες, ὅσα καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ λυπεῖν ἡμᾶς εἴωθεν. Πῶς οὖν δυνατόν, φησὶ, πάντοτε χαίρειν; Δυνατὸν μὲν οὖν, ἀνθρώπε· καὶ εἰ μὴ δυνατόν ἦν, οὐκ ἂν ὁ Παῦλος παρήγγεσεν, οὐδ' ἂν συνεβούλευσεν ἀνθρώπος πνευματικῆς ἀπολαύων σοφίας. Καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς ὑμῖν ἔλεγον, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι ἂ μὴ δαμῶ μηδὲ παρ' ἐτέρῳ· τίς ἐστὶ μαθεῖν, ταῦτα ἐνταῦθα ὑμῖν ἔξεστι φιλοσοφεῖν. Ἡδονῆς μὲν γὰρ καὶ τοῦ χαίρειν ἐπιθυμοῦσιν ἅπαντες, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ποιοῦσι καὶ λέγουσι καὶ πράγματεύονται. Καὶ γὰρ ἐμπορος διὰ τοῦτο πλεῖ, ἵνα χρήματα συναγάγῃ· χρήματα δὲ συνάγει, ἵνα ἔχων ἀποκείμενα χαίρῃ· καὶ ὁ στρατευόμενος διὰ τοῦτο στρατεύεται, καὶ ὁ γεωργὸς διὰ τοῦτο γεωργεῖ, καὶ τέχνην ἕκαστος διὰ τοῦτο μέτσει, καὶ ἀρχὴς οἱ ἐρώντες διὰ τοῦτο ἐρῶσιν, ἵνα δόξης ἀπολαύσων, δόξης δὲ ἀπολαύειν βούλονται, ἵνα χαίρωσι· καὶ πρᾶγμα ἕκαστος πρὸς τοῦτο ἰδοὶ τις ἂν ἐπιγινώσκον· ἡμῖν τὸ τέλος, καὶ πρὸς τοῦτο ἕκαστος βλέπων διὰ πολλῶν τῶν μέσων ἐπ' αὐτὸ σπεύδει βαδίζειν.

Εὐθυμίας μὲν, ὅπερ ἔφην, ἐρῶσι πάντες, ἐπιτυχεῖν δὲ οὐχ ἅπαντες δύνανται· οὐ γὰρ ἴσασι τὴν ἐκεῖ φέρουσαν ὁδόν· ἀλλὰ πολλοὶ νομίζουσιν, ὅτι τὸ πλουτεῖν αἷτιον τοῦτο γίνεται. Εἰ δὲ τοῦτο αἷτιον ἦν, οὐδεὶς ἂν τῶν χρήματα κεκτημένων ἡθύμησέ ποτε· νῦν δὲ πολλοὶ τῶν πλουτούντων ἀβίωτον εἶναι τὸν βίον νομίζουσι, καὶ θανάτους μυρίους εὐχονται, ἐπειδὴν δυστημερίας τινὸς αἰσθύνονται, καὶ οἱ σφόδρα ἀθυμοῦντες, οὗτοι μάλιστα

πάντων εἰσὶ. Μὴ γάρ μοι τὰς τραπέζας αὐτῶν ἴδῃς, μηδὲ τοὺς κόλακας αὐτῶν καὶ τοὺς παρασίτους, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτῶν γινόμενα ἢ πράγματα, τὰς ἐπιηρείας, τὰς συκοφαντίας, τοὺς κινδύνους, τὰς ἀγωνίας, καὶ δ' οὗτου πολλῷ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ ἀμελέτητοι πρὸς ταύτας [182] ἐρχόμενοι τὰς μεταβολὰς, φιλοσοφεῖν οὐκ ἐπίστανται, οὐδὲ γενναίως τὰ συμπίπτοντα φέρειν. Διόπερ οὐδὲ τοιαῦτα αὐτοῖς φαίνεται τὰ δεινὰ, οἷάπερ ἐστὶ τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ τὰ κοῦφα ἀφόρητα λοιπὸν εἶναι δοκεῖ. Ὡς περ οὖν ἐπὶ τῶν πενήτων τούναντίον γίνεται, καὶ τὰ ἀνῆκεστα φορητὰ φαίνεται, ὡς τὰ πολλὰ τοιαῦτα αὐτοῖς μεμελετηκόσιν· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἢ τῶν πραγμάτων φύσις, ὡς ἢ τῶν πασχόντων διάθεσις, καὶ μεγάλα καὶ μικρὰ ποιεῖ φαίνεσθαι τὰ ἐπιόντα ἡμῖν κακὰ. Καὶ ἵνα μὴ πόρρωθεν ἀγάγῃ τὰ παραδείγματα ἑκατέρων τούτων, ἀπὸ τῶν συμβάντων ἡμῖν διαλέξομαι. Ἰδοὺ γοῦν οἱ μὲν πένητες διέφυγον ἅπαντες, καὶ ὁ ὄμιλος ἀπῆλκεται τοῦ κινδύνου, καὶ ἀδείας ἀπολαύουσι καθαρᾶς· οἱ δὲ τὰ τῆς πόλεως πράττοντες πράγματα, ἱπποτρόφοι καὶ ἀγωνοθέται, καὶ τὰ ἄλλα λειτουργήσαντες ἰ, οὗτοι τὸ δεσμοτῆριον οἰκοῦσι νῦν καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων δεδοικασιν, καὶ τῶν ἅπασι τετολημένων αὐτοὶ τὰς εὐθύνας ἀπέχουσι, καὶ φόβῳ συζῶσι διηνεκεῖ, καὶ πάντων ἀβλιώτερον ἐκείνῳ διάκινεται νῦν, οὐδὲ τὸ μέγεθος τῶν κινδύνων, ἀλλὰ διὰ τὸ τρυφῇ τὸν ἐμπροσθεν χρόνον συνεζηκέαι.

β'. Πολλοὶ γοῦν παρ' ἡμῶν παρακαλοῦμενοι, καὶ γενναίως φέρειν συμβουλευόμενοι τὰ δεινὰ, τοῦτο ἔλεγον, ὅτι οὐδὲν οὐδέποτε τοιοῦτον ἐμελετήσαμεν, οὐδὲ ἐπιστάμεθα τοιαῦτα φιλοσοφεῖν· διὰ τοῦτο πολλῆς δεόμεθα τῆς παρακλήσεως. Ἐτέροι πάλιν νομίζουσιν, ὅτι τὸ ὑγιαίνειν, τοῦτό ἐστιν αἷτιον ἡδονῆς· οὐκ ἔστι δέ. Πολλοὶ γοῦν τῶν ὑγιαίνοντων καὶ αὐτοὶ μυριάκις ἡξάντο ἀποθανεῖν, τὰς ἐπαγομένας αὐτοῖς οὐκ ἐνεγκόντες ἐπιηρείας. Ἄλλοι πάλιν τὸ δόξης ἀπολαύειν, καὶ δυναστείας ἐπιλιψῆσθαι, καὶ διέπειν ἀρχὰς καὶ παρὰ πολλῶν κολακεύεσθαι, διηνεκούς χαρὰς ποιητικὸν εἶναι φασιν· οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο. Καὶ τί λέγω τὰς ἄλλας ἀρχάς; Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτὴν ἀναβῶμεν τῷ λόγῳ τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν ἐν ἐκείνῃ ζῶντα, πολλὰς εὐρήσμεν περιστοιχιζόμενον ἀθυμίας, καὶ τοσούτῳ πλείους ἔχοντα λύπης ἀνάγκας, ὅσῳ καὶ μεῖζονα περιβέβηται πραγμάτων ὄγκον. Καὶ τί χρὴ λέγειν πολέμους καὶ μάχας καὶ τὰς παρὰ τῶν βαρβάρων ἐπαναστάσεις; πολλὰκις αὐτοὺς τοὺς ἔνδον στρεφόμενους δέδοικε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν βασιλευσάντων τὰς πολεμικὰς διαφυγόντες χεῖρας, τὰς τῶν σωματοφυλάκων οὐ διέφυγον ἐπιβουλὰς. Τοσαῦτα δὲ τοῖς βασιλεύουσιν ἀθυμίας ἀνάγκαι, ὅσα τῇ θαλάττῃ τὰ κύματα. Εἰ δὲ βασιλεῖα οὐκ ἂν ἄλυπον ἐργάσαιτο βίον, τί ἕτερον δυνήσεται κατορθῶσαι τοῦτο; Τῶν μὲν βιωτικῶν οὐδέν· τὸ δὲ Παύλου ῥῆμα μόνον, τὸ βραχὺ τοῦτο καὶ ψιλόν, αὐτὸ ἡμῖν τοῦτον ἀνοίξει τὸν θησαυρόν. Οὐ γὰρ πολλῶν δεῖ λόγων, οὐδὲ μακρᾶς τῆς περιόδου, ἀλλ' ἔαν ἐννοήσωμεν μόνον τὸ εἰρημένον, εὐρήσμεν τὴν ὁδὸν τὴν ἐπὶ τοῦτο φέρουσαν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, *Χαίρετε πάντοτε*, ἀλλὰ προσέθηκε τὴν αἰτίαν τῆς διηνεχοῦς ἡδονῆς, *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε*, εἰπών· ὁ ἐν Κυρίῳ χαίρων, οὐδενὶ τῶν συμπιπτόντων τῆς ἡδονῆς ταύτης ἐκπεσεῖν δύναται. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα, ἐφ' οἷς χαίρομεν, τρεπτὰ [183] τέ ἐστι καὶ εὐμετάπτητα, καὶ

^a Savil. ἐπελθούσης, alii perperam παρελθούσης. Edit.

^b Alii παρ' ἐτέρων τινῶν, alii παρ' ἐτέρῳ τινί.

^c Alii ἐπευχόμενον. Paulo post aliquot manuscriptori μὲν οὖν ἐπερ ἔφην ἐρῶσιν ἅπαντες.

^d Alii τιχόμενα.

^e Alii φαίνεται, τῷ πολλῷ τοιαῦτα ἐμπροσθεν αὐτοῦ μεμελετημένη. Οὐ γὰρ οὕτως. Infra alii ἀγάγῃ τὸ παράδειγμα.

^f Alii καὶ τὰς ἄλλας λειτουργίας λειτουργήσαντες.

presenti de futura solliciti sint Quadragesima, multosque dicentes audiui, se post jejunii liberationem non sentire voluptatem ex remissione propter futuri anni sollicitudinem. Quid his, quæso, magis esse posset pusillanimitas? Quæ vero hujus causa? Quod adveniente jejunio non quomodo bene disponatur anima studeamus, sed in sola ciborum abstinencia ipsum definiamus.

Jejunium quo pacto prosit. — Itaque si multum in morum correctione ab ipso lucraremur, quotidie jejunium adesse optaremus, per ipsa opera ejus meritorum sensum capientes, nec umquam ipsius desiderium ejiceremus, numquam ipsum exspectantes tristes fieremus et anxii. Mente quippe bene dispositum, et animæ suæ curam habentem nulla res contristare poterit, sed is pura continuaque fruatur voluptate. Quod hoc sit verum, hodie Paulum audistis nos admonentem et dicentem: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete* (Philipp. 4. 4). Scimus multis videri non posse fieri quod dictum est. Quomodo namque fieri potest, inquit, ut qui homo est, semper gaudeat? Gaudere namque non difficile, perpetuo autem gaudere, impossibile mihi esse videtur, dicet fortasse aliquis: multæ enim nos tristitiæ necessario circumcursant. Vel enim filium quis amisit, vel uxorem, vel amicum sincerum, magis quam ullus consanguineus necessarium, vel pecuniarum jacturam fecit, vel in agritudinem incidit, vel aliarum rerum sustinuit damnum, vel præter dignitatem contumeliam passus indoluit: vel fames, vel pestis, vel exactio quæ ferri non potest, vel familiaria negotia: quinimo numquam omnia recensere possemus, quæcumque et privatim et publice nos mœrore afficere consueverunt. Quomodo igitur, inquit, possibile semper gaudere? Possibile admodum, o homo: et si possibile non esset, non admonuisset Paulus, nec consulisset, cum homo spirituali esset præditus sapientia. Idcirco frequenter hoc vobis dicebam et dicere non desinam: quæ nullatenus ab alio quoquam disci possunt, hæc vobis licet hic philosophari. Voluptatem enim quærent, et gaudere cupiunt omnes, et propter hoc omnia faciunt et dicunt et negotiantur. Etenim mercator ideo navigat, ut pecunias congreget; congregat autem pecunias, ut habens repositas gaudeat: et qui militat, ideo militat, et agricola ideo terram colit, et artem quisque suam propterea tractat: et dominationis cupidi ideo cupiunt, ut gloria fruantur; gloria vero frui volunt, ut gaudeant: et negotium quodque ad hunc finem nobis tendere quis viderit: et ad hunc quisque respiciens, per multa media ad ipsum ire festinat.

Divitiæ lætitiâ non pariunt. — Lætitiâ quippe, quod dixi, amant omnes, assequi vero non omnes possunt: nesciunt enim viam eo tendentem; sed multi putant quod divitiis affluere hujus sit causa. Si hæc autem causa fuisset, nemo pecunias possidentium umquam fuisset dolore pressus; nunc vero divitum multi vitam non vitalem esse putant, et innumeras mortes exoptant, cum aliquam adversitatem

enserint, et hi maxime omnium dolent. Ne mihi quippe mensas ipsorum respexeris, nec assentatores et parasitos, sed res ex ipsis orientes, infestationes et calumnias, pericula, anxietates, et quod his longe molestius est, quod impræmeditati ad has devoluti mutationes, philosophari nesciant, et casus generoso ferre. Ideo non ea videntur ipsis gravia, quæ talia per naturam sunt, verum et levia ipsis intolerabilia esse videntur: sicut vicissim in pauperibus contrarium accidit; et illa tolerari posse videntur quæ intolerabilia sunt: quippe qui multa talia prius meditati fuerint. Non enim tam rerum natura, quam patientium dispositio, magna vel parva videri facit incumbentia nobis mala. Et ne horum exempla amborum longius accersam, de iis quæ nobis acciderunt, disseram. Ecce enim pauperes quidem omnes evaserunt, populus periculo liberatus est, et pura potitur securitate: qui autem rempublicam tractabant, et equos domi alebant, bravia in certaminibus proponebant, et alia administrabant, ipsi carcerem nunc habitant, de extremis timent, et ab omnibus patratum soli dant pœnas, et in continuo metu vivunt, omnibusque nunc miseres sunt, non propter periculorum magnitudinem, sed quia præteritum tempus in deliciis egerunt.

2. Multi namque cum eos hortaremur et moneremus, ut generose res adversas ferrent, dicebant: Nil umquam tale meditati sumus, nec talia philosophari novimus: propterea magna indigemus consolatione. Alii rursum putant bonam veletudinem esse voluptatis causam; non est autem: multi namque bene valentes, et ipsi millies mori optaverunt, illatas sibi non ferentes injurias. Alii rursum gloria potiri, et imperio insignitum esse, et magistratus administrare, et a multis adulationibus demulceri, perpetuæ lætitiæ causam esse dicunt; sed nec istud est. Et quid loquor de aliis magistratibus? Etsi enim ad ipsum imperium mente ascendamus, in illo quoque viventem multis circumventum molestiis invenimus: et tanto plures tristitiæ necessitates habentem, quanto majore quoque rerum fastu commedatus est. Et quid opus et bellæ pugnasque commemorare, et barbarorum insultus? ipsos sæpe timet, qui secum domi conversantur. Etenim regum multi hostilibus elapsi manibus, corporis sui custodum insidias non effugerunt. Tot vero regibus tristitiæ necessitates sunt, quot mari undæ. Cum igitur nec regnum vitam sine tristitia reddere possit, quid aliud hoc præstare poterit? Humanorum quidem nihil, sed solum Pauli breve istud et exile verbum nobis hunc aperiet thesaurum. Non enim multis opus est sermonibus, nec longo circuitu; sed si solum dictum cogitemus, viam ad hoc ferentem invenimus: nec enim simpliciter dixit: *Gaudete semper*, sed addidit continuæ voluptatis causam, cum dixit: *Gaudete in Domino semper* (Philipp. 4. 4). In Domino gaudens, ex accidente nullo voluptate hæc excidere potest. Alia nempe cuncta, in quibus gaudeamus, mutabilia sunt, volubilia, et facile vertuntur: nec hoc solum habent molestum, sed etiam quod ma-

mentia non tantam nobis afferunt voluptatem, ut ex aliis nascentem tristitiam repellant et obumbrant: Dei vero timor hæc habet utraque, stabilis est immotusque, et tantam emittit lætitiā, ut nullus nos aliorum sensus malorum capiat. Qui Deum enim, sicut oportet, timet et in ipso confidit, voluptatis radicem lucratus est, et omnem habet lætitiæ fontem: et sicut in mare decidens immensum scintilla parva facile deletur: sic quantacumque Deum timentī incidant, velut in vastum lætitiæ pelagus incidentia exstinguuntur atque perduntur. Et revera hoc est maxime mirabile, quod cum adsint quæ contristare solent, ipse gaudens permaneat. Si nihil enim triste adesset, non esset ipsi magnum semper posse gaudere; multis autem incumbētibz, quæ in tristitiam impellant, omnibus esse superiorem et in mediis tristibus lætari, hoc est admirabile. Et sicut tres pueros non arsisse miraretur nemo, si procul a Babylonica stetissent fornace: quod enim omnes consternavit, hoc est, quod in igne tantum temporis versati, minus læsi sunt egressi, quam qui versati non fuerant: sic et in sanctis dicere licet, quod si nulla ipsis institisset tentatio, ipsos perpetuo gavisos esse non admiraremur. Stupore autem dignum, et supra naturam humanam hoc est, quod infinitis undique undis circumdati, tranquillitate pura fruentibus melius affecti sint.

Vir fidelis continua fruitur voluptate. — Quod igitur nullam exteriorē vitam gaudium continuum habentem invenire liceat, ex dictis patet; quod autem fidelis non possit non continua frui voluptate, rursum et hoc ipsum demonstrare conabor, non ut discatis tantum, sed etiam ut hanc tristitia carentem vitam sectemini. Sit enim aliquis nihil in se damnandum habens, sed bona fretus consoientia, ad futura anhelans et expectans illam beatam spem: quid hunc, quæso, in tristitiam poterit inducere? Nonne omnibus rebus intolerabilior mors esse videtur? sed huius expectatio non tantum ipsum non contristat, verum et potius delectat: novit enim mortis præsentiam laborum esse liberationem, et cursum ad coronas et bravia pro pietate et virtute pugnantibus reposita. Sed filiorum immatura mors? verum et hoc generose fert, et dicit Jobi verba: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino visum est, ita et factum est: sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). Si vero mors et filiorum jactura contristare non potest, multo minus pecuniarum jactura, et contumeliæ accusationes et calumniæ tam magnum et generosum animum tangere possent, neque corporis dolor: quoniam et apostoli flagellabantur quidem, sed non dolebant. Magna quidem sunt et hæc, sed multo majus est, quod non tantum non dolebant, verum et ipsa flagella majoris materiam faciebant voluptatis, et revertebantur a facie concilii gaudentes, quod digni fuerant habiti pro nomine Christi contumeliam pati (Act. 5. 41). Contumelia et convicio quis talem affectit? sed a Christo gaudere institutus est in contumeliis. *Caudete enim, inquit, et exsultate, cum dixerint omnia malum verbum contra vos mentientes, propter*

me, quoniam merces vestra multa est in cælis (Matth. 5. 11. 12). Sed in morbum incidit? verum audivit alium admonentem et dicentem: *In morbo et paupertate in ipso confidas: quoniam sicut in igne probatur aurum, sic homines acceptabiles in fornace humiliationis* (Eccli. 2. 4. 5). Cum igitur neque mors, neque pecuniarum jactura, neque corporis ægritudo, neque ignominia, neque conviciū, neque quidpiam aliud huiusmodi ipsum contristare possit verum et magis delectet, quam umquam tristitiæ materiam habebit? Quid igitur, inquit, sancti non dolebant? non audis Paulum dicentem: *Tristitia mihi magna est, et indesinens dolor cordi meo* (Rom. 9. 2)? Hoc ipsum nempe admirabile est, quod tristitia lucrum, et voluptatem ex luctu ferebat. Sicut enim flagella non dolores, sed lætitiā, sic rursum et tristitia magnas illas comparabat coronas. Et hoc est admirabile, quod mundi non tristitia tantum, verum et lætitia damnum habet extremum: in spiritualibus vero contrarium totum, non lætitia tantum, verum et tristitia multum habet bonorum thesaurum. Verbi gratia: gaudet quis in mundo sæpe inimicum laborantem videns, et per hanc lætitiā multam sibi attrahit pœnam: dolet rursum quis alius fratrem lapsum videns, et per hanc tristitiā multam sibi apud Deum benevolentiam comparat.

Tristitia secundum Deum multo melior est humana lætitia. — Cernis quomodo secundum Deum tristitia mundi lætitia melior sit et utilior? Sic et Paulus tristabatur propter eos, qui peccarent et Deo non crederent, et ex hac tristitia multam sibi repositam habebat mercedem. Ut autem manifestius quod dico faciam, et discatis, licet præter opinionem sit dictum, tamen verum esse, et luctum sæpe solere dolentes animas reparare, et conscientiam gravatam relevare: multæ sæpius mulieres desideratissimis amissis filiis, si prohibeantur quidem flere, lugere et conqueri, disrumpuntur et pereunt; si vero mœrentium omnia fecerint, relevantur et consolationem accipiunt. Et quid mirandum, si in mulieribus hoc fit, quando etiam ipsum prophetam hoc patientem videre quis possit? Ideo frequenter dicebat: *Sinite me, amare lugebo: nolite contendere, ut consolemini super contributione filiae generis mei* (Isai. 22. 4). Itaque sæpe tristitia affert consolationem; si autem in mundo hoc fit multo magis in rebus spiritualibus. Propterea dicit: *Secundum Deum autem tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10). Et hoc quidem obscurum esse videtur; quod autem dicit est huiusmodi: Si de pecuniis tristatus fueris, nihl profecisti: si in ægritudine, nihil lucratus es, verum et magis teipsum contrivisti.

3. Et ego quidem multos audivi post talem experientiam se accusantes, et ad seipsos dicentes: Quæ utilitas, quod dolui? nec pecunias recuperavi, et me ipsum læsi. Si vero de peccato tristeris, hoc delecti, et maximam lucratus es voluptatem. Si de fratribus lapsis contristeris, teipsum hortatus es et consolatus, et illos rursum recuperasti: quod si nihil et ipsis

¹ Sic Savil. In B., lucro, pro, luctu.

ἀλλοιοῦται ῥᾶθις· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔχει τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ μένοντα οὐ παρέχει τοσαύτην ἡμῖν τὴν ἡδονήν, ὡς τὴν ἐκ τῶν ἄλλων ἡμῖν ἐπιγινομένην ἀθυμίαν διακρούεσθαι^α καὶ συσχιάζειν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀμφοτέρω ταῦτα ἔχει, βέλαιός τε ἐστὶ καὶ ἀκίνητος, καὶ τοσαύτην βρῦει χαρὰν, ὡς μηδεμίαν ἡμᾶς αἰσθῆσιν τῶν ἄλλων λαμβάνειν δεινῶν. Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν, ὡς χρῆ, φοβούμενος, καὶ ἐπ' αὐτῷ θαρρῶν, τὴν ῥίξαν ἐκαρπώσατο τῆς ἡδονῆς, καὶ πᾶσαν τῆς εὐθυμίας ἔχει τὴν πηγὴν. Καὶ καθάπερ εἰς πέλαγος ἀπειρον σπινθὴρ μικρὸς ἐμπεσὼν ἀφανίζεται ῥᾶθις, οὕτως ὅσαπερ ἀν προσπέσῃ τῷ φοβούμενῳ τὸν Θεόν, καθάπερ εἰς πέλαγος ἀγανὲς εὐθυμίας ἐμπίπτοντα κατασβέννυνται καὶ ἀπόλυνται. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν μάλιστα τοῦτο ἐστίν, ὅτι τὸν λυπούμενων παρόντων μένει χαίρων αὐτός. Εἰ μὲν γὰρ μηδὲν ἦν τὸ λυπὸν, οὐκ ἦν αὐτῷ μέγα τὸ δύνασθαι διηνεχῶς χαίρειν· τὸ δὲ πολλῶν ἐπικειμένων τῶν εἰς ἀθυμίαν ἐμδιθαζόντων^β ἀνώτερον εἶναι ἀπάντων, καὶ ἐν μέσοις τοῖς λυπηροῖς εὐφραίνεισθαι, τοῦτο ἐστὶ τὸ παράδοξον. Καὶ καθάπερ τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς οὐδεὶς ἂν ἐθαύμασε μὴ κατακαέντας, εἰ πόρῳ τῆς Βαβυλωνίας ἦσαν καμίνου (τὸ γὰρ ἐκπλήξαν ἅπαντας τοῦτο ἐστίν, ὅτι τῷ πυρὶ τοσοῦτον ὀμλήσαντες χρόνον, τῶν οὐκ ὀμλήκτων ἐξέβησαν ἀλυπότεροι)^γ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι εἰ μηδεὶς αὐτοῖς ἐπήγετο πειρασμός, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐθαύμασαμεν διηνεχῶς χαίροντας· τὸ δὲ ἐκπλήξεως ἄξιον καὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ὑπερβαῖνον τοῦτο ἐστίν, ὅτι μυριοὶς κυκλοῦμενοι κύμασι πάντοθεν, πῶν γαλήνης καθαρὰς ἀπολαύοντων ῥῆον διάκεινται.

Ὅτι μὲν οὖν οὐδένα βίον τῶν ἔξωθεν εὐρεῖν δυνατὸν εὐθυμῶς συγκεκληρωμένον διηνεχῶς^δ, ὅλῳν ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ τὸν πιστὸν ἀμήχανον μὴ διηνεχοῦς ἀπολαύειν ἡδονῆς, καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀποδείξει πειράσθαι, οὐχ ἵνα μάθῃτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσητε τὸν ἄλυπον τοῦτον βίον. Ἔστω γὰρ τις μηδὲν ἑαυτοῦ κατεργακῶς, ἀλλ' ἀγαθῷ συνειδότι συντρεφόμενος, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα κεκηνῶς, καὶ τὰς ἀγαθὰς ἐκείνας ἀναμένων ἐλπίδας, τί τοῦτον, εἰπέ μοι, εἰς ἀθυμίαν ἐμβαλεῖν δυνάσεται; Οὐ πάντων ἀφορητότατον ὁ θάνατος εἶναι δοκεῖ; ἀλλ' ἡ τοῦτου προσδοκία οὐ μόνον αὐτὸν οὐ λυπεῖ, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνει μειζόνως· οἶδε γὰρ ὅτι ἡ τοῦ θανάτου παρουσία πόνων ἐστὶν ἀπαλλαγὴ καὶ δρόμος ἐπὶ τοὺς στεφάνους καὶ τὰ βραβεῖα τὰ ἀποκείμενα τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ἀγωνισαμένοις. Ἀλλὰ παίδων ἄωρος τελευτῇ; ἀλλὰ καὶ τοῦτο φέρει γενναίως, καὶ ἐρεῖ τὰ τοῦ Ἰωβ ῥήματα· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄρομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἰ δὲ θάνατος καὶ παίδων ἀποβολὴ λυπεῖν οὐ δύναται, πολλῷ μᾶλλον ζημία χρημάτων, καὶ ἀτιμίαι, καὶ κατηγορίαι, καὶ διαβολαὶ τῆς οὕτω μεγάλης καὶ γενναίας ψυχῆς οὐκ ἂν ποτε ἄφαινον, οὐδὲ ὀδύνη σώματος· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐμαστιγοῦντο μὲν, οὐκ ἠθύμουν δέ. [184] Μέγα μὲν οὖν καὶ τοῦτο· τὸ δὲ πολλῷ μείζον, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἠθύμουν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς μάλιστα ὑπόθεσιν ἐποιούντο μείζονος ἡδονῆς, καὶ ὑπέστρεφον ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι. Ὑβρισέ τις καὶ ἐλοιδύρησε τὸν τοιοῦτον; ἀλλ' ἐπαίδευσθὴ παρὰ τοῦ Χριστοῦ χαίρειν ἐπὶ ταῖς ὕβρεσι.

^α Aliquot mss. ἀθυμίαν ἀποκρούεσθαι.

^β Alii ἐμβαλλόντων.

^γ Morel. et quidam mss. διηνεχῶς, alii διηνεκῇ.

Χαίρετε γάρ, φησί, καὶ ἀγαλλιάσθε, ὅταν εἰπωσιν πῦρ ποτηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἐρεκεν ἡμοῖ, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἀλλὰ νόσφ' περιέπεσεν; ἀλλ' ἤκουσεν ἐτέρου παραινούντος καὶ λέγοντος· Ἐν νόσφ' καὶ πενία ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς γίνου, ὅτι ὡς περ ἐν πυρὶ δοκιμάζεται χρυσός, οὕτως ἄνθρωποι δοκτοὶ ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως. Ὅταν οὖν μῆτε θάνατος, μῆτε ζημία χρημάτων, μῆτε νόσος σώματος, μῆτε ἀτιμία, μῆτε λοιδορία, μῆτε ἄλλο τι τῶν τοιούτων μηδὲν λυπῆσαι αὐτὸν δύνῃται, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνει μᾶλλον, ποῖαν ἀθυμίας ὑπόθεσιν ἔξει ποτέ; Τί οὖν, οὐκ ἠθύμουν οἱ ἄγιοι, φησὶν; οὐκ ἀκούεις Παύλου λέγοντος, Λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἡ λύπη κέρδους καὶ ἡδονῆν τὴν ἐκ τοῦ θένους^δ ἔφερεν. Ὅσπερ γὰρ αἱ μαστιγὲς οὐκ ὀδύνας, ἀλλὰ χαρὰν, οὕτω καὶ ἡ λύπη πάλιν τοὺς μεγάλους ἐκείνους προξένει στεφάνους. Καὶ τὸ παράδοξον τοῦτο ἐστίν, ὅτι τοῦ κόσμου μὲν οὐκ ἡ ἀθυμία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ χαρὰ ζημίαν ἔχει τὴν ἐσχάτην· ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν τοῦναντίον ἅπαν, οὐκ ἡ χαρὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀθυμία πολλὴν ἔχει τῶν ἀγαθῶν τὸν θησαυρόν· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Χαίρει τις ἐν τῷ κόσμῳ πολλάκις εὐθὺς δυνάστημερῶντα ἰδὼν, καὶ διὰ τῆς χαρᾶς ταύτης πολλὴν ἐπισπᾶται ἑαυτῇ τὴν κόλασιν· ἀλγεῖ τις πάλιν ἕτερος τὸν ἀδελφὸν πεσόντα ἰδὼν, καὶ διὰ τῆς ἀθυμίας ταύτης πολλὴν ἑαυτῷ παρὰ τῷ Θεῷ προξενεῖ τὴν εὐνοίαν.

Ὅρξ πῶς ἡ κατὰ Θεὸν λύπη τῆς τοῦ κόσμου χαρᾶς βελτίων καὶ χρησιμωτέρα; Οὕτω καὶ Παῦλος ἐλυπεῖτο διὰ τοὺς ἁμαρτάνοντας, διὰ τοὺς ἀπιστοῦντας τῷ Θεῷ, καὶ τῆς λύπης ταύτης πολλὴν εἶχε ἀποκείμενον αὐτῷ τὸν μισθόν. Ἴνα δὲ σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, καὶ μάθῃτε, ὡς, εἰ καὶ παράδοξον τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ὅμως ἐστὶν ἀληθές, καὶ οἶδεν ὁ ὀρθὸς πολλάκις ἀνακτάσθαι τὰς ὀδυνωμένας ψυχὰς, καὶ κουφίζειν συνειδὸς βεβαρημένον, πολλὰς πολλάκις γυναῖκες ἀποβαλοῦσαι παῖδας ποθεινοτάτους, ἂν μὲν κωλυθῶσι δακρύσαι καὶ ὀρηνῆσαι καὶ ὀλοφύρασθαι, διαβρῆγγυνται καὶ ἀπόλυνται· ἂν δὲ τὰ τῶν ἀθυμούμενων ποιήσωσιν ἅπαντα, κουφίζονται καὶ παρμυθίαν λαμβάνουσι. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ γυναικῶν τοῦτο συμβαίνει, ὅπου γε καὶ αὐτὸν τὸν προφήτην ἴδοι τις ἂν τοῦτο πάσχοντα; Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἔλεγεν· Ἀφῆτέ με, πικρῶς κλαύσομαι· μὴ κατισχύσητε παρακαλοῦντες ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου. Ὅστε ἐστὶ πολλάκις; λύπη παρμυθίαν φέρουσα· εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ κόσμου τοῦτο, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἡ δὲ κατὰ Θεὸν λύπη μετένοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμετάβλητον^ε κυτεργάζεται. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῦτο ἀσάφες εἶναι· [185] ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἀν λυπηθῇς ἐπὶ χρήμασιν, οὐδὲν ὠφέλησας· ἂν λυπηθῇς ἐπὶ νοσήματι, οὐδὲν ἐκέρδανας, ἀλλὰ καὶ ἐπέτριψας σαυτὸν^ς μᾶλλον.

Γ'. Καὶ πολλὴν ἔγωγε ἤκουσα μετὰ τὴν τοιαύτην πείραν αἰτιωμένων καὶ πρὸς ἑαυτοὺς λεγόντων· Τί τὸ ὄφελος, ὅτι ἤλγησα; οὐτε χρήματα ἀνεκτησάμην, καὶ ἑμαυτὸν ἔδωκα. Ἀν δὲ λυπηθῇς ἐφ' ἁμαρτίᾳ, ταύτην τε ἐξήλειψας καὶ ἐκαρπώσω μεγίστην ἡδονήν· ἂν λυπηθῇς ἐπὶ τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς πεπτωκόσι, σαυτὸν τε παρεκάλεσας καὶ παρεμυθίσω, κἀκείνους ἀνεκτήσω

^δ Sic Savil. Vulg. ἐκ τοῦ κέρδους. Edit.

^ε Sic Savil. et alii, recte. Editum erat τοῦτου. Edit.

^ς Savil. et alii σωτηρίαν ἀμετάβλητον, et sic legitur in quibusdam Epistolarum Pauli exemplaribus.

^ς Recte Savil. σαυτὸν. Legebatur αὐτό. Edit.

πάλιν· κἄν μὴδὲν ὠφελήσης αὐτοὺς, μεγίστην ἔχεις ἀντίδοσιν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς πεπτωκόσι, κἄν μὴδὲν ὠφελῶμεν, μεγίστην ἡμῖν τὴν ἀμοιβὴν φέρει, ἀκουσον τοῦ Ἰεζεκιήλ λέγοντος, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ δι' ἐκείνου λαλοῦντος· ἐπειδὴ γὰρ ἐπεμφέ τινας κατασκάφαι τὴν πόλιν, καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ βαπανῆσαι τὰ οἰκοδομήματα ἅπαντα μετὰ τῶν ἐνοικούντων αὐτῶν, κελεύει τινὶ λέγων οὕτως· Δός τὸ σημεῖον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν ἀνδρῶν τῶν στεναζόντων καὶ κατοδυνωμένων. Καὶ τοῖς ἐτέροις κελεύσας, καὶ εἰπὼν, ὅτι Ἀπὸ τῶν ἀγίων μου ἄρξασθε, ἐπήγαγε λέγων, Ἐπὶ δὲ οὗς ἐστι τὸ σημεῖον, μὴ αἰψήσῃς αὐτῶν. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Ὅτι εἰ καὶ μὴδὲν ὠφελοῦσιν, ἀλλ' ὅμως στένουσι τὰ γινόμενα καὶ ὀλοφύρονται. Καὶ ἐτέροις δὲ ἐγκαλεῖ· λέγων πάλιν, ὅτι τρυφῶντες καὶ γαστριζόμενοι, καὶ πολλῆς ἀπολαύοντες ἀδείας, ἰδόντες τοὺς Ἰουδαίους εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγομένους, οὐκ ἤλγησαν, οὐκ ἐκινώνησαν τῆς ἀθυμίας· καὶ ἐγκαλῶν αὐτοῖς φησιν, Οὐκ ἐπάσχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ. Ἰωσήφ τὸν λαὸν καλῶν ἅπαντα· καὶ πάλιν, Οὐκ ἐξῆλθε κατοικοῦσα Αἰνὰν, κόψασθαι οἶκον ἐχόμενον αὐτῇ. Κἄν γὰρ δικαίως κολάζωνται, βούλεται συναλγεῖν ἡμᾶς, ἀλλὰ μὴ χαίρειν μῆδὲ ἐφθδεσθαι. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ὁ κολάζων οὐ χαίρων τοῦτο ποιεῖ, οὐδὲ ἡδομαι αὐτὸν ἐπὶ τῇ τιμωρίᾳ (ὅν γὰρ θελήσει θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμωρτωλοῦ), δεῖ καὶ σὲ τὸν Δεσπότην μιμεῖσθαι, καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἀλγεῖν, ὅτι δικαίως κολάσεως ὑπόθεσιν παρέσχε καὶ πρόσφασιν. Ὡστε κἄν λυπηταί τις κατὰ Θεὸν, μεγάλην ἐντεῦθεν καρποῦται ὠφέλειαν. Ὅταν οὖν οἱ μαστιζόμενοι τῶν μαστιζόντων εἰσὶ μακαριώτεροι, καὶ οἱ θλιβόμενοι παρ' ἡμῖν τῶν ἐν ἀνέσει παρὰ τοῖς ἔξωθεν, καὶ οἱ ἀθυμούντες τῶν ἡδόμενων, τίς ἔσται λοιπὸν θλίψωσις ἡμῖν ἀφορμὴ; Διὰ τοῦτο οὐδένα χρὴ μακαρίζειν, ἀλλ' ἢ τὸν κατὰ Θεὸν ζῶντα μόνον. Τούτους καὶ ἡ Γραφή μακαρίζει μόνους· Μακάριος γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· Μακάριος δὲ ὁ ἀν παιδεύσει, Κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξης αὐτόν· Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ· Μακάριοι πάντες οἱ πεποιοότες ἐπ' αὐτῷ· Μακάριος ὁ λαός, οὗ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ· Μακάριος, οὗ οὐ κατέγνω ἡ ψυχὴ αὐτοῦ· Μακάριος ἄνθρωπος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Καὶ ὁ Χριστὸς πάλιν οὕτως· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, μακάριοι οἱ ταπεινοί, μακάριοι οἱ πραεῖς, [186] μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, μακάριοι οἱ διωδιωμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Ὅρξ πῶς πανταχοῦ οὐδένα τῶν πλουτούντων, οὐ τῶν ἐν εὐγενείᾳ, οὐ τῶν δόξης ἀπολαύοντων μακαρίζουσιν οἱ θεῖοι νόμοι, ἀλλὰ τὸν ἀρετῆς ἐπιειλημμένον; Τὸ γὰρ ζητούμενον, πάντων ὧν ἂν ποιῶμεν ἢ πάσχωμεν, ὑπόθεσιν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, κἄν ταύτην προκαταβάλῃς τὴν ρίζαν, οὐκ ἄνεστις μόνον, οὐδὲ τιμαί, καὶ δόξαι, καὶ θεραπείαι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φρεσίν, καὶ συκοφανταί, καὶ ὕβρεις, καὶ ἀτιμίαι, καὶ βάσανοι, καὶ πάντα ἀπλῶς ἡδονῆς σοι βλαστήσει καρπούς. Καὶ καθάπερ τῶν δένδρων αἱ ρίζαι αὐταὶ μὲν εἰσὶ πικραὶ, ἡδίστους δὲ ἡμῖν τοὺς καρπούς φέρουσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡ κατὰ Θεὸν λύπη πολλὴν ἡμῖν οἶσει τὴν ἡδονήν. Ἰσασιν, ὅσοι πολλὰκις μετ' ὀδύνης ἡῤξαντο καὶ δάκρυα ἐξέχεαν, πόσῃν ἐκαρ-

πώσαντο τὴν εὐφροσύνην, πῶς ἐξεκάθηναν τὸ συνειδός, πῶς μετὰ χρηστῆς ἀνέστησαν ἐλπίδος. Ὅπερ γὰρ αἰεὶ λέγω, οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων φύσις, ἀλλ' ἡ δίκαια ἢ ἡμετέρα λυπεῖν ἡμᾶς εἴωθε καὶ εὐφραίνειν. Ἄν τοῖνυν ταύτην κατασκευάσωμεν, οἶαν εἶναι χρῆ, πάσης εὐθυμίας^δ ἐνέχυρον ἐξομεν· καὶ καθάπερ τὸ πῦμα οὐχ οὕτως ἡ τῶν ἀέρων φύσις οὐδὲ αἱ ἔξωθεν προσβολαί, ὡς ἡ οἰκεία κατασκευὴ καὶ βλάβητι καὶ ὠφελεί, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς· καὶ πολλῶ πλέον. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ φύσεώς ἐστιν ἀνάγκη, ἐκεῖ δὲ τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ προαιρέσει κεῖται. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος μυρία ὑπομείνας δεινὰ, ναυάγια, πολέμους, ἐπαναστάσεις, ἐπιβουλάς, ληστῶν ἐφοδούς, καὶ ὅσα οὐδὲ ἀπαριθμήσασθαι ἐνὶ τῷ λόγῳ, καὶ καθημερινούς θανάτους ἀποθνήσκων, οὐ μόνον οὐκ ἤλγει οὐδὲ ἐδυσχέρασιν, ἀλλὰ καὶ ἐκαυχᾶτο καὶ ἔχαιρε, καὶ λέγει· Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου· καὶ πάλιν· Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν· ἡ δὲ καύχησις ἡδονῆς ἐστὶν ἐπίστασις.

δ'. Ἄν τοῖνυν εὐθυμίας· ἐπιθυμῆς, μὴ χρήματα, μὴ σώματος ὑγίαιαν, μὴ δόξαν, μὴ δυναστείαν, μὴ τρυφήν, μὴ τραπέζας πολυτελεῖς, μὴ σπηρικῶν ἱματίων περιβολάς, μὴ πολυτελεῖς ἀγρούς, μὴ οἰκίας λαμπράς καὶ περιφανεῖς, μῆδὲ ἄλλο τι τῶν τοιούτων διώμε μῆδὲν· ἀλλὰ φιλοσοφῶν μετέλθε τὴν κατὰ Θεὸν, καὶ ἀρετῆς ἐπιλαβοῦ· καὶ οὐδὲν σε οὐ τῶν ὄντων, οὐ τῶν ἐλπιζομένων λυπησάι δυνήσεται· τί λέγω λυπησάι; προσέφηκε μὲν οὖν ἡδονῆς σοι γενήσεται τὰ τοὺς ἀλλοιους λυπούντα· καὶ γὰρ μάστιγες, καὶ θάνατος, καὶ ζημίαι, καὶ κακῆγορίαι, καὶ τὸ κακῶς πάσχειν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὅταν διὰ τὸν Θεὸν ἡμῖν ἐπάγῃται, καὶ ταύτην ἔχῃ τὴν ρίζαν, πολλὴν ἡμῖν εἰς τὴν ψυχὴν εἰσάγει τὴν ἡδονήν.

Οὐδεὶς γὰρ ἡμᾶς ἀθλίους ποιῆσαι δυνήσεται, ἐὰν μὴ ἑαυτοὺς ποιήσωμεν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ μακαρίους, ἐὰν μὴ ἑαυτοὺς ἐργασώμεθα, μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὗτος μόνος ἐστὶ μακάριος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, οὐκ ἀπὸ τῶν παρελθόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἡμῖν συμβάντων [187] τοῦτο ὑμῖν ἀποδείξω νῦν. Ἐκινδύνουντες ἡμῖν ἡ πόλις ἀφανισθῆναι πᾶσα, καὶ τῶν μὲν πλουτούντων καὶ περιφανῶν καὶ ἐπιστῆμων ἀνδρῶν οὐδεὶς ἐτόλμησεν ἐν τῷ μέσῳ φανῆναι, ἀλλὰ πάντες ἐφυγον καὶ ἀπεπήδων· οἱ δὲ τὸν Θεὸν φοβούμενοι, οἱ ἐν μοναστηρίοις διατρίβοντες, οὗτοι μετὰ πολλῆς τῆς παρήτῃας καταδραμόντες πάντα ἔλυσαν, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχον αὐτοὺς φοβῆσαι καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμβαλεῖν τὰ συμβάντα δεινὰ καὶ αἱ προσδοκώμεναι ἀπειλαί, ὅτι πύρρῳ καθήμενοι τῆς συμφορᾶς καὶ οὐδὲν κοινὸν ἔχοντες, ἐκόντες ἑαυτοὺς ἐρρίψαν εἰς μέσσην τὴν πυρὰν, καὶ πάντας ἐξείλοντο, καὶ ὁ πᾶσι δοκεῖ φοβερόν εἶναι καὶ φρικτῶδες, ὁ θάνατος, τοῦτο οὗτοι μετὰ πάσης ἀνεδέξαντο τῆς προθυμίας· καὶ μετὰ πλείονος ἔτρεχον ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἡδονῆς, ἢ ἐπ' ἀρχὰς ἕτεροι καὶ τιμὰς· ἥδεσαν γὰρ ὅτι μεγίστη τοῦτο ἀρχὴ καὶ τιμὴ, καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἔδειξαν, ὅτι οὗτος μόνος μακαρίος ἐστὶν ὁ φιλοσοφίας ἐπιειλημμένος τῆς ἀν, καὶ μεταβολὴν οὐδεμίαν δέχεται, οὐδὲ δυσμελίαν ὑπομένει τινα, ἀλλὰ διηνεκὸς εὐημερίας ἀπολαύει, καὶ πάντων καταγελαῖ τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν. Νῦν γοῦν οἱ μὲν ἐν δυναττείαις ἀθυμία πολλῇ

^a Savil. et quidam alii μῆδὲν ὠφελουν, ἀλλ' ὅμως ἔστενον τὰ γινόμενα καὶ ὀλοφύροντο. Καὶ ἐτέροις δὲ ἐνεκάλει.

^b Alii οὐ χαίρων τοῦτο ποιεῖν.

^c Plerique mss. ut edimus. Savil. autem et Morel. οὐ Κύριος, ὁ Θεὸς βοτῆς αὐτοῦ.

^d Alii πάσης εὐνοίας

profueris, maximam habes mercedem. Et ut discas, quod de lapsis tristari, etsi nihil prosumus, maximam nobis retributionem affert, audi Ezechielem dicentem, imo vere Deum per ipsum loquentem. Postquam enim misit quosdam ad subvertendum urbem, et ferro et igni consumendum ædificia omnia cum habitatoribus ipsis, imperat cuidam sic dicens: *Da signum in facie virorum gementium et dolentium* (Ezech. 9. 4). Et cum aliis imperasset, et dixisset: *A sanctis meis incipite*: intulit dicens: *Supra quos autem est signum, ne ipsos tangite* (Ib. v. 6). Qua, dic mihi, causa? Quoniam etsi nihil prosunt, tamen gemunt quæ gerantur et deplorant. Et alios rursus accusat, dicens: Ventri et deliciis vacantes, et multa potientes libertate, videntes Judæos in captivitatem deduci, non doluerunt, non participes fuere tristitiæ: et ipsos accusans ait: *Nihil passi sunt in contritione Joseph* (Amos. 6. 6), Joseph appellans populum omnem. Et rursus: *Non exiit quæ habitat Ænan, plangere domum suæ conjunctam* (Mich. 1. 11). Quamvis enim juste puniantur, vult Deus nos condolere, non autem gaudere et insultare. Si enim, ait, ego pamiens non lætus hoc facio, nec in ipsorum ultione delector (*Non enim voluntate volo mortem peccatoris* [Ezech. 18. 23]); oportet et te Dominum imitari, et propterea lugere, quoniam peccator justæ ultionis materiam præbuit et occasionem. Itaque si quis etiam secundum Deum tristetur, magnam inde sumit utilitatem. Cum igitur beatiore sint flagellati flagellantibus, et qui apud nos affliguntur, exteris positus in remissione, et dolentes gaudentibus: quæ nobis amplius erit tribulationis occasio? Propterea beatum haberi convenit neminem, nisi secundum Deum viventem solum. Hos quoque solos Scriptura beatos vocat: inquit enim: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum* (Psal. 1. 1): *Beatus quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum: Beati immaculati in via: Beati omnes qui confidunt in eo: Beatus populus cujus Dominus Deus ejus* (Psal. 93. 12. et 118. 1. et 2. 13. et 32. 12): *Beatus quem non condemnavit anima ejus* (Eccli. 14. 2): *Beatus vir, qui timet Dominum* (Psal. 111. 1). Et rursus sic Christus: *Beati qui lugent, beati humiles, beati mites, beati pacifici, beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* (Matth. 5. 3-10). Vides quomodo nullibi divitum quemquam, non generosum, non gloria potitum beatificant divinæ leges, sed virtutem tantum assequuntur? Quod quæritur enim, in omnibus, quæ facimus vel patimur, Dei timorem esse convenit, et si hanc præmittas radicem, non remissio tantum, nec honores, neque gloria atque ministeria, verum et infestationes et calumniæ, et contumeliæ, et ignominia, et tormenta, et omnia generaliter voluptatis fructus tibi germinabunt. Et sicut arborum radices, ipsæ quidem sunt amaræ, jucundissimos autem nobis fructus ferunt: sic profecto et secundum Deum tristitia multam nobis affert voluptatem. Norunt quicumque sæpe cum do-

lore oraverunt et lacrymas effuderunt, quantam sint lucrati lætitiā, quomodo conscientiam expurgarint, quomodo exsurrexerint cum bona spe: quod enim semper dico, non rerum natura, sed mens nostra nos contristare vel lætificare consuevit. Si igitur hanc talem reddamus, qualem esse decet, omnis lætitiæ pignus habebimus: et sicut corpus non tantum aeris natura aut exteriores incursus, quantum propria dispositio et lædit et adjuvat: sic et in anima, et multo magis. Hic etenim naturæ est necessitas, illic vero totum in voluntate situm est. Propterea Paulus innumera passus mala, naufragia, bella, persecutiones, insidias, latronum incursus, et quæcumque nec oratione numerare licet, et quotidie moriens, non tantum non dolebat nec indignabatur, verum et gloriabatur et gaudebat, dicebatque: *Nunc gaudeo in passionibus meis, et suppleo defectus tribulationum Christi in carne mea* (Coloss. 1. 24). Et iterum: *Non tantum autem, verum et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3). Gloriatio vero voluptatis est intentio.

4. Si lætitiā itaque cupis, non pecunias, non corporis sanitatem, non gloriam, non potentiam, non delicias, non lautas mensas, non sericarum vestium amictus quæras: non pretiosos agros domosve splendidas et illustres, aut aliud hujusmodi quidquam sectare; sed philosophiam, quæ est secundum Deum, exerce, apprehende virtutem, et nil eorum quæ sunt aut expectantur, te poterit contristare: quid dico contristare? imo accessio tibi voluptatis erunt quæ alios contristant: etenim flagella, mortes, mulctæ, accusationes, ærumnæ, et omnia talia, cum propter Deum nobis inferantur, et hanc habeant radicem, multam nobis in animam inducunt voluptatem.

Nemo nos miseros facit nisi nos ipsi.—Nos enim miseros facere poterit nemo, nisi nos ipsos faciamus: sicut scilicet neque beatos, nisi nos efficiamus, post Dei gratiam. Utque discatis eum solum esse beatum, qui timet Dominum: non ex præteritis, verum ex iis, quæ contigerunt nobis, hoc vobis nunc demonstrabo. Periculum fuit, ne urbs nobis tota deleteretur, et divitum quidem, illustrium insigniumque virorum in medio apparere ausus est nemo, sed fugerunt omnes et recesserunt: qui vero Deum timebant, commorantes in monasteriis, hi multa cum fiducia accurrentes, omnia solverunt: et tantum abfuit ut accidentia mala et expectatæ comminationes ipsos terrent et in anxietatem injicerent, ut longe a calamitate sedentes et nihil habentes commune, sponte seipsos in medium mitterent incendium, et omnes eriperent: et quod omnibus terribile et horrendum esse videtur, mortem ipsi cum omni alacritate expectaverunt, et cum majori ad eam voluptate cucurrerunt, quam ad magistratus alii et honores. Norant enim, magnum esse hunc magistratum et honorem, et per ipsa demonstrant opera, quod hic solus est beatus, qui philosophiam apprehendit ex sursum, et mutationem nullam suscipit, nec ullam sustinet adversitatem, sed continua tranquillitate fruitur, et omnia deridet, quæ videntur esse tristitia. Nunc enim qui sunt in primis ma-

¹ Sic maxima pars Mss. Savil. autem et Morel., *cujus Dominus adjutor ejus.*

gistratibus, tristitia multa tenentur, carcerem habitantes, catenis obstricti, quotidie mori expectantes; hi vero purissima fruuntur voluptate, etiam si quid grave pati accidat: et quæ aliis terribilia esse videntur, hæc ipsis sunt desiderabilia: norunt enim ad quid currunt, et quis finis, postquam hinc discesserint, suscipiet: et cum tanto viventes studio, et mortem deridentes, pro aliis tamen dolent, et ex hoc vicissim magnam capiunt utilitatem. Studeamus igitur animæ nostræ curam habere, et inexpectatorum nihil nos poterit contristare; et pro carceratis Deum oremus, ut eos ab imminente ipsis liberet calamitate. Poterat nempe totum simul solvere malum, et ne tenues quidem dimittere reliquias; sed ne rursus ad priorem revertamur torporem, sensim et paulatim horum torrentem malorum remittere curavit, in eadem nos retinens pietate. Et quod hoc sit verum, quodque multi ad priorem rediissent torporem, si brevi cuncta soluta fuissent, inde manifestum est: adhuc calamitatis reliquæ remanent, et adhuc Imperatoris est incerta sententia, et omnes qui civitatis negotia administrabant sunt in vinculis; multi tamen civitatem nobiscum habitantium lavandi cupiditate ad fluvium currunt, innumeris illic se conviciis mordentes, luxuriantes, lascivientes, saltantes, feminas pertrahentes. Qua igitur illi venia digni? qua excusatione? imo vero qua non sunt poena et ultione digni? Civitatis caput in carcere, membra nostra in exilio, incerta de his sententia: et tu dic, quæso, saltas et ludis et rides? Dicit aliquis: Non illoti manere ferimus. O impudentem sententiam, o mechanicam et perditam! quot menses, dic, rogo, fuerunt? quot anni? nondum viginti dies balneis exclusus egisti, et tamquam totum illotus transegeris annum, sic mœres et indignaris? Siccine, quæso, fuisti cum militum in-

cursum, cum per singulos mori dies expectabas, quando in deserta fugiebas et ad montium currebas vertices? Si quis tibi tunc totum annum illotum manere proposuisset, ut ab instanti liberareris anxietate, nonne prompte suscepisses atque tulisses? Cum igitur illi, qui absque omni damno hæc solvit, Deo gratias agere conveniat, lascivis rursus et contumeliam facis, et quoniam metus transivit, ad majorem iterum torporem rediisti? Sic te tetigerunt mala, ut appetas et balnea? licet enim balnea permitterentur, non poterat morientium calamitas, etiam eis qui in his non essent miseriis, persuadere, ut omnium obliviscerentur deliciarum? De anima periculum est, et tu balnearum recordaris, et deliciis vis vacare? Contemnis qui nunc effugisti? Vide ne majoris pœnæ tibi necessitatem circumponas, et ablatas rursus minas cum majori attrahas discrimine, et idem patiaris, quod de dæmonibus¹ inquit Christus. Postquam enim egressus fuerit spiritus immundus, inquit, et postea invenerit domum vacantem et scopis mundatam, septem alios spiritus nequiores se iterum assumens, revertitur in animam, et sunt posteriora ejus pejora prioribus (*Luc. 11. 24-26*). Timeamus igitur et nos, ne a prioribus liberati, inertia subrepente, prioribus pejora subeamus. Novi vos ab hac alienos stultitia; verum et incomposite ambulantes colibete, punite, castigatæ; ut semper gaudeatis², sicut Paulus imperavit, ut et propriorum hic meritorum et aliorum curæ multam et hic et in futura vita capiamus mercedem, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri simul et sancto Spiritui gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula seculorum. Amen.

¹ Savil. et quidam Mss., *de dæmoniacis*.

² Apud alios: *Ut semper gaudeamus*.

DOMINICA SERVATÆ (a) AD HOMINES AGROS COLENTES, ET DE VITANDO JURAMENTO.

HOMILIA XIX.

1. Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus: spirituali celebritate repleti exultastis honestis exultationibus: vidistis aperta latera et ilia concisa, cruorem undique defluentem, infinitas tormentorum species: humanam vidistis naturam supernaturalia præstantem, et coronas sanguine contextas: pulchram saltastis choream, in omnem partem civitatis hoc honesto duce vos circumagente. Sed nos et invitos infirmitas domi manere cogebat. Tamen etsi solemnitati non interfuimus, de voluptate participavimus: etsi de concione fructum non cepimus, vobiscum tamen lætitiā communem habuimus. Talis est enim caritatis vis: non fruētes pariter cum fruētibz gaudere facit, communia proxi-

morum bona putare persuadens. Propterea et domi sedens gaudēbam vobiscum, et morbo nondum solutus surrexi et cucurri ad vos, ut desiderabiles facies vestras intuerer, et præsentis festivitatis particeps fierem. Festivitatem enim maximam esse puto præsentem diem, propter fratrum præsentiam nostrorum. qui urbem nobis hodie adornaverunt et ecclesiam honestarunt. Populus lingua¹ quidem nobis diversus (b), fide vero consonus: populus in tranquillitate vivens, vitam habens modestam et venerabilem. Apud hos enim viros non iniquitatis spectacula, non equorum certamina, neque meritoria mulieres, nec reliquus urbis tumultus sed omne luxuriæ genus eliminatum est; multa vero ubique modestia floret. Id vero est in causa, quod laboriosa sit ipsis vita, et virtutis scholam atque modestiæ habeant terræ culturam, artem tractantes, quam ante reliquas omnes

(a) Erat autem *Servata* dies Ascensionis, ut ait Simeon Allatus; *Dominica* vero *Servatæ* Dominica quinta post Pascha. Quod vero id difficultate non vacet, pluribus ea de re disseruimus in *Monito*. Certe hic alia prorsus Dominica indicari videtur.

¹ Sav. et alii voci, *lingua*, addunt, *propria*. — Infra, *hec reliqua urbis dissolutio*.

(b) Agri Antiocheni rustici Syriace loquebantur.

παύονται, τὸ δεσμοτῆριον οἰκοῦντες, ἀλύσεις περι-
 ὄντες, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθάνεισθαι
 ἐπιδοκῶντες· οὗτοι δὲ καθαρωτάτης ἀπολαύουσιν
 ἡμῶν, κινεῖται τι παθεῖν δεινόν, καὶ ἅ τοις ἄλλοις
 εἶναι δοκεῖ φοβερά, ταῦτα τοῦτοις ἐστὶ ποθεινά· Ἰσασι
 γὰρ ἐπὶ εἰ τρέχουσι, καὶ ποῖα λήξις μετὰ τὴν ἐντεῦθεν
 ἀπογῆμιν διαδέξεται. Καὶ τοσαύτη συζῶντες ἀκρι-
 βεία, καὶ θανάτου καταγελῶντες, ὅμως ὑπὲρ τῶν ἄλ-
 λων ἀγνοοῦσι, καὶ ἀπὸ τούτου μεγίστην πάλιν ὠφέλειαν
 καρπύονται. Σπουδάζωμεν τοίνυν τῆς ψυχῆς ἐπιμε-
 λείσθαι τῆς ἡμετέρας, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς τῶν ἀδοκῆτων
 ὑμῶν δυνατόν· καὶ ὑπὲρ τῶν ἐμβεβλημένων τὸν
 πᾶν παρακαλῶμεν, ὥστε αὐτοὺς ἀπαλλάξαι τῆς ἐπι-
 κειμένης αὐτοῖς συμφορᾶς. Ἡδύνατο μὲν γὰρ ὁ Θεὸς
 ὅλην λύσαι τὸ δεινόν, καὶ μηδὲ μικρὰ ἀφείναι λεί-
 ψαι· ἀλλ' ἵνα μὴ πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλ-
 θωμεν βραθυμίαν, ἥρεμα καὶ κατὰ μικρὸν τὸν χεῖμαρ-
 ῶν τῶν κακῶν τούτων χαλᾶν παρεσκεύασε, κατέχων
 ἡμᾶς ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐλαθείας. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν
 αἰνίγμα, καὶ πολλοὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπανήλθον ἀν-
 ἡμέραν, εἰ συντόμως ἐλύθη τὸ πᾶν, ὅλην ἐκείθεν·
 ἔτι τὰ λείψανα μένει τῆς συμφορᾶς, καὶ ἔτι τοῦ βασι-
 λείου δόξης ἐστὶν ἡ γνώμη, καὶ οἱ τὰ τῆς πόλεως
 ἔργους πράγματα ἀπαντὲς εἰσὶν ἐν δεσμοῖς, καὶ πολ-
 λὰ τῶν τὴν πόλιν ἡμῶν οἰκούντων τῇ τοῦ λούεσθαι
 ἐπιθυμίᾳ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τρέχουσι, μυρία κωμω-
 δῶντες ἐκεῖ, ἀσελγαίνοντες, σκιρτῶντες, χορεύοντες,
 γυμναίαις ἐπισπυρόμενοι. Ἄρα τίνας ἀν εἰεν ἐκεῖνοι
 σωφρονεῖς ἄνθρωποι, ποίας ἀπολογίας; μᾶλλον δὲ ποίας
 καὶ ἐν εἰν ἄνθρωποι κολάσεως καὶ τιμωρίας; Ἡ κεφαλὴ
 τῆς πόλεως ἐν τῷ δεσμοτῆρῳ, τὰ μέλη ἡμῶν ἐν
 ἡμέρᾳ. ὁ Θεὸς ἡ περὶ τούτων ψήφος, καὶ οὐ χορεύσεις,
 ἀλλ' οἱ καὶ παῖδες καὶ γελᾶς; Οὐ γὰρ φέρομεν τὴν
 ἡμετέραν, ὅρα, ὅτι τῆς ἀναισχύντου γνώμης! ὦ τῆς
 καὶ τοῦ καὶ διεφθαρμένης! πόσοι γεγονόσιν, εἰπέ
 μοι, μήνες; πόσοι ἐνιαυτοί; οὕτω εἰκόσιν ἡμέρας
 ἡμῶν τῶν βαλανεῶν ἀποκλεισθεῖς, καὶ ὡς ἐνιαυτὸν
 ἡμῶν ὁλόκληρον ἐν ἀλουσίᾳ, [188] οὕτως ἀλύεις· καὶ

δυσχεραίνεις; Οὕτως ἦσθα*, εἰπέ μοι, ὅτε στρατιωτῶν
 προσεδόκησας ἔφοδον, ὅτε καθ' ἑκάστην ἡλιπίζεις τὴν
 ἡμέραν ἀποθάνεισθαι, ὅτε εἰς τὰς ἐρήμους ἔφρευες,
 καὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἔτρεχες; Εἰ τίς σοι τότε
 προέτεινεν ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον ἐν ἀλουσίᾳ μέναι, ὥστε
 ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐπικειμένης ἀγωνίας, οὐκ ἂν ἐτοι-
 μως κατεδέξω καὶ ὑπέμεινας; Δέον οὖν εὐχαριστεῖν
 τῷ χωρὶς πάσης ζημίας λύσαντι ταῦτα Θεῷ, σκιρτᾶς
 πάλιν καὶ ἐξυβρίζεις, καὶ ἐπειδὴ παρῆλθεν ὁ φόβος,
 πρὸς μείζονα πάλιν ἐπανήλθες βραθυμίαν; Οὕτω σου
 καθήψατο τὰ δεινὰ, ὡς καὶ βαλανεῖον ἐπιθυμῆσαι; εἰ
 γὰρ ἀνείτο τὰ βλανεῖα, οὐκ ἦν ἱκανὴ τῶν ἐτι κατε-
 χομένων ἡ συμφορὰ, καὶ τοὺς οὐκ ὄντας ἐν τοῖς δεινοῖς
 τοῦτοις πείσαι πάσης ἐπιλαθέσθαι τρυφῆς; Περὶ ψυχῆς
 ὁ κίνδυνός ἐστι, καὶ σὺ βαλανεῖον μέμνησαι, καὶ τρυ-
 φῇ βούλεις; Καταφρονεῖς ὅτι διέφυγες νῦν; ὅρα μὴ
 μείζονος κολάσεως σαυτῷ περιστήσης ἀνάγκην, καὶ
 πάλιν ἀπελθοῦσαν καλέσης μετὰ πλείονος τῆς περιου-
 σίας τὴν ἀπειλήν, καὶ πάθης ταυτὸν, ὃ περὶ τῶν δαι-
 μόνων^β φησὶν ὁ Χριστός· ἐπειδὴ γὰρ ἐξέλθῃ τὸ
 πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, φησὶν, εἴτα εὖρη τὸν οἶκον
 σχολάζοντα καὶ σεσαρωμένον, ἐπὶ ἕτερα πνεύματα
 πονηρότερα ἑαυτοῦ πάλιν λαθὼν ἐπισέρχεται τῇ ψυχῇ,
 καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα αὐτοῦ χεῖρονα τῶν πρώτων.
 Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, μὴ τῶν προτέρων ἀπαλλα-
 γέντες, μείζονα τῶν προτέρων ἐπισπασώμεθα^γ διὰ τῆς
 μετὰ ταῦτα βραθυμίας. Οἶδα, ὅτι ὑμεῖς ταύτης καθαροί
 ἔστε τῆς ἀτοπίας· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκοσμοῦντας κατε-
 χετε, κολάζετε, σωφρονίζετε, ἵνα πάντοτε χαίρωμεν^δ,
 καθὼς ὁ Παῦλος προσέταξεν, ὅπως καὶ τῶν οἰκείων
 κατορθωμάτων καὶ τῆς ἑτέρων προσηλίας πολλὴν καὶ
 ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν καρπωσώμεθα
 τὴν ἀμοιβήν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμα
 τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν
 καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Savil. et quidam mss. περὶ τῶν δαιμονίωντων.

^γ Sic recte Savil. Editum fuerat, satis male, ἐκασπώ-
 μεθα. Edit.

^δ Alii χαίρειν.

^α Savil. et quidam mss. δυσχεραίνεις. Τοιούτος ἦσθα. Infra
 τῶν ὀρέων ἀνέτρεχες.

Τῇ Κυριακῇ τῆς ἐπισωζομένης^α πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς χώρας· καὶ περὶ τοῦ μὴ ὀμνύειν.

Ὅμιλία ιθ'.

Κατερυφῆκατε τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐν ταῖς ἡμέ-
 ραις ταύταις ἡμέραις· ἐνεφορήθητε τῆς πνευματικῆς
 ἐκικρήσατε τὰ καλὰ σκιρτήματα· εἶδετε
 τὰς φθινύμενας, καὶ λαγόνους κατατμηθείσας,
 καὶ καταβρόν πάντοθεν, μυρία βασανιστηρίων εἶδη·
 καὶ ὥσαν ἀνθρωπίνην τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐπιδεικνυμέ-
 ναι στεφάνους ἐξ αἵματος· πλεκομένους· ἐχορεύ-
 ῃς ἡμετέρας καλῶν, πανταχοῦ τῆς πόλεως τοῦ καλοῦ
 περιάγοντος ὑμᾶς στρατηγού· ἀλλ' ἡμᾶς [189]
 ἐπὶ τῇ καὶ ἀκοντάς οἱκοι μένειν κατηγάγκαζε. Πλὴν
 καὶ μὴ μετέσχομεν τῆς ἐορτῆς, μετέσχομεν τῆς
 ἐορτῆς· εἰ καὶ μὴ τῆς πανηγύρεως ἀπηλαύσαμεν, ἀλλ'
 ἐκασπώμεν τῆς εὐφροσύνης ὑμῶν. Τοιαύτη γὰρ ἡ
 ἐορτῆς δύναμις· τοὺς οὐκ ἀπολαύοντας τῶν ἀπο-
 λυμένων ἐξ ἱσθῆς ποιεῖ χαίρειν, κοινὰ τὰ τῶν πλησίων

ἀγαθὰ πείθουσα νομίζειν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱκοι καθ-
 ἡμενος ἔχαιρον μεθ' ὑμῶν, καὶ τῆς ἀβρωστίας μοι μη-
 δέπω λυθείσης ἀπάσης, ἀνέστην καὶ ἔδραμον πρὸς ὑμᾶς,
 ὥστε τὰ ποθεινὰ πρόσωπα ὑμῶν ἰδεῖν καὶ τῆς παρού-
 σης ἐορτῆς μετασχεῖν. Ἐορτὴν γὰρ μεγίστην εἶναι νο-
 μίζω τὴν παρούσαν ἡμέραν, διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν παρ-
 ουσίαν τῶν ἡμετέρων, οἱ τὴν πόλιν ἡμῶν ἐκαλλύπτι-
 σαν τήμερον καὶ τὴν^β ἐκκλησίαν ἐκόσμησαν. Λαὸς
 κατὰ μὲν τὴν γλῶτταν ἡμῶν ἐνηλλαγμένος, κατὰ δὲ
 τὴν πίστιν ἡμῶν συμφωνῶν, λαὸς ἀπραγμοσύνη συζῶν,
 βίον σώφρονα καὶ σεμνὸν ἔχων. Παρὰ γὰρ τοῖς ἀν-
 ὁράσι τοῦτοις οὐκ ἔστι θεάτρα παρανομίας, οὐδὲ ἱπ-
 πων ἄμυλλαι, οὐδὲ πόρναι γυναῖκες, οὐδὲ ἡ λοιπὴ τῆς
 πόλεως ταραχὴ· ἀλλ' ἅπαν μὲν ἀσελγείας εἰδὸς ἐξελη-
 λυται, πολλὴ δὲ πανταχοῦ ἀνθρῆ ἡ σωφροσύνη. Ἰδὲ δὲ
 αἰτίων, ἐπίπνοος αὐτοῖς ἐστὶν ὁ βίος, καὶ διδασκαλεῖον

^β Savil. et alii ἐκαλλύπτιον τῶν ἡμετέρων καὶ τὴν (Πατριάρχου) τῆς
 μερῶν. Ἰδὸν μοι κατὰ τὴν ἰδίαν γλῶτταν. Infra postea dicitur ὅτι
 ἀποπνίχῃ τῆς πόλεως βλατίαν.

^α Savil. et quidam mss. τῆς ἐπισωζομένης, et hæc est vera
 τῶν ὀρέων ἀνέτρεχες.

τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σωφροσύνης ἔχουσι τὴν τῆς γῆς ἐργασίαν, καὶ τέχνην μετιόντες ἦν πρὸ τῶν ἄλλων ἀπασῶν ὁ θεὸς εἰς τὸν βίον εἰσέγαγε τὸν ἡμέτερον. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ Ἀδάμ, ἡνίκα πολλῆς ἀπέλαυσε παρῶσης, γεωργίαν τινὰ ἐπετάγη μετέναι, οὐκ ἐπίπονον μὲν οὐδὲ ταλαιπωρίαν ἔχουσιν, πολλὴν δὲ αὐτῷ παρέχουσιν τὴν φιλοσοφίαν. Ἐθηκε γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν τὸν παράδεισον. Τούτων ἕκαστον ἰδοὺς ἄν^α, νῦν μὲν ζευγνύοντα βόας ἀροτῆρας καὶ ἀροτρον ἔλκοντα καὶ βαθεῖαν ἀβλακα κατατέμνοντα^β, νῦν δὲ ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀναβαίνοντα βῆμα καὶ τὰς ψυχὰς ἀροτριῶντα τῶν ὑπηκόων, νῦν μὲν δρεπάνῃ τὰς ἀκάνθους ἐκτέμνοντα τῆς γῆς, νῦν δὲ λόφῃ τὰς ἁμαρτίας ἐκκαθαίροντα τῶν ψυχῶν. Οὐ γὰρ ἐπιστῇνται τὴν ἐργασίαν, καθάπερ οἱ τὴν πόλιν ἡμῖν οἰκοῦντες, ἀλλ' ἐκπαιτῇνται τὴν ἀργίαν, μαθόντες ὅτι πᾶσαν ἐκείνη τὴν κακίαν^γ ἐδίδαξε, καὶ διδάσκαλος πονηρίας ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτήν. Οὗτοι μάλιστα εἰσιν οἱ τὴν ἀρίστην ἡμῖν φιλοσοφοῦντες φιλοσοφίαν, οὐκ ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τὴν ἀρετὴν ἐνδοικνύμενοι τὴν ἑαυτῶν. Ὡς οἱ γε τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι τῶν ἐν τῇ σκηνῇ καὶ ταῖς τῶν μύμων παιδιαῖς οὐδὲν ἀμεινον δέχονται, τοῦ τρίβωνος καὶ τοῦ πύγωνος καὶ τῆς στολῆς οὐδὲν πλέον ἔχοντες ἐπιδείξασθαι· οὗτοι δὲ τοῦναντίον ἅπαν, βακτηρίᾳ καὶ πύγωνι καὶ τῇ ἄλλῃ σκευῇ πολλὰ χαίρειν εἰπόντες, τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν κατεκόσμησαν τοῖς τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας δόγμασιν, οὐχὶ τοῖς δόγμασι δὲ μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς. Κἀν ἔρῃ τινὰ τούτων τῶν ἐν ἀγορικῇ ζώντων, καὶ ἐν σκαπάνῃ καὶ ἐν ἀρότρῳ δαπανηθόντων, ὑπὲρ τῶν δογμάτων, ὑπὲρ ὧν μυρία περιελθόντες οἱ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι καὶ πολλοὺς ἀναλίσσαντες λόγους οὐδὲν ἡδυνήθησαν ὑγιὲς εἰπεῖν, μετὰ ἀκριθείας ἀποκρίνεται σοὶ πάντα ἐκ πολλῆς τῆς σοφίας. Καὶ οὐ τοῦτο ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῶν [190] ἔργων βεβαιοῦνται τὴν διὰ τῶν δογμάτων πίστιν. Καὶ γὰρ ὅτι ψυχὴν ἀθάνατον ἔχομεν, καὶ μέλλοντες τῶν ἐνταῦθα πεπραγμένων εὐθὺς αὐτὰς δίδοναι καὶ βῆματι παρίστασθαι φοβερόν, καὶ τὴν διάνοιαν ἐπισαν, καὶ τὸν βίον ἅπαντα πρὸς ταῦτα κατεστήσαντο τὰς ἐλπίδας, καὶ πάσης ἀνώτεροι βιωτικῆς ἐγένοντο φαντασίας, παιδευθέντες παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, ὅτι *Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης*, καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν δοκούντων εἶναι λαμπρὸν κεχῆνασιν.

Οὗτοι καὶ παρὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν ἴσασι ταῦτα, ἅπερ ἐπέταξεν ὁ Θεός· κἀν ἕνα αὐτῶν λαβὼν φιλόσοφόν τινα τῶν ἐξωθεν ἀγάγῃς εἰς μέσον νῦν· μᾶλλον δὲ νῦν μὲν οὐδένα ἐστὶν εὐρεῖν· ἂν δὲ τινα τούτων λαβὼν, καὶ τὰ βιβλία τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς φιλοσοφησάντων ἀναπτύξας ἐπέλθῃς, καὶ τί μὲν οὗτοι ἀποκρίνονται νῦν, τί δὲ ἐκείνοι τότε ἐφιλοσόφησαν παράλληλα θεὶς ἐξετάσης, ὅρῃς πῶς μὲν ἡ τούτων σοφία, πόσῃ δὲ ἡ ἐκείνων ἄνοια. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν αὐτῶν μηδὲ προνοίας λέγῃσιν ἀπολαύειν τὰ δυντα, μηδὲ ὑπὸ Θεοῦ γεγενῆσθαι τὴν κτίσιν, μήτε τὴν ἀρετὴν αὐτὴν ἑαυτῇ αὐτάρχει εἶναι, ἀλλὰ δεῖσθαι χρημάτων καὶ εὐγενείας καὶ τῆς ἐξωθεν περιφανείας, καὶ ἕτερα πολλῶν τούτων καταγελαστότερα· οὗτοι δὲ καὶ περὶ προνοίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης τῶν μετὰ ταῦτα, καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τῆς ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα παραγαγούσης, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων φιλοσοφῶσι, τῆς ἐξωθεν ὅλως μὴ μετασχόντες

παιδεύσεως· τίς οὐκ ἂν αὐτοῖς μάθοι τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν, ἢ τοὺς ἀγραμμάτους καὶ ἰδιώτας τῶν μέγα ἐπὶ σοφίᾳ κομπαζόντων τοσούτῳ σοφωτέρους ἀπέδειξεν, ὅσῳ τῶν μικρῶν παιδίων τοὺς ἔμφρονας ἄνδρας ὑπερέχοντας ἐστὶν ἰδεῖν; Τί γὰρ αὐτοῖς βλάβος ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἰδιωτείας γένοιτ' ἂν, ὅταν τὰ νοήματα αὐτοῖς πολλῆς γέμῃ σοφίας; τί δὲ ὄφελος τοῖς ἐξωθεν ἀπὸ τῆς τῶν λόγων διδασκαλίας, ὅταν ἐρήμη νοημάτων ἡ διάνοια ᾗ; Ὡς περ ἂν εἰ τις μάχαιραν ἔχοι τὴν μὲν λαβὴν ἔχουσαν ἀργυρᾶν, τὸ δὲ σιδήριον μολύβδου παντὸς ἀσθενέστερον· καὶ γὰρ καὶ τούτοις ἡ μὲν γλῶττα διὰ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων ἐστὶ κεκαλλωπισμένη, ἡ διάνοια δὲ πολλῆς γέμει τῆς ἀσθενείας, καὶ πρὸς ἅπαντα αὐτοῖς, ἐστὶν ἄχρηστος· ἀλλὰ οὐχὶ τῶν φιλοσόφων τούτων, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν, πολλῆς αὐτοῖς ἡ διάνοια γέμει φιλοσοφίας^δ πνευματικῆς, καὶ ὁ βίος τὰ δόγματα μιμεῖται. Παρὰ τούτοις οὐκ εἰσι γυναῖκες θρυπτόμεναι, οὐδὲ ἱματίων καλλωπισμός, οὐδὲ ἐπιτρίμματα καὶ ὑπογραφαί, ἀλλὰ πᾶσα τοιαύτη διαφθορὰ τρόπων ἀπελήφεται· ὅθεν καὶ εὐκολώτερον τὸν ὑποτεταγμένον αὐτοῖς ὄημον εἰς σωφροσύνην ἄγουσι, καὶ τὸν τοῦ Παύλου νόμον, τὸν κελεύοντα σκεπάσματα ἔχειν καὶ διατροφάς, καὶ μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν, μετὰ πολλῆς φυλάττουσι τῆς ἀκριθείας. Παρὰ τούτοις οὐκ ἐστὶν ἀλοιφή μύρων καταγοητεύουσα τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἡ γῆ βοτάνας ἐκφέρουσα παντὸς μυρεψοῦ σοφώτερον αὐτοῖς κατασκευάζει τὴν ποικίλην τῶν ἀνθρώπων εὐωδίαν. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ τὰ σώματα ὑγείας ἀπολαύει καθαρὰς μετὰ τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ πᾶσαν τρυφὴν ἀπῆλθαν καὶ τὰ πονηρὰ τῆς μέσης ἐξέβαλον βεύματα, καὶ τοσοῦτον ἐσθίουσιν, ὅσον ἀποζῇν. [191] Μὴ τοίνυν ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτῶν καταφρονῶμεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν θαυμάζωμεν. Τί γὰρ ὄφελος τῆς ἐξωθεν περιβολῆς, ὅταν ἡ ψυχὴ προσαιτου παντὸς ἀθλιώτερον ἐσταλμένη ᾗ; Τὸν ἄνδρα οὐκ ἀπὸ τῶν ἱματίων, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐπαινεῖν χρὴ καὶ θαυμάζειν. Ἀπόδυσον τούτων^ε τὴν ψυχὴν, καὶ ὅψει τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὴν πλοῦτον διὰ τῶν ῥημάτων, δὴ τῶν δογμάτων, διὰ τῆς ὅλης τῶν τρόπων καταστάσεως.

β'. Αἰσχυνέσθωσαν τοῖνοις! Ἐλλήνες, ἐγκαλυπτέσθωσαν καὶ καταδυσέσθωσαν ἐπὶ τοῖς αὐτῶν φιλοσόφοις, καὶ τῇ πάσης μυρίας ἀθλιωτέρᾳ αὐτῶν σοφίᾳ. Οἱ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς φιλόσοφοι κατὰ τὸν καιρὸν, ὃν ἔζων, ὀλίγους μόλις καὶ σφόδρα εὐαριθμήτους ἔχουσιν τὰ^ς αὐτῶν διδάξαι δόγματα, καὶ κινδύνου μικροῦ καταλαβόντες καὶ τούτους ἀπόλεσαν· οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί, οἱ ἀλείεις, καὶ τελῶνας, καὶ σκηνοποιοί, ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τὴν οἰκουμένην ἅπασαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγον, καὶ μυρίων ἐξ ἐκείνου γινομένων κινδύνων, οὐ μόνον οὐκ ἐσθέσθη τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ ἀνθελὶ καὶ πρὸς τὸ μέζον ἐπιδίδωσι καὶ φιλοσοφεῖν ἐδίδαξαν ἀνθρώπους ἰδιώτας καὶ γηπῶνους καὶ θρέμμασιν ὁμιλοῦντας. Οὗτοι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ τὴν πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίαν^ς ἀγάντης ἐβρίζωμένην ἔχοντες, ἐσπευσαν πρὸς ἡμᾶς τοσαύτην δραμόντες ἔλθειν ὁδόν, καὶ τὰ οἰκεῖα περιπτύξασθαι μέλη.

Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς ἀντὶ τῶν δώρων τούτων, τῆς ἀγάπης λέγω καὶ τῆς διαδόσεως, ἐφόδια δόντες αὐτοῖς, οὕτως αὐτοὺς ἀποπέμψωμεν, καὶ τὸν περὶ τῶν ὅρων πάλιν κινήσωμεν λόγον, ὥστε πρῶρρίζον ἐκ τῆς διανοίας ἀπάντων ἀνασπασθῆναι τὴν πονηρὰν ταύτην συνθήκειαν.

^δ Αἰλί σοφίας.

^ε Savil. τούτων.

^ς Savil. πείσαι φυλάξαι τὰ, Morel. διδάξαι τὰ.

^ς Savil. *et quidam* πάντων scripti οὗτοι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίαν.

^α Αἰλί ἰδοὺ τις ἄν. Mox ἰδεν βοὺς ἀροτῆρας.

^β Αἰλί τέμνοντα.

^γ Savil. et quidam alii τὴν βλακίαν.

in vitam Deus nostram intulit. Etenim ante peccatum Adam quando multa fruebatur libertate, agriculturam quamdam obire jussus est, non laboriosam quidem, nec ærumnas habentem, sed multam sibi præbentem philosophiam. *Posuit enim ipsum*, ait, *ut operaretur et custodiret paradisum* (Gen. 2. 15). Horum quemque cerneret nunc quidem boves jugantem aratorios et aratrum trahentem et profundum scindentem sulcum, nunc autem sacrum ascendentem suggestum et subditorum animas arantem : nunc quidem agri spinas excidentem falce, nunc vero sermone ex animis peccata extergentem. Non enim erubescunt culturas, sicut urbis nostræ incolæ, sed erubescunt segnitiam, quoniam didicerunt illam omnem docuisse malitiam : et ab initio se diligentibus nequitiae fuisse magistratam. Hi sunt maxime qui nobis optimam philosophari videntur philosophiam, non ex habitu, sed ex sententia virtutem suam exhibentes. Itaque externorum philosophi, scenici et mimorum ludis vacantibus nihilo melius se habent, pallio et barba et stola nihil amplius exhibere valentes : hi vero contra, baculo et barba et reliquo apparatu longum valere jussis, animam suam veræ philosophiæ præceptis exornare, nec præceptis tantum, verum et operibus ipsis. Et si horum quæpiam interroges in agricultura viventium, et ligone et aratro confectorum, de dogmatis, de quibus infinita quærentes externi philosophi, et sermones multos fundentes, nihil sanum dicere potuerunt, sedulo cuncta tibi cum multa respondebit sapientia. Nec hoc tantum est admirabile, verum et quoniam per opera dogmatum fidem firmant. Etenim quod animam habeamus immortalem, et omnium quæ hic geruntur rationes reddere debeamus, et tremendo assistere tribunali, et in mente sibi persuaserunt, et vitam omnem ad hanc spem instituerunt, et omni sæculari pompa superiores redditi, atque a divina eruditi Scriptura, quod *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eccle. 1. 2) : ad nil eorum quæ videntur esse clara, anhelant.

Rustici sapientiores antiquis philosophis. — Ili et de Deo hæc philosophari norunt, quæ Deus mandavit. Ac si assumens eorum unum, philosophum aliquem externorum nunc in medium adducas, imo vero nunc quidem nullus potest inveniri ; si vero horum assumas unum, evolvensque priscorum philosophorum libros percurras : et quid hi quidem nunc respondent, quid autem illi tunc philosophati sunt, in comparatione ponens discutias, videbis quanta sit horum sapientia, quanta vero illorum dementia. Cum enim ipsorum quidam nullam in rebus esse providentiam dicant, nec a Deo creatum esse mundum, neque virtutem sibi ipsi sufficientem esse, sed opus esse pecuniis et nobilitate et exteriori claritate, et multa alia his magis ridicula : hi autem et de providentia, et de judiciis sequentibus, et de Dei creatione, qui ex nihilo omnia produxit, et de aliis omnibus philosophentur, nihil omnino de externa scientes disciplina, quis non hinc Christi potentiam discat, quæ illiteratos et idiotas multum in sapientia gloriantibus tanto sapientiores

demonstraverit, quanto parvis puerulis prudentes viros præstantes cernere est ? Quod enim ipsis datum ex sermonis imperitia esse possit, cum mentes multa sint ipsis plenæ sapientia ? quæ vero externis ex sermonum disciplina utilitas, cum mens sensu sit vacua ? Ut si quis ense generet, capulum quidem argenteum habentem, ferrum vero quolibet plumbo imbecillius : et his enim lingua quidem verbis et nominibus est ornata, mens vero multa repleta est infirmitate, et ipsis ad omnia est inutilis : at non sic horum philosophorum, sed penitus contrarium, multæ mens ipsis philosophiæ spiritualis est plena, et dogmata vita sectatur. Apud hos non sunt mulieres luxuriantes, nec vestimentorum ornatus, nec colores et fuci, sed omnis hujusmodi morum corruptio pulsa est. Unde facilius quoque subditum sibi populum in modestiam deducunt, et Pauli legem velamina et escas habere, et nil amplius quærere jubentem (1. Tim. 6. 8), multa cum diligentia custodiunt. Apud hos non est unguentorum usus mentem allectans, sed terra herbas proferens omni unguentario sapientius ipsis variam florum parat suavitatem. Propterea et ipsis corpora cum animis pura sanitate potiuntur, quoniam omnes delicias expulerunt, et nequissima ebrietatis fluentia fugaverunt, et tantum comedunt, quantum ad vivendum sufficit. Ne ipsos igitur ex habitu contemnamus, sed ipsorum mentem admiremur. Quæ namque exterioris amictus utilitas, cum anima mendico sit omni miserius induta ? Virum non a vestimentis, imo nec ab ipso corpore, sed ab anima laudare decet et admirari. Horum animam exue, et ipsius pulchritudinem videbis atque divitias per verba, per dogmata et per omnem morum constitutionem.

2. Erubescant igitur gentiles, secedant et abscondantur, de suis philosophis, de sua sapientia omni stultitia miseriore. Apud ipsos enim philosophi per vitæ suæ tempus vix paucos et facile numerabiles dogmata sua docere potuerunt¹, et vel exiguo apprehendente periculo hos etiam perdidit ; Christi vero discipuli, piscatores, et publicani, et tentoriorum sutores, paucis annis totum mundum ad veritatem converterunt : et innumeris tamen nascentibus periculis non tantum non est extincta prædicatio, verum et floret ac in majus augetur, et philosophari docuerunt homines rudes et agricolas et inter armenta versantes. Ili præter cætera omnia, et omnium bonorum causam, caritatem radicatam habentes², ad nos festinaverunt tantam currentes viam, ut venirent et propria circumplecterentur membra.

Rursum de juramentis. — Eia igitur et nos pro donis istis, caritate dico et affectu, viatica dantes, sic ipsos remittamus, et rursum de juramentis sermonem moveamus, ut radicatus ex omnium mente improba hæc consuetudo revellatur. Prius autem volo pauca de dictis a nobis superius hodie commemorare. Postquam

¹ Sic Morel. Savil. autem, *dogmata sua ut observarentur persuadere potuerunt.*

² Sav. et quidam Mss. : *Sic præter cætera omnia bonam causam charitatem radicatam habentes.*

enim a Perside dimissi Judæi et ab illa liberati tyrannide, in propriam rediere patriam : *Vidi falcem, inquit, volantem longitudine cubitorum viginti, et latitudine cubitorum decem* (Zach. 5. 1. 2) : et prophetam se docentem audierunt : *Hæc est maledictio egrediens supra faciem terræ, et ingrediens domum pejerantis, et dissolvit in medio, et ligna et lapides destruet omnes* (Ib. v. 3. 4). Et his tunc lectis, quærebamus quare non juratum solum, sed etiam ipsius domum dissolvit : et hanc causam esse dicebamus, quoniam gravissimorum poenas peccatorum vult Deus continuas permanere, ut omnes post hæc corrigantur. Quoniam igitur perjurum necesse est mortuum sepeliri et terræ sinibus tradi, ne cum ipsius corpore et iniquitas conspeliatur, domum maceriem fecit, ut prætereuntes cuncti ipsam cernentes et suffossionis causam discerentes, peccati imitationem fugiant. Hoc et in Sodomis factum est. Postquam enim exarserunt in sui concupiscentiam mutuam, etiam terræ natura ab igne superne delato succensa fuit (Gen. 19) : volebat enim hujus peccati ultionem manere perpetuam. Et nota Dei clementiam : non ipsos peccatores perpetuo usque in præsentem diem ardere fecit, sed illos semel incensos occultavit : terræ vero faciem succensam in medium omnibus proposuit post hæc cernere volentibus, et nunc omni lingua clarius omnes posteras generationes terræ commonet aspectus, tantum non clamans et dicens, Ne patretis Sodomorum scelera, ne poenas patiamini Sodomorum. Nec enim sic in mentes sermo pervenire solet, ut aspectus terribilis et per omne tempus calamitatis gerens vestigia. Et attestantur qui ad illa loca profecti sunt, qui sæpius Scripturam de his loquentem audientes, non multum timebant ; postquam vero venerunt et regionem ascenderunt, et ipsius omnem superficiem viderunt deletam, et incendium sunt conspicati, et terram quidem nusquam apparentem, cinerem vero cuncta atque favillam, perculsi et multam ex aspectu illo capientes temperantiæ disciplinam, sic abierunt : nam ipse ultionis modus peccati modum imitatur. Sicut enim illi congressum infecundum adinvenerunt, ad filiorum procreationem non conferentem : sic profecto et Deus intulit poenam, quæ terræ ventrem penitus sterilem reddidit et omnibus vacuum fructibus. Idcirco et jurantium domos se deleturum minatus est, ut alios illorum poenis modestiores faceret.

3. *Juramentorum perniciēs.* — Ego autem hodie demonstro non unam et duas et tres domos juramentis destructas, sed civitatem totam et populum religiosum, et gentem multa semper providentia uti solitam, et tribum multis elapsam periculis. Etenim Jerusalem, civitas Dei, sanctam arcam habens, et omnem illum cultum, ubi prophetæ fuerunt, et Spiritus gratia, et arca, et tabulæ Testamenti, et urna aurea, ubi angeli sæpe incedebant : hæc civitas, innumeris nascentibus bellis et multis ipsam incursantibus barbaris, tamquam muro ex adamante circumdata, sic omnes illos semper derisit, et regione tota deleta, nihil grave passa est. Nec hoc solum est admirabile,

verum et quod gravem sæpe plagam hostibus inferens, sic eos emittebat : tantam a Deo nacta erat providentiam, ut ipse Deus diceret : *Velut uvam in deserto inveni Israel, et velut signum¹ in fœu temporaneum vidi patres ipsorum* (Osee 9. 10). Et iterum de ipsa civitate : *Velut grana olivæ in summo excelsi, et dicent, Ne noceas ipsis* (Isai. 65. 8). Verumtamen civitas Deo cara, tot elapsa periculis, in multis peccatis veniam assequuta, et quæ sola ex omnibus aliis captivitatem effugere potuit, semel, bis, et sæpius solo juramento prostrata est : et quomodo id fuerit, dicam. Fuit quidam Sedecias apud ipsos rex : hic Sedecias juramentum dedit barbarorum regi Nabuchodonosor, se in ipsius commilitio permansurum : postea defecit et ad Ægypti regem transfugit, juramenta parvi pendens, et tanta passus est, quanta statim audietis. Prius vero necessarium est prophetæ parabolam dicere, per quam hæc omnia significavit. *Factum est verbum, inquit, Domini ad me dicens : Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam, et dices : Hæc dicit Adonai Dominus : Aquila grandis, magnarum alarum, longa extensione, plena unguibus* (Ezech. 17. 1-3). Aquilam hic Babyloniorum regem vocavit : magnam autem ipsam et magnarum alarum dixit, et longam extensione plenamque unguibus nominavit, propter exercitus multitudinem et magnitudinem potentiæ et incursionis velocitatem ; sicut enim aquilis sunt alæ et ungues arma, sic milites regibus et equi. Hæc igitur aquila *Habet, inquit, ductum intrandi in Libanum* (Ibid. v. 3). Quid est, *Ductum* ? Consilium, sententiam ; Libanum vero Judæam vocavit, quia prope montem illum sita est. Postea juramenta volens et fœdera dicere, *Tulit, inquit, de semine terræ, et dedit in campo sativo, ut acciperet radicationem super aquam multam : ut respiceretur posuit illud : cumque germinasset, crevit in vitem infirmam et parvam magnitudine, et extendit ramos suos ad illam, et radices ejus sub illa erant* (Ibid. v. 5). Civitatem vero Jerusalem vitem hic appellavit ; dicendo autem quod ramos suos ad ipsam emisit aquilam, et radices ejus sub illa erant, fœdera significavit et societatem cum ipso initam, et quod seipsam in illum rejecit. Mox iniquitatem ostendere volens, ait : *Et fuit aquila altera, de rege loquens Ægyptio, grandis et magnis alis multisque unguibus ; et ecce vitis ista implicata erat ad eam, et pampinus ejus in ea, et palmites suos extendit, ut irrigaret eam : propterea dixi, Hæc dicit Deus : Si prosperabit, hoc est, quæ juramentum non servaverit et fœdera, si poterit manere et salvari, et non cadere* (Ibid. v. 7-9). Mox demonstrans non ita futurum esse, sed omnino propter juramentum perituram, de pœna ipsa disserit, et causam ponit : *Radices enim ejus teneritudinis, et fructus putrescet, et arescent quæ ex ea germinant* (Ibid. v. 9). Et demonstrare volens quod non humana vi destrueretur, sed quoniam per illa juramenta Deum sibi fecit inimicum, subjunxit : *Non in brachio grandi, neque in populo*

¹ Sic Morel. et quidam Mss. Savil. et alii, *velut fructum, pro, velut signum.*

Βούλομαι δὲ πρότερον μικρὰ τῶν πρώων ἡμῖν εἰρημέ-
ων ἀναμνησάμενοι τήμερον. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς Περσίδος
ἀπαλλαγέντες οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τῆς τυραννίδος ἐλευθερω-
θέντες ἐκείνης, πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανήλθον πατρίδα,
Εἶδον δρέκυον^α, φησί, πετόμενον μήκους πηχῶν
εἰκοσι, καὶ πλάτους^β πηχῶν δέκα καὶ τοῦ προφήτου
παιδεύοντος αὐτοὺς ἤκουον, ὅτι *Ἀυτὴ ἐστὶν ἡ ἀρὰ ἡ*
ἐκπορευομένη ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς, καὶ εἰσερχο-
μένη εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὀμνύοντος ἐπὶ ψεύδει, καὶ
καταλύσει εἰς τὸ μέσον, καὶ τὰ ξύλα καὶ τοὺς λί-
θους καθελεῖ πάντας. Καὶ τούτων ἀναγνωσθέντων
τούς, ἐξηγουμένον τίνος ἔνεκεν οὐχὶ τὸν ὁμῶσαντα μόνον,
ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καταλύει· καὶ ταύτην ἐλέγο-
μεν αἰτίαν εἶναι, ὅτι τῶν χαλεπωτάτων ἀμαρτημάτων
τὰς τιμωρίας βούλεται μένειν διηνεκεῖς ὁ Θεός, ὥστε
τούς μετὰ ταῦτα σωφρονίζεσθαι πάντας. Ἐπεὶ οὖν τὸν
ἐπιόρχον ἀποθανόντα ἀνάγκη ταφῆναι καὶ τοῖς κόλποις
παρὰδοθῆναι τῆς γῆς, ὥστε μὴ καὶ τῷ σώματι τὴν πο-
νηρίαν αὐτοῦ συνταφῆναι, τὴν οἰκίαν ἐποίησε χῶμα,
ὕπερ τοῦ τοὺς παρίοντας ἀπαντας ὀρώντας αὐτὴν καὶ
τὴν αἰτίαν μαθηθόντας τῆς κατασκαφῆς φυγεῖν τὴν τῆς
ἀμαρτίας μίμνησιν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Σοδόμων ἐγένετο·
ἐπειδὴ γὰρ ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὁρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλή-
λους, ἐξεκαύθη καὶ τῆς γῆς ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ κατενε-
χθέντος ἀνωθεν πυρός· ἐδοῦλετο γὰρ καὶ ταύτης τῆς
ἀμαρτίας τὴν τιμωρίαν μένειν διηνεκῇ. Καὶ σκόπει τοῦ
Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν· [192] οὐχὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας
αὐτοὺς ἐποίησε διηνεκῶς καίεσθαι μέχρι τῆς παρούσης
ἡμέρας, ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἀπαξ ἐμπρησθέντας ἀπέκρυψε,
τὸ δὲ πρόσωπον τῆς γῆς κατακάυσας, εἰς τὸ μέσον ἅπασι
προβύθη τοῖς μετὰ ταῦτα βουλομένοις ὁρᾶν, καὶ νῦν
φωνῆς ἀπάσης λαμπρότερον πάσαις ταῖς μετὰ ταῦτα
παρακαλεῖ γενεαῖς ἡ τῆς γῆς ὄφεις, μονονοῦχι βοῶσα καὶ
λέγουσα· Μὴ τολμήσητε τὰ Σοδόμων, ἵνα μὴ πάθητε τὰ
Σοδόμων. Οὐδὲ γὰρ οὕτω λόγος καθικέσθαι^β διανοίας
εἴωθεν, ὡς ὄφεις φοβερά καὶ τὰ ἴχνη τῆς συμφορᾶς φέ-
ρουσα διὰ παντός τοῦ χρόνου. Καὶ μαρτυροῦσιν οἱ ἐν
ταῖς χωρίοις ἐκεῖνοις παραγενόμενοι, οἱ πολλάκις τῆς
Γραφῆς ὑπὲρ τούτων διαλεγόμενης ἀκούοντες, οὐ σφόδρα
εἰσεσαν· ἐπειδὴ δὲ ἤλθον, καὶ τῆς χώρας ἐπέβησαν, καὶ
τὴν ὄψιν αὐτῆς ἠφανισμένην εἶδον ἅπασαν, καὶ τὸν ἐμ-
πρησμόν ἐθεάσαντο, καὶ γῆν μὲν οὐδαμοῦ φαινομένην,
κύνιν δὲ πάντα καὶ τέφραν, καταπλαγέντες καὶ πολλὴν
ἀπὸ τῆς θεωρίας ἐκείνης δεξάμενοι διδασκαλίαν σωφρο-
σύνης, οὕτως ἀπήλθον. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ τῆς κολάσεως
τρόπος τῆς ἀμαρτίας τὸν τρόπον μεμίμηται. Καθάπερ
γὰρ ἐκεῖνοι μίξιν ἐπεισήγαγον ἄγονον, οὐκ εἰς παιδο-
ποιίαν τελευτῶσαν, οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεὸς τιμωρίαν ἐπ-
ήγαγεν, ἡ τὴν γαστέρα τῆς γῆς ἐποίησεν ἄγονον καθ-
άπαξ, καὶ καρπῶν ἔρημον ἀπάντων. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν
ὀμνύοντων τὰς οἰκίας καθαιρεῖν ἠπειλήσεν, ἵνα ἑτέρους
ταῖς ἐκείνων τιμωρίας σωφρονεστέρους ποιήσῃ.

γ. Ἐγὼ δὲ δείκνυμι σήμερον οὐχὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς
καθαίρεθεις οἰκίας ἀπὸ τῶν ὄρκων, ἀλλὰ πάλιν ὀλό-
κληρον, καὶ δῆμον θεοφιλῆ, καὶ ἔθνος πολλῆς ἀπολαύσαν
προνοίας αἰεὶ, καὶ φυλὴν πολλοὺς διαφυγοῦσαν κινδύ-
νου. Καὶ γὰρ Ἱερουσαλὴμ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, ἡ τὴν
κιδωτὸν τὴν ἀγίαν ἔχουσα καὶ τὴν λατρείαν ἅπασαν ἐκεί-
νην, ἐνθα προφῆται ἦσαν καὶ Πνεύματος χάρις, καὶ
κιδωτός, καὶ πλάκες διαθήκης, καὶ στάμνος ἡ χρυσοῦ,
ἐνθα ἄγγελοι πολλάκις ἐφώτιον^ε, αὕτη ἡ πόλις, μυρίων

γενομένων πολέμων καὶ πολλῶν αὐτὴν ἐπιδραμόντων
βαρβάρων, καθάπερ τεῖχος ἐξ ἀδάμαντος περιβεβλημένη,
οὕτω πάντων αἰεὶ κατεγέλασεν ἐκείνων, καὶ τῆς χώ-
ρας ἀφανισθείσης ἀπάσης οὐδὲν ἔπασχε δεινόν. Καὶ οὐ
τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ χαλεπὴν
πολλάκις δοῦσα πληγὴν τοῖς πολεμίοις, οὕτως αὐτοὺς
ἐξέπεμψε, καὶ τοσαύτης ἀπήλαυσε παρὰ τοῦ Θεοῦ
τῆς προνοίας, ὡς αὐτὸν τὸν Θεὸν λέγειν· *Ὡς σταφυ-*
λῆν ἐν ἐρήμῳ εὗρον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὡς σκοπὸν ἐν
τῇ^δ συκῇ πρῶτον εἶδον πατέρας αὐτῶν. Καὶ περὶ
τῆς πόλεως αὐτῆς πάλιν, *Ὡς ῥῶγες ἐλαίας ἐπ' ἄκρῳ*
τοῦ μετεώρου, καὶ ἐρούσι, Μὴ λυμήνῃ αὐτούς. Ἄλλ'
ὅμως ἡ τοῦ Θεοῦ φίλη πόλις, καὶ τοσοῦτους διαφυγοῦσα
κινδύνους, καὶ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις συγγνώμης τυχοῦσα,
καὶ δυνηθεῖσα ἀπάντων ἀπαχθέντων τῶν ἄλλων μόνῃ
τὴν αἰχμαλωσίαν διαφυγεῖν, καὶ ἅπαξ, καὶ δις, καὶ
πολλάκις, ἀπὸ ὅρκου μόνον κατηνέχθη· καὶ πῶς, ἐγὼ
λέγω. Ἐγένετο τις Σεδεκίας παρ' αὐτοῖς βασιλεὺς· οὗ-
τος ὁ Σεδεκίας τῷ βασιλεῖ τῶν βαρβάρων τῷ Ναβουχο-
δονόσορ ὅρκον [193] ἔδωκεν, ὥστε μένειν ἐπὶ τῆς ἐκείνου
συμμαχίας· μετὰ ταῦτα ἀπέστη καὶ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον
ῥητομόλησε βασιλέα, τῶν ὄρκων καταπτώσας, καὶ το-
σαῦτα ἔπαθεν, ὅσα αὐτίκα ἀκούσσεσθε. Πρότερον δὲ
ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὴν παραβολὴν τοῦ προφήτου, δι' ἧς
ἅπαντα ταῦτα ἠνέξατο. Ἐγένετο λόγος Κυρίου, φησί,
πρὸς με λέγων· Ὅτι ἀνθρώπου, διήγησαι διήγημα,
καὶ εἰπὲ παραβολὴν, καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει ὁ Θεὸς
Κύριος· Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυγός, ὁ
μακρὸς τῇ ἐκτάσει, ὁ πλήρης ὀνύχων. Ἀετὸν ἐνταῦθα
τὸν βασιλέα τῶν Βαβυλωνίων ἐκάλεσε, μέγαν δὲ αὐτὸν
καὶ μεγαλοπτερυγὸν εἶπε, καὶ μακρὸν τῇ ἐκτάσει καὶ
πλήρη ὀνύχων ὠνόμασε, διὰ τὸ τῆς στρατιᾶς πλῆθος
καὶ τὸ τῆς δυνάμεως μέγεθος καὶ τὸ τάχος τῆς ἐφόδου·
καθάπερ γὰρ τῷ αετῷ πτέρυγες καὶ δυνεὲς ὅπλα, οὕτω
τοῖς βασιλεῦσι στρατιῶται καὶ ἱπποὶ. Οὗτος τοίνυν ὁ
αετὸς, φησὶν, *Ἐχει τὸ ἡγῆμα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Αἶθα-*
ρον. Τί ἐστὶ τὸ ἡγῆμα; Βουλὴν, γνῶμην. Αἶθανον δὲ
τὴν Ἰουδαίαν ἐκάλεσε, διὰ τὸ πλησίον ἐκείνου κείσθαι
τοῦ θρους. Εἶτα βουλόμενος εἰπεῖν τοὺς ὄρκους καὶ τὰς
συνθήκας, *Ἐλαβε, φησὶν, ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς*
γῆς, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸ πεδίον τὸ σπέρμιον λαβεῖν
ρίζωσιν ἐν ὕδατι πολλῷ· ἐπιβλεπόμενον ἔταξεν
αὐτό· καὶ ἀνέτειλε, καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον ἀσθε-
νοῦσαν καὶ μικρὰν τῷ μεγέθει, καὶ ἐξέτεινε τὰ κλή-
ματα αὐτῆς ἐπ' αὐτόν, καὶ αἱ ρίζαι αὐτῆς ὑποκάτω
αὐτοῦ ἦσαν. Ἄμπελον δὲ ἐνταῦθα τὴν πόλιν ἐκάλεσε
τὴν Ἱερουσαλὴμ· τὸ δὲ εἰπεῖν, ὅτι τὰ κλήματα αὐτῆς
ἐπ' αὐτὴν ἔβαλε τὸν αετὸν, καὶ αἱ ρίζαι αὐτῆς ὑποκάτω
αὐτοῦ ἦσαν, τὰς συνθήκας ἐδήλωσε καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν
συμμαχίαν, καὶ ὅτι ἐπέβριψεν αὐτὴν ἐπ' ἐκείνον. Εἶτο
βουλόμενος δεῖξαι τὴν παρανομίαν, φησί· *Καὶ ἐγένετο*
αετὸς ἕτερος, περὶ τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως λέγων,
μέγας καὶ μεγαλοπτερυγός καὶ πολὺς τοῖς ὀνύξι,
καὶ ἡ ἄμπελος αὐτῇ περιπλεκόμενη ἐπ' αὐτόν, καὶ
ὁ ἐλιξ αὐτῆς ἐπ' αὐτόν, καὶ τὰ κλήματα αὐτῆς
ἐξαπέστειλε τοῦ ποτίσαι αὐτήν. Διὰ τοῦτο εἶπον· Τάδε
λέγει ὁ Θεὸς Κύριος· Εἰ κατεσθῇ, τούτεστι παρα-
βάς τὸν ὅρκον καὶ τὰς συνθήκας, εἰ δυνησεται μείναι
καὶ σωθῆναι, καὶ μὴ διαπεσείν. Εἶτα δεικνύς, ὡς οὐκ
ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἀπολείπεται πάντως διὰ τὸν ὅρκον, περὶ
τῆς κολάσεως αὐτῆς διαλέγεται, καὶ τὴν αἰτίαν τίθει·
Αἱ ρίζαι γὰρ αὐτῆς, φησί, τῆς ἀκαλότητος, καὶ ὁ
καρπὸς σαπῆσεται, καὶ ξηρανθήσονται πάντα τὰ
προσανατέλλοντα αὐτῇ. Καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι
οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει καθαίρεθῆσεται, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν

^α Alit μήκους πηχῶν εἰκοσι, καὶ πλάτος. Infra alit ἐκ προσώπου
ἐξ ἑνός.

^β Alit καθικεῖσθαι.

^ε Alit ἐφώτιον.

^δ Morel. et uvidam mss. ὡς σκοπὸν ἐν τῇ. Savil. et alit ὡς
καρπὸν ἐν τῇ.

Θαδὸν ἐξεπολέμωσεν ἑαυτῇ διὰ τοὺς ὅρκους ἐκείνους, ἐπῆγαγεν· Οὐκ ἔν βραχίονι μεγάλῳ, οὐδὲ ἐν λαῷ πολλῷ τοῦ ἐσπᾶσαι αὐτὴν ἐκ ριζῶν αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν παραβολὴ αὕτη, πάλιν δὲ αὐτὴν σαφηνίζει οὕτως εἰπὼν· Ἰδοὺ ἔρχεται βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Εἰτα εἰπὼν ἑτέρα τινα μεταξὺ, λέγει τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συμμαχίας· Διαθήσεται γάρ, φησί, πρὸς αὐτὸν διαθήκη. Εἰτα καὶ τὴν ἀποστασίαν δηλῶν, Καὶ ἀποστήσεται, φησὶν, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἐξαποστέλλειν ἀγγέλους εἰς Αἴγυπτον τοῦ δοῦναι αὐτῷ ἱπποὺς καὶ λαὸν πολύν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάγει, δεικνύς ὅτι διὰ τὸν ὅρκον ταῦτα πάντα γίνεται [194] τὰ τῆς ἀπωλείας· Εἰ μὴ ἂν τῷ τόπῳ τοῦ βασιλέως τοῦ βασιλευσάντος αὐτόν, ὃς ἡλίμωσε τὴν ἀράν μου, καὶ παρέβη τὴν διαθήκην μου, ἐν μέσῳ Βαβυλῶνος τελευτήσῃ, καὶ οὐκ ἔν δυνάμει μεγάλη, οὐδὲ ἐν ὀχλῳ πολλῷ, ὅτι ἡλίμωσε τὴν ὀρκωμοσίαν, τοῦ παραβῆναι τὴν διαθήκην μου, ἢ μὴ τὴν ὀρκωμοσίαν μου, ἢ ἡλίμωσε, καὶ τὴν διαθήκην μου, ἢ παρέβη, δώσω αὐτὴν εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐκπετάσω ἐκ' αὐτοῦ τὸ δικτυόν μου. Ὅρξ πῶς οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πλεονάκις εἶπεν, ὅτι διὰ τὸν ὅρκον ταῦτα πάντα ἐπασχεν ἐκείνος; καὶ γὰρ ἀπαραίτητος ἐστὶν ὁ Θεός, ὕβριζομένων ὀρκων. Οὐκ ἐκ τῆς κολάσεως δὲ μόνης τῆς ἐπαχθείσης ἢ τῇ πόλει διὰ τὸν ὅρκον τοῦτον, τοῦτο ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μελλήσεως κατὰ ἀναβολήν, ὅσην ποιεῖται ὁ Θεός τῃν σπουδῇ τῇς τοῦ μὴ καταπατεῖσθαι τοὺς ὅρκους. Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ἐν τῷ ἐννάτῳ ἐτει τῆς βασιλείας Σεδεκίου, ἐν τῷ μηνὶ τῷ δευτέρῳ, ἐν τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνός, ἦλθεν Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος καὶ πᾶσι ἢ δυνάμει αὐτοῦ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ· καὶ περιεκάθισεν αὐτὴν, καὶ περιεκοδόμησεν αὐτὴν τείχος κυκλόθεν· καὶ ἦλθεν ἡ πόλις εἰς συνοχὴν ἕως τοῦ ἐνδεκάτου ἔτους Σεδεκίου τοῦ βασιλέως, ἐννάτῃ τοῦ μηνός, καὶ ἐνίσχυσεν ὁ λιμὸς ἐν αὐτῇ τὴν πόλιν, καὶ οὐκ ἦν ἄρτος τοῦ φαγεῖν τῷ λαῷ, καὶ ἐβράβη ἡ πόλις. Ἠδύνατο μὲν γὰρ ἐκ πρώτης εὐθέως αὐτοὺς παραδοῦναι τῆς ἡμέρας καὶ ποιῆσαι τοῖς πολεμίοις ὑποχείριους, ἀλλὰ διὰ τοῦτο χρόνον ἐν μέσῳ τριῶν ἐτῶν τριβῆναι συνεχώρησε, καὶ πολιτορχίας αὐτοὺς αἰσθεῖσθαι χαλεπωτάτης ἐποίησεν, ἵνα καὶ τῷ τῶν στρατιωτῶν ἐξῶθεν φόβῳ καὶ τῷ συνέχοντι τὴν πόλιν ἐνδόν λιμῷ σωφρονιζόμενοι, καὶ ἄκουσα τὸν βασιλέα καταναγκάσωσιν ὑποταγῆναι τῷ βαρβάρῳ, καὶ γενέσθαι τινὰ τῷ ἀμαρτήματι παραμυθίαν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές καὶ οὐκ ἔμῃς ὁ στοχασμὸς, ἀκούοντες τί διὰ τοῦ προφήτου φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἐν ἐξέλωθι πρὸς ἡγεμόνας βασιλέως Βαβυλῶνος, ζῆσεται ἡ ψυχὴ σου, καὶ ἡ πόλις αὕτη οὐ μὴ κατακαυθῇ ἐν πυρὶ, καὶ ζῆσι σὺ καὶ ἡ οἰκία σου. Ἐὰν δὲ μὴ ἐξέλθῃς σὺ πρὸς τοὺς ἀρχοντας βασιλέως Βαβυλῶνος, παραδοθήσεται ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας τῶν Χαλδαίων, καὶ κατακαύσουσιν αὐτήν, καὶ σὺ οὐ μὴ σωθήσῃ ἐκ χειρὸς αὐτῶν. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· Λόγον ἔχω τῶν Ἰουδαίων τῶν περνευγόντων πρὸς τοὺς Χαλδαίους, μὴ παριδώσωί μς ἑῖς χεῖρας αὐτῶν, καὶ καταμικτήσονται μου. Καὶ εἶπεν Ἱερემίας· Οὐ μὴ παριδώσουσί σε· ἀκούσον τὸν λόγον Κυρίου, ὃν ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ· καὶ βέλτιον ἔσται σοι, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ σου· καὶ εἰ μὴ θελήσῃς ἐξελθεῖν, οὗτος ὁ λόγος, ὃν ἔδειξέ μοι ὁ Κύριος· Πᾶσαι αἱ γυναῖκες αἱ καταλειφθεῖσαι ἐν οἴκῳ βασιλέως Ἰούδα ἐξάγονται πρὸς τοὺς ἀρχοντας βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ αὗται λέγουσιν· Ἠπάτησάν σε, καὶ ἡδυνήθησάν σοι ἄνδρες ἐιρηνικοὶ σου· κατείσχυσόν σου ἐν δολιότητι πόδας σου· ἀπέστρεψάν ἀπὸ σοῦ, καὶ πᾶσας ἑ τὰς γυναῖκάς σου ἐξάξουσιν

^a Bibl. 2° ἐγὼ... ἐάν μὴ..

^b Alii ἐπενεχθήσονται.

^c Τοῦτον ἢ Savillio mutuati sumus. Edit.

^d Sic editio Veneta cum LXX int.; aliae ἡγεμόνας. Edit.

^e Alii (inter quos Savit.) post αὐτὴν addunt πυρὶ ἐκεί.

^f Σαπ... τῶν φευγόντων... μὴ δώσεις με Bibl. μὴ δώσιν με. Edit.

πρὸς τοὺς Χαλδαίους, καὶ οὐ μὴ σωθήσῃ ἐκ χειρὸς αὐτῶν, ὅτι ἐν χειρὶ βασιλέως Βαβυλῶνος συλληφθήσῃ, καὶ ἡ πόλις αὕτη κατακαήσεται πυρὶ. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔπεισε ταῦτα λέγων, ἀλλ' ἐμείνεν ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς παρανομίας, μετὰ τρία ἔτη τὴν πόλιν παρέδωκεν ὁ Θεός, καὶ τὴν ἑαυτοῦ φιλανθρωπίαν [195] ἐπιδείξας καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην τὴν ἐκείνου. Καὶ εἰσάγοντάς μετ' εὐχολίας πολλὰς ἐνέπρησαν τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου καὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς οἴκους Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντα οἶκον μέγαν ἐνέπρησεν ὁ ἀρχιμάγειρος, καὶ τὸ τεῖχος Ἱερουσαλήμ καθείλε, καὶ πανταχοῦ πῦρ ἦν βαρβαρικόν, τοῦ ὅρκου τῶν ἐμπερησμένων στρατιωτῶν καὶ τὴν φλόγα πανταχοῦ περιέγοντος· καὶ τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ ἐν τῇ πόλει καὶ τοὺς προσκεχωρηκότας τῷ βασιλεῖ μετώκισεν ὁ ἀρχιμάγειρος· καὶ τοὺς στύλους τοὺς χαλκοῦς τοὺς ἐν οἴκῳ Κυρίου κατέκοψαν οἱ Χαλδαῖοι, καὶ τὰς βάσεις, καὶ τὴν θάλασσαν τὴν χαλκίην τὴν ἐν οἴκῳ Κυρίου συνέκοψαν οἱ Χαλδαῖοι, καὶ τοὺς λέβητας, καὶ τὰς κρεβάττους, καὶ τὰς σιάδας, καὶ τὰς θυλάκας, καὶ πάντα τὰ σκεύη τὰ χαλκᾶ, ἐν οἷς ἐλειτούργουν ἐν αὐτοῖς, ἔλαβον, καὶ τὰ πυρεῖα, καὶ τὰς σιάδας τὰς χρυσεῖς καὶ ἀργυρὰς ἔλαβον, καὶ τῶν στύλων τῶν δύο, καὶ τῶν βύσεων, καὶ τῆς θαλάσσης, ἣν ἐποίησεν ὁ Σολομὼν ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἔλαβε Ναβουζαρδάν ὁ ἀρχιμάγειρος· καὶ ἔλαβεν τὸν Σαρᾶ τὸν Ιερᾶ τὸν πρῶτον, καὶ τὸν Σαζάρ τὸν Ιερᾶ τὸν δευτέρον, καὶ τοὺς τρεῖς τοὺς φυλάσσοντας τὸν σταθμόν, καὶ ἐκ τῆς πόλεως εὐνοῦχον ἓνα τὸν καθεσταμένον ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς πολεμοῦντας, καὶ πέντε ἄνδρας τοὺς ὀρώντας τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, καὶ τὸν Σαζάρ τὸν ἀγιστράτηγον, καὶ τὸν γγυμναστά, καὶ ἐξήκοοντα ἄνδρας· καὶ ἔλαβεν αὐτοὺς, καὶ ἀπήγαγεν αὐτοὺς πρὸς τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐθνώπρωσεν αὐτοὺς. Ἀναμνησθήτε μοι οὖν τῆς δρεπάνης νῦν τῆς πετομένης καὶ καταλυούσης ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ὀνύοντος, καὶ καθαιρούσης τοὺς τοίχους καὶ τὰ ξύλα καὶ τοὺς λίθους· ἀναμνησθήτε μοι, πῶς ὁ ὅρκος οὗτος εἰσελθὼν ἐν τῇ πόλει καὶ οἰκίᾳ καὶ ναῷ καὶ τείχῃ καὶ οἰκοδομήματα λαμπρὰ καθείλε, καὶ γῶμα τὴν πόλιν ἐποίησε, καὶ οὕτε τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, οὕτε τὰ σκεύη τὰ ιερὰ, οὕτε ἄλλο οὐδὲν ἀπέστρεψε τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν ἐκείνην διὰ τὸ παραβῆναι τὸν ὅρκον. Καὶ ἡ μὲν πόλις οὕτως ἐλεεινῶς κατελύετο· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐλεεινότερα καὶ ὀδυρρότερα τοῦτον ἐπασχε· καὶ καθάπερ τὰ οἰκοδομήματα καθείλεν αὐτὴ ἡ δρεπάνη ἡ πετομένη, οὕτω καὶ τοῦτον φεύγοντα καθείλεν· Ἐξῆλθε γὰρ ὁ βασιλεὺς, φησὶ, νυκτός ὁδὸν πύλης, καὶ οἱ Χαλδαῖοι ἐκύκλουν τὴν πόλιν, καὶ κατεδίωξε δυνάμεις τῶν Χαλδαίων ὅπλις τοῦ βασιλέως, καὶ κατέλαβον αὐτόν, καὶ συνέλαβον τὸν βασιλέα, καὶ ἤγαγον αὐτόν πρὸς τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ ἐλάλησεν ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος μετὰ Σεδεκίου κρῖσιν, καὶ ἔσφαξε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς Σεδεκίου ἐξετύφλωσε· καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐν πέδαις, καὶ ἀπήγαγεν αὐτόν εἰς Βαβυλῶνα. Τί ἐστὶν, Ἐλάλησε μετ' αὐτοῦ κρῖσιν; Ἀπήγαγεν αὐτόν εὐθύνας, ἐδικάσατο μετ' αὐτοῦ, καὶ πρῶτον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ κατέσφαξεν, ἵνα θεωρῶν γέννηται τῆς οἰκίας συμφορὰς, καὶ τὴν τραγικὴν ἐκείνην ἰδῇ ἢ τὴν ἐλεεινὴν, καὶ τότε αὐτόν ἐξετύφλωσε. Τίνος ἔνεκεν τοῦτο πάλιν γίνεται; Ἵνα διδάσκαλος τοῖς βαρβάρους ἀπέλθῃ καὶ τοῖς ἐκεῖ κατοικοῦσιν Ἰουδαίοις, καὶ ἵνα μάθωσιν οἱ βλεπόντες διὰ τοῦ πεπρωμένου, πόσον κακὸν ὁ ὅρκος· [196] οὐκ ἐκείνοι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ παρὰ τὴν ὁδὸν πάντες οἰκοῦντες δεδεμένον καὶ πεπρωμένον ὁρῶντες μανθάνουσι διὰ τῆς συμφορᾶς τῆς

^g Alii sic habent, καὶ ἡδυνάσθησάν σοι ἄνδρες ἐιρηνικοὶ σου· κατ. ἐν οἰκισθήματι πόδας σου· οὐκ ἀποστρέψουσι, καὶ πᾶσας.

^h Ἰδῇ. Sic nos cum Savilio, Morel. et Mouf. ἰδε, praevidet, quod reddidit interpres Lpiz.

multo, ut evelleret eam radicibus (Ezech. 17. 9). Et parabola quidem hæc; rursus vero declarat eam, sic inquit: *Ecce veniet rex Babylonis in Jerusalem* (Ibid. v. 12). Postea cum in medio quædam alia dixisset, iuramenta dicit et fœdera: *Ferietque cum eo fœdus* (Ibid. v. 13). Mox et rebellionem dicens: *Et recedet*, inquit, *ab eo mittendo nuntios in Ægyptum, ut daret sibi equos et populum multum* (Ibid. v. 15). Et post hæc infert, demonstrans propter iuramentum perniciem totam accidisse, *Nisi¹ in loco regis, qui constituit eum regem, qui sprevit maledictionem meam, et qui transgressus est testamentum meum, in medio Babylonis morietur, et non in exercitu grandi, nec in populo multo, quia sprevit iuramentum prævaricando pactum meum; iuramentum meum quia sprevit, et fœdus quod prævaricatus est, dabo in caput ejus, et expandam super eum rete meum* (Ibid. v. 16-20). Vides quomodo non semel, nec bis, verum et sæpius dixit, illum propter iuramentum hæc omnia passum esse? implacabilis enim est Deus, contemptis iuramentis. Neque vero tantum ex ultione civitati illata propter iuramentum hoc intelligere licet, verum et ex cunctatione et dilatione, quantum Deus studium habeat, ne iuramenta conculcentur. *Factum est enim*, inquit, *in anno nono regni ejus, in mense secundo, in decima mensis, venit Nabuchodonosor, rex Babylonis, et omnis exercitus ejus super Jerusalem, et circumdedit eam, et extruxit in circuitu ejus munitiones, et clausa est civitas, atque vallata usque ad undecimum annum regis Sedecie, nona die mensis, et prævaluit fames in ipsa civitate, nec erat panis populo ad comedendum, et scissa est civitas* (4. Reg. 25. 1-4). Poterat nempe statim a prima die ipsos tradere, et facere hostibus subditos; sed propterea interim trium annorum tempus cōteri permisit, et ipsos obsidione premi gravissima, ut et extrinsecus militum timore, et intrinsecus fame civitatem premente castigati, vel invitum regem barbaris subdi cogerent, et aliquod peccato remedium fieri. Et quod hoc sit verum, neque mea sit conjectura, audi quid per prophetam ad ipsum dicat: *Si exieris ad duces regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas hæc non succendetur igni, et vives tu et domus tua. Si autem non exieris ad principes² regis Babylonis, tradetur civitas hæc in manus Chaldæorum, et succendent eam igni, et non effugies de manibus eorum. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Rationem habeo Judæorum, qui fugerunt ad Chaldæos, ne forte tradant me in manus eorum, et illudant mihi. Respondit autem Jeremias, et dixit ei, Non te tradent: audi vocem Domini, quam ego loquor ad te, et melius tibi erit, et vivet anima tua. Quod si nolueris egredi, iste est sermo quem ostendit mihi Dominus: Ecce omnes mulieres quæ remanserunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis, et hæc dicent: Seduxerunt te, et prævaluerunt adversum te viri pacifici tui, et prævalerunt in lubricis contra pedes tuos: recesserunt a te, et³ omnes uxores et filios tuos educunt ad Chaldæos, et non effugies manus*

¹ Legit Savil. Certe. In Bibl. vero: *Fino ego si non.*

² Editio Veneta, quæ cum Bibl. quadrat, legit, *principes*; in omnibus autem aliis legitur, *principem*.

³ Alii sic habent: *Non revertentur, et, etc.*

eorum, quia in manu regis Babylonis capieris, et civitas hæc comburetur igni (Jerem. 38. 17-23). Sed postquam non persuasit hæc dicens, sed mansit in peccato et iniquitate, post tres annos civitatem tradidit Deus, et clementiam suam demonstrans et illius ingratum animum. Et ingressi cum magna facilitate, Dei et regis donum incenderunt et domos Jerusalem, et omnem magnam domum incendit princeps coquorum et murum Jerusalem subvertit, et ubique ignis grassabatur barbaricus, iuramento ignem ducente et flammam passim circumagente: et populum in civitate relictum et qui transierant ad regem transportavit princeps coquorum (4. Reg. 25). *Et columnas æreas, quæ erant in domo Domini, et bases, et mare æneum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldæi: ollas quoque æreas, et fuscinulas, et phialas, et mortariola, et omnia vasa ærea in quibus ministrabant, tulerunt: et thuribula, et phialas aureas et argenteas tulerunt: et columnas duas et bases, et mare quod fecit Salomon in domo Domini, tulit Nabuzardan, princeps coquorum: et tulerunt quoque Saream primum sacerdotem, et Saphan sacerdotem secundum, et tres qui custodiebant limen, et de civitate eunuchum unum, qui erat præfectus super bellatores viros, et quinque viros de his qui videbant faciem regis, et Suphan principem exercitus, et scribam, et sexaginta viros, et tulit eos, et abduxit ad regem Babylonis, percussitque eos rex Babylonis et interfecit eos* (Ibid. v. 13-21). Itaque recordare mihi falcis volantis et requiescentis in domo jurantis, et parietes destruentis et ligna et lapides: recordare mihi quomodo iuramentum hoc urbem ingressum, atque domos et templum et mœnia ædificiaque splendida destruxit, et maceriem fecit civitatem, et neque sancta sanctorum, neque sacra vasa, nec aliud quidquam penam et ultionem illam avertit, quia violatum fuerat iuramentum. Et civitas quidem tam miserabiliter solvebatur, rex autem his miserabiliora et tristiora patiebatur: et sicut ædificia falx ista volans destruxit, sic et hunc fugientem absumpsit. *Egressus enim est rex*, inquit, *nocte de civitate per viam portæ, et Chaldæi circumdederunt civitatem, et persequutus est exercitus Chaldæorum post regem, et ceperunt eum, et comprehenderunt regem, et duxerunt ipsum ad regem Babylonis. Et loquutus est rex Babylonis cum Sedecia iudicium, et occidit filios ipsius in oculis ejus, et oculos Sedecie excæcavit, et vinxit eum compedibus, et abduxit in Babylonem* (4. Reg. 25. 4-7). Quid est, *Loquutus est cum ipso iudicium*? Ab ipso rationes repetivit, rationem posuit cum ipso, et primum ipsius filios jugulavit, ut propriæ calamitatis spectator fieret: et postquam tragœdiam illam miserabilem vidit, tunc illum excæcavit. Qua de causa rursus hoc agitur? Ut magister barbaris abeat, et illic habitantibus Judæis, ut cernentes per excæcatum discant, quantum mali sit iuramentum; nec illi vero tantum, verum et secus viam omnes habitantes, vinctum et cæcatum intuentes, per calamitatis magnitudinem peccati pondus discant. Propterea prophetarum alter quidam sic inquit, *Non videbit Babylonem* (Ezech. 12. 13); alter vero, *In P bylonem abducetur* (Jerem. 32. 5). Et

contraria quidem prophetia esse videtur, sed non est : hæc ambo vera : etenim Babylonem non vidit, et in Babylonem abductus est. Quomodo igitur Babylonem non vidit ? Quoniam in Judæa excæcatus est. Ubi namque juramentum spretum est, ibi et vindictum est, et ultionem ipse sustinuit. Quomodo abductus est Babylonem ? Captivus factus. Quoniam enim duæ erant pœnæ, excæcatio et captivitas, distribuerunt ipsas prophetæ : et hic quidem, *Non videbit*, inquit, *Babylonem*, ipsius excæcationem dicens : ille vero ait, *In Babylonem abducetur*, ipsius significans captivitatem.

4. *Moralis exhortatio.* — Hæc igitur scientes, fratres, et nunc dicta et ante hæc commemorata colligentes, ab hac tandem stulta cessemus consuetudine : sic rogo et oro vos omnes. Si enim antiquitus, cum Judæi ad perfectam disciplinam non exigebantur, sed multa erat indulgentia, tanta propter unum juramentum ira, tantum excidium, tanta captivitas fuit : quid congruum est nunc passuros esse jurantes, post legem hoc facere prohibentem et tantum mandatorum augmentum ? Venim enim hoc est quod queritur, ut ad synaxim veniamus et audiamus quæ dicuntur ? Hoc quidem et iudicium majus est, et pœna inevitabilis, quando perpetuo audientes non implemus quæ dicuntur. Quam enim habebimus defensionem ? quam vero veniam, cum a prima nos ætate usque in extremam canitiem huc convenientes et tanta fruentes disciplina, similes illis remaneamus, et nullum studeamus defectum corrigere ? Ne mihi jam aliquis consuetudinem prætetendat : propter hoc enim indignor et irascor, quoniam consuetudinem vincere non possumus. Et nisi consuetudinem vincamus, quomodo concupiscentiam vincemus, cujus radix habet a natura principium ? Concupiscere enim naturale, male vero concupiscere jam est voluntatis. Jurare nempe nec cepit a voluntate¹ principium, sed ex negligentia sola.

Miræ circulatorum artes. — Et ut discas, non ex rei difficultate, sed propter neglectum nostrum tantum hoc peccatum processisse, cogitemus multo his difficiliora homines exsequi, et hoc nullam inde retributionem expectantes : cogitemus quæ diabolus imperavit, quam laboriosa, quam gravia : nec difficultas fuit ejus mandatis impedimentum. Quid enim, quæso, difficilius sit, quam cum quispiam juvenis volentibus se emollire et membra sua torquere seipsum tradens, sedulo contendat rote more totum flectere corpus, et in pavimento versari, et per oculos et per manuum circumductionem et aliam revolutionem in femineum genus transire conetur, nec eorum quæ sunt difficultatem, nec ex iis ignominiam ratiocinetur ? in orchestra rursum eos, qui pertrahuntur, et velut alis membris utuntur corporeis, quis videns non admiraretur ? gladios autem alternatim in aerem jaculantes, et omnes rursum per manubrium capientes, quem non confundant hullum pro virtute laborem suscipere volentium ? vel quid de iis dicatur viris, qui perticam in fronte gestantes, velut arborem in terra radicatam, sic immotam conservant ? Non hoc solum est admi-

rabile, verum et id quod puerulos parvos in summo ligno² inter se luctari faciunt, et neque manus nec alia corporis pars, sed frons sola omni vinculo firmitus illam perticam gerit inconcussam. Alter rursum supra funem angustissimum cum tanta ambulat securitate, cum quanta qui planos campos percurrunt. Verumtamen hæc quæ et cogitatu intolerabilia esse videntur, facta sunt arte possibilia. Quid horum in juramentis, quæso, prætereundum possumus ? quam difficultatem ? quem sudorem ? quam artem ? quod periculum ? Exiguo tantum studio nobis est opus, et brevi nobis totum expeditum fuerit. Nec mihi dicas, Majorem partem expediti : sed tu nisi totum expeditiveris, nondum te quidquam fecisse puta : hoc enim exiguum neglectum et omne reliquum destruit. Sæpius namque domos ædificantes homines, et tectum imponentes, unius tegulæ excussæ curam non gerentes, totam domum perdiderunt. Et in vestimentis hoc ipsum evenire quis cernere possit : etenim parva in illis facta scissura, nec resarcita, magnam fecit scissuram. Hoc et in torrentibus multoties evenit : etenim et illi, si vel minimum ceperint ingressum, totum introducunt fluentum. Itaque et tu, licet te undique muniveris, si tamen aliqua pars immunita dimissa est, etiam hanc diabolo obstrue, ut sis ab omni parte firmatus. Vidisti falcem ? vidisti caput Joannis ? audisti historiam de Saûle ? audisti captivitatis Judaicæ modum ? cum his autem omnibus audisti Christi sententiam, dicentem quod non pejerare tantum, verum et jurare quomodocumque diabolicum est, et tota maligni machinatio (*Math. 5. 33. 34*) ? audisti ubique juramenta sequi perjuriam ? Hæc, inquam, omnia congregans, inscribe cordi tuo. Non cernis ut mulieres et parvi pueri pro magna custodia collo evangelia suspendunt, et ubique circumferunt quocumque abierint (a) ? Tu evangelii mandata et leges³ mente describas : non auro nec argento hic est opus et pecuniis, nec librum emere : voluntate sola vobis est opus et affectu animæ expergefactæ, et securius habebis evangelium, non circumferens extrinsecus, sed in animæ penetralibus ipsum reponens. Exsurgens igitur e lecto, et domum tuam egrediens, hanc legem repete, videlicet, *Ego autem dico vobis, non jurare omnino* (*Math. 5. 34*) : et erit idonea tibi disciplina verbum illud : nec enim multo labore opus est, sed modica tantum attentione. Et quod hoc sit verum, inde manifestissimum. Filium tuum vocans terre, et minare te ipsi plagas inflicturum, nisi legem hanc exsequatur, et videbis quomodo a consuetudine statim desistet. Quomodo igitur non absurdum, si pueruli parvi timore nostri paventes, mandatum perficiant, nos vero neque sic Deum timeamus, ut nos filii metuunt ? Quod autem superius dixi, hoc et nunc dico. Legem nobis ipsis ponamus, non prius publica, non

¹ Alii, in medio ligno. Paulo post idem, aliud corporis membrum.

² Aliquot Mss., tu Evangelii literas.

(a) Mulieres et parvuli collo Evangelia suspendebant. Hæc de re in sequentibus agitur.

³ Morel. et aliquot Mss., a voluntate ; alii, a natura.

ἀμαρτίας τὸ μέγεθος. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν τῶν προφητῶν φησιν, *Ὁὐκ ὄψεται Βαβυλῶνα*· ὁ δὲ λέγει, ὅτι *Εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθήσεται*. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐναντία εἶναι ἡ προφητεία· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλ' ἀμφοτέρω ταῦτα ἀληθῆ. Καὶ γὰρ Βαβυλῶνα οὐκ εἶδε, καὶ εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθη. Πῶς οὖν Βαβυλῶνα οὐκ εἶδεν; Ὅτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὴν πῆρσιν ὑπέστη· ἐνθα γὰρ ὁ ὄρκος ἡθετήθη, ἐκεῖ καὶ ἐξεδίκειτο καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτὸς ὑπέμεινε. Πῶς δὲ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα; Αἰχμαλώτος γενόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ δύο ἦσαν αἱ τιμωρίαι, πῆρσις καὶ αἰχμαλωσία, διενείμαντο αὐτάς οἱ προφῆται, καὶ ὁ μὲν, *Ὁὐκ ὄψεται, φησὶ, Βαβυλῶνα*, τὴν πῆρσιν αὐτοῦ λέγων· ὁ δὲ φησιν· *Εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθήσεται*· τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτοῦ ἀνιπτόμενος.

θ. Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀδελφοί, καὶ τὰ εἰρημένα καὶ τὰ πρὸ τούτων λεχθέντα συλλέγοντες, παυσώμεθα ποτε τῆς πονηρᾶς ταύτης συνηθείας, ναὶ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ πάντων ὑμῶν. Εἰ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὅτε οὐ τὴν ἀκριβῆ φιλοσοφίαν ἀπητοῦντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ πολλὴ συγκατάθεσις ἦν, τοσαύτη ὀργὴ γέγονε δι' ὅρκον ἕνα, τοσαύτη δίκαισι καὶ αἰχμαλωσίᾳ· τί εἰκόθ' ὑποστήσεται νῦν τοὺς ὀμνύοντας μετὰ νόμον κωλύοντα τοῦτο ποιεῖν καὶ τοσαύτην ἐντολῶν προσθήκην; Μὴ γὰρ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον, ὅπως εἰς σύναξιν ἔλθωμεν καὶ ἀκούσωμεν τῶν λεγομένων; Τοῦτο μὲν οὖν καὶ κρῖμα μεῖζόν ἐστι καὶ κόλασις ἀπαρτῆτος, ὅταν συνεχῶς ἀκούοντες μὴ ποιῶμεν τὰ λεγόμενα. Τίνα γὰρ ἔξομεν ἀπολογίαν, τίνα δὲ συγγνώμην, ὅταν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἡμεῖς ἄχρις ἐσχάτης πολιᾶς ἐν ταῦθα συναγόμενοι καὶ τοσαύτης ἀπολαύοντες διδασκαλίας, ὁμοίαν μένωμεν ἐκείνοις, καὶ μὴδὲ ἐν ἐλάττωμα διορθώσασθαι σπουδάζωμεν; Μὴ μοί τις λοιπὸν συνηθειαν προβαλέσθω διὰ γὰρ τοῦτο ἀγανακτῶ καὶ ὀργίζομαι, ὅτι συνηθείας περιγενέσθαι οὐ δυνάμεθα, καὶ εἰ συνηθείας μὴ περιγενώμεθα, πῶς περιεσόμεθα ἐπιθυμίας; Ἐκείνης ἡ ρίζα ἀπὸ τῆς φύσεως ἔχει τὴν ἀρχήν· τὸ μὲν γὰρ ἐπιθυμεῖν, φυσικόν· τὸ δὲ κακῶς ἐπιθυμεῖν, τῆς προαιρέσεως λοιπόν· τὸ μέντοι ὀμνύονα οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς προαιρέσεως ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκ βλάβυμίας μόνης.

Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἐκ τῆς δυσκολίας τοῦ πράγματος, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὀλιγορίαν τὴν ἡμετέραν μέχρι τοσούτου τὸ ἀμάρτημα προῦθη τοῦτο, ἐνοήσωμεν πόσα πολλῶ τούτων δυσκολώτερα κατορθοῦσιν ἄνθρωποι, καὶ ταῦτα μηδεμίαν ἀμοιβὴν προσδοκῶντες ἐκείθεν· ἐνοήσωμεν τίνα ὁ διάβολος ἐπέταξε, πῶς ἐπίπονα, πῶς ἐπίμοχα, καὶ οὐκ ἐγένετο κύλωμα ἡ δυσκολία τοῖς ἐπιτάγμασι. Τί γὰρ ἂν γένοιτο δυσκολώτερον, εἰπέ μοι, ἀλλ' ἡ ὅταν τὶς νέος τοῖς βουλομένοις καταμαλᾷ τειν αὐτὸν καὶ λυγίζειν αὐτοῦ τὰ μέλη παραδοὺς ἑαυτὸν, φιλονεικοῖ πρὸς ἀκριβείαν τροχοῦ δίκην τὸ σῶμα ἅπαν κάμπτειν καὶ στρέφεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τῆς τῶν χειρῶν περιαγωγῆς [197] καὶ τῆς ἄλλης δινήσεως εἰς τὸ θῆλυ γένος ἐκθῆναι βιάζεται, καὶ μήτε τὴν δυσκολίαν τῶν γινομένων, μήτε τὴν αἰσχύνην τὴν ἀπὸ τούτων λογίζεται; τοὺς δὲ ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας πάλιν ἐπισυρομένους, καὶ καθάπερ πτεροῖς τοῖς κύλοις κεκρημένους τοῦ σώματος, τίς οὐκ ἂν ὀρῶν ἐκπλαγῇ; οἱ δὲ μαχαίρας ἐναλλάξ εἰς τὸν ἀέρα ἀκοντίζοντες, καὶ πάσας ἀπὸ τῆς λαβῆς δεχόμενοι πάλιν, τίνα οὐκ ἂν καταισχύνουν τὸν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς οὐδένα βουλομένων ἀναδέεσθαι πόνον; ἢ τί ἂν τις εἴποι περὶ ἐκεί-

νων τῶν ἀνδρῶν, οἱ κοντὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου ραστάζοντες, καθάπερ δένδρον ἐρρίζωμένον ἐπὶ τῆς γῆς, οὕτως ἀκίνητον διατρηοῖσι; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ παῖδια μικρὰ ἐπ' ἄκρου τοῦ ξύλου ἢ παλαῖιν ἀλλήλους παρασκευάζουσι, καὶ οὕτε χεῖρες οὐτε ἄλλο τι τοῦ σώματος μέρος, ἀλλὰ τὸ μέτωπον μόνον δεσμοῦ παντὸς ἀσφαλέστερον φέρει τὸν κοντὸν ἐκείνον ἀσειστον. Ἐτερος πάλιν ἐπὶ σχολίου στενωπότης μετὰ τοσαύτης ἀδείας βαδίζει, μεθ' ὅσης οἱ τὰ ὑπτια πεδία κατατρέχοντες. Ἀλλ' ὅμως ταῦτα τὰ καὶ ταῖς ἐννοίαις ἀφόρητα εἶναι δοκοῦντα, τῇ τέχνῃ γέγονε δυνατά. Τί τοῦτων ἔχομεν εἰπεῖν ἐπὶ τῶν ὀρκων, εἰπέ μοι; ποίαν δυσκολίαν; ποῖον ἰδρῶτα; ποίαν τέχνην; ποῖον κίνδυνον; Ὀλίγη τις χρεῖα σπουδῆς μόνον ἡμῖν, καὶ ταχέως τὸ πᾶν ἡμῖν ἀνυσθῆσεται. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι τὸ πλεόν κατῴρωσα, ἀλλ' εἰ μὴ τὸ πᾶν κατῴρωσας, μηδὲν μηδέπω πεποιτῆναι νόμιζε· τὸ γὰρ ὀλίγον τοῦτο ἀμεληθὲν καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν καθαιρεῖ. Πολλάκις γοῦν οἰκίας οικοδομήσαντες ἄνθρωποι, καὶ τὸν ὄροφον ἐπιθέντες, μιᾶς κεραμίδος ἀποτιναχθείσης, μὴ ποιησάμενοι σπουδὴν, ὀλόκληρον τὸν οἶκον ἀνῶλεσαν. Καὶ ἐπὶ ἱματίων δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει ἰδοὺ τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ μικρὸν ῥῆγμα γενόμενον καὶ μὴ ῥαφέν, πολὺ τὸ σῆγμα ἐποίησε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν χειμάρρων συμβαίνει πολλάκις· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μικρὰς ἂν ἐπιλάδωνται μόνον εἰσόδου, ὀλόκληρον τὸ ρεῦμα εἰσάγουσι. Καὶ σὺ τοίνυν εἰ καὶ πάντοθεν σαυτὸν ἐτείχισας, μικρὸν δὲ ὑπολείπεται μέρος λοιπὸν, καὶ τοῦτο ἀπόφραξον τῷ διαβόλῳ, ἵνα ἐστηριγμένος ἦς πάντοθεν. Εἶδες τὴν δρεπάνην; εἶδες τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου; ἦκουσας τῆς ἱστορίας τῆς κατὰ τὸν Σαοὺλ; ἦκουσας τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαϊκῆς τὸν τρόπον; μετὰ δὲ τούτων πάντων ἦκουσας τῆς ἀποφάσεως τοῦ Χριστοῦ λεγούσης, ὅτι οὐ τὸ ἐπιτορκεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀμνύειν ὀπισσοῦν διαβολικόν ἐστὶ, καὶ ὅλον τοῦ πονηροῦ τὸ κατασκευάσμα; ἔμαθες ὅτι πανταχοῦ τοῖς ὄρκοις ἔπονται ἐπιτορκίαι; Ταῦτα δὴ πάντα συναγαγὼν ἔγγραφον τῇ διανοίᾳ σου. Οὐχ ὀρᾷς, πῶς αἱ γυναῖκες καὶ τὰ μικρὰ παῖδια ἀντὶ φυλακῆς μεγάλης Εὐαγγελία ἐξαπτόσιν τοῦ τραχήλου, καὶ πανταχοῦ περιφέρουσιν, ὅπουπερ ἂν ἀπίωσιν; Σὺ τὰ παραγγέλματα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοὺς νόμους ἔγγραφόν σου τῇ διανοίᾳ. Οὐ χρεῖα χρυσοῦ καὶ κτημάτων ἐνταῦθα, οὐτε βιβλίον πρίασθαι, προαιρέσεως δὲ μόνης καὶ διαθέσεως ψυχῆς διεγυγερμένης, καὶ ἀσφαλέστερον ἔξεις τὸ Εὐαγγέλιον, [198] οὐκ ἔξωθεν περιφέρων, ἀλλ' ἐνδον αὐτὸ τοῖς τῆς ψυχῆς ἀποτιθέμενος ταμείοις. Ἀνιστάμενος τοίνυν ἀπὸ τῆς κλίνης, καὶ τὴν οἰκίαν ἐκβαίνων τὴν σεαυτοῦ, τὸν νόμον ἐπίλεγε τοῦτον, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἐμῶσαι ὅλως, καὶ ἔσται σοι διδασκαλία τὸ ῥῆμα· οὐδὲ γὰρ πολλοῦ δεῖ πόνου, ἀλλὰ μικρὰς προσοχῆς μόνον. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, εὐδὴλον ἐκείθεν· τὸν υἱόν σου καλέσας φώδησον, καὶ ἀπειλήσον αὐτῷ ἐπιθήσειν πληγὰς ὀλίγας, εἰ μὴ κατορθώσῃ τὸν νόμον τοῦτον, καὶ ὅψει αἱ εὐθέως ἀποστήσεται τῆς συνηθείας. Πῶς οὖν οὐκ ἂν ὁποπον, εἰ τὰ μέγα μικρὰ παῖδια τὸν παρ' ἡμῶν δεδοικῶτα φόβον περιγένοιτο τῆς ἐντολῆς, ἡμεῖς δὲ μὴδὲ οὕτω φοβούμεθα τὸν Θεόν, ὥς ἡμᾶς οἱ υἱοὶ δεδοίκασι; Ὅπερ οὖν καὶ πρώην εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν λέγω. Νόμον ἑαυτοῖς θῶμεν, μὴ πρότερον μὴ δημοσίῳ, μὴ ἰδιωτικῶν ἀφασθαι πραγμάτων, ἕως ἂν τοῦτον ἐκ-

^a Morel. et aliquot mss. ἐκ τῆς προαιρέσεως, alii ἐκ τῆς φύσεως. Infra Savil. et aliquot mss. πολλῶν τούτων δυσκολώτερη ("quod nobis recipere visum est propter vocem δυσκολίας quae supra legitur in protasi.") Edit. Infra iidem πῶς ἐπιπύον, πῶς μογερᾷ, καὶ οὐκ.

^b Alii παῖδια μικρὰ ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου. Paulo post idem σώματος μέλος.

^c Aliquot mss. αὐτὰ τὰ γράμματα τοῦ. Mox alii τῶν κτημάτων, alii τῶν χρημάτων. Ibidem alii προαιρέσεως δεῖ μόνης, εἰς.

πληρώσωμεν τὸν νόμον, καὶ πάντως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης συνωθούμενοι περιεσόμεθα βραδίως, καὶ κοσμήσομεν μὲν ἐκυτοὺς, κοσμήσομεν δὲ καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν. Ἐννόησον γὰρ ἡλίκων ἐστὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ταῦτα ἀκούειν, ὡς ἐν Ἀντιοχείᾳ κεκράτηκεν ἔθος Χριστιανούς πρόπον, καὶ οὐδενὸς ἀκούσῃ, κἂν μεγίστη ἀνάγκη ἐπικέχεται, ὅρκον προἰεμένου. Πάντως ἀκούσονται ταῦτα αἱ γείτονες πόλεις· μᾶλλον δὲ οὐχ αἱ γείτονες μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πέρατα. τῆς γῆς ὁ λόγος ἀφίξεται· καὶ γὰρ εἰκὸς, καὶ ὑμῖν ἐπιμιγνυμένους ἐμπόρους, καὶ ἐντεῦθεν ἐτέρους ἀφικνουμένους ταῦτα ἀπαγγέλλειν ἅπαντα. Ὅταν οὖν ἄλλας πόλεις ἐγκωμιάζοντες πολλοὶ λιμένας λέγωσι^α, καὶ ἀγορὰν, καὶ ἀφθονίαν ὠνίων, δότε τοῖς ἐντεῦθεν ἀφικνουμένοις λέγειν, ὅτι περὶ ἐστὶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, τοῦτο οὐδαμοῦ τῶν ἄλλων πόλεων ἐστίν

^α Alii ἐγκωμιάζονται πολλοὶ, λιμένας λέγουσι. Paulo post aliquot mss. τοῦτο ὑμῖν οὐ κόσμος ἐστὶ καὶ ἀσφάλεια μόνον, ἀλλὰ καί.

ἰδεῖν· ἔλονται γὰρ ἂν οἱ ἄνθρωποι οἱ τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκοῦντες τὴν γλῶτταν ἐκκοπῆναι πρότερον, ἢ ὅρκον ἀπὸ τοῦ στόματος προέσθαι. Τοῦτο ὑμῖν κόσμος ἐστὶ καὶ ἀσφάλεια· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ μισθὸν οἴσει πολύν. Καὶ γὰρ πάντως ζηλώσουσιν ὑμᾶς ἕτεροι καὶ μιμήσονται· εἰ γὰρ ἓνα τις καὶ δύο κερδάνας τοσοῦτον λήψεται· μισθὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οἱ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν παιδεύοντες πόσας οὐ λήψασθε τὰς ἀμοιβάς; Χρὴ τοίνυν σπουδάζειν καὶ ἐργηγορέναι καὶ νήφειν, εἰδόμενος ὡς οὐχὶ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐτέροις κατορθουμένων ἀντίδοσιν ληψόμεθα μεγίστην, καὶ πολλῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς εὐνοίας ἀπολαύσομεν· ἥς γένοιτο διηνεκῶς πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαντας τυχεῖν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[199] Ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ἡ νηστεία τῆς Τεσσαρακοστῆς πρὸς τὸ δύνασθαι κοινωνεῖν, ἀλλὰ καὶ δεῖ^α τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς πρώτης· καὶ πῶς δυνατόν μὴ μνησικακεῖν, καὶ οἱ πολλοὶ τῷ Θεῷ τοῦ νόμου τούτου λόγος, καὶ οἱ πρὸ τῆς γαστέρας τὸ μνησικακεῖν κολάζει τοὺς ἀλόγους· καὶ περὶ τῆς τῶν ἔρκων ἀποχῆς, καὶ περὶ τῶν μὴ κατορθωκῶν τὸ μὴ ὁμνυεῖν.

Ὁμιλία κ'.

α'. Πρὸς τὸ τέλος ἡμῖν τῆς νηστείας λοιπὸν ὁ καιρὸς ἐπέιγεται· οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς πρὸς πλεονα ἐαυτοὺς ἐπιδύμεν^β ἀρετῆν. Ὅσπερ γὰρ οὐδὲν ὀφελος τῶν πολλῶν διαύλων τοῖς τρέχουσιν, ἂν τῶν βραβεύων ἐκπέσωσιν· οὕτως οὐδὲ ἡμῖν ἐστὶ τι κέρδος ἀπὸ τῶν πολλῶν πόνων καὶ ἰδρώτων τῶν περὶ τὴν νηστείαν, ἐὰν μὴ μετὰ καθαροῦ συνειδήτος δυνηθῶμεν τῆς ἱερᾶς ἀπολαύσαι τραπέζης. Διὰ τοῦτο νηστεία καὶ τεσσαρακοστή, καὶ τοσούτων ἡμερῶν συνάξεις καὶ ἀκροάσεις^γ καὶ εὐχαὶ καὶ διδασκαλαί, ἵνα παντὶ τρόπῳ τὰ παρὰ πάντα τὸν ἐνιαυτὸν ἡμῖν ἀμνησθήματα προστριβέντα διὰ τῆς σπουδῆς ταύτης τῶν οὐκίων ἐνταλμάτων ἀποσμηζόμενοι, μετὰ βάρβητος πνευματικῆς μετασχωμεν εὐλαβῶς τῆς ἀναιμάκτου ἐκείνης θυσίας, ὡς, ἂν μὴ τοῦτο ἦ, μάτην καὶ εἰκὴ καὶ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ τὸν τοσοῦτον ὑπέστημεν πόνον. Ἐκαστος τοίνυν ἀναλογιζέσθω παρ' ἐαυτῷ, ποῖον ἐλάττωμα διώρρωσε, ποῖον κατάρρωμα προσεκτήσατο, ποῖαν ἁμαρτίαν ἀπεβάλετο, ποῖαν κηλὶδα ἀπενίψατο, κατὰ τί βελτίων ἐγένετο· κἂν μὲν εὕρῃ πλέον τι γινόμενον ἀπὸ τῆς νηστείας ἐαυτῷ πρὸς τὴν καλὴν ταύτην ἐμπορίαν, καὶ συνίδῃ πολλὴν ἐαυτῷ πεποιημένῳ^δ τῶν τραυμάτων τὴν ἐπιμέλειαν, προσερχέσθω· εἰ δὲ ἡμελημένος ἔμεινε, νηστείαν μόνον ἔχων ἐπιδείξασθαι, τῶν δὲ ἄλλων οὐδὲν κατορθωκῶς, ἔξω μενέτω, καὶ τότε εἰσὶτω, ὅταν ἅπαντα ἐκκαθάρῃ τὰ ἁμαρτήματα. Μηδεὶς μόνῃ τῇ νηστείᾳ ἐπιστηριζέσθω, ἐὰν τοῖς κακοῖς ἔμεινεν ἀδιόρθωτος^ε. Τὸν μὲν γὰρ μὴ

νηστεύοντα εἰκὸς καὶ συγγνώμης τυχεῖν, σώματος ἀσθένειαν προβαλλόμενον· τὸν δὲ μὴ διορθώσαντα ἐαυτοῦ τὰ πλημμελήματα, ἀμῆχανον ἀπολογίας τυχεῖν.

Οὐκ ἐνήστευσας εἰς τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν· τοῖς ἐχθροῖς σου τίνας ἔνεκεν οὐ κατηλλάγῃς, εἰπέ μοι; Μὴ καὶ ἐνταῦθα ἀσθένειαν σώματος προβαλέσθαι ἔχεις; Πάλιν ἂν βασκανίαν καὶ φθόνον μένης ἔχων, ποῖαν ἔξεις ἀπολογίαν, εἰπέ μοι; Οὐδαμοῦ γὰρ ἐν τούτοις τοῖς ἐλαττώμασιν ἐπὶ σώματος ἀσθένειαν ἐστὶ καταφυγεῖν. Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπίας ἔργον ἐγένετο, τὸ τὰς κυριωτάτας τῶν ἐντολῶν καὶ συνεχοῦσας ἡμῶν τὴν ζωὴν μὴν ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀσθένειας παραβλάπτεισθαι. Ἐπεὶ οὖν πάντων μὲν ὁμοίως δεόμεθα τῶν ἱερῶν νόμων, μάλιστα δὲ πάντων τοῦ κελεύοντος [200] μηδὲνα ἔχειν ἐχθρὸν, μηδὲ μένειν ὀργιζόμενον διηνεκῶς, ἀλλὰ καταλλάττεσθαι εὐθὺς, φέρε περὶ ταύτης ὑμῖν διαλεχθῶμεν σήμερον τῆς ἐντολῆς. Ὡς γὰρ τὸν πορνεύοντα καὶ τὸν βλασφημοῦντα ἀμῆχανον μετασχεῖν τῆς ἱερᾶς τραπέζης· οὕτω τὸν ἐχθρὸν ἔχοντα καὶ μνησικακούντα, ἀδύνατον ἀπολαύσαι κοινωνίας ἁγίας· καὶ μάλα εἰκότως. Ὁ μὲν γὰρ πορνεύσας καὶ μοιχεύσας ὁμοῦ τε ἐπλήρωσε τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τέλος ἔδωκε τῇ ἁμαρτίᾳ, κἂν θελήσῃ νήφας ἀνενεγκεῖν ἀπὸ τοῦ πτώματος πολλὴν μετὰ ταῦτα ἐπιδειξάμενος τὴν μετάνοιαν, ἔχει τινὰ παραμυθίαν· ὁ δὲ μνησικακῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐργάζεται τὴν ἁμαρτίαν, καὶ οὐδέποτε αὐτὴν ἀπαρτίζει. Ἐκεῖ γέγονε^ς τὸ πλημμέλημα, καὶ ἐπληρώθη ἡ ἀμάρτια· ἐνταῦθα δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τολμᾷται ἡ ἀμάρτια· τίνα οὖν ἔξομεν, εἰπέ μοι, συγγνώμην τοιοῦτω ποιηρῷ θηρίῳ παραδιδόντες ἐαυτοὺς ἐκόντες; Πῶς δὲ βού-

^α Sic Savil, optime. Morel. et Montf. perperam, καὶ did. Ed.

^β Sav. in marg. et aliquot mss. συνωθώμεν vel συντείνωμεν.

^γ Savil. in textu, et Morel. συναίξας, καὶ ἀκροάσεις. Sav. autem in margine συναίξας καὶ ἀκροάσεις. Paulo post hæc τῶν οὐκίων ἐνταλμάτων absunt a textu Savil. et ab aliquot mss., sed habentur in Morel. et in mss. aliis.

^δ Sic Morel. et Savil. in marg. Savil. in textu πεποιημένην, mss. μοιχῇ πεποιημένον (sic).

^ε Ἰλαε, Μηδεὶς. ἀδιόρθωτος, Savil. in marg. addit et habent

^ς Savil. ἔξε πάντως παραμυθίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν.

^τ Savil. in marg. ἀπαρτίζει. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μοιχείας γενοῦς, atque ita legisse videtur Nannius.

prius privata tractare negotia, donec hanc legem impleamus, et omnino necessitate compulsi, facile superabimus, et ornabimus nos ipsos, ornabimus autem et omnem civitatem. Cogita namque quale est, ubique terrarum hæc audire, Antiochiæ prævaluisse morem Christianis congruentem: et ibi neminem audies, licet maxima necessitas instet, juramentum emitte. Prorsus hæc audient vicinæ civitates: quinimo non tantum vicinæ civitates, verum et ad ipsos terræ fines verbum perveniet: etenim verisimile est vobis admixtos mercatores, et hinc alio proficiscentes, aliis quoque hæc omnia nuntiaturus esse. Cum igitur alias civitates laudantes multi, portus memorant, et forum, et venalium copiam, hinc proficiscentibus dicendum tradite, quod est Antiochiæ, id in aliis urbibus nusquam cernere licere: mallent enim urbis illius habitatores prius linguam abscindi, quam ex ore jura-

mentum emitte. Hoc quidem vobis erit ornamentum et munimen; nec id tantum, verum et mercedem afferet magnam¹: etenim omnes vos alii æmulaturi sunt atque imitaturi. Si quis enim unum vel duos lucratus, a Deo mercedis tantum capiet: omnem mundum erudientes, quantas capietis retributiones? Oportet igitur studere et vigilare et sobrios esse, scientes non propriorum tantum profectuum, verum et alienorum maximam meritum retributionem accepturos nos esse, et multam apud Deum benevolentiam assequuturos. Quam nobis omnibus in perpetuum adeptis detur frui regno cælorum, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Hoc vobis non solum erit ornamentum et munimen, verum etiam mercedem, etc.

QUOD SOLO QUADRAGESIMALI JEJUNIO NON SATIS PRÆPAREMUR AD COMMUNIONEM, SED OPUS SIT ANIMI VIRTUTE; ET QUI FIERI POSSIT, UT INJURIARUM MEMORIAM DEPONAMUS, QUODQUE DEUS HUIUS LEGIS MAGNAM HABEAT RATIONEM: ET QUOD INJURIARUM MEMORIA HOMINES ETIAM ANTE GEHENNAM CRUCIET: POSTREMO DE VITANDIS JURAMENTIS, ET DE IIS, QUI NONDUM SE ITA CORREXERINT, UT NON AMPLIUS JURENT.

HOMILIA XX (a).

1. Ad finem jejunii jam tempus deproperat: quare et nos majori studio virtuti operam demus¹; ut enim currentibus multa stadia emensis nihil lucri, si a præmio excident: ita nihil nobis lucri erit ex multis laboribus et sudoribus jejunio insumptis, nisi cum pura conscientia sacra mensa frui possimus. Ob hoc enim jejunium et Quadragesima et tot dierum synaxes, auditiones, preces et doctrinæ susceptæ sunt, ut abstersis sceleribus per istiusmodi studium², quæ nobis hoc anno quocumque modo allita inhæserunt, cum spirituali fiducia illius incruenti sacrificii participes efficeremur. Quia nisi id assequamur, temere frustra-que et cum nulla utilitate tanti labores tolerati sunt. Quisque igitur secum reputet, quem defectum correxit, quam virtutem acquisivit, quod peccatum deposuit, quem nævum eluit, secundum quid melior factus sit: quod si invenerit pulchras istas merces sibi ex jejunio adauctas esse, certusque sit plurimam se vulneribus adhibuisse curam, accedat. Quod si isthic negligens, solum jejunium ostentare poterit, nec in ullis aliis rebus se castigationem factum probare poterit, foris maneat, ac tum introeat, cum se ab omnibus peccatis expurgarit. (Nullus in solo jejunio fiduciam habeat, qui vitii sine emendatione inhæsit.) (b) Fas enim est eum, qui non jejunaverit, veniam consequi

excusata nimirum corporis imbecillitate: is vero, qui non castigaverit delicta, impossibile est, ut ullam excusationem instituat.

A quibus præceptis servandis excusat corporis infirmitas.— Non jejunasti ob corporis infirmitatem¹; sed die mihi, cur inimicis tuis reconciliatus non es? an hic habes unde præendas corporis infirmitatem? Rursum si odium invidiamque retineas, quid possis excusationis allegare? nusquam enim in istiusmodi delictis, ad corporis imbecillitatem confugere licet. Atque id Christi humanitatis opus est, quod præcipua et vitam nostram continentia præcepta nihil a corporis infirmitate lædantur. Cæterum quoniam æque omnibus sacris legibus indigemus, ac in primis illa, quæ interdicit inimicitias irarumque perpetuitatem, sed reconciliationem statim fieri jubet, age, de hoc præcepto nunc in præsentia disputemus. Ut enim fornicantem blasphemantemque impossibile est sacræ mensæ participem fieri, ita quoque qui inimicitias fovet, aut in ira pertinax est, non potest frui sancta communione; neque id immerito. Qui enim meretricatus est, aut adulterium commisit, simul ut animum explevit, finem peccato imposuit: quod si resipiscens se a lapsu excitare voluerit magnamque ostenderit poenitentiam, assequetur aliquam consolationem; qui autem simultatis tenax est, singulis diebus peccatum facit, nec umquam illud absolvit. Illic simul cum flagitio expletum est peccatum², hic quotidie idem scelus tentatur: quam igitur veniam sperabimus, qui nos tali bellæ ultro dedimus? Quomodo

¹ Sav. in margine et aliquot Mss., *compellamus nos*, vel, *concitemus ad majorem virtutem*.

² Morel. et quidam Mss., *per studium divinorum mandatorum*.

(a) Hæc homilia collata est cum Codicibus Regiis 1828, 1888, 2421, 2429, 3054, et cum Colbertino 217, additis Sav. et Morelli lectionibus.

(b) Quæ intra parentheses clauduntur, Savil. et aliquot Mss. posuerunt in marg.; sed omisit Morel.

¹ Savil. et aliquot Codd., *ob corporis tui naturam*.

² Savil. in margine: *Et quidem in adulterio, cum flagitio expletum est peccatum*. Et sic videtur legisse Nannius

postulabis Deum tibi mansuetum et mitem fieri, cum tu conservo tuo tam gravis sis et inexorabilis? Esto, contumelia te affecit conservus: nonne tu sæpe Deo contumelias facis? Quid æquale inter dominum et servum? Atqui hic interdum contumeliose habitus, contumeliam forte reposuit, et exasperatus es; tu adversus Dominum contumeliose agis, nihil quidem ab illo læsus, sed perpetuis quotidie beneficiis affectus. Cogita ergo quod si vellet Deus adversus se commissa diligenter exquirere, ne ad unum quidem diem viveremus. *Peccata*, enim, inquit, *si observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit* (Psal. 129. 3)? Et ut omittam alia omnia peccata, quæ sola cujusque peccatoris conscientia cognita habet, et ubi præter Deum nullum testem reformidat, si de confessis istis et apertis rationem reposceremur, quam veniam, quæso, sperare possemus, si nostram in precibus inertiam et negligentiam expenderet: quod coram eo consistentes ipsunque invocantes, ne tantum quidem pudoris et reverentiae exhibemus, quantum servi dominis suis, aut milites ducibus, aut amici amicis? cum amico enim colloquens, cum attentione illud facis; cum Deo autem de peccatis tuis agens, et condonationem postulans et veniam orans, subinde torpescis, genibusque humi positis, sæpe per forum, sæpe per ædes mentem tuam divagari sinis, ore tuo interim temere inaniterque garriente: idque non semel aut bis, sed frequenter nobis accidit: quod si vel illud solum ponderare velit Deus, an veniam putas obtinebimus? an purgationem aliquam adornare poterimus? Mihi certe id fieri non posse videtur.

2. Quid si jam convicia quibus quotidie alii alios incessimus, in medium produxerit, judicique inopportuna, quibus proximum condemnamus, idque nulla alia de causa, quam quod maledici sumus; quid poterimus, quæso, pro defensione nostra afferre? Rursum si examinet curiosos nostros intuitus et animi pravas cupiditates, subinde turpibus et immundis cogitationibus imbutas, dum oculos quolibet sine ulla observatione oberrare sinimus, quam pœnam luemus? Quod si ineatur ratio nostrorum conviciorum (nam *Qui fratri suo dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis* [Matth. 5. 22]), num vel os diducere vel hiscere licebit, aut parvum aut magnum respondere? Jam inanes nostras gloriationes de precibus vel jejuniis vel cleemosynis nostris, si in disquisitionem revocentur, non a Deo, sed a nobis ipsis qui peccavimus: an audebimus vel carum respicere? Porro si de dolis iudicium fiat, quos alii in alios consumimus, nunc presentem laudantes fratrem, ac cum eo quasi cum amico colloquia miscentes, nunc absentem criminantes: an pares erimus istiusmodi pœnæ? Quid dicam de juramentis, mendaciis, perjuriis, injusto furore, livore, quo sæpe invidemus viris conspicuis non inimicis modo, sed amicis? quid quod oblectamur alienis malis, arbitramurque alienam infelicitatem nostri infortunii solatium esse?

Confabulationes in ecclesia prohibetæ. — Quod si torporis nostri in sacra collecta ratio exigatur, quidnam patiemur? Illud quippe non ignoratis, quod ipso

Deo sæpe per prophetam cum omnibus nobis colloquente, multas magnasque fabulationes cum proximis habeamus, de rebus ad nos minime pertinentibus. Quod si igitur, omissis cæteris omnibus, par isti delicto supplicium postuletur, quid reliquum erit, quod de salute speretur? Ne existimes id parvum crimen esse: ejus enim magnitudinem si perspicere cupias, in rebus humanis perspicendum est. Aude sis prætorum tecum verba habente, imo vel amico aliquanto honestiore, eo omissio sermonem tuum ad servum transferre, ac tum videbis quantum scelus audeas, cum idipsum in Deum facis. Quod si honestior aliquis hujusmodi contumeliam neglecturus non est, Deus tamen iisdem majoribusque injuriis pulsatus quotidie, nec ab uno aut altero vel a tribus solum, sed a nobis ferme omnibus, in mansuetudine sua et tolerantia perseverat, quam non solum adversus istiusmodi, sed et alia multo graviora conservat. Hæc enim confessa et manifesta sunt delicta quæ propemodum ab omnibus designantur; sunt autem et alia, quorum cujusque peccatoris animus est conscius. Quod si hæc omnia mente revolverimus, etiamsi omnium crudelissimi ac immanissimi simus, inodo multitudinem peccatorum nostrorum consideremus, præ metu et anxietate ne meminisse quidem vacabit acceptarum injuriarum. Recordare ignei fluvii, vermis venenati, horrendi iudicii, in quo omnia nuda et aperta erunt: cogita quod quæ nunc in abdito latent, tunc in lucem proferentur. Quod si proximo remiseris peccata, ea quæ tum relegendæ erunt, nunc in hoc sæculo abolentur, exhibisque nihil tecum trahens ex tuis peccatis, adeo ut multo plus recipias, quam dedisti. Multa sæpe istiusmodi deliquimus, quorum neminem conscium habemus: deinde cum cogitamus quod eo die ante oculos omnium peccati nostra exponentur in publico orbis terrarum theatro, tristius id quam ipsum supplicium, augente nos et elidente conscientia, arbitramur. Tantum pudoris, tot peccata, tanta supplicia eluere licet per condonationem offensæ: nihil enim est huic virtuti æquale. Vis cognoscere hujus vires? *Si steterit Moyses, et Samuel ante faciem meam*, inquit, *non est anima mea ad eos* (Jerem. 15. 1). Attamen quos non potuerunt Moyses et Samuel eripere ab ira Dei, hujus præcepti observatio eripere potuit: ac proinde illis quibus ista dixit, assidue præcepit inquires: *Nequitiae fratris vestri singuli ne recordemini in cordibus vestris* (Zach. 7. 10): *De malefactis proximi singuli ne cogitaveritis* (Id. 8. 17). Non dixit solum, Remitte, sed, Ne vel in mente habeas, ne cogites, omitte universam iram, ulcus tolle: dum enim vindictam adornas, primum te ipsum tormento afficis, veluti si carnificem iram tibi apposuisse, dilanians tua ipsius viscera.

Qui iram non refrenat, in cruciatu vivit. — Quid enim miserius homine assidue irato? Quemadmodum furiosi numquam fruuntur tranquillitate: ita qui simultatem gerit, et inimicum habet, numquam fruitur alla pace, perpetuo æstuans¹, tempestatemque cogi-

¹ Alii, *incensus*.

λει τὸν Δεσπότην ἡμερὸν σοι γενέσθαι καὶ πρᾶον, τῷ συνδουλῷ γενόμενος αὐτὸς χαλεπὸς καὶ ἀσύγγνωστος; Ἄλλ' ὕβρισε σε ὁ σύνδουλος; καὶ σὺ τὸν Θεὸν ὕβριζεις πολλάκις. Ποῦ δὲ ἴσον σύνδουλος καὶ δεσπότης; Καὶ αὐτὸς μὲν ἕνια μὲν που ἡδικημένος^α ἴσως ὕβρισε, καὶ παρωξύνθη^β· σὺ δὲ τὸν Δεσπότην ὕβριζεις, οὐκ ἡδικημένος οὐδὲ ἐπηρεαζόμενος, ἀλλ' εὐεργετούμενος καθ' ἑκάστην ὑπ' αὐτοῦ τὴν ἡμέραν. Ἐνόησον τοῖνυν, ὅτι εἰ βουληθεῖ μετὰ ἀκριβείας τὰ εἰς αὐτὸν γινόμενα ὁ Θεὸς ἐξετάζειν, οὐδὲ μίαν βιωσόμεθα τὴν ἡμέραν. Ἀμαρτίας γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, ἐὰν παρατηρήσης, Κύριε, εἰς ὑποστήσεται; Καὶ ἵνα παρῶ τὰ ἄλλα πάντα, ἃ τὸ συνεῖδός ἐκάστου τῶν ἀμαρτανόντων^β ἐπίσταται, καὶ ὧν οὐκ ἔχει μάρτυρας ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸν Θεὸν μόνον, τῶν φανερῶν τούτων καὶ ὠμολογημένων ἂν ἀπαιτηθῶμεν λόγον, ποῖαν ἐν τούτοις ἔχομεν συγγνώμην; Ἄν ἐξετάσῃ τὴν ῥαθυμίαν ἡμῶν τὴν ἐν ταῖς εὐχαῖς, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν, καὶ ὅτι ἐμπροσθεν Θεοῦ ἐστῶτες καὶ παρακαλοῦντες αὐτὸν, οὐδὲ τὸσαύτην αὐτῷ παρέχομεν αἰδῶ καὶ τιμὴν, ὅσην τοῖς δεσπότησι οἱ δούλοι, ὅσην τοῖς ἀρχουσιν οἱ στρατιῶται, ὅσην τοῖς φίλοις οἱ φίλοι; Φίλῳ μὲν γὰρ διαλεγόμενος μετὰ τοῦ προσέχειν τούτο ποιεῖς, Θεῷ δὲ ἐντυγχάνων ὑπὲρ ἀμαρτημάτων, ὑπὲρ πλημμελημάτων τοσοῦτων συγχώρησιν αἰτῶν, καὶ συγγνώμην ἀξίωσιν σοι γενέσθαι, ῥαθυμῆς πολλάκις, καὶ τῶν γονάτων σου χαμαὶ κειμένων, πολλαχοῦ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς οἰκίας πλανᾶσθαι σου τὴν διάνοιαν ἔδς, τοῦ στόματός σου ληρούντος εἰκὴ καὶ μάτην· καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις πάσχομεν. Ἄν τοῖνυν τοῦτο μόνον ἐξετάσαι θελήσῃ ὁ Θεός, ἄρα ἔχομεν συγγνώμην; Ἄρα δυνησόμεθα ἀπολογίας τυχεῖν; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι.

β'. Τί δὲ, ἂν τὰς κακουργίας, ὅς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἁλλήλους λέγομεν κακῶς, εἰς μέσον παραγάγῃ, καὶ τὰς κρίσεις τὰς ἀκαίρους, ἐν αἷς κατακρίνομεν τὸν πλησίον οὐδὲν ἔχοντες πρᾶγμα, ἀλλὰ φιλαίτιοι! [201] τινες ὄντες καὶ μεμφίμοιροι, τί δυνησόμεθα ἀπολογήσασθαι καὶ εἰπεῖν; Ἄν δὲ τὰς περιέργους ἡμῶν ὄψεις ἐξετάσῃ, καὶ τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας, ἃς ἔχομεν ἐν διανοίᾳ, πολλάκις αἰσχροὺς καὶ ἀκαθάρτους ἀναδεχόμενοι λογισμοὺς ἀπὸ τῆς ἀνεξετάστου τῶν ὀφθαλμῶν πλάνης, πόσῃ ὑποστησόμεθα δίκην; Τῆς δὲ λοιδορίας ἡμᾶς ἂν ἀπαιτήσῃ λόγον (Ὅς γὰρ ἂν εἴπῃ, φησὶ, τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρὲ, ἐνοχος ἐστὶ εἰς τὴν ῥέενναν τοῦ πυρός), ἄρα δυνησόμεθα διᾶραι τὸ στόμα; ἢ γῆναι μὲν ἔλως, ἢ μικρὸν ἢ μέγα τι πρὸς τοῦτο εἰπεῖν; Τὰς δὲ κενοδοξίας, ἃς ὑπομένομεν καὶ εὐχόμενοι καὶ νηστεύοντες καὶ ἐλεημοσύνην ποιοῦντες, ἂν ἐξετάσωμεν, οὐ ἰ· τῷ ὁ Θεός, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ ἡμαρτηκότες, ἄρα δυνησόμεθα εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψαι; Τούς δὲ δόλους, οὓς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ῥάπτουμεν, νῦν μὲν παρόντα ἐπαινοῦντες τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς φίλῳ διαλεγόμενοι, ἀπόντα δὲ κατηγοροῦντες^γ, ἄρα ὑποστησόμεθα τὰς ὑπὲρ τούτων κολάσεις; Τί δὲ τοὺς ὀρκους; τί δὲ τὸ ψεῦδος; τί δὲ τὰς ἐπιπορκίας, τοὺς ἀδίκους θυμους, τὴν βασκανίαν, ἣν βασκαίνουμεν πολλάκις εὐδοκίμοις, οὐκ ἐχθροῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ φίλοις; καὶ ὅτι ἡδόμεθα πασχόντων ἐτέρων κακῶς, καὶ νομίζομεν παραμυθίαν τῆς οἰκείας συμφωρᾶς τὰς ἀλλοτριὰς δυσμερίας;

Τῆς δὲ ἐν ταῖς συνάξεσι ῥαθυμίας ἂν ἀπαιτήσῃ τὰς εὐθύνας, τί ἂν πάθοιμεν; Ἰστε γὰρ δήπου τοῦτο, ὅτι πολ-
λάκις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διαλεγόμενου πρὸς πάντας ἡμᾶς

διὰ τοῦ προφήτου, πολλοὺς καὶ μακροὺς πρὸς τὸν πλησίον ποιούμεθα λόγους περὶ τῶν οὐδὲν ἡμῖν προσκόντων. Ἄν τοῖνυν πάντα παρεῖς τὰ ἄλλα ταύτης τῆς ἀμαρτίας θελήσῃ δίκην ἀπαιτῆσαι ἡμᾶς, ποῖα σωτηρίας ἔσται ἡμῖν ἐλπίς; Μὴ γὰρ δὴ μικρὸν εἶναι νομίσῃς τὸ πλημμελήμα· ἀλλ' εἰ βούλει τὸ μέγεθος αὐτοῦ κατιδεῖν, ἐπ' ἀνθρώπων δ' αὐτὸ τοῦτο ἐξέτασον, καὶ τότε ὄψει τῆς ἀμαρτίας τὸ μέγεθος. Τόλμῃσον ἀρχόντος πρὸς σὲ φεγγομένου, μᾶλλον δὲ φίλου τινὸς τῶν ὀλίγῳ σεμνοτέρων, ἀφείς αὐτὸν πρὸς τὸν οἰκέτην διαλέγεσθαι τὸν σαυτοῦ, καὶ τότε ὄψει ἡλικὸν τολμᾶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποῖων. Ἐὰν γὰρ ἦ τις τῶν περιφανεστέρων ἐκεῖνος, καὶ δίκην σε ἀπαιτήσῃ τῆς ὕβρεως· ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸσαῦτα καὶ πλείονα τούτων καθ' ἑκάστην ὕβριζόμενος τὴν ἡμέραν, οὐ παρ' ἐνός, καὶ δύο, καὶ τριῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ παρὰ πάντων σχεδὸν ἡμῶν, ἀνέχεται καὶ μακροθυμεῖ καὶ οὐκ ἐπὶ τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἐτέροις πολλῷ χαλεπωτέροις. Ταῦτα μὲν γὰρ ἐστὶ τὰ ὠμολογημένα καὶ πᾶσι ὄντα, καὶ ὑπὸ πάντων σχεδὸν τολμώμενα· ἐστὶ δὲ καὶ ἕτερα, ἅπερ τὸ τῶν ἀμαρτανόντων συνεῖδός οἶδεν· ἐὰν ἅπαντα ταῦτα ἐννοήσωμεν^δ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀναλογισώμεθα, καὶ ἀπάντων ὧμεν ὠμότεροι καὶ ἀπνηέστεροι, τὸ πλήθος τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν σκοπήσαντες, ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγωνίας οὐδὲ μνησθῆναι τῆς παρ' ἐτέρων εἰς ἡμᾶς γεγεννημένης ὕβρεως δυνησόμεθα. Ἀναμνήσθητι τοῦ ποταμοῦ τοῦ πυρὸς, τοῦ σκώληκος τοῦ ἰοδόλου, τῆς φοβερᾶς κρίσεως, καθ' ἣν ἅπαντα γυμνὰ καὶ τετραχλίσμένα^ε ἐννόησον, ὅτι τὰ χρυπτόμενα νῦν ἐκκαλύπτεται τότε. Ἄν τοῖνυν ἀφῆς τῷ πλησίον τὰ ἀμαρτήματα, [202] ἅπερ ἐκκαλύπτεσθαι μέλλει τότε, ταῦτα ἐνταῦθα ἀφανίζεται πάντα, καὶ ἀπελευθερὴς μὴδὲν ἐπισυρόμενος ὧν ἐπλημμέλησας, ὥστε μελίζνα λαμβάνεις, ἡ δίδως. Καὶ γὰρ πολλὰ πολλάκις ἡμαρτήκαμεν τοιαῦτα, ἃ μηδεὶς ἕτερος οἶδεν· εἴτα ἐννοοῦντες ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπάντων κείσεται ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα ἐν τῷ κοινῷ τῆς οἰκουμένης θεάτρῳ, τῆς κολάσεως χαλεπώτερον ἀλγοῦμεν, πνιγόμενοι καὶ ἀγχόμενοι τῷ συνεῖδότη. Ἀλλὰ τὴν τὸσαύτην αἰσχύνην, τὰ τὸσαῦτα ἀμαρτήματα, τὴν τὸσαύτην κόλασιν ἔστιν ἀποψίφασθαι διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον συγχωρήσεως^ε· καὶ γὰρ οὐδὲν ταῦτης ἴσον ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. Βούλει μαθεῖν ταύτης τῆς ἀρετῆς τὴν δύναμιν; Ἐὰν στῇ Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ. φησὶ, πρὸ προσώπου μου, οὐκ ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου πρὸς αὐτούς. Ἄλλ' ὅμως οὐς οὐκ ἠδύνατο Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ ἐξαρπάσαι τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἠδύνατο ἐξαρπάσαι ἡ ἐντολὴ· διὰ τοῦτο ἐκείνοις, οἷς ταῦτα εἶπε, συνεχῶς παρεκλεύετο λέγων· Κακίαν ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ μὴ μηχανικαίετω ἐν ταῖς καρδίαις ὧμων· καὶ, Τὴν κλίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἕκαστος μὴ λογιζέσθω. Οὐκ εἶπεν, Ἄφες, μόνον, ἀλλὰ, Μὴδὲ ἔχε ἐν διανοίᾳ, μὴδὲ λογιζοῦ· ἄφες τὴν ὀργὴν ἄψαν, ἀφάνισον τὸ ἔλκος. Δοκεῖς μὲν γὰρ ἐκεῖνον ἀμύνεσθαι, πρότερον δὲ σεαυτὸν βασανίζεις, καθάπερ δήμειον ἐνδοθεν περιστήσας σου πανταχόθεν τὸν θυμὸν, καὶ καταξαιλῶν σαυτοῦ τὰ σπλάγχνα.

Τί γὰρ γένοιτο ἂν ἀθλιώτερον ἀνθρώπου διηγεκῶς ὀργιζομένου; Καὶ καθάπερ οἱ μεμνηότες οὐδέποτε ἀπολαύουσι γαλήνης, οὕτως ὁ μνησικακῶν καὶ ἐχθρὸν ἔχων, οὐδέποτε ἀπολαύσεται τινος εἰρήνης, διηγεκῶς φλεγμαίνων^ε, καὶ τὸν χειμῶνα τῶν λογισμῶν καθ' ἑκάστην

^α Savil. καὶ οὗτος μὲν ἐνίοτε καὶ ἴδις. Paulo post alii οὐκ ἡμαρτημένος, οὐδὲ περιεργαζόμενος.

^β Savil. ἐκάστου τῶν ἀμαρτημάτων.

^γ Savil. in marg. κατηγοροῦντες.

^δ Savil. in marg. et nuns codex ἐπ' ἀνθρώπων.

^ε Savil. et a ii codd. ἐννοήσωμεν.

^ε Alii φλέγοντες.

αὖξον τὴν ἡμέραν, τὰ ῥήματα ἀναμνησκόμενος καὶ τὰ πράγματα, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν προσηγορίαν τοῦ λελυπηκότος ἀπεχθῶς ἔχων. Κἀν τὸ δνομα ὑπομένει τὴν ὁδὸν· κἀν ψιλὴν ἰδὼ τὴν ὄψιν μόνον, δέδοικε καὶ τρέμει, καθάπερ τὰ ἔσχατα^a πάσων κακῶν· κἀν τινος τῶν ἐκείνων προσηκόντων, κἀν ἱμάτιον, κἀν οἰκίαν, κἀν στενωπὸν θεάσθαι, ὑπὸ πάντων βασανίζεται τῶν ὀρωμένων. Καθάπερ γὰρ τῶν φιλουμένων καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ αἱ οἰκίαι, καὶ οἱ στενωποὶ περὶ οὖς ἡμᾶς εὐθέως ὀφθέντες· οὕτω τὸν ἐχθρὸν καὶ μισουμένον κἀν οἰκίᾳ, κἀν φίλον, κἀν οἰκίαν, κἀν στενωπὸν ἰδωμεν, κἀν ὅτι οὖν ἕτερον, ὑπὸ πάντων δακνόμεθα, καὶ πυκναὶ καὶ συνεχεῖς ἡμῖν ἀφ' ἐκάστου τῶν ὀρωμένων πληγαὶ γίνονται.

γ. Τίς οὖν χρεῖα τῆς τοιαύτης πολιορκίας, τοσαύτης βασάνου καὶ κολάσεως; Εἰ γὰρ καὶ μὴ γένενα προηπέλητο τοῖς μνησικάκοις, διὰ τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ἡμῖν γινομένην βάσανον ἀφείναι τὰ ἀμαρτήματα τοῖς λελυπηκόσιν ἐχρῆν· ὅταν δὲ καὶ ἀθάνατοι μένωσιν αἱ τιμωρίαι, τί γένοιτο^b ἀγ' ἀνοητότερον τοῦ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ κολάζοντος μὲν ἑαυτὸν, νομίζοντος δὲ τὸν ἐχθρὸν τιμωρεῖσθαι; Ἄν τε γὰρ εὐδοκιμοῦντα ἰδωμεν, ἀπολλύμεθα ὑπὸ τῆς ἀθυμίας^b· κἀν δυσπραγοῦντα, δεδοίκαμεν μὴ τις γένηται δεξιὰ [203] πάλιν μεταβολή· ἀμφοτέρων δὲ τοῦτων ἡμῖν κεῖται κόλασις ἀπαραίτητος. Ἐπὶ γὰρ τῷ ὑποσπασίματι τοῦ ἐχθροῦ σου, φησὶ, μὴ ἐπαίρου. Καὶ μὴ μοι λέγε τῶν ἀδικημάτων τὸ μέγεθος· οὐ γὰρ τοῦτο ἔστι· τὸ ποιοῦν μένειν παρὰ σοὶ τὴν ὁργὴν, ἀλλὰ τὸ μὴ μεμνησθαι σε τῶν οἰκείων πλημμελημάτων, μηδὲ τὴν γένεσιν ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, ἀπὸ τῶν συμβάντων τῇ πόλει τοῦτο ἀποδείξαι πειράσσομαι. Ὅτε γὰρ οἱ τῶν παρανόμων τολμημάτων ἐκείνων ὄντες ὑπεύθυνοι πρὸς τὸ δικαστήριον ἤχθησαν, ὅτε πῦρ ἔνδον ἔκαετο, καὶ ὁμοῖοι παρειστήκεισαν καὶ τὰς πλευρὰς κατέβαινον, εἰ τις αὐτοῖς παραστὰς ἐκ πλαγίων εἶπεν, ὅτι Εἰ τίνος ἐχθροῦς ἔχετε, λύσατε τὴν ὁργὴν, καὶ δυναστέμεθα ταύτης ὑμᾶς ἀπαλλάξαι τῆς κολάσεως· ἄρα οὐκ ἂν καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν κατεφίλησαν; Καὶ τί λέγω τοὺς πόδας; εἰ καὶ δεσπότας τινος αὐτοὺς ἐλέσθαι ἐκέλευσεν, οὐκ ἂν παρητήσαντο τότε. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνῃ κολασίᾳ καὶ τέλος ἔχουσα πάσης ἂν ἐκράτῃσεν ὁργῆς, πολλῷ μᾶλλον ἢ μέλουσα τιμωρία, εἰ συνεχῶς ἡμῶν τὴν διάνοιαν κατεῖχεν, οὐχὶ μνησικάκιαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντα ἂν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐξήλασε πονηρὸν λογισμὸν. Τί γὰρ εὐκολώτερον, ἐπεὶ μοι, τοῦ τὴν ὁργὴν ἀφείναι τῷ λελυπηκότῃ; Μὴ γὰρ μακρὰν ἀποδημίαν ἔστι στεῖλαισθαι; μὴ γὰρ^c χρήματα δαπανῆσαι, μὴ γὰρ ἑτέρους παρακαλέσαι; Ἀρκεῖ θελῆσαι μόνον, καὶ τὸ κατόρθωμα τέλος ἔλαβε. Τίνος οὖν οὐκ ἂν εἴημεν ὄξιοι κολάσεως, εἰ βιωτικῶν μὲν ἔνεκεν πραγμάτων καὶ δουλοπρεπεῖς ὑπομένομεν διακονίας, καὶ ἀναξίους ἡμῶν ἐπιδεικνύμεθα θεραπείας, καὶ χρήματα ἀναλίσκομεν, καὶ πυλωροὺς διαλεγόμεθα, ἵνα μαρτύρους ἀνθρώπους κολακεύσωμεν, καὶ πάντα ποιοῦμεν καὶ λέγομεν ὥστε κατορθωθῆναι ἡμῖν τὸ προκείμενον, ὑπὲρ

δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων τὸν λελυπηκότα ἀδελφὸν οὐχ ὑπομένομεν παρακαλέσαι, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνῃ εἶναι νομίζομεν τὸ πρότερον προσδραμεῖν; Αἰσχύνῃ, εἰπέ μοι, μέλλων πρότερος κερδαίνειν; Τούναντιον μὲν οὖν αἰσχύνεσθαι χρὴ τὸ μένειν ἐπὶ τοῦ πάθους, καὶ τὸν λελυπηκότα ἐκδέχεσθαι πρὸς τὰς καταλλαγὰς ἔλθειν· τοῦτο γὰρ καὶ αἰσχύνῃ καὶ δνειδος καὶ ζημία μεγίστη. Ὁ γὰρ πρότερος ἔλθων, ἐκεῖνος καρποῦται τὸ πᾶν. Ἄν μὲν γὰρ παρ' ἑτέρου παρακληθεὶς ἀφῆς τὴν ὁργὴν, ἐκεῖν' λογίζεται τὸ κατόρθωμα (οὐ γὰρ δὴ τῷ Θεῷ πειθόμενος, ἀλλ' ἐκεῖν' χαριζόμενος τὸν νόμον ἐπλήρωσας)· ἂν δὲ μηδεὶν παρακαλοῦντος, μήτε αὐτοῦ τοῦ λελυπηκότος πρὸς σὲ παραγενομένου καὶ δεηθέντος, αὐτὸς πᾶσαν αἰσχύνῃ καὶ πάντα ὄκνον ῥίψας ἀπὸ τῆς διανοίας, προσδράμῃς τῷ ἡδικοῦ καὶ καταλύσῃς τὴν ὁργὴν, ὁλόκληρόν σου γίνεται τὸ κατόρθωμα, καὶ τὸν πάντα λήψῃ μισθόν. Ἄν εἴπω, Νήστευσον, ἀσθενείαν μοι προβάλλῃ σώματος πολλάκις· ἂν εἴπω, Δὸς πένησι, παιδοτροφίαν καὶ πενίαν· ἂν εἴπω, Σχόλαζε εἰς συνάξεις, φροντίδας βιωτικὰς· ἂν εἴπω, Πρόσχε^d τοῖς λεγομένοις, καὶ νόμι τῆς διδασκαλίας τὴν δύναμιν, ἰδιωτεῖαν· ἂν εἴπω, [204] Κατόρθωσον ἕτερον, λέγεις, ὅτι οὐχ ὑπακούσεται συμβουλευόμενος· πολλάκις γὰρ εἰπὼν κατεφρονήθην. Ὑποχραὶ μὲν οὖν αἱ προφάσεις, ἀλλ' ὁμως κἀν πρόψασιν^e· ἔχῃς εἰπεῖν· ἂν εἴπω, Τὴν ὁργὴν ἄφες, τί τοῦτων εἰπεῖν δυνήσῃ; Οὕτε γὰρ ἀσθένειαν σώματος, οὕτε πενίαν, οὐκ ἰδιωτεῖαν, οὐκ ἀσχολίαν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἔχεις εἰπεῖν, ἀλλ' ἀσύγνωστος αὕτη μάστιγα πάντων ἐστὶν ἡ ἀμαρτία.

Πῶς δυνήσῃ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατεῖλαι; Πῶς τὴν γλῶτταν νικῆσαι; Πῶς αἰτῆσαι συγγνώμην; Κἀν γὰρ^f βούληται ὁ Θεὸς ἀφείναι τὰς ἀμαρτίας σου, οὐκ ἀφίης αὐτὸς, τὰ τοῦ συνδούλου κατέχων. Ἄλλ' ὁμός ἐστι, καὶ ἄγριος, καὶ θηριώδης, καὶ κολάσεως ἐπιθυμεῖ καὶ ἀντιδόσεως. Καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἄφες. Ἠδέικησαι πολλὰ, καὶ ἀπεστέρησαι, καὶ κακῶς ἤκουσας, καὶ ἐν τοῖς μεγίστοις ἐβλάδης πράγμασι, καὶ βούλει κολάζομενον ἰδεῖν τὸν ἐχθρὸν. Καὶ εἰς τοῦτο σοὶ πάλιν χρησίμον τὸ ἀφιεῖναι. Ἄν μὲν γὰρ αὐτὸς ἐκδικήσῃ καὶ ἐπεξέλθῃς, εἴτε διὰ ῥημάτων, εἴτε διὰ πραγμάτων, εἴτε διὰ τῆς εὐχῆς τῆς κατ' αὐτοῦ, ὁ Θεὸς οὐκ ἐπεξελεύσεται λοιπὸν, ἅτε σοῦ^g τὴν τιμωρίαν λαβόντος· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπεξελεύσεται, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀπαιτήσῃ δικην ὡς ὕβρισμένος.

δ. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται, κἀν τυπτήσωμεν ἀλλότριον οἰκέτην, ὁ δεσπότης ἀγανακτεῖ, καὶ ὕβριν εἶναι φησι τὸ πρᾶγμα· κἀν γὰρ ἡδικοῦ μένοι τύχωμεν εἴτε ὑπὸ δούλων, εἴτε ὑπὸ ἐλευθέρων, τὰς παρὰ τῶν ἀρχόντων καὶ τὰς παρὰ τῶν δεσποτῶν ἀναμένειν χρὴ ψήφους· εἰ τοίνυν ἐπ' ἀνθρώπων οὐκ ἀσφαλὲς ἑαυτοὺς ἐκδικεῖν, πολλῷ μᾶλλον, ὅταν ὁ Θεὸς δικάζῃ. Ἄλλ' ἡδικοῦ σὲ καὶ λελύπηκε, καὶ μυρία διέθηκεν ὁ πλησίον κακὰ.

Μηδὲ οὕτως αὐτὸς αὐτῷ ἐπεξέλθῃς, ἵνα μὴ ὕβρις σαυτοῦ τὸν δεσπότην· παραχώρησον τῷ Θεῷ, καὶ αὐτὸς διαθήσῃ τὸ πρᾶγμα πολλῷ βέλτιον ἢ οὐ σὺ βούλει. Σοὶ μόνον εὐχεσθαι ὑπὲρ τοῦ λελυπηκότος ἐκέλευσε· τὸ δὲ πῶς ἐκεῖν' δεῖ χρῆσασθαι, αὐτῷ καταλιπεῖν προσέτα-

^d Alii σχόλασον εἰς συνάξεις, φροντίδας βιωτικὰς, πρόσχε.

^e Savil. κἀν προφάσεις. Mox id. ἄφες, οὕτε ἀσθένειαν σώμα.

^f Γὰρ deest in Savil. et uno codice. Mox Savil. οὐ συγχωρεῖς αὐτόν.

^g Sic e Savilio rescribendum fuit. Scripserat Monif. παρὰ σοῦ. Edit.

^h Alii πολὺ βέλτιον.

^a Ita Savil.; vulg. ἐχθιστα. Edit.

^b Morel. ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, et sic Savil. in marg., in textu autem ἀπὸ τῆς ἀθ. Unus codex ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας.

^c Savil. in marg. post λελυπηκότι, ἢ τὸ διὰ παντός κολάζεσθαι; Μὴ γάρ.

lationum in dies aggravat. verba factaque secum reputat, ipsius quoque nomini infestus, qui injuriam dedit. Si audiat illum tantum nominari, efferatur continuo, magno cum animi cruciatu, et ad solum illius conspectum trepidat et horret, tamquam si ultima patiatur. Quod si quid illius, vel vestem, vel domum, vel angiportum videat, omnium istorum intuitu torqueatur: ac quemadmodum dilectorum ac carorum hominum vestes, vultus, calceamenta, domus, item et angiportus, mox ut visa fuerint, excitare nos solent: ita quoque inimicorum et odiosorum hominum servus, amicus, domus, angiportus in conspectum datus, aut quodcumque aliud, animos arrodit, atque alias super alias, ut quodque visum fuerit, plagas nobis incutit.

5. Quorsum opus igitur est istiusmodi animi obsessione, tantis tormentis ac tali supplicio? Quod si nec gehenna immineret odio laborantibus, saltem ob ipsius odii cruciatum peccata proximorum condonanda essent; cum autem aeterna supplicia nos maneant, quid stultius quam et hic et illic semetipsum mulctare, dum de altero se credit ultionem sumere? Si enim florentem illum videamus, mœrore perimus; sin afflictum, veremur ne fortuna se in melius commutet: utriusque culpæ nobis pœna indeprecabilis constituta est. In supplantatione inimici ne te efferas (Prov. 24. 17), inquit Scriptura. Ne mihi alleges injuriarum acceptarum moles: non enim illud in te facit pertinaciam irarum, sed quod parum memor es tuorum delictorum, neque gehennam ante oculos habes aut Dei timorem. Ut autem condiscas id verum esse, ex casibus istius urbis documenta promam. Cum enim rei istorum facinorum ad iudicium traherentur, ac flamma intus incendebatur, circumstantibus carnificibus ac latera discerpentibus, si quis tibi assistens, ita eos ex transverso alloquutus fuisset, Si habetis inimicos, mittite simultatem, et ex isto supplicio vos liberare poterimus: an non cum oculis ad illius pedes se devolvissent? Imo quid de pedibus loquor? si quis servitutem illis proposuisset, non eam conditionem aspernati fuissent. Quod si humana pœna, quæ terminum habet, quaslibet iras superat, multo magis futurum supplicium, si memoria ejus perpetuo nostras mentes teneret, non solum simultatem, sed et omnes pravæ cogitationes ab animo excluderet. Quid enim facilius, dic, quæso, quam homini, qui te læserit, iram remittere? Non enim longis ad id peregrinationibus opus est, non pecuniarum insumptu, non aliorum exorationibus; sufficit ut tantum velis, ac jam virtus illa suum opus explevit. Qua igitur pœna digni non fuimus, si sæcularium rerum causa et servilia sustinemus ministeria, et præter dignitatem inservimus, pecunias expendimus, cum janitoribus confabulamur, ut scœlestis hominibus adulemur, omnia denique et dicimus et facimus, ut proposita efficiamus; pro divina autem lege fratrem qui læsit, non solum non sustinemus exorare, sed et inter probra ducimus eum priores

adire? An vero tibi probro esse putas, si tu prior lucrum reportes? Imo vero verecundiæ esse debet, si in eo affectu persistas, expectesque donec injuriæ auctor pro reconciliatione te adeat: id probrum, id vitium, id ingens damnum. Qui enim prior venit, is totum lucrum anticipat. Si enim ab alio exoratus, iram relinquis, illi bonum opus imputatur: non enim Deo obtemperans, sed illi gratificans, legem adimplevisti; quod si nemine intercedente, neque illo qui læsit te adeunte et preces adhibente, ipse rejecto omni pudore nihil cunctatus, ad injuriæ auctorem accurre-ris, eique iras tuas resolveris, tuum ex toto sit illud officium, universamque mercedem ipse recipiēs. Si dixerō, Jejuna, corporis imbecillitatem mihi subinde obtendis: si dixerō, Des pauperi, allegas contra tuam tenuitatem, et onus educandorum liberorum: si dixerō, Des operam sacræ synaxi, sæculares curas: si dixerō, Attende concionibus ac doctrinæ vim intellige, imperitiam: si dixerō, Fac ut alium emendes, respondes illum tuis monitis non obtemperaturum; sæpe eum te inter dicendum aspernatum fuisse. Frigidæ quidem istæ sunt causificationes, sed causificationes tamen. Quod si dixerō, Iram dimitte, quid istorum allegare poteris? Non corporis imbecillitatem, non paupertatem, non imperitiam, non occupationes, nil certe istorum obtendi potest: quapropter minime omnium hoc peccatum veniam meretur.

Deus non remittit nobis, si non remittamus aliis. — Quomodo poteris manus in cælum extendere, aut linguam movere, aut veniam postulare? Si enim voluerit tibi Deus peccata condonare, tu id non permittis, cum adversus conservum offensum animum retineas. Sed crudelis est, inquis, et efferus, pœnæ vindictæque avidus. Quin ob idipsum peccata remitte. Multas injurias tulisti, multis spoliatus es, sæpe convicia audisti, in maximis rebus damnum passus es, ac proinde desideras pœnam inimici. Atqui in hoc ipsum utilis tibi condonatio offensarum. Si enim ipse vindictæ incumbas ultionemque sumas, sive per verba, sive per facta, sive per imprecationem, Deus ipse a sumenda ultione supersedebit, utpote te satagente circa tui ipsius vindictam: imo non solum non persequetur pœnas injuriarum tibi illatarum, sed a teipso mulctam exiget, ut injuriose a te habitus.

4. Quod si in hominibus id sit, ut verberato a nobis alieno servo, dominus illius indignetur, et hoc injuriam esse dicat; ipsi quoque si injuriis afficiamur vel a servis, vel a liberis, sententiâ judicum et dominorum expectanda est: si igitur in rebus humanis nemo sibi tuto ultionem sumit, quanto magis id observandum in rebus illis, ubi Deus ipse vindex constitutus est? Te vero injuria affecit et læsit, ac innumera tibi fecit proximus mala: cave pœnam tuam persequare, ne dominum tuum contumeliose tractes; cede Deo; ipse negotium multo melius administrabit, quam tu cupis.

De non faciendis contra inimicos imprecationibus. —

¹ Savil. in marg. sensum sequentem indicat: *Quid est facilius, homini qui te læserit, iram remittere, aut omnimodo ulcisci? Non enim.*

¹ Sav. quod si dixerō, « Iram dimitte, » non allegare poteris corporis imbecillitatem, etc.

² Sav., tu non consentis.

Tibi solummodo jussum est, ut pro eo quite læsit, preces fundas; quid autem de eo statuendum sit, sibi reservari jussit. Numquam tibi tales ultiones assequere, quales pro te ille instruxit; modo illi jus tuum concedas, nec imprecationes facias adversus inimicum, sed illi relinquas arbitrium judicandi: sive enim nos injurias condonemus, sive reconciliemur, sive pro inimicis precemur, nisi ipsi conversi fuerint atque in melius se mutaverint, Deus ipse non dimittet; non dimittet autem eorum utilitati studens. Te quippe laudat, tuamque philosophiam amplectitur, illum vero punit, ne tua philosophia deterior reddatur. Quamobrem inanis est illa vulgi sententia. Multi enim a nobis admoniti super reconciliatione, ubi obtemperare non placebat, hanc excusationem prætenderunt, quæ nihil aliud fuit, quam pretextus ipsorum malitiæ: nolle scilicet se reconciliationem, ne deteriore in inimicum faciant, ne acerbiores postea et majorem ejus contemptum experiantur. Ad hæc illud quoque adjiciunt, vulgo existimatum iri, ipsos propter imbecillitatem priores ad reconciliationem placationemque inimici venisse. Hæc omnia vana sunt: oculus enim ille nunquam dormitans novit mentem tuam, ac proinde conservorum rumculos curare non debemus, modo judici persuadeas, qui de causa tua judicaturus est. Si autem illud tibi curæ est, ne eum deteriore tua bonitate facias; scias velim, eum hoc pacto deteriore non futurum, sed deteriore potius futurum, si eum non places: nam etsi mortalium omnium scelestissimus sit, etsi non dicat neque palam præ se ferat, attamen tacitus approbabit tuos philosophicos mores, conscientiaque sua tuam reverebitur mansuetudinem. Quod si in eadem malignitate perstiterit, nec blanditiis emolliatur, maximam poenam a Deo sustinebit. Ut autem discatis, tametsi nos oremus pro inimicis et injuriosis, Deum non dimittere illis peccata; si ex nostra tolerantia deteriores fiant, veterem historiam vobis recensebo. Obtrexavit Moysi Maria: quid hic Deus? Leprosam eam et immundam fecit, probam alioqui et castam; deinde Moyse deprecante, qui eam injuriam passus erat, ut crimen remitteret, noluit Deus, sed quid inquit? *Si inspuens inspuisset pater in ipsius faciem, non confusa fuisset? Maneat, inquit, extra castra septem dies (Num. 12. 14).* Quod autem dicit tale est: Si patrem habuisset, isque eam a conspectu suo removisset, numquid non toleraret eam increpationem? Te quidem laudo de fraterna pietate, mansuetudine et bonitate, mihi autem notum, quando illam oporteat ab hac poena liberari. Quamobrem et tu quoque omnem humanitatem ostende erga fratrem, neque majoris vindictæ cupiditate delicta dimittas, sed caritate et benigno animo. Id tibi certum habe, quod quanto magis aspernatus fuerit tuæ placationis industriam, tanto majorem sibi poenam coacervat. Quid ais? deterior fit colendo? Id crimen ipsius, tuum autem encomium, quod cum eum talem videres futurum, non tamen ab eo colendo absteritis, ut divinæ voluntati satisfaceres: ipsius crimen, quod tua bonitate nihilo quam antea melior red-

ditur. Paulus vero ait, multo optabilius¹ alios incusari propter nos, quam nos propter alios. Ne mihi dixeris frigida ista verba, Verendum ne ob metum me putet ad se accurrisse, ac proinde majores fastus sumat: puerilis ista animi sunt et stulti, et ad hominum existimationem obstupescens. Putet sane quod ob metum accessisti: nam et ita merces tua major futura est, cum et istud præcognoscas, et tamen ob timorem Dei omnia sustineas. Qui enim famam hominum aucupans, reconciliationem instituit, abscinditur a remunerandi lucro: qui autem hoc ipsum plane cognitum habet, quod multi et irridebunt et vituperabunt, neque tamen vel ita absistat a reconciliatione, duplicatam et triplicatam habebit coronam. Et hic potissimum is est, qui propter Deum id fecit. Ne mihi dicas, has et illas injurias intulit: nam si quidquid malorum est in hominibus, id adversus te deprompsisset, etiam ita jussit Deus offensas remittere.

5. *Inimicitias exercens ne ad sacram mensam accedat.* — Ecce prædico, et contestor, et clara voce exclamo, nemo qui inimicum habeat, ad sacram mensam adeat et corpus Christi accipiat²; nemo qui adit, inimicum habeat. Inimicum habes? ne accedas. Vis accedere? reconciliare, et tum sacram attinge. Imo non ego, sed potius Dominus propter nos crucifixus ista dicit; ut reconciliaret te Patri, ne inactari quidem recusavit aut sanguinem effundere; tu autem ut reconcilieris conservo, nec verbum vis emitte, aut prior accedere? Audi, quid de talibus loquitur Dominus: *Si offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris quod frater tuus aliquid habet adversum te (Matth. 5. 23)*; non dixit, exspecta, donec ille veniat ad te, aut ut aliquo alio intercessore utaris, aut deprecatorem alleges, sed, tu ipse, inquit, ad illum accurre. *Abi, inquit, prius reconciliare fratri tuo (Matth. 5. 24).* O factum incredibile! ipse non accipit pro ignominia, quod donum sibi destinatum relinquatur, et tu contumeliam putas, si prior abeas ad reconciliationem? Dic, quæso, quæ venia debetur istis rebus? Si videris membrum abscissum, annon omnia facis, ut conglutines corpori? Idem fac in fratribus tuis: quando videris eos abscissos a tua amicitia, propera, celeriter ad amplexus, ne exspectes donec ipsi priores ad te veniant, sed ipse prior braviū accipe et festina.

Unus inimicus esto nobis diabolus. — Unum inimicum jussi sumus habere diabolum, cum illo numquam in gratiam redeas; adversus fratrem vero numquam sis inimico animo, sed si nata fuerit aliqua offensuicula, longior uno die ne esto, neque spatium diurnum excedito. *Sol, inquit, non occidat super iracundiam vestram (Ephes. 4. 26).* Si ante vesperam stormachum ponis, habes a Deo aliquam veniam: quod si ulterius tua bilis durarit, non ex ira et indignatione; raptim

bus, Paulus vero ait. Nannius a Paulo etiam memorando abstinet in edit. Morel., et Paulus ipse sententiam, hic expressam nullibi protulit.

¹ In Savil. et in uno Codice, hæc, *ad sacram mensam adeat et corpus Christi accipiat*, desunt. Sed alii et Morel. sic habent, et Savilius in margine adferit. Hæc porro germana esse ipsa series arguit; his enim denotatis imperfecta clausula est.

² In Savil., *Multo autem optabilius est*, omittis his voci-

Εν. Οὐχ οὕτως σὺ σαυτὸν ἐκδικεῖς, ὡς ἐκεῖνός σε ἐκδικῆσαι παρέσκεύασται, ἂν αὐτῷ παραχωρήσης μόνον, καὶ μὴ κατεύξη τοῦ λελυπηκότος, ἀλλ' αὐτὸν ἀφῆς κύριον γενέσθαι τῆς ψυχῆς· κἂν γὰρ ἡμεῖς ἀφώμεν τοῖς ἡδονικῶσι, κἂν καταλλαγώμεν, κἂν ὑπὲρ αὐτῶν δεηθώμεν, ὁ Θεὸς οὐκ ἀφήσιν, ἐὰν μὴ μεταβάλλωνται καὶ αὐτοὶ, καὶ βελτίους γένωνται· οὐκ ἀφήσιν δὲ πρὸς τὸ γρησίμον ἐκείνων βλέπων. Σὲ μὲν γὰρ ἐπαινεῖ καὶ ἀποδέχεται τῆς φιλοσοφίας, ἐκεῖνον αὖ δὲ ἐπεξέρχεται, ἵνα μὴ τῇ σῇ φιλοσοφίᾳ χεῖρην γένηται. Ὅστε περιττός ὁ τῶν πολλῶν λόγος. Πολλοὶ γὰρ πολλάκις ἐγκαλοῦμενοι περὶ ἡμῶν, ἐπειδὴ παρακαλοῦμενοι καταλλαγήναι τοῖς ἐχθροῖς οὐκ ἐπειθόντο, ταύτην ἐδόκουν τὴν ἀπολογίαν προβαλέσθαι παραπέτασμα τῆς ἑαυτῶν οὐσαν πονηρίας· οὐ βούλομαι καταλλαγήναι, φησὶν, ἵνα μὴ χεῖρονα αὐτὸν ἐργάσωμαι, ἵνα μὴ τραχύτερον, ἵνα μὴ μειζρώω; μου [205] καταφρονήσῃ μετὰ ταῦτα. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἀκείνο λέγουσιν, ὅτι Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀσθενείας μὲ νομίζουσι πρότερον ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς ἔρχεσθαι καὶ τὸν ἐχθρὸν παρακαλεῖν. Ταῦτα πάντα μάταια· ὁ γὰρ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς εἶδε τὴν β' γνώμην τὴν σὴν· διόπερ οὐδένα χρὴ ποιεῖσθαι τῶν συνδούλων λόγον, ὅταν τὸν κριτὴν πείσῃ καὶ τὸν μέλλοντά σοι δικάζειν. Εἰ δὲ τοῦ μὴ γενέσθαι σοι χεῖρονα διὰ τῆς σῆς ἐπεικειας τὸν ἐχθρὸν φροντίζεις, ἐκεῖνο μάνθανε, ὅτι οὐχ οὕτω γίνεται χεῖρην, ἀλλ' ἂν μὴ καταλλαγῇς μάλλον· κἂν γὰρ ἀπείρων μιαιώτερος ᾖ, κἂν μὴ λέγῃ, κἂν μὴ κηρύττῃ, καὶ σιγῶν πάντως ἀποδέξεται σου τὴν φιλοσοφίαν, αἰδεσθήσεται σου τὴν πραότητα κατὰ τὸ συνεῖδός τὸ ἑαυτοῦ· ἐὰν δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένῃ πονηρίας κολακεύμενος καὶ θεραπευόμενος, ἔξει τιμωρὸν μέγιστον τὸν Θεόν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι, κἂν ἡμεῖς παρακαλέσωμεν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἡδονικῶτων, ὁ Θεὸς οὐκ ἀφήσιν, ἂν μέλλουσιν γίνεσθαι χεῖρους διὰ τῆς ἡμετέρας ἀνεγκυκλίας, ἱστοροῦσαν ὑμῖν ἐρῶ παλαιάν. Κατελάλησέ ποτε τοῦ Μιωῦσῆος ἡ Μαρία· τί οὖν ὁ Θεός; Λέπραν ἐπαφῆκεν αὐτῇ, καὶ ἀκάθαρτον αὐτὴν ἐποίησε, καίτοι γε τὰ ἄλλα οὐσαν ἐπεικῇ καὶ σώφρονι· εἴτα τοῦ Μιωῦσῆος; αὐτοῦ τοῦ ὑβριζομένου παρακαλοῦντος ἀφεῖναι τὴν ὀργήν, οὐκ ἠνέσχετο ὁ Θεός· ἀλλὰ τί φησιν; *Εἰ ἐμπτύων ἐκείνουσιν ὁ πατὴρ αὐτῆς εἰς τὸ πρόσωπον, οὐκ ἂν ἐστράχη; Μεινάτω, φησὶν, ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἐκτὸς ἡμέρας.* Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ πατέρα, φησὶν, εἶχε καὶ ἐξ ὧς αὐτὴν ἐποίησεν, οὐκ ἂν ἤνεγκε τὴν ἐπιτίμησιν; Σὲ μὲν ἀποδέχομαι τῆς φιλαδελφίας καὶ τῆς πραότητος καὶ τῆς ἐπεικειας· ἐγὼ δὲ οἶδα πότε αὐτὴν ἀφεῖναι δεῖ τῆς κολάσεως. Σὺ μὲν πᾶσαν φιλοφροσύνην ἐπιδείξαι περὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ μὴ κολάσεως ἐπιθυμία μεζίζονος ἀφῆς τὰ πλημμελήματα, ἀλλὰ φιλοστοργίαν καὶ γνῶμην χρηστήν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τοι σαφῶς ἴσθι, ὅτι ὅσῳ ἂν θεραπεύοντα ὑπερίδῃ σε, τοσούτῳ μεζίζονα ἐπισπάσεται καθ' ἑαυτοῦ τὴν κολασίν ἐκείνου. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; Φαυλότερος γίνεται θεραπευόμενος; Τοῦτο ἐκεῖνου μὲν κατηγορία, σὸν δὲ ἐγκώμιον· σὸν μὲν ἐγκώμιον, ὅτι καὶ ὁρῶν τοιοῦτον γινόμενον, διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκῶν οὐκ ἀπέστης· θεραπεύων αὐτόν· ἐκεῖνός δὲ ἔργλημα, ὅτι οὐδὲ ἀπὸ τῆς σῆς ἐπεικειας βελτίων γέ-

γονε. Παῦλος δὲ φησιν, αἰρετώτερον ἐτέρους ἐγκαλεῖσθαι δι' ἡμᾶς, ἢ ἡμᾶς δι' ἐτέρους. Μηδὲ λέγε τὰ ψυχρὰ ταῦτα ῥήματα· Μη νομίση, φησὶν, ὅτι φοβηθεὶς αὐτὸν προσέδραμον, ἵνα μάλλον μου καταφρονήσῃ παιδικῆς ταῦτα ψυχῆς καὶ ἀνοήτου καὶ πρὸς δόξαν ἐπτοημένης ἀνθρωπίνης. Νομίζεται, ὅτι φοβηθεὶς προσήλθες, καὶ οὕτω μείζων ὁ μισθὸς ἔσται σοι, ὅταν καὶ ταῦτα προειδὼς διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ὑπομένης πάντα. Ὁ μὲν γὰρ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενος, καὶ διὰ τοῦτο καταλλαττόμενος, ὑποτέμενεται τῆς ἀντιδόσεως τὸ κέρδος· ὁ δὲ ἀκριδῶς ἐπιστάμενος, [206] ὅτι πολλοὶ καταγνώσκονται καὶ καταγελάσσονται, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφιστάμενος τῆς καταλλαγῆς, διπλασίονα καὶ τριπλασίονα ἔξει τὴν στέφανον· καὶ οὗτος μάλιστα ἐστίν, ὁ διὰ τὸν Θεὸν τοῦτο ποιῶν. Μὴ μοι λέγε, ὅτι Τὰ καὶ τὰ ἡδονικῆς· καὶ γὰρ εἰ πᾶσαν πονηρίαν τὴν ἐν ἀνθρώποις ἐπεδείξατο περὶ σέ, καὶ οὕτω σοι πάντα ἀφεῖναι ἐκέλευσεν ὁ Θεός.

ε'. Ἰδοὺ προλέγω, καὶ διαμαρτύρομαι, καὶ λαμπρῶς βοῶ τῇ φωνῇ, μηδεὶς τῶν ἐχόντων ἐχθρὸν προσίτω τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ καὶ δεχέσθω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου· μηδεὶς προσίω ἐχθρὸν ἐχέτω. Ἐχθρὸν ἔχεις; μὴ προσέλθῃς· βούλει προσελθεῖν; καταλλάγηθι, καὶ τότε προσελθὼν δῶαι τοῦ ἱεροῦ. Μάλλον δὲ οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὁ δι' ἡμᾶς σταυρωθεὶς Δεσπότης αὐτός· ἵνα σε καταλλάξῃ τῷ Πατρὶ, οὐδὲ σφαγήναι παρητήσατο, οὐδὲ τὸ αἷμα ἐκχεῖν· καὶ σὺ ἵνα καταλλαγῇς τῷ συνδούλῳ, οὐδὲ ῥῆμα προέσθαι βούλει, οὐδὲ πρότερος προσδραμεῖν; Ἀκουσον τί φησι περὶ τῶν οὕτω διακειμένων· *Ἐὰν προσφύρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κακῇ μνηστῆς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ*· οὐκ εἶπεν, Ἀνάμεινον ἐκεῖνον ἐλθεῖν πρὸς σέ, οὐδὲ, Ἐτέρῳ τι μισθὸν διαλέχθῃ, οὐδὲ, Ἄλλον τινὰ παρακάλεσον, ἀλλ', Αὐτὸς σὺ πρὸς ἐκεῖνον δράμε· Ὑπάγε γὰρ, φησὶ, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. Ὡς τῆς ὑπερβολῆς! αὐτὸς οὐχ ἡγεῖται ἀτιμίαν εἶναι, τοῦ δώρου καταλιπαρομένου, καὶ σὺ νομίζεις ὕβριν εἶναι τὸ πρότερος ἐπελθεῖν καὶ καταλλαγήναι; Καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια συγγνώμης, εἰπέ μοι; Ἐὰν ἱδῇς σου μέλος ἐκτεταγμένον, οὐ πάντα ποιεῖς, ὥστε αὐτὸ ἐνώσαι τῷ σώματι; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ποιήσον· ὅταν ἱδῇς αὐτοὺς ἐκτεταγμένους σου τῆς φιλίας, περιστείλαι σπῶσον ταχέως, μὴ πρότερος ἀναμεινῇς ἐκείνους ἐλθεῖν, ἀλλ' αὐτὸς πρότερος ἐπελθῇ λαβεῖν τὰ βραβεῖα.

Ἐνα μόνον ἐχθρὸν ἐκελεύσθημεν ἔχειν τὸν διάβολον· πρὸς αὐτὸν μηδέποτε καταλλάττου, πρὸς δὲ τὸν ἀδελφὸν μηδέποτε κατὰ καρδίας ἀπεχθῶς ἔχε, ἀλλὰ κἂν γένηται τις μικροψυχία, ἐφήμερος αὐτῇ μόνον ἔστω, καὶ μὴ ὑπερβαίνετω τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας· Ὁ ἥλιος γὰρ, φησὶ, μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὕμῶν. Ἄν μὲν γὰρ πρὸ τῆς ἐσπέρας καταλλαγῇς, ἔχεις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τινα συγγνώμην· ἂν δὲ περαιτέρω μένης ἐχθρὸς ὢν, οὐκέτι θυμοῦ καὶ ὀργῆς συναρπαζούσης, ἀλλὰ πονηρίας ἐστίν ἡ ἀπέχθεια καὶ ψυχῆς μιαιῶς καὶ κακίας.

d Unus codex καταγελάσσονται, καὶ οὐδὲ οὕτως καταγνώσκονται τῆς καταλλαγῆς. Sav. καταγελάσσονται, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφιστάμενος. Morel. καταγ. καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφιστάται.

e Vide notam Latinam.

f Alii πρότερον.

g Savil. concinne, περιστείλων, ἐνώσον, μὴ πρ. Edms.

h Κατὰ καρδίαν deest in Savil. et in uno codice.

a Savil. et aliquot codd. ἐκείνῳ.

b Savil. et alii οἷα τῆν.

c Hac est scriptura Savilii, quam ipse reddidit interpres. Legebatur σὸν δὲ ἐγκώμιον, ὅτι κ. δ. τ. γ., τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων οἷα ἐκ. Edms.

μελετώσης. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ὅτι συγγνώμης ἐαυτὸν ἀποστερεῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ κατόρθωμα δυσκολώτερον γίνεται· μίξ γὰρ παρελθούσης ἡμέρας πλείων ἡ αἰσχύνῃ, καὶ δευτέρας προσγινομένης αὐξεται πάλιν· κἂν ἐπιλάβῃ κρίτην καὶ τετάρτην, προσθήσει καὶ πέμπτην· οὕτως αἱ πέντε γίνονται δέκα, αἱ δέκα εἴκοσι, αἱ εἴκοσι ἑκατὸν, καὶ λοιπὸν ἀνίατον ἔσται τὸ ἐλκος· ὅτι γὰρ πρόβεισιν ὁ χρόνος, τοσούτῃ μᾶλλον διυστάμεθα. Ἀλλὰ μὴδὲν τούτων πάθῃς, ὦ ἄνθρωπε, τῶν παραλόγων παθῶν, μὴδὲ αἰσχυνθῇς καὶ ἐρυθριάσῃς, μὴδὲ εἴπῃς πρὸς σεαυτὸν, Πρὸ μικροῦ τοσαῦτα [207] ἀλλήλους ἐλοιδορήσαμεν, μυρία ῥήγῃ καὶ ἄρρητα εἴπομεν, καὶ νῦν δραμοῦμαι ἐπὶ τῇ καταλλαγῇ; καὶ τίς οὐ καταγνώσεται μου τὴν πολλὴν εὐκολίαν; Οὐδεὶς νοῦν ἔχων εὐκολίαν σου καταγνώσεται, ἀλλ' ὅταν μένης ἀκατάλλακτος, τότε σε πάντες γελάσονται, τότε πολλὴ δώσεις τῷ διαδόλῳ τὸ διάστημα. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ χρόνου λοιπὸν δυσδιάλυτος ἢ ἔχθρα γίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μεταξὺ γενομένων πραγμάτων. Ὡς περ γὰρ Ἀγρίππῃ καὶ λυπτεῖ πλῆθος ἀμαρτιῶν, οὕτως ἔχθρα καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἀμαρτήματα συνίστησι, καὶ πάντες ἀξιόπιστοι· οἱ κατηγοροῦντες λοιπὸν, οἱ τοὶς ἀλλοτρίοις χαίροντες κακοῖς, καὶ τὰς ἐτέρων ἐκπομπέοντες ἀσχημίσσας. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδὼς, πρόλαβε καὶ κάτασχε τὸν ἀδελφόν, πρὶν τέλειον ἀποπηθῇ, κἂν δὲ πᾶσαν τὴν πόλιν περιδραμεῖν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, κἂν ἔξω τῶν τειχῶν ἀπελθεῖν, κἂν ὁδὸν βαδίσαι· μακρὰν, πάντα τὰ ἐν χερσὶν ἀφείς, ἐνδὸς τούτου μόνου γενοῦ τοῦ καταλλάξαι τὸν ἀδελφόν. Εἰ γὰρ ἐργώδες τὸ πρᾶγμα, ἐννόησον ὅτι διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα πάσχεις ἅπαντα, καὶ ἰκανὴν λήψῃ παράκλησιν· καὶ τὴν ψυχὴν ἀναδυομένην καὶ ὀκνοῦσαν, καὶ ἐρυθριῶσαν, καὶ αἰσχυνομένην διέγειρον, ταύτας αὐτῇ συνεχῶς ἐπᾶδων τὰς ἐπιφθῆς· τί μέλλεις, τί δὲ ἀναδύῃ καὶ ὀκνεῖς; οὐχ ὑπὲρ χρημάτων, οὐδ' ὑπὲρ ἄλλου τινὸς τῶν ἐπιτήκων, ἀλλ' ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῖν ὁ λόγος. Ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖν ἐκέλευσε, καὶ πάντα δευτέρα ἔστω τῶν ἐκείνου προσταγμάτων. Ἐμπορία τίς ἐστὶ πνευματικὴ τὸ πρᾶγμα· μὴ ἀμελῶμεν, μήτε βραθυμοῦμεν· μανθανέτω ὁ ἐχθρὸς, ὅτι πολλὴν ἐποίησάμεθα σπουδὴν, διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· κἂν ὑβρίζῃ πάλιν, κἂν τύπῃ, κἂν ὀτιοῦν ἕτερον χαλεπώτερον ποιῇ, φέρωμεν ἅπαντα γενναίως, ὡς οὐδὲν ἐκείνῳ τοσούτον, ὅσον ἡμῖν αὐτοῖς χαρίζομεθα· πάντων τῶν κατορθωμάτων τοῦτο μείζωνος ἡμῶν κατ' ἐκείνην προστίθεται τὴν ἡμέραν. Ἡμάρτομεν πολλὰ καὶ μέγала, καὶ προσεχρούσαμεν, καὶ τὸν Δεσπότην ἡμῶν παρωξύνσαμεν· ἔδωκε διὰ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ταύτην ὁδὸν καταλλάξαι· μὴ τοίνυν προδῶμεν τὸν καλὸν τοῦτον ὀησαυρόν. Μὴ γὰρ οὐκ ἦν κύριος κελεύεται μόνον καταλλάττεσθαι, καὶ μηδένα ἡμῖν εἶναι μισθόν; μὴ γὰρ ἔχει τινὰ τὸν ἀντιλέγοντα καὶ διορθούμενον αὐτοῦ τὰ προσταγμάτων; Ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν καὶ μισθὸν ἡμῖν ὑπέσχετο μέγαν καὶ ἀφαιτον, καὶ οὐ μάλιστα ἐπιθυμοῦμεν τυχεῖν, τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν συγχώρησιν, καὶ ταύτην ὡς τὴν ὑπακοὴν ἡμῖν εὐκολώτεραν ποῖν.

Τίνα οὖν ἔχομεν συγγνώμην, ὅταν καὶ μισθὸν τοσούτον μέλλοντες λαμβάνειν, μὴδὲ οὕτως ὑπακούωμεν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλὰ μένωμεν καταφρονούντες; Ὅτι γὰρ καταφρόνησις τοῦτο ἐστὶ, ὅλγον ἐκείθεν· Εἰ νόμον ἔθηκεν ὁ βασιλεὺς, τοὺς ἐχθροὺς ἅπαντας ἀλλήλοις κατα-

λάττεσθαι, ἢ τὰς κεφαλὰς ἀποτέμεσθαι, ἄρα οὐκ ἂν πάντες ἐσπεύσαμεν ἐπὶ τὰς τῶν πλησίον καταλλαγὰς; Ἐγώ γε οἶμαι. Τίνα οὖν ἔχομεν συγγνώμην, μὴδὲ τοσαύτην ἀπονέμοντες τῷ Δεσπότην τιμὴν, ὅσην τοῖς ὁμοδούλοις τοῖς ἡμετέροις; Διὰ τοῦτο ἐκελεύσθημεν [208] λέγειν, Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

Τί τοῦτο παρότερον; τί δὲ ἡμερώτερον τοῦ προστάγματος; Σὺ χριστὴν ἐποίησε τῆς συγχωρήσεως τῶν σῶν ἀμαρτημάτων· ἂν ὀλίγα ἀφῇς, ὀλίγα ἀφίεται· ἂν πολλὰ ἀφῇς, πολλὰ ἀφίεται· ἂν ἀπὸ καρδίας ἀφῇς καὶ καθαρῶς, οὕτως σοὶ καὶ ὁ Θεὸς ἀφήσιν· ἂν μετὰ τοῦ συγχαρήσαι καὶ φίλον αὐτὸν ἔχης, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πρὸς σὲ διακρίσεται. Ὡς περ ὅσῳ μείζονα ἤμαρτε, τοσούτῳ μᾶλλον ἡμᾶς σπεύδειν ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς χρὴ, ἐπειδὴ καὶ μείζονων ἀμαρτημάτων συγχωρήσεως ἡμῖν αἴτιος γίνεται. Βούλει μαθεῖν, ὡς οὐδεμία συγγνώμη μνησικακοῦσιν ἡμῖν, οὐδὲ ἐστὶ τις ἡμᾶς ὁ ἐξαιρούμενος; Ἐπὶ παραδείγματος, ὃ λέγω, ποιήσω φανερόν· Τί σε ἡδίκησεν ὁ πλησίον; τὰ χρήματα ἤρπασεν, ἐδήμευσεν, ἐπλεονέκτησεν; οὐ λέγω τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα προστεθῇμι πλείονα τούτων, καὶ ὅσπερ ἂν ἐβόλης· ἀνελεῖν σε ἐπεθύμησε, μυρίους σοι παρέστησε κινδύνους, πᾶσάν σοι ἐπεδείξατο μιαιρίαν, καὶ οὐδὲν ἀπέλιπεν ὅλως τῆς ἀνθρωπίνης πονηρίας· ἵνα γὰρ μὴ πάντα καθ' ἑαυτοῦ ἐπεξίωμεν, θεὸς τοσαύτην αὐτὸν ἡδίκησεν· οὐδὲ γὰρ οὕτω μνησικαχῶν ἀξίος ἔσθι συγγνώμης. Καὶ πῶς ἐγὼ λέγω. Εἰ τις οἰκέτης σὸς ὠφειλὲ σοὶ χρυσίνους ἑκατὸν, εἴτα ἐκεῖν' ἢ ἕτερός τις ὠφείλει ἀργύρια ὀλίγα, καὶ προσελθὼν ὁ τοῦ δούλου χρεώστης παρεκάλεσέ σε καὶ ἰκέτευσεν ἀξίων συγγνώμης τυχεῖν*, καὶ σὺ τὸν οἰκέτην καλέσας τὸν σαυτοῦ προσέταξας εἰπὼν ἀφίεναί τὸ ὀφείλημα τοῦτον, καὶ Ἀπὸ τοῦ λόγου οὐ ὀφείλεις μοι, λογίζομαι σοι τὸ ὀφείλημα· εἴτα ἐκεῖνος ἀνασχυντῶν καὶ πονηρευόμενος πάλιν ἤγγε τὸν ὀφειλόντα· ἄρα ἂν ἐξείλετό τις αὐτὸν τῶν σῶν χειρῶν; ἄρα οὐκ ἂν αὐτῷ μυρίας ἐπέβηκας πληγὰς, ὡς ὕβρισθεις τὴν ἐσχάτην ὕβριν; καὶ μάλα εἰκότως.

Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ποιήσει· ἐρεῖ γὰρ σοι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, Ὡς πονηρὸς δοῦλε καὶ παμμίχρε, μὴ γὰρ ἐκ τῶν σῶν αὐτῷ συνεχώρησας; ἐξ ὧν ἐμοὶ ὠφείλεις, ἐνελεύσθης αὐτῷ λογίζασθαι· Ἄφες γὰρ, φησὶ, καὶ ἀφίεμί σοι. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, καὶ εἰ μὴ τοῦτο προσέβηκε, καὶ οὕτως ἀφίεναί ἐχρὴν Δεσπότην πειθόμενον· νυνὶ δὲ οὐχ ὡς Δεσπότης ἐπέταξε, ἀλλ' ὡς φίλῳ ἢ χάριν ἤθελε. καὶ ταύτην ἐκ τῶν ἐμῶν, καὶ μείζονα δώσειν ὑπεσχόμεν πάλιν· καὶ οὐδὲ οὕτω βελτίων ἐγένου. Καὶ ἀνθρώποις μὲν ὅταν τοῦτο ποιῶσι, τοσούτον λογίζονται τοῖς αὐτῶν οἰκέταις, ὅσον ἐστὶ τὸ μέτρον τοῦ ὀφειλήματος· ὅταν ὀφείλει τῷ Δεσπότην χρυσίνους ἑκατὸν ὁ οἰκέτης, ὁ τοῦ οἰκέτου χρεώστης χρυσίνους δέκα· ἂν αὐτῷ συγχωρήσῃ τὸ ὀφείλημα, οὐχὶ τοὺς ἑκατὸν αὐτῷ ἀφήσιν ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ τοὺς δέκα μόνους, τοὺς δὲ ἐτέρους ἅπαντας ἀπαιτεῖ· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἂν ἀφῇς ὀλίγα τῶν συνδούλῳ, πάντα σοι ἀφήσιν αὐτός. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτῆς τῆς εὐχῆς· Ἐὰν γὰρ ἀφῇτε, φησὶ, τοῖς

* Savil. in textu et unus codex ἐσπουδάζαμεν. Savil. in marg. et alii ἐσπεύσαμεν.

d Savil. et aliquot codd. τῆς ἀνθρωπίνης βοηθείας.

e Savil. in marg. συγχωρήσεως τυχεῖν.

f Murel. φίλον.

* Alii δυσδιάλλακτος.

b Savil. συνέμει καὶ ταύτη, et sic. Edit.

invadente ista simulas, sed ex malitia, ac mente scelerata, et scelerum meditatrice exoritur. Non illud solum grave est, quod te venia spoliast, sed quod difficiliorem tibi reddis usum istiusmodi virtutis exercendæ: nam una die elapsa grandescit vitium, augetur ex secunda die: quod si tertia et quarta accesserit lux, addetur quinta. Rursus quinque sunt decem, decem autem viginti, viginti centum, ac in posterum vulnus omnino immedicabile est: et quanto plus temporis adjungitur, tanto magis disjungimur intervallis. Cave tibi, homo, ab istis irrationalibus affectibus, neque pudetias, neque erubescas, neque ita loquere: Modo inter nos rixati sumus, fanda atque infanda diximus innumera: ac statim ad reconciliationem accurram? quis non vituperabit meam facilitatem? Nemo cordatus damnabit tuam facilitatem, sed si manseris implacabilis, tum te omnes irridebunt, tum magnum dabis diabolo spatium: non enim ex tempore solum difficilior fiet reconciliatio, sed ex rebus interea oborientibus. Ut *Caritas operit multitudinem peccatorum* (1. Pet. 4. 8), ita inimicitia ea, quæ delicti naturam non habent, delicta facit: adeo ut omnes deinde criminatores, qui de alienis malis gaudent et aliorum vitia traducunt, fidem apud istiusmodi inveniant. Istis igitur cognitis, præoccupa fratrem, eumque detine, priusquam penitus resiliat, etiam si opus sit, ut eo die universam civitatem percurras, etiam si extra mœnia pergendum, etiam si longum iter carpendum; relictis omnibus quæ in manibus sunt, id unum cura, ut cum fratre reconcilieris. Quod si arduum sit negotium, cogita quod ob Deum talia pateris, et plenam percipies consolationem: animamque subterfugientem, reformidantem, erubescantem excita, eique continuo ista accine: Quid cessas? quid subterfugis? quid detrectas? non de pecunia, non de aliis fluxis rebus, sed de nostra ipsorum salute agitur. Deus ista facienda præcipit, omnia igitur illius mandatis postponantur. Est hic quidam spiritualis mercatus: ne cunctatores, ne lenti simus; intelligat inimicus magnam a nobis curam adhibitam, ut divinis placitis nos attemperemus: sive denuo contumelias inferat, sive verberet, sive quid aliud acerbius faciat, omnia feramus generose, utpote qui non tantum illi, quantum nobismetipsis gratificemur; præ omnibus virtutibus id ad maiorem mercedem nobis imputabitur in illo die. Multa deliquimus, in magnis offendimus, et Dominum nostrum irritavimus; dedit ex sua humanitate hanc viam reconciliationis: ne igitur deseramus hunc pulchrum thesaurum. Numquid non in illius potestate fuit, præcipere reconciliationem sine ulla proposita mercede? Non enim est qui ipsi contradicat, aut qui ejus præcepta corrigat; attamen ex multa sua benignitate mercedem nobis spopondit et magnam et ineffabilem, et quam maxime desideramus, nimirum veniam nostrorum peccatorum, et hanc obsequentiam nobis facillimam fecit.

6. Quam igitur veniam habebimus, cum et tantum præmii accepturi, ne sic quidem obsequimur legislatori, sed perduramus in eo contemptu? Quod autem contemptus sit, hinc patet. Si legem Imperator sta-

tuisset, ut omnes inimici in gratiam redirent, aut capite plecterentur: an non omnes festinarent ad multas reconciliationes? Ego quidem sic arbitror. Quam veniam igitur habebimus, cum ne tantundem reverentiæ tribuamus Domino, quantum conservis nostris tribuimus? Ob hoc ipsum jussi sumus dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12).

Reconciliationis modus. — Quid eo mitius, quid mansuetius præcepto? Te judicem fecit in condonatione tuorum criminum; si pauca dimittis, pauca dimittuntur: si plura dimittis, plura dimittuntur: si ex corde dimittis et sincere, eodem pacto tibi Deus remittit: si præter veniam datam etiam eum pro amico habeas, eodem modo erga te Deus afficietur: adeo ut quanto magis quis adversus te peccaverit, tanto magis tibi ad reconciliationem properandum sit, quandoquidem ipse hoc pacto in causa est, ut nobis majora crimina condonentur. Vis cognoscere nullam esse veniam nobis, si memores simus irarum, neque esse, qui nos, si tales simus, eripiat? Quod dico manifestum faciam. Læsit te proximus, bona rapuit, publicavit, fraudavit; non illud solum dico, sed et alia his majora adjungo, et quantacumque tandem vis: occidere te voluit, sexcenta pericula tibi obtulit, omni te injuria læsit, et nihil omnino improbitatis humanæ intentatum reliquit¹. Ne enim omnia sigillatim percurramus, pone tanta ipsum te affecisse injuria, quanta nullus umquam quemquam affecit: ne ita quidem, si iram retineas, venia dignus eris. Quo pacto id fiat, ego dicam. Si servus tuus tibi ad centum aureos obæratuisset, cui alius paucos argenteos deberet, isque debiti condonationem flagitasset: si tu deinde servum jussisses debitorem suum obligatione liberare, teque illi vicissim debiti sui, quod est centum aureorum, gratiam facere, isque deinde, ut impudens et improbus, debitorem suum strangularet, an quispiam illum e tuis manibus eximeret? annon plurimas plagas illi incuteret, quasi extrema injuria ab eo affectus? ac merito quidem.

Quanta merces reconciliationis. — Deus etiam id ipsum facit: dicet enim tibi in illa die, Improbe serve et perquam scelerate, non de tuo illi remisisses; sed de meo, quod tu mihi debebas, jussus es illi æs alienum relaxare: Dimitte enim, inquit, et dimitto tibi. Atqui si neque illud addidissem, dimittere oportebat, ut obsequeris domino; nunc autem non ut dominus imperavi, sed ut ab amico beneficium postulavi, idque ex meo, et majora me redonaturum spopondi: cæterum ne ita quidem melior factus est. Homines autem cum talia faciunt, tantum servis suis acceptum ferunt, quantum ipsum debitum fuit: exempli causa, debuit hero servus centum aureos, huic vicissim debitor decem aureorum fuit: si ipsi debitum remittat, non centum aureos remittit herus, sed decem tantum, cæterosque omnes repetit. Deus vero non item; sed si pauca condones tuo conservo, omnia tibi in to-

¹ Savil. et aliquot Codd., et nihil tibi reliquit omnino iustitiam iuvant, pro, nihil omnino improbitatis... reliquit.

tum. Unde id liquet? Ex ipsa precatione. Si enim, inquit, remiseritis hominibus sua debita, etiam Pater vester cælestis remittet vobis debita vestra (Matth. 6. 14). Quantum autem intervallum inter centum denarios et decies mille talenta, tantum quoque inter illa et ista debita. Qua igitur poena dignus non fueris, qui decies mille talenta pro centum accepturus, ne sic quidem ista minutula remittis, sed tuam precationem in te metipsum convertis? Cum enim dixeris, *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus* (Matth. 6. 12), si tu non dimittas, nihil aliud a Deo postulas, quam ut te omni excusatione, omni venia excludat. Cæterum, inquis, non ausim dicere, Dimitte mihi, sicut dimitto: sed tantum, Dimitte mihi. Quid tum hoc? etiam si tu ipse illud non dicas, Deus tamen ita facit, et quemadmodum dimittis, ita dimittit. Nam illud ex sequentibus quæ postea inducit, clarum facit: Si enim, inquit, non remiseritis hominibus, neque Pater vester cælestis remittet vobis (Ibid. v. 15). Ne igitur cautclam putes, si non totam orationem proferas, neque dimidiatam precationem facias, sed prout instituit, ita precare, ut necessitas dictionis quotidie exterrens compellat te ad proximo veniam condonandam. Ne mihi dicas, Compellavi, sæpe rogavi, supplicavi, sed reconciliationem impetrare non potui; ne prius absistas, quam reconcilieris. Non enim dixit, Dimitte hoc donum, et abi supplicatum fratri tuo, sed, *Vade, reconciliare* (Matth. 5. 24): quamobrem etsi multam supplicationem adhibueris, ne prius desinas, quam persuaseris. Deus per singulos dies a nobis flagitat, et non audimus, nec tamen a flagitatione desistit, et tu a conservo dedignaris flagitare? Qui, quæso, poteris salvus esse? Atqui sæpe rogasti, et sæpe repulsus es; sed tanto maiorem mercedem accipies. Nam quanto ille pervaciator, et tu in sollicitando perseverantior, tanto in majus tua retributio accrescit; rursus quanto cum maiore difficultate hoc opus virtutis explas, graviusque reconciliatio instauratur, tanto et illius iudicium majus erit, et splendidiore tua tolerantia coronæ. Non laudanda ista solum, sed factis exhibenda, nec prius abscedamus, quam ad veterem amicitiam reversi fuerimus. Non enim sufficit, quod non lædis, quod nulla injuria afficis inimicum, et quod non malignum animum adversus eum geris, sed enitendum est ut ipse quoque erga nos benevolum animum induat.

7. Multos enim audio dicentes: Ego nihil infensus sum, nihil doleo, neque quidquam commune cum illo habeo. Verum non id a Deo præceptum est ut nihil cum eo habeas commune, sed ut multa habeas communia. Hac enim de causa frater est tuus: hac de causa non dixit: Remitte fratri tuo, quæ adversus eum habes; sed, *Abi, et cum eo prius reconcilieris* (Matth. 5. 24); et si ille aliquid habet adversum te, ne prius inceptum onittas, quam membrum illud concordia junctum coalescat. Tu autem ut frugi servum compares, et aurum enumeras, et cum mercatoribus multis verba facis, et longam interdum peregrinationem suscipis; ut autem inimicum amicum facias,

non omnia moves et agis, responde mihi? At quomodo poteris Deum in precibus invocare, cum ejus legem tantopere negligas? Servuli possessio non magna emolumenta afferre potest; inimicus contra amicus factus, et Deum nobis propitium et benevolentem faciet, et facile nostra peccata resolvit, et inter homines laudem, et vite nostræ magnam securitatem conciliabit¹: nihil enim periculosius quam vel unum habere inimicum. Nam et fama vitæ nostræ læditur, cum ille millies nos apud omnes criminatur, et mens nostra turbatur et conscientia, et tempestatem continuam in animis sustinemus. Quæ omnia cum cognita habemus, libremus nos ipsos a pœna et supplicio, et præsens festum (a) cum omnibus jam dictis revereamur, et quod illius gratia ab Imperatore optamus adipisci, id etiam aliis concedamus. Nam ex multis audio, Imperatorem paschale festum reveritum, civitatem in gratiam receptorum, omnesque offensas remissurum. Qui, quæso, igitur non iniquum, ut ab aliis salutem consequare, reverentiam velle esse festo paschali: ubi autem aliis jubemur reconciliari, easdem serias nihil curare, et nullo in honore habere? Nullus enim tantopere contaminat sacrum istum paschalem conventum, quam ille qui eum cum similitudine celebrat, imo ne celebrare quidem potest, quamvis decem continuos dies ab omni cibo abstineat. Nam ubi inimicitia et odium, ibi neque jejunium neque festum esse potest. Non audes illotis manibus sacram victimam attritare, etiam si mille necessitatibus premaris: ne igitur illota accedas anima: hoc enim multo quam illud est gravius, et acerbius supplicium importat. Nihil enim ita implet mentem sordibus, ut ira intus perpetuo consistens. Ubi enim furor est et ira, eo spiritus mansuetudinis non advolat. Homo autem desertus a Spiritu sancto, quem spem salutis habet reliquam? quando recte incedet? Ne igitur, dilecte, dum ulcisci inimicum vis, te ipsum præcipites, aut Dei præsidio spolies. Maxime vero quia, etiamsi difficilis res esset, supplicii, quod ex inobsequentia nascitur, magnitudo satis est, ut vel admodum supinum et ignavum erigat excitetque ad quemvis suscipiendum laborem; at nunc ipsa oratio magnam hujus negotii ostendit facilitatem, si modo velimus. Ne igitur negligamus nostram ipsorum salutem, sed operam demus ac omnia faciamus, ut sine inimicis sacræ mensæ assistamus. Nihil enim præceptorum Dei difficile erit, si recte consideremus; idque patet ex iis qui feliciter se jam in illis gesserunt. Quot enim jurandi consuetudine abripiebantur, et se id vitii emendare vix posse censebant? Attamen per Dei gratiam, ubi parva a vobis adhibita est cura, majorem partem ejus pravitatis abluistis: quamobrem vos adhortor, ut reliquias quoque deponatis, aliisque magistris vos exhibeatis. Iis vero, qui nondum id assequuti sunt, sed longum nobis tempus prætexunt, quo antea soliti erant juramenta usurpare, dicuntque, impossibile esse intra breve tempus id avellere, quod per multos annos radices egit, responderim ego, ubi

¹ Sav. in marg., magnam utilitatem conciliabit.
(a) Hæc homilia ante Pascha anni 387 habita est.

ἀνθρώποις τὰ ὀφειλήματα αὐτῶν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει ὑμῖν τὰ ὀφειλήματα [209] ὑμῶν. Ὅσον δὲ ἑκατὸν θηναρίων καὶ μυρίων ταλάντων τὸ μέσον, τοσοῦτον ἔκεινον καὶ τούτων τῶν ὀφειλημάτων. Ποίας οὖν οὐκ ἂν εἴης κολάσεως ἄξιος ὁ τὰ μυρία τάλαντα ἀντὶ ἑκατὸν θηναρίων λαμβάνειν μέλλων, καὶ οὐδὲ οὕτω τὰ μικρὰ ταῦτα ἀφείς, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοῦ τὴν εὐχὴν ταύτην ποιούμενος; Ὅταν γὰρ εἴπῃς, Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν, εἴτα σὺ μὴ ἀφῇς, οὐδὲν ἕτερον τὸν Θεὸν παρακαλεῖς, ἀλλ' ἢ πάσης ἀπολογίας ἀποστρεφῖν σε καὶ συγγνώμης. Ἀλλ' οὐ τολμῶ, φησὶν, εἰπεῖν, Ἄφες μοι, καθὼς ἀφίημι, ἀλλ', Ἄφες μοι, μόνον. Καὶ τί τοῦτο; κἂν γὰρ αὐτὸς μὴ εἴπῃς, ὁ Θεὸς οὕτω ποιεῖ· καθὼς ἀφίης, οὕτως ἀφίησι. Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς εὐδῆλον ἐποίησεν. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀφῇτε, φησὶ, τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσιν ὑμῖν. Μὴ τοίνυν εὐλάβειαν εἶναι νομίσης τὸ μὴ λέγειν λόκληρον τὴν ῥῆσιν, μηδὲ ἐξ ἡμισείας ποιῶ τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ὡς ἔταξεν^a, οὕτως εὐχου, ἵνα κἂν ἡ ἀνάγκη τῆς λέξεως φοβοῦσα καθ' ἡμέραν συνωθῇσθαι σε πρὸς τὴν τῶν πλησίων συγχώρησιν. Μὴ μοι λέγε· Παρεκάλεσα πολλὰ, ἰκέτευσα, ἐδεήθην, καὶ οὐ κατηλλάγη· πρότερον μὴ ἀποστῇς, ἕως ἂν καταλλάξῃς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄφες τὸ δῶρόν σου, καὶ ὑπαγε, ἰκέτευσον τὸν ἀδελφόν σου, ἀλλ', Ὑπαγε, διαλλάγηθι· ὥστε κἂν πολλὰ ἰκετεύσῃς, μὴ πρότερον ἀποστῇς, ἕως ἂν πείσῃς. Ὁ Θεὸς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡμᾶς παρακαλεῖ, καὶ οὐκ ἀκούομεν, καὶ ὁμῶς οὐ παύεται παρακαλῶν· σὺ δὲ τὸν σύνδουλόν σου ἀπαξιόεις παρακαλέσαι; Καὶ πότε δυνήσῃ σωθῆναι; Ἀλλὰ πολλάκις παρεκάλεσας, καὶ πολλάκις ἀπεκρούσθης· ἀλλὰ πλείονα διὰ τοῦτο λήψῃ μισθόν. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐκεῖνος φιλοκενῇ, καὶ σὺ μένης παρακαλῶν, τοσοῦτῳ σοι τὰ τῆς ἀμοιβῆς αὐξεται· ὅσῳ μετὰ πλείονος δυσκολίας τὸ κατόρθωμα γίνεται, καὶ πολλοῦ τοῦ πόνου ἡ καταλλαγή, τοσοῦτῳ κάκεινον μείζον ἔσται τὸ κρῖμα, καὶ σοὶ λαμπρότεροι τῆς καρτερίας οἱ στέφανοι. Ταῦτα μὴ μόνον ἐπαινωμένον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἔργον ἐπιδοεῖξάμεθα, καὶ μὴ πρότερον ἀναχωρήσωμεν, ἕως ἂν εἰς τὴν προτέραν ἐπανεέλθωμεν φιλίαν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ μὴ λυπεῖν μηδὲ ἀδικεῖν τὸν ἐχθρὸν, μηδὲ ἀηδῶς ἔχειν πρὸς αὐτὸν κατὰ διάνοιαν, ἀλλὰ χρὴ κάκεινον παρσχευάζειν ἡδέως πρὸς ἡμᾶς ἔχειν.

Ζ'. Καὶ γὰρ ἀκούω πολλῶν λεγόντων· Ἐγὼ οὐκ ἐχθραίω, οὐδὲ λυποῦμαι, οὐδὲ ἔχω τι κοινὸν πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ Θεός, ἵνα μηδὲν κοινὸν ἔχῃς πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἵνα πρὸς αὐτόν κοινὰ ἔχῃς πολλά. Διὰ τοῦτο γὰρ σοὶ ἐστὶν ἀδελφός, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· Ἄφες τῷ ἀδελφῷ σου, ἃ ἔχεις κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ τί; Ὑπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι αὐτῷ, κἂν ἐκεῖνος ἔχῃ τι κατὰ σὺν, καὶ μὴ πρότερον ἀποστῇς, ἕως ἂν ἐνώσῃς τὸ μέλος εἰς ὁμόνοιαν. Σὺ δὲ, ἵνα οἰκέτην κτήσῃ χρήσιμον, καὶ χρυσίον καταβάλλεις, καὶ ἐμπόρους διαλέγῃ πολλοίς, καὶ ἀποδημίαν πολλάκις ἀποδημῇς μακρὰν· ἵνα δὲ τὸν ἐχθρὸν [210] ποιήσῃ φίλον, οὐ πάντα κινεῖς καὶ πράττεις, εἰπέ μοι; Καὶ πῶς δυνήσῃ τὸν Θεὸν παρακαλέσαι, τῶν νόμων αὐτοῦ οὕτω καταμελῶν; Καίτοι οἰκέτου μὲν ἡ κτήσις οὐδὲν μέγα ἡμᾶς ὀνήσκει δυνήσεται, ὁ δὲ ἐχθρὸς γινόμενος φίλος, καὶ τὸν Θεὸν ἡμῖν ὡς ποιήσῃ καὶ εὐ-

μενῇ, καὶ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῖν διαλύσει ῥάδιως, καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἔπαινον καὶ πολλὴν ἡμῖν κατὰ τὸν βίον προξενήσει τὴν ἀσφάλειαν· οὐδὲν γὰρ ἐπισημώτερον τοῦ καὶ ἕνα μόνον ἐχθρὸν κεκτημένου. Καὶ γὰρ ἡ δόξα τῆς ζωῆς ἡμῶν καταβλάπτεται, μυρία κακῶς ἐκείνου λέγοντος πρὸς πάντας ἡμᾶς, καὶ ἡ διάνοια ἡμῶν θολοῦται, καὶ τὸ συνειδὸς θορυβεῖται, καὶ χερμῶνα διηνεκὴ λογισμῶν ὑφιστάμεθα. Ἀπερ ἅπαντα συνειδότες ἀπαλλάξωμεν ἑαυτοὺς κολάσεως καὶ τιμωρίας, καὶ τὴν παροῦσαν ἑορτὴν μετὰ τῶν εἰρημένων αἰδεσθῶμεν πάντων, καὶ ὦν παρὰ τοῦ βασιλέως δι' ἐκείνην ἀξιούμεν τυχεῖν, τούτων καὶ ἡμεῖς ἀπολαῦσαι δῶμεν ἑτέροις. Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούω λεγόντων, ὅτι πάντως ὁ βασιλεὺς τὸ Πάσχα τὸ ἱερὸν αἰδεσθεὶς τῇ πόλει καταλλαγήσεται καὶ τὰ ἁμαρτήματα ἀφήσει πάντα. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον, ἡνίκα μὲν παρ' ἑτέρων σώζεσθαι δέῃ, τὴν ἑορτὴν καὶ τὴν ταύτης ἀξίαν προβάλλεσθαι· ἡνίκα δὲ ἂν ἑτέροις καταλλάττεσθαι κελευσάμεθα, ἀτιμάζειν ταύτην καὶ μηδὲν εἶναι νομίζειν; Οὐδεὶς γὰρ οὕτως, οὐδεὶς τὴν ἱερὰν ταύτην καταισχύνει πανήγυριν, ὡς ὁ μετὰ τοῦ μνησικακεῖν αὐτὴν^c ἐπιτελῶν· μάλλον δὲ οὐδὲ ἐπιτελεῖν αὐτὴν δύναται ὁ τοιοῦτος, κἂν δέκα ἡμέρας ἐφεξῆς ἄσιτος μένῃ· ὅπου γὰρ ἐχθρα καὶ ἀπέχθεια, οὐδὲ νηστεία οὐδὲ ἑορτὴ γένοιτ' ἂν. Μὴ τοιμὰς ἀνίπτους χεροὶ τῆς ἱερᾶς ἄψασθαι θυσίας, κἂν πολλὴ ἀνάγκη ἐπικέται; Μὴ τοίνυν ἀνίπτω προσέρχου ψυχῇ· πολλῷ γὰρ ἐκείνου τοῦτο χαλεπώτερον, καὶ μείζονα φέρει τὴν κόλασιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀκαθαρσίας πληροὶ τὴν διάνοιαν, ὡς ὀργὴ διηνεκῶς ἐνδον μένουσα. Ἐνθα γὰρ ἐστὶ θυμὸς ἢ ὀργή, πνεῦμα πρᾶότητος οὐκ ἐφίπταται· Πνεύματος δὲ ἁγίου ἀνθρωπος ἐρημὸς ὦν ποίαν ἔξει σωτηρίας ἐλπίδα; πότε δὲ ὀρθὰ βαδίζειται; Μὴ τοίνυν, ἀγαπητὲ, τὸν ἐχθρὸν ἀμύνεσθαι βουλόμενος, σαυτὸν κατακρήμνιζε, μηδὲ ἐρημον ποιεῖ τῆς τοῦ Θεοῦ προστασίας. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ δύσκολον ἦν τὸ πρᾶγμα^d, ἱκανὸν τῆς τιμωρίας τὸ μέγεθος, ὅπερ ἐκ τοῦ μὴ πείθεσθαι γίνεται, καὶ τὸν σφόδρα ὑπτιον καὶ νωθέστατον ἔστιν ἀναστῆσαι, καὶ πάντα πείσαι πόνον ὑπενεγκεῖν· νυνὶ δὲ καὶ πολλὴν ἔδειξεν ὁ λόγος τὴν εὐκολίαν οὔσαν, ἂν ἐθέλωμεν. Μὴ τοίνυν καταμελήσωμεν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς, ἀλλὰ σπουδάσωμεν καὶ πάντα ποιῶμεν, ὥστε χωρὶς ἐχθρῶν παρασθῆναι τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων ἔσται δύσκολον, ἐὰν προσέχωμεν· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἡδὴ κατωρθωκότων ὅλων. Πόσοι ὑπὸ τῆς τῶν ὀρκων ἐκλέπτουτο συνθηλας, καὶ τὸ πρᾶγμα δυσκατόρθωτον εἶναι ἐνόμιζον! ἀλλ' ὁμῶς διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἐπειδὴ μικρὰν ἐπεδείξασθε σπουδὴν, τὸ πλέον ἀπενίψασθε. Διὰ τοῦτο δὴ παρακαλῶ καὶ τὸ [211] λείπον ἀποθέσθαι, καὶ ἑτέροις γενέσθαι διδασκάλους. Τοὺς δὲ μήπω κατορθώσαντας, ἀλλὰ τὸν μακρὸν χρόνον ἡμῖν προβαλλομένους, καθ' ὃν ὠμυον ἐμπροσθεν, καὶ λέγοντας, ὡς ἀδύνατον ἐν βραχεὶ καιρῷ τὸ πολλοῖς ἔτει ριζωθὲν ἀνασπάσαι, ἐκεῖνο ἂν εἴπωμι, εἰ τι ἐνθα ἂν δέοι κατορθῶσαι τῶν ὑπὸ Θεοῦ κελευομένων, οὐ χρόνου χρεῖα, οὐδὲ

^a Savil. in marg. τὴν ὠρέλειαν.^c Savil. et unus ταύτην.^d Savil. τὸ ἐπίταγμα.

• Savil in marg. et unus codex ἐπέταξεν.

πλήθους ἡμερῶν, οὐδὲ διαστήματος ἐνιαυτῶν, ἀλλὰ φό-
βου μόνον καὶ ψυχῆς εὐλάβειαν ἐχούσης, καὶ πάντως
περιεσόμεθα, καὶ ἐν βραχεὶ καιρῷ.

η'. Καὶ ἵνα μὴ νομισήτε, ὅτι ἀπλῶς ταῦτα λέγω, ὃν νο-
μίζετε εἶναι πολυόρκον ἄνθρωπον καὶ πλείονα ὁμνύοντα
μᾶλλον ἢ φοβεγγόμενον, τοῦτον ἐμοὶ παράδοτε δέκα μό-
νον ἡμέρας, κἂν μὴ πᾶσαν ἐξέλω τὴν συνήθειαν ἐν ταῖς
ὀλίγαις ταύταις ἡμέραις, κατὰ γυναικὶ μου τὴν ἐσχάτην
ταύτην^α κατὰ γυναικὶν· καὶ ὅτι οὐ κόμπος τὰ ῥήματα
ταῦτα, ἀπὸ τῶν ἱδρῶν γεγεννημένων τοῦτο ἔσται δῆλον ὑμῖν.
Τί τῶν Νινευϊτῶν ἀλογώτερον; τί δὲ ἀνοητότερον; ἀλλ'
ὁμως οὗτοι οἱ βάρβαροι καὶ ἀνόητοι, οἱ μηδενὸς μηδέ-
ποτε ἀκούσαντες φιλοσοφούντος, οἱ μηδέποτε παραγγέλ-
ματα τοιαῦτα λαβόντες, ἀκούσαντες τοῦ προφήτου λέ-
γοντος, "Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφή-
σεται, ἐν τρισὶν ἡμέραις πᾶσαν ἀπέθεντο πονηρὰν συν-
θῆκεν· ὁ πόρνος σώφρων ἐγένετο, ὁ θρασὺς ἐπεικὴς,
ὁ πλεονέκτης καὶ ὀρπαξ μέτριος καὶ φιλόφρων, ὁ ῥάθυ-
μος σπουδαῖος. Ὁ γὰρ δὴ ἐν, οὐδὲ δύο, καὶ τρία, καὶ
τέσσαρα τῶν παθῶν ἦσαν τὰ ἰάματα^β, ἀλλὰ πᾶσαν αὐ-
τῶν διώρθωσαν τὴν πονηρίαν. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον,
φησὶν; Ἀπὸ τῶν τοῦ προφήτου ῥημάτων· αὐτὸς γὰρ ὁ
κατηγορήσας αὐτῶν, καὶ εἰπὼν, ὅτι Ἀνέβη ἡ κραυγὴ
τῆς κακίας αὐτῶν ἕως τῶν οὐρανῶν, αὐτὸς αὐτοῖς τὸ
ἐναντίον ἐμαρτύρησε πάλιν εἰπὼν, ὅτι Εἶδεν ὁ Θεός,
ὅτι ἀπέστησαν ἕκαστος ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν
πονηρῶν, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπὸ πορνείας ἢ μοιχείας ἢ
κλοπῆς, ἀλλ', ὅτι Ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν.
Καὶ πῶς ἀπέστησαν; Ὡς ὁ Θεὸς οἶδεν, οὐκ ὡς ἄνθρω-
πος ἐδοκίμασεν. Εἶτα οὐκ αἰσχυρόμεθα οὐδὲ ἐρυθριώμεν,
εἰ βαρβάρων ἀνθρώπων ἐν τρισὶν ἡμέραις μόνον πᾶσαν
ἀποθεμένων κακίαν, ἡμεῖς ἐν τοσαύταις ἡμέραις ἐν-
ηχοῦμενοι, διδασκόμενοι, μιᾶς μὴ περιγενομένης πονη-
ρᾶς συνθηθείας; Καίτοι γε εἰς ἔσχατον ἦσαν κακῆνοι
πρότερον κακίας ἐλλαχότες· ὅταν γὰρ ἀκούσῃς, ὅτι
Ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν πρὸς μέ, μηδὲν
ἄλλο νόμιζε, ἢ τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας αὐτῶν· ἀλλ'
ὁμως ἴσχυσαν ἐν τρισὶν ἡμέραις πρὸς ὀλόκληρον ἀρετὴν
μετατάξασθαι. Ὅπου γὰρ φόβος Θεοῦ, οὐ χρεῖα ἡμερῶν
οὐδὲ διαστήματος χρόνου, ὥσπερ ὅπου ἀφοβία, οὐδὲν
δυσχερὲς ἡμερῶν. Καθάπερ γὰρ τὰ ἰωθέντα τῶν σκευῶν
ὁ μὲν ὕδατι μόνον ἀποτρίβειν, κἂν πολὺν ἀναλώσῃ χρό-
νον, πάσης οὐκ ἀπαλλάξει τῆς κακίας ἐκείνης, ὁ δὲ εἰς
χωνευτήριον ἐμβάλων, ἐν βραχεὶ καιροῦ ῥοπῇ φαιδρό-
τερα τῶν νεοτεύκτων ἐνθὺως ἐργάζεται· οὕτω δὴ καὶ
ψυχῇ, τῇ τῆς ἀμαρτίας ἰψὶ βαφείσα, ἂν μὲν ἀπλῶς καὶ
ὡς ἔτυχεν ἑαυτὴν ἀποσμήξῃ, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν
μετανοῇ, [212] οὐδὲν πλεον ἐκέρδιαν· ἂν δὲ ὥσπερ εἰς
χωνευτήριον τοῦ Θεοῦ^γ τὸν φόβον ἑαυτὴν ἐμβάλῃ, ἐν
βραχεὶ καιροῦ ῥοπῇ τὸ πᾶν ἀπονήσκειται. Μὴ τοίνυν εἰς
τὴν αὖριον ἀναβαλλώμεθα· Οὐ γὰρ οἶδμεν τί τέξεται
ἡ ἐπιούσα· μηδὲ λέγωμεν· Περιεσόμεθα τῆς συνθηθείας
κατὰ μικρόν· τοῦτο γὰρ τὸ, κατὰ μικρόν, οὐδέποτε ἐπι-
λείψει. Διόπερ, τοῦτο ἀφέντες, ἐκείνο λέγωμεν, ὅτι Ἐάν
μὴ σήμερον κατορθώσωμεν τὸν ὅρκον, οὐκ ἀποστησά-
μεθα πρότερον, κἂν μυρία ἀγῆχη πράγματα, κἂν ἀποθα-
νεῖν δέῃ, κἂν κολασθῆναι, κἂν πάντα ἀπολέσθαι· οὐ δύν-

σομεν τῷ διαδόλῳ ῥαθυμίας ἐξουσίαν, οὐδὲ ἀναβολῇ
πρόσασιν. Ἄν ὁ Θεὸς ἴδῃ σου τὴν πεπυρωμένην ψυχὴν,
τὴν διεγερθεμένην προθυμίαν, καὶ αὐτὸς συνέψαλται
σου τῆς διορθώσεως. Ναί, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, σπου-
δάσωμεν, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν, ὅτι Ἄνδρες Νι-
νευῖται ἀναστήσονται, καὶ κατακρινούσι τὴν γενεάν
ταύτην, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἅπασιν ἀκούσαντες κατώρθωσαν,
ἡμεῖς δὲ οὐδὲ πολλάκις ἀκούσαντες ἐπεστράφημεν· ἐκεῖ-
νοι ὀλόκληρον ἀρετὴν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ μέρος ἀρετῆς· ἐκεῖ-
νοι κατασκαφῆται ἀκούσαντες ἐφοβήθησαν, ἡμεῖς δὲ
οὐδὲ γέθεναν ἀκούοντας φοβούμεθα· ἐκεῖνοι προφητείων
οὐ μετασχόντες, ἡμεῖς δὲ συνεχοῦς ἀπολαύοντες διδα-
σκαλίας καὶ πολλῆς τῆς χάριτος. Ταῦτα λέγω νῦν οὐχ
ὑπὲρ τῶν οἰκείων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων ὑμῖν ἐγκα-
λῶν ἀμαρτημάτων. Ὑμῖν μὲν γὰρ, εὐ οἶδ' ὅτι, καθάπερ
ἐφθην εἰπὼν, ὁ νόμος οὗτος ὁ περὶ τοῦ ὁμνύειν κατώρ-
θωται· ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο εἰς σωτηρίαν ἡμῖν, εἰ μὴ
καὶ ἐτέρους διδάξαντες διορθώσωμεν, ἵνα καὶ ὁ τὸ τί-
λαντον ἐκεῖνον προσενεγκῶν, τὴν παρακαταθήκην ὀλό-
κληρον ἀποδοῦς, ἐπειδὴ τὸ δοθὲν οὐκ ἐπιδόνασεν, ἐκώλ-
ιζετο. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς τοῦτο σκοπήσωμεν, εἰ αὐ-
τοῖς τῆς ἀμαρτίας ἀπηλλάγημεν, ἀλλ' ἕως ἂν ἐτέρους
ἀπαλλάξωμεν, μὴ ἀποστῶμεν· καὶ ἕκαστος δέκα φίλους
ῥυθμίσας τῷ Θεῷ προσαγαγέτω, κἂν οἰκέτας ἔχη, κἂν
μαθητάς. Ἀλλ' οὐδὲ μαθητάς, οὐδὲ οἰκέτας ἔχεις; ἀλλὰ
φίλους ἔχεις· τούτους κατόρθωσον. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι
Τοὺς πλείονας τῶν ὁρκων ἀπηλάττωμεν, ὀλιγάκις δὲ ἀι-
σκόμεθα· ἀλλὰ καὶ τὸ ὀλιγάκις τοῦτο ἀνελεῖ. Εἰ χροῖσι-
νον ἕνα ἀπολέσεις, οὐκ ἂν ἅπαντας περιήλθες ἐρευνῶν
καὶ ζητῶν, ὥστε αὐτὸν εὑρεῖν; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ὁρ-
κων ποίησον. Ἐάν ἴδῃς, ὅτι ἕνα ὅρκον ἐκλάπης, θρήνη-
σον, στέναξον, ὡς τῆς οὐσίας σου πάσης ἀπολωλίας.
Πάλιν λέγω, ὃ καὶ πρότερον· σύγκλεισον σαυτὸν ἐπὶ τῆς
οἰκίας, μελέτην ποίησον καὶ γυμνάσιον μετὰ τῆς γυναι-
κὸς, μετὰ τῶν παιδῶν καὶ συνοικοῦντων· εἰπέ πρὸς
ἑαυτὸν σὺ πρότερον· Οὐκ ἰδιωτικῶν, οὐ δημοσίων βί-
ομαι πραγμάτων, ἕως ἂν τὴν ψυχὴν διορθώσωμαι τὴν
ἑμαυτοῦ. Ἄν ὑμεῖς τοὺς υἱοὺς τοὺς ἑαυτῶν παιδεύετε,
κακῆνοι τοὺς ἑαυτῶν διδάξουσιν, καὶ οὕτω μέχρι τῆς
συντελείας καὶ παρουσίας τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσταγμα
βαῖνον, τοῖς τὴν ῥίζαν παρασχοῦσιν ἅπαντα οἶσι τοῦ-
τον τὸν μισθόν. Ἄν μάθῃ λέγειν ὁ υἱὸς σου, Πίστευσον,
οὐ δυνήσεται εἰς θέατρον ἀναβῆναι, οὐδὲ [213] εἰς κα-
τήλειον εἰσελθεῖν, οὐδὲ ἐν κύβισι διατρίψαι· τὸ γὰρ ῥή-
μα τοῦτο ἀντὶ χαλινῶν τὸ στόμα^δ περικειμένον, καὶ
ἀκοντα ἐρυθριᾶν παρασκευάσει καὶ αἰσχύνησθαι· εἰ ποτε
ἐν ἐκείνοις φανεῖται, καὶ ἀποπηδῶν ἀναγκάσει ταχέως.
Ἀλλὰ καταγελῶσιν ἐκεῖνοι· ἀλλὰ σὺ δάκρυσον αὐτῶν
τὴν παρανομίαν. Πολλοὶ καὶ τοῦ Νῶε κατεγέλασαν πο-
τε, ὅτε τὴν κιβωτὸν κατεσκευάζεν· ἀλλ' ὅτε ἤλθεν ὁ κα-
τακλυσμὸς, ἐκεῖνος αὐτῶν κατεγέλασε· μᾶλλον δὲ οὐδέ-
ποτε αὐτῶν κατεγέλασεν ὁ δίκαιος, ἀλλ' ἐβρόχνησε καὶ
ἐστέναξεν. Ὅταν οὖν ἴδῃς γελῶντας, ἐννόησον, ὅτι οἱ γε-
λῶντες νῦν ὁδόντες τότε κλαυθμὸν καὶ θρυγμὸν ὑποστή-
σονται χαλεπώτατον, καὶ τοῦ γέλωτος τούτου μνησθή-
σονται τρίζοντες κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ θρυγόμε-
νοι τότε ἀναμνησθήσονται τοῦ γέλωτος τούτου. Πᾶσα κατε-
γέλασε τοῦ Λαζάρου ὁ πλοῦσιος! ἀλλ' ὕστερον ἰδὼν

^α Ταύτην deest in Savil. et in uno codice.

^β Hæc τῶν παθῶν ἦσαν τὰ ἰάματα, desunt in Savil. Codex unus habet τὰ τραύματα.

^γ Savil. εἰς χωνευτήριον εἰς τοῦ Θ.

^δ Savil. τῷ στόματι.

^ε Savil. et unus ἐβρόχνησεν αὐτῶν, καί.

quid recte efficiendum est, quod a Deo præcipitur, ibi non opus esse vel temporis vel dierum numero, aut spatii annorum, sed timore solo et religione, et omnium compotes efficiemur, idque intra exiguum tempus.

8. *Contra malum jurandi consuetudinem.* — Verum ne existimetis me id temere dicere, hominem ad iurandum promptissimum et quem vos arbitramini multo plura iuramenta proferre quam verba, eum mihi date ad decem dies, et nisi illi intra paucos istos dies consuetudinem jurandi abstulero, extremo supplicio me condemnate : et quod ista verba non vanam jactationem habeant, ex rebus ante actis clarum faciam. Quid Ninivitis irrationabilius, quid stultius? attamen barbari isti et stulti, qui neminem umquam philosophum audierant, quibus numquam talia præcepta tradita erant, auditis his prophetæ verbis, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jon. 3. 4) : intra tres dies deposuerunt malam consuetudinem : scortator castus, ferox mansuetus, defraudator et raptor modestus et benignus, ignavus industrius factus est. Neque unum, aut alterum, aut tertium, aut quartum, sed omnia vitia simul correxerunt. Id unde patet? Ex verbis prophetæ, ipse enim accusator eorum, qui dixerat ascendisse ad cælos clamorem malitiæ eorum (Jon. 1. 2), ipse, inquam, in contrarium de illis testatus est, dicens, *Vidit Deus quemlibet abstintisse a pravis viis suis* (Id. 3. 10.), non singulatim dixit a scortatione, adulterio aut furto, sed, *A viis suis pravis*. At quomodo abstiterunt? Ut Deus novit, non ut homo censuit. Porro annon pudendum barbaras intra triduum sua vitia exuere, nos ne unam quidem consuetudinem malam superare posse, qui per tot dies instituimur atque docemur? Atqui illi ad extrema vitia evehi erant : cum enim audis, *Clamor malitiæ eorum ascendit ad me*¹, ne mihi aliud intelligas quam immensam malitiam; attamen potuerunt intra triduum ad integram virtutem sese transferre. Ubi enim timor Dei, non opus est diebus aut spatio temporis; ut contra ubi metus non est, nihil commodi ex diebus enascitur. Ut enim vasa æruginosa, si aqua solum ablueris, cisi multum temporis insumas, nequaquam omni vitio expurgabis; qui autem ea in conflatorium immittit, brevi temporis momento splendiora illa facit, quam quæ nova sunt : ita etiam anima peccati veneno infecta, si leviter et utcumque seipsam exterserit, et per singulos dies poenitentiam assumpserit, nihil amplius nanciscetur : quod si veluti in fornacem Dei timorem se injecerit, brevi temporis momento quicquid vitii est abiicit. Ne igitur in proximum diem procrastinemur : *Nescimus enim quid sequens dies pariet* (Prov. 27. 1); neque dicamus, Pedetentim malam consuetudinem evincemus : illud enim pedetentim numquam decrit. Quamobrem istis omissis illud dicamus : Nisi hodie correxerimus jurandi morem, numquam futurum, ut ad eo abistamus, etiamsi mille premant negotia, etiamsi moriendum sit, supplicia subeunda sint, omnia per-

denda sint : non dabimus diabolo ignaviæ potestatem neque comperendinationis occasionem. Si Deus viderit tuam animam ignitam et excitatum studium, ipso quoque profectui tuo operam navabit. Obsecro et obtestor, diligentes simus, ne et nos audiamus, *Homines Ninivitiæ surgent, et condemnabunt generationem istam* (Luc. 11. 32), eo quod illi semel admoniti sese correxerint, nos sæpe admoniti non convertamur : illi in omni virtute profecerunt, nos ne partem quidem virtutis nobis paramus : illi minis eversionis expaverunt, nos denuntiatione gehennæ non exterreamur : illi et si prophetarum participes non fuerint, cum nos perpetua doctrina et multa gratia perfruamur. Hæc nunc loquor, non vos de vestris, sed de alienis criminibus incusans. Ego enim, scio, quod et ante dixi, legem de jurejurando pulchre et efficaciter a vobis præstari. Verum id non satis est ad nostram salutem, nisi et alios docendo correxerimus : quandoquidem ne ille quidem supplicium evasit, qui talentum protulit, et totum depositum reddidit (Matth. 25) : eo quod acceptam pecuniam nullo auctario multiplicarat. Quamobrem non illud a nobis spectandum, an ipsi ab hoc peccato liberi simus; verum antequam et alios liberos reddamus, ne abistamus. Quisque decem amicos a se correctos Deo adducat, sive sint famuli, sive discipuli; quod si nec discipulos nec famulos habes, saltem amicos habes; hos emenda. Neque mihi dicas, Crebram illam jurandi assiduitatem abjecimus, raroque labimur; verum et hanc quoque raritatem depellas. Si unum aureum perdidisses, dic mihi, nonne omnes obires quærendo et vestigando, ut invenires? Id quoque in juramenti facito. Si videris te inopinato ad unum iusjurandum lapsum, ingemisce, luge, quasi qui omnia tua bona perdideris. Iterum dico, quod et antea dixi : Include te intra tuas ædes, meditationem hanc et exercitium instituas cum uxore, cum liberis, cum familiaribus : sic tecum prius loquere, Non prius aut privata, aut publica attingam, quam animam meam castigavero. Si vos ad eum modum filios vestros erudieritis, ipsique rursus suos, atque ita usque ad consummationem et adventum Christi disciplina ista propagetur, illis qui primas radices fixerunt, solidum præmium adferet. Si proferre didicerit filius tuus, *Crede*, non poterit in theatrum ascendere, aut cauponam subire, aut alacæ immorari. Verbum enim illud ejus ori pro freno incumbens, invitum quoque ad pudorem et verecundiam perpellet : quod si aliquando ibi conspiciatur, resiliet inde quamprimum poterit. Sed alii te irrident : tu vicissim illos deplora. Multi et Noe ludibrio habuerunt, cum arcem conderet; cæterum cum venit diluvium, ipse eos vicissim irrisit : vel potius eos numquam irrisit vir justus, sed lacrymis et gemitibus prosequutus est. Cum igitur eos ridentes videris, cogita, quod qui nunc cachinnantur dentes, tunc ploratum et stridorem gravissimum sustinebunt, et lamentantes in illo die ac collisione stridentes, risus recordabuntur; tunc et tu risus istius recordaberis. Quantopere irrisit Lazarus ille dives? sed postmodum eo in sinu Abraham conspecto, ipsa

¹ Hæc sunt Genes. xviii, 20, quæ protulit Chrysostomus pro eo quod est Jonæ 1, 2, *Quia ascendit malitia ejus coram me.*

seipsum miserabiliter deservit.

9. Horum igitur omnium memor, compelle quamprimum omnes ad hujus præcepti adimpletionem. Neque mihi dicas, Paulatim id faciam, aut in crastinam lucem differas : cras enim illud numquam unum accipiet. Quadraginta dies jam præterierunt : si Pascha quoque sacrum præterierit, nulli jam deinde veniam dabo, non admonitionem, sed vim imperii et severitatem non contemnendam adhibebo. Non enim valida est hæc consuetudinis excusatio. Cur non præterdit fur consuetudinem, et a supplicio liberatur? cur non idem facit homicida et adulter? Jam igitur denuntio et protestor, si conveniam singulos, et ex-

perimentum sumam (nam haud dubie sumam); quod si deprehendam aliquos hæc vitia non correxisse, poenam irrogabo, edicam, ut foris extra sacra mysteria consistant, idque non eo animo ut foris maneant, sed ut postquam se emendaverint, intus recepti cum pura conscientia sacra mensa fruuntur : id enim est communionis participem fieri. Precor autem, ut per preces tum præsidum, tum sanctorum omnium hæc et alia vitia omnia emendantes, regnum cælorum adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri cum sancto Spiritu gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN EPISCOPI FLAVIANI REDITUM, ET IN IMPERATORIS CUM CIVITATE RECONCILIATIONEM, ET AD PRÆVARICATOS IN STATUARUM SUBVERSIONEM ¹.

HOMILIA XXI.

1. A verbo a quo semper periculorum tempore apud caritatem vestram exordiri consueveram, ab eodem, inquam, et hodie apud vos sermonem incipiam, et dicam vobiscum : Benedictus Deus, qui hanc nos vobiscum sacram solemnitatem cum gaudio et lætitia multa hodie celebrare dignatus est, et qui caput corpori reddidit, et pastorem ovibus, præceptorem discipulis, militibus ducem, sacerdotibus pontificem. Benedictus Deus qui ex superabundanti plus facit, quam petimus aut cogitamus (*Ephes. 3. 20*). Nobis enim sufficere videbatur ab instantibus malis interim liberari, et pro hoc omnem mittebamus supplicationem ²; clementissimus autem Deus et donis petitiones nostras semper multo excessu superans, etiam patrem nobis omni spe celerius reddidit. Quis enim expectasset tam paucis diebus et profecturum, et Imperatorem alloquuturum et soluturum adversa, et rursum ad nos tam brevi reversurum esse, ut sacrum Pascha posset prævenire et nobiscum celebrare? Sed en, inexpectatum hoc factum est, et patrem recepimus, et majore fruimur voluptate, ipsum nunc præter spem suscipiendo. Pro his, inquam, omnibus clementissimo Deo gratias agamus, et ipsius potentiam admiremur, et benignitatem et sapientiam et curam, quam pro civitate gessit. Diabolus nempe omnem ipsam per facinora patrata obruere tentavit, Deus vero civitatem et sacerdotem et Imperatorem per hanc ornavit calamitatem, et omnes reddidit clariores. Civitas nempe splendorem assequuta est, quia periculo tali circumventa, prætermisiss omnibus viris potentibus, omnibus divitiis abundantibus, omnibus magnam apud Imperatorem potentiam habentibus, ad Ecclesiam et Dei sacerdotem confugit, et cum multa fide cælesti se spei commisit. Multis namque post communis patris peregrinationem in carcere habitantes terrentibus et dicenti-

bus, Non lenitur Imperator, sed magis irritatur, et de totius civitatis subversione cogitat, et alia multa his plura divulgantibus, victi nihilo tunc ex hac fama timidiore redditi sunt; sed nobis dicentibus, Hæc falsa et diaboli fraudis opera sunt, animos vestros consternare volentis, Nihil egemus, aiebant, verborum consolatione : scimus enim ad quem ab initio confugimus, et quali spei adhæsimus : sacræ salutem nostram ancoræ affiximus, nec homini credidimus hanc, sed omnipotenti Deo. Propterea bonum quoque finem futurum omnino confidimus : non est enim, non est hanc spem umquam confundi posse credendum. Hoc quot coronas, quot laudes civitati nostræ comparabit? quantam Dei lucrabitur benevolentiam, etiam in reliquis negotiis? Non est enim, non est cuiuslibet animæ in temptationum incursu vigilare, et ad Deum respicere, et omnia deridendo humana, ad illud auxilium anhelasse.

Flaviani ad Imperatorem profectus. — Igitur civitas quidem ita splendorem assequuta est; sacerdos rursum non minus quam civitas : animam enim suam pro omnibus exposuit, et multis impredientibus, hyeme, ætate, festivitate, nec minus sorore ad extremos deducta spiritus, omnibus superior emicuit impredientis, nec intra seipsum dixit : Quid hoc est? sola nobis derelicta soror, et mecum Christi jugum trahens, et tempore tanto mecum commorata, nunc in extremis est; nos vero ipsam deserentes abibimus, nec expirantem videbimus, et ultimas voces emittentem? Et ipsa quidem quotidie orabat, ut sibi oculos clauderemus, et os conjungeremus et compo-neremus, ac reliqua ad sepulturam consueta curaremus; nunc vero tamquam deserta, et tutore carens, nihil horum assequetur a germano, a quo assequi maxime peroptabat, sed animam emittens, non videbit omnium sibi desideratissimum? et hoc quomodo non erit sæpius repetita morte gravior? Quinimo si longe abfuisset, nonne oportebat currere, et omnia facere et pati, ut hanc ipsi gratiam præberem? nunc vero prope cum sim, deseramne, et dimittens abibo? et quomodo sequentes perferet dies? Ille vero non tantum nihil horum dixit, sed neque cogitavit;

¹ Savil. et quidam alii sic titulum habent : *In reconciliationem imperatoris cum civitate, et in prævaricatos statuarum subversione, et in reditu Episcopi.*

² Savil. et quidam alii : *Instantia effugisse pericula, pro quibus omnem mittebamus, etc.*

αὐτὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀδραάμ, ἑαυτὸν ἐθρήνει λοιπὸν.

θ. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐννοῶν συνώθει πάντας ταχέως εἰς τὴν τῆς ἐντολῆς ἐκπλήρωσιν. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι Κατὰ μικρὸν, μηδὲ εἰς τὴν αὔριον ἀναβάλλου· ἡ γὰρ αὔριον οὐδέποτε λαμβάνει τέλος. Τεσσαράκοντα λοιπὸν ἡμέραι παρήλθον· ἂν τοίνυν τὸ Πάσχα παρέλθῃ τὸ ἱερὸν, οὐδενὶ συγγνώσκειται λοιπὸν, οὐδὲ παραίνεσιν προστάξω, ἀλλ' ἐπιταγὴν καὶ ἀποτομίαν ἀκαταφρόνητον· οὐδὲ γὰρ ἰσχυρὰ αὕτη ἡ ἀπολογία ἡ διὰ τῆς συνήθειας. Διὰ τί ὁ κλέπτων οὐ προσβάλλεται συνήθειαν, καὶ ἀπαλλάττεται κολάσεως; διὰ τί ὁ φονεὺς καὶ μοιχεύων; Πᾶσι τοίνυν προλέγω καὶ διαμαρτύρομαι, ὅτι ἂν συγ-

γενόμενος ὑμῖν κατ' ἰδίαν καὶ λαβὼν ἀπόπειραν (λήψομαι δὲ πάντως), εὗρω τινὰς μὴ διορθώσαντας τὸ ἐλάττωμα, ἀπαιτήσω δίκην, κτελέσας ἔξω μένειν τῶν μυστηρίων τῶν ἱερῶν, οὐχ ἵνα μένωσιν ἔξω, ἀλλὰ ἵνα διορθώσαντες ἑαυτοὺς οὕτως εἰσεέλθωσι, καὶ μετὰ καθαροῦ συνειδότες ἀπολαύσωσι τῆς ἱερᾶς τραπέζης· τοῦτο γὰρ ἐστὶ μετασχεῖν κοινωνίας. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν προέδρων καὶ τῶν ἁγίων πάντων καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα πάντα διορθώσαντας ἐλαττώματα, τυχεῖν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἐπισκόπου Φλαβιανοῦ, καὶ εἰς τὴν τοῦ βασιλέως διαλλαγὴν πρὸς τὴν πόλιν· καὶ πρὸς τοὺς πλημμελήσαντας εἰς τὴν τῶν ἀνδριάντων καταστροφὴν.

Ὁμιλία κα'.

α'. Ἀπὸ τῆς ῥήσεως, ἂφ' ἧς ἀεὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῶν κινδύνων πρὸς τὴν ὑμετέραν εἰσὶν ἀγάπην προσιμιάζεσθαι, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ταύτης καὶ σήμερον ἀρξομαι τοῦ πρὸς ὑμᾶς λόγου, καὶ ἐρῶ μεθ' ὑμῶν· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ τὴν ἱερὰν ταύτην ἑορτὴν μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης πολλῆς καταξιώσας ἡμᾶς [214] ἐπιτελέσαι σήμερον, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποδοῦς τῷ σώματι, καὶ τὸν ποιμένα τοῖς προβάτοις, καὶ τὸν διδάσκαλον τοῖς μαθηταῖς, τὸν στρατηγὸν τοῖς στρατιώταις, τὸν ἀρχιερέα τοῖς ἱερεῦσιν· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ποῶν ὑπερκεπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἡ νοοῦμεν. Ἡμῖν μὲν γὰρ ἀρκοῦν εἶναι ἐδόκει τῶ τῶν ἐπιχειμένων τέως ἀπαλλαγῆναι κακῶν, καὶ ὑπὲρ τοῦτου πᾶσαν ἐποιούμεθα τὴν ἡμετέραν· ὁ δὲ φιλόανθρωπος Θεός, καὶ τῇ δώσει τὰς αἰτήσεις ἡμῶν ἀεὶ νικῶν μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, καὶ τὸν πατέρα ἡμῶν θάπτον ἐλπίδος ἀπάσης ἀπέδωκε. Τίς γὰρ ἂν προσεδόκησεν, ὅτι ἐν οὕτως ὀλίγαις ἡμέραις καὶ ἀπαλεύσεται, καὶ διαλέξεται τῷ βασιλεῖ, καὶ λύσει τὰ δεινὰ, καὶ πάλιν ἐπανήξει πρὸς ἡμᾶς οὕτω ταχέως, ὥς καὶ τὸ Πάσχα τὸ ἱερὸν δυνήθηται φθάσαι καὶ μεθ' ἡμῶν ἐπιτελέσαι; Ἀλλ' ἰδοὺ, γέγονε τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο, καὶ τὸν πατέρα ἀπειλήσαμεν, καὶ μεῖζονα καρπούμεθα τὴν ἡδονήν, τῷ παρ' ἐλπίδα αὐτὸν ἀπολαβεῖν νῦν. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστῶμεν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, καὶ θαυμάζωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν ὑπὲρ τῆς πόλεως γεγενημένην. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος, καταδοῦσαι πᾶσαν αὐτὴν ἐπεχείρησε διὰ τῶν τολμηθέντων· ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸν ἱερέα καὶ τὸν βασιλέα διὰ ταύτης ἐκόσμησε τῆς συμφορᾶς, καὶ λαμπροτέρους πάντας ἀπέφηνεν. Ἡ πόλις μὲν γὰρ ἠδουμένη, ὅτι κινδύνου τοιοῦτου καταλαβόντος, παραδραμούσα πάντας τοὺς ἐν δυναστείαις, τοὺς πλουτοὺν πολλὴν περιβεβλημένους, τοὺς μεγάλῃν παρὰ βασιλεῖ ἐνομίαν ἔχοντας, ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ κατέφυγε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς πίστεως τῆς ἀνωθεν ἑαυτὴν ἐξεκρέμασεν ἐλπίδος. Πολλῶν γοῶν μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ κοινοῦ πατέρος τοὺς τὸ δεσποτήριον οἰκοῦντας θορυβοῦντων, καὶ λεγόντων, ὥς Οὐ καθυψήσῃ ὁ βασιλεὺς,

ἀλλὰ παροξύνεται μερίζων, καὶ περὶ κατασκαφῆς ὁλοκληροῦ τῆς πόλεως βουλευέται, καὶ ἔτερα πολλὰ πλείονα τούτων θυλλοῦντων, οἱ δεδεδεμένοι τότε οὐδὲν ἐγίνοντο ἐκ τῆς φήμης ταύτης δειλοτέρους, ἀλλ' ἡμῶν λεγόντων, ὥς Ψευδῇ ταῦτα καὶ διαδόλου μαγανείας ἐστὶν ἔργα, βουλομένου καταβαλεῖν ὑμῶν τὰ φρονήματα, οὐδὲν δεόμεθα τῆς διὰ λόγων παρακλήσεως, πρὸς ἡμᾶς ἔλεγον· Ἰσμεν γὰρ οὐ τὴν ἀρχὴν κατεφύγομεν, καὶ πόλις ἐλπίδος ἑαυτοὺς ἐξεκρέμασεν· τῆς ἱερᾶς ἀγκύρας τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐξηρτήσαμεν· οὐκ ἀνθρώπων ταύτην ἐνεπιστεύσαμεν, ἀλλὰ τῷ παντοδυνάμῳ Θεῷ. Διὸ δὴ καὶ θαρρόμεν χρηστὸν εἶσθαι τὸ τέλος πάντως· οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην καταισχυνθῆναι ποτε. Τοῦτο ἀντὶ πόσων στεφάνων, ἀντὶ πόσων ἐγκωμίων ἀρκέσει τῇ πόλει; πόσων ἐπισπάσεται τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν, καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πράγμασιν; Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ τῆς τυχοῦσης ψυχῆς, ἐν τῇ τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῇ νῆφειν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν, καὶ πάντων καταγελάσασαν τῶν ἀνθρωπίνων, πρὸς ἐκείνην κεχρῆναι τὴν συμμαχίαν.

Ἡ μὲν οὖν πόλις οὕτως εὐδοκίμησεν· ὁ δὲ ἱερεὺς πάλιν οὐχ ἤττον ἤπερ ἡ πόλις· τὴν γὰρ ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ πάντων ἔδωκε, [215] καὶ πολλῶν ὄντων τῶν κωλυόντων, τοῦ χειμῶνος, τῆς ἡλικίας, τῆς ἑορτῆς, καὶ οὐκ ἔλαττον τῆς ἀδελφῆς πρὸς ἐσχάτας οὐσης ἀναπνοάς, ἀπάντων ὑψηλότερος ἐγένετο τῶν κυλωμάτων, καὶ οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτόν· Τί τοῦτο; ἡ μόνη περιλειφθεῖσα ἡμῖν ἀδελφῇ, καὶ μετ' ἐμοῦ τὸν ζυγὸν ἔλκουσα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοσοῦτόν μοι συνοικήσασα χρόνον, πρὸς ἐσχάτας ἐστὶ νῦν ἀναπνοάς· ἡμεῖς δὲ αὐτὴν καταλείψαντες ἀπελευσόμεθα, καὶ οὐκ ὀφόμεθα ἐκπνεύσαν καὶ τὰς τελευταίας ἀφείσαν φωνάς; Ἀλλ' αὕτῃ μὲν καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν ἡμέραν ἡμᾶς καὶ ὀφθαλμοῦς καθελεῖν καὶ στόμα συνελεῖν καὶ περιστέλλειν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ πρὸς τὴν τάφον ἐπιμελήσασθαι· νυνὶ δὲ καθάπερ ἔρημός τις καὶ ἀπροστάτευτος οὐδενὸς ἐπιτεύξεται τούτων παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ, παρ' οὗ μάλιστα ἐπεθύμει τυχεῖν, ἀλλ' ἀφείσα τὴν ψυχὴν, οὐκ ὀφεται τὸν πάντων αὐτῇ ποθεινότερον; καὶ πόσων οὐκ ἐσται θανάτων αὐτῇ τοῦτο βαρύτερον; Εἰ γὰρ καὶ πόρρωθεν ἀφειστέλλεται, οὐκ ἔδει δραμεῖν καὶ πάντα ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὥστε ταύτην αὐτῇ παρασχεῖν τὴν χάριν; νῦν δὲ πλησίον ὧν ἐγκαταλείψω, καὶ ἀφείς ἀπελεύσομαι; καὶ πῶς οἴσει τὰς μετὰ ταῦτα ἡμέρας; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων οὐ μόνον οὐκ εἶπεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν-

^a Savil. et quidam alii sic titulum habent : Εἰς τὴν διαλλαγὴν τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν πόλιν, καὶ εἰς τοὺς πλημμελήσαντας εἰς τὴν τῶν ἀνδριάντων καταστροφὴν, καὶ εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἐπισκόπου. Paulo post init. Savil. et quidam mss ὅμ. εἰσὶν.

^b Savil. et quidam alii ἐπιχειμένων κινδύνων ἐκφυγεῖν, ὑπὲρ ὧν εἶπεν ἐποιούμεθα τὴν.

^c Savil. et quidam mss οὐ καθυψήσῃ. Morel. οὐκ ἀρίστη.

^d Alii διὰ λόγων, alii διὰ λόγου.

^e Alii Ἡμῖν οὖν ἡ πόλις.

ἐνόησεν, ἀλλὰ καὶ πάσης συγγενείας τὸν τοῦ Θεοῦ προτιμήσας φόβον, ἔγνω τοῦτο καλῶς, ὅτι καθάπερ τὴν κυβερνήτην οἱ χειμῶνες, καὶ τὸν στρατηγὸν οἱ κίνδυνοι, οὕτω καὶ τὸν ἱερέα ὁ πειρασμὸς ποιεῖ φαίνεσθαι. Πάντες, φησὶ, πρὸς ἡμᾶς κεχῆνασι καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἑλλήνες· μὴ καταισχύνωμεν αὐτὼν τὰς περὶ ἡμῶν ἐλπίδας, μηδὲ τοσοῦτον περιιδῶμεν ναυάγιον, ἀλλὰ τὰ κατ' ἡμᾶς ἐπιτρέψαντες τῷ Θεῷ πάντα, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὴν ἐκδῶμεν. Καὶ σκόπει ἱερέως μεγαλοψυχίαν, καὶ Θεοῦ φιланθρωπίαν· ὧν ὑπερεῖδεν ἀπάντων, τούτων ἀπῆλυσεν ἀπάντων, ἵνα καὶ τῆς προθυμίας τὸν μισθὸν λάβῃ, καὶ διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῆς παρὰ προσδοκίαν μείζονος ἐπιτύχῃ τῆς ἡδονῆς. Ἐλλετο τὴν ἐορτὴν ἐπὶ τῆς ἀλλοτριότητος καὶ πόρῳ τῶν οἰκείων ἐπιτελέσθαι διὰ τῆς πόλεως σωτηρίαν· ὁ δὲ Θεὸς πρὸ τοῦ Πάσχα ἡμῖν αὐτὸν ἀπέδωκεν, ὥστε κοινὴν μεθ' ὑμῶν τὴν ἐορτὴν ἀγαγεῖν, ἵνα καὶ τῆς προαιρέσεως ἔχῃ τὸν μισθόν, καὶ τῆς εὐφροσύνης ἀπολαύσῃ μείζονος. Οὐκ ἔδεισε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους, καὶ θέρους παρὰ πάντα γέγονε τῆς ἀποδημίας τὸν καιρὸν· οὐχ ὑπελογίσατο τὴν ἡλικίαν, καὶ καθάπερ νέος καὶ σφριγῶν, οὕτω μετ' εὐκολίας διέδραμε τὴν μακρὰν ταύτην ὁδόν· οὐκ ἐνενόησε τὴν τελευταίαν τῆς ἀδελφῆς, οὐδὲ κατεμαλάχθη· καὶ ἐπανελθὼν ζῶσαν αὐτὴν κατεῖληφε, καὶ πάντων, ὧν ὑπερεῖδε, πάντων ἐπέτυχε.

β'. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς οὕτως εὐδόκιμος γέγονε παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· τὸν βασιλέα δὲ τοῦ διαδήματος λαμπρότερον τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἐκίστασε. Πρῶτον μὲν ὅτι δῆλον ἐγένετο τότε, ὅτι ἅπερ οὐδενὶ ἐτέρῳ, ταῦτα χαρίζεται τοῖς ἱερεῦσιν· ἔπειτα, ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους τὴν χάριν ἔδωκε, καὶ τὴν ὁργὴν ἔλυσεν. Ἀλλ' ἵνα σαφέστερον καὶ τοῦ βασιλέως τὴν μεγαλοψυχίαν, καὶ τοῦ ἱερέως τὴν σοφίαν, καὶ πρὸς τούτων ἀμφοτέρων τοῦ Θεοῦ μάθηται τὴν φιλανθρωπίαν. ὁτε μοι [216] μικρὰ τῆς ἐκεῖ γεγενημένης δημηγορίας διηγῆσασθαι πρὸς ὑμᾶς.

Ἐρῶ δὲ ἅ παρὰ τινος τῶν ἑδόν ἐστῶτων ἔμαθον· ὁ μὲν γὰρ πατὴρ οὐτε μικρόν οὐτε μέγα εἶπε πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ τὴν Παύλου μεγαλοψυχίαν μιμούμενος, αἰεὶ τὰ οἰκεία κρύπτει κατορθώματα, καὶ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας πανταχοῦ, τί πρὸς τὸν βασιλέα εἶπε, καὶ πῶς ἔπεισε, καὶ πῶς αὐτοῦ τὴν ὁργὴν ἐξέβαλεν ἅπασαν, ταῦτα ἔλεγε τὰ ῥήματα· Οὐδὲν ἡμεῖς εἰς τὸ πρᾶγμα εἰσηγέχαμεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, τοῦ Θεοῦ μαλαξάντος αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων ῥημάτων πᾶσαν ἀφῆκε τὴν ὁργὴν, καὶ τὸν θυμὸν ἔλυσε, καὶ περὶ τῶν γεγενημένων διαλεγόμενος, ὡς ἐτέρου τινὸς ὕβρισθέντος, οὕτω τὰ συμβάντα ἅπαντα χωρὶς ὁργῆς διηγείτο. Ἀλλ' ἅπερ οὗτος ἀπέκρυψε ἀπὸ ταπεινοφροσύνης, ταῦτα ὁ Θεὸς εἰς μέσον ἐξήνεγκε. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Μικρόν ἂνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγὼν ὑμῖν διηγῆσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθε τῆς πόλεως πάντας ἐν τῇ αὐτῇ καταλιπὼν ἀθυμία, πολλῶν δεινότερα ἡμῶν ἔπασχε τῶν ἐν αὐτοῖς θνῆσκον τοῖς δεινοῖς. Πρῶτον μὲν γὰρ συγγενόμενος κατὰ μέσσην τὴν ὁδὸν τοῖς ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν γεγενημένων παρὰ τοῦ βασιλέως πεμφθεῖσι, καὶ μαθὼν παρ' ἐκείνων, ἐφ' οἷς ἦσαν ἀπεσταλμένοι, καὶ τὰ καταληψόμενα τὴν πόλιν ἀναλογιζόμενος δεινὰ, τοὺς θορυβούς, τὰς παραχὰς, τὴν φυγὴν, τὸν φόβον, τὴν ἀγωνίαν, τοὺς κινδύνους, πηγὰς ἡφίει δακρῦν, τῶν σπλάγχνων αὐτῷ ἐκδοκτομένων· τοῖς γὰρ πατράσιν ἔθος πολλῶ μείζον

ἀλγεῖν, ὅταν μὴδὲ παρεῖναι δύνωνται κακουμένοις τοῖς ἐαυτῶν παισίν. Ὁ δὲ καὶ ὁ φιλοστοργότατος οὗτος ἔπασχεν, οὐ τὰ καταληψόμενα ἡμᾶς δεινὰ θρηγῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ πόρῳ ταῦτα πασχόντων ἡμῶν εἶναι· πλην ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐγένετο σωτηρίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμαθε ταῦτα παρ' ἐκείνων, θερμότερας ἡφίει πηγὰς δακρῦν, καὶ μετὰ πλείονος δαήσεως πρὸς Θεὸν κατέφευγε, καὶ τὰς νύκτας ἄπυνος διῆγε παρακαλῶν, καὶ τῇ πόλει παραγενέσθαι ταῦτα πασχούσῃ, καὶ τοῦ βασιλέως πραοτέραν ποιῆσαι τὴν δianoian. Ὡς δὲ ἐπέβη τῆς μεγάλης πόλεως ἐκείνης, καὶ εἰς τὰς βασιλικὰς εἰσῆλθεν αὐλὰς, εἰστήκει τοῦ βασιλέως πόρῳθεν, ἄφωνος, δακρῦν, κάτω κύπτων, ἐγκαλυπτόμενος, ὥσπερ αὐτὸς ὧν ὁ πάντα ἐργασάμενος ἐκεῖνα. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, τῷ σχήματι, τῷ βλέμματι, τοῖς θρήνοις πρότερον ἐπισπᾶσθαι βουλόμενος αὐτὸν εἰς ἔλεον, καὶ τότε ἀρξασθαι τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπολογίας· μία γὰρ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἀπολείπεται συγγνώμη, τὸ σιγᾶν καὶ μηδὲν ὑπὲρ τῶν γεγενημένων φηγγεσθαι. Ἐδοῦτο γὰρ δὴ πάθος τὸ μὲν ἐξενεγκεῖν, τὸ δὲ εἰσενεγκεῖν, ἐκβαλεῖν μὲν τὸν θυμὸν, εἰσαγαγεῖν δὲ ἀθυμίαν, ἵνα οὕτω προοδοποιήσῃ τοῖς τῆς ἀπολογίας ῥήμασιν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Καὶ καθάπερ Μωϋσῆς εἰς τὸ ὕψος ἀναβὰς, τοῦ λαοῦ προσκεκρουκότος, ἄφωνος εἰστήκει αὐτὸς, ἕως ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐξεκαλέσατο εἰπών, Ἄφες με, καὶ ἐξαλείψω τὸν λαόν τοῦτον· οὕτω καὶ οὗτος ἐποίησεν.

Ἰδὼν τοίνυν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς δακρύνοντα καὶ κάτω κύπτοντα, προσῆλθεν αὐτῷ, καὶ ὅπερ ἔπαθε διὰ τῶν δακρῦν τοῦ ἱερέως, τοῦτο ἐδείκνυ διὰ τῶν ῥημάτων τῶν πρὸς αὐτόν· οὐ γὰρ θυμουμένου οὐδὲ ἀγανακτοῦντος ἦσαν οἱ λόγοι, ἀλλ' ἀλγούντος· οὐκ ὀργιζομένου, ἀλλ' ἀθυμουντος [217] καὶ περιδοῦναι κατεχομένου μάλλον· καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, αὐτὰ τὰ ῥήματα ἀκούσαντες εἴσεσθε. Οὐ γὰρ εἶπε· Τί ποτε τοῦτό ἐστιν; ὑπὲρ ἀνθρώπων μιᾶν καὶ παμμιάρων, καὶ οὐς οὔτε ζῆν ἔδει, πρεσβείαν ἤκεις κομίζων, τῶν τυράννων, τῶν νεωτεροποιῶν τῶν πάσης ἀξίων κολάσεως; Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀφείλε τὰ ῥήματα, ἀπολογίαν συνέθηκεν ἐντροπῆς γέμουσαν καὶ βαρύτητος, καὶ τὰς ἑαυτοῦ κατέλεγεν εὐεργεσίας, ὅσας παρὰ πάντα τὸν καιρὸν τῆς βασιλείας τὴν πόλιν ἡμῶν εὐηργέτησε, καὶ ἐφ' ἐκαστῇ ἔλεγεν· Ταῦτά με ἀντ' ἐκείνων παθεῖν ἔδει; ποίων ἀδικημάτων με ταύτην ἐπράξαντο δίκην; Τί μικρόν ἢ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχοντες, οὐκ εἰς ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀπελθόντας ἐνύβρισαν; οὐκ ἔρεικε τὸν θυμὸν στήναι μέχρι τῶν ζώντων; ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τοὺς ταφέντας καθυδρίσαιεν, οὐδὲν ἐνόμισαν νεανικῶν ποιεῖν. Ἠδίκηχαμεν ἡμεῖς, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι· οὐκοῦν τῶν νεκρῶν φείσασθαι ἔδει τὸν οὐδὲν ἔδικηκότων· οὐ γὰρ διὰ κακείνους ταῦτα ἐγκαλεῖν εἶχον. Οὐχὶ ταύτην πάντων προῦθηκα τὴν πόλιν αἰεὶ, καὶ τῆς ἐνεγκούσης ποθεινοτέραν εἶναι ἐνόμιζον, καὶ εὐχῆς μοι διηνεκούς ἐργον ἦν, τὴν πόλιν ἐκείνην ἰδεῖν, καὶ τοῦτον ἐποιούμην ὄρκον πρὸς πάντας;

γ'. Ἐνταῦθα μικρόν ἀνοιμύξας ὁ ἱερεὺς, καὶ θερμότερα ἀφείλε δάκρυα, οὐκέτι λοιπὸν ἐσίγα· ἑώρα γὰρ τὴν τοῦ βασιλέως ἀπολογίαν μείζονα ποιούσαν τὴν κατηγορίαν ἡμῶν· ἀλλὰ στενάξας κάτωθεν βαρὺ καὶ πικρόν, Ὁμολογοῦμεν, φησὶν, ὦ βασιλεῦ, καὶ οὐκ ἂν ἀρνηθῆμεν τὸν ἔρωτα τοῦτον, ὃν περὶ τὴν πατρίδα ἐπεδείξω τὴν ἡμετέραν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα θρηνοῦμεν, ὅτι τὴν οὕτω φιλούμενην ἐβάσκησαν δαίμονες, καὶ περὶ τὴν

* Altit φόβον. Εἶδε τοῦτο καλῶς.

β Savil. et aliquot mss. ὥστε κοινῇ μεθ' ἡμῶν. Ibidem mox in xxi τῆς προεισεως.

γ Savil. et tres mss. αὐτῷ διασπασμένον.

δ Savil. et quidam alii τὸ δὲ εἰσαγαγεῖν.

ε Savil. et aliquot mss. ἐφ' ἐκαστῇ ταύτῃ ἐπέλεγε.

verum omni consanguinitati Dei timorem preferens, bene se nosse monstravit, quod sicut gubernatorem tempestates, et ducem pericula, sic et sacerdotem tentatio comprobeat. Omnes, inquit, ad nos respiciunt et Judæi et Græci : ne igitur ipsorum de nobis expectationes frustremus, nec tantum parvi pendamus naufragium, sed nostra Deo mandantes omnia, ipsam animam tradamus. Et considera pontificis magnanimitatem, et Dei benignitatem ; omnibus his quæ despexit potius est, ut et alacritatis premium caperet, et potiundo præter expectationem majorem assequeretur voluptatem. Elegit solemnitatem in aliena terra, et procul a suis propter civitatis salutem celebrare ; Deus autem ante Pascha ipsum nobis reddidit, ut communem nobiscum solemnitatem ageret, ut et propositi mercedem haberet ; et majori lætitia frueretur. Non timuit anni tempus, et per totum peregrinationis tempus æstas fuit : non curavit ætatem, et tamquam juvenis et vicens, sic totam hanc viam facile percurrit : sororis mortem non cogitavit, nec carnis affectione victus est : et regressus viventem ipsam deprehendit, et omnia quæ despexit, assequutus est.

2. Et pontifex quidem ita splendorem et celebritatem cum apud Deum, tum apud homines consequutus est ; Imperatorem vero negotium hoc omni diademate splendidus ornavit. Primum quidem, quod tum palam factum est, eum quæ nulli alteri concederet, hæc sacerdotibus condonaturum esse : deinde, cum multa celeritate gratiam dedisse, et irasci desiisse. Sed ut manifestius et Imperatoris magnanimitatem, et sacerdotis sapientiam, et ante hæc utraque Dei discatis benignitatem, date mihi ut pauca ex concione illic habita vobis exponam.

Flaviani modestia. — Dicam autem quæ a quodam eorum, qui intus adstiterunt, didici : pater nempe nihil, neque parvum neque magnum, nobis dixit, sed Pauli semper magnanimitatem imitans, propria celat merita, et undique interrogantibus quid Imperatori dixerit, et quomodo persuaserit, et quomodo ipsius omnem excluserit iram, hæc verba referebat : Nihil nos ad rem contulimus, sed ipse Imperator, leniente Deo cor ipsius, et ante verba nostra omnem remisit iram solvitque furorem : et de gestis disserens, tamquam alio contumelia affecto, ita cuncta quæ acciderunt sine ira commemorabat. Sed quæ celavit hic ex humilitate, hæc Deus in medium protulit. Quæ vero sunt hæc ? Paulo superius sermonem repetens vobis referam. Postquam enim ex urbe egressus est, omnes in tanta relinquens tristitia, multo graviora patiebatur, quam qui in ipsis erant molestiis. Primum nempe in via media conveniens eos, qui ad gestorum exanien ab Imperatore missi erant, et ab illis doctus, quorsum essent missi, et mala civitatem invasura, tumultus,urbationes, fugam, timorem, anxietatem, pericula cogitans, lacrymarum fontes emittebat, cum viscera ipsi dissecarentur : patribus enim mos est multo magis dolere, cum filiis suis male habentibus nec adesse possint : quod et piissimus hic passus est, non mala

tantum nos invasura deplorans, sed et quod nobis hæc patientibus procul abesset ; verum et hoc pro nostra salute factum est. Ut hæc enim ab illis didicisset, calidiores lacrymarum fontes emittebat, et cum majori supplicatione ad Deum confugiebat, et noctes insomnes ducebat supplicans, ut hæc patienti succurreret civitati, et ut Imperatoris mentem redderet mitiorem. Ut vero magnam civitatem illam ascendit et regias ingressus est aulas, procul Imperatore constitit mutus, lacrymans, deorsum inclinatus, latitans, tamquam ipse esset qui omnia illa patrasset. Hoc autem faciebat, habitu, aspectu, luctibus prius movere volens ipsum ad misericordiam, et tum defensionem pro nobis incipere. Sola namque peccantibus relinquitur venia, tacere et nihil pro gestis loqui. Volebat enim affectum hunc quidem ejicere, illum vero introducere : ejicere quippe iram, tristitiam autem introducere, ut ita viam præpararet defensionis verbis : quod quidem et factum est. Et sicut Moses in montem ascendens, populo lapso, mutus ipse constitit, donec ipsum Deus provocavit dicens : *Dimitte me, et delebo populum hunc* (Exod. 32. 10) : ita et hic fecit.

Theodosii ad Flavianum verba. — Ipsum itaque Imperator conspicatus lugentem et deorsum inclinatulum, accessit ipse, et quod patiebatur propter sacerdotis lacrymas, hoc verbis ad ipsum directis ostendit. Non enim indignantis nec irascentis, sed mœrentis et dolore magis detenti : et quod hoc sit verum, ipsa audientes verba sciētis. Non enim dixit : Quid tandem hoc est ? pro hominibus scelestis et sceleratissimis, et quos nec oportuit vivere, venis legationem obiens, tyrannis, novatoribus, omni supplicio dignis ? Sed hæc omnia dimittens verba, defensionem composuit reverentia plenam et gravitate, et a se collata commemorabat beneficia, quibus per omne regni tempus civitatem nostram prosequutus est, et ad singula hæc repetebat : Hæccine me pro illis pati oportuit ? quarum a me injuriarum has pœnas exegerunt ? quid parvum, quidve magnum accusandum habentes, non me solum, verum et defunctos contumeliis affecerunt ? annon satis erat in vivis furem satiare ? sed nisi sepultos quoque contumeliose tractarent, nil magnum facere putarunt. Iniqui fuerimus nos, ut ipsi putant : igitur mortuis parcere, qui nullam intulerunt injuriam, oportebat : non enim et illis hæc imputare valebant. Nonne semper hanc omnibus præposui civitatem, et patria desiderabiliorem esse putabam : et votum mihi continuum erat urbem illam spectare, et hoc apud omnes faciebam juramentum ?

3. *Flaviani ad Imperatorem oratio pro Antiochenis.* — Illic amare ingemens pontifex, et ferventiores emittebat lacrymas, non amplius tacuit : videbat enim Imperatoris defensionem culpam majorem nostram facere ; sed graviter et amare de profundo gemens, Confitemur, inquit, Imperator, nec negare possumus amorem istum quem erga patriam nostram demonstrasti, et ideo maxime lugemus, quoniam sic amatæ dæmones inviderunt, et erga benefactorem ingrati sumus visi, ac summopere nos amantem exacerbavimus.

mus. Sive diruas, sive incendas, sive occidas, sive quodcumque aliud facias, nondum dignam de nobis pœnam exegeris : nam nos ipsos prævenientes innumeris mortibus miserius affecimus. Quid enim amarior esse possit, quam cum benefactorem et sic diligentem injuste exacerbantes appareamus, et omnis hoc mundus discat, et nos ut admodum ingratos condemnent? Si barbari civitatem nostram incursantes, mœnia diruissent, et incendissent domos, et abductis captivis abiissent, minus erat malum. Quare tandem ita? Quoniam te vivente et tantam in nos benevolentiam exhibente, spes erat illa cuncta gravia solutum iri, et nos iterum ad priorem formam redituros, et clariorem recepturos libertatem; nunc autem, ablata benevolentia tua, et amoris vinculo violato, quod omni muro nobis erat tutius, ad quem jam confugiimus? quo poterimus alio respicere, tam dulci domino et facili exacerbato patre? Itaque videntur quidem intolerabilia fecisse, sed passi sunt omnium gravissima, ad nullum hominem audentes respicere, nec ipsum spectare solem liberis valentes oculis, pudore undique palpebras contrahente et occulari cogente : libertate ipsis ablata, captivis omnibus nunc miserius affecti sunt, et extremam sustinent ignominiam : et malorum magnitudinem cogitantes, et in quantum contumeliæ resilierunt, nec respirare possunt, cum omnes terram habitantes in sui vehementiorem accusationem ob eum qui injuria affectus est attraxerint. Sed si velis, Imperator, est vulneri medicina et tantis malis remedium. Sæpius et apud privatos homines hoc factum est; magnæ et intolerabiles offensiones magnæ caritatis materia factæ sunt : sic et in natura nostra evenit. Cum enim hominem Deus fecit, et in paradysum induxit, et multo dignum fecit honore, tantam diabolus prosperitatem non ferens, invidit : et illum a data expulit dignitate. Sed Deus non tantum ipsum non reliquit, verum et pro paradiso calum aperuit, hoc ipso simul propriam demonstrans benignitatem, et diabolum magis puniens. Hoc et tu facias : nunc omnia moverunt dæmones, ut omnium tibi gratissimam civitatem a benevolentia tua separarent; hoc vero tu nunc sciens, pœnam quamvis exigas, priori amicitia ne nos extrudas. Sed et si præter opinionem aliquid nunc dicere fas est, etiam nunc inter dilectarum primas ipsam scribe, si modo dæmonas hæc operatos vis ulcisci. Si nempe destruas et subruas et deleas, quæ prius illi voluerunt, hæc efficies; si vero iram dimittes et te rursus ipsam amare, sicut prius amabas, consuearis, lethalem ipsis plagam intuleris, et ultimam ab ipsis ultionem exegeris, demonstrans non tantum nihil amplius ipsos per insidias perfecisse, verum et cuncta ipsis contraria, quam volebant, accidisse. Æquum autem fuerit, ut hæc facias et civitatis miserearis, cui propter amicitiam tuam dæmones inviderunt; nisi enim ipsam tam vehementer amasses, nec ipsam illi tanta insectati fuissent invidia. Itaque etsi mirandum est quod dicitur, est tamen verum, quod propter te et amicitiam tuam hæc passa sit. Quod tunc incendiis, quanta sub-

versione sunt hæc verba acerbiora, quæ respondens dicebas? Nunc te contumelia affectum dicis, et pertulisse quæ nullus unquam superiorum Imperatorum : sed si velis, o humanissime et sapientissime et multa pietate plene, diademate isto clariorem et majorem tibi coronam hæc afferet contumelia. Hoc nempe diadema est et tuæ virtutis insigne, et ejus qui dedit liberalitatis indicium; sed corona ex hac humanitate contexta tuum solius erit et philosophiæ tuæ meritum : nec te tantum omnes admirabuntur propter istos lapides pretiosos, quantum propter victoriam de indignatione superata reportatam laudabunt. Dejecerunt statuas tuas? sed illis clariores restituere tibi licet. Si enim injuriæ auctoribus crimina remittas, et nullam ipsis inferas pœnam¹, non æream in foro tibi statuum erigent, nec auream, nec lapillis congmentatam : sed omni materia pretiosiori indutam, humanitate scilicet et misericordia. Talem in mente quisque sua te erigent, et tot habebis statuas, quot orbem habitant homines et habitabunt. Non enim nos tantum, verum et post nos futuri, et post illos omnes hæc audient, et tamquam ipsi bene fuerint habiti, sic te admirabuntur et amabunt. Et quod hæc non assentans dicam, sed sic futurum sit omnino, antiquum tibi referam sermonem quemdam, ut discas non tantum exercitus, arma, pecunias, subditorum multitudinem et alia hujusmodi splendidos facere reges consuevisse, quantum animi philosophiam et mansuetudinem.

Pulchrum Constantini dictum. — Fertur beatus Constantinus, effligie sua aliquando lapidata, multis ipsum instigantibus ad supplicium de auctoribus contumeliæ sumendum, et dicentibus eos omnem ipsius faciem saxis vulnerasse, manu faciem palrans et leniter ridens dixisse : Ego vero nusquam vulnus in fronte factum video, sed sanum quidem caput, sana vero et facies tota. Illi vero reveriti et confusi ab hoc iniquo destitit consilio : et hoc verbum hactenus canunt omnes : nec tantum temporis labefecit, aut hujus philosophiæ memoriam exstinxit. Quot non sit hoc tropæis splendidius? Multas magnasque² urbes ille condidit et multos barbaros superavit, sed meminimus illorum nihil; hoc autem verbum usque in præsentem diem canitur, et posteri nostri et posteri illorum omnes id ipsum audient. Nec solum est admirandum, quod audient, verumetiam quod laudibus et faustis verbis prosequuntur, dicentesque laudabunt, et audientes grate suscipient : nec ullus est qui hæc audiens, silere possit, quin pariter exclamet et talia dicentem laudet, et innumera ipsi vel defuncto bona precetur. Quod si propter illud verbum apud homines tanta potitus est gloria, quot apud benignum Deum coronas assequetur?

Theodosii humanitas. — Quid autem opus est Constantinum et aliena exempla commemorare, cum te de propriis meritis tuis opus sit exhortari? Recordare priorum, quando solemnitate hac superveniente per

¹ Savil. : Et illos nullam dare pœnam sinas.

² Vocem, magnas, e Savilio adjecimus.

εὐεργέτην ἀγνώμονες ἐφάνημεν, καὶ τὸν σφοδρὸν ἡμῶν παροξύναντες ἐραστήν. Κἀν κατασκάψης, κἀν ἐμπρήσης, κἀν ἀποκτείνης, κἀν ὀτιοῦν ἕτερον πράξεις, οὐδέπω τὴν ἀξίαν ἡμᾶς ἀπότησας δίκην· φθάσαντες γὰρ ἡμεῖς ἐαυτοῦς μυρίων θανάτων χαλεπώτερα διεθήκαμεν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο πικρότερον, ἀλλ' ἢ ὅταν τὸν εὐεργέτην καὶ οὕτω φιλοῦντα φανώμεν ἀδίκως παροξύναντες, καὶ τοῦτο πᾶσα ἡ οἰκουμένη μανθάνῃ, καὶ τὴν ἐσχάτην ἡμῶν ἀγνωμοσύνην καταγινώσκῃ; Εἰ βάρβαροι τὴν πόλιν ἡμῶν καταδραμόντες κατέσκαψαν τὰ τεῖχη, καὶ τὰς οἰκίας ἐνέπρησαν, καὶ λαβόντες αἰχμαλώτους ἀπῆλθον, ἔλαττον ἦν ἢ τὸ δεινόν. Τί δὴ ποτε; Ὅτι σοῦ ζῶντος, καὶ τοσαύτην ἐπιδεικνυμένου περὶ ἡμᾶς εὐνοίαν, ἐλπίς ἦν ἐκείνα πάντα λυθήσεσθαι τὰ δεινὰ, καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ πρότερον ἐπανήξειν σχῆμα, καὶ λαμπροτέραν ἀπολήψεσθαι τὴν ἐλευθερίαν· νῦν δὲ, τῆς σῆς εὐνοίας ἀγρημένης καὶ τοῦ φίλτρου σθεσθέντος, ὃ παντὸς τείχεος ἦν ἡμῖν ἀσφαλέστερον, πρὸς τίνα λοιπὸν καταγευξόμεθα; ποῦ δυνησόμεθα ἰδεῖν ἐξέρωσε, τὸν γλυκὺν οὕτω δεσπότην καὶ πατέρα προσήντη παροργισάντας; Ὅστε δοκοῦσι μὲν ἀφόρητα πεποιηθέναι· ἔπαθον δὲ πάντων δευνότερα, πρὸς οὐδένα ἀνθρώπων ἀντιβλέψαι πολυώντες, οὐδὲ αὐτὸν ἰδεῖν δυνάμενοι τὸν ἥλιον ἐλευθέρους· ὀφθαλμοῖς, τῆς [218] αἰχμύνης πανταχοῦ κατατελλούσης τὰ βλέφαρα καὶ ἐγκαλύπτεσθαι κατασκαρὰς· τῆς παρρησίας οὖν αὐτοῖς ἀνρημένης, πάντων αἰχμαλώτων ἀθλιώτερον διακείναι νῦν, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομένονσαν ἀτιμίαν, καὶ τὸ μέγιστον τῶν κακῶν ἐννοοῦντες, καὶ εἰς ὅσον ἀπεσκήρτησαν ὕβρεως, οὐδὲ ἀναπνεῖν δύνανται τοῦ δοκοῦντος ὑβρίσθαι σφοδρότερους τοὺς τὴν οἰκουμένην οἰκούντας ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπιστασάμενοι κατηγόρους. Ἀλλ' ἐὰν θέλῃς, ὦ βασιλεῦ, ἔστιν ἱσσις τῷ τραύματι, καὶ φάρμακον τοῖς τοσοῦτοις κακοῖς. Πολλάκις καὶ ἐπὶ ἰδιωτῶν τοῦτο γέγονε· τὰ μέγιστα καὶ ἀφόρητα προσκρούσματα μεγάλης διαθέσεως γέγονεν ὑπόθεσις· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως συνέβη τῆς ἡμετέρας. Ὅτε γὰρ τὸν ἀνθρώπον ἐποίησεν ὁ θεὸς καὶ εἰς τὸν παράδεισον εἰσέγαγε καὶ πολλῆς ἤξιωσε τιμῆς, οὐ φέρων τὴν τοσαύτην εὐημερίαν ὁ διάβολος ἐδάσκησεν τε αὐτῷ καὶ τῆς δοθείσης ἐξέβαλε προερίας. Ἀλλ' ὁ θεὸς οὐ μόνον αὐτὸν οὐ κατέλιπε, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ παραδείσου τὸν οὐρανὸν ἡμῖν ἀνέψφε, τοῦτω τε αὐτῷ τὴν τε οἰκίαν φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ τὸν διάβολον μειζύνως κολάζων. Τοῦτο καὶ οὐ ποίησον· πάντα ἐκίνησαν οἱ δαίμονες νῦν, ὥστε τὴν πασῶν σοι φιλάτην πόλιν ἀπορρήξαι σοι τῆς εὐνοίας· τοῦτο τοίνυν εἰδὼς, δίκην μὲν ἦν θέλεις ἀπαίτησον, τῆς δὲ φιλίας μὴ ἐκδόλῃς ἡμᾶς τῆς προτέρας. Ἀλλ' εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, μείζονα ἡμῖν ἐπιδειξάι τὴν εὐνοίαν νῦν, καὶ πάλιν εἰς τὰς πρώτας τῶν φιλομένων αὐτὴν ἔγγραψον, εἰ γε βούλει τοὺς ταῦτα κατασκευάσαντας ἀμύνεσθαι δαίμονας. Ἄν μὲν γὰρ καθέλῃς καὶ κατασκάψῃς καὶ ἀφανίσῃς, ἅπερ ἐκείνοι πάλαι ἐβούλοντο, ταῦτα ἐργάσῃ· ἂν δὲ ἀφῇς τὴν ὀργὴν καὶ πάλιν ὁμολογήσῃς φιλεῖν αὐτὴν ὥσπερ πρότερον ἐφίλεις, καιρίαν αὐτοῖς ἔδωκας τὴν πληγὴν, καὶ τὴν ἐσχάτην αὐτοῖς ἀπῆτησας δίκην, δείξας ὡς οὐ μόνον αὐτοῖς οὐδὲν πλεον γέγονεν ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία αὐτοῖς ἅπαντα ἀπέβη, ἥπερ ἐβούλοντο. Δίκαιος δ' ἂν εἴης ταῦτα ποιῆσαι καὶ ἐλεῆσαι πόλιν, ἥ διὰ τὴν σὴν εὐφρόνησαν φιλιαν οἱ δαίμονες· εἰ γὰρ μὴ σφόδρα αὐτὴν οὕτως ἡγάπησας, οὐκ ἂν αὐτὴν οὐδὲ ἐκείνοι τοσοῦτον ἐδάσκησαν ἂν. Ὅστε

εἰ καὶ θαυμαστὸν τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ὅμως ἔστιν ἀληθές, ὅτι διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν φιλιαν ταῦτα ἔπαθε. Πόσων ἐμπρησμών, πόσης καταστροφῆς ἢ τὰ ῥήματα ταῦτα πικρότερα, ἅπερ ἀπολογούμενος ἔλεγες; Νῦν ὑβρίσθαι φῆς, καὶ πεπονθέναι οἷα μηδεὶς πώποτε τῶν προτέρων βασιλέων· ἀλλ' ἐὰν θέλῃς, ὦ φιλανθρωπότατε καὶ φιλοσφώτατε καὶ πολλῆς εὐσεβείας γέμων, τοῦ διαδήματος τούτου μείζονά σοι καὶ λαμπρότερον ἢ ὕβρις αὕτη περιθήσεται στέφανον. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ διδάχμα ἔστι καὶ μὲν τῆς σῆς ἀρετῆς ἀπόδειξις· ἔστι δὲ καὶ τῆς τοῦ δεδωκότος φιλοτιμίας τεκμήριον· ὃ δὲ ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας σοι ταύτης πλεοκόμενος στέφανος σὸν μόνον ἔσται κατόρθωμα καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς σῆς· καὶ οὐχ οὕτω σε θαυμάσονται πάντες διὰ τοὺς λίθους τοὺς τιμίους τούτους, ὡς ἐπαίνεσονται διὰ τὴν ὑπεροφίαν τὴν κατὰ τῆς ὀργῆς. Καθελὼν σου τοὺς ἀνδριάντας; ἀλλ' ἔξεστί σοι λαμπροτέρους ἀναστήσαι ἐκείνων. [219] Ἄν γὰρ ἀφῇς τοῖς ἡδικοῦσι τὰ ἐγκλήματα, καὶ μηδεμίαν ἀπαίτησιν δίκην ὁ αὐτοῦς, οὐ χαλκοῦν σε ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀναστήσουσιν. οὐδὲ χρυσοῦν, οὐδὲ λιθοκόλλητον, ἀλλὰ τὴν πάσης ὕλης τιμιωτέραν στήλην, φιλανθρωπίαν καὶ ἐλεημοσύνην ἀναβεβλημένον. Οὕτως ἐπὶ τῆς διανοίας ἕκαστος ἀναστήσουσί σε τῆς ἑαυτῶν, καὶ τοσοῦτους ἔξεις ἀνδριάντας, ὅσοι τὴν οἰκουμένην οἰκοῦσιν ἄνθρωποι, καὶ οἰκῆσουσιν. Οὐ γὰρ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς, καὶ οἱ μετ' ἐκείνων ἅπαντες ταῦτα ἀκούσονται· καὶ καθάπερ εὐ παθόντες αὐτοί, οὕτω σε θαυμάσονται καὶ φιλήσουσι. Καὶ ὅτι ταῦτα οὐ κολακεύω λέγω, ἀλλ' οὕτως ἔσται πάντως, ἐρῶ σοι παλαιὸν τινα λόγον, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ οὕτω στρατόπεδα καὶ ὅπλα καὶ χρήματα καὶ ὑπηκόων πλήθος καὶ τὰ ἄλλα δὴ τὰ τοιαῦτα λαμπροῦς ποιεῖν τοὺς βασιλεῖς εἴωθεν, ὡς φιλοσοφία ψυχῆς καὶ ἡμερότης.

Ὁ μακάριος λέγεται Κωνσταντῖνος, τῆς εἰκόνης αὐτοῦ καταλευθεύσας ποτὲ, παροξυνόντων αὐτὸν πολλῶν ἐπεισελθεῖν τοῖς ὑβρικοῖς καὶ δίκην ἀπαίτησαι, καὶ λεγόντων, ὅτι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὄψιν ἔτρωσαν τοὺς λίθους ἐξακοντίζοντες, ψηλαφῆσας τῇ χειρὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἡρέμα μειδιάσας, εἶπεν, ὅτι Οὐδαμοῦ πληγὴν ἐπὶ τοῦ μετώπου γαγεννημένην ὀρώ, ἀλλ' ὕγιής μὲν ἡ κεφαλὴ, ὕγιής δὲ ἡ ὄψις ἅπασα, κἀκείνους ἐρυθρίασαντας καὶ αἰσχυνθέντας ἀποστήναι τῆς ἀδίκου ταύτης συμβουλῆς. Καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο μέχρι νῦν ᾄδουσιν ἅπαντες, καὶ τοσοῦτος χρόνος οὐκ ἐμάρανεν, οὐκ ἔσβεσε τῆς φιλοσοφίας ταύτης τὴν μνήμην. Πόσων οὐκ ἂν εἴη τοῦτο τροπαίων λαμπρότερον; Πολλὰς καὶ μεγάλας ἢ πόλεις ἐκείνος ἀνέστησε, καὶ πολλοὺς βαρβάρους ἐνίκησεν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐκείνων μεμνήμεθα· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον ᾄδεται, καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς αὐτὸ καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἀκούσονται πάντες. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔστι τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἀκούσονται, ἀλλ' ὅτι καὶ μετ' ἐπαινῶν καὶ εὐφημίας οἱ τε λέγοντες ἵστανται, οἱ τε ἀκούοντες δέχονται· καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ὃς ἀνέξεται σιγῆσαι τοῦτο ἀκούσας, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἀνέκραξε, καὶ τὸν εἰρηκότα ἐπήνεσε, καὶ μυρία αὐτῷ καὶ ἀπελθόντι γίνεσθαι ἠξίαστο ἀγαθὰ. Εἰ δὲ παρὰ ἀνθρώποις τοσαύτης ἀπῆλαυσε δόξης δι' ἐκεῖνο τὸ ῥῆμα, πόσων ἀπολαύσεται παρὰ τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ στεφάνων;

Καὶ τί χρὴ λέγειν Κωνσταντῖνον καὶ τὰ ἄλλοτρια παραδείγματα, δέον οἰκοῦν σε καὶ ἐκ τῶν σῶν παρακα-

^b Savil. et alii πόσης κατασκαφῆς. Infra iidem ὅσα μηδεῖς, et mox σφώτατε pro φιλοσφώτατε.

^c Morel. μηδεμίαν ἀπαίτησιν δίκην, Savil. μηδεμίαν ἀφῆς δοῦναι δίκην. Infra tres mss. τιμιωτέραν στήλην, melius quam Morel. et Savil. qui habent στολήν.

^d Aberat μεγίστα, nos e Savilio recepinus, Fabr.

* Savil. in marg. et alii ἀπῆλασαν, ἔλαττον ἦν.

λεῖν κατορθωμάτων· Μένεινσαι πρῶτον, ὅτε τῆς ἐυρηγίας ταύτης καταλαβούσης ἐπιστολὴν ἐπεμψας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης κελεύουσας τοὺς τὸ δεσποτήριον οἰκούντας ἀφείναι, καὶ συγχωρεῖν αὐτοῖς τὰ ἐγκλήματα, καὶ ὡς οὐκ ἀρχοντίων ἐκείνων δεῖξαι σου τὴν φιλανθρωπίαν, ἔλεγες διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι Εἴθε μοι δυνατόν ἦν καὶ τοὺς ἀπελθόντας α καλέσαι καὶ ἀναστῆσαι καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἀναγαγεῖν ζωὴν! Τοῦτων ἀναμνήσθητι τῶν βρῆμάτων νῦν· Ἰδοὺ καιρὸς τοὺς ἀπελθόντας καλέσαι καὶ ἀναστῆσαι, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπαναγαγεῖν ζωὴν. Καὶ οὗτοι γὰρ ᾗδῃ τεθήνηκασιν, καὶ πρὶν ἢ τὴν ψῆφον ἐξενεχθῆναι, καὶ παρ' αὐτὰς ἡ πόλις ἐσκήνωται· τὰς τοῦ ἄδου πύλας νῦν. Ἀνάστησον οὖν [220] αὐτὴν ἐκείθεν χωρὶς χρημάτων, χωρὶς δαπάνης, χωρὶς χρόνου καὶ πόνου τινός. Ἀρκεῖ γὰρ σοι φθέγγασθαι μόνον, καὶ ἀναστήσαι τὴν πόλιν τὴν ἐν σκότῳ κειμένην^β. Νῦν δὲς αὐτὴν καλεῖσθαι λοιπὸν ἀπὸ τῆς σῆς φιλανθρωπίας· οὐδὲ γὰρ τοσαύτην εἰσεται χάριν τῷ παρὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν οἰκίσαντι, ὅσην τῇ ψῆφῳ τῇ σῇ· καὶ μάλ' αἰκότως. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἀρχὴν αὐτῇ δοὺς ἀπήλας, σὺ δὲ αὐτῇ- ἔειπας καὶ γενομένην μεγάλην, καὶ μετὰ τὴν πολλὴν ταύτην εὐημερίαν κατενεχθεῖσαν ἀναστήσεις. Οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ πολεμίων αὐτὴν ἐλόντων, καὶ βαρβάρων καταδραμόντων, ἀπήλλαξας τοῦ κινδύνου, ὡς ἐστὶ θαυμαστόν τὸ φείσασθαι νῦν· ἐκεῖνο μὲν γὰρ πολλοὶ πολ- λάκις βασιλεὺς ἐποίησαν· τοῦτο δὲ σὺ μόνος ἐργάσῃ, καὶ πρῶτος παρὰ προσδοκίαν ἄπασαν. Κάκεινο μὲν οὖν οὐ- δὲν θαυμαστόν οὐδὲ παρόδοον, ἀλλὰ τῶν ἀεὶ συμβαι- νόντων ἐστὶ, τὸ τῶν ὑπηκόων προῖστασθαι, τὸ δὲ τοσαύ- τα παθόντα καὶ τοιαῦτα ἀφείναι τὴν ὀργήν, τοῦτο πᾶ- σαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνει φύσιν. Ἐννόησον ὅτι νῦν οὐ περὶ τῆς πόλεως σοι βουλευτέον μόνον ἐστὶν ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς δόξης τῆς σῆς· μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ παντός. Νῦν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη, καὶ βάρβαροι (καὶ γὰρ κάκεινοι ταῦτα ἤκουσαν) πρὸς σὲ κεχρήσασιν ἀναμένοντες ἰδεῖν, οἷαν οἴσεις κατὰ τῶν γεγεννημένων τὴν ψῆφον· κἂν μὲν φιλάνθρωπον ἐξενέγκῃς καὶ ἡμερον, ἐπαινεύονται τὸ δόγμα πάντες, καὶ δοξάζουσιν τὸν Θεόν, καὶ πρὸς ἀλλή- λους ἐροῦσιν· Βαβαί, πόσῳ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ δύναμις! ἀνθρωπὸν οὐδένα ἔχοντα ὁμότιμον ἐπὶ τῆς γῆς, κύριον ὕψα ἀπολέσαι πάντα καὶ διαφθεῖραι, κατέσχε καὶ ἔχα- λίνωσε, καὶ φιλοσοφεῖν ἐπαίδευσεν φιλοσοφίαν, ἣν οὐδ' ἂν ἰδιώτης ἀνθρωπὸς ἐπεδείξατο· ὄντως μέγας ὁ τῶν Χρι- στιανῶν Θεός, ὃς ἐξ ἀνθρώπων ἀγγέλους ποιεῖ καὶ πά- σης ἀνάγκης φυσικῆς ἀνωτέρους καθίστησιν. Μὴ γὰρ δὴ τὸν περιττὸν ἐκεῖνον δεῖσῃς φόβον, μηδὲ ἀνάσχη λεγόν- των τινῶν, ὡς αἱ λοιπαὶ χεῖρους ἔσονται· πόλεις καὶ κα- ταφρονήσουσι μᾶλλον, ταύτης μὴ κολασθήσης. Εἰ μὲν γὰρ ἀδυνάτως εἴχες ἐπεξελθεῖν, καὶ βίξ σου περιεγέγοντο ταῦτα ποιήσαντες, καὶ ἰσοστάσιος ἦν ἡ δύναμις, εἰκότως ταῦτα ὑποπτεύειν ἐχρῆν· εἰ δὲ κατεπτήχασιν^γ καὶ προ- ἀπέθανον τῷ δέει, καὶ πρὸς τοὺς πόδας ἔδραμον τοὺς σοὺς δι' ἐμοῦ, καὶ οὐδὲν ἔτερον καὶ ὅ' ἐκάστην προσδοκίαν τὴν ἡμέραν, ἣ τὸ βάραθρον, καὶ λιτὰς ποιοῦνται κοινὰς, εἰς τὸν οὐρανὸν βλέποντες, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες ἔλθειν καὶ συνεφάσθαι τῆς αὐτῆς ἡμῖν πρεσβείας, καὶ καθάπερ οἱ πρὸς τὰς ἐσχάτας ὄντες ἀναπνεύει, περὶ τῶν οἰκουμενικῶν ἐπὶ ἐσκήνωσε τῶν αὐτοῦ, πῶς οὐ περιττὸν τοῦτο τὸ δέος; Οὐκ ἂν, εἰ σαργῆναι ἐκελεύσθησαν, το- σαῦτα ἂν ἐπαθον, ὅσα πάσχουσι νῦν ἡμέραις τοσαύταις^δ ἐφ' ὧ καὶ τῷ σὺ ζῶντες, καὶ ἐστέρας καταλαβούσης οὐ προσδοκῶντες βλεῖσθαι τὴν ζωὴν, καὶ ἡμέρας γενομένης

οὐκ ἐλπίζουσιν εἰς ἐστέραν ἀφίεσθαι. Πολλοὶ καὶ θηρίοις ἐνέπεσον τὰς ἐρήμους διώκοντες, καὶ πρὸς τὰς ἀβάτους μετοικισθέντες, οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ παιδία μι- κρὰ, καὶ γυναῖκες ἐλεύθεραι καὶ εὐσχημονες πολλὰς νύκτας [221] καὶ ἡμέρας ἐν σπηλαίοις καὶ φάραγξι καὶ ταῖς ὅποις κατακρυπτόμεναι τῆς ἐρήμου. Καὶ καινὴς αἰχμαλωσίας κατέχει τὴν πόλιν τρόπος· τῶν γὰρ οἰκο- δομημάτων καὶ τῶν τοιχῶν ἐστηκότων χαλεπώτερα τῶν ἐμπρησθεισῶν πάσχουσι πόλεων· οὐδενὸς βαρβάρου παρ- όντος, οὐδὲ πολεμίου φαινομένου ἀθλιώτερον τῶν ἀλόν- των διακινεῖται, καὶ φύλλον κινούμενον μόνον πάντας αὐ- τοὺς ἀποσοβεῖ καὶ ἐκάστην ἡμέραν. Καὶ ταῦτα ἴσασιν ἅπαντες· καὶ εἰ κατασκαφεῖσαν αὐτὴν εἶδον, οὐκ ἂν οὕ-τως ἐσωφρόνισθησαν, ὡς νῦν ταύτας αὐτῆς ἀκούοντες τὰς συμφορὰς. Μὴ τοίνυν τοῦτο νομίσῃς, ὡς χεῖρους ἔσονται αἱ λοιπαὶ πόλεις. Οὐκ ἂν, εἰ κατέσκαψας τὰς δι- α- λας πόλεις, οὕτως αὐτὰς ἐσωφρόνισας, ὡς νῦν διὰ τῆς ἀδήλου τῶν ἐσομένων προσδοκίας σφοδρότερον πάσης κο- λάτεις παιδεύσας αὐτοὺς. Καὶ μὴ περαιτέρω πρηνέ- γκῃς· αὐτοὶς τὰς συμφορὰς, ἀλλ' ἄφες ἀναπνεῦσαι λοιπόν. Τὸ μὲν γὰρ κολάσαι τοὺς ὑπευθύνους καὶ δίκην ἀπαι- τῆσαι τῶν πεπραγμένων, ῥάδιον πάντως καὶ εὐκόλον· τὸ δὲ φείσασθαι τῶν ὑβρισκόντων, καὶ συγγνώμην δοῦναι τοῖς ἀσύγνωστα ἡμαρτηκόσιν, ἐνός σου καὶ δευτέρου μόλις ἐστὶ, καὶ μάλιστα ὅταν βασιλεὺς ὁ ὑβρισμένος ἦ· καὶ τὸ φρόδι δὲ ὑποτάξει πόλιν εὐκόλον, τὸ δὲ πάντας ἑραστὰς καταστήσαι καὶ μετ' εὐνοίας πείσαι διακείσθαι περὶ τὴν βασιλείαν τὴν σὴν, καὶ μὴ μόνον κοινὰς, ἀλλὰ καὶ ἰδίας ὑπὲρ τῆς σῆς ἀρχῆς ποιεῖσθαι εὐχὰς, δυσκατέ- ρωτον· κἂν μυρία τίς ἀναλώσῃ χρήματα, κἂν μυρία κιν- ῶσιν στρατεύματα^ε, κἂν διούκιν ἐργάσεται, οὐκ εὐκό- λως τοσούτων ἀνθρώπων διάθεσιν πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπά- σασθαι δύνησεται, ὃ νῦν ῥάδιον ἔσται καὶ εὐκόλον. Οἱ τε γὰρ εὐεργετηθέντες, οἱ τε ἀκούσαντες ὁμοίως τοῖς εὐε- ργετῶσι περὶ σὲ διακείσονται. Πόσον ἂν ἐπὶ τῷ χρημά- τει, πόσον ἂν ἐπὶ τῷ πόνῳ ἐν βραχεία καιροῦ ῥοπή τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἀνακτῆσασθαι, καὶ πείσαι τοὺς τε νῦν ὄντας ἀνθρώπους τοὺς τε ἐσομένους ἅπαντας ὅσα τοῖς αὐτῶν εὐχονται παισὶ, τοσαῦτα^ς καὶ τῇ σῇ κεφαλῇ! Εἰ δὲ παρὰ ἀνθρώπων ταῦτα, ἐνόνθουν ὅσον παρὰ τοῦ Θεοῦ λήψῃ τὸν μισθόν, οὐχὶ τῶν νῦν γινόμενων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα παρ' ἐτέρων κατορθουμένων. Εἰ γὰρ ποτε συμβαίῃ γενέσθαι τοιοῦτον, οἷον δὴ γέγονε νῦν, δὲ μὴ γένοιτο, καὶ τινες τῶν ὑβρισμένων βουλευ- σωνται ἐπεξελεῖν τοὺς ὑβρισκόντων, ἢ πράττειν ἢ σὺ καὶ ἡ φιλοσοφία ἀντὶ πάσης ἔσται διδασκαλίας αὐτοῖς· καὶ παραινέσεως, καὶ ἐρυθριάσουσι καὶ καταισχυνοῦνται τοιοῦτον ἔχοντες φιλοσοφίας παράδειγμα, ἐλάττους φα- νῆναι. Ὡστε τῶν μετὰ ταῦτα πάντων ἔση διδασκαλός, καὶ τὰ νικητήρια κατ' αὐτῶν ἔξεις, κἂν εἰς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς φιλοσοφίας φθάσωσιν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον αὐτὸν κατέρξει τοσαύτης πρᾶότητος πρῶτον, καὶ πρὸς ἐτέρους βλέποντα μιμήσασθαι τὰ παρ' ἐκείνων κατορ- θωθέντα. Διὰ τοῦτο ὅσην ἂν οἱ μετὰ σὲ φιλανθρωπίαν καὶ ἡμερότητα ἐπιδειξῶνται. σὺ λήψῃ τὸν μισθὸν μετ' ἐκείνων· ὁ γὰρ τὴν ρίζαν παρασχών, οὗτος ἂν εἴῃ καὶ τῶν καρπῶν αἴτιος. Διὰ τοῦτο μετὰ σοῦ μὲν οὐδεὶς δύ- νηται μερίζεσθαι νῦν τὸν ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ μισθόν· σὺν γὰρ τὸ κατόρθωμα γέγονε μόνον· σὺ δὲ μετὰ πᾶν- των [222] τῶν μετὰ ταῦτα, εἰ τινὲς ποτε τοιοῦτον φρα- νεῖς, ἐξ ἴσης δυνήσῃ μετ' αὐτῶν διανεῖμασθαι τὸ κατόρ- θωμα, καὶ τοσαύτην ἀπενέγκασθαι μοῖραν, ὅσην ἐπὶ τοῖς μαθηταῖς οἱ διδασκαλοὶ· κἂν μηδεὶς γένηται τοιοῦ-

^α Alit καὶ τοὺς ἀποθανόντας.

^β Savil. et Morel. ἐπ' ὧσιν κειμένην, alit ἐπ' ὧσιν, alit ἐν σκότῳ κειμένην, et ita legit interpretes.

^γ Alit προεπτήχασιν, alit κατεπτήχασιν, alit προκατεπτήχασιν. Infra Savil. et duo mss. λιτὰς ποιοῦνται πυνάδας, alit λιτὰς κιοῦνται κοινὰς.

^δ Alit ἡμέρας τοσαύτας. Infra quidam διώκοντες, προς τόπους ἀβάτους μετοικισθέντες.

^ε Alit προσενέγκῃς, et mox δὲ ἀναπνεῦσαι. Infra alit ῥάδιον πάντη vel παντί.

^ς Quidam mss. στρατεύματα.

^τ Alit τοιαῦτα.

totum orbem terrarum epistolam misisti jubentem carcere detentos dimitti, ipsis ignosci crimina : atque illis humanitatem tuam demonstrare non sufficientibus, per litteras dicebas : Utinam mihi liceret et defunctos revocare et resuscitare, et ad priorem vitam reducere ! Horum nunc reminiscere verborum : ecce tempus defunctorum revocandorum et resuscitandorum et ad vitam reducendorum pristinam. Et hi namque jam mortui sunt, et priusquam iudicium proferatur, ad ipsas tartari fores jam nunc civitas collocata est. Ipsam igitur inde resuscita sine pecuniis, sine impendio, sine tempore et ullo labore. Tibi namque satis est tantum loqui, et revocare civitatem in tenebris jacentem¹. Nunc ipsam jube ab humanitate tua posthac appellari : nec enim tantam habebit gratiam illi, qui ab initio se condidit, quantam sententiæ tuæ : nec immerito. Ille enim principio ipsi dato recessit ; tu vero auctam et magnam effectam, et post multam hanc tranquillitatem destructam resuscitabis. Non fuisset adeo mirandum si hostibus ipsam capientibus, et barbaris populantibus, a periculo liberasses, quam est admirabile nunc pepercisse ; illud enim sæpe multi fecere reges, hoc autem tu solus operaberis et primus præter omnem expectationem. Et illud quidem minime mirandum, nec præter opinionem, sed est quotidianum opus, subditis præesse ; quod autem tot et talia passus iram deponas, hoc omnem naturam excedit humanam. Cogita nunc non de civitate tantum illa tibi consultandum esse, verum et de gloria tua, imo vero de Christianismo toto. Nunc et Judæi et Græci, et totus terrarum orbis et barbari (etenim et illi hæc audierunt) ad te respiciunt, expectantes ut videant, qualem de gestis sententiam feras : nempe si humanam protuleris et mitem, omnes decretum laudabunt, et Deum glorificabunt, et inter se dicent : Papæ, quanta Christianismi potentia ? hominem super terram habentem æqualem neminem, omnia delendi et perdendi dominum, cohibuit et refrenavit, et docuit philosophiam, quam nec homo privatus exhiberet. Vere magnus Christianorum Deus, qui ex hominibus angelos facit, et omni necessitate naturali superiores constituit. Ne namque superfluum timorem illum timeas, nec toleres quosdam dicentes, reliquias civitates pejores futuras esse, et hæc non punita, imperium tuum magis contempturas. Si enim ad ultionem infirmus fuisses, et hæc operati te vi superassent, et par esset potentia, congruenter hæc suspicari oportebat : si vero pavefacti præque timore præmortui sunt, et ad tuos per me cucurrere pedes, nec aliud quotidie expectant quam barathrum, et supplicationes faciunt communes² in cælum respicientes, et Deum venire supplicant, et simul nobiscum legationem obire, et sicut in extremis constituti, de rebus suis singuli consulunt : quomodo non superfluous hic timor ? Si jugulari fuissent jussi, tanta passi non fuissent, quanta patiuntur nunc, tot diebus in timore et tremore viventes, et superveniente vesperâ,

aurorum videre non exspectantes : et die orto ad vesperam pervenire non sperant. Multi et in feras inciderunt, dum sectantur deserta, in invia translati, nec viri tantum, verum et pueruli parvi, et mulieres liberæ et decoræ per multas noctes et dies in speluncis et convallibus et deserti foraminibus latentes. Et novus captivitatis modus civitatem detinet : adificiis et muris stantibus, incensis civitatibus graviora patiuntur ; nullo incumbente barbaro, nec hoste apparente, captis miserius affecti sunt, et vel folium si moveatur, omnes ipsos per singulos terret dies. Hæc omnes sciunt : et si subversam ipsam vidissent, non sic essent castigati, ut nunc cum has ipsius audiere miseras. Ne igitur hoc cogites, pejores futuras esse civitates reliquas. Non enim si civitates alias evertisses, sic eas castigasses, ut nunc per incertam futurorum expectationem omni supplicio vehementius ipsos punis. Ne igitur ipsis ulterius calamitates producas, sed jam respirare concedas. Subditos nempe castigare et gestorum exigere pœnas, facile penitus et promptum ; iis vero qui contumelias intulerunt, parcere, et iis qui venia indigna patravissent, veniam dare, unius et vix alterius est, et maxime cum Imperator sit contumeliam passus. Et civitatem quidem metu subdere facile ; omnes autem sui amantes constituere, iisque persuadere ut in regnum tuum se benevole habeant, et non tantum communes, verum et privatas pro tuo preces imperio fundant, difficile : licet infinitas quis expendat pecunias, et innumeros exercitus moveat, et quidquid operetur, non facile tot hominum affectum ad seipsum attrahere poterit, quod nunc tibi facile erit et nullius negotii. Nam et beneficiis affecti, et qui audierint pariter cum iis, qui beneficia acceperint, erga te benevole afficiunt. Quot pecuniis emisses, quot emisses laboribus, brevi temporis momento totum orbem acquirere, et omnibus qui nunc sunt futurisque persuadere, ut quanta filiis suis optant, tanta et capiti tuo optarent. Si autem ab hominibus hæc, cogita quantam a Deo capies mercedem, non tantum eorum, quæ nunc fiunt, verum et quæ post hæc ab aliis peragentur. Si umquam enim contingat fieri tale quid, quale nunc factum est, quod Deus avertat, et injuriam passorum aliqui in contumeliam operatos insurgere velint, benignitas et philosophia tua pro omni ipsis erit disciplina et admonitione : rubore pudoreque afficiuntur, tale disciplinæ exemplum habentes, inferiores apparere. Itaque omnium posterorum eris præceptor, et palmam ipsis præripies, licet ad ipsum philosophiæ verticem perveniant. Non enim par est, quempiam tantam incipere benignitatem primum, et ad alios respicientem eorum acta imitari. Quocirca quicumque post te humanitatem et mansuetudinem quantamcumque exhibuerint, tu cum illis mercedem accipies ; qui enim radicem præbuit, hic utique et fructuum auctor est. Propterea nunc quidem nemo tecum humanitatis mercedem partiri potest : tuum enim solius meritum est : tu vero cum omnibus posteris, si qui tales umquam appareant, ex æquo meritum dividere poteris, et tantam

¹ Savil. et Morel., *sub oculis jacentem*.

² Savil. et duo MSS. : *Supplicationes faciunt frequentes*.

reportare partem, quantam in discipulis præceptores: et si nemo talis fuerit, rursum tibi commendationes et laudes per singulas proveniunt generationes. Considera namque quale sit posteros omnes audire, quod tam magna civitate pœnæ et ultioni obnoxia, pavefactis omnibus, et horrefactis ducibus, præfectis et iudicibus, ac ne vocem quidem pro miseris illis emittere audentibus, unus accedens senex Dei sacerdotium gerens, ex ipso aspectu solo et colloquio ad reverentiam Imperatorem movit: et quod nemini suorum subditorum concessit, uni hoc seni concessit, Dei leges reveritus. Etenim hoc quoque ipso non te parum, Imperator, civitas honoravit, quod me ad te legatum miserit; sententiam enim de te optimam et pulcherrimam protulerunt, quod omni principatui tibi subjecto Dei sacerdotes anteponas, etsi viles esse contingat. Non ab illis vero tantum nunc venio, verum et ante illos a communi angelorum Domino missus sum, ut hæc dicam mitissimæ ac benignissimæ animæ tuæ: Quod si hominibus ipsorum debita dimittatis, et Pater cælestis lapsus vobis dimittet (*Matth. 6. 14*). Recordare igitur illius diei, quo omnes de actis rationem reddemus: cogita quod etiam si quid in te peccatum est, omnes ablueri prævaricationes per iudicium et sententiam istam poteris absque laboribus, absque sudoribus. Alii nempe legati aurum et argentum et alia huiusmodi dona ferunt; ego vero cum sacris ad imperium tuum legibus veni, et pro donis omnibus has prætendo, et te Dominum tuum imitari supplico, qui quotidie a nobis contumeliam patiens non cessat bona sua omnibus ministrare. Et ne confundas spem nostram, nec promissiones irritas facias: etenim et hoc cum aliis te scire volo, quod si reconciliari v. lis et pristinam civitati benevolentiam communicare, et hanc remittere justam indignationem, cum multa revertar fiducia; si vero mente tua civitatem asperneris, non tantum ipsam non repetam, nec ipsius solum videbo, verum et in reliquum prorsus negabo, et in aliam me civitatem conscribam. Ne mihi namque accidat in illam umquam adscribi patriam, erga quam humanissimus tu, et hominum cunctorum mitissimus pacari reconciliarique non velis.

4. *Mitis responsio Imperatoris, qui parcit Antiochenis.* — Hæc et his plura loquutus, sic Imperatorem pudefecit, ut idem fieret, quod et in Joseph olim contigit. Sicut enim ille tunc fratres conspicatus, lugere quidem volebat, sed dolorem tegebat, ne simulationem proderet: sic et Imperator lacrymabat quidem mente, non demonstrabat autem, omnium qui tunc aderant causa. Nectamen usque in finem æstum celare potuit, verum et invitus superabatur. Post hanc enim concionem secundis non opus habuit verbis, sed nunc solum loquutus est verbum, quod ipsum diademate multo magis ornavit. Quid autem hoc est? Et quid admirabile et magnum est, inquit, si iis, qui nos contumeliis affecerunt, iram remittamus hominibus existentibus, cum et ipsi homines simus; cum mundi Dominus in terram descendens, et propter nos servus factus, et a beneficio affectis crucifixus, pro crucifixoribus suis

Patrem oraverit, dicens: *Ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*)? quid igitur admirabile, si nos conservis ignoscamus? Et quod hæc verba non sint simulatio, demonstrarunt quidem et reliqua opera, nec iis minus illud quod nunc sum relaturus. Ipsum enim hunc sacerdotem secum hanc solemnitatem celebrare volentem, invitum properare et festinare coegit et se civibus exhibere. Novi, inquit, nunc ipsorum animos conturbatos, et multas superesse calamitatis reliquias; alii, consolare. Si gubernatorem viderint, nec præteritæ reminiscuntur tempestatis, verum et ipsam tristitiam memoriam omnem debebunt. Ut autem institit pontifex petens, ut filium suum mitteret, volens ille manifeste demonstrare, se penitus iram mente delevisse: Orate, inquit, hæc auferri obstacula, hæc bella extinguere, et ego veniam omnino. Quid anima mitius illa esse possit? Confundantur gentiles de reliquo, quinimo ne confundantur, sed erudiantur, et proprium omittentes errorem ad Christianismi virtutem redeant, nostram ab Imperatore et pontifice docti philosophiam. Non enim hactenus tunc substituit piissimus Imperator, sed et postquam ex urbe sacerdos exivit et pertransiit mare, misit ad eum quosdam, sciscitans et satagens, ne forte tempus tereretur et civitati voluptatem diminueret, extra urbem solemnitatem peragens. Quis pater mitis tantam de contumeliam inferentibus curam egit? Dicam et aliam justis laudem. His enim expeditis non festinavit, ut alius gloriæ cupidus, ipse literas illam tristitiam solventes deferre; sed quoniam lentius ibat, alium quemdam velociter equitare doctum se prævertere rogavit, et bona civitati nuntia afferre, ne ex reditus sui tardatione tristitia prolongaretur. Quod enim ipse quærebat, solum erat, non ut ipse veniret bona hæc deferens voluptatis multæ plena, sed ut ocys nobis patria respiraret.

Lectisternia in rebus lætis. — Quod igitur tunc fecistis, forum coronantes, et lucernas accendentes, et lectos ante officinas componentes, et tamquam nuper civitate natâ, festum agentes, hoc aliter per omne facite tempus, non floribus, sed virtute vos coronantes, lumen per opera in anima vestra accendentes, spiritali gaudentes lætitia, et Deo assidue pro his omnibus gratias agere non desinamus: non tantum quoniam gravia solvit, verum quoniam et ipsa fieri permisit, ei multum ipsi nos debere confiteamur; per utraque enim nobis civitatem ornavit. Hæc autem omnia, secundum propheticum eloquium, filiis vestris annuntiate, et filii vestri filiis suis, et illi rursum generationi postere (*Joel 1. 3*), ut omnes qui usque ad consummationem futuri sunt, Dei humanitatem civitati exhibitam discentes, nos quidem beatificent tantam nactos benevolentiam; admirentur autem et dominum nostrum, qui sic lapsam civitatem relevavit; lucentur et ipsi, perque talium gestorum exempla ad pietatem impellantur: non enim nos tantum, si ipsorum semper recordemur, verum et posteros, eorum quæ nobis evenerunt narratio, maxime juvare poterit.

τοι, πάλιν σοι τὰ τῶν ἐγκωμίων καὶ τῶν ἐπαίνων καθ' ἑκάστην ἐπιδίδωσι τὴν γενεάν. Ἐννόησον γὰρ ἤλίκον ἐστὶ τοὺς μετὰ ταῦτα πάντας ἀκούειν, ὅτι πόλειως οὕτω μεγάλης καὶ ὑπευθύνου κολάσει καὶ τιμωρίᾳ γενομένης, πεφρικότων ἀπάντων, καὶ δεδοικώτων στρατηγῶν καὶ ὑπάρχων καὶ δικαστῶν, καὶ οὐδὲ φωνὴν ῥῆξαι τολμῶντων ὑπὲρ τῶν ἀθλίων ἐκείνων, εἰς παρελθόντων πρεσβύτης τοῦ Θεοῦ τὴν ἱερωσύνην ἐγκαχειρισμένος ἀπὸ τῆς ὀψείως μόνης αὐτῆς, καὶ ψιλῆς τῆς συντυχίας ἐνέτρεψε τὸν κρατούντα· καὶ ὁ μὴ δυνάμενος ὑπὸ αὐτὸν ἐχαρίσασθαι, ἐνὶ γέροντι τοῦτο ἔδωκε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους αἰδουθεῖς. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτω αὐτῷ οὐ μικρῶς σε, ὦ βασιλεῦ, τετίμηκεν ἡ πόλις, ἐμὲ πρὸς τὴν πρεσβείαν ταύτην ἀποστείλασα· ἔχον γὰρ ἀρίστην ἐξήνεγκαν περὶ σοῦ καὶ καλλίστην, ὅτι τῆς ἀρχῆς ἀπάσης τῆς ὑπὸ σὲ κειμένης, τοῦ Θεοῦ τοὺς ἱερέας προτιμᾷς, καὶ εὐτελεῖς ὄντες τύχασιν. Οὐ παρ' ἐκείνων δὲ ἦκα νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων παρὰ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀγγέλων ἀπέσταλμαι Δεσπότην, ταῦτα εἰπεῖν πρὸς τὴν ἡμερωτάτην σου καὶ προατάτην ψυχὴν, ὅτι Ἄν αφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὀφειλόμενα αὐτῶν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει ὑμῖν τὰ παρωπώματα ὑμῶν. Ἀναμνήσθητι τοῖνυν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἅπαντες δικηθώσομεν περὶ τῶν πεπραγμένων· ἐννόησον, ὅτι εἰ καὶ τί σοι ἡμάρτηται, πάντα ἀπονιψάσαι ἡ δυνήσῃ τὰ πλημμελήματα διὰ τῆς ψήφου καὶ τῆς γνώμης ταύτης, χωρὶς πόνων, χωρὶς ἰδρώτων. Ἄλλοι μὲν οὖν πρεσβεύομενοι χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ ἕτερα τοιαῦτα δῶρα κομιζουσιν· ἐγὼ δὲ μετὰ τῶν ἱερῶν πρὸς τὴν σὴν βασιλείαν ἀφίγμαι νόμων, καὶ ἀντὶ δώρων ἀπίντων τούτους προτείνω· καὶ παρακαλῶ σε μιμησασθαι τοὺς Δεσπότην, δι' καθ' ἡμέραν παρ' ἡμῶν ὑβριζόμενος, οὐ δαιτυμπᾶναι τὰ παρ' αὐτοῦ χορηγῶν ἅπασιν καὶ μὴ καταίσχυνης ἡμῶν τὰς ἐλπίδας, μηδὲ ἐλέγξης τὰς ὑποσχέσεις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτό σε μετὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι βούλομαι, ὅτι εἰ μὲν βουλευθείης καταλλαγήναι καὶ τῆς προτέρας εὐνοίας μεταδοῦναι τῇ πόλει, καὶ τὴν ὀργὴν ἀφείναι τὴν δικαίαν ταύτην, μετὰ πολλῆς ἀπελεύσομαι τῆς παρῆρησίας· εἰ δὲ ἐκθάλοις τὴν πόλιν τῆς διανοίας τῆς σῆς, οὐ μόνον οὐκ ἐπιθήσομαι, οὐδὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς τὸ ἔδαφος, ἀλλὰ καὶ ἀρνήσομαι αὐτὴν καθάπαξ λοιπὸν, καὶ εἰς ἑτέραν ἑμαυτὸν ἐγγράψω πόλιν. Μὴ γάρ μοι γένοιτο πατρίδα ἐπιγράψασθαι ποτε ἐκείνην, πρὸς ἣν ὁ φιλανθρωπώτατος σὺ καὶ πάντων ἀνθρώπων ἡμερότατος· οὐκ ἂν ἔλθοι σπείσασθαι καὶ καταλλαγήναι.

δ. Ταῦτα καὶ πλείονα τοῦτων εἰπὼν, οὕτω τὸν βασιλέα συνέχεον, ὡς ταυτὸν γενέσθαι, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ συνέδη γενέσθαι ποτέ. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος τότε τοὺς ἀδελφούς ἰδὼν ἐβούλετο μὲν θαυμάζειν, ἔστειλε δὲ τὸ πάθος, ὥστε μὴ διαφθεῖραι τὴν ὑπόκρισιν· οὕτω δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐδάκρυε μὲν κατὰ διάνοιαν, [223] οὐκ ἐδείκνυτο δὲ διὰ τοὺς παρόντας ἅπαντας· οὐ μὴν ἔσχευεν εἰς τέλος· κρύψαι τὸ πάθος, ἀλλὰ καὶ ἄκων ἠλέγχετο. Μετὰ γὰρ τὴν δημηγορίαν ταύτην οὐκ ἐδείχθη ῥημάτων δευτέρων, ἀλλ' ἐν μόνον ἐφθέγγετο ῥήμα, ὃ τοῦ διαδήματος αὐτὸν πολλῶ μειζόνως ἐκόσμησε. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Καὶ τί θαυμαστὸν καὶ μέγα, φησὶν, εἰ τοῖς ὑβριστάς ἀφήσομεν τὴν ὀργὴν ἀνθρώποις οὖσιν ἀνθρώποι καὶ αὐτοὶ τυγχάνοντες, ὅπου γε ὁ τῆς οἰκουμένης Δεσπότης ἐπὶ γῆς ἐλθὼν καὶ δι' ἡμᾶς γενόμενος δούλος, καὶ παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων σταυρωθεὶς ὑπὲρ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν παρεκάλει τὸν Πατέρα, λέγων, Ἄφετε αὐτοῖς· οὐ γὰρ

οἶδασιν τί ποιοῦσι; τί τοῖνυν θαυμάστον, εἰ τοῖς δομοδόλοις καὶ ἡμεῖς ἀφήσομεν; Καὶ ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα οὐχ ὑπόκρισις ἦν, εἰδείξε μὲν καὶ τὰ γεγενημένα ἅπαντα, οὐκ ἔλαττον δὲ τούτων καὶ τοῦτο, ὃ μέλλω νῦν εἶρην αὐτὸν γὰρ τὸν ἱερέα τοῦτον βουλόμενον ἐκεῖ κοινῇ μετ' αὐτοῦ τὴν ἑορτὴν ἐπιτελεῖσαι ταύτην, ἀκοντα κατηνάγκασε κατεπειχθῆναι καὶ σπεῦσαι, καὶ τοῖς πολίταις φανῆναι. Οἶδα, φησὶν, ὅτι νῦν αὐτῶν εἰσιν αἱ ψυχαὶ δεδονημέναι, καὶ πολλὰ τῆς συμφορᾶς τὰ λείψανα· ἀπελθε, παρακάλεσον· ἂν ἴδωσι τὸν κυβερνήτην. οὐδὲ τοῦ παρελθόντος μεμνησονται χυμῶνος, ἀλλὰ καὶ τὴν μνημὴν αὐτὴν ἐξαλείψουσι τῶν λυπηρίων ἅπασαν. Ὡς δὲ ἐπ' ἐκεῖτο ὁ ἱερεὺς, ἀξίων τὸν υἱὸν πέμψαι τὸν ἑαυτοῦ, βουλόμενος ἐκεῖνος δεῖξαι σαφῶς, ὡς πᾶσαν καθόλου τῆς διανοίας ἐξήλειψε τὴν ὀργὴν. Εὐξασθε, φησὶ, ταῦτα ἀναιρεθῆναι τὰ κωλύματα, θεασθῆναι τοὺς πολέμους τούτους, καὶ αὐτὸς ἀφίξομαι πάντως. Τί τῆς ψυχῆς ἐκείνης ἡμερῶτερον γένοιτο; ἂν; Αἰσχυνέσθωσαν Ἕλληγες λοιπὸν· μάλλον δὲ μὴ αἰσχυνέσθωσαν, ἀλλὰ παιδευσέσθωσαν, καὶ τὴν οἰκείαν ἀφέντες πλάνην ἐπανίτωσαν ἐπὶ τὴν τοῦ Ἐκκλησιασμοῦ δύναμιν, ἀπὸ τοῦ βασιλείως, ἀπὸ τοῦ ἱερέως μαθόντες τὴν παρ' ἡμῖν φιλοσοφίαν. Οὐδὲ γὰρ μέχρι τοῦτων ἔστη τότε ὁ Θεοφιλέστατος βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῆς πόλεως ἐξέβλασεν ὁ ἱερεὺς καὶ διέβη τὴν θάλασσαν, ἔπεμψε καὶ ἐκεῖ τινας περιεργαζόμενος καὶ πολυπραγμονῶν, μὴ ποτε τριβῇ τὸν χρόνον, καὶ τῇ πόλει τὴν ἡδονὴν ἐξ ἡμισείας ποιῇ, ἔξω τὴν ἑορτὴν ἐπιτελῶν. Ποῶς πατὴρ ἡμερὸς τοσαύτην ἂν ὑπὲρ τῶν ὑβρικότων ἐποίησατο σπουδὴν; Εἶπω τι καὶ ἕτερον τοῦ δικαίου ἐγκώμιον. Ταῦτα γὰρ ἀνύσας, οὐκ ἔσπευσεν, ὡς ἂν εἰ τις ἕτερος ὁδὸς ἐρῶν, αὐτὸς τὰ γράμματα τὰ λύοντα τὴν κατῆφαιαν ἡμῖν ἐκείνην κομίσαι· ἀλλ' ἐπειδὴ σχολαιότερον ἐδόδισεν, ἕτερόν τινα τῶν ἱπποῦς ἐλαύνειν εἰδόντων ἠξίωσε προλαβεῖν, καὶ κομίσαι τῇ πόλει τὰ εὐαγγέλια. ὥστε μὴ τῇ μελλήσει καὶ τῇ ἐπανόδοι τῆς αὐτοῦ τὴν ἀθυμίαν ἐπιταβῆναι. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον αὐτῷ μόνον ἦν, οὐχ ὅπως αὐτὸς ἔλθοι φέρων τὰ χρηστὰ ταῦτα καὶ πολλῆς ἡδονῆς γέμοντα, ἀλλ' ὅπως ταχέως ἡ πατὴρ ἡμῖν ἀναπνεύσειεν.

ὑπερ οὖν τότε ἐποίησατε στεφανώσαντες τὴν ἀγορὰν, καὶ λύχνους ἅπαντας, καὶ στεφάνους πρὸ τῶν ἐργαστηρίων συνθέντες, καὶ ὥσπερ ἄρτι τῆς πόλεως τεχθείσης, οὕτω πανηγυρίσαντες· τοῦτο ἐτέρως διὰ παντός ποιεῖτε τοῦ χρόνου, μὴ τοῖς ἀνθεσιν, ἀλλ' ἀρετῇ στεφανούμενοι, τὸ φῶς τὸ ἀπὸ τῶν ἔργων ἅπτοντες κατὰ τὴν ψυχὴν τὴν ὑμέτεραν, εὐφροσύνην εὐφραίνόμενοι πνευματικὴν, καὶ τῷ Θεῷ διηνεκῶς [224] ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες μὴ διαλείπωμεν, μηδ' ὅτι μόνον ἔλυσεν τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὅτι καὶ συνεχώρησεν αὐτὰ γενέσθαι, καὶ πολλὴν αὐτῷ χάριν ὁμολογῶμεν· δι' ἡμφοτέρων γὰρ ἡμῖν τὴν πόλιν ἐκόσμησε. Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον ἀναγγείλατε τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν τοῖς τέκνοις αὐτῶν, κακεῖνοι πάλιν εἰς γενεὰν ἑτέραν, ἵνα ἅπαντες οἱ μέχρι τῆς συντελείας γινόμενοι τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν τὴν ἐπὶ τῇ πόλει γεγενημένην μαθόντες, μακαρίζωσι μὲν ἡμᾶς τοὺς τοσαύτης ἀπολαύσαντας εὐνοίας, θαυμάζωσι δὲ ἡμῶν τὸν Δεσπότην τὸν οὕτω καταπίπτουσιν τὴν πόλιν ἀναστήσαντα, κερδάνοντες δὲ καὶ αὐτοὶ, διὰ πάντων τῶν γεγενημένων πρὸς· εὐλόγειαν συνωθούμενοι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἡμᾶς, εἰ μνημονεύομεν αὐτῶν διηνεκῶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μεθ' ἡμᾶς γινόμενους, τὰ μέγιστα τῶν συμβάντων ἡμῖν ἡ ἱστορία

^a Sic recte Savil. pro eo quod legebatur ὑπὸ σοῦ. Edit.

^b Alii ἀπαλείψασθαι.

^c Savil. et quidam mssb. πρὸς τὴν τοῦ Ἰνφρα iidem ὁ θεοσεβέστατος βασιλεὺς... καὶ τῆς πόλεως ἐξέβλεν ὁ ἱερεὺς.

ὠφελῆσαι δυνήσεται. Ἐπερ οὖν ἅπαντα λογιζόμενοι, μὴ μόνον ἐν τῇ λύσει τῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγχωρήσει τῶν δεινῶν εὐχαριστῶμεν ἀεὶ τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ, ἀπὸ τε τῶν θείων Γραφῶν, ἀπὸ τε τῶν ἡμῖν συμβάντων αὐτὸ δὴ τοῦτο * μαθόντες, ὡς ἅπαντα ἀεὶ πρὸς τὸ δεῖν

* Sic Savil. et duo alii, rectius quam Montf. αὐτῶν δὴ τούτων. Edit.

ἡμῖν οἰκονομεῖ μετὰ τῆς αὐτῇ προποῦσης φιλανθρωπίας* ἥς γένοιτο διηγεκῶς ἡμᾶς ἀπολαύοντας, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN CATECHESIS PRIMAM ET SECUNDAM AD ILLUMINANDOS

Hanc catechesin ex unico Federici Morelli codice se mutuatum esse testificatur in notis infra Fr. Ducaeus, quem codicem hactenus nancisci non potuimus. Inscribitur autem Κατήχησις πρώτη, *Catechesis prima*, qui titulus aliam vel alias catecheses hanc subsequentes indicat. Nullam porro aliam catechesin in Chrysostomi operibus invenio, quæ hanc sequi potuerit, nisi homiliam vicesimam primam ad populum Antiochenum, quæ item inscribitur, Κατήχησις πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι, *Catechesis ad illuminandos*; habita vero fuit circa finem Quadragesimæ anni, ut putant aliqui, 388. Qua de re infra. Hæc porro, de qua nunc agitur, habita quoque fuit in Quadragesima, triginta nempe diebus ante Pascha, ut indicatur num. 4. In cujus vero anni Quadragesima pronuntiata fuerit jam quærendum. Certe si longum contra jurandi consuetudinem epilogum, quo clauditur oratio, attendamus, in Quadragesima anni 387 catechesin hanc constituemus: per totam enim illam Quadragesimam homilias fere omnes, quas numero 21 habemus, hujusmodi contra juramenta adhortationibus claudi cernimus, ita ut in aliqua earum circa finem Quadragesimæ, ex curandi assiduitate pene depulsum morbum esse testificetur Chrysostomus. Itaque ut eam in annum 387 conferamus, tum hæc ratio suadet, tum etiam alia ex titulo petita: nam *Catechesis prima* congruenter inscribitur, si aliam sequi catechesin deprehendamus; cum autem illa altera catechesis vel in Quadragesima anni 387, ut nos probabilius existimamus, vel in sequenti anni 388, ut Tillemontius opinatur, reponenda sit, prima in Quadragesimam anni 387 conferri posse videtur.

Sed in hanc temporis notam non spernenda quædam objicit Tillemontius, qui mavult illam in Quadragesimam anni 388 conjicere. Hujus catecheseos habitæ dies, inquit, si triginta dies a Paschate retro numeres, in hebdomadem tertiam post Pascha incidit; atqui anno 387 per totam illam hebdomadem se siluisse et a concionibus abstinuisse testificatur Chrysostomus Hom. XI ad populum Antiochenum, quia tota civitas, ob proximam quæ propter eversas statuas expectabatur ultionem, tremore horroreque [225] plena erat, ac singuli plus de fuga capessenda, quam de adeundis concionibus cogitabant. Deinde si in tanta urbis calamitate catechumenos allocutus esset, annon quidpiam de illa omnium animos occupante formidine carptim saltem locutus esset? Ut vero argumenta illa subtilius excutiamus: quod prius objicit, Chrysostomum nempe per totam hebdomadem tertiam Quadragesimæ tacuisse, ut ipse testificatur initio homiliæ undecimæ ad populum Antiochenum, atque adeo non potuisse illa hebdomade hanc catechesin habere; id, inquam, vel ipsius Tillemontii judicio nullum est: nam ait quidem Chrysostomus, Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς ἑμπροσθεν ταύτας ἐσιγήσαμεν ἡμέρας, *Ideo nos his superioribus diebus tacuimus*; sed non dicit se per hebdomadem integram siluisse, atque ipso satente Tillemontio p. 71, potuit hanc concionem XI habere sub finem hebdomadis tertię, vel initio quartę. Ponamus habuisse

Quæ omnia ratiocinantes, non tantum in gravium solutione, verum et in horum permissione semper clementissimo Deo gratias agamus, tum ex divinis Scripturis, tum ex iis, quæ nobis acciderunt, edocti eum omnia semper ad utilitatem nostram dispensare cum

benignitate sibi semper convenienti : qua nos semper fruente, cælorum quoque regnum assequi contingat, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

feria sexta tertiæ hebdomadis ; cum in sabbatum sequens ejusdem hebdomadis cadat trigesima dies ante Pascha, hac die catechesin habuerit, nihilque tum officient verba illa homiliæ XI die præcedenti habitæ, *His superioribus diebus tacuimus*. Etiam si vero ponamus habitam fuisse homiliam undecimam die Lunæ vel feria secunda hebdomadis quartæ : cum hanc catechesin ad solos juvenes catechumenos, seclusis omnibus aliis, habuerit, quod utique exploratum est, recte dicere potuit, feria secunda insequenti, dum totum populi cœtum alloqueretur, se siluisse, qui concionem ad eos nullam superioribus diebus habuerat : nam silentium illud eos solos respicit, quos tum alloquitur.

Sed qui fieri potest, pergit Tillemontius, ut tanta instante formidine, cum ingens calamitas expectaretur, ne verbum quidem de illa in hac catechesi faciat ? Fæteor hinc mihi quidpiam scrupuli oriri, non tanti tamen, ut me a sententia dimoveat. Nam quæ ad calamitatem illam vel imminentem, vel aliquatenus sedatam spectabant, in cœtu quidem et in concionibus publicis, *παθητικῶς* describere solebat : in catechesi vero ad solos juvenes, qui in Paschate illuminandi erant, habita, cum de illis ad baptismum accipiendum instituendis tantum ageretur, potuit Chrysostomus a deplorandis hujusmodi calamitatibus abstinere, easque ad populares homilias reservare.

Aliam huic subjungimus catechesin, quæ hactenus inter homilias ad populum Antiochenum et de stathis viceesima prima collocata fuerat. Pronuntiata autem fuit, ut ait initio Chrysostomus, decem diebus post aliam catechesin, quam in eadem ipsa Quadragesima habuerat. Etsi vero non ausim affirmare catechesin illam, quæ in hac quasi decem ante diebus habita memoratur, eam esse, quam primam ponimus, nihil tamen repugnat eandem ipsam esse : siquidem hæc perinde atque illa paulo post eversas statuas habita fuisse videtur, ut ex iis quæ de illa ipsa statuarum eversione dicuntur, argui potest. Quod autem de juramentis nihil habeat, contra quam in omnibus per illam Quadragesimam habitis concionibus observatur, ubi semper de juramento vitando circa finem agitur ; id, inquam, nonnihil scrupuli movere possit ; sed, ut nemo non videt, non talis scrupulus est, qui solus in adversam trahat sententiam. Utut vero sit, hanc catechesin secundam inscribimus, quia post illam, quam priorem ponimus, dictam fuisse arbitramur. Hanc porro secundam catechesin non esse illam quæ memoratur in Homilia *De diabolo tentatore*, in sequenti Monito probamus.

Primæ catecheseos interpretationem Latinam anonymi, quæ in editis ferebatur, utpote intricatam minusque accurate concinnatam, rejecimus, novamque paravimus. Interpretationem vero secundæ catecheseos Bernardi Brixiani, aliquot in locis emendatam, e regione Græcorum ponimus.

CATECHESIS PRIMA

AD ILLUMINANDOS, ET CUR LAVACRUM REGENERATIONIS, NON AUTEM REMISSIONIS PECCATORUM DICATUR : QUODQUE PERICULOSUM SIT, NON MODO PEJERARE, SED ETIAM JURARE, ETIAMSI RECTE JUREMUS,

1. Quam desiderabilis amabilisque nobis est juvenum fratrum chorus! vos enim fratres vel ante partum voco, eorumque qui nondum nati sunt cognationem amplector. Novi quippe, clareque novi, in quantum honorem, in quantum principatum evehendi sitis. Eos autem, qui principatum accepturi sunt, vel antequam accipiant, solent omnes honorare, ut hujusmodi obsequio eorum sibi benevolentiam ad futurum commodum captent. Hoc et ego facio; non solum enim ad principatum, sed ad ipsum regnum promovendi estis; imo non ad regnum simpliciter, sed ad regnum cælorum. Quamobrem oro atque supplico, ut cum ad regnum illud perveneritis, mei reminiscamini. Quodque Joseph pincernarum principi dicebat, *Memento mei cum bene tibi fuerit (Gen. 40, 14)*, id et nunc dico vobis: Memento mei cum bene vobis fuerit. Non hanc ut ille somniorum interpretationis mercedem postulo: non enim vobis somniorum interpres accessi, sed cælestia narraturus, annuntiatorusque bona illa, *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9)*: talia sunt ea, *Quæ præparavit Deus diligentibus se*. Joseph quidem pincernæ illi dicebat, *Adhuc triduum, et restituet te Pharao in principatum pincernarum (Gen. 40. 12. 13)*: ego vero non dico, Adhuc triduum, et pincernæ tyranni constituemini; sed, Adhuc triginta dies, et restituet vos, non Pharao, sed cælorum Rex in supernam patriam, in Jerusalem illam liberam, in civitatem cælestem. Ille dicebat, *Dabis calicem in manus Pharaonis (Ibid.)*; ego vero non dico: Dabit calicem in manus regis; sed, Ipse Rex in manum vobis tradet calicem illum horrendum, multa plenum virtute atque utraque creatura pretiosiore. Sciunt initiati calicis hujus virtutem, vosque paulo post scietis (a). Mementote igitur mei, cum veneritis in regnum illud cum regale vestimentum acceperitis, cum purpura Dominico sanguine tincta induemini, cum diademate illo redimiti eritis, cujus fulgor undique emicans solaribus radiis splendidiore est. Talia quippe sunt sponsi munera, majora quidem dignitate vestra, sed ejus benignitate digna.

(a) Catechumeni non sciebant mysterium calicis.

De iis qui baptismum ad usque mortem differebant.
— Ideo jam vos, antequam in sacrum illum thalamum ingrediamini, beatos prædico: nec beatos solum prædico, sed etiam laudo gratum vestrum animum, quod non sicut negligentiores, ad baptismum in extremo halitu accedatis; sed jam inde quasi probi domestici, ad obsequendum magna benevolentia Domino parati, animæ collum multa cum probitate et alacritate sub jugum Christi induxeritis, jugumque illud suave et onus leve susceperitis. Licet enim tam vos, quam ii, qui in vitæ exitu initiantur, parem gratiam accipiat, at voluntatis propositum, apparatusque rerum non pari modo se habent. Illi namque in lecto accipiunt, vos autem in Ecclesiæ communis omnium nostrum matris sinu; illi flentes et lacrymantes, vos gaudentes atque lætantes; illi gementes, vos gratias agentes; illi febri admodum laborantes, vos multa pleni spirituali voluptate. Quapropter hic omnia huic muneri conveniunt, illic omnia sunt muneri contraria: fletus nempe ac gemitus eorum, qui initiantur; adstant pueri lugentes, uxor genas lacerans, amici tristes, domestici lacrymantes, tota domus species hibernum et caliginosum diem imitatur. Quod si jacentis cor scruteris, iis omnibus tristius reperiēs. Quemadmodum enim venti magno impetu alii aliis ex adverso flantes multas in partes pelagus dividunt: sic cogitationes tunc ingruentium malorum, ægri animum invadentes, in multas sollicitudines illius mentem distrahunt. Si filios respiciat, illorum orbitatem cogitat; si uxorem, ejus viduitatem considerat; si domesticos, domus solitudinem secum reputat; si ad seipsum convertatur, præsentem vitam in memoriam revocat, atque instante separatione, magnam mœstitiæ nebulam excipit. Talis mox initiandi animus est. Illic inter tumultum perturbationemque hujusmodi, ingreditur sacerdos ipsa febri formidabilior, atque ægroti propinquis ipsa morte immanior. Nam vel ipsa medici deploratam ejus valetudinem declarantis voce major desperandi causa esse putatur presbyteri ingressus, atque id, quod æternæ vitæ argumentum est, mortis symbolum esse putatur. At nondum colophonem malis addidi: interim quippe tumultuantibus et sese ap-

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ.

Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι, καὶ διὰ τὴν λουτρὸν παλιγγενεσίας καὶ οὐκ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων λέγεται, καὶ ὅτι ἐπικίνδυνον οὐ τὸ ἐπιπορεύειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμνύειν, κἂν εὐορκώμεν.

α'. Ὡς ποθεινὸς καὶ ἐπέραστος τῶν νέων ἡμῖν ἀδελφῶν ὁ χορὸς· ἀδελφοὺς γὰρ ὑμᾶς ἐγὼ καὶ πρὸ τῶν ὠδίνων ἤδη καλῶ, καὶ πρὸ τοῦ τόκου τὴν συγγένειαν τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀσπάζομαι. Οἶδα γάρ, οἶδα σαφῶς εἰς ὅσην μὲν ἄγεσθαι μέλλετε τιμὴν, εἰς ὅσην δὲ ἀρχὴν· τοὺς δὲ ἀρχὴν μέλλοντας λαμβάνειν, [226] καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς εἰώθασι τιμᾶν ἅπαντες, διὰ τῆς θεραπείας εὐνοίαν ἑαυτοῖς προ- αποτιθέμενοι πρὸς τὸ μέλλον. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ποιῶ νῦν· οὐ γὰρ εἰς ἀρχὴν ἄγεσθαι μέλλετε ψιλὴν, ἀλλ' εἰς βασιλείαν αὐτὴν· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰς βασιλείαν ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τῶν οὐρανῶν τὴν βασιλείαν. Διὰ τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ἵνα μνησθῇτέ μου, ὅταν ἔλθῃτε εἰς βασιλείαν ἐκείνην, καὶ ὅπερ ὁ Ἰωσήφ ἔλεγε πρὸς τὸν ἀρχιοινοχόον· *Μνήσθητί μου, ὅταν εὖ σοι γένηται*· τοῦτο καγὼ λέγω πρὸς ὑμᾶς ἄρτι· *Μνήσθητέ μου ὅταν εὖ ὑμῖν γένηται*. Οὐκ ἐνυπνίων ταύτην ἀπαιτῶ τὴν ἀμοιβὴν καθάπερ ἐκεῖνος· οὐ γὰρ ὀνειράτα ἦλθον διαλύσαι ὑμῖν, ἀλλὰ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς διηγησόμενος πράγματα, καὶ εὐαγγέλια κομίζων αγαθῶν τοιούτων, *ὅλα οὐτε ὀρθαλμὸς εἶδεν, οὐτε οὐς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη*· τοιαῦτά ἐστιν Ἄ ἡτολμωσεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ὁ μὲν οὖν Ἰωσήφ ἔλεγε πρὸς τὸν οἰνοχόον ἐκεῖνον· *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ ἀποκαταστήσει σε Φαραὼ εἰς τὴν ἀρχιοινοχοῦν σου*· ἐγὼ δὲ οὐ λέγω, *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ εἰς οἰνοχοῖαν ἐνεχθήσεσθε τυράννου*· ἀλλ' ἔτι τριάκοντα ἡμέραι, καὶ ἀποκαταστήσει ὑμᾶς οὐχὶ Φαραῶ, ἀλλ' ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς εἰς τὴν ἄνω πατρίδα, εἰς τὴν ἐλευθερίαν Ἰερουσαλήμ, εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Κάκεινος μὲν ἔλεγεν, ὅτι *Δώσεις τὸ ποτήριον εἰς χεῖρας τοῦ Φαραῶ*· ἐγὼ δὲ οὐ λέγω, ὅτι δώσετε τὸ ποτήριον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εἰς χεῖρα τὴν ὑμετέραν δώσει τὸ ποτήριον τὸ φρικτὸν καὶ πολλῆς γέμον δυνάμεως, καὶ τῆς κτίσεως τιμιώτερον ἑκατέρας. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τοῦ ποτηρίου τούτου τὴν ἰσχύν· εἴσεσθε δὲ καὶ ὑμεῖς μικρὸν ὑστερον. Μνήσθητε οὖν, ὅταν ἔλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν ἐκείνην, ὅταν τὸ ἰμάτιον τὸ βασιλικὸν ἀπολάβητε, ὅταν τὴν πορφύραν περιβάλλῃσθε τὴν αἵματι· βαφεῖσαν Δεσποτικῇ, ὅταν διάδημα ἀναδῆσῃσθε τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων φαεινότερας ἔχον πανταχόθεν ἐκπηδῶσας λαμπρόνας. Τοιαῦτα γὰρ τοῦ νυμφίου τὰ ἔδνα, μελίζονα μὲν τῆς ἡμετέρας ἀξίας, ἀξία δὲ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας.

Διὰ ταῦτα ὑμᾶς ἐντεῦθεν ἤδη καὶ πρὸ τῶν ἱερῶν ἐκείνων μακαρίζω πασθάνων· οὐ μακαρίζω δὲ μόνον, ἀλλὰ

καὶ ἐπαινῶ τὴν εὐγνωμοσύνην, ὅτι μὴ καθάπερ οἱ ῥαθυμότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς τῇ φωτίσματι προσήλθετε, ἀλλ' ἐντεῦθεν ἤδη καθάπερ οἰκέται εὐγνώμονες, μετὰ πολλῆς εὐνοίας ὑπακούσαι Δεσπότην παρεσκευασμένοι, τὸν αὐχένα τῆς ψυχῆς μετὰ πολλῆς ἐπεικειας τε καὶ προθυμίας ὑπὸ τὴν ζεύγλιν ἡγάγετε τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν ζυγὸν ἐδέξασθε τὸν χρηστὸν, καὶ τὸ φορτίον ἐλάβετε τὸ ἐλαφρόν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ τῆς χάριτος ἴσα ὑμῖν καὶ τοῖς ἐν τῇ τελευτῇ μυσταγωγούμενοις, ἀλλὰ τὰ τῆς προαιρέσεως οὐκ ἴσα, οὐδὲ τὰ τῆς παρασκευῆς τῶν πραγμάτων. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐν τῇ κλινῇ λαμβάνουσιν, ὑμεῖς δὲ ἐν τοῖς κόλλοις τῆς Ἐκκλησίας τῆς κοινῆς ἀπάντων ἡμῶν μητρὸς· κάκεινοι μὲν ὀδυρόμενοι καὶ δακρύοντες, ὑμεῖς δὲ χαίροντες καὶ εὐφραινόμενοι· ἐκεῖνοι στένοντες, ὑμεῖς δὲ εὐχαριστοῦντες· κάκεινοι μὲν πολλῶ κεκαρωμένοι τῷ πυρετῷ, ὑμεῖς δὲ πολλῆς ἐμπεπλησμένοι τῆς πνευματικῆς ἡδονῆς. Ὅθεν ἐνταῦθα μὲν ἅπαντα σύμφωνα τῇ δωρεᾷ, ἐκεῖ δὲ πάντα ἐναντία [227] τῇ δωρεᾷ· καὶ γὰρ ὁ ῥήνος καὶ ὀδυρμὸς πολὺς μυσταγωγούμενων, καὶ παῖδια περιέστανται κλαίοντα, καὶ γυνὴ τὰς παρεῖας καταξίνουσα, καὶ φίλοι κατηφεῖς, καὶ οἰκέται δακρύων γέμοντες, ὅλον τὸ τῆς οἰκίας σχῆμα χειμερινὴν τινα καὶ ζοφώδη μισεῖται ἡμέραν· ἐν δὲ αὐτὴν τοῦ κατακειμένου τὴν καρδίαν ἀναπτύξης, σκυθρωποτέραν ταύτων εὐρήσεις. Καθάπερ γὰρ ἄνεμοι μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης ἐξεναντίας ἀλλήλοις ἐμβάλλοντες εἰς πολλὰ τὸ πέλαγος διατέμνουσι μέρη· οὕτω καὶ οἱ λογισμοὶ τῶν τότε κατεχόντων δεινῶν εἰς τὴν τοῦ κάμνοντος ἐμπέπτοντες ψυχὴν, εἰς πολλὰς τὴν ἐκείνου διάνοιαν σχίζουσι φροντίδας. Ὅταν εἰς τὰ παιδία ἀπὸ τῆς τῆν ὀρφανίαν αὐτῶν ἐννοεῖ· ὅταν πρὸς τὴν γυναῖκα ἀποβλέψῃ, τὴν χρεῖαν λογίζεται· ὅταν ἴδῃ τοὺς οἰκέτας, τὴν ἐρημίαν ἀπάσας σκοπεῖ τῆς οἰκίας· ὅταν πρὸς ἑαυτὸν ἐπανεέλθῃ, τῆς παρουσίας ἑαυτοῦ ἀναμνησκει ζωῆς, καὶ ἀπορρήγνυσθαι μέλλων, πολὺ δέχεται τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος. Τοιαύτη ἡ τοῦ μέλλοντος μυσταγωγείσθαι ψυχὴ. Εἶτα μεταξὺ τῶν θορύβων καὶ τῆς ταραχῆς αὐτῆς, ἐπεισέρχεται ὁ ἱερεὺς αὐτοῦ τοῦ πυρετοῦ φοβερώτερος ὢν, καὶ τοῦ θανάτου τοῖς τοῦ κάμνοντος προσήκουσιν ἀπνηέστερος· τῆς γὰρ τοῦ ἱατροῦ φωνῆς τῆς ἀπογινωσκούσης τὴν ζωὴν τὴν ἐκείνου μελίζον ἀπόγνωσις εἶναι νομίζεται ἡ τοῦ πρεσβυτέρου εἰσοδος, καὶ θανάτου σύμβολον εἶναι δοκεῖ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἡ ὑπόθεσις. Ἀλλ' οὕτω τὸν κολοφῶνα ἐπέθηκα τῶν κακῶν· μεταξὺ γὰρ θορυβούντων τῶν ἐπιτηδεῶν καὶ παρασκευα-

ζυμένων, πολλάκις ἔρημον ἀφεῖσα τὸ σῶμα ἀπεπήδησεν ἡ ψυχὴ, πολλοὺς δὲ καὶ παρούσα οὐδὲν ὦνησεν. Ὅταν γὰρ μῆτε τοὺς παρόντας ἐπιγινώσκῃ, μῆτε φωνῆς ἀκούῃ, μῆτε ἀποκρίνασθαι δύνῃται τὰ ῥήματα ἐκεῖνα, δι' ὧν τὴν μακαρίαν συνήκην πρὸς τὸν κοινὸν ἡμῶν πάντων καταθῆσεται Δεσπότην, ἀλλ' ὥσπερ ξύλον ἀργὸν ἢ λίθος, ὃ φωτίζεσθαι μέλλων πρόκειται νεκροῦ μηδὲν διαφέρων, τί τῆς μυσταγωγίας ὄφελος ἐν ἀναίσθησά τοσαύτῃ;

β'. Τὸν γὰρ τοῖς ἱεροῖς τούτοις καὶ φρικτοῖς μέλλοντα προσιέναι μυστηρίοις ἐρηγορέναι χρὴ καὶ διεγυγέσθαι, πάσης βιωτικῆς φροντίδος εἶναι καθαρὸν, πολλῆς γέμειν σωφροσύνης, πολλῆς προθυμίας, πάντα τὸν μυστηρίων ἀλλήτριον λογισμὸν ἐξορίζειν τῆς διανοίας, καὶ πάντοθεν καθαρὸν παρασκευάζειν τὸν οἶκον, ὥσπερ αὐτὸν ὑποδέχσθαι μέλλοντα τὸν βασιλέα. Τοιαύτῃ τῆς ὑμετέρας διανοίας ἡ παρασκευὴ, τοιοῦτοι παρ' ὑμῖν οἱ λογισμοί, τοιαύτῃ τῆς ψυχῆς ἡ προαίρεσις. Τὴν μὲν οὖν ἀξίαν ἀμοιβὴν τῆς ἀρίστης ταύτης γνώμης ἀναμένετε παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ταῖς ἀντιδόσεσι νικῶντος τοὺς τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνυμένους τὴν πρὸς αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ χορὴ καὶ τοῖς συνδούλοις τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενεγκεῖν, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσίστοιμεν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ταῦτα ἡμέτερα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα Δεσποτικά. Τί γὰρ ἔχεις, φησὶν, ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν; Ἐβουλόμην μὲν πρῶτον πάντων εἰπεῖν· Ἄλλ' ὅστις ποτε παραδραμόντες ἡμῶν οἱ πατέρες ἅπαντα τὸν ἐνῆαυτον, ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ μυσταγωγείσθαι τὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας ἐνομοθέτησαν; καὶ τίνας ἔνεκεν μετὰ τὴν παρ' ἡμῶν διδασκαλίαν ὑπολύσαντες ὑμᾶς καὶ ἀποδύσαντες, γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους [228] μετὰ τοῦ χιτωνίσκου μόνου πρὸς τὰς τῶν ἐξορκιζόντων παραπέμπουσι φωνάς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸν καυτὸν ἑαθόντων τούτων ἡμῖν διετύπωσαν· ἀλλ' ἔχει ταῦτα ἀμφοτέρω μυστικὸν τινα λόγον καὶ ἀπόρρητον. Καὶ τοῦτον ὑμῖν ἐβουλόμην εἰπεῖν· ὁρῶ δὲ ὅτι πρὸς ἕτερον ἀναγκαιότερον ἡμᾶς κατεπελγεῖ νῦν ὁ λόγος. Ἀνάγκη γὰρ εἰπεῖν τί ποτὲ ἔστι τὸ βάπτισμα, καὶ τίνας ἔνεκεν εἰς τὸν βίον εἰσῆλθε τὸν ἡμέτερον, καὶ πόσα κομίζει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ

Ἄλλ', εἰ βούλεσθε, πρότερον περὶ τῆς προσηγορίας τοῦ μυστικοῦ τούτου καθαρμοῦ διαλεχθῶμεν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὄνομα, ἀλλὰ πολλὰ καὶ παντοδαπὰ· τὸ γὰρ καθάρσιον τοῦτο καλεῖται λουτρὸν παλιγγενεσίας· Ἐσῶσε γὰρ ἡμᾶς, φησὶ, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινίσεως Πνεύματος ἁγίου. Καλεῖται καὶ φωτισμα, καὶ τοῦτο Παῦλος αὐτὸ πάλιν ἐκάλεσεν· Ἀναμνησθήσεσθε γὰρ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλίαν ὑπεμείνατε παθημάτων· καὶ πάλιν, Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπ᾿ αὐτῶν φωτισθέντας καὶ γευσασμένους τῆς ὀσμῆς τῆς ἐπουρανίου, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν. Καλεῖται καὶ βάπτισμα· Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Καλεῖται ταφή· Συνεφάφητε γὰρ αὐτῷ, φησὶ, διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον. Καλεῖται περιτομή· Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ χειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός. Καλεῖται σταυρός· Ὁ παλαῖος γὰρ ἄνθρωπος ἡμῶν συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας. Ἔστι καὶ ἕτερα πλείονα τούτων εἰπεῖν ὀνόματα, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν κοινὸν ἅπαντα εἰς τὰς προσηγορίας τοῦ χαρίσματος ἀνα-

λίσωμεν, φέρε ἐπὶ τὴν προτέραν προσηγορίαν ἐλθόντες, καὶ ταύτης τὴν σημασίαν εἰπόντες καταπαύσωμεν τὸ, λόγον· τῶς δὲ ἀνωτέρω μικρὸν τὴν διδασκαλίαν ἐλκύσωμεν. Ἔστι τὸ κοινὸν πάντων ἀνθρώπων λουτρὸν τὸ διὰ τῶν βαλανείων, ὃ τὸν τοῦ σώματος ἀποσμήχειν εἰσθε ῥύπον· ἔστι δὲ καὶ λουτρὸν Ἰουδαϊκόν, ἐκεῖνον μὲν σεμνότερον, τοῦ δὲ τῆς χάριτος πολὺ κατώτερον· καὶ αὐτὸ μὲν γὰρ σωματικὸν ἀποσμήχει ῥύπον, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς σωματικόν, ἀλλὰ καὶ συνειδότος ἀπτόμενον ἀσθενούς. Ἔστι γὰρ πολλὰ τῶν πραγμάτων, ἃ φύσει μὲν οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτα, ἀπὸ δὲ τῆς ἀσθενείας τοῦ συνειδότος ἀκάθαρτα γίνονται. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν παιδίων τὰ προσωπεῖα καὶ τὰ λοιπὰ μορμολύχεια φύσει μὲν οὐκ ἔστι φοβερά, φοβερά δὲ εἶναι τοῖς παιδίοις δοκεῖ διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθενείαν, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων ὧν εἰπόμεν· ὅσον τὸ νεκρῶν ἄψασθαι σωματίων, φύσει μὲν οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον, ὅταν δὲ ἀσθενούς ἐπιλάβηται συνειδότος, ἀκάθαρτον ποιεῖ τὸν ἀψάμενον. Ὅτι γὰρ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον φύσει τὸ πρᾶγμα, αὐτὸς ὁ ταῦτα διαταξάμενος Μωϋσῆς ἐδῆλωσεν, ὁλόκληρον ἐπιπερόμενος μεθ' ἑαυτοῦ νεκρὸν τὸν Ἰωσήφ, καὶ μένων καθαρός. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἡμῖν περὶ τῆς ἀκαθαρσίας ταύτης διαλεγόμενος τῆς οὐ φύσει γινομένης, ἀλλὰ δι' ἀσθενείαν τοῦ συνειδότος, οὕτως πῶς φησιν· *Οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι*. Ὅρξ τὴν ἀκαθαρσίαν οὐκ ἀπὸ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τοῦ λογισμοῦ γινομένην; Καὶ πάλιν, *Πάντα μὲν καθαρά, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκείμετος ἐσθλοῦ*. [Ὅρξ ὅτι οὐ τὸ ἐσθλόν, ἀλλὰ τὸ διὰ [229] προσκόμματος ἐσθλόν.] τοῦτο αἴτιον ἀκαθαρσίας;

γ'. Τὴν τοιαύτην κηλὶδα τὸ Ἰουδαϊκὸν ἐξεκάθαρε λουτρὸν· τὸ δὲ τῆς χάριτος οὐ τοιαύτην, ἀλλὰ τὴν δυνάμεν ἀκαθαρσίαν τὴν μετὰ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς πολλὴν ἐντελεῖσθαι τὴν κηλὶδα· οὐ γὰρ τοὺς νεκρῶν ἀψάμενους σωματίων, ἀλλὰ τοὺς νεκρῶν πράξεων ἀψάμενους τούτους ποιεῖ καθαρούς. Κἂν μαλακός, κἂν πόρνος ἢ τις, κἂν εἰδωλολάτρης, κἂν ὁτιοῦν εἰργασμένος δεινόν, κἂν ἄπασαν τὴν ἐν ἀνθρώποις πονηρίαν ἔχων ἢ, ἐμπεσὼν εἰς τὴν τῶν ὁράτων κολυμβήθραν, τῶν ἡλιακῶν καθαρότερος ἀκτίων ἀνεισιν ἀπὸ τῶν θείων ναμάτων. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης κόμπον εἶναι τὰ λεγόμενα, ἀκουσον Παύλου λέγοντος περὶ τῆς τοῦ λουτροῦ δυνάμεως· *Μὴ πλανᾷσθε· ὅτε εἰδωλολάτραι, ὅτε πόρνοι, ὅτε μοιχοί, ὅτε μαλακοί, ὅτε ἡσκανοκοῖται, ὅτε πλεονέκται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοῖδοι, οὐκ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι*. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὰ εἰρημένα, φησὶ; τὸ γὰρ ζητούμενον δεῖξαι, εἰ πάντα ἐκκαθαίρει ταῦτα ἡ τοῦ λουτροῦ δύναμις. Οὐκοῦν ἀκουσον τῶν ἐξῆς· *Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ἐνέματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*. Ἡμεῖς μὲν ὑπισχνούμεθα δεῖξαι ὑμῖν, καθαρὸς πορνείας ἢ γινομένους ἀπάσης τοὺς τῷ λουτρῷ προσδόντας· ὃ δὲ λόγος πλεον ἀπέδειξεν, οὐ καθαρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁγίους καὶ δικαίους γενομένους· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπελούσασθε, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Ἠγιασθητε καὶ ἐδικαιώθητε. Τί τοῦτο γένει· ἂν παραδοξότερον, ὅταν πόνον καὶ ἰδρώτων χωρὶς καὶ κατορθωμάτων δικαιοσύνην τικτομένην ἢ; τοιαύτη γὰρ τῆς θείας ὁσμῆς ἡ φιλανθρωπία χωρὶς

^a I. terribres vetus legit *πονηρίας*, et quidem melius, ut videtur.

parantibus propinquis, sæpe anima corpus deserens abscessit : imo plurimis vel præsens nihil profuit. Cum enim neque præsentes agnoscit, neque vocem audit, neque illa respondere verba potest, quibus beatam cum omnium nostrum Domino pactionem deponat, sed est quasi lignum inutile vel lapis, a mortuoque nihil differt is qui mox illuminandus est : quæ initiationis utilitas in tanta sensus omnis inopia ?

2. Eum enim, qui ad sacra illa et horrenda mysteria accessurus est, vigilare convenit, omni sæculari cura purum esse, temperantia et alacritate multa plenum esse, omnem a mysteriis alienam cogitationem mente depellere, et undeque mundam domum apparare, quasi ipsum regem excepturus sit. Talis mentis vestræ præparatio, tales apud vos sunt cogitationes, tale animi propositum. Dignam itaque optimi hujus consilii retributionem a Deo expectate, qui præmiis obsequentiam sibi præstitam superat. Quoniam vero oportet quæ sua sunt conservis conferre, et nostra conferamus ; imo potius hæc non nostra, sed Dominica sunt : *Quid enim, inquit, habes, quod non accepisti ? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7) ? Volebam hoc primum omnium dicere : cur patres nostri, missis aliis anni partibus, hoc tempore initiandos esse Ecclesiæ filios lege statuerunt, et cur post doctrinam, discalceatos vos et exutos, nudis pedibus, una tunica operatos ad exorcizantium voces vos transmittunt. Non enim frustra vel tenere hunc habitum et hoc tempus nobis constituerunt ; sed habent hæc ambo mysticam quamdam et arcanam rationem : et hoc quoque vobis aperire volebam. At video ad aliam rem magis necessariam nos evocari. Necessè quippe est dicere quid sit baptisma, cur in vitam nostram inductum sit, et quanta nobis conferat bona.

Varia baptismi nomina. — Sed si vultis, de hujus mysticæ purgationis vocabulo prius disseramus ; non enim ejus nomen unum est, sed plurima varique. Nam hæc purgatio vocatur, lavacrum regenerationis : *Salvavit enim nos, inquit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti* (Tit. 3. 5). Vocatur et illuminatio : ita illud Paulus nuncupavit : *Rememoramini pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum* (Hebr. 10. 32) ; et rursum, *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, et gustaverunt etiam donum cælestis, et prolapsi sunt, rursus renovare ad pœnitentiam* (Ib. 6. 4). Vocatur et baptisma : *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Galat. 3. 27). Appellatur et sepultura : *Consepulti enim, inquit, estis in ipso per baptismum in mortem* (Rom. 6. 4) ; itemque circumcisio : *In quo et circumcisi estis in circumcisione non manu facta, in exspoliationem peccatorum carnis* (Col. 2. 11). Vocatur crux : *Vetus enim homo noster crucifixus est, ut destruat corpus peccati* (Rom. 6. 6). Possent plura dici nomina ; sed ne tempus omne in charismatis appellationibus insumamus, age ad primum nomen reversi, ejusque explicata significatione, sermonem finiamus : interim vero paulo superius doctrinam re-

petamus. Est commune omnium hominum lavacrum illud balneorum, quod corporis sordes solet ablueri : est et lavacrum Judæorum, illo quidem honestius, sed gratiæ lavacro longe inferius : et hoc enim corporeas sordes abluit, nec modo corporeas abluit, sed etiam ad conscientiæ infirmitatem attingit. Nam multæ res sunt, natura quidem non immundæ, sed quæ infirmitate conscientiæ efficiuntur immundæ. Ac sicut in pueris larvæ cæteraque terribilia natura quidem formidabilia non sunt, sed talia pueris ob naturæ imbecillitatem esse videntur : sic et in iis quæ dixi ; exempli causa mortua corpora contingere, natura quidem non est immundum, verum si id infirmæ conscientiæ contingat, immundum facit eum qui tetigit. Quod enim illud natura non sit immundum, ipse qui legem tulit Moyses declaravit, qui mortuum Josephum secum detulit, et tamen mundus remansit. Ideoque Paulus de immunditia hujusmodi loquens, quæ non natura, sed infirmitate conscientiæ accidit, ita loquitur : *Nihil commune per seipsum nisi ei, qui existimat quid commune esse* (Rom. 14. 14). Viden' immunditiam non ex rei natura, sed ex cogitationis imbecillitate contrahi ? Ac rursum, *Omnia quidem sunt munda : sed malum est homini, qui per offendiculum manducat* (Ibid. v. 20). [Viden' quod non ederè, sed per offendiculum edere^(a)] causa sit immunditiæ ?

3. *Discrimen inter lavacrum Judæorum et baptismum.* — Talem maculam Judæorum lavacrum emundabat ; at gratiæ lavacrum non talem, sed eam, quæ vera immunditia et animam et corpus inficit ; non enim eos, qui mortua corpora, sed qui mortua opera contingunt, mundos facit. Etsi mollis, etsi fornicator quis fuerit, etsi idololatra, etsi quidvis mali fecerit, etsi humana omni nequitia plenus sit, si in piscinam aquarum incidat, solaribus radiis purior ex divinis fluentis ascendit. Ne vero putes fastu quopiam hæc proferri, audi Paulum de lavacri virtute hæc loquentem : *Nolite errare : neque idololatræ, neque fornicatores, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (1. Cor. 6. 9. 10). Ecquid hæc ad propositum, inquires ? quod quarritur ostende, an scilicet lavacri virtus hæc omnia emundet. Audi itaque ea, quæ sequuntur : *Et hæc quidam fuistis : sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri* (Ib. v. 11). Nos quidem pollicemur vobis ostendere, omni fornicatione¹ puros esse eos, qui ad lavacrum accedunt ; verum oratio nostra plus demonstravit, scilicet non modo puros, sed etiam sanctos justosque factos esse. Non tantum enim dixit : *Abluti estis*, sed etiam, *Sanctificati estis, justificati estis*. Quid hæc re mirabilius, quod sine labore, sudore bonisque operibus justitia parietur ? Talis est enim divini doni benignitas, ut sine sudoribus justos

¹ interpretes vetus legit, *omni iniquitate*, et melius, ut videtur.

(a) Hæc quæ uncinis clauduntur in textu deerant, sed in editione Saviliana ex conjectura suppleverunt.

efficiat. Nam si Imperatoris epistola paucis conscripta literis, innumeris reos criminibus liberos dimittit, alios autem ad honorem etiam evehit maximum; multo magis sanctus Dei Spiritus, qui omnia potest, omni nos nequitia liberabit, multam justitiam largietur, multa implebit fiducia. Ac quemadmodum scintilla mediam in pelagi voraginem incidens, statim exstinguitur et evanescit, aquarum vi demersa: sic et omnis humana nequitia, cum in piscinam divinorum fluentorum inciderit, citius faciliusque quam scintilla demergitur et deletur. At cur, inquires, si peccata nobis omnia lavacrum remittit, non lavacrum remissionis peccatorum, non lavacrum purgationis, sed lavacrum regenerationis vocatur? Quia non solum nobis peccata remittit, neque solum delicta purgat, sed ita id præstat ac si denuo generati essemus. Et enim nos denuo creat, et format, non ex terra rursum effingens, sed ex alio elemento, aquarum scilicet natura, creans; non enim vas simpliciter abstergit, sed totum conflât denuo. Nam quæ absterguntur, etiamsi accurate mundentur qualitatibus vestigia et sordium reliquias retinent; quæ vero in conflatorium immittuntur, et a flamma renovantur, omnem depoenitentia maculam, ex caminoeducta, eundem, quem prorsus nova, splendorem emittunt. Quemadmodum si quis auream statuam, tempore, fumo, pulvere, rubigine sædatam, denuo conflaverit, eam nobis purissimam atque fulgentem restituit: sic et naturam nostram Deus, peccati rubigine sædatam multoque affectam delictorum fumo, illa pulchritudine destitutam, quam ipsi ab initio indiderat, denuo conflavit, et in aquas ceu in conflatorium injiciens, et pro igne Spiritus gratiam immittens, hinc renovatos, cum solaribus radiis splendore decertantes educit, contrito veteri homine, novo autem splendidiore, quam vetus erat, condito.

4. Hanc porro nobis contritionem mysticamque purgationem subindicans propheta, dicebat olim, *Tamquam vas figuli conteres eos* (Psal. 2. 9). Nam quod de fidelibus loquatur clare indicant ea, quæ præcedunt: etenim ait: *Filius meus es tu: ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Ibid. v. 7. 8). Vidistin' quomodo Ecclesiam gentium commemoravit, et ubique constitutum Christi regnum dixit? Deinde rursum ait, *Pasces eos in virga ferrea*; non gravi, sed forti: *tamquam vas figuli conteres eos* (Ib. v. 9). Ecce lavacrum magis mystico more sumitur: non enim simpliciter dixit vasa testacea, sed vasa figuli. Verum attendite. Testacea quippe vasa contrita, refici non possunt, ob duritiem nempe ab igne acceptam: vasa autem figuli non sunt testacea, sed ex luto composita; quare si labefacta fuerint, artificis solertia facilius ad secundam formam reduci possunt. Cum itaque calamitatem insanabilem memorat, non vasa figuli dicit, sed vas testaceum. Nam cum prophetam et Judæos docere vellet, se calamitati insanabili urbem tradidisse, jussit eum accipere vas testaceum, et coram universo populo confringere, dicereque (Jerem.

19), *Sic peribit urbs ac conteretur* (Jerem. 19. 11): cum autem bonam ipsis spem offert, in officinam figuli prophetam deducit, nec ipsi vas testaceum ostendit, sed vas luteum e manu figuli decidens, ac subinfert his verbis: *Si figulus hic vas quod decidit, acceptum denuo reformavit, annon multo magis ego potero vos delapsos emendare* (Jerem. 18. 6)? Potest igitur Deus nos luteos non modo per lavacrum regenerationis emendare, sed Spiritus accepta virtute, iterumque lapsos per sinceram poenitentiam in pristinum statum revocare. Sed non tempus est vos de poenitentia alloqui, imo potius utinam nullo umquam tempore his remediis opus habeatis, sed semper ea servata pulchritudine eosque splendore maneatis, quem nunc accepturi estis. Ut itaque in eo maneatis, age, de vitæ instituto pauca vobis disseramus: nam in hac palæstra athletarum lapsus periculo vacant: cum domesticis enim decertant, et in præceptorum corporibus omnia meditantur. Cum vero certaminum tempus advenit, cum stadium apertum fuerit, cum omnes ad spectaculum congregati, sedes sursum occuparint, præsentē agonotheta: tunc necesse est aut ignavo agentes dejici, ac cum ignominia discedere, aut strenue agentes, coronas et bravia consequi; sic hi triginta dies vobis palæstræ, gymnasiorum et exercitationis loco sunt. Jam hinc discamus malignum illum dæmonem vincere: nam contra illum post baptismum in arenam descendere debemus, contra illum pugnare et decertare. Jam hinc ergo insidias ejus ediscamus, undenam malignus sit, undenam facile nos lædere poterit, ut certaminis tempore non inexperti, novis conspectis certaminibus terreamur, sed jam parati meditatique, ejusque insidias omnes edocti, fidenter certamina cum illo adeamus.

Lingux quot et quanti lapsus. — Undique vero nobis nocere solet, sed in primis lingua et ore. Nullum enim illi ita opportunum organum ad fraudem perniciemque nostram, ut intemperans lingua et os non obturatum. Hinc nobis lapsus plurimi, hinc nobis gravis crimina. Quam facile sit ore labi, sic quidam declaravit: *Multi cecidere gladio, sed non tot quot lingua* (Eccli. 28. 22): ipseque rursum quam gravis sit hujusmodi lapsus indicavit his verbis, *Lapsus de pavimento potius quam lapsus de lingua* (Eccli. 20. 20): id est, melius est labi conterique corpus, quam hujusmodi verbum proferre, quod possit animam nostram perdere. Neque lapsus tantum memorat, sed hortatur ut magnam sollicitudinem geramus, ne supplantemur, his verbis, *Fac ori tuo januam et vectes* (Eccli. 28. 28); non ut vere januas et vectes paremus, sed ut cum magna cautela absurdis verbis linguam claudamus. Rursumque alibi ostendens nos et cum studio nostro et ante studium nostrum superno egere auxilio, ut hanc feram intus contineamus, ad Deum manus tendens propheta dicebat: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis* (Psal. 140. 2. 3). Et qui prius monuit, rursum ait: *Quis dabit ori meo custodiam, et labiis meis sigillum astutum* (Eccli.

ἰδρῶτων ποιεῖ δικαίους. Εἰ γὰρ βασιλείως ἐπιστολή, γράμματα προτεθέντα ὀλίγα, μυρίων ὑπευθύνους ἐγκλημάτων ἀφίησιν ἑλευθέρους, ἐτέρους δὲ καὶ πρὸς τιμὴν ἀγεῖ μεγίστην, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα καὶ πάντα δυνάμενον, πάσης μὲν ἡμᾶς ἀπαλλάξει κακίας, πολλὴν δὲ ἡμῖν χαριεῖται δικαιοσύνην, καὶ πολλῆς ἐμπλήσει τῆς παύσεως. Καὶ καθάπερ σπινθὴρ μέσον εἰς πύλαος ἀγανὲς ἐμπροσθεν εὐθείως ἂν ἀποσβεσθῇ, ἥ καὶ ἀγανὲς γένοιτο, τῷ πλήθει τῶν ὑδάτων καταποντισθεῖς· οὕτω καὶ πᾶσα πονηρία ἀνθρωπίνη, ὅταν εἰς τὴν κολυμβήθραν ἐμπέσῃ τῶν θείων ναμάτων, ἐκείνου ταχύτερον καὶ εὐκολότερον τοῦ σπινθῆρος καταποντίζεται καὶ ἀφανίζεται. Καὶ τίνος ἔνεκεν, φησὶν, εἰ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῖν ἅπαντα ἀφίησι τὸ λουτρὸν, οὐχὶ λουτρὸν ἀφέσεως ἁμαρτημάτων καλεῖται, οὔτε λουτρὸν καθάρσεως, ἀλλὰ λουτρὸν καλιγγενσίας; "Οτι οὐχ ἁπλῶς ἡμῖν ἀφίησι τὰ ἁμαρτήματα, οὐδὲ ἁπλῶς ἡμᾶς καθαίρει τῶν πλημμελημάτων, ἀλλ' οὕτως ὡς ἂν εἰ ἄνωθεν ἐγενήθημεν. Καὶ γὰρ ἄνωθεν ἡμᾶς δημιουργεῖ καὶ κατασκευάζει, οὐκ ἀπὸ τῆς διαπλάττον πάλιν, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου στοιχείου τῆς τῶν ὕδατων φύσεως δημιουργοῦν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἀποσμήχει τὸ σκεῦος, ἀλλ' ὁλόκληρον αὐτὸ ἀναχωρεῖ πάλιν. Τὰ μὲν γὰρ ἀποσμηχόμενα, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἐκκαθαίρεται, ἔχει· [250] τῆς ποιότητος ἴχνη καὶ τῆς κηλίδος φέρει τὰ λείψανα· τὰ δὲ εἰς χωνευτήριον ἐμπροσθέντα καὶ διὰ τῆς φλογὸς ἀνανεωθέντα, πᾶσαν ἀποθέμενα ῥυπαρίαν, τὴν αὐτὴν τοῖς νεοπαγεῖσιν ἀπὸ τῆς καμίνου προελθόντα τὴν λαμπρότητα ἀφίησιν. Ὡς περὶ οὖν ἀνδριάντα χρυσοῦν πολλῶ τῷ χρόνῳ καὶ τῷ καπνῷ καὶ τῇ κόνει καὶ ἰὺ ῥυπαρόντα λαβὼν τις καὶ χωνεύσας, καθαρῶτατον ἡμῖν καὶ ἀστράπτοντα ἀποδίδωσιν, οὕτω καὶ τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ὁ Θεὸς ἠωθεῖσαν τῷ τῆς ἁμαρτίας ἰὺ, καὶ πολὺν δεξαμένην τὸν καπνὸν τὸν ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, καὶ τὸ κάλλος ἀπολέσασαν, ὅπερ παρ' αὐτοῦ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐγκατέθηκε, λαβὼν ἄνωθεν ἐχώνευσε, καὶ καθάπερ εἰς χωνευτήριον ἐμβαλὼν τὰ ὕδατα, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπαφείας χάριν ἀντὶ φλογός, εἴτα νεοπαγεῖς ἐκείθεν καὶ καινούς γενομένους ἀντιθέλει λουτρὸν ταῖς ἡλιακαῖς ἀκταῖς μετὰ πολλῆς ἀνάγει τῆς λαμπρότητος, τὸν μὲν παλαιὸν συντριψάς ἀνθρωπον, νέον δὲ κατασκευάσας τοῦ προτέρου λαμπρότερον.

δ'. Καὶ ταύτην ἡμῖν τὴν συντριβὴν καὶ τὸν μυστικὸν τοῦτον καθαρμὸν αἰνιτιζόμενος ὁ προφήτης ἄνωθεν ἔλεγεν· Ὡς σκεῦος κεραμέως συντριβείς αὐτούς. "Οτι γὰρ περὶ τῶν πιστῶν ὁ λόγος, ἡμῖν τὰ ἀνωτέρω δείκνυσιν σαφῶς· *Ὥδός γάρ μου εἰ σὺ, φησὶν· ἐγὼ σήμερον γεγέρνηκά σε. Αἰτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι τὰ ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* Εἶδες πῶς τῆς ἐκ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἐμνημόνευσε, καὶ τὴν πανταχοῦ τοῦ Χριστοῦ τεταμένην βασιλείαν εἶπεν; Εἰτά φησι πάλιν· *Ποιμανεῖς αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ·* οὐ φορτικῇ, ἀλλ' ἰσχυρᾷ· ὡς σκεῦος κεραμέως συντριβείς αὐτούς. Ἰδοὺ καὶ τὸ λουτρὸν μυστικώτερον παρελήφθη· οὐ γὰρ εἶπεν ἁπλῶς σκεῦος ὁστράκινα, ἀλλὰ σκεῦος κεραμέως. Ἀλλὰ προσέχετε. Τὰ μὲν γὰρ ὁστράκινα σκεῦος συντριβέντα οὐκ ἂν λάβοι διόρθωσιν, διὰ τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς ἐγγενομένην αὐτοῖς ἁπλῆ ἀντιτυπίαν· ὅτι δὲ τὰ σκεῦος^a τοῦ κεραμέως οὐκ ἔστιν ὁστράκινα, ἀλλὰ πῆλινα· ὅθεν καὶ διαστραφέντα ῥιζῶνς ἂν πρὸς τὸ δεύτερον ἐπανέλθῃ σχῆμα τῇ τοῦ τεχνίτου σοφίᾳ. Ὅταν μὲν οὖν συμφορὰν ἀνίατον λέγῃ,

οὐ σκεῦος κεραμέως φησὶν, ἀλλὰ σκεῦος ὁστράκινον. Ὅτε γοῦν ἐβούλετο διδάξαι τὸν προφήτην καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι συμφορὰ ἀνίατη παρέδωκε τὴν πόλιν, ἐκέλευσε λαβεῖν βίβλον ὁστράκινον, καὶ συντριβῆαι ἐμπροσθεν παντός τοῦ δήμου, καὶ εἰπεῖν· *Οὕτως ἀπολείπεται καὶ ἡ πόλις, καὶ συντριβήσεται.* Ἐπειδὴν δὲ βούληται χρηστὰς αὐτοῖς ὑποτείνειν ἐλπίδας, εἰς κεραμεῖον κατάγει τὸν προφήτην, καὶ οὐ δείκνυσιν αὐτῷ σκεῦος ὁστράκινον, ἀλλὰ δείκνυσιν αὐτῷ σκεῦος πῆλινον ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ κεραμέως γινόμενον, διαπίπτον, καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ ὁ κεραμεὺς οὗτος τὸ σκεῦος τὸ διαπεσὼν ἀναλαβὼν ἐρύθθυσε πάλιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ἐγὼ δυνησόμεαι διαπεσόντας ὑμᾶς ἐκπυρρῶσαι;* Δυνατὸν μὲν οὖν τῷ Θεῷ οὐχὶ πῆλινος ἔντας μόνον διορθῶσαι διὰ λουτροῦ καλιγγενσίας, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος δεξαμένην ἐνέργειαν, καὶ διολισθήσαντας διὰ μετανοίας ἡκριθωμένης πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπαναγαγεῖν. Ἀλλ' οὐ καιρὸς ὑμῖν τοὺς περὶ μετανοίας ἀκοῦσαι λόγους· μᾶλλον δὲ μηδέποτε γένοιτο καιρὸς εἰς χρεῖαν ὑμᾶς ἐκείνων ἐμπροσθὶν τῶν φαρμάκων, ἀλλ' αἰεὶ μένοιντε τὸ κάλλος καὶ τὴν λαμπρότητα, [251] ἣν μέλλετε λαμβάνειν νῦν, ἀκέραιον διατηροῦντες. Ἵνα οὖν αἰεὶ μένοιντε, φέρετε καὶ περὶ πολιτείας ὑμῖν διαλεχόμενα ὀλίγα· ἐν γὰρ τῇ παλαιστῇ ταύτῃ· ἡ ἀκίνδυνα τοῖς ἀθλήταις τὰ πτώματα· πρὸς γὰρ τοὺς οἰκείους ἡ πάλη, καὶ τοῖς σώμασι τῶν διδασκάλων ἐμμελετώσιν ἅπαντα. Ὅταν δὲ ὁ τῶν ἀγώνων παραγένηται καιρὸς, ὅταν ἀνοίγῃ τὸ στάδιον, ὅταν τὸ θέατρον ἄνω καθήμενον ᾖ, ὅταν ὁ ἀγωνοθέτης παρῇ, ἀνάγκη λοιπὸν ἢ ῥάθυμῶσαντας πεσεῖν καὶ μετὰ αἰσχύνῃς ἀναχωρήσαι πολλῆς, ἢ σπουδάζοντας τῶν στεφάνων καὶ τῶν βραβείων ἐπιτυχεῖν. Οὕτω δὲ καὶ ἐφ' ὑμῶν, αἰ τριάκοντα ἡμέραι αὐταὶ παλαίστρα τινὶ προσοίκασι καὶ γυμνασίῳ καὶ μελέτῃ. Μάθωμεν ἐντεῦθεν ᾗδὲ περιγενέσθαι τὸν πονηροῦ δαίμονος ἐκείνου· πρὸς γὰρ ἐκεῖνον ἀποδύεσθαι μέλλομεν μετὰ τὸ βάπτισμα, πρὸς ἐκεῖνον πυκτεύειν καὶ μάχεσθαι. Μάθωμεν τοίνυν ἐντεῦθεν ᾗδὲ τὰς λαβὰς ἐκείνου, πόθεν ἐστὶ πονηρὸς, πόθεν ἡμῖν εὐκόλως ἐπιηρέασαι δύναται, ἵνα τῶν ἀγώνων παραγενομένων μὴ ξηνοπαθῶμεν μηδὲ θορυβώμεθα, καινὰ τὰ παλαίσματα ὁρῶντες, ἀλλ' ᾗδὲ μετὰ τῶν ἡμῶν αὐτῶν μελετήσαντες, καὶ τὰς μεθοδείας αὐτοῦ μαθόντες ἀπάσας, μετὰ τοῦ θαρρύνειν ἀψώμεθα τῶν παλαισμάτων πρὸς ἐκεῖνον.

Πάντοθεν μὲν οὖν ἐπιηρέαζειν ἡμῖν εἴωθεν, μάλιστα δὲ διὰ τῆς γλώττης καὶ διὰ τοῦ στόματος. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιτήδειον ὄργανον ἐκείνῳ πρὸς ἀπάτην καὶ ἀπώλειαν ἡμετέραν, ὡς γλῶττα ἀκόλαστος καὶ στόμα ἀθύρτων. Ἐντεῦθεν ἡμῖν τὰ πολλὰ πτώματα, ἐντεῦθεν ἡμῖν τὰ χαλεπὰ ἐγκλήματα. Καὶ τὴν μὲν εὐκολίαν τῶν ὁλισθημάτων διὰ τῆς γλώττης τις δηλῶν ἔλεγε· *Πολλοὶ ἔπεσον διὰ μαχαίρας, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον ὅσον διὰ γλώττης.* Τὸ δὲ χαλεπὸν τοῦ πτώματος ἐμφαίνειν πάλιν ὁ αὐτὸς εἶπεν· *Ὀλισθημα ἀπὸ ἐδάφους μᾶλλον, ἢ ὁλισθημα ἀπὸ γλώττης.* Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Βέλτιόν ἐστι, φησὶ, πεσεῖν καὶ συντριβῆαι τὸ σῶμα, ἢ ῥῆμα προέσθαι τοιοῦτον, ὃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἀπόλλυσιν. Οὐ λέγει δὲ τὰ πτώματα μόνον, ἀλλὰ καὶ παραινεῖ πολλὴν ποιεῖσθαι πρόνοιαν, ὥστε μὴ ὑποσκελισθῆναι, οὕτως εἰπὼν· *Ποίησον τῷ στόματί σου θύραν καὶ μοχλοῦς·* οὐχ ἵνα θύρας καὶ μοχλοὺς κατασκευάσωμεν, ἀλλ' ἵνα μετὰ πολλῆς τῆς ἀσφαλείας πρὸς τὰ ἄτοπα τῶν ῥημάτων τὴν γλῶτταν ἀποκλείσωμεν. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ δεικνύς, ὅτι μετὰ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας τῆς ἄνωθεν δέμεθαι ῥοπῆς, ὥστε τὸ θηρίον τοῦτο κατασχέιν ἐνδόν, πρὸς τὸν Θεὸν τὰς χεῖρας ἀνατείνας ὁ προφήτης ἔλεγεν· *Ἐπαρσίς τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Θεοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς ἐπὶ τὰ χεῖρά μου.* Ὁ δὲ τὰ πρότερον παραινέσας, πάλιν καὶ αὐτὸς φησι· *Τίς δώσει ἐπὶ τῷ στόματί μου φυλακὴν, καὶ ἐπὶ τῶν χειρῶν*

^a Savil. in margine conjicit ... ἀντιτυπίαν· τὰ δὲ σκεῦος, et ποιοῦ πρότερον ubi δεύτερον. Euseb.

μου σφραγίδα παροῦργον· Ὁρᾷς ἕκαστον δεδοικότα τὰ πτώματα ταῦτα, καὶ ὀρηνόοντα καὶ συμβουλευόντα, καὶ εὐχόμενον πολλῆς ἀπολαύσαι τὴν γλῶτταν φυλακῆς; Καὶ εἰνός ἐνεκεν, φησὶν, εἰ τοσοῦτον ἡμῖν φέρει τὸν θάνατον τοῦτο τὸ ὄργανον, ἐνέθηκεν ἡμῖν αὐτὸ παρὰ τὴν ἀρχὴν ὁ Θεός; Ὅτι καὶ πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν· κἂν σπουδάζωμεν, ὠφέλειαν ἔχει μόνον, θάνατον δὲ οὐδένα. Ἀκουσον γοῦν τι φησὶν ὁ τὰ πρότερον ἐκεῖνα εἰπών· Ἐν χειρὶ γλώττης [232] ζῶη καὶ θάνατος. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ αὐτὰ δηλοῖ λέγων· Ἀπὸ τῶν λόγων σου κατακριθῆσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν λόγων σου δικαιωθῆσθαι. Μέση γὰρ ἔστηκεν ἡ γλῶσσα τῆς πρὸς ἑκτέρα χρήσεως· σὺ κύριος εἶ. Ὡς καὶ τὸ ξίφος κεῖται μέσον· κἂν μὲν κατὰ τὸν πολεμίων χρήσῃ, σωτήριόν σοι τὸ ὄργανον γέγονεν· ἂν δὲ κατὰ σαυτοῦ τὴν πληγὴν ὠθήσῃ, οὐχ ἡ σιδήρου φύσις, ἀλλ' ἡ σὴ παρανομία γίνεται τῆς σφαγῆς αἰτία. Ὡς καὶ περὶ τῆς γλώττης λογισάμεθα· ξίφος ἐστὶν ἐν μέσῳ κείμενον· ἀκόνησον οὖν αὐτὴν κατὰ τῆς τῶν ἀμαρτημάτων τῶν σὼν κατηγορίας· μὴ κατὰ ἀδελφοῦ τὴν πληγὴν ὠθήσῃ. Διὰ τοῦτο διπλῶν τειχίῳ περιέβαλεν αὐτὴν ὁ Θεός, τῷ τῶν ὀδόντων διαφράγματι καὶ τῇ τῶν χειλέων περιβολῇ, ἵνα μὴ βῆδως καὶ ἀπειρασέπτως ἐκφέρῃ τὰ ῥήματα τὰ μὴ προσήκοντα. Χαλίνωσον αὐτὴν ἔνδον. Ἄλλ' οὐκ ἀνέχεται; καὶ σωφρόνισον αὐτὴν διὰ τῶν ὀδόντων, ὥσπερ δημοῖς τοῦτοις ἐκδοὺς αὐτῆς τὸ σῶμα, καὶ ποιήσας δακεῖν· καὶ γὰρ βέλτιον αὐτὴν δηχθῆναι τοῖς ὀδοῦσι νῦν ἀμαρτάνουσιν, ἢ τότε ζήτουσαν σταγὼνα ὕδατος καὶ τηγανίζομένην μὴ τυχεῖν τῆς παρανομίας. Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα ἀμαρτάνειν εἴωθε λοιδοροῦσα, βλασφημοῦσα, αἰσχρὰ προειμένη ῥήματα, συκοφαντοῦσα, ὀμνύουσα, ἐπιорκοῦσα.

ε'. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάντα ἀθρόον τῆμερον ὑμῖν λέγοντες καταχῶσωμεν ὑμῶν τὴν διάνοιαν, ἕνα τέως τίθεμεν ὑμῖν νόμον τὸν περὶ τῆς τῶν ὅρκων φυλακῆς, ἐκεῖνο προλέγοντες καὶ διαγορεύοντες, ὅτι εἰ μὴ φύγητε τοὺς ὅρκους, οὐ λέγω τὰς ἐπιорκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ δικαίῳ γινόμενους εἰ μὴ φύγητε, οὐκ ἔτι περὶ ἐτέρας ὑποθέσεως ὑμῖν διαλεξόμεθα. Καὶ γὰρ ἄτοπον τοὺς μὲν τῶν γραμμάτων διδασκάλους μὴ δεύτερον τοῖς παιδίοις διδόναι μάθημα, ἕως ἂν τὸ πρότερον ἴδωσι καλῶς ἐμπάγεν αὐτῶν τῇ μνήμῃ· ἡμᾶς αὖ δὲ τὰ πρότερον μαθήματα μὴ δυναμένους ἀπαγγεῖλαι μετὰ ἀκριβείας, ἔτερα προσεμβαλεῖν πάλιν· οὐδὲν γὰρ ἕτερον τοῦτο, ἀλλ' ἢ εἰς πῖθον τετρημένον ἀντλεῖν. Ἴνα οὖν ἡμᾶς μὴ ἐπιστομίσῃτε, πολλὴν τοῦ πράγματος ποιήσατε τὴν σπουδὴν. Καὶ γὰρ χαλεπὸν τοῦτο ἐστὶ τὸ ἁμάρτημα, καὶ σφόδρα χαλεπὸν· σφόδρα δὲ ἐστὶ χαλεπὸν, ὅτι οὐ δοκεῖ χαλεπὸν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ δέδοικα, ἐπειδὴ οὐδεὶς αὐτὸ δέδοικε· διὰ τοῦτο ἀνιάτον ἐστὶ τὸ νόσημα, ἐπειδὴ οὐδὲ νόσημα εἶναι δοκεῖ· ἀλλ' ὥσπερ τὸ διαλέγεσθαι ἀπλῶς οὐκ ἔστιν ἐγκλημα, οὕτως οὐδὲ τοῦτο ἐγκλημα εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς παρρησίας ἡ παρανομία αὕτη τολμᾶται· κἂν ἐγκαλέσῃ τις, εὐθὺς γέλως ἔπεται καὶ χλευασία πολλή, οὐχὶ τοῖς ἐγκαλουμένοις ὑπὲρ τῶν ὅρκων, ἀλλὰ τοῖς διορλοῦσαι τὸ νόσημα βουλομένοις. Διὰ τοῦτο μακρὸν ὑπὲρ τούτων ἀποτείνω τὸν λόγον· βαθεῖαν γὰρ ρίζαν ἀνασπᾶσαι βούλομαι, καὶ χρόνιον ἀπαλεῖψαι κακόν· οὐ λέγω τὰς ἐπιорκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐορκίας αὐτάς. Ἄλλ' ὁ δεῖνα, φησὶν, ἄνθρωπος ἐπεικῆς, εἰς ἱερωσύνην τελῶν, πολλῇ σωφροσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ συζῶν b. Μὴ μοι τὸν ἐπεικῆ τούτον εἴπῃς, τὸν σῶφρονα, τὸν εὐλαβῆ, τὸν εἰς ἱερωσύνην τελούντα· ἀλλ', εἰ βούλει, θές

Πέτρον εἶναι τοῦτον ἢ Παῦλον, ἢ καὶ ἄγγελον ἐξ οὐρανοῦ [233] καταβάντα· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἐπιστρέφωμαι πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν προσώπων. Νόμον γὰρ οὐχὶ δουλικόν, ἀλλὰ βασιλικὸν ἀναγινώσκω ἐγὼ τὸν περὶ τῶν ὅρκων· ὅταν δὲ βασιλικὸς ἀναγινώσκηται γράμματα, ἅπαν τὸ τὸν δούλων ἀξίωμα ἡσυχάζετω. Ἄν μὲν γὰρ ἔλθῃ εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς ὀμνύναν ἐκέλευσεν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς οὐ κολάζει τοῦτο γινόμενον, δεῖξον καὶ παῖδομαι· εἰ δὲ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπειρήγῃ σπουδῆς, καὶ τῆς αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ πράγματος ποιεῖται πρόνοιαν, ὥς μετὰ τοῦ Πονηροῦ στήσαι τὸν ὀμνύοντα (Τὸ γὰρ περισσὸν τούτω, τοῦ ναί, καὶ τοῦ οὐ, φησὶν, ἐκ τοῦ διαδόλου ἐστὶ), τί μοι τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα προσάγει; εἰς μέσον; Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς βῆδωσιν τῶν συνδούλων οἶσαι σοὶ τὴν φήγην τοῦ Θεοῦ ταύτην, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπιταγῆς τῶν αὐτοῦ νόμων. Ἐπέταξε, φησὶν, εἶδει πεισθῆναι, καὶ μὴ τὸν δεῖνα προβάλῃσθαι, μηδὲ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι κακὰ. Ἐπεὶ ὁ μέγας Δαυὶδ ἡμαρτεν ἁμαρτίαν χαλεπὴν· ἄρα οὖν ἀνίσχυνται ἡμῖν διὰ τοῦτο τὸ ἁμαρτάνειν, εἰπέ μοι; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν τοῦτο ἀσφαλίζεσθαι χρὴ, καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἁγίων μόνον ζητοῦν· εἰ δὲ που βῆδυμία καὶ νόμον παράδοσις, μετὰ πολλῆς ἀποφύγετον χρὴ τῆς σπουδῆς. Οὐ γὰρ πρὸς τοὺς συνδούλους ἡμῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Δεσπότην ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ τούτῃ τὰς εὐθύνas δώσωμεν τῶν βεβωμένων ἀπάντων. Πρὸς ἐκεῖνο τοῖνον παρασκευάζομεθα τὸ δικαστήριον· κἂν γὰρ μυριάκις θαυμαστὸς ἢ καὶ μέγας ὁ τὸν νόμον παραβαίνων τοῦτον, ὥσπερ πάντως τὴν ἐπὶ τῇ παραβάσει κειμένην τιμωρίαν· οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ Θεός. Πῶς οὖν ἔστι καὶ τίτι τῶν ὁρῶν φῦγει τὸ ἁμάρτημα; οὐ γὰρ διὰ τὸν μόνον τὸ ἐγκλημα χαλεπὸν χρὴ δεῖξαι, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἂν ἀπαλλαγῇ τῆς συνδουλίας, ἔχεις γυναῖκα, ἔχεις οἰκέτην, ἔχεις παῖδα, καὶ φίλον, καὶ συγγενῆ, καὶ γείτονα; πᾶσι τούτοις τὴν ἐπὶ τούτων ἐπίτρεψον φυλακὴν. Χαλεπὸν ἡ συνθήκη, καὶ δεῖνὸν ὑποσκελίσαι, καὶ δυσφύλακτον, καὶ ἀκόντας ἡμᾶς πολλάκις καὶ οὐκ εἰδότες ἐμβάλλει; Οὐκ οὖν ὅσω τῆς συνθήκης οἶδας τὴν δύναμιν, τοσούτῃ τῆς μὲν πονηρᾶς συνθήκης ἀπαλλαγῆναι σπουδάζον, πρὸς δὲ τὴν ἐτέραν τὴν χρησιμωτέστην σεαυτὴν μετέπεισον. Ὡς περὶ γὰρ νῦν σπουδάζοντα σε καὶ φυλαττόμενον καὶ μεριμνῶντα καὶ φροντίζοντα ἴσχυσε πολὺν ὑποσκελίσαι ἐκεῖνη, οὕτως ἂν εἰς τὴν ἀγαθὴν σεαυτὸν συνθήκην μεταστήσῃς τὴν τοῦ μὴ ὀμνύναι, οὐδὲ ἄνω, οὐδὲ βῆδυμῶν ἐμπασεῖν δυνήσῃ ποτὲ πρὸς τὰ τῶν ὅρκων πτώματα· μέγα γὰρ ὄντως συνθήκη, καὶ φύσει ἔχει δύναμιν. Ἴν' οὖν μὴ πονῶμεν συνεχῶς, ἐαυτοὺς εἰς συνθήκην μεταστήσωμεν ἐτέραν, καὶ ἕκαστον τῶν σοι συγγινόμενων καὶ συνόντων ταύτῃ ἀἰτῆσαι τὴν χάριν, ἵνα συμβουλεύῃ καὶ παραινῇ φεύγειν τοὺς ὅρκους, καὶ ἀλισκόμενον ἐλέγχῃ. Ἡ γὰρ παρ' αὐτῶν εἰς σὲ γινομένη φυλακὴ καὶ αὐτοῖς ἐστὶ συμβουλή καὶ παραινέσις τοῦ κατορθώματος. Ὁ γὰρ ἐγκαλῶν ἐτέρῳ περὶ ὅρκων, οὐ βῆδως αὐτῷ εἰς τὸ βῆθαρον ἐμπίσεται τοῦτο· βῆθαρον γὰρ οὐ τὸ τυχεῖν ἢ πολυορκία, οὐχ ὅταν περὶ τῶν ἐλαχίστων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν περὶ μεγίστων γίνηται πραγμάτων. Ἡμεῖς δὲ καὶ λίαν ἀνοούμενοι καὶ ὑπὲρ ὁδῶν δύο φιλονεικούντες, καὶ πρὸς οἰκέτας ὀργιζόμενοι καὶ ἀπειλοῦντες, τὸν Θεὸν πανταχοῦ καλοῦμεν μάρτυρα· καὶ ἄνθρωπον μὲν ἐλεύθερον, ἀξίας τινὸς μετασχόντα [234] ψυχῆς οὐκ ἂν ἐτόλμηςας ὑπὲρ τοιούτων καλέσαι μάρτυρα ἐπ' ἀγορᾷ, ἀλλὰ κἂν ἐπιχειρήσῃς, δίκην δώσεις τῆς ὕβρεως· τὸν δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλέα, τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην, καὶ περὶ ὧντων, καὶ περὶ χρημάτων, καὶ περὶ τῶν

a Savil. ὁμᾶς.

b Hic deesse verbum ὀμνύειν notat Savil. Ebr.

22. 55)? Viden' singulos hujusmodi lapsus timentes, lugentes, consilia dantes, precantes, ut circa linguam magna cautela adhibeatur? At cur, inquires, si tantam nobis perniciem hoc instrumentum afferat, ipsum nobis a principio indidit Deus? Quia magnam etiam affert utilitatem, et si caveamus, utilitatem tantum, perniciem vero nullam affert. Audi enim quid dicat is, qui prius illa dixerat: *In manu linguæ vita et mors* (Prov. 18. 21). Eademque ipsa Christus declarat his verbis, *De sermonibus tuis condemnaberis, atque de sermonibus tuis justificaberis* (Matth. 12. 37). Media quippe stat lingua inter utrumque usum; tu dominus es. Ita et gladius jacet medius; si illo contra inimicos utaris, salutare tibi instrumentum efficitur; sin tibi ipsi vulnus infligas, non ferri natura, sed iniquitas tua cædis causa est. Ita et de lingua cogitemus: gladius est in medio jacens, acue illam ad te de peccatis tuis accusandum, ne fratri vulnus infligas. Ideo illam duplici nuero Deus circumvallavit, dentium nempe septo et labiorum ambitu, ne facile et inconsulte verba non congruentia proferat. Refrena illam intus. Verum illa non id patitur? dentibus illam castiga, ipsorum ceu carnificum morsui illam tradens: melius quippe est illam nunc peccantem dentibus morderi, quam tunc aridam et aquæ stillam quærentem illa consolatione privari. In multis sane aliis peccare illa solet, convitiis nempe, blasphemiis, verbis obscænis, sycophantiis, juramentis, perjuriis.

5. *Adversus jurandi consuetudinem.* — Sed ne confertim omnia dicentes mentem confundamus vestram, unam vobis legem ponimus de vitandis juramentis, hoc vobis prænuntiantes et edicentes, si non modo perjuriam, sed etiam juramenta ob justam causam prolata, non fugiatis, me non aliud argumentum tractaturum. Nam absurdum esset, si, dum ludimagistri non alias pueris tradunt disciplinas, donec videant priorem in ipsorum memoria pulchre hæere, nos cum priores disciplinas nondum inculcare potuerimus, alteras denuo ingeramus: id enim nihil aliud esset quam in pertuso dolio haurire. Ne igitur os nobis claudatis, magnam rei curam habete. Nam grave peccatum est, admodumque grave: ideoque admodum grave, quia non videtur grave esse: ideoque ipsum formido, quia nemo formidat: ideo incurabilis morbus, quia morbus non esse videtur; sed quemadmodum sermo simplex crimen non est, ita et hoc crimen esse non videtur, sed confidenter hoc facinus admittitur; si quis vero redarguat, statim risus et cachinni profusi, non adversus eos, qui juramenta redarguunt, sed adversus eos, qui morbum curare volunt. Ideo longum hac de re sermonem habeo: altam enim radicem evellere cupio, et diuturnum delere malum; non perjuriam solum dico, sed et juramenta juste prolata. At, inquires, ille homo modestus, sacerdotium gerens, pie temperanterque vivens, jurat tamen. Ne mihi modestum illum alleges, temperantem, pium, in sacerdotio degentem: sed si vis pone Petrum esse vel Paulum, vel angelum, qui de cælo descenderit: ne sic quidem perso-

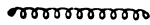
narum dignitatem respiciam. Nam legem non servilem, sed dominicam de juramento lego: cum autem imperatoria scripta leguntur, omnis servorum dignitas quiescat. Nam si dicere potes Christum juramenta præcepisse, aut Christum ipsa admissa non ulcisci, ostende mihi, et morem geram. Quod si tanta cura ipsum vetat, et tantam hujus rei providentiam gerit, ut cum maligno juramenti constituat (*Quod autem his abundantius est*, ait, nempe, *est et non, a diabolo est* [Matth. 5]), quid mihi hunc et illum in medium producis? Non enim ex conservorum negligentia, sed ex legum suarum præcepto, hunc Deus feret calculum. Jussi, inquit: obtemperare oportebat, non hunc et illum prætere, neque aliena mala curiosius investigare. Quandoquidem magnus ille David in grave peccatum lapsus est: ideoque, quæso, sine periculo peccare poterimus? Quapropter hoc cavere oportet, atque recta tantum sanctorum gesta imitari. Sicubi vero negligentia vel transgressio legis occurrat, id summa sollicitudine fugiendum est. Non enim cum conservis, sed cum Domino ratio nobis est, rerumque in vita gestarum omnium rationem ipsi reddemus. Ad illud itaque tribunal nos præparemus: nam quantumvis admirandus et magnus sit is qui hanc legem violat, reposito huic prævaricationi supplicio haud dubie plectetur: non enim personas accipit Deus. Quomodo autem quæve ratione potest hoc peccatum vitari? non enim par est quam grave sit peccatum dumtaxat ostendere, sed consilium, quo ab eo liberari possimus aperire. Est tibi conjux, sunt tibi filii, est amicus, cognatus, vicinus: his omnibus hanc super his custodiam demanda. Gravis res est consuetudo, difficile est eam de medio tollere, arduum est ab illa cavere, invitos sæpe et imprudentes invadit. Igitur quanto majorem nosti vim consuetudinis, tanto magis a prava consuetudine liberari satage et ad aliam utilissimam te transfer. Quemadmodum enim te illam curantem sæpe, ab illa caventem teque sollicitè custodientem, potuit supplantare, ita si te in bonam non jurandi consuetudinem transferas, nec invitum umquam nec socors poteris in juramenti lapsum deferri. Magna utique res consuetudo, quæ naturæ vim habet. Ne igitur id frequenter agamus, in aliam nos consuetudinem transferamus: a singulis tecum viventibus et versantibus hanc gratiam postula, ut te hortentur atque inducant ad vitandum juramentum, deprehensum arguant. Nam eorum circa te custodia vel ipsis consilium et adhortatio est ad recte agendum. Nam qui alterum de juramento accusat, non facile ipse in hoc barathrum incidet. Barathrum enim non parvum est jurandi frequentia, non modo cum de minimis rebus, sed cum de maximis agitur. Nos autem vel olerantes, valde de duobus obolis disceptantes, in famulos ira commoti et comminantes, Deum semper advocamus testem. Hominem quidem ingenuum vel levi dignitate præditum, ad hujusmodi res in foro testem advocare non audes, vel si audeas, contumeliæ pœnas dabis; calororum autem Regem et angelorum Dominum, sive de venalibus, sive de pecuniis, sive de

minimis rebus sermonem habeas, in testimonium trahis; hæccine ferenda? Quomodo poterimus ergo ab hac mala consuetudine liberari? Si custodes, quos dixi, circa nos ponamus, tempusque nobis ipsis ad correptionem constituamus, pœnamque nobis indicamus, si elapso tempore non emendati fuerimus. Quodnam tempus ad hoc satis erit? Non puto eos, qui admodum vigilant suæque curandæ salutis intenti sunt, plus decem diebus opus habere, ut a mala juramentorum consuetudine prorsus liberentur. Quod si post illos decem dies jurantes deprehendamus, pœnam nobis constituamus, damnationem et suppli-

cium pro prævaricatione maximum. Quam vero damnationem? Id non ego definiam, sed vos sententiæ dominos constituo. Sic ea, quæ nos spectant, dispensem, non modo circa juramenta, sed circa alia quælibet delicta; ac tempus nobis constituentes, gravissimis deputatis pœnis, si aliquando in ea incidamus, puri ad Dominum nostrum accedemus, et a gehenna ignis liberabimur, fidenterque stabimus ante tribunal Christi: quod nos assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria una cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

CATECHESIS II

AD ILLUMINANDOS, ET DE MULIERIBUS SE TORTIS CRINIBUS ET AURO ORNANTIBUS, ET DE SEC-
TANTIBUS VATICINIA, VEL LIGATURAS, VEL INCANTATIONES: QUÆ CUNCTA A CHRISTIANISMO
SUNT ALIENA.

1. Nuper dictorum apud caritatem vestram fructus a vobis repetiturus adveni: non enim propterea loquimur, ut tantum audiat, verum ut et dictorum memoriam servetis, et per opera nobis memoriam demonstretis; imo vero non nobis, sed Deo mentis arcana scienti. Propterea et catechesis, id est institutio, dicitur, ut et absentibus nobis sermo noster mentes vestras instituat. Et ne niremini, si decem diebus tantum transactis seminum fructus repetituri venimus: etenim die una licet pariter et semina spargere et messem facere: non enim propria tantum virtute, verum et divino auxilio roborati, sic ad certamina vocamur. Quicumque igitur dicta suscepunt et per opera impleverunt, maneat se extendentes in anteriora. Quicumque vero bonam hanc operationem nondum attigerunt, jam attingant, ut ex torpore natam damnationem futuro studio repellant. Licet enim, licet, inquam, eum qui multum torpuit, post hæc diligentia utendo, præteriti temporis omnem sarcire jacturam. Idcirco dicitur: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione* (Psal. 94. 8). Hoc autem dicit, admonens et consulens numquam desperare, sed donec hic sumus, bonam habere spem et anteriora apprehendendi et bravium supernæ Dei vocationis persequendi (Philipp. 3. 14). Hoc igitur faciamus, et magnæ hujus donationis nomina exquiramus. Sicut enim dum ignoratur dignitatis magnitudo, segniores sunt ii qui honorantur: ita si noscatur, gratos reddit et magis studiosos efficit. Alioquin et turpe esset et ridiculum tanto potentes apud Deum honore, nec scire quid ipsius tandem nomina significare velint. Et quid de hoc munere dico? si enim commune generis nostri nomen cogitaveris, maximam ad virtutem capies disciplinam et exhortationem. Hoc enim nomen, *homo*, nos non secundum externos definimus, sed ut divina jussit Scriptura. Nam homo non est quicumque simpliciter manus habet et pedes humanos, nec quicum-

que tantum rationalis est; sed quicumque pietatem et virtutem cum fiducia exercet. Audi namque quid de Job dicit. Cum enim dixisset quod *In terra Ausitide homo erat*, non ex iis eum describit terminis, quibus ethnici, nec hoc dicit, quod duos pedes haberet et ungues latos; sed indicia pietatis illius præbens dicebat, *Justus, verax, colens Deum, abstinens ab omni mala re* (Job 1. 1), demonstrans quod hoc est homo, sicut scilicet et alius inquit, *Deum time, et ipsius mandata custodi, quoniam hoc est omnis homo* (Eccl. 12. 13). Si autem hoc nomen homo tantam ad virtutem præbet exhortationem, multo magis illud, *fidelis*. Fidelis enim ideo vocaris, quoniam et credis Deo, et ab eo creditam ipse justitiam habes, sanctitatem, munditiam animæ, in filium adoptionem, regnum cælorum, et hæc tibi commendavit. Tu vicissim ipsi alia credidisti et commendasti, eleemosynam, preces, modestiam et omnem aliam virtutem. Et quid dico eleemosynam? si vel frigidum ipsi dederis poculum, nec hoc amittes (Matth. 10. 42), verum et hoc in illum reservat sedulo diem, et cum multa reddet superabundantia: hoc quippe admirabile est, quod non tantum deposita servet, verum et multiplicet retributionibus.

Illuminati, seu baptizati officium. — Hoc et te secundum potentiam tuam facere jussit in iis, quæ tibi credita sunt: nempe sanctitatem, quam accepisti, intendere, et ex lavacro justitiam reddere clariorem, et gratiam illustriorem facere: sicut utique et Paulus fecit, sequentibus laboribus et studio diligentiaque augens omnia quæ accepit bona. Et nota Dei providentiam: nec tibi totum hoc dedit, neque toto privavit; sed hæc dedit, illa promisit. Et quare non hic totum dedit? Ut tu fidem in ipsum demonstres, nondum datis ex ipsius promissione sola credens. Quare vero rursum non omnia illic servavit, sed dedit et Spiritus gratiam et justitiam et sanctificationem? Ut tibi labores leves faciat, et ex jam datis

τυγόντων διαλεγόμενος, ἔλκεις εἰς μαρτυρίαν· καὶ πῶς ταῦτα ἀνεκτά; Πόθεν οὖν ἀπαλλαγείμεν ἐκ τῆς πονηρᾶς ταύτης συνηθείας; Τοὺς φύλακας οὓς εἶπον περιστέξαντες, χρόνον ῥήτῳ ὀρίσαντες ἑαυτοῖς πρὸς διόρθωσιν, καὶ καταδίκην ἐπιθέντες, εἰ τοῦ χρόνου παρελθόντος μὴ κατορθώσαιμεν τοῦτο. Πόσος οὖν ἡμῖν χρόνος ἀρκέσει πρὸς τοῦτο; Οὐκ οἶμαι τοὺς σφόδρα νήφοντας καὶ διεξηγεμένους καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἀγρυπνοῦντας σωτηρίας πλέον ἡμερῶν δέκα δεηθήσεσθαι, ὥστε παντελῶς ἀπαλλαγῆναι τῆς πονηρᾶς τῶν ὅρκων συνηθείας. Εἰ δὲ μετὰ τὰς δέκα ἡμέρας ὀφθείημεν ὁμνούντες, δίκην ἑαυτοῖς ἐπιθώμεν, καὶ τιμωρίαν μεγίστην καὶ καταδίκην ὀρίσωμεν τῆς παραδόσεως. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ κα-

ταδίκη; Οὐκ ἔτι τοῦτο ὀρίζω ἐγὼ, ἀλλ' ὑμᾶς αὐτοὺς ἀφήμι κυρίους τῆς ψήφου εἶναι. Οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, μὴ μόνον ἐπὶ τῶν ὁρκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων, καὶ χρόνον ὀρίζοντες ἑαυτοῖς τιμωρίαις χαλεπωτάταις, εἴ ποτε περιπέσωμεν τούτοις, καθαροὶ πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀπελευσόμεθα Δεσπότην, καὶ τῆς τοῦ πυρὸς γενένης ἀπαλλαγῆσόμεθα, καὶ μετὰ παρῆρησίας στησόμεθα ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι· καὶ περὶ γυναικῶν τῶν ἐν πλέγμασι καὶ χρυσῇ κατακοσμουσῶν ἑαυτὰς· καὶ περὶ τῶν κληδονισμοῦς, ἡ περιάπτους, ἡ ἐπωδαῖς κεχημένων, ἅπερ ἅπαντα ἀλλότρια Χριστιανισμοῦ.

α'. Τῶν πρώτων εἰρημένων πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην πρότερον τοὺς καρποὺς παρεγενόμεναι ἀπαιτήσαν ὑμᾶς· οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο λέγομεν, ἵνα ἀκούσῃτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ μνημονεύετε τῶν εἰρημένων καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξιν ἡμῖν παράσχητε· μᾶλλον δὲ οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας εἰδότει. Διὰ τοῦτο καὶ κατήχησις λέγεται, ἵνα καὶ ἀπόντων ἡμῶν ὁ λόγος ὑμῶν ἐνηχῇ ταῖς διανοαῖς. Καὶ μὴ θαυμάσῃτε, εἰ δέκα ἡμερῶν διαγενομένων μόνον τοὺς καρποὺς ἤλωμεν ἀπαιτῆζοντες τῶν σπερμάτων· καὶ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ δυνατὸν ὁμοῦ καὶ σπέρματα καταβαλεῖν καὶ ἀμνητὸν ποιήσασθαι· οὐ γὰρ οἰκεῖ δύναμει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθῃ δυνατούμενοι, οὕτω πρὸς τοὺς ἀγῶνας καλούμεθα. "Ὅσοι μὲν οὖν κατεδέξαντο τὰ εἰρημένα, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρωσαν, μενέτωσαν ἐπεκτετιγμένοι πρὸς τὰ ἔμπροσθεν· ὅσοι δὲ οὐδέπω τῆς ἀγαθῆς ταύτης ἐργασίας ἤψαντο, ἐντεῦθεν ἀφάσθωσαν, ἵνα καὶ τὴν ἐκ τῆς ῥαθυμίας καταδίκην τῇ μετὰ ταῦτα προθυμίᾳ ἀποκρούσωνται. Ἐνὶ γὰρ, ἐνὶ καὶ τὸν ἐρῶνθυμικῶτα σφόδρα μετὰ ταῦτα χρητάμενον [255] τῇ προθυμίᾳ τοῦ παρελθόντος χρόνου πῶς ἀνασῶσαι ἢ τὴν ζημίαν. Διὸ φησι, *Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσῃτε, μὴ σκληρύνῃτε τὰς καρδίας ὑμῶν*, ὡς ἐν τῷ *παρακλητικῷ*. Τοῦτο δὲ λέγει· παραίνων καὶ συμβουλεύων, μηδέποτε ἀπογινώσκειν, ἀλλ' ἕως ἂν ἐνταῦθα ὦμεν, χρηστὰς ἔχειν τὰς ἐλπίδας, καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ πρὸς τὸ βραβεῖον διώκειν τῆς ἁνυ κλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο τοῖνυν ποιήσωμεν, καὶ τὰ δνόματα τῆς μεγάλης ταύτης ἐξετάσωμεν δωρεᾶς. Ὡς περὶ γὰρ ἀγνωσόμενον ἀξιώματος μέγεθος ῥαθυμότερους ποιεῖ τοὺς τιμωμένους, οὕτω γνωριζόμενον εὐχαρίστους καθίστησι· καὶ σπουδαιότερους ἐργάζεται. Καὶ ἄλλως δὲ αἰσχροὺς ἂν εἴη καὶ καταγέλαστον τοσαύτης ἀπολαύοντας δόξης παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τιμῆς, μὴδὲ τὰ δνόματα αὐτῆς εἶδέναι τί ποτε ἐνδείξασθαι βούλεται. Καὶ τί λέγω περὶ τῆς δωρεᾶς ταύτης; ἂν γὰρ τὸ κοινὸν τοῦ γένους ἡμῶν ἐννοήσης ὄνομα, μεγίστην πρὸς ἀρετὴν λήψη διδασκαλίαν καὶ παράκλησιν. Τὸ γὰρ *ἄνθρωπος* τοῦτο ὄνομα

οὐ κατὰ τοὺς ἐξωθεν ἡμεῖς ὀρίζομεθα, ἀλλ' ὡς ἡ θεία Γραφή ἐκέλευεν. "Ἄνθρωπος γὰρ ἐστίν, οὐχ ὅστις ἀπλῶς χεῖρας καὶ πόδας ἔχει ἀνθρώπου, οὐδ' ὅστις ἐστὶ λογικὸς μόνον, ἀλλ' ὅστις εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν μετὰ παρῆρησίας ἀσκέι. Ἄκουσον γούνην περὶ τοῦ Ἰωβ τί φησιν· εἰπὼν γάρ, *ὅτι Ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι ἄνθρωπος ἦν*, οὐκ ἀπὸ τούτων αὐτὸν υπογράφει τῶν ὄρων, ἀφ' ὧν οἱ ἐξωθεν, οὐδὲ τοῦτο λέγει, *ὅτι πόδας δύο εἶχε καὶ δυνάας πλατεῖς*, ἀλλὰ τὰ γνωριστικὰ τῆς εὐσεβείας ἐκείνης συντιθεὶς ἔλεγε, *Δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντός ποτηροῦ πρᾶγματος*, δεικνύς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἄνθρωπος. Καθάπερ οὖν καὶ ἑτέρους φησι· *Τὸν Θεὸν φοβοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε*, *ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος*. Εἰ δὲ τὸ *ἄνθρωπος* ὄνομα τοσαύτην εἰς ἀρετὴν παράκλησιν παρέχει, πολλῷ μᾶλλον τὸ *πιστός*; Πιστὸς γὰρ διὰ τοῦτο καλῇ, ὅτι καὶ πιστεύεις τῷ Θεῷ, καὶ πιστεύῃ παρ' αὐτοῦ αὐτὸς δικαιοσύνην, ἀγιωσύνην, καθαρότητα ψυχῆς, υἰοθεσίαν, βασιλείαν οὐρανῶν· ἐνεπίστευες καὶ ταῦτά σοι παρακατέθετο· σοὶ πάλιν ἕτερα αὐτῷ ἐνεπίστευσας καὶ παρακατέθετο, ἐλεημοσύνην, εὐχὰς, σωφροσύνην, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν. Καὶ τί λέγω ἐλεημοσύνην; καὶ ψυχροῦ αὐτῷ ποτήριον δῶς, οὐδὲ τοῦτο ἀπολέσεις, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετ' ἀκριβείας φυλάσσει εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καὶ μετὰ πολλῆς ἀποδώσει τῆς περιουσίας· τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐ φυλάττει τὰς παρακαταθήκας μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονάζει ταύτας ταῖς ἀντιδόσεσι.

Τοῦτο καὶ σοὶ ποιεῖν ἐκέλευσε κατὰ δύναμιν τὴν σὴν, ἐν οἷς ἐνεπιστεύθης, τὴν ἀγιωσύνην ἣν ἔλαβες ἐπιτείνεις, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ λαμπροτέραν ἐργάζεσθαι, καὶ τὸ χάρισμα φαιδρότερον ποιεῖν· καθάπερ οὖν καὶ Παῦλος ἐποίησε, τοῖς μετὰ ταῦτα πόνοις καὶ τῇ σπουδῇ καὶ τῇ προθυμίᾳ αὐξήσας ἅπαντα, ἅπερ ἔλαβεν, ἀγαθὰ. Καὶ σκόπει Θεοῦ κτῆσμονίαν· οὐτε σοὶ τὸ πᾶν ἔδωκεν ἐνταῦθα, οὐτε τοῦ παντὸς ἀπεστέργσεν, ἀλλὰ τὰ μὲν ἔδωκε, τὰ δὲ ὑποσχετο. Καὶ τίς ἐνεκεν οὐ τὸ πᾶν ἐνταῦθα ἔδωκεν; ἵνα σὺ τὴν πίστιν ἐπιδείξῃ τὴν περὶ αὐτὸν. τοῖς μηδέπω δοθεῖσιν ἀπὸ τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ μόνως πιστεύων. Τίνος δὲ ἔνεκεν [236] πάλιν οὐ τὸ πᾶν ἐνεπέταυσας, ἀλλ' ἔδωκε καὶ Πνεύματος χάριν καὶ

* Sav. ἄλλ. Χριστιανὸν ἀποδείδειται.

† Sic Savil. et quidam mss.; alii ἀνασώσασθαι. † Editum fuerat e Morello, ἀναστήσαι. † Edit.

δικαιοσύνην καὶ ἀγιασμόν· Ἰνα σοι κουφίσῃ τοὺς πό-
νους, καὶ ἐκ τῶν ῥῃδ δοθέντων καὶ ἐκ τῶν μελλόντων
εὐέλπιδά καταστήσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ νεοφώτιστος μέλ-
λεις καλεῖσθαι, ὅτι νέον σοι τὸ φῶς ἀεὶ, ἂν ἐβέλῃς, καὶ
οὐδέποτε σθένυνται. Τοῦτο μὲν γάρ, καὶ βουλομένων
ἡμῶν, καὶ μὴ βουλομένων, διαδέχεται νῦν, ἐκείνην δὲ
τὴν ἀκτίνα σκότος οὐκ οἶδε· Τὸ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκο-
τίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλυεν. Οὐχ
οὕτω γοῦν ὁ κόσμος ἐστὶ λαμπρὸς, ἀνισχύουσης τῆς
ἀκτίως, ὡς ψυχὴ καταυγάζεται καὶ λαμπροτέρα γί-
νεται, τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος· δεξαμένη χάριν. Καὶ
μάνθανε τῶν πραγμάτων ἀκριβέστερον τὴν φύσιν·
νυκτὸς μὲν γὰρ κατεχούσης καὶ σκότους ὄντος, πολ-
λόκις καὶ σχοινίον ἰδὼν τις, ἐνόμιζεν ὅφιν εἶναι, καὶ
φίλον προσιόντα ὡς ἐχθρὸν ἔφυγε, καὶ ψόφου τινὸς
αἰσθόμενος περιδεὴς γέγονεν· ἡμέρας δὲ γενομένης
οὐδὲν τοιοῦτον γένοιτ' ἂν, ἀλλὰ πάντα οἶάπερ ἐστὶ
φαίνεται. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνει τῆς ἡμετέ-
ρας. Ἐπειδὴν γὰρ ἡ χάρις ἐλθούσα τὸ σκότος ἀπελάσῃ
τῆς διανοίας, κανόνομεν τὴν τῶν πραγμάτων ἀκρι-
βειαν, καὶ γίνεται ἡμῖν εὐκαταφρόνητα τὰ πρότερον
φοβερὰ. Οὕτε γὰρ θάνατον ἐτι δεδοίκαμεν, μαθόντες
ἀκριβῶς παρὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης μυσταγωγίας, ὅτι
οὐκ ἐστὶ θάνατος ὁ θάνατος, ἀλλ' ὕπνος καὶ κοίμησις
πρόσκαιρος· οὐ πενίαν, οὐ νόσον, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοι-
ούτων οὐδὲν, εἰδότες ὅτι πρὸς βελτίονα ζωὴν ὁδεύομεν,
ἀκήρατον τε καὶ ἀφθαρτον, καὶ πάσης τοιαύτης ἀπηλ-
λαγμένην ἀνωμαλίας.

β'. Μὴ τοίνυν ἐτι πρὸς τὰ βιωτικὰ μείνωμεν κεχηνό-
τες, μὴ περὶ τρυφὴν τραπέζης, μηδὲ περὶ πολυτέλειαν
ἱματίων· καὶ γὰρ ἔχεις ἱμάτιον μέγιστον, ἔχεις τρά-
πεζαν πνευματικὴν, ἔχεις τὴν ὁδὸν τὴν ἄνω, καὶ
πάντα σοι ὁ Χριστὸς γίνεται, καὶ τράπεζα, καὶ ἱμά-
τιον, καὶ οἶκος, καὶ κεφαλὴ, καὶ ρίζα. Ὅσοι γὰρ εἰς
Χριστὸν ἔδραπισθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε· ἰδοὺ
πῶς ἱματίον σοι γέγονεν. Βούλει μαθεῖν, πῶς καὶ τρά-
πεζά σοι γίνεται; Ὁ τρώγων με, φησιν, ὥσπερ ἐγὼ
ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ ἐκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ. Ὅτι
δὲ καὶ οἶκός σοι γίνεται· Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα
ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ ἐν αὐτῷ· καὶ ὅτι ρίζα, πάλιν
φησιν· Ἐγὼ ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· καὶ ὅτι
ἀδελφός, καὶ φίλος, καὶ συμφίλος· Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω
δούλους· ὑμεῖς γὰρ φίλοι μου ἐστέ. Καὶ ὁ Παῦλος
πάλιν· Ἠρμοσύνην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ πυρθέον ἀγνὴν
παραστήσαι τῷ Χριστῷ· καὶ πάλιν· Εἰς τὸ εἶναι
αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὐκ ἀδελ-
φοὶ δὲ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ παῖδιά γινόμεθα· Ἰδοὺ
γὰρ, φησιν, ἐγὼ, καὶ τὰ παῖδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ
Θεός· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ μέλη αὐτοῦ, καὶ
σῶμα αὐτοῦ. Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἀρκούντων τῶν εἰρημέ-
νων ἐπιδείξει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐνοίαν, ἣν πρὸς ἡμᾶς
ἐπιδείκνυται, καὶ ἕτερον τούτων μείζον καὶ ἐγγύτερον
ἔθηκεν, κεφαλὴν ἑαυτὸν ἡμῶν προσειπών. Ταῦτα δὴ
πάντα εἰδὼς, ἀγαπητὲ, ἀμειψά σοι τὸν εὐεργέτην
ἁρίστη πολιτεία, [257] καὶ ἐννοήσας τῆς θυσίας τὸ μέ-
γεθος, καλλώπισόν σου τὰ μέλη τοῦ σώματος. Ἐννόησον
τί δέχηται χεῖρ, καὶ μηδέποτε ἀνάσχη τυπῆσαι τινα,
μηδὲ τὴν τοσούτῃ τιμηθεῖσαν διῶν κατασχύνης τῇ
τῆς πληγῆς ἀμαρτίᾳ· ἐννόησον τί δέχηται χεῖρ, καὶ
καθαρὰν αὐτὴν πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς πάσης διατη-
ρήσῃ. Λόγισαι, ὅτι οὐ τῇ χεῖρὶ δέχηται μόνον, ὁλλὰ καὶ
τῇ στόματι προσάγεις καὶ καθαρὰν φύλαττε τὴν γλῶτ-

· Αἱ τὴν παρὰ τοῦ Πνεύμ.

ταν αἰσχροῦ καὶ ὑβριστικῶν ῥημάτων, βλασφημίας,
ἐπιπορείας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἀπάντων. Καὶ
γὰρ ὁλέθριον τὴν διακονουμένην μυστηρίως οὕτω φρι-
κωδεστάτους, καὶ αἵματι φοινιχθεῖσαν τοιοῦτω, καὶ
χρυσὴν γενομένην μάχαιραν, ἐπὶ λοιδορίας καὶ ὕβρει
καὶ εὐτραπελίας μετὰγειν. Αἰδέσθητι τὴν τιμὴν, ἣν
ἐτίμησεν αὐτὴν ὁ Θεός, καὶ μὴ καταγάγῃς εἰς τὴν
τῆς ἀμαρτίας εὐτέλειαν· ἀλλ' ἐνθυμηθεὶς πάλιν, ὅτι
μετὰ τὴν χεῖρα καὶ τὴν γλῶσσαν ἡ καρδία δέχεται τὸ
φρικτὸν ἐκεῖνο μυστήριον, μὴ ῥάψῃς ποτὲ κατὰ τοῦ
πλησίον δόλον, ἀλλὰ κακουργίας πάσης καθαρὰν δια-
τήρει σου τὴν διάνοιαν· οὕτω καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ
ἀκοὴν ἀσφαλίσασθαι δυνήσῃ. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν ἴππων,
μετὰ τὴν μυστικὴν ἐκείνην φωτὴν καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν
φερομένην, τὴν ἐκ τῶν Χερουδὶμ λέγω, πορνικοῦς
ἄσματος καὶ κατακεκλασμένους μέλεισι τὴν ἀκοὴν μολύ-
νουν; πῶς δὲ οὐκ ἐσχάτης κολάσεως ἄξιον, τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς, οἷς ὁρᾷς τὰ ἀπόρρητα καὶ φρικτὰ μυστήρια,
τούτοις πόρνας ὁρᾶν, καὶ μοιχεύειν ἐργάζεσθαι τὴν κατὰ
διάνοιαν; Εἰς γάμον ἐκλήθης, ἀγαπητὲ· μὴ εἰσελθῇς
βυπαρὰ ἐνδεδυμένους ἱμάτια, ἀλλὰ τῷ γάμῳ κατάλλη-
λον λαβὲ στήλῃ. Εἰ γὰρ εἰς γάμους αἰσθητοὺς ἄν-
θρωποι καλούμενοι, κἂν ἀπάντων ὥς πενέστεροι, γρη-
σάμενοι πολλὰκις ἢ περιάμενοι ἱμάτιον καθαρὸν, οὕτω
πρὸς τοὺς καλέσαντας αὐτοὺς ἀπαντῶσι· εὐ δὲ ὁ
πρὸς γάμον κληθεὶς πνευματικὸν καὶ δεῖπνα βασιλικὰ,
ἐννόησον, ἡλίχον ἂν εἴη δίκαιόν σε ἱμάτιον πρίσθαι·
μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀγοράσαι χρεῖα, ἀλλ' αὐτὸς σοι διδῶσιν
ὁ καλὸν δωρεάν, ἵνα μηδὲ πενίαν προβάλῃς· ἔχῃς.
Τῇρην τοίνυν ὅπερ ἔλαβες ἱματίον· ἂν γὰρ ἀπολείπῃς,
χρησασθαι οὐ δυνήσῃ λοιπὸν, οὐδὲ πρίσθαι· οὐδ' αὖ
γὰρ πωλεῖται τοιοῦτον ἱμάτιον. Ἦκουσας, πῶς ἐστέ-
ναξεν οἱ πάλαι μυσταγωγηθέντες, καὶ τὸ στήθος ἐπά-
ταξαν τοῦ συνευδόντος ἐνταῦθα διαναστήσαντος; Σκόπει
τοίνυν, ἀγαπητὲ, μὴ καὶ σύ ποτε ἐ τοῦτο πᾶσι· πῶς
δὲ οὐ πείσῃ, τὴν πονηρὰν συνήθειαν μὴ ἐκβαλὼν τῶν
κακῶν; Διὰ τοῦτο καὶ πρῶτον εἶπον καὶ νῦν λέγω, καὶ
λέγων οὐ παύσομαι, εἰ τις τὰ ἐλαττωμάτα τῶν τρώων
μὴ διώρῃσσε μηδὲ παρεσκεύασεν ἑαυτῷ τὴν ἀρετὴν
εὐκολον, μὴ βαπτισθεῖσθω. Τὰ μὲν γὰρ πρότερα ἀμαρ-
τήματα ἀφεῖναι δύναται τὸ λουτρόν· ἔδος δὲ οὐ μικρὸν
καὶ κίνδυνος οὐχ ὁ τυχών, μήποτε πάλιν ἐπ' αὐτὰ
ἐπανέλθωμεν, καὶ γένηται ἡμῖν ἔλκος τὸ φάρμακον.
Ὅσῃ γὰρ μεῖζον γέγονεν ἡ χάρις, τοσούτῃ πλείων ἡ
κώλασις τοῖς μετὰ ταῦτα ἀμαρτάνουσιν.

γ'. Ἰνα οὖν μὴ πρὸς τὸν πρότερον ἐπανίωμεν ἔμετον,
παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς ἐντεῦθεν ῥῃδ. Ὅτι γὰρ δεῖ πρό-
τερον μετανοήσαντας καὶ τῶν προτέρων ἀποστάντας
[238] κακῶν, οὕτω τῇ χάριτι προσιέναι, ἀκουσὼν τί
μὲν Ἰωάννης φησὶ, τί δὲ ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος
τοῖς βαπτίζεσθαι μέλλουσιν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ φησὶ·
Ποιήσατε καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας, καὶ μὴ ἄρ-
ξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν
Ἀβραάμ· οὗτος δὲ τοῖς ἐρωτῶσι πάλιν ἔλεγε· Μετα-
νοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ δὲ μετανοῶν
οὐκέτι τῶν αὐτῶν ἄπτεται πραγμάτων, ἐφ' οἷς με-
τενόησε· διὰ τοῦτο καὶ κελεύσμεθα λέγειν· Ἀποτάσσο-
μαί σοι, Σατανᾶ, ἵνα μηκέτι πρὸς αὐτὸν ἐπανέλθωμεν.

· Savil. et quidam mss. διατήρησον τὴν διάνοιαν.

· Savil. et quidam alii non habent sū δέ.

· Αἱ mss. ἐπάταξαν τὸ συνευδόν ἐνταῦθα διαναστήσαντες·
Σκοπεῖ τοίνυν, ἀγαπητὲ, καὶ σύ μηποτε. · Insuperius καὶ
sū, ex quo correptione sit pñsis, et sū.

etiam de futuris te bonæ spei constituat. Propterea-
que recenter illuminatus vocari debes : quoniam nova
lux semper tibi, si velis, et numquam exstinguitur.
Hanc nempe lucem et volentibus nobis et nolentibus
nox subsequitur ; illum vero radium tenebræ non no-
runt : *Lux enim in tenebris lucet , et tenebræ eam non
comprehenderunt (Joan. 1. 5).* Non sic enim mundus
est clarus oriente radio, ut anima illustratur et splen-
didior sit a Spiritu gratiam suscipiens. Et considera
diligentius rerum naturam. Nocte enim terras teneate
et tenebris caligantibus, sæpe funiculum quis cernens,
serpentem esse putavit, et amicum accedentem tam-
quam inimicum fugit, et strepitum quempiam sentiens
trepidus factus est ; lucente vero die nihil tale acci-
derit, sed omnia qualia sunt apparent : quod et in
anima nostra contingit. Postquam enim gratia veniens
mente tenebras expulerit, rerum veritatem discimus,
et nobis fiunt despicabiles res prius tremendæ : nec
enim amplius mortem timemus, diligenter ex hac
sacra initiatione discentes, mortem non esse mor-
tem, sed somnum et dormitionem temporariam :
non pauperiem, non morbum, non aliud quid hujus-
modi reformidamus, scientes nos ad meliorem ten-
dere vitam, immortalem et incorruptam, et ab omni
tali liberam inæqualitate.

2. Ne igitur amplius ad mortalia maneamus hian-
tes, nec circa mensæ delicias, nec circa vestimen-
torum ornatum : habes enim maximum indumentum,
habes mensam spirituales, habes gloriam superne,
et omnia tibi Christus factus est, et mensa, et vesti-
mentum, et domus, et caput, et radix. *Quotquot in
Christo enim baptizati estis, Christum induistis (Galat.
3. 27).* Ecce quomodo vestimentum tibi est. Vis
discere quomodo et mensa tibi sit ? *Qui me comedit ,
inquit , sicut ego vivo propter Patrem , rivet et ille
propter me (Joan. 6. 58).* Quod autem domus sit tibi :
*Qui comedit carnem meam , in me manet et ego in eo
(Ib. v. 57).* Et quod radix, rursum inquit : *Ego vitis,
vos palmites.* Et quod frater, et amicus, sponsus :
*Non amplius vos dicam servos. Vos enim amici mei estis
(Joan. 15. 5. et 15) ;* et Paulus : *Despondi vos uni viro
virginem castam exhibere Christo (2. Cor. 11. 2) ;* et rur-
sum : *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus (Rom.
8. 29).* Nec fratres tantum ipsius, verum et pueruli
sumus : *Ecce enim, inquit , ego et pueruli, quos tradidit
michi Deus (Isai. 8. 18).* Non hoc autem solum, ve-
rum et membra ipsius et corpus ejus (1. Cor. 12. 27).
Tamquam enim non sufficerent ea, quæ dixerat, ad
demonstrandam benevolentiam, et caritatem quam
erga nos exhibet, et aliud his majus et propius po-
suit, se caput nostrum appellans (Ephes. 1. 22).
Hæc omnia certo sciens, dilecte, sis gratus erga be-
nefactorem tuum optima conversatione, et sacrificii
magnitudinem cogitans, orna corporis tui membra :
cogita quid manu capias, nec umquam ullum verbe-
rare audeas, nec tanto decoratam munere, plagæ
crimine dedecores : cogita quid manū capias, et
ipsam ab omni avaritia et rapina liberam conserva.
Reputa quod non tantum manū capias, verum et ori-

admoveas, et linguam custodi a contumeliosis mun-
dam et turpibus verbis, blasphemia, perjurio, et aliis
omnibus hujusmodi. Etenim perniciosum est, tam
tremendis ministrantem mysteriis linguam et san-
guine tali purpuratam, et factam auream, gladium ad
convicia et contumelias et scurrilitates transferre.
Reverere honorem quo Deus ipsam honoravit, nec ad
peccati usum ipsam deducas ; sed rursus animadver-
tens, quod post manum et linguam cor suscipiat tre-
mendum illud mysterium, ne umquam in proximum
consuas dolum, sed mentem tuam ab omni malitia
mundam conserva ; sic et oculos, et aures munire
poteris. Quomodo enim non est absurdum post my-
sticam illam vocem e cælis delatam, a Cherubim
dico, meretriciis cantibus et fractis melodiis aures
inquinare ? quomodo vero non extrema pœna dignum
est, oculis quibus arcana vides et tremenda myste-
ria, his meretrices spectare, et mente adulterium
exercere ? Ad nuptias vocatus es, dilecte : ne intres
sordidis indutus vestimentis, sed nuptiis congruam
cape vestem. Si enim ad nuptias sensibiles homines
invitati, etsi omnium pauperrimi sint, mutuo su-
mentes sæpe vel ementes vestimentum mundum, sic
se vocantibus occurrunt : et tu ad nuptias spirituales
et prandia vocatus regalia, consideres quale dignum
sit te nuptiale vestimentum comparare. Verum enim
vero nec opus est comparare, sed ipse qui vocat tibi
dat gratis, ne vel paupertatem prætere vales.
Serves itaque quod accepisti vestimentum ; si nam-
que perdidideris, amplius commodato accipere non
poteris, aut emere : nusquam enim venditur tale
vestimentum. Audisti quomodo gemuerunt olim sacris
introduci, et pectus percusserunt, eos stimulante
conscientia¹ ? Considera igitur et tu, dilecte, ne um-
quam hoc patiaris. Quomodo autem non patieris, non
expulsa prava malorum consuetudine ? Propterea et
prius dixi et nunc dico, et dicere non desistam, si
quis morum vitia non correxit nec sibi facilem para-
vit virtutem, ne baptizetur. Priora nempe crimina
lavacrum ablueri potest ; timor autem non parvus et
periculum non mediocre, ne rursus ad eadem redeam-
us, et in vulnus nobis medicina vertatur. Quanto
namque major facta est gratia, tanto amplior postea
peccantibus pœna.

3. Ne igitur ad pristinum redeamus vomitum, jam
nos ipsos erudiamus. Quod enim oporteat prius pœ-
nituisse et a prioribus destitisse malis, et sic ad gra-
tiam accedere, audi quid Joannes dicat, quid vero
princeps apostolorum baptizari debentibus. Ille nempe
dicit : *Facite fructum dignum pœnitentiæ : et ne inci-
piatis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham (Luc.
3. 8).* Hic autem interrogantibus rursus aiebat : *Pœ-
nitentiam agite, et baptizetur quisque vestrum in no-
mine Domini nostri Jesu Christi (Act. 2. 38).* Qui au-
tem agit pœnitentiam, non amplius eadem attingit
negotia, quorum pœnituit : ideoque jubemur dicere :
Abrenuntio tibi, satana, ne amplius ad ipsum rever-

¹ Quidam Mss., *pectus percusserunt, conscientiam, ex-
pergeficientes.*

tamur. Sicut igitur in pictoribus accidit, sic et nunc fiat; etenim illi tabulas proponentes, et albas circumducentes lineas, et regias depingentes imagines, priusquam colorum veritatem superinducant, cum omni libertate hæc quidem delent, illa vero repingunt, et errata corrigentes et male se habentia transponentes: postquam vero jam colorem induxerint, non amplius libertatem habent rursum delendi et depingendi, quoniam imaginis pulchritudini nocerent, et sine culpa fieri non posset: hoc tu quoque fac: puta animam esse tibi imaginem. Priusquam igitur superveniat vera Spiritus tinctura, male insitas tibi consuetudines dele: sive jurare, sive mentiri, sive contumelias inferre, sive turpia loqui, sive ridicula facere solitus es, sive quid aliud hujusmodi non licitum faciendi consuetudinem habes, erue consuetudinem¹, ne post baptismum rursum ad ipsam regrediaris. Peccata delet lavacrum: tu consuetudinem corrige, ne jam inductis coloribus et illustrata imagine regia, amplius deleas, et vulnera et cicatrices inferas a Deo tibi dato decori. Corripe igitur iram, exstingue furorē, sive quis afficiat injuria sive contumelia, lacrymis illum prosequere: ne indigneris tu, condole, ne exacerberis: ne dicas, in anima patior injuriam. Nemo est in anima injuriam patiens, nisi nos ipsos in anima injuria afficiamus; et quomodo id ita sit, jam dicam. Ablata est res tua; non passus es in anima, sed in pecuniis: si tu vero mali memoriam serves, in anima tu teipsum læsisti: pecuniæ enim ablatae nihil animam læserunt, verum et adjuverunt; tu vero non iram dimittens, pœnas illic hujus servatæ malorum memoriæ dabis. Conviciis te quispiam et contumeliis affecti? te nil in anima læsit, sed nec in corpore. Tu vicissim contumelias et convicia intulisti? teipsum in anima læsisti, eorum quæ dixisti, illic pœnas subiturus. Et hoc omnium maxime vos certum scire volo, Christianum et fidelem in anima posse lædere neminem, nec ipsum diabolum. Nec hoc tantum est admirabile, quod nos Deus omnibus insidiis inexpugnabiles fecerit, verum et quod ad omnem virtutis operationem nos aptos paraverit: et impedimentum nullum est, si velimus, licet pauperes, sive corpore imbecilles, sive abjecti, sive ignobiles, sive servi. Nec enim paupertas, nec imbecillitas, nec corporis mutilatio, non servitus, non aliud talium quidpiam ad virtutem impedimentum esse queat. Et quid dico pauperem et servum et ignobilem? etiam si captivus sis, nec hoc tibi ad virtutem impedimentum fit; et quo id modo sit, dicam. Quidam domesticorum te contristavit et irritavit? ipsi iram remitte. Numquid tibi ad hoc vincula et paupertas et ignobilitas impedimentum facta sunt? Et quid dico impedimentum? et potius quidem adjuvant: namque et coeperantur ad superbiam comprimendam. Vidisti alium feliciter agentem? ne invidas; nam nec hic paupertas impedimentum est. Rursum cum orare convenit, sobria et vigili mente hoc præsta, et nec hic ullum

erit obstaculum. Benignitatem, mansuetudinem omnem exhibe, modestiam, honestatem: nec enim ista exteriorum indigent auxiliorum. Et hoc est imprimis maximum², quod non divitiis, non potentia, non gloria, non alia quapiam talium rerum opus habeat, sed anima tantum sanctificata, et nil amplius inquirat. Respice vero et in gratia hoc ipsum fieri: sive quis enim claudicet, et evulsis sit oculis, et corpore mutilus, sive in extremam delapsus infirmitatem, ab horum nullo gratia venire prohibetur. Animam enim exquirat solam se cum alacritate suscipientem, et hæc omnia exteriora prætercurrit. Externorum quidem militum et corporis staturam et bonam carnis habitudinem exquirunt qui ipsos militiæ adscribunt; non hæc autem sola militaturum oportet habere, verum et libertatem; si quis enim sit servus, rejicitur: cælorum autem Rex³ nihil tale requirit, sed et servos in exercitum suum suscipit, et senes, et invalidos membris, neque eum talium pudet: quo quid humanius aut benignius cogitari potest? Hic enim ea solummodo, quæ in nostra potestate sita sunt, quærit; illi vero quæ sita non sunt. Servitus enim vel libertas in potestate nostra sita non sunt, quemadmodum neque proceritas staturæ aut brevitatis, neque senium, et quæcumque talia; mansuetum autem et mitem esse, et his similia, voluntatis nostræ sunt. Et hæc sola a nobis Deus exigit, quorum nos domini sumus, et valde congruenter: non enim propter propriam utilitatem, sed propter beneficentiam nos ad suam gratiam vocat, reges vero ad ministerium suum: et illi quidem ad bellum trahunt sensibile, hic autem ad pugnam spiritualem. Nec in bellis tantum externis, verum et in certaminibus eandem quis rationem videre possit. In illud enim theatrum qui trahendi sunt, non prius descendunt in certamina, donec ipsos assumens præco sub omnium oculis circumducat clamans, atque dicens: Num quis hunc accusat? etsi illic non animæ, sed corporis pugnae sint: quare igitur nobilitatis rationes requiris? Hic vero nihil tale, sed totum contrarium: cum non in manuum collationibus sint nobis certamina, sed in animi philosophia et mentis virtute, contrarium agonotheta noster facit: non ipsum assumens circumducit, et dicit: Num quis hunc accusat? sed clamat: Licet omnes homines, licet dæmones cum diabolo constituti ipsum accusent de turpissimis et occultis criminibus, non rejicio nec abominor, sed ab accusatoribus ipsum liberans et ab iniquitate absolvens, sic ad certamina duco: nec immerito. Illic enim agonotheta nil certantibus confert ad victoriam, sed medius constitutus est; hic autem agonotheta pietatis propugnatoribus commilito fit et auxiliator, cum ipsis contra diabolum pugnam committens.

4. Nec hoc tantum est admirabile, quod nobis pec-

¹ Alii, hoc est imprimis virtutis maximum; alii, hæc est imprimis virtutis magnitudo.

² Alii, universorum autem Rex.

³ Alii cum Savil., dele consuetudinem.

Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν ζωγράφων γίνεται, οὕτω καὶ νῦν γινώσκω· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὰς σανίδας προθέντες, καὶ λευκὰς περιάγοντες γραμμὰς, καὶ τὰς βασιλικὰς ὑπογράφοντες εἰκόνας, πρὶν ἢ τῶν χρωμάτων ἐπαγαγεῖν τὴν ἀλήθειαν, μετ' ἐξουσίας ἀπάσης τὰ μὲν ἐξαλείφουσι, τὰ δὲ ἀντεγγράφουσι, καὶ διορθοῦντες τὰ ἡμαρτημένα καὶ μετατιθέντες τὰ κακῶς ἔχοντα· ἐπειδὴν δὲ τὴν βαφὴν λοιπὸν ἐπαγάγωσιν, οὐκέτι εἰσὶ κύριοι πάλιν ἐξαλείφαι καὶ ἀντεγγράφαι, ἐπεὶ τῷ κάλλει τῆς εἰκόνης λυμαίνονται, καὶ ἔγκλημα τὸ πρᾶγμα γίνεται· τοῦτο δὴ καὶ σὺ ποίησον· νόμισον εἰκόνα σοι τὴν ψυχὴν εἶναι. Πρὶν ἢ τοίνυν ἐπελθεῖν τὴν ἀληθῆ τοῦ Πνεύματος βαφὴν, ἐξάλειψον τὰς κακῶς ἐνθεθείσας σοι συνηθείας· εἴτε ἐμνύναι, εἴτε ψεύδεσθαι, εἴτε ὀφρῖζειν, εἴτε αἰσχρολογεῖν, εἴτε γελωτοποιεῖν, εἴτε ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων τῶν μὴ νομομισμένων συνήθειαν ἔχεις ποιεῖν, ἔξελε τὴν συνήθειαν^α, ἵνα μὴ πάλιν πρὸς αὐτὴν ἐπανέλθῃς μετὰ τὸ βάπτισμα. Τὰ ἁμαρτήματα ἀφανίζει τὸ λουτρὸν, τὴν συνήθειαν διόρθωσον σὺ, ἵνα τῶν χρωμάτων ἐπενεχθέντων καὶ λαμπράς τῆς βασιλικῆς εἰκόνας, μηκέτι λοιπὸν ἐξαλείψῃς, καὶ τραύματα καὶ οὐλὰς ἐμποίῃς τῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντι σοι κάλλει. Κατάστειλον τοίνυν ὀργὴν, σέβειον θυμὸν· καὶ ἀδικήσῃς τις, καὶ ὀφρῖσῃ, δάκρυσον ἑαυτὸν· μὴ ἀγανακτήσῃς, καὶ συνάλγησον, μὴ παροξυνθῇς, μηδὲ εἴπῃς, ὅτι Εἰς τὴν ψυχὴν ἠδίκημαι· οὐκ ἔστιν οὐδεὶς εἰς ψυχὴν ἀδικούμενος, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἑαυτοὺς εἰς ψυχὴν ἀδικήσωμεν· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω· Ἀφειλετό σου τις τὴν οὐσίαν; οὐκ ἠδίκησεν εἰς ψυχὴν, ἀλλ' εἰς χρήματα· ἂν δὲ σὺ μνησικακήσῃς, εἰς ψυχὴν σαυτὸν ἠδίκησας. Τὰ μὲν γὰρ χρήματα ἀφαιρεθέντα οὐδὲν ἐζημίωσεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησε, σὺ δὲ τὴν ὀργὴν οὐκ ἀφείς, εὐθύνας ἐκεῖ δώσεις τῆς μνησικακίας ταύτης. Ἐλοιδορήσατό τις καὶ ὕβρισεν; οὐδὲν εἰς ψυχὴν ἠδίκησεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς σῶμα. Ἀντελοιδορήσας σὺ καὶ ὕβρισας; σὺ σαυτὸν εἰς ψυχὴν ἠδίκησας, τῶν ῥημάτων, ὧν εἴπας, ἐκεῖ μέλλων εὐθύνας ὀφείζεις. Καὶ τοῦτο δὴ μάλιστα πάντων ὁμὰς εἰδέναι βούλομαι, ὅτι τὸν Χριστιανὸν καὶ πιστὸν οὐδεὶς εἰς ψυχὴν ἀδικῆσαι δύναται, οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἀχειρώτους ἡμᾶς ὁ Θεὸς πάσαις ἐποίησε ταῖς ἐπιβουλαῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν ἐπιτηδεῖους ἡμᾶς κατεσκεύασε, καὶ κώλυμα οὐδὲν ἐστίν, ἐὰν θέλωμεν, καὶ πένητες ὦμεν, καὶ ἀσθενεῖς τῷ σώματι, καὶ ἀπερρίμμενοι, καὶ ἀνώνυμοι, καὶ οἰκέται. Οὕτε γὰρ πενία, οὕτε ἀρρώστια, οὕτε σωματος πῆρσις, οὐ δουλεία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων οὐδὲν ἐμπόδιον πρὸς ἀρετὴν γένοιτ' ἂν ποτε. [239] Καὶ τί λέγω πένητα καὶ οἰκέτην καὶ ἀνώνυμον; καὶ δεσμώτης ἦς, οὐδὲ τοῦτο σοι γίνεται ἐμπόδιον πρὸς ἀρετὴν· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω· Ἐλύπησέ σε τις τῶν ἔνδον καὶ παρῶν; ἀφες αὐτῷ τὴν ὀργὴν· μή τι σοι πρὸς τοῦτο τὰ δεσμὰ καὶ ἡ πενία καὶ τὸ ἀτιμον εἶναι ἐμπόδιον γέγονε; Καὶ τί λέγω ἐμπόδιον; καὶ ἐδοθήθη μεν οὖν, καὶ συνέπραξε πρὸς τὸ καταστεῖλαι τὸν τύπον. Εἶδες ἕτερον εὐπραγοῦντα; μὴ βασκῆνγς· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἡ πενία κώλυμα γίνεται. Πάλιν, ὅταν εὐξασθαι δέῃ, νηφούσῃ καὶ

ἀγρυπνοῦσῃ διανοίᾳ τοῦτο ποιήσον, καὶ οὐδὲν ἔσται τὸ κωλύον οὐδὲ ἐνταῦθα. Πραότητα, ἐπιείκειαν ἐπιδείκνυσο πᾶσαν, σωφροσύνην, σεμνότητα· οὐδὲ γὰρ ταῦτα τῶν ἔξωθεν δέχεται βοηθημάτων. Καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ μέγιστόν ἐστι τῆς ἀρετῆς, ὅτι οὐ πλοῦτου, οὐ δυναστείας, οὐ δόξης, οὐκ ἄλλου τινὸς τῶν τοιοῦτων ἔχει χρεῖαν, ἀλλὰ ψυχῆς μόνῃς ἡγιασμένης, καὶ πλέον οὐδὲν ἐπιζητεῖ. Ὅρα δὲ καὶ ἐπὶ τῆς χάριτος αὐτὸ τοῦτο γινόμενον· καὶ γὰρ χωλεῖ τις, καὶ τὸς ὀφθαλμοὺς ἐκκεκορμμένος ἦ, καὶ τὸ σῶμα πεπηρωμένος, καὶ εἰς ἐσχάτην καταπεπτωκὺς ἀρρώστιαν, οὐδὲν τούτων ἐπελθεῖν ἡ χάρις κωλύεται· ψυχὴν γὰρ ἐπιζητεῖ μόνην μετὰ προθυμίας αὐτὴν δεχομένην, καὶ ταῦτα ἅπαντα παρατρέχει τὰ ἔξωθεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν στρατιωτῶν καὶ σώματος μέτρον καὶ σαρκὸς εὐξίαν ἐπιζητοῦσιν οἱ μέλλοντες αὐτοὺς καταλέγειν εἰς τὸ στρατόπεδον· οὐ ταῦτα δὲ μόνον ἔχειν χρὴ τὸν μέλλοντα στρατεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερον εἶναι· ἂν γὰρ δοῦλός τις ἦ, ἐκβάλλεται· ὁ δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς^β οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ καὶ δοῦλους δέχεται εἰς τὸ αὐτοῦ στρατόπεδον, καὶ γεγηρακότας καὶ παρειμένους τὰ μέλη, καὶ οὐκ ἐπαισχύνεται. Τί τοῦτου φιλανθρωπότερον; τί χρηστότερον γένοιτ' ἂν; Οὐτὸς μὲν γὰρ τὰ ἐφ' ἡμῖν ζητεῖ μόνον, ἐκείνοι δὲ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Τὸ γὰρ δοῦλον εἶναι ἡ ἐλεύθερον, οὐχ ἡμετέρον· τὸ ὑψηλὸν πάλιν εἶναι καὶ βραχύν, οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τὸ γεγηρακότα καὶ ἄρτιον, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὸ δὲ ἐπικτῆ^γ ἢ χρηστὸν εἶναι καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις, τῆς ἡμετέρας γνώμης. Καὶ ταῦτα ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ μόνον, ὧν ἡμεῖς ἐσμεν κύριοι· καὶ μάλα εἰκότως· οὐ γὰρ δι' οἰκειαν χρεῖαν, ἀλλὰ δι' εὐεργεσίαν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν αὐτοῦ χάριν καλεῖ, οἱ δὲ βασιλεῖς διὰ τὴν ἑαυτῶν διακονίαν· κακεῖνοι μὲν ἐπὶ πόλεμον ἔλκουσιν αἰσθητὸν, οὗτος δὲ ἐπὶ μάχην πνευματικὴν. Οὐκ ἐπὶ τῶν πολέμων δὲ μόνον τῶν ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγώνων τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἴδοι τις ἂν· οἱ γὰρ μέλλοντες εἰς τὸ θέατρον ἔλκεσθαι ἐκεῖνον, οὐ πρότερον καθιδῆσιν εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἕως ἂν αὐτοὺς ὁ κήρυξ λαβὼν ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς περιαγάγῃ βῶν καὶ λέγων· Μὴ τις τοῦτου κατηγορεῖ; Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ψυχῆς, ἀλλὰ σωματῶν τὰ παλαίσματα· τίνος οὖν ἔνεκεν εὐθύνας ἀπαιτεῖς εὐγενεῖας; Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλ' ἅπαν τούτων· οὐκ ἐν χειρῶν συμπλοκαῖς ὄντων ἡμῖν τῶν παλαισμάτων, ἀλλ' ἐν φιλοσοφίᾳ ψυχῆς καὶ ἀρετῇ· διανοίας· τούναντίον ὁ ἀγωνοθέτης ποιεῖ· οὐ γὰρ [240] λαβὼν αὐτὸν περιάγει καὶ λέγει· Μὴ τις τοῦτου κατηγορεῖ; ἀλλὰ βοᾷ· Κἂν ἄνθρωποι πάντες, καὶ δαίμονες μετὰ τοῦ δόλου συστάντες αὐτοῦ κατηγορῶσι τὰ ἔσχατα καὶ ἀπόρρητα δεινὰ, οὐκ ἐκβάλλω οὐδὲ βδελύσσομαι, ἀλλὰ τῶν κατηγορῶν αὐτὸν ἀπαλλάξας, καὶ τῆς πονηρίας ἐλευθερώσας, οὕτως ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας ἄγω· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ ἀγωνοθέτης οὐδὲν συντελεῖ τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὴν νίκην, ἀλλ' ἔστηκε μέσος· ἐνταῦθα δὲ ἀγωνοθέτης τῶν ἁθλῶν τῆς εὐσεβείας σύμμαχος γίνεται καὶ βοηθός, συνεφαπτόμενος αὐτοῖς τῆς πρὸς τὸν διάβολον μάχης.

δ'. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἀφίησιν

^α Alii et Sav. ἐξάλειψον τὴν συνήθειαν.

^β Alii τὸ μέγιστόν ἐστι, alii τὸ μέγιστός ἐστι.

^γ Alii τῶν ἀπάντων β., et mox αὐτοῦ στρατεύματα.

ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ οὐδὲ ἐκκαλύπτει, οὐδὲ ποιεῖ φανερά καὶ δῆλα, οὐδὲ ἀναγκάζει παρελθόντας εἰς μέσον ἐξεῖπειν τὰ πεπλημμελημένα, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ ἀπολογήσασθαι κελεύει καὶ πρὸς αὐτὸν ἐξομολογήσασθαι. Καίτοι γε ἐκ τῶν ἐξωθεν δικαστῶν εἰ τις εἰπέ τινι τῶν ἀλόντων ληστῶν ἢ τυμωρῶν, εἰπεῖν τὰ πεπλημμελημένα, καὶ ἀφελθῆναι τῆς κολάσεως, πάσῃ προθυμίᾳ ἂν κατεδέξαντο τοῦτο, τῇ τῆς σωτηρίας ἐπιθυμίᾳ τῆς αἰσχύνης καταφρονούντες. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀφίησι τὰ ἁμαρτήματα, καὶ οὐκ ἀναγκάζει παρόντων τινῶν αὐτὰ ἐκπομπεῖν, ἀλλ' ἐν μόνον ζητεῖ, ὅπως αὐτὸς ὁ τῆς ἀφέσεως ἀπολαύων μάθοι τῆς δωρεᾶς τὸ μέγεθος. Πῶς οὐν οὐκ ἄτοπον ἐν οἷς αὐτὸς ἡμᾶς εὐεργετῇ εἰ ἄρκοιτο τῇ παρ' ἡμῶν μαρτυρίᾳ μόνῃ, ἡμεῖς δὲ ἐν οἷς αὐτὸν θεραπεύομεν, ἐτέρους ἐπιζητούμεν μάρτυρας καὶ πρὸς ἐπιδειξίν τι ποιοῦμεν; Θαυμάσαντες τοίνυν τὴν αὐτοῦ φιλοφροσύνην ἐπιδειξιζόμεθα τὰ παρ' ἡμῶν, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων τὴν τῆς γλώττης χαλινώσωμεν ῥύμην, καὶ μὴ ἀεὶ φθειγγόμεθα. Ἐκ γὰρ πολυλογίας οὐκ ἐκφεύξῃ ἁμαρτία. Ἄν μὲν οὖν ἐξηγῇ τι χρησίμον εἰπεῖν, ἄνοιξον τὰ χεῖλη, ἂν δὲ μὴδὲν ἀναγκαῖον ᾖ, σίγα· βέλτιον γάρ.

Χειροτέχνης εἰ; καθεζόμενος ψάλλε· ἀλλ' οὐ βούλει τῷ στόματι ψάλλειν; τῇ διανοίᾳ τοῦτο ποιεῖ· μέγας συνόμιλος ὁ ψαλμός. Οὐδὲν ἐντεῦθεν ὑποστήσῃ δεινόν, ἀλλ' ὡς ἐν μοναστηρίῳ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ δυνήσῃ καθέζεσθαι· οὐ γὰρ τόπων ἐπιτηδεύσις, ἀλλὰ τρόπων ἀκρίβεια τὴν ἡσυχίαν ἡμῖν παρέξεται. Παῦλος γοῦν ἐν ἐργαστηρίῳ τῇ τέχνῃ κεκρημένος, οὐδὲν εἰς τὴν οἰκίαν ἀρετὴν παρεδλάθη. Μὴ τοίνυν λέγε σύ· Πῶς δυνήσομαι χειροτέχνης ὢν καὶ πένης φιλοσοφεῖν; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα δυνήσῃ φιλοσοφεῖν. Καὶ γὰρ πενία πλούτου, καὶ ἐργασία ἀργίας πρὸς εὐλάβειαν ἡμῖν ἐπιτηδεύτερον, ὡς ὁ γε πλούτος τοῖς μὴ προσέχουσιν καὶ ἐμπόδιον γίνεται. Ὅταν γὰρ ὀργὴν δέῃ ἀφελθῆναι, ὅταν σβῆσαι φθόνον, ὅταν χαλᾶσαι· θυμὸν, ὅταν εὐχὴν ὑπιδείξασθαι, ὅταν ἐπιείκειαν καὶ πραότητα, ὅταν φιλοφροσύνην καὶ ἀγάπην, ποῦ γένοιτ' ἂν κώλυμα ἡ πενία; Οὐ γὰρ ἀργύριον καταβαλόντας ταῦτα ἀνύσαι ἐστιν, ἀλλὰ προαίρεσιν ὁρθὴν ἐπιδειξαμένους. Ἐλεημοσύνη μάλιστα ἐστὶν ἡ χρημάτων δεομένη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ διὰ τῆς πενίας μειζρόνως ἐξελαμψε· καὶ γὰρ ἡ τοὺς δύο ὁδολοῦς [241] καταβαλοῦσα, ἀπάντων ἀνθρώπων ἦν πνευστερά, καὶ πάντας ὑπερηκόντισε. Μὴ τοίνυν μέγα τι νομίζωμεν εἶναι πλοῦτον, μηδὲ πηλοῦ βελτίονα εἶναι τὸν χρυσὸν λογιζόμεθα· ἡ γὰρ τιμὴ τῆς ὕλης οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας διανοίας ἐστίν. Εἰ γὰρ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, πολὺ τοῦ χρυσοῦ σίδηρος ἀναγκαιότερος· ὁ μὲν γὰρ εἰς τὸν βίον οὐδεμίαν εἰσάγει χρεῖαν, οὗτος δὲ τὸ πλεόν ἡμῖν κατεσκεύασε τῆς χρεῖας μυριάς τέχναις ὑπηρετούμενος. Καὶ τί λέγω χρυσοῦ καὶ σιδήρου οὐ γινώσκουσιν; τῶν γὰρ πολυτελῶν λίθων ἀναγκαιότεροι οἱ λίθοι οὗτοι· ἐξ ἐκείνων μὲν γὰρ οὐδὲν ἂν γένοιτο χρηστὸν, ἀπὸ δὲ τούτων οἰκίαι τε καὶ τεῖχη καὶ πόλεις ἔστησαν. Σὺ δέ μοι δεῖξον, τί τὸ κέρδος ἀπὸ τῶν μαργαριτῶν γένοιτ' ἂν τούτων, μᾶλλον δὲ ποῖον οὐκ ἂν γένοιτο βλάβος; Καὶ γὰρ ἵνα σὺ κόκκον ἕνα φορέσῃς, μυριοὶ τῷ λιμῷ πένητες ἄγχονται· ποίας οὖν ἀπολογίας τεύξῃ; τίνος συγγνώμης;

Βούλει κοσμηθῆναι τὸ πρόσωπον; μὴ μαργαρίταις, ἀλλὰ σωφροσύνῃ καὶ σεμνότητι· οὕτω χαρισετέραν ὀφείλει

τὴν ὄψιν ὁ ἀνὴρ. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὁ κόσμος καὶ εἰς ζηλοτυπίας ὑποψίαν ἐμβάλλειν εἴωθεν καὶ εἰς ἔχθρας καὶ φιλονεικίας καὶ μάχας· οὐδὲν γὰρ ὀφείλει· ὑποπεποιημένης ἀηδέστερον· ὁ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ σωφροσύνης κόσμος πᾶσαν μὲν ἐκβάλλει πονηρὰν ὑπόνοιαν, παντὶς δὲ δεσμοῦ σφοδρότερον ἐπιστάσεται τὸν σύννοικον. Οὐ γὰρ οὕτω κάλλους φύσις εὐμορφον ποιεῖ γίνεσθαι τὴν ὄψιν, ὡς ἡ τοῦ θεωροῦντος αὐτὴν διάθεσις· διαθεσιν δὲ οὐδὲν οὕτως, ὡς σωφροσύνη καὶ σεμνότης ποιεῖν εἴωθεν. Ὅστις κἂν εὐμορφος ᾖ τις, ἀπεχθῶς δὲ πρὸς αὐτὴν ὁ ἀνὴρ ἔχη, πάντων αἰσχροτέρα αὐτῷ φανέται· κἂν μὴ τύχῃ τις εὐπρεπὴς οὖσα, ἡδέως δὲ πρὸς αὐτὴν ὁ ἀνὴρ ἔχη, πάντων εὐμορφότερα αὐτῷ φανέται· οὐ γὰρ ἐν τῇ φύσει τῶν ὀρωμένων, ἀλλ' ἐν τῇ διαθέσει τῶν ὀρώντων αἱ ψῆφοι γίνονται. Καλλώπισον τοίνυν τὴν ὄψιν σωφροσύνῃ, σεμνότητι, ἐλεημοσύνῃ, φιλοφροσύνῃ, ἀγάπῃ, τῇ περὶ τῶν ἀνδρῶν φιλοφροσύνῃ, ἐπιεικεῖα, πραότητι, ἀνεξικακίᾳ ταῦτα τῆς ἀρετῆς τὰ χρώματα· διὰ τούτων ἀγγέλους, οὐκ ἀνθρώπους ἐραστὰς ἐπισπάσῃ, διὰ τούτων αὐτὸν ἔχεις τὸν Θεὸν ἐπαινέτην· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἀποδείξῃται, καὶ τὸν ἀνδρᾶ σοφὸν ὑποτάξῃ πάντως. Εἰ γὰρ σοφία ἀνθρώπου φωτίζει τὸ πρόσωπον, πολλῷ μᾶλλον ἀρετὴ γυναικὸς φωτίζει τὴν ὄψιν. Εἰ δὲ μέγα νομίζεις εἶναι τοῦτον τὸν κόσμον, εἰπέ μοι, τί σοι τὸ θυρεὸς ἀπὸ τῶν μαργαριτῶν τούτων ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γενήσεται; Καὶ τί χρὴ λέγειν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐξὸν καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων ταῦτα ἀποδείξαι πάντα; Ὅτε γοῦν οἱ ὄξαντες εἰς τὸν βασιλεῖα ὀδρικήναι, εἰς τὸ δικαστήριον· εἰκοντο καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευον, τότε αἱ μητέρες καὶ αἱ γυναῖκες τὰ περιδέρβαια καὶ τὰ χρυσία καὶ τοὺς μαργαρίτας ἀποθέμεναι καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα καὶ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσᾶ, λίπην καὶ εὐτελῆ λαβοῦσαι ἐσθῆτα, καὶ σποδὸν καταπασάμεναι, καὶ πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ δικαστηρίου κυλινδούμεναι, οὕτω τοὺς δικάζοντας ἐπέκαμπτον. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν ἐνταῦθα δικαστηρίων τὰ μὲν χρυσία καὶ οἱ μαργαρίται καὶ ἡ ποικίλη ἐσθὴς ἐπιβουλὴ καὶ προδοσία [242] γένοιτ' ἂν, ἡ δὲ ἐπιεικεία καὶ ἡ πραότης καὶ ἡ τέφρα καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὰ εὐτελῆ ἱμάτια μᾶλλον ἐπισπάται τὸν δικαστήν, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀδεκάστου ψήφου καὶ φοβερᾶς ἐκείνης γένοιτ' ἂν τοῦτο. Τίνα γὰρ ζήεις, εἰπέ μοι, λόγον εἰπεῖν, ποῖαν ἀπολογίαν, ὅταν ὁ Δεσπότης ἐγκαλῇ σοι περὶ τῶν μαργαριτῶν τούτων, καὶ τοὺς πένητας εἰς μέσον ἀγάγῃ τῷ λιμῷ διαφθαρέντας; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσίῳ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ κολυτελεῖ*. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ ἡ ἐπιβουλὴ γένοιτ' ἂν· εἰ δὲ καὶ διηνεκῶς αὐτὸν ἀπολαύσαιμεν, ἀλλὰ τῷ θανάτῳ πάντως ἀποστησόμεθα. Ἀπὸ δὲ ἀρετῆς ἀσφάλεια πᾶσα καὶ μεταβολὴ καὶ μεταπτώσις οὐδεμία. ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡμᾶς ἀσφαλεστέρους ποιεῖ, καὶ ἐκεῖ συμμεθίσταται. Βούλει κτήσασθαι μαργαρίτας, καὶ τὸν πλοῦτον τοῦτον μηδέποτε ἀποθέσθαι; περιελομένη τὸν κόσμον ἅπαντα εἰς τὰς τοῦ Χριστοῦ χεῖρας ἀπόδου διὰ τῶν πενήτων· ἐκείνός σοι φυλάξει τὸν πλοῦτον ἅπαντα, ἐπειδὴν ἀναστήσῃ σου τὸ σῶμα μετὰ πολλῆς τῆς λαμπρότητος· τότε σοι βελτίονα περιθήσει πλοῦτον καὶ κόσμον μεζιόντα, ὡς ὁ γε παρὼν οὗτος εὐτελής καὶ καταγέλαστος. Ἐνόησον οὖν τίσιν ἀρέσκειν βούλει, καὶ διὰ τίνας περικέσαι τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα ὁ σχοινιστρός, καὶ ὁ χαλκοτύπος, καὶ ὁ ἀγοραῖς ἰδόντες θαυμάσωσιν· εἰτα οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ

^a Alii χαλινῶσαι.

^b Aliquot mss. καὶ μάχας ἐνάγει, οὐδὲν δὲ ὀφείλει.

^c Alii πρὸς τὸ δικαστήριον. Iulian al. μαργαρίτας ἀποτιθέμεναι.

cata dimittat, verum et quod ipsa non revelet nec manifesta faciat, nec accedentes cogat in medio patra edicere, sed sibi soli rationem reddere jubeat et sibi confiteri. Etenim ex sæcularibus iudiciis si quis alicui capiorum latronum vel eorum qui sepulcra effodiunt diceret, ut peccata confiteretur, quo sibi pœna dimitteretur, cum omni certe alacritate hoc susciperent, salutis cupiditate pudorem continententes. Hic vero nihil tale est, verum et peccata dimittit, nec cogit præsentibus quibusdam ipsa enuntiari: sed unum solum exigit, ut ipse remissione fruens, doni magnitudinem discat. Quomodo igitur non absurdum, ut in quibus nos ipse beneficio afficit, solo testimonio nostro contentus sit; nos autem in quibus ipsum colimus, alios testes quæramus et ad ostentationem quidquam faciamus? Ipsius igitur benignitatem admirati, nostra ipsi exhibeamus, et præ omnibus linguæ impetum refrenemus, et ne semper loquamur. *Ex multiloquio namque non effugies peccatum* (Prov. 10. 19). Si nempe dicendum utile quid habes, aperi labia: si nihil sit necessarium, tace: melius est enim.

Ubique Deus coli potest. — Artifex manualis es? sedens psalle; sed non vis ore psallere? hoc facias mente: magnus contubernalis psalmus. Nihil hinc grave sustinebis, sed tamquam in monasterio in officina sedere poteris: non enim locorum commoditas, sed morum probitas quietem nobis præbebit. Paulus enim in officina artem suam tractans, nihil ad propriam virtutem læsus est (Act. 18. 3). Ne dicas igitur: Quomodo potero, cum artifex et pauper sim, philosophari? Propterea nempe magis poteris philosophari. Nam paupertas divitiis, et negotium otio ad pietatem nobis est opportunius: quippe cum et divitiæ non advertentibus impedimentum fiant. Cum enim iram dimittere oporteat, cum invidiam extinguere, cum remittere furorem, cum orationem offerre, cum benignitatem et mansuetudinem, cum modestiam et caritatem exhibere, ubi paupertas impedimentum esse valeat? Non enim argentum erogantes hæc oportet obire, sed rectam exhibentes voluntatem. Eleemosyna maxime pecuniis eget, verum et ipsa per paupertatem magis effulget: etenim quæ duos obolos erogavit, omnium hominum erat pauperissima, et omnes superavit (Luc. 21. 2-4). Ne magnum igitur quid divitias esse putemus, nec luto melius aurum esse cogitemus; materiæ namque pretium non ex natura est, sed ex opinione nostra. Si quis enim diligenter inquireret, multo magis auro ferrum necessarium: illud namque nullum vitæ confert usum, hoc autem pleraque necessaria nobis expedit, innumeris artibus serviens. Et quid dico auri et ferri comparisonem? hi enim vulgares lapides magis necessarii sunt, quam pretiosi: nam ex his nihil utile fieri posset, ex illis vero domus et muri, et urbes constructæ sunt. Tu vero mihi demonstra, quæ de margaritis utilitas istis, quinimo quod non inde damnum eveniat? Etenim ut tu feras unionem unam, innumeri pauperes fame premuntur: quam igitur defensionem, quam veniam assequeris?

Verus mulieris ornatus. — Vis ornare faciem? non margaritis orna, sed modestia et honestate, sicque vir gratiorem faciem cernet. Ille nempe ornatus et in zelotypiæ suspicionem injicere sæpe solet et inimicitias et contentiones et pugnas: nil autem vultu suspecto turpius; eleemosynæ vero et modestiæ ornatus omnem quidem improbam suspicionem expellit, omni autem vinculo firmiter conjugem conciliat: non enim tam decoram natura parat faciem, quam spectantis affectus: affectum vero nihil sic ut modestia et honestas conciliare solet. Itaque licet pulchra sit mulier, vir autem erga ipsam male affectus sit, omnium ipsi turpissima videbitur; si vero non esse pulchram aliquam contingat, illa tamen, si viro suo placeat, omnium ipsi pulcherrima esse videbitur; non enim in eorum, quæ cernuntur, natura, sed in cernentium affectu judicia fiunt. Speciem igitur oris exorna modestia, honestate, eleemosyna, humanitate, caritate, erga virum dilectione, mansuetudine, benignitate, malorum tolerantia: hi sunt virtutis colores, per hos allicies angelos, non homines, per hos ipsum habebis Deum laudatorem: cum vero Deus acceptaverit, et virum omnino tibi placabit. Si enim viri sapientia faciem illuminat, multo magis virtus mulieris vultum illuminat (Eccle. 8. 1). Si vero putas esse magnum hunc ornatum, dic mihi, quæ utilitas tibi in die illa de margaritis istis veniet? Et quid opus diem illam commemorare, cum liceat et ex præsentibus hæc omnia demonstrare? Cum enim ii, qui Imperatori contumeliam intulerant, ad tribunal trahebantur et de extremis periclitabantur, tunc matres et uxores monilia aurea et margaritas deponentes ornamentumque omne et vestimenta aurea, vilem et abjectam vestem gementes, et cinerem inspergentes sibi, et ante fori januas se volutantes, sic iudices exorabant. Si autem in his iudiciis aurea quidem monilia et uniones et varia vestis insidiæ et proditio fuerint, mansuetudo autem, benignitas, cinis, lacrymæ et vilia vestimenta magis iudicem concilient: multo magis in iudicio illo inevitabili et tremendo hoc fiet. Quam enim rationem dicendam habebis? quam, dic mihi, excusationem, quando te Dominus accusabit de margaritis istis, et pauperes fame perditos in medium aget? Propterea Paulus dicebat: *Non in tortis crinibus, vel auro, vel margaritis, vel vestimento pretioso* (1. Tim. 2. 9). Hinc nempe struuntur insidiæ: etsi autem jugiter ipsis fruamur, tamen omnino per mortem ab ipsis separabimur. Ex virtute vero securitas omnis, et mutatio ruinae nulla, verum et hic nos ea reddit tutiores, et illuc comitatur. Vis margaritas possidere, nec unquam has divitias deponere? ornatum omnem aufrens in Christi manus per pauperes repone: ille tibi cunctas custodiet divitias, postquam corpus tuum multa cum claritate resuscitaverit, tunc tibi meliores circumponet divitias et ornatum majorem, quippe cum sit hic præsens vilis et ridiculus. Cogita namque quibus vis placere, et propter quos hunc indnis ornatum, ut funarius et ærarius et iustitor admirentur

conspicui : annon confunderis et erubescis te illis ostentans, et quos nec appellatione tua dignos censes, propter hos omnia faciens?

Verba in baptismo prolata. — Quomodo igitur hanc omnem vanitatem deridebis? Si vocis illius recorderis, quam dum sacris initiareris, emisisti : Abrenuntio tibi, satana, et pompæ tuæ et cultui tuo : circa margaritarum enim cultum insania est pompa satanica. Aurum enim cepisti, non ut corpus vincias, sed ut pauperes solvas et enutrias. Dic igitur frequenter, Abrenuntio tibi, satana : nihil hac tutius voce, si ipsam per opera exhibeamus.

5. Hanc et vos initiandi ut discatis, obsecro : hæc enim vox confœderatio cum Domino est. Et sicut nos servos ementes, ipsos qui venduntur, prius interrogamus an nobis servire velint : ita facit et Christus ; quando debet te in servitutem capere, prius interrogat an velis illum crudelem tyrannum dimittere et immittem, et ad fœdera suscipit : non enim coactum est ipsius imperium. Et vide Dei benignitatem. Nos nempe priusquam pretium erogemus, interrogamus eos qui venduntur, et cum didicerimus eos velle, tunc pretium erogamus. Christus autem non ita ; verum et pretium erogavit pro omnibus nobis pretiosum sanguinem suum : *Pretio enim, inquit, empti estis* (1. Cor. 7. 23) : et tamen neque sic cogit sibi servire nolentes, sed nisi gratiam habeas et a te ipso et sponte ejus velis dominatui adscribi, Non cogo, inquit, neque compello. Et nos quidem improbos servos ne emimus quidem : quod si quando emamus, pravo consilio tale pretium erogamus : Christus autem ingratos emens servos iniquos, optimi servi pretium erogavit : imo vero multo majus, ac tanto majus ut neque ratio neque mens ipsius magnitudinem capiat : non enim cælum et terram et mare dans, sed omnibus his pretiosorem sanguinem suum effundens, ita nos redemit : et post hæc omnia non testes a nobis, non chirographa exigit, sed sola contentus est voce : et si dicas ex corde, Abrenuntio tibi, satana, et pompæ tuæ, totum recepit. Hoc igitur dicamus, Abrenuntio tibi, satana : tamquam in illa die hujus vocis rationem reddituri, et ipsam custodiamus, ut salvum tunc reddamus depositum. Pompa vero satanica sunt theatra, circenses, et omne peccatum, dierum observatio, præstigiæ, et omina.

Adversus omina. — Et quid tandem sunt omina? Sæpe domo quis sua egressus hominem vidit unoculum, vel claudicantem, et ominatus est. Hæc est pompa satanica : non enim hominis occursus malum facit diem, sed in peccatis vivere. Cum igitur exieris, unum modo cave, ne occurrat tibi peccatum : hoc enim est quod supplantat, præter hoc vero nec ipse diabolus nos quidpiam lædere poterit. Quid dicis? hominem cernis, et ominaris, nec cernis laqueum diabolicum¹, quomodo te illi, qui te nulla affecit injuria, reddit inimicum? quomodo te fratri constituit adversarium ex nulla justa occasione? Et Deus quidem vel inimicos amare nos jussit ; tu autem nil lædentem aversaris, nil accusandum habens, nec cogitas, quantus risus, quantum dedecus, imo vero quantum peri-

culum? Dicamne et aliud ridiculosius? Confundor nempe et erubesco, sed cogor propter salutem vestram dicere. Si virgo, inquit, occurrerit, sterilis dies erit ; si vero meretrix, dextera et bona, et multa mercatione plena. Occultamini, et frontem percutitis, et ad terram inclinatis : sed non nunc dum dicuntur verba, sed cum fiunt opera, erubescendum erat. Vide nempe quomodo et hic diabolus dolum abscondit, ut modestam quidem aversemur, impudicam vero gratam habeamus et amemus. Quoniam enim audit Christum dicentem, *Qui aspicit mulierem ad concupiscendum, jam mæchatus est eam* (Matth. 5. 28), et vidit multos lasciviam vincere, volens rursum per aliam viam ipsos in peccatum impellere, per hanc observationem meritorii mulieribus libenter oculos intendere persuasit.

Ærea Alexandri M. numismata superstitiose usurpata. — Quid vero diceret aliquis de iis, qui carminibus et ligaturis utuntur, et de circumligantibus ærea Alexandri Macedonis numismata capiti vel pedibus? Dic mihi, an hæc sunt exspectationes nostræ, ut post crucem et mortem Dominicam in gentilis regis imagine spem salutis habeamus? Ignoras quanta crux perfecit? mortem dissolvit, peccatum exstinxit, orcum inanem reddidit, diaboli solvit potentiam, et ad corporis sanitatem præstandam non est fide digna? totum orbem exsusclavit, et tu in ipsa non confidis? et quid pati dignus non fueris? Non ligaturas vero tantum, sed etiam excantamenta tibi circumducis, vetulas ebrias et titubantes domum ducens : nec confunderis, nec erubescis, post tantam ad hæc trepidans disciplinam : et quod gravius est errore, quando hæc admonemus et dissuademus, putantes se excusari, dicunt, Christiana est mulier hæc excantans, et nihil aliud loquitur, quam Dei nomen. Propterea namque potissimum ipsam odi et aversor, quod Dei nomine ad contumeliam utatur, quod se dicens esse Christianam, gentilium opera faciat : etenim et demones Dei nomen proferebant, sed tamen erant demones, et ita Christo dicebant : *Scimus te, qui sis, sanctus Dei* (Marc. 1. 24) : et tamen ipsos increpavit et ejecit. Propterea quippe vobis supplico, ut ab hac sitis fallacia puri, et tamquam baculum hoc verbum habeatis. Et sicut sine calceamentis vel vestimentis vestrum nemo in forum descendere vellet : ita sine verbo hoc numquam in forum prodeas, sed cum es januæ vestibula transgressurus, hoc prius loquere verbum, Abrenuntio tibi, satana, et pompæ tuæ et cultui tuo, et conjungor tibi, Christe. Ne umquam absque hac voce ex eas : hæc erit tibi baculus, hæc armatura, hæc turris inexpugnabilis. Cum hoc verbo et crucem in fronte imprime : sic enim non tantum homo occurrens, verum nec ipse diabolus te quidquam lædere poterit, cum his te cernens armis ubique apparentem. Et hæc te ipsum jam hinc doce, ut cum signum ceperis, sis miles paratus, et contra diabolum tropæum erigens, justitiæ coronam accipias quam nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria simul et sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

ἐρυθρίδας ἐκείνους ἐπιδεικνυμένη, καὶ οὐδὲ ἀξιόους εἶναι νομίζεις τῆς σῆς προσηύσεως, διὰ τούτους ἅπαντα ποιοῦσα,

Πῶς οὖν καταγελάσεις τῆς φαντασίας ταύτης; Ἄν ἀναμνησθῇς τῆς φωνῆς ἐκείνης, ἣν ἀφῆκας μυσταγωγουμένην· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου καὶ τῇ λατρείᾳ σου· ἡ γὰρ περὶ τὸν κόσμον τῶν μαργαριτῶν μανία πομπῇ σατανικῇ ἐστὶ. Χρυσίον γὰρ ἔλαδες, οὐχ ἵνα τὸ σῶμα καταδήσης, ἀλλ' ἵνα τοὺς πένητας λύσῃς καὶ διαθρέψῃς. Λέγε τοίνυν συνεχῶς· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ· οὐδὲν ταύτης ἀσφαλέστερον τῆς φωνῆς, εἰ διὰ τῶν ἔργων αὐτὴν ἐπιδειξόμεθα.

ε'. Ταύτην καὶ ὁμᾶς τοὺς μυσταγωγείσθαι μέλλοντας μαθεῖν ἀξίω· αὕτη γὰρ ἡ φωνὴ συνθήκη πρὸς τὸν δεσπότην ἐστὶ. Καὶ καθάπερ ἡμεῖς οἰκέτας ἀγοράζοντες, αὐτοὺς τοὺς πωλουμένους πρότερον ἐρωτῶμεν*, εἰ βούλονται ἡμῖν δουλεύσαι, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ· ἐπειδὴ μέλλει σε εἰς δουλείαν λαμβάνειν, πρότερον ἐρωτᾷ, εἰ βούλει τὸν τύραννον ἐκείνον ἀφείναι τὸν ὦμόν καὶ ἀπηνῆ, καὶ συνθήκας δέχεται παρὰ σοῦ· οὐ γὰρ κατηναγκασμένη αὐτοῦ ἡ δεσποτεία ἐστὶ. Καὶ σκόπει θεοῦ φιλανθρωπίαν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ πρὶν ἢ τὴν τιμὴν ὡς καταβαλεῖν, ἐρωτῶμεν τοὺς πωλουμένους, καὶ ἐπειδὴν μάθωμεν, ὅτι βούλονται, τότε τὴν τιμὴν καταβάλλομεν· ὁ δὲ Χριστὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ τὴν τιμὴν κατέβαλεν ὑπὲρ ἀπάντων ἡμῶν, τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα· Τιμῆς γὰρ, φησὶν, ἡγοράσθητε· καὶ ὁμοῦς οὐδὲ οὕτως ἀναγκάζει μὴ βουλομένους αὐτῷ δουλεύσαι, ἀλλ' εἰ μὴ χάριν ἔχεις, φησὶ, καὶ παρὰ σαυτοῦ καὶ ἐκὼν θέλεις ἐπιγράψασθαι τὴν δεσποτείαν, οὐκ ἀναγκάζω οὐδὲ βιάζομαι. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ ἂν εἰλοίμεθα πονηροὺς οἰκέτας πρίσθαι· εἰ δὲ καὶ ἐλοίμεθα ποτε, αἰρέσει κακῇ τούτους ἀγοράζομεν, καὶ τοιαύτην καταβάλλομεν τιμὴν· ὁ [243] δὲ Χριστὸς ἀγνῶνους οἰκέτας ἀγοράζων καὶ παρανόμους, πρωτεύου δούλου τιμὴν κατέβαλε, μᾶλλον δὲ πολλῷ μείζονα, καὶ τοσοῦτον μείζονα, ὥς μὴδὲ λόγον μὴδὲ ἔνοιαν αὐτῆς παραστήσαι τὸ μέγεθος· οὐ γὰρ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλασσαν δούς, ἀλλὰ τὸ πάντων τούτων τιμωτέρον, τὸ αὐτοῦ αἷμα καταθείς, οὕτως ἡμᾶς ἐξηγόρασεν· καὶ μετὰ ταῦτα πάντα οὐ μάρτυρας ἡμᾶς, οὐκ ἔγγραφα ἀπαιτεῖ, ἀλλ' ἄρκεται ψιλῇ τῇ φωνῇ, καὶ εἰπῆς ἀπὸ διανοίας· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου, τὸν πᾶν ἀπέλιπε. Τοῦτο τοίνυν λέγωμεν. Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, ὅς κεῖ μέλλοντες, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην*, ταύτην ἀπαιτεῖσθαι τὴν φωνήν, καὶ φυλάξωμεν αὐτήν, ἵνα σώαν τὴν παρακαταθήκην ταύτην ἀποδῶμεν τότε· πομπῇ δὲ σατανικῇ ἐστὶ θέατρα καὶ ἱσποδρομίαι, καὶ πᾶσα ἁμαρτία καὶ παρατήρησις ἡμερῶν, καὶ κληδόνες καὶ σύμβολα.

Καὶ τί ποτέ ἐστι σύμβολα; φησὶ. Πολλάκις ἐξεληθὺν τις τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ, εἶδεν ἄνθρωπον ἑτερόφθαλμον ἢ χυλεύοντα, καὶ οἰωνίσαστο. Τοῦτο πομπῇ σατανικῇ· οὐ γὰρ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου πονηρὰν ποιεῖ τὴν ἡμέραν γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαρτίαις ζῆν. Ὅταν τοίνυν ἐξέλθῃς, ἐν μόνον φύλαξαι, μὴ ἁμαρτία σοι ἀπαντήσῃ· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἡμᾶς ὑποσκελίζουσα, χωρὶς δὲ ταύτης οὐδὲν ὁ διάβολος ἡμᾶς βλάψαι δύνηται. Τί λέγεις; ἄνθρωπον ὁρᾷς, καὶ οἰωνίζῃ, καὶ οὐχ ὁρᾷς τὴν πᾶσιν τὴν διαβολικὴν, πῶς ἐκπολεμοῖ σε τῷ μηδὲν

ἡδικοῦ; πῶς ἐχθρὸς σε καθίστησι τῷ ἀδελφῷ ἐξ οὐδεμιᾶς δικαίας προφάσεως; Καὶ ὁ μὲν Θεὸς καὶ τοὺς ἐχθροὺς φιλεῖν ἐκέλευσε, σὺ δὲ καὶ τὸν οὐδὲν ἡδικοῦτα ἀποστρέφῃ μηδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν, καὶ οὐκ ἐννοεῖς πῶς; ὁ γέλως, πόση ἡ αἰσχύνῃ, μᾶλλον δὲ πόσος ὁ κίνδυνος; Εἶπω καὶ ἕτερον καταγελαστότερον; Αἰσχύνομαι μὲν καὶ ἐρυθρίω, ἀναγκάζομαι δὲ ὁμοῦς διὰ τὴν ὁμετέραν σωτηρίαν εἰπεῖν· Ἐὰν ἀπαντήσῃ παρθένος, φησὶν, ἀπρακτος ἡ ἡμέρα γίνεται· ἐὰν δὲ ἀπαντήσῃ πόρνη, δεξιὰ καὶ χρηστὴ καὶ πολλῆς ἐμπορίας γέμουσα. Ἐγκαλύπτεσθε, καὶ τὸ μέτωπον ἐκρούσατε, καὶ πρὸς τὴν γῆν κατεκύψατε; ἀλλὰ μὴ νῦν τῶν ῥημάτων λεγομένων, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων γινομένων. Ὅρα γοῦν καὶ ἐνταῦθα, πῶς τὸν δόλον ἐκρυσεν ὁ διάβολος, ἵνα τὴν μὲν σώφρονα εἰς ἀποστρεφώμεθα, τὴν δὲ ἀκόλαστον ἀσπαζώμεθα καὶ φιλῶμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν, καὶ εἶδε πολλοὺς περιγενομένους ἀκολασίας, βουλομένους δι' ἐτέρας ὁδοῦ πάλιν ἐμβαλεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν ἁμαρτίαν, διὰ ταύτης τῆς παρατηρήσεως, ἐταιρίαι γυναῖξιν ἡδῶς προσέχιν ἀνέπεισε.

Τί ἂν τις εἰποι περὶ τῶν ἐπιπιδάς καὶ περιάπτους κεχημένων, καὶ νομίσματα χαλκὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα ταῖς κεφαλαῖς καὶ τοῖς ποσὶ περιδεσμοῦνται; Αὗται αἱ ἐλπίδες ἡμῶν, εἰπέ μοι, ἵνα μετὰ σταυρὸν καὶ θάνατον δεσποτικὸν εἰς Ἑλληνος βασιλέως εἰκόνα τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχωμεν; Οὐκ οἶδας πόσα κατάρωθωσεν ὁ σταυρὸς; τὸν θάνατον κατέλυσε, τὴν ἁμαρτίαν ἐσέβασε, τὸν ᾄδον ἀχρηστον ἐποίησε, τοῦ διαδόλου τὴν δύναμιν ἐξέλυσε, καὶ εἰς σώματος [244] ὑγίαν οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος; τὴν οἰκουμένην ἀνέστησεν ἅπασαν, καὶ σὺ αὐτῷ οὐ θαρβῆεις; καὶ τίνας ἂν ἀξίους εἴῃ, εἰπέ μοι; Οὐ περιπατᾷ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιδάς σαυτῷ περιάγει, γραῖδια μεθύνοντα καὶ παραπαίοντα εἰς τὴν οἰκίαν σου εἰσάγων· καὶ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐρυθρίας μετὰ τοσαύτην φιλοσοφίαν πρὸς ταῦτα ἐπτοημένος; Καὶ τὸ χαλεπώτερον τῆς ἀπάτης· ὅταν γὰρ παραινῶμεν ταῦτα καὶ ἀπάγωμεν, δοκοῦντες ἀπολογεῖσθαι φασιν, ὅτι Χριστιανὴ ἐστὶν ἡ γυνὴ ἡ ταῦτα ἐπάδουσα, καὶ οὐδὲν ἕτερον φθέγγεται, ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Διὰ τοῦτο μὲν οὖν αὕτην μάλιστα μισῶ καὶ ἀποστρέφομαι, ὅτι τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πρὸς ὕδριν κατακέχρηται, ὅτι λέγουσα Χριστιανὴ εἶναι, τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιδεικνύεται. Καὶ γὰρ καὶ οἱ δαίμονες τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ἐφθέγγοντο, ἀλλ' ἦσαν δαίμονες, καὶ οὕτως ἔλεγον πρὸς τὸν Χριστόν· Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁμοῦς ἐπετίμησεν αὐτοὺς καὶ ἀπῆλθε. Διὰ δὲ ταῦτα παρακαλῶ τῆς ἀπάτης καταρεῦειν ταύτης, καὶ καθάπερ βακτηρίαν ἔχειν τὸ ῥῆμα τοῦτο. Καὶ ὥστερ χωρὶς ὑποδημάτων ἢ ἱματίων οὐκ ἂν εἰλοῖτο τις ὁμῶν εἰς τὴν ἀγορὰν καθεῖναι· οὕτω χωρὶς τοῦ ῥήματος τοῦτο μηδέποτε εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλῃς, ἀλλ' ὅταν μέλλῃς ὑπερβαίνειν τὰ πρόθυρα τοῦ πλῆθους, τοῦτο φθέγγαι τὸ ῥῆμα πρότερον· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου καὶ τῇ λατρείᾳ σου, καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ· καὶ μηδέποτε χωρὶς τῆς φωνῆς ταύτης ἐξέλθῃς· τοῦτό σοι βακτηρία ἐστὶ, τοῦτο ὄπλον, τοῦτο πύργος ἁμαρτος. Καὶ μετὰ τοῦ ῥήματος τοῦτο καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου διατύπωσον· οὕτω γὰρ οὐ μόνον ἄνθρωπος ἀπαντῶν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος βλάψαι τι δύνηται, μετὰ ταῦτα σε ὁρῶν τῶν ὀπλῶν πανταχοῦ φαινόμενον. Καὶ ταῦτα σαυτὸν ἐνευθεν ἡδὴ παιδεύσον, ἵνα ὅταν τὴν σφραγίδα λάβῃς, ἐμπάρσκειν ἢ στρατιώτης, καὶ τὸ κατὰ τοῦ διαδόλου τρόπαιον στήσας, δέξῃ τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Quidam alii ἐρωτῶντα.

† Alii πρὸς τὴν τιμὴν.

‡ Manuscripti non pauci καὶ ἡμεῖς μάλιστα μὲν οὐκ ἂν.

§ Hanc Savili lectionem receperimus, pro eo quod editum fuerat, τοῦ αὐτοῦ. Edit.

¶ Uas ἐκείνην τὴν φοβερὰν, ταύτην.

⋈ Savil. et quidam mss. τὴν πληγὴν.

⋈ Alii πῶς τὴν μὲν σώφρονα.

IN TRES SEQUENTES HOMILIAS

Argumenti ratione ducti hasce tres homilias consequenter ponimus : in singulis enim agitur de imbecillitate diaboli, probaturque eum non gubernare mundum, atque ex hominum ignavia socordiaque proficisci quidquid malorum diabolus in vitam humanam importat. In editione Morelliana variis et longe dissitis in locis hæ tres conciones positæ sunt : ita ut ea, quam primam ponimus, in quinto tomo sexagesima tertia reperitur : ea vero quam secundam locamus, *De diabolo tentatore*, in primo tomo vicesima quinta jaceat ; tertia, *De ignavia*, in secundo tomo sit postrema. Quod autem in editione Morelliana ita sejunctæ reperiantur, id casu potius, quam consilio accidisse videtur. In editione vero Saviliana duæ illæ, quas priores locamus, nempe, *Dæmonas non gubernare res humanas*, et, *De diabolo tentatore*, consequenter ponuntur tomo VI, tertia vero *De ignavia*, aliis quibusdam interpositis, separatur : licet et catalogus ille sincerissimus Augustanus eam cum superiori *De diabolo tentatore* connectat, et argumenti temporisque ratio idipsum postulet.

[245] Quod ad primam spectat, nempe, *Dæmonas non gubernare res humanas*, certissimum est habitam eam fuisse post Dominicam illam, qua *De prophetiarum obscuritate* secundam eamque prolixissimam concionem habuerat. In hujus enim, de qua nunc agitur, principio omnia illa ordine repetit, quæ in fine concionis illius se dixisse testificatur ; nimirum de sanctis justisque viris, qui sua ipsorum peccata, non autem aliena, cum doloris execrationisque significatione commemorabant : exempla enim eadem, eodemque ordine omnia recenset. Nam quod exemplum desiderari querebatur Tillæmontius : nimirum illud Petri, *Exi a me, quia homo peccator sum, Domine* ; illud jam ex antiquissimo codice restitutum habes in postrema illa *De prophetiarum obscuritate* homilia. Ut autem exploratum est hanc de dæmonibus homiliam hebdomada illa insequente Dominicam, qua postremam *De prophetiarum obscuritate* concionem fecit, habitam fuisse : ita admodum incertum est, an ea, quam secundam ponimus *De diabolo tentatore*, eam quam primam posuimus, sequatur præcedatve : itemque dubium eodemne an diverso tempore scripta sit. Nam in ea, quam biduo ante se habuisse commemorat initio hujus *De diabolo tentatore* homiliæ, idipsum argumentum susceperat, quod in hac homilia prosequitur : *Diximus*, inquit, *nuper* (id est biduo ante, ut jam dixerat), *eum per violentiam non vincere neque per tyrannidem, neque necessitatem afferendo, nec cogendo : quoniam, si ita esset, omnia utique perderet : hujusque rei protulimus argumentum porcos, in quos nihil agere dæmones potuerunt, antequam a Domino permissum esset ; armenta Job et greges : neque enim hæc diabolus ausus est perdere, quousque desuper potestatem accepit. Unum igitur hoc primum didicimus, eum per vim aut necessitatem non vincere. Secundum post illud addidimus, eum quamvis fraudibus vincat, non tamen hac ratione cunctis superiorem evadere, et rursus athletam ipsum in medium protulimus Job, cui licet mille machinas admoverit, non eum tamen hac ratione superavit, sed et victus abscessit. Una jam restat quæstio, etc.* In illa igitur, quam hic commemorat, homilia biduo ante habita, de diaboli quidem imbecillitate agebatur : sed eum nihil posse dicebatur in voluntates humanas ; fraudibus vero tantum et dolo incautos vincere. Et hoc videtur præcipuum fuisse illius, quam commemorat, homiliæ argumentum. At in ea quam primam ponimus, cujus titulus, *Dæmones non gubernare mundum*, de porcis quidem, qui dæmonum opera præcipientes acti sunt, deque calamitatibus Jobo per diabolum illatis mentio occurrit, sed longe diversa, quam supra narratur, sententia ; ibi namque demonstratum fuisse dicitur, nihil posse diabolum in voluntates hominum, ut eas videlicet per illatas ærumnas in malum pertrahat : in ea vero, quam primam constituimus, homilia probat Chrysostomus, dæmones non gubernare res humanas ; si gubernarent enim, omnia in mundo perderent ac devastarent : exemplum enim porcorum et Jobi familiæ illata damna, quæ omnia, Deo permittente, a dæmonibus peracta sunt, argumentum esse dæmonum sævitiei, et malorum quæ hominibus inferrent, si penes eos hujusmodi potestas esset : ac ne verbum quidem habetur de diaboli in voluntates hominum potestate, qua illos ad peccata pertrahat. Quamobrem existimo homiliam illam quæ initio hujus *De diabolo tentatore* concionis memoratur, diversam esse ab ea quæ inscribitur, *Dæmones non gubernare mundum*, atque temporum injuria periisse.

Homiliæ, quam secundam locamus, *De diabolo tentatore*, tertiam subjungimus, *De ignavia et quod diabolus vigilantī homini nocere nequeat*. Eam vero postridie ab ea quæ *De diabolo tentatore* inscribitur habitam fuisse putamus : sic enim incipit : *Ante hesternum quidem diem de diabolo nobis apud charitatem vestram est instituta oratio*, Πρὸς τῆς χθὲς ἡμέρας. Utriusque porro argumentum idipsum est : utrobique

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι δαίμονες τὰ ἀνθρώπινα διοικοῦσι, καὶ δυσχεραίνοντας ἐπὶ ταῖς τοῦ θεοῦ κολάσεσι, καὶ σκανδαλιζομένους ἐπὶ ταῖς τῶν σαύλων εὐημερίαις καὶ δυσπραγίαις τῶν δικαίων.

Ὁμιλία α'.

α'. Ἐγὼ μὲν ἤλπιζον τῇ συνεχείᾳ τῆς διαλέξεως κόρον ὑμᾶς λήψεσθαι τῶν ἡμετέρων λόγων· ὥρῳ δὲ τὸ ἐναντίον ἐκβαίνον, οὐ κόρον ὑμῖν ἀπὸ τῆς συνεχείας γινόμενον, ἀλλὰ πόθον αὐξανόμενον, οὐ πλησμονὴν, ἀλλ' ἡρόνην ποσογινομένην· καὶ ταυτὸν συμβαῖνον, ἔπερ [247] ἐπὶ τῶν ἐξωθεν συμποσίων οἱ φιλοῖνοι πάσχουσιν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅσπερ ἂν πλείω τὸν

ἄκρατον ἐγγέωσι, τοσούτῳ μᾶλλον τὸ δίψος ἐξάπτουσι· καὶ ὑμῖν, ὅσπερ ἂν τὴν διδασκαλίαν ἐνηχῆσωμεν, τοσούτῳ μᾶλλον ἀνάπτομεν τὴν ἐπιθυμίαν, πλείω ποιοῦμεν τὴν ὀρεξιν, σφοδρότερον τὸν ἔρωτα. Διὰ τοῦτο, καίτοι πενίαν ἐσχάτην ἑμαυτῶ συνειδώς, οὐ παύομαι τοὺς φιλοτίμους τῶν ἐστιατόρων μιμούμενος, καὶ συνεχῇ παρατιθεῖς ὑμῖν τὴν τράπεζαν καί

MONITUM.

enim probatur, non ex nequitia diaboli, sed ex hominum præcipue desidia ignaviaque lapsus vitiaque prodire. Quamobrem jure in antiquissimo illo catalogo Augustano, quem edidit H. Savilius, et in vetusto Codice Colbertino 1030, hæc duæ homiliæ consequenter et hac serie ponuntur, quia id postulat et argumendi et temporis ratio.

Certum itaque est primam homiliam quæ inscribitur, *Dæmones non gubernare mundum*, paucis post homiliis *De prophetiarum obscuritate* diebus habitam fuisse. Secundam vero, *De diabolo tentatore*, eam, quam tertiam ponimus, biduo præcedere manifestum videtur; quantum vero temporis intercesserit primam inter et secundam, et utrum prima secundam vere præcedat, incertum prorsus est, ut diximus. Hoc unum quasi assertum indubitatumque proferre possumus, tres illas homilias Antiochiæ habitas fuisse. Prima namque habita est paucis diebus post conciones *De prophetiarum obscuritate*, ubi Chrysostomus de episcopo ita loquitur, ut non se, sed alium esse episcopum indicet: secundam vero, quam biduo postea secuta est tertia, Antiochiæ præsentem Flaviano episcopo dictam fuisse, ipse palam profitetur initio. Annum autem assignare, quo vel tres illæ, vel ex iis aliquæ habitæ sunt, ne conjectura quidem possumus. Tillemontius, qui primam cui titulus, *Dæmones non gubernare mundum* [246], biduo ante secundam *De diabolo tentatore* habitam fuisse, sed probabiliter tantum, nec sine adversa suspitione arbitratur, ex hac secunda notam anni et temporis erui posse putat, hoc usus argumento: Ea ipsa die qua illam *De diabolo tentatore* concionem habuit, se catechesin quamdam ad illuminandos matutinis horis instituisse dicit Chrysostomus, ubi de diabolo, de abrenuntiatione et de pacto cum Christo inito se verba fecisse dicit: atqui hæc optime conveniunt cum catechesi illa quæ in homiliis *Ad populum Antiochenum* vicesima prima est; illa vero instituta fuit vel anno 387, vel, ut probabilius existimat Tillemontius, anno 389, unde sequatur probabiliter saltem in annum 388 conferendas esse tres hasce de diabolo homilias.

Utrum hæc catechesis in annum 387 an in 388 conferenda sit, jam perquisivimus; an vero ea ipsa sit catechesis, quæ memoratur in homilia *De diabolo tentatore*, jam disquirendum. En Chrysostomi verba: *Verum jam tempus est ut mensam opponamus, reliquias nimirum eorum quæ nuper dicta sunt: adhuc enim de diabolo sermonem habemus, quem ante duo hos dies instituimus, quem et mane ad eos habuimus, qui mysteriis initiantur, cum de abrenuntiatione deque aggregatione, sive pacto, περί ἀποταγῆς καὶ συνταγῆς, apud istos dissereremus. Hoc autem agimus, non quod delectet nos de diabolo verba facere, etc.* In catechesi igitur, quam se matutinis horis instituisse dicit, idem argumentum suscepit, quod in hac *De Diabolo tentatore* homilia prosequitur; probaverat nimirum non posse diabolum voluntatem humanam ad malum vi pertrahere: in illa vero catechesi, quæ superest atque inter homilias *Ad populum Antiochenum* vicesima prima antehac numerabatur, ne verbum quidem hac de re occurrit, nec nisi obiter de diabolo agitur: nam quod versus homiliæ finem de ominibus et de amuletis habetur, ad eam hypothesin quæ in homilia *De diabolo tentatore* proponitur, et jam prius instituta memoratur, nihil habet affinitatis. Fateor tamen in illa catechesi *Ad illuminandos sive baptizandos*, de abrenuntiatione Satanz mentionem fieri, ipsaque abrenuntiationis verba bis proferri, nimirum, *Abrenuntio tibi, Satana*. At observes velim Chrysostomum per annos illos duodecim, quibus presbyter Antiochiæ concionatus est, ab anno videlicet 386 ad annum 398, bis saltem quotannis catecheses ad illuminandos seu baptizandos instituisse: in quibus hæc in baptismo proferri solita verba, *Abrenuntio tibi, Satana*, ita ad manum, ut ita dicam, erant, tam congruenter habitis ad baptizandos concionibus aptari poterant, ut difficile sit, ea a Chrysostomo catechumenos illos baptizandos instituente non sæpe usurpata fuisse. Quamobrem cum ea quæ se de diabolo dixisse commemorat, in illam, quæ etiamnum superest, catechesin non conveniant, in aliam jam deperditam convenerint, in qua item solemnem illam abrenuntiationem commemoraverat. Nullam igitur hinc anni notam mutuari possumus: hoc unum ex homilia *De diabolo tentatore* eruere licet; nimirum eam, cum in Quadragesima præsentem Flaviano instituta fuerit, non posse quadrare in annum 387, quia illo anno Flavianus Constantinopolitano suscepto itinere, per totam fere Quadragesimam absens fuit: ac per totam Quadragesimam de Antiochenorum ob eversas statuas calamitate in concionibus semper actum est.

Primæ concionis, *Dæmones non gubernare mundum*, et secundæ *De diabolo tentatore* interpretationem concinnavit Fronto Duçæus, quam paucissimis immutatis edidimus. Tertiæ *De ignavia* novam adornavimus, quia vetus interpretatio incerti cujusdam viri paraphrasin sapiebat, nec accurata erat.

ADVERSUS EOS, QUI DICUNT DÆMONES GUBERNARE RES HUMANAS, ET DEI PUNITIONES INIQUO ANIMO FERUNT, ATQUE OB MALORUM PROSPERITATES ET JUSTORUM ADVERSITATES SCANDALIZANTUR (a).

HOMILIA I.

1. *Antiocheni populi studium audiendi Chrysostomi.*— Verebar quidem, ne vobis tractatus assiduitas verborum meorum fastidium crearet; verumtamen contrarium evenisse video, nec vobis assiduitatem creasse fastidium, sed desiderium auxisse, nec satietatem, sed voluptatem addidisse: idemque penitus, quod in (a) collata cum Mss. Colb. 734 et 1030.

profanis conviviis ebriosis hominibus solet, accidisse. Nam et illi quo plus infuderint meri, tanto magis sitim accendunt: et nos quanto prolixiorum doctrinam vobis inculcamus, tanto majorem cupiditatem accendimus, majorem appetitum ac vehementiorem amorem excitamus. Quo fit, ut tametsi mihi summiæ sim conscius paupertatis, liberales imitari conviva-

tores non desinam, et assiduam mensam vobis apponam, ac plenum statuam doctrinæ craterem. Siquidem video vos, ubi totum illum exhausieritis, sitibundos rursus discedere. Atque hoc quidem ab omni tempore jam innotuit, præsertim autem a Dominica superiore. Numquam enim divina vobis eloquia fastidium parere, dies ille præsertim indicavit, quo non debere vos mutuo vobis maledicere docebam; quo etiam tempore vobis tutissimam præhebam occasionem accusationis, cum ad propria peccata maledictis incessenda vos cohortarer, non ad aliena curiosius investiganda: cum sanctos in medium adducerem, qui seipsos accusabant, aliis vero placebant, Paulum ipsum dicentem, Peccatorum primus ego sum, et cum essem blasphemus et persecutor et contumeliosus misericordiam Dei consequutus sum (1. Tim. 1. 15. et 16), et abortivum seipsum vocantem, nec se apostolorum appellatione dignum arbitrantem (1. Cor. 15. 8): Petrum qui dicebat, *Exi a me, quia homo peccator sum* (Luc. 5. 8): Matthæum, qui tempore apostolatus publicanum seipsum vocabat (Matth. 10. 3): Davidem, qui clamans aiebat: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Psalm. 37. 5): et Isaiam qui lamentatur ac lugeat: *Immundus sum, et immunda habeo labia* (Isai. 6. 5): tres pueros qui in camino ignis conflentur, ac dicunt, se peccasse, legem esse transgressos, neque Dei mandatis paruisse¹: Daniele in hoc ipsum deplorantem. Quo tempore, tot enumeratis sanctis istis, muscas etiam accusatrices advocavi, ac legitimam exempli causam adjunxi, cum dixi, quemadmodum alienis illæ vulneribus insident, sic et accusatores aliena peccata vellicare, morbumque inde conciliare illis, qui cum ipsis versantur; eos autem, qui contraria facerent, apes appellabam, non quæ colligerent ægritudines, sed quæ summæ pietatis favos concinnarent, ac deinde volantes prato virtutis sanctorum insiderent: tum nimirum, tum inexplebilem præ vobis amorem tulistis. Nam quoniam in prolixitatem sermo noster est productus, ac prolixitatem immensam, et quanta nunquam fuit, sic ut metuerent multi, ne verborum multitudine animi vestri alacritas exstingeretur, contrarium penitus accidit. Amplius enim cor vestrum incalcescebat, amplius desiderium exardescebat. Unde id constat? Majores quidem certe plausus sub finem fuerunt, et clariores acclamationes, idemque accidit quod in fornacibus. Ut enim illic initio quidem non admodum clarum est lumen ignis; postquam autem ligna omnia, quæ imposita fuerant, flamma corripuit, in magnam tollitur altitudinem: sic et illo die tum temporis hoc evenit. Initio quidem non admodum mihi commovebatur hic cœtus; ubi vero longius sermo productus est et omnes argumenti propositi partes invasit, ampliorque proseminata doctrina est, tum nimirum ad majorem audiendi cupiditatem exarsistis, ac vehementior plausus erupit. Quo factum

est, ut tametsi me ad pauciora dicenda comparaveram, tum modum excesserim; imo vero nunquam ego modum excessi: siquidem doctrinæ quantitatem non ex eorum quæ dicuntur multitudine, sed ex affectu eorum, qui audiunt, soleo metiri. Nam qui nauseantes nactus est auditores, licet doctrinam contraxerit, molestiam videtur exhibere; qui vero attentos ac vigiles, licet produxerit longius, ne ita quidem explet cupiditatem.

Non debent infirmi exigere a concionatore ut brevior sit. — Sed quoniam nonnumquam accidit, ut tanto in populo sint imbecilles nonnulli, qui sermonis prolixitatem assequi minime possunt, ad hoc eos statui cohortari, ut cum audierint, quantum capere possunt, et cum acceptis iis, quæ sufficiunt illis, recesserint: nemo quippe vetat neque cogit, ut ultra quam vires ipsorum ferant, hic maneant, ne nobis ante tempus finiendi sermonem necessitatem imponant. Nam tu quidem expletus es, sed frater tuus adhuc esurit: et tu eorum quæ dicta sunt copia ebrius es, sed frater tuus adhuc sitit. Neque tuam imbecillitatem gravet ille plura cogendo suscipere, quam tuæ vires ferant: neque cupiditatem ejus vexes prohibendo, ne totum, quod capere potest, admittat.

2. Hoc et in profanis sit mensis: alii citius, alii tardius expleantur, et neque illos hi reprehendunt, neque hos illi condemnant. Verum illic quidem cito recedere laudabile est: hic vero cito recedere non laudabile est, sed venia dignum: illic tardius cessare vituperio ac reprehensioni obnoxium, hic vero tardius recedere laudem et commendationem parit maximam. Quid ita? Quod illic quidem tarditas ex ingluvie nascatur: hic vero ex spiritali cupiditate sacroque appetitu constantia concilietur et patientia.

Unde originem duxerit divisio linguarum. — Sed jam satis indultum sit proœmiis; nos vero deinceps ad illud debitum pergemus, quod nobis illo die reliquum fuit. Quid igitur illud fuit quod tum dicebamus? Unam scilicet tum fuisse linguam cunctis hominibus; quemadmodum et naturam unam, neque ullum fuisse vocis alterius vel alterius linguæ. Unde igitur tanta sermonis diversitas? Ex negligentia illorum, qui donum acceperant: quorum utrumque tum diximus, et ex unitate sermonis Domini clementiam demonstravimus atque ex diversitate sermonis ingratorum improbitatem servorum. Nam ille quidem etsi præviderat nos donum amissuros, tamen largitus est; at ii quibus creditum est, malitiam suam in depositi conservatione declararunt. Hic igitur unus est defensionis modus, Deum nos illo dono minime privasse, verum nos quæ data fuerant, amisisse. Secundus ab illo est, quod majora quam fuerant amissa, postea data sint nobis, ac pro laboribus temporariis æterna vita nos remuneratus sit, et effecerit pro spinis ac tribulis ut fructus Spiritus in animabus nostris germi-naret. Nihil (a) erat homine vilius, et nihil factum est

¹ Unus Colb., *peccavimus, legem transgressi sumus; et mandata Dei non custodivimus.*

(a) Locus de magnitudine hominis reparati citatus est a Theodoro, Dial. 1.

πλήρη τὸν κρατῆρα τῆς διδασκαλίας ἰστάς. Ὅρῳ γάρ ὅτι μετὰ τὸ πάντα αὐτὸν ἐκπαιεῖν, πάλιν διψῶντες ἀναχωρεῖτε. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ παντὸς ἐγένετο χρόνου, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς παρελθούσης Κυριακῆς. Ὅτι γὰρ ἀκορόστως ὑμεῖς μετέχετε τῶν θείων λογίων, ἐκείνη μάλιστα ἔδειξεν ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ περὶ τοῦ μὴ δεῖν κακῶς λέγειν ἀλλήλους διελογίμην, ὅτε καὶ ὑπόθεσιν ὑμῖν κατηγορίας παρῆγον ἀσφαλεστάτην, παραινῶν τὰ οικεῖα ἀμαρτήματα λέγειν κακῶς, ἀλλὰ μὴ τὰ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι· ὅτε τοὺς ἀγίους παρήγαγον ἑαυτῶν μὲν κατηγοροῦντας, τῶν δὲ ἄλλων φειδομένους· τὸν Παῦλον λέγοντα, ὅτι Ἀμαρτωλῶν πρῶτός εἰμι ἐγώ, καὶ ὅτι βλάσφημον ὄντα καὶ διώκτην καὶ ὑβριστὴν ὁ Θεὸς ἠλέησε, καὶ ἐκτρωμα ἑαυτὸν καλοῦντα, καὶ οὐδὲ τῆς τῶν ἀποστόλων προσηγορίας ἄξιον εἶναι νομίζοντα· τὸν Πέτρον λέγοντα· Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι ἀνὴρ ἀμαρτωλός εἰμι· τὸν Ματθαῖον τελωνῆν ἑαυτὸν προσαγορεύοντα καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποστολῆς· τὸν Δαυδ βῶντα καὶ λέγοντα, Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου· ὥσει φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμὲ καὶ τὸν Ἡσαΐαν ἀποδουρόμενον καὶ θρηνοῦντα, ὅτι Ἀκάθαρτός εἰμι, καὶ ἀκάθαρτα χεῖρ ἐσχῶ· τοὺς τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ πυρὸς ἐξομολογουμένους καὶ λέγοντας, ὅτι ἡμαρτον καὶ ἠνόμησαν καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφυλάξαντο· τὸν Δανιὴλ δὲ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἀποδουρόμενον. Ὡς μετὰ τὸν τῶν ἁγίων νατάλογον τούτων καὶ μυρίας ἐκάλεσα τοὺς κατηγοροῦντας, καὶ τοῦ παραδείγματος δικαίαν ἐπήγαγον τὴν αἰτίαν, λέγων, ὅτι καθάπερ ἐκείναι τοῖς τραύμασιν ἐγκαθεζόνται ἄλλοις, οὕτω καὶ οἱ κατήγοροι τὰ ἀλλότρια δάκνουσιν ἀμαρτήματα, νόσον ἐκείθεν τοῖς συγγινόμενοις συλλέγοντες· καὶ τοὺς τάναντία δὲ ποιοῦντας μελίττας προσηγόρευον, οὐχὶ νοσήματα συναγούσας, ἀλλὰ κηρία πηγνυμένας εὐλαβείας μεγίστης, καὶ οὕτω τῷ λειμῶνι τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων ἐφιπταμένας· ὅ· τότε δὴ, τότε τὸν ἀκόρεστον ὑμῶν ἐδείξατε ἔρωτα. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς μῆκος ἤμην ὁ λόγος ἐξετάθη, καὶ μῆκος ἄπειρον, καὶ ὅσον οὐδέποτε, πολλοὶ μὲν προσεδόκων τῷ πλήθει τῶν λεγομένων τὴν προθυμίαν ὑμῖν σθεσθήσεται, ἐγίγνετο δὲ τούναντιον· μᾶλλον γὰρ ὑμῖν ἡ καρδία διεθερμαίνετο, μᾶλλον ἐξήπτετο ὁ πόθος. Καὶ πόθεν δῆλον; Οἱ γοῦν πρὸς τῷ τέλει γενόμενοι κρότοι μείζους ἦσαν, καὶ λαμπρότεροι αἱ βοαί· καὶ ταυτὸν συνέβαιεν, οἷον ἐπὶ τῶν καμίνων. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν οὐ σφόδρα λαμπρόν ἐστι τοῦ πυρὸς τὸ φῶς, ἐπειδὴν δὲ ἀπάντων ἐπιλάβηται τῶν [248] ἐπικειμένων ξύλων ἡ φλόξ, εἰς ὕψος αἵρεται μέγα· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς ἡμέρας τότε ἐκείνης τοῦτο συνέβη. Παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν οὐ σφόδρα μοι ὁ σύλλογος οὗτος ἐκεκίνητο· ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος εἰς μῆκος ἐξετάθη καὶ πάντων ἐπελάβετο τῶν υποκειμένων, καὶ πλείων ἡ διδασκαλία κατεβλήθη, τότε δὴ, τότε ὑμῖν ἐξεκαίετο τῆς ἀκρόατεως ἡ ἐπιθυμία, καὶ σφοδρότερος ὁ κρότος ἐξεβήγγυτο. Διὰ τοῦτο, καίτοι ἐλάττω τῶν εἰρημνίων παρεσκευασμένος εἶπεν ὑπερ-

ἔδην τότε τὴν συμμετρίαν· μᾶλλον δὲ οὐδέποτε τὴν συμμετρίαν ὑπερέδην ἐγώ· τὴν γὰρ ποσότητα τῆς διδασκαλίας οὐ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῶν ἀκροωμένων μετρεῖν ἂν πέφυκα. Ὁ μὲν γὰρ ναυτιῶντας λαβὼν ἀκροατὰς, καὶ συστειλὴν τὴν διδασκαλίαν, παρενοχλεῖν δοκεῖ· ὁ δὲ θερμούς καὶ διεγερμένους καὶ νήφοντας, καὶ ἐκτελεῖν πρὸς μῆκος, οὐδὲ οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπίπλησιν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει εἶναι τινὰς καὶ ἀσθενεῖς ἐν δῆμῳ τοσούτῳ, ἀδυνατοῦντας παρακολουθεῖν τῷ μήκει τοῦ λόγου, ἐκείνους παραινέσαι βούλομαι, ἀκούσαντας ὅσα δύνανται δέξασθαι, καὶ τὰ ἀρκούντα λαβόντας ἀναχωρήσαι· οὐδεὶς ὁ κωλύων οὐδὲ βιαζόμενος πέρα πῆς οικείας μένειν δυνάμει· τὸν μέντοι λόγον μὴ ἀναγκαζέτωσαν πρὸ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς οικείας ὥρας συστέλλεσθαι. Ἐνεπλήσθη γὰρ σὺ, ἀλλ' ὁ ἀδελφός σου ἐτι πιεῖ· καὶ σὺ μεθυσίς τῷ πλήθει. τῶν εἰρημνίων, ἀλλ' ὁ ἀδελφός σου ἐτι διψᾷ. Μῆτε ἐκείνος συντριβέτω σου τὴν ἀσθένειαν, ἀναγκάζων πλείω τῆς οικείας δέξασθαι δυνάμει, μήτε σὺ ἐπιτρέαζε τῇ ἐκείνου ἐπιθυμίᾳ κωλύων ἅπαν, ὅσον δύνανται δέξασθαι, λαβεῖν.

β'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν γίνεται τραπεζῶν· οἱ μὲν θᾶπτον, οἱ δὲ βραδύτερον ἐμπίπλυνται, καὶ οὕτε οὗτοι ἐγκαλοῦσιν ἐκείνους, οὕτε ἐκείνοι τούτων καταγινώσκουσιν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν τὸ ταχύτερον ἀποστήναι, ἐγκώμιον, ἐνταῦθα δὲ τὸ ταχύτερον ἀποστήναι, οὐχὶ ἐγκώμιον, ἀλλὰ συγγνώμης ἄξιον· ἐκεῖ τὸ βραδύτερον παύσασθαι, κατηγορία καὶ μέμψις, ἐνταῦθα τὸ βραδύτερον ἀποστήναι, ἔπαινος καὶ εὐφημία μεγίστη. Τί δήποτε; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐξ ἀδωφφαγίας ἡ βραδύτης γίνεται, ἐνταῦθα δὲ ἐξ ἐπιθυμίας πνευματικῆς καὶ θείας ὀρέξεως ἡ παραμονὴ καὶ ἡ καρτερία συνίσταται.

Ἀλλὰ τῶν μὲν προοιμίων ἄλις· ἡμεῖς δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὸ χρέος ἐκείνο βαδιούμεθα, ὅπερ ἐξ ἐκείνης ἡμῖν ὑπελείφθη τῆς ἡμέρας. Τί οὖν τὸ λεγόμενον τότε ἦν; Ὅτι μία φωνὴ πᾶσιν ἀνθρώποις ἦν, καθάπερ καὶ φύσις μία, καὶ οὐδεὶς ἐτερόφωνος ἢ ἐτερόγλωσσος ἦν. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη διαφωνία; Ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας τῶν λαβόντων τὸ δῶρον· ἅπερ ἀμφοτέρω τότε εἰρήκαμεν, καὶ διὰ τῆς ὁμοφωνίας τὴν τοῦ Δεσπότης φιανθρωπίαν δεικνύντες, καὶ διὰ τῆς διαφωνίας τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν οικετῶν. Ὁ μὲν γὰρ καὶ προειδώς, ὅτι ἀπολούμεν τὸ δῶρον, ὅμως ἔδωκεν· οἱ δὲ ἐμπιστευθέντες [249] κακοὶ περὶ τὴν παρακαταθήκην ἐγένοντο. Εἰς μὲν οὖν ἀπολογία οὗτος ὁ τρόπος, ὅτι οὐχ ὁ Θεὸς ἐξέβαλε τῆς δωρεᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς ἀπωλέσαμεν τὰ δοθέντα· δευτέρως δὲ μετ' ἐκείνων, ὅτι μείζονα τῶν ἀπολωλότων τὰ δοθέντα ὑστερον ἐλάβομεν· ἀντὶ πόνων προσκαίρων ἐτίμησεν αἰωνίῳ ζωῇ, ἀντὶ ἀκανθῶν καὶ τριβόλων τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν βλαστήσαι παρεσκεύασεν. Οὐδὲν ἦν εὐτελέστερον ἀνθρώπου, καὶ οὐδὲν γέγονε τιμιώτερον ἀνθρώπου. Τὸ ἔσχατον μέρος τῆς λογικῆς κτίσεως ὁ οὗτος ἦν· ἀλλ' οἱ πόδες ἐγένοντο κεφαλὴ, καὶ εἰς τὸν

* Unus Colb. ἡμαρτουν καὶ ἠνομήσαμεν... ἐφυλάξαμεν.

† Unus Colb. ἐραπομένους. Ultraque lectio quadrare potest.

° Colbert. unus ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ τῶν.

d Unus Colb. λογικῆς φύσεως, et sic Savil. in textu, in marg. vero κτίσεως.

θρόνον ἀνηγέχθησαν τὸν βασιλικὸν διὰ τῆς ἀπαρχῆς. Καθάπερ γὰρ ἀνθρωπὸς τις φιλότιμος καὶ μεγαλόδωρος ἰδὼν τινα ἐκ ναυαγίου διαφυγόντα, καὶ τὸ σῶμα γυμνὸν ἀπὸ τῶν κυμάτων διασῶσαι δυνήθεντα μόνον, δεξιόμενος ὑπτίαις ταῖς χερσὶ, λαμπράν περιβάλοι στολὴν, καὶ πρὸς τιμὴν ἀγάγοι τὴν ἀνωτάτω· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἐποίησε· πάντα ἀπέβαλεν, ὅσα εἶχεν, ὁ ἀνθρωπος, τὴν παρῆρσιάν, τὴν πρὸς Θεὸν ὁμιλίαν, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν, τὸν ἀταλαίπωρον βίον, καὶ καθάπερ ἐκ ναυαγίου, γυμνὸς ἐκείθεν ἐξῆλθεν· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν δεξιόμενος περιέστειλεν εὐθέως, καὶ κατὰ μικρὸν χειραγωγῶν πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε· καίτοι οὐκ ἦν συγγνώμης τὸ ναυάγιον ἄξιον. Οὐ γὰρ παρὰ τὴν τῶν πνευμάτων βίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ πλεόντος βῆθυσίαν ἅπαν συνέδη τὸ κλυδώνιον τοῦτο.

Ἄλλ' οὐ πρὸς τοῦτο εἶδεν ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς κατηλέησε, καὶ τὸν ἐν λιμένι παθόντα ναυάγιον, καθάπερ ἐν μέσῳ τῷ πελάγει τοῦτο ὑπομείναντα, οὕτω φιλοφρόνως ἐδέξατο· τὸ γὰρ ἐν παραδείσῳ πεσεῖν, ἐν λιμένι ναυάγιον ἐστὶν ὑπομείναι. Τί δῆποτε; Ὅτι οὐδέπω λύπητος, οὐδέπω φροντίδος, οὐδὲ πόνου, οὐδὲ μόχθου, οὐδὲ τῶν μυρίων τῆς ἐπιθυμίας κυμάτων ἐπιχωμαζόντων τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ, ὑπεσκελίσθη καὶ κατέπεσε. Καὶ καθάπερ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες κακοῦργοι, μικρῷ σιδήρῳ πολλάκις τὴν ναῦν διατρήσαντες, ἅπασαν ἐπείσάγουσι κάτωθεν τῷ πλοίῳ τὴν θάλατταν· οὕτω δὴ καὶ τότε ἰδὼν τὸ πλοῖον τοῦ Ἀδὰμ ὁ διάβολος, τούτέστι τὴν ψυχὴν πολλῶν γέμουσαν ἀγαθῶν, ὥσπερ τινὶ σιδήρῳ μικρῷ, τῇ ψιλῇ φωνῇ προσελθὼν καὶ διατρήσας, ἅπαντα ἐκένωσεν ἐκείνου τὸν πλοῦτον, καὶ τὸ σκάφος αὐτὸ κατέδυσε. Ἄλλ' ὁ Θεὸς μείζω τῆς ζημίας τὴν ἐμπορίαν ἐποίησατο, καὶ πρὸς τὸν θρόνον τὸν βασιλικὸν τὴν φύσιν ἀνήγαγε τὴν ἡμετέραν. Διὸ καὶ Παῦλος βοᾷ, λέγων· *Συτήρειτε καὶ συνεκάθισεν ἡμῶς ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς*. Τί λέγει; ἥδη τὸ πρᾶγμα γέγονε καὶ τέλος ἔχει, καὶ λέγει· *ἵνα ἐν τοῖς αἰῶσι ἐνδείξηται τοῖς ἐπερχομένοις*; οὐ γὰρ ἐνδείξατο; Ἐνδείξατο μὲν ἤδη, ἀλλ' οὐχὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ πιστῷ· ὁ δὲ ἄπιστος οὐδέπω τὸ θαῦμα εἶδε. Τότε δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις εἰς μέσον ἔλθοῦσα θαυμάζεται τὸ γεγενημένον, ἄλλως τε καὶ ἡμῖν τότε φανερώτερον ἔσται. Πιστεύομεν γὰρ καὶ νῦν, ἀλλ' [250] οὐχ ὁμοίως τὸ θαῦμα παρίστησιν ἀκοὴ καὶ ὄψις· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν βασιλέων ἀκούοντες τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα καὶ τὰ χρυσὰ ἱμάτια καὶ τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν, θαυμάζομεν μὲν, μειζόνως δὲ τοῦτο πάσχομεν, ὅταν τῶν παραπετασμάτων συνελκυσθέντων ἴδωμεν αὐτὸν ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος προκαθήμενον· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς· ὅταν ἴδωμεν τὰ παραπετάσματα τῶν οὐρανῶν συνελκυσθέντα, καὶ καταβαίνοντα τὸν βασιλέα τῶν ἀγγέλων ἐκείθεν καὶ δορυφορούμενον ὑπὸ τῶν οὐρανίων δῆμων, τότε μείζον ἀπὸ τῆς ὄψεως τὸ θαῦμα δοχόμεθα. Ἐννόησον γὰρ μοι, οἷόν ἐστιν ἰδεῖν τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἐπὶ τῶν Χερουδὶμ ὀχουμένην,

καὶ πᾶσαν αὐτῇ τὴν ἀγγελικὴν περιεχυμένην δύναμιν.

γ'. Σκόπει δέ μοι καὶ τὴν Παύλου σφρίαν, πόσα ὀνόματα ἐπιζητεῖ, ὥστε παραστήσαι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐρανῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς τὴν χάριν, οὐδὲ τὸν πλοῦτον ἀπλῶς, ἀλλὰ τί; *Τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος ἐν χρηστότητι*. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἠτόνησε. Καὶ καθάπερ τὰ ὀλισθηρὰ τῶν σωμάτων μυρίαις κατεχόμενα χερσὶ, διαφεύγει τὰς λαβὰς ἡμῶν καὶ ὀλισθαίνει ῥαδίως· οὕτω καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅσοις ἂν αὐτὴν κατὰσχωμεν ὀνόμασιν, οὐδὲ οὕτω δυνάμεθα περιλαβεῖν, ἀλλὰ νικᾷ τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐκ πολλῆς περιουσίας τῶν ἡμετέρων ῥημάτων τὴν ἀτονίαν. Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος παθὼν, καὶ ἰδὼν ἡττωμένην τῶν ῥημάτων τὴν δύναμιν τοῦ μεγέθους αὐτῆς, ἐν εἰπῶν ῥῆμα ἀπέστη. Ποῖον δὲ τοῦτο; *Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιήρητῳ αὐτοῦ δωρεᾷ*. Οὔτε γὰρ λόγος, οὔτε νοῦς οὐδεὶς παραστήσαι δυνήσεται τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα μὲν ἀνεκδιήγητον αὐτὴν εἶναι φησιν, ἄλλαχού δὲ, καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν ὑπερβαίνειν, ὅπως λέγων· *Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν*.

Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, δύο μὲν οὗτοι τέως ἀπολογίας εὐρηγται τρόποι, εἰς μὲν, ὅτι οὐχ ὁ Θεὸς ἐξέβαλεν, ἀλλ' ἡμεῖς ἀπωλέσαμεν· δευτέρος δὲ, ὅτι πλείω τῶν ἀπολωλότην καὶ μείζονα τὰ δοθέντα ἡμῖν ἀγαθὰ. Βούλομαι δὲ καὶ τρίτον εἰπεῖν. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ τρίτος; Ὅτι εἰ καὶ μὴ ἔδωκε μείζω τῶν ἀπολωλότην καὶ μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ἀφείλετο μόνον τὰ δοθέντα ἡμῖν, ἡμῶν παρεχόντων τὴν αἰτίαν (τοῦτο γὰρ προσκεῖσθαι)· καὶ τοῦτο ἱκανὸν καθ' αὐτὸ δείξαι τὴν κηδεμονίαν αὐτοῦ τὴν εἰς ἡμᾶς. Οὐ γὰρ τὸ δοῦναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀφελῆσθαι τὰ δοθέντα, μεγίστης φιλανθρωπίας ἐστὶ· καὶ, εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τοῦ παραδείσου τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἐδωκε τὸν παράδεισον· τοῦτο τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας· ἀνάγει τῆς δωρεᾶς ὥφθημεν· τοῦτο τῆς ἡμετέρας ἀγνωμοσύνης· ἀφείλετο τὴν δωρεάν ἀναξίους γενομένους· τοῦτο τῆς αὐτοῦ γέγονεν ἀγαθότητος. Καὶ ποῖα ἀγαθότης, φησὶ, τὸ ἀφελῆσθαι τὴν δωρεάν; Ἀνάμεινον, καὶ ἀκούση πάντως. Ἐννόησον γὰρ τίς ἐμελλεν ὁ Κἀὶν ἔσσεσθαι, ἐν παραδείσῳ διατρίβων μετὰ τὴν μαιφονίαν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκπεσὼν ἐκείνης τῆς διαίτης, εἰ μόχθῳ καὶ πόνῳ καταδικασθεὶς καὶ τοῦ θανάτου τὴν ἀπειλὴν ἐπληρωμένην ὄρων, εἰ τοῦ πατρὸς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν βλέπων [251] τὴν συμφορὴν καὶ ἐν χερσὶν ἔχων ἔτι τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὰ ἴχνη, καὶ τοσούτοις περιστοιχισμένος δεινοῖς, εἰς τοσούτον ἐξελάττισε πονηρίας, ὥστ' ἀγνοῆσαι τὴν φύσιν, καὶ ἐπιλαθέσθαι τῆς κοινωνίας τῶν ὁδίων, καὶ τὸν οὐδὲν ἡδονικότητα σφάζει, καὶ ἀδελφικοῦ σώματος ἄσφατον καὶ αἰμάζει τὴν δεξιάν, καὶ τοῦ Θεοῦ παραινούντος ἡσυχάζειν μὴ ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ὑβρίσαι τὸν πεποιηκότα, ἀτιμάσαι τοὺς γεγεννηκότας, εἰ ἐν παραδείσῳ διέτριβεν οὗτος, σκόπει πρὸς ὁσὴν ἂν ἤλασε κακίαν. Εἰ γὰρ τοσούτων ἐπικειμένων τῶν χαλινῶν, θανάσιμα ἐσκήρτησε σκιρτήματα, εἰ

■ Unus Colb. τὴν ἐπίνοιαν.

homine gloriosius. Erat ille postrema pars ratione prælitæ creaturæ, sed pedes caput evaserunt, et in thronum regium per primitias sunt evecti. Quemadmodum enim si homo quispiam liberalis ac magnificus, cum viderit aliquem naufragum, qui solum corpus nudum ex fluctibus eripere potuit, supinis manibus eum excipiat, et candida veste indutum in summo honoris gradu collocet: ita Deus naturam nostram tractavit. Omnia quæ habebat homo perdiderat, libertatem loquendi ac fiduciam, consuetudinem cum Deo, conversationem in paradiso, vitam calamitatis expertam, et tamquam ex naufragio nudus inde exiverat; sed Deus illum exceptum confestim amicitii, et paullatim manu ductum in cælum evexit. Atqui non erat venia dignum naufragium; neque enim ob ventorum impetum, sed ob segnitiam ejus, qui navigabat, tota illa tempestas acciderat.

In portu naufragium fecit Adamus. — Verumtamen ad hoc non respexit Deus, sed ejus misericordiam calamitatis magnitudo commovit, eumque qui in portu naufragium fecerat, perinde quasi medio in pelago id passus esset, benigne ac liberaliter excepit: siquidem in paradiso lapsum esse, id vero est in portu naufragium fecisse. Quid ita? Quia cum nondum tristitia, nondum sollicitudo, nec labores, nec ærumnæ, nec innumeri fluctus libidinum in naturam nostram sævirent, supplantatus est et corruit. Et quemadmodum qui in mari navigant malefici homines, exiguo ferro navim sæpe perforantes, totum mare in navigium ab inferiori parte immittunt: sic nimirum et navim Adami cum videret diabolus, hoc est animam multis refertam bonis, accedens tamquam minuto quodam ferro simplici voce perforavit, et omnes ejus opes exhaustit, ipsamque cymbam submersit. At Deus effecit, ut lucrum damno majus esset, et ad thronum regium naturam nostram extulit. Quocirca Paulus etiam clamat dicens: *Conresuscitavit, et considerare nos fecit in dextera sua in cælestibus, ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate super nos* (Ephes. 2. 6. 7). Quid ais? jam res evenit et finem habet, et dicis: *Ut ostenderet in sæculis supervenientibus?* annon enim ostendit? Jam quidem ostendit, sed non omnibus hominibus, at mihi qui sum fidelis: infidelis autem miraculum nondum vidit. Tum vero illo die natura omnis humana in medium progressa, quod fiet admirabitur, præcipue vero nobis etiam tum manifestius erit. Jam enim credimus, sed non ex æquo miraculum exprimit auditus et visus: sed quemadmodum in regibus dum purpuram et diadema et aureas vestes soliumque regium audimus, admiramur quidem, at multo amplius id nobis accidit, cum contractis auleis ipsum in sublimi præsidem cernimus tribunali: sic et in Unigenito, cum cælorum viderimus aulæ contracta, et Regem angelorum inde descendentem a cælestibus turmis stipatum, tum vero majus miraculum nobis oculorum ministerio apparebit. Cogita namque quale sit naturam nostram Cherubinibus invectam intueri, totumque angelicum exercitum illi circumfusum.

3. Pauli vero sapientiam quoque mihi considera, quam multa nomina conquirit, ut divinam exprimat benignitatem. Non enim dixit simpliciter gratiam, neque simpliciter divitias, sed quid? *Abundantes divitias gratiæ in bonitate* (Ephes. 2. 7). Sed neque sic tamen exprimere potuit. Et quemadmodum lævia et lubrica corpora licet innumeris manibus teneantur, nobis elabuntur et facile effugiunt: sic et Dei benignitatem quantiscumque nominibus complecti conemur, ne sic quidem comprehendere possumus, sed verborum nostrorum imbecillitatem¹ ejus magnitudo longo superat intervallo. Quod cum expertus esset Paulus, et ipsius magnitudine verborum vim cerneret superari, uno prolato verbo discessit. Quodnam illud est tandem? *Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus* (2. Cor. 9. 15). Neque enim sermo ullus, neque mens ulla Dei providentiam poterit exprimere. Propterea hic quidem inenarrabilem illam ait esse, alibi autem et mentem nostram exsuperare, sic dicens: *Pax Dei, quæ exsuperat omnem mentem, custodiet corda vestra.* (Phil. 4. 7).

Deus non cum dat modo, sed etiam cum aufert, bonus. — Sed quod dicebam, duo quidem hactenus defensionis reperti sunt modi: unus, quod non Deus ejecerit, sed nos amiserimus: secundus, quod plura quam fuerant a nobis amissa, in nos collata sint bona: volo autem et tertium dicere. Quis ergo tertius est? Quod nimirum etiamsi majora quam fuerant amissa, postea non dedisset, sed quæ data fuerant, tantum abstulisset, cum nos causam dedissemus (hoc enim addatur): hoc quoque suffecisset unum ad ipsius providentiam et curam erga nos ostendendam. Neque enim quod det tantum, sed etiam quod quæ data sunt auferat, maximæ specimen præ se fert benignitatis. Ac si placeat, ex sermone de paradiso id ostendere aggrediamur. Paradisum dederat, hoc ipsius curæ fuit: indigni hoc munere visi sumus, hoc nostræ fuit improbitatis: abstulit munus illis, qui indigni evaserant: hoc ipsius bonitati tribuendum est. Et quæ tandem hæc bonitas est rem datam auferre? Expecta, et omnino audies. Cogita namque quis futurus fuisset Cain, si post homicidium in paradiso mansisset. Si enim cum ab illa habitatione excidisset, si ad laborem et ærumnas damnatus et mortis minas intuens imminentes, si cum ante oculos positam parentis calamitatem haberet et objecta pedibus suis iræ Dei vestigia cerneret, ac tantis malis circumseptus esset, in tantam erupit improbitatem, ut naturam ignoraret, communionis partus oblivisceretur, eum, a quo nulla fuerat affectus injuria, necaret, fraternum sanguinem sunderet, dexteram cruentaret, cumque Deus illum admoneret ut quiesceret, non pareret, sed conditorem suum probro afficeret, parentibus ignominiam inferret, hic si in paradiso versatus fuisset, expende in quantam nequitiam prorupisset. Nam si tam multis frenis injectis, tot letales saltus dedit, si sublatis obi-

¹ Utrius Coll., *copiam*.

ces isti fuissent, quo non seipsum præcipientem egisset?

Eva profuit extra paradysum fuisse.— Vis etiam ex matris hujus exemplo discere, quantum bonum exstiterit a paradisi habitatione excidisse? Scrutare qualis antea esset Eva, et qualis postea evaserit. Antea quidem deceptorem diabolum, malignum illum dæmonem fide digniorem Dei mandatis existimavit, et solo arboris aspectu illecta latam ab illo legem violavit; postquam autem excidit paradiso, quo pacto melior ac modestior sit facta, considera. Cum enim filium esset enixa, *Possedi*, inquit, *hominem per Deum* (Gen. 4. 1). Ad Dominum confestum confugit ea, quæ Dominum ante contempserat, neque naturæ rem adscribit, neque matrimonii legibus partum acceptum fert; sed naturæ Dominum agnoscit, eique nato jam filio gratias agit: quæque maritum antea in fraudem illexerat, filium etiam erudit, eique nomen imposuit, a quo de Dei munere posset admoneri: cumque alterum rursus peperisset, ait: *Suscitavit mihi Deus semen pro Abel, quem occidit Cain* (Gen. 4. 25). Calamitatis recordatur, neque fert impatienter mulier, sed iterum Deo gratias agit, ac filio nomen ex munere divino imponit, eique perpetuam doctrinæ occasionem præbet. Ita, dum etiam abstulit, Deus majora bona largitus est. Paradiso excidit mulier, sed ad Dei cognitionem hac ejectione deducta est: itaque plus invenit, quam perdidit. Quod si utile erat excidere paradiso, cujus rei gratia paradysum ab initio dedit Deus? Utiliter hoc factum est, mi homo, propter negligentiam nostram: itaque si sibi cavissent illi, ac Dominum agnovissent, et sobrii fuissent ac modesti, permansissent in honore; cum autem datum sibi munus ignominia affecissent, tunc utile fuit, ut ejicerentur. Cur igitur illud initio dedit Deus? Ut suam ostenderet benignitatem, seque paratum semper esse nos ad majores honores provehere; nos vero nobis ubique pœnarum et suppliciorum auctores sumus, dum nos ipsos nostra socordia bonis, quæ nobis fuerant concessa, privamus. Ut igitur indulgens pater initio quidem filium suum domi manere sinit et paternis omnibus frui bonis; postquam autem illum viderit hoc honore fuisse depravatum, arcet a mensa, ac longe a conspectu suo collocat, sæpenumero etiam ex ipsis paternis ædibus ejicit, ut illis privatus et hac contumelia et dedecore melior effectus, dignum reditu seipsum rursus efficiat, ac paternam capiat hæreditatem: ita quoque fecit Deus. Paradysum homini dedit: cum se indignum ostendisset, ejecit, ut externa illa habitatione ignominiaque melior effectus ac modestior, dignus reditu appareret. Quoniam igitur postea resipuerat, revocat illum rursus, et ait: *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43). Vides non quod dederit paradysum, sed quod ejecerit e paradiso maximæ curæ specimen exstitisse? nisi enim paradiso excidisset, paradiso dignus rursus non apparuisset.

4. Hunc igitur sermonem perpetuo memoria teneamus, hunc et in argumento proposito, si lubet,

ventilemus. Communem omnibus linguam dedit: hoc ejus fuit benignitatis. Non usi sunt illi dono ut opus fuit, sed in extremam dementia sunt prolapsi; quod datum fuerat, rursus abstulit. Si enim quod unam linguam haberent, in tantam insaniam inciderunt, ut turrim ad cælos usque pertinentem ædificare vellent, nisi statim puniti fuissent, nonne ipsum quoque cælorum fastigium occupare cupivissent? Licet enim illis esset impossibile, tamen si animi spectes propositum, scelus illud impium admiserunt. Quæ omnia cum prævidisset Deus, quandoquidem linguæ concordia non ut oportuit usi erant, dissidio linguarum, ut oportuit, illos dividit. Ac mihi clementiam ipsius velim consideres. *Ecce*, inquit, *vox una omnibus, et hoc facere cœperunt* (Gen. 11. 6).

Cur non acciderit citius divisio linguarum.— Quam ob causam non statim eo devenit, ut linguam divideret, sed prius se excusat, quasi in judicio causam dicturus: tametsi nemo illi dicturus est: Quid fecisti? sed in potestate situm est ipsius, ut cuncta, quæ voluerit, faciat. Attamen quasi rationem redditurus ita excusationem ac defensionem instituit, ut nos doceat humanitatem et clementiam exercere. Nam si Dominus servis se excusat atque illis qui injuria ipsum affecerant: multo magis nos mutuo excusare oportet, licet vel maxima fuerimus injuria lassi. Vide, quæso, quo pacto se excuset: *Ecce labium unum et vox una omnibus*, inquit, *et hoc facere cœperunt* (Ibid.). Quasi diceret: Nemo mihi vitio vertat ista, cum divisam linguam viderit, nemo diversitatem hanc linguarum ab initio fuisse insertam hominibus arbitretur. *Ecce labium unum et vox una omnibus: sed non usi sunt dono, ut oportuit.* Atque ut intelligas eum non tam quod factum fuerat punire, quam quod futurum erat prævia cautione corrigere, audi quid adjungat: *Et nunc non deficient ab illis omnia, quæcumque conati fuerint facere* (Gen. 11). Horum autem verborum hæc est sententia: nisi jam pœnas dent, et ab ipsa peccatorum radice refrenentur, nullum facient finem scelera perpetrandi. Hoc enim sibi volunt illa verba: *Non deficient ab illis omnia, quæcumque conati fuerint facere.* Quasi diceret: Alia quoque majora scelera adjicient. Talis enim res est malitia: si cum primum initium duxerit, non cohibeatur, tamquam ignis arida ligna corripens, sic in immensam assurgit altitudinem. Vides hoc ipsum quoque benignitatis fuisse non mediocris, quod unitatem vocis abstulerit? Dissidium quippe linguarum invexit, ne in majorem improbitatem laberentur. Hunc mihi sermonem memoria tenete, nec umquam elabi ex ea sinite, Deum nimirum non modo cum afficit beneficiis, sed etiam cum punit, bonum esse ac benignum. Nam et ipsius pœnæ ac supplicia beneficiorum ejus sunt pars maxima, et providentiæ genus maximum. Cum ergo famem, pestes, aeris siccitates, imbres continuos, et aeris inæqualitates, vel aliud quidpiam videris, quo genus humanum puniatur, nec ægre feras, neque indigneris, sed adora rerum illarum auctorem, atque illum curæ ac sollicitudinis nomine commenda. Ille

καὶ τὰ τεῖχια ταῦτα ἀνήρητο, ποῦ οὐκ ἂν ἑαυτὸν κατεκρήμνισε;

Βούλει καὶ ἀπὸ τῆς τούτου μητρὸς μαθεῖν, ὅσον ἀγαθὸν γέγονε τὸ τῆς τοῦ παραδείσου διαίτης ἐκπεσεῖν; Ἐξέτασον τίς ἦν ἡ Εὐα πρὸ τούτου, καὶ τίς ἐγένετο μετὰ ταῦτα. Πρὸ τούτου μὲν τὸν ἀπατεῶνα διάβολον, τὸν πονηρὸν δαίμονα ἐκείνον ἀξιολιτότερον εἶναι ἐνόμισε τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων, καὶ ἀπὸ ψιλῆς ὀφείας τοῦ δένδρου κατεπάτησε τὸν παρ' αὐτοῦ τεθέντα νόμον· ἐπειδὴ δὲ ἐξέπεσε τοῦ παραδείσου, σκόπει πῶς βελτίων ἐγένετο καὶ σωφρονεστέρα· τεκνοῦσα γὰρ υἱὸν, φησὶν· *Ἐκτισάμην ἀνθρώπον διὰ τοῦ Θεοῦ*. Ἐπὶ τὸν Δεσπότην εὐθέως κατέφυγεν ἡ τοῦ Δεσπότης πρὸ τούτου καταφρονήσασα, καὶ οὐχὶ τῇ φύσει τὸ πρᾶγμα λογίζεται, οὐδὲ νόμῳ γάμου τὸν τόνον ἀνατίθισιν· ἀλλ' οἶδε τὸν τῆς φύσεως Δεσπότην, κάκεινψ χάριτας ὑπὲρ τῆς τοῦ παιδίου γεννήσεως ὁμολογεῖ. Καὶ ἡ πρὸ τούτου τὸν ἄνδρα ἀπατήσασα, ὕστερον καὶ τὸ παιδίον ἐπαίδευσεν, καὶ δυομα ἐπιτίθισιν αὐτῷ τὸ δυνάμενον αὐτὸ εἰς ὑπόμνησιν ἄγειν τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς· καὶ πάλιν ἕτερον τεκνοῦσα, φησὶν· *Ἐξαρέστησέ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἀντὶ Ἀδελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάιν*. Μένονται τῆς συμφορᾶς, καὶ οὐκ ἀποδυσπετεῖ τὸ γύναιον, ἀλλ' εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ πάλιν, καὶ τὸ παιδίον ἀπὸ τῆς δωρεᾶς καλεῖ, διηγεκὴ παρέχουσα αὐτῷ διδασκαλίας ὑπόθεσιν. Οὕτω καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀφελέσθαι μείζονα ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς ἀγαθὰ· ἐξέπεσε τοῦ παραδείσου ἡ γυνή, ἀλλὰ πρὸς θεογνωσίαν ἐχειραγωγῆθη διὰ τῆς ἐκβολῆς, ὥστε μείζον εὗρεν, ἢ ἀπώλεσε. Καὶ εἰ χρῆσιμον ἦν, φησὶ, τὸ ἐκπεσεῖν τοῦ παραδείσου, τίνος ἔνεκεν ἐδίδου παρὰ τὴν ἀρχὴν τὸν παράδεισον ὁ Θεός; Χρησίμως τοῦτο διὰ τὴν βραθυμίαν, ἀνθρωπε, ἐγένετο τὴν ἡμετέραν· ὡς εἰ γε προσείχον ἑαυτοὺς ἐκεῖνοι καὶ τὸν Δεσπότην ἐπεγίνωσκον, καὶ σωφρονεῖν ἠπίσταντο καὶ μετριάzej, ἔμειναν ἂν ἐπὶ τῆς τιμῆς· ἐπειδὴ δὲ ἐξυβρίσαν εἰς τὴν δοθείσαν δωρεάν, ττηνικαῦτα χρῆσιμον ἐγένετο τὸ ἐκδραθῆναι. Τίνος οὖν ἔνεκεν παρὰ τὴν ἀρχὴν ἔδωκεν ὁ Θεός; Ἵνα τὴν οἰκίαν ἐπιδείξῃται φιλανθρωπίαν, καὶ ὅτι αὐτὸς μὲν παρεσκεύαστο πρὸς μείζονα τιμὴν ἄγειν ἡμᾶς ἀεὶ, ἡμεῖς δὲ αἴτιοι πανταχοῦ τῶν κολάσεων καὶ τῶν τιμωριῶν, ἐκβαλόντες ἑαυτοὺς ἐκ βραθυμίας τῶν δεδομένων ἡμῖν ἀγαθῶν. Καθάπερ οὖν πατήρ φιλόστοργος παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀφίρσιν ἐπὶ τῆς οἰκίας τὸν παῖδα τὸν ἑαυτοῦ διατρίβειν, καὶ τῶν πατρῶων ἀπολαύειν ἀπάντων· ἐπειδὴ δὲ ἴδη φρυλὸν τῇ τιμῇ γεγεννημένον, ἀπάγει τῆς τραπέζης καὶ πόρρωθεν τῆς οἰκίας ὀφείας καθίστησι, πολλάκις δὲ καὶ αὐτῆς ἐκβάλλει τῆς πατρῴας [252] οἰκίας, ἵνα ἐκπεσὼν ἐκείνος καὶ βελτίων γενόμενος ταῖς ὕβρεσι ταύταις καὶ ταῖς ἀτιμίαις, ἄξιον ἑαυτὸν ἀποφῇνη· «τῆς ἐπανόδου πάλιν, καὶ τὸν πατρῶον διαδέξῃται κληρὸν»· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Ἐδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸν παράδεισον· ἀνάξιον φανέντα ἐξέβαλεν, ἵνα διὰ τῆς ἔξω διατριβῆς καὶ τῆς ἀτιμίας βελτίων γενόμενος καὶ σωφρονεστέρος, ἄξιος παντὶ τῆς ἐπανόδου πάλιν. Ἐπειδὴ τοίνυν μετὰ ταῦτα βελτίων ἐγένετο, ἐπανάγει πάλιν αὐτὸν, καὶ φησὶ· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ὅρξας ὅτι οὐ τὸ δοῦναι τὸν παράδεισον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκβαλεῖν τοῦ παραδείσου, τῆς μεγίστης κηδεμονίας ἦν; εἰ μὴ γὰρ ἐξέπεσε τοῦ

παραδείσου, οὐκ ἂν ἐφάνη τοῦ παραδείσου πάλιν ἀξίος.

δ'. Τοῦτον τοίνυν διαπαντὸς τηρῶμεν τὸν λόγον, τοῦτον καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης, εἰ βούλεσθε, γυμνάσωμεν ὑποθέσεως. Ἐδωκε φωνὴν κοινήν ἅπασιν· τοῦτο τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας. Οὐκ ἐχρήσαντο εἰς δέον ἐκεῖνοι τῷ δώρῳ, ἀλλὰ πρὸς ἄνοιαν ἐξέκλιναν ἐσχάτην· ἀφείλετο τὸ δοθὲν πάλιν. Εἰ γὰρ ἐπειδὴ γλώσσαν εἶχον μίαν, εἰς τοσαύτην ἐξέπεσον ἄνοιαν, ὥς βουληθῆναι πύργον ἕως τοῦ οὐρανοῦ οἰκοδομῆσαι, εἰ μὴ παραχρῆμα ἐκολάσθησαν, ἄρα οὐκ ἂν ἐπεθύμησαν καὶ αὐτῆς τοῦ οὐρανοῦ τῆς κορυφῆς ἐπιλαβέσθαι; Τί γάρ; Εἰ καὶ ἀδύνατον ἦν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ὅμως ἐκ τῆς προθέσεως τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτοῖς ἀπηρτίζετο. Ἀπερ ἅπαντα προορῶν ὁ Θεός, ἐπειδὴ εἰς δέον οὐκ ἐχρήσαντο τῇ ὁμοφωνίᾳ, εἰς δέον αὐτοὺς διαίρει τῇ διαφωνίᾳ. Καὶ σκόπει μοι τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ. Ἰδοῦ, φησὶ, *φωρὴ μία πᾶσι, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι*.

Τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθέως ἤλθεν ἐπὶ τὸ διατεμεῖν τὴν γλώτταν, ἀλλὰ πρότερον ἀπολογεῖται, καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ κρίνεσθαι μέλλων; καίτοι γε οὐδεὶς αὐτῷ ἔρει· τί ἐποίησας; ἀλλὰ κύριός ἐστι πάντα ποιεῖν ὅσα βούλεται. Ἀλλ' ὅμως καθάπερ μέλλων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως ἀπολογίας τίθησιν, ἡμᾶς διδασκῶν ἡμέρους εἶναι καὶ φιλανθρώπους. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης τοῖς δούλοις ἀπολογεῖται, καὶ ταῦτα ἡδικηκόσι, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς ἀλλήλοις ἀπολογεῖσθαι χρή, καὶ τὰ μέγιστα ὤμεν ἡδικημένοι. Ὅρα γοῦν πῶς ἀπολογεῖται· *Ἰδοῦ χεῖλος ἐν καὶ φωρὴ μία πᾶσι*, φησὶ, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι. Ὁσάνει ἔλεγε· Μηδεὶς ἐγκαλεῖτω μοι ταῦτα τὴν γλώτταν διατεμνομένην ὀρῶν, μηδεὶς ἐξ ἀρχῆς νομιζέτω τὴν διαφωνίαν ταύτην τοῖς ἀνθρώποις συγκαταβεβληθῆναι. *Ἰδοῦ χεῖλος ἐν καὶ μία φωρὴ πᾶσιν*· ἀλλ' οὐκ ἐχρήσαντο εἰς δέον τῇ δωρεᾷ. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι οὐ τὸ γινώμενον κολάζει τοσοῦτον, ὅσον τὸ μέλλον προδιορθεῖται, ἀκουσον τῆς ἐπαγωγῆς· *Καὶ νῦν οὐ μὴ ἐκλείψῃ ἐξ αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιῆσαι*. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτον ἔστιν· Ἐάν μὴ δῶσι δίκην νῦν, καὶ ἀπὸ τῆς ῥίζης αὐτῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἀνακατισθῶσιν, οὐ στήσονται τῆς πονηρίας οὐδαμῶ· τοῦτο γάρ ἐστιν, *οὐ μὴ ἐκλείψῃ ἐξ αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιῆσαι*· ὡσάνει ἔλεγε· Καὶ ἕτερα προσεθήσουσι μείζονα ἀτοπήματα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πονηρία· ὅταν ἀρχὴν λαβοῦσα μὴ κωλυθῇ, καθάπερ πῦρ ὕλης [253] ἐπιλαβόμενον, οὕτω πρὸς ὕψος ἀνίσχιν ἀφατον. Ὅρξας ὅτι καὶ τὸ ἀφελέσθαι τὴν ὁμοφωνίαν φιλανθρωπίας ἐγένετο πολλῆς; Ἐνέβαλε γὰρ αὐτοὺς εἰς διαφωνίαν, ἵνα μὴ ἐκπέσωσιν εἰς πονηρίαν μείζονα. Τοῦτον δὲ μοι διατηρεῖτε τὸν λόγον, καὶ πεπηγὼς ἀεὶ παρ' ὁμῖν ἔστω καὶ ἀκίνητος, ὅτι οὐκ εὐεργετῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ κολάζων ἀγαθός ἐστι καὶ φιλάνθρωπος ὁ Θεός· καὶ γὰρ αἱ κολάσεις αὐτοῦ καὶ αἱ τιμωρίαι μέγιστον εὐεργεσίας μέρος, μέγιστον προνοίας εἰδός εἰσιν. Ὅταν οὖν ἴδῃς λιμοὺς γενομένους, καὶ λοιμοὺς, καὶ αὐχμοὺς, καὶ ἐπομβρίας, καὶ ἀέρων ἀνωμαλίας, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων τῶν κολάζοντων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μὴ δυσχεράνης μηδὲ ἀποδυσπετήσης, ἀλλὰ προσκύνῃσιν τὸν ποιούντα, θάυμασον αὐτὸν τῆς κηδεμονίας. Ἐκεῖνος γάρ ἐστιν ὁ αὐτὰ

^a Colb. ἀποδείξῃ.

ποιῶν, καὶ τὸ σῶμα κολάζουν. ἵνα τὴν ψυχὴν σωφρονίσῃ. Καὶ ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ, φησὶν· Ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ· καὶ ἡ πόλις παρῇ πᾶσα, καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα, οὐκ ὀκνήσω τοῦτο εἰπεῖν. Εἴθε μοι καὶ σάλπιγξ ᾗν φωνὴ λαμπροτέρα, καὶ ἐν ὑψηλῷ στήναι χωρίῳ δυνατόν ᾗν, καὶ πᾶσι βοῇσι καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ. Οὐκ ἐξ ἀπονοίας ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἔχω παρεστῶτα τὸν προφήτην μετ' ἐμοῦ βοῶντα καὶ λέγοντα, ὅτι *Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησε*· κακία δὲ ὁμῶνυμόν ἐστιν ὄνομα· καὶ τῆς προσγορίας ἑκατέρας βούλομαι τὴν ἀκριβῆ μαθεῖν ὑμᾶς σημασίαν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν τῶν πραγμάτων συγχέοντες τὴν φύσιν, εἰς βλασφημίαν ἐμπίεσθε.

ε'. Ἔστι τοίνυν κακία, ἡ ὄντως κακία, πορνεία, μοιχεία, πλεονεξία, καὶ τὰ μυρία δεῖνὰ τὰ τῶν ἐσχάτων ὄντα ἐγκλημάτων ἀξία καὶ τιμωριῶν. Πάλιν ἐστὶ κακία, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ λέγεται, λιμὸς, λοιμὸς, θάνατος, νόσος, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ταῦτα γὰρ οὐκ ἂν εἴη κακὰ· διὰ τοῦτο εἶπον, *Λέγεται, μόνον*. Τί δῆποτε; Ὅτι εἰ κακὰ ᾗν, οὐκ ἂν ἀγαθῶν ἡμῖν αἰτία ἐγεγόνει, σωφρονίζοντα τὴν ἀπόνοιαν, ἐγκόποντα τὴν βραθυμίαν καὶ πρὸς σπουδὴν ἐπανάγοντα, προσεκτικωτέρους ποιοῦντα. Ὅτε γὰρ, φησὶν, *ἀπέκτεινον αὐτούς, τότε ἐξεζήτουν αὐτόν, καὶ ἐπέστρεψον, καὶ ὠρθίζον πρὸς τὸν Θεόν*. Κακίαν οὖν ταύτην φησὶ τὴν σωφρονίζουσαν, τὴν λαμπροῦς ποιοῦσαν, τὴν σπουδαιότερους ἐργαζομένην, τὴν πρὸς φιλοσοφίαν ἐπανάγουσαν, οὐκ ἐκείνην τὴν διαβεβλημένην καὶ ἐγκλημάτων ἀξίαν· ἐκείνη γὰρ οὐ Θεοῦ ἔργον, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως εὐρεμα, αὕτη δὲ πρὸς τὴν ἐκείνης ἀναίρεσιν γίνεται. Κακίαν οὖν ταύτην καλεῖ τὴν κάκωσιν, τὴν ἐκ τῶν τιμωριῶν γινομένην ἡμῖν, οὐ κατὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀνθρώπων, οὕτως αὐτὴν ὀνομάζων. Ἐπειδὴ γὰρ κακίαν καλεῖν εἰθώσαμεν, οὐ τὰς κλοπὰς καὶ τὰς μοιχείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς συμφορὰς, ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψήφου οὕτω τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσε. Τοῦτο οὖν ἐστίν ὁ ψηφισ [254] ὁ προφήτης, ὅτι *Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησε*. Τοῦτο καὶ διὰ Ἡσαίου παρεδήλωσεν ὁ Θεὸς εἰπών· *Ἐγὼ Θεὸς ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ*· κακὰ πάλιν τὰς συμφορὰς ὀνομάζων. Ταύτην καὶ ὁ Χριστὸς τὴν κακίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αἰνίττεται, οὕτω λέγων τοῖς μαθηταῖς· *Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς*, τουτέστιν, ἡ κάκωσις, ἡ τάλαιπωρία. Πανταχόθεν οὖν ὄντων, ὅτι κακίαν ἐνταῦθα τὰς τιμωρίας καλεῖ, καὶ ταύτας ἡμῖν αὐτὸς ἐπάγει, μέγιστον προνοίας εἶδος παρεχόμενος. Καὶ γὰρ ὁ ἱατρός, οὐχ ὅταν εἰς παραδείσου καὶ λιμῶνας ἐξαγάγῃ τὸν κάμνοντα, θαυμαστός ἐστὶ μόνον, οὐδ' ὅταν εἰς βάλανειά καὶ κολυμβήθρας ὑδάτων, οὐδ' ὅταν τράπεζαν παρατιθῇ πλουσίαν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἄσιτον κελυφὴν διαμένειν, καὶ ὅταν ἄγχι λιμῶ καὶ δίψῃ κατατείνῃ, τῇ κλίνῃ προσήλων καὶ τὴν οἰκίαν δεσποτήριον ποιοῦμενος*, καὶ αὐτοῦ τοῦ φωτὸς ἀποστερῶν καὶ συσκιάζων πανταχόθεν τὸ δαμάτιον παραπετάσματος, καὶ ὅταν τέμνῃ, καὶ ὅταν καίῃ, καὶ ὅταν πικρὰ προσάγῃ φάρμακα, ἱατρός ἐστὶν ὁμοίως. Πῶς οὖν οὐκ ἀστον ἐκείνον μὲν τοσαῦτα ἐργαζόμενον κακὰ ἱατρὸν καλεῖν, τὸν δὲ Θεόν, εἰ ποτε ἐν τούτων ποιή-

σειεν, οἷον ἡ λιμὸν ἢ θάνατον ἐπαγάγει, βλασφημεῖν καὶ τῆς τοῦ παντὸς ἐκβάλλειν προνοίας; καίτοι γε ὁ ἀληθὴς ἱατρός οὗτος μόνος ἐστὶ καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων. Διὰ τοῦτο πολλάκις τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν παραλαβὼν ἐξ εὐθηνίας σκιρτῶσαν, καὶ πυρετὸν ἀμαρτημάτων ὠδίνουσαν, ἐνδεία καὶ λιμῶ καὶ θανάτου καὶ συμφορὰς ἐτέρας, καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς αὐτὸς οἶδε φαρμάκους ἀπαλλάττει τῶν νοσημάτων. Ἄλλ' οἱ πένητες αἰσθάνονται μόνον τοῦ λιμοῦ, φησὶν. Ἄλλ' οὐχὶ μόνῳ λιμῶ κολάζει, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις μυρίοις· τὸν ἐν πενίᾳ μὲν ὄντα λιμῶ πολλάκις ἐσωφρόνισε, τὸν πλουτοῦντα δὲ καὶ εὐπορίας ἀπολαύοντα κινδύνους, νοσήμασι, θανάτοις ἀνῶροις· εὐμήχανος γάρ ἐστι, καὶ ποικίλα ἔχει τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὰ φάρμακα.

Οὕτω καὶ δικαστὰς ποιοῦσιν· οὐ τιμῶσι μόνον οὐδὲ στεφανοῦσι τοὺς τὰς πόλεις οἰκοῦντας, οὐδὲ δευρεῖς παρέχουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ κολάζουσι πολλάκις. Διὰ τοῦτο καὶ ξίφος αὐτοῖς ἠκόνηται, καὶ βάραθρα παρεσκευάσται, καὶ τροχὸς, καὶ ξύλα, καὶ δῆμιτοι, καὶ ἕτερα μυρία κολάσεων εἶδη. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῶν δικαστῶν ὁ δῆμιος, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λιμὸς, καθάπερ δῆμιος, σωφρονίζων ἡμᾶς καὶ τῆς κακίας ἀπάγων. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν γεωργῶν ἐστὶν ἰδεῖν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον περιστέλλουσι τὴν ῥίζαν τῆς ἀμπέλου οὐδὲ περιφράττουσιν, ἀλλὰ καὶ περικόπτουσι καὶ πολλὰ τῶν κλημάτων ἀποτέμνουσι· διὰ τοῦτο οὐχ σκαπάνῃ μόνον ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ δρέπανα πρὸς τομὴν ἐπιτίθεια. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐγκαλοῦμεν οὐδὲ τοῦτοίς· ἀλλὰ καὶ τότε μάλιστα αὐτοὺς θαυμάζομεν, ὅταν ἴδωμεν πολλὰ τῶν ἀχρήστων ἐγκόποντας, ὥστε τῇ τῶν περιττῶν ἀποβολῇ τοῖς μένουσι πολλὰν παρασκευάσαι τὴν σωτηρίαν. Πῶς οὖν οὐκ ἀστον, πατέρα μὲν, καὶ ἱατρὸν, καὶ δικαστὴν, καὶ γεωργὸν οὕτω δοκιμάζειν, καὶ μήτε ἐκείνον ἐκβάλλοντα τὸν υἱὸν τῆς οἰκίας, μήτε τὸν ἱατρὸν ἐκτείνοντα τὸν κάμνοντα, μήτε τὸν δικαστὴν κολάζοντα, μήτε τὸν γεωργὸν κόποντα μέμφεσθαι καὶ αἰτιᾶσθαι· τὸν δὲ Θεόν, εἰ ποτε [255] βουλευθῇ καθάπερ καρθεαροῦντας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πολλῆς ἀναστήσαι μέθης τῆς κατὰ τὴν πανηρίαν, μέμφεσθαι καὶ μυρίαίς βάλλειν κατηγορίας; Πόστις οὐκ ἂν εἴη μανίας, μηδὲ τῆς αὐτῆς τῷ Δεσπότηι μεταδιδόναί δικαιολογίας, ὅσης μεταδίδομεν τοῖς συνδούλοις;

ζ'. Ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν τῶν ἐγκαλοῦντων δεδοικώς λέγω νῦν. ἵνα μὴ πρὸς κέντρα λακτίζοντες, τοὺς πόδας αἰμάσσωσιν, ἵνα μὴ εἰς οὐρανὸν τοὺς λίθους βάλλοντες, τῇ κεφαλῇ τὰ τραύματα δέξωνται. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐτέραν ὑπερβολὴν ἔχω πλείω ταύτης εἰπεῖν. Ἀνελὼν γὰρ τὸ ζῆτεῖν (κατὰ συγχώρησιν λέγω) εἰ χρησίμως ἔλαβε παρ' ἡμῶν ὁ Θεός, ἐκείνο λέγω μόνον, ὅτι εἰ ἔλαβε τὰ δοθέντα, οὐδὲ οὕτως ἐγκαλεῖν τις εἴχεν αὐτῷ· καὶ γὰρ κύριος ᾗν τῶν αὐτοῦ. Ἐν ἀνθρώποις μὲν, ὅταν ἡμῖν παρακαταθῶνται ὁ χρήματα καὶ δανείζωσιν ἀργύριον, χάριν ὁμολογοῦμεν τοῦ χρόνου, καὶ ὅν δὴ ἐδάνεισαν, οὐκ ἀγανακτοῦμεν δὲ ὑπὲρ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἀφαιροῦνται τὰ ἴδια· τῷ Θεῷ δὲ τὰ αὐτοῦ βουλομένην λαβεῖν ἐγκαλέσομεν, εἰπέ μοι; καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας; Ἄλλ' οὐχ ὁ μέγας καὶ γενναῖος Ἰωβ οὕτως ἐποίησεν· οὐδὲ ἡνίκα ἐλάμβανε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἀφῆρητο, χάριν ὡμο-

b Savil. ἐπιτείνοντα.

c Savil. Εἰ ἄνθρωπος ὅταν ἡμῖν παρὰ. Inde pronomen ἡμῖν recepimus, quod Montf. uox ediderat. Edit.

* Colb. uterque ἐργαζόμενος.

quippe est, qui hæc omnia peragit, et corpus castigat, ut anima emendetur. An vero Deus hæc peragit, dicet aliquis? Ille vero hæc peragit; quamvis civitas omnis adesset, quamvis universus orbis terrarum, hoc dicere me non pigebit. Atque utinam tuba clarior mihi vox esset, atque in sublimi loco possem consistere atque omnibus proclamare ac testificari Deum ista præstare. Neque præ nimia arrogantia hæc a me dicuntur, sed assistentem habeo prophetam mecum clamantem ac dicentem, quia *Non est malitia in civitate, quam non fecerit Dominus* (Amos 3. 6): est autem nomen æquivocum, malitia, et utriusque appellationis volo vos exactam significationem ediscere, ne forte propter dictionis ambiguitatem, naturam confundentes rerum in blasphemiam incidatis.

5. *Malitiæ nomen variis modis accipitur.*—Est igitur malitia, quæ vere malitia est, fornicatio, adulterium, avaritia, et innumera mala, quæ summis criminibus suppliciisque sunt digna. Rursus est malitia, vel potius non est, sed dicitur malitia, fames, pestis, mors, ægrotudo, et alia ejusmodi. Hæc enim non sunt vere mala: propterea dixi tantum appellari. Quid ita? Quod si mala essent, bonorum nobis causæ non essent, dum arrogantiam reprimunt, torporem excutiant et ad diligentiam incitant, dum attentiores nos reddunt. Cum enim, inquit, *occideret eos, tunc quærebant eum: et revertebantur, et diluculo veniebant ad Deum* (Psal. 77. 34). Malitiam igitur hanc dicit, quæ corrigit, quæ reddit illustres, quæ diligentiores efficit, quæ philosophiam inserit, non illam accusationi et reprehensioni obnoxiam. Nam illa Dei opus non est, sed nostræ voluntatis inventum, hæc autem ad illam tollendam instituta est. Malitiam igitur hanc appellat afflictionem, quæ nobis ex suppliciis oritur, non ex sua natura, sed ex hominum opinione tale illi nomen imponens. Nam quoniam malitiam solemus vocare non furta solum et adulteria, sed etiam calamitates, ex hominum sententia ita rem appellavit. Hoc igitur est, quod ait propheta, quia *Non est malitia in civitate, quam non fecerit Dominus* (Amos 3. 6). Hoc etiam per Isaiam antea significavit Deus, cum dixit: *Ego Deus faciens pacem, et creans mala* (Isai. 45. 7); mala rursus calamitates appellans. Hanc etiam Christus malitiam in Evangeliiis subindicat, cum discipulis ita dicit *Sufficit diei malitia sua* (Matth. 6. 34), hoc est afflictio, miseria. Liqueat igitur undique malitiam hic eum pœnas appellare, quas et ipse nobis dum infert maximum suæ curæ ac providentiæ genus exhibet. Nam et medicus, non cum ægrum in hortos ac prata deducit, laudandus est tantum, nec cum in balnea et piscinas aquarum, nec cum opiparam mensam apponit, sed et cum jejunum jubet manere, cum fame torquet et siti excruciat, cum lecto affligit, et donum convertit in carcerem, cum ipso lumine illum privat ac domum undique tapetibus obumbrat, cum secat et urit, cum acerba porrigit medicamenta, ex æquo medicus est. Annon igitur absurdum est, illum tot malis illatis medicum vocare, Deum vero, si quid tale præstiterit, exempli causa, si famem aut mortem invexerit, blasphemare,

PATROL. GR. XLIX.

atque illi curam universi detrudere? atqui verus medicus est ipse solus et animarum et corporum. Quocirca sæpenumero naturam nostram ex nimia prosperitate insulantem deprehendens, et cui jam peccatorum febris ingrueret, egestate, fame, morte ac ceteris ærumnis aliisque medicamentis sibi notis ab ægrotudine illam liberat. Atqui pauperes soli famem sentiunt, inquit. Sed non sola fame castigat, verum aliis quoque innumeris: ac paupertate quidem pressum, sæpe fame vexatum emendavit; divitem autem et opibus abundantem periculis, morbis, acerbis funebus; solers enim est, eique varia suppetunt salutis nostræ medicamenta.

Deus puniens comparatur cum iudicibus.—Ita quoque faciunt iudices: non honoribus tantum afficiunt et coronant urbium incolas, neque dona tantum largiuntur, sed et sæpenumero puniunt. Propterea gladius illorum exacuitur, et barathra parantur, et rota, et equulei, et carnifices, et alia innumera genera suppliciorum. Quod igitur est apud iudices carnifex, hoc apud Deum est fames, quæ tamquam carnifex nos castigat et a vitio revocat. Idem et in agricolis cernere licet: non enim tantum radicem obtegunt vitis et circumvallant sepibus, sed etiam amputant et multos palmites resecant: idcirco non ligonem tantum habent illi, sed et falcem aptam ad secundum. Attamen illos non reprehendimus, sed et illos tum maxime laudamus, cum inutilia multa viderimus ab illis resecta, ut superfluis rejectis, quæ remanent saniora reddantur. Annon igitur absurdum est, patrem quidem, et medicum, et iudicem, et agricolam approbare, ac neque illum dum filium pellit ex ædibus, neque medicum dum torquet ægrotum, neque iudicem dum castigat, neque agricolam dum amputat, reprehendere vel accusare; Deum vero, si quando nos tamquam capitis gravedine laborantes ex nimia excitare velit ebrietate, quam malitia ingenerat, carpere et innumeris impetere criminationibus? Annon extremæ dementiæ fuerit, non eandem permittere Domino causam suam defendendi facultatem, quam conservis nostris permittimus?

6. Hæc a me idcirco dicuntur, quod eorum ipsorum causa formidem, qui crimini vertunt, ne forte adversus stimulos calcitrantes, pedes cruentent, ne dum in cælum lapides jaciunt, capitibus suis vulnera excipiant. Mihi vero aliud longe gravius dicendum suppetit. Omittens enim quærere (ut hoc illis concedam), num utiliter id nobis abstulerit Deus, id dico tantum: si quæ data fuerant abstulisset, ne sic quidem posset ullus Deum accusare: siquidem rerum suarum dominus erat. Quod si hominibus, cum pecunias nobis crediderint et argentum mutuo dederint, gratias agimus ob illud tempus, quo mutuati sunt; nec indignamur ob illud tempus, quo a nobis auferunt, quæ sunt propria: num Deum, quæso, reprehendemus, cum repetere a nobis res suas voluerit? quis vero non illud extremæ esse dementiæ judicaverit? At non ita magnus ac generosus ille Job fecit: neque enim solum cum accepit, sed etiam cum spoliatus est, maximis

agebat gratias, cum ita diceret : *Dominus dedit, Dominus abstulit : sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). Quod si pro utroque istorum sigillatim gratiæ sunt agendæ, neque minus utilis est privatio, quam ipsa largitio, qua tandem venia digni erimus. qui tam mitem Dominum, tam benignum, tam sollicitum, et quovis medico sapientior, et quovis patre indulgentior, et iudice quovis justior, et qui diligentius quam ullus agricola nostras animas excollit, factis contrariis remuneramur, et quem adorare oportuit, adversus eum stomachamur? Quidquamne esse potest amentius aut stupidius iis, qui, cum tanto ordine res sint dispositæ, dicunt res nostras Dei esse providentia curaque destitutas? Ut enim si quis obscurum ac frigidum solem esse dicat, hac sua sententia extremæ stultitiæ profert indicium : ita si quis de Dei providentia curaque dubitet, multo magis amentie crimini est obnoxius.

Sævitiæ dæmonum exempla. — Non ita lucidus sol est, ac Dei providentia manifesta : tamen audent nonnulli dicere dæmones res nostras gubernare. Quid faciam? Benignum Dominum habes; mavult a te blasphemis lacessi, dum ejusmodi verba profers, quam permissa dæmonibus rerum tuarum cura te experientia docere, quo pacto dæmones gubernent. Tum enim probe intelligeres experientia magistra, quanta sit illorum nequitia : imo vero nunc etiam possumus id tanquam exiguo quodam exemplo demonstrare. Occurrerunt Domino quidam a dæmone correpti, ex sepulcris egressi, et rogabant eum dæmones, ut sibi permitteret in gregem porcorum intrare : et permisit, atque illi abeuntes, omnes statim in mare præcipientes egerunt (*Matth. 8. 28. seq.*). Ita gubernant dæmones. Atqui nihil illis erat rei cum porcis; tecum autem semper irreconciliabile bellum habent susceptum, et pugnam acerrimam, et odium immortale. Quod si illos, quibuscum nihil illis erat commune, ne ad exiguum temporis momentum tolerare potuerint, si hostes suos et a quibus perpetuo mordentur, obnoxios sibi nos habuerint, quid non facient? quo nos irreparabili incommodo non afficient? Propterea namque Deus in gregem porcorum irruere illos permisit, ut in corporibus rationis expertum animalium, ipso- rum nequitiam discas. Atque illos quidem eadem facturos fuisse dæmoniacis, quæ porcis, nisi et in ipsa insania illorum, curam gereret dæmoniacorum Deus, omnibus manifestum est. Et nunc igitur, si quando videris hominem agitatulum a dæmone, Dominum adorare, nequitiam dæmonum discas, siquidem utrumque in his dæmoniacis cernere licet, et Dei benignitatem, et dæmonum improbitatem : ac dæmonum quidem improbitatem, cum turbent et exagitent animam dæmoniaci; Dei vero benignitatem, cum ita sævum inquilinum et hominem præcipitare cupientem retineat et coerceat, neque omni sua potestate uti permittat, sed tantam vim sinat ostendere, ut et hominem castiget, et illorum nequitiam manifestet. Vis etiam et altero rursus exemplo conspicere, qua ratione dæmon gubernet, cum a Deo illi permittitur, ut potestatem

suam exerceat? Veniant tibi in mentem armenta et greges Job, quo pacto uno temporis momento cuncta assumpserit, miserabilis liberorum ejus mors, inflicta corpori ejus plaga : et crudelitatem, inhumanitatem ac sævitiam nequitiae dæmonum intuebere, atque inde manifeste cognoscas, si hoc etiam universum Deus illorum permitteret potestati, futurum, ut cuncta confunderent et turbarent, et ita nos tractarent, ut porcos et armenta illa, sic ut ne exiguo quidem temporis momento salutis nostræ possent parcere. Si dæmones gubernarent, nihilo meliori essemus in statu quam dæmoniaci : imo vero deteriori in statu quam illi. Neque enim illos in universum illorum tyrannidi exposuit Deus; alioqui multo istis graviora passi essent, quam nunc patiuntur. Ego vero lubens ex iis qui ista dicunt sciscitarer, quam tandem in rebus præsentibus confusionem cernant, ut negotiorum nostrorum regimen omne dæmonibus tribuant? At enim solem videmus per tot annorum curricula ordinate quotidie gradientem : varium siderum chorum, qui suum ordinem servat, lunæ cursus numquam interruptos, noctis ac diei successionem accuratam; omnia cum supera tum infera tamquam in concinna quadam chorea, vel potius multo melius et exactius singula suum locum servare, neque suum ordinem transgredi, quem illis Deus ab initio præscripsit.

7. *An sit in rebus humanis confusio.* — Sed quid ista prosunt, dicet aliquis, quod cælum quidem et sol et luna, et cœtus astrorum, et alia cuncta multum ordinem præ se ferant, res autem nostræ confusionis ac perturbationis sint plenæ? Cujus tandem confusionis, mi homo, aut perturbationis? Ille dives est, inquit, et vim facit, rapit et fraudat, pauperum facultates absumit quotidie, neque quidquam illi mali accidit; alter modeste vivit, temperantiam et justitiam exerceat, ac cæteris bonis ornatus est, et paupertate, morbis et extremis malis affligitur. Hæccine sunt ergo, quæ te scandalizant? Hæc sunt, inquit. Si ergo multos ex iis, qui rapiunt, affligi videas, et ex iis, qui virtute præditi vivunt, nonnullos, vel etiam innumeros bonis abundare, cur non sententiam hanc deponis, neque Dominum laudas? Quia nimirum hoc ipsum est, quod me amplius scandalizat. Cur enim, cum duo sint improbi, unus punitur, et alter evitato supplicio discedit, et cum duo sint boni, unus honoribus cumulatur, alter continuis poenis affligitur? Hoc ipsum etiam providentiæ divinæ opus est maximum. Si enim improbos omnes hic puniret, et omnes bonos honoribus hic afficeret, supervacaneus iudicii dies esset. Rursus si nullum improbum puniret, nec ullum bonum honore afficeret, et pravi pejores fierent ac deteriores, ut qui multo sint probis negligentiores : et qui blasphemare vellent, Deum magis accusarent, planeque res nostras negarent Dei providentia gubernari. Nam si nunc etiam cum improbi nonnulli puniuntur, et honorantur boni, æque dicunt res humanas Dei providentia minime regi : si ne hoc quidem fieret, quid non dicerent, quæ verba non effutirent? Propterea quosdam punit, quosdam non punit ex iur-

λόγις μεγίστην, οὕτως λέγων· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἰ δὲ ὑπὲρ ἀμφοτέρων τούτων εὐχαριστεῖν δεῖ καὶ καθ' ἑαυτὸ, καὶ τῆς δόσεως ἢ ἀφαίρεσις οὐκ ἔλαττον ἢ χρησιμώτερα, ποῖαν ἂν εὐχόμεν συγγνώμην, εἰπέ μοι, τὸν οὕτως ἡμερον καὶ εὐάνθρωπον καὶ κηδεμόνα, καὶ παντὸς ἱατροῦ σωφρονισμὸν, καὶ παντὸς πατρὸς φιλοστοργότερον, καὶ παντὸς δικαστοῦ δικαιοτέρων, καὶ γεωργοῦ παντὸς ἐπιμετέστερον τὰς ἡμετέρας θεραπεύοντα ψυχὰς τοῖς ἐναντίοις ἀμειδόμενοι, καὶ ὃν προσκυνεῖν δεόν, ἀποδοτεσθαι; Ἄρα γένοιτ' ἂν τι μανικώτερον καὶ ἀναισθητότερον τῶν ἐν εὐταξίᾳ τοσαύτῃ λεγόντων ἀποστερεῖσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἡμᾶς; Ὡς περ γὰρ εἰ τις φιλονεικίῃ τὴν ἡλίον εἶναι ζοφερόν καὶ ψυχρόν, ἐσχάτης παραφροσύνης ἐκφέρει δειγμάτων τῇ φύσει· οὕτως εἰ τις ἀμφιβάλλοι περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, πολλῶν μᾶλλον μανίας ἐγκλήμασιν ἑστὶν ὑπεύθυνος.

Οὐχ οὕτως ἡλιος φανὸς, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια σαφής· ἀλλ' ὁμως τολμῶσι τινες λέγειν, ὅτι δαίμονες τὰ καθ' ἡμᾶς διοικοῦσι. Τί πάθω; Φιλάνθρωπον ἔχεις Δεσπότην· αἰρεῖται μᾶλλον βλασφημεῖσθαι ὑπὸ σοῦ διὰ τῶν ῥημάτων τούτων, ἢ τοῖς δαίμοσιν ἐπιτρέψας τὰ τὰ πεῖται σε διὰ τῶν πραγμάτων πῶς δαίμονες διοικοῦσι. Τότε γὰρ ἂν ἔγνω; καλῶς τὴν ἐκείνων πονηρίαν διὰ τῆς πείρας αὐτῆς· μᾶλλον δὲ καὶ νῦν δυνατόν ὑμῖν παραστήσαι, ὡς ἐν μικρῷ τιτι παραδείγματι· Ἀπῆντησαν τῷ Χριστῷ δαιμονιζόμενοι τινες ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν οἱ δαίμονες ἐπιτρέψαι αὐτοῖς εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων εἰσελθεῖν· καὶ ἐπέτρεψε, καὶ ἀπήλθον καὶ κατεκρήμνισαν αὐτοὺς εὐθείως ἅπαντας· οὕτω δαίμονες διοικοῦσι. Καίτοι πρὸς τοὺς χοίρους οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς λόγος, πρὸς δὲ σὲ αἰεὶ [256] πόλεμος ἀσπονδός καὶ ἀκήρυκτός ἐστι μάχη, καὶ ἔχθρα ἀθάνατος. Εἰ δὲ ἐκείνων, πρὸς οὓς οὐδὲν ἦν αὐτοῖς κοινόν, οὐδὲ μικρὰν καιροῦ ῥοπήν ἀνασχέσθαι ὑπέμειναν· εἰ τοὺς πολεμίους αὐτοῖς καὶ διηνεκῶς αὐτοὺς δάκνοντες ὑποχείριλους ἔλαβον ἡμᾶς, τί οὐκ ἂν εἰργάζαντο; τί δὲ οὐκ ἂν τῶν ἀνηκέστων διέστησαν; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐμπειεῖν τῇ τῶν χοίρων ἀγέλῃ, ἵν' ἐν τοῖς τῶν ἀλόγων σώμασι μάθῃς αὐτῶν καὶ τὴν πονηρίαν. Καὶ ὅτι τοὺς δαιμονιζομένους ἐκείνους ταῦτα ἂν ἐποίησαν, ἀ καὶ τοὺς χοίρους, εἰ μὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μανίᾳ πολλῆς ἀπῆλθον οἱ δαιμονιώντες τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὅλγον ἅπασι. Καὶ νῦν οὖν, ὅταν ἰδῇς ἄνθρωπον ὑπὸ δαίμονος κινούμενον, προσκύνησον τὸν Δεσπότην, μάθε τῶν δαιμόνων τὴν πονηρίαν· ἀμφοτέρα γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῶν δαιμονιώντων τούτων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων κακίαν· τὴν μὲν τῶν δαιμόνων κακίαν, ὅταν ταραττώσι καὶ θορυβῶσι τὴν ψυχὴν τοῦ παραπαίοντος· τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅταν οὕτως ἄγριον δαίμονα, ἐνοικον ὄντα καὶ ἐπιθυμοῦντα κατακρημνίσαι τὸν ἄνθρωπον, κατέχη καὶ κωλύῃ, μὴ συγχωρῶν εἰς ἅπαν τῇ οἰκείᾳ χρήσασθαι δυνάμει, ἀλλὰ τοσούτον ἐπιτρέπον ἐνδείξασθαι τὴν ἰσχύϊν, ὅσον καὶ τὸν ἄνθρωπον σωφρονίσαι, καὶ τὴν οἰκίαν ἐκφανῇ παύσαι πονηρίαν. Βούλει καὶ ἐφ' ἑτέρου παραδείγματος· πάλιν ἰδεῖν πῶς διοικεῖ δαίμων, ὅταν ὁ Θεὸς αὐτῷ συγχωρεῖ τῇ οἰκείᾳ καχεῖσθαι δυνάμει; Ἐν-

νόησον τὰ βουκόλια, τὰ ποίμνια τοῦ Ἰωβ, πῶς ἐν μίᾳ καιροῦ ῥοπῇ πάντα κατανάλωσε, τὸν ἐλεεινὸν τῶν παίδων αὐτοῦ θάνατον, τὴν κατὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πληγὴν ἐνεχθεῖσαν· καὶ ὅψεαι τὸ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον καὶ ἀφειδὲς τῆς τῶν δαιμόνων πονηρίας, καὶ ἀπὸ τούτων εἴση σαφῶς, ὅτι εἰ καὶ τότε τὸ πᾶν ἐπέτρεψεν αὐτῶν τῇ ἐξουσίᾳ ὁ Θεός, πάντα ἂν συνέχεαν καὶ συνετάραξαν, καὶ τὰ τῶν χοίρων ἡμᾶς διέθησαν καὶ τὰ τῶν βουκολίων ἐκείνων, ὡς οὐδὲ μικρὰν καιροῦ ῥοπήν φείσασθαι τῆς ἡμετέρας ἂν ἠνέσχοντο σωτηρίας. Εἰ δαίμονες διψοῦν, οὐδὲν τῶν δαιμονιώντων ἀνθρώπων ἀμεινον διεκείμεθα, μᾶλλον δὲ κἀκείνων χειρὺς ἂν ἦμεν. Οὕτε γὰρ ἐκείνους καθόλου τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων ἐξέδωκεν ὁ Θεός, ἐπεὶ πολλῶν τούτων χαλεπώτερα ἂν ἔπαθον, ὧν πάσχει νῦν. Ἐγὼ δὲ κἀκεῖνον ἂν ἐπυθόμην τῶν ταῦτα λεγόντων, ποῖαν δὴ ἀταξίαν ἐν τοῖς παρούσιν ὀρώντες, δαιμόνων διοικῆσαι τὰ καθ' ἡμᾶς ἀνατιθέας πάντα; Καίτοι γε ἡλίον ὀρώμεν ἐπὶ τοσούτοις ἔτεσιν εὐτακτα καθ' ἑκάστην βολίζοντα τὴν ἡμέραν, ποικίλον ἀστέρων χορὸν τὴν οἰκίαν διατηροῦντα τάξιν, σελήνης δρόμους ἀπαρεμποδίστους, νυκτὸς καὶ ἡμέρας διαδοχὴν ἀκριβῆ, πάντα, καὶ τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω ὥσπερ ἐν ἁρμονίᾳ τινὶ χορείᾳ, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλεόν καὶ ἀκριβέστερον, τὴν οἰκίαν ἔκαστον χώραν διαφυλάττον, καὶ οὐκ ἐξιστάμενον τῆς τάξεως· ἢ παρὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὰ ποιῶν ἔταξεν ὁ Θεός.

Ζ'. Καὶ τί τούτων ὕψελος, φησὶν, ὅταν οὐρανὸς μὲν, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρων χορὸς, καὶ τὰ ἄλλα [257] πάντα πολλὴν ἔχη τὴν εὐταξίαν, τὰ δὲ ἡμέτερα συγχύσεως ἢ πεπληρωμένα καὶ ἀταξίας; Ποίας συγχύσεως, ἀνθρώπε, καὶ ἀταξίας; Ὁ δεινὰ πλουτεῖ, φησὶ, καὶ βιάζεται, ἀρπάζει καὶ πλεονεκτεῖ, τὰς τῶν πενήτων οὐσίας καταπίνει καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ οὐδὲν πάσχει δεινόν· ἕτερος ἐν ἐπιεικείᾳ ζῇ, σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγαθοῖς κεκοσμημένος, καὶ πενία καὶ νόστος καὶ τοῖς ἐσχάτοις κολάζεται δεινοῖς. Ταῦτ' οὖν ἐστὶ τὰ σκανδαλίζοντά σε; Ταῦτα, φησὶν. Ἐὰν οὖν ἰδῇς καὶ τῶν ἀρπαζόντων πολλοὺς κολαζομένους, καὶ τῶν ἐν ἀρετῇ ζώντων ἐνίους, ἢ καὶ μυρίους ἀπολαύοντας ἀγαθῶν, διὰ τί μὴ λύεις ταύτην τὴν ψῆφον, μηδὲ ἀποδέχῃ τὸν Δεσπότην; Ὅτι αὐτὸ τοῦτό ἐστι τὸ σκανδαλίζον με πλεόν. Διὰ τί γὰρ δύο ὄντων τῶν πονηρῶν, ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφυγὼν ἀπέρχεται, καὶ δύο ὄντων ἀγαθῶν, ὁ μὲν τιμᾶται, ὁ δὲ τιμωρούμενος διατελεῖ; Καὶ τοῦτο αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας μέγιστον ἔργον ἐστίν. Εἰ γὰρ πάντας ἐνταῦθα ἐκόλαζε τοὺς πονηροὺς, καὶ πάντας ἐνταῦθα ἐτίμα τοὺς ἀγαθοὺς, περιττὴ ἡ τῆς κρίσεως ἡν ἡμέρα. Πάλιν εἰ μηδὲνα ἐκόλαζε πονηρὸν, μηδὲ ἐτίμα τινὰ τῶν ἀγαθῶν, καὶ οἱ φαῦλοι φαυλότεροι καὶ κακίους ἂν ἐγένοντο, ὡς πολλῶν τῶν χρηστῶν ῥαθυμότεροι· καὶ μειζδὼς οἱ βουδόμενοι βλασφημεῖν, κατηγοροῦσαν ἂν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁλοσχερῶς ἂν εἶπον ἀποστερεῖσθαι προνοίας τὰ καθ' ἡμᾶς. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κολαζομένων τινῶν πονηρῶν, καὶ τιμωμένων ἀγαθῶν, ὁμοίως φασὶν ἀπρο-

* Colb. ἀπρεμποδίστως. Edit. ἀπαρποδίστους.

νόητα εἶναι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, εἰ μὴ δὲ τοῦτο ἐγίνετο, τί οὐκ ἂν εἶπον; ποῖα δὲ οὐκ ἂν ἐξέδω-
λον ῥήματα; Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν κολάζει, τοὺς δὲ οὐ
κολάζει τῶν πονηρῶν, καὶ τοὺς μὲν τιμᾷ, τοὺς δὲ οὐ
τιμᾷ τῶν ἀγαθῶν. Οὐ κολάζει μὲν ἅπαντας, ἵνα σε
πίσῃ, ὅτι ἐστὶν ἀνάστασις· κολάζει δὲ τινάς, ἵνα τοὺς
βαθυμότερους τῷ φόβῳ διὰ τῆς τῶν ἐτέρων τιμωρίας
ποιήσῃ σπουδαιότερους. Πάλιν τιμᾷ μὲν τινὰς τῶν
ἀγαθῶν, ἵνα ἐτέρους ἐπισπάσῃται ταῖς τιμαῖς πρὸς
τὸν τῆς ἀρετῆς ζῆλον· οὐ τιμᾷ δὲ πάντας, ἵνα μάθῃς,
ὅτι ἐστὶν ἕτερος καιρὸς ἀποδοῦναι ἅπασιν τὰς ἀμοιβάς.
Εἰ μὲν γὰρ ἅπαντες ἐνταῦθα ἀπελάμβανον τὰ κατ'
ἀξίαν, ἡπίστησαν ἂν τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ· εἰ δὲ
μηδεὶς ἀπελάμβανε τὰ κατ' ἀξίαν, οἱ πλείους ἂν ἐγέ-
νοντο βαθυμότεροι. Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν κολάζει, τοὺς
δὲ οὐ κολάζει, καὶ τοὺς κολαζομένους καὶ τοὺς μὴ
κολαζομένους ὠφελῶν· ἐκείνων μὲν γὰρ ἐκκόπτει τὴν
κακίαν, τοὺς δὲ ἐτέρους τῇ τούτων τιμωρίᾳ σωφρο-
νεστέρους ποιεῖ. Καὶ τοῦτο ἐξ ὧν αὐτὸς εἶπεν ὁ
Χριστὸς δῆλον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπήγγειλαν αὐτῷ, ὅτι
πίργος κατενεχθεὶς ἀνθρώπους τινὰς κατέχωσε, φησὶ
πρὸς αὐτούς· *Τί νομίζετε, ὅτι ἐκεῖνοι ἁμαρτωλοὶ
ἦσαν μόνον; Οὐ, λέγω ὑμῖν· ἀλλ' ἐὰν μὴ μετα-
νοήσητε, καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ πεῖσεσθε.*

Εἶδες πῶς κἀκεῖνοι δι' ἁμαρτίας ἀπώλοντο, καὶ οἱ
λοιποὶ οὐ διὰ δικαιοσύνης διεφυγον, ἀλλ' ἵνα ταῖς
ἐκείνων τιμωρίαις βελτίους γένωνται; Οὐκοῦν ἡδίκη-
νται, φησὶν, οἱ κολαζόμενοι· ἐδύναντο γὰρ μὴ κολα-
σθέντες ταῖς ἐτέρων τιμωρίαις αὐτοὶ γενέσθαι βελ-
τίους. Ἀλλ' εἰ ἥδει βελτίους [258] ἐσομένους ἐκ
μετανοίας, οὐκ ἂν ἐκόλασεν ὁ Θεός. Εἰ γὰρ πολλοὺς
προειδὼς οὐδὲν ἀπὸ τῆς μακροθυμίας, αὐτοὺς κερδα-
νοῦντας, ὅμως φέρει μετὰ πολλῆς τῆς ἀνεξικακίας,
τὸ αὐτοῦ πληρῶν καὶ παρέχων αὐτοῖς ἀνανηψαί ποτε
ἐκ τῆς οἰκείας ἀνοίας· πῶς ἂν τοὺς μέλλοντας βελ-
τίους ἀπὸ τῆς ἐτέρων γενέσθαι τιμωρίας, ἀπεστέ-
ρησεν ἂν τοῦ τῆς μετανοίας κέρδους; Ὡστε οὐδὲν
οὕτοι ἡδίκηνται, καὶ τῆς κακίας αὐτοῖς ἐκκοπείσης τῇ
τιμωρίᾳ, καὶ τῆς ἐκεῖ κολάσεως κουφοτέρας ἐσομένης,
διὰ τὸ προλαβόντας ἐνταῦθα παθεῖν κακῶς. Πάλιν οἱ
μὴ κολασθέντες οὐδὲν ἡδίκηνται. Ἐξῆν γὰρ αὐτοῖς,
εἰπερ ἐβούλοντο, τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ πρὸς με-
ταβολὴν ἀρίστην χρῆσασθαι, καὶ θαυμάσαντας τὸ
ἀνεξίκακον αἰδεσθῆναι τῆς ἀνοχῆς τὴν ὑπερβολὴν,
καὶ μεταστῆναι ποτε πρὸς ἀρετὴν, καὶ ταῖς ἐτέρων
τιμωρίαις τὴν οἰκείαν κερδᾶναι σωτηρίαν. Εἰ δὲ ἐπι-
μένουσι τῇ πονηρίᾳ, οὐχ ὁ Θεὸς αἷτιος, ὁ διὰ τοῦτο
μακροθυμῶν, ἵνα αὐτοὺς ἀνακτήσῃται, ἀλλ' ἐκεῖνοι
συγγνώμης ἀνάξιοι, οἱ μὴ χρησάμενοι εἰς δέον τῇ τοῦ
Θεοῦ μακροθυμίᾳ. Οὐ τοῦτον δὲ τὸν λόγον μόνον
ἐστὶν εἰπεῖν, δι' ὃν οὐ κολάζονται πάντες ἐνταῦθα οἱ
πονηροὶ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἐλάττωνα τούτου. Ποῖον
δὲ τοῦτον; Ὅτι εἰ πᾶσι παρ' αὐτὰ τὰ ἁμαρτήματα
τὰς κολάσεις ἐπήγαγεν ὁ Θεός, προσηρπάσθη ἂν τὸ
γένος ἡμῶν, καὶ οὐκ ἂν ἐφθασεν εἰς διαδοχὴν ἐλθεῖν.
Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἀκουσον τοῦ
προφήτου λέγοντος· *Ἐὰν ἀνομία παρατηρήσῃ,
Κύριε, τίς ὑποστήσεται;* Εἰ δὲ δοκεῖ καὶ βασανίσαι
τὴν ῥῆσιν, τὸν ἐκάστου βίον ἀφέντες μετὰ ἀκριβείας
ἐξετάζειν (οὐδὲ γὰρ δυνατὸν ἡμῖν εἰδέναι τὰ ἐκάστῳ
βεβιωμένα), ἅπερ ἀναντιρρότως ἅπαντες ἁμαρτάνο-

μεν, ταῦτα εἰς μέσον ἀγάγωμεν, καὶ ἐκ τούτου δῆλον
ἡμῖν ἔσται καὶ φανερόν, ὅτι εἰ καθ' ἕκαστον ἐκολαζό-
μεθα τῶν ἁμαρτημάτων, πάλοι ἂν ἀπωλώλειμεν. Ὁ
καλέσας τὸν ἀδελφὸν μωρὸν, ἐνοχός ἐστιν εἰς τὴν γέεν-
ναν τοῦ πυρὸς, φησὶν. Ἔστιν οὖν τις ἡμῶν ὃς οὐχ
ἡμαρτε τὴν ἁμαρτίαν ταύτην; τί οὖν, εὐθέως ἀναρ-
πασθῆναι ἔδει; οὐκοῦν πάντες ἀνηρπάσθημεν τε καὶ
ἡφανίσθημεν ἂν πάλοι καὶ πρόπαλοι. Πάλιν ὁ ὁμνῶν,
φησὶ, κἂν εὐορκῇ, τὰ ἐκ τοῦ Πονηροῦ ποιεῖ πράγματα.
Τίς οὖν ἐστὶν, ὃς οὐκ ὤμοσε; μᾶλλον δὲ τίς ἐστιν,
ὃς οὐκ ἐπιώρκησε πώποτε; Ὁ πρὸς γυναῖκα ἰδὼν,
φησὶν, ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, ἀπρητισμένος ἐστὶ
μοιχός. Καὶ ταύτης δὲ τῆς ἁμαρτίας πολλοὺς εὗροι
τις ἂν ὑπευθύνους. Ὅταν οὖν τὰ ὁμολογημένα τοιαῦτα
ᾖ, οὕτως ἀφόρητα, καὶ τούτων ἕκαστον καθ' ἑαυτὴ
κόλασιν ἀπαραίτητον ἡμῖν ἐπάγῃ, εἰ καὶ τὰ λάθρα
ἡμῖν ἡμαρτημένα ἀναλογισαίμεθα, τότε ὀφόμεθα μί-
λιστα τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν οὐκ ἐπάγουσαν καθ'
ἕκαστον ἁμαρτήματι τὴν τιμωρίαν ἡμῖν. Ὡστε ὅταν
ἴδῃς τινὰ ἀρπάζοντα, πλεονεκτοῦντα, καὶ μὴ κολα-
ζόμενον, ἀνάπτυσον καὶ σὺ τὸ σαυτοῦ συνειδὸς, ἀνα-
λόγισαί σου τὴν [259] ζωὴν, ἐπελθε τὰ ἁμαρτημένα,
καὶ μαθήσῃ καλῶς ὅτι σοὶ πρώτῳ οὐ συμφέρει καθ'
ἕκαστον τῶν ἁμαρτημάτων κολάζεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο
ἀπειδῶς οἱ πολλοὶ φθέγγονται, ἐπειδὴ οὐ τὰ ἴδια πρὸς
τῶν ἄλλοτριῶν σκοποῦσιν, ἀλλὰ τὰ ἡμέτερα ἀφέντες,
τὰ τῶν ἄλλων ἐξετάζοντες ἅπαντες. Ἀλλὰ μηκέτι
τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλὰ τὸυναντίον· κἂν μὲν δίκαιόν
τινα κολαζόμενον ἴδῃς, ἀνανηψήσῃς τοῦ ἰώθ' ἂν τε
γὰρ δίκαιος ᾖ τις, οὕτε δικαιοτέρος ἔσται ἐκείνου,
οὕτε κατὰ μικρὸν ἐγγύς· ἂν τε μυρία πάσχη κακὰ,
οὐδὲν οὐδέπω τοσούτον ἔπαθεν, ὅσον ἐκεῖνος.

η'. Τοῦτο τοῖνον εἰς νοῦν λαβὼν, παῦται κατηγορῶν
τοῦ Δεσπότη, μαθὼν ὅτι οὐκ ἐγκαταλιμπάνων τὸν
τοιοῦτον ὁ Θεὸς ἀφήσῃ πάσχειν κακῶς, ἀλλὰ στεφα-
νῶσαι καὶ λαμπρότερον ποιῆσαι βουλόμενος. Ἄν δὲ
ἁμαρτωλὸν ἴδῃς τιμωρούμενον, ἀναμνήσῃς τοῦ πα-
ραλυτικοῦ τοῦ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐπὶ τῆς
κλίνης. Ὅτι γὰρ κἀκεῖνος δι' ἁμαρτίας τῇ νόσῳ παρ-
εδόθη τότε ἐκείνῃ, ἄκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος·
*Ἴδε ὁ υἱὸς τοῦ γέγονος, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ
χείρὸν τί σοι γένηται.* Ἡ γὰρ ἁμαρτημάτων τίνονμεν
δίκας κολαζόμενοι, ᾗ στεφάνῳ λαμβάνομεν ὑπόθεσιν,
ἂν ἐν κατορθώμασι ζῶντες πάσχωμεν κακῶς. Ὡστε
κἂν ἐν δικαιοσύνῃ, κἂν ἐν ἁμαρτίαις ζῶμεν, χρήσι-
μον ἡμῖν ἡ κόλασις, ὅτε μὲν λαμπροτέρους ποιοῦσα,
ὅτε δὲ σωφρονεστέρας ἐργαζομένη, καὶ τὴν μέλλου-
σαν ἡμῖν ἐπικουφίζουσα τιμωρίαν. Ὅτι γὰρ ἐστὶν
ἐνταῦθα κολασθέντα καὶ ἐνεγκόντα εὐχαρίστως,
πραότερας ἀπολαῦσαι ἐκεῖ τῆς τιμωρίας, ἀκουσον
τοῦ Παύλου λέγοντος· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ
ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ
γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα· κρι-
νόμετοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν
τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.*

Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες, καὶ τὰ τοιαῦτα φιλοσο-
φῶμεν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ τοὺς ἀντιέ-
γοντας ἐπιστομίζωμεν. Κἂν ἦ τι τῶν γιγνομένων τὴν
διάνοιαν ὑπερβαῖνον τὴν ἡμετέραν, μὴ ἀπὸ τούτου τὰ

probis : et quosdam honore afficit , quosdam honore non afficit ex bonis. Non punit omnes , ut tibi resurrectionem esse persuadeat ; quosdam vero punit , ut negligentiores per aliorum supplicium timore perculos diligentiores efficiat. Rursus nonnullos ex bonis honore afficit , ut cæteros ad amorem virtutis honoribus illis alliciat ; non omnes autem honoribus afficit , ut alterum tempus esse cognoscas , quod omnibus mercedem persolvat. Si enim omnes in hac vita , quæ meruerunt , acciperent , sermoni de resurrectione fidem habere recusarent ; quod si nemo quæ meruerat , recepisset , plures certe negligentiores evasissent. Propterea quosdam punit , quosdam minime punit , et cum eis qui puniuntur , tum eis qui non puniuntur prodest ; nam istorum quidem reprimit improbitatem , illorum vero supplicio modestiores cæteros reddit. Atque hoc ex illis , quæ dixit Christus ipse , manifestum est. Cum enim renuntiatum illi esset collapsam turrin homines quosdam obruisse , ait ad illos : *Quid existimatis quia et ipsi peccatores fuerint solum ? Non , dico vobis : sed si pœnitentiam non egeritis , et vos eadem patiemini (Luc. 13. 4).*

Cur non omnes hic puniantur.—Vides ut illi quoque propter peccata perierint , et cæteri propter justitiam non evaserint , sed ut illorum supplicio fierent meliores ? Itaque injuria sunt affecti , inquit , illi , qui pœnas dederunt : poterant enim et ipsi non puniti , aliorum supplicio fieri meliores. Atqui si meliores illos per pœnitentiam evasuros scivisset , nequaquam illos punivisset. Si enim cum prævideat multis suam longanimitatem nihil profuturam , tamen eos multa cum patientia tolerat , suas partes agens , et illis concedens , ut a stultitia sua resipiscant : quomodo eos , qui cæterorum supplicio meliores evasuri erant , eo fructu privaret , qui ex pœnitentia percipitur ? Itaque nulla isti læsi sunt injuria , quod et illorum malitia sit supplicio repressa , et quod leviores propterea futuræ sint pœnæ , quas in altero sæculo luituri sunt , quod in isto mala sustinuerint. Rursus illi qui puniti non sunt , nulla sunt injuria læsi. Licuit enim ipsis , si quidem voluissent , longanimitate Dei ad optimam uti mutationem , patientiam ejus laudando summam ejus tolerantiam revereri , et ad virtutem aliquando converti , atque ex aliorum supplicio salutem suam lucrificare. Quod si in nequitia perseverant , non Deus est in causa , qui propterea patienter fert , ut eos sibi reconciliet ; verum illi venia sunt indigni , qui Dei longanimitate , ut oportuit , non sint usi. Neque vero rationem tantum istam afferre possumus , ob quam in hac vita mali omnes minime plectuntur , sed et aliam nihilo ista minorem. Quam tandem ? Quod nimirum , si confestim post peccata pœnas sumeret Deus , sublatum esset e medio genus humanum , neque continua successione ad hæc tempora pervenisset. Atque ut hoc verum esse cognoscas , audi prophetam dicentem : *Si iniquitates observaveris , Domine , quis sustinebit (Psal. 129. 3) ?* Quod si lubeat hoc dictum examinare , omnia in singulorum vitam exacta inquisitione (neque enim fieri potest , ut quæ quisque gesserit in vita sciamus) , quæ sine contradictione cuncti peccamus , ea in

medium proferamus , et ex hoc nobis liqueat , quod si ob singula peccata puniremur , jam olim periissemus. Qui fratrem suum fatuum appellavit , reus est gehennæ ignis (*Matth. 5. 22*) , inquit. An igitur est aliquis nostrum , qui hoc peccatum non commiserit ? ergone subito e medio tolli oportuit ? Itaque sublatis omnes essemus e medio , atque deleti quondam et jamdudum. Rursus is qui jurat , inquit , etsi recte juret , rem agit , quæ a malo est (*Ib. v. 37*). Quis igitur est qui non juravit ? imo vero , quis est qui non aliquando pejeravit ? Qui mulierem , inquit , aspicit lascivis oculis , adulter perfectus est (*Ib. v. 28*). Atque hujus sane peccati multos offendere possumus reos. Cum igitur hæc quæ in confesso sunt , talia tamque intoleranda sint , et horum singula seorsim supplicium nobis accersant inevitabile , si ea quoque nobiscum reputemus , quæ occulte peccavimus , tum præsertim divinam providentiam agnoscemus , quæ non in singula nobis peccata supplicium inferat. Itaque si quem videris rapientem , fraudantem , et eum minime puniri , excute tu quoque conscientiam tuam , reputa tecum vitam tuam , et tua delicta percurre : tum probe intelliges tibi primo non expedire , ut in peccatis singulis puniaris. Idcirco enim severe multi loquuntur , quod non sua prius quam aliena considerent : sed nostris omissis omnes in res aliorum inquiremus. Verumtamen ne amplius id agamus , sed plane contrarium. Ac si quidem justum aliquem puniri videas , Job recordare : etsi enim justus sit aliquis , nec tamen justior illo erit , neque vel modicum illi proximus erit : ac licet innumera sit mala passus , necdum tamen quidquam tale passus est , quale vir ille.

8. Hoc igitur mente versans , desine Dominum accusare , cum intelligas Deum , non quod illum deserat , talem sinere malis affligi , sed quod illum corona donare atque illustriorem velit reddere. Si vero peccatorem videas castigari , recordare paralytici , qui triginta et octo jam annos in lecto decubuerat (*Joan. 5. 5*). Nam illum propter peccata tum traditum illi morbo fuisse , audi quo pacto Christi verba testentur : *Ecce sanus factus es : jam noli peccare , ne deterius tibi aliquid contingat (Ibid. v. 14)*. Vel enim eorum quæ commisimus , luimus pœnas , dum castigamur : vel occasionem accipimus coronarum , si dum recte vivimus , malis affligimur. Itaque sive in justitia sive in peccatis vitam degamus , utile nobis est puniri , quod id aliquando illustriores nos reddat , aliquando modestiores efficiat , ac futurum supplicium nobis mitiget. Posse namque aliquem , qui fuerit in hac vita punitus , et cum gratiarum actione cuncta pertulerit , gravitatem supplicii in altera vita subeundi mitigare , discis ex his Pauli verbis : *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles , et dormiunt multi. Quod si nosmetipsos judicaremus , non utique judicaremur ; dum judicamur autem , a Domino corripimur , ut non cum mundo damnemur (1 Cor. 11. 30-32)*.

Providentiæ Dei demonstratio.—Hæc igitur omnia cum explorata sint nobis , ita de providentia Dei philosophemur , eisque qui contradicunt os obturemus. Quod si quid accidat , quod mentem nostram excedat ,

ne idcirco res nostras divina regi providentia ne-
gemus ; sed cum eam ex parte comprehenderimus , in
iis quæ comprehendere minime queunt , investigabili
ejus sapientiæ cedamus. Si enim hominis artificium
homo imperitus assequi minime potest , multo magis
impossibile est , ut immensam Dei providentiam intel-
ligat mens humana. *Inscrutabilia quippe sunt judicia
ejus, et investigabiles viæ ejus* (Rom. 11. 33). Verum-
tamen cum ex paucis de toto possimus probationem
ac fidem certam accipere , pro cunctis quæ accidunt
Deo gratias agamus. Nam et alia ratione possumus
absque ulla contradictione de providentia divina phi-
losophari , si velimus. Interrogemus enim adversarios,
an sit Deus ? quod si dixerint non esse Deum , ne illos
responso dignemur. Ut enim furiosis æquum non est
ut quidquam respondeamus , ita nec illis qui Deum
non esse dicunt. Nam si navigium , in quo pauci nautæ
fuerint et vectores , fieri nequit ut incolume servetur ,
ne ad unius quidem stadii spatium , absque manu gu-
bernatoris : multo magis tantus hic mundus , qui tot
in se corpora continet ex elementis conflata , tanto
tempore non durasset , nisi esset aliqua providentia ,
quæ illi præset , et hoc universum tueretur semper

ac regeret. Quod si communem omnium sententiam
et ipsam rerum experientiam ¹ reveriti Deum esse fa-
teantur , hoc illis dicamus : Si sit Deus , ut profecto
est , sequitur eum etiam justum esse : nisi enim justus
sit , ne Deus quidem est : quod si justus sit , unicuique
pro meritis reddit. Atqui videmus non omnes hic pro
meritis recipere : proinde necesse est alteram nobis
repositam retributionem speremus , ut cum pro me-
ritis unusquisque receperit , appareat justitia divina.
Hæc enim oratio non de providentia solum , sed etiam
de resurrectione philosophiam nobis introducit. Hæc
igitur scientes , cum ipsi de providentia et resurre-
ctione meditemur , tum cæteros doceamus , et omne
studium in id conferamus , ut iis , qui adversus Domi-
num insaniunt , os ocludamus , eumque nos in omni-
bus glorificemus. Sic enim majorem ejus curam ac
patrocinium promerebimur , et multum auxilium obti-
nebimus , atque ita vera malitia liberabimur , et futura
bona consequemur , gratia et benignitate Domini no-
stri Jesu Christi , per quem et cum quo Patri gloria ,
una cum Spiritu Sancto , nunc et semper , et in sæcula
sæculorum. Amen.

¹ Colb., *ipsarum rerum consensionem*.

AD EOS QUI OBJCIUNT , CUR E MEDIO SUBLATUS NON SIT DIABOLUS , ET QUOD HUIUS MALITIA
NIHIL NOS LÆDAT , SI ATTENDAMUS , ET DE POENITENTIA (a).

HOMILIA II.

1. *Laus Flaviani episcopi.* — Isaac quidem cum ex-
optasset aliquando prandium filii manibus paratum
comedere , filium ex ædibus ad venationem emisit :
hic vero noster Isaac cum exoptasset prandium su-
mere manibus nostris paratum , non ex ædibus nos
emisit , sed ipse nostram ad mensam accurrit. Quis
majorem paternum amorem umquam exhibuit ? quis
humilitatem majorem eo , qui tam ardentem dignatus
est ostendere caritatem , tantumque voluit se demit-
tere ? Quamobrem nos etiam , qui et vocis intentio-
nem et pedum firmitatem matutina sermocinatione
depressimus , paterni vultus aspectu recreati , conti-
nuo infirmitatis obliti sumus , torporem excussimus ,
voluptate commoti sumus et erecti , splendidi vidi-
mus canitem , et anima nostra luce repleta est.
Propterea quoque prompto et alacri animo mensam
apponimus , ut nos , cum comederit , benedicat. Non
hic furtum est et dolus , ut illic tum fuit : alius qui-
dem afferre jussus est , alius vero attulit ; sed ego af-
ferre jussus sum , ego quoque attuli. Tu vero bene-
dictione spirituali benedic nobis , pater , et ea quam
accipere optamus omnes , quæque non modo tibi , sed
et mihi et omnibus his sit utilis : communem omnium
nostrum Dominum precare , ut vitam tuam ad pro-
lixam Isaac senectutem producat : hoc enim et mihi

(a) Collata cum Codice Regio 1604, et Colb. 1030

et istis rore cæli ac pinguedine terræ multo pre-
tiosius est et fructuosius.

Homiliam præcedentem commemorat. — Verum-
enimvero jam tempus est , ut mensam apponamus :
quæ porro illa est ? Reliquæ nimirum eorum , quæ
nuper caritati vestræ dicta sunt : adhuc enim , adhuc ,
inquam , de diabolo sermonem habemus , quem ante
duos hos dies instituimus , quem et mane ad eos ha-
buimus , qui mysteriis initiantur , cum de abrenuntiatio-
ne deque aggregatione apud istos dissereremus.
Hoc autem agimus , non quod delectet nos de diabolo
verba facere , sed quod tuta sit vobis quæ de eo do-
ctrina profertur. Est enim inimicus et hostis noster :
illud porro securitatem magnam parit , si nobis res
inimicorum plane sint notæ. Diximus nuper eum per
violentiam non vincere , neque per tyrannidem , neque
necessitatem afferendo , nec cogendo : quoniam si ita
esset , omnes utique perderet : hujusque rei protuli-
mus argumentum porcos , in quos nihil agere demon-
es potuerunt , antequam a Domino permissum esset
(*Math. 8. 31. seqq.*) ; armenta Job , et greges ; neque
enim hæc diabolus ausus est perdere , quousque desu-
per potestatem accepit. Unum igitur hoc primum di-
dicimus , eum per vim aut necessitatem non vincere :
secundum post illud addidimus , quod quamvis fructi-
bus vincat , non tamen sic cunctis superior evadit ;
et rursus athletam ipsum in medium protulimus Job ,
cui licet mille machinas admoverit , non eum tamen
hæc ratio superavit , sed et victus abscessit. Una

καθ' ἡμᾶς ἀπρόνοητα εἶναι νομιζόμεν, ἀλλ' ἐκ μέ-
ρους καταλαβόντες αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν, ἐν τοῖς ἀκα-
ταλήπτοις παραχωρῶμεν αὐτοῦ τῷ ἀνεξιχνίαστῳ τῆς
σοφίας. Εἰ γὰρ ἀνθρώπου τέχνην οὐ δυνατὸν καταλα-
βεῖν τῷ ἰδιώτῃ, πολλῶ μᾶλλον τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας
τῇ ἀπειρον ἀδύνατον συνιδεῖν ἀνθρωπίνη διανοίᾳ·
Ἀνεξερευνήτητα γὰρ τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξι-
χνίστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ τῶν ὀλίγων
καὶ περὶ τοῦ παντός· σαφῇ καὶ δῆλῃ λαβόντες πίστιν,
ὕπερ ἀπάντων τῶν γιγνομένων εὐχαριστῶμεν αὐτῷ.
Καὶ γὰρ καὶ ἑτερός ἐστι λόγος ἀναντιρρήτος τοῖς
βουλομένοις περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας φιλοσοφεῖν.
Ἐρώμεθα γὰρ τοὺς ἀντιλέγοντας, Ἄρα ἐστὶ Θεός;
κἂν μὲν εἴπωσιν, ὅτι οὐκ ἐστὶ, μὴδὲ ἀποκρινώμεθα.
Ὡσπερ γὰρ τοῖς μαινομένοις οὐκ ἄξιον ἀποκρίνεσθαι,
οὕτως οὐδὲ τοῖς λέγουσι μὴ εἶναι Θεόν. Εἰ γὰρ πλοῖον
ὀλίγους ναύτας ἔχον καὶ ἐπιβάτας, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐν
στάδιον διασωθεῖς χωρὶς τῆς κυβερνήσεως αὐτὸ χει-
ρός, πολλῶ μᾶλλον κόσμος [260] τοσοῦτος, τοσαῦτα
σώματα ἔχων ἐν ἑαυτῷ ἐκ διαφόρων συγκείμενα στοι-
χείων, ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον οὐκ ἂν διήρκεσεν, εἰ μὴ
πρόνοια ἦν τις ἐφεστῶσα, καὶ τότε τὸ πᾶν συγκα-
τούσα καὶ συνέγουσα διηγεκώς. Ἄν δὲ αἰσχυρθέντες
τὴν κοινὴν ἀπάντων ψήφον καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμά-

των πείραν, ὁμολογήσωσιν εἶναι Θεόν, ἐκεῖνο λέγω-
μεν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι εἰ ἐστὶν ὁ Θεός, ὥσπερ οὖν καὶ
ἐστὶν, ἀκόλουθον εἶναι καὶ δίκαιον· εἰ γὰρ μὴ ἐστὶ
δίκαιος, οὕτε Θεός ἐστιν· εἰ δὲ δίκαιός ἐστιν, ἐκάστῳ
τὰ κατ' ἀξίαν ἀποδίδωσιν. Ἄλλ' ὀρώμεν οὐ πάντας
ἐνταῦθα κατ' ἀξίαν ἀπολαμβάνοντας· οὐκοῦν ἀνάγκη
τινὰ ἐλπίσαι ἐτέραν ἀποκείμενῃν ἀμοιβῇν, ἵνα ἐκά-
στου τὰ κατ' ἀξίαν ἀπολαβόντος, φανῇ τοῦ Θεοῦ τὸ
δίκαιον. Οὗτος γὰρ ὁ λόγος, οὐ τὴν περὶ προνοίας
μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ἀναστάσεως συνεισάγει φι-
λοσοφίαν ἡμῖν. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, καὶ αὐτοὶ μελε-
τῶμεν τὰ περὶ προνοίας καὶ ἀναστάσεως, καὶ ἐτέρους
διδάσκωμεν, καὶ σπουδὴν ποιησώμεθα ἅπασαν τοὺς
κατὰ τοῦ Δεσπότης λυττώμεντας ἐπιστομίζειν, καὶ αὐτοὶ
δοξάσωμεν αὐτὸν ἐν πᾶσιν. Οὕτω γὰρ πλείω τὴν κη-
δεμονίαν αὐτοῦ ἐπισπασώμεθα, καὶ πολλῆς ἀπολαύ-
σομεν βροτῆς, καὶ οὕτω δυνησώμεθα τῆς δυνάμεως ἀπαλ-
λαγῆναι κακίας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν ἀγα-
θῶν, χάριτι καὶ φιλάνθρωπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ᾠ Κοιβ. πραγμάτων ὁμολογίαν, εἴπωσιν εἶναι.

Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, τίνας· ἔνεκεν οὐκ ἐκ μέσου γέγονεν ὁ διάβολος· καὶ ὅτι οὐδὲν ἡμῶς
βλάπτει ἢ τούτου πονηρία εἶναι προσέχωμεν· καὶ περὶ μετανοίας.

Ὁμιλία β'.

α'. Ὁ μὲν Ἰσαὰκ ἐπιθυμήσας ποτὲ ἄριστον ἐκ τῶν
χειρῶν τοῦ παιδὸς φαγεῖν, τὸν παῖδα εἰς τὴν θῆραν
ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς οἰκίας· οὗτος δὲ ὁ Ἰσαὰκ ἐπιθυ-
μήσας ἄριστον ἐκ τῶν ἡμετέρων χειρῶν λαβεῖν, οὐχ
ἡμᾶς ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς οἰκίας, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς τὴν
ἡμετέραν ἐδραμε τράπεζαν. Τί τοῦτου φιλοστοργότε-
ρον γένοιτ' ἂν; τί δὲ ταπεινότερον; ὅς οὕτω θερμὴν
ἐπιδείξασθαι τὴν ἀγάπην κατηξίωσε, καὶ τοσοῦτον
καταθῆναι ἠνέσχετο. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς καὶ τὸν,
τόνον τῆς φωνῆς καὶ τὴν δύναμιν τῶν ποδῶν^β κατα-
θαλόντες ἀπὸ τῆς ἐωθινῆς διαλέξεως, ἰδόντες τὴν πα-
τρικὴν ὄψιν, εὐθέως ἐπελαθόμεθα τῆς ἀσθενείας,
ἀπεθέμεθα τὸν ὀκνον, ἀνεπερῶθημεν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς,
εἰδομεν τὴν λαμπρὰν πολιάν, καὶ φωτὸς ἐνεπλήσθη
ἡμῶν ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ προθυμίας τὴν
τράπεζαν παρατιθέμεθα, ἵνα φαγὼν εὐλογῇς [261]
ἡμᾶς. Οὐκ ἐστὶν ἐνταῦθα κλοπὴ καὶ δόλος, καθάπερ
ἔχει τότε· ἕτερος μὲν ἐπετάγῃ εἰσενεγκεῖν, ἕτερος δὲ
εἰσῆνεγκεν· ἀλλ' ἐγὼ καὶ ἐπετάγην εἰσενεγκεῖν, καὶ
εἰσῆνεγκα. Εὐλόγησον δὴ ἡμᾶς, ὦ πάτερ, εὐλογίαν
πνευματικὴν, καὶ ἦν πάντες εὐχόμεθα λαβεῖν ἀεὶ,
καὶ τὴν οὐ σοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμοῖ καὶ τοῖς πᾶσι
χρησίμην· παρακάλεσον τὸν κοινὸν ἡμῶν ἀπάντων
Δεσπότην, εἰς τὸ μακρὸν γῆρας τοῦ Ἰσαὰκ τὴν ζωὴν

τὴν σὴν ἐξαγαγεῖν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ τοῖς
τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς πύθης τῆς γῆς τι-
μιώτερον καὶ ἀναγκαϊότερον.

Ἀλλὰ γὰρ ὦρα λοιπὸν παραθεῖναι τὴν τράπεζαν·
τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Τὰ λείψανα τῶν πρώτων εἰρημέ-
νων πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· ἐτι γὰρ, ἐτι τὸν
περὶ τοῦ διαβόλου λόγον ἀνακινούμεν, ὃν πρὸ τούτων
τῶν δύο ἡμερῶν ἐκινήσαμεν· ὃν καὶ ἔωθεν πρὸς τοὺς
μυσταγωγούμενους εἴπαμεν, ὅτε περὶ ἀποταγῆς καὶ
συνταγῆς διελεγόμεθα τούτοις. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο
οὐκ ἐπειδὴ ἡδὺς ἡμῖν ὁ περὶ τοῦ διαβόλου λόγος,
ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσφαλὴς ὑμῖν^γ ἡ περὶ τούτου διδασκα-
λία· ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶ καὶ πολέμιος· μεγάλη δὲ ἀσφά-
λεια τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰδέναι σαφῶς. Εἰρήκαμεν πρώτην,
ὅτι βίᾳ οὐ κρατεῖ, οὐδὲ τυραννίδι, οὐδὲ ἀναγκάζω,
οὐδὲ βιαζόμενος· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, πάντας ἂν ἀπώ-
λεσε. Καὶ τοῦτο τεκμήριον παρηγάγομεν τοὺς χοί-
ρους, ὧν οὐκ ἔδυνήθησαν κατατολμῆσαι οἱ δαίμονες
πρὸ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Δεσπότης· τὰ βουκόλια τοῦ
Ἰωβ καὶ τὰ ποῖμνια· οὐδὲ γὰρ ταῦτα διαφθεῖραι
ἐτόλμησεν ὁ διάβολος, ἕως ἄνοιθεν τὴν ἐξουσίαν ἔλα-
θεν. Ἐν τοίνυν τοῦτο πρῶτον ἐμάθομεν, ὅτι βίᾳ ἡμῶν^δ
οὐ κρατεῖ, οὐδὲ ἀνάγκη· δευτέρον μετ' ἐκεῖνο προ-
εθήκαμεν, ὅτι καὶ ἀπάτη κρατῶν, οὐδὲ οὕτω πάντων
περιγίνεται· καὶ πάλιν αὐτὸν τὸν ἀθλητὴν εἰς μέσον
παρηγάγομεν τὸν Ἰωβ, καθ' οὗ μυρία κινήσας μη-
χανήματα, οὐδὲ οὕτω περιεγένετο, ἀλλὰ καὶ ἡττηθεὶς
ἀνεχώρησεν. Ἐν ὑπολείπεται ζήτημα λοιπόν. Ποῖαν

^α Titulus in Sav. πρὸς τοὺς ζητοῦντας τίνας, κ. τ. ε.

^β Τῶν ποδῶν. Ita Reg., et hanc lectionem affert in notis
Fronto Ducæus: quæ utique vera et germana est, contra ve-
ro illa, quam præfert edit. Morel. τῶν ποδῶν vitiosa, ut ex
serie liquet. Pari vitio laborabat lectio sequens λαμπρὰν
πολὶν pro λαμπρὰν πολιάν, splendidam civitatem, quam lectio-
nem habet idem codex Reg. et Fronto Ducæus in notis, qui
tamen πολὶν in textu reliquerat, et civitatem in versione.

^γ Ὑμῖν Sic Reg., rectius quam Montf. qui ediderat
ἡμῖν. Edit.

δη τοῦτο· Ὅτι καὶ μὴ βίξ, φησί, κρατεῖ, ἀλλ' ἀπάτη· καὶ διὰ τοῦτο βέλτιον ἦν αὐτὸν ἀφανισθῆναι. Εἰ γὰρ καὶ περιεγένητο ὁ Ἰώβ, ἀλλ' ἡπατήθη ὁ Ἀδὰμ καὶ ὑπεσκέλισθη· εἰ δὲ ἀνῆρέθη ἐκ μέσου καθάπαξ, οὐδὲ ὁ Ἀδὰμ ἂν ὑπεσκέλισθη ποτέ· νῦν δὲ μένων ἡττᾶται μὲν ὧφ' ἐνδὸς, περιγίνεται δὲ πολλῶν· δέκα αὐτοῦ κρατοῦσιν, ἀλλὰ μυρίων αὐτὸς κρατεῖ καὶ καταγωνίζεται· εἰ δὲ ἀνέλκεν αὐτὸν ἐκ τοῦ μέσου, οὐκ ἂν οὐδὲ οἱ μύριοι ἀπώλοντο. Τί οὖν πρὸς τοῦτο ἐροῦμεν; Ὅτι μάλιστα μὲν πολὺ τιμιώτεροι τῶν ἡττωμένων οἱ κρατοῦντες, καὶ οἱ μὲν πλείους, οἱ δὲ ἐλάτους ὡσι. *Κρείσσων γὰρ εἰς, φησί, ποιῶν θέλημα Θεοῦ, ἢ μύριοι παράνομοι.* Δεύτερον δὲ ὅτι ἀναιρεθέντος τοῦ ἀνταγωνιστοῦ, αὐτὸς ὁ κρατὼν ἐπηρεάζεται δι' ἐκείνου. Ἄν μὲν γὰρ ἀφῆς μένειν τὸν ἀντίπαλον, οἱ ῥαθυμότεροι οὐχὶ διὰ τοὺς σπουδαιότερους, ἀλλὰ διὰ τὴν ἑαυτῶν ῥαθυμίαν ἐπηρεάζονται· ἂν δὲ ἀνέλῃς [262] τὸν ἀνταγωνιστὴν, οἱ σπουδαιότεροι διὰ τοὺς ῥαθυμους· ἂ ἐπεβουλεύθησαν, καὶ τὴν οἰκίαν οὐκ ἐπεδείξαντο δύναιεν, οὐδὲ τῶν στεφάνων ἐπέτυχον.

β'. Τάχα οὐδέπω συνήκατε τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη σαφέστερον αὐτὸ πάλιν εἰπεῖν· Ἔστω ἀνταγωνιστὴς εἰς· ἔστωσαν δὲ καὶ ἀθληταὶ δύο πρὸς ἐκείνον παλαίειν μέλλοντες, καὶ τούτων τῶν δύο ἀθλητῶν ὁ μὲν ὑπὸ γαστριμαργίας ἔστω διεσφαρμένος, ἡμελημένος, ἐξησθηνημένος, ἐκνενευρισμένος, ἕτερος δὲ σπουδάζων, εὐεκτῶν, ἐν παλαίστρᾳ διατρίδων, ἐν γυμνασίοις πολλοῖς, πᾶσαν τὴν ἀσκήσιν τὴν περὶ τὴν ἀθλήσιν ἐπιδεικνύμενος· ἂν τοῖνυν ἀνέλῃς τὸν ἀνταγωνιστὴν, τίνι ἐπηρεάσας τούτων; ἄρα τῷ ῥαθυμῷ καὶ ἀμελεῖ, ἢ τῷ σπουδαίῳ τῷ τοσαῦτα πεπονηκότι; Εὐδὴλον ὅτι τῷ σπουδαίῳ· ὁ μὲν γὰρ διὰ τὸν ῥαθυμον ἡδίκηται ἀναιρεθέντος τοῦ ἀνταγωνιστοῦ· ὁ δὲ ῥαθυμος μένοντος τούτου οὐκ ἔτι διὰ τὸν σπουδαῖον ἐπηρεάζεται· ἀπὸ γὰρ τῆς οἰκείας ῥαθυμίας κατέπεσεν.

Εἴπω καὶ ἑτέραν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ὁ διάβολος ἐπηρεάζει, ἀλλ' ἡ οἰκεία ῥαθυμία πανταχοῦ ὑποσκελίζει τοὺς μὴ προσέχοντας. Ἀφείσθω ὁ διάβολος ὁ σφόδρα πονηρὸς οὐ φύσει, ἀλλὰ προαιρέσει καὶ γνώμῃ· ὅτι γὰρ οὐκ ἔστι φύσει πονηρὸς ὁ διάβολος, ἀπ' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων μάνθανε· διάβολος γὰρ ἀπὸ τοῦ διαβάλλειν εἰρηται· διέβαλε γὰρ τὸν ἀνθρώπον πρὸς τὸν Θεόν· Οὐχὶ *δωρεὰν σέβεται σε Ἰώβ, λέγων· ἀλλ' ἀπόστειλον τὴν χειρὰ σου, καὶ ἄψαι ὧν ἔχει· εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σε βλασφημήσει.* Διέβαλε πάλιν τὸν Θεὸν πρὸς τὸν ἀνθρώπον· *Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγων, καὶ κατέφλεγε τὰ πρόβατα·* ἐσπούδαζε γὰρ αὐτὸν πείσαι, ὅτι ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν ὁ πόλεμος οὗτος ἀνερρῆ:πίσθη, καὶ συνέκρουσε τὸν οἰκέτην πρὸς τὸν δεσπότην, καὶ τὸν δεσπότην πρὸς τὸν δούλον· μάλλον δὲ οὐ συνέκρουσεν, ἀλλ' ἐπεχείρησε μὲν, οὐκ ἔσχεσε δὲ, ἵν' ὅταν ἱδῇς ἕτερον συγχρούμενον οἰκέτην πρὸς τὸν δεσπότην, τὸν Ἀδὰμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ πιστεύοντα αὐτοῦ τῇ διαβολῇ, μάθῃς ὅτι οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκείας

δυνάμεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνου ῥαθυμίας τε καὶ ἀμελείας τὴν ἰσχὺν ἔλαθε. Διάβολος τοῖνυν διὰ τοῦτο εἰρηται· τὸ διαβάλλειν δὲ καὶ μὴ διαβάλλειν οὐ φύσις ἐστίν, ἀλλὰ πρᾶγμα γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον, συμβαῖνον καὶ ἀποσυμβαῖνον· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐ φύσεως ἐπέχει τάξιν οὐδὲ οὐσίας. Οἶδα ὅτι πολλοῖς δυσκατάληπτος ὁ λόγος οὗτος ὁ περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν συμβεβηκότων· ἀλλ' εἰσὶν οἱ καὶ λεπτότερον ἀκούειν δυνάμενοι· διόπερ καὶ ἡμεῖς ταῦτα εἰρήκαμεν. Βούλεσθε καὶ ἐφ' ἕτερον ὄνομα ἔλθω; καὶ ὤψεσθε κάκεῖνο οὐ τῆς οὐσίας οὐδὲ τῆς φύσεως ὄνομα ὄν. Πονηρὸς καλεῖται, ἢ δὲ πονηρία οὐ φύσεως ἐστίν, ἀλλὰ προαιρέσεως· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ποτὲ μὲν ἐγγίνεται, ποτὲ δὲ ἀπογίνεται. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτό μοι εἴπῃς, ὅτι ἐπ' ἐκείνου διαπαντὸς μένει· καὶ γὰρ καὶ ἐπ' ἐκείνου οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἦν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐπεγένητο, διὸ καὶ ἀποστάτης λέγεται· καίτοι πολλῶν ἀνθρώπων ὄντων πονηρῶν, μόνος ἐκείνος πονηρὸς κατ' ἐξοχὴν [263] λέγεται. Τί δὴποτε οὖν οὕτω καλεῖται; Ὅτι οὐδὲν παρ' ἡμῶν ἡδίκημένος, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχων, ἰδὼν τιμηθέντα τὸν ἀνθρώπον, εὐθέως ἐδάσκαλεν αὐτοῦ τοὺς ἀγαθοὺς. Ταύτης οὖν τῆς πονηρίας τί γένοιτο· ἂν χειρὸν, ἀλλ' ἢ ὅταν ἐχθρα καὶ πολέμος ἢ ἡμεδμίαν εὐλογον αἰτίαν ἔχων; Ἀφείσθω τοῖνυν ὁ διάβολος, καὶ παραγάγωμεν εἰς μέσον τὴν κτίσιν, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ὁ διάβολος ἡμῖν αἴτιος τῶν κακῶν, ἐὰν θέλωμεν προσέχειν· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ ἀσθενὴς τὴν προαίρεσιν καὶ ἡμελημένος καὶ ῥαθυμος, καὶ διαδόλου οὐκ ὄντος καταπίπτει καὶ εἰς βάραθρα πολλὰ κακίας ἑαυτὸν καταβάλλει. Ὁ διάβολος πονηρὸς ἐστίν· οἶδα καὶ γὰρ, καὶ ὡμολόγηται τοῦτο παρὰ πᾶσιν, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας πρόσεχε τοῖς μέλλουσι ῥηθῆσθαι νῦν. Οὐ γὰρ τὰ τυχόντα ἐστίν, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν πολλὰχοῦ πολλοῖς πῶντα γίνονται λόγοι, ὑπὲρ ὧν πολλὴ μάχη καὶ πόλεμος οὐχὶ πιστοῖς πρὸς ἀπίστους μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστοῖς πρὸς πιστούς· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὀδύνης γέμον.

γ'. Ὁ μὲν οὖν διάβολος ὡμολόγηται. καθὼς ἔφην, πονηρὸς εἶναι παρὰ πᾶσι· τί περὶ τῆς κτίσεως ἐροῦμεν τῆς καλῆς ταύτης καὶ θαυμαστῆς; ἢ καὶ ἡ κτίσις πονηρά; Καὶ τίς οὕτω μιαρὸς, τίς οὕτως ἀναίσθητος καὶ παραπλήξ ὡς κατηγορεῖται τῆς κτίσεως; Τί οὖν περὶ ταύτης ἐροῦμεν; Οὐ γὰρ ἐστὶ πονηρά, ἀλλὰ καὶ καλὴ καὶ δειγμα τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως καὶ φιλανθρωπίας ἐστίν. Ἀκουσον γοῦν πῶς αὐτὴν ὁ προφήτης θαυμάζει, λέγων· *Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας·* οὐ καθέκαστον ἐπεξήλθεν, ἀλλὰ παρεχώρησε τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ καὶ χρησίμως αὐτὴν οὕτω καλὴν καὶ μεγάλην ἐποίησεν, ἀκουσόν τινος λέγοντος, ὅτι *Ἐκ μεγέθους καὶ καλότητος κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται·* ἀκουσον καὶ τοῦ Παύλου λέγοντος· *Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθαροῦται.* Τούτων γὰρ ἕκαστος ἠνέγνω δι' ὧν εἶπεν, ὅτι αὕτη πρὸς θεογνωσίαν ἡμᾶς

* Reg. et Colb. τοὺς ῥαθυμότερους.

† Sic Reg. et Colb. Morel. et Sav. ἐδάσκαλιν.

jam restat quæstio. Quænam illa tandem? Quod licet per vim, inquit, non vincat, attamen fraudibus vincit: ideoque melius foret, ut penitus deletus esset. Quamvis enim Job superior evaserit, Adam tamen deceptus est et supplantatus: quod si semel e medio sublatus esset, ne Adam quidem supplantatus unquam fuisset; jam vero, dum manet, ab uno quidem superatur, ac multis superior evadit: decem illum vincunt, sed ab eo nulle superantur et expugnantur: sin autem illum e medio sustulisset, neque mille isti periissent. Quid igitur ad hoc respondebimus? Multo nimium pluris esse faciendos qui vincunt, quam qui superantur, licet hi plures sint, illi pauciores. *Melior enim est, inquit, unus qui faciat voluntatem Dei quam mille iniqui (Eccli. 16. 3).* Deinde vero quod adversario sublato victor ipse per illud damno afficiatur. Nam si adversarium quidem manere permittas, ignaviores non ob eos, qui magis strenui sunt, sed ob ignaviam suam damna patiuntur; sin autem sustuleris adversarium, qui magis strenui sunt, ob ignavos afficiuntur injuria, neque virtutis suæ specimen edunt, neque coronas adipiscuntur.

2. Nondum fortasse percipitis, quæ dixi: quamobrem clarius eadem est necesse dicantur. Sit pugil unus¹; sint et athletæ duo qui cum eo sint luctaturi, atque ex his duobus athletis unus quidem sit ingluvie corruptus, contemptus, viribus defectus, enervatus; alter vero qui strenue se gerat, bene habito sit corpore, in palaestra versetur, in multis gymnasiis, omnique se athletica exercitatione corroboret: si adversarium ergo sustuleris, utri horum injuriam inferes? num ignavo et negligenti, an strenuo, qui tot labores exantlaverit? Haud dubium, quin strenuo: nam hic quidem propter ignavum adversario sublato damnum est passus; at ignavus illo manente non jam ob strenuum injuria est affectus, quippe qui propter ignaviam suam ceciderit.

Non diabolus lædit hominem, sed propria ignavia. — Dicam et aliam quæstionis hujus solutionem, ut intelligas non diabolum injuriam inferre, sed propriam ignaviam eos, qui minime attentus sunt, ubique supplantare. Relinquatur diabolus admodum malus non natura, sed animi proposito ac sententia: malum enim natura non esse diabolum, ex nominibus ipsis cognosce. Diabolus namque, hoc est accusator, dictus est ab accusando: hominem enim apud Deum accusavit, *Num gratis Job te colit?* inquit, *sed mitte manum tuam, et tange quæ habet: si non in faciem te blasphemabit*² (Job 1. 9. 11). Accusavit rursus Deum apud hominem, *Ignis cecidit de cælo*, inquit, *et combussit oves* (Job. v. 16): siquidem illi persuadere nitebatur, desuper e cælis bellum istud in eum esse commotum, et servum cum domino collidebat, dominumque cum servo: imo vero non collidebat, sed conatus est quidem, at non valuit: ut cum alterum

videris servum cum domino commissum et odio in eum commotum, Adam scilicet in Deum, ejusque calumniæ fidem habentem, non ex propria virtute, sed ex illius eum ignavia socordiaque discas robur acquisivisse. Diabolus igitur idcirco dictus est, id est accusator: porro accusare et non accusare natura non est, sed actio, quæ fit et esse desinit, quæ accidit et accidere desinit: res autem ejusmodi non naturæ neque substantiæ conditionem sunt nactæ. Scio multis comprehensu difficilem hunc esse de substantia deque accidentibus sermonem; sed sunt qui subtilius audire possunt: quam ob causam et nos hæc diximus. Vultis et ad alterum nomen veniam, ac videbitis illud quoque non substantiæ neque naturæ nomen esse? Malus vocatur: malitia vero non est naturæ, sed arbitrii ac propositi: nam et ipsa nonnumquam inest, et nonnumquam inesse desinit. Noli enim mihi dicere in illo eam perpetuo manere: nam et in illo ab initio non fuit, sed postea accessit; quamobrem et apostata dicitur: tametsi cum multi sint homines mali, solus ille per excellentiam Malus dicitur. Quam tandem igitur ob causam sic appellatur? Quod nullatenus a nobis injuria lacessitus, cum nihil exiguum, nihil magnum posset objicere, cum honore affectum vidisset hominem, continuo bonis ejus invidit. Quid igitur hac malitia nequius fingi possit, quam cum nulla legitima de causa odium ac bellum exoritur? Relinquatur itaque diabolus; et creaturam in medium proferamus, ut discas non causam nobis malorum esse diabolum, si animum attendere velimus: ut intelligas eum, qui proposito animi est imbecillis, negligens et ignavus, etiamsi diabolus non sit, concidere et in multa vitiorum barathra seipsum præcipitem agere. Diabolus malus est: scio equidem, et in confesso est apud omnes; sed attende diligenter ad ea, quæ nunc dicturi sumus: non enim res sunt vulgares, sed de quibus a multis sæpenumero multis in locis habentur sermones; de quibus multa sepe contentio et bellum exoritur, non fidelibus tantum adversus infideles, sed et fidelibus adversus fideles: hoc enim est, quod dolorem inurit.

3. Diabolum igitur malum esse fatentur omnes: quid de creatura ista bona et admiratione digna dicemus? an etiam malam esse creaturam? Et quis ille adeo scelestus, quis adeo stupidus ac mente captus, ut creaturam accuset? Quid ergo de illa dicemus? Non enim mala est, sed et bona, et sapientiæ Dei, virtutis ac benignitatis est argumentum. Audi ergo quo pacto illam admiretur propheta dicens: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti* (Psal. 103. 24). Non sigillatim percurrit; sed incomprehensibili divini sapientiæ immensitati cessit. Utiliter autem adeo bonam et magnificam illam a Deo factam esse ut noveris, audi quempiam dicentem: *Ex magnitudine et specie creaturarum per proportionem creator illarum videtur* (Sap. 13. 5): audi etiam Paulum dicentem: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (Rom. 1. 20). Horum enim quisque per ea, quæ di-

¹ Hæc, sit pugil unus, ὅτι οὐκ ἀνταγωνιστὴς εἶς, deerant in Edit. Morel., sed habentur in Reg. et Colb., monetque in notis suis Ducaeus esse restituenda.

² Reg. solus habet, si tibi benediceret, εἰ εὐλογῇ, quod eodem recidit.

xit, nos ab ea, quasi manu, duci ad Dei cognitionem, subindicavit, quod illa efficiat, ut Dominum agnoscamus. Quid igitur? Si bonam hanc et admirabilem creaturam multis impietatis causam exstitisse videamus, num illam accusabimus? Nequaquam, sed eos qui medicina, ut oportuit, non sunt usi. Quomodo ergo causa impietatis erit illa, quæ ad Dei cognitionem nos provehit? *Obtenebrati sunt, inquit, in cogitationibus suis philosophi, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam creatori (Rom. 1. 21. 25).* Nusquam diabolus hic, nusquam hic dæmon, sed creatura sola divinæ cognitionis magistra in medio proposita est. Quoniam ergo pacto causa impietatis est facta? Non ex natura sua, sed ex eorum incuria, qui ad res suas attentī non erant. Quid igitur? tollemusne, quæso, creaturam quoque?

Rectum membrorum usum corrumpit ignavia. — Sed quid ego de creatura loquor? Ad membra nostra veniamus: nam et ipsa causam esse perditionis reperiemus, nisi animum attendamus, non ex propria natura, sed ex ignavia nostra. Ac vide, quæso; datus est oculus, ut creaturam intuens, Dominum glorifices; at si oculo recte non utaris, adulterii tibi conciliator evadit. Lingua vero data est, ut laudes, ut celebres creatorem; at si recte non attendas, blasphemix tibi sit administra. Manus datæ sunt, ut ad preces illas extendas; sed si sobrius non sis, ad rapinam eas extendis. Pedes dati sunt, ut ad bona opera curras; sed si negligens fueris, eorum ope malas actiones exsequeris. Vides infirmum cuncta lædere? vides infirmum remedia salutaria præcipitem in mortem agere, non ex natura sua, sed ex illius imbecillitate? Cælum condidit Deus, ut opus admirans, Dominum adorares; at alii conditore derelicto cælum ipsum adorarunt: id vero propter eorum ignaviam et insipientiam accidit. Sed quid ego creaturam dico? Enimvero quid salutaris cruce fieri possit? atqui crux ista scandalum infirmis est facta: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis autem qui salvi fiunt, Dei virtus est (1. Cor. 1. 18);* et rursus, *Prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam (1. Cor. 1. 23).* Quid ad docendum aptius Paulo fingi possit et apostolis? at isti apostoli multis odor mortis sunt facti: ait igitur, *Aliis quidem odor mortis in mortem; aliis autem odor vitæ in vitam (2. Cor. 2. 16).* Vides infirmum a Paulo etiam lædi, validum autem ne a diabolo quidem affici damno?

4. Vis etiam de Christo sermonem instituamus? Quid cum illa salute conferri potest? quid illo adventu fructuosius? atqui hic ipse adventus salutaris et utilis, multis accessio pœnarum est factus. *In iudicium enim, inquit, in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant (Joan. 9. 39).* Quid ais? lux cæcitatē causa facta est? Non lux facta est causa cæcitatē, sed oculorum animæ imbecillitas recipere lumen non valuit. Vides infirmum undique lædi, validum autem undique utilitatem decerpere? Nam ubique voluntas est in causa, ubique nostrum arbitrium

est auctor: quandoquidem diabolus, si nosse velis, etiam utilis nobis est, si eo, prout oportet, utamur, magnamque nobis utilitatem parit, neque mediocre nobis inde lucrum obvenit. Hoc multoties et ex ipso Job ostendimus: potest autem ex ipso quoque Paulo intelligi: sic enim ait de fornicatore scribens: *Tradite huiusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit (1. Cor. 5. 5).* Ecce etiam salutis auctor factus est diabolus, tametsi non ex ipsius mente, sed ex artificio apostoli. Nam quemadmodum medici viperæ sumunt, et perniciosi membris resectis theriaca medicamenta conficiunt: ita quoque Paulus fecit; quidquid inerat utile ex illato a diabolo supplicio sumens reliquum omisit. Ut enim intelligas non esse salutis auctorem diabolum, sed illum in id incubuisse, ut hominem perderet ac devoraret, apostolum autem sapientia sua gulam ei fregisse, audi quid in secunda ad Corinthios Epistola de eodem fornicatore dicat: *Confirmate in illum caritatem, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est, et circumveniamur a satana (2. Cor. 2. 8. 7. 11):* præcipiamus ex belluæ faucibus hominem, ait. Tamquam enim carnifice persæpe diabolo usus est apostolus; carnifices autem maleficos quidem puniunt, at non quantum volum, sed quantum iudices sinunt: ea quippe lex est carnificis, ut ad iudicis nutum attendens pœnam inferat. Vides ad quantam ascenderit apostolus dignitatem? Qui circumdatus erat corpore incorporeo tamquam carnifice utebatur; et quod diabolo communis Dominus de Job ita præcipiens ait, *Tange carnem ejus, veruntamen animam ejus ne tetigeris (Job 2. 6):* limites mensurasque pœnarum præscribens, ne cum procax et effrænata sit bellua, insolentius impetum faciat: hoc etiam agit apostolus: cum enim tradidisset ei fornicatorem, ait, *In interitum carnis (1. Cor. 5. 5),* hoc est, Animam ejus ne tetigeris. Vides auctoritatem servi? Noli ergo diabolum timere, licet incorporeus sit: impegit enim; at nihil imbecillus est eo, qui impegit, licet minime corpore sit circumdatus; quemadmodum neque robustius est quidquam eo, qui libere et cum fiducia possit agere, licet mortale corpus circumferat.

5. Hæc a me nunc dicta sunt omnia, non ut diabolum crimine liberarem, sed ut vos ab ignavia liberos redderem: siquidem magnopere contendit ille, peccatorum ut nostrorum in ipsum culpam rejiciamus: ut hac spe lactati, cum omne genus scelerum pervaserimus, multa supplicia nobis augeamus, nec ullam ideo veniam impetremus, quod culpam in eum transulerimus, sicut nec Eva impetravit. Nos vero nequam id agamus, sed nos ipsos agnoscamus, vulnera agnoscamus: sic enim et medicamenta poterimus adhibere: nam qui morbum non novit, nihil de ægritudine sollicitus erit. Multa peccavimus; scio equidem; omnes enim pœnis obnoxii sumus; at venia nobis negata non est, nec a pœnitentia excidimus: adhuc enim stamus in scammate, et in pœnitentiæ certaminibus versamur. Senex es, et ad ipsum exitum vitæ pervenisti? Ne tum quidem a pœnitentia te arbitreris

χειραγωγεῖ· ὅτι αὕτη ποιεῖ ἐπιγινώσκειν τὸν Δεσπότην. Τί οὖν, ἐὰν ἴδωμεν τὴν καλὴν ταύτην καὶ θαυμαστήν, αὐτὴν γενομένην ἀσεβείας αἰτίαν πολλοῖς, αἰτιασόμεθα αὐτήν; Οὐδामῶς, ἀλλ' ἐκείνους τοὺς μὴ χρησασμένους εἰς δέον τῷ φαρμάκῳ. Ποῦ οὖν ἀσεβείας αἰτία αὕτη ἡ χειραγωγούσα πρὸς θεογνωσίαν; Ἐσκοτίσθησαν, φησὶν, ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν οἱ φιλόσοφοι, καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Οὐδαμοῦ διάβολος ἐνταῦθα, οὐδαμοῦ δαίμων ἐνταῦθα, ἀλλὰ κτίσις εἰς τὸ μέσον πρόκειται μόνη διδάσκαλος τῆς θεογνωσίας. Πῶς γοῦν γέγονεν ἀσεβείας αἰτία; Οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀμέλειαν τῶν μὴ προσεχόντων. Τί οὖν; ἀναγρήσομεν καὶ τὴν κτίσιν, εἰπέ μοι;

Καὶ τί λέγω περὶ τῆς κτίσεως; Ἐπὶ τὰ μέλη ἔλθωμεν τὰ ἡμέτερα· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα εὐρήσομεν ἀπωλείας αἰτία, ἐὰν μὴ προσέχωμεν, οὐ [264] παρὰ τὴν οἰκειαν δὲ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ῥαθυμίαν. Σκόπτει δέ· Ὁφθαλμὸς ἐδόθη, ἵνα βλέπω τὴν κτίσιν δοξάζῃς τὸν Δεσπότην· ἀλλ' ἐὰν μὴ καλῶς χρῆσθαι τῷ ὀφθαλμῷ, μοιχείας σοι γίνεται πρόξενος· γινώσκεις δὲ ἐδόθη, ἵνα εὐφημῇς, ἵνα ὑμῇς τὸν Ποιητὴν· ἀλλ' ἐὰν μὴ καλῶς προσέχῃς, βλασφημίας σοι γίνεται αἰτία· χεῖρες δὲ ἐδόθησαν, ἵνα ἀνατείνῃς αὐτὰς εἰς εὐχάς· ἀλλ' ἐὰν μὴ νήφῃς, εἰς πλεονεξίαν αὐτὰς ἐκτείνεις· πόδες ἐδόθησαν, ἵνα τρέχῃς εἰς καλὰ ἔργα· ἀλλ' ἐὰν ἀμελήῃς, τὰς πονηράς δι' αὐτῶν ἔξεις πράξεις. Ὅρα· ὅτι τὸν ἀσθενῆ πάντα βλάπτει; ὅρα· ὅτι τὸν ἀσθενῆ καὶ τὰ φάρμακα τὰ σωτήρια εἰς θάνατον ἐμβάλλει, οὐ παρὰ τὴν οἰκειαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐκείνου; Ἐποίησεν οὐρανὸν ὁ θεός, ἵνα θαυμάσας τὸ ἔργον προσκυνήσῃς τὸν Δεσπότην· ἀλλ' ἔτεροι τὸν Ποιητὴν ἀφέντες, αὐτὸν τὸν οὐρανὸν προσεκύνησαν· ταῦτα δὲ ἀπὸ τῆς ἐκείνου ῥαθυμίας τε καὶ ἀνοίας. Ἀλλὰ τί λέγω κτίσιν; Καὶ μὴν τί τοῦ σταυροῦ σωτηριωδέστερον γένοιτ' ἂν; ἀλλ' ὁ σταυρὸς οὗτος σκάνδαλον τοῖς ἀσθενοῦσι γέγονεν· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις δύναμις Θεοῦ· καὶ πάλιν· Κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Τί τοῦ Παύλου διδασκαλικώτερον γένοιτ' ἂν καὶ τῶν ἀποστόλων; ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὗτοι ὁσμὴ θανάτου τοῖς πολλοῖς ἐγένοντο· φησὶ γοῦν· Ὅς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ζωῆς εἰς ζωὴν. Ὅρα· ὅτι ὁ μὲν ἀσθενὴς καὶ ἀπὸ τοῦ Παύλου βλάπτεται, ὁ δὲ ἰσχυρὸς οὐδὲ ἀπὸ τοῦ διαβόλου ἀδικεῖται;

δ. Βούλει καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν λόγον γυμνάζωμεν; Τί τῆς σωτηρίας ἐκείνης ἴσον; τί τῆς παρουσίας ἐκείνης χρησιμώτερον; ἀλλ' αὕτη ἡ παρουσία ἡ σωτηριώδης, ἡ χρησίμη, πολλοῖς προσθήκη κολάσεως γέγονεν· Εἰς κρίμα γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Τί λέγεις; τὸ φῶς πηρώσεως αἰτίον γέγονεν; Οὐ τὸ φῶς πηρώσεως αἰτίον γέγονεν, ἀλλ' ἡ ἀσθένεια τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς τὸ φῶς ὑποδέξασθαι οὐκ ἴσχυον. Εἶδες ὅτι ἀσθενὴς πάντοθεν βλάπτεται, ὁ δὲ ἰσχυρὸς πάντοθεν ὠφελεῖται; Πανταχοῦ γὰρ ἡ προαίρεσις αἰτία, πανταχοῦ ἡ γνώμη κυρία· ἐπεὶ ὁ διάβολος, εἰ βούλει μαθεῖν, καὶ χρήσιμος ἡμῖν ἐστίν, ἐὰν εἰς δέον αὐτῷ χρώμεθα, καὶ τὰ μεγάλα ἡμᾶς ὠφελεῖ, καὶ κερδαίνομεν οὐ τὰ τυχόντα. Καὶ τοῦτο

ἐδείξαμεν πολλοστὸν καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰωβ· ἔξεστι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Παύλου μαθεῖν· περὶ γὰρ τοῦ πεπορευκότος γράφων οὕτω λέγει· Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Ἰδοὺ καὶ σωτηρίας αἴτιος· ὁ διάβολος γέγονεν, ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην, ἀλλὰ παρὰ τὴν τέχνην τοῦ Ἀποστόλου. Καθάπερ γὰρ οἱ ἱατροὶ ἐχίδνας λαμβάνοντες καὶ τὰ ὀλέθρια αὐτῶν ἀποτέμνοντες μέλη, τὰ θηριακά κατασκευάζουσι φάρμακα· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν· ὅσον χρήσιμον ἦν ἀπὸ τῆς κολάσεως τῆς ἐπαγομένης παρὰ τοῦ διαβόλου λαθύν, τὸ λοιπὸν εἰασεν. Ἴνα γὰρ μάθῃς, ὅτι οὐχ ὁ διάβολος τῆς σωτηρίας αἴτιος, ἀλλ' ἀπολέσας τὸν ἄνθρωπον καὶ καταπιεῖν ἠπεύγετο, ὁ δὲ Ἀπόστολος διὰ τῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν λαίμην ^a [265] ἐνέκοψεν, ἄκουσον ἐν τῇ δευτέρᾳ τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ τί φησι περὶ αὐτοῦ τοῦ πεπορευκότος· Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος, καὶ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· προεξαρπάσωμεν τῆς φάρυγγος τοῦ θηρίου τὸν ἄνθρωπον, φησὶν. Ὡς γὰρ δημίψι πολλάκις ἐχρήσατο τῷ διαβόλῳ ὁ Ἀπόστολος· οἱ δὲ δήμιοι κολάζουσι μὲν τοὺς ἡμαρτηκότας, οὐ μὴν ὅσον βούλονται, ἀλλ' ὅσον οἱ δικάζοντες ἐπιτρέπουσιν· οὗτος γὰρ δημίῳ νόμος, τῷ νεύματι τοῦ δικαστοῦ προσέχοντα τιμωρεῖσθαι. Εἶδες εἰς ὅσον ἀξίωμα ἀνέβη ὁ Ἀπόστολος; Ὁ σῶμα περικείμενος τῷ ἀσώματῳ ὡς δημίψι ἐχρήσατο, καὶ ὅπερ ὁ κοινὸς Δεσπότης λέγει τῷ διαβόλῳ περὶ τοῦ Ἰωβ, παραγγέλλων οὕτως, Ἀψία τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἄψῃ, ὅρουσ αὐτῷ διδοὺς καὶ μέτρα τιμωρίων, ἵνα μὴ προπετές ᾖ τὸ θηρίον ἀναισχυρότερον ἐπιτηρόση, τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος ποιεῖ· παραδοὺς γὰρ αὐτῷ τὸν πεπορευκότα, φησὶν· Εἰς δλεθρον τῆς σαρκός· τοῦτ' ἐστὶ, Τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἄψῃ. Εἶδες αὐθεντίαν οἰκέτου; Μὴ τοίνυν φοβοῦ τὸν διάβολον, καὶ ἀσώματος ἢ· προσέκρουσε γὰρ· οὐδὲν δὲ τοῦ προσκεκρυκότος ἀσθενέστερον, καὶ μὴ σῶμα περικείμενος ἢ· ὥσπερ οὖν οὐδὲν τοῦ παρήρσιαν ἔχοντος ἰσχυρότερον, καὶ σῶμα περιφέρῃ θνητόν.

ε'. Ταῦτά μοι πάντα εἴρηται νῦν, οὐχ ἵνα τὸν διάβολον ἐγκλημάτων ἀπαλλάξω, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς ἐλευθερώσω τῆς ῥαθυμίας. Καὶ γὰρ σφόδρα βούλεται ἐκείνος τῶν ἡμετέρων ἡμαρτημάτων ἐπ' αὐτὸν ἀγειν τὴν αἰτίαν, ἵνα ταύταις ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἐπιόντες, πολλὴν αὐξήσωμεν καθ' ἑαυτῶν τὴν κόλασιν, οὐδεμιᾶς τυγχάνοντες συγγνώμης ἀπὸ τοῦ μετατιθέναι ἐπ' αὐτὸν τὴν αἰτίαν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἡ Εὐα ἔτυχεν. Ἀλλ' ἡμεῖς μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλ' ἐπιγινώμεν ἑαυτοὺς, ἐπιγινώμεν τὰ τραύματα· οὕτω γὰρ καὶ τὰ φάρμακα ἐπιθεῖναι δυνησόμεθα· ὁ γὰρ τὴν νόσον ἀγνοῶν οὐδεμίαν ποιήσεται τῆς ἀβήρωσις ἐπιμέλειαν. Ἡμάρτομεν—πολλὰ· οἶδα καγὼ· πάντες γὰρ ἔσμεν ἐν ἐπιτιμίοις· ἀλλ' οὐκ ἀπεστερήμεθα συγγνώμης, οὐδὲ ἐξεπέσομεν μετανόας· ἔτι γὰρ ἐν τῷ σκάμματι ἐστήκαμεν, καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσι τῆς μετανόας ἐσμέν. Γέρων εἰ ^b καὶ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀπήνηταξ ἐξοδόν; Μὴ νομίσης μὴδὲ οὕτως ἐκπεπτωκέναι μετανόας, μὴδὲ ἀπο-

^a Reg. et Colb. λύμην, mendose.

^b Sic Reg. et Colb. recte. Edit. Morel. γεγωνῆ, perperam.

γνῶς τῆς σωτηρίας τῆς ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐννόησον τὸν ληστὴν τὸν ἐν τῷ σταυρῷ ἐλευθερωθέντα. Τί γὰρ τῆς ὥρας ἐκείνης βραχύτερον, καθ' ἣν ἐστεφανούτο; ἀλλ' ὅμως ἤρκεσεν αὐτῷ καὶ αὕτη πρὸς σωτηρίαν. Νέος εἶ; μὴ θαρσύνῃς τῇ νεότητι, μὴδὲ νομίσης ἱκανὴν ἔχειν προθεσμίαν τῆς ζωῆς. *Ἡ γὰρ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί, οὕτως ἔρχεται.* Διὰ τοῦτο δέχλον ἡμῶν ἐποίησε τὴν τελευταίαν, ἵνα δῆλυν ποιησώμεθα τὴν σπουδὴν καὶ τὴν πρόνοιαν. Οὐχ ὁρᾷς ἄωρους καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀναπαζομένους; διὰ τοῦτο παραινεί τις· *Μὴ ἀνάμεινε ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον, μὴδὲ ἀναβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας.* μὴ ποτε, ὡς μέλλεις, ἐκτριβῇς. Ὁ γέρων [266] ἐκείνην ἐχέτω τὴν παραινέσιν· ὁ νέος ταύτην ἐχέτω τὴν νοουσίαν. Ἀλλ' ἐν ἀσφαλείᾳ εἶ, καὶ πλουτεῖς, καὶ κομᾷς χρήμασι, καὶ οὐδὲν σοι γίνεται δεινόν; ἀλλ' ἀκούσον· τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Ὅταν δὲ λέγωσιν εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, τότε αἰγρίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται θάνατος.* Πολλῆς γέμει μεταβολῆς τὰ πράγματα· οὐκ ἐσμὲν κύριοι τῆς τελευταίας· γινώμεθα κύριοι τῆς ἀρετῆς· φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεοπότης ἡμῶν Χριστός.

Βούλεσθε εἰπω καὶ μετανοίας ὁδοὺς; Πολλοὶ τινές εἰσι καὶ ποικίλοι καὶ διάφοροι, καὶ πᾶσαι πρὸς τὸν οὐρανὸν φέρουσιν. Ἔστι πρώτη μετανοίας ὁδὸς ἀμαρτημάτων κατὰ γνῶσιν· λέγει γὰρ σὺ πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, *ἵνα δικαιωθῇς*· διὸ καὶ ὁ προφήτης ἔφη· *Εἰπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου.* Κατάγνωθι τοίνυν καὶ σὺ τῶν ἡμαρτημάτων· ἀρχαί τοῦτο τῷ Θεοπότη πρὸς ἀπολογίαν· ὁ γὰρ καταγνοὺς τῶν ἡμαρτημάτων, ὀκνηρότερός ἐστι πρὸς τοὺς αὐτοὺς πάλιν περιπεσεῖν. Κίνησον τὸν κατήγορον ἔνδον τὸ ὄν συνεῖδες, ἵνα μὴ ἐκεῖ κατήγορον ἔχῃς ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Κυρίου. Μία μὲν οὖν μετανοίας ὁδὸς ἀρίστη αὕτη· ἐστι δὲ καὶ ἑτέρα ταύτης οὐκ ἐλάττων, τὸ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἐχ' ῥοῖς, τὸ κρατεῖν ὀργῆς, τὸ ἀφίεναι τὰ συνδουλικά ἀμαρτήματα· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἀφεθήσεται καὶ τὰ εἰς τὸν Θεοπότην γεγενημένα· ἰδοὺ καὶ δεῦτερον ἀμαρτημάτων καθάρσιον· *Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε, φησὶ, τοῖς ὀφειλέταις ὑμῶν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει ὑμῖν.* Βούλει καὶ τρίτην μαθεῖν μετανοίας ὁδόν; Εὐχὴ ζέουσα καὶ ἀκριβής, καὶ ἀπὸ βαθυτάτης καρδίας τοῦτο ποιεῖν. Οὐκ εἶδες ἐκείνην τὴν χήραν, πῶς τὸν ἀναίσχυντον δικαστὴν ἐπεσπάσατο; Σὺ δὲ ἡμερον ἔχεις Θεοπότην καὶ προσηγὴ καὶ φιλάνθρω-

πον· ἐκείνη κατ' ἐχθρῶν ἦται, σὺ δὲ οὐ κατ' ἐχθρῶν αἰτεῖς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σεαυτοῦ σωτηρίας. Εἰ δὲ καὶ τετάρτην θέλεις μαθεῖν, τὴν ἐλεημοσύνην ἐρῶ· πολλὴν γὰρ δύναμιν αὕτη ἔχει, καὶ ἀφαντον· καὶ γὰρ τῷ Ναβουχοδονόσορ εἰς πᾶν εἶδος κακίας ἐλθόντι, καὶ πᾶσαν ἀσέβειαν ἐπελθόντι, φησὶν ὁ Δανιὴλ· *Βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι· τὰς ἀμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι καὶ τὰς ἀνομίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων.* Τί γένοιτο ταύτης ἴσον τῆς φιλάνθρωπίας; Μετὰ μυρία ἀμαρτήματα, μετὰ τοσαύτας παρανομίας ἐπαγγέλλεται καταλλάττεσθαι τῷ προσκεχρουκότι, εἰ τοῖς συνδούλοις φιλάνθρωπεύεται τοῖς αὐτοῦ. Καὶ τὸ μετριάζειν δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν τῶν εἰρημένων ἀπάντων οὐχ ἦτον δαπανᾷ ἀμαρτημάτων φύσιν· καὶ μάρτυς ὁ τελώνης, κατορθώματα μὲν οὐκ ἔχων εἰπεῖν, ἀντὶ δὲ πάντων τὴν ταπεινοφροσύνην προσφέρων, καὶ τὸ βαρὺ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποτιθέμενος φορτίον. Ἰδοὺ πάντες μετανοίας ὁδοὺς ἐδείξαμεν, πρῶτην τὴν κατὰ γνῶσιν τῶν ἡμαρτημάτων, δευτέραν τὸ ἀφίεναι τοῖς πλησίον τὰ ἀμαρτήματα, τρίτην τὴν ἀπὸ τῆς εὐχῆς γιγνομένην, τετάρτην τὴν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, πέμπτην τὴν ἀπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης. Μὴ τοίνυν ἄρχει, [267] ἀλλὰ πάσας ταύτας καθ' ἑκάστην ὥσπερ τὴν ἡμέραν· καὶ γὰρ εὐκολοὶ αἱ ὁδοί, καὶ οὐκ ἔχεις προβαλέσθαι πένιν· ἀλλὰ καὶ ἀπάντων πτωχότερον βιοῖς, καὶ ὀργὴν ἀφίεναι καὶ ταπεινοφρονησαὶ δυνήσῃ, καὶ εὐξασθαι ἐκτενῶς, καὶ καταγνώσιναι τῶν ἡμαρτημάτων, καὶ οὐδαμῶν κώλυμα ἢ πενία γίνεται. Καὶ τί λέγω ἐνταῦθα, ὅπου οὐδὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὁδῷ τῆς μετανοίας, ἐν ἣ ἡ χρήματα καταβαλεῖν ἐστι (τὴν ἐλεημοσύνην λέγω), οὐδὲ ἐκεῖ κωλύει τι πρὸς ἐντολὴν ἡμᾶς ἢ πενία; Καὶ ἐδήλωσεν ἡ τὰ δύο λεπτὰ καταβαλοῦσα χήρα. Μαθόντες οὖν τὴν θεραπείαν τῶν ἡμετέρων τραυμάτων, συνεχῇ ταῦτα ἐπιθώμεν τὰ φάρμακα, ἵνα πρὸς ὑγίειαν ἐπανελθόντες τὴν ἀληθῆ, καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης μετὰ παρῥορίας ἀπολαύσωμεν, καὶ μετὰ πολλῆς δόξης ἀπαντήσωμεν τῷ βασιλεῖ τῆς δόξης Χριστῷ, καὶ τῶν αἰώνων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλάνθρωπᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Hæc, καὶ πᾶσαν ἀσέβειαν ἐπελθόντι, deerant in ed. Morel.: habentur in Reg. Colb., ac δι' ὁμοιοτέλετον eis deerant.

Ὅτι ἐκ βρυθμίας ἢ κακίας, καὶ ἀπὸ σπουδῆς ἢ ἀρετῆς, καὶ οὐδὲν οὔτε οἱ ἄνθρωποι πορνηοί, οὔτε αὐτοὶ ὁ διάβολος τὸν νῆφοντα παραβλάψαι δύναται· καὶ ἡ ἀπόδειξις ἄλλοθεν τε πολλὰ λόγον, καὶ ἐκ τῶν κατὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν Ἰώδ.

Ὁμιλία γ'.

α'. Ἡμεῖς μὲν πρὸ τῆς χθὲς ἡμέρας τοὺς περὶ τοῦ διαδόλου λόγους πρὸς τὴν ἀγάπην ἐκινουμένους τὴν ὑμετέραν· ἕτεροι δὲ πρὸ τῆς χθὲς ἡμέρας, λόγων κινουμένων ἐνταῦθα τοιοῦτων, ἐν τοῖς θεάτροις καθήμενοι, τοῦ διαδόλου τὴν πομπὴν θεώρουσαν· ἀσμά-

των μετεῖχον ἐκείνοι πορνικῶν, ὑμεῖς ἀκραμάτων ἐκινουεῖτε πνευματικῶν· ἡσθιον ἐκείνοι τὴν ἀκαθαρσίαν τὴν διαβολικὴν, εἰστεῖθε ὑμεῖς τὸ μῦρον τὸ πνευματικόν. Τίς ἄρα αὐτοὺς ἀπεβουκόλησε; τίς ἄρα αὐτοὺς ἀπέσχισε τῆς ποιμνῆς τῆς ἱερᾶς; Ἀρα

excidisse; neque de tua salute desperes, sed latro tibi veniat in mentem, qui in cruce libertate donatus est. Quid enim brevius illa hora, in qua coronatus est? attamen hæc etiam illi ad salutem sufficit. Juvenis es? noli confidere juventuti, nec existimes longum te vitæ spatium habiturum: *Dies enim Domini sicut fur in nocte, ita veniet* (1. Thess. 5. 2). Propterea incertum nobis obitum reddidit, ut certum studium ac sollicitudinem adhibeamus. Non vides eos, qui præmature in dies obitu abripiuntur? ideoque admonet quidam, *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem* (Eccli. 5. 8.), ne forte, dum cunctaris, conteraris. Adhortatio illa seni adhibeatur; hac juvenis admonitione doceatur. At in tuto versaris, et divitiis affluis; pecuniis redundas, neque niali tibi quidquam accidit? verum audi, quid dicat Paulus: *Cum dixerint pacem et tranquillitatem, tunc repentinus eis superveniet interitus* (1. Thess. 5. 3). Multa laborant vicissitudine ac mutatione res humanæ: non est in potestate nostra obitus, sit in potestate nostra virtus: benignus est Dominus noster Christus.

6. *Quinque pœnitentiæ viæ.* — Vultis etiam pœnitentiæ vias commemorem? Multæ sane sunt illæ, varix ac differentes, et omnes ad cælum ducunt. Prima est pœnitentiæ via damnatio peccatorum: *Dic enim tu primus peccata tua, ut justificeris* (Isai. 43. 26). Propterea quoque dicebat propheta: *Dixi, promittabo adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei* (Psal. 31. 5). Damna igitur et tu ea, in quibus peccasti: hoc Domino sufficit ad excusationem: qui enim ea damnat, in quibus peccavit, tardius in eadem rursus incidit: domesticum accusatorem excita conscientiam tuam, ne accusatorem illic habeas coram Domini tribunali. Hæc igitur una est optima pœnitentiæ via; adhuc autem et altera est nihilo inferior ista, ut acceptarum ab inimicis injuriarum memores non simus, ut iræ imperemus, ut conservorum peccata dimittamus: sic enim et quæ in Dominum commissa fuerint, dimittentur: en alteram etiam peccatorum expiationem. *Si enim dimiseritis, inquit, debitoribus vestris, dimittet et vobis Pater vester cœlestis* (Matth. 6. 14). Vis et tertiam pœnitentiæ viam discere? Oratio fervens et accurata, atque ex intimo corde promanans. Non vi viduam illam vidisti, quo pacto impudentem sibi iudicem illum conciliarit (Luc. 18. 3)? At tu man-

suetum nactus es Dominum, bonum et clementem: illa adversus inimicos postulabat; tu vero non adversus inimicos, sed pro tua salute postulas. Quod si quartam etiam nosse velis, eleemosynam dicam: multam enim ea et copiosam vim habet: siquidem Nabuchodonosori, qui ad omne improbitatis genus proventus erat, et omnem impietatem molitus erat, ait Daniel: *Rex, consilium meum placeat tibi: peccata tua in eleemosynis redime, et iniquitates tuas in miserationibus pauperum* (Dan. 4. 24). Quid cum hac benignitate conferri queat? Post innumera peccata, post tot et tantas calamitates placatum iri se pollicetur ei, qui offenderat, si erga conservos suos benigne se gesserit. Et vero, si modeste agat quis, et humilis sit, hoc non minus quam quæ dicta sunt omnia, peccatorum naturam absorbit: cujus rei testis est publicanus, qui recte facta quidem commemorare non poterat, sed omnium loco humilitatem obtulit, et grave peccatorum onus deposuit (Luc. 18. 13). Ecce quinque pœnitentiæ vias indicavimus: primam peccatorum damnationem, secundam cum proximis peccata dimittimus, tertiam quæ in oratione consistit, quartam quæ in eleemosyna, quintam quæ in humilitate. Noli igitur otiari, sed quotidie per has omnes incede: sunt enim faciles viæ, neque paupertatem potes obtinere: sed licet in egestate graviore vitam traducas, et iram deponere et humilitatem præ te ferre poteris, et assidue precari, et peccata damnare, neque paupertas usquam impedimentum affert: quid dico hic, quandoquidem nec in illa pœnitentiæ via, in qua pecunias licet erogare (eleemosynam dico), ne illic quidem nobis ad mandatum exsequendum objicit impedimentum paupertas? Id vero vidua demonstravit, quæ duo minuta misit (Marc. 12. 42). Cum igitur hanc vulnera nostra curandi rationem didicerimus, hæc medicamenta adhibeamus, ut vera sanitate recuperata, sacra mensa cum fiducia perfruamur, et multa cum gloria Christo regi gloriæ occurramus, æternaque assidue bona consequamur, gratia, misericordia, et benignitate Domini nostri Jesu Christi; per quem et cum quo Patri gloria, imperium, honor, una cum sancto, bono ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD EX DESIDIA IMPROBITAS, EX DILIGENTIA VIRTUS ORIATUR: QUODQUE NEC IMPROBI HOMINES, NEC IPSE DIABOLUS HOMINI VIGILANTI NOCERE POSSINT. DEMONSTRATIO AUTEM PETITUR TUM ALIIS MULTIS EX LOCIS, TUM EX IIS QUÆ ADAMO ET JOBO CONTIGERUNT (a).

HOMILIA III.

1. Ante hesternum quidem diem de diabolo nobis apud caritatem vestram est instituta oratio; alii vero eodem die, cum nos hic ea de re dissereremus, in thea-

tris sedentes, diaboli pompam spectabant: illi meretriciarum cantilenarum, vos doctrinæ spiritualis participes eratis: illi impurissimis diaboli escis vescabantur, vos unguento spirituali pascebamini. Quis ergo illos aberrare fecit? quis a sacro ovili segrega-

(a) Collata cum Codice Reg. 1964 et Colbert. 1030.

vit? Num illos quoque diabolus decepti? quomodo igitur vos non decepti? Et vos et illi homines estis, secundum naturam loquor: eadem utrique natura præditi estis, iisdem naturalibus cupiditatibus: quomodo igitur non idem vestrum eorumque studium? Quia non eadem utrisque voluntas: ideo illi decepti sunt, vos non item. Neque ita loquor, ut diabolus e crimine eruiam, sed ut vos a peccatis liberos reddam. Malignus est diabolus, id ego fateor; sed sibi ipsi malignus, non nobis, si vigilemus. Talis quippe est malignitatis natura: ea præditi solum est perniciosa; virtus autem contra non ipsa præditi tantum, sed etiam proximis utilis esse potest. Ut vero discas improbum sibi improbum, bonum autem aliis etiam esse bonum, proverbiale tibi testimonium proferam: *Fili, inquit, si malus sis, solus hauries mala; sin sapiens, et tibi ipsi et proximo eris sapiens* (Prov. 9. 12).

Contra theatralium spectaculorum sectatores. Voluntas ubique domina. — Illi decepti sunt in theatris; at vos non decepti estis. Magnum illud ex rebus ipsis argumentum, clara demonstratio et ratiocinatio non dubia, voluntatem ubique dominam esse. Hac tu item argumenti ratione utere: et si videas hominem in nequitia vivere, atque improbitatem omnem sectari, ac deinde providentiam Dei criminari dicereque, cum fortunæ et fati necessitati dæmonumque tyrannidi nostram subjecisse naturam, et undique culpam a se amoliri, atque in creatorem, qui universo huic providet, eam transferre: ejus os obtura, non verbo, sed facto, ostendeque illi alium conservum probe ac temperate viventem. Non opus est longa oratione, non opus concinno apparatu, non syllogismis; sed operibus fit demonstratio. Dic illi: Et tu servus es ut ille, tu homo ut ille: in eodem mundo versaris, sub eodem cælo iisdem vesceris cibis: cur tu in nequitia degis, ille in virtute? Ideo permisit Deus malos bonis permixtos esse, nec aliam bonis terram, alium malis orbem dedit; sed hos illis commiscuit, rem utilissimam operatus. Nam boni probatiores apparent, dum in medio hominum, qui eos a recta vivendi ratione avocant et ad malum trahunt, versantur, et tamen virtutem sectantur. *Oportet enim, inquit, hæreses esse in vobis, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19).

Cur boni cum malis permixti. — Ideo igitur malos in medio reliquit, ut boni magis splenderent. Viden' quantum lucrum? Sed non ab improbis lucrum, sed a constantia bonorum. Idcirco Noe admiramur, non quod justus ac perfectus esset tantum, sed quod in generatione illa prava atque perversa virtutem servasset, cum nullum virtutis exemplum haberet, cum omnes eum ad malitiam evocarent: at ipsis contrariam viam tenebat, velut si viator quispiam, magna multitudo eodem itinere cum impetu pergente, contrarium carpat iter. Quapropter non simpliciter dixit, *Noe justus et perfectus*, sed adjecit, *in generatione sua* (Gen. 6. 9), perversa scilicet et desperata, ubi nullum virtutis commercium erat. Itaque ab improbis id bonis lucri accedebat: sic et arbores a contrariis ventis

agitatæ robustiores fiunt. Est etiam improbis a bonorum consortio lucrum: verecundantur nempe, pudore afficiuntur et erubescunt ab eis; etiamsi vero a nequitia non abstant, attamen latenter solum audent facinora perpetrare. Nec parum est iniquitatis audaciam tolli: aliorum quippe vita illorum nequitiam criminatur. Audi igitur quid dicatur de justo: *Molestus est nobis vel dum conspicitur* (Sap. 2. 15). Neque id minimum est emendationis initium, cum ejus præsentia torquentur: nisi enim eis molestus esset illius conspectus, non ita loquerentur. Nec modicum illud impedimentum est, quo minus malitia sua libere utantur. Vidisti quantum lucrum bonis per improbos, improbis per bonos accedat? ideo non separavit eos Deus, sed commixtos reliquit.

2. Cur diabolus relinquatur. — Idem itaque nobis etiam de diabolo sit sermo. Ideo enim illum hic esse sivit, ut te fortiolem redderet, ut splendidiorem athletam faceret, ut majora forent certamina. Si quis igitur dicat, Cur diabolus reliquit Deus? hæc illi responde, Quia iis qui vigilant et sibi attendunt, non modo nihil nocet, sed etiam utilis est, non arbitrio suo, quod malum est, sed illorum fortitudine, qui ejus malitia ut par est utuntur. Siquidem et cum Jobo conflixit, non ut illum clariorem redderet, sed ut supplantaret: ideoque malus est, quod tali sit proposito ac voluntate; attamen nihil justum læsit, sed hic potius lucrum ex tali pugna reportavit, ut jam ostendimus: atque dæmon nequitiam, justus vero fortitudinem exhibuit. At multos supplantat, inquires: ob illorum scilicet infirmitatem, non autem virtute sua, quod jam pluribus demonstratum est. Tuum ergo recte dirige animum, et numquam ab aliquo detrimentum accipies, imo maxima lucraberis, non a probis modo, sed etiam ab improbis. Ideo enim, ut antea dixi, commixtos reliquit Deus homines, maxime bonos cum malis, ut hos ad suam propriam reducant virtutem. Audi quid discipulis dicat Christus: *Simile factum est regnum cælorum mulieri, quæ acceptum fermentum abscondit in farinæ satis tribus* (Matth. 13. 33). Itaque justi vim fermenti habent, ut ad suam conditionem improbos transferant. Sed pauci sunt justi, quia et fermentum parvum est; verum illa paucitas massam non lædit, sed totam farinam pro insita virtute in suam transfert conditionem. Sic justorum quoque virtus non in numero sita est, sed in gratia Spiritus robur totum habet. Duodecim erant apostoli: viden' quam modicum sit fermentum? totus orbis in infidelitate versabatur: viden' quanta massa? sed illi duodecim totum orbem ad se converterunt. Fermentum et massa ejusdem sunt naturæ, sed non ejusdem qualitatis: quomobrem inter justos reliquit improbos, ut quemadmodum hi ejusdem naturæ sunt atque justi, sic ejusdem propositi fierent.

Homo solus auctor peccati. — Hæc memoria teneatis, his os obturate ignavis illis, dissolutis, signioribus, qui virtutis labores refugiant, qui communem nostrum Dominum incusant. *Peccasti, inquit, quiesce!* (Gen. 4. 7): ne adjicias aliud gravius peccatum (Er-

κάκινους· ὁ διάβολος ἠπάτησε· πῶς οὖν ὑμᾶς οὐκ ἠπάτησεν; Οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι ὑμεῖς κάκινους, κατὰ τὴν φύσιν λέγω· τὴν αὐτὴν ἔχετε ψυχὴν ὑμεῖς κάκινους, τὰς αὐτὰς ἔχετε ἐπιθυμίας τὰς παρὰ τῆς φύσεως· πῶς οὖν οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὑμεῖς κάκινους; Ἐπειδὴ αἱ προαιρέσεις οὐχ αἱ αὐταὶ ὑμῖν κάκινους· διὰ τοῦτο ἐκείνοι μὲν ἐν ἀπάτῃ, ὑμεῖς δὲ ἐκτὸς τῆς ἀπάτης. Οὐ πάλιν τὸν διάβολον ἀπαλλάττων ἐγκλημάτων ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὑμᾶς ἀμαρτημάτων ἐλευθερώσαι σπουδάζω. Πονηρὸς ὁ διάβολος, ὁμοιωτῶ καγὼ, ἀλλ' ἑαυτῷ πονηρὸς, οὐχ ἡμῖν, ἀν νη-ρωμεν· τοιαύτη γὰρ τῆς κακίας ἡ φύσις· τοῖς κεκτημένοις ἐστὶν ὀλεθρία μόνους, ἡ δὲ ἀρετὴ τοῦναντίον· οὐχὶ τοὺς κεκτημένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείον ὠφελεῖν δύναται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ μὲν κακὸς ἑαυτῷ κακὸς, ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ ἐτέροις ἀγαθὸς, μαρτυρίαν σοι παρέχω παροιμιώδη. *Τέκνον, φησὶν, ἰὼν κακὸς γένῃ, μόνος ἀντλήσεις τὰ κακὰ· ἐὰν δὲ σοφὸς, ἑαυτῷ καὶ τῷ πλησίον.*

Ἠπατήθησαν ἐν τοῖς θεάτροις, ἀλλ' ὑμεῖς οὐκ ἠπατήθητε. Μεγίστη αὕτη πραγματίαν ἀπόδειξις, λέγεις σαφὴς καὶ λογισμὸς [268] ἀναμειβεθήτης τοῦ πανταχοῦ τὴν προαίρεσιν εἶναι κυρίαν. Τούτῃ δὴ καὶ αὐτὸς κέχρητο τῷ τρόπῳ τῆς ἀποδείξεως· ἂν βῆς ἄνθρωπον ἐν πονηρίᾳ ζῶντα καὶ πᾶσαν κακίαν ἐπιδεικνύμενον, εἶτα αἰτιώμενον τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν καὶ λέγοντα, ὅτι τύχης καὶ εἰμαρμένης ἀνάγκη καὶ δαιμόνων τυραννίδι τὴν ἡμετέραν ἐξέδωκε φύσιν, καὶ πάντοθεν τὴν αἰτίαν ἀφ' ἑαυτοῦ μὲν ἀπάγοντα, ἐπὶ δὲ τὸν δημιουργὸν καὶ τοῦδε τοῦ παντὸς προνοοῦντα μεταφέροντα, ἀπόφραξον αὐτοῦ τὸ στόμα, μὴ λόγῳ, ἀλλ' ἔργῳ, ἐπιδείξας σύνδουλον ἔτερον ἐν ἀρετῇ καὶ ἐπικεικτῇ ζῶντα. Οὐ χρεῖα λόγων μακρῶν, οὐ χρεῖα κατασκευῆς συμπεπλεγμένης, οὐδὲ συλλογισμῶν· διὰ τῶν ἔργων ἡ ἀπόδειξις γίνεται· εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Καὶ σὺ δούλος, κάκεινος δούλος· καὶ σὺ ἄνθρωπος, κάκεινος ἄνθρωπος· τὸν αὐτὸν κόσμον οἰκεῖς, ὑπὸ τὸν αὐτὸν οὐρανὸν τὰς αὐτὰς τρέφῃ τροφάς· πῶς σὺ μὲν ἐν πονηρίᾳ, ἐκεῖνος δὲ ἐν ἀρετῇ; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἀφῆκε τοὺς πονηροὺς τοῖς ἀγαθοῖς ἀναμεμίχθαι, καὶ οὐκ ἄλλην μὲν τοῖς πονηροῖς ἔδωκε γῆν, εἰς ἑτέραν δὲ τοὺς ἀγαθοὺς οἰκουμένην ἀπώκυισεν, ἀλλὰ ἀνέμιξε τούτους ἑκείνους, πολὺ τὸ χρήσιμον ἐργαζόμενος. Οἱ γὰρ ἀγαθοὶ δοκιμώτερον φαίνονται, ἐν μέσῳ τῶν καλοῦντων αὐτοὺς ὁρθῶς ζῆν καὶ πρὸς κακίαν ἐκλογίαντες ὄντες καὶ τῆς ἀρετῆς ἀντικαθάνομενοι. Δεῖ γὰρ, φησὶ, καὶ αἰρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.

Οὐκοῦν καὶ διὰ τοῦτο τοὺς πονηροὺς ἀφῆκεν εἶναι ἐν τῷ μέσῳ, ἵνα οἱ ἀγαθοὶ διαλάμπωσι μάλλον. Ὁρᾷς τὸ κέρδος ὅσον; Ἄλλ' οὐ παρὰ τῶν πονηρῶν τὸ κέρδος, ἀλλὰ παρὰ τῆς ἀνδρείας τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Νῶε θαυμάζομεν, οὐχ ὅτι δίκαιος ἦν, οὐδὲ ὅτι τέλειος ἦν μόνον, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ τῇ διεστραμμένῃ καὶ πονηρᾷ διέσωσε τὴν ἀρετὴν, ὅτε οὐκ εἶχε παράδειγμα ἀρετῆς, ὅτε πάντες πρὸς πονηρίαν αὐτὸν παρεκάλουν καὶ πᾶσαν ἀπ' ἐναντίας ἦλθεν ἐκείνους, καθάπερ τις ὀδίτης πολλῷ πλῆθει· ῥύμη φερομένη τὴν ἐναντίαν ὁδεύων ὁδόν. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς εἶπε, *Νῶε δίκαιος, τέλειος*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ*, ἐν τῇ διεστραμμένῃ, ἐν τῇ ἀπεγνωσμένῃ, ὅτε οὐδὲν ἐμπόρουμα ἦν ἀρετῆς. Τοῖς μὲν οὖν ἀγαθοῖς ἀπὸ τῶν πονηρῶν τοῦτο τὸ κέρδος ἦν· οὕτω γοῦν καὶ δένδρα ὑπὸ ἀνέμων ἐναντίων ῥιπιζόμενα ἰσχυρότερα γίνονται. Ἔστι δὲ

* Reg. ἡ προαίρεσις οὐχ ἡ αὐτή.

καὶ τοῖς πονηροῖς κέρδος ἀπὸ τῆς ἐπιμιξίας τῶν ἀγαθῶν· αἰδοῦνται, αἰσχύνονται, ἐρυθρῶσιν ἐκείνους, καὶ μὴ ἀποστῶσι τῆς κακίας, ἀλλ' ὁμοῦ μετὰ τοῦ λανθάνειν τολμῶσι πᾶσι τολμῶσιν. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο, μὴ ἔχειν πεπαρρησιασμένην τὴν παρανομίαν· ὁ γὰρ τῶν ἄλλων βίος κατήγορος τῆς τούτων κακίας γίνεται. Ἄκουσον γοῦν τί φασὶ περὶ τοῦ δικαίου· *Βαρὺς ἐστὶν ἡμῖν καὶ βλεπόμενος*. Οὐ μικρὰ δὲ ἀρχὴ διορθώσεως τὸ δάκνεσθαι αὐτοῦ τῇ παρουσίᾳ· καὶ γὰρ εἰ μὴ ἔδακνεν αὐτοὺς ἡ φύσις τοῦ δικαίου, οὐκ ἂν τοῦτο ἐφθελγαντο τὸ ῥῆμα· τὸ δὲ δάκνεσθαι καὶ στύφεσθαι τὸ συνειδὸς ἀπὸ τῆς παρουσίας ἐκείνου, οὐ μικρὸν ἂν εἴη κώλυμα τοῦ μὴ μετὰ ἀδείας τῇ πονηρίᾳ κεχρησθαι. Εἶδες πόσον ἐστὶ κέρδος καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἀπὸ τῶν πονηρῶν, καὶ τοῖς πονηροῖς ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν; διὰ τοῦτο οὐ διεῖλεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἀφῆκεν ἀναμεμίχθαι.

[269] β'. Ὁ αὐτὸς τοῖνον ἤρῃν λόγος καὶ περὶ τοῦ διαδόλου. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοῦτον ἀφῆκεν ἐν ταῦτα εἶναι, ἵνα σὲ ἰσχυρότερον ἐργάσῃται, ἵνα λαμπρότερον ποιῇ τὸν ἀθλητὴν, ἵνα μείζονα ἦ τὰ ἀγωνίσματα. Ὅταν οὖν λέγῃ τις, διὰ τί τὸν διάβολον ἀφῆκεν ὁ Θεός; ταῦτα λέγε πρὸς ἐκείνον τὰ ῥήματα· Ὅτι τοὺς νήφοντας καὶ προσέχοντας οὐ μόνον οὐδὲν παρέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν, οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν (πονηρὰ γὰρ ἐστὶν), ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀνδρείαν τὴν τῇ πονηρίᾳ εἰς δέον χρησιμέων. Ἐπεὶ καὶ τῷ Ἰὼδ προσεπλάκη μὲν, οὐ διὰ τοῦτο δὲ, ἵνα αὐτὸν λαμπρότερον ποιῇ, ἀλλ' ἵνα ὑποσκελίσῃ· διὰ τοῦτο πονηρὸς, διὰ τὴν τοιαύτην γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν· ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲν παρέδωκε τὸν δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ἀπώνατο μάλλον ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς μάχης, ὅπερ οὖν καὶ ἀπεδείξαμεν· καὶ ὁ δαίμων τὴν πονηρίαν, καὶ ὁ δίκαιος τὴν ἀνδρείαν ἐπεδείξατο. Ἀλλὰ καὶ ὑποσκελίζει πολλοὺς, φησὶ· παρὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἰσχύ· καὶ γὰρ τοῦτο ἀπεδείχθη διὰ πολλῶν ᾄδῃ. Τὴν σαυτοῦ τοῖνον κατόρθωσον γνώμην, καὶ παρ' οὐδενὸς οὐδέποτε δέξῃ βλάβος, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα κερδανεῖς, οὐχὶ παρὰ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν πονηρῶν. Διὰ γὰρ τοῦτο, καθάπερ ἐμπροσθεν εἶπον, μετ' ἀλλήλων ἀφῆκεν εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεός, καὶ μάλιστα τοὺς ἀγαθοὺς μετὰ τῶν πονηρῶν, ἵνα κάκινους πρὸς τὴν οἰκείαν μεταγάγωσιν ἀρετὴν. Ἄκουσον γοῦν τί φασὶ περὶ μαθηταῖς ὁ Χριστός· *Ὁμοιωθὲν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν γυναικὶ, ἥτις λαβοῦσα ζύμην ἐκρύψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία*. Ὅστε ζύμης δύναμιν ἔχουσιν οἱ δίκαιοι, ἵνα πρὸς τὴν ἑαυτῶν ποιότητα τοὺς πονηροὺς μεταστήσωσιν. Ἄλλ' ὀλίγοι οἱ δίκαιοι, καὶ γὰρ καὶ ἡ ζύμη μικρά· ἀλλ' οὐδὲν ἡ μικρότης παραβάλλει τὸ φύραμα, ἀλλ' ἡ σμικρότης ἐκείνη ἅπαν τὸ ἀλευρον πρὸς ἑαυτὴν μεθίστησι διὰ τῆς ἐνούσης αὐτῇ δυνάμεως. Οὕτω δὴ καὶ ἡ δύναμις τῶν δικαίων οὐκ ἐν τῇ ποσότητι τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι τὴν ἰσχύ· ἔχει. Δώδεκα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι· εἶδες πῶς μικρὰ ἡ ζύμη; ὅλη ἡ οἰκουμένη ἐν ἀπιστίᾳ ἦν· εἶδες πόσον τὸ φύραμα; ἀλλ' ἐκείνοι οἱ δώδεκα πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πρὸς ἑαυτοὺς ἐπέστρεψαν. Ἡ ζύμη καὶ τὸ φύραμα τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς ποιότητος· διὰ τοῦτο ἀφῆκε μεταξὺ τῶν δικαίων τοὺς πονηροὺς, ἵν' ὥσπερ τῆς αὐτῆς φύσεως εἰσι τοῖς δίκαιοις, οὕτω καὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως γένωνται.

Τούτων μέμνησθε, τοῖς ἐπιστομίζετε τοὺς ῥιπτόμενους, τοὺς διακεχυμένους, τοὺς ὀκνηροτέρους, τοὺς ἀναδουμένους πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους, τοὺς τοῦ κοινοῦ Δεσπότης κατηγοροῦντας. *Ἥμαρτες*, φησὶν,

ἡσυχασον, μὴ προσθήῃς δευτέραν ἁμαρτίαν χαλεπωτέραν· οὐχ οὕτω χαλεπὸν τὸ ἁμαρτεῖν, ὥς μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Δεσπότης κατηγορεῖν. Ἐπίγνωθι τὸν αἴτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐδένα ἄλλον εὐρήσεις, ἢ τὸν ἡμαρτηκότα σέ. Πανταχοῦ προαιρέσεως χρεῖα ἀγαθῆς· ἔδειξα ὅμιν τοῦτο οὐκ ἀπὸ λογισμῶν ψιλῶν, ἀλλ' ἀπὸ συνδούλων τῶν ἐν αὐτῷ τῷ κόσμῳ ζώντων. Ταύτῃ καὶ αὐτοὺς κέχρησο τῇ ἀποδείξει· οὕτω καὶ ὁ κοινὸς ἡμᾶς κρινεῖ· Δεσπότης· μάθετε τοῦτον τῆς ἀποδείξεως τὸν τρόπον, καὶ οὐδεὶς ὑμᾶς δυνήσεται συλλογίσασθαι ^α. Πορνεῦει τις; δεῖξον αὐτῷ σωφρονούντα ἕτερον· πλεονεκτεῖ [270] τις καὶ ἀρπάξει; δεῖξον αὐτῷ τὸν ἐλεημοσύνην διδόντα· ἐν βασκανίᾳ ζῇ καὶ φθόνῳ; δεῖξον αὐτῷ τὸν καθαρὸν τοῦ πάθους· ὑπ' ὀργῆς κρατεῖται; τὸν ἐν φιλοσοφίᾳ ζῶντα εἰς μέσον ἀγάγε. Οὐ γὰρ δεῖ μόνον εἰς τὰ παλαιὰ ἀνατρέχειν διηγλήματα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων λαμβάνειν τὰ παραδείγματα· καὶ γὰρ καὶ τήμερον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οὐκ ἐλάττωμα τῶν προτέρων ἐστὶ τὰ κατορθώματα. Ἀπιστὸς ἐστὶ καὶ ψευδὲς ἡγείται τὰς Γραφὰς εἶναι; οὐ πιστεύει, ὅτι ὁ Ἰῶδ τοιοῦτος ἦν; δεῖξον αὐτῷ ἕτερον ἄνθρωπον τὸν ἐκείνου τοῦ δικαίου ζηλοῦντα τὸν βίον. Οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης ἡμᾶς κρινεῖ· συνδούλους ἴστησι μετὰ συνδούλων, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ κρίσεως φέρεται τὴν ψῆφον, ἵνα μὴ ἀρξῇται λέγειν τις πάλιν, καθάπερ ἐκεῖνος ὁ οἰκέτης ὁ τὸ τάλαντον πιστευθεὶς, καὶ ἀντὶ τάλαντον κατηγορίαν προσενεγκῶν, *Ὅτι σκληρὸς εἰ*. Δέον γὰρ στένειν, ὅτι οὐκ ἐδιπλασίασε τὸ τάλαντον, ἀλλὰ καὶ χαλεπωτέραν τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσατο, τὴν κατηγορίαν τὴν κατὰ τοῦ δεσπότης προσθεὶς τῇ οἰκείᾳ ἀργίᾳ. Τί γὰρ φησιν; *Εἰδὼν σε ὅτι σκληρὸς εἰ*. Ὁ ἄλλος καὶ ταλαίπωρε, καὶ ἀγνώμων, καὶ ὀκνηρὸς ὀφείλων· τῆς σαυτοῦ κατηγορεῖν ἀργίας καὶ ὑφελῆσθαι τι τῆς προτέρας ἁμαρτίας, σὺ δὲ ἐπὶ τὸν δεσπότην τὴν κατηγορίαν μετελεγκῶν, ἀντὶ τοῦ τάλαντου τὴν ἁμαρτίαν ἐδιπλασίασας.

γ'. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς δούλους καὶ δούλους ἴστησιν, ἵνα οὕτω ἐκείνους κρινῶσι, κάκεινοι διὰ τούτων κρινόμενοι μὴ ἔχωσι λοιπὸν κατηγορεῖν τοῦ Δεσπότης. Διὰ τοῦτο φησιν· *Ερχεται ὁ Ὑἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ*. Ὅρα τῆς δόξης τὸ ἀπαράλλακτον· οὐκ εἶπεν, Ἐπὶ δόξης ὁμοίας τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' *Ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, καὶ συνάξει τὰ ἔθνη πάντα*· φοβερὸν τὸ κριτήριον, φοβερὸν τοῖς αὐτοφράνουσι καὶ ὑπειθύνουσιν· ἐπεὶ τοῖς συνεῖδόναι ἑαυτοὺς κατορθώματα ποθεινὸν καὶ προσηγές· *Καὶ στήσει τὰ πρόβατα ἐκ δεξιῶν, καὶ τὰ ἐρίφια ἐξ ἐκωνύμων*· καὶ οὗτοι κάκεινοι ἄνθρωποι. Διὰ τί οὖν ἐκείνοι μὲν πρόβατα, οὗτοι δὲ ἐρίφια; Οὐχ ἵνα τὴν ἐναλλαγὴν τῆς φύσεως, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐναλλαγὴν τῆς προαιρέσεως μάθῃς. Διὰ τί δὲ οἱ μὴ διδόντες ἐλεημοσύνην ἐρίφια; Ὅτι ἀκαρπὸν ἐστὶ τὸ ζῶον, καὶ οὐτε τὴν ἀπὸ τοῦ γάλακτος λειτουργίαν, οὐτε τὴν ἀπὸ τῶν γεννημάτων, οὐτε τὴν ἀπὸ τῶν τριχῶν εἰσφέρειν δύναται τοῖς κεκτημένοις, πανταχόθεν ἔρῃμον ὃν τῆς τοιαύτης εἰσφορᾶς ^β διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον. Διὰ τοῦτο τοὺς οὐδένα καρπὸν ἐλεημοσύνης φέροντας ἐκάλεσεν ἐρίφια, τοὺς ἐκ δεξιῶν πρόβατα· ἀπὸ γὰρ τούτων πολλὴ ἡ φορὰ, ἐκ τῆς τοῦ ἔριου φύσεως, ἐκ τῶν γεννημάτων, ἐκ τοῦ γάλακτος. Τί οὖν φησι πρὸς αὐτούς; Πεινῶντά με εἰδετε, καὶ θιρράψατε· γυμνὸν καὶ περιεβάλετε· ξένον, καὶ συνηγάγετε. Πάλιν πρὸς ἐκείνους τὰ ἐναντία· καίτοι γε αἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι καὶ οὗτοι κάκεινοι, τὰς αὐτὰς ἐλα-

^α Reg. συλλήσασθαι.

^β Duo mss. τοιαύτης φορᾶς.

δὸν ἐπαγγέλλας καὶ οὗτοι κάκεινοι, τὰ αὐτὰ ἐπαῖδα ἀμφοτέρους προέχειτο κατορθώσασιν, ὁ αὐτὸς καὶ πρὸς τοὺς καὶ πρὸς ἐκείνους ἦλθε, μετὰ τῆς αὐτῆς γυμνότητος καὶ πρὸς τοὺς καὶ πρὸς ἐκείνους, μετὰ τῆς αὐτῆς πείνης, καὶ ξένος ὁμοίως· πάντα ἴσα κάκεινοις καὶ τούτοις.

Πῶς οὖν τὸ τέλος οὐκ ἴσον; Ὅτι ἡ προαίρεσις οὐκ ἀφῆκεν· αὕτῃ γὰρ μόνῃ τὴν διαίρεσιν [271] ἐποίησατο. Διὰ τοῦτο ἐκείνοι μὲν εἰς γένναν, οὗτοι δὲ εἰς βασιλείαν· εἰ δὲ ὁ διάβολος ἦν αὐτοῖς τῶν ἁμαρτημάτων ὁ αἷτιος, οὐκ ἂν, ἄλλου ἁμαρτόντος καὶ ὠφίσαντος, οὗτοι ἐμελλον καλῶζεσθαι. Εἶδες ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἁμαρτόντας, καὶ τοὺς κατορθώσαντας; εἶδες, πῶς ἰδόντες τοὺς συνδούλους ἐπεστομίσθησαν; Φέρεται σοι καὶ ἐφ' ἕτερον παράδειγμα τὸν λόγον ἀγάγμεν. Παρθένου, φησὶν, ἦσαν δέκα. Πάλιν ἐνταῦθα αἱ προαιρέσεις αἱ κατορθώσασαι, πάλιν αἱ διαμαρτούσαι, ἵνα ἐκ παραλλήλου καὶ τούτων τὰ ἁμαρτήματα ῥῃς; κάκεινων τὰ κατορθώματα· ἡ γὰρ σύγκρισις σαφέστερα ταῦτα ποιεῖ. Καὶ αὗται παρθένοι κάκειναι, καὶ αὗται πέντε κάκειναι· λαμπάδες εἶχον καὶ αὗται κάκειναι· τὸν νυμφίον ἀνέμενον πᾶσαι. Πῶς οὖν αἱ μὲν εἰσῆλθον, αἱ δὲ οὐκ εἰσῆλθον; Ὅτι αἱ μὲν ἀνθρώποι ἦσαν, αἱ δὲ ἡμεροὶ καὶ φιλόανθρωποι. Ὅρᾳ πάλιν τὴν προαίρεσιν τοῦ τέλους αἰτίαν γινομένην. οὐχὶ τὸν διάβολον; εἶδες ἐκ παραλλήλου τὰς κρίσεις; καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων φερόμενην τὴν ψῆφον; Συνδούλοι συνδούλους κρινούσι. Βούλει σοι δεῖξω καὶ ἐξ ἁνομοίων γινομένην σύγκρισιν; γίνεται γὰρ καὶ ἐξ ἁνομοίων, ὥστε τὴν κατὰ κρίσιν γενέσθαι σαφεστέραν. Ἄνδρες *Νινευῖται*, φησὶν, *ἀναστήσονται καὶ κατακρινούσι τὴν γενεάν ταύτην*. Οὐκέτι ὅμοιοι κρίνονται· οἱ μὲν γὰρ βαρβάρου, οἱ δὲ Ἰουδαίου· οἱ μὲν προφητικῆς ἀπήλυσαν διδασκαλίας, οἱ δὲ οὐδέποτε μετέσχον θείας ἀκροάσεως. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ διάφορον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖ μὲν δούλος ἀπῆλθεν. ἐνταῦθα δὲ ὁ Δεσπότης· κάκεινους μὲν καταστροφὴν ἐκήρυττε παραγενόμενος, οὗτος δὲ βασιλείαν οὐρανῶν εὐηγγελίζετο. Τίνας οὖν εἰκόδῃ τὴν πιστεῦσαι μάλλον, τοὺς βαρβάρους καὶ ἀνοήτους καὶ μηδέποτε μετασχόντας θείας διδασκαλίας, ἢ τοὺς ἐκ πρώτης ἡλικίας προφητικαῖς ἐντραφέντας βιβλοῖς; Παντὶ δῆλον, ὅτι τοὺς Ἰουδαίους μάλλον· ἀλλὰ γέγονε τὸναντίον. Καὶ οὗτοι μὲν τῇ πίστεισαν τῷ Δεσπότην βασιλείαν οὐρανῶν κηρύττοντες, ἐκείνοι δὲ ἐπίστευσαν τῷ συνδούλῳ καταστροφὴν ἀπειλῶντι, ἵνα μειζρόνως κάκεινων ἢ ἐπεικεία καὶ τούτων ἢ ἀγνώμοσύνη φανήσῃται. Μὴ τι δαίμων; μὴ τι διάβολος; μὴ τι τύχη; μὴ τι εἰμαρμένη; οὐχὶ ἕκαστος ἑαυτῷ αἷτιος καὶ τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ἐγίνετο. Εἰ γὰρ μὴ αὐτοὶ ἐμελλον ὑπεύθυνοι ἔσεσθαι, οὐκ ἂν εἶπεν, ὅτι *Κατακρινούσι τὴν γενεάν ταύτην*· οὐκ ἂν καὶ τὴν βασιλίσσαν τοῦ νότου κατακρίνειν τοὺς Ἰουδαίους εἶπεν. Οὐ γὰρ δὴ δῆμοι δῆμοι μόνον κατακρινούσι τότε, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄνθρωπος δῆμον ὀλόκληρον πολλάκις, ὅταν οὐς μὲν ἐνεδέχοτο μάλλον ἀπατηθῆναι, φαίνονται μεινάντες ἀνεξάπαπτοι, οἱ δὲ ἐκ παντὸς τρόπου περιγενέσθαι ὀφείλοντες, ἡττηθέντες τύχῳσι. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Ἰῶδ ἐμνήσθημεν· ἀνάγκη γὰρ πάλιν ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην, ὥστε τὰ λείψανα ἀποδοῦναι τῷ λόγῳ. Τῷ μὲν οὖν Ἀδὰμ διὰ ῥημάτων προσέβαλε ψιλῶν, τῷ δὲ Ἰῶδ καὶ διὰ πραγμάτων· τὸν μὲν γὰρ τοῦ πλοῦτου παντὸς ἐγύμνωσε καὶ τῶν παίδων ἀπεστέρησε· τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα τι τῶν ὄντων ἀφείλετο. Μάλλον δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα ἐξετάσαμεν, [272] καὶ τῆς ἐπιβολῆς ^α τὸν

^α Savilius τῆς ἐπιβολῆς, et sic interop.

cl. 21. 1) : non ita grave est peccare, quam post admissum peccatum Dominum accusare. Agnosce peccati auctorem, nullumque alium reperies, quam te qui peccasti. Ubique bono opus est proposito voluntatis; id autem vobis comprobavi, non solum ratiociniis, sed exemplo conservorum, qui in hoc mundo vivebant. Hac et tu utere demonstratione: sic et communis Dominus nos judicabit: hunc demonstrationis modum discite, et nemo vobis poterit verba dare¹. Fornicatur quispiam? ostende illi alium continenter agentem. Avarus est alius et rapax? eleemosynam erogantem illi exhibe. In livore et invidia versatur? ab hoc morbo liberum ei ostende. Iracundus est? in medium adduc eum, qui cum philosophia vivit. Non enim veteres solum historias repetere est opus; sed a præsens exempla sumenda sunt. Nam hodieque per Dei gratiam non minora prioribus sunt præclara opera. Incredulus est, et mendaces putat esse Scripturas? non credit Jobum talem fuisse? ostende illi alium hominem, qui illius justi imitetur vitam. Sic et nos Dominus judicabit: conservos cum conservis constituit, nec suo iudicio fert sententiam, ne quis dicat iterum, quemadmodum ille famulus, cui talentum creditum fuerat, et pro talento accusationem retulit: *Quia austerus es* (Matth. 25. 24). Cum enim ingemiscere oportuisset, quod talentum non duplicasset, gravius admisit peccatum, propriæ segnitiei accusationem contra dominum adjiciens. Quid enim ait? *Sciebam quia austerus es*. O miser, o infelix et ingratus et ignave! cum ignaviam tuam accusare deberes, et sic prius peccatum minuere, tu contra dominum accusationem vertens, loco talenti peccatum duplicasti.

3. Idcirco Deus servos et servos statuit, ut hi illos judicent, et illi ab his iudicati, non habeant ultra unde Dominum accusent. Propterea dicit: *Venit Filius hominis in gloria Patris sui* (Matth. 16. 27). Vide gloriæ æqualitatem: non dixit, In gloria simili gloriæ Patris, sed, *In gloria Patris, et congregabit gentes omnes*: terribile tribunal, terribile peccatoribus et reis: nam sibi consciis de bono opere, desiderabile dulceque est: *Et constituet oves a dextris, et hædos a sinistris* (Matth. 25. 33): et hi et illi homines sunt. Cur itaque illi oves, hi hædi? Non ut differentiam naturæ, sed ut voluntatis discrimen ediscas. Cur autem ii, qui eleemosynam non erogarunt, hædi sunt? Quia infructuosum est animal, quod neque lactis ministerium, neque prolem, neque pilorum utilitatem possit afferre dominis, quia ob præmaturam ætatem talis proventus expertus est. Ideo eos qui nullum eleemosynæ fructum ferunt, hædos vocavit; eos autem qui a dextris, oves. Ab illis enim ingens proventus ex lana, ex prole, ex lacte. Quid igitur ait illis: Esurientem me vidistis, et nutrivistis me; nudum, et induistis; hospitem, et collegistis (Matth. 25. 35). Rursum ad illos contraria: et quidem tam illi quam hi homines erant, easdem utrique acceperant promissiones, eadem utrisque bene operantibus præmia proposita: idem ipse pro his et pro illis venit, eadem cum nuditate ad utrosque,

¹ Reg., vos capere, pro, vobis verba dare.

eadem fame, hospes itidem: omnia sunt et his et illis æqualia.

Ex voluntatis proposito boni vel mali sumus.—Cur ergo finis non similis? Quia id voluntatis propositum non permisit: illud enim solum distinctionem illam fecit. Hujus causa illi in gehennam, hi in regnum, pergunt: quod si diabolus ipsis auctor peccatorum esset, non utique, alio peccante et ad peccatum impellente, hi supplicio afficiendi erant. Viden' hic et qui peccaverunt et qui bene egerunt? viden' quomodo conservos videntes, obmutuerunt? Age ad aliud exemplum sermonem transferamus. Virgines, inquit, decem erant (Matth. 25). Hic rursus voluntates sunt quæ bene operantur, et quæ delinquant, ut ex opposito et harum peccata videas, et illarum bona opera: comparatio enim hæc clare exhibet. Et hæ et illæ virgines, et hæ et illæ quinque; lampadas utræque habebant, omnes sponsum exspectabant. Cur aliæ ingressæ, aliæ non ingressæ sunt? Quia illæ quidem inhumanæ erant, hæ vero mansuetæ et humanæ. Viden' rursum voluntatis propositum causam fuisse finis, non autem diabolum? vides ex opposito iudicia, et ex similibus calculos ferri? Conservi conservos iudicabunt. Visne tibi ostendam etiam ex dissimilibus fieri comparisonem? fit enim et ex dissimilibus, ut condemnatio sit clavior. *Viri Ninivitæ, inquit, surgent et condemnabunt generationem hanc* (Matth. 12. 41). Non ultra similes sunt ii de quibus iudicium fertur: nam alii barbari sunt, alii Judæi: hi propheticam doctrinam assequuti erant, alii numquam de divinis audierant. Neque hoc tantum interest discriminis, sed quod ad illos servus, ad hos Dominus venerit: et ille quidem futuram subversionem prænuntiabat, hic vero regnum cælorum prædicabat. Quos ergo credituros esse verisimilius erat, barbarosne illos, insipientes, qui numquam divinæ doctrinæ participes fuerant, an eos qui a teneris in prophetis libris educati fuerant? Nemini non videtur Judæos potius credituros; sed contrarium accidit. Ii quidem non crediderunt Domino regnum cælorum prædicanti, illi vero crediderunt conservo subversionem comminanti, ut clarius et eorum æquitas, et horum improbitas appareret. Numquid dæmon? numquid diabolus? numquid fortuna? numquid fatum? numquid sibi quisque causa fuit tum nequitiae, tum virtutis? Nisi enim illi rei futuri essent, nequaquam dixisset: *Condemnabunt generationem hanc*: nequaquam dixisset reginam Austri condemnaturam Judæos esse. Non solum enim populi populos, sed unus homo sæpe integrum populum condemnat: quando ii, qui facile decipi posse videbantur, non decepti fuisse deprehenduntur, et qui omni modo vincere debebant, tamen superantur. Ideo Adami et Jobi mentionem fecimus: jam enim ad illud argumentum redire necesse est, ut quod reliquum est expediamus. Adamum igitur nudis tantum verbis, Jobum factis aggressus est: hunc enim omnibus divitiis spoliavit filiiisque orbavit, illi nec minimum nec magnum quidpiam abstulit. Quin potius ipsa verba perpendamus, et insidiarum modum. *Accessit, inquit, serpens, et dixit mulieri: Cur dixit vobis*

Deus, Non comedetis ex omni ligno, quod est in paradiso (Gen. 3. 1) ? Illic serpens, illic uxor Jobo insidiatur : hic multum interest inter consiliarios discriminis. Nam ille quidem servus, hæc vitæ particeps : hæc auxiliatrix, ille vero subditus erat. Viden' quam nullus sit veniæ locus ? illam enim subditus ac servus devicit : illum nequidem consors et auxiliatrix vincere potuit. At videamus quid dicat : *Cur dixit vobis Deus, Non comedetis ex omni ligno ?* Atqui non id Deus dixerat, sed prorsus contrarium. Considera itaque vafriem diaboli : dixit quod non dictum fuerat, ut ediceret quod dictum fuerat. Quid igitur mulier ? cum opusisset illi os obturare, vel non respondere, stulte dominicam sententiam aperuit : hincque illi magnam præbuit ansam.

4. Vide quantum malum sit sese temere inimicis et insidiatoribus tradere : ideo Christus dicebat : *Nolite dare sancta canibus, neque projiciatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conversi disrumpant vos (Matth. 7. 6).* Hoc autem Evæ contigit : dedit sancta cani, et porco ; ille verba conculcavit, et conversus feminam disrupit. Animadvertite autem quam vafre loquatur : *Non morte moriemini (Gen. 3. 4),* inquit. Hic vero animum advertite : potuit mulier fraudem intelligere : statim enim inimicitiam et bellum adversus Deum denuntiavit, statim ei contradixit. Esto, prius Dei sententiam ediscere volenti dicebas ; at ipsum contraria postea dicentem cum sequebaris ? Dixerat Deus, *Morte moriemini* : his contradixit ille his verbis, *Nequaquam morte moriemini*. Quid hoc bello clarius ? undenam poterat melius cognosci inimicus et hostis, quam quod contraria Deo loqueretur ? Confestim ergo decipulam hanc confugere par fuit, a laqueo resilire oportuit. *Nequaquam morte moriemini,* inquit : *scit quippe Deus, quod qua die comederitis, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii.* Spe majoris promissi etiam bona, quæ in manibus erant, perdidit : promiserat ille se deos effecturum, et in mortis tyrannidem conjecit. Unde ergo, mulier, diabolo fidem habuisti ? quid boni perspiciebas ? annon sat tibi erat auctoritas legislatoris, quodque Deus creator et opifex esset, ille vero diabolus et inimicus ? Necdum diabolus dixerim, serpentem enim tantum esse putabas : serpentemne tanti facere oportuit, ut Dominicam ipsi sententiam denuntiaries ? Vides potuisse fraudem videre ; at noluit ipsa. Atqui Deus jam multa beneficentiæ suæ argumenta dederat, operibusque providentiam curamque suam demonstraverat. Namque hominem, qui antea non erat, efformavit, animam ipsi inspiravit, ad imaginem suam illum fecit, principem omnium, quæ in terra essent, constituit, adjutricem dedit, paradisum plantavit, et usu cæterorum lignorum concessio, unum tantum ne attingerent vetuit : quod ipsum ad ipsorum utilitatem prohibuit. Diabolus vero neque minimum, neque magnum quidpiam boni opere præstitit ; sed nudis tantum verbis mulieris animum extollens, vanaque spe inflans, ita decepit. Quæ tamen diabolus Deo fide digniorem existimavit, etsi Deus operibus benevolentiam suam demonstrasset : ei, qui nuda verba nihilque præ-

terea obtulit, fidem habuit mulier. Viden' ex stultitia tantum et ignavia, non autem vi fraudem profectam esse ? Utque clarius ediscas, audi quomodo Scriptura mulierem accuset. Non enim dixit, *Decepta, sed, Conspicata lignum, quod pulchrum esset, comedit.* Itaque crimen illud intemperantis aspectus erat, non fallaciæ diabolicæ tantum : a propria namque concupiscentia, non a dæmonis malitia superata est. Ideo veniam non est consequuta, sed cum dixisset, *Serpens decepit me,* extremas tamen poenas luit : penes illam enim erat non cadere. Quod ut clarius evadat, age ad Jobum sermonem convertamus, a victis ad victorem, a superatis ad superantem : ille namque majores nobis animos faciet, ut manus cum diabolo conseramus. Illic serpens erat, qui decipiebat, et vicit ; hic mulier, quæ non prævaluit, tametsi ad persuadendum aptior, quam ille. Ac Jobo quidem post pecuniarum jacturam, filiorum amissionem, necnon bonorum omnium, machina admovebatur ; illic vero nihil erat ejusmodi : filios non amiserat nec pecunias Adam, neque in fimo sedebat, sed in paradiso voluptatis habitabat, et omnis generis lignorum copia fruebatur, fonte item, fluviiis, aliisque omnibus commodis : nusquam labor, non tristitia, non mœror, non contumeliæ et convicia, neque innumera illa mala, quæ Jobo immisassunt ; attamen cum nihil adesset hujusmodi, lapsus et supplantatus est. Annon liquet id ex ignavia accidisse ? Eodem modo cum ille iis omnibus instantibus et prementibus, fortiter stetit, annon planum est id ex animi vigilantia ortum esse ?

5. *Jobi patientia omnibus consolatio.* — Utrunque igitur, carissime, magnum lucrum decerpere possis : Adamum imiteris cave, gnarus quanta ex segnitie mala oriantur : Jobi pietatem imitare, cum didiceris quanta ex diligentia bona nascentur : hunc semper tecum reputa victorem coronatum, atque in quovis dolore et calamitate magnam habebis consolationem. Quemadmodum enim in communi orbis theatro constitutus beatus ac generosus ille, omnes per ærumnas suas hortatur, ut quæ accidunt omnia fortiter ferant, neque calamitatibus ingruentibus cedant. Non est ullum, non est, inquam, ullum mali genus, in quo non possimus inde consolationem mutuari. Omnes quippe in toto sparsæ orbe ærumnæ in hoc unum corpus congestæ sunt. Quæ igitur venia ei, qui non potest vel partem quamdam eorum, quæ ipsi inflictæ sunt, cum gratiarum actione ferre, cum ille non partem solum, sed universa hominum mala pertulisse videatur ? Ac ne me ut nimia dicentem damnes, age singulas ærumnas pertractantes, dictis fidem faciamus. Et si placet, quod omnium maxime intolerabile videtur, in medium adducamus, paupertatem, inquam, et dolorem inde natum : id enim homines ubique deplorant. Quid ergo Jobo pauperius fuit, qui etiam iis, qui in balneis abjecti sunt, vel in cinere camiui cubant, et omnibus prorsus hominibus pauperior erat ? Hi enim vestem saltem scissam habent, ille vero nudus sedebat, et quod solum a natura vestimentum habebat, carnis

τρώπον. Προσηλθε, φησὶν, ὁ ὄφρις, καὶ εἶπε τῇ γυναικί· *Τί* ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ; Ἐνταῦθα ὄφρις, ἔκειτο γυνὴ ἐπὶ τοῦ Ἰώδ· τέως πολὺ τῶν συμβούλων τὸ μέσον. Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος, ἡ δὲ κοινῶν τοῦ βίου· ἡ μὲν βοηθός, ὁ δὲ ὑπετέτακτο. Εἶδες τὸ ἀσύγκωστον ὅσον; τὴν μὲν γὰρ ὁ ὑποτεταγμένος καὶ δουλεύων ἠπάτησεν, ἐκείνον δὲ οὐδὲ ἡ κοινῶν καὶ βοηθὸς ὑποσκελίσαι ἰσχυρῶς. Ἄλλ' ἰδῶμεν καὶ τί φησι· *Τί* ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου; Καὶ μὴν οὐκ εἶπεν ὁ Θεός τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον. Ὅρα οὖν κακουργίαν τοῦ διαδόλου· εἶπε τὸ μὴ εἰρημένον, ἵνα μάθῃ τὸ εἰρημένον. Τί οὖν ἡ γυνή; Ἀέον ἐπιστομίσαι, δέον μὴ μεταδοῦναι λόγου, ὑπὸ ἀνοίας ἐξελέληκε τὴν γυνῆν τὴν Δεσποτικὴν· διὰ τοῦτο παρέσχεν αὐτῇ λαθὴν ἰσχυράν.

δ'. Ὅρα ὅσον κακὸν ἐστὶ τὸ ἀπλῶς τοῖς ἐχθροῖς καὶ τοῖς ἐπιβούλοις ἑαυτοὺς ἐγγειρίζειν. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Μὴ δότε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μὴδὲ ῥίψετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε στριφνότες ῥήξωσιν ὑμᾶς*. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἑύας· ἔδωκε τὰ ἅγια τῷ κυνὶ, τῷ χοίρῳ· κατεπάτησεν ἐκείνος τὰ ῥήματα, στραφεὶς ἔρῃσεν τὴν γυναῖκα. Καὶ ὅρα πῶς κακουργεῖ· Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, φησί. Ἐνταῦθ' αἱ μοι προσέχετε, ὅτι δυνατὴ ἦν ἡ γυνὴ ἁ συνιδεῖν τὴν ἀπάτην. Εὐθέως γὰρ τὴν ἐχθρὰν καὶ τὸν πόλεμον προεκήρυττε τὸν πρὸς τὸν Θεόν, εὐθέως ἀνεπαγίας ἐφθέγγετο. Ἔστω πρὸς τοῦτο βουλομένη μαθεῖν τὴν γνῶμην ἔλεγε· μετὰ ταῦτα ἐναντία εἰπόντι τί ἡκολούθει; Εἶπεν ὁ Θεός· *Θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*· ἀντεφθέγγετο τοῦτοις ἐκείνος, καὶ εἶπεν· Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Τί τοῦ πολέμου τοῦτο σαφέστερον; πόθεν ἄλλοθεν ἔδει μαθεῖν τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, ἀλλ' ἡ ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ ἀντιφθέγγασθαι τῷ Θεῷ; Ἔδει τοίνυν φυγεῖν εὐθέως τὸ δέλεαρ, ἔδει τῆς παγίδος ἀποπηδῆσαι. Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, φησὶν· ἥδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἡ ἡμέρα φάγητε, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἑσσεσθε ὡς θεοί. Ἐλπιδὴ μείζονος ὑποσχέσεως καὶ τὰ ἐν χερσὶν ἐξέβαλεν ἀγαθὰ· ἐπηγγέλειτο ποιῆσαι θεοὺς, καὶ κατέβαλεν εἰς τὴν τοῦ θανάτου τυραννίδα. Πόθεν οὖν ἐπίστευσας, ὦ γύναι, τῷ διαδόλῳ; τί συνείδες ἀγαθόν; οὐκ ἤρκει ἡ ἀξιοπιστία τοῦ νομοθέτου, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς καὶ δημιουργὸς καὶ ποιητὴς, ὁ δὲ διάβολος καὶ ἐχθρὸς; Καὶ οὐπὶα λέγω διάβολον· ὅφιν αὐτὸν ἐνόμιζες εἶναι φίλον· ὅφιν οὖν, εἰπέ μοι, τοσαύτης ἰσχυρίας ἀξίως αἰ ἐχρῆν, ὡς καὶ Δεσποτικὴν γνῶμην ἐξαγγεῖλαι αὐτῇ; Ὅρᾳ ὅτι δυνατὸν ἦν συνιδεῖν τὴν ἀπάτην, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν αὐτὴ. Καίτοι ὁ μὲν Θεὸς ἱκανὰς ἔδωκε τῆς εὐεργεσίας τῆς ἑαυτοῦ τὰς ἀποδείξεις, καὶ διὰ τῶν ἔργων τὴν κηδεμονίαν ἐπέδειξετο· καὶ γὰρ οὐκ ἦντα τὸν ἀνθρώπον ἐπλασε, καὶ ψυχὴν ἐνέπνευσε, καὶ κατ' εἰκόνα αὐτὸν ἐποίησεν, ἀρχοντα τῶν ἐπὶ γῆς ποιήσας ἀπάντων, καὶ βοηθὸν ἐχαρίσατο, καὶ παράδισον ἐφύτευσε, καὶ τὴν χρῆσιν τῶν λοιπῶν ἐπιτρέψας δένδρων, ἐνὸς ἀπηγόρευσε μὴ ἄφασθαι [273] μόνου· καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ χρησίμως ἐκάλυπεν. Ὁ δὲ διάβολος ἔργῳ μὲν οὐτε μικρὸν, οὐτε μέγα ἐπέδειξετο ἀγαθὸν, ῥήμασι δὲ φίλοις ἐπάρας τὴν γυναῖκα, καὶ φουθήσας ταῖς ματαίαις ἐλπίσιν, οὕτως ἠπάτησεν. Ἄλλ' ὅμως τοῦ Θεοῦ τὸν διάβολον ἀξιοπιστότερον εἶναι ἐνόμισε, καίτοι διὰ τῶν ἔργων

ἐπιδειξαμένου τὴν εὐνοίαν· τὰ ῥήματα φίλὰ προσεγγόντι μόνον, ἄλλο δὲ οὐδὲν, ἐπίστευσεν ἡ γυνή. Ὅρᾳ ὅπως ἐξ ἀνοίας μόνης καὶ ῥαθυμίας, οὐκ ἀπὸ βίας ἡ ἀπάτη γέγονε; Καὶ ἵνα μάθῃς αὐτὸ σαφέστερον, ἀκουσον, πῶς καὶ ἡ Γραφὴ κατηγορεῖ τῆς γυναικός. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπατηθεῖσα, ἀλλ', Ἰδοῦσα τὸ ξύλον, ὅτι ὡραῖόν ἐστιν, ἔφαγεν. Ὡστε τῆς ὕψους τῆς ἀκρατοῦς τὸ ἐκκλημα, οὐ τῆς ἀπάτης τῆς παρὰ τοῦ διαδόλου μόνης· ὑπὸ γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ἠττήθη τῆς οἰκείας, οὐκ ὑπὸ τῆς πονηρίας τοῦ δαίμονος. Διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγνώμης ἀπήλαυσεν, ἀλλ' εἰπούσα, ὅτι Ὁ ὄφρις ἠπάτησέ με, καὶ οὕτω δίκην ἔδωκε τὴν ἐσχάτην· ἐν αὐτῇ γὰρ ἦν τὸ μὴ πασεῖν. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο σαφέστερον, φέρε ἐπὶ τὸν Ἰώδ τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἀπὸ τῶν ἠττηθέντων ἐπὶ τὸν κρατήσαντα, ἀπὸ τῶν νενικημένων ἐπὶ τὸν νενικηχότα· καὶ γὰρ πλείονα ἡμῖν οὗτος δώσει προθυμίαν, ὥστε ἀντάραι χεῖρας κατὰ τοῦ διαδόλου. Ἐκεῖ ὄφρις ἦν ὁ ἀπατῶν, καὶ ἐκράτησεν· ἐνταῦθα γυνή, καὶ οὐκ ἰσχυρὰ· καίτοι γε αὐτὴ πολλῷ πιθानωτέρα ἐκείνου. Καὶ τῷ μὲν Ἰώδ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χρημάτων, μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῶν παίδων καὶ τὴν γύμνωσιν τῶν ὀντων ἀπάντων ἡ μηχανὴ προσήγετο· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἦν· οὐκ ἀπέβαλε παῖδας, οὐκ ἀπώλεσε χρήματα ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἐπὶ κοπρίας ἐκάθητο, ἀλλὰ παρὰδιδόναι ὤκει τρυφῆς, καὶ δένδριον ἀπήλαυσε παντοδαπῶν καὶ πηγῆς καὶ ποταμῶν καὶ τῆς ἄλλης ἀδείας ἀπάσης. Οὐδαμῶς πόνος οὐδὲ δόνησις, οὐδὲ ἀθυμία καὶ φροντίδες, οὐδὲ ὀνειδὴ καὶ λοιδορίαι, οὐδὲ τὰ μυρία κακὰ, ἅπερ κατέσκηψεν εἰς τὸν Ἰώδ· ἀλλ' ὅμως οὐδενὸς ὄντος τοιούτου, κατέπεσε καὶ ὑπεσκελίσθη. Οὐκ εὐδῆλον, ὅτι διὰ ῥαθυμίας; Ὡς περ οὖν ἐκείνος πάντων τούτων ἐπικειμένων καὶ βαρυνόντων ἔστη γενναίως, καὶ οὐ κατέπεσε, οὐκ εὐδῆλον ὅτι καὶ οὗτος διὰ νῆψιν ψυχῆς;

ε'. Ἐκατέρωθεν οὖν, ἀγαπητέ, κάρπωσαι μέγιστον κέρδος, καὶ φύγε τὸν τοῦ Ἀδάμ ζῆλον, εἰδὼς ὅσα ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας τίκεται κακὰ· ζήλωσον δὲ τὴν τοῦ Ἰώδ εὐλάβειαν, μαθὼν ὅσα ἀπὸ τῆς σπουδῆς βλαστάνει καλὰ· τοῦτον διαπαντὸς λογίζου τὸν στεφανίτην, καὶ πάσης δόξης καὶ περιστάσεως ἱκανὴν ἔξεις παραθυρίαν. Καθὰ περ γὰρ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῆς οἰκουμένης ἔστω ὁ μακάριος καὶ γενναῖος ἐκείνος, ἅπασιν διὰ τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ παθῶν διαλέγεται πάντα φέρειν τὰ συμπίπτοντα γενναίως, καὶ πρὸς μηδὲν ἐνδιδόναι τῶν ἐπιόντων δεινῶν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἀνθρώπινον πάθος, ὃ μὴ δύναται παραθυρίαν ἐκείθεν δέξασθαι· ἃ γὰρ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ διέσπαρται πάθη, ταῦτα ὁμοῦ συνελθόντα εἰς ἓν σῶμα κατέσκηψε τὸ ἐκείνου. Τίς οὖν ἔσται συγγνώμη τῷ μὴ δυναμένῳ τι μέρος τῶν ἐπαχθέντων ἐκείνῳ δεινῶν μετ' εὐχαριστίας [274] ἐνεγκεῖν, δὲ μὴ μέρος μόνον, ἀλλ' ὁλόκληρον φαίνεται αὐτὸς πάντων ἀνθρώπων φέρων κακὰ; Καὶ ἵνα μὴ καταγινῶς ὑπερβολὴν τοῦ λόγου, φέρε καθ' ἕκαστον προχειρισάμενοι τῶν ἐπελθόντων αὐτῷ, τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἐπάγωμεν. Καὶ, εἰ βούλει, τὸ πάντων ἀφορητότερον εἶναι δοκοῦν, πρῶτον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὴν πενίαν λέγω, καὶ τὴν ἐκ ταύτης δόνησιν· τοῦτο γὰρ πανταχοῦ πάντες ἀνθρώποι θρηνοῦσι. Τὴν οὖν τοῦ Ἰώδ πενέστερον β' γέγονεν, ὅς καὶ τῶν ἐν βαλανεῖοις ἐρρίμμένων, καὶ τῶν ἐν τῇ χαμινίᾳ τέφρᾳ καθευδόντων, καὶ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων πενέστερος ἦν; Οὗτοι μὲν γὰρ κἂν ἱμάτιον ἔχουσι διερ-

* Reg. ὅτι δυνατὸν ἦν τῇ γυναικί.

† Duo mss. τίς οὖν Ἰώδ πενέστερος.

ρωγῆς, ἐκείνος δὲ γυμνὸς ἐκάθητο, καὶ ὁ μόνον ἱμάτιον εἶχε παρὰ τῆς φύσεως, τῆς σαρκὸς τὴν περιβολὴν, χαλεπῇ σηπεδόνι καὶ τοῦτο πανταχόθεν διέφθειρεν ὁ διάβολος. Πάλιν οὗτοι οἱ πένητες κἂν ὑπὸ στέγῃν εἰσὶ προφυλάων τῶν ἐν τοῖς βαλανείοις, κἂν καλύβῃ καλύπτονται· ἐκείνος δὲ αἰθριος διανυκτερεύων ἀεὶ διετέλει, οὐδὲ τὴν ἀπὸ ψιλῆς στέγης παραμυθίαν ἔχων· καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὗτοι μὲν πολλὰ ἑαυτοῖς συνίσαι τὰ δεινὰ, ἐκείνος δὲ οὐδὲν ἑαυτῷ συνῆδει. Τοῦτο γὰρ καθ' ἕκαστον τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ παρατηρούμενον, ὃ μεῖζονα αὐτοῦ τὴν ὁδὸν ἐποίει, καὶ πλείονα τὴν ἀπορίαν εἰργάζετο, τὸ μὴδὲ τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων εἰδέναι. Οὗτοι μὲν οὖν, ὅπερ ἔφη, πολλὰ ἂν ἔχοιεν ἑαυτοὺς αἰτιᾶσθαι· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς παραμυθίαν συμφορᾶς, τὸ συνειδέναι ἑαυτῷ δικαίως τιμωρομένῳ· ἐκείνος δὲ καὶ ταύτης ἀπεστέρητο τῆς παραμυθίας, καὶ πολιτεῖαν ἐπιδειξάμενος ἀρετῆς γέμουσαν, τὰ τῶν ἐσχατα τετολημμένων ὑπέμεινε. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ παρ' ἡμῖν πένητες ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐνεμελέτησαν τῇ συμφορᾷ· ἐκείνος δὲ ἀμελέτητον ὑπέμεινε πενίαν, ἀθρόον δεξάμενος τὴν ἐκ τοῦ πλούτου μεταβολήν. Ὅπερ οὖν τὸ τὴν αἰτίαν εἰδέναι τῶν γινομένων, μέγιστον εἰς παραμυθίαν, οὕτως οὐκ ἔλαττον ἐκείνου, τὸ μελετήσαντα πενίαν ἐξ ἀρχῆς, οὕτως ἐν πενίᾳ διάγειν· ὧν ἀμφοτέρων ὁ δίκαιος ἐκείνος ἐστέρητο, καὶ οὐδὲ οὕτω κατέπιπτεν. Εἶδες αὐτὸν καὶ πρὸς ἐσχάτην ἐλθόντα πενίαν, καὶ μεθ' ἣν ἐτέραν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν; τί γὰρ ἂν τοῦ γυμνοῦ, καὶ μὴδὲ στέγῃν ἔχοντος πενέστερον γένοιτο; ἂν; Μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐδάφους πάντως ἀπολαύειν κύριος ἦν· οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο. Οὐκοῦν ὅταν ἴδῃς σαυτὸν ἐν πενίᾳ γεγόμενον, ἐννόησον τὸν δίκαιον τὸ πάθος, καὶ εὐθέως ἀναστήσῃ, καὶ πάντα ἀποκούσῃ λογισμὸν ἄθυμίας. Μία μὲν οὖν αὕτη συμφορὰ πάντων ὁμοῦ τῶν δεινῶν ὑποθεσις εἶναι δοκεῖ τοῖς ἀνθρώποις· δευτέρα δὲ μετ' ἐκείνην, μᾶλλον δὲ πρὸ ἐκείνης, ἡ τοῦ σώματος πληγὴ. Τίς οὖν οὕτως ἡρῶσται ποτε; τίς τοιαύτην νόσον ὑπέμεινε; τίς τοσαύτην πληγὴν ἐδέξατο, ἢ ἔτερον δεξάμενον εἶδεν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Κατὰ μικρὸν αὐτῷ τὸ σῶμα ἐδαπανᾷτο, καὶ πηγὴ σκολήκων αὐτῷ πάντοθεν ἔβρουεν ἀπὸ τῶν μελῶν, καὶ διηνεχῆς ἦν αὕτη ἡ ἐπιρροή, καὶ πολλὴ πανταχόθεν ἡ δυσωδία, καὶ τὸ σῶμα κατὰ μικρὸν ἀναιρούμενον καὶ τοιαύτη σηπεδόνι τηκόμενον ἀπὸ τῆς σιτίας ἐποίει, καὶ λιμὸς ἦν αὐτῷ ξένος καὶ παράδοξος· οὐδὲ γὰρ δεδομένης ἡδύνατο τῆς τροφῆς ἀπολαύειν· *Βρόμιον* γὰρ, φησὶν, *ὄρω τὰ σιτία μου*. Ὅταν οὖν ἀρρώσῃ περιπέσης, ἀνθρωπε, ἀναμνήσθητι τοῦ σώματος ἐκείνου, καὶ τῆς [275] σαρκὸς τῆς ἁγίας· ἁγία γὰρ ἦν καὶ καθαρὰ, καὶ τοιαῦτα ἔχουσα τραύματα. Κἂν ἐν στρατείᾳ δέ τις τελῇ, εἰτα ἀδίκως καὶ χωρὶς εὐλόγου τινὸς προφάσεως ἀναρτηθεὶς ἐν τῷ ξύλῳ διασχαινῇται τὰς πλευράς, μήτε θνεὶς εἶναι νομιζέτω τὸ πρᾶγμα, μήτε πρὸς τὴν ὁδὸν ἐνδιδῶτω, τὸν ἄγιον τοῦτον ἐνοῶν. Ἄλλ' ἱκανὴν εἶχεν οὗτος παράκλησιν καὶ παραμυθίαν, φησὶ, τὸ εἰδέναι τὸν Θεὸν αὐτῷ ταῦτα ἐπάγοντα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸν μάστιγα ἐτάραττε καὶ ἐθορύβει, ὅτι τὸν δίκαιον Θεὸν, καὶ παντὶ τρόπῳ παρ' αὐτοῦ θεραπευθέντα, τοῦτον ἐνόμιζεν αὐτῷ πωλεμῆν. Καὶ πρόφασιν τινα εὐλογον εὐρεῖν τῶν γινομένων οὐκ εἶχεν· ἐπεὶ, ὅτε γε ἔμαθεν ὕστερον τὴν αἰτίαν, ὅρα πόσῃ εὐλό-

γειαν ἐπαδείξατο· ὅτε γὰρ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός· *Ἄλλως με οἶσι σοι κεχρηματικέναι, ἢ ἵνα δίκαιος ἀναστῇς; καταπλάγεις, φησὶ· Χεῖρα θήσω ἐπὶ στόματί μου· ἄπαξ ἐλάλησα, ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Καὶ πάλιν, Ἔως μὲν ὥτὸς ἀκοῆς ἤκουόν σε τὸ πρότερον· νῦν δὲ ὁ ὀφθαλμός μου ἐώρακέν σε· διδὼ ἐξουλίσα ἐμυντόν, καὶ ἐτάκην· ἡγήμαι δὲ ἐμαυτὸν γῆν καὶ σποδόν.*

ς'. Εἰ δὲ ἀρκεῖν τοῦτο εἰς παράκλησιν νομίζεις, θυνήσῃ δὲ καὶ αὐτὸς ταύτην τὴν παραμυθίαν ἔχειν. Κἂν γὰρ μὴ διὰ τὸν Θεὸν πάθῃς τι τῶν δεινῶν, ἀλλ' ἐξ ἀνθρώπων ἐπηρείας, εὐχαριστήσης δὲ, καὶ μὴ βλασφημῆσης τὸν δυνάμενον κωλύσαι μὲν, ἀφέντα δὲ τῆς σῆς ἐνεκεν δοκιμῆς, ὥσπερ οἱ διὰ τὸν Θεὸν παθόντες στεφανοῦνται, οὕτω καὶ σὺ τῶν αὐτῶν ἐπιτεύξῃ μισθόν, ὅτι τὰς παρὰ ἀνθρώπων ἐπαχθεύσας σοι συμφορὰς γενναίως ἤνεγκας, καὶ τῷ δυναμένῳ αὐτάς κωλύσαι μὲν, μὴ βουληθέντι δὲ, ἡυχάριστήσας. Ἰδοὺ τοίνυν καὶ πενίαν καὶ νόσον, καὶ ἀμφοτέρα μετὰ τῆς ἐσχάτης ὑπερβολῆς εἶδες ἐπενεχθέντα τῷ δικαίῳ. Βούλει σοι καὶ τὸν παρὰ τῆς φύσεως πόλεμον ἐπιδείξῃς μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς τῷ γενναίῳ τότε ἐπιθέμενον ἐκείνῳ; Δέκα τέκνα ἀπώλεσε, τὰ δέκα ἀθρόον, τὰ δέκα ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας, τὰ δέκα πολλὴν ἀρετὴν ἐπιεδειγμένα, καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ, ἀλλὰ βίαιῳ θανάτῳ καὶ ἔλεινῳ. Τίς ἂν ἔχοι τοιαύτην συμφορὰν εἰπεῖν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Ὅταν οὖν ἀποβάλλῃς υἱὸν καὶ θυγατέρα ὁμοῦ, ἀνάδραμε πρὸς τὸν δίκαιον ἐκείνον, καὶ πάντως εὐρήσεις πολλὴν σαυτῷ τὴν παραμυθίαν. Ἄρα οὖν ταῦτα μόνα αὐτῷ συνέβη τὰ δεινὰ; Ἡ δὲ τῶν φίλων ἐγκατάλειψις καὶ προδοσία, τὰ δὲ σκώμματα καὶ αἱ λοιδορίαι, ἡ δὲ χλευασία καὶ ὁ γέλως· τὸ δὲ ὑπὸ πάντων διασπρεσθῆναι τι ἀφόρητον ἦν. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῶν συμφορῶν φύσις, ὥς οἱ παρὰ τὰς συμφορὰς ἡμῖν ὀνειδίζοντες δάκνουν ἡμῶν εἰώσας τὴν ψυχὴν. Οὐ μόνον ὁ παρακαλῶν οὐκ ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πολλαχόθεν ἐπέκειντο ὀνειδίζοντες. Καὶ ὁρᾷς αὐτὸν τοῦτο ἀποδουρόμενον, καὶ λέγοντα· Ἄτάρ δὲ καὶ ὑμεῖς ἐπέθετέ μοι· καὶ ἀνελέημονας αὐτοὺς καλεῖ, καὶ φησιν· *Ὅτι ἀπελπανά με οἱ πλησίον μου, καὶ οἱ οἰκέται μου κατ' ἐμοῦ ἐλάλουν, καὶ νιότης παλιμυκίων μου ἐκάλουν, αὐτοὶ δὲ ἀπεπλήδων.* Ἔτεροι δὲ, φησὶν, *ἐνέπνυν μοι, καὶ θρύλλημα πάντων ἐγενόμην, καὶ αὕτη, φησὶν, ἡ στολὴ μου ἐβδελύξατό με.* Ταῦτα γε οὐδὲ ἀκούσαι φορητὰ, μήτι γε διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ὑπομείναι. [276] Πενία ἐσχάτη, καὶ νόσος ἀφόρητος καὶ καινὴ καὶ παράδοξος· παίδων ἀποβολὴ τοσοῦτων καὶ τοιούτων καὶ τοιούτῳ τρόπῳ· ὀνειδὴ καὶ σκώμματα καὶ λοιδορίαι παρὰ ἀνθρώπων· οἱ μὲν ἐχλευάζον, οἱ δὲ ὀνειδίζον, οἱ δὲ κατεφρόνον, οὐκ ἐχθροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ φίλοι· οὐ φίλοι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰκέται· οὐκ ἐχλευάζον δὲ οὐδὲ ὀνειδίζον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐβδελύσσοντο, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ δύο καὶ τρισὶ καὶ δέκα ἡμέραις, ἀλλ' ἐπὶ πολλοῖς τοῖς μηνσὶ· καὶ ὅπερ ἐπ' ἐκείνου συνέβη μόνον, οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς νυκτὸς εἶχε παραμυθίαν, ἀλλὰ τῶν μεθ' ἡμέραν δεινῶν προσθήκη μελίζων ἦν ἡ τῶν νυκτερινῶν πόθων φαντασία. Ὅτι γὰρ χαλεπώτερα ἐν τοῖς ὑπνοῖς ὑπέμενε, ἀκούσον τί φησι· *Διὰ τί με φοβεῖς ἐν ὑπνοῖς, καὶ ἐν ὁράμασι με καταπλήσσεις;* Ποῖος σιδηροῦς ἀνθρωπος, ποῖος ἀδάμας τοσαῦτα ἂν ὑπέμεινε δεινὰ; Εἰ γὰρ καὶ κατ' ἑαυτὸν τοῦτον ἔκαστον ἀφόρητον, ἐννόησον ὁμοῦ συνελθόντα πόσον ἡγίρει θόρυβον.

* Hæc, ἐκείνος δὲ οὐδὲν ἑαυτῷ συνῆδει, deerant in editis, xcd ex Reg. supplentur, et ad sensum desiderantur.

amictum, gravi putredine undique corruperat diabolus. Rursum hi pauperes saltem sub tectis sunt vestibulorum in balneis, saltem latibulo teguntur; ille vero sub dio nocte dieque semper degebat, neque simplicis tecti solatium nactus : quodque gravius est, hi quidem multorum sibi malorum conscii sunt; ille vero nullius sibi conscius erat ¹. Hoc autem in singulis quoque casibus observandum est : quod sane majorem ipsi dolorem majoremque anxietatem pariebat, quod ne causam quidem contingentium malorum nosset. Illi, inquam, de multis se accusare potuerunt : nec parum illud ad consolationem juvat, cum jure sibi poenas infligi agnoscitur; ille autem hac vacuus erat consolatione, et cum vitam virtute plenam duxisset, extrema sceleratissimorum supplicia luebat. Hi, qui penes nos sunt, pauperes jam olim a principio huic calamitati sunt assueti; ille vero inopinatam tulit paupertatem, confestim divitiarum jacturam passus. Quem admodum igitur causam calamitatum nosse magnum affert ad consolationem momentum, ita non minorem parit in paupertate degenti pristina ejusdem paupertatis exercitatio : utrorumque autem justus ille expers erat, neque tamen sic animo concidit. Vidisti eum in extremam redactum paupertatem, cui similis nulla esse potest? quid enim nudo tectoque carente pauperius fuerit? Imo ille ne quidem solum quo gauderet habebat; neque enim in terra, sed in fimo sedebat. Itaque cum te videris paupertate afflictum, cogita justii illius calamitatem statimque animum eriges, et omnem morboris cogitatum repelles. Atque hæc quidem calamitas omnium malorum quasi fundamentum hominibus esse videtur; altera vero posterior, imo prior, erat corporis plaga. Quis umquam hoc morbi genere laboravit? quis talem ægritudinem tulit? quis talem excepit plagam, aut alium excipientem vidit? Nemo sane. Paulatim ipsi corpus absumebatur, membra undique vermibus scatebant, perpetuus erat ille fluxus, et sotor undique gravissimus, corpusque dum sic paulatim interiret et tanta putredine tabesceret, ingratos etiam cibos reddebat, famesque illi erat insolita incredibilisque : neque enim oblato cibo frui poterat. *Fætorem enim, inquit, video esse cibos meos* (Job 6. 7). Cum ergo in morbum incideris, o homo, recordare corporis illius sanctæque carnis : sancta quippe erat atque pura, licet his vulneribus affecta. Si quis in exercitu positus injuste nullaque saltem probabili de causa ligno suspensus, latera sibi lacerari videat, nequaquam id ignominie loco habeat, neque se dolore confici sinat, sanctum illum memoria repetens. At ille, inquit, summam habuit consolationem, quod sciret Deum hæc sibi infligere. Atqui hoc ipsum magis illum turbabat affligebatque, quod cogitaret justum Deum, quem ipse omni modo coluisset, secum pugnare. Nec ullam vel probabilem eorum, quæ accidebant, causam reperire poterat. Nam ubi demum causam didicit, vide quantam pietatem exhibuerit. Cum enim illi Deus dixit : *Alione putas modo me tibi oracula*

fudisse, quam ut justus appareres (Job 40. 8)? percussus ille respondit : *Manum ponam super os meum : semel loquutus sum, secundo non addam* (Ib. v. 4. 5) : ac rursum, *Usque ad auris auditum audi vi te antea ; nunc autem oculus meus vidit te. Quare me ipsum vilem reputavi, et extabui : reputavi autem me ipsum terram et cinerem* (Job. 42. 5. 6).

6. Quod si hæc satis ad consolationem esse putas, poteris et ipse hac consolatione frui. Nam licet non pro Deo aliquid mali sustineas, sed ex hominum nocumento, si gratias egeris nec blasphemaveris in eum, qui impedire quidem poterat, sed ad tuam probationem permisit, sicut ii qui propter Deum patiuntur coronantur, sic et tu eandem consequeris mercedem, quia illatas tibi ab hominibus calamitates fortiter tulisti, et ei qui cum illas prohibere posset, noluit tamen, gratias egisti. Ecce igitur et paupertatem et morbum supra modum omnem justo illatum vidisti. Visne etiam ut bellum, quod ipsi natura intulit, eodem cum impetu fortem virum invasisse ostendam? Decem filios perdidit, decem simul, decem eodem juventutis flore, decem virtute præditos, nec communi naturæ lege, sed violenta miserabilique morte. Quis talem calamitatem exprimere valeat? Nemo sane. Cum ergo et filium et filiam simul amiseris, recurre ad justum illum, multamque nancisceris consolationem. Num hæc tantum ipsi accidere mala? Amicorum insuper defectio et proditio, scommata, convicia, derisiones, sanni : ab omnibus autem divexari quam intolerandum fuerit! Non enim ita ærumnarum natura, ut ii, qui nobis ærumnas exprobrant, mordere solet. Non modo non aderat, qui consolaretur; sed multi undique instabant conviciantes. Videsque illum hac de re conqueri, ac dicere : *At vos invaditis me* (Job 19. 5), eosque immisericordes vocat his verbis : *Quia abnegaverunt me proximi mei; et domestici mei contra me loquebantur, et filios pellicum mearum vocabam : illi vero resiliabant* (Ib. v. 14. 17). Alii, inquit, *conspuebant in me, ac ludibrium factus sum omnibus* (Job 39. 9. 10) : *et ipsa, inquit, vestis me abominata est* (Job 9. 31). Hæc ne auditu quidem ferenda, nedum ipso rerum facto sustinenda. Paupertas extrema, morbus intolerandus, novus et inauditus, tot et talium filiorum amissio tali modo facta, convicia, scommata, vituperia ab hominibus. Alii quidem irridebant, alii conviciabantur, alii spernebant, non inimici tantum, sed et amici; non amici tantum, sed et domestici. Neque solum irridebant et convicia jactabant, sed etiam abominabantur; hæc porro non duobus, vel tribus, vel decem diebus, sed multis mensibus : et quod illi uni contigit, ne noctis quidem consolationem habebat, sed diurnis ærumnis accessionem majorem faciebat nocturnarum formidinum phantasia. Quod enim vel in somnis graviora passus sit, audi illum dicentem : *Quare me terres in somnis, et in visionibus me consternas* (Job 7. 14)? Quis tam ferreus homo, quis adamas hæc mala sustinere possit? Nam si quodlibet eorum seorsim consideratum intolerandum est, quantum tumultum omnia concurrentia attulerint te-

¹ Vide notam Græcam

cum reputa. Attamen ille hæc omnia tulit, et in nullis eorum, quæ sibi accidebant, peccavit, neque in labiis ejus fuit dolus.

7. Sint itaque illius ærumnæ malorum nostrorum remedia : et graves quibus agitated ille est fluctus, calamitatum nostrarum portus sint : atque in singulis, quæ nobis accidunt, sanctum reputemus : ac videntes unum corpus universa orbis hausisse mala, fortiter in singulis affecti erimus. Et velut ad matrem amantissimam undique manus extendentem, et liberos exterritos excipientem ac recreantem, sic ad hunc librum semper confugiamus : etiamsi omnium miserimis malis afficiamur, magnam in omnibus adepti consolationem, sic discedemus.

Cum Spiritus gratia faciliora certamina sunt. — Quod si dicas, Ille Job erat, et ideo hæc tulit ; ego non illi sum similis : his dictis majorem te dignum reprehensione reddis, et laudem illius justi viri extollis ; par esset enim hæc te potius perferre, quam

ipsum. Quare ? Quia ille quidem ante gratiam et ante legem, quo tempore non ita diligenter vita instituebatur, quo non tanta erat Spiritus gratia, quo expugnatum difficile peccatum erat, quo maledictum obtinebat, quo mors terribilis erat ; nunc autem faciliora certamina reddita sunt, post adventum Christi his sublatis omnibus. Quare post tantum tempus, tantum incrementum, post tot dona nobis a Deo collata, si non possimus ad eam virtutis mensuram pertingere, nulla nobis superest excusatio. Hæc igitur omnia considerantes : quod gravioribus ille malis premerebatur, et cum difficilius certamen esset, tunc se ad pugnam ille comparaverit, et manus conseruerit ; omnia, quæ nobis accidunt, fortiter feramus, et cum magna gratiarum actione, ut possimus easdem quas ille coronas consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[277] IN HOMILIAS DE POENITENTIA

Difficilem operosamque rem aggredimur, cum homiliarum *De poenitentia* ordinem, tempus, quarundam etiam vel vobiscum vel γνησιότητά statuere conamur. Qui enim ante huic rei manum admoverunt, vel eas ut sese offerebant, nulla seriei, nulla γνησιότητος vel νοθείας habita ratione, confertim ediderunt ; vel tædio difficultatis fracti, partem suo loco pro facultate restituerunt, alias hinc inde avulsas et a reliquis segregatas posuerunt. Qui primus huic rei operam dedit Lælius Tifernas 10 *De poenitentia* homilias Latine edidit ; quarum prior inscripta est *De poenitentia homil. prima*, cujus initium Græce est *Ἐπειδὴ σήμερον ἡ πανήγυρις*. Secundam posuit Lælius homiliam eam, quæ prima est inter homilias in *Genesim* ; tertiam eam, quæ sic Græce incipit, *Εἰ καὶ χθὲς ὑμῶν ἀπελείφθη* ; quartam eam, quæ sic Græce incipit, *Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα* ; quintam eam quæ incipit Græce, *Πάντοτε μὲν* ; sextam eam, quæ non Græce reperitur, estque supposititia ; septimam cujus initium Latine, *Jam ergo turbine* : estque cento variis ex locis consarcinatus, ut ostendit in notis Fronto Ducæus infra ; octavam eam, cujus exordium est, *ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς* ; nonam eam, cujus principium Græce, *Ἄρα οἴδατε πόθεν ἦμιν ὁ λόγος* ; decimam et postremam, quæ sic incipit, *Ἄρα ἐμέμνησθε ἡμῶν*. Lælii Tifernatis ordinem partim secutus est, partim ejecit Fronto Ducæus : primam enim ut supra retinuit ; secundam quia erat prima in *Genesim* omisit, et cum aliis in *Genesim* edendam censuit ; tertiam, cujus Græcum contextum nondum repererat, in serie homiliarum *De poenitentia* præterminavit, sed postea cum reperisset, eam cum titulo homiliæ tertię *De poenitentia* in quarto tomo procul ab aliis *De poenitentia* homiliis positam locavit ; quartam post primam, nulla interposita alia, cum titulo quartæ posuit, et postea quintam ut Lælius edidit ; sextam et septimam ob causam supra memoratam rejecit : ita ut octavam, nonam et decimam, cum titulis octavæ, nonæ et decimæ, post quintam posuerit. Savilius longe alium secutus ordinem est : homiliarum enim *De poenitentia* primam posuit eam, quæ sic incipit : *Ἄρα ἐμέμνησθε ἡμῶν*, quæ in editione Frontonis Ducæi est decima et postrema ; secundam, quæ sic incipit, *Πάντοτε μὲν ὁ θεὸς ἀπόστολος*, quam Fronto Ducæus quintam inscripsit ; tertiam videte τῇ προτέρᾳ κυριακῇ, quæ in edit. Frontonis Ducæi extra seriem homiliarum *De poenitentia* in finem quinti tomi ablegata est ; quartam et καὶ χθὲς ἀπελείφθη, tertiam apud Ducæum ; quintam, ὡς περ τοῖς σπεύρουσιν ὄφελος οὐδέν, quæ in edit. Frontonis extra seriem homiliarum *De poenitentia* est tom. V, p. 488 : est autem suspecta, fragmentumque videtur : sextam, *Ἄρα οἴδατε πόθεν ἦμιν ὁ λόγος*, nonam edidit Fronto Ducæus ; septimam, *οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα*, quartam Fronto posuit ; octavam, *φέρει δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων*, quæ in editione Frontonis Ducæi non compareret, sed lacera est in edit. Savil. et passim hulca, integram illam et sartam tectam dedit Franciscus Combessius anno 1645. Concione vero, quam primam *De poenitentia* posuit Fronto Ducæus, primam *De jejuniis*, περὶ νηστείας, edidit Savilius ; hujus initium, *Ἐπειδὴ σήμερον ἡμῶν ἡ πανήγυρις* ; secundam *De jejuniis* addidit, ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς, quæ apud Frontonem Ducæum est octava *De poenitentia*. Tres alias *De poenitentia* homilias edidit Henr. Savilius eodem t. VI, p. 905, quæ pro spuris jure habentur. Prima incipit, *ἀλλ' ἡμῶν μνημονεύειν* ; secunda, βασιλεῦς μὲν τοῦ ἐπιγεῖν ; tertia, διαγράφωμεν, ἀγαπητοί, τὰ τῆς μετ.

Ex hisce porro omnibus permixtis positis *De poenitentia* homiliis, sex solum ut germanas agnoscimus, cæteras vero tanquam ut minimum suspectas subjungimus, quasdam etiam aperte spurias alium in locum ablegavimus. Primam inter germanas ponimus, *Ἄρα ἐμέμνησθε ἡμῶν* ; secundam, *Εἰδότε τῇ προτέρᾳ κυριακῇ* ; tertiam, *Ἄρα οἴδατε πόθεν ὁ λόγος* ; quartam, *Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα* ; quintam, *Ἐπειδὴ σήμερον ἡμῶν ἡ πανήγυρις* ; sextam, *ὡς τερπνὰ τῆς πνευμ.* Hic Savilii ordinem sequimur, iis solum omissis, quæ vel admodum suspectæ vel omnino spurix videntur, ut suo loco probabitur. Homilias vero duas, quas *Περὶ νηστείας*, *De jejuniis*, Savilius inscripsit, præcipue de poenitentia agere nemo non videat, quamobrem eas in serie homiliarum *De poenitentia*, sicut et Fronto Ducæus, locavimus.

Restat ut de harumce homiliarum inter se ordine disseramus. Illa, quam primam cum Savilio poni-

Ἄλλ' ὁμως ἐκεῖνος ἅπαντα ταῦτα ὑπένεγκε, καὶ ἐν ἅπασιν τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐχ ἤμαρτεν, οὐδὲ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ ἐγένετο λόλος.

Ζ. Γενέσθω τοίνυν ἐκεῖνου τὰ πάθη φάρμακα τῶν ἡμετέρων κακῶν, καὶ τὸ χαλεπὸν τούτου κλυδώνιον τῶν ἡμετέρων παθῶν λιμὴν, καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ἀναλογιζώμεθα τὸν ἅγιον· καὶ ὁρῶντες ἐν σῶμα τὰ τῆς οἰκουμένης ἀντέλσαν δεινὰ, γενναίως ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος διακείσμεθα· καὶ καθάπερ πρὸς μητέρα τινὰ φιλόστοργον πανταχόθεν τὰς χεῖρας ἐκτείνουσας, καὶ τὰ παιδία πεφοβημένα δεχομένην καὶ ἀνακτωμένην, οὕτω πρὸς τὴν βίβλον ταύτην ἀεὶ καταφεύγωμεν· ἅν τὰ πάντων ἀκίστα ἡμῖν ἐπὶ τῇ δεινᾷ, ἱκανὴν πάντων λαβόντες τὴν παραμυθίαν, οὕτως ἀπελευσώμεθα.

Εἰ δὲ λέγοις, ὅτι, Ἐκεῖνος Ἰωδὴ ἦν καὶ διὰ τοῦτο ἤνεγκεν, ἐγὼ δὲ οὐκ εἰμὶ κατ' ἐκεῖνον, μείζονά μοι σαυτοῦ λέγεις κατηγορίαν, καὶ τοῦ δικαίου πάλιν ἱπανον· μᾶλλον γὰρ σὲ εἰκὸς ἐνεγκεῖν, ἢ ἐκεῖνον. Τί

δήποτε; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν πρὸ τῆς χάριτος καὶ πρὸ τοῦ νόμου, ὅτε οὐ πολλὴ τῆς πολιτείας ἦν ἀκρίβεια, ὅτε οὐ τοσαύτη τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, ὅτε δυσχατ-
 ἀγώνιστος ἡ ἀμαρτία; ὅτε ἡ κατὰρα ἐκράτει, ὅτε ὁ θάνατος φοβερός ἦν· νυνὶ δὲ εὐκολώτερα τὰ πα-
 λαίσματα γέγονε, μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν
 πάντων τούτων ἀνθρωπίνων. Ὥστε οὐδεμία ἡμῖν
 ἀπολογία, μετὰ τοσούτον χρόνον καὶ τοσαύτην ἐπί-
 δοσιν καὶ τοσαύτας δωρεάς παρὰ τοῦ Θεοῦ διθείσας
 ἡμῖν μὴ δυναμένοις εἰς τὸ αὐτὸ ἐκείνῳ φθάσαι μέ-
 τρον. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες, ὅτι μείζονα ἐκεῖ-
 νου ἦν τὰ δεινὰ, καὶ ὅτε χαλεπώτερος ἦν ὁ ἀγὼν, τότε ἀπεδύσατο καὶ ἐπάλασσε, φέρωμεν ἅπαντα τὰ
 ἐπιόντα γενναίως ἡμῖν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐχα-
 ριστίας, ἵνα δυνηθῶμεν τῶν αὐτῶν ἐκείνῳ στεφάνων
 τυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ
 ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

mus, cuius initium, ἄρα ἐμμένησθε, quamque decimam et postremam Fronto Ducæus locavit, [278] an cum cæteris tempore cohæreat, an jure priorem occupet locum, necne, perinde ignoramus. Hanc porro concionem habuit postquam rure aliquantum temporis valetudinis causa versatus, ad solitum concionandi officium rediit. Antiochiæne vero an Constantinopoli hanc recitaverit homiliam certo dicere non valemus; libentius vero credam Antiochiæ. An secunda, cuius initium, Εἰδετε τῇ προτ., primam vere secuta sit, ne conjectura quidem possumus dicere: si secuta sit, nonnisi alia interposita secutam fuisse opinor; etenim ea, quam se postremam habuisse memorat in secunda, de diaboli pugna contra Christum et de Christi victoria agebat, inquit Chrysostomus: id vero non observatur in homilia prima. Secundam autem homiliam, nulla intermedia, secuta est certissime tertia, quæ sic incipit, Ἄρα οἴδατε, πῶθεν. Cum enim in secunda de variis poenitentiae viis agat, in tertia easdem, de quibus se nuper, πρώτῃ, locutum esse testificatur, poenitentiae vias retractat. Quo tempore autem editæ sint, ne conjicere quidem possumus, libentius tamen credam, ut de priori dicebam, eas Antiochiæ habitas fuisse. Nam in tertia declarat se in urbe suburbii ornata prædicare, ubi populus audiendæ Christi doctrinæ cupidus singulis Dominicis in ecclesiam diligenter concurrebat, quod potius Antiochiam designat quam Constantinopolin.

Homilia quarta, Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα, jure quartæ nomine insignitur, quandoquidem Chrysostomus initio dicit se jam quarta die et vice de Poenitentia agere. Sed cave putes perinde certum esse eam tres illas, quas priores posuimus, aut aliquid ex illis secutam esse. Planum est tres ante hanc quartam de poenitentia homilias habitas fuisse, sed hasne tres quas præmisimus, aliasve, id ignotum prorsus. Antiochiæ autem habitam fuisse suadent hæc verba num. 2: *Quandoquidem nos cum exagitabamur vexati fame, peste, grandine, siccitate, incendiis, hostium incursu, nonne quotidie ecclesie multitudinem convenientium angustabatur?.... Postquam autem Deus iram deposuit, atque post tantos fluctus procellam abegit, ad pristinos iterum mores reversi sumus. Atqui in ipso tentationum tempore hæc prædicare et testificari non desistebam.* Hic longam calamitatum seriem memorat, quibus præsens ipse erat, aut concionibus vacabat, quæ nonnisi ad tempus, quo Antiochiæ presbyter erat, quadrare possunt. Hostium autem incursus putat Tillemontius esse invasionem illam Hunnorum, quæ anno 395 contigit, quod sat quidem verisimile videtur. Utut vero sit, hanc in ultimos, quibus Antiochiæ concionatus est, annos opportune rejicimus.

Quinta, Φαῖδρά σήμερον ἡμῖν ἡ πανήγυρις, est pulcherrima Chrysostomi homilia, quam *Περὶ ῥηστέας*, id est, *De jejuniis*, inscripsit Savilius. Et est quidem de jejuniis, sed præcipue de poenitentia, quæ quo pacto cum aliis cohæreat, apprehendi nullo modo potest. Antiochiæ vero habitam fuisse indicat Chrysostomus, cum monachorum in montibus proxime degentium exemplum considerandum offert, ut solet in concionibus Antiochiæ habitis. Sexta, Ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς, de jejuniis maxime agit; an vero Antiochiæ, an Constantinopoli habitata fuerit, nullo, ut videtur, modo apprehendi potest. Homilias illas duas in *psalmum quinquagesimum*, quæ in quinto tomo locum habebunt, putant quidam homiliis *De poenitentia* adjungendas esse: at, ut suo loco dicemus, nullatenus videntur cum his cohæreere.

Tres sequentes homiliæ, quarum hæc sunt initia, septimæ Πάντοτε μὲν ὁ θεός, octavæ, Εἰ καὶ χθὲς ἀπελείφθην, nonæ, Ὡσπερ τοῖς σπείρουσιν, non pares γνησιότητος notas præferunt. Stylus a Chrysostomo elegantia non parum recedit. Quamobrem non sine aliquo scrupulo eas inter germana Chrysostomi opera relinquimus; nec tamen ab aliis sejungendas esse duximus, quoniam, ut jam alibi monuimus, in dicendi genere non semper sibi constat sanctus doctor. Alias insuper Chrysostomi nomine *De poenitentia* homilias habemus, quas, utpote aperte spurias, in appendicem alegantur.

Homiliarum quartæ, septimæ et octavæ interpretationem novam edidimus, quia vetus prorsus vitiosa erat: secundæ interpretatio est Frontonis Ducæi; cæterarum autem interpretationem a Lælio Tifernate editam multis in locis emendavimus.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

Εξ ἄγρου αὐτοῦ ἐπανελθόντος.

[279] Ὁμιλία α'.

α'. Ἄρα ἐμέμνησθε ἡμῶν, ἥνίκα τὸν μεταξὺ τούτου ἐχωρίσθημεν χρόνον ὑμῶν; Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμῶν οὐδέποτε ᾔδυνήθην ἐπιλαθέσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἀφείς, τὴν ὑμετέραν οὐκ ἀφήκα μνήμην· ἀλλ' ὥσπερ οἱ τῶν λαμπρῶν ἐρῶντες σωμάτων, ὅπου περ ἂν ἀπίωσι, μεθ' ἑαυτῶν τὴν ποθομένην περιφέρουσιν ὄνιν, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς τοῦ κάλλους τῆς ὑμετέρας ψυχῆς ἐρασθέντες, ἀεὶ μεθ' ἑαυτῶν τὴν εὐμορφίαν τῆς ὑμετέρας περιφέρομεν διανοίας. Καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφοι, ποικίλα χρώματα κεραννύντες, τὰς τῶν σωμάτων εἰκόνας ἐργάζονται, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ἐν ταῖς συνάξεσι, τὴν προθυμίαν τὴν περὶ τὴν ἀκρόασιν, τὴν εὐνοίαν τὴν περὶ τὸν λόγοντα, τὰ ἅλλα πάντα κατορθώματα καθάπερ ποικίλα χρώματα ἀρετῆς κεράσαντες, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ψυχῆς ὑμῶν ὑπογράφαντες, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας θέντες, ἱκανὴν διὰ τῆς φαντασίας ταύτης ἐλαμβάνομεν τῆς ἀποδημίας παραμυθίαν. Καὶ ταῦτα, καὶ οἵκοι καθήμενοι καὶ διανιστάμενοι, καὶ ὁδοποροῦντες καὶ ἀναπαυόμενοι, καὶ εἰσίντες καὶ ἐξίντες, ἐστρέφομεν συνεχῶς, τὴν ὑμετέραν ὀνειροπολοῦντες ἀγάπην· καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτὶ ταύταις ἐνετρυφώμεν ταῖς φαντασίαις. Καὶ ὅπερ ὁ Σολομὼν ἔφη, Ἐγὼ καθεύδω καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ· τοῦτο καὶ ἡμεῖς τότε ἐπάσχομεν. Ἡ μὲν γὰρ ἀνάγκη τοῦ ὕπνου κατέστειλεν ἡμῶν^α τὰ βλέφαρα· ἡ δὲ τῆς ἀγάπης τῆς ὑμετέρας τυραννὸς ἀφύπνιζε τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν ὀφθαλμούς· καὶ πολλάκις ὑμῖν ὄναρ διαλέγεσθαι ἐδόκουν. Καὶ γὰρ πέφυκεν ἡ ψυχὴ ταῦτα φαντάζεσθαι νύκτωρ, ἅπερ ἂν μεθ' ἡμέραν λογίζηται· ὅπερ οὐ καὶ ἐφ' ἡμῶν τότε συνέβαινε· καὶ οὐχ ὁρῶν ὑμᾶς τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς σαρκὸς, ἐώρων ὑμᾶς τῆς ἀγάπης τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ μὴ παρῶν ὑμῖν τῷ σώματι, παρήμην ὑμῖν τῇ διαθέσει, καὶ μοι τὰ ὦτα αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας περιηχίτου κραυγῆς. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀρρωστίας ἐπὶ πλεόνθει διατρίβειν ἀναγκάζουσης, καὶ τῆς τοῦ ἀέρος ὠφελείας εἰς τὴν τῆς σαρκὸς ἀπολαύειν ὑγίειαν, ἡ τῆς ἀγάπης βία τῆς ὑμετέρας οὐκ ἠνέσχετο τοῦτο^β, ἀλλὰ κατεδόθη, καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη διανοχλοῦσα, ἕως ἡμᾶς καὶ πρὸ τῆς προσηκούσης ὥρας ἀναστήναι ἔπεισε, καὶ ὑγίειαν καὶ τέρψιν καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἀγαθὸν τὴν ὑμετέραν ἡγήσασθαι συνεδούλευσε συνουσίαν. Ταύτη δὲ πεισθέντες ἡμεῖς, εὐλόγηθα μᾶλλον ἔχοντες ἐτι τὰ λείψανα τῆς ἀρρωστίας ἐπανελθεῖν, ἢ καθαρῶς ἀποθέμενοι τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, ἐπὶ πλεόν λυπησάμενοι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Καὶ γὰρ ἐκεῖ διατρίβων ἤκουον ὑμῶν τὰ ἐγκλήματα, καὶ συνεχεῖς ἐπιστολαὶ ταῦτα ἡμῖν διεκμήμιζον· καὶ γὰρ προσεῖχον τοῖς ἐγκαλοῦσιν· οὐχ ἦν τε, ἢ τοῖς ἐγ-

χωμιάζουσι· ψυχῆς γὰρ εἰδυίας φιλεῖν ἦσαν αἱ μέμψεις ἐκείναι. Καὶ διὰ ταῦτα ἀναστὰς ἔδραμον· [280] διὰ ταῦτα οὐδέποτε ὑμᾶς τῆς διανοίας ᾔδυνήθην ἐκδιδόναι τῆς ἐμῆς. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ἐν ἀγρῷ διατρίβων ἐγὼ, καὶ ἀδείας ἀπολαύων, τῆς ὑμετέρας ἐμεμνημένην ἀγάπης, ὅπου γε Παῦλος δεσμὰ περικείμενος, καὶ δεσμοτῆριον οἰκῶν, καὶ μυρίους ὁρῶν ἐπηρημένους αὐτῷ κιθάρους, καθάπερ ἐν λειμῶνι τῷ δεσμοτηρίῳ διάγων, οὕτω τῶν ἀδελφῶν ἐμέμνητο, καὶ γράφων ἔλεγε· Καθὼς ἐστὶ δίκαιον ἔμοι τοῦτο φρονεῖν περὶ ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου; Ἐξωθεν ἄλλους ἢ παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἔσωθεν ἄλλους ἢ τοῦ φίλτρου τῶν μαθητῶν· ἀλλ' ἡ μὲν ἔσωθεν ἀπὸ σιδήρου ἐκεχάλκευτο, ἡ δὲ ἐσωθεν ἐξ ἀγάπης ἐγενένητο· κάκειν μὲν πολλάκις καὶ ἀπέθετο, ταύτην δὲ οὐδέποτε ἀπέβρηξεν· ἀλλ' ὥσπερ αἱ γυναῖκες ὅσαι πείραν ὠδίνων ἔλαβον καὶ μητέρες ἐγένοντο, τοῖς τεχνεῖσι παιδίοις, ὅπου περ ἂν ὦσιν, εἰσι διηνεκῶς συνδεσμέναι· οὕτω καὶ Παῦλος, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν τούτων σφοδρότερον ἀεὶ τοῖς μαθηταῖς προσήλωτο τοῖς αὐτοῦ, καὶ τοσοῦτ' ἔμεινον, ὅσην τῶν φυσικῶν τόκων οἱ τοῦ πνεύματος εἰσι θερμότεροι. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὠδινεν οὐχ ἅπασι, ἀλλὰ καὶ δις τοὺς αὐτοὺς, καὶ ἐβόα λέγων· Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω. Καίτοι γε τοῦτο οὐδέποτε ἂν πάθοι ἡ γυνή, οὐδ' ἂν ὑποσταίη τὰς αὐτὰς πάλιν ὠδίνας, ἀλλὰ Παῦλος· ὑπέμεινε τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τῆς φύσεως ἰδεῖν οὐκ ἔστι, καὶ τοὺς ἅπασι τεχθέντας πάλιν ἀναλαβεῖν, καὶ τὰς ὀριμείας ἐπ' αὐτοῖς ὑπομείναι ὠδίνας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐντρέφαι βουλόμενος αὐτοὺς, ἔλεγεν, Οὐς πάλιν ὠδίνω· μονονουχὶ λέγων· Φείσασθέ μου· οὐδεὶς υἱὸς δεύτερον τὴν μητρικὴν γαστέρα ταῖς ὠδίσι διέτεινε. ὅπερ ἀναγκάζετέ με πάσχειν ὑμεῖς· καίτοι ἐκείναι μὲν αἱ ὠδίνες ἐν μιᾷ καιρῷ ῥοπῇ κατατείνουσι, καὶ τοῦ παιδίου τῆς νηδύος ἐξολισθήσαντος, συνεξέρχονται· αὐταὶ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ μῆνας ὀλοκλήρους μένουσι· καὶ γὰρ ἐν αὐτῶν ὅλον ὠδινε πολλάκις, καὶ οὐκ ἔτεκε τοὺς κυομένους ὁ Παῦλος· κάκει μὲν τῆς σαρκὸς ὁ πόνος, ἐνταῦθα δὲ οὐ γαστέρα διατείνουσι αἱ ἀλγυθύνες, ἀλλ' αὐτὴν τῆς ψυχῆς τὴν ἰσχὺν καταξάλλουσι. Καὶ ἔνα μᾶθῃς, ὅτι θερμότεραι αὐταὶ αἱ ὠδίνες, τίς ποτε ὑπὲρ τῶν τεχθέντων παιδίων νῆξτο ὑπομείναι γένεσιν; Οὗτος δὲ οὐ μόνον αἰρεῖται ὑπομείναι γένεσιν, ἀλλὰ καὶ εὐχεταὶ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὥστε δυνηθῆναι τοὺς Ἰουδαίους ἀποτεκεῖν, οὐς ὠδινεν ἀεὶ καὶ διηνεκῶς, καὶ ἐπειδὴ μὴ συνέβαινε τοῦτο, ὠδυνάτο λέγων· Λυπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ἰδύνη τῇ καρδίᾳ μου. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν· Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἀχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Τί τῆς νηδύος ἐκείνης μακαριώτερον γένοιτο ἂν, ἢ τοιαῦτα παιδία τίτειν ἐδύναντο, ὥς τὸν Χριστὸν ἔχειν ἐν αὐτοῖς; τί δὲ εὐφοριώτερον, ἢ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἀπεγέννησε; τί δὲ δυνατώτερον, ἢ τις τεχθέντας καὶ αὐξηθέντας εἰς ἀμύλητον ἐκπαιδεύοντας, ἀναλαβεῖν ἰσχυσε πάλιν καὶ ἀνωθεν διαπλάσαι; τοῦτο

^α Colbert. τοῦ ἐν ἁγίοις... Χρυσοστόμου ἐξ ἄγρου διὰ χρόνου ἐλθόντος, καὶ περὶ μετανοίας.

^β Colb. ἡμῖν.

^γ Alii ἀπὸ.

^δ Sic omnes præter Morel. qui habet τούτου. Infra Morel. συνεδούλευσε, duo mss. συμβουλευούσα, Savil. συμβουλευούσαν.

^ε Alii καὶ χάριν εἶχον τοῖς ἐγχο.

DE POENITENTIA,

CUM RURE IPSE REDIISET ¹.

BOMILIA I (a).

1. *Amor et sollicitudo Chrysostomi erga populum. Paulo æmulatur filios iterum parturienti. — Num, quæso, memores nostri fuistis, quanto tempore a vobis abfuimus? Nam ipse quidem vestri nusquam obli-vici potui, sed urbem dimittens, memoriam vestri non dimisi: quemadmodum enim qui corporum præstanti forma capiuntur, quocumque recesserint, secum desideratam faciem circumferunt: haud secus ipsi venustate animarum vestrarum tacti, eam mentis vestræ speciem semper nobiscum circumferimus. Et quemadmodum pictores coloribus variis mixtis corporis imagines effingere consueverunt: ita et ipsi studium vestrum in collectis, in audiendo alacritatem, benevolentiam erga concionatorem, cæteraque omnia officia veluti colores virtutum varios immiscentes, atque ipsum animarum vestrarum characterem imprimentes mentisque apponentes oculis, ea speculatione satis nostræ peregrinationis accepimus solatii. Hæc et sedentes et surgentes, et ambulantes et quiescentes, et introeuntes et exeuntes, continuo versabamur, caritatem vestram vel in somniis intuentes, neque interdiu solum, sed etiam noctu iisdem cogitationibus quasi deliciis enutriebamur, illud cum Salomone scientes: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (Cant. 5. 2). Id ipsum et nobis contingebat: nam somni quidem necessitas palpebras ipsas contrahebat, tyrannis vero amoris vestri oculos nostræ mentis excitabat: atque sæpenumero per somnum vobiscum loqui mihi videbar. Etenim consuevit anima quæ interdum cogitat, eadem in somnis per phantasiam cernere, quod et nobis tunc accidit: et vos carneis oculis minime videns, oculis caritatis cernebam, corporeque absens, affectu præsens eram, et meæ aures semper clamore vestro personabant. Quare et corporis ægritudine ibi diutius cogente immorari, et aeris salubritate ad carnis sanitatem proficiente, id vis amoris vestri non tolerabat, sed exclamabat, neque prius molestando cessavit, quam nobis suaserit ante præfixum tempus exsurgere, et sanitatem et voluptatem et omne quodcumque est bonum, conventum hunc vestrum existimare. Huic igitur morem gerentes, maluimus redire, tametsi morbi reliquæ restarent, quam corporis infirmitatem prorsus deponere satigentes, de cætero caritati vestræ molestias inferre. Nam et illic manens criminationes vestras audiebam: continuæ enim literæ has nobis afferebant, animamque adhibui criminantibus non minus, quam laudantibus ². Nam animæ scientis amare illæ crimi-*

nationes fuerant, absentiam nostram accusantes. Propterea surgens cucurri; propterea numquam mea vos mente quivi excludere: sed quid mirum rursi commoratus, licentia quadam et libertate fruens, vestræ caritatis non sum oblitus: quandoquidem Paulus vinculis alligatus, carcerem inhabitans, atque infinita pene pericula imminencia videns, in carcere non secus quam in prato versatus, sic fratrum memoriam habebat, et scribebat dicens: *Sicut est iustum mihi hoc sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde et in vinculis meis, in defensione et confirmatione evangelii* (Philipp. 1. 7)? Extra inimicorum catena, intra amoris discipulorum catena: sed exterior quidem ex ferro constructa, interior ex caritate facta; et illam quidem sæpenumero deposuit, hanc vero numquam dissolvit. Sed quemadmodum mulieres quotquot dolorum partus experimentum sumpserunt, et matres factæ sunt, horum, quos pepererunt, ubicumque fuerint, vinculis semper sunt strictæ: sic et Paulus, atque adeo multo fortius, discipulis suis adhærebat, tantoque magis, quanto naturalibus spiritalibus partus sunt ferventiores. Nam non semel, sed eosdem bis parturivit, et clamabat dicens, *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19). Id vero mulier numquam pateretur, neque sufferret eosdem iterum dolores: sed tolerabat hoc Paulus, quod in natura non est videre: ut quos semel pepererat, iterum reciperet, et acutos super illis dolores perferret. Propterea et confundere eos volens, dixit: *Quos iterum parturio*: quasi diceret, *Parcite mihi*: nullus filius secundo maternum uterum partus doloribus affecit, quod me pati cogitis. Licet dolores illi uno temporis momento torqueant, atque infante ex alvo delabente et ipsi quoque delabantur: hi vero non sic, sed et mensibus integris maneant: nam et annum totum sæpenumero parturivit Paulus, atque conceptos non peperit: et illic quidem carnis est labor, hic vero dolores non ventrem distendunt, sed animæ robur lacerant. Atque ut discas eos ferventiores esse dolores, quæ unquam mater optat natorum loco gehennam sustinere? Illic vero non modo gehennam, sed optat etiam anathema esse a Christo (Rom. 9. 3), quo posset Judæos parere quos semper continue parturiebat, et quoniam id non eveniebat, ideo dolebat et dicebat: *Tristitia mihi est magna, et continuus dolor cordi meo* (Rom. 9. 2). Atque hic rursus: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Gal. 4. 19). Quidnam alvo illa beatius fuit, quæ tales filios parere potuit, qui in se Christum haberent? quid vero fecundius ea, quæ orbem progenit totum? quid ea fortius, quæ editos et adultos abortivos posset denuo concipere ac reformare? id enim in naturali

¹ Colbert. sic titulum habet, *in sanctus... Chrysostomi recens a rure regressi, et de poenitentia.*

² Alii, *et gratias egi criminantibus*, etc.

(a) Collata cum Codicibus Regiis 1828, 1829 et 2424, et cum Colbertino 3061.

partu præter humanas est vires. Quare igitur non dixit : *Filioli mei, quos iterum progenero*, sed, *parturio* ? Etenim alibi generare se dicit, *In Christo enim Jesu ego vos genui* (1. Cor. 4. 15). Illic ergo cognationem tantummodo ostendere voluit, hic vero et dolorem coram statuere conatus est. Quomodo enim filios vocat, quos nondum enixus est ? si enim parturit, nondum peperit : quomodo ergo filios vocat ? Ut discas, illum non prioribus partus doloribus tunc cruciatum, quod satis illis erat ad ruborem. Etenim, inquit, semel factus sum pater, debitumque in vos partum toleravi, vos vero filii semel facti estis : quomodo me ad secundos iterum dolores mittitis ? satis enim qui principio habentur, sunt partus dolores ; quid me secundo doloribus cruciatis ? Nam fidelium lapsus, non minorem ipsi, quam qui nondum crediderant, laborem inferebant. Intolerabile enim erat post talium mysteriorum communionem videre quosdam ad impietatem sponte declinare. Quare acriter admodum ac omni muliere miserabilius ingemiscebat dicens : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Gal. 4. 19). Id autem dicebat, ut illis fiduciam simul et timorem induceret. Cum enim ostendit non formatum in ipsis Christum, timorem incussit et agoniam : cum demonstravit posse formari, iterum fiduciam indidit. Cum enim dicitur, *Donec formetur*, utrumque ostenditur, et nondum formatum esse, et formari iterum posse. Si enim fieri non posset, in vacuum ad eos dixisset, *Donec Christus formetur in vobis* : et ipsos spe vana lactasset.

2. *Desperatio et segnitias perniciosæ.* — Hæc igitur scientes, neque ipsi a spe cadamus, sed neque omnino pigrescamus ; utraque enim hæc perniciosa. Desperatio quidem jacentem exsurgere non sinit, pigritia vero et stantem cadere facit : atque illa quidem jam partis privare nos solet bonis, hæc malis quibus urgemur nos liberari non sinit, et neglectus quidem ex ipsis detrudit cælis, desperatio vero in ipsam malitiæ deducit abyssum, sicut si non desperemus, cito illinc reducimur. Considera vero utriusque vim : diabolus antea bonus erat ; pigritans vero et desperans cecidit, tantaque obrutus malitia est, ut in posterum non resurgat. Quod enim bonus fuerit, audi quid dicatur : *Vidi satanam veluti fulgur cadentem de cælo* (Luc. 10. 18). Fulguris enim similitudo, et claritatem pristinæ conversationis ostendit, et casus velocitatem. Paulus blasphemus erat, et persecutor, et contumeliosus : quia vero desudavit et spe non decedit, et exsurrexit, par angelis effectus : Judas apostolus erat, sed pigritans factus est proditor. Latro item post tantum malitiæ, quia de spe non lapsus est, ante alios paradisum ingreditur : Pharisæus confidens ex ipso virtutis culmine decedit in profundum : publicanus quia non desperavit, sic erectus est, ut illum præveniret. Vis ut tibi ostendam et urbem totam hoc fecisse ? Ninivitarum urbs sic omnis servata est : illos certe lata jam sententia a spe depulerat. Non enim dixit, Si pœnitentiam egerint, servabuntur : sed solum, *Tres adhuc dies, et*

Ninive subvertetur (Jon. 3. 4). Sed tamen minitante Deo, et propheta clamante, sententia dilationem non habente neque distinctionem¹, non ceciderunt animis, neque bonas spes perdiderunt. Propterea enim distinctionem non apposuit, neque dixit, Pœnitentiam si egerint, servabuntur : quo et ipsi latam Dei sententiam sine distinctione audientes, neque sic spe cadamus, sed ad illud exemplum respicientes, non desperemus. Neque in eo solum videre est Dei clementiam, quod sententiæ nulla adhibita distinctione, tamen pœnitentibus reconciliatus sit ; sed vel ex eo etiam quod absolute lata sit. Nam augere volens timorem, ingentemque illorum segnitiam tangere, id effecit, ipsumque pœnitentiæ tempus ineffabilem ejus ostendit clementiam. Quomodo enim tres dies effecissent, ut deleteretur malitia tanta ? Cernis quod etiam inde Dei providentia appareat ? plus enim hæc ad ejus urbis salutem contulit.

Desperatio telum diaboli. — Hæc igitur scientes, spe numquam cadamus. Neque enim ullum adeo validum est telum diabolo, ac desperatio ; idcirco neque tam lætum eum peccantes reddimus, quam desperantes. Audi in fornicante, quod plus quam peccatum Paulus desperationem timuerit. Corinthiis enim scribens sic inquit : *Omnino auditur in vobis fornicatio, et talis quæ nec inter gentes nominatur* (1 Cor. 5. 1). Non dixit, Quam nec in gentibus audent, sed, *Neque nominatur* : quod vel nomine solum illis intolerabile est, id ipsi opere ausi estis. *Et vos inflati estis* (Ibid. v. 2) ? Et non dixit, Ille inflatus est : sed eum, qui peccaverat, dimittens, sanos alloquitur : quemadmodum medici faciunt, ægros dimittentes, apud propinquos plures sermones habent. Alioquin hi omnis arrogantiae illi auctores erant, quod eum non corripere nec terrent. Crimen igitur commune fecit, quo facilis curatio vulneris esset. Grave quidem peccatum est, sed multo gravius altum sapere in peccato. Nam si de justitia inflari, justitiæ sit evacuatio : multo magis id in peccatis si contingat, maximam nobis jacturam inferet, atque ipsis peccatis majus crimen fuerit. Propterea inquit : *Cum omnia quæ præcipiuntur vobis, feceritis, dicite quia servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10). Si enim eos, qui omnia faciunt, dejicere se oportet : multo magis et peccatorem flere decet, et infimum sese omnium existimare. Id itaque ostendens, tunc dixit, *Et non magis flevistis* (1. Cor. 5. 2) ? Quid dicis ? alter peccavit, et ego plorabo ? Ita, inquit : corporis enim et membrorum exemplo mutuo compacti sumus ; in corpore autem tametsi pes vulnus accipiat, humi caput inclinari videmus. Et quid eo venerabilius ? Sed tamen dignitatem suam non novit calamitatis tempore : idem et ipse fac. Quare et Paulus admonet, *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flenti-*

¹ si sarravio credatur ad salmasium scribenti, loco vocis Græcæ διαστολήν, quæ distinctionem significat, legendum est διασπάρην, id est, *moram*. Sed, ni fallor, διαστολήν seu distinctionem optime quadrat : ceterum huic lectioni favet series ipsa ; et alioquin quater repetitur vox, διασπάρην.

γάρ ἐπὶ τῶν φυσικῶν τόκων ἀδύνατον. Διὰ τί δὲ οὐκ [281] εἶπε· *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ἀναγεννῶ, ἀλλ' ὠδίνω*; καίτοι γε ἀλλαχοῦ γεννᾶν φησιν· Ἐν γάρ *Χριστῷ Ἰησοῦ ὅμας γέννηται*. Ἐκεῖ μὲν οὖν τὴν συγγένειαν δηλώσαι μόνον ἐβούλετο· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὸν πόνον παραστήσαι ἐσπούδαζε. Πῶς δὲ τέκνα καλεῖ τὰ μηδέπω τεχθέντα; εἰ γὰρ ὠδίνει, οὐδέπω ἔτεκε· πῶς οὖν τέκνα καλεῖ; Ἴνα μάθῃς, ὅτι (οὐ) ταύτας ὠδίνει τὰς πρώτας ὠδίνας, ὅπερ ἱκανὸν ἦν ἐκείνους ἐντρέψαι. Καὶ γὰρ ἔγενόμην, φησὶν, ἀπαξ πατήρ, καὶ τὸν ὀφειλόμενον ἐφ' ὑμῖν ὑπέμεινα τόκον, ἐγένεσθε δὲ τέκνα καὶ ὑμεῖς ἀπαξ· πῶς οὖν πάλιν με εἰς δευτέρας ὠδίνας ἐμβάλλετε; ἱκανοὶ οἱ πόνοι τῶν τόκων τῶν ἐξ ἀρχῆς, τί με διατείνετε πάλιν ταῖς ὀδύναις; Τῶν γὰρ μηδέπω πεπιστευκότων οὐκ ἐλάττονα πόνον παρῆχεν αὐτῶν πιστῶν τὰ πώματα. Καὶ γὰρ ἦν ἀφόρητον, μετὰ τὴν τῶν τοιοῦτων μυστηρίων κοινωνίαν πρὸς τὴν ἀσέβειαν αὐτομολοῦντας ὁρᾶν· διὸ καὶ σφόδρα δριμύ καὶ πάσης γυναικὸς περιπαθέστερον ἀνυνόλουζε, λέγων· *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄχρισ οὐ μορφοῦθι Χριστὸς ἐν ὑμῖν*. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ θαρρύναι καὶ φοβῆσαι βουλόμενος· τὸ μὲν γὰρ δεῖξαι μὴ μεμορφωμένον ἐν αὐτοῖς τὸν Χριστόν, ἀγωνίαν καὶ φόβον ἐνέβαλλε· τὸ δὲ ἐμψῆσαι ὅτι δυνατόν αὐτὸν μορφοῦσθαι, πάλιν θαρρύνει παρεσκευάζει. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἀχρισ οὐ μορφοῦθι*, ἀμφοτέρω καὶ ἐστὶν ἐνδεκνυμένου, καὶ ὅτι οὐδέπω μεμόρφωται, καὶ ὅτι δυνατόν μορφοῦσθαι πάλιν. Εἰ γὰρ μὴ δυνατόν ἦν, εἰχὲ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν, *Ἀχρισ οὐ μορφοῦθι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, καὶ ματαίαις αὐτοὺς ἔτρεφεν* ἐλπίσι.

β'. Ταῦτα οὖν εἰδότες μηδὲ ἡμεῖς ἀπογινώσκωμεν, ἀλλὰ μηδὲ βρθυμῆσωμεν ἀπλῶς· ἐκάτερα γὰρ ταῦτα ὀλέθρια. Ἡ μὲν γὰρ ἀπόγνωσις τὸν κείμενον οὐκ ἀφίησιν ἀναστῆναι, ἡ δὲ βρθυμία τὸν ἐστῶτα· αἰεὶ καταπίπτειν· ἐκείνῃ τῶν πορισθέντων ἀγαθῶν ἀποστερεῖν εἰσθῆναι, αὕτη τῶν ἐπικειμένων οὐκ ἀφίησιν ἀπαλλαγῆναι κακῶν· καὶ ἡ μὲν καταφρόνησις καὶ ἐξ αὐτῶν καταφέρει τῶν οὐρανῶν, ἡ δὲ ἀπόγνωσις εἰς αὐτὴν κατάγει τῆς κακίας τὴν ἄδυσσον, ὥσπερ οὖν τὸ μὴ ἀπογνῶναι κάκειθεν ταχέως ἀναδραμεῖν ποιεῖ. Σκόπει δὲ ἀμφοτέρων τὴν ἰσχύν· ὁ διάβολος ἀγαθὸς ἦν πρὸ τούτου· βρθυμῆσας δὲ καὶ ἀπογνοὺς ἔπεσεν εἰς τοσαύτην κακίαν, ὥς μηδὲ ἀναστῆναι λοιπόν· ὅτι γὰρ ἀγαθὸς ἦν, ἀκουσον τί φησιν· *Εἶδον τὸν Σατανᾶν ὡς ἄστραπην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα*. Ἡ δὲ ἄστραπὴς παραβολὴ καὶ τὸ φαῖδρον τῆς προτέρας δεικνυσιν ἀναστροφῆς, καὶ τὴν τὴν πτώσεως ὀξύτητα. Ὁ Παῦλος βλάσφημος ἦν, καὶ διώκτης, καὶ ὕβριστής· ἐπειδὴ δὲ ἐσπούδασε καὶ οὐκ ἀπέγνω, καὶ ἀνέστη καὶ τῶν ἀγγέλων γέγονεν ἴσος· ὁ δὲ Ἰούδας ἀπόστολος ἦν, ἀλλὰ βρθυμῆσας γέγονε προδότης. Ὁ ληστής πάλιν μετὰ τοσαύτην κακίαν, ἐπειδὴ μὴ ἀπέγνω, πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων εἰς τὸν παράδεισον εἰσῆλθεν· ὁ Φαρισαῖος θαρρῆσας ἐξ αὐτοῦ τῆς ἀρετῆς κατηνέχθη τοῦ ὕψους· ὁ τελώνης μὴ ἀπογνοὺς, οὕτως ὠρθώθη ὡς κάκεινον παραδραμεῖν. Βούλει σοι δεῖξω καὶ πόλιν ὁλόκληρον τοῦτο ποιήσασαν; Ἡ τῶν Νινευϊτῶν πόλις οὕτως ἐσώθη πᾶσα· καίτοι γε ἡ ἀπόφασις εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐνέβαλεν· οὐ γὰρ [282] εἶπεν οὗτοι, Ἐὰν μετανοήσωσι, σωθήσονται, ἀλλ' ἀπλῶς,

Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺ καταστραφήσεται· ἀλλ' ὅμως ἀπειλοῦντος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ προφήτου βοῶντος, καὶ τῆς ἀποφάσεως οὐκ ἐχούσης μέλλεισιν οὐδὲ διορισμὸν, οὐκ ἀνέπεσον, οὐδὲ τὰς χρηστάς προέδωκαν ἐλπίδας. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ προσέθηκε διορισμὸν, οὐδὲ εἶπεν, Ἐὰν δὲ μετανοήσωσι, σωθήσονται, ἵνα καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἀκούσωμεν ἀποφάσεως τοῦ Θεοῦ φερομένης χωρὶς διορισμοῦ, μηδὲ οὕτως ἀπογνῶμεν, μηδὲ ἀπαγορεύσωμεν, εἰς ἐκεῖνο τὸ ὑπόδειγμα βλέποντες. Οὐ δὲ αὐτοῦ δὲ μόνον ἔστι τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἰδεῖν, ὅτι μὴ προσθῆις διορισμὸν τῇ ἀποφάσει, ὅμως μετανοήσασι κατηλλάγη, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τὴν ἀπόφασιν ἀπηρτισμένην ἐξεγενεῖν. Αὐξῆσαι γὰρ τὸν φόβον βουλόμενος καὶ τῆς πολλῆς αὐτῶν βρθυμίας καθάψασθαι, τοῦτο ἐποίησε, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ χρόνος τῆς μετανοίας δεικνυσιν αὐτοῦ τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν. Τί γὰρ ἡμέραι τρεῖς τοσοῦτον εἰργάσαντο, ὥς ἀφανίσαι κακίαν τοσαύτην; Ὁρᾷ πῶς καὶ ἐντεῦθεν ἡ τοῦ Θεοῦ φαίνεται κηδεμονία· τὸ γὰρ πλεον αὕτη συνεισήνεγκεν εἰς τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν.

Ταῦτα οὖν εἰδότες, μηδέποτε ἀπογινώσκωμεν· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν ἔπλον τῷ διαβόλῳ, ὥς ἀπὸ γνῶσις· διὰ τοῦτο οὐχ οὕτως αὐτὸν εὐφραίνωμεν ἀμαρτάνοντες, ὥς ἀπογινώσκοντες. Ἀκουσον γοῦν ἐπὶ τοῦ πεπορευκότος, πῶς τῆς ἀμαρτίας μᾶλλον τὴν ἀπόγνωσιν δέδοικεν ὁ Παῦλος· γράφων γὰρ Κορινθίοις οὕτως ἔλεγεν· *Ὁλως ἀκούεσθαι ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται*· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἦτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσι τολμάται, ἀλλ', Οὐδὲ ὀνομάζεται· ὁ γὰρ μέχρι προσηγορίας ἐκείνους ἀφόρητον, τοῦτο ὑμῖν ἐργῶ τετόλμηται. *Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ*; Καὶ οὐκ εἶπε, Καὶ ἐκείνους πεφυσίωται, ἀλλ' ἀφείλε τὸν ἡμαρτηκότα, τοῖς ὑγιαίνουσι διαλέγεται· καθάπερ οἱ ἱατροὶ ποιοῦσιν, ἀφέντες τοὺς κάμνοντας, πρὸς τοὺς προσήκοντας αὐτοῖς πλείονι κέρηται λόγῳ· ἄλλως δὲ καὶ οὗτοι τῆς ἀπονοίας αἵτιοι πάσης ἥσαν αὐτῷ, μὴ ἐπιτιμῶντες μηδὲ ἐπιπλήττοντες. Ἐκοίνωσε ὁ τοῖνον τὸ ἐγκλημα, ἵνα βῆλα γένηται τοῦ τραύματος ἡ θεραπεία. Δεινὸν μὲν γὰρ τὸ ἀμαρτάνειν, πολλῷ δὲ χαλεπώτερον τὸ καὶ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν. Εἰ γὰρ ἐπὶ δικαιοσύνῃ τὸ φυσᾶσθαι κένωσις δικαιοσύνης ἐστὶ, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι τοῦτο συμβαίνειν ἐσχάτην οἶσει βλάβην ἡμῖν, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν μέizon τὸ ἐγκλημα ἔσται. Διὰ τοῦτο φησιν· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμεν*. Εἰ δὲ οἱ πάντα ποιοῦντες ὀφείλουσι συνεστάθαι, πολλῷ μᾶλλον τὸν ἡμαρτηκότα καὶ ὀργνεῖν καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἑαυτὸν ἀριθεῖν δεῖον. Ὅπερ οὖν καὶ τότε δηλῶν ἔλεγε· *Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενοήσατε*; Τί λέγεις; Ἐτερος ἡμαρτε, καὶ ἐγὼ πενοήσω; Ναί, φησὶ· σώματος γὰρ καὶ μελὸν δίκην ἀλλήλοις ἐσμέν συνδεδεμένοι· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος κἂν ὁ πούς δέξηται τραῦμα, τὴν κεφαλὴν ἐπικύπτουσαν ὀρώμεν. Καίτοι τί ταύτης σεμνότερον; Ἀλλ' οὐχ ὁρᾷ τὴν ἀξίαν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συμφορᾶς; [283] οὕτω καὶ σὺ ποιήσον. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος παρινεῖ *Χαίρει μετὰ χαρόντων, καὶ κλαλεῖ μετὰ κλαιόντων*. Διὰ τοῦτο καὶ Κορινθίοις φησὶ· *Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενοήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου*

* Savil. καὶ τὸν ἐστῶτα, bene. Edit.

† Alii ἐκοίνωσε, alii ἐκοινώνησε.

υμῶν ὃ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας; Οὐκ εἶπε. Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐσπούδασατε, ἀλλὰ τί; Οὐχὶ μᾶλλον ἐπεσθῆσατε, ὡς νόσου κοινῆς καὶ λοιμοῦ τὴν πόλιν καταλαβόντος· μονονουχὶ λέγων· Εὐχῆς καὶ ἐξομολογήσεως δεῖ καὶ ἱκετηρίας, ἵνα τὸ νόσημα ἀπελαθῇ τῆς πόλεως ἀπάσης. Ὁρᾷ πόσον αὐτοῖς φόβον ἐπεκρέμασεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζον μέχρις ἐκείνου μόνον ἐσάναι τὸ δεινόν, ἐναγωνίους αὐτοὺς καθίστησι λέγων· Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύρμα ζυμοῖ; Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁδὴ τὸ κακὸν βαδίζον, καὶ τῶν λοιπῶν ἀψεται μελῶν· ὡς ὑπὲρ κοινῶν τοῖνυν κακῶν βουλευομένους, οὕτω φροντίζειν χρή. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπη, ὅτι ἐκείνους ἡμαρτε μόνος, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι σηπεδῶν τις ἐστὶ τὸ δεινόν, καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν ἐπινέμεται σῶμα. Καὶ καθάπερ οἰκίας καιομένης, καὶ οἱ μηδέπω δεξάμενοι τὸ κακὸν, τῶν ὄντων ἐν τῇ συμφορᾷ οὐκ ἔλαττων ἐπείγονται καὶ πάντα συνεισφέρουσιν, ὥστε μὴ τὴν πῦρ ἐπείγουμενον καὶ ἐπὶ τὰς αὐτῶν θύρας ἔλθῃ· οὕτω καὶ τούτους ὁ Παῦλος διεγείρει λέγων· Πυρὰ τίς ἐστι, προκαταλάβωμεν τὸ δεινόν· σβέσωμεν τὸν ἐμπρησμόν, πρὶν ἢ καταλαβεῖν τὴν Ἐκκλησίαν· εἰ δὲ καταφρονεῖς τῆς ἁμαρτίας ὡς ἐν ἄλλοτρίῳ γενομένης σώματι, μάλιστα μὲν καὶ οὕτω κακῶς· μέλος γάρ ἐστι τοῦ παντὸς σώματος ἐκείνου.

γ. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι ἂν ῥαθυμῆσης καὶ παρίδῃς, καὶ σὲ καταλήψεται ποτε. Ὡστε εἰ καὶ μὴ δὲ τὸν ἀδελφόν, διὰ γοῦν σαυτὸν διεγέρθητι, καὶ ἀνάστειλον τὸν λοιμόν, καὶ προκατάρσῃς τὴν σηπεδῶνα, καὶ τὴν νομὴν διάκοψον. Ταῦτα τοῖνυν καὶ τὰ πλεῖστα τοῦτον εἶπών, καὶ κελεύσας παραδοῦναι αὐτὸν τῷ Σατανᾷ, φησὶν ὑστερον, ἐπειδὴ μετεβάλετο καὶ βελτίων ἐγένετο· Ἰκαρόν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῇ ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων· κυρώσατε οὖν εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν κοινὸν ἐχθρόν καὶ πολέμιον κατέστησεν ἅπασι καὶ τῆς ἀγέλης ἐξέβαλε καὶ τοῦ σώματος ἀπέκοψε, ὅρα πόσῃ χερίρῃται σπουδῇ, ὥστε κολλήσῃ καὶ συνάψῃ πάλιν αὐτόν. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἀγαπήσατε αὐτὸν ἀπλῶς, ἀλλὰ, Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, τούτεστι βεβαίαν, καὶ ἀκίνητον ἐπιδείξασθε τὴν φιλίαν, θερμὴν τινα καὶ ζέουσαν καὶ πεπυρωμένην, ἀντίρροπον τῆς προτέρας ἀπεχθείας τὴν εὐνοίαν εἰσαγάγετε. Τί γέγονεν; εἰπέ μοι· οὐχὶ τῷ Σατανᾷ παρέδωκας αὐτόν; Ναί, φησὶν, ἀλλ' οὐχ ἵνα μένῃ ἐν ταῖς τοῦ Σατανᾶ χερσίν, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλαγῇ ταχέως αὐτοῦ τῆς τυραννίδος. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, σκόπει πῶς δέδοικε τὴν ἀπογνώσιν ὁ Παῦλος, ὡς μέγα ὄπλον τοῦ διαδόλου· εἰπὼν γάρ, Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθῃσι· Μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Ἐν τῇ φάρυγγι τοῦ λύκου, φησὶν, ἐστὶ τὸ πρόβατον· φθάσωμεν τοῖνυν, προεξαρκάσωμεν ἢ πρὶν ἢ καταπίῃ καὶ διασφειρῇ τὸ μέλος ἡμῶν. Ἐν κλυδωνίῳ νῦν ἐστὶν ἡ ναῦς, πρὸ τοῦ ναυαγίου διασώσαι αὐτὴν σπουδάσωμεν. Καθάπερ γὰρ θαλάττης αἰρομένης καὶ κυμάτων [284] πάντοθεν κορυφουμένην, ὑποδρύχιον γίνεται τὸ σκάφος, οὕτω καὶ ψυχὴ τῆς ἀθυμίας αὐτὴν πάντοθεν περιστοιχιζομένης, ἀποπνίγεται ταχέως, ἐὰν μὴ τινα ἔχῃ τὴν χεῖρα ὀρέγοντα, καὶ ἡ σωτήριος ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι λύπη ὀλέθριος ὑπὸ τῆς ἀμετρίας γίνεται. Καὶ ὅρα πῶς ἀκριβῶς εἶπεν· οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ ἀπολέσῃ αὐτόν ὁ διάβολος, ἀλλὰ τί; Μὴ

πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· πλεονεξία γάρ ἐστι τὸ τῶν ἀλλοτρῶν ἐφίεσθαι. Δεικνύει τοῖνυν ὅτι ἀλλότριος αὐτοῦ γέγονε λοιπὸν, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης οἰκεῖον ἑαυτὸν διὰ τῆς μετανοίας κατέστησε, φησὶ· Μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Ἐν γὰρ κατάσῃ λοιπὸν αὐτόν, ἡμέτερον ἀρκάζει μέλος, τὸ τῆς ἀγέλης λαμβάνει πρόβατον· ἀπέθετο γὰρ τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς μετανοίας.

Εἰδὼς τοῖνυν ὁ Παῦλος, ὅπερ ἐποίησεν ὁ διάβολος ἐπὶ τοῦ Ἰούδα, ἔδεισε μὴ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ γένηται τοῦτο. Τί δὲ ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Ἰούδα; Μετενόησεν ὁ Ἰούδας· Ἠμαρτον γάρ, φησὶ, παραδοὺς αἷμα ἀθῶον· ἤκουσε τῶν ῥημάτων τούτων ὁ διάβολος· ἔγνω τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀρχόμενον ὁδοῦ καὶ πρὸς σωτηρίαν βαδίζοντα, καὶ ἐφοβήθη τὴν μεταβολήν. Φιλάνθρωπον, φησὶν, ἔχει δεσπότην· ὅτε ἔμελλεν αὐτὸν προδιδόναι, ἐδάκρυσεν αὐτὸν καὶ μυρία παρεκάλει· οὐ πολλῷ μᾶλλον μετανοοῦντα δέξεται; Ἀδιόρθωτον ὄντα ἐφειλκύσατο καὶ ἐκάλεσεν· οὐ πολλῷ μᾶλλον διορθωθέντα καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐπιγινώσκοντα ἐπιστάσει; διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σταυρωθῆναι ἤλθε. Τί οὖν ἐποίησεν; Ἐθορύβησεν αὐτόν· ἐσκότωσε τῇ τῆς ἀθυμίας ὑπερβολῇ, ἐδίωξεν, ἤλασεν ἕως ἐπὶ τὸν βρόχον ἡγάγε, καὶ τῆς παρουσίας ὑπεξήγαγε ζωῆς, καὶ τῆς προθυμίας τῆς κατὰ τὴν μετάνοιαν ἀπεστέργει. Ὅτι γὰρ, εἰ ἔξῃ, καὶ αὐτὸς ἐσώθη ἂν, ὅτλον ἐκ τῶν σταυρωσάντων· εἰ γὰρ τοὺς ἐπὶ τὸν σταυρὸν αὐτὸν ἀναβιβάσαντας ἔσωσε, καὶ ἐν αὐτῇ τῷ σταυρῷ ὡν παρεκάλει τὸν Πατέρα, καὶ συγγνώμην αὐτοῖς ἔπει τοῦ τολμήματος, εὐδὸλον ὅτι καὶ τὸν προδόντα, εἰ νόμῳ τῷ προσήκοντι τὴν μετάνοιαν ἐπεδείξατο, μετὰ πάσης ἀν εὐμενείας ἐδέξατο· ἀλλ' ἐκείνους οὐκ ἠγέσθη ἐμμελεῖν τῷ φαρμάκῳ, τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθεῖς. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ὁ Παῦλος φοβούμενος, ἐπείγει τοὺς Κορινθίους ξεαρπάσαι τῆς φάρυγγος τοῦ διαδόλου τὸν ἄνθρωπον. Καὶ τί χρὴ λέγειν τὰ Κορινθίους; Πέτρος μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν ἠρνήσατο τρις, καὶ δακρύσας ἀπῆλειψεν ἅπαντα· Παῦλος διώκτης ὢν καὶ βλάσφημος καὶ ὀβριστής, καὶ οὐχὶ τὸν σταυρωθέντα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐκείνου διώκων, μετανοήσας, ἀπόστολος γέγονε. Μόνον γὰρ πρόφασιν ὁ Θεὸς βραχείαν ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν, καὶ πολλῶν ἡμῖν ἁμαρτημάτων χαρίζεται ἄφεςιν ^d. Εἴπω καὶ παραβολὴν τοῦτο αὐτὸ ἐγγνωμένην ὁμῖν.

δ. Δύο τινὲς ἦσαν ἀδελφοί· διανεμιάμενοι δὲ τὴν πατρικὴν περιουσίαν ἑκάτεροι, ὁ μὲν αὐτῶν ἔμεινεν ἐπὶ τῆς οἰκίας· ὁ δὲ πάντα τὰ δοθέντα καταφαγών, εἰς τὴν ὑπερβολὴν μετέστη, τὴν ἀπὸ τῆς πενίας οὐ φέρων ἀισχύοντο. Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν προήχθη ἐἰπεῖν, ἵνα μάθῃτε, ὅτι καὶ τὸν μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτημάτων ἐστὶν ἄφεςις, ἐὰν προσέχωμεν· λέγω δὲ οὐχ ἵνα εἰς ῥαθυμίαν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα ἀπὸ [285] ἀπογνώσεως ἀπαγάγῃ· καὶ γὰρ χεῖρονα τῆς ῥαθυμίας ἡμᾶς ἡ ἀπογνώσις ἐργάζεται κακὰ. Οὕτως τοῖνυν ὁ υἱὸς εἰκόνα τὸν μετὰ τὸ λουτρὸν φέροι πεσόντων· ὅτι δὲ τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα παραπεσόντας δηλοῖ, ὅτλον ἐκεῖθεν· υἱὸς γὰρ λέγεται· οὐδεὶς δὲ υἱὸς βαπτίσματος ἂν κληθεῖν χωρὶς. Καὶ τὴν οἰκίαν δὲ ὥκει τὴν πατρίαν, καὶ τὰ πατρῷα διανεῖματο πάντα· πρὸ

^a Alit ἄθειν.

^b Sic Savil. recte; editum fuerat προαρπάσωμεν. Edit.

^c Alit τοῦ φάρυγγος.

^d Colb. παρ' ἡμῶν, καὶ πάντα ἀφῆκιν ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα.

^e Colb. μετέστη· εἴτα τὴν ἀπὸ τῆς πενίας.

luc (Rom. 12. 15). Ideo et Corinthiis dicit : *Et non magis flevistis, ut tolleretur de medio vestrum qui opus id fecerat* (1. Cor. 5. 2)? Non dixit, Et non magis studuistis : sed quid? *Non magis flevistis*, quasi morbo communi et peste civitatem comprehendente : quasi diceret, Oratione opus est et confessione et precibus, quo morbus e tota civitate pellatur. Vides quantum his timoris incussit? Nam quoniam putabant ad illum dumtaxat pervenisse malum ac constitisse, eos sollicitos reddit, dicens : *Nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit* (1 Cor. 5. 6)? Quod autem dicit, tale est : malum ultra procedens, reliqua attinget membra : veluti de communi malo consulentes, sollicitos vos esse decet. Neque id mihi dixeris, quod ille solus peccavit, sed illud considera, quod sanies quædam est peccatum, reliquum corporis depascens. Ac veluti domo ardente, qui nondum malo læduntur, iis, qui in malo sunt, molestia non minori premuntur, atque universa conferunt, quo ne urgens ignis ad proprias invadat domos : sic et istos Paulus excitat, dicens : Pyra quædam est, præveniamus malum : exstinguamus incendium, priusquam Ecclesiam invadat ; si vero neglexeris peccatum, veluti in alieno existens corpore, maxime quidem vel sic male. Ille enim homo membrum totius est corporis.

3. Verum et id considera, quod si pigritatus fueris ac spreveris, te quoque quandoque comprehendet : quare si non fratris, tua tamen causa exciteris. Reprime pestem, saniem coerce, depopulationem amputa. Hæc et his plura dicens, et mandans tradi illum satanæ, denique inquit, quandoquidem conversus, et melior factus est : *Satis huic ea fuit objurgatio a pluribus : confirmate igitur in eum caritatem* (2. Cor. 2. 8). Postquam enim eum communem inimicum et adversarium statuit universis et a grege exclusit atque a corpore recidit, vide quanto in eum utilitur studio, ut eum rursus conjungat et annectat. Non modo, Amate eum, dixit : sed, *Confirmate super eum caritatem*, id est, firmam et immobilem in eum ostendite amicitiam, calentem quamdam et fervidam atque ignitam : æquivalentem priori inimicitie dilectionem inferte. Quid factum est, quæso? nonne tradidisti eum satanæ? Ita, inquit, sed non quo in manibus satanæ permaneat, sed ut ab ejus tyrannide cito liberetur. Et quemadmodum dixi, considera quam timuerit desperationem Paulus tamquam magnam diaboli armaturam : cum dixisset enim : *Confirmate super eum caritatem*; et causam addit, *Ne forte nimia tristitia absorbeatur qui est ejusmodi* (Ib. v. 7). In lupi faucibus est ovis : præveniamus igitur, præripiamus antequam absorbeat aut corrumpat nostrum membrum. Periculatur navis : priusquam obruatur, eripere naufragio studeamus. Quemadmodum enim mari sese tollente et fluctibus usque ad summum se elevantibus, scapha demergitur : sic et anima undique mœrore circumdata, velociter suffocatur, ni quemplam habuerit qui manum porrigat : et quæ salutaris in peccatis est mœstitia, exitialis est si immoderata

sit. Ac vide quomodo accurate loquutus sit : non enim dixit, Ne hunc diabolus perdat : sed quid? *Ut non circumveniamur a satana* (2 Cor. 2. 11). Circumvenire autem hic est aliena concupiscere : ostendens igitur ipsum alienum ab eo de cætero factum, atque in Christi gregem se per poenitentiam reduxisse, ait, *Ne circumveniamur a satana*. Si enim de cætero comprehendat eum, nostrum rapiet membrum, de grege ovem surripiet : nam poenitentia peccatum deposuit.

Judas si non desperasset, salutem consequuturus erat. — Sciens igitur Paulus quid fecerat diabolus Judæ, timuit ne hic fortasse idem faceret. Quid autem fecit in Juda? Poenituit Judam : *Peccavi*, inquit, *tradens sanguinem justum* (Matth. 27. 4) : audivit hæc verba diabolus, novit eum in melius viam inire et ad salutem tendere, timuitque mutationem. Clementem, inquit, dominum habet : qui cum se traditurus fuerat, ploravit : atque ipsum miris provocavit modis ; annon multo magis poenitentem suscipiet? Obstinatum et incorrectum allexit et vocavit ; nonne multo magis correctum et peccatum agnoscentem trahet? idcirco enim crucifigendus venit. Quid ergo fecit? Exterruit eum et obtenebravit mœroris magnitudine, persequutus est, impulit donec ad laqueum duxit, atque e præsentī eduxit vita, poenitentiaque proposito privavit. Quod enim si vixisset, et ipse salutem consequuturus esset, palam est ex crucifixoribus. Si enim hos qui eum crucifixerant salute donavit, et ipse in cruce existens rogavit Patrem, indulgentiamque tantæ audaciæ postulavit : constat quod et ipsum proditorem digne poenitentem cum omni mansuetudine suscepisset ; sed ille in remedio manere non tulit, mœrore nimio absorptus. Id igitur et Paulus timens, Corinthios sollicitabat eripere a faucibus diaboli hominem. Et quid opus est de Corinthiis dicere? Petrus enim post mysteriorum communionem ter negat, et plorans delevit omnia : Paulus persequitur, blasphemus et contumeliosus, non crucifixum modo, sed illius universos persequens, poenitentia ductus, apostolus efficitur. Solum a nobis Deus occasionem vel parvam requirit, atque universa dimittit nobis peccata. Dicam vobis et parabolam id ipsum confirmantem.

4. Duo quidam erant fratres, paternaque divisa substantia, horum unus quidem domi mansit, alter autem cuncta quæ obvenerant, comedens, patria extorris factus erat, paupertatis non ferens pudorem (Luc. 15. 11. sqq). Hanc autem parabolam in medium idcirco protuli, quo sciat et peccatorum quæ post baptismum contrahuntur, remissionem esse, si attendamus : dico autem non uti ad inertiam compellam, sed ut a desperatione revocem : nam desperatio quam inertia majora nobis confert mala. Hic igitur filius eorum, qui post baptismum lapsi sunt, imaginem præ se fert ; eos enim qui post baptismum lapsi sunt eum significare hinc constat, quod filius dicatur : nam extra baptismum nemo filii appellatione nominatur. Et domum habitaverat paternam, et paternam omnem

substantiam diviserat; ante baptismum autem non licet paterna accipere, neque hereditatem consequi: ita ut ex his omnibus fidelium status adumbretur. Et probi frater erat; frater vero sine spirituali regeneratione nequaquam fuerit. Hic igitur ad summam malitiam delapsus, quid inquit? *Revertar ad patrem meum* (Luc. 15. 18). Propterea hunc pater dimiserat, neque prohibuerat, quominus in regionem abiret alienam, quatenus experimento disceret accurate, quantum beneficium susceperit domi manens. Sæpe enim Deus, cum dictis minus suadet, rerum experimentis doctrinam permittit. Quod et ad Judæos dicebat: quoniam quidem infinita per prophetas verba cum impendisset, non suavitatis neque illexit; permittens eos per flagella corrigi, dicit illis: *Corripiet te rebellio tua, et malitia tua arguet te* (Jer. 2. 19). Oportuerat ipsum quidem fide dignum haberi vel ante ipsarum rerum eventum; quoniam vero tam stupidi fuerunt, ut eo monente et consulente non crederent, cum eos prius repressisset, ne malitiæ obtemperarent, permisit eos rerum eventu corrigi, quo vel sic eos recuperaret. Postquam igitur concedens ille prodigus, in alienam terram rebus ipsis perdidit, quid mali sit paterna domo excidere, et rediit, non fuit memor injuriæ pater, sed passis eum suscepit manibus. Quid ita? Quia pater, non iudex erat. Et choreæ et epulæ et festi conventus deinde facti sunt, lætaque et gaudens erat domus. Quid dicis? hæccine sunt malitiæ præmia? Non malitiæ, o homo, sed redditus: non peccati, sed pœnitentiæ: non improbitatis, sed in melius mutationis: et quod est majus, de his indignatus est major filius; hic autem et ipsum mansuete mitigavit, dicens: *Quoniam tu quidem semper mecum es, hic vero perierat, et inventus est: mortuus erat, et revixit* (Luc. 15. 31. 32). Cum vero perditum servare oportet, inquit, non iudicii tempus est, neque subtilioris examinis, sed clementiæ veniæque duntaxat. Nullus enim medicus, misso medicamentorum usu, incontinentiæ pœnas ab eo exegerit. Si vero pœnas eum dare oportuit, satis pœnarum, cum in aliena regione versatus est, dedit. Tanto enim a nobis tempore segregatus, fame dedecoreque ac summis conflictatus malis, laborabat: propterea inquit, *Perierat, et inventus est: mortuus erat, et revixit*. Non enim, inquit, attende præsentia, sed prioris calamitatis magnitudinem considera: fratrem intueris, non alienum: ad patrem reversus est, qui priorum ne vel minimum recordari potest; magis vero eorum solum

reminiscitur, quæ ad compassionem, misericordiam, clementiam, indulgentiam trahere possunt genitoribus accommodatam. Propterea non quæ fecit, dixit, sed quæ passus est: non quod substantiam dissipaverit, meminit, sed quod innumeris conflictatus sit malis. Sic et ovem tanto studio quæsit, vel etiam majori: hic enim ipse rediit filius, illic autem ipse abiit pastor, et inveniens reduxit, et lætatus est super ea magis, quam super cæteris, quæ salvæ erant. Vide autem quomodo reduxit: non flagellavit, sed ferens humeris rursus gregi reddidit (Luc. 15. 4. 6). Hæc igitur intelligentes, non modo a redeuntibus non averti Deum, sed hoc non minori cum jucunditate, quam ipsos qui recte se gesserint, recipere: nec modo pœnas non exigere, sed ad errantium inquisitionem proficisci: ac de his repertis amplius gaudet, quam de cæteris tuto in loco perseverantibus; ipsi neque malis obruti, spem deponamus, neque bonis abundantes, confidamus; sed et cum recte nos gesserimus, timeamus, ut ne per confidentiam labamur, et ut lapsi pœnitentiam agamus. Quod enim incipiens dixi, et nunc dico, duo hæc: stantem confidere, et desperare jacentem, prodicionem salutis nostræ esse. Quare stantes cautiore reddens Paulus dicit, *Qui se putat stare, videat ne cadat*. Et iterum. *Timeo ne forte aliis prædicans ipse reprobus fam* (1 Cor. 10. 12; 9. 27): jacentes autem erigens, et ad ulterius excitans studium, testificabatur Corinthiis sic scribens, *Ne forte multos defleam, qui ante peccaverunt, et pœnitentiam non egerunt* (2. Cor. 12. 21): ostendens non tam peccantes, quam non pœnitentes dignos lacrymis esse. Et propheta ad eosdem: *Nunquid qui cadit, non resurgit, aut aversus non revertitur* (Jer. 8. 4)? Quare et eosdem exhortans David dicit, *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione* (Psal. 94. 8). Quamdiu igitur hodie dicitur, ne animum despondeamus; sed bonam in Domino spem habentes, et pelagus ejus clementiæ recogitantes, omnem conscientiam excutientes malam multa cum spe propositoque adhæreamus virtuti, et pœnitentiam majorem in modum ostendamus, ut hic universa deponentes peccata multa fiducia coram Christi tribunali stare possimus, regnumque cælorum consequi. Cujus omnes nos participes fieri contingat, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE PŒNITENTIA,

ET DE MŒSTITIA REGIS ACHAAB, ET DE JONA PROPHETA (a).

HOMILIA II.

1. Vidistis superiori Dominica pugnam et victoriam, pugnam quidem diaboli, victoriam autem Christi? vidistis, ut pœnitentia laudaretur, et diabolus

(a) Collata cum Mss. Reg. 1828, 1829, 2032, 2121. Hæc homilia tertium locum obtinet in Savilio.

plagam non ferret, sed trepidaret et horreret? Quid times, o diabole, dum pœnitentia laudatur? quid gemis? quid horres? Merito sane, inquit, gemo et affligor: magna mihi vasa rapuit pœnitentia ista. Quænam illa tandem? Meretricem, publicanum, latronem, blasphemum. Enimvero multa vasa ejus siue dubo

ἢ θρηπίσματος· οὐκ ἔστι πατρῶα * λαβεῖν, οὐδὲ δέ-
 ξασθαι κληρονομίαν· ὥστε διὰ πάντων ἡμῖν τούτων
 τῶν πιστῶν αἰνίττεται τάγμα. Καὶ ἀδελφός δὲ ἦν
 τοῦ εὐδοκίμηχότος· ἀδελφός δὲ οὐκ ἂν γένοιτο χωρὶς
 πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Οὗτος τοίνυν εἰς κακίαν
 ἐσχάτην πεσὼν, τί φησιν; *Ἐπανήξω πρὸς τὸν πα-
 τέρα μου*· διὰ γὰρ τοῦτο αὐτὸν καὶ ἀφῆκεν ὁ πατήρ,
 καὶ οὐκ ἐκώλυεν εἰς τὴν ἄλλοτρίαν ἀπελθεῖν, ἵνα διὰ
 τῆς πείρας μάθῃ καλῶς, ὅσης ἀπήλαυσεν εὐεργεσίας
 οἴκοι μένων. Πολλάκις γὰρ ὁ Θεὸς ὅταν λέγων μὴ
 πείθῃ, τῇ διὰ τῶν πραγμάτων πείρᾳ τὴν διδασκαλίαν
 ἀφῆται· ὅπερ οὖν καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν.
*Ἐπειδὴ γὰρ μυρίους ἀναλώσας διὰ τῶν προφητῶν λό-
 γους, οὐκ ἔπεισεν οὐδὲ ἐπισπάσατο, ἀφελὲς διὰ τῆς κολά-
 σεως αὐτοὺς παιδεύθηται, φησὶ πρὸς αὐτούς· Παιδεύ-
 σε σε ἡ ἀποστασία σου, καὶ ἡ κακία σου ἐλέγξει
 σε.* Ἔδει μὲν γὰρ αὐτὸν ἀξιόπιστον εἶναι καὶ πρὸ
 τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως· ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἀνα-
 στήτως διεκείντο, ὥς ἀπιστεῖν αὐτοῦ ταῖς παραινέ-
 σεσι καὶ ταῖς συμβουλαῖς, προαναστέλλων τῇ κακίᾳ
 μὴ πειθεσθαι, ἐπιτρέπει διὰ τῶν πραγμάτων αὐτοὺς
 παιδεύθηται, ἵνα οὕτως αὐτοὺς ἀνακτήσῃται πάλιν.
*Ἐπειδὴ τοίνυν ἀπελθὼν ὁ ἄσωτος εἰς τὴν ἄλλοτρίαν,
 καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν μαθὼν ὅσον κακὸν ἐκπε-
 σεῖν πατρῷας οἰκίας, ἐπανήλθεν, οὐκ ἐμνησικάκησεν
 ὁ πατήρ, ἀλλ' ὑπταίεις αὐτὸν ἐδέξατο ταῖς χερσὶ. Τί
 ὀφείπε;* Ὅτι πατήρ ἦν, καὶ οὐ δίκαστής. Καὶ χοροὶ,
 καὶ θαλαῖαι, καὶ πανηγύρεις λοιπὸν, καὶ παιδρὰ καὶ
 περιχαρὲς ἦν ἡ οἰκία πᾶσα. Τί λέγεις; αὐταὶ τῆς
 κακίας αἱ ἀμοιβαί; Οὐχὶ τῆς κακίας, ἀνθρώπε, ἀλλὰ
 τῆς ἐπ' ἀνοδοῦ· οὐχὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τῆς μετανόιας·
 οὐχὶ τῆς πονηρίας, ἀλλὰ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μετα-
 δοῆς. Καὶ τὸ δὴ μέλζον, ἡγανάκτησεν ἐπὶ τούτοις ὁ
 υἱὸς ὁ πρότερος· ὃ δὲ καὶ τοῦτον πρῶτως ἔπεισε λέγων,
*Ὅτι σὺ μὲν ἀεὶ μετ' ἐμοῦ διέτριβες, οὗτος δὲ ἀπο-
 λυλὼς ἦν, καὶ εὐρέθη· νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησεν.*
*Ὅταν δὲ τὸν ἀπολωλὸτα διασῶσαι δέη, φησὶν, οὐ
 δικαστηρίων καὶ οὐδὲ ἀκριβοῦς ἐξετάσεις, ἀλλὰ
 φιλοφρονείας καὶ συγγνώμης μόνον. Οὐδεὶς ἱατρὸς
 ἀφελὲς ἐπιθεῖναι φάρμακον τῷ κάμνοντι, τῆς ἀταξίας
 αὐτοῦ εὐθύνας ἀπαιτεῖ καὶ τιμωρίαν. Εἰ δὲ καὶ δίκην
 αὐτὸν ὅλως δοῦναι ἔχρην, ἱκανὴν ἔδωκε δίκην τὴν ἐν
 τῇ ἄλλοτρίᾳ διατριβῇ. Τσοῦτον γοῦν χρόνον τῆς
 ἡμετέρας ἔχωρίσθη συνουσίας, καὶ λιμὸν καὶ ἀτιμίαν
 καὶ τοῖς ἐσχάτοις παλαίων κακοῖς διετέλεσε. Διὰ τοῦτό
 φησιν, Ἀπολυλὼς ἦν, καὶ εὐρέθη· νεκρὸς ἦν, καὶ
 ἀνέζησε. Μὴ τὰ παρόντα ἴδῃς, φησὶν, ἀλλ' ἐννόη-
 σον τῆς προτέρας συμφορᾶς τὸ μέγεθος· ἀδελφὸν ὄρας,
 οὐκ ἄλλοτρινον. Πρὸς πατέρα ἐπανήλθεν. οὐδὲν [286]
 ὀνόμενον ἀναμνησθῆναι τῶν προτέρων· μάλλον δὲ*

ἐκεῖνα μνησθένον μόνα, ἅπερ εἰς συμπάθειαν ἀγα-
 γεῖν δύναται καὶ ἔλεον καὶ στοργὴν καὶ φειδῶ τὴν
 τοῖς γεγεννηκόσι προσήκουσαν. Διὰ τοῦτο οὐχ ἅπερ
 ἔπραξεν εἶπεν, ἀλλ' ἅπερ ἐπαθεν· οὐχ ὅτι κατέφαγε
 τὴν οὐσίαν ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ὅτι μυρίους περιέπεσε
 κακοῖς. Οὕτω τὸ πρόβατον ἐζητεῖ μετὰ τοσαύτης
 σπουδῆς· μάλλον δὲ μετὰ μελίζονος. Ἐνταῦθα μὲν
 γὰρ αὐτὸς ἐπανήλθεν ὁ υἱὸς· ἐκεῖ δὲ αὐτὸς ἀπήλθεν
 ὁ ποιμὴν, καὶ εὐρὼν ἤγαγε, καὶ ἔχαιρεν ἐπ' αὐτῷ
 μάλλον, ἢ ἐπὶ τοῖς διασεωσμένοις ἅπασιν. Ὅρα δὲ
 καὶ πῶς ἐπανήγαγεν· οὐκ ἐμάστιξεν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν
 ὤμων φέρων καὶ βαστάζων, πάλιν τῇ ποίμνῃ ἀπ-
 ἔδωκε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀποστρέ-
 φεται ἐπανιόντας, ἀλλὰ καὶ τῶν κατωρθωκότων οὐκ
 ἔλαττον δέχεται· ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀπαιτεῖ δίκην,
 ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπιζητήσιν τῶν πεπλανημένων ἐρχεται
 καὶ τῶν διασεωσμένων μάλλον ἐπὶ τῇ τούτων εὐ-
 ρέσει χαίρει, μήτε ἐν πονηροῖς δυντες ἀπογινώσκωμεν,
 μήτε ἐν ἀγαθοῖς δυντες θαρρῶμεν, ἀλλὰ καὶ κατορ-
 θούντες, φοβώμεθα, ἵνα μὴ θαρβήσαντες πέσωμεν,
 καὶ ἁμαρτάνοντες μετανοῦμεν. Ὅπερ γὰρ ἀρχό-
 μενος εἶπον, τοῦτο λέγω καὶ νῦν, ὅτι προδοσία τῆς
 ἡμετέρας σωτηρίας ταῦτα ἀμφοτέρω, καὶ τὸ θαρβεῖν
 ἐστῶτα, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν καίμενον. Διὸ τοὺς μὲν
 ἐστῶτας ἀσφαλιζόμενος ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὁ δοκῶν
 ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ. Καὶ πάλιν· Φοβοῦμαι,
 μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένομαι*·
 τοὺς δὲ καίμενους ἀνίστάς καὶ εἰς προθυμίαν πλεῖονα
 διεγείρων, διεμαρτύρατο Κορινθίους γράφων οὕτως·
*Μὴ πως πενήτησεν πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων,
 καὶ μὴ μετανοήσαντων*· δεικνύς ὅτι οὐχ οὕτως οἱ
 ἁμαρτάνοντες ὡς οἱ μὴ μετανοοῦντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρ-
 τήμασιν εἰσι θρήνων ἄξιοι. Καὶ ὁ προφήτης δὲ πρὸς
 αὐτοὺς φησὶ· *Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, ἢ ὁ
 ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει;* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
 Δαυὶδ τούτους αὐτοὺς παρακαλεῖ λέγων· *Σήμερον
 ἐὰν τῆς φωτὸς αὐτοῦ ἀκούσῃτε, μὴ σκληρύνῃτε
 τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παριπικρασμῷ.* Ἔως
 οὖν τὸ σήμερον λέγεται, μὴ ἀπογινώσκωμεν, ἀλλὰ
 χρηστάς εἰς τὸν Δεσπότην ἔχοντες τὰς ἐλπίδας, καὶ
 τὸ πέλαγος αὐτοῦ τῆς φιλοφρονείας ἐννοοῦντες, πᾶν
 πονηρὸν ἀποτιναγμένοι συνειδὸς, μετὰ πολλῆς τῆς
 προθυμίας, καὶ τῆς ἐλπίδος ἐπιλαβώμεθα τῆς ἀρε-
 τῆς, καὶ τὴν μετάνοιαν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπιδειξώμεθα
 πάσης, ἵνα πάντα ἐνταῦθα ἀποθέμενοι τὰ ἁμαρτή-
 ματα, μετὰ παρῆρησίας δυνθῶμεν στήναι ἐπὶ τοῦ
 βήματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς βασιλείας τυχεῖν τῶν
 οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι
 καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα,
 κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. πατρώων.

[287] ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ,

Καὶ εἰς τὴν σκυθρωπότητα βασιλεύς Ἀχαῦδ, καὶ εἰς Ἰωνᾶν τὸν προφήτην.

* Ὁμίλλια β'.

α'. Εἴθετε τῇ προτέρᾳ κυριακῇ πόλεμον καὶ νίκην,
 πόλεμον μὲν τοῦ διαδόλου, νίκην δὲ τοῦ Χριστοῦ;
 εἴθετε πῶς μετάνοια ἐνεγκωμιάζετο, καὶ ὁ διάβολος
 τὴν πληγὴν οὐκ ἐδάστασεν, ἀλλ' ἐφοβήθη καὶ ἐφριξε;

Τί δέδοικας, ὦ διάβολε, μετανόιας ἐγκωμιαζομένης;
 τί ὀδύρῃ, τί φρίττεις; Ναί, φησὶ, δικαίως ὀδύρομαι
 καὶ θλίβομαι· μεγάλη μου σκεὴν ἤρπασεν ἡ μετάνοια
 αὕτη. Ποῖα ταῦτα; Τὴν πόρνην, τὸν τελώνην, τὸν
 ληστὴν, τὸν βλάσφημον. Καὶ γὰρ ἀληθῶς πολλὰ

σχευή αὐτοῦ ἤρπασεν ἡ μετάνοια, καὶ αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν αὐτοῦ καθεῖλε, καὶ καιρίαν ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μετανοίας. Εἰσὶν, ἀγαπητέ, ἀφ' ὧν ἡ πείρα πρῶν ἔδειξε. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὀμιλίας τοιαύτης οὐκ ἀπολαύομεν, καὶ ἐφ' ἑκάστης εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπαντῶμεν, τὴν μετάνοιαν ἀσπαζόμενοι; Κἂν ἀμαρτωλὸς ᾖ, εἰσελθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἵνα λέγῃς τὰς ἀμαρτίας σου· κἂν δίκαιος ᾖ, εἰσελθε, ἵνα μὴ ἐκπέσης τῆς δικαιοσύνης· λιμὴν γὰρ ἀμφοτέροις ἐστὶν ἡ ἐκκλησία.

Ἀμαρτωλὸς εἶ; μὴ ἀπογνῶς, ἀλλ' εἰσελθε μετάνοιαν προβαλλόμενος. Ἥμαρτες; εἰπὲ τῷ Θεῷ ὅτι, Ἥμάρτηκα. Ποῖος κάματος οὗτος; ποῖα περίοδος; ποῖα θλίψις; ποῖα στενοχωρία λόγον εἰπεῖν ὅτι, Ἥμαρτον; Μὴ γὰρ σὺ, σαυτὸν ἐν μὴ εἴπῃς ἀμαρτωλὸν, οὐκ ἔχεις κατήγορον τὸν διάβολον; Πρόλαβε, καὶ ἄρπασον αὐτοῦ τὸ ἄξιωμα· ἐκείνου γὰρ ἄξιωμα τὸ κατηγορεῖν. Τί οὖν οὐ προλαμβάνεις αὐτὸν, καὶ λέγεις τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἐξαλείφεις τὸ ἁμάρτημα, εἰδὼς ὅτι τοιοῦτον κατήγορον ἔχεις σιγῆσαι μὴ δυνάμενον; Ἥμαρτες; εἰσελθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰπὲ τῷ Θεῷ ὅτι, Ἥμαρτον. Οὐδὲν σε ἄλλο ἀπαιτῶ, ἢ τοῦτο μόνον. Ἡ γὰρ θεία Γραφή φησι· *Λέγε σὺ τὰς ἁνομιὰς σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*· εἰπὲ τὴν ἀμαρτίαν, ἵνα λύσῃς τὴν ἀμαρτίαν. Οὐκ ἔστιν ἐν τούτῳ κάματος, οὐδὲ περίοδος λόγων, οὔτε χρημάτων δαπάνη, οὔτε ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν· λόγον εἰπὼν ἃ, εὐγνωμόνησον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ εἰπὲ ὅτι, Ἥμάρτηκα. Καὶ πόθεν τοῦτο, φησὶν, ὅτι ἐν εἰπω τὴν ἀμαρτίαν πρῶτος, λύω τὴν ἀμαρτίαν; Ἐγὼ ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τὸν εἰπόντα καὶ λύσαντα, καὶ τὸν μὴ εἰπόντα καὶ κατακριθέντα. Κἂν ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀβὲλ τῷ φόβῳ κατεχόμενος, ὡς τῷ φόβῳ φόνον ἐπακολουθήσῃ· καὶ γὰρ λαβὼν αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον ἀνέειλε. Καὶ τί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; *Ποῦ Ἀβελ δ' ἀδελφός σου;* Ὁ ἐπιστάμενος τὰ πάντα ἐρωτᾷ, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' εἰς μετάνοιαν ἔλκων τὸν φονεύσαντα. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀγνοῶν ἤρῳτα, ἔδειξε· *Ποῦ Ἀβελ δ' ἀδελφός σου;* [288] Ὁ δὲ εἶπεν, *Οὐκ οἶδα· μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμὶ ἐγὼ*; Ἔστω, οὐκ εἰ φύλαξ· διὰ τί καὶ ἀναιρετῆς; οὐκ ἐφύλαττες· διὰ τί καὶ ἀπέκτεινες; Ὅμως ὁμολογεῖς ταῦτα; Αἴτιος εἶ καὶ τῆς φυλακῆς. Τί οὖν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν; *Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς μέ ἐκ τῆς γῆς*. Ἠλεγξεν εὐθέως καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτῷ ἐπήγαγεν, οὐ τοσοῦτον διὰ τὸν φόνον, ὅσον διὰ τὴν ἀναιδείαν· οὐ γὰρ τοσοῦτον μισεῖ ὁ Θεὸς τὸν ἀμαρτάνοντα ὅσον τὸν ἀναισχυνοῦντα. Ἀμέλει τὸν Κἂν εἰς μετάνοιαν ἐλθόντα οὐ δέχεται, ἐπειδὴ μὴ πρῶτος εἶπε τὴν ἀμαρτίαν. Τί γὰρ φησι; *Μείζων ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφελθῆναι με*· ἀντὶ τοῦ, Μέγα ἡμαρτον· οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἔσται. Τί οὖν πρὸς αὐτόν ὁ Θεός; *Στένων καὶ τρέμων ἔσθ' ἐπὶ τῆς γῆς*· καὶ τιμωρίαν αὐτῷ ἀπέφηνε δεινὴν καὶ χαλεπὴν. Οὐκ ἀναιρῶ σε, φησὶν, ἵνα μὴ λήθῃ παραδοθῇ ἡ ἀλή-

θεια, ἀλλὰ ποιῶ σε νόμον ὑπὸ πάντων ἀναγινωσκόμενον, ἵνα ἡ συμφορὰ μήτηρ φιλοσοφίας γένηται. Καὶ περιττὸν ὁ Κἂν, νόμος ἐμφυῖος, στήλη κινωμένη, σιωπῶσα, καὶ σάλπιγγος λαμπροτέραν ἀφίεσα τὴν φωνήν. Μὴ τις ποιήσῃ, φησὶ, τοιαῦτα ἃ, ἵνα μὴ πάθῃ τοιαῦτα. Ἐλαβε τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν ἀναισχυντίαν, καὶ μὴ εἰρηκῶς, ἐλεγχθεὶς δὲ, κατεκρίθη διὰ τὴν ἀμαρτίαν. Εἰ γὰρ ἑαυτῷ ὡμολόγηται, κἂν ἐξαλείψας ᾖ τὴν ἀμαρτίαν πρῶτος.

β'. Ἴνα δὲ μάθῃς, ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, μάθε πῶς ἄλλος τις πρῶτος εἰπὼν ἔλυσε τὴν ἀμαρτίαν. Ἐλθωμεν ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, τὸν προφήτην καὶ βασιλέα· μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἡδέως ἀπὸ τῆς προφητείας καλῶ· ἡ μὲν γὰρ βασιλεία εἰς Παλαιστίνην, ἡ δὲ προφητεία εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης· καὶ ἡ μὲν βασιλεία μικρῷ κατελύθη τῷ χρόνῳ, ἡ δὲ προφητεία ἀθάνατα φέρει τὰ ῥήματα. Αἰρετώτερον ἐστὶ τὸν ἥλιον σεοσθῆναι, ἢ τὰ ῥήματα τοῦ Δαυὶδ λήθῃ παραδοθῆναι. Οὗτος περιέπεσε μοιχείᾳ καὶ φόνῳ· Εἶδε γὰρ, φησὶ, γυναῖκα καλὴν λουομένην, καὶ ἡρώσῃ αὐτῆς· εἶτα τὰ ὀξάντα αὐτῷ εἰς ἔργον ἐξήγαγε. Καὶ ἦν ὁ προφῆτης ἐν μοιχείᾳ, ὁ μαργαρίτης ἐν βορβόρῳ. Ἀλλ' οὕτως ᾔδει ὅτι ἡμαρτεν· οὕτως ἦν κεκαρωμένος τῷ πάθει. Τοῦ γὰρ ἡνίοχου μεθύοντος καὶ τὸ ἄρμα ἀτάκτως φέρεται· ὅπερ δὲ ἡνίοχος καὶ ἄρμα, τοῦτο ψυχὴ καὶ σῶμα· ἐὰν ἡ ψυχὴ σκοτωθῇ, καὶ τὸ σῶμα ἐν βορβόρῳ κυλλεῖται· ἔως γὰρ ἔσθηκεν ὁ ἡνίοχος, καὶ τὸ ἄρμα καλῶς ἐλαύνεται· ὅταν μέντοι αὐτὸς ἀτόνῃ, καὶ οὐ δύναται περιχαρῆς γενέσθαι τῶν ἡνίων, καὶ αὐτὸ τὸ ἄρμα ἐν δεινότεροις ὁρᾶται. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου· ἔως ἂν μὲν νήφῃ ἡ ψυχὴ καὶ γρηγορῇ, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐν ἀγνεῖᾳ ἐστὶν· ἐπὰν δὲ ἡ ψυχὴ σκοτωθῇ, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐν βορβόρῳ καὶ ᾄδῃ κυλλεῖται. Τί οὖν ὁ Δαυὶδ; Ἐμοίχευσεν· ἀλλ' οὐκ ᾔδει, οὔτε ἠλέγχετο ὑπὸ τίνος, καὶ τοῦτο ἐν ἐσχάτῃ πολιᾷ, ἵνα μάθῃς ὅτι, ἐὰν ᾖς ῥάθυμος, οὔτε ἡ πολιὰ σε ὠφέλει, οὔτε πάλιν, ἐὰν σπουδαῖος ᾖς, ἡ νεότης [289] παραδύσασθαι σε δύναται. Οὐ γὰρ τῆς ἡλικίας ὁ τρόπος, ἀλλὰ τῆς γνώμης τὸ κατόρθωμα· ἐπειδὴ καὶ Δανιὴλ δώδεκα ἐτῶν ἦν, καὶ ἔκρινεν· οἱ δὲ πρεσβύτεροι, παλαιὸν ἐν ἡμέραις, καὶ δρᾶμα μοιχείας ἐπραξάν, καὶ οὔτε ἐκείνους ἡ πολιὰ ὠφέλησεν, οὔτε τοῦτον ἡ νεότης παρέβλαψε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἐν τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ τὰ πράγματα τῆς σωφροσύνης κρίνεται, ὁ Δαυὶδ ἐν αὐτῇ τῇ πολιᾷ ὢν, καὶ τότε εἰς μοιχείαν ἐμπεσὼν, φόνον εἰργάσατο, καὶ διέκειτο οὕτως ὥστε μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἡμαρτεν· ὁ γὰρ ἡνίοχος νοῦς ἦν μεθυθεὶς ἀπὸ ἀκρασίας. Τί οὖν ὁ Θεός; Πέμπει πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην· ὁ προφήτης ἔρχεται πρὸς τὸν προφήτην· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν λατρῶν γίνεται· ὅταν λατρὸς ἀσθενήσῃ, ἄλλου λατρῶν ἐν χρεῖᾳ γίνεται. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα· προφήτης ἦν ὁ ἡμαρτηκὼς, καὶ προφῆτης ἦν ὁ τὰ φάρμακα ἐπιχοιμίζόμενος. Ἐρχεται οὖν πρὸς αὐτόν ὁ Νάθαν, καὶ οὐκ εὐθέως ἀπὸ θυρῶν ἐλέγχει αὐτόν καὶ

* Sic unns codex, mollius quam alii et editi, λόγον εἰπὼν.

β' Αἱ τοὺς ἀμαρτάνοντα.

c Sic mss. Edd. ταῦτα. Paulo post κἂν deest in qui busdam

rapit poenitentia, et ipsam ejus arcem evertit, ac letali vulnere est a poenitentia confossus: quod ex his intelliges, dilectissime, quæ nuper experimento comperta sunt. Cur igitur ejusmodi congressu non fruimur, nec singulis diebus ad ecclesiam ventitamus, ut poenitentiam complectamur? Sive enim peccator sis, ingredere in ecclesiam, ut peccata tua dicas: sive justus sis, ingredere, ne a justitia excidas: portus enim est utrique ecclesia.

Prima poenitentiae via confessio peccati. Exemplum peccatoris peccatum non confessi et puniti. — Peccator es? Ne despondeas animum, sed ingredere, ac poenitentiam obtende. Peccasti? Dic Deo: Peccavi. Quis hic labor est? quis circuitus? quæ fatigatio? quæ angustiae verbum hoc proferre: Peccavi? Num enim tu, nisi te ipsum dixeris peccatorem, a diabolo non accusaberis? Præoccupa, et eripe illi suam dignitatem; ejus enim dignitas est accusare¹. Cur igitur illum non praevenis, et peccatum dicis, et crimen purgas, cum probe scias talem accusatorem tibi, qui tacere nequeat, imminere? Peccasti? In ecclesiam ingredere, dic Deo: Peccavi. Nihil aliud abs te nisi solum istud exigo. Ait enim Scriptura sacra: *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris (Isai. 43. 26)*; dic peccatum, ut solvas peccatum. Non in hoc labor est, non circuitus verborum, neque pecuniarum expensæ, neque aliud quidquam ejusmodi; dic verbum, bonæ fidei esto circa peccatum, et dic, Peccavi. Unde vero sit hoc, dicet aliquis, ut si primus peccatum dixerō, peccatum deleam? Habeo in Scriptura hominem, qui peccatum dixit, et delevit: et qui non dixit, et damnatus est. Cain occidit fratrem suum Abel, invidia correptus, sic ut cædes invidiam sequeretur: siquidem eum seductum in campum interfecit. Quid autem ait illi Deus? *Ubi est Abel frater tuus (Gen. 4. 9)*? Qui novit omnia, non quod ignoret, interrogat, sed ut homicidam alliciat ad poenitentiam. Satis enim indicavit se interrogantem non ignorare: *Ubi est Abel frater tuus (Ibid.)*? At ille dixit: *Nescio; numquid custos fratris mei sum ego?* Esto, non es custos, cur etiam interemptor es? non custodiebas: cur etiam interfecisti? Tamen ista confiteris? Reus es quoque atque obnoxius custodiæ. Quid igitur ad illum Deus? *Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra (Ib. v. 10)*. Arguit illum statim, et poenam intulit non tam ob cædem quam ob impudentiam: non enim ita Deus odit eum qui peccat, ut eum qui impudenter se gerit. Certe Cain ad poenitentiam accedentem non admittit, quia peccatum primus non dixit. Quid enim ait? *Majus est peccatum meum, quam ut remittatur mihi (Ib. v. 13)*: quasi diceret: Multum peccavi, non sum dignus ut vivam. Quid ergo ad illum Deus? *Gemens ac tremens eris super terram (Ib. v. 12)*: et gravem illi molestamque poenam imposuit. Non interficio te, inquit, ne veritas oblivioni tradatur, sed efficio, ut sis lex, quæ ab omnibus legatur, ut calamitas philosophiæ mater fiat. Et cir-

cuitat Cain, lex animata, columna motoria, quæ tacebat, et tamen vocem tubæ clariorem emittebat. Nemo, inquit, talia faciat, ne talia patiat. Propter impudentiam supplicio est affectus, et cum non dixisset peccatum, sed convictus esset, ob illud commissum damnatus est. Si enim sua sponte confessus esset, peccatum a se primo detectum delevisset.

2. Laus Davidis et psalmorum. Confertur anima cum curru; demonstratur quod, circa virtutem et vitium, minus ætatis quam voluntatis ratio habenda est. — Ut autem hæc ita se habere intelligas, cognosce, quo pacto alius quispiam cum dixisset primus, peccatum deleverit. Veniamus ad Davidem, prophetam et regem; sed lubentius eum ex nomine prophetiæ appello: siquidem regnum ejus in Palestinam, prophetia vero in fines orbis terrarum extendebatur: et regnum quidem modico tempore terminatum est, prophetia vero immortalia verba pronuntiat. Satiùs esset solem extinguere, quam verba Davidis oblivioni tradi. Hic in adulterium et homicidium lapsus est: vidit enim, inquit Scriptura, mulierem pulchram se lavantem, et adamavit eam: deinde quod apud se statuerat, peregit (2. Reg. 11. 2). Et erat in adulterio propheta, in medio luto margarita. Verumtamen se peccasse nondum noverat: adeo perturbatione animi sopitus erat. Cum enim ebrius est auriga, incomposite fertur currus: porro quod auriga et currus, hoc anima sunt et corpus. Si forte obtenebrata sit anima, tum et corpus in luto volutatur. Quamdiu namque stat auriga, currus quoque recte dirigitur; cum vero destituitur viribus ille, neque potest habenas tenere, tum vero etiam currus malo esse in statu cernitur. Ita quoque fit in homine: quamdiu sobria est et vigilat anima, corpus ipsum etiam purum permanet; ubi vero obtenebrata fuerit anima, corpus etiam ipsum in luto ac voluptatibus volutatur. Quid igitur David? Commisit adulterium; sed nesciebat, neque ab ullo arguebatur, idque cum senex admodum esset: ut intelligas, si forte sis negligens, neque tibi canitiem prodesse, neque rursus, si studiosus sis ac diligens, juventutem posse te lædere. Neque enim ab ætate mores, sed ab animi sententia recte facta promanant: nam et Daniel duodecim annorum¹ erat, et judicabat; seniores autem, inveterati in diebus, adulterii fabulam conflinxerunt, et nec illis canities profuit, nec juvenus isti nocuit (Dan. 13, 45 seqq.). Et ut intelligas non ex ætate, sed ex animi proposito de actionibus temperantiæ judicium ferri, David cum in ipsa cana senectute versaretur, tunc in adulterium lapsus est, cædem commisit, et sic affectus erat; ut se peccasse ipse nesciret: siquidem auriga mens ejus erat incontinentiæ ebrietate correpta. Itaque mittit ad eum Nathan prophetam Deus: propheta venit ad prophetam. Sic enim cum medicis agitur: si quando fuerit æger medicus, tum altero indiget ille medico. Idem hic quoque accidit: commiserat peccatum propheta, et propheta erat, qui remedium afferebat. Venit igitur ad illum

¹ Sic MSS. Hæc Morellius manca ediderat.

¹ In Savilio, decem annorum.

Nathan, neque statim ab ipso limine illum arguit, aut dicit : Scelesti ac detestande, adulter et homicida : tot honoribus a Deo cumulatus es, et tu ipsius mandata violasti? Nihil tale dixit Nathan, ne impudentiorem illum redderet; cum enim peccata divulgantur, tum ad maiorem impudentiam is, qui peccaverat, provocatur. Venit igitur ad illum, et confictam litis fabulam texit, atque : Litem habeo apud te, o rex ! Dives erat quidam, et pauper quidam erat : habebat autem dives armenta et greges multos, pauper vero unam habebat ovem, quæ de calice ipsius bibebat, et de mensa ejus edebat, et in sinu ejus dormiebat. Hoc loco viri erga uxorem amorem significat. Cum autem peregrinus quispiam venisset, suis parcens dives acceptam pauperis ovem jugulavit (2 Reg. 12. 1-5). Vides ut hoc loco fabulam texat, et spongia obiectum ferrum gestet? Quid ergo rex? Existimans se adversus alterum sententiam ferre, quam celerrime sententiam adjunxit. Sic enim facere solent homines : adversus alios libenter et severe sententias ferunt et pronuntiant. Et quid ait David? *Vivit Dominus, dignus morte est talis, atque ovem in quadruplum reddet* (1b. v. 5. 6). Quid igitur Nathan? Non interjecto multarum horarum spatio plagam emolliit, sed statim exseruit, et repentinam sectionem admovit, ne doloris sensum¹ eximeret. *Tu es, o rex* (1b. v. 7). Quid ergo rex ait? *Peccavi Domino* (1b. v. 13), inquit. Non dixit : Quis enim es tu, qui me reprehendis? quis te misit, ut tam libere loquereris? qua vero audacia impulsus hoc fecisti? Nihil tale dixit, sed peccatum agnovit, et quid ait : *Peccavi Domino* (1b. v. 13). Quid igitur ad eum Nathan? *Etiā Dominus dimisit peccatum tuum*. Te ipsum condemnasti, tibi ego pœnam condono : bona fide peccatum confessus es, peccatum delevisi. Tibi ipsi multam accersivisti, ego sententiam meam rescidi. Vides ut impletum fuerit quod scriptum est : *Dic tu prius iniquitates tuas, ut justificeris* (Isai 43. 26)? Quis labor prius peccata dicere?

3. *Altera pœnitentiæ via lacrymæ : in exemplum profertur Achaab.* — Habes autem et alteram pœnitentiæ viam : quam tandem illam? Peccatum flere. Peccasti? fleto, et peccatum solvis. Quisnam hic labor? nihil a te amplius requiro, quam ut fleas peccatum : non dico tibi, ut emetiaris maria, ut in portus te recipias, neque ut iter conficias, neque ut longissimam peregrinationem suscipias, neque ut pecunias numeres, aut sævis fluctibus te committas ; sed quid? Propter admissum peccatum plora. Unde vero hoc fit, inquit, ut si plorem, peccatum solvam? Hujus rei demonstrationem habes etiam ex Scriptura. Fuit rex quidam (3 Reg. 21) Achaab : hic vero justus fuisse perhibetur. Cæterum propter Jezabel uxorem suam injuste regnabat. Hic Nabuthe cuiusdam Jesraelitæ vineam concupivit, et misit ad eum dicens : Da mihi vineam tuam, quam concupivi, et vel pecuniam a me accipe, vel cum altero commuta loco. At ille dixit : Absit, ut hereditatem patrum meorum vendam tibi !

Achaab autem cupiebat quidem vineam, sed illi vim facere nolebat, sic ut in morbum idcirco incideret. Ingressa autem ad illum Jezabel, muliercula impudens, desperata, immunda, detestanda, inquit : Quid contristaris, et non comedis? surge et manduca : ego efficiam, ut possideas vineam Nabuthe Jesraelitæ. Et accipiens scripsit epistolam ex persona regis ad seniores dicens : Prædicate jejunium, et statuite viros mendaces adversus Nabuthe, quia benedixit Deum et regem, hoc est blasphemavit. O jejunium summa iniquitate plenum ! Prædicarunt jejunium, ut cædem patrarent. Quid ergo accidit? Lapidatus est Nabuthe, ac mortuus est. Hoc ubi didicist Jezabel, dixit Achaab : Surge, possideamus vineam ; quia mortuus est Nabuthe. At ille tum temporis contristatus, ingressus est tamen, et vineam possedit. Mittit ad eum Eliam prophetam Deus. Vade, inquit, dic Achaab : Quoniam occidisti, et possedisti, sic effundetur sanguis tuus, et canes sanguinem tuum lingent, et meretrices lavabunt in sanguine tuo (3. Reg. 21). Ira divinitus emissa, absoluta sententia, supplicium est adimpletum. Ac vide, quo illum mittat : in vineam. Ubi iniquitas, ibi quoque supplicium, Et quid ait? Cum intuitus est ipsum, Achaab dixit : *Invenisti me inimicus meus*; quasi diceret : Reum me deprehendisti, quia peccavi : nunc tibi data est occasio mihi insultandi. *Invenisti me inimicus meus*. Quia semper Elias reprehendebat Achaab, sciens Achaab se peccasse, Tu quidem semper, inquit, me reprehendebas : nunc autem opportune mihi insultas. Sciebat enim se peccasse. Ex adverso recitat illi sententiam : *Hæc dicit Dominus : Quoniam occidisti, et possedisti, et sanguinem viri justii effudisti, sic effundetur sanguis tuus, et canes lingenteum, et meretrices lavabunt in sanguine tuo*. Hæc cum audiisset Achaab, contristatus est, et propter peccatum suum plorabat. Agnovit iniquitatem, et latam in eum sententiam revocavit Deus. Sed prius Eliæ se excusavit Deus, ne forte mendax videretur, eique accideret, quod Jonæ accidit¹ : tale quid enim passus est et Jonæ. Dixit illi Deus : Vade, prædica in Ninive civitate, in qua habitant centum et viginti millia hominum absque mulieribus et parvulis : *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jon. 1. 2). Nolebat abire Jonas, utpote cui nota esset Dei misericordia ; sed quid facit? In fugam convertitur : ait enim, Ego prædicaturus abibo : tu cum misericors sis, sententiam mutabis ; at ego tamquam falsus propheta trucidabor. Veruntamen exceptum illum mare non abscondit, sed terræ illum reddidit, et salvum illum Ninive incolumemque servavit, et tanquam optima conserva suum conservum custodivit. *Descendit enim, inquit, Jonas ut fugeret, et invenit navim euntem in Tharsis, et dedit nautum ejus et ascendit in eam* (Jon. 1. 3) (a). Quo fugis, o Jona? num aliam in terram

¹ Hunc locum in savi. et aliis partim differentem sic recte interpretari videtur : *Sed prius quæ ad Eliam spectant observa, ne mendax videatur Elias, eique accidat quod Jonæ accidit.*

(a) Cum his confer ea quæ dicuntur supra Honil. 1 de Pœnitentia, num. 3.

¹ Mss., homicidii sensum.

λέγει· Παράνομε καὶ ἐναγέστατε, μοιχὲ καὶ φονεῦ, τοσαύτας τιμὰς ἐδίδω παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ σὺ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ κατεπάτησας; Οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν ὁ Νάθαν, ἵνα μὴ ἀναίσχυντότερον αὐτὸν ἀπεργάσθαι· δημοσιευόμενα γὰρ τὰ ἁμαρτήματα εἰς ἀναίσχυντίαν προκαλεῖται τὸν ἡμαρτηκότα. Ἐρχεται οὖν πρὸς αὐτὸν καὶ δρᾶμα δίκης ὑφαίνει· καὶ τί φησι; Βασιλεῦ, δίκη μοι ἐστὶ πρὸς σέ. Ἦν τις πλούσιος καὶ ἦν τις πέννης· εἶχε δὲ ὁ πλούσιος βουκόλια καὶ ἀγέλας πολλὰς· ἦν δὲ καὶ ὁ πέννης ἔχων ἀμνάδα μίαν, ἥτις ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ ἔπινε, καὶ ἐκ τῆς τραπέζης αὐτοῦ ἔσθιε, καὶ ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ ἐκάθευδεν· ἐν ταῦθα τὸ γνήσιον τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα δείκνυσιν· ἐλθόντος δὲ ξένου τινὸς, ἐφείσατο ὁ πλούσιος τῶν ἰδίων^a, καὶ λαβὼν τὴν ἀμνάδα τοῦ πέννιτος ἔστραξεν αὐτήν. Εἶδες πῶς ἐν ταῦθα ὑφαίνει τὸ δρᾶμα, τῷ σπόγγῳ ἐπικεκρυμμένον ἔχων τὸ σιδήριον; Τί οὖν ὁ βασιλεὺς; Νομίζων κατὰ ἄλλου ἀποφαίνεσθαι, ἐξυτάτην ἐπήγαγε τὴν ἀπόφασιν. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἄνθρωποι· κατὰ τῶν ἄλλων ἡδέως τὰς ἀποφάσεις καὶ ἀποτόμως ποιοῦνται καὶ ἐκδιδᾶσι. Καὶ τί φησιν ὁ Δαυὶδ; Ζῇ Κύριος, ἄξιός θανάτου ὁ τοιοῦτος, καὶ ἀποδώσει τὴν ἀμνάδα τετραπλασίονα. Τί οὖν ὁ Νάθαν; Οὐκ ἐμάλαξε πολλὰς ὥραις τὴν πληγὴν, ἀλλ' εὐθύς ἐκφαίνει, καὶ ἐξυτάτην ἐπήγαγε τὴν τομὴν, ἵνα μὴ κλέψῃ τὴν αἰσθησιν τοῦ πόνου^b. Σὺ εἰ, βασιλεῦ. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς φησιν; *Ἥμαρτον τῷ Κυρίῳ*. Οὐκ εἶπε, Τίς γὰρ εἰ ὁ ἐλέγχων με; τίς δέ σε ἀπέστειλε παρῆρσιάζεσθαι; ποία δὲ τόλμη τοῦτο πεποίηκας; Οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, ἀλλὰ συνέγνω τὴν ἁμαρτίαν. Καὶ τί φησιν; *Ἥμαρτηκα τῷ Κυρίῳ*. Τί οὖν ὁ Νάθαν πρὸς αὐτόν; *Καὶ Κύριος ἀφῆκε τὸ ἁμάρτημά σου*· ἑαυτὸν κατεδίκασας, ἐγὼ σοι συγχωρῶ τὴν καταδίκην· εὐγνωμόνως ὠμολόγησας, ἔλυσας τὴν ἁμαρτίαν· σαυτῷ τὴν καταδίκην [290] ἐπεσπᾶσω, ἐγὼ ἔλυσα τὴν ἀπόφασιν. Εἶδες πῶς ἐπληρώθη τὸ γεγραμμένον, *Λέγε σὺ τὰς ἀνομιὰς σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*; Ποίος κάματος οὗτος τὸ εἰπεῖν πρῶτον τὴν ἁμαρτίαν;

γ'. Ἐχεις δὲ μετανοίας ὁδὸν καὶ ἐτέραν· ποίαν δὴ ταύτην; Τὸ πενθῆσαι τὴν ἁμαρτίαν^c. Ἥμαρτες; πένθησον, καὶ λύεις τὴν ἁμαρτίαν. Ποίος κάματος οὗτος; οὐδὲν σε πλέον ἀπαιτῶ, ἢ τὸ πενθῆσαι τὴν ἁμαρτίαν· οὐ λέγω σοι πελάγη τεμεῖν, οὔτε εἰς λιμένας καταγαγεῖν, οὔτε ὁδοιπορῆσαι, οὔτε ὁδὸν ἀπειρον ἀπελθεῖν, οὔτε χρημάτων καταβολὴν, οὔτε κυμάτων ἀγρίων ποιήσασθαι δίοδον, ἀλλὰ τί; Πένθησον ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ. Καὶ πόθεν τοῦτο, φησὶν, ὅτι ἐὰν πενθῇσω, λύω τὴν ἁμαρτίαν; Ἐχεις καὶ τοῦτο ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς. Ἦν τις Ἀχάδ βασιλεὺς· δίκαιος δὲ οὗτος μαρτυρεῖται· ἐβασίλευσε δὲ οὗτος εἰς κακὰ ὑπὸ Ἰεζάβελ τῆς γυναῖκος αὐτοῦ· οὗτός τιςος Ναβουθὲ Ἰεζραηλίου ἀμπελῶνα ἐπεθύμησε, καὶ ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν λέγων· Δός μοι τὸν ἀμπελῶνά σου ὅν ἐπεθύμησα, καὶ ἡ ἀργύριον λαβὲ παρ' ἐμοῦ, ἢ ἀντάλλαγμα τοῦ τόπου. Ὁ δὲ εἶπε· Μὴ μοι γένοιτο

κληρονομίαν πατέρων μου πωλῆσαι σοι. Ὁ δὲ Ἀχάδ ἐπεθύμει μὲν τοῦ ἀμπελῶνος· οὐκ ᾔθελε δὲ βιάσασθαι αὐτόν, ὥς ἐκ τούτου κακώσει αὐτὸν περιπέσειν. Εἰσελθοῦσα δὲ πρὸς αὐτὸν Ἰεζάβελ, γύναιον ἀναίσχυντον καὶ ἀπηγορευμένον, ἀκάθαρτον καὶ ἐναγέστατον, φησὶ· Τί λυπῇ, καὶ οὐκ ἐσθίεις; ἀνάστα, φάγε· ἐγὼ σε ποιῶ κληρονομήσαι τὸν ἀμπελῶνα Ναβουθὲ τοῦ Ἰεζραηλίου. Καὶ λαβοῦσα γράφει ἐπιστολὴν ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, λέγουσα· Κηρύξτε νηστείαν, καὶ στήσατε ἄνδρας ψευδεῖς κατὰ Ναβουθὲ, ὅτι εὐλόγησε Θεὸν καὶ βασιλέα, τουτέστιν, ἐβλασφήμησεν. Ὡς νηστεία ἐπιτεταμένης τῆς παρανομίας πεπληρωμένη· ἐκέρυξαν νηστείαν, ἵνα φόνον ποιήσωσι. Τί οὖν γέγονεν; Ἐλιθάσθη Ναβουθὲ, καὶ ἀπέθανε. Μαθοῦσα δὲ Ἰεζάβελ λέγει τῷ Ἀχάδ· Ἀνάστα, κληρονομήσωμεν τὸν ἀμπελῶνα, ὅτι ἀπέθανε Ναβουθὲ. Ὁ δὲ λυπηθεὶς πρὸς τὸ παρὸν, εἰσῆλθε μέντοι, καὶ ἐκληρονόμησε τὸν ἀμπελῶνα. Πέμπει πρὸς αὐτόν ὁ Θεός· Ἥλιαν τὸν προφήτην· Ἀπελθε, φησὶν, εἰπὼν τῷ Ἀχάδ, *Ἀνθ' ὧν ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας, οὕτως ἐκχυθίσεται τὸ αἷμά σου, καὶ οἱ κύνες λείξουσιν τὸ αἷμά σου, καὶ αἱ πόρραι λούσονται ἐν τῷ αἵματι σου*, Θεήλατος ἡ ὀργή, ἀπρητισμένη ἡ ἀπόφασις, πεπληρωμένη ἡ καταδίκη. Καὶ ὅρα ποῦ πέμπει αὐτόν· εἰς τὸν ἀμπελῶνα. Ὅπου ἡ παρανομία, ἐκεῖ καὶ ἡ τιμωρία. Καὶ τί φησιν; Ἰδὼν αὐτὸν Ἀχάδ λέγει· Εὐρηκάς με ὁ ἐχθρός μου, ἀντὶ τοῦ, Ὑπαίτιόν με ἔλαβες ὅτι ἡμάρτηκα· νῦν καιρὸν ἔχεις ἐπεμῆναί μοι. Εὐρηκάς με ὁ ἐχθρός μου. Ἐπειδὴ ἤλεγχεν αἰεὶ ὁ Ἥλιος τὸν Ἀχάδ, ὁ Ἀχάδ εἰδὼς ὅτι ἡμαρτεν, Ἀεὶ μὲν ἤλεγχές με, φησὶ· νῦν δὲ εὐκαιρῶς μοι ἐπιθαίνει· ᾔδει γὰρ ὅτι ἡμάρτηκε. Παραναγινώσκει αὐτῷ τὴν ἀπόφασιν· *Τάδε λέγει Κύριος, φησὶν Ἀνθ' ὧν ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας καὶ αἷμα ἀνδρὸς δικαίου ἐξέχεας, οὕτως ἐκχυθίσεται τὸ αἷμά σου, καὶ αἱ κύνες λείξουσιν* [291] αὐτό, καὶ αἱ πόρραι λούσονται ἐν τῷ αἵματι σου. Ἀκούσας ταῦτα Ἀχάδ ἦν σκυθρωπάων καὶ πενθὼν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ· συνέγνω τὴν ἀδικίαν, καὶ ἔλυσε τὴν κατ' αὐτοῦ ψήφον ὁ Θεός. Ἀλλὰ πρῶτον ἀπελογήσατο ὁ Θεὸς τῷ Ἥλῃ, ἵνα μὴ ὡς ψεύστης φανῇ^d καὶ πάθῃ ὅπερ ἔπαθεν Ἰωνᾶς· τοιοῦτον γὰρ ὑπέστη καὶ ὁ Ἰωνᾶς. Λέγει πρὸς αὐτόν ὁ Θεός· Ἀπελθε, κήρυξον εἰς Νινευὶ τὴν πόλιν ἐν ἣ κατοικοῦσι δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδιῶν· *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται*. Ὁ Ἰωνᾶς οὐκ ἠδούλετο ἀπελθεῖν, εἰδὼς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίαν· ἀλλὰ τί ποιεῖ; Εἰς φυγὴν τρέπεται· λέγει γὰρ, Ἐγὼ ἀπέρχομαι κηρύσσω· σὺ φιλάνθρωπος ὢν μεταμέλει, ἐγὼ δὲ ὡς ψευδοπροφήτης ἀναίρουμαι. Ἄλλ' ὅμως ἡ θάλασσα αὐτὸν λαβοῦσα οὐκ ἐκρῦψεν, ἀλλ' ἀπέδωκε τῇ γῇ, καὶ ἀπέστρωσε πάλιν εἰς Νινευὶ, καθάπερ ἀρίστη συνδουλὸς σὺνδουλον διατηροῦσα. Κατέβη γὰρ, φησὶν, *Ἰωνᾶς τοῦ θυγεῖν, καὶ εὗρε πλοῖον βαδίζον εἰς θαρσεῖς, καὶ ἔδωκε τὸν ναῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέβη εἰς αὐτό*. Ποῦ φεύγεις Ἰωνᾶ; εἰς γῆν ἄλλην ἀπέρχῃ; Ἀλλὰ τοῦ

^a Savilius τῶν οἰκείων. quod eodem recidit. Edit.

^b Mss. τοῦ πόνου.

^c Αἰεὶ τὴν αἰτίαν.

^d Αἰεὶ (inter quos Savil.) κατ' αὐτοῦ δίκην ὁ Θεός. Ἀλλὰ πρῶτον ἀναλόγησαι τὰ τοῦ Ἥλιου, ἵνα μὴ ψεύστης φανῇ ὁ Ἥλιος.

Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Ἄλλ' εἰς τὴν θάλασσαν; Οὐκ οἶδας ὅτι Αὐτοῦ ἐστιν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν; Ἄλλ' εἰς τὸν οὐρανόν; Οὐκ ἤκουσας τοῦ Δαυὶδ λέγοντος, ὅτι Ὁψομαι τοῖς σὺν ἡμῖν, ἐργα τῶν δακτύλων σου; Ἄλλ' ὅμως ἐκείνος φόβῳ κατεχόμενος ἔφυγε τῷ δοκεῖν· Θεὸν γὰρ ἀληθῶς φυγεῖν ἀδύνατον. Ὅμως ὅτε ἀποκατέστησεν αὐτὸν ἡ θάλασσα, καὶ ἦλθεν εἰς Νινευτ, ἐκέρυξε λέγων ὅτι, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευτ καταστραφῆσεται. Ἰνα δὲ μάθῃς ὅτι τοῦτο ἔχων ἐν διανοίᾳ εἰς φυγὴν ἔδωκεν ἑαυτὸν, ὅτι ὁ Θεὸς φιλάνθρωπος ὢν μετανοεῖ ἐπὶ τῇ κακίᾳ ἣ ἐλάλησε περὶ αὐτῶν, καὶ ἔμελλεν αὐτὸς ὡς ψευδοπροφήτης εἶναι, αὐτὸς ἑαυτῷ δείκνυσσι α. Μετὰ γὰρ τὸ κηρύξαι ἐν τῇ Νινευτ, ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ παρετήρει τί ἂν γένηται· ὅτε δὲ εἶδε τρεῖς ἡμέρας παρελθούσας, καὶ οὐδαμοῦ οὐδὲν τῶν ἠπειλημένων γινόμενον, τότε τὸν πρῶτον αὐτοῦ λογισμὸν κινεῖ, καὶ λέγει· Οὐχ οὗτοι εἰσιν οἱ λόγῳ μου οὓς ἔλεγον, ὅτι ὁ Θεὸς ἐλεήμων ἐστὶ καὶ μακρόθυμος καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων; Ἰν' οὖν μὴ τι τοιοῦτον πάθῃ Ἥλιος, οἷον καὶ Ἰωνᾶς, λέγει· ὁ Θεὸς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τῷ Ἀχαάβ συνεχώρησε. Καὶ τί φησιν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἥλιον; Εἶδες πῶς ἐπορεύθη Ἀχαάβ περὶ τῶν καὶ σκυθρωπάων ἐνώπιόν μου; Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ. Βαβαί, δεσπότης δούλου συνήγορος γίνεται, καὶ ἀπολογεῖται Θεὸς ἀνθρώπῳ ὑπὲρ ἀνθρώπου· Μὴ νόμιζε, φησὶν, ὅτι ἀπλῶς συνεχώρησα αὐτῷ· μετεβρύθμισα τὸν τρόπον, καὶ μετέβαλον τὴν ὁργὴν μου καὶ ἀνέλυσα. Καὶ ἵνα μὴ νομισθῇς σὺ ὡς ψευδοπροφήτης· σὺ γὰρ ἀληθῶς εἶπας· εἰ μὴ μετέβαλε τὸν τρόπον, ὑπομείναι εἶχε τὰ τῆς ἀποφάσεως· ἄλλ' οὗτος μὲν μετέβαλε τὸν τρόπον, καὶ γὰρ ἀνέλυσα τὴν ὁργὴν μου. Καὶ φησιν [292] ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἥλιον· Εἶδες πῶς ἐπορεύθη Ἀχαάβ περὶ τῶν καὶ σκυθρωπάων; Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὁργὴν μου. Εἶδες ὅτι τὸ πενήθισαι ἐξαλείφει ἀμαρτίας;

δ'. Ἐχεις δὲ καὶ τρίτην ὁδὸν μετανοίας. Πολλὰς δὲ ὁδοὺς μετανοίας εἶπον, ἵνα τῇ ποικιλίᾳ τῶν ὁδῶν εὐκολόν σοι τὴν σωτηρίαν ἐργάσῃμαι. Ποία δὲ αὕτη ἡ τρίτη ὁδός; Ἡ ταπεινοφροσύνη· ταπεινοφρόνησον, καὶ ἔλυσας τὰς σειράς τῶν ἀμαρτιῶν. Καὶ ἔχεις καὶ ταύτης ἀπόδειξιν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀπὸ τῆς ἀναγκάσεως τῆς κατὰ τὸν τελώνην καὶ τὸν Φαρισαῖον. Ἀνῆλθον, φησὶν, ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι, καὶ ἤρξατο ὁ Φαρισαῖος τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἀπαριθμεῖσθαι. Οὐκ εἰμὶ καγὼ, φησὶν, ἀμαρτωλὸς ὡς πᾶς ὁ κόσμος, οὕτε ὡς ὁ τελώνης οὗτος. Ἀθλίᾳ καὶ ταλαίπωρ ψυχῇ b, ὅλην τὴν οἰκουμένην κατεδίκασας, διὰ τί καὶ τὸν ἐγγύς σου ἐθλίψας; οὐκ ἤρκεσέ σοι ἡ οἰκουμένη, εἰ μὴ καὶ τὸν τελώνην κατέκρινας; πάντας ἐντεῦθεν διέβαλες, καὶ οὐδὲ τοῦ ἐνὸς ἀνδρὸς ἐφείσω. Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὡς πᾶς ὁ κόσμος, οὐδὲ ὡς ὁ τελώνης οὗτος· δευτέρον τῆς ἐβδομάδος νηστεύω, ἀποδεκατῶ τὰ ὑπάρχοντά μου τοῖς πτωχοῖς. Ἀλαζονείας ῥήματα ἐφθέγγετο. Ἀθλίᾳ ἀνθρωπε,

ἔστω, τὴν οἰκουμένην κατεδίκασας, τί καὶ τὸν ἐγγύς σου τελώνην ἐπέπληξας; οὐκ ἐνεπλήσθης τῇ κατηγορίᾳ τῆς οἰκουμένης, εἰ μὴ καὶ τὸν σὺν σοὶ κατέκρινας; Τί οὖν ὁ τελώνης; Ἀκούσας ταῦτα οὐκ εἶπε· Σὺ γὰρ τίς εἰ ὁ τοιαῦτά μοι λέγων; πόθεν οἶδας τὸν βίον μου; οὐ συναναστρέψης μοι· οὐ συνέμεινας, οὐ συνεχρόνισας· διὰ τί τοσοῦτον ὑπερηφανεύῃ; σὺ γὰρ τίς μαρτυρεῖ ἀγαθοεργίας; τί σεαυτὸν ἐπαινεῖς; τί σεαυτῷ χαρίζῃ; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων εἶπεν ὁ τελώνης, ἀλλὰ κύψας προσεκύνησε καὶ εἶπεν· Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ· καὶ ταπεινοφρονήσας ὁ τελώνης ἐγένετο δίκαιος. Ὁ δὲ Φαρισαῖος κατήλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ δικαιοσύνην ἀπολέσας, καὶ ὁ τελώνης κατήλθε δικαιοσύνην κτησάμενος· καὶ ῥήματα πράγματα ἐνίκησαν. Ὁ μὲν γὰρ ἐργοῖς δικαιοσύνην ἀπόλεσεν, ὁ δὲ λόγῳ ταπεινοφροσύνης δικαιοσύνην ἐκτήσατο. Καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνη ἦν ἐκεῖνο· ταπεινοφροσύνη γὰρ τοῦτό ἐστιν, ὅταν τις μέγας ὢν ἑαυτὸν ταπεινοῖ· τοῦτο δὲ τοῦ τελώνου οὐκ ἦν ταπεινοφροσύνη, ἀλλ' ἀλήθεια· ἀληθινὰ γὰρ ἦν τὰ ῥήματα· ἁμαρτωλὸς γὰρ ἦν.

ε'. Τί γὰρ τελώνου χεῖρον, εἰπέ μοι; τῶν ἁλλοτρίων συμφορῶν ἐστὶ πραγματευτής, τῶν ἁλλοτρίων πόνων συμμεριστής· καὶ τὸν μὲν κάματον οὐκ ἐπιδέλπει, τὸ δὲ κέρδος συμμερίζεται· ὥστε ἐσχάτη ἀμαρτία τοῦ τελώνου. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶ τελώνης ἢ πεπαρῆσθαι βίαν, ἐννομος ἀμαρτία, εὐπρόσωπος πλεονεξία. Τί γὰρ χεῖρον τελώνου τοῦ καθεζομένου κατὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἁλλοτρίων πόνων τοὺς καρπούς τρυγῶντος, καὶ ὅτε μὲν οἱ κάματοι, οὐδεμία αὐτῷ φροντίς, ὅτε δὲ τὸ κέρδος, ἐξ ὧν οὐκ ἔκαμε, τὴν μερίδα λαμβάνει; Ὡστε εἰ ἁμαρτωλὸς [293] ὢν ὁ τελώνης τοσαύτης ἐπέτυχε τῆς ὠρεῆς ταπεινοφροσύνης, πόσω μάλλον ὁ ἐνάρετος ὢν καὶ ταπεινοφρόνων; Ὡστε ἐὰν ὁμολογήσῃς τὰς ἀμαρτίας σου καὶ ταπεινοφρονήσῃς, δίκαιος γίνῃ. Θέλεις δὲ μαθεῖν ταπεινόφρων τίς ἐστὶ; βλέπε Παῦλον τὸν ὄντως ταπεινόφροντα, Παῦλον τὸν διδάσκαλον τῆς οἰκουμένης, τὸν ῥήτορα τὸν πνευματικόν, τὸ σκευὸς τῆς ἐκλογῆς, τὸν λιμένα τὸν ἀκύμαντον, τὸν πύργον τὸν ἀσάλευτον, τὸν ἐν σώματι βραχεῖ τὴν οἰκουμένην κυκλοῦντα, καὶ καθάπερ ὑπόπετρὸν τινα ταύτην περιδραμόντα· βλέπε ἐκεῖνον ταπεινοφρονοῦντα, τὸν ἰδιώτην καὶ φιλόσοφον, τὸν πένητα καὶ πλούσιον. Ἐκεῖνον ἀληθῶς ταπεινόφροντα λέγω, τὸν μυρίους καμάτους ἀντλήσαντα, τὸν μυρία τρόπαια κατὰ τοῦ διαδόλου ἐνδείξαντα, τὸν κηρύττοντα καὶ λέγοντα, Ἡ χάρις αὐτοῦ εἰς ἐμέ οὐ κενὴ ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσότερον πάντων ἐκοπίασα· ὁ φυλακὰς ὑπομείνας, καὶ πληγὰς καὶ μαστίγας· ὁ δι' Ἐπιστολῶν τὴν οἰκουμένην σαγηνεύσας· ὁ οὐρανίᾳ φωνῇ κληθεὶς, ἐκεῖνος ταπεινοφρονεῖ λέγων· Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. Εἶδες ταπεινοφροσύνης μέγεθος, εἶδες Παῦλον ταπεινοφρονοῦντα, ἐλάχιστον ἑαυτὸν καλοῦντα; Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς ταπεινοφροσύνη, τὸ ταπεινοῦσθαι ἐν πᾶσι, καὶ ἑαυτὸν καλεῖν ἐλάχιστον. Ἐννόησον τίς ἦν ὁ λέγων ταῦτα τὰ ῥήματα· Παῦλος ὁ οὐρανοπολίτης, ὁ τὸ σῶμα ἀπώλω

a Alii αὐτὸς ἑαυτὸν δείκνυσσι.

b Unus inss. ἄθλιᾳ, καὶ ἀκόρεστῃ τῇ ψυχῇ. Duo alii ἄθλιᾳ καὶ ἀκόρεστῃ τῇ ψυχῇ.

proficisceris? Atqui *Domini est terra et plenitudo ejus*. Num in mare? Nescis quod, *Ipsius est mare, et ipse fecit illud (Psal. 23. 1 et 94. 5)*? Num in cælum? Non audisti Davidem dicentem: *Videbo cælos tuos opera digitorum tuorum (Psal. 8. 4)*? Verumtamen ille timore correptus fugere se putabat: Deum namque vere fugere nemo potest. Ubi tamen eum mare restituit, et venit Niniven, prædicavit dicens: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur (Jon. 3. 4)*. Ut autem intelligas hoc illum animo volentem sese in fugam convertisse, Deum nimirum, cum sit misericors, poenitentiam acturum super malitia, quam de illis erat loquutus, futurumque ipsum falsum prophetam, ipse per se indicat. Postquam enim in Ninive prædicavit, extra civitatem egressus est, et quid accideret observabat. Cum autem præterisset tres dies vidit, neque quidquam eorum, quæ comminatus fuerat, uspiam evenire, tum priorem suam cogitationem in mentem revocat, et ait: *Nonne isti sunt sermones mei quos dicebam: quoniam Deus misericors est, et longanimis, et agens poenitentiam super malitiis hominum (Jon. 4. 2)*? Ne igitur tale quid accideret Eliæ, quale Jonæ, causam exponit Deus, propter quam Achaab condonavit. Et quid ait Eliæ Deus? *Vidisti, quemadmodum incesserit plorans et tristis Achaab coram me? Non faciam secundum malitiam ejus (3. Reg. 21. 29)*. Papæ! Dominus servi sit advocatus, et apud hominem Deus homini patrocinatur. Noli existimare, inquit, sine causa me illi pepercisse: mutavit mores, et iram meam mutavi atque mitigavi. Ne vero falsus propheta censearis, siquidem vera pronuntiasti; nisi mores mutasset, ea passurus erat, quæ sententia minabatur; verum iste mores mutavit, et iram meam ego mitigavi. Et ait Deus ad Eliam: *Vidisti quemadmodum incesserit Achaab plorans et tristis? Non faciam secundum iram meam. Vides ploratu peccata deleri?*

4. *Tertia poenitentiae via humilitas.* — Habes et tertiam poenitentiae viam. Porro multas poenitentiae vias dixi, ut diversitate viarum facilem tibi salutem reddam. Quænam est tandem hæc tertia via? Humilitas: humilis esto, et peccatorum vincula solvisti. Hujus quoque demonstrationem exhibet Scriptura, et lectio narrationis de publicano et Pharisæo (*Luc. 18. 10. sqq.*). Ascendebant, inquit, in templum Pharisæus et publicanus, ut orarent, et cœpit Pharisæus suas enumerare virtutes: Non sum ego, inquit, peccator sicut mundus totus, neque sicut iste publicanus. Misera et infelix anima¹, totum orbem terrarum condemnasti: cur etiam proximum tuum afflixisti? non sufficiebat tibi totus orbis, nisi publicanum quoque damnare? omnes hac ratione vituperasti, et ne uni quidem viro pepercisti. Non sum ego sicut mundus totus, neque sicut iste publicanus: jejuno bis in hebdomada, decimas eorum, quæ possideo, do pauperibus. Arrogantiæ verba proloquutus est. Homo infelix, esto, terrarum orbem condemnasti, cur etiam proximum tuum publicanum reprehendisti? non exsa-

turatus es accusatione totius orbis, nisi et comitem tuum damnare? Quid igitur publicanus? Hæc cum audisset ille, non dixit: Tu vero quisnam es, qui mihi hæc objicis? unde tibi vita mea innotuit? non conversatus es mecum, non habitasti mecum, non mecum ætatem transegisti. Cur adeo superbis? quis bona opera tua suo testimonio commendat? cur te ipsum laudas? cur tibi ipsi blandiris? Sed nihil horum dixit publicanus, verum capite in terram inclinato adoravit, et dixit: *Deus propitius esto mihi peccatori*; et cum humilitatem præ se tulisset, justus est factus. Pharisæus autem amissa justitia ex templo descendit, et publicanus justitiam adeptus descendit; et verba facta vicerunt. Nam ille quidem operibus justitiam amisit; hic vero humilitatis sermone justitiam acquisivit. Quamquam ne humilitas quidem erat illud; siquidem humilitas est hoc, cum quis magnus non sit, seipsum humiliat; hoc vero publicani factum non humilitas fuit, sed veritas: vera enim erant illa verba, cum peccator esset ille.

5. *Publicanorum conditio qualis.* — Quid enim, quæso, pejus publicano? in alienis calamitatibus lucra sectatus, alienorum laborum sit particeps: et molestiam quidem non respicit, quæstus autem in consortium venit: itaque summum est publicani peccatum. Nihil quippe aliud est publicanus, quam audax et honesta quadam violentia, peccatum lege concessum, speciosa quadam rapina. Quid enim publicano pejus, qui juxta viam sedet, et alienorum fructus laborum metit, et cum labores quidem subeundi sunt, nihil curat, cum vero lucrum obvenit, in participationem venit eorum, in quibus minime laboravit? Itaque si cum peccator esset publicanus, tantum adeptus est donum, cum humilitatem exhibuisset: quanto magis qui virtute præditus sit, et humilitatem exhibeat? Ergo si peccata tua confitearis, et humilis sis, justus evadis. Scire cupis quis vere sit humilis? Paulum respice qui vere humilis erat, Paulum doctorem orbis terrarum, spiritualemente oratorem, vas electionis, portum tranquillum, turrin inconvulsam, qui modicum esset corpore, totum orbem terrarum circumivit, et quasi alatus esset illum percurrit. Cerne illum humiliter ac modeste sentientem de se, idiotam et philosophum, egenum et divitem. Illum vere humilem dico, qui labores innumeros exantlat, qui mille tropæa adversus diabolum erexerat, qui prædicabat, ac dicebat: *Gratia ejus in me vacua non fuit, sed plus omnibus laboravi (1. Cor. 15. 10)*: qui carceres sustinuit, et plagas, et verbera, qui orbem terrarum epistolis venatus est, qui cælesti voce vocatus est, ille humilis erat, cum diceret: *Ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus (1. Cor. 15. 9)*. Vides humilitatis magnitudinem? vides humiliter sentientem de se Paulum, qui seipsum minimum vocet? *Ego enim sum, inquit, minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus*. Hoc enim vere humilitas est, in omnibus seipsum abjicere, ac se minimum appellare. Cogita quisnam esset is, qui hæc verba proferebat: Paulus cælorum civis, qui corpore erat utcum-

¹ Cuius Ms., *Niser et insubilis animo*.

que circumdatus, Ecclesiarum columna, terrestribus angelus, homo cælestis. Etenim hujus viri mentioni libenter immoror, dum virtutis ejus pulchritudinem specto. Non ita sol exorians et splendidos emittens radios oculos meos exhilarat, ut Pauli virtus mentem meam illuminat. Nam sol quidem illustrat oculos, at Paulus ad ipsos fornices cælorum nos evehit: animam enim sublimiorem sole, ac luna reddit celsiorem. Talis quippe virtutis est potentia, ut hominem in angelum convertat, efficiatque ut anima velut pennis prædita in cælum tendat: hanc virtutem nos docet Paulus: hujus virtutis imitatores fieri studeamus. Sed non oportet nos a proposito digredi argumentum. Illic enim scopus orationis nostræ fuit, ut tertiam pœ-

nitentiæ viam esse humilitatem ostenderemus, publicanum non seipsum ultra modum depressisse, sed veritatem esse confessum, cum sua peccata detegeret, ac justum esse factum, non cum pecunias numerasset, non cum maria emensus esset, neque cum multum iter pedibus confecisset, neque cum immensa æquora peragrasset, neque cum amicos rogasset, neque cum multum temporis impendisset, sed humilitatis eum opera sibi justitiam comparasse, ac regno cælorum esse donatum: cujus nos omnes utinam compotes fieri contingat, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui gratia et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

EJUSDEM ORATIO

DE ELEEMOSYNA, ET IN DECEM VIRGINES (a).

HOMILIA III.

1. *De homilia præcedenti loquitur.* — An novistis unde nobis nuper sermo inceptat, aut quo desierat, aut ex quo argumento, in quod desierant prioris homiliæ verba? Sed vos oblitos existimo, quo loco a nobis ille sermo finitus sit; ego vero novi, neque vos accuso aut redarguo. Quisque enim vestrum uxorem habens parvulis studet, et quæ domi sunt curat omnia: alii militiam sectantur, alii artifices sunt, ac vestrum quisque diversis insudat operibus. Nos vero in his versamur, in his cogitamus, atque in his nostram terimus tempus. Itaque ea in re haud accusandi estis, magis pro studio laudandi, quod nulla nos relinquatis Dominica die, sed omnibus neglectis ad ecclesiam veniatis. Is enim laudum est cumulus civitati nostræ, non tumultum et suburbia, non domos deauratis trabibus, et triclinia, sed diligentem populum habere atque excitatum. Neque enim ex frondibus generosam arborem, sed ex fructibus agnoscimus. Idcirco enim mutis animalibus prælati sumus, quod sermonem habeamus, sermone mutuo colloquamur, sermonem amemus. Homo enim qui a sermone abhorret, jumentis est minus rationalis, non satis sciens cujus gratia honoratur, atque unde honorem accepit. Quare bene propheta, *Homo*, inquit, *cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Psal. 48. 15). En, homo, cui proprium loqui, sermonem non amas, et quam indulgentia dignaberis? Itaque mihi præ omnibus magis necessarii estis quotquot ad virtutis sermonem advolavistis, et omnia divino verbo posteriora duxistis. Age ergo nos quoque rem aggrediamur, atque iis, quæ nuper diximus, sequentia connectamus. Debeo enim vobis, atque ipse læto vobis

animo debitum persolvo: non enim id mihi inopiam affert, sed divitias colligit. In externis negotiis a creditoribus debitores fugiunt, quo minus reddant; ego vero persequor, ut reddam: et merito quidem. Nam exteris in rebus restitutio inopiam parit; ipsa vero sermonis dispensatio gignit divitias. Exempli causa: debeo cuidam pecuniam: si persolvero, nequit et apud illum esse atque etiam apud me, sed a me deficiens, illi adhæsit; sermonem vero si persolvero, et mecum est, atque vos omnes habetis: si sermonem retinero, neque communicavero, tunc inops sum: si persolvero, tunc ditior fiam; si non persolvero sermonem, solus ipse ditescio: si persolvero, cum omnibus vobis fructum refero.

Multæ viæ pœnitentiæ. Exempla proponuntur. — Eia ergo debitum reddamus. Quidnam id est? De pœnitentia sermonem instituimus nuper ac diximus quod multæ varietate sunt pœnitentiæ viæ, quibus facilis nobis salus fiat. Nam si unam nobis dedisset Deus viam pœnitentiæ, repulsemus eam utique, dicentes: Nequimus hanc ingredi, salvari nequimus. Nunc ipsam hanc tuam amputans objectionem, non unam tibi, neque secundam, neque tertiam, sed plures ac diversas dedit, quo multitudine tibi ad cælum facilis ascensus fiat. Et dicebamus facilem pœnitentiam, neque onus in ea esse. Peccator es? ecclesiam ingredi: dic, Peccavi, et solvisti peccatum. Produximus enim peccantem David, et solventem peccatum. Hinc secundam subjecimus viam, super peccatum flere, et diximus: Quisnam hic labor? non pecuniam opus effundere, non longas ire vias, neque aliud quid agere, sed peccatum flere dumtaxat. Hoc de Scriptura induximus, quod in Achaab Deus consilium mutavit, eo quod fleverit, quod mœstus fuerit; atque hoc ipse dicebat Eliæ: *Vidisti ut incesserit Achaab coram me fleus, et contristatus? Non faciam secundum iram meam*¹,

(a) Collata cum Mss. Regiis 2027, et 2424, qui mendis ardet. Atque ita differt ab editione Morelli, ut alia prorsus series videatur. Multum item variat Savilius: quæ magis necessaria videbantur notavimus. Savil. sic titulum effert: *De pœnitentia et de eleemosyna homilia sexta.*

¹ In Savil., secundum iram meam quam dixi.

περικείμενος, ὁ στυλὸς τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ ἐπίγειος ἄγγελος, ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος. Ἦδῶς γὰρ λοιπὸν ἐνδιὰ τρίτῳ τῷ ἀνδρὶ, θεωρῶν αὐτοῦ τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς. Οὐχ οὕτως ἦλιος ἀνατείλας καὶ λαμπρὰς ἀφίεις τὰς ἀκτῖνας εὐφραίνει μου τὰς ὄψεις, ὡς τὸ πρόσωπον Παύλου καταυγάζει μου τὴν διάνοιαν· ὁ μὲν γὰρ ἦλιος τὰς ὄψεις φωτίζει, ὁ δὲ Παῦλος εἰς αὐτὰς ἀναπερσοῖ τὰς ἀψίδας τῶν οὐρανῶν· τὴν γὰρ ψυχὴν καὶ ὑψηλότεραν τοῦ ἡλίου ἀπεργάζεται, καὶ ἀνωτέραν τῆς σελήνης· τῆ αὐτῇ γὰρ ἡ δύναμις τῆς ἀρετῆς· ἄγγελον τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ, τὴν ψυχὴν ἀναπερσοῖ εἰς τὸν οὐρανόν. Ταύτην τὴν ἀρετὴν διδάσκει ἡμᾶς ὁ Παῦλος· σπουδάζωμεν ζηλωταὶ αὐτοῦ γενέσθαι τῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' οὐ δεῖ ἐξελθεῖν ἡμᾶς τοῦ προκειμένου· δεῖξαι

γὰρ ἦν ὁ σκοπὸς τρίτῳ ὁδὸν μετανοίας τὴν ταπεινοφροσύνην, ὅτι ὁ τελώνης οὐκ ἐταπεινοφρόνησεν, ἀλλ' ἀλήθειαν εἶπε, τὰς ἰδίας ἀμαρτίας γυμνῶσας*, καὶ δίκαιος ἐγένετο, οὐ χρήματα καταβάλων, οὔτε πελάγη διατεμὼν, οὔτε πολλὴν ὁδὸν πεζεύσας, οὔτε ἀπειρα πελάγη περάσας, οὔτε φίλους ἀξιώσας, οὔτε χρόνον πολὺν καταναλώσας, ἀλλὰ διὰ ταπεινοφροσύνης δικαιοσύνην ἐκτήσατο, καταξιωθείς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. ἀπογυμνῶσας.

· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ

[291] Περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ εἰς τὰς δέκα περθέτους.

Ὁμιλία γ'.

α'. Ἄρα οἴδατε, πόθεν ἡμῖν ὁ λόγος πρῶτην ἤρξατο, ἢ ποῦ κατέλυσεν β', ἢ ἐκ ποίας ὑποθέσεως εἰς ποίαν ἐληξε τὰ τῆς προτέρας ὁμιλίας ῥήματα; Ἄλλ' ὑμᾶς μὲν νομίζω ἐπιλελησθαι ποῦ ἡμῖν ὁ λόγος κατέπαυσεν· ἐγὼ δὲ οἶδα, καὶ οὐκ αἰτιώμαι ὑμᾶς ἐν τούτῳ οὐδὲ κατηγορῶ. Ἐκαστος γὰρ ὑμῶν γυναῖκα ἔχει, καὶ παῖδων ἀντέχεται, καὶ τῶν περὶ τὸν οἶκον φροντίζει· πάντων· οἱ μὲν καὶ ἐν στρατείαις ἀσχολοῦνται, ἄλλοι δὲ χειροτέχναι εἰσὶ· καὶ εἰς διαφόρους χρεῖας ἕκαστος ὑμῶν ἀσχολεῖται. Ἡμεῖς δὲ ἐν τούτοις στρεφόμεθα, καὶ ἐν τούτοις μελετῶμεν, καὶ ἐν τούτοις τὸν χρόνον ἡμῶν διατρίβομεν· ὥστε οὐ μεμπτέοι ἐστὲ ἐν τούτῳ, ἀλλ' ἐπαινετέοι ἐν τῇ σπουδῇ, ὅτι οὐδὲ μίαν ἡμᾶς Κυριακὴν καταλιπότες, ἀλλὰ πάντων καταφρονούντες εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντᾶτε. Τοῦτο γὰρ μέγιστον ἐγκωμιόν ἐστι τῆς ἡμετέρας πόλεως, οὐ τὸ θορύβους ἔχειν καὶ προάστεια, οὐδὲ χρυσορόφους οἶκους καὶ τρικλίνους, ἀλλὰ τὸ ἔχειν δῆμον σπουδαῖον καὶ διεγρηγμένον. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν φύλλων τὴν εὐγένειαν τοῦ δένδρου, ἀλλ' ἐκ τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκωμεν. Διὰ τοῦτο γὰρ τῶν ἀλόγων ζώων προτετιμήμεθα ἐν τῷ λόγον ἔχειν, καὶ λόγου μεταλαμβάνειν, καὶ λόγου ἔρᾶν· ἄνθρωπος γὰρ μὴ ἔρῳν λόγου, πολὺ ἀλογώτερος τῶν κτηνῶν ἐστὶ, μὴ εἰδὼς διὰ τί ἐτιμήθη, καὶ πόθεν ἔχει τὴν τιμὴν. Καὶ καλῶς ἔλεγεν ὁ προφήτης· Ἀνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. Ἀνθρωπος λογικὸς ὢν, λόγου οὐκ ἔρᾳς; εἰπέ μοι, καὶ ποῖαν ξεῖς συγγνώμην; Ὡστε ὑμεῖς ἔμοι πάντων ἀναγκαιότεροι οἱ πρὸς τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ἀναπερσοῦμενοι, καὶ πάντα τῶν θείων λόγων δεύτερα τίθεντες. Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς τῆς ὑποθέσεως ἀφώμεθα, καὶ τῶν πρῶτην ρηθέν-

των τὰ ἀκόλουθα εἰπόμεν· χρεωστῶ γὰρ ὑμῖν, καὶ ἡδῶς καταβάλλω τὸ χρέος· οὐ γὰρ πενίαν μοι φέρε, ἀλλὰ πλοῦτον συνάγει. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἐξωθεν πραγμάτων οἱ χρεώσται φεύγουσι τοὺς δανειστάς πρὸς τὸ μὴ ἀποδοῦναι, ἐγὼ δὲ καταδιώκω εἰς τὸ ἀποδοῦναι, καὶ μάλα γε εἰκότως· ἐπὶ γὰρ τῶν ἐξωθεν πραγμάτων ἡ ἀπόδοσις πενίαν ἐργάζεται, ἐπὶ δὲ τοῦ λόγου ἡ ἀπόδοσις πλοῦτον γεννᾷ. Οἶόν τι λέγω· χρήματα χρεωστῶ τινι· ταῦτα ἐὰν καταβάλω, οὐ δύναται καὶ παρ' ἐκεῖνῳ εἶναι καὶ παρ' ἐμοῖ, ἀλλ' ἀπ' ἐμοῦ μὲν ἀνεχώρησεν, ἐκεῖνῳ δὲ ἐκολλήθη· λόγον δὲ ἐὰν καταβάλω, καὶ μετ' ἐμοῦ ἐστί, καὶ πάντες αὐτὸν ἔχετε· ἐὰν κατάσχω τὸν λόγον καὶ μὴ μεταδῶ, τότε πένης εἰμὶ, ὅταν δὲ καταβάλω, τότε εὐπρωτέρος γίνομαι· ἐὰν μὴ καταβάλω τὸν λόγον, τότε μόνος πλουτῶ, ἐὰν δὲ καταβάλω, μετὰ πάντων ὑμῶν τὸν καρπὸν ἀποφέρωμαι.

Φέρε οὖν ἀποδῶμεν τὸ χρέος· τί δὲ ἦν [295] τοῦτο; Περὶ μετανοίας τὸν λόγον ἐγυμνάζομεν πρῶτην καὶ ἐλέγομεν, ὅτι πολλὰ καὶ ποικίλαι ὁδοὶ τῆς μετανοίας, ἵνα εὐκολὸς ἡμῖν γέννηται ἡ σωτηρία. Εἰ γὰρ μίαν ἡμῖν ἔδωκεν ὁδὸν ὁ Θεὸς μετανοίας, ἀνεβαλόμεθα ἂν λέγοντες· Οὐ δυνάμεθα ταύτην μετελθεῖν, σωθῆναι οὐ δυνάμεθα· νῦν δὲ ἐκκόπτων σου τὴν πρόφασιν ταύτην, οὐ μίαν σοι δέδωκε μόνον ὁδὸν, οὐδὲ δευτέραν, οὐδὲ τρίτην, ἀλλὰ πολλὰς καὶ διαφόρους, ἵνα τῷ πληθεῖ εὐκολόν σοι ποιήσῃ τὴν ἀνάσιν τὴν εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐλέγομεν ὅτι εὐκολὸς ἡ μετάνοια, καὶ οὐδὲν βάρος ἐν αὐτῇ. Ἀμαρτωλὸς εἰ; εἰσελθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰπέ· ὅτι ἡμάρτηκα, καὶ ἔλυσας τὴν ἀμαρτίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν Δαυὶδ παρηγάγομεν εἰς μέσον ἀμαρτησάντα, καὶ λύσαντα τὴν ἀμαρτίαν· εἶτα δευτέραν ὁδὸν ὑπεθέμεθα, τὸ πενθῆσαι ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ ἐλέγομεν, ποῖος κάματος οὗτος; οὐκ ἐνὶ χρήματα καταβαλεῖν, οὐδὲ πολλὴν ὁδὸν πεζεῦσαι, οὔτε τι ἄλλο τοιοῦτον, ἀλλὰ πενθῆσαι μόνον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ· καὶ παρηγάγομεν ἀπὸ τῆς Γραφῆς τοῦτο, ὅτι ὁ Θεὸς μετεμελήθη ἐπὶ τοῦ Ἀχάδ, διὰ τὸ πενθῆσαι αὐτὸν καὶ σκυθρωπάσαι· καὶ τοῦτο αὐτὸς ἔλεγε τῷ Ἠλίᾳ· Εἶδες πῶς ἐπορευθῇ Ἀχάδ ἐνώπιόν μου περθῶν, καὶ σκυθρωπάζων; Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὸν

* Sic se habet in Savillio titulus: Περὶ μετανοίας καὶ ἐλεημοσύνης λόγος γ'.

β Morel. ὅπου κατέλυσεν, Savil. ἢ ποῦ κατέληξε, mss. Reg. ἢ ποῦ κατέλυσεν. Deinde Savil. sic pergit πόθεν ἠρέξαμεθα, ἢ ποῦ ἐπαναστάμεθα; ἢ ἐκ ποίας ὑποθ. Mss. Reg. autem ἢ ποῦ ἐπαναστάμεθα τῆς προτέρας.

γ Savil. καὶ οἶκον φροντίζει. Unus Reg. καὶ τὰ περὶ οἶκον φροντίζει ἅπαντα. Mox idem ἄλλοι δὲ ἐν χειροτέχναις, καὶ εἰς... ὑμῶν ἀναστρέφεται, καὶ εἰς.

θυμὸν μου. Εἶτα καὶ τρίτην ὁδὸν ἐδίδομεν μετανοίας, καὶ παρηγάγομεν ἐκ τῆς Γραφῆς εἰς τὸ μέσον τὸν Φαρισαῖον καὶ τὸν τελώνην, ὅτι ὁ μὲν Φαρισαῖος ὑπερηφάνως ἀλαζονευόμενος, τῆς δικαιοσύνης ἐξέπεσεν· ὁ δὲ τελώνης ταπεινοφρονήσας, ἔγκαρπος δικαιοσύνης κατήλθε, καὶ οὔτε ἓνα κάματον ἀναλώσας δίκαιος ἐγένετο· ῥήματα ἔβαλε, καὶ πράγματα ἔλαβε. Φέρε οὖν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἔλθωμεν, καὶ τετάρτην ὁδὸν μετανοίας προῶμεν· ποίαν δὲ ταύτην; Ἀέγω δὴ τὴν ἐλεημοσύνην τὴν βασιλίδαν τῶν ἀρετῶν, τὴν ταχέως ἀνάγουσαν εἰς τὰς ἀψίδας τῶν οὐρανῶν τοὺς ἀνθρώπους^α, τὴν συνήγορον τὴν ἀρίστην. Μέγα πρᾶγμα ἐλεημοσύνη· διὰ τοῦτο καὶ Σολομὼν ἐβόα· *Μέγα ἄνθρωπος καὶ τίμιος ἄνθρωπος ἐλεημῶν*. Μεγάλα τὰ πτερά τῆς ἐλεημοσύνης· τέμνει τὸν ἄερα, παρέρχεται τὴν σελήνην, ὑπερβαίνει τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, εἰς αὐτὰς ἀνέρχεται τὰς ἀψίδας τῶν οὐρανῶν. Ἄλλ' οὐτ' ἐκεῖ ἴσταται, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν παρέρχεται, καὶ τοὺς δῆμους τῶν ἀγγέλων παρατρέχει, καὶ τοὺς χοροὺς τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ τὰς ἀνωτέρας πάσας δυνάμεις, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ· καὶ ἐξ αὐτῆς διδάχθητι τῆς Γραφῆς τοῦτο λεγούσης· *Κορηλίε, αἱ προσευχαί σου, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*. Τὸ δὲ, *Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ* ἔστι, Κἂν πολλὰς ἔχῃς ἁμαρτίας, ἐλεημοσύνη δὲ ἡ συνήγορος, μὴ φοβοῦ· οὐδεμία γὰρ αὐτῇ τῶν ἄνω δυνάμεων ἀντιτάσσεται· χρεὸς ἀπαιτεῖ, ἴδιον ἔχει χειρόγραφον μετὰ χειρὸς βαστάζουσα^β. Αὐτοῦ γὰρ ἔστι τοῦ Δεσπότης φωνή, ὅτι· *Ὁς ἂν ποιήσῃ ἐνὶ τῶν ἐλαχίστων τούτων, ἐμοὶ ἐποίησεν*. Ὡστε οὖν ὅσας ἔχεις ἄλλας ἁμαρτίας, ἡ ἐλεημοσύνη σου βαρεῖ τὰς ὅλας.

[296] β'. "Ὁ οὐκ οἶδας ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῶν δέκα παρθένων τὸ ὑπόδειγμα, πῶς αἱ μὴ ἔχουσιν ἐλεημοσύνην, παρθενίαν δὲ ἀσκήσασαι ἔξω ἔμειναν τοῦ νυμφῶνος; *Ἦσαν γάρ, φησὶ, δέκα παρθένοι, πέντε μωραὶ, καὶ πέντε φρόνιμοι*· καὶ αἱ μὲν φρόνιμοι ἔλαιον εἶχον, αἱ δὲ μωραὶ ἔλαιον οὐκ εἶχον, ἐσθένυνοντο δὲ αἱ αὐτῶν λαμπάδες. Προσελθεῖσαι δὲ αἱ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον· *Δότε ἡμῖν ἔλαιον ἐκ τῶν ἀγγείων ὑμῶν*. Αἰσχύνομαι καὶ ἐρυθριῶ καὶ δακρύω, ὅταν παρθένον μωρὰν ἀκούσω τοῦτο τὸ βνομα ἀκούων ἐρυθριῶ, μετὰ τοσαύτην ἀρετὴν, μετὰ παρθενίας ἀσκησιν, μετὰ τὸ σῶμα εἰς οὐρανὸν ἀναπτέρωσαι, μετὰ τὸ πρὸς τὰς ἄνω δυνάμεις τὴν ἄμιλλαν ἔχειν, καὶ τὸν καύσωνα ὑπομείναι, μετὰ τὸ τὴν κάμινον τῆς ἡδονῆς καταπατήσαι· τότε μωραὶ ἤκουσαν, καὶ δικαίως μωραὶ, ὅτι τὸ μέγα ποιήσασαι, ὑπὸ τοῦ μικροῦ ἡττήθησαν. *Καὶ προσῆλθον, φησὶν, αἱ μωραὶ,*

^α Savil. et Reg. τὴν ταχὺ ἀνοίγουσαν τὰς ἀψίδας... τοῖς ἀνθρώποις. Utraque lectio quadrat.

^β Savil. : « Κορηλίε... ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Τὸ δὲ, « ἐνώπιον Θεοῦ, » τοῦτο ἔστι, Κἂν πολλὰς ἔχῃς ἁμαρτίας, ἐλεημοσύνην δὲ ἔχῃς μετὰ σοῦ συνήγορον, μὴ φοβοῦ· οὐδεὶς γὰρ αὐτῇ τῶν ἄνω δυνάμεων ἀντίτασσεται. « Ἐλεος κατακαυχᾶται κρίσεως » καὶ, « Τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι » καὶ, « Ἐρ' ὅσον ἐποίησας ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησας. » Καὶ πολλὰ ἕτερα ἔστιν εὐρεῖν ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ἐγγεγραμμένα, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· Χρεὼς γὰρ ἀπαιτεῖ ἴδιον, χειρόγραφον βαστάζουσα τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Vide notam Latinam.

^γ Hæc est lectio Savilli, quam recipere placuit. Vulgo pro τὸν καύσωνα ὑπομ., legebatur τὸν καύζων ποιῆσαι, et post τότε μωραὶ νοχ ἤκουσαν aberat. Edit.

καὶ εἶπον ταῖς φρονίμοις· *Δότε ἡμῖν ἔλαιον ἐκ τῶν ἀγγείων ὑμῶν*. Αἱ δὲ εἶπον· *Οὐ δυνάμεθα δοῦναι ὑμῖν, μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν*· οὐδ' ἀσπλαγχνίαν τοῦτο ποιοῦσαι, οὐδὲ διὰ κακίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ· ἔμελλε γὰρ ὁ νυμφίος ἔρχεσθαι. Εἶχον καὶ αὐταὶ λαμπάδας· ἀλλ' ἐκείνων μὲν εἶχον ἔλαιον, αὐτῶν δὲ οὐκ εἶχον. Τὸ γὰρ πῦρ ἐστὶν ἡ παρθενία, τὸ δὲ ἔλαιον ἐστὶν ἡ ἐλεημοσύνη. Ὡς περ οὖν τὸ πῦρ, ἐν μὴ ἔχῃ ἔλαιον ἐπιστάζον, ἀφανίζεται, οὕτως καὶ ἡ παρθενία, ἐὰν μὴ ἔχῃ ἐλεημοσύνην, σθέννυται. Δότε ἡμῖν ἔλαιον ἐκ τῶν ἀγγείων ὑμῶν. Αἱ δὲ πρὸς αὐτάς· *Οὐ δυνάμεθα δοῦναι ὑμῖν*. Ἄλλ' οὐ κακίας τὸ ῥῆμα τοῦτο· ἀλλὰ φόβου· *Μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν*· μήποτε ὡς ζητοῦμεν ὅλοι εἰσελθεῖν, ὅλοι ἀπομείνωμεν· Ἄλλ' ἀπελθεῖσαι ἀγοράσατε ἀπὸ τῶν πωλούντων. Τίνες δὲ οἱ ἔμποροι τοῦ ἐλαίου τούτου; ^δ Οἱ πτωχοὶ, οἱ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθεζόμενοι πρὸ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ πόσου; Ὅσου θέλεις· τιμὴν οὐκ ἐπιτιθίμη, ἵνα μὴ πενίαν προβάλλῃ. Ὅσον ἔχεις, τοσοῦτον ἀγόρασον· ἔχεις ὁβολόν; ἀγόρασον τὸν οὐρανόν· οὐχ ὅτι εὐωνος ὁ οὐρανός, ἀλλ' ὅτι φιλάνθρωπος ὁ Δεσπότης. Οὐκ ἔχεις ὁβολόν; ποτήριον ὁδὸς ψυχροῦ ὕδατος· Ὁς ἂν ποτίσῃ ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος ἓνα τῶν ἐλαχίστων τούτων ἐνεκα ἐμοῦ, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Ἐμπορία καὶ πραγματεία ὁ οὐρανός, καὶ ἡμεῖς ἀμελοῦμεν. Δὸς ἄρτον, καὶ λαβὲ παράδεισον· δὸς μικρὰ, καὶ λαβὲ μεγάλη· δὸς θνητὰ, καὶ λαβὲ ἀθάνατα· δὸς φθαρτὰ, καὶ λαβὲ ἀφθαρτα. Εἰ ἦν πανήγυρις, καὶ εὐωνίαν ἔχουσα, καὶ ἀφθονίαν στίλων, καὶ τὰ πολλὰ ὀλίγου πιπρασκόμενα, οὐκ ἂν τὰς οὐσίας διαπωλίσαντες, καὶ πάντα δευτέρῳ θέντες, τῆς πραγματείας ἐκείνης περικρατεῖς ἐγένεσθαι; Καὶ ὅπου μὲν φθαρτὰ, τοσαύτην ἐνδείκνυσθε σπουδὴν· ὅπου δὲ πραγματεία ἀθάνατος, τοσοῦτον βρῆθυμείτε καὶ ἀναπεπτώκατε; Δὸς πέννητι, ἵνα κἂν σὺ σιωπῇ, καὶ μυρία στόματα ὑπὲρ σοῦ ἀπολογῶνται, τῆς ἐλεημοσύνης ἐνεστώσης καὶ συνηγορούσης· λύτερον ψυχῆς ἐστὶν ἐλεημοσύνη. Διὰ τοῦτο ὥς περ οἱ λουτήρες ὕδατος πεπληρωμένοι εἰσὶ πρὸ τῶν θορῶν τῆς ἐκκλησίας, ἵνα νύψῃ τὰς χεῖρας· οὕτω τῆς ἐκκλησίας ἔξω οἱ πέννητες καθέζονται, ἵνα πλύνῃς τὰς χεῖρας τῆς ψυχῆς. Ἐπλυνας τὰς χεῖρας [297] τὰς αἰσθητὰς τῷ ὕδατι; πλύνων τὰς χεῖρας τῆς ψυχῆς τῇ ἐλεημοσύνῃ. Μὴ πενίαν προβάλλου· ἡ χρεὼς ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῆς πενίας ἐξένισε τὸν Ἥλιον, καὶ ἡ πενία κώλυμα οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς χαρῆς αὐτὸν ὑπεδέξατο· διὸ καὶ ἀξίους ἀπέλαβε τοὺς καρπούς, καὶ ἐθέρισε τὸν στάχυν τῆς ἐλεημοσύνης. Ἄλλ' ἴσως ὁ ἀκροατὴς φησὶ, Δὸς μοι τὸν Ἥλιον. Τί ζητεῖς τὸν Ἥλιον; τὸν Δεσπότην σοι δίδωμι τοῦ Ἥλια, καὶ οὐ τρέφεις αὐτόν. Τὸν Ἥλιον εἰ εὖρες, πῶς δὲ ἐξένισας αὐτόν; Χριστοῦ ἔστι τοῦ Δεσπότητος τῶν ὅλων ἀπόφασις· Ὁς ἂν ποιήσῃ ἐνὶ τῶν ἐλαχίστων τούτων, ἐμοὶ ἐποίησεν. Εἰ βασιλεὺς ἓνα τινὰ ἐκάλεσεν ἐπὶ τοῦ δείπνου, καὶ

^δ Οἱ πτωχοὶ... καθεζόμενοι. Καὶ πόσου; ὅσον θέλεις, ὅσον ἰσχύεις· οὐχ ὅσον θέλει ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅσον ἰσχύεις σύ... προβάλλει. Ὅσον ἔχεις ὁβολόν, ἀγόρασον τὸν οὐρανόν... ὁ Δεσπότης. Οὐκ ἔχεις χρυσὸν δοῦναι; δὸς ἀργύριον, δὸς ὁβολόν, δὸς ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον οὐ τὸ μέτρον τῶν δεικνόμενων ὀρίζει ὁ Θεός, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς οὐσίας τοῦ δαδόντος. Sic Savil., qui ita variare pergit. Edit.

(3. *Regum* 21. 29). Hinc tertiam dedimus poenitentiae viam¹, ac de Scriptura Pharisaeum duximus in medium, simul et publicanum: quod Pharisaeus quidem superbe elatus, a iustitia exciderit; publicanus vero humiliter sentiens, fructum iustitiae suscepit, neque ullo suscepto labore justificatus sit: verba dedit, res accepit. Age ergo coeptum sequamur, et quartam proferamus poenitentiae viam. Et quanam ea est? Eleemosyna, regina virtutum, quae homines celerrime ipsorum in caelorum axes adducit² advocati optimi loco fungens. Magna res eleemosyna; propterea clamabat et Salomon: *Magna res homo, et pretiosa vir misericors* (Prov. 20. 6). Magnae sunt alae eleemosynae: praecidit aerem, transit lunam, solis radios excedit, ad ipsum venit caelorum culmen. Sed nec illic subsistit, ipsos pertransiens caelos, et angelorum turmas decurrens, archangelorumque choros, et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno: quod ex ipsa discas Scriptura: *Corneli, eleemosynae*, inquit, *et orationes tuae ascenderunt in conspectu Dei* (Act. 10. 4). Illud autem, *In conspectu Dei*, est, tametsi multa habueris peccata, si advocatrix eleemosyna sit, ne timeas. Nulla enim ex supernis potestatibus huic resistit: debitum repescit, chirographum suum manibus gestans. Ipsius enim Domini est vox³: *Si quis fecerit uni ex minimis his, mihi fecit* (Matth. 25. 40). Ita ergo quotquot alia habueris peccata, eleemosyna tua omnibus est gravior.

2. *Oleum est eleemosyna quae quinque virginibus fatuis deficiebat.* — Annon intellexisti in evangelio decem virginum parabolam, quod eleemosynam non habentes, virginitatem licet servarent, extra thalamum nuptialem manserunt? *Erant enim*, inquit, *decem virgines, quinque fatuae et quinque prudentes* (Ibid. v. 2. 3): prudentes quidem oleum habebant, stultae vero non habebant oleum, sed earum lampades exstinguiebantur. Accedentes autem stultae ad prudentes dixerunt: *Date nobis oleum de vasis vestris* (Ib. v. 8). Pudet me et rubore confundor et lacrymor virginem stultam audiens. Erubescio cum audio nomen, post talem virtutem, et virginitatis studium, ubi corpus in caelum erexerant, ubi cum ipsis supernis virtutibus certamen habuerant, aestumque toleraverant, ubi ipsam voluptatis flammam conculcaverant⁴, tunc fatuae, et jure fatuae vocabantur, quod majus cum fecissent, a minore victae sint. *Et accedentes fatuae dixe-*

runt sapientibus: Date nobis oleum de vasis vestris. Ille autem dixerunt: Non possumus vobis dare, ne forte non sufficiat nobis et vobis (Matth. 25. 8. 9): non ex inclementia vel improbitate id agentes, sed propter temporis angustias: venturus enim erat sponsus. Habebant et ipsae lampades; sed illarum quidem vasa oleum habebant, harum vero non habebant. Ignis est virginitas, oleum autem est eleemosyna; nam ut ignis, nisi oleum destillans habeat, perit; sic virginitas, nisi conjunctam habeat eleemosynam, extinguitur. *Date nobis oleum de vasis vestris.* At illae responderunt ipsis: *Non possumus vobis dare. Et non malitiae illud verbum, sed timoris: Ne forte non sufficiat nobis et vobis: ne forte quemadmodum omnes intrare quærimus, omnes remaneamus; sed abeuntes emite vobis a vendentibus.* Quinam sunt mercatores olei hujus? Pauperes ad eleemosynam pro foribus ecclesiae sedentes. Et quanti emitur? Quanti libuerit: pretium non appono, ne objicias inopiam. Quanti potes, tanti eme. Habes obolum? eme caelum, non quod vili pretio venale sit caelum, sed quod clemens sit Dominus. Non habes obolum? da calicem frigidae aquae: inquit enim: *Quicumque dederit uni ex minimis istis calicem aquae frigidae propter me, non perdet mercedem suam* (Matth. 10. 42). Mercatura negotioque caelum est, et nos pigritamur. Da pauperem, et accipe paradisum: parva da, et magna suscipe: da mortalia, immortalia recipe: da corruptibilia, incorruptibilia accipe. Si essent nundinae atque in iis annonae vilitas et abundantia, multaque parvo emerentur, annon substantiam vendentes, cunctaque postponentes, in partem ejus negotiationis veniretis? Ubi corruptibilia sunt, tanto studio laboratis: et ubi immortalis est negotiatio, pigritamini, atque adeo conciditis? Da inopi, ut, quamvis tu tacueris, ora pro te respondeant infinita, eleemosyna tua stante ac patrocinante: pretium redemptionis animae eleemosyna est. Ideo quemadmodum vasa aquae plena pro foribus ecclesiae sunt, quo manus laves, sic et pauperes pro ecclesia sedent, ut animae manus abluas. Aqua manus corporeas lavisti? eleemosyna manus animae lava. Ne inopiam praetendas: vidua in extrema paupertate Eliam hospitabatur (3. *Reg.* 17), ac paupertas non fuit impedimento, sed eximio cum gaudio suscepit eum: quare et dignos recepit fructus, et metens eleemosynae spicam legit. Sed fortasse auditor dicet, Da et mihi Eliam. Quid quaeris Eliam? Dominum Eliae do tibi, nec ipsum cibus: Eliam si inveneris, quomodo hospitaberis? Christi universorum Domini sententia est, *Quicumque uni ex minimis fecerit, mihi fecit* (Matth. 25. 40). Si forte rex quempiam ad cenam appellaverit, atque, famulis adstan-

¹ Savil., hunc monstravimus tertiam poenitentiae viam.

² Savil. et Reg., quae celeriter aperit axes caelorum: utraque lectio quadrat.

³ Sav., ascenderunt, in memoraculum, in conspectu Dei. Illud vero, «in conspectu Dei» hoc est: Tametsi multa habueris peccata, si eleemosynam tecum habes advocatricem ne timeas, nulla enim ex supernis potestatibus huic resistit. «Misericordia judicium deridet»; et, «redime peccata tua in eleemosynis»; et, «quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.» Haec et multa alia reperire est de eleemosyna scripta, sicut loquitur Scriptura. Debitum enim suum repescit, chirographum gestans sanctum Evangelium. Ipse enim Domini est vox, etc. Insequentibus item nulla pene clausula est, in qua inter utramque discrimina non occurrant. Sed sincerior videtur Moellianae contextus. Cum vero nonnisi exscribendo totum Savilianae contextum, omnia possumus annotare, id monuisse satis esto.

⁴ Sic habet Sav. Legebatur, laboreque egerant. Mox deditur vox, vocabantur, quam ex Savilio restitutumus.

⁵ Illud, pro foribus ecclesiae, deest in Savilio et in Reg. Codd. Et sic prosequitur Savilius: *Et quantum? tantum eme quantum vis, quantum potes, non quantum alius vult, sed quantum potes tu; ne objicias inopiam. Obolis, quot habes, caelum eme, non quod vili pretio venale sit caelum, sed quod clemens sit Dominus. Non habes unde aurum dones, argentum dona; da obolum, da poculum frigidae: Deus enim amplitudinem aut exiguitatem definit, non secundum numerum datorum, sed secundum facultatem status donantis. Et aliae sequuntur in Savilio hujus generis varietates.*

tibus, ad eos dixerit : Reddite gratias huic meo nomine quamplures, qui me inopia laborantem nutrit et hospitio exceperit, qui mihi beneficia in tempore angustiae permulta contulit : annon certatim quisque accurrens pecunias omnes suas expenderit ejus causa, cui rex gratias egerit ? annon hæc illi accepta tulerit ? annon se illi quisque commendare atque amicitia jungere studuerit ?

3. *Eleemosynæ fructus.* — Vidistis sermonis virtutem ? Si ergo apud hominem regem tantum honoris res ipsa tribuit, cogita Christum in illa die coram angelis omnibusque Virtutibus vocantem ac dicentem : Hic me in terra suscepit hospitio, hic mihi innumera contulit beneficia, hic me peregrinum exceperit : cogita de cætero fiduciam inter angelos, inter cælestes choros gaudium. Igitur cui testimonium Christus perhibet, non fiduciam super angelos habuerit ? Magna igitur res eleemosyna, fratres. Hanc amplectamur, cui nihil æquale : potens est enim peccata alia delere, judiciumque propulsare : te tacente stat et patrocinator ; imo vero te tacente innumera ora pro te gratias reddunt. Tot ex eleemosyna proficiunt bona, et ipsi pigritamur et concidimus. Da panem pro facultatibus tuis : non habes panem ? da obolum : non habes obolum ? da vel frigidae aquæ calicem : atqui neque id habes ? vel malis oppresso compatere, atque appensam mercedem habes. Non enim necessitatis, sed intentionis est merces. Sed ecce dum de his disserimus, virginum cura nobis excidit ; age ergo ad propositum redeamus. *Date nobis oleum de vasis vestris.* Non possumus vobis dare, *Ne forte non sufficiat nobis et vobis, sed euntes emite a vendentibus.* *Abeuntibus autem ipsis, venit sponsus, et quæ habebant lampades splendidas, intraverunt cum eo, et clausa est janua thalami (Matth. 25. 10).* Quinque autem fatuæ accedentes januam thalami pulsabant clamantes : *Aperi nobis (Ib. v. 11).* Vox autem sponsi ab intra ad eas : *Recedite a me, nescio vos (Ibid. v. 12).* Et post tantos labores quid audierunt ? *Nescio vos.* Id est quod dixi, frustra et incassum magnam virginittis possessionem possederunt. Cogita quomodo post tot labores exclusæ sunt, postquam frenarant incontinentiam, postquam supernis cum Virtutibus certamen habuerant, postquam vitæ hujus res spreverant, postquam æstum toleraverant magnum, postquam septa transilierant, postquam de terra ad cælum evolaverant, postquam corporis signaculum non solverant, ac magnum virginittis specimen acquisiverant, postquam certamen cum angelis inierant, postquam corporis necessitates superaverant, postquam naturæ obliuæ fuerant, postquam in corpore, quæ incorporeorum sunt, perfecerant, postquam magnum atque invictum virginittis bonum possederant, tunc audierunt : *Recedite a me, nescio vos.* Neque enim mihi existimaveris tantillam virginittis esse magnitudinem : talis enim virginittas est, ut cam potuerit nemo veterum conservare. Propterea enim gratia magna, quod quæ tremenda prophetis fuerunt et veteribus, eadem nunc facilia levitæque

existimantur. Quenam enim fuerant gravissima et violenta ? Virginittas, mortisque despectus ; at ea nunc vel teneræ puellæ parvi pendunt. Adeo enim gravis erat virginittis possessio, ut hac se nemo veterum religaret. Noe justus erat, et a Deo testimonium accepit, sed mulieri adhæsit : similiter Abraham et Isaac, ejusdem ac ille promissionis heredes, cum muliere consuetudinem habuerant. Joseph castus adulterii facinus se patraturum negavit (*Gen. 39*), sed hic cum muliere consuetudinem habuit : gravis etenim erat virginittis professio. Ex eo tempore firma facta est virginittas, ex quo flos virginittis germinavit. Nemo igitur veterum poterat virginittatem servare : magnum etenim est corpus frenare. Pinge mihi sermone virginittis specimen ; atque virtutis magnitudinem discite : quod bellum habeat quotidie nullatenus sedandum, ipso barbarico bello deterius. Nam barbarorum bellum vel tempus quietis habet, cum paciscuntur ; et quandoque quidem pugnant, quandoque non ; et ordines et statuta tempora sunt : belli vero cum virginittate gesti nulla datur quies. Diabolus est enim semper bellum inferens, qui temporis observationem non novit, non tempus expectat ad conflictum, sed querit semper virginem nudam invenire, quo mortale infligat vulnus ; neque ab hoc bello umquam virgo cessare potest, sed in se tumultum hostemque circumagit. Et damnati quidem etiamsi ad tempus judicem videant, non paribus tamen molestiis premuntur ; virgo autem quocumque abierit, et judicem circumagit secum, et hostem secum portat, qui neque vesperi permittit respirare, non nocte, non diluculo, non meridie, sed bellum gerit semper, voluptatemque submittit, nuptias in memoriam adducens, quo virtutem excludat, malitiamque in ea generet, continentiam expellat, fornicationem inferat : incenditur singulis horis voluptatis fornax suaviter succensa. Cogita quantus talis officii labor sit. At illæ post hæc omnia audiverunt : *Recedite a me, nescio vos.* Vide quam magna res sit virginittas ; cum sororem habuerit eleemosynam, in eam nulla adversa poterunt, sed omnibus superior erit : propterea non introiverunt illæ, quod cum virginittate eleemosynam non habuerint. Multo rubore digna res est : voluptatem cum debellasses, pecuniam non sprevisi ; sed virgo quæ vitæ renuntiasti, crucifixæ pecuniam amas. Utinam virum desiderasses, atque minus criminandum fuerat : nam ejusdem substantiæ rem ac materiam desiderasses ; jam vero majus est crimen, quod materiam alienam desideraveris. Esto, quæ sub viro sunt sævitiam male ostendunt filiorum prætextu : quod si ei dixeris, Da eleemosynam, Filios, inquit, habeo, et nequeo. Deus filios tibi dedit, fructum ventris accepisti, non quo sæva, sed quo pia misericorsque fias. Ne igitur causam clementiæ pietisque sævitæ causam feceris. Cupis hereditatem bonam filiis tuis relinquere ? eleemosynam relinque, quo te omnes laudibus efferant, celebremque tui memoriam relinquant. Tu vero non habens filios, sed mundo crucifixæ, quid pecunias congregas ?

τῶν θεραπόντων παρεστηκότων εἶπε πρὸς αὐτούς· Εὐχαριστήσατε τούτῳ πολλὰ ἄντ' ἐμοῦ· οὗτός με ἐν πενίᾳ ὄντα διέθρεψε καὶ ἐξένισεν, οὗτος ἐμοὶ πολλὰς εὐεργεσίας ἐν καιρῷ στενοχωρίας παρέσχε· πῶς οὐκ ἂν ἕκαστος τὰ χρήματα αὐτοῦ ὅλα πρὸς ἐκεῖνον ἀνήλωσεν, ᾧ ὁ βασιλεὺς ἡὐχαρίστησε; πῶς οὐκ ἂν ἀπελογίσαστο; πῶς οὐκ ἂν ἕκαστος ἐσπουδάσεν ἑαυτὸν αὐτῷ παραθέσθαι καὶ φιλοῦσθαι;

γ'. Εἰδότε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου; Εἰ δέ γε ἐπὶ βασιλέως ἀνθρώπου τοσαύτην τιμὴν ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἐννόησον Χριστὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καλοῦντα ἐπὶ ἀγγέλων καὶ πίστεως δυνάμεως, καὶ λέγοντα· Οὗτός με ἐν τῇ γῇ ἐξένισεν οὗτός με μυρία εὐηργέτησεν· οὗτός με ξένον ὄντα συνήγαγεν· ἐννόησον λοιπὸν τὴν παρῥησίαν τὴν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, τὸ καύχημα τὸ ἐπὶ τῶν δήμεων τῶν ἄνω. Ὁ ὁ Χριστὸς μαρτυρεῖ, πῶς οὐκ ἂν σχῇ παρῥησίαν ὑπὲρ ἀγγέλους; Μέγα οὖν πρᾶγμα ἐλεημοσύνη, ἀδελφοί· αὐτὴν ἀσπασώμεθα, ἥς οὐδὲν ἴσον· ἱκανὴ ἐστὶ καὶ ἁλλας ἀμαρτίας ἐξαλείψαι, καὶ τὴν κρίσιν ἀπελάσαι· σοὺ σωπῶντος ἔστηκε καὶ συνηγορεῖ· μᾶλλον δὲ σοὺ σωπῶντος μυρία στόματα εὐχαριστεῖ ὑπὲρ σοῦ. Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἡμεῖς ἀμελοῦμεν καὶ ἀναπεπνῶκαμεν. Δὸς κατὰ δύναμιν ἄρτον· οὐκ ἔχεις ἄρτον; ὅς ὁβολόν· οὐκ ἔχεις ὁβολόν; ὅς ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος· οὐκ ἔχεις τοῦτο; συμπένηθον τῷ θλιβεμένῳ, καὶ ἔχεις μισθόν. Οὐ γὰρ τῆς ἀνάγκης ὁ μισθός, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως. Ἄλλ' ὥς ἐστὶ περὶ τοῦτου διαλεγόμεθα, ἐξήλθεν ἡμῖν ἡ φροντίς τῶν παρθένων· φέρε ὡς εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν. Δότε ἡμῖν, φησὶν, *ἔλαιον ἐκ τῶν ἀγγέλων ὑμῶν. Οὐ δυνάμεθα δοῦναι ὑμῖν, μήποτε οὐκ ἀρκέσει ἡμῖν καὶ ὑμῖν· ἀλλ' ἀπελθεῖσθαι ἀγοράσατε ἀπὸ τῶν πωλούντων.* Ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ νυμφίος, καὶ αἱ ἔχουσιν τὰς λαμπάδας φαιδράς συνεισηλθον αὐτῷ, καὶ ἀπεκλείσθη ἡ θύρα νυμφῶνος. Ἦλθον δὲ καὶ αἱ πέντε μωραὶ, καὶ ἔκρουον τὴν θύραν τοῦ νυμφῶνος βῶσαι· Ἄνοιξον ἡμῖν· καὶ φωνὴ ἔσωθεν πρὸς αὐτάς τοῦ νυμφίου· Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Καὶ μετὰ τοσούτους καμάτους τί ἤκουσαν; Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Τοῦτό ἐστιν, ὃ ἔλεγον, εἰκὴ καὶ μάτην ἐκτῆσαντο τὸ μέγα κτῆμα τῆς παρθενίας. Ἐννόησον, μετὰ τοσούτους καμάτους ἐξεβλήθησαν, ὅτε ἀκράσιαν ἐχαλίνωσαν, [298] ὅτε πρὸς τὰς ἄνω δυνάμεις τὴν ἁμιλλαν εἶχον, ὅτε τῶν βωτικῶν καταγέλασαν πραγμάτων, ὅτε τὸν καύσωνα ὑπήνεγκαν τὸν μέγαν, ὅτε τὰ σκάμματα ὑπερέδωκαν, ὅτε ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνεπεπερώθησαν, ὅτε τοῦ σώματος τὴν σφραγίδα οὐ διέλυσαν, ὅτε τὸ μέγα εἶδος τῆς παρθενίας ἐκτῆσαντο, ὅτε τὴν ἁμιλλαν πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἔσχον, ὅτε τοῦ σώματος τὰς ἀνάγκας κατεπάτησαν, ὅτε τῆς φύσεως ἐπελήσθησαν, ὅτε ἐν σώματι τὰ ἄσώματα ἐπετέλεσαν, ὅτε τὸ μέγα καὶ ἀκαταμάχητον κτῆμα τῆς παρθενίας ἐκτῆσαντο· τότε ἤκουσαν, Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Μὴ γὰρ ἐμοὶ νομίσης τὸ τῆς παρθενίας μέγεθος μικρὸν εἶναι· τοιοῦτόν ἐστιν ἡ παρθενία, ὅτι οὐδεὶς ἠδυνήθη τῶν ἀρχαίων τοῦτο τηρεῖται. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ χάρις μεγάλη. ὅτι ἂν φοβερά

ἐν τοῖς προφήταις καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις, ταῦτα ἐγένετο νῦν εὐκαταφρόνητα. Τίνα γὰρ ἦν τὰ βαρύτατα καὶ ἀναγκαῖα; Παρθενία, καὶ θανάτου ὑπεροψία· ἀλλὰ τούτων νῦν καὶ κόραι εὐτελεῖς καταφρονοῦσι. Βαρὺ γὰρ ἦν τὸ τῆς παρθενίας κτῆμα οὕτως, ὥς μηδένα δύνασθαι ταύτην ἀσκήσαι τῶν παλαιῶν. Νῦν δίκαιος καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ γυναικὶ προσωμῆλησεν ὁμοίως δὲ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ οἱ συγκληρονόμοι αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας γυναικὶ προσωμῆλησαν. Ἰωσήφ ὁ σώφρων τὸ μέγα δρᾶμα τῆς μοιχείας ἠρνήσατο· ἀλλὰ καὶ οὗτος γυναικὶ προσωμῆλησεν· βαρὺ γὰρ ἦν τὸ ἐπάγγελμα τῆς παρθενίας. Ἐκτοτε ἰσχυρὰ ἡ παρθενία ἐγένετο, ἐξέτε τὸ ἄνθος τὸ τῆς παρθενίας ἐβλάστησεν. Οὐδεὶς τοίνυν τῶν παλαιῶν ἠδυνήθη παρθενίαν ἀσκήσαι· μέγα γὰρ πρᾶγμα σῶμα χαλινώσαι. Ἀναζωγράφησον τῷ λόγῳ τὸ τῆς παρθενίας εἶδος, καὶ καταμάθε τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς αὐτῆς· ἐτι πόλεμον ἔχει ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας οὐδέποτε δυνάμενον ἡσυχάσαι· χείρων τοῦ βαρβαρικοῦ πολέμου οὗτος ὁ πόλεμος. Ὁ μὲν γὰρ τῶν βαρβάρων πόλεμος καιρὸν τινα ἔχει ἀνοχῆς ἐν ταῖς συνθήκαις, καὶ ποτὲ μὲν συμβάλλουσι, ποτὲ δὲ οὐ, καὶ τάξεις καὶ χρόνοι εἰσὶν· ἐπὶ δὲ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τὴν παρθενίαν οὐκ ἐστὶν ἀνοχή· διάβολος γὰρ ἐστὶν ὁ πολεμῶν, οὐ καιρὸν ἐπιτηρεῖν ἐπιθέσεως εἰδώς, οὐ σύνταξιν πρὸς τὴν συμβολὴν ἐκδεχόμενος, ἀλλ' ἔστηκεν αἰ ζητῶν τὴν παρθένον γυμνὴν εὐρεῖν, ἵνα καιρίαν ἐπαγάγῃ τὴν πληγὴν· καὶ οὐδέποτε δύναται ἡ παρθένος τοῦ πολέμου παύσασθαι τούτου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τὸν τάρachον περιάγει καὶ τὸν κολεμιστὴν. Καὶ οἱ μὲν κατάδοικοι κἂν πρὸς καιρὸν ἴωσι τὸν ἄρχοντα, οὐχ οὕτω χειμάζονται· ἡ δὲ παρθένος ὅπου περ ἂν ἀπέρχεται, τὸν δικαστὴν περιάγει μεθ' ἑαυτῆς, καὶ τὸν πολεμῶν περιτρέχει, καὶ ὁ πολεμῶς οὐχ ἐπ' ἐκείνην αὐτῇ δίδωσιν ἄνεσιν, οὐκ ἐν νυκτὶ, οὐκ ὁρθοῦ, οὐκ ἐν μεσημβρίᾳ· ἀλλὰ πολεμεῖ πάντοτε, ἡδονὴν ὑποτιθέμενος, γάμον μηνύων, ὅπως τὴν ἀρετὴν ἐξ αὐτῆς ἀποδιώξῃ, καὶ ὅπως τὴν κακίαν ἐν αὐτῇ ἐγγενήσῃ· ὅπως τὴν σωφροσύνην αὐτῆς ἀπελάσῃ, ὅπως πορνείαν ἐνσπερῇ· ἐκκαίεται ἐφ' ἐκάστης ὥρας τῆς ἡδονῆς ἡ κάμινος μαλθακῶς υποκαιομένη. Ἐννόησον πόσος τοῦ καταρθώματος ὁ κάματος. Ἄλλ' ἐκείναι μετὰ ταῦτα πάντα ἤκουσαν, Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Ὅρα πῶς μέγα πρᾶγμα ἡ παρθενία· ὅταν ἔχῃ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς τὴν ἐλεημοσύνην, οὐδὲν αὐτῆς περιγίνεται τῶν [299] δεινῶν, ἀλλ' ἀνωτέρα πάντων ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ἐκείναι οὐκ εἰσῆλθον, ἐπειδὴ μετὰ τῆς παρθενίας τὴν ἐλεημοσύνην οὐκ εἶχον. Πολλῆς αἰσχύνης τὸ ῥῆμα ἄξιον· ἡδονὴν καταπαλαίσασα, χρημάτων οὐ κατεφρόνησας· ἀλλὰ παρθένος ἀποταξάμενη τῷ βίῳ, καὶ σταυρωθεῖσα χρημάτων ἐρᾷ. Εἶθε ἀνδρὸς ἐπεθύμησας, καὶ οὐ τοσοῦτον τὸ ἐγκλημα ἦν· τῆς γὰρ ὁμοουσιου ὕλης ἐπεθύμησας· νῦν δὲ μέλζων ἡ κατηγορία, ὅτι ἁλλοτριᾷ ὕλης ἐπεθύμησας. Ἔστω, αἱ ὑπανδρὸι ἐκείναι κακῶς ἀπανθρωπίαν ἐπιδείκνυνται, διὰ τὴν τῶν τέκνων πρόφασιν· καὶ ἂν εἴπῃς αὐταῖς, Δός μοι ἐλεημοσύνην· Τέκνα ἔχω, φησὶ, καὶ οὐ δύναμαι. Ὁ Θεὸς σοι ἔδωκε τέκνα, καρπὸν κοιλίας ἔλαβες, ἵνα φιλόανθρωπος γένῃ, οὐχ ἵνα ἀπάνθρωπος· μὴ τὴν ὑπόθεσιν τῆς φιλοανθρωπίας εἰς ἀφορμὴν ἀπάνθρωπίας ἐκλάμβανε. Θέλεις κληρονομίαν καλὴν καταλείψαι τοῖς τέκνοις σου; κατάλειψον ἐλεημοσύνην, ἵνα πάντες ἐγκωμιάσωσί σε, καὶ πολυβρόλλητον τὴν μνήμην σου καταλείπῃς. Σὺ δὲ μὴ τέκνα ἔχουσα, ἀλλ' ἐσταυρωμένη τῷ βίῳ, ἵνα τί χρήματα συλλέγῃς;

8. Ἄλλ' ὁ λόγος ἡμῖν ἐμφυχός ἐστι, καὶ περὶ τῆς οδοῦ τῆς μετανοίας, καὶ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης. Ἐλέγομεν ὅτι μέγα * κτήμα ἡ ἐλεημοσύνη· ἐκεῖθεν διεδέξατο ἡμᾶς τὸ πέλαιος τῆς παρθενίας. Ἐχεις οὖν πρῶτην καὶ μεγάλην μετάνοιαν τὴν ἐλεημοσύνην, λυτρώσασθαι τῆς σειρᾶς ἀμαρτημάτων δυναμένην· ἀλλ' ἔχεις καὶ ἄλλην ὁδὸν μετανοίας εὐχερестаτήν· πάλιν, δι' ἧς δύνασαι ἀπαλλαγῆναι τῶν ἀμαρτημάτων. Εὐχου ἐφ' ἐκάστην ὥρας, καὶ μὴ ἐκκακῆσης εὐχόμενος, μήτε βρῦμους τὴν τοῦ Θεοῦ φιланθρωπῶσαν αἰτεῖ, καὶ οὐκ ἀποστρέφεται ἐμμένοντα, ἀλλὰ συγχωρήσει σοι τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ δώσει τὰ αἰτήματά σου. Εὐχόμενος ἐὰν εἰσακουσθῇς, μένε εὐχαριστῶν ἐν τῇ εὐχῇ· εἰ δὲ οὐκ εἰσηκούσθης, ἐπίμενε εὐχόμενος, ἵνα εἰσακουσθῇς. Καὶ μὴ λέγε ὅτι Πολλὰ ἠυξάμην καὶ οὐκ εἰσηκούσθην· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πολλάκις ὑπὲρ τοῦ συμφέροντός σοι γίνεται. Οἶδε γὰρ ὅτι βρῦμος εἰ καὶ ἀναπεπτωκώς, καὶ ἐὰν ἐπιτύχῃς τῆς χρείας, ἀναχωρεῖς, μηκέτι εὐχόμενος· καὶ προφάσει τῆς χρείας ὑπερτίθεται σε, ἵνα πικνότερον τῷ Θεῷ προσομιλῇς, καὶ τῇ εὐχῇ σχολάζῃς. Εἰ γὰρ ἐν τοιαύτῃ ἀνάγκῃ ὦν καὶ χρεῖαν ἔχων βρῦμεις, καὶ οὐ παραμένεις τῇ εὐχῇ, τί εἰ μηδενὸς τούτων ἐχρήσας; Ὅστε καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος, θέλων σε μὴ ἀπολιμπάνεσθαι τῆς εὐχῆς, τοῦτο ποιεῖ. Μένε οὖν εὐχόμενος καὶ μὴ βρῦμει· πολλὰ γὰρ δύναται ἡ εὐχὴ ἀνύσαι, ἀγαπητὲ, καὶ μὴ ὡς μικρὰ πράγματα προσέλθῃς τῇ εὐχῇ. Ὅτι δὲ εὐχὴ ἀφίησιν ἀμαρτίας, ἐκ τῶν θείων Εὐαγγελίων τοῦτο παιδεύηται. Τί γὰρ φησιν; Ὁμοιωθὴ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ, ὃς ἔκλεισε τὴν θύραν αὐτοῦ, καὶ ἀνέπεσε μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ· ἦλθε δὲ τις ἑσπέρως θέλων λαβεῖν ἄρτους παρ' αὐτοῦ, καὶ κρούει λέγων· Ἄνοιξόν μοι, ὅτι χρεῖαν ἔχω ἄρτων. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Οὐ δύναμαι σοι δοῦναι νῦν· ἀνεπέσομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ παῖδιά ἡμῶν. Ὁ δὲ ἐπέμενε κρούων τὴν θύραν. Καὶ φησι πάλιν πρὸς αὐτόν· Οὐ δύναμαι σοι δοῦναι· ἀνεπέσομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ παῖδιά. Ὁ δὲ καὶ ταῦτα ἀκούσας [300] ἐπέμενε κρούων, καὶ μὴ ἀναχωρῶν, ἕως οὗ εἶπεν ὁ οἰκοδεσπότης, Ἀνάστητε, ὅτε αὐτῷ καὶ ἄφετε ἀπελθεῖν. Διδάσκει σε οὖν εὐχεσθαι αἰεὶ, καὶ μὴ ἀκηδιᾶν αἰεὶ, ἀλλὰ καὶ ἐὰν μὴ λάβῃς, παραμένειν ἕως ἂν λάβῃς. Καὶ πολλὰς ἄλλας ὁδοὺς μετανοίας εὐρήσεις ἐν τῇ Γραφῇ. Αὕτη ἡ μετάνοια καὶ πρὸς τῷ Χριστῷ παρουσίας ἐκρητύτετο διὰ τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος· Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; καὶ πάλιν, Μετὰ ταῦτα εἰπορ αὐτῇ, Μετὰ τὸ πορνεῦσαι δεῦρο ἀνάστρεψον πρὸς μέ. Καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς καὶ ἄλλας ὁδοὺς διαφόρους ἔδωκεν ἡμῖν, ἵνα ἐκκαύῃ πᾶσαν ἡμῶν πρόφασιν βρῦμίας. Εἰ γὰρ μίαν ὁδὸν εἶχμεν μόνην, διὰ ταύτης εἰσελθεῖν οὐκ ἂν ἠδυνήθημεν. Ταύτην τὴν μάχαιραν ἀεὶ φεύγει ὁ διάβολος· Ἡμαρτες; ἐστὲλθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐξάλειψόν σου τὴν ἀμαρτίαν. Ὅσάκις ἂν πέσης εἰς τὴν ἀγορὰν, τοσαυτάκις ἐγείρη· οὕτως ὁσάκις ἂν ἀμαρτήσῃς, μετανόησον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ· μὴ σουτοῦ ἀπογνήσῃ· καὶ δεῦτερον ἀμαρτήσῃς, δεῦτερον μετανόησον, μὴ διὰ βρῦμίας τέλειον ἐκπέσης τῆς τῶν προκειμένων ἀγαθῶν ἐλπίδος· καὶ ἐν ἐσχάτῃ πολιᾷ ἧς καὶ ἀμάρτης, ἐστὲλθε, μετανόησον· ἱατρὸν γὰρ ἐστὶν ἐνταῦθα, οὐ β' δικαστήριον, οὐκ εὐθύνas ἀμαρτημάτων ἀπαιτοῦν, ἀλλὰ συγχώρησιν ἀμαρ-

τημάτων παρέχον. Θεῷ μόνῳ εἰπὲ τὴν ἀμαρτίαν σου· Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα· καὶ συγχωρεῖται σοι ἡ ἀμαρτία. Ἐχεις δὲ καὶ ἄλλην ὁδὸν μετανοίας, οὐ δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πάνυ εὐχερестаτήν. Ποῖαν δὲ ταύτην; Κλαῦσον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ σου, καὶ διδάχῃτι· ἐκ τῶν θείων Εὐαγγελίων τοῦτο. Πέτρος ἐκεῖνος, ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων, ὁ πρῶτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ φίλος Χριστοῦ, ὁ τὴν ἀποκάλυψιν παρὰ ἀνθρώπων μὴ δεξάμενος, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς, καθὼς αὐτῷ μαρτυρεῖ ὁ Δεσπότης λέγων· Μακάριος εἰ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος· οὗτος ὁ Πέτρος· Πετρον δὲ ὅταν εἴπω, τὴν πέτραν λέγω τὴν ἀβραάμ, τὴν κρηπίδα τὴν ἀσάλευτον, τὸν ἀπόστολον τὸν μέγαν, τὸν πρῶτον τῶν μαθητῶν, τὸν πρῶτον κληθέντα, καὶ πρῶτον ὑπακούσαντα· ἐκεῖνος οὐ μικρὸν τι πρᾶγμα ἔδρασεν, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ μέγα, ὡς αὐτὸν ἀρνήσασθαι τὸν Δεσπότην· τοῦτο λέγω οὐ κατηγορῶν τοῦ δικαίου, ἀλλὰ σοὶ ὑπόθεσιν διδοὺς τῆς μετανοίας, αὐτὸν τὸν Δεσπότην τῆς οἰκουμένης, τὸν κηδεμόνα, τὸν Σωτῆρα τῶν ἀπάντων ἠρνήσατο. Ἵνα δὲ ἀνωθεν τὴν ὑπόθεσιν εἴπωμεν, ἐν τῇ παραδόσει εἶδεν ὁ Σωτὴρ τινὰς ἀναχωρήσαντας, καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ· Μὴ καὶ σὺ ἀναχωρήσαι θέλεις; Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε, Κἂν δέη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι. Τί λέγεις, Πέτρε; Θεὸς ὁ ἀπορτίνόμενος, καὶ ἀντιμάχῃ; Ἄλλ' ὅμως ἡ προαίρεσις τοῦ Ἰδίου ἔδειξε, τῆς δὲ φύσεως ἡ ἀσθένεια ἠλέγχετο. Ταῦτα δὲ πότε; Ἐν νυκτὶ, ἐν ᾗ παρεδόθη ὁ Χριστός· τότε οὖν, φησὶν, εἰσῆλθε ὁ Πέτρος παρὰ τὴν ἀνδρακίαν θερμαινόμενος, καὶ κόρη τις προσῆλθε, καὶ λέγει αὐτῷ· Χθὲς καὶ σὺ μετὰ τούτου τοῦ ἀνθρώπου ἦς. Ὁ δὲ Οὐκ οἶδα τὸν ἀνθρώπον τούτον. Εἶτα καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον· καὶ ἐπληρώθη ἡ ἀπόφασις. [301] Εἶτα ὁ Χριστὸς ἐνέδωκε τῷ Πέτρῳ φωνὴν διὰ τοῦ βλέμματος ἀφίει· οὐ γὰρ διὰ στόματος αὐτῷ ἐλάλησεν, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ αὐτὸν ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸν ἴδιον καταισχύνη μαθητὴν, ἀλλὰ διὰ τοῦ βλέμματος τὴν φωνὴν ἀφῆκε· τουτέστι, Πέτρε, ὃ ἔλεγον, γέγονεν. Ἀμέλει γοῦν καὶ ὁ Πέτρος αἰσθανόμενος τότε ἤρξατο κλαίειν, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἔκλαυσεν, ἀλλὰ πικρῶς, δεῦτερον βάπτισμα διὰ τὸν δακρῦν ἔκ τῶν ὀφθαλμῶν ποιήσας. Ἀλλὰ κλαύσας οὕτω πικρῶς, ἐξῆλειψε τὴν ἀμαρτίαν· μετὰ ταῦτα δὲ πιστεύεται τὰς κλείς τῶν οὐρανῶν. Εἰ δὲ Πέτρου κλαυθμὸς τηλικαύτην ἐξῆλειψεν ἀμαρτίαν, σὺ ἐὰν κλαύσῃς, πῶς οὐκ ἂν ἀπαλείψῃς τὴν ἀμαρτίαν; Οὐ γὰρ μικρὸν ἦν ἔγκλημα τὸ ἀρνήσασθαι τὸν ἴδιον Δεσπότην, ἀλλὰ μέγα καὶ ἰσχυρόν· ἀλλ' ὅμως τὰ δάκρυα ἐξῆλειψεν ἀμάρτημα. Κλαῦσον οὖν καὶ σὺ ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ σου· ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ μετὰ σχήματος, ἀλλὰ κλαῦσον πικρῶς, ὡς ὁ Πέτρος· ἐξ αὐτοῦ τοῦ βάθους προσάγαγε τὰς πηγὰς τῶν δακρῦν, ἵνα οὕτως σπλαγχνισθεὶς ὁ Δεσπότης συγχωρήσῃ σοι τὸ πλημμέλημα· φιάνθρωπος γὰρ ἐστὶν· αὐτὸς γὰρ εἶπεν· Οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι, καὶ μετανοήσαι, καὶ ζῆν αὐτόν. Μικρὸν θέλει παρὰ σοῦ πόνον, καὶ αὐτὸς παρέξει τὰ μεγάλα· πρόσκαιρον ζητεῖ παρὰ σοῦ, ἵνα σοι δῇ θησαυρὸν σωτηρίας. Πρόβαλε δάκρυα, καὶ αὐτὸς σοι δίδωσι συγχώρησιν· πρόβαλε μετάνοιαν,

* Savil. et Reg. unus ἄλλ' ὁ λόγος ἡμῖν ἐμφυχός ἐστι ἀπὸ τῆς οδοῦ τῆς μετανοίας. Περὶ ἐλεημοσύνης γὰρ ἐλέγομεν, ὅτι μέγα... Utraque lectio vitii quidpiam magis se ferre videtur.

b Savil. καὶ.

* Savil. fusius· Κλαῦσον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ σου. Ἐκλάυσας; ἐξῆλειψας τὴν ἀμαρτίαν σου. Καὶ διδάχῃτι. Εἰπὶ.

d Hæc verba, μικρὸν θέλει παρὰ σοῦ πόνον, et sequentia bene multa usque ad illud, ὑπόπτερος τὴν οἰκουμένην περιελθὼν, quæ post 27 lineas sequuntur; hæc, inquam, omnia desunt in Reg.

4. *Pœnitentiæ viæ variæ, preces, lacrymæ (a).* — Sed vivus nobis sermo est et circa pœnitentiæ et circa eleemosynæ viam. Diximus eleemosynam magnam possessionem¹: inde suscepit nos virginitalis pelagus. Habes igitur pœnitentiam principalem et magnam eleemosynam, valentem peccati catenam dissolvere: habes et viam aliam pœnitentiæ opportunam, qua poteris a peccatis te vindicare. Ora per singulas horas, neque orans deficias neque negligenter Dei clementiam implora; non repellat te perseverantem, sed peccata dimittet, et petita concedet. Orans quidem si exauditus fueris, permane gratias agens in oratione: non exauditus, mane orans ut exaudiaris. Neque dixeris, multum oravi, atque haud exauditus sum: etenim vel id sæpe tuæ utilitatis sit gratia. Novit enim quod piger sis, et animo deficias; et si compos voti fueris, abeas oratione dimissa: et per occasionem necessitatis differt te, quo crebrius Deum alloquaris, orationique vaces. Nam si ea in necessitate existens, atque indigens pigritaris, neque orationi insistis: quidnam egeris, horum si nullo indigueris? Itaque id tibi facit ad utilitatem tuam, nolens te abstinere ab oratione. Mane ergo et ora, dilecte, neque segnis esto: multum enim oratio potest, neque tamquam rem parvam aggrediens, orationi vaces. Quod autem oratio peccatum dimittat, vel ex divinis evangeliiis discite: quid enim inquit? Simile est regnum cælorum homini, qui suam januam clausit, et recubuit cum filiis suis: venit autem quidam vespere, accipere volens ab eo panes, et pulsat dicens: Aperi mihi, quoniam indigeo panibus. Hic ad eum: Non possum dare tibi: recubuimus enim et nos et pueri nostri. At ille perseverabat januam pulsans. Et ait rursus ad eum: Non possum tibi dare: recubuimus enim et nos et pueri nostri. Ille autem his auditis insistebat pulsans, neque recedebat, donec dixit paterfamilias: Surgite, et date ei, et sinite abire (*Luc. 11. 5. sqq.*). Docet ergo te orare semper, neque obtorpescere: et si minus acceperis, permanere, quoad acceperis. Plures alias pœnitentiæ vias in Scripturis invenies. Ipsa pœnitentia et ante Christi adventum per ejus prophetam Jeremiam prædicabatur dicentem: *Numquid cadens non resurgit, aut avertens se non revertitur (Jer. 8. 4)?* et iterum, *Postea dixi ei: Postquam fornicata es, accede, convertere ad me (Jer. 3. 7).* Propterea et multis vias alias pœnitentiæ dedit, quo nobis omnem desidii occasionem amputet: nam si unam haberemus solam, hac vadere nequiremus. Mucronem hunc diabolus semper fugit. Peccasti? ecclesiam ingredi, atque tuum dele peccatum. Quoties cecideris in foro, toties exurgis: sic quoties peccaveris, peccati pœniteat, neque desperes: tametsi secundo peccaveris, secundo pœniteat, neque animo consternatus a spe repositorum bonorum cadas. Quamvis in extrema canitie peccaveris, ingredi, pœniten-

tiam age: medicinæ locus est hic, non iudicii¹; non pœnas exigens, sed peccatorum remissionem tribuens. Deo soli dic peccatum tuum: *Tibi soli peccavi, et multum coram te feci (Psalm. 50. 6)*; et dimittitur tibi peccatum. Habes et aliam pœnitentiæ viam haud difficilem, sed omnino accommodatissimam. Qualem hanc? Desse super peccatum tuum², idque ex sacris discite evangeliiis. Petrus ille apostolorum princeps, in Ecclesia primus, amicus Christi, qui revelationem ab hominibus non accepit, sed a Patre, sicut ipsi testimonium Dominus reddit: *Beatus es Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est (Matth. 16. 17)*: hic Petrus (Petrum cum dico, petram nomino infragilem, crepidinem immobilem, apostolum magnum, primum discipulorum, primum vocatum, et primum obedientem): ille non parvum facinus admisit, sed maximum, qui Dominum negavit: hoc dico, non justum accusans, sed tibi pœnitentiæ præbens occasionem: ipsum orbis Dominum negavit, procuratorem, Salvatorem omnium. Ut vero altius repetamus, vidit Salvator quosdam abeuntis retro (*Joan. 6. 67*), et dixit Petro: *Numquid et tu abire vis? Petrus autem dixit: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo (Matth. 26. 35)*. Quid dicis, Petre? Deus est qui denuntiat, quid ipse reluctaris? Sed tamen intentio, quod suum erat ostendit, naturæ vero infirmitas redarguitur. Hæc vero quando? Nocte qua traditus est Christus: tunc igitur, inquit, stetit Petrus ante prunas calefaciens se, puella quædam accessit, et dixit ei: *Hæc et tu cum homine isto eras (Matth. 26. 69)*. Ille autem: *Non novi hominem hunc (Marc. 14. 68)*. Deinde secundo et tertio, et impleta est denuntiatio. Hinc Christus respiciens in Petrum, vocem dimisit per ipsum intuitum (*Luc. 22. 61*): non enim ore loquutus est, ne ipsum coram Judæis redargueret, et proprium confunderet discipulum, sed per oculum dimittens vocem, quasi diceret, Petre, quod dixi, factum est. Igitur Petrus tunc sentiens cœpit flere: et non flevit modo, sed amare, secundum baptismum per lacrymas ex oculis efficiens: cumque flevisset amare, delevit peccatum: post hæc enim claves illi cælorum creduntur. Quod si Petri fletus tantum delevit peccatum, qui fieri poterit, ut si fleveris, peccatum non deleas? Non enim parvus fuit reatus, proprium Dominum negasse, sed magnus et gravis; eum tamen lacrymæ delevit. Desse igitur et ipse super peccatum, neque quoquo modo desse aut specie tantum, sed desse amare, quemadmodum et Petrus: ex ipso profundo deduc fontes lacrymarum, quo Dominus misericordia motus, tibi peccatum dimittat: clemens etenim est: ipse enim dixit: *Nolo mortem peccatoris, sicut converti ipsum, et pœnitentiam agere, et vivere (Ezech. 18. 23)*. Exiguam expetit a te laborem, et magna ipse largitur: occasionem a te quarit, ut tibi salutis thesaurum tribuat. Profer lacrymas, et ipse indulgentiam impertitur:

¹ Sav. et Reg. unus: *Sed vivus nobis adhuc sermo est de via pœnitentiæ. De eleemosyna enim diximus, quod magna possessio est.*

(a) Vide sub finem præcedentis homiliæ.

¹ In Savilio: *et iudicii*, pro. *non iudicii*.

² In Savil., *Desse super peccatum tuum. Desevisti? iniquitatem tuam delevisi: idque, etc.*

profer pœnitentiam, et ipse remissionem tribuit peccatorum : occasionem tu exiguum confer, ut speciosam habeas excusationem : quædam enim ab illo sunt, quædam a nobis : quæ a nobis sunt si contulerimus, et ipse rursus quæ sunt ab ipso præbebit. Jam igitur quæ ab illo sunt, ipse præbuit : solem nimirum, lunam, varium stellarum chorum fundavit, aerem diffudit, terram expandit, mare obvallavit, montes dedit, saltus, colles, fontes, lacus, fluvios, innumera plantarum genera, viridaria, cætera omnia : tu rursus aliquid exiguum confer, ut ita cælestia tibi largiatur. Ne igitur nos ipsos negligamus, neque a salute nostra procuranda desistamus, cum tantum nobis pelagus benignitatis omnium Domini pateat, qui super peccatis nostris pœnitentia ducitur. Propositum est regnum cælorum et paradisos, eaque bona, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis, qui ipsum diligunt (1. Cor. 2. 9) ; et non debemus omnem operam adhibere, ut aliquid conferamus, ne ab his excidamus ? An ignoras quid dicat Paulus ? qui multos labores exantlavit, et innumeros de diabolo triumphos reportavit, qui in

corpore orbem terrarum peragravit, qui terram, mare, aeremque percurrit, qui tamquam alis subvectus aliquis orbem terrarum perambulavit, lapidatus, cæsus, verberatus, qui omnia pro Dei nomine tulit, qui cælesti voce desuper compellatus, hic quid dicat, et qualem emisit vocem vide : Accepimus, inquit, gratiam a Deo, sed et ego laboravi, et simul contuli, *Et gratia ejus, quæ in me est, vacua non fuit, sed plus quam ipsi omnes laboravi et simul contuli* (1. Cor. 15. 40). Novimus, inquit, novimus gratiæ magnitudinem quam accepimus, sed non desidem, me invenit : manifesta sunt quæ a me fuerunt illata. Sic et ipsi, fratres, manus ad eleemosynam doceamus, ut parum quid inferamus : ploremus super peccatum, ingemiscamus super iniquitatem, quo videamur vel parum quid inferre : quandoquidem magna nobis in futuro reposita sunt, quæ potestatem nostram exsuperant : paradisos enim est, et cælorum regnum : cujus et ipsi omnes participes simus, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et simul cum Spiritu sancto gloria, imperium et honor, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE PœNITENTIA ET ORATIONE.

ROMILIA IV.

1. Pastores illo frequentius ducunt oves, ubi densiorem herbam esse vident, neque prius inde abigunt, quam totam grex totonderit. Hos vero nos quoque imitati, hac quarta jam die (a) ad pœnitentiæ modum hunc pascimus gregem, neque vel hodie, digredi paramus : multum namque adhuc pabuli esse videmus, multum lætitiæ et utilitatis.

Pœnitentia omnimodam consolationem affert. — Neque enim arborum comæ, quæ ad meridianas horas tecti vice sunt ovibus, ita eas recreant, ita desiderabilem utilemque unbram præbent, ad somnumque magna cum voluptate pertrahunt, ut divinarum Scripturarum lectio mœrentes et angore animi detentas animas recreat ac refrigerat, dum vehementiam ardoremque doloris lenit, solatiumque qualibet umbra suavius amœniusque impertit. Neque enim solum in pecuniarum jactura, aut in liberorum amissione, aut in aliis similibus, sed etiam in peccatorum calamitatibus magnam illa nobis affert consolationem. Cum enim homo peccato interceptus et circumventus cecidit, posteaque mordetur a conscientia, peccatique assidue memor, sese mœroris magnitudine obruit, perque singulos dies inceditur : innumerisque ipsum consolantibus, si consolationem non admisit, ingressus in ecclesiam, postquam audivit sanctorum plurimos lapsos surrexisse, atque ad priorem rediisse dignitatem, clam multo solatio plenus egreditur. Et qui in homines plerumque peccamus, ne revelare quidem peccatum audemus pudore ruboreque detenti ;

(a) Vide in Monito præcedenti.

quod si revelemus, nihil tantum consequimur : cum autem Deus exhortatur, corque nostrum tangit, satanica omnis tristitia statim fugatur. Ideo justorum lapsus nobis conscripti sunt : quo et qui recte et qui improbe vivunt hinc maxime lucrifaciant. Nam peccator in desperationem non abit, cum videt alium lapsum, qui resurgere potuit ; qui vero justitiam colit, diligentior erit et firmitior. Cum enim multos et meliores lapsos viderit, illorum casu factus cautior, semper sollicitus erit, multaque se cantione muniat. Sic itaque is, qui virtutem colit, persistet ; peccator vero a desperatione liberabitur : ille firmiter stabit, hic in priorem, a quo excidit, statum confestim revertetur. Nam cum homo quispiam nos mœstos consolatur, etiamsi ad modicum tempus quid solatii habere videamur, in eandem tamen rursus tristitiam delabimur ; cum vero Deus per alios hortatur, qui post peccatum resipiscentes salutem consequuntur, suam nobis bonitatem manifestam facit, ne propria de salute dubitemus, firmam certamque nacti consolationem. Quemadmodum igitur in peccatorum casibus, sic etiam in periculis contingentibus, congruentem mœrentibus medelam veteres Scripturarum historiæ animum adhibere volentibus subministrant : ac sive facultatum publicatio, sive sycophantarum molestia, sive carceres, sive flagella, sive aliud quidpiam mali nos intercipiat : ad justos respicientes, qui eadem ipsa passi sunt ac toleravere, ad nosmetipsos statim redire poterimus. In corporeis namque morbis, si æger alios ægrotos respiciat, suum auget morbum, quandoque etiam quam non habebat infirmitatem contrahit : exempli causa, cum nonnulli alios oculis

καὶ αὐτὸς σοι παρέχει ἄφρασιν ἁμαρτιῶν· πρόφασιν μικρὸν οὐ εἰσένεγκε, ἵνα εὐπρόσωπον ἔχῃς τὴν ἀπολογίαν· τὰ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῦ ἔστι, τὰ δὲ παρ' ἡμῶν· τὰ παρ' ἡμῶν ἴδαν εἰσενέγκωμεν, πάλιν καὶ αὐτὸς παρέχει τὰ παρ' ἑαυτοῦ. Ἡδὴ μὲν οὖν τὰ παρ' ἑαυτοῦ αὐτὸς παρέσεν, ἥλιον, σελήνην, ποικίλον χορὸν ἀστέρων ἐθεμελίωσεν, ἀέρα ἐξέχεε, γῆν ἤπλωσε, θάλασσαν ἐτείχισεν, ἔδωκεν ὄρη, νάπας, βουνούς, πηγὰς, λίμνας, ποταμούς, τὰ μυρία γένη τῶν φυτῶν, παραδείσους, τὰ ἅλλα πάντα· πάλιν οὐ συνεισένεγκε μικρὸν, ἵνα οὕτω καὶ τὰ ἄνω σοι χαρίσθῃται. Μὴ οὖν ἀμελήσωμεν ἑαυτῶν, μηδὲ ἀποστώμεν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, τοσοῦτον πέλαιος φιλοφρονείας ἔχοντες τοῦ πάντων Δεσπότου, καὶ μετανοῶντος ἐπὶ ταῖς ἡμετέραις ἁμαρτίαις. Βασιλεῖα οὐρανῶν πρόκειται καὶ παράδεισος, καὶ τὰ ἀγαθὰ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἡ ἰστοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· καὶ οὐκ ὀφειλομένον ἅπαντα ποιῆσαι, ἵνα τι συνεισενέγκωμεν, ὥστε τούτων μὴ ἐκπέσειν; Ἡ οὐκ οἶδας Παῦλος τί λέγει, ὁ πολλὰ κοπιήσας, καὶ μυρία τρόπαια κατὰ τοῦ διαδόλου στήσας, ὁ ἐν σώματι τὴν οἰκουμένην πεζήσας, ὁ γῆν καὶ θάλατταν καὶ ἄερα περιδραμὼν, ὁ καθάπερ ὑπόπερὸς τις τὴν οἰκου-

μένην περιελθὼν, ὁ λιθασθεὶς, ὁ φονευθεὶς, ὁ τυπτηθεὶς, ὁ πάντα διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ παθὼν, ὁ οὐρανίᾳ φωνῇ κληθεὶς ἄνωθεν· ὅρα, οὗτος τί λέγει, ποῖαν φωνὴν ἔρρηξεν· Ἐλάδομεν ἡ χάριν, φησὶν, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκοπίασα, καὶ συνεισένεγκα· Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμέ κενὴ οὐκ ἐγενήθη· ἀλλὰ καὶ περισσώτερον κούτων πάντων ἐκοπίασα καὶ συνεισένεγκα. Οἶδαμεν, φησὶν, οἶδαμεν τῆς χάριτος τὸ [302] μέγεθος, ὃ ἐλάδομεν, ἀλλ' οὐκ ἀργὸν με εὔρε· φανερὰ τὰ παρ' ἐμοῦ εἰσενεχθέντα. Οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς τὰς χεῖρας πρὸς ἐλεημοσύνην διδάξωμεν, ἵνα συνεισενέγκωμεν μικρὸν τι· κλαύσωμεν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ, ὀρηνήσωμεν ἐπὶ τῇ ἀνομίᾳ, ἵνα δόξωμεν μικρὸν τι συνεισφέρειν, ἐπειδὴ καὶ μεγάλα τὰ μέλλοντα διδοσθαι ἡμῖν, καὶ υπερβαίνει τὴν ἡμετέραν δύναμιν· παράδεισος γάρ ἐστι, καὶ βασιλεῖα οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Sav. ὁ οὐρανίῳ φωνῇ κληθεὶς, ὅρα ποῖαν φωνὴν εἶπεν· ἐλάδομεν.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΧΗΣ.

Ὁμιλία δ'.

α'. Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα ἐνθα ἂν ἴδωσι βαθυτέραν οὖσαν τὴν πόαν, συνεχῶς ἄγουσι, καὶ οὐ πρότερον ἐκείθεν ἐξελεύσιν, ἕως ἂν αὐτὴν πᾶσαν ἀποκυρῇ τὰ πόμνια. Τούτους δὲ καὶ ἡμεῖς μιμούμενοι, τετάρτην ταύτην ἴδῃ ἡμέραν εἰς τὸν τῆς μετάνοιας τρόπον βόσκομεν τοῦτο τὸ πόμινον, καὶ οὐδέπω καὶ σήμερον ἀναστῆται παρασκευαζόμεθα· ὁρῶμεν γὰρ πολλὴν οὖσαν ἐτι νομῆς εὐπορίαν, καὶ πολλὴν τέρψιν ὁμοῦ καὶ ὠφέλειαν.

Οὐδὲ γὰρ οὕτως αἱ κόμαι τῶν δένδρων ἀντὶ στέγης τοῖς προβάτοις γινόμεναι κατὰ τὸ μεσημέριον τῆς ἡμέρας ἀναπαύουσι τὰ πρόβατα, ποδινὴν τε καὶ ὠφέλιμον παρέχουσι τὴν σκιάν, καὶ μετὰ πολλῆς κατακοιμίζουσι τῆς ἡδονῆς, ὥς ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις τὰς ὀδυμνείας ψυχὰς καὶ ἀθυμίᾳ κατεχομένης ἀνακαταταί καὶ καταψύχει, τὸ μὲν σφοδρὸν καὶ διακαὲς τῆς δυνάμει ἀποχρισμένη, παραμυθίαν δὲ σκιάς ἀπάσης ἡδῶν καὶ τερπνοτέραν παρέχουσα. Οὐ γὰρ μόνον ἐν ταῖς τῶν χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ἐν ταῖς τῶν τέκνων ἀποβολαῖς, οὐτε ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιοῦτοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν ἁμαρτιῶν περιστάσεσι πολλὴν ἡμῖν αὕτη παρέχει τὴν παραμυθίαν. Ὅταν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ ἁμαρτίας ἀλόους καὶ ὑποσκελισθείας καταπέσῃ, εἴτα κατεσθίῃ αὐτόν τὸ συνεῶδες, καὶ τῆς ἁμαρτίας συνεχῶς ἀναμιμνήσκων, ἑαυτὸν ἀποπνίγῃ τῇ τῆς ἀθυμίας ὑπερβολῇ, καὶ καθ' ἑκάστην ἐμπυρίζῃται τὴν ἡμέραν, καὶ μυρίων παρακαλούντων, ἂν μὴ προσίηται· τὴν παράκλησιν, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀκούσας ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων πεσόντες ἀνέστησαν, καὶ εἰς τὴν προτέραν πάλιν ἐπανέλθον· εὐδοκίμησιν, λανθανόντως λαθὼν τὴν παραμυθίαν ἀπέρχεται. Καὶ ἀνθρώποις μὲν πολλάκις ἁμαρτώντες οὐτε ἐκκαλύψαι τὸ πλῆμμελῆμα ὑπομένοντες αἰσχυρόμενοι καὶ ἐρυθριῶντες, καὶ δὲ ἐκκαλύψωμεν, οὐδὲν

καρπωσόμεθα τοσοῦτον· ὅταν δὲ Θεὸς παρακαλῇ, καὶ τῆς καρδίας ἄπτηται, πᾶσα ταχέως φυγαδευθήσεται σατανικὴ λύπη. Διὰ τοῦτο καὶ πτώματα τῶν δικαίων ἐστὶν ἡμῖν ἀνάγραπτα, ἵνα οἱ τε κατορθούντες, οἱ τε ἁμαρτάνοντες τὰ μέγιστα ἐκ τούτων κερδάνωσιν. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων οὐκ ἔρχεται εἰς ἀπόγνωσιν καὶ ἀπελπίσμον [303], ἰδὼν ἕτερον πεσόντα, καὶ πάλιν ἀναστῆναι δυνηθέντα· ὁ δὲ δικαιοσύνην ἐργαζόμενος, σπουδαίτερος ἐστὶ καὶ ἀσφαλέστερος. Ὅταν γὰρ τῶν αὐτοῦ πολὺ βελτιόνων πολλοὺς καταπεσόντας ἴδῃ, τῷ φόβῳ τῆς ἐκείνων πτώσεως σωφρονιζόμενος, ἐναγώνιος ἐστὶ πάντοτε, καὶ πολλὴν περὶ ἑαυτὸν ἐπιδίδεται τὴν ἀσφάλειαν· καὶ οὕτως ὁ μὲν τὴν ἀρετὴν κατορθῶν, ὁ δὲ ἁμαρτάνων τῆς ἀπογνωσεως ἀπαλλαγεί, ὁ μὲν στήσεται ἀσφαλῶς, ὁ δὲ ἐπανήξει ταχέως, ὅθεν ἐξέπεσεν. Ὅταν γὰρ ἡμᾶς ἀνθρώπος παρακαλῇ λυπούμενους, καὶ δόξωμεν πρὸς ὀλίγον παραμυθεῖσθαι, πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν ἀθυμίαν καταπίπτωμεν· ἐπὶ δὲ ὁ Θεὸς προτρέπεται δι' ἐτέρων ἁμαρτησάντων, καὶ μετανοησάντων, καὶ σωθέντων, φανερὰν ἡμῖν ποιεῖ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, ἵνα μὴ ἀμφιδάλλωμεν περὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ὁμολογουμένην καὶ ἀσφαλῆ δεχόμενοι τὴν παράκλησιν. Ὅπερ οὖν ἐν ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων περιστάσεσιν, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τῶν κινδύνων ἐπαγωγαῖς, ἱκανὸν τοῖς ἀθυμοῦσι φάρμακον αἱ παλαιαὶ τῶν Γραφῶν ἱστορίαι παρέχουσι πᾶσι τοῖς βουλομένοις προσέχειν. Καὶ εἴτε χρημάτων δήμευσις, εἴτε σκυφοφαντῶν ἐπήρειαι, εἴτε δεσμωτήρια, εἴτε μάστιγες, καὶ ὅτι οὖν ἕτερον τῶν δεινῶν ἡμᾶς καταλάβῃ, ἀποβλέποντες εἰς τοὺς δικαίους τοὺς τὰ αὐτὰ παθόντας καὶ ὑπομείναντας, ταχέως εἰς ἑαυτοὺς ἐλθεῖν δυνησόμεθα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν τοῦ σώματος παθῶν τὸ πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀφορᾷ ἐπιτείνει τὴν νόσον τοῦ ἀβύωστοντος, πολλάκις δὲ καὶ οὐκ οὖσαν ἐργάζεται· οἷον ὀφθαλμοὺς πάσχοντας ἰδόντες τινες, μετέλαβον τοῦ νοσήματος ἀπὸ τῆς θέας μόνης· ἐπὶ δὲ ψυχῆς οὐχ οὕτως,

• Hanc scripturam nobis suppeditavit Savil., qui ediderat προσέτι Μονίφ. αὐτὴν προσείη. Εἰρη.

ἀλλὰ τὸ ἐναντίον γίνεται, καὶ τὸ συνεχῶς ἐννοεῖν τοὺς τὰ τοιαῦτα πεπονθότας, ἡμῖν κουφοτέραν ποιεῖται τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις κακοῖς ἀθυρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τοὺς ὄντας πιστοὺς τοῦτον παρακαλεῖ τὸν τρόπον, οὐχ ὅτι τοὺς ζῶντας μόνον ἀγίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποθανόντας εἰς μέσον παράγων. Ἑβραίοις μὲν γὰρ διαλεγόμενος μέλλουσιν ὑποσκελίζεσθαι καὶ καταπίπτειν, τοὺς ἀγίους ἄνδρας εἰς μέσον παράγει, τὸν Δαυιδά, τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς, τὸν Ἡλῖαν, τὸν Ἐλισσαῖον, οὕτως λέγων· *Ἐφραξαρ στόματα λεόντων, ἔσθεσαν δύναμιρ πυρός, ἐφρηγον στόματα μαχαίρας, ἐλιθάσθησαν, ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πείραν ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς· περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος.*

Ἡ δὲ κοινωνία τῶν παθόντων ἃ τοῖς ὀδυνωμένοις παρέχει παραμυθίαν· καὶ καθάπερ τὸ μόνον παθεῖν τι δεινόν, ἀπαραμύθητον ἔχει τὸ κακόν, οὕτω τὴ εὐρεῖν ἕτερον τοῖς αὐτοῖς περιπεσόντα κακοῖς κουφοτέραν ἐργάζεται τὴν πληγὴν.

β'. Ἰν' οὖν ἐν πᾶσι τοῖς δοκοῦσιν ἡμᾶς ἐνοχλεῖν μὴ καταπίπτωμεν, μετὰ ἀκριβεῖς προσέχωμεν ταῖς τῶν Γραφῶν ιστορίαις· πολλῆς γὰρ ὑπομονῆς ἐντεῦθεν ληψόμεθα ἀφορμὴν, οὐ τῇ κοινωνίᾳ τῶν τὰ αὐτὰ παθόντων παραμυθούμενοι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ μανθάνειν τὸν τρόπον τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἐπαγομένων ἡμῖν δεινῶν, καὶ μετὰ τὴν ἄνεσιν μένειν πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς, καὶ μῆτε εἰς ῥαθυμίαν ἐκπίπτειν, μῆτε εἰς ἀπόνοιαν ἀρεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ κακῶς πράττοντας συστέλλεσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ πολλὴν εὐλάβειαν ἐπιδείκνυσθαι, θαυμαστὸν οὐδέν· αὕτη γὰρ ἡ τῶν πειρασμῶν φύσις καὶ τοὺς λίθινον [304] ἔχοντας καρδίαν καταναγκάζει τοῦτο ποιεῖν, τὸ λυπεῖσθαι· ψυχῆς δὲ ἐστὶν εὐλαβούσης, καὶ τὸν Θεὸν ἐχούσης διηνεκῶς πρὸς ὀφθαλμῶν, καὶ μετὰ τὴν τῶν πειρασμῶν ἀπαλλαγὴν μηδέποτε εἰς λήθην ἐμπεσεῖν· ὅπερ Ἰουδαῖοι συνεχῶς ἔπασχον. Διὸ καὶ σκώπτων αὐτοὺς ὁ προφήτης ἔλεγεν· *Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐξήτουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεφον, καὶ ὠρριζον πρὸς τὸν Θεόν.* Καὶ Μωϋσῆς δὲ αὐτοῖς τοῦτο αὐτὸ συνειδὼς, παρήγει συνεχῶς λέγων· *Φαγὼν καὶ πίνων καὶ ἐμπλήσθων, πρόσεχε σσαντῶ, μὴ ἐπιλάβῃ Κυρίῳ τὸν Θεὸν σου.* Τοῦτο γοῦν καὶ ἐγένετο· *Ἐφωγε γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ ἐλιπάρθη, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡραπηνέμερος.* Διὸπερ οὐ διὰ τοῦτο χρὴ θαυμάζειν τοὺς ἀγίους, ὅτι τῆς θλίψεως αὐτῆς ἀκμαζούσης, οὕτως ἦσαν εὐλαβεῖς καὶ φιλόσοφοι, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ χειμῶνος παρελθόντος καὶ γαλήνης γινόμενης, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔμενον ἐπιεικειᾶς καὶ σπουδῆς. Καὶ ἵππον δὲ ἐκείνον θαυμάζειν μάλιστα χρὴ τὸν χωρὶς χαλινοῦ δυνάμενον εὐρυθμια βαδίζειν· ἂν δὲ, κημου καὶ χαλινοῦ κατέχοντος αὐτὸν, εὐτακτῇ, θαυμαστὸν οὐδέν· οὐ γὰρ τῇ εὐγενείᾳ τοῦ ζώου, ἀλλὰ τῇ ἀνάγκῃ τοῦ χαλινοῦ τὴν εὐταξίαν λογίσασθαι χρὴ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ ψυχῆς ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι φόβου μὲν ἐπικειμένου ἡρεμεῖν, θαυμαστὸν οὐδέν· ὅταν δὲ παρέλθωσιν οἱ πειρασμοί, καὶ τὸν χαλινὸν τοῦ φόβου περιέλῃ τις, τότε μοι δεῖξον φιλοσοφίαν ψυχῆς, καὶ τὴν εὐταξίαν ἄπασαν. Ἀλλὰ φοβούμεα μὴ, βουλόμενος Ἰουδαῖων κατηγορεῖν, τῆς ἡμετέρας κατηγορήσω πολιτείας· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἡνίκα ἐσαλευόμεθα ἀπὸ τε λιμοῦ καὶ λοιμοῦ καὶ χαλᾶζης καὶ

ἀδροχίας καὶ ἐμπρησμῶν καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν, οὐχὶ καὶ ἑκάστην ἡμέραν ἡ ἐκκλησία τῷ πλήθει τῶν συναγομένων ἐστενοχωρεῖτο; καὶ πολλή τις ἦν ἡμῶν ἡ φιλοσοφία καὶ ὑπεροψία τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, καὶ οὔτε χρημάτων πόθος, οὔτε δόξης ἐπιθυμία, οὔτε δρεῖς καὶ ἔρωσ ἀσελγείας, οὔτε ἄλλος τις λογισμὸς πονηρὸς τὴν ἡνώχλει, ἀλλὰ πάντες εἰς θεοσέδειαν ἑαυτοὺς ἐπέδωκατε, μετὰ δεήσεως καὶ δακρύων· καὶ ὁ πόρνος μὲν ἐσωφρόνει τότε, ὁ δὲ μνησάκακος ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς ἐτρέπετο, ὁ πλεονέκτης πρὸς ἐλεημοσύνην ἐκάμπετο, ὁ ὀργίλος καὶ θρασὺς εἰς ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα μετεβάλλετο· καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεὸς τὴν ὀργὴν ἐκείνην διεπέδασε, καὶ τὸν χειμῶνα παρήγαγε, καὶ γαλήνην ἐπέτισεν ἐκ τοσούτων κυμάτων, εἰς τὰς πρότερον πάλιν ἐπανήλθομεν προλήψεις. Καίτοι γε οὐκ ἐπαυόμην τότε παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τῶν πειρασμῶν προλέγων ταῦτα, καὶ προδιαμαρτυρούμενος· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἡμῖν ἐγένετο τι πλεόν, ἀλλ' ὥς ὄντα καὶ σκιὰν παρελθούσαν, οὕτως ἅπαντα ἐκεῖνα τῆς διανοίας ἐξεβάλετε. Διὰ δὲ τοῦτο δέδοικα νῦν μάλλον ἢ τότε, καὶ ὁ τότε ἔλεγον, νῦν δέδοικα μειζρόνως, μὴ χαλεπώτερα τῶν προτέρων ἐπιστάσώμεθα κακὰ, καὶ τότε δεξώμεθα πληγὴν ἀνίστατον ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅτε γὰρ τις συνεχῶς ἀμαρτάνων συγγνώμης τυγχάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἴτα μηδὲν ἀπὸ τῆς ἀνεξικακίας ταύτης κερδάνῃ ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν τῆς κακίας ἀπαλλαγὴν, λοιπὸν τοῦτον παρασκευάζει, ὥστε καὶ μὴ [305] βουλόμενον αὐτὸν τὸν κολοφῶνα τῶν κακῶν ἐπαγαγεῖν, καὶ ἐκτρίψαι αὐτὸν τέλεον, καὶ μηκέτι δοῦναι μετανοίας τινὰ προθεσμίαν, ὃ καὶ ἐπὶ τοῦ Φαραὼ συνέβη. Ἐπειδὴ γὰρ προτέρᾳ, καὶ δευτέρᾳ, καὶ τρίτῃ, καὶ τετάρτῃ, καὶ ταῖς μετ' ἐκείνας πληγαῖς, πολλῆς ἀπῆλause μακροθυμίας παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν ἐγένετο αὐτῷ τι χρήσιμον, ἐξετρίβη λοιπὸν καὶ ἠφανίσθη μετὰ τῆς πόλεως ἄρδην. Τοῦτο καὶ Ἰουδαῖοι πεπνύσασιν. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς μέλλων αὐτοὺς ἀφανίζειν καὶ ἐρημίαν ἐπάγειν αὐτοῖς ἀδιόρθωτον, οὕτως ἔλεγε· *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησατε, Ἰδοὺ ἀφίσταται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος.* Δέδοικα οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ πάθωμεν, ὅτι οὔτε τοῖς ἄλλοις, οὔτε τοῖς ἡμετέροις σωφρονισζώμεθα κακοῖς. Οὐ πρὸς ὑμᾶς δὲ μόνον λέγω ταῦτα τοὺς νῦν παρόντας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀποβράχυντας τῆς καθημερινῆς σπουδῆς, καὶ τῶν προτέρων θλίψεων ἐπιλελησμένους· πρὸς οὓς οὐ διέλιπον αἰεὶ διαβρῆγνύμενος, καὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ παρήλθον οἱ πειρασμοί, μενέτω ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τῶν πειρασμῶν ἡ μνήμη, ἵνα καὶ τῆς εὐεργεσίας συνεχῶς μνημονεύοντες, διηνεκῶς εὐχαριστῶμεν τῷ ταύτην παρασχόντι Θεῷ.

γ'. Ταῦτα καὶ τότε ἔλεγον, καὶ νῦν λέγω ὑμῖν, καὶ δι' ὑμῶν ἐκείνοις· μιμησώμεθα τοὺς ἀγίους, οἵτινες οὐτε ὑπὸ τῶν θλίψεων κατεπόθησαν, οὐτε ὑπὸ τῆς ἀνέσεως χαυνότεροι γεγόνασιν, ὅπερ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων νῦν πάσχομεν, καθάπερ τὰ κοῦφα τῶν πλοίων ὑπὸ πάσης περιστάσεως κυμάτων περιαντλούμενα βαπτίζεται. Καὶ γὰρ πενία πολλάκις ἡμῖν ἐπελθοῦσα ἐδάπτισε καὶ ὑπόδρυχίους ἡμᾶς ἐποίησε, καὶ πλοῦτος προσγενόμενος, πάλιν ἐφύσησεν ἡμᾶς, καὶ εἰς ἐσχάτην ὀλιγωρίαν ἐνέβαλε. Διὸ παρακαλῶ, παραλιπόντες ἅπαντα, τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ρυθμίσωμεν πρὸς σωτηρίαν ἕκαστος ἡμῶν· ταύτης γὰρ

* Savil. τῶν παθόντων.

δ Savil. ἐξεβάλομεν.

laborantes respicerent, a solo intuitu eundem in morbum inciderunt; in anima vero non idipsum, sed contrarium prorsus evenit: si enim assidue cogitemus eos, qui eadem ipsa perpessi sunt, hinc malorum nostrorum lenitur dolor. Ideo Paulus fideles hoc hortatur modo, non solum sanctos qui in vivis sunt, sed etiam mortuos in medium adducens. Hebræos enim alloquens, qui nutabant moxque lapsuri erant, Daniele in medium adducit, tres pueros, Eliam, Eliaxum, his verbis: *Obturerunt ora leonum, exstinxerunt virtutem ignis, effugerunt ora gladii, lapidati sunt, ludibria et verbera experti sunt, insuperque custodiam carcerum. Circuierunt in melotis et caprinis pellibus, egentes, angustiiati, afflictii, quibus dignus non erat mundus (Hebr. 11. 34 et seqq.).*

Ærumnarum communio solatium præbet afflictis. — *Ærumnarum* autem communio solatium præbet afflictis: ac quemadmodum si quis solus grave quidpiam patiatur, nullam habet in malo consolationem; ita si quis inveniat alium in mala delapsum, hinc leviolem experitur plagam.

2. Ut igitur in omnibus, quæ nobis molesta accidunt, non concidamus, Scripturarum historiis diligenter attendamus: multam enim hinc patientiæ occasionem mutuabimur, non solum ex societate eadem passorum consolationem nacti, sed edocti etiam modum, quo ab ærumnis illis liberemur, et adepti tranquillitatem eodem in statu maneamus, nec vel in desidiam labamur, vel arrogantia effesamur. Nam quod cum malis affligimur, demissi humilesque simus, magnamque pietatem exhibeamus, nihil mirum: hæc quippe est tentationum natura, ut vel eos, qui lapideo corde sunt, ad hunc statum præ afflictione deducant: sed animæ est religiosæ, Deumque continuo præ oculis habentis, etiam postquam liberata est a tentationibus, in oblivionem minime cadere: quod Judeis frequenter accidit. Quare irridens eos propheta dicebat: *Cum occideret eos, quærebant eum, et revertebantur, et diluculo veniebant ad Deum (Psal. 77. 34).* Et Moyses horum conscius, frequenter hortabatur his verbis: *Cum comederis, et biberis, et saturatus fueris, attende tibi, ne obliviscaris Domini Dei tui (Deut. 6. 12. 15).* Illud igitur evenit: *Comedit enim, inquit, Jacob, et impinguatus est, et incrassatus est, et recalcitravit dilectus (Deut. 32. 15).* Quamobrem sanctos non ideo mirari par est, quod urgente tribulatione, ita pii et philosophi fuerint; sed quod transacta hyeme, et adveniente tranquillitate, in eadem modestia diligentique manserint. Equum certe illum maxime mirari oportet, qui sine freno concinne iter facere potest; quod si freno habenisque cogentibus ordine incedat, nihil mirum: non enim generositati animalis, sed necessitati a freno inductæ illa gressus concinnitas tribuenda est. Idipsum de anima dicendum, si instante metu moderate agat, nihil mirum esse; cum autem tentationes transierint, et timoris frenum remotum fuerit, tunc mihi animi philosophiam exhibe, omnemque disciplinam. Sed vereor ne Judæos accusare volens, nostrum accusem vitæ institutum: quandoquidem et

PATROL. GR. XLIX.

nos cum exagitabamur, vexati fame, peste, grandine, siccitate, incendiis, hostium incursu, nonne quotidie ecclesia multitudine convenientium angustabatur? tunc magna nobis inerat philosophia, et sæcularium rerum contemptus: non pecuniarum cupido, non gloriæ desiderium, non appetitus et amor lasciviæ, neque alius pravus cogitatus tunc nos agitabat; sed universi vos ad Dei cultum contulistis cum oratione et lacrymis. Tunc fornicator temperanter agebat, injuriarum memor ad reconciliationem properabat, avarus ad eleemosynam flectebatur, iracundus et truculentus ad humilitatem et mansuetudinem convertebatur. Postquam autem Deus iram illam deposuit, ac procellam abegit, atque post tantos fluctus tranquillitatem paravit, ad pristinos iterum mores reversi sumus. Atqui in ipso tentationum tempore hæc prædicere et testificari non desistebam: attamen nihil profecimus; sed velut somnium et umbram transeuntem, sic illa omnia ab animis vestris removistis. Propterea nunc timeo plus, quam tunc metuebam, et quod tunc dicebam, nunc magis formido, ne graviora prioribus nobis attrahamus mala, tuncque plagam incurabilem a Deo accipiamus. Cum enim quis frequenter peccans a Deo veniam consequitur, et postea nihil ab ejusmodi tolerantia Dei lucratur ad nequitiam deponendam, demum ita cum illo agit Deus, ut vel invito illi malorum colophonem immittat, eumque penitus conterat, neque ultra illi inducias ad poenitentiam concedat, quod et ipsi Pharaoni contigit. Ubi enim priori, secunda, tertia, quarta aliisque sequentibus plagis, Dei longanimitatem expertus, nihil hinc utilitatis accepisset, attritus demum est cum tota civitate, funditusque deletus. Idipsum et Judæi passi sunt. Quamobrem Christus cum eos perditurus vastitatemque ipsis perpetuam inducturus esset, sic dicebat: *Quoties volui congregare filios tuos, et nolulistis? Ecce relinquetur domus vestra deserta (Luc. 13. 34).* Timeo igitur ne nos quoque eadem ipsa patiamur, quia nec alienis, nec nostris malis ad meliorem frugem reducimur. Non vobis solum nunc præsentibus hæc dico, sed iis etiam, qui a quotidiana diligentia abstracti sunt, et priorum calamitatum obliti: quos non cessabam semper, me ipsum quasi disrumpens, sic alloqui: Etiamsi tentationes transierint, maneat in animis vestris tentationum memoria, ut beneficii frequenter recordantes, gratias perpetuo referamus illud conferenti Deo.

3. *Sancti neque ærumnis, neque secundis rebus franguntur.* — Hæc et tunc dicebam, et nunc dico vobis, ac per vos illis. Imitemur sanctos, qui neque a calamitatibus absorpti sunt, neque secundis rebus molliores evasere, ut complures hominum nunc facimus; sicut leviores cymbæ, quæ qualibet procellarum ingruente vi circumventæ demerguntur. Nam sæpe paupertas ingruens nos in profundum dejecit ac demersit: iterumque affluentes divitiæ nos inflaverunt, et in extremam deduxere negligentiam. Quapropter rogo, omnia relinquentes, animas nostras ad salutem singuli componamus: hac enim bene sese habente,

quodcumque ingruet mali, sive fames, seu morbus, seu aycophantia, seu pecuniarum direptio, seu aliud quidvis, tolerabile erit ac leve propter Domini præceptum ac spem, quam in illum habemus : quemadmodum rursus anima erga Deum non recte disposita, etsi divitiæ affluant, adsint liberi, immensaque pecunia, magnos sibi mœrores et sollicitudines attrahet is, qui illorum potitur. Ne itaque divitias quæramus, ne paupertatem fugiamus ; sed præ omnibus nostram singuli curemus animam, eamque idoneam paremus tum ad præsentis vitæ dispensationem, tum ad profectum ex hac vita ad futuram. Adhuc enim modicum, et probatio uniuscujusque nostrum fiet, cum omnes adstabimus ante horrendum illud tribunal Christi propriis actionibus circumdati, et propriis videntes oculis, hinc lacrymas pupillorum, inde turpes lascivias, quibus animas nostras inquinavimus ; itemque viduarum gemitus, inopum colaphos, rapinas pauperum ; non hæc autem solum et his similia, sed etiam si quid pravum mente fecimus : quoniam ipse est *Cogitationum discretor, et intentionum judex* (Hebr. 4. 12) ; ac rursum, *Scrutans corda et renes* (Psal. 7. 10), et, *Reddens unicuique secundum opus suum* (Matth. 16. 27).

Vera virginitas quæ. — Hic porro sermo non eos solum respicit, qui in sæculo vivunt, sed etiam eos, qui monasticæ vitæ causa tuguria sibi in montibus struxerunt : quia non modo corpora sua ab omni fornicationis labe pura servant oportet, sed et animam ab omni satanica habendi cupiditate. Non enim mulieres tantum alloquitur Paulus apostolus, sed etiam viros universamque Ecclesiam, cum dicit animam in virginitate perseverantem oportere sanctam esse corpore et spiritu (1. Cor. 7. 34) ; ac rursum, *Exhibete corpora vestra virginem castam* (2. Cor. 11. 2). Castam quomodo? *Non habentem maculam vel rugam* (Ephes. 5. 27). Quandoquidem virgines illæ, quæ extinctas habebant lampades (Matth. 25. 8. et seq.), virgines erant corpore, sed non corde puræ ; verum tametsi vir eas non corruperat, at pecuniarum amor corruperat. Corpus earum purum erat, sed anima adulterio admodum plena, pravis cogitationibus eas occupantibus, pecuniæ item amore, inhumanitate, ira, invidia, desidia, oblivione, superbia, omnibus pariter virginitatis earum dignitatem labefactantibus. Ideo dicebat Paulus : *Ut virgo sit sancta corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34) ; et iterum, *Virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11. 2). Quemadmodum enim corpus fornicatione corrumpitur, ita et anima a satanicis cogitationibus fœdatur, a corruptis dogmatibus, ab absurdis cogitationibus. Nam qui dicit, Virgo sum corpore, anima vero invidet fratri, hic virgo non est : virginitatem enim ejus vitia vitiorum livoris commixtio. Item inanis gloriæ appetens, non est virgo : virginitatem quippe ejus corrumpit livoris cupido : etenim morbus ille animi ingressus, ejus virginitatem solvit. Qui vero odit fratrem suum, ille homicida potius, quam virgo est. Utque summam dicam, quisque eo, quo tenetur animi morbo, virginitatem suam corrumpit.

Idcirco Paulus hasce pravæ omnes commixtiones abigit, atque jubet nos ita virgines esse, ut nullam contrariam cogitationem in anima sponte suscipiamus.

4. Quid igitur ad hæc dicemus? quomodo misericordiam consequemur? quomodo salutem? Ego dicam : orationem in corde semper suscipiamus, ejusque fructus, nempe humilitatem, et mansuetudinem; *Discite enim, inquit, a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. 11. 29) ; rursumque David : *Sacrificium Deo spiritus contritus : cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Ps. 50. 19). Nihil enim ita Deus amplectitur et amat, ut animam mitem et humilem et gratam. Adverte igitur et tu, frater ; cum quid inexpectatum tibi acciderit molestiamque crearit, ne ad homines confugas, ne ad mortale auxilium respicias ; sed omnes transcurrens, mente tua ad animarum medicum te confer. Nam ipse solus cordi medelam afferre potest, qui sinxit singillatim corda nostra et intelligit omnia opera nostra (Ps. 32. 15) : ipse potest in conscientiam nostram ingredi, mentem tangere animamque cohortari. Quod si ipse non cohortetur corda nostra, quæ ab hominibus accedent, superflua et inutilia erunt : quemadmodum vicissim Deo cohortante et consolante, etiamsi sexcentas homines molestias creaverint, ne minimum quidem nobis nocere poterunt : cum enim ille cor nostrum firmaverit, nemo illud exagitare valebit.

Quam facilis ad Deum aditus. — Hæc cum sciamus, dilecti, ad Deum semper confugiamus, qui vult et potest calamitates solvere nostras. At enim quando homines exorare oportet, ostiarios prius alloqui necesse nobis est, parasitos item adultoresque precari, multumque itineris capessere : apud Deum vero nihil simile, sed sine intercessore exorabilis est, sine pecuniis, sine sumptibus petitioni annuit : sufficit solo corde clamare, et lacrymas offerre, et statim ingressus, eum attraxeris. At hominem cum rogamus, sæpe metuimus, ne quis ex inimicis, aut amicis eorum, aut adversariis quispiam rem audiat, aliusve referat ea, quæ dicta sunt, et jus pervertat : in Deo autem nihil tale suspicari licet. Cum enim me voveris precari, inquit, solus accede, nemine præsentem ; id est, corde clama, neque labia movens : nam *Intra, inquit, in cubiculum tuum, claude ostium tuum, et ora Patrem tuum, qui est in abscondito : et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi in publico* (Matth. 6. 6). Vide honoris excellentiam. Cum me rogas, inquit, nemo videat ; cum autem te honore afficio, orbem evoco beneficii testem. Obtemperemus ergo, neque ad ostentationem precemur, neque contra inimicos nostros, neu modum auxilii doceamus eum. Nam si caudicis et rhetoribus apud forenses judices tractanda negotia nostra dicimus tantum, modum autem defensionis ipsis relinquimus, ut pro lubito res nostras disponant : multo magis erga Deum ita faciendum est. Dixisti ei causam tuam, dixisti quæ passus es? cave dicas illi quo pacto tibi auxilium sit ferendum : ille quippe no-

καλῶς οιακειμένης, ὅπερ ἂν ἐμπέσῃ τῶν δεινῶν, κἀν λιμῆς, κἀν νόσος, κἀν συκοφαντία, κἀν χρημάτων διαρπαγή, κἀν ὁ τι ἄλλο οὖν, φορητὸν ἔσται καὶ κοῦφον, διὰ τὴν τοῦ Δεσπότου ἐντολὴν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα· ὥσπερ πάλιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἐχούσης καλῶς, κἀν πλοῦτος ἐπιβρέη, κἀν παιδες παρῶσι, κἀν μυρίων ἀπόλαυσις ἢ χρημάτων, ἀθυμίας πολλὰς ἐπισπάσεται ὁ τοιοῦτος καὶ φροντίδας. Μὴ τοίνυν πλοῦτον ζητῶμεν, μὴ πενίαν φεύγωμεν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῆς ἑαυτῶν ἐπιμελώμεθα ψυχῆς ἕκαστος, καὶ ποιῶμεν ἐπιτρεῖαν αὐτὴν πρὸς τε τὴν τοῦ παρόντος βίου οἰκονομίαν, καὶ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν ἕκαστος ἀποδημίαν. Ἐτι γὰρ μικρὸν, καὶ ἡ δοκιμασία ἑκάστου ἡμῶν γενήσεται, ἡνίκα πάντες παραστῶμεν τῷ φοβερῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, περιβεβλημένοι τὰς ἑαυτῶν πράξεις, καὶ τοῖς ὀρθολογισμῶν ἡμῶν ὁρῶντες, τοῦτο μὲν τὰ δάκρυα τῶν ὁρφανῶν, τοῦτο δὲ τὰς αἰσχράς ἀσελγείας, ἐν αἷς ἐμιάνομεν τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, τοῦτο δὲ τοὺς στεναγμούς τῶν χηρῶν, τοῦτο δὲ τοὺς κονδυλισμούς τῶν πενήτων, τὰς ἀρπαγὰς τῶν πτωχῶν· οὐ μόνον δὲ ταῦτα, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἀλλ' εἴ τι καὶ ἐν διανοίᾳ ἄτοπον διεπράξαμεν· ὅτι αὐτός ἐστιν *Ἐνθυμήσων δικαστής, καὶ ἐννοιωὺς κριτής*· καὶ πάλιν· *Ἐτάξων καρδίας καὶ νεφροὺς*, καὶ, [306] *Ἀποδιδοὺς ἑκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ*.

Οὗτος δὲ μοι ὁ λόγος οὗ πρὸς τοὺς ἐν τῷ βίῳ ἐξεταζομένους μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς ὅροις τὰς ἑαυτῶν καλύδας πηξαμένους τοῦ μοναδικοῦ ἔνεκεν βίου, ὅτι οὐ μόνον τὰ σώματα αὐτῶν οἱ τοιοῦτοι φυλάττειν ὀφείλουσιν ἀπὸ μολυσμοῦ πορνείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ἀπὸ πάσης σατανικῆς πλεονεξίας. Οὐ γὰρ γυναιξὶ μόνον διαλέγεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι καὶ ὁλοκληρῶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, δεῖ, φησί, τὴν παρθενευομένην ψυχὴν εἶναι δεῖ ἁγίαν καὶ σώματι καὶ πνεύματι· καὶ πάλιν, *Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν παρθένον ἁγίαν*· ἁγνήν δὲ πῶς; *Μὴ ἔχουσιν σκίλλον ἢ ρυτίδα*. Ἐπεὶ κάκεῖναι αἱ παρθένοι αἱ τὰς λαμπάδας ἔχουσαι ἐσθεςμένας, παρθένοι ἦσαν τῷ σώματι, ἀλλ' οὐχ ἁγὰι τῇ καρδίᾳ, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ ἀνὴρ αὐτὰς διέφθειρε, ἀλλ' ὁ τῶν χρημάτων διέφθειρεν ἔρως· τὸ σῶμα αὐτῶν ἦν καθαρὸν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ αὐτῶν πολλῆς ἦν ἐμπεπλησμένη τῆς μοιχείας, πονηρῶν λογισμῶν εἰς αὐτὰς χωρησάντων, τῆς τε φιλοχρηματίας, καὶ ἀσπλαγχνίας, καὶ ὀργῆς, καὶ φθόνου, καὶ ἀργίας, καὶ λήθης, καὶ ὑπερηφανίας, λυμαινομένων πάντων τὴν σεμνότητα τῆς παρθενίας αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἦνα ἡ παρθένος ἢ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι*· καὶ πάλιν, *Παρθένον ἁγίαν παραστήσαι τῷ Χριστῷ*. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα ὑπὸ μοιχείων· διαφθείρεται, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ὑπὸ λογισμῶν σατανικῶν μαίνεται, ὑπὸ δογματικῶν διεφθαρμένων, ὑπὸ νοημάτων ἀτόπων. Ὁ γὰρ λέγων, Παρθένος εἰμὶ τῷ σώματι, τῇ δὲ ψυχῇ φθονεῖ τῷ ἀδελφῷ, οὗτος οὐκ ἔστι παρθένος· τὴν γὰρ παρθενίαν αὐτοῦ διέφθειρεν ἡ τοῦ φθόνου μίσις. Πάλιν ὁ κενόδοξος· οὐκ ἔστι παρθένος· τὴν γὰρ παρθενίαν αὐτοῦ διέφθειρεν ἡ τῆς βασκανίας ἔρως· τὸ γὰρ πάθος εἰσελθόν, τῆς ψυχῆς λυσεν αὐτοῦ τὴν παρθενίαν. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, οὗτος ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ μάλλον ἢ παρθένος· καὶ ἀπαξιαπλῶς, ἕκαστος εἰς ὃ κρατεῖται πάθος πονηρὸν, ἐν τούτῳ τὴν παρθενίαν αὐτοῦ διαφθείρει. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος πάσας τὰς πονηρὰς ταύτας ἐξώρισεν μι-

ξεις, καὶ κελεύει παρθένους ἡμᾶς εἶναι οὕτως, ὡς μηδένα λογισμὸν ἐναντίον παραδέχεσθαι ἐκουσίως τῇ ψυχῇ.

δ'. Τί οὖν πρὸς ταῦτα λέγωμεν; πῶς ἐλεθῶμεν; πῶς σωθῶμεν; Ἐγὼ λέγω· τὴν εὐχὴν ἐν τῇ καρδίᾳ ἀναλίσκωμεν πάντοτε, καὶ τοὺς ταύτης καρποὺς, λέγω δὴ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα. *Μάθετε γάρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαντι ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν*· καὶ πάλιν ὁ Δαυὶδ· *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει*. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀποδέχεται ὁ Θεὸς καὶ ἀγαπᾷ, ὡς ψυχὴν πρᾶον καὶ ταπεινόφρονα καὶ εὐχάριστον. Βλέπε οὖν καὶ σύ, ἀδελφε, ἐπὶ τῇ ἰδῆς τι τῶν ἀδοκῆτων προσπεσόν καὶ ἐνοχλοῦν σοι, μὴ πρὸς ἀνθρώπους καταφύγῃς, καὶ πρὸς θνητὴν ἰδῆς βοήθειαν, ἀλλὰ πάντας παραδραμὼν ἀνάδραμε τῇ διανοίᾳ σου πρὸς τὸν τῶν ψυχῶν ἱατρὸν. Καρδίαν γὰρ θεραπεῦσαι ἐκεῖνος μόνος δύναται ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ συνειδὲς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν· αὐτὸς δύναται εἰς τὸ συνειδῆς ἡμῶν εἰσελθεῖν, καὶ τῆς διανοίας ἄσθαι, καὶ παρακαλέσαι τὴν ψυχὴν. Ἐὰν δὲ ἐκεῖνος μὴ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ἡμῶν, τὰ παρὰ ἀνθρώπων [307] περιττὰ καὶ ἀνόνητα· ὥσπερ πάλιν τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος καὶ παραμυθουμένου, κἀν μυρία ἀνθρωποὶ παρενοχλῶσιν, οὐδὲ εἰς τὸ τυχὴν ἡμᾶς παραβλάψαι δυνήσονται· ὅταν γὰρ ἐκεῖνος στερεώσῃ καρδίαν, οὐδεὶς αὐτὴν διασεισάτω δύναται.

Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, ἀεὶ πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγωμεν, τὸν καὶ βουλόμενον καὶ δυνάμενον λῖσαι ἡμῶν τὰς συμφοράς. Ἀνθρώπους μὲν γὰρ ὅταν δέῃ παρακαλέσαι, καὶ πυλωροῖς ἡμᾶς συντυχεῖν ἀνάγκη πρότερον, καὶ παραστούς καὶ κόλακας παρακαλέσαι, καὶ ὁδὸν πολλὴν ἀπελθεῖν· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν τοιούτον ἐστίν, ἀλλὰ χωρὶς μεσίτου παρακαλεῖται, χωρὶς χρημάτων, χωρὶς δαπάνης ἐπινεύει τῇ δέήσει· ἀρκεῖ μόνον βοηθαί τῇ καρδίᾳ καὶ δάκρυα προσενέγκαι, καὶ εὐθέως εἰσελθὼν αὐτὴν ἐπισπάσῃ. Καὶ ἀνθρώπον μὲν παρακαλοῦντες πολλὰκις δεδοίκαμεν, μὴ τις τῶν ἐχθρῶν παρῶν, ἢ φίλος, ἢ τις τῶν ἀντιδικῶν ἀκούσῃ τοῦ πράγματος, καὶ ἄλλος ἐκφάνῃ τὰ λεγόμενα, καὶ διαφθεῖρῃ τὸ δίκαιον· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν τούτων ὑποπτεύσαι ἐνι. Ὅταν γὰρ βούλῃ με, φησί, παρακαλέσαι, μόνος μοι πρόσελθε μηδενὸς παρόντος, τουτέστι, τῇ καρδίᾳ βόησον, μὴ κινῶν τὰ χεῖλη. *Εἰσελθε γάρ, φησὶν, εἰς τὸ ταμεῖόν σου· ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, καὶ πρόσενθαί τῳ Πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ Πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ*. Ὅρα τιμὴς ὑπερβολὴν· ὅταν με παρακαλῇς· φησὶ, μηδεὶς βλεπέτω· ὅταν δὲ ἐγὼ σε τιμῶ, τὴν οἰκουμένην φέρω μάρτυρα τῆς εὐεργεσίας. Πειθώμεθα τοίνυν, καὶ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν εὐχώμεθα, μηδὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἡμετέρων, καὶ μὴ τὸν τρόπον τῆς βοηθείας διδάσκωμεν αὐτόν. Εἰ γὰρ ἀνθρώποις τοῖς συνηγοροῦσι καὶ ῥητορεύουσιν ἐπὶ τῶν ἐξωθεν δικαστῶν τὰ πράγματα τὰ ἡμέτερα λέγομεν μόνον, τὸν δὲ τρόπον τῆς συμμαχίας ἐκεῖνοις καταλιμπάνομεν, ὅπως ἂν βούλοιντο διαθεῖναι τὰ ἡμέτερα, πολλῶ μάλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο χρὴ ποιεῖν. Εἴπες αὐτῷ τὴν δίκην τὴν σὴν, εἴπες ἅπερ ἔπαθες; μηκέτι λέγε τὸ καὶ πῶς βοηθήσῃ· αὐτὸς γὰρ

* Sic Savil. recte pro vulg. μοιχῶν. Edit.

οἶδεν ἀκριβῶς τὸ συμφέρον σοι. Εἰσὶ δὲ πολλοὶ οἵτινες μυρίους στίχους ἀπαγγέλλουσι τῆς εὐχῆς ἕνεκεν λέγοντες· Κύριε, δός μοι υἱείαν σώματος, διπλασιάσόν μου τὰ υπάρχοντα, ἀμύνου μου τὸν ἐχθρόν· ὅπερ πολλῆς ἀλογίας ἐστὶ πεπληρωμένον. Διὸ χρὴ ταῦτα πάντα ἀφέντας ἐκτενεῖν καὶ παρακαλεῖν μόνον κατὰ τὸν τελωτὴν τὸν λέγοντα· Ὁ Θεός, *ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ*· καὶ αὐτὸς οἶδε λοιπὸν πῶς σου ἀντιλάβηται· *Ζητεῖτε γάρ, φησί, πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*. Οὕτως οὖν, ἀγαπῆτοί, φιλοσοφῶμεν μετὰ πόνου καὶ ταπεινώσεως, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη, καθάπερ ἐκείνος, καὶ ἐπιτευξόμεθα ὥνπερ αἰτοῦμεν· ἐν δὲ θυμοῦ καὶ ὀργῆς πεπληρωμένοι προσσευχόμεθα, βδελυκτοὶ καὶ μισητοὶ παρὰ Θεῷ εὕρισκόμεθα. Συντρίβωμεν οὖν ἡμῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ταπεινώσωμεν ἡμῶν τὰς ψυχάς, καὶ εὐχόμεθα ὑπὲρ τε ἑαυτῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν λυπησάντων ἡμᾶς. Εἰ γὰρ βούλει τὸν δικαστὴν ἐπισπάσασθαι πρὸς βοήθειαν τῆς σῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σοῦ μέρους αὐτὸν ποιῆσαι, μηδέποτε αὐτῷ ἐντύγχανε κατὰ [308] τοῦ λυπηκότος. Τοιοῦτος γὰρ ἐστὶ τοῦ δικαστοῦ ὁ τρόπος· ἐκείνοις μάλιστα ἐπινεύει καὶ δίδωσι τὰ αἰτήματα, τοῖς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχομένοις, τοῖς μὴ μνησικαχοῦσι, τοῖς μὴ ἐπαιρομένοις· τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν. Καὶ ὅσον οὕτω ποιήσει τοῦτο, τοσοῦτον ἐκείνοις ὁ Θεὸς ἐπεξέρχεται, ἐὰν μὴ μεταβληθῶσιν εἰς μετάνοιαν.

ε'. Βλέπετε οὖν, ἀδελφοί, ὅταν τις ἀτιμία ἡμῖν ἐπενεχθῇ παρὰ τινος, μὴ εὐθέως δυσχεράνωμεν καὶ ἀθυμῶμεν, ἀλλ' εὐχαριστῶμεν φιλοσοφούντες, καὶ ἀναμένοντες τὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου. Μὴ γὰρ οὐκ ἔδυνατο ὁ Θεὸς πρὸ τῆς αἰτήσεως· διδοῖναι ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; μὴ βίον ἡμῖν ἀνώδυνον χαρίσασθαι, καὶ πάσης θλίψεως κενωρισμένον; Ἀλλὰ ἀμφοτέρω ἀπὸ φίλτρου ποιεῖ. Τί γὰρ παραχωρεῖ θλιβῆναι ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπάγει ταχέως ἀπαλλαγὴν; Διὰ τί; Ἵνα αὐτῷ προσεδρεύωμεν ἀντεχόμενοι τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας, καὶ αὐτῷ προσφεύγωμεν, καὶ συνεχῶς αὐτὸν καλῶμεν εἰς ἀντίληψιν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο οὖν ἀληγδόνες σώματος, διὰ τοῦτο ἀφορία καρπῶν, διὰ τοῦτο λιμοί, Ἵνα ἀπὸ τῶν θλίψεων τούτων πάντοτε πρὸς αὐτὸν ἐκχερῶμεθα, καὶ οὕτω διὰ τῶν προσκαίρων θλίψεων τὴν αἰώνιον ζωὴν κληρονομήσωμεν. Ὡστε οὖν καὶ ὑπὲρ τούτων εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ Θεῷ, τῷ διὰ πολλῶν μεθοδεῶν ἰωμένῳ καὶ σώζοντι τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ ἐὰν τυχὸν εὐεργετήσωσιν ἡμᾶς ποτε, εἶτα ἄκροντες αὐτοὺς λυπησάμεν τι μικρὸν, εὐθὺς οὐκ ἐκτενέμεν τὴν εὐεργεσίαν προφέροντες ὥς πολλοὺς

* Savil. ἐπαρωμένους.

καταρᾶσθαι ἑαυτοῖς, ὅτι ὅλως παρ' αὐτῶν εὐεργετήθησαν· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ τὰς εὐεργεσίας καταφρονούμενος καὶ ὑβριζόμενος, ἀκμὴν καὶ ἀπολογεῖται, καὶ εὐθύνας παρέχει τοῖς ὑβρικόσιν αὐτὸν. οὕτως αὖ λέγων· *Λαός μου, τί ἐποίησά σοι; Αὐτοὶ Θεὸν οὐκ ἐδοῦλοντο αὐτὸν καλεῖν, καὶ αὐτὸς οὐ διέλειπε λαὸν αὐτοὺς ὀνομάζειν· αὐτοὶ παρητούντο τὴν δεσποτείαν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἤρνετο αὐτοὺς, ἀλλ' ὥκειοτο, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἶλκε λέγων· Λαός μου, τί ἐποίησά σοι; Μὴ φορτικός σοι, φησὶν, ἐγενόμην, ἢ βαρὺς καὶ ἐπαχθής; Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔχεις εἰπεῖν· εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ἦν, οὐδὲ οὕτως ἔδει σε ἀποσκιρτῆσαι. Τίς γὰρ ἐστὶ υἱός, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο ἔχετε εἰπεῖν. Καὶ πάλιν ἀλλαχού· *Τί εὗροσαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα*; Μέγα καὶ θαυμαστὸν τὸ εἰρημένον· ὁ γὰρ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τί ἤμαρτον, φησὶν; Ὁ Θεὸς λέγει τοῖς ἀνθρώποις, Τί ἤμαρτον; ὅπερ οὐδὲ δούλοι τὸν δεσπότην φθέγγασθαι ἀνέχονται. Καὶ οὐ λέγει, Τί ἤμαρτον εἰς ὑμᾶς, ἀλλ', εἰς τοὺς πατέρας ὑμῶν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο, φησὶν, ἔχετε εἰπεῖν, ὅτι πατρικὴν εἰς ἐμὲ τηρεῖτε ἐχθραν· οὐδὲ γὰρ τοὺς προγόνους ὑμῶν ἐγκαλέσαι ποτὲ ἀφῆκα τῇ ἐμῇ προνοίᾳ, ἐν μικρῷ ἢ μεγάλῳ παριδὼν αὐτούς. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Τί ἔσχον οἱ πατέρες ὑμῶν, ἀλλὰ, *Τί εὗρον*; Πολλὰ ζητήσαντες, πολλὰ περιελθόντες ἐν τοσοῦτοις ἔτεσιν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀρχὴν γενόμενοι, οὐδὲν εὗρον ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα συνεχῶς πρὸς αὐτὸν καταφεύγωμεν, [309] καὶ ἐν πάσῃ ἀθυμίᾳ ζητῶμεν τὴν παραμυθίαν αὐτοῦ, ἐν πάσῃ συμφορᾷ τὴν αὐτοῦ λύσιν, τὸν αὐτοῦ ἔλεον, ἐν παντὶ πειρασμῷ τὴν αὐτοῦ βοήθειαν· οἷον γὰρ ἐὰν ᾗ δεινόν, οἷον ἐὰν ᾗ μέγεθος συμφορᾶς, πάντα καὶ λύσαι καὶ παραγαγεῖν δύναται· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀσφάλειαν καὶ δύναιμι καὶ δόξαν ἀγαθὴν, καὶ υἱείαν σώματος, καὶ φιλοσοφίαν ψυχῆς, καὶ ἐλπίδας χρηστὰς, καὶ τὸ μὴ ταχέως ἁμαρτάνειν, ἢ ἀγαθότης αὐτοῦ παρέξει ἡμῖν. Μὴ οὖν κατὰ τοὺς ἀγνώμονας δούλους γογγύζωμεν, μηδὲ τοῦ δεσπότης κατηγορήσωμεν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν εὐχαριστῶμεν, καὶ ἐν μόνον δεινόν εἶναι νομίζωμεν, τὸ εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτάνειν. Καὶ ἐὰν οὕτω πρὸς τὸν Θεὸν διατεθῶμεν, οὐ νόσος, οὐ πένια, οὐκ ἀτιμία, οὐκ ἀφορία καρπῶν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν διαδέσεται ἡμᾶς, ἀλλὰ καθαρὰν ἡδονὴν καὶ ἀγνὴν καρπούμενοι διαπαντός, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτευξόμεθα, διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ νηστείας καὶ εἰς τὸν προφήτην Ἰωάνν, καὶ Δανιήλ, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας.
Ἐλέχθη δὲ εἰς τὴν εἰσοδὸν τῶν ἁγίων νηστειῶν.

* Ὁμιλία ε'.

α'. Φαιδρὰ σήμερον ἡμῖν ἡ πανήγυρις, καὶ λαμπρότερος τοῦ συνήθους ὁ σύλλογος. Τί ποτε ἄρα τὸ αἶτιον; Νηστείας τὸ κατόρθωμα τούτου· οἶδα κάλῳ νηστείας οὐχὶ παρούσης, ἀλλὰ προσδοκωμένης. Ἐκείνη γὰρ ἡμᾶς πρὸς τὸν πατρῶον συνήγαγεν οἶκον· ἐκείνη καὶ τοὺς πρὸ τού-

του ἑξουιοτέρους, σήμερον πρὸς τὰς μητρικάς· ἐπανήγαγε χεῖρας. Εἰ δὲ καὶ προσδοκωμένη μόνον τοσαύτην ἡμῖν ἐνεποίησε σπουδὴν, φανεῖσα καὶ παραγενομένη πόσῃ ἐν ἡμῖν ἐργάζεται τὴν εὐλάβειαν; Οὕτω καὶ πόλις ἄρχοντος εἰσελαύνει μέλλοντος φοβεροῦ, πᾶσαν ἀπο-

* Savil. et unus Rex tunc tunc patricias.

ut quid tibi competat. Sunt autem plurimi, qui mille versus inter orandum proferunt, dicuntque : Domine, da mihi corporis sanitatem, duplo plures, quam habeo, facultates, ulciscere inimicum meum : quod est ingenti plenum absurditate. Quamobrem his omnibus omissis ita orandum precandumque est, ut publicanus ille qui dicebat : *Deus propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13); et ipse novit quo pacto tibi sit opitulandum : nam *Quærite*, inquit, *primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Sic itaque, dilecti, cum labore et humiliter philosophemur, percutientes pectora nostra, quemadmodum ille, et quæ petimus consequemur : sin ira furoreque pleni precemur, abominabiles et odiosi apud Deum reperiemur. Conteramus igitur mentem nostram, humillemus animas nostras, precemurque pro nobis, proque iis qui nos molestia affecerunt. Si namque velis judicem ad auxilium animæ tuæ demulcere, et ad tuas partes attrahere, numquam eum contra adversarium tuum compellaveris. Etenim judicis illius talis est mos : illis maxime annuit et postulata concedit, qui pro inimicis orant, qui non sunt injuriæ memores, qui contra inimicos suos non efferuntur. Et quanto magis hi se ita gerunt, tanto magis Deus eorum inimicos ulciscitur, nisi ad poenitentiam convertantur.

5. *Cur Deus nos assidue vexari permittat.* — Videte ergo, fratres, ne injuria a quopiam lacessiti statim indignemur et in tristitiam labamur, sed philosophantes gratias agamus, expectantes auxilium Domini. Annon poterat Deus ante precationem bona nobis conferre? annon vitam dolore vacuam concedere, atque a quavis ærumna remotam? Sed utraque ille summo amore facit. Cur enim nos vexari permittit, nec illico auxilium admovent? Qua de causa? Ut ipsum assidue adeamus, ejus postulantes opem, ad ipsumque confugiamus, et frequenter ipsum ad auxilium vocemus. Ideo corporis dolores, ideo penuriæ fructuum, ideo fames : ut ex his ærumnis ab illo semper pendeamus, atque sic per temporales ærumnas vitam æternam in hæreditatem consequamur. Itaque pro his etiam Deo gratias agere debemus, qui multis modis sanitatem et salutem confert animabus nostris. Homines enim si minimum quidpiam nobis beneficii contulerint, iisque postea vel inviti aliquantulum molestiæ afferamus, statim exprobrant beneficium, ita ut multi sibi ipsis maledicant, quod ab iis beneficium quodvis acceperint : Deus vero non sic; sed etiam-

si statim post collata beneficia contemnatur afficiaturque contumelia, adhuc sese purgat, rationesque init cum iis, qui se injuria affecerunt, his verbis : *Popule meus, quid feci tibi* (Mich. 6. 3)? Ipsi nolebant eum vocare Deum, ille vero non cessabat ipsos populum suum nominare : ipsi dominium detrectabant, ille vero non negabat eos, sed ut suos tractabat, et ad se trahebat dicens, *Popule meus, quid feci tibi*? An tibi onerosus fui, inquit, an gravis et molestus? At hoc non potes dicere : quin etiamsi hoc esset, neque sic oportuit resilire : *Quis enim est filius, quem pater non corrigit* (Hebr. 12. 7)? Attamen hoc non potestis dicere. Et iterum alibi : *Quod invenerunt patres vestri in me delictum* (Jer. 2. 5)? Magnum et mirabile dictum : quod enim dicit hujusmodi est : Quid peccavi? inquit Deus hominibus : Quid peccavi? quod neque servi a dominis dici concedunt. Neque dicit, Quid peccavi in vos; sed, In patres vestros. Verum neque hoc, ait, potestis dicere, quod paternam erga me inimicitiam servetis. Neque enim progenitores vestros permisi umquam providentiam neam incusare, in parvo aut magno despiciens eos. Neque simpliciter dixit : Quid habuerunt patres vestri, sed, *Quid invenerunt*? Quamvis multa quæsierint, multa circumquaque moverint tot annis meo sub imperio degentes, nullum invenerunt in me delictum. Igitur horum omnium causa frequenter ad eum confugiamus, et in omni mœrore consolationem ejus quæramus, in omni calamitate ejus solutionem, ejus misericordiam, in omni tentatione ejus auxilium : quantumcumque enim malum fuerit, quantacumque calamitatis magnitudo, omnia ille solvere et amovere potest : neque hoc tantum, sed omnem securitatem, virtutem, veram gloriam, incolomitatem corporis, philosophiam animæ, spem bonam, et ut non facile peccemus, id nobis ejus bonitas conferet. Ne itaque ingratorum servorum more murmuremus, neque Dominum incusemus; sed in omnibus gratias agamus, et unum solum malum esse putemus, nempe in eum peccare. Atque si ita erga Deum affecti simus, non morbus, non paupertas, non ignominia, non sterilitas fructuum, non aliud quidpiam eorum, quæ inter mala computantur, nos excipiet; sed puram castamque voluptatem semper nacti, etiam futura bona consequemur : gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

EUJSEM HOMILIA DE JEJUNIO ET IN JONAM PROPHETAM, ET DANIELEM, ET TRES PUEROS, ET DE POENITENTIA. DICTA EST AUTEM IN SACRORUM JEJUNIORUM INGRESSUM.

HOMILIA V (a).

1. Læta nobis hodie ac festiva celebritas, solitior illustrior cœtus. Quænam ergo causa? Jejunii præclarum opus hoc esse novi, jejunii non præsentis, sed expectati. Illud namque nos huc ad paternam con-

gregavit domum : illud etiam eos qui antehac pigriores fuerunt, ad maternas¹ reduxit manus. Si vero quod expectetur solum, tantum studii nobis ingressit, cum apparuerit adveneritque, quantam in nobis venerationem efficiet? Sic et civitas, principe tremendo ingres-

(a) Collata cum Mss. Regis 1828, 1829, 2424.

¹ Sav. et unus Reg., *paternas*.

suro, omnem omittit desidiā, majorique excitatur studio.

Dæmones jejunium Christianorum metuunt. — Sed haud timete tremendum principem jejunium audientes : non enim vobis, sed dæmoniorum naturæ tremendum est. Etenim si lunaticus fuerit quis, jejunii ei faciem ostende, atque lapidibus ipsis immobilior manet timore constrictus, et veluti vinculo quodam detentus : idque potissimum, cum viderit jejunio adjunctam sororem contubernalemque jejunii, orationem : ideo Christus dicit : *Hoc genus non ejicitur nisi in oratione et jejunio* (*Math. 17. 20*). Cum itaque nostræ salutis hostes sic persequatur, atque inimicis vitæ nostræ tam sit timendum, amare et diligere id oportet, non timere : si enim timendum est, ebrietas et crapula, non jejunium timeri debet. Illa siquidem nostras post terga ligans manus, vitiorum tyrannidi, veluti cuidam pravæ dominæ, servos nos captivosque reddit : jejunium vero servos existentes nos atque ligatos inveniēns, vincula solvit et tyrannide liberat, pristinamque in libertatem reducit. Igitur quando inimicos nostros expugnat, servituteque nos liberat, atque ad priorem reducit libertatem, quam aliam majorem ejus erga nostrum genus amicitiae rationem exquiris? Etenim maximum amoris indicium id esse videtur, si eosdem nobiscum amet quis, et odio prosequatur.

Monachorum laus. — Vis discere, quantus hominibus ornatus sit jejunium, quantum tutamen ac custodia? considera beatum atque admirabile monachorum genus. Hi namque tumultum sæculi fugientes, atque ad ipsa montium cacumina currentes, tuguria in eremi quiete veluti in tranquillo quodam portu figentes, jejunium ceu commercii vitæque socium susceperunt. Quare angelos ex hominibus illos fecit : non illos modo, sed et in urbibus quotquot se tolerantes invenit, ad ipsum philosophiæ culmen evehit. Nam et Moses et Elias, prophetarum in Veteri Testamento tures, tametsi ex aliis illustres magnique haberentur, ac multa fiducia gauderent; tamen si quando Deum volebant adire et alloqui, quantum homini possibile erat, ad hoc confugiebant, atque per hujus manus ad Deum ducebantur. Idcirco Deus hominem a principio faciens, illico delatum eum jejunii manibus commendavit, veluti piæ amabilique matri et magistræ optimæ committens. Nam *Ab omni ligno paradisi comedes, de ligno vero scientiæ boni et mali non comedetis* (*Gen. 2. 16. 17*) : id species jejunii est. Si autem in paradiso jejunium necessarium fuit, extra paradysum multo magis : si ante plagam utilis medicina fuerat, multo magis post plagam : si necdum bello cupiditatum insurgente nobis arma fuerant opportuna, multo magis post tantum cupiditatum prælium a dæmonibus nobis illatum, necessarium nobis est jejunii commilitium. Si hanc audisset vocem Adam, nequaquam secundam audisset : *Terra es, et in terram reverteris* (*Gen. 3. 19*). Sed quoniam hanc quidem transgressus est, propterea mors et curæ et ærumnæ et tristitiæ et vita omni morte gravior : propterea spinæ et tribuli, propterea labores et dolores, vitæque angustiis pleua.

De jejunio lætatur Deus. Pœnitentia fervens, licet brevis, multa peccata delet. — Vidisti quomodo lætatur Deus jejunio spreto? disce et quomodo lætatur jejunio honorato. Quemadmodum enim jejunio spreto, spernenti supplicium inflixit mortem : sic iterum eodem honorato, de morte revocat. Nam et volens tibi ostendere rei virtutem, potestatem ipsi dedit post sententiam, post abductionem, abductos ad mortem media de via rapere, atque reducere ad vitam; idque non in duobus tribusve, aut viginti hominibus, sed in universo Ninivitarum populo; et urbem magnam admirabilemque ac genibus flexis jacentem, ad ipsum barathrum jam inclinantem caput, venientem desuper plagam accepturam, veluti quædam virtus desuper advolans ex porta mortis eripuit, atque ad vitam reduxit. Sed si videtur, et ipsam audiamus historiam. *Factum est, inquit, verbum Domini ad Jonam, dicens : Surge et vade in Niniven civitatem grandem* (*Jon. 1. 1. 2*). Statim ex ipsa urbis magnitudine vult illum fletere, futuram prævidens prophetæ fugam. Sed prædicationem audiamus : *Adhuc tres dies*¹, *et Ninive subvertetur* (*Jon. 3. 4*). Et cujus rei gratia, quæ facturus es mala prædicis? Ut non faciam quæ prædico. Propterea et gehennam minatus est, quo ad gehennam non abducat. Terreant, inquit, vos verba, ne res conturbent. Cujus autem rei gratia præfinitum spatium ad tam breve tempus redegit? Quo et barbarorum discas virtutem, dico autem Ninivitarum, qui tribus diebus tantam peccatorum iram solvere potuerunt : atque Dei clementiam admireris, trium dierum pœnitentia contenti tot pro peccatis : tuque desperatione non corruas, etsi millies peccaveris. Quemadmodum enim anima pigritans atque negligens, quamquam multum ad pœnitentiam temporis accipiat, nihil operatur magnum, neque sibi ipsi Deum conciliat ob desidiā : sic qui proposito fervet, atque multa cum diligentia pœnitentiam ostendit, brevi temporis momento longævi temporis peccata delere poterit. Nonne tertio Petrus negavit? nonne tertio cum juramento? nonne vilis cujusdam ancillæ verba timens (*Math. 26. 69. 70*)? Quid ergo? oportuitne illum ad pœnitentiam multos annos terere? Nequaquam, sed eadem nocte lapsus est et erectus, vulnusque et medicinam accepit : ægrotavit, atque ad priorem rediit sanitatem. Qualiter et quomodo? Flens et lugens, imo non modo flens, sed multo cum studio et affectu : propterea evangelista non dixit quoniam solum flevit; sed, *Flevit amare* (*Ibid. v. 75*). Et qualis, inquit, quantaque fuerit lacrymarum vis, sermo nullus poterit explicare : ipse autem rerum exitus manifeste ostendit. Etenim gravem post illum casum; nam nullum negationi par malum : sed tamen post tantum malum, iterum eum ad priorem honorem revexit, Ecclesiæ præfecturam ipsi per universum mundum tradidit : quodque omnium est sublimius, ostendit nobis

¹ Sic legitur a primis Ecclesiæ sæculis in LXX interpretibus. vulgata, ut in Hebræo, *Adhuc quadraginta dies*, etc. origenes in Num. dicit secundum Hebræos scribi, *adhuc quadraginta tres dies*; sed labitur.

εἴθετα βρθυμίαν, καὶ ἐν πλείονι καθίσταται τῇ σπουδῇ.

Ἄλλὰ μὴ πτήξῃτε φοβερὸν ἄρχοντα τὴν νηστείαν ἀκούσαντες· οὐ γὰρ ἡμῖν ἐστὶ φοβερὰ, ἀλλὰ τῇ τῶν δαιμόνων φύσει. Ἐν σεληνιαζόμενος ἦ τις, δεῖξον αὐτῷ νηστείας πρόσωπον, καὶ τῶν λίθων αὐτῶν ἀκινητότερος μένει τῷ φόβῳ πηγνύμενος, καὶ καθάπερ δεσμῷ τινι κατεχόμενος, καὶ μάλιστα ὅταν ἴδῃ τῇ νηστείᾳ συμβεβλημένην τὴν ἀδελφὴν τῆς νηστείας καὶ ὁμόζυγον, τὴν εὐχὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Τὸ γένος τοῦτο οὐκ ἐξέρχεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ*. Ὅταν οὖν τοὺς πολεμίους τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας οὕτως ἐλαύνῃ, καὶ τοῖς ἐχθροῖς τῆς ζωῆς ἡμῶν οὕτως ἢ φοβερὰ, φιλεῖν αὐτὴν καὶ ἀσπάζεσθαι, οὐχὶ δεδοικέναι χρὴ· εἰ γὰρ φοβεῖσθαι δεῖ μέθην καὶ ἀδηφαγίαν, οὐχὶ νηστείαν φοβεῖσθαι χρὴ. Ἐκεῖνη μὲν γὰρ ὀπίσω τὰς χειράς ἡμῶν δῆσασα, τῇ τυραννίδι τῶν παθῶν, καθάπερ τινὶ δεσποίνῃ χαλεπῇ, δοῦλος καὶ αἰχμαλώτους ἐκδίωσιν· ἡ δὲ νηστεία [310] δουλεύοντάς ἡμᾶς καὶ δεδεμένους εὐροῦσα, ἀνίστι τῶν δεσμῶν, ἀπαλλάττει τῆς τυραννίδος, καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐπανάγει τὴν προτέραν. Ὅταν οὖν καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν πολεμῇ, καὶ δουλείας ἀπαλλάττῃ, καὶ πρὸς ἐλευθερίαν ἐπανάγῃ, ποῖαν ἐτέραν μεῖζονα ζητεῖς ἀπόδειξιν τῆς φιλίας αὐτοῦ, τῆς πρὸς τὸ γένος τὸ ἡμέτερον; Μεγίστη γὰρ φιλίας ἀπόδειξις εἶναι δοκεῖ τὸ τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν φιλεῖν καὶ μισεῖν.

Βούλει μαθεῖν, ὅσος κόσμος ἀνθρώποις ἡ νηστεία, ὅση φυλακὴ καὶ ἀσφάλεια; ἐννόησόν μοι τὸ μακάριον καὶ θαυμαστὴν τῶν μοναζόντων γένος. Οὗτοι γὰρ τοὺς ἐν μέσῳ θορύβους φυγόντες, καὶ πρὸς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων ἀναδραμόντες, καὶ τὰς καλύδας ἐν τῇ τῆς ἐρημικίας ἡσυχίᾳ, καθάπερ ἐν εὐδαιμονίᾳ τινὶ λιμένι πηξάμενοι, ταύτην συνέμπορον καὶ συγκαινωνὸν τοῦ βίου παντὸς ἔλαβον. Τοιγαροῦν καὶ ἀγγέλους αὐτοὺς ἐξ ἀνθρώπων ἐποίησεν, οὐκ ἐκείνους δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ὅσους ἀν εὐρῇ προσιεμένους αὐτὴν, πρὸς αὐτὸ τῆς φιλοσοφίας ἀνάγει τὸ ὕψος. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας, οἱ πύργοι τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ προφητῶν, καίτοι καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ὄντες λαμπροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ πολλὰ ἔχοντες παρρησίαν, ὅτε ἐπορεύοντο προσελθεῖν τῷ θεῷ καὶ διαλεχθῆναι, ὥς ἀνθρώπων δυνατόν ἦν, πρὸς ταύτην κατέφυγον, καὶ διὰ τῶν ταύτης αὐτῷ προσεφέροντο χειρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ποιῶν ἐξ ἀρχῆς, εὐθὺς αὐτὸν ταῖς τῆς νηστείας φέρων παρακατέθετο χερσίν, ὥσπερ φιλοστόργῳ μητρὶ καὶ ἀρίστῃ διδασκάλῳ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν ἐγχειρίζων αὐτῇ. Τὸ γὰρ, *Ἄπὸ παντὸς ξύλου τοῦ παραδείσου ἂ βρώσῃ σμῆν, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ κακὸν οὐ φάγεσθε*· νηστείας εἰδὸς ἐστίν. Εἰ δὲ ἐν παραδείσῳ ἀναγκαῖα ἡ νηστεία, πολλῷ μᾶλλον ἐκτὸς τοῦ παραδείσου· εἰ πρὸ τῆς πληγῆς χρῆσιμον τὸ φάρμακον, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὴν πληγὴν· εἰ μηδέπω τοῦ πολέμου τῶν ἐπιθυμιῶν ἀναστάντος ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ὅπλον ἦν, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὴν τοσαύτην μάχην τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν, τὴν ἀπὸ τῶν δαιμόνων, ἀναγκαῖα ἡ παρὰ τῆς νηστείας συμμαχία. Εἰ ταύτης ἤκουσε τῆς φωνῆς ὁ Ἀδὰμ, οὐκ ἂν ἤκουσε τῆς δευτέρας τῆς λεγούσης· *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· ἀλλ' ἐπειδὴ ταύτης παρήκουσε, διὰ τοῦτο θάνατος καὶ φροντίδες καὶ πόνοι καὶ ἀθυμία καὶ ζωὴ θανάτου παντὸς βαρυτέρα· διὰ

τοῦτο ἀκανθαὶ καὶ τρίβοι, διὰ τοῦτο πόνοι καὶ ὠδίνες καὶ βίος ἐπιμοχθος.

Εἶδες πῶς ὁ Θεὸς ἀγανακτεῖ νηστείας ὑβριζομένης; μάθε καὶ πῶς εὐφραίνεται νηστείας τιμωμένης. Ὅσπερ γὰρ ὑβρισθείσης αὐτῆς θάνατον ἐπέθηκε τῷ ὑβρίσαντι τὸ ἐπιτίμιον, οὕτω πάλιν τιμηθείσης αὐτῆς θάνατον ἀνεκαλέσατο. Καὶ γὰρ βουλόμενός σοι δεῖξαι τοῦ πράγματος τὴν δύναμιν, ἔδωκεν ἐξουσίαν αὐτῇ μετὰ ἀπόφασιν, μετὰ ἀπαγωγὴν, τοὺς ἀπαγομένους τὴν ἐπὶ θάνατον ἐκ μέσης ἀναρπάσαι τῆς ὁδοῦ, καὶ πρὸς ζωὴν μεταγαγεῖν· καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ δύο, ἢ καὶ τριῶν καὶ εἰκοσιν ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ὄλεον ὀλόκληρον, τὴν τῶν Νινευιτῶν πόλιν μεγάλην καὶ θαυμαστὴν ἐπὶ γόνυ κειμένην, παρ' αὐτὸ τὸ βάραθρον τὴν κεφαλὴν κλίναςαν, καὶ μέλλουσαν τὴν ἀνωθεν φερομένην δέχεσθαι πληγὴν, καθάπερ τις ἀνωθεν ἐπιπτᾶσα δύναμις, καὶ ἐξ αὐτὴν ἤρπασε τῶν τοῦ θανάτου [311] πύλων, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανήγαγεν. Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, καὶ τῆς ιστορίας αὐτῆς ἐπακούσωμεν. Καὶ ἐγένετο, φησὶ, *λόγος Κυρίου, πρὸς Ἰωνῆν λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευὶ τὴν πόλιν τὴν μεγάλην*. Εὐθὺς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως δυσωπῆσαι βούλεται, τὴν μέλλουσαν προσιδῶς τοῦ προφήτου φυγῆν. Ἄλλ' ἀκούσωμεν καὶ τοῦ κηρύγματος·

Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ κατωστραφήσεται.

Καὶ τίνος ἔνεκεν ἂ μέλλεις δεῖν ποιεῖν προλέγεις; Ἴνα μὴ ποιήσω ἂ προλέγω. Διὰ τοῦτο καὶ γένναν ἠπειλήσεν, ἵνα μὴ ἀπαγάγῃ εἰς γένναν· φοβεῖτω, φησὶν, ὡμὰς τὰ ῥήματα, καὶ μὴ λυπεῖται τὰ πράγματα. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ τὴν προβορῆμιν εἰς οὕτω στενὸν συνάγει χρόνον; Ἴνα καὶ τὴν τῶν βαρβάρων μάθης ἀρετὴν, βαρβάρων λέγω τῶν Νινευιτῶν ἐν τρισὶν ἡμέραις δυνηθέντων τοσαύτην ἀμαρτημάτων ὀργὴν καταλύσαι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν θαυμάσης μετανοήσας τριῶν ἡμερῶν ἀρκεσθέντος ὑπὲρ τοσοῦτων πλημμελημάτων, καὶ αὐτὸς μὴ καταπέσης εἰς ἀπόγνωσιν, κἂν μυρία ἡμαρτηκὼς ἦς. Ὅσπερ γὰρ ὁ νωθρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ὀλίγῳρος, κἂν πολὺν λάβῃ πρὸς μετάνοιαν χρόνον, οὐδὲν μέγα ἐργάζεται, οὐδὲ καταλλάττει τὸν Θεὸν ἐαυτῷ διὰ βρθυμίαν· οὕτως ὁ διεγνηγερμένος καὶ τῇ προθυμίᾳ ζέων, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν μετάνοιαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ πολλοῦ χρόνου παραπτώματα ἀφανίσαι δυνήσεται. Οὐχὶ τρίτον ὁ Πέτρος ἠρνήσατο; οὐχὶ μεθ' ὅρκου τὸ τρίτον; οὐχὶ θεραπευνεῖσθαι τινὸς εὐτελοῦς ῥήματα δέσας; Τί οὖν; ἐνιαυτὸν πολλῶν ἐδέχθη αὐτῷ πρὸς μετάνοιαν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτῇ τῇ νυκτὶ καὶ ὠλισθήσε καὶ ἀνέστη, καὶ τὴν πληγὴν καὶ τὸ φάρμακον ἐδέξατο, καὶ ἠρρώσθησε, καὶ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἐπανήλθε. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Κλαύσας καὶ ἀποδυράμενος· μᾶλλον δὲ οὐ κλαύσας ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ διαθέσεως· καὶ διὰ τοῦτο ὁ εὐαγγελιστὴς οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔκλαυσεν ἀπλῶς, ἀλλ', *Ἐκλαυσε πικρῶς*. Καὶ ποταπὴ τῶν δακρύων ἐκείνων ἡ δύναμις, φησὶ, λόγος μὲν οὐδεὶς παραστήσαι δυνήσεται· ἡ δὲ τῶν πραγμάτων ἐκδοσις δείκνυσαι σαφῶς. Μετὰ γὰρ τὸ χαλεπὸν ἐκεῖνο πῶμα· ἀρνήσεως γὰρ οὐδὲν ἴσον κακὸν· ἀλλ' ὅμως μετὰ τοσοῦτον κακὸν πάλιν αὐτὸν πρὸς τὴν προτέραν ἐπανήγαγε τιμὴν, καὶ τὴν ἐπιστάσιαν τῆς οἰκουμένης· Ἐκκλησίας ἐνεχείρισε· καὶ ὁ πάντων μεῖζόν ἐστιν, ἀπέδειξε ἡμῖν αὐτὸν πλείω τῶν ἀποστόλων ἀπάντων ἔχοντα τὴν εἰς τὸν Δεσπότην ἀγάπην. *Πέτρε γάρ,*

* Uaus Regius et Savil. τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ.

φησι, *φιλεῖς με πλεον τούτων*; Τούτου δ' οὐδὲν γένοιτο ἂν ἴσον εἰς ἀρετῆς λόγον. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃς ὅτι τοῖς Νινευϊταῖς εἰκότως συνέγνων, ἀνθρώποις βαρβάρους καὶ ἀνοήτους, Ὁ γὰρ δοῦλος, φησὶν, ὁ μὴ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ὀλίγας· ἵνα οὖν μὴ τοῦτο λέγῃς, διὰ τοῦτό σοι καὶ τὸν Πέτρον εἰς μέσον παρήγαγε α, δοῦλον μάλιστα τὸ ὀλέλημα τοῦ κυρίου εἰδὼτα. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος ἀμαρτῶν καὶ τὴν ἐσχάτην ἀμαρτίαν, ὅρα πρὸς ὅσον παρρησίας ὕψος ἀνέλθε.

Μὴ τοίνυν μὲν αὐτὸς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι καταπέσης· τὸ γὰρ χαλεπώτερον τῆς ἀμαρτίας, τὸ μένειν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ τὸ δεινότερον τοῦ πτώματος, τὸ κεῖσθαι ἐν τῷ πτώματι. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ὁρνεῖ καὶ [512] ἀποδύρεται, τοῦτο πένθους ἄξιον εἶναι φησι. Μὴ πως γὰρ, φησὶν, ἐλθόντος μου πρὸς ὑμᾶς, τυπεινῶσῃ με ὁ Θεός, καὶ περθίσω πολλοὺς, οὐχὶ τῶν ἡμαρτηκόντων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῶν μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἰσχυρίᾳ, καὶ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ ἢ ἑπραξαν. Πρὸς δὲ μετάνοιαν ποῖος ἐπιτηδεύτερος γένοιτ' ἂν καίριος τοῦ τῆς νηστείας καιροῦ;

γ'. Ἀλλ' ἐπανίσταμαι εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἀκούσας γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα ὁ προφήτης κατέβη εἰς Ἰσραὴλ τοῦ φεύγειν εἰς ὁρσεῖς ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Ποῦ φεύγεις, ἄνθρωπε; οὐκ ἤκουσας τοῦ προφήτου λέγοντος· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνευματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Εἰς τὴν γῆν; Ἀλλὰ, τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Ἀλλ' εἰς τὸν ἄδην; Κἄν καταβῶ, φησὶν, εἰς τὸν ἄδην, πᾶρει. Εἰς τὸν οὐρανόν; Ἀλλ' ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ. Ἀλλ' εἰς τὴν θάλασσαν; Καὶ ἐκεῖ, φησὶ, καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τούτου γέγονεν. Ἀλλὰ τοιοῦτον ἡ ἀμαρτία· εἰς πολλὴν ἄνοιαν ἐμβάλλει τὴν ἡμετέραν ψυχὴν. Καθάπερ γὰρ οἱ καρνηβαρίζ καὶ μέθῃ κατεχόμενοι ἀπλῶς καὶ εἰκὴ περιφέρονται b, κἂν βάρβαρον, κἂν χρημὸν, κἂν ὅτιον ἢ ὑποκείμενον, καταπίπτουσιν ἀφυλάκτως· οὕτω καὶ οἱ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐξολοθισμένοι, καθάπερ μέθῃ τινὶ τῇ τῆς πράξεως ἐπιθυμία κατεχόμενοι, οὐκ ἴσασιν ὅπερ πράττουσιν· οὐ τῶν παρόντων, οὐ τῶν μελλόντων τι προσορῶσι.

Τὸν Δεσπότην φεύγεις, εἰπέ μοι; Οὐκοῦν μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν μαθήσῃ, ὅτι οὐδὲ τῆς δοῦλης θαλάττης τὰς χεῖρας δουρὶ διαφυγεῖν. Ὅμοῦ γὰρ ἐπέβη τῆς νηὸς οὗτος, κάκιστ' ἐπὶ κύματα διανέστησε, καὶ πρὸς ὕψος ἤγειρετο μέγα· καὶ καθάπερ βεράπειναι τις εὐγνώμων σύνδουλόν ευρούσα φυγᾶδι, τῶν δεσποτικῶν ὑφελόμενόν τι κτημάτων, οὐ πρότερον ἐφίσταται· μυρία τοῖς ὑποδεξαμένοις αὐτὸν παρέχουσα πράγματα, ἕως ἂν λαβοῦσα αὐτὴν ἀπέλθῃ· οὕτω δὲ καὶ ἡ θάλασσα τὸν σύνδουλόν ευρούσα τὸν ἐαυτῆς καὶ ἐπιγινώσκει, κυρία τοῖς ναύταις παρέχει· πράγματα, ταραττουσα, βοῶσα, οὐκ εἰς δικαστήριον ἔλκουσα, ἀλλ' αὐτὸν ἀπειλοῦσα κατὰδυσιν τοῦ σκάφους, εἰ μὴ τὸν ὁμόδουλόν ἀποδοῖεν αὐτῇ. Τί οὖν οἱ ναῦται, τούτων γινόμενοι; Ἐποίησαντο, φησὶν, ἐκβολὴν τῶν σκευῶν τῶν ἐν τῷ πλοίῳ· τὸ δὲ πλοῖον οὐκ ἐκούριζετο· ὁ γὰρ φόβος ἅπας ἔνδον ἔμενεν ἔτι, τοῦ προφήτου τὸ σῶμα, τὸ βαρὺ φορτίον, οὐ παρὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὸ τῆς ἀμαρτίας ἄλγος· οὐδὲν γὰρ οὕτω βαρὺ καὶ δυσβά-

στακτον, ὡς ἀμαρτία καὶ παρακοή. Διὰ τοῦτο καὶ Ζαχαρίας εἰς δψιν μοιδοῦ διετύπωσεν αὐτὴν· ὁ Δαυὶδ δὲ τὴν φύσιν αὐτῆς διαγράφων ἔλεγεν· *Al droglai mu uperhēran tēn kefalēn mou*, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Ὁ δὲ Χριστὸς πρὸς τοὺς ἐν ἀμαρτίαις βεβωκότας πολλὰς ἐβόα· *Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς*. Αὕτη τοίνυν καὶ τὸ πλοῖον ἐθάρυνε τότε καὶ βαπτίζεν ἐμελλεν· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκάθευδε καὶ ἔρεγγε. Βαρὺς ὁ ὕπνος οὐκ ἦν ἡδονῆς, ἀλλὰ λύπης, οὐχὶ ῥαθυμίας, ἀλλὰ ἀθυμίας. Οἱ γὰρ εὐγνώμονες τῶν οἰκετῶν ταχέως αἰσθάνονται τῶν ἀμαρτημάτων· ὅπερ κάκεινος; [315] ἔπαθε. Μετὰ γὰρ τὴν πράξιν τῆς ἀμαρτίας, ἔγνω τῆς ἀμαρτίας τότε τὸ δεινόν· καὶ γὰρ τοιοῦτον ἡ ἀμαρτία· μετὰ τὸ τεχθῆναι, πλήρης τότε τὰς ὁδῖνας ἐγείρει τὴν τεκοῦσάν ψυχὴν, ἀπεναντίας τῷ νόμῳ τῆς ἡμετέρας γεννήσεως. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὁμοῦ τεχθέντες τὰς ὁδῖνας, ἐλύομεν, ἐκείνη δὲ ὁμοῦ τεχθέντα διασπᾷ ταῖς ὁδύνας τοὺς τεκόντας αὐτὴν λογισμούς. Τί οὖν ὁ πτωρεὺς; Προσηλθε, φησὶν, αὐτῷ καὶ λέγει· Ἀνάστα, καὶ ἐπικαλεῖτο Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐγὼν λοιπὸν ἀπὸ τῆς πείρας, ὅτι οὐκ ἦν συνήθης ὁ χειμῶν, ἀλλὰ θεόπλητος ἦν ἡ πληγὴ, καὶ μεῖζον τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης τὸ κλυδωνίον, καὶ ὅτι τῶν τοῦ κυβερνήτου χειρῶν ὄφελος οὐδέν· ἑτέρου γὰρ ἔδοξεν τοῦ μέλλοντος κυβερνήτου τὰ γινόμενα, τοῦ τὸν κόσμον διακυβεύοντος ἅπαντα, καὶ τῆς ἀνωθεν χρεῖαν εἶχε ῥοπῆς. Διὰ τοῦτο κάκεινος κώπας καὶ ἰστίαι καὶ σχοινία καὶ πάντα ἀφέντες καὶ τῆς εἰρεσίας τὰς χεῖρας ἀποστήσαντες πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέστιναι, καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν. Ὡς δὲ οὐδὲ οὕτως ἐγένετο τι πλεόν, Ἐβαλον κληρούς, φησὶ· καὶ παρέδωκε λοιπὸν ὁ κληρὸς τῇ ψυχῇ τὸν ὑπεύθυνον. Οἱ δὲ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν λαβόντες καταπόντισαν, ἀλλὰ θορύβου τοσούτου καὶ παραγῆς ἐπικειμένης d, ὡςπερ ἡσυχίας πολλῆς ἀπολαύοντες, οὕτω δικαστήριον ἐν τῷ πλοίῳ καθιστάντες, καὶ λόγου μετέδωκαν αὐτῷ, καὶ ἀπολογίας ἤξιώσαν, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας ἐξήταζον, ὡςπερ μέλλοντες τινὶ παρέχειν εὐθύνας, ὧν ἂν ψηφίσωνται. Ἀκουσον γοῦν αὐτῶν, ὡςπερ ἐν δικαστηρίῳ πάντα ἐξεταζόντων. Τίς σου ἡ ἐργασία ἐστὶ; καὶ πόθεν ἔρχῃ; καὶ ποῦ πορεύῃ; καὶ ἐκ ποίας χώρας, καὶ ἐκ ποίου λαοῦ εἶ σὺ; Καίτοι κατηγόρησε μὲν ἡ θάλασσα καταβῶσα, ἤλεγξε δὲ ὁ κληρὸς, καὶ κατεμαρτύρησεν· ἀλλ' ὅμως οὕτε τῆς θαλάσσης καταβώσης, οὕτε τοῦ κληροῦ καταμαρτυρησαντος τὴν ψῆφον ἐπάγουσιν οὐδέπω, ἀλλ' ὡςπερ ἐν δικαστηρίῳ, καὶ κατηγόρου παρόντων, καὶ μαρτύρων ἐξετεχνόντων, καὶ ἐλέγχων γινόμενων, οὐ πρότερον οἱ δικάζοντες τὴν ψῆφον ἐπάγουσιν, ἕως ἂν αὐτὸς ὁ κατὰδικος κατήγορος τῆς ἰδίας ἀμαρτίας γένηται· οὕτω δὲ καὶ οἱ ναῦται ἐνταῦθα, ἀνθρώποι βαρβάροι καὶ ἀνόητοι, τὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις εὐταξίαν ἐμιμοῦντο· καίτοι τοσούτου φόβου, τοσούτου κλυδωνίου, τοσαύτης παραγῆς περιεστῶσης αὐτοῖς, καὶ τῆς θαλάσσης οὐδὲ ἀναπνεῖν ἐπιτρεπούσης· οὕτως ἐθορύβει, καὶ κατέσπευδε μαινομένη καὶ καταβῶσα καὶ συνεχῇ τὰ κύματα ἐπεγείρουσα. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη πρῶνεια γέγονεν, ἀγαπητοί, περὶ τὸν προφήτην; Ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας. Ὁ γὰρ Θεὸς φρονεῖ ταῦτα γίνεσθαι, τὸν προφήτην διὰ τούτων παιδεύων φιλόφρονον εἶναι καὶ ἡμερον, καὶ μονονοῦχι βοῶν πρὸς αὐτὸν καὶ λέγων· Μίμηται τοὺς ναύτας; ἀνθρώπους ἀνόητους·

a Vide an cum Savilio legere malis παρήγαγον. Edit.

b Sic Savil. et duo Regg., magis proprie. Legebatur κατα-, γ-ρονται. Edit.

c Alii δόυναι.

d Alii et Savil. ἐπιγινόμενης.

eum erga Dominum majorem quam omnes apostolos caritatem habuisse. *Petre, inquit, diligis me plus his (Joan. 21. 15)?* Huic autem ad virtutis rationem nihil sane par fuerit. Quo vero minime dicas merito Deum Ninivitis ignovisse, barbaris hominibus et insipientibus : *Servus enim, inquit, nesciens voluntatem domini, et non faciens, vapulabit paucis (Luc. 12. 48)* : ut ergo hoc non dicas, Petrum tibi in medium propterea duxit¹, servum voluntatem Domini maxime scientem. Sed tamen hic idem peccans maximo peccato, respice quantum ad fiduciæ culmen rediit.

Ob peccata numquam desperandum. — Igitur et ipse peccatis admissis ne animum despondeas. Quod enim in peccato gravius, est in peccato stare : et quod pejus in casu, est jacere in eo. Hoc et Paulus deslet et ingemiscit, hoc fletu dignum esse dicit : *Ne forte, inquit, cum venero ad vos, humiliet me Deus, et luceam multos ex iis qui non solum peccaverunt, sed ex iis qui poenitentiam non egerunt super impudicitia et immunditia et fornicatione, quam fecerunt (2 Cor. 12. 21).* Ad poenitentiam vero quale congruentius tempus posset accedere jejunii tempore?

3. Sed ad historiam revertamur. *Audiens autem propheta verba hæc, descendit in Joppen, ut fugeret in Tharsis a facie Domini (Jon. 1. 3).* Quonam fugis, homo? numquid audivisti prophetam dicentem : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam (Psal. 138. 7)?* In terram? Sed *Domini est terra et plenitudo ejus (Psal. 23. 1).* Ad infernum? *Si descendero, inquit, in infernum, ades. In cælumne? Si ascendero in cælum, tu illic es (Psal. 138. 8).* An in mare? *Et illic, inquit, tenebit me dextera tua (Ib. v. 10).* Quod et huic evenit. Sed tale est peccatum, ut ad ignorantiam multam redigat animam. Nam sicut qui gravitate capitis ebrietateque tenentur, stulte ac temere feruntur, quamvis præcipitium, quamvis barathrum, et aliud quid simile subsit, concidunt incaute : sic qui corruunt in peccatum, veluti ebrietate actionis desiderio detenti, nesciunt quid faciunt, non præsentia, non futura prævidentes.

Similitudo pulcherrima. — Dominum, inquit, dic mihi, fugis? Parumper igitur mane, atque per rerum disces eventum, te neque maris, servi ejus, posse manus effugere. Vix enim navim iste conscenderat, cum illi fluctus extulit, in altumque levavit, et veluti fidelis ancilla conservum inveniens fugientem, qui ex domini bonis quidpiam surripuerit, nusquam ab eo recedit, milleque impedimenta ingerit recipientibus illum, quoad ipsum vindicans reducat : sic et mare conservum inveniens et agnoscens, mille impedimenta nautis excitat, turbans, clamans, non in judicium trahens, sed comminans navem demergere cum nautis, nisi conservum suum sibi reddiderint. Quid ergo nautæ, his contingentibus? *Jactum, inquit, vasorum fecerunt, navis vero nequaquam alleviatur (Jon. 1. 5)* : totum enim adhuc onus manebat, prophetæ

corpus scilicet, onus grave, non ex natura corporis, sed ob pondus peccati; nihil enim tam onerosum et grave, quam peccatum et inobedientia. Propterea et Zacharias id plumbi figuravit similitudine (*Zach. 5. 7*) : David vero describit ejus naturam, dicens : *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me (Psal. 37. 5).* Christus autem iis qui in peccatis multis vixerant, clamabat : *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos (Matth. 11. 28).* Ipsum ergo peccatum scapham tunc gravabat, et demersurum erat : Jonas vero dormiebat et stertebat. Gravis ille non voluptatis erat somnus, sed mœroris, non pigritiæ, sed afflictionis. Nam qui ex domesticis bene affecti sunt, cito peccata sentiunt : quod et illi accidit. Post commissum enim peccatum, peccati novit gravitatem : nam ejusmodi est. Cum enim factum fuerit, tunc dolores parturienti animæ excitat contra leges nostræ nativitatis. Nos enim cum primum nati sumus, parturienti dolores solvimus : illud autem simul editum distrahit doloribus parientes ipsum cogitationes. Quid porro gubernator? Accessit, et ait : *Surge, et invoca Dominum Deum tuum (Jon. 1. 6).* Novi demum ipsa experientia insuetam illam esse procellam, atque adeo illatam plagam majores humana industria fluctus, ubi gubernatoris manus non prodessent : alterius enim majoris gubernatoris rei illius casus, hunc universum scilicet gubernantis mundum, ope atque superno indigebat auxilio. Propterea et illi remos et vela et funes atque universa dimittentes, manus a remigatione traductas in cælum tendebant, Deumque orabant. Ubi vero neque sic profecerunt, Miserunt, inquit, sortes; sors demum prodidit noxium. Ili vero neque sic arripientes cum demerserunt, sed tanto tumultu, tanta tempestate incumbente, veluti multa in quiete, sic judicium in navi statuantes, ut pro se loqueretur, seque defenderet, ei permiserunt, atque cuncta subtili cum indagine exquirebant, veluti rationes eorum, quæ decreverint, alicui reddituri. Audi igitur eos sicut in judicio cuncta perquirentes. Quod opus est tuum? unde venis? quo vadis? qua de regione? quo de populo es tu? Et quidem accusabat mare, acclamans contra : sors damnabat et testimonium contra ferebat; sed tamen neque mari contra exclamante, neque sorte ex adverso testimonium reddente, sententiam adhuc dabant, sed veluti in judicio et accusatoribus præsentibus, et testibus instantibus, indicii atque argumentis veridicis, non prius iudices sententiam ferunt, quam damnandus ipse propriæ sit accusator culpæ : sic et hi nautæ, homines barbari et insensati, eum, qui in judiciis est, ordinem imitantur : et id quidem, tanto metu, tot fluctibus, tanta ipsos circumstante procella, et mari neque vel respirare permittente : tantum furebat sonabatque continuosque fluctus excitabat. Unde igitur tanta fuit providentia erga prophetam? A Dei dispensatione. Etenim hoc fieri Deus permittebat, prophetam vel ex his admonens, ut mansuetus esset ac mitis, quasi ad eum clamans, et dicens : *Imitare*

¹ Duxit, juxta Savil.

nautas, homines insensatos : siquidem hi neque unam spernunt animam, neque uni tuo non parcent corpori; tu vero universam urbem tot millia hominum habentem, quantum in te fuit, exposuisti : et hi quidem, comperta malorum suorum causa, non impetu ad damnationem irruunt; tu vero, in nullo valens Ninivitas accusare, demersisti eos atque perdidisti. Tu, me præcipiente eos ad salutem tua prædicatione revocare, non paruisti; hi autem nemine audito nihil non agunt et moliantur, quo te noxium a supplicio revocent. Etenim post ipsam maris accusationem, post indicium sortis, cum incusaret sese fugamque fateretur, neque sic irruerunt ad prophetam necem, sed nitebantur atque omnia faciebant, quo eum neque post ejus manifestissimam culpam violentiæ maris exponerent. Sed non permittebat mare, vel potius Deus, sicuti per nautas eum, ita et per cetum ad sanum consilium reducere volens. Nam postquam auditum est, *Tollite me, et mittite me in mare, et cessabit mare a vobis* (Jon. 1. 12), viribus conabantur in aridam evadere, sed nequaquam permittebant fluctus.

4. Tu autem, quemadmodum fugientem vidisti prophetam, audi eum et confitentem ex inferioribus de ceti ventre. Illud quidem veluti homo passus est, hoc vero quasi propheta ostendit. Accipiens igitur eum mare, veluti in quodam carcere in ceti ventre deposuit, salvum Domino fugitivum servans : neque acres undæ suscipientes suffocaverunt, neque cetus undis ipsis acrior in ventre oppressit, sed servavit, ad urbemque reduxit; et mare et cetus contra naturam obtemperarunt, quo per omnia propheta instrueretur. Veniens igitur in civitatem, sententiam legit, veluti regalem epistolam, pœnas a rege indictas ferentem, et clamabat dicens : *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jon. 3. 4).

Pœnitentiæ ac jejunii vis magna; abstinentia, mater sanitatis. — Audierunt illi hæc, neque non crediderunt, neque neglexerunt, sed illico cursus omnium unus ad jejunium, virorum mulierumque, servorum, herorum, principum, subditorum, juvenum, senum, puerorum; neque irrationabilium natura immunis ab eo erat officio : ubique saccus, ubique cinis, ubique fletus et ejulatus. Nam et ipse diademate caput ornatus, a regali descendens throno, saccum sibi substravit, cinerem sparsit, atque sic urbem periculis eripuit : et rem quidem novam videre erat, purpuram sacco cedentem. Quod enim purpura nequivit, id saccus potuit : quod consummare diadema non valuit, hoc cinis perfecit. Vides quomodo haud in vacuum dixi, non jejunium, sed ebrietatem crapulamque timeri oportuisse? Nam ebrietas et crapula urbem stantem concussit, ad casumque nutare compulit : jejunium nutantem ipsam casuramque firmavit. Cum hoc et Daniel leonum ingressus lacum, quasi cum ovibus mansuetis versatus exivit. Nam æstuantes ira, torvum mortiferumque respicientes, appositam non tangebant mensam, sed ipsa excitante

natura (nihil enim ferocius illis bestiis), et fame (nam et septem diebus non acceperant cibum) veluti carnifice quodam intrinsecus urgente, atque non prophetæ viscera discernerent clamante¹, cibum reveriti sunt. Cum hoc tres pueri in Babylonicum caminum ingressi, atque in igne multo etiam tempore versati, igne ipso fulgidiora corpora habentes, egressi sunt : quamquam si vere ignis erat ignis ille, quomodo quæ ignis sunt partes non implebat? si corpora erant illa, quomodo iis, quæ corporibus contingere consueverunt, non contingebant? Quomodo? jejunium interroga, et respondebit, tibi quæ ænigma solvet : verè namque fuit ænigma. Etenim corporum natura cum natura ignis certabat, corporumque victoria evenit. Vidisti pugnam admiratione dignam? vidisti magis admirabilem victoriam? Igitur jejunium mirare, pronisque manibus suscipe : quando enim et in camino fert opem, atque in leonum custodit lacu, dæmonesque fugat, et Dei revocat sententiam, vitiorumque furem suppressit, et ad ipsam nos reducit libertatem, plurimamque in nostris cogitationibus quietem insinuat; quomodo non extremæ fuerit insanæ illud, tot tantaque in manibus habens bona, fugere et timere? Macerat, inquis, corpus nostrum infirmumque reddit². Sed quantum exterior homo corrumpitur, tantum interior homo renovatur de die in diem (2. Cor. 4. 16) : imo si rem diligentius volueris intueri, et sanitatis bonæque habitudinis matrem esse ipsum invenies. Atque si meis sermonibus derogas fidem, de his medicos percontare, ipsique eadem tibi manifestius explicabunt, qui abstinentiam matrem sanitatis appellant : pedum vero dolores, et gravedinem capitis, apoplexiam, vomitum, hydropsim, inflammationes ac tumores, milleque morborum aliorum torrentes, a delicatis cibis crapulaque provenire dicunt, quasi a pessimo quodam fonte pravorum rivulos, bonam corporis habitudinem, et animæ sanam mentem ledentes.

5. Ne igitur jejunium timeamus, tot a nobis excludens mala. Neque enim ego vos sine causa id moneo, sed quoniam quidem plurimos video homines pigritantes et detrectantes non secus ac si horridæ cuidam mulieri dandi in manus forent, ebrietate hodie crapulaque seipsos corrumpentes, ideo moneo ne quis futuram a jejunio utilitatem gula ingluvieque perimat. Nam qui stomachi vitio cibos fastidiunt, cum asperas sunt medicinas accepturi, si nimia sese esca repleant, atque sic medicinam accipiant, acerbiter quidem illam pertulerunt, utilitate vero exciderunt, remedio difficiliore adversus pravorum humores pugnam parantes. Quamobrem medici eos incenatos dormire jubent, quo virtus totius medicinæ statim morbois occurrat humoribus. Sic et jejunio contingit : si te ipsum hodie multa obrueris ebrietate, crastina vero eam acceperis medicinam, hanc tibi profecto vanam

¹ Sic Savil. et unus Reg. Morel. vero, *utque prophetæ viscera discernerent clamante.*

² Sav. et unus Reg., *arguet infirmitatem corporis nostri.*

εἴπερ οὗτοι μὲν οὐδὲ μιᾶς καταφρονοῦσι ψυχῆς, οὐδὲ ἑνὸς ἀφειδοῦσι σώματος τοῦ σου· σὺ δὲ ὁλόκληρον πόλιν τοσαύτας ἔχουσιν μυριάδας ἐξέδωκας τὸ γε σὸν μέρος· καὶ αὐτοὶ μὲν τὸν αἵτιον τῶν γεγεννημένων αὐτοῖς κακῶν εὐρόντες, οὐδὲ οὕτως ὀρμῶσιν ἐπὶ τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον· σὺ δὲ οὐδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν τοῖς Νινευίταις κατέδυσας αὐτοὺς καὶ ἀπώλεσας. Καὶ σὺ μὲν, ἐμοῦ κελεύσαντος ἀπιέναι, καὶ πρὸς σωτηρίαν αὐτοὺς ἀνακαλεῖσθαι διὰ τοῦ κηρύγματος, οὐχ ὑπήκουσας· οὗτοι δὲ οὐδενὸς [314] ἀκούσαντες, πάντα ποιοῦσι, καὶ πραγματεύονται, ὥστε σε τὸν ὑπεύθυνον γενόμενον τιμωρίας ἀνακαλέσασθαι. Καὶ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης κατηγορίαν, μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τὴν διὰ τοῦ κλήρου, ὅτε αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορήσῃ, καὶ τὴν φυγὴν ὁμολόγησῃ, οὐδὲ οὕτως ὥρμησαν ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ προφήτου, ἀλλὰ ἠνείχον καὶ ἐδιόζοντο καὶ πάντα ἐποιοῦν, ὥστε αὐτὸν μηδὲ μετὰ τοσαύτην ἀπόδειξιν ἐκδοῦναι τῇ τῆς θαλάττης ὀρμῇ. Ἄλλ' οὐκ ἐπέτρεπεν οὐδὲ οὕτως ἡ θάλαττα· μάλλον δὲ ὁ Θεὸς οὐκ ἠφείε, ὥσπερ διὰ τῶν ναυτῶν, οὕτω καὶ διὰ τοῦ κήτους αὐτὸν σωφρονίσαι βουλόμενος. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ ἀκοῦσαι, Ἄρατέ με καὶ ἐμβάλετε εἰς τὴν θάλατταν, καὶ κοπάσει ἡ θάλαττα ἀρ' ὑμῶν, παρεδίδοντο εἰς τὴν γῆν ἀπελθεῖν, ἀλλὰ τὰ κύματα οὐκ ἐπέτρεπε.

Σ. οὐδὲ, ὥσπερ εἶδες τὸν προφήτην φεύγοντα, ἄκουσον αὐτοῦ καὶ ἐξημολογούμενου κάτωθεν ἀπὸ τῆς γαστρὸς τοῦ θηρίου· ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἔπαθεν ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο δὲ ὡς προφήτης ἐπεδείξατο. Λαβοῦσα τοῖνον αὐτὴν ἡ θάλαττα, καθάπερ ἐν δεσμοτηρίῳ τινὶ τῇ γαστρὶ τοῦ κήτους ἐναπέθετο, σῶον τῷ Δεσπότην φυλάττουσα τὸν φυγάδα· καὶ οὔτε κύματα ἀγρία λαβόντα ἀπέπνιξαν, οὔτε κῆτος κυμάτων ἀγριώτερον ὑποδεξάμενον αὐτὴν ἐν κοιλίᾳ διέφθειρεν, ἀλλὰ διέσωσε καὶ πρὸς τὴν πόλιν ἐπανήγαγε· καὶ θάλαττα καὶ κῆτος παρὰ φύσιν ὑπήκουσαν, ἵνα διὰ πάντων ὁ προφήτης παιδεύηται. Ἐλθὼν τοῖνον εἰς τὴν πόλιν ἀνέγνω τὴν ἀπόφασιν, καθάπερ ἐπιστολὴν βασιλικὴν κόλασιν ἔχουσαν, καὶ ἐβόα λέγων· Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς κατιστραφήσεται.

Ἦκουσαν ταῦτ' ἐκεῖνοι, οὐ διηπίστησαν, οὐ κατεφρόνησαν, ἀλλ' εὐθέως δρόμος ἀπάντων εἰς ἐπὶ τὴν νηστείαν, ἀνδρῶν, γυναικῶν, δούλων, δεσποτῶν, ἀρχόντων, ἀρχομένων, παιδῶν, πρεσβυτέρων· οὐδ' ἡ τῶν ἄλλων φύσις ταύτης ἀτελῆς ἦν τῆς λειτουργίας· πανταχοῦ σάκκος, πανταχοῦ σποδός, πανταχοῦ θρήνος καὶ οἰμωγὴ β. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ τὸ διάδημα περικελμένος, ἀπὸ τοῦ θρόνου καταβάς τοῦ βασιλικοῦ, σάκκον ὑπεστρώσατο, σποδὸν κατεπάσατο, καὶ οὕτω τὴν πόλιν ἐξήρπασε τῶν κινδύνων· καὶ ἦν ἰδεῖν πρᾶγμα παράδοξον ὑπὸ σάκκου πορφυρίδα παρευδοκιμῆσαι. Ὅπερ γὰρ οὐκ ἴσχυεν ἄλουργις, τοῦτο ἴσχυεν ὁ σάκκος· ὅπερ οὐκ ἦνυσε τὸ διάδημα, τοῦτο κατέρωθυσεν ἡ σποδός. Ὁρξάς οὐ μάτην εἶπον ὅτι οὐ νηστείαν, ἀλλὰ μέθην καὶ ἀδηφαγίαν δεδοικέναι χρῆ; Ἡ μὲν γὰρ μέθη καὶ ἀδηφαγία τὴν πόλιν ἐστύψαν διέσεις, καὶ καταβάλλειν ἐμέλλεν· ἡ δὲ νηστεία σαλευομένην αὐτὴν καὶ μέλλουσαν καταπίπτειν ἔστησε. Μετὰ ταύτης καὶ ὁ Δανιὴλ εἰς λάκκον λεόντων εἰσελθὼν, καθάπερ προβάτοις ἡμέροις συγγενόμενος, οὕτως ἐξῆι. Καὶ γὰρ καὶ τῷ θυμῷ ζέοντες, καὶ φόνιον βλέποντες, τῆς τραπέζης

περικειμένης οὐχ ἤπτοντο, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς διεγειρούσης (οὐδὲν γὰρ ἀγριώτερον ἐκείνων τῶν θηρίων) καὶ τοῦ λιμοῦ (καὶ γὰρ ἑπτὰ ἡμέρας οὐ μετέσχον τροφῆς), καθάπερ θημῖον τινὸς ἐνδοθεν καθημένου, καὶ τῶν λαγόνων μὴ ἄπτεσθαι· βρωντος τῶν προφητικῶν, ἠδέσθησαν τὴν τροφήν. Μετὰ ταύτης καὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς [315] εἰς τὴν Βαβυλωνίαν κάμινον εἰσελθόντες, καὶ πολὺν χρόνον ὁμιλήσαντες τῷ πυρὶ, αὐτοῦ τοῦ πυρὸς λαμπρότερα ἔχοντες τὰ σώματα, ἀπὸ τῆς καμίνου τότε ἐξῆσαν· καίτοι γε εἰ πῦρ ἦν ἐκεῖνο ὄντως τὸ πῦρ, πῶς οὐκ ἐποίει τὰ τοῦ πυρὸς; εἰ σώματα ἦν ἐκεῖνα τὰ σώματα, πῶς τὰ τῶν σωμάτων οὐκ ἔπασχε; Πῶς; ἐρύτησον τὴν νηστείαν, καὶ ἀποκρίνεται σοι, καὶ αὕτη λύσει σου τὸ αἶνιγμα· καὶ γὰρ ἦν ὄντως αἶνιγμα· σώματων γὰρ φύσις ἐμάχετο φύσει πυρὸς, καὶ ἡ νίκη τῶν σωμάτων ἐγίνετο. Εἶδες παράδοξον μάχην; εἶδες παραδοξότεραν τὴν νίκην; Θάύμασον τὴν νηστείαν, καὶ ὑπτίαις ὑπόδεξαι χερσίν ὅταν γὰρ καὶ ἐν καμίνῳ βοηθῇ, καὶ ἐν λάκκῳ λεόντων φυλάττῃ, καὶ δαίμονας ἀπελαύνῃ, καὶ ἀπόφασιν ἀναλύῃ Θεοῦ, καὶ παθῶν μανίαν καταστέλλῃ, καὶ πρὸς ἐλευθερίαν ἡμᾶς ἐπανάγῃ, καὶ πολλὰ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἡμῶν ποιῇται· τὴν γαλήνην, πῶς οὐκ ἐσχάτης ἂν εἴη παρανοία, τοσαῦτα ἔχουσιν ἐν ταῖς χερσὶν ἀγαθὰ φεύγειν καὶ δεδοικέναι; Ἐπιτρίβει γὰρ ἡμῖν τὸ σῶμα πρὸς τὴν ἀσθένειαν, φησὶ δ. Ἄλλ' ὅσω ὁ ἐξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθίρεται, τοσούτω ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα· μάλλον δὲ, εἰ βουληθείς μετὰ ἀκριθείας ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εὐεξίας αὐτὴν εὐρήσεις μητέρα τυγχάνουσιν. Καὶ εἰ τοῖς ἡμοῖς ἀπιστεῖς λόγοις, παῖδας ἱατρῶν περὶ τούτων ἐρώτησον, καὶ αὐτοὶ ταῦτα σαφέστερον ἐροῦσιν, οἱ τὴν μὲν ἔνδειαν μητέρα τῆς ὑγείας καλοῦσι, τὰς δὲ ποδαλγίας καὶ καρθηθαρίας καὶ ἀποπληξίας καὶ φθόγῃ καὶ ὕδερυν καὶ φλεγμονὰς καὶ οἰδήματα, καὶ μυρίων ἐτέρων νοσημάτων χειμάρρους, ἀπὸ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀδηφαγίας ἐξίεναι φασίν, ὥσπερ ἀπό τινος πονηροτάτης πηγῆς πονηροῦς ῥύακας, καὶ τῇ τοῦ σώματος εὐεξίᾳ, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς σωφροσύνῃ λυμαινόμενους.

ε'. Μὴ τοῖνον φοδῶμεθα νηστείαν, τὴν τῶν τοσούτων ἡμᾶς ἀπαλλάττουσαν κακῶν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁμῖν τοῦτο παραινῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ὁρῶ τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ ἀγρίᾳ τινὶ γυναικὶ παραδίδοσθαι μέλλοντας, οὕτως ὀκνοῦντας καὶ ἀναδυομένους, καὶ μέθην καὶ ἀδηφαγίᾳ τήμερον ἑαυτοὺς διαφθείροντας· διὰ τοῦτο παραινῶ ὥστε μὴ τὴν ἐκ τῆς νηστείας ἐσομένην ὠφέλειαν προανελεῖν λαίμαργίᾳ καὶ μέθῃ. Καὶ γὰρ οἱ κακόςτοι τῶν ἀνθρώπων, ὅταν πικρὰ μέλλωσι πίνειν φάρμακα, ἂν πολλῆς ἑαυτοὺς ἐμπλήσωσι τροφῆς, καὶ οὕτω τὰ φάρμακα λάδωσι, τὴν μὲν πικρίαν ὑπέμειναν, τῆς δὲ ὠφελείας ἐξέπεσον, δυσκολωτέραν τῷ φαρμάκῳ ποιοῦντες τὴν πάλιν πρὸς τὴν τῶν διεφθορότων χυμῶν πονηρίαν. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς οἱ τῶν ἱατρῶν παῖδες μὴ δειπνήσαντας κελεύουσι καθεύδειν, ἵνα πᾶσαν τῶν φαρμάκων τὴν δύναμιν ἐκ πρώτης εὐθέως τοῖς νοσοποιοῖς τῶν περιττωμάτων παραγάγῃ χυμοῖς. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας· ἐάν μὲν πολλῆς ἑαυτὸν ἐμπλήσῃς τῆς μέθης τήμερον, καὶ αὖριον ὑποδείξῃ τὸ παρ' ἐκείνης φάρμακον, ἄχρη-

* Morel. τιμωρίας. Unus ms. Reg. et Savil in textu τιμωρίαν, in marg. τιμωρία.

β Ἄλλι ὄρῳ καὶ οἰμωγαί.

* Sic Savil. et unus Reg. Morel. vero λαγόνων ἄπτεσθαι.

δ Savil. et unus Reg. ἡμῖν τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος, φησὶν.

στον αὐτὸ καὶ ἀνόνητον ἐποίησας, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπέμεινας, τὸ δὲ κέρδος οὐκ ἐκαρπώσω τοῦ πράγμα-
τος, [316] εἰς τὴν πρόσφατον ἐκ τῆς μέθης ἐγγινομένην
κακίαν ἄπασαν αὐτοῦ καταδαπανώντος τὴν ὁδὸν αἰν-
εῖν δὲ κοῦφον αὐτῇ τὸ σῶμα παρασκευάσης καὶ νήφοντι
λογισμῷ τὸ φάρμακον δέξῃ, πολλὰ τὼν παλαιῶν ἀμαρτη-
μάτων ἀποκαθάραι δυνήσῃ. Μὴ τοίνυν διὰ μέθης ἔωμεν
εἰς τὴν νηστείαν, μὴδὲ ἀπὸ νηστείας εἰς μέθην κατα-
λύσωμεν πάλιν, ἵνα μὴ ταῦτόν γένηται, οἷον εἰ τις
ἀβρῶστον τὸν σῶματι καὶ διανίστασθαι μέλλοντι λάξ
ἐμβαλὼν σφοδρότερον καταβάλαι πάλιν. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς
ψυχῆς τῆς ἡμετέρας γίνεται, ὅταν ἐξ ἑκατέρου μέρους,
καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς νηστείας, τῇ νεφέλῃ
τῆς μέθης τὴν ἐκ τῆς ἀσιτίας γενομένην ἡμῖν νήψιν
συσκιώσωμεν. Καθὰπερ γὰρ οἱ θηρίοις πυκτεύειν μέλ-
λοντες, πολλοὶς ὄπλοις καὶ ἀσφαλίσμασι τὰ καίρια τῶν
μιελῶν περιφράξαντες, τὴν πρὸς ἐκεῖνα ἀναδέχονται
μάχην· οὕτω καὶ νῦν πολλοὶ ὄντων ἀνθρώπων εἰσὶν, οἱ
καθὰπερ θηρίῳ τῇ νηστείᾳ πυκτεύειν μέλλοντες, οὕτω
τῇ γαστριμαργίᾳ καθοπιλίζονται, καὶ διαβρόχξαντες
ἑαυτοὺς καὶ σκοτώσαντες μετὰ πολλῆς τῆς παραφρο-
σύνης ὑποδέχονται τὸ γαλήνιον καὶ ἡμερον τῆς νηστείας
ἔμμα. Κἂν μὲν ἐρωτήσω σε, Τίνος ἔνεκεν εἰς βαλανεῖον
τρέχεις στήμερον; Ἴνα καθαρῶ τῷ σῶματι τὴν νηστείαν

^a Hæc est Savillii lectio, qua admissa, gravissimum editionis Benedictinæ mendum nobis correxisse videmur. Legebatur enim... ἄπασαν αὐτοῦ καταδαπανήσας, deliciente aut saue l'æce doctum fugiente sensu. Edit.

ὑποδέξωμαι, φήσεις· ἂν δὲ ἐρωτήσω, Τίνος ἔνεκεν με-
θύεις; Ἐπειδὴ εἰς νηστείαν μέλλω εἰσιέναι, πάλιν ἐρεῖς.
Καὶ πῶς οὐκ ἀποτόν ἐστι, σῶματι μὲν καθαρῶ, ψυχῇ
δὲ ἀκαθάρτι καὶ μεθυούσῃ, τὴν καλλίστην ταύτην ἑορ-
τὴν ὑποδέχεσθαι; Ἐνῆν μὲν οὖν καὶ πλείονα τούτων
εἰπεῖν, ἀλλὰ τοῖς συμφρονούσι καὶ ταῦτα ἀρκεῖ πρὸς
διόρθωσιν. Διόπερ ἀνάγκη καταπαῦσαι τὸν λόγον· καὶ
γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς φωνῆς ἐπιθυμῶ ἀκοῦσαι. Ἡμεῖς
μὲν γὰρ, κατὰ τὰ παιδεία τὰ ποιμενικά, λεπτῷ τῷ κα-
λάμῳ συρίζομεν, ὥσπερ ὑπὸ τινος ὀρνυ τοῦ λευκῆν, τῇ
σκιᾷ τῶν ἱερῶν· τούτων καθήμενοι· οὗτος δὲ καθὰ
μουσικός τις ἀριστος χρυσῇν ἀρμολογούμενος κιθάραν, τῇ
συμφωνίᾳ τῶν κρουσμάτων δολόκληρον ἀνίστησι θέατρον·
οὕτως δὲ καὶ οὗτος, οὐ συμφωνίᾳ κρουσμάτων, ἀλλὰ
συμφωνίᾳ λόγων καὶ πράξεων πολλὴν ἡμῖν ἐντίθῃται
τὴν ὠφέλειαν. Τοιοῦτος καὶ ὁ Χριστὸς ζητεῖ διδασκά-
λους· Ὁ γὰρ ποιήσας, φησὶ, καὶ διδάξας, οὗτος
μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.
Τοιοῦτος οὗτος ἐστὶ· οὐδὲ καὶ μέγας ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν
οὐρανῶν ἐστὶ. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς εὐχαῖς αὐτοῦ καὶ τῶν
συνεδρῶν ἁπάντων δυνηθῆναι καταξιοθῆναι τῆς βα-
σιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα,
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Morel. ἀρετῇ, Savil. et unus Reg. ἑορτήν.

^c Savilius non habet τῶν ἱερῶν.

^d Savil. προεδρῶν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΧΘΕΙΣΑ ΠΕΡΙ ΝΗΣΤΕΙΑΣ

τῇ ἐκτῇ ἐβδομῇ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς^a.

Ὁμιλία ς^a.

α'. Ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἡμῖν θαλάσσης
τὰ κύματα, καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ πλάγῃ τερπνότερα.
Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἀνέμῳ ἀταξία, ταῦτα δὲ ἀκροάσεως
ἐπιθυμία διανίστησι· κἀκεῖνα μὲν [317] κορυφούμενα
πολλὴν τῷ κυβερνήτῃ τὴν ἀγωνίαν παρέχει, ταῦτα δὲ
φαινόμενα πολλὴν τῷ λέγοντι τὴν παρόρησιαν ἐντίθῃσι.
Τὰ μὲν γάρ ἐστι χειμαζομένης θαλάσσης τεκμήρια,
ταῦτα δὲ ψυχῆς εὐφραυνόμενης σημεῖα· κἀκεῖνα μὲν
ταῖς πέτραις προσαραπτόμενα ἄσχημον τὸν ἥχον ἀφίησι,
ταῦτα δὲ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας προσρηγνύμενα
προσηγνὴ τὴν φωνὴν ἀφίησιν. Οὕτω καὶ ζεφύρου πνοαὶ
ἔταν ἐμπέσωσιν εἰς λήϊα, καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀστει-
γῶν ἐπικλίνωσι καὶ διανιστώσι^b, τὰ κύματα τῆς θα-
λάσσης ἐπὶ τῆς χέρσου μιμοῦνται. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνων τῶν
ληϊῶν ταῦτα τερπνότερα· οὐ γὰρ ζεφύρου πνοαί, ἀλλὰ
Πνεύματος χάρις τὰς ὑμέτερας διανέστησέ ψυχὰς καὶ
ἐθέρμανε, καὶ τὸ πῦρ ἐκείνο, ὃ πάλα ὁ Χριστὸς ἔλεγεν,
ὅτι Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰ ὁ ἔλω, εἰ
ῥῖδι ἀνήσθη; τοῦτο ὅρῳ καταβιβλημένον καὶ καίονον
ἐν ταῖς ὑμέτεραις ψυχαῖς. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτας ἡμῖν
λαμπάδας ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος ἀνήψε, φέρε ἐντεῦθεν
τὸ τῆς διδασκαλίας ἔλαιον ἐπιστάξωμεν, ὥστε διαρκέ-
στερον^c ἡμῖν γενέσθαι τὸ φῶς.

Ὁ γὰρ καιρὸς τῆς νηστείας ἡμῖν λοιπὸν πρὸς τὸ
τέλος ἐπελγεται· εἰς γὰρ τὰ μέτα τῶν σταδίων φθά-
σαντες πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν ἀπηγνητάμεν. Ὡςπερ γὰρ
δ' ἀρχόμενος ἐμέσασεν, οὕτως ὁ πρὸς μέσον ἔλθων τοῦ
τέλους ἐπελγεται. Ὁ μὲν οὖν καιρὸς πρὸς τὸ τέλος

ἐπείγεται, καὶ πρὸς τὸν λιμένα βλέπει τὸ σκάφος
λοιπὸν, ἀλλὰ τὸ ζητούμενον οὐ πρὸς τὸν λιμένα ἔλθειν,
ἀλλὰ μὴ κενὸν τῆς ἐμπορίας ἐλκύσαι τὸ σκάφος^d. Δέημαι
πάντων ὑμῶν καὶ ἀντιδῶν, εἰς τὸ συνεῖδός ἑακτος αὐ-
τοῦ ἀναλογιζέσθω τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας πραγματεῖαν,
κἂν μὲν εὖρῃ κέρδος πολὺ γεγεννημένον, προστιθέτω τῇ
πραγματείᾳ· ἂν δὲ μῆδεν ἢ συνελεγμένον, τῷ λειπο-
μένῳ τοῦ χρόνου κεχρήσθω πρὸς τὴν ἐμπορίαν. Ἔως
ἔστηκεν ἡ πανήγυρις, μέγα πραγματευσάμενοι κέρδος
ἀναχωρήσωμεν, ἵνα μὴ κεναῖς ἀναχωρήσωμεν· χερσὶν
ἵνα μὴ πόνον ὑπομείναντες νηστείας, μισθὸν νηστείας
ἀπολέσωμεν. Ἔστι γὰρ καὶ πόνον ὑπομείναι νηστείας,
καὶ μισθὸν νηστείας μὴ λαβεῖν· πῶς; Ὅταν βρωμάτων
μὲν ἀπεχώμεθα, ἀμαρτημάτων δὲ μὴ ἀπεχώμεθα·
ὅταν κρέα μὲν μὴ ἐσθίωμεν, κατεσθίωμεν δὲ τὰς τῶν
πενήτων οἰκίας· ὅταν οἶνον μὲν μὴ μεθύωμεν, μεθύωμεν
δὲ ἐπιθυμῶντες πονηρᾶ· ὅταν πᾶσαν τὴν ἡμέραν ἄσχοι
διατελώμεν, πᾶσαν δὲ διημερεύωμεν ἐν ἀκολάστοις θεά-
μασι. Ἰδοὺ καὶ πόνος νηστείας, καὶ μισθὸς νηστείας
οὐδαμοῦ^e, ὅταν εἰς τὰ θέατρα τῆς παρανομίας ἀναβαί-
νωμεν. Οὐ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος· οἶδα γὰρ ὅτι καθαροὶ
τῆς κατηγορίας ἐστέ, ἀλλ' ἔθος τοῖς ὀδυνωμένοις, ὅταν
τοὺς αἰτίους μὴ λάβωσιν, εἰς τοὺς παρόντας ἀφίεναι τὴν
ὀργήν. Ποῖον κέρδος νηστεύοντος εἰς τὰ θέατρα παρα-
νομίας ἀναβαίνειν, εἰς τὸ κοινὸν τῆς ἀσελείας διδα-
σκαλεῖον εἰσιέναι, εἰς τὸ δημόσιον τῆς ἀκολασίας γυ-
μνάσιον, ἐπὶ τὴν καθέδραν καθέζεσθαι τῶν λοιμῶν; Καὶ
γὰρ καὶ καθέδραν λοιμοῦ, καὶ ἀκολασίας γυμνάσιον, καὶ
ν διδασκαλεῖον ἀσελείας, καὶ πάντα τὰ αἰσχίστα τὴν
ὀρχήστραν τις προσειπὼν οὐκ ἂν ἀμάρτοι, τὸ πονηρό-

^a Sic titulus in ms. Ottononi. Edit. : Λόγος περὶ νηστείας.
Baroc. εἰς τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστὴν περὶ νηστείας.

^b Otton. διανιστάσθαι.

^c Sic Otton. et Baroc. recte. Morel. vero διαρκὲς ἔσθρον.

^d Ambo mss. τὸ πλοῖον.

^e Sic ambo mss. Editi vero ἀπελυσόμεθα.

^f Sic ambo mss. Editi autem οὐδαμῶς, minus commoda.

inutilemque effeceris, et laborem quidem pertuleris, lucrum inde futurum non assequeris, dum ejus vim totam in malum recenti ebrietate partum impendis : si vero leve præparaveris corpus, sobriaque mente susceperis medicinam, ex delictis veteribus multa poteris expurgare. Ne igitur per ebrietatem ad jejunium pergamus, neque a jejunio in ebrietatem declinemus, ne forte perinde accadat ac si quis ægrum corpus atque resurgens a valetudine calcibus impetens velocius deiciat. Quod et in nostra fit anima, cum utraque jejunii ex parte, principio videlicet ac fine, ebrietatis nube mundationem in nobis ab abstinentia factam offuscamus. Veluti enim qui cum feris dimicaturi, armis multis, munimentisque principalia quæque membra circumdant, atque ita cum illis bellum suscipiunt : sic et nunc homines multi cum jejunio quasi cum fera quadam pugnaturi, ventris se crapula muniunt, disrumpentesque sese et obtenebrantes, multa cum imprudentia mitem ac quietum jejunii aspectum suscipiunt. Atque si quempiam interrogavero, Cujus rei gratia ad thermas hodie properas : Ut ablato corpore, inquis, jejunium suscipiam. Si vero te interrogavero, Quare inebriaris,

iterum dices, Quoniam jejunium sum ingressurus. Quomodo igitur non erroneum, corpore quidem puro, impura vero ebriaque anima, pulcherrimum hoc festum excipere¹? Plura dicenda supererant, sed hæc sobriis ad correctionem sufficiunt. Quare necesse est dicendi finem facere : nam cupio patris audire vocem : quoniam ipsi quidem quasi pastorales pueri subtili calamo sibilamus, veluti sub quercu aut fago quadam ad umbram sacrorum horum sedentes; hic autem veluti musicus optimus auream citharam modulatus, sonorum concentu universum excitat theatrum : sic et hujus non pulsationum, sed verborum et operum concentus plurimam nobis affert utilitatem. Ejusmodi et Christus doctores quarrit : *Qui enim fecerit et docuerit, inquit, hic magnus vocabitur in regno cælorum (Matth. 5. 19)*. Ejusmodi est iste : quapropter et magnus est in regno cælorum. Contingat autem et nos ejus, omniumque præsulum orationibus regno cælorum dignos fieri, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Sic Sav. et unus Reg. In B. et apud Morel., *pulcherrimam hanc virtutem suscipere*.

DE POENITENTIA,

QUARTA HEBDONADA SACRÆ QUADRAGESIMÆ.

HOMILIA VI (a).

1. Quam jucundi spiritualis hujus nobis maris sunt fluctus, et ipsis, qui in pelago sunt, jucundiores. Nam illi quidem ventorum insolentia, hi auditus desiderio excitantur : et illi quidem sublimius agglomerati, trepidationem gubernatori plurimam inferunt : hi ubi apparuerunt, dicentem fiducia multa replent. Illi enim furibundi maris argumenta, hi animæ lætitudinis sunt indicia : illi petris illisi ignobile sonitum reddunt, hi vero doctrinæ verbo contriti blandam vocem emittunt. Sic et zephyri flatus in sata cadentes, atque ipsa spicarum capita inclinantes ac relevantes, in terra maris fluctus imitantur. Sed et illis satis jucundiora sunt hæc : non enim zephyri flatus, sed Spiritus gratia vestras animas excitat et inflamat, et ignem illum, de quo olim Christus : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur (Luc. 12. 49)* ? Hunc video immissum incensumque in animabus vestris. Quoniam igitur tot lampadēs nobis Christi timor accendit, agite hinc doctrinæ oleum instillemus, quo nobis diuturnior lux fiat.

Jejunii fructus querendus ; in studium spectaculorum invehitur. — Etenim nobis de cætero jejunii tempus ad finem urget : nam ad stadii medium progressi, deinceps ad ipsum finem concedimus. Sicut enim qui in-

cepit, in medio est : ita qui ad medium devenit, finem apprehendit. Igitur tempus ad finem vergit, atque de cætero portum cymba prospicit ; sed quod quaeritur, non jam est ad portum pervenire, sed navem haud lucri vacuum trahere. Oro vos omnes et obsecro, suam quisque ad conscientiam jejunii negotiationem reputet, ac si quidem lucrum multum accumulatum invenerit, negotiationi addat : si nihil congregatum, reliquum temporis negotiationi impendat. Quoadusque stant nundinæ, negotiantes de magno lucro contendamus, ne vacuis recedamus manibus, ne jejunii laborem tolerantes, jejunii amittamus præmium. Licet enim et jejunii laborem sufferre, et jejunii fructum non consequi : quomodo ? Cum scilicet esca abstinemus, peccato non abstinemus : cum carnibus quidem non vescimur, devoramus tamen pauperum domos : cum vino quidem haud inebriamur, inebriamur vero desideriiis pravis : cum quidem inedia totam transigimus diem, atque eandem impudicis in spectaculis consumimus, Ecce jejunii labor, et jejunii fructus nusquam est, cum iniquitatis theatra conscendimus. Non ad vos mihi est sermo, novi enim ab ea accusatione vos vacuos esse ; sed mos dolore pressis est, cum eis non adsunt, qui doloris dant causam, in præsentis irarum evomere. Quod enim lucrum jejunantes theatra iniquitatis ascendere, ad communem luxuriæ scholam introire, ad publicum incontinentiæ gymnasium, super cathedram sedere pestilentiarum ? Etenim et cathedram pestilentiarum, et incontinentiæ gymnasium, scholamque luxuriæ, et omnia turpissima orchestram si

(a) Collata cum Codice Em. Card. Ottoboni cujus nota est R. VI. 16, et cum Cod. Barocciano 213 a D. Wetschenio Basiliensi.

quis dixerit, laud peccaverit, pessimum illum locum, plurimorumque morborum plenum, Babylonicam fornacem. Nam velut in fornacem quandam compellens in theatrum diabolus urbem, sic ab imo succendit, non jam malleolos submittens, veluti tunc barbarus ille, neque naphtham, neque stupam, neque picem; sed his multo pejora¹, fornicarios visus, turpia verba, membra molliter flexa, atque omnis plenos malitiæ cantus. Illam igitur fornacem barbaricæ manus accenderunt, hanc autem fornacem cogitationes barbaris insipientiores accendunt: hæc illa pejor, quandoquidem ignis deterior, non qui corporis naturam, sed qui bonam animæ depopulatur habitudinem: et quod nocentius est, neque ipsi qui comburuntur, idipsum sentiunt; si enim sentirent, non jam effusum illum in his risum emitterent. Igitur id vel pessimum est malum, cum quis infirmatur, neque idipsum quod infirmatur novit: et misere ardens et ærumnose, non sentit incendium. Quænam jejunii utilitas, dic mihi, cum quidem corpus arces legitimo a nutrimento, iniquum vero nutrimentum animæ inducis? cum diem illic trahis sedens, communem naturam deturpatam intuens ac traductam, mulieresque fornicarias, adulteria repræsentantes illic eos, qui cujusque domus mala colligunt? Nam et fornicationes videre datur, et audire blasphemias, quo et per oculos, et per auditum ipsi animæ morbus procedat: alienas imitantur calamitates, unde et ipsis turpitudinis nomen impositum est. Quod igitur jejunii lucrum anima cibus ejusmodi nutrita? quibus oculis uxorem illis a spectaculis videbis? quibus oculis videbis filium? quibus domesticum? quibus amicum? Necesse autem dicentem illic gesta turpitudine, aut tacentem rubore confundi. Sed hinc non sic abis: licebit vero domi multa cum fiducia universa narrare, propheticas voces, apostolica dogmata, leges Dominicas, omnem virtutis mensam apponere, uxoremque narrationibus ejusmodi pudiciorem reddere, prudentiorem filium, benevolentiores domesticum, amiciorem amicum, atque ipsum inimicum persuadebis odium deponere.

2. *Vera jejunii ratio quæ.* — Vides quomodo hæc quidem ubique salutaria dogmata, illa vero acrosmata ubique inutilia? Quæ igitur jejunii utilitas, quæso, cum corpore quidem jejunas, oculis vero mæcharis? Adulterium enim est non ipsa modo conglutinatio aut copula corporis, sed et impudicus visus. Quæ utilitas cum illuc hinc abis? Ego corrigo, ille corrumpit: ego medicinas morbo adhibeo, ille causam morbi ministrat: ego naturæ flammam extinguo, ille libidinis flammam accendit. Quæ utilitas, dic mihi? *Unus ædificans et unus destruens: quid lucrati sunt plus quam labores* (Eccli. 34. 23). Non ergo hic et illic, sed hic solum conversemur, quo fructuose, quo non in vanum hic, quo non inutiliter, neque ad damnationem: *Unus ædificans et unus destruens: quid lucrati sunt plus quam labores?* Et quamvis multi ædificantes forent, unus vero de-

struens, facilitate subversionis ædificantium multitudo vincitur. Magnæ profecto turpitudinis et juvenes et senes ad tale studium festinare. Sed utinam usque ad turpitudinem esset malum: tametsi id homini libero intolerabile fortasse videtur, et damnum cordato maximum, si turpitudine et ignominia notetur; verum non ad ignominiam usque tantum pœna procedit, sed ultio ingens ac supplicium imminet: necesse est enim illic sedentes peccato adulterii omnes teneri, non quod ibi mulieribus copulentur, sed quod impudicis eas intueantur oculis. Etenim hos quoque necesse esse adulterio teneri ut intelligatis, non meum vobis dicam sermonem, ne forte despiciatis, sed divinam legem explicabo, ubi despectui nequaquam locus. Quid ergo divina lex inquit? *Audistis quia dictum est antiquis: Non mæchaberis* (Exod. 20. 14); *ego autem dico vobis, quod quicumque viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 27. 28). Vidisti adulterium consummatum? vidisti completum peccatum? et quod deterius, in adulterio deprehensum adulterum, non humano, sed divino sub judicio adulterii reum esse, ubi immortales sunt pœnæ. *Quicumque enim viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo.* Non modo morbum, sed et morbi radicem evellit; radix enim adulterii concupiscentia impudica: quare non modo plectit adulterium, sed et concupiscentiam, adulterii matrem. Sic et medici faciunt, non ad morbos instant solum, sed ad causas etiā tollendas: quod si ægrotantem oculum viderint, pravam humorem desuper a temporibus compescunt: sic et Christus facit. Cæcitas mala est adulterium; oculorum est morbus, non corporis solum, sed animæ prius: idcirco inde compescit humorem impudicitæ per timorem legis; quare non modo adulterium punit, sed concupiscentiam quoque ulciscitur. *Jam mæchatus est eam in corde suo.* Corde autem corrupto, quæ deinceps utilitas in reliquo corpore? Quemadmodum enim in plantis et lignis, si quando cor exesum videmus, reliquam de cætero repudiamus partem: sic et in homine cum id perierit, incassum est inde reliqua corporis sanitas. Auriga perit, fractus, dejectus est, frustra in posterum equi currunt: laboriosa lex et multum oneris habet: sic igitur et magnam habet coronam. Ejusmodi sunt enim res laboriosæ; magnas habent retributiones. Tu vero nequaquam laborem attende, sed retributionem considera: sic et in vitæ rebus fit. Si enim laborem bonorum operum prospexeris, grave atque onerosum; si vero retributionem cogitaveris, leve et facile quod subest. Sic et gubernator, si fluctus viderit solum, numquam e portu scapha digredietur, sed si quæstum prius, quam fluctus respexerit, tunc immensum adire pelagus audet. Sic et miles si vulnera cædesque viderit, nusquam induet thoracem; si vero triumphos victoriasque prius, quam vulnera, tamquam ad pratum currit ad prælium. Quæ enim natura gravia, sic levia fiunt, cum jam non labores cogitamus, sed ipsos laborum fructus consideramus. Discerene vis quomodo natura gravia, levia fiunt? Paulum audi dicentem: *Nam et*

¹ Verba usque ad, hæc illa pejor, desiderabantur in Editis; sed ex Ottob. et Barocc. restituta sunt.

τατον ἔκλεινο χωρίον καὶ νοσημάτων γέμον παντοδα-
πῶν, [318] τὴν Βαβυλωνίαν^α κάμινον. Καθάπερ γὰρ
εἰς κάμινόν τινα εἰς τὸ θέατρον τὴν πόλιν ἐμβαλὼν ὁ
διδάσκαλος, οὕτως κάτωθεν ὑποκαίει, οὐ καλῶς ὑπο-
τίθει, καθάπερ ὁ βάρβαρος τότε ἐκείνος, οὐδὲ νάφθαν,
οὐδὲ στυπτεῖον, οὐδὲ πίψαν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ τούτων
χαλεπώτερα^β, πορνικὰς βίβας, αἰσχρὰ ῥήματα, διακε-
κλισμένα μέλη, πάσης γέμοντα πονηρίας ἔργματα.
Ἐκείνην μὲν οὖν βαρβαρικὰ τὴν κάμινον χεῖρες ἀν-
ῆψαν, ταύτην δὲ τὴν κάμινον ἀνοητότεροι τῶν βαρβάρων
ἄποτοι λογισμοί· χαλεπώτερα αὕτη ἐκείνης, ἐπειδὴ καὶ
τὸ πῦρ χαλεπώτερον· οὐ γὰρ σωμάτων καίει φύσιν,
ἀλλὰ ψυχῆς εὐεξίαν λυμαίνεται· καὶ τὸ χαλεπώτερον,
ὅτι οὐδὲ αἰσθάνονται οἱ καϊόμενοι· εἰ γὰρ ἥσθάνοντο,
οὐκ ἂν πλατὺν γέλωτα ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἤφρισαν·
ὅπερ οὖν ἐστὶ χαλεπώτατον, ὅταν τις νοσῶν μὴδὲ αὐτὸ
τοῦτο οἶδεν ὅτι νοσεῖ, καὶ καϊόμενος ἀθλίως καὶ τάλαι-
πῶρος, οὐκ αἰσθάνεται τῶν ἐμπρησμῶν. Τί τὸ ὅφελος
τῆς νηστείας, ὅταν τὸ μὲν σῶμα κωλύσῃ τῆς νενομι-
σμένης τροφῆς, τῇ δὲ ψυχῇ προσάγῃ τὴν παράνομον
τροφὴν; ὅταν διημερεύσῃ ἐκεῖ κατῆμενος, βλέπων τὴν
κοινήν φύσιν ἀσχημονοῦσαν καὶ παραδειγματιζομένην,
γυναικίαις πορευομένης, μοιχείας ὑποκρινομένους ἐκεῖ
τοὺς· τὰ ἐκάστης οἰκίας κακὰ συλλέγοντας; Καὶ γὰρ
καὶ πορνείας καὶ μοιχείας ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ βλασφημίας
ἀκούσαι, ἵνα καὶ δι' ὀφθαλμῶν καὶ δι' ἀκοῆς ἡ νόσος
ἐπισητῇ τῇ ψυχῇ· μιμούνται τὰς ἀλλοτρίας συμφορὰς,
ὅθεν αὐτοῖς καὶ τὸ ὄνομα τῆς αἰσχύνῃς ἐπίκειται. Τί
οὖν τὸ κέρδος τῆς νηστείας, τοιαῦτα τῆς ψυχῆς σιτου-
μένης; ποιοῖς ὀφθαλμοῖς βλεῖ τὴν γυναικὰ ἀπὸ τῶν
θεαμάτων ἐκείνων; ποιοῖς ὀφθαλμοῖς βλεῖ τὸν υἱόν,
ποιοῖς τὸν οἰκέτην, ποιοῖς τὸν φίλον; Ἀνάγκη γὰρ λέ-
γοντα τὰ ἐκεῖ γινόμενα ἀσχημονεῖν, ἢ σιγᾶν καὶ κατα-
δύεσθαι ἐρυθριῶντα. Ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν οὕτως ἀναχω-
ρεῖς, ἀλλ' ἔξεις ἐν τῇ οἰκίᾳ μετὰ πολλῆς τῆς παρῆρη-
σίας πάντα τὰ λεγόμενα διηγεῖσθαι, προφητικὰς φωνάς,
ἀποστολικὰ δόγματα, νόμους δεσποτικούς, ἅπασαν τῆς
ἀρετῆς παρατιθέναι τὴν τράπεζαν, καὶ γυναῖκα σωφρο-
νοῦσαν ποιεῖς τοὺς ἐντεῦθεν διηγήμασιν, καὶ υἱὸν συν-
ετώτερον ἐργάζῃ, καὶ οἰκέτην εὐνοώτερον, καὶ φίλον
φιλικώτερον, καὶ τὸν ἐχθρὸν δὲ αὐτὸν πειθεῖς καταλῦσαι
τὴν ἐχθραν.

β'. Ὁρᾷς ὡς ταῦτα μὲν πανταχοῦ σωτήρια τὰ δόγματα,
ἐκεῖνα δὲ ἄχρηστα πανταχοῦ τὰ ἀκούσματα; Τί τοίνυν
ὄφελος νηστείας, εἰπέ μοι, ὅταν τῷ σώματι μὲν νη-
στεύῃς, διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν μοιχεύῃς; μοιχεία γὰρ
ἐστὶν οὐ συμπλοκὴ μόνον, οὐδὲ ὁμιλία σώματος, ἀλλὰ
καὶ βίβας ἀκόλαστος· τί τὸ ὄφελος ὅταν· ἐνταῦθα πα-
ραγίνῃ κάκει; Ἐγὼ παιδεύω, ἐκείνος διαφθείρει· ἐγὼ
φάρμακα ἐπάγω τῇ νόσῳ, ἐκείνος προστίθῃσιν ὑπόθε-
σιν τῇ νόσῳ· ἐγὼ σθενυνῶ τὴν φλόγα τῆς φύσεως,
ἐκείνος ἀνάπτει τὴν φλόγα τῆς ἐπιθυμίας. Τί τὸ ὄφελος,
εἰπέ μοι; *Εἰς οἰκοδομῶν καὶ εἰς καθαιρῶν· τί ὠφέ-
λησαν πλέον ἢ κόπους;* Μὴ τοίνυν ἐνταῦθα καὶ
ἐκεῖ, ἀλλ' ἐνταῦθα μόνον διατρίβωμεν, ἵνα χρησίμως
ἐνταῦθα, ἵνα μὴ μάτην ἐνταῦθα, ἵνα μὴ εἰκῇ, μὴδὲ ἐπὶ
καταχρήσει· *Εἰς οἰκοδομῶν καὶ εἰς καθαιρῶν· τί ὠφέ-
λησαν πλέον ἢ [319] κόπους;* Καίτοι γε εἰ καὶ πολλοὶ

οἱ οἰκοδομοῦντες εἴεν, εἰς δὲ ὁ καθαιρῶν, νικᾷ τὴν πολυ-
χειρίαν τῶν οἰκοδομοῦντων ἡ εὐκολία τῆς καταστροφῆς.
Μεγάλη ὄντως αἰσχύνῃ καὶ νεάζοντα καὶ γεγηρακότα
ἐπὶ τὴν τοιαύτην τρέχειν σπουδῇ. Ἀλλ' εἴθε μέχρις
αἰσχύνῃς ἦν τὸ κακόν· καίτοι γε οὐδὲ τοῦτο φορητὸν
ἀνδρὶ ἐλευθερῷ, ἀλλ' ἐσχάτῃ ζημίᾳ τῷ νούν ἔχοντι καὶ
κατάγνωσις καὶ αἰσχύνῃ· ἀλλ' οὐ μέχρι τῆς αἰσχύνῃς
τὸ ἐπιτίμιον, ἀλλὰ καὶ κόλασις ἐπίκειται μεγάλη καὶ
τιμωρία. Ἀνάγκη γὰρ τοὺς ἐκεῖ κατῆμενους μοιχείας
ἀμαρτία πάντας ἀλίσκεσθαι, οὐκ ἐπειδὴ συμπλέκονται
ταῖς ἐκεῖ γυναιξίν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀκολάστοις βλέπουσιν
αὐτάς· ὀφθαλμοῖς. Ὅτι γὰρ καὶ τούτους ἀνάγκη μοι-
χεῖα ἀλίσκεσθαι, οὐκ ἐμὸν ὑμῖν ἐρῶ λόγον, ἵνα μὴ κα-
ταφρονήσῃτε, ἀλλὰ θεῖον ὑμῖν ἀναγνώσομαι νόμον·
ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι καταφρονεῖν δυνατόν. Τί οὖν ὁ
θεοῦ νόμος φησὶν; *Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρ-
χαλοῖς, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἔτι πᾶς ὁ
ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη
ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.* Εἶδες ἀπειρ-
τισμένον τὸν μοιχόν; εἶδες πεπληρωμένην τὴν ἀμαρ-
τίαν; καὶ τὸ χαλεπώτερον, τὸν μοιχὸν μοιχείας ἀλόντα
οὐκ ἐν ἀνθρωπίνῳ, ἀλλ' ἐν θεῷ δικαστηρίῳ τῆς μοι-
χείας γινόμενον ὑπεύθυνον, ἐνθα ἀθάνατα τὰ τῶν τιμω-
ρίων. *Πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι
αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.*
Οὐ τὸ νόσημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ῥίζαν ἀναίρει τοῦ νοσή-
ματος· ῥίζα γὰρ μοιχείας ἐπιθυμία ἀκόλαστος· διὸ οὐ
μοιχείαν κολάζει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμίαν, τὴν τῆς
μοιχείας μητέρα. Οὕτω καὶ οἱ ἱερεῖς ποιοῦσιν· οὐ πρὸς
τὰ νόσηματα ἴστανται μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς αἰτίας
αὐτάς· κἂν ἴδωσιν ὀφθαλμοῦς νοσοῦντας, τὸ πονηρὸν
ῥεῦμα ἀνωθεν ἀπὸ τῶν κροτάφων ἀναστέλλουσιν·
οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ. Ὁφθαλμία χαλεπὴ μοιχεία·
τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ τὸ νόσημα, οὐ τῶν τοῦ σώματος,
ἀλλὰ πρότερον τῶν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο ἐκεῖθεν ἀν-
έστειλε τὸ ῥεῦμα τῆς ἀκολασίας, τῷ φόβῳ τοῦ νόμου·
διὰ τοῦτο οὐχὶ μοιχείαν μόνον ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ ἐπι-
θυμίαν ἐτιμωρήσατο. *Ἠδὲ ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ
καρδίᾳ αὐτοῦ·* τῆς δὲ καρδίας διεφθαρμένης, τί λοι-
πὸν ὄφελος τοῦ λοιποῦ σώματος; Ὅπερ γὰρ ἐπὶ φυτῶν
καὶ ζώων, ὅταν ἴδωμεν τὴν καρδίαν διαφθαρθεῖσαν, τὸ
λοιπὸν ἀποδοκιμάζομεν μέρος· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώ-
που ὅταν ἐκείνη ἀπόληται, εἰκῇ λοιπὸν ἡ τοῦ σώματος
ὕγιαι. Ὁ ἡνίοχος ἀπόλωλε, διέφθαρται καὶ καταβέβη-
ται, μάτην τρέχουσιν οἱ ἵπποι λοιπόν· ἐπίπικτος ὁ νόμος
καὶ πολὺ τὸ φορητικὸν ἔχει, ὥσπερ οὖν καὶ μέγαν ἔχει τὸν
στέφανον. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐπίπικτα, μεγάλας ἔχει τὰς
ἀνομίας. Σὺ δὲ μὴ τῷ πόνῳ πρόσσεχε, ἀλλὰ τὴν ἀμοιβὴν
ἐννόει· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν γίνεται πραγμά-
των. Ἄν μὲν γὰρ τὸν πόνον ἴδῃς τῶν κατορθωμάτων,
βαρὺ καὶ φορητικόν· ἂν δὲ τὴν ἀμοιβὴν ἴδῃς, κοῦφον καὶ
ῥᾶστον τὸ προκείμενον. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἂν τὰ
κύματα βλέπῃ μόνον, οὐδέποτε ἐξέλκει τοῦ λιμένος τὸ
σκάφος, ἀλλὰ πρὸ τῶν κυμάτων τὴν [320] ἐμπορίαν
ὀρῶν, οὕτω καὶ ἀπλέτοω κατατολμᾷ πελάγους. Οὕτω
καὶ στρατιώτης ἂν τὰ τραῦματα βλέπῃ, καὶ τὰς σφαγὰς,
οὐδέποτε ἐνδύσεται θώρακα· ἂν δὲ πρὸ τῶν τραυμάτων
τὰ τρόπαια σκοπῇ καὶ τὰς νίκας, ὥσπερ εἰς λειμῶνα
δραμεῖται τὴν παράταξιν. Τὰ γὰρ φύσει βαρέα, οὕτω
κοῦφα γίνονται, ὅταν μὴ τοὺς πόνους λογιζόμεθα, ἀλλὰ
καὶ τὰς ἀμοιβὰς αὐτῶν σκοπῶμεν. Βούλει μαθεῖν πῶς
τὰ φύσει βαρέα κοῦφα γίνονται; ἀκουσον τοῦ Παύλου

^α Ambo Βαβυλωνιακὴν. Ultraque lectio quadrat.

^β Hæc usque ad χαλεπώτερα sequens, desiderabatur in edi-
tis; sed ex Ottob. et Barocc. rescripta sunt, et ab interpretis
lecta fuerunt.

^γ In Barocc. ἐκεῖ τοὺς δεest. Ottob. autem habet ἐκείνους.

^δ Ottob. ὀφθαλμοῖς.

^ε Sic ambo; ὅταν δεest in editis.

^ς Ambo mss. ἀνέστειλεν.

λίγοντος· *Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρόν τῆς θλίψεως, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δέξῃς ἡμῖν κατεργάζεται.* Αἰνίγμα τὸ εἰρημένον ἐστίν· εἰ θλίψεως, πῶς ἐλαφρόν; εἰ ἐλαφρόν, πῶς θλίψεως; ταῦτα γὰρ ἐναντία. Ἀλλ' ἔλυσε τὸ αἰνίγμα τῇ ἐπαγωγῇ δεῖξας ἐλαφρόν· πῶς; *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα.* Ἐθεκε τὸν στέφανον, καὶ κοῦφον ἐποίησε τὸν ἀγῶνα· ἔδειξε τὸ βραβεῖον, καὶ παρεμυθήσατο τοὺς ἰδρωτάς. Καὶ οὐ τοῖνον ὅταν ἰδῃς γυναῖκα λάμπουσιν ἀπὸ τῆς ὕψεως, φαίδραν ἀπὸ τῆς στολῆς, ἰδῇς ἐπιθυμίας γαργαλίζουσιν^α, ἰδῇς τὴν ψυχὴν ἐπιθυμοῦσαν τῆς θεωρίας· ἀνάβλεψον πρὸς τὸν ἄνω σοι κείμενον στέφανον, ἵνα παραδράμῃς τὴν τοιαύτην ὕψιν. Εἶδες συνδουλὴν; ἐνόησον τὸν Δεσπότην, καὶ πάντως καταπαύσεις τὸ νόσημα. Εἰ γὰρ παιδία παιδαγωγῷ ἀκολουθοῦντα οὐ περιστρέφονται, οὐ κεχθνασιν, οὐκ ἐπτόννται, πολλῷ μᾶλλον σὺ τὸν Χριστὸν ἂν ἰδῇς τοῖς λογισμοῖς παρόντα, οὐδὲν πελῖθι τοιοῦτον. *Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμολχευσε αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.* Ἡδέως καὶ συνεχέστερον ἀναγινώσκω τοῦ νόμου τὰ γράμματα· εἶθε καὶ διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἦν τοῦτο λέγειν πρὸς ὑμᾶς, μᾶλλον δὲ οὐχὶ πρὸς ὑμᾶς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὑπευθύνους τοῖς ἀμαρτήματιν ὄντας· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς ὑμᾶς· καὶ γὰρ ὑμεῖς ἀσφαλέστεροι ἔσεσθε, οἱ δὲ ἐν τῇ νόσῳ ὄντες ταχέως πρὸς τὴν ὑγίειαν ἐπανήρξουσιν. *Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμολχευσε αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.*

γ'. Ἀρκεῖ πᾶσαν τῆς ἀμαρτίας τὴν σηπεδὸνα καθάραι φιλὰ ἀναγνωσθέντα τὰ ῥήματα. Ἀλλὰ σύγγνωτε· τραύματα καθαίρομεν, τὸν δὲ τραῦμα καθαίροντα, ἀνάγκη καὶ πικρὰ ἐπιτιθεῖναι φάρμακα· ὥσπερ ἂν ἐνέγκητε τὰ ῥήματα, τοσοῦτον μᾶλλον ἐκκαθαίρεται ὁ ἰός. Ὡσπερ γὰρ τοῦ πυρὸς ἡ φύσις, ὥσπερ ἂν ἐπιπλέον· ὁ μιλῆστη τῇ τοῦ χρυσοῦ φύσει, τοσοῦτον μᾶλλον δαπανᾷ τὸν ἰόν· οὕτω καὶ τῶν ῥημάτων τούτων ὁ φόβος, ὥσπερ ἂν ἐνηχηθῇ τῇ ὑμετέρᾳ διανοίᾳ, τοσοῦτον μᾶλλον ἅπασαν ἐκκαθαρίει τῆς ἀκολασίας τὴν ἀμαρτίαν. Πυρῶσιμεν αὐτὴν ὥδε τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶμεν αὐτὴν ἐκεῖ πυρῶσαι τῷ πυρὶ τῆς γεέννης. Τὴν μὲν γὰρ ἐντεῦθεν ἀπελθοῦσαν καθαρὰν οὐδὲν ἐκεῖνο βλάψει τὸ πῦρ· τὴν δὲ μετὰ ἀμαρτημάτων ἀπελθοῦσαν ἐντεῦθεν ἐκεῖνο δέξειται τὸ πῦρ. *Ἐκάστω γάρ, φησί, τὸ ἔργον ὁποῦν ἐστὶ τὸ πῦρ δοκιμάσει.* Δοκιμάσωμεν ἑαυτοὺς νῦν χωρὶς ὁδύνης, ἵνα μὴ δοκιμασθῶμεν τότε μετὰ ὁδύνης. [321] Ὅσα ἂν εἴπῃς, φησὶν, ἐπιπνοὺς ὁ νόμος. Τί οὖν; ἀδύνατα ἡμῖν ὁ Θεὸς προστάττει; Οὐ φημι· ἐπιστομίζου^δ, μὴ κατηγόρει τοῦ Δεσπότη· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀπολογία τρόπος, ἀλλὰ ἀμαρτίας προσθήκη τῆς προτέρας χαλεποτέρας. Ὅτι δὲ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀμαρτανόντων ἔθος ἐπὶ τὸν Δεσπότην ἀφίσιν· τὰ ἐγκλήματα, ἀκούσων. Προσῆλθεν ἐκεῖνος ὁ τὰ πέντε τάλαντα πιστευθεὶς, καὶ προσήνεγκεν ἄλλα πέντε· προσῆλθεν ὁ τὰ δύο τάλαντα πιστευθεὶς, καὶ προσήνεγκεν ἄλλα δύο· προσῆλθεν ὁ τὸ τάλαντον πιστευθεὶς, καὶ ἐπειδὴ ἄλλο

τάλαντον προσενεγκεῖν οὐκ εἶχεν, ἀντὶ τάλαντου κατηγόρειαν προσήνεγκε. Πῶς φησιν; *Ἐγγὼν σε ἴδω σαλπάρῃς εἰ.* Ὡ ἀγωνισμένης οἰκείου· οὐκ ἀρκεῖται τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλὰ καὶ κατηγόρειαν εἰσάγει κατὰ τοῦ δεσπότη· *Θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων θέν οὐ διεσκέρπιας.* Οὕτω καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῃ ὅσοι μὴδὲν ἐργάζονται ἀγαθόν, προσθήκην τῶν κακῶν ἑαυτῶν ποιοῦνται τὴν κατηγόρειαν τοῦ Δεσπότη.

Μὴ τοῖνον κατηγόρει τοῦ Δεσπότη· οὐκ ἐπέταξεν ἀδύνατα. Βούλει μαθεῖν ὅτι οὐκ ἐπέταξεν ἀδύνατα; Πολλοὶ τὰ προτάγματα ὑπερβαίνουσιν, οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἀδύνατα ἦν, ὑπερέβησαν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως. Παρθενίαν οὐκ ἐπέταξε, καὶ κατορθοῦσι πολλοί· ἀκτῆμοσύνην οὐκ ἐπέταξε, καὶ πολλοὶ τὰ ἑαυτῶν ῥίπτουσι, διὰ τῶν ἔργων μαρτυροῦντες πολλὴν εὐκολίαν τοῖς τῆς ἐπιταγῆς νόμοις· οὐ γὰρ ἂν ὑπερέβησαν αὐτὰ, εἰ μὴ αὐτὰ δὲ ἐπιταγέτω εὐκολα ἦν. Οὐκ ἐπέταξε παρθενίαν· ὁ μὲν γὰρ ἐπιτάξας παρθενίαν ὑπὸ τὴν ἀνάγκην ἀγεῖ τοῦ νόμου καὶ τὸν μὴ βουλούμενον· ὁ δὲ παραινέας κύριον ἀφίησι τῆς αἰρέσεως τὸν ἀκροατὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος φησι, *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι.* Ὅρᾳ οὐκ ἐπιταγὴν, ἀλλὰ συμβουλὴν; ὅρᾳ οὐ πρόσταγμα, ἀλλὰ παραινέσιν; Πολὺ δὲ τὸ μέσον· τὸ μὲν γὰρ ἀνάγκη· ἐστίν, τὸ δὲ προαιρέσεως. Οὐκ ἐπιτάσσω, φησὶν, ἵνα μὴ βαρῶ· παραινῶ καὶ συμβουλεύω^ε, ἵνα ἐναγῶ. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς· οὐκ εἶπε, Πάντες δὲ παρθενεύετε· εἰ μὲν γὰρ ἐπέταξε παρθενεύειν ἅπαντας καὶ νόμον ἐποίησε τὸ πρόσταγμα, οὔτε κατορθώσας ἂν πολλῇ; ἀπέλαυσε τιμῆς ὁσῆς νῦν, καὶ ὁ παρακούσας τὴν ἐσχάτην ἂν ἔδωκε δίκην. Εἶδες πῶς ἡμῶν ὁ νομοθέτης φείδεται; πῶς κηδεταί τῆς ἡμετέρας σωτηρίας; Μὴ γὰρ οὐκ ἐδύνατο καὶ τοῦτο ἐπιτάγμα ποιῆσαι, καὶ εἰπεῖν ὅτι Οἱ μὲν παρθενεύοντες τιμάρθουσιν, οἱ δὲ μὴ παρθενεύοντες κολαζέσθουσιν; Ἀλλ' ἐδάρει τὴν φύσιν· φείδεται τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας. Ἀφῆκεν ἐξωτῶν σταδίων, ἀφῆκεν ἀνωτέρω τῶν ἀγώνων τὴν παρθενίαν, ἵνα καὶ οἱ κατορθοῦντες τὴν οἰκίαν μεγαλοψυχίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κατορθοῦντες τῆς συγγνώμης ἀπολαύσωσι τοῦ Δεσπότη. Οὕτω καὶ περὶ τῆς ἀκτῆμοσύνης οὐκ ἐποίησε τὸ πρᾶγμα ἐπιτάγμα. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, *Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, ἄλλ', εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα.* Ἐν τῇ βουλῇ κείσθω τῇ σῇ, κύριος ἐξο τῆς γνώμης· οὐκ ἀναγκάζω, οὐδὲ βαρῶ, ἀλλὰ κατορθώσαντες μὲν στεφανῶ, μὴ κατορθώσαντα [322] δὲ οὐ κολάζω. Τὰ μὲν γὰρ ἐξ ἐπιταγῆς γινόμενα καὶ ἐξ ὀφειλῆς, οὐ τοσοῦτον ἔχει μισθόν· τὰ δὲ ἐκ προαιρέσεως καὶ ἐξ οἰκείας φιλοτιμίας λαμπροῦς ἔχει τοὺς στεφάνους. Καὶ τούτων Παῦλον παραγῶ μαρτυρεῖ· *Ἐὰν εὐαγγελίζωμαι, φησὶν, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. Διὰ τί; Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπικεῖται. Οὐαὶ δὲ μοι ἐστίν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι.* Ὅρᾳ, ἐν τοῖς νόμοις ὁ μὲν κατορθώσας οὐκ ἔχει πολὺν μισθόν· ἀνάγκη γὰρ ἐστίν· ὁ δὲ μὴ κατορθώσας ὑπευθύνος ἐστὶ τῇ κολάσει καὶ τῇ τιμωρίᾳ. Οὐαὶ γάρ μοι, φησὶν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐχ οὕτως, ἐπὶ τῶν ἐκ προαιρέσεως, ἀλλὰ τί; *Τίς οὐν μοι ἐστί ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ*

^α Ambo πῶς θλίψις. Mox post ἐλαφρόν sequens uterque codex τὸ τῆς θλίψεως, πῶς οὖν ἐστὶν ἐλαφρόν, πῶς;

^β Ambo mss. γαργαλίζουσιν. Edit. γαργαλιζόμεν. Infra Oitob. καταπαύσεται σοι τὸ νόσημα. Quae lectio non spernenda. Ibid. Oitob. παιδαγωγόν.

^γ Oitob. ἄλέον. Et mox idem, καὶ ἐπὶ τῶν ῥημ.

^δ Oitob. εὐφρῆμι, καὶ ἐπιστομίζου, non male.

^ε Savil. legendum conjicit ἀναφύειν. Erit.

¹ Oitob. et Baroc. Ἰδὲν σε ὅτι.

² Oitob. παραινῶ δὲ καὶ συμβ.

ipsum momentaneum et leve tribulationis nostræ supra modum in sublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis (2. Cor. 4. 17). Ænigma est quod dicitur : si tribulationis, quomodo leve ? si leve, quomodo tribulationis ? hæc enim repugnant. Sed solvit ænigma, cum per additionem ostendit levitatem. Quomodo ? Non hæc quæ videntur nobis dumtaxat considerantibus. Coronam proposuit, ac certamen leve reddidit : ostendit bravium, et desudantem solatus est. Tu ergo, cum mulierem videris formosam, vultu splendens, ornata stola, cum videris libidinem titillantem, et aspectu concupiscentem animam : respice desuper stantem coronam, quo tale spectaculum prætereas. Vidisti conservam ? Dominum considera, atque omnino morbum curabis. Si enim qui discipuli pædagogum sequuntur, non vagantur, non otio torpent, non studio desistant : multo magis tu, si Christum quasi præsentem cogitationibus intuearis, nihil horum patieris. Qui mulierem viderit ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28). Jucunde ac sæpius legis scripta lego : utinam et per totum diem ad vos eadem verba facere possem : imo non ad vos, sed ad eos qui peccatis sunt obnoxii ; imo ad vos quoque : nam vos firmiores essetis, et qui morbo laborant, ad sanitatem citius redirent. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo.

3. Sufficiunt ad omnem peccati morbum purgandum nuda hæc verba recitata. Sed ignoscite : vulnera purgamus, vulnera vero purgantem necesse est amaras medicinas imponere. Quanto vero magis portabitis verba, tanto magis purgabitur virus. Quemadmodum enim ignis natura quanto magis auri naturæ cohærebit, tanto magis rubiginem consumit : sic et horum verborum timor quanto magis vestræ menti imprimetur, tanto magis peccatum impuditiæ purgabit. Hic igne examinemus, verbo scilicet doctrinæ, quo minus ipsum cogamur examinare gehennæ igne. Nam purgatam animam hinc abeuntem ille non lædet ignis ; eam autem quæ cum peccatis hinc abierit, ille ignis excipiet. Uniuscujusque enim opus quale, inquit, sit, ignis probabit (1. Cor. 3. 13). Probemus nosmetipsos nunc sine dolore, quo nec cum dolore tunc probemur. Quidquid dixeris, inquit, laboriosa est lex. Quid igitur ? impossibilia mandat nobis Deus ? Non, inquam ; obmutesce ¹, neque Dominum accuses : non enim hic excusationis modus, sed peccati additamentum priori pejus. Quod autem peccatorum plurimi consueverint in Dominum suas accusationes retorquere, audi. Accessit ille cui talenta quinque tradita fuerant, et alia quinque attulit : accessit cui duo, et alia duo attulit : accessit cui unum fuit creditum, et quoniam non habuit talentum aliud quod ferret, pro talento accusationem attulit. Quomodo ? Novi, inquit, quod austerus sis (Matth. 25. 24). O servi proterviam !

non contentus peccato etiam contra dominum statuit accusationem : Metens ubi non seminasti, et tollens quod non dispersisti (Luc. 19. 21). Sic et in præsentī vita quotquot nihil operantur boni, additamentum malorum suorum faciunt, accusationem adversus Dominum.

Deus nonnisi possibilia mandat. — Nequaquam igitur Dominum incuses : haud mandat impossibilia. Vis discere ipsum non mandare impossibilia ? Multi et ipsa superant mandata ; at si impossibilia fuissent, non sua sponte superassent. Virginitatem nusquam mandat, et illam multi servant : in bonis nihil possidere nusquam mandat, et a se propriam substantiam multi abjiciunt, ipsis operibus reddentes testimonium legibus mandatorum inesse multum facilitatis : nequaquam enim superassent ea, nisi facilia, quæ mandata sunt, essent. Non mandavit virginitatem : nam virginitatem qui mandat, necessitati legis subjicit etiam non volentem ; qui vero admonet, auditorem relinquit dominum propriæ voluntatis. Propterea Paulus inquit : De virginibus autem præceptum Domini non habeo ; consilium autem do (1. Cor. 7. 25). Cernis non mandatum, sed consilium ? cernis non præceptum, sed admonitionem ? Multum est intermedium : alterum necessitatis est, alterum voluntatis. Non præcipio, inquit, ut non onerem : moneo et consilium do, ut alliciam. Sic et Christus : non dixit : Omnes virginitatem servate. Nam si mandasset omnes virginitatem tenere, et legem voluisset esse præceptum, his obediens jam non honore tanto dignaretur, et inobediens pœnas dedisset ingentes. Vidisti quemadmodum nobis parcat legislator ? quomodo nostra sollicitus est pro salute ? Numquid non poterat et præceptum hoc ponere, ac dicere : Qui virginitatem sequentur, honorentur : qui vero non, puniantur ? Sed onerasset naturam : parcat ergo naturæ nostræ. Dimisit extra stadium, dimisit superiorem certaminibus virginitatem, quo et eam præclare servantes suam magnanimitatem ostendant : non servantes vero, Domini indulgentia digni habeantur. Sic et paupertatem non posuit in præcepto, neque simpliciter dixit : Vende quæ habes : sed, Si vis perfectus esse, vade, et vende quæ habes (Matth. 19. 21). In tua sit voluntate situm, dominus esto consilii tui : non cogo, non gravo, sed custodientem quidem corono, non custodientem autem non punio. Nam ea quæ ex mandato, quæve ex debito fiunt, præmium jam non tale consequuntur : quæ ex voluntate et proposito, splendidas coronas suscipiunt. Atque horum Paulum inducam testem : Si evangelizavero, inquit, non est mihi gloriatio. Quare ? Necessitas enim mihi imposita est. Væ autem mihi est, nisi evangelizavero (1. Cor. 9. 16). Cernis in legibus hunc quidem observantem non multum habere præmii : necessitas enim est ; eum autem qui non observat, reum esse supplicio et vindicta : Væ enim est mihi nisi evangelizavero. In cæteris vero, quæ ex proposito, non sic, sed quid ? Quæ est ergo merces mea ? Ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam evangelium Dei, ut non abutar potestate mea

¹ Duo mss. sic legunt hunc locum : Ostendit levitatem, levitatem tribulationis. Quomodo igitur est tribulationis levitas, quomodo ?

² Quob., obedi et obmutesce ; non male.

(1. Cor. 9. 18). Ibi lex erat, propterea mercedis multum non habuit : hic propositum, quare mercedis multum habuit.

4. *Lex Dei potest servari.* — Hæc a me omnia non in vacuum dicta sunt, sed divinæ legis gratia, ut ostendam gravem non esse, non esse onerosam, non laboriosam, neque impossibilem. Age vero ex ipsis Christi verbis hoc ipsum demonstramus. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 28). Vidit simul et id ipsum Christus, multos legis difficultatem accusaturos : quapropter eam laud nudam, neque simplicem induxit, neque solam : sed antiquæ legis memoriam reduxit, a comparatione facilitatem illius atque humanitatem suam ostendit. Quomodo autem, attendite. Non enim simpliciter dixit, *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo* (hic diligenter attendite) ; sed prius antiquæ legis reminiscitur, dicens : *Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis* (Exod. 20. 14) ; *ego autem dico vobis : Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 28). Vidisti geminas leges, veterem et novam, quam posuit Moses, et quam ipse introduxit ? imo vero et illam posuit ; etenim per Mosem ipse loquutus est. Unde vero perspicuum est eam ab ipso fuisse positam ? Non ex Joanne, aut apostolorum quoquam testimonium usurpabo : nam cum Judæis mihi nunc concertatio est ; sed a prophetis quibus videntur credere : ab ipsis ostendam et Veterem et Novam unum habere legislatorem. Quid igitur Jeremias inquit ? *Disponam vobis testamentum novum* (Jer. 31. 31). Vides et novi nomen in veteri ? vides et ipsam appellationem tot ante annis effulsisse ? *Disponam vobis testamentum novum.* Sed unde videmus quod et vetus ipse dederit ? Cum dixisset, *Disponam vobis testamentum novum*, adjecit, *Non juxta testamentum quod disposui patribus vestris* (Ibid. v. 32). Ita ; sed nondum rem ostendimus : oportet enim universa ejusmodi refragantia adducere in medium, manifestaque facere, quo sermo undique purus nobis sit, nullamque impudentibus relinquamus ansam. *Disponam vobis testamentum novum, juxta testamentum quod disposui patribus vestris.* Disposuit testamentum Noe, cum diluvium fuit, volens nos a timore liberare, ne diluvium cogitantes, et imbrem assidue videntes, commune illud exitium timeremus : propterea inquit : *Disponam testamentum tecum, et cum universa carne* (Gen. 9. 9). Iterum ad Abraham testamentum circumcisionis disposuit : disposuit et testamentum per Mosem, omnibus notum. Dixit Jeremias : *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui patribus vestris.* Dic, quibus patribus ? nam et Noe pater fuit, et Abraham pater fuit : quibusnam igitur patribus ? etenim personarum indeterminatio confusionem parit. Hic advertite : *Non juxta testamentum quod disposui patribus vestris.* Ne igitur diceres illud Noe temporibus datum, neve temporibus Abraham datum intelligeres, ipsius tem-

poris testamentorum meminit : cum enim dixisset, *Disponam vobis testamentum novum, non juxta testamentum quod disposui patribus vestris*, subjunxit et tempus, *In die qua tenui manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti.* Vides quantam perspicuitatem attulerit temporis determinatio ? Jam non amplius ne Judæus quidem contradicit : recordare temporis, et legislationem accipe : *In die qua tenui manum eorum.* Cur autem etiam modum dicit exitus ? *Cum tenuissem manum eorum, ut educerem eos ex Ægypto.* Quo paternum ostenderet amorem, non quasi servos eduxit, sed veluti parvulum filium manu accipiens pater, sic liberavit : non post tergum sequi mandavit quasi servum, sed veluti filium nobilem et liberum manu tenens, sic eduxit. Vidisti testamentorum duorum legislatorem unicum ? Quoniam igitur certamine liberati sumus, et ex novo id tibi ostendam, ut testamentorum consonantiam noscas. Vidisti prophetiam quæ ex verbis est ? disce vel eam quæ figuris constat, quamvis id ipsum ideo perspicuum non sit, quidnam sit prophetia per figuram, quidve prophetia per sermonem : paucis ergo id ipsum manifestum faciemus. Prophetia per figuram est ea quæ per res fieri solet ; altera vero est, quæ per verba fit : nam prudentioribus quibusque verbis persuasit, rudiores vero per rerum visionem cohortatus est. Quoniam enim futurum erat rem magnam in lucem prodire, et Deus carnem suscepturus erat : quandoquidem terra cælum¹ fieri debebat, nostraque natura ad angelorum nobilitatem ascendere : quia spem ipsam superavit et expectationem sermo futurorum bonorum, ne novum et inauditum illud, repente compars, audientes videntesque turbaret, figuravit olim per res, perque verba nostrum assuefaciens et auditum et visum, quodque in lucem proditurum erat præparans. Hoc autem erat quod diximus, quid sit per figuram prophetia, et quid sit per sermonem prophetia : altera quidem rerum, altera sermonum. Dicam tibi rerum prophetiam et verborum circa rem eandem ? *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se* (Isai. 53. 7). Hæc est per verbum prophetia. Cum enim Abraham tulit Isaac, tunc arietem videns hærentem cornibus, ad sacrificium duxit opere, veluti per figuram proclamans nobis salutarem passionem.

5. *Unus legislator utriusque testamenti.* — Quod igitur dixi, vis tibi duo hæc testamenta per opera ostendam ? Quemadmodum vidisti ovem in verbo, disce et in re. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse* (Gal. 4. 21). Bene dixit, *vultis*, non enim erant sub lege : si enim fuissent sub lege, non fuissent sub lege. Fortasse ænigma est quod dicitur : nam lex auditores Christo transmissit : qui magistrum aspernatur, ignorat et pædagogum. Quare, inquit, *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non audistis ? quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, alterum de libera ; quæ sunt per allegoriam dicta* (Ibid. v. 22. 23). Vidisti per rem

¹ sic plerique editi et ipse Montefalconius. In recentiori editione Parisiensi legitur, *terra et cælum* : male.

καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου. Ἐκεῖ νόμος ἦν, διὰ τοῦτο μισθὸν οὐκ εἶχε πολὺν· τοῦτο δὲ προαιρέσεως ἦν, ὡς πολὺν ἔσχε τὸν μισθόν.

δ. Ταῦτά μοι πάντα οὐχ ἀπλῶς εἰρηται, ἀλλὰ διὰ τὸν νόμον τὸν θεῖον, ἵνα δεῖξω οὐκ ὄντα βαρύν, οὐκ ὄντα φορτικόν, οὐκ ὄντα ἐπιπόνον οὐδὲ ἀδύνατον. Φέρε δὴ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων αὐτὸ τοῦτο φανερὸν ποιήσωμεν· Ὁ ἐμβλέψας γυναικα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Συνεῖδε καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μέλλουσι πολλοὶ τοῦ νόμου καταγορεῖν τὴν δυσκολίαν· διὰ τοῦτο αὐτὸν οὐ γυμνὸν εἰσθνεγχεν, οὐδὲ φίλον, οὐδὲ καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τοῦ παλαίου ἀναμνηστικὸν νόμου, ἀπὸ τῆς συγκρίσεως καὶ τὴν εὐκολίαν καὶ τὴν αὐτοῦ εὐανθρωπίαν ἐνδείκνυμενος. Πῶς δὲ, προσέχετε. Οὐκ εἶπε γὰρ ἀπλῶς, Ὁ ἐμβλέψας γυναικα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ (ἐνταῦθα προσέχετε μετὰ ἀκριβείας)· ἀλλὰ πρῶτον ἀνέμνησε τοῦ παλαίου νόμου οὕτω λέγων· Ἡκούσατε ἐτι ἐρβέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐντὶ δὲ λέγω ὑμῖν· πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναικα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εἶδες τοὺς δύο νόμους, τὸν παλαιὸν καὶ τὸν καινόν, ὃν ἔθηκε Μωϋσῆς, καὶ ὃν εἰσάγει αὐτός; μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτον αὐτὸς ἔθηκε· καὶ γὰρ διὰ Μωϋσεως αὐτὸς ἐλάλησε. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι κἀκεῖνον αὐτὸς ἔθηκεν; Οὐκ ἀπὸ Ἰωάννου, οὐδὲ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν μαρτυρίαν παρέξομαι· πρὸς γὰρ Ἰουδαίους μὲν νῦν ὁ ἄγων· ἀλλ' ἀπὸ τῶν προφητῶν οἷς δοκοῦσι πιστεύειν, ἀπ' αὐτῶν ἀποδείξω, ὅτι καὶ Παλαιὰ καὶ Καινὴ νομοθέτην ἓνα ἔχει. Τί οὖν ὁ Ἱερεμίας φησί; Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν. Εἶδες καὶ τῆς Καινῆς τὸ ὄνομα ἐν τῇ Παλαιᾷ; εἶδες καὶ τὴν προσγορίαν πρὸ τοσούτων διαλάμπουσιν χρόνων; Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν. Ἀλλὰ πόθεν δῆλον ὅτι καὶ τὴν Παλαιάν αὐτὸς ἔδωκεν; Εἰπὼν, ὅτι Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἢν διεθέμην τοῖς πατέράσιν ὑμῶν. Ναί· ἀλλ' οὕτω τὸ πρᾶγμα ἀπεδείξαμεν· δεῖ γὰρ ἅπαντα τὰ ἀντικρουόντα παραγαγεῖν εἰς μέσον καὶ δῆλα ποιεῖν, ἵνα πάντοθεν ὁ λόγος ἡμῖν ἐκκαθαίρηται, καὶ μηδὲ τοῖς ἀναισχυντοῦσι καταλείπηται πρόφασις. Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἢν διεθέμην τοῖς πατέράσιν ὑμῶν. Διέθετο διαθήκην [323] πρὸς τὸν Νῶε, ἡνίκα ὁ κατακλυσμὸς ἐγένετο, βουλόμενος ἡμᾶς ἀπαλλάξαι τῶν φθόνων, ἵνα μὴ δὴ κατακλυσμὸν βλέποντες, καὶ θυμὸν ὀρώντες δεῖ, καὶ τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην προσδοκῶμεν ἔσεσθαι· διὰ τοῦτο, φησί, Διαθήσομαι διαθήκην μετὰ σοῦ, καὶ μετὰ πάσης σαρκός. Διέθετο πάλιν πρὸς τὸν Ἀβραάμ διαθήκην τὴν τῆς περιτομῆς· διέθετο διαθήκην διὰ Μωϋσεως τὴν καὶ πᾶσι γινώριμον. Εἶπεν ὁ Ἱερεμίας· Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἢν διεθέμην τοῖς πατέράσιν ὑμῶν. Εἶπε, ποιοὺς πατέρας; καὶ γὰρ ὁ Νῶε πατὴρ ἦν, καὶ ὁ Ἀβραάμ πατὴρ ἦν· ποιοὺς οὖν λέγει πατέρας; τὸ γὰρ ἀδιόριστον τοῦ προσώπου σύγχυσις ποιεῖ. Ἐνταῦθα προσέχετε· Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἢν διεθέμην τοῖς πατέράσιν ὑμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς ὅτι τὴν ἐπὶ Νῶε λέγει, ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ λέγει, αὐτοῦ τοῦ χρόνου λοιπὸν τῶν διαθηκῶν ἐμνημόνευσεν οὕτως· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Διαθήσομαι ὑμῖν δια-

θήκην, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἢν διεθέμην τοῖς πατέράσιν ὑμῶν, ἐπήγαγε καὶ τὸν χρόνον· Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Εἶδες ὁ τοῦ καιροῦ διορισμὸς πόσῃ ἐποίησε τὴν σαφήνειαν; Οὐκέτι λοιπὸν οὐδὲ Ἰουδαῖος ἀντιλέγει· ἀναμνήσθητι τοῦ χρόνου, καὶ λάβε τὴν νομοθεσίαν· Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν. Διὰ τί δὲ καὶ τὸν τρόπον λέγει τῆς ἐξόδου; Ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἴνα πατρικὴν δεῖξῃ φιλοστοργίαν, οὐχ ὡς δούλους ἐξήγαγεν, ἀλλ' ὡς παιδίον λαβὼν πατὴρ, οὕτως ἀπῆλλαξεν, οὐκ ὀπίσθεν βαδίζειν κελεύων ὥσπερ οἰκέτην, ἀλλ' ὡς υἱὸν εὐγενῆ καὶ ἐλεύθερον, τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, οὕτως ἐξήγαγεν. Εἶδες δύο διαθηκῶν ἓνα νομοθέτην; Οὐκοῦν λοιπὸν ἐπειδὴ τῶν ἀγώνων ἀπῆλλαγμένον, καὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς δεῖξω σοι τοῦτο, ἵνα εἰδῇς τὴν συμφωνίαν τῶν διαθηκῶν. Εἶδες τὴν προφητείαν διὰ τῶν ῥημάτων; μάθε τὴν προφητείαν καὶ διὰ τῶν τύπων, εἰ καὶ διὰ αὐτοῦ πάλιν ἀσαφές ἐστιν, τί ποτέ ἐστι διὰ τύπου προφητεία, καὶ τί ποτέ ἐστι διὰ λόγου προφητεία· οὐκοῦν ἐν βραχεὶ καὶ τοῦτο ποιήσω σαφές. Ἡ προφητεία ἡ διὰ τοῦ τύπου ἢ διὰ πραγμάτων ἐστὶ προφητεία, ἢ δὲ ἄλλῃ προφητεία ἡ διὰ τῶν ῥημάτων ἐστὶ προφητεία· τοὺς μὲν γὰρ συνευωτέρους διὰ τῶν λόγων ἔπειθε, τοὺς δὲ ἀναίσθητοτέρους καὶ διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ὕφους ἐπληροφόρει. Ἐπειδὴ γὰρ πρᾶγμα ἐμελλεν ἐκθῆσθαι μέγα, καὶ ὁ Θεὸς σάρκα ἐμελλεν ἀναλαμβάνειν· ἐπειδὴ ἡ γῆ οὐρανὸς ἐμελλεν ἔσεσθαι, καὶ ἡ ἡμετέρα φύσις πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων εὐγένειαν ἀνάγεσθαι· ἐπειδὴ ὑπερέβαινεν ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ὁ λόγος τῶν μελλόντων ἐκθῆσθαι ἀγαθῶν, ἵνα μὴ τὸ καινὸν καὶ παράδοξον ἀθρώως φανὲν θορυβήσῃ τοὺς τότε ὄντας, καὶ ἀκούοντας, ἀνωθεν προετύπωσε ὁ διὰ πραγμάτων καὶ διὰ ῥημάτων ἐθίζων ἡμῶν τὴν ἀκοήν καὶ τὴν ὕψιν, καὶ τὸ μέλλον ἐκθῆσθαι παρασκευάζων. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἐλέγομεν, τί ἐστὶν ἡ διὰ τύπου προφητεία, καὶ τί ἐστὶν ἡ διὰ λόγου προφητεία· ἡ μὲν διὰ πραγμάτων, ἡ δὲ διὰ ῥημάτων. Εἴπω σοι διὰ πράγματος προφητεῖαν καὶ διὰ ῥήματος εἰς αὐτόν; Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ [324] κειροτομοῦ αὐτόν. Τοῦτο διὰ ῥήματος προφητεία. Ὅτε γὰρ τὸν Ἰσαὰκ ἀνήνεγκεν ὁ Ἀβραάμ, τότε πρόβατον ἰδὼν ἐκκρεμάμενον ἐκ τῶν κεράτων, πρὸς τὴν θυσίαν ἤγαγεν ἔργη, καθάπερ ἐν τύπῳ προαναφωνῶν ἡμῖν τὸ σωτήριον πάθος.

ε'. Ὅπερ οὖν ἔλεγον, βούλει σοι δεῖξω τὰς δύο διαθήκας ταύτας διὰ τῶν ἔργων; Ὅσπερ εἶδες τὸ πρόβατον ἐν τῷ ῥήματι, μάνθανε καὶ ἐν τῷ πράγματι. Λέγετέ μοι οἱ ὀπὸ νόμον θέλοντες εἶναι. Καλῶς εἶπε, θέλοντες εἶναι· οὐ γὰρ ἦσαν· εἰ γὰρ ἦσαν ὑπὸ νόμον, οὐκ ἂν ἦσαν ὑπὸ νόμον. Τάχα ἀνιγμά ἐστι τὸ λεγόμενον. Ὁ γὰρ νόμος τῷ Χριστῷ παρέπεμπε τοὺς προσέχοντας· ὁ τὸν διδάσκαλον ἀτιμάζων, ἀγνοεῖ καὶ τὸν παιδαγωγόν. Διδ, φησί, Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ὅτι ὁ Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχε, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας, ὅτινα ἐστὶν ἀλληγορούμενα. Εἶδες διὰ τοῦ

^a Legendum forsitan etiam etiam: quamvis si cui placuerit prepositionem διὰ simpliciter expungere, per me licet. Erit.
^b Oitob. προανειπύσμενον. Mox Morel. εὐίζων, Savil. ἐπείζων. Oitob. ἐνεβίζων.

πράγματος προφητεῖαν· Τὸ γὰρ γυναῖκας ἔχειν οὐ βῆμα, ἀλλὰ πρᾶγμα· καὶ δούλην καὶ ἐλευθέραν ἐδειξά σοι διὰ τῶν βημάτων, ὅτι δύο διαθηκῶν εἰς ἐστὶ νομοθέτης· μάνθανε καὶ διὰ τῶν τύπων τὸ αὐτὸ τοῦτο. Ἀβραὰμ δύο γυναῖκας ἔσχεν· αὐταὶ δὲ εἰσι δύο διαθηकाί, καὶ εἰς νομοθέτης· ὡς περ ἔχει πρόβατον καὶ πρόβατον, τὸ μὲν ἐν βῆματι, τὸ δὲ ἐν πράγματι, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἡ συμφωνία· οὕτω καὶ ἐνταῦθα διαθηκαί δύο, καὶ ταύτας ὁ μὲν Ἰερεμίας διὰ βήματος προεῖπεν, ὁ δὲ Ἀβραὰμ διὰ τῶν ἔργων ἐτύπωσε ἐν τῷ δύο γυναικας ἔχειν. Ὡς περ γὰρ εἰς ἀνὴρ καὶ δύο γυναῖκες, οὕτως εἰς νομοθέτης καὶ δύο διαθηκαί. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, καὶ δι' ὃ πάντα ταῦτα κεκίνηται· οὐδὲ γὰρ χρὴ τῆς ὑποθέσεως ἐκπεσεῖν· *Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.* Ναί· ἀλλὰ, δι' ὃ ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, τίνας ἔνεκεν αὐτοῖς παλαιὸν ἀναγιγνώσκει νόμον; λέγει γὰρ αὐτοῖς· *Ἡκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις.* Συνεῖδεν ὅτι δύσκολόν ἐστι τὸ ἐπίταγμα, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ῥαθυμίαν τῶν ἀκούοντων. Πολλὰ γὰρ καὶ φύσει εὐκόλα ὄντα δυσκατόρθωτα γίνονται, ὅταν ῥαθυμώμεν· ὥς περ οὖν καὶ δύσκολα ὄντα, κοῦφα καὶ ῥῆστα γίνονται σπουδαζόντων ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἡ δυσκολία, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει τῶν μετιόντων. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς ὄφλον ἐντεῦθεν· τὸ μέλι φύσιν ἔχει γλυκεῖαν καὶ ἡδίστην, ἀλλὰ τοῖς νοσοῦσι καὶ πικρόν ἐστι καὶ ἀηδὲς, ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀρρώστιαν ἐκείνων· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἂν δοκῇ φορτικὸς εἶναι, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ῥαθυμίαν. Οὐ πολὺς μὲν πόνος δεῖξαι εὐκόλον ὄντα, ἵνα κατορθωθῇ· τὸ γὰρ δύσκολον αὐτὸν ποιοῦν τὸ ἕτερον ἦν εἰπεῖν. Νῦν μὲν γὰρ λέγει, Φύγε τὴν ὕψιν τῆς γυναικὸς, ἀπόστηθι τῆς ἀσελείας· τὸ δὲ χαλεπὸν τὸ ἐναντίον ἦν εἰπεῖν· Καταμάνθανε τὰς γυναῖκας, περιεργάζου τὰ κάλλη τὰ ἀλλότρια, καὶ οὕτω τῆς ἐπιθυμίας κράτει. Τοῦτο δὲ δύσκολον ἦν· τὸ δὲ εἰπεῖν αὐτόν, Φύγε τὴν κάμινον, ἀπόστηθι τοῦ πυρὸς, μὴ προσεγγίσῃς τῇ φλογί, ἵνα μείνης ἀσίνης, πολλὴν ἔχει τὴν εὐκόλιαν· κατὰ [325] φύσιν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐπίταγμα. *Ἡκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις.* Τίνας οὖν ἔνεκεν ἡμᾶς ὑπομιμνήσκει τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἕτερον μέλλων εἰσαγεῖν; Ἴνα ἀπὸ τῆς συγκρίσεως μάθῃς, ὅτι οὐκ ἔστι μάχη τοῦτου κάκεινου· ὅταν γὰρ σύγκρισις ᾖ, τότε φανερωτέρα ἡ κρίσις γίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον ἐγκαλεῖν τινες, ὅτι ἀντινομοθετῶν ταῦτα λέγει· Ἰδοὺ, φησὶν, ἑκατέρους παράλληλα τίθεμαι τοὺς νόμους· δοκιμασον καὶ μάθῃς τὴν συμφωνίαν· οὐ τοῦτου δὲ μόνον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ καὶ εὐκόλον ὄντα, καὶ εὐκαίρως εἰσαγόμενον. Διὰ τοῦτό φησιν, *Ἡκούσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις·* τοσοῦτον χρόνον ἐμελετήσατε τὸν παλαιὸν νόμον. Ὡς περ διδάσκαλος πρὸς παιδίον λέγων ὀκνηρὸν τοῖς πάλαι β βουλούμενον ἐνδιατρίβειν ἐτι μαθήμασιν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἀναγαγεῖν θέλων λέγει, Ἐννόησον πόσον χρόνον τὸ μάθημα τοῦτο κατέσχες· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀναμιμνήσκων, ὅτι πολὺν χρόνον ἐμελέτησαν, καὶ κατέσχον τὸν παλαιὸν νόμον, καὶ καιρὸς λοιπὸν πρὸς τὸν ὑψηλότερον ἀνελθεῖν, εἰς

τὴν ποτε αὐτοὺς νομοθεσίαν τῶν πατέρων ἀνήγαγε λέγων, *Ἡκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις.* Ἐκεῖνο τοῖς ἀρχαίοις ἐρρέθη, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἀρχαίοις ἔλεγον, εἰκότως ἡσχάλλες, ὅτε ἀτελέστερον ὑμῶν ἡ φύσις διέκειτο· ὅτε δὲ ἐπέδωκεν ἡ φύσις, ὅτε τελειοτέρα γέγονε, καὶ διδαγμάτων τελειοτέρων λοιπὸν καιρὸς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος τῆς νομοθεσίας, ἵνα μὴ τις τὴν ἐπίτασιν ὥρων τῆς φιλοσοφίας ὀκνῇ καὶ ἀναδύηται, φησὶν, *Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν γραμμάτων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Πλείονά με ἀπαιτεῖς τὸν πόνον; διὰ τί; οὐχὶ τῆς αὐτῆς κοινωνῶ φύσεως ἐκείνοις, οὐχὶ ἀνθρωπὸς εἰμι καθάπερ ἐκεῖνοι; Ἴνα μὴ ταῦτα λέγων, τίνας ἔνεκεν ἐπέτεινεν ἡμῖν τοὺς πόνους; τίνας ἔνεκεν μείζονα ἔθηκε τὰ σχάματα; προανείλε τὴν ἀντίθεσιν· εἰπὼν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· Μείζονα, φησὶ, φέρω τὰ ἑπαθλα· εἰπὼν τοὺς πόνους, εἰπὼν τοὺς ἀγῶνας, εἰπὼν τὴν ἐπίτασιν τῆς νομοθεσίας, ἐμνημόνευσε καὶ τῶν ἐπάθλων. Οὐ γὰρ τὴν Παλαιστίνην ὑμῖν δέδωκε, φησὶν, οὐδὲ τὴν γῆν βέουσαν γάλα καὶ μέλι, ἀλλ' αὐτὴν ὑμῖν κομιζέτω τὸν οὐρανόν. Οὐκ ἐν τῷ μισθῷ δὲ τῶν κατορθωμάτων πλεονεκτοῦμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν παραβάσει τῶν ἀμαρτημάτων μείζονα τὴν κόλασιν ὑπομένομεν. Ὡς περ γὰρ οἱ πρὸ τοῦ νόμου πραοτέραν διδῶσι τιμωρίαν τῶν ἐν τῷ νόμῳ· *Ὅσοι γὰρ, φησὶν, ἀνέμωρ ἡμαρτον, ἀνόμεως καὶ ἀπολοῦνται,* τοῦτέστιν, οὐκ ἔχουσι τὸν νόμον κατήγορον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς οἷσω τὴν ψῆφον, φησὶ, μεταξὺ τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων· οὕτω τῶν ἐν τῷ νόμῳ πταισάντων οἱ ἐπὶ τῆς χάριτος ἀμαρτανόντες ἀφορρητοτέραν ὑποστήσονται τὴν κόλασιν. Καὶ τούτων τὴν διαφορὰν οὕτως ἐδείξεν ὁ Παῦλος εἰπὼν, *Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει· πόσῳ δοκεῖτε χειρότερος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα [326] τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας;* Ὁρᾷς ἐπὶ τῆς χάριτος μείζονα τὴν τιμωρίαν, ὡς περ οὖν καὶ τὰ ἑπαθλα μείζονα; Ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν μυστηρίων ὑμᾶς ἀνέμνησα τῶν φρικωδεστάτων καὶ πνευματικῶν, παρακαλῶ καὶ ἀντιβολῶ καὶ δέομαι καὶ μετὰ πάσης ἀξιώ σπουδῆς, ὥστε πᾶσαν ἀμαρτίαν ἀποθεμένους οὕτω προσιέναι τῇ φρικτῇ ταύτῃ τραπέζῃ. *Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἀγιασμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς δύναται τὸν Κύριον.* Ὁ δὲ τὸν Κύριον οὐκ ὦν ἄξιος ἰδεῖν, οὐδὲ τῆς κοινωνίας ἀξίος ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ δεσποτικοῦ. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος, *Ἐκυστος δὲ δοκιμαζέτω ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.* Οὐκ ἀπεκάλυψε τὸ ἔλκος, οὐκ εἰς κοινὸν θέατρον ἔγαγε τὴν κατηγορίαν, οὐ περιέστησε μάρτυρας τῶν πλημμελημάτων· ἔνδον ἐν τῷ συνειδότη, μηδενὸς παρόντος πλην τοῦ τὰ πάντα ὁρῶντος Θεοῦ, ποιοῦ τὴν κρίσιν, καὶ τῶν ἡμαρτημένων τὴν ἐξέτασιν, καὶ πάντα τὸν βίον ἀναλογιζόμενος ὑπὸ τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον ἄγε τὰ ἀμαρτήματα· διόρθου τὰ πλημμελήματα, καὶ οὕτω μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότος τῆς ἱερᾶς ἁπτοῦ τραπέζης, καὶ τῆς ἀγίας μέταξε θυσίας. Ταῦτα

* Suppl'e ἔνεκεν, nisi malis legere τοῦτο loco τούτου. EDIT.

b Oitob. et Barocc. τοῖς παλαιαῖς.

* Uterque codex ἀνακρινέτω pro δοκιμαζέτω.

prophetiam? In eo enim quod mulieres habet, non verbum, sed res est: et servam et liberam ostendi ubi per verba, quoniam duorum testamentorum unus est legislator, discite et ipsum per figuras. Abraham duas uxores habuit; hæc autem sunt duo testamenta, et unus legislator: quemadmodum illic ovis et ovis, altera quidem in verbo, altera autem in re, multa vero et operum et verborum concordantia inest: sic et hic testamenta duo: et hæc Jeremiás quidem per verba prædixit, Abraham autem duas habens uxores, operibus figuravit. Quemadmodum enim unus vir et uxores duæ, sic et unus legislator, et testamenta duo. Sed quod dixi, et cujus causa universa hæc proposita sunt: non enim a proposito discedendum est: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 28). Ita est; sed quod in proposito nobis erat cum hæc omnia agitaremus, cur veterem ipsis legem recitat? dicit enim ipsis: *Audistis quoniam dictum est antiquis, Non mæchaberis*. Cognovit difficile esse mandatum, non suapte natura, sed audientium desidia. Multa enim quæ natura facilia sunt, difficilia fiunt cum pigritamur, sicut difficilia quæ sunt, levia et facilia fiunt nobis accurate prospicientibus. Non enim difficultas rerum naturæ inest, sed exercentium proposito: quod verissimum esse vel ex hoc apparet. Mel natura dulcedinem habet, atque eamdem jucundissimam, sed ægrotis amarum quid atque ingratum est, non propria, sed illorum ægitudinis natura: sic lex tametsi videatur onerosa, non sua natura, sed nostra sit pigritia. Haud mihi multum laboris, ostendere factu facilem esse: nam quod difficile illam facit aliud dicendum erat. Nunc enim dicit, Fuge mulieris visum, a luxuria recede: quod autem difficile, oppositum dicere poterat, Exquire mulieres, scrutare alienas formas, atque sic libidinem vince. Id ergo difficile fuerat: nam dicere, Fornacem fuge, recede longius ab igne, flammæ propius non accesseris, quo sis innocuus, multum facilitatis habet: etenim juxta naturam mandatum est. *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis* (Ibid.). Curus igitur rei gratia antiquam legem nobis ad memoriam redegit, alteram introducturus? Quo scilicet ex comparatione discas non esse hujus atque illius pugnam: cum enim ponitur comparatio, tunc sit manifestius judicium. Quoniam objecturi erant quidam quod ut contrariam legem ferret, hæc diceret: Ecce, inquit, utrasque alternatim leges pono, tenta et discite consonantiam: non ob id solum, sed etiam ut ostendat facilem opportuneque introductam: propterea inquit: *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis*: tamdiu in antiqua lege vos exercuistis. Quasi doctor pigritanti parvulo præteritis adhuc disciplinis inniti volenti, atque ad altiora eum tollere cupiens dicit: Cogita quantum temporis hac in disciplina contrivisti: sic et Christus revocans in memoriam eos prolixiori tempore tenuisse legem antiquam, et in ea se exercuisse, esseque tempus de cætero ad altiorum conscendere, ad ipsam quæ patrum quandoque

fuerat, legislationem traducit dicens: *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis*. Id antiquis dictum est, *Ego autem dico vobis*. Si enim antiquis dixisset, merito quereretur, cum imperfectior adhuc esset nostra natura. Ea vero cum aucta, cum perfectior facta est, disciplina etiam perfectiori de cætero opus erat. Propterea incipiens a legislatione, ne quis intuens philosophiæ sublimitatem pigritetur, aut mora teneatur, inquit: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum* (Matth. 5. 20). Plus a me laboris exigit? quare? num una cum illis non sum natura? numquid non homo similis illis? Ut non hæc dicerent (a), Quare nobis labores addidit? quare majora certamina posuit? occurrit objectioni regnum cælorum proferens: Majora, inquit, præmia defero: dicens labores, dicens certamina, dicens extensionem legis, et præmiorum meminit. Nequaquam enim, inquit, Palæstinam do, neque terram fluentem lacte et melle, sed ipsum vobis cælum defero. Neque in officiorum mercedem plura solum recipimus, sed etiam in ipsa peccatorum transgressione supplicium majus trahimus. Quemadmodum enim qui legem præcesserunt, mitiorem pœnam iis dederunt, qui peccaverunt in lege, *Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt* (Rom. 2, 12), id est legem accusatorem nequaquam habebunt; sed contra illos ab ipsa natura sententiam, inquit, feram inter cogitationes accusantes, vel defendentes (Ibid. v. 15): sic et iis, qui in lege peccaverunt, delinquentes sub gratia gravioribus suberunt tormentis. Et istorum differentiam ipse ostendit Paulus, dicens: *Irritum quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit* (Hebr. 10. 28. 29). Cernis sub gratia majorem pœnam, veluti et præmia majora? Sed quoniam sancta mysteria ad memoriam vobis retuli tremenda ac spiritualia, rogo, obsecro, deprecor atque omni cum instantia expeto, omne deponentes peccatum, sic ad tremendam hanc mensam accedere. *Pacem*, inquit, *sequimini cum omnibus et sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum* (Hebr. 12. 14). Qui autem Dominum videre dignus non est, neque communione dignus est Dominici corporis. Propterea Paulus inquit: *Probet autem se homo, et sic de pane illo comedat, et de calice bibat* (1. Cor. 11. 28). Non revelavit ulcus, non in commune theatrum accusationem produxit, non delictorum testes statuit: intus in conscientia adstante nemine, præter eum qui cuncta videt Deum, judicium et examen peccatorum statue, et vitam omnem recogitans in mentis judicium peccata deducito, reforma quod deliquisti, atque sic pura conscientia sacram attinge mensam, et particeps

¹ Uterque Codex: *Dijudicet*, pro, *probet*.

(a) Hic quædam deerant, quæ ex utroque Ms. suppleverunt.

sancti sacrificii fias. Hæc mente retinentes, et omnium quæ de luxuria diximus recordati, quantaque his pœna posita sit, qui incontinenter et minus pudice respiciunt in mulieris faciem, et præ gehenna Dei timorem et caritatem habentes ante oculos, nosmetipsos undique purgantes, sic sacris mysteriis propinquemus, ne in iudicium damnationemque nobis fiant,

sed in salutem, et animæ sanitatem, fiduciamque continuam salutis hujus suscipiamus: in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæculis sæculorum. Amen ¹.

¹ Otiob.: Cui gloria et imperium, magnitudo et magnificentia cum Patre et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO DE PŒNITENTIA

ET COMPUNCTIONE, ET QUOD DEUS SIT PROMPTUS AD SALUTEM, ET TARDUS AD PŒNAM: IN QUO ET MIRABILIS DE RAHAB HISTORIA.

HOMILIA VII (a).

1. Semper quidem divinus apostolus divina cælestique utitur lingua, ac scientia multa evangelicum textit verbum: non ex sua sententia temere loquens, sed regali auctoritate dogmata proferens. Hæc vero potissimum utitur scientia, quando peccantibus pœnitentiæ verbum ingerit: qua de re vos jam admoniturus sum. Audistis itaque, ut sigillatim ea quæ dicta sunt tangam, quomodo Corinthios alloquens dicebat strenuus ille vir atque admirandus: *Ne forte veniens, multos defleam eorum qui prius peccaverunt, et pœnitentiam non egerunt* (2. Cor. 12. 21). Homo quidem natura magnus hic doctor erat, sed proposito Dei minister: ideo velut cælesti quadam utitur lingua, et quasi ex ipsis cælis loqueretur, sic interminatur peccatoribus, et pœnitentibus propitiationem promittit. Cum autem hæc dico, nequaquam Pauli linguæ auctoritatem adscribo, sed ad Dei gratiam totum refero: de quo ipse dicebat: *An experimentum ejus quæritis, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 3)? Igitur peccantibus beneficii medicinam supponit, et pœnitentiam ad salutem. Concurrit autem hodie cum apostolica lectione evangelica etiam Salvatoris auctoritas, quæ peccatorum remissionem copiose largitur. Nam cum paralyticum sanaret, dicebat Salvator, ut modo audistis: *Fili, remittuntur tibi peccata tua multa* (Marc. 2. 5): remissio autem peccatorum est fons salutis, et præmium pœnitentiæ. Remedium quippe est pœnitentia, quod peccatum tollit: donum cæleste, virtus admirabilis, gratia legum cursum superans. Quamobrem non fornicatorem renuit, non mœchum abigit, non ebriosum aversatur, non idololatriam detestatur, non maledicum repellit, non blasphemum persequitur, non arrogantem; sed omnes immutat, peccati enim consilatorum est pœnitentia ¹. Operæ pretium autem est primum Dei scopum cognoscere, non ex cogitationibus nostris talem speculationem adeuntes, sed ex ipsis divinis Scripturis attestatam veritatem demonstrantes.

Virtus parentum posteris prodest. — Scopus Deo, dum longanimitè agit, duplex est, ad salutemque

propitius: ipsis nimirum pœnitentibus salutem procurat, eorumque posteris, qui in virtute progressus facturi sunt, beneficium reservat. Et ut iterum sermonem repetam, Deus longanimitè agit, ut et peccator respiscat, et ut posteris suis salutis viam non claudat. Licet enim peccator in lapsibus perseveret, parcat sæpe radici, ut fructus custodiat; sæpenumero etiam ipsam radicem immutat, ut ante dixi. Sed ubi illa in omnimodam nequitiam delapsa est, Deus utiliter differt supplicium, pœnitentium salutem expectans: quomodo autem, audi. Tharra pater Abraham idolorum cultor erat; sed non hic dedit impietatis pœnas, et quidem jure. Nam si Deus radicem præcideret, undenam tantus fidei fructus pullulasset? Quid Esau nequius? Vide mihi et aliud benignitatis argumentum. Quid illa malitia impudentius? nonne fornicator et profanus (Heb. 12. 16), ut ait apostolus? nonne parricida et matricida? nonne fratricida quantum ad propositum? nonne Deo perosus, ut testificatur Scriptura dicens, *Jacob dilex, Esau autem odio habui* (Rom. 9. 13)? Si ergo fornicator, fratricida, profanus et odio habitus, cur non e medio tollitur? cur non excinditur? cur non statim promerito supplicio afficitur? Quare? pulchrum sane est causam proferre. Si excisus fuisset, magnum mundus justitiæ fructum amisisset; et qualem audi. *Esau genuit Raguel, Raguel Zaram, Zaram Job* (Gen. 36). Viden' quantus patientiæ flos deletus esset, si præveniens Deus pœnas a radice exegisset?

2. Omnibus igitur in rebus hanc considerationem admitte. Ideo longanimitè agit cum Ægyptiis intolerabiles blasphemias proferentibus, ob ecclesias nempe, quæ nunc florent in Ægypto, ob monasteria et eos qui angelicam¹ vitam sunt amplexi. Etenim, ut aiunt juris publici periti, et ut præcipiunt Romanæ leges, prægnans si in crimen incidat morte dignum, non prius interfici jubetur, quam pepererit: idque jure merito: non enim justum censuerunt legum latores, innoxium cum noxia de medio tolli. Quod si humanæ leges nihil peccantibus parcent, annon multo magis Deus radicem custodiet, fructibus pœnitentiæ beneficium reservans? Accipe de cætero super ipsis peccantibus pœnitentiæ beneficium: nam et in ipsis

¹ Unus Reg., sed omnes recipit omnesque immutat; virtutis enim consiliorum est pœnitentia.

(a) Collata cum Mss. Regiis 1828, 2519, 2424, 2809.

¹ Unus Reg., Evangelicam.

ἔχοντες ἐν νῷ, καὶ τῶν περὶ ἀκολασίας ἡμῖν εἰρημένων μεμνημένοι, καὶ ὁση κεῖται τιμωρία τοῖς ἀπλῶς καὶ ἀκολάστως ὀρώσι τὰς τῶν γυναικῶν ὄψεις, καὶ πρὸ τῆς γέννης τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, πανταχόθεν ἑαυτοὺς καθαίροντες, οὕτω καὶ προσώμεν τοῖς ἱεροῖς μυστηρίοις, ἵνα μὴ εἰς κρίμα

καὶ κατάκριμα, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν καὶ ὑγίειαν ψυχῆς, εἰς παρρησίαν διηνεκῇ τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπολάβωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Οὐιοθ. καὶ τὸ κράτος, μεγαλωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

καὶ κατανύξεως, καὶ ὅτι ταχὺς ὁ Θεὸς εἰς σωτηρίαν καὶ βραδὺς εἰς τιμωρίαν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς Ῥαὐθ-
παράδοξος ἱστορία.

Ὁμιλία ζ'.

α'. Πάντοτε μὲν ὁ Θεὸς Ἀπόστολος θεῖα καὶ οὐρανίῃ κέχρηται γλώττῃ, καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιστήμης τὸν εὐαγγελικὸν ὑφαίνει λόγον· οὐκ ἐξ οἰκείας γνώμης ἀπλῶς φηγεόμενος, ἀλλ' ἐκ τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ αὐθεντίας προφέρων τὰ δόγματα· ἐξαιρέτως δὲ ταύτῃ κέχρηται τῇ ἐπιστήμῃ, ὅταν τὸν τῆς μετανόιας εἰσάγῃ λόγον τοῖς ἁμαρτάνουσι· περὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου πάντας ὑμᾶς ὑπομνήσω. Ἠκούσατε τοίνυν, ἵνα ἐκ μέρους ᾄψωμαι τῶν εἰρημένων, ὡς ἀρτίως διαλεγόμενος τοῖς Κορινθίους ἔλεγεν ὁ γενναῖος ἐκείνος καὶ θαυμάσιος ἀνὴρ· Μήπως ἔλλοι' πολλοὺς περθίσω τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων. Ἀνθρωπος μὲν ἦν τῇ φύσει ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος, Θεοῦ δ' ὑπηρέτης τὴν πρόθεσιν· διὰ τοῦτο ὡς περ οὐρανίῃ κέχρηται γλώττῃ, καὶ ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν οὐρανῶν φηγεόμενος, οὕτω καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀπειλεῖ, καὶ τοῖς μετανοοῦσιν ἱλασμόν ἐπαγγέλλεται. [327] Ὅταν δὲ ταῦτα εἰπῶ, οὐ τῇ Παύλου γλώττῃ, τὴν αὐθεντίαν ἐπιγράφω, ἀλλ' ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν τὸ πᾶν ἀναφέρω, περὶ οὗ νῦν αὐτὸς ἔλεγεν· *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; Ὑποτίθεται τοίνυν τοῖς ἁμαρτάνουσιν φάρμακον εὐεργεσίας, καὶ μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν. Συνέδραμε δὲ σήμερον τῇ ἀποστολικῇ ἀναγνώσει καὶ ἡ εὐαγγελικὴ τοῦ Σωτῆρος αὐθεντία, ἁμαρτιῶν ἄρεσιν ἀφθόνως χαρίζομένη. Τὸν γὰρ παραλυτικὸν ὁ Σωτὴρ ἰώμενος ἔλεγεν, ὡς ἀρτίως ἀκηκόατε· *Τέκνον, ἀφένεται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου αἱ πολλαί*· ἄφεσις δὲ ἁμαρτιῶν πηγὴ σωτηρίας καὶ ἐπαθλον μετανόιας· ἱατρεῖον γάρ ἐστιν ἀναιρετικὸν τῆς ἁμαρτίας ἡ μετάνοια· δῶρόν ἐστιν οὐράνιον, δύναμις θαυμαστή, χάριτι νικῶσα τὴν τῶν νόμων ἀκολουσίαν. Διὰ τοῦτο οὐ πόρον ἀποσείεται, οὐ μοιχὸν ἀποσβεῖ, οὐ μέθυσον ἀποστρέφεται, οὐκ εἰδωλολάτρεον βδελύσσεται, οὐ λοιδόρον ἀπελαύνει, οὐ βλάσφημον ἀποδιώκει, οὐκ ἀλαζόνα, ἀλλὰ πάντας μεταποιεῖ· χωνευτήριον γάρ ἐστι τῆς ἁμαρτίας ἡ μετάνοια α'. Ἀναγκαῖον δὲ πρῶτον γνωρίζαι τοῦ Θεοῦ τὸν σκοπὸν, οὐκ ἐξ ἡμετέρων ἐννοῶν ἐπιβάλλοντας ταύτῃ τῇ θεωρίᾳ, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν θεῶν Γραφῶν μεμαρτυρημένην ἀποδεικνύσας τὴν ἀλήθειαν. Σκοπὸς τῷ Θεῷ μακροθυμεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσιν διπλοῦς ἐστιν εἰς σωτηρίαν ἵκεως· μνηστευόμενος αὐτοῖς τὴν ἐκ μετανόιας σωτηρίαν, καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν ἀπογόνους τῆς εἰς ἀρετὴν ἐπιτιδόναι μέλλουσι ταμειυόμενος τὴν*

εὐεργεσίαν. Καὶ ἵνα πάλιν ἀναλάβω τὸν λόγον, ὁ Θεὸς μακροθυμεῖ, ἵνα καὶ ὁ ἁμαρτάνων μετανόησιν, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ τικτομένοις μὴ ἀποκλείσῃ τὴν σωτηρίαν. Κἂν γὰρ αὐτὸς ὁ ἁμαρτάνων ἀμετανόητα πταίῃ, φεῖδεται πολλάκις τῆς ρίζης, ἵνα φυλάξῃ τοὺς καρπούς· πολλάκις μὲν οὖν καὶ αὐτὴν μεταβάλλει τὴν ρίζαν, ὡς ἔφθην εἰπών· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς παντελὴ κακίαν ἐκείνη πέσῃ, ὁ Θεὸς ὑπερτίθεται χρησίμως τὴν τιμωρίαν, ἀναμένων τῶν μετανοοῦντων τὴν σωτηρίαν· καὶ ὅπως, ἄκουε. Θάρρα ὁ πατὴρ Ἀβραάμ εἰδῶλον ἦν προσκυνήτης, ἀλλ' οὐ δέδωκεν ἐνταῦθα τῆς ἀσεβείας τὴν δίκην· καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ προλαβὼν ὁ Θεὸς ἀπέτεμε τὴν ρίζαν, πόθεν ὁ τοσοῦτος καρπὸς τῆς πίστεως ἀνεδίδοτο; Τί τοῦ Ἠσαῦ μοχθηρότερον; Σκόπει μοι καὶ ἐτέρας φιλανθρωπίας ὑπόθεσιν. Τί τῆς κακίας ἐκείνης ἀναιδέστερον; οὐ πόρνος καὶ βέβηλος, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος; οὐ μητρολοῖας καὶ πατρολοῖας; οὐκ ἀδελφοῦ φονεὺς ὅσον εἰς πρόθεσιν; οὐχ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μισούμενος; ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα· *Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἔμισα*. Εἰ τοίνυν πόρνος καὶ ἀδελφοκτόνος καὶ βέβηλος καὶ μεμισημένος, διὰ τί μὴ ἀφανίζεται; διὰ τί μὴ ἐκκόπτεται; διὰ τί παραχρῆμα τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν οὐ δέχεται; Διὰ τί; καλὸν ὡς ἀληθῶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. Εἰ ἐξεκόπη, μέγιστον καρπὸν δικαιοσύνης ὁ κόσμος ἀπώλεσεν ἂν· καὶ ὁποῖον, ἄκουε. *Ἠσαῦ ἐγέννησε τὸν Ῥαγούηλ, Ῥαγούηλ τὸν Ζαρά, Ζαρά τὸν Ἰάβ*. Ὅρας πηλίκον ὑπομονῆς ἄνθος ἠφανίζεται, εἰ προλαβὼν ὁ Θεὸς δίκην ἀπῆρτεσε τὴν ρίζαν;

β'. Καθ' ὅλων οὖν τῶν πραγμάτων ταύτην ἐκλάμβανε τὴν θεωρίαν. Διὰ τοῦτο μακροθυμεῖ τοῖς Αἰγυπτίοις [328] ἀνύποιστα βλασφημοῦσι, διὰ τὰς νῦν ἀνθούσας Ἐκκλησίας ἐν Αἰγύπτῳ, διὰ τὰς μοναστήρια καὶ τοὺς ἀγγελικὸν ἔπανηρημένους βίον. Καὶ γὰρ, ὡς φασιν οἱ τῶν νόμων τῶν κοινῶν ἐμπειροὶ, καὶ ὡς οἱ Ῥωμαίων παρακελεύονται νόμοι, τὴν κυοφοροῦσαν, εἴ ποτε περιπέσοι πταίσματι θανάτου δίκην ἐπάγοντι, μὴ πρότερον ἀναιρεῖσθαι, πρὶν ἂν τέχῃ τὸ κυοφορούμενον· καὶ μάλα εἰκότως· οὐ γὰρ ἐδικαίωσαν οἱ καλῶς θεθεκότες τοὺς νόμους συναφανισθῆναι τὸ ἀναμάρτητον τῇ ἁμαρτησάσῃ. Εἰ δὲ οἱ ἀνθρώπιοι νόμοι φεῖδονται τῶν μηδὲν ἁμαρτηκότων, ὁ Θεὸς οὐ πολλῶν μᾶλλον εἰκότως φυλάξῃ τὴν ρίζαν, τοῖς καρποῖς ταμειυόμενος τὴν ἐκ τῆς μετανόιας εὐεργεσίαν; Λάβε μοι λοιπὸν καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν ἐκ μετανόιας εὐεργεσίαν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ

• Unus Reg. πάντας δέχεται καὶ πάντας μεταποιεῖ· χωνευτήριον γάρ ἐστιν ἀρετῆς ἡ μετάνοια.

b Unus Reg. εὐαγγελικόν.

τούτων ὁ αὐτὸς τῆς φιλανθρωπίας ἀποδίδεται λόγος. Εἰ προελάμβανεν ἡ δίκη τὴν διόρθωσιν, ὁ κόσμος παντελῶς ἀπώλλυτο καὶ διεφθείρετο· εἰ ὅμως ἦν πρὸς τιμωρίαν ὁ Θεὸς, οὐκ ἂν ἐκτίθαστο Παῦλον ἢ Ἑκκλησίαν, οὐκ ἐδέχετο τὸν τοιοῦτον καὶ τῆλικόν τόν. Διὰ τοῦτο οὖν ὑπερέβητο βλασφημοῦντα, ἵνα δείξῃ μετανοοῦντα. Ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία τὸν διώκτην ἐποίησε κήρυκα· ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία τὸν λύκον μετέβαλεν εἰς ποιμένα· ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία τὸν τελώνην ἐποίησεν εὐαγγελιστὴν· ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία πάντας ἡμᾶς ἡλῆσσε, πάντας μετέβαλε, πάντας μετέστρεψεν. Ἐάν ἴδῃς τὸν ποτε μέθυτον, νηστευτὴν, ἐάν ἴδῃς τὸν ποτε βλάσφημον, θεολόγον, ἐάν ἴδῃς τὸν ποτε αἰσχραῖς ὡδαῖς τὸ στόμα μολύναντα, νῦν τοῖς θεοῖς ὕμνοις τὴν ψυχὴν καθαίροντα, θαύμαζε τὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπαίνει τὴν μετάνοιαν, καὶ ἐκ τῆς ἀλλοιούσεως λέγε ἀναλαβὼν· Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Ἀγαθὸς μὲν ὁ Θεὸς πρὸς πάντας, ἐξαιρέτως δὲ τὴν ἑαυτοῦ μακροθυμίαν ἐνδείκνυται πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας. Καὶ εἰ βούλει ξένον ἐπακοῦσαι λόγον, ξένον μὲν ὅσον εἰς συνήθειαν, ἀλλήθινον δὲ ὅσον εἰς εὐσέβειαν, ἄκουσον.

Βαρὺς ὁ Θεὸς πανταχοῦ φαίνεται τοῖς δικαίοις, χρηστός δὲ τοῖς ἀμαρτωλοῖς, καὶ ταχὺς εἰς φιλανθρωπίαν· τὸν ἀμαρτάνοντα καὶ πεσόντα διανίστησι, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· *Μὴ δόπιστων οὐκ ἀνίσταται*; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; καὶ· *Ἰνατί ἀπέστρεψεν ἀποτροφὴν ἀναιδῇ ἢ ἀσύνητος θυγάτηρ Ἰούδα*; καὶ πάλιν· *Ἐπιστρέφετε πρὸς μέ, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς*. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ ὅρκω βεβαίωσι τὴν ἐκ μετανοίας σωτηρίαν διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν. Ζῶ γὰρ ἐγὼ, λέγει Κύριος· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Πρὸς δὲ τὸν δίκαιον λέγει· *Ἐάν ποιήσῃ ἄνθρωπος πᾶσαν δικαιοσύνην καὶ πᾶσαν ἀλήθειαν, καὶ στραφῇ εἰς ἀμάρτην, οὐ μὴ μνησθῶ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνειται*.^h Ὡς πολλὰς ἀκριθείας τῆς πρὸς τὸν δίκαιον· ὡς πολλὰς δαψύλας· τῆς πρὸς τὸν ἀμαρτάνοντα. Οὕτω δὲ ποικίλως καὶ διαφόρως μηχανάται, οὐκ αὐτὸς μεταβαλλόμενος, ἀλλὰ χρησίμως μερίζων τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τὰς οἰκονομίας· καὶ ὅπως, ἄκουε. Τὸν ἀμαρτωλὸν καὶ ἐμμένοντα ταῖς ἀμαρτίαις, ἐάν φοβήσῃ, εἰς ἀπόγνωσιν αὐτὸν καὶ ἀπαγόρευσιν τῆς ἐλπίδος φέρει· τὸν δὲ δίκαιον ἐν μακαρίῳ, χαυνῷ [529] τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ τὸν τόνον, καὶ ἥδη μακαρισθέντα, ἀμείβειν αὐτὸν τῆς σπουδῆς παρασκευάζει. Διὰ τοῦτο τὸν μὲν ἀμαρτωλὸν ἐλεεῖ, τὸν δὲ δίκαιον φοβεῖ· Φοβερός γάρ ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλῳ αὐτοῦ· καὶ, Χρηστός Κύριος τοῖς σύμπασι. Φοβερός, φησὶν, ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλῳ αὐτοῦ· καὶ τίνες ἂν εἴεν, ἀλλ' ἡ οἱ ἅγιοι; Ὁ Θεὸς γάρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ὁ ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας καὶ φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλῳ αὐτοῦ. Ἐάν ἴδῃς πεσόντα, ἐκτείνει χεῖρα φιλανθρωπίας· ἐάν ἴδῃς ἐστῶτα, ἐπάγει φόβον· καὶ τοῦτο δικαιοσύνης καὶ δικαιοκρασίας. Τὴν μὲν γὰρ δίκαιον τῷ φόβῳ στηρίζει, τὴν δὲ ἀμαρτωλὸν τῇ φιλανθρωπίᾳ διεγείρει.^a Καὶ θέλει αὐτοῦ γινῶναι τὴν εὐκαιρον ἀγαθότητα καὶ τὴν εὐχρηστον καὶ ἀρμόζουσαν ἡμῖν ἀποτομίαν; Πρόσσεξε ἀκριθῶς, μὴ σε διαφύγῃ τῆς θεωρίας τὸ μέγεθος· ἡ ἀμαρτωλὸς ἐκείνη γυ-

νὴ ἡ μεμαρτυρημένη ἐπὶ πάτῃ ἀμαρτία καὶ ἀνομία, ἡ τοσαῦτα ἀμαρτήσασα, καὶ τοσοῦτοις ἀμαρτιῶν ἔργοις ἐνεχομένη, διψήσασα τὴν ἐκ μετανοίας σωτηρίαν. Ὑπείσθηθε τῷ συμποσίῳ τῶν ἁγίων· καλῶ δὲ συμποσίον ἁγίων, ἐπειδὴ παρὴν ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος κατακεκλιμένου ἐν τῷ οἴκῳ Σίμωνος τοῦ Φαρισαίου, ὕπεισθηθεν ἡ γυνὴ ἡ ἀμαρτωλὸς ἐκείνη, καὶ τῶν ποδῶν ἤπτετο τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῖς δάκρυσιν ἀπέπλυνεν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξίν ἐξέματτε· καὶ τὴν τοσοῦτος κερχωμένην ἀμαρτήματι διανίστησιν ὁ φιλάνθρωπος, λέγων· *Ἀφῶνται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι*. Οὐ γὰρ πρόκειται μοι νῦν ἐξετάσαι πᾶσαν τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ μόνον παραγαγεῖν^b τὴν μαρτυρίαν. Ὅρα τοίνυν τὴν δαψύλειαν· *Ὁδὴ χάριν λέγω σοι, ἀφῶνται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί, ὅτι πολὺ ἡγάπησε*. Τοσοῦτων οὖν ἀμαρτημάτων ἡμνηστὴν ἐκομίσατο ἡ ἀμαρτωλὸς γυνή. Καὶ Μαρία δὲ, ἡ ἀδελφὴ Μωυσέως, διὰ μικρὸν γογγυσμὸν λέπρα καταδικάζεται. Τοῖς ἀμαρτάνουσι λέγει· *Ἐάν ὥσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς κόκκινον, ὡς χιόνα^c λευκανῶ* καὶ μεταβάλλει τὸ σκότος εἰς φῶς, τῇ μεταβολῇ τῆς μετανοίας, καὶ τοσαύτην κακῶν ἀφθονίαν διαλύει τῇ φωνῇ τῆς ἀγαθότητος· πρὸς δὲ τὸν ἐν δικαιοσύνῃ βυθίζοντά φησιν· *Ὅς ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρὲ, ἐνοχός ἐστι τῇ γένει τούτου πυρός*. Ἐνὶ ῥήματι τοσαύτην ἐπέθηκεν ἀκρίθειαν, καὶ τοσοῦτοις ἀμαρτήμασι τοσαύτην μετρεῖ τὴν ἀφθονίαν.

Καὶ ἑτέρον μοι σκόπησον θαυμαστόν. Ἐπειδὴ τὰ ἀμαρτήματα ὡς ὀφλήματα ἀναγράφεται, τοῖς μὲν ἀμαρτωλοῖς καὶ τὸ κεφάλαιον συγχωρεῖ μετανοοῦσι· παρὰ δὲ τῶν δικαίων καὶ τόκους ἀπαιτεῖ. Προσῆλθεν αὐτῷ χρεωφειλῆτης πολλῶν ταλάντων, καὶ ὡς τῇ μετανοίᾳ καὶ τῇ πολλῇ ἱερίᾳ ἐδυσώπησε τὴν δίκην, καὶ εἶπε· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα ἀποδώσω. Οὐκ ἀνέμεινε τὴν ἀπόδοσιν ὁ φιλάνθρωπος, ἀλλὰ τὴν ἐξομολόγησιν λύσιν ἐποίησε τοῦ ὀφλήματος· τῷ ὀφειλῆτῃ τῶν μυρίων ταλάντων πάντα συνεχύρησε καὶ αὐτὸ τὸ κεφάλαιον. Παρὰ δὲ τῶν δικαίων ἐπαγγέλλεται καὶ τόκους ἀπαιτεῖν· *Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐδώκατε τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις^d· καὶ γὰρ ἐλθὼν σὺν τόκοις ἀπήτησα*; Ταῦτα λέγω, οὐκ ὡς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς δικαίους [330] ἀπεχθῶς διαχειμένου· οὐδὲν γὰρ τῷ Θεῷ τοῦ δικαίου ποθεινότερον· ἀλλ', ὡς ἐφθην εἰπών, παραμυθεῖται τὸν ἀμαρτωλὸν, ἵνα διεγείρῃ· φοβεῖ καὶ τὸν δίκαιον, ἵνα στηρίξῃ· καὶ τοῖς μὲν τὰ πολλὰ συγχωρεῖ πλεγματά, ὡς ἐχθροῖς καὶ πεφυσιωμένοις, τοῖς δὲ καὶ περὶ τῶν τυχόντων ἀκριβολογεῖται, μηδὲν αὐτοῖς ἐλλείπει· εἶναι βουλόμενος εἰς ἀκρότητα. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πλούσιος, τοῦτο τῷ Θεῷ δίκαιος· καὶ ὁ ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ πέννης, τοῦτο τῷ Θεῷ ἀμαρτωλός· οὐδὲν πτωχότερον τοῦ ἀμαρτάνοντος, καὶ οὐδὲν πλουσιώτερον τοῦ δικαιοπραγούντος. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν τῶν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ εὐθηνίᾳ διαγόντων φησὶν ὁ Παῦλος· *Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει*. Περὶ δὲ τῶν ἀσεβούντων ὁ μακάριος Ἰερεμίας λέγει· *Ἵσως πτωχοὶ εἰσι, διὰ τοῦτο οὐκ ἡδύναντο ἀκούειν λόγον Κυρίου*. Ὅρξες ὅπως πτωχοὺς καλεῖ τοὺς ἀπεσχοινισμένους τῆς

^h Alii παρεσιόγειν.

^a Unus Reg. ἀπάγει φόβον δικαιοσύνης καὶ δικαιοκρασίας· καὶ τοῦτον τῷ φόβῳ στηρίζων, κακείνον τῇ φιλανθρωπίᾳ εἰγείρων.

^c Unus Reg. ὡς φοινικῶν, ὡς χιόνα. Infra idem βαδίζοντα, τί φησιν ὅτι τὰ πολλὰ χαρίσματα δίδους, ὅς ἂν.

^d Reg. unus εἰς τράπεζαν.

eadem clementiæ redditur ratio. Si emendationem ultio prævertisset, mundus deletus esset funditusque periisset : si velox ad poenam sumendam fuisset Deus, Paulum Ecclesia non possedisset, talemque ac tantum virum non accepisset. Propterea igitur distulit blasphemantem, ut ostenderet poenitentem. Dei longanimitas persecutorem effecit præconem : Dei longanimitas lupum mutavit in pastorem : Dei longanimitas publicanum fecit evangelistam : Dei longanimitas nostrum omnium miserta est, omnes mutavit, omnes convertit. Si videris ebriosum olim nunc jejuna; si videris olim blasphemum, theologum; si videris eum, qui quondam turpibus cantilenis os inquinabat, nunc divinis hymnis animum purgare : mirare Dei longanimitatem, lauda poenitentiam, et ex illa mutatione occasionem accipe dicendi : *Hæc mutatio dexteræ Excelsi (Psal. 76. 11)*. Bonus est Deus erga omnes, præcipue vero bonitatem suam exhibet erga peccatores. Et si volueris peregrinum quidpiam audire, peregrinum quidem secundum consuetudinem, verum autem secundum pietatem, audi.

Cum cum justis asperè agat Deus. — Gravis justis ubique videtur Deus, lenis autem peccatoribus, atque velox ad clementiam; peccantem et cadentem erigit, ac sic alloquitur : *Numquid cadens non resurgit, aut aversus non revertitur (Jer. 8. 4)? et, Quare aversa est aversione impudenti imprudens filia Juda (Ibid. v. 5)?* ac rursum, *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos (Zach. 1. 3)*. Alibi autem præ nimia benignitate salutem ex poenitentia juramento confirmat. *Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat (Ezech. 33. 11)*. Ad justum autem dicit : *Si fecerit homo omnem justitiam, et omnem veritatem, et aversus peccaverit, non recordabor justitiæ illius, sed in peccato morietur (Ezech. 18. 24)*. O magnam erga justum cautionem ! o magnam erga peccatorem largitatem ! Sic varia et diversa molitur, non ipse mutatus, sed bonitatis suæ dispensationem utiliter dividens. Et quomodo, audi. Peccatorem et in peccatis perseverantem si terruerit, in desperationem ille labitur : justum vero si laudaverit, vim virtutis ejus emollit; et eum, utpote qui jam sit consequutus laudem, in negligentiam labi efficit. Quamobrem peccatorem miseratur, justum terret : *Terribilis enim super omnes, qui in circuitu ejus sunt (Psal. 88. 8)*, et, *Suavis Dominus universis (Psal. 144. 9)*. *Terribilis*, inquit, *est super omnes, qui in circuitu ejus sunt*. Et quinam illi, nisi sancti? *Deus enim, inquit David, qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis est super omnes, qui in circuitu ejus sunt (Psal. 88. 8)*. Si viderit lapsum, clementiæ manum porrigit; si stantem viderit, timorem incutit : et hoc est justitiæ justique judicii. Justum enim timore firmat, peccatorem vero clementia suscitatur¹. Vis seire opportunam ejus benignitatem, simulque utilem et accommodatam nobis severitatem? Attende diligenter, ne te contemplationis hujus magnitudo fugiat. Mulier illa peccatrix, quam in omni

peccato et iniquitate volutatam esse in confesso erat, tot peccatorum rea, et tot pravis operibus detenta, salutem ex poenitentia sitiens, sanctorum convivio subrepsit; sanctorum convivium voco, quia aderat Sanctus sanctorum. Nam Salvatore discumbente in domo Simonis Pharisæi, subingressa est mulier illa peccatrix, Salvatorisque pedes tetigit, lacrymisque lavabat pedes ejus, et capillis tergebat (*Matth. 26. 6. sqq.*). Et tot peccatis obrutam erigit ille benignus, dicens : *Dimituntur ejus peccata (Luc. 7. 47)*. Neque enim mihi in proposito nunc est totam discutere historiam : sed solum testimonium proferre. Considera itaque largitatem : *Propterea dico tibi, remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum (Ibid.)*. Tot ergo peccatorum oblivionem retulit peccatrix illa mulier. Et Maria, soror Moysis, ob exiguum murmur lepræ damnationem refert (*Num. 12. 10*). Peccatoribus dicit : *Si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nivem dealbabo (Isai. 1. 18)* : et tenebras in lucem transfert poenitentiae mutatione, totque malorum copiam bonitatis voce solvit. Ambulanti vero in justitia dicit : *Quicumque¹ dixerit fratri suo, Fatue, reus erit gehennæ ignis (Matth. 5. 22)*. Uni verbo tantam imposuit multam, et tot peccatis tantam exhibet liberalitatem.

3. Atque aliud admirandum animadvertit. Quoniam peccata quasi debita adscribuntur, peccatoribus quidem totam summam concedit, a justis vero etiam usuras exigit. Accessit ad eum qui debebat multa talenta, et quasi per poenitentiam plurimamque supplicationem judicium mitigavit, et dixit : *Domine, patientiam habe in me, et omnia reddam tibi (Matth. 18. 26)*. Non exspectavit ut solveret ille benignus et clemens, sed confessionem debiti solutionem fecit. Debitori decem millium talentorum omnia remisit totamque summam : a justis vero etiam usuram se repetiturum edicit : *Quare non dedistis argentum meum nummulariis, et ego veniens cum usuris exegissem (Luc. 19. 25; Matth. 25. 27)?*

Peccatore nihil pauperius, justo nihil ditius. — Hæc porro dico, non quasi Deus erga justos inimico sit animo : Deo enim nihil justo acceptius : sed, ut ante dixi, consolatur peccatorem, ut excitet; justum terret, ut confirmet. Et illis quidem, ut inimicis et inflatis, multa remittit delicta; hos vero etiam de levissimis rationem reddere cogit, nihil iis ad summam perfectionem deficere volens. Quod enim est in hoc mundo dives, hoc est apud Deum justus : et quod est in hoc mundo pauper, hoc est apud Deum peccator : nihil est peccatore pauperius, et nihil justo ditius. Quapropter de iis, qui in pietate et virtutis copia degunt, ait Paulus : *Gratias ago Deo, quia in omni divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia (1. Cor. 1. 4. 5)*. De impiis vero heatus Jeremias dicit : *Fortasse pauperes sunt, ideo non potuerunt audire verbum Domini (Jer. 5. 4)*. Vides quomodo pauperes vocat eos, qui sunt a pie-

¹ Unus Reg. : *Ambulanti vero in justitia, quomodo qui plerumque gratias largitur, dicit : « Quicumque, »* etc. Nisi malis interpretationem quæ ex mutata tantum græcæ versionis interpunctione oriretur, nempe eam : *Ambulanti vero in justitia, quid dicit qui gratias plerumque largitur ? « Quicumque, »* etc.

¹ Unus Reg., *timorem incutit justitiæ et justitæ judicii; alterum timore firmans, alterum clementia suscitans.*

tate dissiti? Peccatores igitur quasi pauperes miserantur, et a justis quasi a divitibus rationem exigit; ipsis quidem ob paupertatem elargiens, ab illis vero ob pietatis divitias cum multa accurratione rationes exposcens. Quod autem facit circa justos et peccatores, id ipsum facit circa divites et pauperes: ac quemadmodum peccatorem per clementiam excitat, et justum per severitatem terret, sic et in mundi negotiis suam dispensationem moderatur. Si viderit dignitatibus fulgentes, reges, principes, quotquot divitiis affluunt, hos terrorem incutiens allequitur, atque utiliter potestati terrorem immittit: *Et nunc reges intelligite, erudimini omnes qui judicatis terram. Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore (Psal. 2. 10);* quoniam *Rex est regum, et Dominus dominantium (1. Tim. 6. 15).* Ubi imperium est potestatis, ibi regni sui terrorem imponit; ubi vero humilitas vilitatis, ibi remedium profert suæ benignitatis. Deus enim est hic magnus Rex regum, et Dominus dominantium. Hic ipse rursum de sua dignitate descendens, invenitur secundum sanctam Scripturam Pater orphanorum, et Judex viduarum (*Psal. 67. 6*), Rex regum, Princeps principum, dominorum Dominus. Vides multam clementiæ ubertatem? vides utilem metum pietatis et potentiæ? Ubi namque vidit potentiam ad solamen sufficere, ibi metum ad utilitatem imposuit: ubi vero vidit orphanitatem vilitate, et paupertatem imbecillitate viduitatis¹ debilitatam, clementiam ad consolationem adhibuit. *Ego Pater orphanorum.* Duo facit, et benignitatem ostendit, et potentiam punit. Vocat seipsum Patrem orphanorum, ut et eos, qui in calamitate constituti sunt, consoletur, et potentes deterreat, ne orphanis viduisque molesti sint; quandoquidem mors hunc patre, illam viro orboavit, et quos corrupti mors naturalis, benignitatis decretum restituit. Atque eadem ipsa gratia huic quidem dedit judicem, orphano autem patrem Regem sanctorum. Itaque, o inique, ait, si viduam lædas, viduarum procuratorem provocas; si orphanos vexes, vexas filios Dei. Ego sum Pater orphanorum, et Judex viduarum. Quis autem sic audax ad impietatem, ut filios Dei lædat, et viduis sub Dei tutela positis molestiam pariat? Vides quam utiliter pietatis remedia præparet, et hos quidem terreat, illos vero miseretur, non ipse divisus, sed ad hominum sententiam accommodatus? Nobis itaque in remedium ad salutem adhibeamus poenitentiam; imo potius a Deo accipiamus poenitentiam nobis medentem. Non enim nos hanc illi offerimus, sed ille nobis eam subministravit. Vides ejus in lege severitatem? vides ejus in gratia benignitatem? Cum autem dico severitatem in lege, non detraho judicio, sed evangelicæ gratiæ clementiam prædico: quoniam lex sine remissione peccatores puniebat, gratia vero multa cum longanimitate differt supplicium, ut emendationem inducat. Poenitentiam itaque suscipiamus, fratres, medelam ad salutem, suscipiamus medicinam peccata nostra delentem. Poenitentia autem est, non quæ verbo

prædicatur, sed quæ operibus firmatur; poenitentia est, quæ ex ipso corde delet maculam impietatis. Nam *Lavamini, inquit, mundi estote, auferte nequitias ex cordibus vestris a conspectu oculorum meorum (Isai. 1. 16).* Quid sibi vult ea dictionis redundantia? nam illud, *Auferte nequitias ex cordibus vestris*, nonne satis erat ad totum indicandum? Cur addidit, *A conspectu oculorum meorum?* Quoniam alio modo vident oculi hominum, alio oculus Dei: *Homo enim in faciem, Deus in cor (1. Reg. 16. 7).* Ne specie, inquit, poenitentiam adulteretis, sed in conspectu oculorum meorum occulta scrutantium ostendite fructus poenitentiae.

4. Oportet autem nos a peccatis purgatos ipsa peccata ante oculos habere. Quamvis enim Deus clementia sua peccatum condonet, tu ad securitatem animæ tuæ peccatum ante oculos habe: præcedentium enim memoria futurorum impedimentum est: et qui de prioribus mordetur, ad sequentia cautiorem exhibet mentem. Ideoque David, *Et peccatum meum, inquit, contra me est semper (Psal. 50. 5),* ut præcedentia ante oculos habens, ne incidat in futura. Quod autem hunc a nobis Deus statim expetat, ipsum audi dicentem: *Ego sum qui deleo peccata tua, et non recordabor: tu autem recorde, et judicemur, dicit Dominus: dic tu prius peccata tua, ut justificeris (Isai. 43. 25. 26).* Non expectat Deus tempus a poenitentia. Dixisti peccatum tuum, justificatus es: poenitentiam egisti, misericordiam es consequutus. Non tempus excusat, sed poenitentis mores peccatum extinguunt. Fieri potest, ut qui multo tempore excubaverit, salutem non consequatur, et modico tempore sincere confessus, peccatum exuat. Multum temporis insumpsit Samuel pro Saûle deprecans, multasque noctes insomnes transegit pro peccantis salute; Deus autem tempori non attendens, quia prophetæ supplicatio non concurrebat cum peccatoris poenitentia, prophetæ suo dixit: *Usquequo tu luges Saûl, et egrejeci eum (1. Reg. 16. 1)?* Illud, *usquequo*, tempus declarat, et supplicantis perseverantiam: et repulit Deus tempus deprecationis prophetæ: non enim cum justis interventu regis poenitentia concurrit. Beato autem Davidi, qui correctionem sancti Nathanis prophetæ susceperat, et statim post comminationem veram conversionem ostenderat, dixeratque, *Peccavi Domino (2. Reg. 12. 13);* statim uno temporis momento verbum sincere prolatum integram poenitentiam attulit salutem: confestim namque sententiam emendatio sequuta est. Ait igitur illi Nathan: *Et Dominus dimisit¹ peccatum tuum (Ibid.).*

Deus tardus ad penam, velox ad salutem. — Vide mihi Deum tardum ad poenam et velocem ad salutem. Et mihi primum cogita quomodo multo post tempore correctionem clemens intulit. Peccavit David, uterum gestavit mulier, nullaque correctio peccatum sequuta est; sed post infantis de peccato nati partum, mittitur peccati medicus. Cur autem peccantem protinus non correxit? Quoniam vidit in ipsis peccatorum

¹ Morel. et Savil., *amenu viduitatis.*

¹ Reg. unus, *Domnus sustulit.*

εὐσεβείας, ὡς πτωχοὺς τοίνυν τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐλεεῖ, καὶ ὡς πλουσίους τοὺς δικαιοπραγοῦντας ἀπαιτεῖ, τοῖς μὲν διὰ τὴν πενίαν χαρίζομενος, τοῖς δὲ διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας πλοῦτον μετὰ πολλῆς ἀκριθείας τοὺς λόγους εἰσπραττόμενος. Ὁ δὲ ποιεῖ ἐπὶ δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, τοῦτο ποιεῖ καὶ ἐπὶ πλουσίων καὶ πενήτων· καὶ ὥσπερ τὸν ἀμαρτάνοντα ἐγείρει διὰ φιланθρωπίαν, τὸν δὲ δίκαιον φοβεῖ διὰ τῆς ἀποτομίας· οὕτω καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν διατίθῃ τὴν ἑαυτοῦ οἰκονομίαν. Ἐὰν ἴδῃ δυναστὰς ἀξιώμασιν ὑπερλάμποντας, βασιλεῖς, ἄρχοντας, πάντας τοὺς ἐν πλούτῳ διαπρέποντας· τοῦτο διαλέγεται μετὰ φόβου, καὶ ἐπιτίθῃσι χρησίμως τῇ δυναστείᾳ τὸν φόβον. *Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε, παιδεύθητε πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν· δουλεύετε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιῶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ·* οἱ *Βασιλεῖς ἐστί τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριοι τῶν κυριευόντων.* Ὅπου ἀρχὴ δυναστείας, ἐπιτίθῃσι τὸν φόβον τῆς αὐτοῦ βασιλείας· ὅπου ταπεινώσεις εὐτελείας, προσφέρει· τὸ φάρμακον τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας. Ὁ γὰρ Θεὸς οὗτος μέγας βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων· οὗτος αὐτὸς, πάλιν ὑποβαίνων τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας, εὐρίσκειται κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν πατὴρ ὀρφανῶν καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν, βασιλεὺς βασιλεῖς, ἀρχόντων ἄρχων, κυριευόντων Κύριος. Ὅρξας πολλὴν ἀφροδίαν φιλανθρωπίας; ὅρξας χρησίμον τὸν φόβον τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἐξουσίας; Ὅπου μὲν γὰρ εἶδεν ἀρκοῦσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς παραμυθίαν, ἐπέθηκε τὸν φόβον εἰς ὠφέλειαν· ὅπου δὲ εἶδε παραλελυμένην τῇ εὐτελείᾳ τὴν ὀρφανίαν, καὶ τὴν πτωχείαν τῇ ἀτονίᾳ^α τῆς χηρείας, προσήγαγε τὴν φιλανθρωπίαν εἰς παραμυθίαν. *Ἐγὼ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν.* Δύο ποιεῖ, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν δείκνυσσι, καὶ τὴν δυναστείαν κολάζει. Καλεῖ ἑαυτὸν πατέρα τῶν ὀρφανῶν, ἵνα καὶ τοὺς ἐν συμφορᾷ παραμυθῇσται, καὶ τοὺς ἐν δυναστείᾳ καταπλήξῃ, ὥστε μὴ ἐπηρεάζειν ὀρφανοὺς τε καὶ χήρας· ἐπειδὴ ὁ θάνατος ἐγύμνωσε τὸν μὲν τοῦ πατρὸς, τὴν δὲ ἐστέρησε τοῦ ἀνδρὸς, καὶ οὐς διέφθειρεν ὁ τῆς φύσεως νόμος, ἀνεκαίνισεν ὁ τῆς φιλανθρωπίας ὅρος· καὶ ἡ αὕτη χάρις τῇ μὲν ἔδωκε τὸν κριτὴν, τῷ δὲ ὀρφανῷ πατέρα, τὸν βασιλέα τῶν [331] ἁγίων. Ὄστε, φησὶν, ὦ ἄδικε, ἐὰν χήραις ἐπηρεάζῃς, τὸν τῶν χηρῶν προνοητὴν παροξύνεις· ἐὰν ὀρφανοὺς ἀδικῇς, υἱοὺς ἀδικεῖς Θεοῦ. Ἐγὼ εἰμι ὁ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν, καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν· τίς δὲ οὕτω τολμᾷ πρὸς ἀσέβειαν, ὥστε υἱοὺς ἀδικεῖν Θεοῦ, καὶ ταῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προνοουμέναις χήραις ἐπηρεάζειν; Ὅρξας πῶς χρησίμως κατασκευάζει τὰ φάρμακα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοὺς μὲν φοβεῖ, τοὺς δὲ ἐλεεῖ, οὐκ αὐτὸς μεριζόμενος, πρὸς δὲ τὰς γνώμας τῶν ἀνθρώπων ἄρμολύμενος; Προσάγωμεν τοίνυν ἑαυτοῖς, ἀδελφοί, φάρμακον εἰς σωτηρίαν τὴν μετάνοιαν· μᾶλλον δὲ δεξιόμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν μετάνοιαν λατρεύουσιν ἡμᾶς. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ ταύτην προσάγομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν ταύτην ἐχορήγησεν. Ὅρξας αὐτοῦ τὴν ἀκριθείαν τὴν ἐν τῷ νόμῳ; ὅρξας τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ τὴν ἐν τῇ χάριτι; Ὅταν δὲ εἴπω τὴν ἀκριθείαν τὴν ἐν τῷ νόμῳ, οὐ διαβάλλω κρίσιν, ἀλλὰ τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος κηρύττω τὴν φιλανθρωπίαν· ὅτι ὁ μὲν νόμος ἀπαραιτήτως ἐκόλαζε τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἡ δὲ χάρις μετὰ πολλῆς μακροθυμίας ὑπερίθεται τὴν τιμωρίαν, ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν διόρθωσιν. Δεξιόμεθα τοίνυν μετάνοιαν, ἀδελφοί, φάρμακον εἰς σωτηρίαν, δεξιόμεθα φάρμακον ἐξαλείφον ἡμῶν

^α Sic Savil., magis proprie quam Monif., quis scripserat proferet. Emitt.

^β Morel et Savil. τῇ ἀνομίᾳ. Unus Reg. τῇ ἀτονίᾳ, mellius.

τὰ πταίσματα. Μετάνοια δὲ ἐστίν, οὐχ ἡ λόγῳ κηρυτομένη, ἀλλ' ἡ πράγμασι βεβαιουμένη· μετάνοια ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς καρδίας ἐξαλείφουσα τὸν ῥύπον τῆς ἀσεβείας. *Λούσασθε γὰρ, φησὶ, καθυροὶ γίνεσθε· ἀφέετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου.* Τί βούλεται τὸ περιττὸν τῆς λέξεως; τὸ γὰρ *Ἀφέετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν*, οὐχ ἱκανὸν μνηῦσαι τὸ πᾶν; Διὰ τί οὖν *Ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου*; Ἐπειδὴ ἄλλως ὁρῶσιν ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπων, καὶ ἄλλως ὁρᾷ ὀφθαλμὸς τοῦ Θεοῦ. *Ἀνθρωπος γὰρ εἰς πρόσωπον, Θεὸς δὲ εἰς καρδίαν.* Μὴ σχήμασι, φησὶ, νοθεύσῃς τὴν μετάνοιαν, ἀλλ' ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, τῶν τὰ κρυπτὰ ἐρουνύντων, δεῖξτε τοὺς καρποὺς τῆς μετάνοιας.

δ'. Δεῖ δὲ ἡμᾶς καθαίρομενους ἅπλο τῶν ἀμαρτιῶν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν αὐτὰ τὰ ἀμαρτήματα· καὶ ὁ Θεὸς διὰ φιλανθρωπίαν συγχωρήσῃ σοι τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλὰ σὺ πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχε τὴν ἀμαρτίαν. Ἡ γὰρ μνήμη τῶν προλαβόντων ἐποχῇ γίνεται τῶν μελλόντων· καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς προτέροις δακνόμενος, περὶ τὰ δευτέρα ἀσφαλεστέρην τὴν γνώμην δείκνυσσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ· *Καὶ ἡ ἀμαρτία μου, φησὶν, ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός·* ἵνα πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων τὰ προλαβόντα, μὴ περιπέσῃ τοῖς μέλλουσιν. Ὅτι δὲ ταύτην παρ' ἡμῶν ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ τὴν κατάστασιν, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι·* σὺ δὲ *μνησθήσῃ, καὶ κριθῶμεν, λέγει Κύριος·* λέγε σὺ *πρῶτον τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς.* Οὐκ ἀναμένει ὁ Θεὸς χρόνον τὸν ἀπὸ τῆς μετάνοιας· εἴπῃς τὴν ἀμαρτίαν σου, ἐδικαιώθῃς· μετενόησας, ἡλεήθῃς. Οὐ χρόνος ἀπολογεῖται, ἀλλ' ὁ τρόπος τοῦ μετανοοῦντος τὴν ἀμαρτίαν σθένυνσιν· ἐστὶ καὶ χρόνῳ πολλῷ παρεδρεύσαντα μὴ τυχεῖν σωτηρίας, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γνησίως^δ ἐξομολογησάμενον ἀποδύσασθαι τὴν ἀμαρτίαν. Πολὺν ἀνάλωσε χρόνον ὁ μακάριος Σαμουὴλ ἀξίων περὶ τοῦ Σαουλ, καὶ πολλὰς [332] νύκτας διήλυσεν ἀγρυπνῶν περὶ τῆς τοῦ ἀμαρτήσαντος σωτηρίας· ὁ δὲ Θεὸς τὸν χρόνον παραπεμπόμενος (οὐ γὰρ συνέδραμε τῇ ἱκεσίᾳ τοῦ προφήτου ἡ μετάνοια τοῦ ἀμαρτήσαντος), λέγει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ προφήτην· *Ἔως πότε σὺ πενήθεις περὶ Σαουλ, καὶ γὰρ ἀπώσμαι αὐτόν;* Τὸ *Ἔως πότε*, τὸν χρόνον δείκνυσσι, καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ ἱκετεύοντος· καὶ ἀπεπέμψατο ὁ Θεὸς τὸν χρόνον τῆς ἱκεσίας τοῦ προφήτου· οὐ γὰρ συνέδραμε τῇ πρεσβείᾳ τοῦ δικαίου ἡ μετάνοια τοῦ βασιλέως. Τῷ δὲ γε μακαρίῳ Δαυίδ, δεξαμένῳ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀμαρτίας διὰ τοῦ ἀγίου Ναθαν τοῦ προφήτου, καὶ εὐθέως πρὸς τὴν ἀπειλήν ἐπιδειξαμένῳ τὴν γνησίαν ἐπιστροφὴν, καὶ εἰπόντι, *Ἥμαρτον τῷ Κυρίῳ*, εὐθέως ῥῆμα ἐν ἐν μίᾳ ῥοπῇ προενεχθὲν γνησίως ὀλόκληρον ἤνεγκε τῷ μετανοήσαντι τὴν σωτηρίαν· εὐθύς γὰρ ἡ διόρθωσις κατέλαβε τὴν ἀπόφασιν. Φησὶ γοῦν πρὸς αὐτὸν ὁ Ναθαν· *Καὶ Κύριος ἀφῆκε τὴν ἀμαρτίαν σου.*

Ὅρα δὲ μοι τὸν Θεὸν βραδύνει εἰς τιμωρίαν, καὶ ταχύνει εἰς σωτηρίαν· καὶ μοι πρῶτον ἐννόησον, ὅπως τὸν ἔλεγχον ὁ φιάνθρωπος μετὰ πολλοὺς προσήγαγε χρόνους. Ἦμαρτεν ὁ Δαυὶδ· ἐκυσφόρησεν ἡ γυνὴ, καὶ οὐδεὶς ἔλεγχος τῇ ἀμαρτίᾳ παρηκολούθησεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀποτεχθῆναι τὸ βρέφος τὸ ἐκ τῆς ἀμαρτίας, ἀποστέλλεται ὁ λατρός τῆς ἀμαρτίας. Διὰ τί δὲ ἀμαρτήσαντα

^ε Savil. et unus Reg. νοθεύσῃς.

^δ Unus Reg. καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ῥοπῇ γνησίως

^ε Reg. unus Κύριος παρεδίδοκε.

εὐθὺς οὐ διωρθώσατο; Ἐπειδὴ οἶδεν ἐν ταῖς ἀκμαῖς τῶν ἀμαρτημάτων τυφλώτουςαν τὴν ψυχὴν τῶν ἀμαρτανόντων, διότι ἐκκεκώφωται τὰ ὦτα τῶν βεβαπτισμένων ἐν τῷ βάθει τῆς ἀμαρτίας. Ὑπερτίθεται οὖν φλεγμαίνοντι τῷ πάθει προσάγειν τὴν βοήθειαν, καὶ μετὰ τοσοῦτον χρόνον ὁ ἑλεγχὸς προσέρχεται· καὶ ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή ἡ μετάνοια καὶ ἡ ἄφεσις. Καὶ Κύριος ἀφῆκε τὴν ἀμαρτίαν σου. Ὡς τῆς οἰκονομίας τοῦ ἀπειλήσαντος. Ὁρᾷς οὐκ ὅζους εἰς σωτηρίαν; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ποιεῖ, βραδύνων μὲν πρὸς καθαίρεσιν, ταχύνων δὲ πρὸς ἀντίληψιν. Οἶδόν· τι λέγω· ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων διὰ πολλῶν χρόνων τὰ κτιστάματα κατασκευάζεται, καὶ ἐν πολλῷ χρόνῳ κτιζόμενον οἶκον· καὶ τῆς μὲν οἰκοδομῆς πολὺς ὁ χρόνος, τῆς δὲ καθαίρεσews ὀλίγος. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀνάπαλιν· ὅταν κτίξῃ, ταχέως κτίζει· ὅταν καταστρέφῃ, βραδέως καταστρέφει. Ταχὺς ὁ Θεὸς κτίζων, βραδὺς καταστρέφων· ἐπειδὴ Θεῷ τὰ δύο πρόποντα· καὶ γὰρ ἐκεῖνο, δυνάμει, καὶ τοῦτο, ἀγαθότης· δι' ὑπερβολὴν δυνάμει ταχὺς, διὰ πολλὴν ἀγαθότητα βραδὺς· ἑλεγχὸς δὲ τῶν ῥημάτων, ἡ πείρα τῶν πραγμάτων. Ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὰ μεγέθη τῶν ὁρέων, τὰς πεδιάδας, τὰς φάραγγας, τὰς νάπας, τὰς ὕλας, τὰ βλαστήματα, πηγὰς, ποταμούς, παράδεισον, πᾶσαν τὴν ὀρωμένην ποικιλίαν, τὴν θάλατταν ταύτην τὴν μεγάλην καὶ εὐρύχωρον, τὰς νήσους, τὰς παραλίους χώρας, καὶ τὰς μεσογειούς· πάντα τὸν ὀρωμένον τοῦτον κόσμον, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ κάλλος, ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεός· τὰ ἐν αὐτῷ ζῶα τὰ λογικὰ, καὶ τὰ ἄλογα, καὶ πᾶσαν τὴν ὀρωμένην διακόσμησιν ἐν ἑξ ἡμέραις ποιεῖ. Οὗτος οὖν ὁ ταχὺς εἰς τὸ κτίζειν, ὅτε ἐβουλεύσατο μίαν πόλιν καθελεῖν, εὐρέθη βραδὺς [333] δι' ἀγαθότητα. Θέλει καθελεῖν τὴν Ἱερικῶν, καὶ φησι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ· Κυκλώσατε αὐτὴν ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας· καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ πεσεῖται τὸ τεῖχος. Τὸν κόσμον ὅλον ἐν ἑξ ἡμέραις κατασκευάζεις, καὶ μίαν πόλιν ἐν ἑπτὰ ἡμέραις λείεις; τί γὰρ ἐμποδίζει σου τῇ δυναστείᾳ; διὰ τί γὰρ μὴ ἀθρόον καθαίρεις; οὐ περὶ σοῦ ὁ προφήτης βοᾷ λέγων· Ἐὰν ἀνοίξης τὸν οὐρανόν, τρόμος λίψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακίσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός· οὐ τὰ ἔργα τῆς δυνάμει σου διηγούμενος, φησὶν ὁ Δαυὶδ, Οὐ φοβήθησόμεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετωπίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν· Ὅρη διημετρίσθη, καὶ εἰς θάλασσαν ἐμβάλλειν, καὶ μίαν πόλιν οὐ θέλει καθελεῖν ἀντιλέγουσαν, ἀλλ' ἑπτὰ ἡμέρας δίδως τῇ καθαίρει· διὰ τί; Οὐχ ἡ δύναμις, φησὶν, ἄτονεῖ, ἀλλ' ἡ φιλάνθρωπία μακροθυμεῖ. Δίδωμι ἑπτὰ ἡμέρας, ὡς τῇ Νινευὶ τρεῖς ἡμέρας· ἴσως δέξεται κήρυγμα μετανοίας, καὶ σωθήσεται. Καὶ τίς ὁ κηρύττων αὐτοὺς τὴν μετάνοιαν; Πολέμοι τὴν πόλιν περιετειχίσαντο· ὁ στρατηγὸς ἐκύκλω τὰ τεῖχη· πολὺς ὁ φόβος, πολὺς ὁ θόρυβος· ποίαν οὖν αὐτοὺς ὁδὸν τῆς μετανοίας ἀνέψας; καὶ γὰρ προφῆτην ἀπέστειλας; μὴ γὰρ εὐαγγελιστὴν διεπέμψω, μὴ γὰρ ἦν τις αὐτοῖς ὑποτιθέμενος τὸ συμφέρον; Ναί, φησὶν, εἶχον ἔνδον διδάσκαλον τῆς μετανοίας τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην Ῥαββί, ἣν ἔσωσα διὰ μετανοίας. Τοῦ αὐτοῦ ἦν φυράματος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ οὐκ ἦν τοῦ φρονήματος, οὐκ ἐκοινωνήσε τῇ ἀμαρτίᾳ ἡ μὴ κοινωνήσασα τῇ ἀπιστίᾳ.

ε'. Καὶ ὅρα μοι τὸ ξένον τῆς φιλάνθρωπίας κήρυγμα· ὁ λέγων ἐν τῷ νόμῳ· Οὐ μοιχεύσεις, οὐ πορνεύσεις, με-

ταβάλων τὸ ῥῆμα διὰ φιλάνθρωπian, βοᾷ διὰ τοῦ μακαρίου Ἰησοῦ· Ῥαββί ἡ πόρνη ζήτω. Ἰησοῦς ἐκεῖνος ὁ Ναυὴ υἱὸς ὁ λέγων, Ἡ πόρνη ζήτω, εἰκὼν ἦν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ τοῦ λέγοντος· Πόρνη καὶ τελὼναι πρόσ-
ἀξουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Εἰ ζῆν ὀφείλει, διὰ τί πόρνη; εἰ πόρνη, διὰ τί ζήτω; Λέγω, φησὶ, τὴν προτέραν κατάστασιν, ἵνα θαυμάσης τὴν δευτέραν μετέστασιν. Καὶ τί ἐποίησε, φησὶν, ἡ Ῥαββί σωτηρίας πρόξενον; ὅτι ἐδέξατο τοὺς κατασκόπους μετὰ εἰρήνης; Τοῦτο καὶ πανδοχεύτρια ποιεῖ. Ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς λέξεως μόνως καρποῦται τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ προηγούμενως ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν διαθέσεως. Καὶ ἵνα μάθῃς τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐν αὐτῇ πίστεως, ἄκουε αὐτῆς τῆς Γραφῆς διηγουμένης τὰ μεμαρτυρημένα αὐτῇ κατορθώματα. Ἦν ἐν πορνείᾳ, ὥσπερ μαργαρίτης ἐν βορρῶρι συμπεφυρμένος, χρυσοῦς ἐν πηλῷ διεβρύμμενος, ἀνθος εὐσεβείας ἀκάνθαις κεχωσμένος, εὐσεβὴς ψυχὴ ἐν ἀσεβείας χώρῳ κτετεκέκλειστο. Καὶ μοι πρόσθετε τὸν νοῦν ἀκριβῶς. Ἐδέξατο τοὺς κατασκόπους, καὶ ἦν προέδωκεν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, τοῦτο ἐκήρυξεν ἡ Ῥαββί ἐν τῷ πορνείᾳ. Οἶόν τι λέγω, ὁ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ; Ὅτε τὸ ὄρος ἐπεπλήρωτο νεφέλης, καὶ γνόφου, καὶ σαλπγγων, καὶ ἀστραπῶν, καὶ τῶν ἄλλων φοβήτρων, ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐκ μέσου τοῦ πυρός· Ἄκουε Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν· οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι· ἐγὼ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ [334] ἔστι· ταῦτα ἀκούων ὁ Ἰσραὴλ, μόσχον ἐχύνευσεν, καὶ Θεὸν ἠθέτησεν· ἠγνόησεν τὸν Δεσπότην, ἀπέγνω τὸν εὐεργέτην, καὶ λέγει τῷ Ἀαρών· Ποίησον ἡμῖν θεοὺς. Εἰ θεοὺς, διὰ τί ποίησον; πῶς θεοὶ τὰ γινόμενα; Οὕτως ἡ κακία τυφλώτουςα, αὐτῇ ἑαυτῇ μάχεται, καὶ ἑαυτὴν ἀφανίζει. Εἰς ἐγένετο μόσχος, καὶ βοᾷ ὁ ἀχάριστος Ἰσραὴλ· Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Οὗτοι οἱ θεοὶ ἕνα βλέπει μόσχον, ἐν τὸ γινόμενον εἰδωλον, διὰ τί οὖν, Οὗτοι οἱ θεοὶ; Ἰνα δειξῇ, ὅτι οὐχ ὁ βλέπει μόνον προσκυνεῖ, ἀλλὰ πολυθεῖαν φαντάζεται· τὴν γνώμην ἐρμηνεύει, οὐ τὸ φαινόμενον κρίνει. Ἰνα δὲ εἰς τὸ προκείμενον ἐπανεέλθωμεν πάλιν, ἃ ἤκουσεν Ἰσραὴλ, ὁ τοσοῦτοις περιστοιχιζόμενος θαύμασι, καὶ τοσοῦτω νόμῳ παιδαγωγούμενος, καὶ ἠρνῆσατο, ταῦτα ἡ Ῥαββί ἀποκλεισμένη ἐν τῷ πορνείᾳ κηρύττει· λέγει γὰρ τοῖς κατασκόποις· Ἐγνώμεν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς ὑμῶν τοῖς Αἰγυπτίοις. Ὁ Ἰουδαῖος λέγει· Οὗτοι οἱ θεοὶ σου οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἡ πόρνη, οὐ θεοὶς, ἀλλὰ Θεῷ ἐπιγράφει τὴν σωτηρίαν. Ἐγνώμεν ὅσα ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐποίησε τοῖς Αἰγυπτίοις ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἠκούσαμεν, καὶ ἐτάκη ἡμῶν ἡ καρδία, καὶ ἰσχύς ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Ἐγνώμεν ὅσα ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐποίησε. Βλέπεις πῶς ἀναλαμβάνει τὸ νομοθέτου τὸ ῥῆμα διὰ πίστεως; Καὶ οἶδα, ὅτι ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ πλὴν αὐτοῦ Θεὸς οὐκ ἔστιν.

Εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας ἡ Ῥαββί τῆς ποτε πεφυρμένης τῇ πορνείᾳ τῶν δαιμόνων, δεχομένης δὲ νῦν τοὺς τοῦ Χριστοῦ κατασκόπους, οὐ τοὺς παρὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ, ἀλλὰ τοὺς ἀποστόλους τοὺς παρὰ Ἰησοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Σωτῆρος ἀπεσταλμένους. Ἐγνώμεν, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ πλὴν αὐτοῦ Θεὸς οὐκ ἔστι. Ταῦτα παρέλαβον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐφύλαξαν· ταῦτα ἤκουσεν ἡ Ἐκκλησία,

4 Reg. unus et Savil. περιστοιχίσαντο.

primordiis exæcatam peccantium animam, quia obturatæ erant aures eorum, cum in profundum peccati demersi essent. Differt ergo tumentis animi morbo auxilium admovere, postque tantum temporis prodit correctio; atque in uno temporis momento pœnitentia et remissio. *Et Dominus dimisit peccatum tuum.* O dispensationem comminantis! Viden' quod velox sit ad salutem? Id et in aliis facit tardans quidem ad destructionem, ad protectionem vero properans. Exempli causa, apud nos homines multo tempore ædificia construuntur, multoque tempore domum ædificamus: atque ipsius structuræ multum est temporis, parum vero destructionis. In Deo autem contrarium accidit: cum ædificat, velociter ædificat: cum destruit, tarde destruit. Velox Deus struens, tardus diruens: quia Deo hæc ambo conveniunt: illud enim potentiæ est, hoc bonitatis: potentiæ excellentia velox, magnitudine bonitatis tardus. Argumentum verborum est experientia rerum. Sex diebus fecit Deus cælum et terram, magnitudines montium, planities, valles, saltus, sylvas, plantas, fontes, flumina, paradisum, visibilem omnem varietatem, hoc mare magnum et spatiosum, insulas, maritimas regiones, et mediterraneas; omnem hunc visibilem mundum ejusque pulchritudinem sex diebus fecit Deus: animalia in eo rationalia, et irrationalia, omnemque, qui sub aspectum cadit, ornatum sex diebus perficit. Hic igitur tam velox in construendo, cum deliberaret de una destruenda urbe, tardus ob bonitatem repertus est. Vult Jerichuntem diruere, et ait ad Israel: *Circuite eam septem diebus, et septima die cadet murus* (Jos. 6. 5. 5). Mundum universum sex condidit diebus, et unam urbem septem diebus solvis? quid tuam impedit potentiam? cur eam repente non destruis? annon de te clamat propheta, dicens, *Si aperueris cælum, tremor a te montes occupabit, et liquescent sicut cera a facie ignis* (Isai. 64. 1. 2)? annon David potentiæ tuæ opera narrans ait, *Non timebimus dum turbabitur terra, et transferentur montes in cor maris* (Psal. 45. 3)? Montes transferre et in mare injicere potes, atque urbem unam repugnantem non vis destruere, sed septem dies excidio tribuis? quare? Non potentia, inquit, deficit, sed clementia diutius tolerat: do septem dies, ut triduum Ninivæ: forte recipiet pœnitentiæ prædicationem, et salutem consequetur. Et quis eis pœnitentiæ prædicator? Hostes urbem circumseperant, dux circumdabat muros: magnus terror, ingens tumultus: quam ergo ipsis pœnitentiæ viam aperuisti? num prophetam misisti? num evangelistam? num quis erat inter eos, qui ea, quæ facere conveniret, suggereret? Etiam, inquit, habebant intus pœnitentiæ doctorem, mirabilem illam Rahab, quam per pœnitentiam salvam feci. Ejusdem erat massæ, sed quia ejusdem non erat sententiæ, non communicavit peccato, quæ non communicavit incredulitati.

5. Et vide mihi novam clementiæ prædicationem: qui in lege dicit, *Non mœchaberis* (Exod. 20. 14), non fornicaberis, hoc verbum propter clementiam

mutans clamat per beatum Jesum: *Rahab meretrix vivat* (Jos. 6. 17)! Jesus ille filius Nave, qui dicit, *Meretrix vivat*, imago erat Domini Jesu, qui dicit: *Meretrices et publicani præcedent vos in regno cælorum* (Matth. 21. 31). Si vivere debet, quare meretrix est? si meretrix, quare vivat? Dico, inquit, priorem statum, quo sequentem mireris mutationem. Et quid fecit, inquires, Rahab quod ad salutem conduceret? quod exploratores cum pace suscepit? Hoc et hospita facit. At non ex solo sermone salutem consequitur; sed præcipue ex fide et affectu erga Deum. Atque ut discas fidei illius magnitudinem, audi eandem ipsam Scripturam, ejus præclara gesta narrantem atque testantem. Erat in fornice, ceu margarita in cœno volutata, aurum projectum in luto jacens, flos pietatis spinis obrutus, pia anima in impietatis loco concludebatur. Mentem mihi diligenter adhibe. Excepit exploratores, et quem prodidit Israel in deserto, hunc prædicavit Rahab in lupanari. Quid memoro Israel in deserto? Cum mons replebatur nube et caligine, tubis, fulguribus, aliisque terribilibus, audivit a Deo de medio ignis: *Audi Israel. Dominus Deus tuus, Dominus unus est* (Deut. 6. 4). *Non erunt tibi dii alii* (Exod. 20. 4). *Ego in cælo sursum et in terra deorsum, et præter me non est Deus* (Deut. 4. 39). Hæc audiens Israel vitulum conflavit, Deumque reprobavit: ignoravit Dominum, repudiavit benefactorem, et dicit Aaroni: *Fac nobis Deos* (Exod. 32. 4). Si dii, quare dicis, *fac*? quomodo dii, si fiant? Sic malitia exæcata, secum ipsa pugnat, semetipsam destruit. Unus factus est vitulus, et clamat ingratus Israel: *Hi dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti* (Exod. 32. 4). *Hi dii*: unum videt vitulum, unum factum idolum; cur ergo *hi dii*? Ut ostenderet se non modo id quod videbat adorare, sed et deorum pluralitatem confingere: sententiam suam interpretatur, non autem id quod videtur judicat. Ut autem ad propositum revertamur, quæ audivit Israel, tot circumseptus portentis, et tanta imbutus lege, et tamen negavit, hæc Rahab in lupanari inclusa prædicat: dicit enim exploratoribus, *Novimus quanta fecit Deus vester Ægyptiis* (Jos. 2. 9). Judæus dicit, *Hi sunt dii tui, qui eduxerunt te de terra Ægypti* (Exod. 32. 4); et meretrix non diis, sed Deo salutem adscribit: *Novimus quanta Deus vester fecit Ægyptiis in deserto, et audivimus, et liquefactum est cor nostrum, et fortitudo non est in nobis. Novimus quanta fecit Deus vester.* Vides quomodo recipit legislatoris verbum per fidem? *Et novi quod Deus vester in cælo sursum, et in terra deorsum: et præter eum non est Deus.*

Rahab Ecclesiæ figura. — Rahab est figura Ecclesiæ in fornicatione dæmonum olim volutatæ, nunc vero Christi exploratores susipientis, non a Jesu Nave filio, sed a Jesu vero Servatore missos apostolos. *Novi*, inquit, *quod Deus vester in cælo sursum, et in terra deorsum: et præter eum non est Deus* (Jos. 2. 11). Hæc acceperunt Judæi, et non custodierunt: hæc audivit Ecclesia, et observavit. Digna igitur

omni laude Rahab, Ecclesiæ imago. Quare generosus Paulus cum ejus fidei dignitatem edidicisset, non eam reprobam putans ob priorem statum, sed acceptabilem ob divinam mutationem, eam sanctis omnibus connumerat : et postquam dixerat, *Fide Abel sacrificium obtulit, fide Abraham hoc et illud fecit (Hebr. 11. 4)*, fide Noe arcam fecit, fide Moyses hæc et illa præclare gesta edidit; ac multos deinde sanctos memoraverat tandem adjecit, *Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, exploratores excipiens, et alia via remittens (Hebr. 11. 31)*. Et vide quomodo multa cum sapientia humanitatem tuam atemperaverit. Nam cum a rege missi sunt qui exploratores perquirerent, dicunt ei, *Si ingressi sunt ad te viri (Jos. 2. 3. 4)*? respondit eis, Etiam ingressi sunt. Primo veritatem ædificat, atque ita mendacium inducit. Numquam enim mendacium per se creditur, nisi veritatem prius ostendere occupaverit. Ideo qui modo ad persuadendum apto mentiuntur, primo vera dicunt atque ea, quæ apud omnes in confesso sunt; ac deinde mendacia et dubia inducunt. Ingressi sunt ad te exploratores? respondet, Etiam. Si enim a principio dixisset, Non, ad scrutinium provocasset eos, qui adveniant. Sed, Et ingressi sunt, inquit, et egressi sunt hac via: persequimini, et comprehendetis eos. O pulchrum mendacium! o pulchrum dolum, divina non prodentem, sed pietatem custodientem! Si igitur Rahab illam pœnitentia salute dignam effecit, et ipsa per sanctorum ora prædicatur, Jesu Nave in deserto clamante, *Vivat Rahab meretrix*, Paulo autem dicente, *Fide Rahab meretrix non periit cum non credentibus*: quanto magis nos si pœnitentiam exhibeamus, salutem consequemur? Pœnitentiæ tempus nunc est: ingens enim timor instat imminentium peccatorum, nisi supplicium prævertat pœnitentia. *Præoccupemus faciem ejus in confessione (Psal. 94. 2)*: exstinguamus peccatorum rogam, non multis aquis, sed parvis lacrymis. Multus est ignis peccati, et tamen modicis lacrymis exstinguitur: nam lacrymæ exstinguunt rogam peccatorum, et peccati factorem abluunt. Id testificatur beatus David dicens, et quanta sit vis lacrymarum ostendens: *Lavabo*, inquit, *per singulas noctes lectum meum, et lacrymis meis stratum meum rigabo (Psal. 6. 7)*. Atqui si lacrymarum ubertatem voluisset ostendere, satis erat dixisse, *Lacrymis meis stratum meum rigabo*: cur ergo præmisit illud, *Lavabo*? Ut ostendat lavacrum et piaculum peccatorum esse lacrymas.

6. *Peccata omnium causa malorum.* — Omnium causa malorum sunt peccata: propter peccata dolores, propter peccata tumultus, propter peccata bella, morbi, et quotquot nobis accidunt sanatu difficiles agritudines. Quemadmodum igitur optimi medici non modo apparentes morbos explorant, sed etiam eorum causam scrutantur: ita et Servator ostendere volens omnium quæ hominibus contingunt malorum causam esse peccatum, paralytico dicit, quia nempe videbat ille animarum medicus eum anima prius, deinde corpore paralyticum, ait, inquam, illi: *Ecce sanus fa-*

ctus es, noli amplius peccare, ne quid tibi deterius contingat (Joan. 5. 14). Igitur et præcedentis infirmitatis causa peccatum erat; id damni causa, id doloris, id calamitatis universæ materia. Cæterum illud admiror, quomodo qui hunc dolorem ab initio homini dederat Deus propter peccatum, sententia sententiam solvat, et condemnatione condemnationem ejiciat. Quomodo, audi. Data est tristitia propter peccatum, et per tristitiam peccatum solvitur. Attende diligenter: mulieri comminans Deus, et propter prævaricationem supplicium inducens, ait illi: *In dolore paries filios (Gen. 3. 16)*: ostenditque fructum peccati esse dolorem. Sed, o magnificum! quod dedit ad supplicium, in salutem mutavit. Peccatum dolorem peperit: dolore peccatum consumpsit: et quemadmodum vermis e ligno natus ipsum lignum consumit, sic et dolor e peccato natus peccatum consumit per pœnitentiam inductus. Quapropter Paulus dixit: *Quæ secundum Deum est tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur (2. Cor. 7. 10)*. Bona est tristitia vere pœnitentibus: convenit peccantibus luctus pro peccato: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur (Matth. 5. 5)*. Luge peccatum, ut non lugeas supplicium: purga te apud judicem, antequam ad tribunal venias. An ignoras quotquot judicem mitigare volunt, non in ipso examine causæ, sed antequam in iudicium ingrediantur, ipsum sibi benevolum parare, sive per amicos, sive per patronos, sive alio quovis modo? Igitur et apud Deum iudicii tempore, non est quod judicem flectas: sed ante iudicii tempus potest iudex mitigari. Quamobrem dicebat David: *Præoccupemus faciem ejus in confessione (Psal. 94. 2)*. Illic magnum judicem non circumvenit ars rhetorum, non potentia flectit: dignitati non ille morem gerit, personam non veretur, pecuniis non corrumpitur, sed tremendum et implacabile est justum iudicium.

Eleemosyna Deum placat. — Hic itaque judicem exoremus et placemus, hanc omni robore supplicemus: non pecuniis; imo ut verius dicamus, pecuniis placatur benignus ille, non ipse recipiens, sed per pauperes. Da inopi pecuniam, et iudicem placasti. Hæc autem dico vobis quasi familiaribus; quia pœnitentia sine eleemosyna mortua est alisque caret: nequit pœnitentia volare, sine ala eleemosynæ. Ideo probe pœnitenti Cornelio ala ad pietatem fuit eleemosyna: *Eleemosynæ tuæ*, inquit, *et orationes tuæ in cælum ascenderunt (Act. 10. 4)*: ita ut si non habuisset alam eleemosynæ pœnitentia, nequaquam in cælum pervenisset. Aperitur ergo hodie emporium eleemosynæ. Videmus enim captivos et pauperes, videmus in foro circumcumbentes, videmus clamantes, lacrymantes, gementes: nundinæ nobis mirabiles proponuntur: nundinarum vero non alia ratio est, negotiatori non alius animus, quam venalia parvo emere, magno vendere. Annon hic est quorumlibet negotiatorum scopus? num propter aliud quispiam negotiationem adit, nisi ut quæ parvo emit magno vendat, et multiplicatam negotiationem referat? Tales igitur nobis nundinas Deus proposuit: modico justitias eme, ut multo vendas in futuro; si tamen venditionem appel-

καὶ διετήρησεν. Ἀξία τοίνυν ἐπαίνου παντὸς Παῦδ, ἡ εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ γενναῖος Παῦλος, καταμαθὼν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα τῆς πίστεως, καὶ οὐκ ἀόκιμον ἡγησάμενος διὰ τὴν προτέραν κατὰστασιν, ἀλλὰ ὀκικον διὰ τὴν ἔνθεον μεταβολὴν, συναριθμεῖ αὐτὴν τοῖς ἁγίοις πᾶσι, καὶ εἰρηκῶς· *Πίστει Ἀβελ θυσίαν προσήνεγκε· πίστει Ἀβραάμ τὸ καὶ τὸ ἐποίησε· πίστει Νῶε κιθωτὸν εἰργάσατο· πίστει Μωϋσῆς τὰ καὶ τὰ ἐποίησε καὶ κατῴρθωσε· καὶ πολλῶν ἐφεξῆς μνησθεὶς ἁγίων, τὸ τελευταῖον ἐπήγαγε· Πίστει Παῦδ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους, καὶ ἐτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλόμενα. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ πολλῆς σοφίας ἐκέρασε τὴν ἐαυτῆς εὐγνωμοσύνην. Ὅτε γὰρ ἀπεστάλησαν παρὰ τοῦ βασιλέως ζητούντες τοὺς κατασκόπους, λέγουσιν αὐτῇ· *Εἰ εἰσῆλθον πρὸς σέ ἄνδρες· ἢ δὲ πρὸς αὐτούς·* Ναί, φησὶν, εἰσῆλθον. Πρῶτον οἰκοδομεῖ τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὕτως ἐπάγει τὸ ψεῦδος. Οὐδέποτε γὰρ καθ' αὐτὸ τὸ ψεῦδος πιστεύεται, ἐὰν μὴ προλαβὼν ἐνδείξηται τὴν ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο οἱ πιθανῶς ψευδόμενοι πρῶτον λέγουσι τὰληθῆ καὶ πᾶσιν ὁμολογημένα, καὶ τότε ἐπάγουσι τὰ ψευδῆ καὶ ἀμφιβαλλόμενα. Εἰσῆλθον πρὸς σέ κατὰσκοποι; Λέγει, Ναί· εἰ γὰρ εἶπεν ἐξ ἀρχῆς, Οὐ, προεκαλεῖτο εἰς ἔρευναν τοὺς ἐπελθόντας· [355] ἀλλὰ, Καὶ εἰσῆλθον, φησὶ, καὶ ἐξῆλθον τῆς τῇ ὁδῷ, καταδιώξατε, καὶ καταλήψεσθε αὐτούς. Ὁ καλοῦ ψεύδους· ὃ καλοῦ ὁδου οὐ προδιδόντος τὰ θεῖα, ἀλλὰ φυλάττοντος τὴν εὐσέβειαν. Εἰ τοίνυν τὴν Παῦδ ἐκείνην ἡ μετάνοια σωτηρίας τοσαύτης ἤξιωσε, καὶ διὰ στόματος ἁγίων κηρύσσεται, Ἰησοῦ μὲν τοῦ Ναυῆ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· *Ζήτω Παῦδ ἡ πόρνη*, Παύλου δὲ λέγοντος, *Πίστει Παῦδ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν*, πόσω μᾶλλον ἡμεῖς, ἐὰν προσάγωμεν τὴν μετάνοιαν, δεξόμεθα τὴν σωτηρίαν; Μετανοίας νῦν ὁ παρὼν καιρὸς· πολλὸς γὰρ ὁ φόβος τῶν ἐπικειμένων ἡμῖν ἀμαρτημάτων, ἂν μὴ προλάβοι τὴν τιμωρίαν ἡ μετάνοια. Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει· σβέννωμεν τὴν πυρκαϊὰν τῶν ἀμαρτημάτων, οὐχ ὕδασι πολλοῖς, ἀλλὰ μικροῖς δάκρυσι. Πολὺ τὸ πῦρ τῆς ἀμαρτίας, καὶ λίγῳ δακρῦν σβέννυται· τὸ γὰρ δάκρυον σβέννυσσι πυρκαϊὰν ἀμαρτημάτων, καὶ ἀποπλύνει δυσωδία ἀμαρτίας. Μαρτυρεῖ Αὐτοῦ ὁ μακάριος λέγων, καὶ δεικνύων τὴν δύναμιν τῶν δακρῶν ὅσον ἰσχύει· *Λούσω γὰρ, φησὶ, καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλινὴν μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Καὶ μὴν εἰ τὴν ἀφθονίαν ἐδόουτε δεῖξαι τῶν δακρῶν, ἦρκει τὸ εἰπεῖν· Ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Διὰ τί οὖν προέταξε τὸ, Λούσω; Ἰνα δείξῃ ὅτι λουτρὸν ἐστὶ καὶ καθάρσιον ἀμαρτημάτων τὰ δάκρυα.**

ζ'. Πάντων τῶν κακῶν αἷτια τὰ ἀμαρτήματα. Διὰ τὰ ἀμαρτήματα λύπαι, διὰ τὰ ἀμαρτήματα ταραχαί, διὰ τὰ ἀμαρτήματα πόλεμοι, διὰ τὰ ἀμαρτήματα νόσοι, καὶ πάντα ὅσα ἡμῖν προσπίπτει δυσίατα πάθη. Ὅσπερ οὖν οἱ ἄριστοι τῶν ἱατρῶν οὐ τὰ φαινόμενα πάθη ἐξετάζουσιν, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν τῶν φαινόμενων ἐπιζητοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ βουλόμενος δεῖξαι πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν ἀνθρώποις αἰτίαν τὴν ἀμαρτίαν, φησὶ τῷ παραλελυμένῳ τὸ σῶμα· ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν ὁ ἱατρὸς τῶν ψυχῶν πρότερον τὴν ψυχὴν παραλυθέντα, καὶ τότε τὸ σῶμα, λέγει πρὸς αὐτόν· *Ἴδε, ὕψης γέγονας, μηκέτι ἀμύρταρε, ἵνα μὴ χειρόν τί σοι γένηται*. Οὐκοῦν καὶ τῆς προλαβούσης ἀρρώστιας αἰτίον ἡ ἀμαρτία· τοῦτο καὶ ζημίας αἰτίον· τοῦτο καὶ λύπη, τοῦτο καὶ συμφορὰς

ἀπάσης ὑπόθεσις γίνεται. Πλὴν θαυμάζω ἐκεῖνο, πῶς τὴν λύπην ἀπ' ἀρχῆς τῷ ἀνθρώπῳ δοὺς ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἀμαρτίαν τῇ ἀποφάσει τὴν ἀπόφασιν λύει, καὶ τῇ καταδίχῃ τὴν καταδίχην ἐκβάλλει· καὶ ὅπως, ἄκουε. Ἐδόθη λύπη διὰ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ διὰ λύπης λύεται ἀμαρτία. Πρόσχε ἀκριβῶς· τῇ γυναικὶ ἀπειλῶν ὁ Θεός, καὶ διὰ τὴν παράδασιν τὴν τιμωρίαν ἐπάγων, φησὶ πρὸς αὐτήν· *Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα*· καὶ ἔδειξε καρπὸν τῆς ἀμαρτίας, τὴν λύπην· ἀλλ', ὦ τοῦ μεγαλοδούρου! ὃ ἔδωκεν εἰς τιμωρίαν, μετέβαλεν εἰς σωτηρίαν. Ἀμαρτία λύπη ἐγέννησε· λύπη τὴν ἀμαρτίαν ἀνάλωσε, καὶ ὥσπερ σκώληξ ἀπὸ τοῦ ξύλου τικτόμενος, αὐτὸ δαπανᾷ τὸ ξύλον· οὕτω καὶ ἡ λύπη τεχθεῖσα ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἀναλίσκει τὴν ἀμαρτίαν, διὰ τῆς μετανόιας προσαγομένη. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος· *Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον* [356] ἐργάζεται. Καλὴ ἡ λύπη τοῖς γνησίοις μετανουοῦσι· πρέπει τοῖς ἀμαρτάνουσι τὸ ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας πένθος· *Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες*, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Πένθησον τὴν ἀμαρτίαν, ἵνα μὴ θρηνησῇ τὴν τιμωρίαν· ἀπολόγησαι τῷ κριτῇ, πρὶν ἔλθῃς εἰς τὸ κριτήριον. Ἡ οὐκ οἶδας, ὅτι πάντες οἱ βουλόμενοι δυσωπῆσαι τὸν κριτὴν, οὐκ ἐν αὐτῇ τῇ ἐτάσει τῆς δίκης θεραπεύουσιν, ἀλλὰ πρὶν εἰσελθεῖν εἰς τὸ κριτήριον, ἡ διὰ φίλων, ἡ διὰ προστατῶν, ἡ δι' ἐτέρου τρόπου τινὸς τὸν δικαστὴν θεραπεύουσιν; Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βήματος οὐκ ἐστὶ πείσαι τὸν δικαστὴν· πρὸ δὲ τοῦ καιροῦ τῆς κρίσεως δυνατὸν δυσωπῆσαι τὸν κριτὴν. Διόπερ ἔλεγεν ὁ Δαυὶδ· *Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει*. Ἐκεῖ τὸν μέγαν κριτὴν οὐ παραλογίζεται ῥητόρων τέχνη· οὐ δυσωπεῖ δύνασται· ἀζώματι οὐ πείθεται· πρόσωπον οὐκ αἰσχύνεται· χρήμασιν οὐ διαφείρεται, ἀλλὰ φοβερά ἐστὶ καὶ ἀδυσώπητος ἡ δικαιοκρίσια.

Ἐνταῦθα α· οὖν τὸν κριτὴν δυσωπῆσωμεν, καὶ παρακαλέσωμεν· ἐνταῦθα παντὶ σῦνείε καθικετεύσωμεν, ἀλλ' οὐ χρήμασι· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τάληθῃ λέγειν, πείθεται καὶ χρήμασιν ὁ φιλόανθρωπος, οὐκ αὐτὸς δεχόμενος, ἀλλὰ διὰ τῶν πενήτων. Δὸς πενομένῳ χρήματα, καὶ τὸν κριτὴν ἐδυσώπησας. Ταῦτα δὲ λέγω οἰκουμενός ὤμας, ἐπειδὴ μετάνοια ἐκτὸς ἐλεημοσύνης νεκρά ἐστὶ καὶ ἄπτερος· οὐ δύναται μετάνοια πτερωθῆναι, μὴ ἔχουσα πτερὸν ἐλεημοσύνης. Διὰ τοῦτο τῷ καλῶς μετανοήσαντι Κορνηλίῳ πτερὸν ἐγένετο τῆς εὐσεβείας ἡ ἐλεημοσύνη· *Αἱ ἐλεημοσύναι σου γὰρ, φησὶ, καὶ αἱ προσευχαί σου εἰς οὐρανὸν ἀνέβησαν*. Ὡς εἰ μὴ εἶχε πτερὸν τὴν ἐλεημοσύνην ἡ μετάνοια, οὐκ ἂν εἰς οὐρανὸν ἐχώρησεν. Ἀνέφικται οὖν σήμερον ἐμπορεῖον ἐλεημοσύνης· ὀρώμεν γὰρ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς πένητας· ὀρώμεν τοὺς ἐν ἀγορᾷ περιφερομένους, ὀρώμεν τοὺς βοῶντας, ὀρώμεν τοὺς δακρύνοντας, ὀρώμεν τοὺς στένοντας· πανήγυρις ἡμῖν πρόκειται θαυμαστή, πανηγύρεως δὲ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἐπάγγελμα, καὶ τῷ ἐμπόρῳ οὐδὲν ἑτερόν ἐστὶ φρόνημα, ἢ τὰ ἐν τοῖς ὠνίοις ὀλίγου μὲν ἀγοράσαι, πολλοῦ δὲ πωλῆσαι. Οὐχ οὕτως τῶν ἐμπόρων ἐκάστος ὁ σκοπός; μὴ δι' ἑτερόν τι ἐπιβάλλεται τις τῇ ἐμπορίᾳ, ἢ ἵνα τὰ μικροῦ ἐωνημένα μεγάλου διαπωλήσῃ, καὶ ἄρῃ πολυπλασιαζομένην αὐτῇ τὴν ἐμπορίαν; Τοιαύτην οὖν πανήγυριν προέβηκεν ἡμῖν ὁ Θεός· ὀλίγου τὰς δικαιοσύνας ἀγόρασον, ἵνα πολλοῦ μεταπωλήσῃς ἐν τῷ μέλλοντι· εἰ γε δεῖ μετὰπρασιν εἰ-

• Unus Reg. ἐντεῦθεν lis.

πεῖν τὴν ἀνταπόδοσιν. Ἐνταῦθα δι' ὀλίγων ἀγοράζεται δικαιοσύνη, δι' εὐτελοὺς κλάσματος ἄρτου, δι' εὐτελοὺς ἱματίου, διὰ ποτήριον ψυχροῦ· *"Ὅς ποτίσῃ ποτήριον ψυχροῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, φησὶν ὁ τῆς πνευματικῆς ἐμπορίας διδάσκαλος, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Ποτήριον ψυχροῦ ἔμισθον, ἱμάτια καὶ χρήματα διδόμενα δι' εὐεργεσίαν οὐκ ἔμισθα; Τούναντιον μὲν οὖν καὶ πολὺμισθα. Διὰ τί οὖν ποτήριον ἐμνημόνευσε ψυχροῦ; Ἀδάπανον εἶπεν ἐλεημοσύνην· τῷ γὰρ ψυχρῷ οὔτε ζύλον ἀναλίσκεις, οὔτε ἑτερόν τι προσδανᾶς. Εἰ δ' ὅπου ἀδάπανος ἡ δόσις, τοσαύτη τῆς εὐεργεσίας ἡ χάρις, ἐνθα ἱματίων ἀφθονία, [357] χρημάτων χορηγία, τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἡ περιουσία, πόσον ἀπεκδέχεσθαι χρή μισθὸν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ; Ἐν ὅσῳ οὖν πρόκεινται αἱ ἀρεταὶ ὀλίγου πωλούμεναι, παρὰ τοῦ μεγαλοδύρου λάβωμεν, ἀρπάζωμεν, ἀγοράζωμεν. Οἱ διζῶντες, φησὶ, πορεύεσθε ἐν ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαλίσαντες ἀγοράσατε. Ἐν ὅσῳ πρόκεινται ἡ πανήγυρις, ἀγοράζωμεν ἐλεημοσύνας, μᾶλλον δὲ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἀγοράζωμεν τὴν σωτηρίαν. Χριστὸν ἐνδύεις, πτωχὸν ἐνδύων. Ταῦτα, φησὶν, οἶδα καλῶς καὶ ἀκριβῶς· ταῦτα προμεμάθηκα, οὐ σὺ πρῶτος ἐδίδασκας· οὐ παρὰ σοῦ τοῦτο πρῶτον ἀνηκόαμεν· οὐ ξένα κηρύττεας, ἀλλ' ἃ πολλάκις ἡμεῖς πολλοὶ τῶν παρόντων ἐδίδαξαν. Οἶδα καὶ αὐτὸς, οἶδα, ὅτι ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πολλάκις μεμαθήκατε, ἀλλ' εἴθε πολλάκις μαθόντες, καὶ ὀλίγον τὸ καλὸν ἐργαζώμεσθε. Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Θεῷ δανείζωμεν τὴν ἐλεημοσύνην, ἵνα παρ' αὐτοῦ λάβωμεν φιλανθρωπίας ἀντίδοσιν. Ἀλλ' ὦ τοῦ σοφωτάτου βήματος! Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Διὰ τί οὖν οὐκ εἶπεν, Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δίδωσι Θεῷ, ἀλλὰ, Δανεῖζει; Οἶδεν ἡ Γραφή τὴν ἡμετέραν πλεονεξίαν· προσέσχευεν ὅτι ἡ ἀπληστία ἡμῶν πρὸς πλεονεξίαν βλέπουσα τὸν πλεονασμὸν ζητεῖ. Καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν ἁπλῶς· Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δίδωσι Θεῷ, ἵνα μὴ ἀπλὴν τὴν ἀντιμισθίαν νομίσης· ἀλλ' Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Εἰ δανεῖζεται Θεὸς παρ' ἡμῶν, ἄρα χρεώστης ἡμῶν ἐστι. Τί οὖν θέλεις αὐτὸν ἔχειν, κριτὴν ἢ χρεώστην; Ὁ χρεώστης αἰδεῖται τὸν δανείσαντα· ὁ κριτὴς οὐ δυσωπεῖται τὸν δανειζόμενον.*

Ζ'. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ καθ' ἑτέρον τρόπον ἰδεῖν, τίος ἔνεκεν ὁ Θεὸς εἶπεν, ὅτι Ἐμοὶ δανεῖζει ὁ διδοὺς πτωχῷ. Ἐπειδὴ εἶδεν ἡμῶν τὴν πλεονεξίαν βέπουσαν εἰς πλεονασμὸν, ὡς ἐφθην εἰπὼν, καὶ μηδ' αὐτὸν τὸν χρήματα ἔχοντα δανεῖζειν θέλοντα ἀνευ ἀσφαλείας· ἀπαιτεῖ γὰρ ὁ δανεῖζων ἢ ὑποθήκην, ἢ ἐνέχυρα, ἢ τὸν ἀντιφωνοῦντα, καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων ἀσφαλεῖν ἐμπιστεύει τὰ ἑαυτοῦ χρήματα, ἢ ἐγγύας δεχόμενος, ὡς ἐφθην εἰπὼν, ἢ ὑποθήκην πραγμάτων, ἢ ἐνέχυρα· ἐπειδὴ οὖν εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι ἐκτὸς τούτων οὐδεὶς δανεῖζει, οὐδὲ εἰς φιλανθρωπίαν βλέπει, ἀλλ' εἰς μόνον τὸ κέρδος ὁρᾷ, πάντων δὲ τούτων ἔρημος ὁ πτωχός, οὐκ ὑποθήκην ἔχων· οὐ κέκτηται γὰρ οὐδὲν οὐκ ἐνέχυρα φέρων γεγύμνωται γὰρ· οὐ τὸν ἀντιφωνοῦντα παρέχον· ἀπιστεῖται γὰρ διὰ τὴν ἀπορίαν· ὡς οὖν εἶδεν αὐτὸν διακινδυνεύοντα τῇ ἀπορίᾳ, καὶ τὸν ἔχοντα χρήματα κινδυνεύοντα διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν, μέσον ἑαυτὸν παρενέθηκεν, ἐχέγγυσεν μὲν τῷ πένητι, ἐνέχυρον δὲ τῷ δανεῖζοντι. Ἀπιστεῖς τούτῳ, φησὶ, διὰ τὴν ἀπορίαν, ἐμοὶ πιστεύουσιν διὰ τὴν ἀφθονίαν. Εἶδε τὸν πτωχόν, καὶ ἠλέησεν· εἶδε τὸν πτωχόν, καὶ οὐ παρεῖδεν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔδωκεν ἐνέχυρον τῷ μηδὲν

ἔχοντι, καὶ τῷ ἀπόρῳ παρέστη διὰ πολλὴν ἀγαθότητα, ἐπαληθεύοντος τοῦ μακαρίου Δαυὶδ τῇ φιλανθρωπίᾳ [338] ταύτῃ, καὶ λέγοντος· *"Ὅτι παρέστη ἐκ δεξιῶν πένητος. Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Θάρσει, φησὶν, ἐμοὶ δανεῖζεις. Καὶ τί τοσοῦτον κερδαίνω σοι δανείζων; Μάλιστα μὲν οὖν παρανομώτατον παρὰ Θεοῦ λόγον ἀπαιτεῖν· πλὴν ἵνα συγκαταβῶ σοι τῇ ἀνομίᾳ, καὶ λύσω τῇ φιλανθρωπίᾳ τὴν ἀποτομίαν, ἀντεξετάσωμεν πρὸς ταῦτα. Δανείζων τοῖς ἄλλοις τί κερδαίνεις; τί παρ' αὐτῶν εἰς πλεονασμὸν ἐπιζητεῖς; οὐκ ἔκατοστήν, ἐὰν τὴν ἐννομον ζητήσης; Ἐὰν δὲ πλεονάσης τὴν ἀπληστίαν, διπλὴν καὶ τριπλὴν καρπώσῃ τὴν ἀδικίαν. Ἐγὼ δὲ σου νικῶ τὴν πλεονεξίαν· ὑπερβαίνω σου τὴν δρεξίν τῆς ἀπληστίας· καλύπτω τῇ ἐμῇ ἀφθονίᾳ τὴν σὴν ἀμετρίαν. Σὺ ἔκατοστήν ζητεῖς, ἐγὼ δὲ ἔκατονταπλασίονα δίδωμι σοι. Εἶτα δανεῖζῃ, Κύριε· καὶ δανεῖζῃ παρ' ἐμοῦ ἐνταῦθα τὴν εἰς τὸν πτωχὸν ἐλεημοσύνην, ἵνα πότε μοι ταῦτα ἀποδῷς; Ἀπαιτῶ τὰ σύμφωνα, στηρίζαι βουλόμενος τὸ συνάλλαγμα. Δός μοι τῆς ἀντιδόσεως τὸν καιρὸν· ὀρισσον τῆς ἀπολήψεως τὴν προθεσίαν. Μάλιστα μὲν οὖν τοῦτο περιττόν· Πιστὸς γὰρ Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἔθος καὶ σκοπὸς τῷ δανεῖζομένῳ εὐγνωμόνως, χρόνους μετρεῖν, καὶ ἡμέρας ὀρίζειν, ἄκουε πότε καὶ ποῦ σοι τὴν ὀφειλὴν ἀποδίδωσιν ὁ διὰ τοῦ πτωχοῦ δανεισάμενος. Ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ στήσῃ τὰ μὲν πρόβια ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίβια ἐξ ἐναντιῶν, καὶ ἐρεῖ τοῖς ἐκ δεξιῶν· ἐνταῦθα πρόσεχε πῶς ὁ χρεώστης εὐγνωμὸν περὶ τὸν δανείσαντα, πῶς ὁ δανεισάμενος μετὰ πολλῆς χάριτος ἀποδίδωσι· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὑπὲρ τίνων; Ὅτι ἐπειράσα, καὶ ἔδωκατέ μοι σαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· γυμνὸς ἦμην, καὶ ἐνεδύσατέ με· ἐν φυλακῇ, καὶ ἠλύθετε πρὸς μέ· ἀσθενὴς ἦμην, καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με. Εἶτα οἱ καλῶς ἐν καιρῷ διακονήσαντες, εἰς τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν ἀγορῶντες, καὶ εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ δανεισάμενου, λέγουσι· Κύριε, πότε σε εἰδομεν πεινῶντα, καὶ ἐβρέψαμεν; ἢ διζῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν; εἰς ὃν οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν ἀφθονίᾳ; Ὡς τῆς πολλῆς ἀγαθότητος! χρύπτει τὴν ἀξίαν διὰ φιλανθρωπίαν· Ἐπειράσα γὰρ καὶ ἔδωκατέ μοι σαγεῖν· ὦ τῆς πολλῆς ἀγαθότητος, ὦ τῆς ἀμέτρον χρηστότητος! ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί, καὶ ἀνοίγων τὰς χεῖρας, καὶ ἐμπλύνων πᾶν ζῶον εὐδοκίας, Ἐπειρῶν, φησὶ, καὶ ἔδωκατέ μοι σαγεῖν· οὐ τῆς ἀξίας ἐλαττωμένης, ἀλλὰ τῆς φιλανθρωπίας τοὺς πτωχοὺς ἐγγυωμένης. Ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με. Τίς ὁ ταῦτα λέγων; Ὁ λίμναις καὶ ποταμοῖς καὶ πηγαῖς τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν ἐγγέγων· ὁ διὰ τῶν Εὐαγγελίων φάσκων, ὅτι Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος· ὁ εἰπὼν, Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς μέ, καὶ πινέτω. Ἀλλὰ, Γυμνὸς ἦμην,*

* Savil. et unus Reg. πλεονάσης τὴν ἀπιστίαν.

† Savilius ἐχέων.

bre oportet retributionem. Hic modico justitia emitur, vili panis fragmento, vili vestimento, calice aquæ frigidae: *Si quis potum dederit calicem aquæ frigidae, amen dico vobis*, ait spiritualis negotiationis doctor, *non perdet mercedem suam* (Matth. 10. 42). Calix aquæ frigidae dignus est mercede, et vestimenta pecuniarque per beneficium datæ non digna erunt mercede? Imo e contrario multa erunt mercede digna. Quare ergo calicem aquæ frigidae memoravit? Eleemosynam sine sumptibus dixit: nam frigida aqua neque lignum, neque aliud quidpiam impendis. Quod si largitione sine sumptu facta tanta est beneficii gratia, ubi vestimentorum copia, pecuniarum subministratio, aliorumque bonorum abundantia, qualem a justo iudice mercedem referre oportet? Quando igitur prostant virtutes parvo vendibiles, a magifico illo accipiamus, rapiamus, emamus. *Sitientes*, inquit, *venite ad aquam: et qui non habetis argentum, evntes enite* (Isai. 55. 1). Dum proponuntur nundinæ, emamus eleemosynas, imo potius per eleemosynam emamus salutem. Christum vestis, qui pauperem vestis. Hæc, inquit, probe et accurate novi: hæc prius didici, non tu prior docuisti: neque a te primum hoc audivimus: non nova prædicas, sed quæ sæpe multi ex præsentibus nos docuerunt. Novi utique, novi et ipse vos et hæc et similia sæpe didicisse; sed utinam sæpe docti, saltem bonum aliquod exiguum præstemus. *Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo* (Prov. 19. 17). Deo fœneremur eleemosynam, ut ab eo clementiæ retributionem accipiamus. Sed, o sapientissimum verbum! *Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo*. Cur ergo non dixit, *Qui miseretur pauperis, dat Deo*, sed *Fœneratur*? Novit Scriptura avaritiam nostram: attendit insatiabilem cupiditatem nostram, ad avaritiam spectantem, quæstum requirere, ideoque non dixit simpliciter, *Qui miseretur pauperis, dat Deo*: ne simplicem retributionem putares, sed *Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo*. Si Deo fœneramur, ergo debitor ille nobis est. Quem ergo eum tibi vis esse, iudicem an debitorem? Debitor veneratur fœnerantem, iudex vero non reveretur eum, cui ipse fœneratus est.

7. Necessæ autem est, ut secundum aliam rationem videamus, cur Deus dixerit sibi fœnerari eum, qui dat pauperi. Quoniam videbat avaritiam nostram ad quæstum tendere, ut jam dixi, et eum qui pecuniam habeat, nullatenus velle sine securitate fœnerari: postulat enim fœnerator, aut hypothecam, aut pignus, aut sponsores: atque hac triplici cantione pecuniam credit suam, aut sponsionem accipiens, ut jam dixi, aut hypothecam, aut pignus. Cum sciret itaque Deus neminem his sine cautionibus fœnerari, neminem sola clementia moveri, sed lucro tantum intentos omnes: pauperem vero illis omnibus esse destitutum; non hypothecam habere, qui nihil possideat, non pignora qui nudus sit, non sponsores, cui nemo credat ob inopiam: ut vidit itaque illum ob inopiam periclitari, divitem quoque periclitari ob inhumanitatem, seipsum medium protulit vadem pauperi, pignus fœneranti.

PATROL. GR. XLIX.

Non credis huic, inquit, ob inopiam, mihi propter copiam crede. Vidit pauperem, et misericordia motus est: vidit pauperem, et non desepxit; sed seipsum dedit in pignus ei, qui nihil haberet, et ob ingentem benignitatem inopi adstitit: hanc vere benignitatem esse testificatur beatus David his verbis, *Quia adstitit a dextris pauperis* (Psal. 108. 31). *Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo* (Prov. 19. 17). Confide, inquit, mihi fœneraris. Et quid tantum lucri facio tibi fœnerans? Sane iniquissimum est a Deo rationem exigere: verum ut nequitia tuæ me attemperem, et clementia servilem tuam solvam, hæc mutuo examinemus. Aliis fœnerans quid lucraris? quid ab illis fœnoris requiris? num centesimam, si legitimam requiras? Quod si inexplabilem cupiditatem auxeris¹, duplicem triplicemque lucraberis iniquitatem. Ego vero avaritiam tuam supero, inexplabilemque cupiditatem vinco: copia mea immoderatum appetitum tuum operio. Tu centesimam quarris, ego centuplum do tibi. Itaque in fœnus accipis, Domine, et hic in fœnus accipis eleemosynam pauperi datam, quandocum hæc mihi reddes? Quæro pacta conventa, contractum confirmare volens. Designa mihi retributionis tempus: constitue solutionis terminum. Imo vero hoc superfluum est, nam *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis* (Psal. 144. 13): quia vero in more et in scopo est ei, qui bona fide fœnus accipit, tempus metiri, diemque definire, audi quando et ubi debitum tibi reddat is, cui per pauperem fœneraris. *Cum sederis Filius hominis in throno gloriæ suæ, et statuerit oves quidem a dextris suis, hædos vero a sinistris, et dicet iis, qui a dextris sunt*: hic attende quam benevolus sit debitor erga fœneratorem: quo pacto is, qui mutuum accepit, nulla cum gratia reddat. *Venite, benedicti Patri mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*. Quare? *Quia esurivi, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: nudus eram, et cooperuistis me: in carcere, et venistis ad me: infirmus eram, et visitastis me: hospes eram, et collegistis me* (Matth. 25. 31. seq.). Deinde qui in tempore bene ministrarunt, propriam infirmitatem respicientes, atque ejus, qui mutuum accepit, dignitatem, dicent: *Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te? aut sitientem, et potavimus?* in quem oculi omnium sperant, et tu das escam illorum in abundantia (Psal. 144. 15)? O multam bonitatem! occultat dignitatem ob clementiam: *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*. O multam bonitatem! o immensam benignitatem! qui dat escam omni carni, qui aperit manus, et implet omne animal benedictione (Psal. 144. 16), *Esurivi*, inquit, *et dedistis mihi manducare*, non imminuta dignitate, sed ejus clementia pro pauperibus fidejubente. *Sitivi, et potastis me*. Quisnam hæc dicit? Qui lacubus, fluminibus, fontibus aquæ naturam infundit, qui per Evangelia dicit: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (Joan. 7. 38): qui dixit, *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat* (Ibid. v. 37). Sed

¹ In Savil. et uno Reg., quod si malam fidem abundare feceris.

*nudus eram, inquit, et cooperuistis me. Cooperuimus eum, qui operit cælum nubibus, qui universam Ecclesiam, et orbem. Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3. 27). In carcere eram. In carcere tu, qui educis vincitos? Interpretare quæ loqueris: nam dignitas fidem derogat dictis. Quando te in tanta inopia vidimus? quando hæc fecimus? In quantum, ait, uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis (Matth. 25. 40). Annon verus est sermo, Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo (Prov. 19. 17)? Et vide rem mirabilem: nullum aliud virtutis opus præter illud memoravit. Atqui poterat dicere: Venite benedicti, quia continentes, quia virgines fuistis, quia evangelicam vitam suscepistis; sed hæc tacet, non quod mentione sint indigna, sed quod post benignitatem secunda sint. Verum quemadmodum iis, qui a dextris erant, ob benignitatem delatum ostendit regnum, sic et iis qui a sinistris, ob sterilitatem comminatus est pœnam: *Ite, maledicti, in tenebras exteriores, parati diabolo, et angelis ejus (Matth. 25. 41). Quare? qua de causa? Quia esurivi, et non dedistis mihi manducare. Non dixit, quia fornicati estis, quia adulteri fuistis, quia furati estis, quia falsum testimonium tulistis, quia pejerastis. Hæc quippe manifeste quidem mala sunt, sed inferiora quam durities et inhumanitas. Quare, Domine, non aliarum viarum mentionem facis? Non judico, inquit, peccatum, sed inhumanitatem: non judico peccatores, sed eos qui pœnitentiam non cœgerunt: inclementiæ vos damno, quod talem tantamque salutis medicinam habentes, eleemosynam scilicet, qua omnia peccata delentur, hoc beneficium despesistis. Itaque inclementiam exprobro, ut nequitia omnisque impietatis radicem, clementiam vero laudo, ut radicem omnium bonorum; et illis quidem ignem æternum comminor, his vero regnum cælorum promitto. Pulchra, Domine, promissa tua, pulchrum, quod expectatur regnum tuum, itemque gehenna, quam comminaris; quorum illud allicit, hæc vero**

*deterret:*¹ allicit pulchre regnum, deterret utiliter gehenna. Gehennam enim comminatur Deus, non ut in gehennam injiciat, sed ut a gehenna liberet. Si enim punire vellet, non ante minatus esset, ut caute minas vitaremus. Comminatur supplicium, ut supplicii experimentum fugiamus: terret verbo, ut non puniat opere. Fœneremur itaque Deo clementiam. Fœneremur, ut inveniamus illum debitorem, ut ante dixi, non judicem: reveretur enim debitor fœnerantem, reveretur eum et erubescit. Si fœnerator ad debitoris januam accedat, hic si inops sit, fugit; sin opulentus, eum cum fiducia exripit. Vide mihi alterum justi judicis miraculum humanis ex rebus propositum. Si cui in paupertate degenti fœneratus fueris, ac deinde ad prosperam fortunam venerit is, qui mutuum accepit, tibi quæ debitum reddere possit, multos latet, et reddit, ne de priori suo statu erubescat: et gratias quidem reddit, sed præ inopiæ pristina: pudore beneficium occultat. At non ita Deus facit, sed clam mutuum accipit, et palam libereque mutuum reddit. Cum enim accipit, clam per eleemosynam accipit; cum autem reddit, in oculis universæ creaturæ reddit. At fortasse dicat quispiam: Quare tandem, ut mihi diviti dedit, non ita quoque pauperi dedit? Poterat quidem tibi similiter dare, ut pauperi dedit; sed noluit, nec divitias tuas infructuosas esse voluit, nec illius paupertatem sine mercede. Tibi diviti concessit ut per eleemosynam dives esses, et dispergeres in justitia: *Dispersit enim, dedit pauperibus: justitia ejus manet in sæculum (Psalm. 111. 9). Vides quod dives per eleemosynam æternam thesaurizet justitiam? vide rursus pauperem, quia divitiis non habet, quibus justitiam operetur, habet paupertatem, qua patientiam lucratur æternam. Nam Patientia pauperum non peribit in æternum (Psalm. 9. 19): in Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.*

¹ Verba, hæc vero deterret, non habentur in Morel. et Savil.; sed in Reg. supra memorato leguntur, et optime quadrant ad sensum.

DE PŒNITENTIA.

ROMILIA VIII (a).

1. Etiamsi heri a vobis abfuerim, at invito, at necessitate compulsus: corpore abfui, non proposito; absentia carnis, non affectu animi. Etenim pro virili mea vos complectebam, menteque omnes circumferebam. Rursus, fratres, hoc temporario misso morbo ardenti studio contendimus vestram contueri faciem: manentibus enim adhuc ægritudinis reliquiis properavi ad caritatem vestram. Nam ægri quidem [morbo relevati] lavacra expetunt et balnea; ego vero operæ pretium esse duxi desideratam vestram faciem videre, ac debitum illud vestrum audiendi explere studium, magnum hoc pelagus, nihil habens salsuginis, mare fluctibus vacuum. Veni arvum invisurus vestrum expurgatum. Quis enim talis portus est¹, qualis est

(a) Collata cum Codice Reg. 2349.

¹ Iro, talis portus, quod habet Reg., Editi, tale pratum.

Ecclesia? quis paradisi cœtui vestro similis? Nullus hic insidiator serpens, sed Christus iustitutor: non Eva supplantatrix, sed Ecclesia erectrix: non hic folia arborum, sed fructus spiritus: non sepes spinarum, sed vinea fructifera. Si quam enim spinam offendam, in olivam commuto: non enim hic valet inopia naturæ, sed libertas arbitrii honoratur. Si lupum invenero, ovem facio, non naturam mutans, sed propositum transferens.

Ecclesia arcæ Noe comparatur (a). — Quamobrem non erraverit quispiam si dixerit Ecclesiam esse arcæ præstantiorem. Etenim arca animalia excipiebat et animalia conservabat, Ecclesia vero animalia excipit et immutat. Exempli causa, illuc ingressus accipiter accipiter exit; ingressus lupus, exiit lupus: at huc ingressus accipiter, exit columba; ingressus lupus,

(a) Vide Homil. in terræ motum tom. 1.

ἔρη, καὶ ἐνεδύσατέ με. Ἐνεδύσαμεν τὸν ἐνδύοντα τὸν ὠρανὸν ἐν νεφέλαις, τὸν ἐνδύοντα τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασαν, καὶ τὴν οἰκουμένην. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἐν φυλακῇ ἡμῶν· ἐν φυλακῇ σὺ ὁ ἐξάγων [339] πεπεδημένους; Ἐρμήνευσον ἀλλεῖς· ἡ γὰρ ἀξία ἀρνεῖται τὰ λεγόμενα. Πότε σε εἶδομεν ἐν ἐνδείᾳ τοσαύτῃ; πότε ταῦτα πεποιθήκαμεν; Ἐφ' ὅσον, φησὶν, ἐπὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων πεποιθήκατε, ἐμοὶ ἐποικήκατε. Μὴ οὐκ ἀληθὴς ὁ λόγος, ὅτι Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δαριέσει Θεῷ; Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· οὐδὲν ἕτερον δατέμνησεν ἔργον ἀρετῆς ἢ τοῦτο· καίτοι ἐδύνατο εἰπεῖν· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι, ὅτι ἐσωφρονήσατε, ὅτι ἐπαρθεύσατε, ὅτι ἀγγελικὴν πολιτείαν ἀνελάβετε· ἀλλὰ σιωπᾷ ταῦτα, οὐχ ὅτι ἀνάξια μνήμης, ἀλλ' ὥς δευτέρα φιλανθρωπίας. Ἀλλ' ὡς περ τούτοις τοῖς ἐκ δεξιῶν διὰ τὴν φιλανθρωπίαν ἔδειξε δεωρημένην τὴν βασιλείαν· οὕτω καὶ τοῖς ἐξ ἀριστερῶν διὰ τὴν ἀκαρτίαν ἡτέλησε τὴν τιμωρίαν. Πορεύεσθε οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Διὰ τί; ὑπὲρ τίνος; Ὅτι ἐπειγὼν, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Οὐκ εἶπεν Ὅτι ἱσχυροῦσατε, ὅτι ἐμοιχεύσατε, ὅτι ἐκλέψατε, ὅτι ἐψευσμαρτυρήσατε, ὅτι ἐπιωκρήσατε· κακὰ μὲν ὁμολογούμενος καὶ ταῦτα, ἀλλὰ τῆς ἀπανθρωπίας κατώτερα καὶ τῆς ἀνελεημοσύνης. Διὰ τί δὲ, ὦ Κύριε, οὐκ ἄλλων ὁδῶν φέρεις μνήμην; Οὐ κρίνω, φησὶ, τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν ἀπανθρωπίαν· οὐ κρίνω τοὺς ἀμαρτήσαντας, ἀλλὰ τοὺς μὴ μετανοήσαντας· ὑπὲρ ἀπανθρωπίας ὡμᾶς καταδικάζω, ὅτι ἔχοντες τοσοῦτον καὶ τηλικούτον φάρμακον σωτηρίας, τὴν ἐλεημοσύνην, ἐν ᾗ ἐξηλείφετο πάντα τὰ ἀμαρτήματα, παρήκατε τοσαύτην εὐεργεσίαν. Ὅνειδίζω τοῖνυν τὴν ἀπανθρωπίαν ὡς ρίζαν κακίας καὶ πάσης ἀσεθείας· ἐπαίνω τὴν φιλανθρωπίαν ὡς ρίζαν πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀπειλῶ τοῖς μὲν πῦρ αἰώνιον, τοῖς δὲ βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγέλλομαι. Καλαί σου, ὦ Δέσποτα, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· καλὴ σου καὶ ἡ προσδοκωμένη βασιλεία, καὶ ἡ γένενα πάλιν ἀπειλουμένη· ἡ μὲν προτρέ-

πομένη, ἡ δὲ ἐκφοδοῦσα· προτρέπεται γὰρ καλῶς ἡ βασιλεία, φοβεῖ δὲ χρησίμως ἡ γένενα. Ἀπειλεῖ γὰρ γένενα ὁ Θεός, οὐχ ἵνα εἰς γένενα ἐμβάλῃ, ἀλλ' ἵνα γένενης ἀπαλλάξῃ. Εἰ γὰρ ἐβούλετο κολάσαι, οὐκ ἂν προσηπείλησεν, ἵνα ἀσφαλίσάμενοι φύγωμεν τὰ ἀπειλούμενα. Ἀπειλεῖ τὴν τιμωρίαν, ἵνα φύγωμεν τὴν πείραν τῆς τιμωρίας· φοβεῖ τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ κολάσῃ τῷ ἔργῳ. Δανείσωμεν τοῖνυν τῷ Θεῷ τὴν φιλανθρωπίαν, δανείσωμεν, ἵνα εὐρωμεν αὐτὸν χρεώστην, ὡς ἐφθην εἰπὼν, καὶ μὴ δικαστὴν· αἰδεῖται γὰρ ὁ χρεώστης τὸν δανείσαντα, αἰδεῖται αὐτὸν καὶ δυσωπεῖται. Ἐὰν ἀπέλθῃ δανειστής εἰς θύραν χρεώστου, ἐὰν μὲν ᾗ ἄπορος, φεύγει· ἐὰν δὲ εὐπορος, μετὰ παρρησίας δέχεται αὐτόν. Ὅρα δέ μοι καὶ ἕτερον θαῦμα τοῦ δικαίου χριστοῦ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων παρατιθέμενον· ἐὰν τι ἐν πενίᾳ καθ' ἐστῶτι δανείσῃς, προέλθῃ δὲ εἰς εὐθηνίαν ὁ δανεισάμενος, καὶ δύνῃται σοι λοιπὸν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, λαμβάνει τοὺς πολλοὺς, καὶ ἀποδίδωσιν, ἵνα μὴ αἰσχύνῃται ἐπὶ τῇ προτέρᾳ καταστάσει· καὶ χάριτος μὲν ὁμολογεῖ, κρύπτει δὲ τὴν εὐεργεσίαν, τὴν προτέραν ἐνδειαν αἰσχυρόμενος. Ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτω ποιεῖ, [340] ἀλλ' ἐν κρυπτῇ δανειζόμενος, παρρησίᾳ τὸ χρέος ἀποδίδωσιν. Ὅτε μὲν γὰρ λαμβάνει, διὰ λανθάνουσης ἐλεημοσύνης· ὅτε δὲ ἀποδίδωσιν, ἐπ' ὅψει πάσης τῆς δημιουργίας ἀποδίδωσιν. Ἀλλ' ἐρεῖ τις ἴσως· Διὰ τί δὲ ὅλως ὡς περ ἐμοὶ τῷ πλουσίῳ δέδωκεν, οὐχὶ καὶ τῷ πένητι παραπλησίως δέδωκεν; Ἐδύνατο μὲν καὶ σοὶ δοῦναι ὁμοίως, καὶ τῷ πένητι, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν οὔτε σοὶ ἄκαρπον εἶναι τὸν πλοῦτον, οὔτε ἐκείνου ἄμισθον τὴν πενίαν. Σοὶ τῷ πλοῦτῳ τὸντι δέδωκε πλουτεῖν ἐλεημοσύνη, καὶ σκορπίζειν ἐν δικαιοσύνῃ· Ἐσκόρπισε γὰρ· ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁρᾷς, ὅτι ὁ πλούσιος ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης θησαυρίζει δικαιοσύνην αἰώνιον; ὅρα πάλιν καὶ τὸν πένητα· ἐπειδὴ οὐκ ἔχει πλοῦτον, ὃ ἐργάσθαι δικαιοσύνην, ἔχει πενίαν, ἐξ ἧς καρποῦται ὑπομονὴν αἰώνιον· Ἡ γὰρ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολείπεται εἰς τὸν αἰῶνα· ἐν Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

* Hec, ἡ δὲ ἐκφοδοῦσα, non habentur in Mor. et Savil., sed in Reg. supra memorato leguntur, et optime quadrant ad sensum.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ.

Ὁμιλία η'.

α'. Εἰ καὶ χθὲς ὑμῶν ἀπελείφθη, ἀλλ' οὐκ ἐκύν, ἀλλ' ἀναγκασθεῖς· ἀπελείφθη δὲ σώματι, οὐ γνώμῃ· ἀπελείφθη ἀπουσία σαρκὸς, οὐ διαθήσει διανοίας. Καὶ γὰρ περιπλεκόμεν, πρὸς ὃ ἐδυνάμην, ἅπαντας ὑμᾶς, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας ἔφερον. Πάλιν, ἀδελφοί, τὴν πρόσκαιρον ταύτην νόσον παρέντες, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον· ὑμῶν ἰδεῖν· ἔτι γὰρ τὰ λείψανα τῆς ἀβρίωσις ἔχων ἔδραμον πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Οἱ μὲν γὰρ ἀβρίωστούντες λουτρὰ καὶ βαλανεῖα [μετὰ τὴν ἀβρίωτίαν] ζητοῦσιν· ἐγὼ δὲ τὰ ποθούμενα ὑμῶν πρόσωπα ἄξιον ἡγησάμην ὁ θεάσασθαι, καὶ τὴν ὀφειλομένην ἐπιθυμίαν τῆς ἀκρόάσεως ἀποπληρῶσαι, τὸ πέλαγος τοῦτο τὸ μέγα, τὴν ἄλμην οὐκ ἔχον, τὴν θάλατταν ταύτην τὴν κυμάτων ἀπηλλαγμένην. Ἦλθον ὑμῶν τὴν ἀουραν τὴν κεκαθαρμένην ἰδεῖν. Τίς γὰρ τοιοῦτος λι-

μὴν, οἷος ἡ Ἐκκλησία; τίς τοιοῦτος παράδεισος, ὡς ἡ σύνοδος ἡ ὑμετέρα; Οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα ὄρις ἐπιθυμῶν, ἀλλ' ὁ Χριστὸς μυσταγωγῶν· οὐκ ἔστιν Ἐῖς ὑποσκελίζουσα, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία ὀρθοῦσα· οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα φύλλα δένδρων, ἀλλ' ὁ καρπὸς τοῦ πνεύματος· οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα φραγμὸς ἀκανθῶν, ἀλλ' ἄμπελος εὐθιγούσα. Ἐὰν δὲ ἀκανθὰν εὐρω, εἰς ἐλαίαν μεταφέρω· οὐ γὰρ ἀπορία φύσεως τὰ ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐλευθερία προαιρέσεως τετίμηται· ἐὰν δὲ λύκον εὐρω, πρόβατον ποιῶ, οὐ τὴν φύσιν μεταβάλλων, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν μεταφέρων.

Διὰ τοῦτο οὐκ ἂν ἁμάρτοι τις τῆς κιθωτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν μείζονα προσειπῶν. Ἡ μὲν γὰρ κιθωτὸς παρελάβανε τὰ ζῶα, καὶ ἐφύλαττε ζῶα, ἡ δὲ Ἐκκλησία παραλαμβάνει τὰ ζῶα καὶ μεταβάλλει. Οἶόν τι λέγω· Εἰσηλθεν ἐκεῖ ἰέραξ, καὶ ἐξῆλθεν ἰέραξ· εἰσῆλθεν λύκος, καὶ ἐξῆλθε λύκος· εἰσηλθὲς τις ἰέραξ ἐνταῦθα, καὶ ἐξέρχεται περιστέρα· εἰσέρχεται λύκος, καὶ ἐξέρχεται πρό-

* Savil. τὰ πρόσωπα.

b Sic Savil. Morel. vero ἄξια ἡγησάμην. Infra pro λιμήν, quod habet Reg., edit. λιμῶν.

βατον· εισέρχεται ὄφρις, καὶ [341] ἐξέρχεται ἀρνίον, οὗ τῆς φύσεως μεταβαλλομένης, ἀλλὰ τῆς κακίας ἐλαυνομένης. Διὰ τοῦτο συνεχῶς τὸν περὶ μετανοίας κινῶ λόγον. Ἡ γὰρ μετάνοια, δεινὴ καὶ φοβερά τῷ ἁμαρτωλῷ, φάρμακον τῶν πλημμελημάτων, δαπάνημα τῶν παρανομίων, ἀνάλωμα τῶν δακρύων, παρῆρσις πρὸς τὸν Θεόν, ὅπλον κατὰ τοῦ διαβόλου, μάχαιρα ἀποτέμνουσα αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, σωτηρία ἐλπίς, ἀπογνώσεως ἀναίρεσις· αὕτη τὸν οὐρανὸν ἀνοίγει, αὕτη εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγει, αὕτη τοῦ διαβόλου περιγίνεται (διὰ δὲ τοῦτο συνεχῶς τὸν περὶ τοῦτου κινῶ λόγον), ὥστε καὶ τὸ θαρρεῖν ποιεῖ ὑποσελίζεσθαι. Ἄμαρτωλός εἰ; μὴ ἀπογνῶς· οὐ παύομαι συνεχῶς ταῦτα ἐπαλείφω τὰ φάρμακα· καὶ γὰρ οἶδα ἡλίχον ὅπλον ἐστὶ κατὰ τοῦ διαβόλου τὸ μὴ ἀπογινώσκειν ὑμᾶς. Ἄν ἔχῃς ἁμαρτήματα, μὴ ἀπογνῶς· οὐ παύομαι ταῦτα συνεχῶς λέγων· κἂν καθ' ἡμέραν ἁμαρτάνῃς, καθ' ἡμέραν μετανόει· καὶ ὅπερ ἐν ταῖς παλαιαῖς ποιούμεν οἰκίας, ὅταν σαθρωθῶσιν, ὑπεξαιρούμεθα τὰ σεσαθρωμένα, καὶ καινὰ ἐπισκευάζομεν, καὶ οὐδέποτε συνεχῶς ἐπιμελείας ἐπιλανθάνομεθα· τοῦτο καὶ ἐν ἡμῖν ποιῶμεν· εἰ ἐπαλακώθης σήμερον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἀνακλίνουσιν σεαυτὸν ἀπὸ τῆς μετανοίας. Καὶ ἐνί, φησί, μετανοήσαντα σωθῆναι; Καὶ πάνυ ναι. Πάντα τὸν βίον ἐν ἁμαρτίαις διέτριψα, καὶ ἐὰν μετανόησω, σώζομαι; Πάνυ. Πόθεν δὴλον; Ἀπὸ τῆς τοῦ Δεσπότη σου φιланθρωπίας. Μὴ γὰρ τῇ μετανοίᾳ σου θαρρῶ; μὴ γὰρ ἡ μετάνοιά σου ἰσχύει τὰς κακὰς ἀποτηξάσθαι; Εἰ ἡ μετάνοια μόνη ἦν, εἰκότως ἐφόβου· ἐπειδὴ δὲ τῇ μετανοίᾳ κεράννεται Θεοῦ φιланθρωπία, θάρρει· Θεοῦ γὰρ φιланθρωπίας μέτρον οὐκ ἔστιν, οὐδὲ λόγῳ ἐρμηνευθῆναι δύναται αὐτοῦ ἡ ἀγαθότης. Ἡ μὲν γὰρ σὴ κακία μέτρον ἔχει, τὸ δὲ φάρμακον μέτρον οὐκ ἔχει· ἡ σὴ κακία οἷα ἐὰν ᾖ, ἀνθρωπίνῃ ἐστὶ κακία, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιланθρωπία ἄφατος· καὶ θάρρει, ὅτι περιγίνεται σου τῆς κακίας. Ἐνόησον σπινθῆρα εἰς πέλαγος ἐμπεσόντα· μὴ δύναται σθῆναι ἢ φανῆναι; Ὅσον σπινθῆρ πρὸς πέλαγος, τοσοῦτον κακία πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ φιланθρωπίαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοσοῦτον, ἀλλὰ πολλῷ πλεόν. Τὸ μὲν γὰρ πέλαγος, κἂν μέγα ᾖ, μέτρον ἔχει· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιланθρωπία ἀπερίοτος.

Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ὑμᾶς ῥαθυμοτέρας ἐργάσωμαι, ἀλλ' ἵνα σπουδαιότερας καταστήσω. Παρήνεσα πολλάκις εἰς θέατρον μὴ ἀναβαίνειν· ἤκουσας, οὐκ ἐπεισθῆς· ἀνέβης εἰς τὸ θέατρον, παρήκουσάς μου τοῦ λόγου· μὴ αἰσχυνθῇς πάλιν εἰσελθεῖν, καὶ ἀκοῦσαι. Ἦκουσα, καὶ οὐκ ἐτήρησα, πῶς δύναμαι πάλιν εἰσελθεῖν; Τέως αὐτὸ τοῦτο οἶδας, ὅτι οὐκ ἐτήρησας· τέως αἰσχύνῃ, τέως ἐρυθριῇς, τέως τὸν λόγον μου ἔχεις ἐρριζωμένον, τέως μὴ φαινομένου ἡ διδασκαλία μου καθάρει σε. Οὐκ ἐτήρησας, κατέγνωσ σεαυτοῦ; εἰς τὸ ἡμισυ ἐτήρησας, κἂν μὴ τηρήσης, εἴπῃς δὲ, Οὐκ ἐτήρησα· ὁ γὰρ καταγνοὺς ἑαυτοῦ ἐπὶ τῷ μὴ τηρῆσαι, ἐπὶ τῷ [342] τηρῆσαι σπουδάζει. Ἐθώρῃσας; ἐργάσω παρανομίαν; αἰχμάλωτος ἐγένου τῆς πόρνῃς; κατέβης ἀπὸ τοῦ θεάτρου; πάλιν

ἐμνήσθης; ἠσχύνθης; πρόσελθε. Ἐλυπήθης; παρακάλισσον τὸν Θεόν· ἀνέστης μέχρι· οὗτοῦ. Οὐαί μοι, ἤκουσα, καὶ οὐκ ἐτήρησα· πῶς εἰσελθῶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν; πῶς πάλιν ἀκούσω; Μᾶλλον εἰσελθε, ἐπειδὴ οὐκ ἐτήρησας, ἵνα πάλιν ἀκούσας τηρήσης. Φάρμακον ἐὰν ἐπιβῇ σοι ὁ ἱατρός, καὶ μὴ καθάρσις σε, ἄλλην ἡμέραν οὐκ ἐπιτίθῃσιν αὐτὸ πάλιν; Ἔστι τις δρυστόμος· θελήτω τέμνειν δρύν, λαμβάνει ἀξίνην, κόπτει τὴν ρίζαν· ἐὰν δὴ μίαν πληγὴν, καὶ μὴ πῆσθαι τὸ ἄκαρπον δένδρον, οὐ δίδωσιν ἄλλην πληγὴν, οὐ τὴν τετάρτην, οὐ τὴν πέμπτην, οὐ τὴν δεκάτην; Οὕτω καὶ σὺ ποιεῖ· δρὺς ἐστὶν ἡ πόρνη, ἄκαρπον δένδρον, βαλάνους ἐκφέρουσα χρίων ἀλόγων τροφὴν· ἐν πολλῷ χρόνῳ ἐρριζώθη ἐν τῇ διανοίᾳ σου, ἐν τῇ περιβολῇ τῶν δένδρων κατεβαλεῖ σε τὸ συνεδός· ὁ λόγος μου ἀξίνη ἐστίν. Ἦκουσας μίαν ἡμέραν· πῶς εἰς μίαν ἡμέραν· πίπτει ἡ τοσοῦτον χρόνῳ ἐρριζωμένη; Ἐὰν γὰρ δις, ἐὰν γὰρ τρις, ἐὰν γὰρ ἐκκτοντάκις, ἐὰν γὰρ μυριάκις, οὐκ ἔστι θαυμαστόν· μόνον ἔκκαλον πρᾶγμα πονηρὸν καὶ ἰσχυρὸν, συνήθειαν πονηρὰν. Μάννα ἔσθιον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ κρόμμυα ἐξήτουν τὰ ἐν Αἰγύπτῳ· Καλῶς ἦν ἡμῖν ἐν Αἰγύπτῳ· οὕτως αἰσχρὸν πρᾶγμα συνήθεια καὶ κακίστον. Κἂν γὰρ εἰς δέκα ἡμέρας κατορθώσης, ἐὰν γὰρ εἰς εἴκοσιν, ἐὰν γὰρ εἰς τριάκοντα, οὐκ ἀγαπῶ, οὐ χάριν ἔχω, οὐ περιπούστομαι σε· μόνον μὴ ἀποκάμῃς, ἀλλὰ αἰσχύνου καὶ καταγίνωσκε.

β'. Πάλιν διελέχθην περὶ ἀγάπης· ἤκουσας, ἀπῆλθες καὶ ἔρπασας; οὐκ ἐπεδείξω διὰ τῶν ἔργων τὸν λόγον; Μὴ αἰσχυνθῇς πάλιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· αἰσχύνου ἁμαρτάνων, μὴ αἰσχύνου μετανόων. Πρόσεχε τί ἐποίησέ σοι ὁ διάβολος. Δύο ταῦτά ἐστιν, ἁμαρτία καὶ μετάνοια· ἁμαρτία τραῦμα, μετάνοια φάρμακον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ σώματι τραύματα καὶ φάρμακα· οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἁμαρτήματα καὶ μετάνοια· ἀλλ' ἡ ἁμαρτία τὴν αἰσχύνῃν ἔχει, ἡ δὲ μετάνοια τὴν παρῆρσιν κέκτηται. Πρόσεχε μοι μετὰ ἀκριθείας, παρακαλῶ, ἵνα μὴ τὴν τάξιν συγγέων ἀπολέσης τὴν ὠφέλειαν Ἔστι τραῦμα καὶ φάρμακον, ἁμαρτία καὶ μετάνοια· τὸ τραῦμα ἡ ἁμαρτία, τὸ φάρμακον ἡ μετάνοια· ἐν τῷ τραύματι σηπεδὺν, ἐν τῷ φαρμάκῳ καθαρισμὸς σηπεδόνος· ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ σηπεδὺν, ἐν τῇ μετανοίᾳ παρῆρσις, ἐν τῇ μετανοίᾳ ἐλευθερία, ἐν τῇ μετανοίᾳ καθαρισμὸς ἁμαρτήματος. Πρόσεχε μετὰ ἀκριθείας. Τῇ ἁμαρτίᾳ αἰσχύνῃ ἐπεται, τῇ μετανοίᾳ παρῆρσις ἀκολουθεῖ. Προσέσχες ὅς λέγω; Τὴν τάξιν ὁ Σατανᾶς ἀντέστρεψε, καὶ ἔδωκε τὴν παρῆρσιν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ τὴν αἰσχύνῃν τῇ μετανοίᾳ. Οὐκ ἀφίσταμαι ἕως ἐστέρας, ἕως οὐ αὐτὸ λύσω· δεῖ με τὴν ὑπόσχεσιν πληρῶσαι· ἀμήχανόν με ἀποστήναι. Ἔστι τραῦμα καὶ φάρμακον· τὸ τραῦμα τὴν σηπεδὸνα ἔχει, τὸ φάρμακον τὸν καθαρισμὸν τῆς σηπεδόνος κέκτηται. Μὴ ἐν τῷ [343] φαρμάκῳ σηπεδὺν; μὴ ἐν τῷ τραύματι ἱασις; οὐκ ἔχει ταῦτα τὴν οἰκείαν τάξιν, κακεῖνα τὴν οἰκείαν; μὴ δύναται μεταβῆναι τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο, ἢ ἐκεῖνο πρὸς τοῦτο; Οὐδαμῶς. Ἐλθωμεν λοιπὸν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἁμαρτημάτων. Ἡ ἁμαρτία τὴν αἰσχύνῃν ἔχει, ἡ ἁμαρτία τὸ δνειδὸς ἔχει, καὶ τὴν αἰτίαν συγκεκληρωμένην· ἡ μετάνοια τὴν παρῆρσιν ἔχει, ἡ μετάνοια τὴν νηστείαν

^a Sic Savil. melius quam Morel. ἀγωνία; ἀνείρεσις.

^b Sic Savil. Morel. vero ἐπιμελείας ἀπολύομεν. minus recte.

^c Hæc, τοῦτο καὶ ἐν ἡμῖν ποιῶμεν, quibus sententia perlicuit, nobis suppeditavit Savilius. Edit.

^d Savil. φιλανθρωπία ἀπερίοτος. Morel. vero φιλανθρωπία ἄφατος. Reg. post φιλανθρωπία nihil habet. Infra vero Savil. ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία μέτρον οὐκ ἔχει.

^e Savil. et Reg. ἀλλ' ἔστις μέχρι.

^f Savil. ἡ πορνεία.

^g Sic Sav. Morel. ἤκουσε μίαν ἡμέραν, πρὸς μίαν ἡμέραν.

^h Locum vitiatum Boisius conjectura sarcire nititur.

exit ovis; ingressus serpens, egreditur agnus; non mutata natura, sed explosa nequitia. Ideo frequentem de poenitentia moveo sermonem. Est enim poenitentia, molesta et formidabilis peccatori, medela delictorum, consumptio iniquitatum, effusio lacrymarum, fiducia apud Deum, armatura contra diabolum, gladius ejus caput abscindens, spes salutis, desperationis profligatio¹. Hæc cælum aperit, hæc in paradisum introducit, hæc diabolum superat (ideoque hæc de re frequenter sermonem moveo): nam fiduciam inducit ipsum posse prosterni. Peccator es? ne desperes: non desino vos jugiter hisce medicamentis allinere: etenim novi quantum contra diabolum sit telum non desperare. Si in peccatis sis, ne desperes: hæc dicendi nullum finem facio: si quotidie peccas, quotidie poenitentiam age: et quod in vetustis adibus agere solemus, cum labefactatæ fuerint, quæ labefactatæ sunt auferimus, ac nova admovemus, neque usquam ab assidua cura desistimus: hoc etiam in nobis faciamus². Si inveteratis es hodie a peccato, renova teipsum per poenitentiam. Licetne, inquires, per poenitentiam salutem consequi? Plane licet. Totam vitam in peccatis contrivi, et si poenitentiam egero, salvus ero? Prorsus eris. Id unde liquet? Ab ipsa Domini tui erga homines benignitate. Num ex poenitentia tua sumo fiduciam? num poenitentia tua potest tot abstergere mala? Sane si poenitentia sola esset, jure timeres; sed quando poenitentia tuæ admiscetur Dei clementia, confide. Dei enim clementia nulla est mensura, neque ejus bonitas explicari sermone potest. Nam malitia quidem tua mensuram habet, remedium vero mensuram non habet; malitia tua, qualiscumque sit, humana est malitia; Dei vero clementia est immensa³: confide fore ut ea tuam vincat malitiam. Cogita mihi scintillam in pelagus cadentem: num potest illa stare, aut apparere? Quanta est scintilla cum pelago collata, tanta est malitia, si cum benignitate Dei comparetur; imo vero non tanta, sed multo major benignitas illa. Pelagus enim, magnum licet sit, mensuram habet, benignitas vero Dei nullum habet terminum.

Vitia paulatim eradicantur. — Hæc dico, non ut vos signiores reddam, sed ut diligentiores efficiam. Vos sæpe monui ne in theatrum ascenderetis. Audisti, nec morem gessisti: in theatrum ascendisti, sermoni meo non obtemperasti: ne te pudeat rursus ingredi, et audire. Audi, nec observavi, quomodo possum ingredi? Interim hoc ipsum nosti, te non observasse: interim te pudet, interim erubescis; interim nemine arguente frenum circumfers; interim sermonem meum radicum habes⁴, neque non præsentem doctrinam mea te purificat. Non observasti, condemnasti te? ex dimidia parte observasti, etiamsi non observaveris, sed dixeris tantum, non observavi: nam qui

seipsum condemnat eo quod non observaverit, eo festinat ut observet. Respexisti? iniquitatem operatus es? meretricis captivus effectus es? descendisti de theatro, et iterum recordatus pudore affectus es? accede. Mœrore affectus es? Obsecra Deum: hucusque resurrexisti. Væ mihi, audiavi et non observavi, quomodo in ecclesiam ingrediar? quomodo rursus audiam? Imo ingredi, quia non observasti, ut rursus audiens, observes. Medicamentum si tibi medicus imponat, nec te curaverit, annon insequenti die rursus apponet? Si quis lignarius quercum velit cadere, securim arripit, incidit radicem: si uno ictu infrugifera arbor non deciderit, annon addit alium? annon quartum et quintum? annon decimum? Sic et tu facito. Quercus est meretrix⁵, arbor infrugifera, glandes proferens in alimoniam porcorum irrationabilium: multo tempore radices posuit in animo tuo, in arborum ambitus conscientiam tuam dejecit: sermo meus securis est. Audisti die uno. Quomodo die uno cadat⁶ tanto radicata tempore? Si enim bis, sifter, si centies, si decies millies, nihil mirabile fuerit, ut res mala et firma, prava consuetudo, excindatur. Manna comedebant Judæi, et cepas Ægyptias requirebant: *Bene nobis erat in Ægypto* (Num. 11.18): ita turpis pessimaque res est consuetudo. Etsi per decem dies recte egeris, si per viginti, si per triginta, non te approbo, non tibi gratiam habeo, non te amplector: tantum ne deficias, sed te pudeat, teipsum coarguas.

2. Rursum de caritate disserui: audisti, abisti; et rapuisti? operibus verbum non exhibuisti? Ne tamen te pudeat rursus ingredi in ecclesiam: te pudeat peccati, non te pudeat poenitentia. Attende quid tibi fecerit diabolus. Duo sunt hæc, peccatum et poenitentia: peccatum est vulnus, poenitentia vero medela. Quemadmodum enim in corpore sunt medelæ et vulnera: sic et in anima peccata et poenitentia; sed peccatum pudorem habet, poenitentia vero fiduciam obtinet. Attende, quæso, mihi diligenter, ne ordinem confundens utilitatem perdas. Est vulnus et remedium, peccatum et poenitentia: vulnus est peccatum, remedium poenitentia: in vulnere sanies, in remedio expurgatio saniei: in peccato sanies, in peccato probrum, in peccato risus: in poenitentia fiducia, in poenitentia libertas, in poenitentia purgatio peccati. Attende diligenter. Peccatum pudor, poenitentiam fiducia sequitur. Animadvertisti quod dico? Ordinem invertit satanas, deditque peccato confidentiam, poenitentia pudorem. Non desinam usque ad vesperam, donec illud solvero: promissum impleam oportet: non possum absistere. Est vulnus et remedium: vulnus saniem habet, remedium saniei purgationem obtinet. Num in remedio sanies? num in vulnere medela? annon et hæc et illa proprium tenent ordinem? num potest hoc ad illud, illud ad hoc transcendere? Nullo modo. Jam veniamus ad animam peccatis onustam. Peccatum probrum, peccatum pudorem ignominiamque sortitur: poenitentia fiduciam habet, poenitentia

¹ Sic Savil. melius quam Morel., qui legit, *ignorantie profligatio*.

² Illam propositionem addidit Savil. et nos ex Savilio.

³ Reg., *clementia vero Dei est*. Savil., *clementia autem hominum mensuram non habet*.

⁴ Savilius addit, *in mente tua*.

⁵ In Savil., *fornicatio*, pro, *meretrix*.

⁶ Morel., *Audiavit die uno; intra unum diem caderet*, etc.

perjunium, pœnitentia justitiam obtinet : *Dic enim tu iniquitates tuas primus, ut justificeris (Isai. 43. 25. 26) : et, Justus in principio sermonis accusator est sui (Prov. 18. 17)*. Cum igitur sciat satanas, quod peccatum sequatur pudor, qui possit peccatorem deterrere; pœnitentia vero fiduciam habeat, quæ possit pœnitentiam allicere : ordinem invertit, deditque pœnitentiæ pudorem, peccato fiduciam. Undenam id liquet? ego dicam. Capitur quis ardenti concupiscentia publicæ meretricis; meretricem ille ceu captivus sequitur, in prostibulum ingreditur; nullo pudore, rubore nullo affectus cum meretrice congregitur, peccatumque admittit : post admissum peccatum illinc egreditur: et de pœnitentia agenda erubescit. Miser, quando cum meretrice congregiebaris, non erubescebas; at cum ad pœnitentiam accedis, tunc erubescis? Pudet eum, dic mihi. Quare cum fornicaretur non pudore afficiebatur? facinus perpetrat, et non pudore afficitur, et de verbo erubescit? Diaboli astutia est. In peccato non sinit eum erubescere, sed publice innotescere sinit; scit enim fore ut si pudore afficiatur, peccatum fugiat : in pœnitentia vero erubescere facit; novit enim eum præ pudore pœnitentiam non acturum esse. Duo mala facit, ad peccatum pellicit, et a pœnitentia arcet. Cur te jam pudet? Cum fornicareris, non erubescebas; cum remedium admoveas, pudore suffunderis? cum teipsum a peccato liberas, erubescis? Tunc erubescere debebas, tunc pudeferi oportebat, cum peccares. Cum peccator fieres, non erubescebas; cum justus efficeris, erubescis? *Dic tu iniquitates tuas primus, ut justificeris (Isai. 43. 25. 26)*. Non dixit, ut non plectaris supplicio; sed, *Ut justificeris*. Annon sufficiebat ei, quod non punias eum, etiam justum efficis? Plane quidem. At sermoni sedulo mentem adhibe. Justum illum efficio. Et ubinam hoc fecit? In latrone, ut hoc tantum sodali diceret : *Neque tu times Deum. Et nos quidem jure; nam digna factis recipimus (Luc. 23. 40. 41)*. Dicit et Salvator : *Hodie tecum eris in paradiso (Ibid. 43)*. Non dixit, Te a pœna et supplicio eximo, sed ipsum justum in paradysum introducit.

Confessio justum efficit. — Vidistin' justum per confessionem effectum? Admodum benignus est Deus : filio non pepercit, ut servo parceret : tradidit Unigenitum, ut ingratos servos redimeret : sanguinem Filii sui in pretium deposuit. O benignitatem Domini! Ne mihi rursum dicas : Peccavi multum, quomodo potero salutem consequi? Tu non potes, Dominus tuus potest : atque ita potest, ut deleat peccata tua. Attende diligenter : ita delet peccata, ut ne vestigium quidem eorum maneat. In corporibus non item : nam etsi medicus millies studium et remedia adhibeat, vulnus quidem e medio tollit; sed plerumque ei, qui in facie plagam accepit, vulnus quidem curat, sed cicatrix remanet, et in argumentum vulneris vultus deformitatem circumfert : milleque modis annitur medicus cicatricem delere, sed non potest; repugnat enim infirmitas naturæ, nec non artis et remediorum imbecillitas. Contra vero Deus cum peccata delet, nec ci-

catricem relinquit, nec vestigium manere sinit, ac cum sanitate formæ decus largitur, cum immunitate a supplicio justitiam dat. eumque qui peccavit ei, qui non peccavit, parem efficit. Tollit enim peccatum, atque id efficit ut neque sit, neque factum fuerit; ita scilicet universim delet illud : non manet cicatrix, non vestigium, non argumentum, non signum.

3. Id undenam liquet? Dictorum enim demonstrationes exhibere debeo, ita ut non meam proferam sententiam, sed ex Scripturis demonstrem, ut res certa indubitataque maneat. Induco igitur vobis homines vulneribus sauciatos, populum integrum homines plenos ulceribus, sanie, verinibus, qui nihil aliud quam vulnus et ulcus sint : qui tamen ita curari possint, ut nec cicatrix, nec vestigium, nec signum supersit : homines qui non unum, non duo, non tria, non quatuor vulnera habeant, sed a capite ad pedes toti vulnus sint. Attende diligenter orationi : est enim hic sermo noster communis atque salutaris. Medicamenta paro medicorum remediis præstantiora, quæ ne reges quidem adornare possunt. Quid rex potest? E carcere eruere, a gehenna autem eximere non potest : pecunias largiri, animam vero servare non valet. Sed in manus pœnitentiæ vos trado, ut vim ejus ediscatis, ut discatis peccatum non ei prævalere, neque ullam esse iniquitatem, quæ vim ejus superare possit. Interim induco non unum, non duos, non tres, sed pluries millenos homines, vulneribus ulceribusque plenos, innumeris peccatis onustos, qui per pœnitentiam ita salutem consequi potuere, ut neque vestigium neque cicatrix priorum ulcerum remaneret. Verum diligenter attendite sermoni, neque solum attendite, sed etiam ea, quæ dicuntur, memoriæ mandate, ut absentes instituatis, et eos, qui utilitate sermonis hujus destituti sunt, diligentiores reddatis. Accedat igitur ille Seraphinorum spectator Isaias, qui mysticam illam melodiam audivit, qui infinita de Christo prædixit. Quid dicat percontemur : *Visio, quam vidit Isaias adversus Judæam et adversus Jerusalem (Isai. 4. 1)*. Dic visionem, quam vidisti. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est (Ibid. 2)*. Alia pollicitus es, et alia dicis. Quænam alia pollicitus sum? Principio dicis, Visio adversus Judæam, et adversus Jerusalem, et missa Judæa atque Jerusalem, cælum alloqueris, et ad terram sermonem declinas : rationales homines missos facis, et cum irrationabilibus elementis verba conseris? Quia nempe irrationabilibus rationabiliores facti sunt rationabiles illi : neque ideo tantum, sed quia cum introducturus eos esset Moyses in terram promissionis, et quæ futura erant prævideret, quod nimirum quæ sibi tradita fuerant contempturi essent : *Audi, cælum, inquit, et attendat terra verba ex ore meo (Deut. 32. 1)*. Contestor vobis cælum et terram, inquit Moyses, quod si ingressi fueritis in terram promissionis, et dereliqueritis Dominum Deum, futurum sit ut dispergamini in omnes gentes. Venit Isaias : futurum erat ut comminatio in opus prodiret : non poterat Moysem evocare, nec eos, qui ipsum audierant, utpote defunctos; et elementa advo-

ἔχει, ἡ μετάνοια τὴν δικαιοσύνην κέκτηται· Λέγε γὰρ *τάς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*· καὶ, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*. Εἰδὼς οὖν ὁ Σατανᾶς, ὅτι ἡ μὲν ἁμαρτία ἔχει τὴν αἰσχύνην, πρᾶγμα ἱκανῶς ἀποκρούσαι τὸν ἁμαρτάνοντα δυνάμενον, ἡ δὲ μετάνοια ἔχει τὴν παρῆρσιαν, πρᾶγμα ἱκανὸν ἐπισπάσασθαι τὸν μετανοοῦντα, ἐνῆλλαξε τὴν τάξιν, καὶ ἔδωκε τὴν αἰσχύνην τῇ μετανοίᾳ, καὶ τὴν παρῆρσιαν τῇ ἁμαρτίᾳ. Πόθεν τοῦτο; ἐγὼ λέγω. Ἀλλοικεταί τις ὑπὸ ἐπιθυμίας χαλεπῆς πρὸς πάνδημον πόρνην· ἀκολουθεῖ τῇ πόρῃ ὡς αἰχμάλωτος· εἰσέρχεται εἰς τὸ καταγώνιον· οὐκ αἰσχυνόμενος, οὐκ ἐρυθριῶν συμπλέκεται τῇ πόρῃ, πρᾶττε τὴν ἁμαρτίαν· οὐδαμοῦ αἰσχύνῃ αὐτῷ, οὐδαμοῦ ἐρυθριᾷ· ἐξέρχεται ἐκεῖθεν μετὰ τὸ τέλος τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἵνα μετανοήσῃ αἰσχύνεται. Ἀθλίε, ὅτε περιεπλέκου τῇ πόρῃ, οὐκ ἡσχύνου, ἀλλ' ὅτε ἥλθες μετανοήσαι, τότε αἰσχύνῃ; Αἰσχύνεται, εἰπέ; εἰς τί ὅτε ἐπόρνευσεν οὐκ ἥσχυνετο; Τὸ πρᾶγμα πράττει, καὶ οὐκ αἰσχύνεται, καὶ τὸ ῥῆμα ἐρυθριᾷ; Διαβόλου δέ ἐστι κακουργία αὕτη. Ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν αἰσχύνεσθαι, ἀλλὰ δημοσιεύσθαι· οἶδε γάρ, ὅτι ἐὰν αἰσχυνθῇ, φεύγει τὴν ἁμαρτίαν· ἐν τῇ μετανοίᾳ ποιεῖ αὐτὸν αἰσχύνεσθαι, οἶδε γάρ ὅτι αἰσχυνόμενος οὐ μετανοεῖ. Δύο κακὰ ποιεῖ, καὶ εἰς τὴν ἁμαρτίαν ἔλκει, καὶ τὴν μετάνοιαν ἐπέχει. Τί αἰσχύνῃ λοιπόν; Ὅτε ἐπόρνευες, οὐκ ἡσχύνου· ὅτε τὸ φάρμακον ἐπιτίθῃς, αἰσχύνῃ; ὅτε ἀπαλλάττεαι ἑαυτὸν ἀμαρτίας, αἰσχύνῃ; Τότε ὠφείλες αἰσχύνεσθαι, τότε ἔδει σε αἰσχύνεσθαι, ὅτε ἡμάρτανες. Ὅτε ἐγίνου ἁμαρτωλὸς, οὐκ ἡσχύνου· ὅτε γίνῃ δίκαιος, αἰσχύνῃ; Λέγε *τάς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*. Ὡς φιλάνθρωπια Δεσπότης. Οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ κολασθῇς, ἀλλ' ἵνα δικαιωθῇς· οὐκ ἤρκει αὐτῷ, ὅτι οὐ κολάζεις αὐτόν, ἔτι καὶ δίκαιον ποιεῖς; Καὶ πάνυ. Ἀλλὰ πρόσεχε μετὰ ἀκριβείας τῷ λόγῳ. Δίκαιον αὐτὸν ποῖω. Καὶ ποῦ τοῦτο ἐποίησεν; Ἐπὶ τοῦ ληστοῦ, ἵνα εἴπῃ μόνον ἐκεῖνο, *Οὐδὲ φοβῆ ὁ τὸν Θεόν, τῷ ἑταίρῳ αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἀξία γὰρ ὡς ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν*. Λέγει πρὸς αὐτόν ὁ Σωτὴρ· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Οὐκ εἶπεν, Ἀπαλλάττω σε κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἀλλ' εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγει αὐτόν δίκαιον.

Εἶδες ἀπὸ ἐξομολογήσεως δίκαιον γενόμενον; Πολὺ φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεός· Ὑιοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἵνα δούλου φείσεται· παρέδωκε τὸν Μονογενῆ, ἵνα ἀγοράσῃ θούλους ἀγνώμονας· τὸ αἷμα τοῦ Ὑιοῦ αὐτοῦ τιμὴν κατέβαλεν. Ὡς φιλάνθρωπια Δεσπότης. Καὶ μὴ μοι λέγε πάλιν· Ἡμάρτεον πολλὰ, καὶ πῶς δυνήσομαι σωθῆναι; Σὺ οὐ δύνασαι, ὁ Δεσπότης σου δύναται, καὶ οὕτως ὡς ἐξελείψαι τὰ [344] ἁμαρτήματα. Πρόσεχε μετὰ ἀκριβείας τῷ λόγῳ· οὕτως ἐξαλείφει τὰ ἁμαρτήματα, ὡς μήτε ἔχνος αὐτὸν μέναι. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν σωματίων οὐκ ἐνι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μωρίας σπουδασθῇ ὁ ἱατρός, καὶ φάρμακα ἐπιθῇ τῷ τραύματι, τὸ μὲν τραῦμα ἠφάνισεν· ἀλλὰ πολλὰκις ἐπλήγῃ τις εἰς τὴν ὕψιν, καὶ τὸ μὲν τραῦμα διώρθωσεν, ἡ δὲ οὐλὴ ἐναπέμεινεν, ἔλεγχον τοῦ τραύματος περιφέρουσα τὴν ἀμορφίαν τῆς ὕψεως· καὶ φιλονεκεῖ μυρία ὁ ἱατρός ἐξαλείψαι καὶ τὴν οὐλὴν, οὐ δύναται δέ· ἀντιπίπτει γὰρ αὐτῷ ἡ ἀσθένεια τῆς φύσεως, καὶ

τὸ ἀνίσχυρον τῆς τέχνης, καὶ τὸ εὐτελὲς τῶν φαρμάκων. Ὁ δὲ Θεὸς ὅταν ἐξαλείφῃ τὰ ἁμαρτήματα, οὐδὲ οὐλὴν ἀφίησιν, οὐδὲ ἔχνος συγχωρεῖ μέναι, ἀλλὰ μετὰ τῆς ὑγείας καὶ τὴν εὐμορφίαν χαρίζεται, μετὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς κολάσεως καὶ δικαιοσύνην δίδωσι, καὶ ποιεῖ τὸν ἡμαρτηκότα ἴσον εἶναι τῷ μὴ ἡμαρτηκότῳ. Ἀναίρει γὰρ τὸ ἁμαρτήμα, καὶ ποιεῖ αὐτὸ μηδὲ εἶναι, μηδὲ γεγενῆσθαι· οὕτω καθόλου αὐτὸ ἀναιρεῖ· οὐκ οὐλὴ, οὐκ ἔχνος, οὐκ ἔλεγχος, οὐ δεῖγμα.

γ'. Καὶ πόθεν ὁλον τοῦτο; Ὡς γὰρ ἐγὼ λέγω, καὶ τὰς ἀποδείξεις ὀφείλω παρασέσθαι, ὥστε μὴ ἀποφαίνεσθαι μόνον, ἀλλ' ἀποδεικνύναι ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ἵνα ἀσφαλῆς μείνῃ ἡ πληροφορία. Εἰσάγω οὖν ὑμῖν ἀνθρώπους τετραυματισμένους, δῆμον δόλοκληρον, ἑλκῶν γέμοντας, σηπεδόνος, σκολῆκων, ὅλον τραῦμα ὄντας, ὅλον ἔλκος, καὶ οὕτω δυναμένους θεραπευθῆναι, ὡς μὴ μέναι οὐλὴν, ὡς μὴ μέναι ἔχνος, ὡς μὴ μέναι δεῖγμα· οὐχ ἔν ἔχοντας τραῦμα, οὐ δύο, οὐ τρία, οὐ τέσσαρα, ἀλλ' ἀπὸ πωδῶν ἕως κεφαλῆς τραῦμα ὄντας. Πρόσεχε μετὰ ἀκριβείας τῷ λόγῳ· κοινὸς γὰρ ὁ λόγος οὗτος ἡμῶν καὶ σωτήριος. Φάρμακα κατασκευάζω τῶν ἱατρῶν βελτίονα, οἷα οὔτε βασιλεῖς κατασκευάσαι δύνανται. Βασιλεῖς τί δύναται; Δεσποτηρίου ἐκβαλεῖν, γέννησις δὲ ἐλευθερώσαι οὐ δύναται· χρήματα χαρίσασθαι, ψυχὴν δὲ σώσαι οὐ δύναται. Ἀλλὰ τῇ χειρὶ τῆς μετανοίας ὕμᾶς ἐγγχερίζω, ἵνα μάθητε αὐτῆς τὴν δύναμιν, ἵνα μάθητε αὐτῆς τὴν ἰσχύν, ἵνα μάθητε ὅτι οὐ περιγίνεται αὐτῆς ἁμαρτήμα, οὐδὲ ἐστὶ παρανομία ἰσχύουσα περιγενέσθαι αὐτῆς τῆς δυνάμεως. Τέως εἰσάγω οὐχ ἕνα, οὐ δύο, οὐ τρεῖς, ἀλλὰ χιλιάδας πολλὰς· ἡλωμένους, τετραυματισμένους, μυρίων ἁμαρτημάτων γεμούσας, ἀπὸ τῆς μετανοίας δυναμένους σωθῆναι, ὡς μηδὲ ἔχνος, μηδὲ οὐλὴν ἔχειν τῶν ἑλκῶν τῶν προτέρων. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας τῷ λόγῳ, καὶ μὴ προτέχετε μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ μνήμῃ παραδίδοτε τὰ λεγόμενα, ἵνα καὶ τοὺς ἀπολειφθέντας συμβιβάσῃτε, καὶ οὕτω τῇ ὠφείλῃ τῶν εἰρημένων ἐρήμους ὄντας σπουδαιότερους καταστήσῃτε. Παρέστω τοίνυν Ἡσαΐας ὁ τῶν Σεραφίμ θεωρὸς, ὁ τῷ μυστικῶν μέλος ἀκούσας ἐκεῖνο, ὁ μυρία περὶ τοῦ Χριστοῦ προειπὼν· ἐρωτήσωμεν τί φησιν· *Ὅρισις ἦν εἶδεν Ἡσαΐας κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ*. Εἰπὲ τὴν ὄρασιν ἣν εἶδεν, Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Ἀλλὰ ἐπηγγείλω, καὶ ἄλλα λέγεις. [345] Ποῖα ἄλλα ἐπηγγείλαμην; Ἀρχόμενος λέγεις· *Ὅρασις κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ*, καὶ ἀφείλ τὴν Ἰουδαίαν, καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, οὐρανῷ προσδιάλειψεν, καὶ ἐπὶ τὴν γῆν ἐκκλίνας τὸν λόγον, ἀφῆκας τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοὺς ἀλόγους στοιχειοῖς διαλέγῃ· Ἐπειδὴ τῶν ἀλόγων ἀλογώτεροι οἱ λογικοὶ ἐγένοντο· οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλων ὁ Μωϋσῆς εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ἀφορῶν τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, ὅτι τὰ παραδεδομένα ἐμελλον παραδεῖν. Ἄκουε, οὐρανὲ, φησὶ, καὶ προσεχέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ Μωϋσῆς φησιν, ὅτι ἐὰν εἰσέλθῃτε εἰς τὴν γῆν ἐπαγγελίας, καὶ ἐγκαταλείπητε Κύριον τὸν Θεόν, ἔχετε διασκεδασθῆναι εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἦλθεν Ἡσαΐας, ἐμελλεν ἡ ἀπειλὴ εἰς ἔργον ἐκφέρεσθαι· οὐκ ἡδύνατο Μωϋσεῖα καλέσαι τὸν ἀποθανόντα, καὶ τοὺς τότε ἀκούσαντας καὶ τελευτήσαντας, καὶ καλεῖ τὰ στοιχεῖα,

* Sic Sav. in Mor. quaedam desunt. Reg. haec vitia la refert.

ἀπερ διεμαρτύρετο Μωϋσῆς. Ἰδοὺ ἐξεβλήθητε τῆς ἐπαγγελίας, ὧ Ἰουδαῖοι· ἰδοὺ ἐγκαταλειώπατε τὸν Θεόν· πῶς σε καλέσω, Μωϋσῆ· ἀπέθανες γὰρ· καὶ ἐτελεύτησας. Πῶς καλέσω τὸν Ἀαρών; κίχαινος τελευτῇ παρεδόθη. Οὐκ ἔχεις πῶς καλέσαι ἄνθρωπον; Κάλεσον τὰ στοιχεῖα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ γὰρ ζῶν οὐχὶ τὸν Ἀαρών μόνον, καὶ τόνδε καὶ τόνδε διεμαρτυράμην, ἐπειδὴ περ ἐμελλον τελευτᾶν, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ μένοντα διαμαρτύρομαι ὑμῖν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Λέγει οὖν ὁ Ἡσυχαστὴς Ἀκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Ὑμῶς γὰρ ἐνετειλατο Μωϋσῆς καλέσαι σήμερον. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον αὐτὰ καλεῖ τὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἐπειδὴ διελέχθη τοῖς Ἰουδαίοις. Ἀκουε, οὐρανὲ, σὺ γὰρ τὸ μάννα κατήνεγκας· Ἐνωτίζου, ἡ γῆ, σὺ γὰρ τὴν ὀρυγομήτραν ἔδωκας. Ἀκουε, οὐρανὲ, ἄκουε· σὺ γὰρ τὸ μάννα κατήνεγκας, σὺ γὰρ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐπεδείξω· ἄνω ἦς, καὶ ἄνωτα ἐμμήσω. Ἐνωτίζου, γῆ· σὺ γὰρ κἄτω ἦς, καὶ τράπεζαν ἐσχεδιασμένην κατεσκεύασας. Ἠρχει ἡ φύσις, καὶ εἰργάζεται ἡ χάρις· οὐδὲ βοῶν ἐργασία, καὶ ὁ στάχυς παρεσκευασμένος· οὐ μαγεύρων χεῖρες, οὐκ ἐπίταγμα, ἀλλ' ἦν τὸ μάννα πάντα γινόμενον, πηγὴ ἡγιασμένη· ἡ φύσις τῆς οικείας ἀσθενείας ἐπελάβετο. Πῶς τὰ ἱμάτια αὐτῶν οὐ κατετρίβη; πῶς τὰ ὑποδήματα αὐτῶν οὐκ ἐπαλαιώθησαν; Πάντα ἐγένοντο πρὸς τὴν τούτων διακονίαν. Ἀκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Μετὰ τῶν ὑπομνημάτων καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων, ὑδρίζεται ὁ Δεσπότης. Τίνι ἐντύχω; ἢ ὑμῖν; Ἀνθρώπων οὐκ ἔχω τὸν ἀκούοντα. Ἰδοὺ ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐλάλησα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀκουσόμενος. Τοῖς ἀλόγοις διαλέγομαι, ἐπειδὴ οἱ λογικοὶ εἰς ἀλόγων εὐτέλειαν κατηνέχθησαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἄλλος προφήτης βλέπει τὸν βασιλέα μαινόμενον, τὸ εἶδωλον θεραπευόμενον, τὸν Θεὸν ὑβρίζοντα, τοὺς ἄλλους ἅπαντας κατεπιτηχότας, καὶ λέγει· Ἀκουσον, θυσιαστήριον, ἀκουσόν μου. Λίθω διαλέγη; Ναί· ἐπειδὴ λίθου ἀναισθητότερος ὁ βασιλεὺς. Ἀκουσόν μου, θυσιαστήριον, ἀκουσον· τὰδε λέγει Κύριος. Καὶ εὐθέως διεσχίσθη τὸ θυσιαστήριον· καὶ ὁ λίθος ἔκρουσεν, ὁ λίθος ἐρράγη, καὶ ἐξέχεε τὴν θυσίαν. Πῶς οὐκ ἔκρουσεν ὁ ἄνθρωπος; Ἐξέτεινε [346] τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀρπάσαι τὸν προφήτην· καὶ τί ποιεῖ ὁ Θεός; Ἐξήρανεν αὐτοῦ τὴν χεῖρα. Βλέπει τὴν ἐποίησιν, βλέπει φιλονεικίαν Δεσπότου, καὶ ἁμαρτίαν δούλου. Διὰ τί ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἐξήρανεν αὐτοῦ τὴν χεῖρα; Ἵνα τῷ πάθει τοῦ λίθου σωφρονέστερος γένηται. Εἰ γὰρ μὴ ἐσχίσθη ὁ λίθος, ἐφευρόμην σου· ἐπειδὴ δὲ διεσχίσθη ὁ λίθος, καὶ σὺ οὐ διωρθώθης, ἐπὶ σὲ φέρω τὴν ὀργήν. Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα ἀρπάσαι τὸν προφήτην, καὶ ἐξηράνθη ἡ χεῖρ. Εἰστήκει τὸ τρόπαιον· δορυφόροι τοσοῦτοι καὶ στρατηγοὶ καὶ βοηθία πολλή, καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ συστεῖλαι οὐκ ἠδύναντο· ἀλλ' εἰστήκει ἡ χεὶρ φωνῆν ἀφείστα, στήλιτεύουσα τῆς ἀσεβείας τὴν ἤτταν, καὶ ἀσεβείας τὸ τρόπαιον, τοῦ Θεοῦ φιλονεικίαν, κίχαινον τὴν ἀπόνοιαν. Καὶ συστεῖλαι αὐτῇ οὐκ ἠδύναντο.

δ. Ἄλλ' ἵνα μὴ λόγον ἐκ λόγου ὑφαίνοντες τῆς ὑποθέσεως ἐπιλαθώμεθα, φέρε οὖν ἃ ἐπηγγειλάμεθα δεῖξωμεν. Τί δὲ ἐπηγγειλάμεν; Ὅτι εἰ μυρία τραυματὰ τις ἔχει, μετανοήσῃ δὲ καὶ ποιήσῃ τὸ χρηστὸν, οὕτως αὐτὰ ἐξαλείφει ὁ Θεός, ὥς μὴδὲ σὺλῃν, μὴδὲ ἔχον, μὴδὲ δεῖγμα φαίνεσθαι τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν· ταῦτα ὑποσχόμενος, ταῦτα ἐπιδείξαι πειράσσομαι. Ἀκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Εἰπέ μοι τί

ἐλάλησεν; Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησόμενον, [ἀλόγων ἀλογώτεροι,] καὶ ὄρος τὴν γάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ [ἰσχυρὸν ὠνιδέστερον·] Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνήκεν. Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν. Διὰ τί, φησὶν, οὐκ ἐνὶ σωτηρίας ἐλπίς; Οὐαὶ διὰ τί λέγεις, εἰπέ μοι; Ὅτι οὐκ εὐρίσκω ἴασιν. Οὐαὶ διὰ τί λέγεις; Ὅτι ἐπέθηκα φάρμακα, καὶ οὐκ εἶξε τὸ ἔλκος· διὰ τοῦτο ἀπεστράφη. Τί οὖν ἔχω ποιῆσαι; οὐδὲ θεραπεύσαι κοπιῶ. Οὐαὶ. Θρηνοῦσαν γυναῖκα μιμεῖται· καὶ καλῶς ποιεῖ. Πραχαιλῶ, προσέχετέ μοι μετὰ ἀκριθείας. Οὐαὶ, διὰ τί; Ἐπειδὴ καὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ σωμάτων γίνεται. Ὅταν γὰρ ὦσθαι ὁ ἰατρός· τὸν νοσοῦντα οὐκ ἔχοντα σωτηρίας ἐλπῖδα, δακρύει, καὶ οἱ οἰκεῖοι καὶ προσήκοντες ὀλοφυρμένοι στενάδουσιν· ἀλλ' ἐκείνῃ εἰκὴ καὶ μάτην. Ὅταν γὰρ μέλλῃ τελευτᾶν ὁ τελευτῶν, κἂν ὁ κόσμος ὅλος θρηνησῇ, οὐκ ἔγερει αὐτόν· ὥστε πένθους ὁ θρήνος, οὐ διορθώσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἐὰν θρηνησῇ, πολλάκις ἐγείρει τὸν νεκρὸν τῇ ψυχῇ. Διὰ τί; Ὅτι τὸ σῶμα μὲν ἀποθανόν, οὐκ ἐγείρεται δυνάμει ἀνθρωπίνῃ, ψυχὴ δὲ ἀποθανοῦσα διορθώσῃ ἐγείρεται. Βλέπε πόρνον, καὶ θρῆνησον· καὶ ἐγείρεις αὐτόν πολλάκις. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος οὐκ ἔγραφε μόνον, οὐδὲ παρήγει, ἀλλὰ καὶ ἐθρήνηε μετὰ δακρύων, νοθεύων ἕνα ἕκαστον. Ἐστω, νοθεύετε, τί καὶ δακρύετε; Ἵνα ἐὰν μὴ ἰσχύῃ ἡ νοθεύσας, τὰ δάκρυα βοηθήσῃ. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης θρηνεῖ. Ὁ Δεσπότης ἡμῶν ἰδὼν τὴν Ἰερουσαλὴμ πεπτωκυῖαν λέγει· Ἰερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς σέ. Ἀνακαλεῖται τὴν πόλιν πεπτωκυῖαν, καὶ μιμεῖται ἄνθρωπον θρηνοῦντα. Καὶ ὁ προφήτης· Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν, λαὸς πλῆρης ἁμαρτιῶν· μὴ ἔχει ὑγιὲς τὸ σῶμα. Εἶδες αὐτοὺς ἡλικιωμένους; Σπέρμα [347] ποιηρῶν, υἱοὶ ἀνομῶν. Διὰ τί θρηνεῖς, εἰπέ μοι; Ἐγκατελλίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Τί ἐστὶ πληγῆτε; Τί ἔχω ὑμᾶς πλῆξαι; λιμῶ, ἡ λοιμῶ; Πᾶσα τιμωρία ἔλθε, καὶ ἡ κακία ὑμῶν οὐκ ἀνῆλθῃ. Προστιθέτετε ἀνομίας. Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Οὐκ ἐνὶ τραῦμα, οὐ μώλωψ. Καὶνὰ β' πράγματα. Πρὸ μικροῦ ἔλεγες· Σπέρμα ποιηρῶν, υἱοὶ ἀνομῶν, ἐγκατελλίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ, Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν! Θρηνεῖς, κόπτη, ὀδύρη, καταλέγεις τὰ τραύματα, καὶ ἐπινῶν λέγεις, Ὅυτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ; Πρόσεχε· τραῦμα τότε γίνεται, ὅταν τὸ μὲν ἄλλο μέρος τοῦ σώματος ὑγιὲς ᾖ, ἐν δὲ μέρος τοῦ σώματος ἀναίσθητον μὲνῃ· ἐνταῦθα ὁ δὲ λέγει, ὅτι ὅλον τραῦμά ἐστιν. Ὅυτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα, ἀλλὰ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδύσους. Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις πυρκαϊσσοῦσι, τὴν χώραν ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσι. Πάντα ταῦτα ἐποίησα, καὶ ὑμεῖς οὐ διορθώθητε· πάντα ἐποίησα τὰ τῆς τέχνης, ὁ δὲ νοσερός μένει νεκρός. Δεῦτε, ἀκούσατε λόγον Κυρίου, οἱ ἄρχοντες Σοδόμων καὶ Γομόρρας. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Τί οὖν; Σοδομοῖς ἀκαλέγεται; Οὐχί, ἀλλὰ Ἰουδαίους Σοδομοῖς ἀκαλεῖ.

^a Savil. οὐ δύναμαι θεραπεύσαι.

^b Sic Savil. At Morel. κενά.

^c Savil. σώματα ἔχῃ τραῦμα· ἐνταῦθα.

cat, quæ contestatus erat Moyses. Ecce a promissione excidistis, o Judæi: ecce dereliquistis Deum. Quo pacto te advocabo, Moyses? defunctus enim es, et vitam obtisti. Quo pacto item Aaronem evocabo? ille quoque mortem oppetivit. Non potes hominem evocare? evoca elementa. Idcirco enim et ego dum viverem, non Aaronem solum, non illum et illum contestabar, quia obituri erant; sed elementa, quæ manent, nempe cælum et terram, contestor. Ait igitur Isaias, *Audi, cælum, et auribus percipe, terra.* Vos enim jussit Moyses hodie advocare. Neque hanc solum ob causam vocat elementa, sed quia Judæos alloquebatur. *Audi, cælum;* tu enim manna demisisti: *Auribus percipe, terra;* tu namque coturnicem dedisti. *Audi, cælum,* audi: tu enim manna demisisti; tu enim quæ supra naturam erant exhibuisti: sursum eras, et aream imitabar. *Auribus percipe, terra:* tu enim deorsum eras, et extemporalem mensam parasti. Otiosa erat natura, et gratia operata est: bonum notius erat labor, et spica proferebatur: non coquorum manus, non jussum aderat: sed manna fontis sancti instar omnium vicem supplebat: natura propriæ infirmitatis obliviscatur. Quo pacto ipsorum vestes detritæ non sunt? Quomodo ipsorum calceamenta non sunt vetustate consumpta? Omnia ad illorum ministerium inserviebant. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra.* Post tot monita, post tot beneficia, contumelia afficitur Dominus. Quem alloquar? num vos? Neminem qui audiat habeo. *Ecce veni, et nullus erat homo: loquutus sum, nec erat qui audiret.* Irrationabilia alloquar, quandoquidem rationabiles ad irrationabilium vilitatem delapsi sunt. Quamobrem alius propheta videt furem regem, idolum cultu honoratum, Deum contumelia affectum, alios omnes attonitos, et dicit: *Audi me, altare, audi me* (3. Reg. 15. 2). Lapidem ne alloqueris? Etiam: quandoquidem rex minus est compos sensuum, quam lapis. *Audi me, altare, audi; hæc dicit Dominus.* Et statim altare disruptum est: et lapis auditus, lapis disruptus est, et sacrificium effudit. Quomodo non auditus homo? Extendit manum suam, ut raperet prophetam: et quid facit Deus? Arefecit ejus manum. Vide quidnam fecerit, vide Domini clementiam, et servi peccatum. Quare non ab initio manum ejus arefecit? Ut disrupto lapide respueretur. Etenim si lapis disruptus non fuisset, tibi pepercissem: quia vero discissus est lapis, et tu non emendatus es, iram in te transfero. Extendit manum ut raperet prophetam, et arefacta est manus. Erectum erat tropæum: aderant tot satellites et duces exercitus, auxilium ingens, et manum ejus contrahere non poterant: sed stabat manus voce declarans impietatis profligationem, pietatis tropæum, Dei erga homines benignitatem, illius insaniam. Et illam contrahere non poterant.

4. Verum ne verbum ex verbo texentes argumenti obliviscamur, age quæ polliciti sumus ostendamus. Quidnam polliciti sumus? Quod si quis sexcentis sit affectus vulneribus, poenitentiamque agat, et bonum operetur, sic ea delebit Deus, ut nec cicatrix, nec vestigium, nec indicium priorum peccatorum appa-

reat. Hæc promisi, hæc demonstrare conabor. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus locutus est* (Isai. 1. 2. ad 4.) Dic mihi, quid loquutus est? *Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem, irrationabilibus irrationabiliores: et asinus præsepe domini sui, asinis hebetiores. Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit. Væ genti peccatrici.* Cur, inquit, nulla est spes salutis? Qua de causa dicis, *Væ*? Quia non invenio medelam. Qua de causa dicis, *Væ*? Quia medicamenta adhibui, nec cessit ulcus! ideo aversus sum. Quid mihi igitur faciendum est? Non laborabo ut curem. *Væ!* Mulierem repræsentat lamentantem: et bene facit. Animum, quæso, mihi adhibete diligenter. *Væ, quare?* Quia idipsum in corporibus fieri solet. Cum enim viderit medicus ægrum nullam salutis spem habentem, lacrymatur: et domestici et affines ejulant atque lamentantur, sed frustra nulloque fructu: moriturum enim ne mundus quidem totus deplorans excitabit. Placuit ergo ille ad luctum valet, non ad restaurandam sanitatem. Secus autem in anima: nam si fleveris, sæpe etiam, qui anima mortuus est, excitabis. Quare? Quia corpus mortuum vi humanâ non excitatur, anima vero mortua correctione excitatur. Respice fornicarium, et plora, sæpeque illum excitabis. Ideoque Paulus non scribebat et admonebat solum, sed etiam cum lacrymis et lamentis hortabatur unumquemque. Esto admoneas, cure etiam ploras? Ut si non valeat admonitio, auxilientur lacrymæ. Sic et propheta lamentatur. Dominus item noster videns proximam Jerosolymæ ruinam dicit: *Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt* (Matth. 23. 37). Urbem compellat jam lapsam, hominemque lugentem imitatur. Propheta vero, *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis* (Isai. 1. 4): nihil habet sanum corpus illud. Vidisti eos ulceribus plenos? *Semini nequam, populo pleno peccatis.* Cur, quæso, lamentatis? *Dereliquistis Dominum, et irritastis Sanctum Israel. Quid ultra percutiamini* (Ibid. 5)? Qua vos plaga feriam? famene an peste? Omne supplicii genus accessit, et nequitia vestra consumpta non est: *Addentes prævaricationes. Omne caput in laborem, et omne cor in tristitiam: non est plaga, non cicatrix* (Ibid. 6). Res nova¹. Paulo ante dicebas: *Semen nequam, filii iniqui, dereliquistis Dominum, et irritastis Sanctum Israel;* et, *Væ genti peccatrici.* Lamentaris, luges, quereris, vulnera recensens; et deinde dicis, *Neque vulnus, neque cicatrix?* Attende. Tunc vulnus efficitur, cum alia corporis parte incolumi, una corporis pars sensu destituta manet: hic vero dicit, totum corpus esse vulnus: *Neque vulnus, neque cicatrix, neque plaga tumens;* sed a pedibus usque ad caput non potest imponi fomentum, non oleum, non ligamina. *Terra vestra deserta, civitates vestrae succensæ igni, regiones vestras alieni comedunt* (Ibid. 7). Hæc omnia feci, et vos non respiciistis: omnem adhibui artem, et æger mortuus manet. *Venite, audite verbum Domini, principes Sodomorum et Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum*

¹ Sic Savil. At Morel, res vane.

(Isai. 4. 10)? Quid igitur? Sodomitasne alloquitur? Nequaquam, sed Judæos Sodomitas appellat. Quoniam enim eorum mores imitabantur, eorum ipsis nomen imponit. Venite, audite verbum Domini, principes Sodomorum et Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum nolo. Si offeratis mihi similes, vanum: thymiama abominatio est mihi: neomenias vestras et sabbata odit anima mea: jejunium et diem magnum non fero. Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis (Ibid. 13-15). Estne ira huic æqualis? Propheta cælum advocat, lamentatur, ejulat, plorat, dicitque illi, Non est vulnus, non est cicatrix: Deus irascitur, non suscipit victimam, non neomeniam, non sabbatum, non similes, non orationem, non manuum extensionem. Vidistin' ulcus? vidistin' morbum incurabilem, non unius, non duorum, non decem, sed multorum millium? Quid igitur postea? Lavamini, mundi estote (Ibid. 16). Num est peccatum pro quo sit desperandum? ipse Dominus, qui dicit, Non audio vos; dicit etiam, Lavamini. Ad quid hæc loqueris? Cur ista? ambo sunt utilia: illa, ut terream; hæc, ut attraham. Si non audis illos, spem salutis non habent: si spem salutis non habent, cur dicis, Lavamini? Verum Pater est filiorum amans, solus bonus, plus quam pater ad commiserationem pronus. Et ut discas ipsum esse patrem, ait illis, Quid faciam, Juda? An nescis quid factururus sis? Novi plane, sed nolo: exigit peccatorum natura, sed cohibet clementiæ magnitudo. Quid faciam tibi? parcamne tibi? at segnior evades. Ultionem de te sumam? sed id non patitur clementia mea. Quid faciam tibi? an ut Sodomam te ponam, vel ut Gomorrhæam evergam te? Conversum est cor meum. Affectu licet vacuus, hominem affectu præditum imitatur; imo potius matrem prolis amantem. Conversum est cor meum; ac

si dicat mulier de puero, Conversum est cor meum materno more. At non satis habuit priora illa dixisse, sed, Turbatus sum in penitentia mea (Osee 14. 8). Deusne turbatur? Absit. Numenurbationis expers est; sed, ut jam dixi, nostrum loquendi morem imitatur. Conversum est cor meum; Lavamini, mundi estote. Quid sum vobis pollicitus? Quod peccatores, etiam sexcentis onustos peccatis, ulceribusque plenos, si penitentiam agant, Deus susceptos ita curet, ut ne vestigium, ut ne cicatricem, ut ne indicium quidem peccatorum relinquat. Lavamini, mundi estote, auferte nequitias vestras ab animabus vestris: discite bene facere (Isai. 4. 16. 17). Et quid boni præcipis? Judicate pupillum, et justifyate viduam. Non gravia præcepta sunt, sed ad quæ natura ipsa prona sit: mulieri enim convenit misericordia. Et venite, et discite (Ibid. 18). Dicit Dominus, modicum quidpiam facite, et ego quod reliquum est addam: exiguum aliquid mihi date, et totum ego impertiam. Venite. Quonam abeamus? Ad me, quem provocastis, quem irritastis; ad me qui dico, Non audio vos, ut in terminatione perterriti, iram sedetis. Venite ad non audientem, ut audiat. Et quid facis? Non relinquo vestigium, non indicem, non cicatricem. Venite, et discite, dicit Dominus: et addit, Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nivem dealbabo (Ibid. 18). Numcubi cicatrix? numcubi ruga etiam cum colore expiationis? Et si fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo. Numcubi nigricans color? numcubi macula? Et quo pacto sunt ista? Num aliæ promissiones? os enim Domini hæc loquutum est. Non solum magnitudinem vidisti promissorum, sed et dignitatem largientis. Deo enim possibilia sunt omnia, qui potest a sordido facere mundum. Hunc igitur cum audierimus, et penitentiam medelam noverimus, gloriam ipsi transmittamus: quia ipsius est gloria et imperium in sæcula. Amen.

DE PENITENTIA, ET DE IIS QUI A COLLECTIS ABFUERUNT, ITEMQUE DE SACRA MENSA ET DE JUDICIO ¹.

HOMILIA IX.

Quemadmodum nihil prodest iis qui seminant, si juxta viam semina jacent: ita neque nobis quidquam proderit, si Christiani dicamur, nisi quæ appellationi nostræ conveniant opera præstemus. Ejus rei, si placet, adhibebo fide dignum testem fratrem Dei Jacobum dicentem: Fides sine operibus mortua est (Jacob 2. 17). Ergo ubique opus est mandatorum operatione: nam illa absente, neque Christiani nominis appellatio nobis prodesse poterit. Et ne mireris. Quid enim, dic mihi, lucrī habet miles quando in exercitu est, nisi militia dignus sit, et pro rege a quo

alitur, militet? Forte autem, tametsi terribile est quod dicitur, melius ei erat non militare, quam in militia curam et honorem regis negligere. Qui enim fieri potest ut non puniatur is, qui a rege nutritur, pro rege autem non certat? Quid autem dico pro rege? utinam etiam pro nostris animabus curam gereremus! Et quomodo, ait, possibile in mundo et medio hominum sic versantem salvari? Quid dicis, homo? Vis breviter ostendam non esse locum qui salvet, sed mores et voluntatem? Adam in paradiso, ut in portu naufragium fecit (Gen. 3): Loth in Sodomis sicut in pelago servatus est (Gen. 49): Job in stercore justificatus est (Job 2): Saül ille in thesauris versans regno præsentī et futuro excidit (1. Reg. 18). Non est defensio, quod dicis, Non possum in mundo versari, atque in medio negotiorum salvari. Sed hæc gravia unde accidunt? Quia alii divinis præ-

¹ Titulus in Colbert., Ejusdem de necessitate sacris assistendi collectis, rejecto omni impedimento, et de penitentia, sermo trigesimus, secundum vss. ordinem. Initium vero sermonis sic habet: Dilecti, non sufficit nos temere et inconsulto Christianos nominari, et, si placeat, adhibebo testem fide dignum fratrem Dei Jacobum dicentem: Fides sola deest, et ne mireris.

¹ In Colb., Quid enim lucrī habet miles ex militia, nisi: quia virtute militum deest pro reg. militet?

ἐπιδὴ γὰρ αὐτῶν τὸν τρόπον ἐμιμησαντο, καὶ τὸ δοῖμα αὐτοῖς ἐπιτίθῃσι. Δεῦτε, ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων καὶ Γομόρρας. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν οὐ βούλομαι. Ἐὰν προσφέρῃτέ μοι σμιδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδελυγμὰ μοι ἐστὶ· τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· ἡστειῖαν καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Ὅταν ἐκτείνῃτε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς μέ, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν. Ἐνὶ τῆς ὀργῆς ταύτης ἴσον; Ὁ προφήτης τὸν οὐρανὸν καλεῖ, θρηνεῖ, ὀλοφύρεται, ὀδύρεται, λέγει· Οὐκ ἐνὶ τραῦμα, οὐκ ἐνὶ μάλωψ· ὁ Θεὸς ὀργίζεται, οὐ δέχεται θυσίαν, οὐ νεομηνίαν, οὐ σάββατον, οὐ σμιδαλιν, οὐκ εὐχὴν, οὐκ ἑκτασιν χειρῶν. Εἶδες ἔλκος; εἶδες νόσσημα ἀνιάτων, οὐχ ἐνός, οὐ δύο, οὐ δέκα, ἀλλὰ χιλιάδων; Τί οὖν μετὰ ταῦτα; Λούσσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. Μὴ ἐστὶν ἁμαρτία ἀπογίνωσιν ἔχουσα; Αὐτὸς λέγει ὁ Θεός, οὐκ ἀκούω ὑμῶν· καὶ λέγεις· Λούσσασθε. Εἰς τί ἐκεῖνα λέγεις; Εἰς τί ταῦτα; χρησίμως ἀμφοτέρω· ἐκεῖνα, ἵνα φοβήσωμαι, ταῦτα, ἵνα ἐπισπάσωμαι. Εἰ οὐκ ἀκούεις αὐτῶν, οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα σωτηρίας· εἰ οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα σωτηρίας, πῶς λέγεις, Λούσσασθε; Ἀλλὰ πατήρ ἐστι φιλόστοργος, μόνος ἀγαθός, καὶ σπλαγχνιζόμενος ὑπὲρ ταῦτα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι πατήρ ἐστι, λέγει αὐτοῖς· Τί ποιήσω, Ἰούδα; Οὐκ οἶδας τί ποιήσεις; Οἶδα· ἀλλ' οὐ βούλομαι· ἀπαιτεῖ τῶν ἁμαρτημάτων ἡ φύσις, καὶ κατέχει τῆς φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος. Τί σοι ποιήσω; Φείσομαι σου; ἀλλὰ γίνῃ βρθυρότερος. Ἀλλ' ἐπέλω σοι; ἀλλ' οὐκ ἀνέχεται ἡ φιλανθρωπία. Τί σοι ποιήσω; ὡς Σόδομα θήρομαι σε, καὶ ὡς Γομόρρα [348] καταστρέψω σε; Ἐστράφη ἡ καρδία μου. Ὁ ἀπαθὴς ἐμπαθεῖ ἄνθρωπον μιμεῖται, μῆλλον δὲ μητέρα φιλόστοργον. Ἐστράφη ἡ καρδία μου· ὅπερ ἂν εἴποι γυνὴ ἐπὶ παιδίῳ· ἐστράφη ἡ καρδία μου

κατὰ τὴν μητέρα. Ἀλλ' οὐκ ἔρκεσθη τῇ προτέρᾳ λίξει· ἀλλ', Ἐστράφη ἐν τῇ μεταμελείᾳ μου. Θεὸς ταράσσεται; Ἀπχε! μὴ γένοιτο! ἀτάραχον τὸ Θεῖον· ἀλλ' ὅπερ εἶπον, μιμεῖται τὰς λέξεις ἡμῶν. Ἐστράφη ἡ καρδία μου· Λούσσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. Τί ὑπεσχόμεν ὑμῖν; Ὅτι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, καὶ μυρίων γέμοντας; ἁμαρτημάτων, καὶ ἡλκωμένους λαδὼν ὁ Θεὸς μετανοοῦντας, οὕτω θεραπεύει, ὡς μὴ ἀφεῖναι αὐτοῖς ἔχνος ἁμαρτημάτων, ὡς μὴ ἀφεῖναι οὐλήν, ὡς μὴ ἀφεῖναι ὑπόμνημα. Λούσσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ὑμῶν ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· μάθετε καλὸν ποιεῖν. Καὶ καλὸν τί ἐπιτάττεις; Κρίνατε ὄψαρον καὶ δικαιοῦσατε χίρην. Οὐδὲ βαρέα τὰ ἐπιτάγματα, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἡ φύσις ἐπίσταται, ὅτι καὶ γυναικὶ ὁ ἔλεος συμφέρει. Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος· ποιήσατε μικρὸν, καὶ τὸ λοιπὸν ἐγὼ προστίθωμι· ὀλίγον μοι δότε, καὶ τὸ ὅλον ἐγὼ χαρίζομαι. Δεῦτε. Καὶ τοῦ ἀπέλθωμεν; Πρὸς ἐμέ, ὅ, παρωξύνετε, ὃν παρωξίσατε, πρὸς ἐμέ τὸ, εἰπόντα· Οὐκ ἀκούω ὑμῶν, ἵνα φοβηθέντες τὴν ἀπειλήν, λύσητε τὴν ὀργήν. Δεῦτε πρὸς τὸν οὐκ ἀκούοντα, ἵνα ἀκούσω. Καὶ τί ποιεῖς; Ὅτι οὐκ ἀφίημι ἔχνος, οὐκ ἀφίημι δειγμα, οὐκ ἀφίημι οὐλήν. Δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν. Λέγει Κύριος· καὶ φησιν· Ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινίκα, ὡς χιόνα λευκανῶ. Μήπου οὐλή; μήπου ρυτίς καὶ μετὰ τοῦ χρώματος τῆς καθαρότητος; Καὶ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Μήπου μελανία; μήπου σπῆλος; Καὶ πῶς γίνεται ταῦτα; Μὴ ἄλλαι αἱ ἐπαγγελίαι; τὸ γὰρ στόμα τοῦ Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Οὐ μόνον τὸ μέγεθος· εἶδες τῶν ἐπαγγελθέντων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ δεδωρηκότος. Τῷ γὰρ Θεῷ πάντα δυνατὰ τῷ δυναμένῳ ποιῆσαι καθαρὸν ἀπὸ βύπτου. Τοῦτον τοῖνον ἀκούσαντες, καὶ τῆς μετανοίας τοῦ φάρμακον εἰδότες, δόξαν αὐτῷ ἀναπέμφωμεν· ὅτι αὐτοῦ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀμήν.

• Περὶ μετανοίας, καὶ εἰς τοὺς ἀπολειφθέντας ἐν ταῖς συνάξεσιν, ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης καὶ περὶ κρίσεως.

Ὁμιλία θ'.

Ὅσοι περ τοῖς σπείρουσιν ὕψους οὐδὲν, ὅταν παρὰ τὴν ὄνιν ῥίπτωσι τὰ σπέρματα· οὕτως οὐδὲ ἡμῖν ὕψους ἐκ τοῦ ἀκούειν ἡμᾶς Χριστιανοὺς, ἔαν μὴ καὶ τοῖς ἔργοις κατὰλληλον ἔχωμεν τὴν προσηγορίαν. Καὶ εἰ βούλεσθε, παράξω ὑμῖν ἀξιόπιστον μάρτυρα τὸν ἀδελφόνθεον Ἰάκωβον φάσκοντα· Ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν. Ἄρα οὖν πανταχοῦ χρὴ [349] τῆς τῶν ἔργων ἐργασίας· ταῦτες γὰρ ἀπούσης, οὔτε ἡ τοῦ Χριστιανοῦ προσηγορία ὠφελῆσαι ἡμᾶς δύναται. Καὶ μὴ θαυμάσης. Τί γάρ, ἐπεὶ μοι, κέρδος ἔχει ὁ στρατιώτης ἐκ τοῦ στρατεύεσθαι αὐτὸν, ἔαν μὴ ἀξίος ᾖ τῆς στρατείας, καὶ πολέμῳ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τρεφόμενος παρ' αὐτοῦ; Τάχα δὲ, εἰ καὶ φοβερόν ἐστι τὸ λεγόμενον, ἀμεινον ᾖν αὐτὸν μὴ στρατευθῆναι, ἢ στρατευθέντα

ἀμελεῖν τῆς τοῦ βασιλέως τιμῆς· πῶς γὰρ οὐ τιμωρηθήσεται ὁ ἐκ τοῦ βασιλέως τρεφόμενος, ὑπὲρ δὲ τοῦ βασιλέως μὴ ἀγωνιζόμενος; Καὶ τί λέγω ὑπὲρ τοῦ βασιλέως; εἶθε καὶ ὑπὲρ τὸν ἑαυτῶν ψυχῶν ἐφροντίζομεν. Καὶ πῶς, β' φησι, δύναμαι ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι, καὶ ἐν μέσῳ πραγμάτων, καὶ σώζεσθαι; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Βούλει συντόμως δεῖξαι με μὴ τὸν τρόπον εἶναι τὸν σώζοντα, ἀλλὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν προαίρεσιν; Ὁ Ἀδὰμ ἐν παραδείσῳ ὡς ἐν λιμένι τὸ ναυάγιον ὑπέστη· ὁ δὲ Ἄνθρωπος ἐν τοῖς Σοδόμοις ὡς περὶ ἐν πειλῇ διεσώθη· ὁ Ἰὼβ ἐπὶ τῇ κοπρίᾳ ἐδικαιώθη· ὁ δὲ Σαούλ ἐν τοῖς ταμείοις ὧν, τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖ ἐξέπεσεν. Οὐκ ἐστι τοῦτο ἀπολογία, τὸ λέγειν· Οὐ δύναμαι ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι, καὶ ἐν μέσῳ πραγμάτων, καὶ σώζεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα πόθεν; Ὅτι οἱ μὲν ἐν ταῖς προσευχαῖς, οἱ δὲ ἐν ταῖς θείαις συνάξε-

* Collata cum codice Colbertino 49, qui toto casu differt ab edito. Titulus in Colb.: Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνεμποδίστως σχολάζειν ἡμᾶς ταῖς ἀγίαις συνάξεσι, καὶ περὶ μετανοίας λόγος λ. secundum ms. ordinem. Initium vero sermonis sic habet: Ἀγαπητοί, οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἀπλῶς καὶ ὡς ἐντυχὴ ἀκούειν ἡμᾶς Χριστιανούς. Καὶ εἰ βούλεσθε, ἀξιόπιστον παρέχω μάρτυρα τὸν ἀδελφόνθεον Ἰάκωβον λέγοντα, «Ἡ πίστις.» Paulo post πανταχοῦ χρὴ. Paulo post καὶ μὴ θαυμάσης. deest. Mox ἐκ τοῦ στρατεύματος, ἔαν μὴ ἀξίως τῆς στρατείας πολεμήσῃ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Infra hæc, τρεφόμενος παρ' αὐτοῦ, desunt.

b Sequentia in Reg. sic se habent: φησὶ δυνατόν ἐν κόσμῳ καὶ ἐν μέσῳ τῶν πραγμάτων ἀνατρεφόμενον σώζεσθαι. Τί λέγεις; Θέλεις συντόμως δεῖξαι μὴ τὸν τρόπον... τὴν ὁρὴν προαίρεσιν.. ναυάγιον ὑπέμεινεν, ὁ δὲ.

c Reg. καὶ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐξέπεσεν.. τὸ λέγειν, οὐκ ἐστι δυνατόν τὸν ἐν μέσῳ τῶν πραγμάτων σώζεσθαι· ἄλλα ταῦτα μακάριον ἐκ τοῦ μὴ ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ ταῖς ταῖς θείαις συνάξεσι σχολάζειν ἡμᾶς. Ἡ οὐχ... πῶς παρεδρεύουσιν... κινεῖται ἵνα ἐπιτύχωσιν οὐ αἰτοῦνται; Ταῦτα.

σιν οὐ συνεχῶς παραγίνεσθε. Ἡ οὐχ ὁρᾶτε τοὺς βουλομένους ἀξιώματα λαβεῖν παρὰ τοῦ ἐπιγείου βασιλέως, πῶς προσεδρεύουσιν, πῶς καὶ ἑτέρους εἰς παράκλησιν κινουσιν, ὅπως τοῦ ζητουμένου μὴ ἐκπέσῃ; Ταῦτα πρὸς τοὺς ἀπολιμπανόμενους τῶν θείων συνάξεων εἰρηται, καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ τῆς φοβερᾶς καὶ μυστικῆς τραπέζης ὥρᾳ εἰς συντυχίας καὶ ματαιολογίας ἀσχολουμένους. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; οὐχ ὑπέσχοι τῷ ἱερεῖ εἰπόντι, Ἄνω σχῶμεν ἡμῶν τὸν τοῦ καὶ τὰς καρδίας, καὶ εἶπας, Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον; οὐ φοβῇ, οὐκ ἐρυθριᾷ κατ' αὐτὴν τὴν φοβεράν ὥραν ψεύστης εὐρισκόμενος; Βαβαὶ τοῦ θαύματος! Τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς ἐξηρητισμένης, τοῦ αἵμου τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ σοῦ ἁ σφαγιαζομένου, τοῦ ἱερέως ὑπὲρ σοῦ ἀγωνιζομένου, πυρὸς πνευματικοῦ ἐκ τῆς ἀχράντου ἀναβλύζοντος τραπέζης, τῶν Χερουβὶμ παρισταμένων, καὶ τῶν Σεραφὶμ ἱσταμένων, τῶν ἐξαπτερόγων τὰ πρόσωπα κατακαλύπτοντων, πασῶν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων μετὰ τοῦ ἱερέως ὑπὲρ σοῦ πρεσβεουσῶν, τοῦ πυρὸς τοῦ πνευματικοῦ κατερχομένου, τοῦ αἵματος ἐν τῷ κρατῇρι εἰς σὴν κάθαρσιν ἐκ τῆς ἀχράντου πλευρᾶς κενουμένου, οὐ φοβῇ, οὐκ ἐρυθριᾷ καὶ κατὰ ταύτην τὴν φοβεράν ὥραν ψεύστης εὐρισκόμενος; Ἐκατὸν ἐξήκοντα ὁκτώ ὥρας ἐχούσης τῆς ἐδομοᾶδος, μίαν καὶ μόνην ὥραν ἀφώρισεν ἑαυτῷ ὁ Θεός· καὶ ταύτην εἰς πράγματα βιωτικά [350] καὶ εἰς γελοῖα καὶ εἰς συντυχίας ἀναλίσκει; Μετὰ ποίας λοιπὸν παρόρησις τοῖς μυστηρίοις προσέρχη; μετὰ ποίου συνειδότος μεμολυσμένου; Ἄρα εἰ ἐδάσταζες κόπρον ἐν ταῖς χερσὶ σου, ἐτόλμας προσφύσαι τοῦ κρασπέδου τοῦ ἐπιγείου βασιλέως; Οὐδαμῶς.

Μὴ ὅτι ἄρτος ἐστὶν ἰδῆς, μὴδ' ὅτι οἶνός ἐστι νομίσης· οὐ γὰρ ὡς αἱ λοιπαὶ βρώσεις εἰς ἀφεδρῶνα χωρεῖ· ἄπαγε! μὴ τοῦτο νόμι· ἀλλὰ ὥσπερ κηρὸς πυρὶ προσομιλήσας οὐδὲν ἀπουσιάζει, οὐδὲν περισσεύει· οὕτω καὶ ὡς νόμις συναναλίσκεσθαι τὰ μυστήρια τῇ τοῦ σώματος οὐσίᾳ. Διδὼ καὶ προσερχόμενοι, μὴ ὡς ἐξ ἀνθρώπου νομίσητε μεταλαμβάνειν τοῦ θείου σώματος, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν Σεραφὶμ τῇ λαβίδι τοῦ πυρὸς, ἥνπερ Ἡσαίας εἶδε, τοῦ θείου σώματος μεταλαμβάνειν νομίζετε, καὶ ὡς τῆς θείας καὶ ἀχράντου πλευρᾶς ἐφαπτόμενοι τοῖς χεῖλεσιν, οὕτω τοῦ σωτηρίου ἁ αἵματος μεταλάβωμεν.

^a Reg. σφαγιαζομένου, καὶ πυρὸς πνευματικοῦ ἐκ τῆς ἱερᾶς ἀναβλύζοντος τραπέζης, τῶν Σεραφὶμ παριστάων, τῶν Χερουβὶμ ἱσταμένων, τῶν ἐξαπτερόγων τὰ πρόσωπα κατακαλύπτοντων, τοῦ πυρὸς ἐν πνεύματι κατερχομένου, τοῦ αἵματος ἐν κρατῇρι... κενουμένου. Οὐκ αἰσγύνη, καὶ ἐρυθριᾷ, καὶ ἐντρέψει, μὴδὲ ὑπὲρ σεαυτοῦ τὸν Θεὸν ἐξιδουμένην, οὐδὲ τὸ συνεῖδός, ὁ ἄνθρωπε, κατακρίνει σε; ὅτι ἐπὶ τὰς ἡμερῶν ἐχούσης τῆς ἐδομοᾶδος, τὴν μίαν οὐκ ἀποδίξας (-ic) τῷ Θεῷ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἀπάσχοι ἥσαι ἐν ματαιολογίαις καὶ δικαστηρίοις. Καὶ τί λέγω, πᾶσαν τὴν ἡμέραν; Εἶθε καὶ τρεῖς ὥρας ἀπεδιδόκαμεν τῷ Θεῷ μετὰ προθυμίας. Ἄλλ' ὡς τῆς ἀναισθησίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἀγνωμοσύνης, μίαν καὶ μόνην ἡμέραν ἑαυτῷ ἀφώρισεν ὁ Θεός, καὶ ταύτην... γελοῖα καὶ συντυχίας ἀναλίσκει, ἄνθρωπε, μετὰ ποίας... προσέρχῃ, ἢ μετὰ ποίου συνειδότος; εἰ μεμολυσμένος ἄρα, ἢ βεβορβορωμένος εἶχες τὰς χεῖρας, ἐτόλμας ἐγγίσιαι τῷ κρασπέδῳ τοῦ βασιλέως; οὐδαμῶς, εἰς.

^b Reg. αἷματος μεταλαμβάνειν ἡγήσασθε, μὴδὲ, παρακαλῶ, τὸν ἐκκλησιῶν ἀπολιμπανόμενα, μὴδὲ ἐν ταῖς συντυχίαις ἑαυτοὺς ἀσχολῆσασθαι, καθὼς προεῖρηται, ἐντρομοί, ἐμφοδοί, κατηφέες, ὀδοντροί, κάτω νεύοντες τῷ ὀμῳ, ἄνω δὲ τῇ ψυχῇ. Στεναζόμενοι ἄφωνοι, ἀλαλῶμεν τὴν καρδίαν. Οὐχ ὁρᾷς τοῦ τοῦ ἐπιγείου καὶ φθαρτοῦ καὶ προσκαίρω καὶ αἰσθητοῦ βασιλέως. Vide notam Latium.

Τοιγαροῦν, ἀδελφοί, τῶν ἐκκλησιῶν μὴ ἀπολειπόμεθα, μήτε πάλιν ἐν αὐταῖς συντυχίαις ἑαυτοὺς ἀσχολῶμεν· σῶμεν ἔμφοδοί καὶ ἐντρομοί, κάτω νεύοντες τὸ ὄμμα, ἄνω δὲ τὴν ψυχὴν· στεναζόντες ἀφώνως, ἀλαλῶμεν τὴν καρδίαν. Ἡ οὐχ ὁρᾶτε τοὺς τῷ αἰσθητῷ καὶ φθαρτῷ καὶ προσκαίρω καὶ ἐπιγείῳ βασιλεῖ παρισταμένους, πῶς εἰσιν ἀμετακίνητοι, μὴ φεγγόμενοι, μὴ σειόμενοι, μὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς κἀκεῖσε πέμποντες, ἀλλὰ στεγνοί, κατηφέες, ἐμφοδοί; Ἐξ αὐτῶν, ὡς ἄνθρωπε, τὸν ἑλεγχὸν λάβε, καὶ οὕτω παρακαλῶ παριστᾶσθαι ὑμᾶς τῷ Θεῷ, ὥσπερ εἰσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ ἐπιγείου βασιλέως τυγχάνετε· πολλῷ μᾶλλον τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ μετὰ φόβου παρίστασθαι χρή. Ταῦτα πολλάκις λέγων οὐ παύσομαι, ἕως οὐ διορθωθέντας ἴδω. Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς Θεῷ πρέπει εἰσελθόμενοι, μὴ μνησικακίαν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχοντες, μήπως εὐχόμενοι, καθ' ἑαυτὸν ἐχόμεθα, λέγοντες· Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀξίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Φοβερὸν γάρ ἐστι τὸ λεγόμενον, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, τοιοῦτο πρὸς τὸν Θεὸν βοᾷ ὁ τοῦτο λέγων· Ἀφῆκα, Δέσποτα, ἄφε· ἔλυσσα, λῦσον· συνεχώρησα, συγχώρησον· εἰ ἐκράτησα, κράτησον· εἰ μὴ ἔλυσσα τῷ πλησίον, μὴδὲ σὺ λύση; τὰ ἐμὰ ἁμαρτήματα· ἐν ᾧ μέτρω ἐμέτρησα, ἀντιμετρήθηται μοι.

Ταῦτα εἰδότες, καὶ τὴν φοβεράν ἡμέραν ἐκείνην ἐνθυμηθέντες, καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, καὶ τὰ φοβερά κολαστήρια εἰς νοῦν λαβόντες, ἐπιστρέψωμεν λοιπὸν ἐκ τῆς πεπλανημένης ὁδοῦ ἡμῶν. Ἐλευσεται γὰρ ὥρα ὅταν τὸ θέατρον τοῦ κόσμου τοῦτο διαλυθῇ· καὶ οὕτως οὐκ ἔστι λοιπὸν ἀγωνίζεσθαι· οὐκ ἔστι μετὰ τὴν πάροδον τὸν βίον πραγματεύεσθαι, οὐκ ἔστι μετὰ τὴν τοῦ θεάτρου ἀπόλυσιν στεφανωθῆναι. Οὗτος ὁ καιρὸς μετανοίας, ἐκεῖνος κρίσεως· οὗτος ὁ καιρὸς τῶν ἀγώνων, ἐκεῖνος τῶν στεφάνων· οὗτος κόπου, ἐκεῖνος ἀνάσεως· οὗτος καμᾶτου, ἐκεῖνος ἀνταποδόσεως. Διεγέρθητε, παρακαλῶ, διεγέρθητε, καὶ τῶν λεγομένων [351] προθυμῶς ἀκούσωμεν. Ἐξήσαμεν τῇ σαρκὶ, ζήσωμεν λοιπὸν καὶ τῷ πνεύματι· ἐξήσαμεν ταῖς ἡδοναῖς, ζήσωμεν λοιπὸν καὶ ταῖς ἀρεταῖς· ἐξήσαμεν τῇ ἀμαλείᾳ, ζήσωμεν καὶ τῇ μετανόᾳ. Τί ἐπερωφανεύεται γῇ καὶ σκοδός; Τί φουσιόσαι, ὡς ἄνθρωπε; τί μεγαλουργεῖς σεαυτόν; τί ἐλπίζεις ἐκ τῆς τοῦ κόσμου δόξης καὶ τοῦ πλούτου; Ἐξέλθωμεν ἐπὶ τοὺς τάφους, παρακαλῶ, καὶ ἴδωμεν τὰ ἐκεῖσε μυστήρια· ἴδωμεν τὴν φύσιν διεσπαργμένην, ὅσα βεβρωμένα, σώματα σεσηπότα· καὶ σοφὸς ἦς, ἐπισκεψαί, καὶ φρόνιμος, εἰπέ μοι, τίς ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς καὶ τίς ὁ ἰδιώτης, τίς ὁ εὐγενὴς καὶ τίς ὁ δούλος, τίς ὁ σοφὸς καὶ τίς ὁ ἀσοφός. Ποῦ τὸ κάλλος ἐκεῖ τὸ τῆς νεότητος; ποῦ ἡ περιχαρὴς ὄψις; ποῦ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ εὐεῖδεῖς; ποῦ ἡ εὐθετος ρίς; ποῦ τὰ πυρίζοντα χεῖλη; ποῦ τὰ κάλλη τῶν παρειῶν; ποῦ τὸ ἀποστίλθον μέτωπον; οὐ πάντα κόνης; οὐ πάντα τέφρα; οὐ σποδός; οὐ πάντα σκόληξ καὶ δυσωδία; οὐ πάντα βρώμος; Ταῦτα ἐννοοῦντες, ἀδελφοί, καὶ τῆς ἐσχάτης ἡμῶν ἡμέρας ἐνθυμηθέντες, ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐπιστρέψωμεν ἐκ τῆς πεπλανημένης ὁδοῦ ἡμῶν. Αἵματι τιμὴν ἡγορήσθημεν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐπὶ γῆς ὤφθη· διὰ δὲ αὐτῷ, ὡς ἄνθρωπε, Θεὸς ἐπὶ γῆς ὤφθη, μὴ ἔχων ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει. Βαβαὶ τοῦ θαύματος! ὁ κριτὴς διὰ τοὺς κατακρίτους εἰς κριτήριον ἔρχεται· ἡ ζωὴ θανάτου γεύεται· ὁ πλάστης ὑπὸ τοῦ πλάσματος ραπίζεται· ὁ τοῖς Σερα-

eibus, alii divinis conventibus frequentes non adestis¹. Annon videtis eos qui volunt dignitatem a terreno rege accipere, quomodo assident, quomodo alios ad patrocinandum incitant, ut potiantur eo quod quaerunt? Hæc ego dixerim ad eos qui divinas collectas relinquunt, et sub horam terribilis et mysticæ mensæ colloquiis et vanis sermocinationibus occupati sunt. Quid facis, homo? non promisisti sacerdoti, qui dixit, *Sursum mentem et corda*, et dixisti, *Habemus ad Dominum?* non revereris et erubescis, quod illa ipsa hora mendax inveniaris? Papæ! mensa mystica parata est, et agnus Dei pro te immolatur, sacerdos pro te angitur, ignis spiritualis ex sacra mensa erumpit, Cherubim adstant, Seraphim advolant, et spiritus sex alas habentes faciem tegunt, omnes incorporæ virtutes pro te cum sacerdote intercedunt: ignis spiritualis e cælo descendit, sanguis in cratere in tuam purificationem ex immaculato latere effusus est: et non erubescis ac revoraris, nec te pudet in illa tremenda hora mendacem te deprehendi? Centum sexaginta octo horas habentes hebdomada, unam et solam horam sibi ipsi segregavit Deus, et hanc in opera sæcularia, et in ridicula, et in vana colloquia insumis? Cum qua postea fiducia ad mysteria accedes? cum qua polluta conscientia? Num si stercus in manibus haberes, auderes contingere simbriam terreni regis?

In Eucharistia non panis, non vinum est, sed corpus et sanguis Christi. — Ne quasi panem id respicias, ne quasi vinum existimes: neque enim hæc sicut reliqui eibi in secessum vadunt. Absit: ne sic cogites. Quemadmodum enim cera igni admoda, nihil substantiæ amittitur, nihil superfluit: sic et hic puta mysteria consumi corporis substantia. Propter quod et accedentes ne putetis vos accipere divinum corpus ex homine, sed ex ipsis Seraphim forcipe ignem, ut scilicet Isaias vidit (*Isai. 6*), divinum corpus accipere putate: et quasi divino et impolluto lateri admoti labiis, sic saluari sanguini participemus. Quocirca, fratres, oro vos et obsecro, ne absimus ab ecclesiis, neque ibi colloquiis et garrulitati vacemus: stemus tremantes et timidi, demissis oculis, elevata autem anima, gementes sine voce, jubilantes corde. Annon videtis eos, qui sensibili, corruptibili, temporali, et

terreno regi assistunt¹, quam sint immobiles, non loquentes, non agitati, non oculos huc et illuc mittentes, sed mæsti, demissi, pertimescentes? Ex ipsis documentum accipite, o homines, et sic assistite Deo, veluti ad terrenum regem accedentes facitis: multo magis cælesti regi cum timore adstare oportet. Hoc sæpe dico, et dicere non cessabo, donec correctos videam. Ingredientes autem in ecclesiam, ut decet Deum accedamus, ne vindictæ cupiditate in mente habentes, adversus nos precemur, dicentes: *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Matth. 6. 12*). Terribile enim est hoc, quod dicitur, et ferme sic ad Deum clamat, qui hoc dicit: Dimisi, Domine, dimitte; solvi, solve; ignovi, ignosce: si retinui, retine; si non solvi proximo, neque tu mea solvas peccata: in qua mensura metior proximo, eadem remetiaris mihi.

Post mortem nihil meremur. — Igitur cum hæc sciamus, ædificem illum terribilem nobis reputemus, et ignem illum, et terribilem tormentorum locum in mentem accipiamus, convertamus nos in posterum a via qua erravimus. Veniet enim hora quando theatrum vitæ hujus solvetur, et nullus postea certabit: non est post hujus vitæ finem negotiatio: hoc soluto theatro coronas mereri non datur. Hoc tempus est poenitentiae, illud iudicii: hoc agonum, illud coronarum: hoc laboris, illud relaxationis: hoc ærumnarum, illud retributionis. Excitemini, obsecro, excitemini, et quæ dicuntur suaviter audiamus. Viximus in carne, vivamus posthæc in spiritu: viximus in voluptatibus, vivamus in virtutibus: viximus in negligentia, vivamus in poenitentia. *Quid superbit terra et cinis* (*Eccli. 10. 9*)? Quid inflaris, homo? quid arrogans es? quid speras ex gloria mundi et divitiis? Egrediamur ad sepulcra, obsecro; videamus ibi mysteria, videamus disceptam naturam, ossa corrosa, corpora putrefacta. Si sapiens es, considera; si prudens, dic mihi, quis illic rex et quis privatus, quis nobilis et quis servus, quis sapiens et quis insipiens? Ubi pulchritudo illic adolescentiæ, ubi graciosus aspectus, ubi oculi speciosi, ubi elegans nasus, ubi ignita labia, ubi pulchritudo genarum, ubi frons radians? annon omnia cinis? nonne omnia pulvis? nonne omnia favilla? nonne omnia vermis? nonne omnia putredo et foetor? Hæc animo reputantes, fratres, et extremum diem animo versantes, dum tempus habemus, convertamur a via nostra, qua erravimus. Sanguine pretioso redempti sumus (*1. Petr. 1*). Propter te, homo, Deus super terram visus est, non habens ubi caput reclinet (*Luc. 9. 58*). Papæ, rem mirabilem! iudex ad tribunal ducitur propter reos: vitæ mortem gu-

¹ Reg.: *Non est defensio quod dicis: impossibile est in medio negotiorum versantem salvari; sed ea discamus oriri ex hoc quod precibus et præsertim divinis illis collectis non vacamus.*

² Totum hunc locum sic legit Reg.: *Papæ! Cum mensa mystica parata est, et agnus Dei pro te immolatur; cum ignis spiritualis e sacra mensa erumpit; cum adstant Seraphim, cum Cherubim advolant; cum spiritus sex alas habens faciem tegunt; cum ignis in spiritu descendit; cum sanguis in cratere..... effusus est. Non te pudet, non erubescis, neque curas pro te ipso quidem Deum placare, neque conscientia, o homo, te accusat? quod scilicet, septem dies habente hebdomada, unam non tribuas Deo ex toto corde, sed in illa ipsa die vanis colloquiis et negotiis judicialibus indulgeas. Et quid dico, unum diem? utinam vel tres horas Deo cum ardore persolverimus! Sed, o corda torpentia, aut potius ingruta! unam et solam diem sibi segregavit Deus, et illam in opera sæcularia... insumis! O homo, quæcum fiducia ad mysteria postea accedes, aut quæcum conscientia? Num, si manus pollutas aut stercore contaminatas haberes, fimbriam regis auderes contingere?*

¹ Reg.:..... *Sic saluari sanguini participare animo ducite, neque, obsecro, ab ecclesiis absimus, neque colloquiis indulgeamus: stemus, sicut præceptum est, tremantes et timidi, vultu demisso mæsti, in terram oculos, in calum mentem ferentes. Gemamus sine voce, corde jubilemus. Nonne vides eos qui huic terreno et corruptibili et temporali et sensibili regi assistunt. Reliqua ad finem usque adeo differunt non re, sed sensu, ut exscribi omnia opus sit ei, qui discrimina omnia representare velit; quod sane nullo operæ pretio fieret.*

stat : Creator a creatura alapis cæditur; qui a Seraphim videri nequit, a servo conspuitur : sel et acetum gustat, lancea configitur, in sepulcrum deponitur : et tu negligens es, et dormis, et contemnitis, o homo? An nescis, quod etsi proprium sanguinem pro ipso effundas, non quantum oportet impleas? alius enim est sanguis Domini, et alius sanguis servi. Præveni pœnitentia et conversione egressum animæ tuæ, nequando si mors advenerit, inutilis sit omnis pœnitentiæ medicina : quoniam super terram tantum, et non in inferno, pœnitentia robur habet. Quæramus Dominum, dum tempus habemus (Galat. 6. 10) : operemur bonum, ut a gehenna, quæ sine caret, liberemur, et cælorum regnum consequamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

πειμ ἀθειώρητος, ἐπὶ τοῦ δούλου ἐμπτύεται, δξους καὶ χολῆς γεύεται, λόγχῃ κεντᾶται, τάφῳ κατατίθεται· καὶ σὺ ἀμελεῖς, εἰπέ μοι, καὶ καθεύδεις, καὶ καταρρονεῖς, ἀνθρώπε; Οὐκ οἶδας, ὅτι καὶ τὸ ἴδιον αἷμα ἐὰν ἐκχέῃς ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐδὲ οὕτω τὸ δέον ἐπλήρωσας; ἐπεὶ γὰρ ἄλλο αἷμα δεσποτικόν, καὶ ἄλλο αἷμα δουλικόν. Πρὸλαβε τῇ μετανοίᾳ καὶ τῇ ἐπιστροφῇ τὴν ἐξοδὸν τῆς ψυχῆς, μήποτε θανάτου ἐπελθόντος, ἀργήσῃ πᾶσα τῆς μετανοίας ἡ θεραπεία· ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἡ μετάνοια ἰσχύει, καὶ μόνον ἐν τῷ ᾄδῃ τοῦτο οὐκ ἐστι. Ζητήσωμεν τὸν Κύριον, ὡς καιρὸν ἔχομεν· ἐργασώμεθα τὸ ἀγαθόν, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἀτελευτήτου γεέννης ἀπαλλαγώμεν, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξιωθώμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI

SERMONES PANEGYRICI

IN SOLEMNITATES DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI ET SANCTORUM.

IN HOMILIAM IN DIEM NATALEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI MONITUM.

[352] Hanc homiliam habuit Chrysostomus in die Natali Domini nostri Jesu Christi, quinque diebus post concionem in sanctum Philogonium, quam inter homilias contra Anomæos edidimus tomo primo. Quid vero causæ fuerit, cur eam in sanctum Philogonium, quæ inter panegyricas De sanctis homilias locanda videbatur, inter illas de Anomæis posuerimus, ibidem in Monito enuntiatur. In hac porro de Natali Christi concione illius ut nuper habitæ mentionem facit Chrysostomus, n. 7, his verbis : *Et quod nuper vos cohortatus sum, ad id etiam nunc, et in posterum semper vos cohortari non desistam. Quidnam hoc? cum accessuri estis ad tremendam divinamque illam mensam, et ad sacra mysteria, cum timore ac tremore hoc facite, cum pura conscientia, cum jejuniis et precatione: non tumultuant, etc.* Quibuscum confer sodes ea, quæ sub finem homiliæ De S. Philogonio habentur.

Hac prima vice de die Natali Jesu Christi concionatus est Chrysostomus, vertente scilicet anno 386, die vicesima quinta Decembris, quo ineunte anno in presbyterium ordinatus, concionari cœpit. Cum enim nondum decimus annus esset, inquit Chrysostomus, ex quo dies ille Antiochenis innotuerat, ab Occidente ubi ab exordio celebratus fuerat, Antiochiam delatus: multi diem festum hujusmodi quasi novum a recenter inductum detrectabant, alii tamen magno numero libenter admittebant: quam disceptationem ut sopiret Chrysostomus, ubi primum occurrit illa celebritas, hanc homiliam habuit, ut in ipso presbyteratus sui initio subortam litem tolleret, et diem Christi Natalem in vicesimam quintam Decembris incidere multis argumentis probaret. Non hoc uno nitimur argumento, ut illam in annum 386 conferamus; aliud longe validius suppetant ipsa Chrysostomi concionantis verba num. 5: ubi ait se mense Septembri proximo multos prolixosque contra Judæos habuisse sermones; illi vero contra Judæos sermones incidunt in Septembrem anni 386: siquidem anno sequenti 387, quo eadem anni tempestate multos longosque contra Judæos sermones iterum habuit, eversionem statnarum eodem anno, mense Februario factam memorat. Verum hac de re pluribus in Monito ad conciones contra Judæos supra Tomo I.

His porro argumentis præcipue utitur Chrysostomus ut probet Natalem Christi in 25 Decembris incidere. Primo ait hinc probabiliter argui eam esse veram sententiam, quod tanta celeritate quaquā versus denuntiata, Deo ita providente, ab omnibus suscepta sit. Deinde illam diem ab exordio per totum Occidentem celebratam fuisse, maximeque Romæ; cum autem census Cyrenii jussu Augusti factus, in tabulisque descriptus, penes Romanos haberetur: hinc veram germanamque Natalis Christi diem Romanos hausisse. Aliud deinde argumentum mutuatur ex eo die quo ingressus est in Sancta sanctorum Zacharias, quem ipse summum fuisse pontificem putat: inde vero calculum ducit, ut probet in vicesimam quintam Decembris incidere diem Natalem Domini. Verum quia rem quam accuratissime [353] potuimus in Præfatione ad Cosmæ Ægyptii topographiam excussimus, non abs re erit illa, quæ tunc diximus, huc transferre, utpote quæ non parum lucis rei quæ per totam hanc homiliam agitur, affrant. Monemus tamen id, quod in fine diximus, nimirum hanc homiliam a nonnullis doctis viris in vobis suspicionem vocari, ne minimam quidem ἀμφιβολίαν nebulam obtendere posse: siquidem tum ex styli notis atque signis omnibus conspicuum est, hanc concionem esse verum germanumque Chrysostomi setum. Hæc itaque diximus in memorata Præfatione, pag. xiv.

Observato porro digna sunt quæ de Natali die habet Cosmas; nam de ritu Ægyptiorum et Jerosolymitanorum talia satur: Cum Zacharias decima septimi mensis ingressus esset in templum, secundum legis traditionem, ac nuntium accepisset de Joanne sibi ex Elisabetha nascituro, sexto illius mense Virgo quoque nuntium accepit; ita ut tunc primi mensis initium esset. Nam cum decima septima mensis Zacharias nuntium acceperit, et eodem mense Elisabetha conceperit, palam sane est sex anni menses tunc præterisse, ac sex reliquos fuisse, exceptis decem illis diebus; vel fortasse duobus aliis, aut tribus, aut septem, donec Zacharias abiret domum, ita ut dies superessent clxviii, aut clxvii, aut clxiii. Initium itaque conceptionis Domini, id est, initium primi mensis, sextus mensis Elisabethæ erat secundum Evangeliorum traditionem; nam hunc ordinem Deus semper servavit et servat. Hinc vero liquet, quod omnes ortum Christi nono decurso mense a primi mensis initio celebremus, id est, Chioac 28, Jerosolymitani vero, quasi ex B. Lucæ auctoritate, qui ait Christum baptizatum fuisse incipientem quasi annorum triginta, in die Epiphaniæ natalem celebrant. Et vere quidem tam Lucas, quam Jerosolymitani supputant: at accurata ratio non sic habet; sed tamen in ipso ortus die baptisma contigit, ut aiunt Lucas et Jerosolymitani. Verum Ecclesia ab antiquis temporibus, ne duas illas solemnitates eo ipso die celebrans alterutrum oblivionem induceret, præcepit, ut, secundum numerum apostolorum, duodecim dies intercederent, atque tunc Epiphaniæ solemnitas celebraretur: quemadmodum etiam xl dierum Jejuniium Domini, quod ante pugnam cum diabolo ineundam persolvit, Resurrectione Domini claudi jussit; ut et nos secundum exemplar pro facultate pugnantes, et Christum imitantes, excipiamus Passionem et Resurrectionem Domini, etiamsi non iisdem diebus contigerit. Simili itaque modo Epiphania Domini nostri Jesu jussit post duodecim a Natali ejus dies celebrari. Soli autem Jerosolymitani ex conjectura probabili, nec tamen ex accurata ratione, in Epiphaniis natale agunt: in die autem Natali memoriam celebrant Davidis et Jacobi apostoli: non quod ambo eadem ipsa die mortui sint, sed, ut arbitror, ne ipsi extra festum cognatorum Christi neglecti maneant, eorum memoriam omnes colunt.

Quod habet Cosmas, Zachariam Joannis patrem decima septimi mensis in templum ingressum esse, in Epistolis Cyrilli Jerosolymitani ad Julium Papam, et in ἀποδείξεις Julii ad eundem prorsus modum enarratur: unde fortasse Cosmas hanc opinionem mutuatus est. Illæ vero mutæ Cyrilli et Julii epistolæ in epist. Joannis archiepiscopi Nicæni ad Zachariam catholicum Armeniæ afferuntur: ubi videas Natalem Domini diem ad vicesimam quintam Decembris a Julio papa celebrandam edici. Cujus calculi rationem ex libro quodam Josephi historiæ scriptoris, Romæ, ut dicitur ibidem, deprehensi, peti et usurpari animadvertas. Illic porro Josephi verba in testimonium afferuntur, Ὅτι ἐν μηνὶ τῷ ζ', ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Σηνηοπηγίας, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἰλασμοῦ, ὡφθη ἄγγελος τοῦ Θεοῦ. Καὶ κωφωθεὶς ὁ ἱερεὺς. Id est, Mense septimo, in festo Scenopegiæ, visus est angelus Dei. Et mutus factus sacerdos, etc. Sub hac autem Joannes Nicænus Julium inducit Hebræorum menses cum Romanis conferentem. Quia vero edita computatione, Annuntiationem et Incarnationem, utpote sexto prægnantis Elisabethæ mense factam, in Hebræorum mensem Nisan cadere comperit, hinc colligit natum Christum esse xxviii mensis Chioac, sive xxv Decembris. Vide Combellis. *Hist. Monothelitarum*, p. 298. Veteres tamen Ægyptii et Orientales omnes, ut concors universorum sententia est, pari ritu Epiphaniæ Natalisque Domini festum vi Januarii celebrabant. At versus quarti sæculi medium in vecta easdem in regiones consuetudo fuit, ut vicesima quinta Decembris Natalem diem agerent: unde Athanasius ad xxv Decembris ortum Christi consignat in *Fragmentis Commentarii in Matthæum*, p. 26. Verum priscam illam consuetudinem ad ætatem usque suam in Ecclesia Jerosolymitana obtinere testis est Cosmas; aliis ritum posterius inductum servantibus. Idipsum confirmat Joannes Nicænus, dum ait asseverare Jerosolymitanos, Jacobum fratrem Domini primum Jerosolymorum episcopum ad natalem Christi diem celebrandam [354] Januarii sextam diem assignavisse: Cosmas vero priscum Ægyptiorum ritum, quo non xxv Decembris, sed Januarii vi Natalem celebrabant, vel prorsus ignoravit, vel consulto taruit. Tametsi, ut supra dictum est, Orientales ad usque medium sæculi quarti ritum celebrandi xxv Decembris vix noverant. ut videre est in sermone Gregorii Nysseni *De die Natali, Nunc per totum orbem habitatum*, inquit, *diem festum celebrantium concors sonus auditur. Nunc scilicet, et non antea. In hac homilia autem De natali Domini*, auctore Chrysostomo, quam putamus ab eo adhuc presbytero Antiochiæ pronuntiatam, dicitur a paucis annis Natalis Domini festum in Orientalium notitiam venisse, atque ab Occidentalibus in Orientem advectum fuisse. Apud Occidentales vero nonnisi post Epiphaniæ solemnitatem Natalis Domini festum institutum fuerat: indeque erat quod in Occidente et in urbe Roma Natali potior Epiphania haberetur, ut legitur in veteri Ordine Romano. *Nec hoc prætereundum est, quod secunda nativitas Christi (quo intelligitur Epiphania), tot illustrata mysteriis, honoratior sit quam prima, videlicet quam Natalis: quod item ad verbum legitur in libro De divinis officiis, cap. De baptismo Domini*, qui Alcuino quidem ascribitur, sed nonnisi post decimum sæculum editus putatur. Nec prætereundum est Cosmam, dum a. l. *Ex traditione divinæ legis*, Moysis legem indicare, putareque Zachariam in die Propitiationis in sanctuarium ingressum esse, ut in lege præcipitur. In lege porro id muneris uni summo pontifici ascribitur: quo videas eam Cosmæ opinionem esse, Zachariam, nimirum Joannis patrem, fuisse summum pontificem. Neque mirum est in ea fuisse sententia Cosmam, quando idipsum, etsi falsum, a multis antiquorum creditum est. Sic Chrysostomus in hoc de Natali sermone, Zachariam pro summo pontifice habens, in sanctuarium in festo Tabernaculorum ingressum illum esse colligit, sive potius in die Propitiationis, quæ quatuor tantum diebus festum Tabernaculorum antevertit: qua die soli summo pontifici hanc peragere functionem licebat.

Interpretatio Latina ea est, quam Petrus Pantinus Tileianus, decanus Bruxellensis, edidit, sed non paucis in locis emendata

Εἰς τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀδελον μὲν ἔτι οὖσαν τότε, πρὶν δὲ δλίγων ἐτῶν γνωρίσθῃσαν παρὰ τινῶν τῶν ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐλθόντων καὶ ἀναγγελούντων.

α'. Ἄ πάλα πατριάρχαι μὲν ὕδινον, προφῆται δὲ προύλεγον, δίκαιοι δὲ ἰδεῖν ἐπεθύμουν, ταῦτα ἐξέβη, καὶ τέλος ἔλαβε σήμερον· καὶ Θεὸς ἐπὶ γῆς ὤφθη διὰ σαρκὸς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεισπράξη. Καίρωμεν τοῖον καὶ ἀγαλλιώμεθα. ἀγαπητοί. Εἰ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ νηδύϊ τῆς μητρὸς ὡν, τῆς Μαρίας· εἰσελθούσης πρὸς τὴν Ἑλισάβετ, ἐσκήρτισε· πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς οὐχὶ τὴν Μαρίαν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Σωτῆρα ἡμῶν σήμερον τεχθέντα θεασαμένους, σκίρτην καὶ ἀγάλλεσθαι χρὴ καὶ θαυμάζειν καὶ ἐκπλήττεσθαι τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος πᾶσαν ὑπερβαῖνον διάνοιαν. Ἐννόησον γὰρ ἡλίον ἔστιν, ἥλιον ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάντα, ἐπὶ γῆς τρέχοντα ὄρῃν, καὶ τὰς ἀκτίνας πᾶσιν ἀφίεντα ἐντεῦθεν. Εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ φωστῆρος· τοῦτο συμβῆν πάντας ἐξέπληξεν ἂν τοὺς θεωμένους, σκόπει μοι καὶ λογιζοῦ νῦν, ἡλίον ἐστὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἐκ τῆς ἡμετέρας σαρκὸς ἀφίεντα τὰς ἀκτίνας ὄρῃν, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν καταυγάζοντα. Πάλαι ταύτην ἐπεθύμουν ἐγὼ τὴν ἡμέραν ἰδεῖν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἰδεῖν, ἀλλὰ μετὰ πλήθους [355] τοσούτου· καὶ διηλεκτῶς ηὐχόμεν οὕτως ἡμῖν πληρωθῆναι τὸ θέατρον, ὥσπερ ἔστι νῦν ὄρῃν πεπληρωμένον. Τοῦτο τοῖον ἐξέβη καὶ τέλος ἔλαβε. Καίτοι γὰρ οὐ ποῦ δέκατόν ἐστιν ἔτος, ἐξ οὗ δὴ καὶ γνωρίμος ἡμῖν αὕτη ἡ ἡμέρα γαγνύται· ἀλλ' ὅμως, ὡς ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλῶν ἡμῖν παραδοθεῖσα ἔκτων, οὕτως ἤνοιξε διὰ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς. Ὅθεν οὐκ ἂν τις κμάρτοι καὶ νέαν αὐτῇ ὁμοῦ καὶ ἀρχαίαν προσειπῶν· νέαν μὲν διὰ τὸ πρόσφατος ἡμῖν γνωρίσθῃναι, παλαιάν δὲ καὶ ἀρχαίαν διὰ τὸ ταῖς πρεσβυτέραις ταχέως δημηλικά γενέσθαι, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς ἡλικίας αὐταῖς φθάσαι μέτρον. Καθάπερ γὰρ τὰ γενναῖα καὶ εὐγενῆ τῶν φυτῶν (καὶ γὰρ ἐκεῖνα ὁμοῦ τε εἰς τὴν γῆν κατατίθεται, καὶ πρὸς ὕψος εὐθὺς ἀνατρέχει μέγα, καὶ τῷ καρπῷ βριλλεῖται), οὕτω καὶ αὕτη παρὰ μὲν τοῖς τῇ Ἐσπερίαν οἰκοῦσιν ἀνωθεν γνωρίζομένη, πρὸς ἡμᾶς δὲ κομισθεῖσα νῦν, καὶ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀνθρώπων οὕτως ἀνέδραμε, καὶ τοσούτον ἤνεγκε τὴν καρπὸν, ὅσων περ ἔστι νῦν ὄρῃν, τῶν περιβόλων ἡμῖν πεπληρωμένων, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπάσης στενοχωρουμένης τῷ πλήθει τὸν συνδουλὸν εἰσενεχθῆναι, καὶ ἡμεῖς τὰ κατὰ δύναμιν εἰσίοισμεν· μᾶλλον δὲ, ἅπερ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις δῶν λεχθῆναι διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν. Τί οὖν ἐπιθυμεῖτε ἀκοῦσαι σήμερον;

^a Duo mss. ὄρῃν. Καὶ τοῦτο ἐξέβη καὶ τὸ τέλος ἔλαβε νῦν.

^b Omnes mss. εἰπὼν.

^c Tres mss. τὴν ἐσπερίαν. Infra iidem ὄρῃν, τὸν περιβόλον ὡν πεπληρωμένον.

τί δὲ ἄλλο, ἢ περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης; Εὐ γὰρ οἶδα, ὅτι πολλοὶ ἔτι καὶ νῦν πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητοῦσιν, οἱ μὲν ἐγκαλοῦντες, οἱ δὲ ἀπολογοῦμενοι· καὶ πολλὸς περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης πανταχοῦ γίνεται λόγος, τῶν μὲν αἰτιωμένων, ὅτι νέα τίς ἐστὶ καὶ πρόσφατος, καὶ νῦν εἰσενήνεκται, τῶν δὲ ἀπολογουμένων, ὅτι παλαιὰ καὶ ἀρχαία ἐστὶ, τῶν προφητῶν ἤδη προειπόντων περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ ἀνωθεν τοῖς ἀπὸ Θράκης μέχρι Γαδείρων οἰκοῦσι κατὰ δῆλος καὶ ἐπίσημος γέγονε. Φέρε οὖν, τὸν περὶ τούτων κινήσωμεν λόγον. Εἰ γὰρ ἀμφισβητουμένη τοσαύτης ἀπολαύει παρ' ὡμῶν εὐνοίας, εἰ γένετο γνωριμωτέρα, εὐδελον ὅτι πολλῷ πλείονος σπουδῆς ἀπολαύσεται, τῆς κατὰ τὴν διδασκαλίαν σαφηνείας πλείονα τὴν περὶ αὐτὴν διὰ θεσιν ἐργαζομένης ὑμῖν.

Ἐγὼ τοῖον τρεῖς ἀποδείξεις εἰπεῖν, δι' ὧν εἰσόμεθα πάντως, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Θεὸς Λόγος ἐτέθη. Καὶ τῶν τριῶν τούτων μία μὲν ἐστὶν ἀπόδειξις, τὸ ταχέως οὕτω πανταχοῦ περιγεγενηθῆναι, καὶ πρὸς ὕψος ἐπιδοῦναι τοσούτον, καὶ ἀνοῖσαι τὴν ἐροτήν· καὶ ὅπερ ὁ Γαμαλιὴλ ἔλεγε περὶ τοῦ κηρύγματος, ὅτι Εἰ ἔστιν ἐξ ἀνθρώπων, καταλυθήσεται, εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστὶν, οὐ δύνασθε καταλύσαι αὐτόν, μήποτε καὶ θεομάχοι εὐρεθῇτε· τοῦτο [356] καὶ γὰρ περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης εἴποιμι ἂν θαρρόν, ὅτι, ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεὸς Λόγος ἐστὶ, διὰ τοῦτο οὐ μόνον οὐ κατελύθη, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπιδίδωσι, καὶ λαμπροτέρα γίνεται· ἐπεὶ καὶ τὸ κήρυγμα ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τὴν πᾶσαν κατέλαβεν οἰκουμένην, καίτοι σκληροποιῶν, ἀλιείων, ἀγροχημάτων, ἰδιωτῶν πανταχοῦ διακομιζόντων αὐτό· ἀλλ' οὐδὲν ἔδραπεν ἡ τῶν διακονούντων εὐτέλεια, τῆς τοῦ κηρυττομένου δυνάμεως πάντα προκαταλαμβάνουσας, καὶ τὰ κωλύματα ἀναιρούσας, καὶ τὴν οἰκίαν ἐπιδεικνυμένης ἰσχύος.

β'. Εἰ δὲ τις τῶν φιλονεικούντων οὐκ ἀνέχοιτο τῶν εἰρημνίων, ἔστι καὶ δευτέραν εἰπεῖν. Ποίαν δὲ ταύτην; Τὴν ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις κειμένης. Ἐγένετο γάρ, φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ἐκ πόλεως Ναζαρέθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἧτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατρὸς Δαυὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστειμένῃ αὐτῷ γυναικὶ οὖσῃ ἐγ-

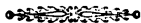
^d Tres mss. διδασκαλίαν ἀσφαλείας πλείονα.

^e Duo mss. οὐ δύνασθε, et mox εὐρεθώμεν. Paulo post tres ἐκ Θεοῦ Θεὸς Λόγος ἐστὶ. In edito Θεὸς Λόγος de erat.

^f Duo mss. διακονουμένων.

^g Duo mss. ἀπὸ τῆς γραφῆς.

HOMILIA IN SERVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI DIEM NATALEM, QUI QUIDEM DIES INCOGNITUS ADHUC ILLIS TEMPORIBUS, ANTE PAUCOS ADMODUM ANNOS INNOTUERAT PER ALIQUOS, QUI EX OCCIDENTE VENERANT ATQUE INDICAVERANT (a).

1. Quæ jam olim patriarchæ ardebant, prophetæ prædicebant, justi cernere cupiebant (*Matth. 13. 17*), ea evenere, et finem hodierno die acceperunt: Deusque per carnem in terra visus est, et cum hominibus conversatus est (*Buruch 5. 38*). Gaudeamus proinde et exsulemus, dilecti. Nam si Joannes adhuc in utero materno, Maria ingrediente ad Elizabeth, exsultavit: multo magis nos, non Mariam, sed ipsummet Servatorem nostrum hodie natum conspicientes, exultare et gaudio gestire par est; et suspicere atque cum stupore admirari incarnationis ejus magnitudinem, omni cogitatione superiorem. Tecum enim reputa quantum sit, solem ex cælis descendentem videre in terra currentem, radiosque hinc suos omnibus emittentem. Quod si tale aliquid in sensili illo luminari eveniens, merito omnes, quotquot id viderent, in stuporem raperet: considera nunc mihi et perpende, quam longe majus sit, justitiæ solem ex nostra carne radios suos ejaculantem aspicere, animasque nostras illustrantem. Desiderabam ego jam pridem diem hunc videre; idque non simpliciter, sed cum tanta frequentia, quanta nunc adestis: identidemque intueri exoptabam theatrum nostrum ita compleri, quemadmodum nunc videre est. Cujus desiderii mei summa denique evenit. Nondum decimus annus est ex quo hic ipse dies manifeste nobis innotuit: attamen, perinde ac si jam olim a multis annis nobis traditus esset, ita opera vestra celebratus inclaruit. Quare non erraverit, qui eundem novum simul et antiquum nuncupet: novum quidem quod nunc demum illius notitia ad nos pervenerit; antiquum vero et vetustum, quod celeriter vetustioribus ætate velut suppar redditus sit, et ad eandem cum ipsis ætatis mensuram pervenerit. Ut enim generosæ et nobiles stirpes simul atque terræ inseruntur, etiam celeriter in altitudinem magnam succrescunt, fructibusque onerantur: non aliter hic dies, cum ab exordio iis, qui in Occidente habitant, cognitus fuerit, nunc ad nos demum non ante multos annos transmissus, repente ita increvit, talemque tulit fructum, qualem nunc cernere licet, septis nostris ubique refertis, temploque universo præ multitudine concurrentium angustato. Quo vestro tam prompto studio dignum præmium ab eo, qui hodie secundum carnem Christus natus est, expectate: ille vobis hanc alacritatem abunde remunerabitur; maximum siquidem erga natum amoris indicium est studium hodierno die impensum. Quod si nonnulla etiam a nobis conservis vestris ad hanc rem facientia afferri oporteat, ea feremus et nos, quæ poterimus; vel potius, quæ divina gratia ad utilitatem

vestram dicenda dederit. Quid igitur hodierno die audire cupitis? quid aliud, quam de hoc ipso die? Nam multos etiam nunc inter se de eo ipso disceptare probe novi: et hos quidem illum reprehendere, alios defendere; multus ubique de hoc die sermo, partim incusantium, quasi novus sit, nunquam recens invectus, partim eundem propugnantium, tamquam antiquum ac vetustum; cum et olim nativitatem ejus prophetæ prædixerint, et jam inde a primordio ab ipsa Thracia Gades usque incolentibus manifestus et celebris fuerit. Agedum igitur, de hisce sermonem exordiamur. Si enim hic ipse dies adhuc in disceptatione positus tanta animi vestri propensione fruitur, utique si notior, atque adeo manifestus evadat, haud dubie longe majorem hujusce studii vestri fructum percipiet, perspicuitate, quæ ex hac docendi ratione nascetur, hanc ipsam animi vestri affectionem majorem in vobis efficiens.

Tribus demonstrationibus probat eo tempore natum esse Christum. Evangelii prædicatio qualis. — Habeo porro tres ad probandum demonstrationes, per quas omnino intelligimus hoc ipsum esse tempus, quo Jesus Christus Dominus noster ac Deus Verbum in lucem est editus. Quarum hæc prima est, quod tanta celeritate quaquaversus hoc festum denuntiatur sit, et ad tantum fastigium excreverit, adeoque inclaruerit. Et quod Gamaliel de prædicatione dixit: Quoniam si est ex hominibus, dissolvetur; si vero ex Deo est, non potestis¹ dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini (*Act. 5. 38. 39*): hoc et ego fidenter de die hoc pronuntiaverim: quoniam ex Deo Deus Verbum, est idcirco non solum non dissolutum esse: quin potius per annos singulos majus incrementum sumere clarioremque evadere: quoniam et illa prædicatio paucorum annorum spatio universum terrarum orbem occupavit; quamquam tentiorum opifices piscatores, literarum rudes et imperiti homines essent, qui illam quoquoversus perferrent: neque quidquam ministrorum vilitas nocuit, cum potentia ejus qui prædicabatur, omnia anticiparet, impedimenta submoveret, ac suam vim exsereret.

2. *Altera demonstratio. Ex tempore descriptionis temporis Nativitatis patet.* — Quod si quis forte pervicacior, illis quæ dicta sunt non acquiescat: est altera demonstratio, quam afferemus. Quæ vero ista? Quæ in descriptione illa, cujus Evangelia mentionem faciunt, sita est. Factum est enim, inquit evangelista (*Luc. 2*), in diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et ibant omnes, ut profiterentur, singuli in civitatem suam. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehæm, eo quod esset de domo et familia David: ut profiteretur cum Maria

¹ Duo Mss., non possumus; et mox, inveniamur.

(a) Collata cum Mss. Regis 1859, 2026, 2028, 2345

desponsata sibi uxore pręgnante. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret: et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in pręsepio: quia non erat eis locus in diversorio. Ex his liquet, primę descriptionis tempore natum esse. Et cui veteres historiarum codices, qui Romę publice asservantur, lecitare libeat, perfacile etiam tempus hujus descriptionis accurate discere poterit. Ceterum quid hoc ad nos dicat aliquis, qui illic neque sumus neque fuimus umquam? Ausculta; neque diffidas, quia ab illis qui exactam hujus rei cognitionem habent quique illam urbem inhabitant, hunc diem accepimus: nam illi ipsi, qui illic commorantur, multo ante et ex antiqua traditione ipsum celebrantes, ad nos usque illius notitiam nunc transmiserunt. Neque enim evangelista simpliciter nobis illud tempus indicavit; sed ita, ut etiam una hunc diem nobis manifestum redderet et exploratum, Deique incarnationem patefaceret. Neque enim suoapte impulsu, aut ex se ipso Augustus edictum hoc promulgavit, sed Deo animum ipsius concitante, ut vel invitus adventui Unigeniti subserviret. At quid hoc, inquis, ad incarnationem ostendendam momenti habet? Non parvum, dilecte, neque ubivis obvium, sed magnum omnino: adeoque unum ex iis hoc est, quę necessario ac studiose quęruntur. Quale tandem illud? Galilęa regio quędam est Palęstinę; Nazareth autem in ea civitas. Rursus Judęa regio est, ab indigenis hoc nomine vocitata; Bethlehēm vero Judęę civitas. Christum porro omnes prophete prędixerant, non a Nazareth, sed a Bethlehēm venturum, illicque nasciturum. Ita enim scriptum est: *Et tu Bethlehēm terra Juda, nequaquam minimu es in principibus Juda. Ex te enim exiet Dux, qui reget populum meum Israel* (Matth. 2. 6; Mich. 5. 2). Et Judęi olim ab Herode interrogati, ubi nasceretur Christus, hoc ipsum ei testimonium retulerunt. Hanc eandem ob causam loquente Nathanaele ad Philippum, postquam ei dicenti, *Jesum a Nazareth invenimus* (Joan. 1. 45-47), respondisset, *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Christus de ipso ait: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Cujus autem rei gratia ipsum ita commendavit? Quod nuntio illo Philippi non protinus fuerit abreptus: nam manifeste planeque sciebat, neque in Nazareth, neque in Galilęa Christum nasci debere, sed in Judęa et in Bethlehēm: quod et ita factum fuerat. Quandoquidem ergo Philippum id latebat, Nathanael autem pro peritiā quam legis habebat, cum sciret ea, quę a prophetis dicta essent, responsum vaticinio superius allato consentaneum dabat, a Nazareth Christum non venturum: propterea etiam inquit Christus: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Hac etiam de causa quidam Judęorum Nicodemo dicebant: *Scrutare, et vide quia e Galilęa propheta non excitatur* (Joan. 7. 52). Et rursus: *Nonne a Bethlehēm castello, ubi erat David, Christus venit* (Ibid. 42)? Atque adeo communis omnium sententia erat, laud dubie illinc, non autem a Galilęa, venturum esse.

Qua occasione Christus natus in Bethlehēm.—Itaque

cum Joseph et Maria, cives Bethlehemitę, relicta patria in Nazareth vitam suam instituissent, et illic commorarentur, ut videlicet sæpe multis hominibus usu venire solet, qui e civitatibus, unde ortum duxerant, emigrantes, in aliis in quibus ab initio nati non fuerant, commorentur; oportereque Christum in Bethlehēm nasci: exiit edictum, quod, Deo ita statuente, etiam invitos illam in urbem compulit. Lex enim quę jubebat unumquemque in patria sua nomen profiteri, adegit eos a Nazareth pedem efferre et in Bethlehēm redire ad nomen illic suum describendum. Hoc ergo subindicans evangelista ait: *Ascendit ergo Joseph a Galilęa ex civitate Nazareth in Judęam, in civitatem David, quę vocatur Bethlehēm, eo quod esset de domo et familia David: ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore pręgnante. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret, et peperit filium suum primogenitum* (Luc. 2. 4-7).

3. Vidisti, dilecte, providentem Dei administrationem, per infideles atque fideles ea quę ad se pertinent dispensantis: nempe ut vim potentiamque ejus, qui a vero ipsius cultu alieni sunt, agnoscant. Et stella quidem magos ab Oriente perduxit (Matth. 2. 1. et 2); at lex Mariam in patriam a prophetis prędictam traxit. Hinc nobis evidenter constat etiam Virginem ipsam ex genere Davidico fuisse. Nam si ex Bethlehēm ortum duxit, manifestum est, quod etiam ex domo et familia David fuerit. Quod item superius manifeste docuit evangelista, cum dixit, *Ascendit autem et Joseph ex Galilęa cum Maria, eo quod esset ex domo et familia David* (Luc. 2. 4). Nam cum seriem stirpis Joseph recensuisset, hujus autem majores nemo ut illius enumerasset, ne hinc tibi dubitatio oriretur, ac diceres, unde ergo manifeste patet etiam ipsam e David ortam? audies. *In mense, inquit, sexto missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilęę, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David* (Luc. 1. 26. 27). Quę verba, de domo David, accipienda sunt tamquam de Virgine dicta, quod et hic manifeste indicatum est. Atque hac de causa edictum et lex illa promulgata fuit, quę eos in Bethlehēm duceret: simul atque enim in civitatem ascendissent, confestim etiam Jesus nascitur: ac proinde etiam in pręsepio reclinatur; quod undique multi eo concurrissent, et loca pręoccupassent, magnasque divertendi angustias effecissent: quo in loco etiam magi illum adoraverunt. Ut autem (hujusce diei) lucidiorem adhuc demonstrationem exhibeam, vestris mecum adsurgite animis; nam longiorem rerum memoriam excitare et pręscas leges recitare statui, ut ex omni parte vobis orationem nostram manifestiorem reddam.

Lex Judęorum quędam antiqua.—Lex erat Judęis, eaque perantiqua: sed age, potius paulo altius sermonem repetamus. Quo tempore ab Ægyptiacis turris et barbara Pharaonis tyrannide Hebręorum populum Deus liberavit; videns ipsos impietatis adhuc secum reliquias habere, rebusque omnibus sub sensum car-

κύψ. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν· καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ σάτῃ, δίδωι οὐκ ἦν αὐτοῖς τέπας ἐν τῷ καταλύματι. Ὅθεν δὴλον, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἀπογραφὴν ἐτέχθη. Καὶ τοῖς ἀρχαίοις· τοῖς δημοσίᾳ κειμένοις κωδικοῖς ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἔξεσθιν ἐντυχόντα καὶ τὸν καιρὸν τῆς ἀπογραφῆς μαθόντα, ἀκριβῶς εἰδέναι τὸν βουλόμενον. Τί οὖν πρὸς ἡμᾶς, φησὶ, τοῦτο τοὺς οὐκ ὄντας ἐκεῖ οὕτε παραινόμενους; Ἀλλ' ἄκουε, καὶ μὴ ἀπίσται, ὅτι παρὰ τῶν ἀκριβῶς ταῦτα εἰδόντων, καὶ τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντων παρελήφσαμεν τὴν ἡμέραν. Οἱ γὰρ ἐκεῖ διατρίβοντες, ἤκουον καὶ ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως αὐτὴν ἐπιτελοῦντες, αὐτοὶ νῦν αὐτῆς ἡμῖν τὴν γνῶσιν διεπέμψαντο. Οὐδὲ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς ἀπλῶς τὸν καιρὸν ἐπεσημάνετο τοῦτον, ἀλλ' ὥστε καὶ τὴν ἡμέραν ἡμῖν δῆλυν ποιῆσαι καὶ γνώριμον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν ἐνδείξασθαι. Οὐ γὰρ οἴκοθεν, οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ τότε ὁ Αὐγουστος τὸ δόγμα τοῦτο ἐξέπεμψεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ κινούντος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἵνα καὶ ἄκων ὑπηρετήσεται τῇ τοῦ Μονογενοῦς παρουσίᾳ. Καὶ τί τοῦτο συντελεῖ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ταύτην, φησὶν; Οὐ μικρὸν, οὐδὲ τὸ τυχόν, ἀγαπητέ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα, καὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ σπουδαζομένων ἐν β'. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἡ Γαλιλαία χώρα τίς ἐστίν ἐν Παλαιστίνῃ, ἡ δὲ Ναζαρέθ πόλις τῆς Γαλιλαίας. Πάλιν [357] ἡ Ἰουδαία χώρα τίς ἐστίν, παρὰ τῶν ἐγγυρίων οὕτω καλουμένη, ἡ δὲ Βηθλεὲμ πόλις τῆς Ἰουδαίας. Τὴν δὲ Χριστὸν οἱ προφῆται προύλεγον ἅπαντες, οὐκ ἀπὸ τῆς Ναζαρέθ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Βηθλεὲμ ἤξειν, καὶ ἐκεῖ τεθῆσθαι. Οὕτω γὰρ γέγραπται· Καὶ σὺ Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγουμένος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ τότε παρὰ τοῦ Ἡρώδου ἐρωτώμενοι, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, ταύτην εἶπον αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Ναθαναὴλ εἰπόντος πρὸς τὸν Φίλιππον, ἐπειδὴ ἐκείνος ἔλεγεν, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ· εὐρήκαμεν, Ἐκ Ναζαρέθ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι; ὁ Χριστὸς περὶ αὐτοῦ φησιν· Ἴδε ἀληθὺς Ἰσραηλῆτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι. Καὶ τίνος, φησὶν, ἔνεκεν αὐτὸν ἐπήνεσεν; Ἐπειδὴ οὐ συνηρπάγη τῇ ἀπαγγελίᾳ τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ἤδει σαφῶς καὶ ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἐν Ναζαρέθ, οὕτε ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἔδει τὸν Χριστὸν τεθῆναι, ἀλλ' ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ ἐν τῇ Βηθλεὲμ· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν Φίλιππος τοῦτο ἠγνόησεν ὁ δὲ Ναθαναὴλ, ὅτε νομομαθὴς ὢν, ἀπεκρίνατο δὲ κατὰ τὴν ἀνωθεὶν προφητείαν εἰρημένα, εἰδὼς, ὅτι οὐκ ἐκ Ναζαρέθ ἤξει ὁ Χριστός· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς, Ἴδε ἀληθὺς Ἰσραηλῆτης, φησὶν, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο καὶ τινες τῶν Ἰουδαίων ἔλεγον πρὸς τὸν Νικόδημον· Ἐρευνήσον, καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. Καὶ πάλιν ἀλλաχοῦ· Οὐκ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν Δαυὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται. Καὶ κοινῇ πάντων ψῆφος ἦν, ὅτι πάντως ἐκεῖθεν αὐτὸν δεῖ παραγενέσθαι, οὐκ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας.

* Scaliger De emendatione temporum, ubi de Natali Domini, legendum contendit τοῖς ἀρχαίοις, archivis. At præterquam quod reclamant mss. omnes, non video quo pacto ἀρχαίος quadrare posset ad vocem sequentem κωδικοῖς· nam αρχαίος est substantivum et hic requiritur adjectivum.

β Duo mss. σπουδαζομένων, καὶ πνευματικῶν ἐν.

γ Duo mss. εὐρήκαμεν.

δ Alii τῇ ἀγγελίᾳ.

Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Μαρία τῆς Βηθλεὲμ ὄντες πολῖται, ἐκείνην ἀφέντες, ἐν τῇ Ναζαρέθ τὸν βίον αὐτῶν κατεστήσαντο, κακεῖ διετρίβον (οἷα δὴ πολλὰ συμβαίνειν εἰκὸς ἐπὶ πολλῶν ἀνθρώπων, τὰς μὲν πόλεις, ὅθεν ἐγένοντο, καταλιμπανόντων, ἐν ἄλλαις δὲ, ἐν αἷς οὐκ ἐφύσαν παρὰ τὴν ἀρχὴν, διατρίβόντων), ἔδει δὲ τὸν Χριστὸν ἐν Βηθλεὲμ τεθῆναι· ἐξῆλθε τὸ δόγμα, καὶ ἄκοντας αὐτοὺς συνωθοῦν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, τοῦ Θεοῦ οὕτως οἰκονομοῦντος. Ὁ γὰρ νόμος ὁ κελεύων ἕκαστον εἰς τὴν ἰδίαν ἀπογράψασθαι· πατρίδα, ἡγόγκασεν ἐκείθεν αὐτοὺς ἀνίστασθαι, ἀπὸ τῆς Ναζαρέθ λέγω, καὶ ἔρχεσθαι εἰς τὴν Βηθλεὲμ, ὥστε ἀπογράψεσθαι. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ αἰνιττόμενος καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς, ἔλεγεν· Ἀνέβη δὲ καὶ ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ἐκ πόλεως Ναζαρέθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἣτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ, ἀπογράψεσθαι σὺν Μαρίᾳ τῇ μεμνηστυμένη αὐτῷ γυναικὶ οὕση ἐγκύψ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον.

γ'. Εἶδες, ἀγαπητέ, οἰκονομίαν Θεοῦ, καὶ διὰ τῶν ἀπίστων καὶ τῶν πιστῶν τὰ καθ' ἑαυτὸν οἰκονομοῦντος, ἵνα μάθωσιν οἱ ἄλλότριοι τῆς εὐσεβείας τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἀστέψ τοὺς μάγους ἤγαγεν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ νόμος [358] τὴν Μαρίαν εἴλκεν ἐπὶ τὴν πατρίδα τὴν ὑπὸ τῶν προφητῶν εἰρημένην. Ἐντεύθεν ἡμῖν δῆλον ἐστίν, ὅτι καὶ ἡ Παρθένος ἐκ γένους ἐστὶ Δαυιδικοῦ· ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς Βηθλεὲμ ἦν, εὐδόηλον ὅτι καὶ ἐκ τοῦ οἴκου καὶ τῆς πατριᾶς ἦν τοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω ἐδῆλωσεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐν οἷς ἔλεγεν· Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας σὺν Μαρίᾳ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν Ἰωσήφ ἐγενεαλογήθη, τοὺς δὲ ταύτης προγόνους οὐδεὶς ἡμῖν ἠρέθυσεν οὕτως, ὥς τοὺς ἐκείνου· ἵνα μὴ ἀμφιβάλλης καὶ λέγης, Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι ἐκ τοῦ Δαυὶδ ἐστὶ καὶ αὕτη; ἄκουσον· Ἐν τῷ μῆνι τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἣ ὀνομαζέται Ναζαρέθ, πρὸς σπυρίον μεμνηστυμένην ἄνδρ', ὃ ὄνομα Ἰωσήφ. ἐξ οἴκου Δαυὶδ ἰ. Τὸ, ἐξ οἴκου Δαυὶδ, περὶ τῆς Παρθένου ὑποληπτέον εἰρῆσθαι· ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα δεδῆλωται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ πρόσταγμα καὶ ὁ νόμος οὗτος ἐφοίτα, ἀνάγων ἐπὶ τὴν Βηθλεὲμ αὐτοὺς· ὁμοῦ τε γὰρ τῆς πόλεως ἐπέβησαν, καὶ Ἰησοῦς εὐθέως ἐτίχτετο. Διὰ καὶ ἐν φάτῃ κατεκλινετο, πολλῶν πανταχόθεν τότε συντρεχόντων, καὶ τοὺς τέκτους προκαταλαμβανόντων, καὶ πολλὴν ποιοῦντων τὴν στενοχωρίαν· ὅθεν ἐκεῖ αὐτὸν καὶ οἱ μάγοι προσεκύνησαν. Ἵνα δὲ σαφεστέραν καὶ γνωριμωτέραν ὑμῖν ἀποδείξιν παρὰ σχημα, διανόστητέ μοι, παρακαλῶ, νῦν· καὶ γὰρ μακρὰν ἱστορίαν ἀνακινήσαι βούλομαι, καὶ παλαιούς ἀναγνῶναι νόμους, ὥστε πάντοθεν ὑμῖν γενέσθαι τὸν λόγον σαφέστερον.

Νόμος ἦν παλαιὸς τοῖς Ἰουδαίοις· μάλλον δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν· Ὅτε τῶν Αἰγυπτιακῶν θορύβων καὶ τῆς τοῦ βαρβάρου τυραννίδος τὸν τῶν Ἑβραίων ὄγκον ἀπήλασεν ὁ Θεός, ὁρῶν αὐτοὺς ἐπὶ λείψανα ἀσεβείας ἔχοντας καὶ περὶ τὰ αἰσθητὰ ἐπιοτημένους, καὶ μεγέθη καὶ κάλλη ναῶν θαυμάζον-

* Alii ἀπογράψεσθαι, et sic infra.

† Alii ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ.

τας, ἐκέλευσεν αὐτοῖς οἰκοδομηθῆναι ναὸν, οὐχὶ τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον, οὐδὲ τῇ ποικιλίᾳ τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τῆς οἰκοδομῆς πάντας τοὺς ἐν τῇ γῇ ναοὺς ἀποκρύπτοντα. Καὶ καθάπερ πατὴρ φιλόδοτος διὰ πολλοῦ χρόνου τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ μιαιοῖς ἀνθρώποις καὶ φοβεῦσι καὶ ἀσώτοις συναναστραφέντα καὶ πολλῆς ἀπολαύσαντα τρυφῆς λαβὼν, μετὰ ἀσφαλείας καὶ σεμνότητος ἐπὶ πλείονι καθίστησιν αὐτὸν ἀφρονεῖν, ὥστε μήτε στενωχωρηθέντα τῶν προτέρων μνηθῆναι λαθεῖν, μήτε εἰς ἐπιθυμίαν ἐκείνων ἐλθεῖν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς βλέπων τοὺς ^a Ἰουδαίους περὶ τὰ αἰσθητὰ ἐπτοημένους, καὶ ἐν τούτοις πολλὴν ποιεῖται τὴν υπερβολὴν, ὥστε αὐτοὺς μηδέποτε εἰς ἐπιθυμίαν τῶν Αἰγυπτίων ἢ τῶν παρ' Αἰγυπτίους ἐλθεῖν. Καὶ ποιεῖται τὸν ναὸν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου παντός, τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ. Καθάπερ γὰρ ἐστὶ γῆ καὶ οὐρανός, καὶ μέσον διάφραγμα τὸ στερέωμα [559] τοῦτο· οὕτω καὶ κεῖνον ἐκέλευσε γενέσθαι. Καὶ εἰς δύο διατεμνὸν τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ καταπέτασμα ἀφ' ἐξέως, τὸ μὲν ἔξω τοῦ καταπετάσματος πᾶσι συνεχώρησεν εἶναι βατὴν, τὸ δὲ ἐνδὸν ἄδρατον καὶ ὀθέοντα πᾶσι, πλὴν τοῦ ἀρχιερέως μόνου. Καὶ ὅτι οὐχ ἡμέτερος ταῦτα στοχασμός, ἀλλ' ἐν τύπῳ τοῦ κόσμου παντός ὁ ναὸς κατεσκευάσθη, ἄκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος, περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβάντος· *Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστός, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν*· δεικνὺς ὅτι τὰ ἐναυθὰ ἀντίτυπα ἦν τῶν ἁλθινῶν. Ὅτι δὲ καὶ τὸ καταπέτασμα διεῖργε τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἀπὸ τῶν ἁγίων τῶν ἔξω, καθάπερ οὗτος ὁ οὐρανὸς τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ἀποτεριλεῖ τούτων τῶν καθ' ἡμᾶς ἀπάντων, ἄκουσον πῶς καὶ τοῦτο ἠνέχθη, τὸν οὐρανὸν καταπέτασμα καλέσας. Περὶ γὰρ τῆς ἐλπίδος λέγων, ὅτι ὡς ἄγκυραν αὐτὴν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλὴ τε καὶ βεβαίαν, ἐπήγαγε· *Καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρὸδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς*· ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἄνω. Ὅρξ πῶς καταπέτασμα τὸν οὐρανὸν ἐκάλεσεν; Ἐξω μὲν οὖν τοῦ καταπετάσματος ἦν ἡ λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ βωμὸς χαλκός, τὰς θυσίας δεχόμενος καὶ τὰ ὀλοκαυτώματα· ἔσω δὲ τὸν καταπετάσματος ἡ κιβωτός, περικεκαλυμμένη ^d πάντοθεν χρυσίῳ, τὰς πλάκας ἔχουσα τῆς διαθήκης, καὶ τὴν στάμνον τὴν χρυσήν, καὶ τὴν βάβδον Ἀαρὼν τὴν βλαστήσασαν, καὶ βωμὸν χρυσοῦν, οὐχὶ θυσίων οὐδὲ ὀλοκαυτωμάτων, ἀλλὰ θυμιάματος μόνου. Καὶ τὰ μὲν ἔξω πατεῖν πᾶσιν ἐφείτο, τὰ δὲ ἐνδὸν μόνῳ τῷ ἀρχιερεῖ. Καὶ τούτων δὲ αὐτῶν μαρτυρίαν παρέξομαι πάλιν, τοῦ Παύλου οὕτω πῶς λέγοντος· *Εἶχε μὲν οὖν ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιοῦματα λατρείας, τὸ τε ἅγιον κοσμικόν*. Ἅγιον δὲ κοσμικὸν καλεῖ τὴν ἔξω σκηνήν, ἐπειδὴ τῷ κόσμῳ παντὶ εἰσέναι· θέμις ἦν· *Ἐν ᾗ ἦτε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα καὶ ἡ πρὸδεξις τῶν ἄρτων*. Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ ἡ λεγομένη τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ· ἐν ᾗ

στάμιος χρυσῇ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουθὶμ δόξης, κατασκιώζοντα τὸ ἱλαστήριον. Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαύοντες εἰσίσταν οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες· εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀπὸ τοῦ ἑνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὁ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἁγιοποιήτων. Ὅρξ ὅτι καὶ μόνος εἰσέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ ἑνιαυτοῦ παντός;

δ'. Τί οὖν ταῦτα, φησὶ, πρὸς τὴν προκειμένην ἡμεραν; Ἀναμεινате μικρὸν, καὶ μὴ θορυβεῖσθε. Ἀνωθεν γὰρ τὴν πηγὴν διορύττομεν, καὶ ἐπ' αὐτὴν σπεύδομεν τὴν κορυφὴν ἐλθεῖν. ὥστε μετ' εὐκολίας ὑμῖν ἅπαντα γενέσθαι· ὅληα· μάλλον δὲ, ἵνα μὴ μέχρι [560] πολλοῦ ὁ λόγος συνεσκιασμένος ᾖ, μηδὲ ἀσαφέστερος ὢν ἀπαγορεύειν ὑμᾶς ποιήσῃ πρὸς τὸ μήκος τῶν λεγομένων, ἥδη τὴν αἰτίαν ὑμῖν ἐρῶ, δι' ἣν ταῦτα πάντα ἀνεκίνηται. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Ἐξ ἡμέρας ἐν γαστρὶ ἐχούσης τῆς Ἐλισάβετ τὸν Ἰωάννην, ἡ Μαρία ἤρξατο συλλαμβάνειν. Ἀν τοίνυν μάθωμεν ποῶς ἐκείνης ὁ μὴν ὁ ἔκτος ἦν, εἰσόμεθα καὶ πότε ἤρξατο συλλαμβάνειν ἡ Μαρία· εἴτα μαθόντες, πότε ἤρξατο συλλαμβάνειν, εἰσόμεθα καὶ πότε ἔτεκεν, ἐννέα μῆνας ἀριθμήσαντες ἐκ τῆς συλλήψεως.

Πόθεν οὖν εἰσόμεθα, ποῶς ἦν ὁ ἔκτος μὴν τῆς κυήσεως τῆς Ἐλισάβετ; Ἀν μάθωμεν ποῶς ἦν ὁ μὴν, καθ' ὃν ἤρξατο συλλαμβάνειν. Πόθεν δὲ εἰσόμεθα ποῶς ἦν ὁ μὴν, καθ' ὃν συνέλαθεν; Ἀν μάθωμεν κατὰ ποῖον καιρὸν εὐηγγελίσθη Ζαχαρίας ὁ ταύτης ἀνὴρ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν ἡμῖν ἔσται γνῶριμον; Ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν· καθὼς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον λέγει, ὅτι εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἐνδον ὄντα τὸν Ζαχαρίαν ὁ ἄγγελος εὐηγγελίσασα, καὶ εἶπεν αὐτῷ περὶ τοῦ τοκετοῦ Ἰωάννου. Ἀν τοίνυν ἀποδείχῃ ὅτι σφῶς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὅτι καὶ ἀπ᾽ εἰσῆρχετο εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ μόνος, καὶ πότε, καὶ ποίῳ μηνὶ τοῦ ἑνιαυτοῦ τὸ ἀπ᾽ αὐτοῦ εἰσέρχεται, εὐδελος ἔσται ὁ καιρὸς, καθ' ὃν εὐηγγελίσθη· τοῦτο δὲ γενομένου δῆλον, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς συλλήψεως ἔσται τοῖς πᾶσι γνῶριμος. Ὅτι μὲν οὖν ἀπ᾽ αὐτοῦ ἑνιαυτοῦ εἰσῆρχετο, καὶ ὁ Παῦλος ἐδήλωσε. καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ τοῦτο αὐτὸ δῆλον ποιεῖ, οὕτω λέγων· *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· Λάλησον πρὸς Ἀαρὼν τὸν ἀδελφόν σου, καὶ μὴ εἰσπορευέσθω πᾶσαν ὥραν εἰς τὸ ἅγιον τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱλαστήριου* ¹, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, καὶ οὐκ ἀποθαρσύνεται. Καὶ πάλιν· *Καὶ πᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἔσται ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰσπορευόμενον αὐτοῦ ἐξελάσασθαι εἰς τὰ ἅγια, ἕως ἂν ἐξέλθῃ, καὶ ἐξελάσεται περὶ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ὅλου αὐτοῦ, καὶ πάσης τῆς συναγωγῆς τῶν νῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἐξελάσεται ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐναντὶ Κυρίου*. Ὅτι μὲν οὖν οὐ διὰ παντός εἰσῆμι εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, οὔτε ἐνδον ὄντος αὐτοῦ ἄφασθαι θέμις ἦν τινα, ἀλλ' ἔξω παρὰ τὸ καταπέτασμα ἐστάναι, δῆλον ἀπὸ τούτων. Ἀλλὰ κατέχετε δὴ ταῦτα μετὰ ἀκριβεῖας. Ὑπόλοιπον γὰρ ἐστὶ δεῖξαι, ποῶς ἦν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν εἰσῆμι εἰς τὰ Ἅγια τῶν

^a Allii ὁ Θεὸς λαβὼν τοὺς, alii ὁ Θεὸς βλέπων τοὺς, quam postremam lectionem sequitur interpretes.

^b Allii ἦν ἐκείνων τῶν.

^c Allii εἰσῆλθεν Χριστός.

^d Allii κατακεκαλυμμένη.

^e Allii ἀποδείξωμεν.

^f Sic edit. εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱλαστήριου, mss. εἰς τὸ ἱλαστήριον, et sic legit interpretes.

dentibus ad insaniam usque addictos, templorumque magnitudinis ac pulchritudinis admiratione duci, templum ipsis ædificari præcipit, quod non modo materiæ magnificentia atque artis varietate, sed et structuræ forma, cætera omnia, quæ ubique terrarum erant templa, obscuraret. Et quemadmodum pater liberorum amans filium profligatis, perniciosius, lascivis hominibus usum, nimisque luxu dissolutum, ad se longo temporis intervallo recipiens, tuto et cum dignitate in majori rerum abundantia constituit, ne in angustias aliquas conjectus, priorum recordatione, atque etiam cupiditate corripatur: ita Deus Judæos ad res sensiles cum stupore propensos videns, in hisce ipsis rebus præstantissimum aliquid efficit, ne nunquam postea Ægyptiorum aut eorum quæ apud Ægyptios experti fuerant, cupiditate caperentur (*Exod. 26*): templumque ipsis statuit ad mundi exemplar, totiusque universi, tam quod sensu, quam quod solo intellectu percipi potest. Sicut enim terra est, et cælum, et medium, sepimenti instar, hoc firmiter: ita et illud quoque fieri jussit. Duasque in partes diviso hoc templo, et ad medium obtento velo, eam partem, quæ extra velum erat, omnibus ingrediendi potestatem fecit: ad alteram vero illam interiorem nemini, præterquam summo sacerdoti, aditum atque intuitum patere permisit. Cæterum quod hæc non nostra conjectura sit, sed quod templum revera totius mundi ad exemplum exstructum fuerit, audi quid Paulus de Christo in cælum ascendente loquens dicat: *Non enim in manufacta sancta introivit Christus, exemplaria verorum* (*Hebr. 9. 24*): ostendens, quod quæ apud nos sunt, verorum sint exemplaria. Quod porro velum dirimeret sancta sanctorum a sanctis extra positis, sicut hoc cælum quæ super se sita sunt, ab omnibus quæ apud nos sunt, disjungit: audi quomodo etiam hoc subindicaverit, cum cælum velum appellat. De spe namque referens, quod ipsam sicut anchoram animæ habeamus unam ac firmam, deinde subjungit: *Et incedentem usque ad interiora velaminis; ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, supra cælum sursum* (*Hebr. 6. 19. 20*). Vides quomodo cælum velamen appellaverit? Extra velum autem erat candelabrum, et mensa, et altare æreum, ad sacrificia et holocausta excipienda. Intra velum vero arca circumtectæ ex omni parte auro, tabulas testamenti habens, et urnam auream, ut virgam Aaron quæ fronderat, et altare aureum, non illud sacrificiorum et holocaustorum, sed solius suffimenti. Et per ea quæ extra erant, omnibus incedere fas erat; per ea vero quæ intus, soli summo sacerdoti. De hisce ipsis rursus testimonium ex Paulo dabo, qui sic ait: *Habuit quidem prius tabernaculum justificationes culturæ, et sanctum sæculare* (*Hebr. 9. 1*): sanctum sæculare appellat exterius tabernaculum: quandoquidem toti mendo ingredi licebat: *in quo candelabrum et mensa et propositio panum. Post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens*

manna, et virga Aaron quæ fronderat, et tabulæ testamenti: super eam autem erant Cherubim gloriæ, obumbrantia propitiatorium. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes; in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua et populi ignorantia (*Hebr. 9. 2-7*). Vides solum ingredi summum sacerdotem, idque semel dumtaxat toto anno?

4. Verum quid hæc, inquis, ad præsentem diem? Expectate paulisper, nec tumultuemini: a capite enim fontem ducimus, et ad ipsum rei fastigium pervenire contendimus, ut cuncta nullo negotio vobis aperta atque perspecta sint. Quinimo ne diutius verborum integumentis nostra obumbretur oratio, neve implicatio fiat, nimiaque eorum, quæ dicuntur, longitudine defatigemini: jam rationem vobis exponam, cur hæc omnia, tam alte repetita, moverim. Quæ porro hujus rei ratio? Cum menses jam sex Elizabeth Joannem in utero gestaret, tum Maria concepit. Itaque si discamus, quisnam sextus ille mensis fuerit, certo etiam sciemus, quando cœperit Maria concipere. Deinde cum cognoverimus, quodnam conceptus sui principium habuerit, utique quando pepererit cognoscemus, novem menses a conceptione numerantes.

Zacharias quo tempore angelum alloquutus. — Unde igitur, quisnam ille sextus mensis fuerit prægnationis Elizabeth, nobis constabit? Hinc scilicet, si quo mense gravida fieri cœperit, intelligamus. Unde autem, quis ille fuerit, addiscemus? Si sciamus quo tempore lætum hac de re nuntium Zacharias ejus maritus acceperit. Cæterum hoc ipsum unde nobis explicatum erit? Ex divinis Scripturis: quomodo sacrum Evangelium refert Zachariæ versanti intra sancta sanctorum angelum lætum attulisse nuntium, et de partu Joannis ei prædixisse. Si ergo e sacris literis clare docuerimus, semel dumtaxat sancta sanctorum summum sacerdotem sine ullo comite ingredi, et quo tempore, et quoto anni mense, unica illa vice introeat: in cognitionem apertam temporis, quo lætum illum nuntium accepit, deveniemus: quo declarato, etiam principium conceptionis protinus omnibus elucescet. Itaque quod semel tantum in anno huc introiretur, etiam Paulus manifestavit: quin et Moyses idipsum aperte ostendit, hoc modo loquens: *Et loquutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, et ne omni tempore ingrediatur sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio, quod est supra arcam testimonii, et non moriatur* (*Lev. 16. 1*). Et iterum: *Et omnis homo non erit in tabernaculo testimonii, quando ipse sanctuarium ingreditur ad expiandum, donec egredietur; et expiabit pro se et domo sua, et pro universo cætu Israel* (*Ibid. 17*). *Et expiabit super altare, quod est coram Domino* (*Ib. 18*). Ex his liquet, non quolibet tempore in sancta sanctorum ingressum fuisse, et dum intus esset, nemini fas fuisse ea contingere, sed extra velum consistentem fuisse. Verum hæc vos sedulo mente vestra tenete. Reliquum enim est, ut quodnam illud tempus

fuert, quo solus ingrediebatur in sancta sanctorum, idque semel dumtaxat in anno, vobis demonstrum. Qua ratione autem hoc patebit? Ex eodem nimirum hoc libro : ita enim dicitur : *Mense septimo, decima die mensis, humiliabit animas vestras, et omne opus non facietis : sive indigena, sive advena, qui additur inter vos. In hac enim die expiatio erit vestri, ut emundemini ab omnibus peccatis vestris : coram Domino mundemini : sabbata sabbatorum, requies erit hæc vobis, et humiliabit animas vestras ; eritque vobis hoc legitimum sempiternum. Expiabit autem sacerdos, quem unxerint, et cujus manus initiaverint, ut sacerdotio fungatur post patrem suum, et induetur stola sancta, et expiabit sancta sanctorum, et tabernaculum testimonii ; et altare expiabit ; et pro sacerdotum peccatis, et pro universo populi cætu expiabit. Eritque hoc vobis legitimum sempiternum, ut expietis pro filiis Israel ab omnibus peccatis eorum. Semel in anno fiet, sicut præcepit Dominus Moysi (Levit. 16-29). De festo Tabernaculorum hic sermo est : tunc enim semel summus sacerdos quotannis ingrediebatur : quod et ipse explicavit his verbis, quoniam semel in anno hoc fiet.*

5. Si ergo festi Tabernaculorum tempore solus summus sacerdos ingreditur in sancta sanctorum ; age deinceps ostendamus, tunc Zachariæ angelum apparuisse, quando in sanctis sanctorum erat : soli enim ipsi incensum adolenti visus est : solus vero numquam ingreditur summus sacerdos, nisi tunc temporis. Nihil autem impedit quin ipsa audiamus verba evangelistæ. *Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias, et uxor illius de filiabus Aaron, et nomen ejus Elizabet (Luc. 1. 5). Factum est autem, cum ipse sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit, ut incensum poneret, ingressus in templum Domini. Et omnis multitudo populi erat orans foris, hora incensi (Ibid. 8-10). Hoc loco in memoriam revoca, dilecte, testimonium illud, quod ait : *Et omnis homo non erit in tabernaculo testimonii, ingrediente ipso ad expiandum in sancta sanctorum, donec egredietur (Levit. 16. 17). Apparuit autem illi angelus Domini stans a dextris altaris incensi (Luc. 1. 11). Non dixit altaris sacrificiorum, sed altaris incensi : propterea quod altare sacrificiorum et holocaustorum foris esset, intus vero incensi, ut vel hinc, quod ipsi soli conspiceretur, et quod dicatur populus ipsum foris exspectasse, manifestum evadat, in sancta sanctorum ipsum ingressum fuisse. Et turbatus est Zacharias videns, et timor cecidit super ipsum. Dixit autem ad ipsum angelus : *Ne timeas, Zacharia ; quoniam audita est deprecatio tua, et uxor tua Elizabet pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem (Ib. 12. 13). Et erat plebs exspectans Zachariam : et mirabantur, quod tardaret ipse in templo. Egressus autem innuebat, neque poterat loqui ipsis (Ib. 21. 22). Vides intra velum fuisse? Tunc igitur hunc lætum nuntium accepit. Tempus autem tum erat festi Tabernaculorum et jejunii : hoc enim illa verba sibi volunt, *Humiliabit animas vestras (Levit. 16. 29)*, idque a Judæis sub finem mensis***

Septembris, quod et vos testamini, celebrabatur. Tunc enim longis copiosisque orationibus in Judæis usi sumus, importunum eorum jejunium accusantes. Hoc ergo tempore etiam Elizabet uxor Zachariæ concepit. Et occultabat se mensibus quinque, dicens : *Sic mihi fecit Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines (Luc. 1. 25). Cæterum opportunum nunc videtur, ut ostendamus præterea, cum sextum jam mensem ipsa Joannem in utero gestaret, Mariam lætum de conceptione sua nuntium accepisse. Quando enim venit ad eam Gabriel, et dixit : *Ne timeas, Maria ; invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum (Luc. 1. 30. 31). Cumque ipsa hoc sermone turbaretur, modumque ejus rei discere quæreret, respondens angelus dixit ad eam : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Et ecce Elizabet cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua : et hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis, quia non erit impossibile apud Deum omne verbum (Ibid. 35-37). Quod si ergo post mensem Gorpiceum seu Septembrem Elizabet concepit, ut ostensum est : adnumerare oportet sex ab eo intermedios menses : sunt autem hi, Hyperberetæus sive October, Dius sive November, Appellæus seu December, Audonæus seu Januarius, Peritius seu Februarius, Dystrus seu Martius.***

Conceptionis mensis primus. — Itaque post hunc sextum mensem principium conceptionis accepit Maria : a quo si novem menses numeremus, utique in præsentem hunc mensem deveniemus. Est igitur primus conceptionis mensis Aprilis sive Xanticus, deinde Artemisius seu Maius, Desius sive Junius, Panemus sive Julius, Loius, sive Augustus, Gorpiceus seu September, Hyperberetæus, sive October, Dius sive November, Appellæus seu December. Atque hic mensis est, quem præsentem habemus, quo et hunc diem celebramus. Ut autem quod dico etiam apertius vobis clariusque evadat, breviter hæc rursus repetens, dilectioni vestræ edisseram. Semel in anno ingrediebatur solus summus sacerdos in sancta sanctorum, idque Gorpiceo seu Septembri mense. Tunc ingressus est Zacharias in sancta sanctorum, tunc nuntium de Joannis nativitate habuit. Illinc abiit : tunc uxor ejus concepit. Post mensem autem Gorpiceum seu Septembrem, cum sextum jam mensem ipsa in utero haberet, qui scilicet est Dystrus seu Martius, ipsa denique Maria concepit. A Xantico seu Aprili igitur incipiendo, novem menses si numeremus, in præsentem incidemus, quo Dominus noster Jesus Christus natus est.

6. Atque omnia quidem, quæ de hoc die dicenda erant, vobis hactenus exposuimus. Unum tantum si nunc addidero, orationi meæ finem imponam ; quæ majora sunt, communi doctore dicenda relinquens.

Infideles Christiana dogmata irrident ; Hæreticorum delicta. — Quoniam enim multi ethnicorum, cum audiunt Deum in carne natum, irrident nos, et inso-

ἀγίων, καὶ ὅτι ἅπασι τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος τοῦτο ἐπραττε. Πόθεν οὖν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τούτου. Οὕτω γὰρ πῶς φησιν· Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἑβδόμῳ, δεκάτῃ τοῦ μηνός, ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῇ, ὃ αὐτόχθων, καὶ ὁ προσήλυτος ὁ προσκελμένος ἐν ὑμῖν. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐξιλάσεται περὶ ὑμῶν, καθαρῶσαι ὑμᾶς περὶ πυσῶν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν ἐναντίον Κυρίου καθarisθῆσθε. Σάββατα σαββάτων, ἀνάπαυσις αὐτῇ ἔσται ὑμῖν, καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν· νόμιμον αἰώνιον ἔσται ὑμῖν. Καὶ ἐξιλάσεται ὁ ἱερεὺς, ὃν ἂν κρίσωσιν αὐτόν, καὶ ὃν ἂν τελειώσωσι τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἱερατεύειν μετὰ τὸν πατέρα αὐτοῦ· καὶ ἐνδύσεται τὴν [361] στολὴν αὐτοῦ τὴν ἁγίαν, καὶ ἐξιλάσεται τὸ ἅγιον τοῦ ἁγίου, καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐξιλάσεται, καὶ ἐξιλάσεται περὶ τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἱερέων, καὶ περὶ πάσης τῆς συναγωγῆς ἐξιλάσεται. Καὶ ἔσται τοῦτο ὑμῖν νόμιμον αἰώνιον, ἐξιλάσκεσθαι περὶ τῶν νύων Ἰσραὴλ ἀπὸ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ ποιηθήσεται, καθάπερ συνέταξε Κύριος τῷ Μωϋσῇ. Περὶ τῆς Σκηνοπηγίας ἐνταῦθα διαλέγεται. Τότε γὰρ ἅπας τοῦ ἐνιαυτοῦ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσθίει· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐδήλωσεν, εἰπὼν, ὅτι Ἀπᾶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦτο ποιηθήσεται.

ε'. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τῆς Σκηνοπηγίας εἰσέρχεται εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ὁ ἀρχιερεὺς μόνος, φέρε λοιπὸν ἀποδείξωμεν, ὅτι τότε ὤφθη ὁ ἄγγελος τῷ Ζαχαρίᾳ, ἡνίκα εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἦν· μόνῳ γὰρ αὐτῷ ὤφθη θυμιῶντι· μόνος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς οὐδέποτε εἰσέρχεται, ἀλλ' ἡ τότε μόνον. Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ αὐτῶν ἀκούσθαι τῶν ῥημάτων· Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεὺς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρῶν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ. Ἐγένετο δὲ, ἐν τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου. Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω, ἐν τῷ ὥρᾳ τοῦ θυμιᾶματος. Ἀναμνηθῆντί μοι, ἀγαπητέ, τῆς μαρτυρίας ἐκείνης, τῆς λεγούσης· Καὶ πᾶς ἀνθρώπος οὐκ ἔσται ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰσπενομένον αὐτοῦ ἐξιλάσασθαι εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ὥς ἂν ἐξέλθῃ. Ὁφθῇ δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἔστως ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιᾶματος. Οὐκ εἶπε, τοῦ θυσιαστηρίου τῶν θυσιῶν, ἀλλὰ, τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιᾶματος. Τὸ γὰρ θυσιαστήριον τὸ ἔξω θυσιῶν ἦν καὶ ὀλοκαυτωμάτων, τὸ δὲ ἔσω θυμιᾶματος. Ὅστε καὶ ἀπὸ τούτου, καὶ ἀπὸ τὸν ὀφθῆναι αὐτῷ μόνῳ, καὶ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι, ὅτι ἔξω ἦν ὁ λαὸς προσερχόμενος αὐτόν, εὐδολῶν ὅτι εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθε. Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἐπέπεσε ἐπ' αὐτόν· Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρόνῳ αὐτόν. Ἐξελθὼν δὲ διένευεν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἠδύνατο λαλῆσαι. Ὅρᾳς ὅτι ἐσώτερῳ τοῦ καταπατάσματος ἦν; Τότε τοίνυν εὐηγγελίσθη. Ὁ δὲ καιρὸς τοῦ εὐαγγελισμοῦ ὁ τῆς Σκη-

νοπηγίας ἦν καὶ τῆς νηστείας· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, Ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Τελείται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τὰ ἑσπᾶτα τοῦ Γορπιαίου μηνός^a, καθὼς καὶ ὑμεῖς μαρτυρεῖτε· τότε γὰρ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς πρὸς Ἰουδαίους ἀνηλώσαμεν λόγους, τῆς ἀκαίρου αὐτῶν νηστείας κατηγοροῦντες. Τότε τοίνυν καὶ ἡ Ἐλισάβετ συνέλαθεν, ἡ γυνὴ Ζαχαρίου· καὶ περιέκρυθεν αὐτὴν μῆνας πέντε, λέγουσα, ὅτι Οὕτω μοι πεποιήκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις αἰς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ δρειδὸς μου ἐν ἀνθρώποις. Εὐκαιρον οὖν δεῖξαι λοιπὸν, ὅτι τὴν [362] ἔκτον μῆνα ταύτης ἐχούσης ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰωάννου, ἡ Μαρία λαμβάνει τῆς συλλήψεως τὰ εὐαγγέλια. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε πρὸς αὐτὴν Γαβριήλ, καὶ ἔλεγε· Μὴ φοβοῦ, Μαρίμ· εὖρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· ὁρυδουμένης δὲ ἐκείνης, καὶ τὸν τρώπον ἐπιζητούσης μαθεῖν, ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται ὕιὸς Θεοῦ. Καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὕτη συνεληφυσία υἱὸν ἔξει ἐν γήρει αὐτῆς· καὶ οὗτος μὴ ἔκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλομένην στεῖρα· ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα. Εἰ τοίνυν μετὰ τὸν Γορπιαῖον μῆνα^b ἀρχὴν ἔλαβε συλλαμβάνειν ἡ Ἐλισάβετ, καθὼς ἀποδείκνυται, ἀριθμῆσαι ἐξ ἐκείνου δεῖ τοὺς μεταξὺ μῆνας ἑξ. Εἰσι τοίνυν οὗτοι οἱ μῆνες, Ὑπερβερεταῖος, Δίος, Ἀπελλαῖος, Λύδο-ναῖος, Περίτιος, Δύστρος.

Μετὰ τούτων οὖν τὸν ἔκτον μῆνα ἀρχὴν ἡ Μαρία τῆς συλλήψεως ἔλαβεν· ὅθεν καὶ ἐννέα μῆνας ἀριθμοῦντες, εἰς τὸν παρόντα τοῦτον ἀπαντησόμεθα μῆνα. Ἔστιν οὖν ὁ πρῶτος μῆν τῆς συλλήψεως τοῦ Δεσπότου Ἀπρίλλιος, ὃς ἐστι Ξανθικός· μεθ' ὃν Ἀρτεμίσιος, Δέσιος, Πάνεμος, Λώιος, Γορπιαῖος, Ὑπερβερεταῖος, Δίος, Ἀπελλαῖος, καὶ οὗτος ὁ μῆν ὁ ἐνεστώς, καθ' ὃν τὴν ἡμέραν ἐπιτελοῦμεν. Ἰνα δὲ καὶ σαφέστερον ὑμῖν πάλιν γένηται τὸ λεγόμενον, ἐν συντόμῳ τὰ αὐτὰ πάλιν ἀναλαβὼν, ἐρῶ πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· Ἀπᾶς τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσέρχεται μόνος ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων. Πότε δὲ τοῦτο ἐγίνετο; Ἐν τῷ μηνὶ τῷ Γορπιαίῳ^c. Τότε οὖν εἰσῆλθεν ὁ Ζαχαρίας εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· τότε καὶ εὐηγγελίσθη περὶ τοῦ Ἰωάννου. Ἀνεχώρησεν οὖν ἐκείθεν, καὶ ἤρξατο συλλαμβάνειν ἡ γυνὴ αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν Γορπιαῖον, ἔκτον μῆνα ἐχούσης τῆς Ἐλισάβετ, ὅπερ ἐστὶν ὁ Δύστρος^d, ἤρξατο συλλαμβάνειν λοιπὸν ἡ Μαρία. Ἀπὸ Ξανθικοῦ τοίνυν ἐννέα ἀριθμοῦντες μῆνας, εἰς τὸν παρόντα ἤρξομεν μῆνα, καθ' ὃν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐτέχθη.

ς'. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῆς ἡμέρας πάντα ὑμῖν δῆλα ἐποιήσαμεν· ἐν δὲ λοιπὸν εἰπὼν, καταπαύσω τὸν λόγον, τῷ κοινῷ διδασκάλῳ τῶν μειζύνων παραχωρήσας. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀκούοντες, ὅτι Θεὸς ἐτέχθη ἐν σαρκί, καταγελῶσι διασύροτες, καὶ

^a Tres mss. τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, alique ita legit interpretes.

^b Mss. τὸν Σεπτέμβριον μῆνα, et infra οὗτοι οἱ μῆνες, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος. Et infra Ἀπρίλλιος μεθ' ὃν Μάιος, Ἰούνιος, Ἰούλιος, Αὐγούστος, Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος. Romanus item menses expressit interpretes.

^c Mss. τὸ Σεπτεμβρίῳ.

^d Mss. Μάρτιος et infra ἀπὸ Ἀπριλίου τοίνυν.

πολλοὺς τῶν ἀφελεστέρων θορυβοῦσι καὶ ταραττοῦσιν· ἀναγκαῖον καὶ πρὸς ἐκείνους, καὶ πρὸς τοὺς ταραττομένους εἰπεῖν, ὥστε μὴ θορυβεῖσθαι ποτε, ὑπὸ ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀναπειθομένους, μήτε ταραττεσθαι ἐκ τοῦ τῶν ἀπίστων γέλωτος. Καὶ γὰρ τὰ [363] παιδία τὰ μικρὰ πολλάκις γελᾷ, σπουδαιολογουμένων ἡμῶν καὶ περὶ τῶν ἀναγκαίων ἀσχολουμένων· ἀλλ' οὐ τῆς τῶν γελωμένων πραγμάτων εὐτελείας, ἀλλὰ τῆς τῶν γελωντῶν ἀνοίας τεκμήριον ὁ γέλως ἐστίν. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι παίδων ἀνοητότερον σχεδὸν διακείμενοι, τὰ φρίκης ἄξια καὶ πολλοῦ θαύματος γέμοντα διασύρουσι, τὰ δὲ ἀληθῶς καταγέλαστα σεμνύνουσι καὶ περιστέλλουσιν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ ἡμέτερα παρ' ἐκείνοις γελώμενα ἐπὶ τῆς οικείας σεμνότητος μένει, οὐδὲν ἀπὸ τοῦ γέλωτος ἐκείνων εἰς τὴν ἑαυτῶν παραβλαπτόμενα δόξαν· καὶ τὰ αὐτῶν πανταχόθεν περιστελλόμενα τὴν οικείαν ἀσχημοσύνην ἐνδείκνυται. Πῶς γὰρ οὐκ ἐσχάτης παραπληξίας, αὐτοὺς μὲν εὐδοκίσθους ὑπάρχοντας εἰς λίθους καὶ ξύλα καὶ εὐτελῆ ξάνα τοὺς ἑαυτῶν εἰσάγοντας θεοὺς, καὶ καθάπερ ἐν δεσμοτηρίῳ τινὶ ἀποκλείοντας, μὴδὲν αἰσχροὺν ἡγεῖσθαι μήτε ποιεῖν, μήτε λέγειν· ἡμῖν δὲ ἐγκαλεῖν λέγουσιν, ὅτι ναὶ ἑαυτῶν κατασκευάσας ὁ Θεὸς ζῶντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, δι' αὐτοῦ τὴν οἰκουμένην ὠφέλησε; Καὶ ποῖον ἐγκλημα τοῦτο; Εἰ γὰρ αἰσχροὺν, ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι θεῶν οἰκῆσαι, πολλῷ μᾶλλον ἐν λίθῳ καὶ ξύλῳ, καὶ τοσοῦτον, ὅσον λίθος καὶ ξύλον ἀτιμότερον ἀνθρώπου, εἰ μὴ ἄρα καὶ τῶν ἀναισθήτων τούτων ὕλιν εὐτελέστερον τὸ γένος ἡμῶν αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ. Αὐτοὶ γὰρ καὶ εἰς αἰλουροὺς καὶ κύνας, πολλοὶ δὲ τῶν αἰρετικῶν καὶ εἰς ἐπὶ τούτων ἀτιμότητα τοῦ Θεοῦ κατάγειν τολμῶσι τὴν οὐσίαν. Ἡμεῖς δὲ τούτων μὲν οὐδὲν οὔτε λέγομεν, οὔτε ἀκοῦσαι ποτε ἂν ἀνασχοίμεθα· ἐκεῖνο δὲ φαμεν, ὅτι καθαρὰν σάρκα καὶ ἁγίαν καὶ ἁμωμον καὶ ἁμαρτίᾳ ἀπάσῃ γεγεννημένην ἄθαρτον ἐκ παρθενικῆς μήτρας ἀνέλαβεν Ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ οἰκεῖον διωρθώσατο πλάσμα. Κάκεινοι μὲν, καὶ οἱ τὰ αὐτὰ ἀσεβοῦντες αὐτοῖς Μανιχαῖοι, εἰς κύνας καὶ πιθήκους καὶ θηρία παντοδαπὰ τὴν οὐσίαν εἰσάγοντες τοῦ Θεοῦ (τὴν γὰρ ψυχὴν τούτοις ἅπασιν ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνης εἶναι φασιν), οὐ φρίττουσιν οὐδὲ καταδύνονται, ἡμᾶς δὲ ἀνάξια τοῦ Θεοῦ λέγειν φασιν, ὅτι τούτων μὲν οὐδὲν οὔτε εἰς νοῦν λαθεῖν ἀνεχόμεθα· ὃ δὲ αὐτῷ πρέπον ἦν καὶ προσήκον, λέγομεν, ὅτι τὸ οἰκεῖον ἔργον ἐλθὼν διωρθώσατο τῷ τῆς γεννήσεως ταύτης τρόπῳ. Τί λέγεις, εἰπέ μοι, ὦ ἄνθρωπε; Τὴν τῶν ἀνδροφόνων ψυχὴν καὶ τὴν τῶν γοήτων τῆς οὐσίας εἶναι λέγων τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν τολμᾷς ἐγκαλεῖν, ὅτι τούτων μὲν οὐδὲν ἀνεχόμεθα, οὔτε ὑπομένομεν ἀκοῦσαι λεγόμενον, ἀλλὰ καὶ τοὺς λέγοντας ἀσεβείας κρίνομεν μετόχους· ἐκεῖνο δὲ φαμεν, ὅτι ναὶ ἅγιον ἑαυτῷ κατασκευάσας ὁ Θεός, δι' ἐκείνου τὴν τῶν οὐρανῶν πολιτείαν εἰς τὸν βίον εἰσῆγαγε τὸν ἡμέτερον. Καὶ πῶς οὐ· ἂν εἴητε μυρίων θανάτων ἄξιοι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐγκλημάτων, ὧν ἡμῖν ἐγκαλεῖτε, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀσεβημάτων, ὧν ἀσεβοῦντες οὐ παύεσθε; Εἰ

γὰρ ἀπρεπὲς Θεῷ, σῶμα οἰκῆσαι καθαρὸν καὶ ἁμωμον, ὡς ὑμεῖς λέγετε· πολὺ μᾶλλον ἀπρεπέστερον, τὸ τοῦ γόητος, τὸ τοῦ τυμωρῦχου, τὸ τοῦ ληστοῦ, τὸ τοῦ πιθήκου, τὸ τοῦ κυνὸς, οὐκ αὐτὸ· τὸ [364] ἅγιον καὶ ἁμωμον καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς νῦν καθεζόμενον. Ποία γὰρ ἂν βλάβη τῷ Θεῷ γένοιτ' ἂν ἀπὸ τῆς οἰκονομίας ταύτης, ἢ ποία κηλὶς; Οὐχ ὁρᾷτε τούτῳ τὸν ἥλιον, οὐ τὸ σῶμά ἐστιν αἰσθητὸν καὶ φθαρτὸν καὶ ἐπίκνηρον, κἂν μυριάκις ἀποπνίγωνται Ἕλληνες καὶ Μανιχαῖοι ταῦτα ἀκούοντας; Οὐχ οὗτος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ πᾶσα ἀπλῶς ἡ ὁρμμένη κτίσις, τῇ ματαιότητι ὑποτέτακται. Καὶ ἀκούε Παῦλον τοῦτο δηλοῦντος, ἐν οἷς φησι· Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι. Εἰτα δὴλόν, εἰ ποτὲ ἐστὶ, ματαιότητι ὑποταγῆναι, ἐπήγαγε, λέγων· Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ὡστε νῦν ἐπίκνηρός ἐστι, καὶ φθαρτὴ ἐστὶ· τὸ γὰρ τῇ φθορᾷ δουλεύειν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ φθαρτὸν εἶναι. Εἰ τοίνυν ὁ ἥλιος, σῶμα φθαρτὸν ὢν, πανταχοῦ τὰς ἀκτῖνας ἀφίησι, καὶ βορβόροις καὶ μολυσμοῖς καὶ πολλοῖς ἄλλοις τοιοῦτοις ὁμιλῶν πράγμασι, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ὁμιλίας τῶν σωμαμάτων· εἰς τὴν οικείαν καθαρότητα παραβιάζεται, ἀλλὰ καὶ καθαρὰς συστέλλει τὰς ἀκτῖνας πάλιν, τῇ οικείᾳ ἀρετῇ· πολλοὶς τῶν ὑποδεξαμένων αὐτὸν σωμαμάτων μεταδίδους, τῆς δὲ δυσωδίας καὶ τοῦ μολυσμοῦ οὐδὲ τὸ τυχὸν αὐτῷ προσλαμβάνων· πολλῷ μᾶλλον ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ὁ τῶν σωμαμάτων δυνάμεων Δεσπότης, εἰς καθαρὰν σάρκα ἐλθὼν, οὐ μόνον οὐκ ἐμολύβη, ἀλλὰ καὶ αὕτην ταύτην καθαρωτέραν, καὶ ἀγιωτέραν ἐργάσατο. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες, καὶ μνημονεύοντες τῆς φωνῆς τῆς λεγούσης· Ἐννοκῆσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ πᾶν, Ἡμεῖς γὰρ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐννοκεῖ ἐν ὑμῖν, καὶ ἡμεῖς πρὸς ἐκείνους λέγωμεν, καὶ τὰ ἀναίσχυντα τῶν ἀσεβῶν ἀποφράττωμεν στόματα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ἀγαθοῖς εὐφρανόμεθα, καὶ τὸν σαρκωθέντα θεὸν δοξάζωμεν ὑπὲρ τῆς τοσαύτης συγκαταβάσεως, καὶ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἀξίαν ἀποδῶμεν αὐτῷ καὶ τὴν τιμὴν αὐτῇ ἀμοιβήν· Θεῷ δὲ ἀμοιβὴ οὐδεμία παρ' ἡμῶν γένοιτ' ἂν, ἀλλ' ἡ μόνον ἡ σωτηρία ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ ἡ περὶ τὴν ἀρετὴν ἐπιμέλεια.

ζ'. Μὴ τοίνυν γενόμεθα ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργέτην, ἀλλὰ τὰ κατὰ δύναμιν ἅπαντες ἅπαντα εἰσενέγκωμεν, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, σωφροσύνην, ἐλεημοσύνην, φιλοξενίαν. Καὶ ὁ πρῶτον ὑμᾶς παρεκάλεσα, τοῦτο καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ παρακαλῶν οὐ παύσομαι. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Μέλλοντες προσείναι τῇ φρικτῇ καὶ θείᾳ ταύτῃ τραπέζῃ καὶ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τοῦτο ποιεῖτε, μετὰ καθαροῦ συνειδότος, μετὰ νηστείας καὶ προσευχῆς, μὴ θορυβοῦντες, μὴδὲ λακτιζόντες, μὴδὲ ὠθοῦντες τοὺς πλησίον· ἐσχάτης γὰρ τοῦτο παρνοίας, καὶ καταφρονήσεως οὐ τῆς τυχοῦσης. Διὸ καὶ πολλὴν [365] ἐπάγει ταῖς ταῦτα

^a Hac verba, οὐκ αὐτό, non habet Evagrius.

^b Mss ἀπὸ τοῦ μολυσμοῦ σωματικῶν ῥύπων.

etantur, multosque ex simplicioribus turbant atque inquietant: opus est, cum ad ipsos, tum ad hujusmodi qui hisce turbantur, sermonem dirigere, ne quid unquam insanis hominibus acquiescentes commoveantur, aut turbentur ex hujusmodi infidelium irrisione. Nam et parvi pueri res serias, atque adeo necessarias sepe nobis agitantibus ridere solent: non tamen ideo risus hic argumentum est rerum, quæ ridentur, vilitatis, sed eorum, qui rident, stoliditatis. Quod idem nobis de hisce ethnicis dicere licet: qui pueris ipsis prope amentiores cum sint, ea irrident, quæ religioso quodam horrore atque omni admiratione plena sunt, illa autem, quæ revera ridenda erant, magnifice extollunt atque exornant. Verum enim vero et nostra ita ab ipsis irrisa in propria sua nihilominus majestate perdurant, nullo per ipsorum risum, quod ad præstantiam suam attinet, damno accepto: et ipsorum contra, licet exornata, privatam suam turpitudinem produunt. Nonne enim extremi cujusdam stuporis est, illos erroneos in lapides, ligna, et vilia signa deos suos inducentes, et tamquam in carcere quopiam concludentes, nihil tamen arbitrari se turpe aut dicere aut facere: nos autem accusare, quod asseramus, Deum sibi templum vivum constituisse ex Spiritu sancto, per quod orbi terrarum universo profuit? Et cujusmodi tandem hoc accusationis genus? Si enim turpe est Deum in humano corpore habitare, multo magis in ligno et lapide: sane tanto turpius, quanto lapis et lignum homine vilius: nisi forte ipsa materia sensus experte genus nostrum abjectius illis esse videatur. Quin etiam in feles et canes ipsi, multi autem hæreticorum in alia insuper hisce ignominiosiora audent Dei essentiam habitatum immittere. Quod nos neque dicimus, neque dicentes aliquando audire sustineamus. Sed illud tantum asserimus, Christum carnem mundam, sanctam, irreprehensibilem peccatoque omni inaccessam, ex virgineo utero prodeuntem assumpsisse, atque ita suum figmentum restaurasse. Ac illi quidem, et qui pari cum ipsis impietate delinquant Manichæi, in canes et simias ferasque omnis generis divinam essentiam inducentes: animam enim omnibus his ex illa essentia esse dicunt; non horrent neque erubescunt: nos vero Deo indigna dicere aiunt, quia nihil horum ne cogitatione quidem admittimus, sed tantum quod Deo conveniens atque decens erat dicimus: nempe ipsum advenisse, et hoc generationis modo proprium suum opus restaurasse. Quid ais? dic mihi. Tunc, qui homicidarum et præstigatorum animam divinæ essentiae esse asseris, nos accusare audes, qui horum quidem nihil non modo non ferimus aut sustinemus audire, sed qui illa dicunt, impios esse judicamus? Quid igitur dicimus? Illud nimirum: Deum constructo sancto hoc sibi templo, per idipsum ex cælo cælestem quemdam rerum statum in vitam nostram invexisse. Et quidni merito millies vos capitis damnandi, tum ob accusationem, qua nos impetit, tum ob impietatem, quam in Deum admittere non desistitis? Si enim Deo est indecens, ut vos

dicitis, inhabitare corpus purum et immaculatum, multo certe indecentius est præstigatoris, sepulcrorum suffossoris, latronis, imo simiæ et canis; non autem sanctum illud atque incontaminatum, quodque nunc in dextera Patris sedet. Quod enim damnum, aut macula Deo accesserit ex hac œconomia? Non videtis solem hunc, cujus corpus sensibile, corruptioni subjectum atque infirmum est, rumpantur licet millies hæc audientes gentiles ac Manichæi? Neque vero sol dumtaxat, sed etiam terra, mare, atque omnis omnino rerum fabrica sub aspectum cadens, vanitati subjecta est. Nam audi Paulum hoc manifeste docentem, dum ait: *Vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe* (Rom. 8. 20). Qui deinde ostendere volens quidnam sit illud vanitati subjectum esse, subintulit dicens: *Quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei* (Ibid. 21). Nempe corruptibile quid nunc est creatura: siquidem corruptioni servire nihil est aliud, quam corruptibile esse. Quod si ergo sol, corpus corruptibile cum sit, ubique radios suos emittit, cæno, sordibus, aliisque multis id genus rebus sese communicans, nihil tamen ex hac fœditate corporearum istiusmodi sordium in sua illa puritate læditur, sed mundos illos suos in se radios retrahit, ac multis rursum corporibus, quæ ipsum suscipiunt, vim suam virtutemque participat, ac noxii aut sordidi ex illis ne minimum quidem ipse in se recipiens: quanto magis justitiæ ille Sol, ille Virtutum incorporearum Dominus, in puram carnem ingrediens non solum non inquinatus est, sed contra etiam puriorem eam ipsam sanctioremque effecit? Atque hæc quidem omnia mente volentes, et commemorantes divinam vocem, dicentem: *Inhabitabo in illis, et inambulabo* (Levit. 26. 12; 2. Cor. 6. 16); et rursum: *Vos templum Dei estis, et Spiritus Dei inhabitat in vobis* (1. Cor. 3. 16), etiam nos adversus istos dicamus, et impudentia impiorum ora obstruamus, nostrisque interim bonis lætemur, ac Deum incarnatum ob tam indulgentem ad nos usque sui demissionem glorificemus, et pro virium nostrarum facultate condignam ipsi venerationem gratiamque reddamus: Deo autem nulla a nobis gratiarum par retributio fieri queat, nisi solum ea, quæ consistit in nostra animarumque nostrarum salute, atque in virtutis studio.

7. *Quis modus accedendi ad divina mysteria.* — Ne simus ergo hic ingrati erga tanti in nos beneficii auctorem, sed omnes omnia ei pro virili offeramus, fidem, spem, caritatem, temperantiam, misericordiam, hospitalitatem. Et ad quod nuper vos cohortatus sum, ad id etiam nunc et in posterum semper vos cohortari non desistam. Quidnam hoc? Cum accessuri estis ad tremendam divinamque illam mensam et sacra mysteria, cum timore ac tremore hoc facite (a), cum pura conscientia, cum jejuniis et precatione: non tumultuantes, non calcitrantes, non proximum

(a) Vide Homiliar. in S. Philogonium, t. 1.

impellentes : extremæ enim hoc superbix est, contemtionisque minime vulgaris : quare etiam talia perpetrantibus punitionem multam conciliat. Tecum reputa, o homo, qualem hostiam es contrectaturus, qualem mensam aditurus; tecum reputa, quod cum terra sis et cinis, corpus et sanguinem Christi sumis. Et si vos rex quidem ad convivium vocet, cum timore accumbitis, cibosque appositos cum reverentia et silentio sumitis; Deo autem te ad suam mensam vocante, Filiumque suum ibi apponente, ubi angelicæ potestates adsistunt cum timore et tremore, ubi Cherubini velant facies suas, atque Seraphini cum tremore clamant, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus : tu mihi audes vociferando ac tumultuando ad spiritale illud convivium accedere? An te fugit eo tempore multa tranquillitate mentem esse plenam oportere? Multaque pace ac quiete opus est, non autem tumultu, iracundia, strepituque : hæc enim immundam animam accedentem efficiunt. Quænam autem venia nobis habeatur, si post tanta peccata, saltem tempus hoc, quo ad sacram hanc mensam adimus, ab irrationalibus hisce perturbationibus non purgemus? Quid autem omnino est magis necessarium, quam ea quæ in hac mensa proponuntur? aut quid urget nos, ut connitamus, spiritualibus rebus relictis, illuc properare¹? Ne, rogo vos atque obtestor, ne divinam in nos iram concitemus : medicamentum est id quod proponitur vulnerum nostrorum salutare, divitiarum indesinentes, quæ caloribus nobis regnum conciliant. Cum horrore itaque accedamus, gratias agamus, procumbamus confitentes peccata nostra; lacrymemur mala nostra lugentes; intentas ac largas preces Deo fundamus : sicque nos ipsos emundantes, tacite, et cum debita modestia tanquam ad caloribus regem adeuntes accedamus : sanctamque hanc et immaculatam ho-

stiam recipientes, exosculemur, oculis eam complexi, mentemque et animum incendamus, ne in iudicium aut damnationem conveniamus, sed in animæ temperantiam, in dilectionem, in virtutem, et cum Deo reconciliationem, in pacem firmam, ac mille denique bonorum occasionem : ut et nos ipsos sanctos reddamus, et proximos ædificemus. De his assidue vobiscum ago, nec agere desistam. Quæ enim utilitas omnino temere huc concurrere, si nihil quod utile sit, addiscatis? Quodnam, obsecro, lucrum affert, semper ad gratiam vobis concionari? Breve præsens hoc tempus est, o dilecti : sobrii simus, vigilemus, nos ipsos componamus; omne benevoli animi studium in omnes sincere ostendamus : in omnibus reverenter agamus, seu divina verba audire, sive orare, sive ad Dei mensam accedere, sive aliud quid denique faciendum sit, cum timore ac tremore¹ id fiat : ne negligentia nostra maledictionem nobis accersamus. *Maledictus enim*, inquit propheta, *omnis, qui facit opus Domini negligenter* (Jer. 48. 10). Tumultuatio enim et iracundia² efficitur contumelia in hostiam quæ proponitur. Certe extrema contemptio est, contaminatum se offerre Deo : nam audi quid de talibus dicat apostolus : *Si quis templum Dei corrumpat, disperdet illum Deus* (1. Cor. 3. 17). Ne ergo pro eo quod Deum nobis reconciliare debebamus, eum in nos iritemus : sed omnem curam, munditiam, animarumque tranquillitatem præ nobis ferentes, cum precibus et corde contrito accedamus. Ut hoc pacto Dominum nostrum Jesum Christum nobis propitium reddentes, promissa nobis bona obtinere possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri una cum sancto Spiritu gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Mss., ut festinemus et, spiritualia relinquentes, ad corporalia properemus.

¹ Alii, cum timore et iudicio.

² Editi, et clamor; Mss., et iracundia.

IN HOMILIAM DE BAPTISMO CHRISTI ET DE EPIPHANIA

Hanc homiliam paucis elapsis post præcedentem de Natali Christi diebus, nimirum in die Epiphaniæ anni 387 habitam fuisse, quædam suadere videntur. Nam quod dicit infra numero quarto : *Scio fore ut quampulurimi apud nos ex festi consuetudine ad sacram hanc mensam accurrant : sane quidem expediret, id quod alias sæpe dicere præverti, ὥς καὶ πολλάκις ἔφθην εἰπών, ut festa nequaquam observarentur quando communicare opus esset, sed ut conscientia mundaretur, etc.*, illud ipsum porro dixerat paucis ante diebus, nimirum in festo S. Philogonii, xx Decembris anni 335, num. 24 : *Nunc autem multi fidelium in tantam recordiam tantumque venere contemptum, ut cum innumeris scateant malis, nullamque vitæ suæ curam habeant, in diebus festis negligenter ac temere ad mensam hanc accedant, etc.* In hoc item De baptismo Christi sermone, eodem numero quarto sic habet : *Quodnam igitur illud peccatum est? quod cum tremore non accedamus, sed calcibus impetentes, percutientes, ira turgent, clamantes, conviciantes proximum, trudentes : hæc et sæpe dixi, et dicere non cessabo.* In oratione autem de Natali Christi similiter numero 7 : *Et ad quod nuper (scilicet in festo S. Philogonii) vos cohortatus sum, ad id etiam nunc et in posterum semper vos cohortari non desistam. Quidnam hoc? Cum accessuri estis ad tremendam divinamque illam.*

ποιοῦσι τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν. Ἐννόησον, ὦ ἄνθρωπε, ποίας μέλλεις ἀπτεσθαι θυσίας, ποῖα προσέρχασθαι τραπέζῃ· ἐνθυμήθητι καὶ ὅτι γῆ ὤν καὶ σποδός, αἶμα καὶ σῶμα Χριστοῦ μεταλαμβάνεις. Καὶ βασιλέως μὲν εἰς εὐωχίαν καλοῦντος ὑμᾶς, μετὰ φόβου ἀνακλίνεσθε, καὶ τῶν προκειμένων μετὰ αἰδοῦς καὶ ἡσυχίας μεταλαμβάνετε ἐδεσμάτων τοῦ Θεοῦ δὲ καλοῦντος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ τράπεζαν, καὶ τὸν ἑαυτοῦ προσιθέντος ὕδιν, ἀγγελικῶν δυνάμεων παρασταμένων μετὰ φόβου καὶ τρόμου, καὶ τῶν Χερουβὶμ κατακαλυπτόντων τὰ πρόσωπα, τῶν Σεραφὶμ κραζόντων τρώμω, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος· σὺ κράξεις, εἰπέ μοι, καὶ θορυβῇ πρὸς τὴν πνευματικὴν ταύτην ἐστίασιν; Οὐκ οἶδας, ὅτι γαλήνης δεῖ γέμειν τὴν ψυχὴν κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν; Εἰρήνης πολλῆς καὶ ἡσυχίας χρεία, οὐχὶ θορύβου καὶ θυμοῦ καὶ ταρχῆς· ταῦτα γὰρ ἀκάθαρτον ποιεῖ τὴν προσιοῦσαν ψυχὴν. Τίς οὖν ἂν γένοιτο ἡμῖν συγγνώμη, εἰ μετὰ τὸσαῦτα ἁμαρτήματα μὴδὲ τὸν καιρὸν τῆς προσελεύσεως καθαρεύομεν τῶν ἀλόγων παθῶν ἐκείνων; Τί δὲ ὅλως ἀνυχαιότερον τῶν προκειμένων; ἢ τί ἡμᾶς θορυβεῖ, ἵνα σπουδάσωμεν, τοῦτο καταλιπόντες, ἐκεῖ τρέχειν α; Μὴ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ κινήσωμεν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ κατ' ἑαυτῶν. Φάρμακόν ἐστι σωτήριον τῶν ἡμετέρων τραυμάτων τὸ προκείμενον, πλουσιότερον ἐστὶν ἀνελλιπὴς, βασιλείας οὐρανῶν πρόξενος. Φρίξωμεν τοίνυν προσιόντες, εὐχαριστήσωμεν, προσπέσωμεν, ἐξομολογούμενοι τὰ παίσματα ἡμῶν, δακρύσωμεν τὰ οἰκτεῖα πενθοῦντες κακὰ, ἐκτενεῖς εὐχὰς ἀποδῶμεν τῷ Θεῷ· καὶ οὕτω διακαθάραντες ἑαυτοὺς ἡρέμα, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας, ὡς τῷ βασιλεῖ προσιόντες τῶν οὐρανῶν, οὕτω προσέλθωμεν καὶ δεξιόμενοι τὴν ἁμωμον καὶ ἁγίαν θυσίαν καταφιλήσω-

^a Mss. ἵνα σπουδάζωμεν, καὶ τὰ πνευματικὰ καταλιπόντες, εἰς τὰ σαρκικά σπεύδωμεν.

μεν, τοῖς ὀφθαλμοῖς περιπτυσώμεθα, διαθερμάνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, ἵνα μὴ εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα συνερχώμεθα, ἀλλ' εἰς σωφροσύνην ψυχῆς, εἰς ἀγάπην, εἰς ἀρετὴν, καὶ καταλλαγὴν τὴν πρὸς τὸν Θεόν, εἰς εἰρήνην βεβαίαν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ὑπόθεσιν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς ἁγιάσωμεν, καὶ τοὺς πλησίον οἰκοδομήσωμεν. Ταῦτα συνεχῶς λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι. Τί γὰρ ὄφελος, ἀπλῶς καὶ εἰκὴ τρέχειν ἐνταῦθα, μὴδὲν τῶν χρησίμων μαθάνοντας; ποῖον δὲ κέρδος, ἀεὶ τὰ πρὸς χάριν ὁμιλεῖν; Βραχύς ὁ παρὼν καιρὸς, ἀγαπητοί· νήψωμεν, γρηγορήσωμεν, συγκροτήσωμεν ἑαυτοὺς, πᾶσαν σπουδὴν περὶ πάντας γνησίαν ἐπιδειξώμεθα, περὶ πάντα γενώμεθα εὐλαβεῖς· κἂν ἀκροᾶσθαι δεοὶ τῶν θείων λογίων, κἂν εὐχεσθαι, κἂν προσιέναι, κἂν ἑτερόν τι ποιεῖν, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τοῦτο γινέσθω ^b, ἵνα μὴ κατάραν ἐπισπασώμεθα διὰ τῆς ῥθυμίας. Ἐπικατάρατος γὰρ, φησὶ. πῶς ὁ ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου ἁμελῶς. Ὁ θόρυβος καὶ ἡ ὀργὴ ^c ὕβρις εἰς τὴν προκειμένην θυσίαν γίνεται. Καταφρόνησις ἐσχάτη, μεμολυσμένον [366] ἑαυτὸν προσενέγκαι τῷ Θεῷ. Ἄκουσον τί περὶ τῶν τοιούτων φησὶν ὁ Ἀπόστολος. *Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός.* Μὴ τοίνυν ἀντὶ καταλλαγῆς παροξύνωμεν τὸν Θεόν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ πάντα κόσμον ἐπιδεικνύμενοι, καὶ ἀταραξίαν ψυχῆς, μετ' εὐχῆς καὶ συνετρίμμενης καρδίας προσίωμεν, ἵνα καὶ αὐτῷ τούτῳ τὸν Δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξιλεωσάμενοι, δυντῶμεν ἐπιτυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Alii φόβου καὶ διὰ κρίσεως γινέσθω.

^c Editt καὶ ἡ κραυγὴ, mss. καὶ ἡ ὀργή.

MONITUM.

mensam, et sacra mysteria, cum timore ac tremore hoc facite, cum pura conscientia, cum jejuniis et precatione: non tumultuantes, non calcitrantes, non proximum impellentes, etc. His porro conspectis probabiliter existimamus, hasce tres homilias eodem tempore, paucisque interpositis inter singulas diebus habitis fuisse.

In hac porro *De baptismo et Epiphania Christi* concione, postquam populum ad ecclesiam frequentandam hortatus est, de duplici Christi Epiphania agit, de illa nempe, qua Magis apparuit, deque postrema qua in consummatione sæculi cum gloria et splendore venturus est. Miraculum deinde circa aquam baptismi enuntiat: nam cum versus mediam noctem diem Epiphaniæ præcedentem, singuli de aqua illa baptismi latices, νάματα, secum asportarent, aqua illa non corrumpēbatur, sed integro anno, quin et biennio et triennio incorrupta manebat. Docet deinde quid intersit discriminis inter baptismum Judæorum, baptismum Joannis et baptismum Christi. Hic explicat quomodo Christus impleverit omnem justitiam; demumque claudit hortatus populum ut magna cum reverentia ad tremenda mysteria accedant.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducei.

[367] * Πρὸς τοὺς ἀπολιμπανομένους τῶν θείων συνάξεων, καὶ εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῶν ἀναξίως κοινωνούντων, καὶ ὅτι οἱ ἀτέλεστον καταλιμπανόντες τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ πρὸ τῆς τελευταίας εὐχῆς ἐφερχόμενοι, τὸν Ἰούδα μμιοῦνται, λόγος.

α'. Πάντες ὑμεῖς ἐνευθιμίᾳ τήμερον, ἐγὼ δὲ ἐν ὁδῷ τῷ μόνῳ. Ὅταν γὰρ εἰς τὸ πέλαγος ἀπίδω τοῦτο τὸ πνευματικόν, καὶ τὸν ἀπειρον τῆς Ἐκκλησίας θεάσωμαι πλοῦτον, εἴτα λογίσωμαι ὅτι τῆς ἑορτῆς παρελθούσης, καὶ τὸ πλῆθος ἡμῖν τοῦτο πάλιν ἀποπηδήσαν οἰχίσεται, δάκνομαι καὶ ὀδυνῶμαι τὴν ψυχὴν, ὅτι τοσαῦτα τεκοῦσα τέκνα ἡ Ἐκκλησία, οὐ καθ' ἑκάστην σὺναξιν ἀπολαύειν αὐτῶν δύναται, ἀλλ' ἐν ἑορτῇ μόνον. Πίσον ἦν ἀγαλλίαμα πνευματικόν, πόση χαρὰ, πόση δόξα Θεοῦ, πόση ψυχῶν ὠφέλεια, εἰ καθ' ἑκάστην σὺναξιν οὕτω πεπληρωμένους ἐωρῶμεν τοὺς περιβόλους τῆς ἐκκλησίας; Νῦν δὲ ναῦται μὲν καὶ κυβερνῆται πάντα ποιοῦσιν, ὥπως τὸ πέλαγος διαφράμοιεν^β, καὶ πρὸς τὸν λιμένα καταντήσωσιν ἡμεῖς δὲ διὰ παντὸς πελάγους σαλεύειν φιλονεικοῦμεν, ἐν ταῖς τῶν βιωτικῶν πραγμάτων τρικυμίαις συνεχῶς ποντοῦμενοι, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις στρεφόμενοι, ἐνταῦθα δὲ ἀπαξ ἢ δεῦτερον μόλις τοῦ παντὸς ἀπαντῶντες ἐνιαυτοῦ.

Ἦ ἀγνοεῖτε ὅτι καθάπερ λιμένας ἐν πελάγει, οὕτω τὰς ἐκκλησίας ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπηξεν ὁ Θεός, ἵνα ἀπὸ τῆς ῥάτης τῶν βιωτικῶν θορύβων ἐνταῦθα καταφεύγοντες, γαλήνης μεγίστης^γ ἀπολαύωμεν; Οὐδὲ γὰρ κυμάτων ἔστιν ἐνταῦθα δεῖσαι τρικυμίας, οὐ λησίων ἐπιδρομὰς, οὐ κακούργων ἔξοδον, οὐ πνευματικῶν βίας, οὐ θηρίων ἐπιβουλὰς· λιμὴν γὰρ ἔστιν ἀπάντων τούτων ἀπηλλαγμένος, λιμὴν ἔστι ψυχῶν πνευματικῶς. Καὶ τῶν λεγομένων μάρτυρες ὑμεῖς. Εἰ γὰρ τις ὑμῶν τὸ συνεῖδός ἀναπτύξει νῦν, πολλὴν ἔνδον εὐρήσει τὴν ἡσυχίαν· οὐ θυμὸς γὰρ ἐνοχλεῖ^δ, οὐκ ἐπιθυμία φλέγει, οὐ βασκανία τήκει, οὐκ ἀπόνοια φουσᾷ, οὐ κενοδοξίας ἔρως διαφθείρει, ἀλλὰ πάντα ταῦτα κατέσταλται τὰ θηρία, καθάπερ θείας τινὸς ἐπιβολῆς, τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀκροάσεως, διὰ τῆς ἐκάστου ἀκοῆς πρὸς τὴν ψυχὴν εἰσιούσης, καὶ κοιμιζούσης τὰ ἄλογα ταῦτα^ε πάθῃ. Πόσης οὖν ἀήλιότητος οὐκ ἂν εἴη, τοσαύτης μέλλοντας ἀπολαύειν

φιλοσοφίας μὴ συνεχῶς ἐπιχωριάσειν καὶ φοιτᾶν πρὸς τὴν κοινὴν ἀπάντων μητέρα, τὴν Ἐκκλησίαν λέγω; Ποῖαν γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν μοι ταύτης ἀναγκαιοτέραν διατριβήν; τίνα δὲ χρηστοτέραν συνουσίαν; τί δὲ τὸ ἐμπόδιον [568] τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς; Πάντως μοι τὴν πενίαν ἐρεῖς κώλυμά σοι γίνεσθαι τοῦ καλοῦ τοῦδε συλλόγου· ἀλλ' οὐκ εὐλογος ἡ πρόφασις. Ἐπεὶ ἡμέρας ἡ ἐβδόμης ἔχει· τὰς ἐπεὶ ταύτας ἐμερίσατο πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ οὐχ ἑαυτῷ μὲν τὸ πλεόν, ἡμῖν δὲ τὸ ἔλαττον ἔδωκε, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐξ ἡμισείας αὐτὰς διενείματο, οὐκ ἔλαβε τρεῖς καὶ ἔδωκε τρεῖς, ἀλλὰ σοὶ μὲν ἀπένειμεν ἕξ, ἑαυτῷ δὲ κατέλιπε μίαν. Καὶ οὐδὲ ἐν ταύτῃ τῇ ὅλῃ ἀνέχῃ τῶν βιωτικῶν ἀπηλλάχθαι πραγμάτων, ἀλλ' ὅπερ οἱ τὰ ἱερὰ συλῶντες χρήματα ποιοῦσι, τοῦτο καὶ σὺ ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τολμᾷ, αὐτὴν οὕσαν ἱερὰν καὶ ἀνακευμένην τῇ τῶν πνευματικῶν ἀκροάσει λογίων ἀρπαγῶν καὶ καταχρώμενος εἰς βιωτικὰς φροντίδας. Τί δὲ λέγω περὶ ἡμέρας ὁλοκλήρου; ὅπερ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ἐποίησεν ἡ χήρα, τοῦτοποίησον ἐπὶ τοῦ καιροῦ καὶ σὺ τῆς ἡμέρας· καθάπερ ἐκείνη δύο κατέβαλεν ὀβολοὺς, καὶ πολλὰν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐσπεπάτατο τὴν εὐνοίαν· οὕτω καὶ σὺ δύο δάνεισον ὥρας τῷ Θεῷ, καὶ μυρίων ἡμερῶν κέρδος εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάξεις τὴν σὴν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη, σκόπει μὴ ποτε, μικρὸν ἡμέρας μέρος οὐ βουλόμενος ἑαυτὸν ἀποστῆσαι τῶν γῆινων κερδῶν, ὁλοκλήρων ἐνικυτῶν ἀπολῆσης πόρους. Οἶδε γὰρ ὁ Θεός καταφρονούμενος καὶ τὰ συλλεγόμενα κενῶν χρήματα· ὥσπερ οὖν καὶ Ἰουδαίους ἀπειλῶν ἔλεγεν, ἐπειδὴ τῆς περὶ τὸν ναὸν καταφρόνου ἐπιμελείας· *Εἰσηνέγκατε αὐτὰ εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν, καὶ ἐξεφύσησα αὐτὰ*, λέγει Κύριος. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, διδάξει σε τῶν ἀναγκαίων δυνησόμεθα, ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ δεῦτερον παρ' ἡμῖν φοιτῶντα, περὶ ψυχῆς, περὶ σώματος, περὶ ἀθανασίας, περὶ βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ κολάσεως, περὶ γέννησης, περὶ μακροθυμίας Θεοῦ, περὶ συγγνώμης, περὶ μετανοίας, περὶ βαπτίσματος, περὶ ἁμαρτημάτων ἀφέσεως, περὶ τῆς κτίσεως ταύτης τῆς ἡμῶν, καὶ τῆς κάτω, περὶ ἀνθρώπων φύσεως, περὶ ἀγγέλων, περὶ τῆς τῶν δαιμόνων κακουργίας, περὶ τῶν μεθουσιῶν τοῦ διαβόλου, περὶ πολιτείας, περὶ δογμάτων, περὶ τῆς ὁρθῆς πίστεως, περὶ τῶν διεσφραγμένων αἰρέσεων; Ταῦτα γὰρ καὶ πολλὰ πλείονα τούτων τὸν Χριστιανὸν εἰδέναι χρή, καὶ τούτων πάντων ἀποδιδόναι λόγον τοῖς ἐρωτῶσιν ὑμᾶς. Ὑμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τούτων εἰδέναι δυνησασθε μέρος, ἀπαξ

* Titulus in Savil. : εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς τοὺς ἀπολιμπανομένους τῶν θείων συνάξεων, καὶ περὶ τῶν ἀναξίως κοινωνούντων, καὶ ὅτι οἱ ἀτέλεστον καταλιμπανόντες τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ πρὸ τῆς τελευταίας εὐχῆς ἐφερχόμενοι, τὸν Ἰούδα μμιοῦνται.

^β Sic duo mss. et Savil. Alii διαφράμοσιν. Mox Savil. et duo mss. διὰ παντὸς πελάγιον.

^γ Μεγίστης δεest in codicibus nostris.

^δ Alii οὐ θυμὸς παρενοχλεῖ.

^ε Ταῦτα deest in duobus mss. Ibidem φοιτᾶν παρὰ τήν.

ADVERSUS EOS QUI A DIVINIS ABSUNT OFFICIIS, ET DE SANCTO AC SALUTARI BAPTISMATE SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI, DEQUE IIS QUI INDIGNE COMMUNICANT, ET QUOD QUI LITURGIAM IMPERFECTAM DERELINQUUNT, ATQUE ANTE POSTREMAM ORATIONEM EGREDIUNTUR, JUDAM IMITENTUR, ORATIO (a).

4. Omnes vos in lætitia hodie, ego vero in mœrore sum solus. Nam cum in hoc spirituale pelagus oculos meos converto, et immensas Ecclesiæ divitias contemplor, ac deinde perpendo fore, ut cum primum solemnitas ista præterierit, multitudo rursus ista resiliat ac discedat, crucior et animi dolore angor: quod, cum tam multos liberos pepererit Ecclesia, non illis itidem in singulis collectis, sed in festo solummodo frui possit. Quanta, quæso, illa spiritualis exultatio foret, quantum gaudium, quanta Dei gloria, quanta utilitas animarum, si collectæ cujusque tempore sic repleta ecclesiæ septa cerneremus? Jam vero nautæ quidem ac gubernatores omnia efficiunt, ut pelagus emensi, tandem ad portum perveniant: nos contra in alto mari fluctuare contendimus, dum sæcularium negotiorum procellis semper obruimur, atque in foris et tribunalibus judicium jactamur, hic autem semel aut iterum vix toto anno comparemus.

Ecclesia portus. — An vero ignoratis, ut in mari portus, sic ecclesias Deum in urbibus erexisse, ut a tumultuum sæcularium turbine huc confugientes summa tranquillitate potiamur? Non enim fluctuum hic est reformidanda tempestas, non latronum incursionibus, non eruptiones prædonum, non ventorum impetus, non insidiæ belluarum: portus enim est ab his omnibus immunis ac liber, portus est spiritualis animarum. Atque eorum quæ dixi vosmetipsi mihi testes estis. Si quis enim vestrum conscientiam suam excusserit, multam intus reperiet tranquillitatem: non enim ira negotium facessit, non cupiditas inflamat, non invidia tabefacit, non inflat arrogantia, non inanis gloriæ amor corrumpit; sed coercentur omnes hæ belluæ, cum primum, quasi quoddam divinum carmen, sacrarum auditio Scripturarum per aures in animam cujusque penetravit, et illas alienas a ratione perturbationes sopivit. Quis non igitur eos vel infelicissimos judicet, qui cum tantam morum sanctitatem possent adipisci, non assidue versentur, ac ventitent ad communem omnium parentem, Ecclesiam nimirum? Etenim quam tandem esse tibi magis

fructuosam occupationem causari possis aut congressum utiliore? quodnam autem impedimentum, quominus hic nobiscum veriseris? Paupertatem nimirum tibi impedimento esse dices, quominus præclaro huic cœtui intersis: at legitima non est hæ excusatio. Septem habet dies hebdomada: divisit hos septem nobiscum Deus, neque sibi quidem potiore partem, nobis autem minorem impertiit; imo ne in duas quidem æquales partes eas distribuit; non sibi tres assumpsit, tresque largitus est: verum tibi quidem sex impertiit, unam vero sibi reliquit: nec in hac tamen tota a negotiis sæcularibus abstinere dignaris, sed hoc ipsum quod faciunt qui sacras pecunias deprædantur, tu hac etiam die patrare audes: dum illam jam sanctam et spiritualium eloquiorum auditioni consecratam surripis, et ad sæculares curas abutendo traducis. Sed quid ego de integro die loquor? vel id unum, quod in eleemosyna vidua fecit, tu in hujus diei tempore facito: sicut illa duos obolos misit (*Marc. 12. 42. sqq.*), multamque a Deo gratiam inivit: sic et tu duas horas Deo commoda, et sexcentorum dierum lucrum in domum tuam importabis. Quod si id detrectes, vide ne forte, dum ad exiguum temporis spatium teipsum non vis a terrenis lucris avocare, integrorum annorum labores amittas. Solet enim Deus cum contemptus fuerit collectas pecunias dissipare: quod et Judeis minitendo dicebat, quoniam sollicitudinem templi omnem abiciebant: *Intulistis ea in domos vestras, et exsufflavi ea, dicit Dominus (Aggæi 19)*. Quid enim, quæso, ex iis, quæ necessaria sunt, te poterimus docere, cum semel aut iterum annis singulis ad nos ventites, de anima nimirum, de corpore, de immortalitate, de regno cælorum, de pœnis, de gehenna, de Dei longanimitate, de indulgentia, de pœnitentia, de baptismo, de remissione peccatorum, de istis mundi cum superioris tum inferioris creaturis, de hominum natura, de angelis, de improbitate dæmonum, de diaboli fraudibus, de moribus, de dogmatibus, de recta fide, de corruptis hæresibus? si quidem ista et multo plura nosse Christianum oportet, horumque omnium reddere rationem iis qui sciscitentur. Vos vero ne minimam quidem horum tenere partem poteritis, si semel hic, idque perfunctorie

(a) collata cum Codd. Reg. 1964, 1976, qui mire differunt ab Editis; præcipuas solum lectiones annotavimus. Item cum Regiis 2026, 2545 et Colbert. 970.

convenientis, nec tam propter animæ pietatem, quam propter consuetudinem solemnitatis: vix enim cuique assistendo collectæ, aliquis ex omnibus exakte posset omnia illa discere. Servos habetis multi, horum qui hic adsunt, et filios: cumque illos artium magistros in disciplinam tradere vultis, quos elegeritis, vestrarum illis ædium ingressu interdicitis semel, ubi stragulam vestem, cibaria omnemque aliam supellectilem et apparatus suppeditastis: una cum magistro habitatum mittitis, ac ne domum vestram adeant prohibetis: ut, dum ibi continue versantur, facilius artem ediscant, nec ulla sollicitudine studium illorum et occupatio interpelletur. Jam vero cum non vulgaris ars quædam, sed omnium maxima vobis sit ediscenda, quo pacto Deo placendum sit, et cælestia bona consequenda, perfunctorie vos id perficere posse censetis? Quantæ hoc, quæso, est dementiæ? Nam disciplinam esse hoc negotium, quod multam exigit attentionem, ex his cognoscite: *Discite, inquit, a me, quia mitis sum et humilis corde (Matth. 11. 29)*: et rursus propheta: *Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos (Psal. 33. 12)*: et iterum: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus (Psal. 45. 11)*. Itaque multa opus est vacatione illi, qui hanc morum disciplinam et philosophiam sibi voluerit comparare.

2. *Duæ apparitiones Christi; cur non dies ortus, sed dies baptismi Epiphania. Miraculum circa baptismi aquam.* — Verum ne tempus omne in eorum reprehensione conteramus, qui solent abesse, his quæ ad ipsorum negligentiam corrigendam sunt dicta contenti, age quiddam de præsentis solemnitate philosophemur. Nam multi quidem festa celebrant (a), et nomina eorum noverunt, historias autem et occasiones, unde ortæ sunt, non noverunt. Atque Epiphaniam quidem, sive apparitionem, dici hanc celebritatem omnibus liquet, hæc vero apparitio quænam sit, et utrum una sit an duæ, id non item noverunt; et quod summa notandum ignominia risuque dignum est, cum singulis annis solemnitatem istam celebrent, ejus argumentum et occasionem ignorant. Primum igitur operæ pretium est caritati vestræ indicare non unam esse tantum apparitionem, sed duas: una quidem est ista præsens quæ jam contigit; altera vero quæ futura est, et in consummatione sæculi cum splendore et gloria est eventura. Ac de utraque illarum Paulum hodie Tito disserentem audistis, atque in hæc verba de præsentis quidem loquentem, *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et secularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo: de futura vero, Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi (Tit. 2. 11. 12. 13)*. Et vero propheta de illa ipsa sic dixit¹: *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et illustris (Joel. 2. 31)*. At enim qui sit, ut non ea dies, qua natus est, Epiphania et apparitio appelletur, sed ea qua baptizatus est? Ille enim dies est qua baptizatus

est, et aquarum naturam sanctificavit. Idcirco etiam in hac solemnitate sub mediam noctem omnes, cum aequati fuerint, domum laices referunt ac recondunt, et per integrum annum conservant, utpote quod hodierna die sanctificatæ sint aquæ: sitque miraculum evidens, dum nihil temporis longinquitate aquarum illarum natura vitatur, sed integro anno atque adeo biennio et triennio sæpe, quæ hodie fuit hausta, incorrupta et recens permanet, ac post tantum temporis cum iis quæ nuper fuerint e fontibus eductæ certat. Quamnam igitur ob causam hæc apparitio appellatur? Quia nimirum non omnibus manifestus est redditus, cum partu est editus, sed cum est baptizatus: nam ad hunc usque diem vulgo erat ignotus. Nam incognitum eum fuisse vulgo, neque quisnam esset plerosque scivisse constat ex istis Joannis Baptistæ verbis: *Medius vestrum stetit, quem vos nescitis (Joan. 1. 26)*. Quid vero mirum si alii non nossent, quando illum etiam ipse Baptista ad eum usque diem ignorabat? *Et ego nesciebam eum, inquit: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto (Ib. 33)*. Duas igitur esse apparitiones ex his liquet; sed quam de causa venerit ad baptismum Christus, nunc res postulat ut dicamus, et ad quemnam baptismum venerit: nam et hoc operæ pretium est cognoscere, ut sane etiam illud. Et hoc prius caritatem vestram docere oportet: nam et ex hoc illud intelligimus. Judaicum erat baptisma, quod sordes corporum, non peccata quæ in conscientia resident, abluebat. Neque enim si quis adulterium perpetrasset, neque si quis furti se alligasset, neque si quis aliud quidpiam sceleris admisisset, eum criminibus expiabat: sed si quis mortuorum ossa tetigisset, si quis vetitos a lege cibos degustasset, si quis a corruptione advenisset, si quis cum leprosis versatus esset, lavabatur, et immundus erat usque ad vespem, deinde mundabatur. *Lavabitur enim, inquit, corpus ejus aqua munda, et immundus erit usque ad vespem, et mundabitur (Levit. 15. 5. sqq. et 13)*. Non enim hæc vere peccatum erant neque pollutio, sed quod imperfectiores essent, per ejusmodi res eos efficiens religiosiores, Deus ad majorem rerum observationem aptiores et diligentiores olim reddebat.

3. *Baptismi Judæorum et baptismi Joannis ratio.* — Itaque Judaica illa quidem expiatio nequaquam a peccatis liberabat, sed a corporeis sordibus tantum; nostra vero talis non est, sed multo major, ac multa gratia referta: nam et liberat a peccatis, et animam emundat, et Spiritus gratiam largitur. Joannis vero baptisma Judaico quidem multo sublimius fuit, humilior vero nostro, veluti pons quidam utriusque baptismatis hujus, ab illo ad istud per se quasi manu ducens: non enim eos utique ad observationem corporis purgationem inducebat, sed ab illis advocans cohortabatur et consulebat, ut a vitio traderentur ad virtutem, atque in operum recte factis spem salutis non in diversis baptismis et aquarum ablutionibus

¹ In hæc verba (Gr. ἡ γενεή) desinit Codex Reg. 1964.
(a) Dies Epiphaniæ celebrabatur.

² Duo Mss., *descendentem quasi columbam*.

ἐνταῦθα καὶ τοῦτε παρέργως συναγόμενοι, καὶ διὰ συνήθειαν ἑορτῆς, οὐ δι' εὐλάβειαν ψυχῆς. Ἀγαπητῶν γὰρ εἰ καὶ ἑκάστην συναξιν ἐνταῦθα τις ἀπαντῶν δυνήσῃ μετ' ἀκριθείας ἅπαντα ταῦτα κατασχέειν. Οἰκέτας ἔχετε πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα παρόντων καὶ υἱός, καὶ μέλλοντες αὐτοὺς παραδίδόναι τοῖς πῶν τεχνῶν ἐπιστάταις, ὧν ἂν ἐλοισθε, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῖς τὴν ὑμετέραν ἄδαν ποιεῖτε καθάπαξ, καὶ στρώματα καὶ τρυφὰς καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν αὐτοῖς παρασκευάσαντες διακονίαν, τῷ διδασκάλῳ συγκατοικίζετε ἀπείργοντες αὐτοὺς τῆς οἰκίας ἐπιβαίνειν τῆς ὑμετέρας, ἵνα ἡ συνεχὴς ἐκεῖ διατριβὴ τὴν διδασκαλίαν ἀκριβεστέραν ἐργάσται, μηδεμιᾶς φροντίδος τὴν σχολὴν διακοπούσης. Νυνὶ δὲ οὐ τέλην τὴν τυχούσαν, ἀλλὰ τὴν πατῶν μείζονα μανθάνειν μέλλοντες, πῶς ἀρέσαι τῷ Θεῷ δεῖ, καὶ τῶν οὐρανίων ἐπιτυχεῖν, παρέργως ἡγείσθε δύνασθαι τοῦτο [369] κατορθοῦν. Καὶ πόσης τοῦτο ἀνοίας; Ὅτι γὰρ μάθησις τὸ πρᾶγμα ἐστὶ πολλῆς δεόμενον τῆς προσοχῆς, ἀκουσον τί φησι· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*· καὶ πάλιν ὁ προφήτης· *Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· εἰδὼς Κυρίου διδάξω ὑμᾶς*· καὶ πάλιν· *Σχολάζετε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός*. Ὡστε πολλῆς σχολῆς χρεῖα τῷ μέλλοντι ταύτης ἀπολαύσεσθαι τῆς φιλοσοφίας.

β'. Ἀλλὰ γὰρ, ἵνα μὴ τὸν χρόνον ἅπαντα εἰς ἐγκλημα τῶν ἀπολιμπανομένων ἀναλώσωμεν, ἀρκεσθέντες τοῖς εἰρημένοις εἰς τὴν τῆς [αὐτῶν] ἐκείνων βρύθυμίας δαύρωσιν, φέρε τι περὶ τῆς παρούσης ἑορτῆς φιλοσοφήσωμεν. Πολλοὶ γὰρ τὰς μὲν ἑορτάς ἀγνοοῦσι, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἴσασι, τὰς δὲ ὑποθέσεις, ὅθεν ἐτέχθησαν, ἀγνοοῦσιν. Ὅτι μὲν οὖν Ἐπιφάνεια ἡ παρούσα λέγεται ἑορτὴ, δῆλον ἐστὶ πᾶσι· τίς δὲ ἔστιν ἡ ἐπιφάνεια αὕτη, καὶ πότερον μία τίς ἐστὶν ἡ δύο, τοῦτο οὐκ ἔτι ἴσασι· ὅπερ ἐσχάτης αἰσχύνῃς ἂν εἴη καὶ πολλοῦ τοῦ καταγέλωτος, καὶ ἕκαστον ἐνιαυτὸν τὴν ἑορτὴν ταύτην ἀγοντας, τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς ἀγνοεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν ἀναγκαῖον εἰπεῖν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτι οὐ μία τίς ἐστὶν ἐπιφάνεια, ἀλλὰ δύο· μία μὲν ἡ παρούσα αὕτη καὶ γενημένη, δευτέρα δὲ ἡ μέλλουσα καὶ κατὰ τὴν συντέλειαν ἐνδόξως γενησομένη. Καὶ περὶ ἑκατέρας αὐτῶν ἡκούσατε σήμερον Παύλου Τίτου διαλεγομένου καὶ λέγοντος οὕτω· περὶ μὲν τῆς παρούσης· *Ἐπεμύνη ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσεβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρονῶς καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*· περὶ δὲ τῆς μελλούσης· *Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Καὶ ὁ προφήτης δὲ περὶ αὐτῆς ἐκείνης ἔλεγεν οὕτως· *Ὁ ἡλῖος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ*. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐχὶ ἡ ἡμέρα καὶ ἦν ἐτέχθη, ἀλλ' ἡ ἡμέρα καὶ ἦν ἐβαπτίσθη, ἐπιφάνεια λέγεται; Αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ ἡμέρα καὶ ἦν ἐβαπτίσατο, καὶ τὴν τῶν

υδάτων ἡγάτε φύσιν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐν μεσονυκτίῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην ἅπαντες ὕδρευσάμενοι· οἵκαδε τὰ νάματα ἀποτίθενται, καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον φυλάττουσιν, ἅτε δὴ σήμερον ἀγιασθέντων τῶν υδάτων· καὶ τὸ σημεῖον γίνεται ἐναργὲς οὐ διαφθειρομένης τῆς τῶν υδάτων ἐκείνων φύσεως τῷ μηκεῖ τοῦ χρόνου, ἀλλ' εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον καὶ δύο καὶ τρία πολλάκις ἑτὶ τοῦ σήμερον ἀντληθέντος ὕδατος ἀκεραίου καὶ νεαροῦ μένοντος, καὶ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τοῖς ἄρτι τῶν πηγῶν ἐξαρπασθεῖσιν ὕδασι ἀμιλλωμένου. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὕτη ἐπιφάνεια λέγεται; Ἐπειδὴ οὐχ ὅτε ἐτέχθη, τότε πᾶσιν ἐγένετο κατὰδῃλος, ἀλλ' ὅτε ἐβαπτίσατο· μέχρι γὰρ ταύτης ἡγνοεῖτο τῆς ἡμέρας τοῖς πολλοῖς. Καὶ ὅτι ἡγνοῦσαν αὐτὸν οἱ πολλοὶ, καὶ οὐκ ᾔδεισαν ὅστις ποτὲ ἦν, ἀκούον τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου λέγοντος· *Μέσος [370] ὑμῶν ἔστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἰδατε*. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ἄλλοι ἡγνόουν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ Βαπτιστὴς αὐτὸν ἡγνέει ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης; Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, οὐκ ᾔδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· *Ἐγὼ ὃν ἂν Ἰδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ἑ, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. Ὅτι μὲν οὖν ἐπιφάνεια δύο, δῆλον ἐκ τούτων· τίνος δὲ ἔνεκεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχεται ὁ Χριστὸς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, καὶ ἐπὶ ποῖον ἔρχεται βάπτισμα· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἰδέναι, ὥσπερ οὖν κάκεινο. Καὶ τοῦτο πρότερον διδάξαι χρὴ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· ἀπὸ γὰρ τούτου κάκεινο εἰσόμεθα. Βάπτισμα τὴν τὴν Ἰουδαϊκὴν, τὸ ρύπων σωματικῶν ἀπαλλάττον, οὐ τὴν κατὰ τὸ συνειδὸς ἁμαρτημάτων. Οὐ γὰρ εἰ τις μοιχείαν εἰργάσατο, οὐδὲ εἰ τις κλοπὴν ἐτόλμησεν, οὐδὲ εἰ τις ἄλλο τι τοιοῦτον παρηγόμησεν, ἀπῆλλαττεν αὐτὸν τῶν ἐγκλημάτων· ἀλλ' εἰ τις ὅστων ἤφατο νεκρῶν, εἰ τις μὴ νενομισμένης ἐγεύσατο τροφῆς, εἰ τις ἐκ φύθορας παρεγένετο, εἰ τις λεπροῖς συνεγίνετο, ἐλούετο, καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἀκάθαρτος· ἦν, εἰτα καθαίρετο. Λούσεται γὰρ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὕδατι καθαρῷ, φησὶν, καὶ ἀκάθαρτος ἔσται ἕως ἐσπέρας, καὶ καθαρισθήσεται. Οὐ γὰρ ἀληθῶς ἁμαρτία ταῦτα ἦν οὐδὲ ἀκαθαρσία, ἀλλὰ ἀτελεστέρους ὄντας διὰ τῶν τοιούτων ποιῶν εὐλαβεστέρους ὁ Θεὸς, πρὸς τὴν τῶν μεζόνων παρατήρησιν ἀκριβεστέρους ἄνωθεν παρεσκεύασε.

γ'. Τὸ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὸν καθάρισον ἁμαρτημάτων μὲν οὐκ ἀπῆλλαττε, ρύπων δὲ σωματικῶν μόνον, τὸ δὲ ἡμέτερον οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ πολλῷ μείζον καὶ πολλῆς γέμον χάριτος· καὶ γὰρ ἁμαρτημάτων ἀπαλλάττει, καὶ ψυχὴν ἀποσμήχει, καὶ Πνεύματος διδῶσι χορηγίαν. Τὸ δὲ τοῦ Ἰωάννου τοῦ μὲν Ἰουδαϊκοῦ σφόδρα ὑψηλότερον ἦν, τοῦ δὲ ἡμετέρου ταπεινότερον, καθάπερ γέφυρα τις δι' ἑκατέρων τούτων τῶν βαπτισμάτων, ἀπ' ἀκείνου πρὸς τοῦτο δι' ἑαυτοῦ χειραγωγοῦν· οὐ γὰρ δὴ εἰς παρατήρησιν καθαρῶν σωματικῶν αὐτοὺς ἐνήγεν, ἀλλ' ἀποστήσαν ἐκείνων παρῆναι καὶ συνεβοούλεε μεταβαλεῖν ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἐν τοῖς τῶν ἔργων κατορθώμασι τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχειν, οὐκ ἐν βαπτισμοῖς διχα-

* Duo mss. ὕδρευόμενοι. Morel. ὕδρευσάμενοι. Savil. ὕδρευονται καί.

b Duo mss. καταβαῖνον ὥσει περιστέρην.

φόροις καὶ καθαρμοῖς ὑδάτων. Οὐ γὰρ ἔλεγε· Πλύνον τὰ ἱμάτιά σου, καὶ λούσον τὸ σῶμά σου, καὶ ἔση καθαρός· ἀλλὰ τί; *Ποιήσατε καρπὸν ἀξίον τῆς μετανοίας.* Καὶ κατὰ τοῦτο ὑψηλότερον ἦν τοῦ Ἰουδαίου, τοῦ δὲ ἡμετέρου ταπεινότερον· ἐπειδὴ μήτε Πνεῦμα ἅγιον, ἐδίδου τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, μήτε τὴν διὰ τῆς χάριτος παρεῖχε συγχώρησιν· μετανοεῖν γὰρ ἐκέλευεν, οὐκ ἀφιέναι· κύριος ἦν. Διόπερ καὶ ἔλεγεν· *Ἐγὼ μὲν ὑμῖς βαπτίζω ἐν ὕδατι α, ἐκεῖνος δὲ ὑμῖς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ.* Δηλονότι οὗτος οὐκ ἐβάπτιζε Πνεύματι. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ;* Ἀναμνήσθητί μοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὸ ἦν ὠφθησαν τοῖς ἀποστόλοις διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἓνα ἕκαστον [371] αὐτῶν. Καὶ ὅτι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἀτελὲς ἦν, οὕτε Πνεύματος χορηγίαν ἔχον, οὕτε ἁμαρτημάτων ἄφασιν, ὅλγον ἐκείθεν· Εὐρὼν γὰρ τινὰς μαθητὰς ὁ Παῦλος φησι πρὸς αὐτούς, *Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἡκούσαμεν.* Εἰπέτε πρὸς αὐτούς· *Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; Οἱ δὲ εἶπον· Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα.* Εἶπε δὲ Παῦλος· *Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας· μετανοίας, οὐκ ἀφέσεως. Καὶ τίνος ἕνεκεν ἐβάπτισεν; Τῷ λυφ λέγων· Εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεῦσώσιν, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν.* Καὶ ἀκούσαντες ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐπιθέτης αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς. Εἶδες πῶς ἀτελὲς ἦν τὸ Ἰωάννου βάπτισμα; Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἀτελὲς, οὐκ ἂν αὐτοὺς πάλιν ἐβάπτισεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὰς χεῖρας ἐπέθηκε· νυνὶ δὲ ἀμφοτέρα ταῦτα ποιήσας, ἐδήλωσε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βαπτίσματος τοῦ ἀποστολικοῦ, καὶ ὅτι ἐκείνου τούτου πολὺ κατώτερον ἦν. Ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν βαπτισμάτων διαφορὰν ἐκ τούτων ἐμάθομεν· τίνος δὲ ἕνεκεν ὁ Χριστὸς βαπτίζεται, καὶ ποῖον βάπτισμα, λοιπὸν ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Οὕτε τὸ Ἰουδαϊκὸν τὸ πρότερον, οὕτε τὸ ἡμέτερον τὸ μετὰ ταῦτα· οὕτε γὰρ ἁμαρτημάτων συγχώρησας ἐδεῖτο· πῶς γὰρ ὁ μηδεμίαν ἁμαρτίαν ἔχων; *Ἀμαρτίαν γάρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;* Οὕτε Πνεύματος ἄμοιρος ἦν ἐκείνη ἡ σὰρξ· πῶς γὰρ ἂν ἡ ἐκ Πνεύματος ἁγίου κατασκευασθεῖσα τὴν ἀρχήν; Εἰ τοίνυν μήτε Πνεύματος ἁγίου ἄμοιρος ἦν ἡ σὰρξ ἐκείνη, μήτε ἁμαρτήμασιν ὑπεύθυνος, τίνος ἕνεκεν ἐβαπτίζετο; Ἀλλὰ πρότερον ἀναγκαῖον μαθεῖν ποῖον ἐβαπτίσαστο βάπτισμα, καὶ τότε καὶ τοῦτο σαφέστερον ἡμῖν γενήσεται. Ποῖον οὖν ἐβαπτίσαστο; Οὕτε τὸ Ἰουδαϊκόν, οὕτε τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ Ἰωάννου. Διὰ τί; *Ἵνα καὶ δι' αὐτῆς τῆς τοῦ βαπτίσματος φύσεως μάθῃς, ὅτι οὐ δι' ἁμαρτίας ἐβαπτίσαστο, οὐδὲ ὡς τῆς τοῦ Πνεύματος δεόμενος χορηγίας·* ἑκατέρων γὰρ τούτων ἔρημον ἐκείνο τὸ βάπτισμα, καθάπερ οὖν καὶ ἀπεδείξαμεν. Καὶ ὅτι μὲν οὕτε δι' ἄφασιν ἁμαρτημάτων, οὕτε διὰ Πνεύματος χορηγίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ὅλγον ἐκ

τούτων· ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις τῶν τότε παρόντων ὅτι ἐπὶ μετανοίᾳ, καθάπερ οἱ λοιποὶ, παρχίνεσται, ἀκουσον καὶ τοῦτο πῶς ὁ Ἰωάννης προδιωρῶσαστο. Ὁ γὰρ τοῖς ἄλλοις λέγων, *Ποιήσατε καρπὸν ἀξίον τῆς μετανοίας,* ἀκουσον τί τούτῳ φησὶν· *Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς με;* Τοῦτο δὲ ἔλεγε δηλὸν ὅτι οὐ διὰ τὴν αὐτὴν τοῖς πολλοῖς χρεῖαν παρεγένετο πρὸς αὐτόν· καὶ ὅτι τοσούτον ἀπέχει διὰ τοῦτο βαπτίζεσθαι, ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ Βαπτιστοῦ πολλῷ μείζων ἦν. καὶ ἀσυγκρίτως καθαρότερος. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐβαπτίζετο, εἰ μήτε ἐπὶ μετανοίᾳ, μήτε ἐπὶ ἁμαρτημάτων ἀφέσει, μήτε [372] ἐπὶ Πνεύματος χορηγίᾳ τοῦτο ἐποίει; Ἐτέρων δυν ἕνεκεν αἰτιῶν, μιᾶς μὲν ἦ; φησὶν ὁ μαθητὴς, ἑτέρας δὲ ἦς αὐτὸς πρὸς τὸν Ἰωάννην εἶπε. Τίνα οὖν φησὶν ὁ Ἰωάννης αἰτίαν τοῦ βαπτίσματος εἶναι τούτου; *Ἵνα γνωρισθῇ τοῖς πολλοῖς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεῦσώσιν·* τοῦτε ἦν τὸ κατόρθωμα τοῦ βαπτίσματος. Τὸ μὲν γὰρ εἰς τὴν ἐκάστου περιμένα οἰκίαν, καὶ ταῖς θύραις προσόντα καλεῖν ἔξω καὶ λέγειν κατέγοντα τὸν Χριστόν, ὅτι οὕτως ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὑποπτον ἐποίει τὴν μαρτυρίαν καὶ σφόδρα ἐργώδης ἦν· τὸ δὲ λαβόντα πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν εἰσελθεῖν καὶ δεικνύειν, καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁμοίως ὑποπτον ἐποίει τὴν μαρτυρίαν πάλιν· τὸ δὲ τὸν δῆμον ἀπάντων ἐξ ἐκάστης πόλεως ἐκχυθέντων ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ περὶ τὰς ὁδοὺς διατριβόντων τοῦ ποταμοῦ, ἐλθόντα καὶ αὐτὸν ἐπὶ τὸ βαπτισθῆναι, δεῖξασθαι τὴν ἀνωθεν σύστασιν τὴν διὰ τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς, τὴν διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Πνεύματος τῆς ἐν εἰδεί περισσευούσης, ἀνυποπτον ἐποίει γενέσθαι τὴν Ἰωάννου τὴν ἐπ' αὐτῷ μαρτυρίαν. Διὰ τοῦτο, Κύριον, φησὶν, οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀξιόπιστον τὴν αὐτοῦ καθιστῶν μαρτυρίαν. Ἐπειδὴ γὰρ συγγενεῖς ἦσαν ἀλλήλων κατὰ σάρκα (*Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνειληνυῖα υἱόν, τῇ Μαριάμ φησὶν ὁ ἄγγελος περὶ τῆς μητρὸς Ἰωάννου·* εἰ δὲ αἱ μητέρες συγγενεῖς ἦσαν, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὰ παῖδά· ἐπὶ οὖν συγγενεῖς ἦσαν, ἵνα μὴ διὰ τὴν συγγένειαν ὀξὺ μαρτυρεῖν τῷ Χριστῷ, ψυχονόμησεν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις πᾶσαν τὴν πρώτην ηλικίαν ἐν ἐρήμῳ τὸν Ἰωάννην διάγειν, ἵνα μὴ διὰ φιλίαν ἢ ἐκ κατασκευῆς τίνος τοιαύτης ἡ μαρτυρία γίνεσθαι ὀξὺ, ἀλλ' ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ μαθὼν, οὕτως αὐτὸν καταργεῖλη. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Κύριον οὐκ ἤδειν αὐτόν.* Πόθεν οὖν ἔμαθες; Ὁ πέμψας με, φησὶ, *βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπε. Τί σοι εἶπεν; Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστέρην, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, αὐτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἀγίῳ.* Ὁρᾷς δὲ διὰ τοῦτο ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὡς τότε πρῶτον ἐπιφοιτήσαν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸν κηρυττόμενον, ὡς περ δακτύλῳ τινὶ τῇ πῆξει πᾶσιν αὐτὸν γινώριμον ποιοῦν; Διὰ τοῦτο τοίνυν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα. Καὶ δι' ἑτέραν δὲ αἰτίαν, ἦν αὐτὸς φησὶ· ποῖαν δὴ ταύτην; Τοῦ Ἰωάννου εἰπόντος, *Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς με;* αὐτὸς ἀπεκρίνατο λέγων· *Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπειν ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύ-*

* Sic mss. et Sav. Morel. vero post ἐν ὕδατι addit εἰς μὲτανοίαν. Deinde post, Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ, mss. addunt δηλονότι αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζε Πνεύματι. Τί δὲ ἐστίν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ; ἀναμν. Наπεрѣгомоуслѣвотом оmissa fuisse videntur in Sav. et Morel. Nam optime quadrant ad sensum.

b Unus codex et Savil. συγγενίδες.

collocarent. Non enim dicebat, Ablue vestimenta tua, et lava corpus tuum, et mundus eris : quid ergo? *Facite fructum dignum poenitentiae* (Math. 3. 8). Ac si hoc species, Judaico sublimius erat, humilior vero nostro; quandoquidem neque Spiritum sanctum dabat Joannis baptisma, neque remissionem per gratiam conferebat: poenitentiam enim agere jubebat, non dimittendi potestate pollebat. Quapropter et aiebat, *Ego quidem baptizo vos in aqua*¹, *ille autem baptizabit vos in Spiritu sancto et igni* (Ibid. 11). Scilicet ille non baptizabat in Spiritu. Quid est autem, *In Spiritu sancto et igni*? Recordare mihi diei illius, quo apostolis dispersitæ linguæ apparuerunt tamquam ignis, seditque supra singulos eorum (Act. 2. 3). Ac baptismum Joannis imperfectum fuisse, neque Spiritus largitum esse gratiam, neque remissionem peccatorum, inde constat: cum enim quosdam discipulos offendisset Paulus, ait illis, *Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque si Spiritus sanctus est audivimus. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt, In Joannis baptismate. Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismum poenitentiae* (Act. 19. 2-6); poenitentiae non remissionis. Quare vero baptizabat? *Populo dicens, In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, in Dominum Jesum. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos.* Vides, ut imperfectus fuerit Joannis baptismus? Si enim imperfectus non fuisset, non eos rursus baptizasset Paulus, non ipsis manus imposuisset; jam vero cum utrumque istud præstiterit, apostolici baptismi excellentiam, atque illum multo inferiorem hoc fuisse declaravit. Verum ex his quidem quodnam sit inter baptismos discrimen didicimus, quamam vero de causa Christus baptizetur, et quonam baptismo, deinceps operæ pretium est dicamus. Neque Judaico illo priori, neque hoc nostro posteriori: non enim remissione peccatorum indigebat: qui enim id fieri posset, cum nullum in eo peccatum esset? *Peccatum enim, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (1. Petr. 2. 22): et rursus, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (Joann. 8. 46)? Neque Spiritus expers erat illa caro: qui enim esse posset, quæ a principio fuerat a Spiritu sancto effecta? Si ergo neque Spiritus sancti expers erat illa caro, neque obnoxia peccatis, qua de causa baptizabatur? Verumtamen prius necesse est discamus quonam baptismo sit baptizatus, tumque istud quoque manifestius evadet. Quonam igitur est baptizatus? Neque Judaico, neque nostro, sed Joannis. Quamobrem? Ut ex ipsa baptismatis natura intelligas eum propter peccata non fuisse baptizatum, neque quod gratia Spiritus indigeret: nam utriusque horum expers erat hoc baptisma, ut jam a nobis demonstratum est. Atque

¹ Sic Mss. et Savil. Morel. vero addit, *in poenitentiam*. Mox post hæc verba, *in Spiritu sancto et igni*, Mss. addunt, *scilicet ipse non baptizabat in Spiritu. Quid est autem in Spiritu sancto et igni?*

ex his quidem liquet eum neque ad peccatorum remissionem, neque ad Spiritus largitionem obtinendam ad Jordanem venisse: ne vero quispiam ex iis, qui tunc aderant, existimaret eum poenitentiae causa sicut cæteros adventare, audi et hoc quo pacto Joannes ante correxerit: qui enim aliis dicebat, *Facite fructum dignum poenitentiae* (Math. 3. 8), audi quid huic dicat: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (Ibid. 14)? Hoc vero dicebat declarans eum non ob eandem egestatem, ob quam vulgus, venisse, tantumque abesse, ut idcirco baptizetur, ut vel ipso etiam Baptista sit longe major, et sine comparatione mundior. Quam igitur ob causam baptizabatur, si neque poenitentiae causa, neque ob remissionem peccatorum, neque ad Spiritus copiam obtinendam id agebat? Duas nimirum alias ob causas, unam quidem, quam dixit discipulus, alteram vero quam ipse Joanni indicavit. Quamnam ergo causam esse baptismi hujus dixit Joannes? Ut innotesceret vulgo, sicut et Paulus dicebat, quia *Joannes baptizavit baptismum poenitentiae, in eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent* (Act. 19. 4); hoc erat baptismatis illius officium. Etenim si singulorum ædes circumiret, et ad fores accedens foras excitaret, diceretque Christum tenens, Hic est Filius Dei, suspectum hoc redderet testimonium, et operosum valde foret; sin autem eo secum assumpto in synagogam ingrederetur, eumque indicaret, hoc quoque ipsum redderet testimonium suspectum: quod vero populis omnibus ex urbibus singulis ad Jordanem effusis, et circa fluminis ripas versantibus, cum et ipse ut baptizaretur venisset, ab audita de cælo paterna voce fuerit commendatus, et illi in specie columbæ descendens Spiritus sanctus insederit, id testimonium quod illi Joannes dicebat, omni suspicione liberabat. Propterea, *Et ego, inquit, nesciebam eum* (Joann. 1. 31); tum fide dignum esse testimonium suum ostendit. Nam quoniam cognati erant inter se secundum carnem; *Ecce enim, inquit, Elisabet cognata tua et ipsa concepit filium* (Luc. 1. 36), inquit angelus Mariæ de Joannis matre: quando autem cognatæ matres erant, liquet et parvulos cognatos fuisse: quoniam igitur cognati erant, ne cognitionis gratia testimonium dicere Christo videretur, ita disposuit Spiritus gratia, ut priorem ætatem Joannes ageret in deserto, ne amicitiae causa aut ex composito talive quodam artificio perhiberi testimonium videretur, sed tamquam a Deo admonitus eum renuntiaret. Propterea, *Et ego, inquit, nesciebam eum*. Unde igitur didicisti? *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit. Quid tibi dixit? Super quem videris Spiritum descendentem quasi columbam, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joann. 1. 33). Vides idcirco venisse Spiritum sanctum, non quasi tum primum adveniret, sed ut eum, qui prædicabatur, volatu ipso quasi digito monstraret, omnibusque notum redderet? Ilac igitur de causa ad baptismum venit. Et vero aliam ob causam quam ipse dicit: quænam illa porro est? Cum dixisset Joannes, *Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me*, respondit ipse dicens: *Sine modo; sic*

enim decet nos implere omnem justitiam (*Matth. 3. 14. 15*). Vidisti modestiam famuli? vidisti Domini humilitatem? Quid tandem est, *Implere omnem justitiam*? Justitia dicitur omnium Dei mandatorum adimpletio, ut cum ait: *Erant justi ambo incedentes in mandatis Domini sine querela (Luc. 1. 6)*. Quando igitur justitiam istam implere homines oportebat omnes, nemo autem illam perfecit nec explevit, ut venit Christus, hanc justitiam implet.

4. *Quomodo Christus implevit omnem justitiam.* — Quamam porro hæc est justitia, dicit aliquis, baptizari? Prophetæ parere justitia erat: ut igitur circumciscus est et sacrificium obtulit, et sabbata observavit et Judaicas festivitates implevit: ita et hoc quod restabat adjunxit, ut prophetæ baptizanti obediret. Nam ut Dei voluntatem fuisse scias, ut tum baptismum susciperent omnes, audi quid dicat Joannes: *Qui misit me baptizare in aqua (Joan. 1. 33)*; et rursus Christus, *Publicani et turba justificaverunt Deum baptizati baptismo Joannis: Pharisei autem et scribæ consilium Dei spreverunt non baptizati ab eo (Luc. 7. 29. 30)*. Si ergo justitia est Deo parere, Deus autem Joannem misit, ut populum baptizaret, cum cæteris legis præceptis hoc etiam Christus implevit. Finge igitur ducentos esse denarios mandata legis; hoc debitum genus nostrum persolvere oportebat: non persolvimus: coercebat nos mors obnoxios istis criminibus. Cum venisset Christus nosque coercitos offendisset, æs alienum dissolvit, debitum illud implevit, et eos qui solvendo non erant liberavit. Idcirco non dixit, *Decet nos hoc vel illud facere, sed, Implere omnem justitiam (Matth. 3. 15)*. Me Dominum decet, inquit, qui habeo pro iis, qui non habent, persolvere: hæc est baptismatis occasio, ut legem omnem videatur implere, et hæc, et illa causa est, quæ ante istam est allata. Quapropter et Spiritus in specie columbæ descendit: ubi enim est reconciliatio Dei, ibi et columba. Nam et arcæ Noe tempore ramum gestans olivæ columba venit divinæ benignitatis signum tempestatisque sedata (*Genes. 8*): nunc quoque in specie columbæ, non in corpore (hoc enim sedulo notandum est), venit Spiritus Dei, denuntians misericordiam orbi terrarum, simulque virum spiritualem designans innocentem ac simplicem, minimeque malum esse oportere: quemadmodum et Christus ait, *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum (Matth. 18. 3)*. Atque illa quidem arca, tempestate sedata, mansit in terris, hæc vero arca divina iracundia sedata, in cælum abrepta est, et nunc est in dextera Patris immaculatum illud et impollutum corpus.

De reverentia sacræ Eucharistiæ exhibenda. — Verumenimvero quando de Domini corpore facta est mentio, operæ pretium est, ut ubi de eo pauca apud vos disseruerimus, orationi finem imponamus. Scio fore ut quamplurimi apud nos ex festi consuetudine ad sacram hanc mensam accurrant: sane quidem expediret, id quod alias sæpe dixi, ut festa nequaquam observarentur, quando communicare opus esset, sed

ut conscientia mundaretur, ac tum sanctum istud sacrificium attingeretur; qui enim piacularis est et immundus, ne in festo quidem æquum est ut sanctæ illius ac tremendæ carnis particeps fiat; qui vero mundus est, et accurata poenitentia delicta abstersit, cum in solemnitate, tum semper dignus fuerit, qui mysteriis divinis communicet, ac Dei donis perfruat. Sed quoniam hoc nescio quo pacto negligitur a quibusdam, multique sexcentis scatentes sceleribus cum adventare festum viderint, tamquam ab ipsa die protrusi, mysteria sacra contingunt, quæ ne oculis quidem cernere sic affectis fas est: eos quidem, qui manifesti sunt nobis, plane arceamus: eos vero qui nobis ignoti sunt, Deo relinquamus, qui mentis cujusque secreta novit: id quidem certe in quo ab omnibus aperte peccatur, hodie conabimur einendare. Quodnam igitur illud peccatum est? Quod cum tremore non accedamus, sed calcibus impetentes, percutientes, ira turgentes, clamantes, conviciantes, proximum trudentes, perturbatione repleti. Hæc et sæpe dixi, et dicere non cessabo. Nonne videtis in Olympicis certaminibus dum capite coronam gestans, amictus stola, virgam manu tenens agonotheta per forum incedit, quanta sit tranquillitas ac modestia, dum præco voce denuntiat, ut omnes sileant ac decenter quiescant? Cui igitur non absurdum videatur, ut ubi triumphat diabolus, quies tanta sit; ubi vero Christus ad se vocat, tumultus plurimus audiatur? In foro silentium, et in ecclesia clamor? in pelago tranquillitas, et in portu tempestas? Quid, quæso, tumultuaris, mi homo? quid te urget? negotiorum nimirum advocat te necessitas: an vero tu illa tibi hora ulla esse negotia arbitraris? an tu te omnino in terris esse meministi? an te cum hominibus versari censes? Quis hoc non sæpe mentis esse dicat, illo se tempore in terris consistere arbitrari, non cum angelis choreas ducere, cum quibus mysticum illum hymnum pronuntiasti; cum quibus Deo canticum illud triumphale cecinisti? Propterea et nos aquilas Christus appellavit, cum dixit, *Ubi cadaver, ibi congregabuntur et aquilæ (Luc. 17. 37)*, ut in cælum ascendamus, ut in altum evelemus spiritus pennis subvecti; at nos contra serpentum more humi serpimus, terramque manducamus. Vultis dicam unde tumultus et clamor oriatur? Quod non toto sacri tempore vobis fores ocludamus, sed ante postremam gratiarum actionem resilire vos, domumque redire patiamur, quod et ipsum non mediocrem contemptum habet. Quid facis, mi homo? Præsentio Christo, adstantibus angelis, proposita ista tremenda mensa, dum adhuc fratres tui mysteriis initiantur, tu relictis illis abscedis? Atqui ad prandium quidem si vocatus fueris, tametsi prius saturatus sis, recumbentibus cæteris non audes ante amicos discedere; hic vero dum Christi mysteria celebrantur, dum sanctum illud sacrificium adhuc peragitur, omnia in medio derelinquis et abscedis? Quis hæc tandem venia digna censuerit? quis defensione purgarit? Vultis dicam cujusnam opus perficiant illi qui ante complementum finemque discedunt, neque cœna absoluta

την. Εἶδες εὐγνωμοσύνην οἰκέτου; εἶδες ταπεινοφροσύνην Δεσπότη; Τί ποτέ ἐστι τὸ, Πληρῶσαι πάσαν δικαιοσύνην; Δικαιοσύνη λέγεται τῶν ἐντολῶν πασῶν ἢ πληρῶσαι ὥσπερ ὅταν λέγῃ· *Ἔσαν ἀμφοτέροι δικαιοὶ κορευόμενοι ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου ἀμεμῆτοι*. Ἐπεὶ οὖν εἶδε πληρῶσαι τὴν δικαιοσύνην ταύτην τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας, οὐδεὶς δὲ αὐτὴν ἀπῆρτισεν οὐδὲ ἐπλήρωσεν, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς πληροῖ τὴν δικαιοσύνην ταύτην.

δ. Καὶ ποία δικαιοσύνη, φησὶ, τὸ βαπτισθῆναι; Τὸ τῷ προφῆτῃ πεισθῆναι δικαιοσύνη ἦν. Ὡςπερ οὖν [373] περιετέμνετο, καὶ θυσίαν ἀνήνεγκε, καὶ σάββατα ἐτήρησε, καὶ ἑορτὰς ἐπλήρωσεν Ἰουδαϊκὰς, οὕτω καὶ τοῦτο τὸ λειπόμενον προσέθηκε, τὸ πεισθῆναι προφῆτῃ βαπτίζοντι. Ὅτι γὰρ Θεοῦ βούλημα ἦν τὸ βαπτίζεσθαι πάντας τότε, ἀκουσον τί φησιν ὁ Ἰωάννης· *Ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι*· καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς, *Οἱ τελῶναι καὶ ὁ ὄχλος ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου*· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς ἠθέτησαν τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν τὸ τῷ Θεῷ πειθεσθαι δικαιοσύνη, ὃ δὲ Θεὸς ἐπεμψε τὸν Ἰωάννην, ὥστε βαπτίσει τὸν λαόν, μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν νομικῶν καὶ τοῦτο ἐπλήρωσεν ὁ Χριστὸς. Ὑπόθου τοίνυν διακρίσια δηνάρια τοῦ νόμου τὰς ἐντολάς εἶναι· τοῦτο τὸ χρέος εἶδε τὸ γένος τὸ ἡμέτερον καταβαλεῖν· οὐ κατεβάλομεν· κατεῖχεν ἡμᾶς ὁ θάνατος ὕπευθύνους ὄντας τοῖς ἐγκλήμασι τούτοις. Ἐλθὼν ὁ Χριστὸς καὶ εὐρὼν ἡμᾶς κατεχομένους, κατέβαλε τὸ χρέος, ἐπλήρωσε τὸ ὄφλημα, ἐξήρπασε τοὺς οὐκ ἔχοντας δοῦναι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Πρέπον ἐστὶν ἡμῖν ποιῆσαι τὸ καλὸν, ἀλλὰ, *Πληρῶσαι πῦσαν δικαιοσύνην*. Ἐμοὶ τῷ Δεσπότη πρέπον ἐστὶ, φησὶ, τῷ ἔχοντι, καταβαλεῖν ὑπὲρ τῶν οὐκ ἔχόντων. Αὕτη ἡ αἰτία τοῦ βαπτίσματος, ἵνα δόξῃ τὸν νόμον ἅπαντα πληροῦν, καὶ αὕτη, καὶ ἡ πρὸ ταύτης εἰρημένη. Διὸ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περιστερὰς κατεῖσιν· ὅπου γὰρ καταλλαγὴ Θεοῦ, περιστερὰ. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τῆς ἐπὶ Νῶε φέροντα κλάδον ἐλαίας ἦλθεν ἡ περιστέρα, σύμβολον τῆς τοῦ Θεοῦ φιланθρωπίας, καὶ τῆς τοῦ χειμῶνος ἀπαλλαγῆς· καὶ νῦν ἐν εἶδει περιστερὰς, οὐκ ἐν σώματι (δεῖ γὰρ ἀσφαλῶς ταῦτα εἶδέναι), τὸ Πνεῦμα ἔρχεται, τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ καταγγέλλον τῇ οἰκουμένῃ, ἅμα δὲ καὶ δηλοῦν, ὅτι τὸν πνευματικὸν ἄνδρα ἀπὸνρόν τινα εἶναι χρὴ καὶ ἀπλοῦν καὶ ἄκακον· καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς φησιν· *Ἐὰν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσεέλθετε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Ἐκεῖνη μὲν οὖν ἡ κιβωτὸς, τοῦ χειμῶνος λυθέντος, ἔμεινε ἐπὶ τῆς γῆς· αὕτη δὲ ἡ κιβωτὸς, τῆς ὀργῆς λυθείσης, εἰς τὸν οὐρανὸν ἠρπάζετο, καὶ νῦν ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς τὸ ἁμωμον ἐκεῖνο καὶ ἀχάρατον σῶμα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ σώματος ἐμνήσθην Δεσποτικοῦ, ἀνιγκαλὸν πρὸς ὑμᾶς μικρὰ περὶ τούτου διαλεχθέντας καταπαῦσαι τὸν λόγον. Οἶδα ὅτι πολλοὶ παρ' ἡμῖν διὰ τὴν τῆς ἑορτῆς συνήθειαν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ προσδραμοῦνται τραπέζῃ. Ἐδεῖ μὲν οὖν, ὡς καὶ πολλάκις ἐφθον εἶπων, μὴ ἑορτὰς παρατηρεῖν, ἡνίκα ἂν δέοι κοινωνεῖν, ἀλλὰ τὸ συνεῖδς καθαίρειν, καὶ τότε τῆς ἱερᾶς ἄπτεσθαι θυσίας. Ὁ μὲν γὰρ

ἐναγῆς καὶ ἀκάθαρτος οὐδὲ ἐν ἑορτῇ δίκαιος ἂν εἴη μετέχειν τῆς ἀγίας ἐκείνης καὶ φρικτῶδους σαρκός· ὃ δὲ καθαρὸς καὶ διὰ μετανοίας ἀκριβοῦς ἀποσημειώμενος τὰ πλημμελήματα, καὶ ἐν ἑορτῇ καὶ αἰὲ δίκαιος ἂν εἴη μετέχειν τῶν θείων μυστηρίων, καὶ ἀπολαύειν ἂν εἴη ὁ ἄγιος τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ οἶδα πῶς παρῶνται τισι, καὶ μυρίων πολλοὶ γέμοντες κακῶν, ὅτε τὴν ἑορτὴν ἴδωσι παραγενομένην, ὡς ὑπ' αὐτῆς ὠθούμενοι τῆς ἡμέρας, ἄπτονται τῶν ἱερῶν [374] μυστηρίων, ἃ μὴ δὲ ἴδωσι οὕτω διακειμένους θέμις· τοὺς μὲν δῆλους ἡμῖν αὐτοὶ πάντως ἡμεῖς ἀπείρσομεν, τοὺς δὲ ἀγνώστους ἡμῖν τῷ Θεῷ καταλείβομεν, τῷ τὰ ἀπόρρητα τῆς ἐκάστου διανοίας εἰδοῖ· τὸ γοῦν φανερώς ἀμαρτανόμενον παρὰ πάντων πειρασόμεθα διορθῶσαι τήμερον. Τί οὖν ἐστι τοῦτο τὸ ἀμάρτημα; Τὸ μὴ μετὰ φρίκης προσεῖναι, ἀλλὰ λατρίζοντας, τύπτοντας, θυμοῦ γέμοντας, βοῶντας, λοιδοροῦντας, τοὺς πλησίον ὠθοῦντας, παραγῆς ἐμπεπλησμένους. Ταῦτα καὶ πολλάκις εἶπον, καὶ λέγων οὐ παύσομαι. Οὐχ ὁρᾶτε ἐπὶ τῶν Ὀλυμπίων ἀγώνων, ὅταν ἀγωνοθέτης διὰ τῆς ἀγορᾶς βαδίζῃ, στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων, στολὴν ἀναβεβλημένος, βάδδον ἐν τῇ χειρὶ κατέχων, ὅση ἡ εὐταξία, τοῦ κήρυκος βοῶντος ἡσυχίαν εἶναι μετ' εὐκοσμίας; Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπὸν, ἐνθα μὲν ὁ διάβολος πομπεύει, τοσαύτην εἶναι τὴν ἡσυχίαν, ἐνθα δὲ ὁ Χριστὸς πρὸς ἑαυτὸν καλεῖ, πολὺν εἶναι τὸν θόρυβον; Ἐν ἀγορᾷ ἡσυχία, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ κραυγὴ; ἐν πελάγει γαλήνη, καὶ ἐν λιμένι κύματα; Τί θορυβῇ, εἰπέ μοι, ἄνθρωπε; τί δὲ ἐπείγῃ; πραγμάτων ἀνάγκη σε καλεῖ πάντως; ὅλως γὰρ οἶδας ὅτι πράγματα ἔχεις κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην; μέμνησαι γὰρ ὅλως, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς εἶ; νομίζεις δὲ μετὰ ἀνθρώπων εἶναι; Καὶ πῶς οὐχὶ λιθίνης ταῦτα διανοίας, τὸ νομίζειν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἐπὶ τῆς ἐστάναι, ἀλλ' οὐ μετ' ἀγγέλων χορεύειν, μεθ' ὧν τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο μέλος ἀνέπεμψας, μεθ' ὧν τὴν ἐπινίκιον ἐκείνην ἀνήνεγκας ὦδῃν τῷ Θεῷ; Διὰ τοῦτο καὶ ἀετοὺς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἐκάλεσεν εἰπὼν, *Ὅπου τὸ πτώμα, ἐκεῖ συναχθίσονται καὶ οἱ ἀετοί*, ἵνα οὐρανοβατῶμεν, ἵνα ὑψηλὰ πετώμεθα τοῖς πτεροῖς τοῦ πνεύματος κουφίζόμενοι· ἡμεῖς δὲ κατὰ τοὺς ὅφεις χαμαὶ συρόμεθα. καὶ γῆν ἐσθίομεν. Βούλεσθε εἰπω πόθεν ὁ θόρυβος καὶ ἡ κραυγὴ γίνεται; Ὅτι οὐ διαπαντὸς ὑμῖν τὰς θύρας ἀποκλειόμεν, ἀλλὰ συγχωροῦμεν πρὸ τῆς ἐσχάτης; εὐχαριστίας ἀποτηρᾶν καὶ ἀναχωρεῖν οἴκαδε· ὃ καὶ αὐτὸ πολλὰς ἂν εἴη καταφρονήσεως. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Τοῦ Χριστοῦ παρόντος, τῶν ἀγγέλων παρεστῶτων, τῆς φρικτῆς ταύτης τραπέζης προκειμένης, τῶν ἀδελφῶν σου μυσταγωγούμενων ἔτι, αὐτὸς καταλιπὼν ἀποπηδᾶς; Καὶ ἐπὶ δειπνῶν μὲν κληθεῖς, κἂν πρότερον κορεσθῇς, οὐ τολμᾶς τῶν ἄλλων ἀνακειμένων ἀναχωρῆσαι πρὸ τῶν φίλων αὐτός· ἐνταῦθα δὲ τῶν φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων ἐπιτελουμένων, τῆς ἱερᾶς τελετῆς συνεστῶσης ἔτι, καταλιμπάνεις ἐν μέσῳ πάντα καὶ ἀναχωρεῖς; Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; ποίας δὲ ἀπολογίας; Βούλεσθε εἰπω τίνας ἔργον ποιοῦσιν οἱ πρὸ τῆς συμπληρώσεως ἀναχωροῦντες, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ὥδᾶς οὐκ ἐπιφέ-

* Alii πολλοὶ πάλιν διὰ.

ροντες τῷ τέλει τῆς τραπέζης; Τάχα φορτικόν ἐστι τὸ μέλλον βοηθῆσθαι, ἀλλ' ὅμως ἀναγκαῖον λεχθῆναι διὰ τὴν τῶν πολλῶν ῥιθυμίαν. Ὅτε ἐκοινωνήσε τὸ ἔσχατον δεῖπνον * ὁ Ἰούδας τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα ἐκείνην, τῶν ἄλλων ἀπάντων [375] ἀνακειμένων, αὐτὸς προπηθήσας ἐξέβη. Ἐκείνον τοῖνον μιμοῦνται καὶ οὗτοι, οἱ πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀποπηδῶντες εὐχαριστίας. Ἐκείνος γὰρ εἰ μὴ ἐξῆλθεν, οὐκ ἂν ἐγένετο προδότης· εἰ μὴ κατέλιπε τοὺς συμμαθητάς, οὐκ ἂν ἀπώλετο· εἰ μὴ τῆς ἀγέλης ἑαυτὸν ἀπέβρῃξεν ^β, οὐκ ἂν αὐτὸν εὔρεν ὁ λύκος μόνον, καὶ κατέφαγεν· εἰ μὴ τοῦ ποιμένου ἑαυτὸν ἐχιώρισεν, οὐκ ἂν θηριάλωτος γέγονε. Διὰ δὲ τοῦτο ἐκείνος μὲν μετὰ Ἰουδαίων, οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ Δεσπότου ὑμνήσαντες ἐξῆλθον. Ὅρῃς ὅτι ἡ ἐσχάτη μετὰ τὴν θυσίαν εὐχή κατ' ἐκείνον γίνεται τὸν τύπον; Καὶ νῦν, ἀγαπητοί, ταῦτα ἐννοούμεν, ταῦτα λογιζόμεθα, φοβούμενοι τὸ κείμενον ἐπὶ τούτῳ κρίμα. Αὐτός σοι τῆς σαρκὸς μεταδίδωσι·

* Unus cod. ἐκοινωνήσε τῶν ἐσχάτων δεῖπνον. Paulo post τοῖνον post ἐκείνον deest in duobus mss.

^β Sic Morel. Savil. in textu ἀπέβρῃξεν ἐκείνης τῆς ἱερᾶς. Duo autem mss. et Savil. in marg. ἀπέβρῃξεν.

σὺ δὲ οὐδὲ λόγοις αὐτὸν ἀμείβῃ, οὐδὲ εὐχαριστεῖς ὑπὲρ ὧν ἔλαβες, ἀλλὰ σωματικῆς μὲν τροφῆς ἀπολαύων μετὰ τὴν τράπεζαν ἐπὶ εὐχὴν τρέπῃ, πνευματικῆς δὲ καὶ υπερβαλλούσης τὴν κτίσιν ἅπασαν τὴν ὁρατὴν καὶ τὴν ἀόρατον μετέχων, ἄνθρωπος ὢν καὶ τῆς εὐτελοῦς φύσεως, οὐ μένεις εὐχαριστῶν καὶ ῥήμασι καὶ πράγμασι; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα κολάσεως ἀξία; Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινῇτε μόνον, οὐδ' ἵνα θορυβῇτε καὶ κράζητε, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τοῦ καιροῦ τούτων μεμνημένοι τῶν ῥημάτων, τὴν προσήκουσαν εὐταξίαν ἐπιδείξησθε. Μυστήρια καὶ λέγεται, καὶ ἔστιν· ἐνθα δὲ μυστήρια, πολλὴ σιγή. Μετὰ πολλῆς τοίνυν τῆς σιγῆς, μετὰ πολλῆς τῆς εὐταξίας, μετὰ τῆς προσήκουσας εὐλαβείας, τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀπώμεθα θυσίας, ἵνα εἰς πλείονα τὴν εὐνοίαν τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐκκαθάρσωμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES DE PRODITIONE JUDÆ HOMILIAS

Homiliæ duæ *De proditione Judæ* et *De mystica cæna*, non solum argumento, sed etiam serie ipsique verbis ita similes sunt, ut unum eundemque esse Chrysostomi fetum secundis curis recognitum nemo qui legerit non statim deprehendat. Nimirum cum Chrysostomus eam quæ prior ponitur, cujus hoc est initium Ὁλὶγα ἀνάγκη σήμερον, aliquot ante annos habuisset, posteriorem, quæ sic init, Ἐβουλόμεν, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην, eandem quam prioreni, sed retractatam et aliquot in locis auctam, eadem ipsa Quadragesima habuit, qua homilias priores 32 in *Genesim*, quarum postremæ Abrahamum spectabant: nam solet ille Abrahamum per ἀντονομασίαν patriarcham simpliciter appellare. Id vero aperte declarat ille initio: *Volebam, dilecti, de patriarcha rursus sermonem habere, et inde vobis spirituale convivium apponere: sed ingratus proditoris animus ad illius pertractandum facinus linguam nostram pertrahit*. Homiliarum in *Genesim* cursum intercept, ut non modo de prodicione Judæ FERIA quinta in Cæna Domini, sed etiam, ut de aliis consequenter et pro ratione temporis diceret, ut pluribus declarat ille initio tricesimæ tertię in *Genesim* homiliæ: *Mensa autem, inquit, vobis proponenda erat suis congrua temporibus. Et idcirco quando venit dies Traditionis et Passionis, continua docendorum serie rejecta, presentibus, quæ urgebant, nos accommodantes, primum in proditorem linguam lavavimus; deinde de cruce aliqua in medium protulimus: postea illucescente Resurrectionis die, necessarium erat ut de Resurrectione Domini charitatem vestram institueremus: et sequentibus diebus, per ea miracula quæ tunc facta sunt, Resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. Quando etiam Acta apostolorum accipientes, inde vobis frequentia convivia apposuvimus, ac nullas crebrasque admonitiones iis dedimus, qui nuper (baptismi) gratium acceperunt*.

Hic magnam vides homiliarum eodem anno habitarum seriem, in quarum tamen nulla vel minimum quidpiam habetur, unde quis annus ille fuerit expiscari possimus. Homilias in *Genesim* Tillemontius in annum 395 probabiliter conferre satagit. Qui calculus si staret, in eundem annum homiliam hanc

gratiarum actionis hymnos offerunt? Durum fortasse videbitur quod sum dicturus, sed necesse est tamen et ob plerorumque negligentiam dicatur. Quando ultimæ cænæ communicavit Judas nocte illa postrema, cæteris omnibus recumbentibus, ipse se proripiens excessit. Illum imitantur et isti qui ante ultimam gratiarum actionem discedunt. Nisi enim exiisset ille, proditor factus non esset; nisi condiscipulos deseruisset, non periisset; nisi seipsum extra ovile proripuisset¹, non eum lupo solum repertum devorasset; nisi seipsum a pastore segregasset, bellæ præda factus non esset. Idcirco nimirum ille cum Judæis, isti vero cum Domino hymno dicto exierunt. Vides ut extrema illa post sacrificium oratio ad illud fiat exemplum? Nunc igitur, dilectissimi, hæc mente versemus, hæc apud nos cogitemus, et huic propositam sceleri damnationem reformidemus. Ipse suam tibi carnem largitur, at tu ne verbis quidem eum remuneraris, neque pro iis quæ accepisti gratias agis?

¹ In Savil. legitur, *extra ovile illud sacrum proripuisset.*

Atqui dum hoc corporeo vesceris cibo, post mensam ad orationem te convertis: dum vero spiritualis et omnem creaturam tum visibilem tum invisibilem superantis, sis particeps, tametsi homo sis et vilis naturæ, non exspectas ut gratias agas et verbis et factis? Quid est aliud quam extremo supplicio sese obnoxium reddere? Hæc ego dico non ut laudetis solum, neque ut tumultuemini et clametis, sed ut cum tempus exegerit, horum memores verborum convenientem modestiam præ vobis feratis. Mystéria et dicuntur, et sunt; ubi vero sunt mysteria, multum silentium est. Cum multo ergo silentio, cum multa modestia, decenque reverentia sanctum hoc sacrificium attingamus, ut majorem nobis Dei benevolentiam conciliemus, et animum perpurgemus, æternaque bona consequamur; quæ nos omnes ut obtineamus, faxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto, gloria, imperium, et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

secundam *De Juda proditore* incunctanter conjiceremus. Verum levibus, ni fallor, conjecturis hanc temporis rationem instituit Tillemontius, ut pluribus dicetur in *Monito* ad homilias in *Genesim*. Hæc de homilia secunda cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπήτοι: de homiliæ vero primæ, quæ sic incipit, Ὁλὶγα ἀνάγκη, tempore, nihil aliud vel certo, vel admodum probabiliter statuere possumus, quam quod illa aliquot ante secundam annis habita fuerit: neque vero tacendum est hanc primam, Ὁλὶγα ἀνάγκη, in perantiquo illo Catalogo Augustano inter γνήσια opera locum habere, non vero secundam; quia videat licet initio et paucis aliis exceptis, quæ a Chrysostomo ipsam retractante inducta fuerant, eadem ipsa erat: et alioquin, ut recte monuit Savilius, Catalogus ille Augustanus ita concinnatus est, ut omnique opuscula, quæ in eo memorantur, vera germanaque sint; sed cave putes omnia, quæ ab illo abunt, esse spuria; quinimo multo plura sunt Chrysostomi γνήσια opera, quam ea quæ in eodem Catalogo recensentur. Cæterum quia eandem concionem retractavit Chrysostomus, et in plerisque ita mutavit, ut duas ex una homilias effecerit, nihil mirum si tanta sit in Manuscriptis varietas; cum vero lectiones variæ ad alterutram pertineant, satis habuimus utramque edidisse, et a frequentissimis illis variis lectionibus annotandis abstinuimus. Notatu dignus est in utraque homilia locus ille num. 6: *Adest et nunc Christus mensam exornans. Neque enim homo est is, qui facit ut proposita corpus et sanguis Christi efficiantur. Figuram tantum implens stat sacerdos et supplicationem offert: gratia autem et virtus Dei est, quæ omnia efficit.* Hoc est corpus meum, inquit: hoc verbum proposita transformat. Hic et transsubstantiatio et præsentia Christi in Eucharistia clare prædicantur, ut pluribus dicetur suo loco.

Quod vero in utraque homilia dicit se jam quarto die de oratione pro inimicis agere, indicat utique Chrysostomum in utroque, quæ has homilias habuit, anno eundem concionandi ordinem tenuisse.

Utriusque homiliæ interpretationem novam edimus.

IN PRODITIONEM JUDÆ,

ET IN PASCHA, INQUE TRADITIONEM MYSTERIORUM, AC QUOD NON OPORTEAT INJURIARUM MEMINISSE, IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUINTA (a).

HOMILIA I.

Paucis hodie cum vestra caritate tractare necessarium est : et ideo paucis, non quod dictorum copia gravemini : nullam enim aliam civitatem reperire est audiendorum spiritualium sermonum adeo studiosam. Non propterea igitur pauca dicimus, quod vobis multitudine sermonum fastidium pariamus, sed quia alia intervenit hodie brevitatis causa. Etenim multos video fideles ad horrendorum mysteriorum communionem festinantes. Ut igitur neque illa mensa excidant, neque hac prorsus frustrentur, necesse est moderatum cibum apponere, ut utrimque vobis lucrum accedat, et hoc ceu doctrinæ viatico muniti, sic cum timore, tremore, debitaque reverentia ad tremendam horrendamque communionem accedatis.

Lugendi ii qui male agunt, non qui mala patiuntur; orandum pro inimicis. — Hodie, dilecti, Dominus noster Jesus Christus traditus est : hujus namque diei vespera Judæi illo comprehenso abierunt. Verum ne contristeris audiens Christum proditum esse : imo potius contristare, et acerbe luge, non proditum Jesum, sed proditorem Judam. Etenim qui proditus est, mundum salvum fecit, proditor vero animam suam perdidit : qui proditus est, ad dexteram Patris sedet in cælis, proditor in inferno nunc est, inevitabile ferens supplicium. Hujus causa luge et ingemisce, hujus causa lacrymare, ejus quippe causa flevit Christus. Nam *Cum vidisset eum*, inquit, *turbatus est, et dixit, Unus ex vobis tradet me* (Joan. 13. 21). O quanta misericordia Domini ! proditus proditorem lugeat. *Cum vidisset eum*, ait, *turbatus est, et dixit, Unus ex vobis tradet me*. Quare inestus fuit ? Simul ut amorem ostenderet suum, et hos doceret, non eum qui mala patiatur, sed eum, qui male agat, semper lugendum esse. Hoc enim illo pejus est ; imo potius id non malum est, male pati, sed male agere, id prorsus malum. Etenim male pati, id regnum cælorum conciliat, male autem agere, gehennæ nobis et supplicii causa est. Nam, *Beati*, inquit, *qui persecutionem patiuntur*

(a) Collata cum Mss. Regiis 2032, 2424, 2429, et Coislin. 285, et 304, et Colb. 1711, ubi tot lectionum discrimina occurrunt, vix ut possint omnia notari. In editione autem Savil. tanta varietas observatur, ut bini textus edantur e regione, in quibus idem argumentum ; sed ordiendi modus, series, verba plerumque discrepant. Qua de re pluribus in Monito supra.

tur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum (Matth. 5. 10). Viden' malorum perpeccionem, in mercedem ac præmium, consequi regnum cælorum ? Audi quomodo malum perpetrare pœnam et supplicium afferat. Cum enim dixisset Paulus de Judæis, *Dominum occiderunt, prophetas persecuti sunt* (1 Thess. 2. 15), intulit, *Quorum finis erit secundum opera eorum* (2 Cor. 11. 15). Viden' quomodo ii, qui persecutionem patiuntur, regnum accipiant, ii vero qui persequuntur, iram sibi parent ? Hæc porro non temere nunc a me dicta sunt, sed ut non contra inimicos irascamur, sed misereamur illos ac lugeamus cum iisque doleamus. Illi enim sunt, qui male patiuntur, nempe qui nobis sunt inimici. Si sic animam nostram temperemus, etiam pro ipsis orare poterimus. Ideo enim quartam jam insumo diem cohortando vos ut pro inimicis oretis, quo firmior sit doctrina, frequentia admonitionis radicata. Ideo frequenter sermonibus insto, ut iræ tumorem evacuent et ardorem compescant, ut qui oratum venit ira vacuus sit. Nam Christus non inimicorum tantum gratia hæc cohortatus est, sed etiam nostri causa, qui peccata illis dimittimus : majora enim accipis, quam das, cum iram remittis inimico. Et quomodo majora accipio, inquires ? Si inimico peccata remiseris, remittuntur tibi delicta contra Dominum admissa. Hæc insanabilia sunt ac veniam non merentur, illa autem veniam et solatium reperiunt. Audi Heli dicentem filiis suis : *Si peccans peccaverit homo in hominem, pro illo orabunt : si vero in Deum peccaverit, quis orabit pro eo* (1 Reg. 2. 25) ? Ita ut vulnus illud ne oratione quidem facile solvatur : oratione quidem non solvitur, sed remissione peccatorum proximi solvitur. Quamobrem illa in Dominum peccata decem millia talenta vocavit Christus, hæc vero centum denarios (Matth. 18. 23. sqq.). Dimitte ergo centum denarios, ut decem millia talenta remittantur tibi.

2. Sed de oratione quidem pro inimicis satis loquuti sumus ; jam, si placet, ad prodicionem redeamus, et videamus quomodo Dominus noster proditus sit. *Tunc abiit unus de duodecim, Judas Iscariotes dictus, ad principes sacerdotum, et dixit, Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* (Matth. 26. 14. 15)!

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑΝ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ,

Και εἰς τὸ Πάσχα, καὶ εἰς τὴν παρόδοσιν τῶν μυστηρίων, καὶ περὶ τοῦ μὴ μνησικακεῖν. Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Πέμπτῃ.

Ὁμιλία α'.

α'. Ὅλιγα ἀνάγκη σήμερον πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἰπεῖν· ὀλίγα δὲ ἀνάγκη εἰπεῖν, οὐκ ἐπειδὴ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων ὑμεῖς βαρύνεσθε· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἑτέραν πόλιν εὐρεῖν οὕτως ἑρωτικῶς πρὸς τὴν ἀκρόασιν τῶν πνευματικῶν λογίων διακειμένην. Οὐ τίνυν διὰ τοῦτο ὀλίγα λέγομεν, ἐπειδὴ ἀποκναίμεν ὑμᾶς τῷ πλήθει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναγκαῖα τῆς βραχυλογίας σήμερον ἡ αἰτία· καὶ γὰρ ὁρῶ πολλοὺς τῶν πιστῶν ἐπειγομένους πρὸς τὴν τῶν φρικτῶν μυστηρίων κοινωνίαν. Ἰν' οὖν μήτ' ἐκείνης τῆς τραπέζης ἀποχωσῶσι, μήτε ταύτης ἐκπέσωσιν, ἀνάγκη σήμερον ποιήσασθαι τὴν ἐστίαν, ἵν' ἐκατέρωθεν ὑμῖν τὸ κέρδος γένηται, καὶ [377] ἀπὸ ταύτης ἐφοδιασθέντες καὶ τῶν παρ' ἡμῶν λόγων^α, οὕτως ἀπέλθῃτε, καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ τῆς προσηκούσης εὐλαθείας τῇ φοβερᾷ καὶ φρικτῇ προσέλθῃτε κοινωνίᾳ.

Σήμερον, ἀγαπητοί, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρεδόθη· τῇ γὰρ ἐπιούσῃ ἐσπέρα ταύτῃ, λαθόντες αὐτὸν, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ μὴ γένη κατηφής, ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς παρεδόθη· μᾶλλον δὲ γενοῦ κατηφής, καὶ κλαῦσον πικρῶς, ἀλλὰ μὴ ὑπὲρ τοῦ παραδοθέντος Ἰησοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ προδότου Ἰούδα. Ὁ μὲν γὰρ παραδοθεὶς τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, ὁ δὲ προδοὺς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπώλεσε· καὶ ὁ μὲν προδοθεὶς ἐν δεξιᾷ κάθηται τοῦ Πατρὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁ δὲ παραδοὺς ἐν βῆδου νῦν ἔστι, τὴν ἀπαράτητον ἀναμένων κόλασιν. Διὰ τοῦτον οὖν κλαῦσον καὶ στέναζον, διὰ τοῦτον πένθησον, ἐπειδὴ καὶ ὁ Δεσπότης ἡμῶν διὰ τοῦτον ἡδάρκυσεν. Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐταράχθη καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ὡ πόση εὐσπλαγχνία τοῦ Δεσπότης! ὁ προδοθεὶς ὑπὲρ τοῦ προδότος ἀγαπᾷ. Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν, ἐταράχθη, φησὶ, καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Τίνος ἔνεκεν ἠθύμῃσεν; Ὁμοῦ καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν ἑαυτοῦ ἐπιδεικνύμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι οὐ τὸν πάσχοντα κακῶς, ἀλλὰ τὸν ποιούντα κακῶς, τοῦτον θρηνεῖν πανταχοῦ δίκαιον. Τοῦτο γὰρ ἐκείνου χεῖρον, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνο μὲν οὐ κακὸν, τὸ κακῶς παθεῖν, κακὸν δὲ τὸ ποιῆσαι κακῶς. Τὸ μὲν γὰρ κακῶς παθεῖν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν προξενεῖ, τὸ δὲ κακῶς ποιῆσαι αἴτιον ἡμῖν τῆς γέννησης καὶ τῆς κολάσεως γίνεται. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ δεδιωγμένοι ἔτεκεν δικαιοσύνης, οἱ αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία

τῶν οὐρανῶν. Ὁρᾷς πῶς τὸ κακῶς παθεῖν ἔχει μισθὸν καὶ ἐπαθλὸν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; Ἀκούσον πῶς τὸ κακῶς ποιῆσαι κόλασιν φέρει καὶ τιμωρίαν. Εἰπὼν γὰρ ὁ Παῦλος περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι *τὸν Κύριον ἀπέκτειναν, καὶ τοὺς προφήτας ἐδίωξαν*, ἐπήγαγεν· *Ὡς τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν*. Εἶδες πῶς οἱ μὲν διωκόμενοι τὴν βασιλείαν λαμβάνουσιν, οἱ δὲ διώκοντες τὴν ὀργὴν κληρονομοῦσι; Ταῦτα δὲ μοι οὐχ ἀπλῶς νῦν εἰρηται, ἀλλ' ἵνα μὴ τοῖς ἐχθροῖς ὀργιζώμεθα, ἀλλ' ἐλεῶμεν αὐτοὺς καὶ θρηνῶμεν καὶ συναλγῶμεν αὐτοῖς· ἐκεῖνοι γὰρ εἰσιν οἱ κακῶς πάσχοντες, οἱ ἐχθραίνοντες ἡμῖν. Ἄν οὕτω παρασκευάσωμεν τὴν ψυχὴν τὴν ὑμετέραν, δυνησόμεθα αὐτῶν καὶ ὑπερεὔχεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο τετάρτην ἡμέραν ταύτην ἔχω διαλεγόμενος ὑμῖν περὶ εὐχῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἵνα μόνιμος γένηται τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος, τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινήσεως ῥιζωθείς. Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἀπαντλοῦμαι τοῖς ῥήμασιν, ὥστε τὸ ὄμμα τῆς ὀργῆς ὑπονοσσήσῃ, καὶ κατασταλῇ τὴν φλεγμονὴν, ὥστε καθαρὸν ὀργῆς εἶναι τὸν εὐχῇ προσιόντα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ταῦτα παρήνεσε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀφιέντων ἐκείνοις τὰ ἁμαρτήματα· μερίζονα γὰρ λαμβάνεις ἢ δίδως, ἀφίεις τὴν ὀργὴν τῷ ἐχθρῷ. Καὶ πῶς μερίζονα λαμβάνω; φησὶν. Ἐὰν ἀφήσῃς τὰ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἁμαρτήματα, συγχωρεῖται σοι τὰ εἰς τὸν Δεσπότην πλημμελήματα. Ἐκεῖνα ἀνιάτα εἰσι καὶ [378] ἀσύγγνωστα· ταῦτα πολλὴν ἔχει παραμυθίαν καὶ συγγνώμην. Ἀκούσον γοῦν τοῦ Ἠλλὶ λέγοντος πρὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· *Ἐὰν ἁμαρτάνῃς ἁμάρτη ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον, καὶ προσεύξῃται περὶ αὐτοῦ· ἔὰν δὲ εἰς Θεὸν ἁμάρτη, τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ;* Ὡστε ἐκεῖνο τὸ τραῦμα οὐτε εὐχῇ ῥαδίως λύεται· εὐχῇ μὲν οὐ λύεται, συγχωρήσει δὲ τῶν ἁμαρτημάτων τῶν εἰς τὸν πλησίον λέλυται. Διὸ ἐκεῖνα μὲν μύρια τάλαντα ἐκάλεισεν ὁ Χριστὸς, τὰ εἰς τὸν Δεσπότην ἁμαρτήματα· ταῦτα δὲ ἑκατὸν δηνάρια. Ἄφες οὖν ἑκατὸν δηνάρια, ἵνα ἀφεθῇ σοι μύρια τάλαντα.

β'. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῆς εὐχῆς τῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ἱκανῶς εἰρηται· ἐπὶ δὲ τὸν τῆς προδοσίας, εἰ δοκεῖ, ἐπανέλθωμεν λόγον, καὶ ἔωμεν πῶς παρεδόθη ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας ὁ λεγόμενος Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπε· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω*

^α Sic mss. Edit. vero λογίων

αὐτόν ; Καὶ δοκεῖ μὲν σαφὲς εἶναι τὸ λεγόμενον, καὶ μὴδὲν πλέον αἰνιττεσθαι· εἰ δέ τις ἀκριδῶς ἐξετάσῃ ἐν ἑκάστῳ τῶν λεγομένων, πολλὴν ἔχει τὴν θεωρίαν, καὶ πολὺ τὸ βάθος τῶν νοημάτων. Καὶ πρῶτον, ὁ καιρὸς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτὸν ἐπισημαίνεται ὁ εὐαγγελιστής· οὐ γὰρ εἶπε πορευθεὶς ἀπλῶς, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ *Τότε πορευθεὶς*. *Τότε* ; εἰπέ μοι, πότε ; καὶ τίνας ἐνεκεν ἐπισημαίνει τὸν χρόνον ; τί με βούλεται αἰ διδάξαι ; Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἴρηται τὸ, *Τότε*, καὶ γὰρ Πνεύματι φεγγόμενος οὐδὲ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ φέγγεται. Τί οὖν ἐστὶ τὸ *Τότε* ; Πρὸ αὐτοῦ τοῦ χρόνου, πρὸ αὐτῆς τῆς ὥρας προσήλθε πόρνη, ἀλάσπερον μύρου ἔχουσα, καὶ κατέχευε τὸ ἔλαιον ἐκείνο ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Κυρίου. Ἐπεδείχθη πολλὴν θεραπείαν, ἐπεδείχθη πολλὴν πίστιν, πολλὴν ὑπακοὴν καὶ εὐλάβειαν· μετεβλήθη ἀπὸ τοῦ προτέρου βίου, ἐγένετο βελτίων καὶ σωφρονεστέρα. Καὶ ὅτε ἡ πόρνη μετενόησεν, ὅτε τὸν Δεσπότην ἐπεσπάσατο, τότε ὁ μαθητὴς τὸν διδάσκαλον προέδωκε. Διὰ τοῦτο εἶπε, *Τότε*, ἵνα μὴ κατηγορήσῃ τοῦ διδασκάλου ἀσθένειαν, ὅταν ἴδῃς τὸν μαθητὴν προδιδόντα τὸν διδάσκαλον. Τοσαύτη γὰρ ἦν ἡ δύναμις τοῦ διδασκάλου, ὡς καὶ πόρνας ἐπισπᾶσθαι εἰς τὴν οἰκίαν ὑπακοήν.

Τί οὖν, φησὶν, ὁ πόρνας ἐπισπῶμενος, μαθητὴν οὐκ ἴσχυεν ἐπισπᾶσθαι ; Ἰσχυεν ἐπισπᾶσθαι τὸν μαθητὴν, ἀλλ' οὐκ ἠδούλετο ἀνάγκη ποιῆσαι καλὸν, οὐδὲ βίᾳ ἐλκύσαι πρὸς ἑαυτὸν. *Τότε πορευθεὶς*. Ἐχει τι καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν θεώρημα, τὸ, *Πορευθεὶς*· οὐ γὰρ μετακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, οὐκ ἀναγκασθεὶς οὐδὲ βιασθεὶς, ἀλλ' αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ οἰκοθεν ἔτεκε τὸν δόλον, καὶ τὴν γνώμην ἐξήγαγε ταύτην, οὐδένα ἔχων σύμβουλον τῆς πονηρίας ταύτης. *Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα*. Τί ἐστίν, *Εἰς τῶν δώδεκα* ; Καὶ τοῦτο μεγίστην αὐτῷ δείκνυσιν οὕσαν τὴν κατηγορίαν τῷ εἰπεῖν, *Εἰς τῶν δώδεκα*. Καὶ γὰρ ἦσαν ἕτεροι μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ ἐδδομήκοντα τὸν ἀριθμὸν· ἀλλ' ἐκείνοι τὰ δευτερεῖα εἶχον, ἐκείνοι οὐ τοσαύτης ἀπέλαυνον τῆς τιμῆς, οὐδὲ τοσαύτης μετεἶχον τῆς παρρησίας, οὐκ ἐκοινωνήσαν ἀπορρήτων τοσοῦτον, ὡς οἱ δώδεκα. Οὗτοι μάλιστα ἦσαν δόκιμοι, καὶ ὁ περὶ τὸν βασιλέα χορὸς οὗτος ἦν· αὕτη ἡ συμμορία ἡ περὶ τὸν διδάσκαλον, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐξεπλήθησεν ὁ Ἰούδας. Ἰν' οὖν μάθῃς· ὅτι οὐ μαθητὴς ἀπλῶς αὐτὸν προέδωκεν, ἀλλὰ τῷ [379] δοκιμωτάτης τάξεως εἰς, διὰ τοῦτο φησὶν· *Εἰς τῶν δώδεκα*. Καὶ οὐκ αἰσχύνεται ὁ ταῦτα γράψας Ματθαῖος. Τίνος ἐνεκεν οὐκ αἰσχύνεται ; Ἰνα μάθῃς, ὅτι πανταχοῦ μετὰ ὀληθείας πάντα φέγγονται, καὶ οὐδὲν ἀποκρύπτονται, οὐδὲ τὰ δοκούντα εἶναι ἐπνοεῖδιστα β. Ταῦτα γὰρ τὰ δοκούντα εἶναι ἐπνοεῖδιστα. ταῦτα δείκνυσιν τοῦ Δεσποτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν· ὅτι τὸν προδότην, τὸν ληστήν, τὸν κλέπτην, τοσοῦτον ἤξιωσαν ἀγαθῶν, καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης διαβαστάζων αὐτὸν διετέλει τῆς ὥρας· καὶ γὰρ ἐνουθέτει καὶ παρῆναι καὶ πάντα τρέποντα μελεῖτο. Εἰ δὲ μὴ προσεῖχεν ἐκεῖνος, οὐκ ὁ Κύριος αἴτιος· καὶ μάρτυς ἡ πόρνη· αὕτη γὰρ προσέχουσα ἑαυτῇ ἐσώθη. Μὴ τοίνυν ἀπογνώφῃς σεαυτῷ, πρὸς τὴν πόρνην ἀπιδῶν· μηδὲ παρρησίας σεαυτῷ, πρὸς τὸν Ἰούδαν ἰδῶν. Ἀμφοτέρα γὰρ ταῦτα ὀλέθρια, καὶ τὸ θαρβεῖν, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν· τὸ μὲν γὰρ θαρβεῖν τὸν ἐστηκότα ποιεῖ πεσεῖν, τὸ δὲ ἀπογινώσκειν τὸν κείμενον οὐκ ἀφίσην ἀναστήναι. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος παρῆναι λέγων· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω*

α. *Μας. βούλει, quia si recipiat, legendum etiam erit tίνος ἐνεκεν ἐπισπᾶσθαι τὸν χρόνον. Εἰπὶ.*

β. *Αἱ οὐδὲ τῶν δοκούντων εἶναι ἐπνοεῖδιστων.*

μὴ πέσῃ. Ἐχεις ἀμφοτέρων τὰ παραδείγματα, πῶς ὁ μαθητὴς δοκῶν ἐστάναι, ἔπεσε· καὶ πῶς ἡ πόρνη κειμένη, ἀνέστη. Εὐλόγησον ἡμῶν ἡ γνώμη, εὐπερίτρεπτον ἡ προαιρέσις· διὰ τοῦτο ἐκτούς πανταχόθεν ἀσφαλιζέσθαι καὶ τειχιζέσθαι χρή. *Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας Ἰσκαριώτης*. Ὅρξ ἀπὸ ποίου χοροῦ ἐξέπεσαν ; ὅρξ ποίας διδασκαλίας κατεφρόνησεν ; ὅρξ ὅσον κακὸν ἐστὶν ἡ ραθυμία καὶ ἡ ὀλιγωρία ; *Ἰούδας ὁ λεγόμενος Ἰσκαριώτης*. Τί μοι λέγεις αὐτοῦ τὴν πόλιν ; Εἶθε μὴ τοῦτον ἐγίνωσκον ! *Ἰούδας ὁ λεγόμενος Ἰσκαριώτης*. Τίνος ἐνεκεν τὴν πόλιν αὐτοῦ λέγεις ; Ἦν ἕτερος Ἰούδας μαθητὴς, ζηλωτὴς ἐπικαλούμενος. Ἰν' οὖν διὰ τῆς ὁμωνυμίας μὴ γέννηται τις πλάνη, διεῖλε τοῦτον ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἐκείνον μὲν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὠνόμασεν, Ἰούδας ὁ ζηλωτής· τοῦτον δὲ οὐκ ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς κακίας· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰούδας ὁ προδότης. Καίτοι ἐχρὴν, ὥσπερ ἐκείνον ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐκάλεσεν, οὕτω καὶ τοῦτον ἀπὸ τῆς κακίας προσαγορεύσαι, καὶ εἰπεῖν. Ἰούδας ὁ προδότης· ἀλλ' ἵνα σε παιδεύσῃ καθαρὰν ἔχειν κατηγορίαν τὴν γλώτταν, καὶ αὐτοῦ τοῦ προδότης φειδεται. *Πορευθεὶς γὰρ, φησὶν, εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν αὐτοῖς· Τί μοι θέλετε δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν ; Ὡς τῆς μαρξ ἐκείνης φωνῆς ! Καὶ πῶς ἐξεπλήρης τοῦ στόματος ; πῶς ἐκίνησε τὴν γλῶσσαν ; πῶς οὐκ ἐνάρχησεν ἅπαν τὸ σῶμα ; πῶς οὐκ ἐξέστη ἡ διάνοια ;*

γ. *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν ;* Ταῦτά σε ἐπαίδευσεν ὁ Χριστὸς, εἰπέ μοι ; οὐ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Μὴ κτήσασθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρον, μηδὲ χαλκόν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν*, ἀνωθεν προαναστέλλων σου τῆς φιλαργυρίας τὴν ὑπόθεσιν ; οὐ ταῦτα παρῆναι διηλεκτικῶς καὶ μετὰ τούτων ἔλεγεν, *Ἐάν τις σε ῥύψῃ εἰς τὴν δεξιάν σου γόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλλην ; Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν ; Ὡς τῆς ἀπονοίας !* Ἀντὶ τίνος, εἰπέ μοι ; τί μικρὸν ἢ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχων, παραδίδως τὸν διδάσκαλον ; ὅτι σοι παρέδωκε τῶν [380] δαιμόνων τὴν ἐξουσίαν ; ὅτι νοσήματα λύειν ἐποίησεν ; ὅτι λέπρας καθαίρειν ; ὅτι νεκροὺς ἀνίστην ; ὅτι τῇ τυραννίδι ἐπέστησε τοῦ θανάτου ; ἀντὶ τούτων τῶν εὐεργεσιῶν ταύτας δίδως τὰς ἀμοιβάς ; *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν ;* Ὡς τῆς ἀπονοίας ! μᾶλλον δὲ, ὡς τῆς φιλαργυρίας ! πάντα γὰρ ἐκείνη ἔτεκε τὰ κακά· ἐκείνης αὐτῆς ἐπιθυμήσας, προέδωκε τὸν διδάσκαλον. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶν ἡ πονηρὰ βίβη ἐκείνη, δαίμονος χαλεπότερον τὰς ἀλυσίας ἐκδοκχεύει ψυχάς, καὶ ποιεῖ πάντας ἀγνοεῖν, καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς πλησίον καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, καὶ αὐτῶν ἐκβάλλει τῶν φρενῶν καὶ παραπλῆγας ἐργάζεται. Ὅρα γὰρ πόσα ἐξέβαλεν ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα ψυχῆς· τὴν ὁμιλίαν, τὴν συνήθειαν, τὴν κοινωνίαν τὴν ἐν τραπέζῃ, τὰ θαύματα, τὴν διδασκαλίαν, τὴν παραινέσιν, τὴν νοθεσίαν· ταῦτα πάντα εἰς λήθην ἐνέβαλεν ἡ φιλαργυρία τότε. Διὰ τοῦτο εἰκότως ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι *Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία*. — *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*. Πολλὴ ἡ ἀπόνοια τοῦ ῥήματος. Παραδίδως, εἰπέ μοι, τὸν πάντα κρατοῦντα, τὸν δαιμόνων ἐξουσιάζοντα, τῇ θαλάττῃ ἐπιτάττοντα, τὸν τῆς φύσεως ἀπάντων Δεσπότην ; Ἰν' οὖν αὐτοῦ καταστειλῇ τὴν ἀπόνοιαν, καὶ δεῖξῃ ὅτι εἰ μὴ ἐβούλετο, οὐκ ἂν παρεδόθη, ἄκουσον τί ποιεῖ. Κατ' αὐτὸν τὸν κατὰ τῆς προδοσίας, ὅτε ἐπλήθυν αὐτῷ, ζύλα

Et videtur quidem id quod dictum est clarum esse, nihilque amplius subindicare; sed si quis accurate singula, quæ dicta sunt, examinet, magnam præbent contemplandi materiam, multamque sensuum profunditatem. Primo tempus considerandum est. Non enim simpliciter illud indicat evangelista; neque enim dixit solum, *Abiit*, sed adjecit, *Tunc abiit. Tunc?* dic mihi quandonam, et quam de causa tempus indicet? quid me docere vult? Non enim temere dictum est illud, *tunc*: siquidem cum Spiritu motus loqueretur, nec temere nec frustra loquebatur. Quid igitur est illud, *tunc*? Antè illud tempus, ante illam horam accessit meretrix alabastrum vnguenti habens, et effudit oleum illud super caput Domini. Magnam curam ostendit, grandem fidem, multam obedientiam ac pietatem; priorem vitam mutavit, facta est melior et temperantior. Et quando meretrix resipuit, quando sibi Dominum attraxit, tunc discipulus magistrum prodidit. Ideo dixit, *tunc*, ne magistrum infirmitatis accusares, ubi videres eum a discipulo prodi. Tanta enim vis erat magistri, ut etiam meretrices ad obsequendum sibi pertraheret.

Deus non necessitate pertrahit ad bonum agendum. — Quid igitur, inquires, qui meretrices potuit, discipulum pertrahere non potuit? Poterat quidem discipulum pertrahere, sed noluit illum necessitate bonum facere, neque vi ad se pertrahere. *Tunc abiens.* Etiam illud, *abiens*, aliquam habet contemplandi materiam: non enim accitus a principibus sacerdotum, non necessitate inductus, non coactus; sed a seipso et sua sponte dolum peperit, et hanc extulit sententiam, nemine alio sibi nequitiae hujus auctore. *Tunc abiens unus de duodecim.* Quid est, *Unus de duodecim*? Hoc illi magno crimini vertitur, quod dicatur, *Unus de duodecim*. Etenim erant et alii Jesu discipuli numero septuaginta: sed illi secundas habebant, illi non tanto fruebantur honore, nec tanta erant præditi fiducia, non tantorum erant participes arcanorum, quantum duodecim illi. Hic maxime probati erant, hic erat regius chorus; hic cuneus magistro hærens: ab hoc resiliit Judas. Ut igitur discas non discipulum simpliciter ipsum prodidisse, sed unum ex probatissimo ordine, ideo dicit, *Unus de duodecim*. Neque erubescit is, qui hæc scripsit Matthæus. Quare non erubescit? Ut discas eos semper cum veritate cuncta dicere, nec vel ea celare, quæ sibi probrosa videntur. Hæc quippe ipsa quæ videntur probrosa, Domini benignitatem ostendunt, quod proditorem, latronem, furem tantis dignatus sit bonis, et usque ad extremam horam ipsum tulerit. Etenim admonerat, hortabatur, omnemque curam gerebat illius: quod si ille non animum adhibuit, non in causa erat Dominus. Testis est ipsa meretrix: illa namque cum sibi attenderet, salutem nacta est. Ne itaque desperes, illam contuens meretricem; neque confidas tibi, ad Judam respiciens. Utrumque enim perniciosum est et confidere et desperare: confidentia enim stantem prosternit; desperatio lapsus resurgere non sinit. Ideo Paulus his verbis hortabatur: *Qui videtur stare, videas ne cadat* (1. Cor.

10. 12). Habes amborum exempla, quomodo discipulus cum stare videretur, ceciderit, et quomodo meretrix jacens surrexerit. Ad lapsus pronus est animus noster, volubilis voluntas: quamobrem opus est ut nos undique muniamus sepiamusque. *Tunc abiens unus de duodecim, Judas Iscariotes.* Viden' a quali choro exciderit? viden' quam doctrinam despexerit? viden' quantum malum sit segnitie et negligentia? *Judas qui dicebatur Iscariotes.* Cur mihi patriam ejus memoras? Utinam ne ipsum quidem nossem! *Judas qui dicebatur Iscariotes.* Cur ejus civitatem nominas? Alius erat Judas discipulus, cognomento Zelotes: ne igitur ex eodem nomine error nasceretur, hunc distinxit ab illo: et illum quidem a virtute nominavit Judas Zelotes, hunc autem a nequitia non nominavit: neque enim dixit, Judas proditor. Atqui par erat ut illum a virtute nominavit, hunc etiam a nequitia appellare ac dicere, Judas proditor: verum ut te doceret linguam accusatione puram servare, vel ipsi proditori parcat. *Abiens enim, inquit, Judas Iscariotes ad principes sacerdotum, ait illis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* O execranda vocem! quomodo ex ore exsiliit, quomodo linguam movit? quomodo totum corpus non obtorpuit? quomodo mens non excessit?

3. *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Hæccine te docuit Christus, dic mihi? nonne ideo dicebat: *Nolite possidere aurum neque argentum, neque æs in zonis vestris* (Matth. 10. 9), ut avaritiam illam jam olim in te comprimeret? nonne hæc assidue hortabatur, ac præterea dicebat: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, verticilli et aliam* (Matth. 5. 39)? *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* (Matth. 26. 15)? O stultitiam! Pro qua re, quæso, quam vel parvam vel magnam accusationem proferre valens, magistrum prodis? an quia potestatem tibi dedit adversus dæmonas? an quia mortuos curare fecit, vel lepram mundare? an quia mortuos suscitare? an quod contra mortis tyrannidem te constituit? hæccine mercedem pro tot beneficiis rependis? *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam?* O stultitiam! imo potius, o avaritiam! nam hæc tot mala peperit: hujus ille concupiscentia magistrum prodidit. Talis quippe est illa mala radix; quas invadit animas plus quam dæmon in furem vertit, omnium ignorantiam parit, et sui et proximi et naturalium legum; ab ipsa mente excedere facit, et furiosos efficit. Vide quanta ex Judæ animo ejecerit, conversationem, consuetudinem, mensæ societatem, miracula, doctrinam, cohortationem, admonitionem: in horum omnium oblivionem tunc conjecit eum avaritia. Ideo Paulus jure dicebat: *Radix omnium malorum est avaritia* (1. Tim. 6. 10). *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam?* Magna dicti stultitia. Tradisne, quæso, eum qui omnia continet, dæmonibus imperat, mari præcipit, universæ naturæ Dominum? Ut igitur ejus arrogantiam comprimeret, et ostenderet se, si noluisset, numquam traditum iri, audi quid faciat: eodem proditoris tempore, cum ipsum invaderent, cum fustibus, lampadi-

bus et lumine, dicit illis, *Quem queritis* (Joan. 18. 4) ? et ignorabant quem capere deberent. Tantum aberat, ut eum Judas tradere posset, ut neque præsentem cerneret eum, quem traditurus erat, licet cum lampadibus et lumine tanto : hoc subindicans evangelista dicit, lampades habebant et lumen, et non videbant eum (*Ibid.* 3).

Libere bonum operamur, non necessitate. — Quotidie Christus eum commonefaciebat tum operibus, tum verbis ostendens, quod eum non latere posset proditurus : neque palam eum præsentibus omnibus arguebat, ne sic impudentiorem redderet, neque lacebat etiam, ne si latere se putasset, sine metu ad prodicionem veniret : sed frequenter dicebat, *Unus vestrum tradet me* ; neque tamen eum palam declarabat multos de gehenna sermones instituebat, multos de regno : suamque in hac utraque re potentiam exhibebat, sive in puniendo peccatores, sive in honorando justos. Verum hæc omnia ille despexit, Deus autem vi eum non attraxit. Quia enim et malorum, et bonorum operum electionis nos dominos fecit, nos libere bonos vult esse. Ideo si noluerimus, non cogit, neque necessitatem infert : nam coactum esse bonum, id non est esse bonum. Quoniam igitur et ille arbitrii sui dominus erat, et in ejus potestate erat non obsequi, et ad avaritiam non declinare, ideo mente excæcatus est, et salutem suam prodidit : et ait, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam* ? Mentis igitur ejus cæcitatem et insaniam arguens evangelista ait, tempore invasionis Judam prope eos stetisse, illum scilicet qui dixerat : *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam* ? Neque hinc solum potestas Christi conspicitur, sed etiam quod ipso vocem emittente, recesserint illi et ceciderint in terram. Quia vero neque sic ab impudentia destiterunt, demum seipsum tradidit, ac si dixisset : Quod meum erat totum feci, potentiam declaravi meam, ostendi vos ea aggredi, quæ fieri nequeant. Volebam nequitiam vestram comprimere : quando autem vos nolulistis, sed in insaniam perseveratis, meipsum utique trado. Hæc porro dixi, ne quidam Christum accusarent, ac dicerent, Cur Judam non mutavit ? cur eum temperantem moderatumque non fecit ? Quomodo eum moderatum efficere par erat ? necessitatene, an arbitrio ? Si quidem necessitate, neque sic melior futurus erat ; nullus enim necessitate melior efficiatur : si arbitrio et electione, omnia quæcumque arbitrium et electionem corrigere poterant, intulit. Si autem ille remedium accipere noluit, non fuit medici culpa, sed ejus qui medelam repulit. Vide igitur quanta fecerit ut eum ad meliorem frugem et salutem reduceret : omnem eum philosophiam docuit operibus ipsis, atque verbis, dæmonibus superiorem fecit, facultatem dedit ut multa miracula ederet, gehennæ comminatione terruit, regni promissione cohortatus est, arcana ejus consilia assidue arguit, nec arguendo publica fecit, pedes ejus ut et aliorum abluat, mensæ et ciborum participem fecit : nihil aut parvum aut magnum retro reliquit : ille vero libens sine emendatione mansit. Et ut discas eum,

cum mutari posset, noluisse, sed ex ejus aegnitie totum prodiisse, audi. Cum enim prodidisset eum, projecit triginta argenteos, et ait : *Peccavi tradens sanguinem justum* (Matth. 27. 4). Quid hoc rei est ? Cum miracula patrantem videres, non dicebas, *Peccavi tradens sanguinem justum* ; sed, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* ? Ubi autem malum ulterius processit, et proditio finem sortita est, peccatumque consummatum est, tunc peccatum agnovisti. Quid igitur hinc discimus ? Nimirum quando in segnitie degimus, nihil nos admonitionem juvare ; quando autem studiose agimus, etiam a nobismet ipsis nos erigere posse. Quandoquidem et hic cum magister admoneret, non audivit ; cum vero nullus moneret, ejus propria conscientia commota est ; nemineque doctore sese mutavit, facinus suum damnavit, triginta argenteos projecit. *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* ? Et constituerunt ei, inquit, *triginta argenteos*. Pretium numeraverunt sanguinis pretium non habentis. Cur accipis triginta argenteos, o Judas ? Gratis venit Christus sanguinem pro mundo effusus, pro quo tu impudentia pacta et conventiones statuis. Quid impudentius hac pactione ?

4. Tunc accesserunt discipuli. — Tunc : quandonam ? Cum hæc flerent, cum proditio statueretur, cum seipsum Judas perdidit, *Accesserunt ad eum discipuli dicentes, Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* (Matth. 26. 17. et 14) ? Vidisti discipulum ? vidisti discipulos ? Ille prodit Dominum, hi de Paschate curant : ille pacta init, hi ad ministerium apparant. Iisdem et hic et illi miraculis claruerant, eadem doctrina instituti, eadem potestate præditi : undenam mutatio ? Ex proposito. Hæc omnium ubique causa et bonorum et malorum. *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* ? Hodierna hæc vespera tunc erat : quia igitur Dominus domum non habebat, ideo dicunt illi : *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* ? Non habemus diversorium definitum, non tabernaculum, non domum. Discant illi, qui splendidas construunt domos, latas porticus, longa septa, Christum non habuisse ubi caput suum reclinaret (Matth. 8. 20). Quamobrem interrogant illi, *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* ? Quale Pascha ? Non hoc nostrum, sed interim Judaicum. Illud enim discipuli paraverunt, hoc vero nostrum ipse paravit : neque solum ipse paravit, sed etiam ipse Pascha effectus est. *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* ? Illud Judaicum Pascha erat, illud in Ægypto initium habuerat. Qua ergo de causa Christus illud comedit ? Quia legalia omnia implevit. Etenim cum baptizabatur dicebat : *Sic enim convenit nobis implere omnem justitiam* (Matth. 3. 15). Veni hominem redimere ex maledicto legis : nam *Deus Filium suum misit natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret* (Galat. 4. 4. 5), et legem abrogaret. Ne igitur quis diceret, Ideo abrogavit, quia implere non poterat, utpote gravem, onerosam ac difficilem ; postquam ea, quæ ad ipsam spectabant, omnia implevisset, tunc solvit illam. Ideo Pascha fecit, legis enim jussio Pascha erat. Cur lex Pascha comedere jussit ? Ingrati

ἔχοντες καὶ λαμπράδας καὶ φῶς, λέγει αὐτοῖς· *Τίνα ζητεῖτε*; καὶ ἠγνοῦν ὃν ἡμελλον συλλαμβάνειν. Τοσοῦτον ἀπέχετο τοῦ δυνηθῆναι παραδοῦναι αὐτὸν ὁ Ἰούδας, ὅτι οὐδὲ ἔωρα παρόντα, ὃν ἡμελλε παραβῶσειν, καὶ ταῦτα λαμπράδων οὐσῶν καὶ φωτὸς τοσοῦτου. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνίκατο ὁ εὐαγγελιστής, φησί· *Λαμπράδας εἶχον καὶ φῶς, καὶ οὐκ ἔωρων αὐτόν.*

Καὶ καθ' ἑκάστην δὲ αὐτὸν ὑπεμύνησκεν ἡμέραν, καὶ δι' ἔργων, καὶ διὰ ῥημάτων, δεικνύς ὅτι οὐ λήσεται προδιδούς. Καὶ οὕτε φανερώς αὐτὸν ἡλεγχεν ἐπὶ πάντων, ὥστε μὴ ἀναισχυντότερον αὐτὸν ἐργάσασθαι· οὔτε παρσιώπα, ἵνα μὴ νομίζων λανθάνειν, ἀδωὴς ἐπιχειρήσῃ τὴν προδοσίαν, ἀλλὰ συνεχῶς ἔλεγεν, *Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με*· οὐ μέντοι φανερόν αὐτὸν καθίστη. Πολλοὺς δὲ καὶ περὶ γεέννης διήλθε λόγους, πολλοὺς καὶ περὶ βασιλείας, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάτερα δύναμιν ἐπεδείξατο, τὴν ἐν τῷ κολάζειν τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ τὴν ἐν τῷ τιμᾶν τοὺς κατορθούντας. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκεῖνος παρεκρούσατο, ὁ δὲ Θεὸς βίξ οὐκ εἰλκυσεν. Ἐπειδὴ γὰρ κυρίως ἡμᾶς ἐποίησε καὶ τῆς τῶν φαύλων καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεων αἰρέσεως, καὶ ἐκόντας εἶναι βούλεται καλοὺς· διὰ τοῦτο, ἂν μὴ βουλοίμεθα, οὐ βιάζεται οὐδ' ἀναγκάζει· τὸ γὰρ βιασθέντα εἶναι χρηστὸν, οὐκ ἔστιν εἶναι χρηστόν. Ἐπεὶ οὖν κακείνος γνώμης κύριος ἦν, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ μὴ πεισθῆναι, καὶ πρὸς φιλαργυρίαν μὴ ἀποκλίνειν, διὰ τοῦτο ἀπετυφλώθη τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἑαυτοῦ προέδωκε· καὶ φησι, *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; Ἐλέγχων τοίνυν τοῦ νοῦς αὐτοῦ τὴν τυφλώσιν καὶ τὴν ἀπόνοιαν ὁ εὐαγγελιστής, φησὶν· Ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐφόδου ὁ Ἰούδας εἰσῆλκε ἐγγὺς αὐτῶν, ἐκεῖνος ὁ εἰπών· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον ἔστι θεάσασθαι τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ φωνὴν ἀφέντος [381] ψιλὴν, ἀπῆλθεν καὶ ἔπeson χαμαί.

Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἀφίσταντο τῆς ἀναισχυντίας, λοιπὸν αὐτὸν παραδίδωσι, μονονοῦχι λέγων· Ἐγὼ τὸ ἐμαυτοῦ ὅλον ἐποίησα, τὴν δύναμιν ἐξεκάλυψα τὴν ἑμαυτοῦ, εἰδείξα ἔτι ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖτε πράγματα. Ἡβουλήθην καταστellaί ὑμῶν τὴν πονηρίαν· ἐπειδὴ δὲ ὑμεῖς οὐκ ἠβουλήθητε, ἀλλ' ἐπιμένετε παραπαλόντες, ἰδοὺ παραδίδωμι ἑμαυτόν. Ταῦτα δὲ μοι εἰρηται, ἵνα μὴ κατηγορῶσιν τινες τοῦ Χριστοῦ, λέγοντες· Διὰ τί οὐ κατέβαλε τὸν Ἰούδα; διὰ τί οὐκ ἐποίησεν αὐτὸν σύμφρονα καὶ ἐπεικῆ; Πῶς ἔδει ἐπεικῆ ποιῆσαι αὐτόν; ἀνάγκη, ἢ γνώμη; Εἰ μὲν ἀνάγκη, οὐδ' οὕτως ἔμελλεν ἔσεσθαι βελτίων· οὐδεὶς γὰρ ἀνάγκη γένεοι· ἂν ἀγαθός· εἰ δὲ γνώμη καὶ προαιρέσει, πάντα τὰ δυνάμενα διορθῶσαι προαίρειν καὶ γνώμην εἰσῆνεγκεν. Εἰ δὲ μὴ ἐβουλήθη δέξασθαι τὸ φάρμακον, οὐ τοῦ ἱατροῦ τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ τοῦ τὴν θεραπείαν διακρουσαμένου. Ὅρα οὖν ὅσα ἐποίησεν, ὥστε αὐτὸν ἀνακτῆσασθαι καὶ διασωσάι. Ἐδίδασκεν αὐτὸν πᾶσαν φιλοσοφίαν διὰ πραγμάτων, διὰ ῥημάτων, ἀνώτερον αὐτὸν τῶν δαιμόνων ἐποίησε, θαύματα ἐργάζεσθαι, πολλὰ παρεσκεύασεν, ἐφόβησε τῇ τῆς γεέννης ἀπειλῇ, προετρέφετο τῇ τῆς βασιλείας ἐπαγγελίᾳ· ἡλεγγε διηνεκῶς τὰ ἀπόρρητα αὐτοῦ βουλευματα, ἐλέγχων δὲ οὐκ ἐδοκίμει· τοὺς πῶδας αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἐνίψεν, ἄλῳν αὐτῷ καὶ τραπέζης ἐκοινωνήσεν· οὐδὲν, ὅ μιν κρῶν, ἢ μέγα ἐνέλιπεν· ὁ δὲ ἐκὼν ἔμεινεν ἀδιόρθωτος. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι δυνατὸς ὢν μεταβαλέσθαι οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ ῥαθυμίας τὸ πᾶν ἐγένετο, ἄκουσον. Ἐπειδὴ γὰρ παρέδωκεν αὐτόν, ἐρρίψε

τὰ τριάκοντα ἀργύρια, καὶ φησιν· *Ἥμαρτον παρὰ τοὺς αἵμα δίκαιον*. Τί γέγονεν; Ὅτε θαυματοργοῦντα εἶδες, οὐκ ἔλεγες, *Ἥμαρτον παραδούς αἷμα ἀθῶον*· ἀλλὰ, *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; Ἐπειδὴ δὲ τὸ κακὸν προεχώρησε, καὶ ἡ προδοσία τέλος ἔσχε, καὶ ἡ ἀμαρτία ἀπῆρτιστο, τότε ἐπέγνωσεν τὴν ἀμαρτίαν. Τί οὖν ἐντεῦθεν μανθάνομεν; Ὅτι ὅταν μὲν ῥαθυμῶμεν, οὐδὲ παραινέσεις ἡμᾶς ὠφελεῖ· ὅταν δὲ σπουδάζωμεν, καὶ αὐτοὶ ἀφ' ἑαυτῶν διανοασθῆναι δυνάμεθα. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος, ὅτε παρήγει μὲν ὁ διδάσκαλος, οὐκ ἤκουεν· ὅτε δὲ οὐδεὶς ἦν ὁ παραινῶν, τὸ οἰκεῖον συνειδὸς ἐπανέστη, καὶ μηδενὸς ὄντος διδασκάλου μετεβάλετο, καὶ κατέγνω τῶν τετολμημένων, καὶ ἐρρίψε τὰ τριάκοντα ἀργύρια. *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; Καὶ ἔστησαν, φησιν, αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Τιμὴν κατέβαλον αἵματος τιμὴν οὐκ ἔχοντος. Τί λαμβάνεις τριάκοντα ἀργύρια, ὦ Ἰούδα; Δωρεᾶν ἤλθεν ὁ Χριστὸς ἐκχεῖν τὸ αἷμα τοῦτο ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ οὐ σύμμενον σύ ποιεῖς καὶ συναλλάγματα ἀναίδῃ. Τί γὰρ ἀναιδέστερον τοῦ συναλλάγματος τούτου;

δ'. Τότε προσῆλθον οἱ μαθηταί. Τότε· πότε; Ὅτε ταῦτα ἐγένετο, ὅτε ἡ προδοσία προεχώρησεν, ὅτε αὐτὸν ἀπώλεσεν ὁ Ἰούδας, *Προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ λέγοντες· Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Εἶδες μαθητὴν; εἶδες μαθητὰς; Ἐκεῖνος [382] προδίδωσι τὸν Δεσπότην, οὗτοι περὶ τὸ Πάσχα μεριμνῶσιν· ἐκεῖνος σύμφωνα ποιεῖ, οὗτοι πρὸς ὑπηρεσίαν παρεσκεύαζον. Τῶν αὐτῶν ἀπέλευσαν κακείνος καὶ οὗτοι θαυμάτων, τῶν αὐτῶν διδαγμάτων, τῆς αὐτῆς ἐξουσίας· πόθεν οὖν ἡ μεταβολή; Ἀπὸ τῆς προαιρέσεως· αὕτη πάντων αἰτία πανταχοῦ καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν. *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Ἡ ἐσπέρα αὕτη ἦν τότε· ἐπεὶ οὖν οἰκίαν οὐκ εἶχεν ὁ Δεσπότης, διὰ τοῦτο αὐτῷ λέγουσι· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Οὐκ ἔχομεν καταγίγινον ὠρισμένον, οὐκ ἔχομεν σκηνὴν, οὐδὲ οἰκίαν. Μανθανέτωσαν οἱ τὰς λαμπρὰς οἰκοδομοῦντες οἰκίας, καὶ τὰς εὐρείας στοὰς, καὶ τοὺς μακροὺς περιδόλους, ὅτι οὐκ εἶχεν ὁ Χριστὸς τοῦ τὴν κεφαλὴν κατακλίνειν. Διὸ ἐρωτῶσιν οὕτω· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Ποῖον Πάσχα; Οὐχὶ τοῦτο τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν τέως· ἐκεῖνο μὲν γὰρ οἱ μαθηταὶ παρεσκεύασαν, τοῦτο δὲ τὸ ἡμέτερον αὐτὸς κατεσκεύασεν· οὐ μόνον δὲ αὐτὸς αὐτὸ κατεσκεύασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς Πάσχα ἐγένετο. *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Ἐκεῖνο Ἰουδαϊκὸν ἦν τὸ Πάσχα, ἐκεῖνο ἐν Αἰγύπτῳ τὴν ἀρχὴν ἔλαβε. Τίνος οὖν ἔνεκεν τρώγει αὐτὸ ὁ Χριστὸς; Ὅτι πάντα τὰ νομικὰ ἐπλήρωσε. Καὶ γὰρ ὅτε ἐθαπτίετο, ἔλεγεν· *Οὕτω γὰρ πρέπον ἔστιν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην*. Ἦλθον ἐκ τῆς τοῦ νόμου κατάρτας ἐξαγοράσαι τὸν ἄνθρωπον. Ὁ γὰρ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν ἐπέμψεν γεννώμενον ἐκ γεννηαῖος, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, καὶ αὐτὸν ἀναπαύσῃ τὸν νόμον. Ἴνα οὖν μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ τοῦτο αὐτὸν κατήργησεν, ἐπειδὴ πληρῶσαι αὐτὸν οὐκ ἠδύνατο, ὥς φορτικὸν καὶ ἐπαχθὴ καὶ δυσκατόρθωτον ὄντα, πρῶτον αὐτοῦ πληρώσας ἅπαντα, τότε κατέλυσε. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πάσχα ἐποίησε· νόμον γὰρ ἦν ἐπίταγμα τὸ Πάσχα. Καὶ τίνος ἔνεκεν ὁ νόμος ἐτάξατο τὸ Πάσχα ἐσθίειν; Ἀγνώμονες ἦσαν περὶ τὸν

εὐεργέτην οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρ' αὐτάς τὰς εὐεργεσίας ἐπελανθάνοντο τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ὅτε ἐξήλθον ἐξ Αἰγύπτου, ἰδόντες θάλασσαν σχιζομένην καὶ συνιούσαν πάλιν, καὶ ἄλλα μυρία θαύματα, ἔλεγον· *Ποιήσωμεν ἑαυτοῖς θεοὺς, οἱ ποιορεύσονται ἡμῶν*. Τί λέγεις; τὰ θαύματα ἐν χερσὶν ἔστι, καὶ ἐπελάθου τοῦ εὐεργέτου; Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἦσαν ἀναίσθητοι καὶ ἀγνώμονες, τῇ ὑποθέσει τῶν ἑορτῶν ἐγκατέδρασε τῶν δωρεῶν τὰ ὑπομνήματα ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πάσχα θύειν ἐκέλευσεν, *Ἴνα, ἂν σε ἐρωτήσῃ, φησὶν, ὁ υἱὸς σου, τί ἐστὶ τὸ Πάσχα τοῦτο;* εἰπης, ὅτι τοῦ προδάτου τὸ αἶμα ἐπέχρισαν ταῖς θύραις ποτὲ ἡμῶν οἱ πρόγονοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων ἐλθὼν καὶ ἰδὼν τολμήσῃ εἰσπετῆσθαι, καὶ ἐπαγάγῃ πληγὴν. Καὶ ἦν ἡ ἑορτὴ λοιπὸν ὑπόμνησις σωτηρίας διηνεχῆς. Μᾶλλον δὲ οὐ τοῦτο μόνον ἐκέρδαινον, ὅτι τῶν παλαιῶν αὐτοὺς ἀνεμύνησκειν εὐεργετημάτων, ἀλλὰ καὶ ἕτερον μέλizon, ὅτι τὰ μέλλοντα προδεικνύου. Καὶ γὰρ τύπος ἦν ἐκεῖνος ὁ ἀμυδρὸς ἐτέρου ἀμυδρὸς πνευματικοῦ, καὶ πρόδατον προδάτου· καὶ τὸ μὲν ἦν σκιά, τὸ δὲ ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ἡ σκιά λοιπὸν ἐπαύσατο· ἡλίου γὰρ ἀνίσχοντος, κρύπτεται ἡ σκιά. Διὰ τοῦτο γὰρ [383] ἐν αὐτῇ τῇ τραπέζῃ ἐκάτερον γίνεταί Πάσχα, καὶ τὸ τοῦ τύπου, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας. Καθάπερ γὰρ οἱ ζωγράφοι ἐν αὐτῇ τῇ πίνακι καὶ τὰς γραμμάς περιάγουσι καὶ τὴν σκιάν γράφουσι^α, καὶ τότε τὴν ἀλήθειαν τῶν χρωμάτων αὐτῷ ἐπιτιθέασιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν· ἐπ' αὐτῆς τῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν Πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν προσέθηκε· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα;* Ἦν τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα τότε· ἀλλὰ τοῦ ἡλίου ἐλθόντος, μηκέτι λύχνος φαίνεται, πῆς ἀληθείας παραγενομένης, ἀργεῖτω λοιπὸν ἡ σκιά.

ε'. Ταῦτα πρὸς Ἰουδαίους λέγω, ἐπειδὴ δοκοῦσι Πάσχα ποιεῖν, ἐπειδὴ γνώμη ἀναισχύντων τὰ δῆγμα προβάλλουσιν οἱ ἀπερίτητοι ταῖς καρδίαις. Πῶς, εἰπέ μοι, τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖς, ὦ Ἰουδαῖε; Ὁ ναὸς κατέσκαπται, ὁ βωμὸς ἀνήρηται, τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων πεπάτῃται, πάσης θυσίας εἶδος λένυται· τίνος οὖν ἔνεκεν ταῦτα τολμᾷς τὰ παράνομα πράττειν πράγματα; Ἀπῆλθες εἰς Βαβυλῶνα ποτε, κακεῖ ἔλεγον οἱ αἰχμαλωτεύσαντές σε· *Ἄσους ἡμῖν ἐκ τῶν φῶδων Σιών*^α· καὶ οὐκ ἠνέσχου. Καὶ ταῦτα δεικνύς ὁ Δαυὶδ, ἔλεγεν· *Ἐπὶ τὸν ποταμὸν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν· ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν*, τούτέστι, ψαλτήριον, κιθάραν, λύραν, καὶ τὰ λοιπά· τούτοις γὰρ ἐκέχρητο τὸ παλαιὸν, καὶ διὰ τούτων τοὺς ψαλμοὺς ᾄδον. Καὶ ταῦτα ἀπελθόντες εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἔλαβον, ἵν' ἔχουσι τὴν ὑπόμνησιν τῆς πολιτείας τῆς ἐν τῇ πατρίδι, οὐχ ἵνα χρήσωνται. *Ἐκεῖ γάρ, φησὶν, ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους φῶδων*. Καὶ εἶπομεν· *Πῶς ὀκώμεν τὴν φῶδην Κυρίου ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας;* Τί λέγεις; τὴν φῶδην Κυρίου οὐκ ᾄδεις ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας. καὶ τὸ Πάσχα Κυρίου ἐπιτελεῖς ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας; Εἶδες τὴν ἀγκωμοσύνην; εἶδες τὴν παρανομίαν; Ὅτε πολέμιοι ἦσαν οἱ καταναγκάζοντες, οὐδὲ ψαλμὸν εἰπεῖν ἐτόλμων ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας· νῦν δὲ ἀφ' ἑαυτῶν, μηδενὸς ἀναγκάζοντος, μὴδὲ βιαζομένου, πότεμον εἰσάγουσι πρὸς τὸν Θεόν. Ὁρᾷς πῶς ἀκάθαρτα τὰ δῆγμα; πῶς παράνομος ἡ

ἐορτὴ; πῶς Πάσχα οὐκ ἔστιν Ἰουδαϊκόν; Ἦν Πάσχα Ἰουδαϊκόν ποτε, ἀλλ' ἐλύθη νῦν, καὶ ἐπῆλθε τὸ πνευματικὸν Πάσχα, ὃ παρεδίδου τότε ὁ Χριστός. Ἐσθίωντων γὰρ αὐτῶν καὶ πινόντων, φησὶ, λαβὼν ἄρτον, ἔκλασε καὶ εἶπε· *Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφρασις ἁμαρτιῶν*. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα. Καὶ πάλιν τὸ ποτήριον, λέγων· *Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφρασις ἁμαρτιῶν*. Καὶ παρὴν ὁ Ἰούδας, τοῦ Χριστοῦ ταῦτα λέγοντος. Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα, ὃ ἐπώλησας, Ἰούδα, τριάκοντα ἀργυρίων· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα, ὑπὲρ οὗ πρὸ μικροῦ τὰ ἀναιδῆ σύμφωνα ἐποίησεν πρὸς τοὺς ἀγνομῆσας Φαρισαίους. Ὡς τῆς τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπίας! Ὡς τῆς τοῦ Ἰούδα παραπληξίας! Ὡς τῆς μανίας! ὁ μὲν γὰρ ἐπώλησεν αὐτὸν τριάκοντα δηναρίων· ὁ Χριστὸς δὲ καὶ μετὰ τοῦτο οὐ παρητήσατο αὐτὸ τὸ αἷμα τὸ πραθὲν δοῦναι εἰς ἄφρασις ἁμαρτιῶν τῷ πεπρακότε, εἰ γὰρ ἠθέλησεν. Καὶ γὰρ παρὴν ὁ Ἰούδας, καὶ μετεῖχε τῆς ἱερᾶς τραπέζης. Ὡς περ γὰρ τοὺς πόδας αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἔνιψε μαθητῶν, οὕτω καὶ τῆς ἱερᾶς μετέσχε τραπέζης, ἵνα μηδεμίαν ἀπολογίαν ἔχῃ πρόφασιν, ἔν ἐπιμείνῃ τῇ πονηρίᾳ. Πάντα γὰρ [384] τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπεδείξατο, καὶ εἰσήνεγκεν· ὁ δὲ ἔμεινε τὴν πονηρὰν διατηρῶν γνῶμην.

ς'. Ἀλλὰ καιρὸς λοιπὸν τῇ φρικτῇ ταύτῃ προσελθεῖν τραπέζῃ. Πάντες τοίνυν προσέλθωμεν μετὰ τῆς προσήκουσας σωφροσύνης καὶ νήψεως· καὶ μηδεὶς ἔστω Ἰούδας ἔτι, μηδεὶς ἔστω πονηρὸς, μηδεὶς ἔχων ἰδὼν, μὴ ἄλλα μὲν ἐπὶ τοῦ στόματος φέρων, ἄλλα δὲ ἐπὶ τῆς διανοίας. Πάρεστιν ὁ Χριστός, καὶ νῦν ἐκεῖνος ὃ τὴν τράπεζαν διακοσμήσας ἐκείνην, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖ νῦν. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπῶς ἔστιν ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. Σχῆμα πλῆρων ἔσθηκεν ὁ ἱερεὺς, τὰ ῥήματα φθεγγόμενος ἐκεῖνα· ἡ δὲ δύναμις καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, φησὶ. Τοῦτο τὸ ῥῆμα μεταβύβησκει τὰ προκείμενα· καὶ καθάπερ ἡ φωνὴ ἐκεῖνη ἡ λέγουσα· *Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, ἐρρέθη μὲν ἅπαξ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεταί ἔργῳ ἐνδυναμοῦσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποιαν· οὕτω καὶ ἡ φωνὴ αὕτη ἅπαξ λεχθεῖσα καθ' ἐκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐξ ἐκείνου μέχρι σήμερον καὶ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεται. Μηδεὶς τοίνυν ὑπουργὸς ἔστω, μηδεὶς πονηρὸς γέμων, μηδὲς ἰδὼν ἔχων ἐν τῇ διανοίᾳ, ἵνα μὴ εἰς κατάκριμα μεταλαμβάνῃ. Καὶ γὰρ τότε, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν προσφορὰν, ἐπετήθησεν τῷ Ἰούδᾳ ὁ διάβολος, οὐ τοῦ σώματος καταφρονήσας τοῦ Δεσποτικοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀναισχυντίαν καταφρονῶν τοῦ Ἰούδα, ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῖς ἀναξίως μετέχουσιν τῶν θείων μυστηρίων, τούτοις μάλιστα ἐπιτηδὲ καὶ ἐπιβάλλει συνέχως ὁ διάβολος, ὥσπερ καὶ τῷ Ἰούδᾳ τότε. Αἱ γὰρ τιμαὶ τοὺς μὲν ἀξίους ὠφελοῦσι, τοὺς δὲ παρὰ τὴν ἀξίαν ἀπολαύοντας εἰς μείζονα τιμωρίαν ἐμβάλλουσι. Καὶ ταῦτα, οὐχ ἵνα φοβήσω, λέγω, ἀλλ' ἵνα ἀσφαλισμαι. Μηδεὶς τοίνυν ἔστω Ἰούδας, μηδεὶς εἰσὼν ἰδὼν ἐχέτω πονηρίαν. Τροφὴ γὰρ ἐστὶ πνευματικὴ ἡ θυσία· καὶ καθάπερ ἡ σωματικὴ τροφή, ὅταν εἰς γαστέρα χυμὸς ἔχουσιν πονηροὺς ἐμπέσῃ, πλέον ἐπιτείνει τὴν ἀρρώστιαν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς γαστρός· οὕτω δὲ καὶ

^α Alii καὶ σκιογράφουσι.

^β Alii τῆς σαρκός. Intra ἐπειδὴν εἰς διάνοιαν ἐμπέσῃ, sic al.

erga beneficium erant Judæi, et statim post accepta beneficia præcepti divini obliviscebantur. Nam cum egressi sunt ex *Ægypto*, postquam mare viderunt scissum et rursus coalescens, aliaque innumera miracula, dicebant : *Faciamus nobis deos, qui præcedant nos* (*Exod. 32. 1*). Quid dicis? miracula adhuc in manibus sunt, et jam beneficii oblitus es? Quia igitur usque adeo stupidi et ingrati erant, festivitatum argumento Deus donorum commemorationem adstrinxit, ideoque Pascha immolare jussit : *Ut, si te interrogaveri, inquit, filius tuus, Quid est hoc Pascha?* dicas, Quia agni sanguine januas unxerunt olim majores nostri in *Ægypto*, ne vastator angelus veniens videretque insultare auderet, et plagam infligeret (*Exod. 12. 27*). Eratque deinceps festum perpetua salutis commemoratio. Imo vero non id solum lucrabantur, quod eis antiquorum beneficiorum memoriam revocaret, sed et aliud majus, quod futura præfigureret. Ille quippe agnus figura erat alterius agni spiritualis, et ovis ovem prænotabat. Atque illud quidem umbra, hoc veritas erat. Cum autem apparuisset Sol justitiæ, umbra cessavit : oriente quippe sole solviitur umbra. Ideo in eadem ipsa mensa utrumque Pascha perficitur, et typi et veritatis. Quemadmodum enim pictores in eadem ipsa tabula et lineas circumducunt et umbram depingunt, tuncque colorum veritatem apponunt : sic et Christus fecit : in eadem ipsa mensa typicum Pascha descripsit, et verum addidit. *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Tunc Judaicum erat Pascha, sed veniente sole, lucerna ne luceat : accedente veritate, cesset deinde umbra.

5. *Contra Judæos.* (*Vide in Homiliis contra eos, T. 1.*) — Hæc Judæis dico, quia videntur Pascha celebrare, quia impudenti consilio azyma objiciunt illi incircumcisi corde. Quomodo, quæso, Pascha celebras, Judæe? Templum dirutum est, altare sublatum, sancta sanctorum conculcata, omne sacrificii genus solum est : cur ergo audes hæc illegitima perpetrare? Babylonem aliquando concessisti, atque illic dicebant, qui te captivum adduxerant, *Cantate nobis de canticis Sion* (*Psal. 136. 3*) : et tu renuebas. Hæc porro declarans David dicebat : *Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus : in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra* (*Ibid. v. 1. 2*), id est, psalterium, citharam, lyram, et cætera. His enim olim utebantur, et his psalmos canebant : hæcque in captivitatem abducti secum tulerant, ut monumentum patriæ consuetudinis haberent, non ut iis uterentur. Illic enim, ait, interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum (*Ibid. v. 3*). Et diximus, *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Quid dicis? canticum Domini non cantas in terra aliena, et Pascha Domini celebras in terra aliena? Viden' ingratus animus? viden' iniquitatem? Cum inimici erant qui coegerent, ne psalmum quidem dicere audebant in terra aliena; nunc autem sua sponte, nemine cogente, nomine viam inferente, bellum inferunt Deo. Viden' quam impura sint azyma? quam illegitimum festum? quam vere non sit Pascha Judaicum? Erat olim Pascha Ju-

daicum, sed nunc solum est, advenitque Spirituale Pascha, quod tunc tradidit Christus. Illis enim manducantibus ac bibentibus, inquit, accipiens panem fregit et dixit : *Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum* (*Matth. 26. 26*). Sciunt ii, qui initiati sunt, illa quæ dicuntur, et rursus calicem dicens : *Hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum* (*Ibid. 28*). Aderat Judas hæc Christo dicente. Hoc est corpus, quod vendidisti, Juda, triginta argenteis; hic est sanguis, pro quo nuper pacta impudenter inibas cum improbis Phariseis. O Christi benignitatem! o Judæ dementiam et insaniam! Ille namque vendidit illum triginta denariis, Christus vero postea non recusavit hunc ipsum sanguinem venditum vendenti dare in remissionem peccatorum, siquidem voluisset. Aderat Judas, et sacræ mensæ particeps erat. Sicut enim pedes ejus lavit, ut et aliorum discipulorum, ita et sacræ mensæ particeps ille fuit, ut nullum excusationis locum haberet, si in nequitia perseveraret. Omnia enim quæ penes se erant Dominus exhibuerat et protulerat : ille vero in malo suo proposito mansit.

6. *Panis transformatur in Eucharistia, et fit sacrificium perfectum.* — Sed tempus demum est ad horrendam hanc mensam accedendi. Omnes itaque accedamus cum congruenti temperantia ac vigilantia : nullus ultra Judas esto, nullus improbus, nullus veneno infectus, neque alia in ore versans, alia in mente retinens. Adest Christus, et nunc is, qui mensam illam apparavit, hic ipse hanc nunc exornat. Non enim homo est, qui facit ut proposita efficiantur corpus et sanguis Christi, sed ipse Christus qui pro nobis crucifixus est. Figuram implens stat sacerdos verba illa proferens : virtus autem et gratia Dei est. *Hoc est corpus meum*, inquit. Hoc verbum transformat ea, quæ proposita sunt. Ac quemadmodum vox illa : *Crescite, et multiplicamini, et replete terram* (*Gen. 1. 28*), semel quidem prolata est, omni vero tempore naturæ nostræ vim præbet ad filiorum procreationem; ita et vox hæc semel prolata in Ecclesiis ad unamquamque mensam, ab illo ad hodiernum usque tempus et usque ad adventum ejus, sacrificium perfectum efficit. Nullus igitur simulatus accedat, nullus nequitia plenus, nullus venenata mente, ne in condemnationem particeps efficiatur. Tunc enim post acceptam oblationem, diabolus insiliit in Judam, non Dominicum corpus despiciens, sed Judam ob impudentiam contemnens; ut discas in eos maxime, qui divina mysteria indigne participant, frequenter insilire et irrumperere diabolus, ut tunc Judæ contigit. Etenim honores eos qui digni sunt juvant, eos vero qui indigne iis fruuntur, in majus supplicium conjiciunt. Hæc porro non ut vos terrefaciam dico, sed ut cautiores reddam. Nemo itaque sit Judas, nemo ingredietur nequitiae veneno infectus. Nam sacrificium est spiritualis cibus : ac quemadmodum cibus corporeus, cum in ventrem pravis humoribus repletum inciderit, augeat morbum, non natura sua, sed ventris infirmitate : ita etiam contingit in spiritualibus mysteriis; nam cum in ani-

iam inciderint nequitia plenam, illam magis corrumpunt et labefactant, non natura sua, sed recipientis animæ infirmitate. Nemo igitur malas cogitationes intus habeat, sed mentem purgemus : etenim ad purum sacrificium accedimus ; sanctam reddamus animam : hoc enim vel uno die perfici potest. Quomodo, qua ratione ? Si quid habeas contra inimicum, tolle iram, plagam illam cura, solve inimicitiam, ut a mensa medelam accipias : ad horrendum enim et sanctum sacrificium accedis. Reverere hujus oblationis argumentum, occisus jacet Christus. Cujus vero causa et quare occisus est ? Ut cœlestibus simul et terrenis pacem afferret, ut te angelorum etiam amicum faceret, ut te cum Deo universorum reconciliaret, ut te hostem et adversarium amicum faceret. Ille animam suam dedit pro iis, qui se oderant ; tu vero inimicitiam servas contra conservum ? et quo pacto adire poteris mensam pacis ? et ille ne mori quidem pro te recusavit, tu vero iram conservo tui ipsius causa remittere abnuis ? ecqua hæc venia digna sunt ? Mihi damnum intulit, inquires, et admodum me læsit. Et quid hoc est ? Pecuniarum est damnum : nondum enim vulneravit sicut Christum Judas ; attamen ipse sanguinem, qui effusus est, in ipsorum, qui effundebant, salutem dedit. Quid huic rei par dicere valeas ? Si non dimiseris inimico, non illum lædis, sed teipsum. Illum siquidem sæpe in hac vita læsisti, teipsum vero venia indignum reddidisti, in actione futuri judicii. Nihil enim ita Deus odit ut hominem injuriarum memorem, ut cor tumens et animum ira ardentem. Audi igitur quid dicat : *Cum obtuleris munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris adstans altari, quod frater tuus habeat aliquid adversum te : relinque munus tuum ad altare, et abiens reconciliare fratri tuo, et tunc offer munus tuum* (*Matth. 5. 23. 24*). Quid dicis, Dimittamne ?

Etiā, inquit, ob pacem enim cum fratre tuo hoc sacrificium institutum est. Si igitur ob pacem cum fratre tuo servandam hoc sacrificium institutum est, tu autem pacem non inis, frustra sacrificium participas : inutile namque tibi hoc opus efficitur. Illud itaque primum facito, pro quo sacrificium oblatum est, et tunc illo pulchre frueris. Ideo descendit Filius Dei, ut naturam nostram Domino suo reconciliaret : neque ideo solum venit, sed etiam ut nos, si rem hujusmodi faceremus, suæ appellationis participes efficeret. Nam *Beati*, inquit, *pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur* (*Matth. 5. 9*). Quod enim fecit unigenitus Filius Dei, id tu pro virili tua facito, ut pacis conciliator et tibi sis et aliis. Ideo te pacificum, filium Dei vocat : ideo tempore sacrificii nullum aliud præceptum memorat, quam reconciliationem cum fratre, ostendens illud omnium maximum esse. Volebam prolixiorem habere sermonem, sed iis qui sibi attendunt hæc sola sufficiunt, si memoriam retineant. Horum itaque, dilecti, verborum semper recordemur, nec non sanctorum osculorum, tremendique amplexus, quem mutuo damus. Hoc quippe animas colligat nostras, et omnes unum corpus efficit, quandoquidem et de uno corpore omnes participamus. Nos ergo in unum et idem corpus coalescamus : non corpora commiscantes, sed animas mutuo caritatis vinculo copulantes. Sic poterimus hac mensa cum fiducia frui : etiam enim sexcentis abundemus justitiæ operibus, si injuriarum memoriam retineamus, omnia in vanum et frustra cedunt, ac nullum inde fructum ad salutem excerpere poterimus. Hæc itaque docti, omnem solvamus iram, purgataque conscientia, cum mansuetudine et modestia omni accedamus ad mensam Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, etc.

IN DIVINAM ET MYSTICAM COENAM SALVATORIS, ET DE PRODITIONE JUDE : IN PASCHA ITEM, ET IN DISPENSATIONEM DIVINORUM MYSTERIORUM, ET DE OBLIVIONE INJURIARUM. HABITA EST HOMILIA IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUINTA.

HOMILIA II.

1. *Judas potius quam Jesus, et generatim, male agentes potius quam mala passi lugendi sunt.* — Volebam, dilecti, de patriarcha rursus sermonem habere, et inde vobis spirituale convivium apponere : sed ingratus proditoris animus ad illius pertractandum facinus linguam nostram pertrahit, et diei opportunitas, ut de insania sceleris ejus agamus, nos cohortatur. Hodie quippe Dominus noster Jesus Christus a proprio discipulo Judæorum manibus traditus est. Verum tu hoc audiens, carissime, ne tristis esto, nec graviter feras, quod Dominus traditus sit : imo potius ingemisce et in fletus erumpe, non ob traditum Jesum, sed ob traditorem Judam. Nam traditus Jesus mundum servavit, proditor vero Judas animam suam perdidit ; proditus Jesus ad dexteram Patris sedet in cælis, proditor Judas in inferno nunc est, atque indeprecabile æternumque exspectat supplicium. Ideo ingemisce, ideo in fletus erumpe : quandoquidem et

ipse Dominus noster Jesus Christus videns Judam turbatus est et flevit. *Videns enim eum*, inquit, *turbatus est, et dixit, Unus vestrum tradet me* (*Joan. 13. 21*). Quare turbatus est ? Cogitans scilicet, eum post tantam doctrinam, post tam multas adhortationes, in quantum sese præcipitium ageret, non presentiscere. Videns igitur Dominus discipuli insaniam, et misericordia in eum motus, turbatus est et flevit. Hoc enim ultro citroque memorant evangelistæ, ut œconomiae veritati fidem faciant. Turbatus itaque est Dominus discipuli animum summo opere ingratum intuitus, ut nos doceat illos maxime lugendos esse qui male agunt, non autem eos qui male patiuntur. Nam qui injusta et indigna patiuntur, digni potius sunt qui beati prædicentur. Quapropter dicebat Christus : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum* (*Matth. 5. 10*). Videtur quantum esse lucrum ostendit eorum, qui male

ἐπὶ τῶν μυστηρίων τῶν πνευματικῶν συμβαίνειν εἰσθε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ, ἐπειδὴν εἰς ψυχὴν ἐμπέσθαι πονηρίας γέμουσαν, μᾶλλον αὐτὴν διαφθείρει καὶ ἀπόλλυσιν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς δεξαμένης ψυχῆς. Μηδεὶς τοίνυν ἐχέτω ἐνδόν πονηροὺς λογισμοὺς, ἀλλὰ καθάρωμεν τὴν διάνοιαν· καὶ γὰρ καθαρὰ προσερχόμεθα θυσία· ἁγίαν ποιήσωμεν τὴν ψυχὴν· δυνατόν γάρ καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦτο γενέσθαι. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἐὰν ἔχῃς τι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔξελε τὴν ὀργὴν, θεράπευσον τὴν πληγὴν, λύσον τὴν ἐχθραν, ἵνα λάβῃς θεραπείαν ἀπὸ τῆς τραπέζης· θυσίᾳ γὰρ προσέρχῃ φρικτῇ καὶ ἀγίᾳ. Αἰδέσθητι τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς τῆς προσφορᾶς· ἐσφαγμένος πρόκειται ὁ Χριστός. Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐσφάγη, καὶ διὰ τί; Ἵνα εἰρηνοποιήσῃ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα καὶ ἀγγέλων φίλον σε ποιήσῃ, ἵνα σε τῷ Θεῷ τῶν ὅλων καταλλάξῃ, ἐχθρὸν ὄντα σε καὶ [385] πολέμιον, ἵνα ποιήσῃ φίλον. Ἐκεῖνος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν μισούντων· σὺ δὲ τὸν σύνδουλόν μένεις ἐχθραίνων; καὶ πῶς ὀνύη βαδίσαι ἐπὶ τὴν τῆς εἰρήνης τραπέζαν; Κάκεινος μὲν οὐδ' ἀποθανεῖν ὑπὲρ σοῦ παρατήρησας· σὺ δὲ ὀργὴν ἀφεῖναι τῷ συνδούλῳ σου διὰ σαυτὸν οὐκ ἀνέχῃ; καὶ ποίας ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Ἐπηρεάσας, φησί, καὶ τὰ μέγιστα ἐπλεονέκτησε. Καὶ τί τοῦτο; Εἰς χρήματα πάντως ἡ ζημία· οὐδέπω γὰρ ἔτρωσε, καθάπερ τὸν Χριστὸν ὁ Ἰούδας· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα, ὅπερ ἐξέχεεν, εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς τοῖς ἐκχέασιν ἔδωκε. Τί τούτου ἴσον ἔχεις εἰπεῖν; Ἐὰν μὴ ἀφῇς τῷ ἐχθρῷ, οὐκ ἔκείνον ἡδίκησας, ἀλλὰ σαυτὸν· ἐκεῖνον μὲν γὰρ πολλάκις εἰς τὸν παρόντα βίον ἔβλαψας· σαυτὸν δὲ ἀσύγνωστον ἐποίησας πρὸς τὴν ἀπολογίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω μισεῖ ὁ Θεός, ὡς μνησικάκων ἀνθρώπων, ὡς οἰδαίνουσιν καρδίαν καὶ φλεγμαίνουσιν ψυχὴν. Ἀκουσον, γοῦν τί φησιν· *Ὅταν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κάκει μνηστῆς ἄνω παρεστώς ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἀπελθὼν διαλλάγηθαι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ*

τότε πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. Τί λέγεις, Ἀφῆσω, Ναί, φησί· διὰ γὰρ τὴν εἰρήνην τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου καὶ αὐτὴ ἡ θυσία γέγονεν. Εἰ τοίνυν διὰ τὴν εἰρήνην τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν γέγονεν ἡ θυσία, σὺ δὲ οὐ κατορθοῖς τὴν εἰρήνην, εἰκὴ μετέχεις τῆς θυσίας· ἀνόνητον γὰρ σοὶ τὸ κατόρθωμα γέγονε. Ποίησον τοίνυν ἐκεῖνο πρῶτον, δι' ὅπερ ἡ θυσία προσενήνεται, καὶ τότε αὐτῆς ἀπολαύσεις καλῶς. Διὰ τοῦτο κατῆλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καταλλάξῃ ἡμῶν τὴν φύσιν τῷ Δεσπότη· διὰ τοῦτο οὐκ αὐτὸς μόνον ἦλθεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἡμᾶς τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας ποιήσῃ τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας κοινωνοὺς. Μακάριοι γὰρ, φησιν, οἱ εἰρηνοποιοί, *ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.* Ὅπερ γὰρ ἐποίησεν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦτο καὶ σὺ ποιήσον κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην, εἰρήνης γενόμενος πρόξενος καὶ σεαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις. Διὰ τοῦτο σε καὶ υἱὸν Θεοῦ καλεῖ τὸν εἰρηνοποιόν· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς θυσίας οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐμνημόνευσεν ἐντολῆς, ἀλλ' ἡ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγῆς, δεικνύς, ὅτι πάντων μεῖζόν ἐστι τοῦτο. Ἐβουλόμην παρετεῖναι τὸν λόγον, ἀλλ' ἄρκει καὶ τὰ εἰρημένα τοῖς προσέχουσιν, ἐὰν μνημονεύωσι. Μνημονεύωμεν οὖν διαπαντὸς τούτων τῶν βημάτων, ἀγαπητοί, καὶ τῶν ἁγίων φιλημάτων, καὶ τοῦ φρικτωδεστάτου ἀσπασμοῦ τοῦ πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο γὰρ συμπλέκει τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖ σῶμα γενέσθαι ἐν ἅπαντας, ἐπειδὴ καὶ ἐνὸς σώματος μετέθεμεν οἱ πάντες. Κεράσωμεν οὖν ἑαυτοὺς εἰς σῶμα· ἐν, οὐ τὰ σώματα ἀλλήλοις ἀναφύροντες, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις τῷ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ συνάπτοντες· οὕτω δυνησόμεθα μετὰ παρρησίας ἀπολαῦσαι τῆς προκειμένης τραπέζης. Κἄν γὰρ μυρία ἔχωμεν δικαιώματα, μνησικάκοι δὲ ὦμεν, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην, καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἰς σωτηρίας λόγον καρπώσασθαι δυνησόμεθα. Ταῦτα οὖν συνειδότες, πᾶσαν καταλύσωμεν ὀργὴν, καὶ καθαιρόντες ἑαυτῶν τὸ συνειδὸς, μετὰ προύττης καὶ ἐπεικειας πάσης προσέλθωμεν τῇ τραπέζῃ τοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος, ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, x. τ. λ.

[386] *Εἰς τὸ θεῖον καὶ μυστικὸν δείκνον τοῦ Σωτῆρος, καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας, καὶ εἰς τὸ Πάσχα, καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν θείων μυστηρίων, καὶ περὶ τοῦ μὴ μνησικακεῖν. Λεχθεὶς τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Περτάδι.*

Ὅμιλος β'.

α'. Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην πάλιν ὑποθέσεως ἄψασθαι, καὶ ἐντεῦθεν ὑμῖν τὴν ἐστίασιν παραθεῖναι τὴν πνευματικὴν· ἀλλ' ἡ τοῦ προδότου ἀγνωμοσύνη πρὸς τὴν κατ' αὐτὸν ὑπόθεσιν τὴν ἡμετέραν ἔλακε γλῶτταν, καὶ τῆς ἡμέρας ὁ καιρὸς προτρέπεται τῆς τολμῆς αὐτοῦ τὴν μανίαν εἰπεῖν. Σήμερον γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρεδόθη ταῖς τῶν Ἰουδαίων χερσὶν ὑπὸ τοῦ οἰκείου μαθητοῦ. Ἀλλὰ σὺ τοῦτο ἀκούων, ἀγαπητέ, μὴ γένη κατηφής, μηδὲ στυγνῆσθαις ἀκούων, ὅτι παρεδόθη ὁ Δεσπότης· μᾶλλον δὲ καὶ στέναζον καὶ δάκρυσον, μὴ διὰ τὸν παραδοθέντα Ἰησοῦν, ἀλλὰ διὰ τὸν παραδόντα αὐτὸν Ἰούδαν. Ὁ μὲν γὰρ προδοθεὶς Ἰησοῦς τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, ὁ δὲ προδοὺς Ἰούδας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπώλεσε· καὶ ὁ μὲν προδοθεὶς Ἰησοῦς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ἐν οὐρανοῖς καθύεται, ὁ δὲ προδοὺς Ἰούδας ἐν ᾧδου νῦν ἐστί, τὴν ἀπαράτητον καὶ αἰώνιον ἀναμείνων κόλασιν. Διὰ τοῦτο στέναζον, διὰ τοῦτο

δάκρυσον· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἰδὼν τὸν Ἰούδαν ἐταράχθη καὶ ἐδάκρυσεν. Ἰδὼν γὰρ αὐτόν, φησὶν, *ἐταράχθη καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.* Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐταράχθη; Ἐννοῶν ὅτι μετὰ τὴν τοσαύτην διδασκαλίαν, μετὰ τὰς τοσαύτας παρανοήσεις, εἰς οἷον κρημνὸν ἑαυτὸν ὠθῶν οὐκ ἡσθάνετο. Θεωρῶν τοίνυν ὁ Δεσπότης τοῦ μαθητοῦ τὴν μανίαν, καὶ ἐπελεῶν αὐτὸν ἐταράχθη καὶ ἐδάκρυσε. Τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω τιθέασιν οἱ εὐαγγελισταί, ἵνα πιστώζωνται τῆς οἰκονομίας τὴν ἀληθεῖαν. Ἐταράχθη τοίνυν ὁ Δεσπότης, ἰδὼν τοῦ μαθητοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγνωμοσύνην, καὶ διδάσκων ἡμᾶς ἐκεῖνους μάλιστα θορυγεῖν, τοὺς κακῶς ποιούντας, οὐ τοὺς κακῶς πάσχοντας· οἱ γὰρ κακῶς καὶ ἀδίκως πάσχοντες, οὗτοι μᾶλλον μακαρισμοῦ ἄξιοι εἰσι. Διὰ καὶ ἔλεγεν ὁ Χριστὸς· *Μακάριοι οἱ διωδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.* Εἶδες πόσον τὸ κέρδος

ἔδειξε τῶν κακῶς πασχόντων· Βλέπε πάλιν ἀλλαχοῦ τῶν κακῶς ποιούντων τὴν ἀπαραίτητον τιμωρίαν· ἄκουε τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· *Ὑμεῖς δέ, ἀδελφοί, μιμηταὶ ἐγενήθητε τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, οἱ τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων Ἰησοῦν, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ κωλυόντων ἡμᾶς, φησί, τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι, ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας· ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος. Εἶδες, ὅτι ἐκείνους μάλιστα δίκαιον θρηνεῖν καὶ κόπτεσθαι τοὺς κακοποιούντας· Διὰ τοῦτο καὶ ὁ φιλόνητος Δεσπότης ὁρῶν τοῦ μαθητοῦ τὴν τόλμαν, ἐταράττετο καὶ ἐδάκρυε, [387] τὴν περὶ τὸν μαθητὴν συμπάθειαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ δεικνύς αὐτοῦ τῆς φιλάνθρωπας τὸ μέγεθος, ὅτι καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς προδοσίας οὐκ ἐπαύετο τῆς τοῦ μαθητοῦ διορθώσεως προνοούμενος. Διὰ τοῦτον οὖν δακρυστον πικρὸν καὶ στέναζον μάλλον, ἔπει καὶ ὁ Δεσπότης δι' ἐκείνον ἠθύμην· *Ἐταράχθη γάρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ὡ πόση εὐσπλαγχνία, πόση ἀγαθότης Δεσπότης! ὁ προδοθεὶς ὑπὲρ τοῦ προδότου ἀλγεῖ. Ὅρων γὰρ αὐτὸν ἐπιμένοντα τῇ πονηρίᾳ, Ἐταράχθη καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Σκόπε, πόση μακροθυμία! πόση φιλάνθρωπία! πῶς φείδεται τοῦ ἀγνώμονος, καὶ οὐ βούλεται αὐτὸν ἀναίσχυντον ἐργάσασθαι. ἀλλὰ πάντας εἰς δειλίαν ἐνάγει τοὺς μαθητάς καὶ ἐνζωνίους ποιεῖ, πρὸς τὸ ἀφορμῆν τινα ἐκείνῳ παρασχεῖν τοῦ μεταγινώσκειν τῆς μανίας! Ἄλλ' ὅταν ἀναίσχυντος γέννηται ἡ ψυχὴ μὴ δεχομένη τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας, οὐ παρίνεσιν δέχεται, οὐ συμβουλήν, ἀλλὰ σκοτωθεῖσα ὑπὸ τοῦ πάθους κατὰ κρημνῶν ἀπεισι· διόπερ οὔτε οὗτος ἐκέρδανεν τι ἐκ τῆς τοσαύτης μακροθυμίας. Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, φησί. Τίνος ἔνεκεν ἐταράχθη καὶ ἠθύμην; Ὅμοῦ καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν αὐτοῦ ἐπιδεικνύμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι ἐκείνους μάλιστα δεῖ θρηνεῖν, τοὺς κακῶς τῷ πλησίον κατεργαζομένους. Καὶ γὰρ ἐκείνοι καὶ ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν ἐπιφέρουσιν· οὐχὶ δὲ τὸν πάσχοντα κακῶς, ἀλλὰ τὸν ποιοῦντα κακὰ, τοῦτον θρηνεῖν πανταχοῦ δίκαιον. Τοῦ μέν γὰρ κακῶς παθεῖν, τὴν βασιλείαν ἡμῶν τῶν οὐρανῶν προξενεῖ· τὸ δὲ κακῶς ποιῆσαι τινι αἰτίον ἡμῶν τῆς γεέννης καὶ τῆς κολάσεως γίνεται. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ διωγόμενοι ἔνεκεν δικαιοσύνης. Ὅρξ, πῶς τὸ κακῶς παθεῖν ἔχει μισθὸν καὶ ἔπαλλον, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν; Ἄκουσον πῶς καὶ τὸ κακῶς ποιῆσαι κόλασιν φέρεται καὶ τιμωρίαν. Εἰπὼν γὰρ ὁ Παῦλος περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τὸν Κύριον ἀπέκτειναν, καὶ τοὺς προφῆτας ἐδίωξαν, ἐπιτράχεν· *Ὅν τὸ τέλος ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Εἶδες πῶς οἱ μὲν διωκόμενοι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λαμβάνουσιν· οἱ δὲ οὐκόντες, τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργὴν κληρονομοῦσι;***

Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς κινούμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα παιδευόμεθα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἐλεώμεν αὐτοὺς, καὶ δακρύωμεν καὶ ἀλγῶμεν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ εἰσιν οἱ κακῶς πάσχοντες, οἱ ἐχθραίνοντες ἡμῖν μάτην. Ἄν οὕτω παρασκευάσωμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν, ὥς μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀλγεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, δυνήσόμεθα κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν καὶ ὑπερεῦχεσθαι αὐτῶν, καὶ πολλὴν διὰ τοῦτου τὴν ἀνωθεν ἐπιστάσθαι ῥοπὴν. Διὰ γὰρ τοῦτο τετάρτην ἡμέραν

ἔγω διαλεγόμενος ὑμῖν περὶ εὐχῆς τῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἵνα δόνημος γέννηται τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως, ἵνα ριζωθῇ ὑμῶν ταῖς διανοαῖς. Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἐπαντλούμεν ὑμῖν τοὺς ῥήμασιν, ὥστε τὸ οἶδημα τῆς ὀργῆς ὑπονοστήσαι, καὶ κατασταλῆναι τὴν φλεγμονήν, καὶ καθαρὸν ὀργῆς εἶναι τὸν εὐχῇ προσιόντα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ταῦτα παραινεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀφιέντων ἐκείνοις τὰ ἀμαρτήματα. Μείζονα γὰρ [388] λαμβάνεις ἢ δίδως, ἀφίεις τὴν ὀργὴν τῷ ἐχθρῷ. Καὶ πῶς μείζονα λαμβάνω, φησί; Πρόσεχε ἀκριβῶς. Ἐὰν ἀφίης τοῖνυν τὰ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀμαρτήματα, συγχωρεῖται σοι τὰ εἰς τὸν Δεσπότην πλημμελήματα. Ἐκεῖνα ἀνιάτα ἐστὶ καὶ ἀσύγνωστα, ταῦτα δὲ πολλὴν ἔχει παραμυθίαν καὶ συγγνώμην. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἥλλ λέγοντος πρὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· *Ἐὰν ἀμαρτῶν ἀμάρτη ἄνθρωπος εἰς ἄνθρωπον, ὁ ἱερεὺς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ· ἔα δὲ εἰς τὸν Θεὸν ἀμάρτη, τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ;* Ὡστε ἐκείνο μέγα τραῦμα, οὐδ' εὐχῇ ῥαδίως λύεται. Καὶ εὐχῇ μὲν οὐ λύεται τὸ τοιοῦτον παράπτωμα, συγχωρήσει δὲ τῶν ἀμαρτημάτων τῶν εἰς τὸν ἐχθρὸν λύεται παραυτίκα. Διὸ ἐκεῖνα μὲν μύρια τάλαντα ἐκάλεσεν ὁ Θεός, τὰ εἰς τὸν Δεσπότην ἀμαρτήματα, ταῦτα δὲ ἑκατὸν δηνάρια· ἃ ἐὰν ἀφίης, ἀφεθήσεται σοι τὰ μύρια τάλαντα.

β'. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς εὐχῆς ἱκανῶς εἴρηται. Εἰ δὲ δοκεῖ, μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαθόντες, ἐπὶ τῇ τῆς προδοσίας ἐπανέλθωμεν λόγον, καὶ ἰδῶμεν πῶς παρεδόθη ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Ἴνα δὲ καὶ τοῦ προδότου τὴν μανίαν ἅπασαν καταμάθωμεν, καὶ τοῦ μαθητοῦ τὴν ἀγνωμοσύνην γινώμεν, καὶ τοῦ Δεσπότης τὴν ἄφατον φιλάνθρωπίαν, ἀκούσωμεν τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πῶς ἡμῖν αὐτοῦ διηγέεται τὴν τόλμαν· *Τότε, φησὶ, πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας ὁ λεγόμενος Ἰσχυριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν αὐτοῖς· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν;* Δοκεῖ μὲν γὰρ σαφές εἶναι τὸ λεγόμενον, καὶ μηδὲν πλέον αἰνιττεσθαι· εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειεν ἕκαστον τῶν εἰρημένων, πολλὴν ἔχει θεωρίαν καὶ πολὺ τὸ βάθος τῶν νοημάτων. Καὶ πρῶτον ὁ καιρὸς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτὸν ἐπισημαίνεται ὁ εὐαγγελιστὴς· οὐ γὰρ εἶπε, *πορευθεὶς, ἀπλῶς*· ἀλλὰ προσέθηκε, *τότε πορευθεὶς*. Τότε· πότε; Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐπισημαίνει τὸν χρόνον; Οὐχ ἀπλῶς ἡμῖν ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν ὁ εὐαγγελιστὴς Πνεύματι ἁγίῳ φεγγόμενος· ὁ γὰρ Πνεῦματι φεγγόμενος, οὐδὲν ἀπλῶς οὐδὲ εἰχὴ φέγγεται. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, τότε; Πρὸ αὐτοῦ τοῦ χρόνου, πρὸ αὐτῆς τῆς ὥρας προσήλυθε κόρη ἀλάστρον μύρου ἔχουσα, καὶ κατέχευε τὸ ἔλαιον ἐκεῖνο ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Κυρίου. Ἐπεδείξατο πολλὴν πίστιν ἡ γυνή, ἐπεδείξατο πολλὴν θεραπείαν, ἐπεδείξατο πολλὴν ὑπακοήν καὶ εὐλάβειαν· μετεβάλλετο ἀπὸ τοῦ βίου τοῦ προτέρου, καὶ ἐγένετο βελτίων καὶ σωφρονεστέρα. Καὶ ὅτε ἡ πόρνη μετενόησεν, ὅτε τὸν Δεσπότην ἐπέγνω, τότε ὁ μαθητὴς τὸν διδάσκαλον παρέδωκε. Τότε· πότε; Ὡς πόρνη προσελθούσα, τὸ ἀλάστρον τοῦ μύρου καταχέασα κατὰ τῶν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ, ταῖς οἰκείαις θριξίν ἐξέμαζε, καὶ πολλὴν τὴν θεραπείαν ἐπεδείκνυτο, τὰ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ἀμαρτήματα ἐξαλείφουσα διὰ τῆς ἐξομολογήσεως αὐτῆς. Τότε οὖν, ὅτε ἐκείνην ἐθέατο τοσαύτην θεραπείαν τῷ διδασκάλῳ ἐπιδειξαμένην, τότε αὐτὸς ἐπὶ τὴν παράνομον προδοσίαν

patiuntur? Vide rursum alio in loco male agentium inevitabile supplicium : audi B. Paulum dicentem : *Vos autem, fratres, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa ; quoniam eadem passi estis et vos a propriis contribulibus, quemadmodum et ipsi a Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et proprios suos prophetas, et impediunt nos loqui gentibus, ut salvæ fiant, ut impleant peccata sua : pervenit autem ira Dei super illos usque in finem (1. Thess. 2. 14-16).* Viden' eos maxime par esse lugere et fletu prosequi, qui mala perpetrant? Quapropter clementissimus Dominus, cum videret discipuli facinus, turbabatur et flebat, commiserationem erga discipulum suam ostendens, benignitatisque suæ magnitudinem exhibens, quod vel usque ad ipsam prodicionem discipuli emendationi prospicere non cessaret. Propter hunc igitur potius acerbe luge et ingemisce, quia Dominus illius causa mœstus fuit. *Turbatus est, inquit, Jesus, et dixit, Unus vestrum tradet me (Joan. 13. 21).* O quantam misericordiam! quantam Domini bonitatem! Qui proditor proditoris gratia dolet. Videns enim eum in nequitia immorantem, *Turbatus est et dixit, Unus vestrum tradet me.* Vide, quantam animi tolerantiam! quantam humanitatem! quomodo ingrato parcat, nec vult eum impudentissime agere: sed omnes discipulos in timorem et anxietatem deducit, ut illi ansam præbeat resipiscendi ab insania. At cum anima omni dimisso sensu semen pietatis non accipit, non admonitionem, non consilium admittit, sed affectu animi obtenebrata per præcipitia abit. Quamobrem neque hic ex tanta Christi patientia quidpiam lucratus est. *Unus vestrum tradet me, inquit.* Cur turbatus est et mœrore affectus est? Ut suum simul amorem ostenderet, nosque doceret, eos maxime lugendos esse, qui contra proximum mala perpetrant. Et enim illi iram contra seipsos excitant. Neutiquam eum qui male patitur, sed eum qui mala perpetrat, ubique lugere par est. Nam si male patiamur, id nobis regnum cælorum adipiscitur; sin male cuiquam faciamus, id in causa est ut in gehennam et supplicium mittamur. Nam *Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur propter justitiam (Matth. 5. 10).* Viden' quomodo male pati in mercedem et præmium afferat regnum cælorum? Audi quomodo mala perpetrare poenam et supplicium afferat: cum enim dixisset Paulus quod Judæi Dominum occidissent, et prophetas persecuti essent, adjecit: *Quorum finis est secundum opera eorum (2. Cor. 11. 15).* Viden' quomodo ii, qui persecutionem patiuntur, regnum cælorum lucrentur; ii vero, qui persequuntur, iram Dei in hæreditatem accipiant?

Orandum pro inimicis. — Hæc porro non temere apud caritatem vestram agitanus, sed ut discamus adversus inimicos nostros non irasci; sed potius ut misericordia erga illos moveamur, illorumque gratia mœrorem et planctum assumamus. Illi quippe male patiuntur, qui sine causa nobis adversantur. Si animum nostrum ita comparemus, ut non irascamur, sed illorum gratia doleamus, etiam poterimus secundum Do-

mini vocem pro illis orare, illoque modo multam nobis opem cælitus conciliare. Ideo quarta jam die apud vos sermonem habeo de oratione pro inimicis, ut admonitionis frequentia firmior sit doctrina, ut radices agat in animis vestris. Ideoque frequenter apud vos sermonibus instamus, ut iræ tumorem tollamus, et fervorem sedemus, utque puri ad orationem accedatis. Neque enim Christus inimicorum tantum gratia ad id hortatur, sed etiam nostri causa qui illis peccata remittimus. Plura enim accipis, quam das cum iram tuam inimico dimittis. Quomodo plus accipio, inquires? Attende diligenter. Si inimico peccata dimittas, delicta tua in Christum perpetrata dimittuntur tibi. Hæc porro vix dimitti et veniam habere possunt, illa vero veniam et solatium multum reperiunt. Audi Ilii filiis suis dicentem, *Si peccans peccaverit homo in hominem, sacerdos orabit pro eo; si vero in Deum peccaverit, quis pro illo orabit (1. Reg. 2. 25).* Itaque magnum est vulnus illud, neque facile oratione solvitur; imo ne oratione quidem solvitur tale delictum, sed per veniam peccatorum inimico concessam statim solvitur. Ideo illa quidem decem millia talenta vocavit Deus, nempe delicta in Dominum; hæc vero centum denarios (*Matth. 19. 23. sqq.*), quos si dimiseris, dimittuntur tibi decem millia talenta.

2. Verum de oratione satis. Si placet autem, repetito paulo altius sermone, ad prodicionem redeamus, videamusque quomodo Dominus noster proditus sit. Ut vero totam proditoris insaniam ediscamus, simulque ingratum discipuli animum et Domini ineffabilem clementiam agnoscamus, audiamus quomodo evangelista nobis ejus facinus enarret. *Tunc, inquit, abiit unus de duodecim, Judas dictus Iscariotes, ad principes sacerdotum, et dixit eis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum (Matth. 26. 14. 15).* Videtur quidem id quod dictum est clarum esse nihilque amplius subindicare; sed si quis singula, quæ dicta sunt, examinet, magnam præbent contemplandi materiam, multamque sensuum profunditatem. Primo tempus considerandum est. Non enim simpliciter illud indicat evangelista; neque enim dixit solum, *abiit*; sed adjecit, *Tunc abiit. Tunc*, quandonam? Ecqua de causa tempus indicat? Non sine causa nobis tempus significat evangelista ex Spiritu sancto loquens: nam qui ex Spiritu loquitur, nihil sine causa vel temere loquitur. Quid igitur est illud, *tunc*? Ante illud tempus, ante illam horam accessit puella habens alabastrum unguenti, et effudit oleum illud super caput Domini. Multam fidem ostendit mulier, multam ministrandi curam, obedientiam, pietatem: mutata est a pristina vita, meliorque ac temperantior effecta est. Et cum meretrix resipuit, cum Dominum agnovit, tunc discipulus magistrum prodidit. Tunc, quandonam? cum meretrix accedens, effuso super pedes Jesu unguenti alabastro, propriis illos capillis abstersit, multumque ministerium exhibuit, per hujusmodi confessionem cuncta præteriti temporis peccata delens. Tunc itaque, cum illum vidit tantum officium magistro exhibentem, tunc ille admi-

quam prodicionem festinavit. Et illa quidem ex ipso nequitiae fundo in ipsum caelum ascendit; hic vero post innumera miracula et signa, post tantam doctrinam, post ineffabilem illam Domini attemperationem, in tartari fundum decedit. Tantum malum est socordia et corrupta voluntas. Quamobrem Paulus dicebat: *Qui videtur stare, videat ne cadat* (1. Cor. 10. 12): et propheta clamabat olim: *Num qui cadit, non resurget? et qui avertit se, non revertetur* (Jerem. 8. 4)? Ut neque is qui stat confidat, sed semper certando consistat; nec qui decedit, desperet. Tanta enim vis erat magistri, ut etiam meretrices et publicanos pertraheret ad propriam obsequentiam.

Deus non necessitate pertrahit ad bonum agendum.

— Quid ergo, inquires, qui meretrices pertraxit, discipulum non potuit pertrahere? Etiam potuit et discipulum pertrahere; sed noluit ipsum necessitate facere bonum, neque vi illum ad seipsum pertrahere. Ideo evangelista nobis ea narrans, quæ ad ingratum discipulum spectabant, dixit: *Tunc abiit*, id est, non ab aliis vocatus, neque coactus ab alio, neque alio se hortante; sed suoapte motu ad id conversus est, ostendens se sua sponte et proprio arbitrio ad iniquum illud facinus properasse, nulla movente causa; sed a nequitia intus scaturiente ad Domini traditionem seipsum impulit. *Tunc abiens unus de duodecim.* Non parvum crimen illud est quod dicatur, *Unus de duodecim.* Quia enim erant et alii septuaginta discipuli, ideo dixit, *Unus de duodecim*; id est, ex selectis, qui quotidie cum illo versabantur, qui magna fiducia fruebantur. Ut igitur discas ipsum ex præcipuis discipulis fuisse, ait, *Unus de duodecim.* Neque id tacet evangelista, ut tu credas, hæc, quæ videntur probrosa esse, Domini erga nos sollicitudinem ostendere, quod scilicet proditorem et furem tot bonis dignatus, et usque ad ultimam vesperam cohortatus sit. Vidistin' meretricem, quæ abluerat, salutem nactam esse, discipulum vero, quia segnis fuerat, decidisse? Ne igitur de te desperes, ad meretricem respiciens; neque confidas, ad discipuli facinus oculos convertens: ambo enim perniciose sunt. Ad lapsum enim proclivis est animus noster, volubilis voluntas: quamobrem undique nos muniamus oportet. *Tunc abiens unus de duodecim, Judas Iscariotes.* Viden' ex quanto choro decedit? viden' quanta sese disciplina privavit? viden' quantum sit malum segnitie? *Judas*, inquit, *Iscariotes*, quia alius erat huic cognominis, qui dicebatur Jacobi. Viden' evangelistæ sapientiam, qui illum non a facinore, sed a loco notum nobis facit, qui alium non a loco, sed a patris nomine cognoscendum nobis præbet. Atqui consequenter dixisset Judam proditorem; verumtamen ut nos doceret linguam servare a criminatione puram, a proditoris nomine abstinere. Discamus igitur inimicorum neminem cum convicio memorare. Si enim beatus hic vir proditorem noluit criminari, cum hoc iniquum facinus enarraret, sed hoc quidem tacuit, a loco autem unde prodierat notum illum fecit: quærimus veniam digni, cum proximum criminamur, ac

sæpe non solum inimicos cum contumelia memoremus, sed etiam eos, qui erga nos bene affecti videntur. Ne, quæso, id agamus. Id et Paulus præcipit dicens: *Omnis sermo malus de ore vestro ne prodeat* (Ephes. 4, 29). Ideo ab hujusmodi morbo plane purus beatus Matthæus dicebat: *Tunc abiens unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum dixit, Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum? O exsecrandam vocem! o insanum facinus! Dum hæc cogito, tremo, dilecti. Quomodo talis vox ex ore exsiliit? quomodo linguam movit? quomodo anima a corpore non abscessit? quomodo labia non obtorpuerunt? quomodo non mente excessit?*

3. *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?*— Dic mihi, Juda, hæccine magister tanto tempore te docuit? itane in oblivionem frequentium admonitionum venisti? nonne ideo dixit, *Nolite possidere aurum, neque argentum* (Matth. 10, 9), ut jam inde a principio tuum erga pecunias furorem comprimeret? nonne hortabatur dicens: *Si quis te percuterit in maxillam dexteram, verte illi et aliam* (Matth. 5, 39)? Cur, quæso, magistrum prodis? an quia potestatem tibi dedit adversus dæmonia, ita ut morbos curares, leprosos mundares, et alia multa miracula perpetrasses? pro hisne beneficiis hæc illi præmia retribuisti? O furorem, imo potius, avaritiam! hæc enim mali omnia avaritia peperit, radix illa malorum, quæ animas nostras obtenebrat, necnon ipsas leges naturæ, quæ id efficit, ut mente excedamus, neque permittit ut vel amicitiae, vel cognationis, vel alterius cuiuspiam recordemur: sed semel excæcans oculos mentis nostræ, nos in tenebris incedere facit. Et ut hoc clare discas, vide quanta tunc ejecerit ex anima Judæ. Subingressa isthæc avaritia, colloquia, consuetudinem, communionem, mirabilem illam doctrinam, omnia, inquam, illa in oblivionem adduxit. Pulchre dicebat Paulus, *Radix omnium malorum est avaritia* (1. Tim. 6, 10). *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Tradis, Juda, eum qui omnia continet verbo? vendis incomprehensibilem, et opificem cæli et terræ, creatorem naturæ nostræ, qui verbo et nutu omnia constituit? Ut igitur ostendat quod lubens traditus sit, audi quid faciat. Ipso prodicionis tempore, quando invaserunt eum cum gladiis et lignis, lampadibus et laternis instructi, dicit eis: *Quem queritis* (Joan. 18, 4)? Et ignorabant eum, quem capturi erant. Tantum aberat ut eum prodere posset, qui neque præsentem eum videre poterat, quem traditurus erat, etsi tot lampadibus luminibusque instructus. Quod enim hæc subindicaret cum dixit eos et lampades et laternas habuisse, neque sic eum invenisse, id innuit cum ait, *Et Judas stabat cum illis*, is qui dixerat, *Ego vobis tradam eum.* Eorum quippe mentem excæcavit, ut potentiam suam ostenderet, et illi discerent ea se aggredi, quæ fieri non possent. Deinde audita ejus voce abierunt supini, et ceciderunt in terram. Vidisti quomodo ne vocem quidem ferre potuerunt, sed prolapsu infirmitatem suam demonstrarunt? Vide Domini clemencia-

ἔσπευσε. Κάκεινη μὲν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πυθμένος τῆς κακίας εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἀνήλθεν· οὗτος δὲ μετὰ μυρία θάματα καὶ σημεῖα, μετὰ τὴν τοσαύτην διδασκαλίαν, μετὰ τὴν ἀπατον συγκατάδοσιν, εἰς αὐτὸν τὸν πυθμένα τῶν ταρτάρων κατέπεσε. Τοσοῦτόν ἐστι βῆθυσμα κακῶν καὶ [389] προαίρεσις διεσθαρμένη. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· Ὁ δοκῶν ἐστίναι, βλέπῃ μὴ πέσῃ· καὶ ὁ προφήτης πάλαι ἐβόα· Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; ἵνα μήτε ὁ ἐσὼς θαρρῇ, ἀλλ' ἐναγώνιος ᾗ διηνεκῶς, μήτε ὁ καταπεσὼν ἀπογνῷ ἑαυτοῦ. Τοσαύτη γὰρ ἡ δύναμις τοῦ διδασκάλου, ὡς καὶ πόρνας· καὶ τελώνας ἐπισπασσάσθαι πρὸς τὴν οἰκίαν ὑποταγῆν.

Τί οὖν φησιν; Ὁ πόρνας ἐπισπασάμενος, μαθητὴν οὐκ ἴσχυεν ἐπισπασσάσθαι; Ναί, ἴσχυεν ἐπισπασσάσθαι καὶ τὸν μαθητὴν· ἀλλ' οὐκ ἐβούλετο αὐτὸν ἀνάγκη ποιῆσαι· καλὸν, οὐδὲ βίβ' ἐκῦσαι αὐτὸν πρὸς ἑαυτόν. Διὰ τοῦτο ὁ εὐαγγελιστὴς διηγούμενος ἡμῖν τὰ κατὰ τὸν μαθητὴν τὸν ἀγνώμονα ἔλεγε· Τότε πορευθεῖς, τουτέστι, οὐχ ὕψ' ἐτέρων κληθεῖς, οὔτε βιασθεὶς παρ' ἄλλου, οὐδὲ παρ' ἐτέρου δεξιόμενος τὴν προτροπὴν, ἀλλ' οἶκθες κινούμενος· ἐπὶ τοῦτο ἐτρέπη, δεκνὺς ὅτι αὐτομάτως, καὶ ἐξ οἰκείας γνώμης ἐπὶ τὸ παράνομον τοῦτο τὸλμημα ὥρμησεν, ἐξ οὐδεμιᾶς αἰτίας κινούμενος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς πηγαζούσης ἔβηθεν κακίας ἐπὶ τὴν προδοσίαν τοῦ δεσπότης αὐτοῦ ὠθήσας· Τότε πορευθεῖς εἰς τῶν δώδεκα. Καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν ἐγκλημα τὸ εἰπεῖν, *Εἰς τῶν δώδεκα*. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν καὶ ἕτεροι ἐδόρυμκοντα μαθηταί, διὰ τοῦτο εἶπεν, *Εἰς τῶν δώδεκα*, τουτέστι, τῶν ἐγκρίτων, τῶν καὶ καθ' ἐκάστην αὐτῷ συναναστρεφόμενων, τῶν πολλῆς ἀπολαύοντων τῆς παρῆρσιος. Ἴνα οὖν μάθῃ· ὅτι μαθητὴς ἦν τῶν δοκίμων, φησὶν· *Εἰς τῶν δώδεκα*. Καὶ οὐ παρασιωπᾷ ταῦτα γράφων ὁ εὐαγγελιστὴς, ἵνα οὐ πεισθεῖς ὅτι ταῦτα τὰ δοκούντα ἐπονεϊδίστα εἶναι δείκνυσσι τοῦ δεσπότης τὴν πρὸς ἡμᾶς κηδεμονίαν, ὅτι τὸν προδότην, τὸν κλέπτην τοσοῦτων ἡξίωσεν ἀγαθῶν, καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης ἐσπέρας παρῆναι. Εἶδες πῶς ἡ πόρνη μὲν ἐσώθη, ἐπειδὴ ἔνιψεν· ὁ μαθητὴς δὲ βρυσησας κατέπεσε; Μὴ τοίνυν ἀπογνῷς ἑαυτοῦ πρὸς τὴν πόρνην ἀφορῶν, μηδὲ θαρσῆσης πάλιν πρὸς τὴν τοῦ μαθητοῦ τολμάν ἀπιδῶν· ἀμφοτέρω γὰρ ὀλέθρια. Εὐδίστοος γὰρ ἡμῶν ἡ γνώμη, εὐπερίτρεπτος ἡ προαίρεσις· διὸ πάντοθεν ἀσφαλίζεσθαι χρή. Τότε πορευθεῖς εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Ὁρᾷ; ποῖου χοροῦ ἐξέπεσαν; ὀρᾷ ποίας διδασκαλίας αὐτὸν ἐστέρησεν; ὀρᾷ πόσον κακὸν ἡ βῆθυσμα; Ἰούδας, φησὶν, ὁ Ἰσκαριώτης, ἐπειδὴ ἕτερος ἦν τοῦτῃ ὁμώνυμος ὁ λεγόμενος Ἰακώβου. Ὁρᾷ τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν σοφίαν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ τολμήματος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τόπου, δῆλον ἡμῖν αὐτὸν ποιεῖ, ἐκείνον οὐκ ἀπὸ τοῦ τόπου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πατρωνυμίας γνωρίμων ποιῶν; Καίτοι γε ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, Ἰούδαν τὸν προδότην· ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς παιδεύσῃ καθαρὰν ἔχειν κατηγορίας τὴν γλώσσαν, καὶ αὐτὸ τὸ εἰπεῖν προδότης φεῖδεται. Παιδευόμεθα τοίνυν μηδένα τῶν ἐχθρῶν κακῶς μεμνησθαι. Εἰ γὰρ ὁ μακάριος οὗτος τοῦ προδότης οὐκ ἠνέσχετο κατηγορῆσαι, τὸ παρὰ νόμον τοῦτο τολμημα διηγούμενος, τοῦτο μὲν ἀπεινώπησεν, ἀπὸ δὲ τοῦ τόπου, ὅθεν ὥρμητο, δῆλον αὐτὸν ποιεῖ· ποίας ἂν εἴημεν ἡμεῖς ἄξιοι συγγνώμης τοῦς πλησίον κακηγόρους; Καὶ πολλάκις οὐ μόνον

[390] τῶν ἐχθρῶν μεμνήμεθα μεθ' ὕβρεως, ἀλλὰ καὶ τῶν δοκούντων πρὸς ἡμᾶς ἔχειν διάθεσιν. Μὴ, παρακαλῶ. Τοῦτο καὶ Παῦλος παραινεῖ λέγων· Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω. Διὰ τοῦτο παντὸς τοιοῦτου πάθους καθαρεύων ὁ μακάριος Ματθαῖος ἔλεγε· Τότε πορευθεῖς εἰς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπε· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Ὡς μισρὰς φωνῆς! Ὡς τὸλμης ἀνοία! ἐνθυμούμενος τρέμει, ἀγαπητοί, πῶς ἐξεπήδησε τοῦ στόματος ἡ φωνή, πῶς τὴν γλῶτταν ἐκίνησε, πῶς οὐκ ἀπέστη τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ· πῶς οὐκ ἐνάρκησαν τὰ χεῖλη, πῶς οὐκ ἐξέστη τῇ διανοίᾳ.

γ'. Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Εἰπέ μοι, Ἰούδα, ταῦτά σοι ἐπαίδευσεν ὁ διδάσκαλος ἐν τοσοῦτῃ χρόνῳ; οὕτω λήθην ἐποίησεν τῶν συνεχῶν παραινέσεων; οὐ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Μὴ κτήσῃσθε χρυσόν, μήτε ἄργυρον*, ἀνωθεν προανατελλῶν σου τὴν περὶ τὰ χρήματα μανίας τὴν ὑπερβολήν; οὐ παρῆναι λέγων, *Εἴαν τις σε βαπίση εἰς τὴν δεξιὴν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλὴν*; Τίνος ἐνεκεν, εἰπέ μοι, παραδίδως τὸν διδάσκαλον; ὅτι τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐξουσίαν σοι παρέδωκεν, ὡς καὶ νοσήματα θεραπεύειν, καὶ λέπρους καθαίρειν, καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα θαύματα ἐπιδείκνυσθαι; ἀντὶ οὖν τῶν εὐεργεσιῶν τοῦτων ταύτας αὐτῷ ἀποδίδως τὰς ἀμοιβάς; Ὡς τῆς μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς φιλαργυρίας! Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ κακὰ ἡ φιλαργυρία πεποίηκεν, ἡ βίβια τῶν κακῶν, ἥτις τὰς ψυχὰς ἡμῶν σκοτοῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς τῆς φύσεως νόμους, καὶ αὐτὸν ἡμᾶς ἐκβάλλει τῶν φρενῶν, καὶ οὐκ ἀφήσιν οὔτε φιλίας οὔτε συγγενείας οὔτε ἄλλου τινὸς μεμνησθαι· ἀλλὰ καθάπερ πηρώσασα ἡμῶν τὰ ὅμματα τῆς διανοίας, οὕτως ἐν σκότει ποιεῖ βαδίζειν. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο σαφῶς, ὅρα τότε πόσα ἐξέβαλεν ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα ψυχῆς. Αὕτη ἐπεισελθοῦσα τὴν ὁμιλίαν, τὴν συνθήθειαν, τὴν κοινωνίαν, τὴν θαυμαστὴν διδασκαλίαν, πάντα ταῦτα εἰς λήθην ἐνέβαλεν ἡ φιλαργυρία. Καλῶς ἔλεγε Παῦλος, ὅτι *Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία*. — Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Παραδίδως, Ἰούδα, τὸν τὰ πάντα συνέχοντα λόγῳ; πωλεῖς τὸν ἀκατάληπτον, τὸν κτίστην οὐρανὸν τε καὶ γῆς, τὸν δημιουργὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως, τὸν λόγῳ καὶ νεύματι τὰ πάντα συστησάμενον; Ἴνα οὖν εἰδῇ ὅτι ἐκὼν παρεδόθη, ἀκούσον τί ποιεῖ. Κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς προδοσίας, ὅτε ἐπῆλθον αὐτῷ μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, λαμπάδας καὶ φανούς ἔχοντες, λέγει αὐτοῖς· *Τίνα ζητεῖτε*; Καὶ ἠγνόησαν ὅν ἡμελλον συλλαμβάνειν. Τοσοῦτον ἀπέχεν ἐκεῖνος τοῦ δυνηθῆναι παραδοῦναι αὐτόν, ὅτι οὐδὲ ὀρᾷ αὐτὸν ἡδύνατο παρῶντα, ὅν ἡμελλε παραδιδόναι, καὶ ταῦτα λαμπάδων οὐστῶν καὶ φωτὸς τοσοῦτου. Ὅτι γὰρ τοῦτο αἰνιττόμενος εἶπεν, ὅτι λαμπάδας καὶ φανούς ἔχον, καὶ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἠγνόησαν, φησὶ [γάρ], *Καὶ Ἰούδας εἰστήκει μετ' αὐτῶν*, ἐκεῖνος εἰπὼν· *Ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*. Ἐπῆρωσε γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν, βουλούμενος δεῖξαι τὴν οἰκείαν δύναμιν, καὶ ἵνα μάθουσιν ὅτι ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦσιν. Εἶτα ἀκούσαντες [391] τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀπῆλθον ὕπτιοι, καὶ ἔπεσον χαμαί. Εἶδες πῶς οὕτε τὴν φωνὴν ἐνεγκεῖν ἡδυνήθησαν, ἀλλὰ διὰ τῆς καταπτώσεως τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν ἐναργῶς ἀπέδειξαν; Ὅρα δεσπότης φιλανθρωπίαν. Ἐπειδὴ

οὐδὲ οὕτω καθίκετο τῆς ἀνασχυντίας τοῦ προδότου, οὔτε τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης, ἑαυτὸν ἐκδί-
δωσι, καὶ φησιν ὁ Κύριος· "Ὅτε εἶδε· ὡς ἀδυνάτοις
ἐπιχειροῦσιν, ἡβουλήθη αὐτῶν ἀναστellai τὴν μα-
νίαν· οὐ βούλονται, ἀλλ' εἰ ἐπιμένουσι τῇ πονηρίᾳ·
ἰδοὺ ἔμμευτον παραδίδωμι.

Ταῦτα λέγω ὑμῖν, ἵνα μὴ κατηγορήσῃ τις τοῦ
Χριστοῦ, λέγοντες· Διὰ τί οὐ μετέβαλε τὸν Ἰούδαν;
διὰ τί οὐκ ἐποίησεν αὐτὸν βελτίονα; Καὶ πῶς εἶδε
ποιῆσαι τὸν Ἰούδαν σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ; ἀνάγκη, ἢ
γνώμη; Εἰ μὲν γὰρ ἀνάγκη, οὐδὲ οὕτως ἐμελλεν
ἔσεσθαι βελτίων· οὐδὲς γὰρ ἀνάγκη γίνεται βελτίων·
εἰ δὲ γνώμη καὶ προαιρέσει, πάντα εἰσάγαγε τὰ
δυνάμενα αὐτὸν ἀναγαγεῖν. Εἰ δὲ μὴ ἡβουλήθη
δέξασθαι ἐκεῖνος τὰ φάρμακα, οὐ τοῦ ἱατροῦ τὸ
ἐγκλημα, ἀλλὰ τοῦ τὴν θεραπείαν διακρουομένου ἢ
κατηγορίας. Θέλεις μαθεῖν πῶσα ἐποίησεν, ὥστε αὐτὸν
ἐνακτῆσασθαι; Ἐδωρήσατο αὐτῷ πολλὰ θαύματα,
προεῖπεν αὐτῷ περὶ τῆς προδοσίας, οὐδὲν ἐνέλειπεν
ὧν ἐχρῆν εἰς μαθητὴν ἐπιδείξασθαι. Καὶ ἵνα μάθῃς,
ὅτι δυνατὸς ὧν μεταβάλλεσθαι οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ τῆς
αὐτοῦ βλάβης τὸ πᾶν ἐγένετο· ἐπειδὴ παρέδωκεν
αὐτὸν, καὶ τὴν μανίαν αὐτοῦ εἰς τέλος ἤγαγεν, *"Ἐρρίψε
τὰ τριάκοντα ἀργύρια, λέγων· Ἥμαρτον παρα-
δούς αἷμα ἀθῶον"*. Πρὸ τούτου ἔλεγε· *"Τί θέλετέ μοι
δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτὸν"*; Ἐπειδὴ
ἐτελέσθη ἡ ἁμαρτία, τότε ἔγνω τὴν ἁμαρτίαν. Ἐν-
ταῦθεν μανθάνωμεν ὅτι, ὅταν βλάβωμεν, οὔτε
παραίνεσις ἡμᾶς ὠφελεῖ, οὔτε νοουσις· ὅταν δὲ σπου-
δάζωμεν, καὶ αὐτοὶ ἀρ' ἑαυτῶν δυνάμεθα διαναστή-
ναι. Ἐνόησον γάρ· "Ὅτε παρήγει αὐτὸν, καὶ ἀνέστη-
λεν αὐτὸν τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως, οὐκ ἤκουσεν οὔτε
κατεδέξατο τὴν νοουσίαν· ὅτε δὲ οὐδὲς ἦν ὁ παραι-
νῶν, τὸ οἰκεῖον συνείδος ἐπανέστη, καὶ οὐδενὸς ὄντος
τοῦ διδάσκοντος μετεβάλετο, καὶ ἔρριψε τὰ τριάκοντα
ἀργύρια. Ἐστησαν γὰρ, αὐτῷ, φησὶ, *τριάκοντα
ἀργύρια*. Τιμὴν κατέβαλον αἵματος τιμὴν οὐκ ἔχον-
τος. Τί λαμβάνεις τριάκοντα ἀργύρια, ὦ Ἰούδα;
Ἀπορὴν ἦλθεν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ὁ Χριστὸς ἐκχεῖ
τὸ αἷμα, ὑπὲρ οὗ σύμφωνα νῦν ποιεῖς. Τί γὰρ ἂν
ἀνασχυντότερον τοῦ συναλλάγματος τούτου; τίς εἶδε,
τίς ἤκουσέ ποτε;

δ'. Ἀλλ' ἵνα μάθωμεν τὴν διαφορὰν τοῦ προδότου
καὶ τῶν μαθητῶν, ἀκούσωμεν· ἅπαντα γὰρ μετὰ
ἀκριβείας ἡμῖν διηγείται ὁ εὐαγγελιστής· "Ὅτε ταῦτα,
φησὶν, ἐγένετο, ὅτε ἡ προδοσία προεχώρησεν, ὅτε
ἀπώλεσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰούδας, ὅτε τὰς παρανόμους
ἐκεῖνας συνήκας ἐποίησατο, καὶ ἐξήτει, φησὶν,
εὐκαιρίαν, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. *Τότε προσῆλθον αὐτῷ
οἱ μαθηταὶ λέγοντες· Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι
φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Εἶδες μαθητὰς, εἶδες μαθητὴν;
Ἐκεῖνος περὶ τὴν προδοσίαν ἡσυχάζειτο, οὗτοι περὶ
τὴν διακονίαν· ἐκεῖνος σύμφωνα ἐποίει, καὶ τοῦ
αἵματος τοῦ δεσποτικοῦ τὴν τιμὴν λαμβάνειν ἐπεχεί-
ρει, οὗτοι περὶ τὴν [592] ὑπηρεσίαν παρασκευάζον-
ται. Τῶν αὐτῶν θαυμάτων ἀπήλαυσαν καὶ οὗτος
κάκεινοι, τῶν αὐτῶν διδαγμάτων· πῶθεν οὖν ἡ δια-
φορά; Ἀπὸ τῆς προαιρέσεως. Αὕτη αἰτία τῶν κακῶν
καὶ τῶν ἀγαθῶν γίνεται. Ἡ ἐσπέρα αὕτη ἦν, καθ'
ἣν οἱ μαθηταὶ ταῦτα ἔλεγον. Τί ἐστι, *Ποῦ θέλεις
ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Διδασκόμεθα
ἐνταῦθεν, ὅτι οὐκ εἶχεν οἰκίαν ἀφορισμένην ὁ Χρι-
στὸς. Ἀκούεωσαν οἱ τὰς λαμπρὰς οἰκίας οἰκοδο-
μοῦντες καὶ τοὺς μακροὺς περιβάλλους, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν. Διὰ τοῦ

τοῦτο λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί· *Ποῦ θέλεις ἐτοι-
μάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Ποῖον Πάσχα; Τὸ
Ἰουδαϊκόν, τὸ ἀπ' Αἰγύπτου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκός·
ἐκεῖ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐπετέλεσαν. Καὶ τίνος ἔνεκεν
ἐπιτελεῖ αὐτὸ ὁ Χριστὸς; Ὡσπερ πάντα τὰ ἄλλα
νόμιμα ἐπλήρωσεν, οὕτω καὶ τοῦτο. Διὰ τοῦτο καὶ
πρὸς τὸν Ἰωάννην ἔλεγεν· *Οὕτω γὰρ ἀρέσκον ἡμῖν
ἐστὶ πληρῶσαι πάσαν δικαιοσύνην*. Οὐ τοῖνον τὸ
ἡμέτερον Πάσχα, ἀλλὰ τὸ Ἰουδαϊκόν ἐτοιμάσαι· ἐβού-
λοντο οἱ μαθηταί. Τοῦτο μὲν γὰρ αὐτοὶ ἡτοίμασαν,
τὸ δὲ ἡμέτερον αὐτὸς παρεσκεύασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
Πάσχα ἐγένετο διὰ τοῦ τιμίου πάθους. Τίνος οὖν
ἔνεκεν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται; Ἰνα ἡμᾶς λυτρώσῃται
ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου. Διὸ καὶ Παῦλος ἐβόα·
*"Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον
ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ
νόμον ἐξηγοράσῃ"*. Ἰνα οὖν μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ
τοῦτο ἔπαυσεν, ἐπειδὴ πληρώσαι αὐτὸν οὐκ ἠδύνατο,
ὡς φορτικὸν καὶ ἐπαχθὴ καὶ δυσκατάρθωτον, διὰ
τοῦτο αὐτὸν πληρώσας ἅπαντα, τότε αὐτὸν ἔλυσε. Διὰ
τοῦτο καὶ Πάσχα ἐποίησε· νόμου γὰρ ἐπίταγμα αὐ-
τοῖς ἦν ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτή. Ἀκούσον· Ἀγνώμονες
ἦσαν περὶ τὸν εὐεργέτην οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραυτὰ
ἐπελανθάνοντο τοῦ εὐεργέτου. Καὶ ἵνα μάθῃς ἀκρι-
βῶς, ἐξηλθον ἐξ Αἰγύπτου, διέβησαν τὴν Ἐρυθρὰν
θάλασσαν, εἶδον αὐτὴν διαίρεθείσαν, καὶ πάλιν συν-
απομένην· καὶ μετ' οὐ πολὺ λέγουσι τῷ Ἀαρὼν·
"Ποίησον ἡμῖν θεοὺς οἱ προπορεύονται ἡμῶν". Τί
λέγεις, ὦ ἀγνώμων Ἰουδαῖς; εἶδες τοιαῦτα θαύματα,
καὶ ἐπελάβου Θεοῦ τοῦ τρέφοντός σε, καὶ οὕτε μνη-
μην ποιεῖς τοῦ εὐεργέτου; Ἐπεὶ οὖν ἐπελανθάνοντο
τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, τῇ ὑποθέσει τῶν ἑορτῶν ἐγ-
κατέδρασε τῶν θυρῶν τὰ ὑπομνήματα ὁ Θεός, ἵνα
καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες ἐναυλον ἔχωσι τὴν μνήμην.
Καὶ ἐκεῖνοι μὲν οὕτω· διὰ τί; *"Ἰν'*, *ὅταν ἐπερωτήσῃ
σε ὁ υἱὸς σου, Τί ἐστὶ τοῦτο, εἰπῇς, ὅτι τοῦτο τοῦ
προδάτου τὸ αἷμα ἐπέχρισται ταῖς ψυχαῖς τῶν θυρῶν,
καὶ διέφυγον τὸν θάνατον ὃν ὁ ὀλοθυρῶν ἐπήγαγε
τοῖς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἁπασι· καὶ διὰ τὸ αἷμα τοῦτο
οὐκ ἴσχυσεν εἰσπερῆσαι καὶ τὴν πληγὴν ἐπαγαγεῖν*.
Ἐκεῖνοι οὖν ἄκοντες, ὧδε δὲ ἐκὼν θύεται Χριστός.
Διὰ τί; Ἐπειδὴ τύπος ἦν ἐκεῖνον τοῦ πνευματικοῦ.
Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅρα ὅση ἡ συγγένεια· Ἀμνὸς καὶ
ἀμνός, ἀλλ' ὁ μὲν ἄλογος, ὁ δὲ λογικός· πρόβατον
καὶ πρόβατον, σκιά καὶ ἀλήθεια· ἀλλ' ἐπέφανεν ὁ
τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, καὶ ἡ σκιά πέπτυσται· ἡ λείψαν
γὰρ ὄντος κρύπτεται ἡ σκιά. Διὰ τοῦτο ἀμνός καὶ
ἐν τῇ τραπέζῃ τῇ μυστικῇ, ἵνα τῷ αἵματι αὐτοῦ
ἁγιαζώμεθα. Διὰ τοῦ • ἡλίου ἐλθόντος λύχνος μῆτις
φαίνεται· τύποι γὰρ ἦσαν τῶν μελλόντων τὰ γε-
γονότα.

ε'. Ταῦτα πρὸς Ἰουδαίους λέγω, ἵνα μὴ ἀπατῶντες
ἑαυτοὺς, δοκῶσι Πάσχα ἐπιτελεῖν, ἐπειδὴ γνώμη [593]
ἀνασχυντῶν τὰ ἄσχημα προλαμβάνουσι, καὶ προσβά-
λονται ἑορτῇ, οἱ ἀεὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ, καὶ
τοῖς ὡστὶ βραβεῖς ἀκούοντες. Πῶς, εἰπέ μοι, Πάσχα
ἐπιτελεῖς, ὦ Ἰουδαῖς; Ὁ ναὸς κατέσκαπται· ὁ βωμὸς
ἀντήρηται, τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων πεπότηται, πᾶσα θυ-
σία καταλέλυται· τίνος οὖν ἔνεκεν τολμᾷς παρανο-
μεῖν; Ἀπὸ τῆς ποτε εἰς Βαβυλῶνα, ἤκουσας τῶν
αἰχμαλωτευσάντων ὑμᾶς λεγόντων, *"Ἄσπετε τὴν φῶδὴν
ἡμῖν τοῦ Κυρίου"* καὶ οὐκ ἠνέσχου. Καὶ διὰ τί ἐξώθειν
"Ἰεροσολύμων ποιεῖς τὸ Πάσχα"; Σὺ εἶπας· *Πῶς ἔσωμεν
τὴν φῶδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτριᾷς*; Καὶ ταῦτα

• Forte διὰ τοῦτο. Savil.

tiam. Quia ne sic quidem proditoris impudentiam, neque ingratum Judæorum animum flexit, seipsum tradit, atque dicit: Quando ostendi eos illa aggredi, quæ facere non possent, volui eorum comprimere furorem: at illi nolunt, sed in nequitia perseverant: ecce meipsum trado.

Non necessitate bonum operamur, sed voluntate. — Hæc dico vobis, ne quipiam Christum accusent, dicantque: Cur non mutavit Judam? cur non meliorem illum effecit? At quomodo oportuit Judam temperantem ac probum efficere? an necessitate, an arbitrio suo? Si necessitate, neque sic melior futurus erat; nemo quippe necessitate melior efficitur: si vero ex arbitrio et voluntate, omnia induxit ea, quæ poterant ipsum ad frugem reducere. Quod si ille remedia noluit accipere, non medicus, sed is qui medicinam respuit, in culpa est. Vis scire quanta fecerit ut eum reduceret? Multa miracula ut faceret dedit, prædixit illi ea, quæ ad proditorem spectabant, nihil retro reliquit eorum, quæ pro discipulo facere par erat. Et ut discas eum, cum mutari posset, noluisse, sed ex ejus segnitie totum prodidisse: cum prodidisset eum, et furorem suum ad finem deduxisset, *Projecit triginta argenteos* dicens, *Peccavi tradens sanguinem justum* (Matth. 27. 3). Antea dicebas, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Cum consummatum fuit peccatum, tunc peccatum agnovit. Hinc ediscimus nos cum segniter agimus, neque hortatu neque monitis juvari; cum vero diligenter, a nobis ipsis posse resurgere. Tecum enim reputa eum, cum hortaretur Dominus, et a pravo facinore deterreret, non audivisse nec admonitioni obtemperasse; cum vero nullus admoneret, ex propria conscientia surrexisse, et nemine docente mutatum esse, trecentosque argenteos projecisse. *Constituerunt, inquit, illi triginta argenteos* (Matth. 26. 15). Pretium sanguinis deposuerunt nullo pretio æstimandi. Cur accipis triginta argenteos, o Juda? Gratis venit Christus pro orbe sanguinem effusus, pro quo tu nunc pacta statuis. Quid impudentius hac conventionem? quis vidit, quis audivit umquam?

4. Sed ut discamus quod sit discrimen proditorem inter et discipulos, audiamus: omnia quippe diligenter nobis enarrat evangelista. Cum hæc fierent, inquit; cum proditio procederet, cum Judas seipsum perdidit, cum iniqua illa pacta fecit, cum quæreret, inquit, opportunitatem, ut eum traderet: *Tunc accesserunt discipuli ejus dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* (Matth. 26. 17)? Vidisti discipulos, vidisti discipulum? Ille proditorem, hi ministerium curabant: ille pacta inibat et Domini sanguinis pretium accipere satagebat, hi ad famulatum se præparant. Et hic et illi iisdem miraculis claruerant, eadem doctrina imbuti erant; undenam ergo discrimen? Ex voluntate. Hæc et malorum et bonorum causa est. Vespera illa erat cum discipuli hæc dicerent. Quid illud est, *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Hinc ediscimus non statum domicilium habuisse Christum. Audiant qui splendida construant domos, amplaque septa, quod Filius hominis non habeat ubi ca-

put suum reclinet: ideo dicunt ei discipuli: *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Quod Pascha? Judaicum, quod in Ægypto initium sumpserat: nam illic initio celebrarunt illud. Ecqua de causa illud Christus celebrat? Ut omnia legalia implevit, sic et istud. Ideo Joanni dicebat: *Sic nos decet implere omnem justitiam* (Matth. 23. 15). Non nostrum igitur, sed Judaicum Pascha parare volebant discipuli. Nam illud discipuli pararunt, nostrum vero Pascha ipse præparavit, imo ipse Pascha per venerandam passionem suam effectus est. Cur ergo ad passionem accedit? Ut nos redimeret a maledicto legis. Quamobrem Paulus clamabat: *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret* (Galat. 4. 4. 5). Ne quis ergo diceret, ideo illam abrogasse, quia illam implere non poterat, utpote gravem, onerosam et difficilem; ideo cum illam totam implevisset, tunc ipsam solvit. Idcirco et Pascha fecit: legis enim mandatum ipsis erat Paschæ solemnitas. Audi. Ingrati erga beneficium erant Judæi, statimque benefici obliviscebantur. Idque ut accurate discas: egressi sunt ex Ægypto, mare Rubrum transierunt, ipsum viderunt scissum, rursusque coalescens: nec multo elapso tempore dicunt Aaroni: *Fac nobis deos, qui præcedant nos* (Exod. 32. 1). Quid dicis, ingrati Judæ? tot taliæ miracula vidisti, et oblitus es Dei, qui te nutrit, neque benefici mentionem facis? Quia igitur obliviscebantur beneficiorum ejus, festivitatum argumento Deus donorum commemorationem adstrinxit, ut velint nolint manentem memoriam habeant. Et illi quidem sic: quare? *Ut cum interrogaverit te filius tuus, Quid est hoc?* dicas: Quia agni hujus sanguine januarum limina unxerunt, mortemque effugerunt, quam vastator angelus Ægyptiis omnibus intulit: propterque hunc sanguinem non potuit irruere et plagam infligere. Illi itaque inviti, hic vero lubens Christus immolatur. Quare? Quia illud erat figura spiritualis Paschatis. Ut id vero discas, vide quanta sit affinitas. Agnus et agnus; sed ille irrationalis, hic rationalis: ovis et ovis, umbra et veritas; sed apparuit Sol justitiæ, et umbra cessavit: lucente namque sole, fugatur umbra. Ideoque agnus etiam in mensa mystica, ut sanguine illius sanctificemur. Quamobrem accedente sole, lucerna non ultra appareat: nam quæ tum facta sunt figuræ erant futurorum.

5. *Contra Judæos. Vide in Homiliis contra eosdem, T. 1.* — Hæc Judæis dico, ne seipsos decipientes putent se Pascha celebrare; quia impudenti consilio azyma accipere prævertunt, et festum obijciunt, qui semper incircumcisi sunt corde, et auribus graviter audiunt. Quomodo, quæso, Pascha celebras, o Judæ? Templum solo æquatum est, altare sublatum, sancta sanctorum concalcata, omne sacrificium solutum: cur ergo prævaricari audes? Abiisti aliquando Babylonem, audisti eos qui captivos duxerant vos dicentes, *Cantate nobis canticum Domini* (Psal. 136. 3), et non tulisti. Et cur extra Jerosolimam Pascha celebras, qui dixisti, *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (Ibid. v. 3)? Et hæc declarans

beatus David dicebat : *Super flumen Babylonis, illic sedimus et flevimus : in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra* (Psal. 136. 1. 2); id est, psalterium, cytharai, lyram : his enim olim utebantur, et his psalmos canebant. *Illic enim*, inquit, *interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum* (Ibid. v. 5). Et diximus : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Quid, quæso, dicis? canticum Domini non cantas in terra aliena, et Pascha celebras in terra aliena? Viden' stupiditatem Judæorum? Cum aderant inimici qui cogereant, ne psalmum quidem recitare volebant in terra aliena : et nunc sua sponte, nemine cogente, bellum inferunt Deo. Quapropter beatus Stephanus dicebat illis : *Vos semper Spiritui sancto resistitis* (Act. 7. 51). Vides quam impura sint azyma, quam iniquum Judæorum festum? Erat olim Pascha Judaicum, sed solum est. Tunc, inquit, *Jesus, manducantibus illis et bibentibus, accipiens panem* in sanctas et intemeratas manus suas, *gratias agens fregit, dixitque discipulis suis : Accipite et manducate : hoc est corpus meum* (Matth. 26. 26), quod pro vobis et multis frangitur in remissionem peccatorum. *Et calicem rursum accipiens, dedit eis dicens : Ille est sanguis meus qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum* (Ibid. v. 27. 28). Aderatque Judas, cum hæc diceret Dominus. Hic est sanguis, o Juda, quem vendidisti triginta argenteis : hic est sanguis, pro quo nuper impudentia pacta inihas cum improbis Phariseis. O quantam Christi benignitatem! o ingratum Judæ animum! Dominus nutriebat, et servus vendebat. Ille namque vendidit eum acceptis triginta argenteis; Christus vero in redemptionem nostram proprium sanguinem effudit, et venditori tradidit, siquidem voluisset. Aderat enim Judas ante prodicionem, et sacræ mensæ particeps erat, mysticaque cœna fruebatur. Quemadmodum enim pedes discipulorum lavit Dominus, sic et sacræ mensæ particeps fuit Judas; ut nullam haberet excusationem, sed judicium acciperet. Nam in prava sententia perseverabat, et egressus, osculi loco prodicionem fecit, immemor beneficiorum. Ac post prodicionem projecit triginta argenteos dicens : *Peccavi tradens sanguinem innocentem* (Matth. 27. 3). O cæcitatem! cœnæ particeps fuisti, et beneficium prodidisti? Et Dominus quidem quod scriptum erat libens implebat. *Væ autem illi per quem scandalum venit* (Matth. 18. 7)!

6. *Hæc verba, Hoc est corpus meum proposita transformant. Pacis studium necessarium ad rite communicandum.* — Sed tempus demum est ad horrendam hanc tremendamque mensam accedendi. Omnes igitur cum pura conscientia accedamus. Nullus hic Judas esto dolose agens in proximum suum, nemo adsit improbus, nemo venenum occultet in corde suo. Adest et nunc Christus mensam exornans : neque enim homo est is, qui facit ut proposita corpus et sanguis Christi efficiantur. Figuram tantum implens stat sacerdos, et supplicationem offert : gratia autem et virinis Dei est, quæ omnia efficit. *Hoc est corpus meum* (Matth. 26. 26), inquit. Hoc verbum proposita

transformat. Et quemadmodum vox illa, *Crescite, et multiplicamini et replete terram* (Gen. 1. 28), verbum erat, et factum est opus, quod humanæ naturæ ad liberorum procreationem vim inderet : sic et hæc vox prolata semper gratia augeat eos, qui digre participant. Nullus itaque simulatus sit, nullus improbus, nullus rapax, nullus contumeliosus, nullus fratrum osor, nullus avarus, nullus ebriosus, nullus ambitiosus, nullus masculorum concubitor, nullus invidus, nullus fornicationi deditus, nullus fur, nullus insidiosus, ne judicium sibi sumat. Etenim tunc Judas mysticam cœnam indigne participavit, et egressus Dominum prodidit : ut discas in eos maxime et frequentius diabolus insilire, qui mysteria indigne participant, eosque ipsos in majus se supplicium conjicere. Hæc dico non ut terream, sed ut cautiores reddam. Quemadmodum enim corporeus cibus, cum in ventrem pravis humoribus plenum inciderit, morbum augeat : sic et spiritualis cibus cum indigne participatur, graviores damnationes attrahit. Nemo igitur, obsecro, pravas intus cogitationes habeat, sed cor nostrum expurgemus : etenim templa Dei sumus, si pure agamus. Castam reddamus animam nostram : nam vel uno die id fieri potest. Quomodo et quæ ratione? Si quidpiam habueris contra inimicum, tolle iram, solve inimicitiam, ut medelam remissionis a mensa recipias. Ad sacrificium accedis horrendum et sanctum : immolatus jacet Christus. Verum cogita qua de causa occisus sit. O quilibet mysteriis privatus es, Juda? Christus libenter passus, ut *medium parietem maceris* (Ephes. 2. 14) solveret, et jungeret inferna supernis, ut te inimicum et hostem, angelorum consortem faceret. Et Christus quidem animam suam tradidit pro te; tu vero inimicitiam servas adversus conservum? Ecqui poteris accedere ad mensam pacis? Dominus tuus non recusavit omnia pati propter te, tu vero ne iram quidem remittere vis? Cur quæso? Caritas est radix, fons et mater omnium bonorum. Maximas, inquires, mihi molestias intulit, innumera damna, in vitæ discrimen me conjecit. Ecquid hoc est? nondum te cruci affixit, ut Dominum Judæi. Si non remiseris proximo tuo injuriam, nec Pater tuus cælestis remittet tibi peccata tua. Qua conscientia dices, *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum*, et cætera? Similiter Christus et sanguinem, quem illi effuderunt, in salutem effundentium dedit. Quid huic rei par efficere potest? Si non dimiseris inimico, non illum læsisti, sed teipsum : illum quidem sæpe in præsentī vita læsisti, tibi vero supplicium, quod nunquam remittetur, parasti in futurum illum diem. Neminem enim ita Deus avertatur, ut injuriarum memorem hominem, ut cor tumens, et ira incensam animam. Audi enim quid dicat Dominus : *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliare fratri tuo; et tunc veniens offer munus tuum* (Matth. 5. 23. 24). Quid dicis? ibine relinquam munus, seu sacrificium? Etiam, inquit : nam propter

δηλὸν ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔλεγεν· *Ἐπὶ τὸν ποταμὸν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν· ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμίσσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν*, τουτέστι, τὸ ψαλτήριον, τὴν κιθάραν, τὴν λύραν· τοῦτοις γὰρ τὸ παλαιὸν ἐκέχρητον, καὶ διὰ τούτων τοὺς ψαλμοὺς ᾄδον. *Ἐκεῖ γάρ, φησὶν, ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτευόμενοι ἡμᾶς λόγους ῥόδων· καὶ εἶπαμεν· Πῶς ἡσώμεν τὴν ψῆδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας; Τί λέγεις, εἰπέ μοι; τὴν ψῆδὴν Κυρίου οὐκ ἄδεις ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας, καὶ τὸ Παῖτχα ἐπιτελεῖς ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας; Εἶδες ἀναίσθησαν Ἰουδαῖων; Ὅτε πολέμιοι ἦσαν οἱ καταναγκάζοντες, οὔτε ψαλμὸν εἶλοντο εἰπεῖν ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας· καὶ νῦν ἀφ' ἑαυτῶν, οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, πόλεμον εἰσάγουσι πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Στέφανος ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς· Ὑμεῖς δὲ τῷ *Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπλῖπτετε*. Ὅρξαι ὡς ἀνάθαρτα τὰ ἄζυμα; πῶς ἀράνομος ἡ ἑορτὴ ἡ Ἰουδαϊκὴ; Ἦν Πάσχα Ἰουδαϊκὸν ποτε, ἀλλ' ἐλύθη. Τότε, φησὶν, Ὁ Ἰησοῦς, ἐσιθύνων αὐτῶν καὶ πινόντων, λαῶν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀγνάντων αὐτοῦ χειρῶν, εὐχαριστήσας καὶ κλάσας εἶπε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· *Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ τὸ ποτήριον πάλιν λαβὼν, ἐδίδου αὐτοῖς λέγων· Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχεόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ παρὴν καὶ Ἰούδας τοῦτο λέγοντος τοῦ Κυρίου. Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα, ὦ Ἰούδα, ὅπερ ἐπώλησας τριάκοντα ἀργυρίων· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα, ὑπὲρ οὗ πρὸ μικροῦ τὰ ἀναιδῆ σύμφωνα ἐποίησεν πρὸς τοὺς ἀγνώμονας Φαρισαίους. Ὡ πόση ἡ τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπία! ὦ τῆς τοῦ Ἰούδα ἀγνωμοσύνης! ὁ Δεσπότης ἔτρεφε, καὶ ὁ δοῦλος ἐπίπρασκεν· ὁ μὲν γὰρ ἐπώλησεν αὐτὸν λαβὼν τριάκοντα ἀργύρια, ὁ δὲ Χριστὸς λυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχευε, καὶ τὴν πεπρακτόν δέδωκεν, εἰπερ θήβησεν. Καὶ γὰρ παρὴν καὶ Ἰούδας πρὸ τῆς προδοσίας, καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης μετέσχε, καὶ τοῦ μυστικοῦ δεΐπνου ἀπῆλυσεν. Ὡς περ γὰρ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ἐνίψεν, οὕτω καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης μετέσχεν Ἰούδας, ἵνα μηδεμίαν ἐχῇ ἀπολογίαν, ἀλλὰ κρίμα λήψῃται. Ἐπέμενε γὰρ τῇ πονηρᾷ γνώμῃ, καὶ ἐξελθὼν ἀντὶ φιλήματος προδοσίαν εἰργάσατο, μὴ μνηστῆς τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὴν προδοσίαν ἔρριψε τὰ τριάκοντα ἀργύρια, λέγων· *Ἥμαρτον παραδούς αἷμα* [394] *ἀθῶον*. Ὡ τύφλωσις! τοῦ δεΐπνου μετέσχες, καὶ τὸν εὐεργέτην παρέδωκας; Καὶ ὁ μὲν Κύριος ἐκὼν τὸ γεγραμμένον ἐπλήρου· *Οὐαὶ δὲ δι'* οὗ τὸ σκάνδαλον ἦλθεν.**

ς'. Ἀλλὰ καιρὸς λοιπὸν τῇ φορικτῇ ταύτῃ καὶ φοβερᾷ τραπέζῃ προσεῖναι. Πάντες τοῖνον μετὰ καθαροῦ συνειδότης προσέλωμεν· μηδεὶς ἔστω Ἰούδας ἐνταῦθα ὀλιγομέρους τοὺς πλησίον αὐτοῦ, μηδεὶς πονηρὸς, μηδεὶς ἰὸν ἔχων ἐγκεκρυμμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Πάρεστι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς τὴν τράπεζαν κοσμῶν· οὐ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Σχῆμα πληρὸν μόνον ἔσθηκεν ὁ ἱερεὺς, καὶ δέσινον προσφέρει· ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ ἡ πάντα ἐργαζομένη. *Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα*, φησί. Τοῦτο τὸ ῥῆμα τὰ προκείμενα μεταρρυθμίζει. Καὶ καθάπερ ἐκείνη ἡ φωνή, ἡ λέγουσα, *Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, ῥῆμα ἦν, καὶ ἐγένετο ἔργον, ἐβουλόμην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς παιδοποιεῖν·

οὕτω καὶ αὕτη ἡ φωνή, ἡ λέγουσα, διαπαντὸς αὖξει τῇ χάριτι τοὺς ἀξίως μετέχοντας. Μηδεὶς τοῖνον ὑποὺς ἔστω, μηδεὶς πονηρὸς, μηδεὶς ἄρπας, μηδεὶς λοιδορὸς, μηδεὶς μισαῖσλος, μηδεὶς φιλάργυρος, μηδεὶς μέθυσος, μηδεὶς πλεονέκτης, μηδεὶς ἀρσενοκοίτης, μηδεὶς φθονερός, μηδεὶς πορνεία δουλεύων, μηδεὶς κλέπτης, μηδεὶς ἐπίβουλος, ἵνα μὴ κρίμα ἑαυτῷ λήψῃται. Καὶ γὰρ τότε ὁ Ἰούδας ἀναξίως μετέσχε τοῦ μυστικοῦ δεΐπνου, καὶ ἐξελθὼν παρέδωκε τὸν Κύριον, ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῖς ἀναξίως μετέχουσιν τῶν μυστηρίων, τοῦτοις μάλιστα συνεχὴς ἐπιτηδὸς ὁ διάβολος, καὶ εἰς μεῖζον τιμωρίαν ἑαυτοῦς ἐμβάλλουσι. Ταῦτα λέγω οὐχ ἵνα φοβήσῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀσφαλεστέρους ποιήσω. Καθάπερ γὰρ σωματικὴ τροφή, ὅταν εἰς γαστέρα χυμοὺς ἐγούσαν πονηρὸς ἐμπέσῃ, πλεῖον ἐπιτείνει τὴν νόσον· οὕτω καὶ ἡ πνευματικὴ τροφή, ὅταν ἀναξίως μετέχῃται, πλεον κρίμα ἑαυτῷ σωρεύει. Μηδεὶς τοῖνον πονηροῦς ἔνδον ἐχέτω λογισμοὺς, παρακαλῶ, ἀλλ' ἐκκαθάρωμεν ἡμῖν τὴν καρδίαν· καὶ γὰρ ναοὶ Θεοῦ ἔσμεν, ἐν καθαρειώμεν. Ἀγνὴν ἡμῶν ποιήσωμεν τὴν ψυχὴν· καὶ γὰρ δυνατόν ἐστι τοῦτο ποιῆσαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἐὰν ἐχῃς τι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐξέλε τὴν ὀργήν, λύσον τὴν πονηρίαν, ἵνα λάβῃς θεραπείαν ἀφέσεως ἀπὸ τῆς τραπέζης. Θυσία προσέρχῃ φορικτῇ καὶ ἀγίᾳ· ἐσφαγμένος πρόκειται ὁ Χριστός. Ἀλλ' ἐνόησον τίνας ἔνεκεν ἐσφάγη. Ὡ ποιῶν μυστηρίων ἐστερήθης, Ἰούδα! Χριστὸς ἐκὼν ἔπαθεν, ἵνα λύσῃ τὸ μεστέτοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ ἐνώσῃ τὰ κάτω τοῖς ἄνω, ἵνα ἀγγέλων ποιήσῃ κοινῶν ἐχθρὸν ὄντα σε καὶ πολέμιον. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ σου· σὺ δὲ τῷ συνδούλῳ μένεις ἐχθροῖν; καὶ πῶς δύνησῃ βαλίζειν ἐπὶ τὴν τῆς εἰρήνης τράπεζαν; Ὁ Δεσπότης σου οὐ παρητήσατο πάντα ὑπομείναι διὰ σε, σὺ δὲ οὐδὲ ὀργὴν ἀμείναι ἀνέχῃ; Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Ἡ ἀγάπη ῥίζα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν. Ἐπηρέασέ μοι, φησὶ, τὰ μέγιστα, μυρία ἡδίκησέ μοι, τὸν περὶ τοῦ ζῆν ἐπεκρέμασέ μοι κίνδυνον. Καὶ τί τοῦτο; [395] ἀλλ' οὐδέπω σε ἐσταύρωσε, καθάπερ τὸν Κύριον οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐὰν μὴ ἀφῇς τῇ πλησίον σου τὸ ἀδίκημα, οὐδὲ ὁ Πατήρ σου ὁ οὐράνιος ἀφήσει σοι τὰ ἀμαρτηματά σου. Ποίῳ δὲ συνειδότης ἐρεῖς, *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου*, καὶ τὰ ἕξῃς; Ὁμοίως ὁ Χριστὸς καὶ τὸ αἷμα, ὃ ἐξέχευεν ἐκεῖνοι, εἰς σωτηρίαν τῶν ἐκχεόντων δέδωκε. Τί τοῦτου ἴσον ἔχεις ποιῆσαι; Ἐὰν μὴ ἀφῇς τῷ ἐχθρῷ, οὐκ ἐκείνον ἡδίκησας, ἀλλὰ σαυτὸν· ἐκείνων μὲν γὰρ πολλάκις εἰς τὸν παρόντα βίον ἐβλάψας, σαυτὸν δὲ ἀσύγγνωστον ἐποίησας τὴν τιμωρίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν. Οὐδὲνα γὰρ οὕτω μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται ὁ Θεός, ὡς μνηστῆκα ἄνθρωπον, ὡς οἰδαίνουσαν καρδίαν καὶ φελεγμαίνουσαν ψυχὴν. Ἄκουσον γοῦν τί φησὶν ὁ Κύριος· *Ἐὰν προσέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κακεὶ μνηστῆς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἀπειλεῖ πρῶτον καὶ διαλλαγήθῃ τὸ ἀδελφῶ σου*. Καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. Τί λέγεις, Ἀφήσω ἐκεῖ τὸ δῶρον, ἡγοῦν τὴν θυσίαν; Ναί, φησὶ· διὰ γὰρ τὴν εἰρήνην τὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν σου καὶ αὐτῇ τῇ θυσίᾳ ἐγένετο. Εἰ τοῖνον διὰ τὴν εἰρήνην τὴν εἰς τὸν πλησίον ἡ θυσία ἐστὶ, σὺ δὲ οὐ κατορθοῖς τὴν εἰρήνην, εἰ καὶ μετέχεις τῆς θυσίας, ἀνυπαλῆς σοι ἡ μετάληψις γέγονεν ἀνευ τοῦ κατορθώματος τῆς

εἰρήνης. Πο ἦσαν τοῖνυν ἐκεῖνον πρῶτον, λέγω δὴ τὴν εἰρήνην, δι' ὅπερ καὶ ἡ θυσία προσενήνεται, καὶ τότε αὐτῆς ἀπολαύσεις καλῶς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καταλλάξῃ ἡμῶν τὴν φύσιν τῷ Πατρὶ, ὡς που καὶ Παῦλος φησι· *Nun̄i δὲ ἀποκατήλλαξεν ἑαυτῷ τὰ πάντα, διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας τὴν ἐχθρὰν ἐν αὐτῷ*. Διὰ τοῦτο οὐχὶ αὐτὸς μόνον ἦλθε ποιῶν εἰρήνην, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς μακαρίζει τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιῶντας, καὶ ποιεῖ τῆς αὐτοῦ προστηγορίας κοινωνοὺς. *Μακάριοι γὰρ οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται*. Ὅπερ οὖν ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦτο καὶ σὺ ποίησον κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην, εἰρήνης γενόμενος πρόξενος καὶ σαυτῷ καὶ τῷ πλησίον σου. Διὰ τοῦτο καὶ υἱὸν Θεοῦ καλεῖ τὸν εἰρηνοποιόν· διὰ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῆς θυσίας οὐδεμιᾶς ἐτέρας ἐμνημόνευσε δικαιοσύνης, ἀλλ' ἢ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγῆς, δεικνύς, ὅτι πασῶν ἀρετῶν μείζων ἡ ἀγάπη ἐστίν. Ἐδουλόμην μὲν οὖν, ἀγαπητοί, ἐπὶ πλείστον παρατείνειν τὸν λόγον· ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ τὰ εἰρημένα τοῖς μετὰ προσσχῆς καὶ συνέσεως δεχομένοις τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας, καὶ προσέχειν ἐθέλουσι τοῖς λεγομένοις. Μνημονεύμεν τοῖνυν, παρακαλῶ, διαπαντὸς τούτων τῶν ῥημάτων, καὶ τοῦ φρικτωδέστατου ἀσπασμοῦ τοῦ πρὸς ἀλλήλους. Οὗτος γὰρ ὁ ἀσπασμὸς συμπλέκει τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖ γενέσθαι σῶμα ἐν ἅπαντας, καὶ μέλη Χριστοῦ, ἐπεὶ καὶ ἐνὸς σώματος μετέχοντες ἅπαντες. Γενόμεθα οὖν κατ' ἀλήθειαν σῶμα ἐν, οὐ τὰ σώματα ἀλλήλοις ἀναφύροντες, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις τῷ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ συνάπτοντες. Οὕτω γὰρ ποιοῦντες, δυνήσμεθα μετὰ παρρησίας ἀπολαῦσαι τῆς προκειμένης τραπέζης, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τῷ τέλει βραδευθείσης εἰρήνης δοχεῖα γενέσθαι. Κἂν γὰρ μυρία ἔχωμεν κατορθώματα, μνη-

σίκαχοι δὲ ὤμεν, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην [396] εἰργασάμεθα, καὶ οὐδὲν ἔκ τούτων εἰς σωτηρίας λόγον καρπώσασθαι δυνήσμεθα. Μέλλων γὰρ ὁ Σωτὴρ ἀνελεῖν πρὸς τὸν Πατέρα, ἀντὶ δόξης προσκαίρου καὶ πλούτου μεγάλου ταύτην τοῖς μαθηταῖς κληρονομίαν ἀφίησιν, εἰπὼν· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν*. Ποῶς γὰρ πλούτος, ἢ πόση χρημάτων περιουσία γένοιτ' ἂν τιμωτέρα τῆς εἰρήνης τοῦ Χριστοῦ, τῆς πάντα λόγον καὶ νοῦν ὑπερεχούσης; Τοῦτο οὖν καὶ ὁ προφῆτης *Μαλαχίας* εἰδὼς χαλεπὸν εἶναι καὶ ὑπέρογκον τὸ παράπτωμα, ἔλεγεν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Λαὸς μου, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος κακίαν ἐν τῇ καρδίᾳ τῷ πλησίον αὐτοῦ μὴ μνησικακεῖτω, καὶ ὅρκον ψευδῆ μὴ ἀγυπᾷτε καὶ οὐ μὴ ἀποθανεῖτε, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος*. Ὡς ἂν εἰ μέλλοιτε εἶναι ψεῦσται, μνησίκαχοι, ἐπίορκοι, ἐπιλαθόμενοι τῶν ἐντολῶν μου, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες, ἀγαπητοί, πᾶσαν καταλύσωμεν ὀργήν, καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰρηνεύσωμεν, καὶ τὴν ῥίζαν τῆς κακίας ἐκτίλαντες, καὶ καθάραντες ἡμῶν τὸ συνεῖδός, μετὰ πραύτητος καὶ ἐπιεικειᾶς καὶ πολλῆς τῆς εὐλαβείας προσώμεν τῇ μεταλήψει τῶν φρικτῶν τούτων καὶ φοβερῶν μυστηρίων, μὴ ὠθοῦντες καὶ λακτίζοντες, μήτε κτύποις καὶ κραυγαῖς ἐκδιδόντες, ἀλλὰ φόβῳ πολλῷ καὶ τρόμῳ μετὰ κατανύξεως καὶ δακρύων προσερχόμενοι, ἵνα καὶ ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, ἐποπτεύσας ἡμῶν ἄνωθεν τὴν εἰρηνικὴν κατὰστασιν, καὶ τὴν ἀνυπόκριτον ἀγάπην, καὶ τὴν φιλόδεφρον κοινωνίαν, καὶ τούτων τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐπηγγελμένων πάντας ἡμᾶς ἀξίωση, χάριτι καὶ φιλοανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE COEMETERIO ET DE CRUCE

Hanc homiliam habuit Chrysostomus viginti aut paulo minus diebus antequam de sanctis mulieribus Bernice, Prosdoce, et Domnina concionaretur; ut non dubiis notis colligitur ex initio postremæ hujusce concionis, ubi se ante viginti fere dies de cruce Domini concionatum, multa dixisse ait in hæc verba: *Contrivit portas æneas, et vectes ferreos confregit*: quæ optime conveniunt in hanc *De cœmeterio et de cruce* homiliam. Hinc Græci putantes, festum de Cruce, quod mense Septembri die xiv occurrit, hic a Chrysostomo memorari, festum sanctarum Dominiæ et filiarum viginti postea diebus, quarta videlicet Octobris celebrant; sed perperam: non enim in festo sanctæ Crucis, quæ in Septembreni incidit, quæque nondum illo ævo celebrabatur, hanc habuit homiliam Chrysostomus, sed in die Parasceves, eadem nempe qua crucifixus est Dominus, ut ipse plurimis in locis declarat. Ea vero de re audiendus Tillemontius, pag. 571: *Reliquum igitur est ut credamus festum sanctæ Dominiæ et sociarum Antiochiæ, non quarta Octobris, sed decima quarta Aprilis, qua die notatur in Martyrologio Hieronymi et aliorum, celebratum fuisse. Quod spectat autem ad annum, quo hæc duæ homiliæ habitæ sunt, queritur Chrysostomus, tunc magnum excitari tumultum cum accederetur ad sacram communionem: eademque utitur querimonia in concione de die Natul, anno 386, et in concione de Epiphania, paucis post diebus habitæ, anno 387. Unde fortassis [397] in alterutrius anni sanctam Parasceven hæc homilia conjicienda videatur. Verum*

pacem cum fratre tuo hoc sacrificium factum est. Si igitur propter pacem cum proximo tuo sacrificium offertur, tu vero pacem non recte servas, etiamsi sacrificii particeps sis, inutilis tibi hæc participatio efficitur sine studio servandæ pacis. Illud ergo prius facito, pacem scilicet cura, propter quam sacrificium offertur, et tunc recte illo frueris. Propterea enim Filius Dei venit in mundum, ut naturam nostram Pa-ri reconciliaret, quemadmodum ait Paulus: *Nunc autem reconciliavit sibi omnia* (Colos. 1. 22), *per crucem interficiens inimicitiam in semetipso* (Ephes. 2. 16). Ideo non ipse solus venit ut pacem iniret, sed et nos quoque beatos prædicat, si paria faciamus, nosque suæ appellationis consortes efficit. Nam *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (Matth. 5. 9). Quod itaque Christus Filius Dei fecit, id ipsum et tu secundum humanam facultatem facito, pacisque conciliator et tibi sis, et proximo tuo. Ideo filium Dei vocat pacificum: eam ob rem in tempore sacrificii nullum alium memorat justitiæ modum, nisi reconciliationem cum fratre, ostendens caritatem omnium virtutum maximam esse. Volebam sane, dilecti, prolixiorum habere sermonem: verum sufficiunt ea quæ dicta sunt iis, qui semen pietatis cum attentione et intelligentia suscipiunt, quique dictis animum adhibere volunt. Horum, quæso, verborum semper recordemur, tremendique amplexus, quem mutuo damus. Hic enim amplexus animas colligat nostras, et omnes unum corpus ac membra Christi efficit: quoniam unius corporis participes sumus omnes. Unum itaque secundum rei veritatem corpus efficiamur omnes, non corpora commiscentes, sed animas mutuo caritatis vinculo colligantes. Si enim ita faciamus, hæc frui mensa cum fiducia et a victore Christo tandem

conciliatæ pacis receptacula fieri poterimus. Etenim si sexcenta bona opera penes nos habeamus, et injuriarum memores simus, omnia frustra et incassum egimus, nihilque inde ad salutem lucrari poterimus. Ascensurus enim ad Patrem Christus, loco gloriæ temporaneæ et magnarum opum, hanc discipulis hereditatem relinquit dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. 14. 27). Quæ divitiæ, quanta pecuniarum copia pretiosior fuerit Christi pace, quæ omne verbum, omnem mentem superat? Hoc itaque cum sciret Malachias propheta, et grave et atrocissimum esse delictum, ex persona Dei dicebat: *Popule meus, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, et unusquisque malitiam in corde suo contra proximum suum non cogitet injuriæ memor: et juramentum mendax ne diligite, et non moriemini domus Israel, dicit Dominus* (Zach. 8. 16. 17). Ac si diceret, si futuri estis mendaces, injuriarum memores, perjuri, obliviscentes mandata mea, morte moriemini. Hæc igitur omnia scientes, dilecti, omnem solvamus iram, pacem mutuo servemus, avulsæ nequitiae radice purgataque conscientia; cum mansuetudine et modestia magnaue pietate ad horrendorum et terribilium mysteriorum participationem accedamus, non impellentes, non calcibus impetentes, non cum strepitu et clamore vociferantes, sed cum timore et tremore magno, cum compunctione et lacrymis: ut benignus ille Dominus, pacificum animi statum, non simulatam caritatem, et fraterni amoris consortium superne respiciens, et his bonis et promissis nos omnes dignetur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, et una sancto Spiritui, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ADMONITIO.

anno 586 festum sanctæ Dominæ, sive decima quarta dies Aprilis, undecimo post Parasceven, et anno 387 undecimo ante Parasceven die occurrebat. Probabilius ergo referatur in annum 392, quo Pascha celebrabatur vicesima octava Martii, et decima quarta Aprilis occurrebat octodecim diebus post sanctam Parasceven. Imo viginti dies, si vicesimam sextam Martii qua Parasceves, et decimam quartam Aprilis, qua S. Dominæ festum celebrabatur, connumeres.

His adjicimus, nos ex admonitione circa tumultum in accedendo ad sacram communionem non multum moveri, ut eam vel in annum 586, vel in annum 387 conjiciamus. Neque enim in homiliis tantum de Natali et de Ephiphania admonitio hujusmodi occurrit, sed etiam in homilia præcedenti *De Judæ proditione*, cujus annum assignare non potuimus. Quid enim incommodi accedat, si ponamus Chrysostomum multis variisque annis, quia par tumultus a populo concitabatur, eadem uti adhortatione opus habuisse? Meliori igitur calculo in annum 392 referamus: etsi non omnis prorsus tollatur dubitandi causa: nam ut diximus Monito in homilias *contra Judæos*, Tabulæ paschales, quæ sunt posterioribus sæculis concinnatæ, cum veteribus calculis non concordare facile possunt, iisque non omnino fides est habenda.

Jacobi Gretseri interpretationem Latinam, aliquot in locis castigatam, edidimus.

IN COEMETERII APPELLATIONEM

ET IN CRUCEM DOMINI ET DEI ET SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI.

1. *Cur extra civitatem concio haberetur; cœmeterium unde dictum.* — Sæpe apud animum meum disquisivi, cujus gratia majores nostri, relictis ædibus, quas in urbibus habent, lege lata statuerint, ut extra civitatem hodie, et quidem in hoc loco in concionem conveniremus: neque enim sine causa, neque temere id fecisse videntur. Quocirca et causam indagavi, et cum Dei gratia inveni justam esse, et rationi consentaneam, præsentique festo competentem. Quæ igitur causa est? Crucis memoriam agimus. At crucifixus extra civitatem cruci affixus est: propterea extra civitatem nos eduxerunt. Nam pastorem, inquit, sequuntur oves. Ubi vero rex, ibi et milites; et ubi cadaver, ibi et aquilæ (*Matth. 24. 28*). Sed extra civitatem hanc quidem ob causam (congregamur). Ceterum hanc esse causam, satius fortassis fuerit demonstrare prius ex divinis Scripturis: ne enim existimetis hanc esse conjecturam nostram, Paulum vobis testem do. Quid igitur ille ait de sacrificiis? *Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccatis in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra* (*Hebr. 13. 11*). Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium ejus portantes. Dixit, jussit Paulus; obtemperavimus, exivimus. Extra igitur hac de causa congregamur. At cujus gratia in hoc martyrio, non in alio? Etenim divino munere quocumque ex latere urbs nostra sanctorum reliquiis circummunitur. Cujus igitur gratia hic, non in alio martyrio (a) nos convenire voluerunt majores nostri? Quia hic mortuorum multitudo sita est. Cum igitur hodie Dominus ad mortuos descenderit, ea de causa hic colligimur, ob id ipse etiam locus cœmeterium nominatus est: ut discas, mortuos, et eos qui hic siti, non mortuos, sed somno consopitos esse et dormire. Nam ante Christi adventum mors nomen mortis habebat. *Quacumque, inquit, die comederitis de ligno, morte moriemini* (*Gen. 2. 17*). Et iterum: *Anima quæ pec-*

cat, ipsa morietur (*Ezech. 18. 20*). Et David: *Mors peccatorum mala* (*Psal. 33. 22*): rursus, *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Psal. 115. 15*). Et Job, *Mors viro requies* (*Job 3. 23. et 17. 16*). Neque solum mors, sed et infernus vocabatur. Audi Davidem dicentem: *Veruntamen Deus eruet animam meam de manu inferi, cum acceperit me* (*Psal. 48. 16*); et Jacob, *Deducetis senectutem meam cum mœrore ad infernum* (*Gen. 42. 58*). Hæc nomina habebat obitus noster anteactis temporibus: at postquam Christus venit, et pro mundi vita mortem subiit, mors non amplius vocatur mors, sed somnus et dormitio. Dormitionem appellari testantur illa Domini verba: *Lazarus amicus noster dormit* (*Joan. 11. 11*). Non enim dixit, Mortuus est, quamvis revera mortuus esset. Ut vero intelligas nomen dormitionis peregrinum fuisse, considera quomodo hoc audito nomine discipuli turbentur, et dicant: *Domine, si dormit, salvus erit* (*Ibid. v. 12*). Adeo non intellexerant, quid sibi dictum illud voluerit. Iterum Paulus: *Ergo et qui dormierunt, perierunt* (*1. Cor. 15. 18*)? ad quosdam ait. Rursus alibi de defunctis loquens, *Nos, inquit, qui vivimus, non præveniemus eos qui dormierunt* (*1. Thess. 4. 14*). Et alibi: *Surge, qui dormis* (*Ephes. 5. 14*). Et ut ostenderet se de mortuis hoc dicere, addit: *Et exsurge a mortuis*. Vide quomodo ubique mors nominetur somnus: qua de causa et locus cœmeterii, quasi dicas, dormitorii, nomen invenit. Utile enim hoc nomen est, et philosophiæ multæ plenum. Quando igitur huc mortuum ducis, ne ipse te concidas. Non enim ipsum ad mortem, sed ad somnum ducis: sufficit tibi nomen hoc ad calamitatis solatium et levamen. Disce quo ducas; in cœmeterium: et quando ducis; post mortem Christi, postquam nervi mortis excisi sunt: ita ut et a loco, et a tempore multum consolationis percipere possitis. Maxime ad mulieres oratio hæc nobis instituitur, cum sexus hic affectibus magis sit obnoxius, et ad anxietatem desperationemque perquam proclivis. Sed idoneum habes pharvacum mœrore leniendo, nomen luci. Propterea ergo hic congregamur.

2. *Mortem quo pacto Christus devicerit. Infernus thesaurus dicitur.* — Hodie enim omnia inferorum loca

(a) *Martyrium*, id est, ecclesia martyrum nomine consecrata, vel in qua martyrum ossa deposita sunt. Vox frequens apud scriptores ecclesiasticos. Vide quæ diximus in Editione S. Athanasii in Onomastico. Vide etiam Glossarium Gr. Gangii ad vocem *μαρτυριον*.

ΕΙΣ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΥ,

Και εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Πολλάκις ἐζήτησα πρὸς ἑμαυτὸν, τίνας ἔνεκεν οἱ πατέρες ἡμῶν τοὺς οἴκους τοὺς εὐκτηρίους τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι παραδραμόντες, ἔξω τῆς πόλεως ἡμᾶς σήμερον καὶ ἐνταῦθα ἐκκλησιάζειν ἐνομοθέτησαν· οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῇ μοι δοκοῦσι τοῦτο πεποιθέναι. Διὸ καὶ τὴν αἰτίαν ἐζήτησα, καὶ εὔρον τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι δικαίαν οὔσαν καὶ εὐλογον, καὶ τῇ παρ' οὗτῃ πρέπουσαν ἑορτῇ. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Σταυροῦ μνείαν ἐπιτελούμεν· ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἔξω τῆς πόλεως ἐσταυρώθη· διὰ τοῦτο ἔξω τῆς πόλεως ἡμᾶς ἔγαγον. Τῷ γὰρ ποιμένι, φησὶν, ἀκολουθεῖ τὰ πρόβατα· ἐνθα ὁ βασιλεὺς, ἐκεῖ καὶ οἱ στρατιῶται· καὶ ὅπου τὸ πτώμα, ἐκεῖ καὶ οἱ ἄστοι. Ἀλλ' ἔξω μὲν τῆς πόλεως διὰ τοῦτο· μᾶλλον δὲ πρότερον δεῖξωμεν, ὅτι διὰ τοῦτο, καὶ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσητε ἡμέτερον εἶναι στοχασμὸν, Παῦλον ὑμῖν παράγω μάρτυρα. Τί οὖν ἐκεῖνός φησι περὶ τῶν θυσιῶν; Ὅν γὰρ εἰσφέρειται ζῶων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα ἔξω τῆς παρεμβολῆς κατακαίεται. Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, ἔξω τῆς πόλεως ἔπαθε. Τοίνυν ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὴν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. Εἶπεν, ἐκέλευσε Παῦλος· ὑπηκούσαμεν, ἐξήλθομεν. Ἐξωθεν οὖν διὰ τοῦτο συναγόμεθα. Τίνας δὲ ἔνεκεν ἐν τῷ μαρτυρίῳ τούτῳ, καὶ οὐχὶ ἐν ἑτέρῳ; Καὶ γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἐξ ἐκάστης πλευρᾶς ἡ πόλις ἡμῖν τοῖς λειψάνοις τῶν ἁγίων τειχίζεται. Τίνας οὖν ἔνεκεν ἐνταῦθα, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ μαρτυρίῳ συναγεσθαι ἡμᾶς ἐκέλευσαν οἱ πατέρες; Ὅτι ἐνταῦθα τῶν νεκρῶν κτεταὶ πληθος. [398] Ἐπεὶ οὖν σήμερον Ἰησοῦς πρὸς τοὺς νεκροὺς κατέβη, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα συλλεγόμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ τόπος κοιμητήριον ὠνόμασται, ἵνα μάθῃς ὅτι οἱ τετελευτηκότες καὶ ἐνταῦθα κείμενοι οὐ τεθνήκασιν, ἀλλὰ κοιμῶνται καὶ καθεύδουσι. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς παρουσίας Χριστοῦ ὁ θάνατος θάνατος ἐκαλεῖτο· Ἡ ἄρ ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, φησὶ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· καὶ πάλιν, Ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ καὶ ἀποθάνειται. Καὶ ὁ Δαυὶδ· Θάνατος ἁμαρτωλῶν ποτηρὸς· καὶ πάλιν, Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν δούλων αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ἰωβ· Θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυσις. Οὐχὶ θάνατος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄδης ἐκαλεῖτο. Καὶ ἄκουε τοῦ Δαυὶδ λέγοντος· Πλὴν ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἄδου, ὅταν λαμβάνῃ με· καὶ ὁ Ἰακώβ· Κατάξετε τὸ γῆράς μου μετὰ λύπης εἰς ἄδην. Ταῦτα εἶχε τὰ ὀνόματα ἡμῶν ἡ τελευτὴ πρὸ τούτου· ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ὑπὲρ ζωῆς τοῦ κόσμου ἀπέθανεν, οὐκέτι θάνατος καλεῖται· λοιπὸν ὁ θάνατος, ἀλλὰ ὕπνος καὶ κοίμησις. Καὶ ὅτι κοίμησις καλεῖται, δῆλον ἐξ ὧν φησιν ὁ Χριστὸς· Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπέθανε, καίτοι γε τεθνηκὼς ἦν. Ἵνα δὲ μάθῃς ὅτι τὸ ὄνομα ξένον ἦν τὸ τῆς κοιμήσεως, ὅρα πῶς ἀκούσαντες τοῦτο οἱ μαθηταὶ θορυβοῦνται καὶ λέγουσι· Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται· οὕτως οὐκ ᾔδεσαν τί ποτε ἦν τὸ λεγόμενον. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· Ἄρα οἱ κοιμηθέντες ἀπώλοντο; πρὸς τινὰς λέγων. Καὶ πάλιν ἀλλαχού· Ἡμεῖς οἱ ζῶντες οὐ μὴ φοβώμεθα τοὺς κοιμηθέντας, περὶ τῶν νεκρῶν λέγων. Καὶ πάλιν ἀλλαχού· Ἐγείρει, ὁ καθεύδων. Καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι περὶ νεκροῦ τοῦτο λέγει, ἐπήγαγε· Καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν. Ὅρα πανταχοῦ ὕπνον καλούμενον τὸν θάνατον· διὰ τοῦτο καὶ ὁ τόπος κοιμητήριον ὠνόμασται· χρήσιμον γὰρ ἡμῖν καὶ τὸ ὄνομα, καὶ φιλοσοφίας γέμον πολλῆς. Ὅταν τοίνυν ἀγῆς ἐνταῦθα νεκρὸν, μὴ κατάκοπτε αὐτόν· οὐ γὰρ πρὸς θάνατον, ἀλλὰ πρὸς ὕπνον αὐτὸν ἄγεις. Ἀρκεῖ σοι τοῦτο τὸ ὄνομα εἰς παραμυθίαν συμφορᾶς. Μάθς ποῦ ἄγεις· εἰς κοιμητήριον· καὶ πότε ἄγεις· μετὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, ὅτε τὰ νεῦρα ἐξεκόπη τοῦ θανάτου. Ὡστε καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ πολλὴν δύνασθε καρπώσασθαι τὴν παραμυθίαν. Μάλιστα πρὸς γυναῖκας ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος ἀρμόζει, ἐπειδὴ συμπαθέστερόν πως τὸ γένος τοῦτο καὶ πρὸς ἀθυμίαν εὐέμπυτον ἐστίν. Ἀλλ' ἀρκοῦν ἔχεις φάρμακον τῆς ἀθυμίας, τοῦ τόπου τὸ ὄνομα. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα συναγόμεθα.

β'. Σήμερον γὰρ τὰ ἐν ἄδου περιπολεῖ πάντα ὁ Δεσπότης ἡμῶν· σήμερον τὰς χαλκὰς πύλας συν-

* Pluralem numerum, serie orationis potulante, restituiimus. Editum fuerat ἄγαγεν. Edit.

ἐκλασε· σήμερον τοὺς μοχλοὺς τοὺς σιδηροὺς συν-
 ἔθλασεν. Ὅρα τὴν ἀκρίθειαν τῆς λέξεως. Οὐκ εἶπεν,
 Ἀνέωξε πύλας χαλκᾶς, ἀλλὰ, *Συνέθλασε πύλας*
χαλκᾶς, ἵνα ἀχρηστον γένηται τὸ δεσμωτήριον. Οὐκ
 ἀφείλε τοὺς μοχλοὺς, ἀλλὰ συνέθλασεν, ἵνα ἀσθε-
 νῆς γένηται ἡ φυλακή. Ὅπου γε οὔτε θύρα, οὔτε
 μοχλὸς, κἂν εἰσέλθῃ τις, οὐ κατέχεται. Ὅταν οὖν ὁ
 Χριστὸς συνθλάσῃ, τίς ἕτερος διορθῶσαι δυνήσεται;
 Ὁ γὰρ Θεὸς διαστρέψει, φησὶ, τίς διορθώσει λοι-
 πόν; Οἱ βασιλεῖς ὅταν μέλλουσιν ἀφείναι τοὺς δεσμώ-
 τας, πέμποντες ἐπιστολάς, οὐχ οὕτω ποιούσιν, ἀλλ'
 ἀφίαισι καὶ τὰς θύρας καὶ τοὺς φύλακας, δηλοῦντες
 [399] ὅτι εἰσελθεῖν πάλιν ἀνάγκη ἐκεῖ ἢ καὶ τοὺς
 ἀφθεόντας, ἢ ἑτέρους ἀντ' ἐκείνων τινάς. Ὁ δὲ
 Χριστὸς οὐχ οὕτως· ἀλλὰ δεῖξαι βουλούμενος, ὅτι τέ-
 λος ὁ θάνατος ἔχει, συνέθλασεν αὐτοῦ τὰς πύλας τὰς
 χαλκᾶς· χαλκᾶς δὲ ὠνόμασεν, οὐκ ἐπειδὴ ἀπὸ χαλ-
 κοῦ ἦσαν αἱ πύλαι, ἀλλὰ τὸ ἀπηνῆς καὶ ἀπαραίτη-
 τον τοῦ θανάτου δηλῶν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ
 χαλκὸς καὶ ὁ σίδηρος τὸ ἀτενὲς καὶ ἀνένδοτον δηλοῖ,
 ἀκουσον τὴν φωνὴν πρὸς τινα ἱταμόν· *Τὸ νεῦρόν σου*
σιδηροῦν, ὁ τράχηλός σου καὶ τὸ μέτωπόν σου
χαλκοῦν· τοῦτο δὲ οὕτως εἶπεν, οὐκ ἐπειδὴ νεῦρον
 εἶχε σιδηροῦν, οὐδ' ἐπειδὴ μέτωπον εἶχε χαλκοῦν,
 ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμείλικτον ὄφιν καὶ ἀναίσχυντον εἶχε καὶ
 ἀπηνῆ. Βούλει μαθεῖν πῶς ἦν ἀμείλικτος καὶ ἀνένδο-
 τος; καὶ αὐτοαδάμας; Ἐν τοσούτῳ χρόνῳ οὐδεὶς αὐ-
 τὸν ἐπεισεν ἀφείναι οὐδένα τῶν κατεχομένων, ἕως
 αὐτὸν ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης κατελθὼν ἠνάγκαζε.
 Πρῶτον μὲν γὰρ ἔδωκε τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὰ
 σκεῦος αὐτοῦ διήρπασε· διὸ καὶ ἐπάγει· *Θησαυροὺς*
σκοτεινοὺς, ἀοράτους. Εἰ καὶ τὸ λεγόμενον ἔν,
 ἀλλὰ διπλοῦν τὸ νοούμενον· ἔστι γὰρ σκοτεινὰ χωρία,
 ἀλλ' ὁραθῆναι πολλάκις δύνανται, λύχνου καὶ φωτὸς
 εἰσαχθέντος· ἐκεῖνο δὲ τοῦ ἔξω τοῦ χωρίου ζοφωδέ-
 στατον ἦν καὶ ἀτερπές, καὶ οὐδέποτε φωτὸς ἐδείξατο
 φύσιν· διὰ τοῦτο σκοτεινοὺς, ἀοράτους εἶπεν αὐτούς.
 Καὶ γὰρ ὅντως σκοτεινοὶ ἦσαν, ἕως οὗ κατῆλθεν ὁ
 τῆς δικαιοσύνης· ἥλιος, καὶ κατέλαμψε, καὶ τὸν ἄδην
 ἐποίησεν οὐρανόν· ὅπου γὰρ ὁ Χριστὸς, ἐκεῖ καὶ ὁ
 οὐρανός. Θησαυροὺς δὲ σκοτεινοὺς καλεῖ τὸν ἄδην·
 εἰκότως, διότι πολὺς πλοῦτος ἀπέχκετο ἐκεῖ. Καὶ
 γὰρ τῶν ἀνθρώπων πᾶσα ἡ φύσις πλοῦτος ὑπάρ-
 χουσα τοῦ Θεοῦ, ὑπὸ τοῦ ἀπατήσαντος τὸν πρῶτον
 ἀνθρώπον διαβόλου ἀπεσπλήθη, καὶ τῷ θανάτῳ καθ-
 υπεζεύχθη. Ὅτι δὲ πλοῦτος ἦν τῷ Θεῷ πᾶσα τῶν
 ἀνθρώπων ἡ φύσις, δείκνυσσι Παῦλος λέγων· *Πλου-*
τῶν εἰς πάντα, καὶ ἐπὶ πάντα τοὺς ἐπικυλου-
μένους αὐτόν. Ὡσπερ οὖν βασιλεὺς τις λήσταρχον
 εὐρὼν κατατρέχοντα τὰς πόλεις, ἀρπάζοντα πάντο-
 θεν, καὶ εἰς τὰ σπῆλαια καταδύομενον, καὶ ἀποτι-
 θέμενον ἐκεῖ τὸν πλοῦτον, δῆσας τὸν λήσταρχον,
 ἐκείνον μὲν κολάσει παραδίδωσι, τὸν δὲ θησαυρὸν
 αὐτοῦ μεταφέρει εἰς τὰ ταμιεῖα τὰ βασιλικά· οὕτω
 καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, τὸν λήσταρχον καὶ τὸν δεσμο-
 φύλακα, τὸν διάβολον ὁμοῦ καὶ τὸν θάνατον, διὰ τοῦ
 θανάτου αὐτοῦ δῆσας, καὶ τὸν πλοῦτον πάντα, τῶν
 ἀνθρώπων λέγων τὸ γένος, μετήγαγεν εἰς τὰ ταμιεῖα
 τὰ βασιλικά. Τοῦτο καὶ Παῦλος δηλοῖ λέγων· Ἐλυ-

τρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ
 μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τῆς ἀγάπης.
 Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἐπέστη·
 καίτοι γε βασιλεὺς οὐδεὶς ἂν καταξιώσειε τοῦτο ποιῆ-
 σαι ποτε, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἀφίαισι τοὺς δεδ-
 μένους. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ αὐτὸς ἦλθε πρὸς
 τοὺς δεσμώτας ὁ βασιλεὺς, καὶ οὐκ ἐπησχύνθη τὸ
 δεσμωτήριον οὐδὲ τοὺς δεδεμένους· ὃν γὰρ ἐπλάσεν,
 ἐπαισχύνεσθαι οὐκ ἔμελλε· καὶ συνέκλασε τὰς θύρας,
 συνέτριψε τοὺς μοχλοὺς, ἐπέστη τῷ ἄδην, ἔρημον
 [400] αὐτοῦ τὴν φυλακὴν ἐποίησεν ἄπασαν, καὶ τὸν
 δεσμοφύλακα λαβὼν δεδεμένον, οὕτως ἡμῖν ἐπανήλ-
 θεν. Ὁ τύραννος αἰχμάλωτος ἦγετο, ὁ ἰσχυρὸς δε-
 δεμένος· ὁ θάνατος αὐτὸς ρίψας τὰ ὅπλα, γυμνὸς
 πρὸς τοὺς πόδας τοῦ βασιλεὺς ἔδραμεν.

Εἶδες νίκην θαυμαστήν; εἶδες σταυροῦ κατορθώ-
 ματα; Εἰπω σοὶ καὶ ἄλλο θαυμαστότερον; μάθε τὸν
 τρόπον τῆς νίκης, καὶ τότε ἐκπλαγῆσθαι πλέον. Δι' ὃν
 γὰρ ἐνίκησεν ὁ διάβολος, διὰ τούτων αὐτοῦ περιεγέ-
 νετο ὁ Χριστός· καὶ αὐτὰ τὰ ἐκείνου λαβὼν ὅπλα,
 τοῦτοις αὐτὸν κατηγωνίσαστο· καὶ πῶς, ἀκουσον·
 Παρθένος καὶ ξύλον, καὶ θάνατος τῆς ἡττῆς ἡμῶν
 ἦν τὰ σύμβολα. Παρθένος ἦν ἡ Εὐα· οὐπω γὰρ ἄν-
 δρα ἐγίνωσκε· ξύλον ἦν τὸ δένδρον, καὶ θάνατος ἦν
 τὸ ἐπιτίμιον τοῦ Ἀδάμ. Ἄλλ' ἰδοὺ, πάλιν παρθένος
 καὶ ξύλον καὶ θάνατος, τὰ τῆς ἡττῆς σύμβολα ταῦτα,
 καὶ τῆς νίκης ἐγένετο σύμβολα. Ἀντὶ γὰρ τῆς Εὐας
 ἡ Μαριάμ· ἀντὶ τοῦ ξύλου τοῦ εἰδέναι τὸ καλὸν καὶ
 τὸ πονηρὸν, τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ· ἀντὶ τοῦ θανάτου
 τοῦ Ἀδάμ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Εἶδες, δι' ὃν ἐνί-
 κησε, διὰ τούτων αὐτὸν ἠττώμενον; Περὶ τὸ δένδρον
 κατηγωνίσαστο τὸν Ἀδάμ ὁ διάβολος· περὶ τὸν σταυ-
 ρὸν κατεπάλασε τὸν διάβολον ὁ Χριστός· καὶ ξύλον
 τὸ μὲν ἔπεμπεν εἰς ἄδην, τὸ δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας
 ἐκεῖθεν ἀνεκαλεῖτο. Πάλιν ξύλον τὸ μὲν τὸν αἰχμάλ-
 ωτον γυμνὸν ἔκρυψε, τὸ δὲ τὸν νικητὴν γυμνὸν ἐφ'
 ὑψηλοῦ πᾶσιν ἐδείκνυ. Καὶ θάνατος ὁ μὲν τοὺς μετ'
 αὐτὸν κατέκρινεν, ὁ δὲ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ γενομέ-
 νους ἀνέστησε. *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ*
Κυρίου; Ἀπὸ θανάτου γεγόναμεν ἀθάνατοι· ταῦτα
 τοῦ σταυροῦ τὰ κατορθώματα. Ἐμαθες τὴν νίκην;
 Ἐμαθες τὸν τρόπον τῆς νίκης; μάθε καὶ πῶς ἀπονῆ-
 γέγονε τὸ κατόρθωμα. Οὐχ ἡμάχαμεν ἡμεῖς τὰ ὅπλα,
 οὐκ ἔστημεν ἐπὶ τῆς παρατάξεως, οὐκ ἐδεξάμεθα
 τραύματα, οὐδὲ εἶδομεν τὸν πόλεμον, καὶ τὴν νίκην
 ἐλάβομεν· ὁ ἀγὼν τοῦ Δεσπότη, καὶ ὁ στέφανος
 ἡμέτερος. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμετέρα ἡ νίκη, ἀλαλιζο-
 μεν, καθάπερ στρατιῶται, τὴν ἐπινίκιον ὥδην πίν-
 τες σήμερον, εἰπωμεν ὑμνοῦντες τὸν Δεσπότην· *Κατε-*
πέσθη ὁ θάνατος εἰς νίκος· ποῦ σου, θάνατε, τὸ
νίκος; ποῦ σου, ἄδην, τὸ κέντρον; Ταῦτα ὁ σταυ-
 ρὸς ἡμῖν κατώρθωσε· σταυρὸς τὸ κατὰ τῶν δαιμόνων
 τρόπιον, ἡ κατὰ τῆς ἀμαρτίας μάχαιρα, τὸ ξίφος,
 ὃ τὸν ὄφιν ἐκέντησεν ὁ Χριστός· σταυρὸς τὸ τοῦ
 Πατρὸς ὀέλημα, ἡ τοῦ Μονογενοῦς δόξα, τὸ τοῦ
 Πνεύματος ἀγαλλίαμα, ὁ τῶν ἀγγέλων κόσμος, τῆς

circuit Dominus noster, hodie portas æreas confregit : hodie vectes ferreos contrivit (*Psal.* 106. 16; *Isai.* 45. 2). Vide dicti accurationem. Non dixit, Aperuit portas æreas, sed, *Confregit portas æreas*; ut inutilis deinceps carcer fiat. Non abstulit vectes, sed contrivit, ut custodia deinceps infirma reddatur : ubi neque janua, neque vectis; et licet quis intret, non tenetur. Quando igitur Christus confregit, quis alius reparare poterit? Quod enim Deus evertet, inquit, quis de cætero restituet? Reges cum viuctos dimittere volunt, missis epistolis, non ita agunt, sed tam fores, quam custodes relinquunt, ut ostendant, eo denuo ingrediendum esse, vel illis, qui jam liberi abierunt, vel loco eorum aliis. Non ita Christus, sed demonstrare volens mortem jam ad finem metamque pervenisse, æreas ejus portas confregit : æreas vero nominavit, non quod portæ illæ ex ære sint fabrefactæ, sed ut declararet immitem illam et inexorabilem mortis necessitatem. Et ut intelligas, tam æs quam ferrum significare idem quod rigidum et inflexibile, audi quid ad quemdam impudentem Deus dicat : *Nervus ferreus, cervix tua, et frons tua cerea* (*Isai.* 48. 4). Hoc dixit, non quod æream frontem habuerit; sed quia implacabilem vultum et impudentem et immitem habuit. Vis discere quomodo fueris implacabilis, inflexibilis, et ipsissimus adamas? Tanto tempore nemo umquam ei persuadere potuit, ut quemquam ex illis, quos captivos tenebat, dimitteret; quoadusque angelorum Dominus eo descendens, eum vi sua coegit. Nam primum quidem alligavit fortem, et tunc vasa ejus diripuit : quare et adjungit : *Thesaurus tenebricosos, invisibiles* (*Isai.* 45. 3). Licet dictum hoc simplex sit, at duplex est sensus; sunt enim loca tenebricosa, sed videri possunt candela et lumine illato; ille vero inferni locus caliginosissimus erat, et ingratus, neque umquam lucis naturam intra se receperat : propterea tenebricosos et invisibiles eos dixit. Vere enim tenebricosi erant, donec descendit Sol justitiæ, eosque illustravit, et ex inferno cælum fecit. Nam ubi Christus, ibi et cælum. Thesaurus autem tenebricosos nominat infernum : merito, quia multæ divitiæ isthic erant repositæ. Et enim tota hominum natura, quæ gaza quædam Dei est, a diabolo, qui primum hominem in fraudem impulit, spoliata, mortique subjecta est. Quod vero hominum naturam Deus divitiarum loco habuerit, testatur his verbis Paulus : *Dives in omnes, et super omnes, qui invocant eum* (*Rom.* 10. 12). Quemadmodum igitur rex, comprehenso duce latronum et prædonum, qui civitates percurrit, et undique rapit, et antra subit, ut ibi reponat divitias raptas, latronum ducem ligat, supplicioque meritis pœnas persolutorum tradit, thesaurum vero ejus in regium ærarium convertit : sic et Christus fecit, principem illum prædonum et carceris custodem, diabolum, simul et mortem, cum per mortem suam vinisset, omnes divitias, humanum inquam genus transtulit in æraria regia. Hoc et Paulus indicat, cum ait : *Redemit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum dilectionis ejus* (*Coloss.* 1. 13). Porro quod admiratione di-

gnissimum est, ipse Rex advenit. Atqui nullus revumquam hoc dignaretur facere, sed ministri vincios dimittunt : secus hic; ipsemet Rex ad viuctos venit. Non erubuit carcerem, neque detentos in carcere : de eo enim quem finxerat, erubescere non potuit; et confregit fores, et vectes contrivit, superastitit inferno, et desertam fecit totam illius custodiam, carcerisque custode in vincula coniecto, ad nos remeavit. Tyrannus captivus ducebatur, fortis viuctus : ipsa mors abjectis armis, nuda ad Regis pedes occurrit.

Per quæ vicerat diabolus vincitur; victoria sine labore nostro. — Vidisti mirandam victoriam? vidisti crucis præclara facinora? Dicam tibi quiddam adhuc mirabilius? disce modum victoriæ, et tunc magis obstupesces. Per quæ enim diabolus vicerat, per eadem Christus eundem devicit, et acceptis quibus usus fuerat armis, eum debellavit : et quomodo, audi. Virgo, lignum et mors cladis nostræ fuerunt symbola. Virgo erat Eva : necdum enim virum cognoverat; lignum erat arbor, mors mulcta Adami. At ecce iterum Virgo et lignum et mors, illa cladis symbola, ipsius victoriæ symbola facta sunt. Nam loco Evæ est Maria; loco ligni scientiæ boni et mali lignum crucis; loco mortis Adami mors Christi. Vides eum, per quæ vicit, per eadem et victum esse? Circa arborem prostravit diabolus Adamum, circa arborem debellavit Christus diabolum. Et illud quidem lignum mittebat ad inferos : at hoc etiam illos, qui jam eo descenderant, revocabat. Iterum lignorum alterum hominem jam captum nudumque occulavit : at hoc victorem nudum in alto omnibus ostendit. Et illa quidem mors eos, qui post ipsam nati sunt, condemnavit; at ista mors etiam illos qui nati fuerant ante ipsam, resuscitavit. *Quis loquetur potentias Domini* (*Psal.* 105. 2)? A morte immortales facti sumus : hæc sunt crucis præclara facinora.

Intellexisti victoriam? intellexisti modum victoriæ? disce nunc, quomodo et sine labore et sudore nostro victoria hæc fuerit parata. Nos arma non cruentavimus, non stetimus in acie, non accepimus vulnera, neque vidimus bellum, et tamen victoriam obtinuimus : certamen Domini fuit, corona nostra. Cum ergo et nostra sit victoria, milites imitemur, lætisque vocibus victoriæ laudes et carmina hodie decantemus : dicamus Dominum laudantes : *Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, inferne* (*Osee* 13. 14; *1. Cor.* 15. 54. 55)? Hæc omnia præclare facta crux nobis peperit : crux tropæum contra dæmones erectum, gladius contra peccatum, gladius quo serpentem confodit Christus : crux Patris voluntas, Unigeniti gloria, Spiritus exultatio, angelorum decus, Ecclesiæ securitas, gloriatio Pauli, sanctorum murus, totius orbis lumen. Quemadmodum enim si quis lucernam in domo quapiam tenebris obsita accendat et in altum statuat, tenebras derepente fugat : sic tenebris per universum orbem sparsis, Christus, tamquam lampadem quamdam, crucem accendit, et in altum erexit, omnemque caliginem totius terræ

dissipavit. Et quemadmodum lampas supra in vertice lumen habet, sic et crux habuit supra in vertice Solem justitiæ effulgentem. Ilunc cum videret mundus clavis affixum, cohorrui, mota est terra, disruptæ petrae. Sed licet disruptæ sint petrae, durities tamen Judæorum non est disrupta: velum templi scissum est, et non est scissa improba illorum conspiratio.

Velum templi cur scissum. — Quare scissum est velum? Quia templum non potuit videre Dominum crucifixum, et per ea, quæ velo suo acciderunt, tantum non exhortationis modo ista protulit. De cætero sancta sanctorum conculcet, quisquis volet. Quid enim istis opus habeo, tali sacrificio extra oblato et peracto? quid mihi prodest testamentum? frustra et incassum tanto tempore istos docui. Quæ ex lege ad me utilitas redit? Illoc et propheta clamabat dicens: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania* (Psal. 2. 4)? Audierant: *Tamquam ovis ad occisionem ductus est, et tamquam agnus coram tondente se obmutuit* (Isai. 53. 7): et cum hanc prophetiam tanto tempore considerassent, præsentem jam eo, quod prædictum fuerat, non crediderunt. Cernis, quomodo meditati sunt inania? Propterea scissum est templum, significans solitudinem et vastationem posthac in perpetuum futuram.

5. *Ad Communionem quo pacto eundum.* — Cum igitur eum, qui in cruce affixus est, nos itidem sub vesperam visuri simus, tamquam agnum mactatum et immolatum, moneo, et cum tremore, veneratione et reverentia multa accedamus. An nescitis, quomodo angeli adstiterint sepulcro corpus non habenti, sepulcro vacuo? attamen cum semel totum corpus Domini recepisset, multum honoris ipsi etiam loco exhibent. Angeli, qui naturam nostram excellentia sua longe superant, tanta reverentia et observantia sepulcro assistunt: nos non ad sepulcrum inane, sed ad ipsam mensam, in qua Agnus positus est, adituri, cum tumultu et turbatione accedimus? Et quæ nobis de reliquo venia speranda erit? Non dico hæc simpliciter et temere, sed cum videre solcam hac vespera multos tumultuantes, clamantes, sese mutuo trudentes, exsistentes, convicia jacentes, magisque pœnam quam salutem sibi comparantes, ea de causa hanc admonitionem instituo.

Invocatio Spiritus sancti. — Quod facis, homo? quando sacerdos stat ante sacram mensam, manibus in cælum extensis, invocans Spiritum sanctum, ut ad-

veniat, ut proposita dona contingat, magna quies, magnum silentium: quando Spiritus gratiam suam tribuit, quando descendit, quando proposita dona contingit, quando ovem mactatam et consummatam cernis, tunc tumultum, tunc turbas, tunc contentionem excitas et convicia jadis? Quomodo sacrificio hoc perfrui potes, cum tanto tumultu et strepitu ad mensam hanc accedas? Non sufficit nobis peccatis contaminatos accedere, sed ipsum etiam accessus momentum non sinimus a peccato liberum præterire. Quando enim iurgamur, quando tumultuamur, quando nos mutuo mordemus, quomodo a peccatis immunes erimus? Dic mihi, quid properas? cujus gratia festinas, cum oves jam occisam aspicias? nam si tota nocte sacrificium hoc intueri deberes, an spectaculum hoc, cedo, satietatem afferret? Toto die patienter expectasti, bonam noctis partem transmisisti, tantumque laborum brevi temporis puncto prodigis et perdis? Cogita, quidnam sit illud quod propositum est, et quæ sit ejus causa: occisus est propter te, et tu deseris illum ipsum immolatum aspiciens. *Ubi cadaver*, inquit, *ibi et aquilæ* (Matth. 24. 28). Nos autem non ut aquilæ, sed ut canes accedimus: tanta nostra est impudentia. Cogita quid tandem illud sit, quod effusum est: sanguis est, sanguis qui chirographum peccatorum delevit: sanguis, qui animam tuam mundavit, qui maculam eluit, qui principatus et potestates triumphavit. *Exspolians enim*, inquit, *principatus et potestates traduxit confidenter triumphans in cruce* (Coloss. 2. 15). Multa victoriæ symbola habuit tropæum: spolia superne de cruce pendent. Quemadmodum enim magnanimus aliquis rex, confecto feliciter difficillimo bello, thoracem et clypeum et arma tyranni et militum quos devicit, super excelsum tropæum ponit: sic et Christus, finito bello, quod cum diabolo gesserat, arma ejus universa, mortem et maledictionem ab excelsa cruce suspendit, tamquam de tropæo quodam: ut omnes tropæum illud conspicerentur, supernæ Virtutes, quæ in cælis, homines, qui inferne terram incolunt; ipsique mali dæmones, qui devicti sunt. Cum igitur tanto munere affecti simus, dignos nosmetipsos pro viribus ostendamus horis illis, quæ nobis sunt concessa, ut et cælorum regnum assequamur, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri simul et Spiritui sancto, gloria, honor, potentia, in sæcula sæculorum. Amen.

Ἐκκλησίας ἡ ἀσφάλεια, τὸ καύχημα Παύλου, τὸ τῶν ἁγίων τεῖχος, τὸ φῶς τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Καθάπερ γὰρ σκότῳ κατεχομένου οἴκου λαμπάδα τις ἀνάψας καὶ ὁρθὴν ἀναστήσας ἀπελαύνει τὸ σκότος· οὕτω τῆς οἰκουμένης ὑπὸ ζόφου κατεχομένης, καθάπερ λαμπάδα τινὰ τὸν σταυρὸν ἀνάψας καὶ ὁρθὸν ἀναστήσας ὁ Χριστὸς, τῆς γῆς ἅπαντα τὸν ζόφον ἔλυσε. Καὶ καθάπερ ἡ λαμπὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ἄνω τὸ φῶς ἔχει, οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς ἄνω ἐν τῇ κεφαλῇ τὸν ἕλιον τῆς δικαιοσύνης εἶχεν ἐκλάμποντα. Τοῦτον ἰδὼν προσηλωμένον ὁ κόσμος ἔφριξεν, ἐκλονήθη ἡ γῆ, διεβρόγχησαν αἱ πέτραι. Ἀλλ' εἰ καὶ διεβρόγχησαν αἱ πέτραι, ἡ ἀναισθησία τῶν Ἰουδαίων οὐ διεβρόγχη· ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα, καὶ οὐκ [401] ἐσχίσθη ἡ πονηρὰ συμφωνία ἐκείνων.

Διὰ τί ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα; Ὅτι οὐκ ἠδύνατο τὸν Δεσπότην ὁρᾶν σταυρούμενον ὁ ναὸς· δι' ὧν δὲ εἰς τὸ αὐτοῦ καταπέτασμα γέγονε, μονονοῦχι τοῦτο προτρέπων φησὶν· Ὁ βουλόμενος πατεῖτω τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων λοιπόν. Τί γάρ μοι τὸ ὄφελος τούτων, ἔξω τῆς διαθήκης; τί μοι τὸ ὄφελος τοῦ νόμου; εἰχῇ καὶ μάτην τοῦτους ἐπαίδευσαν τοσοῦτον χρόνον. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἐδοῦα, λέγων· *Ἰνατί ἐφρύαξαν ἔσθῃ, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά*; Ἦκουσαν· Ὡς ἀρόδατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθῃ, καὶ ὡς ἀμύδς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρονος· καὶ μελετῶντες ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ τὴν προφητείαν, τοῦ πράγματος παραγενομένου ἠπίστησαν. Εἶδες πῶς ἐμελέτησαν κενά; Διὰ τοῦτο περιεσχίσατο ὁ ναὸς, τὴν ἐρήμωσιν προδηλῶν τὴν μετὰ ταῦτα ἐσομένην διηκεῖν.

Ἐπεὶ οὖν τὸν ἐν τῷ σταυρῷ προσηλωμένον μέλλον καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην ἰδεῖν, ὡς ἀμὸν ἐσφαγμένον καὶ τεθυμένον, μετὰ φρίκης προσλωμεν, παρκαλῶ, καὶ αἰδοῦς πολλῆς καὶ εὐλαθείας. Οὐκ ἔγνωτε τοὺς ἀγγέλους, πῶς παρειστήκεισαν τῷ τάφῳ οὐκ ἔχοντι σῶμα, τάφῳ κενῷ; ἀλλ' ὁμῶς ἐπειδὴ ὅλως ἐδέξατο τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν, πολλὴν ἀπονέμουσι καὶ τῷ τόπῳ τὴν τιμὴν. Οἱ ἄγγελοι ὑπερβαίνοντες τὴν ἡμετέραν φύσιν μετὰ τοσαύτης αἰδοῦς καὶ εὐλαθείας παρειστήκεισαν τῷ τάφῳ· ἡμεῖς δὲ οὐ τάφῳ μέλλοντες παρίστασθαι κενῷ, ἀλλ' αὐτῇ τῇ τραπέζῃ τῇ τὸν ἀμὸν ἐχοῦσῃ, μετὰ θορύβου καὶ ταραχῆς πρόσκειμεν; Καὶ τίς ἡμῖν ἔσται συγγνώμη λοιπόν; Οὐχ ἀπλῶς ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ὁρῶ κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην θορυβοῦντας, βοῶντας, ἐπικειμένους ἀλλήλοις, πηδῶντας, λοιδορουμένους, καὶ μᾶλλον ἑαυτοῖς χόλασιν ἢ σωτηρίαν προξενούντας· τούτου χάριν τὴν ὑπὲρ τούτων ποιοῦμαι παραίτησιν. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; ὅταν ἐσθήκη πρὸ τῆς

τραπέζης ὁ ἱερεὺς, τὰς χεῖρας ἀνατείνων εἰς τὸν οὐρανόν, καλῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ παραγενέσθαι καὶ ἄψασθαι τῶν προκειμένων, πολλὴ ἡσυχία, πολλὴ σιγὴ· ὅταν διδῷ τὴν χάριν τὸ Πνεῦμα, ὅταν κατέλθῃ, ὅταν ἄψῃται τῶν προκειμένων, ὅταν ἰδῇς τὸ πρόβατον ἐσφαγισμένον καὶ ἀπηρτισμένον, τότε θόρυβον, τότε ταραχὴν, τότε φιλονεικίαν, τότε λοιδορίαν ἐπιστάγεις; καὶ πῶς δυνήσῃ τῆς θυσίας ἀπολαῦσαι ταύτης, μετὰ τοσαύτης ταραχῆς τῇ τραπέζῃ προσίων ταύτῃ; Οὐκ ἀρκεῖ ἡμῖν ὅτι μετὰ ἁμαρτημάτων προσερχόμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς προσόδου ἐκτὸς γενέσθαι πλημμελημάτων οὐκ ἀνεχόμεθα; Ὅταν γὰρ φιλονεικῶμεν, ὅταν θορυβώμεθα, ὅταν ἀλλήλους δάκνωμεν, πῶς ἔξω ἁμαρτημάτων ἐσόμεθα; Τί σπεύδεις, εἰπέ μοι; τίνας ἐνεκεν ἐπέιγῃ τὸ πρόβατον ὁρῶν ἐσφαγισμένον; εἰ γὰρ διὰ πάσης τῆς νυκτὸς ἦν πρὸς τὴν θυσίαν αὐτὸν ὁρᾶν, εἶχε χρόνον, εἰπέ μοι, τὸ πρᾶγμα; [402] Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκαρτέρησας, τὸ πλεόν τῆς νυκτὸς διήγαγες, καὶ τοσοῦτον κάματον ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ προδίδως καὶ ἀπολλύεις; Ἐννόησον τί ποτὲ ἐστὶ τὸ προκείμενον, καὶ πῶθεν ἔλαβε τὴν αἰτίαν· ἐσφαγὴν διὰ σὲ, καὶ σὺ ἐγκυκαλιμπάνεις αὐτὸν ἐσφαγισμένον ὁρῶν. Ὅπου τὸ πτώμα, φησὶν, ἐκεῖ καὶ οἱ ἀετοί. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ὡς ἀετοί, ἀλλ' ὡς κύνες προσερχόμεθα· τοσαύτῃ ἡμῶν ἡ ἀναισχυντία. Ἐννόησον τί ποτὲ ἐστὶ τὸ κεχυμένον· αἷμα ἐστὶν, αἷμα δὲ τὸ χειρόγραφον τῶν ἁμαρτιῶν ἀπῆλειψεν· αἷμα δὲ τὴν ψυχὴν σου ἐκάθαρσεν, δὲ τὴν κηλῖδα ἀπέπλυνεν, ὃ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐθριάμβευσεν. Ἀπεκδυσάμενος γὰρ, φησὶ, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ θριαμβεύσας ἐν τῷ σταυρῷ. Πολλὰ, φησὶ, τὸ τρόπαιον ἔχει τῆς νίκης τὰ σύμβολα· τὰ λάφυρα κρέματα ἄνω ἐφ' ὑψηλοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Καθάπερ γὰρ βασιλεὺς γενναῖος πόλεμον νικήσας χαλεπώτατον, τὸν θώρακα καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ τὰ ὅπλα τοῦ τυράννου καὶ τῶν στρατιωτῶν τῶν ἡττηθέντων ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ τροπαίου τίθησιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν πόλεμον νικήσας τὸν πρὸς τὸν διάβολον, τὰ ὅπλα αὐτοῦ πάντα, τὸν θάνατον, τὴν κατάραν ἐκρέμασεν ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ σταυροῦ, καθάπερ ἐπὶ τροπαίου τινός, ἵνα πάντες τὸ τρόπαιον βλέπωσιν, αἱ ἄνω δυνάμεις, αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, οἱ κάτω ἄνθρωποι, οἱ ἐπὶ τῆς γῆς, αὐτοὶ οἱ πονηροὶ δαίμονες οἱ ἡττηθέντες. Ἐπειδὴ οὖν τοσαύτης ἀπελαύσαμεν δωρεᾶς, ἑαυτοὺς κατὰ δύναμιν ἀξίους ἐπιδείξωμεν τῶν ὑπεργμένων ἡμῖν αγαθῶν, ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES DE CRUCE ET LATRONE HOMILIAS

Quod in homilia de Judæ prodicione animadvertimus, idipsum deprehendimus in præsentī concione nempe Chrysostomum, quam aliquot ante annis habuerat, eandem secundis curis recognitam, et quibusdam in locis, in principio maxime, mutatam eodem recurrente die Parasceves iterum pronuntiasse. Non series modo eadem est, sed etiam verba plerumque : atque Scripturæ loca eodem ipso in utraque ordine locantur. Quæ prior, quæ posterior dicta fuerit, nulla possumus conjectura assequi. Ea vero, quam post Henricum Savilium priorem ponimus, longe brevior est altera : de cætero autem omnia in utraque similia sunt, uno excepto loco num. 5, ubi quæ prior editur, cujus initium, Σήμερον ὁ Κύριος, sic habet : *Imitemur itaque Dominum, et pro inimicis precemur : eandem enim cohortationem resumo ; jam quinto die voeis de eodem argumento dissero : quæ vero posterior locatur : Imitemur igitur et nos Dominum, et pro inimicis precemur. Quæ heri monui, eorumdem et nunc commonescacio, sciens præclare facti magnitudinem, etc.* In priore itaque de precatione pro inimicis jam quinto agebatur ; in posteriore vero, secundo tantum : quæ varietas ex annorum quibus singulas habuit diversitate promanavit.

Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστὴν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν *.

Ὁμιλία α'.

α'. Σήμερον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν σταυρῷ, καὶ ἡμεῖς ἑορτὴν ἄγομεν, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ σταυρὸς ἑορτὴ καὶ πανήγυρις πνευματικῇ. Πρῶτερον μὲν γὰρ ὁ σταυρὸς θνῶμα καταδίκης ἦν, νυνὶ δὲ πρᾶγμα τιμῆς γέγονε· πρῶτερον σύμβολον κατακρίσεως, νυνὶ δὲ ὑπόθεσις σωτηρίας. Οὗτος γὰρ μυρίων ἡμῖν ἀγαθῶν αἴτιος γέγονεν, οὗτος ἡμᾶς τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν, οὗτος ἐν σκότει καθεμένους ἐφώτισεν ; οὗτος ἐκπεπολεμωμένους ἡμᾶς τῷ Θεῷ κατήλλαξεν, ἀπληλοτριωμένους ὥκεισε, μακρὰν ὄντας ἐγγὺς εἶναι ἐποίησεν· οὗτος ἐχθρας ἀναίρεισι, οὗτος εἰρήνης ἀσφάλεια, μυρίων ἡμῖν ἀγαθῶν θησαυρὸς γέγονε. Διὰ τοῦτον οὐκέτι πλανώμεθα ἐν ἐρημίαις· τὴν γὰρ ἀληθινὴν ὁδὸν ἐπέγνωμεν· οὐκέτι τῶν βασιλείων ἐξω διάγομεν· τὴν γὰρ θύραν εὗραμεν· οὐ φοβούμεθα τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου· τὴν γὰρ πηγὴν εἰδομεν. Διὰ τοῦτον οὐκέτι ἐσμεν ἐν χρεῖα· τὸν γὰρ νυμφίον ἀπειλήσαμεν· οὐ δεδοίκαμεν τὸν λύκον· τὸν γὰρ ποιμένα τὸν καλὸν ἔχομεν· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Διὰ τοῦτον οὐ φρίττομεν τὸν τύραννον· προσεδρεύομεν γὰρ τῷ βασιλεῖ· καὶ διὰ ταῦτα ἑορτὴν ἄγομεν, σταυροῦ μνήμην τελούντες. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε διὰ τὸν σταυρὸν ἑορτὴν ἄγειν· Ἐορτάζομεν γὰρ, φησὶ, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις ἐλευθέρων καὶ ἀληθείας. Εἴτα τὴν αἰτίαν προστιθεὶς, ἐπήγαγεν· Ὅτι τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Ὅρξ πῶς διὰ τὸν σταυρὸν ἑορτάζειν κελεύει ; ἐν γὰρ τῷ σταυρῷ ἐτύθη ὁ Χριστός. Ὅπου δὲ θυσία, ἐκεῖ ἀναίρεισι ἁμαρτημάτων, ἐκεῖ καταλλαγὴ δεσπότου, ἐκεῖ ἑορτὴ καὶ χαρὰ. Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Καὶ ποῦ ἐτύθη, εἰπέ ; Ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ ἱερίου. Καὶνὸν τὸ θυσιαστήριον τῆς θυσίας ταύτης, ἐπειδὴ καὶ ἡ θυσία καινὴ καὶ παράδοξος.

Ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς ἦν· θυσία μὲν κατὰ σάρκα, ἱερεὺς δὲ κατὰ πνεῦμα· ὁ αὐτὸς καὶ προσήγε καὶ προσήγετο δὲ κατὰ σάρκα. Ἀκούσαν γοῦν πῶς ἀμφότερα ταῦτα ὁ Παῦλος ἐδύλωσε· Πᾶς ἄρχιερεὺς, φησὶν, ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὸ ἀνθρώπων καθίσταται· ὁθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὁ προσενέγκοι. Ἰδὲ αὐτὸς προσφέρει ἑαυτόν. Ἀλλαχοῦ δὲ φησιν, ὅτι Χριστὸς ἅπαξ προσεγενεθὶς εἰς τὸ [404] πολλῶν ἀναγερεῖν ἁμαρτίας, ὁφθῆσεται τοῖς αὐτῶν ἀπεδεχομένοις εἰς σωτηρίαν. Ἰδοὺ ἐνταῦθα προστήνχθι, ἐκεῖ δὲ ἑαυτὸν προστήνεγκεν. Εἶδες πῶς καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς ἐγένετο, καὶ θυσιαστήριον ὁ σταυρὸς ἦν ; Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ ἐν τῷ ναῷ, φησὶν, ἡ θυσία προσφέρεται, ἀλλ' ἐξω τῆς πόλεως καὶ τῶν τειχῶν ; Ἵνα ἐκείνο πληρωθῇ, ὅτι Ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλεγχθήτω. Τίνος δὲ ἐνεκεν ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ ἱερίου σφάττεται, καὶ οὐχ ὑπὸ στέγῃ ; Ἵνα τοῦ ἀέρος τὴν φύσιν ἐκκαθάρῃ, διὰ τοῦτο ἐφ' ὑψηλοῦ, οὐκ ἐπικειμένης στέγης, ἀλλ' ἐπικειμένου οὐρανοῦ. Ἐκαθαίρετο μὲν γὰρ ὁ ἀέρ· ὑψηλοῦ θυομένου τοῦ προβάτου· ἐκαθαίρετο δὲ καὶ ἡ γῆ· ἔσταξε γὰρ τὸ αἷμα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ἐπ' αὐτήν. Διὰ τοῦτο οὐχ ὑπὸ στέγῃ, διὰ τοῦτο οὐκ ἐν τῷ ναῷ τῷ Ἰουδαϊκῷ, ἵνα μὴ νοσφίσωνται τὴν θυσίαν Ἰουδαῖοι, μηδὲ νομίσῃς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἐκείνου μόνου ταύτην προσάγεσθαι· διὰ τοῦτο ἐξω πόλεως καὶ τειχῶν, ἵνα μάθῃς ὅτι καθολικὴ ἡ θυσία, ὅτι ὑπὲρ τῆς γῆς ἀπάσης ἡ προσφορά, ἵνα μάθῃς ὅτι κοινὸς ὁ καθαρισμὸς ἐστίν, οὐ μερικὸς, καθάπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ διὰ τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς πᾶσαν ἀφίειναι τὴν γῆν, καὶ εἰς ἓνα τόπον προσφέρειν τὰς θυσίας καὶ εὐχεσθαι, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ γῆ ἀκαθάρτος ἦν, καπνοῦ καὶ κνίσσης καὶ πάντων τῶν ἄλλων μολυσμῶν τῶν ἐκ τῶν θυσιῶν τῶν Ἑλληνικῶν ἐπ' αὐτὴν φερομένων· ἡμῖν δὲ, ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐλθὼν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξεκάθαρεν, ἅπας τόπος εὐκτήριον γέγονε· διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος θαρρῶν παρ-

* Adilut Savil. in marg., Ἐρρέθη τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρσκεῦ.

MONITUM.

Advertendum autem est, licet in posteriore dicat, *Quæ heri monui, eorundem et nunc commonefacio*, non excludi tamen parem præcedentibus diebus habitam admonitionem. Nam in duabus de Proditione Judæ concionibus, quæ, uti certum videtur, hæc duas de Cruce et Latrone uno tantum die præcesserunt, sic loquitur [403] Chrysostomus : *Ideo quarta jam die apud vos sermonem habeo de Oratione pro inimicis*. Hæc porro duæ conciones eadem recurrente Feria quinta in Cæna Domini, sed diversis annis, habitæ sunt, ut diximus in Monito ibidem : in utraque vero, quarta jam adhortatio ad orandum pro inimicis, in hisce autem duabus quinta numerabatur; nisi fortasse quis dixerit posteriorem, in qua hesternam tantum adhortatio memoratur, neutram ex duabus, quæ supersunt, de Proditione Judæ homiliam sequi debere, sed in alium annum esse conjiciendam : verum id pro certo statuere non ausim. De tempore et anno, quo habitæ sunt hæc duæ conciones, vide in Monito ad Homilias de Proditione Judæ.

Prioris homiliæ interpretationem Latinam adornavimus; posterioris vero a Gretsero editam versionem, sed emendatam, damus.

HOMILIA IN CRUCEM ET IN LATRONEM : ITEM DE SECUNDO CHRISTI ADVENTU, ET QUOD FREQUENTER SIT ORANDUM PRO INIMICIS ¹.

HOMILIA I.

Quanta nobis bona crux afferat; quivis locus preconi aptus. — Hodie Dominus noster Jesus Christus in cruce, et nos festum agimus, ut discas crucem esse festum et celebritatem spiritualem. Antehæc enim crux nomen erat damnationis, nunc vero res honorabilis effecta est : prius symbolum condemnationis, nunc argumentum salutis. Hæc enim nobis innumerabilem bonorum causa effecta est : hæc nos ab errore liberavit, hæc in tenebris positos illuminavit, hæc jam debellatos, cum Deo reconciliavit, abalienatos domesticos effecit, procul positos proximos constituit : hæc inimicitiae destructio, pacis tutamen, sexcentorum bonorum thesaurus. Propter eam non ultra in desertis vagamur; veram quippe viam novimus : non amplius extra regiam degimus; januam enim invenimus : non tinemus ignita diaboli tela, fontem siquidem vidimus. Per crucem non amplius in viduitate sumus; sponsum enim recepimus : non timemus lupum; bonum quippe pastorem habemus : nam, *Ego sum*, inquit, *pastor bonus* (Joan. 10. 11). Per hanc tyrannum non perhorrescimus; Regi enim assidemus : et ideo festum agimus, crucis memoriam celebrantes. Ita et Paulus jussit per crucem festum agere : *Festum agamus*, inquit, *non in sermone veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (1. Cor. 5. 8). Deinde causam adjiciens, ita pergit : *Quia Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus*. Viden' quomodo per crucem festum agere præcipiat? in cruce namque immolatus est Christus. Ubi namque sacrificium, ibi peccatorum abolitio, ibi reconciliatio cum Domino, ibi festum et lætitia. *Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus*. Ubi, quæso, immolatus? In excelso patibulo. Novum altare hujus sacrificii,

quia ipsum sacrificium novum stupendumque est. Idem quippe et sacrificium et sacerdos erat : sacrificium secundum carnem, sacerdos secundum spiritum : idem et offerebat, et secundum carnem offerebatur. Audi quomodo hæc ambo Paulus declaraverit : *Omnis Pontifex*, inquit, *ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur; unde necesse est ut habeat quidpiam, quod offerat. Ecce ipse offert semetipsum* (Hebr. 5. 1; et 8. 3). Alibi vero dicit : *Christus semel oblatus ad multorum auferenda peccata, apparebit expectantibus se in salutem* (Hebr. 9. 28). Ecce hic oblatus est, illic vero semetipsum obtulit. Viden' quomodo et sacrificium et sacerdos factus sit, et crux altare fuerit? Et cur, inquires, non in templo hostia offertur, sed extra urbem et mœnia? Ut impleretur illud, *Cum iniquis reputatus est* (Isai. 53. 12). Cur autem in sublimi patibulo jugulatur, non sub tecto? Ut aeris naturam purgaret; ideo in sublimi, non imminente tecto, sed imminente cælo. Aer quippe purgabatur, cum ovis in sublimi immolaretur : purgabatur item et terra : fluebat enim e latere sanguis in ipsam. Ideo non sub tecto, ideo non in templo Judaico; ne sibi Judæi hostiam sequestrarent, neve putares pro illa gente tantum hanc offerri. Idcirco extra urbem et mœnia, ut discas universale sacrificium esse, quia pro universa terra erat oblatio : ut disceres item purgationem, communem, non peculiarem esse, quemadmodum apud Judæos. Judæis enim ideo præcepit Deus ut universam terram relinquerent, et uno in loco hostias et preces offerrent, quia tota terra impura erat, fumo, nidore reliquisque omnibus gentilitiorum sacrificiorum inquinamentis eam occupantibus. Nobis vero, quia Christus tandem veniens totum orbem purgavit, quivis locus orandi locus effectus est. Ideo Paulus confidenter hortabatur, ut ubique sins

¹ Adjecta savil., *habita est in sancta et magna die Parasceves*.

timore preces emitterentur, his verbis: *Volo viros orare in omni loco, levantes sanctas manus* (1. Tim. 2. 8). Viden' quomodo purgatus sit orbis? Per locum enim licet ubique levare sanctas manus: quoniam omnis terra sancta effecta est, et sanctis illis templi interioribus sanctior. Illic enim offerebatur ovis irrationabilis, hic vero spiritualis: quanto autem majus est sacrificium, tanto auctior sanctificatio. Quapropter crux est celebritas.

2. Vis discere aliud ejus insigne opus? Paradisum a quinq̄s mille et amplius annis clausum, hodie nobis aperuit. Hoc quippe die, hac ipsa hora latronem eo introduxit Deus, duo præclara designans opera; unum, quod paradisum aperuerit, aliud, quod latronem introduxerit. Hodie antequam patriam nobis reddidit, hodie in patriam civitatem nos reduxit, et communi hominum naturæ domum dedit: nam *Hodie*, inquit, *mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43). Quid dicis? Crucifixus es et clavis affixus, et paradisum polliceris? Etiam, inquit, ut in cruce virtutem meam ediscas. Quia enim res erat tristis, ne naturæ crucis attenderes, sed crucifixi virtutem edisceres, in cruce hoc perpetrat miraculum, quod ejus maxime virtutem demonstrat. Non enim mortuum cum suscitaret, non cum mare ac ventos increparet, non cum dæmonas fugaret, sed crucifixus, clavis perforatus, contumeliis, sputis, conviciis, opprobriis oneratus, improbum latronis animum mutare potuit, ut utrumque virtutem, ejus videas: creaturam quippe totam commovit, petras scidit, petra duriores latronis animam attraxit et honoravit: nam ait, *Hodie mecum eris in paradiso*. Atqui Cherubini paradisum servabant; verum hic Cherubinatorum etiam Dominus: est flammeus gladius ibi volvitur; verum ipse et flammæ et gehennæ, et vitæ et mortis potestatem habet. Atqui rex nullus umquam patiatur latronem hominem, vel alium quempiam ex famulis secum sedentem introducere in urbem. Verum Christus hoc fecit, inque sacram patriam ingrediens, secum furem introducit, non paradisum conculcans, neque pedibus latronis delirpans, imo potius honorans: honor quippe paradisi est talem habere dominum, qui possit vel furem voluptatis, quæ est in paradiso, dignum facere. Etenim cum publicanos et meretrices introducebat in regnum cælorum, non dedecori, sed honori id erat, ostendens hujusmodi esse Dominum regni cælorum, qui meretrices et publicanos ita spectabiles faceret, ut digni viderentur tanti honoris et muneris. Quemadmodum enim medicum tunc maxime miramur, cum videmus eum homines incurabilibus morbis laborantes ab aegritudine liberare, et sanitati restituere: ita et Christum mirari justum est, cum insanabilia curat vulnera, cum publicanum et meretricem in tantam sanitatem reducit, ut cælo digni videantur. Ecquid tantum fecit latro, inquires, ut post crucem paradisum sit adeptus? Visne ut virtutem ejus breviter demonstrem? Cum Petrus negabat infra, tunc ille supra confitebatur. Non Petrum meusans hæc dico, absit; sed latronis magnanimitatem

exhibere volens. Discipulus vilissimæ puellæ minas non tulit, latro autem videns populum totum, circumstantem, clamantem, blasphemias et dicta jaculantem, non attendit illis, non cogitavit præsentem crucifixi vilitatem, sed fidei oculis hæc omnia prætercurrens, missis illis vilibus impedimentis, agnovit cælorum Dominum, et ad ipsum animo procumbens dicebat: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum* (Luc. 23. 42). Ne latronem hunc, quæso, prætercurramus, neque nos pudeat eum doctorem accipere, quem Dominus noster non erubuit primum inducere in paradisum: ne erubescamus magistrum accipere eum, qui ante universam naturam dignus apparuit conversationis ejus, quæ in cælis est: sed singula accurate excutiamus, ut crucis virtutem discamus. Non dixit ei, quemadmodum Petro: *Veni post me, et faciam te piscatorem hominum* (Matth. 4. 19): non dixit ei, ut et illis duodecim, *Sedebitis super thronos duodecim judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. 19. 28): imo ne verbo quidem ipsum dignatus est: non miraculum ostendit, non mortuum ille suscitatum vidit, non pulsos dæmonas, non obediens mare vidit: non illum de regno cælorum alloquutus est, non de gehenna; et tamen ille ante omnes ipsum confessus est, idque socio conviciante: conviciabatur enim ei latro alter. Etenim alius quoque latro crucifixus cum eo erat, ut impleretur illud, *Inter iniquos reputatus est* (Isai. 53. 12). Volebant enim gloriam ejus obscurare Judæi, et undequaque illis, quæ agebantur, insultabant; verum undique veritas fulgebat, et per ipsa impedimenta augebatur. Conviciabatur ergo ei latro alter. Viden' latronem, et latronem? ambo in cruce, ambo ex vita prædatoria, ambo a nequitia; sed non ambo in iisdem: alius enim regnum cælorum in hereditatem accepit, alius in gehennam missus est. Eodem modo et hesternæ die discipuli et discipulus, Judas et undecim; sed illi quidem dicebant, *Ubi vis parens tibi comedere Pascha?* hic vero prodicionem parabat, et dicebat: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* (Matth. 26. 17. et 15): illi quidem ad ministerium divinamque mystagogiam sese apparabant, hic vero ad prodendum festinabat. Ita et nunc latro et latro, sed ille quidem conviciatur, hic adorat: ille blasphematur, hic benedicit, et blasphemantem increpat his verbis, *Neque tu times Deum? nam digna facia recipimus* (Luc. 23. 40. 41).

3. Vidisti fiduciam latronis? vidisti fiduciam in cruce? vidisti philosophiam in supplicio, et pietatem in cruci? Quod enim sibi præsens, non mente excesserit clavis confixus, quis non stupeat? Ille vero non modo mente constabat, sed omnibus suis relictis, de aliorum rebus curabat, doctor in cruce factus, increpansque his verbis: *Neque tu times Deum?* Ne attendas, inquit, ad inferius hoc tribunal: est aliud iudex invisibilis, est incorruptum tribunal. Ne te moveat, quod infra condemnatus sit: nam superna non sunt hujusmodi. In hoc quippe terreno tribunali justique quædamque damnantur, et injusti penam effugiunt; non si

ἦνει λοιπὸν ἀδελῶς προσεύχεσθαι πανταχοῦ, λέγων οὕτω· *Βούλομαι προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντί τότῳ ἐπαιρῶντας δόλιας χεῖρας*. Εἶδες πῶς ἐκαθάρθη ἡ οἰκουμένη; Διὰ γὰρ τοῦ τόπου πανταχοῦ ἐπαίρειν χεῖρας δόλιας δυνάμεθα, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ γῆ ἁγία γέγονεν ἀγιωτέρα τῶν ἁγίων τῶν ἐνδόν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ προσηνήχθη πρόβατον ὁλογον, ἐνταῦθα δὲ πνευματικόν· ὅσω δὲ μεῖζων ἡ θυσία, τοσούτῳ πλείων καὶ ὁ ἁγιασμός. Διὰ τοῦτο ἑορτὴ ὁ σταυρός.

β'. Βούλει μαθεῖν αὐτοῦ καὶ ἕτερον κατόρθωμα; Τὸν παράδεισον πεντακισχίλια ἔτη καὶ πλείω κεκλεισμένον σήμερον ἡμῖν ἠνέψεν. Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ, τὸν ληστὴν εἰσῆγαγεν ὁ θεός, δύο κατορθώματα ἐργασάμενος· ἓν μὲν, ὅτι παράδεισον ἠνέψεν, ἕτερον δὲ, ὅτι ληστὴν εἰσῆγαγε. Σήμερον ἀπέδωκεν ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, σήμερον ἐπανήγαγεν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν πατρῴαν πόλιν, καὶ τὴν οἰκίαν ἐχαρίσατο τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύτει· Σήμερον γὰρ, φησὶν, *μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Τί λέγεις; ἑσταύρωσαι καὶ προσήλωσαι, καὶ παράδεισον ἐπαγγέλλῃ; Ναί, φησὶν, ἵνα ἐν τῷ σταυρῷ τὴν δύναμιν τὴν ἐμὴν καταμάθῃς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πᾶγμα σκυθρωπὸν ἦν, ἵνα μὴ τῇ φύσει τοῦ σταυροῦ πρόσχη, ἀλλὰ τὴν δύναμιν τοῦ σταυρουμένου μάθῃς, ἐν σταυρῷ τὸ θαῦμα ἐργάζεται τοῦτο, ὃ μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύ. Οὐ γὰρ νεκρὸν ἀναστήσας, οὐ θαλάττῃ καὶ πνεύμασιν ἐπιτιμήσας, οὐ δαίμονας ἀπελάσας, ἀλλὰ σταυρούμενος, προσηλούμενος, ὕβριζόμενος, ἐμπτυόμενος, λοιδορούμενος, διασυρόμενος ἰσχυσε τὴν πονηρὰν τοῦ ληστοῦ διάνοιαν μεταθεῖναι, ἵνα ἐκατέρωθεν τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἴδῃς. Τὴν τε γὰρ κτίσιν ἐκλόνησεν ἅπασαν, καὶ τὰς πέτρας [405] διέβρηξε, τῆς πέτρας τε ἀναισθητοτέραν τοῦ ληστοῦ ψυχὴν ἐπεσπάσατο καὶ ἐτίμησε· *Σήμερον γὰρ μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*, φησὶ. Καίτοι τὰ χερουθίμ ἐτήρει τὸν παράδεισον· ἀλλ' οὗτος καὶ τῶν χερουθίμ Δεσπότης· φλογίνῃ ρομφαίᾳ ἐκεῖ στρέφεται· ἀλλ' αὐτὸς καὶ φλογὸς καὶ γέννησις καὶ ζωὴς καὶ θανάτος ἐξουσίαν ἔχει. Καίτοι γε βασιλεὺς οὐδεὶς ἂν ποτε ἀνάσχοιτο ληστὴν ἀνθρώπων, ἃ ἕτερόν τινα τὸν ὁμοδόλυν μεθ' αὐτοῦ καθίσας, οὕτως εἰς πόλιν εἰσαγαγεῖν. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς τοῦτο ἐποίησε, καὶ εἰς τὴν ἱερὰν εἰσερχόμενος πατρίδα, μεθ' αὐτοῦ τὸν ληστὴν εἰσάγει, οὐ καταπατῶν τὸν παράδεισον, οὐδὲ κατασχύνων τοῖς ποσὶ τοῦ ληστοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τιμῶν τὸν παράδεισον· τιμὴ γὰρ παραδείσου, τὸ τοιοῦτον ἔχειν δεσπότην, ὡς καὶ ληστὴν ἄξιον ποιῆσαι τῆς τρυφῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ. Καὶ γὰρ ὅτε τελώνας καὶ πόρνας εἰσῆγαγεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἀτιμάζων τοῦτο ἐποίει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐτίμα, δείκνυς ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ Κύριος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὡς καὶ πόρνας καὶ τελώνας οὕτως ἐργάσασθαι δοκίμους, ὡς ἀξίους φανῆναι τῆς ἐκείσε τιμῆς καὶ δωρεᾶς. Καθάρων γὰρ ἱατρὸν τότε μάλιστα θαυμάζομεν, ὅταν ἴδωμεν ἀνθρώπους ἀνίατα παθήματα ἔχοντας ἀπαλλάττοντα τῆς ἀρρώστιας καὶ πρὸς ὑγίαν ἐκπανάγοντα· οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν θαυμάζειν δίκαιον, ὅταν τραύματα ἀνίατα θεραπεύῃ, ὅταν τελώνην καὶ πόρνην εἰς τοσαύτην ὑγίαν ἐπαναγάγῃ, ὡς ἀξίους ἀπορῆναι τῶν οὐρανῶν. Καὶ τί τοιοῦτον ὁ ληστής ἐπεδείξατο, φησὶν, ἵνα παραδείσου τύχῃ μετὰ σταυρόν; Βούλει συντόμως εἰπῶ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ; Ὅτε Πέτρος ἔρρηξεν κάτω, τότε ἐκεῖνος ὡμολόγησεν ἄνω. Καὶ ταῦτα οὐ τοῦ Πέτρου κατηγορῶν λέγω,

μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τοῦ ληστοῦ τὴν μεγαλοψυχίαν δεῖξαι βουλόμενος. Ὁ μαθητὴς ἀπειλὴν οὐκ ἤνεγκεν εὐτελοῦς κορασίου· ὁ δὲ ληστής ὁρίων ἄνθρωπον περιεσπῶτα, βοῶντα, μαινόμενον, βλασφημίας καὶ σκώμματα ἐξακοντίζοντα, οὐ προσέσχεν ἐκεῖνός, οὐκ ἐνενόησε τὴν φαινομένην εὐτέλειαν τοῦ σταυροῦ μένου, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἄπαντα ταῦτα παραδραμῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ κωλύματα ἀφείρ, ἐπέγνω τὸν τῶν οὐρανῶν Δεσπότην, καὶ αὐτῷ προσπεσὼν ἔλεγε· *Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Μὴ δὴ παραδράμωμεν ἀπλῶς τὴν ληστὴν τοῦτον, μηδὲ ἐπαισχυθῶμεν διδάσκαλον λαθεῖν, ὃν οὐκ ἐπηρεχύνθη ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· πρῶτον εἰσαγαγεῖν εἰς τὸν παράδεισον· μὴ ἐπαισχυθῶμεν διδάσκαλον λαθεῖν ἄνθρωπον πρὸ τῆς φύσεως ἀπάσης ἄξιον φανέντα τῆς πολιτείας τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀλλὰ τὸ καθ' ἑκαστον ἀκριδῶς ἐξετάσωμεν, ἵνα μάθωμεν τὸν σταυρὸν τὴν δύναμιν. Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς τὸν Πέτρον· *Δεῦρο ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω σε ἀλιέα ἀνθρώπων*· οὐδὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς τοὺς δώδεκα, ὅτι *Καθίσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ*· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ῥήματα αὐτὸν ὁλως ἤξισεν· οὐ θαῦμα ἔδειξεν, οὐ νεκρὸν ἀνιστάμενον ἐθεάσατο, οὐ δαίμονας ἀπελαυνόμενους· οὐ θάλατταν εἶδεν ὑπακούσαν, οὐ περὶ βασιλείας αὐτῷ τι εἶπεν, οὐ περὶ γέννησις· καὶ πρὸ πάντων αὐτὸν ὡμολόγησε, καὶ ταῦτα, τοῦ ἐτέρου λοιδοροῦντος· ἐκιδόρει γὰρ αὐτὸν ὁ ἄλλος ληστής. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλος ληστής ἦν ἑσταυρωμένος μετ' αὐτοῦ, ἵνα πληρωθῇ ἐκεῖνο, ὅτι *Ἐν [406] τοῖς ἀνόμοις ἐλόγησθῃ*. Ἐβούλοντο γὰρ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ διαβαλεῖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πανταχόθεν ἐπηρεάζον τοὺς γινομένους· ἀλλὰ πανταχόθεν διέλαμπεν ἡ ἀλήθεια, καὶ ἠΐθετο διὰ τῶν κωλυμάτων αὐτῶν. Ἐκιδόρει τοίνυν αὐτὸν ὁ ἄλλος ληστής. Εἶδες ληστὴν καὶ ληστής; ἀμφοτέροι ἐν σταυρῷ, ἀμφοτέροι ἀπὸ βίου ληστρικοῦ, ἀμφοτέροι ἀπὸ πονηρίας· ἀλλ' οὐκ ἀμφοτέροι ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ μὲν βασιλείαν ἐκκληρονομήσεν, ὁ δὲ εἰς γέννηαν ἐπέμπετο. Οὕτω καὶ χθὲς· μαθηταὶ καὶ μαθητὴς, Ἰούδας καὶ οἱ ἑνδεκα· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἔλεγον· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; οὗτος δὲ προσδοσάν παρσεκευάσθη καὶ ἔλεγε· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; κακεῖνοι μὲν πρὸς διακονίαν ἠγρεπίζοντο καὶ τὴν θεῖαν μυσταγωγίαν, οὗτος δὲ πρὸς τὸ προδοῦναι ἐσπευδεν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ληστής καὶ ληστής· ἀλλ' ὁ μὲν λοιδορεῖ, ὁ δὲ προσκυνεῖ· καὶ ὁ μὲν βλασφημεῖ, ὁ δὲ εὐφημεῖ, καὶ τὸν βλασφημοῦντα ἐπιστομίζει λέγων· *Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν Θεόν; ἄξια γὰρ ὦν ἐπρόξασεν ἀπολαμβάνομεν*.

γ'. Εἶδες παρρησίαν ληστοῦ; εἶδες παρρησίαν ἐν σταυρῷ; εἶδες φιλοσοφίαν ἐν τιμωρίᾳ, καὶ εὐλάβειαν ἐν κολάσει; Ὅτι γὰρ ἐν αὐτῷ ἦν, ὅτι φρένας εἶχε, τῶν ἡλίων αὐτῷ ἐμπασπαρμένων, τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη, ὅτι οὐ μόνον ἐν αὐτῷ ἦν, ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' αὐτὸν ἀφείρ, τὰ τῶν ἄλλων ἐφρόντιζε, διδάσκαλος ἐν σταυρῷ γινόμενος, καὶ ἐπιτιμῶν καὶ λέγων· *Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν Θεόν; Μὴ πρόσχε, φησὶ, τῷ κάτω δικαστηρίῳ· ἔστιν ἕτερος κριτὴς ἀόρατος, ἔστιν ἀδέκαστον δικαστήριον. Μὴ τοίνυν ἴδῃς, ὅτι κατεκρίθη κάτω· τὰ γὰρ ἄνω οὐ τοιαῦτα· ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἐν τῇ κάτω δικαστηρίῳ καὶ δίκαιοι κατακρίνονται, καὶ ἄδικοι διαφεύγουσι, καὶ ὑπεύθυνοι ἀφίενται, καὶ ἀνεύθυνοι κολάζονται*.

ζονται. Καὶ γὰρ ἐκόντες καὶ ἄκοντες πολλὰ ἀμαρτάνουσιν οἱ δικάζοντες· ἡ γὰρ ἀγνοοῦντες τὸ δίκαιον καὶ ἀπατῶμενοι, ἡ εἰδότες μὲν, ὑπὸ χρημάτων δὲ διαφθαρέντες, προσέδωκαν πολλάκις τὴν ψῆφον. Ἄνω δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ γὰρ Θεὸς κριτὴς δίκαιος, καὶ τὸ κρίμα αὐτοῦ ὡς φῶς ἐξελίσσεται οὐκ ἔχον σκότος οὐδὲ ἄγνοϊαν. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃ, ὅτι κατεδικάσθη κάτω καὶ κατεκρίθη, ἀνήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸ ἄνω δικαστήριον· ἀνέμνησεν ἐκείνου τοῦ φοβεροῦ βήματος, μονονουχί λέγων· Ἐκεῖ βλέπε, καὶ οὐκ οἴσεις τὴν κατακρίνουσαν ψῆφον, οὐδὲ στήσῃ μετὰ τῶν κάτω διεφθαρμένων κριτῶν, ἀλλ' ἀποδέξῃ τὴν ἄνω γενομένην κρίσιν. Εἶδες φιλοσοφίαν ληστοῦ; εἶδες σύνεσιν καὶ διδασκαλίαν; Ἀθρόον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεπλήρῃσεν. Εἶτα καὶ ἐκ περιουσίας αὐτὸν ἐπιστομίζω, *Οὐ δέδοικας*, φησὶν, *ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι* ἔσμεν; *Τί ἐστιν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι* ἔσμεν; Ἐν τῇ αὐτῇ κολάσει. Μὴ γὰρ οὐχὶ καὶ σὺ ἐν τῷ σταυρῷ εἶ; Ἐκείνον τοίνυν ὀνειδίζω, ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνου προβάλλῃ. Ὡς περ γὰρ ὁ ἐν ἀμαρτίαις ὢν, ἔτερον κατηγορῶν, ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνου κατηγορεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἐν συμφορᾷ ὢν καὶ ὀνειδίζων ἐτέρῳ συμφορᾷ, [407] ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνου ὀνειδίζει. *Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι* ἔσμεν. Ἀποστολικὸν αὐτῷ νόμον ἀναγινώσκει, εὐαγγελικὰ ῥήματα λέγοντα· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι* ἔσμεν. *Τί ποιεῖς, ὦ ληστὰ; ἀπολογῆσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιχειρῶν, κοινωνοὺν αὐτοῦ ἐποίησας τοῦ ληστοῦ; Οὐχί, φησί· διορθοῦμαι τὴν ὑπόνοιαν ταύτην διὰ τῶν ἐξῆς. Ἰνα γὰρ μὴ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς τιμωρίας νομισθῇ· οἱ κοινωνοὶ αὐτοῦ ἐποίησαν τῆς ἀμαρτίας, ἐπήγαγε τὴν διόρθωσιν, λέγων· *Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν πεπόνθαμεν.* Εἶδες ἐξομολόγησιν ἀπηρτισμένην; εἶδες πῶς ἐν τῷ σταυρῷ τὰ ἀμαρτήματα ἀπεδύσατο; Λέγε γὰρ, φησὶ, *σὺ τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς.* Οὐδεὶς ἡνάγκασεν, οὐδεὶς ἐδίδασκεν, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξεπόμεπυσεν, εἰπὼν· *Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐποίησαμεν πεπόνθαμεν· οὗτος δὲ οὐδὲν πονηρὸν ἐποίησε.* Καὶ μετὰ ταῦτα φησὶ· *Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.* Οὐκ ἐτόλμησε πρῶτερον εἰπεῖν, *Μνήσθητί μου ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*, ὥς ὅτε διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἀπέθετο τῶν ἀμαρτιῶν τὸ φορτίον.*

Ὁρᾷ πόσον ἐστὶν ἐξομολόγησις; Ἐξομολογήσατο, καὶ τὸν παράδεισον ἠνέψωξεν· ἐξωμολογήσατο, καὶ παρῥησίαν ἔλαβε τοσαύτην, ὡς ἀπὸ ληστείας βασιλείαν αἰτήσας. Ὁρᾷ πόσων ἀγαθῶν ἡμῖν αἷτιος ὁ σταυρὸς; Βασιλείας μέμνηται; Τί γὰρ ὁρᾷ τοιοῦτον, εἰπέ μοι; Ἥλιοι καὶ σταυροὶ τὰ ὁρώμενα· ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ σταυρὸς, φησὶ, τῆς βασιλείας ἐστὶ σύμβολον. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸν βασιλεῖα καλῶ, ἐπειδὴ βλέπω αὐτὸν σταυρούμενον· βασιλεὺς γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων ἀποθυῆσαι. Αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ εἶπεν· *Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων.* Οὐκοῦν καὶ ὁ βασιλεὺς ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων. Ἐπεὶ οὖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν, διὰ τοῦτο αὐτὸν βασιλεῖα καλῶ. *Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.*

δ'. Εἶδες πῶς καὶ βασιλείας ὁ σταυρὸς σύμβολον; Βουλὴ καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο μαθεῖν; Οὐκ ἄφῃκεν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀνέσπασεν αὐτὸν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ μέλλει ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἵνα μάθῃς πῶς σεμνὸν πρᾶγμα ὁ σταυρὸς, διὸ καὶ ὄψαν αὐτὸν ἐκάλεσεν. Ἀλλ' ἴδω-

μεν πῶς μετὰ τοῦ σταυροῦ ἔρχεται· ἀναγκαῖον γὰρ ἐπαναγαγεῖν τὴν ἀπόδειξιν. *Ἐὰν εἰπωσι*, φησὶν, *ἰδοὺ ἐν ταῖς ταμεῖς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστὶ, μὴ ἀπέλθῃτε*· περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας λέγων τῆς ἐνδόξου διὰ τοὺς ψευδοχρίστους, διὰ τοὺς ψευδοπροφήτας, διὰ τὸν Ἀντίχριστον, ἵνα μὴ τις πλανηθεῖς ἐκείνῳ περιπέτῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀντίχριστος ἔρχεται, ἵνα μὴ ζητῶν τις τὸν ποιμένα τῷ λύκῳ περιπέτῃ, διὰ τοῦτο σοὶ λέγω γνώρισμα τῆς τοῦ ποιμένος παρουσίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη αὐτοῦ παρουσία λαθάνουσα γέγονεν, ἵνα καὶ νομισθῇ, ὅτι καὶ ἡ δευτέρα τοιαύτη γίνεται, τοῦτο δέδωκε τὸ σημεῖον. Αὕτη μὲν γὰρ λαθάνουσα εἰκότως γέγονεν· ἦλθε γὰρ ζητῶν τὸ ἀπολωλός· ἐκεῖνη δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πῶς, εἰπέ; Ὡς περ γὰρ ἐξέρχεται ἡ ἀστραπὴ ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ *Πλοῦ τοῦ ἀνθρώπου*. Ἀθρόον ἅπανι φανήσεται, καὶ οὐ δεήσει οὐδεὶς ἐρωτῆσαι, εἴτε ἐν ταῦθα, εἴτε ἐκεῖ [408] ὁ Χριστός. Ὡς περ γὰρ ἀστραπῆς φαινομένης οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν εἰ ἐγένετο· οὕτω τῆς παρουσίας γινόμενης τοῦ Χριστοῦ, οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν, εἰ παρεγένετο ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, εἰ μετὰ σταυροῦ ἔρχεται· μὴ γὰρ δὴ ἐπὶ λαθώμεθα τῆς ὑποσέσεως. Ἀκούσον τοίνυν τῶν ἐξῆς. *Τότε, φησὶ· τότε, τότε; Ὅταν ἔρχεται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Τοσαύτη γὰρ ἔσται τοῦ φωτός τότε ἡ ὑπερβολή, ὡς καὶ τὰ φαεινὰτα ἄστρα ἀποκρυβῇ. Τότε καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται, τότε τὸ σημεῖον φανήσεται τοῦ *Πλοῦ τοῦ ἀνθρώπου* ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἶδες πόση ἀρετὴ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ; Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ φανήσεται· ἐκεῖνο δὲ λάμπει καὶ φαίνει, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ἡλίου καὶ σελήνης φαεινότερον. Καὶ καθάπερ βασιλεὺς εἰς πόλιν εἰσιόντος, οἱ στρατιῶται προλαμβάνοντες τὰ λεγόμενα σῖγα, βασιτάζουν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν, προαγγέλλοντες τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ· οὕτω καὶ τοῦ Κυρίου κατιόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν προέρχεται τὰ στρατόπεδα τῶν ἀγγέλων καὶ ἀραγγέλων, τὸ σημεῖον ἐκεῖνο φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ τὴν βασιλίαν αὐτοῦ εἰσοδὸν ἀπαγγέλλοντες ἡμῖν. *Τότε σαλευθήσονται αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν*, περὶ τῶν ἀγγέλων φησὶ· τρόμος λήψεται αὐτοὺς τότε καὶ φόβος πολὺς. Καὶ τίνος ἕνεκεν, εἰπέ μοι; Φοβερὸν ἔσται τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο· πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ φύσις μέλλει κρίνεσθαι καὶ παρίστασθαι τῷ φοβερῷ δικαστῇ. Τίνος οὖν ἕνεκεν οἱ ἄγγελοι δεδούκασι καὶ φρίττωσιν; οὐ γὰρ ἐκεῖνοι μέλλουσι κρίνεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἀρχόντος δικάζοντος, οὐχὶ οἱ ὑπεύθυνοι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς τάξεως, οἱ μὲν ἑαυτοῖς συνειδότες δεδούκασι καὶ φρίττωσι διὰ τὸν φόβον τοῦ δικαστοῦ· οὕτω καὶ τότε, τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας κρινομένης, καὶ οἱ μὲν ἑαυτοῖς συνειδότες ἄγγελοι· δεδούκασι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ φόβου τοῦ δικαστοῦ. Ἀλλὰ διὰ τί ὁ σταυρὸς φαίνεται τότε, καὶ διὰ τί ἔχων αὐτὸν ἔρχεται; Ἰνα μάθῃς τὴν οἰκίαν αὐτῶν ἀγνωμοσύνην οἱ σταυρώσαντες αὐτὸν, διὰ τοῦτο αὐτὸ τὸ σύμβολον τῆς ἀναισχυντίας αὐτῶν δείκνυσιν. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο αὐτὸν φέρει, ἀκούσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Τότε κεύθονται αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, βλέπουσαι τὸν κατήγορον, καὶ ἐπιγινώσκουσαι τὸ ἀμάρτημα. Καὶ τί θαυμάσεις, εἰ τὸν σταυρὸν φέρον ἔρχεται, ὅπου γε καὶ αὐτὰ τὰ τραύματα τότε λείκνυσιν· Ὅψονται γὰρ, φησὶν, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν·* Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ θωμᾶ ἐποίησε, βουλόμενος ἀπ-*

dimittuntur, et innoxii afficiuntur supplicio. Etenim iudices, velint nolint, in multis peccant; siquidem vel ius ignorantes et decepti, vel gnari quidem, sed pecunia corrupti verum calculum prodiderunt. Superne autem secus: Deus enim iudex iustus, et iudicium ejus quasi lux egrediatur, non tenebris, non ignorantia obscurantibus. Etenim ne diceret, eum infra damnatum fuisse, ad supernum tribunal illum deduxit, commonefecit illius horrendi tribunalis; ac si diceret: Eo respice, nec damnationis calculum feres, neque infra stabis cum corruptis iudicibus, sed iudicium superne latum acceptabis. Vidisti philosophiam latronis? vidisti prudentiam, et doctrinam? Confestim a cruce in cælum avolavit. Deinde ex abundanti ipsum increpans: *Non times*, dicebat, *quia in eadem damnatione sumus* (Luc. 23. 40). Quid sibi vult illud, *Quia in eadem damnatione sumus*? In eodem nempe supplicio. Nonne tu etiam es in cruce? Dum ergo illi conviciaris, teipsum prius impetis. Quemadmodum enim is, qui in peccatis est, si alterum criminetur, seipsum prius criminatur: sic et is, qui in calamitate constitutus, alteri calamitatem vitio vertit, seipsum prius damnat. *Quia in eadem damnatione sumus*. Apostolicam legit ipsi legem, hæc scilicet evangelica verba: *Nolite iudicare, ut non iudicemini* (Matth. 7. 1). *Quia in eadem damnatione sumus*. Quid facis, o latro? dum eum defendis, latronisne socium te facis? Nequaquam, ait: ex sequentibus hanc suspicionem amoveo. Ne putes enim eum ex communione supplicii consortem illum peccati fecisse, sic prius dictum corrigit: *Et nos quidem iuste: nam digna factis patimur* (Luc. 23. 41). Vides confessionem perfectam? vides quomodo in cruce peccata exiit? Nam legitur: *Dic tu peccata tua primus, ut justificeris* (Isai. 43. 26). Nemo coegit illum, nemo vim ipsi fecit, sed ipse semetipsum protulit dicens: *Et nos quidem iuste, nam digna factis patimur; hic vero nihil mali fecit* (Luc. 23. 41. 42): aditque postea: *Memento mei*, Domine, in regno tuo. Non prius ausus est dicere, *Memento mei in regno tuo*, quam per confessionem peccatorum sarcinam deposuisset.

Confessio quanta res sit. — Viden' quanta res sit confessio? Confessus est, et paradisum aperuit: confessus est, et tantam accepit fiduciam, ut a latrocinio regnum peteret. Viden' quantorum nobis bonorum crux causa fuerit? Regnum petis? Quid vides hujusmodi? Clavi et crux in conspectu sunt; verum ea ipsa crux, inquit, est symbolum regni. Ideo ipsum regem voco, quia video crucifixum: regis enim est pro subditis mori. Ille ipse dixit: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus* (Joan. 10. 11): ergo et bonus rex animam suam ponit pro subditis. Quoniam igitur animam suam posuit, ideo regem illum voco. *Memento mei*, Domine, in regno tuo.

4. Viden' quomodo crux sit regni symbolum? Visne et aliunde illud discere? Non reliquit eum in terra, sed attraxit eum et in cælum deduxit. Unde hoc palam est? Quia venturus est cum illo in secundo et glorioso ejus adventu, ut discas crucem esse rem hono-

rabilem; quare et gloriam illam vocavit. At videamus quomodo cum cruce veniat: necesse quippe est demonstrationem in medium reducere. *Si dixerint*, inquit, *ecce in penetralibus est Christus, ecce in deserto est; ne abeat* (Matth. 24. 26): de secundo et glorioso suo adventu sic loquens propter falsos Christos, propter falsos prophetas, propter Antichristum, ne quis seductus in illum incideret. Quia enim Antichristus venturus est ante Christum, ne quis pastorem querens in lupum incidat, idcirco indicium tibi de pastore adventus. Nam quia prior ejus adventus latuit, ne putes secundum adventum talem futurum esse, hoc tibi signum dedit. Jure autem ille adventus clam fuit: venit enim quæsitum quod perierat; at hic secundus non ita, sed quomodo, quæso? *Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et apparet usque ad Occidentem, sic erit et adventus Filii hominis* (Ibid. v. 27). Confestim omnibus apparebit, neminique interrogatu opus erit, num hic, num illic sit Christus. Quemadmodum enim apparente fulgure, non opus est perquirere an apparuerit: sic et in adventu Christi non opus erit quærere an Christus advenit. At quod quæritur est, an cum cruce venturus sit: non enim promissi obliti sumus. Audi igitur ea, quæ sequuntur. *Tunc*, inquit; *tunc*, quandonam? *Cum venerit Filius hominis, sol obscurabitur, et luna non dabit lucem suam* (Ib. v. 29). Tanta enim tunc erit lucis copia, ut splendiores stellæ obscurandæ sint. *Tunc stellæ cadent, tunc signum Filii hominis apparebit in cælo*. Viden' quanta sit virtus signi crucis? Sol obscurabitur, et luna non apparebit: illud vero fulget et apparet, ut discas illud esse splendidius sole et luna. Ac quemadmodum, rege in urbem intrante, milites accepta signa, ut vocant, gestant humeris, ejus ingressum prænuntiantes: sic et Domino descendente de cælis, præbunt exercitus angelorum et archangelorum, signum hujusmodi ferentes humeris, et regium ejus ingressum nobis prænuntiantes. *Tunc commovebuntur Virtutes cælorum* (Ibid.), de angelis loquitur: tremor apprehendet eos, et timor magnus. Et cur, quæso? Tremendum erit tribunal illud: universa quippe natura nostra judicari debet, et adstare ante formidabilem illum iudicem. Quare ergo angeli timent et exhorrescunt? neque enim illi judicandi sunt. Quemadmodum judicante principe, non rei tantum, sed etiam alii ex militia, qui nullius sibi criminis conscii sunt, timent et horrent ob metum Judicis: ita et tunc cum de natura nostra judicabitur, nullius mali sibi conscii angeli timebunt, o immensam Judicis formidinem. Verum quare tunc crux apparebit, et cur cum illa venturus est? Ut ii, qui illum crucifixerunt, ingrati animi sui nequitiam agnoscant: ideo illorum impudentiæ symbolum ostendet. Quod autem ideo illam allaturus sit, audi prophetam declarantem: *Tunc plangent tribus terræ* (Ib. v. 30), videntes accusatorem, et peccatum agnoscentes. Et cur miraris si crucem gestans veniet, quando et ipsa vulnera tunc ostendet? Nam ait: *Videbunt in quem transfixerunt* (Zach. 12. 10). Quemadmodum enim erga Thomam fecit, cum, ut discipuli increduli-

tatem emendaret, ostendit ei fixuram clavorum et vulnera dicens : *Infer manum tuam, et vide quia spiritus carnem et ossa non habet* (Joan. 20. 27; Luc. 24. 39); sic et tunc ostendet vulnera et crucem, ut demonstret hunc ipsum esse qui crucifixus fuit.

5. Neque ex cruce tantum, sed etiam ex verbis his in cruce prolatis immensam ejus benignitatem videre est : crucifixus enim, dicturiis, cachinnis et sputis debonestatus dicebat : *Pater, dimitte illis peccatum : non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Et crucifixus pro crucifigentibus precatur : quamquam illi contra dicebant : *Si Filius Dei es, descende de cruce, et credemus tibi* (Matth. 27. 40. et 42). Atqui ideo ille non descendit de cruce, quia Filius Dei est; et ideo venit, ut crucifigeretur pro nobis. *Descende de cruce*, inquit, *et credemus tibi*. Hæc verba sunt, et incredulitatis obtentus. Nam multo majus erat lapide superposito ex sepulcro resurgere, quam de cruce descendere; multo majus erat mortuum vinctum et quatri-duanum Lazarum cum ipsis fasciis e monumento educere, quam de cruce descendere. Illi igitur dicebant : *Si Filius Dei es, salvum fac teipsum* : ille vero nihil non agebat, ut illos ipsos qui se conviciis onerabant salvos faceret, dicens : *Dimitte illis peccatum : non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Quid igitur? num illis peccatum dimisit? Dimisisset utique, si voluissent pœnitentiam agere. Si enim non dimisisset illis peccatum, numquam Paulus fuisset apostolus : si non dimisisset illis peccatum, non tria illa millia, non quinque millia, non multæ myriades crediderint. Quod enim multæ Judæorum myriades crediderint, audi quid apostoli Paulo dicant : *Vides, frater, quot sint myriades Judæorum qui crediderunt* (Act. 21. 20).

Frequens circa orationem pro inimicis admonitio. — Imitemur itaque Dominum, et pro inimicis precemur : eandem enim cohortationem resumo, jam quinto die vobis de eodem argumento dissero, non quasi inobsequentes vos arguens, absit ; sed sperans vos obtemperaturos esse. Quod si qui sint duri, iracundi et morosi, qui nostris circa orationem moritis non morem gerant, ex numero saltem dierum pudefacti, inimicitias et similitates deponent. Imitare Dominum : crucifixus est, et pro crucifigentibus Patrem compellavit. Et quomodo possim, inquires, Dominum imitari? Si velis, poteris : nisi enim possea imitari, cur dixisset, *Dixite a me quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29)? Nisi posses imitari, non dixisset Paulus, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1). Cæterum si non vis imitari Dominum, imitare conservum, Stephanum videlicet apostolum : etenim ille Dominum imitatus est. Et quemadmodum Christus inter crucifigentes, missa eruce, missis iis, quæ ad se spectabant, pro crucifigentibus se Patrem precabatur : ita et servus inter lapidantes, ab omnibus impetitus, excipiens lapidum ictus, misso dolore, quo hinc afficiebatur, dicebat, *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59). Viden' quomodo loquatur Dominus? Viden' quomodo precetur servus? Ille dicit,

Pater, dimitte illis hoc peccatum ; non enim sciunt quid faciunt (Luc. 23. 34) : hic vero, *Ne statuas illis hoc peccatum*. Ut vero discas illum studiose precari, non stans, lapidibus licet obrutus, orat, sed positus genibus cum compunctione loquitur, et cum multa commiseratione. Vis ostendam tibi conservum alium longe graviora, quam ille, patientem? Paulus ait, *A Judæis ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, nocte et die in profundo fui* (2. Cor. 11. 24. 25). Quid tum postea? *Optabam, inquit, ipse anathema esse pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3). Visne et alium videre, non ex novo, sed ex veteri Testamento? Illoc enim est maxime omnium mirabile, quod ubi non præcipiebantur inimicos diligere, quin potius oculum pro oculo exsculpere, et dentem pro dento (Exod. 21. 24. 25), atque in malis par pari referre, ad apostolicam pervenerint philosophiam. Audi quid dicat Moyses, qui sæpe a Judæis lapidatus, et contemptui habitus est : *Si dimittis illis peccatum, dimitte ; si vero non, etiam me dele de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Viden' quemlibet ex justis aliorum securitatem præposuisse salutis suæ? Nihil peccasti, et cur vis esse eorum supplicii consors? Quia, inquit, cæteris malo affectis, rei meæ prosperæ sensum non percipio. Hæc exempla satis essent : ad majorem autem nostri emendationem alium eadem philosophia utentem in medium adducam. At enim David beatus ille mansuetusque vir, postquam exercitus totus defecerat, atque necem ejus moliens filio Abesalom tyrannidem detulerat ; deinde Deo ob illud facinus in iram concitato (quid enim interest si aliam interneccionis causam proferat?) ipsoque angelum mittente, qui districto gladio plagam superne inferret, videns, inquam, David omnes gladio cadere, quid dicit? *Ego qui pastor sum peccavi, et ego pastor inique egi : sit manus tua super me, et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Vides iterum similia præclare gesta? Vis ostendam tibi et alium? neque enim deerit alter qui eodem modo philosophetur. Samuel ille propheta a Judæis contumelia affectus est, depositus, contemptus, ita ut Deus ipsum consolari cupiens diceret, *Non te contempserunt, sed me* (1. Reg. 8. 7). Quid igitur ille contemptus, despectus, contumelia affectus? *Absit a me ut ita peccem, ut cessem orare pro vobis Dominum* (1. Reg. 12. 23). Peccatum putavit esse non orare pro inimicis. Absit a me ut ita peccem, ut non orem pro vobis! Christus dicit : *Pater, dimitte illis peccatum ; non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34) : Stephanus vero, *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59) ; Paulus autem, *Optabam anathema esse pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3). Moyses dicit, *Si dimittis peccatum illis, dimitte : si vera non, etiam me dele de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32) ; David vero, *Sit manus tua super me, et super domum patris mei* (1. Reg. 24. 17) ; Samuel autem, *Absit a me ita peccare, ut cessem orare pro vobis Dominum* (1. Reg. 12. 23). Quam igitur veniam consequemur, Domino et servis tum novi tum veteris Testamenti concitantibus ad orationem pro inimicis, si

στὴν διορθώσασθαι μαθητοῦ, καὶ ἀναστὰς ἔδειξεν αὐτῷ τὸν τύπον τῶν ἡλῶν, καὶ τὰ τραύματα, εἰπὼν, *Βάλε τὴν χεῖρά σου, καὶ βλέπε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὅσα οὐκ ἔχει*· οὕτω καὶ τότε δείξει τὰ τραύματα καὶ τὸν σταυρὸν, ἵνα δείξῃ ὅτι οὗτος ἦν ἐκεῖνος ὁ σταυρωθεὶς.

ε'. Οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ῥημάτων τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἔστιν ἰδεῖν. Ἐτι γὰρ προσηλωμένος καὶ κωμωδοῦμενος καὶ καταγελοῦμενος τότε καὶ ἐμπυδόμενος, ἔλεγε· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι. Καὶ σταυροῦμενος ὑπὲρ τῶν σταυρῶντων εὐχεται· καίτοι ἐκεῖνοι τὸ ἐναντίον ἔλεγον· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατὰβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομέν σοι*, φησί. Καὶ μὴν [409] διὰ τοῦτο οὐ καταβαίνει ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἐπειδὴ Υἱὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα σταυρωθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. *Κατὰβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ*, φησί, καὶ *πιστεύσομέν σοι*. Ῥήματα ταῦτα, καὶ πρόφασις ἀπιστίας. Τοῦ γὰρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλῷ μείζον ἦν τὸ ἀναστῆναι, τοῦ λίθου ἐπιχειμένου τῷ τάφῳ· τοῦ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλῷ μείζον ἦν τὸ, νεκρὸν δεδεμένον καὶ τετραήμερον ὄντα τὸν Ἀδάραρον μετὰ τῶν χειρῶν ἐξαγαγεῖν τοῦ μνηματός. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἔλεγον· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, σώσον σεαυτὸν*· αὐτὸς δὲ πάντα ἔπραττεν, ὅπως ἐκείνους αἴσθη τοὺς ὀνειδίζοντας αὐτὸν, λέγων· *Ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι. Τί οὖν; ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν; Ἀφῆκεν, εἰ ἐβούλοντο μετανοῆσαι. Εἰ γὰρ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν Παῦλος ἀπόστολος ἐγένετο· εἰ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν εὐθὺς τρισχιλιοὶ ἐπίστευσαν καὶ πεντακισχίλιοι καὶ πολλαὶ μυριάδες. Ὅτι γὰρ πολλαὶ μυριάδες Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἄκουσον τί λέγουσιν οἱ ἀπόστολοι τῷ Παύλῳ· *Θεοῦ, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων*;

Μιμησώμεθα τοίνυν τὸν Δεσπότην, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχώμεθα. Πάλιν γὰρ αὐτῆς ἐπιλαμβάνομαι τῆς παραινέσεως· πέμπτην ἔχω διαλεγον ἡμέραν ὑπὲρ ταύτης ὑμῖν τῆς ὑποθέσεως διαλεγόμενος, οὐχὶ καταγινώσκων ὡμὸν παρακοήν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ μάλιστα ἐπιζῶν ὅτι πεισθήσεσθε. Εἰ δὲ τινὲς εἰσι σκληροὶ καὶ ὀργίλοι καὶ δυσανάγωγοι, ὥστε παρακοῦσαι τῶν περὶ τῆς εὐχῆς ῥηθέντων, κἂν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν αἰδεσθέντες ἀπόθωνται ποτε τὴν ἔχθραν καὶ τὴν μικροψυχίαν. Μιμησαί σου τὸν Δεσπότην· ἔσταυρωτο, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρῶντων τῷ Πατρὶ διελέγετο. Καὶ πῶς δύναμαι, φησί, τὸν Δεσπότην μιμήσασθαι; Ἐὰν θέλῃς, δύνασαι. Εἰ μὴ γὰρ οἶδός τε ἡς μιμήσασθαι, πῶς ἔλεγε, *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*; Εἰ μὴ δυνατόν ἦν μιμήσασθαι, οὐκ ἂν ἔλεγον ὁ Παῦλος· *Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστός*. Πλὴν ἄλλ' οὐ βούλει τὸν Δεσπότην μιμήσασθαι; μίμησαι τὸν σύνδουλον, Στέφανον λέγων τὸν ἀπόστολον· καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸν Δεσπότην ἐμιμήσατο. Καὶ καθάπερ ὁ Χριστὸς μεταξὺ τῶν σταυρῶντων, ἀφελὶς τὸν σταυρὸν, ἀφελὶς τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὑπὲρ τῶν σταυρῶντων παρακαλῇ τὸν Πατέρα· οὕτω καὶ ὁ δοῦλος μεταξὺ τῶν λιθαζόντων, βαλλόμενος ὑπὸ πάντων, δεχόμενος τὰς βολὰς τῶν λίθων, καὶ τὰς δόνας τὰς ἐκ τοῦτων γινομένης ἀφελὶς, ἔλεγε· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Εἶδες πῶς διαλέγεται ὁ Υἱός; εἶδες πῶς δέεται ὁ δοῦλος; Ἐκεῖνός φησι· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν*

ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν· οὕτως δὲ φησι· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι μετὰ σπουδῆς εὐχεται, οὐχ ἀπλῶς εὐχεται ἐστὼς καὶ καταλεωόμενος, ἀλλὰ θεὸς τὰ γόνата εἶπε μετὰ κατανύξεως, μετὰ πολλῆς συμπαθείας. Βούλει σοι δείξω καὶ ἄλλον σύνδουλον πολλῷ μείζονα ἐκεῖνον παθόντα; Ὁ Παῦλος φησιν· *Υπὸ Ἰουδαίων τρίς ἐρράβδισθην, ἀπαξ ἐλιθάσθην, ρυγχήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα*. Τί οὖν μετὰ ταῦτα; *Ἡγχομήν*, φησιν, *αὐτὸς ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα*. Θέλεις καὶ ἄλλον [410] ἰδεῖν, οὐκ ἀπὸ τῆς Καινῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς; Τοῦτο γὰρ ἔστι μάλιστα τὸ θαυμαστόν, ὅτι ἔπου οὐκ ἐκελεύοντο τοὺς ἐχθροὺς φιλεῖν, ἀλλ' ὀφθαλμὸν ἐκκίπτειν ἀντ' ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ τοῖς ἰσοῖς ἀμείψασθαι καχοῖς, πρὸς ἀποστολικὴν ἐβθασαν φιλοσοφίαν. Ἀκούσον τί φησιν ὁ Μωϋσῆς, ὁ λιθασθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων πολλάκις, καὶ καταφρονηθεὶς ὑπ' αὐτῶν· *Εἰ μὲν ἀφῆλς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἐγραψας*. Ὅρξ ἔκαστον τὴν τῶν ἄλλων ἀσφάλειαν πρὸ τῆς οικείας σωτηρίας τιθεμένης; Οὐδὲν ἡμαρτες· καὶ τί βούλει κοινωνῆσαι αὐτοῖς τῆς τιμωρίας; Ὅτι οὐ σφόδρα αἰσθάνομαι, φησί, τῆς εὐπραγίας, ἐτέρων πασχόντων κακῶς. Ἦρκει μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἡμῖν τὰ παραδείγματα· ἵνα δὲ ἐκ περισυίας διορθώσωμεν ἑαυτοὺς, καὶ ἔτερον τὰ αὐτὰ φιλοσοφοῦντα πειράσομαι^α. Καὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ, ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ πρῶτος, τοῦ στρατοπέδου παντὸς κατεξαναστάντος αὐτοῦ, καὶ τὸν υἱὸν καθοπλίσαντος τὸν Ἀδεσάλωμ, καὶ ἐπιθεμένου τῇ τυραννίδι, καὶ βουληθέντος αὐτὸν σφάζει, εἶτα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦτο παροξυνθέντος (τί γὰρ εἰ καὶ πρόφασιν ἔτερον ἐπέθηκε τῇ σφαγῇ;) καὶ τὸν ἄγγελον πέμψαντος ῥομφαίαν ἐσπασμένον, καὶ τὴν πληγὴν ἐπιφερόντα θνῄσκειν, ὁρῶν ἀπολλυμένους ἅπαντας, τί φησιν; *Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ γὰρ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα. Γενέσθω ἐπ' ἐμὲ ἡ χεῖρ σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου*. Ὅρξ πάλιν συγγενὴ τὰ κατορθώματα; Βούλει σοι δείξω καὶ ἄλλον; οὐδὲ γὰρ ἑτέρου τὰ αὐτὰ φιλοσοφοῦντος ἀπορήτομεν. Σαμουὴλ ὁ προφῆτης ἐκεῖνος ὕβρισθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀπεχειροτονήθη, ἡτιμάρθη οὕτως, ὡς τὸν Θεὸν θελήσαι αὐτὸν παραμυθήσασθαι καὶ εἰπεῖν· *Οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ' ἐμέ*. Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἐξουθενηθεὶς, ὁ ὕβριστεὶς; *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο*, φησιν, *ἁμαρτεῖν οὕτως, ὡς διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὧν τῷ Κυρίῳ*. Ἀμαρτίαν ἐνόμισεν εἶναι, τὸ μὴ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Μὴ γένοιτο γὰρ μοι ἁμαρτεῖν οὕτως, ὡς μὴ προσεύχεσθαι ὑπὲρ ὧν. Ὁ Χριστὸς λέγει· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν. Ὁ Στέφανος λέγει· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Ὁ Παῦλος λέγει· *Ἡγχομήν ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα*. Ὁ Μωϋσῆς λέγει· *Εἰ μὲν ἀφῆλς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἐγραψας*. Ὁ Δαυὶδ λέγει· *Γενέσθω ἡ χεῖρ σου ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου*. Ὁ Σαμουὴλ λέγει· *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρτεῖν τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὧν τῷ Κυρίῳ*. Ποίας οὖν τύχωμεν συγγνώμης, εἰπέ μοι, τοῦ Δεσπότη, τῶν δούλων, τῶν ἀπὸ τῆς Καινῆς, τῶν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς, πάντων ἡμᾶς ὠβούντων εἰς τὴν

^α Forte δείξει πειράσομαι. Savil.

ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχῆν, αὐτοὶ τὸ ἐναντίον ποιοῦντες, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν εὐχόμενοι; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ, ἀδελφοί. Καὶ γὰρ ὅσῳ πλείονα τὰ παραδείγματα, τοσοῦτω, ἐὰν μὴ μιμησώμεθα, μείζων ἡ κόλασις. Μείζων τὸ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι τοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων· οὐδὲ γὰρ οὕτως ὑμᾶς ὠφελεῖ ἐκεῖνο, ὥς τοῦτο. Ἐὰν γὰρ φιλήτε τοὺς φιλοῦντας ὑμᾶς, οὐδὲν μέγα ποιεῖτε, φησί· καὶ γὰρ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν. Ὡστε ἐὰν ὑπὲρ τῶν φίλων εὐξώμεθα, οὐδέπω τῶν ἐθνικῶν ἢ τελωνῶν ἐγενόμεθα βελτίους· ὅταν δὲ

τοὺς ἐχθροὺς φιλήσωμεν, τοῦ Θεοῦ κατὰ δύναμιν [411] ἀνθρωπίνην ὅμοιοι γεγόναμεν, ὅτι τὸν ἡλίον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πορνηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Γενώμεθα τοίνυν ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς. Γίνεσθε γὰρ, φησὶν, ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καταξιώθωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν σταυρὸν, ἐλέχθη εἰς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην Παρασκευὴν· καὶ εἰς τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ληστοῦ, καὶ ὅτι χρὴ ἡμᾶς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι.

Ὁμιλία β'.

α'. Ἐορτὴν ἄγομεν σήμερον καὶ πανήγυριν, ἀγαπητοί· ὁ γὰρ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τυγχάνει τοῖς ἡλοῖς πεπαρμένος. Καὶ μὴ ξενησθῆς, εἰ τοῦ πράγματος σκυθρωποῦ τυγχάνοντος ἡμεῖς ἑορτάζομεν· τοιαῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ πνευματικὰ, ἀπεναντίας τῇ συνηθείᾳ τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐστί. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο ἀκριβοῶς, ὁ σταυρὸς πρότερον καταδίκης ὄνομα καὶ τιμωρίας ἦν, νῦν δὲ πρᾶγμα γέγονε τίμιον καὶ ποθεινόν· ὁ σταυρὸς πρότερον αἰσχύνῃς ἦν καὶ κολάσεως ὑπόθεσις, νῦν δὲ γέγονε δόξης καὶ τιμῆς ἀφορμή. Καὶ ὅτι δόξα ὁ σταυρὸς, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί, δόξαν τὸν σταυρὸν καλῶν*. Σταυρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας· σταυρὸς ἡ τῶν μυρίων ἀγαθῶν ὑπόθεσις. Διὰ τοῦτον οἱ πρότερον ἠτιμωμένοι καὶ ἐκπτωτοί, νῦν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν τάξιν ἐδέχθημεν· διὰ τοῦτον οὐκέτι πλανώμεθα, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ γινώσκον· διὰ τοῦτον οἱ ξύλα καὶ λίθους προσκυνοῦντες πρότερον, νῦν ἐπὶ γινώσκον τὸν τῶν πάντων δημιουργόν· διὰ τοῦτον οἱ δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἢ τῆς δικαιοσύνης ἀνήχθημεν· διὰ τοῦτον ἡ γῆ οὐρανὸς λοιπὸν γέγονεν. Οὗτος ἡμᾶς τῆς πλάνης ἡλεσθέρωσεν, οὗτος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγώγησεν, οὗτος καταλλαγὰς Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐποίησεν, οὗτος ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τῆς κακίας ἡμᾶς ἀνασπάσας, εἰς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν ἀνήγαγεν, οὗτος τῶν δαιμόνων τὴν πλάνην ἐσθῆσεν, οὗτος τὴν ἀπάτην καθεῖλε. Διὰ τοῦτον οὐκέτι καπνὸς καὶ κνίσσα καὶ αἱμάτων ἀλόγων ἔκχυσις, ἀλλὰ πανταχοῦ λατρεῖα· πνευματικαί, ὕμνοι καὶ εὐχαί· διὰ τοῦτον δαίμονες δραπετεύουσι, διὰ τοῦτον ὁ διάβολος φυγαδεύεται, διὰ τοῦτον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὴν ἀγγελικὴν πολιτείαν ἀμιλλᾶται, διὰ τοῦτον παρθενία ἐπὶ γῆς πολιτεύεται. Ἀφ' οὗ γὰρ ὁ ἐκ Παρθένου προῆλθε, τῆς ἀρετῆς ταύτης τὴν ὁδὸν ἐπέγνω ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις. Οὗτος ἡμᾶς ἐν σκότει καθημένους ἐφώτισεν, οὗτος ἡμᾶς ἐκ πεπολεμημένων κατήλλαξεν, οὗτος μακρὰν ὄντας ἐγγὺς εἶναι πεποίηκεν, οὗτος ἀπληροτρωμένους ὄντας ὥκειώσεν, οὗτος ξένους γεγονότας, οὐρανοῦ πολίτας κατεσκεύασεν, οὗτος ἡμῖν πολέμων ἀναίρεσις· γέγονεν, οὗτος ἡμῖν εἰρήνης ἀσφάλεια κατέστη. [412]

Διὰ τοῦτον οὐκέτι φοβούμεθα τὰ πεπυρωμένα βῆλη τοῦ διαβόλου· τὴν γὰρ πηγὴν τῆς ζωῆς εὕρομεν· διὰ τοῦτον οὐκ ἐσμεν ἐν χρεῖᾳ· τὸν γὰρ νυμφίον ἀπειλάομεν· διὰ τοῦτον οὐκέτι δεδοίκαμεν τὸν λύκον· τὸν γὰρ ποιμένα τὸν καλὸν ἐπὶ γινώσκον· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Διὰ τοῦτον οὐκέτι φρίττομεν τὸν τύραννον· τῷ γὰρ βασιλεῖ προσεδράμομεν. Ὁρᾷς πόσων ἡμῖν ἀγαθῶν ὑπόθεσις ὁ σταυρὸς; Εἰκότως οὖν ἑορτὴν ἄγομεν. Οὕτω καὶ Παῦλος ἑορτάζειν παραινεί λέγων· *Ὡστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας*. Καὶ τίνας ἔνεκεν ἑορτάζειν ἡμᾶς κελεύεις, ὦ μακάριε Παῦλε; Εἰπὲ τὴν αἰτίαν, *Ὅτι τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν, φησὶν, ἐτύθη Χριστὸς ὁ Θεός*. Ὁρᾷς πῶς ἑορτὴ ὁ σταυρὸς; Ἐμαθες ὅτι διὰ τὸν σταυρὸν κελεύει ἑορτάζειν; Ἐν γὰρ τῷ σταυρῷ ἐτύθη· ὅπου δὲ θυσία, ἐκεῖ ἁμαρτημάτων ἀναίρεσις, ἐκεῖ καταλλαγὴ Δεσπότης, ἐκεῖ ἑορτὴ καὶ χαρὰ. *Τὸ Πάσχα ἡμῶν, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός*. Ποῦ ἐτύθη, εἰπέ; Ἐφ' ὕψι τοῦ σταυροῦ. Καίνον καὶ ξένον τὸ θυσιαστήριον, ἐπειδὴ ξένη καὶ παρηλλαγμένη ἡ θυσία. Ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς· θυσία μὲν, κατὰ σάρκα, ἱερεὺς δὲ κατὰ πνεῦμα· ὁ αὐτὸς καὶ προσήγε καὶ προσήγετο. Ἀκούε πάλιν τοῦ Παύλου λέγοντος· *Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεόν*. Ὅθεν ἀνάγκη ἔχειν τι καὶ τοῦτον, ὃ προσενέγκῃ. Ἰδοὺ τέως προσφέρει. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν φησὶν· *Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς εἰς τὸ πᾶν ἡμέτερον ἀνετεγκέναι ἁμαρτίας*. Ἰδοὺ ἐνταῦθα προστηνέχθη, ἐκεῖ ἑαυτὸν προσήνεγκεν. Εἶδες πῶς καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς ἐγένετο, καὶ θυσιαστήριον ἦν ὁ σταυρὸς; Ἀλλ' ἀναγκαῖον μαθεῖν, τίνας ἔνεκεν οὐκ ἐν τῷ ναβὶ ἡ θυσία προσφέρεται, ἐν τῷ ναβὶ λέγων τῷ Ἰουδαϊκῷ, ἀλλ' ἐξω τῆς πόλεως, ἐξω τῶν τευχῶν. Ἐξω γὰρ τῆς πόλεως ἐσταυρώθη, καθάπερ τις κατὰδίκος, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρῆθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὅτι *καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐλογίσθη*.

Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐξω τῆς πόλεως, ἐφ' ὕψι τοῦ, καὶ οὐχ ὑπὸ στέγην τινά; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ἵνα τοῦ ἀέρος καθάρῃ τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐφ' ὕψι τοῦ, καὶ οὐκ ἐπικειμένης στέγης, ἀλλ' ἀντὶ στέγης ἐπικειμένου τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα καθαρῇ ὁ οὐρανὸς ἅπας, ἐφ' ὕψι τοῦ θυομένου τοῦ προβάτου. Ἐκαθάρθ

* Savil. in marg. εἰς τὴν κορυφὴν.

nos e contrario contra inimicos precemur? Ne, quæso, ne id agamus, fratres. Etenim quanto plura exempla, tanto majus, si eos non initemur, supplicium. Præstantius est pro inimicis, quam pro amicis orare: non enim tantum hinc, quantum inde lucri refertis. Si enim dilexeritis, inquit, eos, qui vos diligunt, nihil magis facitis: etenim et publicani hoc faciunt (Matth. 5. 46). Itaque si pro amicis oremus tantum, ethnicis et publicanis nondum meliores facti sumus. At cum ini-

micos diligimus, Deo pro humana facultate similes efficiamur, *Qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos* (Matth. 5. 45). Simus igitur similes Patris: nam *Estote, inquit, similes Patris vestri, qui in cælis est*, ut regnum cælorum consequi mereamur, gratia et benignitate Domini et Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO IN CRUCEM ET IN CONFESSIONEM LATRONIS, RECITATA IN SANCTA ET MAGNA PARASCEVE,
ET QUOD OPORTEAT PRO INIMICIS ORARE.

HOMILIA II.

1. *Quanta nobis bona Crux afferat.* — Festum hodie: gymus et conventum, carissimi, quoniam Dominus noster clavem est cruci affixus. Neque peregrinum tibi videatur, si cum res odiosa et aversanda fuerit, nos festum diem celebremus. Ejusmodi enim sunt omnia spiritualia, contraria humanæ naturæ. Et ut hoc probe cognoscas, crux prius condemnationis et supplicii nomen erat; at nunc res est venerabilis et desiderabilis. Crux antea delectoris et pœnæ argumentum erat; nunc gloriæ et honoris est occasio: quæque crux sit gloria, audi Christum dicentem: *Pater, clarifica me gloria, quam habui apud te ante mundi constitutionem* (Joan. 17. 5); gloriæ crucem nominans. Crux caput nostræ salutis: crux infinitorum honorum argumentum. Propter hanc nos, qui prius inglorii et rejecti eramus, nunc in filiorum ordinem recepti sumus: propter hanc non oberramus amplius, sed veritatem cognovimus: propter hanc nos, qui prius ligna et lapides adorabamus, nunc omnium rerum Creatorem cognovimus: propter hanc, qui servi peccati eramus, ad libertatem¹ justitiæ erecti sumus: propter hanc terra cælum de cætero facta est. Hæc ab errore nos liberavit, hæc ad veritatem adduxit, hæc reconciliationem Dei cum hominibus instituit, hæc nos ex profundo malitiæ ereptos, in ipsum virtutis fastigium eduxit; hæc errorem dæmonem exinixit, hæc deceptionem e medio sustulit. Propter hanc non est amplius fumus et nidor, et sanguinis bruti effusio; sed ubique cultus spirituales, hymni, laudes, et preces visuntur: propter hanc dæmones fugiunt, diabolusque profligatur: propter hanc humana natura cum angelica vivendi ratione contendit: propter hanc virginitas in terris versatur. Ex quo enim ex Virgine ille prodiit, cognovit humana natura virtutis hujus viam. Hæc nos in tenebris sedentes illuminavit; hæc nos expugnatos et debellatos liberavit; hæc nos, qui procul aberamus, vicinos esse fecit; hæc nos abalienatos domesticos fecit; hæc nos peregrinos factos cæli cives constituit; hæc nobis bella sustulit, pacis securitas effecta est. Propter hanc non formidamus amplius ignita diaboli jacula; tam vitæ fontem invenimus: propter hanc non su-

mus in viduitate; sponsum enim recepimus: propter hanc non timemus amplius lupum; nam bonum pastorem agnovimus: dicit enim, *Ego sum pastor bonus* (Joan. 10. 11). Propter hanc non horremus amplius tyrannum; ad Regem enim accurrimus. Vides quantorum honorum crux sit nobis causa? Jure igitur diem festum agimus. Sic et Paulus monet ut festivitatem agamus his verbis: *Itaque feriemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (1. Cor. 5. 8). Et cujus gratia nos diem festum agere præcipis, o beate Paule? Agendum causam indica. Quia *Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus Deus* (Ibid. 7). Vides quomodo crux sit nobis festum? intellexisti quod propter crucem nos festum celebrare jubet? In cruce enim oblatus est; ubi vero sacrificium, ibi et peccatorum remissio, ibi reconciliatio Domini, ibi festum et gaudium. *Pascha nostrum, inquit, pro nobis immolatus est Christus.* Ubi immolatus est? In excelsa cruce. Novum et peregrinum altare, cum novum et inusitatum fuerit sacrificium. Idem et sacrificium et sacerdos erat, sacrificium secundum carnem, sacerdos secundum spiritum; idem immolavit et immolabatur. Audi iterum Paulum dicentem: *Omnis enim pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum* (Heb. 5. 1. et 8. 3). Unde necesse est et hunc habere aliquid quod offerat. Ecce seipsum offert. Alibi vero iterum ait: *Sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaustiendæ peccata* (Hebr. 9. 28). Ecce hic oblatus est, ibi seipsum obtulit. Vidisti, quomodo idem sacrificium seu victima et sacerdos fuerit: et crux erat altare. Sed disquirendum est, cur non in templo sacrificium offeratur, in templo, inquam, Judaico, sed extra civitatem, extra mœnia. Extra civitatem crucifixus est tamquam damnatus quispiam et reus, ut impleretur illud prophætæ dictum: *Et cum iniquis reputatus est* (Isa. 53. 12).

Extra civitatem cur possus Christus. Templum est jam tota terra. — Quare igitur extra civitatem in edito loco, et non sub tecto quopiam? Non sine causa hoc contigit, sed ut aeris naturam purgaret: idem in excelso loco oblatus est, sub nullo tecto, sed loco tecti cælo superimposito, ut universum cælum mun-

¹ Savil in margine, ad summum.

daretur ove in sublimi loco immolata. Purgatum igitur est cælum, purgata terra. Stillabat enim sanguis ex latere super terram, omnesque ejus maculas et inquinamenta eluit. Et hujus quidem gratia sacrificium hoc sub tecto non peragitur, quare vero non in ipso templo Judaico? Neque hoc temere et sine causa accidit: videlicet ne Judæi hoc sacrificium sibi ut proprium vindicarent, ne putares pro sola illa gente sacrificium hoc oblatum esse: propterea sit extra mœnia, ut discas, generale esse sacrificium, ut discas pro universa terra oblationem esse et communem expiationem institui. Judæis enim ob hoc præcepit Deus, ut tota terra relicta in uno loco immolarent et preces in uno loco funderent. Nam cum tota terra tunc contaminata esset fumo et nidore et idololatrico sanguine, et aliis gentilium inquinamentis, ideo illis unum locum imperavit. Sed cum Christus venit, et extra civitatem mortem obiit, universam terram nuñclavit, omnemque locum orationi idoneum effecit. Vis discere quomodo tota terra in posterum sit templum effecta, et quomodo omnis locus orationi sit destinatus? Audi iterum beatum Paulum dicentem: *In omni loco levantes puras manus sine ira et disceplatione* (1. Tim. 2. 8). Vidisti quomodo terrarum orbem expurgarit? vidisti quomodo ubique puras manus levare possimus? Omnis enim terra de cætero sanctificata est, imo sanctior est illis Judæorum sanctis. Qua ratione? Quia ibi quidem rationis expers, hic vero ratione prædita ovis oblata est. Quanto igitur præstantius id quod rationem habet, eo quod ratione caret, tanto amplior et hic sanctificatio est. Vere igitur crux nobis festum diem parit.

2. *In Cruce cur promissus paradisos.* — Vis et aliud crucis factum præclarissimum, et quod omnem humanam intelligentiam superat, ediscere? Paradisum clausum aperuit hodie: hodie enim latronem in illum introduxit. Duo præclarissima facinora: paradisum reseravit, et latronem introduxit. Reddidit illi antiquam patriam, reduxit in paternam civitatem. *Hodie mecum eris*, inquit, *in paradiso* (Luc. 23. 43). Quid dicis? crucifixus et cruci clavis affixus es, et paradisos promittis? quomodo hæc talia largieris? Atqui Paulus ait: *Crucifixus est ex infirmitate*. Audi vero quæ sequuntur: *Sed vivit ex virtute Dei* (2. Cor. 13. 4). Et rursus alibi: *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Propterea in cruce polliceor, ut et per hanc discas meam potentiam. Cum enim crux sit res injucunda et molesta, ne vultum dejicias ad crucis naturam attendens, sed ut lætus et alacer efficiaris, ad crucifixi potentiam respiciens, ea de causa ille ibi suam tibi virtutem ostendit. Non enim mortuum excitans, non mari imperans, non dæmones increpans, sed crucifixus, clavis affixus, injuria affectus, sputis oblitus, conviciis impetitus, irrisui et ludibrio apud omnes habitus, potuit ad se malam latronis mentem attrahere. Vide utrimque potentiam illius effulgentem. Creaturam concussit, petras disruptit, animam latronis petrâ duriorem cera molliorem effecit. *Hodie mecum eris in paradiso*. Quid

dicis? Cherubim et flammeus ensis custodiunt paradisos, et tu latroni ingressum eo polliceris? Utique, ait. Nam et ego Cherubinatorum Dominus sum, atque ignis et gehennæ, vitæque et mortis potestatem habeo; propterea dicit: *Hodie mecum eris in paradiso*. Cum virtutes illæ Dominum viderint, statim cedent, locumque dabunt. Atqui nullus rex umquam patitur latronem, aut alium quempiam ex famulis secum considerentem in urbem ingredi: at iste humanissimus Dominus hoc fecit: in sanctam suam patriam ingressus latronem secum introducit, non inhonorans paradisos, absit, pedibus latronis, sed hoc ipso magis honorans. Honor enim paradisi est habere talem Dominum, tam potentem et humanum, ut et latronem possit efficere dignum paradisi deliciis. Etenim quando publicanos et meretrices in regnum vocat, non utique id fecit cum regni sui dedecore, sed potius majore cum honore; ostendit enim se esse ejusmodi regni cælorum Dominum qui etiam meretrices et publicanos tam probatos facere queat, ut digni videantur ea, quæ inibi est, gloria et munere. Quemadmodum igitur medicum tum admiramur, cum intuemur eum homines incurabilibus morbis laborantes, depulsa infirmitate, pristinae et puræ sanitati restituere: ita et Christum admirare, carissime, et obstupescere, quia homines immedicabilibus animæ morbis obstrictos potuit et a malitia liberare, et regno cælorum dignos reddere eos, qui ad supremum improbitatis culmen ascenderant. *Hodie mecum eris in paradiso*. Grandis honor, ingens hujus humanitatis magnitudo, inexplicabilis hujus bonitatis immensitas. Nam eo quod paradisos ingreditur, major gloria est quod cum Domino ingreditur. Quid, quæso, accidit? quid latro ejusmodi egit, ut ex improvise de cruce dignus paradiso judicaretur? Breviter, si placet, dicam, latronisque bonitatem et probitatem ostendam. Quando Petrus discipulorum princeps negabat infra, tunc ille supra fixus in cruce confessus est. Et hoc non dixi animo reprehendendi Petrum, absit; sed ut magnanimitatem latronis, et excellentem illis philosophandi rationem demonstrarem. Ille non tulit simplicis pællæ minas; hic totum populum insanientem, et assistentem, et vociferantem, et infinita in crucifixum convicia jactantem conspicatus, non vertit oculos ad injuriam crucifixi; sed fidei oculis omnia hæc prætercurrens, omnique indigna, et quæ impedimento esse poterat, persuasione abjecta, agnovit cælorum Dominum, paucula illa verba proloquutus, quæ illum paradiso dignum ostenderunt: *Memento mei in tuo regno* (Luc. 23. 42). Ne prætervolemus simpliciter hoc dictum, neque pudeat nos magistrum accipere latronem, cujus Dominum nostrum non puduit, quominus primum in paradisos induceret: ne erubescamus magistrum habere hominem illum, qui ante totum humanum genus dignus est habitus conversatione paradisi. Singula igitur verba expendamus, ut et hinc virtutem crucis discamus. Neque enim ad illum, ut ad Petrum et Andream, dixit: *Venite et faciam vos pccatores hominum* (Matth. 4. 13): neque dixit et

τὴν οὐρανὸς, ἐκαθάρθη δὲ καὶ ἡ γῆ. Ἔσταξε γάρ τὸ αἷμα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τὸν μολυσμὸν αὐτῆς ἄπαντα ἐξεκάθηνεν. Ἄλλ' ὑπὸ στέγην μὲν ταύτης ἔνεκεν τῆς αἰτίας οὐ προσφέρεται ἡ θυσία· τίνος δὲ ἔνεκεν οὐχὶ ἐν αὐτῇ τῷ ναῷ τῇ Ἰουδαίῳ; Καὶ τοῦτο πάλιν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα μὴ ἰδιοποιήσονται τὴν θυσίαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ νομίσης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἔχειν μόνου τὴν θυσίαν προσφέρεσθαι, διὰ τοῦτο ἔξω τῆς πόλεως, ἔξω τῶν τειχῶν, ἵνα μάθῃς ὅτι καθολικὴ ἐστὶν ἡ θυσία, ἵνα μάθῃς, ὅτι ὑπὲρ τῆς γῆς ἁπάσης ἐστὶν ἡ προσφορά, καὶ ὅτι κοινὸς τῆς φύσεως ἡμῶν ἁπάσης ἐστὶν ὁ καθαρισμός. Τοῖς μὲν γὰρ Ἰουδαίοις διὰ τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς πᾶσαν τὴν γῆν ἀφίεναι, καὶ εἰς ἓνα τόπον [413] προσφέρειν, εἰς ἓνα τόπον εὐχεσθαι· ἐπειδὴ πᾶσα ἡ γῆ τότε ἀκάθαρτος ἦν ἀπὸ τοῦ καπνοῦ, καὶ τῆς κνίσσης, καὶ τῶν εἰδωλικῶν αἱμάτων, καὶ τῶν ἄλλων μολυσμῶν τῶν Ἑλληνικῶν· διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἓνα τόπον ἐπέταξεν. Ἄλλ' ἐλθὼν ὁ Χριστὸς, καὶ τῆς πόλεως ἔξω παθὼν, πᾶσαν τὴν γῆν ἐκάθηνε, πάντα τόπον εὐκτήριον εἰργάσατο. Βούλει μαθεῖν πῶς πᾶσα ἡ γῆ λοιπὸν ναὸς ἐγένετο, καὶ πῶς πᾶς τόπος εὐκτήριος κατέστη; Ἀκουσον πάλιν τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· Ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντες ὅσιους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ. Εἶδες πῶς ἐκάθηνε τὴν οἰκουμένην; εἶδες πῶς πανταχοῦ ἐπαίρειν ὁσίους χεῖρας δυνάμεθα; Πᾶσα γὰρ ἡ γῆ γέγονεν ἁγία λοιπὸν, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους ἁγίων ἁγιωτέρα. Πῶς; Ὅτε ἐκεῖ μὲν ἄλογον, ἐνταῦθα δὲ λογικὸν προσήχθη πρόβατον. Ὅσῳ τοίνυν χρεῖστον τὸ λογικὸν τοῦ ἀλόγου, τοσοῦτον πλείον ἐνταῦθα καὶ ὁ ἁγιασμός. Ὑποκοῦν ἀληθῶς ἑορτὴ ὁ σταυρός.

β'. Βούλει μαθεῖν αὐτοῦ καὶ ἕτερον κατόρθωμα μέγιστον, πᾶσαν υπερβαίνειν ἀνθρωπίνην διάνοιαν; Τὸν παράδειτον ἀποκεκλεισμένον σήμερον ἀνέψξε· σήμερον γὰρ τὸν ληστὴν εἰσήγαγεν ἐν αὐτῷ. Δύο τὰ μέγιστα κατορθώματα, καὶ τὸν παράδεισον ἀνέψξε, καὶ τὸν ληστὴν εἰσήγαγεν· ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, ἐπανήγαγεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν πατρῴαν πόλιν. *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ*, φησὶν, *ἐν τῷ παραδείσῳ*. Τί λέγεις; ἐσταύρωσαι καὶ προσήλωσαι ἐν τῷ σταυρῷ ἡλοῖς, καὶ παράδεισον ἐπαγγέλλῃ; πῶς οὖν τοιαῦτα χρεῖζη; Καὶ μὴ ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι Ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας· ἀλλ' ἄκουε τῶν ἐπαγομένων· Ἀλλὰ ζῆ, φησὶν, *ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ σταυρῷ νῦν, φησὶν, ἐπαγγέλλομαι, ἵνα καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐμὴν καταμάθῃς δύναμιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρᾶγμα σκυθρωπὸν ἐστίν, ἵνα μὴ κατηφῆς γένῃ τῇ φύσει τοῦ σταυροῦ προσέχων, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ σταυρουμένου δύναμιν ἀποβλέψας, φαιδρὸς ᾗς καὶ γεγανωμένος, διὰ τοῦτο ἐκεῖ ἐπιδείκνυσθαι σοὶ τὴν ἰσχύϊν τὴν ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ νεκρὸν ἀναστήσας, οὐ θαλάττῃ ἐπιτάξας, οὐ δαίμοσιν ἐπιτιμῆσας, ἀλλ' ἐσταυρωμένος, προστηλωμένος, ὑβρίζόμενος, ἐμπτυόμενος, λοιδορούμενος, χλευαζόμενος, παρὰ πάντων διασυρόμενος ἰσχυσεν τὴν πονηρὰν τοῦ ληστοῦ διάνοιαν ἐφ' ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι. Ὅρα ἐκατέρωθεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν διαλάμπουσιν. Τὴν κτίσιν ἐκλόνησε, τὰς πέτρας διέβρῆξε, τὴν πέτρας ἀναισθητοτέρα τοῦ ληστοῦ ψυχῇ χρησὶ μαλακωτέραν εἰργάσατο. *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Τί λέγεις; Τὰ χερουδὶμ ττρεῖ τὸν παράδεισον καὶ ἡ φλογὶν ῥομ-

φαία, καὶ σὺ τῷ ληστῇ τὴν ἐκεῖ εἰσοδὸν ἐπαγγέλλῃ; Ναί, φησὶν. Ἐγὼ γὰρ καὶ τῶν χερουδὶμ εἰμι δεσπότης, καὶ φλογὸς καὶ γεέννης καὶ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχω· διὸ καὶ λέγει· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ἄν ἴδωσι τὸν δεσπότην αἱ δυνάμεις ἐκείναι, εὐθέως παραχωροῦσι καὶ ὑπεξίστανται. Καίτοι γε βασιλεὺς οὐδεὶς ἂν ποτε ἀνάσχοιτο ληστὴν ἀνθρώπων, ἢ ἕτερον τινα τῶν ὁμοδούλων μεθ' [414] ἑαυτοῦ εἰσκαθίσας, οὕτως εἰς τὴν πόλιν εἰσελεύμεν· ὁ δὲ φιλόανθρωπος δεσπότης τοῦτο ἐποίησεν. Εἰς τὴν ἱερὰν γὰρ εἰσιὼν πατρίδα, τὸν ληστὴν μεθ' ἑαυτοῦ εἰσφέρει, οὐχὶ ἀτιμάζων τὸν παράδεισον, μὴ γένοιτο, τοῖς ποσὶ τοῦ ληστοῦ, ἀλλὰ ταύτην μᾶλλον τιμῶν. Τιμὴ γὰρ παραδείσου, τὸ τοιοῦτον ἔχειν δεσπότην, οὕτω δυνατόν καὶ φιλόανθρωπον, ὥς καὶ ληστὴν δύνασθαι ποιῆσαι ἄξιον τῆς τρυφῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ. Καὶ γὰρ ὅτε τελώνας καὶ πόρνας εἰς τὴν βασιλείαν ἐκάλει, οὐ καταισχύνων τὴν βασιλείαν τοῦτο ἐποίει, ἀλλὰ τιμῶν μάστιγι, καὶ δεικνύς ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ Κύριος τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ὥς καὶ πόρνας καὶ τελώνας οὕτως ἐργάσασθαι δοκίμους, ὥς ἀξίους φανῆναι τῆς ἐκεῖ τιμῆς καὶ δωρεᾶς. Καθάπερ οὖν λατρὸν τότε θαυμάζομεν, ὅταν ἴδωμεν ὅτι ἀνθρώπους ἀνιάτα νοσήματα ἔχοντας ἀπαλλάξας τῆς ἀρρώστιας, πρὸς καθαρὰν ὑγίειαν ἐπανήγαγεν· οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν θαύμασον, ἀγαπητέ, καὶ ἐκπλαγῆθι, ὅτι λαβὼν ἀνιάτα νοσήματα ψυχῆς ἔχοντας ἀνθρώπους, ἰσχυσεν καὶ τῆς κακίας ἀπαλλάξαι, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξίους ἀποφῆναι τοὺς πρὸς τὴν ἐσχάτην πονηρίαν ἐληλαχότας. *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Μεγάλη τιμὴ, πολὺ τῆς φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος, ἄφατος ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγαθότητος· τοῦ γὰρ εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθεῖν μεζῶν τιμὴ τὸ μετὰ τοῦ δεσπότητος εἰσελθεῖν. Τί γέγονεν, εἰπέ μοι; τί τοιοῦτον ὁ ληστὴς ἐπεδείξατο, ἵνα ἄθροον παραδείσου ἀξίος φανῇ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ; Βούλει συντόμως εἰπω, καὶ δεῖξω τὸν ληστοῦ τὴν εὐγνωμοσύνην; Ὅτε Πέτρος ἤρνετο κάτω ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος, τότε ἐκείνος ἄνω ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τυγχάνων ὡμολόγησε. Καὶ τοῦτο οὐ τοῦ Πέτρου κατηγορῶν εἶπον, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τοῦ ληστοῦ τὴν μεγαλοψυχίαν δεῖξαι βουλόμενος, καὶ τὴν υπερβάλλουσαν φιλοσοφίαν. Ἐκεῖνος οὐκ ἤνεγκε κόρης ἀπειλὴν εὐτελοῦς· οὕτως δὲ ὁρῶν δῆμον δόλοκληρον μεμνηνὸς καὶ περισπωτῶτα καὶ βωδῶντα καὶ μυρία εἰς τὸν ἐσταυρωμένον λοιδορούμενον, οὐκ εἶδε πρὸς τὴν ὕβριν τοῦ ἐσταυρωμένου, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἄπαντα ταῦτα παραδραμὼν, καὶ τὰ ταπεινὰ καὶ τὰ κωλύματα κάτω ἀφείς, ἐπέγνω τὸν τῶν οὐρανῶν δεσπότην, εἰπὼν τὰ βραχεῖα ἐκεῖνα ῥήματα καὶ τοῦ παραδείσου ἀξίον αὐτὸν ἀποφῆναντα· *Μνήσθητί μου ἐν τῇ βουσίᾳ σου*. Μὴ παραδράμωμεν ἀπλῶς τὸ εἰρημὸν, μὴδὲ ἐπαισχυνθῶμεν διδάσκαλον λαβεῖν τὸν ληστὴν, ὃν οὐκ ἐπησχύνθη ὁ δεσπότης ὁ ἡμέτερος πρῶτον εἰς τὸν παράδεισον εἰσαγαγεῖν· μὴ ἐπαισχυνθῶμεν διδάσκαλον λαβεῖν ἀνθρώπων, πρὸ παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἀξίον φανέντα τῆς πολιτείας τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ. Καθ' ἕκαστον τοῖνυν τῶν ῥημάτων ἐξετάσωμεν, ἵνα μάθωμεν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν· *Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων*· οὐδὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς τοὺς δώδεκα μαθητάς, ὅτι *Καθίστε*

ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρινόντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ὅπως δὲ οὐδὲ ῥήματος αὐτὸν ἤξιωσεν. Οὐδὲ θαύματα εἶδεν, οὐ νεκρὸν ἀνιστάμενον, οὐ δαίμονας ἐλαυνομένους, οὐ θάλατταν εἰκουςαν αὐτοῦ τῷ ἐπιτάγματι. οὐ περὶ βασιλείας αὐτῷ διελέχθη· [415] πῶθεν δὲ ᾗδε; καὶ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα; Ἰδωμεν αὐτοῦ τὴν σύνεσιν τὴν πολλήν. Ἐλοιδορεῖ αὐτόν, φησὶν, ὁ ἕτερος ληστής· καὶ γὰρ ἕτερος ἦν ληστής συνεσταυρωμένος, ἵνα πληρωθῇ τὸ παρὰ τοῦ προφῆτου εἰρημίζον, *ὅτι καὶ μετὰ ἀνέμων ἐλογίσθη.* Ἐβούλοντο γὰρ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ διαβαλεῖν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι, καὶ πανταχόθεν ἐπηρεάζον τοὺς γινομένους· ἀλλὰ διὰ πάντων ἡ ἀλήθεια ἠύξανε, καὶ δι' αὐτῶν τῶν κωλυμάτων λαμπρότερα ἐγίνετο. Ἐλοιδορεῖ τοίνυν αὐτόν ὁ ἕτερος ληστής· εἰς δὲ τις τῶν εὐαγγελιστῶν φησιν, ὅτι ἀμφοτέροι ἐλοιδοροῦν τὸν Ἰησοῦν καὶ τοῦτο δὲ ἀληθές, ὁ καὶ μάλιστα ἐπιτείνει τοῦτου τὴν εὐγνωμοσύνην. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν λοιδορῆσαι μὲν παρὰ τὴν ἀρχὴν, θρόνον δὲ τοσαύτην τὴν μεταβολὴν ἐπιδείξασθαι. Ἐλοιδορεῖ τοίνυν αὐτόν, φησὶν, ὁ ἕτερος ληστής. Εἶδες ληστήν καὶ ληστήν; ἀμφοτέροι ἐν τῷ σταυρῷ, ἀμφοτέροι ἀπὸ πονηρίας, ἀμφοτέροι ἀπὸ βίου ληστικού, ἀλλ' οὐκ ἀμφοτέροι ἐν τοῖς αὐτοῖς· ἀλλ' ὁ μὲν βασιλείαν ἐκληρονόμησεν, ὁ δὲ εἰς γέενναν παρεπέμπετο. Οὕτω καὶ χθὲς, μαθητῆς καὶ μαθηταί· ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς προδοσίαν παρεσκευάζετο, οἱ δὲ πρὸς διακονίαν εὐτρεπίζοντο· καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔλεγε τοῖς Φαρισαίοις· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν;* οὗτοι δὲ προσήλθον τῷ Ἰησοῦ λέγοντες· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμῶμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα;* Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ληστής καὶ ληστής· ἀλλ' ὁ μὲν ἐλοιδορεῖτο, ὁ δὲ ἐπιστοιμίζει· ὁ μὲν βλασφημεῖ, ὁ δὲ ἐγκρατεῖ, καὶ ταῦτα ὁρῶν ἐσταυρωμένον αὐτόν, κατακχιρμυένον, τὸν δῆμον κάτωθεν λοιδοροῦμενον, ἐπιβούντα μέγала· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων αὐτὸν παρέτρεψεν, οὐδὲ τῆς προσηκούσης δόξης ἀπήγαγεν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐτέρῳ ληστῇ σφοδρῶς ἐπιτίθεται, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· *Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν σὺ;*

γ'. Εἶδες παρῆρσιαν ληστοῦ; εἶδες πῶς οὐδὲ ἐν σταυρῷ τῆς οἰκείας τέχνης ἐπιλανθάνεται, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁμολογίας αὐτῆς ληστεύει τὴν βασιλείαν; Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν σὺ, φησὶν; Εἶδες παρῆρσιαν ἐν σταυρῷ; εἶδες φιλοσοφίαν, εἶδες εὐλάβειαν; Ὅτι γὰρ ἐν αὐτῷ ἦν, ὅτι τὰς φρένας ὅλως εἶχε τοῖς ἥλοις ἐμπεπαρμένος, καὶ τὰς ἐκ τῶν ἥλων ὀδύνας ὑπομένων τὰς ἀφορήτους, οὐχὶ θαυμάζεσθαι ἄξιός τοῦ γενναίου φρονήματος ἔνεκα; Ἐγὼ μὲν οὐ θαυμάζεσθαι μόνον ἄξιον, ἀλλὰ καὶ μακαρίζεσθαι αὐτὸν δικαίως ἂν εἴποιμι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐπεστρέφετο πρὸς τὰς ἀλληθόνας, ἀλλ' ἀφελὲς τὰ κατ' αὐτόν, τὰ ἐτέρου ἐφρόντιζε, καὶ ὅπως ἐκεῖνον ἐξαρπάσῃ τῆς πλάνης, καὶ διδάσκαλος γένηται ἐν σταυρῷ, ἐσπούδαζεν. Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν, φησὶ, σὺ; Μονονουχὶ λέγει πρὸς αὐτόν· Μὴ τῷ κάτω δικαστηρίῳ πρόσεχε, μὴ ἀπὸ τῶν ὁρωμένων ψηφίζου, μὴ τὰ γινόμενα μόνον ὄρα· ἔστιν ἕτερος κριτὴς ὁράτος, ἀδέκαστος ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, παραλογισθῆναι μὴ δυνάμενον. Μὴ τοίνυν ἴδῃς, ὅτι κατεκρίθη κάτω· ἀλλὰ τὰ ἄνω οὐ τοιαῦτα. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἐν τῷ κάτω δικαστηρίῳ καὶ ἀνεύθυνοι πολλοὶ καὶ καταδικάζονται, καὶ ὑπεύθυνοι ἀψίενται, [416] καὶ δίκαιαι κατακρίνονται, καὶ

ἀδικοὶ διαφεύγουσι. Τὰ μὲν γὰρ ἐκόντες τῶν κρινομένων, τὰ δὲ ἄκοντες διαφθείρουσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων· ἡ γὰρ ἀγνοοῦντες τὸ δίκαιον καὶ ἀπατηθέντες, ἡ ἰδόντες μὲν, ὑπὸ χρημάτων δὲ διαφθαρέντες προέδωκαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ κατεψήφισαν τοὺς ἀνευθύνων. Ἄνω δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν. Ὁ Θεὸς γὰρ κριτὴς δίκαιος, καὶ τὸ κρίμα αὐτοῦ ὡς φῶς ἐξελεύσεται· οὐκ ἔχει σκότος, οὐκ ἔχει ἀποκρυβὴν, οὐδεμίαν δέχεται πασπατροπήν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ ἐκεῖνος, ὅτι κατεδικάσθη κάτω, τί αὐτῷ συνηγορεῖς; ἀνῆγαγεν αὐτόν ἐπὶ τὸ ἄνω δικαστήριον, ἐπὶ τὸ βῆμα τὸ φοβερόν, ἐπὶ τὸ κριτήριον τὸ ἀδέκαστον, ἐπὶ τὴν ἀπαράλογιστον δικαστήν, ἀνέμνησεν αὐτόν ἐκεῖνου τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου. Ἐκεῖ βλέπε, φησὶ, καὶ οὐκ οἴσεις τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον, οὐδὲ στήση μετὰ τῶν κάτω ἀνθρώπων, ἀλλὰ θαυμάσεις, καὶ ἀποδείξῃ τὴν ἀνωθεν κρίσιν. Οὐδὲ φοβῆ, φησὶ, τὸν Θεὸν σὺ; Εἶδες φιλοσοφίαν ληστοῦ, εἶδες σύνεσιν, εἶδες διδασκαλίαν; ἀθρόον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέπτη. Καὶ ὅρα αὐτὸν ἀποστολικὸν νόμον ᾗδῃ πληροῦντα, καὶ οὐκ τὰ ἑαυτοῦ μόνον σκοποῦντα, ἀλλὰ πάντα ποιοῦντα καὶ πραγματευόμενον, ὥστε καὶ ἐκεῖνον τῆς πλάνης ἀπαλλάξαι, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγαγεῖν. Εἰπὼν γὰρ, *Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν σὺ,* ἐπήγαγεν, *Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι* ἐσμεν. Σκόπει ἐξομολόγησιν ἀπρητισμένην. Τί ἐστὶν, Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμεν; Ἐν τῇ αὐτῇ, φησὶ, κολάσει· καὶ ἡμεῖς γὰρ ἐν σταυρῷ ἐσμεν. Ἐκεῖνον τοίνυν ὀνειδίζων, σαυτὸν πρὸς ἐκεῖνον βάλλεις ταῖς λοιδορίαις. Ὅσπερ οὖν ὁ ἐν ἀμαρτήμασιν ὢν, καὶ ἕτερον καταδικάζων, ἑαυτὸν πρὸς ἐκεῖνον καταδικάζει· οὕτω καὶ ὁ ἐν συμφορᾷ ὢν, καὶ ὀνειδίζων ἐτέρου συμφορὰν, ἑαυτὸν πρὸς ἐκεῖνον ὀνειδίζει. *Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι,* φησὶν, ἐσμέν. Ἀποστολικὸν αὐτῷ νόμον ἀναγινώσκει, εὐαγγελικὰ ῥήματα λέγοντα· *Μὴ κρινετε, ἵνα μὴ κριθῆτε.* Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμεν. Τί ποιεῖς, ὦ ληστή; κοινωνὸν ὑμῶν αὐτὸν ποιεῖς λέγων, Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμεν; Οὐχί, φησὶν· ἐπάγω τὴν διόρθωσιν διὰ τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἡμεῖς μὲν,* φησὶ, *δικαιῶς· ἄξια γὰρ ὧν ἐποιήσαμεν ἀπολαμβάνομεν.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὅτι εἶπεν, Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμεν, νομίσης ὅτι κοινωνὸν αὐτόν τῆς ἀμαρτίας ἐποίησε, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν διόρθωσιν, καὶ φησιν· *Ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐποιήσαμεν ἀπολαμβάνομεν.* Εἶδες ἐξομολόγησιν τελείαν ἐν σταυρῷ; εἶδες πῶς ἀπενίφαστο διὰ τῶν ῥημάτων τὰ ἀμαρτήματα; εἶδες πῶς ἐπλήρωσεν ἐκεῖνο τὸ προφητικὸν παράγγελμα· *Λέγε σὺ τὰς ἀνεμίους σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς;* Οὐδεὶς αὐτὸν ἠνάγκασεν, οὐδεὶς κατηγορήσεν, οὐδεὶς ἐπέθετο· αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορὸς γίνεται· διὰ τοῦτο οὐδένα λοιπὸν εἶχεν ἕτερον κατηγορον. Προλαβὼν γὰρ ἤρπασε τὴν τάξιν τοῦ κατηγοροῦ, καὶ ἑαυτὸν ἐστηλίτευσεν λέγων· *Ἡμεῖς δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἐπραξεν.* Εἶδες εὐλάβειαν ἐπιτεταμένην; Ὅτε δὴ κατηγορήσεν ἑαυτοῦ, ὅτε ἐξεπόμευσεν [417] τὰ κατ' αὐτόν, ὅτε ἀπελογήσατο ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου εἰπὼν, ὅτι *Ἡμεῖς μὲν δικαίως, οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἐπραξε·* τότε καὶ τὴν ἐκεί-

illum ut ad duodecim discipulos, *Sedebitis super duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. 19. 28)*. Plane vero neque verbo illum dignatus est: neque miracula vidit, non mortuos excitatos, non dæmones expulsos, non inare imperio ejus obtemperans, neque de regno cum illo verba fecit: unde autem vel regni nomen novit? Videamus quanta intelligentia præditus fuerit. Conviciis insectabatur illum, inquit, alter latro. Etenim et alter latro crucifixus erat, ut impleretur illud prophetæ dictum: *Quia cum iniquis reputatus est (Isai. 53. 12)*. Volebant namque insipientes Judæi gloriam etiam ejus traducere: et undequaque iis, quæ accidebant, insultabant; sed per illa omnia excrevit veritas, et per ipsa obstacula splendorior, et manifestior evasit. Conviciabatur ergo ei alter latro: unus vero evangelistarum dicit, ambos in Jesum convicia jecisse (*Marc. 15. 32*): et hoc verum est, et maxime hujus probitatem intendit. Nam probabile est principio quidem ipsum conviciatum fuisse, derepente autem tantam mutationem subiisse: conviciabatur ergo, inquit, alter latro. Vides latronem, et latronem? ambo in cruce, ambo ab improbitate, ambo a vita prædatoria arrepti, sed non ambo in iisdem: nam alter regnum heres adiit, alter in gehennam demissus est. Ita et heri discipulus et discipuli: sed ille ad prodicionem accingebatur, isti ad ministerium sese præparabant: ille Phariseis dicebat: *Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam (Matth. 26. 15. et 17)*? isti accedebant ad Jesum dicentes: *Ubi vis paremus tibi manducare Pascha?* Ita et hic latro, et latro: at ille conviciabatur, hic convicianti os obstruit; ille blasphematur, hic vero objurgatur; et hæc, cum aspiceret illum crucifixum, condemnatum, populum infra conviciantem, grandi voce vociferantem, sed tamen nihil horum illum transversum egit, aut a conveniente existimatione abduxit, sed et alterum latronem graviter increpat, his ad illum verbis usus: *Neque tu times Deum?*

3. Vidisti libertatem latronis? vidisti quomodo neque in cruce artis suæ obliviscitur, sed per ipsam confessionem prædatur regnum? *Neque tu times Deum?* inquit. Vidisti libertatem in cruce, vidisti philosophiam, vidisti reverentiam? Quod enim sibi præsens fuerit quod de statu mentis non dejectus, etsi clavis affixus, immensusque cruciatus ex clavis ortos perpesus: an non eum admirari æquum est, ob tam generosam animi constantiam? Non solum dignum dixerim quem admiremur, sed quem beatum prædicemus. Etenim non solum non advertit mentem ad cruciatus, sed omnibus suis relictis, res alterius curabat: et ut illum ab errore eriperet, et magister ejus in cruce fieret, omni ope studebat. *Nec tu times Deum?* inquit. Tantum non ad illum dicit: Ne solum attendas ad id quod apud homines est tribunal, ne ex iis, quæ vides rem æstimes; ne ea quæ sunt tantummodo intuearis: est alius judex invisibilis, incorruptum et sincerum est ejus tribunal, nec decipi aut a vero delecti potest. Ne te moveat, quod infra condemnatus est, sed quæ supra sunt, ea talia non sunt. In iudicio

enim quod hic agitur, sæpe etiam innocentes condemnantur, et nocentes dimittuntur, justi pœnis addicuntur, et injusti effugiant. Et plerique mortalium judicia corrumpunt partim lubentes, partim nolentes. Vel enim jus et fas ignorantes, et decepti, vel videntes quidem, pecuniis vero corrupti prodiderunt veritatem, et contra innocentes sententiam tulerunt. At supra nihil horum locum habet. Nam Deus judex justus est, et judicium ejus ut lumen egredietur: tenebris caret, nullas habet latebras, nec illo modo de recta semita dejici potest. Ne enim ille diceret, Apud homines jam condemnatus est, quid ei patrocinaris? duxit eum ad supernum iudicium, ad terribile illud tribunal, ad forum illud incorruptum, ad judicem, quem nullis rationibus in errorem inducere licet: revocavit ei in memoriam tremendum illud iudicium. Eo, inquit, respice, et non feres condemnationis sententiam, neque infra cum hominum turba consistes, sed admiraberis et approbabis iudicium cælestis. *Neque tu times Deum?* inquit. Vidisti philosophiam latronis, vidisti intellectum, vidisti doctrinam? confestim a cruce ad cælum tetendit. Vide quomodo apostolicam legem impleat, nec sua tantum curet, sed omnia faciat et molietur, ut alterum ab errore exsolvat et ad veritatem traducat. Cum enim dixisset, *Neque tu times Deum?* addidit: *Quia in eadem damnatione sumus (Luc. 23. 40)*. Considera confessionem absolutam. Quid est, *In eadem damnatione sumus?* In eadem, inquit, pœna; nam et nos in cruce sumus. Ergo cum illum opprobriis appetis, te ipsum prius conviciis inaccessis. Quemadmodum igitur is, qui peccatis obstrictus alterum condemnat, se ante illum condemnat: sic et is qui calamitate pressus alteri calamitatem exprobrat, sibi ipsi prius quam alteri calamitatem exprobrat. *In eadem*, inquit, *damnatione sumus*. Apostolicam ipsi legem evangelicæ consonam recitat: *Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)*. *Quia in eadem damnatione sumus*. Quid facis, o latro? num vestri participem illum facis, cum ais, *In eadem damnatione sumus?* Nequaquam, inquit: corrigo dictum per ea, quæ mox sequuntur: *Et nos quidem*, inquit, *juste digna enim factis recipimus (Luc. 23. 41)*. Ne enim audito, quod dixit, *In eadem damnatione sumus*, putares, quod Christum scelerum participem fecisset; ideo seipsum quasi corrigens adjecit: *Nos quidem juste: nam digna factis recipimus*. Vides confessionem perfectam in cruce? vides quomodo his verbis peccata sua eluerit? vides quomodo propheticum illud monitum impleverit: *Dic primus tuas iniquitates, ut justificeris (Isai. 43. 26)*? Nemo illum coegit, nemo accusavit, nemo institit: ipse sui ipsius fit accusator: quæ de causa in posterum omni accusatore caruit. Antevertens enim partes accusatoris sibi sumpsit, et seipsum, quis esset, publice prodidit his verbis *Nos juste; nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali egit*. Vides reverentiam longe lateque diffusam? Quando seipsum accusarat, quando arcana pectoris sui exprompserat, quando pro Domino defensionem instituerat: *Nos quidem juste, hic vero*

nihil mali egit. tunc et supplicationem offerre ausus fuit his verbis : *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum*. Non ausus fuit prius dicere, *Memento mei*, quoadusque per confessionem sese a sordibus peccatorum expurgavit; quoadusque seipsum condemnans, justum et innocentem effecit; quoadusque per accusationem scelera deposuit.

Confessio peccatorum. — Vides quantum possit confessio etiam in ipsa cruce? Hæc audiens, carissime, ne desperes teipsum: sed infinitam benignitatis divinæ magnitudinem tecum reputans, properes ad enenationem peccatorum. Si enim latronem in cruce tanto honore dignatus est, multo magis nos insita sua benignitate dignabitur, si voluerimus peccatorum confessionem instituere. Ut igitur et nos benignitate illius perfruamur, peccata propria confiteri ne erubescamus: magna enim confessionis vis est, et multa ejus potentia. Ecce enim et iste confessus est, et paradisum reperit apertum: confessus est, libertatemque loquendi ac regnum petendi adeptus est is qui latro fuerat. Ad id enim usque tempus non petivit regnum cælorum. Unde, dic mihi, o latro, regni recordatus es? quid ejus simile nunc vidisti? Quæ vides, clavi sunt et crux et accusationes et scommata et convicia. Utiq; inquit: nam ipsa crux regni mihi videtur symbolum esse. Propterea ipsum Regem voco, quia ipsum video crucifixum: regis enim est, pro subditis mori. Ipsemet dixit: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus* (Joan. 10. 11). Igitur et bonus rex animam suam ponit pro subditis. Cum ergo animam suam posuerit, eapropter Regem nomino. *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum*.

4. Vis discere quomodo crux sit regni nota et symbolum et quam incluta res sit? Non reliquit ipsam in terra, sed duxit eam in cælum. Unde hoc liquet? Cum ipso ventura est in secundo ejus et glorioso adventu. Sed videamus quando cum ipso sit ventura. Audi ipsum Christum dicentem: *Si dixerint vobis, Ecce in penetralibus est Christus, ecce in solitudine, ne exeatis* (Matth. 24. 26). De secundo suo adventu hæc dicit, propter falsos Christos, et propter pseudoprophetas, et propter Antichristum, ne quis circumventus in illum incidat. Cum enim Antichristus ante Christum venturus sit, Ne, inquit, pastorem quærentes incidatis in lupum, ob id indico vobis certum indicium et argumentum pastoris præsentis: cujus primus adventus licet occultus fuerit; ne tamen existimetis talem etiam fore secundum. Nam ille merito occultus fuit: venit enim quærare quod perierat; iste vero non ita erit, at quomodo? dic et doce. *Sicut*, inquit, *exit fulgur ab Oriente et apparet usque in Occidentem: ita erit et adventus Filii hominis* (Ibid. v. 27). Derepente omnibus apparebit: non necesse erit, ut quisquam interroget. Quemadmodum enim facto fulgure non opus habemus inquirere, num fulgur exstiterit: ita in secundo illo adventu necesse non erit quærare, num Christus venerit. At vero necdum id quod quærebatur, diximus, num videlicet cum cruce sit venturus. Audi igitur, quomodo et hoc manifeste explicet.

Tunc, inquit, hoc est, cum venero, *sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum* (Matth. 24. 29). Tanta enim tunc erit lucis copia, ut etiam lucidissima sidera sint abscondenda: *Nam et stellæ*, inquit, *cadent, et sic signum Filii hominis apparebit in cælo*. Vides quanta sit excellentia hujus signi, quanta claritas, quantus fulgor? Sol obtenebratur, et luna non splendet, astra cadunt: illud vero solum apparet, ut intelligas illud et luna splendidius, et sole fulgentius esse. Quemadmodum enim rege ingrediente, exercitus præeuntes signa humeris ferunt, regisque ingressum annuntiant: sic et Domino omnis creaturæ de cælis descendente, exercitus angelorum et archangelorum signum illud ferunt, et regium ingressum nobis annuntiant. *Tunc*, inquit, *et Virtutes cælorum commovebuntur* (Ibid.), angelos et archangelos et omnes illas inaspectabiles Potestates intelligens: tremor enim illos apprehendet multusque timor et horror. At cujus gratia, dic, quæso, Virtutes etiam illæ percelluntur? Merito. Terribile erit illud tribunal, de universa hominum natura tunc judicabitur, et rationem illa reddet, et terribili tribunali adistet. Cur autem angeli tunc tremunt, et incorporeæ illæ Virtutes formidant? neque enim de illis judicabitur. Quemadmodum iudice nocentes condemnante, et in solio excelso considente, non solum sontes, sed et qui ex eodem ordine circumstant, nec cujusquam mali sibi conscii sunt, nihilominus timent et horrescunt formidine judicis: ita et tunc, cum de natura judicabitur, et rationes ob commissa piacula reposcentur, etiam illi, qui nihil sibi sciunt angeli, et reliquæ Virtutes metuunt et tremunt propter minas Judicis. Et hoc quidem jam intelleximus: cujus vero gratia (a), et quare crucem habens venturus est? Disce et hujus rei causam. Ut enim ex ipsis operibus illi, qui eum crucifixerunt, propriam insipientiam cognoscant, ipsam illis ostendit crucem, qua eorum redarguatur insania. Et ut intelligas, eum propterea crucem ferre, ut illos confundat et increpet; audi evangelistam dicentem. *Tunc apparebit signum Filii hominis, et plangent omnes tribus terræ* (Ibid. v. 30), videntes accusatorem, et agnoscentes peccatum suum. Et quid miraris, quod crucem ferens veniat? ipsa vulnera secum ferens veniet. Et undenam liquet eum sua vulnera secum ferentem venturum esse? Audi prophetam dicentem: *Videbunt in quem confixerunt* (Zach. 12. 10). Sicut enim cum Thoma egit, volens incredulitatem discipuli emendare, ostenditque ei fixuram clavorum et ipsas cicatrices, et ait: *Mitte digitum tuum huc, et infer manum tuam* (Joan. 20. 27), et vide, quia spiritus carnem et ossa non habet (Luc. 24. 39), ut illi monstraret, se vere resurrexisse: sic et tunc fert vulnera et crucem, ut eis ostendat se illum esse, quem crucifixerunt. Magnum ergo bonum et salutare, et evidens argumentum divinæ benevolentiae.

5. Quin imo non solum crux, sed et ipsa in cruce prolata verba inenarrabilem ejus humanitatem decla-

(a) Hunc locum inter alia refert S. Leo Papa ad calcem Epistolæ 434, ubi magis sensum quam verba exprimit.

σιαν προσαγαγεῖν ἐδάρρησε, λέγων· *Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Οὐκ ἐτόλμας πρότερον εἰπεῖν, *Μνήσθητί μου*, ἕως ὅτε διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἐκάθηρεν ἑαυτὸν τοῦ ρύπου τῶν ἁμαρτημάτων, ἕως ὅτε καταδικάσας ἑαυτὸν ἀνεύθυνον εἰργάσατο, ἕως ὅτε διὰ τῆς κατηγορίας ἀπέθετο τὰ πλημμελήματα.

Ὅρᾷ πόσον ἰσχύει ἐξομολόγησις καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ· Ταῦτα ἀκούων, ἀγαπητὲ, μηδέποτε ἀπογῆρας σαυτοῦ, ἀλλ' ἐννοῶν τὸ ἀφαιρῶν μέγεθος τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἐπείγου πρὸς τὴν τῶν ἡμαρτημάτων διόρθωσιν. Εἰ γὰρ ἐν σταυρῷ ὄντα τὸν ληστὴν τοσαύτης ἡξίως τῆς φιλοτιμίας, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τῆς οἰκείας ἀξίως φιλανθρωπίας, εἰ βουλευθῆμεν τῶν πεπλημμελημένων τὴν ἐξομολόγησιν ποιήσασθαι. Ἵνα τοίνυν καὶ ἡμεῖς τῆς παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολαύσωμεν, ἐξομολογεῖσθαι τὰ ἑαυτῶν ἁμαρτήματα μὴ ἐπαισχυνόμεθα· μεγάλη γὰρ τῆς ἐξομολογήσεως ἡ ἰσχὺς, καὶ πολλὴ ταύτης ἡ δύναμις. Ἰδοὺ γὰρ καὶ οὗτος ἐξωμολογήσατο, καὶ τὸν παράδοξον εὗρεν ἀνευγμένον· ἐξωμολογήσατο, καὶ παρῆρθεσιαν ἔλαβεν, ὃ ἐν ληστειᾷ ὢν, βασιλεῖαν αἰτήσας. Μέχρις ἐκείνου τοῦ καιροῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν οὐκ ἤτησε. Πόθεν, εἰπέ μοι, βασιλείας, ὦ ληστὰ, μέμνησαι; τί γὰρ εἶδες τοιοῦτον νῦν; Ἥλοι καὶ σταυρὸς τὰ ὀρώμενα, καὶ κατηγορία καὶ σκώμματα καὶ λοιδορίαί. Ναί, φησὶν· αὐτὸς γὰρ ὁ σταυρὸς βασιλείας εἶναι μοι δοκεῖ σύμβολον. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸν βασιλέα καλῶ, ἐπειδὴ βλέπω αὐτὸν σταυρούμενον· βασιλεὺς γὰρ ἐστὶν ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων ἀποθνήσκειν. Αὐτὸς εἶπεν· *Ὁ ποιμὴν τὸ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*· οὐκοῦν καὶ ὁ βασιλεὺς ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων. Ἐπεὶ οὖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τέθεικε, διὰ τοῦτο αὐτὸν βασιλέα καλῶ. *Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*.

Ὁ. Βούλει μαθεῖν πῶς καὶ βασιλείας σύμβολον ὁ σταυρὸς, καὶ πῶς σεμνὸν τὸ παῖγμά ἐστιν; Οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀνέσπασεν αὐτὸν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Πόθεν δῆλον τοῦτο; Μετ' αὐτοῦ μέλλει ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Ἄλλ' ἰδωμεν καὶ πῶς μέλλει μετ' αὐτοῦ ἔρχεσθαι. Ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· *Ἐὰν εἰπωσιν ὑμῖν, Ἰεοῦ ἐν τοῖς ταμείοις ἐστὶν ὁ Χριστός, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μὴ ἐξέλθῃτε*· περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας λέγων, διὰ τοὺς ψευδοχριστούς, διὰ τοὺς ψευδοπροφῆτας, διὰ τὸν Ἀντίχριστον, ἵνα μὴ τις πλανηθεὶς ἐκείνῳ περιπέσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀντίχριστος ἔρχεται, ἵνα μὴ ζητούντες, φησὶ, τὸν ποιμένα, τῷ λύκῳ περιπέσῃτε, διὰ τοῦτο ὑμῖν λέγω γνωρίσματα τῆς τοῦ ποιμένος παρουσίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη αὐτοῦ παρουσία λαυθάνουσα ἐγένετο, μὴ νομίσῃτε, φησὶν, ὅτι καὶ ἡ δευτέρα τοιαύτη ἐστίν. Ἐκεῖνη γὰρ εἰκότως λαυθάνουσα ἐγένετο· ἤλθε γὰρ ζητῆσαι τὸ ἀπολλυλὸς· αὕτη δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πῶς; εἰπέ καὶ διδάξον. *Ὅσπερ ἐξέρχεται, φησὶν, ἡ ἀστραπή ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἐστὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου*. Ἀθρόον πᾶσι φανεῖται· οὐ δέσεται οὐδεὶς ἐρωτῆσαι. Ὅσπερ γὰρ ἀστραπὴς φαινομένης, οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν, [418] εἰ ἐγένετο ἀστραπὴ οὕτω τῆς παρουσίας αὐτοῦ γανομένης, οὐ δεωσόμεθα ἐξετάζειν εἰ παρεγένετο ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον οὐδέπω καὶ νῦν εἰρήκαμεν, εἰ μετὰ τοῦ σταυροῦ ἔρχεται. Ἄκουε τοίνυν καὶ τοῦτο σαφῶς αὐτοῦ δηλοῦντος.

Τότε, φησὶ, τουτέστιν, ὅταν ἐρχομαι, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶγος αὐτῆς. Τοσαύτη γὰρ ἐστὶ τοῦ φωτὸς τότε ἡ υπερβολή, ὥς καὶ τὰ φανότατα ἀστρα ἀποκρύπτεσθαι. *Καὶ οἱ ἀστέρες γὰρ, φησὶ, πεσοῦνται, καὶ οὕτω τὸ σημεῖον φανήσεται τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ*. Εἶδες πόση ἡ υπερβολὴ τοῦ σημείου, πόση φαιδρότης, πόση λαμπρότης; Ὁ ἥλιος σκοτίζεται, ἡ σελήνη οὐ φαίνει, τὰ ἀστρα πίπτει· ἐκεῖνο δὲ μόνον φαίνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ σελήνης φανότερον καὶ ἡλίου φαιδρότερόν ἐστι. Καθάπερ γὰρ βασιλεὺς εἰσόντος, τὰ στρατόπεδα προλαμβάνοντα τὰ σημεία φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ προαγγέλλει τοῖ βασιλεῦς τὴν εἰσόδον· οὕτω τοῦ τῆς κτίσεως δεσπότητος καταβαίνοντος ἐκ τῶν οὐρανῶν, προλαμβάνει τὰ στρατόπεδα τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀρχαγγέλων τὸ σημεῖον ἐκεῖνο βαστάζοντα, καὶ τὴν βασιλικὴν εἰσόδον ἡμῖν ἀπαγγέλλοντα. *Τότε, φησὶ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται*, περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀρχαγγέλων λέγων, καὶ πασῶν τῶν ἀοράτων δυνάμεων· τρέμος γὰρ αὐτοὺς λήψεται, καὶ φόβος πολὺς καὶ αγωνία. Τίνος δὲ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι ἐν φόβῳ καθεστήκασιν; Εἰκότως. Φοβερόν ἐστι τότε τὸ δικαστήριον, ἅπαντα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις μέλλει κρίνεσθαι καὶ εὐθὺς ἀπὸ τῆς τάξεως αὐτῆς περιστάσθαι βῆματι φοβερῷ. Τί δήποτε δὲ καὶ οἱ ἀγγελοι τότε τρέμουσι, καὶ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις ἐκεῖναι δεδοίκασιν; οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι μέλλουσι κρίνεσθαι. Καθάπερ δικαστοῦ τοὺς ὑπευθύνους καταδικάζοντος, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος καθεζομένου, οὐχὶ οἱ ὑπεύθυνοι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς τάξεως αὐτῆς παρεστῶτες, οἱ μὴδὲν ἑαυτοῖς συνεῖδότες, ὅμως δεδοίκασι καὶ φρίττουσι διὰ τὸν φόβον τοῦ δικαστοῦ· οὕτω καὶ τότε, τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας κρινόμενης καὶ τῶν πλημμελημάτων τῆς εὐθύνας ἀπαιτουμένης, καὶ οἱ μὴδὲν συνεῖδότες ἑαυτοῖς ἀγγελοι, καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις δεδοίκασι καὶ τρέμουσι διὰ τὴν ἀπειλὴν τοῦ δικαστοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἔγνωμεν· τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ διὰ τί ἔχων τὸν σταυρὸν ἔρχεται; Μάνθανε καὶ τοῦτο τὴν αἰτίαν. Ἵνα γὰρ δι' αὐτὸν τῶν ἐργῶν μάθωσιν οἱ σταυρώσαντες τὴν οἰκίαν ἀγνωμοσύνην, διὰ τοῦτο αὐτὸν τὸν ἔλεγχον τῆς μαρίας· αὐτοὶς δεικνυσί. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο αὐτὸν φέρει, ἵνα αὐτῶν καθάψῃται, ἄκουε πάλιν αὐτοῦ τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· *Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, βλέπουσαι τὸν κατήγορον, καὶ ἐπιγινώσκουσαι τὸ ἁμάρτημα*. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὸν σταυρὸν φέρων ἔρχεται; αὐτὰ τὰ τραύματα μεθ' αὐτοῦ φέρων ἔρχεται. Πόθεν δῆλον, ὅτι αὐτὰ τὰ τραύματα φέρει μεθ' αὐτοῦ; Ἄκουε τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ὅψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν*. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ θωμᾶ ἐποίησε, βουλόμενος τὴν ἀπιστίαν διορθῶσαι τοῦ μαθητοῦ, καὶ ἐδείξεν αὐτῷ τοὺς τύπους τῶν ἡλων, καὶ αὐτὰ τὰ τραύματα, καὶ λέγει, [419] *Βάλε τὸν δάκτυλόν σου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ ἴδε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, ἵνα δείξῃ αὐτῷ, ὅτι ἀληθῶς ἀνέστη*· οὕτω καὶ τότε φέρει τὰ τραύματα καὶ τὸν σταυρὸν, ἵνα αὐτοῖς δείξῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ σταυρωθεὶς. Μέγα ἄρα ἀγαθὸν καὶ σωτήριον, καὶ τεκμήριον ἐναργὲς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας.

ε'. Μᾶλλον δὲ οὐχ ὁ σταυρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· δείκνυσιν αὐτοῦ

τὴν ἀφ᾽ αὐτῶν φιλανθρωπίαν. Καὶ ἄκουε αὐτῶν τῶν ῥημάτων. Παρεστῶτων γὰρ αὐτῶν τῶν σταυρωσάντων καὶ τῷ θυμῷ ζεόντων, *Πάτερ, φησὶν, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν*. Εἶδες φιλανθρωπίαν Δεσπότην; σταυρούμενος, ὑπὲρ τῶν σταυρούντων παρεκάλει· καί τοι ἐκείνοι ἐχλεύαζον καὶ διέσυρον αὐτὸν λέγοντες· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, καταβῆθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ*. Καὶ μὴν διὰ τοῦτο οὐ καταβαίνει ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἐπειδὴ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ ἦλθεν, ἵνα σταυρωθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. *Καταβῶ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ἴδωμεν, καὶ πιστεύσωμεν εἰς αὐτόν*. Ὅρα ἀναισχυντίας ῥήματα καὶ προφάσεις ἀπιστίας. Τοῦ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ μείζον ἐποίησε, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν, καὶ νῦν λέγουσι· *Κατάβα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομέν σοι*. Τοῦ γὰρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλὸν μείζον ἦν τὸ νεκρὸν ἀναστήναι, τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ τάφῳ· τοῦ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλὸν μείζον ἦν τετραήμερον ὄντα τὸν Ἀδάραον χειρίαις ἐνελεῖν [μ]έλλον, μετὰ τούτων ἐξαγαγεῖν ἐκ τοῦ μνημείου. Εἶδες ἀνοίας ῥήματα; εἶδες μαρίας υπερβολὴν; ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, παρακαλῶ, ἵνα εἰδῆτε Θεοῦ φιλανθρωπίαν ὑπερβάλλουσαν, καὶ πῶς αὐτῇ τῇ ἀνοίᾳ αὐτῶν ἀφορμὴ κέχρηται εἰς συγγνώμην ὁ Χριστός. *Πάτερ, φησὶν, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι*. Μονονοῦχι γὰρ τοῦτο δηλοῖ, δι' ὧν φησὶν· Ἀνόητοί εἰσι, καὶ ἀγνοοῦσιν ὃ πράττουσι. Κάκεινοι μὲν ἔλεγον· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, σώσον σεαυτόν*· αὐτὸς δὲ ἐσπουδάζεν ὅπως ἐκείνους σώσῃ τοὺς ὑνειδίζοντας αὐτῷ καὶ κωμωδοῦντας καὶ λοιδορούμενους. *Ἄφες αὐτοῖς, φησὶ, τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι*. Τί οὖν; ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν; Ἀφῆκε τοῖς βουλομένοις τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξασθαι. Καὶ εἰ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν Παῦλος ἀπόστολος ἐγένετο· εἰ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν εὐθέως τρισχιλίοι καὶ πεντακισχιλίοι, οὐκ ἂν αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν ὑπερτον. Ἀκουσον γὰρ τί φησι πρὸς τὸν Παῦλον Ἰάκωβος ἐν Ἱεροσολύμοις· *Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσοι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων Ἰουδαίων*.

Μιμησώμεθα τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς τὸν Δεσπότην, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχώμεθα. Ἄπερ χόθες παρήνεσα, ταῦτα καὶ νῦν πάλιν παραινῶ· εἰδὼς τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, μίμησάι σου τὸν Δεσπότην· ἐκεῖνος ἐσταυροῦτο, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούντων παρεκάλει. Καὶ πῶς δύναμαι, φησὶ, τὸν Δεσπότην μιμήσασθαι; Ἄν ἐθέλῃς, δύνασαι· εἰ μὴ ἦν δυνατόν, οὐκ ἂν ἔλεγε· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρὸς εὐμὴ καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*· εἰ μὴ δυνατόν ἦν ἀνθρώπῳ μιμήσασθαι, οὐκ ἂν ὁ Παῦλος εἶπε· *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ὁ Χριστός*. Πλὴν ἀλλ' οὐ βούλει μιμήσασθαι τὸν Δεσπότην; μίμησάι σου τὸν [420] σύνδουλόν, τὸν Στέφανον λέγω, τὸν πρῶτον ἀνοίξαντα τὰς τοῦ μαρτυρίου θύρας· ἐκεῖνος τὸν Δεσπότην ἐμίμησας. Καθὰ περ γὰρ ὁ Δεσπότης μεταξὺ τῶν σταυρούντων αὐτὸν χρεώμενος ὑπὲρ τῶν σταυρούντων παρεκάλει, οὕτως καὶ ὁ δοῦλος μεταξὺ τῶν λιθαζόντων ὧν, βαλλόμενος ὑπὸ πάντων, καὶ τὰς νιφάδας τῶν λίθων δεχόμενος, τὰς ὀδύνας τὰς ἐκ τούτων γινομένας ἀφελὲς ἔλεγε· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Εἶδες· πῶς Υἱὸς διαλέγεται, καὶ πῶς δούλος εὐχεται; ἐκεῖνος λέγει· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασι τί*

ποιοῦσιν· οὕτως λέγει· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἐσπουδασμένως τοῦτο ποιεῖ, οὐχ ἀπλῶς ἡῤῥετο, οὐδὲ ἀφωσιωμένως, οὐδὲ ἐστώς, ἀλλὰ θεὸς τὰ γόνата, μετὰ κατανύξεως, μετὰ πολλῇς τῆς συμπαθείας. Βούλει σοι δείξω καὶ ἄλλον σύνδουλόν μετ' ἐμένα εὐχόμενον εὐχὴν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν; ἄκουε τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν ὅσα πέπονθεν, ὅτι *Πετράκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν πορὰ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρεῖς ἐρράβδισθην, ἀπαξ ἐλιθάσθην, τρεῖς ἐναύαγησα*· καὶ ἀπαριθμῆσθαι τὸν ὄρμαθόν καὶ τὰς ἐπιβουλάς, αἱ παρ' αὐτῶν καθ' ἐκάστην ὑπέμεινε, φησὶ καὶ αὐτός· *Ἡχρόμην ἀνάθεμα εἶναι αὐτὸς ἐγὼ ἀπὸ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλίται*. Θέλεις καὶ ἐτέρους ἰδεῖν, οὐχὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦντας; Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅταν οἱ μὴ κελευσθέντες τοὺς ἐχθροὺς φιλεῖν, ἀλλ' ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκβάλλειν, καὶ τοὺς ἰσχυροὺς ἀμύνεσθαι, οὕτως πρὸς τὴν ἀποστολικὴν φθάσῃ κορυφῇ. Ἀκουσον γοῦν τί φησι Μωϋσῆς ὁ καταλευσθεὶς πολλάκις ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων· *Εἰ μὲν ἀρῆς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες*· εἰ δὲ μὴ, *καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἡς ἐγραψας*. Ὅρᾳς ἕκαστον τῶν δικαίων τὴν τῶν ἄλλων ἀσφάλειαν πρὸ τῆς οικείας σωτηρίας τιθέμενον; Οὐδὲν ἡμαρτες· τίνος ἔνεκεν κοινωνῆσαι βούλει αὐτῶν τῆς τιμωρίας; Οὐκ αἰσθάνομαι, φησὶ, τῆς εὐπραγίας, ἐτέρων πασχόντων κακῶς. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον ἰδεῖν τοιαύτην ποιοῦμενον εὐχὴν. Πολλὰ γὰρ ἐπίτρεδες παράγω τὰ παραδείγματα, ἵνα καὶ οὕτως ἑαυτοὺς διορθώσωμεν, καὶ τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόημα τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἐξορίσωμεν, τὸ κατεύχεσθαι λέγω τῶν ἐχθρῶν. Ἀκουε καὶ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ, ἡνίκα τοῦ Θεοῦ παροξυνθέντος καὶ ἀγγελὸν ἀποστελλάντος τὸν τιμωρόμενον τὸν πληθύν, τί φησιν, ὅριον λοιπὸν γυμνῇ τὴν ῥομφαίαν δεικνύοντα τὸν ἀγγελον καὶ τὴν πλητὴν ἐπιτρέρειν μέλλοντα· *Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποιμνίον τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν τοῦ πατρός μου*. Ὅρᾳς πάλιν συγγενὴ τὰ κατορθώματα; Βούλει σοι δείξω καὶ ἕτερον τοῦτο ποιοῦντα; Σαμουὴλ ὁ προφῆτης ὑβρίσθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐξουθενήθη, ἡτιμώθη οὕτως, ὥς τὸν Θεὸν βελήσῃ αὐτὸν παραμυθήσασθαι. Προσέχετε, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας. Εἶπε γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· *Οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ' ἐμέ*. Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἐξουθενηθεὶς, [421] ὁ ἀτιμασθεὶς, ὁ καταφρονηθεὶς, ὁ ὑβρισθεὶς; Ἀκουε τί φησιν· *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρτεῖν τῷ Κυρίῳ τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὑμῶν*. Ἄμαρτίαν ἐνόμισεν εἶναι τὸ μὴ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Μὴ γένοιτο μοι, φησὶν, ἁμαρτεῖν οὕτως, ὥς μὴ προσεύξασθαι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἶδες ἕκαστον τῶν δικαίων, πόσῃν τούτου τοῦ κατορθώματος ἐποίησας τὴν ἐπιμέλειαν, τῷ Δεσπότη κατακολουθῶν; Ἰδωμεν τοίνυν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα. Ὁ Δεσπότης λέγει· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν*. Ὁ Στέφανος εἶπε· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Ὁ Παῦλος λέγει· *Ἡχρόμην ἀνάθεμα εἶναι αὐτὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ*

rant. Audi ipsa verba : circumstantibus enim ipsis a quibus crucifixus fuerat, iraque et furore æstuantibus, *Pater*, inquit, *ignosce illis peccatum hoc : non enim sciunt, quid agant* (Luc. 23. 34). Vides benignitatem Domini? crucifixus pro crucifigentibus orabat, etsi illi subsannabant et illudebant eum dicentes : *Si Filius Dei es, descende de cruce* (Matth. 27. 40). Atqui propter hoc ipsum non descendit de cruce, quod Filius Dei sit : ideo enim venit, ut crucifigeretur pro nobis. *Descendat*, aiunt, *de cruce, ut videamus et credamus in eum* (Ibid. et 42). Intuere inipudentiæ verba, et excusationes incredulitatis. Grandiora fecit, quam sit descensus de cruce, et non crediderunt : et nunc dicant, *Descende de cruce, et credemus in te*. Multo majus erat mortuum surgere ex sepulcro, lapide imposito, quam descendere de cruce : multo majus erat quatrduanum Lazarum fasciis involutum, una cum illis educere ex monumento. Vidisti stultitiæ verba? vidisti insanitiæ magnitudinem? sed attendite, moneo, diligenter, ut Dei immensam benignitatem cognoscatis : et quomodo illa ipsa eorum vesania, Christus, velut occasione sit usus ad veniam. *Pater*, inquit, *ignosce illis hoc peccatum : non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Tantum non hoc indicat, Per quæ, inquit, insipientes sunt, per eadem ignorant, quod faciunt. Et illi quidem dicebant, *Si Filius Dei es, salva teipsum* (Matth. 27. 40). Ipse vero elaborat, quomodo illos salvaret, illos inquam, a quibus opprobria perpetiebatur, illudebatur, et conviciis proscindebatur. *Dimittite illis*, inquit, *hoc peccatum : non enim sciunt quid faciunt*. Quid ergo? num dimisit illis peccatum? Dimisit eis, qui pœnitentiam subire voluerint : si non remisisset illis peccatum, Paulus non fuisset factus apostolus : si non remisisset illis peccatum, non statim tria millia et quinque millia neque multæ Judæorum myriades postea credidissent. Audi enim quid Jacobus Jerosolymis dicat ad Paulum : *Vides, frater, quot millia Judæorum sunt, qui crediderunt* (Act. 21. 20).

Frequens circa orationem pro inimicis admonitio. — Imitemur igitur et nos Dominum, et pro inimicis precemur. Quæ heri monui, eorumdem et nunc commonefacio, sciens præclare facti magnitudinem, imitare tuum Dominum. Ille crucifigebatur, et pro crucifigentibus orabat. Et quomodo possum, inquis, Dominum imitari? Si velis, potes : si fieri non posset, non dixisset, *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29) : si homo imitari non potuisset, non dixisset Paulus : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1). Cæterum si nolis imitari Dominum, imitare conservum, Stephanum dico, qui primus martyrii fores aperuit : ille Dominum imitatus est. Quemadmodum enim Dominus inter eos, a quibus crucifixus fuerat, suspensus pro crucifigentibus orabat; sic et servus inter eos, a quibus lapidabatur, constitutus, et ab omni turba lapidibus appetitus, lapidesque nivis instar irruentes excipiens, neglectis qui inde oriebantur doloribus, dicebat : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59). Vidisti, quibus

PATROL. GR. XLIX.

verbis Filius utatur, et quomodo servus oret : ille dicit, *Pater, dimittite illis hoc peccatum ; non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34) : hic dicit, *Ne statuas illis hoc peccatum*. Et ut intelligas hæc illum diligenter et accurate agere, non simpliciter orabat, neque obiter et leviter, neque stans, sed positus genibus, cum dolore et compunctione et cum multa commiseratione. Vis tibi ostendam et alium majorem conservum similiter preces pro inimicis fundentem? audi beatum Paulum : postquam enumerasset, quanta perpessus esset; nam ait, *Quinquies quadraginta una minus accepi, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci* (2. Cor. 11. 24. 25) : et cum percensuisset totam illam seriem, et insidias quas ab ipsis quotidie sustinebat, addit et ipse : *Optabam anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitæ* (Rom. 9. 3). Vis et alios videre non ex novo, sed ex veteri quoque Testamento, qui idem faciunt? Tunc enim maxime admirandum est, quando illi, quibus non est imperatum inimicos diligere, sed oculum pro oculo, et dentem pro dente ejicere (Exod. 21. 24. 25), et par pari referre, ad apostolicæ perfectionis culmen evadunt. Audi ergo, quid dicat Moyses, toties a Judæis lapidibus appetitus : *Si dimittis illis peccatum, dimitte : si vero non, dele et me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Vides quemlibet ex justis alienam securitatem præposuisse suæ? Nihil peccasti; cur vis esse particeps supplicii? Non sentio, inquit, felicitatem, si alii rebus adversis conflictentur. Possumus autem et alium reperire, qui similem precationem instituat. Data enim opera afferro multa exempla, ut vel sic nos ipsos corrigamus, graviusque hoc morbo animam liberemus, nempe ne mala imprecemur inimicis. Audi et beatum Davidem, quid ait, Deo irritato, et jam misso angelo qui multitudinem puniret : videns angelum stricto gladio instructum, ictumque jamjam intentantem : *Ego*, inquit, *qui pastor sum, peccavi : hi, qui oves sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua super me, et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Vides iterum similia præclare facta? vis et alium tibi ostendam idem facientem? Samuel propheta a Judæis injuria affectus, contemptus, rejectus, et tanta ignominia notatus est, ut Deus ipse ei aliquid consolationis afferre voluerit. Attendite, oro, diligenter. Dixit enim ad illum Deus : *Non te abjecerunt, sed me* (1. Reg. 8. 7). Quid igitur ille, quid rejectus fuerat, dedecore, contemptu, et injuria affectus? Audi quid dicat : *Absit autem a me hoc peccatum in Dominum, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 23) : peccatum arbitratus est non orare pro inimicis. Absit a me, inquit, ut ita peccem, ut desinam pro vobis orare. Vides quomodo quilibet ex justis hujus præclare facti singularem curam habuerit, Domini vestigiis insistens? Resumamus igitur de integro quæ dicta sunt. Dominus ait : *Pater, dimittite illis hoc peccatum : non enim sciunt, quid faciunt* (Luc. 23. 34). Stephanus dixit : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59). Paulus dicebat : *Optabam anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis*

meis secundum carnem (Rom. 9. 3). Moyses similiter : *Si dimittis illis peccatum, dimitte : si vero non, dele et me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 32). David ait : *Fiat manus tuas super me, et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Ad eundem modum Samuel : *Absit a me hoc peccatum in Dominum, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 23). Quam igitur veniam nos consequemur in posterum, cum qui de novo sunt, et qui de veteri Testamento, omnes nos impellant ad hoc, ut preces pro inimicis fundamus, si non omni studio et diligentia hoc præstare conemur? Ne igitur cunctemur, rogo; quo enim plura suppetunt exempla, tanto major nobis impendebit pœna, si imitari nolimus. Multo enim majus est pro inimicis orare, quam pro amicis; nec tantam nobis fert utilitatem oratio pro amicis, quantam oratio pro inimicis. Audi Christum dicentem : *Si diligitis eos, qui vos diligunt quæ vobis merces erit? nonne et publicani hoc faciunt* (Matth. 5. 46)? Si igitur pro amicis oremus, nondum publicanis meliores sumus effecti : at cum inimicos diligimus, et pro inimicis oramus, Deo similes efficitur, quantum quidem humanæ naturæ fas est. *Eritis enim, inquit, similes Patris vestri, qui in cælis est, quia solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* (Matth. 5. 45). Cum igitur et a Domino et a servis exempla nobis subministrentur, æmulemur et reipsa virtutem hanc præstemus : ut etiam digni habeamur consequi regnum cæleste, et ad metuendam hanc mensam majore cum libertate accedamus, expurgata propria conscientia, promissaque bona adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul, et sancto Spiritui gloria, potentia, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

* Post παρόρσιας addendum videtur προσέλωμεν, vel quid simile.

σάρκα. Ὁ Μωϋσῆς ὁμοίως· *Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφεες· εἰ δὲ μὴ, κἀμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας*. Ὁ Δαυὶδ λέγει· *Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου*. Ὁ Σαμουὴλ ὡσαύτως· *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρτεῖν τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὁμῶν*. Ποίας οὖν τύχοιμεν ἡμεῖς συγγνώμης λοιπῶν, τῶν ἀπὸ τῆς Καινῆς, τῶν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς, ὥστε πάντων ἡμᾶς ὠθούντων εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχὴν, εἰ μὴ μετὰ πάσης σπουδῆς τοῦτο κατορθοῦν σπουδάσομεν; Μὴ τοίνυν ῥαθυμῶμεν, παρακλιώ. Ὅσα γὰρ πλείονα τὰ παραδείγματα, τοσούτω, ἂν μὴ μιμησώμεθα, μείζων ἡ κόλασις. Πολὺ γὰρ μείζων ἔστι τὸ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, ἢ ὑπὲρ τῶν φίλων· οὐχ οὕτως ἡμᾶς ὠφελεῖ τὸ ὑπὲρ τῶν φίλων εὐχεσθαι, ὥς τὸ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Ἀκούε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Ἐὰν ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, πόλα ὑμῖν χάρις ἔστί· οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν;* Ὅταν τοίνυν ὑπὲρ τῶν φίλων εὐξώμεθα, οὐδέπω τῶν τελωνῶν γινόμεθα βελτίους· ἐὰν δὲ τοὺς ἐχθροὺς φιλήσωμεν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐξώμεθα, ὅμοιοι γινόμεθα τῷ Θεῷ κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην. Ἔσεσθε γὰρ, φησὶν, ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ὅταν οὖν καὶ ἀπὸ τοῦ Δεσπότη, καὶ ἀπὸ τῶν δοῦλων ἔχωμεν τὰ παραδείγματα, ζηλώσωμεν, κατορθώσωμεν τὴν ἀρετὴν· ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν καταξιωθώμεν, καὶ τῇ φρικτῇ ταύτῃ τραπέζῃ μετὰ πλείονος τῆς παρόρσιας*, τὸ συνεῖδὸς ἑαυτῶν ἐκκαθάραντες, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

FINIS TOMI QUADRAGESIMI NONI.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DOCTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

• PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABÆ AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNÉ,

Bibliothecæ Cleri universæ

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUIQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NU-
MERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLU-
MINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE
FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS L.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM.

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SIVE PETIT-MONTROUGE.

1859.

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONIÆ, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI SECUNDI

PARS POSTERIOR.

VENIT 13 FR. GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
EN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATA,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Sermones panegyrici in Solemnitates (continuatio).	<i>Col.</i> 417
Dubia opera	719
Spuria.	785
Selecta ex notis Henrici Savillii et Frontonis Ducæi.	823

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequendis S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latinæ novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

IN HOMILIAM DE RESURRECTIONE MORTUORUM

MONITUM.

Quo tempore hanc habuerit homiliam Chrysostomus, ipse a principio nec obscure indicat his verbis, Περὶ δογμάτων ὑμῖν ἐμπροσθεν διελέχθημεν καὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δόξης, ἐπιστομίζοντες τοὺς καθαιροῦντας αὐτοῦ τὴν δόξαν, καὶ τοῦ γεγεννηχότος αὐτὸν ἀλλοτριοῦντας, *De fidei nostræ dogmatibus, deque gloria unigeniti Filii Dei pridem apud vos disseruimus, obturantes eorum ora, qui gloriam illi detrahunt: et a genitore suo alienum dicunt.* Conciones vero [422] contra Anomæos, qui gloriam Unigeniti labefactare curabant, hic commemorat, quas ineunte anno 386 absolvit, ut in Monito ad easdem probavimus. Hinc vero arguitur hanc homiliam sub initium anni 387 habitam fuisse, et quidem ante Quadragesimam illius anni, quam

totam in deplorandis Antiochenorum post eversas statuas calamitatibus consumpsit. Vide Monitum ad homilias illas in hujusce tomi principio.

Hujusce porro concionis argumentum in exordio statuit S. Doctor. Agitur de Resurrectione mortuorum, cujus veritas passim asseritur: de instituenda secundum Deum vita: de adeundis perpena præmii magnitudine laboribus: nonnullam bonorum operum mercedem etiam in hac vita tribui, Pauli exemplo comprobatur. Manichæi etiam obiter confutantur, qui corpora et naturam humanam per se malam esse mentiebantur.

Interpretationem incerti cujusdam viri, multis in locis castigatam, e regione Græci contextus edidimus.

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΟΜΙΛΙΑ *.

α'. Περὶ δογμάτων ὑμῖν ἔμπροσθεν διελέχθημεν καὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δόξης, ἐπιστομίζοντες τοὺς καθαιροῦντας αὐτοῦ τὴν ἀξίαν, καὶ τοῦ γεγεννηκότος αὐτὸν ἀλλοτριοῦντας· σήμερον τὸν ἡθικώτερον βούλομαι γυμνάσαι λόγον, καὶ περὶ βίου καὶ πολιτείας ἅπασαν ποιήσασθαι τὴν παραίνεσιν· μᾶλλον δὲ οὐκ ἡθικὸς ἔσται μόνον, ἀλλὰ καὶ δογματικὸς· οὗτος ὁ λόγος· εἰς γὰρ τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόθεσιν καθεῖναι παρασκευάζομαι. Αὕτη δὲ ἡ ὑπόθεσις ποικίλη τίς ἐστιν, ὁμοῦ καὶ εἰς δόγματα ἡμᾶς διορθοῦσα, καὶ τὸν βίον ἡμῶν ρυθμίζουσα, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἀπάσης ἀπαλλάττουσα κατηγορίας. Καὶ ὥσπερ ἀπιστουμένη, τὴν ζῶν ἀνατρέπει τὴν ἡμετέραν, καὶ μυρίων κακῶν ἐμπίπλησι, καὶ ἐκ ἄνω κάτω ποιεῖ· οὕτω πιστευομένη, τοὺς περὶ τῆς Προνοίας ἡμῖν συνεισάγει λόγους, καὶ πολλὴν τῆς

ἀρετῆς παρασκευάζει ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν κακίαν φεύγειν, καὶ γαλήνης ἅπαντα καὶ εἰρήνης πληροῖ. Ὁ μὲν γὰρ μὴ προσδοκῶν ἀναστῆσεσθαι, μηδὲ εὐθύνας δώσειν τῶν ἐνταῦθα πεπραγμένων αὐτῷ, ἀλλὰ μέχρι τοῦ παρόντος βίου τὰ ἡμέτερα στήσεσθαι νομίζων, καὶ περὶ τέρῳ μηδὲν εἶναι πλέον, οὔτε ἀρετῆς ἐπιμελήσεται· πῶς γὰρ, μηδεμίαν προσδοκῶν ἀμοιβὴν αὐτῷ κείσθαι τῶν πόνων; οὔτε κακίας ἀφεύξεται, μηδεμίαν προσδοκῶν ὑποστήσεσθαι κόλασιν τῶν κακῶς αὐτῷ πεπραγμένων· ἀλλ' ἐπιδούς ἑαυτὸν ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίαις, πᾶν εἶδος ἐπελεύσεται πονηρίας. Ὁ δὲ περὶ τῆς μελλούσης πεπεικῶς ἑαυτὸν κρίσεως, καὶ τὸ φοβερὸν δικαστήριον ἐκείνο πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν ἔχων, καὶ τὰς ἀπαραιτήτους εὐδύνας καὶ τὴν ἀπαράλειστον ψῆφον, παντὶ τρόπῳ πειράσεται σωφροσύνης

* Collata cum codice Colbertino 3058.

DE

RESURRECTIONE MORTUORUM

HOMILIA.

1. *Futuri iudicii metus ad vitam instituendam juvat.* — De fidei nostræ dogmatibus, deque gloria unigeniti Filii Dei pridem apud vos disseruimus, obturantes hæreticorum ora, qui gloriam illi detrahunt, et a Genitore suo illum alienum dicunt : hodie de moribus, deque vita instituenda sermonem in medium afferre et in genere admonere decrevimus. Imo sermo non moralis solum, sed etiam dogmaticus erit : paratus enim sum, ut ad materiam de resurrectione descendam. Quod sane argumentum varium est et copiosum : nam et in his, quæ fidei sunt, nos dirigit, et vitam nostram componit, et divinam providentiam ab omnibus calumniatoribus vindicat. Et quemadmodum cum non creditur, vitam nostram subvertit, malisque

bus : ita cum creditur, providentiam multis rationibus adstruit, et nos ad diligentem virtutis curam promovet, vitia magno studio expellit, omnia denique tranquillitate complet ac pace. Etenim, ut nulla illi virtutis cura est, qui resurrectionem non exspectat, quique credit se non redditurum rationem de iis quæ hic operatus est, sed opinatur res nostras tantum inter angustos præsentis vitæ limites contineri, neque ultra se extendere : quomodo enim virtutis ulla ei cura esset, qui nullam laborum retributionem sibi repositam exspectat ? neque peccare desinet, et cum nihil suppliciorum imminere suis male actis credat ; permittit sese fœdis concupiscentiis, et in nullum non peccandi genus ruit. Ita et qui sibi persuadet futurum aliquando iudicium, et ante oculos statuit terribile illud tribunal, et indeclinabiles expostulationes, et

inevitabilem sententiam : is modis omnibus conabitur, et studeat temperantiæ et aq̄uitati atque aliis virtutibus, et effugiat intemperantiam, temeritatem omniaque alia vitia. hicque poterit magna virtute repellere eos, qui divinam calumniantur providentiam.

Providentia Dei defenditur. — Etenim vero sunt nonnulli, qui ubi viderint mansuete et caste et juste viventes modestiis et calumniis premi, vix necessarium victum habere, sæpe etiam morbo longo et gravi valetudine macerari, et in summa, omni carere subsidio; et e diverso maleficos et pollutos homines planeque flagitiosos affluere divitiis, deliciari, nitidis vestibus amiciri, domesticorum agmen post se trahere, in admiratione esse, magistratus gerere, multam apud Imperatorem fiduciam habere, mox divinam arguunt providentiam, et dicunt : Ubinam providentia illa? aut ubi justum judicium? sobrius et innocens male habet, intemperans et corruptus feliciter agit : et hic quidem admirationi est, ille vero ludibrio : hic variis fruitur deliciis, ille autem inops extremis pessumdatur incommodis. Tum igitur is, qui de futuris dubitat, conticescet : at qui de resurrectione bene senserit, et sapienter disputare noverit, facile quidquid id est blasphemix diluet, et illis tam stomachabunde disputantibus dicet : Compescite linguam vestram, et adversus Deum, qui vos fecit, eam ne exaceritis. Non enim res nostræ in hac solum vita durant, sed festinamus ad vitam aliam multo longiorem, imo finem minime habentem; et ibi omnino pauper iste, qui juste vivit, laborum suorum mercedem accepturus est : intemperans autem et maleficus malitiæ suæ illicitæque voluptatis daturus est poenas. Proinde non a præsentibus solum de divina providentia sententiam feramus, sed etiam a futuris : præsentia certamen quoddam sunt, et labores, et stadium; futura vero præmia, coronæ, et bravia. Sicut ergo athletæ in theatro, et in sudore, et pulvere, et æstu multo, et laboribus et ærumnis pugnandum est : ita et justum hic multa sustinere oportet, et ferre omnia viriliter, siquidem præclaras illic accepturus est coronas. Et si sunt nonnulli, quos perturbat impiorum felicitas, hi secum perpendant, quod quemadmodum et latrones, et sepulcrorum effossores, et homicidæ, et piratæ priusquam ad judicem trahantur, multis deliciis fruuntur, et ex aliena calamitate suam constituentes abundantiam, injustisque opibus locupletati, quotidie inebriantur; ubi autem judicis sententiam subibunt, omnium illorum luent poenam : ita et illi qui scorta mercantur, et Sybariticas mensas instruunt, et supercilia surrigunt, et fastu in foro pleni pauperes opprimunt; quando unigenitus Dei Filius aderit cum angelis suis, et sedens super thronum illum, orbem terrarum in medium adduxerit : tunc nudi et omni suo splendore destituti adducentur, et nullum vel advocatum, vel patronum habentes, absque venia in igneos fluvios projicientur. Quapropter neque hos beatos dixeris ob præsentēs delicias, sed potius desse et deplora ob futura supplicia; neque justum illum mi-

serum existimaveris ob præsentem paupertatem, sed pro beato habere ob subsequentes bonorum divitias, et in tuo animo sermonem hunc de resurrectione radices agere cura : ut si bonus fueris et teneris, probator evadas, majoremque alacritatem per spem futurorum accipias : sin malus, a malitia desistas, et continentior fias ob timorem futuri supplicii.

2. Idcirco et Paulus de resurrectione nobis subinde verba facit, quemadmodum et hodie audivistis ipsum clamantem, et dicentem : *Scimus enim quod si terre nostrum domicilium tabernaculi hujus dissolvatur, domum ex Deo habemus non manufactam, æternam, in cælis* (2. Cor. 5. 1). Imo altius sermonem ducamus, et videamus quomodo in sermonem de resurrectione inciderit. Neque enim simpliciter neque fortuito hæc nobis asserre solet doctrinam : sed quia simul docere vult quæ futura sunt, et athletas pietatis confirmare studet. Nunc quidem gratia Dei multa pace fruimur : etenim Imperatores piam religionem sectantur, et principes veritatem agnoverunt, et populi, et civitates, et gentes erroribus liberati, Christum omnes adorant : tunc autem in principio prædicationis, cum nuper pietatis semina jacta essent, magnum prælium erat multiplexque ac varium. Nam principes et reges et domestici et cognati et omnes impugnabant fideles : et repugnante natura ipsa bellum oriebatur. Mater enim filium tradebat sæpe, et filiam mater, et servum herus. Neque enim civitates solæ, neque regiones, sed et domus nonnumquam in seipsis sectæ erant, eratque tumultus, qui tunc sæviebat, atrocior quam intestinum quodvis bellum. Nam facultates rapiebantur, libertas auferebatur, et vitæ periculum imminerebat, non quod barbari in nos incursionem facerent, sed qui videbantur nobis præesse et dominari, pejor erga subditos, quam bellatores omnes affecti erant. Et hoc declarat Paulus, ac dicit : *Grave certamen passionum sustinistis : et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti : in altero autem socii taliter conversantium effecti. Nam et vinculis meis compatiebamini, et direptionem facultatum vestrarum cum gaudio tulistis* (Hebr. 10. 32-34). Ad Galatas autem dicit : *Tanta passi estis frustra, si modo et frustra* (Gal. 5. 4). Thessalonicensibus quoque, et Philippensibus, et in genere omnibus, Paulus scribens, multa ejusmodi testatur. Neque hoc solum erat grave, quod foris frequens bellum gerebatur, et continuum; sed quod et inter fideles ipsos exorta fuerunt nonnulla scandala, et lites, et contentiones, et æmulationes : quæ et ipsa manifestat Paulus dicens : *Foris pugna, intus timores* (2. Cor. 7. 5). Verum istud ipsum bellum multo atrocius erat et subditis et præceptoribus : profecto non tantum inimicorum insidias formidabat Paulus, quantum domesticas, et quæ intra Ecclesiam contingebant, ruinas et transgressiones. Nam cum apud Corinthios scortatus esset quidam (1. Cor. 5. et 2. Cor. 2), omni tempore illum lugens perseverabat, ita ut viscera sua disrumperet, et amare ejularet.

Christiana vitæ perfectio. — Erat et tertium genus quoddam non minus molestiarum, quam dictum est,

μὴν καὶ ἐπεικέας ἀντέχεσθαι· καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ἀκολασίαν δὲ καὶ θρασύτητα καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν κνηρίαν φεύγειν· καὶ τοὺς κατηγοροῦντας δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας ἐνταῦθεν ἐπιστομίῃσι οὗτος δυνήσεται.

Ὅταν γὰρ ὁρῶντές τινες τοὺς μὲν ἐπεικέει, καὶ σώφρονας καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ζῶντας [423] ἀγχομένους ὑπὸ πενίας, ἐπηραζομένους, συκοφαντομένους, μόλις τῆς ἀναγκαίας εὐποροῦντας τρυφῆς, πολὺς δὲ καὶ νόσω μακρὰ καὶ χαλεποὺς νοσήμασι ταρχυνομένους, καὶ οὐδεμιᾶς τυγχάνοντας προστασίας, ἀνθρώπους δὲ γόητας καὶ μακροὺς καὶ πολλῶν γέμοντας κακῶν πλοῦτον περιεβλημένους, τρυφῶντας, λαμπρὰ περιεικόμενους ἱμάτια, ἐσμὸν οἰκετῶν ἱπσυρομένων πολλῶν, θαυμαζομένων, δυναστείας ἀπολαύοντες, παρὰ βασιλεῖ πολλὴν κεκτημένους παρρόησιαν· εἰτά τινες ὑπὲρ τούτων κατηγοροῦσι α τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ λέγουσι· Ποῦ ταῦτα προνοίας; ποῦ δὲ δικαίας κρίσεως; ὁ σώφρων καὶ ἐπεικέει ἐν κακοίς, ὁ ἀκόλαστος καὶ διεφθαρμένος ἐν ἀγαθοίς· καὶ οὗτος μὲν θαυμάζεται, ἐκεῖνος δὲ καταφρονεῖται· οὗτος ἀπολαύει τρυφῆς πολλῆς, ἐκεῖνος ἐν πενίᾳ καὶ τοῖς ἐσχατοῖς ἐστὶ κακοίς· ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων ἀμφιδόλων σιωπηθῆσεται, καὶ οὐδὲν ὅλως ἔρει· ὁ δὲ περὶ ἀναστάσεως φιλοσοφεῖν εἰδώς, ῥῥόδως τὴν διατηρήσαν ἐφέξει, καὶ πρὸς τοὺς τὰ τοιαῦτα ἀποβύσσοντάς ἔρει· Παύσασθε κατὰ τοῦ παποιηκότος ὑμᾶς Θεοῦ τὴν γλῶτταν ἀκονῶντες τὴν ἑαυτῶν. (Ὁ γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος βίον τὰ ἡμέτερα ἔστηκε πράγματα, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν ζωὴν ἐπιειγόμεθα πολὺ μακροτέραν, μᾶλλον δὲ πέρας οὐκ ἔχουσιν· κακῶ πάντως ὁ μὲν πένις οὗτος καὶ μετὰ δικαιοσύνης ζῶν, τῶν πόνων τούτων λήψεται τὰς ἀμοιβὰς, ὁ δὲ ἀκόλαστος καὶ γόης, τῆς πονηρίας ταύτης καὶ τῆς ἀδίκου τρυφῆς ὀδῶσι τὴν δίκην. Μὴ τοίνυν ἀπὸ τῶν παρόντων μόνον περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ψηφισώμεθα προνοίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μελλόντων. Τὰ γὰρ παρόντα ἀγῶν ἐστὶ καὶ σκάμματα καὶ στάδιον, τὰ δὲ μελλόντα ἐπαθλα καὶ στίφνοι καὶ βραβεῖα. Ὡς περὶ οὖν τὸν ἀθλητὴν, ἐν τῷ σκάμματι καὶ ἰδρῶτι καὶ κόνῃ καὶ θέρμῃ πολλῇ καὶ πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις μάχεσθαι δεῖ, οὕτω καὶ τὸν δίκαιον ἐνταῦθα πολλὰ ὑπομένειν χρὴ καὶ φέρειν ἅπαντα γενναίως, εἰ γὰρ μέλλοι λαμπρὸς ἀπολήψεσθαι τοὺς στεφάνους ἐκεῖ. Εἰ δὲ αἱ τῶν πονηρῶν εὐημερίαι θορυβοῦσι τινας, καὶ ἐπὶ τούτων ἐκεῖνο λογίζεσθωσαν πάλιν, ὅτι, καθάπερ ληστὰ καὶ τυμωροὶ καὶ ἀνδροφόνου καὶ οἱ τὴν ἑλλάσταν πλέοντες πειραταὶ, πρὶν ἢ εἰς τὸ δικαστήριον εἰσελθεῖν, πολλὰς ἀπολαύουσι τρυφῆς, οἰκείαν εὐπορίαν τὰς ἀλλοτριὰς ποιοῦμενοι συμφορὰς, καὶ τὸν ἀδικον κτώμενοι πλοῦτον, καὶ καθ' ἑκάστην μεθύοντες τὴν ἡμέραν· ἐπειδὴν δὲ ὑπὸ ταῖς τοῦ δικαστοῦ γένωνται ψήφοις, πάντων ἐκείνων διδάσκει δίκην· οὕτω καὶ οὗτοι οἱ πόρνας ἀγοράζοντες, καὶ τὰς Συβαριτικὰς παρατιθέμενοι τραπέζας, καὶ τὰς ἑρρὺς ἀναστῶντες, καὶ σοδοῦντες ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τοὺς πένητας σπαράττοντες, ὅταν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ παραγένηται μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἑαυτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος ἐκείνου καθίσῃ, καὶ τὴν οἰκουμένην εἰς μέσον παραγάγῃ, γυμνοὶ καὶ πάσης ἔρημοι τῆς φαντασίας ἐισενεχθέντες, καὶ οὐδένα συνήγορον οὐδὲ προστατῆν ἔχοντες, χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης εἰς τοὺς τοῦ πυρὸς ἀπενεχθήσονται ποταμούς. Μὴ τοίνυν μήτε τούτους μακαρίσῃς διὰ τὴν

ἐνταῦθα τρυφήν, ἀλλὰ δάκρυτον διὰ τὴν μέλλουσαν τιμωρίαν· μηδὲ τὸν δίκαιον τάλανίσῃς διὰ τὴν ἐνταῦθα πενίαν, ἀλλὰ μακάρισον διὰ [424] τὸν μέλλοντα τῶν ἀγαθῶν πλοῦτον, καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον ἐν τῇ σουτοῦ διανοίᾳ ῥέζωσον, ἵνα, καὶ ἀγαθὸς ᾦς καὶ περὶ αὐτῆς, δοκιμώτερος γίνῃ, ταῖς μελλούσαις ἐλπίσι προθυμίαν μέλζονα προσλαμβάνων· καὶ κακὸς ᾦς, ἀποστής τῆς πονηρίας, τῷ φόβῳ τῆς μελλούσης κολάσεως σωφρονέστερον σεαυτὸν κατασκευάζων.

β. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος συνεχῶς ἡμῖν τὸν περὶ ἀναστάσεως κινεῖ λόγον, καθάπερ οὖν καὶ σήμερον ἔχουσας αὐτοῦ βούοντας καὶ λέγοντας· *Οἶδαμεν γάρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήτους καταλυθῇ, οἰκίαν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν ἀχειροποίητον, αἰώνιον, ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Μᾶλλον δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαθῶμεν, καὶ ἰδῶμεν πόθεν ἐνέπεσεν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε, ταύτην συνεχῶς κινεῖ τὴν διδασκαλίαν· ἀλλ' ὁμοῦ τε διδάξει βουλόμενος τὰ μέλλοντα, καὶ τοὺς ἀθλητὰς τῆς εὐσεβείας ἐπὶ ῥῥώται· θέλων. Νῦν μὲν γὰρ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν πολλῆς ἀπολαύομεν τῆς εἰρήνης· καὶ γὰρ βασιλεῖς ἐν εὐσεβείᾳ ζῶσι, καὶ ἄρχοντες τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνωσαν, καὶ ὅμοι καὶ πόλεις καὶ ἔθνη τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντες, τὸν Χριστὸν ἅπαντες προσκυνοῦσι· τότε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, ἄρτι τῶν σπερμάτων τῆς εὐσεβείας καταβαλλομένων, πολὺς ὁ πόλεμος καὶ διάφορος καὶ ποικίλος. Καὶ γὰρ ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς καὶ οἰκεῖοι καὶ συγγενεῖς καὶ πάντες τοῖς πιστοῖς ἐπολέμουν, καὶ διὰ τῆς φύσεως αὐτῆς ὁ πόλεμος ἦρετο. Καὶ γὰρ πατὴρ τέκνον παρέδωκε πολλὰκις, καὶ θυγάτηρ μήτηρ, καὶ οἰκέτην δεσπότης. Οὐδὲ γὰρ αἱ πόλεις μόνον, οὐδὲ αἱ χώραι, ἀλλὰ καὶ οἰκίαι πολλάκις καθ' ἑαυτὰς ἐμάχοντο· καὶ παντὸς ἐμφυλίου πολέμου χαλεπώτερος ἦν ὁ τότε κατέχων θόρυβος. Καὶ γὰρ καὶ χρήματα ἀνηρπάζετο, καὶ ἐλευθερία προσέδοτο, καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὁ κίνδυνος ἐπεκράτετο, οὐχὶ βρεβάρων ἐπιτρεχόντων καὶ ἐπηραζόντων, ἀλλ' αὐτῶν τῶν δοκούντων προσεσθάναι καὶ ἀρχεῖν, πολεμίων ἀπάντων χαλεπώτερον τοὺς ἀρχομένους διατιθέντων. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι *Πολλὴν ἀθλησὶν ὑπεμείνατε καθημάτων· τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζέμενοι, τοῦτο δὲ, κοινῶν τῶν οὕτως ἀναστρεφόμενων γνηθέντες.* Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῖν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Καὶ Γαλάταις δὲ φησι· *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰρήνῃ, εἰ γὰρ καὶ εἰρήνῃ.* Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ, καὶ Φιλιππησίοις, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς οἷς ἐπιστέλλει, πολλὰ τοιαῦτα μαρτυρεῖ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ χαλεπὸν, ὅτι πολὺς ὁ πόλεμος ἐξωθεν κεκίνητο καὶ διηνεχῆς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πιστοῖς συνέβαινε γίνεσθαι τινα σκάνδαλα καὶ ἔρεις καὶ φιλονεικίας καὶ ζηλοτυπίας· καὶ ταῦτα αὐτὰ δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐξωθεν μάχαι, ἐσωθεν φόβοι.* Καὶ οὗτος ἐκείνου χαλεπώτερος ὁ πόλεμος ἦν, καὶ τοῖς ἀρχομένοις καὶ τοῖς διδασκάλοις. Οὐχ οὕτω γοῦν τῶν ἐχθρῶν ἐδεδόκει τὰς ἐπιβουλὰς ὁ Παῦλος, ὡς τὰ ἐνδον· πτώματα, καὶ τὰς τῶν οἰκείων παρανομίας. [425] Ὅτε γοῦν ἐπὶ ῥρνευσέ τις παρὰ Κορινθίοις, ἅπαντα τὸν χρόνον ἐκείνον πενθῶν διετέλεσε, τὰ σπλάγχνα σπαράττων τὰ ἑαυτοῦ, καὶ πικρὸν ὀλοῦζων.

Ἦν τι καὶ τρίτον οὐκ ἔλαττον τῶν εἰρημένων, πρὶν ἐπάγον τοῖς πιστεύουσι πόνον, αὐτῇ τῶν πρὸς

* Cuiusmodi κατηγοροῦσι, ei postea λέγουσι.

γμάτων ἡ φύσις πολλῶν ἰδρωτῶν γέμουσα καὶ πό-
νων. Οὐ γὰρ εὐκόλος καὶ ῥαδίᾳ τις ἦν ἡ ὁδός, ἐφ'
ἣν ἦγον αὐτοὺς οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τραχεῖα καὶ
δυσκατόρωτος καὶ φιλοσόφου τινὸς καὶ ἀγρόπνου
δεομένη ψυχῆς καὶ ἡκριθωμένης πανταχόθεν. Διὰ
τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς στενήν καὶ τεθλιμμένην αὐτὴν
ἐκάλεσεν. Οὐ γὰρ ἐξῆν ἀδεῶς ζῆν, καθάπερ παρὰ
τοῖς Ἑλλήσιν, ἐν αἰσχροτῇ καὶ μέθῃ καὶ ἀδόξηφαι
καὶ τρυφῇ καὶ πολυτελείᾳ· ἀλλ' ἔδει καὶ θυμὸν χα-
λινουῖν, καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπου κρατεῖν, καὶ χρημά-
των ὑπερρῶν, καὶ δόξαν καταπατεῖν, καὶ φθόνου
καὶ βασκανίας ἀνώτερον εἶναι. Ταῦτα δὲ ἥλικον
πῶνον παρέχει, ἴσασιν οἱ καθ' ἡμέραν αὐτοῖς πυ-
κτεύοντες. Τί γὰρ ἐπιθυμίας ἀτόπου χαλεπώτερον
εἰπέ μοι, ἢ, καθάπερ κύων λυτῶν, συνεχῶς ἡμῖν
ἐπιπηδᾷ, καὶ καθ' ἡμέραν ἡμῖν διανοχλεῖ, καὶ δεῖται
διτνεκῶς ἐργηγορίας ψυχῆς; Τί δὲ καὶ ὀρηγῆς πι-
κρότερον; Γλυκὺ μὲν γὰρ τὸ τὸν ἱδικηκῶτα ἀμύνα-
σθαι, ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἐξῆν. Καὶ τί λέγω, τὸν ἱδικη-
κῶτα οὐκ ἐξῆν ἀμύνασθαι; Ἐυεργετεῖν ἔδει τοὺς
λυποῦντας, καὶ εὐλογεῖν τοὺς λοιδορούμενους, καὶ
μηδὲ ῥῆμα πικρὸν ἐκβάλλειν ποτέ· καὶ σωφροσύνην
δε, οὐ τὴν μέχρι τῶν ἔργων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν
μέχρι τῆς ἐννοίας ἐπιδεικνυσθαι ἔδει. Οὐ γὰρ μόνον
αὐτῆς τῆς ἀκολάστου πράξεως, ἀλλὰ καὶ ὅπως τῆς
τοιαύτης ἀπέχεσθαι δεῖ, καὶ μηδὲ ἐντρυφᾶν ταῖς
ὅψεις τῶν εὐμόρφων γυναικῶν, ὡς καὶ ὑπὲρ τῆς
θεωρίας ταύτης τὴν ἐσχάτην μέλλοντας ὑποστήσε-
σθαι δίκην. Ἐπεὶ οὖν πολὺς ὁ πόλεμος ἦν παρὰ τῶν
ἐξωθεν, πολὺς ὁ φόβος παρὰ τῶν ἐνδοθεν, πολὺς ὁ
πόνος ὁ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν. Προσῆν δέ τι
καὶ τέταρτον, ἡ ἀπειρία τῶν μελλόντων ἀγωνίζεσθαι
τὸν μέγαν τοῦτον ἀγῶνα. Οὐ γὰρ ἐκ προγόνων τὴν
εὐσέθειαν διαδεξαμένους τοὺς ἀνθρώπους ἔλαβον οἱ
ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐν βλακείᾳ καὶ τρυφῇ καὶ μέθῃ καὶ
αἰσχροτῇ καὶ ἀκολασίᾳ τραφέντας. Οὐ μικρὸν δὲ
τοῦτο εἰς δυσκολίαν τῶν ἀγώνων ἦν, τὸ μὴ ἀνωθεν,
μηδὲ ἐκ προγόνων ταύτην πεπαιδευθῆναι τὴν φιλοσο-
φίαν, ἀλλὰ νῦν πρῶτον πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀποδύε-
σθαι τούτους.

γ'. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη ἦν ἡ δυσκολία τοῖς ἀγωνιζο-
μένοις τότε, παραμυθούμενος αὐτῶν τὸν πόνον συν-
εχῶς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἐκίνει λόγον. Καὶ οὐ
ταύτη προτρέπει μόνον καὶ ἀλείφει τοὺς ἀθλητάς,
ἀλλὰ καὶ τῇ διηγῆσει τῶν οἰκείων παθῶν. Διόπερ
πρὶν ἐμπεσεῖν εἰς τοὺς περὶ ἀναστάσεως λόγους, τὰ
αὐτοῦ πάθη διηγείται, λέγων οὕτως· Ἐν παντὶ
θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορού-
μενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ'
οὐκ ἐγκαταλιπαρούμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ'
οὐκ ἀπολλύμενοι· διὰ τούτων τοὺς καθημερινοὺς
ἠανάτους δὴλων, ὅτι καθάπερ ἐμψυχοὶ νεκροὶ περι-
ήσαν εἰς θάνατον παραδιδόμενοι καθ' ἡμέραν. Ὅτε
τοῖσιν α [426] πρὸς αὐτοὺς ἐπήγοντο, τότε τὸν περὶ
τῆς ἀναστάσεως κινεῖ λόγον· Πιστεύομεν γάρ, φη-
σιν, ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-
στὸν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ καὶ παραστήσει
σὺν ἡμῖν. Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, μεγίστην παρά-
κλησιν ἔχοντες ἐν τοῖς ἀγῶσι, τὴν τῶν μελλόν-
των ἐλπίδα. Καὶ οὐκ εἶπε πρὸς αὐτούς· Διὸ μὴ
ἐκκαχεῖτε· ἀλλὰ τί; Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, δεικνύς
καὶ αὐτὸν ἐν τοῖς ἀγῶσι ὄντα διηνεχῶς. Ἐπὶ μὲν
γὰρ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ὁ μὲν ἀθλητῆς ἐνδο-

ἀγωνίζεται, ὁ δὲ παιδοτρίβης ἰσθρῶ καθήμενος, τῇ
ἀπὸ τῶν λόγων εἰσάγει βοήθειαν, τοσοῦτον συντελὼν
τῷ παλαίοντι μόνον, ὅσον βοηθᾷ καὶ φθέγγασθαι·
παραστήναι δὲ ἐγγὺς, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν συμ-
μαχίαν εἰσενεχεῖν οὐδεὶς ἐπιτρέπει νόμος αὐτῷ.
Ἐπὶ δὲ τῶν τῆς εὐσεβείας ἀγώνων οὐχ οὕτως, ἀλλ'
ὁμοῦ καὶ παιδοτρίβης ἐστὶ καὶ ἀθλητῆς ὁ αὐτός. Διὰ
τοῦτο οὐκ ἔξω τοῦ σκάμματος καθήμενος, ἀλλ' εἰς
αὐτοὺς ἐμβεδηκῶς^β τοὺς ἀγῶνας, ἀλείφει τοὺς
μετ' αὐτοῦ πυκτεύοντας, λέγων· Διὸ οὐκ ἐκκακοῦ-
μεν. Καὶ οὐκ εἶπε, Διὸ οὐκ ἐκκακῶ, ἀλλὰ, Διὸ οὐκ
ἐκκακοῦμεν, τοῖς ἐγκωμίοις αὐτοὺς ἀναστῆσαι βου-
λόμενος. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἐξω ἄνθρωπος ἡμῶν δια-
φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ
ἡμέρα. Ὅρα σύνεσις ἀποστολικήν. Προέτρεψεν αὐ-
τοὺς ὅφ' ὧν ἔπασχον, ὅτι Ἐν παντὶ θλιβόμενοι,
ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· προέτρεψεν ἀπὸ τῆς
ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ, εἰπὼν, Ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν
Ἰησοῦν καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ.

Εἶτα καὶ ἕτερόν τινα κινεῖ παρακλήσεως τρόπον.
Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων μικρόψυχοι
τινες ὄντες καὶ ἀσθενεῖς καὶ ταλαίπωροι, καὶ πα-
πεισμένοι περὶ τῆς ἀναστάσεως ὄντιν, ὀλιγωροῦσι
πρὸς τὸ μῆκος τοῦ χρόνου καὶ ἰλιγγιωσι καὶ ἀνα-
πίπτουσι, καὶ ἕτερον αὐτοῖς πρὸ τῆς ἀναστάσεως
δίδωσι μισθὸν καὶ ἀμοιβήν. Ποίαν δὲ ταύτην; Εἰ
καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ
ἐσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα· ἐξω ἄνθρω-
πον τὸ σῶμα καλῶν, ἐσω ἄνθρωπον τὴν ψυχὴν λέ-
γων. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Καὶ πρὶν ἀναστή-
ναι, καὶ πρὶν ἀπολαῦσαι τῆς δόξης τῆς μελλούσης,
ἐντεῦθεν ἦθ' ὅντων πόνων οὐ μικρὰν ἀπειλήσας τὴν
ἀμοιβήν, ἐν αὐτῷ τῷ θλίβεσθαι τῆς ψυχῆς ἡμῖν
ἀνανεούμενης, σοφωτέρας γινόμενης καὶ εὐλαβεστέ-
ρας, πλείονα κτωμένης ὑπομονῇ, εὐτονωτέρας καθ-
ισταμένης καὶ δυνατωτέρας. Καθάπερ γὰρ οἱ τὴν
σωματικὴν ἀθλοῦντες^γ ἀθλησιν, καὶ πρὸ τῶν στεφά-
νων, καὶ πρὸ τῶν βραδείων ἀπ' αὐτῆς τῆς γυμνασίας
καὶ τοῦ παλαίειν μέγαν λαμβάνουσι τὸν μισθόν,
ὕγιονότερα καὶ δυνατώτερα αὐτῶν τὰ σώματα διὰ
τῆς γυμνασίας κατασχευάζοντες, καὶ πᾶσαν διατρέ-
γοντες ἀρρώστιαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγῶ-
νων τῆς ἀρετῆς, καὶ πρὶν ἢ τὸν οὐρανὸν ἀνοιγῆναι,
καὶ πρὶν ἢ τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ παραγενέσθαι, καὶ
πρὶν ἢ τὰς ἀμοιβὰς ἡμᾶς ἀπολαβεῖν, μέγαν ἐν-
τεῦθεν καρπούμεθα τὸν μισθόν, τῆς ψυχῆς ἡμῖν
φιλοσοφωτέρας καθισταμένης. Καὶ γὰρ οἱ πολ-
λὴν πλεύσαντες θάλασσαν, καὶ μυρίων ἀναγρό-
μενοι κυμάτων, καὶ πολλοὺς θηρίους πυκτεύσαν-
τες, καὶ πολλοὺς χειμῶνας ἐνεγκόντες, καὶ πρὸ τῆς
ἐμπορίας αὐτῆς οὐ μικρὸν ἀπὸ τῆς μακρᾶς ἀποδῆ-
μίας [427] ταύτης καρποῦνται τὸ κέρδος τῷ θαλάσῃ
καὶ κατατολμᾶν τοῦ πελάγους, καὶ ἀδεῶς καὶ μεθ'
ἡδονῆς τὰς διαπονήτους ταύτας ποιεῖσθαι ἀποδημίας·
οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου, ὁ πολλὰς ἐνεγκὼν
θλίψεις διὰ τὸν Χριστόν, ὁ πολλὰ δεινὰ παθὼν, καὶ
πρὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μεγάλην ἔλαβεν ἀμοι-
βήν, παρρόρησιαν κτησάμενος πρὸς τὸν Θεὸν ἐντεῦθεν

^α Colb. θλιβόμενοι, et sic sequentia in singulari.

^β Colb. ἐμβεδηκῶς.

^γ Colb. ἀσκούντες.

Adelibus afferens, ipsa scilicet rerum natura, quæ frequentes labores et sudores exigebat. Neque enim facilis et levis erat via, ad quam illos ducebant apostoli: sed aspera et inexpedita, quæ animam requireret sobriam, et vigilem, et undique diligentem. Propterea et Christus angustam et arctam ipsam vocavit. Neque enim vivere licenter et absque metu fas erat, sicut apud gentes in turpitudine et ebrietate, et belluione, et deliciis, et luxu: sed oportebat etiam frenare iracundiam, et imperare illicitæ concupiscentiæ, et despicere opes, et conculcare gloriam, et superiorem esse invidia et livore. Quæ qualem laborem requirunt, sciunt ii, qui cum illis quotidie certant. Quid enim, dic, oro, infestius illicita concupiscentia, quæ veluti rabidus canis in nos continuo insilit, et quotidie nos obturbat, atque adeo opus habet perpetuo vigilianti anima? Jam quid amarius ira? Nam iucundum quidem est ulcisci eum, qui nos injuria affecit, at hoc non licebat. Quid dico, non licuisse ulcisci? imo oportebat et contristantibus benefacere, et scommatis nos incessantibus benedicere, et ne ullum quidem umquam amarum verbum proferre. Quia et continentiam non in solis operibus, sed et cogitatione ipsa monstrare oportet. Non enim solum ab incontinentiæ opere, sed et a tali aspectu abstinendum est, neque ex formoso mulierum aspectu voluptas accipienda: nam et ob talem contemplationem extremum supplicium irrogatur. Cum igitur et tantum bellum ab iis, quæ foris, et tantus timor ab iis, quæ intus: magnus quoque erat labor in exercendis virtutibus. Accedit autem et quartum. Nam inexperti erant certaminis tanti, quod certandum erat: neque enim apostoli eos, qui a progenitoribus suis pietatem exceperant, erudiendos sortiti sunt, sed educatos in molitie et deliciis, et ebrietate, et turpitudine, et intemperantia. Neque hoc parvi momenti erat, ut difficilius redderetur certamen, quod eam philosophiam neque superiora tempora, neque parentes docuerant: sed tunc primum ad hujusmodi certamina instruebantur.

3. Cum igitur tanta tunc esset certandi difficultas, Paulus, ut solaretur certantium laborem, subinde de resurrectione sermonem movebat: et non hac solum adhortabatur athletas, sed et suarum passionum enarratione: eaque de causa antequam in sermonem de resurrectione incidat, suas passiones exponit, sic dicens: *In omnibus premimur, at non anxii reddimur: laboramus, at non destituimur: persecutionem patimur, at non in ea deserimur: dejicimur, at non perimus* (2 Cor. 4. 8. 9). Quibus verbis quotidianas mortes designat, eo quod quasi animali mortui quotidie ad mortem tradebantur: cum ergo hæc infligerentur, hinc sermonem hunc de resurrectione movit. Credimus enim, ait, quod is qui suscitavit Dominum nostrum Jesum Christum, et nos per Jesum suscitabit, et vobiscum constituet: propterea malis non suc-

cumbimus, maximam in certaminibus ipsis consolationem habentes, spem futurorum (2 Cor. 4. 14. 16). Et non dixit ad ipsos Propter quod ne succumbatis malis: sed quid ait? Propter quod non succumbimus malis. Declarat se quoque in continuis conflictationibus esse. Enimvero in Olympicis certaminibus athleta intra stadium certat, magister autem ludi foris considens, sermonibus affert auxilium, eatenusque certantem dumtaxat juvat, quatenus acclamationibus sermonibusque valet: neque enim ulla ei lege permittitur propius assistere et manibus illum adjuvare. At secus res habent in pietatis certaminibus. Idem enim est et athleta et magister ludi: et idcirco non extra stadium sedet: sed ingressus ad certamina ipsa, firmat compugiles, dicens: *Propter quod malis non succumbimus*. Et non dixit, Propter quod malis non succumbo, sed, *Malis non succumbimus* laudibus ipsos erigere volens. Sed quamvis homo noster externus corrumpatur, tamen internus renovatur in dies singulos (Ibid.). Vide quanta sit Apostoli prudentia. Admonuit primum eos ab afflictionibus quas ferebant, dicens: *In omnibus premimur, at non anxii reddimur* (Ib. v. 8). Admonuit item a resurrectione Jesu, dicens, *Nam qui suscitavit Jesum, et nos suscitabit* (Ib. v. 14).

Etiam in hac vita merces bonorum operum tribuitur. — Nunc aliam quamdam adhortandi rationem inducit. Quandoquidem enim homines plerique pusillo animo sunt, et infirmi, ac miseri, ac licet resurrectionem docti negligentes sunt, et ob temporis longitudinem vacillant ac recidunt: ideo aliam illis ante resurrectionem constituit mercedem ac retributionem. Et quænam illa? *Tametsi externus homo noster corrumpitur, internus tamen innovatur in dies singulos* (Ib. v. 16). Externum hominem corpus, internum, animam vocat. Quod autem dicit hujusmodi est: antequam resurgamus, et antequam fruamur gloria futura, etiam non parva hic laborum remuneratio datur, cum inter angustias ipsas anima nostra junior, sapientior et magis pia evadit, majore pollet patientia, et fortior atque constantior persistit. Nam sicut ii, qui in corporali certamine pugnant, ante coronam et bravium in exercitatione et palestra ipsa magnam accipiunt mercedem, eo quod corpora sua firmiora et validiora exercitando faciunt, et infirmitatem omnem effugiunt: ita et nos virtutis certamen certantes, priusquam aperiatur cælum, priusquam Filius Dei adsit, priusquam retributiones nobis dentur, magnam mercedem accipimus, eo quod anima sapientiæ fiat asstantior. Etenim qui mare navigarunt, et innumeras procellas tulerunt, et multas tempestates perpersi sunt, et cum multis bestiis certarunt, antemercedem ipsam non parvum e parva peregrinatione ista reportant lucrum, confidere scilicet et mare temnere, ac intrepide, imo cum voluptate transmarinas illas agere peregrinationes: ita et qui in præsentī vita propter Christum multas fert afflictiones, multaque gravia patitur, etiam ante regnum cælorum magnam illam retributionem assequitur: dum magna hic potitur fiducia, animamque suam ita excelsam et

¹ *celib. premor*, et sic totius sequentia phraseos in sin-

sic, ut posthac gravia omnia quasi e sublimi derideat.

Pauli merces ante resurrectionem. — Ut autem quod dicimus, adhuc manifestius pateat, exemplo illud declarare volumus. Paulus ille, exantlatis innumeris malis, nonne insignes retributiones accepit cum irriteret tyrannos, cum furibundos populos incitaret, cum omnes pœnas contemneret, impavidusque et impercussus maneret contra bestias, contra ferrum, in mari, in præcipitiis, in seditionibus, in insidiis, denique in malis omnibus? Quid huic conferri potest? Enimvero hominem non exercitatum, et nihil mali expertum vel levia quæque turbare solent: imo non solum res ipsæ, sed et leves expectationes, et quid dico leves expectationes? etiam rerum umbræ pavidum reddunt et perterrent. Verum qui exercitatus in certamen ingreditur, ac multa ante mala perpessus est, is omnibus postea superior fit, et, tamquam grâculos contemnitantes, eos qui minantur, contemnit. Non parva autem est hæc corona, neque exigua merces, quod illum nihil humanarum rerum movere possit: nam quæ aliis multum formidanda videntur, ab hoc facile contemnuntur: et propter quæ alii tremunt et metu obstupescunt, ea multum ridet ipse, quia per excellentem patientiam angelicarum virtutum philosophiam est adeptus. Si enim corpus recte beatum dicimus, quod potest absque offensa ferre frigus, et calorem, et famem, et inopiam, et viæ difficultates, ærumnasque alias: quanto magis beatam vocare oportet animam quæ viriliter ac fortiter omnes omnium molestiarum ferre incursus, et per omnia servare cor suum nulli servituti obnoxium potest? Plane hic magis rex est, quam ipsi reges. Regem enim satellites, milites, amici et inimici nunc insidiando, nunc aperte vim faciendo offendere possunt: huic autem, cui animus qualem nunc dixi, neque rex, neque stipator, neque familiaris, neque amicus, neque inimicus, neque diabolus ipse aliqua ex parte poterit nocere. Qui enim posset, cum is omni studio in hoc incumbat, ne inter mala computet, quæ vulgo mala haberi solent?

4. Talis erat beatus Paulus, atque propterea dicebat: *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, vel angustia, vel persecutio, vel fames, vel nuditas, vel gladius, vel periculum? Sicut scriptum est: Quia propter te morte conficimur tota die, reputati sumus ut oves mactationis: sed in illis omnibus egregie vincimus propter eum, qui nos dilexit* (Rom. 8. 35. 36. 37; Psal. 43. 22). Istud etiam hoc loco insinuans dicebat: *Tametsi externus homo noster corrumpitur, internus tamen renovatur in dies singulos* (2. Cor. 4. 16). Infernum sit corpus, ait, sed validior et potentior animus, quin et multo alacrior et agilior. Et sicut miles, si gestarit arma sese gravantia, licet admodum strenuus sit et in militia exercitatus, non est terrori hostibus, qui sciunt armaturæ gravitatem pedum velocitati et belandi usui obesse: sin levia acceperit et tractabilia, sicut avis aliqua obvium se feret hostibus. Sic et qui

deliciis incrassarit, sed jejuniis, et precibus diuturnaque afflictionum tolerantia leviozem et tenuiorem effecerit: sicut volucris aliqua superne devolans, ita valido impetu in phalanges dæmonum irrui, et adversarias virtutes facile invadit sibi que subiecit. In hunc modum et Paulus multis affectus plagis, et in vincula conjectus, et ligneis vinctus compedibus, corpus quidem habuit valde infirmum, laboribusque emaceratum, animam vero fortem et invictam: atque adeo fortis erat vinctus, ut ad solam ejus vocem fundamenta carceris commoverentur, et solum carceris custodem vinctum ad pedes suos adduceret, aperirenturque januæ clausæ. Itaque haud parvam nobis consolationem Paulus exhibuit, eamque etiam ante resurrectionem, nempe quod tentationibus meliores et sapientiores reddamur: idcirco dicit: *Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, et probatio spem, spes vero non confundit* (Rom. 5. 4. 5). Et iterum alius quidam dicit: *Vir qui non tentatur, non est probatus: et qui non est probatus, nullius pensi est* (Eccli. 34. 11). Et ita non parum nobis conferunt afflictiones ante resurrectionem, cum anima reddatur probatio patientia, et intelligentia præstantior et ab omni libera formidine. Et idcirco dicit: *Etiā si externus noster homo corrumpatur, internus tamen renovatur in dies singulos* (2. Cor. 4. 16). Quomodo quæso, renovatur? Effugatur enim omnis effeminatio, exstinguuntur concupiscentiæ absurdæ, et avaritia, et inanis gloria, et in summa interimuntur omnes aliæ malæ perversæque cogitationes. Ut ergo anima ignavia socordiaeque dedita facile hujusmodi affectionibus est obnoxia: ita si continuis est implicita pietate certaminibus, non tantum habet otii, ut de his vel cogitet aliquando, curis videlicet ipsam ab his omnibus ad palæstræ studia avocantibus. Propterea dicebat, *Innovatur in dies singulos*. Postea ut denuo soletur animas dolentes in malis quibus affliguntur, et philosophari nescientes spe futurorum erigat, sic dicit: *Quæ enim nunc levis est afflictio, mira supra modum æternum gloriæ pondus operatur in nobis, dum non spectamus ea quæ videntur, sed quæ non videntur. Nam quæ videntur, temporalia sunt: quæ vero non videntur, æterna* (2. Cor. 4. 17. 18). Quasi diceret: Plurima igitur et in hac vita afflictio nobis bona confert, nempe quod animam nostram sapientiore prudentioreque faciat, innumera quoque et futura bona conciliat: non ea quæ laboribus æquo rependuntur, sed ampliora certaminibus debentur tam secundum qualitatem, quam secundum quantitatem. Et ambo ista declarans, cum magnitudine periculorum excellentiam præmiorum confert, et opponit brevitatem æternitati, levitati pondus, afflictioni gloriam. Afflictio enim, ait, temporalis est et levis; delectatio autem, imo non dixit, delectatio, sed gloria, quæ delectatione multo est major, æterna, et continua, et magna: pondus autem hic non ærumnosum et onerosum, sed magnificum et pretiosum aliquid vocat vulgari consuetudine, am pretiosa gravioris esse ponderis dicere solemus. Cum

ἤθη, καὶ ὑψηλοτέραν τὴν ἑαυτοῦ κατασκευάσας ψυχὴν, ὡς ἀπάντων λοιπὸν καταγελᾷ τῶν δεινῶν.

Ἰνα δὲ καὶ σαφέστερον γέννηται τὸ λεγόμενον, ἐπὶ παραδείγματος αὐτὸ βούλομαι ποιῆσαι φανερόν. Αὐτοῦ γὰρ οὗτος ὁ Παῦλος μυρίων ἀνασχόμενος δεινῶν, ὡ μικρὰς καὶ ἐντεῦθεν ἔλαβε τὰς ἀμοιβὰς, καταγελῶν τυράννων, κατεξανιστάμενος μαινομένων δῆμων, πάσης ὑπεροπῶν τιμωρίας, καὶ πρὸς θηρία, καὶ πρὸς σῖθρον, καὶ πρὸς πελάγη, καὶ πρὸς κρημνοὺς, καὶ πρὸς ἐπαναστάσεις, καὶ πρὸς ἐπιβουλὰς, καὶ πρὸς ἅπαντα τὰ δεινὰ ἀκατάπληκτος μένων, οὐ τί γένοιτο ἂν ἴσων. Τὸν μὲν γὰρ ἀγύμναστον καὶ μηδὲν παθόντα δεινῶν καὶ τὰ τυχόντα θορυβεῖν εἰσθε· μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὰ τὰ πράγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ προσδοκίαι ψίχαι· καὶ τί λέγω προσδοκίαι ψίχαι· αἱ σκιάι φοβούσι καὶ δεδιττοῦσι τὸν τοιοῦτον· ὁ δὲ ἀποδυσάμενος πάντα, καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας ἑμῆς, καὶ μυρία δεινὰ πλῶν, ἀπάντων λοιπὸν ἐστὶν ἀνώτερος, ὥσπερ κολοῖν κραζόντων, οὕτω τῶν ἀπειλούντων καταγελῶν. Οὐ μικρὸς δὲ οὗτος ὁ στέφανος, οὐδὲ ὁ τυχὼν μισθός, ὅταν μὴδὲν αὐτὸν τῶν ἀνθρωπίνων δυνήσεται· λυπεῖν, ὅταν τὰ τοῖς ἄλλοις φοβερά τούτῳ εὐκαταπρόντητα γίνηται, ὅταν ὑπὲρ ὧν ἄλλοι φρίττουσι καὶ ἐξίστανται, ὑπὲρ τούτων μέλλῃ γελᾷν αὐτός, τῇ τῆς ὑπομονῆς ὑπερβολῇ εἰς τὴν τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων φιλοσοφίαν ἑαυτὸν μεταστήσας. Εἰ γὰρ δὴ σῶμα μακαρίζομεν τὸ δυνάμενον καὶ ψυχὸς καὶ καὶ σῶμα ἄλμπως φέρειν, καὶ λιμὸν, καὶ ἐνδειαν, καὶ ὁδοιπορίαν, καὶ θαλασσιπυρίας ἐτέρας· πολλῶ μᾶλλον ψυχὴν μακαρίζειν δεῖ τὴν δυναμένην καρτερώς καὶ γενναίως ἀπάσας τῶν δεινῶν φέρειν τὰς προσβολὰς, καὶ διατηρεῖν ἀδούλουν αὐτῆς διὰ πάντων τὸ φρόνημα. Ὁ τοιοῦτος τῶν βασιλείων αὐτῶν ἐστὶ βασιλικώτερος. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ καὶ δορυφόροι καὶ φίλοι καὶ ἐχθροὶ πολλά δύνανται ἂν ἀδικήσαι ἐπιβουλευόντες καὶ κακοσχεύοντες· τὸν δὲ τοιαύτην ἔχοντα ψυχὴν, οἷαν εἶπον νῦν, οὐ βασιλεὺς, οὐ δορυφόρος, οὐκ οἰκέτης, οὐ φίλος, οὐκ ἐχθρὸς, οὐκ αὐτὸς ὁ διάβολος παραβλάβηαι δυνήσεται. Πῶς γὰρ, τὸν μελετήσαντα μὴδὲν τῶν νομιζομένων εἶναι δεινῶν ἡγεῖσθαι δεινόν;

Θ. Τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος· διὰ τοῦτο ἔλεγε· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται, δεῖ ἕνακον σου θανατοῦμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς· ἀλλ' ἐν τοῖς αἰσιν ὑπερνικώμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.* Τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθα αἰνιττόμενος ἔλεγεν, ὅτι· *Εἰ καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἐσω ἀνακαίνουται ἡμέρα καὶ [428] ἡμέρα·* ἀνεγίνεσκον τὸ σῶμα γίνεται, φησὶν, ἀλλὰ δυνατωτέρα ἡ ψυχὴ καὶ ισχυροτέρα, καὶ πτεροῦται μᾶλλον. Καὶ καθάπερ στρατιωτῆς βαρύνοντα μὲν ἔχων ὅπλα, κἂν σφόδρα γενναῖος ἦ καὶ πολεμικὸς, οὐκ ἂν γένοιτο τοῖς πολεμίοις φοβερός, τῆς τῶν ὀπλῶν βαρύτητος· τῇ τῶν ποδῶν ταχύτητι καὶ τῇ τῶν πολεμικῶν ἐμπειρίᾳ λυμαινομένης· εἰ δὲ κοῦφα λάβῃ καὶ ἐμμεταχειρίσεται, πτηνοῦ παντός δίκην ἐπέρχεται τοῖς ἐναντίοις· οὕτω καὶ ὁ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ μὴ μέβη, μὴδὲ ἀνέσει καὶ τρυφῇ καταλιπαίων, ἀλλὰ νηστεῖαις καὶ εὐχαῖς, καὶ τῇ πολλῇ τῶν θλίψεων ὑπομονῇ κουφετέραν καὶ λεπτοτέραν^a κατασκευάζων, καθάπερ

τις ὑπόπτερος ἀνωθεν καταβαίνων, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης εἰς τὰς τῶν δαιμόνων ἐμπιπτῶν φάλαγγας, καταφέρει βραδίως τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις, καὶ ὑποχειρίους ποιεῖ. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος λαθὼν πολλὰς πληγὰς, καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμπεσὼν, καὶ ἐν τῷ ξίλῳ δεθείς, τὸ μὲν σῶμα ἀσθενέστερον εἶχε πόνοις κατατεινόμενον, τὴν δὲ ψυχὴν ἰσχυράν καὶ εὐτονον· καὶ οὕτως ἦν ἰσχυρὸς ὁ δεδεμένος, ὡς διὰ ζωῆς μύνης σαλεύσαι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου, καὶ τὸν λελυμένον δεσμοφύλακα δέσμιον εἰς τοὺς πόδας ἀγαγεῖν τοὺς ἑαυτοῦ, καὶ τὰς θύρας ἀποκεκλεισμένας ἀνοῖξαι. Οὐ μικράν οὖν ἡμῖν παραμυθίαν ἔδωκεν ὁ Παῦλος ταύτην καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως, τὸ βελτίους ἡμᾶς γίνεσθαι καὶ φιλοσφωτέρους τοῖς πειρασμοῖς. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει.* Καὶ πάλιν ἄλλος τις φησὶν· *Ἀνὴρ ἀπείραστος ἀδόκιμος, ὁ δὲ ἀδόκιμος οὐδενὸς ἄξιος λόγου.* Ὡστε οὐ μικρὰ ἀπὸ τῆς θλίψεως καρποῦμεθα καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως, τὸ τὴν ψυχὴν ἔχειν δοκιμωτέραν καὶ σοφωτέραν καὶ συνετωτέραν, καὶ πάσης ἀπηλλάχθαι δειλίας. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Εἰ καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἐσω ἀνακαίνουται ἡμέρα καὶ ἡμέρα.* Πῶς ἀνακαίνουται, εἰπέ· Ἀνανδρίας ἐξελαινομένης ἀπάσης, ἐπιθυμίας οδεννυμένης ἀτόπου, φιλοχρηματίας, κενοδοξίας, τῶν ἄλλων ἀπλῶς τῶν διεφθαρμένων λογισμῶν ἀναιρουμένων ἀπάντων. Ὡς οὖν ἡ ἀργίας καὶ ἀδείας ἀπολαύουσα ψυχὴ εὐκόλως ὑπὸ τῶν παθῶν ἀλίσκεται τούτων· οὕτως ἡ διηνεκὴς τοῖς ἀγῶσι τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐσχολαυκία, οὐδὲ σχολὴν ἄγει ταῦτα ἐννοῆσαι ποτε, τῆς περὶ τὰ παλαιάματα μερίμνης πάντων αὐτὴν ἀπαγούσης ἐκείνων. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Ἀνακαίνονται ἡμέρα καὶ ἡμέρα.* Εἶτα πάλιν παραμυθούμενος τὰς ψυχὰς τὰς ὀδυνωμένας ἐπὶ τοῖς δεινοῖς τοῖς ἐπαγομένοις, καὶ οὐκ εἰδυίας φιλοσοφεῖν, διὰ τῆς ἐλπίδος τῶν μελλόντων αὐτὰς ἀνίστησιν, οὕτω λέγων· *Τὸ γὰρ πυραυτίκι ἐλαφρόν τῆς θλίψεως, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοπεύοντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα.* Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μάλιστα μὲν οὖν καὶ ἐνταῦθα ἡμᾶς δύνῃσιν ἡ θλίψις, σοφωτέραν ἡμῶν ποιοῦσα τὴν ψυχὴν καὶ φιλοσοφωτέραν· μετὰ δὲ τοῦτο καὶ μυρία ἡμῖν προσε-
νεῖ κατὰ τὸ μέλλον ἀγαθὰ, οὐκ ἀντίβροπα τῶν πόνων, ἀλλὰ πολλῶν [429] μείζονα τῶν παλαισμάτων καὶ κατὰ τὴν ποσότητα καὶ κατὰ τὴν ποιότητα. Ταῦτα ἀμφότερα, λέγω, δηλῶν ὁ Παῦλος, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν κινδύνων, καὶ τῶν θλῶν ποιεῖται τὴν σύγκρισιν, καὶ ἀντιτίθει τῷ πυραυτίκι τὸ αἰώνιον, τῷ ἐλαφρῷ τὸ βάρος, τῇ θλίψει τὴν δόξαν. Ἡ μὲν γὰρ θλίψις πρόσκαιρος, φησὶ. καὶ κοῦφη, ἡ δὲ ἀνεσις (μᾶλλον δὲ οὐκ εἶπεν, ἀνεσις, ἀλλὰ, δόξα, ὁ πολλῶν μείζον τῆς ἀνέσεως) αἰώνιος καὶ διηνεκὴς καὶ μεγάλη. Βάρος δὲ ἐνταῦθα, οὐ τὸ ἐπιπονόν καὶ φορτικὸν εἶπεν, ἀλλὰ τὸ πολυτελὲς καὶ ἐντιμον, κατὰ τὸ τῶν πολλῶν ἔθος, οἱ τὰ πολυτέμα οὕτω καὶ βαρύτεμα κα-

^a Editi χαλεπωτέραν, Colb. λεπτοτέραν, atque ita legit interpret.

λαῖν εἰσθασιν. Ὅταν οὖν εἴπῃ βάρος δόξης, μέγεθος
 εὐξῆς λέγει. Μὴ τοίνυν τοῦτο μόνον λογίζου, φησὶν,
 ὅτι μαστίξῃ καὶ ἐλαύνη, ἀλλὰ καὶ τοὺς στεφάνους
 καὶ τὰς ἀμοιβὰς, ὅτι πολλῶν μετῴχους καὶ λαμπρότε-
 ραι τῶν παρόντων ἐκείναι, καὶ τέλος οὐκ ἔχουσιν,
 οὐδὲ πέρας. Ἀλλὰ ταῦτα, φησὶν, ἐν πείρᾳ, ἐκείνα δὲ
 ἐν ἐλπίσι· καὶ ταῦτα μὲν φανερά, ἐκείνα δὲ οὐ φαίνε-
 ται, ἀλλ' ἐκκρεμῇ καὶ μετέωρά εἰσιν· ἀλλ' εἰ καὶ ἀφανῆ,
 ἀλλὰ τῶν φαινομένων ἐστὶ φανερώτερα. Τί λέγω φα-
 νερώτερα; Ἐκείνα δύνασαι μᾶλλον ὁρᾶν, ἢ ταῦτα. Ταῦ-
 τα μὲν γὰρ παρέρχεται, ἐκείνα δὲ μένει. Διὸ ἐπήγαγε,
 λέγων· *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ
 τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα,
 τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.*

ε'. Εἰ δὲ λέγοις· Καὶ πῶς δυνήσομαι τὰ ἀφανῆ βλέ-
 πειν, τὰ δὲ παρόντα μὴ βλέπειν; ἀπὸ τῶν βιωτικῶν
 σε εἰς ταύτην ἐναγαγεῖν πειράσομαι τὴν πίστιν. Οὐδὲ
 γὰρ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων τῶν ἐπικτήρων
 τούτων ἄφαιτό τις ἂν ῥᾶδίως, μὴ τὰ ἀφανῆ πρὸ τῶν
 φανερῶν ἰδῶν. Οἷόν τι λέγω· Ὁ ἔμπορος ὑπομένει μὲν
 χειμῶνας πολλούς καὶ κυμάτων ἐπανάστασεις καὶ
 ναυάγια καὶ μυρίας δυσκολίας, ἀπολαύει δὲ καὶ πλού-
 του μετὰ τοὺς χειμῶνας, τὰ φορτία διατιθέμενος,
 καὶ πολλὴν ἐργαζόμενος πραγματείαν. Ἀλλ' οἱ μὲν
 χειμῶνες πρότεροι, τὰ δὲ φορτία ὕστερα· καὶ τὰ μὲν
 πέλᾳ καὶ τὰ κύματα φαίνεται ἐξελθόντι τοῦ λιμέ-
 νος, ἡ ἔμπορία δὲ οὐ φαίνεται· ἐν ἐλπίσι γὰρ ἐστὶν
 ἔτι. Ἀλλ' ὅμως ἂν μὴ πρὸς ἐκείνην ἰδῇ πρῶτον τὴν
 ἀφανῆ καὶ μὴ παροῦσαν, μὴδὲ ἐν χερσὶν οὖσαν, ἀλλ'
 ἐν ἐλπίσιν, οὐκ ἂν ἄφαιτο τούτων τῶν παρόντων καὶ
 φαινομένων. Οὕτω καὶ γεωργὸς ζεύγνυσσι βόας, καὶ
 ἄροτρον ἔλκει, καὶ βαθεῖαν ἀβύλα ἀνατέμνει, καὶ
 σπέρματα καταβάλλει, καὶ τὰ θνῶτα ἅπαντα δαπανᾷ,
 καὶ κρυόντι καὶ πάγον καὶ ἡμῶνους καὶ ἐτέρας ἀνέχε-
 ται ταλαιπωρίας πολλὰς, καὶ μετὰ τὴν πόνον τοῦτον
 προσδοκᾷ κομῶντα δφισθαι τὰ λήϊα, καὶ πεπληρω-
 μένην τὴν ἀλωνα. Ὅρᾳς πῶς καὶ ἐνταῦθα πρότερος
 ὁ πόνος, καὶ μετὰ ταῦτα ὁ μισθός· καὶ ὁ μὲν μισθὸς
 ἀδύνατος, ὁ δὲ πόνος δῆλος καὶ φανερός· κακείνος μὲν
 ἐν ἐλπίσιν, οὗτος δὲ ἐν χερσίν; Ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος
 ἂν μὴ πρότερον πρὸς ἐκείνον ἰδῇ τὸν ἀδύνατον καὶ ἀφα-
 νῆ καὶ μὴ βλεπόμενον τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ σώματος
 μισθόν, οὐ μόνον οὐ ζεύξει βόας, οὐδὲ ἄροτρον ἔλξει,
 οὐδὲ σπέρματα καταβάλει, ἀλλ' οὐδὲ κινήσεται
 εἰκοθεν πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην ποτέ. Πῶς οὖν
 θτοπον ἐπὶ μὲν τῶν βιωτικῶν πραγμάτων πρὸ τῶν
 [430] φανερῶν τὰ ἀφανῆ βλέπειν, καὶ πρὸ τῶν μι-
 σθῶν ὑπομένειν τοὺς πόνους, καὶ πρότερον τὰ δυσχε-
 ρῆ πάντα φέροντας, τότε τὰ ἐξ αὐτῶν ἀναμένειν χρη-
 στὰ, καὶ ταῖς τῶν ἀφανῶν ἐλπίσι προτρεπομένους οὕ-
 τως ἄπτεσθαι τῶν φανερῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ διατάζειν
 καὶ ἀμφιβάλλειν, καὶ πρὸ τῶν πόνων ἀπαιτεῖν τὰς
 ἀμοιβὰς, καὶ γεωργῶν καὶ ναυτῶν μικροψυχότερους
 φαίνεσθαι; Οὐ γὰρ δὴ μόνον κατὰ τοῦτο αὐτῶν φα-
 νούμεθα χεῖρους, ἀσάλλοντες πρὸς τὸ μέλλον, ἀλλὰ
 καὶ καθ' ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου. Ποῖον δὴ τοῦτο;
 Ὅτι ἐκείνοι μὲν οὐδὲ περὶ τοῦ τέλους θαρβέειν ἔχον-
 τες πάντως, οὐδὲ οὕτω τῶν πόνων ἀφίστανται· σὺ δὲ
 ἀξιοπίστον τῶν στεφάνων ἔχων ἐγγυητὴν, οὐδὲ οὕτω
 μιμῇ τὴν ἐκείνων κριτερίαν. Ὁ μὲν γὰρ γεωργὸς
 πολλάκις μετὰ τὸ τὰ σπέρματα καταβαλεῖν, καὶ θε-
 ραπεύσαι τὴν γῆν, καὶ κομῶντα τὰ λήϊα ἰδεῖν, ἢ
 χαλάτῃς, ἢ ἐρυσίδῃς, ἢ ἀκριδῶν, ἢ ἄλλης τινὸς τοι-
 αύτης ἐπενεχθείσης πληγῆς, ἐξέπεσε τῆς τῶν πόνων

ἀμοιβῆς, καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρωτάς κεναῖς
 οἴκαδε ὑποστρέφει χερσὶ. Καὶ ὁ ἔμπορος δὲ πάλιν,
 μετὰ τὸ διαδραμεῖν πολὺ πέλαγος πεπληρωμένην
 ἄγων τὴν ὁλκάδα, πρὸς αὐτὸν πολλάκις τὸ στόμα τοῦ
 λιμένος ἐμπροσθέντων ἀνέμων σκοπέλῃ τινὶ προταρά-
 ξας, μόλις ἐξῆλθε τὸ σῶμα διασύσας γυμνός. Καὶ
 ἐπὶ πάντων ἀπλῶς τῶν βιωτικῶν πολλὰς πολλάκις
 πρὸς τῇ τέλει συμφορὰς τοιαύτας συμβαίνειν εἰκός.
 Ἐπὶ δὲ τῶν ἀγώνων τῶν σῶν οὐκ ἐστὶ τοῦτο· ἀλλὰ
 ἀνάγκη πάντως τὸν ἀγωνισάμενον, τὸν σπέραντα τὴν
 εὐσέβειαν, καὶ πολλοὺς ἐνεγκόντα πόνους, ἐπιτυχεῖν
 τοῦ τέλους. Οὐ γὰρ ἀέρων ἀνυμναλαῖς, οὐδὲ πνευμά-
 των ῥύμαις τῶν πόνων τούτων τὰς ἀμοιβὰς ἐπέτρε-
 ψεν ὁ Θεός· ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀπόκεινται, ἐν τοῖς
 ἀστέροις θησαυροί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν·
*Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ
 δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ
 καταισχύνει.* Μὴ τοίνυν εἴπῃς ὅτι ἀφανῆ τὰ μέ-
 λοντα· εἰ γὰρ βουλευθείης μετὰ ἀκριθείας ἐξετάσαι,
 τῶν ἐν χερσὶν ἐστὶ πολὺ φανερώτερα. Καὶ τοῦτο
 αὐτὸ πάλιν ἐνδεικνύμενος ἡμῖν ὁ Παῦλος, *Τὰ μὲν
 αἰώνια καλεῖ, τὰ δὲ πρόσκαιρα, τῷ προσκαίρῳ τὸ
 φθαρτὸν αὐτῶν δηλῶν.* Πρὶν ἢ γὰρ φανῇται ἀρίπτε-
 ται, καὶ ἀποτρέχει πρὶν ἐπιστῆναι, καὶ δούρῃσσι
 μὲν αὐτῶν αἰ μεταβολαί, ἄπιστος δὲ ἡ κτήσις.
 Τοῦτο καὶ ἐπὶ πλοῦτου καὶ δόξης καὶ δυναστείας, καὶ
 ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων εὐμορφίας, τοῦτο καὶ ἐπὶ
 ῥώμῃς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπλῶς τῶν βιωτικῶν συμ-
 βαίνειν ἴδοι τις ἂν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προσφθῆς καμ-
 ψιδῶν τοὺς τρυφῶντας καὶ περὶ χρήματα μαινομένους
 καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν φαντασίαν, *Ὡς ἐστῶτα, φη-
 σιν, ἐλογίζαντο ταῦτα, καὶ οὐχ ὥς φεύγοντα.*
Ὅσπερ γὰρ σκιά; οὐκ ἐστὶν ἐπιλαθέσθαι, οὕτως
 οὐδὲ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων· ἀλλὰ τὰ μὲν τῇ
 τελευτῇ καταλύεται, τὰ δὲ καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς
 χειμάρρου παντὸς δευρρρέεστερον παραρρέει. Τὰ δὲ
 μέλλοντα οὐ τοιαῦτα· οὐκ οἶδε γὰρ μεταβολὴν, οὐ
 δέχεται τροπὴν, οὐκ ἐπίσταται γῆρας, οὐκ ἔχει τινὰ
 ἀλλοίωσιν, ἀλλ' ἀκμάζει διηνεκῶς, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς
 εὐπρεπείας μένει. Ὅστε εἰ δεῖ ἀφανῆ καὶ ἀδύνα-
 ται καὶ ἀπιστα, τὰ παρόντα δεῖ λέγειν πράγματα,
 καὶ μὴ παραμένοντα τοῖς κερκτημένοις, [431] αἰ
 ἀμείβοντα τοὺς δεσπότες, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν
 ἀπὸ τούτου πρὸς ἕτερον μεταπηδῶντα, καὶ πάλιν
 ἀπ' ἐκείνου πρὸς ἄλλον. Ταῦτα δὴ πάντα δηλώσας
 ἡμῖν ὁ Παῦλος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν παρόντα
 πρόσκαιρα, τὰ δὲ μέλλοντα αἰώνια καλέσας, τὸν περὶ
 τῆς ἀναστάσεως κινεῖ λόγον, οὕτω λέγων· *Οἰδομεν
 γὰρ ὅτι εἰν ἡ ἐλπίς ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους·
 καταλυθῇ, οἰκίαν ἔχει ὁ Θεὸς ἔχοντες ἀχειροποίητος,
 αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

ζ'. Ὅρα πάλιν καὶ ἐνταῦθα πῶς ταῖς λέξεσιν κέχρη-
 ται κυρίως, δι' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων τὴν δύναμιν ἐμ-
 φαίνων τῶν νοημάτων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς σκήνος τὸ σῶμα
 ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς παρούσης ζωῆς·
 ἡμῖν ἐνδεικνύμενος, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτερον μεταβο-
 λὴν δηλῶν, μονοουχὶ λέγων· Τί στενάζεις καὶ θα-
 κρῦεις, ἀγαπητέ, ὅτι τύπτῃ καὶ ἐλαύνη καὶ εἰς
 δεσποτήριον ἐμπίπτεις; τί θρηνεῖς τὰς κατὰ μέρος
 ταύτας κακώσεις, ὀφείλων τὴν ὁλόκληρον δέξασθαι
 κατάλυσιν τοῦ σώματος· μᾶλλον δὲ οὐχ ἀπλῶς τῷ

igitur dicit, pondus gloriæ, magnitudinem gloriæ dicit. Ne hoc reputes, inquit, quod flagellaris et expelleris, sed potius cogita coronas et retributiones, quod illæ longiores, majores et clariores sint præsentibus, nullumque finem habeant, aut terminum. At enim, inquit, hæc jam experimur, illa vero in spe sunt posita : et hæc quidem apparent, illa vero non apparent, sed excelsa sublimiaque sunt. Imo invisibilia multo magis apparent, quam visibilia, poterisque illa magis videre, quam hæc : hæc enim transeunt, illa autem permanent. Eapropter addit : *Dum nos non spectamus ea quæ videntur, sed quæ non videntur : quæ enim videntur, temporalia : quæ non videntur, æterna sunt* (2. Cor. 4. 18).

5. At si dixeris, Quomodo possum videre ea quæ non videntur, et ea quæ præsentia sunt, non videre ? a sæcularibus negotiis te ad hanc fidem inducere satagam. Nam in rebus hujus mundi nemo statim aliquid agit, nisi priusquam videat visibilia, spectet invisibilia. Dicam autem exemplum : negotiator multas fert tempestates, fluctuum insultus, naufragia, multaque alia incommoda : verum non nisi cum negotiationem aliquamdiu exercuerit, et merces vendiderit, divitiis partis fruitur. Et præcedunt quidem tempestates, sequuntur autem merces : et videt quidem pelagus ac fluctus, cum e litore solvit, merces autem non videntur, tantum autem sperantur. At nisi ad eam respiciat, quæ non apparet et absens est, et non in manu, sed in spe, numquam etiam præsentia et quæ apparent attentabit. Similiter et agricola jungit boves, trahit aratrum, profundos facit sulcos, seminaque spargit, et omnia, quæ sibi sunt, insumit, et frigora, et glacies, et imbres, et alias fert ærumnas multas : tandemque post labores expectat, ut videat campos virentes et plenam aream. En et hic prior est labor, posterior vero merces : et merces incerta, labor vero certus et manifestus : et illa quidem tantum in spe, labor autem in manibus. Verumtamen et ipse nisi primum hanc spectet, quæ dubia et non apprens, et corporeis oculis inconspicua, non solum non junget boves, neque aratrum trahet, neque semina sparget, sed neque umquam ad id operis vel domo egrediatur. Quomodo igitur absurdum non fuerit in rebus sæcularibus non conspecta prius, quam conspecta præ oculis habere, et ante mercedem sustinere labores, et post exantlatos labores bona ex iis manantia expectare, atque spe non apparentium ea quæ videntur aggredi : in iis autem quæ ad Deum spectant dubitare, hæsitare, et poscere mercedem ante labores, esseque animi abjectionis, quam sint agricolæ et nautæ ? Non enim in hoc solo ipsis videmur esse deteriores, quod ægre futura expectamus, sed etiam in alio quodam non minore illis. Et quodnam est hoc ? Illi enim non satis fidere possunt fini suo ; attamen nec sic a laboribus deterentur : at tu fidejussorem coronarum habes fide dignissimum : et neque sic imitaris illorum perseverantiam. Etenim nonnumquam agricola postquam sementem jecerit, agrum coluerit, jam ægetem in-

crescere viderit, spe tamen ac retributione laborum excidit, si vel grando, vel erucæ, vel locustæ, vel alia quædam talia acciderint, et post multos sudores vacuis manibus domum regreditur. Mercator quoque post longam navigationem ducens oneratam navim sæpe in ipso portus ostio, irruentibus ventis, impingit in scopulum, et vix nudo corpore salvo egreditur. Et in summa, in sæcularibus negotiis omnibus sæpe sub finem ejusmodi calamitates eveniunt. Cæterum non idem in tuis contingit certaminibus ; sed necesse omnino est, ut qui certaverit, et pietatem seminaverit, multosque labores tulerit, finem ipsum assequatur. Neque enim aeris intemperie neque ventorum tempestate laborum mercedes subverti sinit Deus ; sed repositæ sunt illæ in caelestibus et indeprædabilibus thesauris. Propter hoc et Paulus dicebat : *Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit* (Rom. 5. 4. 5).

Temporalium incertitudo. — Igitur ne dixeris futura invisibilia : si enim accurate examinare volueris, longe manifestiora videbuntur, quam illa ipsa, quæ in manibus sunt. Quod ipsum Paulus nobis monstrans, dicit : *Illæ quidem æternæ, hæc vero temporalia*, nomine temporalium declarans nobis corruptibilitatem ipsorum. Nam antequam appareant, aufugiunt, et avolant antequam consistant, mutationesque eorum celeres sunt, incerta possessio. Hoc in divitiis, gloria, potentatu, corporis forma : et hoc in quocumque sæculari alio bono contueri licet. Eapropter propheta reprehendens agentes in deliciis, et in divitiis vel quavis aliam rem temporalem insanientes, *Quasi stantia*, dicit, *reputarunt hæc, non quasi fugientia* (Amos 6. 5). Nam sicut umbram nemo comprehenderit, ita neque temporales res ; sed eorum aliqua fine suo consummantur et dissolvuntur, alia ante finem velocius quovis torrente diffuunt. Futura autem non sunt talia : mutationem enim nesciunt, vicissitudinem non patiuntur : non ea urget senectus, nullam alterationem experiuntur, sed perpetuo vigent, et in eodem decore permanent. Itaque si qua oporteat dicere invisibilia, incerta et obscura, ea sunt præsentia : nam apud possidentes non manent, sed quotidie dominos mutant, et ab illis ad alios transeunt, et rursus ab illis ad alios. Postquam hæc omnia Paulus declaravit, ideoque præsentia temporanea, futura vero æterna vocavit, de resurrectione sermonem orditur his verbis : *Scimus quod si terrestris nostra domus hujus tabernaculi dissolvatur, domum ex Deo habemus non manufactam, æternam in cælis* (2. Cor. 5. 1).

6. Vide iterum quam proprie etiam hoc loco dictionibus utatur, et vim sententiæ suæ ipsis nominibus declare. Non enim simpliciter tabernaculum corpus vocavit, sed indicat nobis vitam hanc præsentem momentaneam esse, ac declarat quomodo commutanda sit in meliorem, quasi dicat : Quid ingemiscis et lacrymaris, dilecte, quod verberibus pulsaris, quod ab hominum cœtu expelleris, quod in carcerem intruderis ? Quid luges afflictiones illas particulares, cum perfectam corporis solutionem expectare debeas, imo

non simpliciter corporis, sed corruptionis in corpore? Nam ut ostendat, quod particulares afflictiones non solum contristare nos non debeant, sed et latificare, indicat optandam esse universalem et postremam consummationem, dissolutionem, inquam, per mortem. Sic enim dicit: *Etenim in hoc tabernaculo ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes* (2. Cor. 5. 2.) Domum autem tabernaculi corpus dicit, rem unam duobus nominibus explicando: vel domum tabernaculi vocat domos, in quibus habitamus, civitates, et figuram præsentis vite. Et non simpliciter dixit: Scio: sed, *Scimus*: et auditorum sententiam assumens: Non de rebus ambiguis disputo, inquit, non de iis quæ nesciuntur, sed de quibus jampridem fidem suscepistis, credentes in resurrectionem Domini: et ob hoc tabernacula vocamus corpora eorum, qui hinc decedunt. Vile autem quomodo et verbo apposite sit usus. Non dixit, Occisum est, vel disparuit, sed *Dissolutum est*: quo declaravit, ipsum dissolvi, ut resurgat fulgidius, ut inveniat clarius: sicut etiam labores et præmia comparabat a qualitate, quantitate et tempore: ita et hic facit, corpus deciduum, tabernaculi, quod autem resurgit, domus nomine vocat: et non simpliciter domum, sed æternam; nec solum æternam, sed celestem: excellentiam ejus tam a tempore, quam a loco subindicans. Hæc enim terrestris est, illa cælestis: hæc temporalis, illa æterna. Et nunc quidem opus nobis est corpore ac domicilio propter carnis infirmitatem: tunc vero idem et corpus erit et domiciliū: neque tecto, neque ullis velamentis habens opus, cum pro omnibus his sufficiat incorruptibilitas. Postea indicando eminentiam bonorum nobis repositorum, dicit: *Etenim in hoc ingemiscimus tabernaculo*. Non dixit, Ingemisco; sed communem reddit sententiam: *Etenim in hoc*, inquit, *ingemiscimus*; volens eos ad suam philosophiam trahere, et sui iudicii facere participes. *Etenim in hoc ingemiscimus, desiderantes domicilium nostrum e cælo superindui*: non dixit simpliciter, Indui; sed *Superindui*: et adjicit, *Si tamen vestiti, non nudi inveniamur* (Ibid. v. 3). Et videtur quidem obscurum esse, quod dictum est; sit vero manifestius per ea quæ subduntur: *Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus exui, sed superindui* (Ibid. v. 4).

Adversus Manichæos naturam nostram ut malam incusantes; cur ingemiscamus in hac vita. — Vides quomodo sui ipsius non obliviscitur, neque vocat domum hoc corpus, sed tabernaculum, *Eo quod nolumus exui, sed superindui*? Hic letale vulnus infligit iis, qui naturam corporis et carnem nostram accusant. Quia enim dixit quod ingemiscimus, et exui volumus: ut ne putet quod corpus quasi malum aliquod, et causam malitiæ, et inimicum, et hostem fugiat, audi quomodo suspicionem excludit: primum quidem cum dicit: *Ingemiscimus domicilium nostrum cæleste superindui desiderantes* (Ibid. v. 2). Qui enim superinduitur, re-
vera aliud quid superinduit. Deinde cum dicit, *Inge-*

miscimus gravati, eo quod nolumus exui, sed superindui desiderantes. Quod autem dixit hoc est, non carnem volumus deponere, sed corruptionem: non corpus, sed mortem. Aliud est corpus, aliud mors: et aliud corpus, aliud corruptio: neque corpus corruptio, neque corruptio est corpus, et corruptibile quidem corpus est, non autem corruptio corpus: item corpus mortale est, sed non mors est. Nam corpus opus est Dei, corruptio autem et mors a peccato invec-tæ sunt. Igitur ait, id quod alienum est exuere volo, non quod proprium: alienum autem est, non corpus, sed corruptio. Et propter hoc ait, *Eo quod nolumus exui*: hoc est, auferri corpus, sed superindui in corpore incorruptionem. Corpus medio se modo habet inter corruptionem et incorruptionem. Exiit igitur corruptionem, et induit incorruptionem: abicit quod accepit a peccato, et possidet quod dedit Dei gratia. Ut discas quod exuere non de corpore dicit, sed de corruptione et morte, audi ea, quæ mox subiiciuntur. Nam postquam dixit, *Nolumus exui, sed superindui*: non dixit, Ut absorbeatur corpus ab incorporeitate, sed quid? *Ut absorbeatur mortalitas a vita*, hoc est, ut evanescat, ut aboleatur: ita abolitionem non corporis vocat, sed corruptionis et mortis. Adveniens enim vita non corpus abolet et absorbit, sed mortem et corruptionem quæ illud invaserant. Gemitus ergo ille non propter corpus est, sed propter corruptionem quæ illi inest. Etenim corpus grave est et onerosum ac molestum, non secundum suam naturam, sed secundum mortalitatem, quæ postea illi supervenit: verumtamen corpus non est corruptibile, sed incorruptibile et immortale. Tanta quippe ipsius est nobilitas, ut in ipsa corruptione suam dignitatem ostenderit. Nam apostolorum umbræ incorporeas expulerunt virtutes: item cinis et pulvis eorum demonas vicit, et amicula, quæ illorum adhæserant corporibus, morbos fugarunt, sanitatemque contulerunt.

7. *Unde corporum sordes ac vilitas; corruptibilitas corporis quid prosit.* — Nihil ergo mihi de phlegmate, et bili, et sudore, et sordibus, atque aliis dixeris, quæ corporis accusatores narrant: neque enim ex natura corporis hæc fuerunt, sed a posteriore corruptione invec-tæ sunt. Nam si ejus virtutem addiscere voles, considera membrorum omnium formationem, figuram, operationes, mutuamque concordiam: et accuratius quavis civitate dispositam optimis legibus gubernata, quæ nonnisi sapientes cives habeat, videbis diligentem membrorum inter se administrationem. Sin sursum deorsum obiterque hæc prætercurris, et objicis solum corruptibilitatem et mortalitatem, ne sic quidem deerit nobis responsio. Nam quod hinc humano generi non solum nihil damni, sed etiam plurimum commodi accesserit, inde liquet: sancti enim omnes in corpore viventes angelicum exhibuere vivendi genus, nullumque hinc ipsis ad virtutis cursum accedit detrimentum. His vero qui ad impietatem propensi erant, non parum impedimento fuit corporis corruptio, ne longius per iniquitatem suam progredirentur. Cum enim homines nonnulli, etiam mortali et

σώματος, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ σώματι φθορᾶς; Ἰνα γὰρ δεῖξῃ, ὅτι αἱ κατὰ μέρος αὐταὶ κακιώσεις οὐ μόνον ἡμᾶς λυπεῖν οὐκ ὀφείλουσιν, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνειν, δείκνυσιν ὅτι ἡ καθολικὴ καὶ τελευταία καθαίρεσις, εὐχῆς ἔργον ἐστὶν ἡμῖν, τὴν διὰ τοῦ θανάτου κατά- λυσιν οὕτω λέγων. Καὶ πάλιν· *Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν τῷ σκήνῳ, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπεנדύσασθαι ἐπιποθοῦντες*. Οἰκίαν δὲ σκήνους ἦτοι τὸ σῶμα δι' ἀμφοτέρων καλεῖ τῶν ὀνομάτων· ἢ οἰκίαν σκήνους τὰς οἰκίας ἐν αἷς κατοικούμεν. τὰς πόλεις, τὸ σῆμα τοῦ παρόντος βίου. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Οἶδα, ἀλλ' Ὀίδαμεν*, καὶ τὴν τῶν ἀκούοντων προσλαμβάνων γνώμην. Οὐ περὶ πραγμάτων ἀμφιβαλλομένων διαλέγομαι, φησὶν, οὐδὲ περὶ τῶν ἀγνωσμένων, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἡδὴ τὴν πίστιν ἔδειξάθε, εἰς τὴν τοῦ Κυρίου πιστεῦσαντες ἀνάστα- σιν. Διὰ τοῦτο καὶ σκηνώματα καλοῦμεν τῶν ἀπελθόν- των τὰ σώματα. Καὶ ὅρα πῶς καὶ τῇ λέξει κυρίως κέ- ρηται. Οὐκ εἶπεν, Ἄνθρωποι καὶ ἠφάνισθη, ἀλλὰ, *Κατε- λύθη*, δείκνυς ὅτι καταλύεται, ἵνα φαιδρότερον, ἵνα λαμπρότερον ἀναστῇ. Εἰτα ὡς περὶ τῶν πόσιν καὶ τῶν ἐπαύλων ἐποίησατο σύγκρισιν, ἀπὸ τῆς ποιότητος, ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ποσότητος· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. τὸ μὲν πῖπτον σῶμα σκήνος καλῶν, τὸ δὲ ἀν- ιστάμενον οἰκίαν· καὶ οὐχ ἀπλῶς, οἰκίαν, ἀλλ' αἰώ- νιον· καὶ οὐχ ἀπλῶς, αἰώνιον, ἀλλ' οὐράνιον, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου δείκνυς τὴν ὑπεροχὴν. Αὕτη μὲν γὰρ ἐπίγειος, ἐκείνη δὲ οὐρά- νιος· αὕτη πρόσκαιρος, ἐκείνη αἰώνιος. Καὶ νῦν μὲν καὶ σώματος δεῖ καὶ οἰκημάτων ἡμῖν διὰ τὴν ἀσθέ- νειαν τῆς σαρκὸς· τότε δὲ τὸ αὐτὸ καὶ σῶμα ἔσται καὶ οἰκημα. οὐ δεόμενον στεγῆς, οὐδὲ καλυμμάτων τινῶν, ἀντὶ πάντων ἀρκούσης αὐτῷ τῆς ἀφθαρσίας. Εἰτα δείκνυς τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐναποκειμένων αὐτῷ ἀγαθῶν, φησὶ· *Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν τῷ σκήνῳ*. Οὐκ εἶπε, *Στενάζω*, ἀλλὰ κινήσιν ποιεῖται τὴν γνώμην. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ, φησὶ, *στενάζομεν*, βουλόμενος αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκίαν ἐκδύσαι φιλοσο- φῶν, καὶ τῆς αὐτοῦ κρίσεως ποιῆσαι κοινωνούς. *Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανῶν ἐπεנדύσασθαι* [432] *ἐπιπο- θοῦντες*. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Ἐνδύσασθαι, ἀλλ' *Ἐπε- δύσασθαι*· καὶ ἐπάγει· *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα*. Καὶ δικεῖ μὲν ἀσαφὲς εἶναι τὸ εἰρημένον, γίνεται δὲ σαφέστερον διὰ τῶν ἐξῆς ἐπαγομένων· *Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύ- σασθαι, ἀλλ' ἐπεנדύσασθαι*.

Ὁρᾷς πῶς ἐκτουτο οὐκ ἐπιλανθάνεται, οὐδὲ καλεῖ οἰκίαν τὸ σῶμα τοῦτο, ἀλλὰ σκήνον; πάλιν· *Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπεנדύσασθαι*; Ἐνταῦθα τοῖς τοῦ σώματος διαβάλλουσιν τὴν φύσιν, καὶ τῆς σαρκὸς τῆς ἡμετέρας κατηγοροῦσι· καίρην ἔδωκε πληγὴν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι στενάζομεν καὶ ἐκδύσασθαι οὐ βουλόμεθα, ἵνα μὴ νομίσῃ, ὅτι ὡς κακὸν φεύγει τὸ σῶμα καὶ πονηρίας αἴτιον καὶ ἔχθρὸν καὶ πολέμιον, ἀκουσον πῶς διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν· πρῶτον μὲν τῷ εἰπεῖν, ὅτι *στενάζομεν τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπεנדύσασθαι ἐπιποθοῦντες*· ὁ γὰρ ἐπεנדύμενος τῷ ὄντι ἕτερον ἐπενδύεται· ἔπειτα τῷ εἰπεῖν, *στενάζομεν βαρού- μενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπε- δύσασθαι ἐπιποθοῦντες*. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ τὴν σάρκα ἀποθέσθαι βουλόμεθα, φησὶν,

ἀλλὰ τὴν φθοράν· οὐ τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν θάνατον. Ἄλλο σῶμα, καὶ ἄλλο θάνατος· ἄλλο σῶμα, καὶ ἄλλο φθορά· οὔτε τὸ σῶμα φθορά, οὔτε ἡ φθορά σῶμα. Καὶ φθαρτὸν μὲν τὸ σῶμα, οὐ φθορά δὲ τὸ σῶμα· καὶ θνητὸν μὲν τὸ σῶμα, οὐ θάνατος δὲ τὸ σῶμα· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἔργον ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ φθορά καὶ ὁ θάνατος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας· εἰσέχθη. Τὸ γοῦν ἄλλότριον ἀποδύσασθαι βούλομαι, φησὶν, οὐ τὸ οἰκεῖον· ἄλλότριον δὲ, οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ φθορά. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι*, τούτεστι, τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπε- δύσασθαι τῷ σώματι τὴν ἀφθαρσίαν. Μέσον ἐστὶ τὸ σῶμα φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας. Ἀποδύεται τοίνυν φθοράν, καὶ ἐπενδύεται ἀφθαρσίαν· ἀποβάλλει ὅπερ ἔλαβεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κτῆται ὅπερ ἔδωκεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τὸ ἐκδύσασθαι οὐ περὶ τοῦ σώματος φησιν, ἀλλὰ περὶ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, ἀκουσον τῶν ἐπαγομένων εὐθὺς. Εἰπὼν γὰρ, *Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπε- δύσασθαι*, οὐκ εἶπεν· Ἰνα καταποθῇ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ἀσωματότητος· ἀλλὰ τί; Ἰνα καταποθῇ τὸ θνη- τὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, τούτεστιν, ἵνα ἀφανισθῇ, ἵνα ἀπόληται· ὥστε ἀπώλειαν οὐχὶ τοῦ σώματος λέγει, ἀλλὰ θανάτου καὶ φθορᾶς. Ἐπερχομένη γὰρ ἡ ζωὴ οὐχὶ τὸ σῶμα ἀφανίζει καὶ δαπανᾷ, ἀλλὰ τὴν ἐπιγι- νομένην αὐτῷ φθοράν καὶ τὸν θάνατον. Ὁ τοίνυν στεναγμὸς οὐ διὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπικειμένην φθοράν· καὶ γὰρ τὸ σῶμα βαρὺ ἐστὶ καὶ φορτικὸν καὶ ἐσχαθές, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὑστερον αὐτῷ προσγενομένην θνητότητα. Ἄλλ' οὐχὶ σῶμα φθαρτὸν, ἀλλ' ἀφθαρτὸν ἐστὶ. Τοσαύτη γὰρ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ εὐγένεια, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φθορᾷ τὴν ἀξίαν ἐπιδείκνυσθαι τὴν αὐτοῦ. Αἱ γοῦν σκιαί τῶν ἀποστόλων τὰς ἀσωμάτους ἀπήλασαν δυνάμεις, καὶ ἡ κόνις καὶ ἡ τέφρα δαιμόνων περιεγένετο, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ ὀμλήσαντα τοῖς σώμασιν αὐτῶν νόσους ἀνέβλον, καὶ ὑγίειαν ἐπαγγέγον.

Ζ'. Μὴ γάρ μοι φλέγμα καὶ χολὴν εἴπῃς, καὶ ἰδρῶ- τα, καὶ ῥύπον, καὶ τὰ ἄλλα, ἅπερ οἱ κατηγοροῦντες τοῦ [433] σώματος λέγουσιν· οὐ γὰρ τῆς τοῦ σώματος φύσεως ταῦτα ἦν, ἀλλὰ τῆς ὑστερον ἐπιγενομένης φθορᾶς. Εἰ δὲ θέλεις αὐτοῦ καταμαθεῖν τὴν ἀρετὴν, ἐπελθε τῶν μελῶν ἀπάντων τὴν διάπλασιν, τὸ σῆμα, τὰς ἐνεργείας, τὴν πρὸς ἄλληλα συμφωνίαν· καὶ πάσης πόλεως εὐνομουμένης καὶ φιλοσόφους ἅπαντας τοὺς πολίτας ἐχούσης ἀκριβεστέραν διέειπεν τῶν μελῶν τοῦτων πρὸς ἄλληλα πολιτείαν. Εἰ δὲ ἄνω καὶ κάτω ταῦτα παρατρέλων, τὸ φθαρτὸν αὐτοῦ καὶ τὸ θνητὸν μόνον προτείνεις, οὐδὲ ἐντεῦθεν ἀπορήσο- μεν ἀπολογίας. Ὅτι γὰρ οὐ μόνον οὐδεμία γέγονεν ἐντεῦθεν ἡ βλάβη, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸ κέρδος τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὅθλον ἐκείθεν. Οἱ τε γὰρ ἅγιοι πάν- τες μετὰ τούτου ζῶντες, τὴν ἀγγελικὴν ἐκείνην ἐπ- εδείξαντο πολιτείαν, καὶ οὐδεμία τις αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἐγένετο βλάβη πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον· οἱ τε πρὸς ἀσέβειαν βλέποντες οὐ μικρὸν ἔσχον κώλυμα, τοῦ σώματος τὴν φθοράν, πρὸς τὸ μὴ πορρωτέρω προελθεῖν τῆς οἰκίας παρανομίας. Εἰ γὰρ τὸ φθα- ρτὸν τοῦτο καὶ παθητὸν σῶμα περιεκείμενοι πολλῶ

εὖν ἀνθρώπων ἰσοθεῖαν ἐφαντάσθησαν, καὶ ὑπὲρ τοῦ τοιαύτην ἑαυτοῖς περιθεῖναι δόξαν πολλὰ ἐπραγματεύσαντο· εἰ μὴ παθόντων εἶχον τὸ σῶμα καὶ φθαρτὸν, ἐλέγχον αὐτῶν τὴν ἀσθενείαν, τίνας οὐκ ἂν ἠπάτησαν τῶν ἀνοητοτέρων; Ὅταν οὖν καὶ ἀσεδείας, ὅπερ ἐστὶν ἔσχατος ὅρος κακίας, κώλυμα φαίνεται γινόμενον, καὶ τοῖς ἀγίοις παρέχη τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν ἐπιδεικνυσθαι, τίνος ἂν τύχοιεν συγγνώμης οἱ διαβάλλοντες αὐτὸ καὶ κακίζοντες; Οὐ γὰρ δὴ ταῦτα ἂν ἔχοιμεν περὶ αὐτοῦ μόνον εἰπεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ θεογνωσίας ἡμῖν αἰτίον γέγονεν αὐτό. Εἰ γὰρ τὰ ἄορατα αὐτοῦ ἀπὸ κρίσεως κόμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, καὶ ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, εὐδὴλον δεῖ δι' ὀφθαλμῶν καὶ ὧτων χειραγωγηθεῖσα ἡ ψυχὴ τὸν ποιήσαντα αὐτὴν ἐπέγνω Θεόν. Διὰ τοῦτο αὐτὸ φιλεῖ Παῦλος, καὶ βοᾷ λέγων, ὅτι *Οὐ θέλωμεν αὐτὸ ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι αὐτῷ τὴν ἀθανάσιαν*.

Καὶ μὴ μοι λέγε· Πῶς δύναται ἀναστῆναι τὸ σῶμα πάλιν καὶ γενέσθαι ἀφθαρτον; Ὅταν γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐργάζεται, τὸ πῶς μὴ προστείσθω. Καὶ τί λέγω ἐπὶ Θεοῦ; Σὲ δημιουργὸν αὐτὸν ἐποίησεν ἀναστάσεως γενέσθαι, τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν σπερμάτων, τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν τεχνῶν, τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν ὕλων τῶν μεταλλικῶν. Καὶ γὰρ τὰ σπέρματα ἂν μὴ πρότερον ἀποθάνῃ καὶ σαπῇ καὶ διαφθαρεῖ, οὐ τίκειται τὸν ἄσταχυν. Ὅσπερ οὖν ὀρὼν ἐκεῖ τὸν κόκκον σηπόμενον καὶ διαλυόμενον, οὐκ ἀμφιβάλλεις περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἀλλ' ἀπόδειξιν σαυτοῦ ποιεῖται σαφестаτήν· ἂν γὰρ μὴ μείνῃ σηπόμενος μηδὲ φθειρόμενος, οὐκ ἂν ἀνασταίῃ ποτέ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος λογίζου τοῦ σού· ὅταν ἰδῇς τὴν φθορὰν, τότε μάλιστα περὶ τῆς ἀναστάσεως φιλοσόφει. Ὁ γὰρ θάνατος οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ τῆς φθορᾶς λοιπὸν ἀναίρεσις· οὐ γὰρ δὴ τὸ σῶμα ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν φθορὰν αὐτοῦ δαπανᾷ ὁ θάνατος. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν μεταλλικῶν ἔστιν ἰδεῖν ὕλῃν συμβαίνειν. Τὴν γοῦν χρυσίτην γῆν λαμβάνουσιν οἱ περὶ ταῦτα ἔμπειροι, καὶ τῷ [434] χωνευτηρίῳ παραδιδόντες χρυσὸν ἐργάζονται. Ὁ γὰρ ἄμμος καὶ ἐτέραν ὕλην ἀναμιγνύντες, ὕλον καθαρὸν ἐποίησαν. Εἶτα ὅπερ ἡ τοῦ πυρὸς δύναμις, τοῦτο ἡ τοῦ Θεοῦ οὐ δυνήσεται χάρις, εἰπέ μοι; καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι τῶν ὁπωσούν νοῦν ἔχόντων; Πῶς σε παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν, ἐνόησον, καὶ μηκέτι ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀναστάσεως. Οὐχὶ γῆν ἔλαβε καὶ ἔπλασε; καίτοι τί δυσκολώτερον, ἀπὸ γῆς ποιῆσαι σάρκα καὶ φλέβας καὶ δέρμα καὶ ὅσα καὶ ἴνας καὶ νεῦρα καὶ ἄρτηρις, καὶ τὰ ὀργανικά, καὶ τὰ ἀπλά σώματα, ὀφθαλμούς, ὦτα, ῥίνας, πόδας καὶ χεῖρας, καὶ ἐκάστην τούτων καὶ ἰδίαν καὶ κοινὴν ἐνθεῖναι τὴν ἐνέργειαν, ἢ φθαρτὰ γενόμενα θάνατον ἐργάσασθαι; Οὐχ ὁρᾷς πῶς μονοειδῆς μὲν ἡ γῆ, ποικίλον δὲ καὶ πολυειδῆς τὸ σῶμα, καὶ κατὰ τὰς ἐνεργείας, καὶ κατὰ τὰ χρώματα, καὶ κατὰ τὴν διάπλασιν, καὶ κατὰ τὰς οὐσίας, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα πάντα; Πῶς οὖν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἀμφιβάλλεις, εἰπέ μοι; καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ σωμάτων; Τὰς γὰρ ἀπειρους δυνάμεις, καὶ τοὺς δῆμους τῶν ἀγγέλων, τοὺς ἀρχαγγέλους, τὰ ἀνώτερα τάγματα τούτων, πῶς ἐποίησεν, εἰπέ μοι; Ἐγὼ μὲν γὰρ τὸν τρόπον οὐκ ἂν ἔχοιμι λέγειν, ὅτι δὲ ἤρκεσεν αὐτῷ τὸ οὐλῆσαι μόνον. Εἶτα ὁ τοσαύτας στρατιὰς ἀσωμάτων ἐργασάμενος, ἀνθρώπου σῶμα διαφθαρὲν ἀνανεῶσαι πάλιν οὐ δύναται, καὶ εἰς μείζονα ἀγαγεῖν ἄξιον; Καὶ τίς οὕτως ἀναίσθητος, ὡς ὑπὲρ τούτων ἀμφιβάλλειν,

καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀναιρεῖν; Εἰ γὰρ μὴ ἀνίσταται σῶμα, οὐκ ἀνίσταται ἄνθρωπος· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι ψυχὴ μόνον, ἀλλὰ ψυχὴ καὶ σῶμα. Εἰ τοίνυν ψυχὴ μόνον ἀνίσταται, ἐξ ἡμισεῖας τὸ ζῶον ἀνίσταται, ἀλλ' οὐχ ὁλόκληρον· ἄλλως δὲ ἐπὶ ψυχῆς ὡς ἂν λαμβεῖται κυρίως ἀνάστασις. Ἀνάστασις γάρ ἐστι τοῦ πεσόντος καὶ διαλυθέντος, ψυχῆ δὲ οὐ διαλύεται, ἀλλὰ σῶμα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα*; Μυστήριον μέγα καὶ ἀπόρρητον ἡμῖν ἐνταῦθα αἰνιττεται. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· *Ἐπιστολῇ* φησιν· *ἐπὶ πάντες ἀναστήσομεθα, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι*. Τί δὲ ἐστὶ τὸ λεγόμενον; ὅτι καὶ Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος καὶ αἰρετικὸς καὶ πᾶς ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον παρελθὼν, κατ' ἐκείνην ἀναστήσεται τὴν ἡμέραν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ θλιὼν ἔλεγε· *Πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσομεθα, πάντες δὲ ἀλλοτρήσομεθα ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι*.

ἦ· Ἐπεὶ οὖν καθολικὴ πᾶσιν ἐστὶν ἡ ἀνάστασις, καὶ κοινὴ καὶ εὐσεδῶν καὶ ἀσεδῶν, καὶ πονηρῶν καὶ χρηστῶν ἀνθρώπων, ἵνα μὴ ἀπὸ τούτου νομίσης δικαῖν τινα γίνεσθαι χρίσιν, μηδὲ λέγεις πρὸς σεαυτὸν· Τί ποτε τοῦτό ἐστιν; ἐγὼ ὁ σπουδαῖος καὶ τοσαῦτα πονέσας καὶ ταλαιπωρηθεὶς ἀνίσταμαι, καὶ ὁ Ἕλλην, καὶ ὁ ἀσεβήσας, καὶ προσκυνήσας εἰδώλοις, καὶ τὸν Χριστὸν ἀγνοήσας, καὶ αὐτὸς ἀνίσταται ὁμοίως, καὶ τῆς αὐτῆς ἀπολαύει τιμῆς; ἵνα μὴ ταῦτα λέγωι θορυβηθῇς, ἀκουσον τί φησιν· *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα*. Καὶ πῶς ἐστὶ, φησὶν, ἐνδυσάμενοι ἀφθαρσίαν [435] καὶ ἀθανασίαν γυμνὸν εὐρεθῆναι; πῶς; Ὅταν δόξης ὦμεν ἐρημικαί, καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν παρῆρησίας ἀπεστερτημένοι. Καὶ γὰρ τὰ σώματα τῶν ἁμαρτωλῶν ἀφθαρτα ἀνίστανται· καὶ θάνατα· ἀλλ' ἡ τιμὴ αὐτῆ ἐφ' ὅσον αὐτοῖς κολάσεως γίνεται καὶ τιμωρίας· ἀφθαρτα γὰρ ἀνίσταται, ἵνα διαπαντὸς καίηται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πῦρ ἀδοξαστὸν ἐστὶν ἐκεῖνον, τοιούτων αὐτῷ δὲ καὶ σωμάτων μηδέποτε δαπανωμένων. Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα*. Οὐ γὰρ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον μόνον, ἵνα ἀναστῶμεν καὶ ἐνδυσώμεθα ἀθανασίαν, ἀλλ' ἵνα ἀναστάντες καὶ ἐνδυσάμενοι τὴν ἀθανασίαν, μὴ γυμνοὶ δόξης εὐρεθῶμεν, καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν παρῆρησίας· ἵνα μὴ τῷ πυρὶ παραδοθῶμεν. Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα*. Εἶτα πάλιν ἀξιοποτότερον ποιεῖν τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, εἰπὼν, ὅτι μέλλει *καταπίνεσθαι τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, ἐπήγαγεν*· Ὁ δὲ *κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός*. Ὁ δὲ λέγει τοῦτό ἐστιν· Ἐξ ἀρχῆς διὰ τοῦτο τὸν ἄνθρωπον ἔπλασεν, οὐχ ἵνα ἀπλῆται, ἀλλ' ἵνα πρὸς ἀφθαρσίαν ὀδεύῃ. Ὅστε καὶ ἡνίκα τὸν θάνατον συνεχώρησε, μετὰ τοιαύτης αὐτὸν συνεχώρησε γνώμης, ἵνα σωφρονισθῇ ἀπὸ τῆς κολάσεως, καὶ βελτίων γενόμενος, δυνήθῃς πρὸς τὴν ἀθανασίαν ἀχθῆναι πάλιν. Καὶ ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς αὕτη παρὰ τῷ Θεῷ ἐκράτει ἡ βουλὴ καὶ ἡ γνώμη, καὶ μετὰ ταύτης τῆς ψήφου τὸν πρῶτον διέπλασεν ἄνθρωπον· τοῦτο εὐθέως· καὶ ἐξ αὐτῶν ἡμῖν ἠνέκατο τῶν προσιμίων. Εἰ γὰρ μὴ ἐβούλετο τὰς θύρας ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀναστάσεως ἀνοῖξαι, οὐκ ἂν ἀφῆκε τὸν Ἀδελ πᾶσαν ἀρετὴν ἐπεδειξάμενον, καὶ φίλον αὐτῷ γεγεννημένον, παθεῖν

patibili hoc corpuseulo circumdati, æquales se Deo esse sibi visl sint, et ad talent gloriam sibi adscribendam multa moliti sint, quos non ex stolidioribus deco-
pissent, si non passioni corruptionique obnoxium corpus, utpote certum infirmitatis suæ indicium, sortiti fuissent? Quia ergo corpus obstat impietati, quæ summa est malitia, et in sanctis efficit, ut animæ fortitudinem declarent: quam veniam consequentur ii, qui ipsum accusant, et malum clamant? Non enim hæc solum nobis de illo dicenda suppetunt; sed etiam quod hinc nobis ad Dei notitiam patet via. Si enim invisibilia ejus a conditione mundi in facturis considerata, conspiciuntur (*Rom. 1. 20*) et fides ex auditu est (*Rom. 10. 17*), satis manifestum, quod per oculos et aures manuducitur anima, ut agnoscat Deum, qui illam fecit. Idcirco istuc ipsum Paulus amat et clamat, dicens quod *Nolumus illud exui, sed superindui ipsi immortalitatem* (2. *Cor. 5. 4*).

Resurrectionis veritas probatur. — Neque vero mihi illud objicias, quo possit modo resurgere corpus, fierique corruptionis immune? Cum enim Dei potentia operatur, illud, Quomodo, non est addendum. Sed quid de Deo loquor? Te ipsum fecit Deus, ut resurrectionis esses opifex, id quod patet in seminibus, artibus, materiisque metallorum. Etenim semina nisi prius moriantur et putrescant et corrumpantur, non pariunt spicam. Sicut igitur qui vides ibi granum quod corrumpitur et dissolvitur, non dubitas de resurrectione, sed certissimam demonstrationem facis: etenim si ita maneret, et non corrumperetur, vel dissolveretur, certum quod numquam resurgeret: sic cogita et de corpore tuo: cum vides corruptionem, tunc potissimum de resurrectione philosophare. Nam mors nihil aliud est, quam plena corruptionis consumptio: neque enim mors simpliciter corpus, sed corruptionem corporis absumit. Hoc etiam in metallorum materiis vides evenire. Terram enim aureis ramentis plenam accipiunt ejus artis periti, et in conflatorium mittentes faciunt aurum: et ex arena aliaque materia parum vitrum conficiunt. Jam si tantum potest ignis vis, cur, quæso, non et divina gratia? Et quis mentis compos hæc diceret? Cogita quomodo te a principio fecit, nec erit quod de resurrectione ambigas. Nonne terram accepit, et formavit? tametsi quid operosius, an formari e terra carnem et venas, et cutem, et ossa, et fibras, et nervos, et arterias, et instrumentalia, et simplicia corpora, oculos, aures, nares, pedes, manus, et cuique horum tam propriam quam communem indi operationem, an corruptibilia facta efficere incorruptibilia? Annon vides quomodo uniformis quidem terra, corpus autem multiforme et varium, nempe in operationibus, coloribus, figuratione, essentiis et aliis omnibus? Dic igitur quid ita de futuris dubitas? Et quid opus est dicere de corporibus? Quomodo, quæso, fecit virtutes immensas, turmas cælestes angelorum et archangelorum, superioraque his agmina? Dic, oro, modum, quo fecit. Hic nihil dicere aliud possum, quam quod sola voluntas ad hæc suffecerit. Ergone qui tot incorporeos formavit exercitus, ho-

minis corpus corruptum renovare iterum, et in majorem provehere dignitatem nequit? Et quis sic insensatus est, qui de his dubitet, et resurrectionem fore inficias eat? Ad hæc, si non resurgit corpus, non resurgit homo: homo enim non est anima sola, sed corpus et anima. Si ergo anima sola resurget, dimidium animal resurget, et ita non integrum; alias vero de anima non proprie dicitur resurrectio. Resurrectio enim ejus est quod cecidit, et quod dissolutum est: anima autem non dissolvitur, sed corpus. Quid ergo id est, quod ait: *Si quidem et induti, non nudi inveniamur* (2. *Cor. 5. 3*)? Sacramentum magnum et ineffabile nobis ibi adumbratur. Quale autem hoc? Nempe id quod et in Epistola ad Corinthios dicit: *Omnes quidem resurgemus, unusquisque autem in suo ordine* (1. *Cor. 15. 22. 23*). Quid autem est, quod hic dicitur? Hoc videlicet, quod Græcus, et Judæus, et hæreticus, et omnis homo, qui venit in hunc mundum, in illo die resurget: et hoc ipsum declarat, dicens: *Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur, in momento, in ictu oculi, in novissima tuba* (1. *Cor. 15. 51. 52*).

8. Quia ergo communis est omnibus resurrectio, et piis et impiis, et malis et bonis hominibus, ut ne ideo putes injustum quoddam fieri iudicium, neque dicas apud te ipsum: Quidnam hoc est? ego, qui multo studio et labore et in miseria vixi, resurgo, et Græcus, et impius, et idololatra, et qui ignorat Christum, etiam ipse resurgit, et simili honore mecum fruitur? ut ne talia dicens conturberis, audi quid dicit: *Si quidem induti, non nudi inveniamur* (2. *Cor. 5. 3*). Et quomodo dicit eum, qui indutus est incorruptionem et immortalitatem, inveniri nudum? Videlicet si gloria privamur, et fiducia ad Deum destituimur. Etenim peccatorum quoque corpora incorruptibilia resurgunt et immortalia: sed hic honor fomentum et viaticum ipsiserit suppliciorum et ultionis: incorruptibilia enim resurgunt, ut semper urantur. Nam cum ille ignis sit inextinguibilis, opus est illis corporibus, quæ et ipsa numquam consumantur. Eapropter dicit: *Si quidem et induti, non nudi inveniamur*. Non enim hoc solum est, quod quæritur, ut resurgamus et immortalitatem induamus: sed ut cum resurrexerimus, indutique fuerimus immortalitatem, non inveniamur nudi a gloria fiduciaque erga Deum, neve igni illi tradamur; et ob hoc dicit: *Si quidem et induti, non nudi inveniamur*. Post hæc iterum fide digniorem de resurrectione sermonem reddit: et cum dixit futurum *Ut absorbeatur mortale hoc a vita* (Ibid. v. 4), adjicit, *Qui autem nos fecit ad hoc ipsum Deus* (Ibid. v. 5); ac si diceret, A principio propter hoc hominem formavit, inquit, non ut pereat, sed ut ad incorruptionem pergat. Ita ut quando mortem permisit, hoc ipsam consilio permiserit, ut supplicio prudentior factus et melior, possit denuo ad immortalitatem reduci. Ratum atque firmum hoc consilium, et hæc sententia ab initio apud Deum, atque hæc ratione primum hominem formavit, idque statim nobis ex præcæmiis ipsis subindicavit. Nisi enim voluisset ab initio nobis resurrectionis ja-

nuas aperire, non permisisset Abelem omni virtute præditum, factumque sibi amicum, quæ passus est pati. Nunc autem nobis ut demonstraret, quod ad aliam vitam pergimus, et aliud quoddam sæculum justis relictum est, in quo coronas et retributiones sibi repositas accipiant: permisit, ut is qui primum hic juste vixerat, laborum suorum mercedes hic non acciperet, sed hinc abiens, clamaret per ea quæ hic passus est, et ad omnes diceret: Post hanc vitam est aliqua et merces et remuneratio. Propterea etiam Enoch transtulit, et Eliam rapuit, per eos adumbrans dogma resurrectionis. Sufficit igitur ad argumentorum copiam sola conditoris potentia: at si quis est infirmior, et aliam insuper demonstrationem habere vult, et pignus futuræ resurrectionis, etiam id ipsum nobis Deus magna liberalitate et copia dedit, Spiritus scilicet gratiam. Quocirca cum Paulus de resurrectione fide dignum sermonem habuisset ex Christi resurrectione, eo quod Deus ejus auctor esset, adducit et hoc dictum: Et arrhabonem nobis dedit, non opum nec auri nec argenti, sed arrhabonem Spiritus (2. Cor. 5. 5); arrhabo autem pars est totius, et de toto fidem facit. Nam sicut in conviviis, qui acceperit arrhabonem, fidem habet, et securus est de toto reliquo: ita et tu cum acceperis arrhabonem, Spiritus dona inquam, non jam dubitare debes de cæteris bonis tibi repositis. Qui enim excitasti mortuos, qui curas cæcos, dæmones expellis, leprosos mundas, morbos emendas, mortem solvis, et tot tantaque potes facere in fragili et mortali corpore, quam assequeris veniam, de resurrectione dubitans? Si enim cum nondum resurrectionis tempus advenit, sed cum adhuc certatur, tantas tribuit tibi coronas Deus: cogita quanta præmiorum tempore bona tibi daturus sit. At si quis dicat, Sed non videmus hæc signa nunc fieri, neque nobis tanta virtus concredita est: illud

responderim, nihil differre, sive nunc, sive olim hæc facta sint. Nam quæ prius ab apostolis sunt facta, testantur per omnem orbem Ecclesiæ, et populi, et civitates, et gentes quæ ad idiotas ac piscatores concurrerunt. Neque enim toti orbi prævaluissent illiati, et inopes, et pauperes, et viles¹, nisi miraculis adjuti. Verum nec tu gratiæ Spiritus factus es expertus; sed etiamnum multa manent donationis illius symbola, atque iis, quæ enumerata sunt, multo majora, et magis admiranda. Non enim æquale est, corpus mortuum suscitare et animam a peccatis occisam ab interitu liberare, quod per baptismum fit: non æquale est, pellere morlum carnis, et abicere pondus peccatorum: non est æquale, oculum cæcatum restituere, et animam obtenebratam illustrare. Nisi enim nunc etiam esset arrhabo Spiritus, neque baptisma adhibitum esset, neque peccatorum remissio, neque justitia et sanctificatio facta esset neque adoptionem filiorum Dei acceperissemus, neque percepissemus mysteria: corpus enim et sanguis mysticus non fiunt absque Spiritus gratia: neque sacerdotes habuissemus; neque enim has ordinationes sine tali descensu fieri est possibile. Sed multa alia possemus dicere gratiæ Spiritus symbola. Itaque etiam tu Spiritus arrhabonem habes, et mortem animæ pellis, cæcitatemque cogitationum, et vitam exuisti immundam. Ne igitur dubitemus de futuris, præsertim cum talia acceperimus pignora; sed undequaque de resurrectione sermonem solidum colligentes, vitam tantis dogmatis dignam exhibeamus, ut et assequamur hic bona immobilia, quæ sermonem ac mentem humanam transcendunt. Quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem, et cum quo Patri gloria simulque Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Colib., piscatores, pro, viles.

MONITUM

Eodem ipso anno hæc concio habita est, quo secunda illa de Juda proditore; videlicet in die Resurrectionis Domini Quadragesimam illam consequente, in qua triginta duas priores in Genesim homilias habuerat. Eodem autem ipso anno post Pascha Chrysostomus homilias illas novem habuit, quarum priores quinque in principium Actorum habitæ sunt; posteriores vero quatuor De mutatione nominum. Ad autem aperte demonstratur in Monitis ad easdem conciones, ubi ipse Chrysostomus luculentus testis in medium affertur. Eo lectorem mittimus, necnon ad Monitum superius ad Homilias de Juda proditore: res item pluribus agetur ad Homilias in Genesim.

Hanc porro concionem sic memorat Chrysostomus homilia 1 in principium Actorum, quæ paulo post Resurrectionis diem habita est, num. 2: *Non sunt igitur malum divitiæ, sed illegitimus earum usus et, malum, et sicut nuper de ebrietate verba faciens, non vinum accusabam, quippe cum omnis creatura Dei bona sit, quæ cum gratiarum actione percipitur; sed malum usum, etc.* Quæ verba cum hac concione mire

ἔπερ ἔπαθε. Νυνὶ δὲ ἡμῖν ἐνδείκνυμενος, ὅτι πρὸς ἑτέραν ζωὴν ὁδεύομεν, καὶ τις αἰὼν ἕτερος ὑπολείπεται τῶν δικαίων, ἔχων τὰς ἀμοιβὰς καὶ τοὺς στεφάνους ἀποκειμένους, τὸν πρῶτον γενόμενον δίκαιον μὴ λαβόντα ἐνταῦθα τοὺς μισθοὺς, ὧν ἐπόνεσεν, ἀφῆκεν ἀπελθεῖν βοῶντα, δι' ὧν ἔπαθε, πᾶσι καὶ λέγοντα, ὅτι μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ζωὴν ἔστιν ἀναπόδοσις τις καὶ μισθὸς καὶ ἀμοιβή. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Ἑνώχ μετέθηκε, καὶ τὸν Ἥλιαν ἀνῆρπασεν, αἰνιτιζόμενος ἡμῖν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα. Ἄρχε· μὲν οὖν εἰς πληροφορίαν ἢ τοῦ ποιούτος δύναμις· εἰ δὲ ἀσθενέστερός τις ἐστί, καὶ βούλεται ἀποδείξειν ἑτέραν λαβεῖν καὶ ἐνέχυρον τῆς μελλούσης ἀναστάσεως, καὶ τοῦτο μετὰ πολλῆς τῆς δαυιλείας ἔδωκεν ὁ Θεός, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν μετὰ πολλῆς ἐπαφείας τῆς ἀφθονίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ποιήσας ἀξιόπιστον τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν δημιουργοῦντα, ἐπάγει καὶ τοῦτο τὸ ῥῆτον, λέγων, ὅτι καὶ ἀρβᾶδῶνα ἡμῖν ἔδωκεν, οὐ χρημάτων οὐδὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἀλλ' ἀρβᾶδῶνα Πνεύματος· ὁ δὲ ἀρβᾶδων μέρος ἐστὶ τοῦ παντός, καὶ ὑπὲρ τοῦ παντός πιστός. Κα' ἄπερ γὰρ ἐπὶ τῶν συμβολαίων ὁ τὸν ἀρβᾶδῶνα δεξιόμενος ὑπὲρ τοῦ παντός θαρρῇ λοιπὸν καὶ πεπίστευκεν, οὕτω καὶ σὺ λαβὼν ἀρβᾶδῶνα, τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα λέγω, μηκέτι ἀμφίβαλε περὶ τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν. Ὁ γὰρ νεκροὺς ἀνιστάς, ὁ τυφλοὺς θεραπεύων, ὁ δαίμονας ἀπελαύνων, ὁ λεπροὺς [436] καθαίρων, ὁ νοσήματα διορθούμενος, ὁ θάνατον λύων, ὁ τοσαῦτα καὶ τριχᾶαυτα δυνάμενος ἐν ἐπικλήρῳ καὶ θνητῷ σώματι, ποίας τεύξει συγγνώμης ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ἀναστάσεως; Εἰ γὰρ μηδέπω τοῦ καιροῦ τῆς ἀντιδόσεως παραγενομένου, ἀλλ' ἔτι τῶν

✓ παλαισμάτων ἐστῶτων, τοσούτοις ἡμᾶς ἡμεῖψατο
 ✓ στεφάνοις ὁ Θεός, ἐννόησον ὅσα σοι κατὰ τὸν καιρὸν τὴν τῶν βραδείων δώσει τὰ ἀγαθὰ. Εἰ δὲ λέγοι τις· Ἄλλ' οὐχ ὀρώμεν ταῦτα νῦν γινόμενα τὰ σημεῖα, οὐδὲ ἡμεῖς τοσαύτην ἔχομεν δύναμιν· ἐκείνο ἂν εἴποιμι, ὅτι οὐδὲν διαφέρει, εἴτε νῦν, εἴτε πρότερον

* Colb. ἡμῖν τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόληψιν.

ταῦτα γεγένηται. Ὅτι γὰρ ἐμπροσθεν ἐγένετο παρὰ τῶν ἀποστόλων, μαρτυροῦσιν αἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαι, καὶ ἄνθρωποι, καὶ πόλεις, καὶ ἔθνη προσδραμόντα τοῖς ἰδιώταις καὶ ἀλειτουργοῖς. Οὐ γὰρ ἂν τῆς οἰκουμένης ἐκράτησαν οἱ ἀγράμματοι καὶ πτωχοὶ καὶ πένητες καὶ εὐτελεῖς^b, εἰ μὴ τὴν τῶν σημείων εἶχον βοήθειαν. Πλὴν ἀλλ' οὐτε σὺ τῆς τοῦ Πνεύματος ἔρημος γέγονας χάριτος, ἀλλὰ πολλὰ ἔτι καὶ νῦν μένει τῆς δωρεᾶς ἐκείνης σύμβολα, αὐτῶν τούτων τῶν ἀπρηριθμημένων πολλῶν μείζονα καὶ θαυμαστότερα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον σῶμα τελευτήσαν ἀναστήσαι, καὶ ψυχὴν νεκρωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλάξαι τῆς ἀπωλείας ἐκείνης, ὅ διὰ τοῦ βαπτίσματος γίνεται· οὐκ ἐστὶν ἴσον νοσήματα ἀπελάσαι σαρκὸς, καὶ ἁμαρτιῶν φορτίον ἀποθέσθαι· οὐκ ἐστὶν ἴσον ὅμμα πεπηρωμένον διορθῶσαι, καὶ ψυχὴν ἐσκοτισμένην φωτὶ καταλάμψαι. Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἀρβᾶδων τοῦ Πνεύματος καὶ νῦν, οὐκ ἂν συνέστη τὸ βάπτισμα, οὐκ ἂν ἁμαρτημάτων ἄφεσις ἐγένετο. οὐκ ἂν δικαιοσύνη καὶ ἀγαθὸς, οὐκ ἂν υἱοθεσία ἐλάβομεν, οὐκ ἂν μυστηρίων ἀπελαύσαμεν· σῶμα γὰρ καὶ αἷμα μυστικὸν οὐκ ἂν ποτε γένοιτο τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος χωρὶς· οὐκ ἂν ἱερέας ἐσχῆκαμεν· οὐδὲ γὰρ ταῦτα δυνατόν τὰς χειροτονίας ἀνευ ἐκείνης τῆς ἐπιφοιτήσεως γίνεσθαι. Καὶ ἀλλὰ δὲ πολλὰ ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος· σύμβολα. Ὡστε καὶ σὺ τὸν ἀρβᾶδῶνα τοῦ Πνεύματος ἔχεις, καὶ νέκρωσιν ἀπέθου ψυχῆς, καὶ πῆρωςιν λογισμῶν, καὶ τὸν ἀκάθαρτον ἀπεδύσει βίον. Μὴ τοίνυν ἀσχάλλωμεν περὶ τῶν μελλόντων, τοιαῦτα λαβόντες ἐνέχυρα· ἀλλὰ πανταχόθεν τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως συλλέξαντες λόγον, καὶ βίον ἀξίον τῶν δογμάτων ἐπιδειξώμεθα τούτων, ἵνα καὶ τῶν ἀκινήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, τῶν πάντα λόγον ὑπερβαίνόντων καὶ νοῦν ἀνθρώπινον· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ ἡ δόξα τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Colb. πένητες καὶ ἀλειτουργοί. ^c Colb. φορτίον καταποντίας.

IN HOMILIAM CONTRA EBRIOSOS, ET DE RESURRECTIONE.

consonant, maxime vero cum ejusdem loco : *Abstineamus ab ebrietate : non dico hoc, Abstineamus a vino ; sed, Ab ebrietate abstinemus. Non vinum efficit ebrietatem : est enim Dei creatura. Dei porro creatura nihil efficit mali, sed voluntas maligna efficit ebrietatem*, etc. Eodem igitur ipso anno Chrysostomus homilias triginta duas per Quadragesimam habuit, item secundam de Juda proditore in die Cœnæ Domini ; hanc de Resurrectione et contra ebriosos in die Paschatis, quinque homilias in principium Actorum post Pascha, et consequenter quatuor De mutatione nominum. Subinde autem intermissas in Genesim homilias resumpsit a trigesima tertia. Hic cernis magnam seriem homiliarum uno eodemque anno : quis autem ille sit annus nondum vel certis vel saltem probabilibus indicibus expiscari potuimus. In hac concione hiatum ingenitum ex uno Regio codice sarcimus.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

ΚΑΤΑ ΜΕΘΥΟΝΤΩΝ,

Καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν, λόγος λεχθεὶς τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα.

α'. Ἀπεθέμεθα τῆς νηστείας τὸ φορτίον, ἀλλὰ μὴ ἀποθέμεθα τῆς νηστείας τὸν καρπὸν· ἔστι γὰρ φορτίον ἀποθέσθαι νηστείας, καὶ καρπὸν δρέπεσθαι = νηστείας. Υ Παρῆλθεν ὁ πόνος τῶν ἀγώνων, ἀλλὰ μὴ παρέλθῃ ἡ σπουδὴ τῶν κατορθωμάτων· ἀπῆλθεν ἡ νηστεία, ἀλλὰ μενέτω ἡ εὐλάβεια· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡ νηστεία ἀπῆλθεν. Ἀλλὰ μὴ φοβηθῇτε· τοῦτο γὰρ εἶπον οὐχ ἑτέραν ὑμῖν κηρύσσων Τεσσαρακοστὴν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὑμῖν ἀρετὴν καταγγέλλων. Παρῆλθεν ἡ νηστεία ἡ σωματικὴ, ἀλλ' οὐ παρῆλθεν ἡ νηστεία ἡ πνευματικὴ· αὕτη βελτίων ἐκείνης, κἀκεῖνη διὰ ταύτην ἐγένετο. Ὡσπερ, ὅτε ἐνηγεύεσθε, ἔλεγον ὑμῖν ὅτι ἔστι νηστεύοντα μὴ νηστεύειν β, οὕτω καὶ νῦν λέγω ὅτι ἔστι μὴ νηστεύοντα νηστεύειν. Τὰχα αἰνίγμα εἶναι δοκεῖ τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ἐγὼ τὴν λύσιν ἐπάγω [438] τῷ ζητήματι· Πῶς ἔστι νηστεύοντα μὴ νηστεύειν; Ὅταν τις βρωμάτων μὲν ἀπέχῃται, ἀμαρτημάτων δὲ μὴ ἀπέχῃται. Πῶς ἔστι μὴ νηστεύοντα νηστεύειν; Ὅταν τις τροφῆς μὲν ἀπολαύῃ, ἀμαρτίας δὲ μὴ γεύηται. Αὕτη βελτίων ἐκείνης ἡ νηστεία, οὐ βελτίων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ κουφετέρα· ἐπ' ἐκείνης τῆς νηστείας ἀσθένειαν προεδόλλοντο πολλοὶ σωματικὴν, κνησμὸν χαλεπὸν. Ψώρας ἐμπέπηλυσμαι, φησὶν, ἀλousίαν οὐχ ὑπομένω, ἡ ὑδροποσία με διαφθείρει, λαχάνων ἀπογεύεσθαι οὐ δύναμαι. Πολλὰ τοιαῦτα ἤκουον τότε λεγόντων πολλῶν· ἐπὶ τῆς νηστείας ταύτης· οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν εἰπεῖν. Ἀπόλαυε λουτρῶν, μέτεχε τραπέζης, οἰνοποσίᾳ κέχρησο συμμέτρῳ, κὰν κρεῶν ἀπογεύεσθαι μέλλῃς, ὁ κωλύων οὐδεὶς· πάντων ἀπόλαυσον, μόνον ἀμαρτίας ἀπόστηθι. Εἶδες πῶς πᾶσιν αὕτη βράβη ἡ νηστεία; Οὐκ ἔστι σώματος ἀσθένειαν προβάλλεσθαι· τῆς ψυχῆς καθαρὸν ἔστι τὸ κατόρθωμα. Ἔστι καὶ μὴ πίνοντα οἶνον, μεθύειν, καὶ πίνοντα οἶνον σωφρονεῖν· καὶ ὅτι ἔστιν ἀνευ οἴνου μέθη, ἀκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ὁυαὶ οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου*· καὶ πῶς ἔστιν ἀνευ οἴνου μεθύειν; Ὅταν τὸ ἄκρατον τῶν παθῶν μὴ κεράσης εὐσεβεῖ λογισμῷ. Ἔστι καὶ πίνοντα οἶνον μὴ μεθύειν· καὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τοῦτο ἐπέταξεν ὁ Παῦλος τῷ Τιμοθέῳ γράφων οὕτως· *Οἶνω ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Μέθη γὰρ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἀλλ' ἢ ἑκστασις τῶν κατὰ φύσιν φρενῶν, παρατροπὴ λογισμῶν, ἐρημία διανοίας, πένια συνέσεως. Ταῦτα δὲ οὐχ ἡ μέθη ποιεῖ μόνῃ ἡ ἐξ οἴνου, ἀλλὰ καὶ μέθη ἡ ἐξ ὀργῆς καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπου. Καθάπερ γὰρ πυρετὸν

μὲν ποιεῖ ἀγρυπνία, ποιεῖ δὲ κόπος, ποιεῖ δὲ ἀθυμία, ποιεῖ δὲ χυμὸς διεφθαρμένος, καὶ διάφορος μὲν ἡ ὑπόθεσις, ἐν δὲ τὸ πάθος καὶ τὸ νόσημα· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων· ποιεῖ μὲν οἶνος μέθη, ποιεῖ δὲ ἐπιθυμία, ποιεῖ δὲ χυμὸς διεφθαρμένος, καὶ διάφορος μὲν ἡ ὑπόθεσις, ἐν δὲ τὸ πάθος καὶ τὸ νόσημα. Ἀπεχόμεθα μέθης· οὐ λέγω ἀπεχόμεθα οἴνου, ἀλλ' ἀπεχόμεθα μέθης· οὐκ οἶνος ποιεῖ μέθη· κτίσμα γάρ ἐστι Θεοῦ, Θεοῦ δὲ κτίσμα οὐδὲν ποιεῖ πονηρὸν, ἀλλὰ προαίρεσις πονηρὰ ποιεῖ μέθη. Καὶ ὅτι· ἔστι καὶ ἄλλως μεθύειν οὐχὶ οἴνῳ μόνῳ, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Μὴ μεθύσκεσθε οἶνω*· δεικνύς ὅτι ἔστι καὶ ἄλλως μεθύσκεσθαι· *Μὴ μεθύσκεσθε οἶνω, ἐν ᾧ ἔστιν ἄσωτία*. Θαυμασίως ἐν βραχεὶ ῥήματι πᾶσαν τῆς μέθης τὴν κατηγορίαν εἶπε. Τί ἐστι, *Μὴ μεθύσκεσθε οἶνω, ἐν ᾧ ἔστιν ἄσωτία*; Ἀσώτους τῶν νέων ἐκείνους καλοῦμεν, τοὺς πατρῶν διαδεξαμένους κλήρον, καὶ πάντα ἀθρόον ἐκφοροῦντας, καὶ μὴ λογιζομένους, τίνοι χρὴ δοῦναι, καὶ πότε δοῦναι, ἀλλ' ἀπλῶς, καὶ ἱμάτια, καὶ χρυσίον, καὶ ἀργύριον, καὶ πάντα τὸν πατρῶν πλοῦτον διανεμόντας εἰς πόρας καὶ λάγνους. Τοιοῦτόν ἐστιν ἡ μέθη· ὥσπερ ἄσωτον λαβοῦσα νέον τὴν διάνοιαν [439] τῶν μεθύοντων, καὶ αἰχμαλωτίσασα τὸν λογισμὸν, ἅπασαν ἡμῶν τὴν ὕψιν τῶν νοημάτων ἀπερισκέπτως· καὶ χωρὶς τινος· ἀκριδέας ἐκχέειν καταναγκάζει. Ὁ μεθύων οὐκ οἶδε τί μὲν εἰπεῖν χρὴ, τί δὲ σιγῆσαι, ἀλλ' ἀθύρῳτον αὐτοῦ τὸ στόμα διηνεκῶς· μοχλὸς οὐκ ἐπίκειται, οὐδὲ θύρα τοῖς χεῖλεσιν· ὁ μεθύων οὐκ οἶδεν οἰκονομῆσαι τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει, οὐκ οἶδε διαθεῖναι τὸν πλοῦτον τῆς διανοίας, οὐκ οἶδε τὰ μὲν ἀποδέσσει, τὰ δὲ ἀναλύσει, ἀλλὰ πάντα ἐκεῖνα δαπάνη καὶ ἔξοδος. Ἐκούσιος μανία μέθη, προδοσία λογισμῶν· μέθη συμφορὰ καταγελωμένη^δ, νόσημα χλευαζόμενον, δαίμων αὐθαίρετος, καὶ παραφροσύνης χαλεπωτέρα.

β'. Βούλει μαθεῖν πῶς ὁ μεθύων καὶ τοῦ δαιμονωνεύοντος ἔστι χεῖρων; Τὸν δαιμονωνῶντα πάντες ἐλεδοῦμεν, τοῦτον δὲ μισοῦμεν· ἐκεῖνον συναγοῦμεν, τούτῳ δὲ ὀργιζόμεθα καὶ ἀγανακτοῦμεν. Τί δήποτε; Ἐκεῖνον· μὲν ἐπήρεια, τούτῳ δὲ ῥθυμία τὸ πάθος· ἐκεῖνον ἐπιβουλὴ ἐχθρῶν, τούτῳ δὲ ἐπιβουλὴ λογισμῶν· καὶ τοιαῦτα πάσχει^ε τῷ δαιμονωνῶντι ὁ μεθύων, ὁμοίως περιφέρεται, ὁμοίως ἐξέστηκεν, ὁμοίως καταπίπτει, ὁμοίως διαστρέφει τὰς κόρας, ὁμοίως σπαίρει κείμενος ἐπὶ τῆς γῆς^ς· ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος προίσταται,

^α Reg. 2 δρέψασθαι.

^β Reg. ei Coisl. ἔστι μὴ νηστεύοντα νηστεύειν, καὶ ἔστι νηστεύοντα μὴ νηστεύειν.

^γ Reg. 2 et Coisl. ταύτης τῆς πνευματικῆς

^δ Reg. 2 φορὰ καταγ. Alii omnes συμφορὰ καταγ.

^ε Coisl. τι δήποτε; Ἐπειδὴ ἐκεῖνον.

^ς Savil. in marg. τὰ αὐτὰ πάσχει.

^ς Coisl. ἐπ' ἰδέσθους

ADVERSUS EBRIOSOS

ET DE RESURRECTIONE, SERMO HABITUS IN SANCTA ET MAGNA DOMINICA PASCHÆ (a).

1. *Veri jejunii ratio.*—Jejunii sarcinam deposuimus, sed ne fructum jejunii deponamus : possumus enim jejunii sarcinam deponere et jejunii fructum decerpere. Præterit labor certaminum, sed non prætereat studium recte factorum : jejunium abiit, sed religio maneat : imo vero ne jejunium quidem abiit. Verumtamen nolite timere : hoc enim dixi, non ut alteram vobis Quadragesimam promulgarem, sed ut vobis eandem virtutem annuntiarem : jejunium præterit corporale, sed jejunium non præterit spirituale : hoc melius est illo, et illud propter hoc est institutum. Quemadmodum, cum jejunaretis, dicebam vobis fieri posse, ut quis jejunando non jejunet, ita et nunc dico fieri posse, ut quis non jejunando jejunet. Ænigma fortasse videtur id quod dictum est, verum ego questionem solutionem adjungam : qui fieri potest ut quis jejunando non jejunet ? Cum quis a cibis quidem abstinet, non abstinere autem a peccatis. Qui potest fieri, ut non jejunando quis jejunet ? Cum quis alimentis quidem fruitur, peccatum vero non gustat ; hoc melius est illo jejunium, neque melius tantum, sed etiam levius : illius jejunii tempore multi corporis imbecillitatem obtendebant, molestum pruritus : Scabie repletus sum, inquit, illuvium non fero : aquæ potus me enecat : olera degustare non possum. Multa ejusmodi qui tum dicerent audiebam multos : de hoc jejunio¹ nihil tale dici potest. Fruere balneis, mensæ particeps esto, vini utere potu moderato ; licet degustare carnes pariter, est qui prohibeat nemo : omnibus frui, tantum abstinere a peccato. Vides ut omnibus facile sit hoc jejunium ? Non corporis imbecillitatem licet obtendere : merum est animæ recte factum. Potest etiam quispiam non bibendo vinum ebrius esse, et vinum bibendo sobrius esse. Atque ebrietatem esse absque vino discere ex propheta dicente, *Vae qui ebrii estis absque vino* (Isai. 28. 1), et quomodo fieri potest ut absque vino quis inebrietur ? Cum perturbationum merum religiosa ratione, pia cogitatione minime temperaris. Potest et aliquis bibendo vinum ebrius non esse : ac si ita esset, non hoc Timotheo Paulus imperasset, ad eum scribens in hæc verba : *Modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates* (1. Tim. 5. 23). Nihil quippe aliud est ebrietas, quam animi de nativa sanitate deturbatio, depravatio ratiocinationum, mentis penuria, vacuitas intellectus. Ista vero non ebrietas efficit tantum ex vino, verum ebrietas etiam ex ira et cupiditate a ratione aliena.

Nam quemadmodum febrem gignunt vigilie, gignit et fatigatio, gignit tristitia, gignit quoque vitiatum humor, et diversa quidem est causa, una vero passio et ægritudo : sic et in istis ebrietatem parit quidem vinum, parit et cupiditas, parit et humor corruptus ; et diversa quidem est materia, una vero passio et ægritudo. Abstineamus ab ebrietate : non dico, abstineamus a vino, sed, ab ebrietate abstineamus, non vinum efficit ebrietatem : est enim Dei creatura ; Dei porro creatura nihil efficit mali : sed voluntas maligna efficit ebrietatem. Atque ut scias aliter etiam posse quempiam ebrium fieri non solo vino, audi quid dicat Paulus : *Nolite inebriari vino* (Ephes. 5. 18), indicans aliter etiam ebrios esse nos posse. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* : mirabili quadam ratione paucis verbis omnem ebrietatis accusationem complexus est. Quid est, *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* ? Luxoriosos inter juvenes eos vocamus, qui cum paternam acceperunt hereditatem, cuncta confestim dilapidant, nec perpendunt cui dandum sit, et quando sit dandum, sed nullo delectu et vestes et aurum et argentum omnesque paternas opes in meretrices et impudicos distribuunt. Tale quiddam est ebrietas : tamquam juvenem luxuriosum invadens mentem ebriorum, ratione servituti mancipata, nostras omnes animi sensorum opes inconsiderate ac sine ulla animi attentione cogit effundere. Qui ebrius est, nescit quid dicendum sit, quid tacendum ; sed perpetuo patens nullaque obstructum janua est os ejus : non vectis appositus est labris, non janua. Qui ebrius est, disponere sermones suos in judicio nescit, mentis divitias administrare nescit : non novit hæc quidem recondere, illa vero expendere, sed omnia illa ad impensas et effusiones traducuntur. Spontaneus est furor ebrietas, proditio cogitationum ; ebrietas ridicula calamitas, morbus sannis expositus, voluntarius dæmon, et ipsa molestior insania.

2. *Ebrietatis imago.*—Vin² tu discere, quo pacto dæmoniaco ebrius sit deterior ? Miseremur ejus qui a dæmonio vexatur, at hunc odisse solemus ; illi condolemus, huic autem irascimur et indignamur. Quid ita (b) ? Illius enim morbus injuria, hujus vero negligentia est appellandus ; in illo insidiæ inimicorum, in hoc insidiæ consiliorum ; nec aliter affectus est ebrius ac dæmoniaco : pariter circumagitur, pariter de statu mentis dejectus est, pariter concidit, pariter oculorum pupillas contorquet, pariter jacens in terra pe-

¹ Reg. 2. et Coislin. addunt, *spirituali*.

(a) Collata cum Ms. Reg. 2424, ubi admodum pauca

discrimina. Item cum Reg. 2027, et cum Coisliniano 107.

(b) Ille multum variat Reg. 3.

des jactat : spumam ex ore projicit, et ita foetentem salivam effundit, atque os ejus intolerabili foetore repletum est. Injucundus amicis est vir ejusmodi, ridiculus inimicis, contemptibilis famulis, uxori ingratus, omnibus odiosus, ipsis bestiis molestior : bestiae eousque bibunt quousque fert sitis, et cupiditatem sistant necessitate : hic intemperantia cupiditatem transiit, et ratione carentibus a ratione alienior apparet. Verum illud multo intolerabilius est, quod morbus tot malis redundans, totque secum invehens calamitates, ne crimen quidem censetur; sed in divitum mensis hujus turpitudinis gratia pugna oritur atque certamen, atque inter se majori studio contendunt, quis seipsum magis infamet, quis majorem subsannandi occasionem præbeat, quis nervos amplius infringat, quis vires¹ amplius debilitet, quis communem Dominum gravius irriter : ac videre est stadium certamenque diabolicum. Ebrius mortuis miserior est : siquidem ille sensu destitutus jacet, neque bona ulla vel mala potest operari; hic vero ad mala exsequenda promptus est, et anima in corpore tamquam in monumento defossa mortuum corpus circumfert. Vides ut miserior sit demoniaco, ut magis quam mortui sensu destitutus? Vin' tu dicam id quod his omnibus majus est et gravius? Ebrius homo in regnum cœlorum intrare non potest : quis hæc dicit? Paulus. *Nolite errare : neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (1. Cor. 6. 9. 10). Audisti qualem in turbam ipsum conjecerit? Cum impudicis, cum scortatoribus, cum idololatriis, cum adulteris, cum maledicis, cum avaris, cum rapacibus. Quid ergo? dicet aliquis, idemne est ebrius et impudicus? idem ebrius et idololatra? Noli mihi hæc objicere, mi homo : leges divinas ego recitavi, a me rationem ne exigas : Paulum interroga, tum ipse respondet : num enim cum ipsis aut seorsim ab ipsis supplicio addicatur, non possum dicere : porro non minus quam idololatram, illum a regno cœlorum excidere, id vero oppido confirmabo. Cum igitur hoc in confesso sit, quid a me deinceps rationem reposcis de peccati mensura? Cum enim extra foras remaneat, cum a regno excidat, cum expers fiat salutis, cum ad supplicium amandetur æternum, quid tu mihi peccatorum mensuras et balances et trutinas profers? Indigna prorsus res est ebrietas, dilectissimi, et importuna valde. Non mea vos spectat oratio : absit : plane siquidem credo vestram animam ab ægitudine hac et morbo esse immunem : ac vestrae sanitatis argumentum est, quod hic versemini, quod huc diligenter conveniatis, quod attente audiat : nemo, qui vino inebrietur, divinorum esse cupidus eloquiorum potest. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu* (Ephes. 5. 18). Præclara est hæc ebrietas : hæc Spiritus crapula tuam animam sopora, ne ebrietate sopores : præoccupat mentem et

cogitationes, ne locum impudens ille morbus inveniat. Propterea non dixit, Participes estote Spiritus, sed *Implemini Spiritu* : ad summum usque mentem tamquam calicem imple Spiritu, ut nihil deinceps injicere possit diabolus : non enim quovis modo participes nos fieri Spiritu jam oportet, sed Spiritu impleri, psalmis, hymnis, canticis spiritualibus, quibus hodie repleti estis : quapropter de temperantia vestra confido. Præclarus est nobis ebrietatis calix : est calix ebrietatis, qui temperantiam gignit, non paralysim. Quisnam ille porro? Calix spiritualis, calix salutaris, calix impollutus Dominici sanguinis : non gignit ebrietatem ille calix, non paralysim gignit. Non enim vires dissolvit, sed vires excitat, ille nervos non infringit, sed intendit : sobrietatem quippe affert ; ille angelis venerandus est, dæmonibus tremendus, hominibus pretiosus, Domino amabilis. Vides quid dicat David de spirituali calice isto, qui propositus est in hac mensa? *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos, qui tribulant me : impingvisti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians quam præclarus est* (Psal. 22. 5). Etenim ne audito nomine ebrietatis subito metueres, et ejusmodi putares esse, ut infirmitatem inducat, adjunxit esse præclarum et firmum. Novum ebrietatis genus, robur immittit et validum reddit ac potentem : quippe quod ex spirituali petra profluxerit : non est depravatio cogitationum, sed spiritualium cogitationum accumulatio.

3. Hæc ebrietate ebrii simus, ab illa vero abstinemus, ne præsentem solemnitatem dedecore afficiamus : non enim terræ tantum, sed et cœli est præsens solemnitas ; hodie gaudium est in terra, hodie gaudium in cœlo : si enim uno peccatore converso gaudium est in terra et cœlo (Luc. 15. 10), multo magis extorto de diaboli manibus toto orbe terrarum gaudium erit in cœlo. Nunc exsultant angeli, nunc lætantur archangeli, nunc Cherubim et Seraphim hoc nobiscum festum celebrant : non illos pudet conservorum, sed nostris bonis gratulantur. Etsi enim nostrum est quod a Domino accepimus donum, communis est tamen et cum illis voluptas. Sed quid ego conservos commemoro? ipsum Dominum illorum ac nostrum nobiscum celebrare festum non pudet : at quid ego rursus non eum pudere dico? *Desiderio*, inquit, *desideravi hoc Pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 45) : quod si Paschæ festum celebrare desideravit nobiscum, haud dubium quin et Resurrectionem quoque. Quando igitur angeli gaudent, et archangeli, omniumque Dominus cælestium virtutum nobiscum festum concelebrat, quæ tandem superesse occasio tristitiæ potest?

Nulla personarum distinctio in participatione Mysteriorum.—Nullus pauper ob paupertatem sit mœstus ; hæc enim celebritas est spiritualis : nullus dives effertur ob divitias ; nihil enim ex pecuniis ad hujus celebritatis voluptatem potest conferre. Nam in externis quidem et secularibus festis, ubi multum merum, ubi mensa referta et ad satietatem comessatio, ubi turpitudine et risus, ubi omnis pompa satanica : merito

¹ *Colidia*, mentem, pro, vires : quæ lectio non est spernenda.

καὶ ὑψίως ἐκχεῖ σέλον σιστηπότη. καὶ δυσωδίας ἐμ-
 πεπλησται τὸ στόμα ἀφορήτου. Φίλοις ἀγῆς ὁ τοιοῦ-
 τος, ἐχθροῖς καταγέλαστος, οἰκέταις εὐκαταφρόνητος,
 γυναικὶ ἀτερπής, πᾶσι φορτικός, τῶν ἀλόγων αὐτῶν
 ἀτερπέστερος. Τὰ ἄλογα μέχρι τότε πίνει ἕως ἂν
 διψῇ, καὶ τῇ χρεῖα τὴν ἐπιθυμίαν ἱστήσιν· οὗτος δὲ
 τῇ ἀκολασίᾳ παρέρχεται τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ γέγονε
 τῶν ἀλόγων ἀλογώτερος· καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι
 νόημα τῶσούτων γέμον κακῶν καὶ τοσαύτας ἔχον
 συμφοράς οὐδὲ ἐγκλημα εἶναι νομίζεται· ἀλλ' ἐν ταῖς
 τῶν πλουτούντων τραπέζαις ἄμιλλα καὶ ἀγὼν ὑπὲρ
 τῆς ἀσχημοσύνης γίνεται ταύτης, καὶ φιλονεικοῦσι
 μειζόνως πρὸς ἀλλήλους, τίς ἑαυτὸν παραδειγματίζει,
 τίς πλεονα παρὰ σκηνὴ γέλωτα, τίς μᾶλλον διαλύσει τὰ
 νεῦρα, τίς μᾶλλον καταλύσει τὴν δύναμιν α, τίς τὸν
 κοινὸν Δεσπότην παροξυνεῖ πλέον· καὶ ἔστιν ἰδεῖν
 στάδιον καὶ ἄμιλλαν διαβολικὴν. Ὁ μεθύων τῶν νε-
 κρῶν ἀθλιώτερος· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀναίσθητος κεῖται,
 καὶ πρὸς τὰ καλὰ καὶ πρὸς τὰ κακὰ ἀνερέργητος·
 οὗτος δὲ πρὸς τὴν τῶν κακῶν ἐργασίαν ἔστιν ἐπιτη-
 δεῖος· καὶ καθάπερ ἐν μνήματι τῷ σώματι τὴν ψυχὴν
 κατορύξας, νεκρὸν περιφέρει τὸ σῶμα. Εἶδες πῶς
 τοῦ δαιμονιώντος ἔστιν ἀθλιώτερος; πῶς τῶν νεκρῶν
 ἀναισθητότερος; Βούλει τὸ πάντων τούτων μείζον εἶπω
 καὶ χαλεπώτερον; Μεθύων ἄνθρωπος εἰς βασιλείαν
 οὐρανῶν εἰσελθεῖν οὐ δύναται· τίς ταῦτά φησι; Παῦ-
 λος. *Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολά-
 τραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενικοί-
 ται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὐ μέθυσοι,
 οὐ λοιδοροί, οὐχ ἄρπαγες* [440] *βασιλείαν Θεοῦ
 κληρονομήσουσιν.* Ἦκουσας εἰς ποῖον αὐτὸν ἔταξε
 χορὸν; Μετὰ τῶν ἡταιρηκότων, μετὰ τῶν πορνευ-
 σάντων, μετὰ τῶν εἰδωλολατρῶν, μετὰ τῶν μοιχῶν,
 μετὰ τῶν λοιδορῶν, μετὰ τῶν πλεονεκτῶν, μετὰ τῶν
 ἀρπάγων. Τί οὖν, φησὶν; ὁ μεθύων καὶ ὁ ἡταιρηκὴς
 τὸ αὐτό; ὁ μεθύων καὶ ὁ εἰδωλολάτρης τὸ αὐτό; Μὴ
 μοι λέγε ταῦτα, ἄνθρωπε· νόμους ἀνέγνων θεοῦ,
 ἐμὲ τὰς εὐθύνας μὴ ἀπαιτεῖ· Παῦλον ἐρώτησον, καὶ
 αὐτὸς ἀποκρίνεται. Εἰ μὲν γὰρ σὺν αὐτοῖς ἡ μὴ μετ'
 αὐτῶν κατατάσσεται τῇ κόλασι, οὐκ ἔγω λέγειν·
 ὅτι δὲ καὶ ὁμοίως τῷ εἰδωλολάτρῃ τῆς βασιλείας τῶν
 οὐρανῶν ἐκπίπτει, τοῦτο σφόδρα ἂν διςχυρισάμην·
 τοῦτου δὲ ὁμολογουμένου, τί λοιπὸν ἐμὲ εὐθύνας ἀπαι-
 τεῖ; τοῦ μέτρου τῆς ἁμαρτίας; Ὅταν γὰρ ἐξω μένῃ
 τῶν θυρῶν, ὅταν ἐκπέσῃ τῆς βασιλείας, ὅταν ἐρημος
 γένηται τῆς σωτηρίας, ὅταν εἰς τὴν κόλασιν αἰώνιον
 παραπεμφθῇ· τί μοι μέτρα ἁμαρτημάτων καὶ ζυγὰ
 καὶ στάθμια προτείνει; Ὅντως, ἀγαπητοί, δεῖνόν
 ἡ μέθη καὶ χαλεπὸν πάνυ. Οὐ πρὸς ὁ ὅμως λέγω· μὴ
 γένοιτο· πάνυ γὰρ πέπεισμαι, ὅτι καθαρὰ ὁμῶν ἡ
 ψυχὴ τοῦ νοσήματος καὶ τοῦ πάθους τούτου, καὶ
 τεκμήριον τῆς ὕψους ἡ ἐνταῦθα διατριβή, ἡ μετὰ
 σπουδῆς σύνοδος, ἡ νήφουσα ἀκρόασις· οὐδεὶς γὰρ
 οἶκ' μεθύων ἐπιθυμεῖν θείων λογίων δύναται. *Μὴ
 μεθύσκεσθε οἶνῳ ἐν ᾧ ἔστιν ὁσώτια· ἀλλὰ πλη-
 ροῦσθε ἐν Πνεύματι* ο. Αὕτη ἡ καλὴ μέθη· κάρωσόν
 σου τὴν ψυχὴν τῷ Πνεύματι, ἵνα μὴ καρώσης τῇ
 μέθῃ· προκατάλαβε τὴν διάνοιαν καὶ τοὺς λογισμοὺς,
 ἵνα μὴ εὗρη χώραν ἐκεῖνο τὸ πάθος τὸ ἀναίσχυντον.
 Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Μετέχετε Πνεύματος, ἀλλὰ *Πλη-*

ροῦσθε Πνεύματος. Ἔως ἄνω τὴν διάνοιαν καθάπερ
 ποτήριον τοῦ Πνεύματος πλήρωσον, ἵνα μηδὲν ἐμβά-
 λειν δύνηθῃ λοιπὸν ὁ διάβολος· οὐ γὰρ ἀπλῶς δεῖ
 μετέχειν λοιπὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ πληροῦσθαι·
 Πνεύματος, ψαλμοῖς, ὕμνοις, ᾠδαῖς πνευματικαῖς,
 ὧν ἐπληρώθητε σήμερον. Διὰ τοῦτο θαρρῶς περὶ τῆς
 σωφροσύνης ὁμῶν. Ἔστιν ἡμῖν ποτήριον μέθης κα-
 λὸν, ἔστι ποτήριον μέθης σωφροσύνης ποιῶν, οὐ
 παράλυσιν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ ποτήριον τὸ πνευμα-
 τικόν, τὸ ποτήριον τὸ ἀχραντὸν τοῦ αἵματος τοῦ Δε-
 σποτικού. Ἐκεῖνο οὐ ποιεῖ μέθη, ἐκεῖνο οὐ ποιεῖ
 παράλυσιν· οὐ γὰρ παραλύει δύναμιν, ἀλλ' ἐγείρει
 δύναμιν· ἐκεῖνο οὐ καταλύει τὰ νεῦρα, ἀλλὰ τονοῖ τὰ
 νεῦρα· ἐκεῖνο γὰρ νῆψιν ποιεῖ, ἐκεῖνο αἰδέσιμον ἀγ-
 γέλους, φοδερὸν δαίμονι, τίμιον τοῖς ἀνθρώποις,
 ἐπέραστον τῷ Δεσπότη. Ὅρᾳς πῶς φησὶν ὁ Δαυὶδ
 περὶ τοῦ ποτηρίου τούτου τοῦ πνευματικοῦ τοῦ ἐν τῇ
 τραπέζῃ ταύτῃ κειμένου; *Ἦτοίμους ἐνώπιόν μου
 τράπεζαν, ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· ἐλίπυ-
 ρας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ τὸ ποτήριόν
 σου μεθύσκον ὥσπερ κράτιστον.* Ἰνα γὰρ μὴ ἀκού-
 σας μέθης ὄνομα φοδῆθῃς εὐθὺς, καὶ νομίσῃς ἀσθε-
 νεῖας εἶναι ποιητικόν, ἐπήγαγεν ὅτι κράτιστόν ἐστι
 καὶ ἰσχυρόν. Καινὸς τρόπος μέθης, ἰσχὺν ἐντίθησιν,
 ἐγκρατὴ ποιεῖ καὶ δυνατόν· ἀπὸ γὰρ τῆς πέτρας
 ἔρρευσεν τῆς πνευματικῆς· οὐκ ἔστι παρατροπὴ λα-
 γμών, ἀλλὰ προσθήκη λογισμῶν πνευματικῶν.

γ. Ταύτην μεθύωμεν τὴν μέθη· ἐκεῖνης δὲ [441]
 ἀπεχώμεθα, ἵνα μὴ κατασχύνωμεν τὴν παρούσα
 ἑορτὴν· ἑορτὴ γὰρ ἡ παρούσα οὐχὶ τῆς γῆς μόνον,
 ἀλλὰ καὶ τοῦ οὐρανοῦ. Σήμερον ἐν γῇ χαρὰ, σήμερον
 ἐν οὐρανῷ χαρὰ· εἰ γὰρ ἐνὸς ἁμαρτωλοῦ ἐπιστρέ-
 φοντος, χαρὰ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ, πολλῷ μᾶλλον
 τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐξαρπασθείσης τῶν χειρῶν
 τοῦ διαβόλου χαρὰ ἔσται ἐν οὐρανῷ. Νῦν σκιρτῶσιν
 ἄγγελοι, νῦν χαίρουσιν ἀρχάγγελοι, νῦν τὰ Χερουθίμ
 καὶ τὰ Σεραφίμ μεθ' ἡμῶν ἑορτάζει τὴν παρούσαν
 ἑορτήν· οὐκ ἐπαισχύνονται τοὺς συνδούλους, ἀλλὰ
 συγχαίρουσι τοῖς ἡμετέροις ἀγαθοῖς. Εἰ γὰρ ἡμετέρα
 ἡ χάρις ἡ παρὰ τοῦ Δεσπότη, ἀλλὰ κοινὴ καὶ ἐκείνων
 ἡ ἴδονή. Καὶ τί λέγω τοὺς συνδούλους; Αὐτὸς ὁ Δε-
 σπότης αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν οὐκ ἐπαισχύνεται συνεορ-
 τάζειν. Καὶ τί χρὴ λέγειν, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνεται; *Ἐπι-
 θυμία, φησὶν, ἐπεθύμησα τὸ Πάσχα τοῦτο μεθ'
 ὁμῶν φαγεῖν*· εἰ δὲ τὸ Πάσχα ἐπεθύμησεν ἡμῖν συν-
 εορτάσαι, δῆλον ὅτι καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ὅταν οὖν ἄγ-
 γελοι χαίρωσι, καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ πασῶν τῶν οὐρα-
 νίων δυνάμεων ὁ Δεσπότης ἡμῖν συνεορτάξῃ, τίς λεί-
 πεται λοιπὸν εἰς ἀθυμίαν ὁ λόγος;

Μηδὲις πένεις ἔττωκατηγῆς διὰ τὴν πενίαν· ἑορτὴ
 γὰρ αὕτη πνευματικὴ· μηδὲις πλούσιος ἐπαίρεσθαι
 διὰ τὸν πλοῦτον· οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τῶν χρημάτων εἰς
 τὴν ἡδονὴν τῆς ἑορτῆς εἰσνεγκεῖν δύναται ταύτης.
 Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν ἑορτῶν τῶν βιωτικῶν, ἐνθα
 πολλὸς ἄκρατος, ἐνθα τράπεζα πλήθουσα καὶ ἀδηψα-
 γία, ἐνθα ἀσχημοσύνη, καὶ γέλως, ἐνθα πᾶσα πομπὴ

^a Coislin. τὴν διάνοιαν.

^b Reg. προκρίνει; δεῖνόν ἡ μέθη, οὐ πρὸς Reg. vero 2 in multis ubique variat. Nos ea tantum quae sunt alicujus momenti notamus.

^c Reg. 2 πληροῦσθε Πνεύματος.

^d Reg. 1 εἰς ἐπιθυμίαν. R. 2 εἰς εὐθυμίας. Hic postre-
 mus ubique in levisimis variat. Coislin. εἰς εὐθυ-
 μίαν. Praestat lectio Editi.

Σατανική, εικότως ὁ μὲν πέννης κατηφής, ὁ δὲ πλούσιος ἐν φαιδρότητι· τί δήποτε; Ὅτι ὁ μὲν πλούσιος δοῦλην παρατίθεται τράπεζαν, καὶ μάλλον ἀπολαύει τρυφῆς, ὁ δὲ πέννης ἀπὸ τῆς πενίας κωλύεται τὴν αὐτὴν φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν ποιοῦτον· μία τράπεζα καὶ τῷ πλούσιῳ καὶ τῷ πέννι, καὶ πλούσιός τις ἦ, οὐδὲν τῇ τραπέζῃ προσθεῖναι δύναται· καὶ πέννης, οὐδὲν ἔλαττον παρὰ τῆς πενίας τὰ τῆς κοινωνίας διακρίσεται· θεία γὰρ ἐστὶν ἡ χάρις· καὶ τί θαυμάσεις εἰ πλούσιῳ καὶ πέννι; Αὐτῷ γὰρ τῷ βασιλεῖ τῷ τὸ διάδημα περικειμένῳ, τῷ τὴν ἀλουργίδα ἔχοντι, τῷ τὴν ἐξουσίαν ἐγκυχειρισμένῳ τῆς γῆς, ἐκεῖνῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ τῷ πτωχῷ τῷ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθεζομένῳ μία τράπεζα πρόκειται. Τοιαῦτα τὰ δῶρα τὰ Δεσποτικά· οὐ τοῖς ἀξιωμασι διαίρει τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ διανοίᾳ.

[Ὅταν γὰρ ἰδῆς ἐν ἐκκλησίᾳ πέννητα πλούσιῳ παρεστῶτα, ἰδιώτῃ ἄρχοντα, εὐτελῇ τῷ ὑπερέχοντι, τὸν ἔξω τρέμοντα τὴν δυναστείαν, ἔσω ἀδεῶς συμπαρεστῶτα τῇ δυναστείᾳ, νόησον τί ἐστὶ, τότε σιμωσκομηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνῶν. Λύκον τοῖνον καλεῖ ἡ Γραφή τὸν πλούσιον, ἀρνίον τὸν πτωχόν. Καὶ πόθεν τοῦτο, ὅτι Κοινωνήσεται λύκος ἀρνίῳ, ὃν τρόπον πλούσιος μετὰ πτωχοῦ; Πρόσεχε ἀκριβῶς. Ἔσθῃ πολλὰκις πλούσιος καὶ πέννης ἐν ἐκκλησίᾳ· [442] κατέλαθεν ἡ ὥρα τῶν θείων μυστηρίων· ἐξομθεῖται ὁ πλούσιος ὡς ἀμύητος, ἴσταται δὲ ὁ πέννης ἐντὸς τῶν οὐρανίων σκηνῶν, καὶ οὐκ ἄγανακτεῖ ὁ πλούσιος· οἶδε γὰρ ἑαυτὸν ἀλλότριον τῶν θείων μυστηρίων. Ἀλλ' ὦ τῆς θείας χάριτος! οὐ μόνον ὁμοτιμία ὑπάρχει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἴστανται, πολλὰκις ὁ πέννης τὸν πλούσιον πρωτεύει ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ οὐδὲν ὠφέλησεν ὁ πλούτος τὸν ἔχοντα ἐκτὸς εὐσεβείας, οὐδὲ πενία τὸν πιστὸν ἐξημίωσε παρεστῶτα αὐτὸν μετὰ θάρρους τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ. Ταῦτα δὲ λέγω, ἀγαπητοί, περὶ τῶν κατηγουμένων, καὶ οὐ περὶ τῶν ἀπλῶς πλούσιων. Ἐνόησον, ἀγαπητέ, πῶς ὑποχωρεῖ τῆς ἐκκλησίας Δεσπότης, καὶ παρεδρεῖ τοῖς μυστηρίοις πιστὸς οἰκέτης· ἀναχωρεῖ δέσποινα, καὶ μένει ἡ θεράπαινα· Πρόσωπον γὰρ ἀνθρώπου Θεὸς οὐ λαμβάνει. Οὐκ ἔστι τοῖνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δοῦλος καὶ ἐλεύθερος· ἀλλ' ἐκείνον οἶδε δοῦλον ἡ Γραφή τὸν τῇ ἁμαρτίᾳ δεδουλωμένον. Ὁ γὰρ ποιῶν, φησὶ, τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας· καὶ ἐκεῖνον οἶδεν ἐλεύθερον τὸν ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἡλευθερωμένον.]

Μετὰ τῆς αὐτῆς παρόρησις καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πέννης πρὸς τὴν τράπεζαν ἔρχονται τούτῃ, μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς, πολλάκις δὲ ὁ πέννης καὶ μετὰ πλείονος τιμῆς· τί δήποτε; Ὅτι ὁ μὲν βασιλεὺς μυρίοις ἐμπεπλεγμένος ἢ πράγμασιν, ὥσπερ ναὺς πανταχόθεν περιέρρανιζέται, καὶ πολλὰ προστριβεται ἁμαρτήματα· ὁ δὲ πέννης ὑπὲρ ἀναγκαίας φροντίζων μόνον τροφῆς, καὶ τὸν ἀπράγμονα καὶ ἡσύχιον ἐπανηργημένους βίον, ἡρεμῶν, ὥσπερ ἐν λιμένι καθήμενος μετὰ πολλῆς τῆς ἀσφαλείας τῇ τραπέζῃ προσέρχεται. Πάλιν ἐν ταῖς ἑορταῖς ταῖς ἔξωθεν ὁ μὲν πέννης ἐν κατηφείᾳ, ὁ δὲ πλούσιος ἐν φαιδρότητι, οὐ διὰ τὴν τράπεζαν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἱμάτια· ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῆς τραπέζης πάσχει, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἱματίων ὑπομένουσιν. Ὅταν γὰρ ἰδῇ ὁ πέννης τὸν εὐπορον καὶ πολυτελεστέραν περιδεδυγμένον στολὴν, πλήττε-

ται, καὶ ταλανίζει παρὰ πάντας ἑαυτόν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ αὕτη ἡ ἐνδοια ἀνήρηται· ἐν γὰρ παρὰ πᾶσιν ἐστὶν ἱμάτιον, τὸ λουτρὸν τὸ σωτήριον· Ὅσοι γὰρ, φησὶ, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Μὴ τοῖνον κατασχύνωμεν τὴν ἑορτὴν ταύτην τῇ μέθῃ· καὶ γὰρ ὁ Δεσπότης ἡμῶν πλουσίους καὶ πέννητας ὁμοίως ἐτίμησε, καὶ δούλους καὶ δεσπότης· ἀλλὰ ἀμειψόμεθα τὸν Δεσπότην τῆς περὶ ἡμᾶς εὐνοίας· ἀμοιβὴ δὲ ἀρίστη, πολιτεία καθαρὰ, καὶ ψυχὴ νήρσοσα. Αὕτη ἡ ἑορτὴ καὶ ἡ πανήγυρις οὐ χρημάτων δέχεται, οὐδὲ δαπάνης, ἀλλὰ προαιρέσεως καὶ διανοίας ἀρίστης· τοιαῦτα γὰρ ἐνταῦθα τὰ ὄνια. Οὐδὲν σωματικὸν ἐνταῦθα πωλεῖται, ἀλλὰ ἀκρόασις θείων λογίων, εὐχαὶ Πατέρων, εὐλογίαι ἱερέων, ὁμόνοια, καὶ εἰρήνη καὶ συμφωνία, πνευματικὰ τὰ δῶρα, πνευματικὴς ὁ μισθός.

Ἐορτάσωμεν τὴν ἑορτὴν ταύτην τὴν μεγίστην καὶ λαμπράν, ἐν ᾗ ἀνέστη ὁ Κύριος· ἑορτάσωμεν ἐξ αὐτῆν φαιδρώς ὁμοῦ καὶ θεοσεβῶς· ἀνέστη γὰρ ὁ Κύριος, καὶ τὴν οἰκουμένην ἑαυτῷ συνανέστησεν· αὐτὸς μὲν ἀνέστη, [443] τοῦ θανάτου τὰ δεσμὰ διαβρῆξας. Ἡμαρτεν Ἀδὰμ καὶ ἀπέθανεν· ἀλλ' οὐχ ἡμαρτεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἀπέθανε. Καίνον καὶ παράδοξον τοῦτο· ἐκεῖνος ἡμαρτε, καὶ ἀπέθανε, ὡς τὸς οὐχ ἡμαρτε, καὶ ἀπέθανε· διὰ τί; Ἵνα ὁ ἁμαρτῶν καὶ ἀποθάνων διὰ τοῦ μὴ ἁμαρτόντος μὲν, ἀποθανόντος δὲ, θυνηθῇ τοῦ θανάτου τὰς λαβὰς ἀποδύσασθαι. Οὕτω καὶ ἐπὶ χρημάτων γίνεται· Ὁφείλει τις πολλάκις, καὶ οὐκ ἔχων καταβαλεῖν κατέχεται ἐν δεσμοῖς· ἄλλος οὐκ ὀφείλων, δυνάμενος δὲ καταβαλεῖν, καταβελς, ἀπέλυσεν τὸν υπεύθυνον· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ γέγονεν· Ὁφείλεν ὁ Ἀδὰμ, κατέχετο ὑπὸ τοῦ διαδόλου, ἀλλ' οὐκ εἶχε καταβαλεῖν· οὐκ ὤφειλεν ὁ Χριστὸς, οὐδὲ κατέχετο ὑπὸ τοῦ διαδόλου, ἀλλ' ἡδύνατο καταθεῖναι τὸ χρέος. Ἥθεε, κατέβαλε θάνατον ὑπὲρ τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τοῦ διαδόλου, ἵνα ἐκείνον ἀπολύσῃ.

δ'. Εἶδες τῆς ἀναστάσεως τὰ κατορθώματα; Διπλοῦν ἀπεθάνομεν ἡμεῖς θάνατον, οὐκοῦν διπλῇν προσδοκῶμεν τὴν ἀνάστασιν. Αὐτὸς ἀπλοῦν ἀπέθανε θάνατον· διὰ τοῦτο καὶ ἀπλῇ ἀνέστη ἀνάστασις· πῶς; Ἐγὼ λέγω· Ἀπέθανεν ὁ Ἀδὰμ καὶ τῷ σώματι, καὶ τῇ ψυχῇ· ἀπέθανε καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῇ φύσει· ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Καὶ μὴν οὐκ αὕτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπέθανε τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν· ἐκεῖνος ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς, οὗτος ὁ θάνατος τοῦ σώματος. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ὅτι θάνατος ψυχῆς, μὴ νομίσεις ψυχὴν ἀποθνήσκειν· θάνατος γὰρ ἐστὶ· θάνατος ἐκ ψυχῆς, ἁμαρτία καὶ κλάσις αἰωνία. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς φησὶ, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυνάμεται ἀποκτείνειν· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γένει· τὸ δὲ ἀπολλύμενον ὑφέστηκε μὲν, ἔξω δὲ τῆς βίβως τοῦ ἀπολέσαντός ἐστιν. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, ἐφ' ἡμῶν διπλοῦς ὁ θάνατος· οὐκοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν διπλῇν γενέσθαι δεῖ. Ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἀπλοῦς ὁ θάνατος· οὐ γὰρ

• Reg. 2 ἐμβολημένος. Eodem in codice multa hinc inde verba interseruntur, quae nihil addunt ad seriem.

• Reg. 1 ἁμαρτία, τῇ δὲ φύσει· ὕστερον· χαλεπώτερον δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν.

pauper quidem subtristis, hilaris autem est dives : quid ita ? Quia dives quidem opiparam mensam apponit, deliciisque amplius fruitur : pauper autem a paupertate prohibetur, ne tantam magnificentiam præ se ferat : hic vero nihil tale est : una diviti et pauperi mensa est : licet dives sit quispiam, nihil adjicere mensæ potest ; licet pauper sit, nihilo deteriori conditione ob paupertatem in iis quæ ad communionem pertinent, erit ; divina enim est gratia : et quid miraris si diviti et pauperi ? Ipsi enim Imperatori diademate redimito, purpura convestito, cui mundi regimen est commissum, illi Imperatori, et pauperi ad eleemosynam sedenti una est mensa proposita : talia sunt Dominica dona ; non pro ratione dignitatum distinguit communicandi rationem, sed pro conditione voluntatis ac mentis.

(a) [Cum enim videris in ecclesia diviti pauperem adstantem, privato homini principem, plebeium optimati, eum qui foris ejus potentiam tremebat, intus eidem potentie sine formidine admotum ; cogita quid sit illud : *Tunc una pascetur lupus cum agnis* (Isai. 11. 6). Lupum vocat Scriptura divitem, agnum pauperem. At quo pacto intelligendum illud, Communicabit lupus cum agno, quemadmodum dives cum paupere ? Animum diligenter adverte. Stant sæpe dives et pauper in ecclesia : instat hora divinorum mysteriorum : ejicitur dives, utpote non initiatus, pauper vero intro-mittitur in caelestia tabernacula ; neque indignatur dives ; novit enim se alienum esse a divinis mysteriis. Sed, o divinam gratiam ! non solum ex Dei munere par utrique honor est in ecclesia ; sed etiam stantibus ambobus pauper diviti anteponitur in pietatis ratione ; nihilque prosunt illi divitiæ sine pietate, nihil fidelem lædit paupertas, quando cum fiducia ad sacrum accedit altare. Hæc autem dico, carissimi, de catechumenis, non vero simpliciter de divitibus. Animadverte, dilecte, quomodo ex ecclesia recedat dominus, dum mysteriis admovetur fidelis domesticus : recedit domina, et manet ancilla. *Deus quippe non accipit personam hominis* (Galat. 2. 6). Non est itaque in ecclesia servus et liber : sed eum novit Scriptura servum, qui peccato subditus est. Nam *Qui facit peccatum, inquit, servus est peccati* (Joan. 8. 34) ; et eum novit liberum, qui per divinam gratiam liberatus est.]

Cum eadem fiducia et Imperator et pauper ad hanc mensam accedunt, cum eodem honore, imo etiam persæpe cum honore pauper ampliori : quid ita ? Quod Imperator quidem sexcentis negotiis implicatus tamquam navis undique aspergatur, ac multa contrahat peccata ; pauper autem de necessario tantum victu sollicitus, negotiorum expertem ac tranquillam transigens vitam, velut in portu sedens, cum multa securitate ad mensam accedat. Rursus in externis solemnitatibus pauper quidem in mœrore, dives autem in hilaritate versatur, non ob mensam tantum, sed etiam ob vestimenta : quod enim in mensa illis evenit, hoc et in vestimentis patiuntur. Cum enim inops pretio-

siori amictum stola viderit opulentum, percillitur, seque præ omnibus infelicem ducit. Hic vero et ista sublata est penuria : unum enim apud omnes vestimentum est salutare lavacrum. *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Galat. 3. 27). Ne igitur ebrietate solemnitatem istam dehonestemus ; etenim Dominus noster et divites et pauperes pariter honoravit, et servos et dominos ; sed ob hanc erga nos benevolentiam Dominum remuneremur : optima porro est remuneratio conversatio munda et mens sobria. Hæc solemnitas et panegyricus conventus non pecuniis indiget neque sumptibus, sed voluntate ac mente optima : tales enim hic prostant merces : nihil corporeum hic venditur ; sed divinorum auditio eloquiorum, preces patrum, benedictiones sacerdotum, concordia et pax et consensus, spiritualia dona, spirituale pretium.

Resurrectionis Christi fructus. — Festum hoc maximum celebremus et illustre, in quo Dominus resurrexit : celebremus autem illud cum gaudio simul atque cum pietate ; resurrexit enim Dominus secumque suscitavit orbem terrarum, ipse siquidem disruptis mortis vinculis resurrexit. Peccavit Adamus et mortuus est : at non peccavit Christus, et est mortuus. Novum est hoc et admirabile ; ille peccavit, et mortuus est ; hic non peccavit, et mortuus est : quid ita ? Quo is qui peccavit et mortuus est, ejus opera qui non peccavit quidem, mortuus est autem, mortis nexus possit evadere. Ita fit et in pecuniis : sæpenumero debet quispiam, et cum non habeat unde solvat, in vinculis detinetur ; alius qui non debet, sed habet unde solvat, eum qui obnoxius est liberare solet : sic et evenit in Adamo ; debebat Adamus, a diabolo detinebatur, sed unde solveret non habebat : non debebat Christus, nec a diabolo detinebatur, sed debitum poterat numerare : venit, mortem persolvit pro eo qui a diabolo detinebatur, ut illum exsolveret.

4. Vides præclara resurrectionis effecta ? Nos duplici morte mortui eramus ; duplicem itaque resurrectionem expectemus : ipse simplici mortuus est morte ; propterea simplici quoque resurrectione resurrexit. Quid hæc sibi volunt ? Mortuus, inquam, est Adamus, et corpore et anima : mortuus est peccato et natura. *In quocumque die comederitis de ligno, morte moriemini* (Gen. 2. 17). Atqui non eadem die mortuus est natura, sed peccato est mortuus¹, illa mors est animæ, hæc mors est corporis. Sed cum audieris mortem esse animæ, noli mori animam arbitrari : est enim immortalis ; verum animæ mors est peccatum et supplicium æternum : propterea ait Christus, *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ; sed potius timeate eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam* (Matth. 10. 28) : quod autem est perditum, subsistit quidem, sed aciem oculorum ejus qui perdidit, fugit. Verum ut dicebam, duplex in nobis mors est ; quapropter et duplicem fieri in nobis resurrectionem oportet.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in Editio decrant, exque Reg. 2. clauduntur sunt.

¹ Reg. 1, natura autem, posterius ; tristiusque mortuus est peccato.

tel : in Christo simplex mors fuit : non enim Christus peccavit, sed ipsa mors simplex propter nos est suscepta : non enim mortem debuit ille, neque enim reus erat peccati, quocirca nec mortis : propterea ille quidem resurrectione simplici a simplici morte resurrexit : nos autem, qui duplici morte mortui sumus, duplici quoque resurrectione resurgimus : una quidem antea resurreximus, quæ est a peccato : consepulti enim sumus ipsi in baptismo, et consurreximus cum ipso per baptismum. Una hæc resurrectio est liberatio a peccatis ; altera vero resurrectio est corporis : dedit majorem, exspecta etiam minorem : hæc enim multo major est illa : multo enim majus est a peccatis liberari, quam corpus resurgens intueri. Propterea cecidit corpus, quia peccavit : si igitur principium cadendi est peccatum, principium resurgendi est a peccato liberari. Resurreximus deinceps resurrectione majori, abjecta gravi morte peccati, et veteri exuta veste : ne igitur de minori desperemus. Hac et nos olim resurrectione resurreximus, quando baptizati fuimus, atque hi qui heri vesperi baptismate digni habiti sunt, hi agni præclari ¹. Nudiustertius crucifixus est Christus, sed nocte præterita resurrexit : et hi nudiustertius a peccato detinebantur, sed simul cum eo resurrexerunt : ille corpore mortuus est, et corpore resurrexit : hi mortui peccato erant, et a peccatis liberati resurrexerunt. Ac terra quidem verno hoc tempore rosas et violas aliosque flores nobis edit ; aquæ vero terra nobis pratum delectabilius exhibuerunt. Ne mireris quod ab aquis flores germinarint ; nec ipsa terra ex propria natura, sed ex Domini mandato germinem edit : animalia quoque motu prædita in principio edit aquarum natura ; *Producant enim, inquit, aquæ reptilia animarum viventium* (Gen. 1. 20) ; et mandatum opus evasit, illaque animæ expers substantia animata protulit animalia. Ita nunc etiam producant aquæ, non reptilia viventium animarum, sed spiritualia dona. Produxerunt tum aquæ pisces rationis expertes ac mutos ; nunc ratione præditos ac spirituales pisces effuderunt, pisces, quos apostoli sunt piscati. *Venite enim, inquit, et faciam vos piscatores hominum* (Matth. 4. 19) : hæc est illa piscatio de qua tum loquebatur : novus revera piscationis modus : qui piscantur ex aquis ejiciunt, nos in aquas injicimus, atque ita piscamur. Fuit olim et stante Judæorum lege piscina : discere quid potuerit illa piscina, ut Judaicam discas egestatem, ut divitias discas Ecclesiæ. Piscina erat aquarum, illucque angelus descendebat, et aquas movebat ; deinde post aquæ motionem æger unus ingrediebatur, et sanabatur (Joan. 5. 2. sqq.) : unus solus quotannis sanabatur, statimque gratia consumebatur, non propter ejus qui dabat egestatem, sed propter eorum qui accipiebant infirmitatem. Descendebat igitur angelus in piscinam, et aquam movebat, ac sanabatur unus : descendit Dominus angelorum in Jordanem, et aquam movit, atque universum terrarum orbem sanavit. Propterea illic quidem is, qui post primum secundus descenderat, minime

¹ Reg. 3, *hi surculi præclari*.

sanabatur ; Judæis quippe gratia data erat infirmis, egenis : hic vero post primum secundus, post secundum tertius, post tertium quartus : sicut decem, licet viginti, licet centum, licet decies mille, licet universum orbem terrarum immiseris in piscinam, non consumitur gratia, non exauritur donum, non latice inquinantur : novus purgationis modus : non enim est corporalis : nam in corporibus quidem, quo plures abluunt, eo majores sordes latice contrahunt ; hic vero quo plures abluunt, eo puriores evadunt.

5. Vides magnitudinem doni ? At tu doni hujus magnitudinem conserva, mi homo. Non licet tibi indifferenter vivere ; legem tibi ipsi cum omni diligentia scisce ; agon est et lucta quædam hæc vita ; qui autem in agone contendit, ab omnibus se abstinet. Visne optimum quemdam ac securum recte factorum modum te doceam ? Quæ nimirum indifferentia quidem videntur, sed peccata pariunt, ex mente pellamus : nam inter actiones quædam quidem peccata, quædam vero non peccata, sed peccatorum sunt causæ : sic risus quidem peccatum natura non est ; sit autem peccatum, si ultra modum effundatur : nam ex risu facetiæ, ex facetiis verborum obscœnitas, ex obscœnitate verborum turpia facta, ex turpibus factis supplicia oriuntur, ac pœnæ : tolle igitur antea radicem, ut totam ægritudinem tollas : si enim nobis ab iis quæ indifferentia sunt caveamus, numquam in ea, quæ prohibita sunt, prolabemur. Ita mulierem aspexisse indifferens multis videtur ; at ex hoc cupiditas lasciva gignitur, ex cupiditate fornicatio, ex fornicatione rursum supplicium ac pœna. Ita delicate vivere ac laute nihil grave esse videtur ; verum inde ebrietas, quæque ex ebrietate mala sexcenta nascuntur. Tollamus igitur ubique peccatorum principia. Idcirco quotidie continua doctrina perfruimini : idcirco septem dierum spatio consequenter collectam agimus (a), ac spiritualem mensam vobis apponimus, ut nostra opera divinis eloquiis perfruamini, ut vos singulis diebus instruamus, atque adversus diabolum armemus : nunc enim ferocius invadit : quanto majus est donum, tanto etiam majus est bellum. Si enim cum unum in paradiso vidisset, minime tulit, cum tam multos videat in caelo, dic, quæso, qui feret ? Exasperasti belluam, sed noli timere ; majorem gratiam accepisti, gladium exactum ; illo punge serpentem. Idcirco illum Deus adversum te exasperari permisit, ut virium tuarum potentiam ipso experimento cognoscas. Et quemadmodum cum optimus palæstræ magister squalidum quempiam, enervatum athletam ac despectum acceperit, ubi eum unctum instruxerit, exercuerit, corpulentum reddiderit, otiarideinceps non sinit ; verum in certamina jubet descendere, ut eum doceat experientia, quantum ipsi robur indiderit ; ita Christus etiam fecit ; poterat siquidem inimicum e medio tollere, sed ut gratiæ excellentiam, ac virtutis spiritualis, quam ex baptismo nactus es, magnitudinem discas, tecum illum com-

(a) Septem dierum spatio quotidie concionabatur Chrysostomus.

ἡμαρτεν ὁ Χριστός· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀπλοῦς θάνατος δι' ἡμᾶς· οὐ γὰρ ὤφειλε τὸν θάνατον ἔχειν· οὐ γὰρ ἦν ὑπεύθυνος ἁμαρτία, διὸ οὐδὲ θανάτου· διὰ τοῦτο ἔχειν μὲν ἀνέστη τὴν ἀνάστασιν τὴν ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ θανάτου· ἡμεῖς δὲ διπλοῦν ἀποθανόντες θάνατον, διπλὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀνιστάμεθα· μίαν μὲν ἀνέστημεν τέως τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ συνηγέρθημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Μία αὕτη ἀνάστασις ἀπαλλαγὴ ἁμαρτημάτων· δευτέρα δὲ ἀνάστασις ἡ τοῦ σώματος· ἔδωκε τὴν μεζονα, προσδόκα καὶ τὴν ἐλάττονα· αὕτη γὰρ πολὺ μεζῶν ἔχειν· πολὺ γὰρ μεζῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγὴν, ἢ σῶμα ἰδεῖν ἀνιστάμενον. Διὰ τοῦτο ἔπαισε τὸ σῶμα, ἐπειδὴ ἡμαρτεν· οὐκοῦν εἰ ἀρχὴ τοῦ πεσεῖν ἡ ἁμαρτία, ἀρχὴ τοῦ ἀναστῆναι τὸ ἀπαλλαγῆναι τῆς ἁμαρτίας. Ἀνέστημεν λοιπὸν τὴν μεζῶνα ἀνάστασιν, τὸν χαλεπὸν θάνατον τῆς ἁμαρτίας ῥίψαντες, καὶ ἀποδυσάμενοι τὸ παλαιὸν ἱμάτιον· μὴ τοῖνυν ὑπὲρ τῆς ἐλάττονος ἀπαγορεύσωμεν. Ταύτην καὶ ἡμεῖς πάλαι τὴν ἀνάστασιν ἀνέστημεν, ὅτε ἐδαπτίσθημεν· καὶ οἱ τὴν τοῦ βαπτίσματος δὲ νῦν ἐσπέραν [44] καταξιωθέντες, τὰ καλὰ ταῦτα ἀρνία. Πρὸ τῆς χθὲς ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, ἀλλ' ἀνέστη τῇ παρελθούσῃ νυκτί· καὶ οὗτοι πρὸ τῆς χθὲς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας κατείχοντο, ἀλλὰ συνανέστησαν· ἔκεινος σῶματι ἀπέθανε, καὶ σῶματι ἀνέστη· οὗτοι ἁμαρτίῃ ἦσαν τεθνηκότες, καὶ ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἀνέστησαν ἐλευθερωθέντες. Ἡ μὲν οὖν γῆ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον τοῦ ἔαρος ῥόδα καὶ ἱα καὶ τὰ ἄλλα ἡμῖν ἐκδίδωσιν ἄνθη· τὰ δὲ ὕδατα τῆς γῆς ἡμῖν τερπνότερον λειμῶνα ἔδειξε. Μὴ θαυμάσης εἰ ἀπὸ τῶν ὑδάτων ἐβλάστησαν ἄνθη· οὐδὲ ἡ γῆ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότου τὴν βλάστην ἐκδίδωσιν. Ἐξέδωκε καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν ὑδάτων ἡ φύσις ζῶα κινούμενα· Ἐξαγαγέτω γὰρ, φησὶ, τὰ ὕδατα ἔρπετα ψυχῶν ζωσῶν, καὶ τὸ ἐπίταγμα ἔργον ἐγένετο, καὶ ἡ ἀψυχὸς ἔκεινη οὐσία ἐμψυχα ζῶα ἐξέφερν· οὕτω καὶ νῦν, ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα, οὐχὶ ἔρπετα ψυχῶν ζωσῶν, ἀλλὰ πνευματικὰ χαρίσματα. Ἐξήγαγε τότε τὰ ὕδατα ἰχθύας ἀλόγους καὶ ἀφώνους, ἐξέβαλε νῦν ἰχθύας λογικοὺς καὶ πνευματικοὺς, ἰχθύας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἀλιευθέντας· Δεῦτε γὰρ, φησὶ, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων· ταύτην ἔλεγε τὴν ἀλιεῖαν τότε. Καινὸς ὄντως τῆς ἀλιείας ὁ τρόπος· οἱ ἀλιεύοντες ἐκ τῶν ὑδάτων ἐκβάλλουσιν, ἡμεῖς εἰς τὰ ὕδατα ἐνεβάλλομεν, καὶ οὕτως ἡλιεύσαμεν. Ἦν ποτε καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων κολυμβήθρα· μάθς τί ἴσχυεν ἡ κολυμβήθρα ἐκεῖνη, ἵνα μάθης τὴν πτωχείαν τὴν Ἰουδαϊκὴν, ἵνα μάθης τὸν πλοῦτον τῆς Ἐκκλησίας. Κολυμβήθρα ὑδάτων ἦν, καὶ κατήρχετο ἄγγελος ἐκεῖ, καὶ ἐτάρασσε τὰ ὕδατα· εἶτα μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὑδάτος ἐπέβαινε εἰς ἀσθενῶν καὶ ἐθεραπεύετο· εἰς μόνος τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐθεραπεύετο, καὶ εὐθὺς ἀνηλούτο ἡ χάρις, οὐ διὰ τὴν πτωχείαν τοῦ διδόντος, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν λαμβανόντων. Κατέβαινε ἄγγελος τοῖνυν εἰς τὴν κολυμβήθραν, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, καὶ εἰς ἐθεραπεύετο· κατήλθεν ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης

τῆς εἰς τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἐτάραξε τὸ ὕδωρ, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐθεράπευσε. Διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν μετὰ τὸν πρῶτον ὁ δευτερός· κατελθὼν οὐκ ἐθεραπεύετο· Ἰουδαίους γὰρ ἐδίδοτο ἡ χάρις τοῖς ἀσθενέσι, τοῖς πτωχοῖς· ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὸν πρῶτον ὁ δευτερός, μετὰ τὸν δευτερον ὁ τρίτος, μετὰ τὸν τρίτον ὁ τέταρτος, καὶν δέκα, καὶν εἰκοσι, καὶν ἑκατὸν, καὶν μυρίου, καὶν τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐμβάλλης εἰς τὴν κολυμβήθραν, οὐκ ἀναλίσκεται ἡ χάρις· οὐ δαπανᾷται ἡ δωρεά· οὐ ῥυπαῖται τὰ νάματα. Καινὸς καθάρσεως τρόπος· οὐ γὰρ ἐστὶ σωματικὸς· ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὅταν πλείονας ἀποπλύνῃ τὰ νάματα, πλείονα τὴν κηλὶδα δέχεται· ἐνταῦθα δὲ ὅσην πλύνει πλείονας, τοσούτῃ καθαρώτερα γίνεται.

ε'. Εἶδες μέγεθος δωρεᾶς; Διατήρησον τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς ταύτης, ὦ ἄνθρωπε. Οὐκ ἐξεστὶ σοὶ ἀδιαφύρως ζῆν· νόμον σαυτῷ θὲς μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης· ἀγὼν ἐστὶ καὶ παλαίσματα· ὁ δὲ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεῖται. Εἰπὼ σοὶ τρόπον ἓνα ἀριστον καὶ ἀσφαλὲ κατορθωμάτων; Τὰ ἀδιάφορα μὲν εἶναι δοκούντα, [445] τίκτοντα δὲ ἁμαρτίας, ἐκβάλλωμεν τῆς διανοίας. Ἔστι γὰρ τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ἁμαρτήματα, τὰ δὲ οὐχ ἁμαρτήματα, ἁμαρτημάτων δὲ αἷτια· οἷον γέλως μὲν ἁμαρτήμα οὐκ ἐστὶ φύσει, γίνεται δὲ ἁμαρτήμα προανεχθεὶς ἐπὶ πλεόν· ἀπὸ γὰρ γέλωτος εὐτραπελία, ἀπὸ εὐτραπελίας αἰσχρολογία, ἀπὸ αἰσχρολογίας αἰσχρὰ πράγματα, ἀπὸ πραγμάτων αἰσchrῶν κολάσεις καὶ τιμωρίαι. Ἄνελε οὖν τὴν ῥίζαν ἄνωθεν, ἵνα ἀνέλῃς ὅλον τὸ νόημα· ἐάν γὰρ τὰ ἀδιάφορα φυλαττώμεθα, οὐδέποτε εἰς τὰ κεκωλυμένα ἐμπεσοῦμεθα. Οὕτω καὶ γυναῖκας ἰδεῖν ἀδιάφορον εἶναι δοκεῖ πολλοῖς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦτου ἐπιθυμία ἀκόλαστος τίκεται, ἐκ τῆς ἐπιθυμίας πορνεία, ἀπὸ πορνείας πάλιν κολάσις καὶ τιμωρία. Οὕτω δὲ τρυφῇ οὐδὲν θεινὸν εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ἐντεῦθεν μέθη καὶ τὰ ἐκ τῆς μέθης μυρία κακὰ. Ἀνέλωμεν τοῖνυν πανταχοῦ τὰς ἀρχὰς τῶν ἁμαρτημάτων. Διὰ τοῦτο συνεχοῦς ἀπολαύτης διδασκαλίας καθ' ἡμέραν· διὰ τοῦτο ἐπὶ τὰς ἡμέρας ἐφεξῆς σὺναξιν ἐπιτελοῦμεν, τὴν πνευματικὴν ὑμῖν παρατιθέμενοι τράπεζαν, ποιοῦντες ὑμᾶς ἀπολαύειν θείων λογίων, ἀλείφοντες ὑμᾶς καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καθοπλιζόντες ὑμᾶς κατὰ τοῦ διαβόλου· ἀγριώτερον γὰρ νῦν ἐπιτίθεται· ὅσην μεζῶν ἡ δωρεά, τοσούτῃ μεζῶν καὶ ὁ πόλεμος. Εἰ γὰρ ἐν τῷ παραδείσῳ ἓνα ὁ διάβολος ἰδὼν οὐκ ἠνεγκεν, ἐν τῷ οὐρανῷ τοσούτους ὁρῶν πῶς ὀσει, εἰπέ μοι; Ἐξηγρίαντας δὲ θηρίον, ἀλλὰ μὴ φοθηθῇς· μεζῶνα δύναμιν ἔλαβες, μάχαιραν ἡκονημένην· ἐκεῖνη κέντησον τὸν ὄφιν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀφῆκεν αὐτὸν ἀγριωθῆναι κατὰ σοῦ, ἵνα διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μάθης τῆς ἰσχύος τῆς σῆς τὴν δύναμιν. Καὶ καθάπερ παιδοτρὶδος ἀριστος τινὰ ῥυπῶντα, ἐκνευρισμένον ἀθλητὴν, ἡμελημένον λαβὼν, ἀλείψας, γυμνάσας, εἰς εὐσαρξίαν ἀγαγὼν, οὐκ ἀφίησιν ἡσυχάζειν λοιπὸν, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀγῶνας κατιέναι κελεύει, ἵνα αὐτὸν διδάξῃ διὰ τῆς πείρας ὅσην ἐνέθηκεν αὐτῷ δύναμιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ἠδύνατο μὲν γὰρ ἐχθρὸν ἐκ τοῦ μέσου λαβεῖν· ἀλλ' ἵνα σὺ μάθης τῆς χάριτος τὴν ὑπερβολὴν, τῆς πνευματικῆς δυνάμεως τὸ μέγεθος, ἦν ἔλαβες ἐκ τοῦ βαπτίσματος, ἀφῆτ'·

* Reg. 2 τὰ καλὰ ταῦτα ἐρῶν. Quae lectio non spernenda.

αὐτὸν συμπλέκεσθαι, πολλές σοι τῶν στεφάνων παρ-
έχων τὰς ὑποθέσεις. Διὰ τοῦτο ἐπτά ἡμέρας ἐρεξῆς
ἀπολαύετε διδασκαλίας, ὥστε ἀκριθῶς μαθεῖν τὰ
παλαιάσματα. Ἄλλως δὲ καὶ γάμος ἐστὶ πνευματικῆς
τῆς γινώμενης· ἐπὶ δὲ γάμων ἕως ἐπτά ἡμερῶν αἱ πα-
στάδες ἐστῆκασιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς· ἐπτά ἡμέρας
ὑμῖν ἐνομοθετήσαμεν ἐνταῦθα πρὸς τὰς ἱερὰς ἐστάναι
παστάδας*. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν μετὰ τὰς ἐπτά ἡμέρας
λύονται, ἐνταῦθα δὲ ἂν θέλῃς διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς ἱερᾶς
ἵστασαι παστάδος· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἐξωθεν γάμων ἡ
νύμφη μετὰ πρότερον μῆνα ἢ καὶ δεύτερον οὐκ ἔστιν
οὕτως ἐπέρastos τῷ νυμφίῳ· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως·
ἀλλ' ἔσφω ὁ χρόνος πρόεισι. τοσούτῳ θερμότεροι οἱ
ἔρωτες τοῦ νυμφίου, τοσούτῳ γνησιώτεροι αἱ περι-
πλοκαί, τοσούτῳ πνευματικωτέρα ἡ συνουσία, ἐὰν
[446] νήφωμεν. Πάλιν ἐπὶ τῶν σωματικῶν μετὰ νεότητα
γῆρας· ἐνταῦθα μετὰ γῆρας νεότης, καὶ νεότης οὐδέ-

ποτε τέλος ἔχουσα, ἐὰν θέλωμεν. Μεγάλη ἡ χάρις,
ἀλλ' ἔσται μείζων, ἐὰν θέλωμεν· καὶ ὁ Παῦλος μέγας
ἦν ὅτε ἐβαπτίζετο, ἀλλὰ πολλῶ μείζων ἐγένετο μετὰ
ταῦτα, ὅτε ἐκήρυσσε, συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους·
μετὰ ταῦτα εἰς παρὰδουλον ἠρπάγη· εἰς τρίτον ἀνῆλ-
θεν οὐρανόν. Ὡστε ἔξεστι καὶ ἡμῖν, ἐὰν θέλωμεν,
αὐξῆσαι, καὶ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν χάριν μεγαλύναι διὰ
τοῦ βαπτίσματος· αὐξεται δὲ δι' ἔργων ἀγαθῶν, καὶ
λαμπρότερα γίνεται καὶ φαιδρότερον ἡμῖν παρέχει
τὸ φῶς. Κἂν τοῦτο γένηται, μετὰ πολλῆς τῆς παρ-
ήσιας· εἰς τὴν νυμφῶνα συνελευσόμεθα τῷ νυμφίῳ,
καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσομεν τῶν ἀποκειμένων τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτόν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν,
χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
δόξα καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

* Reg. unus ἐπτά ἡμέρας ὑμῖν ἐνομοθετήσαμεν ἐνταῦθα τῆς ἱερᾶς ἵστασαι (sic) τραπέζης.

MONITUM

Hæc homilia extra urbem Antiochiam habita fait in martyrio, seu ecclesia loci cujusdam, cui Romane-
sia nomen. Quid autem martyrii nomine intelligatur, vide supra in prima nota ad homiliam De cœmeterii
appellatione. De anno quo hæc habita est homilia, ne conjectando quidem dicere possumus. Nam quod
Tillemontius ex initio hujus homiliar, nempe, *Etiam cum crucis memoriam recolimus, extra urbem ejus
solemnitatem celebravimus*, arguit eodem anno hanc habuisse, quo illam De cœmeterio et cruce, quæ, ut
initio ibidem dicitur, extra urbem pronuntiata fuit, idque anno, ut probabile existimat, 392 : ille, inquam,
Tillemontii calculus vel primis concionis illius verbis confutatur : sic enim orditur Chrysostomus : *Σεπ-*
απὸ ἀνὴρ μου ἀνέστη, οὗ ὅτι ἐκείνου χάριν ἔχοντες, ἐκείνου χάριν ἔχοντες, ἐκείνου χάριν ἔχοντες

[147] Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐλέχθη δὲ ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς
Ῥωμανησίας, ἐνθα μαρτύρων σώματα, ὑπὸ τὸ ἑδάφος κείμενα ἐγγὺς λειψάνων αἰρετικῶν, ἀν-
ηρέθησαν, καὶ ἄνω κατ' ἰδίαν ἐτίθησαν*.

α'. Καὶ ὅτε τοῦ σταυροῦ μνηλεῖαν ἐπετελοῦμεν, ἔξω
τῆς πόλεως τὴν ἑορτὴν ἐπετελέσαμεν, καὶ νῦν ὅτε τοῦ
σταυρωθέντος τὴν ἀνάληψιν ἄγομεν τὴν φαιδρὰν ταύ-
την καὶ ἐξαστάπτουσιν ἡμέραν, ἔξω τῆς πόλεως
πάλιν τὴν ἑορτὴν ἐπιτελοῦμεν. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο,
οὐχὶ τὴν πόλιν ἀτιμάσαι βουλόμενοι, ἀλλὰ τιμῆσαι
τοὺς μάρτυρας σπεύδοντες. Ἵνα γὰρ μὴ ἐγκαλῶσιν
ἡμῖν οἱ ἅγιοι οὗτοι, καὶ λέγωσιν· ἡμεῖς οὐκ ἤμεν

ἄξιοι μίαν ἡμέραν τοῦ Δεσπότου ἡμῶν ἐν ταῖς ἡμε-
τέραις σκηναῖς ἐπιτελουμένην ἰδεῖν· ἵνα μὴ ἐγκαλέ-
σωσιν ἡμῖν οἱ ἅγιοι οὗτοι καὶ λέγωσιν· ὅτι τὸ μὲν
αἷμα ἡμῶν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐξεχέσαμεν, καὶ τὰς κεφαλὰς
ἡμῶν ἀποτηρηθῆναι κατηξιώθημεν· τὴν δὲ ἡμέραν
τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ οὐ κατηξιώθημεν ἰδεῖν ἐν τοῖς ἡμε-
τέροις καταγωγίοις τελουμένην· διὰ ταῦτα τὴν πόλιν
ἀφέντες, πρὸς τοὺς πόδας τῶν ἁγίων τούτων ἐδρά-
μομεν, διὰ τῆς παρουσίας ἡμέρας, καὶ ὑπὲρ τοῦ
χρόνου τοῦ παρελθόντος ἀπολογούμενοι πρὸς αὐτούς.
Εἰ γὰρ καὶ πρὸς τοῦτο ἔδει πρὸς τοὺς γενναίους τού-
τους τῆς εὐσεβείας ἀθλητὰς τρέχειν, ὅτε ὑπὸ τῷ

* In Regio 2124, in titulo Ῥωμανησίας, καὶ εἰς μαρτύρων
σώματα ὑπὸ ἑδάφους... αἰρετικῶν, ἀπὸ ἀνηγέθη, καὶ κατ'
ἰδίαν ἐτίθη, καὶ τί νοητέον τὸ ῥητόν τοῦ Χριστοῦ τὸ λέγον,
ὅτι εὐρέθησαν αἱ δύο ἐν τῷ μύλῳ· ἀλλ' οὐκ αἱ.

gredi sinit, ac multas tibi occasiones suppeditat coronarum. Idcirco septem consequentibus his diebus concionum doctrina fruimini, ut in luctarum palaestra diligenter instituamini. Alioquin autem etiam spirituales sunt nuptiae ea, quae jam fiunt; in nuptiis vero ad septem dies thalami prostant. Propterea nos quoque lege sanximus vobis, ut hic septem dierum spatio ad sacros thalamos vos sistatis ¹. Verum illic quidem post septem dies solvuntur: hic autem, si velis, in sacro thalamo perpetuo stare potes; atque in saecularibus quidem nuptiis post unum vel alterum mensem sponsa non adeo sponso est amabilis: hic vero non ita, sed quanto temporis sit major progressus, tanto ardentiores sponsi sunt amores; tanto suaviorum complexus, tanto spiritualior congressus, si diligentes ac

¹ Reg. unus, septem dierum spatio ad sacram mensam vos sistatis.

vigilantes simus. In corporibus rursus post juventutem senectus; hic post senectutem juvenus, et juvenus quae finem nullum habet, si voluerimus. Magna gratia, sed major erit si voluerimus: magnus erat etiam Paulus, cum baptizaretur; at multo deinde major est factus: cum predicaret, confundebat Judaeos; postea raptus est in paradisum, in tertium caelum ascendit. Itaque nobis etiam licet crescere, si velimus, et collatam per baptismum gratiam augere: bonis autem operibus augetur, ac fit illustrior, lucemque nobis splendidiorem suppeditat. Quod si ita fiat, multa cum fiducia in conclave sponsi una cum ipso intrabimus, et iis bonis perfruemur, quae reposita sunt iis qui diligunt illum. Quae nobis omnibus consequi datur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria et adoratio in saecula saeculorum. Amen.

IN HOMILIAM DE ASCENSIONE.

lata statuerint, ut extra civitatem hodie, et quidem in hoc loco conveniremus. Ergo ex lata lege quotannis extra urbem in die Parasceves, de quo agitur, eo in loco conventus habebantur: nec potest quidpiam ex supra allatis verbis ad annum statuendum colligi.

Hic vides magnam Flaviani Antiocheni episcopi erga reliquias martyrum reverentiam: nam cum antea sub ecclesiae pavimento jacuissent, eas hinc eductas in sublimi, puro mundoque loco posuit, ut populi venerationi paterent.

Interpretationem Gerardi Vossii, multis in locis emendatam, e regione Graeci textus posuimus.

IN ASCENSIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, SERMO RECITATUS IN MARTYRIO ROMANESIAE, UBI MARTYRUM CORPORA, SUB PAVIMENTO PROPE CADAVERA HAERETICORUM CONDITA, ABLATA FUERUNT, ET EDITIORE LOCO SEPARATIM SEPULTA (a).

1. *Cur extra civitatem conventus habitus.* — Etiam cum crucis memoriam recolimus, extra urbem ejus solemnitate celebravimus: et nunc quando crucifixi ascensionem agimus, illustrem hunc atque refulgentem diem, extra civitatem rursus festum peragi-

(a) Collata cum Vss. Regiis 1970, 2027, et 2424, et cum Colbertino 2445. Regius 2424, in titulo, *Romanesiae, et in martyrum corpora sub pavimento prope cadavera haereticorum condita, quae ablata fuerunt et separatim sepulta, et quomodo explicandum verbum Christi dicens: « invenientur duae molentes in mola. »* si Regii lectio vera esset, non martyrum coram loco mota fuisse viderentur, sed haereticorum. At praestat Vossii et Savilli lectio: non solum enim quia prope haereticorum coram, sed etiam quia sub pavimento erant martyrum reliquiae, translatae et in sublimiore et honestiore loco, ositae fuerunt; quod etiam initio concionis declaratur. Haereticorum autem ossa non translata fuisse paulo postea dicit Chrysostomus. Eadem ipsa lectio habetur etiam in Reg. 1970.

mus. Atqui hoc, non quod civitatem despiciere velimus, sed martyres potius honorare cupiamus. Nos enim viri sancti de nobis merito conquerantur, ac dicant: Nos ne digni quidem eramus, qui unum Domini nostri diem in tabernaculis nostris celebrari videremus; neve nobiscum expostulando dicant: Sanguinem quidem nostrum pro ipso effudimus, et digni habiti sumus, quibus pro eo caput amputaretur. ipsius autem salutiferum festum celebrari diem videre non sumus promeriti in habitaculis nostris: ideo relictam civitatem ad pedes sanctorum horum properamus, occasione praesentis diei, et de tempore praeterito excusantes nos apud ipsos. Nam si antea ad strenuos hos pietatis athletas currere oportebat, quando adhuc sub pavimento reconditi jacebant, multo sane magis

id jam peragere oportebit, quando seorsim repositas videmus margaritas, quando a lupis liberatæ sunt oves, quando a mortuis recesserunt vivi. Ne antea quidem ullum detrimentum passi sunt ex communi cum illis sepultura: quorum enim spiritus in cælis sunt, eorum neque corpora ex propinquitate lædebantur; quorum animæ in manu Dei sunt, neque reliquæ eorum ex loco, in quo reconditæ sunt, aliquid pati poterant. Nihil ergo iis antehac detrimenti accessit: populus tamen noster non exiguum a loco datum ferebat: quippe qui currebat quidem ad martyrum reliquias, at cum ambiguitate et hæsitatione preces offerebat, quod sanctorum sepulcra ignoraret, ac ubi veri illi thesauri reconditi essent. Idemque factum est veluti si greges ovium adducti ad perfruendum alveis puris, qui, ubi ad fontes limpidos venerint, tetro quodam odore atque fœtore aliunde cominus erumpente, iterum inhiabantur: ita et in isto civili contigit. Ibat quidem populus ad pueros illos martyrum fontes, sed dum fœtorem hæreticorum inde cominus erumpentem sentiret, iterum inhihebatur. Quod quidem conspiciens prudens hic pastor atque magister, cuncta ad Ecclesiæ ædificationem disponens, non est passus diu hoc damnum pro levi haberi, servens hic amator et æmulator martyrum (a). Sed quid agit? Aspicite sapientiam ejus: turbida quidem ac fœtida fluenta obruit, atque obsiruxit deorsum: pueros autem martyrum fontes seorsum in puro mundoque loco collocavit. Considerate etiam quantam erga vita functos exhibuerit humanitatem, atque erga martyres honorem, et in populum curam. Erga mortuos quidem humanitatem, quod eos loco non moverit, sed ubi erant, ibi reliquerit; erga martyres autem honorem, eos ab improba vicinitate eximens; erga populum vero curam atque sollicitudinem, non permittens eos amplius cum discrimine et hæsitatione suas preces fundere.

Angeli adsunt in ecclesia et ubique. — Propterea vos huc adduximus, ut illustrior conventus fleret, splendidiusque spectaculum non hominum solum, sed et martyrum collectorum, neque martyrum dumtaxat, verum etiam angelorum. Etenim et angeli præsentés sunt, angelorum et martyrum concursus sit hodie. Videre cupis angelos pariter ac martyres? Aperi oculos fidei et cernes spectaculum illud. Nam si omnis aer angelis repletus sit, quanto amplius ecclesia: si vero ecclesia, quanto magis dies jam præsens, quando eorum assumptus est Dominus? Quod autem omnis aer angelis sit repletus, audi quid dicat Apostolus, admonens mulieres, ut velato sint capite: *Debent enim, inquit, mulieres velamen habere supra caput suum, propter angelos* (1. Cor. 11. 10). Rursusque Jacob: *Angelus qui eruit me a juventute mea* (Gen. 48. 16). Et qui in domo cum apostolis erant, ad Rhoden puellam dicebant: *Angelus ejus est* (Act. 12. 15). Ac iterum Jacob: *Vidi, inquit, castra angelorum* (Gen. 32. 2). Sed quorsum angelorum castra ac co-

pias super terram vidit? Sicut rex jubet per singulas civitates suas milites disponi, ne grave aliquid bellum imminens incursionibus infestet eas: ita et Deus dæmonibus in aere isto, barbaris atque immanibus, semper bella suscitantibus, pacisque inimicis, angelorum castra opponit, ut dum vel apparent solum, ipsos reprimant, nobisque pacem perpetuam concilient. Atque ut discas angelos pacis esse, audi in pre-cationibus diaconos semper dicentes: *Angelum pacis rogate* (a). Vides angelos adesse et martyres? Quid igitur miserabilius iis, qui se a conventu hodierno abstraxerunt? et quid beatius nobis qui advenimus, et celebritate ista perfruimur? Cæterum isti de angelis sermones in aliud nobis tempus referendi. Jam vero ad institutum præsentis scæti revertamur.

2. Quæ igitur præsens est ista celebritas? Veneranda utique et magna, carissime, sensumque ac intellectum omnem humanum excedens, Deique munificentia, qui illam fecit, digna. Hodie enim humanum genus reconciliatum est Deo: hodie diuturna simulas, longumque bellum deletum est atque sublatum: hodie pax quadam nobis admirabilis rediit, non antea unquam exspectata. Quis enim sperasset fore, ut Deus homini reconciliaretur? non quod inhumanus sit Dominus, sed quia segnis famulus et iners; non quod crudelis ac sævus Dominus, sed quia servus contumax atque ingratus. Vis discere, quo pacto benignissimum hunc atque lenissimum Dominum nostrum exacerbaverimus? Equum namque est prioris nostræ simulas cognoscere fundamentum, ut quando aspexeris nos inimicos et hostes honore affectos, ipsius honorantis admireris benignitatem, ne ex propriis recto factis illam factam mutationem arbitreris, et beneficii immensitate perspecta, de magnitudine munerum gratias illi agere non desistas. Vis ergo nosse quomodo Dominum tam liberalem, mansuetum, bonum, omniaque ad salutem nostram disponentem exacerbaverimus? Deliberavit aliquando de universo nostro genere omnino delendo, atque ita nobis iratus erat, ut perdere nos vellet cum uxoribus ac liberis, bestiis atque jumentis, et cum universa terra. Et si velis, curabo ut ipsam quoque sententiam ejus audias: *Delebo, inquit, hominem quem creavi a facie omnis terræ, et bruta animalia et jumenta, quia pavit me fecissit hominem* (Gen. 6. 7). Et ut discas eum non nostram, odisse naturam, sed malitiam abominatum esse, qui dicebat, *Delebo hominem, quem creavi in terra* (Ibid. v. 15), etiam dixit homini: *Tempus omnis hominis venit ad me.* Nam si hominem odisset, non cum homine verba faceret. Nunc autem vides ipsum noluisse facere, quod comminatus fuerat; quin et serrum excusabat, ac cum eo, velut ejusdem conditionis amico, verba faciebat Dominus, causasque superventuræ perditionis enarrabat: non quidem ut causas discat homo, sed ut aliis quoque eas insinuans temperantiores eos reddat. At quod modo dicebam, ita male nostrum genus se gerebat antea, ut periculum esset, ne ex ipsa terra

(a) De Flaviano Episcopo loquitur.

¹ Reg., *de martyribus*; Editi, *de angelis*.
(a) Verba liturgie.

Ἰδοὺς ἔκειντο· πολλῶν μᾶλλον νῦν τοῦτο ποιεῖν χρῆ, ὅτε καθ' ἑαυτοὺς οἱ μαργαρίται, ὅτε ὁ ἀπηλλαγμὸς τῶν λύκων τὰ πρόβατα, ὅτε ἀπέστησαν τῶν νεκρῶν οἱ ζῶντες. Αὐτοῖς μὲν γὰρ οὐδὲ πρὸ τοῦτου βλάβη τις ἦν ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς κατὰ τὴν ταφὴν· ὧν γὰρ τὰ πνεύματα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, οὐδὲν τὰ σώματα ἐδιδάπτετο ἀπὸ τῆς γειτνιάσεως· ὧν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν τὰ λείψανα ἀπὸ τῆς θέσεως ἔπασχεν. Αὐτοῖς μὲν οὖν οὐδεμία βλάβη ἦν, οὐδὲ πρὸς τοῦτου· ὁ δὲ λαὸς ἡμῶν οὐ τὴν τυχοῦσαν ζημίαν ὑπέμεινεν ἀπὸ τῶν τόπων, τρέχων μὲν πρὸς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων, μετὰ δὲ ἀμφιβολίας καὶ διακρίσεως ποιούμενος τὰς εὐχὰς διὰ τὸ ἀγνοεῖσθαι ἢ τὰς θήκας τῶν ἁγίων, καὶ ποῦ κεῖνται οἱ θησαυροὶ οἱ ἀληθινοί. Καὶ ταυτὸν ἐγένετο, ὥσπερ ἂν εἰ ποίμνια πρὸβάτων καθαρῶν ἀπολαύσαι βείβρων ἐπειγόμενα ἔρχοιτο μὲν ἐπὶ τὰς πηγὰς τὰς καθαρὰς, βρώμου δὲ ποθὲν ἐγγύθεν καὶ δυσωδίας ἐμπεσοῦσης ἀναχαιτίζοιτο πάλιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ποιμνῆς ταύτης συνέβαινε. Ἐδάδιζε μὲν ὁ λαὸς πρὸς τὰς καθαρὰς τῶν μαρτύρων πηγὰς· αἰσθανόμενος δὲ δυσωδίας ἀρετικῆς ἐγγύθεν ἀνιούσης, ἀναχαιτίζετο πάλιν. Ὅπερ οὖν συνείδως ὁ σοφὸς οὗτος ποιμὴν καὶ κοινὸς διδάσκαλος, ὁ πάντα πρὸς οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας [448] οἰκονομῶν, οὐκ ἠνέσχετο μέχρι πολλοῦ ταύτην τὴν ζημίαν περιεῖν οὗτος ὁ θερμὸς ἐραστὴς καὶ ζηλωτὴς τῶν μαρτύρων. Ἀλλὰ τί ποιεῖ; Θεάσασθε τὴν σοφίαν· τὰ μὲν θολερὰ καὶ δυσώδη ρεύματα κατέχωσε καὶ ἀπέφραξε κάτω, τὰς δὲ καθαρὰς τῶν μαρτύρων πηγὰς ἐν καθαρῇ χωρίῳ κατέστησε. Καὶ σκοπεῖτε ὁσπὴν καὶ περὶ τοὺς κατοικομένους τὴν φιλανθρωπίαν ἐπεδείξατο, καὶ περὶ τοὺς μάρτυρας τὴν τιμὴν, καὶ περὶ τὸν λαὸν τὴν κηδεμονίαν. Περὶ μὲν τοὺς κατοικομένους φιλανθρωπίαν ἐπεδείξατο, μὴ κινήσας αὐτῶν τὰ ὁσπᾶ, ἀλλ' ἄφεις ἐπὶ τοῦ τόπου ὁ μένειν· περὶ δὲ τοὺς μάρτυρας τιμὴν, ἁπαλλάξας αὐτοὺς τοῦ πονηροῦ γειτονήματος· περὶ δὲ τὸν λαὸν κηδεμονίαν, οὐκ ἄφεις αὐτοὺς μετὰ διακρίσεως ποιεῖσθαι τὰς εὐχὰς.

Διὰ ταῦτα ὁμᾶς ἐνταῦθα ἡγάγομεν ὁ, ἵνα φαιδρότερος ὁ σύλλογος γένηται, ἵνα λαμπρότερον τὸ θέατρον, οὐχὶ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ μαρτύρων συλλεγόμενων· οὐχὶ μαρτύρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλων. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι πάρεσιν, ἀγγέλων καὶ μαρτύρων ἡ σύνοδος γέγονε σήμερον. Καὶ εἰ βούλει ἰδεῖν καὶ μάρτυρας καὶ ἀγγέλους, ἀνοιξον τῆς πίστεως τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὅψεαι τὸ θέατρον ἔκειντο· εἰ γὰρ πῶς ὁ ἄθρ ἀγγέλων ἐμπέπλησται, πολλῶν μᾶλλον ἡ ἐκκλησία· εἰ δὲ ἐκκλησία, πολλῶν μᾶλλον ἡ προῦσα ἡμέρα, ὅτε ὁ Δεσπότης αὐτῶν ἀναλαμβάνεται. Ὅτι γὰρ ἅπας ὁ ἄθρ ἀγγέλων ἐμπέπλησται, ἄκουσον τί φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐντρέπων τὰς γυναῖκας ὥστε ἔχειν κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. *Υπελλουσιν αἱ γυναῖκες ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς οὗ τοῦ ἀγγέλου.* Καὶ πάλιν ὁ Ἰακώβ, *Ὁ ἄγγελος, φησὶν, ὁ ρυόμενός με ἐκ νεότητός μου.* Καὶ οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ δὲ μετὰ τῶν ἀποστόλων ὄντες πρὸς τὴν Ῥόδην ἔλεγον· *Ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστὶ· καὶ πάλιν ὁ Ἰακώβ, ἔειπεν, φησὶ, παρεμβολῇν ἀγγέλων.* Καὶ τίνος ἐνεκεν παρεμβολῇν ἀγγέλων εἶδεν ἐπὶ τῆς γῆς

καὶ στρατιάν; Καθάπερ βασιλεὺς κελεύει τὰ στρατόπεδα ἐν ἐκάστῃ καθέζεσθαι πόλει, μήποτε βαρβαρικός πόλεμος ἐπαναστὰς καταδράμῃ τὰς πόλεις· οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ καὶ δαίμονες εἰσιν ἐν τῷ αἱρεῖ τούτῳ βάρβαροι καὶ ἄγριοι, καὶ πολέμους ἐγείροντες αἱ καὶ τῆς εἰρήνης ἔχθροί, ἀντικατέστησεν αὐτοῖς τὰ στρατόπεδα τῶν ἀγγέλων, ἵνα φαινόμενοι μόνον αὐτοῖς καταστέλλωσιν, ἵνα τὴν εἰρήνην ἡμῶν αἱ πρυτανεύσωσι. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἄγγελοι εἰρήνης εἰσιν, ἄκουσον ἐν ταῖς προσευχαῖς αἱ λεγόντων τῶν διακόνων· *Τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε.* Ὅρᾳς ὅτι καὶ ἄγγελοι πάρεσι καὶ μάρτυρες; Τί οὖν ἀθλιώτερον τῶν ἀπολειφθέντων σήμερον; τί μακαριώτερον ἡμῶν τῶν παραγενομένων καὶ ἀπολαούντων τῆς πανηγύρεως ταύτης; Ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τῶν ἀγγέλων ὁ λόγοι ἐν ἐτέροις ἡμᾶς ἀναμεινάτωσαν καιροῖς· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς παρουσίας ἐορτῆς τὸν λόγον ἀγάγωμεν.

β'. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ παρούσα ἐορτὴ; Σεμνὴ καὶ μεγάλη, ἀγαπητὴ, καὶ τὸν τῶν ἀνθρώπων υπερβαίνουσα νοῦν, καὶ τῆς μεγαλοδωρεᾶς ἀξία τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν Θεοῦ. Σήμερον γὰρ καταλλαγαὶ τῷ Θεῷ πρὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων γεγύνατο γένος· σήμερον ἡ χρονία ἔχθρα κατελύθη, καὶ ὁ μακρὸς πόλεμος ἀνῆλθεν· σήμερον εἰρήνη θαυμασία τις ἐπανῆλθεν, οὐδέποτε [449] προσδοκηθεῖσα πρότερον. Τίς γὰρ ἂν ἠλπισεν ὅτι Θεὸς ἀνθρώπων καταλλάττεσθαι ἐμελλεν; οὐχὶ ὅτι ἀπάνθρωπος ὁ Δεσπότης, ἀλλ' ὅτι ῥάθυμος ὁ εὐκίτης· οὐχὶ ὅτι ὠμός, ὁ Κύριος, ἀλλ' ὅτι ἀγνώμων ὁ δοῦλος. Βούλει μαθεῖν πῶς παρωξύνουμεν τὸν φιλάνθρωπον τοῦτον, τὸν ἡμερον ἡμῶν Δεσπότην; Καὶ γὰρ δίκαιον μαθεῖν τῆς προτέρας ἡμῶν ἔχθρας τὴν ὑπόθεσιν, ἵν', ὅταν ἴδῃς τιμηθέντας ἡμᾶς, τοὺς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, θαυμάσῃς τοῦ τιμήσαντος· τὴν φιλανθρωπίαν, ἵνα μὴ νομίσης ἐξ οἰκείων κατορθωμάτων γεγενῆσθαι τὴν μεταβολὴν, ἵνα μαθῶν αὐτοῦ τῆς χάριτος τὴν ὑπερβολήν, μὴ παύσῃ διαπαντός εὐχαριστῶν αὐτῷ ὑπὲρ τοῦ μεγέθους τῶν δωρεῶν. Βούλει τοῖνυν μαθεῖν, πῶς παρωξύνουμεν ἡμῶν τὸν Δεσπότην, τὸν φιλάνθρωπον, τὸν ἡμερον, τὸν ἀγαθόν, τὸν πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας οἰκονομοῦντα; Ἐβουλεύεσθαι ποτε περὶ παντελοῦς φροντισμοῦ τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ οὕτως ἡμῶν ὠργίσθη, ὡς ἀπολέσαι ἡμᾶς μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν καὶ θηρίων καὶ κτηνῶν καὶ τῆς γῆς ἀπάσης. Καὶ εἰ βούλει, ἐγὼ σε ποιήσω καὶ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ἀκούσαι· *Ἐξ αλεῖψω γὰρ, φησὶ, τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τοῦ πλάσας τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὴν κτήνη, ὅτι ἐνεθυμήθη, ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον.* Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐμίση, ἀλλὰ τὴν κακίαν ἀπεστρέφετο, ὁ εἰπὼν, ὅτι *Ἐξ αλεῖψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς,* λέγει τῷ ἀνθρώπῳ· *Καιρὸς παντός ἀνθρώπου ἦκει πρὸς με.* Εἰ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐμίση, οὐκ ἂν ἀνθρώπων διελέχθη. Νῦν δὲ ὁρᾷς αὐτὸν οὕτως βουλούμενον ποιῆσαι, ὅπερ ἠπειλήσε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἀπολογούμενον τῷ δούλῳ τὸν Κύριον, καὶ ὡς ὁμοίμῳ φίλῳ διαλεγόμενον καὶ λέγοντα τὰς αἰτίας τῆς μελλούσης ἀπωλείας ἐσοθαι, οὐχ ἵνα μάθῃ τὰς αἰτίας ὁ ἀνθρώπος, ἀλλ' ἵνα τοῖς ἄλλοις εἰπῶν, σιφρονεστέρους αὐτοὺς ἐργάσθαι. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, οὕτω κακῶς ἡμῶν ἐπραττε τὸ γένος ἐμπροσθεν, ὡς κινδυνεύσαι καὶ τῆς γῆς αὐτῆς ἐκπεσεῖν. Ἀλλ' ἡμεῖς

^a Reg. 3 μαργαρίται καίνται ὅτε.

^b Reg. 3 ἀγνοεῖν.

^c Reg. 11 duo ἐπὶ τῷ τόπῳ.

^d Sic mss. recte, atque ita legit interpres. Editi ἡγάγον.

^e Reg. περὶ τῶν μαρτύρων. Editi περὶ τῶν ἀγγέλων.

οὐ τῆς γῆς ἀνάξιοι φανέντες, τῆμερον εἰς οὐρανοὺς ἀνῆλθον· οἱ μὲν τῆς κάτω ἀρχῆς ὄντες ἄξιοι, πρὸς τὴν βασιλείαν ἀνέβημεν τὴν ἄνω, ὑπερέβημεν τοὺς οὐρανοὺς, ἐπελασθόμεθα τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ· καὶ ἡ φύσις, δι' ἣν ἐφύλαττε τὸν παράδεισον τὰ Χερουβίμ, αὐτὴ ἐπάνω τῶν Χερουβίμ κάθηται σήμερον. Ἀλλὰ πῶς τοῦτο γέγονε τὸ θαυμαστὸν καὶ μέγα; πῶς ἡμεῖς οἱ προσκεκρυμμένοι, οἱ τῆς γῆς ἀνάξιοι φανέντες, καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς κάτωθεν ἐκπεσόντες πρὸς τοσοῦτον ὕψος ἀνῆλθον; πῶς ὁ πόλεμος κατελύθη, πῶς ἡ ὀργὴ ἀνῆλθεν; Πῶς; τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι οὐχὶ τῶν ἀδίκως ὀργιζομένων τῷ Θεῷ, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ δικαίως ἀγανακτοῦντος παρακάλεσαντος ἡμᾶς, οὕτως εἰρήνῃ γέγονεν. Ὑπὲρ Χριστοῦ γὰρ προσεβούμεν, ὥς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Τί τοῦτο; [450] αὐτὸς ὕβρισται, καὶ αὐτὸς παρακαλεῖ; Ναί· Θεὸς γάρ ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο ὡς φιλόανθρωπος πατὴρ παρακαλεῖ.

Καὶ ὅρα τί γίνεται· Μεσίτης ὁ τοῦ παρακαλοῦντος Υἱὸς, οὐκ ἄνθρωπος, οὐδὲ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, οὐδὲ τῶν οἰκετῶν οὐδείς. Καὶ τί ποιεῖ ὁ μεσίτης; Ἔργον μεσίτου. Καθάπερ γὰρ δύο τινὺν ἀποστρεφόμενων ἀλλήλους καὶ οὐ βουλομένων διαλλαγῆναι, ἑτέρως τις ἐλθὼν, καὶ μέσον ἑαυτὸν ἐμβαλὼν ἐκατέρωθεν λύει τὴν ἐχθρὰν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ὀργίζετο ἡμῖν ὁ Θεός, ἀπεστρεφόμεθα ἡμεῖς τὸν Θεόν, τὸν φιλόανθρωπον Δεσπότην· μέσον ἑαυτὸν ἐμβαλὼν ὁ Χριστὸς ἐκατέρωθεν τὴν φύσιν κατήλλαξε. Καὶ πῶς μέσον ἑαυτὸν ἐνέβαλε; Τὴν τιμωρίαν τὴν ὀφειλομένην ἡμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸς ἐνεδέξατο, καὶ τὴν ἐκείθεν τιμωρίαν καὶ τὰ ἐνταῦθα ὀνειδῆ ὑπέμεινε. Βούλει μαθεῖν πῶς ἑκάτερα αὐτῶς ἐδέξατο; Χριστὸς ἡμῶς ὁ, φησὶν, ἐξηγήσατο ἐκ τῆς καταδρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ. Εἶδες πῶς ἄνωθεν τὴν φερομένην τιμωρίαν ἐδέξατο· ὅρα πῶς καὶ τὰ κάτωθεν φερόμενα ὀνειδῆ ὑπέμεινε· *Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε*, φησὶν, *ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ*. Εἶδες πῶς διέλυσε τὴν ἐχθρὰν, πῶς οὐ πρότερον ἀπέστη πάντα ποιῶν καὶ πάσχων καὶ πραγματοῦμενος, ἕως τὸν πολέμιον καὶ ἐχθρὸν ἀνῆγαγεν αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ φίλον ἐποίησε; Καὶ τούτων τῶν ἀγαθῶν ὑπόθεσις ἡ σήμερον ἡμέρα· καθάπερ γὰρ ἀπαρχὴν τῆς φύσεως ἡμῶν λαβὼν, οὕτως ἀνήγαγεν τῷ Δεσπότη. Καὶ ὅπερ γίνεται ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν σταχυφόρων, ὀλίγους τις στάχυας λαβὼν, καὶ μικρὸν δράγμα ποιήσας, καὶ προσενεγκὼν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ μικροῦ πᾶσαν τὴν ἄρουραν ἐλλογεῖ· τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, δι' ἐκείνης τῆς μιᾶς σαρκὸς καὶ τῆς ἀπαρχῆς τὸ γένος τὸ ἡμέτερον εὐλογηθῆναι ἐποίησεν. Ἀλλὰ διὰ τί οὐ πᾶσαν τὴν φύσιν ἀνήνεγκεν; Ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἀπαρχῆς, ἐὰν τὸ ὅλον τις προσενέγκῃ, ἀλλ' ἐὰν τις μικρὸν προσενέγκῃ, διὰ τοῦ μικροῦ τὸ ὅλον εὐλογηθῆναι παρασκευάσῃ. Καὶ μὴν εἰ ἀπαρχή, φησὶν, ἦν, ἐργὴν τὸν πρῶτον ἀνθρώπον γενόμενον αὐτὸν ἀνενεχθῆναι· ἀπαρχὴ γάρ

ἐστὶ τὸ πρῶτον ἐκφερόμενον, τὸ πρῶτον βλαστάνον. Οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἀπαρχή, ἀγαπητέ, ἐὰν τὸν πρῶτον προσενέγκωμεν καρπὸν ἐξίτηλον ὄντα καὶ ἀσθενῆ, ἀλλ' ἐὰν τὸν δόκιμον προσενέγκωμεν. Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος ὁ καρπὸς ὑπεύθυνος ἀμαρτίας ἦν, διὰ τοῦτο οὐκ ἀνῆλθεν, εἰ καὶ πρῶτος ἐγένετο· ἀλλ' οὗτος ἀπῆλθεν ἀγμένος ἀμαρτίας· διὰ τοῦτο καὶ ἀνῆλθεν, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένετο· τοῦτο γὰρ ἀπαρχή⁴.

γ'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχὶ ὁ πρῶτος βλαστάνων καρπὸς, τοῦτο ἀπαρχή, ἀλλ' ὁ δόκιμος καὶ γενναῖος καὶ εἰς ἀκμὴν ἦκων τὴν προσήκουσαν, ἀπὸ τῶν Γραφῶν σοι παρέξω τὴν μαρτυρίαν. *Ἐὰν εἰσέλθῃς, φησὶν ὁ Μωϋσῆς πρὸς τὸν λαόν, εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι σοι, καὶ φυτεύσῃς [151] ἐν αὐτῇ πᾶν ξύλον ποιοῦν καρπὸν βρώσιμον, τρία ἔτη οὐ περικαθαριεῖς τὸν καρπὸν αὐτοῦ· τῷ δὲ τετάρτῳ ἔτει ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἅγιος ἔσται τῷ Κυρίῳ*. Καὶ μὴν εἰ ἀπαρχὴ ἦν τὸ πρῶτον ἐκφερόμενον, τὸν ἐν τῷ πρώτῳ ἐνιαυτῷ καρπὸν, αὐτὸν ἔδει δοῦναι τῷ Κυρίῳ· νυνὶ δὲ φησὶ· *Τρία ἔτη οὐ περικαθαριεῖς τὸν καρπὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀφήσεις αὐτὸν, διότι ἐξίτηλον τὸ δένδρον ἐστὶ, διότι ἀσθενὴς, διότι ἄωρος ἡ γονή· ὁ δὲ τέταρτος, φησὶν, ἅγιος ἔσται τῷ Κυρίῳ*. Καὶ σκόπει σοφίαν νομοθέτου· οὕτε φαγεῖν αὐτὸν εἴασεν, ἵνα μὴ πρὸ τοῦ Θεοῦ αὐτὸς λάθῃ τὸν καρπὸν· οὕτε προσενεχθῆναι αὐτὸν ἐπέτρεψεν, ἵνα μὴ ἄωρος προσενεχθῇ τῷ Κυρίῳ. Ἀλλὰ, Ἄφες μὲν, φησὶν, ἐπειδὴ πρῶτόν ἐστι· μὴ προσενέγκῃς δὲ, ἐπειδὴ ἀνάξιόν ἐστι τῆς τιμῆς τοῦ λαμβάνοντος. Ὅρξες τοῦ οὐ τοῦ πρῶτον ἐκφερόμενον, ἀλλὰ τὸ δόκιμον, τοῦτό ἐστιν ἀπαρχή; Καὶ ταῦτα ἡμῖν διὰ τὴν σάρκα ἦν προσήνεγκεν εἰρηται. Ἀνῆνεγκε τοίνυν τὴν ἀπαρχὴν τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας τῷ Πατρὶ· καὶ οὕτως ἐθαύμασε τὸ δῶρον ὁ Πατήρ, καὶ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ προσενέγκαντος, καὶ διὰ τὸ ἁμωμον τοῦ προσενεχθέντος, ὡς οἰκειαίς αὐτὸ ἐξέλασται χερσὶ, καὶ θεῖναι πλησίον τὸ δῶρον, καὶ εἰπεῖν· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*. Πρὸς πόλιν φύσιν εἶπεν ὁ Θεός, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*; Πρὸς ἐκείνην τὴν ἀκούσασαν, *Γῆ εἴ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*. Οὐ γὰρ ἤρκει ὑπερβῆναι τοὺς οὐρανοὺς; οὐ γὰρ ἤρκει μετὰ ἀγγέλων στήναι; οὐκ ἦν ἄφατος καὶ αὐτὴ ἡ τιμή; Ἀλλ' ὑπερέβη ἀγγέλους, παρῆλθεν ἀρχαγγέλους. ὑπερέβη τὰ Χερουβίμ, ἀνέβη ἀνώτερον τῶν Σεραφείμ, παρέδραμε τὰς ἀρχάς, οὐ πρότερον ἔστη. ἕως οὗ τοῦ θρόνου ἐπελάβετο τοῦ Δεσποτικοῦ. Οὐκ ὅρξες τοῦτ' ἐπὶ μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν; μάλλον δὲ κάτωθεν ἀρξώμεθα· οὐκ ὅρξες, ἀπὸ τοῦ ἄδου πρὸς τὴν γῆν τὸ διάστημα ὅσον; ἀπὸ τῆς γῆς πάλιν πρὸς τὸν οὐρανόν; ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πάλιν πρὸς τὸν οὐρανὸν τῶν ἀνωτέρων; ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους, πρὸς τὰς ἄνω δυνάμεις, πρὸς αὐτὸν τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν; Τοῦτο ὅλον τὸ διάστημα καὶ τὸ ὕψος τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἀνήγαγε. Βλέπε πού κάτω ἔκειτο, καὶ πού ἀνέβη· οὕτε

^a Editio, διαλεχθῆναι. Hunc locum affert Leo papa in fine epistolae 151.

^b Reg. παρὰ τοῦ Σωτῆρος αὐτὸς ἐδέξατο καὶ τὰς ὕβρεις καὶ τὰ ὀνειδῆ, ἀποποιήσας κατὰ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ὑπέμεινε. Βούλει μαθεῖν πῶς ἑκάτερα αὐτὸς ἐδέξατο, καὶ τὴν ἐκείθεν τιμωρίαν, καὶ τὰ ἐκείθεν ὀνειδῆ, Χριστὸς ἡμᾶς.

^c Reg. ἀπαρχή.

^d Sic Regii, atque ita sensus quadrat; in editis series mutila est, et καὶ πρῶτος ἐγένετο. Τοῦτο γὰρ ἀπαρχή. Ubi aliqua haud dubie desiderantur. Aliud legit Vossius, ejus interpretatio ad nostram lectionem quadrat.

excideret. Cæterum nos qui terra videbamur indigni, hodie in cælum sublatis sumus : qui ne terreno quidem principatu eramus digni, ad supernum cæleste regnum ascendimus, cælos pervasimus, thronum regalem atque Dominicum apprehendimus ; et natura, propter quam paradisum servabant Cherubim, ipsa supra Cherubim sedet hodie. At quo pacto admirabile hoc et magnum accidit? quo pacto nos qui tantam elementiam offenderamus, terraque ipsa videbamur indigni, ac terreno omni principatu atque honore excideramus, ad tantam altitudinem sumus evecti? quo pacto bellum dissolutum est? quo pacto ira sublata? Quomodo? nam istud admirabile est, non quod iis, qui injuria irascebantur Deo, sed quod ipso Deo, qui jure nobis succensebat, provocante nos atque invitante, pax facta sit. *Pro Christo enim legatione fungimur*, inquit Apostolus, *tamquam Deo exhortante per nos* (2. Cor. 5. 20). Quid istud? ipse est violatus injuria, et ipse ad pacem invitat? Ita sane : quippe qui Deus sit, atque ob id ut benignus pater hortatur et allicit.

Christus quomodo mediator. — Sed vide quid agatur : mediator utique est invitantis et adhortantis Filius, non homo purus, non angelus, neque archangelus, neque famulorum ullus. Et quid efficit mediator? Opus mediatoris. Quemadmodum enim duobus se invicem aversantibus, et ad concordiam pacemque mutuam adduci nolentibus¹, tertius quispiam veniens, et se medium interponens, utriusque inimicitiam diluit : ita et Christus egit. Iratus siquidem nobis erat Deus, et nos Deum benignissimum Dominum aversabamur ; medium igitur se Christus interponens, utramque naturam reconciliavit. Sed quo pacto se mediatorem constituit? Pœnam quæ nobis a Patre infligenda erat, in se suscepit, suppliciumque cælitus immissum ac contumelias in hoc mundo sustinuit. Vis nos se quomodo utraque ipse suscepit? *Christus*, inquit Apostolus, *nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13). Vidisti quo pacto pœnam cælitus latam ipse suscepit? vide etiam quomodo opprobria in terris sustinuerit : *Opprobria exprobantium*, inquit, *tibi, ceciderunt super me* (Psal. 68. 10). Cernis quo pacto diremerit inimicitiam? quo pacto non ante destitit quidvis agere, pati atque moliri, quam hostem et inimicum cum Deo reduxerit in gratiam. Et istorum tantorum bonorum causa est hodierna dies : quemadmodum enim primitias naturæ nostræ assumpsit, sic restituit Domino. Et quod de campis accidit spicarum plenis, ubi quis ex paucis spicis collectis parvum manipulum conficiens, eumque Deo offerens, paucitate illa toti arvo benedicit : ita Christus fecit, qui per unam illam carnem atque primitias totum genus nostrum benedicendum curavit. Sed cur non totam naturam obtulit? Eo quod non sit hoc offerre primitias, si totum quis offerat : sed si parvum

aliquid quis offerens, per parvum, totum benedicendum curet. Atqui si primitiæ, dicit quispiam, essent, primum ipsum hominem procreatum offerri oportuit : primitiæ enim sunt, quæ primum tolluntur, et primum germinant. Non sunt primitiæ censendæ, carissime, si primum fructum obtulerimus exilem et evanescentem, sed si probum atque perfectum offeramus. Quoniam igitur fructus ille peccato obnoxius erat, ideo non est oblatus, etiam si primus esset ; at hic a peccato liber erat ; ideoque oblatus est, licet posterius exstiterit : hæ enim sunt primitiæ.

3. Et ut discas, non primum germinantem fructum primitias dici, sed probatum, generosum, et qui ad vigorem opportunum perfectionemque perveniat, et Scripturis tibi depromam testimonium : *Si ingressus fueris in terram promissionis, quam Dominus Deus tuus dat tibi*, Moyses ad populum ait, *et plantaveris in ea omne lignum pomiferum, faciens fructum ad vescendum, tribus annis non mundabis fructum ejus : quarto autem anno fructus ejus sanctus erit Domino* (Levit. 19. 23. 24). Atqui si essent primitiæ primus qui produciatur fructus, cum qui primo anno nascebatur offerri Domino oportebat. Nunc vero ait : *Tribus annis non mundabis fructum ejus* : sed relinques illum, propterea quod evanida adhuc et imbecilla est arbor, et fructus præcoces et immaturi. Quarto autem anno, inquit, fructus ejus sanctus erit Domino. Et in hoc cerne sapientiam legislatoris, qui illo vesci non permisit, ne ante Deum quisquam fructum sumeret : neque offerri illum mandavit, ne crudus et immaturus offeratur Domino. Sed dimitte, inquit, quia primus est : ne offeras autem, quoniam indignus est honore acceptantis. Vides ergo non primum fructum, qui produciatur, sed bonum atque probatum primitias dici. Et hæc a nobis propter carnem, quam obtulit, dicta sunt. Obtulit ergo (a) primitias nostræ naturæ Patri, atque ita donum oblatum admiranda est Pater, propter dignitatem offerentis puritatemque ipsius oblatis, ut propriis illud manibus acceperit, sibi que proximum constituerit, dicens : *Sede a dextris meis* (Psal. 109. 1). Sed ad quam dixit naturam Deus, *Sede a dextris meis*? Clarissimum est, ad eam hoc dictum, quæ auditur : *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19). Nonne satis erat superare cælos? nonne satis erat cum angelis consistere? an non esset etiam hic honos ineffabilis? At ascendit super angelos, præterivit archangelos, superavit Cherubim, ascendit supra Seraphim, prætergressus est Potestates, nec prius substitit, quam thronum ipsum Domini comprehendit. Non vides quid medium a cælo ad terram? sed ab imo potius incipiamus : non vides ab inferno ad terram intervallum quantum? rursus a terra in cælum? rursus a cælo ad cælum sublimius, et ab illo ad angelos, ad archangelos, ad supernas Potestates, ad ipsum quoque thronum regalem? Supra hoc totum intervallum ac spatium naturam nostram sustulit. Cerne quam humili ante loco illa erat, et quam alte ascenderit :

¹ Ita Regii melius quam Editi, qui habent, *colloqui nolentibus*.

² Reg., *Pœnam quam pro nobis solvere oportebat Salvatorem, in se suscepit, injuriasque et contumelias, quarum nos alterius Deum feceramus reos, ipse sustinuit. Vis discere quomodo utraque suscepit, et hanc pœnam, et has contumelias? Christus, inquit apostolus, etc.*

(a) Locum hunc, *Obtulit ergo, etc.*, Leo Papa effert ad calcem epistolæ 131.

neque enim descendere licuisset inferius, quam quo descenderat homo, neque ascendere sublimius, quam quo eum rursus evexerat Christus. Atque ista perspicue Paulus dicebat: *Qui descendit, ipse est qui et ascendit (Ephes. 4. 10)*. Et quo descendit? *In inferiores partes terræ (1b. v. 9)*; ascendit autem supra omnes cælos. Disce quis ascenderit, et cujusmodi natura, ac quemadmodum antea sese haberet: libenter enim versor circa vilitatem generis nostri, ut excellentius honorem, qui a benignitate Domini ad nos derivatur, perdiscam. Terra et cinis eramus nos: sed nondum hoc culpa: nature enim infirmitas erat. Irrationabilibus facti sumus insipientiores: *Comparatus est enim jumentis insipientibus homo, et similibus factus est illis (Psal. 48. 21)*. Animantibus autem irrationalibus fieri similis hoc est deterior illis. Siquidem rationis expertem esse natura, et sic permanente, naturale est: sed mente ac ratione ornatos in illam amentiam delabi, voluntatis est culpa. Itaque cum audieris quod similis factus sit rationis expertibus, ne arbitreris hoc dicere, ut ostendat homines esse belluis pares, sed illis pejores ostendere voluisse. Etenim rationis expertibus evasimus pejores et insulsiore: non quod ut homines illuc delapsi simus, at quod etiam ad majorem ingratitude prosilierimus. Et hoc patefaciens Isaias dicebat: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit (Isai. 1. 3)*. Cæterum non confundamur super prioribus: *Ubi enim abundavit delictum, superabundavit et gratia (Rom. 5. 20)*. Vidisti quomodo jumentis insipientiores eramus: cupis et volucribus ipsis nos irrationabiliores aspicere? *Turtur, et hirundo, et passer agri cognoverunt tempus adventus sui: populus autem meus non cognovit judicia mea (Jer. 8. 7)*. Ecce et asinis et bobus, ecce et volucribus, turture atque hirundine nos insipientiores ostendimur. Vis discere et aliam nostram insipientiam? Ad formicas quoque nos, ut ab iis discamus, remittit; ita naturalem anentem amiseramus: *Vade enim ad formicam, inquit, et considera vias ejus (Prov. 6. 6)*. Formicæ facti sumus discipuli, nos qui ad imaginem Dei facti eramus: at non qui nos fecit, est auctor, sed nos ipsi qui imaginem ejus retinere noluimus. Et quid dico formicis? imo lapidibus ipsis stupidiores evasimus. Visne horum quoque proferam testimonium? *Audite convalles et fundamenta terræ; quia judicium Domino adversus populum suum (Mich. 6. 2)*. Cum hominibus judicium exerces, et vocas fundamenta terræ? Imo vero inquit: nam et terræ fundamentis stolidiores sunt homines. Quem ergo adhuc quæris in iis excessum malitiæ, quando et asinis stupidiores, et bobus irrationabiliores, et hirundine ac turture ingratiore, et formicis demetiores, ipsisque lapidibus stupidiores, quin et serpentium similes videamur? *Furor enim illis, inquit, secundum similitudinem serpentis: venenum aspidum sub labiis eorum (Psal. 57. 4. et 13. 3)*. Quid autem est opus rationis expertium stuporem atque stoliditatem commemorare, quando et ipsius diaboli videmur filii dicti? *Vos enim, inquit, filii diaboli estis (Jqan. 8. 44)*.

4. Verumtamen nos stupidi atque ingrati, insipientes, et lapidibus ipsis insensibiliores, qui cunctis inferiores eramus, abjectissimi atque vilissimi: quo pacto dicam (a), aut quid eloquar, quomodo istud verbum efferam? Vilissima illa nostra natura, quæ cunctis insipientior erat, cunctis est hodie facta sublimior. Hodie recuperarunt angeli, quod dudum desideraverant: hodie aspexerunt archangeli, quod diu concupierant: hodie nostram naturam de throno regali fulgoris instar resplendentem gloria et pulchritudine immortalis viderunt. Id enim multo ante desiderabant angeli, et concupiscebant archangeli. Nam licet eos natura humana concessa sibi honore superaret, altamen de bonis nostris gaudebant: nam et quando cruciabamur, dolebant; et licet Cherubim custodirent paradisum, vicem tamen nostram dolebant. Et sicut minister, conservum ex mandato domini apprehensum et carceri traditum, custodit quidem, commiseratione tamen conservi ductus, super illo quod accidit, dolet et angitur: ita et Cherubim susceperant quidem custodiendum paradisum, ac de custodia dolebant. Et ut discas quod doluerint, ab hominibus illud tibi perspicuum reddam. Quando enim homines conservis compati vides, jam non amplius dubitandi tibi locus relinquitur de Cherubim: multo enim sunt illæ potestates indulgentiores hominibus. Quis igitur justorum non doluit, cum juste punirentur homines, etiam post sexcenta peccata? Hoc enim est admiratione dignissimum, quod cum illorum scelera nocent, atque intelligerent illos in Dominum offendisse, ex ea tamen re dolorem animæ capiebant. Utique Moyses post populi idololatriam dicebat: *Aut dimitte eis hanc noxam: sin vero, dele etiam me de libro, quem scripsisti (Exod. 32. 31. 32)*. Quid sibi vult istud? vides impietatem hominum, et illorum doles afflictiones? Propterea, inquit, doleo, tum quia puniuntur, tum quia justas præbent suæ punitionis causas. Ezechiel quoque aspiciens angelum percutientem populum, magna exclamans voce cum ejulatu dixit: *Heu mihi, Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israel (Ezech. 9. 8)*? Et Jeremias: *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo, ne nos paucissimos facias (Jer. 10. 24)*. Ergo si Moyses, Ezechiel, atque Jeremias super istis tristati sint: an potestates illæ nihil nostris movebantur malis? At qua ratione id esset ulla ex parte credibile? Quod enim res nostras pro suis ducant, disce quantum gaudium conceperint, videntes nobis conciliatum esse Dominum. Si enim antea non doloissent, non sane ea essent postea lætitiæ voluptate perfusæ. Quod autem gavisæ sint, patet ex iis quæ et Christus ipse dixit: *Quoniam gaudium erit in cælo, et in terra super uno peccatore penitentiam agente (Luc. 15. 7)*. Porro si unum peccatorem convertentem se videntes angeli gaudent: quomodo hodie per primitias universam naturam humanam aspicientes in cælum illatam, non maximo gaudio sint affecti? Audi igitur et aliunde

(a) Hunc etiam locum, quo pacto dicam, etc., affert Leo papa ad octavam Epist. 134.

καταβῆναι ἦν κατώτερον, οὐ κατέβη ὁ ἄνθρωπος, οὔτε ἀναβῆναι ἀνώτερον, οὐ ἀνήγαγεν αὐτὸν πάλιν. Καὶ ταῦτα δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς. Καὶ ποῦ κατέβη; Εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, καὶ ἀνέβη ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν. Μάθε τίς ἀνέβη, ἡ ποία φύσις, ἡ πῶς πρὸ τούτου διακειμένη· ἡδεὺς γὰρ ἐνδιατρίβω τῇ εὐτελείᾳ τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου, ἵνα μεθ' ὑπερβολῆς μάθω τὴν τιμὴν τὴν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότη. Γῆ καὶ σποδὸς ἦμεν ἡμεῖς· ἀλλ' οὕτω τοῦτο ἐγκλημα· τῆς φύσεως γὰρ ἦν ἡ ἀσθένεια. Ἀλόγων δικειμεθα ἀνοητότερον· Παρασυμβολήθη γὰρ ὁ ἄνθρωπος τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. [452] Τοῦτο δὲ ἐστίν, ἀλόγων χείρωνα, γενέσθαι ὅμοιον τοῖς ἀλόγοις. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι ἄλογον φύσει, καὶ μένειν ἐπὶ τῆς ἀλογίας, τῆς φύσεως ἐστὶ· τὸ δὲ λόγῳ τιμηθέντας πρὸς ἐκείνην τὴν ἀνοιαν καταπεσεῖν, τῆς προαιρέσεώς ἐστιν ἐγκλημα. Ὡστε ὅταν ἀκοῦσης, ὅτι ὡμοιώθη τοῖς ἀλόγοις, μὴ νομίσης, ὅτι τῶν ἀλόγων ἰσους δεῖξαι τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὅτι κἀκείνων χείρους ἀποφῆναι βουλόμενος, τοῦτο εἴρηκε. Καὶ γὰρ τῶν ἀλόγων γεγόμεθα χείρους καὶ ἀναισθητότεροι, οὐχ ὅτι ἄνθρωποι ὄντες ἐκεῖ καταπεσόμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς μείζονα ἡλάσασμεν ἀγνωμοσύνην. Καὶ τοῦτο δηλῶν Ἡσαΐας ἔλεγεν· Ἔγνων βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάττην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων. Ἀλλὰ μὴ αἰσχυνόμεθα ἐπὶ τοῖς προτέροις· Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ ἁρμία. Εἶδες πῶς τῶν κτηνῶν ὀλιγώτεροι ἦμεν· βούλει καὶ τῶν πετεινῶν ὀλογώτερους ἡμεῖς ἰδεῖν; Τρυγῶν καὶ χελιδῶν, στρουθία ἀγροῦ ἔγνωνσαν καιροὺς εἰσόδου αὐτῶν· ὁ δὲ λαὸς μου οὐκ ἔγνωνσαν τὰ κρίματά μου. Ἰδοὺ καὶ τῶν θυνῶν καὶ τῶν βοῶν, ἰδοὺ καὶ τῶν πετεινῶν, τῆς τρυγόνος καὶ τῆς χελιδόνος ἡμεῖς ὀλογώτεροι. Βούλει μαθεῖν ἄλλην ἀναισθησίαν ἡμῶν; Τῶν μυρμηκῶν ἡμεῖς ποιεῖ μαθητάς· οὕτως ἀπωλέσαμεν τὰς κατὰ φύσιν φρένας· Πορεύθητι γὰρ, φησί, πρὸς τὸν μύρμηκα, καὶ ζήλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Μυρμηκῶν ἐγενόμεθα μαθηταί, οἱ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενοι. Ἀλλ' οὐχ ὁ ποιήσας αἴτιος, ἀλλ' ἡμεῖς μὴ μείναντες ἐπὶ τῆς εἰκόνης. Καὶ τί λέγω μυρμηκῶν; λίθων ἐγενόμεθα ἀναισθητότεροι. Βούλει καὶ τούτων παράγω τὴν μαρτυρίαν; Ἀκούσατε, φάραγγες καὶ τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῶ Κυρίου πρὸς τὸν λαόν αὐτοῦ. Πρὸς ἀνθρώπους δικάζῃ, καὶ τὰ θεμέλια τῆς γῆς καλεῖς; Να, φησὶ· τῶν γὰρ θεμελίων τῆς γῆς ἀναισθητότεροί εἰσιν οἱ ἄνθρωποι. Ποῖαν οὖν ἐτι ζητεῖς ὑπερβολὴν κακίας, ὅταν καὶ θυνῶν ἀναισθητότεροι, καὶ βοῶν ὀλογώτεροι, καὶ χελιδόνος καὶ τρυγόνος ἀγνωμονέστεροι, καὶ μυρμηκῶν ἀσυνετώτεροι, καὶ λίθων ἀναισθητότεροι, καὶ θυνῶν ἴσοι φαινόμεθα; Συμὸς γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, κατὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ ἔργου· ὡς ἀσπιδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. Καὶ τί χρὴ λέγειν τῶν ἀλόγων τὴν ἀναισθησίαν, ὅταν καὶ οὗτοῦ τοῦ διαβόλου φαινόμεθα τέκνα καλούμενοι;

*Ἡμεῖς γὰρ, φησὶν, υἱοὶ τοῦ διαβόλου ἐστέ.

ΡΑΤΜΟ'. G. R. L.

δ'. Ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς οἱ ἀναισθητοὶ καὶ ἀγνώμονες, οἱ ἀνόητοι, οἱ τῶν λίθων ἀναισθητότεροι, οἱ πάντων κατώτεροι, οἱ ἄτιμοι, οἱ εὐτελέστατοι· πῶς εἶπω; τί λαλήσω; πῶς ἐξενέγκω τὸ ῥῆμα τοῦτο; ἡ φύσις ἡ εὐτελής, ἡ πάντων ἀσυνετώτερα, πάντων ἀνωτέρα γέγονε σήμερον. Σήμερον ἀπέλαβον ἄγγελοι, δὲ πάλαι ἐπόθουν· σήμερον εἶδον ἀρχάγγελοι, δὲ πάλαι ἐπεθύμουν, τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἀπὸ τοῦ θρόνου ἀσπιδου τοῦ βασιλικοῦ, δόξῃ καὶ κάλλει [453] στίλβουσιν ἀνάναψ. Τοῦτο γὰρ πάλαι ἐπόθουν ἄγγελοι, τοῦτο γὰρ πάλαι ἐπεθύμουν ἀρχάγγελοι. Εἰ γὰρ καὶ ὑπερέβαιναν αὐτοὺς ἡ τιμὴ, ἀλλ' ὅμως ἔχαιρον καὶ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ἀγαθοῖς· καὶ γὰρ ὅτε ἐκλαζόμεθα, ἤλγουν· εἰ γὰρ καὶ ἐφύλαττε τὰ Χερουθὶμ τὴν παράδεισον, ἀλλ' ὅμως ἤλγουν. Καὶ καθάπερ οἰκίτης σὺνδουλον λαβὼν εἰς φυλακὴν, διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ δεσπότη φυλάττει μὲν τὸν σὺνδουλον, ἀλγεῖ δὲ ἐπὶ τῷ γινομένῳ διὰ τὴν συμπίπτειαν τὴν περὶ τὸν ὁμόδουλον· οὕτω καὶ τὰ Χερουθὶμ ἔλαβε μὲν φυλάττειν τὸν παράδεισον, ἤλγει δὲ ὅμως ἐπὶ τῇ φυλακῇ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἤλγει, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων σοι τοῦτο ποιῶ φανερόν. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τοὺς ἀνθρώπους συμπαθούντας τοῖς σὺνδουλοῖς, μηκέτι λοιπὸν ἀμφιδάλλῃς περὶ τῶν Χερουθὶμ· πολὺ γὰρ τῶν ἀνθρώπων φιλοστοργότεραι αἱ δυνάμεις ἐκείναι. Τίς οὖν δικάων οὐκ ἤλγησε, κολαζομένων ἀνθρώπων δικαίως, καὶ μεθ' ἁμαρτήματα μυρία; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν μαθόντες, καὶ ἰδόντες ὅτι προσέκρουσαν τῷ Δεσπότη, ἤλγησαν· ὁ μὲν Μωϋσῆς μετὰ τὴν εἰδωλολατρείαν· διὸ καὶ ἔλεγεν· Εἰ μὲν ἀφίης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφε· εἰ δὲ μὴ, κἀμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου, ἧς ἔγραψας. Τί τοῦτο; ὅρξῃς τὴν ἀσέβειαν, καὶ ἀλγεῖς ὑπὲρ τῶν κολαζομένων; Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀλγῶ, ὅτι καὶ κολάζονται καὶ δικαίας κολάσεως παρέχονται τὰς αἰτίας. Ὁ δὲ Ἰεζεκιὴλ ἰδὼν τὸν ἄγγελον κατακόπτοντα τὸν λαόν, ἀνεβόησε μέγα καὶ ὠλόλυξε, καὶ φησιν· Οἶμοι, Κύριε, ὅτι ἐξαλείψεις σὺ τὸ κατ' ἀλόιον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ὁ Ἰερεμίας, Παίδευσον ἡμᾶς, Κύριε, φησὶ, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ, ἵνα μὴ ὀλιγοστοὺς ἡμᾶς ποιήσης. Εἶτα Μωϋσῆς μὲν καὶ Ἰεζεκιὴλ καὶ Ἰερεμίας· ἀλγοῦσιν, αἱ δὲ δυνάμεις ἐκείναι οὐδὲν ἔπασχον ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις κακοῖς; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον; Ὅτι γὰρ οἰκτιροῦνται τὰ ἡμέτερα, μάθε ὅσην χαρὰν ἐπεδείξαντο, ὅτε εἶδον ἡμῖν καταλλαγέντα τὸν Δεσπότην. Εἰ δὲ μὴ πρὸ τούτου ἤλγουν, οὐκ ἂν οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἤσθησαν. Ὅτι δὲ ἔχαιρον, δῆλον ἐξ ὧν φησιν ὁ Χριστὸς, Ὅτι χαρὰ ἐστὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ ἐπιστρέφοντι. Εἰ δὲ ἕνα ἁμαρτωλὸν ἐπιστρέφοντα ὁρῶντες ἄγγελοι χαίρουσι, διὰ τῆς ἀπαρχῆς σήμερον ὁρῶντες τὴν φύσιν ἁπασαν εἰσεντηνεγμένην εἰς οὐρανὸν, πῶς οὐκ ἂν μεγίστην ἐδείξαντο ἡδονήν; Ἀκούσον γοῦν καὶ ἐτέρωθεν τῶν ἁπλῶν δῆμων τὴν εὐφροσύνην τὴν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ καταλ-

λαγῇ· ὅτε γὰρ ἐτέχθη ὁ Κύριος ἡμῶν τὸ κατὰ σάρκα, ἰδόντες ὅτι κατηλλάγη λοιπὸν τοῖς ἀνθρώποις· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ κατηλλάγη, τοσοῦτον κατέβη· ἰδόντες οὖν τοῦτο, χορὸν στησάμενοι ἐπὶ τῆς γῆς ἐδῶκαν καὶ ἔλεγον· *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι διὰ τοῦτο δοξάζουσι τὸν Θεὸν, ἐπειδὴ ἀπέλασεν ἡ γῆ τὰ ἀγαθὰ, ἐπήγαγον καὶ τὴν αἰτίαν, *Ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ* [154], λέγοντες, *ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*. τοὺς ἐκπεπολεμημένοις, τοῖς ἀγνώμοσιν. Εἶδες πῶς δοξάζουσι τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς, μᾶλλον δὲ ἐπὶ τοῖς ἰδοίοις· τὰ γὰρ ἡμέτερα ἀγαθὰ, ἐαυτῶν νομίζουσιν εἶναι· βούλει μαθεῖν, ὅτι καὶ μέλλοντες ὀρᾶν αὐτὸν ἀναβαίνοντα, ἔχαιρον καὶ ἐσκήπτων· Ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον συνεχῶς. Τοῦτο δὲ ἐπιθυμοῦντων ἔστιν ἰδεῖν τὸ παράδοξον θέαμα. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι ἀνέβαινον, καὶ κατέβαινον; Αὐτοῦ ἄκουσον λέγοντος· *Ἀπάρτι ὤψασθε τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου*· τοιοῦτον γὰρ τῶν ἑρῶντων τὸ ἔθος· οὐδὲ τὸν καιρὸν ἀναμένουσιν, ἀλλὰ προλαμβάνουσι τὴν προθεσίαν τῇ ἡδονῇ. Διὰ τοῦτο καταβαίνουσιν, ἐπειγόμενοι τὸ καινὸν καὶ παράδοξον ἐκεῖνο ἰδεῖν θέαμα, ἀνθρώπων ἐν οὐρανῷ φανέντα· διὰ τοῦτο πανταχοῦ ἄγγελοι, καὶ ὅτε ἔτικτετο, καὶ ὅτε ἀνίστατο, καὶ σήμερον ὅτε ἀνέβη. *Ἰδοὺ γὰρ δύο, φησὶν, ἐν ἐσθῇτι λαμπρᾷ, διὰ τοῦ σχήματος τὴν ἡδονὴν δηλοῦντες· καὶ εἶπον πρὸς τοὺς μαθητάς· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν*.

ε'. Ἐνταῦθά μοι μετὰ ἀκριθείας προσέχετε. Τί δὲ ποτε ταῦτα λέγουσι; μὴ γὰρ οὐκ εἶχον ὀφθαλμούς οἱ μαθηταί; μὴ γὰρ οὐκ ἔωρων τὸ γινόμενον; οὐκ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη; Τίνος οὖν ἔνεκεν παρεστήκασιν οἱ ἄγγελοι διδάσκοντες αὐτούς, ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη; Διὰ δύο ταύτας αἰτίας, μίαν μὲν, ἐπειδὴ ἤλγουν ἀεὶ ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Χριστοῦ· ὅτι γὰρ ἤλγουν, ἄκουσον τί πρὸς αὐτοὺς φησιν· *Οὐδεὶς με ἔρωτᾷ ἐξ ὑμῶν, Ποῦ ὑπάγετε; ἀλλ' ὅτι ταῦτα εἶπον, ἡ λύπη πεπλήρωσεν ὑμῶν τὴν καρδίαν*. Εἰ γὰρ φίλους ἔχοντες καὶ συγγενεῖς χωριζόμενοι τούτων οὐ φέρομεν, πῶς οἱ μαθηταί τὸν Σωτῆρα, τὸν διδάσκαλον, τὸν κηδεμόνα, τὸν φιλάνθρωπον, τὸν ἡμερον, τὸν ἀγαθὸν ὀρώντες χωριζόμενον αὐτῶν, πῶς οὐκ ἂν ἤλγησαν; πῶς οὐκ ἂν ὠδυνήθησαν; Διὰ τοῦτο ἔστηκεν ὁ ἄγγελος τὴν ἀπὸ τῆς ἀνόδου γινομένην λύπην διὰ τῆς ἐπανόδου πάλιν παραμυθούμενος. Οὕτως γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς *ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται*. Ἠλγήσατε, φησὶν, ὅτι ἀνελήφθη; Ἀλλὰ μηκέτι ἀλγεῖτε· καὶ γὰρ ἐλεύσεται πάλιν. Ἰνα γὰρ μὴ ποιήσωσιν, ὅπερ ἐποίησεν ὁ Ἑλισσαῖος ἰδὼν τὸν διδάσκαλον ἀναλαμβανόμενον, καὶ διαβρῆξας τὸν χιτωνίσκον· οὐδὲ γὰρ εἶχε τινα παρεστῶτα καὶ λέγοντα, ὅτι πάλιν ἔξει Ἠλίας· Ἰνα οὖν μὴ τοῦτο

ποιήσωσιν οὗτοι, διὰ τοῦτο οἱ ἄγγελοι παρεστήκεισαν παραμυθούμενοι τὴν ἀθυμίαν. Καὶ μία μὲν αὕτη αἰτία τῆς τῶν ἀγγέλων παρουσίας· δευτέρα δὲ ταύτης οὐκ ἐλάττων, δι' ἣν αἰτίαν καὶ προσέθηκεν, *Ὁ ἀναληφθεὶς*. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελαμβάνετο. Πολὺ δὲ τὸ [455] διάστημα ἦν, καὶ οὐκ ἔρκει ἡ δύναμις τῆς ἡμετέρας ὀφείας σῶμα ἀναλαμβανόμενον ἰδεῖν μέχρι τῶν οὐρανῶν· ἀλλὰ καθάπερ πετεινὸν εἰς ὕψος ἱπτάμενον. ὁσπερ ἂν εἰς ὕψος ἀνέλθῃ, τοσοῦτον μᾶλλον ἀποκρύπτεται ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ὀφείας· οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ὁσπερ ἂν εἰς ὕψος ἀνῆι, τοσοῦτον μᾶλλον ἐκρύπτετο, οὐκ ἀρκούσης τῆς ἀσθενείας τῶν ὀφθαλμῶν παρακολουθεῖν τῷ μήκει τοῦ διαστήματος. Διὰ τοῦτο παρεστήκεισαν οἱ ἄγγελοι, διδάσκοντες τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ὁδοῦν, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη ὡς Ἠλίας, ἀλλ' ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη διὰ τοῦτό φησιν, *Ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν*. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἀπλῶς τοῦτο προσέθετο· *Ἠλίας μὲν οὖν ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήφθη*, δοῦλος γὰρ ἦν· ὁ δὲ Ἰησοῦς εἰς τὸν οὐρανὸν, Δεσπότης γὰρ ἦν· ἐκεῖνος ἐν ἄρματι πυρίνῳ, οὗτος ἐν νεφέλῃ. Ὅτε μὲν γὰρ τὸν δούλον ἔδει κληθῆναι, ἄρμα ἐπέμπετο· ὅταν δὲ τὸν Υἱόν, θρόνος βασιλικός· καὶ οὐχὶ ἀπλῶς βασιλικὸς θρόνος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πατρικός. Καὶ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς φησιν ὁ Ἡσαίας, *Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς*. Ἐπὶ οὖν ὁ Πατήρ ἐπὶ νεφέλῃς κάθηται, διὰ τοῦτο καὶ τῷ Υἱῷ τὴν νεφέλην ἐπέμψε. Καὶ ὁ μὲν Ἠλίας ἀνελθὼν ἀφῆκε μὴλωτὴν ἐπὶ τὸν Ἑλισσαῖον· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀναβάς ἀφῆκε χαρίσματα ἐπὶ τοὺς μαθητάς, οὐχ ἵνα προφήτην ποιοῦντα, ἀλλὰ μυρίους Ἑλισσαίους· μᾶλλον δὲ ἐκεῖνον πολλῶς μεΐζους καὶ λαμπροτέρους. Διαναστῶμεν τοίνυν, ἀγαπητοί, καὶ πρὸς τὴν ἐπάνοδον ἐκείνην βλέψωμεν. Καὶ γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, *Αὐτὸς καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωτὶ ἀρχαγγέλου· καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, ἀλλ' οὐ πάντες*. Ὅτι γὰρ οὐ πάντες ἀρπαγησόμεθα, ἀλλ' οἱ μὲν μενοῦσιν, οἱ δὲ ἀρπαγῆσονται, ἄκουσον τί φησιν ὁ Χριστός· *Πότε εὐρεθήσονται δύο ἐν τῷ μύλῳ ἀλήθουσιν· μία παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίεται· καὶ δύο ἔσονται ἐπὶ κλίνης μιᾶς· εἷς παραλαμβάνεται, καὶ εἷς ἀφίεται*. Τί βούλεται τὸ αἰνίγμα τοῦτο; τί βούλεται τὸ μυστήριον τοῦτο τῷ ἀπόρρητον; Διὰ τοῦ μύλου τοὺς ἐν πενίᾳ ζῶντας καὶ ταλαιπωρίᾳ πάντας ἡμῖν ἐδήλωσε· διὰ δὲ τῆς κλίνης καὶ τῆς ἀναπαύσεως τοὺς ἐν πλούτῳ καὶ τιμῇ πάντας ἠνίκατο. Καὶ βουλόμενος δεῖξαι ὅτι καὶ ἀπὸ πενήτων σώζονται καὶ ἀπόλλυνται, εἶπεν, ὅτι καὶ τῶν ἐν τῷ μύλῳ μία παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίεται· καὶ τῶν ἐν τῇ κλίνῃ εἷς παραλαμβάνεται, καὶ εἷς ἀφίεται· δηλῶν ὅτι οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ ἀφίενται ἐνταῦθα καὶ μένουσι τὴν τιμωρίαν· οἱ δὲ δίκαιοι ἀρπάζονται εἰς τὰς νεφέλας. Καθάπερ γὰρ βασιλεὺς εἰς πόλιν εἰσελαύνοντος, οἱ μὲν ἐν ἀξιώμασι καὶ ἀρχαῖς, καὶ πολλῇν πρὸς αὐτὸν παρρησίαν ἔχοντας,

superne turbæ lætitiā super nostra reconciliatione. Quando enim Dominus noster natus est secundum carnem, ex eo deinceps hominibus ipsum reconciliationem cernentes; non enim, si reconciliatus non fuisset, usque adeo descendisset; cernentes ergo istud, chorus in terra statutis exclamabant: *Gloria in excelsis Deo: et in terra pax; in hominibus bona voluntas* (Luc. 2. 14). Et ut discas, quod ob id glorificaverint Deum, postquam terra recepit bona, etiam causam adduxerunt, dicentes: *In terra pax, in hominibus bona voluntas*: hominibus, inquam, qui erant antea hostes declarati, et ingrati. Vidisti quo pacto Deum de alienis bonis laudent, aut potius de propriis, cum nostra bona sua esse ducant: vis etiam nosse quomodo etiam ipsum ascendentem aliquando visuri, tam gavisi sint et exsultarint? Ipsum Christum dicentem audi: Quoniam ascendebant, inquit, et descendebant continue. Atque hoc proprium est desiderantium, contemplari inopinatum spectaculum. Et unde constat assidue illos ascendere atque descendere? Ipsum dicentem audi: *Amodo videbitis cælum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis* (Joan. 1. 51). Talis siquidem amantium mos est; neque tempus expectant, sed tempus præfinitum lætitiā anticipant. Idcirco descendunt novi et inauditi illius spectaculi visendi desiderio impulsī, hominem scilicet in cælo apparentem: ideoque ubique se angeli manifestant, et quando natus est, et quando resurrexit, ac hodie quando in cælos ascendit: *Eccæ enim duo viri, inquit, in vestimentis albis* (Act. 1. 10), per habitum lætitiā declarantes: et dixerunt ad discipulos: *Viri Galilæi, quid statis? hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Ib. v. 11).

5. *Cur angeli in ascensione Domini visi fuerint.* — Hic jam mihi diligenter attendite. Quamobrem ita dicunt? an quod oculos non haberent discipuli? aut quia quod acciderat, non viderent? nonne ait evangelista, quod videntibus ipsis elevatus est? Qua ergo de causa assistebant angeli docentes eos, quod in cælum ascendisset? Propter duas nimirum istas causas: unam quidem quod dolerent illi ob Christi ab ipsis discessionem: quod autem dolerent, audi quid ad eos dicat: *Nemo ex vobis, inquit, interrogat me, Quo vadis? sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum* (Joan. 16. 5. 6). Nam si amicos et consanguineos nostros separari a nobis non ferimus, quomodo discipuli suum ab ipsis separari cernentes Salvatorem, magistrum, ac curatorem benignissimum, mansuetissimum et optimum, plane non dolerent? quomodo non contristarentur? Idcirco astitit angelus, qui dolorem ex ascensu proveniente redditus commemoratione iterum mitigaret, consolareturque ipsos. Hic enim Jesus, ait, qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet (Act. 1. 11). Doluistis, inquit, de assumptione ipsius? Sed nolite amplius dolere; etenim rursus veniet. Nam ut ne facerent quod egit Eliseus, aspiciens magistrum suum assumi, qui di-cidit vestimentum (4. Reg. 2): non enim habebat aliquem

adstantem sibi atque dicentem quod iterum venturus esset Eliseus; ne igitur hoc et isti facerent, ideo angeli adstiterunt, qui tristitiā illorum lenirent et consolarentur.

Differentia inter ascensionem Eliæ, et Christi Salvatoris. — Et hæc quidem una est causa præsentis angelorum: posterior autem ea non inferior est, propter quam etiam causam adiecit, *Qui assumptus est*. Et quæ est ista? In cælum assumptus est. Ingens autem interstitium erat, neque sufficiebat vis nostri aspectus, ut corpus ad cælos usque assumi prospiceret: sed sicut avis in sublime volitans, quanto magis in altum ascenderit, tanto amplius a nostro aspectu subtrahitur: ita et corpus illud, quanto altius evehebatur, tanto magis abscondebatur; cum non posset oculorum infirmitas intervalli longitudinem assequi. Propterea astiterunt angeli, qui docerent ascensionem in cælum, ne arbitrarentur eum quasi in cælum ascendisse instar Eliæ; sed quod vere in cælum ascenderit, ob id ait: *Qui assumptus est a vobis in cælum*. Neque enim hoc simpliciter adjectum est. Quinimo Eliseus tamquam in cælum assumptus est: servus enim erat; Jesus autem in cælum, quia Dominus erat: ille in curru igneo, hic in nube. Nam quando servum vocari oportebat, currus mittebatur; quando autem Filium, thronus regalis; neque simpliciter thronus regalis, sed ipsemet paternus. Etenim de Patre ait Isaias: *Ecce Dominus sedet super nubem levem* (Isai. 19. 4). Quia ergo Pater in nube sedet, ideo et Filio nubem misit. Atque Eliseus quidem ascendens ovinam pellem super Eliseum demisit, Jesus autem ascendens gratiarum dona in discipulos demisit, non unum prophetam facientia, sed infinitos Eliseos, atque adeo illo multo majores et illustriores. Exsurgamus igitur, dilectissimi, et ad reditum illum oculos mentis dirigamus. Etenim Paulus ait: *Ipsæ descendet de cælis, in jussu, in voce archangelī: et nos qui vivimus et residui sumus, obviam rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera, at non omnes* (1. Thers. 4. 15. 16). Quod autem non omnes rapiemur, sed alii permansuri sint, alii vero rapiendi, audi quid dicat Christus: *Tunc inventientur duæ moles in mola, una assumetur, et una relinquetur: duo in lecto uno erunt, unus assumetur, et unus relinquetur* (Matth. 24. 40. 41). Quid sibi vult ænigma istud? quid denotat mysterium hoc reconditum? Per molam omnes in paupertate et miseria viventes nobis demonstrat; per lectum autem ac requiem cunctos divitiis affluentes, et honoribus conspicuos innuit: volensque ostendere etiam ex pauperibus salvandos fore atque perdendos, dixit quod in mola una assumetur, et una relinquetur; et eorum qui in lecto erunt unus assumetur, et unus relinquetur, declarare volens, quod peccatores quidem hic relinquantur, supplicium expectantes; justi autem in nubes rapiantur. Sicut enim rege aliquo in civitatem introeunte, alii quidem in dignitatibus atque honoribus constituti, et qui plurimum gratia apud illum valent, extra civitatem ei progrediuntur obviam, rei

autem et criminibus obnoxii intus servantur, sententiam a rege expectantes : ita etiam quando Dominus advenit, alii quidem qui fiduciam habent, in medium ei occurrent aërem, damnati vero et qui multorum sibi conscii fuerint peccatorum, hic præstolabuntur judicem.

Chrysostomi humilitas. — Tunc et nos rapiemur : non equidem meipsum in numerum ac calculum rapiendorum referens dixi, Nos : non equidem ita sum expertus sensus ac rationis, ut propria ignorem peccata. Et nisi jam metuerem conturbare lætitiā præsentis festivitatis, flerem sane amarissime, istius dicti memor et mea peccata in memoriam revocans. Cum autem præsentis festi lætitiā confundere nolim, hic sermonem finiam, vigentem ac recentem vobis illius diei memoriam relinquens, ne gloriatur dives in divitiis suis, neque pauper seipsum miserum reputet in paupertate sua, sed quisque prout sibi conscius fuerit, vel hoc, vel illud faciat. Neque enim dives felix, neque pauper miserabilis : sed beatus, imo beatissimus, qui raptu illo in nubibus habitus fuerit dignus, licet om-

nium fuerit pauperrimus : quemadmodum vicissim qui exciderit, miser, imo miserrimus, quamvis omnium sit ditissimus. Propterea dico, ut qui bonis operibus clarent, confidant ; imo non solum confidant, sed et confirmentur : neque illi luceant solum, sed et mutantur ac convertantur. Licet enim et ei, qui male vitam ducit, improba postposita vita, ad virtutem transire, iisque qui a principio bene vixerunt, similem fieri ; quod et nos studeamus. Et qui bonæ sibi conscii fuerint vitæ, in pietate perseverent, bonam hanc possessionem semper augentes, et priori fiduciæ aliquid continuo addentes : qui autem diffidentes sumus ac timidi, multorumque nobis peccatorum conscii, mutemur in melius ; ut ad illorum quoque fiduciam pertingentes, pariter cuncti atque unanimis eum debita gloria angelorum Regem suscipiamus, beatæque illa lætitiæ perfruamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

In homilia quinta de Anna Samuelis matre, queritur initio Chrysostomus, se præcedenti concione die Pentecostes habita frustra monuisse, non diebus solum festis, sed etiam aliis per annum ecclesiam esse frequentandam : ea vero de re multa verba facit Chrysostomus initio prioris in Pentecosten homiliæ, unde statim videatur hinc temporis calculus peti posse. Verum huic opinioni reclamant ea, quæ mox subiicit Chrysostomus in homilia illa de Anna. *In hoc enim, inquit, vobis commemoravimus filium illum paternarum facultatum absumptorem, tandem ad paternam domum postliminio reversum, universamque ejus miseriam, famem, dedecus, opprobria, et quidquid apud externos pertulit, adduximus in medium, ut hoc exemplo ad sobrietatem vos redigeremus.* Hæc tam multa se retulisse dicit in illa, quam memorat, de Pentecoste homilia : quorum ne γρὺ quidem in hac occurrit. Quamobrem hæc ad aliam pertinere homiliam nemo negaverit. Neque id mirum est : tam frequenter enim conqueritur Chrysostomus de paupertate conventuum in ecclesiam, ut facile potuerit, duodecim annorum, quibus Antiochiæ concionatus est, spatio, in solemnitatibus Pentecostes eandem querimoniam pluries repetere.

Non parva autem oritur difficultas ex enumeratione insigniorum festivitatum, quas sub initium hujus concionis commemorat : ibi namque prima, πρώτη, dicitur esse Epiphaniæ festivitas ; secunda Paschatis ; tertia Pentecostes. Queritur vero cur Natalis Christi solemnitatem omittat Chrysostomus, et cur Epiphania prima ponatur. Cum enim certum exploratumque sit diem Natalem Christi tempore Chrysostomi Antiochiæ celebratam fuisse 25 Decembris, et Epiphaniam sexta Januarii, certe debuit ille dies Natalis in recensione memorari ; imo primas tenere : nam cum Antiocheni annum inchoarent, ut creditur, mensæ

πρὸ τῆς πόλεως ἐξελθόντες ἀπαντῶσιν, οἱ δὲ κατὰ δικοὶ καὶ οἱ κατακεκριμένοι ἐνδον φυλάττονται τὴν ψῆφον τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως ἀναμένοντες· οὕτως καὶ ὅταν ὁ Κύριος παραγίνηται, οἱ μὲν παρῶντας ἔχοντες εἰς μέσον αὐτῷ ἀπαντῶσι τὸν ἄερα, οἱ δὲ κατὰ δικοὶ καὶ πικρὰ ἑαυτοῖς συνειδότες ἁμαρτήματα ἐνταῦθα ἀναμένουσι τὸν δικαστὴν. Τότε καὶ ἡμεῖς ἀρπαγησόμεθα· οὐκ ἔχοντες ἀριθμῶν εἰς τὴν ψῆφον τῶν ἀρπαζομένων [456] εἶπον, ἡμεῖς· οὐχ οὕτως ἀναίσθητός εἰμι καὶ ἀγνώμων, ὡς ἀγνοεῖν τὰ οἰκτεῖα ἁμαρτήματα. Εἰ γὰρ μὴ συνταράξαι ἐφοδούμην τὴν ἡδονὴν τῆς παρῶσης ἑορτῆς, καὶ ἐδάκρυσα πικρὸν ταύτης ἀναμνησθεὶς τῆς φωνῆς, ἐπειδὴ καὶ τῶν οἰκείων ἁμαρτιῶν ἐμνήσθην. Ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλομαι συγγεῖν τῆς παρῶσης ἑορτῆς τὴν εὐφροσύνην, ἐνταῦθα καταλύσω τὸν λόγον, ἀκμαΐζουσιν ὑμῖν τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὴν μνήμην ἐπαφεῖς, ἵνα μήτε ὁ πλούσιος ἐπὶ τῷ πλούτῳ χαίρῃ, μήτε ὁ πένης ἐπὶ τῇ πενίᾳ ταλανίζῃ ἑαυτὸν· ἀλλ' ἕκαστος, ὡς ἐαυτῷ σύνοιδεν, ᾗ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ποιῇ. Οὕτε γὰρ ὁ πλούσιος μακάριος, οὕτε ὁ πένης ὀλεεινός· ἀλλ' ὅς ἐάν τῆς ἀρπαγῆς ἐκείνης κατεξωθῇ τῆς ἐν νεφέλαις, μακάριος καὶ τρισμα-

κάριος, καὶ ἀπάντων πανέστατος ἢ· ὥσπερ οὖν ἐκπεσὼν, ὀλεεινὸς καὶ τρισάθλιος, καὶ ἀπάντων εὐπορώτατος ἢ. Διὰ τοῦτο λέγω, ἵνα οἱ μὲν ἐν ἁμαρτήμασιν ὄντες, θρηνῶμεν ἑαυτούς· οἱ δὲ ἐν κατορθώμασι ζῶντες, θαρρύνωμεν ἅπαντες· μᾶλλον δὲ μὴ θαρρύνωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλιζέσθωσαν μήτε ἐκεῖνοι θρηνεῖτωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ μεταβαλέσθωσαν. Ἐξεστί γὰρ καὶ τὸν ἐν κακίᾳ, μεταστάντα τῆς πονηρίας, πρὸς ἀρετὴν ἐπανελθεῖν, καὶ δυναθῆναι γενέσθαι τῶν ἐξ ἀρχῆς εὐβελωκότων ἴσων· ὅπερ καὶ ἡμεῖς σπουδάσωμεν· καὶ οἱ μὲν ἀρετὴν ἑαυτοῖς συνειδότες, μενέτωσαν ἐπὶ τῆς εὐσεβείας, αὐξοντες αἰ τοῦτο τὸ καλὸν κτῆμα, καὶ τῇ παρῶσίᾳ προστιθέντες τῇ προτέρᾳ· οἱ δὲ ἀπαρῶντες, καὶ συνειδότες ἑαυτοῖς ἁμαρτήματα πολλὰ, μεταβαλλόμεθα, ἵνα καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων παρῶσιν φθάσαντες, κοινῇ πάντες καὶ ὁμοθυμαδὸν μετὰ τῆς ὀφειλομένης δόξης τὸν τῶν ἀγγέλων ὑποδεξώμεθα βασιλέα, καὶ τῆς μακαρίας εὐφροσύνης ἀπολαύσωμεν ἐκείνης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἀμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD DUAS SEQUENTES IN PENTECOSTEN HOMILIAS.

Septembri, quæ prior occurrebat ex maximis festivitibus, erat dies Natalis Domini. Respondent alii utramque fortasse festivitatem, Natalis videlicet et Epiphaniæ, uno Epiphaniæ nomine comprehendendi: vel nomen Epiphaniæ utrique commune fuisse. Verum non placet hæc solutio: siquidem hæc duas festivitates tam aperte nomineque distinguit Chrysostomus supra, homiliis in Natalem et in Epiphaniam, ut verisimile non sit, eas hic voluisse uno comprehendere nomine. Annon fortasse verisimilius dicatur, quia festum Natalis Christi a paucissimis annis Antiochiæ celebrabatur die 25 Decembris, cum antea una Epiphaniæ sollemnitas, die sexta Januarii, et Natali Christi et Magorum adorationi et Christi baptismo deputata esset, hic secundum veterem sollemnitates numerandi consuetudinem, a Chrysostomo Epiphaniam memorari, diemque Natalem taceri? Hic nimirum receptus ab ævo recensendi mos fuisse videtur apud Antiochenos, ut tres insigniores sollemnitates dicerent, Epiphaniam, Pascha et Pentecosten; Natalem vero Domini diem, quia nuper inductus fuerat, in hoc numero nondum ponerent, sed perinde tacerent, ut tacebant Ascensionem Domini, quam item tacet Chrysostomus.

Secunda de Pentecoste homilia nullam omnino præfert temporis notam. In hac porro Pentecosten vocat metropolin festorum, quia videlicet, ut ibidem adjicit, fructum illa Dominicæ promissionis affert. Non pauca contra Pneumatomachos disserit, qui Spiritus sancti majestatem et numen impetebant: ac postquam de fructibus sancti Spiritus multa protulit, sic concionem claudit.

Utriusque interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ,

Και διὰ τί σημεία γὰρ οὐ γίνεσθαι, καὶ ὅτι τὰ πρυττόμενα καὶ λεγόμενα παρ' ἡμῶν ἀναγράφεται.

Ὁμιλία α.

α'. Πάλιν ἑορτὴ, καὶ πάλιν πανήγυρις, καὶ πάλιν ἡ Ἐκκλησία τῇ πλήθει τῶν τέκνων κομᾷ, ἡ πολυτεκνὸς αὕτη καὶ φιλότεκνος. Ἀλλὰ τί τῆς φιλοτεκνίας ἡ ὄψελος, ὅταν ἑορταίς μόνον, ἀλλὰ μὴ διηνεκῶς βλέπῃ τὰ ποθούμενα πρόσωπα τῶν παιδίων, ὥσπερ ἀνεί τις ἱμάτιον ἔχων καλὸν μὴ συγχωροίτο αὐτῷ χρῆσθαι ἢ διηνεκῶς; ἱμάτιον γάρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν παραγινομένων τὸ πλήθος ἐστὶ, καθάπερ καὶ ὁ προφήτης φησὶν ἀνωθεν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν λέγων· *Μήντας αὐτοὺς περιθήσεις ὡς κόσμον τυμφίου, καὶ ὡς στολὴν ῥύμης*. Καθάπερ οὖν γυνὴ τις σώφρων καὶ ἐλευθέρᾳ κατεσταλμένον μέχρι τῶν σφυρῶν ἔχουσα τὸν χιτωνίσκον εὐπρεπεστέρᾳ φαίνεται καὶ βαλάντων· οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία φαιδρότερα σήμερον δείκνυται τὰ πλήθη τῶν ὑμετέρων σωμάτων περιβαλλομένη, καὶ κατεσταλμένον ἔχουσα τὸ ἱμάτιον. Οὐδὲν γὰρ αὐτῆς σήμερον μέρος γυμνὸν ἐστὶν ἰδεῖν, καθάπερ ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ἡμέραις· ἀλλὰ τῆς γυμνώσεως ἀκείνης αἰτίαι οἱ παραγενόμενοι σήμερον μόνον, οἱ μὴ ἀεὶ τὴν μητέρα περιστέλλοντες. Ὅτι δὲ οὐ μικρὸς κίνδυνος [458] γυμνὴν τὴν μητέρα περιορᾷ, ἀναμνησθῶμεν παλαιὰς ἱστορίας· ἀναμνησθῶμεν τοῦ γυμνὸν ἰδόντος τὸν πατέρα, καὶ δόντος κόλασιν τῆς βίβως ἐκείνης. Καίτοι γε ἐκεῖνος οὐκ ἐποίησε γυμνὸν τὸν πατέρα· ἀλλ' εἶδε μόνον γυμνὸν ὄντα τὸν πατέρα· καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπῆλλάγῃ τιμωρίας, ἐπειδὴ εἶδε μόνον· οἱ δὲ σήμερον παραγενόμενοι, καὶ πρὸ τούτου μὴ παραγενόμενοι, οὐχ ὁρώσι γυμνὴν τὴν μητέρα, ἀλλὰ γυμνὴν ποιοῦσιν αὐτήν. Εἰ δὲ ὁ γυμνωσὶν ἰδὼν οὐκ ἐξέφυγε τιμωρίαν, οἱ γυμνωσιν ποιοῦντες ποίας ἂν εἰεν συγγνώμης ἄξιοι; Ταῦτα οὐχὶ πληξάι βουλόμενος λέγω, ἀλλ' ἵνα φύγωμεν τὴν τιμωρίαν, ἵνα φύγωμεν τὴν κατάραν τοῦ Χάμ, ἵνα μιμησώμεθα τὴν εὐνοίαν τοῦ Σὴμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ, καὶ περιστέλλωμεν καὶ ἡμεῖς ἀεὶ τὴν μητέρα τὴν ἡμετέραν. Ἰουδαϊκοῦ φρονήματος ἐστὶ τρεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ φαγεσθαι μόνον τῷ Θεῷ· πρὸς ἐκείνους εἴρηται, *Τρεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθήσῃ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου*· ἡμᾶς δὲ διαπαντὸς βούλεται ὁ Θεὸς φαίνεσθαι αὐτῷ. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ τῶν τόπων τὰ διαστήματα τοσαύτας ἐποίησε μόνας γίνεσθαι τὰς συνόδους· εἰς γὰρ τόπον ἵνα συνεκλείσσοι ἡ λατρεία τότε· διὰ τοῦτο καὶ τῆς συλλογῆς καὶ τῆς παρουσίας αὐτῶν εὐαρίθμητοι ἦσαν οἱ καιροί· εἰς γὰρ τὰ ἱεροσάλευμα ἀνάγκη προσκυνεῖν ἦν, ἀλλαχού δὲ οὐδαμοῦ. Διὰ τοῦτο ἐκέλευσε τρεῖς ποῦ ἐνιαυτοῦ φαίνεσθαι τῷ Θεῷ· καὶ ἀπελογεῖτο ὑπὲρ αὐτῶν τῆς ὁδοῦ τὸ διάστημα· ὑπὲρ δὲ ἡμῶν οὐδεὶς ἀπολογήσεται τρόπος. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν πανταχοῦ τῆς

γῆς διεσπαρμένοι ἦσαν. Ἦσαν γάρ, φησὶν, ἐν ἱεροσολύμοις κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ καρτὸς ἔθνους τοῦ ὑπὸ τὸν οὐρανόν· ἡμεῖς δὲ μίαν πόλιν οἰκοῦμεν ἅπαντες, ὅπῃ τοῖς αἰτοῖς τείχεται καθήμεθα, καὶ πολλάκις οὐδὲ ἐν σινοπῇ διειργόμεθα τῆς ἐκκλησίας, καὶ καθάπερ οἱ μακροὶ πελάγεσι διεστώτες, οὕτως ὁλγάκις πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην ἀπαντῶμεν σύνοδον. Καὶ ἐκεῖνος μὲν τρεῖς μόνους ἐκέλευσε καιροὺς ἑορτάζειν, ὑμεῖς δὲ ἀεὶ τοῦτο ποιεῖν ἐκέλευσεν· ἀεὶ γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἑορτὴ. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι ἀεὶ ἑορτὴ, λέγω τῶν ἑορτῶν τὰς ὑποθέσεις, καὶ εἰσαθε, ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑορτὴ ἐστὶ. Τοῖνον παρ' ἡμῖν ἑορτὴ πρώτη τὰ ἐπιφάνια. Τίς οὖν ἡ ὑπόθεσις τῆς ἑορτῆς; Ἐπειδὴ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤρθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανέστραψεν· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ παῖς μεθ' ἡμῶν ἦν· ἀλλὰ τοῦτο ἀεὶ ἐστὶν. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, *μεθ' ὧμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ὥς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*· διὸ πάσας τὰς ἡμέρας τὰ ἐπιφάνια δυνατόν τελεῖν. Τοῦ Πάσχα ἡ ἑορτὴ τί βούλεται; τίς ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς; Τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλομεν τότε· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ Πάσχα· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο καιρῷ ὀρισμένῳ ποιοῦμεν. Βουλόμενος γὰρ ἡμᾶς ἀπαλλάξαι ὁ Παῦλος τῆς τῶν καιρῶν ἀγάχης, καὶ δεικνύς ὅτι δυνατόν ἀεὶ Πάσχα ἐπιτελεῖν, ῥοδάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε, φησὶ, *τοῦτον τὸν ἄρτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε*. Ἐπεὶ οὖν ἀεὶ δυνατόν ἐστιν τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλειν, ἀεὶ Πάσχα δυνατόν ἐπιτελεῖν. Βούλεσθε μαθεῖν, ὅτι καὶ αὕτη ἡ σήμερον ἑορτὴ δύναται καθ' ἐνάστην πληροῦσθαι, μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάστην ἐστὶν; Ἰδωμεν τίς ἡ ὑπόθεσις τῆς παρούσης ἑορτῆς, καὶ [459] τίνας ἐνεκεν αὐτῇ ἄγομεν. Ὅτι τὸ Πνεῦμα πρὸς ἡμᾶς ἦλθε· καθάπερ γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ τῶν πιστῶν· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δὴλον; Ὁ ἀγαπῶν με, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει, καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλοι παράκλητοι δώσωσι ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὧμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὡςπερ οὖν ὁ Χριστὸς εἶπε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι· *Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὧμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ὥς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*, καὶ δυνατόν ἀεὶ τὰ ἐπιφάνια ἐπιτελεῖν· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπεν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα μεθ' ὧμῶν ἐστὶ, καὶ δυνατόν ἀεὶ παντημοσὴν ἐπιτελεῖν.

β'. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι ἔξεστιν ἡμῖν ἀεὶ ἑορτάζειν, καὶ οὐκ ἐστὶ καιρὸς ὀρισμένος, οὐδὲ ἀνάγκη χρόνος συγκεκλείσμεθα, ἀκούσατε τοῦ Παύλου τί φησιν·

* Colb. πολυτεκνίας.
 * Unus Colb. χρῆσθαι.

* Τοῖνον παρ' ἡμῖν ἑορτὴ πρώτη τὰ ἐπιφάνια.

DE SANCTA PENTECOSTE,

ET CUR JAM NON FIANTE MIRACULA, QUODQUE EA, QUÆ GERUNTUR AC DICUNTUR A NOBIS, PER-
SCRIBANTUR.

HOMILIA I (a).

1. Rursus festivitas, rursusque festus conventus, ac rursus Ecclesia filiorum multitudine gloriatur, hæc multorum liberorum parens, eademque filiorum amans. Sed quid prodest amor filiorum, quandoquidem in festis solum, non perpetuo, dilectos filiorum vultus intuetur, non secus ac si quis pulchram vestem habeat, nec ei semper illa uti permittatur? Est enim Ecclesiæ vestis adstantium multitudo, sicut et ait propheta sic olim Ecclesiam alloquutus, *Omnes istos circumdabis tibi ut ornamentum sponsi, et ut stolam sponsæ* (Isai. 49. 18). Ut igitur honesta quædam et ingenua mulier, cui tunica sit recte composita et ad talos usque demissa, multo apparet elegantior ac præstantior: sic etiam Ecclesia multo splendidior hodie redditur, dum corporum vestrorum oblegitur multitudine, ac recte composita veste amicitur. Nulla enim pars ejus hodie nuda sicut superioribus diebus cerni potest: sed illius nudationis auctores fuerunt illi, qui hodie tantum adfuerunt, qui non perpetuo matrem obtegent. Cæterum non mediocriter periculosam esse nudam matrem negligere probe intelligemus, si veteris historiæ recordemur; si illius qui parentem nudum vidit, recordemur, et visionis illius poenas dedit (*Gen. 9. 21. sqq.*): tametsi non ille quidem patrem nudum reddidit, sed vidit solum patrem, cum nudus esset, et ne sic quidem supplicium effugit, quia vidit solum; at qui adsunt hodie, et antea non adfuerunt, non nudam matrem cernunt, sed nudam ipsam efficiunt. Quod si is qui nudationis spectator fuit, supplicium non evitavit; qui nudationis sunt auctores, quam tandem veniam merebuntur? Hæc vero dico non ut eos percellam, sed ut poenam effugiamus, ut maledictionem Cham effugiamus, ut Sem et Japheth benevolentiam imitemur, ac matrem nos quoque nostram semper obtegamus. Judaici sequus est ter in anno tantum apparere Deo: ad illos dictum est: *Ter in anno apparebis Domino Deo tuo* (*Exod. 23. 17*): nos autem semper sibi vult Deus apparere. Enimvero locorum etiam intervalla efficiebant, ut tot solummodo conventus illi agerent, quod uno tum loco Dei cultus conclusus esset: propterea raro admodum congregari poterant et adesse: nam Jerosolymis adorare necesse fuit, alibi nequaquam: idcirco præcepit ut ter in anno Deo apparerent, et excusabat eos itineris intervallum; nos vero nullum excusationis genus teget. Atque illi quidem ubique locorum dispersi

(a) Collata cum Codd. Regg. 2027, 2121, et Colhert. 1711, 2443, qui pauca exhibent lectionum discrimina.

erant: *Erant enim, inquit, in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cælo est* (*Act. 2. 5*); nos vero civitatem unam habitamus omnes, intra eadem mœnia consideremus, ac sæpenumero ne uno quidem angustio ab ecclesia distinguimur, et perinde ac si longa maria nos dirimerent, adeo raro conventus istos celebramus.

Semper festa possumus celebrare.—Atque illis quidem tribus solum temporibus, ut festum agerent, imperavit, nobis autem ut semper id præstemus, imperavit: semper enim nobis est festivitas. Ut igitur intelligatis festivitatem nobis semper esse, festivitatum dicam occasiones, et diebus singulis festum esse cognoscetis. Itaque prima festivitas apud nos Epiphania (a): quæ porro festi est occasio? Quoniam Deus *In terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (*Baruch. 3. 38*): quandoquidem unigenitus Dei Filius Deus nobiscum fuit; at hoc est semper: *Ecce enim, inquit, vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (*Matth. 28. 20*), ideo singulis diebus Epiphania possumus celebrare. Quid sibi vult festum Paschæ, et quænam illius est occasio? Mortem Domini tum annuntiamus, et hoc est Pascha: sed ne hoc quidem tempore definito agimus. Cum enim vellet nos Paulus a temporum necessitate liberare, atque ostendens posse nos semper Pascha celebrare: *Quotiescumque enim, inquit, manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis* (*1. Cor. 11. 26*). Quando igitur semper Domini mortem possumus annuntiare, Pascha semper possumus celebrare: vultis nosse festivitatem hanc etiam hodie nam singulis diebus impleri posse, imo vero singulis diebus esse? Videamus, quænam illius sit occasio, et cuius rei gratia ipsam agamus. Quia nimirum Spiritus sanctus ad nos venit: nam quemadmodum cum fidelibus est hominibus unigenitus Dei Filius, ita quoque Spiritus Dei. Unde hoc constat? *Qui diligit me, mandata mea servabit: et ego rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis* (*Joan. 14. 15-17*). Ut igitur de seipso dixit Christus, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*, ac semper Epiphania possumus celebrare: ita quoque de Spiritu sancto dixit, *Vobiscum est in æternum, semperque possumus Pentecosten celebrare.*

2. Atque ut intelligatis nobis semper festum agitare licere, neque determinatum esse tempus, neque nos temporis necessitate coarctari, quid Paulus dicat

(a) vide quæ hac de re diximus in Monito.

nudite : *Itaque festum agitemus* (1. Cor. 5. 8) : tametsi non erat festum quando hæc scripsit : non erat Pascha, non erat Epiphania, non erat Pentecoste ; sed indicat non tempus, sed conscientiam mundam festum efficere : nihil enim aliud est festum quam lætitia : spiritualement vero lætitiā nihil aliud gignit, quam conscientia bonorum operum : porro is, cui bona sit conscientia, et talia opera, festum agere semper potest. Hoc igitur ipsum indicans Paulus dicebat : *Itaque festum agitemus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (Ibid.). Vides ut temporum necessitate nequaquam te constrinxerit, sed ad puram habendam conscientiam fuerit cohortatus ? Velle totum in hoc sermonem consumere : qui enim quoddam post longum temporis intervallum in manus sumpserint, eos facile non dimittunt : quando igitur vos, qui post annum adestis, intra retis nostra cepimus, hodie dimittere minime volumus ; sed ne sermonis de hoc festo recedatis expertes, ab hac cohortatione ad festivitatis occasionem oratio traducenda est. Multa quidem sæpenumero de cælo in terram generi humano delapsa sunt bona : qualia vero demissa sunt hodierno die, numquam antea. Cognoscite igitur qualia prius, et qualia hodierno die, ut et utrumque discrimen animadvertatis. *Pluit in terram manna Deus et panem cæli dedit eis* (Psal. 77. 24) : panem enim angelorum manducavit homo ; res procul dubio magna est Dei que digna benignitate : postea de cælo demissus est ignis, et Judaicum populum errantem correxit, ac sacrificium abripuit ab altari. Quoniam rursus fame tabescentibus demissa est pluvia, multamque frugum attulit ubertatem (5. Reg. 18. 38). Magna sunt hæc et admirabilia, sed multo majora sunt præsentia : non manna, ignis, et pluvia demissa est hodie, sed imber spiritualium donorum : miris desuper sunt dejecti, quibus non jam ad fruges proferendas tellus excitatur, sed naturæ persuadetur humanæ, ut virtutis fructum hominum agricolæ reddat. Quique guttam inde exceperant, naturæ suæ confestim obliviscuntur, et angelis omnis terra subito replebatur, angelis non cælestibus, sed qui humano in corpore potestatum incorporearum virtutem exhiberent. Non enim illi deorsum descenderunt, sed quod mirabilis fuit, qui deorsum erant, ad illorum virtutem ascenderunt : non enim carne deposita nudis animabus incedebant, sed naturam retinentes animi proposito angeli fiebant. Atque ut intelligas, ne priorem quidem illam pœnam fuisse pœnam, quando dixit, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19), propterea manere te permisit in terra, ut amplius potentia Spiritus ostenderetur, quæ talia per terrenum corpus perficeret. Nam videre erat luteam linguam dæmonibus imperantem : videre erat luteam manum morbos sanantem : imo vero non manum tantum luteam videre erat ; sed quod multo mirabilius erat, luteorum corporum umbras et mortem et incorporeas potestates, dæmones inquam, superantes. Nam quemadmodum apparente sole tenebræ discu-

tiuntur, feræ latibula sua ingrediuntur, homicidæ, latrones, et tumulorum prædones ad vertices montium recurrunt : sic apparente vocemque mittens Petro, erroris tenebræ discutiebantur, recedebat diabolus, fugiebant dæmones, corporum morbi tollebantur, animarum ægritudines sanabantur, malitia omnis arcebat, in terras virtus reducebatur. Et quemadmodum regiis ex ærariis, in quibus aurum et lapides pretiosi sunt, si quis vel minimum quid efferre potuerit eorum, quæ honorifice sunt recondita, licet unum lapillum tantum, multis opibus augeat possessorem : sic ex ore apostolorum ; etenim regia quædam erant æraria illorum ora, in quibus sanationum reconditis inerat thesaurus ; vel unumquodque verbum exiens spirituales multas opes pariebat. Tum vere licebat intueri desiderabilia esse Domini eloquia super aurum, et lapidem pretiosum multum (Paul. 118. 11) : quod enim aurum non poterat, neque pretiosus lapis, hoc Petri verba faciebant. Quot enim auri talenta claudo a nativitate rectum incessum reddere potuissent ? sed nunc tollere naturæ defectum potuit verbum Petri ; dixit, *In nomine Jesu Christi surge et ambula* (Act. 3. 6), et sermo factus est opus. Vides ut desiderabilia sint super aurum et lapidem pretiosum multum ? vides ut æraria fuerint regia illorum ora ? Vere medici orbis terrarum fuerant illi, et agricolæ, et gubernatores : medici quidem, quoniam ægritudines curabant : agricolæ, quoniam verbum religionis seminabant : gubernatores, quoniam erroris procellam sedabant. Idcirco nonnumquam dicit, *Euntes infirmos curate* (Matth. 10. 8), tamquam medicos alloquens : nonnumquam, *Ecco mitto vos metere, quod vos non laborastis* (Joan. 4. 38), tamquam agricolas alloquens : et alibi rursus : *Faciam vos piscatores hominum* (Matth. 4. 19) ; et Petro, *Noli timere, ex hoc jam homines eris capiens* (Luc. 5. 10), tamquam ad gubernatores et piscatores verba faciens ; et videre erat miraculis succedentia miracula. Etenim natura nostra ante decem dies ad regium thronum ascendit, et hodierno die Spiritus sanctus ad naturam nostram descendit ; primitias nostras Dominus in cælum evexit, et Spiritum sanctum demisit. Alter est Dominus, qui hæc dona distribuit ; nam Spiritus sanctus est Dominus, et dispensationem nostra causa susceptam Pater et Filius et Spiritus sanctus inter se diviserunt : nondum decem elapsi dies erant, ex quo Christus ascenderat, et spiritualia nobis dona misit, reconciliationis illius munera. Nam ut ambigeret nemo et quæreret, quid tandem in cælos ascendens Christus egisset ; nam Patri nos reconciliasset ? num propitium ipsum reddidisset ? ut nobis ostenderet se naturæ illum nostræ placatum reddidisse, confestim nobis reconciliationis illius dona misit. Cum enim uniti sunt et reconciliati inter se inimici, post reconciliationem statim sequuntur invitationes, convivia et munera. Misimus ergo nos fidem, et inde Spiritus dona recepimus : misimus obedientiam, et justitiam recepimus.

3. Spiritus sancti donum est donum reconciliationis. —

Ὡστε ἑορτάζουμεν. Καίτοι οὐκ ἦν τότε ἑορτὴ, ὅτε ταῦτα ἔγραψεν· οὐκ ἦν Πάσχα, οὐκ ἦν ἐπιφάνια, οὐκ ἦν πεντηκοστή· ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι οὐ καιρὸς ποιεῖ ἑορτὴν, ἀλλὰ συνειδὺς καθαρὸν· ἑορτὴ γὰρ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ εὐφροσύνη· εὐφροσύνη δὲ πνευματικὴν καὶ νοεράν οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ, ἀλλ' ἡ συνειδὺς πράξεων ἀγαθῶν· ὁ δὲ συνειδὺς ἔχων ἀγαθὸν καὶ πράξεις τοιαύτας, ἀεὶ ἑορτάζειν δύναται. Τοῦτο οὖν αὐτὸ δεικνύς ὁ Παῦλος ἔλεγεν· **Ὡστε ἑορτάζουμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιοῦ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκλειείας καὶ ἀληθείας.** Ὁρᾷ πῶς οὐ καιρῶν σε κατέδωκεν ἀνάγκη, ἀλλὰ συνειδὺς καθαρὸν ἔχειν παρεκελεύσατο· Ἐβουλόμην πᾶσαν τὴν διὰλεξιν εἰς τοῦτο καταναλῶσαι· οἱ γὰρ διὰ χρόνου τινὰς λαβόντες εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν οὐκ εὐκόλως αὐτοὺς ἀφίπδιν· ἐπεὶ οὖν καὶ ὑμεῖς ἡμεῖς τοὺς δι' ἐνιαυτοῦ παραγινομένους εἰσω τῶν δικτύων ἐλάβομεν τῶν ἡμετέρων, οὐ βουλόμεθα ἀφεῖναι τήμερον, ἀλλ' ἵνα μὴ κενοὶ τῶν περὶ τῆς ἑορτῆς ἀναχωρήσῃτε λόγων, ἀπὸ τῆς παρινεύσεως ταύτης ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς ἀγαγεῖν χρή τὴν διὰλεξιν ^α. Πολλὰ μὲν οὖν πολλάκις ἐξ οὐρανοῦ κατήλθεν εἰς τὴν γῆν ἀγαθὰ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων γένει· οἷα δὲ σήμερον, οὐδέποτε κατηνέχθη πρὸ τοῦτω. **Μάθετε** γοῦν οἷα τὰ πρότερα, οἷα τὰ σήμερον, ἵνα καὶ ἑκατέρωθεν ἴδητε τὴν διαφορὰν. **Ἐβρεξεν ὁ Θεὸς μάννα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς·** ἄρτον γὰρ ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος· μῆζα δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἔστιν. Μετ' ἐκείνου κατηνέχθη πῦρ, καὶ πλανώμενον τὸν Ἰουδαϊκὸν δῆμον διώρρωσε, καὶ ἤρπασε τὴν θυσίαν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ· κατηνέχθη πάλιν ὑετὸς λιγὺν τροχόμενων ἀπάντων, καὶ πολλὴν τὴν εὐετηρίαν εἰργάσατο. Μεγάλα ταῦτα καὶ θαυμαστά· ἀλλὰ τὰ παρόντα πολλῷ μείζονα· οὐ γὰρ μίνα καὶ πῦρ καὶ ὑετὸς κατηνέχθη σήμερον, ἀλλ' ὁμοῖος χρισμάτων πνευματικῶν· νιφάδες ἠνέχθησαν ἀνωθεν, οὐχὶ τὴν γῆν πρὸς καρποφορίαν ἐγείρουσαι, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην περὶ οὐρανὸν φύσιν τὸν καρπὸν τῆς ἀρετῆς τῷ τῶν ἀνθρώπων ἀποδοῦναι [460] γεωργῶν. Καὶ οἱ ῥανίδα ἐκείθεν δεξιόμενοι εὐθέως τῆς φύσεως ἐπλανθάνοντο τῆς ἐαυτῶν, καὶ ἐξαίφνης ἀγγέλων ἐπληροῦτο πᾶσα ἡ γῆ· ἀγγέλων οὐχὶ ἐπουρανίων, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων τὴν ἀρετὴν ἐπιδεικνυμένων. Οὐ γὰρ ἐκεῖνοι κάτω κατέβησαν, ἀλλ' ὁ θαυμαστότερον ἦν, οἱ κάτω πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀνέβησαν τὴν ἐκείνων· οὐ γὰρ τὴν σάρκα ρίψαντες γυμναῖς ταῖς ψυχαῖς περιήσαν, ἀλλὰ μένοντες ἐν τῇ φύσει, τῇ προαιρέσει ἀγγελοὶ ἐγένοντο. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐδὲ ἡ προτέρα τιμωρία τιμωρία ἦν, ὅτε εἶπεν, **ὅτι Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ,** διὰ τοῦτό σε ἀφῆκε μένειν ἐν τῇ γῇ, ἵνα μεζόνως ἡ τοῦ Πνεύματος δειχθῇ δύναμις. διὰ τοιοῦτο σώματος τοιαῦτα ἐργαζομένη. Ἦν γὰρ ἰδεῖν γλῶτταν πηλίνην δαίμοσιν ἐπιτάττουςαν· ἦν ἰδεῖν χεῖρα πηλίνην ἰωμένην νοσήματα· μάλλον δὲ οὐ χεῖρα πηλίνην μόνον ἦν ἰδεῖν, ἀλλ' ὁ πολλῷ θαυμαστότερον ἦν, πηλίνων σωμάτων σκιάς καὶ θανάτου καὶ δυνάμεων ἀσωμάτων περιγενομένης, τῶν δαιμόνων λέγω. Καθάπερ γὰρ ἡλίου φανέντος ἐλαύνεται τὸ σκότος, καταδύεται θηρία πρὸς τοὺς οἰκέλους φωλεοὺς, ἀνδροφῶνοι· καὶ λησται καὶ τυμωυρχοὶ πρὸς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀνατρέχουσιν·

οὕτω Πέτρου φανέντος καὶ φωνὴν ἀφέντος, ἡλαύνεται τὸ σκότος τῆς πλάνης, ἀνεχώρει διάβολος, ἑδραπέτευον δαίμονες, ἀνήρητο παθήματα σωμάτων, ἐθεραπεύετο νοσήματα ψυχῶν, ἡλαύνετο κακία πᾶσα, ἀρετὴ πρὸς τὴν γῆν ἐπανήγατο. Καὶ καθάπερ ἐκ ταμιείων βασιλικῶν ἐχόντων χρυσίον καὶ λίθους τίμλους κἂν μικρὸν τις δυνηθῇ ἐξενεγκεῖν τῶν ἀποκειμένων ἐνδόξως ^β, κἂν ἓνα λίθον μόνον, πολλὸν ἐργάζεται τὸν πλοῦτον τῷ κατεχομένῳ ^γ· οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν στομάτων τῶν ἀποστολικῶν· ταμιεῖα γὰρ βασιλικά ἦν τὰ στόματα ἐκείνων θησαυρὸν λαμάτων ἔχοντα ἀποκείμενον· καὶ ἕκαστον ῥῆμα ἐξὶν πολλὴν εἰργάζετο πλοῦτον πνευματικόν. Ἦν τότε ἀληθῶς ἰδεῖν, ὅτι τὰ λόγια Κυρίου ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθων τίμιον πολλύν· ὅπερ γὰρ οὐκ ἠδύναντο χρυσός, οὐδὲ λίθος τίμιος, τοῦτο οἰκοίει τὰ ῥήματα Πέτρου. Πόσα γὰρ τάλαντα χρυσίου τὸν χαλὸν ἐκ γενετῆς διορθώσασθαι ἴσχυον; Ἀλλὰ τὸ ῥῆμα Πέτρου ἴσχυσε τῆς φύσεως ἀνελεῖν ταύτην τὴν πῆρσιν. Εἶπεν, **Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγρειται, καὶ περιπάτει,** καὶ ὁ λόγος ἔργον ἐγένετο. Εἶδες πῶς ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθων τίμιον πολλύν; εἶδες πῶς ταμιεῖα βασιλικά ἦν ἐκείνων τὰ στόματα; Ὅντως ἱατροὶ τῆς οἰκουμένης ἐκεῖνοι, καὶ γεωργοί, καὶ κυβερνήται· ἱατροὶ μὲν, ἐπειδὴ νοσήματα θεράπευον· γεωργοὶ δὲ, ἐπειδὴ τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας κατέσπειρον· κυβερνήται δὲ, ἐπειδὴ τὸ κλυδωνιὸν τῆς πλάνης ἐπασσαν. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν φησι· **Πορευθέντες ἀσθενούντας θεραπεύετε,** ὡς πρὸς ἱατροῦς διαλεγόμενος· ποτὲ δὲ, **Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς θεορρίζειν, ὁ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιδάκατε,** ὡς πρὸς γεωργοὺς διαλεγόμενος· καὶ πάλιν ἀλλαχού· **Ποιήσω ὑμᾶς ἀλῆεις ἀνθρώπων**· καὶ τῷ Πέτρῳ, **Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσθι ζωγρῶν,** ὡς πρὸς κυβερνήτας καὶ ἀλῆεις ὀμῶν· καὶ ἦν ἰδεῖν θαύματα ἐπὶ θαύμασι. Καὶ γὰρ ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα πρὸ δέκα ἡμερῶν εἰς τὸν [461] ὀρόνον ἀνέβη τὸν βασιλικόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη σήμερον πρὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν· ἀνήνεγκεν ὁ Κύριος τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν, καὶ κατήνεγκε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐτερος Κύριος διανέμων τὰ δῶρα ταῦτα· καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κύριός ἐστι, καὶ διενείμαντο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Οὕτω δέκα ἡμέρας εἶχεν ἀνελθὼν ὁ Χριστὸς, καὶ χαρίσματα ἡμῖν ἐπέμψεν πνευματικά, δῶρα τῆς καταλλαγῆς ἐκείνης. Ἴνα γὰρ μηδαὶς ἀμφιβάλλῃ, καὶ διαπορῇ τί ποτε ἄρα ἂν ἀνελθὼν ὁ Χριστὸς ἐποίησεν· ἄρα κατήλλαξε τὸν Πατέρα; ἄρα ἔλεων αὐτὸν εἰργάσατο; βουλόμενος ἡμῖν δηλῶσαι, ὅτι κατήλλαξεν αὐτὸν τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ, τὰ δῶρα τῆς καταλλαγῆς ἐπέμψεν ἡμῖν εὐθέως. Τῶν γὰρ ἐχθρῶν ἐνουμένων καὶ καταλλαγόντων ἀλλήλους, μετὰ τὴν καταλλαγὴν εὐθὺς ἐφῆπονται αἱ τε φιλοτησίαι καὶ δεξιώσεις καὶ τὰ χρηίσματα. Ἐπέμψαμεν τοίνυν ἡμεῖς πίστιν, καὶ ἐλάβομεν ἐκείθεν χαρίσματα· ἐπέμψαμεν ὑπακοήν, καὶ ἐλάβομεν δικαιοσύνην.

^α Αἰν τὴν διδασκαλίαν.

^β Fort. ἐνδοτέρω vel ἐνδομύχως.

^γ Unus τῷ ἐχομένῳ.

γ. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι τῆς καταλλαγῆς τοῦ Θεοῦ δῶρόν ἐστι τὸ δοθῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπὸ τῶν Γραφῶν ὑμᾶς πείσται πειράσσομαι, πρότερον ἀπὸ τοῦ ἐναντίου φανερόν ποιῶν τὸν λόγον, καὶ δεικνύς ὅτι ἀναστέλλει τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, ἐπειδὴν ἡμῶν ὀργίζεται· ἵνα ὅταν πεισθῇς, ὅτι τῆς ὀργῆς αὐτοῦ τεκμήριον τὸ μὴ εἶναι Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἰδῇς πάλιν Πνεῦμα καταπεμπόμενον, μάθῃς ὅτι εἰ μὴ κατηλιγμένη, οὐκ ἂν ἐπεμφε Πνεῦμα ἅγιον. Πόθεν οὖν εἰσόμεθα τοῦτο; Ὁ Ἥλλ' πρεσβύτερος ἀνθρώπος ἦν, τὰ μὲν ἄλλα ἐπεικὴς καὶ σώφρων, παίδων δὲ πονηρίαν οὐκ εἰδώς διορθώσασθαι, ἀλλὰ πέρα τοῦ μέτρου φιλῶν τὰ ἔχοντα. Ἀκούετε ὅσοι παῖδας ἔχετε, ὥστε μεμετρημένην ποιῆσθαι τὴν φιλίαν καὶ τὴν αἰδῶ. Ὁ γὰρ Ἥλλ' ἐντεῦθεν παροξύνας τὸν Θεόν, εἰς ὀργὴν αὐτὸν ἔρριψε τοσαύτην, ὥς ἅπαν αὐτὸν ἀποστραφῆναι τὸ ἔθνος. Δεικνύς τοίνυν ὁ ταῦτα γράψας, ὅτι σφόδρα αὐτοὺς ἀπέστραπτο ὁ Θεός, ἔλεγε· *Ῥῆμα τίμιον ἦν, καὶ οὐκ ἦν ὀρασίς διαστέλλουσα*, τίμιον ἐνταῦθα τὸ σπάνιον λέγων· διὰ γὰρ τούτων ἐδόξασεν, ὅτι τὰ τῆς προφητείας ἐσπάνιζε τότε. Πάλιν θρηγῶν ἄλλος καὶ ἀποδυρόμενος ἐπὶ τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ ἔλεγεν· *Οὐκ ἔστιν ἄρχων, οὐδὲ προφήτης ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ*· καὶ πάλιν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν· *Οὐδέπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον*, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδέπω ἐσταυρώθη, φησιν, οὐκ ἦν Πνεῦμα ἅγιον ἐν τοῖς ἀνθρώποις θοδίν· τὸ γὰρ, ἐσταυρώθη, ἐστὶν *Ἐδοξάσθη*· Εἰ γὰρ καὶ φύσει τὸ πρᾶγμα ἔπνευσι· ἵστον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπὲρ τῶν φιλούμενων ἔγένετο, δόξαν αὐτὸ καλεῖ ὁ Χριστός. Καὶ τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, πρὸ τοῦ σταυροῦ οὐκ ἐδόθη τὸ Πνεῦμα; Ὅτι ἐν ἁμαρτίαις ἦν ἡ οἰκουμένη, ἐν προσκρούσμασι, καὶ ἔχθρᾳ, καὶ ἀτιμίᾳ· οὐδέπω τοῦ ἁμνοῦ προσανεχθέντος τοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἀφροντος τοῦ κόσμου. Ἐπεὶ οὖν οὐδέπω [102] ἦν ὁ Χριστός σταυρωθείς, οὐδέπω ἦν καταλλαγὴ γενομένη· τῆς δὲ καταλλαγῆς μηδέπω γενομένης, εὐκότως οὐδὲ τὸ Πνεῦμα ἐπέμπετο, ὥστε καταλλαγῆς τεκμήριον τὸ Πνεῦμα ἀποσταλῆναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστός φησι· *Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἂν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ἐκεῖνος οὐ μὴ ἔλθῃ*· ἐν μὴ ἀπέλθω, καὶ καταλλάξω τὸν Πατέρα, φησιν, οὐ πέμπω ὑμῖν τὸν παράκλητον. Εἰδότες διὰ πόσων ἀπεδείξαμεν ὑμῖν, ὅτι τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ σημείον ἐστὶ τὸ μὴ εἶναι Πνεῦμα ἅγιον ἐν ἀνθρώποις; *Ῥῆμα τίμιον ἦν, καὶ οὐκ ἦν ὀρασίς διαστέλλουσα*· Οὐκ ἔστι γὰρ ἄρχων οὐδὲ προφήτης ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ· *Οὐδὲ γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον*, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη. *Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἂν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ἐκεῖνος οὐ μὴ ἔλθῃ*. Οὐκ οὖν σημείον ἐστὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι Πνεῦμα ἅγιον. Ὅταν ἰδῇς Πνεῦμα ἅγιον καταπεμπόμενον διψιλῶς, μηδὲν λοιπὸν ἀμφιβάλλῃς περὶ τῆς καταλλαγῆς. Καὶ πῶς, φησιν, ἐστὶ Πνεῦμα ἅγιον νῦν; Τότε μὲν γὰρ καλῶς λέγει, ὅτε σημεῖα ἐγένετο, καὶ νεκροὶ ἠγείροντο, καὶ λεπτοὶ πάντες ἑκαθαίροντο· νῦν δὲ πόθεν δεῖξομεν, ὅτι πάρεστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡμῖν; Μὴ δεῖσιντε· ἀποδείκνυμι γὰρ, ὅτι καὶ νῦν Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶν ἐν ἡμῖν. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Καὶ γὰρ εἰ μὴ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶν ἐν ἡμῖν, πῶς ἂν οὗτοι οἱ κατὰ τὴν ἱερὰν νύκτα ταύτην φωτισθέντες τῶν ἁμαρτιῶν ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίου· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἁμαρτημάτων

ἀπαλλαγῆναι ἀνευ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Ἀκούσατε γοῦν τοῦ Παύλου λέγοντος· *Ἥμεν γὰρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις ποικίλαις· ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλάνθρωπία ἐπεξάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὡς ἐποίησαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ καλὴς γενεσιᾶς, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου· καὶ πάλιν ἄλλαχού· *Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλωλάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὐκ ἐκλείπεται, οὐκ ἀλεστέεται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοιδοροί, οὐκ ἄρπυγες βασιλείαν Θεοῦ* [οὐ] κληρονομήσουσιν. Εἶδες ἅπαντα τὰ εἶδη τῆς κακίας; *Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε*. Πῶς; τοῦτο γὰρ τὸ ζητούμενον, εἰ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν κακίαν ἀπεθέμεθα. Οὐκ οὖν ἀκούσον· *Ἀλλ' ἡγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ἐνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*. Εἶδες ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν κακίαν ἔκπασαν ἐκείνην ἀπήλειψε;*

δ. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ βλασφημοῦντες τοῦ Πνεύματος τὴν ἐξίαν; Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἀφίσιν ἁμαρτήματα, εἰκὴ παραλαμβάνεται εἰς τὸ βάπτισμα· εἰ δὲ ἀφίσιν ἁμαρτήματα, εἰκὴ βλασφημεῖται ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν. Εἰ μὴ Πνεῦμα ἦν ἅγιον, Κύριον Ἰησοῦν εἰπὶν οὐκ ἔδυνάμεθα· Οἷοις γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Εἰ μὴ Πνεῦμα ἦν ἅγιον, τὸν Θεὸν παρακαλεῖσαι οὐκ ἔδυνάμεθα οἱ πιστοί· λέγομεν γὰρ, *Πάτερ ὡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὄσπερ οὖν Κύριον καλεῖσαι οὐκ ἔδυνάμεθα, οὕτως [463] οὐδὲ Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖσαι ἔδυνάμεθα. Πόθεν δὴλον; Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀποστόλου λέγοντος, *Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κράζον, ἀδοῦ ὁ Πατήρ*. Ὄσπερ ὅταν καλέσῃς τὸν Πατέρα, ἀναμνήσῃται, ὅτι τοῦ Πνεύματος τὴν ψυχὴν κινούντος ἠξιώθης τῆς προσηγορίας ἐκείνης. Εἰ μὴ Πνεῦμα ἦν, λόγος σοφίας καὶ γνώσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦν· Ὁ μὲν γὰρ διδοται διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας, ἀλλ' οὐκ ἐκ λόγου γνώσεως. Εἰ μὴ Πνεῦμα ἅγιον ἦν, ποιμένες καὶ διδάσκαλοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦσαν· καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τοῦ Πνεύματος γίνονται, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐν ᾧ ἔθετο ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένας καὶ ἐπισκόπους*. Ὅρξῃ ὅτι καὶ τοῦτο διὰ τοῦ Πνεύματος; Εἰ μὴ Πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ, οὐκ ἂν ὅτε πρὸ μικροῦ ἀνέβη ἐπὶ τὸ ἱερὸν βῆμα τοῦτο, καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἔδωκεν εἰρήνην, καὶ ἐπεφθέγγασθε αὐτῷ κοινῇ πάντες, *Καὶ τῷ Πνεύματι σου*· διὰ τοῦτο οὐκ ἀναβαίνουντι μόνον, οὐδὲ διαλεγόμενῳ πρὸς ὑμᾶς, οὐδὲ εὐχομένῳ ὑπὲρ ὑμῶν ταύτην ἐπιφθέγγεσθε τὴν ῥῆσιν, ἀλλ' ὅταν παρὰ τὴν ἱερὰν ταύτην ἐστίχην τράπεζαν, ὅταν τὴν φρικτὴν ἐκείνην θυσίαν ἀναφέρειν μέλλῃ· ἴσασι γὰρ οἱ μεμνημένοι τοῦ λεγόμενον· οὐ πρότερον ἀπτεταί τῶν προκειμένων, ἕως ἂν ὑμῖν αὐτοὶ ἐπεύξηται τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου χάριν, καὶ ὑμεῖς ἐπιφθέγγεσθε αὐτῷ. *Καὶ τῷ Πνεύματι σου*, διὰ τῆς ἀποκρίσεως αὐτῆς

Atque ut intelligatis reconciliationis Dei donum esse, quod Spiritus sanctus est datus, ex Scripturis id persuadere vobis conabor: ac primum a contrariis probationem rei petam, et ostendam, cum iratus est, eum Spiritus gratiam inhibere: ut cum credideris ejus iræ argumentum esse, quod non adsit Spiritus sanctus, rursusque demissum videris Spiritum, dicas, nisi reconciliatus fuisset, Spiritum sanctum nequaquam illum fuisse missurum. Unde igitur hoc intelligamus? Heli senex vir fuit, alias quidem æquus et probus, sed qui filiorum improbitatem nesciret corrigere, verum ultra modum liberos amaret. Audite quodquot filios habetis, ut amor vestro pudorique modum faciatis: hinc enim Heli cum Deum irritasset, in tantam illum iracundiam impulit, ut totam gentem fuerit aversatus. Itaque ut indicaret is, qui hæc scripsit, Deum illos admodum aversatum esse, dicebat: *Verbum erat pretiosum: et non erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1): pretiosum hoc loco rarum appellans: per hæc enim ostendit rarum fuisse tum donum prophetiæ. Ac rursus lugens alius et lamentans ob iram Dei dicebat, *Et non est in hoc tempore princeps, neque propheta* (Dan. 3. 38); et rursus ait evangelista: *Nondum enim erat Spiritus sanctus: quia Jesus nondum erat glorificatus* (Joan. 7. 39). Quoniam enim nondum fuerat crucifixus, non erat Spiritus sanctus in hominibus datus: illud quippe, *glorificatus*, idem valet, quod crucifixus. Nam etsi res est natura sua ignominiosa, quia tamen eorum causa fiebat quos amabat, gloriam illam Christus appellat. Quare vero, dic queso, ante passionem non est Spiritus datus? Quoniam in peccatis erat orbis terrarum, in offensio-nibus, odio et ignominia, cum nondum oblatus agnus esset, qui mundi tollit peccatum. Quoniam igitur nondum crucifixus fuerat Christus, reconciliatio nondum facta erat: cum vero nondum esset facta reconciliatio, merito neque Spiritus mittebatur, ita ut reconciliatio-nis iudicium Spiritus mitteretur. Propterea dicit etiam Christus, *Expedi vobis, ut ego vadam: si enim non abiero, ille non veniet* (Joan. 16. 7): si non abiero, et Patrem reconciliavero, inquit, Paracletum vobis non mittam. Videtis quam nullus ex locis vobis demonstrarim illud iræ divini signum esse, quod non sit in hominibus Spiritus sanctus? *Verbum erat pretiosum, et visio non erat distinguens* (1. Reg. 3. 1): *Non enim est princeps, neque propheta in tempore isto* (Dan. 3. 38). *Nondum enim erat Spiritus sanctus: quia Jesus nondum erat glorificatus* (Joan. 7. 39). *Expedi vobis, ut ego vadam: si enim ego non abiero, ille non veniet* (Joan. 16. 7). Itaque signum est iræ divini, quod non sit Spiritus sanctus: cum copiose missum videris Spiritum sanctum, nihil de reconciliatio-nis dubites amplius. Verum ubi nunc est Spiritus sanctus? dicit aliquis. Nam tum quidem recte dicit, cum signa fiebant, et mortui suscitabantur, et leprosi omnes mundabantur: jam vero unde planum faciemus adesse nobis Spiritum sanctum? Nolite timere; ostendam enim in nobis esse nunc quoque Spiritum sanctum. Qua tandem ratione? nam si non

esset in nobis Spiritus sanctus, quomodo isti, qui hac sacra nocte illuminati sunt, a peccatis liberari potuissent? Non enim absque Spiritus efficacitate possumus a peccatis liberari, quod quemadmodum doceat Paulus audite. *Eramus enim aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideriis variis: cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti* (Tit. 3. 3-5): et rursus alibi, *Nolite errare: neque fornicarii, neque idololatæ, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (1. Cor. 6. 9-10). Vides omnia genera improbitatis? *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis*. Quo pacto? hoc enim est, quod quoritur, num per Spiritum sanctum nequitiam deposuerimus. Audi ergo: *Sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* (1b. v. 11). Videsne Spiritum sanctum omnem illam improbitatem delevisse?

4. *Hæretici in Spiritum S. blasphemabant.* — Ubi nunc sunt, qui Spiritus majestatem blasphemant? Si enim peccata non dimittit, frustra accipitur in baptismo; si peccata dimittit, frustra blasphemis ab hæreticis incessitur. Si non esset Spiritus sanctus, Dominum Jesum dicere non possemus: *Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto* (1. Cor. 12. 3). Si non esset Spiritus sanctus, Deum orare fideles non possemus: dicimus enim, *Pater noster qui es in caelis* (Matth. 6. 9). Ut igitur Dominum vocare non possemus, sic neque Patrem Deum vocare possemus. Unde id constat? Ex eodem Apostolo, qui ait: *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater* (Galat. 4. 6). Itaque dum Patrem vocas, recordare Spiritu animam commovente illa te fuisse appellatione donatum. Nisi esset Spiritus sanctus, sermo sapientiæ ac scientiæ in Ecclesia non esset: nam *Alti quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii vero sermo scientiæ* (1. Cor. 12. 8). Nisi esset Spiritus sanctus, pastores et doctores in Ecclesia non essent: nam et isti per Spiritum sunt, sicut et Paulus dicit, *In quo vos Spiritus sanctus posuit pastores et episcopos* (Act. 20. 28). Vides hoc quoque per Spiritum fieri? Nisi esset Spiritus sanctus in hoc communi patre ac doctore (a), cum paulo ante sacrum hoc in tribunal ascendit, ac vobis omnibus pacem dedit, non simul omnes acclamassetis, *Et cum Spiritu tuo*: idcirco non cum ascendit tantum, neque cum vos affatur, neque cum pro vobis orat, hac illi voce acclamatis, sed cum huic sacre mensæ assistit, cum tremendum sacrificium est oblaturus: nam quid dicam, norunt qui sunt mysteriis initiati; non prius attingit proposita, quam vobis ipse gratiam fuerit precatus a Domino, vosque illi acclamaveritis: *Et cum Spiritu tuo*, qua responsione vo-

(a) Flavianum episcopum indicat.

bismet ipsis in memoriam revocatis nihil eum præstare, qui adest, neque naturæ humanæ opera esse proposita dona, sed præsentem Spiritus gratiam, et ad omnia advolantem, mysticam illud perficere sacrificium. Licet enim homo sit is, qui adest, Deus est tamen, qui per ipsum operatur. Noli ergo naturam attendere illius, quem cernis, sed gratiam ejus invisibilem considera: nihil humanum est eorum, quæ in hoc sacro geruntur sanctuario. Nisi Spiritus adesset, Ecclesia non consisteret; si vero consistit Ecclesia, dubium non est, quin adsit Spiritus.

Quare nunc signa non fiant. — Cur igitur, dicit aliquis, nunc signa non fiunt? Hic mihi vos animum diligenter attendite: a multis enim et frequenter et semper hanc mihi propositam audio questionem: Quare tum linguis loquebantur omnes qui baptizabantur, jam vero non item? Discamus prius, quid sit loqui linguis, ac deinde causam dicemus. Quid igitur est loqui linguis? Qui baptizabatur, statim lingua loquebatur Indorum, Ægyptiorum, Persarum, Scytharum, Thracum, ac vir unus multas linguas assumebat; et isti nunc si baptizati tum fuissent, statim illos diversis loquentes linguis audiisses. Nam Paulus invenit, ut dicitur, quosdam in Joannis baptismo baptizatos, dixitque ad eos: *Si Spiritum sanctum accepistis credentes? Dicunt illi: Sed neque si Spiritus sanctus est, audivimus* (Act. 19. 2); statimque jussit eos baptizari; *Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis omnes* (Ibid. v. 6). Cur igitur subducta est, et ex hominibus sublata nunc illa gratia? Non quod ignominia nos affliciat Deus, sed quod honorem etiam deferat. Quo tandem pacto? ego dicam. Stolidiores erant tum temporis homines, non ita pridem ab idolis abducti, ac porro crassior et stupidior mens illorum adhuc erat, omnibusque corporalibus intenti erant et addicti, nequedum incorporea illis dona in mentem venerant, neque noverant, quid esset gratia spiritualis, quæque sola fide percipitur: ideoque signa fiebant. Nam ex donis spiritualibus alia quidem invisibilia sunt, et sola fide comprehenduntur: alia vero signum quoddam sensibus objectum exhibent ad faciendam fidem infidelibus. Exempli causa, remissio peccatorum res est spiritualis, invisibile donum est: quomodo enim peccata nostra purgentur, carnis oculis non videmus. Quid ita? Quoniam anima est, quæ purgatur; ac corporis oculis nequaquam cernitur anima. Est igitur spirituale donum quoddam purgatio peccatorum, quæ corporis oculis patere non potest; at variis loqui linguis est illud quidem spiritualis etiam Spiritus operationis: verumtamen sensibus objectum signum præbet, quodque facile ab infidelibus perspicere potest: nam quæ fit intus in anima operatio, invisibilis inquam, per exteriorē linguam, quam audimus, manifestatur et ostenditur. Ideo etiam dicit Paulus: *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem* (1. Cor. 12. 7). Itaque signis equidem non indigeo. Quid ita? Quippe qui absque signi largitione Domino credere didici: nam qui incredulus est, pi-

gnore indiget; ego vero credens pignore minime indigeo, neque signo: sed licet lingua non loquar, a peccatis purgatum esse me scio; at illi tum non credebant, nisi signum accepissent: propterea signa tamquam pignus quoddam fidei, qua credebant, illis dabantur. Itaque non ut fidelibus, sed ut infidelibus dabantur signa, ut fierent fideles: sic etiam ait Paulus, *Signa sunt non fidelibus, sed infidelibus* (1. Cor. 14. 22). Videtisne Deum signorum manifestationem subduxisse, non ut ignominia nos afficeret, sed ut honorem deferret? Nam cum fidem nostram vellet ostendere, quod absque pignoribus aut signis illi credamus, hoc fecit. Siquidem illi, nisi prius signum et pignus accepissent, ei de rebus minime apparentibus non credidissent; at ego etiam sine hoc omnem fidem exhibeo: hæc igitur causa est, cur jam signa non fiant.

5. Voluissem equidem de festivitatis occasione verba facere, ac docere, quid tandem sit Pentecoste, cur in hac festivitate donum Spiritus datum sit, cur in linguis igneis, et cur post decem dies; sed prolixiorē doctrinam esse video: quamobrem, ubi pauca quædam addidero, finem faciam dicendi. Cum complerentur dies Pentecostes, apparuerunt illis dispersitæ linguæ tamquam ignis (Act. 2. 1 et 3): non ignis, sed tamquam ignis, ut nihil sensile de Spiritu sancto suspiceris. Sicut enim ad fluentia Jordanis non columba descendit, sed in specie columba (Luc. 3. 22): ita et hic non ignis, sed in specie ignis: et rursus superius ait: *Tamquam adveniens spiritus vehementis* (Act. 2. 2), non spiritus vehementis, sed tamquam adveniens spiritus vehementis. Cur igitur Ezechiel quidem donum accipit prophetiæ, non in similitudine ignis, sed per librum; apostoli vero per ignem dona recipiunt? Nam de illo quidem ait Scriptura, datum fuisse in ore ejus capitulum libri, et scriptam fuisse querimoniam, et carmen, et væ: et fuisse posteriora et anteriora scripta, et comedisse illud, et factum esse in ore quasi mel dulce (Ezech. 2. 9 et 3. 3). De apostolis vero non ita: sed *Apparuerunt eis linguæ tamquam ignis*. Cur igitur illic liber et literæ, hic vero lingua et ignis? Quod ille quidem abiret insectaturus peccata, calamitatesque Judaicas deploraturus; hi vero peccata orbis terrarum assumpturi exirent: propterea libellum hic accepit, qui futuras calamitates memoriæ suggereret; ignem illi accipiebant, ut orbis terrarum peccata exurerent, et cuncta delerent. Nam quemadmodum si incidat ignis in spinas, illas facile delet omnes: sic et Spiritus gratia peccata hominum absumebat. Verum stupidi Judei, dum hæc fierent, cum illos percelli oportuisset æ tremere, denique largitorem adorare, rursus amentiam suam ostendunt, et Spiritu repletos apostolos ebrietatis accusant. *Isti enim, inquit, musto pleni sunt* (Act. 2. 13). Animadvertite nequitiam hominum, et angelorum probitatem contemplare: nam angeli quidem cum primitiis nostras ascendentes viderent, lætabantur, ac dicebant, *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex*

ἀναμνησκόντες αὐτοὺς ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ὁ παρὼν πράττει, οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἐστὶ φύσεως κατορθώματα τὰ προκείμενα δῶρα, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις παρούσα καὶ πᾶσιν ἐπιπαμένη τὴν μυστικὴν ἐκείνην κατσκευάζει θυσίαν. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ παρὼν, ἀλλ' ὁ Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν δι' αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν πρόσχε τῇ φύσει τοῦ ὀρωμένου, ἀλλ' ἐννόει τὴν χάριν τὴν ἀόρατον. Οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν γινόμενων ἐν τῷ ἱερῷ τοῦτῳ βήματι. Εἰ μὴ Πνεῦμα παρὴν, οὐκ ἂν συνέστη ἡ Ἐκκλησία· εἰ δὲ συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, εὐδὸλον ὅτι τὸ Πνεῦμα πάρεστι.

Τίνος οὖν ἔνεκεν, φησὶ, σημεῖα οὐ γίνονται νῦν; Ἐνταῦθ' αἰ μετὰ ἀκριθείας προσέχετε· παρὰ πολλῶν γὰρ ἀκούω τοῦτο, καὶ συνεχῶς καὶ αἰ ζητούμενον· διὰ τί τότε γλώσσαις ἐλάλουν πάντες οἱ βαπτιζόμενοι, νῦν δὲ οὐκέτι; Μάθωμεν πρότερον τί τὸ λαλεῖν γλώσσαις, καὶ τότε ἐροῦμεν καὶ τὴν αἰτίαν. Τί οὖν ἐστὶ γλώσσαις λαλεῖν; Ὁ βαπτιζόμενος εὐθὺς ἐφθέγγετο τῇ τῶν Ἰνδῶν φωνῇ, τῇ τῶν Αἰγυπτίων, τῇ τῶν Περσῶν, τῇ τῶν Σκυθῶν, τῇ τῶν Θρακίων, καὶ εἰς ἀνθρώπος πολλὰς ἐλάμβανε γλώσσας, καὶ οὗτοι οἱ νῦν εἰ ἦσαν τότε βαπτισθέντες, εὐθὺς ἂν ἤκουσας αὐτῶν διαφοροῖς φθεγγόμενων φωναῖς. Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος, φησὶν, εὐρέ τινας βαπτισθέντας ἐν τῷ βαπτίσματι Ἰωάννου, καὶ λέγει αὐτοῖς· *Εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Λέγουσιν αὐτῷ· ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐστὶ Πνεῦμα ἄγιον, ἠκούσαμεν*· καὶ εὐθὺς ἐκέλευσεν αὐτοὺς βαπτισθῆναι· *Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ ἐλάλουν ἅπαντες γλώσσαις*. Τίνος οὖν χάριν συνεστάλη, καὶ ἀνηρέθη ἐξ ἀνθρώπων ἡ χάρις αὕτη νῦν; Οὐχὶ ἀτιμάζοντος ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ [464] καὶ σφόδρα τιμῶντος. Πῶς; ἐγὼ λέγω. Ἀνοητότερον οἱ ἄνθρωποι διέκειντο τότε, τῶν εἰδῶλων προσφάτως ἀπληγαγμένοι, καὶ παχυτέρα καὶ ἀναισθητοτέρα αὐτῶν ἡ διάνοια ἔτι ἦν, καὶ πρὸς τὰ σωματικὰ πάντα ἐπτόνητο καὶ ἐκσχήμεσαν, καὶ οὐδεμία αὐτοῖς οὐδέπω ἔνοια δωρεῶν ἀσωμάτων ἦν, οὐδὲ εἶδσαν τί ποτὲ ἐστὶ νοητὴ χάρις, καὶ πίπτει μόνῃ θεωρουμένη· διὰ τοῦτο σημεῖα ἐγένετο. Τῶν γὰρ χαρισμάτων τῶν πνευματικῶν τὰ μὲν ἀόρατά ἐστὶ, καὶ πίστει καταλαμβάνεται μόνῃ· τὰ δὲ καὶ αἰσθητὸν ἐνδείκνυται σημεῖον πρὸς τὴν τῶν ἀπίστων πληροφορίαν. Οἷον τι λέγω· ἁμαρτιῶν ἄφεσις νοητὸν ἐστὶ πρᾶγμα, ἀόρατόν ἐστι χάρισμα· πῶς γὰρ καθαίρονται ἡμῶν αἱ ἁμαρτίαι, οὐχ ὀρώμεν τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς. Τί δήποτε; Ὅτι ψυχὴ ἐστὶν ἡ καθαίρομένη· ψυχὴ δὲ ὀφθαλμοῖς σώματος οὐχ ὀράται. Ἡ μὲν οὖν κάθαρσις τῶν ἁμαρτημάτων νοητὴ δωρεὰ τίς ἐστιν ὀφθαλμοῖς οὐ δυναμένη σώματος γενέσθαι φανερά· τὸ δὲ γλώσσαις διαφοροῖς λαλεῖν ἐστὶ μὲν καὶ αὐτὸ νοητῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος· αἰσθητὸν μέντοι παρέχεται τὸ σημεῖον, καὶ τοῖς ἀπίστοις εὐαίσθητον. Τῆς γὰρ ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ γινομένης ἐνεργείας, τῆς ἀόρατον λέγω, ἡ ἑξω γλῶττα ἀκουσμένη φανέρωσίς τίς ἐστὶ καὶ ἑλεγχος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος λέγει· *Ἐκάστῳ δὲ ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*. Ἐγὼ μὲν οὖν νῦν χρεῖαν οὐκ ἔχω σημεῖων. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι καὶ χωρὶς σημεῖου δόσεως πιστεύειν μεμάθηκα τῷ θεσπότη. Ὁ γὰρ ἀπίστων ἐνεχύρου δεῖται· ἐγὼ δὲ πιστεύων οὐ δεῖμαι ἐνεχύρου οὐδὲ σημεῖου· ἀλλὰ κἂν μὴ λαλήσω γλῶσση, οἶδα ὅτι ἐκαθάρθην ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν. Ἐκεῖνοι δὲ τότε οὐκ ἐπίστευον, εἰ μὴ ἔλαβον σημεῖον· διὰ

τοῦτο αὐτοῖς ἐδίδото σημεῖα, ὥσπερ ἐνέχυρον τῆς πίστει· ἥς ἐπίστευον. Ὡστε οὐχ ὡς πιστοῖς, ἀλλ' ὡς ἀπίστοις ἐδίδото τὰ σημεῖα, ἵνα γένωνται πιστοί· οὕτω καὶ Παῦλος φησὶ· *Τὰ σημεῖα οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις*. Ὅρατε, ὅτι οὐχὶ ἀτιμάζοντος ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τιμῶντός ἐστι τὸ συστῆλαι τὴν τῶν σημεῖων ἐπίδειξιν; Βουλόμενος γὰρ δεῖξαι τὴν πίστιν ἡμῶν, ὅτι χωρὶς ἐνεχύρων καὶ σημεῖων αὐτῷ πιστεύομεν, τοῦτο πεποίηκεν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εἰ μὴ ἔλαβον πρῶτον σημεῖον καὶ ἐνέχυρον, οὐκ ἂν αὐτῷ ἐπίστευον περὶ τῶν ἀφανῶν· ἐγὼ δὲ καὶ χωρὶς τούτου πᾶσαν ἐπίδεικνυμι πίστιν· τοῦτο οὖν αἴτιον τοῦ μὴ γίνεσθαι σημεῖα νῦν.

ε'. Ἐβουλόμην καὶ περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς· εἰπεῖν, καὶ δεῖξαι τί ποτὲ ἐστὶ πεντηκοστὴ, καὶ διὰ τί ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ τὸ χάρισμα δίδεται, καὶ διὰ τί ἐν γλώσσαις πυρίναις, καὶ διὰ τί μετὰ δέκα ἡμέρας· ἀλλ' ὁρῶ πρὸς μῆκος τὴν διδασκαλίαν ἐκτεινομένην· διδὼν ὅλγα προσθεῖς καταπαύσω τὸν λόγον. Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὥσει πυρὸς· οὐχὶ πυρὸς, ἀλλ' ὥσει πυρὸς, ἵνα μηδὲν αἰσθητὸν ὑποπτεύσης περὶ τοῦ Πνεύματος. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν Ἰορδανείων ρείθρων οὐχὶ περιστερὰ κατέβη, [465] ἀλλ' ἐν εἶδει περιστερὰς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐχὶ πῦρ, ἀλλ' ἐν εἶδει πυρὸς. Καὶ πάλιν ἀνωτέρω φησὶν· *Ὡσεὶ φερομένης πνοῆς βιαιάς*· οὐχὶ πνοῆς βιαιάς, ἀλλ' ὡς φερομένης πνοῆς βιαιάς. Τίνος δὲ ἔνεκεν ὁ μὲν ἰεζεκιήλ οὐ δι' ὁμοιώσεως πυρὸς λαμβάνει τὸ χάρισμα τῆς προφητείας, ἀλλὰ διὰ βιβλίου, οἱ δὲ ἀπόστολοι διὰ πυρὸς λαμβάνουσι τὰ χαρίσματα; Περὶ μὲν γὰρ ἐκεῖνου φησὶν, ὅτι ἔδωκεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ κεφαλίδι βιβλίου, καὶ ἐγγέγραπται κατάλεγμα καὶ μέλος καὶ οὐαί, καὶ ἦν τὰ ὀπίσω καὶ τὰ ἔμπροσθεν γεγραμμένα· καὶ ἔφαγεν αὐτὸ, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ στόματι ὡς μέλι γλυκάζον. Περὶ δὲ τῶν ἀποστόλων οὐχ οὕτως· ἀλλ' *Ὁφθησαν αὐτοῖς γλῶσσαι ὥσει πυρὸς*. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐκεῖ βιβλίον καὶ γράμματα, ἐνταῦθα δὲ γλῶσσα καὶ πῦρ; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἀπῆε κατηγορήσων ἁμαρτημάτων, καὶ θρηνησων συμφορὰς Ἰουδαϊκάς· οὗτοι δὲ ἐξῆσαν τὰ τῆς οἰκουμένης ἁμαρτήματα δαπανήσαντες· διὰ τοῦτο ἐκεῖνος μὲν γραμματεῖον ἐλάμβανε τῶν μελλουσῶν συμφορῶν ὑπόμνησιν· οὗτοι δὲ πῦρ ἐλάμβανον, ὥστε κατακαῦσαι τὰ τῆς οἰκουμένης ἁμαρτήματα, καὶ ἀφανίσαι πάντα. Καθάπερ γὰρ πῦρ εἰς ἀκάνθους ἐμπίπτων πάσας αὐτὰς ἀφανίζει βραδίως, οὕτω καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἔδαπάνη τῶν ἀνθρώπων τὰς ἁμαρτίας. Ἀλλ' οἱ ἀναίσθητοι Ἰουδαῖοι τούτων γενομένων, δέον καταπεπληγῆαι καὶ τρέμειν καὶ προσκυνεῖν τὸν διδόντα τὴν δωρεάν, πάλιν τὴν οἰκίαν ἄνοιαν· ἐπιδείκνυνται μέθην κατηγοροῦντες τῶν πεπληρωμένων τοῦ Πνεύματος ἀποστόλων· *Οὗτοι γὰρ, φησὶ, γλεῦκος μεμεστωμένοι εἰσίν*. Ἐννόησον ἀγνωμοσύνην ἀνθρώπων, καὶ σκόπησον εὐγνωμοσύνην ἀγγέλων. Οἱ μὲν γὰρ ἀγγελοὶ ὅτε εἶδον τὴν ἀπαρχὴν ἀναγομένην τὴν ἡμετέραν, ἔχαιρον καὶ ἔλεγον· *Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάραθτε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*· αἱ δὲ

* Reg. ἀγνωσται.

ἄνθρωποι ἰδόντες τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν καταβδασάν πρὸς ἡμᾶς λέγουσιν, ὅτι μεθύουσιν οἱ θεξάμενοι τὴν χάριν, καὶ οὐδὲ ἡ ὥρα τοῦ ἔτους αὐτοὺς ἐδυσώπησε· γλεύκος γάρ ἐν ἑαρος ὥρᾳ οὐκ ἂν εὐρεθείη ποτέ· τότε δὲ ἑαρ ἦν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἀφελίσθωσαν· ἡμεῖς δὲ σκοπῶμεν τὴν ἀντίδοσιν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ. Ἐλαβε τὴν ἀπαρχὴν τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ὁ Χριστὸς, καὶ ἀντίδωκεν ἡμῖν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν· καὶ καθάπερ ἐν μακρῷ πολέμῳ γίνεται, ὅταν μάχη λυθῇ, καὶ εἰρήνη γένηται, οἱ πρὸς ἀλλήλους ἀπεχθῶς ἔχοντες ἐνέχυρα καὶ ὅμηρα ἀλλήλοις ἀντιδίδασιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐγένετο φύσεως· ἐπεμψεν αὐτῷ ἐνέχυρα καὶ ὅμηρα τὴν ἀπαρχὴν ἣν ἀνήνεγκεν ὁ Χριστὸς· ἀντέπεμψεν ἡμῖν αὐτὸς ἐνέχυρα καὶ ὅμηρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅτι δὲ ἐνέχυρα καὶ ὅμηρα ἔχομεν, δῆλον ἐνταῦθεν· τὰ γὰρ ἐνέχυρα καὶ ὅμηρα βασιλικοῦ γένους εἶναι χρή· διὰ τοῦτο καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἡμῖν κατεπέμφθη, ὥς τῆς βασιλικωτάτης οὐσίας ἦν· καὶ ὁ παρ' ἡμῖν δὲ ἀνενεχθεί· ἐκ γένους ἦν βασιλικοῦ· ἀπὸ γὰρ τοῦ σπέρματος ἦν Δαυὶδ. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔτι δέδοικα, ὅτι ἡ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἄνω κάθεται· διὰ τοῦτο καὶ ἂν σκώληκά μοι τις εἴπῃ ἀτελεστέον, κἂν πῦρ [466] ἀσθεστον, κἂν ἑτέρας κολάσεις καὶ τιμωρίας, οὐ φοβοῦμαι λαπόν· μᾶλλον δὲ φοβοῦμαι μὲν, οὐκ ἀπογινώσκω δὲ τῆς σωτηρίας τῆς ἑμαυτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ μεγάλα ἀγαθὰ ὁ Θεὸς περὶ τοῦ γένους ἡμῶν ἐδουλεύετο, οὐκ ἂν τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ἔλαβεν ἔνω. Πρὸ τούτου μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν βλέποντες καὶ τὰς ἀσωμάτων ἐννοοῦντες δυνάμεις ἀσφειστέραν τὴν εὐτέλειαν ὁρῶμεν· τὴν ἡμετέραν, ἀπὸ τῆς συγκρίσεως τῶν ἄνω δυνάμεων· νῦν δὲ ὅταν βουλευώμεν τὴν εὐγένειαν ἡμῶν ἰδεῖν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω βλέπομεν, εἰς τὸν ὁρόνον αὐτὸν τὸν βασιλικόν· ἐκεῖ γὰρ ἡ ἐξ ἡμῶν ἀπαρχὴ κάθεται. Οὕτω καὶ ἐλαύφεται ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κρίνων ἡμᾶς. Παρασκευαζώμεθα τοίνυν, ὥστε μὴ τῆς δόξης ἐκείνης ἐκπείσιν· ἤξει γὰρ πάντως καὶ οὐ χρονεῖ ὁ κοινὸς ἡμῶν Δεσπότης· ἤξει στρατόπεδα ἐπαγόμενος, ἀγγέλων τάγματα, ἀρχαγγέλων συμμορίας, μαρτύρων φρατρίας, ἐκκλησιῶν χοροὺς, προφητῶν καὶ ἀποστόλων δῆμους, καὶ ἐν μέσῳ τῶν στρατοπέδων ὅλων ἐκείνων ὁ βασιλεὺς φαινόμενος ἐν ἀρρήτῳ τινι καὶ ἀπράστῳ δόξῃ.

ζ'. Πάντα τοίνυν ποιῶμεν, ὥστε μὴ τῆς δόξης ἐκείνης ἐκπείσιν. Βούλειθε εἶπω καὶ τὰ φοβερά· οὐχ ἵνα λυπήσω, ἀλλ' ἵνα διορθώσωμαι. Τότε πυρὸς ποταμὸς πρὸ τοῦ βήματος ἐκείνου σύρεται· τότε βιβλοὶ ἀνοίγονται· δικαστήριον ἔστι φοβερὸν καὶ φρικτὸν. Διὰ τοῦτο καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ τὰ ὑπομνήματα τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἀναγινώσκειται, καὶ πολλὰ περὶ τῶν βιβλίων τούτων φασὶν οἱ προφῆται. Καὶ ὁ μὲν Μωϋσῆς φησιν· *Εἰ μὲν ἀρχῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄρας· εἰ δὲ μὴ, κἀμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου, ἧς ἔγραψας*· ὁ δὲ Χριστὸς πάλιν πρὸς τοὺς μαθητάς ἔλεγεν· *Ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· καὶ πάλιν ὁ προφήτης Δαυὶδ· *Ἐν τῷ βιβλίῳ σου πάντες γραφήσονται, ἡμέραι πλάσθησονται, καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς*· καὶ πάλιν· *Ἐξαλειφθήσονται ἐκ βιβλίου ζώων, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσιν*. Ὅρᾳς ὅτι οἱ μὲν ἐξαλείφονται, οἱ δὲ ἐγγράφονται· βούλει μαθεῖν, ὅτι

οὐχ οἱ δίκαιοι ἐγγράφονται ἐν ταῖς βίβλοις ἐκείναις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀμαρτήματα ἡμῶν ἐκεῖ ἐγγέγραπται· Ἐορτῆς καιρὸς, μάθωμεν περὶ πραγμάτων δυνάμεων ἀπαλλάξαι ἡμᾶς τῆς κολάσεως· φοβερὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ χρήσιμος καὶ λυσιτελής· ἀπαλλάττει γὰρ τῆς πείρας τῆς διὰ τῶν πραγμάτων· μάθωμεν τοίνυν ὅτι τὰ ἀμαρτήματα ἐγγράφεται, καὶ ὅπερ ἂν ἐνταῦθα φεγεζώμεθα, ἀναφέρεται εὐθέως ἐκεῖ καὶ ἐγγράφεται. Καὶ πόθεν δῆλον τοῦτο· οὐ γὰρ δεῖ ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἀπλῶς ἀποφαινεσθαι. Ὁ Μιχαῖας φησὶ πρὸς Ἰουδαίους· *Ὅθι οἱ παροξύνοντες τὸν Κύριον. Καὶ πῶς, φησὶ, παροξύνετε αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς, Πᾶς ποιῶν ποτηρὸν καλὸς ἐνώπιον Κυρίου. Οἰκετῶν ἀγνωμόνων ῥήματα· καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδόκησεν· ἐν τοῖς διεφθαρμένοις, φησὶν, ἐς τοῖς μὴ δεδουλευκόσιν αὐτῷ. Ἰδοὺ ἡμεῖς ἐφυλάξαμεν τὰ φυλάγματα αὐτοῦ, καὶ μακαρίζομεν ἄλλοτρίους· ἡμεῖς γὰρ, φησὶ, καθ' ἑκάστην δουλεύομεν, [467] καὶ ἑτεροὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύουσι. Τόκαυτα καὶ δοῦλοι πολλάκις περὶ τῶν δεσποτῶν λέγουσιν· ἀλλ' ἀνθρώπων μὲν περὶ ἀνθρώπου λέγειν ταῦτα, οὐχ ὅπως δεῖν, καίπερ ὃν δεῖνόν· τὸ δὲ περὶ τοῦ κοινῶς τῆς οἰκουμένης Δεσπότης ταῦτα φέγγεσθαι, Δεσπότης τοῦ ἐλεήμονος καὶ φιλανθρώπου, πάσης ἂν εἴῃ μερίζον· καταδικάζει καὶ τῆς ἐσχάτης ἔξιον τιμωρίας. Ἄλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐγγράφεται τὰ τοιαῦτα ῥήματα. ἄκουσον τί φησιν ὁ προφήτης· *Ἰδοὺ ταῦτα ἐγγράφεται ἐν βίβλῳ ζώων εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*. Ἐγγράφεται δὲ, οὐκ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀναμνήσῃ τὴν ἡμέραν, ὥσπερ ἐλεγχόν τινα καὶ κατηγοροῦν εἰς μέσον παράγων τὸ βιβλίον. Τάχα κατέσεισα ὑμῶν τὴν διάνοιαν τῷ φόβῳ· οὐχὶ τὴν ὑμετέραν, ἀλλὰ τὴν ἑμαυτοῦ πρότερον. Φέρε οὐκ ἐκλύσω τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τὸν φόβον· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐκλύσω, ἀλλὰ παραμυθήσομαι· μενέτω γὰρ καθαίρων τὴν διάνοιαν ὑμῶν· τὸ δὲ ἀφόρητον αὐτοῦ περιέλωμεν. Πῶς οὖν αὐτὸν δυνησώμεθα περιελθεῖν; Ἄν δείξωμεν, ὅτι οὐκ ἐγγράφεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξαλείφεται ἀμαρτήματα. Ἐν δικαστηρίῳ γὰρ ἅπερ ἂν ἐπὶ ὑπομνημάτων ὁ δικαζόμενος φθέγγηται, πάντως ἐγγράφεται δινηκῶς, καὶ ἐξαλειφθῆναι οὐκ ἐνὶ λαπόν· ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ βιβλίῳ κἂν φθέγγῃ τινὰ πονηρὰ, καὶ βουληθῇ, πάλιν ἐξαλείφεται. Πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τῆς Γραφῆς· *Ἀπόστρεψον γὰρ, φησὶ, τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον*. Οὐδεὶς δὲ ἐξαλείψει τὸ μὴ γεγραμμένον· ὥστε ἐπειδὴ ἐγγεγραμμένα ἦσαν, παρακαλεῖ ἐξαλειφθῆναι. Διδάσκει δὲ καὶ πῶς ἐξαλείφονται ἑτεροὶ τις λέγων· *Ἐλεημοσύναις καὶ πύστιν ἐσθαι ἀποκαθαίρονται αἱ ἀμαρτίαι*. Οὐχὶ ἐξαλείφονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποκαθαίρονται, ὥστε μὴ δὲ λείψανον μένειν τῆς αἰοφῆς. Οὐ τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα δὲ ἐξαλείφεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἃ πρὸ τοῦ λουτροῦ ἐγγέγραπτον ἐξηλείφθη πάντα ἐκεῖνα τῷ τοῦ βαπτίσματος ὕδατι καὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ Παῦλος φησιν, ὅτι *Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ὃ ἦν ἐναντίον ἡμῶν, καὶ αὐτὸ ἥρως ἐκ μέσου προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ*. Εἶδες πῶς ἐξηλείφθη τὸ χειρόγραφον ἐκεῖνο· καὶ οὐκ ἐξηλείφθη μόνον, ἀλλὰ καὶ διεβράβη, τῶν ἡλίων τοῦ*

* Forte ἰσώμεν. Savil. in marg.

† Sic corrigendum fuit, editum cuim fuerat μελίζων. Edit.

‡ Reg. 1, καὶ τῷ τοῦ σταυροῦ.

glorie (Psal. 23. 7) : homines vero descendentes ad nos Spiritus gratiam videntes dicunt ebrios esse qui gratiam receperunt, et ne anni quidem tempestas eos repressit; nam veris tempore reperiri mustum minime potest: atqui tum ver erat. Verum illi quidem relinquantur, nos autem benigni Dei retributionem consideremus. Accepit Christus primitias naturæ nostræ, ac Spiritus gratiam nobis retribuit: et quemadmodum longo in bello sit, cum dirupta pugna fuerit, et confecta pax, qui sibi invicem infensi erant, pignora mutuo sibi dant et obsides: sic et inter Deum et naturam evenit humanam: pro pignoribus et obsidibus ipsa primitias misit quas in cælum tulit Christus: nobis ille Spiritum sanctum pignoris et obsidis loco remisit. Porro nos pignora et obsides habere hinc liquet: nam ex genere regio pignora et obsides esse oportet; idcirco etiam Spiritus sanctus ad nos missus est, ut qui maxime regia sit substantia, quemadmodum et qui a nobis sursum evectus est ex genere fuit ortus regio, quippe qui Davidis esset ex semine. Quamobrem non amplius pertimesco, quandoquidem sursum primitiæ nostræ sedent: idcirco licet immortalem mihi vermem objicias, licet ignem inextinctum, licet alias pœnas ac supplicia, non amplius reformido: imo vero reformido equidem, verumtamen de salute mea non despero. Nisi enim magna in genus nostrum congerere bona statuisset Deus, primitias nostras sursum non assumpsisset. Antea quidem nos suspicientes in cælum, incorporeas illas cogitantes virtutes, vilitatem nostram facta cum superius virtutibus comparatione cernebamur; jam vero cum nobilitatem nostram cernere voluerimus, in cælum suspicimus, ad regium ipsum thronum: illic enim ex nobis sumptæ primitiæ consistunt. Ita quoque veniet e cælis, ut nos judicet Dei Filius: quamobrem parati simus, ne ab illa gloria excidamus. Omnino enim veniet et non tardabit communis Dominus noster; veniet exercitus secum trahens, angelorum agmina, ordines archangelorum, martyrum turmas, justorum choros, prophetarum et apostolorum cœtus, et in medio spiritualium illorum exercituum ineffabili quadam et inexplicabili gloria rex circumdatus apparebit.

6. Omnem igitur operam adhibeamus, ut ab illa gloria non excidamus. Vultis dicam etiam ea, quæ terrorem incutient? non ut tristitiam alferam, sed ut ad meliorem frugem traducam. Tum flumen ignis ante tribunal illud trahitur (Dan. 7. 10), tunc aperiuntur libri, judicium exercetur formidabile ac tremendum: propterea tamquam in judicio vitæ nostræ diaria leguntur et commentarii, et multa de libris istis loquuntur prophætæ. Ac Moses quidem ait: *Si quidem remittis eis peccatum, remitte; sin autem, ne quoque dele de libro quem scripsisti* (Exod. 32. 32). Christus vero rursus ad discipulos dicebat: *In hoc nolite gaudere, quod demonia vobis subjiciuntur: gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cælis* (Luc. 10. 20): et rursus propheta David: *In libro tuo omnes scribentur:*

dies formabuntur; et nemo in eis (Psal. 138. 16): et rursus: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur* (Psal. 68. 29). Vides alios quidem deleri, alios vero inscribi? vis discere non justos modo libris in illis scribi, sed etiam peccata nostra illie esse perscripta? Festivitatis tempus est, discamus ea, quibus possumus a supplicio liberari: terribilis est oratio, sed utilis et fructuosa, siquidem impedit, ne reipsa pœnas experiamur: ergo discamus perscribi peccata, et quidquid hic loquuti fuerimus, illuc statim deferri et perscribi. Unde vero id constat? non enim talia sunt simpliciter affirmanda. Michæas¹ ad Judæos ait: *Vae qui provocatis Dominum Et quomodo, inquit, provocavimus eum? In eo quod vos dicitis: Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini* (Malach. 2. 17). Improborum servorum sunt ista verba, et in iis ipse sibi complacuit: in perditis, inquit, in iis, qui non servierunt ei. *Ecce custo divinus custodias ejus, et beatos dicimus alienos* (Malach. 3. 14. 15). Nos enim, inquit, quotidie servimus, et alii bonis potiuntur. Talia nimirum sarpenumero de dominis servî loquuntur: sed hominem quidem de homine ista dicere non ita grave est, tametsi est grave: de communi vero totius orbis terrarum Domino hæc proferre, de misericordi ac benigno Domino nulla non graviore mulcta, nullo non extremo supplicio vindicandum est. Sed ut intelligas ejusmodi verba perscribi, audi quid dicat propheta: *Ecce scripta sunt hæc in libro viventium in monumentum in conspectu Dei* (Is. 5. 16). Scribuntur autem, non quod Deus in memoriam revocet diem, vel tanquam criminis probandi causa et accusationis firmamentum librum proferat. Fortasse mentem vestram timore concussi; non vestram, sed meam prius. Ago igitur orationem absolvam, vel potius timorem exsolvam: imo vero non exsolvam, sed leniam; volo enim maneat, et mentem vestram purget, sed imminuam illum, ne sit intolerabilis. Quaniam ergo ratione poterimus imminuere? Si non modo perscribi peccata, sed etiam deleri demonstraverimus. Nam in judicio quæcumque dixerit in commentariis perscribenda ille, qui litigat, omnino scribuntur in perpetuum, nec amplius deleri possunt; at in illo libro, licet mala quæpiam dixeris, si vulneris, rursus delentur. Unde hoc liquet? Ex Scriptura. *Averte enim, inquit, faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele* (Psal. 50. 11). At nemo quod scriptum non est, delere potest: itaque quoniam scripta fuerant, deleri precat. Docet autem et alius quidam, quoniam pacto deleantur, ita dicens: *Elemosynæ et fide purgantur peccata* (Prov. 15. 27): non tantum delentur, sed etiam purgantur, sic ut nec ullæ reliquæ maneant delectionis. Neque vero quæ post baptismum scripta sunt, tantum delentur; sed etiam quæ ante lavacrum scripta fuerant, illa omnia baptismi aqua et Christi cruce delentur, sicut et Paulus ait: *Delens, quod adversus nos erat, chiographum, quod erat contrarium nobis: et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci* (Coloss. 2. 14). Vides quo pacto deletum fuerit illud chiographum? no-

¹ Sic omnes, sed est Malachias, non Michæas.

que deletum tantum, sed etiam disruptum est, cum illud crucis clavi consciderint, sic ut inutile redderetur. Verum illa quidem gratia et benignitate virtutis Christi crucifixi cuncta deleta sunt; quæ vero post baptismum commissa sunt, multo indigent studio, ut rursus deleantur; quandoquidem neque secundum est lavacrum, sed lacrymis indigent nostris, penitentia, confessione, elemosyna, precibus, aliisque generibus omnibus pietatis: sic etiam post baptismum delentur peccata, multo cum labore et fatione. Omnem igitur adhibeamus diligentiam, ut ea deleamus ex hoc tempore, et in altera vita subeundis probris ac suppliciis liberemur. Licet enim sexcenta peccata commiserimus, si velimus, has omnes poterimus sarcinas peccatorum deponere. Velimus ergo; multo enim melius est ut, modico hic exantlato labore, inevitabili supplicio liberemur, quam ut ubi hoc per brevi tempore otio ac desidia indulserimus, in pœnas illas æternas incidamus. Sed jam tempus est, ut quæ dicta sunt recenseamus. Objurgavimus eos, qui semel tantum per annum huc veniunt, quod denudatam esse matrem sinant; veterem illis historiam, maledictionem et benedictionem in memoriam revocavimus: de Judaicis festivitibus disseruimus, et qua de causa ter in anno sibi apparere jubeat Deus Judæos: diximus festivitatem esse quovis tempore, Pentecosten, item Pascha, et Epiphaniam: diximus conscientiam puram efficere festivitatem, non dierum temporumque conversionem. Inde digressi sumus ad dona de cælo demissa; recon-

ciliationis hoc indicium esse diximus: ostendimus adesse Spiritum sanctum ex remissione peccatorum, et responsione facta pastori, ex sapientiæ scientiæque sermone, ex ordinationibus, ex mystico sacrificio: diximus obsides mutuos ac pignora nos retinere: causam addidimus, ob quam sublata nunc sunt e medio signa: tremendi postea judicii memoriam renovavimus, ac eorum qui tunc aperiuntur librorum, et quemadmodum omnia peccata nostra perscribantur: ostendimus rursus ea deleri, si velimus. Horum omnium recordamini; si vero fieri non potest ut omnium, sermonis illius de libris omnium loco recordamini, et quæcumque responderitis, tanquam habeatis eum, qui adsit, et ea scribat, ita caute loquimini, ac semper recentem horum verborum memoriam conservate: ut eorum quidem, quorum nomina scripta sunt in libro iustorum, recte factorum numerum augeatis; quorum autem multa inibi peccata sunt scripta, hic ea nemine sciente delentes divulgationem illam effugiamus. Possumus enim, ut ostendimus, adhibito studio, precibus, ac ferventi devotione, quæ scripta sunt, omnia peccata delere. Ille igitur quovis tempore studeamus, ut cum illic abierimus, aliquam obtinere veniam possimus, et omnes inexorabiles pœnas effugere: quibus nos utinam omnes liberatos regnum cælorum obtinere contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE SANCTA PENTECOSTE.

BOMILIA II (a).

1. *Pentecoste metropolis festorum.* — Magna sunt, dilectissimi, nec ulla possunt humana oratione comprehendere, quæ nobis hodierno die a benignissimo Deo impertita sunt dona. Quamobrem omnes communiter gaudeamus, et lætitia exsultantes Dominum nostrum laudemus. Festivitas enim publicusque conventus nobis est dies hodiernus. Nam quemadmodum in quatuor anni tempestatum ac solstitiorum vicissitudine alteri succedit altera: sic nimirum et in Ecclesia Domini festivitas dum festivitati succedit, ad sese mutuo nos transmittunt. Nuper itaque festum Crucis celebravimus, Passionis, Resurrectionis, ac deinde Domini nostri Jesu Christi in cælos Ascensus; hodie tandem ad ipsum culmen honorum proveci sumus, ad ipsam metropolim festorum evasimus, ad fructum ipsum dominicæ promissionis pervenimus. Si enim abiero, inquit, ego alium Paracletum mittam vobis, et non relinquam vos orphanos (Joan. 16. 7). Videtis sollicitudinem? videtis ineffabilem benignitatem? Ante hos dies in cælum ascendit, regium thronum recepit, sedem ad Patris dexteram recuperavit; et hodie nobis sancti Spiritus adventum largitur, ac per ipsum de cælis sexcenta nobis bona suppeditat. Quid enim, quæso, eorum, quibus salus nostra continetur, non

per Spiritum dispensatum est nobis? per ipsum a servitute liberamur, in libertatem vocamur, in adoptionem deducimur, ac denique, ut ita dicam, fingimur, grave fastidumque peccatorum onus deponimus: per Spiritum sanctum sacerdotum cernimus choros, doctorum ordines habemus: ab hoc fonte manant et revelationum donationes, et gratiæ sanitatum; et reliqua omnia, quibus Ecclesia Dei condecorari solet, inde promuntur. Hoc illud est, quod clamat Paulus his verbis. *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens privatim singulis, prout vult* (1 Cor. 12. 11): prout vult, inquit, non prout jubetur: dividens, non divisus; auctorem se præbens, non auctoritati subjectus. Eandem quippe potestatem, quam Patrem habere testatus est, hanc et Spiritui sancto Paulus attribuit. Et quemadmodum de Patre dicit, *Deus vero est, qui operatur omnia in omnibus* (1. Cor. 12. 6): sic de Spiritu sancto, *Hæc omnia, inquit, operatur unus atque idem Spiritus, dividens privatim singulis, prout vult* (Ibid. v. 11). Viden' tu perfectam potestatem? Quorum enim natura est una, haud dubium quia eorum una sit auctoritas: et quorum æqualis honoris est majestas, eorum et virtus ac potestas est una. Per hunc peccatorum remissionem obtinimus: per hunc sordes omnes abstersimus: per hujus donationem et hominibus angeli facti sumus, qui ad gratiam accurrimus, non natura mutati, sed quod multo est mira-

(a) Collata cum Mss. Reg. 1970, 2077, 2030, 2424, 2899, 64 Collb. 2443.

σταυρῷ σχιζάντων αὐτὸ, ὥστε γενέσθαι ἄχρηστον. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τῆς τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ ἰσχύος πάντα ἐξήλειπται· τὰ δὲ μετὰ τὸ βάπτισμα πολλῆς χρείαν ἔχει σπουδῆς, ὥστε ἐξαλειφθῆναι πάλιν. Ἐπειδὴ μὲν ἔστι δευτερον λοιπὸν, ἀλλὰ τῶν θαυρῶν δέχεται τῶν ἡμετέρων, μετανοίας, ἐξομολογήσεως, ἐλεημοσύνης, εὐχῆς, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάτης εὐλαθείας· οὕτω καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα ἐκκαθαίρεται ἁμαρτήματα μετὰ πόνου πολλοῦ καὶ καμάτου. Πᾶσαν τοίνυν ἐπιδειξώμεθα σπουδὴν, ὥστε αὐτὰ ἐξαλείφαι ἐντεῦθεν, καὶ αἰσχύνῃς καὶ τῆς κολάσεως ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐκεῖ. Κἂν γὰρ μυρία ὦμεν ἡμαρτηχότες, ἂν ἐθέλωμεν δυνησώμεθα ἅπαντα ταῦτα ἀποθέσθαι τῶν ἁμαρτημάτων τὰ φορτία. Βουληθώμεν τοίνυν· πολλῷ γὰρ βέλτιον μικρὸν ἐνταῦθα κοπῆσαντα· ἀπαραιτήτου κολάσεως ἀπαλλαγῆναι, [468] ἢ τὸν βραχὺν τοῦτον ῥαθυμήσαντας χρόνον εἰς τὰς ἀθανάτους ἐκείνας ἐμπεσεῖν τιμωρίας. Ὡρα δὲ λοιπὸν ἀναλογίσασθαι τὰ εἰρημένα· ἐπατιμῆσαμεν καὶ δι' ἐνιαυτοῦ μόνον παραγινόμενοις, ὅτι τὴν μητέρα περιορίζοι γυμνουμένην· ἀνεμνήσαντες αὐτοὺς παλαιὰς ἱστορίας, καὶ κατάρας καὶ εὐλογίας· διελέχθημεν περὶ ἑορτῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ τίνος ἕνεκεν τρις τοῦ ἐνιαυτοῦ καλεῖται τοὺς Ἰουδαίους φαίνεσθαι αὐτῷ ὁ Θεός· εἰπομεν ὅτι ἑορτὴ διαπαντός ἐστι καὶ Πεντηκοστή, καὶ Πάσχα, καὶ Ἐπιφάνεια· εἰπομεν ὅτι ἑορτὴν συνειδὸς ποιεῖ καθαρὸν, οὐχ ἡμερῶν καὶ χρόνων περίοδος· μετ' ἐκεῖνον ἐξέθμεν ἐπὶ τὰ δῶρα τὰ ἄνωθεν κατενεχθέντα· εἰπομεν ὅτι καταλλαγῆς ἐστι οὕτως σημεῖον· ἐδείξαμεν ὅτι πάρεστι Πνεῦμα ἅγιον

διὰ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτημάτων, διὰ τῆς ἀποκρίσεως τῆς πρὸς τὸν ποιμένα, διὰ τοῦ λόγου τῆς σοφίας, καὶ τῆς γνώσεως, διὰ τῶν χειροτονιῶν, διὰ τῆς Ουσίας τῆς μυστικῆς· εἰπομεν ὅτι ὁμηρα ἀλλήλων καὶ ἐνέχυρα κατέχομεν· προσεθήκαμεν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὰ σημεῖα ἀνῆρηται νῦν ἐκ τοῦ μέσου· μετὰ ταῦτα ἀνεμνήσαμεν τοῦ φοβεροῦ δικαστηρίου, καὶ τῶν τότε ἀνοιγομένων βιβλίων, καὶ ὅτι πάντα ἡμῶν ἐγγράφεται τὰ ἁμαρτήματα· ἀπεδείξαμεν ὅτι ἐξαλείφεται πάλιν, καὶ ἂν θέλωμεν. Ταῦτα πάντα μέμνησθε· εἰ δὲ μὴ δυνατόν πάντα, ἀντὶ πάντων τοῦ περὶ τῶν βιβλίων μέμνησθε λόγου· καὶ πάντα ὅσα ἂν ἀποκρίνησθε, ὡς ἔχοντες τὸν παρστώτα, καὶ γράφοντα, οὕτω φθέγγεσθε μετὰ ἀσφαλείας, καὶ κατέχετε διαπαντός ἐναγκαζόμενα τῇ μνήμῃ τὸν λόγον τοῦτον· ἵνα οἱ μὲν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν δικαίων ἐγγεγραμμένοι προσθῆτε τοῖς κατορθώμασιν, οἱ δὲ πολλὰ ἔχοντες ἐγγεγραμμένα ἁμαρτημάτων, ἀπαλείψαντες αὐτὰ ἐνταῦθα οὐδενὸς εἰδότος, ἀπαλλαγώμεν τῆς δημοσιεύσεως ἐκείνης. Καὶ γὰρ δυνατόν, καθὼς ἀπεδείξαμεν, διὰ σπουδῆς καὶ προσευχῆς καὶ εὐλαθείας ἐπιτεταμένῃς ἀπαλείψαι τὰ ἐγγεγραμμένα ἁμαρτήματα ἅπαντα. Τοῦτο τοίνυν διὰ παντός σπουδάζωμεν τοῦ χρόνου, ἵνα ἀπειθόντες ἐκεῖ δυνηθώμεν τινος συγγνώμης τυχεῖν, καὶ πάντες ἀπαραιτήτως φυγεῖν κολάσεις· ὥν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπαλλαγέντας καταλειθύναν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ

Ὁμιλία Β΄.

α. Μεγάλα, ἀγαπητοί, καὶ πάντα λόγον ἀνθρώπινον υπερβαίνοντα τὰ σήμερον ἡμῖν δωρηθέντα παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ χαρίσματα· διὰ τοι τοῦτο κοινῇ πάντας χαίρωμεν, καὶ σικριτώντες ἀνυμνήσωμεν τὸν ἡμέτερον Δεσπότην. Ἑορτὴ γὰρ ἡμῖν καὶ πανήγυρις ἡ σήμερον ἡμέρα. Ὡς περὶ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν ὡρῶν καὶ τῶν τροπῶν ἐναλλαγῆς ἑτέρα τὴν ἐτέραν [469] διαδέχεται, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἑορτὴ ἑορτὴν διαδεχόμενη, οὕτως ἡμᾶς εἰς ἀλλήλας παραπέμπουσι. Πρώτῃ μὲν οὖν ἐωρτάσαμεν τὸν σταυρὸν, τὸ πάθος, τὴν ἀνάστασιν, μετὰ ταῦτα τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· σήμερον δὲ λοιπὸν εἰς αὐτὸ τὸ τέλος ὑπηνητήταμεν τῶν ἀγαθῶν, εἰς αὐτὴν τὴν μητρόπολιν ἐρθάσαμεν τῶν ἑορτῶν, εἰς αὐτὸν τὸν καρπὸν παρεγενόμεθα τῆς τοῦ Κυρίου ἐπαγγελίας. Ἐὰν γὰρ ἀπέλθω, φησὶν, ἐγὼ, ἄλλον Παράκλητον πέμψω ὑμῖν, καὶ οὐκ ἀρῶσω ὑμῶς ὀφθαλμοὺς. Εἶδετε κτδεμονίαν; εἶδετε φιλανθρωπίαν ἔρατον; Πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνῆλθεν εἰς οὐρανὸν, τὴν βασιλικὴν ἀνέλαβε θρόνον, τὴν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέδραν ἀπελήφει, καὶ σήμερον ἡμῖν τὴν ἐπιθμίαν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου χαρίζεται, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ μυρία ἡμῖν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἀγαθὰ χορηγεῖ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τῶν συνεχόντων, τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν οὐχὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ψκονόμῃται; διὰ τούτου δουλείας ἀπαλλαττόμεθα, εἰς ἐλευ-

θερίαν καλούμεθα, εἰς υἱοθεσίαν ἀναγόμεθα, καὶ ἄνωθεν, ὡς εἰπεῖν, ἀναπλαττόμεθα, τὸ βαρὺ καὶ δυσώδες τῶν ἁμαρτημάτων φορτίον ἀποτιθέμεθα· διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἱερῶν βλέπομεν χοροὺς, διδασκάλων ἔχομεν τάγματα· ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν πηγῆς καὶ ἀποκαλύψωμεν θωρεαί, καὶ ἱεμάτων χαρίσματα· καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ὅσα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ κοσμεῖν εἰσθεν, ἐντεῦθεν ἔχει τὴν χορηγίαν. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Καθὼς βούλεται, φησὶν, οὐ καθὼς προστάττεται· διαιροῦν, οὐ διαιρούμενον· αὐθεντοῦν, οὐκ αὐθεντία ὑποκείμενον. Τὴν γὰρ αὐτὴν ἐξουσίαν, ἥν περ ἐμαρτύρησε τῷ Πατρὶ, ταύτην καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀνατίθησιν ὁ Παῦλος. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς φησιν· Ὁ δὲ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάντιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶν, ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Εἶδες ἀπρρισιμένην ἐξουσίαν; Ὡς γὰρ ἡ οὐσία μία, δῆλον ὅτι καὶ ἡ αὐθεντία μία· καὶ ὡς ἰσότημος ἡ ἀξία, τούτων καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐξουσία μία. διὰ τούτου τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἁμαρτημάτων εὐράμεθα· διὰ τούτου πᾶσαν κηλὶδα ἀπενιψάμεθα· διὰ τῆς τούτου δωρεᾶς ἐξ ἀνθρώπων ἀγγελιοὶ γεγονόμενοι οἱ τῇ χάριτι προσδραμόντες, οὐ τὴν φύσιν μεταβληθέντες, ἀλλ' ὁ πολλῷ θαυμαστότερόν ἐστι, μένοντες ἐν τῇ φύσει τῇ ἀν-

* Sic omnes mss., melius quam editi πρώτον. Fronto Ducens κοινῇ legisse videtur

† Reg. unus, ἀπερρίψμεθα.

θρωπίνην τὴν τῶν ἀγγέλων πολιτείαν ἐπιδεικνύμεθα. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμις· καὶ καθάπερ τὸ πῦρ τοῦτο τὸ αἰσθητὸν, ἐπειδὴν λάβῃ τὸν πηλὸν τὸν διαλελυμένον, δσπρακὸν ἰσχυρὸν αὐτὸν ἀποδείκνυσιν· οὕτω δὴ καὶ τὸ πῦρ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴν λάβῃ ψυχὴν εὐγνώμονα, καὶν εὐρὴν πηλοῦ μᾶλλον διαλελυμένην, σιδήρου στερέβοτέραν αὐτὴν ἀπεργάζεται· καὶ τὸν πρὸ μικροῦ τῷ βορβόρῳ τῶν ἁμαρτημάτων μεμολυσμένον, ἄθροον τοῦ ἡλίου λαμπρότερον ἀναδείκνυσιν. Καὶ τοῦτο διδάσκων ἡμεῖς [470] μακάριος Παῦλος ἐβόα λέγων· *Μὴ πλατῶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἄρσενόκοιται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὔτε μέθυσοι, οὔτε λοιδόροι, οὔτε ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν.* Καὶ ἀπαριθμησάμενος ἅπαντα ὡς εἰπεῖν τῆς κακίας τὰ εἶδη, καὶ διδάξας, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ὑπεύθυνοι ἁμαρτήμασιν ἀλλότριον τῆς βασιλείας γίνονται, εὐθὺς ἐπήγαγε· *Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε.* Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; εἰπέ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ζητούμενον. *Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησί, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.* Εἶδες τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δύναμιν, ἀγαπητέ; εἶδες ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πᾶσαν τὴν κακίαν ταύτην ἠγάπησε, καὶ τοὺς πρότερον παραδεδομένους ὑπὸ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, ἄθροον εἰς τὴν ἀνωτάτω τιμὴν ἀνήγαγε;

β'. Τίς οὖν ἂν κατ' ἀξίαν ὑδύραιτο καὶ θρηγῆσει τοὺς βλασφημεῖν ἐπιχειροῦντας τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν, οἱ καθάπερ τινὲς μεμνηνότες οὐδὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργεσιῶν τῆς οἰκείας ἀγνωμοσύνης ἀποσχέσθαι ἀνέχονται, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἅπαντα πράττειν τολμῶσιν, ἀλλοτριοῦντες αὐτὸ, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἦκον, τῆς δεσποτικῆς ἀξίας, καὶ εἰς τὴν τῶν κτισμάτων τάξιν κατὰγειν ἐπιχειροῦσιν; Οὐς ἐδουλόμην ἐρέσθαι, τίνος ἕνεκεν, ὡ οὔτοι, τοσοῦτον πῶλεμον κατὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀξίας ἐπιδείκνυσθε; μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, καὶ οὐδὲ εἰς ἔννοιαν λαβεῖν βούλοσθε τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος τοῖς μαθηταῖς εἰρημένα; *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.* Εἶδες ὁμῶς τὴν ἀξίαν; εἶδες συμφωνίαν ἀπηκριβωμένην; εἶδες τῆς Τριάδος τὸ ἀδιαίρετον; μὴ που διαφορά, ἢ ἐναλλαγή, ἢ ὑφαίσεις; Ἴτι τοῖς τοῦ Δεσπότη ῥήμασιν ὑμεῖς ἐπιδιατάσσεσθαι τολμάτε; ἢ οὐκ ἴστε, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, εἰ καὶ τίς ποτε ἐπιχειρήσειεν, ἢ εἰς τοσαύτην ἐξέλθαι τολμᾷ, ὥστε προσθεῖναι τι τοῖς παρὰ τοῦ βασιλέως γράμμασιν, ἢ ἀφελείν, τοῦ ὁμογενοῦς ἡμῖν καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνούντος. τὴν ἐσχάτην ὑφίσταται δίκην, καὶ οὐδὲν αὐτὸν τῆς τιμωρίας ἐξελέσθαι δύνησεται; Εἰ τοίνυν ἐπ' ἀνθρώπου τοσοῦτος ὁ κίνδυνος, ποῖα γένοιτο ἂν ποτε συγγνώμη τοῖς τοσαύτην ἀπνοσίαν ἐπιδείκνυμένοις, καὶ τὰ παρὰ τοῦ κοινου Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένα παραφθείρειν ἐπιχειροῦσι, καὶ οὐδὲ Παῦλον τοῦ τὸν Χριστὸν ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα ἀκούειν βουλομένων, λαμπρὰ τῇ φωνῇ βοῶντος καὶ λέγοντος· *Ὁφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν;* Εἰ τοίνυν οὕτε ὀφθαλμοὶ εἶδεν, οὕτε οὐς ἤκουσε, οὕτε καρδία

εἶδεν, ἢ ἡτοίμασεν τὴν γνώσιν τῶν ἡτοιμασμένων τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, πόθεν ἡμεῖς, ὦ μακάριε Παῦλε, τοῦτων τὴν γνώσιν σχεῖν δύναμεθα; Μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ ἀκοῦσθαι αὐτοῦ καὶ τοῦτο δηλοῦντος· ἐπήγαγε γοῦν λέγων· *Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ.* Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἐστὶ· ἀλλ' ἵνα διείξῃ καὶ τῆς δυνάμεως τὸ μέγεθος, καὶ ὡς τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, φησί· *Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.* Εἶτα βουλόμενος; ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων ἀκριβεστέραν ἡμῖν ἐνθεῖναι τὴν διδασκαλίαν, ἐπήγαγε· *Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.* Εἶδες διδασκαλίαν ἀπρητισμένην; Ὡς περ, φησί, τὰ ἐν διανοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου οὐχ οἶόν τε ἑτερόν τινα εἶδέναι, ἀλλ' αὐτὸς μόνος οἶδε τὰ ἑαυτοῦ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ὃ μέγιστον καὶ σφόδρα ἱκανὸν δεῖξαι αὐτοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν. Παράδειγμα γὰρ παρήγαγε μονοουχὶ λέγων, μὴ οἶόν τε τινα τῶν ἀνθρώπων τὰ ἐν διανοίᾳ αὐτοῦ ἀγνοῆσαι ποτε. Ὡς περ οὖν τοῦτο οὐ δύνατον, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας, φησὶν, ἐπίσταται Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλ' οὐκ οἶδα πῶς οὐδὲ ταῦτα λέγων ὁ μακάριος οὗτος καθικνεῖται τῶν διὰ τὴν οἰκείαν πρόληψιν κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας τοσοῦτον [471] ἐπιδείκνυμένων πῶλεμον κατὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀξίας, καὶ τὸ ἦκον εἰς αὐτοὺς ἀλλοτριούντων αὐτὸ τῆς δεσποτικῆς ἀξίας, καὶ καταγόντων εἰς τὴν τῶν δημιουργημάτων εὐτέλειαν. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκείνοι φιλονεικῶς διακινεῖται, ἀπειναντίας ἱστάμενοι τοῖς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς εἰρημέτιος, ἡμεῖς τὰ θεῖα διδάγματα ὡς χρυσοὺς ἀνθρῶν κατενεχθέντας δεχόμενοι, τὴν προσήκουσαν δοξολογίαν ἀναπέμφωμεν, μετὰ τῆς ὁρθῆς πίστεως καὶ τῆς ἀληθείας τὴν ἀκριβεῖαν ἐπιδεικνύμενοι. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐπιχειροῦντας ἐναντία τοῖς παρὰ τοῦ Πνεύματος εἰρημένοις διδάσκειν, ἱκανὰ τὰ εἰρημένα· ἀναγκαῖον δὲ εἰπεῖν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, τίνος ἕνεκεν ἡμῖν τὸ αἴτιον τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν οὐκ εὐθέως μετὰ τὴν αὐτοῦ ἄνοδον κεχάρισται ὁ Κύριος· ἀλλ' ἀφήκεν ὀλίγας πρότερον ἐνδιαιτῆσαι ἡμέρας, καὶ καθ' ἑαυτοὺς γενέσθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ τότε τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν κατέπεμψε. Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῇ οὐδὲ τοῦτο γεγέννηται. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος οὐχ ὁμοίως τὰ ἐν χερσὶ θαυμάζοντες ἀγαθὰ, οὐδὲ κατ' ἀξίαν τιμῶντας ἐκεῖνα, ἅπερ ἂν ἡδέα καὶ μεγάλα καταφανῇ, ἂν μὴ καὶ τῶν ἐναντίων ἢ εἰσόδος παρεισέλθῃ· οἷόν τι λέγω· δεῖ γὰρ αὐτὸ σαφέστερον εἰπεῖν· ὁ ὑγιαίνων καὶ εὐεκτῶν τὸ σῶμα οὐκ αἰσθάνεται, οὐδὲ ἀκριβῶς εἶδέναι δύναται, ὅσα αὐτῷ ἀγαθὰ ἢ ὑγεία ἐχαρίζετο, εἰ μὴ καὶ τῆς νόσου πεῖραν λάβῃ τῆς ἀσθενείας παρεισέλθουσης· καὶ ὁ τὴν ἡμέραν πάλιν βλέπων οὐχ ὁμοίως θαυμάζει τὸ φῶς, ἐὰν μὴ καὶ τὸ τῆς νυκτὸς σκότος διαδέξηται. Καὶ γὰρ ἡ τῶν ἐναντίων πεῖρα διδάσκαλος ἀεὶ γίνεται σαφῆς ἐκείνων, ὧν πρότερον ἐν ἀπολαύσει τυγχάνοντες ἤμεν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τότε, ἐπειδὴ μυρίων ἦσαν ἀγαθῶν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἀπολαύσαντες,

bilius, in natura permanentes humana angelorum conversationem exhibemus. Tanta siquidem virtus est Spiritus sancti. Et quemadmodum ignis iste, qui sensu percipitur, ubi molle lutum ceperit, rigidam illud testam efficit: sic nimirum et ignis Spiritus cum animam probam occupavit, licet eam luto molliorem receperit, ferro duriorum illam reddit; etenim eum qui paulo ante peccatorum fæce pollutus erat, continuo sole ipso efficit clariorem. Atque hoc illud est, quod beatus nos docebat Paulus, cum clamaret, ac diceret, *Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (1. Cor. 6. 9. 10). Et cum omnia ferme improbitatis genera enumerasset, eosque qui se his peccatis obstrinxerint, alienos fieri a regno Dei docuisset, continuo subiicit, *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis* (Ib. v. 11). Quo pacto, quæ ratione? dic, quæso: hoc enim illud est quod queritur. *In nomine Domini Jesu Christi, inquit, et in Spiritu Dei nostri* (Ibid.). Vides virtutem Spiritus sancti, carissime? vides ut omnem hanc iniquitatem Spiritus sanctus deleverit, eosque qui prius a peccatis suis proditi erant, subito ad summos honores evexerit?

2. *Adversus Pneumatomachos.* — Quis ergo pro merito lugeat ac deploret eos, qui blasphemias Spiritus sancti appetunt majestatem ac numen, qui tamquam furiosi quidam et amentes ne beneficiorum quidem magnitudine ab hac sua ingrati animi improbitate revocantur; imo adversus propriam ipsorum salutem omnia machinari non verentur, atque a Domini majestate dejectum, quantum in ipsis est, in creaturarum redigere ordinem moluntur? Quos equidem lubeus sic interrogaverim: Quid tandem causæ est, heus vos, cur bellum tam acerbum adversus Spiritus majestatem indictum habeatis, vel potius adversus vestram ipsorum salutem? neque vobis in mentem venire patiamini, quæ discipulis a Salvatore sunt dicta? *Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. 28. 19). Vides æqualem honore majestatem? vides concordiam exacte descriptam? vides ut indivisa sit Trinitas? num uspiam discrimen aut immutatio imminutione? Quid vos Domini verbis nova quædam mandata adjungere audetis? an vero nescitis in negotiis etiam humanis si quis forte conatus sit, aut eo sit progressus audaciæ, ut a rege missis literis quidquam adjiciat detractave, qui ejusdem alioquin est generis nobiscum, ejusdemque consors naturæ, solere illum extremo supplicio mulctari, nullaque posse ratione a merita pœna vindicari? Quod si tantum in hominis negotiis periculum imminet, quam tandem veniam obtinebunt, qui usque eo prosiliunt arrogantia, ut quæ a communi Salvatore nostro sunt dicta, corrumpere moliantur, neque Paulum, qui loquentem in se Christum habet, audire dignetur clara voce clamantem ac dicentem, *Oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum*

(1. Cor. 2. 9)? Si ergo neque oculus vidit, neque auris audivit, neque cor capere potuit cognitionem bonorum, quæ ipsum diligentibus sunt parata, unde, quæso, fieri poterit, o beate Paule, ut nos eorum cognitionem assequamur? Exspecta paulisper: tum tu illum ipsum audies hoc dicentem. Itaque adjecit dicens: *Nobis autem revelavit Deus per spiritum suum* (Ibid. v. 10): neque vero hic substituit; sed ut potentia magnitudinem indicaret, et quo pacto ejusdem sit substantia etque Pater et Filius: *Spiritus enim, inquit, omnia scrutatur, etiam profunda Dei* (Ibid.). Deinde cum exemplis humanis accuratiorem doctrinam inserere animis nostris vellet, adjecit: *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei* (Ib. v. 11). Vides eximiam perfectamque doctrinam? Quemadmodum, inquit, ea, quæ in mente sunt hominis, fieri nequit ut alter noverit, sed ipse res suas novit solus: sic et quæ Dei sunt nullus novit nisi Spiritus Dei, quod maximum est valdeque idoneum ad ostendendam Spiritus dignitatem. Exemplum enim attulit, quasi hoc innueret: Fieri non potest, ut quis hominum ea, quæ in sua mente sunt, umquam ignoret. Ut igitur fieri hoc non potest, sic et ea quæ Dei sunt tam exacte Spiritus sanctus novit. Sed negari non potest, quin his etiam verbis beatus iste illos tangat, qui ob anticipatam suam opinionem cum salutis suæ detrimento tantum bellum Spiritus dignitati se iudixisse declarant, quantumque situm in ipsis est, eum supremi dominatus dignitate privant, atque ad creaturarum dejiciunt vilitatem. Verumtamen licet illi contentionis studio ducti Scripturæ sacræ verbis adversarios sese opponant, nos divina documenta velut oracula de cælo missa suscipientes, debitas laudes offeramus, et cum recta fide etiam veritatis exactam cognitionem præ nobis feramus. Atque ad eos quidem revincendos, qui ea, quæ Spiritus sancti responsis contraria sunt, docere non dubitant, sufficiunt ea quæ dicta sunt; verum enim vero cujus rei gratia tantorum causam bonorum non statim post suam in cælos ascensionem Dominus sit largitus, sed paucos dies prius siverit expectare, ac solos manere discipulos domi, tum deinde Spiritus gratiam demiserit, operæ pretium facturi videmur, si dilectioni vestræ referamus: non enim temere, neque sine causa factum est illud. Nam quoniam genus humanum vidit non tanto in pretio habere quæ sunt in manibus bona, neque pro dignitate ea colere, quæ jucunda simul et magna videantur, nisi etiam contrariorum occursum irrepperit; exempli causa (dicendum enim est apertius), qui sano est ac vegeto corpore, neque sentit, neque scire potest exacte, quanta illi sanitas bona largiretur, nisi infirmitate obrepente morbum etiam fuerit expertus: et qui diem rursus aspicit, lumen tanti non facit, nisi etiam noctis tenebras persenserit. Etenim contrariorum experientia iustitiam nos aperte docet, qualia sint ea, quibus antea fruebamur. Idcirco nimirum tum quoque, quandoquidem præsentem illo sexcentis bonis discipuli potiti erant, et

quod cum illo versati fuissent, dies jucundissime transigebant. Omnes enim incolæ Palestine tamquam ad luminaria quadam oculos suos ad eorum ora convertebant, quando et mortuos ad vitam revocabant, et leprosos mundabant, dæmones expellebant, morbos curabant, aliaque multa miracula edebant: quoniam igitur ita illustres erant et celebres, propterea ad tempus eos permisit ab ejus virtute sejungi, cujus auxilio nitebantur: ut cum eo fuissent destituti, tum quantum illis ejus bonitatis præsentia prodesset, edicerent, et cum prætoriorum bonorum magnitudinem perspexissent, majori cum studio Paracleti donationem exciperent. Etenim illos incoerentes consolatus est, et propter magistri discessum lugentes ac tristitia repletos suæ lucis radiis illustravit, prope jacentes erexit, incoeroris caliginem discussit, et anxietatem omnem depulit. Quandoquidem namque dominicam vocem audierant, *Euntes docete omnes gentes* (Matth. 28. 19): dubitabant autem deinceps et ignorabant, quo proficisci quemque oporteret, et in quam orbis terrarum regione verbum Dei prædicare; in specie linguarum Spiritus sanctus advenit, singulis orbis terrarum regiones docendas distribuit, atque imperitæ linguæ opera tamquam in tabula eorum fidei commissi magistratus ac magisterii leges descripsit.

Cur in specie linguarum Spiritus. — Propterea in specie linguarum Spiritus advenit: neque idcirco tantum, sed ut veteris etiam historiæ memoriam nobis refricaret. Cum enim olim homines superbia elati turrim extruere voluerint, quæ ad cælum usque pertingeret, et invecta divisione linguarum pravam illorum coitionem et concordiam dissipavit Deus (Gen. 11): idcirco nunc quoque in specie ignearum linguarum ad eos advolat Spiritus sanctus, ut per illum orbem terrarum divisum conjungat. Et accidit res nova simul ac mira: ut enim tum antiquius linguæ terrarum orbem diviserunt, et malam concordiam in dissidium converterunt: ita nunc quoque terrarum orbem linguæ copularunt, et quæ dissidebant in concordiam reduxerunt. Itaque in specie linguarum idcirco advenit: tamquam ignis autem linguæ erant, quod sylvescentes in nobis peccatorum spinæ succrevissent. Nam quemadmodum terra fertilis ac pinguis, si minime colatur, magnam spinarum sylvam profundit: sic et natura nostra, quæ a Creatore suo bona est condita, et ad virtutis fruges idonea, eo quod neque pietatis aratrum neque cognitionis Dei semen excepsisset, quasi spinas quasdam et aliam inutilem sylvam impietatem produxit. Et quemadmodum sæpe propter spinarum multitudinem, ac malorum graminum terræ facies ne apparet quidem: sic et animæ nostræ nobilitas puritasque minime apparebat, quousque naturæ humanæ agricola venisset, et ipsam immisso Spiritus igne perpurgasset, atque, ut ad excipiendum cæleste semen idonea redderetur, effecisset.

3. Tanta sunt, hisque multo plura, quæ nobis hujus diei beneficio bona obvenierunt. Quæ cum ita

sint, oro obtestorque vos, pro dignitate congestorum in nos bonorum, festum nos quoque celebremus, non januam¹ coronantes, sed animas comentes; non forum tapetibus exornantes, sed animam splendidam virtutis amictu reddentes, ut hoc pacto possimus et Spiritus gratiam suscipere, et fructus inde pullulantes decerpere.

Qui sint fructus Spiritus sancti. — Quis porro ille fructus est Spiritus? Audiamus Paulum dicentem: *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax* (Gal. 5. 22). Vide quanta sit accuratio in verbis, quanta in doctrina convenientia: præmisit caritatem, tum deinceps ea quæ consequuntur commemoravit: radicem fixit, ac deinde fructum indicavit; fundamentum jecit, ac deinde ædificium imposituit; a fonte initium duxit, et mox ad fluvios devenit. Non enim fieri potest, ut gaudii materia nos commoveat, priusquam aliorum prosperitatem nostram ducamus, et proximi bonæ propria reputemus; hæc vero non aliunde promanare queunt quam quod caritatis vis prævaluerit, atque dominatus. Caritis radix est et fons materque cunctorum bonorum: etenim tamquam radix sexcentos virtutum ramos germinat, quasi fons multos latices profundit, et ut mater gremio suo ad se confugientes arte complectitur. Quod quidem cum beatus Paulus probe nosset, fructum Spiritus eam appellavit: alibi vero tantam detulit ei prærogativam, ut eam legis plenitudinem appellavit: *Plenitudo* enim, inquit, *legis est caritas* (Rom. 13. 10). Enimvero ipse omnium Dominus tamquam descriptionem sufficientem et fide dignum specimen, ut quis se ipsius discipulum probaret, non aliud quam quod a caritate petitur, nobis proposuit, cum dixit: *In hoc cognoscet omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem* (Joan. 13. 35). Quamobrem ad ipsam, quæso, confugiamus omnes, eique adhæreamus, et cum ipsa festivitatem hanc excipiamus. Ubi enim caritas, animæ cessant defectus; ubi caritas², alieni a ratione mentis insultus sedati sunt. *Caritas*, inquit, *non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa* (1. Cor. 13. 4. 5): caritas malum proximo non infert; ubi caritas dominatur, nusquam Cain cernitur, qui fratrem occidat. Tolle fontem invidiæ, et malorum omnium flumen sustulisti; excinde radicem, et fructum simul excidisti. Hæc vero eo dicuntur a me, quod de iis qui invident, magis sim sollicitus, quam de iis quibus invidetur. Illi enim sunt, qui maximam faciunt jacturam, multamque sibi perniciem invehunt; nam illis quidem quibus invidetur, illud, si quidem velint, materiam affert coronarum, quod invidiam patiantur. Ac vide, quæso, quo pacto justus Abel celebretur laudibus, et in dies præconiis effertur, quod cædis causa celebris nominis occasionem attulerit. Atque hic quidem post obitum etiam per sanguinem audacter loquitur, et clara voce parricidam accusat (Gen. 4. 10): ille autem superstes videlicet

¹ Reg., urbem.

² Reg., Ubi caritas, inde expulstis acerbam invidiæ spiculum. Ubi regnat caritas, etc.

καὶ ἀπὸ τοῦ συνδιατρίβειν αὐτῷ ἐν πολλῇ ἡσάν εὐ-
 ημερίᾳ· καὶ γὰρ οἱ τὴν Παλαιστίνην ἅπαντες οἰκοῦν-
 τες, ὥσπερ εἰς φωστῆράς [472] τινὰς οὕτως εἰς τὰ
 οὐρανῶν ἐνέβλεπον πρόσωπα· ἐπειδὴ καὶ νεκροὺς ἀν-
 ἴπτων, καὶ λεπρῶς ἐκάθαιρον, δαίμονας ἤλαιον, καὶ
 νοσήματα ἐθεράπευσον, καὶ ἕτερα πολλὰ ἐπεδείκνυντο
 θαύματα· ἐπεὶ οὖν οὕτως ἦσαν περιδλεπτοὶ καὶ περι-
 φανεῖς, διὰ τοῦτο συνεχώρησεν αὐτοὺς πρὸς ὀλίγον
 χωρισθῆναι· τῆς τοῦ συμμαχοῦντος δυνάμεως, ἵνα ὅταν
 ἐν ἐρημίᾳ γένωνται, μάθωσιν ἡλίκων αὐτοῖς ἐχαρίζετο
 ἡ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος παρουσία, καὶ εἰς αἵσθησιν
 ἰλθόντες τῶν παρελθόντων ἀγαθῶν μετὰ μείζονος
 τῆς προθυμίας ὑποδέξωνται καὶ τὴν τοῦ Παρακλήτου
 ἰωρεάν. Καὶ γὰρ ἀθυμοῦντας αὐτοὺς παρεκάλεσε,
 καὶ διὰ τὸν τοῦ διδασκάλου χωρισμὸν συγγαζόντας
 καὶ κατηφέας πεπληρωμένους διὰ τοῦ οἰκείου φωτός
 κατηγύασε, καὶ κειμένους σχεδὸν ἀνέστησε, καὶ τῆς
 ἀθυμίας τὸ νέφος διεσκέδασε, καὶ τὴν ἀπορίαν ἔλυσεν.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν ἀκούσαντες τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς,
Πορευθέντες μωθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· ἡ πό-
 ρουν δὲ λοιπὸν καὶ ἡγνύουν, ὅποι δεῖ ἕκαστον τραπή-
 ναι, καὶ πρὸς ποῖον δεῖ κλίμα τῆς οἰκουμένης κηρύ-
 ξαι τὸν λόγον, ἔρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἶδει
 γλωσσῶν, ἐκάστῳ μερίζον τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην
 διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώτ-
 τος καθάπερ δέλτῳ τινὶ γνωρίζον ἐκαστῷ τῆς ἐμπι-
 στευθείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον.

Διὰ τοῦτο ἐν εἶδει γλωσσῶν τὸ Πνεῦμα παρεγέ-
 νετο· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ παλαιὰς
 ἡμᾶς ὑπομνήσῃ ὑποθέσεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ παλαιὸν
 εἰς ἀπόνοιαν ἐξοκειλάντες οἱ ἄνθρωποι πύργον ἡβου-
 λήθησαν κατασκευάσαι· ἕως τοῦ οὐρανοῦ φθάνοντα,
 καὶ διὰ τῆς τῶν γλωσσῶν διαιρέσεως διείλεν αὐτῶν
 τὴν κακὴν συμφωνίαν· διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐν εἰσοῇ
 γλωσσῶν πυρίνῳ ἐφίπταται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, ἵνα διαιρεθῶσιν τὴν οἰκουμένην διὰ τοῦτου
 συνάψῃ. Καὶ ἐγένετο πρᾶγμα καινὸν καὶ παράδοξον·
 ὥσπερ γὰρ τότε τὸ παλαιὸν γλώσσαις τὴν οἰκουμένην
 κατέτεμον, καὶ τὴν κακὴν συμφωνίαν εἰς διαίρεσιν
 ἔγαγον· οὕτω καὶ νῦν γλώσσαις τὴν οἰκουμένην συν-
 ἵψαν, καὶ τὰ διεστώτα εἰς ὁμόνοιαν συνῆγαγον. Ἐν
 εἶδει μὲν οὖν γλωσσῶν διὰ τοῦτο, ὥστε πυρὸς δὲ
 γλώσσαις διὰ τὴν ἐν ἡμῖν ὀλομανήσαντα τῆς ἀμαρτίας
 ἕκασταν. Καθάπερ γὰρ γῆ, ὅταν λιπαρὰ καὶ πῶν
 οὕσα τυγχάνῃ, μὴ γεωργῆται δὲ, πολλὴν ἐπιδείκνυ-
 ται τῶν ἀκανθῶν τὴν φορὰν· οὕτω δὲ καὶ ἡ φύσις ἡ
 ἡμετέρα, καλὴ οὕσα διὰ τὸν παραγαγόντα, καὶ πρὸς
 τὸν τῆς ἀρετῆς καρπὸν ἐπιτηδεύει· ἔχουσα, διὰ τὸ μὴ
 ἐξίστασθαι τὸ τῆς εὐσεβείας ἄροτρον, μηδὲ τὸν τῆς
 ὁσιγνωσίας σπόρον, καθάπερ ἀκάνθας τινὰς καὶ ἐτέ-
 ραν ἀχρηστον ὤλην τὴν ἀσέβειαν ἀπεγύννησε. Καὶ ὅν
 τρέπον τῆς γῆς τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν
 ἀκανθῶν καὶ τῶν πανηρῶν βοτανῶν πολλάκις οὐ φαί-
 νεται· οὕτω καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ τὸ καθαρὸν τῆς ψυ-
 χῆς τῆς ἡμετέρας οὐ διεδείκνυντο, ἕως ὅτε παραγενό-
 μενος ὁ γεωργὸς τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης, καὶ
 τὸ πῦρ ἐπαφείς τοῦ Πνεύματος, ἐκάθηρέ τε αὐτήν,
 καὶ πρὸς τὸ δέξασθαι τὸν σπόρον τὸν οὐράνιον ἐπιτη-
 δεῖν γενέσθαι παρεσκεύασε.

γ'. Τοσαῦτα ἡμῖν καὶ τούτων πλεονα διὰ τὴν παρ-
 οῦσαν ἡμέραν ὑπῆρχε τὰ ἀγαθὰ. Διὸ παρακαλῶ πρὸς

ἀξίαν τῶν δωρημένων ἡμῖν ἀγαθῶν, καὶ ἡμεῖς ἐορ-
 τάσωμεν, [473] οὐ τὴν πόλιν ἢ στεφανοῦντες, ἀλλὰ
 τὰς ψυχὰς καλλωπίζοντες· οὐ κοσμοῦντες τὴν ἀγορὰν
 παραπετάσμασιν, ἀλλὰ φαιδρύνοντες τὴν ψυχὴν τοῖς
 τῆς ἀρετῆς περιβολαίοις, ἵνα οὕτω δυνηθῶμεν καὶ τοῦ
 Πνεύματος τὴν χάριν ὑποδέξασθαι, καὶ τοὺς ἐντεῦ-
 θεν καρποὺς ἀποδέξασθαι.

Τίς δὲ ἐστὶν ὁ καρπὸς τοῦ Πνεύματος; Ἀκούσω-
 μεν Παύλου λέγοντος· *Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος*
φῆσιν, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη. Ὅρα λέξεως
 ἀκρίβειαν, διδασκαλίας ἀκολουθίαν· προέταξε τὴν
 ἀγάπην, καὶ τότε τῶν ἐξῆς ἐμνημόνευσεν· ἔθηκε τὴν
 ρίζαν, καὶ τότε τὸν καρπὸν ὑπέδειξε· κατέβαλε τὸν
 θεμέλιον, καὶ τότε τὴν οἰκοδομὴν ἐπήγαγεν· ἀπὸ τῆς
 πηγῆς ἤρξατο, καὶ τότε ἤλθεν ἐπὶ τοὺς ποταμούςς.
 Οὐδὲ γὰρ πρότερον ἢ τῆς χαρᾶς ἐπισεισθῆναι ὑπόθεσις
 δύναται, ἂν μὴ πρότερον ἑαυτῶν εἶναι νομίσωμεν
 τὴν ἑτέρων εὐημερίαν, καὶ οἰκεία τὰ τοῦ πλησίον
 ἀγαθὰ λογισώμεθα· ταῦτα δὲ οὐκ ἂν ποτε ἐξ ἑτέρου
 φανεῖται τινός, ἂν μὴ τῆς ἀγάπης ὑπερβάλῃ ἡ τυραν-
 νίς. Ἡ ἀγάπη ρίζα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ ἐστὶν ἀπάν-
 των τῶν ἀγαθῶν. Καὶ γὰρ ὡς ρίζα μυρίους τοὺς
 κλάδους τῆς ἀρετῆς ἀναδίδωσι, καὶ ὡς πηγὴ πολλὰ
 τίκτει τὰ νάματα, καὶ ὡς μήτηρ εἶσω τῶν ἑαυτῆς
 κόλπων περιφύγει τοὺς εἰς αὐτὴν καταφεύγοντας.
 Ὁ δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος συνιδὼν, καρπὸν αὐτῇ
 τοῦ Πνεύματος ἐκάλεσεν· ἀλλαχοῦ δὲ τοσοῦτον αὐτῇ
 τὸ προτέρημα ἐχαρίσατο, ὥς καὶ πλήρωμα αὐτῇ τοῦ
 νόμου προσειπεῖν· *Πλήρωμα γὰρ νόμου, φῆσιν, ἡ*
ἀγάπη. Ὁ μέντοι τῶν ἀπάντων Δεσπότης καὶ ὅρον
 ἀρκοῦντα καὶ χαρακτηρὰ ἀξιόπιστον, εἰς τὸ φανῆναι
 τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, οὐχ ἑτερόν τινα, ἢ τὸν ἀπὸ τῆς
 ἀγάπης ἡμῖν προεβάλετο εἰπὼν· *Ἐν τούτῳ γνώ-*
σονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην
ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. Διὸ, παρακαλῶ, ἐπ' αὐτὴν κατα-
 φύγωμεν ἅπαντες, καὶ ταύτῃ περιπλακώμεν, καὶ
 μετ' αὐτῆς τὴν ἑορτὴν ταύτην ὑποδεξώμεθα· ὅπου
 γὰρ ἀγάπη ἢ, ἀργεῖ τῆς ψυχῆς τὰ ἐλαττώματα· ὅπου
 ἀγάπη, τὰ ἄλογα τῆς διανοίας σκιρτήματα πέπτουται.
 Ἡ ἀγάπη, φῆσιν, οὐ περιπερεύεται, οὐ φουσιούται,
 οὐκ ἀσχημονεῖ. Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ
 ἐργάζεται· ὅπου ἀγάπη πολιτεύεται, οὐδαμοῦ Κάιν
 φονεύων τὸν ἀδελφόν. Ἄνελε τοῦ φθόνου τὴν πηγὴν,
 καὶ ἀνείλες τῶν κακῶν ἀπάντων τὸν ποταμὸν· ἀπό-
 τεμε τὴν ρίζαν, καὶ συνανείλες τὸν καρπὸν. Ταῦτα
 δὲ λέγω τῶν φθονούντων κηδόμενος μᾶλλον ἢ τῶν
 φθονομένων· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μάλιστα εἰσιν οἱ τὰ
 μέγιστα ζημιούμενοι, καὶ πολλὴν ἑαυτοῖς τὸν βλεθρον
 ἐπάγοντες· ἐπεὶ γὰρ οἱ τοῖς φθονοῦμένοις καὶ στε-
 φάνῳ ὑπόθεσις ἐστὶν, εἰ βούλονται, τὸ φθονεῖσθαι.
 Καὶ ὅρα ὅμοι πῶς Ἄβελ ὁ δίκαιος ᾄδεται, καὶ καθ'
 ἐκαστὴν ἀνακηρύττεται τὴν ἡμέραν, καὶ ἡ τῆς σφα-
 γῆς ὑπόθεσις εὐδοσίας αὐτῷ γέγονεν ἀφορμῇ. Καὶ
 ὁ μὲν καὶ μετὰ τὴν τελευταίην διὰ τοῦ αἵματος παρρη-
 σιάζεται, καὶ λαμπρὰ τῇ φωνῇ κατηγορεῖ τοῦ μαι-

^a Reg. τὴν πόλιν.

^b Reg. ὅπου ἀγάπη, ἐκεῖ τὸ πικρὸν καὶ ὠμὸν ἀπελήλυθε
 τοῦ φθόνου κέντρον. Ὅπου ἀγάπη πολιτεύεται.

φόνου· ὁ δὲ δῆθεν περιγενόμενος τὸν καρπὸν τῶν ἔργων διὰ τῆς ἀντιδόσεως τῶν ἔργων ἀπέλαβε, καὶ στένων καὶ τρέμων διῆγεν ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ δὲ ἀνηρημένος καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κείμενος μετὰ τὴν τελευτὴν πλείονα [474] τὴν παρῥησίαν ἐπεδείκνυτο. Καὶ καθάπερ ἐκείνον ἡ ἁμαρτία καὶ ζῶντα τῶν νεκρῶν ἀθλιώτερον διάγειν παρῥησίασεν· οὕτω τοῦτον ἡ ἀρετὴ, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν πλέον διαλάμπειν ἐποίησε. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἵνα μείζονα καὶ ἐνταῦθα κάκει τὴν παρῥησίαν κτησώμεθα, ἵνα πλείονα τὴν εὐφροσύνην τὴν ἀπὸ τῆς ἑορτῆς καρπασώμεθα, πάντα μὲν τὰ ῥυπαρὰ τῆς ψυχῆς περιέλωμεν ἐνδύματα, μάλιστα τοῦ φθόνου τὸ περιβόλαιον ἀποδυσώμεθα. Ἐὰν γὰρ μυρία κατορθοῦν δόξωμεν, πάντων ἐκπεσώμεθα, τῆς πικρᾶς ἡμῖν καὶ ὠμῆς ταύτης ἐνοχλοῦσθαι λύμεθ· ὅν πάντας ἡμᾶς διαφυγεῖν γένοιτο, καὶ

μάλιστα τοὺς τήμερον διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ χάριτος, τὸ παλαιὸν τῶν ἁμαρτημάτων ἐνδυμα ἀποθεμένους, καὶ πρὸς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἀντιλάμπειν δυναμένους. Ὑμεῖς μὲν οὖν, παρακαλῶ, οἱ σήμερον εἰς τὴν υἱοθεσίαν ἐγγραφέντες, οἱ τὸ λαμπρὸν τοῦτο περιβόλαιον ἐνδυσάμενοι, πάσῃ φυλακῇ τὴν φαιδρότητα ἐν ᾗ νῦν ἐστε διατηρήσατε, πανταχόθεν ἀποτειχίσαντες τῷ διαβόλῳ τὴν εἰσοδὸν, ἵνα δαψιλεστέρας ἀπολαύσαντες τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, καρποφορήσαι δυναθῇτε ἐν τριάκοντα, καὶ ἐν ἐξήκοντα, καὶ ἐν ἑκατὸν, καὶ μετὰ παρῥησίας ἀπαντῆσαι ἀξιωθεῖητε τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν, ὅταν παραγίνεσθαι μέλλῃ, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ διανέμειν τοῖς μετ' ἀρετῆς τὸν παρόντα βίον διανύσασιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

operum fructum per operum mercedem recepit, et gemens tremensque vitam in terris traduxit. At hic interfectus et jacens in terra, post obitum etiam majore cum fiducia loquendi facultatem ostentabat. Et quemadmodum illum sic afficiebat peccatum, ut etiamnum vivens infelicius mortuis vitam degeret: sic et istum post mortem etiam virtus illustriorem reddidit. Quocirca nos quoque ut majorem et hic et illic fiduciam nobis conciliemus, ut ampliorem ex hac festivitate lætitiā decerpamus, omnia quidem animæ sordida vestimenta rejiciamus, præcipue vero nos invidiæ veste spoliemus. Licet enim sexcentorum recte factorum meritum cumulassemus, si nobis hæc acerba tetraque lues negotium facessat, in nihilum cuncta recident. Faxit Deus ut ejus nos omnes expertes simus, atque illi maxime qui hodierna die

per gratiam lavacri veterem peccatorum amictum abjecerunt, et ipsius solis radiis æmulum jam possunt lumen effundere. Vos igitur hortor, qui hodie in adoptionem transcripti estis, qui splendidum hunc amictum induistis, omni custodia, quo nunc præditi estis, splendorem conservate, atque omni ex parte diabolo aditum intercludite, ut copiosiori Spiritu gratia percepta fructificare possitis unum triginta, et unum sexaginta, et unum centum: ut efficiamini digni qui cum fiducia Regi cælorum occurratis, cum venturus fuerit, omnique sermone sublimiora bona distributurus illis, qui præsentem vitam cum virtute transegerint, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potestas nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen

IN PAULI ENCOMIA ADMONITIO.

Has de beati Pauli laudibus conciones memorare videtur Chrysostomus supra in homilia De Kalendis, ubi sic habet sub initium T. I, p. 698 : Πρώτην γοῦν ἡμῶν ἐγκωμιαζόντων τὸν μακάριον Παῦλον, οὕτως ἐσκιρτήσατε, ὥς αὐτὸν δρῶντες παρόντα... καὶ ἐβουλόμην μὲν εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν καταβῆναι καὶ τήμερον, ἀλλὰ πρὸς ἕτερα κατεπειγόντα ἡμῖν ὁ λόγος ὤρμηται, τὰ σήμερον ὑπὸ τῆς πόλεως ἀπάτης ἀμαρτηθέντα. Τοὺς γὰρ ἀκούοντας τῶν ἐγκωμίων Παύλου, πρότερον τῆς ἀρετῆς τοῦ Παύλου ζηλωτὰς εἶναι χρὴ, καὶ τοιαύτης ἀκροάσεως ἀξιῶς. Id est, *Nuper igitur cum beatum Paulum encomiis celebraremus, ita exultavistis, quasi ipsum præsentem vidissetis... Volebam autem in idem quoque argumentum hodie descendere : sed ad alia quædam, quæ magis urgent, oratio nostra provehitur, in quibus a tota hodie civitate peccatur. Eos enim qui encomia Pauli audire cupiunt, prius virtutis Pauli æmulos esse oportet, et hujusmodi concione dignos.* Hic vides conciones tum jam habitas, tum post habendas memorari, quarum ὑποθεσις et argumentum erant encomia Pauli. Et tamen Hermantius opinatus est, illud Pauli encomium in homilia De Kalendis memoratum haberi in homilia De petitione filiorum Zebedæi, num. 3, ubi obiter Pauli laudes attingit Chrysostomus. Tillemontius vero, rejecta Hermantii opinione, putat homiliam in concione De Kalendis memoratam eam esse, cui titulus, *Quales ducendæ sint uxores*, ubi Paulus identidem laudatur. Verum, ut ex superius allatis verbis liquidum est, non agitur ibi de laudibus Pauli, quas concionibus suis, cujuslibet tandem argumenti sint, passim obiterque interserit Chrysostomus, quod sæpissime sane contingit ; sed de concionibus plurimis, quarum argumentum erant encomia Pauli : *ad eandem*, inquit, *rursus hypothesin descendere volebam* ; [475] hoc est, rursus de Pauli laudibus concionari volebam : quo quid aliud, quæso, indicari possit, quam homiliæ de Paulo apostolo, de quibus nunc agimus ?

Ut certum est has conciones Antiochiæ habitas fuisse ; nam id aperte indicat Chrysostomus homilia quarta de Pauli laudibus, ubi de templo Apollinis in suburbio Daphnes a fulmine tacto verba facit : ita de anno, quo hæc concionatus est, nihil vel certum vel admodum probabile statui potest. Si staret calculus Tillemontii, quo homiliam de Kalendis refert in annum 387, hinc notam anni eruere liceret. Etenim, ut ante diximus, homilia illa De Kalendis post aliquam ex his septem de Paulo concionibus habita fuisse videtur, eamque cæteræ postea de Paulo homiliæ subsecutæ sunt. Verum illa Tillemontii computatio vel levissimo, vel potius nullo nititur argumento, ut in Monito ad eam De Kalendis homiliam probatum est. Hoc unum expiscari possumus, cum homilia illa Kalendis Januarii habita fuerit, ex concionibus in Paulum eas, quæ homiliam de Kalendis præcessere, ante Januarium ; eas vero quæ subsecutæ sunt, post Kalendas Januarii dictas fuisse.

Restat ut de Aniano, sive Anniano, qui homilias hasce Latine interpretatus est, pauca dicamus. Hanc esse Celedensem illum diaconum Pelagianum, qui Diospolitanae synodo interfuit, librosque pro asserenda Pelagiana hæresi scripsit, minime dubitamus, quod luculenter probavit Joannes Garnerius, Dissert. 1, post Marium Mercatorem, cap. 7. Pro hac quippe opinione pugnant documenta omnia : nimirum epistola, quam subjicimus, ad Evangelium illum, Pelagianæ sectæ presbyterum ; altera item epistola ejus ad Orontium episcopum, Pelagiano errori addictum, eaque de causa et sede pulsum, quæ epistola infra Commentario S. Joannis Chrysostomi in Matthæum præfigitur, quia octo priores ejusdem Commentarii homiliæ ab ipso Aniano Latine conversæ sunt, ut in eadem Epistola dicitur. Hinc odiosa Manichæorum Traducianorumque nomina, quibus S. Augustinum, etsi non nomet, et Catholicos gratiæ Christi defensores appellat. Denique ex ipsis Anniani verbis, eum has conciones Latine ideo transtulisse arguitur, quod putaret Pelagiano tuendo errori opportunas. « Quod quidem opus, inquit, eo esse apud te amabilius debet et gratius, quod de sanctarum Scripturarum luce rutilans, clarissimi sideris vice noctem Manichæi erroris exagitat. Quantum vero nobis consolationis exoritur, cum cernimus tam erudito tamque illustri Orientis magistro eam, quam in nobis Traducianus oppugnat, astrui veritatem, quam certe beatus Joannes, ut in omnibus libris suis, ita hic quoque ab omni munitam latere custodit, armat, accendit, ut videatur non tam præsentem informasse discipulos, quam nobis contra veræ fidei oppugnationem auxilia præparasse. Quantus enim ille adversus necessitatem, quantus pro libero surgit arbitrio ; quam nostrorum libris ubique concinens, voluntatis jure servato divinæ gratiæ præsidia commendat... Primo beatum Paulum libello et omnibus præferendo sanctis, et angelis conferendo. Secundo, ex virtutibus ejus atque sententiis bonum asserendo naturæ, etc. » Quæ sane verba, etsi Pelagianum circa interiorem Christi gratiam errorem non aperte præ se ferant (solebant quippe Pelagiani callide fucatisque verbis virus hæresis suæ oblegere). tamen quod illi contra Augustinum et Catholicos perpetuo occinebant : nempe illos necessitatem inferre

voluntati, et liberum arbitrium tollere, hic expressum videmus; ita ut nihil subsit dubii, quin hic ipse sit Anianus qui pro Pelagiana hæresi inter primipilares dimicabat.

Interpretatio ejus Latina, quam edimus, nec inelegans est, nec accurratione caret : fateorque me in paucos priscae illius vetustatis interpretes incidisse qui diligentius verterent. In nonnullis tamen locis sensum non est assecutus Anianus; quod ubi accidit, in margine, vera substituta interpretatione, monere non neglexi. Neque uspiam deprehendi illum, ut Pelagianæ faveret hæresi, sensum alio detorsisse. Ejus epistolam hic subjungimus.

DOMINO SANCTO EVANGELIO, PRESBYTERO,

ANIANUS SALUTEM.

Recenti experimento didici, quam sint utilia obsequentibus Imperia bonorum, qui rectiore quadam ingredienti benignitatis via, beneficia deferunt sub specie jussionis. Quid enim mihi jucundius, quid fructuosius imperare potuisti, quam ut ex beati viri sancti Joannis operibus in nostram linguam [478] aliqua transferrem, id est, VII ejusdem libellos, quibus super Pauli apostoli laudibus in Ecclesia aliquando disseruit? In quo mihi, etsi in sermone peregrino admodum rudi, plus evenit tamen voluptatis et commodi, quam laboris. Secutum est enim ut cum, dum tibi vertere conor e Græco, pressius ipse combiberem, pleniusque tam insignis doctrinæ veritate perfruerer, maxime cum ubique dives Ingenium in materia locupletiore versetur. Beatus enim hic Paulus exprimitur, non fucatæ alicujus laudis adumbratus coloribus, sed inviolabili virtutum suarum veritate formatus, quem tam integre ubique, tam solide, nunc ex magnitudine operum, nunc ex illuminatione dietorum, modo ex consilio vario, modo ex dispensationum profundo, tum ex tolerantia passionum, tum ex claritate signorum eximius laudator asseruit, ut eum non depinxisset solum, verum quasi ad præbendum rursus perfectionis exemplum resuscitasse quo laudatissimo videatur. Nam cum ab aliis cæterorum merita laudantur, usitatum quiddam solet atque exile resonare, et velut in superficie circumvagante sermone, virtutes ipsæ nominibus magis suis ad commemorationem videntur venire, quam rebus. Beatus vero Joannes Paulum altius intuendo, dilucideque in medium proferendo, ipsas mihi videtur inspexisse venas ac medullas expressisse virtutum. Quæ ita omnes in ista laudatione vivunt, et ita floribus suis decorantur et fructibus, ut eas prope non minus ab hoc sublimiter explicatas, quam ab apostolo fortasse miremur. Quod quidem opus eo esse apud te amabilius debet et grātius, quod de sanctarum Scripturarum luce rutilans, clarissimi sideris vice, noctem Manichæi erroris exagitat. Quantum vero nobis consolationis exoritur, cum cernimus, tam erudito tamque illustri Orientis magistro, eam, quam in nobis Traducianus oppugnat, astrui veritatem, quam certe beatus Joannes, ut in omnibus libris suis, ita hic quoque ab omni munitam latere custodit, armat, accendit, ut videatur non tam præsentem informasse discipulos, quam nobis contra veræ fidei oppugnationem auxilia præparasse. Quantus enim ille adversus necessitatem, quantus pro libero surgit arbitrio, quam nostrorum libris ubique concinens, voluntatis jure servato divinæ gratiæ præsidia commendat, quam contra omnium vitiorum tenebras, quam pro cunctarum speculo virtutum splendidissimum vas electionis opponit! Primo beatum Paulum libello et omnibus præferendo sanctis, et angelis conferendo. Secundo, ex virtutibus ejus atque sentiis bonum asserendo naturæ. Tertio, charitatem ejus pro cunctorum salute ferventissimam comprobando. Quarto de vocatione ejus et confirmata ubique ab ipso Evangelii veritate dicendo. Quinto, de passionibus ejus et dispensationum varietatibus disserendo. Sexto, solvendo omnes illas quæstiones, quibus Traducianus innitens, beatum Paulum vitiorum obfuscatione commaculat, ut scilicet fidelibus suis apostolico exemplo peccata conciliet. Septimo, ignem zeli ejus in Christo et ante honorem quoque apostolatus fervorem docendi supra cæteros effereudo, ut satis liquido clareat extinctam esse peccandi necessitatem, quam adversus Manichæos et doctrina apostoli depræliatur et vita. Verum nos in tam egregii interpretatione operis, etsi nihil ut puto de sensuum veritate, non tamen parum de eloquii venustate perdidimus, splendorem tam nobilis styli et elocutionum gratiam exprimere non valentes : sed ne sic quidem te istud imperasse poeniteat. Neque enim verendum tibi est ne forte asperitate translationis offensus, lectionis hujus careas voluptate, cum quidquid nobis ex cultu defuit ornatuque verborum, id totum illius, quem transtulimus, magnifica inventa compensent. Est enim sanctus Joannes tam clarus totus ac fulgidus, ut facile possit sententiarum suarum lumine etiam inter nostri sermonis nubila coruscare.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ ΠΑΥΛΟΝ.

Ὁμιλία α'.

Ὅτι ἂν τις ἀμάρτοιο λειμῶνα ἀρετῶν καὶ παράδει-
σον πνευματικὸν καλέσας τὴν Παύλου ψυχὴν· οὕτω
[477] πολὺ μὲν ἦν οἱ τῇ χάριτι, ἀξίαν δὲ τῆς χάριτος
ἐπεδείκνυτο τῆς ψυχῆς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ γὰρ
σκεῦος ἐκλογῆς γέγονε, καὶ καλῶς ἐαυτὸν ἐξεκάθηρε,
δαψιλῆς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξεχύθη εἰς αὐτὸν δωρεά.
Ὅθεν ἡμῖν καὶ τοὺς θαυμαστοὺς ἔτεκε ποταμοὺς, οὐ
κατὰ τὴν τοῦ παραδείσου πηγὴν τέσσαρας μόνους,
ἀλλὰ πολλῶ πλείους καθ' ἑκάστην ρέοντας τὴν ἡμέ-
ραν, οὐ τὴν γῆν ἄρδοντας, ἀλλὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων
ψυχὰς εἰς καρπογονίαν ἀρετῆς διεγείροντας. Τίς οὖν
ἀρκέσει λόγος τοῖς τούτου κατορθώμασιν; ἢ ποία
δυνήσεται γλῶσσα ἐφικέσθαι τῶν ἐγκωμίων ἐκείνου;
Ὅταν γὰρ ἅπαντα τὰ ἐν ἀνθρώποις καλὰ συλλαβοῦσα
ἔχη ψυχὴ μία, καὶ πάντα μεθ' ὑπερβολῆς, οὐ μόνον
δὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἀγγέλων, πῶς
περιεσόμεθα τοῦ μεγέθους τῶν ἐγκωμίων; Οὐ μὴν
εἰς τοῦτο σιγήσομεν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ, καὶ δι' αὐτὸ μὲν
οὖν τοῦτο μάλιστα ἐρούμεν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐγκω-
μίου μέγιστον εἶδος, τὸ νικᾶν τῶν κατορθωμάτων τὸ
μέγεθος μετὰ πάσης περιουσίας τοῦ λόγου τὴν εὐκο-
λίαν, καὶ ἡ ἥττα μυρίων τροπαίων ἐστὶν ἡμῖν λαμ-
πρότερα. Πόθεν οὖν εὐχαίρον εἴη ἂν ἄψασθαι τῶν
ἐγκωμίων; Πόθεν ἄλλοθεν, ἢ ἀπ' αὐτοῦ τούτου πρι-
του, τοῦ δεῖξαι τὰ ἀπάντων ἔχοντα ἀγαθὰ; Εἴτε γὰρ
προφῆται ἐπεδείξαντό τι γενναῖον, εἴτε πατριάρχαι,
εἴτε δίκαιοι, εἴτε ἀπόστολοι, εἴτε μάρτυρες, πάντα
ταῦτα ὁμοῦ συλλαδὼν ἔχει μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς
μεθ' ὅσης οὐδεὶς ἐκείνων, ὅπερ ἕκαστος εἶχε καλὸν,
ἐκέκτητο. Σκόπει δέ· Προσῆνεγκεν Ἀβελ θυσίαν, καὶ
ἐντεῦθεν ἀνακηρύττεται· ἀλλ' ἐν τὴν Παύλου θυσίαν
εἰς μέσον ἀγάγῃς, τοσοῦτον δείκνυται βελτίων ἐκεί-
νης, ὅσον τῆς γῆς ὁ οὐρανός. Ποίαν οὖν βούλεσθε
εἶπω; οὐδὲ γὰρ μία μόνον ἐστὶ. Καὶ γὰρ ἐαυτὸν καθ'
ἑκάστην κατέθευεν ἡμέραν, καὶ ταύτην πάλιν διπλὴν
ἐποίει τὴν προσφορὰν· τοῦτο μὲν καθ' ἑκάστην ἡμέ-
ραν ἀπονήσκων, τοῦτο δὲ τὴν νέκρωσιν ἐν τῷ σώ-
ματι αὐτοῦ περιφέρων. Καὶ γὰρ πρὸς κινδύνους διηνε-
κῶς παρετάττετο, καὶ ἐσφάττετο τῇ προαιρέσει, καὶ
τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν οὕτως ἐνέκρωσεν, ὥς τῶν σφα-
γιαζομένων ἱερειῶν μηδὲν ἕλαττον διακείσθαι, ἀλλὰ
καὶ πολλῶ πλεον. Οὐδὲ γὰρ βούς καὶ πρόβατα προσ-
έφερεν, ἀλλ' ἐαυτὸν διπλῇ καθ' ἑκάστην ἐσφαγίαζε
τὴν ἡμέραν. Διὸ καὶ ἐθάρρυσεν εἰπεῖν, Ἐγὼ γὰρ
ἤρῃ σπένδομαι, σπονδὴν ἐαυτοῦ τὸ αἷμα καλέσας.

Ὅ μὴν ἠρκέσθη ταῖς θυσίαις ταύταις, ἀλλ' ἐπειδὴ

καλῶς ἐαυτὸν καθιέρωσε, καὶ τὴν οἰκουμένην προ-
ῆνεγκε, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ Ἑλλάδα καὶ βάρ-
βαρον, καὶ πᾶσαν ἀπαξικλῶς ὅσην ἡλῖος ἐφορᾷ γῆν,
ταύτην, καθάπερ ὑπόπτερός τις γενόμενος, ἐπῆλθε
πᾶσαν, οὐχ ἀπλῶς ὁδοιπορῶν, ἀλλὰ τὰς ἀκάνθας
τῶν ἀμαρτημάτων ἀνασπῶν, καὶ τὸν λόγον τῆς εὐσε-
θείας κατασπείρων, τὴν πλάνην ἀπελαύνων, τὴν ἀλή-
θειαν ἐπανάγων, ἐξ ἀνθρώπων ἀγγέλους ποιῶν, μῦ-
λον δὲ ἀπὸ δαιμόνων ἀγγέλους τοὺς ἀνθρώπους. Διὸ καὶ
μέλλων ἀπιέναι μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρῶτας καὶ τὰ πν-
κνὰ ταῦτα τρόπαια, παραμυθούμενος τοὺς μαθητάς,
[478] ἔλεγεν· *Εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ
λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγ-
χαίρω πάντιν ὑμῖν· διὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε καὶ
συγχαίρετέ μοι.* Τί τοίνυν γένοιτο ἂν τῆς θυσίας
ταύτης ἴσον, ἢ τὴν μάκαιραν τοῦ Πνεύματος σπα-
σάμενος ἔθυσεν, ἢ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ προσήγαγε
τῷ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν; Ἀλλ' ἀνηρέθη δολοφον-
θεὶς ὑπὸ τοῦ Καῖν ὁ Ἀβελ, καὶ ταύτη λαμπρότερη
γένονεν; Ἀλλ' ἐγὼ σοι μυρίους ἠρίθμησα θανάτους,
καὶ τοσοῦτους, ὅσας ἡμέρας κηρύττων ἔζησεν ὁ μα-
κάριος οὗτος. Εἰ δὲ καὶ τὴν μέχρι τῆς πείρας αὐτῆς
προεληθοῦσαν βούλει μαθεῖν σφαγὴν, ἐκεῖνος μὲν ὑπὸ
τοῦ ἀδελφοῦ μὴτε ἀνικηθέντος, μῆτε εὐεργετηθέντος
κατέπεσεν· οὗτος δὲ ὑπὸ τούτων ἀνῆρείτο, οὓς ἐξα-
πάσαι τῶν μυρίων ἐπέγιστο κακῶν, καὶ δι' οὓς πάντα
ἐπασχεν, ἅπερ ἐπαθεν. Ἀλλὰ Νῶε δίκαιος, τέλειος
ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, καὶ μόνος ἐν ἅπασιν τοιοῦτος ἦν;
Ἀλλὰ καὶ Παῦλος μόνος ἂν ἅπασιν τοιούτος. Καὶ
ἐκεῖνος μὲν ἐαυτὸν μετὰ τῶν παίδων διέσωσε μόνον·
οὗτος δὲ, πολὺ χαλεπωτέρου τὴν οἰκουμένην κατα-
κλυσμοῦ καταλαβόντος, οὐ σάνιδας πηξάμενος καὶ
κιβωτὸν ποιήσας, ἀλλ' ἀντὶ σανίδων τὰς ἐπιστολάς
συνθεὶς, οὐ δύο καὶ τρεῖς καὶ πέντε συγγενεῖς, ἀλλὰ
τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καταποντίζεσθαι μέλλουσαν,
ἐκ μέσων ἤρπασε τῶν κυμάτων. Οὐδὲ γὰρ τοιαύτη
ἦν ἡ κιβωτός, ὥς ἐν ἐνὶ περιφέρειᾳ τόπω, ἀλλὰ
τὰ τέρματα τῆς οἰκουμένης κατέλαβε, καὶ ἐξ ἐκείνου
πάντας εἰσάγει μέχρι τοῦ νῦν εἰς τὴν λάρνακα ταύ-
την. Σύμμετρον γὰρ τῷ πληθεῖ τῶν σωζομένων αὐ-
τὴν κατασκευάσας, δεχόμενος ἀλόγων ἀνοητοτέρους,
ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἐφαμιλλοὺς ἐργάζεται, καὶ ταύτην
νικῶν τὴν κιβωτὸν ἐκείνην. Ἐκείνη μὲν γὰρ κόρακα
λαβοῦσα, κόρακα πάλιν ἐξέπεμψε, καὶ λύκον ὑπο-
δεξαμένη, τὴν θηριωδίαν οὐ μετέβαλεν· οὗτος δὲ οὐχ
οὕτως, ἀλλὰ λαβὼν λύκους, πρόβατα εἰργάσασιν, καὶ
λαβὼν ἱέρακας καὶ κολοῖους, περιστερὰς τοὺτους ἀπ-

* In Reg. deest μόνος.

DE LAUDIBUS SANCTI PAULI

APOSTOLI.

HOMILIA I (a).

Nihil prorsus erraverit, qui pratum quoddam insigne virtutum, et paradisum spiritualem Pauli animum nuncupaverit : tam multa enim gratia floruit, tanque huic gratiæ congruente vitæ perfectione resplenduit : quoniam enim vas electionis effectus est, et bene semetipsum emendare curavit, largissime in eum sancti Spiritus munus effusum est. Unde et mirabiles nobis fluvios genuit, non secundum paradisi fontes quatuor tantum, sed multo etiam plures et quotidie fluentes : non terram rigantes, sed animas hominum ad producenda virtutum germina suscitantes. Quis ergo ipsius meritis sufficiet sermo ? quæ autem lingua laudibus ejus invenietur æqualis, cum omnia quæ sunt in hominibus bona, una anima possideat, et ea cuncta plene atque cumulate, quæ non solum hominum sunt, sed etiam, quod est amplius, angelorum ? Nequaquam ergo possumus ejus explicare præconia : nec tamen idcirco reticebimus, quin potius propterea dicemus. Est enim hoc maximum laudis genus, cum orationis copiam virtus exsuperat, et magnitudo laudati : sicque vinci nobis est multo gloriosius, quam sæpe vicisse. Unde igitur opportunius laudum ejus sumemus exordium ? Unde, inquam, incipiemus aliunde, nisi ab hoc ipso primum, ut ostendamus eum bona omnium possidentem ? Sive enim prophete potentius in se aliquid ostenderunt, magisque mirabile, sive patriarchæ, sive justî, sive apostoli, sive martyres, hæc omnia simul colligens Paulus cum tanto habet cumulo, cum quanto nullus eorum bonum, quo excelebat, implevit. Hoc itaque diligentius intueri. Abel obtulit sacrificium, et inde laudatur (*Gen. 4. 4*) ; sed si Pauli hostiam adducamus in medium, quantum cælum terra, superior apparebit. Quam ergo vultis ut memorem ? non enim una tantum est : si quidem semetipsum per dies singulos immolabat : quam tamen rursus hostiam dupliciter offerebat, cum quotidie moriens (*1. Cor. 15. 31*), tum in corpore suo mortificationem sine intermissione circumferens (*2. Cor. 4. 10*). Nam et ad pericula jugiter parabatur consummans voluntate martyrium, et naturam in se mortificando carnis, nihil minus quam immolatæ Deo hostiæ munus implebat, imo etiam multo amplius. Non enim oves offerebat, aut boves, sed semetipsum per dies singulos dupliciter, ut diximus, immolabat : propter quod confidens dixit : *Ego enim jam immolator* (*2. Tim. 4. 6*), sanguinem utique suum immolationem vocans.

(a) Col. cum Cod. Reg. 1936, in quo prima solum habetur.

Quæ sacrificia Paulus offerret. — Neque vero his tantummodo sacrificiis contentus fuit : sed quia bene se ipsum consecraverat Deo, etiam orbem universum studuit offerre : qui terram videlicet ac mare, Græciam simul ac Barbariam, omnemque prorsus, quanta est sub cælo, regionem, quasi volitans, circumnivit, non simplici labore, veluti in vacuum itinera percurrens ; sed peccatorum spinas pariter evellens, et verbum seminans ubique pietatis, fugans errores, veritatem reducens, ex hominibus angelos faciens : quin imo ipsos homines quasi ex dæmonibus in angelos provehens. Propter quod jam hinc post sudores plurimos ac tropæa innumerabilia transiturus, pro discipulorum consolatione dicebat : *Sed et si immolator super sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis : propter quod et vos gaudete, et congratulamini mihi* (*Philipp. 2. 17. 18*). Quidnam igitur huic hostiæ reperiatur æquale, quam Paulus stricto sancti Spiritus gladio immolavit, quamque in illo altari obtulit, quod supra caros locatum est ? Sed Abel dolo germani percussus occubuit (*Gen. 4*) : atque hinc effectus est clarior. At ego innumeras tibi ostendam mortes, tot utique, quot etiam dies beatus iste in prædicatione vixit. Si vero eam quoque vis nosse mortem, quæ novissime etiam rebus impleta est : Abel quidem a fratre, ut nihil a se læso, ita nullis affecto beneficiis interemptus est ; Paulus vero ab iis interfectus est, quos innumeri malis quæpiebat eripere, et propter quos sustinuit universa quæ passus est. Sed Noe justus in generatione sua, atque perfectus, et solus erat talis in cunctis (*Gen. 6. 9*) : sed et Paulus solus inter omnes talis. Et ille quidem se tantummodo legitur servasse cum liberis ; hic autem multo sæviore mundum inundante diluvio, non arcam coaptando compaginibus tabularum, sed epistolas componendo pro tabulis, non duos vel tres aut quinque cognatos, sed universum prorsus orbem mergi periclitantem ex mediis fluctibus liberavit. Nec vero erat hæc talis arca, ut uno circumferretur loco, quæ utique orbis terrarum terminos comprehendit. Nam usque nunc omnes in hanc arcam Paulus inducit, quam certe capacem salvandæ multitudinis præparavit, quæ suscipiens irrationabilibus pene animalibus stultiores, imitatores efficit angelorum. Et hinc quoque illam vincit arcam, quia illa quidem corvum recipiens, corvum rursus emisit (*Gen. 8*), et includens lupum, feritatem ejus mutare non potuit : hæc vero non ita, sed acceptos lupos oves reddidit, accipitres milvosque suscipiens

fecit columbas (a), et excludens omnem irrationabilitatem atque ferocitatem, mansuetudinem Spiritus introduxit: manetque hodie hæc arcana navigans, nec tamen aliquando dissolvitur, nec valet tabulas ejus ulla malitia laxare tempestas: quin potius ipsa tempestatis motus navigando compescuit, quod satis consequenter effectum est. Non enim bitumine aut pice, sed sancto Spiritu ejus tabulæ sunt perunctæ. Sed Abraham mirantur omnes, quia cum audisset: *Abraham, exi de terra tua, et de cognatione tua* (Gen. 12. 1): et domum reliquit et patriam, et amicos atque cognatos, quorum omnium jacturam solo divini præcepti amore compensabat: nam et nos cum propterea miramur. Sed quid Paulo possit æquari? qui non modo patriam, cognatos, ac domum, sed ipsum quoque mundum reliquit: imo etiam cælum, et cælum cæli, et hæc omnia Christum suspiciendo despexit: unum pro cunctis et solum, id est, Christi caritatem requirens, *Neque præsentia, inquit, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro* (Rom. 8. 38. 39). Sed Abraham seipsum in periculum tradens, hostibus filium fratris eripuit; at Paulus non fratris filium, neque tres aut quinque urbes, sed orbem universum de ipsa dæmoniorum extorsit manu, innumerabilia per dies singulos pericula sustinendo, propriisque mortibus maximam securitatem aliis comparando. Caput bonorum ejusque culmen philosophiæ est, filium sacrificasse; sed hic quoque inveniemus Paulum primas partes tenentem, qui non filium, sed semetipsum, ut dixi, nullies immolavit. In Isaac quidem aliquis admiratur, et alia quidem plurima, sed præcipue patientiam: quoniam puteos fodiens, et propriis exagitatus laboribus (b) (Gen. 26), minime resistebat: sed factos a se puteos obrui patiebatur, atque ad alium semper migrabat locum. Neque collecta suorum manu in adversarios irruerat, sed propria possessione ubique cedebat, quoadusque iniquissimam illorum expleret cupiditatem. At Paulus non puteos cernens lapidibus obrutos, sed proprium corpus, non solum sicut ille cedebat, sed etiam eos a quibus lapidabatur, in cælum studebat evehere. Quanto enim amplius obruebatur fons iste, tanto erumpebat magis, ac plures ex se fluvios effundendo, manabat. De longanimitate ac patientia hujus filium Jacob admiratur Scriptura. Et quamvis illa est tam adamantina prorsus anima, quæ Pauli patientiam possit imitari? Neque enim bis septem annorum, sed totius vitæ servitium pro sponsa pertulit Christi, non adustus solum æstu diei et noctis gelu, sed tentationes mille perpetuens: et nunc quidem verberibus, nunc vero lapidibus scissus atque collisus, et nunc quidem cum bestiis, modo autem fluctibus pugnans: modo etiam nimix atque continuæ reluctans fami diebus atque noctibus, et inter certamina ubique prosiliens (2. Cor. 11.), capias oves ex diaboli faucibus extrahere.

(a) Hæc habentur in aliqua Homiliarum de poenitentia, quæ olim tertia numerabatur; nunc autem est octava, et in quina de Iazaro.

(b) Græca versio habet, *proprie exactus finibus*.

bat. Sed et Joseph pudicitix virtute decoratus est (Gen. 39); at ego vereor ne jam ridiculum sit hinc Paulum velle laudare, qui semet ipsum mundo crucifigens (Galat. 6), non solum humanorum corporum pulchritudines, sed omnia ita cernebat, quemadmodum nos favillam cineremque despiciamus, qui quasi mortuus prorsus ad mortuum immobilis permanebat. Itaque cum tanta animi cura comprimeret incentiva vitiorum et naturæ, nihil humanum ab aliquo aliquando peressus est.

Paulus cum Job confertur. — Stupent certe Job omnes homines, et valde utique convenienter. Est enim ille athleta mirabilis: et qui Paulum ipsum velut ex adverso possit aspicere ob patientiam puritatemque vitæ, ob testimonium Dei, propter illam cum diabolo fortissimam pugnam, propter victoriam quæ pugnam sequuta est; at Paulus non mensibus tantum, sed annis plurimis in agone perdurans, tam clarus emicuit, non terræ gleba saniem carnis eradens, sed in ipsius intelligibilis os leonis frequenter incurrens, et pugnans adversus tentationes innumeras, omni erat lapide tolerantior, qui non a tribus aut quatuor amicis, sed a cunctis infidelibus, a falsis etiam fratribus opprobria sustinebat, consputatus ab omnibus, atque maledictus. Sed illius erat magna hospitalitas, et cura pauperum: nec nos quidem istud negamus; sed Pauli eam liberalitate inferiorem docemus, et tanto inferiorem, quanto anima est corpus inferius. Quam enim ille curam impendebat carne debilibus, hanc ista anima morbidis exhibebat, nunc mentis sensibus claudicantes dirigendo in recti itineris incessum, nunc nuditate deformes stola cælestis philosophiæ vestiando. In corporalibus quoque beneficiis tanto ille superabat, quanto est amplius in fame et egestate viventem indigentibus ferre præsidium, quam id ipsum de divitiarum affluentia ministrare. Nam illius quidem omni advenienti aperiebatur domus, hujus vero anima universo patebat orbi, ac fidelium populos benignæ mentis recipiebat hospitio, dicens: *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris* (2. Cor. 6. 12). Et ille quidem cum oves et boves haberet innumeras, erat in pauperes liberalis; hic vero nihil amplius corpore suo possidens, de hoc ipso sufficienter indigentibus ministrabat: quod aliqui ipse commemorans, *Necessitatibus, inquit, vestris, et his qui mecum erant ministraverunt manus istæ* (Act. 20. 34). Corporis enim sui operam velut ex quadam possessione fructus esurientibus deputabat. Sed vermes videlicet, atque vulnera, saxos atque intolerabiles sancto Job inferebant dolores: et ego fateor; sed si per tam multos annos Pauli verbera, et cum jugi fame etiam nuditatem, catenas, carcerem, insidias, periculaque consideres, quæ a domesticis, ab extraneis, a tyrannis, a toto postremo patiebatur orbe: addas huc etiam his profecto amariora, id est, pro eis qui tabebantur, dolores, sollicitudinem, quam pro Ecclesiis omnibus, ustionem, quam pro scandalizatis singulis perfererat, videbis quia omni erat saxo-

ατέλεσε, καὶ πᾶσαν ἀλογίαν καὶ θηριωδίαν τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἐκβαλὼν, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπεισθήγαγεν ἡμερότητα, καὶ μέχρι νῦν μένει πλέρουσα ἡ κιβωτὸς αὕτη, καὶ οὐ διαλύεται. Οὐδὲ γὰρ ἔσχυσεν αὐτῆς τὰς σανίδας χαυνῶσαι τῆς κακίας ὁ χειμῶν, ἀλλ' ὑπερπλήρουσα μᾶλλον τοῦ χειμῶνος, τὴν ζάλην κατέλυσε· καὶ μάλα εἰκότως· οὐ γὰρ ἀσφάλτῃ καὶ πίσσῃ, ἀλλὰ Πνεύματι ἁγίῳ κεχρισμέναι αἱ σανίδες αὗται εἰσιν. Ἀλλὰ τὸν Ἀβραὰμ θαυμάζουσιν ἅπαντες, οἱ ἀκούσας, Ἐξελάβε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, ἀφῆκε πατρίδα, καὶ οἰκίαν, καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς, καὶ πάντα τὴν αὐτῷ τὸ ἐπίταγμα τοῦ Θεοῦ; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τοῦτο θαυμάζομεν. Ἀλλὰ τί Παῦλος γένοιτο ἂν ἴσον; Ὃς οὐ πατρίδα καὶ οἰκίαν καὶ συγγενεῖς ἀφῆκεν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν κόσμον διὰ τὸν Ἰησοῦν. μᾶλλον δὲ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ὑπερεῖδε, καὶ ἐν μόνον ἐζητεῖ, τοῦ Ἰησοῦ τὴν ἀγάπην. Καὶ ἀκουε αὐτοῦ τοῦτο δηλοῦντος καὶ λέγοντος· Οὐτε ἐνεστῶτα, οὐτε μέλλοντα, [479] οὔτε ἡνῶμα, οὔτε βάθος ἐνυψέσεται ἡμῖς χωρίσαι ὑπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἐκείνος εἰς κινδύνους ῥίπτων ἑαυτὸν, τὸν ἀδελφιδοῦν ἐξήρπασε τῶν βαρβάρων; Ἀλλ' οὗτος οὐ τὸν ἀδελφιδοῦν, οὐδὲ τρεῖς καὶ πέντε πόλεις, ἀλλὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν, οὐκ ἀπὸ βαρβάρων, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν δαιμόνων ἐξήρπασε χειρὸς, μυρίους καθ' ἑκάστην ὑπομένων κινδύνους, καὶ τοῖς οἰκείοις θανάτοις ἐτέροις πολλὴν ἀσφάλειαν κτῶμενος. Ἀλλ' ἀκεῖ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἐστὶ καὶ ἡ κορωνὶς τῆς φιλοσοφίας, τὸ τὸν υἱὸν καταθῆναι; Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὰ πρωτεῖα παρὰ τῷ Παύλῳ ὄντα εὐρήσμεν· οὐ γὰρ υἱὸν, ἀλλ' ἑαυτὸν μυριάκις κατέθυσεν, ὑπερῷον εἰπών. Τί ἂν τις θαυμάσειε τοῦ Ἰσαάκ; Παῖδά μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δὲ τὴν ἀνεξικακίαν, οἷον φρέατα ὀρύπτων, καὶ τῶν οἰκείων ἐλαυνόμενος ὄρων, οὐκ ἐπεξῆει, ἀλλὰ καὶ καταγωννύμενα ὄρων ἐνέειχετο, καὶ πρὸς ἕτερον ἀεὶ μεθίστατο τόπον, οὐχ ὁμότες [ἀεὶ] τοῖς λυποῦσι χωρῶν, ἀλλ' ἐξιστάμενος καὶ παραχωρῶν πανταχοῦ τῶν οἰκείων κτημάτων, ἕως αὐτῶν τὴν ἄδικον ἐκόρσεσεν ἐπιθυμίαν. Ἀλλ' ὁ Παῦλος οὐ φρέατα λίθοις καταγωννύμενα ὄρων, ἀλλὰ τὸ αὐτοῦ σῶμα, οὐ παρεχώρει, καθάπερ ἐκεῖνος, μόνον, ἀλλ' εἰσιὼν τοὺς λίθοις βάλλοντας αὐτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάγειν ἐφιλονεῖται· ὅσῳ γὰρ κατεχώννυτο ἡ πηγή, τοσούτῳ μᾶλλον ἐξερρήγγνυτο, καὶ πλείους ἐξέχεε ποταμούς εἰς ὑπομονήν. Ἀλλὰ τὸν παῖδα τὸν τούτου θαυμάζει τῆς καρτερίας ἡ Γραφή; Καὶ ποῖα ἀδαμαντίνη ψυχὴ τὴν Παύλου δύναται ἂν ἐπιδείξασθαι ὑπομονήν; Οὐδὲ γὰρ δις ἐπὶ τὰ ἔτη ἐδόουλευσεν, ἀλλὰ τὸν πάντα βίον ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης, οὐ συγκαίόμενος μόνον τῷ καύματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτὸς, ἀλλὰ μυρίας νιφάδας πειρασμῶν ὑπομένων, νῦν μὲν μάστιγας λαμβάνων, νῦν δὲ λίθοις τὸ σῶμα βαλλόμενος, καὶ νῦν μὲν θηρίοις μαχόμενος, νῦν δὲ πελάγει πικτεῶν, καὶ λιμῷ διηνεκαὶ ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ κρυμῷ, καὶ πανταχοῦ ὑπὲρ τὰ σκᾶμματα πηδῶν, καὶ τὰ πρόβια ἀπὸ

τῆς τοῦ διαβόλου φάρυγγος ἀφαρπάξων. Ἀλλὰ σφωρῶν ὁ Ἰωσήφ; Ἀλλὰ δέδοικα μὴ γέλως ἦ τὸν Παῦλον ἐντεῦθεν ἐγκωμιάζειν, ὅς ἐσταύρωσεν ἑαυτὸν τῷ κόσμῳ, καὶ οὐ τὰ λαμπρὰ ἐν τοῖς σώμασι μόνον, ἀλλὰ πάντα τὰ πράγματα οὕτως ἐώρα, ὥς ἡμεῖς τὴν κόπιν καὶ τὴν τέφραν, καὶ ὥς ἂν νεκρὸς πρὸς νεκρὸν ἀκίνητος γένοιτο. Οὕτω μετὰ ἀκριθείας τῆς φύσεως τὰ σκιρτήματα κατευανάξων. οὐδὲν οὐδέποτε πρὸς οὐδὲν ἀνθρώπινον πάθος ἔπαθεν.

Ἐκπλήττονται τὸν Ἰῶβ ἅπαντες ἀνθρώποι; Καὶ μάλα εἰκότως· καὶ γὰρ μέγας ἀθλητὴς, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Παῦλον παριστούσθαι δυνάμενος, διὰ τὴν ὁπομονήν. διὰ τὴν τοῦ βίου καθαρότητα, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ μαρτυρίαν, διὰ τὴν καρτερὰν μάχην ἐκείνην, διὰ τὴν θαυμαστὴν νίκην τὴν μετὰ τὴν μάχην. Ἀλλὰ Παῦλος οὐχὶ μῆνας πολλοὺς ἀγωνιζόμενος οὕτω διετίγην, ἀλλ' ἔτη πολλὰ, οὐχὶ τήκων βύλακας γῆς ἀπὸ ἰγῶρος καὶ ἐπὶ κοπρίας καθήμενος, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τοῦ λόντος τὸ νοητὸν στόμα συνεχῶς ἐμπίπτων, καὶ μυρίαις παλαιῶν πειρασμοῖς, [480] πάσης πέτρας στεγνότερος ἦν· οὐχὶ παρὰ τριῶν φίλων, ἢ τεσσάρων, ἀλλὰ παρὰ πάντων ὀνειδιζόμενος τῶν ἀπιστούντων ψευδοδέλφων, ἐμπυτόμενος, λοιδορούμενος. Ἀλλ' ἡ φιλοξενία τοῦ Ἰῶβ μεγάλη, καὶ ἡ πρὸς τοὺς θεομένους κτῆμονία; Οὐδὲ ἡμεῖς ἀντερούμεν· ἀλλὰ τῆς Παύλου τοσούτον καταδεεστέραν εὐρήσμεν, ὅσον ψυχῆς σῶμα ἀρέστηκεν. Ἄ γὰρ ἐκεῖνος περὶ τοὺς τὴν σάρκα πεπηρωμένους ἐπεδείκνυτο, ταῦτα οὗτος περὶ τοὺς τὴν ψυχὴν λεωδοημένους ἔπραττε, πάντας τοὺς χαλοὺς καὶ ἀναπήρους τὸν λογισμὸν διορθοῦμενος, καὶ τοὺς γυναικας καὶ ἀσχημονούντας περιβάλλων τῇ τῆς φιλοσοφίας στολῇ· καὶ ἐν τοῖς σωματικοῖς δὲ τοσούτον αὐτοῦ περιτὴν, ὅσῳ πολλῷ μείζον τὸν πενίχ συζῶντα· καὶ λιμῷ βοηθεῖν τοῖς δεομένοις, τοῦ ἐκ περιουσίας τοῦτο ποιεῖν· καὶ τοῦ μὲν ἡ οἰκία παντὶ ἐλθόντι ἀνέμκτο, τοῦ δὲ ἡ ψυχὴ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἠπλωτο, καὶ ὁλοκλήρους δῆμους ὑπέδεχετο. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. Καὶ ὁ μὲν, προβάτων αὐτῷ καὶ βοῶν ὄντων ἀπείρων, φιλότιμος περὶ τοὺς δεομένους ἦν· οὗτος δὲ, οὐδὲν πλέον κεκτημένος τοῦ σώματος, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῖς δεομένοις ἐπήρκει, καὶ βοᾷ λέγων· Ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὐσι μετ' ἐμοῦ ὑπάρετησαν αἱ χεῖρες αὐταί, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐργασίαν πρόσδοτον τοῖς πεινῶσι καὶ λιμῶντοσι κεκτημένος. Ἀλλὰ οἱ σκυῶλινες καὶ τὰ τραύματα χαλεπὰς καὶ ἀκαρτερίτους παρεῖχον τῷ Ἰῶβ τὰς ὑδύνας; Ὁμολογῶ γὰρ· ἀλλ' ἐὰν τὰς ἐν τοσούτοις ἔτεσι τοῦ Παύλου μάστιγας, καὶ τὸν λιμῷ τὸν διηνεκῇ, καὶ τὴν γυμνότητα, καὶ τὰς ἀλύσεις, καὶ τὸ δεσμοτήριον, καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς παρὰ τῶν οἰκείων, τὰς παρὰ τῶν ἄλλοτριων, τὰς παρὰ τῶν τυράννων, τὰς παρὰ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἀντιβῆς, καὶ μετὰ τούτων τὰ τούτων πικρότερα, λέγων δὴ τὰς ὑπὲρ τῶν πεπτόντων ὑδύνας, τὴν φροντίδα τῶν Ἐκκλησιῶν πασῶν, τὴν πύρρῳσιν, ἣν ὑπὲρ ἐκάστου τῶν σκανδαλιζομένων

* Reg. τῇ πενίᾳ συζῶντι.

ὑπέμεναν, ὅφει πῶς πέτρας στεβρότερα ἦν ἢ ταῦτα φέρουσα ψυχῇ, καὶ σίδηρον καὶ ἀδάμαντα ἐνίκα. Ἄπερ οὖν ἐκεῖνος ἔπαρχεν ἐν τῷ σώματι, ταῦτα οὗτος ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ σκόληκος παντὸς χαλεπώτερον ἢ καὶ ἕκαστον τῶν σκανδαλιζομένων ἀθυρία διέτρωγεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Ὅθεν καὶ πηγὰς δακρύων ἠφίει διηνεκεῖς, οὐ τὰς ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς νύκτας, καὶ πάσης γυναικὸς ὠδινούσης δριμύτερον διεσπᾶτο καὶ καθ' ἕκαστον αὐτῶν. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Τεκνία μου, οὐδὲ πάλιν ὠδίνω. Τίνα ἂν τις μετὰ τὸν Ἰὼδ ἐκπλαγεῖ;* Τὸν Μωϋσεά πάντως. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ὑπερηκόντισε· μεγάλα μὲν γὰρ αὐτοῦ καὶ τὰ ἄλλα, τὸ δὲ κεφάλαιον καὶ ἡ κορωνὶς τῆς ἀγίας ψυχῆς ἐκεῖνης, ὅτι ἐξαιεφθῆναι εἴλετο τῆς τοῦ Θεοῦ ἀρίστου ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων. Ἀλλ' οὗτος μὲν συναπολέσθαι ἐτέροις ἤρετο· ὁ δὲ Παῦλος οὐ συναπολέσθαι, ἀλλ', ἐτέρων σωζομένων, αὐτὸς ἐκπεσεῖν τῆς δόξης τῆς ἀπεράντου. Καὶ ὁ μὲν τῷ Φαραῶ, ὁ δὲ τῷ διαβόλῳ καθ' ἡμέραν [481] ἐπύκτεε· καὶ ὁ μὲν ὑπὲρ ἐνὸς ἔθνους, ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἔκαμει, οὐχ ἰδρῶτι, ἀλλὰ καὶ αἵματι ἀντὶ ἰδρῶτος πάντοθεν περιβρέζομενος, οὐχὶ τὴν οἰκουμένην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰκίχτον διορθούμενος, οὐχὶ τὴν Ἑλλάδα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν βάρβαρον.

Ἐνῆν καὶ τὸν Ἰησοῦν εἰς μέσον παραγαγεῖν, καὶ τὸν Σαμουὴλ καὶ τοὺς ἄλλους προφῆτας· ἀλλ' ἵνα μὴ μακρότερον ποιῶμεν τὸν λόγον, ἐπὶ τοὺς κορυφαίους αὐτῶν βαδίσωμεν· ὅταν γὰρ τούτων φανῇ κρείττων, οὐδεμία περὶ τῶν ἄλλων ἀμφισβήτησις λείπεται. Τίνες οὖν οἱ κορυφαῖοι;

Τίνες δὲ ἄλλοι μετὰ τούτους, ἢ ὁ Δαυὶδ, καὶ ὁ Ἥλιος, καὶ ὁ Ἰωάννης; ὣν ὁ μὲν τῆς προτεράς, ὁ δὲ τῆς δευτεράς πρόδρομος τοῦ Κυρίου παρουσίας· διὸ καὶ τῆς προσηγορίας ἀλλήλοις ἐκοινωνήσαν. Τί οὖν τὸ ἐξαίρετον τοῦ Δαυὶδ; Ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ὁ πρὸς Θεὸν ἔρως. Καὶ τίς μὲν μάλλον, τίς δὲ οὐχ ἥττον τῆς Παύλου ψυχῆς ἀμφοτέρα ταῦτα κατέρωθωσε; Τί δὲ τὸ θαυμαστὸν τοῦ Ἥλιου; Ἄρα ὅτι τὸν οὐρανὸν ἔκλεισε, καὶ λιμὸν ἐπήγαγε, καὶ πῦρ κατήγαγεν; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι· ἀλλ' ὅτι ἐξήλωσεν ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου, καὶ πυρὸς σφοδρότερος ἦν. Ἀλλ' εἰ τὸν Παύλου ζῆλον ἰδοῖς, τοσοῦτον ὅφει κρατοῦντα, ὅσον ἐκεῖνος τῶν ἄλλων προφητῶν περιῆν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἴσον, ἅπερ ὑπὲρ τῆς τοῦ Δεσπότου δόξης ζηλῶν ἔλεγεν, ὅτι *Ἡὐχόμεν ἀνιάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα*; Διὰ τοῦτο τῶν οὐρανῶν αὐτῷ προκειμένων, καὶ τῶν στεφάνων καὶ τῶν ἐπάθλων, ἐμελλε καὶ ἐθράδυνε λέγων· *Τὸ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς*· διὰ τοῦτο οὐδὲ

* In Reg. deest τοῦ Θεοῦ.

τὴν κτίσιν ταύτην τὴν ὁρωμένην, ἀλλ' οὐδὲ τὴν κατὰ τὴν ἐνόμισεν ἀρκεῖν εἰς παράστασιν τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ζήλου, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν οὐκ οὔσαν ἐξήτει, ὥστε ἐνδείξασθαι ὅπερ ἤθελε καὶ ἐπεθύμει. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἀκριδὰς ἦσθι καὶ μέλι ἄγριον; Ἀλλ' οὗτος ἐν μέσῃ τῇ οἰκουμένῃ, καθάπερ ἐκεῖνος ἐν τῇ ἐρήμῳ, διέτριβεν, ἀκριδὰς μὲν καὶ μέλι ἄγριον οὐ σιτούμενος, πολὺ δὲ εὐτελεστέραν ταύτης παρατιθέμενος· τράπεζαν, καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορίων τρωτῆς διὰ τὴν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος σπουδὴν. Ἀλλὰ ποίῃ τῇ πρὸς τὸν Ἡρώδην εὐτοῦ παρρησίᾳ ἐπεδείξατο; Ἀλλ' οὗτος οὐχ ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ μυρίους κατ' ἐκείνον ἐπεστόμισε, μάλλον δὲ καὶ πολλῶν χαλεπωτέρους ἐκείνου τοῦ τυράννου. Λέιπεται πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸν ἐξετάσαι λοιπὸν· διόπερ ἀφέντες τὴν γῆν, πρὸς τὰς τῶν οὐρανῶν ἀναθησιώμεθα ἀΐδας· ἀλλὰ μηδεὶς τόλμαν καταγινωσκέτω τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ καὶ τὸν Ἰωάννην ἄγγελον ἐκάλεσεν ἡ Γραφή, καὶ τοὺς ἱερέας, τί θαυμαστὸν, εἰ τὸν ἀπάντων ἀμείνω ταῖς δυνάμεσι παραβάλλοντα ἐκείναις; Τί οὖν ἔστιν ἐκείνων τὸ μέγα; Ὅτι μετὰ πάσης ἀκριθείας ὑπακούουσι τῷ Θεῷ· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ἐκπληρόμενος ἔλεγε· *Δυνατοὶ ἰσχύϊ, ποιούντες τὸν λόγον αὐτοῦ*. Τούτου γὰρ ἴσον οὐδὲν, κἂν μυριάκις ὥσιν ἄσώματοι· τὸ γὰρ μάλιστα ποιοῦν τούτους μακαρίους, τοῦτο ἔστιν, ὅτι [482] πισθύνονται τοῖς προστάγμασιν, ὅτι οὐδαμοῦ παρακούουσι. Τοῦτο τοῖνον καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου μετὰ ἀκριθείας ἔστιν ἰδεῖν φυλαττόμενον· οὐ γὰρ δὴ τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπύκτεε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ προστάγματα, καὶ ὑπὲρ τὰ προστάγματα, καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγε· *Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός, ἵνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάμαντον θήσω τὸ Ἐυαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ*; Τί ἔτερον θαυμάζω αὐτοὺς ὁ προφήτης ἔλεγεν· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα*, φησὶ, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ *πῦρ φλέγον*; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπὶ Παύλου ἔστιν ἰδεῖν· καθάπερ γὰρ πνεῦμα καὶ πῦρ, οὕτως τὴν οἰκουμένην διέδραμεν ἅπασαν, καὶ τὴν γῆν ἐξεκάθισεν. Ἀλλ' οὕτω τὸν οὐρανὸν ἔλαχε; Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ γῇ τοιοῦτος ἦν, καὶ σῶμα θνητὸν περιεικείμενος, πρὸς τὰς ἀσωμάτων ἡμιλλᾶτο δυνάμεις. Πόσης οὖν οὐκ ἂν εἴημεν καταγνώσεως ἄξιοι, ὅταν ἐνὸς ἀνθρώπου πάντα συνεκλήχτος ἑαυτῷ τὰ καλὰ, ἡμεῖς οὐδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος μιμήσασθαι αὐτὸν σπουδάζωμεν; Ταῦτ' οὖν ἐνόησαντες, καὶ τῆς κατηγορίας ἑαυτοὺς ἀπαλλάξωμεν, καὶ σπουδάσωμεν πρὸς τὸν ἐκείνου ζῆλον ἔλθειν, ἵνα δυνηθῶμεν καὶ τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἅγιον ἀποστόλον Πάυλον.

Ὁμιλία β'.

Τί ποτὲ ἔστιν ἄνθρωπος, καὶ ὅση τῆς φύσεως τῆς

ἡμετέρας ἡ εὐγένεια, καὶ ὅσης ἐστὶ δεκτικὸν ἀρετῆς τοῦτ' ἐδὲ ζῶν, ἔδειξε μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ὁ

durior anima ista perpetuens, et ferrum atque adamantem superabat. Quæ enim Job corpore, hæc Paulus mente sustinuit, quem omni verme molestior de singulis quibusque labentibus mæstitia consumebat. Unde et iuges lacrymarum ex eo fontes non diebus solum, sed etiam noctibus effluebant, omnique muliere parturiente vehementius affligebatur in singulis, propter quod etiam dicebat : *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19). Quem vero jam quispiam post Job putet esse mirabilem? Moysen profecto : sed hunc etiam Paulus satis eminenti virtute transcendit. Cujus quidem multa sunt alia præclara : sed caput sanctæ illius animæ atque fastigium est, quoniam pro Judæorum salute deleri elegit ex libro vitæ : sed Moyses cum cæteris optavit perire, Paulus pro cæteris : non enim cum pereuntibus perire voluit, sed ut salvarentur alii, ipse de gloriæ æternitate decidere. Et ille quidem Pharaoni, hic autem diabolo quotidie repugnabat ; et ille pro una tantum gente, iste vero pro universo orbe certavit, non sudore, sed sanguine vice sudoris undique profluente : cum non solum habitabiles mundi partes, verum etiam deserta ad cultum religionis adduceret, nec solum Græcorum populos, verum etiam barbarorum.

Confertur cum aliis sanctis viris. — Poteram quidem et Jesum Nave, et Samuelem, et alios prophetas in comparisonem vocare ; sed ne sermonem faciam longiorem, ad ipsa eorum capita conscendam. Cum enim istis excellentior apparuerit, nulla prorsus de aliis ambiguitas relinquetur. Quinam ergo eminentiores videntur?

Quis post hos alius, nisi David, et Helias, et Joannes, quorum unus prioris, alter secundi est præcursor adventus? propter quod etiam nominis communione conjuncti sunt. Quid igitur in David præcipuum reperitur? Sine dubio humilitas, atque erga Deum servens amor. Et quis amplius, imo quis ita, ut anima Pauli, hæc utraque complevit? Admirandum autem in Helia ego minime reor, quia cælum clausit, quia induxit famem, quia ignem de cælo sermone compluit; sed quia zelavit pro Deo, erat in hoc mentis affectu, ipso igne vehementior. Sed si Pauli zelum diligenter inspicias, tanto eum invenies celsiorem, quanto ille prophetis cæteris eminebat. Quid enim verbis illis reperitur æquale, per quæ gloriam Domini zelando dicebat : *Quoniam optabam ego anathema esse pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem* (Rom. 9. 3)? Propterea, cælis sibi propositis ac præmiis et coronis, tardavit ac distulit, dicens : *Permanere autem in carne, necessarium est propter vos* (Philipp. 1. 24). Propterea non solum istam

quæ cernitur, sed illam quoque quæ intelligitur creaturam, nequaquam sufficere sibi credidit ad ostendendum zelum et caritatem, qua ardebat in Christum; sed etiam aliam, quæ non est, sermone formavit, ut quod tota voluntate cupiebat exprimeret. Sed Joannes in cibum le rustas et mel sylvestre sumebat (Matth. 3), at Paulus ita in mundi strepitu, quemadmodum ille in eremi quiete versatus est : non quidem pastus locustis et melle sylvestri, sed multo his victu viliori contentus, ac ne necessario quidem indulgens cibo, præ fervore et studio prædicandi. Verum illius adversus Herodem apparuit magna constantia (Matth. 14); at iste non unum, aut duos, aut tres, sed innumeros in simili positos potestate corripuit, imo longe illo sæviores tyrannos. Restat ut Paulum jam angelis comparemus : ideoque relinquentes terram, ad cælorum fastigia transeamus. Sed nullus sermonis nostri accuset audaciam. Si enim Joannem et sacerdotes Dei Scriptura angelos nominavit : quid mirum, si præstantiorem omnibus Paulum illis virtutibus conferamus? Quid ergo esse in angelis magnificum judicamus? Profecto quia cum omni cuncta obediunt Deo : quod David quoque admirando dicebat : *Potentes virtute, facientes verbum illius* (Psal. 102. 20). Huic enim bono nihil prorsus æquale est, etiam si sint millies incorporei : hoc est enim quod maxime præstat eos beatos, quia obediunt præceptis Dei, quia eum in nullo aliquando contemnunt. Hoc igitur et in Paulo plene animadverti potest cum omni diligentia et cautione servatum. Non autem solum sermonem ejus implevit, verum etiam præcepta, supraque præcepta : hoc quoque declarans, ait : *Quæ est ergo merces mea, ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam evangelium Dei* (1. Cor. 9. 18). Quid vero aliud in angelis propheta miratur? *Qui facit, inquit, angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem* (Psal. 103. 4). Sed hoc etiam in Paulo possumus invenire, qui velut ignis ac spiritus totum terrarum percurrit orbem, percurrenteque purgavit. Sed necdum cælum iste sortitus est? Et hoc omnino mirabile : quia talis versabatur in terris, et mortali adhuc carne circumdatus, cum incorporalium potestatum virtute certabat. Quanta ergo sumus condemnatione digni, cum uno homine bona omnia in se congregante, ne minimam quidem eorum partem studemus imitari? Hæc assidue mente volventes, et nos ipsos inculpabiles præbeamus, et ad illius zelum studeamus accedere, ut ad eadem bona pervenire mereamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

DE LAUDIBUS SANCTI PAULI

APOSTOLI.

HOMILIA II.

Quid sit homo, et quanta naturæ nostræ nobilitas,

quantæque capax virtutis hoc sit animal, vel præcipue ex omnibus Paulus ostendit, qui nunc stetit adversus

criminationes humanæ creature, clarissima pro Domino voce respondens, cohortans ad studia virtutis, et impudentissima blasphemantium ora concludens : docens quoque quod inter angelos hominesque non grande sit medium, si tamen nos ipsos diligentius excolamus. Non enim aliam ille est sortitus naturam, nec dissimilem nactus animam, neque alterum habitans mundum, sed in eadem terra, eademque regione, sub eisdem etiam legibus nutritus et moribus, cunctos qui vel nunc sunt homines, vel fuerunt, altius virtute transcendit. Ubi igitur illi nunc sunt qui vitia in proclivi, virtutem in arduo collocarunt? Ille enim palam illis repugnat, dicens : *Quod enim in præsentem momentaneum est ac leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum in nobis gloriæ pondus operatur* (2 Cor. 4. 17). Si autem huiusmodi tribulationes inveniuntur leves, quanto magis hæc quæ sunt in nobis voluptates?

Igens Pauli fervor.—Neque vero hoc solum in illo mirabile est, quod præ abundantia devotionis quodammodo non sensit dolores pro virtute susceptos; sed etiam quod virtutem ipsam pro mercede non suscepit. Nam nos quidem pro ea nec proposita mercede certamus, quam ille complectens etiam sine præmio diligebat, cuncta illa quæ asperitate sui videntur impedire virtutem, cum omni magnanimitate perpetuens : qui neque infirmitatem corporis, neque multitudinem circumstantium undique negotiorum, neque tyrannidem naturæ, neque quidquam aliud omnino causatus est : cum utique major illi, quam cunctis et militiæ principibus et regibus terræ esset cura commissa. Sed quotidie celsior, quotidie assurgebat ardentior, et intentis sibi periculis nova semper alacritate pugnabat, idque significans dicebat : *Eorum quæ retro obliviscens, in ea vero, quæ priora sunt extendens me* (Philipp. 3. 13), qui cum sibi jam mortem imminuentem videret, ad communionem delectationemque gaudii alios provocabat, dicens : *Gaudete, et congratulamini mihi* (Philipp. 2. 18) : ac periculis, injuriis, opprobriisque propositis, rursus exultat, et Corinthiis scribens, ait : *Placere mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in persecutionibus* (2 Cor. 12. 10) : cum utique hæc ipsa esse diceret arma justitiæ, ostendens hinc sibi fructum maximum provenire. Itaque cum inter medias inimicorum versaretur insidias, ovens tamen de omnium eorum referebat impugnatione victorias, et ubique casus verberibus, affectus injuriis atque maledictis, quasi triumphales pompas ageret, crebra tropæa strueret, gloriabatur, gratiasque referebat Deo, dicens : *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos* (2 Cor. 2. 14).

Quid timendum sit, quid optandum; Caritas Christi instar omnium bonorum.—Itaque ad confusionem et injurias, quas ob prædicandi studium sustinebat, magis quam nos ad honorum oblectamenta properabat, mortem potius, quam nos vitam appetens : paupertatem, quam opulentiam; et multo amplius laborem desiderans, quam alii requiem post laborem : ac mortem magis eligens, quam alii voluptatem : studiosius

pro inimicis orans, quam alii adversus inimicos. Converterat enim ordinem rerum : imo nos eum vere pervertimus. Ab illo autem sic custoditus est, quem-admodum a Deo fuerat institutus. Illa enim omnia quæ appetebantur a Paulo, naturæ congrua; hæc vero, quæ idem ille fugiebat, contraria judicantur. Unde istud probari potest? Homo enim cum esset Paulus, ad illa tamen magis, quam ad ista currebat. Unum enim illi formidandum erat atque metuumdum, offensa nimirum Dei, nec quidquam aliud omnino. Ergo nec desiderabile illi aliud erat, nisi placere semper Deo. Non dico quia nihil præsentium desiderabat, sed nec ipsorum aliquid futurorum. Non enim mihi dicas urbes et gentes, exercitus, provincias, pecunias, potestates : hæc enim ille aranearum fila reputavit : sed ea ipsa pone, quæ promittuntur in cælis, et tunc ejus ardentem in Christo amorem videbis. Ille siquidem præ illius dulcedine, non angelorum, non archangelorum admiratus est dignitatem, nec quidquam horum simile concupivit. Quod enim erat majus omnibus, Christi amore fruebatur; cum hoc beatiorum se cunctis putabat; sine hoc autem neque dominatum, neque principatum socius esse cupiebat : sed cum hac dilectione magis esse extremus optabat, imo etiam ex numero punitorum, quam sine hac inter summos et honore sublimes. Hoc enim erat illi maximum et singulare tormentum, ab hac caritate discedere : hæc illi erat gehenna, hæc sola poena, hæc infinita et intoleranda supplicia. Sicut etiam perfrui caritate Christi, hoc illi vita, hoc mundus, hoc angelus, hoc præsentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promissio, hoc bona videbatur innumera : præter hoc vero nihil in tristem vel jucundorum parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur, nihil asperum, nihil etiam suave reputabat. Sic despiciebat universa quæ cernimus, ut solet herba jam putrefacta contemni. Tyrannus vero ipsos, ac populos spirantes furorē, velut quosdam esse culices existimabat. Mortem vero et cruciatus et mille supplicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Tunc enim ipsa amplectebatur libenter, et decorabatur vinculis catena magis, quam Nero diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cælum, ac libentius verbera excipiebat et vulnera, quam alii bravia diripiunt : et dolores non minus, quam præmia diligebat, cum ipsos utique dolores loco duceret præmiorum : propterea enim illos et gratiam nominabat. Quem sensum diligenter expende. Præmium certe erat dissolvi, et esse cum Christo (Philipp. 1. 23. 24) : permanere autem in carne, certamen; sed tamen propter Christi desiderium præmia differebat cupiditate certaminis, idque magis necessarium esse ducebat. E regione vero anathema a Christo fieri certamen erat et dolor, magis autem et supra certamen, supraque omnem dolorem. At vero esse cum Christo erat præmium singulare; Paulus tamen propter Christum illud maluit quam istud eligere. Sed profecto dicat hic aliquis, quoniam hæc omnia propter Christum suavia esse dicebat. Hoc plane etiam ipse

Παῦλος· καὶ νῦν ἔστηκεν, ἐξ οὗ γέγονε, λαμπρῶς τῇ
φωνῇ πρὸς πάντας τοὺς ἐγκαλοῦντας ἡμῶν τῇ
κατασκευῇ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου, καὶ
προτρέπων ἐπ' ἀρετῇ, καὶ τὰ ἀναίσχυντα τῶν βλα-
σφημῶν ἐμφράττων στόματα, καὶ δεικνύς ὅτι ἀγ-
γέλων καὶ ἀνθρώπων οὐ πολὺ τὸ μέσον, ἐὰν ἐθέλω-
μεν προσέχειν ἑαυτοῖς. Οὐ γὰρ ἄλλην φύσιν λαχὼν,
οὐδὲ ἑτέρας κοινωνήσας ψυχῆς, οὐδὲ ἄλλον οἰκῆσας
κόσμον, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ γῇ καὶ χώρᾳ καὶ νόμοις καὶ
ἔθεσι τραφεῖς, πάντας ἀνθρώπους ὑπερηκόντισε τοὺς
ἐξ οὗ γεγόνασιν ἄθρωποι γενομένους. Πού τοίνυν οἱ
λέγοντες, ὅτι δύσκολον ἡ ἀρετὴ, καὶ εὐκολον ἡ κακία;
Οὗτος γὰρ ἀντιφθέγγεται τοῖς τοῖς, λέγων· *Τὸ παρ-
αυτίκα ἐλαττόν τῆς θλίψεως, καθ' ὑπερβολὴν
εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργά-
ζεται.* Εἰ δὲ τοιαῦτα· Ὀλίψεις ἐλαφραὶ, πολλῶν μᾶλλον
αἱ σκόθεν ἡδοναί.

Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ θαυμαστόν,
ὅτι περιουσίᾳ τῆς προθυμίας οὐδὲ ἡσθάνετο τῶν
πόνων τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐπὶ μισθῷ
ταύτῃ μετῆει. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐδὲ μισθῶν προ-
κειμένων ἀνεχόμεθα τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἰδρώτων· ἐκεί-
νος [483] δὲ καὶ χωρὶς τῶν ἐπάθλων αὐτὴν ἡσπάζ-
ζοτο καὶ ἐφίλει, καὶ τὰ δοκοῦντα αὐτῆς εἶναι κωλύ-
ματα μετὰ πάσης ὑπερήλατο τῆς εὐκολίας· καὶ οὕτε
σώματος ἀσθένειαν, οὐ πραγμάτων· περίστασιν, οὐ
φύσεως τυραννίδα, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἠτιάσατο· καίτοι
καὶ στρατηγῶν καὶ βασιλέων ἀπάντων τῶν ὄντων
ἐπὶ γῆς μείζονα φροντίδα ἐγγειρισθεὶς, ἀλλ' ὅμως
καθ' ἐκαστὴν ἡμέραν τὴν ἡμέραν, καὶ τῶν κινδύ-
νων ἐπιτεινομένων αὐτῷ, νεαρὰν ἐκέκτητο τὴν προ-
θυμίαν· καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγε· *Τῶν μὲν ἐπίσω
ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινού-
μενος·* καὶ θανάτου προσδοκώμενος, εἰς κοινωνίαν
τῆς ἡδονῆς ταύτης ἐκάλει λέγων· *Χαίρετε καὶ συγ-
χαίρετέ μοι·* καὶ κινδύνων ἐπικειμένων καὶ ὕβρεων,
καὶ ἀτιμίας ἀπάτης, ἐσχίρτα πάλιν· καὶ Κορινθίοις
ἐπιστέλλων ἔλεγε· *Διὸ καὶ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις,
ἐν ὕβρεσιν, ἐν διωγμοῖς·* καὶ ὅπλα δὲ αὐτὰ δικαιο-
σύνης ἐκάλεσε, δεικνύς ὅτι καὶ ἐντεῦθεν τὰ μέγιστα
ἐκαρποῦτο, καὶ τοῖς ἐχθροῖς πάντοθεν ἀχείρωτος ἦν·
καὶ πανταχοῦ μαστιζόμενος, ὕβριζόμενος, λοιδορού-
μενος, ὥσπερ ἐν θριάμβοις ἐμπομπεύων, καὶ τὰ
τρόπαια συνεχὴ πανταχοῦ γῆς ἰστάς, οὕτως ἐκαλλω-
πιζέτο, καὶ χάριν ὡμολογεῖ τῷ Θεῷ λέγων· *Χάρις
δὲ τῷ Θεῷ τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς.*

Καὶ τὴν ἀσχημοσύνην καὶ τὴν ὕβριν τὴν διὰ τὸ
κῆρυγμα μᾶλλον, ἢ ἡμεῖς τὴν τιμὴν, ἐδίωκε, καὶ
τὸν θάνατον, ἢ ἡμεῖς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν πενίαν, ἢ
τὸν πλοῦτον ἡμεῖς, καὶ τοὺς πόνους μᾶλλον, ἢ τὰς
ἀνέσεις ἕτεροι, καὶ οὐκ ἀπλῶς μᾶλλον, ἀλλὰ πολλῶν
μᾶλλον, καὶ τὸ λυπεῖσθαι πλέον, ἢ τὸ χαίρειν ἕτε-
ροι, τὸ ὑπερεὔχεσθαι τῶν ἐχθρῶν μᾶλλον, ἢ τὸ κατ-

εὔχεσθαι ἕτεροι. Καὶ ἀνέστρεψε τῶν πραγμάτων
τὴν τάξιν, μᾶλλον δὲ ἡμεῖς ἀνεστρέψαμεν, ἐκεῖνος
δὲ, ὥσπερ ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησεν, οὕτως αὐτὴν ἐψύ-
λαττε. Ταῦτα μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἅπαντα, ἐκεῖνα
δὲ τούναντίον. Τίς τούτων ἀπόδειξις; Παῦλος, ἄν-
θρωπος ὢν, καὶ τούτοις ἐπιτρέχων μᾶλλον ἢ ἐκαί-
νοις. Ἐν τούτῳ φοβερόν ἦν μόνον καὶ φευκτόν, τὸ
προσχεροῦσαι Θεῷ, ἕτερον δὲ οὐδέν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ
ποθεῖνδον ἄλλο τι, ὡς τὸ ἀρέσαι Θεῷ· καὶ οὐ λέγω
τῶν παρόντων οὐδέν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν μελλόντων. Μὴ
γὰρ μοι πόλεις εἴπης καὶ ἔθνη καὶ βασιλεῖς καὶ
στρατόπεδα καὶ ὅπλα καὶ χρήματα καὶ στρατείας
καὶ δυναστείας· οὐδὲ γὰρ ἀράχνην ταῦτα εἶναι ἐνό-
μισε· ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τίθει, καὶ
τότε αὐτοῦ ἔψει τὸν σφοδρὸν ἔρωτα τὸν πρὸς τὸν
Χριστόν. Οὗτος γὰρ πρὸς ἐκεῖνο τὸ φίλτρον, οὐκ ἀγ-
γέλων ἀξίαν ἐθαύμασεν, οὐκ ἀρχαγγέλων, οὐκ ἄλλο
τοιούτων οὐδέν. Τὸ γὰρ ἀπάντων μεῖζον εἶχεν ἐν
ἐαυτῷ, τὸν τοῦ Χριστοῦ ἔρωτα, καὶ μετὰ τούτου
πάντων ἐαυτὸν μακαριώτερον εἶναι ἐνόμισε· καὶ
τούτου χωρὶς, οὐδὲ τῶν κυριοτήτων, οὐδὲ τῶν ἀρχῶν
καὶ τῶν ἐξουσιῶν γενέσθαι [484] ἠδύχετο, ἀλλὰ μετὰ
τῆς ἀγάπης ταύτης ἐν ἐσχάτοις εἶναι ἐδοῦλετο
μᾶλλον καὶ τῶν κολαζομένων, ἢ ταύτης χωρὶς, τῶν
ἄκρων καὶ τῶν τιμωμένων· κόλασις γὰρ ἐκείνῳ
μία, τὸ τῆς ἀγάπης ταύτης ἀποτυχεῖν. Τοῦτο αὐτῷ
γένενα, τοῦτο τιμωρία, τοῦτο μυρία κακὰ· ὥσπερ
καὶ ἀπόλαυσις, τὸ ταύτης ἐπιτυχεῖν· τοῦτο ζωὴ,
τοῦτο κόσμος, τοῦτο ἄγγελος, τοῦτο παρόντα, τοῦτο
μέλλοντα, τοῦτο βασιλεία, τοῦτο ἐπαγγελία, τοῦτο
τὰ μυρία ἀγαθὰ· ἕτερον δὲ οὐδέν τῶν μὴ φερόντων
ἐνταῦθα, οὐδὲ λυπηρὸν, οὐδὲ ἡδὺ εἶναι ἐνόμιζεν·
ἀλλ' οὕτω κατεφρόνει τῶν ὀρωμένων πάντων, ὡς
τῆς καταστηπομένης βοτάνης· τυράννοι δὲ αὐτῷ, καὶ
ὄημοι θυμοῦ πνέοντες, κύνες εἶναι ἐδόκουν· θά-
νατος δὲ αὐτῷ καὶ τιμωρία καὶ μυρία κόλασις,
παίδων ἀθύρματα· πλὴν εἴ ποτε διὰ τὸν Χριστὸν
ὑπέμενε. Τότε γὰρ καὶ ταῦτα ἡσπάζετο, καὶ εἰς τὴν
ἄλυσιν οὕτως ἐκαλλωπιζέτο, ὡς οὐδὲ τὸ διάδημα
Νέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων· καὶ τὸ δεσμωτήριον
δὲ ὄκει, ὡς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, καὶ τραύματα καὶ
μάστιγας ἐδέχετο ἥδιον τούτων τῶν τὰ βραβεῖα ἀρ-
παζόντων· καὶ τοὺς πόνους ἐφίλει τῶν ἐπάθλων οὐχ
ἥττον, ἐπαθλὸν τοὺς πόνους εἶναι νομίζων· διὰ τοῦτο
καὶ χάριν αὐτοῦς ἐκάλει. Σκόπει δέ· Ἐπαθλὸν ἦν,
τὸ ἀνεκλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, τὸ δὲ ἐπιμεῖναι
τῇ σαρκί, ὁ ἀγὼν οὗτος· ἀλλ' ὅμως τοῦτο μᾶλλον
αἰρεῖται ἐκεῖνου, καὶ ἀναγκαιότερον αὐτῷ εἶναι
φθῆναι· τὸ ἀνάθεμα ἀπὸ Χριστοῦ γενέσθαι, ἀγὼν ἦν
καὶ πόνος, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ἀνῶνα καὶ πόνον·
τὸ μετ' αὐτοῦ, ἐπαθλὸν. Ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον αἰρεῖται
ἐκεῖνου διὰ τὸν Χριστόν. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν, ὅτι
ταῦτα πάντα διὰ τὸν Χριστὸν ἡδύα αὐτῷ ἦν. Τοῦτο

γάρ καὶ ἐγὼ φημι, ὅτι ἅπερ ἀθυμίας ἡμῖν αἴτια, ταῦτα ἐκείνῳ μεγάλῃν ἔτικτεν ἡδονήν. Καὶ τί λέγω κινδύνους καὶ τὰς ἄλλας τλαιπιωρίας; Καὶ γὰρ ἐν ἀθυμίᾳ διηγερεῖ ἦν· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Πλὴν εἰ καὶ τὴν ἀθυμίαν ἡδονὴν ἔχειν εἴποι τις ἄν. Πολλοὶ γὰρ καὶ τῶν τέκνα ἀποβαλόντων, συγχωρούμενοι μὲν ὀρνεῖν, παραμυθίαν λαμβάνουσι· κωλυόμενοι δὲ, ἀλοῦσι· καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος, νυκτὸς καὶ ἡμέρας θακρῶν, παραμυθίαν ἐλάμβανεν· οὐδεὶς γὰρ οὕτω τὰ οἰκεῖα ἐπένησε κακὰ, ὥς τὰ ἀλλότρια ἔχειν. Πῶς γὰρ οἶε διακείσθαι αὐτὸν Ἰουδαίων οὐ σωζομένων, ἵνα σωθῶσιν, εὐχόμενον ἐκπεσεῖν τῆς ἄνω δόξης; "Ὅθεν δὴλον ὅτι τὸ μὴ σώζεσθαι αὐτοὺς πολλῶν χαλεπώτερον ἦν. Εἰ γὰρ μὴ χαλεπώτερον, οὐκ ἂν ἠῤῥατο ἐκείνο· ὥς γὰρ κουφώτερον εἴλετο, καὶ μάλλον [485] ἔχον παραμυθίαν· καὶ οὐχ ἀπῴως ἐβούλετο, ἀλλὰ καὶ ἐβόα λέγων· *"Ὅτι λύπη μοί ἐστι, καὶ ὁδὸν τῇ καρδίᾳ μου.* Τὸν οὖν καθ' ἐκάστην, ὥς εἰπεῖν, ὑπὲρ τῶν τὴν οἰκουμένην οἰκούντων ἀλγοῦντα, καὶ ὑπὲρ πάντων κοινῇ, καὶ ἐθνῶν, καὶ πόλεων, καὶ ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου, τίνοι ἂν τις δυνηθεῖ παραβαλεῖν; ποίῳ σιδήρῳ; ποίῳ ἀδάμαντι; Τί ἂν τις ἐκείνην καλέσειε τὴν ψυχὴν; χρυσῇ, ἢ ἀδαμαντίνῃ; καὶ γὰρ ἀδάμαντος ἦν παντὸς στερέωτέρα, καὶ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμίῳν τιμιωτέρα· κάκεινης μὲν οὖν τῆς ὕλης τὴν εὐτονίαν παρελάσει, ταύτης δὲ τὴν πολυτέλειαν. Τίνοι ἂν οὖν τις αὐτὴν παραβάλῃ; Τῶν μὲν οὐσῶν οὐδεμίᾳ.

Εἰ δὲ χρυσοῦς ἀδάμας γένοιτο, καὶ ἀδάμας χρυσοῦς, τότε ὅπως οὖν αὐτῶν τεύξεται τῆς εἰκότος. Ἀλλὰ τί μοι παραβάλλειν ἀδάμαντι καὶ χρυσῷ; Τὸν κόσμον ἀντίθεος ἅπαντα, καὶ τότε ὅλῃ καθέλκουσαν τοῦ Παύλου τὴν ψυχὴν. Εἰ γὰρ περὶ τῶν ἐν μελῶταίς καὶ σπηλαίοις καὶ ἐν μικρῷ μέρει τῆς οἰκουμένης διαπρεψάντων τοῦτο φησιν ἐκεῖνος, πολλῶν μᾶλλον περὶ αὐτοῦ ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς, ὥς ὅτι πάντων ἀντάξιός ἦν. Εἰ τοίνυν ὁ κόσμος αὐτοῦ οὐκ ἄξιός, τίς ἄξιός; τάχα ὁ οὐρανός; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο σμικρὸν. Εἰ γὰρ αὐτὸς οὐρανοῦ μετὰ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς προετίμησε τοῦ Δεσπότης τὴν ἀγάπην, πολλῶν μᾶλλον ὁ Δεσπότης ὁ τοσοῦτον αὐτοῦ ἀγαθώτερος, ὅσον πονηρίας ἀγαθότης, μυρίων αὐτὸν οὐρανῶν προτιμήσει. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἡμᾶς φιλεῖ, καθάπερ ἡμεῖς αὐτὸν, ἀλλὰ τοσοῦτον πλέον, ὅσον οὐδὲ λόγῳ παραστήσαι ἐνι. Σκόπει γοῦν ἡλικίων αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς μελλούσης ἡξίωσεν ἀναστάσεως. Εἰς παράδεισον ἤρπασεν, εἰς τρίτον ἀνήγαγεν οὐρανόν, ἀπορρήτων ἐποίησε κοινωνὸν τοιούτων, ἃ μηδενὶ τῶν τὴν ἀνθρωπίνην λαχόντων φύσιν θέμις εἰπεῖν. Καὶ μάλα εἰκότως· καὶ γὰρ ἐν γῇ βαδίζων, ὥς μετὰ ἀγγέλων περιπολῶν, οὕτως ἔπραττεν ἅπαντα· καὶ σώματι θνητῷ συνδεδεμένος, τὴν ἐκείνων καθαρότητα ἐπε-

δείκνυτο, καὶ ἀνάγκαις τοσαύταις ὑποκείμενος, ἐφιλονείκει τῶν ἄνω δυνάμεων μηδὲν ἔλαττον φανῆναι. Καὶ γὰρ ὡς πτηνὸς τὴν οἰκουμένην διέδραμε, καὶ ὡς ἀσώματος πόνων ὑπεριώρα καὶ κινδύνων, καὶ ὡς τὸν οὐρανὸν ἤδη λαχών, κατεφρόνει τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ ὡς μετ' αὐτῶν ἀναστρεφόμενος τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, οὕτω διηγεκῶς ἐγρηγορῶς ἦν. Καίτοι γε ἀγγελοὶ πολλάκις ἐνεχειρίστησαν ἔθνη διάφορα· ἀλλ' οὐδὲ εἰς αὐτῶν τὸ ἔθνος, ὃ ἐνεπιστεύθη, οὕτως ἔκνομησεν, ὡς Παῦλος τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Καὶ μὴ μοι λέγε ὅτι Παῦλος οὐκ ἦν ὁ ταῦτα οἰκονομῶν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁμολογῶ. Εἰ γὰρ καὶ μὴ αὐτὸς ἦν ὁ ταῦτα ἀνύων, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἐκτὸς ἦν τῶν ἐπὶ τοῖς ἐπαίνων, ἐπειδὴ ἑαυτὸν οὕτω κατεσκεύασεν ἄξιον τῆς τοσαύτης χάριτος. Ὁ Μιχαὴλ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος [486] ἐνεχειρίσθη· Παῦλος δὲ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν διοίκητον. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀγγέλους ὑβρίζων λέγω, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι δυνατὸν ἀνθρωπῶν ὄντα μετ' ἐκείνων εἶναι, καὶ ἐγγὺς αὐτῶν ἐστάναι. Καὶ εἰς ἐνεκεν οὐκ ἀγγελοὶ ταῦτα ἐνεχειρίσθησαν; Ἵνα μὴ δεμίαν ἀπολογίαν ἔχῃς ῥαθυμῶν, μηδὲ εἰς τὴν διαφορὰν τῆς φύσεως καταφεύγῃς καθεύδων· ἄλλως δὲ καὶ τὸ θαῦμα μεῖζον ἐγίνετο. Πῶς γὰρ οὐ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ἀπὸ γλώττης πηλίνης ἐκπηδῶντα λόγον, θάνατον φυγαδεύειν, ἁμαρτήματα λύειν, πεπληρωμένην διορθοῦν φύσιν, καὶ τὴν γῆν ἐργάζεσθαι οὐρανόν; Διὰ τοῦτο ἐκπλήττομαι τοῦ Θεοῦ τὴν δυναμιν, διὰ ταῦτα θαυμάζω τοῦ Παύλου τὴν προθυμίαν, ὅτι τοσαύτην ὑπεδέξατο χάριν, ὅτι τοιοῦτον παρεσκεύασεν ἑαυτόν. Καὶ ὁμᾶς παρακαλῶ μὴ θαυμάζειν μόνον, ἀλλὰ καὶ μιμεῖσθαι τὸ ἀρχέτυπον τοῦτο τῆς ἀρετῆς· οὕτω γὰρ δυνησόμεθα τῶν αὐτῶν στεφάνων κοινωνῆσαι ἐκείνῳ. Εἰ δὲ θαυμάζεις ἀκούων, ὅτι, τὰ αὐτὰ κατορθώσας, τῶν αὐτῶν ἐπιτεύξει, ἀκούσον αὐτοῦ ταῦτα λέγοντος· *Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγήνησμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι Κύριος ὁ δίκαιος κριτής ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡρασηκόσι τὴν ἐπιτάγην αὐτοῦ.* Ὁρᾷς πῶς πάντας εἰς τὴν αὐτὴν κοινωνίαν καλεῖ; Ἐπεὶ οὖν ἅπασι πρόκειται τὰ αὐτὰ, πάντες σπουδάζωμεν ἄξιοι γενέσθαι τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν· καὶ μὴ μόνον τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον τῶν κατορθωμάτων ἰδωμεν, ἀλλὰ καὶ τὸν τόνον τῆς προθυμίας, δι' ἧς τοσαύτην ἐπεσπάσατο χάριν, καὶ τὸ τῆς φύσεως συγγενές· τῶν γὰρ αὐτῶν ἡμῖν ἐκοινωνήσεν ἁπάντων. Καὶ οὕτω καὶ τὰ σφόδρα δυσκατόρθωτα, ῥᾴδια ἡμῖν φανέται καὶ κοῦφα, καὶ τὸν βραχὺν τοῦτον καμῶντες χρόνον, τὸν ἀγῶνα καὶ

coniteor; quoniam quæ nobis sunt causa tristitiæ, hæc illi pariebant maximam voluptatem. Et quid ego pericula ærumnasque commemoro? In mœrore enim maximo ille versabatur, propter quod dicebat: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (2. Cor. 11. 29)? Etsi in mœrore dicat quoque quis inesse aliquam voluptatem: multi enim illorum qui filiorum mortibus vulnerantur, aliquid consolationis accipiunt, si cum suis fletibus relinquuntur; magisque dolent, cum dolere prohibentur. Sic igitur et Paulus nocte et die consolationem excipiebat ex lacrymis: nullus siquidem tanto affectu mala propria, quam ille desiebat aliena. Quemadmodum enim illum opinaris afflictum, cum perditionem Judæorum dolet, qui, ut illi salvi fierent, seipsum a celorum gloria cupiebat excludi (Rom. 9. 3)? Et inde hoc manifestum est, quia scilicet non salvari illos acerbius æstimabat, quam seipsum perire: aut si non acerbius, numquam aliud optasset: quod utique quasi tolerabilis elegit. Qui cum certe spe maxima futuri præmii pascereetur, non perfunctorie illud optabat, sed clamabat dicens: *Quoniam tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo* (Ibid. v. 2). Hunc ergo de singulis, ut ita dixerim, habitatoribus mundi tam vehementer dolentem, et in commune pro cunctis, et gentibus et urbibus, pro unoquoque peculiariter lamentantem, cuinam rerum aliquis poterit comparare, cui ferro, cui adamanti? Quidnam aliquis illam appellet animam, aureamne magis, an adamantinam? Nam et erat omni adamante fortior, et auro gemmisque pretiosior: et alteram quidem materiam firmitate, alteram vero pretiositate superabat. Cui ergo rei hæc ab aliquo anima comparetur? Earum quidem quæ sunt omnino nulli.

Paulus auro et adamante fortior. — Quod si vel auro adamantis fortitudo, vel adamanti honor daretur auri, tum forte aliquo modo comparatio ejus Pauli posset animæ convenire. Sed quid ego adamantem, vel aurum ad similitudinem adduco Pauli? Mundum si e diverso appendas omnem, tunc videbis aperte Pauli vergere pondus examinis. Si enim de iis, qui in melioris et specibus, et in exigua orbis parte versabantur (Hebr. 11. 38), hoc dictum est: quanto magis nos dicemus Paulum mundo, et omnibus quæ in mundo sunt digniorem? Si igitur eo mundus dignus non est, sit forte vel cælum; sed istud quoque invenitur inferius. Si enim iste non solum cælum, sed quæ habentur in cælis Dei postposuit caritati: quomodo non magis Dominus, qui tanto est benignior Paulo, quanto malitiam bonitas antecellit, innumeris eum celis judicat digniorem? Non enim quantum nos diligit Deus, tantum a nobis diligitur ipse; sed tanto effusius, quantum nec sermo quidem sufficit explicare.

Quibus præmiis in hac vita Paulus donatus sit. — Consideremus ergo quantis illi honoribus etiam ante tempus resurrectionis extulerit. In paradysum rapuit, et in cælum tertium sublevavit, ineffabilis arrani fecit

esse participem, taliumque mysteriorum conscium, quæ nulli hominum fas fuerit confiteri (2. Cor. 12). Nec immerito: siquidem Paulus in terra gradiens, sic se agebat in cunctis, quasi angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudere, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Nam et tamquam pennatus totum docendo pervolavit orbem, et velut incorporeus labores periculaque contempsit, et quasi jam cælum possidens, cuncta prorsus terrena despexit, et tamquam cum ipsis jam incorporeis virtutibus degeret, ita jugi mentis intentione vigilavit. Et angelis quidem sæpe diversarum gentium cura commissa est, sed nullus illorum ita creditum sibi populum gubernavit, ut Paulus universum gubernavit orbem. Neque vero dicas, quia hæc non perficeretur a Paulo: hoc enim etiam ego fateor. Sed etsi ipse non erat qui cuncta complebat, nequaquam tamen ab eorum operum laudibus separabatur: quia utique dignum tantæ se gratiæ præparavit [per quam tam magnifica et gloriosa perficeret]. Michaeli gens commissa est Judæorum: Paulo vero terra, ac maria atque universi orbis habitatio, ipsumque desertum, et hoc non ad injuriam, quod absit, angelorum; sed ostendimus esse possibile illis hominem copulari, juxtaque illorum merita consistere. Cujus autem rei gratia non angelis potius hæc prædicationis cura commissa est? Ut nullum scilicet excusationis colorem negligens invenias, ac ne tu ad diversitatem naturæ confugeres dormiendo: deinde ut tanto etiam major operum admiratio nasceretur, quanto de natura inferiore procederent. Quomodo enim non admirabile hoc atque improvisum videretur, cum ex terrena lingua sermo prosiliens, mortem fugat, peccata dissolvit, tenebras cæcitatæ illuminat, et mutatione mirifica terram convertit in cælum? Propter hoc igitur stupeo virtutem Dei, propter hoc admiror promptum animum Pauli, quomodo se talem studuit exhibere, quomodo se tantæ gratiæ capacem paravit. Vos autem rogo, ut non miremini solum, verum etiam imitemini hoc tam clarum virtutis exemplum: sic namque poterimus coronarum ejus esse participes. Quod si aliquis nos dixisse miratur, quia quicumque habuerit Pauli merita, eadem sit etiam habiturus præmia, ipsum audiat ita dicentem: *Certamen, inquit, bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi; de cætero reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in die illa justus judex: non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt adventum ejus* (2. Tim. 4. 7. 8). Vides certe quomodo cunctos in eandem gloriæ communionem vocet? Quia igitur omnibus eadem corona gloriæ proposita est, studeamus omnes fieri digni illis bonis, quæ promissa sunt. Neque solum magnitudinem atque eminentiam in illo debemus considerare virtutum et promptum illud animi ejus, atque robustum propositum, per quod ad tantam meruit gratiam pervenire: sed et naturæ societatem, per quam et nobis in cunctis ille participat: et sic etiam quæ valde sunt ardua, nobis facilia videbuntur et levia, brevique hoc

tempore laborantes incorruptibilem illam gestabimus
atque immortalē coronam, gratia et misericordia

Domini nostri Jesu Christi, cui est gloria et imperium
nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

DE LAUDIBUS SANCTI PAULI

APOSTOLI.

ROMILIA III.

Beatus Paulus, qui tantam vim humanæ alacritatis ostendit, ut ad cælum quoque ipsum valeret subvolare, prætermittens angelos et archangelos, aliasque virtutes, aliquando quidem suo exemplo Christi nos fieri imitatores jubet, dicendo: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1): aliquando vero de se reticens, ad ipsius nos imitationem Dei extendit, dicens: *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii carissimi* (Ephes. 5. 1). Jam vero demonstrans, quod nihil ita hanc imitationem pariat, quam si ita vivat aliquis, ut bonum ejus in commune proficiat, atque universis utilia provideat, adjunxit: *Ambulate in caritate* (1b. v. 2): ideo cum dixisset, *Imitatores mei estote*, continuo de caritate disseruit, quia hæc præcipue virtus homines Deo proximos facit. Quantæcumque enim sint aliæ, inferiorem tenentes locum, cunctæ circa hominum studia versantur, ut est pugna contra concupiscentiam, ut quod adversus gulam geritur bellum, ut in avaritiæ interitum acies ordinata, ut cum iracundiæ furore conflictus; diligere vero nobis Deoque commune est. Propterea et Christus imperabat: *Orate pro calumniantibus et persequentibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est* (Matth. 5. 44. 45). Hoc igitur et Paulus intelligens cunctorum esse caput bonorum, omni in se studio exprimere curavit. Nemo enim ita dilexit inimicos, nemo erga insidiatores tam beneficus fuit, nullus pro afflictioribus suis tanta perpressus est. Non enim ille, quid patiebatur, sed naturæ copiam cogitabat, quantoque magis efferebantur inimici, tanto eorum magis miserabatur insaniam. Ut enim aliquis pater afficeretur erga filium phrenesi comprehensum, cujus quanto magis conviciis ictibusque pulsatur, tanto magis eum miseratur atque deslet: ita et ille qui ex ipsa magnitudine passionum eorum, a quibus affligebatur, morbum conjiciebat, majora illis adhibebat fomenta pietatis.

Caritas et mansuetudo Pauli. — Audi igitur, quam patienter, quam mansuete nobis pro illis loquatur, qui eum quinquies verberaverant, qui eum lapidaverant, qui vinxerant, qui ejus ipsum sitiebant cruorem, quique illum quotidie discerpere gestiebant. *Testimonium, inquit, illis perhibeo, quoniam emulationem Dei habent, sed non secundum scientiam* (Rom. 10. 2). Et rursus eos, qui se supra illos superbius efferebant, refrænans: *Noli, ait, altum sapere, sed time: si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat* (Rom. 11. 20. 21). Quia enim cognoverat, dominicam in illos jam processisse sententiam, quod unum et solum erat in sua potestate, præstabat.

Sæpe lacrymabatur vehementer pro illis, dolebat, volentes illis insultare prohibebat, atque, in quantum poterat, laborabat umbram eis aliquam excusationis obtinere. Et quia propter contumaciam eorum atque duritiam, persuadere illis fidem sermone non poterat, ad orationes convertebatur assiduas. *Fratres, inquit, Voluntas quidem cordis mei et obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem* (Rom. 10. 1). Spe quoque meliore illos sollicitat, dicens: *Sine penitentia enim sunt dona et vocatio Dei* (Rom. 11. 29), ne spe excendant et pereant. Quæ utique omnia sunt verba amantiss, et valde eorum utilitatibus providentis: ut cum dicit, *Veniet ex Sion, qui eripiat, et avertat impietates a Jacob* (Isai. 59. 20). Mordebatur enim vehementer, ac penitus dissecabatur, cum eos pereuntes videret, propter quod et multa solatia huic adhibebat dolori, aliquando quidem dicens: *Veniet ex Sion, qui eripiat, et avertat impietates a Jacob* (Rom. 11. 26); aliquando vero, *Et isti non crediderunt in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur* (Rom. 11. 31). Facit autem hoc etiam Jeremias, vim quamdam inferens, atque contendens excusationem aliquam pro delinquentibus invenire, et nunc quidem dicens: *Si peccata nostra restiterunt nobis, fac propter te* (Jer. 14. 7): et rursus: *Non est in homine via ejus et, nec homo ibit, et dirigit iter suum* (Jerem. 10. 25). Et rursus: *Memento quoniam pulvis sumus* (Psal. 102. 14). Mos etenim est omnino celeberrimus ut ii, qui pro delinquentibus deprecantur, eisi nihil idoneum afferant ad rogandum, saltem umbram quamdam excusationis pro eis opponant, non certa verborum proprietate munitam, nec quæ trahi possit in dogmata, sed quæ tamen consoletur pro pereuntibus dolentes. Non ergo hujusmodi excusationes scrupulosius ponderemus, sed intelligamus, esse illas dolentis animæ, et dicere aliquid pro peccatoribus requirentis, juxtaque hunc modum hæc quæ superius dicta sunt censeamus: An igitur erga solos Judæos talis exstiterit, erga extraneos autem, non ita? omnium mitissimus erat et erga domesticos et erga extraneos. Audi igitur quid ad Timotheum sit locutus: *Servum, inquit, Dei non oportet litigare, sed mansuetum esse erga omnes, doctorem ad docendum, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt, si quando det illi Deus penitentiam ad cognoscendam veritatem, ut respiciant a diaboli laqueis, a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem* (2. Tim. 2. 24-26). Vis autem videre, quam modeste etiam cum illis loquatur, qui in peccata corruorant? Audi quid Corinthiis dixerit: *Timeo, inquit, ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos* (2. Cor.

ἐθίνατον ἐκαίνον στέφανον φοροῦντες διατελέσωμεν, ἵνα καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ

Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἀποστόλον Παύλον.

Ὁμιλία γ'.

Ὁ μακάριος Παῦλος τῆς ἀνθρωπίνης προθυμίας ἐθελκόμενος τὴν ἰσχύϊν, καὶ ὅτι πρὸς αὐτὸν δυνάμεθα ὡς πτῆναι τὸν οὐρανὸν, ἀφελὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις, ποτὲ μὲν δι' ἐαυτοῦ μόνου μιμητὰς γενέσθαι καλεῖται τοῦ Χριστοῦ λέγων· [187] *Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ὁ Χριστοῦ*· ποτὲ δὲ καὶ χωρὶς ἐαυτοῦ πρὸς αὐτὴν αὐτοὺς ἀντιδίδῃ τὸν Θεὸν λέγων, *Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά*. Εἴτα δεικνύς ὡς ὁδὸν οὕτω ποιεῖ τὴν μίμησιν ταύτην, ὡς τὸ κοινωνεῖν καὶ πρὸς τὸ παντὶ χρησίμῳ ὄρῳ, ἐπιτήγαγε· *Περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ*. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *Μιμηταὶ μου γίνεσθε*, περὶ ἀγάπης εὐθέως διαλέγεται, δεικνύς ὅτι αὕτη μάλιστα ἡ ἀρετὴ ἐγγύς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ· ὡς· ἀλλὰ καὶ ταύτης καταδεέστεραι, καὶ περὶ ἀνθρώπους πᾶσαι στρέφονται· οἷον ἡ πρὸς ἐπιθυμίαν μάχῃ, ὁ περὶ τὴν γαστέρα πόλεμος, ἡ πρὸς τὴν φιλαργυρίαν παράταξις, ἡ πρὸς τὸν θυμὸν πάλῃ· τὸ δὲ φιλεῖν, τοῦτο κοινὸν ἡμῶν καὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, ὥπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ Παῦλος εἰδὼς κεφάλαιον ὄν τῶν ἀγαθῶν, μετὰ πολλῆς ἐπεδείξατο τῆς ἀκριβείας. Οὐδεὶς γοῦν οὕτως ἐχθρὸς ἐφίλησεν, οὐδεὶς οὕτω τοὺς ἐπιβουλεύοντας εὐεργέτησεν, οὐδεὶς τοσαῦτα ὑπὲρ τῶν λευπηκόντων ἔπαθεν· οὐδὲ γὰρ εἰς ἅπαν ἔπασχεν ἐβόλεπεν, ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ἐνένειε, καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἐξ-εὐγριζόντων, τοσοῦτ' ἄλλοι αὐτῶν ἤλκει τὴν μαρίαν. Καὶ ὡς ἂν τις διατεθεῖη πατὴρ περὶ παῖδα φρενίτιδι κατεχόμενον (ὅσῳ γὰρ ἂν ὑβρίζηται καὶ λακτίῃ χαλεπῶς ὁ κάμων, τοσοῦτ' ἄλλοι αὐτὸν ἔλκει καὶ δικρύνει), οὕτω κακείνους τῇ τῶν δαιμόνων ὑπερβολῇ τῶν ταῦτα ἐπαγόντων αὐτῷ τὴν νόσον στοχαζόμενος, πρὸς πλείονα κηδεμονίαν διανίστατο.

Ἀκουσόν γοῦν αὐτοῦ πῶς ἡμέρας, πῶς συμπαθητικῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἡμῖν διαλέγεται, τῶν πεντάκις αὐτὸν μαστιγώσαντων, τῶν καταλευσάντων, τῶν δρᾶντων, τῶν τοῦ αἵματος αὐτοῦ διψώντων, καὶ διασπᾶσθαι καθ' ἐκάστην ἐπιθυμούντων αὐτὸν τὴν ἡμέραν. *Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, ὅτι ζήλορ Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν*. Καὶ πάλιν τοὺς ἐπιμαρτυροῦντας αὐτοῖς ἀναχαλίζων ἔλεγε· *Μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ*. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ

φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοὺ φείσεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπόφασιν εἶδε δεσποτικὴν ἐξελθοῦσαν κατ' αὐτῶν, οὗ κύριος ἦν, τοῦτο ἐποίει· συνεχῶς ἐδάκρυεν ὑπὲρ αὐτῶν, ἤλγει, τοὺς ἐνάλλασθαι βουλομένους αὐτοῖς ἐκώλυε, καὶ ἐκ τῶν ἐγγυρόντων ἐφιλονεῖκε σκιάν γοῦν συγγνώμης αὐτοῖς εὔρειν. Καὶ ἐπειδὴ λόγῳ πείθειν οὐκ εἶχε διὰ τὸ ἀνένδοτον αὐτῶν καὶ σκληρὸν, ἐπὶ συνεχεῖς εὐχὰς ἐτρέπετο λέγων· *Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία μου καὶ ἡ δέησις μου ἡ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐστὶν εἰς σωτηρίαν*. Ὑποτίθει· δὲ αὐτοῖς καὶ χρηστὰς ἐλπιδας· λέγων· *Ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλησίς τοῦ Θεοῦ, ὥστε μὴ ἀπογνῶναι τέλεον καὶ ἀπολέσθαι· ἅπαντα κηδομένου καὶ σφόδρα ὑπὲρ αὐτῶν διακαιομένου ἦν· ὡς ὅταν λέγῃ· ὅτι Ἦξει ἐκ Σιών ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσέβειας ἀπὸ [488] Ἰακώβ*. Καὶ γὰρ σφόδρα διεκώλυετο καὶ ἐδάκνυτο ἀπολλυμένους ὁρῶν. Διὸ πολλὰς ἐπενόει παραμυθίας τῆς ἀλγηδόνης ταύτης ἐαυτῷ, ποτὲ μὲν λέγων, *Ἦξει ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσέβειας ἀπὸ Ἰακώβ*· ποτὲ δὲ, *Οὕτω καὶ οὗτοι ἡλεῖσθαι τῷ ὑμετέρῳ ἔλκει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἡλεῖσθαι*. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἱερειῖας, θιαζόμενος καὶ φιλονεικῶν ἀπολογίαν τινὰ ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκόντων εὔρειν, νῦν μὲν λέγων· *Εἰ αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν, ποιήσον ἕνεκ ἐκ σου· νῦν δὲ πάλιν· Οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πρεσβεύεται, καὶ κατωφθίσει τὴν πορείαν αὐτοῦ· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· Μνησθητι ἐπὶ χούδας ἔσμεν*. Καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκόντων δεομένοις, κἂν μηδὲν ἔχωσιν εὐλογον εἰπεῖν, σκιάν γοῦν τινὰ ἀπολογίας ἐπινοεῖν, οὐ διεκρινόμενας μὲν, οὐδὲ εἰς δόγματα ἔλκυσθῆναι δυναμένας, παραμυθουμένας δὲ ὁμῶς τοὺς ὑπὲρ τῶν ἀπολλυμένων ὀδυνωμένους. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς τὰς τοιαύτας ἀκριβῶς ἐξετάζωμεν ἀπολογίας, ἀλλ' ἐννοοῦντες, ὅτι ψυχῆς εἰσὶν ὀδυνωμένης, ζητούσης εἰπεῖν τι ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκόντων, οὕτως ἐκδεχόμεθα τὰ εἰρημένα. Ἀρ' οὖν πρὸς Τουδαίους μόνον τοιοῦτος, πρὸς δὲ τοὺς ἑξωθεν οὐχί; Πάντων ἡμερώτερος ἦν καὶ πρὸς τοὺς οἰκιστάς, καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους. Οὐκοῦν ἀκουσον τί Τιμοθέῳ φησί· *Δουλοῦν δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἢ ἥτιον εἶναι πρὸς πάντα, διδασκικὸν, ἀνεξίκακον, ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μὴ ποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μέτανοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀντιλήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διὰ βόλου παρίδος, ἐξωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκελθόν θέλημα*. Θέλεις ἰδεῖν αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἡμαρτηκότητας πῶς διαλέγεται; Ἀκουσον τί φησι Κορινθίοις ἐπιστέλλων· *Φοβεῖμαι δὲ μὴ πως ἔλωμαι, οὐχ*

* Versionem contulimus ad eam quam e codice Leydensi descripsit Joannes van Voorst, in libro cui titulus: *Joannis Chrysostomi Selecta, Graece et Latine, Lugduni Batav.* 1827, vol. I, p. 337-353. Ejus praefationem videsis, p. XXI, sq.

† Savil. ad marg. δύνανται, atque ita legisse videtur interpretes.

οἷους θέλω, εὖρω ὑμᾶς· καὶ μετ' ὀλίγα, *Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσῃ πολλοὺς τῶν προημυρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἣ ἐπραξαν.* Καὶ Γαλιταῖς δὲ γράφων ἔλεγε· *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἀχρὶς οὐ μορσῶθῃ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.* Καὶ ὑπὲρ τοῦ πεπορνευκότος ἄκουσον αὐτοῦ, πῶς οὐχ ἤττον ἐκείνου καὶ ὀδυνᾶται καὶ παρακαλεῖ λέγων· *Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην.* Καὶ ἡλίκα δὲ αὐτὸν ἐξέκοπτε, μετὰ πολλῶν δακρῶν τοῦτο ἐποίει. *Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως, φησί, καὶ συνοχῆς καρδίας ἐγραψα ὑμῖν, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ ἵνα γνῶτε τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς· καὶ πάλιν· Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, τοῖς ἀσθενοῦσιν ὡς ἀσθενής, τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· Ἰνα παραστήσω πάντα ἀνθρωπὸν τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Εἶδες ψυχὴν ὑπερβαίνουσαν πᾶσαν [489] τὴν γῆν; Πάντα ἀνθρωπῶν προσεδόκησε παραστήσαι, καὶ τό γε αὐτοῦ μέρος, πάντα παραστήσει. Καὶ γὰρ ὥσπερ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν γεννήσας αὐτὸς, οὕτως ἐθρουθεῖτο, οὕτως ἔτρεχεν, οὕτω πάντας ἐσπούδαζεν εἰταγαγεῖν εἰς τὴν βασιλείαν, θεραπεύων, παρακαλῶν, ὑπαισχυνόμενος, εὐχόμενος, ἱκετεύων, τοὺς δαίμονας φοβῶν, τοὺς διαβόλους ἐλαύνων, διὰ παρουσίας, διὰ γραμμάτων, διὰ ῥημάτων, διὰ πραγμάτων, διὰ μαθητῶν, δι' αὐτοῦ τοὺς πίπτοντας ἀνορθῶν, τοὺς ἐπτώτας στηρίζων, διεγείρων τοὺς χαμαὶ κειμένους, θεραπεύων τοὺς σωματικῶς ἀσθενεῖν, ἀλείφων τοὺς ῥαθυμοῦντας, φοβερόν ἐμβόων ἐπὶ τοῖς ἔχθροῖς, δριμύ βλέπων ἐπὶ τοῖς πολεμίοις· καθάπερ τις στρατηγὸς ἢ ἄριστος ἰατρός, αὐτὸς σκευοφόρος, αὐτὸς ὑπασπιστής, αὐτὸς ὑπερασπιστής, αὐτὸς παραστάτης, αὐτὸς πάντα γινόμενος τῷ στρατοπέδῳ· καὶ οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς πολλὴν τὴν πρόνοιαν ἐπεδείκνυτο, πολλὴν τὴν σπουδὴν. Ἄκουσον γοῦν αὐτοῦ, πῶς ὑπὲρ μιᾶς γυναικὸς πρὸς ὁλόκληρον ἐπιστέλλει δῆμον λέγων· *Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην, τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, διακονοῦσαν οὖσαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, ἵνα προσδέξησθε αὐτὴν ἐν Κυρίῳ ἀέλιως τῶν ἁγίων, καὶ παραστήτε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι χηρήσῃ· καὶ πάλιν· Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ· ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσασθε τοῖς τοιοῦτοις· καὶ πάλιν· Ἐπιγινώσκετε τοὺς τοιοῦτους.* Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἴδιον τῆς φιλοστοργίας τῶν ἁγίων, τὸ καὶ ἐν τοῦτοις βοηθεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Ἐλισσαῖος τὴν ὑποδεξαμένην αὐτὸν γυναῖκα, οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς μόνον ὠφέλει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς ἐσπούδαζεν ἀμείβεσθαι· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Εἰ τίς ἐστί σοι λόγος πρὸς τὸν βασιλέα, ἢ πρὸς τὸν ἄρχοντα;* Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὴν ἀπὸ τῶν γραμμάτων παρείχε σύστασιν ὁ Παῦλος, ὅπου γε καὶ καλῶν τινὰς πρὸς αὐτὸν, οὐδὲ τοῦτο ἀνάξιον εἶναι ἐνόμισε, τὸ καὶ περὶ ἐφοδίων αὐτῶν φροντίσαι, καὶ καταθέσθαι αὐτὸ ἐν ἐπιστολῇ; Καὶ γὰρ ἐπιστέλλων Τίτῳ φησί· *Ζητᾶν τὸν νομικὸν καὶ Ἀπολλῶ σπουδαίως πρὸςπεμψόν, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς*

λεῖπῃ. Εἰ δὲ παρατιθέμενος οὕτω σπουδαίως ἐξέπεμπε, πολλῷ μᾶλλον, εἰ που κινδυνεύοντας εἶδε, πάντα ἂν ἐπραξεν. Ὅρα γοῦν καὶ πρὸς τὸν Φιλῆμον· ἐπιστέλλων, πόσῃ ποιεῖται σπουδὴν διὰ Ὀνήσιμον, καὶ πῶς συνετός, πῶς κηδεμονικῶς ἐπιστέλλει. Ὁ δὲ ἅπερ ἐνὸς οἰκέτου, καὶ ταῦτα φυγάδος γεγεννημένου, καὶ ὑφελομένου πολλὰ τῶν δεσποτικῶν, ὁλόκληρον, μὴ παραιτησάμενος συνθεῖναι ἐπιστολὴν, ἐννόησον ἡλίκοις περὶ τοὺς ἄλλους ἦν. Καὶ γὰρ ἐν μόνον αἰσχύνης ἄξιον ἐνόμιζεν εἶναι, τὸ, θέον γενέσθαι τι πρὸς σωτηρίαν, παριδεῖν. Διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνει, καὶ οὐδὲν ὥκει δαπανᾶν ὑπὲρ τῶν σωζομένων, οὐ ῥήματα, οὐ χρήματα, οὐ σῶμα· ὁ γὰρ μυριάκις αὐτὸν θανάτοις ἐκδοῦς, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ χρημάτων ἐφείσατο, εἰ γε παρῆν. Καὶ τί λέγω, εἰ γε παρῆν; Καὶ γὰρ [490] μὴ παρόντων δυνατόν δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἐφείσατο. Καὶ μὴ νομίσῃς αἰνίγμα εἶναι· τὸ ῥῆμα, ἀλλ' αὐτοῦ πάλιν ἄκουσον λέγοντος· ὅτι Ἠδίστα δαπανήσω, καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Καὶ Ἐφεσίοις δημηγορῶν ἔλεγεν· Αὐτοὶ οἴδατε ὅτι ταῖς χρεαῖς μου καὶ τοῖς οὐαί μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί. Καὶ ὦν μέγας, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν ἀγαθῶν, τῇ ἀγάπῃ, φλογὺς πάσης σφοδρότερος ἦν· καὶ καθάπερ σίδηρος εἰς πῦρ ἐμπεσὼν, ὅλος γίνεται πῦρ, οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ πυρὶ τῆς ἀγάπης ἀναφθεῖς, ὅλος γέγονεν ἀγάπῃ· καὶ ὥσπερ κοινὸς πατήρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ὦν, οὕτω τοὺς γεγεννηκότας αὐτοὺς ἐμιμεῖτο· μᾶλλον δὲ καὶ πάντας ὑπερῃκόντισε πατέρας, καὶ σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἔνεκεν φροντίδων, καὶ χροῖματα, καὶ ῥήματα, καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν, καὶ πάντα ἐπιδιδούς ὑπὲρ τῶν ἡγαπημένων.

Διὰ τοῦτο καὶ πλήρωμα αὐτὴν ἐκάλει νόμου, καὶ σύνδεσμον τελειότητος, καὶ μητέρα τῶν ἀγαθῶν πάντων, καὶ ἀρχὴν καὶ τέλος ἀρετῆς· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τὸ δὲ τέλος τῆς ἐπαγγελίας ἀγάπη ἐκ καθαρῆς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς· καὶ πάλιν, Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, καὶ εἰ τις ἐτέρα ἐντολὴ, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν.* Ἐπεὶ οὖν ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἡ ἀγάπη, καὶ ταύτη τὸν Παῦλον ζηλώσωμεν· καὶ γὰρ οὗτος ἐντεῦθεν τοιοῦτος ἐγένετο. Μὴ γὰρ μοι τοὺς νεκροὺς εἴπῃς, οὓς ἀνέστησε, μηδὲ τοὺς λεπροὺς, οὓς ἐκάθηρεν· οὐδὲν τούτων ὁ Θεὸς ἐπιζητήσῃ παρὰ σοῦ. Κτῆσαι τὴν ἀγάπην τὴν Παύλου, καὶ τὸν στέφανον ἔξεις ἀπηρτισμένον. Τίς ταῦτ' αἶψαν; Αὐτὸς ὁ τῆς ἀγάπης τροφεὺς, οὗτος ὁ καὶ σημείων, καὶ θαυμάτων, καὶ μυρίων αὐτὴν ἐτέρων προθεῖς. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτὴν κατωρθώκει, διὰ τοῦτο καὶ μετὰ ἀκριθείας αὐτῆς οἶδε τὴν ἰσχύν. Ἐντεῦθεν καὶ αὐτὸς τοιοῦτος ἐγένετο, καὶ οὐδὲν οὕτως αὐτὸν ἐποίησεν ἄξιον, ὡς ἡ τῆς ἀγάπης δύναμις· διὸ καὶ ἔλεγε· *Ζηλοῦτε τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα· καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι, τὴν ἀγάπην λέγων, τὴν καλλίστην ὁδὸν καὶ ῥαδίαν.* Ταύτην τοίνυν καὶ ἡμεῖς βαδίζωμεν διηγεκῶς, ἵνα καὶ Παῦλον ἴδωμεν, μᾶλλον δὲ τὸν Ἡγούμενον Δεσπότην, καὶ τῶν

12. 20), et paulo post, *Ne, cum iterum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his, qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia, quam gesserunt* (2. Cor. 12. 21). Et ad Galatas, *Filioli, inquit, mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Gal. 4. 19). Et in causa ejus, qui fuerat fornicatus, non minus eo ipso, qui pro peccato suo lamentabatur, dolet, proque illo alios deprecatur dicens : *Confirmate in illum caritatem* (2. Cor. 2. 8). Sed etiam, quando illum ab Ecclesiae corpore separabat, cum multis hoc lacrymis gemituque faciebat. *Ex multa, inquit, tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quoniam caritatem habeam abundantius in vos* (1b. v. 4). Et rursus : *Factus sum Judæis tamquam Judæus, his, qui sub lege erant, quasi sub lege essem; factus sum infirmus infirmis, omnibus omnia factus sum, ut omnes salvos facerem* (1. Cor. 9. 20-22). Et alibi rursus : *Ut exhibeam omnem hominem perfectum in Christo Jesu* (Col. 1. 28). Vidistin' animam omnia terrena superantem? Omnem enim prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, et omnes, quantum in ipso esset, exhibuit. Quasi enim universum mundum genuisset, sic perturbabatur, sic currebat, sic omnes in regnum Dei festinabat inducere ministerium præstans, monens, pollicens, orans, supplicans, dæmones terrificans, corruptores animarum fugans, per commorationes, per litteras, per sermones; per res gestas, per discipulos, per semetipsum conabatur erigere labantes, stantes vero firmare, humi jacentes attollere, sanare contritos, torpentes oleo exhortationis animare, inimicis insonare terribiliter, hostes minaciter intueri, iastar optimi cujusdam ducis ac medici artis suæ instrumenta gestantis, protector ipse bellantium, ipse sedulus ægrotorum minister, et unus omnium officiorum personas gerebat, exercitum ubique custodiens. Nec in spiritalibus solum, sed in carnalibus quoque plurima providæ erga omnes curæ et studii documenta præstabat. Audi itaque quemadmodum pro una etiam muliere ad universum scribat populum, dicens : *Commendo autem vobis Phæben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cencheis, ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, et assistatis ei, in quocumque negotio vestri indigerit* (Rom. 16. 1). Et iterum : *Nostis, ait, domum Stephane, ut et vos subditi sitis ejusmodi* (1. Cor. 16. 15. et 16). Et rursus : *Cognoscite qui hujusmodi sunt* (1b. v. 18). Est enim hoc quoque proprium et familiare in dilectione sanctorum, ut in his quoque succurrant. Sio enim et Elisæus mulierem illam, susceptricem suam non spiritalibus solum, sed etiam carnalibus beneficiis remunerat (4. Reg. 4. 42. sqq); propter quod, cum multa sollicitudine curaque dicebat : *Estne tibi sermo ad regem vel ad principem* (Ibid. v. 15)? Et quid mirum, si commendationes per litteras præstitit Paulus, qui ad se aliquos revocans, nec de viatico illorum curam gerere dedignatus est, idque ipsum in epistola sua scribere? Siquidem scribens Tito ait : *Zenam,*

legis peritum, et Apollonium sollicitè præmitte, ut nihil illis desit (Tit. 3. 13). Qui commendans aliquos tam studiose scripsit atque sollicitè, multo magis sicubi vidisset periclitantes, cuncta fecisset. Ad Philemonem quoque propter Onesimum scribens, vide quantum impendit studium, quam intente ac sollicitè deprecatur. Qui autem pro uno servulo, eoque fugitivo, et qui ex rebus domini multa subtraxerat, integram, omnique affectu plenam epistolam sine cunctatione composuit, qualis circa alios fuerit, perpende. Unum enim hoc ille pudore dignum putavit, aliquid scilicet pro cujuslibet salute negligere. Propter hoc agebat omnia, et commovebat; nec omnino quidquam pro his, qui servandi erant, cunctabatur impendere, non verba, non pecunias, non denique corpus ipsum. Qui enim millies seipsum tradiderat in mortem, multo magis si habuisset, nec pecuniis pepercisset. Et quid dico, si habuisset, cum probare possim, non pepercisse eum pecuniis, etiam nihil habentem? Et ne ambiguum putes esse, quod dicimus, audi ipsum rursus loquentem : *Quoniam, inquit, libenter, impendam, et superimpendur ipse pro animabus vestris* (2. Cor. 12. 15) : et Ephesios alloquens, ait : *Ipsi scitis, quoniam necessitatibus meis, et his qui mecum erant, ministraverunt manus istæ* (Act. 20. 34). Et cum celsus in omnium virtutum arce, nempe caritate consisteret, omni flamma erat ardentior. Ut enim missum in ignem ferrum, totum profecto ignis efficitur : sic Paulus caritate succensus, totus factus est caritas, qui quasi communis totius mundi esset pater, ita in amore omnium ipsos eorum imitabatur parentes : imo cunctos, non carnali tantummodo, verum etiam spiritali patres sollicitudine ac pietate superabat, et pecunias, et verba, et corpus, et animam pro iis, quos diligebat, impendens.

Propter hoc itaque caritatem etiam plenitudinem legis vocabat, et vinculum perfectionis, et omnium matrem bonorum, et initium finemque virtutum : proptereaque dicebat : *Finis autem præcepti est caritas de corde puro, et conscientia bona* (1. Tim. 1. 5). Et rursus : *Non adulterabis, non occides, et, si quod aliud est mandatum, in hoc verbo comprehenditur : Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Rom. 13. 9.) Quia igitur et initium et finis, et bonorum omnium complexus dilectio est, et in ea studeamus Paulum imitari, etenim hic illius ope talis effectus est. Non enim proponas mihi mortuos, quos suscitavit, neque leprosos, quos mundavit; nihil horum requirit a te Deus. Acquire caritatem Pauli, et perfectam habebis coronam. Quis hæc dixit? Ipse nutritor caritatis, ille qui eam et signis, et miraculis, et mille aliis bonis præposuit. Quia enim ipse omnes hujus officii partes tam strenue impleverat, idcirco ipsius vim exquisitè intelligit. Hinc ille talis existit, nihilque eum ita dignum Deo, ut virtus præstitit caritatis : et ideo dicebat, *Quærite dona præstantiora : et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro* (1. Cor. 12. 3); caritatem dicens, illam pulcherrimam et facillimam viam. In

illa igitur et nos jugiter ambulemus, ut et Paulum, imo et Dominum Pauli videre mereamur, et incorruptibiles consequamur coronas, gratia et mi-

sericordia Domini nostri Jesu Christi, cui est gloria et imperium. nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE LAUDIBUS SANCTI PAULI APOSTOLI.

HOMILIA IV.

Cæcitas Pauli nos illuminat. Vocatio Pauli qualis.—Beatus Paulus qui nos hodie congregavit, quique terrarum etiam illuminavit orbem, vocationis suæ tempore aliquando cæcatus est: sed illius cæcitas illuminatio totius orbis effecta est. Quoniam enim videbat male, bene cum excæcavit Deus, ut utiliter jam videret reliquum. Simul enim et documentum ei virtutis suæ præbuit, et in passione ejus figuravit futura, et modum ejus prædicationis edocuit, quod scilicet oporteret eum priora studia penitus excludere, et quasi conniventem oculis semetipsum undique coercere¹: propter quod ipse idem istud significans, clamat: *Si quis videtur inter vos sapiens, stultus fiat, ut sit sapiens* (1. Cor. 3. 18). Nequaquam ergo potuisset rursus bene videre, nisi prius excæcatus fuisset; unde et propriam sapientiam, qua perturbabatur, excludens, fidei se per cuncta committeret. Sed nullus hoc audiens, vocationem istam necessitatem putet, siquidem potuit redire unde discesserat. Multi enim in novo et in veteri Testamento, cum majora sæpe mirabilia vidissent, retro, ut legimus, sunt reversi: ut Nabuchodonosor, ut Judas, ut Elymas magus, ut Simon, ut Ananias, ut Sapphira, ut universus populus Judæorum: sed non ita Paulus. Illustrato enim mentis aspectu ad sincerissimum illud lumen cursu tetendit, atque ad cælum perniciousiter subvolavit. Quod si interrogares, cujus rei gratia sit cæcatus, accipe ipsum loquentem: *Audistis, inquit, conversationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam, et proficiebam in Judaismo supra multos cœtaneos meos, in genere meo abundantius æmulator existens patrum mearum traditionum* (Gal. 1. 13. 14). Quia enim vehemens adeo erat et fervens, frenis quoque vehementioribus indigebat, ne scilicet impetu ipso ejus, qua ferebatur, alacritatis arreptus, prolata ad se verba contemneret. Propterea igitur furorem ejus indomitum prius comprimit, concitatos et præcipites illius iracundiæ fluctus, cæcitatibus beneficio redigit in quietem, et tunc demum cælesti eum donat affatu, ostendens proprie inaccessible sapientiam, et supereminentem omnibus divinæ scientiæ bonitatem, ut disceret, cui jam adversario repugnaret: quem certe non modo punientem ferre non posset, sed nec beneficia conferentem. Non enim ille obscuritate tenebrarum, sed luminis nimietate cæcatus est. Et cur, inquis, hoc non ante factum est? Ne quæras istud, neque velis esse curiosior, sed concede incomprehensibili Dei providen-

tia salutem hominum notis sibi temporum opportunitatibus ordinare. Sic enim etiam ipse fatebatur, dicens: *Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per suam gratiam, ut revelaret Filium suum in me* (Gal. 1. 15. 16). Nihil ita igitur scruteris amplius, quando hæc dicit et Paulus. Istud enim tunc utique fieri oportuit, cum jam scandala ubique sublata essent. Ab ipso itaque discamus, quoniam nullus ante Paulum, neque ipse Paulus ex se tantummodo eum invenit, sed ipse se Christus ostendit, et ideo dicebat: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* (Joan. 15. 16). Cæterum cur ante non credidit, cum videret in ipsius nomine resurgere mortuos, ambulare claudos, paralyticos roborari, demones effugari? Nullum enim fructum ille ex his omnibus consequutus est, cum tamen non ignoraret ista, qui tam erat erga apostolos curiosus, qui certe cum lapidaretur Stephanus adstabat; et faciem ejus videbat angelico fulgore radiantem (Act. 7. 57. 59). Cur ergo nihil inde lucratus est? Quia necdum utique vocatus fuerat a Christo.

Vocatio non necessitatem infert. Cur e cælo nos Deus non vocet.—Tu vero hoc audiens noli vocationem istam necessitatem putare. Non enim Deus homines cogit vocando, sed post vocationem quoque permittit eos propriarum esse dominos voluntatum. Nam et Judæi seipsum quando oportuit revelavit: sed illi propter gloriam, quam ab hominibus requirebant, ultro se offerentem suscipere noluerunt. Verum hoc loco infidelior quis opponat, atque dicat: Cur me etiam non vocavit e cælo? Unde autem manifestum est, o homo, quia Paulum vocavit de cælo? sed credis istud? Ergo si credis, hoc ipsum ad signum tibi satis est. Si vero non credis quia e cælo Paulum vocavit, quomodo dicis, cur me etiam non vocavit? Credis, quia ille vocavit; hoc ipsum tibi, ut dixi, abundat ad signum. Crede igitur; nam te quoque e cælo vocat Deus, si habes animam ad obediendum paratam. Quod si inobediens sis, et corruptis depravatæque sententiæ. ne de cælo quidem ad te vox demissa tibi sufficit ad salutem. Quoties autem et Judæi vocem audire de cælo, in novo, et in veteri Testamento, nec tamen facti sunt ideo meliores? Nam in veteri Judæi post mille miracula pro Deo vitulum, quem fecerant, adoraverunt. At vero Jerichontina meretrix, quæ nihil omnino ex mirabilibus viderat, ostendit tamen fidem in exploratorum susceptione mirabilem. In terra quoque repromissionis Judæi signa cernentes, permanebant lapidibus duriores: Ninivite vero Jonam solum videntes crediderunt, et egerunt penitentiam (Jonæ 3). et venturam super se iram Dei conversione populi-

¹ In Græco, et clausis oculis ipsum sequi.

ἀκηράτων ἐπιτύχωμεν στεφάνων, χάριτι καὶ φιλα-
θρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα

καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἅγιον ἀποστόλον Παῦλον.

Ὁμιλία δ'.

Ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ τέμερον ἡμᾶς συναγαγὼν,
καὶ τὴν οἰκουμένην φωτίσας, οὗτος ἐν τῷ καιρῷ τῆς
κλησεως ἐτυφλώθη ποτὲ· ἀλλ' ἡ πῆρωσις ἐκείνου [491]
φωτισθεὶς γέγονε τῆς οἰκουμένης. Ἐπειδὴ γὰρ ἐβλεπε
κακῶς, ἐπῆρωσεν αὐτὸν καλῶς ὁ Θεός, ὥστε ἀναβλέ-
ψαι χρησίμως· ὁμοῦ μὲν τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀπό-
δειξιν αὐτῷ παρεχόμενος, ὁμοῦ δὲ ἐν τῷ πάθει τὰ
μέλλοντα προδεικνύων, καὶ τοῦ κτηρύγματος τὸν τρό-
πον δέδεικναι, καὶ ὅτι ταῦτα πάντα οἶκον ἀποθα-
λόντα, καὶ μύσαντα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, αὐτῷ ἔπα-
σθαι ᾔχευε. Αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἐβόα τοῦτο αὐτῷ δαλῶν· *Εἰ
τις δεκεῖ σφοδρὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, γενέσθω μωρὸς*, ἵνα
γένηται σοφός· ὥς οὐκ ἐνὸν ἀναβλέψαι καλῶς, μὴ
πρότερον πηρωθέντα καλῶς, καὶ τοὺς οἰκείους καὶ
ταράττοντας αὐτὸν ἐκθαλόντα λογισμοὺς, καὶ τῇ πί-
στει τὸ πᾶν ἐπιτρέψαντα. Ἀλλὰ μηδεὶς ταῦτα ἀκούων
ἠναγκασμένην νομίζετω εἶναι ταύτην τὴν κλησιν·
καὶ γὰρ ἐδύνατο πάλιν ἐπαναθεῖν, ὅθεν ἐξέβη. Πολλοὶ
γούν ἔτετρα μείζονα θαύματα ἰδόντες, ὑπέστρεψαν
πάλιν, καὶ ἐν τῇ Καινῇ, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ· οἷον ὁ
Ἰούδας, ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὁ Ἐλύμας ὁ μάγος, ὁ Σί-
μων, ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα, ὅλος τῶν Ἰουδαίων
ὁ ὄμιλος· ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος. Ἀλλὰ διαβλέψας πρὸς τὸ
ἄκηρατον φῶς τὸν ὁρόμον ἐπίτεινε, καὶ πρὸς
τὸν οὐρανὸν ἵπτατο. Εἰ δὲ ἐξετάξεις τίνος ἔνεκεν ἐπη-
ρώθη, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· *Ἠκούσατε γὰρ τὴν
ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι
καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ
ἐπέρθουν αὐτήν, καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊ-
σμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου,
περισσότερως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν
μου παραδόσεων*. Ἐπεὶ οὖν οὕτω σφοδρὸς ἦν καὶ
ἀπρόσιτος, σφοδροτέρου ἐδείκτο χαλινού, ἵνα μὴ τῇ
βύμῃ τῆς προθυμίας ἀγόμενος, καὶ παρακούσῃ τῶν
λεγόμενων. Διὰ δὲ τοῦτο καταστέλλων αὐτοῦ τὴν μα-
νίαν ἐκείνην, πρῶτον κατευνάζει τὰ κύματα τῆς
ζαχάριας ὀργῆς· ἐκείνης διὰ τῆς πηρωσεως, καὶ τότε
αὐτῷ διαλέγεται, δεικνύς τῆς σοφίας αὐτοῦ τὸ
ἀπρόσιτον. καὶ τὸ τῆς γνώσεως ὑπερέχον, καὶ ἵνα μά-
θῃ τίνα πολεμεῖ, ὃν οὐ μόνον κολάζοντα, ἀλλ' οὐδὲ
ἐυεργετοῦντα δυνάται ἐνεγκεῖν. Οὐ γὰρ σκότος αὐτὸν
ἐπῆρωσεν, ἀλλ' ὑπερβολὴ φωτὸς αὐτὸν ἐσκότισε. Καὶ
τί δὴ ποτε μὴ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο ἐγένετο, φησί· *Μὴ ζή-
τει τοῦτο, μηδὲ περιεργάζου, ἀλλὰ παραχώρει τῷ
ἀκαταλήπτῳ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας τοῦ καιροῦ τὴν
ἐπιτηδεύτητα*. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖ λέγων·
Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιτίδος μη-

*τρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ
ἀποκαλύψαι τὸν γλῶσσόν μου ἐν ἐμοί*. Οὐκοῦν καὶ
σὺ μηδὲν περιεργάζου πλέον, ὅταν ὁ Παῦλος τοῦτο
λέγῃ. Τότε γὰρ, τότε συνέφερε τῶν σκανδάλων ἀρ-
θέντων ἐκ μέσου. Λοιπὸν ἀπὸ τούτου μάθωμεν, ὅτι
οὐδεὶς οὐδαμῶς οὐδὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ, οὐδὲ αὐτὸς οἶκον
αὐτὸν εὗρεν, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν ἐφάνερωσε. Αὐτὸ
καὶ ἔλεγεν· *Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ
ἐξελέξαμην ὑμᾶς*· ἐπεὶ τίνος ἔνεκεν ὁρῶν τῷ ὁνό-
ματι αὐτοῦ ἀνίσταμένους [492] νεκροὺς, οὐκ ἐπίστευ-
σεν; Ὅρῶν γὰρ χωλὸν βαδίζοντα, καὶ δαίμονας δρα-
πετεύοντας, καὶ παραλυτικούς σφιγγομένους, οὐδὲν
ἐκαρποῦτο· οὐδὲ γὰρ ἠγνόει ταῦτα ὁ οὕτω περιεργα-
ζόμενος τοὺς ἀποστόλους. Καὶ Στεφάνου δὲ λιθαζομέ-
νου, παρῶν καὶ ἰδῶν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς πρόσωπον
ἀγγέλου, οὐδὲν ἐντεῦθεν ἐκέρδανε. Ὡς οὖν οὐδὲν ἐν-
ταῦθα ἐκέρδανεν; Ὅτι οὐδέπω ἦν κεκλημένος.

Σὺ δὲ ἀκούων ταῦτα, μὴ ἀναγκαστὴν τὴν κλησιν
εἶναι νόμιζε· οὐδὲ γὰρ ἀναγκάζει ὁ Θεός, ἀλλ' ἀφήσει
κυρίους εἶναι προαιρέσεων καὶ μετὰ τὴν κλησιν. Καὶ
γὰρ Ἰουδαῖοις ἀπεκάλυψεν ἑαυτὸν καὶ ὅτε ἐχρῆν. ἀλλ'
οὐκ ἔβλεψαν δεῖξασθαι διὰ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τῶν
ἀνθρώπων. Εἰ δὲ λέγοι τις τῶν ἀπίστων, πόθεν δῆλον
ὅτι Παῦλον ἐκάλεσεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐπέσθη; διὰ
τί γὰρ μὴ καὶ ἐμὲ ἐκάλεσεν; ἐκείνο πρὸς αὐτὸν ἐροῦ-
μεν· πιστεύεις τοῦτο, εἰπέ μοι, ὦ ἄνθρωπε; Οὐκοῦν
εἰ πιστεύεις, ἀρκεῖ σοι εἰς σημεῖον. Εἰ μὲν γὰρ ἀπι-
στεῖς ὅτι ἐκάλεσεν ἐξ οὐρανοῦ, πῶς λέγεις, διὰ τί μὴ
καὶ ἐμὲ ἐκάλεσεν; εἰ δὲ πιστεύεις ὅτι ἐκάλεσεν, ἀρκεῖ
σοι τοῦτο εἰς σημεῖον. Πίστευε τοῖνον· καὶ γὰρ καὶ
σὲ καλεῖ ἐξ οὐρανοῦ, ἐὰν ψυχὴν εὐγνώμονα ἔχῃς· ὥς,
ἐὰν ἀγνώμων ᾖ καὶ διεστραμμένος, οὐδὲ τὸ ἐνεχθῆναι
σοι φωνὴν ἀνωθεν ἀρκέσει εἰς σωτηρίαν. Ποσάκις
γούν ἤκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι φωνῆς ἐξ οὐρανοῦ φερομέ-
νης, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν; πόσα εἶδον σημεῖα, καὶ ἐν
τῇ Καινῇ, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, οὗτοι μετὰ μυρία
θαύματα ἐμοσχοποίησαν· ἡ δὲ ἱερικουντία πόρνη μη-
δὲν τούτων θεασαμένη, πίστιν ἐπεδείξατο θαυμαστὴν
περὶ τοὺς κατασκόπους. Καὶ ἐν τῇ γῇ δὲ τῆς ἐπαγγελ-
ίας οὗτοι μὲν, τῶν σημείων γινομένων, ἔμενον λίθων
ἀναισθητότεροι· οἱ δὲ Νινευῖται· τὸν Ἰωάνν θεασάμε-
νοι μόνον, ἐπίστευσαν καὶ μετενόησαν, καὶ τὴν θεόλα-

τον ὄρχην ἀπεκρούσαντο. Ἐν δὲ τῇ Καινῇ, ἀπ' αὐτῆς τοῦ Χριστοῦ τῆς παρουσίας, ὁ μὲν ληστής σταυρούμενον ἰδὼν, προσεκύνησεν· οὗτοι δὲ νεκροὺς ἐγείροντα θρασάμενοι, καὶ ἔδρσαν καὶ ἐσταύρωσαν.

Τί δὲ ἐφ' ἡμῶν; Οὐχὶ πῦρ ἐκ τοῦ ναοῦ, ἐκ τῶν θεμελίων τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκηρῶσαν ἐφῆλτο τοῖς οἰκοδομοῦσι, καὶ οὕτως αὐτοὺς ἀπέστησε τῆς παρανομίου τότε ἐπιχειρήσεως; ἀλλ' ὅμως οὐ μετεβάλλοντο, οὐδὲ ἀπέθοντο τὴν πώρωσιν. Πότα δὲ ἔτερα γέγονε μετ' ἐκεῖνο θαύματα τότε, καὶ οὐδὲν ἐντεῦθεν ἐκίρδαναν; οἷον ὁ κεραυνὸς ὁ κατὰ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος κατενεχθεῖς· ὁ τοῦ δαίμονος αὐτοῦ τούτου χρησμός, ὃς τὸν τότε βασιλεύοντα ἠνάγκαζε μετακινεῖν τὸν πλῆσιον κείμενον μάρτυρα, λέγων· μὴ δύνασθαι φθέγγεσθαι, ἕως ἂν τὴν λάρνακα τὴν ἐκεῖνον βλέπη πλῆσιον· καὶ γὰρ ἐκ γειτόνων ἦν κειμένη. Μετὰ τοῦτον πάλιν, ὁ θεὸς ὁ τούτου εἰς τὰ ἱερὰ σκευὴ ἐνυθρίσας, σκοληκώδρωτος γεγὼνός ἐξέφυξε· καὶ ὁ ταμίης δὲ τῶν βασιλικῶν χρημάτων δι' ἑτέραν παρανομίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην, μέσον λακήσας ἀπώλετο. Πάλιν αἱ πηγαὶ αἱ παρ' ἡμῖν, αἱ νικῶσαι τῷ [493] ῥέυματι τοὺς ποταμούς, ἄθρόον ἔφυγον καὶ ἀπεπήδησαν, μηδέποτε τοῦτο παθούσαι πρότερον, ἀλλ' ὅτε θυσίαις καὶ σπονδαῖς τὸ χωρίον ἐμόλυνεν ὁ βασιλεὺς. Τί ἂν τις εἴποι τὸν λιμὸν τὸν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μετὰ τοῦ βασιλέως ταῖς πόλεσι συνεμπεσόντα, αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὸν θάνατον, τὸν ἐν τῇ Περσῶν χώρᾳ, τὴν πρὸ τοῦ θανάτου ἀπάτην, τὸ στρατόπεδον τὸ ἐν μέσσις ἀποληφθὲν τοῖς βαρβάροις, καθάπερ ἐν σαγγῇ τινὶ καὶ δικτύοις, τὴν ἀνοδὸν ἐκείθεν τὴν θαυμαστὴν καὶ παράδοξον; Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν ἀσεβὴς βασιλεὺς ἔπασεν ἐλεεινῶς, ἕτερος δὲ εὐσεβὴς διεδέξατο, πάντα εὐθὺς ἐλύετο τὰ δεινά· καὶ οἱ ἐν μέσσις εἰλημμένοι δικτύοις, καὶ οὐδεμίαν οὐδαμῶθεν διέξοδον ἔχοντες στρατιῶται, τοῦ Θεοῦ λοιπὸν νεύσαντος, τῶν βαρβάρων ἀπαλλαγέντες μετὰ ἀσφαλείας ἐπανήσαν ἀπάτης. Ταῦτα τίνα οὐχ ἱκανὰ ἐφελκυσσάσθαι πρὸς τὴν εὐσέβειαν; Τὰ δὲ παρόντα οὐ πολλῷ τούτων θαυμαστότερα; οὐ σταυρὸς κηρύττεται, καὶ ἡ οἰκουμένη προστρέχει; οὐ θάνατος καταγγέλλεται ἐπονείδιστος, καὶ πάντες ἐπιτηδῶσι; μὴ γὰρ οὐκ ἐσταυρώθησαν μυρίοι; μὴ γὰρ μετ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ οὐχὶ δύο ληστὰι ἀνεσκολοπίσθησαν; μὴ γὰρ οὐκ ἐγένοντο πολλοὶ σοφοί; μὴ γὰρ οὐκ ἐγένοντο πολλοὶ δυνατοί; τίνας ὀνομά ποτε οὕτως ἐκράτησε; καὶ τί λέγω σοφοὺς καὶ δυνατοὺς; μὴ γὰρ οὐκ ἐγένοντο βασιλεῖς ἐπιδοῦοι; τίς οὕτω περιεγένετο τῆς οἰκουμένης ἐν βραχεὶ τῷ χρόνῳ; Μὴ γὰρ μοι λέγε τὰς αἱρέσεις τὰς ποικίλας καὶ παντοδαπὰς· πάντες γὰρ τὸν αὐτὸν Χριστὸν κηρύττουσιν, εἰ καὶ μὴ ὁγίως πάντες, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν ἐν Παλαιστίνῃ πάντες προσκυνοῦσι σταυρωθέντα, τὸν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου.

Ταῦτα οὖν οὐ δοκεῖ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ σαφεστέραν ἔχειν ἀπόδειξιν τῆς φωνῆς ἐκείνης τῆς ἐξ οὐρανοῦ κατενεχθείσης; Διὰ τί γὰρ μηδεὶς οὕτω περιεγένετο βασιλεὺς ὡς οὗτος ἐκράτησε, καὶ ταῦτα μυρίων ὄντων τῶν κωλυμάτων; καὶ γὰρ βασιλεῖς ἐπολέμησαν, καὶ τύραννοι παρετάξαντο, καὶ δῆμοι πάντες κατεξάνεστησαν, καὶ τὰ ἡμέτερα ὅμως οὐκ ἥλαττοῦτο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον λαμπρότερα ἐγένετο.

Πόθεν οὖν, εἰπατέ μοι, ἡ τοσαύτη ἰσχὺς; Μάγος ἦν, φησί. Μόνος οὖν οὗτος μάγος τοιοῦτος ἐγένετο; Πάντως ἠκούσατε, ὅτι καὶ παρὰ Πέρσαις καὶ Ἰνδοῖς πολλοὶ γηγόναι μάγοι, καὶ εἰσὶν ἔτι καὶ νῦν· ἀλλ' οὐδὲ ὄνομα αὐτῶν ἐστὶν οὐδαμῶς. Ἀλλ' ὁ ἐκ Τυάων, φησὶν, ἀπατεῶν, ἐκεῖνος καὶ γόης, καὶ αὐτὸς ἔλαμψε. Ποῦ καὶ πότε; Ἐν μικρῷ μέρει τῆς οἰκουμένης, καὶ πρὸς βραχὺν χρόνον, καὶ ἐσθὲς ταχέως καὶ ἀπώλετο, οὐκ Ἐκκλησίαν καταλιπὼν, οὐ λαὸν, οὐκ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδέν. Καὶ τί λέγω μάγους καὶ γόητας τοὺς σθεσθέντας; πόθεν τὰ τῶν θεῶν ἐπαύθη πάντα, καὶ ὁ Δωδωναῖος, καὶ ὁ Κλάριος, καὶ πάντα τὰ πονηρὰ ταῦτα ἐργαστήρια σιγᾷ καὶ ἐπεστόμισται; Πόθεν οὖν οὐ τοῦτον μόνον τὸν σταυρωθέντα, ἀλλὰ καὶ τὰ [494] ὅσα τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ σφαγέντων πεφρίκασιν δαίμονες; τίνας δὲ ἔνεκεν καὶ σταυρὸν ἀκούοντες ἀποκηδῶσι; Καὶ μὴν καταγελᾶν ἔδει· μὴ γὰρ λαμπρὸν καὶ ἐπίσημον ὁ σταυρὸς; Τοῦναντίον μὲν οὖν, αἰσχρὸν καὶ ἐπονείδιστον. Θάνατος γὰρ ἐστὶ καταδίκου· θάνατός ἐστιν ὁ κακῶν ἔσχατος, καὶ παρὰ Ἰουδαίοις ἐπ' ἀράτος, καὶ παρὰ Ἑλλήσι βδελυκτός. Πόθεν οὖν αὐτὸν ἐδεδοίκεσαν δαίμονες; ἄρ' οὐκ ἀπὸ τῆς τοῦ σταυρωθέντος δυνάμεως; Εἰ γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἐδεδοίκεσαν, μάλιστα μὲν οὖν καὶ τοῦτο ἀνάξιον θεῶν· πλὴν πολλοὶ καὶ πρὸ αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτὸν ἐσταυρώθησαν, καὶ μετ' αὐτοῦ δὲ δύο. Τί οὖν, εἰ εἴποι τις, ἐν ὀνόματι τοῦ ληστοῦ τοῦ σταυρωθέντος, ἢ τοῦ δεινός, ἢ τοῦ δεινός, φεῦξεται ὁ δαίμων; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ γελᾶσται. Ἐάν δὲ τὸν Ἰησοῦν προσθῇς τὸν Νεζωραῖον, καθάπερ ἀπὸ πυρός τίνας φεύγουσι. Τί οὖν ἂν εἴποις; πόθεν ἐκράτησεν; ὅτι πλάνος ἦν; Ἀλλ' οὐ τοιαῦτα αὐτοῦ τὰ παραγγέλματα· ἄλλως δὲ, καὶ πλάνοι πολλοὶ γηγόναισιν. Ἀλλ' ὅτι μάγος; Ἀλλ' οὐ τοῦτο μαρτυρεῖ τὰ δόγματα· καὶ μάγων πολλὴ πολλακί· ἐγένετο φορὰ. Ἀλλ' ὅτι σοφός; Ἀλλὰ σοφοὶ πολλοὶ πολλακίς ἐγένοντο. Τίς οὖν οὕτως ἐκράτησεν; Οὐδεὶς οὐδέποτε, οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἐγγύς. Ὅθεν δὴλον, ὅτι οὐκ ἐπειδὴ μάγος ἦν, οὐδὲ ὅτι πλάνος ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ τούτων διορθωτὴς, καὶ θεῖα δύναμις τις καὶ ἄμχατος, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς πάντων περιεγένετο, καὶ τῷ σχηνοποιῶν τούτῳ τοσαύτην ἐνέπνευσεν δύναμιν, ὅσην αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ. Ἀνθρώπος γὰρ ἐπ' ἀγορᾷ ἐστῆκώς, περὶ δέματα τὴν τέχνην ἔχων, τοιοῦτον

runt. In novo etiam Testamento sub præsentia ipsius Christi, latro quidem cum crucifixum cerneret, adoravit; Judæi vero qui eum spectaverant mortuos suscitantes, et vixerunt, et affixerunt cruci.

Templi Jerosolymitani instauratio irrita, et alia quædam signa. Exercitus Juliani obsessus a Barbaris. — Quid autem nostra quoque ætate (a)? Nonne ex fundamentis templi, quod Jerosolymis fuit, ignis exsiliens audentes illud ædificare consumpsit? sicque reliqui ab iniquis conatibus destiterunt, nec tamen ab impietate sua atque cecitate conversi sunt. Quanta vero etiam post hæc alia facta sunt miracula? ut cum super templi Apollinis tectum fulmen illapsum est: ut cum ipsius responsa dæmonis transferri a rege sepultum juxta se martyrem compulerunt, dicentis se alloqui omnino non posse, quamdiu proximam illius arcam videret: erat namque vicina. Post quæ ipsius regis avunculus, qui profano tactu consecrata Deo vasa temeraverat, vermis exesus interiit. Præpositus quoque regalis ærarii ob aliam, quam Ecclesiæ intulerat, injuriam medius repente diruptus est: tunc etiam regionis nostræ fontes, qui prius flumina ipsa cursu inundante vincebant, subito in se resiliendo fugerunt, numquam hoc ante perpassi, nisi postquam loca illa rex sacrificiis ac victimis inquinavit. Quid vero jam memorem famem toto prorsus orbe terrarum cum impio rege dominatam, regis interitum in regione Persarum: ante mortem vero mentis errorem perpassum, exercitum in medio barbarorum relictum, et undique velut quodam rete conclusum, reditum ex illis locis improvisum acque mirabilem? Cum enim rege impio miserabiliter interempto, alter pius in ejus successisset imperium, adversa omnia continuo dissoluta sunt, et exercitus qui velut in mediis erat retibus involutus, nec ullum exitum aliquando se inventurum esse credebat, Dei jam nutu ab hostibus liberatus, omni cum securitate remeavit. Et hæc quidem quem non valeant ad partem pietatis attrahere? Quid vero præsentia? nonne etiam multo mirabiliora dicenda sunt? nonne crux prædicatur, et totus ad credendum mundus accurrit? nonne mors ignominiosa nuntiatur, et omnes convolant? numquid non innumeri crucifixi sunt? numquid non duo latrones cum Domino pependunt? numquid non multi sapientes? numquid non multi exstiterunt potentes? cujus igitur aliquando sic nomen obtinuit? et quid dico potentes atque sapientes? numquid non fuerunt reges incliti? quis ita sibi terrarum orbem tam brevi tempore subjugavit? Non enim varias mihi atque diversas opponas hæreses. Omnes siquidem eundem prædicant Christum, etsi non omnes sane prædicent atque legitime. Illum enim omnes prædicant, qui in Palæstina natus, et passus, qui Pontio Pilato dijudicante crucifixus est. Hæc igitur cuncta, quæ proposui, nonne etiam majus virtutis ejus videntur habere documentum, quam illa vox allata de cælo? Cur enim

nullus regum ita vicit, ut hic superavit, idque cum innumera ex adverso impedimenta pugnarent? Nam et reges contra Evangelium præliati sunt, et tyranni bella gesserunt, et populi omnes insurrexerunt, et nostra usque adeo attrita non sunt, ut inde fierent clariora.

Magi nomen Christo objectum. Reliquias Sanctorum timent dæmones. — Unde igitur hæc tanta tamque admirabilis virtus? Magus scilicet erat? Solus ergo iste magus tam potens fuit? Audistis nempe quia et apud Persas magi et apud Indos exstiterint, sintque etiam modo: sed ne nomen quidem eorum usquam sonat. Et ille quidem ex Tyanorum urbe (a) deceptor ac maleficus aliquo loci apparuit, ac brevi aliquanto tempore in exigua parte orbis refulsit; sed celeriter extinctus atque deletus est, qui non Ecclesiam omnino, non populum, non aliquid horum reliquit. Sed quid dico magos atque maleficos extinctos? unde, quæso, omnium deorum templa extincta sunt, et Dodonæus, et Clarius, et omnes istæ profanitatis officinæ silent, ac penitus obstructæ sunt? Unde igitur non hunc solum crucifixum, sed etiam pro ipso occisorum favillas dæmones contremiscunt? cujus rei gratia saltem nomen audientes crucis, in fugam resiliunt? cum certe si se res haberet aliter, magis eos oporteret irridere quam fugere. An forte crux quid clarum videtur, ac nobile? Imo e contrario, turpis et exprobrabilis mors. Est enim utique et pœnalis mors, et omnino terrima, et apud Judæos maledicta, et inter gentiles abominanda. Unde igitur illam dæmones reformidant, nisi de virtute crucifixi? Si enim illam per seipsam timerent, quamquam et hoc ipsum diis esset indignum: tamen et ante illum, et post illum plerique crucifixi sunt, et cum ipso etiam duo. Quid igitur, si invocat aliquis nomen latronis, vel alterius cujusquam crucifixi, dæmone forte timebit ac fugiet? Nequaquam, quinimo ridebit. Si vero Jesum addideris Nazarenum, velut ab igne repente diffugient. Quid igitur ais? unde prævaluit? Quia, inquis, seductor fuit. At non hæc ejus præcepta loquuntur. Deinde quoniam seductores fuerunt multi, et tamen nullus obtinuit. Sed quia magus fuit? Verum longe aliud ejus dogmata contestantur. Sed et magorum multa sæpe fuit copia, (b) [nec tamen ullum hujusmodi potentia nomen auditum est]. Sed quia sapiens fuit? At multi fuerunt sæpe sapientes. Quis itaque similiter obtinuisse dicitur? Nullus enim aliquando saltem ex parte aliqua huic potentia appropinquavit. Unde liquido patet, quoniam Christus non fuerit magus, non seductor, sed qui e contrario horum exstitit emendator, et vere divina virtus, nec ulli omnino superabilis, idcirco et ipse cuncta vicit, atque perdomuit, et Paulo tentiorum opifici tantam potuit inspirare virtutem, quantam ipse rerum testatur effectus. Homo etenim ignobilis, abjectus et circumforaneus, qui artem exercebat in pellibus, in tantum virtute progressus est, ut vix triginta annorum

^a Græca versio addit, et nihil inde lucrati sunt.

(a) Quid autem nostra quoque ætate? Hæc quæ sua ætate contingerant fusius refert Chrysost. infra libro in S. Babylam.

(a) Apollonius Tyanæus.

(b) Quæ uncinis clauduntur desunt in Græc.

spatio et Romanos, et Persas, et Parthos, et Medos, et Indos, et Scythas, et Æthiopes, et Sauromatas, et Saracenos, et omne prorsus humanum genus sub jugum mitteret veritatis. Responde igitur, unde iste opifex vilis ac publicus stans in loco artis suæ, ac scalpellum in manu gerens, ita et ipse philosophatus sit, et alios docuerit philosophari, gentes scilicet, urbes atque regiones, maxime imperitus nec vim in se sermonis ostendens? Audi enim ipsum loquentem: *Etsi imperitus sermone* (2. Cor. 11. 6). Nec pecunias possides: nam hoc quoque ipse testatur: *Usque ad hanc*, inquit, *horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur* (1. Cor. 4. 11). Et quid dico pecunias, cum ille sæpe ne necessarium quidem haberet cibum, nec quo se circumdaret indumentum. Quia vero nec de professione clarus fuerit, ipsius discipulus ostendit, dicens: *Quoniam manebat apud Aquilam et Priscillam, propterea quod ejusdem artis essent: erant enim scenofactoriæ artis* (Act. 18. 5). Non igitur a proavis nobilis, quippe qui tam vilis fuisse artis ostenditur, non a patria, non a gente, tamen progressus in medium, ac tantummodo apparens inimicorum cuncta turbavit, universa confudit: et sicut in stipulas aut in fœnum ignis immissus, omnia dæmonum opera consumpsit, atque in quod voluit, omnia convertit. Neque vero hoc solum admiratione dignum est, quod tantam potentiam talis obtinuit: sed quoniam discipulorum quoque illius plurimi pauperes, imperiti, ac totius erant eruditionis extranei, in fame et egestate viventes, ignobiles, ac de ignobilibus procreati: quod certe etiam ipse prædicavit, nec erubuit eorum commemorare pauperiem, imo ne necessaria quidem eorum victui postulare. *Proficiscar*, inquit, *Jerusalem ministrare sanctis* (Rom. 15. 25). Et rursus: *Secundum unam sabbati unusquisque vestrum reponat, quod ei bene placuerit, ut non cum venero, tunc collectæ fiant* (1. Cor. 16. 2). Quia vero plures discipulorum ex imperitorum numero constarent, ad Corinthios scribens, ait: *Videte vocationem vestram, quoniam non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles* (1. Cor. 1. 26); sed et valde obscuri, et viles fuerunt. *Nam infirma mundi*, inquit, *elegit Deus, et quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret* (Ibid. v. 27. 28). At nobilis, et eruditus erat forte persuasor? Nec istud quidem; nam hoc quoque ipse confirmavit, dicens: *Et ego veni ad vos non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi. Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. Et sermo meus, et prædicatio mea, non in persuasibilibus sapientiæ verbis* (1. Cor. 2. 1. 2. 4). Sed causa nimirum ipsa prædicationis erat idonea, quæ ad se pertraheret audientes. Accipe quid etiam super hac re ipse pronuntiet. *Quoniam*, inquit, *Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Græcis autem stultitiam* (1. Cor. 1. 22. 23). Sed securitate, ac li-

¹ Græc. *At idiota quidem et meruditus, sed ad persuadendum aptus?*

bertate, inquis, fructus est. At omnino a periculis numquam respiravit. *Et ego*, inquit, *in infirmitate et timore et tremore multo fui apud vos* (1. Cor. 2. 3): neque vero ipse solum, sed etiam discipuli ejus passionibus subjacebant: *Mementote*, inquit, *dierum priorum, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum. In altero quidem opprobriis et tribulationibus sæctaculum facti, in altero etiam socii taliter conversantium facti: nam et vincitis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis* (Hebr. 10. 32-34). Et rursus ad Thessalonicenses scribens, ait: *Vos enim eadem passi estis a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis, qui et Dominum nostrum occiderunt, et prophetas suos persequuti sunt* (1. Thess. 2. 14. 15). Rursus ad Corinthios scribens, *Sicut*, inquit, *abundant passionem Christi in vobis, et quemadmodum socii estis passionum, ita eritis et consolationis* (1. Cor. 1. 5). Et ad Galatas: *Tanta*, inquit, *passi estis sine causa, si tamen sine causa* (Gal. 5. 4).

Comparatio Evangelii cum bello; seductores ante Christum cur permiserit Deus. — Cum igitur prædicator imperitus, cum etiam pauper esset, et prorsus ignobilis, et quod prædicabatur, non modo commendatione sui esset vacuum, verumetiam offensione plenissimum, et auditores ipsi inopes, imbecilles, atque omnino nulli, et pericula tam crebra, tam varia, non doctoribus solum, sed etiam discipulis imminerent, et crucifixus esset, qui annuntiatur adorandus: quidnam illud est, quod hujus prædicatio potuerit obtinere? Nonne lucidissime claret divina hoc et ineffabili quadam virtute perfectum? Quod certe etiam inimicorum comparatione potest liquido comprobari. Cum enim videris contraria horum universa concurrere in unum: id est, et opes, et nobilitatem, et patriæ claritudinem, et oratoriæ artis pompam, et pacis securitatem, et plurimam in ipsa superstitione culturam, continuo tamen morem profanitatis extinctum; hos vero qui sunt ex adversa parte superare: quæ horum causa sit, responde. Tale est enim, ut cum rex quispiam instructus armis, fretus exercitu, potentissimas in bello acies instruens hostes superare nequiverit, nudus aliquis, et pauper, et solus, ne brevi quidem jaculo armatus, aut simplici saltem veste tectus, certamen ineat, eaque peragat quæ alii nec cum mille quidem munitionibus patrare potuerunt. Noli igitur in prava permanere sententia, sed virtutem venerare crucifixi. Neque enim si regem aliquem videas civitates sibi excelsas parantem, circumagentem fossas, muris machinas admoventem, innumeram quoque habentem militum multitudinem, arma fulgentia, pecunias infinitas, unamque hostium civitatem destruere non valentem; alterum vero nudo corpore Jimicantem, solisque manibus utentem, non unam, aut duas, aut paucas, sed prorsus innumeras totoque orbe diffusas urbes percurrentem celeriter, cunctasque cæpientem, humanæ hoc dicas esse virtutis. Sic ergo procul dubio in præsentī causa sentiendum est. Pro-

¹ Gr. addit, *et nos expulerunt, et Deo non placeat, et omniū hominibus contrarii sunt.*

ἰσχυσεν, ὡς καὶ Ῥωμαίους, καὶ Πέρσας, καὶ Ἰνδοὺς, καὶ Σκύθας, καὶ Αἰθίοπας, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Πάρθους, καὶ Μήδους, καὶ Σαρακηνοὺς, καὶ ἅπαν ἀπλῶς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος πρὸς τὴν ἀληθειαν ἐπιναγαγεῖν ἐν ἔτεσιν οὐδὲ ὅλοις τριάκοντα. Πόθεν οὖν, εἰπέ μοι, ὁ ἀγοραῖος, καὶ ἐπὶ ἐργαστηρίου ἐσττήκως, καὶ σμίλῃν μεταχειρίζων, καὶ αὐτὸς τοιαῦτα ἐπιλοσώζει, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπεισε, καὶ ἔθνη, καὶ πόλεις, καὶ χώρας, οὐ λόγων ἰσχύν ἐπιδεικνύμενος, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ἅπαν, τὴν ἐσχάτην ἀμαθίαν ἀμαθῆς ὢν; Ἀκουσον γοῦν αὐτοῦ λέγοντος, καὶ οὐκ αἰσχυνομένου· *Εἰ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνῶσει. Οὐ χρήματα χεκτημένος. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο αὐτὸς φησὶ· Μέχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ τυμνητεύομεν, καὶ κολαφίζομεθα. Καὶ τί λέγω χρήματα, ὅπου γε οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας πολλάκις εὐπόρει τροφῆς, οὐδὲ ἱμάτιον περιβαλέσθαι εἶχεν· Ὅτι δὲ οὐδὲ ἐξ ἐπιτηδεύματος λαμπρὸς ἦν, καὶ τοῦτο ὁ μαθητὴς αὐτοῦ δείκνυσσι λέγων, ὅτι Ἐμεινε πρὸς Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλλαν διὰ τὸ ὁμότεχνον· ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Οὐκ ἀπὸ προγόνων ἐπίστημος. Πῶς γὰρ, τοιοῦτον ἐπιτηδεύμα ἔχων. Οὐκ ἀπὸ πατρίδος, οὐκ ἀπὸ ἐθνους. Ἀλλ' ὁμως ἔθλων εἰς μέσον, καὶ φανεὶς μόνον, πάντα ἐτάραξε τὰ τῶν ἐναντίων, πάντα [495] συνέχευε, καὶ καθάπερ πῦρ εἰς καλάμην ἐμπεσὼν καὶ χόρτον, οὕτω κατέκαυσε τὰ τῶν δαιμόνων, καὶ εἰς ἅπερ ἐβούλετο, πάντα μετέστησε. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι αὐτὸς τοιοῦτος ὢν τοσαῦτα ἰσχυσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ πλείους τῶν μαθητευομένων, πένητες, ἰδιῶται, ἀπαιδεῦτοι, λιμῷ συζῶντες, ἄτημοι καὶ ἐξ ἀσήμεων. Καὶ ταῦτα καὶ αὐτὸς κηρύττει, καὶ οὐκ αἰσχύνεται λέγων αὐτῶν τὴν πενίαν· μάλλον δὲ οὐδὲ προσαιτῶν ὑπὲρ αὐτῶν. Περιεύομαι γὰρ, φησὶν, εἰς Ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἀγίοις· καὶ πάλιν, *Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν τιθέτω παρ' ἐαυτῷ θησανρίδιον, ἵνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογία γίνωνται.* Ὅτι δὲ καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν ἐξ ἰδιωτῶν συνειστήκει, Κορινθίους ἐπιστελλων, φησὶ· *Βλέπετε τὴν κλήσιν ὑμῶν, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα· καὶ ὅτι ἐξ ἀσήμεων, Οὐ πολλοὶ, φησὶν, εὐγενεῖς· καὶ οὐ μόνον οὐκ εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὐτελεῖς. Καὶ γὰρ τὰ ἀσθενῆ, φησὶ, τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. Ἀλλ' ἰδιώτης μὲν καὶ ἀπαιδεύτος, πιθανὸς δὲ ὅπως οὖν εἰπείν; Οὐδὲ τοῦτο. Καὶ τοῦτο αὐτὸς πάλιν δείκνυσσι λέγων· *Κἀγὼ ἡλθον πρὸς ὑμᾶς, οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταργήλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον. Οὐ γὰρ ἐκρινά τι εἰδέναι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον· καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθανοίς ἢ σοφίας λόγοις. Ἀλλὰ τὸ κηρυττόμενον ἱκανὸν ἐπιστάσασθαι. Ἀλλ' ἀκουσον καὶ περὶ αὐτοῦ τί φητιν· Ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖα αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν, ἡμεῖς δὲ κηρύττομεν Χριστόν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαῖοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν.***

• Savil. et Bibl. παθοῖς.

Ἀλλὰ ἀδείας ἀπῆλαυσεν; Ἀλλ' οὐδὲ ἀνέπνει ποτὲ τῶν κινδύνων. Καὶ γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ, φησὶ, καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρέμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς· οὐκ αὐτὸς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ μαθηταὶ τὰ αὐτὰ ἐπασχον. Μέννησθε γὰρ, φησὶ, τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε παθημάτων· τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινῶν, τῶν οὕτω πασχόντων γενηθέντες. Καὶ γὰρ τὴν ἄρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρὰς προσεδέξασθε. Καὶ πάλιν Θεσσαλονικεῦσι γράφων λέγει· Ὑμεῖς γὰρ τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφολετών, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμῶς ἐκδιωξάντων, καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων. Καὶ Κορινθίοις δὲ πάλιν ἐπιστελλων ἔλεγεν, Ὅτι περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ὑμᾶς, καὶ ὥσπερ κοινῶν ἔστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως· καὶ Γαλάταις, *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ, φησὶν, εἰ γὰρ καὶ εἰκῇ.*

Ὅταν οὖν καὶ ὁ κηρύττων ἰδιώτης ἦ καὶ πένης καὶ ἄσημος, καὶ τὸ κηρυττόμενον οὐκ ἐπαγωγόν, ἀλλὰ καὶ σκάνδαλον ἔχον, καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτὸ πένητες καὶ ἀσθενεῖς καὶ οὐδένες, καὶ κίνδυνοι ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς [496] καὶ τοῖς διδασκάλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς, καὶ ὁ καταγγελλόμενος ἐσταυρωμένος, τί τὸ ποιῆσαν κρατήσιν; Οὐκ εὐδῆλον ὅτι θεῖα τις καὶ ἀπόρρητος δύναμις· Παντί που ὄγλον· καὶ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἐστὶ κατιδεῖν. Ὅταν γὰρ ἰδῇς τὰ ἐναντία τούτων συνδραμόντα, καὶ πλοῦτον, καὶ εὐγένειαν, καὶ πατρίδος μέγεθος, καὶ ῥητορείας δεινότητα, καὶ ἄδειαν καὶ θεραπείαν πολλήν, καὶ εὐθέως σθεσθέντα τὰ καινοτομηθέντα, τούτους δὲ ἀπὸ τῶν ἐναντίων περιγενομένους, τί τὸ αἴτιον, εἰπέ μοι; Ταῦτῶν γὰρ συνέθη, οἷον ἂν εἰ μετὰ στρατοπέδων καὶ ὅπλων καὶ παρατάξεως τοῦ βασιλεύοντος μὴ δυνθθέντος κρατήσαι τῶν βαρβάρων, πτωχὸς τις γυμνὸς καὶ μόνος, καὶ μηδὲ ἀκόντιον μεταχειρίζων, μηδὲ ἱμάτιον ἔχων, εἰσελθὼν διαπράξοιτο ἅ μετὰ ὅπλων καὶ παρασκευῆς οὐκ ἔχυσαν ἕτεροι. Μὴ τοίνυν ἀγνωμόναι, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην φέρε τὴν ψῆφον, καὶ προσκύνει τοῦ σταυρωθέντος τὴν δύναμιν. Οὐδὲ γὰρ, ἂν ἰδῇς τινὰ πόλιν κατασκευάζοντα, καὶ τάφρους περιελαύνοντα, καὶ μηχανήματα προσάγοντα τέλχεσι, καὶ ὅπλα χαλκεύοντα, καὶ στρατιώτας καταλέγοντα, καὶ χρήματα ἔχοντα ἄπειρα, καὶ μὴ δυνάμενον πόλιν μίαν ἐλεῖν· ἄλλον δὲ γυμνὸν σώματι προσβαλόντα, καὶ χερσὶ μόναις χρώμενον, οὐχὶ μίαν καὶ δευτέραν καὶ εἴκοσι πόλεις, ἀλλὰ μυριάς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπιτρέχοντα, καὶ αὐτάνδρους λαμβάνοντα, ἀνθρωπίνης ἂν εἰποις εἶναι τοῦτο δυνάμεως. Οὕτω δῆλον ὅτι καὶ νῦν. Διὰ γὰρ τοῦτο συνεχώρησεν

ὁ Θεὸς καὶ ληστὰς σταυρωθῆναι, καὶ πρὸ αὐτοῦ τινὰς ἀπατεῶνας φανῆναι, ἵνα καὶ ἀπὸ συγκρίσεως τοῖς σφόδρα ἀναισθητοῦσι δειχθῇ τῆς ἀληθείας ἡ ὑπεροχὴ, καὶ σὺ μάθῃς, ὅτι οὐκ ἐκείνων εἰς οὗτος, ἀλλὰ πολὺ καὶ ἀπειρον τούτου καὶ ἐκείνων τὸ μέσον. Οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ τὴν δόξαν συσχεῖσαι ἰσχύσεν, οὐ τὸ τῶν αὐτῶν κοινωνῆσαι παθῶν, οὐ τὸ τοῖς αὐτοῖς χρόνοις συνδραμεῖν. Εἰ μὲν γὰρ τὸν σταυρὸν οἱ δαίμονες δεδοίκασι, καὶ οὐ τοῦ σταυρωθέντος τὴν ἰσχὺν, ἐμφράττει τῶν ταῦτα λεγόντων τὸ στόμα τῶν καιρῶν τὸ πᾶν ἤνυσεν, ἀπολογοῦνται οἱ περὶ Θεοῦ καὶ Ἰουδαν, περὶ τῶν αὐτῶν ἡμῖν ἐπιχειρήσαντες μετὰ καὶ ἐτέρων πολλῶν τῶν σημείων, καὶ διαφθαρέντες. Ὅπερ γὰρ ἔφη, διὰ τοῦτο ταῦτα εἶπεν ὁ Θεός, ἵνα ἐκ περιουσίας τὰ αὐτοῦ δείξῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ψευδοπροφῆτας ἐπὶ τῶν προφητῶν φανῆναι συνεχώρησε, καὶ ψευδοπροφῆτας ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐδὲν τῶν αὐτοῦ συσχεῖσαι δύναται.

Εἶπω σοι καὶ ἐτέρωθεν δύναμιν κηρύγματος θαυμαστήν καὶ παράδοσιν, καὶ δείξω σοι καὶ διὰ τῶν πολεμούντων αἰρόμενον αὐτὸν [497] καὶ αὐξανόμενον· τῷ Παύλῳ τούτῳ ποτὲ τινες πολεμοῦντες, ἐκήρυττον τοῦτ' ἐν δόγμα ἐν Ῥώμῃ. Βουλόμενοι γὰρ τὸν Νέρωνα παροξύνει πολεμοῦντα τῷ Παύλῳ, ἀναδέχονται καὶ αὐτοὶ κηρύττειν, ἵνα μᾶλλον πλεονθέντος τοῦ λόγου, καὶ πλείονων γινομένων μαθητῶν, θερμότερος ὁ θυμὸς τοῦ τυράννου γένηται, καὶ ἀγριωθῇ τὸ θηρίον. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ὁ Παῦλος Φιλιππησίους ἐπιστέλλων ἔλεγε· *Γινώσκεις ὅμως βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν· ὥστε τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσotέρως τολμᾷν ἀφ' ὧς τὸν λόγον λαλεῖν. Τινὲς μὲν καὶ διὰ φόβον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν· οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας, οὐκ ἄνῳς, οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου· οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογία τοῦ Εὐαγγελίου κείμεναι. Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προσφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται. Εἶδες πῶς πολλοὶ ἐξ ἐριθείας ἐκήρυττον; Ἀλλ' ὅμως καὶ διὰ τῶν ἐναντιῶν ἐκράτει.*

Μετὰ δὲ τούτων, καὶ ἕτερα ἦν τὰ ἀντικρούοντα. Καὶ γὰρ καὶ νόμοι παλαιοὶ οὐ μόνον οὐκ ἐβοήθουν, ἀλλὰ καὶ ἠναντιοῦντο καὶ ἐπολέμουν, καὶ ἡ πονηρία καὶ ἡ ἀγνοία τῶν διαβαλλόντων· βασιλεῖα γὰρ, φασίν, ἔχουσι τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ δὴ ᾔδεισαν τὴν αἰὲς βασιλείαν αὐτοῦ, τὴν φρικτὴν ἐκείνην καὶ ἀπέραντον, ἀλλ' ὡς τυραννίδα αὐτῶν ἐπισταγόντων τῇ οἰκουμένῃ, οὕτω διέβαλον, καὶ κοινῇ πάντες, καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος αὐτοῖς ἐπύκτευσεν· κοινῇ μὲν, ὡς τῆς πολιτείας ἀναιρεμένης, καὶ τῶν νόμων ἀνατρεπομένων· ἰδίᾳ δὲ, ὡσεὶ ἐκάστης οἰκίας διασπωμένης καὶ καταλυομένης. Καὶ γὰρ πατὴρ ἐπολέμει παῖδι τότε, καὶ υἱὸς ἠρνεῖτο πατέρα, καὶ γυναῖκες ἄνδρας, καὶ ἄνδρες γυναῖκας, καὶ θυγατέρες μητέρας, καὶ συγγενεῖς συγγενεῖς, καὶ φίλοι φίλους, καὶ ποικίλος τις ἦν ὁ πόλεμος οὗτος καὶ παντοδαπός, εἰς τὰς οἰκίας ἔρπων.

συγγενεῖς διασπῶν, βουλευτήρια ταραττων, δικαστήρια θορυβῶν, ὡς τῶν πατρῶν ἐθῶν καταλυομένων, καὶ ἑορτῶν καὶ θεραπειᾶς δαιμόνων καταλυομένης, ἡ τοῖς πάλαι νομοθέταις πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων περισπούδαστα ἦν. Καὶ μετὰ τούτων καὶ ἡ τῆς τυραννίδος ὑποψία πάντοθεν αὐτοῖς ἐλαύνεσθαι ἐποίει. Καὶ οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι παρὰ μὲν Ἕλλησι ταῦτα, παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις ἡσύχαζεν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι πολλῷ χαλεπώτερον ἐπετίθεντο· καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ πολιτείας ἀναίρεσιν ἠτιῶντο. Οὐ παύεται γὰρ, φησί, λαλῶν *ρήματα βλάβη κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου.* Ἀλλ' ὅμως πάντοθεν τῆς πυρᾶς ἀναπτομένης, ἀπὸ τῶν οἰκῶν, ἀπὸ τῶν πύλων, ἀπὸ τῶν ἀγρῶν, ἀπὸ τῆς ἐρημίας, ἀπὸ τῶν [498] Ἑλλήνων, ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ τῶν ἀργόντων, ἀπὸ τῶν ἀρχομένων, ἀπὸ τῶν συγγενῶν, ἀπὸ τῆς γῆς, ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἀπὸ τῶν βασιλευόντων, καὶ πάντων ἀλλήλους ἐξαγριούντων, καὶ θηρίου παντὸς χαλεπώτερον ἐπιτιθεμένων, ὁ μακάριος οὗτος εἰς τὸσαύτας καμίνους ἐμπηδῶν, καὶ ἐν μέσῳ λύκων ἱστάμενος, καὶ πάντοθεν βαλλόμενος, οὐ μόνον οὐ κατεχώσθη, ἀλλὰ καὶ πάντας αὐτοὺς εἰς τὴν ἀληθειαν μετήγαγεν. Εἶπω καὶ ἄλλους πρὸς τοῦτοις πολέμους χαλεπωτάτους· ὁ τῶν ψευδοπροφῆτων, ὁ μάλιστα πάντων αὐτὸν λυποῦν, ὁ τῶν οἰκείων τῶν ἀσθενούντων· πολλοὶ γὰρ πιστεύοντες διεφθείροντο· ἀλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα ἤρκεσε. Πόθεν καὶ ἐκ ποίας ἰσχύος; Τὰ ὅπλα ἡμῶν, φησὶν, οὐ *σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαίρουντες καὶ πᾶν ὑψύωμα ἐκαίρον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.* Διὰ τοῦτο πάντα μετεβάλλετο, καὶ μετεβόρῳμιζετο ἄθρόον. Καὶ ὥσπερ πυρᾶς ἀναφθείσης, αἱ ἀκάνθαι, κατὰ μικρὸν διαπνύμεναι, εἰκους καὶ παραχωροῦσι τῇ φλογὶ, καὶ καθαρὰς ποιοῦσι τὰς ἀρούρας· οὕτω δὴ καὶ τῆς Παύλου γλώττης φεγγαγομένης, καὶ πάντα πυρὸς σφοδρότερον ἐπιούσης, εἶχεν ἅπαντα καὶ παρεχώρει, καὶ δαιμόνων θεραπαίαι, καὶ ἑορταί, καὶ πανηγύρεις, καὶ πάτρια ἔθνη, καὶ νόμων διαφθοραί, καὶ δῆμον θυμοί, καὶ τυράννων ἀπειλαί, καὶ οἰκείων ἐπιβουλαι, καὶ ψευδοπροφῆτων κακουργίαι· μᾶλλον δὲ, καθάπερ τῆς ἀκτίνος ἀνισχύουσης, καὶ σκότος ἐλαύνεται, καὶ θηρία καταδύεται καὶ φωλεῖται λοιπὸν, καὶ ληστὰς δραπετεύουσι, καὶ ἀνδροφῶνοι περὶ τὰ σπῆλαια καταφεύγουσι, καὶ πειραταὶ ἀφίστανται, καὶ τυμωρῆχοι ἀναχωροῦσι, καὶ μοιχοὶ καὶ κλέπται καὶ ταχυρῶχοι, ὅτε ἀπὸ τῆς ἀκτίνος ἐλέγχεσθαι μέλλοντες, ἀπελθόντες πού μακρὰν ἑαυτοὺς ἀφανίζουσι, καὶ πάντα διαφανῆ καὶ λαμπρὰ γίνεται, καὶ γῆ, καὶ θάλαττα, τῆς ἀκτίνος ἄσθεν πάντα κατακαυρώσεται.

pterea enim concessit Deus et latrones cum Salvatore crucifigi, et ante Salvatoris adventum seductores aliquos apparere, ut etiam ex comparatione rerum nimis insipientibus ostenderetur excellentia veritatis : et discerent quia hic non unus ex illis, sed grande sit inter tam dispares, infinitumque discrimen. Nihil enim Christi gloriam potuit inumbrare, vel eorundem opportunitas temporum, vel communio passionum : ne quis enim putaret, quia dæmones crucem et non crucifixi paverent virtutem, obstruxit ora ista dicentium par latronum. Quod si temporum opportunitas cuncta fecisse dicitur, ad repellendum Theudas et Judas proferentur, qui cum eisdem fere, quibus etiam Christus temporibus exstitissent, et veritatem per quædam etiam signa impugnare tentassent, repente destructi sunt. Quod enim jam ante memoravi, ideo interdum falsa fieri Deus signa concessit, ut abundantius vera monstraret. Propterea et pseudoprophetas tempore prophetarum, et pseudoapostolos cum apostolis apparere permisit, ut disceres quia splendentes ejus ubique virtutes nequaquam obscurare posset similitudo et umbra quædam virtutum.

Paulus Romæ vexatur. — Age jam ex aliis quoque documentis probemus esse hanc potentiam singularem et præcipuam atque mirabilem. Docebimus enim Christi gloriam ipsa magis inimicorum impugnatione crevisse. Cum enim hunc ipsum beatum Paulum Romæ quidam persequerentur, aliquando hoc ipsum dogma inquietius prædicabant. Cupientes enim Neronem impugnatores Pauli acrius in ejus odium commovere, mira quadam arte lædendi susceperunt et ipsi evangelicæ prædicationis officium, ut magis scilicet fidei sermone fervente, et discipulorum crescente numero, in immensum ignesceret furor tyranni, et fera majora adhuc colligeret incrementa feritatis. Et hoc ipse ad Philippenses Paulus scribens, ait : *Scire vos autem, inquit, volo, fratres, quod quæ circa me sunt, magis venerunt ad profectum Evangelii, ita ut plures et fratribus confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem etiam per invidiam et contentionem, quidam etiam per bonam voluntatem Christum prædicant : quidam autem ex contentione Christum annuntiant non sincere, existimantes pressuram suscitare vinculis meis : quidam autem ex caritate, scientes, quod in defensione Evangelii positus sum. Quid enim ? si cuius modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntiatur (Philipp. 1. 12-18).* Vidiſti certe, quemadmodum etsi ex contentione aliqui prædicarent, tamen etiam per inimicos veritas obinebat.

Christiani calumnia appetiti. — Supra vero hanc inimicorum calliditatem alia quoque ex adverso multa veniebant. Nam et antiquæ leges non inodo non opitabantur, verum etiam adversabantur : contraque veritatis partem non solum malitia obloquentium inimicorum, verum etiam ignorantia dimicabat : Regem enim, inquit, habent Christum. Non enim noverant ejus cæleste regnum, terribile istud et absque ullo termino gloriosum : sed quasi tyrannidem ipsis inferentibus per calumniam repugnabant, et in commune

omnes, et specialiter adversus eos singuli dimicando. In communi quidem, quasi contra eos, qui publicæ disciplinæ et legum scita destruerent : specialiter vero, quasi singulorum domos divisionibus divortisque dissolverent. Nam et filium tunc impugnabat pater, et filius patrem negabat, et maritum uxor odebat, et uxorem maritus ; filia quoque cum matribus dissidebant ; cognati cognatos, amici oppugnabant amicos : eratque per omnium domos varium istud et multiforme bellum, propinquos separans, dispergens curiam, judicia conturbans : cum etique mores patrii solverentur, festivitas et cultura dæmonum pellexeretur, quæ antiqui legumlatores vel in primis custodienda decreverant ; cum his omnibus etiam tyrannidis odiosæ suspicio undique faciebat eos explodi. Neque vero dicere quispiam potest a Gentibus quanta inferebantur, a parte vero Judæorum omnium in quiete erant, cum certe isti etiam sævius imminerent, cumque et ipsi ei destructionem legis impingerent : *Non enim cessat, inquit, loquens contra legem et locum sanctum (Act. 6. 15).* Verumtamen undique invidiæ igne succenso, a domibus, ab urbibus, ab agris, a solitudine, a terra, a mari, a Gentibus, a Judæis, a principibus, a plebibus ¹, a regibus, a regum ministris : cum omnes ad crudelitatem se inutuo cohortarentur, et omnes ferocissime sæviusque consurgerent : beatus tamen Paulus in tantos ignes insiliens, atque in medio talium luporum consistens, quamquam ictus omnium exciperet, non modo tamen obrutus ipse non est, sed etiam omnes illos in partem transtulit veritatis. Et hæc et alia quoque prælia non minus sæva memorabo : ut illud quod a pseudoapostolis inferebatur, quodque eum super omnia alia torquebat, domesticorum dolus, ruina nutantium : multi enim ex fidelium numero labeantur, sed etiam contra ista prævaluit. Unde, quæso, ex quæve virtute ? Quia, inquit, *arma nostra non carnalia, sed potentia sunt ad destructionem munitionum, consilia destruentes et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei (2. Cor. 10. 4. 5).* Propterea igitur in diversum omnia vertebantur ac mutabantur repente : ac sicut igne succenso paulatim spinæ consumuntur et cedunt, flammisque superantur, ac mundi redduntur novales : sic etiam Pauli insonante lingua, et omni igne vehementius irruente, cedebant omnia, fugiebantque et dæmonum cultus, et celebritas omnis, atque festivitas, et mores patrii ², et populorum furores, et tyrannorum minæ, et insidiæ domesticorum, et pseudoapostolorum operationes malignæ. Imo vero sicut radiis solis orientibus et tenebræ fugantur, et feræ latitant, foveisque conduntur, et latrones recedunt, et homicidæ ad antra suffugiunt, et amoveantur piratæ, et sepulcrorum violatores fugantur, et adulteri et fures et perfossores domorum depressi a sole ac redargui periclitantes abeunt, secum alicubi procul occultant, omniaque lucida efficiuntur et clara, illustrantibus desuper radiis terrarum,

¹ Gr. addit, *a cognatis.*

² Gr. addit, *et legum corruptiones.*

pelagus, ac montes, urbes simul atque regiones : sic tunc prædicatione fulgente, et ubique Evangelium disseminante Paulo, fugabatur error, veritasque remeabat; faville vero, fumusque templorum, et cymbala omnia, et tympana, et ebriitates, et comessationes, et stupra, et adulteria, et alia dictu foeda, quæ in sacris suis celebrare consueverant, defecerunt, atque consumpta sunt, instar ceræ ignis vapore pereuntis, et palearum vice, quæ subito concremantur incendio. Clara vero inter hæc veritatis flamma surgebat resplendens, et ipsum ad usque cælum sublimitate conscendens ab iis potissimum sublevata, qui eam nitebantur opprimere, perque illos magis incrementa suscipiens, qui illam extinctum iri cupiebant. Nec pericula enim progressum ejus, aut impetus coercere potuerunt, non tyrannis quædam inveteratæ consuetudinis, non patrii moris auctoritas, non legum potestas, non illa ipsa custodiendi ejus quod prædicatione evangelii difficultas, nec quidquam eorum quæ impedimentum afferre possunt, proficientis celeriter veritatis cursum aut incidere aut retardare potuerunt. Atque ut quantam istud vim habeat, cognoscas, comminare Gentibus, non dico pericula, famem, mortem, sed damnum aliquod exiguum, et videbis eos repente mutatos. At non talia inveniuntur et nostra, sed concisis occisisque omnibus, et ubique impugnat variis genere bellorum, illa tamen florentiora semper effecta sunt.

Error suapte nutu perit. — Et quid ego nostræ ætatis commemoro gentiles viles istos, et omnino contemptu faciles? Et potius qui apud illos erant aliquando mirabiles in medium proferamus, philosophiæ scilicet honore celebratos, Platonem, Pythagoram, Diagoram, Clazomenium (a), multosque alios hujusmodi, et tunc demum evangelicæ prædicationis virtutem probabis. Nam post Socratis venenum alii quidem Megara discesserunt, similia patiendi metu; alter autem et patria et libertate privatus est, nec præter unam mulierem philosophiæ quenquam studiis subjugavit; Plato autem depictam in paginis disci-

(a) Anaxagoram Clazomenium.

plinam relinquens in mortem solutus est. Et certe nihil eis tunc impedimento erat, non periculum, non egestas, non imperitia sermonis: sed erant et dicendo potentes, et opibus affluentes, et nobilitate patriæ gloriantes. Verum nequaquam obtinere potuerunt: talis est enim conditio erroris, etiam nullo sibi obistente consenescit, ac defluit: talis autem et diversa veritatis status, etiam multis impugnantibus suscitatur et crescit. Hæc autem ita esse veritas rerum ipsa proclamat, nihilque hic opus est assertionem verborum, cum vocem quodammodo totus undique mundus emittat, urbes scilicet, et agri, et terræ, et maria, et loca culta atque deserta, ipsæ quoque etiam montium summities. Neque enim solitudinem beneficii sui reliquit exsortem, sed ipsam maxime iis, quæ nobis de cælo veniens detulit, bonis replevit, per Pauli præcipue linguam, perque illam, quam in ipsum contulit, gratiam. Quia enim dignam tali dono devotionem gerebat, copiosa in illo etiam gratia coruscavit, plurimæque horum, quæ hucusque memoravimus, ipsius ore ac sermone completa sunt.

Paulo similes esse possumus. — Quoniam igitur ita genus nostrum nobilitavit Deus, ut unum hominem dignaretur tantorum causam facere bonorum, studeamus et nos ejus similes inveniri. Neque vero istud impossibile putemus: quoniam, ut sæpe dixi et nunc inculcare non cesso, tale illi, quale etiam nobis, corpus fuit, talis anima, tales cibi, sed voluntas in eo mirabilis, et præclara devotio, et istud est prorsus unde ille talis effectus est. Nemo igitur disfidat, nemo desperet: si intendas animum et præpares, nihil est quod te ab ejusdem gratiæ possit prohibere muneribus: non est enim personarum acceptor Deus. Idem illum teque formavit: et quemadmodum illius, ita est etiam tuus Deus; ac sicut illum merito laudavit, ita etiam tibi offert coronam. Spondeamus igitur nosmetipsos Deo, atque mundemus, ut nos quoque eandem gratiam consequentes, eadem etiam præmia sortiamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

DE LAUDIBUS SANCTI PAULI

APOSTOLI.

ROMILIA V.

Ubi nunc illi sunt, qui querulo semper animo mortem causari solent, et corruptibile hoc corpus atque passibile impedimento sibi esse ad virtutem putant? Audiant Pauli facta præclara, et ab hac obtreptione malignissima conquiescant. Quid enim humano generi mors nocuit? quid vero virtutem corruptio corporis impedivit? Considera itaque Paulum, et videbis, quia nobis etiam ad maximam utilitatem proficiet ista mortalitas. Illic enim nisi mortalis fuisset, nequaquam dicere potuisset, magis autem nequisset ostendere, quod ipsius operibus est loquutus:

quoniam *Quotidie morior pro vestra gloria, quam habeo in Christo Jesu* (1. Cor. 15. 31). Ubique enim nobis intentione animi ac prompta opus est voluntate¹: quæ si affuerint, nihil erit quod nos possit a virtute prohibere, sicut superior jam sermo memoratus est. Nonne erat iste mortalis? nonne ignobilis? nonne pauper, et quotidiano opere victum quærens? nonne corpus habuit cunctis naturæ necessitatibus subjugatum? Quid ergo eum vetuit illis, quibus floruit, splendere virtutibus? Profecto nihil. Nullus ergo morietur

¹ In Græco, et non est impedimentum, in primis ordinibus fuisse constitutus.

τὰ πλάγη, τὰ ὄρη, τὰς χώρας, τὰς πόλεις· οὕτω δὲ καὶ τότε τοῦ κηρύγματος φανέντος, καὶ τοῦ Παύλου πανταχοῦ τοῦτο διασπείροντος, ἤλαυνετο μὲν ἡ πλάγη, ἐπανήκει δὲ ἡ ἀλήθεια, κνίσσαι δὲ καὶ καπνός, καὶ κύμβαλα καὶ τύμπανα, καὶ μέθαι καὶ κῶμοι, καὶ πορνεΐαι, καὶ μοιχεΐαι, καὶ τὰ ἄλλα, ἃ μηδὲ εἶπεν καλὸν, τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν εἰδῶλων τελούμενα ἔλγχε καὶ ἔδαπανατο, καθάπερ κηρὸς ὑπὸ πυρὸς, τηκόμενα, καθάπερ ἄχυρα, ὑπὸ φιλογῆς δαπανώμενα· ἡ δὲ λαμπρά τῆς ἀληθείας φλὺξ ἀνέβη φαιδρὰ καὶ ὑψηλὴ πρὸς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, ὑπ' αὐτῶν τῶν κωλύοντων αἱρομένη, καὶ διὰ τῶν ἐμποδιζόντων αὐξανομένη· καὶ οὐδὲ κίνδυνος ἐπεῖχεν αὐτῆς τὴν φορὰν καὶ τὴν ῥύμην τὴν ἀκάθεκτον, οὐ συνηθείας τυραννὶς παλαιότητος, οὐ πατριῶν ἔθων καὶ νόμων ἰσχύς, οὐ τὸ τῆς διδασκαλίας τῶν νόμων δυσπαράδεκτον, οὐκ ἄλλο τῶν [499] εἰρημένων οὐδέν. Καὶ ἵνα μάθῃς ἡλίκον τοῦτο ἔστιν, ἀπειλήσον τοῖς Ἕλλησιν, οὐ λέγω κινδύνους καὶ θανάτους καὶ λιμὸν, ἀλλ' ὀλίγην ζημίαν χρημάτων, καὶ ὅψει μεταβαλλομένους εὐθέως. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ πάντων κατακοπομένων καὶ σφαζομένων, καὶ πανταχοῦ πολεμουμένων, καὶ ποικίλοις τρόποις πολέμων, ἀνθρῶτερὰ ταῦτα ἐγίνετο.

Καὶ τί λέγω τοὺς παρόντας Ἕλληνας νῦν, τοὺς εὐτελεῖς καὶ εὐκαταφρονήτους; τοὺς τότε θαυμαστοὺς παραγάγωμεν εἰς μέσον, τοὺς ἐπὶ φιλοσοφίᾳ βεβοημένους, τὸν Πλάτωνα, τὸν Διαγόρανα, τὸν Κλαζομένιον, καὶ ἑτέρους πολλοὺς τοιοῦτους, καὶ ὅψει τότε τοῦ κηρύγματος τὴν ἰσχύν. Μετὰ γὰρ τὸ κύνειον τοῦ Σωκράτους, οἱ μὲν εἰς Μέγαρα ἀπῆλθον, δεδοικότες μὴ τὰ αὐτὰ πάθωσιν· οἱ δὲ καὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐξέπεσον, καὶ πλην μῖς γυναικὸς, οὐδενὸς ἑτέρου περιεγένοντο· ὁ δὲ Κιττιεύς ἂν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀφελὲς τὴν πολιτείαν, οὕτω κατέλυσε. Καί-

^a Savil. in marg. τὸν Πυθαγόραν.

^b Cittiueus est Zeno. Anianus autem Platonem intelligebat.

τοὶ οὐδὲν ἦν τότε τὸ ἐμποδίζον, οὐ κίνουνος, οὐκ ἰδιωτεία, ἀλλὰ καὶ δεινοὶ λέγειν ἦσαν, καὶ χρημάτων εὐπόρου, καὶ τῆς παρὰ πᾶσι βοιωμένης πατρίδος ἐτύγχανον ὄντες· ἀλλ' οὐδὲν ἰσχυον. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πλάγη, καὶ μηδεὶς ἐνοχλοῦντος, καταρρέει· τοιοῦτον ἡ ἀλήθεια, καὶ πολλῶν πολεμούντων, διεγείρεται. Καὶ ταῦτα αὕτη ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια βοᾷ· καὶ οὐδὲν δεῖ λόγων, οὐδὲ ῥημάτων, τῆς οἰκουμένης πάντοθεν φωνὴν ἀφείσης, τῶν πόλεων, τῶν ἀγρῶν, τῆς γῆς, τῆς θαλάττης, τῆς οἰκουμένης, τῆς ἀοικήτου, τῶν ἐν ταῖς ἀκρωρείαις. Οὐδὲ γὰρ τὴν ἔρημον ἀρῆκεν ἄμοιρον τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν μάλιστα ἐνέπλησεν, ὧν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φέρων ἤλθεν ἡμῖν ἀγαθῶν, διὰ τῆς Πιύλου γλώττης, διὰ τῆς χάριτος τῆς ἐντεθείσης αὐτῇ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀξίαν τῆς δωρεᾶς προθυμίαν παρέσχετο, καὶ δαψιλῆς ἡ χάρις ἐξέλαμψε, καὶ τὰ πλείονα τῶν εἰρημένων διὰ τῆς τούτου κατωρθώθη γλώττης.

Ἐπεὶ οὖν οὕτω τὸ γένος ἡμῶν ἐτίμησεν ὁ Θεός, ὡς ἕνα ἄνθρωπον καταξιώσαι τοσοῦτων γενέσθαι κατορθωμάτων· αἴτιον, ζηλώσωμεν, μιμησώμεθα, σπουδάσωμεν γενέσθαι κατ' ἐκείνον καὶ ἡμεῖς, καὶ μὴ ἀδύνατον τοῦτο εἶναι νομίζωμεν. Ὁ γὰρ πολλὰς εἶπον, τοῦτο λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι καὶ σῶμα ἐν αὐτῷ τὸ αὐτὸ ἦν καὶ ἡμῖν, καὶ τροφαὶ αἱ αὐταί, καὶ ψυχὴ ἡ αὐτή· ἀλλ' ἡ προαίρεσις μεγάλη, καὶ ἡ προθυμία λαμπρά· καὶ τοῦτο ἐκείνον τοιοῦτον ἐποίησε. Μηδεὶς τοίνυν ἀπογινώσκέτω, μηδεὶς ἀπαγορευέτω. Ἐὰν γὰρ παραστήσης σου τὴν διάνοιαν, οὐδὲν τὸ κωλύον τὴν αὐτὴν δέξασθαι χάριν. Οὐ γὰρ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός· καὶ ἐκείνον αὐτὸς ἐπλασε, καὶ σὲ αὐτὸς παρήγαγε· καὶ ὥσπερ ἐκείνου Δεσπότης, οὕτω καὶ σὺ ὥσπερ ἐκείνον ἀνεκῆρυξεν, οὕτω καὶ σὲ βούλεται στέψαι. Ὑπόσχωμεν τοίνυν ἑαυτοὺς καὶ καθάρωμεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς δαψιλῇ δεξάμενοι τὴν χάριν, τῶν αὐτῶν ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ [500] Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἁγίον ἀποστόλον Παύλον:

Λόγος ε'.

Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τὸν θάνατον αἰτιώμενοι, καὶ τὸ παθητὸν τοῦτο σῶμα καὶ φθαρτὸν ἐμπόδιον εἶναι λέγοντες αὐτοῖς πρὸς ἀρετὴν; Ἀκουσάτωσαν τῶν Παύλου κατορθωμάτων, καὶ παυέσθωσαν τῆς πονηρᾶς ταύτης διαβολῆς. Τί γὰρ τὸ γένος ἡμῶν ἔβλαψεν ὁ θάνατος; τί δὲ ἡ φθορὰ πρὸς ἀρετὴν ἐνεπόδισεν; Ἐννόησον Παῦλον, καὶ ὅψει ὅτι καὶ ὥνησεν ἡμᾶς τὰ μέγιστα τὸ γενέσθαι θνητοὺς. Εἰ γὰρ μὴ θνητὸς ἦν ὤψος, οὐκ ἂν ἐδυνήθη εἰπεῖν, μάλλον δὲ οὐκ ἂν ἐπι-

δείξασθαι ἐδυνήθη, ὃ διὰ τῶν ἔργων εἶπεν, ὅτι *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῇ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Πανταχοῦ γὰρ ἡμῖν ψυχῆς καὶ προθυμίας δεῖ, καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν ἐν τοῖς πρώτοις τετάχθαι. Οὐχὶ θνητὸς ἦν οὗτος; οὐχὶ ἰδιώτης; οὐχὶ πένης καὶ ἐκ τῆς καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐργασίας ποιούμενος τὴν τροφήν; οὐχὶ σῶμα εἶχε πάσαις ἀνάγκαις ὑποκείμενον φυσικαῖς; Τί οὖν αὐτὸν ἐκώλυσεν γενέσθαι τοιοῦτον, ὅς γε γέγονεν; Οὐδέν. Μηδεὶς τοίνυν ἀθυμεῖται πένης, μηδεὶς δυσχεραίνει τῷ ἰδιώτῃ, μηδεὶς ἀλγέϊται τῶν εὐτελῶν, ἀλλ' ἐκείνῳ

μόνοι, ὅσοι ψυχὴν μεμαλακισμένην καὶ διάνοιαν ἔχουσιν ἐκνευσιρτισμένην. Τοῦτο γὰρ γίνεται κύλμα μόνον πρὸς ἀρετὴν, κακία ψυχῆς, καὶ μαλακία γνώμης· ταύτης δὲ ἄνευ τῶν ἄλλων οὐδέν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ μακαρίου τούτου τοῦ νῦν συναγαγόντος ἡμᾶς. Ὡς περ γὰρ τοῦτον οὐδὲν ταῦτα παρέβλαψεν, οὕτω τοὺς ἐξωθεν οὐδὲν τὰ ἐναντία ὠφέλησεν, οὐ λόγων δεινότης, οὐ χρημάτων πλῆθος, οὐ περιφάνεια γένους, οὐ δόξης μέγεθος, οὐ τὸ ἐν δυναστείᾳ εἶναι.

Τί λέγω τοὺς ἀνθρώπους; μᾶλλον δὲ μέχρι ποτε ἐπὶ τῆς γῆς κατέχω τὸν λόγον, ἐξὸν εἰπεῖν τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις, τὰς ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου; τί γὰρ ὥνησε τοὺτους τὸ φύσιν τοιαύτην λαχεῖν; οὐχὶ ἔρχονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις κρινόμεναι διὰ Παύλου, καὶ τῶν κατ' ἐκείνους; Οὐκ οἶδατε γὰρ φησὶν, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτι γε βιωτικά; Μὴ τοίνυν δι' ἕτερον μηδὲν ἀλγῶμεν, ἀλλὰ διὰ κακίαν μόνον, μηδὲ δι' ἄλλο χαίρωμεν καὶ εὐφραίνωμεθα, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν μόνον. Ἐάν ταύτην ζηλώσωμεν, οὐδὲν τὸ κωλύον γενέσθαι κατὰ Παῦλον. Ἐκείνος γὰρ οὐχὶ ἀπὸ τῆς χάριτος μόνον τοιοῦτος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς οἰκείας προθυμίας· καὶ διὰ τοῦτο [101] ἀπὸ τῆς χάριτος, ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τῆς προθυμίας. Μεθ' ὑπερβολῆς γὰρ ἑκάτερα, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐπνευσεν αὐτῷ, καὶ τὰ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ὑπήρξε. Βούλει μαθεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ; Τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐδεδοίκεισαν δαίμονες. Ἄλλ' οὐ θαυμάζω τοῦτο, ὥς περ οὐδ' ὅτι τὴν σκιάν Πέτρου τὰ νοσήματα ἔφυγεν· ἀλλὰ θαυμάζω, ὅτι τὸ θαυμαστὸν τοῦτο πρὸ τῆς χάριτος, καὶ ἀπὸ βαλβίδος αὐτῆς καὶ προσιμίων αὐτῶν ἐφάνη ποιῶν· οὐδὲ τὴν δύναμιν ταύτην ἔχων, οὐδὲ χειροτονίαν δεξιόμενος, οὕτω τῷ πρὸς Χριστὸν ἐξήφθη ζῆλῳ, ὥς πάντα τῶν Ἰουδαίων τὸν δῆμον διεγείρει κατ' ἑαυτοῦ· ὅς καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἐν τοσοῦτοις ὄντα κινδύνους, ὥς καὶ τὴν πόλιν πολιορκεῖσθαι, διὰ θυρίδος ἐχαλάσθη διὰ τοῦ τείχους, καὶ διαφυγὼν, οὐδὲ οὕτως εἰς ὄκνον ἐνέπεσεν, οὐδὲ εἰς δειλίαν καὶ φόβον, ἀλλὰ πλείονα προθυμίαν ἐντεῦθεν ἐδέχετο, παραχωρῶν μὲν τοῖς κινδύνους δι' οἰκονομίαν, οὐ παραχωρῶν δὲ τῆς διδασκαλίας οὐδενί, ἀλλὰ τὸν σταυρὸν πάλιν ἀρπάσας ἠκολούθει· καίτοι γε παρὰ πόδας ἔχων ἐπὶ τὸ παράδειγμα τὸ κατὰ τὸν Στέφανον, καὶ ὁρῶν κατ' αὐτοῦ μάλιστα πάντων φόνου πνέοντας Ἰουδαίους, καὶ αὐτῶν ἐπιθυμοῦντας αὐτοῦ τῶν σαρκῶν ἀπογεύσασθαι. Οὕτε οὖν ἀφειδῶς ἐνέπιπτε τοῖς κινδύνους, οὐδὲ διαφειγὼν μαλακώτερος ἐγένετο πάλιν. Σφόδρα τῆς παρούσης ἡρα ζωῆς διὰ τὸ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῆς· καὶ σφόδρα αὐτῆς ὑπερεώρα διὰ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀπὸ τῆς ὑπεροφίας γινομένην αὐτῷ, ἣ διὰ τὸ σφόδρα ἐπιείγασθαι πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀπελθεῖν. Ὅπερ γὰρ αἰεὶ λέγω περὶ αὐτοῦ, καὶ οὐδέποτε παύσομαι λέγων, οὐδεὶς οὕτως εἰς ἐναντία πράγματα ἔμπροσθεν, ἑκάτερα πρὸς

ἀκρίθειαν ἥσκησεν· οὐδεὶς γοῦν οὕτω τῆς παρούσης ἐπεθύμησε ζωῆς, οὐδὲ τῶν σφόδρα φιλοφροῦντων οὐδεὶς οὕτως αὐτῆς ὑπερείδεν, οὐδὲ τῶν μεθ' ὑπερβολῆς; θανατώντων *. Οὕτω πάσης ἐπιθυμίας καθαρὸς ἦν ἐκεῖνος, καὶ οὐδενὶ προσέπασχε τῶν παρόντων, ἀλλὰ πανταχοῦ τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκίρνα τὴν ἑαυτοῦ· καὶ νῦν μὲν αὐτὴν καὶ τῆς μετὰ Χριστοῦ συνουσίας καὶ ὁμιλίας ἀναγκαιοτέρων εἶναι φησι, νῦν δὲ οὕτω βαρεῖαν καὶ ἐπαχθῆ, ὥς καὶ στενάζειν καὶ ἐπιείγασθαι πρὸς τὴν ἀνάλυσιν. Ἐκείνων γὰρ ἐπιθυμεῖ μόνον, τῶν κατὰ Θεὸν κέρδος αὐτῷ φερόντων, εἰ καὶ ἐναντία ταῦτα εἶναι συνέβαινε τοῖς προτέροις. Καὶ γὰρ ποικίλος τις ἦν καὶ παντοδαπός, οὐχ ὑποκρινόμενος, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ πάντα γινόμενος, ἅπερ ἡ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων χρεῖα ἀπῆτει, κὰν τοῦτω τὸν Δεσπότην τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐφαίνετο, ὅτε ἔδει φανῆναι τοῦτο· καὶ ἐν πυρὶ πάλαι ὅτε ὁ καιρὸς τοῦτο ἀπῆτει· καὶ νῦν μὲν ἐν ὀπλίτῳ σχήματι καὶ στρατιώτῳ, νῦν δὲ ἐν εἰκόνι πρεσβύτου, νῦν δὲ ἐν αὐρᾷ, νῦν δὲ ὡς [502] ὁδοιπόρος, νῦν δὲ αὐτοάνθρωπος, καὶ οὐδὲ ἀποθανεῖν οὕτω παρητήσατο. Τὸ δὲ, ἔδει τοῦτο, ὅταν εἴπω, μηδεὶς ἀνάγκην εἶναι νομίζετω τῶν λόγων, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ φιланθρωπίας μόνον. Καὶ ποτὲ μὲν ἐν θρόνῳ, ποτὲ δὲ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ κάθηται. Πάντα δὲ ταῦτα πρὸς τὰς ὑποκειμένας οἰκονομίας ἔπραττε. Δὴ καὶ διὰ τοῦ προφήτου ἔλεγεν· Ἐγὼ ὁράσεις ἐπιλήθυνα, καὶ ἐν χειρὶ προφητῶν ὡμοιόωην. Οὕτω καὶ Παῦλος τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος Δεσπότην, οὐκ ἂν κατεγνώσθη, νῦν μὲν ὡς Ἰουδαῖος γινόμενος, νῦν δὲ ὡς ἄνομος· καὶ νῦν μὲν νόμον ἐφύλαττε, νῦν δὲ ὑπερέωρα νόμου· καὶ ποτὲ μὲν ἀντείχετο τῆς παρούσης ζωῆς, ποτὲ δὲ κατεφρόνει αὐτῆς· καὶ νῦν μὲν ἦται χρήματα, νῦν δὲ καὶ διδόμενα διεκρούετο· καὶ ἔθου καὶ ἐξυρᾶτο, καὶ πάλιν ἀνεθεμάτιζε τοὺς ποιούντας· καὶ νῦν μὲν περιέεμε, νῦν δὲ περιτομὴν ἐξέβαλε. Καὶ τὰ μὲν γινόμενα ἐναντία ἦν, ἡ δὲ γνώμη καὶ ἡ διάνοια, ἀφ' ἧς ταῦτα ἐγένετο, σφόδρα ἀκρίλουθος καὶ ἑαυτῇ συνημμένη.

Ἐν γὰρ ἐξήτει, τῶν ταῦτα ἀκούοντων καὶ ὁρῶντων τὴν σωτηρίαν. Διὰ δὴ τοῦτο νῦν μὲν ἐπαίρει νόμον, νῦν δὲ αὐτὸν καθαιρεῖ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἐν οἷς ἔπραττεν, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς ἔλεγε, ποικίλος ἦν καὶ παντοδαπός, οὐχὶ μεταβαλλόμενος τὴν γνώμην, οὐδὲ ἕτερος ἐξ ἑτέρου γινόμενος, ἀλλὰ μένων ὅπερ ἦν, καὶ τῶν εἰρημένων ἕκαστον πρὸς τὴν παροῦσαν μεταχειρίζων χρεῖαν. Μὴ τοίνυν αὐτὸν διὰ ταῦτα κακίστης,

* Οὐδεὶς... ὑπερείδεν. . θανατώντων. Vel tironibus patet rescribendum esse θανατιώντων, ut sic ad verbum ista pericope reddenda sit: Nullus sic eam (vitam presentem) despicit, etiam illorum qui maxime mortem afficiant. Eoat.

pauper, nullus angatur inglorius, nullus ex vilioribus ingemiscat; sed tantummodo illi, qui molles sunt animo, et encervati mente sunt atque resoluti. Hoc enim solum est quod nos a virtute valeat arcere, vitiositas animæ atque mollitudo sententiæ, nec quidquam omnino præterea: idque beati huius, propter quem hodie congregati sumus, illustratur exemplo. Sicut enim Paulo nihil ea quæ superius sunt memorata nocuerunt, ita extra religionem nostram positos nihil his adversa juverunt, non generis claritudo, non divitiarum affluentia, non splendor eloquii, non gloriæ magnitudo, non sublimitas potentatus.

Dæmones nil juvat immortalitas. — Sed quid ego de hominibus adhuc loquor, et quamdiu circa terram contineo sermonem? Fas est etiam supernas commemorare virtutes, principatus videlicet, ac potestates, mundique rectores ac tenebrarum huius sæculi. quid enim juit eos angelorum sortitos esse naturam? nonne venient omnes istæ virtutes a Paulo, ejusque similibus judicandæ? *Nescitis*, inquit, *quia angelos judicabimus, quanto magis sæcularia* (1. Cor. 6. 3)? Non igitur ob alias aliquando causas nisi ob vitia sola doleamus; horum nos studiosos esse pœniteat: neque ob aliud quidquam gaudeamus ac lætemur nisi virtutis causa: nihil est quod nos Pauli similes fieri vetet. Ille enim non solum gratia Dei, sed etiam sua voluntate talis effectus est, et ideoque gratia, quia etiam de propria voluntate. Utraque enim plena in illo fuerunt atque perfecta, et ea quæ donantur a Deo, et ea quæ voluntate præstantur. Vis dona Dei agnoscere? Vestimenta Pauli dæmonibus terrori erant. Verum ego nequaquam illud admiror, sicut nec illud quidem, quia umbra Petri corporum languores effigabat. Hæc sunt vero miranda, quæ Paulus etiam ante gratiam magnus ab ipsis rudimentis, ab ipsis fidei suæ inventur fecisse principis, quia nec virtute hac, qua postea polluit, illustratus, nec apostolatus honore donatus, ita in Christi zelum totus exarsit, ut omnem contra se accenderet Judaicum populum: qui cum se in tantis periculis et civitatem propter se obsessam cerneret, per murum demissus in sporta est, sicque depositus, nec tunc quidem in segnitiam ac timiditatem relapsus est; sed majorem alacritatem mentis accepit, periculis quibusdā se sæpe subdens in aliorum salutem: nulli autem studio cedens docendi, sed quotidie portans crucem, Dominum sequēbatur, et quidem cum recens adhuc Stephani ante oculos haberet exemplum, videretque contra se omnes potissimum concitatos Judæos, eādem spirantes, ipsasque pene carnes ejus devorare cupientes. Igitur Paulus neque cum in pericula irrueret, temeritatis argui poterat: nec pericula fugere, timiditatis: quia utique et amabat satis præsentem vitam, ob lucrum docendi; et rursus valde eam despiciebat, ob philosophiam, ad quam illum mundi contemptus evexerat, propterque amorem quo ire urgebatur ad Christum. Quod enim de ipso dico semper,

¹ Gr., *Paulus igitur neque inconsulte se periculis tradebat obrium, neque in illis fugiendis mollius se gessit.*

nec dicere aliquando cessabo: nullus ita in diversa rerum incidens atque contraria, utraque in commodum suum transtulit, utraque suis utilitatibus coaptavit. Nullus enim sic umquam præsentis vitæ fuit amans, nec eorum qui sunt lucis istius cupidissimi: et e regione [nullus] sic aliquando despexit salutem illorum qui se in mortem sponte præcipitant. Sic ab omni se mundum cupiditate abstrahēbat, nullaque præsentium tenebatur passione, sed ubique desiderium suum cum Dei voluntate miscebat, et nunc quidem præsentem vitam magis necessariam esse ducebat, quam societatem Christi atque colloquium; nunc vero tam molestam sibi illam fatebatur et gravem, ut etiam ingemisceret, atque in mortis desiderium cogeretur. Ea enim sola cupiebat, quæ illi secundum Deum lucra parerent, etiamsi prioribus viderentur esse contraria. Erat enim quidem varius semper ac multiplex, non utique dissimulatione mutabilis, quod absit, sed faciens omnia quæ prædicationis salutisquæ hominum necessitas poposcisset, in hoc quoque Domini sui inventus imitator. Nam et Deus et homo apparuit, cum id eum oportuit apparere, et in igne quando tempus ita exegit, et nunc quidem se in habitu armati militis, nunc in specie senis, nunc in aura, nunc in similitudine viatoris, nunc in ipsa ostendit hominis veritate, secundum quam ne ipsam quidem mortem refugit: sed iterum iterumque commoneo, nemo dispensationem istam necessitatem putet, sed tantummodo amorem Dei erga homines intelligat. Nam et aliquando quidem super thronum, aliquando vero super Cherubim apparebat sedens. Omnia tamen ista pro variarum dispensationum opportunitate faciebat, propter quod loquitur per prophetam: *Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum* (Osce 12. 10). Ita igitur et Paulus creditæ sibi dispensationis modum sæpe variando, nequaquam de Domini sui imitatione culpatus est, cum modo Judæus fieret, modo se illis nulla communicatione misceret, et nunc quidem custodiret legem, nunc vero despiceret: et aliquando conservaret præsentem vitam, aliquando contemneret: et nunc quidem etiam postularet pecunias, nunc autem oblatas etiam repudiaret: nam et sacrificium obtulit, et purificationem ex more celebravit, et caput rasisit; sed rursus et anathematizavit ista facientes; et nunc quidem circumcidebat ipse, nunc circumcisionem penitus excludēbat. Et erant facta quidem ipsa diversa inter se atque contraria, mens vero atque sententia ex qua illa fiebant valde sibi concinens atque concordans.

Paulus modo legem extollit, modo dejicit. — Unum illud requirebat et solum, eorum qui illum audirent ac viderent, salutem: propterea modo extollit legem, modo inclinat ac dejicit. Non enim solum in actibus suis, verum etiam in verbis erat, ut dixi, varius ac multiplex, non mutando sententiam, neque alter factus ex altero: sed ipse quod erat semper manendo, eorum quæ dicta sunt usum pro causarum opportunitate variabat. Non igitur eum

propter ista reprehendas, propter quæ illum magis dehes dignis laudibus coronare. Siquidem et medicum cum nunc urentem videris, nunc fœventem, nunc ferro utentem, nunc medicamento, et aliquando quidem ægrotum a cibo potuque cohibentem, aliquando vero eum in ista laxantem, et modo quidem coope- rientem undique, et undique cofoventem; nunc vero ipsi illi calefacto securius plenam frigidis aquis impe- rantem epotare phialam, non utique super hac eum varietate et frequenti mutatione culpabis; sed tunc præcipue stupebis artem, quando ea quæ nobis contraria videntur et noxia, illam cum fiducia videris offerentem. Hoc est enim veri artificis ac periti. Si igitur approbamus medicum contraria ista facientem, multo magis Pauli debemus animam prædicare, tam multis se ac diversis modis ægrotantibus coaptantem. Non enim minus hi qui animarum, quam illi qui corporum languore vexantur, arte opus habent, ac varietate curandi: ad quos si secure et velut ex directo volueris accedere, omnis spes ab eis salutis aufugiet. Et quid mirum si homines ad hæc sanandi temperamenta descendant, cum etiam omnipotens Deus hoc ipso medicinæ utatur modo, nec omnia nobis uniformiter ac directim loquatur? Quia enim sponte nos vult effici bonos, non necessitate atque violentia, opus etiam habet mutatione curæ, non propter aliquam impossibilitatem suam, absit, sed propter nostram fragilitatem. Ipsi enim licet innuere solum, imo velle tantummodo, jamque facta spectare quæ voluit. Nos vero qui semel dominatum nostri adepti sumus, non in cunctis Deo subditos esse nos patimur: qui si traheret invitos, eriperet ipse quod contulit, id est, arbitrii potestatem. Ne igitur istud fieret, frequenti fuit opus varietate medicandi. Hæc autem a nobis non superfluo disputata sunt, sed propter beati Pauli varium studium atque sapiens, ut quando eum videris pericula fugientem, non illum admireris minus, quam cum se periculis gaudet opponere: ut enim hoc fortitudinis, ita illud sapientiæ est. Et cum videris eum magna de seipso sonantem, similiter admireris, ac si illum videasemetipsum depretiantem: ut enim istud humilitatis, ita et illud magnanimitatis est. Quando enim gloriantem videris, admirare: sed similiter lauda, cum illum vides humilia de se et contemptibilia dicentem. Nam et hoc est animi arrogantia vacui, et illud dilectione et humanitate pleni. In dispensationem siquidem multorum salutis ista faciebat, propter quod ait: *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis* (2. Cor. 5. 15). Neque alius quisquam tantas, non dico occasiones, sed prorsus necessitates habuit arrogantia, neque tamen ullus alter ita se munde ab omni jactantia subduxit. Hæc itaque animo attentiore considera. *Scientia*, inquit, *inflatur* (1. Cor. 8. 1): et hoc omnes cum Apostolo facile dixerimus. At tanta certe in illo erat scientia, quanta in ullo unquam fuerit, neque tamen se extulit insolenter, qui se in hoc ipso humiliat ac dejecit dicens: *Ex parte cognoscimus, ex parte prophetamus* (1. Cor. 13. 9). Et, *Non me arbitror comprehendisse*

(Philipp. 3. 13). Et, *Si quis existimat se scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum eum oportet scire* (1. Cor. 8. 2). Jejunium rursus inflat, idque fecit Pharisæus ille manifestum, qui ait: *Jejuno bis in sabato* (Luc. 18. 12). Sed Paulus non modo jejunans, verum etiam famem propter Christum patiens, se etiam abortivum vocabat (1. Cor. 15. 8).

Non omnes revelationes suas reseravit Paulus, Paulus quomodo se laudavit. — Et quid de scientia dico atque jejunio, quando etiam tanta cum Deo habens et tam crebra colloquia, quanta nec prophetarum nec apostolorum ullus habuit, per ea ipsa humilior reddebatur? Non enim mihi dicas ista quæ legimus. Nam plura celavit, nec enim omnia dixit, ne gloria majori se circumdaret: nec omnino cuncta tacuit, ne pseudoapostolorum contra se ora reseraret. Nihil enim otiose ille faciebat, sed omnia cum causa justa probabilique ratione. Cum tanta itaque ratione tantas res inter se diversas contrariasque peragebat, ut eisdem tamen laudibus ubique ornaretur. Quod dum apertius dicimus, intueri. Magnum bonum est de se nihil magnum loqui; hic autem tam opportune apteque hoc faciebat, ut magis mereretur loquendo de se, quam tacendo, laudari. Qui nisi fecisset istud, culpabilior esset illis, qui seipsos importune laudare didicerunt: et nisi etiam gloriatus fuisset, creditos sibi perdidisset omnesque res inimicorum, dum se humiliat, extulisset. Sic noverat uti ubique tempore, et cum recto consilio atque sententia ea quæ videntur reprobanda perficere, tam utiliter et commode, ut non minus de illis placeret, quam cum imperata compleret. Amplius enim nunc Paulus placuit gloriando, quam alter laudes proprias occultando: nec tantum quisquam profuit cum sua merita celaret, quantum iste cum proderet. Sed hoc quoque est multo admirabilius: quia de se non modo loquutus, verum etiam quantum oportuit est loquutus. Non enim quasi maximam licentiam de opportunitate nactus, immoderatus laudibus suis usus est; sed considerantissime quousque eum progredi liceret agnovit. Neque tamen istud sufficere sibi credidit, sed ne alios hoc sermone vetaret [*f. vitaret*], idque efficere ut semetipsos inaniter prædicarent, libenter se etiam insipientem vocavit: quamquam certa invitante causa de propria aliquid laude perstrinxerit. Quia enim consequens erat, ut ipsdum respicientes alii temere atque inaniter ejus uterentur exemplo: quod plerumque contingit et medicis: sæpe enim medicamentum quod opportune alter apposuit, importune alter admoveans, vim medicaminis obscurat atque corrumpit: ne igitur hic quoque istud accideret, vide quanta procuratione usus sit: qui cum gloriaturus esset, non semel, non secundo, sed sæpius differendo atque cunctando dicebat: *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ* (2. Cor. 11. 1. 2): et rursus, *Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed in insipientia* ¹ (*Ib. v. 17 et 21*). Cumque tanta dixisset, non tamen ea se præ-

¹ Gr. add., *in quo quis audeat, in insipientia dico, audeo et ego.*

ἀλλὰ δι' αὐτὰ μὲν οὖν ταῦτα μάλιστα ἀνακτρουσιν καὶ στεφάνωσον. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ιατρὸν, ὅταν ἰδῇς νῦν μὲν καίοντα, νῦν δὲ τρέφοντα, καὶ νῦν μὲν σιδήρῳ χρώμενον, νῦν δὲ φαρμάκῳ, καὶ ποτὲ μὲν ἀπάγοντα σιτίων καὶ ποτίων, ποτὲ δὲ ἐπιτρέποντα τούτων ἄρ-
θῃν ἐμφορεῖσθαι τὸν κάμνοντα, καὶ ποτὲ μὲν πε-
ριβάλλοντα πάντοθεν, ποτὲ δὲ αὐτὸν ἐκείνον τὸν
διαθερμανθέντα κελεύοντα φιάλῃν ὀλόκληρον ἐκ-
πιεῖν ὑδάτων ψυχρῶν, οὐ καταγνώσῃ τῆς μεταβο-
λῆς, οὐδὲ τῆς συνεχοῦς μεταστάσεως· ἀλλὰ τότε μάλ-
ιστα ἐπαινέσεις τὴν τέχνην, τὰ δοκοῦντα ἡμῖν ἐναν-
τία εἶναι καὶ βλαβερά μετὰ τοῦ θαρβεῖν προσάγουσαν
ὁρῶν, καὶ τὸ ἀσφαλὲς ἐγγυωμένην. Τοῦτο γὰρ ἀνὴρ
τεχνικός. Εἰ δὲ Ιατρὸν ἀποδεχόμεθα τὰ ἐναντία ταῦτα
ποιοῦντα, πολλῶν μᾶλλον τὴν Παύλου ψυχὴν, οὕτω
τοῖς κάμνουσι προσφερομένην, ἀνακηρύττειν δεῖ. Καὶ
γὰρ τῶν τὰ σώματα ἀρρώστούντων οὐκ ἔλαττον οἱ
τὰς συχὰς νοσοῦντες δέονται μηχανῆς καὶ μεταχει-
ρίσεως· καὶ ἐξ εὐθείας αὐτοῖς προσίης, πάντα οἰχί-
σεται τὰ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Καὶ τί θαυμαστόν,
εἰ ἄνθρωποι ταῦτα ποιοῦσιν, ὅταν ὁ Θεὸς, ὁ πάντα
δυνάμενος, τοῦτῃ κέχρηται τῆς Ιατρείας τῷ νόμῳ,
καὶ οὐ πάντοτε ἐξ εὐθείας ἡμῖν [503] ὁμιλῇ; Ἐπειδὴ
γὰρ ἐκόντας εἶναι βούλεται καλοῦς, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη
καὶ βίβη, ἐδέχσεν αὐτῷ καὶ μεθόδου, οὐ διὰ τὸ αὐτοῦ
ἀδύνατον, ἅπαγε, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀσθενὲς τὸ ἡμέτερον.
Αὐτῷ μὲν γὰρ ἔξεστι νεῦσαι μόνον, μᾶλλον δὲ ἐθελη-
σαι μόνον, καὶ ποιῆσαι πάντα ἅπερ ἂν βούληται·
ἡμεῖς δὲ ἅπαρ ἑαυτῶν γενόμενοι κύριοι, οὐκ ἀνεχό-
μεθα πάντα ὑπακούειν αὐτῷ. Ἐὰν οὖν ἄκοντας ἐλ-
κύσῃ, ὅπερ ἔδωκεν, ἀφαιρήσεται, τὴν τῆς ἐξουσίας
λέγω ἐκσυθερίαν. Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, ἐδέχσεν
αὐτῷ μεθόδων πολλῶν. Ταῦτα δὲ ἡμῖν οὐχ ἀπλῶς εἴ-
ρηται, ἀλλὰ διὰ τὸ ποικίλον τοῦ μακαρίου Παύλου
καὶ σοφόν· ὥστε ὅταν ἰδῇς αὐτὸν φεύγοντα κινδύ-
νους, θαύμασον ὁμοίως, ὥσπερ ὅταν ἰδῇς ὁμόσε χω-
ροῦντα αὐτοῖς· καθάπερ γὰρ τοῦτο ἀνδρείας, οὕτω
κάκεινο σοφίας. Ὅταν ἰδῇς μεγάλη φειγγόμενον,
θαύμασον ὁμοίως, ὥσπερ ὅταν ἰδῇς μετριάζοντα· καθά-
περ γὰρ τοῦτο ταπεινοφροσύνης, οὕτως ἐκεῖνο μεγα-
λοψυχίας. Ὅταν ἰδῇς κυχώμενον, θαύμασον ὁμοίως,
ὥσπερ ὅταν ἰδῇς διακρουόμενον ἐγκώμιον· καὶ γὰρ
καὶ τοῦτο ἤθους ἀτόφου, κάκεινο φιλοστόργου καὶ
φιλανθρώπου· τὴν γὰρ τῶν πολλῶν οἰκονομῶν σωτη-
ρίαν, ταῦτα ἐπραττε. Διὸ καὶ ἔλεγεν· *Εἴτε ἐξέστη-
μεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονούμεν, ὑμῖν*. Οὕτε γάρ τις
ἄλλος εἶχε τοσαύτας ἀνάγκας πρὸς ἀπόνοιαν, οὕτε
ἄλλος τις οὕτω καθαρὸς ἀλαζονείας ἦν. Σκόπει δέ·
Ἡ γινώσκεις φυσιοῖ· καὶ πάντες τοῦτο αἶν εἴποιμεν
μετ' ἐκείνου· καὶ τοσαύτῃ δὲ ἦν ἐν αὐτῷ γνώσις,
ὅση ἐν οὐδενὶ τῶν πώποτε ἀνθρώπων γεγεννημένων·
ἀλλ' ὅμως αὐτὸν οὐκ ἐπῆρεν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ
τούτῃ μετριάζει. Διὸ τοῦτο λέγει· *Ἐκ μέρους γι-
νώσκουμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*· καὶ πά-

λιν· *Ἐγὼ, ἀδελφοί, οὐπω λογίζομαι ἑμαυτὸν κατ-
εληφέναι· καὶ, εἰ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐπω οὐ-
δὲν ἔγνωκε*. Πάλιν νηστεία φασὶ· καὶ τοῦτο ὁ Φα-
ρισαῖος δηλοῖ λέγων· *Νηστεύω δις τῆς ἑβδομάδος*.
Ἄλλ' οὗτος οὐχὶ νηστεύων, ἀλλὰ καὶ λιμώτων ἑαυ-
τὸν ἐκτρωμα ἐκάλει.

Τί λέγω νηστείαν καὶ γνώσιν, ὅπου γε ὀμιλεῖται το-
σαῦται καὶ οὕτω συνεχῶς πρὸς τὸν Θεὸν ἦσαν αὐτῷ
γεγεννημένα, ὅσαι μῆτε προφητῶν, μῆτε ἀποστόλων
ἐγένοντο μηδενί, καὶ μᾶλλον ἐταπεινούτο διὰ ταῦτα;
Μὴ γὰρ μοι ταύτας εἶπης τὰς ἀναγεγραμμένας· τὰς
γὰρ πλείους ἀπέκρυψε, καὶ οὕτε πάσας εἶπεν, ἵνα
μὴ δόξῃ ἐκυτῷ περιθῇ μεγάλῃν, οὕτε πάσας εἰσηγ-
σεν, ἵνα μὴ τὰ τῶν ψευδοπροστώλων ἀνοίξῃ στόματα.
Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς ἐκεῖνος ἐποίησιν, ἀλλὰ μετὰ αἰτίας
δικαίας πάντα καὶ εὐλόγου· καὶ μετὰ τοσαύτης σο-
φίας μετῆει τὰ ἐναντία πράγματα, ὥς τῶν αὐτῶν
πανταχοῦ τυγχάνειν ἐπαίνων. Ὁ δὲ λέγω τοιοῦτόν
ἐστι. Μέγα ἀγαθὸν τὸ μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτοῦ λεί-
γειν· ὁ δὲ οὕτως αὐτὸ εὐκαίρως ἐποίησιν, ὥς εἰπὼν
μᾶλλον, ἢ σιγῆσας, ἐπαινεθῆναι· καὶ εἰ μὴ τοῦτο
πεποιτήκε, [504] τῶν ἀκαίρως ἐγκωμιάζοντων κατηγο-
ρήθη ἂν μᾶλλον· εἰ γὰρ μὴ ἐκαυχῆσατο, πάντα ἂν
ἀπώλεσε καὶ προσέδωκε, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν ἂν ἐπῆρε
πράγματα. Οὕτως οἶδε τῷ καιρῷ πανταχοῦ κεχρησθαι,
καὶ μετὰ γνώμης ὀρθῆς, καὶ τὰ ἀπυγορευμένα ποιεῖν,
καὶ οὕτω χρησίμως, ὥς τῶν προστεταγμένων μηδὲν
ἐλάττον ἐκ τούτων εὐδοκίμειν. Μᾶλλον γὰρ Παῦλος
καυχώμενος τότε εὐδοκίμησεν, ἢ ἑτερός τις κρύπτων
τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα· οὐδεὶς γὰρ τοσαῦτα εἰργά-
σατο ἀγαθὰ ἀποκρύπτων τὰ ἑαυτοῦ, ὅσα ἐκεῖνος ἐξ-
ειπὼν τὰ ἑαυτοῦ. Καὶ τὸ δὴ πάλιν θαυμαστότερον,
ὅτι οὐ μόνον ἐξείπεν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς χρείας
ἔστη. Οὐ γὰρ ὥς τοῦ καιροῦ παρέχοντος αὐτῷ πολλὴν
τὴν ἁδεῖαν, ἀμέτρως πάλιν τῷ πράγματι ἐχρήσατο,
ἀλλ' ἔγνω μέχρι ποῦ προσελθεῖν εἶδει. Καὶ οὐδὲ τοῦτο
αὐτῷ ἤροκεσεν, ἀλλ' ὥστε μὴ τοὺς ἄλλους διαφθεῖραι,
μηδὲ παρασκευάσαι ἀπλῶς ἑαυτοῦς ἐγκωμιάζειν, καὶ
ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ· αὐτὸς μὲν γὰρ, τῆς χρείας κα-
λούσης, τοῦτο ἐποίησεν. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν τοὺς ἄλ-
λους εἰς αὐτὸν ὀρώντας, ἀπλῶς καὶ εἰκῇ κεχρησθαι
τῷ παραδείγματι· ὃ καὶ ἐπὶ τῶν Ιατρῶν γίνεται·
πολλάκις γὰρ, ὃ μετὰ καιροῦ φάρμακον ἐπέθηκεν
οὗτος, ἀκαίρως ἑτεροῦς ἐπιθεῖς ἐλυμήνατο καὶ ἐπεσκό-
τησε τῇ τοῦ φαρμάκου δυνάμει· Ἰν' οὖν μὴ καὶ ἐν-
ταῦθα τοῦτο γένηται, ὅρα πόση κέχρηται τῇ προ-
διορθώσει μέλλων καυχῆσθαι, οὐχ ἅπαρ, οὐδὲ δις,
ἀλλὰ πολλάκις ἀναδιδόμενος. *Ὁφελον γὰρ ἀνελχεσθῆ-
μου, φησὶ, μικρόν τι τῆς ἀφροσύνης*· καὶ πάλιν·
*Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὥς ἐν ἀφρο-
σύνῃ*. Ἐν ᾧ δ' ἂν τις [ἐν ἀφροσύνῃ] τοῦ μᾶ, ἐν ἀφρο-

σύνῃ λέγω, τολμῶ καγὼ. Καὶ τσαυτὰ εἰπὼν, οὐδὲ τοῦτοις ἠρκέσθη, ἀλλὰ πάλιν μέλλων εἰς τὰ ἐγκώμια ἐμβαλεῖν κρύπτει ἑαυτὸν λέγων· *Οἶδα ἄνθρωπον*· καὶ πάλιν, *Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι*· ὑπὲρ δὲ ἑαυτοῦ οὐ καυχῆσομαι· καὶ μετὰ ταῦτα πάντα, *Γέγονα ἄφρων*, φησὶν, *ὁμοίως με ἡναγκάσατε*. Τίς οὖν οὕτως ἀνόητος καὶ σφόδρα ἀναίσθητος, ὡς τὸν ἅγιον ἐκείνον ὁρῶν, τσαυτῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης, ὀκνοῦντα καὶ ἀναδυόμενον περὶ ἑαυτοῦ τι μέγα εἰπεῖν, καὶ καθάπερ ἔππον κατὰ κρημνῶν ἐρχόμενον καὶ ἀναχαιτίζοντα συνεχῶς, καίτοι μέλλοντα τσαυτὰ οἰκονομεῖν, μὴ φεῦγειν ἐκ πολλῆς τὸ πρᾶγμα περιουσίας, καὶ μόνου καιροῦ καταναγκάζοντος κεχρησθαι τῷ πράγματι; Βούλει καὶ ἕτερον αὐτοῦ δεῖξω τοιοῦτον; Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐκ ἠρκεῖτο τῷ συνειδῶτι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐδίδασκε πῶς ἕκαστον τούτων μετιέναι δεῖ, οὐχ ἑαυτῷ μόνον ἀπολογίαν κατασκευάζων ἀπὸ τῆς τῶν καιρῶν ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους παιδεύων, ὥστε ἐμπειρόντος καιροῦ μὴ φεῦγειν τὸ τοιοῦτον, μήτε ἀκαίρως αὐτὸ μετιέναι πάλιν. Διὰ γὰρ τούτων, [505] ὧν εἶπε, μονοουχὶ ταῦτα ἔλεγε· Κακὸν μέγα τὸ περὶ ἑαυτοῦ λέγειν μέγα τι καὶ θαυμαστὸν· καὶ ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτο, ἀγαπητὲ, τὸ μηδὲ μιᾶς ἀνάγκης ἐπικειμένης, καὶ ἀνάγκης βιαίας, καλλωπίζεσθαι τοῖς ἐγκωμίοις. Οὐκ ἔστι τοῦτο κατὰ Κύριον λαλεῖν, ἀλλὰ παραπληξίας μᾶλλον δεῖγμα τὸ τοιοῦτόν ἐστι, καὶ πάντα ἡμῖν κενοὶ τὸν μισθὸν μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρωτὰς καὶ πόνουσ· Ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ πλείονα τούτων, δι' ὧν παρητήσατο καὶ ἀνάγκης ἐμπειροῦσης, εἶπε πρὸς ἅπαντας. Τὸ δὲ τούτου μεῖζον, ὅτι οὐδὲ ἀνάγκης ἐμπειροῦσης, πάντα ἐξέχεεν εἰς μέσον, ἀλλὰ τὰ πλείονα ἀπεκρύψατο καὶ τὰ μεῖζονα. *Ἐλευσόμεαι γὰρ*, φησὶν, *εἰς ὀπισθίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου*· *φείδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσσεται, ὑπὲρ ὃ βλέπει ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ*. Ταῦτα δὲ ἔλεγε παιδεύων ἅπαντας, μηδὲ ἀνάγκης οὐσης, πάντα ὅσα συνισμεν ἑαυτοῖς, φέροντας αὐτὰ εἰς μέσον κατατιθέναι, ἀλλ' ὅσα τοῖς ἀκούουσι χρήσιμα.

Ἐπεὶ καὶ ὁ Σαμουὴλ· οὐδὲν γὰρ ἀπεικὸς καὶ ἐκείνου μνησθῆναι τοῦ ἁγίου, εἰς γὰρ ὠφέλειαν ἡμῶν καὶ τὰ ἐγκώμια γίνεται· ἑκαυχῆσά το ποτε καὶ ἐκείνος, καὶ ἐξεῖπεν οἰκεῖα κατορθώματα· ἀλλὰ ποῖα; Ἄ τοις ἀκούουσι συνέφερεν. Οὐ γὰρ περὶ σωφροσύνης ἀπέτεινε λόγον μακρὸν, οὐδὲ περὶ ταπεινοφροσύνης, οὐδὲ περὶ τοῦ μὴ μνησιχακεῖν, ἀλλὰ ὑπὲρ τίνος; Ὑπὲρ τούτου, ὃ μάλιστα ἔδει μαθεῖν τὸν τότε

βασιλεύοντα, ὑπὲρ δικαιοσύνης, καὶ τοῦ καθαρὰς ἔχειν τὰς χεῖρας δώρων. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν καυχώμενος, ἀπ' ἐκείνων καυχᾶται τῶν δυναμένων τὸν ἀκροατὴν διορθῶσαι. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνος ἄλλην εἶπεν ἀρετὴν, ἀλλὰ τὴν ἄρκτην καὶ τὸν λέοντα παρήγαγεν εἰς μέσον, καὶ οὐδὲν ἕτερον. Τὸ μὲν γὰρ περαιτέρου τὸν λόγον ἐξαγαγεῖν, φιλοτίμου καὶ ἀλαζόνος· τὸ δὲ εἰπεῖν ταῦτα, ἃ πρὸς τὴν παρούσαν ἐμελλε χρεῖαν ἀναγκαῖα εἶναι, φιλανθρώπου, καὶ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον ὁρῶντος· ὃ δὲ καὶ Παῦλος ἐποίησε. Καὶ γὰρ διεβάλλετο, ὡς οὐκ ὦν ἀπόστολος δοκιμὸς, οὐδὲ ἔχων τινὰ ἰσχύν. Ἀνάγκη τοίνυν ἦν δι' ἐκείνα εἰς ταῦτα ἐμπειρεῖν, ἃ μάλιστα ἐδείκνυ αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα. Ὅρξ δι' ὅσων ἐπαίδευσεν τὸν ἀκροατὴν μὴ ἀπλῶς καυχᾶσθαι; Πρῶτον μὲν γὰρ διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι ἀνάγκη τοῦτο ἐποίησε· δεύτερον, διὰ τοῦ καὶ ὡς ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖσαι, καὶ πολλὰς χρῆσασθαι παραιτήσεσι· τρίτον, διὰ τοῦ μὴ πάντα εἰπεῖν, ἀλλὰ τὰ μεῖζονα ἀποκρύψαι, καὶ ταῦτα ἀνάγκης οὐσης· τέταρτον, διὰ τοῦ προσωπεῖον ἕτερον ὑπελθεῖν, καὶ εἰπεῖν ὅτι, *Οἶδα ἄνθρωπον*· πέμπτον, διὰ τοῦ μὴ καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἅπασαν εἰς μέσον ἀγαγεῖν, ἀλλ' ἐκείνο τὸ μέρος, οὐ μάλιστα ὁ παρὼν ἐδεῖτο καιρός. Οὐκ ἐν τῷ καυχᾶσθαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὑβρίζειν τοιοῦτος [506] ἦν. Καίτοι καὶ τοῦτο κεκωλυμένον ἦν, τὸ ὑβρίζειν ἀδελφῶν, ἀλλ' οὕτως καὶ τούτῳ δεόντως ἐχρήσατο πάλιν, ὡς τῶν ἐγκωμιαζόντων μᾶλλον εὐδοκιμῆσαι. Διὰ τοι τοῦτο καὶ Γαλάτας καλῶν ἀνοήτους καὶ ἅπασι καὶ δις, καὶ Κρήτας γαστέρας ἀργάς, καὶ θηρία κακὰ, καὶ ἐντεῦθεν ἀνακηρύττεται. Καὶ γὰρ ὅρον ἡμῖν ἔδωκε καὶ κανόνα, ὥστε τῶν κατὰ θεὸν ἀμελουμένων μὴ κεχρησθαι θεραπείᾳ, ἀλλὰ πληκτικώτερον μεταχειρίζειν τὸν λόγον. Καὶ πάντων μέτρα ἐστὶ παρ' αὐτῷ κείμενα· διὰ δὲ τοῦτο πάντα ποιῶν καὶ λέγων εὐδοκίμει, καὶ ὑβρίζων καὶ ἐπαίνων, καὶ ἀποστρεφόμενος καὶ θεραπεύων, καὶ ἐπαίρων ἑαυτὸν, καὶ μετριάζων, καὶ καυχώμενος, καὶ ταλανίζων. Καὶ τί θαυμάζετε, εἰ ὕβρις καὶ λοιδορία εὐδοκιμεῖ, ὅπου γε καὶ φόνος εὐδοκίμησε καὶ ἀπάτη καὶ δόλος, καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, καὶ ἐπὶ τῆς Καινῆς; Ταῦτ' οὖν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας ἐξετάσαντες, καὶ Παῦλον θαυμάσωμεν, καὶ τὸν θεὸν δοξάσωμεν, καὶ ἡμεῖς οὕτως αὐτὸν μεταχειρισόμεθα, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἅγιον ἀποστόλον Παύλον.

Λόγος ζ'.

Βούλεσθε τήμερον, ἀγαπητοί, παρόντες τὰ μεγάλα

Παύλου καὶ θαυμαστά, ἃ δοκεῖ παρὰ τισι λαβὴν τινα ἔχειν, ταῦτα εἰς μέσοι ἀγάγωμεν, καὶ γὰρ καὶ

misisse contentus est, sed rursus ingressurus in laudes, semetipsum occultat, et dicit: *Scio hominem, et iterum, Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem nihil.* Postque hæc omnia, *Factus sum insipiens*, inquit, *ros me coegistis* (2. Cor. 12. 2. et 5. et 11). Quis ergo tam stultus, quis ita invenitur omni sensu ac ratione privatus, qui videns sanctum illum, etiam cum tanta ei necessitas immineret, cunctantem tamen atque metuentem grande aliquid de seipso loqui, et sicut equum usque ad præcipitia horrenda venientem, seque sæpius inde trahentem, et quidem cum tanta hoc esset dispensatione facturus: quis, inquam, sic sit insipiens, qui non etiam majore abundantia cautionis laudes suas fugiat, et nunc forte solum de illis aliquid attingat, quando id opportunissimum tempus exegerit? Vis et aliud tibi tale quoque illius ostendam? Etenim istud est omnino mirabile, quia contentus non erat testimonio conscientie, sed etiam nos docebat juxta quam regulam in tali rerum discrimine deberemus incedere. non sibi tantummodo de temporum necessitate satisfactionem parans, verum etiam alios erudiens, quanta cum cautione, tempore efflagante, istud nec effugerent, nec importune perficerent. Nam per ista, quæ dixit, quodammodo illud effatus est: Grande malum est, dilectissime, de seipso aliquid grande dicere atque mirabile, extremæque omnino dementiæ est, nulla imminente necessitate rerum, et necessitate violenta, propriis laudibus velle decorari. Non enim est hoc secundum Deum loqui; indicium potius est istud insaniæ. Hoc enim nobis omnem prorsus mercedem evacuat, et quidem plurimis laboribus sudoribusque quesitam. Hæc enim omnia, hisque plura dixisse videtur ad cunctos, dum loquendi de se necessitatem etiam excusatione munivit. His autem profecto majus est, quia necessitate cogente, non universa fudit in medium, sed plura etiam et majora celavit. *Venio*, inquit, *ad visiones et revelationes Dei; parco autem, ne quis de me existimet super id quod videt, vel audit aliquid ex me* (2. Cor. 12. 1. et 6). Hoc vero dicendo nos erudit, ut ne existente quidem necessitate, omnia, quorum nobis conscii sumus, in medium proferendo vulgemus, sed ea solum, quæ audientibus utilia judicamus.

Samuel se laudat. — Quoniam et Samuel; nihil enim videtur inconsequens illius quoque meminisse sancti, in nostram siquidem utilitatem etiam laudes proferuntur; et ipse, inquam, aliquando gloriatus est, et propria recte facta patefecit: sed qualia illa, quæso? Quæ utique cognoscere audientibus conveniret. Non enim super decore pudicitie, neque de humilitate, neque de oblivione loquutus est injuriæ, sed super tali re quadam, quam præcipue discere re-

gem illius temporis oportebat: id est, de conservanda integritate justitiæ, et manibus abstinendis a muneribus. David etiam glorians de eis utique gloriabatur, quæ emendare auditorem valerent. Neque enim de se aliam commemoravit ille virtutem, sed ursum atque leonem adduxit in medium, atque aliud prorsus nihil (1. Reg. 17. 34). Etenim altius de se efferre sermonem gloriosi est et insolenter sese jactantis dicere autem illa quæ præsentis rei causa tantummodo necessaria sunt futura, amantis est multorumque commoda cogitantis. Hoc itaque fecit et Paulus, qui cum a pseudoapostolis carperetur, quasi non esset probatus apostolus, nec habens a Christo aliquam potestatem, propter obtrectiones falsas in laudes suas ire compulsus est, quæ maxime dignitatem ejus ostenderent. Videsne igitur per quanta docuerit auditorem non inaniter gloriari? Primo quidem dum ostendit se istud ad actum necessitate fecisse. Secundo, dum tamen se insipientem vocavit, et plurimis laudes suas satisfactionibus temperavit. Tertio, quia non cuncta confessus est, sed majora suppressit, et hoc certe, cum necessitate quadam in sua præconia cogeretur. Quarto, dum sub alterius persona dixit, *Scio hominem* (2. Cor. 12. 2). Quinto, cum non omnes virtutes suas adduxit in medium, sed eam partem, quam præsens tempus maxime flagitabat. Neque vero de se tantummodo gloriando, eundem virtutum suarum servabat tenorem, verumetiam in alios, quæ viderentur injuriosa, dicendo. Nam injuriam inferre fratri inter prohibita numeratur; sed hac quoque specie ita Paulus opportune usus est et congrue, ut magis etiam quam laudans placeret: propterea et Galatas insensatos vocat (Gal. 3. 1); et Cretenses, ventres pigros, et bestias malas (Tit. 1. 12): et tamen hinc etiam prædicatur. Fines etenim nobis exemplo suo statuit ac regulas, ut neglectores voluntatis Dei nequaquam cura leniore tractemus, sed sermonem in eos, qui paulo rigidius percutiat, dirigamus. Omnium siquidem mensuræ sunt apud illum locatæ, ac propterea omne quod dixerit, omne quod fecerit, placet: et conviciis coercendo, et laudibus provocando, austerius aliquos accusando, et blandius admonendo; et cum effert seipsum, et rursus cum deponit ac dejicit, et cum de se gloriatur, et cum seipsum miseretur. Et quid mirum si injuria et maledictum placet, quando placuit et cædes, et dolus quidem atque deceptio non in vetere solum, sed in novo etiam Testamento? Hæc omnia igitur diligenti examine ponderantes admiremur Paulum, et glorificemus Deum, ut ipsi etiam bona consequamur æterna, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui est gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE LAUDIBUS SANCTI PAULI

APOSTOLI

HOMILIA VI.

Primum eorum quæ in Paulo reprehenduntur: man-

data Dei possibilis. — Vultis hodie, fratres dilectissimi, qui audiendi studio huc convenistis, ut magna

gesta Pauli atque præclara, quæ juxta quorundam suspicionem habere videntur¹ aliquid reprehensionis, in medium proferamus? Etenim invenimus illum non minus ex his, quam ex cæteris clarum effici atque magnificum. Quidnam illud ergo est, quod reprehensibile judicatur? Visus est, inquit, aliquando plagas timere: quod certe visus est, quando eum Iovis milites tutuderunt, neque vero solum tunc, sed alias quoque apud illam purpuræ venditricem, quando etiam causas apud illos movebat, qui eum de carcere jam educere festinabant. Nihil enim aliud ista faciendo, nisi sibimet ipsi defensionem parabat, et si quid horum fugeret, ne in ea ipsa rursus incideret, providebat. Quid igitur dicemus? Siquidem nihil eum ita magnum atque mirabilem, ut hæc dicta declarant, quia utique et talem habens animam, id est, non malignitate quadam ac desperatione præcipitem, et corpus cedens plagis, atque verbera contremiscens, non minus tamen quam incorporeæ virtutes, omnia illa quæ videntur terribilia desepit, cum hoc tempus exigeret. Quando ergo illum vides extentum ad plagas, atque metuentem, illorum recordare verborum, per quæ transcendit ad cælum angelisque certavit, dicendo: *Quis ergo nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius (Rom. 8. 35)?* illorumque verborum memento, quibus omnia quæ patitur, nihil esse pronuntiat, dicens: *Quod enim in præsentia est momentaneum ac leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur (2. Cor. 4. 17. 18).* Adde his quotidianas tribulationes, imo singularum mortis dierum, atque ista perpendens admirare Paulum, et de te desperare desiste. Hæc enim quæ videtur infirmitas esse naturæ, ipsa est maximum ejus virtutis indicium, quia talem se utique præstabat, etiam cum multarum rerum necessitate torqueretur. Quoniam enormitas periculorum hanc de illo multis opinionem suggererat, et suspicari eos profecto fecerat, quod super humanam naturam ille proficiens, tantus existeret: idcirco tribulari permittebatur, ut disceres, quia cum secundum naturam unus esset de pluribus; propter voluntatem non solum supra multos homines, verum etiam unus esset ex angelis. Cum tali etiam anima talique corpore mortis mille tolerabat, despiciebat præsentia, contemnebat futura, clara illa atque magnifica verba resonabat: *Quoniam optavi, inquit, ego ipse anathema esse a Christo Jesu pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem (Rom. 9. 3).* Possibile est enim Dei jussa perficere, si modo velimus omnem naturæ trepidationem alacriter virtute superare, nihilque impossibile est eorum, quæ a Christo hominibus imperantur. Si enim quantum est in nobis velimus virium exprimere, maximum etiam nobis Deus adjungit auxilium, atque ita, etsi omnia in nos adversa concurrant, tuti tamen in medio periculorum intactique servabimur. Neque tamen me-

¹ Gr., *Nullis hodie ut, præmittentes præclara et mirabilia Pauli, quæ juxta quosdam habere videntur, etc.*

tuere plagas reprehensione dignum est, sed propter plagarum metum aliquid indignum pietate committere. Hoc ipso enim, quo plagas timet, qui in certamine non vincitur, admirabilior ostenditur, quam ille qui non timet. Magis enim in isto virtus refulget, cum vicerit etiam illa quæ timuit. Nam plagas formidare, naturæ est: nihil autem indecens plagarum timore committere, voluntatis naturam infirmam juvantis est, ejusque imbecillitatem sua virtute superantis. Sic nec morere culpabile est, sed per morerem aliquid aut facere, aut dicere eorum quæ Deo displicent. Quod si ego Paulum fuisse hominem denegarem, merito mihi has fragilitates naturæ ejus opponeres, quibus nostrum posses refutare sermonem. Si vero ipse dico atque confirmo quia homo quidem fuit, et nulla nobis etiam naturæ conditione præstantior fuit, tamen melior voluntate: frustra mihi ista proponis, imo non frustra, sed omnino pro Paulo, et hinc potissimum qualis ille fuerit ostendis, qui in tali natura vivens, potuit quodammodo esse supra naturam. Non autem illum tantummodo extollis; sed etiam consuis ora torpentium seseque in desidia reclinantium, non eos sustinens ad eminentiam confugere naturæ, sed impellens ad studium voluntatis.

Mortem an timuerit Paulus; libera voluntate boni efficimur. — Sed et mortem, inquis, aliquando pertimuit. Sed hoc quoque profecto naturæ est; et tamen rursus hic ipse qui mortem timuit, dicebat: *Nam quamdiu sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati (2. Cor. 5. 4): et rursus, Nos ipsi intra nos gemimus (Rom. 8. 25).* Videsne quam æquiparantem e diverso naturali infirmitati virtutem opposuerit voluntatis? Quia et martyres plurimi cum ducerentur ad mortem, sæpius palluerunt, et timore ac trepidatione completi sunt: sed hoc ipso præcipue mirabiles comprobantur, quoniam illi ipsi qui mori timuerunt, mortem tamen propter Christum minime refugerunt. Sic et Paulus, qui cum mortem timeret, ne ipsam quidem recusabat gehennam, qui propter desiderium Christi, etiam cum formidaret interitum, tamen cupiebat resolvi. Non autem hic solus talis fuit, sed ille quoque qui fuit apostolorum caput, qui sæpe dixerat paratum se esse pro Christo animam tradere (*Math. 26*), et tamen mortem vehementer horruerat. Audi igitur quid ei super hoc Christus loquitur: *Cum autem senueris, alius te cinget, et ducet quo non vis (Joan. 21. 18):* naturæ infirmitatem exprimens, non voluntatis. Siquidem natura nobis invitis quoque ostendit sua, et infirmitates ejus superare non possumus, nec si valde studioseque cupiamus: nec culpamus istud, quia utique inde nihil ledimur, imo inde magis sumus admirabiles. Non enim crimen est mortem timere: imo e contrario, quanta laus est cum mortem timeas, nil turpe atque servile perpeti per timorem? Non enim naturam habere infirmitatibus subditam, sed servire infirmitatibus, criminis est: ut merito magnus ille habeatur atque mirabilis, qui imbecillitatem naturæ voluntatis virtute superaverit: et hoc ipso ostendit quanta sit liberæ voluntatis potestas, obstruitque

αὐτὰ ἐκείνων ὀφείμεθα οὐκ ἔλαττον αὐτὸν ποιοῦντα λαμπρὸν καὶ μέγαν. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λαθὴν ἔχει; Ὡφθῇ ποτὲ, φησὶ, πληγὰς δεδοικώς· καὶ γὰρ ὥφθῃ, ὅτε αὐτὸν προέτειναν τοῖς ἱμαῖσι· καὶ οὐ τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε πάλιν ἐπὶ τῆς πορφυροπώλιδος, ὅτε καὶ πράγματα παρῆγε τοῖς βουλομένοις αὐτὸν ἐξαγαγεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο κατασκευάζων τοῦτο ἐποιοεῖ, ἢ ἀσφάλειαν ἑαυτοῦ, καὶ τὸ μὴ ταχέως τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐδὲν αὐτὸν οὕτω μέγαν δείκνυσιν καὶ θαυμαστόν, ὥς ταῦτα τὰ εἰρημένα· οἷον ὅτι ψυχὴν ἔχων τοιαύτην, οὐχὶ τολμηρὰν, οὐδὲ ἀπανενοημένην, καὶ σῶμα οὕτως εἶκον πληγαῖς καὶ τρέμων μάστιγας, τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων οὐκ ἔλαττον πάντων ὑπερέβη τῶν δοκούντων εἶναι φοβερώων, ἥνίκα ὁ καιρὸς τοῦτο ἀπῆτει. Ὅταν οὖν ἰδῇς αὐτὸν ἀποτεϊνόμενον καὶ δεδοικῶτα, ἀναμνήσῃται τῶν ῥημάτων ἐκείνων, δι' ὧν ὑπερέβη τοὺς οὐρανούς, καὶ πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἡμιλλᾷτο, λέγων· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει [507] ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψις, ἡ στενοχωρία, ἡ διωγμὸς, ἡ λιμὴν, ἡ κίνδυνος, ἡ μάχαιρα; ἀναμνήσῃται τῶν ῥημάτων ἐκείνων, δι' ὧν οὐδὲν ταῦτα εἶναι φησι, λέγων· Τὸ γὰρ πυραυτικά ἐλαφρόν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ἵπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα.* Πρόσθετε τοῖς τὰς καθημερινὰς θλίψεως, τοὺς θανάτους τοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν· καὶ ταῦτα ἐνοήσας, καὶ Παῦλον θαύμαζε, καὶ σαυτοῦ μηκέτι ἀπογνώσκει. Αὐτὴ γὰρ ἡ δοκοῦσα τῆς φύσεως εἶναι ἀσθενεία, αὕτη μέγιστος δείγμα τῆς ἀρετῆς ἐστὶ τῆς ἐκείνου, ὅτι οὐκ ἀπηλλαγμένος τῆς τῶν πολλῶν ἀνάγκης τοιοῦτος ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν κινδύνων ὑπερβολὴ πολλοῖς ἂν ταύτην παρέσχε τὴν ὑπόληψιν, καὶ ὑποπτεῖν ἴσως ἐποίησεν, ὅτι ἀνώτερος τῶν ἀνθρωπίνων γενόμενος, τοιοῦτος ἦν· διὰ ταῦτα συνεχωρεῖτο πάσχειν, ἵνα μάθῃς ὅτι εἰς τῶν πολλῶν ὧν κατὰ τὴν φύσιν, κατὰ τὴν προθυμίαν, οὐ μόνον ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς ἦν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων εἰς ἦν. Μετὰ γὰρ τοιαύτης ψυχῆς καὶ τοιοῦτου σώματος τοὺς μυρίους ὑπέμενε θανάτους, καὶ κατεφρόνει τῶν παρόντων, τῶν μελλόντων. Διὸ καὶ τὰ μέγала ἐκεῖνα καὶ πολλοὶς ἀπιστοῖς ἐφθέγγετο ῥήματα· Ὅτι *νηχόμεν ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα.* Δυνατὸν γὰρ, εἰ βουλευθῇμεν μόνον, πᾶσαν φύσεως ἀγωνίαν τῇ τῆς προθυμίας νικῆσαι· δυνάμει· καὶ οὐδὲν ἐστὶν, ὅπερ ἀδύνατον ἀνθρώποις, τῶν ὑπὸ Χριστοῦ καλευσθέντων· ἂν γὰρ ὅσην ἔχομεν προθυμίαν, ταύτην ἐπιδῶμεν, καὶ ὁ Θεὸς πολλὴν ἡμῖν συνεισάγει ῥοπήν, καὶ οὕτω πᾶσι τοῖς ἐπιστοῦσι δεινοῖς ἀνάλωτοι γενησόμεθα. Οὐδὲ γὰρ τὸ φοβεῖσθαι πληγὰς καταγνώσεως ἄξιον, ἀλλὰ τὸ διὰ τὸν φόβον τῶν πληγῶν ἀνάξιόν τι τῆς εὐσεβείας ὑπομεῖναι, ὥστε τὸ δεδοικέναι πληγὰς τὸν ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἄληπτον θαυμαστότερον δείκνυσιν τοῦ μὴ φοβούμενου. Μᾶλλον γὰρ ἡ προαίρεσις οὕτω διαλάμπει·

τὸ μὲν γὰρ φοβηθῆναι πληγὰς, τῆς φύσεως· τὸ δὲ μηδὲν διὰ τὸν φόβον τῶν πληγῶν ἀπρεπὲς ὑπομεῖναι, τῆς προαιρέσεως διορθουμένης τὸ τῆς φύσεως ἐλάττωμα, καὶ κρατοῦσης τῆς ἀσθενείας ἐκείνης· ἐπεὶ οὐδὲ τὸ λυπεῖσθαι ἐγκλημα, ἀλλὰ τὸ διὰ τὴν λύπην εἰπεῖν τι ἢ πράξει τῶν τῷ Θεῷ μὴ δοκούντων. Εἰ μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἦν ἀνθρωπος Παῦλος, καλῶς μοι τὰ τῆς φύσεως ἐλαττώματα εἰς μέσον ἦγες, ὥς μέλλων ταύτη τὸν λόγον ἐλέγχειν· εἰ δὲ λέγω καὶ διαβεβαιουμαι ὅτι ἀνθρωπος μὲν ἦν, καὶ ἡμῶν οὐδὲν ἀμείνων κατὰ τὴν φύσιν, βελτίων δὲ γέγονε κατὰ τὴν προαίρεσιν, εἰκῇ μοι ταῦτα προφέρεις, μᾶλλον δὲ οὐκ εἰκῇ, ἀλλὰ ὑπὲρ Παύλου. Καὶ γὰρ δεικνύεις ἐντεῦθεν ἡλίος ἐκεῖνος ἦν, ὥς ἐν τοιαύτῃ φύσει τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἰσχύσαι. Οὐκ ἐκεῖνον δὲ μόνον ἐπαίρεις, ἀλλὰ καὶ ἀπορρόαπτεσι τῶν ἀναπεπτωκότων τὰ στόματα, οὐκ ἀφίεις αὐτοὺς εἰς [508] τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν καταφυγεῖν, ἀλλ' ὥθων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπὸ προαιρέσεως σπουδὴν.

Ἀλλὰ καὶ θάνατον, φησὶν, ἔδεισέ ποτε; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς φύσεως. Ἀλλ' ὅμως οὗτος αὐτὸς πάλιν ὁ θάνατον δεδοικώς ἔλεγε· *Καὶ γὰρ ἡμεῖς, οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ, στεναζόμεν βαρούμενοι.* Καὶ πάλιν· *Ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στεναζόμεν.* Εἶδες πῶς ἀντίρροπον τῆς φυσικῆς ἀσθενείας τὴν ἀπὸ προαιρέσεως εἰσθήγαγε δύναμιν; Ἐπεὶ καὶ μάρτυρες πολλοὶ πολλάκις ἀπάγεσθαι μέλλοντες ἐπὶ θανάτῳ, ὡχρίασαν, καὶ φόβου καὶ ἀγωνίας ἐνεπλήσθησαν· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα θαυμαστοί, ὅτι καὶ οὗτοι δεδοικότες θάνατον, οὐκ ἔφυγον θάνατον διὰ τὸν Ἰησοῦν. Οὕτω καὶ Παῦλος φοβούμενος θάνατον, οὐδὲ γένναν παραιτεῖται διὰ τὸν ποθοῦμενον Ἰησοῦν, καὶ τρέμων τελευτήν, τὸ ἀναλῦσαι ἐπιζητεῖ. Οὐχ οὗτος δὲ μόνον τοιοῦτος ἦν, ἀλλὰ καὶ ὁ κορυφαῖος αὐτῶν πολλάκις εἰπὼν, ὅτι ἔτοιμός ἐστι τὴν ψυχὴν ἐπιδεῖναι, σφόδρα ἐδεδοίκει θάνατον. Ἀκουσον γοῦν τί διαλεγόμενος αὐτῷ περὶ τούτου φησὶν ὁ Χριστός· Ὅταν δὲ γηράσῃς ζώσουσί σε καὶ ἄξουσιν ὅπου οὐ θέλεις, τὸ τῆς φύσεως ἐλάττωμα διηγούμενος, οὐτὸ τῆς προαιρέσεως. Ἡ γὰρ φύσις τὰ αὐτῆς καὶ ἀκόντων ἡμῶν ἐπιδείκνυται, καὶ κρατῆσαι τῶν ἐλαττωμάτων ἐκείνων οὐκ ἐνι, οὐδὲ τὸν σφόδρα βουλόμενον καὶ σπουδάζοντα· ἐπειδὴ οὐδὲν ἐντεῦθεν παραβλαπτόμεθα, ἀλλὰ καὶ θαυμαζόμεθα μᾶλλον. Ποῖον γὰρ ἐγκλημα φοβεῖσθαι θάνατον; ποῖον δὲ οὐκ ἐγκώμιον, φοβούμενον θάνατον μὴδὲν διὰ τὸν φόβον ἀνελεύθερον ὑπομεῖναι; Οὐ γὰρ τὸ φύσιν ἔχειν ἐλάττωμα ἔχουσαν, ἐγκλημα, ἀλλὰ τὸ τοῖς ἐλαττώμασι δουλεῖν· ὥς ὁ γε τὴν παρ' αὐτῆς ἐπῆρειαν τῇ τῆς προαιρέσεως ἀνδρείᾳ διορθούμενος, μέγας καὶ θαυμαστός. Καὶ ταύτην δείκνυσιν ὅσον ἐστὶ προαιρέσεως ἰσχύς·

καὶ ἐπιστομίζει τοὺς λέγοντας, Διὰ τί μὴ φύσει γε-
γόναμεν καλοί; τί γὰρ διαφέρει τοῦτο φύσει, ἢ
προαιρέσει εἶναι; πῶς δὲ τοῦτο βέλτιον ἐκείνου;
Ὅσῳ καὶ στεφάνους ἔχει, καὶ λαμπρὴν τὴν ἀνακή-
ρυξιν. Ἀλλὰ βέλτιον τὸ τῆς φύσεως; Ἀλλ' εἰ βούλει
προαίρεσιν γενναίαν ἔχειν, τοῦτο στεφρότερον ἐκεί-
νου γίνεται. Ἡ οὐχ ὁρᾷ τῶν μαρτύρων ξίφει τὰ
σώματα τεμνόμενα, καὶ τὴν μὲν φύσιν εἰκουςαν τῷ
σιδήρῳ, τὴν δὲ προαίρεσιν οὐ παραχωροῦσαν αὐτῷ,
οὐδὲ ἐλεγχομένην; οὐκ εἶδες ἐπὶ τοῦ Ἀδραμ, εἰπέ
μοι, προαίρεσιν φύσεως κρατήσαται, ἤνικα τὸν παῖ-
δα σφαγίσαι ἐκαλεύθη, καὶ ταύτην ἐκείνης δυνα-
τωτέραν φανείσαν; οὐκ εἶδες ἐπὶ τῶν τριῶν παίδων
τὸ αὐτὸ τοῦτο συμβάν; οὐκ ἀκούεις καὶ τῆς ἐξωθεν
παροιμίας; λεγούσης, ὅτι δευτέρα φύσις ἢ προαίρεσις
γίνεται ἐκ συνηθείας; Ἐγὼ δὲ φαίην ἂν, ὅτι καὶ προ-
τέρα, καθὼς τὰ προαιρετὰ ἀπέδειξαν. Ὅρᾳ; ὅτι
δυνατὸν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως ἔχειν στερρότητα,
ἐὰν προαίρεσις ἢ γενναία καὶ διαγχερόμενη, καὶ
πλείονα καρποῦσθαι τὸν ἔπαινον τὸν γε ἐλθόνον καὶ
[509] βουλευόντα, ἢ ἀναγκασθέντα καλὸν εἶναι;
Τοῦτό ἐστι μάλιστα καλὸν, ὡς ὅταν λέγῃ· Ὑπαπαί-
ζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ. Τότε μάλιστα
ἐγὼ αὐτὸν ἐπαινῶ, ὁρῶν οὐκ ἀπονητὴ τὴν ἀρετὴν
κατορβοῦντα, ὥστε μὴ εἶναι τοῖς μετὰ ταῦτα βρβυ-
μίας ὑπὸ θυσίαν τὴν εὐκολίαν τὴν ἐκείνου. Καὶ ὅταν
λέγῃ πάλιν, Τῷ κόσμῳ ἐσταύρωμαι, τὴν προαίρε-
σιν αὐτοῦ στεφανῶ. Ἐνὶ γὰρ, ἐνὶ φύσεως ἰσχύον
προαίρεσιν ἀκριβεῖς μιμήσασθαι· κἂν εἰς μέσον
ἀγάγωμεν τοῦτον αὐτὸν τὴν ἀνδριάντα τῆς ἀρετῆς,
εὐρήσωμεν ὅτι τὰ ἐκ προαίρεσεως αὐτοῦ προσόντα
καλὰ, εἰς φύσεως στεφρότητα ἐφίλονε; κησεν ἐξαναγ-
κεῖν. Ἥλγει μὲν γὰρ τυπτόμενος· τῶν δὲ ἀσωμάτων
δυνάμεων τῶν οὐκ ἀλογουμένων οὐχ ἥττον αὐτῶν κατε-
φρόνει, ὡς ἔστιν ἀκούσαι τῶν βρβυμάτων αὐτοῦ, ἃ
μηδὲ τῆς φύσεως αὐτὸν ποιεῖ νομίζεσθαι τῆς ἡμετέ-
ρας. Ὅταν γὰρ λέγῃ· Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται,
κἀγὼ τῷ κόσμῳ, καὶ πάλιν, Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ
δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς, τί ἄλλο ἐστὶν εἰπεῖν, ἢ ὅτι καὶ
ἐξ αὐτοῦ μετέστη τοῦ σώματος; τί δὲ, ὅταν λέγῃ,
Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος σιγῆς;
τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ δεῖξαι μέχρι τοῦ σώ-
ματος ἰστάμενον τὸν πόνον· οὐκ ἐπειδὴ ἔνδον οὐ δι-
έδαιναν, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ περιουσίᾳ τῆς προαίρεσεως
αὐτὸν διεκρούετο καὶ ἐξυθύνει. Τί δὲ, ὅταν ἕτερα πολλὰ
τούτων θαυμαστότερα λέγῃ, καὶ χαίρῃ μαστιζόμενος,
καὶ καυχᾷται ἐπὶ ταῖς ἁλύσεσι; Τί ἂν ἄλλο τις εἴποι,
ἢ τοῦτο ὅπερ ἔφη, ὅτι τὸ λέγειν, Ὑπαπαίζω μου
τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, καὶ φοβοῦμαι μήπως
ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι, τὸ ἀσθε-
νὲς τῆς φύσεως ἀποδείκνυσι, διὰ δὲ τούτων, ὧν εἶπον,
τὴν εὐγένειαν τῆς προαίρεσεως;

Διὰ γὰρ τοῦτο ἀμφοτέρω καίται, ἵνα μήτε διὰ τὰ
μεγάλα ἐκεῖνα ἑτέρας εἶναι αὐτὸν νομίστης φύ-
σεως, καὶ ἀπογνῶς, μήτε διὰ τὰ μικρὰ ταῦτα κα-

ταγνῶς τῆς ἀγίας ψυχῆς, ἀλλὰ κἀντεῦθεν πάλιν τὴν
ἀπόγνωσιν ἐκβαλὼν, εἰς χρηστὰς σαυτὸν ἀγάγῃ;
ἐλπιδας. Διὰ τοῦτο τίθησι πάλιν καὶ τὸ τῆς χάριτος
τοῦ Θεοῦ μεθ' ὑπερβολῆς, μᾶλλον δὲ οὐ μεθ' ὑπερ-
λῆς ἀλλὰ μετὰ εὐγνωμοσύνης, ἵνα μηδὲν αὐτοῦ
νομίστης εἶναι. Λέγει δὲ καὶ τὰ τῆς αὐτοῦ προθυ-
μίας, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν βέβηας, διετήρη; καθ-
εὐδων καὶ βέγγων. Καὶ πάντων μέτρα καὶ κινήας
εὐρήσεις παρ' αὐτῷ μετὰ ἀκριθείας; καί μενους. Ἀλλὰ
καὶ ἐπηρεάσας τῷ χαλκῷ, φησὶν, Ἀλεξάνδρου ποτὶ. Καὶ
τί τοῦτο; Οὐ γὰρ θυμοῦ τὸ βῆμα ἦν, ἀλλ' ὁδὸς; τῆς
ὑπὲρ τῆς ἀληθείας· οὐ γὰρ δι' ἑαυτὸν ἔλγειν, ἀλλ' ὅτι ἂν
θίσας τῷ κηρύγματι· Ἀίαν γὰρ ἀντίσταται, φησὶν,
οὐχ ἔμοι, ἀλλὰ τοῖς ἡμετέροις λόγοις· ὥστε ἡ ἐρὰ
οὐ μόνον τὸν τοῦτον πόθον ἐδείκνυε τὸν ὑπὲρ τῆς
ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς παρεμβάτετο. Ἐπειδὴ
γὰρ πάντας εἰκὼς ἦν σκανδαλίζεσθαι, τῶν ἐπηρεα-
ζόντων [510] τῷ λόγῳ οὐδὲν πασχόντων, διὰ τοῦτο
ταῦτά φησιν. Ἀλλὰ καὶ κατηύξατό ποτε ἑτέρων τι-
νῶν, λέγων· Ἐπερ εἰκασιν παρὰ Θεοῦ ἀνταπεδοῦ-
ναι τοῖς θλιβουσιν ἡμῶς θλίψιν· οὐκ ἐκείνους ἐπι-
θυμῶν δίκην δοῦναι, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τοὺς ἐπηρεα-
ζομένους σπεύδων παραμυθίσασθαι· διὰ καὶ ἐπάγει,
Αὐτοῖς τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν. Ἐπεὶ ὅταν αὐτὸς
τι πάσχῃ ἀηδὲς, ἀκούσον πῶς φιλοσοφεῖ, καὶ τοῖς
ἐναντίοις ἀμείβεται, λέγων· Λοιδοροῦμενοι εὖλο-
γοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλιυοφνημέμενοι
παρακαλοῦμεν. Εἰ δὲ τὰ ὑπὲρ τῶν ἄλλων λεγόμενα
ἢ γινόμενα ὀργῆς εἶναι φαίης, ὥρα σοι καὶ τὸν Ἐκ-
μαν ἐξ ὀργῆς αὐτὸν πεπρωμένον, καὶ ὑβριζόμενον,
καὶ τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σάπφειραν τὸν Πέτρον ἐξ
ὀργῆς ἀπεκτονέειν. Ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος καὶ
ἡλίθιος, ὡς ταῦτα εἰπεῖν. Καὶ ἕτερα δὲ πολλὰ εὐρι-
σκομεν αὐτὸν καὶ λέγοντα καὶ ποιοῦντα, δοκούντα εἶ-
ναι φορτικὰ, καὶ ταῦτα μάλιστα ἐστίν, ἃ τὴν ἐπιει-
κειαν αὐτοῦ δείκνυσιν. Καὶ γὰρ ὅταν τῷ Σατανᾷ πα-
ραδῶ τὸν ἐν Κορίνθῳ πεπορευκότα, ἐξ ἀγάπης αὐτὸ
πολλῆς ποιεῖ καὶ φιλοστόργου διανοίας· καὶ τοῦτο
δείκνυσιν καὶ ἐκ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς. Καὶ ὅταν
Ἰουδαίοις ἀπειλῇ καὶ λέγῃ, Ἐρχομεν αὐτοὺς ἡ ἐγγὴ
εἰς τέλος, οὐ θυμοῦ πληρούμενος αὐτὸ ποιεῖ (ἀκούεις
γούν αὐτοῦ συνεχῶς ὑπὲρ αὐτῶν εὐχομένου), ἀλλὰ
βουλόμενος φοβῆσαι καὶ σωφρονεστέρους ἐργάσασθαι.
Ἀλλὰ τὸν ἱερέα, φησὶν, ὑβρισε, λέγων· Τύπτειν σε
μέλλει ὁ Θεός, τοίχῃ κεκοιμημένε. Καὶ οἶδαμεν
ὅτι τινὲς πρὸς τοῦτο ἀπολογούμενοι, προφητείαν εἶναι
φασὶ τὸ εἰρημένον. Καὶ οὐκ ἐγκαλῶ τοῖς λέγουσι·
καὶ γὰρ συνέβη τοῦτο, καὶ οὕτως ἐτελεεῦται. Εἰ
δὲ τις ὀριμώτερος ἐχθρὸς ὧν ἀντιλέγοι, καὶ περισ-
σότερόν τι ποιῶν ἀνθυποφύροι λέγων· Καὶ εἰ προ-
φητεία ἦν, τίνος ἔνεκεν ἀπελογεῖτο λέγων, Οὐκ ἔδεσ

ora dicentium, Cur non natura boni facti sumus, nec cum ipsa virtute progeniti? Quid enim refert natura esse, quod potest effici voluntate? Imo tanto est melius sponte esse bonum, quam sorte, quanto utique præstat coronis et amplissima laude decorari, quam penitus nil mereri. At est firma natura. Imo si velis voluntatem fortem habere atque robustam, hoc illo plane fit firmius. An vero non vides concisa martyrum corpora ferroque cedentia, nec tamen cedere aut vinci in aliquo voluntatem? An forte non spectasti etiam Abraham voluntate naturæ impedimenta superantem (*Gen. 22*), quando utique unigenitum filium iussus est immolare, cum certe tunc natura quasi fortiori cesserit voluntati? nonne vidisti idipsum in illis tribus pueris accidisse (*Dan. 3*)? nonne etiam audisti illud antiquum et seculare proverbium, quod fiat ex consuetudine secunda natura? Ego vero dixerim, quod etiam prima, sicut superius dicta docuerunt. Vides igitur et haberi posse illam, quæ in natura est, firmitatem, si sit voluntas fortis ac vigilans: et quod maiore laude sit dignus qui esse vult bonus, quam ille qui cogitat: hoc est enim esse præcipue bonum. Itaque cum dicit: *Castigo corpus meum, et in servitatem redigo: timeo enim ne cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar* (*1. Cor. 9. 27*): tunc illum maxime meritis honoro præconiis, videns non eum sine labore implese virtutem: ne ii qui post eum essent futuri, argumentum ad desidiam ducerent illius in bono facilitatem: et cum rursus dicit, *Mundo crucifixus sum* (*Gal. 6. 14*), voluntatem ejus coronò. Potest enim, potest, inquam, naturæ fortitudinem virtus voluntatis imitari. Nam si vel hunc ipsum adducamus in medium, qui est quædam, ut ita dixerim, statua virtutis: inveniemus quoniam bona quæ illi inerant voluntate, in naturæ ea firmitatem certavit inducere. Dolebat quidem ille verberatus, sed non minus incorporeis potestatibus ipsos contemnebat dolores: sicut ex ipsius verbis animadverti potest, quæ nec de nostra putatur proferre natura. Quando enim dicit: *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (*Ibid.*): et rursus, *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus* (*Gal. 2. 20*), quid aliud videtur dicere, quam quod etiam ex corpore ipso animi virtute migraverit? Quid vero datur carni, cum procul dubio dicit: *Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanae* (*2. Cor. 12. 7*)? Hoc autem nihil est prorsus aliud quam ostendere contempsisse dolorem se corpore sentientem, non quia non ingrederetur animum, sed quia magnitudine voluntatis excluderet eum atque depelleret. Cum vero alia plurima his mirabilia dicat, et gaudeat verberatus, et glorietur catenatus, quid aliud quispiam dixerit, quam istud, quod ipse memoravi? Quoniam dicendo quidem, *Castigo corpus meum, et in servitatem redigo: timeo enim, ne cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar* (*1. Cor. 9. 27*), ostendit naturæ infirmitatem: per ista vero, quæ dixi, voluntatis nobilitatem.

Gratiam Dei prædicat Paulus. Maledixit aliquando.— Idcirco enim utrumque positum est, ut neque propter

illa magna alterius eum opineris esse naturæ, et ipse de virtute desperes: neque per ista parvula sanctam illam reprehendas animam; sed hinc quoque desperationem rursus excludens, ad meliorem spem teipsum reducas. Propterea rursus adjungit etiam id quod Dei esse gratiæ proprium confitetur, et quidem exaggerando, atque cumulando. Sed grato erga Deum animo facit piaque sententia, ne quid scilicet suum esse credatur. Dicit autem etiam quod ad ipsius pertinet voluntatem, ne in Deum cuncta projiciens dormire malis, ac stertere. Omnium namque mensuras ac regulas apud eum invenies. Sed maledixit aliquando, inquis, Alexandro ærario (*2. Tim. 4. 14*). Et quid illud spectat ad vitium? Non enim fuit hic sermo iracundiæ, sed potius doloris, qui certe ortus est de veritatis injuria. Non enim propter seipsum dolebat, sed quia prædicationi ille resisterat: *Valde enim, inquit, restitit*, non mihi, ait, sed *verbis nostris* (*Ib. v. 15*): ut et suum erga veritatem exprimeret affectum, et non solum illum cui scribebat, sed certe his quoque discipulos solaretur. Quoniam enim satis consequens erat scandalizari omnes, nihil patientibus adversariis veritatis, idcirco et ei qui repugnaverat Deo comminatus est ultionem¹. Sed oravit adversus aliquos, dicens: *Si tamen justum est apud Deum retributionem reddere his, qui nos tribulant* (*2. Thess. 1. 6*): non illos penas luere concupiscens, sed eos qui affligebantur consolari studens: propter quod et infert, *Et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum* (*Ibid. v. 7*). Cæterum cum ipse aliquid triste perpetitur, audi quam alta patientia philosophetur, et propter mala bonam vicem reddat inimicis. *Maledicimur, inquit, et benedicimus: persequutionem patimur, et sustinemus: blasphemamur, et obsecramus* (*1. Cor. 4. 12*). Si autem quæ pro aliis facta vel dicta sunt, iracundiæ dicas fuisse, potes dicere et Elymam magum per iracundiam excæcatum injurioseque correptum (*Act. 13*); Ananiam quoque et Sapphiram per iracundiam a Petro interfectos exclamabis (*Act. 5*). Sed quis est ita stultus et vecors, ut hoc audeat suspicari? Alia quoque plurima invenimus eum dixisse atque fecisse, quæ ad speciem videntur onerosa. Verum hæc ipsa sunt, quæ præcipue modestiam ejus ostendunt. Et enim cum Satanae tradit eum, qui Corinthi fuerat fornicatus (*1. Cor. 5. 5*), cum multa hoc efficit caritate plenoque amoris animo; idque ex secunda epistola evidenter ostendit: et e regione cum Judæis minatur, ac dicit, *Pervenit in eos ira Dei* (*1. Thess. 2. 16*): non utique furore plenus id loquitur, quem audimus pro ipsis frequenter orantem, sed deterrire eos studens, per quæ eos redderet meliores. Sed sacerdoti, inquis, irrogavit injuriam dicens: *Percutiet te Deus, paries dealbate* (*Act. 23. 3*). Novimus quidem quod de hoc loco aliqui satisfaciētes, loco prophetiæ velint esse quod dictum est: nec culpo dicentes: et enim istud evenit, sicque defunctus est. Si quis tamen acrior insurgat inimicus, et curiosius reparans quæ-

¹ In Græco sic legitur: *Idcirco talia dixit*.

stionem, contradicat, ac referat: Nonne noverat, quia summus erat sacerdos ¹? hoc utique dicemus, quoniam erudiens alios erga eos qui in potestate sunt modestius conversari, atque monens, ipse quoque huic voluit obtemperare, sicut et Christus fecit, qui certe cum Scribis mille fanda atque nefanda dixisset, ait tamen: *Super cathedram Mosi sederunt Scribæ et Pharisei: omnia ergo quæ dicunt vobis, facite; secundum autem opera eorum nolite facere* (Matth. 23. 2. 3).

Qui prædicaturus est verbum Dei quibus se periculis exponat. Ira quare nobis insita. — Ita igitur et hic Paulus, et conservavit pontificis dignitatem et quod futurum erat, ante prædixit. Quod si Joannem a consortio separavit (Act. 15. 38), et hoc utique rectissime pro communi officio prædicationis effecit. Eum siquidem qui istud suscipit officium, non oportet mollem esse quemdam atque resolutum, sed fortem et per cuncta robustum. Neque enim saltem attingere quisquam debet præclari hujus muneris functionem, nisi paratus sit millies animam suam tradere in mortem, atque discrimina. Dicit enim ipse Dominus Jesus: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* (Matth. 16. 24). Qui ergo non tali animo est, multos etiam alios suo perdit exemplo, magisque utile est si quiescat, sibi que tantum vacet, quam si procedat in medium et onus suis viribus majus assumat: sic enim non propriam solum, sed etiam multorum sibi creditorum prodit salutem. Et revera quomodo non absurdum est, ut cum aliquis nesciat artem gubernandi pugnandique cum fluctibus, nec si mille rebus adigatur, eligat ad clavum sedere: et ille qui ad prædicandi pergit officium temere ad istud et utcumque contingit, accedat, atque innumerabilium rerum curam absque ulla consideratione suscipiat? Non itaque navium gubernatorem, non ad bestias dimicantem, non ludo gladiatorio destinatum, non alium quempiam omnino sic ad discrimina et mortes paratam atque expositam oportet habere animam, ut eum qui suscipit officium prædicandi. Nam et pericula profecto majora, et adversarii sæviores, et non unum quoddam mortis genus incumbit, nec usquam prorsus similis conditione certatur ². Cælum namque

hic in præmio, in supplicio autem gehenna proponitur, et æterna animæ salus, atque perditio. Non solum autem eum qui prædicationi accingitur, sic oportet parari, sed quemcumque, vel simpliciter Christianum: nam crucem tollere et sequi Christum omnibus imperatur. Si autem cunctis, multo magis doctoribus populi atque pastoribus, quorum ex numero etiam Joannes tunc erat, qui dicebatur et Marcus: qui quoniam se in ipsa aciei fronte constituens, nimis inviriliter egerat, eum merito Paulus abjecit (Act. 13. 5; 15. 37. 38), ne illius quasi contagione vires corrumpere aliorum. Si vero Lucas refert quoniam aliqua inter ipsos facta est contentio, noli hoc delictum putare. Non enim commoveri malum est, sed irrationabiliter, nulloque justo flagitante negotio commoveri. *Iracundia*, inquit, *injusta non justificabitur* (Sirac. 1. 28): non ergo culpatur simplex iracundia, sed injusta: et rursus, *Qui iratus fuerit fratri suo sine causa* (Matth. 5. 22): non ergo simpliciter iratus. Et Propheta dicit: *Iracimini, et nolite peccare* (Psal. 4. 5; Ephes. 4. 26). Quod si omnino hujusmodi uti non oportet affectu, etiam cum tempus exposcit, frustra nobis videtur ingenuus; sed profecto non frustra, quem certe providus nobis creator inseruit, ut dormientes animas, atque resolutas ab inertia ac desidia suscitaret. Quasi enim gladio aciem, ita menti nostræ iræ acumen imposuit, ut eo, cum oportet, utamur. Propterea igitur et Paulus hoc sæpe est usus affectu, et modeste loquentibus erat melior iratus, cum tempore omnia faciens opportuno pro lucro et commodo prædicandi. Neque enim simpliciter lenitas est bona, sed cum tempus efflagitat: quando vero id non adest, etiam ista vitiosa est, sitque ira contumacia. Hæc vero omnia non pro Paulo satisfaciens sum loquutus: non enim nostri ille indiget sermonis; laus enim ejus non ex hominibus, sed ex Deo est (Rom. 2. 29); sed quo auditores erudiamus, ut omnibus ad opportunitatem utantur affectibus, sicut jam ante memoravi. Sic namque poterimus undique spiritualium lucrorum incrementa colligere, cumque maximis divitiis ad portum tutissimum pervenire, et consequi indeficientes coronas, quas etiam nos omnes contingat mereri, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui est gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

¹ In Græco legitur, *si prophetizaret, cur excusationem profert dicens: Nesciebam quod esset summus sacerdos.*

² Gr., *et illa mors ob res minime ignobiles obitur.*

DE LAUDIBUS SANCTI PAULI

APOSTOLI.

HOMILIA VII.

Quoties ii, qui portant signa regalia clangente ante se tuba et acie militum præeunte, ingrediuntur urbes, omnis populus consuevit accurrere ad audiendum buccinæ sonum, vel signum quod in sublime fertur vicendum, ipsius etiam virtutem ferentis. Quoniam

igitur et hodie non urbem, sed orbem Paulus ingreditur, concurramus omnes. Etenim iste non signum terreni alicujus regis, sed in cælo regnantis Christi crucem portat; præcedunt non hominum, sed angelorum catervæ, non solum in honorem ejus signi quod fertur, sed etiam in ejus, a quo fertur, auxilium.

ἔτι ἀρχιερεύς ἐστι· τοῦτο ἂν εἴποιμεν, ὅτι τοὺς ἄλλους παιδεύων καὶ νοουθετῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας ἐπεικῶς διακεῖσθαι, ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίει. Μυρία γὰρ ῥήτᾳ καὶ ἄρρητα περὶ τῶν Γραμματέων εἰπὼν καὶ Φαρισαίων, φησὶν· *Ἐπὶ τῆς καθέδρας Μωϋσέως ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν, ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε*^α.

Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ὁ Παῦλος, ὁμοῦ καὶ τὸ ἀξίωμα διετήρησε, καὶ τὸ μέλλον ἐσεῖσθαι προανεφώνησεν. Εἰ δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην ἀπέτεμε, καὶ τοῦτο ἀξίως τῆς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος προνοίας. Τὸν γὰρ τὴν διακονίαν ταύτην ἐγκεχειρισμένον, οὐχὶ χαυνόν τινα εἶναι χρῆ, οὐδὲ ἀναπεπτωκῆστα, ἀλλὰ ἀνδρεῖον καὶ εὐτονον, μηδὲ ὀπτεσθαι τῆς καλῆς πραγματείας ταύτης, εἰ μὴ μέλλοι μυριάκις ἀντεπιδιδόναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰς θάνατον καὶ κινδύνους, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν ὁ Χριστὸς· *Εἰ τις θέλει ἐπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἁρτίω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ* [514] *καὶ ἀκολουθεῖτω μοι*. Ὁ γὰρ μὴ οὕτω διακείμενος, πολλοὺς καὶ ἐτέρους προδίδωσι, καὶ μᾶλλον ἡσυχάζων ὠφελεῖ καθ' ἑαυτόν ὢν, ἢ παριῶν εἰς μέσον, καὶ φορτίον δεχόμενος τῆς δυνάμεως ἑαυτοῦ μείζον· καὶ γὰρ ἑαυτόν, καὶ τοὺς ἐμπιστευθέντας προσαπολλύει. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, εἰ μὲν τις κυβερνητικὴν ἀγνοεῖ, καὶ τὴν πρὸς τὰ κύματα μάχην, μηδὲ μυρίων ἀναγκάζοντων ἐλέσθαι ἐπὶ τῶν οἰάκων καθίσαι, τὸν δὲ ἐπὶ τὸ κήρυγμα ἰόντα, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπὶ τοῦτο χωρεῖν, καὶ ἀπερισκέπτως καταδέχεσθαι πρᾶγμα μυρίων θανάτων πρόξενον; Οὕτε γὰρ κυβερνήτην, οὕτε τὸν πρὸς τὰ θηρία πυκτεύοντα, οὐ τὸν μονομαχεῖν ἐλόμενον, οὐκ ἄλλον οὐδένα οὕτω πρὸς θανάτους καὶ σφαγὰς παρατεταγμένην ἔχειν δεῖ τὴν ψυχὴν, ὡς τὸν τὸ κήρυγμα ἀναδεχόμενον. Καὶ γὰρ οἱ κίνδυνοι μείζους, καὶ οἱ ἀντίπαλοι χαλεπώτεροι, καὶ τὸ οὕτω σφαγῆ-
ναι, οὐ περὶ τῶν τυχόντων. Οὐρανὸς γὰρ τὸ ἐπαθλὸν κεῖται, καὶ γέεννα τοῖς ἁμαρτάνουσιν τὸ ἐπιτίμιον, καὶ ψυχῆς ἀπώλεια καὶ σωτηρία. Οὐ τὸν τὸ κήρυγμα

δὲ μόνον ἀναδεχόμενον οὕτω παρατετάχθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τὸν πιστὸν· ἅπασι γὰρ παρακελεύεται τὸν σταυρὸν αἶρειν καὶ ἀκολουθεῖν· εἰ δὲ πᾶσι, πολλῇ μᾶλλον τοῖς διδασκάλοις καὶ ποιμέσιν, ὢν καὶ Ἰωάννης ἦν τότε, ὁ καὶ Μάρκος λεγόμενος. Αὐτὸ καὶ δικαίως ἐξετέμνετο, ὅτι ἐν αὐτῷ τάξας ἑαυτόν τῳ μετώπῳ τῆς φάλαγγος, σφόδρα ἀνάνδρως εἰστήκει· διὸ καὶ ἀπέστησεν αὐτὸν ὁ Παῦλος, ὥστε μὴ τὴν ἐκείνου νοθεῖαν τῶν τόνων αὐτῶν τὸν δρόμον ἐκκλῆναι. Εἰ δὲ λέγοι Λουκᾶς, ὅτι ἐγένετο παροξυσμὸς μεταξὺ αὐτῶν, μὴ τοῦτο ἐγκλημα εἶναι νόμιζε. Οὐ γὰρ τὸ παροξυνθῆναι χαλεπὸν, ἀλλὰ τὸ ἀλόγως καὶ ἐπ' οὐδενὶ δικαίῳ. *Θιμὸς γὰρ ἄδικος*, φησιν, *οὐκ ἀθωωθήσεται*· οὐχ ἀπλῶς θυμὸς, ἀλλὰ ὁ ἄδικος. Καὶ ὁ Χριστὸς πάλιν· *Ὁ ἐργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκὴ*^β· οὐχ ἀπλῶς ἐργιζόμενος. Καὶ ὁ Προφῆτης δὲ φησιν, *Ὁργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε*. Εἰ γὰρ μὴ δεῖ κεχρησθαι τῷ πάθει, μηδὲ καιροῦ καλοῦντος, εἰκὴ καὶ μάτην ἡμῖν ἔγκειται· ἀλλ' οὐκ εἰκὴ. Διὸ καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦτο κατεφύτευσε πρὸς διόρθωσιν τῶν ἁμαρτανόντων, ἵνα διεγείρῃ τὸ νωθρὸν τῆς ψυχῆς καὶ παρειμένον, ἵνα ἀφυπνίσῃ τὸν καθεύδοντα καὶ διαλελυμένον, καθάπερ στόμωμα σιδήρῳ, οὕτω τὸ τῆς ὀργῆς εὐτονον ἡμῖν ἐνθεῖς τῇ διανοίᾳ, ἵνα αὐτῷ χρησόμεθα εἰς δέον. Διὸ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πολλὰκις αὐτῷ ἐκέχρητο, καὶ ποθεινότερος τῶν μετὰ ἐπεικείας διαλεγόμενων ἦν ἐργιζόμενος, πάντα μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ ποιῶν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος. Οὐδὲ γὰρ ἐπεικείσθαι ἀπλῶς καλὸν, ἀλλ' ὅταν ὁ καιρὸς ἀπαιτῇ· ὡς, ἐκ νῦν τοῦτο προσῇ, καὶ ἐκείνῃ νοθεῖα, καὶ ἡ ὀργὴ θρασύτης γίνεται. Ταῦτα δὲ πάντα οὐχ ὑπὲρ Παύλου ἀπολογούμενος εἶπον· οὐ γὰρ δεῖται τῆς ἡμετέρας γλώττης· ὁ γὰρ ἔπαινος αὐτοῦ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὅλλ' ἵνα παιδεύσωμεν τοὺς ἀκρατοὺς εἰς δέον ἅπασι [512] κεχρησθαι, καθάπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶπον. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα πάντοθεν κερδαίνειν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐπορίας εἰς τὸν ἀκύμαντον λιμένα καταπλεῖν, καὶ τῶν ἀκρημάτων ἐπιτυχεῖν στεφάνων, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς καταξιοθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Supp. κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Quæ ab Aniano lecta sunt.

Εἰς τὸν ἅγιον ἀποστόλον Πάλλον.

Λύγος ζ'.

Όταν οἱ τὰ σημεῖα βασιτάζοντες τὰ βασιλικὰ, σάλπιγγος πρὸ αὐτῶν ἡχοῦσης, καὶ πολλῶν στρατιωτῶν προηγούμενων, εἰς τὰς πόλεις εἰσίσουσιν, ἅπας ὁ ὄμιλος συντρέχειν εἰωθεν, ὥστε καὶ τῆς ἡγῆς ἀκοῦσαι, καὶ τὸ σημεῖον ἰδεῖν ἐφ' ὑψηλοῦ φερόμενον, καὶ τοῦ βα-

σιτάζοντος τὴν ἀνδρείαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ Παῦλος εἰσέρχεται σήμερον, οὐκ εἰς πόλιν, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκουμένην, συνδράμωμεν ἅπαντες. Καὶ γὰρ οὗτος σημεῖον βασιτάζει, οὐ τοῦ κάτω βασιλέως, ἀλλὰ τὸν σταυρὸν τοῦ ἁνω Χριστοῦ, καὶ προηγούνται οὐκ ἀνθρωποι, ἀλλ' ἄγγελοι, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ βασταζομένου, καὶ εἰς ἀσφάλειαν τοῦ φέροντος.

Εἰ γὰρ τοῖς τὸν ἴδιον βίον οἰκονομοῦσι, καὶ οὐδὲν τῶν κοινῶν πράττουσιν, ἄγγελοι παρὰ τοῦ τῶν ὁλίων Δεσπότης εἰσι δεδωμένοι φύλακες, καθὼς καὶ τις φησὶν· Ὁ ἀγγελὸς ὁ συνόμενός με ἐκ νεότητός μου· πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῶν τὴν οἰκουμένην ἐγχειρισθέντων καὶ τηλικούτων βατταζόντων ἔχον δωρεῶν, πάρεσιν αἱ δυνάμεις αἱ θνω. Οἱ μὲν οὖν παρὰ τῶν ἐξωθεν ταύτης ἑξικόμενοι τῆς τιμῆς, ἱμάτια περικείμενοι καὶ περιουχένιον κόσμον χρυσοῦν, καὶ πάντοθεν εἰσι λαμπροί· οὗτος δὲ ἄλυσιν ἀντὶ χρυσοῦ περικείμενος, βασιτάζει τὸν σταυρόν· οὗτος ἐλαυνόμενος, οὗτος μαστιζόμενος καὶ λιμώττων.

Ἀλλὰ μὴ στυγνάζης, ἀγαπητέ. Καὶ γὰρ ὁ κόσμος οὗτος ἐκείνου πολλῶν βελτίων καὶ λαμπρότερος, καὶ Θεῷ φίλος· διὸ καὶ βαττάζων οὐκ ἔκαμνε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θυμασθόν, ὅτι μετὰ δεσμῶν καὶ μαστιγῶν καὶ στιγματῶν λαμπρότερος τῶν τὴν ἀλουργίδα καὶ τὴν διάδημα ἐχόντων ἦν. Ὅτι γὰρ λαμπρότερος, καὶ οὐ κόσμος τὰ εἰρημένα, ἐδήλωσεν αὐτοῦ τὰ ἱμάτια. Διαδήματα μὲν γὰρ μυρία καὶ πορφυρίδας τοσαύτας ἂν ἐπιθής ἀβύσσου, οὐδὲ μικρὸν τι τῆς φλογὸς ὑποτεμέσθαι· δύνηται τὰ δὲ ἐκείνου σημερινὰ ἐμειλόντα τοῖς σώμασι τῶν καμνόντων, πᾶσαν νόσον θεραπεύειν ποιεῖ· καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ληστὰς τοῦτο ὁρῶντες τὸ σημεῖον οὐ τολμῶσιν ἐπαλθεῖν, ἀλλ' ἀμεταστρεπτὶ φεύγουσι, πολλῶν μᾶλλον νόσοι καὶ δαίμονες ὁρῶντες ἐκεῖνο τὸ σημεῖον φεύγουσιν. Ἐβάσταζε δὲ, οὐχ ἵνα αὐτὸς αὐτὸ φέρῃ μόνος, ἀλλ' ἵνα ἅπαντας τοιοῦτους ποιήσῃ καὶ διδάξῃ βασιτάζειν· διὸ ἔλεγε, [513] *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς ἔχετε τὸ πονήμα ἡμῶν*· καὶ πάλιν, *Ἄ εἰδετε καὶ ἠκούσατε ἐν ἡμῶν, ταῦτα πράσσετε*· καὶ πάλιν, *Ἡμῖν ἐχαρίσθη, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν*. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ παρόντος ἀξιώματι βίου τότε μερίζονα φαίνεται, ὅταν εἰς ἓνα περιστῇ μόνον· ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν τούναντιον· τότε μάλιστα λάμπει τὸ τῆς τιμῆς, ὅταν πολλοὺς τῆς προεδρίας ἔχη κοινωνοὺς, καὶ ὅταν ὁ μετέχων μὴ εἴῃ ἦ, ἀλλὰ πολλοὺς ἔχη τοὺς τῶν αὐτῶν ἀπολαύοντας.

Ὅρξες οὖν πάντας σημειοφόρους, καὶ ἕκαστον τὸ ὄνομα αὐτοῦ βασιτάζοντα ἐνώπιον θνῶν καὶ βασιλείων, αὐτὸν δὲ καὶ ἐνώπιον γεέννης, καὶ ἐνώπιον κολάσεως. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως· οὐ γὰρ ἠδύναντο ἐκεῖνοι βασιτάζειν. Εἶδες ὅση· ἐστὶν ἀρετῆς ἡ φύσις· ἡ ἡμετέρα δεκτικὴ· ὡς οὐδὲν ἀνθρώπου τιμιώτερον καὶ ὀνητοῦ μένοντος; Τί γάρ μοι τοῦτου μερίζον ἔχεις εἰπεῖν; τί δὲ ἴσον; πῶς οὖν δὲ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων οὐκ ἐστὶν ἄξιος ὁ τοῦτο εἰπὼν τὸ ῥῆμα; Ὁ γὰρ ἐν σώματι θνητῷ καὶ ἐπιτήρησι πάντα ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ προδούς, ὢν κύριος ἦν, μᾶλλον δὲ ὢν οὐκ ἦν· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα προδίδωκε, καὶ ὕψωμα καὶ βῆθος καὶ κτίσιν ἑτέρων· οὗτος εἰ ἐν

ἀσωμάτῳ φύσει ἦν, τί οὐκ ἂν εἶπε; τί δὲ οὐκ ἂν ἔπραξε; Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀγγέλους διὰ τοῦτο θαυμάζει, ὅτι κατηξιώθησαν τοιαύτης τιμῆς, οὐχ ὅτι ἀπόματοι ἔτυχον ὄντες· ἐπεὶ καὶ ὁ διάβολος ἀσώματος τέ ἐστι καὶ ἀράτος, ἀλλ' ὁμοῦ πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος, ἐπειδὴ τῷ ποιήσαντι προσέχρυσεν Θεῷ. Ἐνταῦθεν καὶ ἀνθρώπους ἀθλοῦς εἶναι φαμεν, οὐχ ὅταν σάρκα περικείμενος ἴδωμεν, ἀλλ' ὅταν μὴ εἰς δέον αὐτῇ χρωμένους· ἐπεὶ καὶ ὁ Παῦλος σάρκα περιέκειτο. Πόθεν οὖν τοιοῦτος ἦν; Καὶ οἴκοθεν, καὶ παρὰ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ Θεοῦ, ἐπειδὴ οἴκοθεν· οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ Θεός. Εἰ δὲ λέγοις, καὶ πῶς δυνατόν ἐκείνους μιμήσασθαι, ἄκουσον τί φησι· *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ὁ Χριστός*. Ἐκεῖνος τοῦ Χριστοῦ γέγονε μιμητής, σὺ δὲ οὐδὲ τοῦ συνδούλου; ἐκεῖνος Δεσπότην ἐξήλωσε, σὺ δὲ οὐδὲ τὸν ὁμόδουλον; καὶ ποῖαν ἐξείς ἀπολογίαν; Καὶ πῶς αὐτὸν ἐμιμήσατο, φησὶ; Τοῦτο ἐξ ἀρχῆς σκόπει καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν προοιμίων. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν θείων ναμάτων τοσοῦτον πῦρ ἔχων ἀνῆλθεν, ὡς μηδὲ ἀναμείναι διδάσκαλον· οὐ γὰρ περιέμενε Πέτρον, οὐδὲ ἦλθε πρὸς Ἰάκωβον, οὐδὲ πρὸς ἄλλον οὐδένα, ἀλλ' ὑπὸ τῆς προθυμίας ἀρθεῖς, οὕτω τὴν πόλιν ἀνῆψεν, ὡς πόλεμον ἀναρβριπισθῆναι κατ' αὐτοῦ χαλεπὸν· ἐπεὶ καὶ Ἰουδαίους ὦν, τὰ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐποίει, δεσμεύων, ἀπάγων, δημεύων. Οὕτω καὶ Μωϋσῆς, καὶ [514] οὐδεὶς χειροτονήσαντος αὐτόν, τὴν ἀδικίαν τῶν βαρβάρων ἐκώλυσε τὴν κατὰ τῶν ὁμοφύλων.

Ταῦτα γὰρ ψυχῆς γενναίας ἀπόδειξις καὶ γνώμη; ἐλευθέρως, οὐκ ἀνεχομένης σιγῇ φέρειν τὰ ἐτέρων κακὰ, κἂν μηδεὶς ὁ χειροτονῶν ᾖ. Ὅτι γὰρ δικαίως ἐπεπῆδης τῇ προστασίᾳ, εἰδείξεν ὁ Θεός· χειροτονήσας αὐτὸν ὕστερον· ὃ καὶ ἐπὶ Παύλου πεποιήκεν. Ὅτι γὰρ καὶ οὗτος καλῶς ἐποίησε τοῦ λόγου ἀψάμενος τότε καὶ τῆς διδασκαλίας, καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ Θεός, ταχέως αὐτὸν ἐπὶ τῶν διδασκάλων ἀξίωμα ἀγαγόν. Εἰ μὲν γὰρ τιμῆς ἕνεκεν καὶ προεδρίας ἐπεπῆδων τοῖς πράγμασι, καὶ τῆς αὐτῶν θεραπείας, εἰκότως ἂν ἐνεκλήθησαν. Ἐπειδὴ δὲ κινδύνους ἡγάπων, καὶ θανάτους ἐπεσπῶντο, ἵνα τοὺς ἄλλους διασώσωσιν ἅπαντας, τίς οὕτως ἀθλιός. ὥστε ἐγκαλέσαι προθυμίᾳ τοσαύτῃ; Ὅτι γὰρ τῆς τῶν ἀπολλυμένων σωτηρίας ἐρῶντες ταῦτα ἔπραττον, ἐδήλωσε καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ψήφος, ἐδήλωσε καὶ ἡ τῶν κακῶς ἐρασθέντων τὸν ἔρωτα τοῦτον ἀπόλεια. Ἐπεπῆδης γάρ ποτε καὶ ἕτερος ἀρχὴ καὶ προστασία, ἀλλὰ πάντες ἀπέθανον, οἱ μὲν ἐμπροσθέντες, οἱ δὲ γῆς διαστάσει καταποθέντες. Οὐ γὰρ διὰ προστασίαν τοῦτο ἐποίουν, ἀλλὰ διὰ προεδρίαν ἔρωτα. Ἐπεπῆδης καὶ Ὀζίας, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀκάθαρτος γέγονεν· ἐπεπῆδης καὶ Σίμων, ἀλλὰ κατ-

Angeli custodes nostri. — Si enim propriam tantummodo vitam regentibus, nihilque pro communi utilitate facientibus, angeli ab omnium Domino deputati sunt, sicut ait unus ex justis, *Angelus qui eruit me a juventute mea* (Gen. 48. 16) : multo magis his, quibus totius orbis cura commissa est, taliumque donorum onera portantibus virtutes adsunt supernæ. Et illi quidem qui in exercitu hoc honore donati sunt, ornantur veste pretiosa, aureis torquibus colla subnixi, nitentes undique, et undique refulgentes; iste vero catena pro torque circumdatus, gestat crucem, et persecutionem undique sustinens, famem ubique perpetuens. Sed nihil est, dilectissime, quod ex hujusmodi sermonibus ingemiscas. Siquidem iste ornatus multo est illo melior et clarior, atque amior Deo, propter quod et portans minime laborabat. Ille est namque mirabile, quia cum vinculis, verberibus atque vulneribus longe splendidior erat diademate purpuraque fulgentibus. Quod enim esset vere clarior, et quia non ad sonum tantummodo ista dicantur, ipsius vestimenta docuerunt. Nam si mille diadematæ totidemque purpuras ardenti febris superponas, ne modicum quidem flammæ ejus valebunt extinguere. At vero hujus semicinctia, ægrotantium admota corporibus, morbos omnes fugabant. Si enim latrones videntes signum illud militare, non irruunt, sed aversi repente diffugiunt : multo magis et ægritudines et dæmones Christi signo apparente fugiebant. Sic autem Paulus ferebat hoc signum, non ut solus illud portaret, sed ut omnes quoque tales esse doceret ac faceret : propter quod clamat atque dicit : *Imitatores mei estote, sicut habetis formam nos.* Et rursus, *Quæ vidistis et audiistis in me, hæc agite : et rursus, Vobis donatum est, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini* (Philipp. 3. 17. et 4. 9. et 1. 29). Etenim præsentis vitæ dignitates tunc clariores videri solent, quando in uno tantum homine constiterint : in spiritualibus vero e contrario tunc magis splendent honores, cum sibi plurimi eorum communione sociantur, cum non unus est particeps dignitatis, sed multos habet qui eisdem honoribus perfruantur.

Omnes Christiani signiferi. — Vides igitur hic omnes esse signiferos, et Christi nomen unumquemque gestare in conspectu gentium atque regum, ipsum vero Paulum etiam cum sibi anathema optat, atque supplicium. Sed non hoc præcepit et cæteris, quod certe illi portare non poterant. Vidistis nempe quantæ nostræ sit natura capax virtutis, quam nihil sit homine pretiosius, et adhuc utique mortali. Quid enim mihi hoc majus, imo quid poteris saltem æquale memorare? Quantomus non iste, queso, honore dignus est angelorum, qui hoc verbum potuit effari? Qui enim in temporali hoc atque mortali corpore constitutus cuncta, etiam quorum non erat dominus, pro Christo non dubitat offerre, hic si incorporeus fuisset naturæ, quid tandem dicere, quid autem facere distulisset? Nam et angelos propterea miramur, non quia incorporei sunt creati : siquidem cum diabolus

sit incorporeus et invisibilis, est tamen omnibus inferior : quia factoris Dei meruit offensam. Hinc etiam homines infelices vocamus, non quia videmus eos carne circumdatos, sed cum non ea, ut oportet, utuntur : alioquin et carne induebatur Paulus. Unde igitur talis emersit, et tantus? Et ex proprio videlicet, et ex Deo : et idcirco ex Deo, quia de proprio. Non enim est personarum acceptor Deus (Act. 10). Si autem dixeris, Et quemadmodum illum imitari possibile est? discere quid dixerit : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1). Ille ipsius Christi effectus est imitator, tu vero nec apostoli conservi : ille Domini æmulator fuit, tu autem neque conservi : et quam tandem poteris negligentia tuæ umbram obtendere? Quemadmodum vero eum imitatus sit, ostendit. Idque ab initio considera et ab ipsis principiis. Quando enim ex illis salutaribus emersit fluentis, tanto igne plenus exivit, ut nec necessarium sibi putaret magistrum. Non enim expectavit Petrum, nec venit ad Jacobum, neque ad alium omnino quemquam : sed propria alacritate raptus, ita totam illam in qua fuerat baptizatus, prædicatione sua inflammavit urbem, ut sævissimum contra se Judæorum prælium concitaret. (a) [Violentissimum enim persecutorem Christus in ardentissimum repente prædicatorem immutaverat.] Siquidem etiam cum Judæus esset, supra dignitatem suam multa faciebat, alligans, abducens, trahens in publicum Christianos. Sic etiam Moses cum a nullo in principatum populi ordinatus fuisset, contribules suos tamen a barbarorum iniquitate defendit.

Fortitudinis vera signa in Paulo. — Hæc enim sunt fortis cujusdam ac virilis animi certa documenta : hoc signum propriæ liberæque sententiæ, nequaquam in aliorum afflictionibus tenere patientiam, sed benigne atque constanter tueri eos, qui opprimuntur, etiamsi nullo in hoc ordinetur officio. Quia verò juste opus arripuerat principatus, Deus hanc ei postea contulit dignitatem. Idipsum autem servavit in Paulo : qui quam recte faceret ultro arripiens initia sermonis atque doctrinæ, Deus similiter ostendit cito doctoris eum honore sublimans. Si enim magisterii atque primatus adipiscendi gratia ad procuranda tanta negotia prosiluissent, consequenter essent de ambitione culpabiles : cum vero pericula utrique diligerent, mortesque in se undique procurarent, ut alios acquirerent in salutem, quis tam aperte infelix est, qui tantæ devotionis studium criminetur? Quod enim aliorum amantes salutem ista perfecerint, et sententia declaravit Dei, et eorum perditio, qui male istum concupierunt honorem. Irruerunt siquidem tunc et alii in hujusmodi principatum, sed potius interempti sunt : nam alterum quidem lapsus de cælo exussit ignis, alterum subitus terræ hiatus absorbit. Non enim propter defensionem populi ista faciebant, sed ob gloriam dignitatis. Irruit et Ozias, ac lepra commaculante punitus est (2. Paral. 26) : irrui etiam

¹ Forte. a nullo.

(a) quæ uncinis clauduntur in Græco non exstant.

Simon, sed reprobatus est, et mori periclitatus (Act. 8) : irruit vero etiam Paulus, sed apostolatus gloria coronatus est. Non enim in sacerdotium, nec honorem, sed in ministerium irruit ac labores; maximeque in hoc zelo et alacritate properavit : propterea predicator, propterea continuo clarus efficitur. Sicut enim qui princeps fuerit ordinatus, nisi digne impositum sibi administret officium, meretur etiam majora supplicia : sic alter etsi non ordinetur quidem, suscipiat tamen, et sicut oportet impleat, non dico sacerdotium, sed sollicitudinem curamque multorum, omni profecto est honore dignissimus. Propterea igitur ne unum quidem diem in otio passus est et quiete transire hic in prædicandi ardore ipso igne vehementior; sed simul ut salutifero ex fonte conscendit, plurimamque in se flammam ipse succendit, non pericula timuit, non irrisiones erubuit et opprobria Judæorum, neque sermonem suum ab illis respui indignanter tulit : non aliud quidquam horum simile cogitavit, sed alios accipiens oculos, utique caritatis, aliamque mentem, multo cum impetu instar torrentis irrumpit, omnia pariter Judæorum trahens atque convolvens, et ex Scripturis ipsum esse Christum evidenter ostendens. Et certe nondum in eo tam multa gratiæ munera coruscabant, nondum tanta fuerat Spiritus illuminatione donatus, sed tamen inflammata continuo voluntas, mortificataque anima cuncta faciebat, et quasi semper satisfaceret Deo de tempore jam peracto, sic gerebat omnia, sic lucra spiritualia undique colligebat, in locum, qui esset belli pars maxima, et laborum periculorumque plena, fidenter insiliens.

Obedientia Pauli commendatur. — Hoc vero majore quoque admiratione dignum est, quod cum tam esset audax, ac velut ad pugnam semper accinctus, et ignem quemdam bellicum spirans, ita rursus placabilem ac flexibilem se præbebat magistris, ut numquam eos vel in tanto illo impetu alacritatis offenderet. Itaque ferventi tunc, vel potius furenti præceperunt, ut iret Tarsum atque Cæsaream, nec tamen renuit. Dixerunt quia eum per murum deponi oporteret, et passus est : dederunt consilium ut caput raderet, non restitit : suaserunt ne in theatrum ingrederetur, et cessit. Ita se huic rei totum dedicaverat, ut omnia pro fidelium utilitatibus libenter acciperet, pro ipsorum ædificatione pacem, consensum, dispensationem, concordiam diligendo, et eundem se ac semper æqualem prædicationi ubique servando. Cum igitur audis, quod sororis filium miserit ad Tribunal, volens de periculis liberari, et quod appellet Cæsarem, quodque Romam ire festinet, nequaquam putes verbum esse formidinis. Qui enim gemebat in hac se adhuc esse vita, annon potius eligebat esse cum Christo? qui et cælum propter ipsum despiciebat et angelos, quo tandem pacto hæc præsentia diligebat? Cujus igitur rei gratia ista faciebat? Procul dubio ut diutius prædicationi insisteret, cumque multis hinc credentibus atque omnibus coronatis iret ad Christum. Nam profecto metuebat, ne pauper hinc

atque inops multorum salutis abscederet. Et ideo dicebat : *Permanere autem in carne necessarium est propter vos* (Philipp. 1. 24). Propterea ergo cum videret meliorem pro se in judicio processisse sententiam, ipsoque dicente Festo, *Absolvi poterat homo iste, nisi appellasset Cæsarem* (Act. 26. 32) : vinctus tamen, cumque plurimis vinctis, qui mille facinora commiserant, ductus, non erubuit cum illis ligari, quinimo omnium simul navigantium curam gerchat, sibi quippe securus, sequæ tutum satis esse certissimus. Cumque vinctus per tam vastum pelagus duceretur, ita gaudebat tamen, tamquam in maximum duceretur imperium. Etenim non parvum illi præmium urbis Romæ conversio proponebatur. Verum ne illos quidem, qui pariter navigabant, despectui habendos putavit : sed illis quoque veritatis suavitate modulatus est, indicans sibi divinos apparuisse vultus, et ea, quæ fuerant sibi dicta, commemorans : id est, *Tibi donati homines istos* (Act. 27. 24). Hoc vero faciebat, non seipsum arroganter extollens, sed illos sibi ad persuasionem fidei parans. Propterea et Deus permisit pelagus commoveri, ut per id quod auditus non est, et per id quod auditus est, spiritualis Pauli gratia panderetur. Nam et cum dedisset consilium, navigandum non esse, contemptus est, ventumque est usque ad extrema discrimina (*Ibid.*). Verum ne contempto quidem eorum factus est onerosior; sed rursus, quasi pater filiis providebat agebatque omnia, ne quisquam periret.

Romæ quantam modestiam exhibuerit. Comparatio cum duce exercitus. — Postquam vero Romam ingressus est, ibi quoque quanta cum modestia annuntiat veritatem, quanta etiam cum libertate obstruit ora impiorum! Verum nec ibi stare contentus, etiam in Hispaniam percurrit. Cum autem sæpius varia pericula sustineret, confidebat magis atque fiebat audacior : nec ipse solum, sed etiam discipuli propter ipsum, qui ejus utique firmabantur exemplo. Quemadmodum enim si eum remissionem signiorumque vidissent, ipsi etiam fortasse fuissent mœrore dejecti : ita qui illum fortiorem factum esse cernebant, et inter injurias atque plagas constantiæ sæpe virtute crescentem; ipsi quoque cum majore fiducia prædicabant : idque significans ait, *Ita ut plures e fratribus confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui* (Philipp. 1. 14). Si enim dux militiæ fuerit fortis ac robustus, non modo cædens atque prosternens, verum etiam vulnere ipse percussus, subditos suos efficit fortiores, magisque hoc præstat vulneratus ipse, quam vulnerans. Cum enim illi qui sub tali pugnant magistro, viderint inflicta vulnera, fluentem sanguinem, et ne sic quidem illum hostibus aliquando cedentem, sed stantem fortiter, hastasque vibrantem, et crebris certisque ictibus in adversarios prorudentem, nec omnino quidquam parentem dolori, majore absque dubio tanto duci alacritate subduntur. Hoc itaque factum et Paulo. Videntes enim illum ligatum catenis, et nihilo minus in carcere prædicantem, videntes etiam verberatum, et tamen verberantes ipsos sermo-

ἐκείνη, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευσε· ἐπι-
 στήθησε καὶ Παῦλος, ἀλλ' ἐστεφανώθη, οὐχὶ ἱερωσύνη
 καὶ τιμῇ, ἀλλὰ διακονίᾳ καὶ πόνοις καὶ κινδύνους.
 Καὶ ὅτι ἀπὸ ζήλου πολλοῦ καὶ προθυμίας ἐπέδραμε,
 διὰ τοῦτο ἀνακηρύσσεται καὶ λαμπρὸς ἐκ προσημιῶν
 ἦν. Ὡς περ γὰρ ὁ χειροτονούμενος ἄρχων, ἂν μὴ
 βέοντως τὸ πρᾶγμα μετῇ, καὶ μερίζονός ἐστι κολάσεως
 ἕως· οὕτω καὶ μὴ χειροτονηθῇ τις, μεταχειρίζη δὲ
 προσκόντως, οὐ λόγῳ τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ τῇ
 τῶν πολλῶν προνοίᾳ, τοῦ παντὸς ἀξιός ἐστι. Διὰ
 τοῦτο οὐδεμίαν ἀνέμενεν ἡμέραν ἡσυχάζων ὁ πυρὸς
 οὗτος σφοδρότερος, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἀνέβη ἀπὸ τῆς ἱερᾶς
 τῶν ὑδάτων πηγῆς, καὶ πολλὴν ἀνῆψεν ἑαυτῷ τὴν
 φλόγα, καὶ οὔτε κινδύνους ἐνανόησεν, οὐ τὸν γέλωτα
 καὶ τὴν αἰσχύνην τὴν παρὰ Ἰουδαίων, οὐ τὸ ἀπιστεῖ-
 σθαι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν· ἀλλ'
 ἐτίρους λαβὼν ὀφθαλμούς, τοὺς τῆς ἀγάπης, καὶ ἐτέ-
 ραν διάνοιαν, μετὰ πολλῆς ἐνέπιπτε τῆς ῥύμης, ὥς περ
 τις χειμάρρους, ἅπαντα παρασύρων τὰ Ἰουδαίων, καὶ
 διὰ τῶν Γραφῶν δεικνύς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός.
 Καίτοι γε ὅσῳ χαρίσματα πολλὰ τῆς χάριτος ἦν
 αὐτῷ, οὕτω τοσούτου Πνεύματος κατηξίωτο· ἀλλ'
 ὅμως εὐθέως ἐφλέγετο, καὶ ψυχῇ θανατώσῃ πάντα
 ἐπραττε, καὶ ὥς περ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ παρὰ
 θέντος χρόνου, οὕτω πάντα ἐποιεῖ, καὶ ἐπραγμα-
 τεύετο εἰς τὸ ποιοῦν μάλιστα τοῦ πολέμου μέρος
 αὐτὸν ἐμβάλλων, καὶ ὁ κινδύνων ἔγεμε καὶ [515]
 φόδων.

Καὶ ὅμως οὕτω τολμητῆς ὢν καὶ ὀρμητικῆς καὶ πυρ-
 πλέων, οὕτω πάλιν πειθήνιος ἦν καὶ εὐήνιος τοῖς δι-
 δασκάλοις, ὥστε μὴ ἐν τοσαύτῃ ῥύμῃ προθυμίας
 αὐτοῖς ἀντιπείσειν. Καὶ γὰρ ζέοντι τότε καὶ μαινομένῳ
 προσελθόντες εἶπον, ὅτι δεῖ ἀπελθεῖν εἰς Ταρσὸν καὶ
 Καισάρειαν, καὶ οὐκ ἀντεῖπεν· εἶπον ὅτι χρὴ διὰ τοῦ
 τείχους χαλασθῆναι, καὶ ἠνέσχετο· συνεβούλευσαν
 ἑρπᾶσθαι, καὶ οὐκ ἀνέπεισεν· εἶπον μὴ εἰσελθεῖν εἰς
 τὸ θέατρον, καὶ εἶξεν. Οὕτως ἐνὸς ἦν πανταρχῷ τοῦ
 συμφέροντος τοῖς πιστεῖ, τῆς εἰρήνης, τῆς ὁμονοίας·
 καὶ πανταρχοῦ αὐτὸν ἐτήρει τῷ κηρύγματι. Ὡς τε
 ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι τὸν ἀδελφίδου πέμπει πρὸς τὸν
 χλῆδαρχον, βουλόμενος ἀντὶν ἐξαρκάσαι τῶν κινδύ-
 νων, καὶ ὅταν ἐπικαλέσῃται Καίσαρα, καὶ ὅταν εἰς
 τὴν Ῥώμην σπειδῇ, μὴ νομίσης ἀνανδρείας εἶναι
 τὰ ῥήματα. Ὅ γὰρ στένων, ἐπειδὴ παρῆν ἐν τῷ βίῳ
 οὕτῳ, πῶς οὐκ ἂν εἴλετο μετὰ Χριστοῦ εἶναι; καὶ ὁ
 ἰὼν οὐρανῶν καταφρονῶν, καὶ ἀγγέλων δι' αὐτὸν
 ὑπερορῶν, πῶς ἂν ἐπεθύμησε τῶν παρόντων; Τίνος
 οὖν ἔνεκεν τοῦτο ἐποιεῖ; Ἵνα ἐνδιατριψῇ τῷ κηρύ-
 γματι, καὶ μετὰ πολλῶν ἀνθρώπων ἀπέλθῃ, πάντων
 ἐσπεφανωμένων. Καὶ γὰρ ἐδεδοίκει, μήποτε πτωχὸς

PATROL. GR. L.

καὶ πένης τῆς τῶν πολλῶν σωτηρίας ἀποδημήσῃ
 ἐντεῦθεν. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Τὸ γὰρ ἐπιμεῖραι τῇ σαρκί,*
ἀναγκαϊότερον δι' ὑμῶν. Διὸ καὶ ὁρῶν αὐτὸ τὸ
 δικαστήριον τὴν βελτίω ψήφον περὶ αὐτοῦ κατατιθέμε-
 νον, ὡς καὶ ὁ Φίλοτος, ἔλεγεν, *Ἀπολύεσθαι ἐδούνατο*
ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπεκαλέσατο Καίσαρα,
καὶ δεθεῖς, καὶ μετὰ μυρίων ἐτέρων δεσμοτῶν
ἀπαγόμενος μυρία ἐργασμένων δεινὰ οὐκ ἡσχύνετο
τὸ συνδεδέσθαι ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ προενόει πάντων
τῶν συμπλεόντων, καίτοι γε ὑπὲρ αὐτοῦ θαρρῶν καὶ
εἰδῶς ὡς ἐν ἀσφαλείᾳ ἦν, καὶ πέλαιος τοσούτου
ἀνῆγετο δεδεμένος, καὶ ἔχαιρεν ὡς ἐπὶ μεγίστην
ἀρχὴν προπεμπόμενος. Καὶ γὰρ οὐδὲ μικρὸς ἄθλος
 αὐτῷ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἢ διόρθωσις προύκειτο.
 Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ κατωλιγώρησεν,
 ἀλλὰ καὶ ἐκείνους ἐρρύθμισε, διηγηγασμένος τὴν αὐτῷ
 φανείσαν ὄψιν, ἐξ ἧς ἐμάνθανον, ὅτι *Πάντες οἱ*
πλέοντες μετ' αὐτοῦ δι' αὐτὸν σώζονται. Τοῦτο δὲ
 ἐποιεῖ, οὐχ ἑαυτὸν ἐπαίρων, ἀλλ' ἐκείνους αὐτῷ πει-
 θηνίους παρασκευάζων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς συν-
 ἐχώρησε διεγερθῆναι τὴν θάλασσαν, ἵνα καὶ δι' ὧν
 παρηκούσθῃ, καὶ δι' ὧν ἠκούσθῃ, διὰ πάντων δειχθῇ
 ἡ Παύλου χάρις. Καὶ γὰρ συνεβούλευσε μὴ ἀναπλεῦ-
 σαι, καὶ παρηκούσθῃ, καὶ γέγονε κίνδυνος περὶ τῶν
 ἐσχάτων· καὶ οὐδὲ οὕτως ἦν φορτικὸς, ἀλλὰ πάλιν ὡς
 παίδων πατήρ προενόει, καὶ ὅπως μηδεὶς ἀπέλοιτο
 πάντα ἐπραττεν.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς Ῥωμαίων ἀπέβη, [516] κακεῖ
 πῶς μετὰ ἐπιεικειᾶς διαλέγεται; πῶς μετὰ ἐλευθε-
 ρίας τοὺς ἀπειθοῦντας ἐπιστομίζει; Καὶ οὐδὲ ἐν-
 ταῦθα ἴσταται, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰσπανίαν
 ἔδραμε. Καὶ γὰρ κινδυνεύων μᾶλλον ἐθάρρει, καὶ τολ-
 μηρότερος ἐγίνετο ἐντεῦθεν, οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ
 καὶ οἱ μαθηταὶ δι' αὐτόν. Ὡς περ γὰρ εἴπερ ἑώρων
 αὐτὸν ἐνδιδόντα καὶ ὀκνηρότερον γινόμενον, ἴσως ἂν
 καὶ αὐτοὶ καθυφῆκαν· οὕτως, ἐπειδὴ εἶδον αὐτὸν ἀν-
 δρειότερον γινόμενον, καὶ ἐπηρεαζόμενον, καὶ μᾶλλον
 ἐπικιθέμενον, μετὰ παρρησίας ἐκήρυττον. Καὶ τοῦτο
 θηλῶς ἔλεγεν, *Ὡς τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν, πε-*
παισθέντας ταῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρας ταλμῶν
ἀμύδως τὸν λόγον λαλεῖν. Ὅταν γὰρ ὁ στρατηγὸς ἢ
 γενναῖος, οὐδὲ σφάττων μόνον καὶ ἀποκτινύς, ἀλλὰ καὶ
 τιτρωσκόμενος, τοὺς ὑπ' αὐτῷ ταττομένους θρασυτέ-
 ρους ποιεῖ, καὶ μᾶλλον τιτρωσκόμενος ἢ τιτρώσκων.
 Ὅταν γὰρ ἴδωσιν αὐτὸν ἀξιματι πεφυρμένον καὶ τραύ-
 ματα περιφέροντα, καὶ οὐδὲ οὕτω παραχωρῶντα τοῖς
 ἐχθροῖς, ἀλλ' ἐστῶτα γενναίως, καὶ δόρυ σείοντα, καὶ
 βάλλοντα τοὺς ἐναντίους, καὶ πρὸς τὰς ἀλγυδόντας οὖν
 ἐνδιδόντα, μετὰ πλείονος παρατάττονται καὶ αὐτοὶ
 τῆς προθυμίας· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ Παύλου γέγονεν. Ὅρῶν-
 τες γὰρ αὐτὸν δεδεμένον καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ κη-
 ούττοντα, καὶ μαστιζόμενον, καὶ τοὺς μαστιζόντας

χειρούμενον, πλείονα ἐδέχοντο παρῥησίαν. Διὸ καὶ τοῦτο δηλῶν, οὐχ ἀπλῶς *Πεποιθότας* εἶπεν, ἀλλὰ προστίθεται, *Περισσοτέρως τολμᾷν ἀφ' ὁδῶς τὸν λόγον λαλεῖν*· τουτέστι, μᾶλλον νῦν, ἢ ὅτε λελυμένος ἦμην, ἐπαρρησιάζοντο οἱ ἀδελφοί. Τότε πλείονα προθυμίαν καὶ αὐτὸς ἐλάμβανε· μᾶλλον γάρ τότε παρωξύνετο κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ αἱ προσθήκαι τῶν διωγμῶν, προσθήκαι πλείονος παρῥησίας ἦσαν αὐτῷ καὶ μείζονος θάρρους ὑπόθεσις. Συνεγκλείσθη γοῦν ποτε, καὶ τοσοῦτον ἐξέλαμψεν, ὥστε καὶ τὰ θεμέλια τινάζει, καὶ τὰς θύρας ἀναπετάσαι, καὶ τὸν δεσμοφύλακα μεταστῆσαι πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τὸν δικάζοντα μικροῦ μεταπίσαι, ὡς καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον λέγειν, *Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι*. Πάλιν ἐλιθάζετο, καὶ τὴν καταλείουσαν πόλιν εἰσελθὼν μετέβηκεν. Ἐκάλεσαν αὐτὸν ὡς μέλλοντες κρίνειν, ποτὲ μὲν Ἰουδαῖοι, ποτὲ δὲ Ἀθηναῖοι, καὶ γηγόνασιν οἱ δικάσταί μαθηταί, οἱ ἀντίδικοι ὑπήκοοι. Καὶ καθάπερ πῦρ ἐμπροσθεν εἰς διαφόρους ὕλας, μᾶλλον αὐξεται, καὶ προσθήκην λαμβάνει τὴν ὑποκειμένην ὕλην· οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα Παύλου, ὅσοις ἂν συνεγένετο, πρὸς ἑαυτὸν αὐτοὺς μεθίστη, καὶ οἱ πολεμοῦντες αὐτῷ τοῖς ἐκείνου λόγοις ἀλόντες, τροφὴ ταχέως ἐγίνοντο τῷ πνευματικῷ τούτῳ πυρὶ, καὶ δι' αὐτῶν πάλιν ὁ λόγος ἤρρετο, καὶ ἐφ' ἐτέρους προΐει. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Δέδομαι, ἀλλ' ὁ λόγος οὐ δέδεται*. Ἐρυγάδευον αὐτόν· καὶ τὸ μὲν πρᾶγμα διωξίς ἦν, τὸ δὲ συμβαίνειν, ἀποστολὴ [517] διδασκάλων. Καὶ ὅπερ ἂν ἐποίησαν φίλοι καὶ συντεταγμένοι, τοῦτο ἐποιοῦν οἱ πολέμιοι, οὐχ ἑῶντες ἐν ἐνὶ ἰδρυνηταί χωρίῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ περιέχοντες τὸν ἱατρὸν, δι' ὧν ἐπεβούλευον, δι' ὧν

ἤλαυνον, ὡς πάντας ἀκοῦσαι τῆς ἐκείνου γλώττης. Ἐδῆσαν πάλιν αὐτόν, καὶ μᾶλλον παρωξύναν· τοὺς μαθητὰς ἤλασαν, καὶ τοῖς οὐκ ἔχουσι διδασκαλίαν ἐπεμψαν· εἰς μείζον ἤγαγον δικαστήριον, καὶ τὴν μείζονα ὠφέλησαν πόλιν. Διὸ καὶ ἀλγούντες οἱ Ἰουδαῖοι περὶ τῶν ἀποστόλων ἔλεγον· *Τί ποιήσωμεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; Δι' ὧν, φασί, προαιρούμεθα, διὰ τούτων αὐξομεν*. Παρέβωκαν τῷ δεσμοφύλακι, ἵνα ἀκριβῶς αὐτὸν κατὰσχη· ὁ δὲ ἀκριβέστερον ἐδέθη ὑπὸ Παύλου. Μετὰ δεσμοτῶν ἐπεμψαν, ἵνα μὴ φεύγη· ὁ δὲ τοὺς δεσμῶτας κατήχησε· διὰ τῆς θαλάσσης ἐπεμψαν, ἵνα καὶ ἀκοντες παρασκευάσωσι ταχέως ἀνυσθῆναι τὴν ὁδόν· καὶ τὸ ναυάγιον τὸ συμβάν ἐγένετο διδασκαλίας ὑπόθεσις τοῖς συμπλέουσι· μυρίας ἠπειλοῦν κολάσεις, ἵνα σθεσθῇ τὸ κήρυγμα, τὸ δὲ ἤρρετο μᾶλλον. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ Δεσπότητος ἔλεγον· *Ἀποκτείνωμεν αὐτόν, ἵνα μὴ ἐλθωσιν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ὀρωσι καὶ τὴν πόλιν ἡμῶν καὶ τὸ ἔθνος*, καὶ τοὺς ἀντιπάλους συνέβη· ἐπειδὴ γὰρ ἀπέκτειναν αὐτόν, διὰ τοῦτο ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὸ ἔθνος αὐτῶν καὶ τὴν πόλιν· καὶ ὅπερ ἐνόμιζον εἶναι κωλύματα, ταῦτα ἐγένετο βοηθήματα τοῦ κήρυγματος· οὕτω καὶ Παύλου κηρύττοντος, ὅπερ ἐπ' ἤγαγον ἐκεῖνοι τὸν λόγον ἐκκόπτοντες, ταῦτα αὐτὸν ἠύξησε, καὶ εἰς ὕψος ἐπῆρεν ἀφαντον. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα εὐχαριστήσωμεν τῷ εὐμηχανῶν Θεῷ, μακαρίσωμεν τὸν Παῦλον, δι' οὗ ταῦτα γέγονεν, εὐζώμεθα καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hujus concionis tempus assignat Chrysostomus paulo post initium: *Quintus enim annus*, inquit, *jam præterit, ex quo ille migravit ad Jesum*. Obiit autem Meletius Constantinopoli, illo evocatus ab imperatore, anno 381, circa finem mensis Maii. Quamobrem post mensem Maium anni 386 habita fuerit hæc homilia, ante capsam reliquiarum ejusdem sancti; non in anniversaria obitus die: neque enim dixisset Chrysostomus jam præterisse annum quintum, ἤδη παρέδραμεν, sed fortassis in die translationis reliquiarum ejus Antiochiam, quæ incidere videtur in duodecimam Februarii, qua die Martyrologia Græcum et Romanum ejus festum annuntiant. Qui calculus si constet, et si Martyrologia diem translationis accurate notent, quod tamen secus neque raro contingit, hæc concio habita fuerit duodecima Februarii anni 387, post annos quinque, et octo cum dimidio menses, quam decesserat Meletius. Certum

re capientem, majorem profecto fiduciam colligebant. Et ideo non dixit simpliciter *Confidentes*; sed. *Ita abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui*: magis, inquit, modo quam cum essem liber a vinculis, fratres prædicabant fiducialiter. Tunc enim certiorum alacritatem et ipse capiebat, ac vehementius in adversarios ferebatur, et incrementa persecutionis majoris illi fiebant causa constantiæ. Inclusus est quidem in carcere, tantumque in eo virtutis refulsit, ut etiam fundamenta quæterentur et ostia panderentur. Custodem quoque tunc ipsam carceris ad fidem transtulit (*Act. 16*), iudici pene persuasit, ita ut ipse diceret: *In modico me suades Christianum fieri* (*Act. 26. 28*). Rursus cum lapidaretur, plenam populi civitatem fidei luce donavit¹: et vocabant eum quasi iudicari Judæi, tunc etiam Athenienses facti sunt ex adversarii subditi, et ex iudicibus repente discipuli. Sicut enim ignis in diversas plerumque materias incidens augetur magis, et ex subjecta sibi substantia incrementa sortitur: sic etiam lingua Pauli, quibuscumque fuisset admota, ad seipsum eos continuo transferbat. Impugnatores quoque ejus celeriter ipsius verbo capti pabulum quoddam spirituali huic efficiebantur igni, perque ipsos magis Evangelii fama crescebat, ideoque dicebat: *Alligatus sum, sed verbum Dei non est alligatum* (*2. Tim. 2. 9*). Fugabant eum frequenter inimici, et quantum quidem ad rem spectat, persequiebantur: quantum vero ad eventum rei, aliis mittebant magistrum qui eo carebant: quodque faciebant amici atque concordēs, hoc velut studio exsequiebantur inimici, numquam sistentes eum in una habitaculum regione collocare, sed persecutionibus insidiisque pellentes, per cunctas omnino provincias

medicum circumducebant, ut omnes videlicet salutaria ejus linguæ remedia sentirent. Rursus alligaverunt eum, sed acius in defensionem fidei discipulos concitarunt; persequuti sunt, et non habentibus miserunt magistrum; ad majus iudicium provocaverunt, sed uberius Judæi beneficium contulerunt¹, propter quod et Judæi dicebant de apostolis dolentes: *Quid faciemus istis hominibus* (*Act. 4. 16*)? Per quæ enim eos opprimere volumus, per ea ipsa provehimus. Tradiderunt custodi carceris, ut eum diligenter ligaret, sed ipse a Paulo arctius alligatus est. Cum reis atque vinctis eum miserunt, ne aufugeret; at ille vinctos Christiana doctrina imbuat. Imposuerunt eum navi, ut plane etiam nolentes ocus iter ejus facerent explicari, accidensque naufragium factum cum Apostolo navigantibus causa doctrinæ. Minabantur mille supplicia, ut ignem prædicationis exstingerent, qui e contrario magis inde crescebat. Et sicut de Domino dixerunt, *Occidamus eum, ne veniant Romani, et tolerant locum nostrum atque gentem* (*Joan. 11. 48*), acciditque contrarium: nam quia occiderunt eum, propterea Romani et gentem eorum et civitatem tulerunt: et quæ putabantur impedimenta prædicationis, fortia efficiebantur auxilia: sic etiam prædicante Paulo, quæ adversarii ad opprimendum intulere verbum, hæc illud ad ineffabilem quamdam altitudinem sublevarunt. Super his vero omnibus gratias bono tantarum rerum auctori agamus Deo, glorificemus Paulum, per quem ista completa sunt: oremus etiam, ut ipsi quoque eisdem perfruamur bonis, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria Patri, cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Gr., lapidantem civitatem ingressus immutavit.

¹ Gr., et majori profuere civitati. Propter quod, etc.

AD HOMILIAM IN SANCTUM MELETIUM.

omnino videtur hanc homiliam pronuntiatam fuisse vel anno 386, post mensem Maium, vel ineunte anno 387.

De S. Meletio quædam diximus in Vita S. Athanasii ad annum 361. Is nempe ab Arianis, qui suis partibus [518] addictum putabant, ordinatus in episcopum Antiochenum, τοῦ ὁμοουσίου defensor acerrimus erat; quo comperto, Ariani penes quos tum summa erat, hominem in exilium deportari curarunt. De dissidio autem ejus tempore etiam inter Catholicos suborto, vide quæ diximus in Monito ad Homiliam de Anathemate. Cæterum in hac homilia et imaginum cultus et intercessio Sanctorum aperte prædicatur.

Incerti interpretationem multis in locis emendatam e regione Græci textus damus.

HOMILIA ENCOMIASTICA

AN S. PATREM NOSTRUM MELETIUM, ARCHIEPISCOPUM MAGNÆ ANTIOCHIÆ, ET DE STUDIO EORUM QUI CONVENERANT (a).

1. Sacrum hunc gregem oculis undique circumspiciens, et universam civitatem videns hic presentem, nescio quem prius beatum pronuntiem, sanctumne Meletium, quod vel post mortem tanto honore fruatur, an vestram caritatem, quod tantam in vestros pastores benevolentiam etiam post decessum ostendatis. Beatus enim ille, quod tantum sui amorem vobis omnibus potuerit relinquere: beati vos quoque, quod, cum caritatis depositum acceperitis, eam ei, qui deposuit, integram huc usque perpetuo conservaveritis. Quintus enim annus jam præterit, ex quo ille migravit ad Jesum, quem desiderabant, ac perinde ac si heri et nudius tertius eum vidissetis, tam ferventi amore ad eum hodie accessistis. Propterea beatus ille est quod tales genuerit filios: beati vos quoque, quod vobis obtigerit ut talum patrem haberetis. Egregia est radix et admirabilis, sed fructus quoque non sunt indigni hac radice. Etenim quomodo radix quæpiam admirabilis, quæ latet in sinu terræ, ipsa quidem non apparet, per fructus autem virtutis suæ robur ostendit: ita etiam beatus Meletius in hac capsâ conditus, ipse quidem non cernitur a nobis oculis corporis; per vos vero, qui estis fructus, suæ gratiæ vires ostendit. Licet nos sileamus, sufficit dies festus, et fervor vestri studii, ad tuba clarius proclamandum sancti Meletii in vos amorem, tamquam in filios. Sic enim vestras mentes accendit ad sui amorem, ut vel ad solum nomen incalescat, et excitemini ad ipsam appellationem.

Meletii nomen filiis suis dabant Antiochemi; ipsiusque imaginem ubique pingebant. — Propterea ego quoque nunc non temere, sed studio et dedita opera, nomen illud in meis assidue verbis annectio, et perinde ac quispiam, qui coronam textit auream, margaritas deinde inserens, gemmarum frequentia præclarior efficit diadema: ita ego quoque beato ejus capiti coronam texens encomiorum, veluti margaritarum quarundam frequentiam, sæpe repetitam ejus appellationem orationi attexo, sperans fore, ut sic eam jucundiprem reddam et splendidiorem. Solent enim amantes eorum, quos amant, vel nuda complexi nomina, et incalescere ad ipsas appellationes: quod vobis quoque in hoc beato usa venit. Nam cum eum a principio in civitatem ingressum exceperitis, unusquisque alium suum ejus nomine appellabat, per appellationem existimans unusquisque in domum suam sapientum introducere, missisque patribus, avis et proavis matres beati Meletii nomen imponebant liberis quos pepererant. Naturam enim vincebat amor pieta-

tis, et deinceps qui nascebantur, non naturali solum benevolentia, sed etiam affectu erga illam appellationem, erant cari parentibus. Idum enim nomen et ornamentum cognationis, et ædium tutæ, et ita vocatis salutem et amoris solatium esse existimabant, et perinde ac si quidam, sedentes in tenebris, cum una lampas conspecta fuerit, multos accendentes lucernas, unusquisque infert in domum suam: ita etiam cum illa appellatio tamquam lumen incidisset in civitatem, quilibet in domum suam beati illius nomen introduxit, veluti quemdam thesaurum bonorum innumerabilium per illius afferens appellationem eratque vere illud magnæ pietatis doctrina. Nam cum assidue cogerentur meminisse illius appellationis et sanctum virum animo complexi, habebant hoc nomen tamquam arma quædam, quibus fugabatur quævis a ratione aliena affectio et cogitatio, fuitque id adeo frequens, ut ubique in bivis, in foro, in agris et in viis hoc nomen undique circumsonaret. Non erga nomen autem solum adeo affecti eratis, sed erga ipsam etiam figuram corporis. Quomodo enim fecistis in nominibus, hoc etiam fecistis in illius imagine: etenim in palis annulorum, et in sigillis, et in phialis, et in thalamorum parietibus, et ubique sacram illam multi expresserunt imaginem, ut non solum audirent sanctam illam appellationem, sed etiam ubique viderent figuram corporis, et ejus exsiliis duplicem consolationem acciperent.

Meletius in exilium pulsus. — Etenim primum ingressus, statim expulsus est e civitate, inimicis veritatis eum expellentibus. Deus vero id concessit, simul et illius virtutem et vestram fortitudinem volens ostendere. Cum enim ingressus, sicut Moses in Ægyptum liberasset civitatem ab errore hæresis, putribusque membris et immedicabilibus a reliquo corpore amputatis, integram restituisset sanitatem Ecclesie multitudini, inimici veritatis non ferentes correctionem, concitato Imperatore, expulerunt eum hæc civitate, expectantes fore, ut hac ratione veritate essent superiores, et eam eorum emendationem everterent. Evenit autem contra quam expectabant; ac cum studium vestrum, tum ejus in docendo scientia magis effulsit: illius quidem, quod triginta diebus, nec iis quidem integris, tantum vos potuit in studio fidei fundare, ut postea irruentibus spiritibus innumerabilibus illabefacta et inconcussa manserit illa doctrina: fervor autem vester se aperte ostendit, quod triginta, et nec iis quidem integris, diebus facta ab illo semina tam accurate suscepistis, ut ad profundum mentis radices transmisistis, et nulli deinceps illatæ de cætero cesseritis tentationi.

^a Alius codex, *virtutis*, pro, *gratiæ*.

(a) In hanc homiliam consulimus Codices Reg. 1859, 2010, 2515, et Colbert. 970.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΗ

Εἰς τὸν * ἐν ἁγίοις Πατέρα ἡμῶν Μελέτιον ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης· καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συναλθόντων.

α'. Πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης περιφύρων τοὺς βασιλικοὺς, καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν ἐνταῦθα παρούσαν βλέπων, οὐκ ἔχω τίνα μακαρίσω πρότερον· τὸν ἅγιον Μελέτιον, ὅτι τοσαύτης καὶ μετὰ θάνατον ἀπολαύει τιμῆς, ἣ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτι τοιαύτην καὶ μετὰ τελευτὴν περὶ τοὺς ποιμένους τοὺς ὑμετέρους εὐνοίαν ἐπιδείκνυσθε. Μακάριος μὲν γὰρ ἐκεῖνος, ὅτι τοιοῦτον ἴσχυσεν ἀφείναι φίλτρον πᾶσιν ὑμῖν, μακάριοι δὲ καὶ ὑμεῖς, ὅτι τῆς ἀγάπης δεξάμενοι τὴν παρακαταθήκην, ἀκέραιον αὐτὴν τῷ παρακαταθεμένῳ μέχρι τοῦ νῦν φυλάττοντες διμελίνατε. Καὶ γὰρ πέμπτον ἔτος ἦδη παρίδμεν, ἐξ οὗ πρὸς τὸν ποιοῦμενον ἀπεδήμησεν Ἰησοῦν ἐκεῖνος, καὶ καθάπερ χθὲς καὶ πρῶτον αὐτὸν ἑώραχότες, οὕτω μετὰ ζέοντος τοῦ φίλτρον πρὸς αὐτὸν ἀπηντήκατε τήμερον. Διὰ ταῦτα ζηλωτὸς ἐκεῖνος, ὅτι τοιοῦτος ἐγέννησεν υἱὸς· ζηλωτοὶ δὲ καὶ ὑμεῖς, ὅτι τοιοῦτον ἐκληρώθητε πατέρα. Γενναῖα ἡ ρίζα καὶ θαυμασία, ἀλλὰ καὶ οἱ καρποὶ τῆς ρίζης ἄξιον ταύτης. Καὶ γὰρ καθάπερ ἡ ρίζα τις θαυμαστῇ, τοῖς κόλποις κρυπτομένη τῆς γῆς, αὕτη μὲν οὐ φαίνεται, διὰ δὲ τῶν καρπῶν τῆς οἰκίας ἀρετῆς τὴν ἰσχὺν ἐπιδείκνυται, οὕτω δὲ καὶ ὁ μακάριος Μελέτιος, ἐν τῇ λάρνακι ταύτῃ κρυπτόμενος, αὐτὸς μὲν ἡμῖν τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς οὐκ ἔστι καταφανής, διὰ δὲ ὁμῶν τῶν καρπῶν τῆς οἰκίας χάριτος * τὴν ἰσχὺν ἐπιδείκνυται· κἂν ἡμεῖς σιγῇσωμεν, ἀρκεῖ μόνῃ ἡ ὁρτὴ καὶ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς ἡ θερμότης σάλπιγγος λαμπρότερον ἀναβοῇσαι τοῦ ἁγίου Μελετίου τὸ φιλότεκνον· οὕτως γὰρ ὁμῶν τὴν διάνοιαν ἐξέκρυψε πρὸς τὸν ἑρωτᾶ τὸν αὐτοῦ, ὥς καὶ πρὸς ψᾶλλον τὸ ὄνομα διαθερμαίνεσθαι, καὶ πρὸς αὐτὴν διανίστασθαι τὴν προσηγορίαν.

Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ νῦν οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπίτρεδες καὶ ἀπὸ σπουδῆς συνεχῶς αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῖς ἑμαυτοῦ λόγοις ἐνέφρω. Καὶ καθάπερ τις στέφανον πλέων χρυσοῦν, εἰτα μαργαρίτας ἐντιβεῖς τῇ πυκνότητι τῶν λίθων, λαμπρότερον ἐργάζεται τὸ διάδημα, οὕτω δὲ καὶ τὸν τῶν ἔγκωμιων στέφανον τῇ μακαρίᾳ πλέκων κεφαλῇ τήμερον, ὥστερ τιπῶν μαργαριτῶν πυκνότητα τῆς προσηγορίας αὐτοῦ τὴν συνέχειαν ἐνυπαίνω τῷ λόγῳ, ποθεινότερον ταύτη καὶ λαμπρότερον κατασκευάζειν αὐτὸν [519] προσδοκῶν. Οὗτος γὰρ φιλοῦντων ὁ νόμος καὶ τοιοῦτον τὸ ἔθος, ὥς καὶ φίλα τὰ ὀνόματα περιπτύσσεσθαι τῶν ἑρωμένων, καὶ πρὸς αὐτοὺς διαθερμαίνεσθαι τὰς προσηγορίας· ὃ δὲ καὶ ὑμεῖς πεπνόνετε ἐπὶ τοῦ μακαρίου τούτου. Παρὰ γὰρ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν εἰσελθόντα δεξάμενοι, τὸ παιδίον ἑκαστος τὸ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἐκαλεῖται τῆς ἐκείνου. διὰ τῆς προσηγορίας εἰς τὴν οἰκίαν ἑκαστος τὴν αὐτοῦ τὸν ἅγιον εἰσάγειν * νομίζοντες, καὶ πατέρας, καὶ πάππους, καὶ παροῦντας παρατρέφουσιν αἱ μητέρες τὸ ὄνομα τοῦ μακαρίου Μελετίου τοῖς τεχθεῖσι παιδίοις ἐπιτίθεσαν. Ἐνίκη γὰρ τὴν φύσιν ὁ τῆς εὐλαβείας πόθος, καὶ ἐκ τιτρώμενα λοιπὸν οὐκ ἀπὸ τῆς κατὰ φύσιν φιλοστοργίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν προσηγορίαν ἐκείνην διαθέσεως ποθεῖν τοὺς φυτευσαμένοις * ἦν. Τὸ γὰρ ὄνομα αὐτὸ καὶ συγγενείας κόσμον, καὶ οἰκίας ἀσφάλειαν, καὶ τοῖς καλουμένοις σωτηρίαν, καὶ τοῦ πόθου παραμυθίαν εἶναι ἐνόμιζον· καὶ καθάπερ ἐν σκότῳ καθήμενοί τινες μιᾶς λαμπάδος ἀφθείσης πολλοὺς ἀνάψαντες λύχνους εἰς τὴν οἰκίαν ἑκαστος εἰσάγει τὴν αὐτοῦ· οὕτω δὲ καὶ τῆς προσηγορίας ἐκείνης ὥστερ φωτὸς εἰς τὴν πόλιν ἐμπεσούσης, ἑκαστος ὥστερ λύχνον ἀνάπτειν εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήγει τὴν αὐτοῦ τὸ τοῦ μακαρίου τότε ἐκείνου ὄνομα, ὥστερ τινὰ μυρίων ἀγαθῶν θησαυρὸν διὰ τῆς πνευματικῆς ἐπιστώσεως· καὶ ἦν εὐλαβείας διδασκαλία τὸ γινώσκον. Συνεχῶς γὰρ ἀναγκαζόμενοι τῆς προσηγορίας ἐκείνης μεμνησθαι, καὶ τὸν ἅγιον ἐκεῖνον ἔχειν ἐπὶ τῆς ψυχῆς, παντὸς ἀλόγου πάθους καὶ λογισμοῦ φυγαδευτήριον εἶχον τὸ ὄνομα· καὶ οὕτω πολὺ γέγονε τοῦτο, ὥς πανταχοῦ καὶ ἐν ἀμφοδίοις, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν ἀγορῇ, καὶ ἐν ὁδοῖς τοῦτο περιηγεῖσθαι τὸ ὄνοματι. Οὐ πρὸς τὸ ὄνομα * δὲ τοιοῦτον ἐπάθετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦ σώματος τὸν τύπον. Ὅστερ γοῦν ἐν ὀνόμασι ἐπαῖνεσθε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἐπράξατε τῆς ἐκείνου. Καὶ γὰρ καὶ ἐν δακτυλίων σφενδόναϊς, καὶ ἐν ἐκτυπώματι, καὶ ἐν φιάλαις, καὶ ἐν θαλάμῳ τοίχοις, καὶ πανταχοῦ τὴν εἰκόνα τὴν ἁγίαν ἐκείνην διεχάραξαν πολλοὶ, ὥς μὴ μόνον ἀκούειν τῆς ἁγίας προσηγορίας ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ ὁρᾶν αὐτοῦ πανταχοῦ τοῦ σώματος τὸν τύπον, καὶ διπλὴν τινα τῆς ἀποδημίας ἔχειν παραμυθίαν.

Καὶ γὰρ εὐθέως εἰσελθὼν, τῆς πόλεως ἐξεβάλλετο, τὴν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀτελευνόντων αὐτόν. Ὁ δὲ Θεὸς συνεχώρησεν ὁμοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν τὴν ἐκείνου, καὶ τὴν ἀνδρείαν τὴν ὑμετέραν· δεῖξαι βουλόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσελθὼν, καθάπερ Μωϋσῆς εἰς Αἴγυπτον, αἰρετικῆς τὴν πόλιν ἀπήλλαξε πλάνης, καὶ τῶν σεσηπότες μέλη καὶ ἀνιάτους ἔχοντα τοῦ λοιποῦ σώματος ἀποκόψας, ἀκέραιον τὴν ὕψειαν ἐπανήγαγε τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας, οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ τὴν διόρθωσιν οὐκ ἐνεγκόντες, τὸν βασιλεύοντα τότε κινήσαντες, τῆς πόλεως αὐτὸν ἐξεβάλον, ταύτη προσδοκῶντες περιέεσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν τῶν γενημένων ἀνατρέψειν διόρθωσιν. Ἐγένετο δὲ τοῦναντιον ἢ προσεδόκησαν, καὶ μᾶλλον καὶ ὁμῶν ὁ ζήλος ἐδείκνυτο, καὶ ἐκείνου διέλαμπεν ἡ τῆς διδασκαλικῆς [520] ἐπιστήμης ἀπόδειξις· ἐκείνου μὲν ὅτι ἐν τριάκοντα ἡμέραις οὐδ' ὅλαις ἴσχυσεν οὕτως ὁμᾶς θεμελιώσαι ἐν τῷ ζῆλῳ τῆς πίστεως, ὥς μυρίων μετὰ ταῦτα προσβαλόντων πνευμάτων, ἀσειστων μένειν τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην· ὁμῶν δὲ ἡ θερμότης ἐδείκνυτο, ὅτι ἐν τριάκοντα οὐδὲ ὅλαις ἡμέραις οὕτω μετὰ ἀκριβείας τὰ παρ' ἐκείνου καταβληθέντα ἐδέξασθε σπέρματα, ὥς πρὸς τὸ βάθος τῆς διανοίας παραπέμψαι τὰς ρίζας, καὶ μηδενὶ τῶν προσεσχεθέντων ἐνδοῦναι λοιπὸν πειρασμῶν.

* Sic duo mss. ANI vero et edili τοῖς φουασμένοις.

† Τῆς ψυχῆς. Articuli accepimus e Savilio, qui etiam infra tria verba, et in amphiōdiis, suppediavit. Edit.

* Sic Savil. et 5 mss.; Morel. οὐ πρὸς τὸ ὄνομα. Infra Sav. et 2 mss. ἐν ἐκτυπώματι. Morel. et alii ἐν ἐκπώματι.

* Aliqui habent ἐγκώμιον εἰς τὸν.

* Sic nos e Savilio. Legebatur καὶ καὶ Edit.

* Alius codex οἰκίας ἀρετῆς τῆς.

* Savil. et unus cod. τὸν ἅγιον ἐκεῖνον εἰσάγειν.

β'. Ἄξιον δὲ μὴδὲ ἐκεῖνο παραδραμεῖν, ὃ περὶ τὴν διωξίν αὐτὴν συνέβαινεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς πόλεως ἄρχων τὸ δῆγμα ἐλαύνων διὰ μέσης ἐξῆι τῆς ἀγορᾶς, πλησίον αὐτοῦ τὸν ἄγων καθίσας ἐκείνον, νιφάδες λίθων πανταχόθεν ἐφέροντο ἐπὶ τὴν τοῦ ἄρχοντος κεφαλὴν, οὐ φερούσης τῆς πόλεως τὸν χωρισμὸν, ἀλλ' αἰρουμένης καὶ τῆς παρούσης ἐκπέσειν ζωῆς, ἥ τὸν ἄγων ἐκείνον ἀποσπώμενον ἰδεῖν. Τί οὖν ὁ μακάριος ἐκεῖνος τότε ἐποίησεν; Ἰδὼν τὰς τῶν λίθων βολὰς τοῖς ἱματίοις τοῖς ἑαυτοῦ περιβαλὼν ἀπέκρυψε τοῦ ἄρχοντος τὴν κεφαλὴν, ὁμοῦ τε τοὺς ἐχθροὺς τῇ τῆς ἐπεικειᾶς ἐντρέψων ὑπερβολῇ, καὶ τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς παιδεύων, ὅσην περὶ τοὺς ἀδικούντας ἀνεξικακίαν ἐπιδείκνυσθαι χρὴ· καὶ ὡς οὐ μόνον οὐδὲν αὐτοὺς ἐργάζεσθαι δεῖνδον προσῆκεν, ἀλλ' εἰ καὶ παρ' ἐτέρων αὐτοῖς ἐπῆγε κίνδυνος, καὶ τοῦτον μετὰ πάσης ἀποκρούεσθαι τῆς σπουδῆς. Τίς οὐκ ἐφριξε τότε, καὶ τῆς πόλεως τὸν μαυρικὸν ὀρών ἔρωτα, καὶ τοῦ διδασκάλου τὴν ἄκραν ψλοσοφίαν, καὶ τὴν ἐπεικειαν, καὶ τὴν πρῶτητα καταπληττόμενος; καὶ γὰρ ἦν παράδοξα τὰ τότε συμβαίνοντα. Ὁ ποιμὴν ἀπηλαύνετο, καὶ τὰ πρόβατα οὐκ ἐσκοπίζετο· ὁ κυβερνήτης ἐξεβάλλετο, καὶ τὸ σκάφος οὐκ ἐδαπτιζέτο· ὁ γεωργὸς ἐδιώκετο, καὶ ἡ ἀμπελος ἀκαρποφόρος πλέων. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀνάτης πρὸς ἀλλήλους ἦτε συνδεδεμένοι, οὐ πειρασμῶν ἐπαγωγαί, οὐ κινδύνων ἐπαναστάσεις, οὐχ ὁδοὶ μῆκος, οὐ χρόνου πληθος, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἴσχυσεν ὑμᾶς διαστήσαι τῆς συνοουσίας τοῦ μακαρίου ποιμένος· ἀλλ' ἐξεβάλλετο μὲν, ὥστε μακρὰν γενέσθαι τῶν τέκνων, συνέβαινε δὲ τῶναντιον. Μᾶλλον γὰρ ὑμῖν συνεσφίγγετο τῷ τῆς ἀγάπης δεσμός· καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν μεθ' ἑαυτοῦ λαδὼν εἰς Ἀρμενίαν ἀπήγει. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα ἐπὶ τῆς πατρίδος Ἰδρυτο· ὁ λογισμὸς δὲ κατ' ὁ νοῦς ὥσπερ ὑπὸ τινων πετῶν κουριζόμενος τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, καὶ διὰ παντὸς ὑμῖν ἐπιχωριάζων, ἅπαντα τοῦτον τὸν δῆμον ἐν τοῖς ἐκείνου περιέφερε σπλάγχνοις, ὃ δὴ καὶ ὑμεῖς ἐπάσχετε. Καθήμενοι γὰρ ἐνταῦθα καὶ τῇ πόλει περιγραφόμενοι, τῷ πνεύματι τῆς ἀγάπης εἰς Ἀρμενίαν καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν ἡμέραν, καὶ τὴν ἁγίαν ὄψιν ὀρώντες, καὶ τῆς ἡδίστης καὶ μακαρίας φωνῆς ἀκούοντας οὕτως ἐπανήγετε πάλιν. Καὶ διὰ ταύτην συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τὴν αἰτίαν εὐθὺς αὐτὸν ἀπελαθῆναι τῆς πόλεως, ἵνα καὶ ὑμῶν, ὥσπερ ἔφθην εἰπών, τὸ στερεῖν τῆς πίστεως ἐπιδείξῃ τοῖς ὑμᾶς πολεμοῦσιν ἐχθροῖς, κάκεῖνον τὸ περὶ τὴν διδασκαλίαν ἔμπειρον.

Καὶ δῆλον ἐκεῖθεν. Μετὰ γὰρ τὴν πρώτην διώξιν ἐπανελθὼν [521] οὐχὶ τρίαλόντα ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ μῆνας, καὶ ἐνιαυτὸν, καὶ ἔνα, καὶ δύο, καὶ πλείους ἐνταῦθα διέτριψεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἱκανὴν ἐδώκατε τῆς περὶ τὴν πίστιν στερεότητος ἀπόδειξιν, ἔδωκεν ὑμῖν μετὰ ἀδείας ἐντροφῆσαι τῷ πατρὶ πάλιν. Καὶ γὰρ τρυφή ἦν μεγίστη τὸ τῆς ἁγίας ὁφείας ἀπολαύειν ἐκείνης. Οὐ γὰρ δὴ διδάσκων μόνον, οὐδὲ φογγύμενος, ἀλλὰ καὶ ὁρώμενος ἀπλῶς, ἱκανὸς ἦν ἅπασαν ἀρετῆς διδασκαλίαν εἰς τὴν τῶν ὁρώντων ψυχὴν εἰσαγαγεῖν. Ὅτε γοῦν πρὸς ὑμᾶς εἰσέλθαι, καὶ πᾶσα ἡ πόλις πρὸς τὴν ὁδὸν μελωριμίζετο, οἱ μὲν πλησίον ἤρχοντο, καὶ ποδῶν ἤπτοντο, καὶ χεῖρας καταφύλου, καὶ φωνῆς ἤχουν· οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ πλήθους καλυμμένοι καὶ πόρρωθεν αὐτὸν ὀρώντες μόνον, ὥσπερ ἱκανὴν ἀπὸ τῆς ὁφείας δεξιζόμενοι τὴν εὐλογίαν, καὶ οὐδὲν ἑλαττον τῶν ἄλλων γενομένων ἐπὶ τῇ πόλει, οὕτω μετὰ πληροφροῦν

ἀπάτης ἀπήσαν· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦτου συνέβαινε. Καθὰπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ὅσοι προσελθεῖν καὶ ἐγγὺς γενέσθαι οὐκ ἴσχυον, τῆς σκιδᾶς αὐτῶν ἐκτεινομένης, καὶ τῶν πόρρωθεν ἀπτομένης, τὴν αὐτὴν ἐπεσπῶντο χάριν, καὶ ὁμοίως ὑγιαίνοντες ἀπήσαν· οὕτω δὲ καὶ νῦν ὅσοι προσελθεῖν οὐκ ἴσχυον, ὥσπερ τινὸς δόξης πνευματικῆς ἀπὸ τῆς ἁγίας ἐκείνης κεφαλῆς ἐκπεπομένης, καὶ πρὸς τοὺς πόρρωτάτω δικνουμένης αἰσθανόμενοι, πάσης ἁ εὐλογίας ἀπὸ τῆς θεωρίας μὲνης πληρούμενοι πάντες ἀπήσαν.

γ'. Ἐπεὶ δὲ ἔδοξε τῷ κοινῷ τῶν ὁλων Θεῷ καλεῖσθαι τοὺς αὐτὸν ἐκ τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ εἰς τὸν τῶν ἀγγέλων κατατάξαι χορόν· οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς ἐγένετο, ἀλλὰ καλεῖ μὲν αὐτὸν βασιλεὺς γράμματα, τοῦ Θεοῦ τὸν βασιλέα κινήσαντος· καλεῖ δὲ αὐτὸν οὐκ ἐγγὺς που οὐδὲ πλησίον, ἀλλ' εἰς τὴν Θράκην αὐτὴν, ἵνα καὶ Γαλάται, καὶ Βιθυνοὶ, καὶ Κίλικες, καὶ Καππαδόκαι, καὶ οἱ τὴν Θράκην ὁ προσοικούντες ἅπαντες τὰ μέγιστα μάθωσιν ἀγαθὰ· ἵνα οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐπίσκοποι ὥσπερ εἰς ἀρχέτυπον εἰκόνα τὴν ἀγιωσύνην ἰδόντες τὴν ἐκείνου, καὶ παράδειγμα σαφὲς τῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην διακονίας ἐξ ἐκείνου λαβόντες, κανόνα τινὰ, καθ' ὃν δεῖ τὰς Ἐκκλησίας οἰκονομεῖν καὶ κυβερνᾶν, ἔχωσιν ἀσφαλῆ καὶ σαφέστατον. Καὶ γὰρ διὰ τὸ τῆς πόλεως μέγεθος καὶ διὰ τὴν τοῦ βασιλέως προσεδρίαν πολλοὶ πολλαχόθεν τῆς οἰκουμένης ἐκεῖ συνέρχοντο τότε· οἱ δὲ τὸν Ἐκκλησιῶν ἐπίσκοπον διὰ τὸ τὰς Ἐκκλησίας ἐκ μακροῦ πολέμου καὶ χεῖμωνος ἀνενεγκούσας ἀρχὴν εἰρήνης καὶ γαλήνης λαμβάνειν, βασιλεῖς ἐκεῖ γράμμασιν ἐκαλοῦντο πάντες. Τότε τοίνυν καὶ οὗτος ἐκεῖ παραγίνεται. Καὶ καθὰπερ ἐπὶ τῶν τριῶν παίδων, ἡνίκα ἀνακηρύττεσθαι ἐμελλον, καὶ στεφανοῦσθαι, σθέντες τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν, καταπατήσαντες τοῦ τυράννου τὸν τῶρον, ἅπαν ἀσεβείας εἶδος ἐλέγξαντες, ἐκ τῆς οἰκουμένης αὐτοῖς τὸ θέατρον ἐκάθητο πάσης (οἱ γὰρ πανταχοῦ τῆς σατράπαι, καὶ ὑπατοί, καὶ τοπάρχαι ἐκαλοῦντο μὲν δι' ἑτέραν αἰτίαν, ἐγγίνοντο δὲ θεαταὶ [522] τῶν ἀθλητῶν ἐκείνων) οὕτω δὲ καὶ τότε συνέβαινε, ὥστε γενέσθαι λαμπρὸν τῷ μακαρίῳ τὸ θέατρον· ἐπὶ ἄλλῃ αληθέντως αἰτία· οἱ τὰς πανταχοῦ γῆς οἰκονομούντες Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι παρεγένοντο, καὶ τὸν ἄγων ἐθεώρουν ἐκείνον. Καὶ ἐπειδὴ ἐθεάσαντο, καὶ κατέμαθον αὐτοῦ ἀκριβῶς τὴν εὐλάβειαν, τὴν σοφίαν, τὸν ζῆλον τῆς πίστεως, πᾶσαν ἀπηρτισμένην ἐν αὐτῷ τὴν ἱερεῖ πρέπουσαν ἀρετὴν, τότε αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν ἐκάλεσεν ὁ Θεός.

Ἐγένετο δὲ τοῦτο καὶ διὰ φειδῶ τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν ἀφῆκεν, ἀόρητος ἔμελλεν ὁ τῆς συμφορᾶς δγκος ἐσεσθαι. Τίς γὰρ ἂν ἠνέσχετο τὸν μακάριον ἐκείνον ἰδεῖν τὰς ἐσχάτας ἀναπνεύοντα ἀναπνοάς; τίς ἂν ἠνέσχετο ἰδεῖν τὰ βλέφαρα ἐκεῖνα τῶν ὀφθαλμῶν καθαιρούμενα, καὶ στόμα συγκλειόμενον ἑσχατὰ ῥήματα ἐπιπλήττον;

* Alii αἰσθανόμενοι, οὕτω καὶ αὐτοὶ πάσης.

b Unus eod. τῇ Θράκῃ.

c Haec notant duo eod. : Τίς δὲ ἡ ἄλλη αἰτία; ἡ δὲ ὅλην δὲ τὸν Γρηγόριον συνεληλύθαι χειροτονῆσαι οἱ ἐπίσκοποι.

2. *Meletius urbe pulsus legit caput præsidis, ne lapidibus obruatur.* — Opere pretium est autem non illud prætermittere, quod accidit in ejus persecutione. Nam cum præses civitatis curru vectus exiret per medium forum, sedente ad latus sancto viro, lapides sive crebriores undique in caput præsidis ferebantur, civitate illam non ferente separationem, sed potius vita præsentem privari volente, quam videre sanctum illum avelli. Quid ergo tunc fecit ille beatus? Cum vidisset jactus lapidum, complexis suis vestibibus contextit caput præsidis: simul et inimicos pudore afficiens ob insignem mansuetudinem, et suos docens discipulos, quantum ostendere oporteat patientiam in eos, qui injuria afficiunt; et quod non solum nihil oporteat eis mali facere, sed etiamsi ab aliis eis imminet periculum, id quoque omni studio propulsare. Quis tunc non fuit obstupefactus, videns et insanum amorem civitatis, et summam philosophiam lenitatemque et mansuetudinem doctoris? erant enim admirabilia ea, quæ tunc acciderunt. Pastor abigebatur, et oves non dispergebantur; gubernator expellebatur, et scapha non mergebatur; agricola fugabatur, et visis plus fructus ferebat. Quoniam enim vinculo caritatis eratis inter vos invicem colligati, non illarum tentationes, non impendentia pericula, non viæ longitudo, non diuturnitas temporis, neque quidquam aliud vos potuit disjungere a beati pastoris Meletii consuetudine, sed expellebatur quidem, ut esset procul a filiis: contrarium autem accidit. Magis enim vobis constringebatur vinculis caritatis, et accepta secum universa civitate in Armeniam profectus est. Et erat quidem corpus positum in patria, mens vero et cogitatio, veluti a quibusdam pennis, in altum elata a gratia Spiritus, et apud vos perpetuo degens universum hunc populum circumferebat in visceribus. Quod ipsum quoque vobis usu veniebat. Nam cum hic sederetis, et urbe circumscriberemini, spiritu caritatis in Armeniam quotidie evolantes, et sanctum vultum intuentes, et jucundissimam beatamque vocem audientes, sic revertebamini. Et propter hanc causam concessit Deus cum statim expelli e civitate, quo, sicut dixi, ostenderet Deus vestram fidei firmitatem inimicis, qui vos et illius in docendo peritiam oppugnabant.

Meletii reditus ab exilio. — Illud autem hinc palam est. Nam post primam reversus persecutionem, non triginta solum dies, sed etiam menses, et annum unum et duos et plures hic est versatus. Cum enim satis magnum dedissetis argumentum vestræ circa fidem firmitatis, dedit vobis potestatem jucunde et secure fruendi patre. Erat enim maxima voluptas, illo sancto frui vultu. Non enim solum docens vel loquens, sed etiam si tantum videretur, satis erat ad introducendam omnem virtutis doctrinam in eorum, qui videbant, animam. Quando enim ad vos veniebat et universa civitas ei obviam processerat, alii quidem prope accedebant, et pedes prehensabant, et manus osculabantur, et vocem audiebant; alii autem prohibiti multitudine, ipsam procul videntes, tamquam

qui sufficientem benedictionem ex aspectu accepissent, et non minus habuissent, quam qui prope fuissent, contenti recedebant: et quod fiebat in apostolis, hoc in eo quoque contingebat. Sicut enim in apostolis, qui progredi et propius accedere non poterant, vel cum umbra eorum extenderetur et tangeret eos qui procul erant, eandem attrahabant gratiam, et sani similiter recedebant (Act. 5. 15): ita nunc quoque, qui non poterant accedere, tamquam aliquam spirituales gloriam a sancto illo capite emissam, et ad eos, qui longissime aberant, pervadentem sentientes, etiam ab eo, omni benedictione ex solo aspectu repleti, omnes discedebant.

3. Cum autem visum esset communi Deo universorum eum vocare ex vita præsentis et in chorum angelorum referre, ne hoc quidem factum est temere, sed ipsum quidem vocant literæ Imperatoris, cum Deus movisset Imperatorem. Vocant vero ipsum non in propinquum locum, sed in ipsam Thraciam: ut et Galatæ, et Bithyni, et Cilices, et Cappadoces, et omnes, qui Thraciæ vicinas regiones habitant, nostra bona cognoscerent: ut qui erant ubique terrarum episcopi, tamquam in archetypum exemplar, in illius sanctitatem intuentes, et apertum exemplum ab eo accipientes, sui in hoc munere officii certissimam et clarissimam haberent regulam, quemadmodum oporteat administrare et regere Ecclesias. Nam propter urbis magnitudinem, et quod illic resideret Imperator, multi ex multis locis orbis terræ illuc tunc confluebant: episcopi autem Ecclesiarum, quod Ecclesiæ a longo bello et tempestate respirantes principium pacis et tranquillitatis acciperent, literis Imperatoris omnes illuc vocabantur. Tunc ergo hic quoque sanctus illuc accedit. Ac sicut in tribus pueris accidit, quando erant præconio renuntiandi et coronandi, exstincta vi ignis, fastu tyranni conculcato, confutato omni genere impietatis, ex universo orbe terræ erant eis congregati spectatores: nam qui ubique terrarum erant satrapæ, principes et toparchæ, propter aliam causam vocati, illos spectaverunt athletas; etiam tunc accidit, ut præclarum fieret beato Meletio theatrum, cum propter aliam causam vocati episcopi¹, qui ubique terrarum administrabant Ecclesias, accesserunt, et sanctum illum sunt contemplati. Postquam autem cum adspexissent, et accurate ejus didicissent pietatem, sapientiam atque zelum fidei, ut qui perfectam et absolutam in se haberet omnem virtutem, quæ decet sacerdotem, tunc eum ad se vocavit Deus.

Cur extra patriam moritur Meletius. — Ideo autem sic accidit, ut levius ferret nostra civitas. Nam si hic emisisset animam, futurum erat intolerabile pondus calamitatis. Quis enim sustinisset videre beatum illum extremum emittentem spiritum? quis sustinisset videre illa supercilia oculorum deprimi, osque claudi, et mandata edere novissima? quis hoc

¹ In hæc verba hujusmodi nota legitur in duobus Codicibus, *Quæ autem est alia causa? scilicet centum et quinquaginta Episcopi ad Gregorium conveniunt.*

adveniens non defecisset magnitudine calamitatis? Ne hoc ergo accideret, providit Deus, ut in aliena regione animam exhalaret, ut tempore, quod intercessit, hanc maximam præmeditati calamitatem, cum videremus ingredi corpus, nec animo consterneremur, cum mens jam esset luctui assuefacta: ut etiam contigit. Cum enim venerandum illud corpus excepit civitas, luxit quidem et valde ejulavit: sed luctum cito represit, tam propter causam quam diximus, quam propter eam, quæ est dicenda.

Laus Flaviani episcopi. — Benignus enim et elemens Deus, misertus nostri doloris, alium cito nobis dedit pastorem, qui virtutes illius accurate referret. Qui cum sedem ascendisset, humili et lugubri veste nos statim exiit, et dolorem exstinxit, beati autem Meletii magis memoriam renovavit. Et dolor quidem flaorescebat, amor vero accondebatur vehementius, et omnino sublata fuit animi aegritudo: quamquam in amissione eorum, qui carissimi sunt, non ita solet evenire: sed quando quis alium carissimum, vel etiam honorabilem maritum amiserit mulier, donec ejus ferventem conservat memoriam, vehementior luctus animum occupat; quando vero succedens tempus luctum sedaverit, simul cum vehementia doloris exstincta est etiam, quæ vigeat, memoria: in hoc autem beato viro contrarium accidit: nam animi quidem aegritudo ejecta omnino fuit, recordatio vero non simul abiit cum dolore, sed aucta est vehementius. Testes autem estis vos, qui post tantum tempus,

non secus ac apes favum, circumvolatis corpus beati Meletii: causa vero erat, non a natura ortus in illum amor, sed recti iudicii ratiocinatio. Ideo non fuit morte exstincta sancti Meletii memoria, tempore non emarcuit; sed augetur et majus accipit incrementum, non in iis solum, qui viderunt, sed etiam in iis, qui non viderunt. Est enim hoc quoque admirabile, quod qui fuerant illius vitæ tempore juniores, ii quoque acceduntur ad idem desiderium. Atque vos quidem senes in hoc superatis eos, qui non viderunt, quod eum eo versati estis, et fructum percepistis sanctæ ejus consuetudinis; qui autem non viderunt, in eo vos superant, quod cum virum non adspexerint, in ipsum non minus desiderium ostendunt.

Intercessio Sanctorum. — Oremus itaque omnes simul tam magistratus quam privati, tam mulieres quam viri, tam senes quam juvenes, tam servi quam liberi, beatum ipsum Meletium harum precum socium accipientes. Est enim ei nunc major fiducia, et amor in nos ferventior, ut hæc nobis augeatur caritas, et nos omnes id consequamur, ut quomodo hic prope arcem istam adstamus (a), ita illic quoque prope beatum et æternum ejus tabernaculum esse, et bona æterna nobis reposita consequi possimus: quæ detur nobis omnibus obtinere, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi: per quem et quicum Patri gloria et imperium, simul cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Capsulam Reliquiarum ejus intelligit.

MONITUM

Hanc concionem habitam esse septima die Januarii anni 587 Epiphaniæ festum insequente, quo homiliam De baptismo Christi recitavit, ipsum concionis hujus initium aperte demonstrat: *Quod hesterno die pertimescebam, inquit, evenit, et ad effectum jam perductum est; nempe ubi festum præterit, simul etiam multitudo a nobis abscessit, minorque nobis cœtus est factus.* Hæc porro confer cum initio homiliæ illius De baptismo Christi, ubi sic orditur Chrysostomus: *Omnes vos in lætitiis hodie, ego vero in mœrore sum solus. Nam cum in hoc spirituale pelagus oculos meos converto, et immensas Ecclesiæ divitias completo, ac deinde perpendo fore, ut cum primum solemnitas ista præterierit, multitudo rursus ista resiliat ac discedat, crucior et animi dolore angor: quod cum tam multos liberos pepererit Ecclesia, non illis itidem in singulis collectis, sed in festo solummodo frui possit.* Hinc luce clarius commonstrari videtur, hanc de S. Luciano panegyrum habuisse Chrysostomum postridie, quam de baptismo Christi in Epiphania con-

HOMILIA PANEGYRICA

IN S. MARTYREM LUCIANUM (a).

1. in sociordiam quorundam invehitur; fluxam de-
(a) Collata cum Codicibus Reg. 2345, et Colbertin. 970, in quo postremo habetur post Homiliam de Baptismo Christi,

monstrat divitiarum naturam. — Quod hesterno die quæ in Edik. Morel. est Tom. 1, pag. 273. Sequitur Homilia de Spiritu S. et contra Arianos, quæ in Edik. Morel. est

εἰς βλέπων ταῦτα • οὐκ ἂν ἐξέστη τῷ μεγέθει τῆς συμφορᾶς; Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο γίνηται, ὥκονόμησεν ὁ Θεός· ἐπ' ἀλλοτρίας αὐτὸν ἀρεῖναι τὴν ψυχὴν, Ἰν' ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ προμελετήσαντες τὴν συμφορὰν, ὅταν ἴδωμεν εἰσελθόντα τὸν νεκρὸν, μὴ καταπλαγῶμεν τὴν ψυχὴν, ἐνεθισθείσης τῷ θρήνῳ τῆς θανατοῦς· ὁ δὲ καὶ ἐγένετο. Ἐπειδὴ γάρ τὸ ἄγιον ἐκεῖνο σῶμα ἡ πόλις ἐδέξατο, ἐπένησε μὲν καὶ οὕτω, καὶ ἀνωλόυσε μέγα· ἀλλὰ ταχέως κατέλυσε τὸ πένθος, ἀπὸ τε τῆς εἰρημένης αἰτίας, καὶ τῆς μελλούσης βηθήσεσθαι ὁ.

Ὁ γὰρ φιλόανθρωπος Θεός κατελέησας ἡμᾶς τῆς ὀδύνης, ταχέως ἡμῖν ἔξερρον ποιμένα ἀνέδειξε, μετὰ πολλῆς ἀκριθείας τοὺς ἐκείνου διατηροῦντα χαρὰς, καὶ τὴν εἰκόνα τῆς ἀρετῆς διασώζοντα πάσης· ὁ καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβας, εὐθέως τὴν πενήθηρ στείλην ἡμᾶς ἀπέδυσσε, καὶ τὴν ὀδύνην ἔσβεσε, τὴν δὲ τοῦ μακαρίου μνήμην ἀνενέωσε μᾶλλον. Καὶ τὸ μὲν ἄλλος ἐμαραίνετο, ὁ δὲ ἔρως σφοδρότερον ἀνήπτετο, καὶ ἡ ἀθυμία τέλει ἀνῆρπτετο· αἰτοί γε ἐν ταῖς ἀποβολαῖς τῶν φιλάτων οὐχ οὕτω συμβαίνειν εἶπυθεν· ἀλλ' ὅταν τις υἱὸν ποθεινὸν, ἢ καὶ ἄνδρα αἰδέσιμον ἀποβάλῃ γυνή, ἕως μὲν ἂν αὐτοῦ διατηρῇ τὴν μνήμην ζέουσιν, καὶ τὸ πένθος σφοδρότερον ἐντρέφεται τῇ ψυχῇ· ὅταν δὲ χρόνος ἐπείσειλθῃ καταμαλάξῃ τὸ πένθος, συναπεσδέσθῃ τῇ σφοδρότητι τῆς ὀδύνης καὶ τὸ τῆς μνήμης ἀκμάζον· ἐπὶ δὲ τοῦ μακαρίου τούτου τούναντίον ἐγίγνετο· ἡ μὲν ἀθυμία

παντελῶς ἐξεβάλλετο, ἡ δὲ μνήμη οὐ συναπῆι τῇ λύπῃ, ἀλλὰ σφοδρότερον πύετο. Καὶ μάρτυρες ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσοῦτον χρόνον καθάπερ μέλισσαι κηρίῳ περιπιπτάμενοι τῷ σώματι τοῦ μακαρίου Μελετίου· τὸ δὲ αἴτιον οὐ φύσεως ἦν τὸ πρὸς ἐκεῖνον φίλτρον, ἀλλὰ κρίσεως ὀρθῆς λογισμὸς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐσδέσθη θανάτῳ, οὐκ ἡμαυρώθη χρόνῳ· ἀλλ' αὖξεται, καὶ πρὸς τὸ μέζον ἐκπιδίδωσιν· οὐχὶ τῶν ἑωρακῶτων μόνον ὑμῶν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν οὐκ εἰδῶτων. Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι καὶ ὅσοι νεώτεροι τῆς ἐκείνου ζωῆς γεγονόσιν, καὶ οὗτοι αὐτοὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐκκαίνονται πόθον. Ὑμεῖς μὲν οὖν οἱ πρεσβῦται πλεονεκτεῖτε τῶν οὐχ ἑωρακῶτων αὐτὸν αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ συγγενέσθαι, καὶ τῆς ἀγίας [523] ἀπολαῦσαι συνουσίας· οἱ δὲ οὐχ ἑωρακῶτες πλεονεκτοῦσιν ὑμῶν, ὅτι μὴ τεθεαμένοι τὸν ἄνδρα, ὑμῶν τῶν ἑωρακῶτων οὐκ ἐλάττονα περὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυνται πόθον. Εὐδὼμα δὲ κοινῇ πάντες, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, γυναῖκες καὶ ἄνδρες, πρεσβῦται καὶ νέοι, δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι, αὐτὸν τὸν μακάριον Μελέτιον κοινωνῶν τῆς εὐχῆς ταύτης λαβόντες (καὶ γὰρ πλείων αὐτῷ παρρησία νῦν, καὶ θερμότερον πρὸς ἡμᾶς τὸ φίλτρον), αὐξηθῆναι ταύτην ἡμῖν τὴν ἀγάπην, καὶ καταξιωθῆναι πάντας ἡμᾶς, καθάπερ ἐνταῦθα πλησίον τῆς λάρνακος ταύτης ἐσμέν, οὕτω κάκει δυνεθῆναι γενέσθαι πλησίον τῆς αἰωνίας αὐτοῦ σκηνῆς, καὶ τῶν ἀποκειμένων τυχεῖν ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Πρε, βλέπων ταῦτα, desunt in duobus codicibus.

^b In hoc, καὶ τῆς μελλούσης βηθήσεσθαι, in unius codicis margine legitur Περὶ Φλαβιανου λέγει.

AD HOMILIAM IN SANCTUM LUCIANUM MARTYREM.

cionatus erat. Hæc porro De baptismo Christi homilia incidit in annum Christi 587, ut in Monito ibidem probatur.

Martyrium vero S. Luciani Presbyteri Antiocheni, qui fame et cruciatibus multis, ut ait Chrysostomus, Christi nomen gloriose confessus est, accidit anno 311, vel 312, in persecutione Maximiani. Martyrologium Romanum ad diem 7 Januarii sancti Luciani festum annuntiat. Hunc Ariani suarum partium fuisse mentiebantur, quoniam ex ejus discipulis quidam se in Arianorum castra conjece-
runt. Imo ipse Arius itemque Eusebius Nicomediensis, sectæ illius primipilares, Luciani discipuli fuerant et sese Collucianistas vocabant. Verum illi a Luciani doctrina, simulque a fide Catholica desce-
verant.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, quam paucissimis in locis emendavimus.

[524] ΟΜΙΛΙΑ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΗ.

Εἰς τὴν ἁγίον μάρτυρα Λουκιανόν *

α'. Ὅπερ χθὲς ἰδεδοίκεν ἐξέβη, καὶ τέλος ἔλαβε νῦν,

καὶ τῆς ἑορτῆς ἀπελθούσης, καὶ τὸ πλήθος ἡμῖν συν-

* Hujus homiliæ titulus sic legitur in codice Colbertino 970: Τοῦ αὐτοῦ τῇ ἐπαύριον τῶν Φώτων. Ἐλέχθη εἰς τὸν ἁγίον μάρτυρα Λουκιανόν. Savil. item: Εἰς τὸν ἁγίον μάρτυρα

Λουκιανόν. Ἐλέχθη τῇ ἐπαύριον τῶν Φώτων. Initio statim Savil. in textu παρελθούσης, in marg. vero ἀπελθούσης, et sic Morel. et Cuiab.

απεδήμησε, καὶ ἐλάττων ἡμῖν ὁ σύλλογος γέγονε. Καὶ
 ᾤδριν μὲν τοῦτο συμβεβηκόμενον πάντως· οὐ μὴν δὲ διὰ
 τοῦτο τῆς παραινέσεως ἀπέστην· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἅ-
 πάντες ἐπεισθῆσαν οἱ χθὲς ἀκούσαντες, ἀλλ' οὐδὲ
 πάντες ἠπεισθῆσαν· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς παραμυθίας
 λόγον ἡμῖν· διόπερ οὐδὲ σήμερον ἀποστήσομας ταύτης
 τῆς συμβουλῆς· εἰ γὰρ καὶ μὴ δι' ἡμῶν, ἀλλὰ γε δι'
 ὑμῶν πάντως ἀκούσονται τὰ λεγόμενα. Τίς γὰρ δυνη-
 θεῖη σιγῇ τὴν τοσαύτην αὐτῶν ῥαθυμίαν ἐνεγκεῖν, ἢ
 μεταδοῦναι συγγνώμης καὶ ἀπολογίας αὐτοῖς, οἱ δὲ
 τοσούτου χρόνου τὴν μητέρα ἰδόντες, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ
 καλῶν ἀπολαύσαντες ἀπέστησαν, καὶ οὐκ ἠνέσχοντο
 τὸ δεύτερον ἐπιστρέφαι· ἅπαντες, οὐδὲ τὴν τοῦ Νῶε
 περιστέρην, ἀλλὰ τὸν χόρακα ἐμιμήσαντο, καὶ ταῦτα
 τοῦ κλυδωνίου μένοντες ἔτι, καὶ τοῦ χειμῶνος ἐκείνου,
 καὶ χαλεπωτέρας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐγειρομένης
 ζάλης, καὶ τῆς ἀγίας ταύτης κιθάρου προκειμένης
 ἐν μέσῳ, καὶ πάντας καλούσης, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπι-
 σπυμένης, καὶ πολλὴν τοῖς καταφεύγουσι παρεχού-
 σης τὴν ἀσφάλειαν· Οὐ γὰρ ὁδῶνται, οὐδὲ κυμάτων
 ἐμβολὰς, ἀλλὰ τῶν ἀλογωτάτων παθῶν τὰς συνεχεῖς
 ἀποκρούεται ἐπαναστάσεις, καὶ φθόνον ἀναιρεῖ, καὶ
 ἀπόνειαν καταστέλλει. Οὔτε γὰρ ὁ πλοῦτος ἐνταῦθα
 τοῦ πέντετος ὑπεριδεῖν δυνήσεται, ἀκούων παρὰ τῶν
 θείων Γραφῶν, ὅτι *Πῦσα σὰρξ χόρτος, καὶ πῦσα
 ὁδὲ ἀνθρώπου ὡς ἄνθρωπος χόρτου*· οὕτε ὁ πένης
 πλουτοῦντα ἔξερων ἰδὼν βασκανία ἀλώσεται, ἀκούων
 καὶ αὐτοῦ ἐτέρου προφήτου λέγοντος· *Μὴ φοβοῦ,
 ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πλεθυνῇ ἡ
 ὁδὲ τοῦ οἴκου αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν
 αὐτὸν λήγεται τὰ πάντα, οὐδὲ συγκαταθίσεται
 αὐτῷ ἡ ὁδὲ αὐτοῦ*. Τοιαύτη γὰρ τῆς εὐπορίας ταύ-
 τῆς ἡ φύσις· οὐ συμβεβησέναι ταῖς ἔχουσιν, οὐ συν-
 ἀποδημεῖ τοῖς κεκτημένοις, οὐ παρίσταται κρινόμε-
 νοις ἐκεῖ καὶ εὐθὺς ὑπέχουσιν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ θανάτου
 διακρίπεται πάντως· πολλοὺς δὲ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου
 κατέλειπεν· ἀπιστος ἢ χρηστὴς, ἀδίδαιος ἢ ἀπύλας,
 ἐπικλίνοντος ἢ κτήσις. Ἀλλ' οὐ τὰ τῆς ἀρετῆς τοιαῦτα,
 καὶ τὰ τῆς ἐλεημοσύνης· ἀλλ' ἔστιν ἄσφαλτος οὗτος ὁ
 θησαυρὸς. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ὁ περὶ τοῦ πλούτου
 τοῦτου φιλοσοφῆσας καὶ εἰπὼν, ὅτι *Οὐ συγκαταθί-
 σεται αὐτῷ ἡ ὁδὲ αὐτοῦ ὀπίσω αὐτοῦ*, οὗτος καὶ
 περὶ τῶν τῆς ἐλεημοσύνης θησαυρῶν, τῶν ἀεὶ μενόν-
 των καὶ τῶν ῥηδόντων σωμάτων, ἐπαίδευεν ἡμᾶς οὕτως
 εἰπὼν· *Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πείνῃ· ἡ δι-
 καιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα*. Τί τοῦτου
 παραδοξότερον γένοιτο· ἂν; Τὰ συλλεγόμενα ἀπύ-
 λυνται, καὶ τὰ σκορπιζόμενα μένει, καὶ μάλα [525]
 εἰκνύται. Τὰ μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ὑποδέχεται, ἐκ δὲ τῆς
 τοῦ Θεοῦ χειρὸς οὐδεὶς ἀρπάξῃ· δύναται· τὰ δὲ ἐν
 ἀνθρωπίνους ἀποτίθεται θησαυροῖς· ἐνθα πολλαῖς
 ὑπόκειται ταῖς ἐπιβουλαῖς, ἐνθα πολλὸς ὁ φθόνος καὶ
 ἡ βασκανία. Μὴ τοίνυν ἀμελήσῃς, ἀγαπητέ, τῆς ἐν-
 ταῦθα διατριβῆς· κἂν γὰρ τις ἀθυμία ἐνοχλή, ἐνταῦθα
 φυγαδεύεται· κἂν φροντίδες βιωτικαῖ, δραπέτευουσιν·
 κἂν ἀλογα πάθη, σβέννυνται· ἀπὸ δὲ τῆς ἀγο-
 ρᾶς, καὶ τῶν θεάτρων, καὶ τῶν ἄλλων συλλόγων
 τῶν ἐξωθεν πολλὰς ἐπισυρόμενοι φροντίδας, καὶ
 ἀθυμίας, καὶ ψυχῆς νόσους, οἵκαδε ἀναχωροῦμεν.
 Ἄν ἐνταῦθα διατριβῆς συνεχῶς, καὶ ἅπερ ἔλαβες

ἐξωθεν. κακὰ ἀποθήσῃ πάντως· ἂν, δὲ ἀποτηδῆς
 καὶ φεύγῃς καὶ ἅπερ ἐκτίσῃ παρὰ τῶν θείων
 Γραφῶν ἀγαθὰ ἀπολείς πάντως, κατὰ μικρὸν.
 ἐκ τῶν ἐξω συνδρίων καὶ διαλέξεων ὑποσυρομένης
 σου τῆς εὐπορίας. Καὶ ὅτι ταῦτα ἔστιν ἀληθῆ, ἀνα-
 χωροῦντες ἐνταῦθεν σπουδάσατε τοὺς σήμερον ἀπο-
 λειφθέντας ἰδεῖν, καὶ ὄψεσθε πόσον τὸ μέσον τῆς
 ὑμετέρας εὐθυμίας καὶ τῆς ἐκείνων ἀθυμίας d. Οὐχ
 οὕτως ἐστὶ νύμφη καλὴ καὶ ἐπίχαρις ἐν παστάδι
 καθήμενη, ὡς ἔστι ψυχὴ θαυμαστὴ καὶ ἔνδοξος ἐν
 Ἐκκλησίᾳ φαινομένη, μύρων πνέουσα πνευματικῶν.
 Ὁ γὰρ ἐνταῦθα μετὰ πίστεως καὶ σπουδῆς παραγι-
 νόμενος, μυρίους λαβὼν ἄπεισι θησαυροῦς· κἂν
 ἀνοίξῃ τὸ στόμα μόνον, πάσης εὐωδίας εὐθέως καὶ
 πλούτου πνευματικοῦ τοὺς συγγινομένους ἐνέπλησ-
 σῃ· κἂν μυρία προσπέτῃ δεινὰ, πάντα οἴσει βῆδεις,
 ἱκανὴν ἀφορμὴν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὑπομονῆς
 καὶ φιλοσοφίας ἐνταῦθεν λαβὼν. Καὶ καθάπερ ὁ
 διηνεκῶς ἐπὶ τῆς πέτρας ἐστὼς e τῶν κυμάτων
 καταγεῖλ, οὕτως ὁ συνάξας ἀπολαύων διηνεκῶς,
 καὶ τοῖς θεοῖς ἄρδενόμενος λόγοις, καθάπερ ἐπὶ πέ-
 τρας τῆς ὁρθῆς τῶν πραγμάτων κρίσεως στήσας ἑα-
 τήν, οὐδενὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀλώσεται, ἀνώτερον τῆς
 τῶν βιωτικῶν πραγμάτων καταστάσεως ἑαυτὸν ἐπιέρω-
 μής f· οὐκ ἀπὸ συμβουλῆς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ
 εὐχῆς, καὶ ἀπὸ πατρικῆς εὐλογίας, καὶ ἀπὸ κοινῆς
 συνόδου, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀγάπης, καὶ ἐξ
 ἐτέρων μυρίων πολλῶν ὠφέλειαν καὶ ψυχαγωγίαν
 καρπωσάμενος, οὕτως ἀνεχώρησε, μυρία οἵκαδε
 φερὼν ἀγαθὰ. Ὅρα οὖν πόσῃς μὲν ὑμεῖς σήμερον
 ἀπολαύσατε τῆς εὐλογίας, πόσῃ δὲ ὑποστήσονται
 ἐκεῖνοι τὴν ζημίαν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ μαρτύρων μισθὸν
 λαμβάνοντες ἀπλεεῖσθε· ἐκεῖνοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ
 κέρους ἀποστερηθῇ· αὐτοῦ, καὶ ἐτέρων ὑποστήσον-
 ται ζημίαν, ἐκ τῶν ἀνοήτων διατριβῶν πολλὴν φρον-
 τίων ἐπισυρόμενοι φορυνόν. Ὡσπερ γὰρ ὁ *δεχόμε-
 νος προσήτην εἰς δνομα προσήτου, μισθὸν
 προσήτου λήγεται, καὶ ὁ δεχόμενος δικαίον εἰς
 δνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήγεται*· οὕτως ὁ
 δεχόμενος μάρτυρα εἰς δνομα μάρτυρος, μισθὸν
 μάρτυρος λήγεται· ὑποδοχὴ δὲ μάρτυρος τὸ συνελεῖν
 εἰς τὴν ἐκείνου μνήμην, τὸ κοινωνῆσαι [526] τῆς
 διηγέσεως τῶν ἁθλῶν, τὸ θαυμάσαι τὰ γεγενημένα.
 τὸ ζηλωταὶ τὴν ἀρετὴν, τὸ εἰς ἐτέρους ἐξενεγκεῖν
 τὰς ἀνδραγαθίας τὰς ἐκείνου· ταῦτα τῶν μαρτύρων
 τὰ ξένια· οὕτω τοὺς ἀγίους τούτους τις ὑποδέχεται,
 καθάπερ οὖν καὶ ὑμεῖς τὴν μερὸν πεποιθήκατε.

β'. Χθὲς μὲν οὖν ὁ ἀεσπότης ἡμῶν ὕδατι ἐβαπτίσθη, σήμερον δὲ ὁ δοῦλος αἵματος βαπτίζεται· χθὲς ἠνεψύχθη σὺν οὐρανῷ πύλαι, σήμερον κατεπατήθησαν αἶου πύ-
 λαι. Καὶ μὴ θαυμάσητε, εἰ βάπτισμα τὸ μαρτύριον ἐκάλεσα· καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα μετὰ πολ-
 λῆς ἐπίπταται τῆς βασιλείας, καὶ ἀμαρτημάτων ἀναί-
 ρεσις καὶ ψυχῆς γίνεται καθαρὸς θαυμαστός τις καὶ παράδοξος· καὶ ὡσπερ οἱ βαπτιζόμενοι τοῖς ὕδα-
 σιν, οὕτως οἱ μαρτυροῦντες τῷ ἰδίῳ λούονται αἵματι·

d Savil. in textu, Reg. et Colbert. ῥαθυμίας. Savil. in marg. et Morel. ἀθυμίας.

e Savil. in marg. ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐπὶ τῆς πέτρας ἀσφαλῶς ἐστὼς.

f Sic Savil. Reg. et Colb., atque ita legit interpret. Morel. vero ἀνώτερον τῆς τῶν βιωτικῶν πραγμάτων ἐπιέρω-
 μή· γυνή.

a Reg. et Colb. εἰ γὰρ μή.

b Savil. ὑποστρέφαι.

c Sic omnes et Savil. in marg., sed Savil. in textu ἐνθα
 πολλὰ αἰ ἐπιβουλαί.

pertimescebam, evenit et ad effectum jam perductum est; nempe ubi festum præterit, simul etiam multitudo nobis abscessit, minorque nobis cœtus est factus. Hoc equidem prorsus eventurum sciebam, non tamen idcirco destitui a cohortatione: licet enim haud omnes morem gesserint, qui hesternæ luce audierunt, non tamen omnes etiam non obtemperarunt: neque verò parum apud nos ad consolationem hoc valet; quamobrem neque hodierno die ab hac admonitione desistam: nam si minus ex nobis, ex vobis quidem certe audient quæ dicuntur. Quis enim tantam illorum socordiam silentio ferre possit, aut venia illos et excusatione dignos ducere, qui cum tanto tempore matrem viderent, et bonorum, quæ in ea sunt, participes facti essent, recesserunt, neque rursus reverti dignati sunt, nec columbam Noë (*Gen. 8*), sed corvum imitati sunt; idque dum æstus adhuc et tempestas illa perseverat, graviorque quotidie procella excitatur, ac proposita in medio arca ista sancta cunctos advocat, ad se pellicit, et multam præbet ad se confugientibus securitatem? Non enim aquarum neque fluctuum irruptiones, sed continuas alienissimarum a ratione perturbationum seditiones coercet, invidiam tollit et arrogantiam refrænat. Nam neque dives despiciere pauperem poterit, cum ex Scripturis audiet, *Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis quasi flos sæni* (*Isai. 40. 6*): neque pauper alterum ditescerentem videns invidia capietur, cum et ipse audiet alterum Prophetam dicentem, *Ne timearis cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. Quoniam cum interierit non sumet omnia; neque descendet cum eo gloria ejus* (*Psal. 48. 17. 18*). Talis namque est opum istarum natura: non transieruntur cum dominis; non cum possessoribus transmigrant; non in iudicium vocatis illic ac pœnas luentibus patrocinantur, sed per mortem penitus præciduntur; imo multos etiam ante mortem deseruerunt: infidus est usus, fructus instabilis, periculosa possessio. At non ejusmodi sunt virtutis et eleemosynæ bona, verum a prædatione tutus est hic thesaurus. Unde hoc constat? Qui de divitiis istis philosophando dixit, *Non descendet cum eo gloria ejus post eum*, hic et de eleemosynæ thesauris, qui permanent semper nec unquam compilantur, nos erudit, cum ita dixit: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum* (*Psal. 111. 9*). Quid hoc mirabilis esse possit? Quæ colliguntur pereunt, et manent quæ disperguntur, ac merito sane: nam ista quidem suscipit Deus; cæterum ex Dei manu rapere nemo potest: illa vero in hominum thesauris reponuntur, ubi multis insidiis sunt obnoxia, ubi multa invidia et livor. Noli ergo, dilectissime, loci hujus frequentationem contemnere: sive enim mœror aliquis negotium facessat, hic relegatur: sive curæ seculares, aufugiunt: sive alienæ a ratione perturbationes, sedantur: a foro autem et theatris ac cæteris profanis conventibus, multis accumulatis curis ac mœroribus animæque morbis, domum redimus. Si hic assidue

Tom. 6, pag. 203, et postea hæc in S. Lucianum, hoc titulo, *Ejusdem postridie illuminatorum. Habita fuit in sanctum* Epiphanium.

verseris, prorsus etiam ea quæ foris contraxisti mala depones: sin autem resiliis fugiasque, illa etiam, quæ sacrarum ope Scripturarum bona tibi comparasti, prorsus amittes, tuæque opes sensim a profanis illis concessibus et colloquiis subripiuntur. Atque ut hæc vera esse noscatis, cum hinc disoesseritis, eos qui hodie abfuerunt videre studete, tum quantum inter vestram animi tranquillitatem et illorum anxietatem intersit, animadvertetis. Non ita pulchra est ac venusta sponsa in thalamo sedens, ac mirabilis est anima gloriosaque, dum in ecclesia spiritualia spirans ingruentia comparet. Qui enim huic cum fide ac studio ventitat, innumeris thesauris ditatus abscedit: etsi tantum os aperuerit, omni odorum suavitate continuo ac spiritualibus opibus complebit illos, qui congressus ejus fruuntur; etsi sexcentæ ingruerint calamitates, omnes æquo animo feret: utpote qui e Scripturis divinis patientiæ philosophiæque sufficientem occasionem hinc acceperit. Et sicut is, qui perpetuo in rupe consistit, fluctus despicit¹: sic et is, qui assidue collecta perfruitur, ac divinis sermonibus irrigatur, tamquam in rupe in recto rerum iudicio se ipsum collocavit, nullis rebus humanis capietur: ut qui multo altius se provexerit, quam quo possent negotiorum secularium incursionibus perungere. Neque vero tantum ex admonitione, sed etiam ex precibus, ex paternâ benedictione, ex communi conventu fratrumque caritate, atque aliis sexcentis ex rebus multa utilitate atque animi oblectatione percepta solet discedere, atque innumera bona domum reportare. Perpetuo itaque hodie quanta vos benedictione cumulandi sitis, quanto illi damno mulcandi. Nam vos quidem martyrum mercede percepta discedetis: illi vero præterquam quod lucro isto privabuntur, alio quoque damno afficientur, quod ex futilibus occupationibus multas sollicitudinum sordes contrahent. Quemadmodum enim is *Qui recipit prophetam in nomine prophætæ, mercedem prophætæ accipiet; et qui justum recipit in nomine justi, mercedem justi accipiet* (*Matth. 10. 41*): sic et is qui martyrem recipit in nomine martyris, mercedem martyris accipiet. Tum vero quis martyrem recipit, cum ad ejus memoriam convenit, cum ejus certaminum narrationis sit particeps, cum facta colaudat, cum virtutes imitatur, cum apud cæteros præclara illius facinora prædicat. Hæc martyrum hospitalia sunt dona; sic istos sanctos quis suscipit, sicut et vos utique hodierno die fecistis.

2. *Martyrium est Baptismus.* — Hæc itaque Dominus quidem noster aqua baptizatus est (a), hodie vero servus sanguine baptizatur: hesternæ die celi portæ sunt reserate, hodie inferorum portæ sunt conculcate. Neque miremini, quod baptismum martyrium nuncupari: nam et hic Spiritus cum multa advolet ubertate, ac peccatorum abolitio et animæ sit purgatio quædam mirabilis ac stupenda: et quemadmodum ii, qui baptizantur, aquis, ita qui martyrium

¹ Savil. in marg., *qui in mari et in rupe secure consistit, fluctus despicit.*

(a) Epiphanium festum memorat.

patiuntur, proprio sanguine abluuntur; quod utique et in isto evenit. Verum antequam de cade, operæ pretium est ut de diaboli versutia verba faciamus. Nani cum omne suppliciorum ac poenarum genus ab eo derisum animadverteret, ac se neque accensa fornace, neque barathro effosso, neque rota parata, neque cum in equuleum sustulisset, neque cum in præcipitia projecisset, neque cum dentibus ferarum objecisset, sancti philosophiam superare potuisse: aliud acerbius genus excogitavit, quærensque circumibat, ut supplicium inveniret, quod simul et acerbissimum esset et longissimum. Quoniam enim ex quidem poenæ, quæ sunt intolerabiles, hoc afferunt, ut iis ocyssime liberemur; quæ vero longiores sunt, aliquid subtrahunt de dolore: reperire poenam studuit, in qua utrumque simul esset, et diuturnitas et intolerabilis doloris excessus, ut cum vehementia tum diuturnitas temporis animam ejus constantem dejiceret.

Fame torquetur Lucianus; idolothyta respuit. — Quid ergo facit? Fami sanctum hunc exponit. At tu cum de fame audis, ne quod dictum est oscitanter prætereas: est enim illa mors omnium acerbissima, quod illi, qui sunt experti, testantur: absit enim ut id nos experiamur: recte namque sumus edocti, ut oremus, ne in tentationem intremus (*Matth. 26. 41*). Etenim tamquam visceribus intus insidens carnifex quispiam omnia membra dilaniat, quovis igne feræque savius corpus omni ex parte corrodit, ac continuum et inexplicabilem dolorem inurit. Atque ut quanta res sit fames intelligas, etiam liberos sæpenumero devorant matres, cum istius mali violentiam ferre non possent. Et hanc deplorans calamitatem propheta dicebat, *Manus mulierum misericordiam coxerunt filios suos* (*Thren. 4. 10*). Quos pepererant comedebant, et natorum infantium venter, qui pepererat, sepulcrum efficiebatur, et naturam fames superavit; imo vero non naturam modo, sed etiam voluntatem: at hujus sancti generositatem minime superavit. Quis ergo, cum hæc audierit, non obstupescat? Tametsi quid potentius est natura? quid contra voluntate mutabilis? Verum ut nihil esse Dei timore validius scias, vehementius aliquid esse naturam voluntatem apparuit, eaque matres vicit, ac partus oblivisci coegit: hunc vero sanctum supplante non potuit, neque philosophiam supplicium vicit, neque fortitudinem poena superavit: sed quovis adamante firmior permanebat, seque bona spe oblectabat; materiam agonum se nactum gloriabatur, et ex certaminum oblata occasione consolabatur, præsertim quotidie Paulum dicentem audiens: *In fame et siti, in frigore et nuditate* (*2. Cor. 41. 27*): et rursus, *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur* (*1. Cor. 4. 11*). Noverat quippe, noverat probe illud, *Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei* (*Matth. 4. 4*). Ut autem illum improbus daemon vidit tanta rei necessitate non frangi, graviorem cruciatum reddidit: etenim sumptis idolothytis, eisque mensa

referta, ante conspectum ejus collocari eam curavit, ut facultas utendi animi robur infringeret. Non enim adeo irretiri solemus cum res ex, quibus afficimur, non apparent, ac cum oculis obversantur; quandoquidem et mulierum cupiditatem facilius quis superaverit, dum mulierem formosam non videt, quam si sæpe oculos in eam intendat. Veruntamen has quoque insidias justus vicit, quodque fortitudinem ejus diabolus infracturum putabat, hoc cum magis ad certamina corroboravit et instruxit: non enim tantum nihil ab idolothytorum aspectu lædebatur, sed ea magis idcirco adversabatur et oderat. Et quemadmodum erga inimicos afficimur, quos quia videmus, tanto eos odio majori prosequimur et aversamur: sic et ille tunc erga impuram illam victimam afficiebatur; eo magis detestabatur ac refugiebat, quod videbat, et appositorum ciborum aspectus majus odium in eo atque aversionem excitabat: dumque intus magna illum voce sollicitaret fames, et apposita degustare juberet, tum Dei timor ejus manus reprimebat, et ut ipsius naturæ oblivisceretur, efficiebat; dumque pollutam et exsecrandam mensam intueretur, alterius mensæ tremendæ ac Spiritu repletæ (a) recordabatur, adeoque inflammabatur, ut quævis sustinere ac pati statueret potius, quam impuros illos cibos degustare. Recordabatur et illius trium puerorum mensæ (*Dan. 1. 8*), qui juvenes capti, omnique patrocinio destituti, in terra aliena ac barbara regione tantam philosophiam ostenderunt, ut ad hunc usque diem ipsorum fortitudo celebretur. Ac Judæi quidem dum suam etiam regionem obtinerent, impii in Deum fuerunt, et dum in templo versarentur, idola coluerunt: at illi juvenes in barbaricam terram transiit, ubi idola omnisque impietatis occasiones erant, paternos ritus perpetuo retinuerunt. Si ergo captivi, servi, ac juvenes ante legem gratiæ tantam philosophiam præ se tulerunt, inquit, qua tandem nos venia digni erimus, si ne ad eandem quidem atque illi virtutem pervenire valeamus?

3. Hæc itaque secum reputans diaboli malitiam irridebat, calliditatem contemnebat; neque ad quidquam eorum, quæ cerneret, sectebatur. Postquam autem se nihil proficere sceleratus ille vidit, ad tribunal eum rursus deducit, et tormentis admotis frequenter interrogabat: ille vero ad unamquamque interrogationem tantum respondebat, Christianus sum, ac dicente tortore, Quanam ex patria ortus es? Christianus sum, ait; Quam artem proficis? Christianus sum; Quibus parentibus natus es? ille vero ad omnia dicebat, Christianus sum: hoc uno ac simplici verbo diaboli caput percutiens, et illi continua sibi succedentia vulnera indigens. Quamquam ille quidem externis imbutus fuerat disciplinis, at probe noverat in ejusmodi certaminibus non esse opus eloquentia, sed fide; non dicendi facultate, sed anima Dei amore succensa. Unum, inquit, verbum ad omnem diaboli turmam in fugam vertendam sufficit. Ac videtur quidem iis, qui rem accurate non exami-

(a) sacrum intelligebat altare.

δ δὴ καὶ ἐπὶ τούτου γεγέννηται. Ἀλλὰ γὰρ πρὸ τῆς σφαγῆς ἀναγκαῖον εἶπαι τοῦ διαβόλου τὴν πανουργίαν. Συνιδὼν γὰρ ἐκεῖνος ὅτι πάσης τιμωρίας· καὶ κολάσεως εἵδους κατεγέλασε*, καὶ οὕτως κάμινον ἀνέλας, οὕτως βάραθρον ὀρύξας, οὕτως τροχὸν εὐτρεπίσας, οὕτως εἰς ἔξωλον ἀναγαγών, οὕτως εἰς κρημνοὺς ῥίψας, οὕτως εἰς θηρίων ἰδόντας ἐμβαλὼν ἔσχευε περιγενέσθαι τῆς τοῦ ἁγίου φιλοσοφίας, ἕτερον ἐπενόησε χαλεπώτερον τρόπον, καὶ περιήει ζητῶν τιμωρίαν εὐρεῖν, ὥστε τὴν αὐτὴν ὁμοῦ καὶ δριμυτάτην γενέσθαι καὶ μακροτάτην. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν κολάσειεν αἱ μὲν ἀρόρητοι ταχίστην παρέχουσιν τὴν ἀπαλλαγὴν, αἱ δὲ ἐπαρημέσται ὑποτέμνονται τὴν ὁδὸν, ἐσπούδασεν εὐρεῖν κλάσιν ὁμοῦ τε τὰ ἀμφοτέρωθεν ἔχουσιν, καὶ μήκος καὶ ὑπερβολὴν ὁδὸν ἀνέχεσθαι, ἵνα καὶ τῇ σφοδρότητι καὶ τῇ πληθείᾳ τοῦ χρόνου τὸ στεγνόν καταβάλῃ τῆς αὐτοῦ διανοίας.

Καὶ τί ποιεῖ; Λιμῶ τὸν ἅγιον παραδίδωσι τοῦτον· οὐδὲ λιμὸν ἀκούσας μὴ παρέλθῃς ἀπλῶς τὸ λεγόμενον· ἀπάντων γὰρ θανάτων οὗτός ἐστι χαλεπώτατος. Καὶ μάρτυρες οἱ πείραν εἰληφότες· μὴ γὰρ δὴ ἡμεῖς πείραν λάβοιμεν· καλῶς γὰρ ἐδιδάχθημεν εὐχεσθαι, μὴ εἰσελθεῖν ἐς πειρασμόν. Καθ' ἑκάστην γὰρ δὴμῶς τις τοῖς σπλάγχνοις ἐνδὸν καθήμιον ἀπαντα καταξάινει τὰ μέλη, πυρὸς παντός καὶ θηρίου σφοδρότερον κατεσθίων πάντοθεν τὸ σῶμα, διηνεκῇ τινα καὶ ἄρρητον παρέχων ὁδὸν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅσον ἐστὶ λιμὸς, καὶ τέκνων ἀπεγεύσαντο μητέρας πολλὰκις, τὴν τοῦ κακοῦ τούτου βίαν οὐκ ἐνεγχοῦσαι· καὶ ταύτην τὴν συμφορὰν τραγυδῶν ὁ προφήτης ἔλεγε· *Χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρμόνων ἤψησαν τὰ τέκνα αὐτῶν*. Οὗς ἔτεκον μητέρας κατήσθιον, καὶ πῶν γεννηθέντων παιδιῶν ἡ τεκοῦσα γαστήρ ἐγένετο τῆς φύσεως, καὶ φύσεως ἐκράτησεν ὁ λιμὸς· μᾶλλον δὲ οὐ φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς προαιρέσεως· τῆς δὲ τοῦ ἁγίου τούτου γενναϊότητος οὐκ ἐκράτησε. Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῇ ταῦτα ἀκούσας; Καίτοι τί φύσεως δυνατώτερον; τί δὲ προαιρέσεως ὀξύρρητότερον; Ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ οὐδὲν ἰσχυρότερον, προαίρεσις [527] φύσεως ἐδυνάστευε ἐφάνη, καὶ μητέρας μὲν ἤλεγξε, καὶ ὁδίων ἐπιλαθέσθαι ἐποίησε, τὸν δὲ ἅγιον τοῦτον ὑποσκελίσαι οὐκ ἔσχευεν, οὐδὲ περιεγένετο τῆς φιλοσοφίας ἡ κόλασις, οὐδὲ τῆς ἀνδρείας ἐκράτησεν ἡ τιμωρία· ἀλλ' ἔμενον ἀδάμνητος παντὸς ἰσχυρότερος, ταῖς ἀγαθαῖς ἐντροφῶν ἐλπίσι, καὶ τῇ τῶν ἁγίων ἐγκωλοπιζόμενος ὑποθέσει, ἐκινήν παραμυθίαν ἔχων τὸν δῆλον τὴν ἀφορμὴν, μάλιστα κατ' ἐκάστην ἀκούων Παύλου λέγοντος· *Ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι*· καὶ πάλιν· *Ἀχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαζόμεθα*· ἥδει γὰρ, ἥδει σαφῶς, ὅτι *οὐκ ἐκ' ἄρτων μόνω ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντί ῥήματι*· ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ μιὰς δαίμων οὐκ ἐνδιδόντα τῇ τσαυτῇ τοῦ πράγματος ἀνάγκῃ, ἐτι χαλεπωτέραν ἐποίησεν τὴν βάζανον. Καὶ γὰρ εἰδωλόθυτα λαβὼν, καὶ τὴν τράπεζαν τοῦτον

ἐμπλήσας, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ταθῆναι παρεσκεύασεν, ἵνα τὸ τῆς ἐξουσίας ἐτοιμον ἐκλύσῃ τῆς προθυμίας τὴν εὐτονίαν. Οὐ γὰρ οὕτως ἀλίσκόμεθα μὴ φαινομένων τῶν δελεαζόντων πραγμάτων, ὥς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμένων· ἐπεὶ καὶ τῆς γυναικῶν ἐπιθυμίας εὐκολώτερον ἂν τις κρατήσῃ μὴ βλέπων γυναῖκα εὐμορφον. Ἡ συνεχῶς εἰς αὐτὴν ἀτενίζων. Ἀλλ' ὅμως καὶ ταύτης ἐκράτησε τῆς ἐνέδρας ὁ δίκαιος, καὶ ὅπερ ἐνόμιζεν ὁ διάβολος ἐκλύσειν αὐτοῦ τὴν ἀνδρείαν, τοῦτο μάλιστα αὐτὸν ἤλειψε πρὸς τοὺς ἀγῶνας· οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν ἔπαθεν ἀπὸ τῆς ὕψεως τῶν εἰδωλοθύτων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτὰ ἀπεστρέφετο καὶ ἐμίσει· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν πάσχομεν, ὅσῳ περ ἂν αὐτοὺς ἐμβλέψωμεν, τοσούτῳ μᾶλλον αὐτοὺς μισοῦμεν καὶ ἀποστρεφόμεθα, τοῦτο καὶ ἐκεῖνος ἐπὶ τῆς μιὰς ἐκείνης ἔπασχε θυσίας τότε· μᾶλλον γὰρ αὐτὴν ὁρῶν ἐδωλύετο καὶ ἀπεπήδη, καὶ ἡ συνεχὴς ὕψις μᾶλλον αὐτὸν εἰς μίσος καὶ ἀποτροπὴν τῶν προκειμένων ἐνέβαλλε· καὶ τοῦ λιμοῦ δὲ μέγα ἐνδοθεν ἐμβοῶντος, καὶ τῶν προκειμένων κελεύοντος ἐράπτεσθαι, ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος τὰς χεῖρας ἀνέστελλε, καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐπιλαθέσθαι παρεσκεύαζε· καὶ τράπεζαν ὁρῶν μιὰν καὶ ἑναγῇ, τραπέζης ἐμνήσθη τέτρας τῆς φρικτούδους καὶ Πνεύματος γεμούσης, καὶ οὕτως ἐφυρότο, ὥς ἐλέσθαι πάντα ὑποστῆναι καὶ παθεῖν, ἢ τῶν μιᾶν ἐκείνων ἀπογεύσασθαι ἐδεσμάτων. Ἀνεμνήσθη καὶ τῆς τραπέζης ἐκείνης τῶν τριῶν παίδων, οἱ νέοι ληφθέντες, καὶ πάσης ἐρημοῖ προστάσιος ὄντες, ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ καὶ βαρβάρῳ χώρᾳ τοσαύτην ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν, ὥς μέχρι νῦν ᾄδεσθαι τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι καὶ τὴν οἰκίαν ἔχοντες γῆν ἡσέδησαν, καὶ ἐν τῇ ναῷ διατρίβοντες εἰδωλότατρον· οἱ δὲ νέοι ἐκεῖνοι εἰς τὴν βρβαρικὴν ἀπενεχθέντες γῆν, ἐνθα εἰδῶλα καὶ πάσης ἀσεθείας ὑπόθεσις, τὴν πατρίαν διετέλεσαν φυλάττοντες πολιτείαν· εἰ τοίνυν οἱ αἰχμάλωτοι, καὶ δοῦλοι, καὶ νέοι πρὸ τῆς χάριτος τοσαύτην ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν, φησὶ, ποίας ἂν εἴημεν ἡμεῖς συγγνώμης ἄξιοι, μὴδὲ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκεῖνοι ἀρετὴν φθάσαι δυνήσονται;

γ'. Ταῦτα δὴ πάντα λογιζόμενος κατεγέλα τῆς τοῦ [528] διαβόλου πονηρίας, κατεφρόνει τῆς κακουργίας, καὶ πρὸς οὐδὲν ἐνεδίδου τῶν ἐρωμένων. Ὡς δ' οὖν εἶδεν οὐδὲν αὐτῷ τι πλέον γινόμενον ὁ μιὰς ἐκεῖνος, ἄγει πάλιν αὐτὸν εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ βασανίζων συνεχεῖς ἐπηγε πεύσεις· ὁ δὲ πρὸς ἐκάστην πεῦσιν ἀπεκρίνατο, ὅτι Χριστιανὸς εἰμι, μόνον. καὶ λέγοντος τοῦ δημίου· Ποῖας; εἰ πατρίδος; Χριστιανός εἰμι, φησὶ· Τί ἔχεις ἐπιτίθευμα; Χριστιανός εἰμι· Τίνας προγόνους; ὁ δὲ πρὸς ἅπαντα ἔλεγεν, ὅτι Χριστιανός εἰμι· ἐνὶ τούτῳ καὶ ψιλῷ τῷ ῥήματι τοῦ διαβόλου πλήττειν τὴν κεφαλὴν, καὶ συνεχῇ καὶ ἐπάλληλα τὰ τραύματα αὐτῷ παρέχων. Καίτοι γε καὶ τῆς ἐξουθεν παιδεύσεως μετέσχευ, ἀλλ' ἥδει σαφῶς ὅτι ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐ ῥητορείας χρεῖα, ἀλλὰ πίστεως· οὐ δεινότητος λόγου, ἀλλὰ φιλοθέου ψυχῆς· ἀρκεῖ ῥῆμα ἐν, φησὶν, ἅπαντα τοῦ διαβόλου τρέψαι τὴν ἐλάττω. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς οὐκ ἀκριβοῦς ἐξετάζουσιν ἀνακλίουσιν εἶναι· ἡ ἀποκριτικὴ· εἰ δὲ τις

* Morel. et Savil. in marg. ὅτι πάσης τιμωρίας καὶ κολάσεως εἵδους κατεγέλασε. Savil. in textu. Reg. et Colb. ὅτι πάσης τιμωρίας καὶ κολάσεως εἵδους κατηγγέλη. Infra Reg. Colb. et Savil. τροχὸν δείξας. Morel. τροχὸν εὐτρεπίσας.

† Savil. in marg. πείραν τοῦ κακοῦ λάβοιμεν. Ibid. Savil. in marg. et Morel. nostram lectionem afferunt, quam secutus est interpres: in textu autem Savil., Reg. et Colb. λάβοιμεν, εὐχεσθε γὰρ, φησὶ, μὴ εἰσελθεῖν, etc.

‡ Savil., Reg. et Colb. ἀλλ' ἐπὶ παντί ῥήματι.

§ Savil. et Colb. μέγα ἐνδοθεν ἐνηχοῦντος. Reg. μεγάλα ἐνδ.

τὸν νοῦν ἐπιστήσῃ, καὶ ἐκ ταύτης ὁψεται τοῦ μάρ-
τυρος τὴν σοφίαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι Χριστιανός εἰμι,
καὶ πατρίδα, καὶ γένος, καὶ ἐπιτήδευμα, καὶ πάντα
ἐδήλωσε· πῶς, ἐγὼ λέγω· Ὁ Χριστιανὸς οὐκ ἔχει
πόλιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ τὴν ἀνω Ἱερουσαλήμ· Ἡ
γὰρ ἀνω Ἱερουσαλήμ, φησὶν. Ἐλευθέρι ἐστίν,
ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Ὁ Χριστιανὸς οὐκ ἔχει
γῆινον ἐπιτήδευμα, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνω πολιτείαν τελεῖ·
Ἡμῶν γάρ, φησὶ, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς
ὑπάρχει· ὁ Χριστιανὸς συγγενεὶς ἔχει τοὺς ἁγίους
ἅπαντας καὶ συμπολίτας· Συμπολῖται γὰρ ἐσμεν
τῶν ἁγίων, φησὶ, καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ. Ὅστε ἐνὶ
ῥήματι, καὶ εἰς εἴη, καὶ πόθεν, καὶ τίνων, καὶ τί
πράττων διατελοίη, μετὰ ἀκριθείας ἐδίδαξε. Καὶ
μετὰ ταύτης τῆς φωνῆς τὸν βίον κατέλυσε, καὶ
ἀπῆλθε σίαν τῷ Χριστῷ τὴν παρακαταθήκην κομί-
ζων, καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα δι' ὧν ἔπαθε παραινῶν
ἐνίστασθαι, καὶ μηδὲν δεδοκέναι, ἀλλ' ἢ ἁμαρτίαν
καὶ ἀρνησιν μόνον.

Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες ἐν καιρῷ τῆς εἰρήνης
τὰ τοῦ πολέμου μελετῶμεν, ἵν' ἐπιστάντος τοῦ πο-
λέμου λαμπρὸν καὶ ἡμεῖς στήσωμεν τρόποσιον. Κατ-
αφρόνησεν ἐκεῖνος λιμοῦ, καταφρονήσωμεν καὶ ἡμεῖς
εὐρυφῆς, καὶ τῆς γαστρὸς τὴν τυραννίδα καθέλωμεν,
ἵνα ἀν καιρὸς ἐπιστῇ τοσαύτην περ' ἡμῶν τὴν ἀν-

δρείαν ἐπιζητῶν, προγυμνασθέντες ἐν τοῖς ἐλάττοσι,
λαμπροὶ φανῶμεν ἐπὶ τῶν σκαμμάτων. Ἐπὶ ἀρχόν-
των καὶ βασιλέων ἐπαρρησιάζατο ἐκεῖνος· τοῦτο καὶ
ἡμεῖς ποιῶμεν νῦν, κἂν ἐν συλλόγοις Ἑλλήνων πλου-
τούντων καὶ περιφανῶν συνεδρεύωμεν, μετὰ παρρη-
σίας τὴν πίστιν ὁμολογῶμεν· καταγελῶμεν τῆς ἐκεῖ-
νων πλάνης. Κἂν ἐπιχειρῶσι τὰ μὲν αὐτῶν σεμνύνειν,
τὰ δὲ ἡμέτερα καθαιρεῖν, μὴ σιγῶμεν, μηδὲ πράως
φέρωμεν, ἀλλ' ἐκκαλύπτοντες αὐτῶν τὴν ἀσχημοσύνην,
ἅπαντα μετὰ [529] πολλῆς τῆς σοφίας καὶ τῆς παρ-
ρησίας τὰ τῶν Χριστιανῶν ἀνυμνῶμεν· καὶ καθάπερ ὁ
βασιλεὺς τὸ διάδογμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, οὕτω καὶ ἡμεῖς
τὴν ὁμολογίαν πανταχοῦ τῆς πίστεως περιφέρωμεν.
Οὐ γὰρ οὕτως ἐκεῖνον ὁ στέφανος, ὡς ἡμεῖς ἡ πίστις
καὶ ἡ ταύτης ὁμολογία καλλωπίζειν ἐβόθε· μὴ διὰ
ῥημάτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων·
αὐτῶν τοῦτο ποιῶμεν, καὶ βίον ἄξιον τῆς ὁμολογίας
διὰ πάντων ἐπιδεικνύμενοι, ἵνα μὴ καταισχύνομεν
τὰ δόγματα ἐν τῇ τῶν ἔργων φευλότῃ, ἀλλὰ διὰ
πάντων τὸν Δεσπότην ἡμῶν δοξάζοντες ἀπολαύσω-
μεν καὶ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖ τιμῆς· ἥς γένοιντο
πάντας ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῇ
Πατρὶ δόξα, κράτος καὶ τιμὴ, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ
ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

nant, minus conveniens esse responsio; sed si quis attentius eam consideret, ex hac quoque sapientiam martyris animadvertet. Qui enim, Christianus sum, dixit, et patriam et genus et artis professionem et omnia declaravit. Quo tandem pacto? Ego dicam. Christianus urbem in terra non habet, sed Jerusalem quæ sursum est. *Illa enim, inquit, quæ sursum est Jerusalem, libera est: quæ est mater nostra* (Gal. 4. 26). Christiano terrena nulla est artis professio, sed ad supernam conversationem vitæ pertinet. *Nostra enim, inquit, conversatio in cælis est* (Philipp. 3. 20). Christianus cognatos habet sanctos omnes ac cives: *Sumus enim, inquit, cives sanctorum, et domestici Dei* (Ephes. 2. 19): itaque uno verbo et quis esset, et unde, et ex quibus, et quid agere soleret, exactissime docuit, et vitam cum hac voce finivit, abiitque salvum referens Christo depositum, ac posteris ex iis, quæ passus est, cohortationem reliquit, ut insistant, nihilque nisi peccatum et negationem tantum reformident.

Moralis exhortatio. — Hæc itaque nos etiam cum noverimus, pacis tempore bellicis in rebus nos exercemus, ut cum belli tempus advenerit, illustre nos quoque tropæum erigamus. Famem contempsit ille: delicias et nos contemnamus, ac ventris tyrannidem

evertamus, ut si tempus adveniat, quod tantam fortitudinem a nobis repositum, in minoribus antea rebus exercitati, præclari in scammate compareamus. Coram principibus ille ac regibus libere loquutus est: hoc nos faciamus nunc quoque: ac si in opulentorum et illustrium Paganorum conventibus consideamus, fidem cum fiducia profiteamur, irrideamus illorum errores. Quod si res quidem suas magnifice efferre, nostras autem deprinere aggrediantur, ne taceamus, neve leniter seramus: sed ipsorum turpitudinem detegentes, multa cum sapientia fiduciaque res omnes Christianorum laudibus evehamus; et quemadmodum Imperator in capite diadema, sic et nos ubique confessionem fidei circumferamus. Non enim illum adeo corona, ut nos fides ejusque confessio solet exornare: non verbis tantum, sed etiam rebus ipsis id agamus, et vitam confessione dignam in omnibus exhibeamus: ne dogmata operum improbitate dedecoremus, sed in omnibus Dominum nostrum glorificantes cum hujus sæculi, tum illius honore potiamur: quem nos omnes utinam consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, imperium et honor, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN DUOS SERMONES IN SANCTUM BABYLAM

Homilia in S. Babylam, quam primam locamus, post tertiam de Lazaro habita est : nam sub initium quartæ causam affert Chrysostomus cur homiliarum in Lazarum cursum interceperit, his verbis : *Verum non existimavimus esse tutum B. Babylæ et bigæ SS. Martyrum, qui post illum occurrerunt, præclara gesta præterire* : quibus consonat Concionis in S. Babylam exordium, *Volebam equidem hodierno die debitum reddere, quod nuper vobis, cum hic essem, promisi. Sed quid faciam ? B. Babylas interveniens apparuit, et ad seipsum nos vocavit.* Bigæ autem Sanctorum qui post S. Babylam Homiliarum in Lazarum cursum interceperunt, sunt SS. Juveninus et Maximinus Martyres, quorum Homilia sic incipit : *Nuper B. Babylas cum tribus pueris nos hic congregabat, hodie par SS. Militum in acie exercitum Christi constituit. Nuper quadriga Martyrum, hodie biga.* Nuper, inquit, πρῶτον, non autem, heri, ut ab Interprete deceptus Tillemontius posuit. Negotium facessere videtur id, quod in postremo exordio dicit, *Nuper B. Babylas cum tribus pueris nos hic congregabat.* In hac quippe Homilia ne γὰρ quidem de tribus pueris legitur. Verum, ut initio homiliæ dicitur, non Chrysostomus solus, sed cum alii seniores, tum Episcopus ipse Flavianus eodem die concionati sunt : *Hæc et alia ejusmodi, inquit, senioribus commemoranda doctoribus, et communi patri nostro relinquemus : res enim antiquiores præclare vobis a senibus possunt narrari : quæ vero non ita pridem ac nostra ætate sunt gesta, vobis juvenis ego narrabo, quæ nimirum post obitum, post exequias Martyris, ac dum in suburbio moraretur, acciderunt.* Hæc sibi enarranda proposuit Chrysostomus, cætera communi patri et senioribus commemoranda reliquit. Verisimileque est, aliquem ex illis de tribus pueris verba fecisse. Eodem igitur anno habita est hæc homilia, quo homiliæ in Lazarum, scilicet mense Januario : et quidem 21 ejusdem mensis, ut videtur, qua die Martyrologia omnia festum S. Babylæ indicant. Qui vero fuerit annus ille, non ita facile est deprehendere. Tillemontius annum assignat 387 : ejus calculum excussimus, levissimisque conjecturis fultum esse probavimus in Monito ad Homiliam in Kalendas, quæ Homiliam primam de Lazaro uno die præcessit. Ibi vide sis, necnon in Monito ad Homilias de Lazaro.

Homiliæ in S. Babylam subjungimus librum illum prolixum, cui titulus, *In S. Babylam, et contra Julianum atque Gentiles* : Savillum et Frontonem Ducaem secuti, qui similiter hunc librum post Homiliam locaverunt. Librum vocamus : neque enim existimamus esse concionem in cœtu populi habitam ; nam tantæ prolixitatis librum quis una vice pronuntiatum credat ? Adde non terminari clausula illa, qua in gloriam Trinitatis conciones suas omnes claudit Chrysostomus. Ad hæc autem num. 14 dicit : *Ideo enim vivis etiamnum testibus hæc scribo*, quæ sane verba non videntur [550] esse concionantis in cœtu populi. At, inquires, non paucis in locis quosdam ceu præsentem alloquitur. Id ego fateor, sed oratorio more et declamantis ritu ceu præsentem quosdam compellat : nam oratio tota declamationem tropis figurisque redundantem sævit ; vel etiam hunc seu librum seu orationem texuit amicis et in conclavi recitandam.

Tempus quo hæc scripsit Chrysostomus eruere licet ex ejus verbis num. 21, ubi dicit jam vigesimum annum agi, ex quo Julianus Apostata templum Jerosolymitanum instaurare conatus est : id vero tentavit Julianus anno Christi 362, unde sequatur anno 382 hunc scripsisse librum. Si annorum numerum accurate retulerit Chrysostomus, stabit calculus. Verum solet ille non tanto scrupulo has suæ etiam ætatis notas apponere : etenim Homilia III de Incomprehensibili, quam vertente anno 386 certissime habuit, annos item viginti numerat a tempore Juliani Apostatæ ; cum autem ille anno 363 cæsus sit, annos saltem viginti quatuor dicere debuit : non enim a nece ejus, sed a tentata templi Jerosolymitani instaurazione, etiam ibi, calculum ducere videtur. Vide Monitum in Homiliis de Incomprehensibili, ubi alium huic similem anachronismum observamus. Itaque etsi clare calculum ponat Chrysostomus, non usque

DE SANCTO HIEROMARTYRE (a) BABYLA.

1. Volebam equidem hodierno die debitum reddere,

(a) vox illa, *hieromartyre*, a Græcis medii ævi titulo adacta fuit. Non est enim, ut quidem existimo, præci usus.

quod nuper vobis, cum hic essem, promisi : sed quid faciam ? Beatus Babylas interveniens apparuit, et ad seipsum nos vocavit ; non quod vocem miserit, sed

ADMONITIO.

adeo certum est, an huic calculo standum sit. Id unum possumus sine periculo dicere, anno circiter 382 hunc librum a Chrysostomo scriptum fuisse, neque tamen repugnare si vel paucis ante, vel paucis post annis illum ediderit. Hermantius, qui putat hunc librum esse concionem ad populi cœtum habitam, vult eam in annum 386 cum tardissime conferri : quia eo primum anno presbyter factus Chrysostomus concionari cœpit : nam ipso testificante Chrysostomo, nullam ante, quam presbyter esset, concionem habuerat. Verum, ut supra dicebamus, nullum præ se fert signum hic liber concionis ad populum habitæ, estque tantæ prolixitatis ut non potuerit una solum vice recitari. Ad hæc vero quis credat eum longissimam illam monodiæ Libanii refutationem, quæ mediam ferme partem libri occupat, in cœtu populi protulisse ? Hactenus de tempore.

Argumentum libri est historia martyrii S. Babylæ Episcopi Antiocheni, declamatorio more narrata tropisque redundans ; in qua plerumque veritatem desideres. Nam ut certum existimo S. Babylam pro Christo cæsum esse, ita genus et causam martyrii ex populi rumore potius, quam ex vera rerum gestarum historia a Chrysostomo proferri non dubium est. Nam quis, quæso, ille fuerit Romanorum Imperator Christianus, qui inita cum rege barbaro pace, lea conditione, ut filium ille sibi educandum traderet, acceptum pro pignore pacis filium confestim jugulaverit, eaque de causa a beato Babyla ecclesiæ aditu interclusus, eundem S. præsulem in carcerem trudi et obtruncari iusserit ? Hunc Imperatorem quidam sive scholiastes sive librarius dicit esse Numerianum. Quo quid ineptius ? Nam vel Christianum dicere Numerianum, vel interfectorem cujusdam regis barbarorum filii in pacis pignus sibi traditi, æque cum vera historia pugnat. Nec magis creditur Actis quibusdam a Bollandi editis ad 24 Januarii, ubi Numerianus idolorum cultor inducitur S. Babylam tentans ad impietatem suam trahere, ipsumque cum pueris quibusdam martyrii gloria afficiens : quæ certe non possunt ad Babylam nostrum referri. Hinc quæstio oritur an plures ejusdem nominis sint. Qua de re vide Bollandum in Actis SS. Januarii 21. Verisimile igitur est hic Imperatorem Philippum memorari, qui imperii invadendi causa cæso Gordiano Augusto, postquam tam iniqua cæde voti compos factus Antiochiam venerat, Paschatis tempore ad ecclesiam precum mysteriorumque consors futurus, accedebat. Quo comperto, S. Babylas accedentem Imperatorem repulit, ecclesiæ aditu interdixit, et pœnitentium loco se sistere jussit, donec pœnitentia abluto expiatoque scelere, ad communionem fidelium postea reciperetur. Hanc a S. præsule repulsam grato animo modesteque tulisse Philippum, narrat Eusebius, itemque pœnitentium locum adiisse, ac tum posteaquam crimen secundum Ecclesiæ statuta confessus, exhomologesi, ut vocabant, facta, deposuerat, in Ecclesiam admissum fuisse. Sub hæc autem imperante Decio, Christianorum hoste, B. Babylas pro Christo cervicem dedit. Quod de pœnitentia deque Christianismo Philippi ab Eusebio non quasi certum, sed ceu a quibusdam auditum narratur, a multis vocatur in dubium. Adeantur ii, qui ex instituto rem pluribus tractaverunt. Verisimile autem est, uti dicebam, ex historia illa Gordiani a Philippo cæsi manasse illam, quam superius ex Chrysostomo retulimus ; sed ita deturpatam deformatamque in omnibus suis partibus, ut alia penitus esse videatur.

Longe saniora sunt quæ de reliquiis S. Babylæ ex suburbio Daphnes in urbem Antiochiam Chrysostomus recenset, necnon de templo Apollinis divinitus tacto et combusto. Horum enim non ipse modo Chrysostomus [531] oculatus testis erat, sed etiam omnes ejus auditores, quos in homilia sua alloquitur. Illius enim prodigii eum in homilia tum in libro de Babyla mentionem facit.

Homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Ducaei. Libri vero in Babylam et contra Julianum interpretationem novam adornavimus, quia Germani Brixii illa, quæ in prius editis erat, paraphrasin omnino sapiebat.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΑ ΒΑΒΥΛΑΝ.

α'. Ἐγὼ μὲν ἐδουλόμην ἀποδοῦναι τὸ χρέος τῇ μερῇ,
ὁ πρῶτον ἐνταῦθα γενόμενος ὑπεσχόμεν ὑμῖν· ἀλλὰ
ΠΑΤΡΟΛ. GR. L.

τί πάθω; Μεταξὺ φανεῖς ὁ μακάριος Βαβύλας, πρὸς
ἐαυτὸν ἡμᾶς ἐκάλεσεν, οὐ φωνὴν ἀφελὺς, ἀλλὰ τῇ
8

λαμπρόνι τῆς ὕψους ἐπιστρέψας ἡμᾶς. Μὴ τοίνυν δυσχεράνητε πρὸς τὴν ὑπέρθειν τῆς ἀποδόσεως· πάντως ὅσω πλείων γίνεται ὁ χρόνος, τοσοῦτον καὶ ὁ τόκος ὑμῖν αὖξεται. Μετὰ γὰρ τόκου τὸ ἀργύριον τοῦτο καταβαλοῦμεθα· ἐπειδὴ καὶ ὁ παρακαταθέμενος αὐτῇ Δεσπότης οὕτως ἐκέλευε. Θαρσύνοντες οὖν ὑπὲρ τῶν δεδανεισμένων, ὡς καὶ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας μενόντων ὑμῖν, τὸ παρεμπέσδον σήμερον κέρδος μὴ παραδράμωμεν, ἀλλὰ κατατρυφήσωμεν τῶν τοῦ μακαρίου Βαβύλα κατορθωμάτων.

Ὅπως μὲν οὖν τῆς Ἐκκλησίας προέστη τῆς παρ' ἡμῖν, καὶ τὴν ἱερὸν ταύτην διέσωσε ναῦν, ἐν χειμῶνι, καὶ κλύδωνι, καὶ κύμασι, καὶ ὅσῃ πρὸς βασιλέα παρρησίαν ἐπεδείξατο, καὶ πῶς τὴν ψυχὴν ἐθήκεν ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἐδέξατο σφαγὴν· ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς πρεσβυτέροις τῶν διδασκάλων καὶ τῷ κοινῷ πατρὶ [τῷ] ἡμῶν ἀφήσομεν εἰπεῖν. Τὰ γὰρ ἀρχαιότερα τῶν πραγμάτων οἱ γεγρακότες ὑμῖν δύνανται διηγεῖσθαι καλῶς· ὅσα δὲ νεωστὶ γέγονε, καὶ ἐπὶ τῆς ἡλικίας τῆς ἡμετέρας, ταῦτα ὁ νέος ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς διηγῆσομαι, τὰ μετὰ τελευτὴν λέγων, τὰ μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ μάρτυρος, τὰ ἥνικα ἐν τῷ προαστείῳ διέτριβε. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι γελᾶτονται τὴν ὑπόσχεσιν ἡμῶν Ἑλληνας, εἰ μετὰ τελευτὴν καὶ ταφὴν τὰ τοῦ ταφέντος καὶ διαλυθέντος εἰς κόνιν ὑπισχοῦμεθα λέγειν ἀνδραγαθήματα· οὐ μὴν διὰ τοῦτο σιγήσομεν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα ἐροῦμεν, ἵνα τὸ παράδοξον τοῦτο δείξαντες· ἀληθῶς, τὸν γέλωτα εἰς τὴν ἐκείνων περιτρέψωμεν κεφαλὴν. Ἀνθρώπου μὲν γὰρ ἀπλῶς οὐκ ἂν γένοιτο κατορθώματα μετὰ τελευτὴν· μάρτυρος δὲ γένοιτο· ἂν πολλὰ καὶ μεγάλα, οὐχ ἵνα ἐκεῖνος λαμπρότερος γένηται (οὐδὲν γὰρ αὐτῷ δεῖ τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης), ἀλλ' ἵνα σὺ μάθῃς ὁ ἄπιστος, ὅτι θάνατος μαρτύρων οὐκ ἔστι θάνατος, ἀλλὰ ζωῆς βελτιονος ἀρχὴ καὶ πολιτείας πνευματικωτέρας προσιμία, καὶ μετὰστασις ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων πρὸς τὰ βελτίω. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδῃς, ὅτι γυμνὸν τοῦ μάρτυρος τὸ σῶμα πρόκειται τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ἔρημον· ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἑτέρα πρᾶκαθήται μεῖζων αὐτῷ δύναμις, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις, πᾶσιν ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως ἀπολογουμένη, δι' ὧν θαυματοποιεῖ. [552] Εἰ γὰρ νεκροῖς σώμασι καὶ διαλυθεῖσιν εἰς κόνιν μεῖζονα τῶν ζώντων ἀπάντων δύναμιν ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, πολλῷ μᾶλλον αὐτοῖς ζωὴν χαριεῖται βελτίω τῇ; προτέρας, καὶ μακαριωτέραν κατὰ τὸν τῶν στεφάνων καιρὸν. Τίνα οὖν ἐστὶν αὐτοῦ τὰ κατορθώματα; Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῇτε, ἂν μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Καὶ γὰρ οἱ τὰς εἰκόνας ἐπιδείξαι βουλόμενοι καλῶς, μικρὸν τοῦ πινακίσκου τοὺς θεωμένους ἀποστήσαντες, οὕτως αὐτὰς ἐκκαλύπτουσι, σαφεστέραν τῷ διασφματι ποιοῦντες τὴν ὅψιν αὐταῖς. Ἀνάσχεσθε τοίνυν καὶ ὑμεῖς εἰς τοῦπίσω τὸν λόγον ἀνελκόντων ἡμῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πάντας ἀσεβεῖς νικῆσας Ἰουλιανὸς ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ὀρόνον τὸν βασιλικὸν, καὶ τῶν σχήπτρων ἐπελάβετο τῶν δεσποτικῶν, εὐθέως καὶ κατὰ πᾶν πεποιηκὸς αὐτὸν τὰς χεῖρας ἀντήος Θεοῦ, καὶ

τὸν εὐεργέτην ἠγνόησε, καὶ κάτωθεν ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπων ὑλάκει κατὰ τοὺς μαγισμένους τῶν κυνῶν, οἱ καὶ τῶν μὴ τρεφόντων, καὶ τῶν τρεφόντων ὁμοίως καταβοῶσι· μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνων ἀγριωτέραν ἐμάνη μανίαν. Οἱ μὲν γὰρ καὶ τοὺς οἰκείους καὶ τοὺς ἄλλοτρίους ὁμοίως ἀποστρέφονται καὶ μισοῦσιν· οὗτος δὲ τοὺς μὲν ἄλλοτρίους τῆς αὐτοῦ σωτηρίας δαίμονας ἔσταινε, καὶ παντὶ θεραπείας εἰεράπευε τρόπῳ· τὸν δὲ εὐεργέτην, καὶ σωτήρα, καὶ μὴδὲ τοῦ Μονογενοῦς φείσάμενον δι' αὐτὸν, ἀπεστράφη, καὶ ἐμίσει, καὶ τὸν σταυρὸν διέσυρε, πρᾶγμα, ἢ τὴν οἰκουμένην ἐπ' ὅψιν κειμένην ἀνέστησε, καὶ τὴν σκότος· πάντοθεν ἀπῆλθε, καὶ τῶν ἀκρίνων ἡμῖν λαμπρότερον εἰσήγαγε φῶς. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς μανίας ἴστατο, ἀλλ' ἐκ μέσης ἀναρπάσσεσθαι τῆς οἰκουμένης τὸ τῶν Γαλιλαίων ἔθνος ἐπηγγέλλετο· καὶ γὰρ οὕτως ἡμᾶς εἰώθει καλεῖν. Καίτοι εἰ τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν μύσος εἶναι ἐνόμιζε, καὶ πολλῆς τῆς πρᾶγμα γέμειν αἰσχύνης, τίνας ἐνεκεν οὐκ ἐνταῦθεν ἡμᾶς, ἀλλ' ὀνόματι ξένῳ καταισχύνειν ἐπεθόμει; Ἀλλὰ γὰρ ἦδει σαφῶς, ὅτι τὸ καλεῖσθαι ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν οἰκειώσεως, οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλοις, καὶ ταῖς ἀνωτέρω δυνάμεσι μέγας κόσμος ἐστὶ. Διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνει, ὥστε τοῦτον ἡμᾶς ἀποσυλῆσαι τὸν κόσμον, καὶ καταλύσαι τὸ κήρυγμα. Ἀλλὰ τοῦτο ἀμήχανον ἦν, ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε, ὥσπερ ἀμήχανον ἦν κατασκάψαι τὸν οὐρανὸν, καὶ σβέσαι τὸν ἥλιον, καὶ τὰ θεμέλια τῆς γῆς διασεῖσαι καὶ καταδαλεῖν. Καὶ ταῦτα προανεφώνησεν ὁ Χριστὸς· οὕτως εἰπὼν· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. Ἄλλ' οὐκ ἀνέχῃ τὸν Χριστοῦ λέγοντος· οὐκοῦν δέχου τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων φωνήν. Ἐγὼ μὲν γὰρ καταξιώθεις εἰδέναι, τί ποτὲ ἐστὶν ἀπόφασις Θεοῦ, πῶς ἰσχυρὸν, καὶ ἄμαχον πρᾶγμα, καὶ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων πείρας πάντων ἀξιολογιωτέραν ταύτην εἶναι πεπίστευκα· σὺ δὲ ὁ χαμαὶ σφραγισμένος ἔτι, καὶ πρὸς λογισμῶν ἐπισημνός· ἐξέτασιν ἀνθρωπίνων, δέχου τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν· οὐδὲν ἀντιλέγω, οὐδὲ φιλονεικῶ.

[553] β'. Τί οὖν λέγει τὰ πράγματα; Εἶπεν ὁ Χριστὸς, ὅτι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἀπολέσθαι εὐκολώτερον, ἢ τῶν αὐτοῦ διαπεσεῖν τινα λόγων· ἀντεφθέγγετο τοῦτοισι ὁ βασιλεὺς, καὶ ἠπειλήσεν ἀναιρῆσαι τὰ δόγματα. Ποῦ οὖν ὁ βασιλεὺς ὁ ταῦτα ἀπειλήσας; Ἀπόλωλε, καὶ διέφθαρται, καὶ νῦν ἐστὶν εἰς ἔδου τὴν ἀπαραίτητον ἀναμένων κόλασιν. Ποῦ δὲ ὁ Χριστὸς, ὁ ἐκεῖνα ἀποφηνάμενος; Ἐν οὐρανοῖς, ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς τὸν ὑψηλότατον τῆς δόξης κατέχων θρόνον. Ποῦ τοῦ βασιλείως τὰ βλάσφημα ῥήματα, καὶ ἡ ἀκόλαστος γλῶττα; Τέφρα γέγονε, καὶ κόνις, καὶ σκωλήκων τροφή. Ποῦ τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀπόφασις; Ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμάτων λάμπει τῆς ἀληθείας, ὥσπερ ἀπὸ στήλης χρυσοῦς τῆς τῶν ἔργων ἐκδόσεως ἀσπεράπτουσα. Καίτοι οὐδὲν τότε παρέλιπεν ὁ βασιλεὺς, τὸν πρὸς ἡμᾶς μέλλων αἵρεσθαι πόλεμον· ἀλλὰ καὶ μάντις ἐκάλει, καὶ γόητας συνεκρότει, καὶ πάντα ἦν δαιμόνων μεστὰ καὶ πνευμάτων πονηρῶν.

Τίνας οὖν αἱ τῆς θεραπείας ταύτης ἀμειβοί; Πό-

quod splendidi oris dignitate nos ad se converterit. Ne igitur ægre feratis, si reddere differamus: omnino enim quanto protrahitur tempus longius, tanto vobis et sænus augetur: nam pecuniam cum sænore persolveremus (*Luc. 19. 23*); quando ita Dominus iussit, qui nostræ illam fidei commisit. In tuto ergo rem creditam fore confidentes, utpote cum sors vobis et lucrum immota et certa maneant, interrepentem hodie quæstum ne prætermittamus, sed præclaris beati Babylæ facinoribus oblectemur.

Babylas Antiochenæ ecclesiæ Episcopus. — Enimvero quo pacto præfectus huic Ecclesiæ nostræ fuerit, et in mediis procellis, tempestatibus, fluctibusque sacram hanc navim servavit, quantamque fiduciam, cum Imperatorem alloqueretur, præ se tulerit, et quo pacto pro ovibus animam suam posuerit, ac beatam illam cædem subierit, hæc et alia ejusmodi senioribus commemoranda doctoribus et communi patri nostro relinquemus: res enim antiquiores præclare vobis a sensibus possunt narrari; quæ vero non ita pridem ac nostra ætate sunt gesta, vobis juvenis ego narrabo, quæ nimirum post obitum, post exsequias martyris, ac dum in suburbio moraretur, acciderunt. Ac scio equidem fore, ut promissum nostrum gentiles irrideant, quod post obitum et exsequias ejus, qui sepultus sit et in cinerem dissolutus, nos præclara facinora commemoraturos promittamus: non tamen ideo tacebimus, sed ob hoc ipsum potissimum verba faciemus, ut cum rem istam mirabilem ostenderit, risum et sannas in illorum caput convertamus. Nam hominis quidem cujusvis recte facta post mortem esse nequeunt, martyris vero et multa et magna esse possunt: non ut ille fiat illustrior; neque enim ille commendatione indiget vulgi: sed ut tu discas, infidelis, mortem martyrum non esse mortem, sed initium vitæ melioris, magisque spiritualis conversationis præludium, atque a deterioribus ad meliora transmigrationem. Noli enim hoc spectare, nudum martyris corpus animæ operatione destitutum esse propositum; sed illud considera, majorem ipsa anima virtutem illi quamdam assidere, Spiritus sancti virtutem, quæ editis a se miraculis omnibus spem certam resurrectionis ejus facit. Si enim mortuis corporibus et in pulverem resolutis majorem, quam vivis omnibus, virtutem Deus largitus est, multo magis vitam illis priore potiori ac feliciorem, quo tempore coronas dividet, largietur. Quæ tandem igitur ejus sunt recte facta? Verumtamen nolite turbari, si paulo altius sermonem duxerimus: nam et qui recte volunt imagines spectandas proponere, cum spectatores paululum a tabula secedere jusserint, illas deinde retegunt, ut ipsius distantie beneficio clarius ab eis possint videri: patimini ergo vos quoque retrorsum orationem nos retrahere.

Juliani Apostatæ in Christianos conatus; Christiani ab ipso Galilæi appellantur. — Postquam enim is qui cunctos impietate superavit, in imperatorium thronum ascendit Julianus, et sceptrum accepit, confestim in eum, a quo creatus fuerat, Deum manus sus-

tulit, bene meritum de se ignoravit, ac de terra interiorius in cælum respiciens, rabidorum more canitur allatrabat, qui in homines a quibus non aluntur, et in eos pariter a quibus aluntur, clamorem tollunt: imo vero sæviori quam illi furore percitus erat. Nam illi quidem et domesticos et alienos pariter aversantur et oderunt: hic vero dæmonibus ab ejus salute alienis blandiebatur, atque omni eos cultus genere colebat: bene autem de se meritum, ac servatorem suum, quique ne Filio quidem suo unigenito ipsius causa pepercit, aversabatur et oderat, crucemque deridebat, rem quæ terrarum orbem pronum in faciem provolutum erexit, quæ tenebras undequaque discussit, et solaribus radiis splendidiorem lucem invenxit. Neque vero huc usque tantum progressus est ejus furor, sed ex orbe terrarum exterminaturum se Galilæorum nationem pollicebatur: sic enim nos appellare solitus erat: quamquam si Christianorum nomen abominandum esse arbitrabatur, rem multæ plenam ignominie, qua de causa non inde nos, sed peregrini nominis illius ignominia notare cupiebat? At enim probe noverat nomen illud quod necessitudinem aliquam cum Christo designat, non hominibus tantum, sed et angelis, et superioribus virtutibus magno esse ornamento: ideo nullum non lapidem movebat, ut hoc nos ornamento spoliaret ac prædicationem dissolveret. Verumtamen fieri non poterat illud, o miser et infortunate, ut neque fieri poterat, ut cælum destrueres, solem exstingueres, terræ fundamenta concuteres atque everteres, idque prædixit olim Christus cum ita dixit: *Cælum et terra transibunt; verba autem mea non transibunt* (*Matth. 24. 35*). Sed Christi verba ferre non potes, vocem igitur factorum ipsorum admittite. Nam ego quidem, cui scire contingit quid sit denuntiatio divina, quam potens et invicta res illa sit, ipso naturæ ordine factorumque omnium experientia certior ac fide dignior illam esse credo: tu vero qui humi serpis adhuc, et humanarum cogitationum disquisitionibus es addictus, testimonium factorum admittite: nihil contradico, non contendo.

2. Quid ergo res gestæ narrant? Dixit Christus facilius esse, ut cælum et terra dispareant, quam ut unum aliquod verborum ejus interdicat (*Luc. 16. 17*): contradixit his Imperator, et Christiana se dogmata exterminaturum comminatus est. Ubi nunc igitur est ille qui talia comminatus est? Perit et e medio sublatus est, jamque apud inferos inevitabili supplicio torquetur. Ubi vero Christus est, a quo illa sunt denuntiata? In cælis, in dextera Patris altissimum gloriæ thronum obtinens. Ubi verba Imperatoris blasphema, et insolens illa lingua? Cinis et pulvis, et vermium cibus evasit. Ubi Christi denuntiatio? Ab ipsa veritate rerum gestarum elucet, ac tamquam ab aurea columna quadam ab eventu factorum coruscant. Tametsi nihil ab Imperatore tum prætermisum est, quo se ad bellum nobis inferendum compararet: sed et vates accersbat, et præstigiatos convocabat, omniaque dæmonibus et malignis spiritibus redundabant.

Fames Juliano imperante gravissima; Apollinis quo-

rela de Reliquiis S. Babylæ. — Quæ tandem igitur cultus istius fuere præmia? Civitatum eversiones, et fames quovis genere famis acerbior. Scitis enim utique ac recordamini, quo pacto venalibus rebus destitutum fuerit forum, ac plenæ tumultuum officinæ, cum unusquisque quod primum occurrisset, præripere contenderet ac discedere. Sed quid ego famem dico, cum vel ipsi aquis destituti fontes essent, fontes qui copia fluentorum flumina ipsa superabant? Quando autem in fontium mentionem iucidimus, age deinceps ad Daphnes suburbium ascendamus, et orationem ad martyris præclara facinora traducamus. Enimvero probra et dedecora gentilium divulgare percipitis, attamen hoc pacto etiam illa in medium adducemus: siquidem ubi martyrum sit mentio, illic et gentilium dedecus innotescit. Hic igitur Imperator cum Daphnen ascendisset, illic Apollinem precibus fatigabat, sollicitabat, supplicabat, ut sibi de rebus futuris quidpiam vaticinaretur. Quid igitur magnus ille gentilium vates deus? Mortui me impediunt, inquit, ne loquar; at tu capsulas effringe, ossa effudi, mortuos transfer. Quid scelestius his mandatis fieri possit? Insolitas dæmon sepulcrorum spoliationis leges invenit, et novos abigendi hospites modos excogitat. Quis umquam mortuos ejectos audivit? quis anima destituta corpora sedibus pelli iussa vidit, quemadmodum hic imperavit, et communes naturæ leges funditus evertit? Sunt enim apud mortales omnes hæc leges communes, ut qui vita functus est, terra condatur, sepulturæ tradatur, ac sinu magnæ omnium matris obvolvatur. Atque has non Græcus, non barbarus, non Scythia, nec si quis illis immanior reperiat, umquam leges convulsit, sed reverentur et observant omnes, adeoque sacræ et apud omnes veneratione sunt dignæ; dæmon autem sublata larva communia naturæ dogmata palam oppugnat: piaculum enim, inquit, sunt mortui. Non mortui sunt piaculum, scelestissime dæmon, sed voluntas prava res abominanda est. Quod si dicendum sit admiratione dignum aliquid, vivorum potius nequitia plena, quam mortuorum detestanda sunt corpora: nam illa quidem animæ famulantur imperiis; hæc vero immobilia jacent: quod autem immobile est omnique sensu destitutum, ab omni criminatione liberum esse solet. Quamquam alioqui ne vivorum quidem corpora dixerim ego natura esse abominanda, sed ubique pravam et perversam voluntatem omnium criminationibus esse obnoxiam.

Daphnes tentatum ab Apolline stuprum exprobat. — Non corpus mortuum est piaculum, o Apollo, sed puellam caste vivere volentem persequi, virginisque pudicitia stuprum offerre, et ab impudenti actione depulsum lugere, hoc accusatione dignum et pœna. Ac multi quidem apud nos mirabiles magnique prophetae exstiterunt, qui de rebus futuris vaticinati sunt, nec uspiam iis a quibus interrogabantur imperabant, ut defunctorum ossa refoderent: quin ipse etiam Ezechiel, prope ipsa stans ossa (Ezech. 37), non modo nihil ab illis impediabatur, sed et carnem illis,

nervos, pellesque circumdedit, ac rursus ad vitam illa revocavit. Magnus autem Moyses non iuxta mortuus stetit ossa, sed ipsum integrum mortuum profereus Joseph (Exod. 13. 19), ita futura prædicebat: ac merito sane. Nam illorum quidem verba Spiritus domini erant; horum autem verba fraus et mendacium, quod nulla potest ratione celari. Nihil enim alius hæc fuisse quam obtentum et prætextum, ac beatum Babylani eum reformidasse, satis liquet ex iis, quæ ab Imperatore sunt acta: siquidem reliquis omnibus omissis mortuis solum illum martyrem loco movebat. Quamquam si quod illum abominaretur, ac non potius timeret, hæc ab illo gerebantur, confringi loculum, in mare demergi, in solitudinem amandari, vel alio quopiam perditionis genere deleri jubendum fuit; hoc enim abominantis fuisset. Ita fecit Deus cum de gentium abominationibus Hebræos alloquutus est, confringi statuas ipsarum jussit, non ab suburbis in urbes piacula transferri.

3. *Apollinis Daphnes templum fulmine tactum.* — Ac movebatur quidem loco martyr; dæmon autem non sic quidem securitate fruebatur, sed confestim didicit ossa quidem martyris loco moveri posse, manus autem martyris evitari non posse. Nam simul ac loculus ad urbem protractus est, de cælo fulmen in statuæ caput immissum cuncta combussit. Enimvero si minus antea, tum saltem impium Imperatorem irasci par fuit, et in martyrium martyris (a) iram effundere, sed ne tum quidem ausus fuit: tantus illum timor occupaverat, quin potius licet incendium videret intolerabile, causamque probe illius nosset, quietus fuit. Neque vero tantum hoc mirum est quod martyrium non subvertit, sed quod ne tectum quidem templo rursus imponere ausus est. Noverat quippe, noverat immissam esse cladem a numine, ac pertimescebat, ne si quid ulterius excogitasset, ignem illum in suum caput accerseret. Propterea cernere templum Apollinis ita desolatum susinuit: neque ulla fuit alia causa, ob quam id quod evererat minime reparavit, nisi solus timor, qui eum invitum quietem agere coegit: idque cum sciret quantam ignominiam dæmoni relinqueret, quantum martyrii decus. Stant enim jam pro tropæis parietes, et tuba clarior vocem mittunt; ac Daphnes incolis, urbis incolis, his qui e longinquis regionibus illic ventitant, hujus ætatis ac temporum futurorum hominibus ipso aspectu cuncta narrant, luctam, congressum, victoriam martyris. Nam qui longe dissitus est a suburbio, cum martyrium quidem loculo destitutum, templum autem Apollinis tecto privatum intuitus fuerit, thorum variasque causam verisimile est quæsiturum; cumque deinde totam historiam didicerit, sic inde discessurum. Ejusmodi sunt præclara martyris post obitum ejus facinora. Quamobrem vestram quoque laudo civitatem, quod multum erga sanctum istam studium exhibueritis. Nam quo tempore Daphne revertebatur, tota nobis civitas in viam effusa est; vacua fuerunt viris fora, vacuæ feminis ædes, deserti a virginitus thalami: sic

(a) Martyrium martyris est ecclesiæ martyria.

λων ἀνατροπαί, καὶ λιμὸς ἀπάντων λιμὸν ὁ πικρότατος. Ὅτε γὰρ δῆπου καὶ μέμνησθε, πῶς κενὴ μὲν ἦν ὧνίων ἡ ἀγορὰ, μεστὰ δὲ θυρόδων τὰ ἐργαστήρια, ἐκάστου φιλονεικούντος τὸ φανὲν προαρπάσαι, καὶ ἀπελθεῖν. Καὶ τί λέγω λιμὸν, ὅπου γε καὶ αὐταὶ τῶν ὑδάτων ἐπιλειπόμεναι αἱ πηγαί, πηγαὶ ποταμούς τῇ δαψιλείᾳ τοῦ βρύματος ἀποκρύπτουσαι; Ἀλλ' ἐπειδὴ πηγὴν ἐμνήσθην, δεῦρο λοιπὸν ἐπὶ τὴν Δάφνην ἀνέλθωμεν, καὶ τὸν λόγον πρὸς τὰ τοῦ μάρτυρος κατορθώματα συνελάσωμεν. Καίτοι γε ἐπιθυμεῖτε τὰς Ἑλληνικὰς ἐκπομπεῖν ἀσχημοσύνας ἐτι· ἀλλ' ὅμως, καὶ οὕτως αὐτὸς ὢν, ἀπάγωμεν α· πάντως γὰρ, ὅπου μαρτύρων μνήμη, ἐκεῖ καὶ Ἑλλήνων αἰσχύνῃ. Οὗτος τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἀνιὼν εἰς τὴν Δάφνην, συγχῶς ἠνώχλει τὸν Ἀπόλλωνα δεόμενος, ἱκετεύων, ἀντιβολῶν, ὥστε μαντεύσασθαι τι περὶ τῶν μελλόντων αὐτῷ. Τί οὖν ὁ μάντις, ὁ μέγας τῶν Ἑλλήνων θεός; Νεκροὶ με κωλύουσι φθέγγεσθαι, φησὶν· ἀλλὰ ἀνάρβηξον τὰς θήκας, ἀνόρυξον τὰ ὀστέα, μετástησον τοὺς νεκρούς. Τί τοῦτων ἀνοσιώτερον γένοιτ' ἂν τῶν ἐπιπαγμάτων; Ξένους ὁ δαίμων τυμδωρυχίας εἰσάγει νόμους, καὶ καινοὺς ξενηλασίας ἐπινοεῖ τρόπους. Τίς ἤκουσε νεκροὺς ἐλαυνομένους ποτέ; τίς εἶδεν σώματα ἀψυχα κελεύόμενα μετανίστασθαι, καθάπερ οὗτος ἐπέταττε, τοὺς κοινούς τῆς φύσεως ἐκ βάθρων ἀνατρέπων νόμους; Κοινοὶ γὰρ εἰσι τῆς φύσεως νόμοι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, τὸν ἀπελθόντα τῇ γῇ κρύπτεσθαι, καὶ ταφῇ παραδίδοσθαι, καὶ τοὺς κλῆποις τῆς πάντων μητρὸς περιστέλλεσθαι γῆς. Καὶ τούτους οὐχ Ἑλλήν, οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐκ εἰ τις ἐκείνων ἀγριώτερος ἐκίνησε τοὺς νόμους ποτέ, ἀλλ' αἰδοῦνται, καὶ φυλάττουσιν ἅπαντες, καὶ οὕτως εἰσιν ἱεροὶ, καὶ πᾶσιν αἰδέσσι·μοι. Ἀλλ' ὁ δαίμων ἐπάρας τὸ προσωπεῖον, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ πρὸς τὰ νοινὰ τῆς φύσεως ἵσταται δόγματα· Μίασμα γὰρ, φησὶν, εἰσὶν αἱ νεκροί. Οὐχ οἱ νεκροὶ μίασμα, πονηρότατε [534] δαίμων, ἀλλὰ προαίρεσις πονηρὰ μύσος ἐστίν. Εἰ δὲ χρή τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, τὰ τῶν ζώντων μάλλον μεστὰ κακίας, ἢ τὰ τῶν τετελευτηκότων, εἰσι σώματα μιάρ· τὰ μὲν γὰρ διακονεῖται τοῖς τῆς ψυχῆς ἐπιτάγμασι· τὰ δὲ κεῖνται ἀκίνητα· τὸ δὲ ἀκίνητον καὶ πάσης αἰσθήσεως ἔρημον, καὶ κατηγορίας ἂν εἴη πάσης ἐλευθερον. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν ζώντων εἰποιμι ἂν ἔγωγε σώματα εἶναι τῇ φύσει μιάρ, ἀλλὰ πανταχοῦ τὴν πονηρὰν καὶ διεστραμμένην προαίρεσιν ταῖς παρὰ πάντων κατηγορίαις εἶναι ὑπεύθυνον.

Οὐκ ἐστὶ σῶμα νεκρὸν μίασμα, Ἀπολλων, ἀλλὰ τὸ κόρην διώκειν σωφρονεῖν βουλομένην, καὶ σεμνότητα διορτυτεῖν παρθένου, καὶ τῆς ἀναίσχυντου πράξεως ἀποτυχόντα θρηνεῖν, τοῦτο καὶ κατηγορίας καὶ κολάσεως ἄξιον. Πολλοὶ γοῦν παρ' ἡμῖν ἐγένοντο προσφῆται θαυμαστοὶ καὶ μεγάλοι, καὶ πολλὰ περὶ τῶν μελλόντων προειπόντες, καὶ οὐδαμοῦ τοὺς ἐρωτῶντας ἐκέλευον τὰ τῶν ἀπελθόντων ἀγορεύειν ὅσπερ· ἀλλ' ὁ μὲν Ἰεζεκιὴλ αὐτῶν τῶν ὀστέων πλησίον ἐστὼς, οὐ μόνον οὐδὲν ἐνεποδίζετο παρ' ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ σάρκας αὐτοῖς καὶ νεῦρα καὶ δέρματα περιθεῖς, εἰς ζωὴν ἐπανήργεν αὐτὰ πάλιν. Ὁ δὲ μέγας Μωϋσῆς οὐ

πλησίον ὀστέων εἰσῆλκε νεκρῶν, ἀλλ' αὐτὸν ὄλον νεκρὸν ἐπιπερόμενος τὸν Ἰωσήφ, οὕτω τὰ μέλλοντα προῦλεγε· καὶ μάλα εἰκότως. Τὰ μὲν γὰρ ἐκείνων ῥήματα Πνεύματος ἁγίου χάρις ἦν· τὰ δὲ τούτων ἀπάτη, καὶ ψεῦδος οὐδαμῶθεν συσκιασθῆναι δυνάμενον. Ὅτι γὰρ σκήψις ταῦτα, καὶ πρόφασις ἦν, καὶ τὸν μακάριον ἐδεδοίκει Βαβύλαν, δῆλον ἐξ ὧν ὁ βασιλεὺς ἔπραξε· τοὺς γὰρ ἄλλους ἅπαντας νεκροὺς ἀφείας, ἐκείνον τὸν μάρτυρα μόνον ἐκίνει. Καίτοι γε εἰ βδελυττόμενος αὐτὸν, ἀλλὰ μὴ φοβούμενος ταῦτα ἔπραττεν, ἔχρην κελεύσαι συντριβῆναι τὴν λάρνακα, καταποντισθῆναι, εἰς ἔρημίαν ἀπαχθῆναι, ἐτέρῳ τινὶ ἀπωλείας ἀφανισθῆναι τρόπῳ. Τοῦτο γὰρ ἦν βδελυτομένου. Οὕτως ὁ θεὸς ἐποίησεν, ὅτε περὶ τῶν βδελυγμάτων τῶν ἐθνῶν τοῖς Ἑβραίοις διελέγετο· συντριβῆναι τὰς στήλας αὐτῶν ἐκέλευσεν, οὐκ ἀπὸ τῶν προαστείων ἐπὶ τὰς πόλεις ἀγειν τὰ μιάσματα.

γ'. Ὁ μὲν οὖν μάρτυς ἐκινεῖτο, ὁ δὲ δαίμων οὐδὲ οὕτως ἀδείας ἀπέλαυνεν· ἀλλ' εὐθέως ἐμάνθανεν, ὅτι ὅσπερ μὲν μάρτυρος μετακινήσας δυνατόν ἐστιν, χεῖρας δὲ μάρτυρος διαφυγεῖν ἀδύνατον. Ὅμοιόν τε γὰρ ἡ λάρναξ ἐπὶ τὴν πόλιν εἴλκετο, καὶ κεραυνὸς ἀνθρῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἤρχετο τοῦ ξοάνου, καὶ τὰ πάντα κατέφλεγε. Καίτοι γε, εἰ καὶ μὴ πρότερον, τότε γοῦν εἰκὸς ἦν ὀργισθῆναι τὸν ἀσεβῆ βασιλέα, καὶ τὴν ὀργὴν ἀφείναι εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ μάρτυρος· ἀλλ' οὐδὲ τότε ἐτόλμησε· τοσοῦτος αὐτὸν κατεῖχε φόβος· ἀλλὰ καίτοι τὸν ἐμπρησμὸν ὀρῶν ἀφόρητον ὄντα, καὶ τὴν αἰτίαν εἰδὼς ἀκριβῶς, ἡσύχαζε. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι τὸ μαρτύριον οὐ κατέσκαψεν, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὴν στέγην ἐπιθεῖναι πάλιν τῷ ναφ' οὐκ ἐτόλμησεν. Ἦδε γὰρ, ἦδε θεόπλαστον οὕσαν τὴν [535] πληγὴν, καὶ ἐδεδοίκει μὴ περαιτέρω τι διανοηθεῖς, ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐκεῖνο καλέσῃ τὸ πῦρ κεφαλὴν. Διὰ τοῦτο ἠνείχετο εἰς τοσαύτην ἔρημίαν κατενεχθέντα τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ὀρῶν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλη τις ἦν αἰτία, δι' ἣν οὐ διώρθωσε τὸ γεγενημένον, ἀλλ' ἡ φόβος μόνον δι' ὃν ἄκων ἡσύχαζε. καὶ ταῦτα εἰδὼς, ὅσον μὲν θνείδος καταλείπει τῷ δαίμονι, ὅσον δὲ κόσμον τῷ μάρτυρι. Καὶ γὰρ ἐστῆκασιν οἱ τοῖχοι νῦν ἀντὶ τροπαίων, σάλπιγγος λαμπροτέραν ἀφιέντες φωνὴν, τοῖς ἐν τῇ Δάφνῃ, τοῖς ἐν τῇ πόλει, τοῖς πόρθωθεν ἀφικνουμένοις, τοῖς συνοῦσι, τοῖς αὐθις ἐσομένοις ἀνθρώποις ἅπαντα διηγούναι διὰ τῆς δόξης, τὴν πάλην, τὴν συμπλοκὴν, τὴν νίκην τοῦ μάρτυρος. Τὸν γὰρ πόρθωθεν ἀφιστάμενον τοῦ προαστείου, καὶ τὸ μὲν μαρτύριον τοῦ ἁγίου τῆς λάρνακος ἔρημον, τὸν δὲ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν στέγην ἀφηρημένον ὀρῶντα, εἰκὸς τὴν αἰτίαν τούτων ἐκατέρων ζητεῖν· εἴτα πᾶσαν μαθόντα τὴν ἱστορίαν, οὕτως ἀπελθεῖν ἐκεῖθεν. Τοιαῦτα τοῦ μάρτυρος τὰ κατορθώματα, τὰ μετὰ τὴν τελευτήν. Διὰ καὶ τὴν ὑμετέραν μακαρίζω πόλιν, ὅτι πολλὴν περὶ τὸν ἅγιον τοῦτον ἐπεδείξασθε τὴν σπουδὴν. Καὶ γὰρ τότε, ἡνίκα ἀπὸ τῆς Δάφνης ἐπανῆει, πᾶσα μὲν ἡμῖν ἡ πόλις εἰς τὴν ὁδὸν ἐξεχύθη, καὶ κεναὶ μὲν αἱ ἀγοραὶ ἀνδρῶν, κεναὶ δὲ γυναικῶν ἦσαν αἱ οἰκίαι, ἔρημοι δὲ παρθένων οἱ θάλαμοι. Οὕτω καὶ ἡλικία πᾶσα, καὶ φύς· ἐκατέρα

* Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως αὐτὸς ὢν ἀπάγωμεν. Hujus pericopes talem esse sensum recte notat Savil., nempe: *Etiam si ego quoque hoc curiam, abste notat Savil., nempe: Etiam si ego quoque hoc curiam, abste notat Savil., nempe:*

τῆς πόλεως ἐξεπέδησαν, ὥσπερ πατέρα ἀπολύψομενοι χρόνιον, ἐκ μακρῶς ἐπανιόντα τῆς ἀποδημίας. Καὶ ὑμεῖς μὲν αὐτὸν τῷ τῶν ὁμοζήλων ἀπεδώκατε χορῶ· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις οὐκ εἶσεν ἐκεῖ διηνεκῶς μείναι, ἀλλὰ πάλιν αὐτὸν τοῦ ποταμοῦ πέραν μετέστησεν, ὥστε πολλὰ τῶν χωρίων τῆς εὐωδίας ἐμπλησθῆναι τοῦ μάρτυρος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐλθὼν μόνος ἐμελλεν ἔσεσθαι, ἀλλὰ ταχέως γείτονα καὶ ὁμόσκηνον τὸν ὁμότροπον ἔλαβε. Καὶ γὰρ τῆς ἀρχῆς ἐκοινωνήσεν αὐτῷ τῆς αὐτῆς, καὶ παρόρησιαν ἴσῃν ἐπεδείξατο τῆς εὐσεβείας ἔνεκεν. Διὸ καὶ τὴν σκηνὴν ἔλαχεν αὐτῷ τὴν αὐτὴν, οὐ μάτην, ὡς ἔοικεν, ὁ θαυμαστός οὗτος τοῦ μάρτυρος ζηλωτής. Τοσοῦτον γὰρ ἐπόνει τὸν χρόνον ἐκεῖ, βασιλεῖ συνεχῶς ἐπιστέλλων, ἀρχοντας ἐνοχλῶν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος λειτουργίαν εἰσφέρων τῷ μάρτυρι. Ἰστε γὰρ δῆπου, καὶ μέμνησθε, ὅτι μὲν θέρους τῆς ἀκτίνος μέσης κατεχοῦσης τὸν οὐρανὸν, μετὰ τῶν προσεδρευόντων αὐτῷ, καθ' ἑκάστην ἐθάδιζεν ἐκεῖ τὴν ἡμέραν, οὐχ ὡς θεατῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινωνός τῶν γινομένων ἐσόμενος. Καὶ γὰρ λίθου συνεψήφατο πολλάκις, καὶ σχοῖνον

εἴλκυσε, καὶ οἰκοδομίας δεομένῳ τινὲς, πρὸ τῶν ὑπουργούντων ὑπῆκουσεν· ᾗδει γὰρ, ᾗδει πόσει τοῦτων αὐτῷ κείσονται οἱ μισθοί. Καὶ διὰ τοῦτο διετέλει θεραπεύων τοὺς μάρτυρας, οὐκ οἰκοδομαῖς μόνον λαμπραῖς, οὐδὲ ἐπαλλήλοις ἑορταῖς, ἀλλὰ τῷ βελτίονι τούτων τρόπῳ. Τίς δὲ ἐστιν οὗτος; Μιμεῖται τὸν βίον αὐτῶν, ζηλοῖ τὴν ἀνδρείαν, διὰ πάντων κατὰ δύναμιν τὴν εἰκόνα [536] διασώζει τῶν μαρτύρων ἐν αὐτῷ· ὅρα γάρ· Ἐπέδωκαν ἐκεῖνοι τὰ σώματα τῇ σφαγῇ· ἐνέκρωσεν οὗτος τὰ μέλη τῆς σαρκὸς τὰ ἐκ τῆς γῆς· ἔστησαν ἐκεῖνοι πρὸς φλόγα πυρὸς, ἔσδεσεν οὗτος· τῆς ἐπιθυμίας τὴν φλόγα· ἐμαχίσαντο πρὸς ὁδόντας θηρίων ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ οὗτος τὸ χαλεπώτατον τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν, τὴν ὀργὴν ἐκοίμισεν. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, ὅτι καὶ μάρτυρας οὕτω γενναίους ἡμῖν ἐχαρίσατο, καὶ ποιμένας μαρτύρων ἀξίους, εἰς καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰῶνων αἰῶνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ BABYΛΑΝ

καὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ, καὶ πρὸς Ἑλλήνας *.

α'. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μέλλων πρὸς τὸ πάθος ἤδη χωρεῖν, καὶ τὸν θάνατον ἀποθνήσκειν τὸν ζωοποιὸν αὐτῇ τῇ τελευταίᾳ νυκτὶ, καλέσας ἰδίᾳ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, ἀλλὰ τε διελέχθη πολλὰ καὶ παρήγεσε· καὶ μετὰ τῶν ἄλλων εἶπέ τι καὶ τοιοῦτον αὐτοῖς· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κακεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Καίτοι πολλοὶ ἔτεροι διδάσκαλοι τε ἐγένοντο, καὶ μαθητὰς ἔσχον καὶ θαύματα ἐπεδείξαντο, καθὼς Ἑλλήνων παῖδες κομπάζουσι, ἀλλ' ὅμως οὐδεὶς οὐδέποτε ἐκείνων τοιοῦτον οὐδὲν οὔτε εἰς νοῦν ἐβάλετο, οὔτε εἶπεῖν ἐτόλμησεν. Οὐδ' ἂν ἔχοιεν Ἑλλήνων τινὲς β, καὶ πάντα ἀναίσχυντοῖς, ἐπιδειξάμενοι πρὸς ὅλην τὴν οὐρανὴν καί μιν παρ' αὐτοῖς· ἀλλὰ φάσματα μὲν τῶν κατοικομένων καὶ νεκρῶν τινων εἰδῶλα δεῖξαι πολλοὶ πολλοὺς παρ' αὐτοῖς θαυματοποιούς φασι, καὶ φωνὰς δὲ τινὰς ἀπὸ μνημείων τισὶν ἐνεχθῆναι λέγουσιν, ὅτι δὲ τις τῶν ζητάντων ἀνθρώπων καὶ θαυμασθέντων παρ' αὐτοῖς, ἡ οὖς μετὰ τελευτὴν ἐνόμισαν εἶναι θεοὺς, εἶπέ τι τοιοῦτον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, οὐδεὶς ἂν αὐτῶν ἰσχυρίσασθαι ποτε. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ εἰ βούλεσθε ἐρῶ, διὰ τί τὰ ἄλλα πάντα ἀπηρυθριασμένοι, καὶ γυμνῇ ψευδόμενοι τῇ κεφαλῇ, τοιοῦτον οὐδέποτε οὐδὲν πλάσασθαι ἐτόλμησαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ἔνευ τινὸς λόγου ταύτης ἀπέσχοντο τῆς μηχανῆς, ἀλλ' εἶδον τοῦτο κακούργως οἱ λυμεῖνες ἐκεῖνοι, ὅτι τὸν μέλλοντα ἀπατῆν πιθανὰ τινα καὶ πολλῆς γέμοντα κομφεΐας, καὶ πρὸς τὸ μὴ φωραθῆναι ὁ δυσδιάγνωστα συντιβέναι γρή. Καὶ γὰρ τοὺς δεινούς τῶν τε ἰχθύων τῶν τε ὀρνιθῶν θηρευτὰς ἔθος οὐ γυμνὰ προτιθέναι τὰ θήρατρα,

ἀλλὰ τῷ δαέλατι πάντοθεν αὐτὰ περιστειλάντας ἀκριβῶς, οὕτω τῆς ἀγρᾶς περιγενέσθαι ἑκατέρας ἑκατέρους. Εἰ δὲ ἐκκαλύψαντες αὐτὰ τοῖς ἀλάσκειν μέλλουσιν οὕτω παρῆλθον ὁρᾶν, οὔτε ἰχθύς, οὔτε ὀρνίθες ὁ τῶν ἀρκύων ἐκείνων ἐντὸς ἂν ἐγένοντο ποτε· μέλλον δὲ οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν προσῆλθον αὐτοῖς, ἀλλὰ κενάς ἂν ἕκαστος [537] ἀπῆλθε χερσὶν οἰκάδε, ὃ τε θαλάττιος ὃ τε χερσαῖος θηρατῆς. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῖς σαγηνεύειν ἀνθρώπους προῦκειτο, οὐκ ἔρριψαν γυμνὴν τὴν ἀπάτην εἰς τὸ τοῦ βίου πέλαγος, ἀλλὰ πλασάμενοι καὶ συνθέντες τὰ δυνάμενα τοὺς ἀλογωτέρους ἐλεῖν, περαιτέρω προελθεῖν ἐφείσαντο τῷ ψεύδει, δεδοκότες τὴν ὑπερβολὴν, καὶ φοβούμενοι, μὴ τῇ τῶν δευτέρων ἀμετρίᾳ καὶ τὰ πρότερα ὁ ἀναλύσωσιν. Εἰ γὰρ εἶπον ὅτι τοιοῦτον τι παρ' αὐτοῖς ἐπηγγεिलाτό τις, ὁλον ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς εἶπε τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ οἱ παρ' αὐτῶν ἡπατημένοι κατεγέλασαν ἂν αὐτῶν, ὡς οὐδὲ πιθανὰ ψεύσασθαι δυνάμενων. Τὸ γὰρ τοιαῦτα καὶ προλέγειν καὶ πληροῦν μετὰ ἀληθείας, τῆς μακαρίας ἐκείνης δυνάμεως μόνος ἐστίν.

Εἰ δὲ τι καὶ δαίμονες ἰσχυρὰν ποτε φαντάσαι τοὺς ἡπατημένους μικρὸν, ἀλλ' ὅτε οὕτω τοῦ φωτὸς ἡ πηγὴ γνῶριμος ἦν τοῖς πολλοῖς. Καὶ τότε δὲ αὐτοὶ οὐκ ἐδείκνυτο, ὅτι δαιμόνων ἦν ἔργα τὰ γελοῦσι, τῇ τε ἄλλῃ ἀπάτῃ καὶ ταῖς θυσίαις αὐταῖς. Τὸ γὰρ ἀνθρωπίνους αἵμασι τοὺς ἑαυτῶν προστάττειν φοινίττεσθαι βωμοὺς, καὶ παρὰ τῶν σπειράντων τὰ τοιαῦτα αὐτοῖς κελεύειν ἱερεῖα καταβάλλεσθαι, τίνα οὐκ ἂν ἀποκρύψειε μανίας ὑπερβολὴν; Οἱ γὰρ μηδέποτε ἐκ τῶν ἡμετέρων κορεννύμενοι συμφορῶν, μηδὲ εἰδότες ὅρον τινα καὶ πέρας τῆς μάχης τῆς πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ θάνατα λυτῶντες ἀεὶ, καθάπερ οὐκ ἀρχὸν αὐτῶν ἐμπλήσσει τὸν θυρῶν, τὸ γυναικίαις καὶ

* Reg. unius: Κατὰ Ἑλλήνων, καὶ εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Βαβύλαν. Colb.: Λόγος εἰς τὸν μακάριον Βαβύλαν καὶ κατὰ Ἑλλήνων.

β Savil. et unus hic et iterum Ἑλλήνων παῖδες.

γ Unus codex et Savil. in textu πρὸς τὸ φωραθῆναι, alii primus πρὸς τὸ μὴ φωραθῆναι. Infra alii θηρευτὰς, alii θηρατὰς.

δ Alii οὔτε ὀρνις, et postea ἐγένετο.

ε Duo codic., τα πρότερα. Mox alii εἶπον τοιοῦτον τι· alii εἰπον ὅτι τοιοῦτον τι.

et omnis ætas, et uterque sexus exsilierunt ex urbe, tamquam patrem ex longa peregrinatione post multum tempus revertentem recepturi. Ac vos quidem illum eodem zelo succensorum cœtui reddidistis, Dei vero gratia perpetuo manere illic non permisit, sed rursus illum ultra flumen (a) transtulit, ut multa loca suavi martyris odore complerentur. Neque vero, cum huc venisset, solus mansurus fuit, sed vicinum confestum et contubernalem, iisdemque moribus præditum accepit. Nam et ejusdem præfecturæ particeps factus est, et æqualem loquendi libertatem in causa religionis exhibuit: quapropter et idem ac ipse domicilium obtinuit, non frustra, ut videtur, hic mirabilis martyris imitator. Tanto enim tempore illic laboravit ad Imperatorem literas mittens, magistratus interpellans, et corporis ministerium martyri deferens. Scitis enim utique ac recordamini, quo pacto æstivo tempore, dupi meridiani solis radiis cælum arderet, cum suis assessoribus singulis diebus illuc pergeret, non ut spectaret solum, sed etiam ut in eorum, quæ gerebantur, consortium veniret. Nam et lapides sæpius attingit, et

(a) Orontem intelligit ad quem fluvium sita Antiochia.

funem traxit, et ei qui structura aliqua indigebat, ante ipsos ministros obtemperavit. Noverat quippe, noverat quanta ipsi horum causa præmia reservanda essent: atque idcirco in obsequio cultuque martyrum perseverabat, non splendidis tantum ædificiis struendis, aut continuis festis celebrandis, sed potiori quadam his omnibus ratione: quanam illa tandem? Vitam imitatur illorum, fortitudinem æmulatur, ac per omnia imaginem martyrum pro viribus in seipso conservat. Vide enim: exposuerunt illi corpora mactationi; at hic membra carnis mortificavit, quæ sunt super terram: restiterunt illi flammæ ignis, hic cupiditatis flammam restinxit: pugnarunt illi cum dentibus bestiarum, sed et hic sævissimam in nobis perturbationum iram sedavit. Horum igitur omnium causa Deo gratias agamus, quod et martyres nobis ita generosos largitus sit, et martyribus dignos pastores ad consummationem sanctorum, in ædificationem corporis Christi (*Ephes. 4. 12*), cum quo Patri gloria, honor, imperium, cum sancto et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

LIBER IN SANCTUM BABYLAM,

CONTRA JULIANUM, ET CONTRA GENTILES (a).

1. Dominus noster Jesus Christus supplicium jamjam subiturus, et morte vivifica moriturus, nocte illa postremam discipulos seorsim vocavit, ipsisque tum alia multa monita dedit, tum hæc etiam verba fecit: *Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et majora his faciet* (*Joan. 14. 12*). Atqui multi alii magistri exstiterunt, qui discipulos habuerunt et miracula perpetrarunt, ut Græci jactitant; attamen nullus eorum umquam simile quidpiam vel cogitare vel dicere ausus est. Neque possunt quidquam eorum, etsi admodum impudentes sint, prædictionem sermonemve similem penes se exhibere; sed spectra defunctorum mortuorumque simulacra multi eorum dicunt a plurimis apud se mirabilium patratoribus ostendi; voces item et sepulcris ad quosdam emissas jactitant: quod autem quis ex viris, qui apud se vixerunt et admirationi habiti sunt, aut ex iis quos post decessum deos reputaverunt, tale quidpiam discipulis dixerit, nullus eorum affirmare audeat. Causam autem, si placet, aperiā; cur scilicet cum cætera omnia impudenter effutierint, et perfreta fronte mentiti sint, nihil hujusmodi comminisci ausi sint. Non enim abs re, neque sine quadam ratione a tali commento abstinere; sed astute conspicati sunt pestiferi illi homines eum, qui fucum facere velit, oportere probabilia quadam, et fallaciæ plena, quæ facile non possint falsi argui, proferre. Nam in more est ut piscibus avibusque callidioribus non nudi

hami proponantur, sed esca obtegente illi capiantur, atque ita venatio utraque prospere cedat; si vero conspicua retia essent, neque pisces neque aves irriterentur umquam, imo vero ne vel tantillum accederent; sed tum piscator, tum venator vacuis manibus redirent. Quia igitur illis in proposito erat homines ceu sagena capere, non nudam fallaciam in hujus vitæ pelagus immisere, sed iis confictis ac compositis, quibus possent imprudentiores capere, ulterius mendacio progredi supersederunt, veriti ne ultra modum procederent, metuentesque, ne posteriorum fraudum immoderato usu priores subverterent. Nam si dixissent suorum quempiam rem talem pollicitum esse, qualem discipulis Servator noster promisit, etiam iis quos deceperant sese ridiculos præbuissem, utpote qui ne verisimilia quidem mentiri possent: talia enim prædicere atque præstare ad beatam illam virtutem solam pertinet.

Humanæ Gentilium victimæ. — Quod si potuere olim dæmones iis, quos deceperant, nonnihil phantasmatis exhibere, id tunc evenit, cum luminis fons vulgo nondum cognitus esset. Illo quippe tempore tum ex aliis fallaciis, tum ex ipsis sacrificiis ostensum est ea, quæ gerebantur, dæmonum opera esse. Nam quod humano sanguine aras suas cruentari juberent, et a generantibus tales sibi parari victimas præciperent, id quam insanie speciem non obruat? Qui enim calamitatibus nostris nunquam satiantur, neque ullum finem terminumve ponunt bello contra nos indicto, sed immortalī semper rabie ducti, ac si non

(a) Constantinus Codices Regg. 1673, 2513, 2447, et Coll. 974, 2413.

satius sit ad eorum explendum animum, quod mulieres et parvuli ovium boumque loco ad aras suas immolentur, novam homicidii iniquitatem excogitarunt, inauditumque calamitatis inducere modum. Quos enim par erat peremptorum cædes lugere, iis persuasere ut ad miseram illam subeundam cædem sese offerrent; utque non leges modo ab hominibus positæ violarentur, ipsas quoque naturæ leges funditus destruxerunt, ipsam adversum se naturam grassari curantes, omniumque scelestissimam cædem in hominum vitam inducentes. Nullos enim inimicos perinde atque parentes tunc formidabant omnes: ac quibus maxime fidendum erat, eos in primis suspectos habebant et aversabantur. Siquidem nefarii dæmones, per quæ Deus illos ad hujus mundi contemplationem induxerat, per eadem ab ejusmodi dono dejicere satagebant, dum eos qui vitam ministrarent, mortis auctores constituerent, declarare volentes, nihil eos amplius ex Dei bonitate consequutos esse: ut qui non aliis opus haberent interfectoribus, quam parentibus. Hæc etiamsi magnum aliquod miraculum subsequutum fuisset (ne dicam ostensum fuisse, rem exiguam ac nihili faciendam, multaque plenam fallacia esse); sed etiamsi vere magna patrata fuissent, ea sane quæ dixi, iis saltem qui non mente capti sunt, demonstrare possunt, quinam essent qui talia agerent, quam flagitiosi, quam scelesti, qui nihil non molirentur ad nostram statusque nostri subversionem.

2. *Christus etiam Gentilibus bona contulit.* — At Dominus noster Jesus nihil tale imperavit nobis; sed mirabilis cum sit ob prodigia, nec minus præceptis quam signis admirandus, jure ab omnibus adoretur, ac Deus esse credatur. Hanc enim impietatem adventu ipse suo solvit: quodque mirabilius est, a fera illa et immani tyrannide non nos tantum, qui adoramus eum, sed etiam eos, qui ipsum blasphemis dictis impetunt, liberavit: neque enim Gentilium quisquam tales hostias dæmonibus suis posthac immolare coactus est: tanta nempe usus est erga genus nostrum benignitate; majoraque bona Deus inimicis suis contulit, quam mala dæmones amicis. Dæmones quippe eos, qui se colerent et honorarent, ad proprios maciandos filios coegerunt; Christus vero adversarios suos his præceptis liberos esse curavit, et ferini ministerii immunitatem, et pacem hanc mirabilem, non suis modo contulit, sed et alienis præstitit: ostendens illos tyrannos generis nostri hostes et corruptores esse: quapropter etiam iis, qui sibi hærebant, quasi alienis utebantur, alieni quippe revera erant. Ille vero rex creator et servator totius generis humani erat; ideoque ab se alienis quasi propriis pepercit. Etenim proprium ejus opificium erat humana natura, quemadmodum discipulus ejus ait: *In propria venit, et sui eum non receperunt* (Joan. 1. 11). Ejus vero totam in nos clementiam enarrare non est præsentis temporis; sed etiamsi per cuncta sæcula de illa quis loqueretur, etiamsi tantam haberet virtutem, quantam par est incorporeas illas habere virtutes, ne sic quidem illam pro dignitate posset attingere. Quam bonus

enim sit, ipse solus novit, quandoquidem ipse solus ita bonus est. Vide igitur quæ verba discipulis proferat: *Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et his majora faciet* (Joan. 14. 12). Neque enim tantum illis honoris contulisset, nisi immensa bonitate præditus esset. Quod si quis dubitando quærat a nobis, ubinam finem habuerit hoc oraculum, accepto libro, cui nomen Acta apostolorum, qui non omnium, sed unius vel duorum acta, eaque non ita multa continet, videbit ægrotos in lectulis decumbentes, umbrasque beatorum illorum vel solo tactu sanitatem restituisse; multosque furiosos Pauli tantum vestimentis ab agitante se dæmone liberatos. Quod si quis hæc fucum esse dicat et portentorum signimenta non credibilia, vel ea quæ nunc videntur satis sunt ad blasphemum ejus os obturandum et confundendum, et ad effrenem ejus linguam colibendam. Nulla enim in orbe nostro est regio, nulla gens, nulla urbs, ubi hæc miracula non celebrentur: quæ utique si signimenta essent, non admirationi haberentur. Cujus rei testimonium vos ipsi exhibere potestis: non enim fidem aliunde mutuari opus habebimus, cum vos inimici nostri eam exhibueritis. Cur, quæso, Zoroastrem (a) illum et Zoroastrem multi ne nomine quidem norunt, imo nonnisi admodum pauci norunt? nonne quia signimenta erant omnia, quæ de illis dicebantur? Quamquam tum illi, tum ii qui illa confinxerunt, viri graves fuisse ferantur; illi quidem ad præstigias inveniendas exercendasque, hi vero ad mendacium verborum fuco adumbrandum. Sed hæc frustra et incassum proferuntur, quando ipsum argumentum pravum et fallax esse comperitur; ut contra quando certum verumque est, frustra omnia cedunt, quæ ad illud evertendum ab inimicis excogitantur: veritatis quippe robur nullo eget auxilio; sed etiamsi innumeri sint qui illam extinguere conentur, non solum non destruitur, sed etiam impugnantium opera splendidior sublimiorque evadit, illosque irridet, qui frustra sese excruciant et insanunt.

Regum, philosophorum, rhetorum contra Christianos conatus vani. — Nostra quippe illa, quæ vos signimenta esse dicitis, et tyranni et reges et dicendo invicti sophistæ; itemque philosophi et præstigiatores et magi et dæmones destruere curarunt; *Et infirmata est contra illos lingua eorum* (Psal. 65. 9), secundum propheticum sermonem, et *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum* (Ibid. v. 8). Reges quippe ex insidiis contra nos structis tantum lucrati sunt, quantum satis erat ad ferini animi famam apud omnes sibi parandam: ob iram enim contra martyres susceptam, in communem naturam ferocientes, sese imprudentes sexcentis opprobriis obnoxios reddiderunt. Philosophi autem et acuti rhetores opinionem magnam, alii probitatis, alii eloquentiæ apud multos habentes, post commissam adversum nos pugnam ridiculi effecti, a pueris nugacibus nihil differre visi sunt. A tot enim

(a) Zoroaster magicæ artis inventor, qui risit eo ipso die, quo natus est. Vide Plinium l. 50. c. 1. Euseb. de præparat. Evang. et Suidam. Zoroastres Pythagoræ discipulus, qui pro Saturno a Thracibus habitus est. Herodot. lib. 4.

παῖδας ἀντὶ προδότην καὶ βοῶν εἰς τοὺς αὐτῶν κατα-
εργάττεσθαι βωμούς, ἐπενόησαν ξένην ἀνδροφονίας παρα-
νομίαν, καὶ καινότερον συμφορᾶς ἐπεισέγαγον τρόπον. Οὐδὲ γὰρ ἔδει πενθεῖν τὰς τῶν ἀνηρημένων σφαγὰς, τοὺτους ἐπείσαν εἰς τὴν ἀθλίαν ἐκείνην μισαιφονίαν προ-
άγειν αὐτούς. Καὶ ἵνα μὴ μόνον οἱ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τεθέντες ἀτιμάζωνται νόμοι, καὶ τοὺς τῆς φύσεως αὐ-
τοὺς θεσμούς ἐκ βάθρων ἀνέσπασαν, αὐτὴν καθ' ἑαυτῆς ἐκδακχεύσαντες, καὶ τὸν ἀπάντων ἐναγέστερον φόνον εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων εἰσάγοντες βίον. Οὐδένας γὰρ ἐχθροὺς οὕτω λοιπὸν, ὥς τοὺς γεγεννηκότας ἅπαντες ἔδεισαν ^a, καὶ οἷς ἐχρῆν μάλιστα πάντων θαρρῆναι, τοὺτους μάλιστα πάντων δι' ὑποφίας εἶχον καὶ ἀπεστρέφοντο. Οἱ γὰρ ἀλάστορες ἐκεῖνοι, δι' ὧν ὁ θεὸς αὐτοὺς ἐπὶ τὴν θεωρίαν τοῦδε τοῦ κόσμου παρήγαγε, διὰ τούτων αὐτοὺς ταύτης ἐκβαλεῖν ἐφίλονεῖσκον τῆς δωρεᾶς, τοὺς πρὸς τὸ ζῆν ὀηρητῆσθαι μόνους, τούτους καὶ τὸν θανάτου καταστήσαντες αἰτίους, ὥσπερ ἐπιδείξει βουλόμενοι, ὅτι πλεόν οὐδὲν αὐτοῖς γέγονεν ἐκ τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ· οὐ γὰρ ἐτέρων δεήσονται σφαγῶν ^b, ἀλλὰ τῶν φουσαμένων αὐτῶν. Ταῦτα εἰ καὶ θαυμά τι παρηκολούθησεν μέγα, μὴ ὅτι εἰ που τι καὶ ἐδείχθη μικρὸν καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου, καὶ πολλῆς γέμον ἀπάτης ἦν, ἀλλ' εἰ καὶ μέγала ἦν τὰ γινόμενα ταῦτα, ἅπερ εἶπον, τοῖς μὴ λίαν ἐξεστῆ-
κόσιν ἱκανὰ δεῖξαι, τίνες ἦσαν οἱ καὶ ἐκεῖνα ἐργαζό-
μενοι, πῶς [538] μαρτοὶ καὶ παμμίαιοι, καὶ πάντα ἐπ' ἀνατροπῇ ^c καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς καταστάσεως τεκταί-
νοντες τῆς ἡμετέρας.

β'. Ἀλλ' οὐχ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς τοιοῦτον οὐδὲν ἐπ-
έταξεν ἡμῖν, ἀλλὰ θαυμαστὸς ὢν διὰ τὰ τεράστια, διὰ τὰ
προστάγματα τῶν θαυμάτων οὐχ ἤττον, παρὰ πάντων
ἂν προσκυνεῖτο δικαίως καὶ πιστεύοιτο εἶναι Θεός. Τὴν
γὰρ παρανομίαν ταύτην αὐτὸς ἐλθὼν ἔλυσε· καὶ τὸ θαυ-
μαστότερον, ὅτι τῆς ἀγρίας καὶ ἀπηνόους τυραννίδος, οὐ
τοὺς προσκυνούντας αὐτὴν μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς
βλασφημοῦντας αὐτὸν ἐκείνους ἀπήλλαξεν· οὐδὲ γὰρ
Ἑλλήνων τις εἴτι τοιαύτας θυσίας τοῖς ἑαυτοῦ δαίμοσι
προσάγειν ἠνάγκαται. Τοσαύτη πρὸς τὸ ἡμέτερον αἰε
φιλανθρωπία κέχρηται γένος, καὶ ὢν οἱ δαίμονες τοὺς
ἑαυτῶν φίλους εἰργάσαντο κακῶν, μελίζονα ὁ θεὸς τοὺς
ἐχθροὺς ^d ἐποίησεν ἀγαθὰ. Οἱ μὲν γὰρ δαίμονες τοὺς
θεραπεύοντας αὐτοὺς καὶ τιμῶντας, τῶν οἰκείων παίδων
γενέσθαι σφαγῆας ἠνάγκασαν· ὁ δὲ Χριστὸς τοὺς ἀπο-
στρεφόμενους αὐτὸν τούτων τῶν ἐπιταγμάτων ἀπήλλαξε,
καὶ τῆς θηριώδους λειτουργίας τὴν ἀτέλειαν, καὶ τὴν
θαυμαστὴν ταύτην εἰρήνην, οὐκ εἰς τοὺς οἰκείους μόνους
συνέκλεισεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλοτρίους ἐξήγαγε, δει-
κνὺς ὅτι ἐκεῖνοι μὲν τύραννοί τινες καὶ τοῦ γένους ἡμῶν
ἐχθροὶ καὶ λυμεῶνές εἰσι, δι' ὃ καὶ τοῖς ψικειωμένοις ὡς
ἄλλοτρίοις ἐχέροντο· καὶ γὰρ ἦσαν ἄλλοτριοι. Ὁ δὲ
βασιλεὺς καὶ δημιουργὸς καὶ σωτὴρ τοῦ παντὸς γένους
ἀνθρώπων αὐτὸς ἦν· διὸ καὶ τῶν ἡλλοτριωμένων ὡς
ἰδίων ἐφείδετο. Καὶ γὰρ ἦν ἴδιον ἔργον αὐτοῦ πᾶσα ἡ
τῶν ἀνθρώπων φύσις, καθὼς καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ φη-
σιν· *Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐκ ἔδε-
ξαντο* ^e. Ἀλλὰ πᾶσαν μὲν αὐτοῦ καταλέγειν τὴν φιλαν-

^a Savil. in marg. et codex unus ἰδεόεισαν.

^b Sic Sav. et unus codex, aique ita legerat interpres. vetus, alii σφαγῶν. Paulo post duo codices autem. Τούτοις εἰ καὶ θαυμά τι παρηκολούθησε, μὴ θαυμάσιον· ὅτι εἰ που καὶ ἐδείχθη, μικρόν.

^c Duo mss. et Savil. in marg. ἐπ' ἐκτροπῇ.

^d Alii τοῖς ἐχθροῖς.

^e Alii οὐ παρέλαβον.

θρωπίαν οὐ τοῦ παρόντος χειροῦ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς
αἰῶνας περὶ αὐτῆς φθέγγεται τις, καὶν τοσαύτην ἐχῆ
δύναμιν, ὅσην τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις εἰκός, οὐδὲ οὕτως
ἐφάπεται τῆς ἀξίας ποτέ. Ὅσον γὰρ ἐστὶν ἀγαθὸς, μόνος
οἶδεν αὐτὸς, ἐπειδὴ καὶ μόνος ἐστὶν οὕτως· ἁγαθός.
Ὅρα γοῦν οἷα τοῖς μαθηταῖς φησιν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω
ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ,
καὶ ἐκεῖνος ποιήσει, καὶ μελίζονα τούτων ποιήσει. Οὐδὲ
γὰρ ἂν τοσαύτης αὐτοῖς μετέδωκε τῆς τιμῆς, μὴ λίαν
καὶ ἀπείρως ὢν ἀγαθός. Εἰ δὲ τις ἡμῖν ἀμφιστοῇ, τοῦ
τέλους ἔσχεν οὗτος ὁ χρησμὸς. τὸ βιβλίον μετὰ χειρὸς
λαβὼν, ὃ καλεῖται μὲν Πράξεις ἀποστόλων, ἔχει δὲ αὐτὰς
οὐ πάσας, ἀλλ' οὐδὲ πάντων αὐτῶν, ἀλλ' ἐνὸς ἢ δύο, καὶ
ταύτας εὐαριθμήτους, ἡσεται τοὺς μὲν ἀβήρωστους
ἐπὶ τῶν κλινιδίων κατακειμένους, τὰς δὲ σκιάς μόνον
τῶν μακαρίων ἐκείνων ἐφαπτομένας τε αὐτῶν ἅμα καὶ
τὴν ὕλειαν ἐργαζομένας, πολλοὺς δὲ τῶν μακιομένων
τῶν ἱματίων Παύλου οὐδὲν πλεόν ἐδέξατο πρὸς τὴν τοῦ
κινούντος αὐτοὺς δαίμονος ἀπαλλαγῇ. Εἰ δὲ τις ταῦτα
τύπον εἶναι λέγοι, καὶ τερατεῖαν πλοσμάτων ἀπίθανον,
ἀλλὰ τὰ γε νῦν ὀρώμενα ἱκανὰ τὸ βλάσφημον ἐμφράξει
στόμα καὶ κατασχύναι, καὶ τὴν ἀγαλίνωτον γλύτταν
ἐπισχεῖν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένη οὐ
χώρα, οὐκ ἔθνος, [539] οὐ πόλις, ἐνθα ταῦτα οὐκ ἔδεται
τὰ παρόδοξα, οὐ θαυμασθέντα ποτέ εἰ πλάσματα ἦν. Καὶ
τοῦ λόγου τὴν μαρτυρίαν ὑμεῖς ἂν παράσχοιτε ταύτην
ἡμῖν· οὐ γὰρ δεησόμεθα παρ' ἐτέρων τὴν πίστιν τῶν
λεγόμενων λαβεῖν, ὅμων τῶν ἐχθρῶν ταύτην παρεχομέ-
νων ἡμῖν. Εἰπέ γάρ μοι, διὰ τί τὸν Ζωροάστῃν ἐκείνον
καὶ τὸν Ζάμολξιν οὐδὲ ἐξ ὀνόματος ἴσασιν οἱ πολλοί,
μᾶλλον δὲ οὐδὲ τινες, πλην ὀλίγων τινῶν; Ἄρ' οὐχ ὅτι
πλάσματα ἦν τὰ περὶ ἐκείνων λεγόμενα ἅπαντα; Καίτοι
γε καὶ ἐκεῖνοι καὶ οἱ τὰ ἐκείνων συνθέντες δεινοὶ γενέσθαι
λέγονται, οἱ μὲν γοητεῖαν εὐρεῖν καὶ ἐργάσασθαι, οἱ ὅς
συσκιάσαι ψεύδος τῇ τῶν λόγων πιθανότητι. Ἀλλὰ πάντα
μάτην γίνεται καὶ εἰκῆ, ὅταν ἡ τῶν λεγομένων ὑπόθεσις
σαθρὰ καὶ ψευδὴς οὔσα τύχη, ὥσπερ οὖν, ὅταν ἰσχυρὰ
καὶ ἀληθὴς, ἅπαντα πάλιν μάτην γίνεται καὶ εἰκῆ τὰ
πρὸς ἀνατροπὴν ἐπινοούμενα παρὰ τῶν ἐχθρῶν· οὐδε-
μιὰς γὰρ δεῖται βοήθειας ἢ τῆς ἀληθείας· ἰσχύς· ἀλλὰ
καὶ μυρίους ἔχῃ τοὺς σθενύνοντας αὐτὴν, οὐ μόνον οὐκ
ἀφανίζεται, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐπηρεάζειν ἐπι-
χειρούντων φαεινότερα καὶ ὕψηλότερα ἀνεισι, τῶν εἰκῆ
κοιπόντων ἑαυτοὺς καὶ μακιομένων καταγελωσά.

Τὰ μὲν γὰρ παρ' ἡμῖν, ἃ φατε πλάσματα εἶναι, καὶ
τύραννοι καὶ βασιλεῖς καὶ λόγων ἀμυχοὶ σοφισταί, ἤδη
δὲ καὶ φιλόσοφοι καὶ γόητες καὶ μάγοι καὶ δαίμονες
καθελεῖν ἐσπούδασαν, καὶ ἐξησθῆναι ἐπ' αὐτοὺς
ἡ γλώσσα αὐτῶν, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, καὶ
Βέλη ἡ γλῶσσας ἐγενήθησαν αἱ πλῆθι αὐτῶν. Οἱ μὲν
γὰρ βασιλεῖς τοσοῦτον ἐκέδανον ἐκ τῆς καθ' ἡμῶν ἐπι-
δουλής, ὅσον θηριωδίας δόξαν παρὰ πᾶσιν λαβεῖν ^a. Διὰ
γὰρ τὸν κατὰ τῶν μαρτύρων θυμὸν εἰς τὴν τῆς κοινῆς
φύσεως ἐξενεχθέντες ἀπήναιαν, μυρίους ἑαυτοὺς οὐ συν-
εἶδον περιβαλόντες ἀνείδουσιν. Οἱ δὲ φιλόσοφοι καὶ δεινοὶ
ρήτορες δόξαν πολλὴν, οἱ μὲν ἐπὶ σεμνότητι, οἱ δὲ ἐπὶ
λόγων δυνάμει παρὰ τοῖς πολλοῖς ἔχοντες, μετὰ τὴν
πρὸς ἡμᾶς μάχην καταγέλαστοι γεγόνασιν, καὶ παῖδων
ληρούντων ἀπλῶς οὐδὲν διαφέρειν ἔδοξαν. Ἀπὸ γὰρ ἐθνῶν

^a Alii οὗτος.

^b Alii καὶ βέλος.

^c Sic nos e Savilio, postulante sensu. Editum fuerat ἔλα-
τον. Lohr.

καὶ δῆμων τοσαύτων οὐ σοφόν τινα, οὐκ ἄσπορον, οὐκ ἄνδρα, οὐ γυναῖκα, ἀλλ' οὐδὲ παιδίον μικρὸν μεταπεῖσαι ἰσχυσαν, ἀλλὰ τοσοῦτός ἐστι τῶν ὑπ' αὐτῶν γεγραμμένων ὁ γέλως, ὥστε ἀφανισθῆναι καὶ τὰ βιβλία πάσαι, καὶ ἅμα τῷ δειχθῆναι, καὶ ἀπολέσθαι τὰ πολλά. Εἰ δέ ποῦ τι καὶ εὐρεθῇ διασωθῆν, παρὰ Χριστιανούς τοῦτο σωζόμενον εὐροί τις ἂν· τοσοῦτον ἀπέχονεν βλάβην τινὰ παρὰ τῆς ἐκείνων ὑποπτεύειν ἐπιβουλῆς· οὕτω καταγελῶμεν τῆς πολλῆς τῶν μηχανημάτων αὐτῶν περιεργίας. Οὕτε γὰρ εἰ τὰ σώματα ἀδαμάντινα καὶ ἀφθαρτα ἦν ἡμῖν, σκορπίους, καὶ θύρας, καὶ πῦρ ταῖς χερσὶν ἐπισφίγγοντες ἐδείσαμεν ἂν, ἀλλὰ καὶ ἐπεδείξαμεθα· οὕτε ἐπειδὴ τὰς ψυχὰς ἡμῖν καὶ τὴν πίστιν τοιαύτην κατεσκέυαζεν ὁ Χριστός, τὰ φάρμακα τῶν ἐχθρῶν ἔχοντες δεδοίκαμεν. Εἰ γὰρ ἐπάνω θρεων, καὶ σκορπίων, καὶ πάσης τοῦ διαβόλου τῆς τυραννίδος πατεῖν [510] ἡμῖν ἐπιτέτακται, πολλῷ μᾶλλον ἐπάνω σκωλήκων καὶ κανθάρων· τοσοῦτον γὰρ τὸ μέσον τῆς τούτων βλάβης πρὸς τὴν ἐκείνου τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλῆν.

γ'. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα τοιαῦτα, τὰ δὲ ὑμέτερα, ἐπολέμησε μὲν αὐτοῖς οὐδεις οὐδέποτε· οὐδὲ γὰρ θέμις Χριστιανούς, ἀνάγκη καὶ βίᾳ καταστρέφειν τὴν πλάνην, ἀλλὰ καὶ πείθει καὶ λόγῳ καὶ προσηλείᾳ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐργάζεσθαι σωτηρίαν. Ὅθεν οὐδεις τῶν τὰ τοῦ Χριστοῦ φρονούντων βασιλεὺς δόγματα καθ' ὅμῳν ἔθιχε τοιαῦτα, οἷα καθ' ἡμῶν οἱ τὰ τῶν δαιμόνων θεραπεύσαντες· ἐπενόησαν. Ἀλλ' ὅμως τοσαύτης ἀπολαύσασα ἡ τύχης, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐνοχληθεῖσά ποτε τῆς Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας ἢ πλάνῃ ἀφ' ἑαυτῆς ἐσδέσθη, καὶ περὶ ἑαυτὴν διέπνευε, καθάπερ τῶν σιωμάτων τὰ τηρεῖν παραδιδόντα μακρῶς, καὶ μηδενὸς αὐτὰ βλάπτοντος, αὐτόματα φθείρεται, καὶ διαλυθέντα κατὰ μικρὸν ἀφανίζεται. Ὡστε εἰ καὶ μὴ τέλειον ὁ σατανικὸς οὗτος ἐξήλειπται γέλως ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἱκανά γε τὰ ἤδη γενόμενα πιστώσασθαι καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ὑμᾶς. Τοῦ γὰρ πλείονος καθαριθέντος ἐν οὕτω χρόνῳ βραχεῖ, περὶ τοῦ λοιπομένου οὐδεις φιλονεικῆσαι λοιπόν. Οὐδὲ γὰρ πόλεως ἀλούσης, καὶ τεχνῶν κατενεχθέντων, καὶ βουλεύεσθαι, καὶ θεάτρων, καὶ περιπέτων κατακαυθέντων, καὶ τῶν ἐν ἡλικίᾳ πάντων ἀνηρημένων στοὰς τις ἰδὼν ἡμικαύστους, καὶ οἰκιῶν ὀλίγων ἐστῶτα μέρη, μετὰ γραιθίων^α καὶ παιδίων μικρῶν, ἀμφισβητῆσαι τῷ νικῆσαντι, καὶ περιγενομένῳ τοῦ πλείονος, ὡς οὐ δυνατόν, κατεργάσασθαι τὸ περιλειφθέν. Ἀλλ' οὐ τὰ γε τῶν ἀλίστων τοιαῦτα, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἀνθεὶ τὴν ἡμέραν, καὶ ταῦτα οὐ δι' εὐρυχωρίας τινὸς καὶ ἀνέσεως εἰς τὸν ἡμέτερον εἰσαχθέντα βίον, ἀλλὰ διὰ ὀλίψεως^β, καὶ πολέμων, καὶ μάχης. Ὅθεν γὰρ Ἑλληνισμὸς πανταχοῦ τῆς γῆς ἐκταθείς, καὶ τὰς ἀπάντων ἀνθρώπων ψυχὰς κατατῶν, οὕτως ὕστερον μετὰ τὴν τοσαύτην ἰσχύν, καὶ τὴν ἐπιδοσιν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατελύθη δυνάμει· τὸ δὲ κήρυγμα τὸ ἡμέτερον οὐ μετὰ τὴ διαδοθῆναι πανταχοῦ, καὶ στῆναι βεβαίως, ἔσχε τοὺς πολεμοῦντας, ἀλλὰ πρὶν ἢ παγῆναι καὶ φυτεῦσθαι ἐν ταῖς τῶν ἀκούοντων ψυχαῖς, ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων πρὸς ἅπαντα ἠναγκάζετο παρατάττεσθαι τὴν οἰκουμένην, *Πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πορνείας*· οὕτω γὰρ τοῦ σπινθῆρος τῆς πίστεως ἀφθέντος καλῶς, ποταμοὶ καὶ ἄβυσσοι

^α Αἱεὶ θεραπεύοντες.

^β Αἱ codices μέρη καὶ γραιθίων, Morel. μέρη μετὰ γραιθίων, unus μέρη καὶ γραιθία μετὰ παιδίων.

^γ Αἱ codices θύρας.

πάντοθεν ἐπέβρεον. Ἰστε δὲ ὅπου ὡς οὐκ ἔστιν ἴσον τὸ μυρίους ἔτσι ρίζων ἄνασπάζει φυτὸν, καὶ τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ἔρει τεθῆν· ἀλλὰ καὶ τούτων οὕτως ἔχοντων, ἐπέκλυζε μὲν ἐτι μικρὸν ὄντα τὸν σπινθῆρα, ὡς ἐφ' ἣ τῆς εὐσεβείας τὸ τῶν ἐναντίων πέλαιος· ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἐσθέννουν τοῦτῳ, ἀλλὰ καὶ μέζων γενόμενος· καὶ φαιδρότερος πάντα ἐπέκει ταχέως^δ, τὰ μὲν τῶν ἐχθρῶν καταλύων καὶ ἀναλίσκων εὐκόλως, τὰ δὲ τῶν οἰκείων ἀνιστῶν, καὶ πρὸς ὕψος ἄφατον αἴρων, καίτοι [541] ἀνδρῶν εὐτελῶν καὶ ἀσκήμων ὑπηρετησαμένων αὐτῷ. Τὸ δὲ αἴτιον οὐκ ἦν τῶν ἀλίστων ἐκείνων οὐτε τὰ ῥήματα, οὐτε τὰ θαύματα, ἀλλὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἐνεργούσης δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Τῶν γὰρ ταῦτα ἐργασαμένων, ὁ μὲν ἦν σκηνοποιός, ὁ Παῦλος, ὁ Πέτρος δὲ ἀλιεύς, καὶ οὐκ ἂν οὕτως εὐτελέει καὶ ταπεινοῖς πλάσαι τι τοιοῦτον ἐπὶ ἡλθέ ποτε, πλὴν εἰ μαίνεσθαι τις αὐτοὺς φαίη καὶ παραπαίειν. Ὅτι δὲ οὐκ ἐμαίνοντο δῆλον ἐξ ὧν εἰπόντες κατῴρθωσαν, καὶ ἐκ τῶν ἐτι καὶ νῦν πειθομένων αὐτοῖς. Οὐκ ἂν οὖν ποτε τοιαῦτα ἐξέυσαντο, οὐδὲ ἐκόμψαντο. ἀπλῶς. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἀρχόμενος ἔφην, ὁ μέλλων ἐξ-απατᾶν, ψεύδεται μὲν, ψεύδεται δὲ οὐχ οὕτως ὡς πᾶσι γινέσθαι καταφανής. Εἰ γὰρ καὶ τῶν πραγμάτων ἐκδε-θηκότων, καὶ τοσοῦτων μαρτυρούντων τῇ τέλει, τὸν τε ἐν ἐκείνοις πιστευσάντων τῶν χρόνους καὶ τῶν ἐξ ἐκείνων πανταχοῦ ταῦτα ἄδόντων, οὐ παρ' ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ βαρβάρους, καὶ τοῖς ἐκείνων μᾶλλον ἐκτεθη-ριωμένοις, ὅμως εἰσὶ τινες μετὰ τοσαῦτα τεκμήρια, καὶ τῆς οἰκουμένης ὡς εἰπεῖν ἀπάσης τὴν μαρτυρίαν, ὃ διαπιστοῦσι τοῖς γεγεννημένοις, καὶ πολλοὶ οὕτως, ἀδα-σανίστως καὶ ἀνεστειλώς· τίς ἂν παρὰ τὴν ἀρχὴν μήτε πράγματα θεασάμενος, μήτε μαρτυρίας ἀξιολύτους τοῦτων ἔχων, ταύτην ἂν τὴν πίστιν ἐδέξατο τῇ ψυχῇ; τί δὲ ὅλως καὶ ἐπ' ἧς^ε πλάσαι καὶ συνθεῖναι τι τοιοῦτον αὐτοὺς; Οὕτε γὰρ λόγων ἰσχυρὴ (πῶς γὰρ, ὦν θά-τερος οὐτε γράμματα ὅλως ἠπίστατο;), οὕτε χρημάτων ἐθάρρουν περιουσίᾳ· καὶ γὰρ τῆς ἀναγκαίας μόλις εὐ-πόρου τροφῆς, ἀπὸ τῆς τῶν χειρῶν τέχνης διαζῶντες ἀμφοτέροι. Ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ γένους λαμπρότητι παρῆν αὐτοῖς μέγα φρονεῖν· τοῦ μὲν γὰρ οὐδὲ τὸν πατέρα ἴσμεν ὅστις ἦν, οὕτως ἦν ἀσκημοῦ καὶ ἀφανῆς· τοῦ Πέτρος δὲ δῆλος μὲν ἔστιν ὁ πατήρ, τοσοῦτον δὲ ἔχει θατέρου πλέον, ὅσον τὴν προσηγορίαν αὐτοῦ γινώσκον ἡμῖν ἐποίησαν αἱ Γραφαὶ μόνον, καὶ τοῦτο διὰ τὸν υἱόν. Εἰ δὲ καὶ χώ-ραν τις καὶ ἔθνος ἐξετάζειν βούλοιο, τὸν μὲν Κίλικα εὐρήσει, τὸν δὲ πόλεως ἀσκήμου πολίτην, μᾶλλον δὲ οὐδὲ πόλεως, ἀλλὰ κώμης τῆς ἐσχάτης· ἀπὸ Βηθησαϊδᾶ γὰρ· τῆς Γαλιλαίας δὲ ἐστὶ χωρίον οὕτω καλούμενον, ἐξ ἧς ὁ μακάριος ἐκείνος ἦν. Καὶ τὰς τέχνας δὲ τις αὐτῶν ἀκούσας, ὁφείλει οὐδὲν μέγα ἐχούσας καὶ σεμνόν· τοῦ μὲν γὰρ ἀλιεύς ὁ σκηνοποιὸς τιμιώτερος, τῶν δὲ ἄλλων χειροτεχνῶν εὐτελέστερος. Πόθεν οὖν, εἰπέ μοι, πόθεν πρᾶγμα τοσοῦτον ὑποκρίνασθαι ἐτόλμησαν; ποίαις ἐπαρ-θέντες ἐλπίσι; τίνοι θαρρήσαντες; ἄρα τῷ καλῶς καὶ τῷ ἀγκίστρῳ, ἢ τῇ σμίλῃ καὶ τῷ τρυπάνῳ; Οὐκ ἀπαι-θόντες ἀπάγγεσθαι, ἢ καὶ κατακρημνίσαιτε ἑαυτοὺς τοσαύτην ὀφλισκάνοντες ἄνοιαν;

δ'. Θῶμεν δὲ, εἰ βούλεσθε. καθ' ὑμᾶς καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦτο γενέσθαι δυνατόν, καὶ τὸν μὲν ἀπὸ τῆς λίμνης ἀνελθόντα λέγειν, ὅτι Ἡ σκία τοῦ σώματος τοῦ ἐμοῦ

^δ Savil. et unus cod. πάντα ἐπέκει ταχέως, Morel. et alii πάντα ἐπέκει ταχ. Prior lectio præstare videtur.

^ε Αἱ codices ἐπ' ἧς, Savil. in textu et alii ὅλως καὶ ἐπ' ἧς, Morel. et Savil. in marg. ὅλως ἐπ' ἧς. Infra Savil. in textu με-γιστοτέρως.

populis gentibusque non sapientem quempiam, non insipientem, non virum, non mulierem, non parvulum ad suam pertrahere sententiam potuerunt; sed eorum scripta usque adeo risu digna sunt, ut ex eorum libris alii jamdiu perierint, alii statim atque visi sunt exoleverint. Quod si quid ex iis supersit, apud Christianos servari comperitur: tantum abest ut ex eorum insidiis damni quidpiam nobis timendum suspicemur; ita ridemus versutos illorum adversum nos conatus. Neque enim si corpora nobis adamantina essent et incorruptibilia, scorpiones, serpentes et ignem manu stringere formidaremus, verum ostendendi causa faceremus; sic neque quando nobis Christus ejusmodi animos atque fidem paravit, venena hostium penes nos habentes pertimescimus. Nam si nobis jussum est supra serpentes, scorpiones et omnem diaboli tyrannidem ambulare (*Luc. 10. 19*), multo magis supra vermes et lumbricos: tantum enim est intervallum inter illorum nocumentum et maligni diaboli insidias.

3. Et nostrarum quidem rerum illa est ratio, vestras autem res oppugnavit nemo umquam: neque enim fas est Christianis necessitate ac violentia errorem subvertere, sed suadela, sermone et mansuetudine hominum salus curanda est. Quamobrem nemo ex Christianis Imperatoribus talia contra vos posuit decreta, qualia contra nos ii qui demones colebant. At tamen error ille gentilium, tantam consequutus quietem et a nemine turbatus umquam, per se tamen extinctus est, et in se ipse corrui, more corporum, quæ diuturna tabe infecta, nemine ledente, per sese corruptuntur, et paulatim dissoluta pereunt. Itaque etsi satanicus iste risus non prorsus in terra deletus est, at quæ jam contigerunt satis sunt ad futurorum confirmandam fidem. Cum enim ita brevi tempore maxima pars eversa jam fuerit, de reliquo nemo postea controversiam movebit. Etenim urbe capta, muris dirutis, prætoriis, theatris, ambulatoriis exustis, cæsisque omnibus qui florida erant ætate, si quis semivestas porticus videat, paucarum ædium stantes adhuc partes, cum aniculis et puerulis, nequaquam victori, qui summam rei confecit, timuerit, ne quod residuum est perficere non valeat. Piscatorum autem res non ita se habent, sed quotidie magis magisque florent, non per apertam planitiem ac per quietem ad nostram usque ætatem deductæ, sed per ærumnas, bella et prælia. Gentilitas quippe cum ubique terrarum prolata omnium animos occupasset, ita demum, post tantum robur atque incrementum, a Christi virtute soluta est; prædicatio autem nostra non tunc hostes habere cepit, cum ubique propagata firmiter staret, sed priusquam in auditorum animis deligeretur et fundaretur, ab ipso rei primordio, contra universum terrarum orbem aciem instruere cogeatur, *Contra principatus et potestates, et rectores tenebrarum sæculi hujus, adversus spiritualia nequitia (Ephes. 6. 12)*: cum enim scintilla fidei nondum bene accensa esset, tum flumina et abyssi undique influebant. Scitis porro non perinde esse plantam ab innumerabilibus jam annis

radices agentem evellere, atque eam quæ nuper insita fuerit. Sed in eo rei statu pietatis scintillam adhuc modicam, ut dixi, inundavit adversariorum pelagus, quæ tamen nedum exstingeretur, major etiam ac splendidior effecta, omnia cito pervadebat, res adversariorum facile devastans ac consumens, suam vero rem erigens atque in immensam tollens altitudinem, etiamsi viri tenues atque obscuri eam administrarent.

Vilis conditionis homines rem Christianam propagaverunt. — Nec in causa erant piscatorum hujusmodi verba vel miracula, sed Christi virtus in ipsis operans. Ex illis enim, qui talia patrabant, alter Paulus erat, tentoriorum artifex; alter Petrus piscator: neque tam tenuibus hominibus in mentem venisset umquam rem talem confingere, nisi quis eos insanuisse et mente captos fuisse dicat. Quod autem non insanerent, palam est tum ex iis, quæ sermone perfecere, tum ex iis, qui etiamnum illis obtemperant. Numquam igitur talia illi ementiti fuissent, vel gloriabundi jactitassent. Etenim, ut principio dicebam, qui decipere vult, mentitur quidem, sed non ita mentitur, ut ab omnibus deprehendi possit. Nam si, postquam res contigerunt et tam multi earum eventum testificati sunt, tum ex iis, qui illis temporibus crediderunt, tum ex iis, qui postea hæc ubique celebrarunt, nec apud nos tantum, sed apud barbaros, et apud eos qui ipsis barbaris efferaiores sunt, supersunt tamen quidam, qui post tot signa, et totius, ut ita dicam, orbis testimonium, rebus gestis non credunt, ac multi nullo examine, nulla perquisitione præmissa: quis ab initio, nullis perspectis rebus, nullo fide digno testimonio munitus, hanc fidem animo exceperit? quid tandem illos induxit ad tale quidpiam fingendum et comminiscendum? Neque enim dicendi vi fidebant; (qui enim id fieri possit, cum alter ne literas quidem nosset?) neque divitiarum copiarum, quibus alimenta necessaria vix suppetere, et qui diurno opificio victitarent; neque de generis splendore gloriari poterant: alterius enim ne patrem quidem novimus, ita erat obscurus atque ignotus; Petri vero pater quidem notus est, sed id tantum amplius habet, quam alter, quod solam patris appellationem, idque propter filium, Scriptura commemoret. Si regionem quis et gentem explorare velit, alium Cilicem deprehendet, alium ignobilis urbis civem; imo vero non urbis, sed vici infimi incolam: Bethesda enim, vici nempe in Galilæa sic vocati, beatus ille vir incola erat. Artes vero eorum si quis audiat, nihil magnum vel honorabile comperiet: nam piscatore quidem honestior est tentoriorum artifex; cæteris autem artificibus vilior. Undenam, quæso, unde rem tantam simulare ausi fuissent? qua spe elati? cui fidentes? an calamo et hamo? an cultro et terebræ? Homines insani, annon abscedentes vos strangulabitis, aut præcipites dabitis?

4. Fingamus autem, si placet, rem quæ fieri nequeat, fieri revera posse, et eum qui e stagno prodit dicere: Umbra corporis mei mortuos suscitavit; cum vero qui ex pellicorum tentoriorum officina

exiit, paria de vestimentis suis jactitare: quis auditorum usque adeo mente captus erat, ut circa res tantas audis verbis fidem haberet? Cur nullus illo tempore artifex quidpiam simile de seipso, aut alius de illo dixit? Atqui si res nostræ figmenta essent, eos qui postea fuerunt, facilius similia mentituros fuisse verisimile erat. Illi enim priores non poterant exemplo aliorum, qui præcessissent, spem habere circa figmenti successum; hi vero posteriores, illos intuiti, commentum facilius ausi fuissent, cum priorum exemplum posterioribus fiduciam præberet, quasi nullus in terra mente præditus esset, sed omnes mente capti et insani essent, ita ut cuius liceret quæcumque vellet de seipso dicere aliisque persuadere. Nugæ plane, et risu digna sunt gentilitiæ stultitiæ verba. Quemadmodum enim si quis cælum sagittis impetere velit, quasi telis ipsum disrupturus; aut Oceanum haurire, quasi manibus evacaturus illum, ex urbanioribus nemo erit, quin rideat, ex gravioribus nemo non id effusis lacrymis deplorabit: sic cum nobis gentiles contradixerint, par est eos irridere ac deplorare: rem enim magis arduam suscipiunt, quam qui vel cælum confodere vel abyssum evacuare se posse speraverit. Neque enim lux umquam obscura erit, donec lux erit, nequestrarum rerum veritas confutabitur: veritas quippe est, quam nihil validius. Quod igitur vetera illa, quæ aure percipimus, non minus credibilia sint, quam ea quæ nunc præsentia cernimus, quivis non mente captus et insanus confiteatur; ut autem victoriam cumulatius referamus, rem admirandam, ætate nostra gestam, referam. At ne turbemini, si miraculum nostra ætate editum narraturum me pollicitus, ex veteri historia narrationem ordiar: neque enim in his solum consistam, neque novo argumento aliena vetera referam: nam utraque mutuo hærent, nec licet eorum seriem disjungere, ut auditis rebus comperietis.

5. *Historia Imperatoris cujusdam fabulosa.* — Erat quis Imperator (a) majorum nostrorum ævo, qui qualis in cæteris fuerit, dicere nequeo: at audio scelere, quod aggredi est ausus, reliquam morum immanitatem cognoscetis. Quodnam igitur scelus illud? Genti cum illo bellum gerenti visum fuerat bellum solvere mutuarumque eadum finem facere, res componere, pericula et formidines sedare, suis se rebus continere, neque his ampliores expetere: præstare enim mediocribus sine formidine frui, quam majoribus inhiantes in metu ac timore degere semper, malaque cæteris inferentes, ab illis vicissim accipere. Cum autem constitutum illis esset, bello prorsus deposito, quietam transigere vitam: visum est firma pactione validisque conditionibus pacem stabilire. Tum fœdere facto, dato acceptoque juramento, regi præterea suo suadere conantur, filium suum admodum puerum, in solidum pacis pignus traditum iis, qui prius hostes erant, fiduciam

præstare posse, simulque propositi sui testimonium exhibere, quod nempe sine dolo pacem cum ipsis fecerit. Qua oratione rex adductus filium dedit, ut quidem existimabat ille, amicis et sociis; ut vero rei exitus probavit, feræ omnium immanissimæ. Nam cum amicitiae et fœderis lege puerum regium accepisset, omnia simul conculcavit et evertit, juramenta, fœdera, hominum reverentiam, pietatem erga Deum, ætatis commiserationem: non belluam illam juvenus flexit, non ea quæ hujusmodi scelera sequi solet ultio trucem hominem deterruit; non patris filium deponentis verba animum subiere, quæ dum in manibus traderet fecerat, rogans eum, ut in magna cura haberet, se filio ipsum constituere patrem quasi ab se genitum, obsecrans ut eum ita enutritur educaretque, et majorum suorum nobilitate dignum redderet; inter hæc verba dextram pueri homicidæ dextræ junxit, et perfusus lacrymis abcessit. Horum ille scelestissimus nihil in animo recepit, sed iis omnibus simul excusis, eadem omnium cædum immanissimam perpetravit. Hoc enim flagitium proprii filii cæde atrocius est: vos testes appello, qui non ita doluissetis, si quidem ex meo affectu vestrum metiri liceat, si audissetis ipsum filium occidisse suum: tunc enim cum communi lego naturalis quoque lex subverti videretur: hic autem plurima simul concurrerunt, quæ præ multitudine naturali necessitate fortiora sint. Quoties enim mecum reputo puerulum, qui nihil injuriæ fecerat, a patre traditum, a majorum suorum regia abductum, qui domesticas delicias, gloriam, honorem, cum extranea educatione commutaverat, ut pactis in initis scelestus ille fidere posset: ab ipso postea male affectum, splendore paternæ domus ejus gratia privatum, ab eodemque demum interfectum, contraria patior, simul animo contabescens et exæstans, quorum aliud ira, aliud mœstitia parit. Cum enim cogito scelera tum illum armatum, gladiumque vibrantem, pueri collum apprehendentem, et qua dextera depositum receperat, eadem gladium in illud intendentem, dirumpor atque ira præfocor; rursus cum juvenem conspicio formidantem, trementem, extremisque gemitibus ejulantem, patrem inclamantem horumque causam esse dicentem, ac cædem non ei, qui gladium in guttur infigeret, sed parenti imputantem, neque fugere neque se ulcisci posse, sed frustra parentem incusare, plagam excipere, palpitare, calcibus pavementum ferire, terram sanguineis rivis inquinare: ipsa mihi viscera discerpuntur, cogitatio obtenebratur, ac mœstitiæ caligo quædam oculis offunditur. At fera illa nihil simile passa est; sed ac si agnus vel vitulus sibi mactandus esset, sic ad nefarium illam cædem affectus erat. Et puer quidem plaga recepta jacebat mortuus: homicida vero scelere patrocinabatur, posterioribus priora obtegere curans. Putat fortasse quispiam me de sepultura loquuturum esse, dicturumque, defuncto ne tantillum quidem terræ interfectorem dedisse: ego vero atrocius aliud dicam. Nam cum iniquas manus tali sanguine fœdasset, novamque tragediam exhibuisset, ac si nihil perpetrasset

¹ Una secunda manu, *juramentis*, pro, *conditionibus*.

(a) In Codice Reg. 2089 scribitur ad marg., *Νουμπερπός*, quæ de re dictum in Monito.

νεκρούς ἀνέστησε· τὸν δὲ ἐκπηδήσαντα τῶν τοῦ σκηνοβάρφειου δέδρουν, τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα κομπάζειν ἐκείνῳ περὶ τῶν ἱματίων αὐτοῦ· τίς οὕτως ἐμεμῆναι τῶν ταῦτα ἀκούοντων, ὡς ψιλοῖς ῥήμασι τιστεύσαι περὶ πραγμάτων τοιούτων; Διὰ τί δὲ μηδεὶς [542] τῶν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον χειροτέχνης ἀνὴρ εἰπέ τι περὶ αὐτοῦ τοιοῦτόν ποτε, ἢ ἑτέρός τις περὶ αὐτοῦ; Καίτοι εἰ τὰ ἡμέτερα πλάσματα ἦν, τοὺς μετ' ἐκείνους εὐκολώτερον τὰ τοιαῦτα ψεύδεσθαι εἰκὸς ἦν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐκ εἶχον εἰς ἑτέρους ἀνενεγκόντες ὑπὲρ τούτων, ἐλπίζοντες τοῦ πλάσματος^α περιέσεσθαι· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους, εἰς ἐκείνους ὁρῶντες, προχειρότερον ἂν τοῦ πλάσματος κατέολμησαν τοῦ παραδείγματος τῶν προτέρων τοὺς δευτέρους παρακλεινομένου θαρβέειν, ὡς οὐδενὸς ἐν τῇ γῇ νοῦν ἔχοντος, ἀλλὰ πάντων ἔξεστηκότων καὶ μεμνηνόντων, καὶ τοῖς βουλομένοις ἐξὸν ἅπασιν, ἅπερ ἂν θέλωσι περὶ αὐτῶν λέγειν τε καὶ πιστεύεσθαι. Ἀγῶς ταῦτα καὶ γέλως, καὶ μωρίας Ἑλληνικῆς ῥήματα. Καθάπερ γὰρ ἂν εἰ τις προαχθεῖ τοξέειν τὸν οὐρανόν, ὡς διαβήξῃ αὐτὸν τοῖς αὐτοῦ βέλεσιν, ἢ τὸν Ὀκεανὸν ἐξαντλεῖν, ὡς κενώσων αὐτὸν ταῖς αὐτοῦ χερσίν, οὐδεὶς ὅστις οὐ γελᾷται τῶν ἀστειοτέρων αὐτόν, οἱ δὲ σεμνότεροι καὶ θαυμάσιον δάκρυσι πολλοῖς· οὕτως ὅταν ἡμῖν Ἑλλήνες ἀντιλέγωσι, γελᾶν αὐτοὺς καὶ θαυμάσιον καλόν· πολλῶν γὰρ τοῦ τὸν οὐρανὸν τρώσιν καὶ τὴν ἄβυσσον κενώσιν ἐπιζήσαντος ἀπορωτέρους ἐπιχειροῦσι πράγμασιν. Οὕτε γὰρ τὸ φῶς ἔσται σκότος ποτὲ, ἕως ἂν ἡ φῶς, οὔτε ἡ τῶν παρ' ἡμῖν πραγμάτων ἀλήθεια διελεγχθῇσεται· ἀλήθεια γὰρ ἐστὶ· ταύτης δὲ ἰσχυρότερον οὐδέν. Ὅτι μὲν οὖν καὶ τὰ ἀρχαῖα ἂ ἀκοῇ ἴσμεν, τῶν παρόντων καὶ ὁρωμένων οὐχ ἥττον ἐστὶ πιστὰ, πᾶς ὁστισοῦν μὴ παραπαίων καὶ ἐξεστηκὼς ὁμολογήσειεν ἂν· ἵνα δὲ καὶ ἐκ περιουσίας τὴν νίκην ἀρώμεθα, βούλομαι καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς γενόμενόν τι παράδοξον εἰπεῖν. Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῇτε εἰ θαῦμα ὑποσχόμενος ἔρεῖν ἐφ' ἡμῖν γεγονός, εἴτα ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας ἀρχομαι τοῦ διηγήματος ὑφαίνειν τὴν ἀρχήν. Οὕτε γὰρ μέχρις ἐκείνων στήσομαι μόνον, οὕτε ἀλλότρια τῆς νέας ὑποθέσεως ἔρω τὰ παλαιά· ἀλλήλων γὰρ ἑκάτερα ἔχεται, καὶ διαzeugθῆναι τὴν ἀκολουθίαν αὐτῶν οὐκ ἐνι· εἰσεσθε δὲ καλῶς αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀκούσαντες.

ε'. Ἐγένετό τις βασιλεὺς ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων, καὶ τὰ μὲν ἄλλα ὁποῖός τις ἦν οὗτος ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἔχω λέγειν· τὸ δὲ ἄγος ὅπερ ἐτόλμησεν ἀκούσαντες εἰσεσθε καὶ περὶ τῆς λοιπῆς τῶν τρόπων ὁμότητος. Τί οὖν τὸ ἄγος ἦν; Ἐδοξεν εἶναι τινὲ τῶν ἐκείνῳ πολεμούντων τῷ βασιλεῖ καταλύσαι τὸν πόλεμον, καὶ μῆτε ἑτέρους κτείνειν, μῆτε αὐτοὺς ὑπὸ ἑτέρων κτενεσθαι τοῦ λοιποῦ, ἀλλὰ πραγμάτων μὲν ἀππλάχθαι, καὶ κινδύνων, καὶ φόβων, στέργειν δὲ τοῖς ὑπάρχουσιν, καὶ μηδὲν πλέον τῶν ὄντων ἐπιζητεῖν· χρεῖττον γὰρ εἶναι μετὰ ἀφοβίας ἀπολαβεῖν μετρίων, ἢ τοῦ πλείονος ἐπιεμένους δεδοικέναι, καὶ τρέμειν ἀεὶ, καὶ κακὰ αὐτοῖς τε καὶ ἑτέροις διδόντας καὶ παρ' ἑτέρων λαμβάνοντας ζῆν. Δόξαν δὴ καταθέσθαι τὸν πόλεμον, καὶ τὸν ἀπράγμονα βίον ζῆν, ἐδοξεν ἰσχυρῶς τινι θεομῶ καὶ ὄροις^β ἀσφαλῆσαι τοῦτο καταδῆσαι τὸ καλόν· καὶ ποιησάμενοι συνθήκας, καὶ λαβόντες ὅρκους, καὶ δόντες, [543] ἐκ περιουσίας ἐπεχειροῦν πείθειν τὸν βασιλεῖα τὸν αὐτῶν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ (παιδίον δὲ ἦν κομιδῇ) τῆς εἰρήνης ἐνέχυρον καταθέντα ἀσφαλές, πᾶς τε πρότερον πολεμίοις οὗσι παρέχειν θαρβέειν, τῆς τε οἰκείας γνῶμης μαρτύριον ἐξενεγκεῖν, ὡς ἀδύλως τὴν

εἰρήνην πεποιημένου πρὸς αὐτούς. Καὶ ταῦτα λέγοντες ἔπεισαν, καὶ ἐξέδωκε τὸν υἱὸν ὁ βασιλεὺς, ὡς μὲν αὐτὸς ἤθετο, τοῖς φίλοις καὶ συμμάχοις, ὡς δὲ τὸ τέλος ἔδειξε, τῷ πάντων ἀπηνεστάτῳ θηρίῳ. Λαβὼν γὰρ νόμον φιλίας καὶ συνθηκῶν τὸ παιδίον ἐκείνο τὸ βασιλικόν, πάντα ὁμοῦ κατεπάτησε καὶ ἀνέτρεψε. τοὺς ὅρκους, τὰς συνθήκας, τὴν πρὸς ἀνθρώπους αἰδῶ, τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν, τὸν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἔλεον· καὶ οὔτε ἡ νεότης τὸ θηρίον ἐπέκαμψεν, οὔτε ἡ παρεπομένη τοῖς τοιοῦτοις μίσσασσι δίχη τὸν ἀγρίον ἐκείνον ἐφόβησεν, οὔτε τὰ τοῦ παρακαταθεμένου πατρὸς αὐτὸν εἰσέτληε ῥήματα, ἅπερ ἐκείνους τὸν υἱὸν ἐγχειρίζων ἴσως ἐπέσκηπτεν, ἐν ἐπιμελείᾳ τε αὐτὸν ἔχειν ἀξιὺν πολλῇ, καὶ πατέρα αὐτὸν ἐπισημίζων τῷ παιδί, καὶ ὡς αὐτὸν γεγεννηκότα, οὕτω τρέφειν καὶ παιδεύειν παρακαλῶν, καὶ τῆς τῶν οἰκείων προγόνων εὐγενείας ἀξιὸν ἀποφαίνειν· καὶ μετὰ τούτων τῶν ῥημάτων τὴν δεξιὰν τοῦ παιδὸς τῇ δεξιᾷ τοῦ φονέως ἐντιθεῖς, καὶ μετὰ δακρύων διαλυόμενος· τούτων οὐδὲν εἰς νοῦν ὁ μικρὸς ἐκείνος ἐβόλετο, ἀλλὰ πάντα ῥίψας ἀθρόως ἀπὸ τῆς ψυχῆς, τὸν φόνον ἐκείνον τὸν πάντων ἐναγέστατον τῶν φόνων ἐργάζεσθαι. Τοῦτο γὰρ καὶ παιδοκτονίας χεῖρον τὸ μίσος· καὶ μαρτυρες ὕμεις, οἱ οὐκ ἂν οὕτω; ἀλήσαντες^γ, εἴπερ τοῖς ἐμοῖς πάθεσι καὶ τὰ ὑμέτερα στοχάζεσθαι χρή, εἰ τὸν υἱὸν οὕτω κατέσφαξεν ἡκούσατε τὸν αὐτοῦ· τότε μὲν γὰρ μετὰ τῶν κοινῶν νόμων καὶ οἱ τῆς φύσεως ἐδόκουν ἀνατετραῖφθαι θεσμοί· ἐνταῦθα δὲ πολλὰ ὁμοῦ συνεδράμηνεν, καὶ καὶ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης ἰσχυρότερα τῶν πλῆθει γίνεται. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω τὸ μεράκιον τὸ μηδὲν ἡδικοῦς, τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκδοθέν, τὸ τῶν προγονικῶν βασιλείων ἀποσπασθὲν, καὶ τῆς οἰκείας τρυφῆς, καὶ δόξης, καὶ τιμῆς, ἀλλαξάμενον τὴν ἐν ἄλλοτρίᾳ διαγωγήν, ἵνα ἐξῇ τῷ μικρῷ θαρβέειν ἐκείνῳ περὶ τῶν συνθηκῶν, εἴτα ὑπ' αὐτοῦ κατεργασθὲν, καὶ τῶν οἰκῶν λαμπρῶν δι' αὐτὸν ἀποστερηθὲν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ πάλιν ἀποσφαγῆναι, ἐναντίον τι πάσῃ πάθος, τηχόμενός τε ὁμοῦ τὴν ψυχὴν καὶ ἐξοιδῶν, τὸ μὲν τοῦ θυμοῦ, τὸ δὲ τῆς ἀθυμίας ἐργάζομένης. Ὅταν μὲν γὰρ ἐννοήσω τὸν μικρὸν ἐκείνον ὀπλιζόμενον, καὶ τὸ ἔφος ἀνατείνοντα, καὶ τὴν δεξιὰν κατέχοντα τοῦ παιδὸς, καὶ τὴν δεξιὰν, ἢ τὴν παρακαταθήκην ἐδέξατο, ταύτη κατ' αὐτῆς ὠθοῦντα τὸ ἔφος, διαβήξινυμαι καὶ ἀποπνίγνυμαι τῷ θυμῷ· ὅταν δὲ πάλιν ἴδω τὸν νέον δεδοικότα, καὶ τρέμοντα, καὶ οἰμώζοντα τὰ ἐσχάτα οἰμώζας, καὶ τὸν πατέρα ἀνακαλοῦντα, καὶ τούτων αἰτίων αὐτὸν γεγενῆσθαι λέγοντα, καὶ τὴν σφαγὴν εὐ τῷ βαπτίζοντι τὸ ἔφος εἰς τὸν λαιμὸν, ἀλλὰ τῷ γεγεννηκότι λογιζόμενον, καὶ μὴ δυνάμενον ἐκφυγεῖν, μηδὲ ἐπαμύναι αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνήνυτα λοιπὸν τῷ φεσάμενῳ μεμφόμενον, καὶ δεχόμενον τὴν πληγὴν, καὶ ἀσπαίροντα^δ, καὶ λακτίζοντα τοῦδαφος, καὶ τὴν γῆν τοῖς τῶν αἱμάτων μολύνοντα κρουνοῖς, διακόπτομαι τὰ [544] σπλάγχνα, καὶ σκοτοῦμαι τὸν λογισμὸν, καὶ μού τις ἀχλὺς ἀθυμίας καταχεῖται τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἄλλ' οὐχ ὁ θῆρ ἐκείνος ἔπαθε τι τοιοῦτον οὐδὲν, ἀλλ' ὥσπερ τινὰ ἀρνὸν^ε καταθῆναι μέλλων ἢ μόσχον, οὕτω διετέθη πρὸς τὴν μιὰν ἐκείνην σφαγὴν. Ὅ καὶ μὲν παῖς ἐκείνο μηχανρὸς δεξάμενος τὴν πληγὴν, ὁ δὲ σφαγεὺς ἐπηγυμνίζετο τῷ μίσματι, τοῖς δευτέροις τὰ πρότερα ἀποκρούει φιλονεικῶν. Τάχα μέ τις οἰεταί τι περὶ τῆς ταφῆς ἔρεῖν, καὶ ὅτι μετὰ τὴν σφαγὴν οὐδὲ βραχείας τῷ φονευθέντι μετέδωκε γῆς· ἐγὼ δὲ τι τοῦτου τολμηρότερον ἔτερον ἔρω. Τὰς γὰρ ἀνόμους χεῖρας ἐκείνας τοιοῦτον μολύντας αἵματι, καὶ τὴν κίνητην ἐργασάμενος τραγῳδίαν, ὡς

^α Alti οἱ οὐκ ἂν οὕτως ἡγήσατε.

^β Alti ἀποσφαγθέν.

^γ Alti σπαίροντα.

^δ Savil. et alii ὥσπερ τι ἀρνίον.

^α Alti τοῦ πράγματος.

^β Λεως secunda manu ὄρκους.

οὐδὲν ὅλως τετολημῆς ὁ ἀναιδής, καὶ πετρῶν αὐτῶν σκληρότερος, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἡπείετο τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἰσως τινὲς θαυμάζουσι, πῶς οὐκ ἐπλήγη θελήτων πλῆρη τοιαῦτα τολμῶν, ἢ πῶς οὐκ ἐπαφῆκεν αὐτῷ σκηπτὸν ἄνωθεν ὁ Θεός, καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τὴν ἀναίσχυντον ὄψιν κατέφλεξε τῷ κεραυνῷ· ἐγὼ δὲ εἴ τινας ἔλαβον τοῦτον τὸν λογισμόν, ἐπεινῶ μὲν αὐτοὺς καὶ θαυμάζω τῆς πυρώσεως, λείπειν δὲ αὐτοὺς ὡς μικρὸν τῷ θαύματι τοῦτῃ τοὺς τοὺς ἐπαίνοισι φημί. Δι-
καίαν μὲν γὰρ τὴν ἀγανάκτησιν ἔσχον ὑπὲρ τε τοῦ οὐκ ἐν δίκῃ κατακοπέντος παιδὸς, ὑπὲρ τε τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων οὕτως ὑβρισθέντων ἰταμῶς, ἀλλὰ τῷ θυμῷ ζέοντες, οὐ συνείδον ὅσον ἰδεῖν ἔχρην· τοῦ γὰρ δικαίου τοῦτου νόμος ἕτερος ἀνύτερος πολλῶν κεῖται ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ νόμος; Τοῖς ἡμαρτηκόσι μὴ κατὰ πόδας τὴν τιμωρίαν ἐπάγειν, ἀλλ' ἐνδοῖναι τῷ πεπλημ-
μηλῶτι χρόνους καὶ προθεσμίαν, ὥστε τὸ πλημμε-
ληθὲν ἀποδοῦσθαι, καὶ διὰ τῆς μετανοίας ἐξισωθῆναι τοῖς οὐδὲν εἰργασμένοις δεινόν, ὅπερ καὶ τότε ἐνεδείξατο εἰς τὸν δεῖλαιον ἐκείνον ὁ Θεός· ἐγίνετο δὲ πλέον οὐδὲν, ἀλλ' ἔμενεν ἀδιόρθωτος. Ὁ δὲ φιλόανθρωπος καὶ τοῦτο προειδώς, οὐδὲ οὕτως ὑπερείδεν αὐτόν, οὐδὲ ἐνέλιπε τὰ παρ' αὐτοῦ ποιῶν, ἀλλ' αὐτὸς μὲν καὶ ἐπεσκόπησε κά-
μνοντα, καὶ τὰ πρὸς ὑγίειαν ἐπραξεν· ἐκείνος δὲ οὐκ ἠθέλησε τὸ φάρμακον δεῖξασθαι. ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ πεμψθέντα συνέκοψεν ἱατρὸν. Τὸ δὲ φάρμακον καὶ ὁ τῆς ἱατρείας τρόπος τοιούτους ἦν·

ς'. Ἐτυχε κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον, καθ' ὃν τὸ ἀπηνὲς τοῦτο δρᾶμα ἐτολμᾶτο καὶ ἔλειπεν, ἄνδρα τινὰ μέγαν καὶ θαυμαστὸν, (εἰ γε δεῖ αὐτὸν ἄνδρα καλεῖν), τῆς ποιμνῆς ἐπιμελεῖσθαι τῆς παρ' ἡμῖν· Βαβυλᾶς ἦν ὄνομα αὐτῷ. Οὗτος τοίνυν τότε τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐνθάδε ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐγχειρισθείς, τὸν Ἥλιον καὶ τὸν τοῦτου ζήλωτῃν ὁ τὸν Ἰωάννην ὅτι παρήλασε μὲν οὐκ ἂν εἴποιμι, μὴ καὶ λίαν φορτικὸν τὸ λεγόμενον ἦ, ἐφθασε δὲ οὕτως, ὥς μηδὲ τὸ τυχὸν ἀπολει-
φθῆναι τῆς ἐλευθερίας τῶν γενναίων ἐκείνων ἀνδρῶν. Οὐ γὰρ τετραράχην πόλεων ὀλίγων, οὐδὲ ἐνὸς ἔθνους βασιλεῖα, ἀλλὰ τὸν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κα-
τέχοντα, αὐτὸν δὴ τοῦτον τὸν ἀνδροφόνον, καὶ πολλὰ μὲν ἔθνη, πολλὰς δὲ πόλεις καὶ στρατιὰν ἄπειρον κεκτημένον, [ἡ] καὶ πάντοθεν ὄντα φοβερόν, ἀπὸ τε τοῦ μεγέθους τῆς ἀρχῆς, ἀπὸ τε τῆς τῶν τρόπων θρασύτητος, ὥς ἀν-
δράποδον εὐτελὲς καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου, οὕτω τῆς ἐκκλησίας ἐξέβαλε, μετὰ τοσαύτης ἀταραξίας καὶ ἀφο-
βίας, μεθ' ὅσης ἂν ποιμὴν πρόβατον ψώρας ἐμπεπλησμέ-
νον καὶ νενοσηκὸς τῆς ποιμνῆς ἀπειρέσει, κωλύων εἰς τὰ λοιπὰ διαθῆναι τὴν νόσον τοῦ κάμνοντος. Καὶ ταῦτα ἔπραττεν, ἔργῳ τὸν τοῦ Σωτῆρος λόγον ἃ βεβαιῶν, ὅτι μόνος δοῦλός ἐστιν ὁ τὴν ἁμαρτίαν πῶν, κἂν μυριάς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχη στερέ-
νους, κἂν ἀπάντων δοχῇ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων κρατεῖν· ὁ δὲ οὐδὲν αὐτῷ συνειδώς πονηρόν, κἂν ἐν τῇ τῶν ὑπὸ τῶν καταλέγεται τάξει, πάντων ἐστὶ βασι-
λέων βασιλικώτερος. Αὐτίκα γοῦν τὸν ἀρχοντα διέτα-
τεν ὁ ἀρχόμενος, καὶ τὴν κρατοῦντι πάντων ἑκρίνεν ὁ ὑπηχός, καὶ τὴν καταδικάζουσαν αὐτὸν ψῆφον ἔφερε. Σὺ δὲ ταῦτα ἀκούων, μὴ παρέλθῃς ἀπλῶς τὸ λεχθέν· ἱκανὸν μὲν γὰρ καὶ αὐτὸ καθ' αὐτοῦ τοῦτο ἀπαγγεῖλθαι, ὅτι τὸν βασιλεῖα τῶν τῆς ἐκκλησίας προθύρων ἐξήλασε τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ὄντων τις τὴν αὐτοῦ, διαναστήσαι

καὶ εκπλήξαι τὴν τῶν ἀκούοντων ψυχὴν. Εἰ δὲ βούλει τὸ θαῦμα ἅπαν καταμαθεῖν ἀκριβῶς, μὴ ψιψῇ τῷ βή-
ματι πρόσσεχε, ἀλλ' ὑπὲρ γραφον τοὺς δορυφόρους, τοὺς ὑπάσπιστάς, τοὺς στρατηγούς, τοὺς ἀρχοντας, τοὺς ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς τρεφομένους, τοὺς ἐπὶ τῶν πόλεων τεταγμένους, τὸν τῶν τῶν προηγούμενων, τῶν ἐπομένων τῶν σοδούντων τὸ πλῆθος, τὴν ἄλλην θεραπείαν ἅπαντα. Εἶτα αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ μετὰ πολ-
λοῦ μὲν ἐπιθαίνοντα τοῦ φρονήματος, σεμνότερον δὲ ἀπὸ τῶν ἱματίων φαινόμενον, καὶ τῆς ἀλουργίδος, καὶ τῶν λίθων τῶν πανταχοῦ διεσπαρμένων κατὰ τὴν δεξιάν. κατὰ τὴν συμβολὴν τῆς χλανίδος, τῶν ἀπὸ τοῦ διαδή-
ματος ἐξ αὐτῆς ἀσπασσάντων τῆς κεφαλῆς. Καὶ μηδὲ μέχρι τοῦτου στήσης τὴν εἰκόνα, ἀλλ' ἔκτεινον αὐτὴν καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ δούλον, τὸν μακάριον Βαβυλᾶν, καὶ τὸ σχῆμα τὸ ταπεινόν, καὶ ἐπὶ τὴν στολὴν τὴν ἰδιωτικὴν, καὶ τὴν συντετριμμένην ψυχὴν, καὶ τὸ θρά-
σους ἀπῆλλαγμένον φρόνημα, καὶ οὕτως ἀμφοτέρους διαγράψας καὶ ἀντιθεῖς, τότε γνώσῃ τὸ θαῦμα καλῶς, μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως ἐπιλήψῃ τῆς ἀκριβείας αὐτῆς· τὴν γὰρ παρῶρησιαν ἐκείνην λόγος μὲν οὐδεὶς οὐδὲ ὄψι· παραστήσαι δύναται· ἂν, ἡ πείρα δὲ μόνῃ καὶ ἡ χρῆσι· αὐτῆς. Καὶ τὸ παράστημα δὲ τῆς τοῦ γενναίου ψυχῆς μόνος ἐκείνος δύναται· ἂν εἰδέναι καλῶς, ὁ δυνήεις εἰς τὴν αὐτὴν αὐτῷ τῆς παρῶρησιας φθάσαι κορυφῇ. Πῶς γὰρ προσήλθεν ὁ γέρων; πῶς τοὺς δορυφόρους διέκοψε; πῶς τὸ στόμα διήρε; πῶς ἐφθέγγετο; πῶς ἐπετίμισε; πῶς τὴν δεξιάν εἰς τὸ στήθος ἀπήρεισε τὸ φλεγμαῖον ἐπὶ τῷ θυμῷ καὶ ζέον τῷ φόνῳ; πῶς ἀπώσατο τὸν ἀν-
δροφόνον; Οὐδὲν αὐτὸν τῶν ὀρωμένων κατέπληξε, καὶ τῆς προθέσεως ἐξέκρουσεν. Ὁ ψυχῆς ἀκαταπλήκτου καὶ διανοίας ὑψηλῆς! ὦ φρενῶν οὐρανίων καὶ παρα-
στήματος ἀγγελικοῦ! Ὡς περὶ γὰρ ἐν τοίχῳ γεγραμμέ-
νην ἅπαντα τὴν φαντασίαν ἐκείνην ὄρων, οὕτως ἀταρά-
χως ἅπαντα ἔπραττεν ὁ γενναῖος ἀνὴρ. Καὶ γὰρ ἦν πεπαιδευμένος [546] ἀπὸ τῶν θείων δογμάτων, ὅτι σκία καὶ ὄναξ καὶ τοῦτων οὐδαμινώτερα ἅπαντα τὰ τοῦ κό-
σμου πράγματα. Διὰ τοῦτο οὐδὲν αὐτὴν τούτων κατα-
πτήξαι ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθάρρυνεν. Ἡ γὰρ ὄψις ἐκείνη τῶν ὀρωμένων τὴν διάνοιαν παρέπεμπεν ἐπὶ τὸν ἄνω βασιλεῖα τὸν καθήμενον ἐπὶ τῶν Χερουβί-
μ καὶ βλέποντα ἀδύσσοις, ἐπὶ τὸν θρόνον τὴν ἐνδοξάν καὶ ὑψηλὴν, ἐπὶ τὴν στρατιάν τὴν οὐράνιον, ἐπὶ τὰς μυριάδας τῶν ἀγγέλων, ἐπὶ τὰς χιλιάδας τῶν ἀρχαγ-
γέλων, ἐπὶ τὸ βῆμα τὸ φοβερόν, ἐπὶ τὸ κριτήριον τὸ ἀδόκαστον, ἐπὶ τὸν τοῦ πυρὸς ποταμὸν, ἐπὶ τὸν κριτὴν αὐτόν. Διὰ τοῦτο οὖλον αὐτὸν μεταστήσας ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν, ὥς ἐκείνην τῷ δικαστῇ πα-
ροῦσεν, καὶ αὐτοῦ κελεύοντος ἀκούων, τὸν ἐναγὴ καὶ μιᾶρον τῆς ἱερᾶς ἀγέλης ἐξωθεῖν, οὕτως ἐξέβαλε, καὶ τῶν λοιπῶν προβάτων ἀφώρισε, καὶ πρὸς οὐδὲν ἐπ-
εστρέφετο τῶν ὀρωμένων καὶ δοκούντων εἶναι φοβερῶν, ἀλλ' ἀνδρείως αὐτὸν μάλα καὶ γενναίως ἀπώσαμενος, παρέστη τυραννοῦμένοις τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις. Καίτοι πόση περὶ τοὺς λοιποὺς αὐτὸν παρῶρησις κεχρησθαι εἰ-
κός; Ὁ γὰρ τῷ κρατοῦντι μετὰ τοσαύτης ἐξουσίας προσενεχθεὶς, τίνα τῶν λοιπῶν ἔδεισεν ἂν; Ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἐκείνον στοχάζομαι, μᾶλλον δὲ οὐ στοχάζομαι, ἀλλὰ πιστεύω, μὴ πρὸς χάριν, μὴ πρὸς ἀπέχθειαν, μήτε πρᾶξι, μήτε εἰπεῖν τίποτε, ἀλλὰ καὶ πρὸς φό-
βον, καὶ πρὸς τὴν τοῦτου δυνατωτέραν κολακείαν, καὶ πρὸς τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα (πολλὰ δὲ τὰ ἀνθρώπινα) γεν-
ναίως στήναι καὶ ἀνδρείως, καὶ μηδὲ μικρόν τι τῆς ὀρ-
θῆς διαφθεῖραι κρίσεως. Εἰ γὰρ στολισμὸς ἀνδρός, καὶ γέλος ὀδόντων, καὶ βῆμα ποδὸς ἀπαγγέλλει τὰ περὶ αὐ-
τοῦ, πολλῶν μᾶλλον τὰ τοσαῦτα κατορθώματα πᾶσαν ἡμῖν ἱκανὰ τοῦ λοιποῦ βίου παραδείξαι τὴν ἀρετὴν· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῇ παρῶρησι μόνον αὐτὸν θαυμάσιον χρῆ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ μέχρι τοσούτου τὴν παρῶρησιαν ἐκ-
τείνειν, καὶ ἐπὶ τῷ πάλιν μηδὲν προσθεῖναι πλέον αὐτῇ.

• Savil. et quidam mss. αὐτῶν.

• Savil. et unius ὁ συνειδών.

• Alii τὸν ἐκείνου ζῆλ.

• Alii τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον.

• Alii καὶ τὸν κρατοῦντα πάντων.

et impudens ille, ipsis petris durior, ad ecclesiam Dei concessit. Forte mirantur quidam, cur non immissa de cælo plaga percussus fuerit qui talia ausus esset, aut cur non Deus eum fulmine ferierit, ut ante ingressum os illud impudens igneo ictu conflagraret. Ego vero si quibus hæc cogitatio animum subiit, laudo eos et æstium eorum admiror; attamen eorum laudibus et admirationi non minimum quidpiam deesse puto. Justa quippe indignatione commoti sunt, tum super injuste cæso puero, tum super Dei legibus ita temere violatis; sed ira ferventes non quantum opus erat perspexerunt: justitiæ enim hujus lex alia longe superior in cælis est. Quamnam igitur hæc lex? Ne peccatoribus protinus ultio inferatur, sed delinquenti tempus detur et induciæ, ut delictum possit excutere, et per pœnitentiam iis qui nihil mali admiserunt æquari: quod tunc in nefario illo demonstratum est; nihil enim profecit, sed sine emendatione mansit. Deus certe benignus cum sit, hoc propiciens, ne ita quidem contempsit illum, nec quæ a se erant facere desiit; sed illum et agrum visitavit, et ejus restaurandæ sanitati studuit. Ille vero remedium accipere noluit; imo ad hoc missum medicum concidit. Medicina porro et medicinæ modus hujusmodi erat.

6. *Babylas Imperatorem ecclesiæ aditu arceat.* — Eo tempore quo drama illud et facinus immane miserandumque agebatur, fuit vir magnus et mirabilis, si tamen fas sit illum appellare viram, qui hujus gregis curam gerebat, nomine Babylas. Hic itaque, cui hæc Christi Ecclesia a Spiritus gratia concedita fuerat, quod Heliam ejusque æmulum Joannem antecelleret non dixerim, ne quid molestius proferam, sed ita attigit, ut ne tantillum quidem generosis ejusmodi viris inferior esset. Neque enim paucarum urbium tetrarcham, neque gentis unius regem, sed eum, qui maximam orbis partem teneret, hunc ipsum scilicet sanguinarium, qui plurimas gentes, multas urbes, immensum exercitum moderabatur, atque omni ex parte formidabilis erat, ab imperii magnitudine, a morum ferocitate, quasi vile ac nullius pretii mancipium, ab ecclesia expulit cum tanta firmitate animique constantia, quanta pastor scabiosam et morbidam ovem a grege arceat, colibens ne morbus ejus cæteras oves afficiat. Id vero fecit Servatoris verbum confirmans, nempe servum esse solum eum, qui peccatum faciat, quamvis sexcentas capite coronas gestet, quamvis universis totius orbis hominibus imperare videatur: illum vero qui nullius peccati sibi conscius sit, etsi inter subditos locum habeat, plus quam reges omnes regnare existimandum esse. Statim ergo imperanti præcepit subditus, et de omnium moderatore judicium tulit, atque damnationis sententiam emisit. Tu vero dum hæc audis, ne dictum obiter prætereas. Nam vel hoc solum, quod Imperatorem subditus quispiam ab ecclesiæ vestibulo ejecerit, sufficit ad auditorum animos excitandos percellendosque. Si vis autem totum miraculum diligenter ediscere, ne simplici dictioni attendas, sed tecum reputa satellites, scutatos, tribunos, duces qui

in regia aluntur, eos qui civitatibus præficiuntur, præeuntium fastum, sequentium et abigentium multitudinem, aliumque famulatum totum. Deinde ipsum Imperatorem in medio, ingenti cum fastu ingredientem, qui honorabilior videntur ex vestibus, ex purpura, ex gemmis tum undique sparsis in dextra, ad commissuram paludamenti, tum ex diademate in ejus capite fulgentibus. Neque huc usque imaginem sistas, sed eam usque ad servum Dei beatum Babylam extendas, ejusque humilem habitum, amictum vulgarem, animum contritum, sensum ab omni audacia alienum; et cum ambos descriperis mutuoque contuleris, tunc rem illam mirabilem probe cognosces; imo ne sic quidem accurate comprehendes: illum quippe loquendi libertatem nec sermo nec oris species representare potest. sed sola experientia et usus. Porro imperturbatum ejus animum ille solus probe nosse possit, qui idipsum cum illo fiduciæ culmen attingere valeat. Quomodo enim senex ille arceat? quomodo satellites trajecit? quomodo os aperuit? quomodo loquutus est? quomodo corripuit? quomodo dextram imposuit pectori illi adhuc intumescenti atque cæde ferventi? quomodo homicidam repulit? Nihil rerum gestarum exterruit et a proposito deduxit. O animum imperterritum, mentemque sublimem! o cæleste pectus et constantiam angelicam! Ac si enim pompam illam in muro depictam conspiceret, sic intrepide omnia generosus vir perfecit. Erat enim divinis his dogmatibus institutus, quod scilicet, umbra et somnium hisque inaniora sint hujus mundi negotia. Ideo nihil eorum ipsum exterruit, imo fiduciam omnia indidere: illarum quippe rerum aspectus ejus mentem transmibat ad supernum regem, qui sedet super Cherubim et intuetur abyssos, ad thronum gloriosum et excelsum, ad cælestem exercitum, ad myriadas angelorum, ad millia archangelorum, ad terribile illud tribunal, ad judicium illud sine acceptione personarum, ad fluvium ignis, ad Judicem ipsum. Quapropter se totum a terra in cælum transferens, quasi illi Judici adstaret, ipsumque imperantem audiret, ut nefarium illum ac sceleratum ex sacro ovili expelleret, sic ejecit et a reliquis ovibus sequestravit, ad nihil eorum respiciens, quæ videbantur terribilia esse, sed viriliter illum ac genere admodum repellens violatis Dei legibus operam tulit. Atqui quanta erga cæteros fiducia usum illum esse par est? Qui enim imperantem tanta cum potestate aggressus est, quem reliquorum formidaverit? Equidem opinor, imo non opinor, sed credo, virum illum nec ad gratiam nec ad odium quidpiam fecisse vel dixisse umquam; sed adversus timorem, et adversus timore potentiorum adulationem, et alia similia, quæ apud homines multa adunt, utiliter fortiterque stetit, ac ne tantillum quidem recti judicii adulterasse. Si enim amictus viri, dentium risus, pedum incessus ejus mores arguant (*Eccli.* 19. 26), multo magis cætera ab eo præclare gesta ostendere possunt quantæ in reliqua vita virtutis fuerit: neque enim ob fiduciam solum admirandus ille est, sed quod fiduciam illam eo usque produxerit, tum etiam quod ei nihil ulterius addiderit.

7. Talis quippe est Christi sapientia, quæ nec plus justo decertare permittat, sed ubique moderationem servet. Atqui ipsi licebat, si voluisset, ultra progredi. Ei enim qui vitæ curam abjecisset (non enim prorsus accessisset, nisi se hujusmodi cogitationibus armavisset), cum potestate omnia facere licebat, et Imperatorem contumeliis aspergere, et diadema de capite detrahere, et pugnæ os contundere, quando dextram in pectus impegit. Sed nihil horum fecit: spirituali namque sale conditam habebat animam: quamobrem nihil tenere vel frustra egit, sed omnia recto rationis judicio et saniori modo: non quemadmodum gentilium sapientes, qui moderate numquam, sed ubique, ut ita dicam, aut plus aut minus, quam par est, confidentiam exhibent suam, ita ut nusquam fortitudinis, sed irrationabilium affectuum opinionem ubique sibi concilient: ubi minus præstitere, formidinis; ubi excessere, arrogantia et vanæ gloriæ apud omnes convicti. At non item beatus ille: non enim temere quod in mentem subiret agebat, sed cunctis accurate examinatis, concinnatisque secundum divinas leges cogitationibus, sic ad opus eas eduxit. Ideoque sectionem non in superficie tantum fecit, ne major pars affecti membri remaneret; neque profundior, quam par erat, ne plagæ excessu sanitatem corrumpere; sed plaga ad morbum attemperata, sic optimam adhibuit medicinam. Hinc illum ira, ignavia, arrogantia, vanæ gloriæ cupidine, odio, metu, adulatione purum esse fidenter pronuntiarim.

Modus in rebus. — Quod si quid inexpectatum dicere opus sit, non tam miror beatum illum quod Imperatoris furorem reprimere ausus sit, quam quod intellexerit quatenus hoc ipsum facere oporteret, nec quidquam ulterius vel fecerit vel dixerit. Quod autem hoc sit illo mirabilius, multos invenire est, qui cum illud fecerint, hoc præstare non potuerunt. Nam cum libertate loqui quilibet sæpe possunt; idipsum autem tempore, modo, moderatione ac prudentia congruenti præstare, magni admirandique animi est. Quandoquidem beatum David magna cum confidentia contumeliis incessit Semei, virumque sanguinum vocavit (2. Reg. 16. 5); at non id ego fiduciam vel libertatem dixerim, sed linguae potius intemperantiam animique audaciam, contumaciam, arrogantiam, et quidvis potius, quam libertatem. Par est enim, ut puto, eum, qui redarguturus est, ab audacia maxime atque arrogantia abstinere, vimque suam in natura tantum verborum gestorumque demonstrare. Medici namque cum putrida membra rescare et æstuantia comprimere opus est, non iræ pleni medicinam aggredduntur: sed tunc maxime in convenienti statu cogitationem continere student, ne perturbatio animi noceat arti. Quod si is, qui corpus sanare cupit, tanta opus habet animi tranquillitate, animarum medico quid, queso, faciendum statuemus, et quantam in eo philosophiam requiremus? Longe majorem scilicet, et tantam quantum ille martyr exhibuit. Nobis enim quosdam ceu terminos et regulas ponens, ut inde modum agendi in cæteris proportionem quadam mutuemur, sic miserum

illum a sacro limine repulit. Videturque unum tantum tunc probe gestum opus fuisse; sed si quis illud examinet et undique accurate perpendat, et secundum, et tertium huic insitum, magnumque utilitatis thesaurum reperiet. Nam qui tunc rejiciebatur, unus tantum erat; qui lucrum inde reportarunt, plurimi: siquidem in imperio ejus, quod maximam orbis partem complectebatur, quotquot increduli erant, obstupefacti miratique sunt, ubi didicerunt quantam servis suis Christus loquendi fiduciam indidisset, suam ipsorum illiberalem et abjectam servitutem deriserunt, viderunt quantum inter Christianorum nobilitatem et gentilium turpitudinem discriminis esset. Etenim ii apud illos, quibus sacrorum cura concredita est, plus quam dominos, plus quam idola sua Imperatores colunt, illorumque metu simulacris suis assident, ita ut maligni dæmones Imperatoribus sibi collati honoris gratiam habeant. Itaque ubi contingit quempiam Imperatorem creari, qui cum illis religione non consentiat, si quis idolorum templa ingreditur, in muris passim videbit extensas araneorum telas, tantoque pulvere conspersam statuam, ut neque nasus, neque oculus, neque alia quævis pars vultus appareat, altarium vero reliquæ solum, majori abrupta parte, sepersunt, et alioqui tam densa undique herba circumdata sunt, ut qui altaria esse ignoret, acervum sterquilini esse putet. Hujus rei causa est, quod olim illis liceret quæcumque vellent suffurari et per statuarum cultum ventri indulgere: nunc autem quæ ob causam sese cruciaverint? Assidentes enim ac sese conficientes ab illis ne minimum quidem præmii expectant: sunt enim ligna et lapides: quod autem illos ad simulandum cultum inducit, est honor quem illis exhibent Imperatores; verum et ille sublatus est, quando Imperatores sapiunt, et Dei Filium adorant.

8. *Res Christianorum in persecutione florent magis.* — At nostra non hoc se habent modo, sed plane contrario. Cum enim quis religione nobiscum consentiens imperatorum adit thronum, Christianorum res segiores evadunt: tantum abest ut humanis honoribus erigantur; cum autem quis impius nobis plane infestus innumerisque nos malis afficiens imperium tenet, tunc florent nostra ac splendidiore efficiuntur, tunc præmiorum et tropæorum tempus, tunc coronarum, præconiorum, ac fortitudinis exhibendæ occasio. Quod si quis dicat etiam nunc superesse urbes quæ circa idolorum insaniam parem exhibent cultum, primo quidem paucas numerabit, verumtamen ne hæc quidem ratione verbis meis officiet: manet enim eadem hypothesis, ac pro Imperatore cives habent, qui parem illis præstent honorem. Atque hujus cultus causæ sunt crapulae et comessionationes tum diurnæ tum nocturnæ, tibix, tympana, libertas impudentissime loquendi turpia, agendi turpiora, sese cibis ingurgitanli donec dirumpantur præ ebrietate, debacchandi, et in fœdissimam insaniam delabendi: hi turpissimi sumptus jam labentem errorem detinent et fovent. Opulentiores enim eos qui ob ignaviam fame per-

ζ'. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Χριστοῦ σοφία, μήτε ἑλλίπῳς μήτε περιττῳς ἀγωνίζεσθαι συγχωροῦσα, ἀλλὰ πανταχοῦ τὴν συμμετρίαν φυλάττουσα. Καίτοι γε ἐνὴν εἴπερ ἐβούλετο καὶ περαιτέρω προελθεῖν. Τῷ γὰρ ἀπαγορεύσαντι τὸ ζῆν * (οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν προσήλθεν, εἰ μὴ τοιοῦτος αὐτὸν ὥπλισε λογισμοῖς) μετ' ἐξουσίας ἀπαντα πράττειν ἐξήν, καὶ ὕβρει πλῆναι τὸν βασιλεῖα, καὶ τὸ διάδημα καθελεῖν τῆς κεφαλῆς, καὶ πληγὰς εἰς τὸ πρόσωπον ἐντείνειν, ὅτε τὴν δεξιὰν εἰς τὸ στήθος ἀπῆρεισεν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐποίησε· τῷ γὰρ ἄλατι τῷ πνευματικῷ τὴν ψυχὴν ἡρτυμένος ἦν· δι' ὅπερ οὐδὲν ἔπραττεν εἰκῇ καὶ μάτην, ἀλλὰ πάντα χρίσει λογισμῶν ὀρθῇ, καὶ μετὰ καταστάσεως ὕγιους· οὐ κατὰ περ οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοί, οἱ συμμετρῶς μὲν οὐδέποτε, πανταχοῦ δὲ, ὡς εἰπεῖν, ἡ πλεόν τῃ ἑλαττον τοῦ δέοντος·^b παρῆρσιάζονται, ἵνα ἀνδρείας μὲν οὐδαμοῦ, παθῶν δὲ ἀλογιστῶν δόξαν λάθῳσι πανταχοῦ, ἐν οἷς μὲν ὑπέτρησαν, δειλίας, ἐν οἷς δὲ ὑπερέβησαν, ἀλαζονείας καὶ φιλοδοξίας [547] παρὰ πᾶσιν ἀνισχύμενοι. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος ἐκεῖνος· οὐ γὰρ ἀπλῶς τὸ ἐπελθὼν ἔπραττεν, ἀλλὰ πάντα βασιλεύοντι ἀκριβῶς, καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς νόμους τοὺς λογισμοὺς ἀρμόζων τοὺς ἑαυτοῦ, οὕτως ἐπὶ τὸ πράττειν ἐξήγαγεν αὐτοῦς. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν τομὴν οὐτε ἐπιτόλαιον ἔδωκεν, ὥστε μὴ πλεόν τοῦ νεοροσκότος ἐναπομεῖναι μέρος, οὐτε βαθυτέραν τοῦ δέοντος, ὥστε μὴ τῷ περιττῷ τῆς πληγῆς λυμῆνασθαι τὴν ὕψισαν πάλιν, ἀλλὰ συμμετρῆσας τῷ νοσήματι τὴν πληγὴν, οὕτω τὴν ἀρίστην ἱατρειάν εἰργάσατο. Ἐντεῦθεν αὐτὸν καὶ θυμοῦ, καὶ δειλίας, καὶ ἀλαζονείας, καὶ δοξομανίας, καὶ ἀπεχθείας, καὶ φόβου, καὶ κολακείας· θαρβύοντως ἀπεφηνάμην εἶναι καθαρὸν.

Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ παράδοξον εἰπεῖν, οὐχ οὕτω θαυμάζω τοῦ μακαρίου τὸ κατατολμῆσαι τῆς τοῦ κρατούντος μανίας, ὡς τὸ συνιδεῖν μέχρι τίνος τοῦτο ποιῆσαι ἐχρῆν, καὶ μηδὲν περαιτέρω μήτε πρᾶξει, μήτε εἰπεῖν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐκείνου θαυμαστότερον, πολλοὺς ἂν εὖροι τις τοῦτο μὲν περιγεγονότας, ὅπ' ἐκείνου δὲ ἡττηθέντας· τὸ μὲν γὰρ ἀπλῶς παρῆρσιάσασθαι, καὶ τῶν τυχόντων πολλάκις ἐστὶ, τὸ δὲ εἰς δέον καὶ καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ μετὰ τῆς ἀρμοζούσης συμμετρίας καὶ συνέσεως τῷ πράγματι χρῆσθαι, μεγάλης λίαν καὶ θαυμαστῆς δεῖται ψυχῆς· ἐπεὶ καὶ τὸν μακάριον Δαυτδ. μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας ὕβρισεν ὁ Σεμεῖ, καὶ ἄνδρα αἰμάτων ἐκάλεσεν· ἀλλ' οὐκ ἂν εἰποιμι τοῦτο παρῆρσιαν ἐγὼ, ἀλλὰ γλῶττης ἀκολασίαν καὶ θρασυτητα διανοίας, καὶ ἀναγνῶν, καὶ ἀπόνειαν, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ παρῆρσιαν. Δεῖ γάρ, οἶμαι, τὸν μέλλοντα εἶναι ἐλεγκτικὸν, θρασυτέρας μάλιστα καὶ ἀπονοίας ὡς πορρωτάτω τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπαγαγεῖν, καὶ τὸ δραστήριον ἐν τῇ φύσει τῶν ῥημάτων καὶ τῶν πραγμάτων ἐπιδεικνυσθαι μόνον. Καὶ γὰρ ἱατρῶν παῖδες, ὅταν τέμνουν τὰ σεσηπῶτα δὲ τῶν μελῶν, ἢ τὰ φλεγμαίνοντα καταστέλλουν, οὐκ ὀργῆς πρότερον γεμίζαντες ἑαυτούς, οὕτως ἐπὶ τὴν ἱατρείαν ἔρχονται, ἀλλὰ τότε μάλιστα ἐν καταστάσει τῇ προσηκούσῃ σπουδάζουσι φυλάττειν τὸν λογισμὸν, ὥστε μὴ τῇ τέχνῃ λυμῆνασθαι τὴν ἐκείνου ταραχὴν. Εἰ δὲ σῶμά τις θεραπεύειν μέ-

λων τοσαύτης δεῖται γαλήνης, τὸν ψυχῆς ἱατρῶν οὐκ ἀποτῶμεν, εἰπέ μοι, καὶ πόσῃν ἀπαιτήσομεν φιλοσοφίαν; Πολὺν μείζονα ὄηλον ἐστὶ, καὶ τοσαύτην, ὅσην ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἐπέδειξετο μάρτυς. Καθάπερ γὰρ τινὰς ὄρους καὶ κανόνας ἡμῖν τιθεῖς, ἐν ἑξ ἐκείνων τὰ μέτρα, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν ἀναλογίαν λαμβάνομεν, οὕτω τὸν δειλαιὸν ἐκείνον ἀπὸ τῶν ἱερῶν περιβάλλων ἀπίσαστο. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐν κατόρθωμα εἶναι τὸ γεγονὸς, εἰ δὲ τις αὐτὸ διασκέψαιτο καὶ ἀναπτύξας πάντοθεν κατοπεύσειεν ἀκριβῶς, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον συμπεφυκὸς εὐρήσει καλὸν, καὶ πολλὸν τῆς ὠφελείας τὸν ἡγεταῖον. Ὁ μὲν γὰρ ἀπελαυνόμενος τότε εἰς μόνους ἦν, οἱ δὲ δι' ἐκεῖνον κερδαίνοντες πολλοί. Τῆς γὰρ ἀρχῆς τῆς ὑπὸ τῷ τυράννῳ κειμένης (αὕτη δὲ ἦν τὸ πλείστον τῆς οἰκουμένης μέρος), ὅσοι περ ἂν ἦσαν ἄπιστοι, κατεπλάγχθησαν, καὶ ἐθαύμασαν μαθόντες ὅτις τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις ὁ Χριστὸς τῆς παρῆρσιος μετέδωκε, κατεγέλασαν τῆς παρ' αὐτοῖς δουλοπρεπείας, καὶ ἀνελευθερίας, [548] καὶ ταπεινότητος, εἶδον ὅσον τῆς Χριστιανῶν εὐγενείας πρὸς τὴν Ἑλλήνων αἰσχύνῃν τὸ μέσον. Οἱ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς τὴν τῶν ἱερῶν ἐπιμέλειαν ἐγκχειρισμένοι, μᾶλλον δεσποτῶν, καὶ τῶν εἰδῶλων δὲ αὐτῶν τοὺς βασιλεῖς θεραπεύουσι, καὶ διὰ τὸν ἐκείνων φόβον, καὶ τοῖς ξοάνοις αὐτοῖς παρεδρεύουσιν, ὡς τοὺς πονηροὺς δαίμονας τοῖς βασιλεῦσι χάριν ἔχειν τῆς εἰς αὐτοὺς τιμῆς. Αὐτίκα γοῦν ὅταν τινὰ συμβῇ μὴ τὰ ἐκείνων φρονούντα ἐπὶ ταύτην ἔλθειν τὴν ἀρχὴν, εἰσῶν τις εἰς τοὺς τῶν εἰδῶλων ναοὺς, πανταχοῦ τῶν τοίχων ὁφεται διατεταμένα τὰ τῶν ἀραχνίων ὑφάσματα, καὶ τοσαύτην ἐπιχειρῆσιν τῷ ξοάνῳ τὴν κύνιν, ὡς μήτε ῥίνα, μήτε ὀφθαλμὸν, μήτε ἄλλο τι τοῦ προσώπου, φαίνεσθαι μέρος· τῶν δὲ βιωμῶν τῶν μὲν τὰ λείψανα μόνον ἔστηκε, τοῦ πλείονος ἀποθραυσθέντος μέρους, τοὺς δὲ οὕτω βαθεῖα πάντοθεν περιβάλλει πύα, ὡς τὸν ἀγνοοῦντα κοπρίας τινὸς σωρεῖαν εἶναι νομίζεῖν τὸ φαινόμενον. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι πάλαι μὲν αὐτοῖς κλέπτειν ἐξῆν ὅσα ἐβούλοντο, καὶ γαστρίζεσθαι διὰ τῆς τῶν ξοάνων θεραπείας, νῦν δὲ ὑπὲρ τίνος ἑαυτοὺς κόψουσι; Προσεδρεύοντες γὰρ καὶ δαπανώμενοι, παρ' ἐκείνων μὲν οὐδεμίαν προσδοκῶσιν ἀμοιβήν· καὶ γὰρ εἰσι ξύλα καὶ λίθοι· τὸ δὲ πείθον αὐτοὺς ὑποκρίνεσθαι τὴν θεραπείαν, ἢ παρὰ τῶν κρατούντων τιμῇ, καὶ αὕτη ἀνῆρηται, τῶν βασιλευμένων γενομένων συνετῶν, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ προσκυνοῦντων Ἰδὼν.

ἦ. Ἄλλ' οὐ τὰ γε ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον. Ὅταν μὲν γὰρ τις ὁμολογῶν ἡμῖν ἐν τῇ περὶ τοῦ Θεοῦ δόξῃ ἐπὶ τὸν βασιλικὸν ἀναβῇ θρόνον· ῥαθυμότερα γίνεται τὰ Χριστιανῶν· τοσοῦτον ἀπέχει ταῖς ἀνθρωπίναις ὀρθοῦσθαι τιμαῖς· ὅταν δὲ τις κρατήσῃ δυσσεβῆς καὶ πάντοθεν ἡμᾶς ἐλαύνων, καὶ μυρίοις περιβάλλων κακοῖς, τότε εὐδοκίμει καὶ λαμπρότερα γίνεται καὶ καθ' ἡμᾶς, τότε ἀριστείων καὶ τροπαίων καιρὸς, τότε στεφάνων καὶ ἀναβήσεων καὶ πάσης ἀνδραγαθίας ἀφορμῇ. Εἰ δὲ λέγοι τις ὅτι καὶ νῦν εἰσι πόλεις τὴν Ἰσθμὸν δεισιδαιμονίαν ἐπιδεικνύμεναι περὶ τὴν τῶν εἰδῶλων μανίαν, πρῶτον μὲν εὐαριθμητοὺς καὶ ὀλίγους ἔρει, πλὴν ἄλλ' οὐδὲ οὕτω τὸν ἡμέτερον βλάβει λόγον. Ἢ γὰρ ὑπόθεσις ἡ αὕτη, καὶ ἀντὶ τοῦ κρατούντος, τοὺς τὴν πόλιν οἰκούντας ἔχουσι τὴν Ἰσθμὸν αὐτοῖς παρεχομένους τιμῇ· καὶ τοῦτο αἴτιον τῆς θεραπείας, αἱ κραυγαῖαι, καὶ οἱ κῶμοι, οἱ μεθ' ἡμέραν, οἱ διὰ πάσης νυκτὸς, οἱ αὐλοὶ καὶ τὰ τύμπανα, τὸ μετὰ πάσης ἀναίσχυνης αἰσχυρὰ μὲν εἰπεῖν, πρᾶξι δὲ αἰσχυρότερα· τὸ διαβράχνηναι μὲν ὑπὸ τῆς δόξης, ἐκθαλασθεῖναι δὲ ὑπὸ τῆς μέθης, καὶ εἰς τὴν αἰσχίστην μανίαν ἐκπεσεῖν· αὐταὶ αἱ ἀσχημονες δαπάναι συνέχουσιν ἔτι καὶ διακρατοῦσι διαπίπτουσιν τὴν πλάνην. Οἱ γὰρ εὐπορώτεροι τοὺς διὰ τὴν ἀργίαν ὑπὸ

* Savil. et unus cod. ἀναδῆναι θρόνον τύχοι.

* Morel. καίτοι γε ἐνὴν, εἴπερ ἐβούλετο, καὶ περαιτέρω προελθεῖν· τῷ γὰρ ἀπαγορεύσαντι τὸ ζῆν. Reg. unus ἐβούλετο περαιτέρω προελθεῖν. Μὴ γάρ. Mox Reg. unus et Savil. τὴν ἀρχὴν προελθεῖν ἐπηλθεν, εἰ μὴ τοιοῦτος ἑαυτὸν ὥπλισε λογ. Reg. alius τὴν ἀρχὴν προελθεῖν ἦν, οὐδ' εἰ μὴ τοιοῦτος ἑαυτὸν. Infra Savil. et unus cod. καθελεῖν ἐκ τῆς κεφ.

^b Unus totu eikotos. Paulo post Savil. et unus Regius ἀλογιστῶν (ἀλόγηστον) δόξαν.

τοῦ λιμοῦ φθειρομένους ἐκλέγοντες, ἐν τάξει παρασί-
των καὶ τῶν περὶ τὰς τραπέζας τρεφομένων ἔχουσι
κυνῶν, τοῖς λειψάνοις τοῖς ἀπὸ τῶν παρανόμων δειπνῶν
διασπῶντες τὰς γαστέρας τὰς ἀναιδεῖς, καὶ πρὸς ὅπερ
ἂν θέλωσιν αὐταῖς χρώμενοι. Ἡμεῖς δὲ καθάπαξ τὴν
ὑμετέραν ἀλογίαν καὶ παρανομίαν μισήσαντες, τοὺς
μὲν ἀργούντας καὶ διὰ [549] τοῦτο πεινῆν ἀναγκαζο-
μένους οὐ τρέφομεν, ἀλλ' ἐργαζομένους καὶ ἑαυτοῖς καὶ
ἐτέροις ἐπαρκεῖν πείθομεν· τοὺς δὲ ἀναπήρους τῷ σώ-
ματι γενομένους παρὰ τῶν ἐχόντων τῆς ἀναγκαιᾶς
μόνον συγχωροῦμεν ἀπολαύειν τροφῆς· κῶμιον δὲ καὶ
μέθαι καὶ πᾶσα ἡ λοιπὴ μανία καὶ αἰσχροῦτης ἐκδέδλη-
ται, ἀντεισῆχται δὲ ἀντὶ τούτων ὅσα σεμνὰ, ὅσα ἀγνὰ,
ὅσα δίκαια, ὅσα εὐφημα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαι-
νος. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ ἃ ὑπὲρ τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσο-
φησάντων κομπάζουσιν, ἀπέδειξε κενοδοξίαν καὶ θρα-
σύτητα, καὶ παιδικῆς ἔργα διανοίας. Οὐ γὰρ πίθον ἔκει
λαβὼν κατέκλεισεν ἑαυτὸν, οὐδὲ ῥάκη περιβαλλόμενος^α,
οὕτω περιῆει κατὰ τὴν ἀγοράν. Ταῦτα γὰρ δοκεῖ μὲν
τινα εἶναι θαυμαστὰ, καὶ πόνον ἔχειν πολὺν καὶ τὴν
ἐσχάτην ταλαιπωρίαν, ἔπαιον δὲ παντὸς ἀπεστέρηται.
Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ διαδόλου κακουργίας, τοὺς δου-
λευντάς αὐτῷ τοιοῦτος παραδίδοναι πόνοις, οἳ καὶ
διασπίζονται τοὺς ἡπιατημένους, καὶ μάλιστα πάντων
καταγελάστους ἀποφανοῦσιν αὐτούς· πόνος γὰρ οὐδὲν
κέρδος ἔχων, ἐγκωμίου παντὸς ἀπεστέρηται.

Καὶ γὰρ ἔτι καὶ νῦν εἰσιν ἄνθρωποι φθορεῖς^β καὶ μυ-
ρίων γέμοντες κακῶν, τοῦ φιλοσόφου πολλῷ μείζονα
ἐπιδεικνύμενοι· οἱ μὲν γὰρ ἥλους ὄξεις καὶ ἡκονημέ-
νους ἔφαγον, οἱ δὲ ὑποδύματα διεμασῆσαντο καὶ κατ-
έπιον, οἱ δὲ πρὸς ἕτερα πολλῶν τούτων παρεβουλεύσαντο
μοχθηρότερα, καίτοι· τὰ τοιαῦτα πολλῷ τοῦ πίθου καὶ
τῶν βακίων θαυμαστότερα· ἀλλ' οὐκ ἀποδεχόμεθα αὐτὰ,
ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἔκεινα, ἀλλ' ἐξίσσης τῷ φιλοσόφῳ κακί-
ζομεν καὶ δακρύομεν καὶ τούτους καὶ πάντας ὁμοίως
τοὺς τὰ τοιαῦτα τεραπευομένους εἰκῇ. Ἀλλὰ καὶ παρ-
βρῆσιαν ἐπεδειξάτο πρὸς βασιλέα πολλήν. Ἰδόμεν οὖν
καὶ τὴν πολλὴν παρβρῆσιαν, μὴ ποτε καὶ αὕτη τῆς τοῦ
πίθου τερατείας ματαιότερα οὐσα τύχοι· τίς οὖν ἡ παρ-
βρῆσις; Ἐλαύνοντι τῷ Μακεδόνι ποτὲ ἐπὶ τὸν Πέτρον,
ἐπιστάντι τε αὐτῷ καὶ ἀπαγγεῖλαι προτρέψαντι· εἰ
τινος δέοιτο, οὐδενός, ἔφη, πλην τοῦ μὴ ἐπισκοτεῖν αὐτῷ
τὸν βασιλέα· καὶ γὰρ ἔτυχε τότε ἡλίψθαι θερμαινόμενος ὁ
φιλόσοφος. Οὐ καταδύσεσθε; οὐκ ἐγκαλύψεσθε; οὐκ ἀπελ-
θόντες ἑαυτοὺς ποῦ κατορύξετε, ἐπὶ τοῦτοις μέγα
φρονούντες ἐφ' οἷς αἰσχύνεσθαι ἔχρη; Πόσω γὰρ βέλτιον
ἢ ἡμάτιον ἐνδύοντα ἄδρην ἐνεργῶν εἶναι, καὶ τι τῶν
χρησίμων τὸν βασιλεύοντα τότε αἰτεῖν, ἢ καθῆσθαι μετὰ
τῶν βακίων θερμαινόμενον, κατὰ τὰ μικρὰ καὶ ὑπομάζια
τῶν παιδίων, ἅπερ αἱ τίτθαι, μετὰ τὸ λούσαι καὶ ἀλείφαι,
προτιθέασιν εἰς τοῦτο, εἰς ὅπερ ὁ φιλόσοφος τότε ἐκάθ-
ητο^γ, γραίδιου δυστήνου χάριν αἰτῶν; Ἀλλ' ἡ παρβρῆ-
σις αἰσῶς θαυμαστή; Ἀλλὰ ταύτης οὐδὲν τερατωδέστερον.
Τὸν γὰρ ἀγαθὸν ἄνδρα, πρὸς τὸ κοινωφελὲς ἅπαντα
πράττειν χρή, καὶ τὸν τῶν ἄλλων βίον κατοροῦσιν· τὸ

δὲ ἀξιώσαι μὴ ἐπισκοτεῖν, ποῖον πόλιν, ποῖον οἶκον,
τίνα ἄνδρα, ποῖαν γυναῖκα διέσωσεν; Εἰπέ τῆς παρβρῆ-
σις τὸ κέρδος· τὸ γὰρ τοῦ μάρτυρος ἡμεῖς ἐπεδείξα-
μεν, καὶ προϊόντες δὲ αὐτὸ σαφέστερον ἐκκαλύψομεν.

[550] Θ'. Τῶς δὲ τὸν ὕβριστην ἐκόλασε, καὶ ταύτην τὴν
ιερέα κολάζειν θέμις ἐστὶ, τὰ τῶν ἀρχόντων κατέστιν
φρονήματα, τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις κινουμένοις ἐπὶ μνη-
τιμωρίαν ὑπὲρ τοῦ κακῶς σφαγέντος ἀπήτησε, τὴν πα-
σῶν τιμωριῶν χαλεπωτέραν τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Μέντη-
σθε δὴπου πάντως, ὅτε περὶ τοῦ φόνου διελεγόμεν, πῶς
ἕκαστος διεθερμαίνεται τῶν ἀκροατῶν, καὶ τὸν αὐθέντην
λαβεῖν εἰς χεῖρας· ἐπεθύμει, καὶ φανῆναι ποθεν τὴν
ἐκδικήσοντα τὸν φόνον ἤρχετο. Τοῦτο τοῖνον ὁ μακάριος
ἐκείνος ἐποίησε, καὶ δίκην ἐπέθηκεν αὐτῷ τὸν βασιλεῖ
ἐπισκοτοῦντα ἀποστηναι ἀξιώων, ἀλλ' ἀναιδῶς τοῖς ιεροῖς
ἐπιτηδῶντα περιδόλοις, καὶ πάντα συγχέοντα, καθάπερ
τινὰ κύνα καὶ οἰκέτην ἀγνώμονα τῶν δεσποτικῶν
ἀπειργῶν αὐλῶν. Ὁρᾷς ὡς οὐ κομπάζων ἔλεγον,
ὅτι παιδικῆς ἔργα διανοίας τὰ τῶν παρ' ὑμῖν φιλο-
σόφων ἀπέδειξε θαύματα; ἀλλὰ καὶ ἐσωφρόνησεν
ὁ Σινωπεὺς ἐκεῖνος, καὶ ἐν ἐγκρατεῖα διήγαγε, καὶ τῶν
κατὰ νόμον οὐκ ἀνεχόμενος γάμων. Ἀλλὰ πῶς καὶ τὴν
τρόπῳ προστίθει. Ἀλλ' οὐ προσθήσεις, ἀλλ' ἥδιον τῶν
τῆς σωφροσύνης ἐγκωμίων ἀποστερήσεις αὐτὸν, ἢ τὸν
τρόπον τῆς σωφροσύνης ἐρεῖς, οὕτως αἰσχροῦ καὶ πολλῆς
γέμων αἰσχρῆς ἦν. Ἐπὶ ἄλλων δ' ἂν καὶ τὸν τῶν ἄλλων
λῆρον, καὶ τὴν ματαιοπονίαν καὶ τὴν αἰσχροῦτητα· πῶ
γὰρ, εἰπέ μοι, χρησίμων γονῆς ἀπογεύεσθαι ἀνθρωπι-
νης, ὅπερ ὁ Σταγειρίτης ἐποίει; ποῖον δὲ ἡφελος μίγνυ-
σθαι μητράσι καὶ ἀδελφαῖς, ὅπερ ὁ τῆς Στοᾶς προεστὴς
φιλόσοφος ἐνομοθέτει; Καὶ τὸν τῆς Ἀκαδημείας δὲ
ἀρξάντα, καὶ τὸν ἐκείνου διδάσκαλον, καὶ τοὺς ἔτι τού-
των μάλλον θαυμάζομένους, τούτων αἰσχυρότερους
ἀνέδειξε^δ ἂν, καὶ τὴν παιδεραστίαν, ἣν σεμνὸν εἶναι
τίθενται καὶ φιλοσοφίας μέρος, ἐξεκάλυψε πάσης ἀπαμ-
φιάσας τῆς ἀλληγορίας, εἰ μὴ εἰς μακρὸν ὁ λόγος ἦν
ἐξετείνετο μῆκος, καὶ πρὸς ἕτερον ἡπείγετο μέρος, καὶ
ικανῶς καὶ διὰ τοῦ ἐνὸς τὸν γέλωτα πάντων διήλεγξεν.

Ὅταν γὰρ ὁ κρατῶν, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐττηρότερον
εἶναι τῆς φιλοσοφίας μέρος, καὶ παρβρῆσις, καὶ ἐγκρα-
τείας ἐνεκεν, οὕτως αἰσχροῦ, καὶ ἀτοπος, καὶ περὶ τῆς
ἀποφαίνονται· (καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀνθρώπων ἀπογεύεσθαι
ἔλεγεν ἀδιάφορον εἶναι)· τίς ἡμῖν πρὸς τοὺς ἄλλους
λόγους ἔσται λοιπὸν, τοῦ κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ ἐπιτη-
δεύματος ὑπὲρ τοὺς ἄλλους λάμπαντος οὕτω καταγελά-
στου, καὶ μετράκιώδους, καὶ ἀνοήτου δειχθέντος ἅπαντι;
Δι' ὅπερ ἐπανίωμεν ὅθεν ταῦτα εἰπεῖν ἐξέβημεν. Τὸς
μὲν οὖν ἀπίστους οὕτω συνέσταλιν ὁ μακάριος, τοὺς δὲ
πιστοὺς εὐλαβεστέρους κατέστησεν, οὐκ ἰδιώτας μόνον,
ἀλλὰ καὶ στρατιώτας καὶ στρατηγούς, καὶ ὑπάρχους,
δείξας ὅτι ὁ βασιλεὺς, καὶ ὁ πάντων ἐσχάτος παρὰ Χρι-
στιανοῖς, ὀνόματα μόνον ἐστὶ, καὶ τῶν ἐλαχίστων ὁ τὸ
διάδημα ἔχων οὐδὲν ἔσται σεμνότερος, ὅταν κολάζεσθαι
καὶ ἐπιτιμᾶσθαι δέη. Πρὸς δὲ τούτοις τοὺς βουλομένους
ἀναισχυντεῖν, καὶ κόμπον τινὰ πεπλασμένον τὰ παρ' ἡμῖν

^α Unus Regius γὰρ ὡς ὁ πίθον ἐκεῖνος λαβὼν... οὐδὲ ῥάκη
ὡς περιῆει.

^β Alii φθοροί.

^γ Alii ἐπιτρέψαντι. Paulo post Savil. et unus exodex ἡλίψθαι
θερμαινόμενος. Et infra μεγαλοφρονούντες.

^δ Savil. et unus τότε ἐκεῖνος ἐκάθητο.

^{*} Sic omnes præter Morel. qui habet eis χεῖρας.

^ε Alii ἀνέδειξε.

cunt, in ordinem parasitorum adscitos, tamquam canes circa mensas victitantes enutriunt, impudentes ventres iniquarum epularum reliquiis distendunt, et pro lubito iis utuntur. Nos vero qui insipientiam iniquitatemque vestram aversamur, eos qui præ ignavia fame laborant, non alimus, sed ipsis suademus, ut laborantes et sibi et aliis victum parent; eos autem, qui nutilo sunt corpore, ab iis qui subministrare possunt, necessariam solum escam accipere concedimus: comessiones, ebrietates, ac reliqua omnis insania et turpitudine a nobis eliminata est, eorumque loco inducta sunt quæcumque gravia, quæcumque casta, quæcumque iusta, quæcumque laudabilia, si qua virtus, si qua laus. Cætera porro, quæ de philosophis iis jactabundi dictitant, vanam gloriam, audaciam et puerilis animi opera demonstrant. Non illic (apud Christianos) dolio quis accepto sese inclusit (a), non laceris pannis vestitus forum circumivit. Hæc quippe licet mirabilia esse videantur, nultumque laboris et ærumnæ habeant, indigna laude sunt. Est autem diaboli astutiæ eos, qui sibi serviunt, laboribus hujusmodi addicere, qui et a se deceptos discrucient, et maxime omnium ridiculos exhibeant. Labor enim is, ex quo nullum lucrum manat, omni prorsus laude caret.

Circulatorum quorundam gesta. — Siquidem etiam nunc sunt homines perdit, innumeris pleni flagitiis, qui plura, quam philosophus ille, exhibuere; alii enim clavos acutissimos deglutiunt, alii calceos mandunt et devorant, alii ad alia scelerationa male consulti se conferunt: atqui hæc longe sunt mirabiliora, quam dolium et panni: verum neque hæc neque illa probamus, sed perinde philosophum, atque hos et omnes quotquot portentosa hujusmodi exhibent, miseros prædicamus et deploramus. Sed multa, dices, usus est apud regem loquendi libertate. Videamus itaque egregiam loquendi libertatem, num et ipsa sit vel portentoso dolio ineptior. Quenam illa libertas? Cum ad Persas moveret Macedo, dum ipsi adstaret, rogaretque an quapiam re opus haberet, Nulla, inquit: solum ne mihi rex umbram faciat: tunc enim philosophus apribatur. Annon pudore suffundimini? annon vos obtegetis? annon hinc facessentes terra vos obruetis, de iis altum sapientes, de quibus pudore affici oporteret? Quanto enim satius fuisset veste indutum crassiuscula, operi vacante, aliquid, quod usui foret, a rege petiisse, quam lacero pallio vestitum sedisse apribantem, instar lactentium puerorum, quos lotos et unctos nutrices inibi ad eam rem collocant, ob quam tunc philosophus sedebat infelicis ancule gratiam flagitans? Sed admiranda fortasse est illa loquendi libertas? Imo vero nihil illa prodigiosius. Bonum enim virum oportet facta sua omnia publica utilitate metiri, aliorumque vitam emendare; postulare autem ne sibi umbram faceret, quam urbem, quam domum, quem virum, quam mulierem

conservavit? Indica quod ex loquendi libertate lucrum: nam lucrum a libera martyris voce natum nos ostendimus, et ulterius progressi clarius aperiemus.

9. Interim ille injurium illum punivit, quatenus sacerdoti fas erat, principum altos spiritus coercuit, violatis Dei legibus opem tulit, supplicium pro cæso juvene exegit, omnium suppliciorum gravissimum, iis certe qui mente valent. Meministis plane, cum de cæde verba faceremus, quomodo singuli auditorum inflammarentur, et principem manibus tenere cupe-re, atque ultorem alicunde cædis apparere. Hoc itaque beatus ille vir fecit, pœnamque ipsi congruentem imposuit, quæ posset illum convertere, si modo stupidus admodum non fuisset, non ab Imperatore postulans ut a sole se calefaciente deflecteret, sed impudenter in sacra septa insilientem omniaque confundentem, ceu canem aut improbum famulum a dominicis atriis, depellens. Vides me non jactabunde dixisse, puerilis animæ gesta esse vestrorum philosophorum miracula a Babyta demonstrari? At temperans fuit, continentemque vitam egit Sino-pensis ille, qui ne legitimas quidem nuptias contraxerit. Sed adde quomodo et qua ratione. Tu vero non addes, quin libentius eum continentie laudibus privabis, quam temperantie modum efferas, ita nempe turpis ac dedecore plenus est. Ad aliorum quoque nugas, vanum studium et turpitudinem libenter transirem: nam ubi, quæso, utile est humanum semen gustare, ut faciebat Stagiritis (a)? quæ utilitas cum matribus et sororibus misceri, ut Stoæ, sive porticus, præfectus philosophus lege sanxit (b)? Academicæ quoque principem, ejusque magistrum, itemque alios, qui majori admirationi habentur, his obsceniores fuisse ostenderem, infamemque puerorum amorem, quem honestum et partem philosophiæ esse statuunt, omni re-tecta allegoria denudarem, nisi nobis ad alia prope-rantibus oratio longius protraheretur, ac nisi ex uno quam ridiculi cæteri sint satis argueretur.

Contra Platonem. — Quando enim præcipuus qui severiorem philosophiæ partem sequi videbatur, tum ex loquendi fiducia, tum ex temperantia, adeo turpis, adeo absurdus et ineptus esse deprehensus est, quippe qui humanis vesci carnibus indifferens esse dixerit, quorsum attinet contra cæteros verba facere, cum ille qui ad fastigium instituti positus præ aliis fulgebat, tam ridiculus, puerilis et stultus apparuerit omnibus? Quamobrem eo redeamus, unde ad hæc dicenda digressi sumus. Incredulos itaque beatus ille ita compescuit, fideles autem religiosiores reddidit: non privatos modo, sed etiam milites, tribunos, præfectos, ostendens Imperatorem et omnium novissimum apud Christum mera nomina esse, et diademate redimitum non potiori esse loco, quando punitione et correctione utendum est. Ad hæc vero impudentes illos, qui dicerent nostra non aliud esse quam fucum et figmen-

Plato
Soc.

(a) Ad Diogenem Cynicum alludit.

(a) Aristoteles.

(b) Zeno Citeus uxores communes esse statuit. Vide Lærtium.

tum, refrenavit, apostolorum fiduciam operibus comprobans, docensque talibus olim viris opus fuisse, quando signorum ostensio majorem ipsis præbebat potestatem. Tertium quoque præclarum facinus non leve deprehenditur, futurorum quippe sacerdotum et regum animos, horum quidem depressit, illorum vero extulit, declarans sacerdotem cum terræ tum eorum quæ in terra geruntur, verius præfectum esse, quam eum qui purpura induitur, oportereque potestatem illam non minuere, sed animam potius exuere, quam potestatem, quam Deus superne ipsi attribuit. Nam is, qui sic moriatur, etiam post mortem possit omnes juvare; qui vero hunc ordinem dereliquit, non modo post mortem nemini profuit, sed etiam vivens multos ex subditis molliores efficit, et apud externos vituperabilis ridiculusque est: insuperque hinc abscedens multo cum dedecore ac mœrore ad Christi tribunal sistetur, unde ipsum in fornacem abducent potestates ad id deputatæ. Quamobrem sapiens quidam monet, *Ne accipias faciem contra tuam animam* (Eccli. 4. 26). Quod si viro injuria affecto non tutum est dissimulare, qui, violatis Dei legibus, tacet ac negligit, quo supplicio dignus non erit? Cum his etiam aliud, his non minus bonum, nos docuit, oportere scilicet quemque suo fungi officio, etiamsi nullum inde lucrum ad alios emanet: neque enim ille quidpiam ex loquendi libertate ad Imperatoris utilitatem lucratus est; attamen quod penes se erat totum implevit, ac nihil reliquum fecit.

Martyrium sancti Babylæ. — Qui autem morbo laborabat, arrogantia sua artificis peritiam inutilem reddidit, ingenti cum furore medicamentum e vulnere removens. Ac si enim non satis esset necem patrasse, et in templum Dei impudenter insiliisse, cædi cædem alteram adjecit, et ac si contenderet posterioribus priora superare, ac præcedentes morbos subsequentium magnitudine obscurare (talis quippe est diaboli insania, ut contraria simul paret): sic utrique cædi id eximium dedit, ut congruentiam quamdam mutuo haberent. Et erat quidem prior pueri cædes miserabilior secunda, secunda vero sceleratione priore, nempe sancti Babylæ. Anima quippe quæ semel peccatum degustavit¹ ac sensu caret, multum adjecit morbo incrementum. Et quemadmodum scintilla in immensam materiam incidens quod occurrit statim incendit, neque hic tamen consistit, sed quod reliquum est statim consumit, et quanto plura flamma apprehenderit, tanto majorem vim accipit ad reliquorum perniciem, depreuensorumque lignorum copia iis quæ mox inflammanda sunt insidiosa evadit, flamma iis quæ jam correpta sunt semper se armante contra ea quæ mox corripientur: sic se habet et peccati natura, ubi quamdam animæ cogitationem occupaverit, nec quisquam est qui malum exstinguat, ulterius progressa gravior et magis indomita efficitur: ideoque posteriora plerumque peccata validiora fuere prioribus, anima semper posteriorum accessione ad majorem arrogantiam

¹ Unus Cod. et Savil. in marg., *anima quippe ad malum semel inclinata.*

et contemptum elata, ac per hæc vim suam dissolvendo, peccati vero robur alente. Sic itaque multi in omne peccatorum genus non advertentes prolapsi sunt, quia flammam initio non restinxerunt: ita miser ille graviora prioribus posteriora adjunxit. Postquam enim juvenem illum peremerat, a cæde ad inferendam templo injuriam progressus est, ac rursus hæc via procedens, ad arrogantiam contra sacerdotium exhibendam se accinxit¹, sanctumque ferro vincium et in carcerem conjectum sic ultus est, beneficii penas repetens, cumque eum ideo admirari, coronare et plus, quam parentes, honorare oporteret, malefactorum eum subire vincula vinculorumque miseria coegit.

10. Sic, quemadmodum dicebam, subortum peccatum, nemine prohibente ne ad ulteriora progrediretur, cohiberi postea continerique non potest: perinde atque equi furentes, rejectis e corpore frenis, excussisque sessoribus ac supinis humi relictis, occurrentibus admodum molesti sunt, nemineque cohibente, impetu sese in præcipitia conjiciunt. Ideo animas hujusmodi salutis nostræ inimicus in insaniam conjicit, ut eas desertas, nemine curante, corripiens disperdat, et innumeris circumdet malis. Etenim qui corpore laborant, donec medius se adire patiuntur, magnam salutis spem habent; eum vero in phrenesia lapsi calcibus impetunt mordentque eos, qui se a morbo eruere volunt, tum sane incurabiliter agitant, non tam ob morbi naturam, quam quia deserti fuerunt ab iis, qui ipsos a furore liberare potuissent. In quem furorem hic, de quo loquimur, se conjecit: comprehenso namque medico, dum vulnus adhuc secaret, eum statim expulit, et a domo quam potuit longissime exegit. Licebatque hic Herodis drama non tantum auribus percipere, sed coram majore cum petulantia gestum spectare: quia illud majore cum ostentatione et apparatu diabolus in mundi theatrum iterum induxit, pro tetrarcha personam Imperatoris constituens, et pro una causa duplex rei argumentum, illo longe turpius, præbens; ita ut non numero tantum, sed ipsa quoque rerum natura tragedia multo insignior esset. Non enim hic sicut illic nuptiæ violabantur, neque ex illegitimo coitu, sed ex scelestiori puerilis cædis inquinamento, ex tyrannide crudelissima, et ex iniquitate, non in uxorem, sed in ipsam sanctimoniam exhibita, hanc historiam malignus ille texuit. Conjectus ergo in carcerem beatus ille, gaudet quidem de vinculis, sed dolebat de vinculorum auctoris perniciem: neque enim pater, neque prædator, cum ille de filiis, hic de discipulis flagitio vel calamitate clariorem evadit, mœrore vacuum voluptatem ex illa claritate capiunt. Quamobrem beatus Paulus Corinthiis dicebat: *Oramus autem ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis: nos autem ut reprobi simus* (2. Cor. 13. 7). Sic itaque admirando illi viro optatior

¹ Unus Cod. post, *accinxit*, addit, *neque eo delit, sed sanctum ferro, etc.*

εἶναι λέγοντας ἐπεστόμισε, τὴν τῶν ἀποστόλων παρῆρσαν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξας. [551] καὶ διδάξας, ὅτι καὶ πάλαι τοιοῦτους ἀνδράς γενέσθαι εἰκὸς ἦν, ὅτε καὶ πλείονα ἢ τῶν σημείων ἐπιδείξεις παρείχε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς. "Ἔστι τι καὶ τρίτον κατόρθωμα οὐ τὸ τυχεῖν, τῶν γὰρ μετὰ ταῦτα ἱερᾶσθαι καὶ βασιλεύειν μελλόντων ^a τὰ φρονήματα, τῶν μὲν κατέστειλε, τῶν δὲ ἐπῆρεν, ἀποφῆνας, ὅτι τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ πραττομένων κυριώτερος ἐπίτροπος ὁ τὴν ἱερωσύνην λαχὼν τοῦ τὴν ἀλουργίδα ἔχοντός ἐστι, καὶ χρὴ τῆς ἐξουσίας ταύτης τὸ μέγεθος μὴ ἐλαττοῦν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ἐξίστασθαι πρότερον, ἢ τῆς αὐθεντίας, ἣν ὁ Θεὸς ἄνωθεν ταύτῃ συνεκλήρωσε τῇ ἀρχῇ. Ὁ μὲν γὰρ οὕτως ἀποθανὼν, καὶ μετὰ τὴν τελευτήν δύναται ^b ἂν ἅπαντας ὠφελεῖν· ὁ δὲ ταύτην τὴν ἀξίαν λιπὼν, οὐ μόνον μετὰ τὸν θάνατον οὐδένα ὠνησεν, ἀλλὰ καὶ ζῶν τῶν τε ὑπ' αὐτῷ ταττομένων ^c τοὺς πλείονας μαλακωτέρους εἰργάσατο, καὶ παρὰ τοῖς ἰξωθεν ἐπονείδιστος καὶ καταγέλαστος γίνεται. Καὶ ἀπειλῶν δὲ ἐντεῦθεν, μετὰ πολλῆς αἰσχύνης καὶ κατιφείας παραστήσεται τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ἐκείθεν τε αὐτὸν πάλιν εἰς τὴν χάριν ἀπάξουσιν ἔλκουσαι αἱ πρὸς τοῦτο ταχέεισαι δυνάμεις. Διὰ τοῦτο τοῦτο σοφὸς τις παραινεί λόγος· *Μὴ λάθῃς πρόσωπον κατὰ τῆς ψυχῆς σου*. Εἰ δὲ ἀνδρὸς ἀδικουμένου οὐκ ἀσφαλὲς ὑποκρίνεσθαι, τῶν θείων νόμων ὑβριζομένων, ὁ σιγήσας καὶ περιδὼν τίνος οὐκ ἔσται κολάσεως ἄξιος· Μετὰ δὲ τούτων οὐχ ἥττον εἰδίδας καλὸν, ὅτι τὰ αὐτοῦ ποιεῖν ἕκαστον χρὴ, κἂν μηδεὶς ὁ δεχόμενος ἢ τῶν γινομένων τὸ κέρδος. Οὐδὲ γὰρ αὐτός τι τότε τῆς παρῆρσιος εἰς τὴν ὠφέλειαν ἀπώνατο τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅμως τὸ αὐτοῦ πᾶν ἐπλήρωσε, καὶ ἐνέλιπεν οὐδέν.

Ὁ δὲ κάμων διὰ τῆς οικείας ἀπονοίας ἐλυμήνατο τοῦ τεχνίτου τὴν ἐπιστήμην, μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ τὸ φάρμακον ἀπὸ τοῦ τραύματος ἀφελών. Ὡς περ γὰρ οὐκ ὀρχοῦν εἰς ἀσέβειαν τὸ φονεῦσαι, καὶ ἀναισχύντως ἐπιπηδῆσαι τῷ ναυῷ τοῦ Θεοῦ, προσετίθει φόνος φόνον ἑτερον, καὶ καθάπερ φιλονεικῶν ὁμοῦ καὶ νικήσαι τοῖς δευτέροις τὰ πρότερα, καὶ τὰ τῶν φθασάντων πάθῃ ἀμαυρώσας τῇ τῶν ὑστέρων ὑπερβολῇ (τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διὰδόλου μανία, τὰ ἐναντία κατασκευάζειν ἅμα), οὕτως ἀμφοτέραις ταῖς σφαγαῖς ἔχειν τι κατὰλληλον, ἐξάρτεον ἔδωκεν. Καὶ ἦν ἡ μὲν πρότερα ἐλεεινοτέρα τῆς δευτέρας, ἢ τοῦ παιδός· ἡ δὲ δευτέρα ἐναγεστέρα τῆς προτέρας, ἢ τοῦ μακαρίου Βαβύλα. Ψυχὴ γὰρ ἅπαξ ^e ἁμαρτίας γευσάμενη, καὶ ἀναλγήτως διατεθεῖσα, πολλὴν παρέχει τῷ νοσήματι τὴν προσθήκην. Καὶ ὅσον εἰς ὕλην ἄφατον σπινθὴρ ἐμπεσών, καί μὲν ἐυθέως τὸ προστυγχάνον, οὐχ ἴσταιται δὲ μέχρις ἐκείνου μόνον, ἀλλὰ πᾶν ἐπινέμεται τὸ λοιπὸν, καὶ ὅσω περ ἂν πλείονα λάβῃ τῇ φλογί, τοσούτω πλείονα προσλαμβάνει τὴν ἰσχὴν πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἀπώλειαν, καὶ γίνεται τῶν ἀλόντων ξύλων τὸ πλῆθος τοῖς ἀλίσκεσθαι μέλλουσιν ἐπιδουλή, τοῖς ληφθεῖσι κατὰ τῶν μελλόντων ὀπλιζομένης ἀεὶ τῆς φλογός· οὕτω καὶ ἡ τῆς ἁμαρτίας φύσις, ἐπειδὴν τινος λάθεται τῶν τῆς ψυχῆς λογισμῶν, καὶ [552] μὲν δὲ ὁ σθενύνων ἢ τὸ κακὸν, προϊούσα περαιτέρω χαλεπωτέρα γίνεται καὶ δυσχείρωτος· καὶ διὰ τοῦτο τὰ μετὰ ταῦτα πολλάκις τῶν προτέρων ἰσχυρότερα γέγονεν ἁμαρτήματα, τῆς ψυχῆς ἀεὶ τῇ τῶν δευτέρων προσθήκῃ πρὸς μείζονα ἀπόνειαν καὶ καταφρόνησιν αἰρομένης,

καὶ διὰ τούτων τὴν μὲν οικείαν διαλυούσης δύναμιν, τὴν δὲ τῆς ἁμαρτίας τρεφούσης· οὕτω γοῦν πολλοὶ εἰς πᾶν εἶδος ἁμαρτημάτων ἐλθόντες ἔλαθον, ἐπειδὴ τὴν φλόγα ἀρχομένην οὐκ ἔσβασαν· οὕτω καὶ ὁ δειλίας· ἐκεῖνος χαλεπώτερα τοῖς προτέροις προσετίθει τὰ δεύτερα. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν νέον ἐκείνον ἀπώλεσεν, ἀπὸ τοῦ φόνου πρὸς τὴν ὑβρίν τὴν εἰς τὸν νέον ὤρμησε, καὶ πάλιν ἐκ ταύτης ὁδῷ προβαίνων, εἰς τὴν κατὰ τῆς ἱερωσύνης ἀπόνειαν ἐπαπεδύσατο, καὶ τὸν ^d ἅγιον σιδήρῳ δῆσας, καὶ εἰς δεσμοτήριον ἐμβαλὼν, οὕτω τῶς ἐκόλαζε, δίκην αὐτὸν τῆς εὐεργεσίας ἀπαιτῶν, καὶ ὑπὲρ ὧν θαυμάζειν ἔδει, καὶ στεφανοῦν, καὶ τῶν γεγεννηκότων μᾶλλον τιμᾶν, ὑπὲρ τούτων τὰ τῶν κακούργων ὑπομένειν ἡνάγκαζε δεσμὰ, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τάλαιπωρίαν περιβίει.

ι'. Οὕτως, ὅπερ ἔφη, ἀρχὴν ἁμαρτίας λαβοῦσα, καὶ μηδένα τὸν εἰς τὸ πρόσω προβῆναι κωλύοντα ἔχουσα, δυσανάσχετος καὶ ἀκάθεκτος γίνεται, κατὰ τοὺς μεμνηότας τῶν ἱππων, οἱ ἐπειδὴν τὸν χαλινὸν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκβαλόντες, καὶ τὸν ἐπιβάτην ῥίψαντες ἀπὸ τῶν νώτων ὕπτιον, τοῖς ἀπαντῶσιν ἀφόρητοι γίνονται, μηδὲν αὐτοὺς κωλύοντος, ὑπὸ τῆς ἀτάκτου ῥύμης φέροντες ἑαυτοὺς κατεκρήμνισαν. Διὰ τοῦτο εἰς μανίαν τὰς τοιαύτας ἐκφέρει ψυχὰς ὁ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐχθρὸς, ἵνα αὐτὰς ἐν ἐρημίᾳ τῶν θεραπευσάντων ^e ἀπολαθὼν κατακλῇ, καὶ μυρίοις περιβάλλῃ κακοῖς. Καὶ γὰρ οἱ τὰ σώματα ἀβρώστουντες, ἕως μὲν ἂν προσιόντας τοὺς θεραπεύοντας ἀνέχωνται, πολλὴν ^f τὴν ἐλπίδα τῆς ὑγείας ἔχουσιν· ἐπειδὴν δὲ εἰς φρενίτιν ἐκπεσόντες λακτίζωσι, καὶ δάκνωσι τοὺς βουλομένους ἀπαλλάξαι τῆς ἀβρώστιας αὐτοῦς, τότε νοσοῦσιν ἀνάτα, οὐ διὰ τὴν τῆς νόσου φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀπαλλάξαι δυναμένων τῆς μανίας αὐτοῦς· εἰς ἣν καὶ οὗτος ἑαυτὸν κατέστησε· λαθὼν γὰρ τὸν ἱατρὸν, τέμνοντα ἔτι τὸ τραῦμα, ἀπήλασεν εὐθέως, καὶ ὡς πορρωτάτῃ τῆς οικίας ἀπήγαγε. Καὶ ἦν τὸ Ἡρώδου δρᾶμα μνηκτικόν μόνον ἀκοῇ μανθάνειν, ἀλλὰ καὶ ὄψει μετὰ πλείονος τῆς περιπετείας θεωρεῖν· ἐπειδὴ καὶ μετὰ πλείονος αὐτὸ τῆς ἐπιδείξεως καὶ παρασκευῆς ὁ διάβολος πάλιν εἰς τὸ τοῦ βίου ἑατερον εἰσάγειν, ἀντὶ τετραρχοῦ βασιλέα καταστήσας ^g, καὶ ἀντὶ μίας αἰτίας διπλὴν ὑπόθεσιν τῷ πράγματι δούς, καὶ πολὺ τῆς προτέρας μισρωτέραν, ὡς μὴ τῷ ἀριθμῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ φύσει λαμπροτέραν ταύτην γενέσθαι τὴν τραγωδίαν. Οὐ γὰρ γάμος ἐνταῦθα ὑβρίζετο καθάπερ ἐκεῖ, οὐδὲ ἀπὸ παρανόμου μίξεως, ἀλλ' ἀπὸ μολυσμοῦ παιδοκτονίας ἐναγετέρου, καὶ τυραννίδος ἀπηνεστάτης, καὶ πανομίας οὐκ εἰς γυναῖκα γενομένης, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἀγιστείαν, ταύτην τὴν ἱστορίαν ἐπλεξεν ὁ πονηρὸς. Ἐμβληθεὶς τοίνυν εἰς τὸ δεσμοτήριον ^h ὁ μακάριος, ἔχαιρε μὲν ἐπὶ τοῖς δεσμοῖς, ἤλγει δὲ ἐπὶ τῇ [553] τοῦ δῆσαντος ἀπωλείᾳ. Οὐτε γὰρ πατὴρ οὐδὲ παιδοτρέτης, ὅταν ὁ μὲν ἐκ τῆς τοῦ παιδός, ὁ δὲ ἐκ τῆς τοῦ μαθητοῦ μοχθηρίας καὶ δυσπραγίας λαμπρότεροι γίνωνται, καὶ ὑπὲρ ἀθυμίας τὴν ἐκ τῆς εὐδοκίας ἔχουσιν ἡδονήν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος Κορινθίοις ἔλεγεν· *Εὐχόμεθα δὲ μηδὲν κακὸν ποιῆσαι ὑμῶς, οὐχ ἵνα ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῇτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδοκιμοὶ ὦμεν*. Οὕτω γοῦν καὶ

^d Unus cod. ἐπαπεδύσατο. Οὐχ ἴσταιται δὲ μέχρις ἐκείνης· ἀλλὰ καὶ τὸν.

^e Alii ἐκόλασι.. ῥίψωσι.. ἀφόρητοι γίνονται... θεραπεύοντων.

^f Savil. et unus cod. ἂν προσίνονται τοὺς θεραπεύοντας, πολλῶν.

^g Alii κατασκευάσας.

^h Alii ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ.

^a Alii βασιλεύειν λαχόντων.

^b Sic Savil. et duo miss. Morel. vero καὶ ζώντων τῶν ὑπ' αὐτῷ ταττ.

^c Unus cod. et Savil. in marg. Βαβύλα· ἡ γὰρ ἐπὶ ῥέπης πρὸς αἶαν ψυχὴ ἅπαλ.

ἐκείνῳ τῷ θαυμαστῷ τότε ποθεινότερον ἦν τῶν ἀπὸ τοῦ δεσμοτηρίου μισθῶν ἢ τοῦ μαθητοῦ σωτηρία, καὶ τὸ συμφρονήσαντα ἀποστερησαι τούτων τῶν ἐπαίνων αὐτὸν, μᾶλλον δὲ τὸ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν εἰς ταύτην αὐτὸν τὴν διαστροφὴν ἐμπέσειν. Οἱ γὰρ ἅγιοι τοὺς στεφάνους αὐτοὺς οὐκ ἀπὸ τῶν ἁλλοτρίων βούλονται πλέκεσθαι συμφορῶν· εἰ δὲ ἀπὸ τῶν ἁλλοτρίων οὐ βούλονται, πολλῷ μᾶλλον ἀπὸ τῶν τοῖς οικείοις συμβαινόντων κακῶν. Τούτου χάριν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ μετὰ τὰ τρόπαια καὶ τὴν νίκην ἐπένθει καὶ ἐδάκρυεν, ἐπειδὴ μετὰ τῆς τοῦ παιδὸς συμφορᾶς αὕτη γέγονε· καὶ τοῖς τε ἐξιοῦσι στρατηγοῖς ἐπέσκηπτεν ὑπὲρ τοῦ τυράννου πολλὰ, καὶ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐπειγομένους ἐπέειχε λέγων, *Φείσασθε τοῦ παιδίου* Ἀβессαλὼμ, καὶ πεσόντα ἐπένθει, καὶ ἀνεκαλεῖτο· τὸν ἔχθρὸν μετὰ οἰμωγῶν καὶ δακρύων πικρῶν.

α'. Εἰ δὲ ὁ φυσικὸς πατὴρ οὕτω φιλόστοργος, πολλῷ μᾶλλον ὁ πνευματικὸς. Ὅτι γὰρ τῶν κατὰ σάρκα οἱ κατὰ πνεῦμα γονεῖς κηδεμονικώτεροι, τοῦ Παύλου λέγοντος *ἀκουε· τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ· τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι*; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὴν ἰσότητά περιέστηεν ἡμῖν, καίτοι γε μόλις ἂν πατέρας ταύτην ἀφῆσαιεν τὴν φωσὴν, ἀλλ' ὅμως συγχωρεῖσθω καὶ μέχρι τοσούτου φθάσαι αὐτούς· δεῖ δὲ τὸ πλεόν ἐπιδείξειν λοιπόν. Πόθεν οὖν τοῦτο ἐπιδείξομεν; Ἀπὸ τῶν αὐτῶν σπλάγχχνων πάλιν, καὶ ἀπὸ τῶν τοῦ νομοθέτου ῥημάτων. Τί δὲ ἐκείνός φησιν; *Εἰ μὲν ἀρίστης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφεσι, εἰ δὲ μὴ, καμὲ ἐξέλαιψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἐγραψας*. Οὐδεὶς δὲ ἂν ἔλοιτο πατὴρ, παρὼν μυρίων ἀπολαύειν ἀγαθῶν, μετὰ τῶν τέκνων κολάζεσθαι· ὁ δὲ Ἀπόστολος ἄτε ἐν τῇ χάριτι πολιτευσάμενος, καὶ ταύτης ἐπίτασιν πεποίηται τῆς φιλοστοργίας διὰ τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ μετ' ἐκείνων κολάζεσθαι εἴλετο καθάπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἵνα ἑτέροις σωθῆναι ἐκγένηται^β, αὐτοὺς ἀπολέσθαι ἡγήετο λέγων· *Ἡὐχόμεν ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου τῶν κατὰ σάρκα*. Τοσαύτης εὐσπλαχνίας καὶ φειδῶ παρὰ ταῖς τῶν ἁγίων ψυχαῖς. Ὅθεν καὶ οὕτως μειζρώνας διεκτόπτετο τὰ σπλάγχχνα, τὴν ἀπώλειαν τοῦ βασιλέως περαιτέρω προοῖουσιν ὀρών. Οὐδὲ γὰρ μόνον ὑπὲρ τοῦ νεῷ δακνόμενος ἐπραττεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς πρὸς ἐκεῖνον εὐνοίας ἐπικαμπτόμενος. Ὁ μὲν γὰρ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ λειτουργίαν ὑβρίζων, ἐκείνην μὲν ἔβλαψεν οὐδὲν, ἑαυτὸν δὲ μυρίοις περιέπειρε κακοῖς.

ια'. Διόπερ ὁ φιλόπαις πατὴρ, θεωρῶν κατὰ κρημνῶν ὠθοόμενον τῷ θυμῷ τὸν ὑβριστὴν, ἀνέχειν τὴν ἄλογον φορὰν ἐσπούδαζεν, ὥσπερ τινὰ δυσήνιον ἵππον, εἰς τοῦ πίσω διὰ τῆς ἐπιπλήξεως ἀνακρούσασθαι σπεύδων αὐτόν. Ἀλλ' οὐκ εἴασεν ἐκεῖνος ὁ δεῖλαιος, ἀλλὰ [554] τὸν χαλινὸν ἐνδακύν, καὶ ἀντιτείνας, καὶ θυμῷ καὶ μανίᾳ ἀντὶ τῶν ὀρθῶν λογισμῶν ἑαυτὴν ἐκδοῦς, εἰς τὰ βάραθρα τῆς ἐσχάτης ἀπωλείας ἐνέβαλε· καὶ τὸν ἅγιον τοῦ δεσμοτηρίου ἐξαγαγὼν τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπαχθῆναι δεδεμένον ἐκέλευσε. Καὶ ἦν ἐναντία τῶν ὀρωμένων τὰ δρώμενα. Ὁ μὲν δεδεμένος πάντων ὁμοῦ τῶν δεσμῶν ἐλύετο, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ σιδήρου, καὶ τῶν ἐτι σφοδρότερων, φροντίζων λέγων καὶ πόνων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν διὰ τὸν ἐπικτητὸν βίον περισταμένων ἡμᾶς^γ. Ὁ δὲ λελύσθαι δοκῶν καὶ σιδήρου καὶ ἀδάμαντος, ἐτέ-

ροις χαλεπωτέροις περιβάλλετο δεσμοῖς, ταῖς σειραῖς τῶν ἁμαρτιῶν ἐπισφιγγόμενος. Μέλων τοίνυν ὁ μακάριος ἀσποφάττεσθαι ἐκείνος, μετὰ τοῦ σιδήρου τὸ σῶμα ταρῆναι ἐπέσκηψε, δεικνύς ὅτι τὰ δοκοῦντα ἐπενόησται εἶναι, ταῦτα ὅταν διὰ τὸν Χριστὸν γίνηται, σεμνὰ τε ἐπὶ καὶ λαμπρὰ, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλύπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεσθαι ἐπ' αὐτοῖς χρὴ τὸν πάσχοντα· κἂν τούτῳ τὸν μακάριον Παῦλον μιμούμενος, ὃς ἄνω καὶ κάτω τὰ στίγματα, τὰ δεσμὰ, τὴν ἄλυσιν ἔστρεψε, καυχόμενος καὶ μέγα φρονῶν, ἐφ' οἷς ἡσχύνοντο ἕτεροι. Ὅτι γὰρ ἡσχύνοντο, ὁμολογῶν ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησε διὰ τῆς πρὸς τὸν Ἀγρίππαν γενομένης ἀπολογίας αὐτῷ. Λέγοντος γὰρ ἐκεῖνου, *Ἐν ὀλίγῳ με πείθειτε Χριστιανὸν γενέσθαι*^δ, ὁ Παῦλος εἶπεν, *Ἡδέμεν ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ, καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον σέ, ἀλλὰ καὶ τοὺς περιεστώτας πάντας γενέσθαι Χριστιανούς, χωρὶς τῶν δεσμῶν τούτων*· οὐκ ἂν τοῦτο προσθεῖς, εἰ μὴ τὸ πρᾶγμα ἐπενόησται εἶναι ἐδόκει τοῖς πολλοῖς. Φιλοδέσποτα γὰρ ὄντες οἱ ἅγιοι, τὰ ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου πάθη μετὰ πολλῆς ἐδὲχοντο τῆς προθυμίας, καὶ φαιδρότεροι τούτοις ἐγίνοντο. Καὶ ὁ μὲν φησιν· *Χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μόν*^ε· ὁ δὲ Λουκᾶς περὶ τοῦ λοιποῦ τῶν ἀποστόλων χοροῦ τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα φθέγγεται· μετὰ γὰρ τὰς πολλὰς μάστιγας ἀνεχώρουν, φησὶ, χαίροντες, ὅτι κατηγνώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι. Ἰν' οὖν μὴ τῶν ἀτίσιων ἀνάγκης εἶναι νομίση τοὺς ἄθλους καὶ κατηφείας, αὐτὰ τῶν ἁθλῶν τὰ σύμβολα συνταξάναι κελεύει τῷ σώματι, δεικνύς ὅτι λίαν αὐτὰ ἡσπάετο καὶ ἐφιλεῖ, διὰ τὸ λίαν^ς ἐκχερεμάσθαι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Καὶ κείναι τὸν μετὰ τῆς τέφρας αἰ πέδαι, πᾶσι παραινοῦσαι τοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν προεστώσι, κἂν δεθῆναι δέη, κἂν σφαγῆναι, κἂν ὀτιοῦν παθεῖν, πάντα προθύμως καὶ μετὰ πολλῆς ὑπομένειν τῆς ἡθονῆς, ὥστε τῆς ἐμπιστευθείσης ἡμῖν ἐλευθερίας μὴδὲ τὸ τυχὸν προθυμῶναι καὶ κατασχεῖν μέρος. Καὶ ὁ μὲν μακάριος ἐκεῖνος οὕτω λαμπρῶς τὸν βίον κατέλυσε· τάχα δὲ τις καὶ ἡμῖς οἶεται ἐνταῦθα καταλύσειν τὸν λόγον· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ βίου τελευτὴν οὐκ εἶναι λοιπὸν κατορθωμάτων οὐδὲ ἀνδραγαθίας ἀφορμὰς, ὥσπερ οὐδὲ τοῖς ἀθληταῖς μετὰ τὴν παρελθεῖν τοὺς ἀγῶνας στεφάνους πλέκεσθαι δυνατόν. Ἀλλ' Ἕλληνες μὲν εἰκότως ταῦτα νομίζουσιν, ἐπειδὴ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος βίου τὴν ἐλπίδα συνέλκεισαν τὴν αὐτῶν· ἡμεῖς δὲ, οἷς ἐτέρας ζωῆς φαιδρότερας ἀρχὴ ἡ ἐνθάδε γίνεται τελευτῇ, ταύτης ἀφροσύνη καὶ τῆς ἐπὶ νομίας καὶ δόξης. Καὶ ὅτι δικαίως, σαφέστερον [555] μὲν καὶ ἐν ἐτέρῳ δειφόμεν λόγῳ· τῶς δὲ καὶ τὰ μετὰ τὴν τελευτὴν τῷ γενναίῳ κατορθωθέντα Βαθύλα^ς ἱκανὰ πιστὶν μεγάλην τῷ λόγῳ παρασχέιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἕως θανάτου περὶ τῆς ἀληθείας ἠγωνίσαστο, καὶ μέχρις αἵματος ἀντικατέστη πρὸς τὴν ἁμαρτίαν μαχόμενος, καὶ ὥστε μὴ ἀφέναι τὴν τάξιν, ἦν ἔαζεν αὐτὸν ὁ μέγας βασιλεὺς, ἀφῆκε τὴν ψυχὴν, καὶ παντὸς ἀριστεύως λαμπρότερον ἐτελεύτησεν, αὐτὸν μὲν εἶχε λοιπὸν ὁ οὐρανός, τὸ δὲ σῶμα τὸ πρὸς τὴν ἀριστείαν διακονησάμενον ἡ γῆ, καὶ διανείματο ἡ κτίσις τὸν ἀθλητὴν. Καίτοι γε ἐνῆν καὶ μετατεθῆναι αὐτὸν κατὰ τὸν Ἑνώχ, καὶ ἀρπαγῆναι κατὰ τὸν Ἠλῖαν, οὓς ἐξήλωσεν· ἀλλ' ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος ἦν, καὶ μυρίας ἡμῖν τοῦ σώζεσθαι προφάσεις διδοῦς, καὶ ταύτην μετὰ τῶν ἄλλων διέτεμεν ἡμῖν τὴν ὁδὸν, ἱκανὴν παρακαλέσαι πρὸς ἀρετὴν, τὰ τῶν ἁγίων λείψανα παρ' ἡμῖν τῶς ἀφείς. Μετὰ γὰρ τὴν διὰ τοῦ λόγου δύναμιν,

^α Sic Savil. et duo mss., alii vero ἀνεκάλει. Mox aliqui μέχρι τούτου ῥησεν.

^β Sic Savil. et omnes mss., alii ἐτέροις σωθῆναι ἐγγένηται.

^γ Alii ἡμῖν. Paulo post Savil. et unus codex περισφριγγόμενος.

^δ Sic Savil. et duo mss. In Morel. legitur κινεῖσθαι· μετὰ ὀλίγῳ ποιεῖσαι Χριστιανόν.

^ε Alii τὸ σφόδρα.

^ς Sic Savil., et duo mss. Morel. vero τοῦ γενναίου κατορθώματα Βαθύλα.

erat discipuli salus, quam carceris merces; optatius item, ut discipulus respiciens his eum laudibus privasset; imo potius, ut prorsus in hanc perversitatem lapsus non esset. Nolunt enim sancti coronas sibinecti ex alienis calamitatibus: quod si ab alienis no-
 rint, multo sane minus a domesticorum ærumnis. Qua de causa beatus David post tropæa et victoriam lugebat et lacrymabatur, quod ea cum filii calamitate conjuncta esset: quin et exeuntibus ducibus multa pro tyranni salute præcipiebat, et eos, qui ipsum occidere cupiebant, his verbis cohibebat: *Parcite puero Abesalom* (2. Reg. 18. 5): et prostratum lugebat, inimicumque cum gemitibus et amaris lacrymis compellabat.

Pater spiritualis amantior prolis, quam carnalis.—Quod si naturalis pater ita prolis amans est, multo magis spiritualis: quod enim secundum spiritum parentes prolem magis curent, quam ii qui secundum carnem, audi Paulum dicentem, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (2. Cor. 11. 29)? Sed hoc quidem æqualitatem nobis repræsentat: atqui vix patres hanc vocem emittant, sed concedatur tamen eousque illos accedere: jam quod majus est exhibere est opus. Undenam exhibebimus? Ex ipsis iterum visceribus, atque ex legislatoris verbis. Ille vero quid dicit? *Si remittas eis peccatum, remitte; sin minus, dele me de libro quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Nullus vero pater, cui innumeris frui bonis liberum sit, cum liberis supplicium subire voluerit: Apostolus vero, utpote in gratia versatus, paternum hujusmodi affectum, propter Christum, majorem exhibet. Non enim cum ipsis pœnas dare volebat ut ille; sed ut alii salutem consequi possent, ipse sibi perniciem precabatur his verbis: *Optabam anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3). Tanta misericordia, tantus affectus penes sanctos est. Quare et Babyke viscera magis excruciabantur, quod Imperatoris exitium ultra semper intendi cerneret. Neque enim templi solum causa dolens hæc agebat; sed etiam affectu erga Imperatorem inductus. Nam qui divinum ministerium contumelia afficit, ipsum quidem nihil lædit, seipsum vero innumeris complicat malis.

11. *Babyas obruncatur; jubet catenas cum corpore suo sepetiri: reliquiarum cultus.*—Quapropter pater ille prolis amans, contumeliosum illum iratum per præcipitia ferri cernens, brutum impetum coercere curabat, ceu quemdam effrenem equum a tergo deterrere salagens. At non sustinuit infelix ille, sed frenum mordens, et obsistens, seseque furori et insanix, misso rectæ rationis judicio, dederat, in barathra extremæ perniciæ sese conjecit, sanctumque e carcere reductum, ad cædem vinctum jussit abduci. Atque hic ea, quæ cernebantur, iis quæ fiebant contraria erant. Ille quidem vinctus omnibus simul vinculis solutus erat, tam ferreis, quam aliis gravioribus, sollicitudinibus scilicet atque laboribus, aliisque omnibus, quæ nos in hac mortali vita circumsistunt; contra qui solutus ferro et adamante videbatur, aliis

longe gravioribus vinculis constrictus erat, catenis peccatorum vinctus. Cædi proximus vir beatus cum ferro corpus suum sepeliri mandavit, docens ea, quæ ignominiosa videntur, cum propter Christum fiunt, honorifica et splendida esse, patientemque nedum pudorem, hinc gloriam reportare: hac item in parte beatum Paulum imitatus, qui ultro citroque stigmata, vincula, catenam versabat, gloriabundus atque sapiens in iis, quorum alios puderet. Quod autem alios puderet, palam nobis fecit ea defensione, qua apud Agrippam usus est. Illo namque dicente, *In modico suades me Christianum fieri*, Paulus dixit, *Opto apud Deum et in modico et in magno, non tantum te, sed etiam eos qui adsunt omnes fieri Christianos, exceptis vinculis his* (Act. 26. 28. 29); quod non adjecisset, nisi id ignominiosum multis visum fuisset. Sancti enim Dominum amantes, ærumnas pro illo magna cum alacritate suscipiebant, per quas etiam lætiores evadebant. Unde hic quidem ait, *Gaudeo in afflictionibus meis* (Col. 1. 24); Lucas vero de reliquo apostolorum cœtu eadem ipsa loquitur: nam post multa flagella recedebant, inquit, gaudentes, quoniam digni habiti essent pro nomine Christi contumeliam pati (Act. 5. 41). Ne quis ergo gentilium putaret, certamina per vim ac necessitatem committi, ipsa certaminum symbola cum corpore suo sepeliri jussit, ostendens ea sibi admodum grata et amabilia esse, quod totus penderet a caritate Christi. Et jacent etiam nunc cum cineribus compedes, ut moneant omnes Ecclesiarum præfectos, etsi vincula, cædem et quælibet alia pati oporteat, omnia alacriter ac cum voluptate multa sustinenda esse, ita ut conceditam nobis libertatem ne minimum quidem prodamus aut dedecoremus. Et quidem ille vir beatus ita splendide vitam clausit. Putat forte quispiam nos his orandi finem facturos esse, cum post vitæ finem nulla sit reliqua virtutis operumque occasio, quemadmodum nec athletis exacto certaminum tempore coronas nectere licet. Verum id gentiles quidem non abs re arbitrantur, quia spem suam illi intra hujus vitæ terminos incluserunt: nos vero, quibus obitus alterius illustriorisque vitæ initium est, ab hac opinione atque sententia longe absumus; quod autem id jure ac merito, in alia oratione probabitur: interim vero ea, quæ post mortem a generoso illo Babyla præclare gesta sunt, magnam verbi fidem præstare possunt. Quia enim usque ad mortem pro veritate certavit, et usque ad sanguinem restitit contra peccatum depugnans, et ut ordinem, quem ipsi constituerat Rex ille magnus, non desereret, animam ipsam deposuit, omnique athleta splendidiue occubuit: illum quidem deinceps cælum habuit, corpus autem, quod ad certamen ministraverat, terra occupat, ita ut creatura athletam divideret. Atqui poterat ille et transferri ut Enoch, et rapi ut Helias, qui utriusque æmulator fuerat: at Deus ille clemens, qui infinitas nobis salutis occasiones contulit, hanc quoque nobis cum aliis aperuit viam, quæ nos possit ad virtutem evocare, sanctorum reliquias apud nos interim

relinquens. Nam post sermonis virtutem secundum tenent ordinem sanctorum sepulcra, ad animos inuentum hominum ad imitationem concitandos. Ac si ubi quis ejusmodi capse adstet, statim ejus efficaciam sensu percipit. Etenim capse aspectus animum occupans, ipsum percellit et excitat, atque illum sic afficit, ac si ille qui jacet simul precaretur, adesset, videretur. Hinc alacritate plenus ille, qui sic affectus est, in alterumque virum mutatus, ita discedit. Probe autem animadvertet defunctorum phantasiam ex ipsis locis in viventium animis excitari, si quis cogitet, quomodo ii qui lugendi causa veniunt, statim atque ad sepulcra accesserunt, ac si vice urnæ eos qui in urna jacent stantes viderent, sic illos e limine statim compellent. Multi vero, intolerabili affecti dolore, prope sepulcra mortuorum domicilium sibi perenne constituerunt, id nequaquam facturi, nisi ex loci conspectu quidpiam consolationis percepissent. Ecquid de loco et sepulcro loquor? cum vestis sæpe sola mortuorum visa, aut verbum unum mente repetitum, animum excitari, et labentem memoriam reduxerit. Ideo reliquias sanctorum nobis Deus dimisit.

42. SS. *Martyrum miracula.*—Me autem non hæc frustra jactitare, sed ad utilitatem nostram ita provisum esse, fidem facere possunt miracula, quæ a sanctis quotidie martyribus eduntur, necnon multitudo ita concurrentium virorum, nec minus, quam illa, beati hujus viri etiam post obitum præclara gesta. Postquam enim ita ut mandaverat sepultus est, longumque tempus post sepulturam effluxit, ita ut ossa tantum et pulvis in tumulo remaneant, visum est cuidam ex iis, qui postea imperaverunt, in hoc suburbium Daphnen capsam adduci: idque visum est, Deo Imperatoris animum ad eam rem movente. Cum enim videret locum adolescentium lasciviam, ceu quadam tyrannide, obsessum, ita ut periculum esset, ne ab honestioribus, iisque qui probe vivere vellent, prorsus desereretur, misericordia motus super hujusmodi damno, misit qui contumeliam vindicaret. Deus enim locum illum amœnum et amabilem reddidit, et aquarum copia ac specie, et natura soli atque tempestatum temperie, non solum ut inde recrearemur, sed ut etiam ea de re optimum Opificem celebraremus. Salutis porro nostræ inimicus, qui Dei donis semper in contrarium abutitur, corruptorum juvenum turbæ dæmonumque domiciliis occupatum ab se locum addicens, turpi fabula famam ejus dehonestavit, qua fabula suburbii gratia dæmoni consecrabatur. Fabula autem hujusmodi est.

Daphnæ historia. — Daphne puella erat, filia Ladonis fluvii: nam erronibus illis mos semper fuit fluvios gignentes inducere, prolem eorum in res sensu carentes mutare, et multa hujusmodi portentosa fingere. Hanc porro puellam admodum formosam Apollinem quondam vidisse narrant, ejusque amore captum fuisse; insequentem ut caperet, fugisse puellam, et in hoc suburbio substitisse. Tum matrem ejus opem tulisse filiæ, ne injuriam pateretur, atque aperto statim gremio virginem excepisse, ac pro puella

plantam ejusdem nominis edidisse; lascivumque amatorem amoribus suis fraudatum, arborem complexum esse, ac tum plantam, tum locum ipsum sibi proprium effecisse: hinc considerare in loco semper, eumque cæteris, quæ per orbem sunt, anteferre, ac præ omnibus diligere. Aiunt item regem qui tunc imperabat, templum et aram construxisse, quo posset dæmon insaniam suam per eum locum consolari. Hæc est fabula, damnum vero ex fabula exortum non jam fabula fuit. Postquam enim juvenes lascivi suburbii pulchritudinem contaminarunt, ut dictum est, ibidem in comessionibus et ebrietate victitantes, ut hoc malum in dies propagaretur, diabolus fabulam effinxit, dæmonemque ibi constituit, ut hæc historia majus illis lasciviæ et impietatis incendium pararet. Ad tanta igitur tollenda mala hunc sapientissimum modum excogitavit Imperator, ut sanctum illum transferret, et medicum ægris mitteret. Nam si jussione et auctoritate imperatoria civibus iter ad suburbium interdixisset, id tyrannicum, imo crudelitatis feritatisque plenum visum esset; sin probos modestosque solum adire permisisset, lascivis autem intemperantibusque aditum interclusisset, difficultatis plenum fuisset decretum, unde quotidie lites oboriri necesse erat, dum singulorum vita disquireretur. Itaque sancti viri præsentiam hisce malis optimum exitum allaturam esse putavit: martyrem quippe solvendæ dæmonis potentie juvenumque luxui emendando parem esse intelligebat: neque spe lapsus est. Statim enim atque Daphnen quis advenit, et a suburbii limine martyrium conspicit, sic reprimitur, ac si quis juvenis in convivio prædagogum adstantem intuens, atque oculo præcipientem, ut decore servato bibat, comedat, loquatur, rideat, caveatque ne modum excedens existimationem suam dehonestet: aspectuque tali religiosior factus, beatumque illum animo sibi representans, ad capsam statim properat; quo cum pervenerit, majore afficitur metu; mox ignavia procul abacta, ceu volatilis factus¹, ita discedit. Atque eos, quos ex urbe ascendentes in via offendit, pari cum temperantia Daphnen recreatum remittit, tantum non vocem illam inclamans, *Exsultate Domino in tremore* (Psal. 2. 11), illudque apostolicum adjiciens, *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite* (1. Cor. 10. 31). Eos autem qui sumpto cibo in urbem descendunt, si contingat excusso freno segnius egisse, atque in crapulam absurdasque delicias delapsos esse, eos, inquam, ebrios in diversorio suo exceptos non sinit ebrietatis damno affectos domum abire, sed incusso timore ad eandem temperantiam adducit, quam servabant antequam in ebrietatem demergerentur. Etenim quasi tenuis quedam aura eos, qui in martyrio fuerunt, undique perflât; aura, inquam, non sensibilis, nec augendo corpori apta, sed quæ in ipsam animam penetret, eamque undique decenter componat, omnem terrenam molem præscindat, eamque aggravatam et labentem rectius ac leviorē reddat.

¹ Aliqui ad marg., *humilis factus.*

δευτέραν ἔχουσι τάξιν οἱ τῶν ἁγίων τάφοι, πρὸς τὸ διεγείρειν εἰς τὸν ἴσον ζῆλον ἡ τὰς τῶν θεωμένων αὐτοὺς ψυχάς· καὶ εἰ ποῦ τις ἐπιστῇ θήκη τοιαύτη, καὶ τῆς ἐνεργείας εὐθέως ταύτης σαφῇ λαμβάνει τὴν αἴσθησιν. Ἡ γὰρ ὁψίς τῆς λάρνακος εἰς τὴν ψυχὴν ἐμπέπτουσα καταπλήττει τε αὐτὴν καὶ διανίστησι, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ κειμένου συνευχομένου, καὶ παρестώτος, καὶ ὁρωμένου, οὕτως αὐτὴν διακρίσθαι ποιεῖ. Εἴτα προθυμίας πολλῆς ὁ τοῦτο παθὼν πληρωθεὶς, καὶ ἕτερος ἀνθ' ἑτέρου γενόμενος, οὕτως ἐκεῖθεν ἀπέρχεται. Μάθοι δ' ἂν τις καλῶς, ὡς ἡ φαντασία τῶν ἀπελθόντων ἀπὸ τῶν τόπων ἐγγίνεται ταῖς τῶν ζώντων ψυχαῖς, εἰς νοῦν τοὺς πενθοῦντας λαδῶν, οἱ ἅμα τε τοῖς τῶν τεθηγκότων τάφοις ἐφίστανται, καὶ ὥσπερ ἀντὶ τῆς θήκης τοὺς ἐν τῇ θήκῃ κειμένους ἐστῶτας ἰδόντες, οὕτως αὐτοὺς ἀπὸ τῶν προθύρων εὐθίως ἀνακαλοῦσι. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀφορητῶς πρὸς τὰ πάθη διατεθέντων, παρὰ τοῖς μνήμασι τῶν ἀπελθόντων τὸν ἅπαντα κατῴκισαν ἑαυτοὺς χρόνον, οὐκ ἂν τοῦτο ποιήσαντες, εἰ μὴ τινα παραμυθίαν ὑπὸ τῆς τῶν τόπων ἐλάμβανον ὕψους. Καὶ τί λέγω τόπον καὶ τάφον; καὶ γὰρ ἱμάτιον μόνον πολλὰκις τῶν ἀπελθόντων ὄφθην, καὶ ῥῆμα εἰς διάνοιαν ἔλθον, διήγειρε τὴν ψυχὴν καὶ τὴν μνήμην ἀνέστησε διαπίπτουσα. Διὰ ταῦτα ἡμῖν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων ἀφῆκεν ὁ Θεός.

ιβ'. Καὶ οἱ οὐχ ἀπλὸς κομπάζων ταῦτα λέγω νῦν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τὴν ἡμετέραν τοῦτο γένηται, ἱκανὰ μὲν τὸν λόγον πιστώσασθαι καὶ τὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπὸ τῶν μαρτύρων γινόμενα θαύματα, καὶ τὸ πλήθος τῶν οὕτως ἐπιτρεχόντων ἀνδρῶν· οὐχ ἤττον δὲ ἐκείνων, καὶ τὰ τοῦ μακαρίου τούτου κατορθώματα τὰ μετὰ τὴν τελευτήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτάφη καθὼς ἐπέσκηψε, καὶ χρόνος παρήλαθε μακρὸς μετὰ τὴν ταφήν, ὡς ὅσα λείπεσθαι μόνον καὶ κόνιν ἐν τῇ σορῇ, ἔδοξε τινι τῶν μετὰ ταῦτα βασιλευσάντων, εἰς τὸ προσάσειον τοῦτο τὴν Δάφνην ἀπενεχθῆναι τὴν λάρνακα, ἔδοξε δὲ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοῦτο κινήσαντος τὴν τοῦ βασιλέως ψυχὴν. Ὡς γὰρ εἶδε τὸ χωρίον ὑπὸ τῆς τῶν νέων ἀσελγείας τυραννοῦμενον, καὶ κινδυνεύον ὄδαιον εἶναι τοῖς σεμνοτέροις, καὶ ἐπεικῶς [556] βουλομένοις βιοῦν, ἐλέησας αὐτὸ τῆς ἐπιτομῆς, ἐπεμψε τὸν ἀμυνόντα τὴν ὕβριν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς αὐτὸ καλὸν τε καὶ ἐπέρραστον εἰργάσατο, καὶ τῇ τῶν ὀδῶν ἀφονίᾳ, καὶ ὥρᾳ, καὶ τῇ φύσει τῆς γῆς, καὶ τῇ τῶν ὥρων εὐμοιρίᾳ, οὐχ ἵνα ἀπλῶς ἀναπαυώμεθα, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑπὲρ τούτου τὸν ἀριστοτέχνην δοξάζωμεν· ὁ δὲ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἑχθρὸς, καὶ εἰς τούναντίον αἰ καταχρώμενος ταῖς τοῦ Θεοῦ ὀρεαῖς, τῷ πλήθει τῶν διεσθαρμένων νέων καὶ ταῖς τῶν δαιμόνων οἰκήσας τὸ χωρίον προκαταλαδῶν, ἐπεφῆμισεν αὐτῷ τινα καὶ μῦθον αἰσχρὸν, ὥστε ἀναθεῖναι διὰ τούτου τῷ δαίμονι τοῦ προσάσειον τὴν χάριν· ὁ δὲ μῦθος τοιοῦτος ἦν·

Τὴν Δάφνην κόρην οὖσαν φησι, καὶ θυγατέρα τοῦ Λάδωνος ποταμοῦ· καὶ γὰρ ποταμοὺς γεννῶντας εἰσάγειν, καὶ τὰ γεννώμενα εἰς ἀναίσθητα μεταβάλλειν, καὶ πολλὰ τοιαῦτα αὐτῷ τερατεύεσθαι ἔθος αἰ τοῖς πλανωμένοις. Ταύτην οὖν τὴν κόρην εὐμορφον οὖσαν ἰδεῖν ποτε τὸν Ἀπόλλων φασί, καὶ ἰδόντα παθεῖν τι πρὸς αὐτήν, καὶ παθόντα διώκειν ὥστε ἐλεῖν· τὴν δὲ φεύγειν, καὶ φεύγουσαν ἐπιστῆναι τε τῷ προσάσειον καὶ τὴν μετέρα τὴν ὕβριν ἀμύναν ταύτην αὐτῇ, διαστῆναι τε γὰρ εὐθέως καὶ δεῖξασθαι τὴν παρθένον, καὶ ἀντὶ τῆς

παιδὸς ἀναδοῦναι φυτὸν ἐπώνυμον ἢ τῇ παιδί· τὸν δὲ ἀκόλαστον ἐραστὴν ἀποτυχόντα τῶν παιδικῶν, περιπλακῆναι τε τῷ δένδρῳ, καὶ οἰκειώσασθαι καὶ τὸ φυτὸν, καὶ τὸν τόπον, καὶ προσεδρεύειν τῷ χωρίῳ λοιπὸν, καὶ τοῦτο πάσης τῆς γῆς μάλιστα ἀσπάξασθαι καὶ φιλεῖν· κελεῖσθαι τε τὸν βασιλεύοντα τότε, νεῦν αὐτῷ δεῖμασθαι καὶ βωμῶν, ἔν' ἔχη παραμυθεῖσθαι διὰ τοῦ τόπου τὴν μανίαν ὁ δαίμων. Καὶ ὁ μὲν μῦθος οὗτος, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ μῦθου γενομένη βλάβη οὐκέτι μῦθος ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τῶν νέων ἀκόλαστοι φθάσαντες, ὅπερ ἔφη, ἐξῆλθον εἰς τὸ τοῦ προάσειον κάλλος, ἐπὶ κώμοις καὶ μέθαις τὰς ἐκεῖ ποιούμενοι διατριβάς, βουλόμενος τοῦτο ἐπιδοθῆναι τὸ κακὸν ὁ διάβολος, τὸν τε μῦθον ἔπλασε, καὶ τὸν δαίμονα κατῴκισεν, ὡς καὶ ἀσελγείας καὶ ἀσεβείας ὑπέκκαυμα γενέσθαι μεῖζον τὴν ἱστορίαν ταύτην αὐτοῖς. Πρὸς δὲ τὴν λύσιν τῶν τοσούτων κακῶν εὖρε ταύτην τὴν σοφωτάτην μηχανὴν ὁ βασιλεὺς, τὸ μετοικίσειν τε τὸν ἅγιον, καὶ πέμψαι τὸν ἱερὸν πρὸς τοὺς κάμνοντας. Διατάζει μὲν οὖν καὶ αὐθεντῶ βασιλικῇ τὴν εἰς τὸ προσάσειον ἐγκόπτειν ὁδὸν τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσιν, ἔδοκε τυραννίδος ἔργον εἶναι μᾶλλον καὶ ὠμότητος καὶ ἀγροικίας πολλῆς· εἰ δὲ προέθηκεν ὅτι, οἱ μὲν ἐπεικέστεροι καὶ μετριώτεροι ἀναδαινέωσαν, οἱ δὲ ἀσελγεῖς καὶ ἀκόλαστοι κωλύεσθαι, ἄπορον ἦν τὸ ἐπιταγμα, καὶ δίκας ἔχρην καθ' ἑκάστην γίνεσθαι τὴν ἡμέραν, τῆς ἐκάστου κρινόμενης ζωῆς· μόνον δὲ τῶν τοσούτων δεινῶν διέξοδον ἀρίστην, τὴν τοῦ μακαρίου γενέσθαι παρουσίαν· τὴν τε γὰρ τοῦ δαίμονος διαλύσαι δύναμιν, καὶ τὴν τῶν νέων ἐπιστρέψαι διάχυσιν, ἱκανὸν εἶναι τὸν μάρτυρα· καὶ οὐκ ἐσφάλη τῆς ἐλπίδος. Ἄμα τε γὰρ ἐφίσταται τις τῇ Δάφνῃ, [557] καὶ τὸ μαρτύριον εὐθέως ἀπὸ τοῦ προσάσειον προθύρων ἰδὼν, συστέλλεται, καθάπερ τις νέος ἐν συμποσίῳ παιδαγωγὸν θεασάμενος ἐφεστῶτα καὶ παρακελεύομενον διὰ τῆς ὕψους ἐν τάξει τῇ προσηκούσῃ πίνειν τε καὶ ἐσθίειν, καὶ φέγγεσθαι, καὶ γελᾶν, φυλαττόμενον μὴ πῶς τὸ μέτρον ὑπερβάς τὴν δόξαν αἰσχύνῃ τὴν ἑαυτοῦ· γενόμενος δὲ ὑπὸ τῆς ὕψους εὐλαβέστερος, καὶ τὸν μακάριον φαντασθεὶς, πρὸς τὴν λάρνακα εὐθέως ἐπείγεται, καὶ ἔλθων ἐκεῖ, μελίζοντα προσλαμβάνει φόβον, καὶ πᾶσαν ὀλιγορίαν ἐκδάλων, καὶ γενόμενος ἰππηγὸς, οὕτως ἅπτεται. Καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῆς πόλεως ἀνιόντας δεχόμενος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, μετὰ τοιαύτης σωφροσύνης παραπέμπει πρὸς τὴν τῆς Δάφνης ἀνάπαυσιν, μόνον οὐκ ἐκείνην αὐτοῖς ἐπιδοῦν τὴν φωνήν· Ἀγαλλυῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν τρόμῳ· καὶ τὸ ἀποστολικὸν προστιθεῖς· Εἰτε ἐσθίετε, εἰτε πίνετε, εἰτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε· τοὺς δὲ εἰ, τὴν πόλιν κατιόντας μετὰ τὴν τροφὴν ἑ. εἰ συμβαλεῖ βρθυμότερον διατεθέντας ἀπορρίψαι τὸν χαλινὸν, καὶ εἰς κραυγὰς καὶ εἰς ἀποπνέον ἐξενεχθῆναι τρυφὴν, δεξάμενος πάλιν μεθύνοντας εἰς τὸ αὐτοῦ καταγῶγιον, οὐκ ἀφίησι τὴν ἀπὸ τῆς μέθης βλάβην ἔχοντας οἰκαδὲ ἀπελθεῖν, ἀλλὰ σωφρονίσας τῷ φόβῳ, πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπανάγει νῆψιν, ἣν καὶ πρὸ τοῦ τῇ μέθῃ βαπτισθῆναι ἐφύλαττον. Καὶ γὰρ ὥσπερ τις αὔρα λεπτή τοὺς ἐν τῷ μαρτυρίῳ γενομένου· περιπνεῖ πάντοθεν, αὔρα οὐκ αἰσθητὴ τις, οὐδὲ σωματικῶν αὐξητικῇ, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἱκανὴ διαδύναμις τὴν ψυχὴν, καὶ καταστέλλουσα πάντοθεν αὐτὴν εὐσχημῶνως, καὶ πᾶν γήϊνον περικόπτουσα βάρος· ἀναπαύει τε καὶ κουφοτέραν ἐργάζεται τὴν βεβαρημένην καὶ καταπίπτουσαν.

• Savil. τὸν τῶν ἱσων ζῆλον.

ἔ Savil. et mss. Morel. vero ὁμώνυμον.

• Savil. et mss. τὴν πόλιν. Morel. perperam τὴν οἰκουμένην.

• ἢ ἵππηγος, aliqui ad marg. habent ταπεινός, glossenmatismos.

• Ἄλλι τροφῇ, alii τρυφῇ.

ιγ'. Καὶ τὸ μὲν τῆς Δάφνης κάλλος καὶ τοὺς ῥυθυμοτέ-
ρους ἐκκαλεῖται πρὸς αὐτήν· ὁ δὲ μάρτυς καθάπερ ἐν ἀλεί-
τινι * καθήμενος καὶ λογῶν τοὺς εἰσιόντας, κατέχει
τέως αὐτοὺς, καὶ ρυθμίσας πρότερον, οὕτως ἀφίησιν,
οὐδὲ ὕβριστικῶς, ἀλλὰ σεμνῶς τῇ ἐρωμένῃ χρησιμεύοντος
λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν διὰ ῥαθυμίαν,
οἱ δὲ διὰ φροντίδας βιωτικᾶς, οὐκ ἐθέλουσιν εἰς τὰς τῶν
μαρτύρων θήκας ἀπαντᾶν, ψυχονόμησεν ὁ θεὸς τούτῳ
σαγηνεύεσθαι τῷ τρόπῳ, καὶ τῆς θεραπείας αὐτοὺς ἀπο-
λύειν τῆς ἐν τῇ ψυχῇ· καὶ γίνεται παρόμοιον ὡς περ
ἀν εἰ τις τὸν κείμενοντα ὡς ἑλμα φάρμακα προσέσθαι μὴ
καταδεχόμενον μεθοδεύσειεν ἡδύσματι τὸ φάρμακον
ἐγκατακρύψας τινί. Τῷ γοῦν χρόνῳ θεραπευόμενοι εἰς
τοῦτο κατέστησαν, ὧς μηκέτι τὴν τρυφήν μόνον, ἀλλὰ
καὶ τοῦ ἀγίου τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐπὶ τῷ προσάσειον
ἀνόδου πρόφασιν γίνεσθαι τοῖς πολλοῖς· μᾶλλον δὲ οἱ μὲν
ἐπεικίστατοι διὰ τοῦτο μόνον ἐκείσε ἐργάζονται, οἱ δὲ
ἐκείνων ἐλάττους δι' ἀμφοτέρω, οἱ δὲ ἐπὶ τούτων ἀτελέ-
στερον διακαίμενοι διὰ μόνην μὲν ἀναβαίνουσι τὴν τρυ-
φήν· ἐπειδὴν δὲ παραγέωνται, καλέσας αὐτοὺς ὁ μάρ-
τυς καὶ ἐπὶ τὰς τοῖς αὐτοῦ, καὶ καθοπλίσας καλῶς,
οὐδὲν ἀφίησι δεινὸν παθεῖν, καὶ ἔστιν ὁμοίως θαυμαστὴν
τὴν ἐκεῖ γινόμενον, σωφρονεῖται τινα τῶν ἀβρῶν καὶ ῥα-
θυμῶν. καὶ οἷον ἐκ μέτης μανίας ἀνενεγκεῖν, ἢ εἰς κα-
μινον ἐμπεσόντα μηδὲν [558] ὑπὸ τοῦ πυρὸς παθεῖν.
Τῆς τε γὰρ νεότητος, καὶ τῆς τόλμης τῆς ἀλόγου, καὶ
τοῦ οἴνου, καὶ τῆς πλησμονῆς φιλογῆς χαλεπώτερον πε-
ρυσσασμένων τοὺς λογισμοὺς, ἢ παρὰ τοῦ μακαρίου δρό-
σου· διὰ τῶν ὕψων, εἰς τὴν τῶν ὁρώντων καταβαίνουσα
ψυχὴν. τὴν τε φιλόγα ἐκοίμισεν, καὶ τὸν ἐμπρησμὸν ἐστη-
σε, καὶ πολλὴν τῆς διανοίας κατέσταξε τὴν εὐλάβειαν.
Καὶ τῆς μὲν ἀσελγείας τὴν τυραννίδα οὕτως ὁ μακάριος
κατέλυσε· πῶς δὲ καὶ τοῦ δαίμονος τὴν δύναμιν ἐσθεσε·
Πρῶτον μὲν τοῦτοις αὐτοῖς ἀπρακτον αὐτοῦ καὶ τὴν
προσεδρείαν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ μύθου βλάβην ἐργασάμενος,
ὑστερον δὲ καὶ αὐτὸν ἀπελάσας τὸν δαίμονα. Πρὶν ἢ δὲ
τὸν τρόπον τῆς διώξεως εἰπεῖν, ἐκείνο ὅμως ἐπισημή-
νασθαί ἀξίω, ὅτι οὐκ εὐλόως αὐτὸν ἀνελθὼν ἐξέβαλεν,
ἀλλὰ μένοντα εἰργάσατο ἀπρακτον, καὶ ἐπιστόμισε, καὶ
τῶν λίθων ἀπέφηνεν ἀφωνότερον· τοῦ δὲ ἀπελάσαι τὸ
μένοντος περιγενέσθαι οὐκ ἔλαττον ἦν. Καὶ ὁ πάντας
πανταχοῦ πρότερον ἀπατῶν οὐδὲ πρὸς τὴν κόινιν ἀντι-
βλέψαι ἐτόλμησε τοῦ μακαρίου Βαβύλα· τοσαύτη τῶν
ἀγίων ἡ δύναμις, ὧν ζώντων μὲν οὐδὲ τὰς σκιάς φέρου-
σιν, οὐδὲ τὰ ἱμάτια, τελευτησάντων δὲ καὶ τὰς γλάρνας
καὶ τρέμουσιν. Ὡς τε εἰ τις ἀπιστεῖ τοῖς ὑπὸ τῶν ἀποστό-
λων γεγεννημένοις, τὰ παρόντα θεωρῶν παύσθαι τῆς
ἀναισχυντίας ποτέ. Ὁ γὰρ πάντα τὰ τῶν Ἑλλήνων πά-
λαι νικῶν ὁ, καθάπερ ὑπὸ δισπότου τοῦ μάρτυρος ἐπι-
τιμηθεὶς, ἐπαύσατο τῆς ὕλακῃς, καὶ οὐδὲν ἐφθέγγετο.
Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐδόκει, διὰ τὸ μὴ μετέχειν θυσιῶν
καὶ τῆς ἄλλης θεραπείας, τοῦτο ποιεῖν. Τοιοῦτος γὰρ ὁ
τῶν δαιμόνων τρόπος· ὅταν μὲν τῇ κνίσῃ, καὶ τῷ κα-
πνῷ, καὶ τοῖς αἵμασι καὶ αὐτοὺς θεραπεύωσι, καθάπερ κύ-
μας αἰμοδόροι· καὶ λίγνοι παραγινοῦν λάφοντες· ὅταν δὲ
μηδεὶς ὁ ταῦτα παρέχων ἦ, καθάπερ τινὶ λιμῷ διαφθει-
ρονται. Καὶ τῶν μὲν θυσιῶν καὶ τῶν αἰσχυρῶν ἐπιτελου-
μένων τελετῶν· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν ἕτερον τὰ μυστήρια,
ἀλλ' ἢ ἔρωτες ἄτοποι, καὶ παιδῶν ὕβρεις, καὶ γάμων

διαφθοραὶ, καὶ οἰκιῶν ἀνατροπαί· τῶν γὰρ φόνων τοὺς
σκαίους τρόπους· καὶ τὰ τῶν φόνων ἀνομώτερα δειπνα
ἀφίημι νῦν· ἀλλ' ὅμως τούτων μὲν τελομένων πάρεισι
καὶ εὐφραίνονται, κἂν κακοῦργοι, κἂν γόητες, κἂν λοι-
μοί· οἱ ταῦτα τελούντες ὥσι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ εἰσιν ἕτεροί
τινες οἱ ταῦτα διακονοῦμενοι. Σώφρων γὰρ ἀνὴρ καὶ
ἐπεικὴς καὶ σεμνὸς οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο κώμου καὶ μέθης,
οὐδὲ ῥῆμα αἰσχρὸν οὔτε αὐτὸς ἐκβαλεῖν, οὔτε ἐτέρου τι-
νὸς τοιαῦτα ἀσχημονοῦντος ἀκούσαι. Καίτοι γε ἐχρῆν εἰ
τῆς ἀρετῆς ἐπεμελεῖτο τῆς ἀνθρωπίνης, καὶ τῆς εὐζωίας
τῶν προσκειμένων αὐτῷ λόγον εἶχε βραχύν, μηδὲν πλέον
βίου ζητεῖν ἀρίστου καὶ τρόπων ὀρθότητος. καὶ τὴν
ἀσχημονα πᾶσαν ἐκείνην ἀφείναι θοήν. Ἄλλ' ἐπειδὴ
τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπωλείας αὐτοῖς οὐδὲν προσιμώτε-
ρον, τοῦτοις καὶ τέρονται καὶ τιμᾶσθαι λέγουσιν, ἃ τὸν
βίον ἀνατρέπειν εἴωθε τὸν ἡμέτερον, καὶ πάντα ἐκ βάθρων
ἀνασπᾶν τὰ καλὰ.

[559] δ'. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐδόκει καὶ οὗτος διὰ τοῦτο
σιγᾶν, ἡλέγχετο δὲ ὑστερον ἰσχυρὰ πεπεδημένος ἀνάγκη.
Ὁ γὰρ ἀναγκάζων φόβος αὐτὸν ἀντὶ χαλινού τινος ἐπι-
κείμενος ἐκώλυε τῇ συνήθειᾳ χρῆσθαι κατὰ τὸν ἀνθρώ-
πων ἀπάτην. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἄλλὰ μὴ θορυβηθῆτε·
πρὸς γὰρ αὐτὴν βαδίζομαι τὴν ἀπόδειξιν, μεθ' ἣν οὐδὲ
τοῖς μεμελετηκόσιν ἀναισχυντεῖν ἐξέσται τοῦτο ποιεῖν,
οὐ περὶ τῶν παλαιῶν ἐκείνων, οὐ περὶ τῆς τοῦ μάρτυρος
δυνάμεως, οὐ περὶ τῆς τοῦ δαίμονος ἀσθενείας. Οὐδὲ
γὰρ δέσμοι στοχασμοὶ τισι καὶ δι' εἰκότων τοῦτο ποιῆ-
σαι φανερόν, ἀλλ' αὐτὴν τοῦ δαίμονος τὴν ὑπὲρ τούτων
παρέξομαι μαρτυρίαν. Αὐτὸς γὰρ ὅμιν καίριαν ἔδωκε
τὴν πληγὴν, καὶ τὴν παρήρσιαν ὅμιν πᾶσαν ἐξέκοψεν.
Ἄλλὰ μὴ ὀργίζεσθε αὐτῷ· οὐ γὰρ ἐκὼν τὰ αὐτοῦ κατέ-
βαλεν, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος ὑπὸ μείζονος δυνάμεως
τοῦτο ἐπραττε. Πῶς δὲ τοῦτο γέγονε, καὶ τίς ὁ τρόπος;
Τοῦ βασιλέως τελευτήσαντος τοῦ τὸν μάρτυρα μετα-
θέντος^δ, τὸν ἀδελφὸν τὸν ἐκείνου παρήγαγεν εἰς μέσον
διαδοξόμενον τὴν ἀρχὴν ὁ καὶ ἐκείνῳ πρότερον δοὺς τὴν
τιμὴν· καὶ δέχεται χωρὶς τοῦ διαδηφώτου τὴν βασιλείαν
οὗτος· τοσοῦτον γὰρ καὶ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ τετελευ-
τηκότος ἐξουσίας τὸ μέτρον ἦν. Γόης δὲ ὢν καὶ μιαιφός,
τὸ μὲν πρῶτον τὰ τοῦ Χριστοῦ φρονεῖν ὑπεκρίνατο*,
διὰ τὸν τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δεδοκότα· ὡς δὲ καὶ οὗτος τὸν
βίον μετέλλαξε, βίβας τὸ προσωπεῖον λοιπόν, γυμνῇ τῇ
κεφαλῇ, ἣν πάλαι ἔχων δεισιδαιμονίαν ἐκρυπτε, ταύτην
εἰς μέσον ἐξήγαγε, καὶ πᾶσιν ἐποίησε φανεράν, καὶ
προστάγματα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης κατεπέμπετο
τοὺς ναοὺς ἐπικεκλεύεσθαι τῶν εἰδώλων, τοὺς βωμῶς
ἀνίστασθαι, τὰς παλαιὰς τοῖς δαίμοσιν ἀποδίδοσθαι τι-
μὰς, προσόδους αὐτοῖς γίνεσθαι πολλὰς πολλαχόθεν. Ἐν-
τεῦθεν μάγοι, καὶ γόητες, καὶ μάντιες, καὶ οἰωνοσκό-
ποι, καὶ μηναγύροι, καὶ πάσης ἐργαστήρια μαγανείας
πάντοθεν ἀπὸ τῆς οἰκουμένης συνέτρεχον, καὶ ἦν ἰδεῖν
τὰ βασίλεια ἀνδρῶν ἀτίμων καὶ φυγάδων πληρούμενα.
Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ πάλαι διαφθειρόμενοι, οἱ δὲ
ἐπὶ ταῖς φαρμακείαις, καὶ ταῖς κακουργίαις ἐάλωσαν^ε,
δεσποτῶνται τε οἰκοντες, καὶ μέταλλα ἐργαζόμενοι,
ἄλλοι δὲ ἐξ ἐπιτηδευμάτων αἰσχυρῶν μόλις δυνάμενοι

* Morel. et Savil. in marg. atque unus codex τοὺς σκαίους
τρόπους, Savil. in textu et alius τοὺς καινοὺς τρόπους, alius
τοὺς κενούς. Infra duo mss. δι' εἰκόνων τοῦτο.

^δ Unus cod. μάρτυρα ἀναγόντος.

^ε Alii ὑπεκρίνατο. Infra duo mss. ἣν παλαιὰν ἔχων.

^ε Savil. et unus talis κακουργίας ἀλόντες. Infra alii ἀνα-
γόντες ἀνθρώπους, ἐν. Mox alii ἀναιμύμενοι.

* Savil. et Morel. ἐν ἀλεία τινί, unus codex ἐν αὐλῇ τινί,
alii ἐν αὐλῇ τινί. Mox quidam mss. et Savil. κατέχει τε, et
infra post οὗχ ὕβριστικῶς.

^δ Savil. in textu. κυκλῶν· in marg. πάλαι νικῶν.

13. Et quidem Daphnes pulchritudo vel segniores ad se illicit: martyr vero ceu in piscatu quodam sedens, ac ingredientibus insidias parans, eos interrim detinet, illos prius decenter affectos, sic remittit, ut amata non contumeliose, sed temperanter in posterum utantur. Quia enim ex hominibus alii segnitie, alii sæcularibus curis abducti, nolunt martyrum thecas adire, ideo providit Deus ut hoc irretirentur modo, et animæ curatione medelaque fruerentur. Et perinde accidit ac si quis ægrum congruentia remedia admittente nolentem, pharmacum dulci condimento obductum offerens, deciperet. Sic igitur paulatim ad sanitatem reducti, eo perveniunt, ut non jam deliciæ solum, sed etiam sancti desiderium suburbium adundi occasio sit multis; imo vero qui modestiores sunt, hac una de causa illo acedunt; qui in minori gradu, utriusque rei causa; qui vero his etiam imperfectiores sunt, ob delicias tantum eo ascendunt: cum autem eo advenierint, accitos martyr cum suis epulis exceperit, optima munitis armatura, non sinit quidpiam mali pati: perindeque mirum est, mollem et socordem aliquem temperantem reddere, et quasi ex media insania reducere, ut illic efficitur, ac si quis in fornacem illapsus nihil ex igne damni pateretur. Nam dum juvenus, petulans audacia, vinum, satiety qualibet flamma vehementius cogitationem invadunt, ros a beato viro inmissus, per oculos in ipsam descendens animam, flammam sopit, incendium exstinguit, magnamque pietatem in animum instillat. Sic igitur sanctus ille lasciviæ tyrannidem solvit. Quo autem pacto dæmonis potestatem exstinxit? Primo quidem tum sedem eorum illam, tum fabulæ noxam inutilem reddidit, deindeque dæmonem prorsus exegit. Verum antequam ejectionis modum dicam, illud vos animadvertere rogo, eum scilicet non statim atque advenit dæmonem expulisse, sed manentem illum agendis rebus ineptum reddidisse, osque illi obturasse, ita ut plusquam lapides mutum ipsum redderet: nec minus erat manentem superare, quam expellere. Ac qui prius omnes ubique homines decipiebat, ne cinerem quidem beati Baby læ respicere audebat: tanta est sanctorum potestas, quorum viventium ne umbras quidem neque vestimenta ferunt, mortuorum vero capsas tremunt. Itaque si quis apostolorum gestis fidem non habet, his saltem conspectis impudentiam tandem ponat. Nam qui omnia, quæ gentilium erant, olim vicerat, a martyre tanquam ab hero increpatus latrandi finem fecit, nec ultra loquutus est. A primo quidem videbatur, quod sacrificiorum ceterique cultus particeps non esset, id facere. Illic enim dæmonum mos est: cum homines nidore, fumo sanguineque ipsos colunt, tanquam canes sanguinari et voraces lambendi causa adsunt; cum autem rursus nemo quidquam præbet huiusmodi, quasi fame pereunt. Dum sacrificia offeruntur, dum turpia celebrantur mysteria; nihil enim aliud sunt gentilium mysteria, quam obscœni amores, puerorum contumeliæ, adulteria, domorum subversiones: mitto nunc cædium

sinistros mores¹, ac ipsis cædibus iniquiores cœnas: dum hæc, inquam, celebrantur, adsunt et lætantur: etiamsi malefici, etiamsi præstigiatores, etiamsi pestes sint, qui talia peragunt mysteria; imo vero non alii sunt qui hæc administrant. Sapiens enim vir, probus atque modestus nec comessionem nec ebrietatem admittit, nec obscœnum verbum emittit, neque alium talia proferentem audire vult. Atqui oportebat, si de hominum virtute sollicitus esset, et si sequacium suorum felicitatem vel tantillum curaret, nihil potius requirere, quam vitam optimam morumque probitatem, atque illas omnes turpissimas dapes relinquere. Sed quia hominum perniciem nihil ipsis opatius est, iis lætantur seseque honorari dicunt, quæ vitam nostram subvertere, omniaque bona funditus evellere solent.

14. *Dæmon sive oraculum Apollinis tacet ob præsentiam Reliquiarum S. Baby læ. Julianus Apostata cultum deorum instaurat.* — Primo quidem videbatur hic quoque dæmon ideo tacere; sed ut postea palam factum est, violenta necessitate præpeditus erat: metus enim imminens instar freni, ne solita contra homines fraude uteretur, impediēbat. Unde hoc liquet? Sed ne turbemini; nam ad id demonstrandum propero, postea vero ne iis quidem, qui impudenter agere meditantur, id licebit; non circa vetera illa id præstare poterunt, non circa martyris potestatem, non circa dæmonum infirmitatem. Non conjecturis, non verisimilitudine ad id demonstrandum opus habeo, sed ipsum dæmonis super his testimonium exhibebo. Ipse enim lethalem vobis plagam infixit, vestramque omnem fiduciam præcidit. At vos ne illi succenseatis: non enim sponte res suas prostravit, sed majori coactus virtute id effecit. Id vero quo modo et qua ratione factum est? Mortuo eo Imperatore, qui martyrem transtulerat, fratrem ejus imperium suscepturum in medium produxit is, qui illi hunc honorem contulerat: atqui hic sine diademate imperium accipit: par enim erat etiam defuncto fratri dignitatis mensura. Cum autem hic præstigiator ac scelestus esset, primo quidem ejus gratia qui sibi principatum dederat, Christianum se esse simulavit; illo autem vita functo abjecta larva, perfricta fronte, quam antea intus celaverat superstitionem in medium productam nemini non manifestam fecit: tum mandata ubique terrarum mittebantur, ut idolorum templa instaurarentur, aræ excitarentur, pristini dæmonibus honores redderentur, multi ad illos concursus variis ex locis fierent². Hinc magi, præstigiatores, vates, haruspices, menagyræ(a), omnesque præstigiariarum officinæ undique ex toto orbe concurrebant; videreque erat regiam ipsam infamibus fugitivisque viris refertam. Nam qui fame olim peribant, qui in maleficiis veneficiisque deprehensi, qui carceri nancipati, qui ad metalla damnati fuerant; alii quoque qui sordidis artibus victum parare vix pote-

¹ savi. In textu et alius, *cædium mores insolitos*.

² Forte melius, *multi illis proventus tribuerentur*.

(a) Menagyræ erant qui singulis mensibus Matri magnæ stipem cogebant. De quibus plura in collectione antiquitatum.

rant, sacerdotes et sacri vates statim effecti magno in honore erant. Et Imperator quidem duces ac praefectos missos faciebat, nihilque ducebat, amasios autem viros, meretricisque e fornicibus ubi prostabant eductas, secum per urbem totam et viculos circumducebat; imperatorius autem equus, et praetoriani omnes a tergo procul sequebantur; lenones et lenae totusque amasiorum coetus Imperatorem in medio positum circumdantes per forum ambulabant, talia verba jaectantes, tales cachinnos effundentes, quales par erat hujusmodi officinae homines. Scimus porro haec posteros incredibilia putaturos esse, ob absurditatis magnitudinem: neque enim vel privatus homo ex iis qui vilem turpemque vitam duxerunt, tam indecore palam agere velit. Sed ad eos, qui etiamnum superstites sunt, nulla opus oratione: nam qui praesentes talia viderunt, haec jam auditori sunt. Ideo enim vivis etiamnum testibus haec scribo, ne quis me vetera quaedam ignorantibus narrantem magna licentia mentiri existimet. Ex iis enim qui ea viderunt et senes et juvenes adhuc supersunt, quos rogo omnes, ut si quid a me additum fuerit, accedant meque redarguant: sed quod aliquid addiderim, me arguere non possunt; quod omiserim, possunt: neque enim turpitudinis excessus potest oratione representari. Posteris vero non credituris hoc dixerim, daemone illum apud vos, quem Venerem vocatis, non pudere talibus uti ministris. Nihil itaque mirum est si miser ille, qui daemonum ludibrio sese prorsus addiderat, non pudore afficeretur de quibus ipsi dii, quos ipse coleret, gloriabantur. Jam quis recenseat necromantias puerorumque cardes? Haec quippe sacrificia, quae ante Christi adventum homines offerre ausi sunt, postque ejus adventum cessaverunt, rursus instaurare aggressus est, non quidem palam: etiamsi enim Imperator esset et arbitrato suo omnia faceret, attamen facinoris impietas immanitasque ejus potestatis magnitudinem superabat. Illud tamen facere ausi sunt.

15. *Responsum daemonis ridiculum.* — Ille igitur Imperator Daphnen frequenter cum multis donariis ascendens, plurimis oblatis sacrificiis, torrentesque sanguinis ex pecudum mactatione faciens, vehementer instabat oraculum a daemone quaerens, rogansque referri circa ea, quae in mente versabat. At strenuus ille,

Qui arenae numerum novit mensuramque maris,
Et surdum intelligit, et mutum audit,

ut ipse ait, noluit quidem aperte palamque dicere, se ob beatum Babylam, vicinamque illam virtutem, obstructo esse ore, ac loqui non posse, veritus ne cultoribus suis risum moveret, neu victus palam reprehenderetur, causam silentii aperuit: imo sese magis ridiculum, quam ipsum silentium, declaravit: nam silentio quidem infirmitatem tantum suam demonstrabat, tum vero infirmitatem simul, turpitudinem et impudentiam praese ferebat, dum ea occultare, quae occultari non poterant, conaretur. Quenam igitur hanc silentii causa? Daphne, inquit, locus est cadaveribus plenus, idque oraculum impedit. At quanto melius fuisset, miser, martyris virtutem confiteri, quam haec impudenter praetextare? Haec daemon re-

spondit, stultus autem Imperator, quasi in scena ludens fabulamque agens, ad beatum statim Babylam accessit. Atqui, o scelerati ac sceleratissimi, nisi vos mutuo sponteque deciperetis et ad aliorum perniciem simulatione uteremini, quare tu indiscriminatum cadavera memoras, tu vero, quasi nominatim et distincte audisses, relictis aliis sanctum solum removes? Oportebat enim secundum daemonis sententiam omnes in Daphne tumulos effodere, et terriculum illud a deorum aspectu quam longissime remove. At non de omnibus, inquires, cadaveribus loquutus est. Cur ergo id non professus est clare? Sane tibi hanc erroris fabulam agenti hoc aenigma reliquit. Ego, inquit daemon, cadavera dico, ne me victum aperte fatear, et alioquin timeo sanctum nominatim proferre: tu quod dictum est intellige, et sanctum solum amove: ille quippe os nobis obstruxit. Tantam nempe cultorum suorum dementiam agnovit, ut tam apertam fraudem advertere non possent: etsi enim omnes mente capti insanique essent, ne sic quidem cladis suae notitiam obtegere poterant: ita nempe clara et aperta omnibus erat. Nam si polluta quaedam et execranda res sunt, ut dicis, hominum cadavera, quanto magis brutorum, tanto scilicet quanto hoc genus illo vilius est: multa vero canum, simiarum, asinorum cadavera proxime templum defossa sunt, quae potius transmovere oportebat, nisi fortasse homines simili censes esse viliores. Ubi nunc sunt, qui pulchrum illud Dei opificium, ad ministerium nostrum creatum, nempe solem, contumelia afficiunt, et daemoni astrum illud adscribunt, atque hunc illud esse affirmant? Sol enim, cadaveribus innumeris in terra jacentibus, per universum orbem diffunditur, nec uspiam radios vel radorum efficaciam pollutionis metu contrahit: deus autem vester nec turpem vitam, nec praestigias, nec cardes aversatur vel odio habet; sed diligit, amplectitur et amat; verum corpora tamen nostra aversatur: quamquam malitiae species, etiam illam peragentibus summa reprehensione digna esse videatur; at mortuum immobileque corpus nec culpae nec reprehensioni obnoxium est. Sed hoc est deorum vestrorum institutum, ut abominentur, quae non abominanda sunt, colant autem et approbent ea, quae omni sunt odio et execratione digna. Et bonus quidem vir neque a sano consilio, neque ab honesta actione per mortuum corpus deterrebitur; sed si animo sit sano, etsi ad ipsa sepulcra domicilium habeat, et temperantiam, et justitiam, et virtutem omnem exhibebit. Quivis item artifex, quae ad artem spectant suam, omnia sine obice facit, et rogantibus se praebet, non modo prope cadavera sedens, sed etiamsi ipsa defunctorum sepulcra construere opus fuerit, et pictor, et latomus, et faber, et aetarius sculptor, denique omnes suam operam conferunt; unus autem omnium Apollo a cadaveribus impediri se ait, quominus futura prospiciat. Atqui et apud nos viri fuere magni et mirabiles, qui ante mille et quadringentos annos res futuras praedixerunt, et vaticinantes nihil horum requisierunt, non conquesti sunt, non defunctorum sepulcra dirui jus-

διαζῆν. ἱερεῖς καὶ ἱεροφάνται ἀναφανέντες ἐξαίφνης, ἐν πολλῇ ἦσαν τῇ τιμῇ. Καὶ ὁ βασιλεὺς στρατηγούς μὲν καὶ ἀρχοντας παρεπέμπετο καὶ οὐδενὸς ἡξίου λόγου, ἀνδρῶν δὲ ἡταιρηκότας, καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ τέγουσ γυναικάς ἀναστάντας ἀπὸ τῶν οἰκημάτων, ἐν οἷς προεστῆκσαν, μεθ' αὐτοῦ τὴν πόλιν ἅπασαν περιήγει καὶ τοὺς στενωπούς. Καὶ ὁ μὲν ἱππὸς ὁ βασιλικὸς, καὶ οἱ δορυφόροι πάντες, ὁπισθεν ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος εἶποντο· πορνοδόσκοι δὲ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες προαγωγοί, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἡταιρηκότων χορὸς τὸν βασιλεῖα κυκλῶσαντες εἶχον ἐν μέσῳ διὰ τῆς ἀγορᾶς βαδίζοντες, καὶ τοιαῦτα φθεγγόμενοι, καὶ οὕτως ἀνακαγχάζοντες, ὥς τοὺς ἐκ τῆς ἐργασίας ἐκείνης εἰδὼς ἦν. Ταῦτα δὲ οἶδμεν, ὅτι τοῖς μεθ' ἡμᾶς γενησομένοις ἀπιστα εἶναι δόξει, διὰ τὴν τῆς ἀτοπίας ὑπερβολήν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἰδιώτην τῶν εὐτελῶς καὶ αἰσχροῦς βεβιωκότων [560] ἐλθεῖναι τοιαῦτα δημῳγία ἀστημονεῖν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς ἐτι ζῶντας οὐδενὸς δέομαι λόγου· οἱ γὰρ παρόντες καὶ θεασάμενοι ταῦτα γινόμενα, οὗτοι καὶ λεγόμενα ἀκούουσι νῦν. Διὲ γάρ τοι τοῦτο τῶν μαρτύρων ἐτι περιόντων γράφω, ἵνα μὴ τίς με τὰ παλαιὰ διηγούμενον ἐν οὐκ εἰδὸς μετὰ πολλῆς ψευδεσθαι τῆς ἐξουσίας νομίζῃ. Τῶν γὰρ ταῦτα θεασαμένων ἐτι καὶ γέροντες καὶ νέοι περιείσιν, οὓς ἀξιώ πάντας, εἴ τι παρ' ἐμοῦ προστεθείται, προσεῖναι καὶ διελέγχειν. Ἀλλὰ προστεθέντα μὲν οὐκ ἂν ἐλέγξαιεν, ἐλλείποντα δὲ μόνον· οὐδὲ γὰρ οἶδόν τε πᾶσαν αὐτοῦ τῇ λόγῳ παραστήσει τῆς ἀστημονότητος τὴν ὑπερβολήν. Πρὸς δὲ τοὺς μετὰ ταῦτα ἀπιστήσοντας ἐκείνῳ ἂν εἰποιμι, ὅτι Ὁ δαίμων ὁ παρ' ὑμῖν, ὃν Ἀφροδίτην καλεῖτε, οὐκ αἰσχύνεται τοιούτους ἔχων θεραπευτάς. Οὐδὲν οὖν θαυμαστόν καὶ τὸν δειλαῖον ἐκείνον, τὸν ἄπαξ ἐκυτὸν ἐκδεδωκότα τῇ τῶν δαιμόνων γέλῳτι, μὴ ἐγκαλύπτεσθαι ἐφ' οἷς οἱ παρ' αὐτῷ θεραπευόμενοι σεμνύνονται θεοί. Τί ἂν τις λέγοι τὰς νεκυομαντείας, τὰς τῶν παίδων σφαγὰς; Αἱ γὰρ θυσίαι ἐκείναι, αἱ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τολμώμεναι, μετὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ κατασταλεῖσαι, ἐτολμῶντο πάλιν, φανερώς μὲν οὐκέτι· εἰ γὰρ καὶ βασιλεὺς ἦν, καὶ μετ' ἐξουσίας ἅπαντα ἐπραττεν, ἀλλ' ὅμως ἡ τῆς τῶν δρωμένων ἀνοσιότητος ὑπερβολή, τῆς ἐξουσίας τὸ μέγεθος ἡλεγχεν· ἐτολμῶντο δὲ οὖν ὅμως.

ἰε'. Οὗτος δὲ οὖν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ἀθήνην συνεχῶς ἄνωγαν μετὰ πολλῶν μὲν ἀναθημάτων, μετὰ πολλῶν δὲ θυσιῶν, καὶ χειμάρρους αἱμάτων ἐργαζόμενος ἀπὸ τῆς τῶν θρεμμάτων σφαγῆς, ἐπέκειτο σφοδρὸς τὸν δαίμονα χρησμὸν ἀπαιτῶν καὶ ἀξίως ἀναιρεῖν ὑπὲρ τῶν κατὰ γνώμην αὐτῷ. Ὁ δὲ γενναῖος ἐκείνος,

Καὶ ψάμμον τ' ἀριθμὸν εἰδὼς καὶ μέτρα θαλάσσης,
καὶ κωροῦ συνιείς, καὶ οὐ λαλέοντος ἀκούων,

ὥς φησι, τὸ μὲν εἰπεῖν διαβρόχην καὶ σαφῶς, ὅτι διὰ τὸν ἅγιον Βαβύλαν καὶ τὴν ἐκ γειτόνων δύναμιν ἐπιστομισθεῖς οὐ δύναται· φθέγγεσθαι, παρητήσατο, δεδοικὼς μὴ γέλωτα παρὰ τοῖς θεραπευταῖς δρᾶν τοῖς αὐτοῦ· βουλομένους δὲ συσχεῖσθαι τὴν ἥταν, εἶπε πρόσφασιν τῆς σιγῆς, ἡ μᾶλλον αὐτὸν καταγελαστότερον ἀπέφηνε τῆς σιγῆς. Ἐκείνῳ δὲ μὲν γὰρ ἂν τὴν ἀσθένειαν μόνον ἀπεκάλυψε τὴν αὐτοῦ, νυνὶ δὲ καὶ τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὴν ἀστημοσύνην, καὶ τὴν ἀναισχυντίαν ἐδείξε, τὰ ἀσυσχεῖστα συσχεῖσθαι ἐπιχειρῶν. Τίς γὰρ ἡ πρόσφασις; Νεκρὸν ἐστὶ, φησὶ, τὸ χωρίον ἡ Ἀθήνη μεστὴν, καὶ τοῦτο καλύει τὸν χρησμὸν. Καὶ πόσω βέλτιον ἦν, ὃ δειλαίει,

τοῦ μάρτυρος ὁμολογῆσαι τὴν δύναμιν, ἢ οὕτως ἀναίσχυντα προφασίζεσθαι! Καὶ ὁ μὲν δαίμων ταῦτα· ὁ δὲ ἀνόητος βασιλεὺς, καθάπερ ἐν σκηνῇ παίζων καὶ δῶμα ὑποκρινόμενος, ἐπὶ τὸν μακάριον εὐθὺς ἦλθε Βαβύλαν. Καίτοι, ὡς μισροὶ καὶ παμμίαιοι, εἰ μὴ ἀλλήλους ἐξήπατατε ἐκόντες καὶ συνυπεκρίνασθε πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἀπώλειαν, τί δήποτε σὺ μὲν λέγεις ἀνωνύμως καὶ ἀδιορίστως τοὺς νεκρούς, σὺ δὲ, ὡς ὀνομαστὶ καὶ μετὰ διορισμοῦ τινος ἀκούσας, τῶν ἄλλων [561] ἀφήμενους τὸν ἅγιον μόνον κινεῖς; Ἐχρῆν γὰρ κατὰ τὴν τοῦ δαίμονος ἀπόφασιν πᾶσας ἀνορύττειν τὰς ἐν τῇ Ἀθήνῃ θήκας, καὶ τὸ μορμολυκεῖον τῆς τῶν θεῶν ὕψους ἀπάγειν ὡς πορρωτάτω. Ἀλλ' οὐ περὶ πάντων εἶπε τῶν νεκρῶν. Τί οὖν τοῦτο οὐ διαβρόχην ὡμολόγησεν; Ἢ σοὶ τὸ δῶμα ὑποκρινόμενῳ τῆς πλάνης τοῦτο ἀφῆκε τὸ αἰνίγμα. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω τοὺς νεκρούς, φησιν, ὥστε μὴ δῆλυν γενέσθαι τὴν ἥταν· καὶ ἄλλως γὰρ δέδοικα ὀνομαστὶ τὸν ἅγιον εἰπεῖν, σὺ δὲ νόει τὸ λεχθὲν, καὶ ἀντὶ πάντων κίνει τὸν μάρτυρα· ἐκείνος γὰρ ἡμᾶς ἐπεστόμισε. Τοσαύτην κατέγω παραπλήξαι τῶν θεραπευόντων αὐτὸν, ὡς οὕτω φανερὰν ἀπάτην μὴ δυνθῆναι νομιθεῖν. Εἰ γὰρ ἐξεστῆκεσαν ἅπαντες, εἰ γὰρ ἐμεμῆσαν, οὐδ' ἂν οὕτω διέφυγον τὴν τῆς ἥτης καταγνώσιν, οὕτω φανερὰ πᾶσιν ἐστὶ καὶ σαφές. Εἰ γὰρ μίσματι καὶ μύσος ἐστίν, ὡς φῆς, τὰ νεκρὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα, πολλῷ μᾶλλον τὰ τῶν ἀλόγων, ὅσῳ καὶ τὸ γένος ἀτιμώτερον τοῦ γένους· πολλῶν δὲ καὶ κυνῶν, καὶ πιθήκων, καὶ θυνῶν ὅσα πλησίον τοῦ ναοῦ κατορῶνται, καὶ ταῦτα μᾶλλον ἐχρῆν μετακινεῖν, εἰ μὴ πιθήκων ἀνθρώπους ἀτιμωτέρους ἡγῇ. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τὸ καλὸν τοῦ θεοῦ δημιουργήματα καὶ πρὸς ὑπηρεσίαν ἡμετέραν γεγόνους τὸν ἥμιον ἐνυδρίζοντες, καὶ τῷ δαίμονι τὸ ἄστρον ἐπιφημιζόντες, καὶ τοῦτο ἐκείνους εἶναι λέγοντες; Ὁ μὲν γὰρ ἥμιον, μυρίων ἐν τῇ γῇ κειμένων νεκρῶν, ἐκχεῖται κατὰ τῆς οἰκουμένης, καὶ οὐδαμῶς συστέλλει τὰς ἀκτίνας οὐδὲ τὴν ἐκ τούτων ἐνέργειαν διὰ τοὺς μολυσμούς· ὁ δὲ θεὸς ὁ ὑμέτερος βίους μὲν αἰσχροῦς καὶ μαγγανείας καὶ φόνους οὐκ ἀποστρέφεται, οὐδὲ μισεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀγαπᾷ, καὶ ἀσπάζεται καὶ φιλεῖ· σώματα δὲ ἐκτρέπεται κατὰ τῆς ἡμέτερα· καίτοι τὸ μὲν τῆς κακίας εἶδος καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς δρωσίν αὐτὴ μυρία καταγνώσεως ἁγίων εἶναι δοκεῖ, τὸ δὲ σῶμα τὸ νεκρὸν καὶ ἀκίνητον οὐδεμίαν μετέχει μέμψους, καὶ αἰτίας. Ἀλλ' αὕτη τῶν δαιμόνων ὡμὴν ἢ προαίρεσις, βδελύττεσθαι μὲν τὰ μὴ βέλυντά, τιμᾶν δὲ καὶ ἀποδέεσθαι τὰ παντὸς ἁγία μίσους καὶ ἀποστροφῆς. Καὶ ἀνὴρ μὲν ἀγαθὸς οὐδὲ βουλεύσασθαι τε χρησίμῳ, οὐτε πράξει τὴν τῶν δεόντων ὑπὲρ σώματος κωλυθήσεται νεκροῦ· ἀλλὰ ἂν ὑγιαίνῃ τὴν ψυχὴν, καὶ παρ' αὐτοῖς οἰκῶν τοῖς τάφοις, καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην καὶ πᾶσαν ἐπιδείξει τὴν ἀρετὴν. Καὶ χειροτέχνης δὲ ἕκαστος ἀνεμποδίστως τὰ τῆς οἰκείας ἐπιστήμης πάντα ἐργάζεται, καὶ παρῆς τοῖς δεομένοις αὐτοῦ, οὐ πλησίον νεκρῶν καθήμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μνημάτα τῶν κατοικομένων οἰκοδομῆσαι· δέη, καὶ ὁ ζωγράφος, καὶ ὁ λιθοδόξος, καὶ ὁ τέκτων, καὶ ὁ χαλκοτύπος, καὶ πάντες τὰ αὐτῶν συνεισφέρουσι· μόνος δὲ πάντων ὁ Ἀπόλλων ὑπὸ τῶν νεκρῶν κωλύεσθαι φησι τὰ μέλλοντα προορᾶν. Καὶ μὴν καὶ παρ' ἡμῖν ἄνδρες γεγόνاسι μεγάλοι καὶ θαυμαστοί, καὶ τὰ πρὸ τετρακοσίων καὶ χιλίων προεῖπον ἐτῶν, καὶ [562] προλέγοντες οὐδὲν τούτων οὔτε ἐξήτησαν, οὔτε ἐμέμψαντο, οὔτε τοὺς τάφους τῶν ἀπελθόντων ἀναρρήγνυσθαι ἐκέλευσαν, καὶ τοὺς κειμένους ῥίπτεσθαι, καὶ τυμβωρυχίας ξένων καὶ ἀναίσχυτον ἐπινεοῖν τρόπον· ἀλλ' οἱ μὲν αὐτῶν εἴνεσι

* Unus codex habet ἐναντιότητος.

† Savil. et duo mss. σφοδρῶς. Mox unus ἀξίως ἔρειν ἐπὶ τῶν. alius ἀξίως ὑπὲρ τῶν.

‡ Savil. δύναμαι.

§ Duo mss. ἐκείνους.

* Sic Savil. et duo mss., atque ita legemat velus interreges. Morel. minus recte οἰκίσαι.

παροικοῦντες ἀθέοις καὶ μιαιφόνις, οἱ δὲ ἐν μέσοις τοῖς βροχάρσι δυντες, ἐνθα τὰ ἀληθῶς μολυσμοῦ ἄξια καὶ μiasμοῦ πάντα ἑδράτο, μετὰ ἀληθείας ἅπαντα προύλεγον, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὁ τῶν ἄλλων μiasμὸς ἐκώλυεν εἰς τὴν πρόβρῃσιν. Τί δὴ ποτε; "Οτι ἐκείνοι μὲν ἀληθῶς ὑπὸ θείας ἐνεργουμένοι δυνάμειω ἔλεγον ἅπερ ἔλεγον, ὁ δὲ δαίμων, κενὸς τῆς ἐνεργείας ἐκείνης καὶ ἔρημος ὢν, εἶχε μὲν οὐδὲν προειπεῖν, ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ ὁῤῥα ἀπορεῖν, πιθανὰ ἀπλῶς καὶ καταγέλαστα προφασίζεσθαι ἀναγκάζεται. Διὰ τί γὰρ, εἰπέ μοι, κατὰ τὸν ἐμπροσθεν χρόνον οὐδέποτε τι τοιοῦτον εἶπεν, οὐδὲ ἐφθέγγετο; "Οτι τότε μὲν εἶχε τὸ μὴ θεραπεύεσθαι πρόφασιν, ταύτης δὲ αὐτῷ τῆς ἀπολογίας περιαιρεθείσης, κατέφυγεν ἐπὶ τοὺς νεκροὺς, στενοχωρηθεὶς μὴ τι πάθει. Οὐ γὰρ ἐβούλετο ἀσχημονεῖν, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτὸν ἠναγκάσατε, διὰ τῆς πολλῆς θεραπείας τὴν ἀπολογίαν ἐκκόψαντες, καὶ οὐκ ἀφέντες εἰς τὴν τῶν θυσίων σπάνιν καταφυγεῖν.

ιγ'. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ ὑποκριτὴς ἐκίλευσε κατενεχθῆναι τὴν λάρνακα, ἵνα πᾶσιν ἡ ἥττα δῆλη γένηται καὶ καταφανῇ. Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν, ὅτι διὰ τὸν ἄγιον οὐ δύναμαι φθέγγεσθαι, ἀλλὰ μηδὲν κινεῖτε, μηδ' ἐνοχλεῖτε περαιτέρω, τοῖς αὐτοῦ μόνους ἂν ἐγένετο φανερόν· οὐ γὰρ ἂν εἰς ἑτέρους τοῦτο ἐξήγεσκον αἰσχυρόμενοι· νῦν δὲ ὥσπερ ἐκπομπεῦσαι σπουδάζων τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ, οὕτως ἅπαντα πράττειν ἠνάγκαζε, δι' ὧν οὐδὲ βουλομένη ἐνὶ συσκήσει τὸ γεγονός. Οὐδὲ γὰρ ἔτι δύνασθαι διασπῆσθαι τὴν ὑπόκρισιν, διὰ τὸ μηδένα τῶν ἄλλων νεκρῶν ἀλλὰ μόνον τὸν μάρτυρα μετακινήσθαι ἐκείθεν. Καὶ οὐχ οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες μόνον, καὶ τὸ πρόπαιον. καὶ τοὺς ἀγροῦς, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρωθεν ἀφιστάμενοι τῶν χωρίων, καὶ τὴν λάρνακα οὐχ ὀρώντες κειμένην εἶτα τὴν αἰτίαν ἐξετάζοντας εὐθέως ἐμάνθανον, ὡς ὁ δαίμων παρὰ τοῦ βασιλέως ἀξιούμενος μαντεύεσθαι, εἶπε τοῦτο μὴ δύνασθαι ποιεῖν, ἕως ἂν αὐτοῦ τὸν μακάριον ἀποστήσῃ τις Βαβυλῶν. Καίτοι γε, ὡς καταγέλαστε, ἐνὶ σοὶ καὶ εἰς ἑτέρας προφάσεις καταφυγεῖν, οἷα πολλάκις ποιεῖς, μυρία τεχνάζων ἐν ταῖς ἀπορίαις αἰεὶ· πρὸς μὲν τὸν Λυδὸν εἰπὼν, ὅτι Ἄλυν τὸν ποταμὸν διαβῆς μεγάλην ἀρχὴν καταλάβσεις, καὶ δείξας αὐτὸν ἐπὶ τῆς πυλῆς· ἐπὶ δὲ τῆς Σαλαμίνος αὐτῷ τε τῷ σοφῷ τούτῳ χρησάμενος, καὶ τὸν καταγέλαστον σύνδεσμον προσθεῖς· τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν,

Ἄπ' αἰεὶς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,

ὅμοιον ἦν τῷ τοῦ Λυδοῦ, τὸ δὲ προσθεῖναι,

Ἦτοι σκιδραμένης Δημήτερος, ἡ συνιούσης, πλειόνος γέλωτος, καὶ τοῖς ἐν ταῖς τριβόσις ὑπὸ τῶν ἀγυρτῶν λεγομένοις προσεικός· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔθελες. Καὶ ἐξῆν ἀσφαλεῖς χρῆμα· τὸν λόγον· καὶ γὰρ τοῦτο τῆς τέχνης αἰεὶ τῆς σῆς· ἀλλ' ἐπέκειντο πάντες πάλιν ἀγνοοῦντες, καὶ λύσιν ἐπιζητοῦντες. Καὶ ἐνὶ σοὶ [565] καταφυγεῖν ἐπὶ τοὺς ἀστέρους· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ποιεῖς πολλάκις, καὶ οὐκ αἰσγυνη οὐδὲ ἐρυθριᾶς. Οὐ γὰρ πρὸς ἄνδρας νῦν ἔχοντας ὁ λόγος ἐστὶ σοι, ἀλλὰ πρὸς ὑρέμματα καὶ θρεμμάτων ἀλογωτέρους. Οὐκ ἦσαν τῶν Ἑλλήνων σοφώτεροι τῶν ταῦτα ἀκούοντων, καὶ

οὐκ ἀφισταμένων τῆς ἀπάτης. Ἀλλὰ συνειδῶν τὸ ψέδος; Οὐκοῦν ἐχρῆν τάληθ' πρὸς τὸν ἱερέα μόνον εἰπεῖν, καὶ αὐτὸς ἂν εὐρὲ σου μάλλον συσκήσῃ τὴν ἥταν. Νῦν δὲ τίς σε ἐπισεν, ἄθλιε, εἰς οὕτω φανεράν σου τὴν ἀναισχυντίαν ἐμβάλεῖν; Ἀλλὰ τάχα σὺ μὲν οὐδὲν ἡμαρτες, ὁ δὲ βασιλεὺς μακρῶς ὑπεκρίνεται, ἀδορίστων μὲν περὶ τῶν νεκρῶν ἀκούσας, ἐπὶ δὲ τὸν ἄγιον μόνον ἐλθὼν· ἐκεῖνος σε διήλεγξε, καὶ τὴν ἀπάτην ἐγύμνωσεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖνος ἐκύν· οὐ γὰρ ἦν τοῦ αὐτοῦ, τοσοῦτος τε ἀναθήματι τιμᾶν, καὶ πάλιν ὑβρίζειν τὸν αὐτόν· ἀλλὰ πάντας ὁμοῦ τοῦ μάρτυρος ἐσχώσωσεν ἡ δύναμις, καὶ οὐκ ἀφῆκε συνιδεῖν τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐπράττετο μὲν ἅπαντα ὡς κατὰ Χριστιανῶν, περιτρεπέτο δὲ οὐκ εἰς τοὺς πάσχοντας, ἀλλ' εἰς τοὺς ὀρώντας ὁ γέλωτος. Οὕτω που καὶ οἱ αἰσχυρόμενοι δοκοῦσι μὲν αἰ τοὺς πλησίον ἀμύνεσθαι τοῖς τοῖχους λακτίζοντας, καὶ βῆτα καὶ ἄρῃτα τοὺς παρόντας λέγοντες κακὰ· αἰσγύνουσι δὲ δι' ὧν ποιοῦσιν οὐκ ἐκείνους, ἀλλ' ἑαυτούς· ὁ δὲ καὶ τότε ἐγένετο. Εἴδετο μὲν γὰρ ἡ λάρναξ διὰ τῆς ὁδοῦ πάτης, ἐπανῆξε δὲ ὁ μάρτυς καθάπερ τις ἀδελφὴς εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν δευτέρω φέρων στέφανον, ἐν ᾧ καὶ τὸν πρότερον ἀνεῴχαστο. Ὅστε εἰ τις μὴ καταδέχοιτο τὴν ἀνάτασιν, λαμπρότερα τοῦ μάρτυρος μετὰ τὴν τελευταίαν ἔργα θεώμενος, αἰσχυρόσθαι λοιπόν. Οὐ γὰρ τις ἄριστος, τροπαίους συνῆπτε τρόπαια, μεγάλοις μείζονα καὶ θαυμαστοῖς θαυμαστότερα. Τότε μὲν γὰρ πρὸς βασιλέα μόνον ἠγωνίσαστο, νῦν δὲ καὶ πρὸς βασιλέα καὶ δαίμονα· καὶ τότε μὲν τῶν ἱερῶν περιβόλων τὸν κρατοῦντα ἀπῆλασε, νῦν δὲ τοῦ χωρίου παντὸς τῆς Δάφνης τὸν λυμεῖν ἀπῆγαγεν, οὐ χειρὶ χρώμενος καθάπερ καὶ πρότερον, ἀλλ' ἀόρατῳ δυνάμει τὴν ἀόρατον καταγωνιζόμενος. Καὶ ζῶντος μὲν οὐκ ἤνεγκε τὴν παρῃσίαν ὁ ἀνδρογόνος, τελευταῖσάντος δὲ οὐχ ὑπέμεινε τὴν κίνῃν οὔτε ὁ βασιλεὺς, οὔτε ὁ δαίμων ὁ ταῦτα κινῶν τὸν βασιλέα ποιεῖν. "Οτι γὰρ μείζονα τοῦ προτέρου φόβον τούτοις τοῖς δευτέροις ἐργάσατο, ὅλγον ἐκείθεν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ αὐτὸν λαβὼν καὶ ἔδωκε καὶ ἀνείλεν, οὔτοι δὲ μόνον μετέθηκαν. Διὰ τί γὰρ μὴ καταποντῖσαι τὴν λάρνακα μήτε ἐκεῖνος ἐκέλευσε, μήτε οὗτος ἐθέλησε; διὰ τί μὴ συνέτριψε καὶ ἀπέκαυσε; διὰ τί μὴ εἰς ἔρημον καὶ ἀόκητον αὐτὴν ἀπενεχθῆναι προσέταξεν; Εἰ γὰρ ἄγος ἦν καὶ μiasμα, καὶ βδελυτόμενος, ἀλλὰ μὴ δεδοικώς ἐκείθεν αὐτὴν ἐκίνησεν, οὐκ εἰς τὴν πόλιν ἐχρῆν τὸ ἄγος εἰσάγειν, ἀλλ' ἀποικίζειν εἰς ὄρη καὶ νάπας.

ιγ'. Ἀλλ' ἴδου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος οὐκ ἦν τὸν δαίμονος τοῦ μακαρίου τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν παρῃσίαν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἔδρασε, μὴ τοῦτο ἐργασάμενος σκηπτὸν ἢ τινα νόσον ἐτέραν ἐφ' ἑαυτὸν [566] προκαλέσθαι. Καὶ γὰρ εἶχε πολλὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμειος τὰ τεκμήρια, ἐν τε τοῖς πρὸ αὐτοῦ βεβασλευκόσι ἐπιδειχθεῖσας, καὶ ἐν τοῖς σὺν αὐτῷ τότε τὴν ἐπ' αὐτοῦ διέπουσιν ἀρχὴν. Τῶν μὲν γὰρ πάλοι βασιλευσάντων οἱ τὰ τοιαῦτα τολμήσαντες, μετὰ πολλὰς καὶ ἀφορίτους συμφοράς, αἰσχυρῶς καὶ ἐλεεινῶς τὸν βίον κατέλυσαν· ὡς τοῦ μὲν τὰς κόρας ἐπὶ ζῶντος αὐτομάτως ἐκπηδῆσαι τὸν ἐφθαλμῶν (Μαξιμῖνος οὗτος ἦν), τὸν δὲ μανέντα, τὸν δὲ ἄλλη τοιαύτην χρησάμενον συμφορᾶ, οὕτως ἐνθὲν ἀπέλθον. Τῶν δὲ σὺν αὐτῷ τότε ὄντων ὁ μὲν θεὸς, ὁ πρὸς πατρὸς νεανικώτερον τῇ κατ' ἡμῶν μανείᾳ χρησά-

^a Savil. et unus στενοχωρηθεὶς μὴ τι πάθει. In Mor. μή deest.

^b Αἱ μὴ κινεῖτε μὴδ'.

^c Quidam mss. διὸ οὐδὲ βουλομένοις. Paulo post Savil. et qui iam mss. ὑπόκρισιν ἦν, ὡς τὸ

^d Αἱ κατὰ λέξει.

^e Sic Savil. et quidam mss. recte, Morel. male ἀσφαλεῖς χρῆμα.

^f Savil. et unus cod. οἷα γὰρ τις.

^g Savil. in textu τὴν ἐπ' αὐτοῦ. Savil. in marg. et Morel ἐπ' αὐτοῦ, unus cod. ἐπ' αὐτοῦ. De his vero Imperatoribus alio loco dicitur.

serunt, non cadavera abjici, non sepulcrorum violationis novum impudentemque modum excogitari: attamen ex eis alii cum impiis scelestisque gentibus habitantes, alii in medio barbarorum, ubi omnia inquinata et contaminata erant, cum veritate omnia prædicebant, neque aliorum pollutio eorum vaticiniis oberat. Cur hoc? Quia illi divina virtute moti vere loquebantur; dæmon autem, vi illa vacuus ac destitutus, nihil prænuntiare poterat: ne autem hærrere videretur, verisimilia quædam, sed ridicula fingere cogebatur. Cur enim, quæso, nihil hujusmodi antea dixerat, vel effutierat? Quia tunc prætextum proferre poterat, quod scilicet non coleretur; hac porro excusatione adempta, ad mortuos confugit, anxius ne quid sibi mali contingeret: nam a decore recedere volebat; sed vos illum coegistis, qui magno illo cultu ei excusationem ademistis, nec permisistis eum ad sacrificiorum penuriam confugere.

16. *S. Babylæ corpus transferri jubetur a Juliano Apostata.* — Hoc audito histrio ille jussit capsam inde auferri, ut victum esse dæmonem nemo ignoreret. Etenim si dixisset ille, Propter sanctum loqui non possum, sed nihil movete, nihil tumultus inferre, id suis tantum cultoribus notum fuisset: puduisset enim factum ad alios deferre; jam vero quasi infirmitatem suam traducere vellet, sic omnia facienda curavit, quibus ne volenti quidem rem obtegere licebat: neque enim jam simulatio servari potest, quod nullum aliud cadaver, sed solus martyr inde transferatur: nec solum qui urbem, suburbium et agros incolebant, sed etiam qui remotissime habitabant, cum jacentem capsam non cernerent, statim sciscitantes audiebant, dæmon ab Imperatore rogatus ut vaticinaretur, dixit se non posse, donec beatum hinc Babylam quis amovisset. Atqui, o ridicule, poteras ad alias excusationes confugere, ut sæpe soles, innumeris semper artificii dubia responsa concinnans; Lydo nempe dicens (a), si Ilalyn fluvium transmitteret, magnum imperium soluturum esse, ipsumque postea pyræ impositum exhibens; in Salamine item eodem usus es artificio, ridicula adjecta conjunctione: nam dicere,

Perdes tu filios mulierum,

simile ei erat, quod Lydo dixerat; adjicere autem,

Sive sparsa Cerere, sive coeunte,

maiore id certe risu dignum fuit, quod sane conveniat circulatoribus in triviis; sed neque hoc tibi placuit. Licebat et tibi sermonem obtegere, quod artificium tibi semper solenne est. Verum institissent omnes, non intellectæ rei solutionem quærentes. Licebat quoque tibi ad astra confugere: id enim sæpe facis, neque pudore ruboreque perfunderis. Siquidem non cum viris mente præditis tibi res est, sed cum pecudibus, et quam pecudes ipsæ crassioribus: non erant illi Græcis sapientiores iis, qui hæc audierunt, nec tamen a fraude sese exemerunt. At mendacium intellexissent? Ergo oportuit uni sa-

(a) De Cræso loquitur.

cerdoti veritatem aperire, et ipse cladem tuam melius, quam tu occultasset. Jam vero quis te, miser, adduxit, ut te in tam manifestam impudentiam conjiceret? At fortasse tu nihil peccasti; Imperator vero male histrionem egit, qui cum indiscriminatim de cadaveribus audisset, sanctum illum dumtaxat aggressus est: ille te coarguit et fraudem nudavit, sed non id libens fecit: neque enim unius ejusdemque erat donaria afferre et contumelia afficere; sed martyris virtus omnes simul caligine offudit, nec ea quæ tum gerebantur videre permisit; verum omnia quidem ceu contra Christianos fiebant, at non in patientes, sed in agentes risus convertebatur. Sic et furiosi videntur sibi semper proximos ulcisci, dum contra parietes calcitrant, ac fanda nefandaque in præsentis jactitant; factis autem suis non illos sed seipsos pudore afficiunt: quod tunc etiam contigit. Trahebatur enim capsam per totam viam; martyr vero ceu quidam athleta in suam urbem revertebatur, secundam referens coronam, in qua urbe primo coronatus fuerat. Quamobrem si quis splendidiora post mortem martyris opera conspicuus, resurrectionem non admittat, in posterum erubescat. Ceu enim quidam strenuus bellator tropæis tropæa conjunxit, magnis majora et mirabilibus mirabilia. Tunc enim cum Imperatore solo pugnabat, nunc cum Imperatore et dæmone: tunc a sacris septis Imperatorem abegit, nunc a toto Daphnes loco perniciosum illum abduxit, non manu usus ut antea, sed invisibili virtute invisibilem expugnans. Hujus viventis dicendi libertatem non tulit homicida ille, mortui vero cinerem non sustinuit tum Imperator, tum dæmon qui Imperatorem ad hæc agenda movit. Quod autem metum majorem his posterioribus duobus incusserit, quam priori incusserat, hinc palam est. Ille quippe comprehensum illum vinculis constrinxit et occidit, hi vero transtulere tantum. Cur enim capsam in mare præcipitare neque ille jussit, neque hic voluit? cur non contrivit aut combussit? cur non in desertum et inhabitatum locum ipsam transferri jussit? Nam si ea execranda et polluta res fuisset, eanique abominatus, non reformidans, inde illam amovit, non in urbem oportuit rem execrandam inducere, sed amandare in montes et saltus.

17. *Maximinus Imperator quod vexaret Christianos, pœnas dedit.* — At miser ille non minus quam Apollo beati viri robur et fiduciam erga Deum noverat, timuitque ne si id faceret aut fulmen aut morbum aliquem in se provocaret. Multa quippe Christi virtutis signa habebat, tum in decessoribus suis Imperatoribus exhibita, tum in iis etiam qui idem imperiurum secum administrabant. Etenim ex illis olim Imperatoribus qui talia ausi sunt, post multas intolerabilesque calamitates, turpiter ac misere vitam clauserunt, adeo ut unius adhuc viventis pupillæ ex oculis sponte exsilierint: hic autem Maximinus erat; alius in furem actus, alius in similem lapsus calamitatem, sic mortem obierint. Cæterum ex iis qui tunc cum ipso erant, patruus, cum petulantius contra nos furceret et

sacra vasa sceleratis manibus contingere ausus esset, neque his contentus, contumelia ulterius progressus esset (ipsis enim inversis et in pavimento positus et extensis, iis insedit), derepente iniquæ hujusmodi sessionis pœnas dedit: ejus enim verenda corrupta vermibus scatebant, ita ut palam esset morbum divinitus immissum fuisse; ad vulnus curandum medici mactatas aves pingues atque peregrinas ad putrefacta membra admoventes, vermiculos evocabant: illi vero non abscesserunt, sed mordicus putridis partibus hærebant: atque ita illum multis diebus absumptum, male perdidit. Alius vero quispiam imperatorii ærarii custos constitutus, priusquam aule imperatoris limen præteriret, statim crepuit medius, similisque ejusdam flagitii pœnas dedit. Hæc et his plura (non enim jam omnia recensere tempus est) secum reputans scelestus ille, temeritatem suam ulterius promovere non audebat. Quod autem hæc non a me ipso dicam, ex iis quæ ab ipso postea gesta sunt, id conspicuum erit; interim vero historiæ seriem persequamur.

Templum et statua Apollinis igne de cælo tacta. —

Quid igitur exinde evenit? Admirandum sano illud est, quod non potentiam modo, sed etiam ineffabilem Dei benignitatem ostendit. Nam sanctus martyr intra septa erat, ubi prius situs fuerat, antequam Daphnen veniret; malignus vero dæmon statim didicit, se frustra fraudes suas molitum esse; neque sibi cum mortuo pugnam fore, sed cum vivente, ac viriliter agente, ac non se tantum, sed omnibus simul dæmonibus fortiore. Deum enim precatus ut ignem in templum immitteret, totum tectum combussit, idoloque ad extremos usque pedes absumpto, ita ut pulvis tantum et cinis remaneret, parietes solum stantes intactosque reliquit. Si quis vero nunc locum adeat, nequaquam ignis id opus esse dixerit: neque enim incendium illud sine aliquo ordine, neque ex inanimata materia factum esse videtur; sed quasi manu quadam ignem circumducente, ac monstrante quibusnam parcere, quænam absumere deberet, tanta nempe concinnitate, tanto artificio templum detectum est; neque vero simile est incendio affectis, sed iis quorum integra septa, quæ solo tecto habent opus. Reliqua enim atque columnæ, tum quæ tectum, tum quæ vestibulum fulciebant, una excepta quæ ad posteriorem templi partem posita erat, stant omnes. Hæc tamen non temere tunc fracta est, sed ea de causa, quam mox dicturi sumus. Hoc ubi accidit, statim dæmonis sacerdos ad tribunal rapitur et incendii auctorem indicare cogitur. Cum non posset autem, cum, distortis antea cubitis, multis plagis afficientes, deinde sublimem agentes cæsis lateribus nihil amplius didicerunt: ac perinde accidit atque in resurrectione Christi. Tum enim milites ad custodiam corporis Jesu constituti sunt, ne possent, inquit, discipuli illud callide suffurari (*Matth. 27. 64*): cæterum is fuit rei eventus, ut nulla vel impudentibus quidem occasio relinqueretur, qui vellent resurrectionis fidem tollere. Hic quoque traheretur sacer-

dos, ut non divina ira, sed humana nequitia id accidisse testificaretur. Contortus tamen atque laceratus, cum nullum posset indicare, divinitus immissum fuisse ignem testatus est, ut nullus jam locus impudenter agentibus relinqueretur. Sed quod paulo ante alium in locum remisi, nunc oportune dicam. Quid illud est? Ita illius animum exterruit martyr, ut non ultra progredi auderet. Neque enim postquam sacerdotem, quem prius tanto in honore habebat, incensi tecti causa tot malis affecerat, ita ut immanius, quara sanguinaria fera, ab ejus fortasse vorandis carnibus non abstinuisset, nisi res exsecranda omnibus visa esset: sanctum illum qui os dæmonis obstruxerat, rursus in urbem deduxisset, ut majore in honore esset: nam si non antea, cum dæmon se victum confessus est, at certe post incendium omnia evertisset et perdidisset, capsam et utrumque martyrium combussisset, tum quod in Daphne, tum quod in urbe erat, nisi metus iram superasset ac formido mœrorem vicisset. Solent enim multi, cum ira et mœrore corripiantur, si ægritudinis auctores apprehendere non valeant, in obvios quosque ac suspectos iram effundere. Non procul autem hac suspitione martyr erat: nam simul atque in urbem pervenit, statim ignis templum invasit. Sed quod dixi, affectus cum affectu pugnabat, iramque vincebat metus. Cogita enim qualis esse poterat ille vir bonus, cum in suburbium ascendens, martyrium stans cerneret, ac templum incensum, idolum deletum, donaria absumpta, liberalitatis suæ et satanicæ pompæ sublatam memoriam. Etiam si enim cum talia videntem neque ira neque tristitia invasissent, pudorem certe non tulisset, risumque tantum; sed in beati illius martyrium iniquas manus extendisset, nisi id, quod dixi, cohobisset illum. Neque enim modicum erat quod tunc agebatur, sed omnem gentiliū confidentiam præciderat, omnem lætitiā exstinxerat; tantamque illis mœstitiæ caliginem offuderat, quantam si omnia simul templa periissent.

18. *Libanii monodia. —* Quod autem hæc non jactabundus efferam, ipsa verba lamenti et monodiæ proferam, quam urbis sophista tunc in hunc dæmonem edidit. Sic autem habet nœniæ initium: *Viri, quorum oculis, æque ac meis, caligo offusa est, nec pulchram, nec magnam dinceps hanc urbem vocemus.* Deinde cum nonnulla dixisset asseruissetque de Daphnes fabula (neque enim totam orationem hic intexere tempus patitur, ne longiores, quam par est, simus), Persarum, inquit, ille rex, qui civitatem cepit, templo pepercit: ipsa porro verba hæc sunt: *Qui exercitum contra nos movit, præstare putavit ut templum servaretur, statuæque decor barbarico furori prævaluit. Nunc autem, o sol, o terra! quis vel unde hic hostis, qui nec gravis armaturæ militibus, nec equitibus, nec velitis opus habens, parva scintilla omnia absumpsit?* Postea ubi declaravit dæmonem tunc ab illo (Babyla) fuisse victum, cum res gentiliū maxime florerent sacrificiis et initiationibus: *Et nostrum, inquit, templum ingens illud diturnum non dejecit, s. d.*

μινος, καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ταῖς μιαιραῖς τολμήσας ὁφείσθαι χερσὶ, καὶ οὐδὲ τοῦτοις ἀρκεσθεῖς, ἀλλὰ παραι-
τῆρι· ἢ ὕβρει προσελθὼν (περιστρέφας γὰρ αὐτὰ καὶ
ὡς ἐν τοῦ ἐδάφους καὶ ἀπλώσας, οὕτως ἐκάθισεν ἐπ'
αὐτῶν), παραχρήμα ταύτης τῆς παρανομίου καθέδρας
τὴν δίκην ἔδωκε. Διαφθαρὲν γὰρ αὐτοῦ τὸ αἰδοῖον σκώλη-
κας ἔτεκε· καὶ, ὥστε δευχθῆναι ὅτι ἡ νόσος θεήλατος ἦν,
πλώνας ὄρνεις καὶ ξενικὰς καταθύνοντες οἱ ἱερεῖς, καὶ
πλησίον τῶν διεφθαρῶτων μελῶν τιθέντες ἐξεκαλοῦντο
τοὺς σκώληκας· οἱ δὲ οὐκ ἀφίσταντο, ἀλλὰ ἀπρὶς τῶν
πεσπόντων εἶχοντο μερῶν, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐπὶ πολλαῖς
διηπάσαντες ἡμέραις κακῶς ἀπώλεσαν. Ἐτερος δὲ τις
ἐπὶ τῇ φυλακῇ τῶν ταμεῖων τεταγμένος τῶν βασιλικῶν,
πρὶν ἢ τὸν οὐδὸν ὑπερβῆναι τῶν βασιλείων, ἐλάκχησεν
ἀφ' ὧν μέσος, καὶ αὐτὸς ἐτέρας τινὲς τοιαύτης παρανο-
μίας δίκην δούς. Ταῦτα δὲ καὶ τούτων πλείονα (οὐ γὰρ
ἅπαντα καταλέγειν καιρὸς νῦν) εἰς νοῦν λαβὼν ὁ
μιαρὸς, ἐδεδόκει τὴν τὸλμαν περαιτέρω προαγαγεῖν.
Καὶ ὅτι οὐκ ἀπ' ἑαυτοῦ ταῦτα λέγω νῦν, ἐκ τῶν μετὰ
ταῦτα ὑπ' αὐτοῦ γενομένων ἔσται ὁκλον ἡμῖν· τῶς δὲ
τῆς ἀκολουθίας τῶν γεγενημένων ἐχώμεθα.

Τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν ἦν; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν
ὡ τὴν δύναμιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκρατον φιλανθρω-
πίαν ἐπιδεικνύνον τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἅγιος μάρτυς
τῶν ἱερῶν εἰσω περιβόλων ἦν, ἐν οἷς καὶ πρότερον
ἐτύγχανεν ὢν, πρὶν εἰς τὴν Ἀθήνην ἔλθειν· ὁ δὲ πονηρὸς
δαίμων ἐμάνθανεν εὐθέως, ὅτι μάτην αὐτῷ τὰ τῆς
ἀπάτης μεμηχάνηται, καὶ ὅτι οὐ πρὸς νεκρὸν τὸν ἀγῶνα
εἶχεν, ἀλλὰ πρὸς ζῶντα καὶ ἐνεργούντα, καὶ οὐκ αὐτοῦ
μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων δαιμόνων ἰσχυρότερον. Παρα-
καλέσας γὰρ τὸν Θεὸν ἀφείναν πῦρ εἰς τὸν νεῶν, τὴν τε
ζωοφῶν κατέφλεξε πᾶσαν, καὶ τὸ εἰδῶλον μέχρις ἐσχάτων
ἀφανίσας ποδῶν, τέφραν τε ἀποφῆνας καὶ κόνιν, ἀφῆκεν
ἐστάναι τοὺς τοίχους ἅπαντας. Καὶ εἰ τις ἐπισταίῃ τῷ
τόπῳ νῦν, οὐκ ἂν εἴποι πυρὸς ἔργον εἶναι τὸ γεγονός·
οὐδὲ γὰρ ἄτακτος ἔ, οὐδὲ ὡς ἐξ ὕλης ἀψύχου γέγονεν ἡ
πυρπόλησις, ἀλλ' ὥσπερ τινὸς χειρὸς περιαιούσης τὸ
πῦρ, καὶ δεικνυούσης τίνων μὲν φείσασθαι, τίνα δὲ ἀνα-
λῶσαι ἐχρῆν, οὕτως εὐρύθμως [565] καὶ τεχνικῶς ὁ ναὸς
ἐκκεκάλυπται ἔ, καὶ οὐ τοῖς ἐμπειρησμένοις ἀπλῶς,
ἀλλὰ τοῖς ἀρτίους μὲν ἔχουσι τοὺς περιβόλους, στήτης
δὲ δεομένοις μόνως προσείκεν. Τὰ τε γὰρ ἄλλα, καὶ οἱ
κίονες οἱ τε τὸν ὄροφον ἀνέχοντες, οἱ τε τὰ προπύλαια
ἅπαντες ἐστήκασιν, πλὴν τοῦ περὶ ὁ τὸν ὀπισθεν δόμον
ἐνός· καὶ οὕτως δὲ οὐκ ἀπλῶς ἀφῆθη διακλασθῆναι τότε,
ἀλλὰ δι' αἰτίαν, ἣν μετὰ ταῦτα ἐροῦμεν. Τοῦτου δὲ
συμβάντος, ἀγεται μὲν εἰς δικαστήριον εὐθέως ὁ τοῦ
δαίμονος ἱερεὺς, καὶ τὸν αἴτιον ἠναγκάζεται λέγειν, ὡς
δὲ οὐκ εἶχεν, ἐξαγκωνίσαντες αὐτόν, καὶ πολλὰς ἐπιθέν-
τες πληγὰς, εἰτα μετεωρίσαντες καὶ τὰς πλευράς δια-
ξείνοντες ἐμάνθανον πλέον οὐδὲν, ἀλλ' ἐγίνετο παρόμοιον
τῷ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ τότε
ἐτάχτησαν μὲν οἱ στρατιῶται τὸ σῶμα φυλάττειν τοῦ Ἰη-
σοῦ, ἵνα μὴ ἐκγένηται, ψησὶ, κακουργῆσαι περὶ τὴν
κοιτὴν τοῖς μαθηταῖς· τὸ δὲ πρᾶγμα εἰς τοῦτο ἐξέβαιναν,
ὥστε μὴδὲ ἀναίσχοντον πρόφασιν ὑπολειφθῆναι τοῖς
βουλομένοις περὶ τὴν πίστιν τῆς ἀναστάσεως κακουργεῖν.
Καὶ ἐνταῦθα εἴλετο μὲν ὁ ἱερεὺς, ἵνα μὴ θείας ὀργῆς,
ἀλλ' ἀνθρωπίνης κακουργίας ἔργον εἶναι μαρτυρήσῃ τὸ

γεγονός· στρεβλούμενος δὲ καὶ αἰκίζόμενος καὶ οὐδένα
ἐχὼν ἐκδοῦναι, ἐμαρτύρει θεόπεμπτον εἶναι τὸ πῦρ, ὡς
μὴδὲ τοῖς ἀναισχυνοῦντι βουλομένοις εἶναι τινα λόγον
λοιπόν. Ἄλλ' ὅπερ πρὸ μικροῦ θέλων εἰπεῖν ἀνεβαλόμεν,
τοῦτο νῦν εὐκαιρῶς ἐρῶ. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ὅτι τῷ
φύδῳ διέσεισεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ὁ μάρτυς, ὡς μὴ πε-
ραιτέρω τῇ τὸλμῃ ἔ προσελθῆναι. Οὐ γὰρ δήπου τὴν μὲν
ἱερέα, καὶ ὃν ἐν τοσαύτῃ πρότερον ἦγε τιμῇ, τοσοῦτοις
ὑπὲρ τῆς ὀροφῆς περιεβάλλε κακοῖς, καὶ θηρίου μᾶλλον
αἰμοδόρου διεσπάρτατε, τάχα δ' ἂν καὶ ἀπεγεύσατο τῶν
σαρκῶν, εἰ μὴ πᾶσι τὸ πρᾶγμα ἐδόκει εἶναι μυστήριον·
τὸν δὲ ἅγιον αὐτοῦ τοῦ δαίμονος τὸ στόμα ἐμφράξαντα
πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἦγεν, ὥστε ἐν πλείονι εἶναι τιμῇ. Εἰ
γὰρ καὶ μὴ πρότερον, ὅτε τὴν ἦταν ὁ δαίμων ὠμολό-
γησεν, ἀλλὰ μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν πάντα ἀνέτριψεν ἂν
καὶ ἀπώλεσε, καὶ κατέφλεξε τὴν λάρνακα, τὸ μαρτύριον
ἐκότερον, τὸ τε ἐν τῇ Ἀθήνῃ, τὸ τε ἐν τῇ πόλει, εἰ μὴ
τοῦ θυμοῦ ὁ φόβος ἦν μεῖζων, καὶ τῆς ἀθυμίας ἐκράτει
τὸ δέος. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ὑπὸ
ὀργῆς κατασχεθῶσι καὶ λύτης, κἂν μὴ τοὺς αἰτίους λά-
θωσι τῶν παθῶν, εἰς τοὺς ἐμπέποντας ἀπλῶς καὶ
ὑπόπτους ἀφείναν τὴν ὀργήν. Οὐ πόρρω δὲ τῆς ὑποφίας
ταύτης ὁ μάρτυς ἦν· ἅμα τε γὰρ αὐτὸς εἰς τὴν πόλιν
ἀφίκετο, καὶ τὸ πῦρ ἤλθεν εἰς τὸν ναόν. Ἄλλ' ὅπερ
ἔφην, πάθος ἐμάχετο πάθει, καὶ ὀργῆς ἐκράτει δειλία.
Ἐννόησον γὰρ μοι τίς ἦν ὁ χρηστός ἐκεῖνος εἰς τὸ
προάστειον ἀνίων, καὶ τὸ μὲν μαρτύριον ὁρῶν ἐστηκός,
τὸν δὲ νεῶν ἐμπεπρησμένον, καὶ τὸ εἰδῶλον ἠφανισμέ-
νον, καὶ τὰ ἀναθήματα ἀνηλωμένα, καὶ τῆς τε ἑαυτοῦ
φιλοτιμίας καὶ τῆς σατανικῆς πομπῆς πᾶσαν ἐξηρμήνευ-
σεν ὑπόμνησιν. Εἰ γὰρ μήτε θυμὸς αὐτὸν μὴτε ἀθυμία
ταῦτα ὁρῶντα εἰσήει, τὴν γοῦν αἰσχύνην οὐκ ἂν ἤνυχε,
καὶ τὸν πολὺν γέλωτα, ἀλλ' ἐξέτεινεν ἂν τὰς ἀνόμους
χεῖρας καὶ ἐπὶ τὸ τοῦ μακαρίου μαρτύριον, εἰ μὴ τοῦτο
ὅπερ εἶπον κατέειχεν αὐτόν. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν ἦν τὸ [566]
γεγονός, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν τῶν Ἑλλήνων τὴν παρῶν-
σίαν ἐξέκοψεν, ἅπαντας δὲ τὴν εὐφροσύνην ἔσβεσε,
τοσαύτην δὲ τῆς ἀθυμίας τὴν ἀχλὺν αὐτοῖς κατεσκέδα-
σεν, ὅσῃν ἂν εἰ πάντες ἀπώλεσαν οἱ ναοί.

ἢ. Καὶ ὅτι οὐ κομπάζων λέγω ταῦτα, αὐτὰ παραθήσο-
μαι τὰ ῥήματα τῶν ὀδυρμῶν καὶ τῆς μονωδίας, ἣν εἰς ἱ τὸν
δαίμονα τοῦτον ὁ τῆς πόλεως τότε ἐργάσατο σοφιστής.
Ἐχει δὲ οὕτως ἡ τῶν θρηγῶν ἀρχή· Ἄνδρες, ὦν τοῖς
ὀφθαλμοῖς ἀχλὺς κατακέχυται, ὥσπερ οὖν καὶ τοῖς
ἐμοῖς, μήτε καλὴν ἐτι, μήτε μεγάλην καλῶμεν τήνδε
τὴν πόλιν. Εἰτα εἰπὼν τινὰ περὶ τοῦ μύθου τῆς
Ἀθήνης καὶ διαλεχθεῖς (οὐ γὰρ ἅπαντα ἐνθελίαν τὴν λό-
γον ἐνταῦθα καιρὸς, ὑπὲρ τοῦ μὴ μήκος ἐπεισαγαγεῖν
περιττόν), λέγει, ὅτι ὁ Περσῶν βασιλεὺς ποτε ὁ τὴν
πόλιν ἔλων, ἐφείσατο τοῦ νεῶ· τὰ δὲ ῥήματά ἐστι ταῦτα·
Ὁ μὲν στρατὸν ἐφ' ἡμᾶς ἀγαγὼν, φέτο αὐτῷ βέλ-
τιον εἶναι σεσῶσθαι τὸν νεῶν, καὶ τὸ κάλλος τοῦ
ἀγάλματος ἐκράτει θυμοῦ βαρβαρικοῦ· νῦν δὲ, ἥλιε,
καὶ γῆ, τίς ἡ πόθεις ὁ πόλεμος οὗτος, δεσ οὐδὲ
ὀπλιτῶν, οὐδὲ ἰππέων, οὐτε φυλῶν τινῶν δεσθεῖς
μικρῷ σπινθῆρι πάντα ἀνάλωσεν; Εἰτα δεικνύς, ὅτι
αὐτοῦ τότε ἐκράτησεν ὁ μακάριος, ὅτε μάλιστα ἦνθε τὰ
τῶν Ἑλλήνων θυσίαις καὶ τελεταῖς, ψησὶ· Καὶ δὴ καὶ
ἡμῖν τὸν νεῶν ὁ μὲν πολὺς ἐκεῖνος κατακλινομένης οὐ

ἔ Savil. οἱ δὲ οὐ μόνον οὐκ. Mox unus εἶχοντο μελῶν. In ἴα
Savil. et unus πρὶν ἢ τῶν οὐδῶν.

ἔ Allii ἀτάκτως.

ἔ Allii ἐκκέκλυται, allii ἐκκεκάλυπται.

ἔ Allii πλὴν τῶν περὶ.

ἔ Savil. et quidam mss. τῆς τὸλμης.

ἔ Unus coddex μονωδίας ἢς εἰς. Mox idem ad vocem σοφιστής,
in marg. habet Αἰθῶνιος. Infra unus θρηγῶν ἀπαρχή.

ἔ Sic Savil. et duo mss. Morel. ἐφ' ὑμᾶς.

παύσινται, ἐν αἰθρίᾳ δὲ καὶ τῆς νεφέλης παρελ-
 θούσης κατενήμεται νεφέλῃ καὶ κατακλυσμών τὴν
 τοῦ προτέρου βασιλείας καιρὸν καλῶν. Καὶ πάλιν μικρὸν
 προσελθὼν, αὐτὸ δὴ τοῦτο μικροτέρως ἀποδύρεται λέγων·
 Εἶτα διψῶντων μὲν σοι τῶν βωμῶν αἵματος, ἔμενες,
 Ἀπολλων, φρουρὸς ἀκριβοῦς τῆς Δάφνης, καὶ βρω-
 μούμενος· ἔστι δὲ πᾶν καὶ προσηλακίζόμενος περι-
 κωπόμενός τε τὸν ἔξω κόσμον ἡνέσχον· ὡς γὰρ δὲ
 μετὰ πολλὰ μὲν πρόβατα, πολλοὺς δὲ βοῦς, στόμα
 βασιλείας ὁσίων τῷ ποδὶ δεξιόμενος, ἰδὼν δὲ προύλε-
 γες, ὀφθαλμοὶ ὑπὸ τοῦ μεμνημένου, πονηροῦ γειτονή-
 ματος ἀπαλλαγείς, νεκροῦ τινοῦ ἐνοχλοῦντος ἐγ-
 γύθεν, ἐκ μέσης τῆς θεραπείας ἀποπεπλήθηκα.
 Πόθεν ἔτι φιλοτιμησόμεθα πρὸς ἄνδρας ἱερῶν με-
 μνημένους καὶ ἀγαλλιάτων; Τί λέγεις, ὦ Ὁρηνῶδες;
 Ἀτιμαζόμενος μὲν καὶ προσηλακίζόμενος τῆς Δάφνης
 ἔμενε φρουρὸς ἀσφαλῆς· τιμώμενος δὲ καὶ θεραπεύμε-
 νος οὐδὲ τὸν ναὸν ἴσχυσε φυλάξαι τὸν αὐτοῦ, καὶ ταῦτα
 εἰδὼς, ὅτι ἐκείνου πεσόντος εἰς μείζονα ἀτιμίαν κατα-
 στήζεται τῆς προτέρας; Τίς δὲ καὶ ὁ νεκρὸς, ὃ σοφιστὰς,
 ὃ τὸν σὸν θεὸν ἐνοχλῶν; ποῖον τὸ πονηρὸν γειτόνημα;
 Ἐνταῦθα γὰρ εἰς τὰς τοῦ μακαρίου Βαβύλα ἀνδραγαθίας
 ἐμπεσὼν, καὶ διανήξασθαι τὴν αἰσχύνην οὐκ ἔχων,
 ἐγκαλυψάμενος ἀπλὸς παρέδραμεν, οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ
 μάρτυρος ἠνωχλήτετο καὶ ἐθλίβετο ὁ δαίμων, εἰπὼν, οὐ-
 κέτι δὲ προσθεῖς πῶς τὴν ἤτταν συστιάσαι σπουδάσας ὁ
 δαίμων, μᾶλλον αὐτὴν ἐξεκάλυψεν· ἀπὸ τῆς γὰρ φησι·
 Πονηροῦ γειτονήματος ἀπαλλαγείς. Διὰ τί γὰρ οὐ λέ-
 γεις, ὦ ληρόσοφε, τὸν νεκρὸν τίς [567] ἦν, καὶ διὰ τί
 μόνος ἠνωχλεῖ σου τὸν θεόν, καὶ διὰ τί μετεκινεῖτο
 μόνος; Διὰ τί δὲ καὶ πονηρὸν αὐτὸν γειτόνημα καλεῖς,
 εἰπέ μοι; ὅτι τοῦ δαίμονος τὴν ἀπάτην ἤλεγξες; Καὶ μὴν
 τοῦτο οὐ πονηροῦ τινοῦ γειτονήματος ἔργον ἦν, ὡπερ
 οὐν οὐδὲ νεκροῦ, ἀλλὰ καὶ ζώντος, καὶ ἐνεργούντος, καὶ
 χρηστοῦ, καὶ προστάτου, καὶ κηδεμόνος, καὶ πάντα ὑπὲρ
 τῆς ὑμετέρας πραγματευομένου σωτηρίας, εἴ γε ἐδοῦλε-
 σθε. Ἰνα γὰρ ὑμῖν μὴ ἐξῇ ἐπὶ πλέον ἀπατῆν ἑαυτοὺς,
 καὶ λέγειν, ὅτι ὀργιζόμενος, καὶ ὑπὲρ θυσιῶν ἐγκαλῶν,
 καὶ ὑπὲρ τῆς ἄλλης θεραπείας μεμφόμενος ἀνεχώρησεν
 ἐκὼν, διὰ τοῦτο αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου παντὸς
 ἀπῆλθεν, ὃ μάλιστα πάντων φίλον ἦν αὐτῷ, καὶ τῶν ἁλ-
 λων οὐκ ἀφελὲς ἱερέτητος, ὡς καὶ ἀτιμαζόμενος προσεδρεύειν
 αὐτῷ. Σὺ γὰρ τοῦτο προλαβὼν εἶπες· Καὶ ἐν τού-
 τῳ δὲ τῷ καιρῷ ἐν ᾧ πολλὰ μὲν πρόβατα, πολλοὺς
 δὲ βοῦς αὐτῷ κατέσφαττεν ὁ βασιλεὺς· ὥστε παν-
 ταγῶθεν ἐλέγχεσθαι, ὅτι ἀναγκαζόμενος καὶ ὑπὸ μείζο-
 νος ὠθούμενος δυνάμει τὴν Δάφνην ἀπέλιπεν. Ἐνῆν
 μὲν γὰρ καὶ τοῦ ξοάνου μένοντος διώκειν αὐτὸν, ἀλλ’
 ὑμεῖς οὐκ ἂν ἐπιστεύσατε, ὡπερ οὐν οὐδὲ πάλαι ὅτε
 ὑπ’ αὐτοῦ πεπείδητο, ἀλλ’ ἐνέκεισθε θεραπεύοντες. Δι’
 ὃ πρότερον ἄφελος ἐστάνα τὸ ξόανον, ὅτε μάλιστα ἤρθη
 τῆς ἀσθελείας ἡ φλόξ, τότε αὐτὸ κατήνεγκε, δεικνύς ὅτι
 τὸν νικῶντα οὕτω χρὴ νικᾶν, οὐ τεταπεινωμένων, ἀλλ’
 αἰρομένων καὶ λαμπρῶν ὄντων περιγινόμενον τῶν ἐχ-
 θρῶν. Διὰ τί γὰρ αὐτὸς τότε οὐκ ἐκέλευσε τῷ εἰς τὴν
 Δάφνην αὐτὸν ἀναγαγόντι βασιλεῖ, κατασκάψαι τὸν
 νεῶν, μεταθεῖναι τὸ ξόανον, ὡπερ οὐν καὶ τὴν λάρ-
 νακα; Ὅτι οὐτε ἐδλάπτετο παρ’ αὐτοῦ, οὐτε σαρκικῆς
 ἐχρηστῆς συμπαχίας, ἀλλὰ καὶ τότε καὶ νῦν χωρὶς ἁν-
 θρωπίνης αὐτὸν κατέβαλε χειρός. Καὶ τὴν μὲν προτέ-

ραν ἡμῖν οὐκ ἐδήλωσε νίκην, ἀλλ’ ἐπιστομίσας αὐτὸν μό-
 νον ἡσύχαζε. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἅγιοι· κατορθοῦσθαι βού-
 λονται τὰ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν μόνον, οὐ-
 κέτι δὲ καὶ ἐπιδείκνυσθαι τοῖς πολλοῖς, ὅτι αὐτῶν τὰ
 κατορθώματα, πλὴν εἰ ποῦ τις χρεῖα ἀναγκάσει· χρεῖαν
 δὲ τὴν τῶν σωζομένων κηδεμονίαν· λέγω πάλιν, ὡπερ
 τότε ἐγένετο. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς ἀπάτης ἡψέτο κακὰ,
 ἐκκαλύπτεται μὲν ἡμῖν ἡ νίκη λοιπὸν, ἐκκαλύπτεται δὲ
 οὐκ ὑπὸ τοῦ νικητῆρος, ἀλλ’ ὑπὸ τοῦ νικηθέντος αὐτοῦ.
 Οὕτω γὰρ ἦ τε μαρτυρία καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς ἀν-
 ὑποπτος ἦν, ὃ τε ἅγιος τὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγειν καὶ ἀνά-
 γκης οὐσης ἐξέφυγεν· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτω τὰ τῆς πλά-
 νης ἔληγεν, ἀλλ’ ἐνέκειντο πάλιν οἱ τῶν λίθων ἀναισθη-
 τότεροι τὸν ἡττημένον παρακαλοῦντες, καὶ πρὸς οὕτω
 φανεράν ἀλήθειαν τυφλῶντες, ττηνικαῦτα ἐπαφείναι
 ἠναγκάσθη τῷ ξόανῳ τὸ πῦρ, ὥστε διὰ τούτου τοῦ ἐμ-
 πρησμοῦ ἔτερον τὸν εἰδωλολατρίας σβέσαι ἐμπρησμόν.

10'. Τί οὖν μέμνη τῷ δαίμονι λέγων, ὅτι Ἐκ μέσης τῆς
 θεραπείας ἀποπεπλήθηκα; Οὐκ ἀπεπλήθησεν ἐκὼν,
 ἀλλ’ ἀπῆλθον καὶ ἐξεβλήθη ἄκων καὶ ἀναγκαζόμενος
 τότε, ὅτε μάλιστα μένειν ἤθελε, καὶ διὰ τὴν κνίσαν,
 καὶ διὰ τὰ θύματα. Ὅπερ γὰρ εἰς τοῦτο βασιλεύσας
 ὁ τότε κρατῶν, ἵνα τὰ θρέματα τῆς οἰκουμένης ἀνα-
 λῶσι πάσης, οὕτως ἀφείδως [568] κατέκοπτεν ἐπὶ τῶν
 βωμῶν πρόβατα καὶ βοῦς, καὶ εἰς τοῦτο μανίας ἤλασεν,
 ὡς καὶ τῶν παρ’ αὐτοῖς δοκούντων ἔτι φιλοσοφεῖν πολ-
 λούς μάγειρον αὐτὸν, καὶ κρεῶν κάπηλον, καὶ πάντα
 τὰ τοιαῦτα ἀποκαλεῖν. Οὐκ ἂν οὐν οὕτω δαφίλους τρα-
 πέζης, καὶ κνίσσης, καὶ καπνοῦ, καὶ χειμάρρων αἱμά-
 των ἀνεχώρησεν ὁ δαίμων ἐκὼν, ὃ καὶ χωρὶς τούτων
 μένων, ὡς ἔφης, διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐρωμένην μανίαν.

Ἀλλὰ γὰρ τὸν παρ’ ἡμῶν λόγον στήσαντες τῶς, πά-
 λιν ἐπακούσωμεν τῶν ὁδωρῶν τοῦ σοφιστοῦ. Ἀρεῖς
 γὰρ τὸν Ἀπόλλων πρὸς τὸν Δία πάλιν ὀλοφύρεται· λέγων·
 Οἶον, ὦ Ζεῦ, γνώμης καμινούσης ἀφηρέθημεν ἀνά-
 παυλιν· ὡς καθαρὸν μὲν θερύων ἡ Δάφνη χω-
 ρίον, καθαρώτερος δὲ ὁ νεῶς, οἶον λιμένος ἐπὶ λιμένι
 παρ’ αὐτῆς πεποιημένου τῆς φύσεως· ἀνιμάρτοι
 μὲν ἀμφοῖν, πλεῖω δὲ τὴν ἡσυχίαν πυρεχομένην
 τοῦ δευτέρου. Τίς μὲν οὐκ ἂν ἀντὶ τοῦ νόσον ἀπέδεν;
 τίς δὲ οὐκ ἂν φέδεν; τίς δὲ οὐκ ἂν πένθος; τίς δὲ
 ἂν ἐπόθησε τὰς μακάρων νήσους; Πηῖαν ἐνάπαυλιν
 ἀφηρέθημεν, ὦ μιαν; πῶς δὲ καθαρώτερος θερύων ἐ-
 νεῶς, καὶ λιμὴν ἀκύμαντος, ἐνθα αὐλοὶ, καὶ τύμπανα,
 καὶ κραιπάλαι, καὶ κῶμοι, καὶ μέθαι; Τίς οὐκ ἂν αὐ-
 τόθι, φησὶ, νόσον ἀπέδεν; Τίς μὲν οὐν τῶν προσκει-
 μένων σοι οὐκ ἂν ἐδέξατο νόσον αὐτόθι, εἰ καὶ πρότερον
 ὑγιαίνων ἐτύγχανε, καὶ νόσον τὴν πασῶν χαλεπωτάτην;
 Ὁ γὰρ τὸν δαίμονα προσκυνῶν, καὶ τῆς Δάφνης τὴν
 ὑπόθεσιν ἀκούων, καὶ τοῦ θεοῦ τὴν μανίαν τσαυτὴν
 ὀρῶν, ὡς καὶ καταποθείσης τῆς ἐρωμένης ἔτι προσ-
 εδρεύειν τῷ τόπῳ καὶ τῷ φωτὶ, πόσῃν ἐκείθεν οὐκ ἂν
 ἐδέξατο φλόγα μανίας; πόσον χειμῶνα; πόσον θόρυβον;
 πόσῃν νόσον; πόσον πάθος; Τοῦτο οὐν ἀνάπαυλιν κα-
 λεῖς ψυχῇ; καὶ λιμένα ἀκύμαντον; τοῦτο νόσων ἀπαλ-
 λαγὴν; Καὶ τί θαυμαστόν εἰ τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις
 τίθεσαι; Καὶ γὰρ οἱ μαινόμενοι τῶν πραγμάτων οὐδενὸς
 ὡς ἔχει φύσεως αἰσθάνονται, ἀλλὰ ἐναντίας τοῖς οὐσι
 τὰς ψήφους ἐκφέρουσιν. Ὀλύμπια μὲν οὐ μάλα πρό-
 βω· πάλιν γὰρ ἐπὶ τὸν θῆγον ἐλεύσομαι· δεικνύς δὴν

* Alii et Liban. ed. ἡνέχον. Infra iidem πολλὰς δὲ βοῦς.

† Alii εἶπας. Paulo post unus codex πολλὰς δὲ βοῦς.

* Alii τὴν τῶν ἀνθρώπων κηδεμονίαν.

sereno tempore, cum nubes præterisset, dejectum est. Nubem et diluvium vocat præcedentis Imperatoris tempus. Rursus paulum progressus hoc ipsum amarulentius deplorat his verbis: *Deinde cum aræ tuæ sanguinem sitirent, neglectus, o Apollo, sedulus Daphnes custos manebas; aliquando etiam lacestisti atque externo spoliatus ornatu patienter tulisti: nunc autem tot ovibus bobusque mactatis, os Imperatoris sacrum pede excepiisti, intuitus quem prædicebas, visus ab eo, quem prænuntiaveras, malo vicino liberatus, mortuo quodam nempe, qui tibi molestiam creabat, ex medio cultu exsiliisti. Undenum ultra gloriabimur apud viros sacrorum statuarumque tuarum memores?* Quid ais, lugubris decantator? Ilane contumelia et iniuria affectus tutus mansit Daphnes custos; cum autem honor ipsi atque cultus redderetur, ne templum quidem suum servare potuit; præsertim cum sciret, collapsio illo, majorem sibi ignominiam futuram esse? Quis autem ille mortuus, o sophista, qui deo illi molestiam creabat? æqua illa mala vicinitas? Hic enim in beati Babylæ virtutes cum incidisset, nec ignominiam præterire posset, eam præ pudore se occultans præterit: testatus autem dæmonem a martyre molestia atque ærumna affectum fuisse, nec adiciens, dæmonem, cum cladem suam tegere vellet, magis illam detexisse, simpliciter dixit, a mala vicinitate liberatum esse. Cur non dicis, o sapientium nugacissime, quis ille mortuus esset, et quare solus deo tuo molestiam crearet? Quare vicinitatem illam malam vocas? an quia dæmonis fraudem arguebat? Atqui id non erat malæ vicinitatis opus; quemadmodum nec mortui, sed viventis, operantis, probi, patrocinantis et curatoris, atque omnia pro salute vestra agentis, si quidem voluissetis. Etenim ne vobis ulterius liceret vos ipsos decipere ac dicere ipsum iratum, et ob intermissa sacrificia expostulantem, deque reliquo pariter omisso cultu conquerentem, ultro abscessisse: ideo martyr eum ex loco prorsus eiecit, qui locus ipsi maxime omnium gratus erat, quemque aliis locis ita anteferebat, ut vel inonoratus ibi insideret. Nam id tu quoque dicere prævertisti: *Atque hoc ipso tempore, quo multas ipsi oves et multos boves immolabat Imperator (Libanii verba):* ut palam sit undequaque, ipsum coactum majoreque vi pulsum Daphnen reliquisse. Potuisset quidem Babylas vel manente statua ipsum loco pellere; at vos non credidissetis, quemadmodum neque olim, cum ab eo vinctus fuisset, vosque assidue cultu instaretis. Quamobrem cum prius simulacrum stare permisisset, tunc illud deiecit, cum maxime flamma impietatis exsurgeret, ostendens victorem tum vincere oportere, non cum afflictis ac depressis, sed cum florentes atque elati sunt adversarii. Cur enim, cum Daphnen transportaretur, Imperatori se transferenti non mandavit, ut templum dirueret ac statuam transferret, ut capsam transferbat? Quia nimirum nihil ab illa ladebatur, neque carnali egebat auxilio; sed et tunc et nunc sine humana manu deiecit. Et primam quidem ille victoriam nos declaravit nobis; sed cum illi os obstruxisset,

quievit. Hujusmodi sunt sancti: ea solum, quæ ad hominum salutem spectant, perfici volunt, nec tamen multis hæc sua esse opera declarari, nisi urgente necessitate; necessitatem porro voco servandorum hominum salutem: quod et tunc factum est. Quoniam enim fraudis mala latius serpebant, tunc demum nobis victoria revelatur: et quidem non a victore, sed ab ipso victo. Hoc autem modo testimonium ne ipsi quidem hostibus suspectum erat, cum sanctus ille; vel urgente necessitate, quæ ad se spectabant prædicare renueret: at vero cum ne sic quidem error cessaret, sed rursus instarent illi, vel saxis ipsis stupidiore, devictum dæmonem implorantes, et ad tam apertam veritatem cæcutientes, tunc necesse fuit in statuam ignem jaculari, ut hoc incendio alterum, idololatriæ nempe, incendium exstingueretur.

19. Cur ergo dæmonem criminariis dicens, *De medio cultu te subtraxisti?* Non libens se subtraxit, sed invitus et coactus, ejectus et pulsus est, cum maxime manere, nidore et sacrificiis allicientibus, voluisset. Ac si enim ad hoc imperaret Imperator ille, ut orbis pecora omnia absumeret, sic affatim oves et boves ad aras mactabat, eo insanie progressus, ut multi ex iis qui etiam nunc apud eos philosophari videntur, coquum ipsum, carnium cauponem, et similibus vocabulis appellarent. Certe a tam lauta mensa, nidore, fumo, et sanguinis torrentibus libens non aufugisset dæmon, qui, ut tu dicebas, his destitutus, propter insanum puellæ amorem ibi manebat.

Jovem compellat Libanius; Libanii verba. — Verum hic, intermissa tantisper oratione, sophistæ lamenta iterum audiamus, qui misso jam Apolline, apud Jovem conqueritur his verbis: *Quale, o Jupiter, laborantis animi laxamentum perdidimus! quam tumultu vacuus Daphnes locus! quanto magis vacuum ipsum templum! quo in loco natura ceu portum in portu fecerat, fluctuum expertem utrumque, sed secundum majorem tranquillitatem afferentem. Quis ibi morbum non deposuit? quis non metum? quis non luctum? quis fortunatas insulas desideravit? Quale laxamentum perdidimus, o scelesti? quomodo tumultu magis vacuum templum, quomodo portus fluctuum expertis, ubi tibæ, tympana, crapulæ, comessationes et ebrietates? Quis non ibi morbum deposuit, inquit? Imo quis cultorum tuorum non ibi morbum contraxit, etiamsi prius bene valeret, morbum, inquam, omnium gravissimum? Nam qui dæmonem adorat, et Daphnes fabulam audit, tantamque dæmonis insaniam videt, ut vel absorpta amica adhuc loco et arbori insideat, quantam hinc insanie flammam non concipiat? quantam tempestatem, quantum tumultum, quantum morbum, quantam perturbationem? Idne vocas animi laxamentum, et portum fluctuum expertem? idne morbi levamen? Ecquid mirum si contraria contrariis apponas? Nam qui furore correpti sunt, nullius rei naturam uti se habet sentiunt, sed contrarios rei veritati calculos ponunt. Olympia siquidem non admodum procul: rursus enim ad laxamentum revertar, ut ostendam quantam gentiles*

omnes tunc urbem incolentes plagam acceperint; palamque faciam Imperatorem non id æquo animo futurum, sed totum furorem in martyris arcem effusurum fuisse, nisi eum major metus cohibuisset? Quid igitur ait? *Olympia non admodum procul: celebritas urbes convocat; hæc venient boves agentes Apollini sacrificandos. Quid faciemus? quo nos subducemus? quis deorum nobis terram dehiscere jubebit? quis præco, quæ tuba non lacrymas exprimet? quis Olympia festum vocabit, quod proximus casus luctum invexerit? Da mihi arcum corneum¹, inquit tragædia. Ego autem dico, et vaticinii nonnihil, ut illo capiam, hoc sagittis impetam facinoris auctorem. O impiam audaciam! o impuram animam! o temerariam manum! Tityus alter hic est, vel Idas Lyncei frater; non magnus ut ille, non jaculator ut hic, sed in unum edoctus, contra deos insanire. Aloei filios diis insidias struere cogitantes morte sedasti, Apollo; huic vero ignem procul ferenti non occurrit sagitta in cor ipsius involans. O dexteram furiosam! o iniquum ignem! quoniam primum incidit? quod mali exordium? num a tecto exorsus ad reliqua processit? ad caput illud, ad faciem, ad phialam, ad cidarim, ad talarem vestem? Vulcanus, ignis penurarius, non comminatus est igni grassanti, cum gratiam referendam haberet deo ob sibi datum olim indicium. Sed neque Jupiter imbrium moderator aquam emisit in flammam, qui tamen Lydorum regi periclitanti pyram exstinxerit. Quid primum ad illum dixit, qui bellum aggressus est? undenam illa confidentia? quomodo impetum servavit? cur decretum suum non solvit, dei pulchritudinem reveritus? Quousque miser et infelix rem non intelliges, qui dicis hæc humanæ opus manus esse, et ceu lymphatus tecum ipse pugnas et digladiaris? Nam si Persarum regem, tantum ducentem exercitum, qui urbem ceperat, cæteraque omnia templa exusserat, faciem manibus gerebat, et jamjam templo admoturus erat, dæmon mutavit; hoc enim initio næniæ tuæ lugens dicebas: *Persarum regem, unum ex majoribus ejus, qui nobiscum bellum gerit, cum prodicione urbem cepisset et incendisset, Daphnen idipsum facturum properantem, mutavit deus, ut abjecta face Apollinem adoraret: adeo illum conspectu suo emolliovit atque convertit*; ille, inquam, dæmon, qui furem barbaricum et tantum exercitum superare, ut dicebas, et tantum tunc periculum effugere potuit, qui, ut adjicis, Aloidas diis insidias struentes morte sedavit: quomodo, quæso, is qui tanta potuit, nihil simile nunc efficit? Atqui si nihil aliud, certe sacerdotem injuste laceratum, producto facinoris auctore, miserari oportuit. Et si quidem incendii tempore effugit ille, at quando miser ille suspensus latera perfoderetur, cumque rogatus facinoris auctorem declarare, non haberet quem nominaret, tunc certe sistere facinorosum producereque oportuit, vel saltem indicare, si producere non poterat. Nunc vero negligit ingratus ministrum suum injuste lancinatum intuitus, negligit ipsum Imperatorem tot victimis risum sibi parantem. Siquidem eum*

ceu furiosum et mente captum omnes deridebant, cum iram suam in miserum illum effunderet. Quomodo autem is qui Imperatoris adhuc procul agentis adventum prædicebat (nam et illud superius lugens dicebas), eum qui proxime stabat seque comburebat non vidit? Quamquam et illum vatem esse dicis, aliasque aliis diis vestris, tamquam hominibus, artes assignatis: illi vaticinandi facultatem adscripsistis, nec tamen eum tecum artem suam communicare rogas. Quomodo proprias non novit calamitates, quod ne vir quidem ignoraret? Annon fortasse dormivit cum ignis accenderetur? At non ita sensus exspers est, ut admota flamma non statim surgat, et adinvenientem comprehendat. Vere *Græci semper pueri, senex Græcus nemo* (a). Cum enim propriam deplorare stultitiam oporteret, quod ipsis etiam rebus dæmonum fallaciam inclamantibus, neque sic resiliis, sed vos in perniciem dedentes, vestramque prodentes salutem, instar pecudum agimini, quo illi ducere velint, qui sedentes statuarum exitium lugetis. Tu vero arcum flagitas, nihilque differs ab eo, qui hæc in tragædia loquitur. Quo pacto enim id non furor manifestus fuerit de armis ejusmodi aliquid expectare, quæ ne possidenti quidem se opem tulere? Quod si tu tibi majorem et artem et experientiam inesse dicas, quam dæmoni, ipsum certe colere non oportebat, utpote imperitorem et infirmorem, vel in quibus illum præcellere dicitis. Quod si primas illi concedis, sive jaculari sive vaticinari oporteat, quomodo artis solum parte præditus, illa te præstare posse putasti, quæ non potuit is qui totam tenet artem?

20. Hæc ridicula, hæc nugæ sunt; neque enim ille vaticinandi artem quampiam habuit, neque si habuisset, illam exercere potuisset. Non enim vir, non utique hæc operatus est, sed divina virtus; causam autem postea aperiam. Interim vero par est ediscere cujus rei causa ingrati animi Vulcanum accuset his verbis: *Vulcanus autem, ignis penurarius, non comminatus est igni grassanti, cum gratia ipsi referenda esset deo ob datum olim indicium. Quæ gratia? quod olim indicium? quare præclara deorum tuorum gesta occultas? Nam si gratiam indicares, Vulcanum magis ingratum ostenderes. Sed rubore ac pudore teneris: igitur nos libere res tuas aperiemus. Quænam igitur illa gratia? Martem olim Veneris amcre captum, atque Vulcanum, qui maritus ejus erat, metuentem, cum eum absentem observasset, ad eam accessisse narrant. Apollinem vero, cum illos una commixtos vidisset, Vulcano adulterium renuntiasset: illum eo cum venisset, ambos in lecto repertos vinculis ut tunc erant colligasse, et ad turpe spectaculum deos evocasse, talesque de illis adulterii pœnas sumpsisse. Talis ergo gratiæ debitorem Vulcanum, tempore id postulante, ingratum in reddendo beneficio fuisse ait. Quid igitur Jupiter, o vir optime? Nam et illum inhumanitatis accusas, Sed neque Jupiter, inquit,*

¹ Sic unus Cod. et Savil. in margine. Alii editi, *arcus et chanicem*. Sic etiam in B., quæ lectio absona est.

(a) Hæc verba in Timæo proferuntur ab Ægyptio sacerdote Solonem alloquente.

πάντες οἱ τότε τὴν πόλιν οἰκοῦντες Ἕλληνες ἐδέξαντο τὴν πληγὴν, καὶ ὡς οὐκ ἂν τοῦτο πρῶτος ἤνεγκεν ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ πάντα θυμὸν εἰς τὴν τοῦ μάρτυρος λάβνα ἀφῆκεν ἂν, εἰ μὴ φόβος κατείχετο μείζων. Τί οὖν φησιν; Ὀλύμπια μὲν οὐ μάλα πέρ' ἴω· συγκαλέσει δὲ ἡ πανήγυρις τὰς πόλεις, αἱ δὲ ἤξουσιν βούλῃ ἀγούσαι τῷ Ἀπόλλωνι θυσίαν. Τί δρᾶσμεν; ποῖ καταδυσόμεθα; τίς ἡμῖν θεῶν διαστήσει τὴν γῆν; ποῖος κήρυξ, ποῖα σάλπιγξ οὐχ ὑποκινήσει δῦκνον; τίς ἐορτὴν ἔρει τὰ Ὀλύμπια, τοῦ πτώματος ἐγγύθεν ἐπεμβάλλοντος ὀδυρμόν; Δὸς τόξα μοι κερούλκι, φησὶν^β ἡ τραγῳδία· ἐγὼ δὲ λέγω, καὶ μαντικῆς τι μικρόν, ὅπως τῇ μὲν ἔλω, τῇ δὲ τοξεύσω τὸν δράσαντα. Ὡς τὸ μῦθος ἀπεβούρ; ὦ γυγῆς μαρὰς! ὦ θρατειᾶς χειρὸς! Τίτυός τις οὗτος ἕτερος, ἢ Ἰδας, ὁ ἰδελφὸς Λυγκέως, οὐ μέγα μὲν ὥσπερ ἐκεῖνος, οὐδὲ τοξότης ὥσπερ οὗτος, ἀλλ' ἐν τούτῳ εἶδος τὸ κατὰ θεῶν [569] μαλισταί. Τὸς μὲν Ἀλωέως ἐτι διωροσμένους τὰς τῶν θεῶν ἐπιβουλὰς θανάτῳ κατέπαυσας, Ἀπολλὼν, τούτῳ δὲ πόρρωθεν φέροντι τὸ πῦρ οὐκ ἀπήνησεν ὁστος ἐπ' αὐτὴν κατόμενος τὴν καρδίαν. Ὡς δεξιὰς τελχίρος! ὦ πυρὸς ἀδίκου! πῶς ποτε ἄρα τὸ πρῶτον ἐπεσε; τί τοῦ κακοῦ τὸ προέμουν; ἄρα ἐξ ὀροφῆς ἀρξάμενον ἐπὶ τὰ ἄλλα προῦσθ, τὴν κεφαλὴν ἐκείνην, τὸ πρόσωπον, τὴν σιάλην, τὴν κίθαριν, τὸν ποδιὴν χιτῶνα; Ἥφαιστος δὲ, πυρὸς ταμίας, οὐκ ἠπέλιπες τῷ πυρὶ λυμαιομένῳ, τὴν χάριν ὀφείλων τῷ θεῷ μηνύματος ἀρχαίου· ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ζεὺς, δμῶν ἡγίας ἔχων, ὕδωρ ἀφῆκεν ἐπὶ τὴν φλόγα, καὶ ταῦτα Λυδῶν ποτε βασιλεῖ δυστυχήσαντι σθέσας πινύρ. Τί πρῶτον ἄρα πρὸς αὐτὸν εἶπεν ὁ τὸν πόλεμον ἀράμενος; πόθεν ποτὲ τὸ θάρρος; πῶς δὲ ἐφύλαξεν τὴν ἐρμῆν; πῶς δὲ οὐκ ἔλυσε τὸ δόγμα, τοῦ θεοῦ τὸ κάλλος αἰδεσθεῖς; Μέχρι τίνος οὐ διαβλέψεις, ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε, ταῦτα ἀνθρωπίνης εἶναι λέγων χειρὸς, καὶ ὥσπερ οἱ παραπαίοντες ἐναντιολογῶν καὶ σαυτῷ μαχόμενος; Εἰ γὰρ τὸν Περσῶν βασιλέα, καὶ τοσαύτην ἄγοντα στρατίαν, καὶ τὴν πόλιν ἐλόντα, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἱερῶν ἐμπρήσαντα, καὶ τὴν δῆδα μετὰ χεῖρας ἔχοντα, καὶ προτάγειν αὐτὴν ἦδη τούτῳ μέλλοντα τῷ ναφῷ, μετέβαλεν ὁ δαίμων (καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τῆς μονοθεῖας ἐλεγες θρησκῶν, οὕτως εἰπὼν· Τὸν τοι βασιλέα Περσῶν τοῦ νῦν τούτου πολεμοῦντος πρόγονον, προδοσίᾳ τὸ ἄστυ λαβόντα καὶ ἐμπρήσαντα, χωρήσαντα ἐπὶ Διὶ γῆν ὡς τὸ αὐτὸ δρᾶσαντα, μετέβλεν ὁ θεός, καὶ τὴν δῖδα βρύσας προσεκύνησεν τῷ Ἀπόλλωνι· οὕτως αὐτὸν κατεπράυνε^γ τε καὶ διήλλαξε^δ φανείας)· ὁ δὲ θυμὸς βριβαρικοῦ καὶ τοσαύτης περιγενόμενος στρατιᾶς, ὡς ἔργος, καὶ θυνηθεὶς τότε τὸν κίνδυνον διαφυγεῖν (λέγεις δὲ ὅτι καὶ τοὺς Ἀλωέως παῖδας διανοομένους τὰς τῶν θεῶν ἐπιβουλὰς θανάτῳ κατέπαυσε), πῶς οὖν ὁ τοσαῦτα θυνηθεὶς, οὐδὲν τοιοῦτον εἰργάσατο νῦν; Καίτοι εἰ μὴδὲν ἕτερον, τὸν γοῦν ἱερέα σπαρταττόμενον ἀδίκως ἐλεῆσαι ἐχρῆν, φανερόν καταστήσαντα τὸν ἐπίβουλον. Καὶ εἰ τότε παρὰ τὸν ἐμπρησμόν διεφύγεν, ὅτε γοῦν ὁ δειλὸς ἐκεῖνος κρεμάμενος διωρύττετο τὰς πλευρὰς, καὶ τὸν ἐργασάμενον ἀπαιτούμενος εἰπεῖν οὐκ εἶχε, τότε πα-

^β Alii ἂν ταῦτα.

^γ Unus codex et Savil. in marg. τόξα μοι κερούλκι, quam lectionem Libanio edito consonam, absque ulla hæsitatione recepit. In Chrysost. edit. absurde legebatur τόξα μοι καὶ χερούλκι. Edit.

^δ Sic omnes mss. Morel. vero φερόμενος.

^ε Sic Savil. et omnes mss. Morel. vero διήλλαξε.

ραστήναι ἐχρῆν καὶ ἐκδύνααι τὸν δῖαντα, ἢ καὶ καταμηνύσαι μόνον, εἴ γε ἐκδύνααι οὐκ ἴσχυεν· νῦν δὲ περιορᾷ μὲν ὁ ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων τὸν αὐτοῦ θεραπευτὴν καταξαινόμενον ἀλόγως, περιορᾷ δὲ τὸν βασιλέα μετὰ τοσαύτας θυσίας καταγελῶμενον. Καὶ γὰρ ὡς μαινόμενον καὶ παραπαίοντα πάντες ἐγέλων αὐτόν, ὅτε εἰς τὸν δόλιον ἐκείνον ἤφειε τὴν ὀργήν. Πῶς δὲ ὁ τοῦ βασιλέως τὴν παρουσίαν ἐτι μακρὰν ὄντος προλέγων (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀνωτέρω τούτων ἐθρήνεον), τὸν πλησίον ἐστῶτα καὶ κατακαίοντα αὐτόν οὐκ εἶδε; Καίτοι γε καὶ μαντικὸν αὐτὸν εἶναι φατε, καὶ ἄλλοις ἄλλας διανεμόντες τέχνας καθάπερ ἀνθρώποις τοῖς ὑμετέροις θεοῖς, τούτῳ τὴν μαντικὴν ἀνεθήκατε, καὶ οὐδὲ μεταδύνααι αὐτόν σοι τῆς τέχνης ἀξιοῖς. Πῶς οὖν τὰς οικείας οὐκ ἔγνω συμφορὰς; καίτοι τοῦτο οὐδ' ἂν ἄνδρα διέλαθεν. Ἄλλ' ἄρα μὴ ἐκάθευδεν ἀποτόμενος τοῦ πυρὸς; Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἀναίσθητός τις ἐστιν, [570] ὡς αὐτῷ τῆς φλογὸς προσφερομένης μὴ διαναστῆναι εὐθέως, καὶ τὸν προσάγοντα κατασχεῖν. Ἀληθῶς Ἕλληνες αἰεὶ παῖδες, τέρων δὲ Ἕλληρ οὐδεὶς. Δέον γὰρ τὴν οικείαν ἀνοῖαν θρηνεῖν, ὅτι τῶν πραγμάτων βοώντων τὴν τῶν θεῶν ἀπάτην, οὐδὲ οὕτως ἀφίστασθε, ἀλλ' ἐκδόντες ἑαυτοὺς εἰς ἀπώλειαν, καὶ τὴν ὑμετέραν ἀποδόμενοι σωτηρίαν, ἀγεσθε δίκην θρεμμάτων, ἥπερ ἂν κελεύωσιν ἐπεσθαι, οἱ καθήσθε ξοάνων πενθοῦντες ἀπώλειαν. Σὺ δὲ καὶ τόξα ἀπαιτεῖς, οὐδὲν ἐκείνου τοῦ ταῦτα ἐν τῇ τραγῳδίᾳ λέγοντος διεστηκώς. Πῶς γὰρ οὐ μανία πρόδηλος καὶ σαφὴς προσδοκᾷ τι τοῖς ὅλοις τούτοις ἀνύειν, ἃ τὸν κακῆνόμενον οὐδὲν ὠνησεν; Εἰ μὲν γὰρ αὐτὸς μέλζονα καὶ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ δαίμονος ἔχειν φῆς, οὐκ ἐχρῆν αὐτὸν τιμᾶν ἀμαθέστερόν τε ὄντα καὶ ἀσθενέστερον, ἐν οἷς αὐτόν φατε πάντων κρατεῖν. Εἰ δὲ τῶν πρωτεῶν ἐκείνῳ παραχωρεῖς, ἂν τε τοξεύειν, ἂν τε μαντεύσθαι δέη, πῶς ἐν τῷ μέρει τῆς τέχνης ταῦτα προσεδόκησας δράσειν, ἅπερ ὁ τὴν ὅλην ἔχων οὐκ ἴσχυσε; κ'. Γέλως ταῦτα καὶ λῆρος. Οὐτε γὰρ εἰχέ τι μαντικῆς, οὐτε κἂν εἶχεν ἦνυσεν ἂν. Οὐ γὰρ ἐστιν, οὐκ ἐστιν ὁ ταῦτα ἐργασάμενος ἄνθρωπος, ἀλλὰ θεῖα τις δύναμις. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ μετὰ ταῦτα ἐρῶ· τέως δὲ ἄξιον μαθεῖν ὑπὲρ τῶν ἀγνωμοσύνην ἐγκαλεῖ τῷ Ἥφαιστῳ, οὕτως ὡς λέγων· Ἥφαιστος δὲ, πυρὸς ταμίας, οὐκ ἠπέλιπες τῷ πυρὶ λυμαιομένῳ, τὴν χάριν ὀφείλων τῷ θεῷ μηνύματος ἀρχαίου. Ποῖαν χάριν; ποῖου μηνύματος ἀρχαίου, εἰπέ; διὰ τί κρύπτεις σου τὰ σεμνὰ τῶν θεῶν κατορθώματα; Εἰ γὰρ καὶ τὴν χάριν εἶπες ὅτι αὐτὴν, μέλλον ἂν ἀγνώμονα τὸν Ἥφαιστον ἐδειξας. Ἄλλ' αἰσχύνῃ καὶ ἐρυθριᾷ· οὐκοῦν ἡμεῖς μετὰ παρρησίας ἐροῦμεν τὰ σά. Τίς οὖν ἡ χάρις; Ἐρασθέντα ποτὲ τὸν Ἀρῆν τῆς Ἀφροδίτης, καὶ τὸν Ἥφαιστον (ἄνδρα γὰρ αὐτῆς εἶναι) δεδοκότα, τὴν ἀπουσίαν ἐπιτηρησάντα τὴν ἐκείνου, πρὸς αὐτὴν εἰσελθεῖν φασί. Τὸν δὲ Ἀπόλλων θεασάμενον μιγνυμένους αὐτοὺς, ἀπελθόντα πρὸς τὸν Ἥφαιστον τὴν μοιχείαν κατεπειν· ἐλθόντα δὲ ἐκείνον καὶ ἀμφοτέρους ἐπὶ τῆς κλίνης εὐρόντα, δεσμὰ αὐτοῖς οὕτως ὡς εἶχον περιβαλόντα, καλέσαι τε τοὺς θεοὺς ἐπὶ τὴν ἀττήμονα θεωρίαν, καὶ ταύτην τῆς μοιχείας εἰσπράξασθαι δίκην αὐτοῦς. Ταύτην οὖν τῆς χάριτος ὀφειλέτην ὄντα τὸν Ἥφαιστον, καίρου καλοῦντος, ἀγνωμονῆσαι περὶ τὴν ἀντιδοσὶν φησι. Τί οὖν καὶ ὁ Ζεὺς, ὃ βέλτιστε; καὶ γὰρ καὶ τούτῳ πάλιν ἀπήνειαν ἐγκαλεῖς, Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ζεὺς, λέγων, δμῶν ἡγίας ἔχων, ὕδωρ

^ε Savil. ἴσχυεν.

^ε Alii εἶπας.

ἰσῆκεν ἐπὶ τὴν φλόγα, καὶ ταῦτα Λυδῶν ποτε βασιλεῖ
 θυστευχίσαντι σθέσας πυρρῶν. Ἀλλὰ γὰρ καλῶς ποιῶν
 ἀνέμνησας ἡμᾶς καὶ τοῦ Λυδοῦ· καὶ γὰρ κάκεινον ὁ
 μαρὸς οὗτος δαίμων ἠπάτησεν ἐλπίσι φυσήσας κεναῖς,
 καὶ εἰς προὔπτον κακὸν ἐμβαλὼν. Καὶ εἰ μὴ φιλόανθρω-
 πος ἦν ὁ Κύριος, οὐδὲν ἂν αὐτῷ ὤνησεν ὁ Ζεὺς. Ὡς τε
 πατρὶς ἐγκαλεῖς τῷ Διὶ ὡς προτιμήσαντι τοῦ παιδὸς τὸν
 Λυδὸν· οὐδὲ γὰρ ἑαυτῷ ἔνθα μάλιστα πασῶν ἐτιμᾶτο
 πόλεων, τὴν Ῥωμύλου λέγω, κεραυνωθείς ἤμυνεν.
 Ἐπακούσωμεν δὲ καὶ τῶν [571] λοιπῶν τοῦ θρήνου ῥη-
 μάτων· οὕτω γὰρ τὸ πένθος εἰσδόμεθα καλῶς, ὃ κατ-
 ἔρχεν αὐτῶν τὰς ψυχάς. Ἀνδρες, ἔλκομαι τὴν ψυχὴν
 πρὸς τὸ εἶδος τοῦ θεοῦ, καὶ μοι πρὸ τῶν ὁμμάτων
 ἴσῃσιν ὁ λογισμός τὸν τύπον, ἡμερότητα μορφῆς,
 ἀπαλότητα δέσσης, ἐν λίθῳ καὶ ταῦτα, ζωστήρα περὶ
 τῷ στήθει συνάγοντα χιτῶνα χρυσοῦν, ὡς αὐτοῦ τὰ
 μὲν ἐνικάνειν, τὰ δὲ ὑπερίστασθαι. Τὸ δὲ ὅλον σχῆ-
 μα τίς οὐκ ἂν ζέοντα ἐκοίμισε θυμὸν; Ἐφκει γὰρ
 ἔδοξε μέλος, καὶ πού τις καὶ ἤκουσεν, ὡς φασιν,
 ἐν μεσημερίᾳ καθαρίζοντος. Ὡς εὐδαίμονα. Τὸ δὲ
 ὅμα ἄρα ἦν ἔλαινος τῆς γῆς, ἥ μοι φαίνεται καὶ
 σπένδειν ἀπὸ τῆς χρυσῆς κνάθου, ὅτι τὴν κόρην
 ἔκρυψε βραχυσία τε καὶ συνελθοῦσαι. Εἴτα μικρὰ πρὸς
 τὸν ἔμπρησμον ὀλοφυρόμενος, Ἐβόα μὲν, φησὶν, ὁδοι-
 πόρος ἀνιούσης τῆς αὐγῆς, ἐκκαῶτο δ' ἐφ' ὕλην Δά-
 φνης ἔνοικος ἰέρεια τοῦ θεοῦ· πληγαὶ δὲ στέργων, καὶ
 οἰμωγὴ τις ὁδεῖα διὰ χωρίου πολυδένδρου δραμοῦσα,
 πῖπτε μὲν εἰς τὸ ἄστυ δεινί τε καὶ φρικτῶδες, ὅμμα
 ἔξ ἄρχοντος ἄρτι γεθόμενον ὕπνου, πικρῷ ῥήματι
 τῆς εὐνῆς ἐξανέστησεν. Ὁ δὲ ἑμμανῆς ἤλαυνε,
 πτερὰ παρ' Ἑρμοῦ ὡς ζῆτων, εἴτα αὐτὸς μὲν ἐπὶ ζή-
 τησιν ἦει τῆς τοῦ κηκοῦ βίβης, φλεγμαίνων ἐνδον
 οὐχ ἥτιον ἢ ὁ νεῶς· δοκοὶ δὲ ἐφέροντο κάτω φέρου-
 σαι πῦρ ὅτε πελάσειαν φθείρουσαι, τὸν Ἀπείλῳ
 μὲν εὐθύς, ἅτε καὶ μικρὴν διέχοντα τοῦ στέγους,
 ἔπειτα δὲ τὰ ἄλλα κάλλι, Μουσῶν οἰκιστῶν εἰκό-
 νας, λίθων ἀστραπὰς, κίονων ὥρας. Ὁ δὲ ὁμιλος
 ὁμοῦ περιεστῆκεσαν ὀλοφυρόμενοι, βοηθεῖν δὲ ἀπο-
 ροῦντες, ὃ καταλαμβάνει τὸν ἀπὸ τῆς γῆς ναυαγίαν
 ὀρώντας, ὧν ἡ βοήθεια διακρῦσαι τὸ γινόμενον. Ἡ
 που μέγαν μὲν ἡγεῖραν γόον ἐκπηδήσασαι τῶν
 πηγῶν αἱ νύμφαι, μέγαν δὲ ὁ Ζεὺς ὁ ἐγγὺς που καθ-
 ἦμενος, ὁποῖον εἶδος ἐπὶ τιμῇς νύμφας συγκεχυμέ-
 ναις, μέγαν δὲ δαιμόνων μυρίων ὁμιλος ὃ ἐν τῷ ἁλ-
 σει διαιτωμένων, οὐδὲν ἐλάττω θρήνον ἐκ μέσης
 τῆς πόλεως ἢ Καλλιόπῃ, τοῦ χοροποιοῦ τῶν Μου-
 σῶν ἡδικομένον τῷ πυρὶ. Εἴτα πρὸς τῷ τέλει φησὶ·
 Γενοῦ μοι καὶ νῦν, Ἀπολλῶν, οἷόν σε ἐποίησεν ὁ
 Χρύσης καταρῶμενος τοῖς Ἀχαιοῖς, θυμὸν τε πλήρη
 καὶ νυκτὶ ὅμοιον, ὅτι δὴ σοὶ τὰς στολὰς ἡμῶν ἀπο-
 διδόντων, καὶ ὅσον ἦν ἀπετεχθὲν ἀντικυλιστάντων,
 προσηρηπάσθη τὸ τιμώμενον, ὅλον νυμφίου τινὸς
 πλεοκόμενων ἤδη στεφάνων ἀπελθόντος.

κα'. Ὁ μὲν θρήνος οὗτος, μάλλον δὲ ὀλίγα τοῦ θρήνου
 μέρη. Ἐμοὶ δὲ θαυμάζειν ἐπειταίει, πῶς ἐφ' οἷς ἐγκα-
 λυπτεσθαι· ἐχρῆν, ἐπὶ τούτοις αὐτὸν σεμνύνειν οφείκει,
 οὐδὲν ἄμειγον ἀκολάστου νέου καὶ αἰσχροῦ κατὰ με-
 σημερίαν ποιῶν αὐτὸν καθαρίζοντα, καὶ τοῦ ἁσματος
 ὑπὸ σεσιν εἶναι λέγων τὴν ἐρωμένην, καὶ ὧς εὐδαίμονα

καλῶν τὰ τῆς ψῆδης ἐπακούσαντα τῆς αἰσχροῦ! Καὶ ὁ
 μὲν τινος τῶν τὴν Δάφνην οἰκούντων διακρῦειν, καὶ
 τοὺς προσκειμένους αὐτοῖς, καὶ τὸν τῆς πόλεως ἔργον
 τα φλέγεσθαι, καὶ πλεόντων θρήνων μὴδὲν ἐμποῖαι,
 οὐδὲν θαυμαστόν, τὸ δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς θεοὺς ἐπὶ τῇ
 αὐτῆς ἀμνηστίας εἶναι, [572] καὶ διακρῦειν μόνον καὶ
 αὐτοὺς, καὶ μῆτε τὸν Δία, μῆτε τὴν Καλλιόπην, μῆτε
 τὸν πολλὸν τῶν δαιμόνων ὅμιλον, ἀλλὰ μὴδὲ τὰς νύμφας
 αὐτὰς ἀρκεῖται πρὸς τὴν πυρρᾶν, ἀλλὰ πάντας καὶ
 τοὺς καὶ οἰμωγὰς ἐγείρειν μόνον, τοῦτο ἐστὶ τὸ πᾶσι
 γέλωτος γέμον. Ὅτι μὲν οὖν μεγάλην εἶχον πληγὴν, ἐκ-
 νῶς ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδοδεῖται· καὶ γὰρ καὶ ἐν μέσῳ
 τοῦ τῆς μονωδίας ῥητῶς οὕτως περὶ τὰ καίρια πεπλήρηται
 αὐτοὺς ὁμιολόγησεν. Οὐκ ἂν οὖν τοῦτο πρῶτος ἦγεκα
 ὁ βασιλεὺς, μὴ δέει καὶ τρώμῳ μεῖζονι κατεχόμενος.
 Ὡς δὲ λοιπὸν ἐπιδείξει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ὁ θεὸς
 οὐκ εἰς τὸν βασιλεύοντα τὴν ὀργὴν ἀφῆκεν, ἀλλ' εἰς
 τὸν δαίμονα, καὶ διὰ τὴν μὴ πάντα ἀπώλεσε τὸ πῦρ τὸν
 ναὸν, ἀλλὰ τὴν στέγην ἀφανίσαν ἅμα καὶ τὸ εἶδος
 ἡλεῖσεν. Οὐ γὰρ ἰ ἀπλῶς οὐδὲ ἄνευ αἰτίας τινὸς ταῦτα
 ἐγένετο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας τῆς ὑπερ-
 τὸν πλανωμένων πάντα ὁδράτο. Ὁ γὰρ τὰ πάντα εἶδος
 πρὶν γενέσεως αὐτῶν, μετὰ τῶν ἄλλων ἦδε· καὶ τού-
 ῳ κατὰ μὲν τοῦ βασιλέως ἐνεχθέντος τοῦ κεραυνῶντος
 μὲν παρόντες καὶ θεασάμενοι τὴν πληγὴν ἐφοβήθησαν
 ἂν πρὸς καιρὸν, δευτέρου δὲ καὶ τρίτου παρελθόντος
 ἔτους, ἥ τε μνημὴ τοῦ γεγονότος ἀπώλυτο, καὶ τοὺς
 οἱ διαπιστήσαντες ἦσαν τῷ θαύματι. Εἰ δὲ ὁ νεῶς δι-
 ξοῖτο τὴν φλόγα, παντὸς κήρυκος σαφέστερον οὐ τοῦ
 τότε μόνου, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετέπειτα πᾶσιν ἀπαγγέλλει
 τοῦ θεοῦ τὴν ὀργὴν, ὡς καὶ τοῖς βουλομένοις ἀντιγινώ-
 σκειν καὶ συγκαλύπτειν τὸ γεγονός πᾶσαν ἀντιρροῖαν
 πρόσφασιν. Ἐκαστος γὰρ ἐπιστάμενος τῷ τόπῳ, ὡς περὶ
 ἄρτι συμβεβηκότος τοῦ ἔμπρησματος, οὕτω διατίθειται
 τὴν ψυχὴν, καὶ φρίκη τις αὐτὸν εἰσεῖσι, καὶ πρὸς τὸν
 οὐρανὸν ἀπιδὼν εὐθέως δοξάζει τοῦ ταῦτα ἐργαπεμένου
 τὴν ἰσχύν. Ὡς περὶ γὰρ ἂν εἰ τις ληστάρχου τιμῶν
 σπληνῶν καὶ καταδύσιν διαρρήξας ἄνωθεν ἐξαγάγοι τὸν
 ἐνοικούντα δέσμον, καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα λαβὼν κατα-
 λήπει τὸν τόπον θηρίων καὶ κολοῶν εἶναι καταφύγοντα,
 εἴτα ἕκαστος τῶν πρὸς τὴν καταδύσιν ἐρχομένων ἐκεί-
 νῳ, ἅμα τὸν τόπον ὁρῶν, τὰς καταδρομὰς, καὶ τὴν
 κλοπὰς, καὶ τὴν ἰδέαν φαντάζεται καὶ ὑπογράφει τῷ
 πρότερον κατοικοῦντος αὐτῇ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα γίνεται.
 Πόρρωθεν γὰρ τὴν τοῦς κίονας ἰδὼν, εἴτα ἐλθὼν καὶ τὸν
 οὐδὸν ὑπερβάς, ὑπογράφει ἑαυτῷ τὸ τοῦ δαίμονος ἀπο-
 τρώπαιον, τὴν ἀπάτην, τὰς ἐπιβουλὰς, καὶ καταπαύει
 τοῦ θεοῦ τὴν τε ὀργὴν καὶ τὴν ἰσχύν ἀπεισι, καὶ τὸ
 πρότερον πλάνης οἰκοδόμημα καὶ βλασφημίας, νῦν ὁμολο-
 γίας ὑπόθεσις γίνεται· οὕτως εὐμήχανός ἐστιν ἐμὴ
 ὁ θεός. Καὶ τὰ παράδοξα ταῦτα οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλὰ
 ἀνωθεν καὶ ἐκ τῶν προτέρων θαυματοῦργεῖ γενεῶν.
 Καὶ πάντα μὲν καταλέγειν οὐ τοῦ παρόντος καὶ
 ἐμπρησθῆσθαι δὲ ὁ τούτῳ παρόμοιον εἶναι· δοκεῖ. Πρὸς
 λέμου γὰρ συγκροτηθέντος ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ποτὲ τῷ
 Ἰουδαίῳ πρὸς ἄλλοφύλους τινὰς, νικήσαντες αἱ πα-
 ροί, καὶ τοῦ θεοῦ τὴν κίονα λαβόντες, ὡς δὲ λέγουσιν
 καὶ ἀκροθίνιον, ἀνέθηκαν αὐτῇ τινι τῶν ἐπικρωσίων
 εἰδὼν· Ἀδών δὲ ἦν ὄνομα αὐτῷ· καὶ τὸ πρῶτον ἐκ
 ἐνεχθείσης τῆς κίοντος, κατέπεσε τὸ τὸ ξύλων καὶ
 ἔκατο πρηνές· ὡς δὲ οὐ συνίσταν τῆς τοῦ [573] θεοῦ
 δυνάμεως τὴν ἰσχύν ἀπὸ ταύτης τῆς πτώσεως, ἀλλὰ

^a Savil. et unus codex f. ὧν ὁ Κύριος ἀφῆκεν, οὐδὲν ἂν αὐτόν.

^b Savil. in marg. unus cod. et Liban. ed. ἤλ., πτερὰ γὰρ Ἑρμοῦ.

^c Alii μυρίος ὁμιλος. Infra quidam χρυσοποιῶν. Infra alii τὰς στολὰς ἡμῶν, alii et Liban. ed. τὰς θούρας ἡμῶν.

^d Alii θαυμάζειν ἐπειταίει.

^e Savil. et alii τὸν βασιλέα.

^f Savil. et unus cod. ἔλκεν, οὐδὲ γὰρ.

^g Alii τὴν δυνάμιν.

imbrium moderator aquam inimici in fluminem, qui tamen Lydorum regi periclitanti pyram restinxit. Sed enim pulchre nobis Lydum in memoriam revocasti : nam et illum hic dæmon decepit vana spe inflans, et in manifestam perniciem conjiciens. Ac nisi Cyrus humanus fuisset, nihil ipsum ¹ Jupiter juvisset. Quare frustra Jovi vitio vertis, quod Lydum filio prætulit : neque enim sibi ipsi in qua urbe maxime colebatur, in Romuli scilicet urbe, fulmine tactus opem tulit.

Libanii verba.— Cæterum audiamus reliqua lamenti verba : sic enim luctum illum, qui eorum occupavit animos, probe sciemus. *Viri, trahitur mihi animus ad speciem dei, mihiq[ue] cogitatio typum ejus ante oculos statuit, formæ lenitatem, cutis teneritudinem, et hoc in lapide, cingulum circa pectus auream tunicam colligens, ita ut alia quidem subsiderent, alia subsurgerent. Tota vero forma cujus iram vel ferventem non sedasset? Similis enim erat melos canenti : imo quispiam audit, ut uiunt, in meridie citharam pulsantem. Aures beatas ¹ Cantus vero fortasse erat laudatio terræ, cui de aureo cyatho mihi libare videtur, quod puellam occultarit dehiscentem, ac deinde sese contrahens.* Post hæc pauca de incendio questus : *Clamabat, inquit, viator fulgure erumpente : turbabatur in luco Daphneus inquilina sacerdos dei : percussiones autem pectorum, et ejulatus acutus per locum arboribus densum percurrrens, ad urbem usque vehemens atque horrificus pervadit; principis oculus tunc somnum capere incipiens, ad acerbum nuntium e lecto surrexit. Ille furore percitus alas a Mercurio petit, ipse ad mali radicem quærendam properans, non minus intus ardebat, quam templum. Trabes cudebant deorsum ignem ferentes, quæ proxime stabant absumentes, Apollinem vero statim, utpote qui parum distaret a lecto, hinc et alia ornamenta, Musarumque statuas ibi ponas, lupillorum fulgura, columnarum pulchritudinem. Multitudo circumstans lugebat, opem ferre non valens, ut accidit iis qui e terra naufragium vident, quorum auxilium unum est, factum lugere. Certe magnum excitare luctum ex fontibus exsistentes nymphæ, magnum Jupiter prope sedens, ut par erat lubefactatis filii honoribus : ingentem item sexcentorum dæmonum in luco degentium cætus : nec minorem luctum media ex urbe Calliope excitavit, Musarum chorago igne læsa. Postea sub finem ait : Esto mihi et nunc, Apollo, qualem te reddidit Chryses, dum Achivis imprecaretur, ira plenum et nocti similem, quia cum stolas ² tibi redderemus, et quantum ablatum fuerat restitueremus, præceptum est quod colimus, ac si sponsus aliquis, dum coronæ nectuntur, abscessisset.*

21. Hæc lamentatio fuit, seu potius hæc modicæ sunt lamentationis partes. Mihi vero mirari subit, quomodo in iis, quæ pudore afficere debebant, se ornatum esse putet : nihilo melius, quam lascivum et obscœnum juvenem, in meridie cum cithara ludentem inducens, et cantici argumentum dicens amicam esse, auresque illas beatas prædicans, quæ turpem

illam cantilenam audierint. Et quid quidem dicat aliquos ex iis, qui Daphnen et circumjacentia loca habitant, lacrymatos esse; urbisque principem ardentem fuisse, nihilque amplius, quam luctum inducat, nihil mirum : quod autem ipsos deos in eadem consilii inopia fuisse dicat, solumque apud se lacrymatos esse; ac neque Jovem, neque Calliopen, neque frequentem illam dæmonum turbam, neque ipsas nymphas aliquid contra incendium potuisse, sed omnes ejulatus et luctus excitasse tantum : id profecto ridiculum admodum est. Quod igitur magnam acceperint plagam satis ex jam dictis demonstratum est : etenim in medio nœniæ ipsos lethali vulnere perfossos confitetur. Non igitur id patienter tulisset Imperator, nisi illum major metus et formido occupasset. Restat demum ut ostendamus qua de causa Deus iram suam in Imperatorem non inmiserit, sed in dæmonem, et cur ignis non totum templum absumpserit, sed combusto tecto etiam idolum prostraverit. Neque enim temere et sine causa hæc facta sunt, sed ex Dei erga errantes clementia omnia gesta fuere. Qui enim omnia novit antequam fiant, et hoc cum aliis noverat : scilicet si fulmen in Imperatorem immissum fuisset, qui præsentibus fuissent ac vidissent, ad tempus exterriti essent, secundo autem vel tertio peracto anno facti memoria periisset, multique futuri erant, qui miraculo non crederent. Sin vero templum flammam reciperet, omni præcone clarius, non iis solum qui tunc erant, sed etiam posteris omnibus iram suam denuntiaturus erat Deus : ita ut si qui rem gestam vellent impudenter occultare, iis omnis occasio praevideretur. Quisquis enim locum petit, sic animo afficitur, ac si incendium nuper accidisset, atque horror quidam ipsum invadat, et ad cælum respiciens statim celebrat virtutem ejus, qui isthæc operatus est. Ut enim si quis prædonum principis antrum et latibulum perfringens, vinctum illum eduxerit, direptisque ejus facultatibus, locum reliquerit receptaculum ferarum et monedularum; deinde vero, quisquis in hujusmodi latibulum venerit, statim atque locum videt, incursus et furta locum prius incolentis sibi animo depingit : ita et hic usu venit. Quisquis enim columnas procul conspicit, accedensque postea limen transgreditur, dæmonis abominationem animo sibi depingit, fallaciam item et insidias : atque iram virtutemque Dei miratus abscedit. Sic quod prius erroris et blasphemici habitaculum fuerat, nunc laudis decantandæ argumentum est : tanta Deus noster machinandi arte valet. Et mirabilia hujusmodi non nunc primum, sed jam olim a prioribus generationibus operatur. Omnia porro recensere non est præsentis temporis : rem tamen commemorabo huic omnino similem. Bello olim in Palæstina suborto inter Judæos et quosdam alienigenas, victoria potiti hostes captam Dei arcam (1. Reg. 5. 2), quasi manubias et spolia, cuidam idolo consecrarunt, cui nomen Dagon erat. Ubi autem primum inducta fuit arca, statua decidit et prostrata jacebat. Ut autem ex hoc casu Dei virtutem non intellexerunt, sed erectam rursus illam

¹ Sav. et unus Codex, nisi curus præ humanitate sua illum dimisit set, nihil ipsum, etc.

² Alii, victimes, pro, stolas.

in basi sua collocarunt, postridie sub auroræ tempus accedentes, non solum delapsam, sed penitus fractam repperunt. Nam avulsæ manus ab humeris, ad limen templi cum pedibus exsilierant, reliqua pars statuæ divulsa alibi reperta est. Sodomorum item tellos, ut parva magnis conferamus, ideo cum habitatoribus igne assumpta periit (*Gen. 19*), infructuosaque mansit, ut non modo illius ævi homines, sed post futuri omnes a locis ipsis ad meliorem frugem reducerentur. Si enim homines tantum ultio attigisset, factum postea non creditum fuisset. Ideo locus plagam accipit, qui potest tempore non deleri, singulasque generationes commonefacit, lege nempe statutum esse, ut qui talia agant, talia patiantur; etiamsi non statim pœna tuant, ut in hoc templo contigit. Ecce namque vigerimus annus ex illo tempore agitur (a), nec tamen ædificii ab igne relictæ pars ulla periit, sed quæ partes ignem effugerunt, eæ firmiter stant usque adeo validæ, ut et centum et bis plures, hisque rursus longe plures annos durare possint. Ecquid mirum si ex columnis nulla ab altera avulsa ad solum deciderit? Columnarum enim earum quæ ad posteriorem templi partem erant, una tantum fracta, ne ea quidem corruit, sed a sua basi mota et ad murum reclinata mansit, ejusque pars ab imo usque ad fracturam oblique muro nititur; a fractura vero usque ad capitellum supina stat, ab inferiori parte suffulta. Quamquam autem et venti vehementer ingruerint, terræ motus acciderint, et terra concussa fuerit, flammæ reliquæ non amotæ sunt; sed steterunt propemodum clamantes, se ad posterorum emendationem servatas esse.

22. Et quidem quod templum non funditus dirutum fuerit, hanc causam dicere possis: quod autem fulmen Imperatorem non attigerit, alteram causam si quaeras reperies, ex eodem ipso benignitatis et clementiæ Christi fonte manantem. Ideo enim ignem ex Imperatoris capite avertit, in ipsumque tectum jaculatus est, ut alienis calamitatibus edoctus repositam sibi pœnam effugeret, mutatus et ab errore liberatus. Neque hoc solum, neque primum propriæ virtutis signum ei dedit Christus, sed et alia multa his non minora. Nam et patruus ejus et quæstor ærarius, sic ambo vita functi sunt; ad hæc famæ una cum ipso urbem invadens, aquarum quoque penuria nunquam ante visa, quam ab eo sacrificia fontibus facta fuissent, aliaque multa, sive in exercitiu sive in urbibus accidentia, potuissent vel lapideum animum flectere, non multitudine tantum, neque quod omnia simul facinora statim sequerentur, ut quondam Ægyptiorum regis tempore; sed etiam quod per se talia edicerentur miracula, ut aliud alio non egeret ad videntium conversionem, sed singula ex se ad id peragendum satis essent. Nam ut cætera omittam, quem vel ex admodum stupidis non deterruisset quod circa veteris Jerosolymitani templi fundamenta exhibitum est signum? Quidnam illud erat? Cum videret tyrannus

in tota sua ditione diffusam Christi fidem, jamque Persarum fines occupantem, aliorumque remotiorum barbarorum, rursusque ultra eos progressam, ac totum, ut ita dicam, orbem occupantem: cruciatur animo et angebatur, Ecclesiisque bellum parabat. Ignorabat autem infelix se contra stimulum calcitrare. Ac primo quidem Jerosolymitanum templum, quod funditus Christi virtus diruerat, restaurare conatur, gentilisque homo res Judæorum procurabat, virtutis Christi periculum inde facere volens; et accitis Judæis quibusdam, hisque sacrificare jussis (nam majores eorum dicebat hoc cultus genere usos esse), cum Judæi eo confugerent, ut non fas esse sibi dicerent, templo diruto extra veterem metropolin id facere, jubet pecunias ex imperatorio arario accipere, nec non alia omnia ad structuram necessaria, abireque instauratum templum, ac veterem sacrificiorum morem repetitum. Tum stulti illi, ab utero errantes et ad canos usque puerili egentes institutione, discesserunt, ut Imperatore favente rem peragerent: ac statim atque humum egerere cœpissent, ignis e fundamentis exsiliens eos statim consumpsit. His Imperatori nuntiatis non ultra rem promovere ausus est, metu scilicet cohibente; neque tamen ab errore dæmonum, quibus plane subditus erat, liberari voluit; interim tamen paulum quievit.

Modus persecutionis sub Juliano. — Brevi postea tempore vanam itidem operam suscepit, non quidem ausus ultra templum construere, sed nobiscum velitationibus pugnare volens: aperto enim Marte nos adoriri adhuc differebat: hac una et prima de causa, quod persuasus esset se id frustra tentaturum esse; secunda vero, ne nobis occasionem præberet ut corona martyrii redimiremur. Hoc quippe intolerandum ipsi, et omni calamitate gravius erat, si quis in medium productus pro veritate usque ad mortem in cruciatibus perseveraret: ita sese ex animo ininicum nostrum declarabat. Noverat enim, noverat plano, si id auderet, omnes pro Christo animas suas tradituros esse; malignus autem et callidus cum esset, eos qui ob peccatum quoddam Ecclesiæ principibus pœnas dedissent, aut a præfectura quapiam amoti essent, liberos omnes ubique dimittebat, hoc modo nequissimis potestatem tribuens, Ecclesiæ leges evertens mutuumque inter eos conflictum movens: nam expugnati faciles denum futuros sperabat, cum sese intestino bello consumpsissent. Quemdam etiam tum perversæ doctrinæ, tum improbæ vitæ causa, ecclesiastico principatu pulsum, nomine Stephanum, jubet rursus doctrinæ thronum occupare, atque Dominicum nomen, quoad ejus fieri potuit, extinguere curabat, Galilæos pro Christianis nos tum in edictis suis vocans, tum principes ut idem facerent adhortans. Inter tot signa autem, ut dixi, quæ per famem et siccitatem edebantur, in eadem adhuc impudentia ac duritiæ perseverabat. Expeditionemque Persicam suscepturus, tanto cum fastu descendens ac si totam barbarorum gentem vastaturus esset, sexcentas nobis minas intentabat, jactita-

(a) Annus vigesimus a Juliano imperatore.

ὁρώσαντες αὐτὸ πάλιν ἐπὶ τῆς οἰκείας ἔστησαν ἔδρας, τῇ ὑστεραίᾳ ὑπὸ τὴν ἑω παραγενόμενοι· θεωροῦσιν ὡς αἰετὶ μόνον πεπτωκός, ἀλλὰ καὶ διακεκλασμένον πάντοτε. Αἱ τε γὰρ χεῖρες ἀποσπασθεῖσαι τῶν ὤμων εἰς τὸν οὐδὸν ἐξηκοντίσθησαν τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν ποδῶν, τότε λοιπὸν τοῦ ξόανου μέρος εἰς ἕτερον διέσπαρτο τόπον διασπασθέν. Καὶ τῶν Σοδόμων δὲ, ὡς ἂν τις μεγάλῃ παραβάλοι μικρὸν, διὰ τοῦτο μετὰ τῶν οἰκητόρων καὶ ἡ γῆ καταφλεχθεῖσα ἀπώλετο, καὶ γέγονεν ἄκαρπος, ἵνα μὴ μόνον οἱ τότε, ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἅπαντες ἀπὸ τῶν τότεων σωφρονίζονται. Εἰ γὰρ ἔστι μέγρι τῶν ἀνδρῶν ἡ κόλασις, κἂν ἡπιστήθη μετὰ ταῦτα τὸ γεγονός· διὰ τοῦτο ὁ τόπος δέχεται τὴν πληγὴν, ὁ τῷ χρόνῳ παρεκταθῆναι δυνάμενος, καὶ ἐκάστην τῶν ἐπιγινόμενων ὑπομνήσκει γενεῶν, ὅτι τοὺς τὰ τοιαῦτα δρώσας τοιαῦτα πάσχειν νομιμοθέτηται, κἂν μὴ παρ' αὐτὰ τὴν τιμωρίαν τίσωσιν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ναοῦ γέγονε τοῦτο. Ἰδοὺ γὰρ εἰκοστὸν ἔτος ἐστὶν ἐξ ἐκείνου λοιπὸν, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ πυρὸς καταλείψεως οὐδὲν παραπολιῶν οἰκοδομῆς, ἀλλ' ἔστι καὶ παγίως καὶ βεβαίως τὰ διαφυγόντα μέρος τὸ πῦρ, καὶ οὕτως ἐστὶν ἰσχυρὰ, ὡς καὶ πρὸς ἑκατὸν ἔτη καὶ πρὸς ἕτερα δις τοσαῦτα, καὶ τούτων πάλιν πολλὰ πλείονα ἀρκέσαι χρόνον. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ τὸν κίωναν ὁ οὐδὲς ἀποσχισθεὶς θεότερον κατηνέχθη πρὸς τοὺς ἀστέρας; Τὸν γὰρ κίωναν τῶν περὶ τὸν ὀπισθόδομον εἰς τότε μόνον διακλασθεὶς, οὐδὲ οὗτος κατέπεσεν· ἀλλὰ διαλυθεὶς ἀπὸ τῆς οἰκείας ἔδρας, καὶ πρὸς τὸν τοῖχον ἀναπεσὼν^ε, οὕτως ἔμεινε. Καὶ αὐτοῦ τὸ μὲν ἀπὸ τῆς κρηπίδος ἐπὶ τὴν τομὴν πλάγιον πρὸς τὸν τοῖχον ἑρπύσσεται, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς τομῆς ἐπὶ τὴν κεφαλίδαν ἔστηκεν ὑπτιον ὑπὸ τοῦ κατωτέρου βασταζόμενον μέρους. Καίτοι καὶ ἀνέμων σφοδρῶς τῷ τόπῳ προσπεσόντων πολλάκις, καὶ σεισμῶν γενομένων, καὶ τῆς γῆς τιναχθεῖσης, οὐδ' ἐτινάχθη τὰ λείψανα τῆς φλογὸς, ἀλλ' ἔστηκε βεβαίως μονονοχὶ βῶντα, ὅτι διὰ τὸν τῶν ἐσομένων τετήρηται σωφρονισμὸν.

καθ'. Καὶ τοῦ μὲν μὴ πάντα ἀλῶναι τῷ πυρὶ τὸν νεῦν, ταύτην ἂν εἴποι τις εἶναι πρόφασιν, τοῦ δὲ μὴ ἔλθαι ἐπὶ τὸν βασιλέα τὸν σκηπτὸν, καὶ ἑτέραν εὐροί τις ἂν αἰτίαν ζητῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὁρμωμένην πηγῆς, τῆς χρηστότητος λέγω καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τοῦτο τῆς μὲν τοῦ βασιλέως κεφαλῆς ἀνέσχετο τὸ πῦρ, ἔρριψε δὲ αὐτὸ κατὰ τῆς ὁροφῆς, ἵνα ἐν ταῖς ἑτέροις συμφοραῖς παιδευθεὶς, ἐκφύγῃ τὴν ἀποκειμένην αὐτῷ κόλασιν, μεταβαλὼν καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγεί. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον, οὐδὲ πρῶτον αὐτῷ τῆς οἰκείας δυνάμεως σημεῖον ἔδωκεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πρὸς τοὺς τοιαῦτα πολλὰ τοῦτο οὐχ ἥττονα. Ὅ τε γὰρ θεὸς αὐτοῦ, ὃ τε ταμίας, οὕτως ἄμωυ καταλύσαντες τὸν βίον, καὶ λιμὸς εἰς τὴν πόλιν σθένους ἐμπεσὼν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἡ τῶν ὑδάτων σπάνις οὐδέποτε συμβᾶσα πρότερον, ἀλλ' ἡ μετὰ τὰς ἐπὶ τῶν πηγῶν γενομένης θυσίας ὑπ' αὐτοῦ, καὶ πολλὰ πρὸς τοὺς ἕτερα, τὰ τε ἐν τῷ στρατοπέδῳ, τὰ τε ἐν ταῖς πόλεσι συμβαίνοντα, καὶ λιθίνην ἱκανὰ [574] κάμψαι ψυχὴν· οὐ τῷ πλήθει μόνον, οὐδὲ τῷ πάντα ὁμοῦ γίνεσθαι καὶ ἐφεξῆς, καὶ κατὰ πόδας τῶν τολημμάτων, ὡς ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων ποτὲ, ἀλλὰ τῷ καὶ καθ' ἑαυτὰ τοιαῦτα εἶναι τὰ δεικνύμενα τέρατα, ὡς μὴ δεῖσθαι ἕτερον ἑτέρου πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων ἐπιστροφὴν, ἀλλ' ἀρκεῖν ἕκαστον αὐτῶν καὶ καθ' ἑαυτὸ τοῦτο ἐργάσασθαι. Ἵνα γὰρ τὰ ἄλλα παρὰ λίπω, τίνα οὐκ ἂν ἐξέπληξαι τῶν μὴ σφόδρα ἀναισθητῶν τὸ περὶ τὰ θεμέλια τοῦ παλατιοῦ τῶν ἱεροσολύμων ναοῦ σημεῖον ἐπιδειχθέν; Τί δὲ τοῦτο ἦν; Ὅρων ὁ τύραννος εἰς τὴν ἀρχὴν ἄπασαν τὴν ὑπ' αὐτῷ κειμένην τοῦ Χρι-

στοῦ τὴν πίστιν ἐκκεχυμένην, ἥδη δὲ καὶ τῆς Περωῶν ἀφαμένην, καὶ βαρβάρων ἐτέρων μετ' ἐκείνων, καὶ πάλιν ἐνδοτέρω τούτων προελθοῦσαν, καὶ πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ὑφ' ἡλίου κατέχουσιν, ἐδάκνυτο μὲν καὶ ἡλγει, καὶ πρὸς τὸν τῶν Ἐκκλησιῶν παρσπευδᾶτο πόλεμον· ἡγνύει δὲ πρὸς κέντρα λακτιζῶν ὁ δολίαιος. Καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἐν ἱεροσολύμοις ναὸν, ὃν εἰς ἔδαφος ἡ τοῦ Χριστοῦ κατήνεγκε δυνάμεις, ἀνορθοῦν ἐπειράτο, καὶ τὰ τῶν Ἰουδαίων ὁ Ἕλληγ ἐθεράπευεν, ἀπόπειραν διὰ τοῦτο τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως βουλόμενος λαβεῖν· καὶ καλέσας Ἰουδαίων τινὰς, καὶ θύειν κελεύσας (καὶ γὰρ τοὺς προγόνους τοὺς ἐκείνων τοῦτον τῆς θρησκείας θρησκείαν τὸν τρόπον ἔλεγεν), ἐπειθεῖ εἰς ταύτην ἐκείνοι κατέφυγον ἀναχώρησιν^δ, ὡς οὐ θέμις αὐτοῖς τοῦ ναοῦ πεπτωκὸς ἐξω τῆς παλαιᾶς μητροπόλεως τοῦτο ποιεῖν, κελεύει χρήματα ἀπὸ τῶν ταμείων λαβόντας τῶν βασιλικῶν, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα, ἃ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν παρέχιν ἐχρῆν, ἀνείναν καὶ ἀνορθοῦν τὸν ναὸν, καὶ ἐπὶ τὴν παλαιὰν ἐπανείναν συνήθειαν τῶν θυσίων. Οἱ δὲ ἀνόητοι, πλανώμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδευόμενοι ἕως γήρως ἀπήσαν ὡς συμπράξοντες τῷ βασιλεῖ. Καὶ ὡς αὐτὸν τε ἡμοῦ τὸν χοῦν ἤρξαντο κενοῦν, καὶ πῦρ τῶν θεμελίων ἐκπηδῆσαν ἄθροον ἅπαντας αὐτοὺς κατανάλωσεν. Ὡς δὲ ἀπηγγέλθη ταῦτα τῷ βασιλεῖ, οὕτε περαιτέρω τὴν τόλμαν προάγειν ἐπιχειρεῖ λοιπὸν· κατεῖχετο γὰρ τῷ δέξει· οὕτε τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων ἠθεῖεν ἀπαλλάττεσθαι, καθάπαξ τυραννηθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ τῶς μὲν ἡσυχίαν ἤγε.

Χρόνου δὲ παρελθόντος μικροῦ, τῆς αὐτῆς εἶχετο ματαιοπονίας, τὸν μὲν νεῦν οὐκ εἰ τολμῶν οἰκοδομεῖν, ἑτέρωθεν δὲ ἀκροβολιζόμενος πρὸς ἡμᾶς· εἰς πόλεμον γὰρ καθεῖναι φανερώς^ε ἀνεβάλλετο τῶς, ἐνδὸς μὲν καὶ μάλιστα πρῶτου τοῦ πεπεσθαι σαφῶς ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖν· δευτέρου δὲ τοῦ μηδεμίαν ἡμῖν ἀφορμὴν παρασχεῖν μαρτυρίῳ στέφανον ἀναδήσασθαι. Καὶ γὰρ ἀφόρητον ἦν αὐτῷ καὶ πάσης συμφορᾶς χεῖρον, τὸ παραχθέντα τίνα εἰς μέσον μέχρι τελευτῆς ἐγκαταρτῆσαι ταῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας βασάνοις· οὕτως ἐκ ψυχῆς τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀπέχθειαν ἐπεδείκνυτο^ς. Ἦδει γὰρ, ἥδει σαφῶς ὅτι τοῦτο τολμήσαντος αὐτοῦ, πάντες ἂν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ τὰς ἑαυτῶν προῦθικαν ψυχὰς· κακοῦργος δὲ ὢν καὶ δεινός, τοὺς ὑπὸ τὸν ἀρχόντων τῆς Ἐκκλησίας κεκολασμένους [575] δι' ἁμαρτίας τινὰς καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκβεβλημένους πάντας πάντοθεν ἠφείλει, τοῦτ' ἐν τῷ τρόπῳ τοῖς τε πονηροτάτοις ἐξουσίαν διδοὺς, καὶ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέπων θεσμούς, καὶ πρὸς ἀλλήλους συγχροῶν ἅπαντας· εὐχειρώτους γὰρ λοιπὸν εἶσεσθαι πρότερον προσεδύκην^ς ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀλλήλους καταναλωθέντας πόλεμον. Καὶ τίνα καὶ τῆς τοῦ δόγματος ἔνεκεν διαστροφῆς, καὶ τῆς τοῦ βίου μοχληρίας, τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκβεβλημένον (Στέφανος ὄνομα ἦν αὐτῷ) κελεύει πάλιν τὸν διδασκαλικὸν θρόνον ἀναλαβεῖν· καὶ τὸ Κυριακὸν δὲ ὄνομα τῶς σεθεῖναι, τό γε εἰς αὐτὸν ἦκον, ἐποθύδαζε, Γαλιλαῖος ἀντὶ Χριστιανῶν αὐτὸς τε ἐν τοῖς διατάγμασι καλῶν, καὶ τοὺς ἀρχοντας τοῦτο προτρέπων ποιεῖν. Μεταξὺ δὲ τῶν σημείων τούτων ὧν εἶπον γενομένων τῶν κατὰ τὸν λιμὸν καὶ τὸν αὐχμὸν, ἔμεινε ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀναδείας ἐτι καὶ σκληρότητος. Καὶ μέλλων ἐπιστρατεύειν τῷ Πέρσῃ, καὶ μετὰ τοσούτου τύφου κατιῶν ὡς ἅπαν τὸ τῶν βαρβάρων ἀναρπασόμενος ἔθνος, ἡτελεῖ μυρίας ἡμῖν ἀπειλὰς,

^δ Sic Savil. et quidam mss. Morel. ὑπὸ.

^ε Savil. et omnes mss. τοῖχον, Morel. κίωναν. Ibid. unus ἐπισπασθεῖς.

^ς Morel. ἐκπεσών.

^δ Savil. et quidam mss. κατέφυγον τὴν ἀπολογία. Morel. κατέφυγον ἀναχώρησιν. Unus codex κατέφυγον τὴν ἀποχώρησιν.

^ε Savil. et quidam mss. φανερώς, Morel. φανερόν.

^ς Ant. ἐπεθύδαζε.

^ς Προσεδύκην bene emittitur in Savil. et in duobus mss.

λέγων μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδοσιν πάντας ἄρδην ἀπο-
λεῖν. Πόλεμον γὰρ αὐτῷ τούτων εἶναι ἐδόκει τοῦ Περ-
σικοῦ χαλεπώτερον, καὶ δεῖν πρότερον κατορθώσαντα
ἐκείνους τὸν ἐλάττω, τότε ἐπὶ τὸν μείζονα τοῦτον ἐλθεῖν.
Καὶ ταῦτα ἡμῖν οἱ τῆς γνώμης αὐτῷ κοινωνοῦντες
ἀπήγγελλον. Ζέων δὲ τῷ καθ' ἡμῶν θυμῷ, καὶ καθ' ἐκά-
στην ἡμέραν πρὸς μείζονα μανίαν αἰρόμενος, οὐδέποτε
ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἵστατο γνώμης, ἀλλὰ τὴν προτέραν βου-
λὴν ἀποθέμενος, πάλιν ἠπείλει τὸν διωγμὸν ἡμῖν. Βου-
λόμενος δὲ αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀνακρούσασθαι, καὶ καταστεῖλαι
φλογμαίνοντα, ἐπήγαγε πάλιν τοῦτ' ἐπὶ τὸ σημεῖον, ἐν τῇ
Δάφνῃ τὸ πῦρ ἐπὶ τὸν νεὺν ἄψαι.

κγ'. Ὁ δὲ οὐδὲ οὕτω καθυφίκε τοῦ θυμοῦ, ἀλλὰ τῇ τῆς
ἡμετέρας λεηλασίας ἐπιθυμίᾳ διαβρῆγγύμενος, οὐδὲ τὴν
καιρὸν ὃν ἠπειλήσεν ἔμενεν, ἀλλὰ τὸν Εὐφράτην δια-
βαίνειν μέλλων ἀπόπειραν ἐποιεῖτο τῶν στρατιωτῶν,
καὶ τινὰς εὐαριθμήτους κολακίᾳ διαφθείρας, τοὺς ἀν-
[τι]στάντας οὐ παρέλυσεν τῆς στρατείας, δεδοικώς μὴ δια-
στήσας αὐτοὺς ἀσθενέστερον ἐργάσθαι τῷ Πέρσῃ τὸν
στρατόν.

Τίς ἡμῖν λοιπὸν τὰ ἐντεῦθεν διηγήσεται, καὶ τῶν
κατὰ τὴν ἔρημον, καὶ τῶν κατὰ τὴν θάλατταν, καὶ τῶν
κατὰ τὴν Αἴγυπτον, ὅτε ὁ ἀναισθητός ἐκεῖνος ἐκολάζετο
Φαραῶ, καὶ πάντες κατεποντίζοντο, ὄντα πολλῶ φο-
βεριώτερα; Καθάπερ γὰρ τότε, ἐπεὶ μηδὲν τῶν τοιού-
των εἶσαι συμφορῶν, καὶ γενέσθαι βελτίων ἠθέλησεν ὁ
Αἰγύπτιος, τέλος αὐτὸν σὺν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ κατέ-
δυσεν οὕτω καὶ νῦν, ἐπειδὴ πρὸς πάντα ἀναιδῶς ἔστη
τοῦ Θεοῦ τὰ τεράστια α, καὶ οὐδὲν ἀπ' αὐτῶν κερδᾶναι
ἠθέλησεν, ἀλλ' ἔμενεν ἀδιόρθωτος, τοῖς ἐσχάτοις αὐτὸν
λοιπὸν περιέβαλε κακοῖς, ἵν' ἐπειδὴ τοῖς ἐτέρω αὐτὸς
σωφρονισθῇ οὐκ ἠνέσχετο, τοῖς αὐτοῦ παθήμασι
γένωνται βελτίους ἕτεροι. Ὁ γὰρ τοσαύτας μυριάδας
στρατιωτῶν καταγαγὼν, ὅσας οὐδεὶς τῶν βασιλευσάν-
των ποτὲ, καὶ πᾶσαν τὴν Περσῶν ἐξ ἐπιδρομῆς καὶ ἀπο-
νητὶ προσδοκήσας ἔλειν, [576] οὕτως ἀθλίως ἔπραξε καὶ
ἐλεεινῶς, ὡς γυναικῶν μάλλον καὶ παιδῶν μικρῶν ἢ
ἀνδρῶν στρατοπέδον ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ. Πρῶτον μὲν γὰρ
εἰς τοσαύτην αὐτοὺς ἀνάγκην ὑπὸ τῆς οἰκείας ἀβουλίας
κατέστησεν, ὥστε ἱππεῖων ἀπογεύσασθαι κρεῶν, καὶ
τοὺς μὲν τῷ λιμῷ, τοὺς δὲ τῷ δίψῃ διαφθαρέντας ἀπο-
θανεῖν. Καθάπερ γὰρ τοῖς Πέρσαις στρατηγῶν, καὶ οὐκ
ἐκείνους ἔλειν, ἀλλὰ τοὺς οἰκείους αὐτοῖς προδοῦναι
σπουδάζων, οὕτως αὐτοὺς εἰς χωρία συνέκλεισεν ἄπορα,
καὶ μόνον οὐχὶ δῆσας παρέδωκεν. Ἀλλὰ πάσας μὲν τὰς
ἐκεῖ γενομένας συμφοράς, οὐτε τῶν ἰδόντων τις καὶ
πεῖραν εἰληφόντων δυνήσεται διελεῖν· οὕτω πᾶσαν ἀπ-
έκρυσεν ὁ ὑπερβολὴν ὡς δὲ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, πεισόν-
τος αὐτοῦ αἰσχροῦς καὶ ἐλεεινῶς· οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τινος
τῶν σκευοφόρων τοῖς παρούσι δυσανασχετοῦντος βλη-
θέντα ἀποθανεῖν αὐτὸν φασιν· οἱ δὲ, οὐδὲ εἰδέναι τὸν
σφαγέα τὸν ἐκείνου λέγουσιν, ἀλλ' ὅτι μόνον ἐπλήγη καὶ
παρεκάλεσεν εἰς τὴν Κιλικίαν ταφῆναι γῆν, ἔνθα καὶ
καίεται νῦν. Πεισόντος δὲ οὐκ οὕτως αἰσχροῦς, ὁρῶντες
ἐν ἐσχάτοις αὐτοὺς ὄντας οἱ στρατιῶται, προσέπεσον
τοῖς ἐχθροῖς, καὶ δόντες ὄρκους ἀποστήσασθαι τοῦ
πάντων ἀσφαλεστάτου φρουρίου ε, καὶ ὁ τῆς καθ' ἡμᾶς
οἰκουμένης ὡσπερ τείχος ἦν ἀβράγης, φιλανθρωπῶν τε
τυχόντες τῶν βαρβάρων, οὕτω διέφυγον καὶ ἐπανήλθον
ἐκ πολλῶν ὀλίγοι, καὶ αὐτοὶ πεπονηκότες τὰ σώματα,

αἰσχυρόμενοι μὲν ἐπ' οἷς συνέθεντο, ἀναγκάζομενοι δὲ
διὰ τοὺς ὄρκους ἀποστήναι τῶν πατρικῶν κτημάτων αὐ-
τοῖς. Καὶ ἦν ἰδεῖν πάσης αἰχμαλωσίας ἐλεεινότερον
θέαμα· οἱ γὰρ τὴν πλὴν οἰκούντες ἐκείνην, παρ' ὧν
χάριτας προσεδόκησαν λήψεσθαι, ὅτι δίκην προδότου
πάντας τοὺς ἔδον ἐν λιμένι κατέστησαν, ἀντὶ πάντων
πρὸς πάντας αὐτοὶ προβεβλημένοι τοὺς κινδύνους αἰε,
παρὰ τούτων τὰ τῶν πολεμίων ἔπασχον, εἰς ἀλλοτρίαν
μετανιστάμενοι γῆν, καὶ οἰκίας ἀφέντες καὶ ἀγροὺς,
καὶ πάντων τῶν κτημάτων ἀποσπώμενοι δ τῶν προγονι-
κῶν, καὶ ταῦτα ὑπὸ τῶν οἰκείων ὑπομείναντες. Τοιαῦτα
τοῦ γενναίου βασιλέως ἀπολελαύκαμεν. Ταῦτα δὲ οὐχ
ἀπλῶς εἴρηται, ἀλλ' ὥστε λῦσαι τὴν ἀπορίαν τῶν ζη-
τούντων, τί δῆποτε μὴ τὸν βασιλέα ἐκόλασεν ἐξ ἀρχῆς
ὁ Θεός; Ἐβουλήθη μὲν γὰρ αὐτὸν λυτῶντα πολλὰς
ἀναστεῖλαι τῆς εἰς τὸ πρόσω φορᾶς, καὶ τοῖς ἐτέρω
διορθῶσαι κακοῖς· ἐπειδὴ δὲ ἀντέτεινε, παρέδωκεν αὐ-
τὸν τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς, τὴν μὲν ἀληθῆ τῶν αὐτοῦ τοι-
μημάτων ἀντίδοσιν κατὰ τὴν μεγάλην ταμιευόμενης
ἡμέραν, καὶ διὰ τῆς παρουσίας δὲ κολάσεως τοὺς ὑπενω-
τέρους διανέειλε, καὶ σωφρονεστέρους ποῖων. Τοιαύτη
γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία τοῖς οὐκ εἰς δέον χρωμέ-
νοισι αὐτῇ πικροτέραν πρὸς τὸ τέλος ἐπάγει τὴν δίκην·
καὶ καθάπερ τοῖς μετανοοῦσιν ὠφέλιμος, οὕτω καὶ τοῖς
ἀνενδότοις καὶ σκληροῖς μειζόνων γίνεται κολάσσειν
πρόφασις. Εἰ δὲ λέγοι τις· Τί οὖν οὐ προῖδει τὸν τύραν-
νον ἀδιόρθωτον ἐσόμενον ὁ Θεός; ἐροῦμεν, ὅτι προῖδει
μὲν, ἀλλ' οὐδέποτε παύεται διὰ τὴν πρόγνωσιν τῆς
ἡμετέρας κακίας τὰ αὐτοῦ ποῖων· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς μὴ
δεχόμεθα τὴν νοουσίαν, αὐτὸς τὴν φιλανθρωπίαν ἐπι-
δείκνυται τὴν ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ εἰς μείζονα [577] ἑαυτοὺς
ὠθοῦμεν κακὰ, οὐκέτι τοῦτο παρ' αὐτὸν ε, οὐδὲ τοῦτο
μακροθυμήσαντα, ἵνα ἀπολωμένα, ἀλλ' ἵνα σωθῶμεν,
ἀλλὰ παρ' ἡμᾶς τοὺς ἐξουδισάντας εἰς τὴν ἄφατον ἀν-
εξικαλίαν αὐτοῦ. Καὶ οὕτω δὲ τῆς φιλανθρωπίας τὸ
ἄπειρον δείκνυται. Ὅταν γὰρ μὴ θελήσωμεν αὐτοὶ τῆς
πολλῆς αὐτοῦ μακροθυμίας ἀπόνεσθαι, τότε εἰς τὸ ἐτέ-
ρον ε αὐτὴν τρέπει κέρδος, πανταχοῦ τὸ τε φιλάνθρω-
πον ὁμοῦ καὶ τὸ εὐμήχανον ἐπιδεικνύει· ὅπερ καὶ τότε
γέγονε. Καὶ ὁ μὲν τύραννος οὕτω τὸν βίον κατέλυσε,
τῆς δὲ μανίας αὐτοῦ, καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ μακαρίου
Βαβύλα, ἔστηκεν ὑπομνήματα ὁ τε νεὺς καὶ τὸ μαρ-
τύριον, ὁ μὲν ἔρημος ὢν, τὸ δὲ τὴν αὐτὴν ἔχον ἐνέργειαν
ἦν περ καὶ πρότερον. Ἡ δὲ λάρναξ οὐκέτι πάλιν ἀνά-
γεται, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο οἰκονομήσαντος, ἵνα τρανο-
τέρα τοῖς ἐπιγινόμενοις γέννηται τῶν τοῦ ἁγίου κατορ-
θωμάτων ἢ γνώσις. Ἐκαστος γὰρ τῶν ἐξ ἀλλοτρίας
ἠκόντων ἐφιστάμενος τῷ τόπῳ, καὶ τὸν μάρτυρα ζητῶν,
εἴτα οὐχ ὁρῶν ἐκεῖ, εὐθέως ἐπὶ τὸ ζητῆται τὴν αἰτίαν
ἐρχεται, καὶ οὕτω πᾶσαν τὴν ἱστορίαν ἀκούσας ἀπεισι,
πλέον κερδάνας ἢ πρότερον· οὕτω καὶ παραγενόμενος
τῇ Δάφνῃ, καὶ πάλιν αὐτὴν ἐγκαταλείπων τὰ μέγιστα
δύνεισι.

Τοιαύτη ἡ τῶν μαρτύρων ἰσχὺς, καὶ ζώντων, καὶ
τελευτώντων, καὶ τόποις ἐφισταμένων, καὶ πάλιν αὐ-
τοὺς καταλιμπανόντων. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους
συνῆπται τὰ κατορθώματα συνεχῆ· Ὅρα γὰρ, ἤμουν
τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις ὑβρίζοντες, ἔλαβεν ὑπὲρ τοῦ τε-
λευτηκότος δίκην, ἦν ἔδει· ἔδειξεν ὅσον ἱερουσύνος
καὶ βασιλείας τὸ μέσον, κατέλυσε πάντα τὸν τοῦ κόσμου

α Sic Savil. et mss. Morel. vero τὰ τέρατα.

β Legendum proors videtur ἀπικρυφῶν.

γ Savil. et duo mss. ἀσφαλεστάτου φρουρίου, Morel. ἀσφα-
λεστάτου χωρίου.

δ Ἄλλοι ἀποσπώμενοι.

ε In Morel. ἐξ ἀρχῆς deest.

ζ Ἄλλοι παρὰ τὸν.

η Savil. et unes εἰς τὸ ὑπὲρ ἐτέρων.

batque, se post reditum nos omnes funditus deleturum esse. Hoc quippe bellum Persico sibi gravius videbatur, unde prius confecto minore, tunc majus hoc sibi suscipiendum esse putabat. Hæc porro nobis renuntiaverunt ii, qui ipsi a consiliis erant. Contra nos igitur furore ardens, et quotidie ad majorem elatus insaniam, numquam in eadem sententia persistebat; sed priore consilio posito rursus nobis persecutionem minabatur. Cum vero Deus illum coercere, ardentemque comprimere vellet, hoc denuo signum induxit, igni in templum Daphnes immisso.

25. Ille vero ne sic quidem furem sedavit, imo potius cum rei nostræ devastandæ cupidine disrumpetur, ne quidem tempus, quod comminando sibi præstituerat, exspectavit; sed Euphratem trajecturus, de militibus experimentum sumebat: ac quibusdam numero paucis adulatione corruptis, repugnantes sibi nequaquam remisit, veritus ne si cæteros segregasset, debiliorem contra Persas exercitum redderet.

Julianus in Persico bello perit. — Quis nobis quæ hinc consequuta sunt recenseat, longe terribiliora iis quæ in deserto, quæ in mari, quæ in Ægypto, quo tempore induratus ille Pharaon plectebatur, omnesque alii submergebantur? Quemadmodum enim tunc, postquam nullis hujusmodi calamitatibus cedere, neque resipiscere voluit Ægyptius, tandem illum Deus cum reliquo exercitu perdidit: ita et nunc, postquam ad omnia Dei prodigia impudenter ille constitit, nihilque inde lucri percepit, sed sine emendatione mansit, extremis illum Deus malis involvit, ut, quandoquidem ille aliorum calamitatibus ad meliorem frugem reduci noluerat, ejus exitio cæteri emendarentur. Qui enim tot militum myriadas eduxerat, quot nullus antea Imperatorum, totamque Persidem incursu quodam et sine sudore se capturum sperabat, ita misere et infeliciter rem gessit, ac si mulierum vel parvulorum potius, quam virorum exercitum secum habuisset. Primum namque illos consilii inopia in tantam necessitatem adegit, ut equinis carnibus vescerentur, et alii fame, alii siti absumpti, perirent. Quasi enim in Persarum gratiam exercitum agere, ac non illos capere, sed suos prodere vellet, sic in angusta loca conclusit, ac tantum non victos hosti tradidit. Omnes porro quæ illic contigere calamitates, ne ex iis quidem, qui illam viderunt et experti sunt, possit quispiam recensere, ita omnem modum superarunt. Sed ut summam dicam, illo turpiter ac misere mortuo: alii enim dicunt illum a calone quodam, de rerum statu indignante, percussus cecidisse; alii interfectorem non novisse, sed tantummodo percussum dicunt rogasse ut in Cilicia sepeliretur, ubi nunc jacet: cum itaque sic ille turpiter cecidisset, milites se in extremis constitutos esse cernentes, hostibus supplices accedunt, datisque juramentis, se omnium munitissimo præsidio cessuros, quod partium nostrarum ceu murus erat inexpugnabilis, humanosque nacti barbaros, sic evaserunt, ex multisque pauci remigrarunt, sed affectis corporibus, de initio federe

pudelfacti, per jusjurandum vero coacti paternis bonis cedere. Videreque erat quavis captivitate miserabilius spectaculum: nam urbis illius cives, a quibus gratiam exspectabant, quod instar propugnaculi positi eos omnes, qui intra hos limites essent, quasi in portu constituissent, pro omnibus semper ad omnia pericula objecti, ab iisdem hostilia passi sunt, et dormibus cedentes et agris, et a paternis possessionibus avulsi, qua calamitate a suis affecti sunt. Hunc nos fructum ab egregio Imperatore percepimus. Hæc porro non temere dicta sunt, sed ut responderemus iis, qui quærerent, cur non ab initio de Imperatore Deus pœnas sumpserit. Illum enim rabie ductum sæpe voluit ab ulteriore impetu coercere, alienorumque maiorum exemplo emendare: quia vero ille repugnavit, in extrema eum mala coniecit: veram quidem peccatorum ultionem in magnum illum diem reservans, præsentem vero pœna supinores excitans et ad meliorem frugem reducens. Tanta enim est Dei tolerantia, ut qui ea non recte utuntur, eos graviore tandem pœna afficiat: ac quemadmodum poenitentibus utilis, ita pervicacibus et obstinatis majoris supplicii causa evadit. Quod si quis dicat: Quid igitur? annon præviderat Deus fore, ut tyrannus numquam emendaretur? huic respondebimus, prævidisse quidem, sed numquam propter malitiæ nostræ prævisionem cessaturum esse quæ ad se spectant facere. Verum etsi nos admonitionem non admittamus, ille nihilominus benignitatem suam demonstrat; sin etiam in majora inpingamus mala, nihil hoc ad eum spectat, qui non ideo nos peccantes diu tulit ut periremus, sed ut salutem consequeremur; verum nostra culpa evenit, qui ineffabilem ejus tolerantiam despeximus. Atque ita immensa ejus benignitas declaratur. Cum enim nolumus magna ejus frui patientia, tunc eam ille in aliorum lucrum convertit, ubique simul benignitatem et solertiam suam prodens. Quod etiam tunc factum est. Et tyrannus quidem sic vitam clausit; ac tum insanæ ejus, tum Babylæ virtutis monumenta exstant: templum, item et martyrium, illud quidem desertum, hoc eandem quam prius virtutem retinens. Capsa autem non ultra refertur, Deo ita providente, ut adventantibus clarior Babylæ gestorum notitia evadat. Quisquis enim peregrinus locum adiens et martyrem quærens, cum illum abesse videt, statim causam sciscitatur, et sic totam edoctus historiam recedit, majus, quam prius, lucrum reportans; sic et Daphnen adventans, et inde recedens, maximam utilitatem percipit.

Martyrum tam vivorum, quam mortuorum virtus. — Ea est martyrum virtus, viventium, mortuorum, præsentium locis, absentium. Etenim ab initio ad finem ejus facinora continua quasi serie copulata fuere. Si perpendas enim, violatas Dei leges ultus est, pro occiso debitas pœnas sumpsit, quanta sit sacerdotium inter et imperium differentia ostendit, mundi fastum omnem dissolvit, mundi pompam calcavit, Imperatores docuit, ne ultra mensuram sibi a Deo præscriptam potestatem extenderent, sacer-

dotes docuit, ut in hoc principatu præesse oporteat. Et hæc quidem hisque plura dum in carne esset : ubi autem hinc emigravit, dæmonis robur enervavit, gentilium fallaciam confutavit, vaticinii nugacitatem detexit, ejus larvam contrivit, histrionicam ejus omnem detexit artem, eum qui in ea præesse videretur obmutescere cogens, ac magna vehementia opprimens. Stant hodieque templi muri, dæmonis ignominiam omnibus prædicantes, risum item im-

becillitatemque ; martyris vero coronas, victoriam, virtutem. Tanta est sanctorum fortitudo, tam invicta et formidabilis, et Imperatoribus et dæmonibus, imo ipsi quoque dæmonum principi¹.

¹ In fine Opusculi Savil. et unus Codex, post dæmonum principi, habebant: *Regnum enim et virtus solius Jesu Christi Domini nostri; ipsum solum decet gloria, cum æterno Patre et coeterno Spiritu in infinita sæcula sæculorum. Amen.* Quæ a quodam græculo librario haud dubie adjecta sunt.

IN HOMILIAM IN SS. MARTYRES JUVENTINUM ET MAXIMUM

Ut initio hujus concionis dicitur, habita hæc fuit paucis post Homiliam in S. Babylam diebus : *Nuper*, inquit, πρῶτον, non autem, *heri*, ut verterat Interpres, *Nuper beatus Babylas cum tribus pueris nos hic congregabat : hodie vero par sanctorum militum in acie exercitum Christi constituit.* Et tamen hoc loco fulti ii, qui Martyrologiis operam dederunt, in 25 Januarii horum martyrum diem natalem conferunt, licet non initio tantum, sed etiam paulo postea Chrysostomus de Homilia in S. Babylam loquens, eam non *heri*, sed *nuper*, πρῶτον, dictam enuntiet. Inde forsitan mos obtinuit ut die festum S. Babylæ insequente, SS. Juventini et Maximini memoriam enuntient : non ex Græcorum Menæis id mutuati : siquidem, ut notat optime Bollandus, nulla in Menæis, Menologiis, Anthologio, aliisve fastis sacris Græcorum, eorum existat memoria. Sed a recentioribus, ait ille, *postridie S. Babylæ et trium puerorum locantur* ; qui scilicet ea in re veterem illam Homiliæ Chrysostomi in SS. Martyres interpretationem sequuntur : *Heri beatus Babylas cum tribus pueris.* Videant igitur ii qui SS. fastis dant operam, num alia sit statuenda colendæ SS. Juventini et Maximini memoriæ dies. Hos martyres commemorat Theodoretus l. 3 Hist. Eccl. c. 14.

EJUSDEM IN SS. MARTYRES JUVENTINUM ET MAXIMUM, QUI SUB JULIANO APOSTATA MARTYRIUM SUNT PASSI, SERMO PANEGYRICUS.

1. *Nuper beatus Babylas cum tribus pueris nos hic congregabat : hodie vero par sanctorum militum in acie exercitum Christi constituit ; nuper quadriga martyrum, hodie biga.* Impar eorum est ætas, sed una fides ; varia certamina, sed eadem fortitudo : illi tempore superiores, isti recentiores. Ejusmodi est thesaurus Ecclesiæ, novas et veteres habet margaritas : sed una omnium est pulchritudo. Eorum flos neque marcescit, neque defluit tempore ; nescit vetustatis rubiginem splendoris istius natura. Temporis diuturnitate opes, quæ ad corpora spectant, facile intereunt : vestimenta enim absumuntur, domus destruuntur, et aurum rubigine consumitur ; et in summa, oninium sensibilibus facultatum natura tempore tandem aboletur et intercedit. At non sic se res

habet in spiritualibus thesauris, de martyribus, inquam, qui semper in eodem manent vigore, semper in eodem juventutis flore sunt, semper suæ gloriæ fulgorem emittunt et radios. Quod scientes vos non aliter priscos, aliter recentiores colitis sanctos, sed eadem alacritate, eodem amore, eodem affectu colitis omnes et commendatis. Non enim exploratis tempus, sed exquiritis animi fortitudinem, pietatem, fidem invictam, zelum incitatum ac fervidum, et eas virtutes, quas præ se ferunt sancti, ad quorum honorem hodie convenimus. Illi enim tanto persecutionis tempus martyrii corona redimisti fuerint, absque pugna trophæum crexerint, absque prælio victoria potiti sint, absque certamine bravium rapuerint. Et quomodo hoc, ego dicam : sed ferte me rem paulo altius repetere.

(*) In hanc homiliam vidimus Codic. unicum, Regium scilicet 2345 : nam perhari sunt hujus homiliæ Codices.

τύπον, καὶ κατεπαύθη τοῦ βίου τὴν φαντασίαν, ἐπαίδευσεν τοὺς βασιλεῖς μὴ πέρα τοῦ δοθέντος αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ μέτρου τὴν ἐξουσίαν προάγειν· ἔδειξε τοῖς ἱερωμένοις πῶς ταύτης προτίστασθαι τῆς ἀρχῆς δεῖ. Καὶ ταῦτα μὲν καὶ τοῦτων πλείονα ἤνικα ἦν ἐν σαρκί· ἐπειδὴ δὲ μετέστη καὶ ἀπεδήμησε, κατέλυσε τοῦ δαίμονος τὴν ἰσχύν, διέτλεγε τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀπάτην, ἀπεκάλυψε τῆς μαντείας τὸν λῆρον, συνέτριψε τὸ προσ-

^a Morel. πᾶσιν. In fine Opusculi Savil. et nunc codex sic elaudunt. ἀρχηγῶ. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μόνου ἢ βασιλεία καὶ ἡ ἰσχὺς, καὶ αὐτῶ πρέπει ἡ δόξα, σὺν τῷ ἀνάρχῳ

ὡπεῖον αὐτῆς, καὶ ^a πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὑπόκρισιν γυμνάσας ἐπέδειξε, τὸν ἐν αὐτῇ δοκοῦντα κρατεῖν ἐπιστομίσας καὶ καταβαλὼν μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Καὶ νῦν ἐστᾶσιν οἱ τοῖχοι τοῦ νεῶ, πᾶσι κηρύττοντες τοῦ δαίμονος τὴν αἰσχύνην, τὸν γέλωτα, τὴν ἀσθένειαν· τοῦ μάρτυρος τοὺς στεφάνους, τὴν νίκην, τὴν δύναμιν. Ὡσαύτῃ ἡ τῶν ἁγίων ἰσχὺς· οὕτως ἀμαχος καὶ φοβερά, καὶ βασιλεῦσι, καὶ δαίμοσι, καὶ αὐτῷ τῷ τῶν δαιμόνων ἀρχηγῷ.

Πατρί, καὶ τῷ συνἀρχῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ADMONITIO.

Non uno solum, ut diximus, loco monstratur, hanc concionem post homiliam illam in Babylam habitam fuisse; sed et aliud paulo post exordium hujusce rei indicium profert Chrysostomus. *Erat Imperator quidam, ait, etiam nostro ævo, omnes qui se præcesserant impietate vincens, de quo et nuper pluribus a me dictum est. Et vere plurima in homilia præcedenti in S. Babylam de Juliano Apostata dicuntur. Cave putes autem hic de libro illo prolixo in sanctum Babylam sermonem haberi: ille quippe non concio, non homilia est, neque unquam in coetu populi recitatus fuit, ut in Monito præcedenti diximus; sed de homilia eum præcedente agitur. Cujus annum assignare non potuimus, uti nec homiliarum in Lazarum, neque hujusce in SS. Juventinum et Maximum. Namque ut certum videtur ex eodem anno atque tempore habitas fuisse: nam nullo, probabili quidem, indicio, quis ille annus esset, deprehendere licuit. Cum his confer, sodes, ea quæ in Monito præcedenti diximus.*

Interpretatio Latina est incerti ejusdam docti viri, quam plurimis in locis emendavimus.

Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐγκωμιαστικὴ εἰς τοὺς ἁγίους μάρτυρας Ἰουβεῖτινον καὶ Μαξιμίον τοὺς μαρτυρήσαντας ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου.

^a. Ὁ μακάριος Βαβύλας πρῶν ἡμῶν ἐνταῦθα μετὰ παίδων τριῶν συνήγαγε· σήμερον στρατιωτῶν ξυνωρίαι ἁγίων τὸ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἕστησε· τότε ἄρμα μαρτύρων, νῦν ξυνωρίαι μαρτύρων. Διάφορος ἡ ἡλικία, ἀλλὰ μία ἡ πίστις· ποικίλα τὰ παλαισμάτα, ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἀνδρεία· ἐκεῖνοι παλαιοὶ κατὰ τὸν χρόνον· οὗτοι νέοι καὶ πρόσφατοι. Τοιοῦτος τῆς Ἐκκλησίας ὁ θησαυρὸς, νέους καὶ παλαιοὺς ἔχων μαργαρίτας· ἀλλ' ἐν ἀπάντων τὸ κάλλος. Οὐκ ἀμαυροῦται τὸ ἄνθος αὐτῶν, οὐ καταρρέει τῷ χρόνῳ· οὐ δέχεται παλαιότητος ἰδὼν τῆς λαμπρότητος ταύτης ἡ φύσις· ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ περιουσία εἶκει καὶ παραχωρεῖ τῷ χρόνῳ· καὶ γὰρ ἱμάτια [579] δαπανᾷται, καὶ οἰκίαι καταλύονται, καὶ χρυσίον ἰούται, καὶ πᾶσα τῆς αἰσθητῆς ταύτης περιουσίας ἡ φύσις διαπίπτει τῷ χρόνῳ καὶ ἀφανίζεται. Ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἀεὶ καὶ διαπαντὸς ἐν ἰσῇ μένουσιν ἀκμῇ

καὶ νεότητι λάμποντες καὶ ἀποστειλόμενοι τὴν τῆς οἰκείας λαμπρότητος δόξαν οἱ μάρτυρες. Ὁ δὲ καὶ ὑμεῖς εἰδότες, οὐχ ἐτέρως μὲν τοὺς παλαιοὺς, ἐτέρως δὲ τοὺς νέους τιμάτε· ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας, μετὰ τοῦ αὐτοῦ φιλέτου, μετὰ τῆς αὐτῆς διαθέσεως, ἅπαντας τιμάτε καὶ ἀποδέχεσθε. Οὐ γὰρ χρόνον ἐξετάζετε, ἀλλ' ἀνδρείαν ἐπιζητεῖτε, καὶ ψυχῆς εὐλάβειαν, καὶ πίστιν ἀκλινῇ, καὶ ζῆλον ἐπιτερωμένον ^a καὶ θερμὸν, καὶ τοιοῦτον, οἷον οἱ σήμερον ἡμῶν συναγαγόντες ἐπαδείξαντο. Οὕτω γὰρ ἔξουν τῷ κατὰ Θεὸν πόθῳ, ὥς δυνθῆναι χωρὶς διωγμοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀναδήσασθαι, χωρὶς μάχης στήσασε τρόπαιον, χωρὶς πολέμου νίκην ἀρᾶσθαι, χωρὶς συμβολῆς ^b τὸ βραβεῖον ἀρπάσαι· τὸ δὲ πῶς, ἐγὼ λέγω· ἀλλὰ ἀνάσχεσθε μικρὴν ἄνωθεν διηγουμένη μοι.

^a Savil. ζῆλον πεπρωμένον.

^b Sic Savil. Legebatur ἐμβολῆς. Edit.

Ἐγένετό τις βασιλεὺς ἐπὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἡμετέρας, ἀσεβεῖς νικήσας τοὺς ἔμπροσθεν ἅπαντας, περὶ οὗ καὶ πρῶτην διελέχθη ὑμῖν· οὗτος ὁ βασιλεὺς ὁρῶν λαμπρὰ τὰ ἡμέτερα ἀπὸ τοῦτον γινόμενα, τοῦ τῶν μαρτύρων θανάτου λέγων, καὶ οὐκ ἄνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ παῖδας ἀπαλοὺς, καὶ παρθένους ἀπειρογάμους, καὶ πᾶσαν ἡλικίαν ἀπλῶς καὶ φύσιν ἑκατέραν περδύσαν ἐπὶ τὰς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας σφαγὰς, ἐδᾶκνεντο καὶ ὠδυνᾶτο, καὶ φανερώς σαλπίζει τὸν πόλεμον οὐκ ἐβούλετο. Πάντες γάρ, φησὶν, ὡς ἐπὶ κηρίον μέλιται· ἤξουσιν ἐπὶ τὸ μαρτύριον πετόμενοι· καὶ ταῦτα οὐκ ἐξ ἐτέρου, ἀλλὰ παρὰ τῶν προγόνων ἐμάθανε τῶν ἑαυτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τύραννοι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπολέμησαν, καὶ ὅμοιοι διηνεκὺς ἐπανεστῆσαν, ὅτι ἔτι βραχὺς ἦν ὁ τῆς εὐσεβείας σπινθήρ· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔσθesan, οὐ κατέλυσαν, ἀλλ' αὐτοὶ μὲν κατέλυοντο· ὁ δὲ σπινθὴρ ἐκείνος αὐξόμενος πρὸς ὕψος ἤρετο, καὶ τὴν οἰκουμένην κατέλαβεν ἅπαντα, σφαττομένων, καιομένων, κρημνιζομένων, καταποντιζομένων, θηρίους παραδιδόμενων τῶν πιστῶν ἀνάντων. Καὶ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ὡς πηλὸν κατεπάτησαν, καὶ τὰ πελάγη καὶ τὰ κύματα καθάπερ λειμῶνας ἐώρων, καὶ ἐπὶ τὸ ξέρος ὡς ἐπὶ διάδημα καὶ στέφανον ἔτρεχον, καὶ πᾶν εἶδος τιμωρίας ἡλεῖσαν οὐ τῷ γενναίως φέρειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ μετ' ἡδονῆς καὶ προθυμίας πολλῆς. Καθάπερ γὰρ τὰ φυτὰ ἀρδεύόμενα αὐξέσθαι πέφυκεν· οὕτω καὶ ἡ πίστις ἡ ἡμετέρα πολεμουμένη μᾶλλον ἀνθεῖ, καὶ ἐνοχλουμένη πλεονάζει, καὶ οὐχ οὕτω τοὺς κήπους εὐθαλεῖς ἢ τῶν ὑδάτων ἀρδεῖα ποιεῖν εἴωθεν, ὡς τὰς Ἐκκλησίας τῶν μαρτύρων τὸ αἷμα ποτίζειν πέφυκε. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα καὶ πλείονα τούτων εἰδὼς ἐκείνος ἐδοδοίκε φανερώς τὸν πρὸς ἡμᾶς κινήσαι πόλεμον· μὴ τρόπαια, ψήφιν, ἀλλεπάλληλα στήσαι, καὶ νίκας ἐργάσασθαι ἀσχεχεῖς, καὶ στεφάνους ἀναδῆσασθαι παρασκευάσωμεν. Καὶ τί ποιεῖ; Σκοπεῖτε τὴν κακουργίαν Ἰατροῦς, καὶ στρατιώτας, καὶ σοφιστὰς, καὶ ῥήτορας ἅπαντας ἀρίστασθαι τῶν [580] ἐπιτηδεύματων, ἢ τὴν πίστιν ἐξόμνησθαι ἐκέλευσεν· οὕτω πρὸς ἡμᾶς τὸν πόλεμον ἀκροβολιζόμενος, ἵνα ἂν μὲν εἴπωσι, καταγέλαστος ἡ ἦτα γένηται, ὅτι κρημάτων τὴν εὐσέβειαν οὐ προετίμησαν· ἂν δὲ στήσι γενναίως καὶ περιγίνωνται, μὴ πάνυ λαμπρὰ ἡ νίκη, μηδὲ περιφανὲς τὸ τρόπαιον γένηται· οὐδὲν γὰρ μέγα τέχνης καὶ ἐπιτηδεύματος ὑπὲρ εὐσεβείας καταφρονῆσαι. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἵσταται μόνον· ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἦν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις, ἡνίκα βασιλεῖς ἦσαν εὐσεβεῖς, ἢ βωμολύχας, ἢ ναοὺς κατασκάψας, ἢ ἀναθήματα λαβὼν, ἢ ἄλλ' ὅτιοῦν τοιοῦτον ἐργασάμενος, εἰς δικαστήριον εἰλκεται, καὶ ἐσφάζεται, οὐχ ὁ πεποιθὴς τι τοιοῦτον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ καταγορηθεὶς ἀπλῶς. Καὶ ἐτέρας δὲ μυρίας καὶ πολυτρόπους προφάσεις ἐπλαττεν, ὥστε κατακόψαι τοὺς ἐν εὐσεβείᾳ ζῶντας ἅπαντας. Καὶ ταῦτα ἐποίει πάντα, τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀμαυρῶσαι βουλόμενος· ἵνα ὁ μὲν φόβος αὐτῷ προχωρῇ, καὶ σφαγαὶ γίνωνται, μὴ φαίνεται δὲ λαμπρὰ τὰ τῶν μαρτύρων βραβεῖα. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτῷ πλεῖον ἐγίγνετο. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς ἐκείνου ψήφου, οὐδὲ ἀπὸ τῆς κακουργίας πάντως οἱ ταῦτα παθόντες, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀδεκάστου κρίσεως, τῆς ἀνωθεν λέγω, τὴν στέφανον δέχεσθαι μέλλουσι.

β'. Τοιγαροῦν τῶν πραγμάτων ἐν τούτοις ὄντων, καὶ ὠδινόντος ἐκείνου τὸν πόλεμον ἐξενεγκεῖν, καὶ δεδοικότες τὴν ἦταν, συνέθετο γενέσθαι συμπόσιον στρατιωτικόν, οὗ μετέσχον οἱ σήμερον ἡμᾶς συναγαγόντες μάρτυρες· καὶ οἷα εἰκὸς ἐν συμποσίῳ, προτεινομένων λόγων πολλῶν, καὶ ἐτέρων ἑτερά τινὰ διαλεγομένων, οὗτοι τὰ παρόντα ἐθρήνουσαν κακὰ, καὶ τὸν ἔμπροσθεν ἐμακάρϊζον χρόνον, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τοὺς παρόντας ἔλεγον· Ζῆν δὲ λοιπὸν ὅλως ἄξιον; ἀναπνεῖν δὲ, ἢ τὸν ἥλιον τοῦτον ὄρεν, τῶν ἱερῶν καταπατομένων νόμων, τῆς εὐσεβείας ὑβριζομένης, τοῦ κοινοῦ τῆς κτίσεως ἀτιμαζομένου Δεσπότη; Πάντα κνίσσης γέμει καὶ καπνοῦ, πάντα βυσίων ἀκαθάρτων, οὐδὲ ἀέρα καθάρην ἀναπνεῦσαι δυνατόμεθα. Σὺ δέ μοι μὴ ἀπλῶς παραδράμῃς τὰ εἰρημένα· ἀλλ' ἐννόησον τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ταῦτα ἐλέγεται· καὶ σκόπει τὴν εὐλάβειαν τῶν λεγόντων. Εἰ γὰρ ἐν συμποσίῳ στρατιωτικῷ ἐνθα ἄκρατος οἶνος καὶ μέθη καὶ ἀμιλλὰ ἀσωτίας ἐσχάτης, καὶ παρηνίας ἀγῶν καὶ παραπληξίας, οὕτως ἔστανον, οὕτως ἐθρήνουσαν, τίνας ἦσαν ἐπὶ τῆς οἰκίας ὄντες, καὶ ἀλλήλοις συγγινόμενοι μόνους; τίνας ἦσαν ἐν ταῖς εὐχαῖς οἱ παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς τροφῆς οὕτω συνεσταλμένοι, καὶ ἀποστολικάς σπλάγχχνα ἐπιδοκινύμενοι; Ἄλλοι ἐπιπτον, καὶ οὗτοι ἐθρήνουσαν· ἕτερος ἡσέθει, καὶ οὗτοι ἐπυροῦντο· οὐδὲ ἡσθάνοντο τῆς οἰκείας ὑγιείας, διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀρρώστιαν· ἀλλ' ὥσπερ κοινοὶ προστάται τῆς οἰκουμένης δοθέντες, οὕτως ἡλγουν καὶ ἐδάκρυον ἐπὶ τοῖς γινομένοις κακοῖς. Ταῦτα εἰπόντες οὐκ ἔλαθον· ἀλλ' εἰς τις τῶν τῆς τραπέζης κοινωνούντων ἐκείνης, ἔβρω καὶ κόλαξ, θεραπεύσαι τὸν βασιλέα βουλόμενος, πάντα τὰ εἰρημένα τούτῳ κατεῖπεν· ὁ δὲ ὅπερ ἐζητεῖ πάλαι εὐρύν, καὶ προφάσεις ἐπιλαβόμενος δυναμένης αὐτοὺς ἀποστερηθῆαι τῶν τοῦ μαρτυρίου μισθῶν, κελυεῖ δημευθῆναι τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἅπαντα, τυραννίδα ἐγκαλῶν ὑπὲρ [581] τῶν ῥημάτων τούτων, καὶ γυμνοὺς εἰς τὸ δεσποτικὸν εἰσαχθῆναι προσέταξεν. Οἱ δὲ ἔχαιρον καὶ ἠγάλλοντο. Τί γὰρ ἡμῖν περιουσίας, φασί, καὶ στολῆς πολυτελεῶς; καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἱμάτιον τὴν σάρκα ἀποδύσασθαι δέη διὰ τὸν Χριστὸν, οὐδὲ ταύτης ἀνθεξόμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν παραχωρήσομεν. Καὶ σήμαντρα λοιπὸν ἦν ἐν ταῖς οἰκείαις, καὶ πάντα ἀνηρπάζετο τὰ ἐκείνων. Καὶ καθάπερ ἀνθρωποὶ μέλλοντες ἀποδημεῖν εἰς πατρίδα μακρὰν ἀρροστηκυῖαν, τὴν οἰκίαν ἐξαργυρίσαντες πολλὰκις προπέμπουσιν· οὕτω δὴ καὶ ἐπ' ἐκείνων συνέβαινε. Ἐπειδὴ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐμελλόν ἀποδημεῖν, προπεμπέστο αὐτῶν ἡ οὐσία, αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν πρὸς τὴν παραπομπὴν διακονομένων. Οὐδὲ γὰρ μόνον τὰ κατὰ λόγον ἐλετημοσύνης διδόμενα χρήματα πρὸς οὐρανὸν μετατίθενται· ἀλλὰ καὶ ἅπερ ἂν ἀρπάξωσιν οἱ τὴν πίστιν πολεμοῦντες καὶ διώκοντες τοὺς ἐν εὐσεβείᾳ ζῶντας, καὶ ταῦτα ἐκεῖ θησαυρίζεται. Ὅτι γὰρ τοῦτο οὐκ ἔλαττον ἐκείνου, ἄκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· Καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν παραχρόντων ὡμῶν μετὰ χαρῆς προσεδέξασθε, προσδοκῶντες ἔχειν κρείττονα ὑπαρκεῖν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν. Ἦσαν τοίνυν οἱ μάρτυρες ἐν τῷ δεσποτικῷ, καὶ πᾶσα ἡ πόλις ἐκεῖ συνέρρει· καίτοι γε φόβων καὶ ἀπειλῶν καὶ κινδύνων ἐπικρεμαμένων μεγάλων, εἴ τις προσέλοιτο, καὶ διαλεχθεῖη καὶ κοινωνήσειεν αὐτοῖς λόγων. Ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος πάντα ἐκεῖνα παρίστατο, καὶ οἱ ἐκείνων πολλοὶ τότε ἐγίγνοντο μάρτυρες ὑπὲρ τῆς πρὸς αὐτοὺς συνουσίας τῆς παρόσης καταφρονούντες ζωῆς, καὶ συνηρεχόντων πολλῶν ψαλμῶν διὰ συνεχεῖς

* Savil. in margine δῆμοι· θηριωδῶς ἔπαιον Mox Savil et Morel. οὐ κατέδυσαν.

Persecutionis ratio sub Juliano Apostata. — Erat Imperator quidam, etiam nostro ævo, omnes qui se præcesserant impietate vincens, de quo et nuper pluribus a me dictum est: qui cum videret res nostras martyrum morte clariores fieri, et ea causa non solum viros, sed et teneros pueros virginesque innuptas, et in summa ex omni sexu et ætate quosdam pro religione ad mortem prosilire, cruciabatur et dolebat; cæterum movere bellum manifeste nolebat. Omnes enim, dicebat, ad martyrium, quasi ad alvearium apes volabunt. Hæc autem non ab alio, quam a majoribus suis didicerat. Etenim tyranni Ecclesiam infestarunt, et populi quoque perpetuo insurrexerunt¹ cum adhuc parva religionis scintilla esset; eam tamen non exstinxerunt, neque destruxerunt, sed ipsi potius destructi sunt. Augebatur quotidie scintilla hæc, ferebaturque in sublime, et omnem undique orbem invadebat, cum occiderentur, adurerentur, suspenderentur, præcipitarentur, bestiis objicerentur omnes fideles. Etenim carbones sicut lutum calcabant, et mare fluctusque sicut pratum intuebantur, ad gladium sicut ad diadema et coronam currebant, omniaque tormentorum genera ita superabant, ut ea non solum genere et fortiter ferrent, sed et alacriter et cum voluptate. Enimvero sicut plantæ rigatæ magis crescunt, ita et fides nostra oppugnata magis floret, et vexata incrementa majora sumit; neque horti aquis irrigati ita germinant, et secundi sunt, ut Ecclesiæ, si martyrum irrigentur sanguine. Hæc omnia atque plura cum ille sciret, meticulosior erat, quam ut manifeste cum nostris confingeret. Ne efficiamus, inquit, ut frequentia erigant tropæa, continuas reportent victorias, et coronas obtineant. Sed quid facit? Vide, oro, malignitatem. Medicos, milites, sophistas et oratores omnes vel a professionibus suis discedere vel fidem suam abjurare jubet, excitavitque in hunc modum contra nostros bellum tela eminens mittens, ut si a fide desisterent, ridicule vincerentur, utpote qui fidem opibus non præferrent; sin genere perseverarent et vincerent, neque sic egregia foret victoria; neque insigne tropæum: nihil enim magnum, artem vel professionem pro pietate contemnere. Neque is sævitæ ejus finis erat: nam ad hæc, si quis superioribus annis, cum adhuc pii Imperatores rerum potirentur, vel altaria demolitus fuisset, vel templa suffodisset, vel donaria diripuisset, vel aliud tale quiddam egisset, rapiebatur ad tribunal, et occidebatur, non is solum qui tale quid egisset, sed qui delatus dumtaxat fuisset. Fingebat quoque et alias varias causas, ita ut pie viventium nemo non lugeret. Agebat autem hæc, ut obscuraretur martyrii corona, et nihilominus cædes et strages fierent, neque splendida præmia martyrum apparerent: nihil tamen arte hac proficiebat. Nam qui ita affligebantur, non ad illius calculum et malignitatem spectabant, sed ad incorruptum Judicem, a quo et cælestem coronam accepturos sese confidebant.

¹ *savil. in marg., quasi feræ insurrexerunt.*

2. *Juveninus et Maximinus in carcerem trusi; et qua de causa.* — Interea cum hæc ita se haberent, et bellum quidem ille parturiret adversus nostros, cessaret autem, veritus ne vinceretur: accidit ut milites quoddam convivium haberent, in quo et martyres, quos hodie colimus, erant. Cæterum, ut convivorum mos est, cum varii sermones hinc inde dicerentur, alique alia tractarent, hi mala sui temporis deplorabant, longe feliciora fuisse superiora asserentes, dicebantque et inter se et ad sodales: Quem juvaret ultra vivere, vel spirare, vel solem intueri, sacris legibus ita conculcatis, pietate ita violata, creaturarum omnium Domino ita contempto? Omnia nidore plena sunt et fumo, omnia sacrificiis immundis repleta: ne purum quidem aerem spirare possumus. Dicta hæc ne perfunctorie transeas, sed considera, quando ea loquuti sunt, et quanta pietate. Nam si in militari convivio, ubi regnant ebrietas et intemperantia, ubi certatur de prodigalitate, ubi ægon est de temulentia et insaniam, sic ingemiscebant et lugebant: quales erant domi, cum soli inter se agerent? quales erant in precibus et jejuniis, qui deliciarum tempora tam temperantes, apostolica præ se ferebant pectora? Cadebant alii, hi vero lugebant; impie agebant alii, hi vero urebantur. Atque ipsi ob fratrum infirmitatem suam sanitatem non sentiebant; sic dolebant et lacrymabantur in malis, quæ tunc fiebant, quasi universo mundo tutores dati essent. Neque occultum fuit talia eos dixisse: nam ex sodalibus et convivis adulator et irrisor quidam, obsequium Imperatori facturum, omnia ut dicta erant detulit. Ille arrepta occasione jam diu quæsita, causatus est ex verbis illis affectatam tyrannidem, ut ita eos martyrii corona privaret, et jussit publicatis facultatibus eorum omnibus, nudos in carcerem conjici. Illi autem gaudebant, et exultabant dicentes: Quid nobis divitiis pretiosaque veste opus? si et indusium intimum, nempe caro, propter Christum exuendum est, non oblectabimur, sed sponte concedemus. Tunc signa eorum domibus apponuntur, omniaque diripiuntur. Porro ut homines in patriam procul sitam migraturi, substantiam omnem in pecuniam commutatam sæpenumero præmittunt: ita et illis accidit. Quoniam enim in cælos erant transituri, inimici ipsis negotium agentibus, et in hoc ministrantibus, opes suas ante se miserunt. Non enim illæ tantum opes, quas elemosynæ nomine largimur, transferuntur in cælum, sed etiam quascumque nobis hostes fidei piorumque persecutores rapiunt, illic thesauri erunt. Est enim hoc non minus quam illud: de quo audi quid Paulus dicat: *Et rapinam*, inquit, *bonorum vestrorum cum gaudio tulistis, expectantes vos habere meliorem substantiam, et manentem in cælis* (Hebr. 10. 34). Ut autem ingressi sunt in carcerem, confluit ad eos omnis civitas, tametsi multis terroribus, minis et periculis interdictum erat, ne quis vel ad eos accederet, vel eis loqueretur, vel quovis modo communicaret. Atqui timor Dei illa omnia excussit: unde multi ob consuetudinem, quam cum illis habebant, facti sunt et ipsi

martyres : multi enim contempta præsenti vita frequenter eos visitando, psalmodias sacraque pervigilia celebrabant. Erant familiaritates illæ spiritualis eruditionis atque consolationis plenæ : et clausa ecclesia, carcer ecclesia factus est. Neque ii solum, qui eos visebant, sed et qui intus cum eis tenebantur, maximam sapientiam et virtutem a patientia et fide eorum discebant. Imperator ut hæc audivit, valde stomachatus est ; cupiens tamen eos supplantare, et ab alacritate sua dejicere, suos quosdam homines et prastigiatos subornavit, qui, si quando privatum colloquium sese offerret, non ut ab Imperatore missi, sed quasi proprio consilio id agentes, adhortarentur ut a religione desistant et ad impietatem transeant. Dicebant enim : Sic non solum imminens periculum effugietis, sed majori dignitate honestati, majorem quoque principatum adepturi estis, Imperatoris ira feliciter placata. Nonne vidistis et alios vestri ordinis idipsum fecisse ? Quibus illi responderunt : Atqui nos hac potissimum ratione viriliter stabimus, ut pro illorum lapsu nosmetipsos in sacrificia offeramus. Benignus nobis Dominus est : solet etiam uno accepto sacrificio toti orbi conciliari. At sicut olim tres pueri dixerunt : *Non est in tempore hoc princeps et propheta, et dux, neque holocaustum, neque sacrificium, neque locus offerendi coram te, ut possimus invenire misericordiam, sed in animo contrito et spiritu humilitatis auscipientur* (Dan. 3. 38. 39) : ita et martyres illi videntes altaria subversa, clausas ecclesias, sacerdotes pulsos, fideles omnes fugatos, studebant ut pro omnibus offerrentur Domino, relictisque militaribus turmis, angelicis sese choris adjungerent. Etiam si nunc, aiebant, non moriamur, moriendum tamen et patientium hoc est non multo posthac. Satiùs igitur fuerit mori pro Rege angelorum, quam pro rege tam impio ; satiùs fuerit pro patria cælesti arma deponere, quam pro terrena et quam pedibus calcamus. Illic etsi quis moriatur, nihil accipiet ab Imperatore sua dignum fortitudine. Et quid posset homo defuncto gratiæ conferre ? Atqui ei sæpenumero ne sepultura quidem contingit, et non raro a canibus devoratur. Quod si pro Rege angelorum mortui fuimus, certi sumus nos accepturos corpus multo gloriosius, majori gloria conspicui erimus, longe majora nobis erunt laborum præmia, et corona redimiemur. Proinde arripiamus arma spiritualia : non opus jaculis et arcubus, non aliis armis quæ sub sensu cadunt ; sufficit pro omnibus lingua. Sunt enim et sanctorum ora pharetræ, e quibus diabolico capiti continui et crebri ictus inferuntur.

3. *Juliani Apostatæ calliditas. Juveninus et Maximinus capite truncantur.* — Nuntiata sunt et hæc atque similia Imperatori, qui nec destitit, sed illecebris iterum atque iterum illos tentavit. Ita autem subdolis ille et callidus ac sapiens ad male agendum rem concinnavit, ut si cederent victi, sub omnium oculos producerentur, et efficeret, ut sacrificarent : sin perseverarent, tantamque in pugna fortitudinem exhiberent, non manifesta foret illorum victoria, sed quasi

affectatæ tyrannidis rei truncarentur. At qui revelat profunda et abdita, non permisit, ut machinationes illæ occultæ manerent, et ignotæ insidiæ : sed quemadmodum illa mulier Ægyptia Josephum in cubiculo ac solitudine multa apprehendens (Gen. 39. 11), licet speraret factum suum clam fore omnibus hominibus, non fuit tamen occulta, vel oculo illi soporis nescio, vel posteritati ; sed quod absque arbitrio illa Josepho dixit, id nunc ibique terrarum canitur : ita et ea quæ per subornatos consiliarios ille loquebatur sperans occulta fore, nequaquam manserunt occulta. Didicerunt enim posteri omnes et insidias et triumphantium victorias. Denique cum, multo tempore exacto, alacritatem eorum non solum non frangeret diuturnitas, sed potius studium et ardorem excitaret, æmulatoresque multos faceret, jussit tandem media nocte in barathrum eos abduci. Ducebantur itaque in mediis tenebris luminaria, et illi decollabantur. Cæterum capita detruncata tunc diabolo magis terribilia erant, quam cum adhuc vocem darent : sicut et caput Joannis non tantum terrebat, cum loqueretur, quantum cum in disco mutum afferretur. Habet enim et sanctorum sanguis suam vocem, quæ non per aures auditur, sed occidentium conscientiam invadit. Post beatam illam eadem quidam, etiam cum salutis periculo, athletas illos optimos raperunt, etiam ipsi vivi martyres, ut illorum reliquias curarent decenter. Nam quamvis non occidebantur, optabant tamen mori ; illoque modo ad rapienda corpora profecti sunt. Dicunt qui tunc affuere, et quibus corpora illa recens occisa videre datum fuit, quod jacentibus simul illis ante sepulturam, talis quædam ex eorum oculis et vultu gratia resplenderet, qualem in Stephano Judæis responsuro fuisse Lucas dicit (Act. 6. 15) ; neque ullus est, qui non pio quodam cum horrore illis adstiterit : adeo aspectus ille afflicebat omnes. Quin et omnes clamabant in laudem eorum, id quod a Davide dictum : *In vita sua non sunt separati, et in morte non sunt divisi* (2. Reg. 1. 23). Pariter enim confessi sunt, pariter carcerem inhabitaverunt, pariter in barathrum abducti sunt, pariter capite mulctati sunt, et una capsula utriusque corpora tenet : et unum quoque tabernaculum in cælis eos excipiet, quando majori sunt illa cum gloria resumpturi. Illos non indignum fuerit et columnas, et scopulos, et turres, et luminaria, et tauros simul appellare. Nam Ecclesiam sicut columnæ sustinent, sicut turres muniant ; et sicut scopuli omnes insidias repellunt, multam iis, qui intus sunt, afferentes tranquillitatem ; sicut luminaria tenebras impietatis discusserunt ; et sicut tauri anima et corpore promptitudineque eadem suave Christi jugum traxere. Idcirco sæpe eos invisamus, capsulam attingamus, magna que fide reliquias eorum complectamur, ut inde benedictionem aliquam assequamur. Etenim sicut milites vulnera quæ in præliis sibi inflicta sunt regi monstrantes, fidenter loquuntur : ita et illi in manibus abssecta capita gestantes, et in medium afferentes, quæcumque voluerint apud Regem cælorum impetrare possunt.

ἐτελοῦντο, παννυχίδες ἱεραὶ, συνουσίαι διδασκαλίας γέμουσαι πνευματικῆς, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποκλεισθείσης τὸ δεσμωτήριον ἐκκλησία λοιπὸν ἐγένετο. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οἱ ἐξωθεν εἰσιόντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐνδον διατρίβοντες, μεγίστην διδασκαλίαν ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης παρὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς πίστεως τῶν ἁγίων τούτων ἔδεχοντο. Ταῦτα ἀκούων ὁ βασιλεὺς ὠδυνᾶτο πλέον, καὶ βουλόμενος αὐτοὺς ὑποσκελίσαι, καὶ τῆς προθυμίας ἐκλῦσαι ἐκείνης, καθήκεν ἀνθρώπους μιαρούς τινας καὶ γόητας πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν· οἱ συγκαθήμενοι πολλὰκις, εἰ ποτε αὐτῶν ἐπιλάβοιντο μόνων, ὡς οἰκοθεν συμβουλεύοντες, ἀλλ' οὐχ ὡς παρὰ τοῦ βασιλέως πεμφθέντες παρήνουν ἀποστῆναι μὲν τῆς εὐσεβείας, αὐτομολῆσαι δὲ πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸν ἐπικείμενον οὕτω διακρούσεσθε κίνδυνον· ἀλλὰ καὶ τιμῆς πλείονος καὶ κρείττονος ἐπιλήψεσθε τῆς ἀρχῆς, τοῦ βασιλέως τὴν ὀργὴν οὕτω καταλύσαντες. Οὐχ ὁράτε καὶ ἐτέρους τῶν συνεταγμένων ὑμῖν τὸ αὐτὸ τοῦτο πεποιηκότες; Οἱ δὲ, καὶ δὲ αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἡμεῖς, φασί, στησόμεθα γενναίως, ἵνα ὥσπερ θύματα ἑαυτοὺς ὑπὲρ τῶν πτωμάτων ἐκείνων προσαγάγωμεν. Φιλάνθρωπον ἔχομεν Δεσπότην· οἶδε καὶ μίαν θυσίαν δεξάμενος, πάσῃ καταλαγῆναι τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ καθάπερ οἱ τρεῖς παῖδες ἔλεγον· ὅτι *οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἀρχων, καὶ προφήτης, καὶ ἡγούμενος*, οὕτε ὀλοκαύτωσις, οὕτε θυσία, οὕτε τόπος τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιόν σου, καὶ εὐρεῖν ἔλεος, ἀλλ' ἐν ψυχῇ συντετριμμένῃ καὶ πνεύματι ταπεινώσεως προσδεχθήμεν· οὕτω δὴ καὶ οἱ μάρτυρες τὰ θυσιαστήρια κατασκαπτόμενα βλέποντες, τὰς ἐκκλησίας [582] ἀποκλειομένας, τοὺς ἱερεῖς ἐλαυνομένους, πάντας τοὺς πιστοὺς φυγαδευομένους, ἐσπούδαζον ἑαυτοὺς ἀντὶ πάντων τῷ Δεσπότη προσαγαγεῖν· καὶ καταλιπόντες τάγματα στρατιωτικά, ἐσπευδον ἑαυτοὺς ἀναμίξει χοροῖς ἀγγελοῦσι. Κἂν γὰρ μὴ νῦν ἀποθάνωμεν, φησὶν, ἀποθανοῦμεθα πάντως· γούν μικρὸν ὕστερον, καὶ τούτο αὐτὸ πεισόμεθα· βέλτιον ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῶν ἀγγέλων ἀποθανεῖν, ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπου τοιαῦτα ἀσεβοῦντος· βέλτιον ὑπὲρ τῆς ἄνω πατρὸς θεοῦ τὰ ὅπλα, ἢ ὑπὲρ τῆς κάτω καὶ πατομένης. Ἐνταῦθα κἂν ἀποθάνῃ τις, οὐδὲν παρὰ βασιλέως λήψεται τῆς προθυμίας ἐπάξιον. Τί γὰρ τῷ τελευτήσαντι χαριεῖται λοιπὸν ἀνθρώπος; Πολλὰκις μὲν οὐδὲ ταφῆς ἀξιοθεὶς, τοῖς τῶν κυνῶν προκαίεται στόμασιν. Ἄν δὲ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἀποθάνωμεν τῶν ἀγγέλων, μετὰ πλείονος τῆς δόξης τὰ σώματα ἀποληφόμεθα. μετὰ πολλῆς τῆς λαμπρότητος ἐπανήξομεν, καὶ πολλῷ μείζους τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς καὶ τοὺς σταφάνους κομιούμεθα. Λάβωμεν τοίνυν ὅπλα πνευματικά· οὐ χρεῖα βελῶν καὶ τόξων, οὐ χρεῖα ἄλλου τινὸς αἰσθητοῦ ὅπλου· ἀρκεῖ πρὸς πάντα ἡμῖν ἡ γλῶττα, φησί. Καὶ γὰρ ἐστὶ βελοθήκη τῶν ἁγίων τὰ στόματα, συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους· φέροντα τῇ τοῦ διαδόλου κεφαλῇ τὰς πληγὰς.

γ'. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἐοικότα ὁ ἀπηγγέλλετο τῷ βασιλεῖ· ὁ δὲ οὐκ ἀφίστατο, ἀλλ' ἐπεχειρεῖ πάλιν τὰ δελεῖατα δι' ἐκείνων τιθεῖς. Ταῦτα γούν κατεσκεύαζεν ὁ ὑπουργὸς καὶ πανούργος καὶ σοφὸς εἰς τὸ κακοποιῆσαι, ἵνα ἂν μὲν καταμαλακισθέντες ἐνδῶσιν, ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ὀρθαλμοῖς αὐτοὺς ἐξαγάγοιεν, καὶ οὕτω λοιπὸν παρασκευάζοντες ὅσους ἂν δὲ ἐπιμελῶσι σφοδρὰν τὴν ἀνδρείαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ πρὸς τὴν πάλιν γενναίως ἰστάμε-

νοι, μὴ φανερὰ γένηται τὰ τῆς νίκης αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ προσήματι τυραννίδος αὐτοὺς ἀπαγαγὼν ἀποτέμῃ. Ἄλλ' ὁ ἀποκαλύπτων βαθέα καὶ ἀπόκρυφα, οὐκ ἀφῆκε λαθεῖν τὴν ἐνέδραν, οὐδὲ τὴν ἐπιβουλὴν ἀφανῆ γενέσθαι· ἀλλ' ὥσπερ ἡ Αἰγυπτία τότε γυνὴ τοῦ Ἰωσήφ ἐπιλαβομένη ἐν θαλάμῳ καὶ ἐρημίᾳ πολλῇ προσεδόκησε λήσεσθαι πάντας ἀνθρώπους, οὐκ ἔλαθε δὲ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμόν, καὶ οὐ μόνον ἐκείνον, ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρώπους τοὺς μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ὅπερ ἐκείνη πρὸς τὸν Ἰωσήφ εἶπεν, οὐδενὸς παρόντος, τοῦτο πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἄδεται· οὕτω δὴ καὶ οὗτος ἤλπισε μὲν λήσειν ἐν δεσμωτηρίῳ διαλεγόμενος διὰ τῶν ἐσηματισμένων συμβούλων ἐκείνων, οὐκ ἔλαθε δὲ· ἀλλ' ἅπαντες μετὰ ταῦτα ἔμαθον τὴν ἐνέδραν, τὴν ἐπιβουλὴν, τὴν νίκην, τὸ τρώπιον. Ὡς γὰρ χρόνος ἐτρίβετο καὶ παρέρβει πολὺς, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἡμερῶν οὐκ ἐξέλυε τὴν προθυμίαν, ἀλλ' ἐπέτεινε αὐτὸν μάλλον τὴν σπουδὴν, καὶ πλείονας κατεσκεύαζε ζηλωτάς, κελυεῖ λοιπὸν μέσων νυκτῶν ἐπὶ τὸ βάραθρον αὐτοὺς ἀπαχθῆναι. Καὶ ἐν μέσῳ σκότει οἱ φωστῆρες ἐξήγοντο, καὶ ἀπετέμνοντο. Τότε καὶ φοβερίωται λοιπὸν ἦσαν αἱ κεφαλὰὶ τῷ διαδόλῳ μάλλον ἢ ὅτε φωνὴν ἤφισαν· ἐπεὶ καὶ ἡ Ἰωάννου κεφαλὴ οὐχ οὕτω φοβερὰ ἦν φεγγαγμένη, ὡς ἀφωγὸς ἐπὶ τοῦ πίνακος κειμένη. Ἐχει γὰρ καὶ φωνὴν τῶν ἁγίων τὰ αἶμα, οὐ δι' ὧτων ἀκουομένην, ἀλλὰ τοῦ συνειδότος τῶν ἀναιρούντων ἐπιλαμθανομένην. Μετὰ δὲ τὴν μακαρίαν ἐκείνην σφαγὴν, οἱ τὰ τοιαῦτα θηρεύοντες λεῖψανα, τὴν [583] ἑαυτῶν ὑποθέντες σωτηρίαν, ἀνείλοντο τοὺς ἀριστέας τούτους· καὶ ἦσαν κίκεῖνοι μάρτυρες ζῶντες. Καὶ γὰρ εἰ καὶ μὴ ἀπετεμῆθσαν, ἀλλ' ἐλόμενοι πρότερον τοῦτο παθεῖν, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀγρὰν τῶν σωματῶν ὤρμησαν. Λέγουσι τοίνυν οἱ τότε παραγενόμενοι καὶ ταῦτα τὰ σώματα νεοσφαγῇ καταξιοθέντες ἰδεῖν, ὅτι κειμένων αὐτῶν παρ' ἀλλήλων πρὸ τῆς ταφῆς, τοσαύτη τις ἐπήνθησεν αὐτῶν τὰς θψει χάρις, ὅταν ἐπὶ Στεφάνου φησὶν ὁ Λουκᾶς γεγενῆσθαι μέλλοντος ἀπολογεῖσθαι τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ὅς χωρὶς φρίκης παρέστη τότε αὐτοῖς. Οὕτω καὶ αὕτη ἡ θψις πάντας τοὺς ὀρώντας ἐξέπληττε, καὶ πάντες ἐπεβδῶν ἐκείνο τὸ παρὰ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένον· *Ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν οὐ κεχωρισμένοι, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν οὐ διεχωρίσθησαν*. Κοινῇ γὰρ καὶ ὡμολόγησαν καὶ τὸ δεσμωτήριον ὥκησαν, καὶ εἰς τὸ βάραθρον ἀπηνέχθησαν, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀπέθεντο, καὶ μία λάρναξ ἀμφοτέρων ἔχει τὰ σώματα· ὥσπερ οὖν καὶ μία σκηνὴ δέζεται αὐτὰ πάλιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅταν αὐτὰ μετὰ πλείονος δόξης ἀνελῇσθαι μέλλωσι. Τούτους ἄξιον καὶ στόλους, καὶ σκοπέλους, καὶ πύργους, καὶ φωστῆρας, καὶ ταύρους ὁμοῦ προσεῖπεῖν. Καὶ γὰρ ὡς στῦλοι τὴν Ἐκκλησίαν ἀνέχουσι, καὶ ὡς πύργοι τειχιζοῦσι, καὶ ὡς σκόπελοι πᾶσαν ἐπιβουλὴν ἀποκρούμενοι, πολλὴν τοῖς ἐνδον ποιοῦσι γαλήνην· καὶ ὡς φωστῆρες τὸ σκότος ἀπήλασαν τῆς ἀσεβείας καὶ ὡς ταῦροι ψυχῇ καὶ σώματι, ἴσῃ τῇ προθυμίᾳ, τὸν χρηστὸν εἰλκυσαν τοῦ Χριστοῦ ζυγόν. Συνεχῶς τοίνυν αὐτοῖς ἐπιχωριάζωμεν, καὶ τῆς λάρνακος ἀπώμεθα, καὶ μετὰ πίστεως τοῖς λειψάνοις αὐτῶν περιπλεκόμεθα, ἵνα εὐλογίαν τινὰ ἐπισπασώμεθα ἐκείθεν. Καθάπερ γὰρ οἱ στρατιῶται τραύματα ἐπιθεῖξαντες, ἅπερ ἐκ τῶν πολεμίων ἔλαβον, μετὰ παρρησίᾳ τῷ βασιλεῖ διαλέγονται· οὕτω καὶ οὗτοι τὰς κεφαλὰς δὲ ἀπετεμῆθσαν ἐπὶ τῶν χειρῶν βαστάζοντες, καὶ εἰς μέσον πράγοντες, εὐκλῶς ἅπαντα, ὅσα ἂν θέλωσι, παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν ἀνείναι δύνανται. Μετὰ πολλῆς τοίνυν τῆς πίστεως, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἐκεί

* Savil. et Reg. συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους, Morel. συνεχῶς καὶ ἐπαλλήλους.

* Sic Savil. Montf. εἰκότα.

* Savil. ἐξαγάγη

βαδίζωμεν, ἵνα καὶ ἀπὸ τῆς ὁφείας τῶν ἁγίων τούτων
μνημάτων, καὶ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῶν ἁθλῶν, καὶ παντα-
χόθεν πολλοὺς καὶ μεγάλους λαβόντες θησαυροὺς, καὶ
τὸν παρόντα βίον θυνηθῶμεν κατὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν
διανύσαι, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐμπορίας εἰς ἐκείνους

καταπλεῦσαι τὸν λιμένα, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν
ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι, δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις, εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAS IN SANCTAM PELAGIAM

[584] Quæ prima ponitur homilia Græco Latina in S. Pelagiam, Antiochiæ haud dubie habita est; quæ in urbe passa est Pelagia. De qua sancta virgine et martyre multæ suboriuntur quæstiones, quas erudite prosequitur suo more Fronto Ducæus his verbis.

• Ex duabus homiliis, quas edidit primum Aloysius Lipomanus, t. 7 de Vitis Sanctorum Latine tantum, unam hic utraque lingua nunc damus ex duobus Mss. Henrici IV regis, in quorum altero adscriptus margini fuit dies Octobris 8 hoc pacto, μηνι Ὀκτωβρίῳ η' : et admonet illustrissimus Card. Baronius in Menologio Græcorum agi de alia Pelagia Antiochena, quæ antequam teneretur a persecutoribus, orans ne dispendium pateretur virginitatis, in pace quievit : sed hujus Pelagiæ festivitatem ab illis celebrari quarto Idus Junii, cum in Rom. Martyrologio collocetur 5 Idus ejusdem mensis, hoc est 9 Junii. Rursus convenire ait inter Ambrosium et Chrysostomum quod uterque civem Antiochenam fuisse velit Pelagiam, et ne jacturam faceret virginitatis, mortem voluntariam oppetiisse ; verum eos inter se discrepare, quod Ambrosius una cum matre et sorore fluvio mersam eam testetur ; Chrysostomus autem e sublimi tecto se præcipientem dedisse : atque hoc ipsum de Pelagia mersa scripsisse Ambrosium lib. 3 de Virginibus annotavit Lud. Vives in lib. 4, c. 26, Augustini de Civitate Dei : nobis tamen attentius ejus narrationem perpendentibus, nihil tale videtur Ambrosius referre ; sed absentibus potius matre ac sororibus, solam domi deprehensam, vacuum præsidio, sed Deo plenior Pelagiam salva virginitate ad sponsum Christum properasse ; nec aliter genus mortis exprimit : at persecutores ubi ereptam sibi viderunt prædam pudoris, matrem et sorores ejus cœpisse quærere ; verum illas, consertis manibus tamquam choros ducerent, in medium alveum fluminis progressas esse, ubi unda torrentior, ubi profundum abruptius, vestigia dirigentes. Neque vero adstipulatur eidem Ambrosio Augustinus eodem libro jam citato, cum ait sanctas feminas quasdam, ut insectatores suæ pudicitie devitarent, in necaturum se flumen projecisse, atque earum memoriam in Ecclesia Catholica veneratione celeberrima frequentari. Neque enim

Proinde magna fide et alacritate huc veniamus, quo et visis sanctorum monumentis, et consideratis eorum certaminibus, inde varios thesauros undequaque colligamus; et per præsentem vitam ita secundum voluntatem Dei transeamus, in portum illum cum multis

mercibus ingrediamur, et regnum cælorum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque Spiritui sancto gloria, Imperium, honor et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

ADMONITIO.

Pelagiam nominat, aut Sophroniam, sed exemplo utriusque desumpto ex Ambrosio Vives Augustini narrationem illustravit: qui tamen hoc eas fecisse divinitus jussas, non humanitus deceptas putat, sicut de Samsonē aliud fas non est credere: neminem tamen spontaneam mortem sibi inferre debere, velut fugiendo molestias temporales, ne in perpetuas incidat. Atque in hac quidem homilia tantum hoc ait Chrysostomus, Pelagiam ingressam Intro vestem mutasse, incorruptam pro corrupta, et infra dicit multos a sublimi tecto dejectos nihil mali passos. At in homil. 1, quæ est tomo 3 apud Surium, disertis verbis ita narrat: *Ad ipsius tecti fastigium cucurrit; et illinc seipsam præcipitem dedit.* Idemque de ea refertur in Actis Luciani a Joanne Nicomediensi conscriptis apud Surium tom. 1. Atque hoc pacto videri potest intellexisse Ambrosius Pelagiam sartam tectam conservasse virginitatem, cum e tecto se demisisset: et fieri potest ut sorores ejus non aliæ fuerint, quam Bernice et Prosdoce, quarum similem exitum exponit idem Chrysostomus infra. Nam et in Martyrologio Rom. 19 Octobris passi dicuntur Beronicus, Pelagia et alii martyres Antiochiæ, sed ibidem alterius Pelagiæ pœnitentis festum confertur in octavum diem Octobris, cui patria item fuit Antiochia, sed obiit Jerosolymis temporibus Theodosii junioris, ejusque meminit Nicephorus lib. 4, c. 40.

De tempore martyrii S. Pelagiæ non constat: alii sub Diocletiano, sub Maximino alii passam volunt. Vide quæ hac de re dicantur a Bollandi continuatoribus ad diem 9 Junii, p. 159.

Incerti cujusdam interpretationem, utpote nec accuratam, nec ad Græcæ orationis fidem concinnatam, respuimus novamque paravimus.

Secundam eamque breviorē homiliam in S. Pelagiam ex Metaphraste, ut apud Surium latine legitur, desumptam, Græco deficiente, subjungimus. Ea Chrysostomi nomen præfert, nec injuria ut videtur. In nullo enim a Chrysostomi stylo concionandique ritu abhorret. Id vero solum quidpiam parere scrupul possit, quod brevior sit, quam soleant esse conciones ejus. Verum aliæ occurrunt ejusdem brevitatis, quas non ideo debemus Chrysostomo abjudicare.

HOMILIA ENCOMIASTICA ^(a)

IN S. MARTYREM PELAGIAM ANTIOCHENAM.

✠ < ☩ > ✠

1. *Pelagia cur tyranni judicium præverterit. Jesu usa consiliario se præcipitem dedit.* — Benedictus Deus : etiam mulieres, inno puellæ demum mortem irrident, virginesque admodum juvenes et innuptæ in ipsos inferni stimulos insiliunt, nihilque patiuntur detrimenti. Hæc porro bona omnia per Christum ex Virgine natum allata nobis sunt : nam post beatum partum illum, et admirabilem ortum, mortis nervi soluti, diaboli potentia fracta est, qui deinceps non a viris tantum, sed etiam a mulieribus contemnitur ; nec a mulieribus modo, sed et a puellis. Sicut enim pastor strenuus leonem pecoribus formidolosum, et totum ovile devastantem corripuens, avulsis dentibus, exsectis unguibus, detonsa juba, vel pastorum pueris deridendum propinat, inno etiam puellis tradit illudendum : ita et Christus mortem naturæ nostræ formidabilem, generique nostro terribilem corripuit, ejusque metum dissolvit, ita ut etiam virgines ipsam derideant. Quamobrem beata Pelagia tanta cum voluptate ad eam cucurrit, ut ne carnificum quidem manus expectaret, neque in judicium ingrederetur, sed propria animi magnitudine illorum crudelitatem præverteret. Nam ad tormenta quidem, cruciatus, supplicia parata erat ; sed metuēbat tamen ne virginitatis coronam perderet. Ut autem scias eam ab impiorum libidine timuisse, præoccupavit illa, seseque a turpi contumelia subduxit. Quod sane vir nullus unquam aggressus est : omnes enim ad judicium sequuti fuerant, ibique fortitudinem suam demonstraverunt. At mulieres, utpote natura sua injuriæ opportuniore, hunc sibi mortis modum excogitarunt. Nam si potuisset simul et virginitatem servare et martyrii coronam consequi, nequaquam ad tribunal ingredi recusasset ; quia vero ab alterutro excidere necesse prorsus erat, extremæ putabat amitiæ fore, si cum posset utramque victoriam consequi, dimidiam solum coronam reportaret. Ideo noluit in judicium accedere, neque lascivis oculis spectaculo esse, vel pati ut intemperantes homines aspectu suo fruerentur, sanctumque illud corpus afficerent contumelia ; sed ex thalamo et gynæceo in alium thalamum, sive in cælum, venit. Magnum quippe est carnifices circumstantes videre, et latera fodientes ; sed nihilo minus illo hoc quoque est : illis enim cum jam sensus cruciatuum varietate consumptus sit, non ultra formidabilis mors videtur, sed potius urgentium malorum liberatio atque cessatio ; hæc vero nihildum hujusmodi passa, cum corpus integrum haberet, nihilque doloris pertulisset, generoso magnoque animo opus habuit, ut violenta morte ex hac vita se subduceret. Quare si miraris illorum patientiam, hujus mirare virtutem ; si

stupes eorum tolerantiam, ejus stupe generosum animum, quo talem adire mortem ausa sit. Ne vero cursum rem prætereas ; sed cogita quo sensu fuerit virge tenera, quæ thalamum tantum noverat, militibus confertim irrumpentibus, ante fores stantibus, ad judicium vocantibus, in forum pro talibus tantisque rebus trahentibus. Non pater intus, non mater aderat, non nutrix, non ancilla, non vicina, non amica, sed sola inter carnifices illos erat. Quod enim exire et respondere carnificibus illis militibus potuerit, quod hiscere, quod vocem emitte, quod respicere, quod consistere ac respirare, quo non stupore et admiratione dignum fuerit ? Non erant hæc humanæ naturæ, sed majorem Dei nutus partem inferebat. Neque tum illa stabat otiosa, sed quod in se erat totum efferebat, alacritatem, generosum animum, voluntatem, propositum, festinationem, ardorem ; eorum vero finis Dei ope et superna benevolentia sequutus est : ita ut illam et admirari et beatam prædicare debeamus ; beatam prædicare ob commilitium Dei, admirari, ob propriam animi alacritatem. Quis enim non jura obstupescat audiens illam temporis momento consilium iniisse, confirmasse et ad exitum deduxisse ? Nostis quippe omnes sæpe accidere, ut quæ diu meditati sumus, instante temporis occasione, modicoque mentem invadente metu, consilia omnia missa faciamus, angustia confestim deterriti. Illa vero tam horrendum, tam formidabile consilium uno temporis momento suscipere, decernere, opere perficere potuit : non præsentium terror, non celeritas temporis, non solitudo inter insidias, non quod sola intus esset, non aliud quidpiam hujusmodi beatam illam turbavit ; sed quasi præsentibus amicis et notis, sic cum libertate omnia fecit ; ac jure quidem merito. Non enim sola intus erat, sed Jesum habebat consiliarium : ipse aderat, ipse cor ejus tangebatur, ipse animum confirmabat, ipse metum pellebat. Illud autem non sine causa faciebat, sed quia ipsa martyr se antea dignam ejus auxilii præbuerat.

2. Egressa itaque a militibus petiit, ut sibi liceret ingredi et vestem mutare : atque ingressa induit incorruptionem pro corruptione, immortalitatem pro morte, vitam interminatam pro temporanea. Ego vero præter ea, quæ dicta sunt, et hoc admiror, quomodo milites eam illi concesserint gratiam, quomodo mulier viros deceperit, quomodo nihil eorum, quæ eventura erant, suspicati sint, quomodo dolum non intellexerint. Neque enim est quod dicas, neminem unquam rem similem fecisse : multæ enim fortasse se præcipientes dederunt, seseque in pelagus conjecerunt, vel pectus gladio trajecerunt, vel laqueo se præfocarunt : tempus quippe illud hujusmodi dramatis plenum erat. At Deus cor eorum excæcavit, ut dolori

(a) Contulimus Codices Regios 2029 et 2343.

[585] ΟΜΙΛΙΑ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΗ

Εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυρα Πελαγίαν * τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ.

α'. Εὐλογητὸς ὁ Θεός· καὶ γυναῖκες θανάτου λοιπὸν καταπαλῶσαι, καὶ κόραι καταγελῶσαι τελευτῆς, καὶ παρθένου κομιδῇ νέαι καὶ ἀπειρόγαμοι εἰς αὐτὰ σκικρῶσι ὁ τοῦ ἔθου τὰ κέντρα, καὶ οὐδὲν πάσχουσι δεινόν. Ταῦτα δὴ πάντα διὰ τὸν ἐκ παρθένου Χριστὸν γέγονεν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ· μετὰ γὰρ τὰς μακαρίας ὠδίνας ἐκείνας, καὶ τὸν φρικωδέστατον τόκον ἐξελύθη τοῦ θανάτου τὰ νεύρα, παρελύθη ἡ τοῦ διαβόλου δύναμις, καὶ λοιπὸν οὐκ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖξιν εὐκαταφρόνητος γέγονε, καὶ οὐ γυναῖξιν μόνον, ἀλλὰ καὶ κόραις. Καθάπερ γὰρ τις ποιμὴν ἄριστος λέοντα ἐκφοδοῦντα τὰ θρέμματα καὶ τῇ ποίμνῃ πάσῃ λυμαινόμενον λαβῶν, καὶ τοὺς ὀδόντας ἐκκόψας, καὶ τοὺς δρυχὰς ἐκτεμῶν, καὶ τὴν κόμην ἀποκείρας, εὐκαταφρόνητον καὶ καταγέλαστον ποιεῖ, καὶ παιδίους ποιμενικοῖς καὶ κόραις παραδίδωσι καταπαλῶσαι λοιπόν· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν θάνατον φοβερόν ὄντα τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ καὶ φοβοῦντα τὸ γένος ἡμῶν ἅπαν λαβὼν, καὶ τὸν φόβον αὐτοῦ διαλύσας ἅπαντα παρέδωκεν, ὥστε καὶ παρθένους καταπαλῶσαι αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μακαρία Πελαγία μετὰ τοσαύτης ἐπ' αὐτὸν ἔδραμεν ἡδονῆς ὥς μηδὲ ἀναμειναὶ δημίων χεῖρας, μηδὲ εἰς δικαστήριον εἰσελθεῖν, ἀλλὰ τῇ τῆς οἰκείας προθυμίας ὑπερβολῇ φθάσαι τὴν ἐκείνων ὁμότητα. Μαρτυρεῖται μὲν γὰρ καὶ πρὸς βασιλικοὺς, καὶ κολαστήρια, καὶ ἅπαν τιμωριῶν εἶδος, ἀλλ' ἐδεδοίκεν, μὴ τὸν τῆς παρθενίας ἀπολέσῃ στέφανον. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τὴν τῶν ἀσεδῶν ἀσείλγειαν ἐδεδοίκεν, προλαμβάνει, καὶ τῆς ἀσχημονος ὕβρεως ἐαυτὴν προεξαρπάζει· ὁ ἀνθρώπων οὐδὲς οὐδέποτε τοιοῦτον οὐδὲν ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἡκολούθησαν ἅπαντες εἰς τὸ δικαστήριον, χάκει τὴν ἀνδρείαν ἐπεδείξαντο· γυναῖκες δὲ διὰ τὸ τῆς φύσεως εὐεπηρεάστον, τοῦτον ἐπενόησαν ἐαυταῖς τὸν τρόπον τῆς τελευτῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἦν καὶ τὴν παρθενίαν διασώσασθαι, καὶ τῶν τοῦ μαρτυρίου στεφάνων ἐπιτυχεῖν, οὐκ ἂν παρητήσαστο τὴν εἰς τὸ δικαστήριον εἵσδον· ἐπειδὴ δὲ ἀνάγκη θατέρου πάντως· ἦν ἐκπεσεῖν, ἐσχάτης ἐνόμιζεν· εἶναι ἀνόλας, παρὼν ἐκατέρως αὐτῇ τῆς νίκης ἐπιτυχεῖν, ἐξ ἡμισείας στεφανωθεῖσαν ἀπελθεῖν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησεν εἰς τὸ δικαστήριον ἀπελθεῖν, οὐδὲ γενέσθαι θέατρον ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ παρασχεῖν ἀσελγέσιν ὁρμασιν ἐντροφεῖσθαι τῇ τῆς οἰκείας ὁλβείας θεωρίᾳ, καὶ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο καθυδρίσαι σῶμα· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ θαλάμου καὶ τῆς γυναικωνίτιδος ἐφ' ἑτέρον ἦλθε θάλαμον, τὸν οὐρανόν. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ δημίους ἰδεῖν περιεστῶτας, καὶ τὰς πλευρὰς διορύττοντας· οὐκ ἔλαττον δὲ οὐδὲ τοῦτο ἐκείνου. Τοῖς μὲν γὰρ τῆς αἰσθήσεως ἡδὴ προανάλυθις τῇ ποικιλίᾳ τῶν βασάνων, οὐδὲ φοβερὸς ἐστὶ φαίνεται ὁ θάνατος, ἀλλ' ἀπαλλαγὴ τις καὶ ἀναισθησιᾶς τῶν ἐπικειμένων δεινῶν· ἡ δὲ μηδὲν μηδέπω παθοῦσα τοιοῦτον, ἀλλὰ ἀκέραιον ἐστὶ τὸ σῶμα ἔχουσα, καὶ [586] μηδεμιᾶς ὀδύνῃς αἰσθημένη μηδέποτε, μεγάλου τινὸς καὶ γενναίου φρονήματος δεῖται, εἰ μέλλοι βίαιῳ θανάτῳ τῆς παρουσίας ἐαυτὴν ἐξάγειν ζωῆς. Ὡστε ὅταν θαυμάζῃς ἐκείνους τῆς καρτερίας, θαύμασον ταύτην τῆς

ἀνδρείας· ὅταν ἐκπλαγῇς ἐκείνους ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς, ἐκπλαγῇ καὶ ταύτην ὑπὲρ τοῦ γενναίου φρονήματος, ὅτι κατετόλμησε τελευτῆς τοιαύτης. Καὶ μὴ παραδράμῃς ἀπλῶς τὸ συμβῆναι, ἀλλ' ἐννόησον πῶς ἦν εἰκὸς κόρην διατεθῆναι ἀπαλὴν, τοῦ θαλάμου πλέον εἰδυῖαν οὐδὲν, στρατιωτῶν ἀθρόως ἐπιστάντων, πρὸ τῆς θύρας ἐστῶτων, καλούντων εἰς δικαστήριον, εἰς ἀγορὰν ἐλκόντων ὑπὲρ τοιούτων καὶ τηλικούτων πραγμάτων. Οὐ πατὴρ ἔνδον, οὐ μήτηρ παρῆν, οὐ τροφὸς, οὐ θεραπευτὴς, οὐ γείτων, οὐ φίλη, ἀλλὰ μόνη μεταξὺ τῶν δημίων ἐκείνων ἀπειλήπητο. Ὅτι γὰρ ἐξελθεῖν καὶ ἀποκρίνασθαι τοῖς δημίῳις ἐκείνοις τοῖς στρατιώταις ἔχυσεν, ὅτι διὰρα στόμα, καὶ φωνὴν ἀφείναι, ὅτι γὰρ ἰδεῖν, ὅτι στήναι καὶ ἀναπνεῦσαι, πῶς οὐκ ἄξιον ἐκπλήττεσθαι καὶ θαυμάζειν; Οὐκ ἦν ταῦτα ἀνθρωπίνης φύσεως· τὸ μὲν γὰρ πλέον εἰσήμεγκεν ἡ τοῦ Θεοῦ ῥοπή. Οὐ μὴν οὐδὲ αὕτη τότε ἀργοῦσα εἰστέκει, ἀλλὰ τὰ παρ' ἐαυτῆς πάντα ἐπεδείκνυτο, τὴν προθυμίαν, τὸ φρόνημα, τὸ γενναῖον, τὸ βουληθῆναι, τὸ προελεσθαι, τὸ σπεῦσαι, τὸ ἐπειχθῆναι· τὸ δὲ εἰς πέρας ἅπαντα ταῦτα ἐλθεῖν, τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ἐγίγνετο καὶ τῆς ἀνωθεν εὐνοίας· ὥστε καὶ θαυμάζειν αὐτὴν καὶ μακαρίζειν ἄξιον· μακαρίζειν μὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ συμμάχιας, θαυμάζειν δὲ ὑπὲρ τῆς οἰκείας προθυμίας. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγῇ διὰ τῆς ἀκούσας, ὅτι ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή γυνῆν τοσαύτην καὶ ἐβουλεύσατο καὶ ἐκύρωσε, καὶ εἰς ἔργον ἐξήγαγεν; Ἰστε γὰρ δὴ ποῦ, πάντες, ὅτι τὰ πολλὰκις ἡμῖν ἐν μακρῷ μελετηθέντα χρόνῳ, παρόντος τοῦ καιροῦ τοῦ τὴν πείραν ἀπαιτοῦντος ἡμᾶς, καὶ φόβου μικροῦ τὴν διάνοιαν καταλαβόντος ἅπαντα ἐξεχάμεν τὰ βουλευόμενα ὑπὸ τῆς ἀγωνίας ἀθρόον πτοηθέντες. Αὕτη δὲ βουλὴν οὕτω φρικτὴν καὶ φοβεράν ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή καὶ ὑποδείξασθαι, καὶ ψηφισασθαι, καὶ τοῖς ἔργοις πληρῶσαι ἱσχύος, καὶ οὕτε τὸ φοβερόν τῶν παρόντων, οὐχ ἡ δούτις τοῦ καιροῦ, οὐχ ἡ ἐρημία τῆς ἐπιβουλεομένης, οὐ τὸ μόνον ἔνδον ἀπειληθῆναι, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τοιοῦτον ἐθροῦσθη τὴν μακαρίαν ἐκείνην· ἀλλ' ὥσπερ φίλων τινῶν παρόντων καὶ γνωρίμων, οὕτω μετὰ ἀδείας ἅπαντα ἐπραττε· καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ ἦν ἔνδον μόνη, ἀλλ' εἶχε σύμβουλον Ἰησοῦν· ἐκείνος αὐτῇ παρῆν, ἐκείνος τῆς καρδίας αὐτῆς ἤπτετο, ἐκείνος τὴν ψυχὴν παρεθάρρυνεν, ἐκείνος μόνος τὸν φόβον ἐξέβαλε. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς ἐποίει, ἀλλ' ἐπειδὴ πρότερον ἐαυτὴν ἀξίαν παρεσκεύασε τῆς ἐκείνου βοηθείας ἡ μάρτυς.

β'. Ἐξεληθοῦσα τοίνυν χάριν ἤτησε τοὺς στρατιώτας, ὥστε εἰσελθεῖν, καὶ μεταμφιάσασθαι· καὶ εἰσελθοῦσα μετμμφιάσατο ἀφθορσίαν ἀντὶ φορᾶς, ἀθανασίαν ἀντὶ θανάτου, ζωὴν ἀτελεύτητον ἀντὶ προσκαιροῦ περιεβαλλομένη ζωῆς. Ἐγὼ δὲ πρὸς τοὺς εἰρημνέους καὶ τοῦτο θαυμάζω, πῶς ἔδωκαν τὴν χάριν οἱ στρατιῶται, πῶς ἡπάτησε τοὺς ἄνδρας ἡ γυνή, πῶς οὐδὲν τῶν μελλόντων συμβῆσθαι ὑπείδοντο ἐκεῖνοι, πῶς οὐ συνῆκαν τὸν δόλον. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τοῦτο εἰπεῖν, [587] ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν τοιοῦτον εἰργάσατο· πολλὰ γὰρ ἴσως καὶ εἰς κρημνὸν ἐαυτὰς ἀφῆκαν, καὶ εἰς πέλαγος ἐβρίψαν, καὶ ξίφος διὰ τοῦ στήθους ἤλασεν, καὶ βρόχον ἀνέψαν, καὶ πολλῶν τοιούτων ὁρμαμάτων ὁ καιρὸς ἔχμεν ἐκεῖνος·

* Hæc in titulo, τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ, habentur in uno Regio, et lecta sunt ab interprete.

b. Savi. in textu habet πρὸς, in marg. σκικρῶσι, v. M. rel. et omnes miss. In uno inf. μακαρίας decet.

c. Α. II ἐνόμιζεν

ἀλλ' ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐτύφλωσεν, ὥστε μὴ συνιδεῖν τὸν δόλον. Διὰ τοῦτο ἐκ μέσου τῶν δικτύων ἀνέπητ'· καὶ καθάπερ ἔλαφος εἰς αὐτὰς τῶν θηρατῶν ἐμπεσοῦσα τὰς χεῖρας, εἴτα ἐκεῖθεν διαφυγοῦσα πρὸς κορυφὴν ὄρους δυσβάτον καὶ ποσὶ θηρατῶν καὶ ἀφέσει βελῶν ἀνέφικτον, ἵσταται τοῦ δρόμου λοιπὸν, καθορῶσα μετὰ ἀδείας τοὺς ἐπιβουλεύσαντας αὐτῇ πρότερον· οὕτω δὴ καὶ αὕτη εἰς αὐτὰς τῶν θηρατῶν ἐμπεσοῦσα τὰς χεῖρας, καὶ καθάπερ δικτύους τοῖς τοίχοις ἔνδον ἐναπειλημμένη, ἀνέδραμεν οὐκ εἰς ὄρους κορυφὴν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τοῦ οὐρανοῦ τὴν κορυφὴν, ἐνθα λοιπὸν οὐκ αὐτοὺς ἐτι προσελαθὲν δυνατόν ἦν· εἴτα ἐκεῖθεν αὐτοὺς εἰσπορεύσασα κενάτῃ ἀναχωροῦντας χερσὶν, ἔχαιρε πολλὴν τῶν ἀπίστων θεωμένην κατασκευαζομένην^β αἰσχύνην. Ἐννόησον γὰρ ἡλίκοι ἦν· τοῦ δικαστοῦ καθήμενου, τῶν δημίων παρεστῶτων, τῶν κολαστηρίων εὐτρεπισμένων, τοῦ πλήθους παντὸς συνελεγμένου, τῶν στρατιωτῶν προσδοκωμένων, ὑπὸ τῆς ἡδονῆς μεθυστῶν ἀπάντων, ἐπιζιζόντων ἔχον τὸ θήραμα, τοὺς ἐπὶ τοῦτω^γ ἀπελθόντας, ἐπανιέναι κάτω κύπτοντας, τὸ γεγεννημένον δρᾶμα διηγουμένους. Πόσῃ μὲν αἰσχύνῃ, πόσῃ δὲ ὀδύνῃ καὶ δνειδος τῶν ἀπίστων κατασκευασθῆναι εἰδὼς ἀπάντων ἦν; πῶς ἀναχωρεῖν κάτω κύπτοντας ἔγκυλπομένους, διὰ τῶν ἔργων μαυθάνοντας, ὅτι οὐ πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ πόλεμος αὐτοῖς ἦν; Ὁ μὲν οὖν Ἰωσήφ, ἥνικα ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεσποίνης ἐπεδουλεύετο, τὸ ἱμάτιον τὸ κατασχεθὲν ὑπὸ τῶν μιαιφόνων χερῶν παρὰ τῇ βαρβαρῇ γυναικὶ τότε ἀφέει, ἐξήει γυμνός· αὕτη δὲ οὐδὲ κατασχεθῆναι τὸ σῶμα ὑπὸ τῶν ἀκολάστον ἀφῆκε χερῶν, ἀλλ' ἀναβάσα γυμνῇ τῇ ψυχῇ, καὶ τὴν ἀγίαν σάρκα ἀφέισα παρὰ τοῖς πολεμίοις, εἰς πολλὴν αὐτοὺς ἀμυχανίαν ἐνέβαλεν· οὐδὲ γὰρ εἶχον ὅ τι χρῆσθαι τῷ λειψύμῳ λοιπόν. Τοιαῦτα τοῦ Θεοῦ τὰ κατορθώματα, τοὺς μὲν ἑαυτοῦ δούλους ἐξ ἀπόρων πραγμάτων εἰς πολλὴν^δ ἀγειν εὐκολίαν, τοὺς δὲ ἐναντίους αὐτῷ καὶ πολεμίους κἂν ἐκ τῶν εὐμηχανῶν εἶναι δοκούντων εἰς τὴν ἐσχάτην ἐμβάλλειν ἀμυχανίαν. Τί γάρ τῃς ἀμυχανίας ἐκείνης ἦν χαλεπώτερον, εἰς ἣν ἡ κόρη τότε ἐνεπεπτώκει; τί δὲ τῆς εὐκολίας εὐπορώτερον, ἐν ᾗ τότε οἱ στρατιῶται ἦσαν; Μόνῃν εἶχον αὕτη ἔνδον ἀπειλημνήν, ὥστε ἐν δεσμοτηρίῳ τῇ οἰκίᾳ ἔγκεκλεισμένη^ε, καὶ ὅμως ἀπῆλθεν ἀποτυγχόντας τῆς θήρας. Πάλιν ἡ κόρη ἐρημὸς οὐσα συμμάχων, καὶ βοηθῶν, καὶ οὐδεμίαν οὐδαμῶθεν ὁρῶσα διέεδοδον τῶν δεινῶν, καὶ τῶν στομάτων ἐγγὺς οὐσα τῶν θηρίων ἐκείνων, ἐξ αὐτῆς, ὡς ἂν εἴποι τις, τῆς φάρυγγος αὐτῶν ἀναρπασθεῖσα διέφυγε τὰς ἐπιβουλὰς, καὶ περιεγένετο στρατιωτῶν, δικαστῶν, ἀρχόντων. Καὶ ἥνικα μὲν ἔζη, προσεδόκων αὐτῆς περιεσεσθαι οὗτοι πάντες· ἐπειδὴ δὲ ἐτελεύτησε, τότε εἰς πλείονα ἀμυχανίαν ἐνέπεσον, ἵνα μάθουσιν ὅτι θάνατος μαρτύρων νίκη μαρτύρων. Καὶ ταῦτόν συνέβαινε, οἷον ἂν εἰ κύματός τις ἐμβολὴν πρὸς αὐτῷ [588] τῷ στόματι τοῦ λιμένος ὀκλᾷς μυριοφόρος καὶ μαργαριτῶν γέμουσα πολυτίμων, μέλλοντος αὐτὴν καταδαπείρειν καὶ ποιεῖν ὑποβρύχιον, διαφυγοῦσα, ὑπ' αὐτῆς τῆς ῥύμης τῶν ὑδάτων συνυβισθεῖσα πρὸς τὸν λιμένα μετὰ πλείονος παραπεμφθεῖς τοῦ τάχους. Οὕτω δὴ καὶ ἡ μακαρία Πελαγία. Καὶ γὰρ ἡ τῶν στρατιωτῶν ἐφοδὸς καὶ ὁ φόβος τῶν προσδοκωμένων κολαστηρίων, καὶ ἡ ἀπειλὴ τοῦ δικαστοῦ παντὸς κύματος σφοδρότερον προσπεσόντα ἔπειξεν αὐτὴν μετὰ πλείονος τάχους πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναπηγναι· καὶ τὸ μέλλον καταποντίζειν κύμα τὴν ναῦν, τοῦτο παρπεμφέν αὐτὴν πρὸς τὸν λιμένα τὸν ὑψίδιον· καὶ κατεφέρετο τὸ σῶμα λοιπὸν, πάσης ἑσπερατικῆς φωτεινότητος, πλῆκτον τοῦ διαβόλου τὰς

ὄψεις. Οὐχ οὕτω γὰρ ἡμῖν κεραυνὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀφιέμενός ἐστι φοβερός, ὡς τὸ σῶμα τῆς μάρτυρος κεραυνὸς παντὸς χαλεπώτερον ἐφόβει τῶν δαιμόνων τὰς φάλαγγας.

γ'. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἀθεεῖ ταῦτα ἐγίγνετο, μέλιστα μὲν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ παραστήματος τῆς προθυμίας δῆλον, καὶ τοῦ μὴ συνιδεῖν τοὺς στρατιώτας τὴν δόλον, καὶ τοῦ δοῦναι τὴν χάριν, καὶ τοῦ πρὸς τέλος τὸ ἔργον ἔλθειν· οὐκ ἔλαττον δὲ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς τελευτῆς τοῦτο ἐστὶ συνιδεῖν. Πολλοὶ γοῦν ἐξ ὑψηλοῦ κατενεχθέντες στέγους, οὐδὲν ἔπαθον δεινόν· καὶ ἕτεροι δὲ πάλιν μέλη τινα τοῦ σώματος πηρωθέντες, πολλὴν μετὰ τὸ πτώμα ἐπέζησαν χρόνον· ἐπὶ δὲ τῆς μακαρίας ἐκείνης, οὐδὲν τούτων ἀφῆκεν ὁ Θεὸς συμβῆναι, ἀλλ' εὐθέως ἐκέλευεν ἀεῖναι τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν, ὡς ἀρκοῦντως ἀγωνισαμένην δεξιόμενον. καὶ τὸ πᾶν πληρώσασαν. Οὐ γὰρ τῆς φύσεως τοῦ πτώματος ὁ θάνατος ἦν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προσταγῆς. Ἐκεῖτο δὴ τὸ σῶμα λοιπὸν οὐκ ἐπὶ κλίνῃ, ἀλλ' ἐπὶ ἐδάφους· ἀλλ' οὐκ ἦν ἀτιμον ἐπὶ ἐδάφους κείμενον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἦν τίμιον, ἐπειδὴ σῶμα τοσαύτῃ δόξῃ ἡμιορισμένον ἐδέξατο. Αἱ αὖτὸ μὲν ὅν τοῦτο μέλιστα τὸ κείσθαι ἐπὶ ἐδάφους τιμωτέρον ἦν ἐκεῖνο τὸ σῶμα· αἱ γὰρ διὰ τὸν Χριστὸν ὕβρεις πλονασμῶν ἡμῖν παρέχουσι τιμῆς. Ἐκεῖτο τοίνυν ἐπ' ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ στενωποῦ τὸ παρθενικὸν ἐκεῖνο καὶ πάντες χρυσοὶ καθαρότερον σῶμα· καὶ ἀγγελοὶ μὲν περιέστειλλον, ἀρχάγγελοι δὲ πάντες ἐτίμων καὶ ὁ Χριστὸς παρῆν. Εἰ γὰρ δεσπόται τοὺς ἐπιεικεστέρους τῶν οικειῶν τελευτώντας προτέμνουσι, καὶ οὐκ ἐπαισύνονται, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς τὴν δι' αὐτὸν ἀφίσταν τὴν ψυχὴν καὶ τοσοῦτον ἀναδεξαμένην κίνδυνον οὐκ ἂν ἐπισηχῇ τιμῆσαι αὐτὴν τοῦτο παρῶσα. Ἐκεῖτο τοίνυν μέγα ἐντάφιον ἔχουσα τὸ μαρτύριον τῷ κόσμῳ τῆς ὁμολογίας καλλωπιζομένη, πάσης βασιλικῆς ἀκουρίδος, πάσης πορφύρας τιμίας τιμωτέραν περιβεβλημένη στολῇ· καὶ διπλὴν ταύτην, τὴν τῆς παρθενίας, καὶ τὴν τοῦ μαρτυρίου· μετὰ τούτων τῶν ἐνταφίων παραστήσεται τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Τοιαύτην τινὰ καὶ ἡμεῖς σπουδάζομεν, καὶ ζῶντες, καὶ τελευτῶντες περιβάλλεσθαι στολῇ, εἰδότες, ὅτι χρυσοὶ μὲν ἱματίως τὸ σῶμά τις καλλωπίσας, οὐδὲν ὠνησεν, [589] ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐπισπάσαστο κατηγόρους, ὡς οὐδὲν ἐν ταύτῃ κενοδοξίας ἀφιστάμενος· ἀρετὴν δὲ περιθέμενος, πωλοὺς ἔξει καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν ἐπαινέτας. Καὶ γὰρ αὐτῶν τῶν βασιλικῶν αὐλῶν λαμπρότερος παρὰ πάντων ὁ τάφος ἐστὶ ἐκεῖνος, ἐνθα ἂν ἡ σῶμα κείμενον ἀρετῇ καὶ εὐσεβεῖ συζήσαν. Καὶ τοῦτο μάρτυρες ὁμεῖς οἱ τὰς μὲν θήκας τῶν πλουσίων, καίτοι χρυσὸν ἔχοντες ἱματία καθάπερ σπῆλαια παρατρέχοντες, πρὸς δὲ τὴν ἀγίαν ταύτην μετὰ πολλῆς δραμόντης^ς τῆς προθυμίας, ἐπειδὴ μαρτυρίῃ, καὶ ὁμολογίᾳ, καὶ παρθενίᾳ ἐν τῇ ἱματίῳ χρυσῶν ἑαυτὴν ἀμφίασας, ἀπῆλθεν ἡ μάρτυς. Μιμησώμεθα τοίνυν αὐτὴν κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν· κατεφρόνησεν ἐκείνη τῆς ζωῆς, καταφρόνησεν ἡμεῖς τρυφῆς, καταγελάσωμεν πολυτελείας, ἀποστῶμεν μέθης, ἀδελφωθῶμεν φύγωμεν. Οὐχ ἀπλῶς ταῦτα λέγω νῦν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ὁρῶ, μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ πνευματικὸν τοῦτο θέατρον ἐπὶ μέθῃ καὶ καπηλείᾳ^η, καὶ τὰς ἐν πανδοχείοις τραπέζας, καὶ τὴν ἄλλην ἀσχημὴν πύλινον τρέχοντας. Διὰ τοῦτο δέομαι καὶ παρακαλῶ διὰ πάντος ἐν μνήμῃ καὶ διανοίᾳ τὴν ἀγίαν ταύτην ἔχειν, καὶ μὴ καταισχύσαι τὴν πανήγυριν, μηδὲ τὴν ἐκ τῆς ἑορτῆς ταύτης ἐγγινομένην ἡμῖν παρρησίαν ἀφελέσθαι. Καὶ γὰρ οὐχ ὡς ἐτυχε πρὸς Ἑλληνας διαλεγόμενος καλλωπιζόμεθα τῷ πλήθει τῆς ἑορτῆς, καταισχύνομεν αὐτοὺς καὶ λέγοντας, ὅτι πόλιν ὀλόκληρον καὶ ὅλην

^α Sic Savil. et unus cod. Morel. vero ἀνέστη. Illud legit interpres.

^β Unus habet κατασκευαζομένην.

^γ Alibi ἐπὶ τοῦτο.

^δ Sic Savil. et mss. Al. Morel. ἔχει, et paulo post ἐμβάλλει.

^ε Alibi συγκληκτικῶν.

^ζ Savil. et unus Reg. ἀτιμον ἐπειδὴ ἐπὶ ἐδάφους ἐκείτω. Ἄλλ'

^η Alibi ὁρμῶντες. Paulo post Savil. et unus ἡμετέρας, Morel. et alius ἐνταφίσας.

^θ Reg. unus καπηλίζ.

non odorarentur. Quamobrem ex mediis illa reibus avolavit : ac quemadmodum cerva in ipsas venatorum manus delapsa, indeque postea aufugiens in verticem montis venatoribus et telis inaccessum se confert, cursumque tandem sistit, atque in tuto posita eos, qui sibi insidiabantur, respicit : sic et illa in manus insidiantium delapsa, et parietibus quasi retibus intus comprehensa, aufugit, non in montis verticem, sed in ipsum cæli cacumen; unde illos intuens vacuis manibus revertentes, multum gaudebat, cum infideles pudore suffusos cerneret. Cogites namque velim quale fuit illud, sedente iudice, adstantibus carnificibus, paratis tormentis, universa coacta multitudine, cum milites expectarent, præ voluptate gestientibus omnibus, se prædam accepturos sperantibus, tunc rediisse eos, qui ad id missi fuerant, vultu in terram demisso, remque gestam narrasse. Quantum dedecus, quantum moerorem ac probrium infideles illos tunc affecisse par est? quam vultu demisso, quanto cum pudore reffluisse putes illos, cum didicissent se non cum hominibus, sed cum Deo bellum gerere? Joseph heræ suæ insidiis appetitus, vestimento, quod fœdis barbaræ mulieris manibus tenebatur, relicto, nudus exiit : hæc vero corpus lascivis delineri manibus non sivit, sed nuda cum anima ascendens, sacramque carnem apud hostes relinquens, in magnam illos consilii inopiam coniecit : neque enim sciebant quid de reliquis illis facerent. Talia sunt Dei præclara gesta, ut servos suos ex angustia in tranquillitatem magnam deducat; adversarios autem et hostes cum prospere habere videntur, in extremam consilii inopiam dejiciat. Quæ enim angustia major illa, in quam puella tunc inciderat? quid facilitate illa majus, in qua tum milites versabantur? Solam illam intus habebant comprehensam, domi ceu in carcere inclusam, et tamen abscesserunt amissa præda. Rursum puella sola auxilio prorsus et ope destituta, nullum undecumque ab ærumnis exitum videns, ferarum oribus proxima, et ipsis, ut ita dicam, faucibus erepta, insidias effugit, milites, iudices, principes superavit. Ac dum illa viveret, ipsam se superaturos sperabant omnes; postquam autem mortua est, tunc in maiorem consilii inopiam delapsi sunt : ut discerent **MORTEM MARTYRUM** esse victoriam martyrum. Perinde vero accidit, ac si navis innumeris mercibus margaritisque pretiosis onusta, in ipso portus aditu decumanum fluctum, innox illam submersurum, effugiens, ipso undarum impetu celerius in portum transmittatur. Sic et beatæ Pelagiæ contigit. Nam militum incursus, futurorum cruciatuum metus, minæ iudicis, hæc nempe omnia fluctibus vehementius ingruentia id effecerunt, ut multo celerius in cælum avolaret; fluctusque navem submersurus illam citius in tranquillum portum transmisit; deinde corpus illud vel fulgure splendidius deferebatur, diaboli oculos feriens. Non enim fulgur e cælo demissum ita nobis terribile est, ut corpus martyris fulgure ipso gravius demonum phalangas perterrefaciat.

3. *Ex divino nutu Pelagiæ se precipitem dat. — Ut*

vero discas id non sine divino nutu factum fuisse, id maxime comperias, tum ex virginis alacritate, tum ex eo, quod milites dolum non olfecerint, quod petenti annuerint, et quod res ad exitum deducta sit : neque minus id ediscere liceat ex ipsa mortis ratione. Multi enim e sublimi tecto delapsi, nihil mali passi sunt; alii item membris quibusdam corporis mutilati, longæ post lapsum tempore vixerunt : beatæ autem virgini nihil hujusmodi contingere voluit Deus; sed jussit animam statim ex corpore exire, et eam, ut quæ satis certasset omniaque implesset, exceperit. Non enim ex casus natura, sed ex Dei jussu mors consequuta est. Jacebat deinde corpus non in lecto, sed in solo : at non ideo expers honoris erat quod in solo jaceret; sed solum ipsam venerandum erat, quod tanta gloria præditum corpus exceperisset. Ex hoc ipso igitur venerabilius corpus illud erat, quod in solo jaceret : contumeliæ namque propter Christum irrogatæ accensionem nobis præbent honoris. Jacebat igitur in solo, angusto loco, virgineum illud et auro pretiosius corpus : circumstabant angeli, venerabantur archangeli omnes : aderat ipse Christus. Nam si heri domesticos honestiores mortuos efferunt, nec erubescunt, multo magis Christus eam, quæ sui causa animam emiserat, tantumque periculi adierat, sua præsentia honorare non erubuerit. Jacebat igitur magnum funerale habens martyrium confessionis ornatu decorata, omni regia purpura, omni veste pretiosa pretiosiore stola induta, eaque duplici, nempe virginitatis et martyrii : cum his funeralibus adstabit tribunali Christi. Talem nos quoque vestem studeamus viventes ac mortui habere : quari eum, qui aureis vestimentis corpus exornet, nihil inde utilitatis percipere, imo potius in multorum reprehensionem incurrere, ut qui ne in morte quidem a vana gloria recedat; sin virtute sit inditus, multos etiam post mortem laudatores habebit. Etenim ipsis etiam imperialibus aulis splendidius apud omnes erit sepulcrum illud, ubi corpus jacuerit, quod cum virtute ac pietate vixerit. Hujus rei testes vos estis, qui divinum sepulcra, etsi aureis ornata vestimentis, ceu speluncas prætermittentes, ad sanctam magno studio accurritis, quia cum sese martyrio, confessione et virginitate vestium aurearum loco induisset, martyr discessit. Eam itaque pro viribus imitemur : contempsit illa vitam, contemnamus et nos delicias, sumptuosos irrideamus apparatus, abstineamus ab ebrietate, crapulam fugiamus. Neque sine causa sic loquor : sed quia multos jam video, qui post solum hoc spirituale theatrum ad ebrietatem, ad cauponas, ad divorsiorum mensas, ad aliaque turpia advolaturi sunt. Quamobrem rogo et hortor, ut semper hanc sanctam virginem in memoria et mente habeatis, neque concionem hanc dedecoretis, neque eam, quæ ex hac celebritate nobis accedit, fiduciam de medio tollatis. Etenim non temere cum gentilibus colloquentes hujus solemnitis frequentia gloriamur, illosque rubore perfundimus dicentes, universam civitatem tantumque populum a puella mortua singulis annis pertrahi, nec post tot annos a tali consuetudine supersæ-

dere : verum si senserint ea, quæ in hac celebritate admittuntur, magna laudum parte carebimus. Nam si hæc, quæ nunc convenit, multitudo sic cum debito ordine accedat, id magno nobis erit ornamento ; sin cum segnitia ac negligentia, probruin nobis erit ac vituperium.

4. *Honor Martyribus debitus.* — Ut igitur caritatis vestræ frequentia gloriari possimus, cum eadem modestia domum recedamus, qua par est eos abire, qui cum hac martyre convenerunt. Nam si quis non hoc ritu discedat, non solum nihil profecerit, verum etiam periculum sibi maximum attraxerit. Scio quidem vos hoc morbo non laborare, sed id non ad defensionem vobis satis est : oportet enim etiam fratres vestros, qui indecore se gerunt, ad maximam modestiam et ad decentem statum reducere. Honorasti martyrem præsentia ? Illam etiam propriorum membrorum emendatione honora. Si videris immoderatum risum, cursum indecentem, incessum illiberalem, habitum indecorum, accede, et tali affectos modo terribiliter et torve intueri. At te despiciunt, magisque irrident ? Sume tecum duos tresve, aut plures fratres, ut ex numero majori in veneratione sis. Quod si ne ita quidem eorum amentiam reprimas, eos ad sacerdotes deferas. At vix possunt illi in tantum impudentiæ devenire, ut increpati et moniti non cessent, nec erubescant, neque ab inordinata et ludicra chorea se retrahant. Si vel decem, si vel tres, vel duo, vel unum lucratus fueris, mercem multam reportaveris. Magna est viæ longitudo : viæ igitur longitudine ad ea quæ dicta sunt colligenda utamur ; odoramentis suavis viam repleamus. Neque enim ita ornata via apparuerit, si odoramentis eam replens quispiam suavi fragrantia aerem perfuderit, ut honesta nunc apparebit, si omnes quotquot hodie per illam incedunt, martyris certamina inter se narrantes domum redeant, lingua sua singuli ceu thuribulo utentes. Annon videtis, Imperatore in urbem ingrediente, quanto cum ordine milites utrinque positi armati gradientur, alter alterum cohortantes, ut quiete et cum reverentia inco-

dant, quo spectatu digni videantur ? Illos itaque imitemur : et nos quippe Imperatorem deducimus ; Imperatorem, inquam, non sensibilem, non terrenum, sed angelorum Dominum. Sic ergo et nos recto cum ordine ingrediamur, nos mutuo cohortantes, ut modo ritumque decenti progrediamur, ut non multitudinem tantum, sed etiam ornatum spectatores stupore afficiamus. Imo vero etsi nemo adesset alius, sed soli iter faceremus, ne sic quidem indecore se gerere oporteret, ob pervigilem illum oculum ubique præsentem et omnia videntem. Nunc vero considerate multos hæreticos esse nobis permixtos ; qui si nos viderint ita choreas agentes, ridentes, clamantes, ebrios, summe nos damnantes recedent. Quod si is, qui vel uni offendiculo fuerit, inevitabili pœna plectetur : qui in tot hominum offensionem incurrimus, quales dabimus pœnas ? Sed absit, ut post tot sermones talemque adhortationem quispiam reperiat supra dictis obnoxius culpis. Nam si antehac tales ausus venia digni non erant, post hujusmodi consilium et increpationem multo inevitabilior erit pœna tam iis, qui hæc perpetrant, quam iis, qui talia despiciunt. Ut igitur et eos a supplicio liberetis, ac vobis ipsis majorem comparetis mercedem, fratrum vestrorum curam suscipite, eos ad illa colligenda et enarranda inducite : ut hæc per totam viam meditantes, atque iis, qui domi remanserunt ac relictis sunt, hujus mensæ reliquias afferentes, splendidum et illic convivium habeatis. Ita enim et hujus festi sensum maximum capiemus, et sanctam martyrem ad majorem benevolentiam provocabimus, vero illam honore prosequentes : majori quippe ipsi voluptati erit, si spiritualibus fructibus hinc onusti recedamus, quam si huc cum tumultu veneritis. Utinam vero tum sanctæ hujus, tum eorum, qui similiter certaverunt, precibus, et horum et aliorum, quæ dicta sunt, memoriam retineatis, et operibus omnia exhibentes, in omnibus Deo semper placeatis, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τοσοῦτον κόρη μία τελευτήσασα πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπάται καθ' ἑκαστον ἐνιαυτὸν, καὶ μετὰ τοσαῦτα ἔτη, καὶ χρόνος οὐδεὶς τὴν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς διέκοψε ταύτης· ἀλλ' ἐὰν αἰσθωνται τῶν ἐν τῇ πανηγύρει γινομένων, τὸ πλέον ἀφηγήμεθα τῶν ἐγκωμίων. Τὸ γὰρ πλῆθος τοῦτο τὸ παραγενόμενον νῦν, ἂν μὲν μετ' εὐταξίας παραγίγνεται, κόσμος ἡμῖν μέγιστος· ἂν δὲ μετὰ ῥαθυμίας, καὶ ὀλιγορίας πολλῆς, θνείδος καὶ κατηγορίας.

δ'. Ἴνα οὖν ἐναδρυνώμεθα τῷ πλήθει τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, μετὰ τῆς αὐτῆς οἰκαδε εὐταξίας ἀναχωρώμεν, μεθ' ὅσης εἰκὸς μάρτυρι τοιαύτῃ συγγινομένους ἀπιέναι. Εἰ γὰρ τις μὴ οὕτως οἰκαδε ἀπέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὠνησεν, ἀλλὰ καὶ κίνδυνον καθ' ἑαυτοῦ μέγιστον ἐπεσπάσαστο. Οἶδα ὅτι καθαροὶ τῶν νοσημάτων τούτων ὑμεῖς, ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο εἰς ἀπολογίαν ὑμῖν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἀκοσμοῦντας εἰς εὐταξίαν μεγίστην ἄγειν καὶ καθιστᾶν ἐν τῷ πρέποντι σχήματι. Ἐτίμησας τὴν μάρτυρα τῇ παρουσίᾳ· τίμησον αὐτὴν καὶ τῇ διορθώσει τῶν οικείων μελῶν· ἂν ἴδῃς γέλωτα ἔτακτον, καὶ δρόμον ἀσχήμονα, καὶ βάδισιν ἀνελεύθερον, καὶ σχῆμα ἀπρεπές, πρόσελθε, καὶ βλέψον εἰς τοὺς ταῦτα ποιοῦντας δριμύ καὶ φοβερόν. Ἀλλὰ καταφρονοῦσι καὶ καταγελῶσι μειζρόνους; Λαβὲ μετὰ σοῦ δύο καὶ τρεῖς ἀδελφοὺς, ἢ καὶ πλείους, ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ πλῆθους γενέσθαι αἰδεσιμωτέρους·^α εἰ δὲ μὴδὲ οὕτω καθίκειο τῆς ἀνοίας ἐκείνων, τοῖς ἱερεῦσι τούτους ποίησον φανεροὺς· μᾶλλον δὲ ἀμήχανον εἰς τοσαύτην ἔλθειν ἀνασχυντίαν αὐτοὺς, ὥστε ἐπιτιμωμένους, παρακαλουμένους μὴ εἰξαι καὶ [590] ἐντραπήναι καὶ καθυφῆναι τῆς ἀτάκτου καὶ παιδικῆς χορείας. Κἂν δέκα, κἂν τρεῖς, κἂν δύο, κἂν ἓνα καρδάνῃ μόνον, πολλὴν λαβὴν εἰσελεύσῃ τὴν ἐμπορίαν. Πολὺ τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος· τῷ μήκει τοίνυν τούτῳ πρὸς συλλογὴν τῶν εἰρημένων ἀποχρησώμεθα· θυμιαμάτων ἐμπλήσωμεν τὴν λεωφόρον. Οὐδὲ γὰρ οὕτω σεμνὴ φανεῖται ἡ ὁδός, εἰ διὰ πάσης αὐτῆς θυμιατήριά τις τιθεῖς τῆς εὐωδίας ἀναχρώσειε τὸν ἀέρα, ὥς σεμνὴ φανεῖται νῦν, εἰ πάντες οἱ τήμερον αὐτὴν ὀδεύοντες τοὺς ἄθλους τῆς μάρτυρος πρὸς ἑαυτοὺς διηγούμενοι, βαδίζοιεν οἰκαδε, θυμιατήριον τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν ἑκαστος ποιῶν. Οὐχ ὁρᾷτε βασιλέως εἰσιόντος εἰς πόλιν, μεθ' ὅσης εὐταξίας οἱ στρατιῶται στοιχηδὸν ἑκατέρωθεν καθωπλισμένοι βαδίζουσιν, ἀλλήλους παρακελεύόμενοι

ἡρέμα, καὶ μετὰ φόβου πολλοῦ χωρεῖν, ὥστε τοῖς θεωροῦσιν αὐτοὺς ἀξιοθέατο φαίνεσθαι; Ἐκείνους γοῦν μιμησώμεθα· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς βασιλέως προηγούμεθα, βασιλέως οὐκ αἰσθητοῦ, οὐκ ἐπιγείου, ἀλλὰ τοῦ τῶν ἀγγέλων Δεσπότου. Οὕτω τοίνυν εἰσέλθωμεν καὶ ἡμεῖς, μετ' εὐταξίας ἀλλήλους^β παρακελεύόμενοι ρυθμῷ καὶ τάξει προβαίνειν, ἵνα μὴ τῷ πλήθει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ κόσμῳ τοὺς θεωμένους ἐκπλήξωμεν. Μάλιστα μὲν γὰρ εἰ καὶ μηδεὶς ἄλλος παρῆν, ἀλλὰ μόνοι κατὰ τὴν ὁδὸν ἐβαδίζομεν, οὐδὲ οὕτως ἀσχημονεῖν ἐχρῆν, διὰ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν τὸν πανταχοῦ παρόντα καὶ πάντα βλέποντα· νῦν δὲ ἐννοήσατε ὅτι πολλοὶ τῶν αἰρετικῶν εἰσιν ἡμῖν ἀναμειγμένοι· κἂν ἴδωσιν ἡμᾶς^γ οὕτω χορεύοντας, γελώντας, βοῶντας, μεθύοντας, τὰ ἔσχατα καταγρόντες ἡμῶν ἀπελεύσονται. Εἰ δὲ ἓνα τις σκανδαλίζων ἀπαραίτητον ὑπομένει κόλασιν, οἱ τοσοῦτους σκανδαλίζοντες, ποῖαν δώσομεν δίκην; ἀλλὰ μὴ γένοιτο μετὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ τὴν παραίνεσιν ταύτην εὐμεθεῖναι τινα ὑπεύθυνον ὄντα τοῖς εἰρημένοις. Εἰ γὰρ καὶ πρὸ τούτου ταῦτα τολμώμενα ἀσύγνωστα ἦν. μετὰ τὴν συμβουλήν ταύτην καὶ τὴν ἐπίπληξιν πολλῷ πλέον ἀπαραίτητον ποιεῖ τὴν τιμωρίαν, καὶ τοῖς αὐτὰ ποιοῦσι, καὶ τοῖς περιορῶσι γιγνόμενα. Ἴνα οὖν κάκείνους τῆς κολάσεως; ἀπαλλάξτε, καὶ ὑμῖν^δ πλεονα προξενήσῃτε τὸς μισθὸν, ἀντιλάβεσθε τῆς τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων κηδεμονίας, εἰς τὴν συλλογὴν αὐτοὺς καὶ τὴν διήγησιν τῶν εἰρημένων ἐμβάλλετε, ἵνα διὰ τῆς ὁδοῦ πάσης μελετήσαντες ταῦτα, καὶ τοῖς οἰκοῖς μέιναισι καὶ ἀπολειφθεῖσι λείψανα τῆς τραπέζης ταύτης ἀπενεγκόντες, λαμπρὰν κάκει ποιήσῃτε τὴν εὐωχίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς ἑορτῆς ταύτης μεγίστην αἰσθησιν ληψόμεθα, καὶ τὴν μάρτυρα τὴν ἁγίαν εἰς πλεονα ἐπισπασώμεθα εὐνοίαν, τιμὴν τὴν ἀληθῆ τιμώντες αὐτήν. Τοῦ γὰρ ἐν-
ταῦθα παραγενέσθαι καὶ θορυβῆσαι πολλῷ μείζω αὐτῇ τὴν ἡδονὴν οἶσει τὸ καρπωσάμενους καὶ ὠφεληθέντας πνευματικὴν τινα ὠφέλειαν ἀπελθεῖν. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῆς ἁγίας ταύτης, καὶ τῶν τὰ αὐτὰ ἡθληκῶν αὐτῇ, καὶ τούτων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰρημένων ἀκριεῖ τὴν μνήμην ὑμᾶς κατασχεῖν, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἅπαντα ἐπιδειξαμένους, ἐν πᾶσιν εὐαρεστούντας διατελεῖν τῷ Θεῷ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Alii αἰδεσιμωτέρους, alii αἰδεσίμους. Mox alii καθίκω, alii καθίκωτο.

^β Alii ἀλλήλους, alii ἀλλήλους.

^γ Alii ἡμᾶς.

^δ Alii ὑμῖν, alii ἡμῖν.

HOMILIA II IN S. PELAGIAM.

Majore quidem theatro sancta virgo Pelagia digna esset : magna enim hujus puellæ certamina existerunt , ob idque copiosorem theatri frequentiam requirunt. At satis illi tamen est Christus, qui solus pro omni ornamento hujus virginis panegyrim ac celebritatem præsens exornat : quo enim loco Christus adest, illic omnium angelorum chorus præsto est. Et omnes quidem martyres sua corpora cruciatibus fortiora præstiterunt, ob idque magnum quoddam theatrum adversus diabolum sibi paraverunt, cum incorporeos spiritus corpore ipso superaverint, et carnem suam cum ferro contententem fortiter exhibuerint. Cum vero etiam puellas ipsas video pro Christo crucifixo mori gestientes, tunc diaboli temeritatem magis rideo, qui cum permulta vaticinandi loca sibi excogitaverit, quasi res futuras in illis ipsis prænuntiaturus esset, non illud præviderit ac vaticinatus sit, quantum dedecus, quovis risu dignum, hodierno die passurus esset. Quid enim magis ridendum aliquis duceret, quam quod hodie passus est diabolus? qui licet virginem irretitam haberet, a præda tamen ipsa excidit, et puellam, quam apprehendit, tenere non potuit, quasi umbram, non virginem, apprehendisset. Nam cum illa simplicitatem columbæ cum serpentis prudentia conjunctam haberet, ut columba quidem simplex comprehensa est, sed ut prudens serpens diffugit : quamvis enim esset comprehensa, de victoria tamen non desperavit ; neque animo aut consilio capta fuit, licet corpore detenta esset : sed artem quendam atque consilium excogitavit, quo eorum, a quibus comprehensa fuerat, temeritatem eluderet, et eos tanquam stupidos redderet. Sed quidnam hoc fuit? Se consilium mutasse puella simulavit : idque ut credibile videretur, quamvis in tantæ fluctuationis et naufragii periculo constituta esset, vultu tamen ipso hilaritatem præferebat. Fingento igitur illo milites capti, et puellæ hilaritate decepti, humanius in illam ac gerere cœperunt. Quæ cum ab ipsis petisset, ut tandiu liceret abesse, quoad ornatum sponsæ convenientem sibi indueret, eundi potestatem milites ei concesserunt : quippe qui ea re non solum illi virgini gratum facturi essent, sed futurum etiam cogitabant, ut a iudice ipso magis laudarentur, si puellam veste ornatam duxissent. Illa vero consilii sui compos facta statim se veste induit, quæ vere decora est. Cum enim animi fortitudine, et resurrectionis spe multa se induisset atque corroborasset, ad ipsius tecti fastigium

cueurrit, et illinc seipsam præcipitem dedit. Hæc palæstræ genus illud exegit, quod ut magnum quidpiam aliquando diabolus Domino ipsi proponere ausus fuerat, cum dixit : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum (Matth. 4. 6)*. Hujus puellæ fidem et animi magnitudinem valde obstupesco. Quid enim tunc alia virgo secum ipsa non cogitasset? Dixisset quidem : Do meipsam ex hoc loco præcipitem, cum id facere eo ipso coacta sim, quod stuprum metuo. Laudabile est propositum, modo casum ipsum mors consequatur : quamvis enim in me mortuam hostes debacchati fuerint, id tamen ego non sentiam, meque insciente hoc facient. Ac si in terram collisæ corporis membra perfracta fuerint, anima vero in membris permanserit, corporis turpitudinem moleste ferens ac dolens, tunc nihilominus ad iudicem ducta, ea patiar, quæ semper timui : tradent enim stupro corpus ipsum membris læsum, ac me violatam dimittent : sicque duplicem feram calamitatem, tum corporeis membris læsa, tum virginitate spoliata. Hæc satis quidem fuissent, ut aliam puellam perturbarent. At illa ita confisa est, quasi finis ipsius sponsorem aliquem haberet : ob idque prompto animo ad eum casum festinavit. Hæc puellæ et virginis fortitudine atque animo illo victus es, diabo. Quæ enim Domino ipsi olim proposuisti, ad ea puella quædam, ejus famula, te provocavit, et ad tecti fastigium accurrens, illinc seipsam jaculata est : cumque a iudice vocata esset, tibi, qui hoc suggessisti, non obtemperavit, neque subdolum pugnam subiit : novit enim versutas cogitationes tuas : cum sæpe virgines ipsas ad iudices, tanquam ad flagella excipienda, vocare soleas ; postea vero sine pugna iis, qui pugnare subierunt, acerbius detentas ejicis. At si vere ad pugnam vel ad stadia puellam provocas, congregare nunc cum illa e tecto se dejiciente, eamque illinc decidentem sustine : audeas contra illam stare, et palæstram experiri. Excita quancumque velis astutiam. Habes terram pro pugnæ campo : urge nunc gladios ipsos, ut mortem inferas ; subterne interficiendis hominibus dura cædis instrumenta ; para decidenti puellæ confractionem. Omnes enim quantumvis abstrusas atque abditas artes tuas velut infirmissimas illa superavit : quodque majus est, neque illud a Deo exegit, quod scriptum est : *Angelis tuis manda de me, Domine, ne unquam offendam ad lapidem corpus meum (Luc. 4. 10. 11)* : sed id petiit, ut animi præciperet post casum ipsum e corpore disce-

dere. O puellam, genere quidem et sexu feminam, animo autem ipso marem! o virginem duobus nominibus extollendam, quod in virginum grege, et martyrum choro numerata sis! o puellam ita continentem, ut neque aspectu quidem ipso fruendi facultatem intemperato iudici præbueris! Illius igitur puellæ temperantiam et nos imitemur, et contra voluptates ipsas victoriæ tropæa erigamus; incontinentiæ atque intemperantiæ impetum frangamus, et animum ipsius

ad pietatem servandam corroboremus; iudices ipsos a tentationibus submoveamus, et cum opportunum est, non abjectos, sed audaces nos præstemus; denique membra nostra, quæ sunt super terram, mortificemus, ut Dominus ipse hoc humile corpus nostrum tale reddat, et in eam conditionem transferat, ut corporis sui formam cum eo communicet: cui sit gloria et imperium, in sæcula. Amen.

MONITUM

AD HOMILIAM IN S. IGNATIUM THEOPHORUM.

[592] Hanc homiliam Antiochiæ habuit Chrysostomus paucis post Concionem in S. Pelagiam diebus. De anno ne conjectura quidem quidvis statuere possumus, cum nulla hinc temporis nota erui possit. Festum S. Ignatii celebratur apud nos 1 Februarii, apud Græcos autem vigesima die Decembris. Quia vero ea ipsa dies 20 Decembris notatur etiam in Mss. antiquissimis, verisimile prorsus videtur ea ipsa die habitam fuisse hanc homiliam: non autem 17 Decembris, qua die translatio ejus celebratur in Ecclesia Romana, ut recte notat Fronto Duæus, qui tres ejus translationes commemorat, primam qua Roma Antiochiam, ut putabatur, a discipulis qui ejus acta scripserunt, Reliquiæ ejus translate sunt: nam Chrysostomo in hac homilia atque Hieronymo testibus, ossa ejus Antiochiæ quiescebant, et quidem extra portam Daphniticam in Cœmeterio, ait Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis. Secunda translatio imperante Theodosio II facta est, cum ejus jussu ex Cœmeterio in templum Fortunæ ejus ossa translata sunt, et templum olim dæmonibus dicatum, Martyri consecratum est, inquit Evagrius. Tertiam translationem Antiochia Romam memorat Martyrologium Romanum, cum in ecclesia S. Clementis recondita sunt.

Interpretationem Francisci Zini passim emendatam e regione Græci textus edimus.

IN S. MARTYREM IGNATIUM

DEIFERUM, MAGNÆ ANTIOCHIÆ ARCHIEPISCOPUM ROMAM ABDUCTUM, IBIQUE MARTYRIO AFFECTUM, ATQUE INDE RURSUS ANTIOCHIAM TRANSLATUM, LAUDATIO ¹ (a).

1. Qui sumptuosus ac splendidis conviviis delectatur, ea crebro et frequenter celebrant, tum ut divitias ostentent suas, tum ut benevolentiam in amicos præ se ferant. Talis est etiam Spiritus gratia, quæ nobis et proprias opes ostendit atque exhibet, et magnam erga amicos Dei caritatem declarat, cum frequentes nobis martyrum mensas apponit. Nuper puella plane adolescens et virgo, beata martyr Pelagia, magna cum lætitiâ convivium nobis exhibuit: hodie celebritatem illius beatus hic ac generosus martyr Ignatius vicissim excepit. Diverse quidem personæ, sed una mensa; varix pugna, sed corona eadem; disparia certamina, sed idem bravium. In certaminibus enim externis, quia labores sunt corporum, merito viri tantum admittuntur; hic autem quoniam totum certamen ad animum spectat, utrique sexui stadium aperitur, utrique generi consentiant spectatores. Nec viri tantum accingunt se, ne ad naturæ infirmitatem feminæ confugientes probabilem habere videantur excusationem: nec solæ feminæ se fortiter gerunt, ne virorum genus rubore perfundant; sed et hinc et inde multi publicantur victores, et coronas assequuntur, ut ex operibus intelligas, in Christo Jesu neque masculum neque feminam esse (*Galat. 3. 28*), nec sexum, nec corporis imbecillitatem, neque ætatem, nec aliud quidquam ejusmodi pietatis cursum conficientibus impedimentum afferre posse, modo generosa alacritas, et promptus animus, et Dei timor ardens atque inflammatus in cordibus nostris radices egerit. Idcirco et virgines, et puellæ, et viri, et juvenes, et senes, et servi, et liberi, et omnis ordo, atque ætas omnis, et sexus uterque ad hæc certamina accinguntur; nec ulli omnino sua frustrantur spe, qui strenuum animi propositum ad has pugnas attulerint. Tempus igitur jam ad præclara hujusce viri facinora declaranda nos vocat, sed deterretur animus ac perturbatur, dum in tanta, quæ nos undique circumfluit, laudum copia hæsitat quid primum, quid secundum, quid tertium dicere aggrediatur. Atque idem nobis evenit, ut si quis in pratum ingressus, et multas rosas, violas multas, ac lilia, et alios vernos flores varios ac diversos intuitus, ambigat quem primo loco, quem secundo perspexerit, dum singuli flores oculos ad se rapiunt. Eodem modo nos item afficimur, dum hoc spirituale pratum Ignatii virtutum ingressi, et non vernos flores, sed ipsos Spiritus fructus varios ac diversos in ejus anima contemplantes commovemur, ac dubitamus unde potissimum exordiamur, dum singula quæ conspeximus, ab aliis nos avocant, et ad proprium decoris splendorem ocu-

los animi et mentis aciem invitant. Vos enim ipsi considerate: Ecclesiam nostram hic rexit tam generose, et tanta cum diligentia, quantam Christus requirit. Quam enim ille maximam normam et regulam episcopis statuit, eam hic factis ipsis expressit. Nam cum Christum audivisset dicentem: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus* (*Joan. 10. 11*), omni fortitudine eam pro ovibus profudit.

Ignatius cum Apostolis versatus. Laudes Episcopatus. Qui indignum ordinat, peccatorum ejus fit particeps. — Cum apostolis strenue versatus est, et fluente hausit spiritualia. Qualem igitur eum esse par fuit, qui cum illis educatus est, et ubique vixit, et omnium, quæ ab illis vel dicta vel non dicta sunt, particeps fuit, et tanto principatu dignus ab ipsis est judicatus? Rursum adfuit tempus, quod fortitudinem exigebat et animum omnia præsentia despicientem, quique amore divino ferveret, et invisibilia visibilibus anteferreret: et tam facile carnem deposuit, quam quisvis alius vestem exmisisset. Quid igitur primum persequemur? apostolorum doctrinam, quam in omnibus exhibuit, an præsentis vitæ contemptum? an virtutis præstantiam, qua Ecclesiam administravit? Quem laudabimus? martyrem? episcopum? an apostolum? Triplicem enim coronam gratia Spiritus contextuit, qua sanctum illius caput redimivit, imo vero multiplicem. Si quis enim diligenter coronas singulas consideret, inveniet et alias nobis germinantes.

2. Ac principio, si vobis placet, ab episcopatus laudibus incipiamus. Videturne vobis hæc simplex corona? Age igitur consideremus, et duas, et tres, atque adeo plures inde nobis partas conspicietis. Neque enim ego virum hunc tantummodo, quod tanto honoris gradu dignus sit habitus, admiror, sed quod a sanctis illis dignitatem obtinuerit, quodque beatorum apostolorum manus sacrum illud caput attigerint. Nec modicum id ad ejus laudem confert: non solum quod majorem e caelo gratiam sit assequutus, aut quod in ipsum illi majorem vim Spiritus induxerint, sed quod omnes, quæ in hominibus sunt, in eo virtutes esse testati sint. Hoc autem quid sibi velit, expono. Paulus ad Titum scribens: cum autem Paulum dico, non hunc solum intelligo, sed et Petrum, et Jacobum, et Joannem, atque omnem ipsorum chorum. Quemadmodum enim in lyra cum diversæ sint chordæ, unus tamen concentus est: sic etiam in apostolorum choro, quamvis sint diversæ personæ, una tamen doctrina est, quia et unus artifex erat Spiritus sanctus, qui ipsorum animos movebat, idque Paulus ostendens, *Sive igitur, inquit, illi, sive ego, sic prædicamus* (*1. Cor. 15. 11*). Illic ergo scribeas ad Titum, et docens qualis episcopus esse debeat,

¹ collata cum duobus Codicibus Regiis 1832 et 2543.

(a) Titulum sic habent savi. et unus Codex Regius; in Mord. vero postrema verba non habentur.

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

Εἰς τὸν ἁγίον ἱερομάρτυρα Ἰγνάτιον τὸν θεωρῶν ἀρχιεπίσκοπον γενόμενον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης εἰς Ῥώμην ἀπερχόμεντα, καὶ αὐτόθι μαρτυρήσαντα, καθεῖθεν αὐτοῖς εἰς Ἀντιόχειαν κομισθέντι.

α'. Οἱ πολυταεῖς καὶ φιλότιμοι τῶν ἐστιάτῶν πυκνάς καὶ ἐπαλλήλους ποιοῦνται τὰς ἐστιάσεις, ὁμοῦ μὲν τὴν οἰκίαν περιουσίαν ἐπιδεικνύμενοι, ὁμοῦ δὲ τὴν περὶ τοῦ ἐπιτηδείους φιλοφροσύνην ἐμφαίνοντες. Οὕτω καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τῆς οἰκίας δυνάμεις τὴν ἀποδείξιν ἡμῖν παρεχομένη, καὶ πολλὴν τὴν φιλοφροσύνην περὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ φίλους ἐπιδεικνυμένη, συνεχεῖς ἡμῖν καὶ ἐπαλλήλους τὰς τῶν μαρτύρων παρατίθεται τραπέζας. Πρῶτην γοῦν ἡμᾶς κόρη κομιδῇ νέα καὶ ἀπειρώγματος, ἡ μακαρία μάρτυς Πελαγία, μετὰ πολλῆς τῆς εὐφροσύνης εἰσέλασε· σήμερον πάλιν τὴν ἐκείνης ἑορτὴν ὁ μακάριος οὗτος καὶ γενναῖος μάρτυς Ἰγνάτιος διεδέξατο. Διάφορα τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ μία ἡ τράπεζα· ἐνὶ ἡλλαγμένα τὰ παλαίσματα, ἀλλ' εἰς ὁ στέφανος· ποικίλα τὰ ἀγωνίσματα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ βραβεῖον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων, ἐπειδὴ σωματίων εἰσὶν οἱ πόνοι, εἰκότως ἄνδρες ἐγκρίνονται μόνοι· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ τῆς ψυχῆς ὁ ἀγὼν ἅπας ἐστίν, ἐκατέρωτ' ἡ φύσει τὸ στάδιον ἀνέωγεν, ἐκατέρωτ' ἡ γένει τὸ θέατρον κάθηται. Καὶ οὕτε ἄνδρες ἀπεδύσαντο μόνον, ἵνα μὴ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν αἱ γυναῖκες καταφεύγουσαι δόξωσιν ἔχειν εὐπρόσωπον ἀπολογίαν· οὕτε γυναῖκες ἠνέρισαντο μόνοι, ἵνα μὴ τὸ τῶν ἀνδρῶν καταισχύνεται γένος· ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν καθεῖθεν πολλοὶ οἱ ἀνακηρυττόμενοι καὶ στεφανούμενοι, ἵνα μάθῃς [593] διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ὅτι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ, ὅτι οὐτε φύσις, οὐτε σώματος ἀσθένεια, οὐτε ἡλικία, οὐτε ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιούτων ἐμποδίσαι δύναται· ἂν τοῖς τὸν τῆς εὐσεβείας τρέχοντι δρόμον, ἔαν προθυμία γενναία, καὶ φρόνημα διεγχευμένον, καὶ φόβος Θεοῦ θερμὸς καὶ διάπυρος ἐβρίζωμενος ἡμῶν ἐν ταῖς ψυχαῖς ᾗ. Διὰ τοῦτο καὶ κόραι, καὶ γυναῖκες, καὶ ἄνδρες, καὶ νέοι, καὶ γέροντες, καὶ δοῦλοι, καὶ ἐλεύθεροι, καὶ πᾶσα ἀξία, καὶ ἡλικία ἅπασα, καὶ φύσις ἐκατέρωτ' πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀπεδύσαντο τούτους, καὶ οὐδαμῶθεν οὐδὲν παρεβλάθησαν, ἐπεὶ προαίρουν γενναίαν ἐσιθνεύσαν εἰς τὰ παλαίσματα ταῦτα. Ὁ μὲν οὖν καιρὸς ἡμᾶς ἤδη πρὸς τὴν διήγησιν τῶν τοῦ μακαρίου τούτου κατορθωμάτων καλεῖ· ὁ λογισμὸς δὲ ταράττεται καὶ θορυβεῖται, οὐκ ἔχων τί πρῶτον, τί δεύτερον εἰπεῖν, τί τρίτον· τοσοῦτον περιῖβει πάντοθεν ἡμᾶς ἐγκωμίων πληθος. Καὶ ταῦτ' οὖν πάσχομεν, οἷον ἂν εἴ τις εἰς λειμῶνα εἰσελθόν, καὶ πολλὴν μὲν τὴν βοδωνιάν ἰδὼν, πολὺ δὲ τὸ ἶον, καὶ τὸ κρίνον τοσοῦτον, καὶ ἔτερα δὲ ἥρινά ἄνθη ποικίλα τε καὶ διάφορα, ἀπορήσεις, τί πρῶτον ἰδῇ, τί δεύτερον, ἐκάστου τῶν ὁρωμένων πρὸς ἑαυτὸ καλοῦντος τὰς ὄψεις. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν πνευματικὸν τοῦτον λειμῶνα τῶν Ἰγνατίου κατορθωμάτων εἰσελθόντες, καὶ οὐχὶ ἄνθη ἥρινά, ἀλλ' αὐτὸν τοῦ Πνεύματος τὸν καρπὸν ποικίλον τε καὶ διάφορον ἐν τῇ τούτου ψυχῇ θεώμενοι θορυβοῦμεθα, καὶ διαπορούμεν, οὐκ ἔχοντας ποῦ πρῶτον τὸν λογισμὸν ἀπερῃσώμεν, ἐκάστου τῶν ὁρωμένων ἀπὸ τῶν πλησίων ἀνθελκοντος, καὶ πρὸς τὴν τῆς οἰκίας εὐπρεπείας θεωρίαν ἐπισπωμένον τὴν τῆς

ψυχῆς ὄψιν. Σκοπεῖτε γὰρ· προέστη τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησίας γενναίως, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀκριθείας, μεθ' ὅσης ὁ Χριστὸς βούλεται· ὃν γὰρ μέγιστον ἦρον καὶ κανόνα τῆς ἐπισκοπῆς ἐφησεν εἶναι ἐκεῖνος. τοῦτον οὗτος διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο. Καὶ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος ἀκούσας, ὅτι Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, μετὰ πάσης ἀνδρείας αὐτὴν ἐπέδωκεν ὑπὲρ τῶν προβάτων.

Συνεγένετο τοῖς ἀποστόλοις γνησίως, καὶ τῶν πνευματικῶν ναμάτων ἀπῆλauseν. Ὅποιον οὖν εἶναι εἰκός τὸν συντραφέντα· ἐκείνοις, καὶ πανταχοῦ συγγενόμενον, καὶ ῥητῶν καὶ ἀπορρήτων αὐτοῖς κοινωνήσαντα, καὶ τοσαύτης εἶναι δόξαντα αὐτοῖς ἀρχῆς ἄξιον; Ἐπείστη πάλιν καιρὸς ἀνδρείαν ἐπιζητῶν καὶ ψυχὴν τῶν παρόντων ὑπερορῶσαν ἀπάντων, καὶ τῷ θείῳ ζέουσιν ἔρωτι, καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα τῶν ὁρωμένων προτιμῶσαν· καὶ μετὰ τοσαύτης εὐκολίας τὴν σάρκα ἀπέθετο, μεθ' ὅσης ἂν τις ἱμάτιον ἀποδύσαιο. Τί οὖν πρότερον εἵπωμεν; τῶν ἀποστόλων τὴν διδασκαλίαν, ἣν ἐπεδείξατο διὰ πάντων, ἣ τῆς παρούσης ζωῆς τὴν ὑπεροψίαν, ἣ τὴν ἀκρίθειαν τῆς ἀρετῆς, μεθ' ἧς τὴν προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας ὠκονόμησε; Τίνα πρότερον ἀνυμνήσωμεν; τὸν μάρτυρα, ἣ τὸν ἐπίσκοπον, ἣ τὸν ἀπόστολον; Τριπλοῦν γὰρ στέφανον ἢ τοῦ Πνεύματος πλέξασα χάρις, οὕτω τὴν ἁγίαν ἐκείνην ἀνέδησε κεφαλὴν· μᾶλλον δὲ πολλὰ πλοῦν. Τῶν γὰρ στεφάνων ἕκαστον, εἴ τις αὐτοὺς μετὰ ἀκριθείας ἀναπτύξαι, εὐρήσει καὶ ἐτέρους ἡμῖν βλαστάνοντας στεφάνους.

[594] β'. Καὶ εἰ βούλεσθε, πρότερον ἐπὶ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐπαινον ἐλθωμεν· οὐ δοκεῖ εἰς οὗτος εἶναι στέφανος μόνος; Φέρε οὖν αὐτὸν ἀναπτύξωμεν τῷ λόγῳ, καὶ ὁψασθε καὶ δύο, καὶ τρεῖς, καὶ πλείους ἐξ αὐτοῦ τιττομένους ἡμῖν. Οὐ γὰρ μόνον ὅτι τοσαύτης ἀρχῆς ἄξιος εἶναι ἔδοξε, θαυμάζω τὸν ἄνδρα ἐγώ, ἀλλ' ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐνεχειρίσθη, καὶ αἱ τῶν μακαρίων ἀποστόλων χεῖρες τῆς ἱερᾶς ῥψαντο κεφαλῆς. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν τοῦτο εἰς ἐγκωμίου λόγον· οὐκ ἐπειδὴ πλείω τὴν ἀνωθεν ἐπεσπάσατο χάριν, οὐδ' ὅτι θαυματοτέρα ἐπ' αὐτὸν ἐποίησαν ἔλθειν τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν μόνον· ἀλλ' ὅτι καὶ πᾶσαν αὐτῷ τὴν ἐν ἀνθρώποις ἐμαρτύρησαν ἀρετὴν· τὸ δὲ πῶς ἐγὼ λέγω. Τίτω γράφων ὁ Παῦλος ποτὲ· ὅταν δὲ Παῦλον εἴπω, οὐ τοῦτον μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην, καὶ πάντα αὐτῶν τὸν χορὸν. Καθάπερ γὰρ ἐν λύρᾳ μὴ διάφοροι μὲν αἱ νευραὶ, μία δὲ ἡ συμφωνία· οὕτω καὶ ἐν τῷ χορῷ τῶν ἀποστόλων διάφορα μὲν τὰ πρόσωπα, μία δὲ ἡ διδασκαλία, ἐπειδὴ καὶ εἰς ὁ τεχνίτης ἦν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κινεῖ τὰς ἐκείνων ψυχάς. Καὶ τοῦτο ἐμφαίνων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Εἴτε οὖν ἐκεῖνοι, εἴτε ἐγώ, οὕτω κηρύσσομεν*. Γράφων τοίνυν οὗτος τίς Τίτω, καὶ δεικνὺς ὅποιόν τινα τὸν ἐπίσκοπον εἶναι χρῆ,

* Sic Sav. et unus Reg., atque ita legisse videtur interpres. Mor. ἐντραφέντα.

ψηαί· Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς
 Θεοῦ οἰκονόμος, μὴ αὐθάδης, μὴ ὀργίλος, μὴ πά-
 ροιον, μὴ πληκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλὰ φιλόξε-
 νον, φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ,
 ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδασκὴν πιστοῦ λόγου,
 ἵνα δυνατός ᾖ καὶ ἐτέρους παρακαλεῖν ἐν τῇ διδα-
 σκαλίᾳ τῇ ὑμαιοῦσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγ-
 χειν. Καὶ Τιμοθέῳ πάλιν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης
 ἐπιστέλλων, οὕτω πῶς φησιν· Εἰ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγε-
 ται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ· δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον
 ἀνεκλήκτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, νηφάλιον,
 σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδασκτικόν, μὴ πλη-
 κτην, μὴ πάροιον, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυ-
 ρον. Εἶδες πόσῃ ἀκριβείαν ἀρετῆς ἀπαιτεῖ τὸν ἐπί-
 σκοπον; Καθάπερ γάρ τις ζωγράφος ἄριστος ποικίλα
 κεράσας χρώματα, ἢν ἂν μέλλῃ βασιλικῆς μορφῆς πρω-
 τότυπον κατασκευάζειν εἰκόνα, μετὰ πάσης ἐργάζεται
 τῆς ἀκριβείας, ὥστε τοὺς μιμουμένους αὐτὴν ἅπαντας
 καὶ γράφοντας ἐξ αὐτῆς διηκριβωμένην ἔχειν εἰκόνα·
 οὕτω δὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος καθάπερ τινὰ εἰκόνα
 βασιλικὴν γράφων, καὶ τὸ ἀρχέτυπον αὐτῆς κατασκευά-
 ζων, τὰ ποικίλα τῆς ἀρετῆς κεράσας χρώματα, ἀπρητι-
 σμένους ἡμῖν τοὺς χαρακτῆρας ὑπέγραψε τῆς ἐπισκο-
 πῆς, ἵν' ἕκαστος τῶν εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀναβαινόν-
 των, εἰς ἐκείνην ὁρῶν, μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας τὰ καθ'
 ἑαυτὸν ἅπαντα οἰκονομῇ. Θαρρῶν τοίνυν εἰποῦμι ἂν, ὅτι
 πᾶσαν αὐτὴν μετὰ ἀκριβείας ὁ μακάριος Ἰγνάτιος ἀπε-
 μάχαστο ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, καὶ ἀνεκλήκτος ἦν καὶ
 ἀνέγκλητος, καὶ οὔτε αὐθάδης, οὔτε ὀργίλος, οὔτε πά-
 ροιος, οὔτε πληκτης, ἀλλ' ἄμαχος, ἀφιλάργυρος, δίκαιος,
 ὅσιος, ἐγκρατής, ἀντεχόμενος τοῦ κατὰ τὴν διδασκὴν πι-
 στοῦ λόγου, νηφάλιος, σώφρων, κόσμιος, καὶ τὰ ἄλλα
 ἅπερ ὁ Παῦλος ἀπήγγελλε. Καὶ τίς τούτων ἀπόδειξις; [595]
 φησὶν· Αὐτοὶ οἱ ταῦτα εἰρηκότες αὐτὸν ἔχειροτόνησαν,
 καὶ οὐκ ἂν οἱ μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας παραινοῦντες
 ἐτέροις τὴν δοκιμασίαν ποιῆσθαι τῶν μελλόντων ἐπὶ τὸν
 θρόνον τῆς ἀρχῆς ἀναβαίνειν ταύτης, αὐτοὶ παρέργω;
 τοῦτο ἐποίησαν ἂν· ἀλλ' εἰ μὴ πᾶσαν εἶδον τὴν ἀρετὴν
 ταύτην ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μάρτυρος τούτου πεφυτευμένην,
 οὐκ ἂν αὐτῷ ταύτην ἐνεχειρίσαν τὴν ἀρχὴν. Καὶ γὰρ
 ἦδεισαν ἀκριβῶς ὅσος κίνδυνος κείται τοῖς ἀπλῶς καὶ ὡς
 ἔτυχε τὰς τοιαύτας ποιούμενοις χειροτονίας. Καὶ τοῦτο
 αὐτῷ πάλιν ἐμφαίνειν ὁ Παῦλος τῷ αὐτῷ Τιμοθέῳ γρά-
 φων ἔλεγε· Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ
 κοινῶναι ἁμαρτίας ἀλλοτρίαις. Τί λέγεις; ἄλλος
 ἤμαρτε, καὶ γὰρ κοινῶν τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῆς τιμω-
 ρίας; Ναί, φησὶν, ὁ τῇ πονηρίᾳ τὴν ἐξουσίαν παρασχών.
 Καὶ καθάπερ τις μαινομένος καὶ παραπαίοντι ξίφος
 ἔχειρσις ἀκονημένος, ὃν ἂν ἐργάσται φόνον ὁ μεμη-
 νῶς, ἐκείνος ὕψισταται τὴν αἰτίαν ὁ τὸ ξίφος δεδωκώς,
 οὕτω καὶ ἀνθρώπων τις πονηρία συζῶντι τὴν ἀπὸ τῆς
 ἀρχῆς ταύτης ἐξουσίαν παρασχών, τὸ πῦρ ἅπαν τῶν
 ἁμαρτημάτων ἐκείνου καὶ τῶν τολμημάτων ἐπὶ τὴν οἰ-
 κειαν ἔλκει κεφαλὴν· ὁ γὰρ τὴν βίβαν παρασχών, παν-
 ταχοῦ οὗτος τῶν ἐξ αὐτῆς φουμένων ἐστὶν αἴτιος. Εἶδες
 πῶς διπλοῦς ἡμῖν ὁ στέφανος ἐφάνη τῆς ἐπισκοπῆς τέως,
 καὶ λαμπροτέραν ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τὸ τῶν χειροτονη-
 σάντων αὐτὸν ἀξίωμα, πᾶσαν ἀπόδειξιν ἀρετῆς αὐτῷ
 μαρτυρήσαν;

γ'. Βούλεσθε καὶ ἕτερον ὅμιν ἐκκαλύψω στέφανον ἀπ'
 αὐτοῦ τούτου βλαστάνοντα; Ἀναλογισάμεθα τὸν κοινῶν

καθ' ὃν τὴν ἀρχὴν ἐνεχειρίσθη ταύτῃ. Οὐ γὰρ ἔστιν
 ἴσον Ἐκκλησίαν οἰκονομῆσαι νῦν, καὶ τότε, ὥστε οὐκ
 ἔστιν ἴσον τετριμμένην ὁδὸν, καὶ κατεσκευασμένην κα-
 λῶς, μετὰ πολλοὺς ὁδοιπόρους ὁδεύειν, καὶ νῦν πρῶτως
 τέμνεσθαι μέλλουσιν, καὶ φάραγγας καὶ λίθους ἔχουσιν,
 καὶ θηρίων γέμουσαν, καὶ μηδὲν μηδὲνα δεξαμένην
 ὁδοιπόρον. Νῦν μὲν γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι κίνδυνος
 οὐδεὶς τοῖς ἐπισκόποις, ἀλλ' εἰρήνην πανταχόθεν βαθεῖα,
 καὶ γαλήνης ἀπολαύομεν ἅπαντες, τοῦ λόγου τῆς εὐσε-
 βείας ἐκτεταμένου πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, καὶ
 τῶν βασιλευδόντων ἡμῖν τὴν πίστιν συντηρούντων μετὰ
 ἀκριβείας. Τότε δὲ οὐδὲν τούτων ἦν, ἀλλ' ὅπουπερ ἂν
 τις εἶδε, κρημνοὶ, καὶ βάραθρα, καὶ πόλεμοι, καὶ μάχαι,
 καὶ κίνδυνοι, καὶ ἄρχοντες, καὶ βασιλεῖς, καὶ ὅμοι, καὶ
 πόλεις, καὶ ἔθνη, καὶ οἰκίαι, καὶ ἀλλότριοι τοῖς πι-
 στεύουσιν ἐπεδούλευον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ δεινόν,
 ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν πιστευσάντων πολλοὶ, ἅτε νῦν
 πρῶτως δογμάτων γευσάμενοι ξένων, πολλῆς ἐδέοντο τῆς
 συγκαταβάσεως, καὶ ἀσθενέστερον ἔτι διέκειντο, καὶ
 πολλάκις ὑπεσκειλόντο· καὶ τοῦτο ἦν ὁ τῶν ἐξωθεν πο-
 λέμων οὐκ ἔλαττον ἐλύπει τοὺς διδασκάλους, μᾶλλον δὲ
 καὶ πολλῶν πλέον· αἱ μὲν γὰρ ἐξωθεν μάχαι, καὶ ἐπι-
 βουλαί, καὶ ἡθὸν παρῆγον αὐτοῖς πολλὴν διὰ τὴν ἐλ-
 πίδα τῶν ἀποκειμένων μισθῶν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπώστο-
 λοι ὑπέστρεφον ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου χαίροντες,
 ὅτι ἐμαστιγώθησαν, καὶ Παῦλος βοᾷ λέγων· Χαίρω ἐν
 τοῖς παθήμασί μου, καὶ καυχᾶται ἐν ταῖς θλίψεσι παν-
 ταχοῦ· τὰ δὲ τῶν οικειῶν τραύματα καὶ τὰ τῶν ἀδελφῶν
 πτώματα [596] οὐδὲ ἀναπνεῖν αὐτοὺς ἡφείε, ἀλλ' ὥστε ο-
 τὶς κύψων βαρύτατος τὸν αὐχένα τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐπίε-
 ζε καὶ κατέσπα διηνεκῶς. Ἀκουσον γοῦν, ὁ Παῦλος ὁ
 οὕτω χαίρων ἐν τοῖς παθήμασι πῶς ὑπὲρ τούτων πικρῶς
 ὁδυνᾶται· Τίς γὰρ, φησὶν, ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;
 τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Καὶ πάλιν
 φοβοῦμαι μὴ πως ἐλλῶν οὐχ οἶονς θέλω εἶρω ὁμῶς,
 κἀγὼ εὖρεθω ὁμῖν οἶον οὐ θέλετε· καὶ μετ' ὀλίγα β·
 Μὴ πάλιν ἐλθόντα με πρὸς ὁμᾶς ταπεινώσῃ ὁ θεός,
 καὶ πενήθσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ
 μετριοφάνων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ ἀσελείᾳ, καὶ πορ-
 νείᾳ· ὃ ἦ ἐπράξαυ. Καὶ διὰ παντὸς ὀφρὲς ἐν δάκρυσι
 αὐτὸν ὄντα καὶ θρήνους διὰ τοὺς οικείους, καὶ δεδοκῶτα,
 καὶ τρέμοντα ὑπὲρ τῶν πεπιστευκότων αἰέ. Ὡστε οὖν
 κυβερνήτην θαυμάζομεν οὐχ ὅταν ἱσχυαζοῦσης τῆς θα-
 λάττης καὶ ἐξ οὐρίων τῆς νηὸς φερομένης δυνηθῇ τοὺς
 ἐμπλέοντας διασῶσαι, ἀλλ' ὅταν μαινομένου τοῦ παλά-
 γους, διανισταμένων τῶν κυμάτων, αὐτῶν τῶν ἐνδον ἐπι-
 βατῶν στασιαζόντων, πολλοῦ χειμῶνος ἔσθω ἐξωθεν ὁ
 τοὺς ἐμπλέοντας πολιορκούντων, δυνηθῇ κατευθύναι τὸ
 σκάφος μετὰ ἀσφαλείας ἀπάσης· οὕτω καὶ τοὺς τότε τὴν
 Ἐκκλησίαν ἐγγχειρισθέντας ἐκπλήττεσθαι χρῆ καὶ θαυ-
 μάζειν πολλῶν πλέον τῶν νῦν οἰκονομούντων αὐτὴν, ὅτε
 πολὺς ὁ πόλεμος ἐξωθεν ἔσθω, ὅτε ἀπαλώτερον ἔτι τὸ
 φυτὸν τῆς πίστεως ἦν, καὶ πολλῆς δεόμενον ἐπιμελείας,
 ὅτε καθάπερ ἀρτίστοκον βρέφος τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλῆ-
 θος πολλῆς ἐχρῆζε τῆς προνοίας, καὶ σοφωτάτης τινὸς·
 τῆς μελλούσης αὐτὸ τιθνεῖσθαι· ψυχῆς. Καὶ ἵνα σαφέ-
 στερον μάθῃτε, ὅσων ἦσαν ἄξιοι στεφάνων οἱ τότε τὴν

* Savil. addit καὶ τίκαται.

β Καὶ μετ' ὀλίγα. Hæc verba, ab interprete 'octia, e Savilio accesserunt. Edit

c Unus Reg. πορνεία, ut legit interpretes. Alii πορνίαι.

d Unus Reg. χειμῶνος· ἐξωθεν ἔσθω.

Oportet enim, inquit, episcopum sine crimine esse, sicut D. i dispensatorem; non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, prudentem, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit et alios exhortari in doctrina sana, et eos, qui contradicunt, arguere (Tit. 1. 7-9). Et ad Timotheum eadem de re scribens: Si quis, inquit, episcopatum desiderat, bonum opus desiderat: oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem; sed modestum, non litigiosum, non cupidum (1 Tim. 3. 1-3). Vides quantam virtutis excellentiam in episcopo requirat? Quemadmodum enim pictor egregius colores varios commiscet, ut exemplar imaginis regiae, quam expressurus est, ita diligenter conficiat, ut qui eam depicturi sunt, omnes habeant quod imitentur: sic sane et beatus Paulus tamquam regiam quamdam effigiem pingens, et exemplar ipsius conficiens, varios virtutis miscet colores, nobisque formam episcopalem ad imitandum proposuit, ut qui ad hanc dignitatem provehantur, ad illam respicientes eadem accurate actiones suas omnes moderentur. Ausim igitur affirmare totam hanc formam in animo suo beatum Ignatium expressisse: nam et irreprehensibilis fuit, et sine crimine, non autem superbus, neque iracundus, nec vinolentus, nec percussor, nec litigiosus, nec cupidus, sed justus, sanctus, continens, amplectens eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, sobrius, prudens, ornatus, et cætera, quæ Paulus exegit. Et quinam sunt horum testes? lidem ipsi qui hæc dixerunt, qui hunc etiam elegerunt. Neque enim qui tam diligenter cæteros monuerunt, ut probarent eos, qui in hujus dignitatis thronum essent ascensuri, obiter ipsi aut negligenter id peregerint; sed nisi cunctas in martyris animo virtutes conspexissent, non hanc in illum dignitatem contulissent. Norant enim plane quam periculose agerent qui in iis ordinationibus sese gererent negligenter. Quod quidem rursus ostendens Paulus, ad eundem Timotheum scribens: *Manus, inquit, cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis* (1 Tim. 5. 22). Quid ais? alius peccavit, et ego criminum et supplicii particeps ero? Quidni, inquit, cum improbo dederis occasionem? Sicut enim qui furioso atque amenti acutum gladium præbet, quo ille furens cædem faciat, is cædis sustinet culpam: sic etiam qui improbe viventi dignitatis hujus exhibet facultatem, totum peccatorum illius et facinorum ignem trahit super caput suum; nam qui radice est causa, is omnium ex radice provenientium auctor est. Viden' quomodo duplex corona episcopatus appareat, et quod dignitas eorum, qui manus illi imposuerunt, ejus principatum splendidum faciat, et omnium ei virtutum testimonium exhibeat?

3. Vultis ut aliam vobis ex hoc ipso pullulantem coronam aperiam? Tempus cogitemus, quo dignita-

tem hanc est assequutus. Neque enim eadem est nunc, quæ tunc erat, Ecclesiam gubernandi conditio: ut non æqualis est labor viam tritam et plane paratam post multos ingredi viatores, atque eam quæ nunc primo secunda est, quæque prærupta, et saxosa, ferisque plena, nec ullum adhuc viatorem admisit. Hoc quidem tempore per gratiam Dei nullum episcopis periculum imminet, sed pax undique profunda, et tranquillitate cuncti perfruimur, cum pietatis verbum orbis terrarum terminos occuparit, et qui imperium obtinent, fidem studiose colant atque observent. Tunc autem nihil erat ejusmodi, sed quocumque quis oculos verteret, ubique præcipitia, barathra, et bella, et pugnae, et pericula: principes, reges, populi, civitates et gentes, domestici et alieni, credentibus insidias tendebant. Neque vero id solum erat grave, sed etiam quod credentium plerique, utpote tunc primum nova dogmata degustantes, magna egebant indulgentia, et erant imbecilliores, et sæpe supplantabantur: quod quidem non minus affligebat doctores, quam externa bella, quin etiam multo magis: externæ enim pugnae atque insidiæ propter repositæ mercedis spem voluptatem multam afferebant. Idcirco et apostoli gaudentes a conspectu concilii discedebant, quod verbera pertulissent (Act. 5. 41); Paulus etiam clamat, *Gaudeo*, inquit, *in passionibus meis* (Col. 1. 24), et ubique in tribulationibus gloriatur. Domesticorum autem vulnera, et fratrum lapsus, nec respirare quidem illos permittebant, sed semper veluti grave quoddam jugum cervices animorum ipsorum assidue premebant et affligebant. Audi igitur quomodo Paulus, ita gaudens in passionibus, de illis acerbe doleat: *Quis, inquit, infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (2. Cor. 11. 29)? Et rursum, *Timco ne veniens, non quales volo, inveniam vos: et ego inveniar a vobis, qualem non vultis* (2. Cor. 12. 20.) Et paulo post: *Ne cum venero ad vos humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia, et fornicatione¹, et impudicia, quam gesserunt* (Ib. v. 21). Semper denique cernis ipsum in lacrymis et lamentationibus propter domesticos versari, et propter eos, qui crediderant, contremiscere. Quemadmodum igitur gubernatorem admiramur, non cum tranquillo mari et secundis ventis vectores in portum incolumes ducit; sed cum insaniente pelago, fluctibusque sævientibus, qui in navi sunt, inter se dissentiant, magna tempestate intus et foris navigantes exagitante, navim tamen potest dirigere et conservare: sic eos qui tunc Ecclesiam regiebant, multo magis, quam illos, qui eam in præsentia gubernant, suspicere debemus et admirari, quando multa bella intus et foris, quando fidei planta imbecillior adhuc diligentiae magis indigebat, quando veluti modo genitus infans Ecclesiæ populus magnam providentiam atque sapientiam animæ, qua lactaretur, postulabat. Verum ut planius intelligatis, quot

¹ Unus Reg., *fornicatione*, ut legit Interpres. Alii *nequitia*.

essent coronis digni, qui tunc Ecclesiam regendam suscipiebant, et quot labores in principio atque discrimina illic essent subeunda, Christi vobis testimonium afferam, qui ea, quæ a nobis dicta sunt, approbat, et sententiam meam confirmat. Cum enim multos ad se convenientes aspiceret, velletque apostolis demonstrare, quod magis quam illi laborassent prophetæ: *Alii, inquit, laboraverunt, et vos in labores eorum introistis* (Joan. 4. 58). Atqui multo plus apostoli, quam prophetæ laborarunt; attamen quia pietatis verbum priores illi seminarunt, et ignaros hominum animos ad veritatem adduxerunt, ipsis laboris plus attribuitur.

Quantus initio prædicationis labor fuerit. — Neque enim æqualis est labor, non est profecto, post multos alios doctores aliquem erudire, et primum ipsum semina jacere. Quod enim meditatione et consuetudine paratum est, facile percipitur: quod autem nunc primum auditur, discentium animos perturbat, multaue docentibus affert negotia. Hoc quidem Athenis auditores perturbabat, ideoque ab apostolo declinabant, accusantes eum, ac dicentes, *Nova quædam infers auribus nostris* (Act. 17. 20). Nam si etiam hoc tempore labores ærumnasque multas gubernatoribus præbet Ecclesiæ præfectura: cogita tunc duplicem, triplicem multiplicemque fuisse laborem, cum pericula, et pugnae, et insidiæ, et terrores perennes instabant. Verbis explicari non potest difficultas, quam sancti illi viri tunc sustinebant; sed is solus eam noverit, qui seipsa illam experietur.

4. Quartam præterea coronam adjungam, quæ se nobis offert ex hoc episcopatu. Quænam est ista? Quod ipse nimirum patriam nostram gubernavit. Si enim centum homines, vel etiam quinquaginta regere difficile est, quantæ virtutis ac sapientiæ debet existimari tam celebrem urbem administrare, et eum populum regere, qui ducenta contineat hominum millia (a)? Etenim sicut in exercitibus legiones prætoriar, quæque numerosiores sunt, peritioribus ducibus committuntur: sic etiam in civitatibus, majores populosioresque probatoribus viris assignantur. Quamquam et præcipua Deo hujusce civitatis cura fuit, id quod et re ipsa declaravit: siquidem quem toti orbi terrarum præfecit, Petrum, cui claves cælorum dedit, cujus arbitrio et potestati cuncta permisit, hunc longo tempore hic jussit comminorari; ita nempe ipsi civitas nostra orbi terrarum par fere videbatur. Sed quia Petri mentionem feci, quintam ex ipso contextam coronam animadverti: quoniam illi in episcopatus dignitate successit. Nam ut si quis e fundamentis magnam lapidem eruat, alterum omnino parem in ejus loco conatur constituere, nisi velit totum ædificium concutere ac debilius reddere: ita cum Petrus Antiochia esset discessurus, alterum Petro parem præceptiorem gratia Spiritus substituit, ne structa jam ædificatio successoris imbecillitate debilius fieret.

Quinque Ignatii coronæ. — Quinque coronas igitur enumeravimus: ex præfecturæ amplitudine, ex ordi-

(a) Antiochiæ ducenta erant hominum millia.

nantium dignitate, ex difficultate temporum, ex civitatis magnitudine, ex virtute illius, qui ei tradidit præfecturam. His omnibus contextis coronis sextam et septimam, et his etiam plures licet adjungere: verum ne totum tempus in episcopatus consideratione collocantes ab iis, quæ ad eum uti martyrem spectant, enarrandis excludamur, age deinceps ad illius certamina contendamus. Grave olim adversus Ecclesias excitatum est bellum, et tamquam sævissima tyrannide orbem occupante, e medio foro homines corripiebantur, nulli obnoxii culpæ, sed quod ab erroribus recedentes ad veram pietatis religionem accurrebant, quod a dæmonum superstitione discesserant, quod verum Deum agnoscebant, quod Filium ejus unigenitum adorabant: atque ita omnes Christi fidem amplexi, cum essent coronis, admiratione atque honore digni, gravissimis atque innumerabilibus cruciatibus affliciebantur, multo vero magis Ecclesiarum antistites. Versutus enim diabolus, et ad struendas aptus insidias, sperabat, si pastores sustulisset, ovilia se facile direpturum. Sed qui comprehendit astutos in eorum astutia, ostendens Ecclesias suas non ab hominibus gubernari, sed eos, qui in ipsum credunt, semper a se regi, id fieri permittebat, ut cum cerneret, rectoribus sublati, non tamen religionem imminui, nec veritatis prædicationem extinguere, sed potius augeri, ex rebus ipsis et ipse, et qui ei inserviebant, omnes intelligerent, Christianorum disciplinam non ab hominibus pendere, sed in cælis radices agere, Deumque esse, qui ubique Ecclesias tueretur, et qui cum Deo bellum gereret, nunquam posse discedere superiores. Neque vero id solum diabolus, sed aliud non minus grave machinabatur. Non enim in urbibus, quibus præerant, trucidari episcopos sinebat; sed operam dabat, ut in externas civitates abstracti e medio tollerentur. Id autem agebat, simul ut necessariis rebus spoliarentur, simul ut itineris labore confecti redderentur imbecilliores: quod in hoc etiam beato viro fecit. Ex nostra enim civitate Romam abducendum curavit, longiora ipsi cursus spatia proponens, ut et itineris et temporis longitudine viri constantiam labefactaret, ignarus quod, sodalem habens Jesum et tanti itineris comitem, multo validior fiebat, et virtutis, quæ secum esset, majus argumentum præbebat, et Ecclesias magis confirmabat. Civitates enim quæ in ea via erant, undique concurrentes, pugilem excitabant, et cum magno comœatu dimittebant, precibus et supplicationibus cum ipso certantes. Et ipsæ consolationem non vulgarem ex ipso percipiebant, cernentes martyrem tanta cum alacritate ad mortem currere, quanta par erat eum, qui ad regna cælorum proficisceretur. Ac re quidem ipsa ex prompto illius animo discebant, eam non esse mortem, ad quam properabat; sed peregrinationem quandam, et transitum atque ascensum in cælum. Ille autem tum dictis, tum factis in omni civitate docens, discessit. Et sicut Judæi cum Paulum victum Romam mittendum curarunt, opinati sunt se illum ad mortem mittere, attamen Judæis illic habitantibus

Ἐκκλησίαν ἐμπιστευθέντες, καὶ ὅσος πόνος καὶ κίνδυνος ἐν προοιμίῳ καὶ ἀρχῇ πρᾶγμα ἀναδέξασθαι, καὶ πρῶτως ἔλθειν ἐπ' αὐτῷ, τοῦ Χριστοῦ παράγω μαρτυρίαν ὑμῖν ψηφίζομένου ταῦτα καὶ τὴν ὑφ' ἡμῶν εἰρημένην κυροῦντος γνώμην. Ἰδὼν γάρ πολλοὺς πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους, καὶ βουλόμενος δεῖξαι τοῖς ἀποστόλοις, ὅτι πλέον αὐτῶν ἕκαμον οἱ προφῆται, φησὶν· Ἀλλοὶ κεκοιπάκασι, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. Καίτοι πολλῶν πλεόντα τῶν προφητῶν ἕκαμον εἰ ἀπόστολοι· ἀλλ' ἐπειδὴ προτεροὶ ἐκείνοι τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας κατέβαλον, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀδιδάκτους οὕσας πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπισπάσαντο, ἐκείνοις τὸ πλέον τοῦ πόνου ψηφίζεται.

Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον, οὐκ ἔστι, μετὰ πολλοὺς ἐτέρους διδασκάλους ἔλθοντα διδάσκειν, καὶ πρῶτον αὐτὸν καταβάλλειν τὰ σπέρματα. Τὸ μὲν γὰρ ἤδη μελετηθὲν, καὶ ἐν συνηθείᾳ γενόμενον πολλῶν, εὐπαράδεκτον ἂν βῆδως γένοιτο· τὸ δὲ νῦν πρῶτον ἀκούμενον θορυβεῖ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροατῶν, καὶ πολλὰ τοῖς διδάσκουσι παρέχει ἐράγματα. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐν Ἀθήναις ἐθορύβει τοὺς ἀκούοντας, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεστρέφοντο τὸν Παῦλον, ἐγκαλοῦντες, ὅτι· *Ἐνίζοντά τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν*. Εἰ γὰρ νῦν κάματον καὶ πόνον πολὺν Ἐκκλησίας προστασία παρέχει τοῖς κυβερνῶσιν αὐτήν, ἐννόησον πῶς διπλοῦς, καὶ τριπλοῦς, καὶ πολλαπλασίῳ ἦν τότε ὁ πόνος, ὅτε κίνδυνοι, καὶ μάχαι, καὶ ἐπιβουλαί, καὶ φόβος διηνεχῆς. Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι, παραστήσαι τῷ λόγῳ τὴν δυσκολίαν, ἣν ὑπέμενον οἱ ἅγιοι τότε ἐκείνοι· ἀλλ' ὡς αὐτὴν εἰσεται· [597] μόνος ὁ διὰ τῆς παύρας αὐτῆς ἔλθων.

8. Εἴπω καὶ τέταρτον στέφανον ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς ἡμῖν ἀνίσχοντα ταύτης. Τίς οὖν ἐστιν οὗτος; Τὸ τὴν πατριδα αὐτὸν ἐπιτραπήναι τὴν ἡμετέραν. Ἐπίπνον μὲν γὰρ καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν καὶ πεντήκοντα προστήναι μόνον· τὸ δὲ πόλιν ἐγχειρισθῆναι τοσαύτην, καὶ ὅλην εἰς εἰκόσιν ἐκτείνωμενον μυριάδας, πόσης ἀρετῆς οἶε καὶ σοφίας ἀπόδειξιν εἶναι; Καὶ γὰρ ὡς περ ἐπὶ τῶν στρατοπέδων τὰς βασιλικωτέρας φάλαγγας καὶ πληθυσούσας μᾶλλον οἱ σοφώτεροι τῶν στρατηγῶν ἐγχειρίζονται· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πόλεων, τὰς μείζους καὶ πολυανθρώπους οἱ δοκιμώτεροι τῶν ἀρχόντων ἐμπιστεύονται. Καὶ ἄλλως δὲ παλὺς ἦν τῆς πόλεως ταύτης τῷ Θεῷ λόγος, ὥς καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐδήλωσε· τὸν γοῦν τῆς οἰκουμένης ἐπιστάτην ἀπάσης Πέτρον, ᾧ τὰς κλεῖς ἐνεχείρισε τῶν οὐρανῶν, ᾧ πάντα ἄγειν καὶ φέρειν ἐπέτρεψε, πολὺν ἐνταῦθα χρόνον ἐνδιατρίψαι ἐκέλευσεν· οὕτως αὐτῷ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἡ πόλις ἀντίρροπος ἡ ἡμετέρα. Ἐπειδὴ δὲ ἐμνήσθη Πέτρον, καὶ πέμπτον ἐξ αὐτοῦ στέφανον εἶδον πλερόμενον· οὗτος δὲ ἐστὶ τὸ μετ' ἐκεῖνον τοῦτον διαδέξασθαι τὴν ἀρχήν. Ὅσπερ γὰρ ἂν τις λίθον ἐξαίρων μέγαν ἐκ θεμελίων, ἕτερον ἀντίρροπον ἐκείνου σπουδῆς ἐκείνου ἀνταισταχάσῃ, εἰ μὴ μέλλοι πάσαν σαλεύειν τὴν οἰκοδομήν, καὶ σαυροτέραν ποιεῖν· οὕτω δὲ καὶ Πέτρον μέλλοντος ἐντεῦθεν ἀποδημεῖν, ἕτερον ἀντίρροπον Πέτρον διδάσκαλον ἡ τοῦ Πνεύματος ἀντεστήγαγε χάρις, ὥστε μὴ τὴν ἤδη γενομένην οἰκοδομήν τῇ τοῦ διαδεχομένου εὐτελεῖα σαυροτέραν γενέσθαι. Πέντε μὲν νῦν στεφάνους ἀπηριθμησάμεθα, ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς ἀξίας τῶν χειροτονηκῶτων, ἀπὸ τῆς τοῦ καιροῦ δυσκολίας, ἀπὸ τοῦ μέτρου τῆς πόλεως, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τοῦ παραδόντος αὐτῇ τὴν ἐπισκοπὴν. Τούτους ἅπαντας πλέξαντας ἐνὴν καὶ ἕκτον εἰ-

πεῖν, καὶ ἔδοξον, καὶ πλείους τούτων· ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν ἅπαντα χρόνον εἰς τὴν περὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀναλώσαντες λόγον, ἐκπέσωμεν τῶν περὶ τοῦ μάρτυρος διηγημάτων, φέρε λοιπὸν ἐπὶ τὸν ἄθλον ἐκείνον ἱσμεν. Πόλεμος ἀνέβριπίσθη ποτὲ χαλεπὸς κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ καθάπερ τυραννίδος χαλεπωτάτης τὴν γῆν καταλαβούσης, ἐκ μέσης ἀνθρωπιάζοντο τῆς ἀγορᾶς ἅπαντες, ἀποπον μὲν οὐδὲν ἐγκαλοῦμενοι, ὅτι δὲ τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντες, πρὸς τὴν εὐσεβείαν ἔδραμον, ὅτι τῆς τῶν δαιμόνων θρησκείας ἀπέστησαν, ὅτι τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐπέγνωσαν, καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ προσεκύνησαν, καὶ ὑπὲρ ὧν στεφανοῦσθαι αὐτοὺς ἐχρῆν, καὶ θαυμάζεσθαι καὶ τιμᾶσθαι, ὑπὲρ τούτων ἐκολάζοντο καὶ μυριοὶς περιηνητοῦντο δεινοῖς πάντες οἱ τὴν πίστιν παραδεξάμενοι, πολλῶν δὲ πλέον οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προσετώτες. Ὁ γὰρ διάβολος, κακούργος ὢν καὶ δεινὸς τὰς τοιαύτας βράπτειν ἐπιβουλὰς, προσεδόκησεν ὅτι, τοὺς ποιμένους ἐὰν ἀφῆλθῃ, τὰ ποίμνια βρόδῃς διασπᾶται δυνήσεται. Ἀλλ' ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, βουλόμενος αὐτῷ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἀνθρωποι τὰς αὐτοῦ κυβερνῶσιν Ἐκκλησίας, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ πανταχοῦ ποιμαίνων τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, συνεχώρησε τοῦτο γενέσθαι, ἵν' ὅταν ἀφαιρεθέντων ἐκείνων ἴδῃ τὴν εὐσεβείαν οὐκ ἐλαττούμενα, οὐδὲ σθενούμενα τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον, ἀλλ' αὐξόμενον μᾶλλον, μάθῃ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ [598] αὐτὸς, καὶ οἱ ταῦτα αὐτῷ διακονοῦμενοι πάντες, ὅτι οὐκ ἀνθρώπινα τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἀνυθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἔχει τὴν ῥίζαν ἡμῖν ἡ τῆς διδασκαλίας ὑπόθεσις, καὶ θεὸς ἐστὶν ὁ πανταχοῦ τὰς Ἐκκλησίας ἄγων, καὶ ὅτι τὸν Θεὸν πολεμοῦντα οὐκ ἐνι περιγενέσθαι ποτέ. Οὐ τοῦτο δὲ ἑκακούργησεν ὁ διάβολος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἐλάττον τούτου. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν, ὧν προεστήκεισαν, ἠφείε σφάττεσθαι τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλ' εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἄγων ἀνῆρει· ἐποίησε δὲ τοῦτο ὁμοῦ μὲν ἐρήμους τῶν ἐπιτηδείων λαβεῖν σπεύδων, ὁμοῦ δὲ ἀσθενεστέρους ἐργάσεσθαι τῷ μόχθῳ τῆς ὁδοπορίας ἐλπίζων· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου τούτου πεποίηκεν. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας πόλεως εἰς τὴν Ρώμην αὐτὸν ἐκάλεσεν, μακροτέρους αὐτῷ τιθεὶς τοὺς διαύλους τοῦ δρόμου, καὶ τῷ μήκει τῆς ὁδοῦ καὶ τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν τὸ φρόνημα καταβάλλειν αὐτοῦ προσδοκῶν, οὐκ εἰδὼς ὅτι συνέμπορον ἔχων Ἰησοῦν καὶ συναπόδημον τῆς τοσαύτης ὁδοπορίας. Ἰσχυρότερος μᾶλλον ἐγίνετο, καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ δυνάμειος ὁσῆς πλείονα παρείχε τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὰς Ἐκκλησίας συνεκρότει μεζόνως. Αἱ γὰρ κατὰ τὴν ὁδὸν πόλεις συντρέχουσαι πάντοθεν ἤλειπον τὸν ἀθλητὴν, καὶ μετὰ πολλῶν ἐξέπεμπον τῶν ἐφοδίων, εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις αὐτῷ συναγωγούμεναι. Καὶ αὗται δὲ οὐ τὴν τυχούσαν παράκλησιν ἐλάβανον μετὰ προθυμίας τοσαύτης ἐπὶ θάνατον τρέχοντα ὀρώσας τὸν μάρτυρα, μεθ' ὅσης εἰκὸς ἦν τὸν εἰς βασιλείαν καλούμενον τὰ ἐν οὐρανῷ. Καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐμάνθανον αὐτῶν, διὰ τῆς τοῦ γενναίου προθυμίας ἐκείνου καὶ φαιδρότητος, ὅτι οὐ θάνατος ἦν ἐφ' ὃν ἔτρεχεν, ἀλλ' ἀποδημία τις καὶ μεταστάσις, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνάβασις. Καὶ ταῦτα διδάσκων κατὰ πάσαν πόλιν ἀφῆκε· διὰ τῶν λόγων, διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων συνέβη, ὅτε τὸν Παῦλον δῆσαντες καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἀναστειλάντες ἐνόμιζον μὲν ἐπὶ θάνατον πέμπειν, ἔπεμπον δὲ τοῖς ἐκεῖ κατοικοῦσιν Ἰουδαίοις διδάσκαλον,

^a Unus ms. Regius ἐπῆει.

τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ Ἰγνατίου γέγονε μετὰ περιουσίας τινός. Οὐδὲ γὰρ τοῖς τὴν Ῥώμην οἰκοῦσι μόνοις, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐν τῷ μέσῳ κειμέναις πόλεσι ἀπάσαις διδάσκαλος ἀπῆκε θαυμάσιος, πείθων καταφρονεῖν τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ μηδὲν ἡγεῖσθαι τὰ βλεπόμενα, καὶ τῶν μελλόντων ἐρᾶν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπειν, καὶ πρὸς μηδὲν τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῃ δεινῶν ἐπιστρέφειν. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτων πλείονα διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦς παιδεύων ὤδευε, καθάπερ ἡλιός τις ἐξ ἀνατολῆς ἀνίσχων καὶ πρὸς τὴν δύσιν τρέχων· μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτου φαιδρότερος· οὗτος μὲν γὰρ ἀνωθεν ἔτρεχε, αἰσθητὸν ἄγων φῶς, Ἰγνάτιος δὲ κάτωθεν ἀντέλαμπε, νοητὸν φῶς διδασκαλίας ταῖς ψυχαῖς ἐνιείς· κἀκεῖνος μὲν εἰς τὰ τῆς δύσεως ἀπὸ μέρη κρύπτεται, καὶ νύκτα εὐθέως ἐπάγει· οὗτος δὲ εἰς τὰ τῆς δύσεως ἀπὸ μέρη φαιδρότερον ἐκείθεν ἀνέτειλε, καὶ τοὺς κατὰ τὴν ὁδὸν ἅπαντας εὐεργετήσας τὰ μέγιστα· ἐπειδὴ δὲ τῆς πόλεως ἐπέβη, κἀκεῖν γν φιλοσοφεῖν ἐπαίδευσε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς συνεχώρησεν ἐκεῖ τὸν βίον αὐτὸν καταλῦσαι, ὥστε τὴν τούτου [599] τελευτὴν διδασκάλιον γενέσθαι ἐνθεθείας τοῖς τὴν Ῥώμην οἰκοῦσιν ἅπασιν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδεμιᾶς ἐδέεσθε λοιπὸν ἀποδείξουσιν, ἐρῶντες κατὰ τὴν πίστιν· οἱ δὲ τὴν Ῥώμην οἰκοῦντες, ἅτε πολλῆς τότε ἀσεθείας οὕτης ἐκεῖ, πλείονος ἔχρην βοήθειας. Διὰ τοῦτο καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ μετ' ἐκείνους οὗτος ἐκεῖ πάντες ἐτύθησαν· τοῦτο μὲν ἵνα μολυνθῆσαν τὴν πόλιν τοῖς τῶν εἰδῶλων αἵμασι, τοῖς οἰκείοις αἵμασι ἐκκαθάρωσι, τοῦτο δὲ ἵνα τῆς ἀναστάσεως τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ διὰ τῶν ἔργων παράσχωνται τὴν ἀπόδειξιν, πείσαντες τοὺς τὴν Ῥώμην οἰκοῦντας ὡς οὐκ ἂν μετὰ τοσαύτης ἡδονῆς τῆς παρούσης κατεφρόνησαν ζωῆς, εἰ μὴ σφόδρα ἦσαν πεπεικότες ἑαυτοῦς, ὅτι πρὸς τὸν ἐσταυρωμένον ἐμελλον ἀναβαίνειν Ἰησοῦν, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς αὐτὸν ὀφείσθαι Μεγίστη γὰρ ὄντως ἀναστάσεως ἀπόδειξις τὸ τὸν σφαγέντα Χριστὸν τοσαύτην μετὰ θάνατον ἐπιδείξασθαι δύναμιν, ὡς τοὺς ζῶντας ἀνθρώπους πείσαι καὶ πατρίδος, καὶ οἰκίας, καὶ φίλων, καὶ συγγενῶν, καὶ αὐτῆς ὑπερδεῖν τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας, καὶ μαστίγας, καὶ κινδύνους, καὶ θάνατον ἀντὶ τῶν παρόντων ἡδέων ἐλέσθαι. Ταῦτα γὰρ οὐχὶ νεκροὶ τῖνοι, οὐδὲ ἐπὶ τῷ τάφῳ μέινοντες, ἀλλ' ἀναστάντος καὶ ζώντος ἦν τὰ κατορθώματα. Ἐπεὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, ἡνίκα μὲν ἔζη, τοὺς συνόντας αὐτῷ πάντας ἀποστόλους ἀπὸ τοῦ φόβου γενομένους ἀσθενεστερούς προδούναι τὸν διδάσκαλον, καὶ φεύγοντας ἀπελθεῖν, ἐπειδὴ δὲ ἐτελεύτησεν, μὴ μόνον Πέτρον καὶ Παῦλον, ἀλλὰ καὶ Ἰγνάτιον τὸν οὐδὲ ἐωρακῶτα αὐτὸν, οὐδὲ ἀπολελυκῶτα αὐτοῦ τῆς συνουσίας τοσαύτην ὑπὲρ αὐτοῦ προθυμίαν ἐπιδείξασθαι, ὡς καὶ αὐτὸν δι' αὐτὸν ἐπιδούναι τὴν ψυχὴν;

ε'. Ἰν' οὖν ταῦτα ἔργω μάθωσιν οἱ τὴν Ῥώμην οἰκοῦντες ἅπαντες, συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ἐκεῖ τελεωθῆναι τὸν ἄγιον. Καὶ ὅτι αὐτὴ ἐστὶν ἡ αἰτία, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς τελευτῆς τοῦτο πιστώσεται. Οὐ γὰρ ἔξω τειχῶν

ἐν βαράθρῳ, οὐδὲ ἐν δικαστηρίῳ, οὐδὲ ἐν γυνίᾳ τινι τὴν καταδικάζουσαν ἐδέξατο ψῆφον, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ, τῆς πόλεως ἀνω καθεζομένης ἀπάσης. τὸν τοῦ μαρτυρίου τρόπον ὑπέμεινε, θηρίων ἐπ' αὐτὸν ἀφειθέντων, Ἰν' ὑπὸ ταῖς ἀπάντων ὤφειτο τὸν τρόπον στήσας κατὰ τοῦ διαδόλου, τοὺς θεατὰς ἅπαντας ζηλωτὰς ποιήσῃ τῶν ἀγωνισμάτων τῶν ἑαυτοῦ, οὐκ ἀποθνήσκων μόνον οὕτω γενναίως, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἡδονῆς ἀποθνήσκων. Οὐ γὰρ ὡς ζωῆς ἀπορρόγηγνυσθαι μέλλων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ ζωὴν καλούμενος βελτίῳ καὶ πνευματικωτέρῳ, οὕτως ἀσμένως ἑώρα τὰ θηρία. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τῶν βημάτων ὧν ἀποθνήσκειν μέλλων ἐφθέγγετο. Ἀκούσας γὰρ ὅτι οὗτος αὐτὸν τῆς τιμωρίας ὁ τρόπος μένει, Ἐγὼ τῶν θηρίων ἐκείνων ὄναιμι, ἔλεγεν. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἔρωντες ὅπερ ἂν πάσχωσιν ὑπὲρ τῶν ἐρωμένων, μεθ' ἡδονῆς δέχονται, καὶ τότε δοκοῦσιν ἐμφορεῖσθαι τῆς ἐπιθυμίας, ὅταν πολλῷ χαλεπώτερα ἢ τὰ γινόμενα ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦτου συνέβαινε. Οὐ γὰρ τῷ θανάτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ προθυμίᾳ ζηλωσαι τοὺς [600] ἀποστόλους ἔτρευδε· καὶ ἀκούων ὅτι μαστιχθέντες ἐκείνοι μετὰ χαρῆς ἀνεχώρουν, ἐβουλήθη καὶ αὐτὸς μὴ τῇ τελευτῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ χαρᾷ μιμήσασθαι τοὺς διδασκάλους· διὰ τοῦτο, τῶν θηρίων, ἔλεγεν, ὄναιμι. Καὶ πολλῶν τούτων ἡμερώτερα τὰ τόματα ἐνόμιζεν εἶναι τῆς τοῦ τυράννου γλώττης, καὶ μάλα εἰκότους· ἐκείνη μὲν γὰρ πρὸς τὴν γέενναν ἐκάλει, τὰ δὲ τούτων στόματα πρὸς βασιλείαν παρέπεμπε. Ἐπειδὴ τοίνυν κατέλυσεν ἐν αὐτῇ τὴν ζωὴν, μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη, ἐπαγγέλει στεφανίτης λοιπόν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ γέγονεν οἰκονομίας, τὸ πάλιν αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπαναγαγεῖν, καὶ ταῖς πόλεσι διανεῖμαι τὸν μάρτυρα. Ἐκείνη μὲν γὰρ αὐτοῦ στάζον τὸ αἷμα ἐδέξατο, ὑμεῖς δὲ τῷ λειψάνῳ τετίμησθε· ἀπηλαύσατε τῆς ἐπισκοπῆς ὑμεῖς, ἀπῆλυσαν ἐκείνοι τοῦ μαρτυρίου· εἶδον ἀγωνιζόμενον καὶ νικῶντα καὶ στεφανούμενον ἐκείνοι, ἔχετε διηνεκῶς αὐτὸν ὑμεῖς· ὀλίγον ὡμῶν αὐτὸν χρόνον ἀπέστησεν ὁ Θεός, καὶ μετὰ πλείονος ὡμῶν δόξης αὐτὸν ἐγείρατο. Καὶ καθάπερ οἱ δανεζόμενοι χρήματα μετὰ τόκων ἀποδοῦναι ἅπερ ἂν λάθωσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεός τὸν τίμιον τοῦτον θρασυρὸν παρ' ὡμῶν ὀλίγον χρησάμενος χρόνον, καὶ τῇ πόλει δίδως ἐκείνη, μετὰ πλείονος ὡμῶν αὐτὸν ἀποδεδῶκε τῆς λαμπρότητος. Ἐξέπέμψατε γὰρ ἐπίσκοπον, καὶ ἐδέξασθε μάρτυρα· ἐξέπέμψατε μετ' εὐχῶν, καὶ ἐδέξασθε μετὰ στεφάνων· καὶ οὐχ ὑμεῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐν μέσῳ πόλεις. Πῶς γὰρ αὐτὰς οἴεσθε διακείσθαι ὀρίσας ἐπαναγόμενον τὸ λειψάνον; πόσῃ καρποῦσθαι ἡδονήν; πόσον ἀγάλλεσθαι; πόσαις εὐφημίαις πάντοθεν βάλλειν τὸν στεφανίτην; Καθάπερ γὰρ ἀθλητῆν γενναῖον τοῦ ἀνταγωνιστὰς καταπαλάσαντα ἅπαντας, καὶ μετὰ λαμπρᾶς ἐξεληθόντα δόξης ἀπὸ τοῦ σκάμματος, εὐθέως δεχόμενοι οἱ θεαταί, οὐδ' ἐπιβῆναι τῆς γῆς ἀφίαισι, φοράδην ἀπάγοντες οἴκαδε, καὶ μυρίους βάλλοντες ἔγκωμιους· οὕτω δὴ καὶ τὸν ἄγιον τότε ἐκείνον ἀπὸ τῆς Ῥώμης αἱ πόλεις ἐξῆς διαδοχόμεναι, καὶ ἐπ' ὡμῶν φέρουσαι μέχρι τῆς πόλεως ταύτης παρέπεμπον ἔγκωμιάζουσαι τὸν στεφανίτην, ἀνυμνοῦσαι τὸν ἀνωθέτην, καταγελῶσαι τοῦ διαδόλου, ὅτι εἰς τὸ ἐναντίον αὐτῷ περιετράπη τὸ σῆμα, καὶ ὅπερ ἐνόμιζε κατὰ τοῦ μάρτυρος ποιεῖν, τοῦτο ὑπὲρ αὐτοῦ γέγονε. Καὶ τότε μὲν τὰς πόλεις ἅπας ἐκείνας ὥνησε καὶ ἀνέστησεν· ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ μέχρι τῆς παρούσης τὴν ὡμότην

^a Savil. τοῦτο δέ.

^b Upris Reg. τοῦτο δέξει παρὰ τοῦ, et sic Savil. in margine, atque ila legisse videtur Zinus et interpres vulgata Latine. Morel. vero et Savil. in textu τοῦτο πιστώσεται. Μοῦρου ἐν δικαστηρίῳ interpres, qui verit, in carcere, legisse videtur ἐν ἀσματηρίῳ.

miserunt præceptorem : sic etiam abundius in Ignatio factum est. Neque enim solis Romæ habitantibus, verum etiam omnibus in toto illo itineris spatio civitatibus interjectis admirabilis magister exstitit, præsentem vitam contemnendam docens, et ea quæ cernuntur pro nihilo ducenda, futura autem diligenda, et oculos in cælum tollendos, nihilque quod in hac vita possit accidere, quantumvis grave, formidandum esse. Hæc enim et his plura factis comprobans iter faciebat, tamquam sol quidam ab oriente ad occasum currens, imo vero sole ipso splendidior multo. Sol enim e superioribus partibus currebat, sensibilem oculis lucem impertiens; Ignatius autem deorsum splendebat, intelligibile doctrinæ lumen animis infundens : et ille quidem in occidentis partes descendens absconditur, ac noctem confestim obducit; hic autem ad occasus partes accedens, splendidius in illis eluxit, et de omnibus in tota illa via est optime meritis : cumque Romam pervenisset, eam ipsam urbem docuit philosophari. Idcirco enim Deus permisit illic eum vitæ finem implere, ut mors ejus omnibus Romam incolentibus pietatis magistra esset. Vos enim per gratiam Dei nulla amplius egebatis institutione, cum essetis in fide radicati et fundati : at illi qui Romæ tunc habitabant, cum illic magna vigeret impietas, majore auxilio indigebant. Ideo Petrus, et Paulus, et Ignatius post illos ibi fuerunt immolati, tum ut civitatem illam idolorum cruoribus pollutam proprio sanguine purgarent, tum ut operibus ipsis resurrectionis Jesu Christi crucifixi testimonium afferrent, demonstrantes iis, qui Romæ degebant, se præsentem vitam tanta cum voluptate nunquam fuisse despecturos, nisi sibi omnino persuasisset, quod ad crucifixum Jesum essent ascensuri, ipsunque in cælis visuri. Hoc enim resurrectionis argumentum est maximum, quod Christus immolatus tantam post mortem potentiam ostenderet, ut viventibus hominibus persuaderet, pro sui nominis confessione patriam, et domos, et amicos, et propinquos, et vitam ipsam aspernandam et contemnendam, ac loco præsentium voluptatum et verbera, et pericula, et mortem esse subeunda. Hæc enim non defuncti, neque in sepulcro degentis, sed ejus qui surrexisset ac viveret, præclara sunt opera. Quomodo enim esset verisimile, ut cum ipse viveret, omnes apostoli, qui cum illo versati fuerant, timore conteriti adeo fuerint imbecilli, ut præceptorem prodiderint, et aufergerint : posteaquam autem defunctus esset, non solum Petrus, et Paulus, sed etiam Ignatius, qui eum non viderat, nec ulla cum ipso familiaritate conjunctus fuerat, tantam pro illo animi alacritatem ostenderet, ut pro eo vitam ipsam profundere non recusaret?

5. *Ignatius feris objectus.* — Ut igitur illi, qui Romam incolebant, hæc esse vera re ipsa cognoscerent, permisit Deus sanctum virum illic morte affici. Quod autem hæc sit causa, ex genere ipsius mortis conabor ostendere. Neque enim ut extra muros in barathro, aut in carcere, aut in angulo aliquo occideretur, damnatus est; sed in medio theatro, universa civitate

sorsum considente et spectante, bestiis in ipsum immissis et concitatis, martyrium pertulit : ut sub omnium oculis adversus diabolum tropæum erigeret, cunctosque spectatores suorum certaminum imitatores efficeret, cum non modo fortiter, sed etiam cum lætitia mortem oppeteret, ferasque cum voluptate spectaret, non quasi raperetur e vita, sed tamquam ad vitam meliorem ac præstantiorem vocaretur. Unde hoc sit perspicuum? Ex verbis, quæ moriturus loquebatur. Cum enim id genus supplicii sibi esse subeundum intellexisset, *Ego*, inquit, *feris illis fruar* (a). Sic enim agunt, qui amant; cum pro iis qui amantur, aliquid patiuntur, gaudentes id faciunt, tuncque sibi videntur optatis perfrui, cum ea, quæ perferunt, sunt quam gravissima : quod quidem in hoc item contigit. Siquidem non morte solum, verum etiam alacritate studebat apostolos imitari; et audiens quod illi flagellati cum gaudio ibant e conspectu concilii (Act. 5. 41), voluit etiam ipse non morte solum, sed etiam lætitia magistris esse similis : idcirco, *Feris*, inquit, *fruar*. Ac multo quidem mitiora censebat ora ferarum, quam tyranni linguam : nec immerito; siquidem hæc ad gehennam vocabat, illa autem ad regnum mittebant. Cum igitur illic vitam posuisset, imo vero in cælum profectus esset, reversus est deinceps coronatus. Etenim id quoque fuit Dei benignitatis, qui curavit ut is rursus ad nos rediret, et civitatibus martyrem impartivit. Roma enim stillantem ipsius sanguinem excepit, vos autem reliquias ejus suscepistis : vos illius episcopatu gavisi estis, illi martyrio sunt lætati : certantem illi et vincentem ac coronatum conspexerunt, vos perpetuo illum possidetis : exiguum ad tempus eum vobis ademittit Deus, sed majore cum gloria restituit. Et quemadmodum pecuniam mutuantes cum fœnore ea reddunt, quæ acceperunt : sic etiam Deus pretiosum hunc thesaurum paulisper suscipiens, ut ostenderet Romæ, majore cum gloria illum vobis retulit. Emisistis enim episcopum, et martyrem recepistis : emisistis cum precibus, et cum coronis suscepistis : nec vero vos soli, sed cuncti : quæ interjectæ sunt civitates. Quomodo enim eas affectas existimatis, cum reportatas reliquias cerneant? quem voluptatis fructum percipere, quanta lætitia gestire? quam faustis undique acclamationibus coronatum celebrare? Quemadmodum enim pugilenum generosum, qui omnes devicerit adversarios, spectatores e cavea cum plausu surgentes sublimem statim excipiunt, nec terram attingere patiuntur, sed sublatum innumerabilibus laudibus ornantes, domum reportant : sic utique et sanctum illum omnes ex ordine civitates ab urbe relatum suscipientes humerisque gestantes, Antiochiam usque sunt comitatae, martyrem coronatum celebrantes, laudantes agonothetam, diabolum deridentes, quod e contrario illi versutia successisset, et quæ in martyrem struxerat, in se recidissent. Et tunc quidem cunctis illis civitatibus profuit documentoque fuit, et civitatem hanc

(a) Hæc verba in S. Ignatii Martyris aguntur.

usque in præsentem diem locupletavit; et ut thesaurus quidam perpetuus, qui quotidie exhauritur, nec deficit, cuncti licet ex eo ditescant, sic etiam beatus hic Ignatius cunctos ad se accedentes benedictionibus, fiducia, et strenua alacritate, magnæque fortitudine plenos remittit domum.

Sanctorum monumenta spiritualis gratiæ plena.—Itaque non hodie tantum, sed quotidie ad ipsum conflamus, spirituales ex eo fructus decerpentes. Quisquis enim cum fide ad illum accedit, magnis afficitur beneficiis: sanctorum enim non modo corpora, sed ipsi loculi et monumenta spirituali gratia conferta sunt. Nam si in Elisæo id contigit, ut defunctus sepulcrum ejus attingens mortis vincula dissolverit (4. Reg. 13. 21), et ad vitam rursus redierit; multo magis hoc tempore, quo gratia uberior, Spiritus major est vis; ut si cum fide aliquis arcam attingat, magnam inde virtutem hauriat. Ideo reliquias sanctorum nobis concessit Deus, volens nos ad eundem zelum per illos adducere, et nobis quasi portum præbere et firmum solatium malorum quæ nos assidue corripiunt. Quamobrem vos omnes cohortor, fratres, si quis vestrum ægritudine animi, vel corporis morbo, vel quavis alia calamitate aut peccatorum mole premitur, ut cum fide huc accedat; et ab illis omnibus liberatus, magna cum lætitia revertetur, et aspectu solo conscientiam tran-

quilliolem reportabit. Quin etiam expedit, ut non solum ii, qui ærumnis affecti sunt, huc sese conferant, sed illi etiam, qui et animi quiete, et gloria, et potentia, et magna apud Deum fiducia perfruuntur, hanc utilitatem non negligant. Qui enim huc accedit et sanctum videt, bona hæc efficiet stabiliora, et memoria recte factorum ejus animum suum reddet moderatorem, nec conscientiam suam bonis operibus efferi atque intumescere patietur. Non parvi autem momenti est, eos, quibus prosperæ atque secundæ res fluunt, eas ferre moderate, et superbiæ tumore non extolli. Utilis igitur cunctis hic thesaurus est, et refugium opportunum, tam iis qui lapsi sunt, ut a tentationibus liberentur, quam iis qui prospere ac feliciter degunt, ut diu fruantur bonis; illis qui morbis laborant, ut bonam valetudinem consequantur; illis qui commoda gaudent valetudine, ne in morbum aliquem incurrant. Quæ quidem omnia considerantes, omni gaudio atque voluptati sacrum hunc locum anteponamus, ut lætitiæ et lucri consortes, illic sanctorum contubernales et socii esse valeamus, precibus ipsorum sanctorum, et gratia ac benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, sanctoque Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

πλουτίζει πόλιν· καὶ καθάπερ θησαυρὸς διηνεχῆς, καὶ ἑκάστην ἀντιλούμενος τὴν ἡμέραν, καὶ οὐκ ἐπιλείπων, ἱπαντας τοὺς μετέχοντας εὐπορωτέρους ποιεῖ· οὕτω δὴ καὶ ὁ μακάριος οὗτος Ἰγνάτιος τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους εὐλογίων, παρῆρσις, γενναίου φρονήματος, καὶ πολλῆς ἀνδρείας πληρῶν οἰκαδε ἀποπέμπει.

Μὴ τοίνυν σήμερον μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς αὐτὸν βαδίζωμεν, πνευματικούς ἐξ αὐτοῦ ὀρεπόμενοι καρπούς. Ἔστι γάρ, ἔστι τὸν μετὰ πίστεως ἐνταῦθα παραγινόμενον μέγαλα καρπώσασθαι ἀγαθὰ· οὐδὲ γὰρ τὰ σώματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ θῆκαι τῶν ἁγίων πνευματικῆς εἰσι πεπληρωμέναι χάριτος. Εἰ γάρ ἐπὶ Ἑλισσαίου τοῦτο συνέβαινε, καὶ θήκης νεκρὸς ἀψάμενος τοῦ θανάτου τὰ δεσμὰ διέρρηξε, καὶ πρὸς ζωὴν ἐπανήλθε· πάλιν, πολλῷ μᾶλλον [601] νῦν, ὅτε θαυλεστέρα ἡ χάρις, ὅτε πλείων ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια, ἔστι καὶ θήκης μετὰ πίστεως ἀψάμενον πολλὴν ἐκείθεν ἐπισπάσασθαι δύναμιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἴασεν ἡμῖν ὁ Θεὸς, βουλόμενος ἡμᾶς πρὸς τὸν αὐτὸν ἐκείνοις χειραγωγῆσαι ζῆλον, καὶ λιμένα τινὰ παρασχεῖν καὶ παραμύθιον ἀσφαλές· τῶν ἀεὶ καταλαμβανόντων ἡμᾶς κακῶν. Διὸ παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, εἴτε ἐν ἀθυμίᾳ τίς ἐστίν, εἴτε ἐν νόσοις, εἴτε ἐν ἐπιρροίαις, εἴτε ἐν ἄλλῃ τινὶ βιωτικῇ περιστάτει, εἴτε

ἐν ἁμαρτιῶν βάθει, μετὰ πίστεως ἐνταῦθα παραγινέσθω, καὶ πάντα ἐκείνα ἀποθήσεται, καὶ μετὰ πολλῆς ἐπανήξει τῆς ἡδονῆς, κουφότερον τὸ συνειδὸς ἐργασάμενος ἀπὸ τῆς θεωρίας μόνης· μᾶλλον δὲ οὐ τοὺς ἐν δεινοῖς ὄντας μόνον ἀναγκαῖον ἐνταῦθα παραγίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν εὐθυμίᾳ τις ἦ, καὶ ἐν δόξῃ, καὶ ἐν δυναστείᾳ, καὶ ἐν παρῆρσίᾳ πολλῇ τῇ πρὸς τὸν Θεόν, μηδὲ οὗτος καταφρονεῖτω τῆς ὠφελείας. Ἐλθὼν γὰρ ἐνταῦθα καὶ τὸν ἅγιον ἰδὼν τοῦτον, ἀκίνητα ἕξει τὰ καλὰ, τῇ μνήμῃ τῶν τούτου κατορθωμάτων μετριάξειν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἀναπείσας, καὶ οὐκ ἀφίεις τὸ συνειδὸς ὑπὸ τῶν κατορθωμάτων πρὸς ὕγκον ἐπαρθῆναι τινα. Οὐ μικρὸν δὲ τοῖς ἐν εὐπραγίαις τὸ μὴ φουδᾶσθαι ἐπὶ ταῖς εὐημερίαις, ἀλλ' εἰδέναι μετρίως φέρειν τὰς εὐπραγίας. Ὡστε ἅπασι χρήσιμος ὁ θησαυρὸς, ἐπιτήδειον τὸ καταγώγιον, τοῖς μὲν ἐπταικόσιν, ἵνα ἀπαλλαγῶσι τῶν πειρασμῶν, τοῖς δὲ εὐημεροῦσιν, ἵνα βέβαια αὐτοῖς μείνῃ τὰ καλὰ· τοῖς μὲν ἐν ἀβρωστίᾳ, ἵνα πρὸς ὑγίαν ἐπανέλθωσι, τοῖς δὲ ὑγιαίνουσιν, ἵνα μὴ πρὸς ἀβρωσίαν καταπέσωσιν. Ἄπερ ἅπαντα λογίζόμενοι, πάσης τέρψεως, πάσης ἡδονῆς τὴν ἐνταῦθα προτιμῶμεν διατριβὴν, ἵν' ὁμοῦ καὶ εὐφραίνόμενοι καὶ κερδαίνοντες, καὶ ἐκεῖ σύσκηνοι τοῖς ἁγίοις τούτοις καὶ ὁμοδίαιτοι γενέσθαι δυνηθῶμεν εὐχαῖς αὐτῶν τῶν ἁγίων, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Morel. et Savil. παραμύθιον ἀσφαλές. Savil. in marg. pro-
λαλέεις habet διαρκείας, unus Reg. παραμυθίαν ἀσφαλῆ.

AD HOMILIAM IN SANCTUM EUSTATHIUM,

Hujus in S. Eustathium abs se habitæ concionis meminit Chrysostomus sermone 1 de verbis Jeremiæ num. 1, his verbis · *Propterea nuper cum de Petro et Paulo disseruissemus, et de exorta inter ipsos Antiochiæ controversia, pugnamque illam, quæ inter eos esse videbatur, pace quavis utilio rem vobis ostendissemus, eumque ad præruptam et asperam vos illam viam deduxissemus: quoniam defatigatos vidimus, ad aliud argumentum vos traduximus, dum beati Eustathii præconia sermone complexi sumus, et post illum generosi martyris Romani laudes percurrimus cum illustrius nobis factum est theatrum, amplior applausus, ac major strepitus acclamantium.* Præcessit igitur hanc in Eustathium homiliam celebris illa de controversia inter Paulum et Petrum: eamdem [602] vero in Eustathium secuta est homilia in S. Romanum martyrem, quam Chrysostomo suadente huic subjungimus. Hæ porro omnes conciones Antiochiæ habitæ sunt: quo autem anno ignoratur.

De Eustathio Antiocheno præsule, qui pro catholica fide multa perpressus et in exilium pulsus est, pauca dicenda sunt. Hic ardens studio veræ doctrinæ promovendæ, infestusque Arianis, quos interelusus societate et communione sua edixerat, in odium invidiamque Eusebii Nicomediensis episcopi sociorumque Arianorum incurrit. Ad hæc multa contra Arianos opera in lucem emisit, quorum mentio apud Hieronymum et Theodoretum. Cum Eusebio item Cæsariensi iniiit controversiam, eumque ut Nicænæ fidei infensum scriptis suis exagitavit. Ille contra Eustathium reum egit Sabellianæ opinionis, quod Sabellianismi crimen solemne Arianis erat iis offerre, qui Arianam hæresin infesti oppugnarent. Neque in Eusebium tantum Eustathius, sed etiam in Patrophilum Scythopolitanum, et Paulinum Tyrium acerrime invehebat: His accensi veritatis hostes viro insidias parant et crimina comminiscuntur. Non convenit inter scriptores quo calumniæ genere sint usi Eustathii adversarii. Ait Athanasius, apud Imperatorem Constantinum Magnum accusatum Eustathium irrogatæ matri ipsius contumeliæ, nulla interposita mora in exilium actum fuisse cum magna comitantium presbyterorum et diaconorum frequentia. Socrates autem et Sozomenus narrant, odio flagrantibus Eusebianos Eustathium in Synodo Antiochiæ celebrata abdicasse, cum Sabellianismi, tum alius criminis non memorandi causa. Verum quod illud fuerit crimen, aperit Theodoretus, Eusebium scilicet Nicomediensem, quasi aliud agentem, cum sociis non paucis Antiochiam venisse, et ab Eustathio comiter exceptum fuisse. Ibi, inquit ille, conducta muliercula, quæ corporis pulchritudine quæstum faciebat, auctores ipsi sunt, ut rei secum habitæ sanctum præsulem accuset. In cætum intromissa mulier, infantem uberibus admotum ostendens, illum se ex Eustathii coitu peperisse affirmat. Eustathius vero, non ignarus conflatae in se conspirationis, mulierem si quem haberet hujusmodi facinoris testem in medium proferre jubet; cumque neminem illa proferre posset, ipsi jusjurandum Eusebiani detulere. Juravit illa infantem Eustathii esse; statimque iudices iniquissimi virum damnant ut mœchum, reclamantibus licet cæteris episcopis qui eo loci convenerant, veri tenacibus et frugi hominibus, qui Eustathio auctores erant ut ne iniquæ sententiæ acquiesceret. Hanc item criminationem commemorat Hieronymus Apolog. 2 adversus Rufinum. « Istæ, inquit, machinæ Hæreticorum, id est, magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia, ad maledicta se conferant. Sic Eustathius episcopus filios, dum nescit, invenit. »

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

• Εἰς τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Εὐστάθιον ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης.

α'. Σοφός τις ἀνὴρ καὶ φιλοσοφεῖν εἰδώς, τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν φύσιν μετὰ ἀκριβείας καταμαθὼν, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτῶν τὴν σαθρότητα, καὶ ὡς οὐδὲν ἔχει πιστὸν, οὐδὲ βέβαιον, παραίνει κοινῇ πᾶσιν ἀνθρώποις πρὸς τελευτῆς μὴ μακαρίζειν μηδένα. Οὐκοῦν ἐπειδὴ τετελεσμένη ὁ μακάριος Εὐστάθιος, μετὰ ἀδείας αὐτὸν ἀπάτης ἐγκωμιάζεται λοιπὸν δυνάμεθα· εἰ γὰρ πρὸς τελευτῆς οὐ δεῖ μακαρίζειν οὐδένα, μετὰ τὴν τελευτὴν ἀνεύθυνος ἐπὶ τῶν ἀξίων ὁ μακαρισμὸς γένοιτ' ἂν. Καὶ γὰρ παρήλθε τὸν εὐριπὸν τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, ἀπὸ πλῆλῃ τῆς ταλαιφάνειας τῶν κυμάτων, πρὸς τὸν εὐδίων καὶ ἀτάραχον κατ-

έπλευσε λιμένα, οὐχ ὑπόκειται τῇ τοῦ μέλλοντος ἀδηλίᾳ, οὐδὲ ἐστὶν ὑπεύθυνος καταπτώσει, ἀλλὰ καθάπερ ἐπὶ πέτρας τινὸς καὶ ὕψλους σκοπέλου νῦν ἐστὼς καταγεῖα τῶν κυμάτων ἀπάντων. Οὐκοῦν ἀσφαλὴς ὁ μακαρισμὸς, ἀνεπλήκτων τὸ ἐγκώμιον· οὐ γὰρ δέδοικε μεταβολὴν, οὐχ ὑποπτέυει μετάπτωσιν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ ἐτι ζῶντες, καθάπερ οἱ ἐν μέσῳ πελάγει σαλεύοντες, πολλὰς ὑποκείμεθα ταῖς μεταβολαῖς· καὶ καθάπερ ἔκείνοι νῦν μὲν εἰς ὕψος αἵρονται τῶν κυμάτων κορυφουμένων, νῦν δὲ πρὸς αὐτὸν καταφέρονται τὸν βυθόν· ἀλλ' οὔτε τὸ ὕψος ἀσφαλὴς, οὔτε ἡ ταπεινότης μόνιμος· ὁδῶν γὰρ

• Savil. titulo addit καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐισελθόντων.

• Unus Reg. et Savil. in marg. ἔχει στερόν, οὐδέ.

• Unus ms. τῇ τοῦ μέλλοντος δειλίᾳ.

EPISCOPUM ANTIOCHENUM, ADMONITIO.

Hæc Theodoretus et Hieronymus : at per mihi mirum videtur hanc tam atrocem in amicum et æqualem suum episcopum oblatam calumniam ab Athanasio taceri. Ex Athanasii certe silentio nonnihil fortasse nascatur contra hanc historiam suspicionis, quando potissimum cernimus plerosque istius ævi scriptores libenter afferre muliercularum historias, quarum nonnullæ pari suspicionem laborant; qualis est illa mulierculæ in Synodo Tyria Athanasium illati stupri accusantis, quam si non aperte falsam, admodum saltem suspectam ostendimus in Animadversionibus ad vitam et scripta Athanasii. Auget hic scrupulum Chrysostomus, qui in hac de Eustathio homilia ne γρῦ quidem habet, quo talem oblatam calumniam vel aperte denuntiet vel subindictet. Quid quod Socrates postquam Eustathium Sabellianismi causa abdicatum narravit, adjicit, ὥς μὲν οὖν τινὲς φασιν, δι' ἄλλας οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας, φανερώς δὲ οὐκ εἰρήχασιν. Id est, *Ut vero quidam narrant, aliis de causis minus honestis abdicatus est, quas tamen aperte non proferunt.* Quibus verbis innuitrem apud omnes non constare, nec suspicionem vacuum esse, ut nos item putamus.

Abdicato autem Eustathio, Eusebiani auctores Imperatori sunt ut in exilium pellatur antistes. De exilii loco non una est sententia : Theodoretus in quamdam Illyrici urbem relegatum narrat : Hieronymus vero Trajanopolin in Thracia, cui adstipulatur Chrysostomus infra num. 2, ubi ait ejus corpus in Thracia sepultum esse, haud dubie in exilii loco. Neque prætereundum est, in Eustathii abdicatione totam penè seditione conflagrasse Antiochenam civitatem; armatis enim utrimque partibus, adscitisque militibus, omnia erant ad pugnam et horrendam cladem parata, ventumque fuisset ad gladios, nisi supervenientes Imperatoris litteræ plebem compescuissent. Eusebiani Eustathio Eulalium subrogant; qui cum exiguo tempore superstes fuisset, ejus loco deligitur Eusebius Pamphili, quo abnuente, Euphronio, item Ariano, episcopale munus defertur. Eo autem post annum et aliquot menses defuncto, deligitur Flacillus, item Arianus, et uno avulso non deficit alter. Quæ causa fuit ut multi cum populares, tum clerici, quibus religio Catholica cordi erat, ac cœtibus Arianorum abhorrentes, seorsum collectas agerent. Hi ex ardenti erga Eustathium studio amoreque Eustathium deinceps audierunt. Hujusmodi vero Antiochenorum discordia ad integrum ferme sæculum extracta fuit : quodque gravius accidit, [603] etiam Catholici postea discissi sunt, ita ut tres in partes Christiani divisi essent, Paulinianorum nempe, Meletianorum et Arianorum. Sed hac de re pluribus in Monito ad Homiliam de Anathemate.

Cæterum, si Theodoro fides sit, meretrix, quæ Eustathium accusavit, cum in gravissimum et diuturnum morbum incidisset, calumniam detexit, ac scenam totam aperuit : nec duobus tribusve, sed quamplurimis sacerdotibus indicavit ea, quæ dolo fuerant concinnata, falsa se mercede conductam Eustathium in crimen vocasse, neque se tamen falso juratam : nam Eustathius quidem ærarius faber infantis pater erat. Eustathii autem abdicatio incidit in annum circiter 329, imperante Constantino Magno. Ejus memoria colitur 17 Novembris.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

LAUDATIO

SANCTI PATRIS NOSTRI EUSTATHII ANTIOCHIÆ MAGNÆ ARCHIEPISCOPI (a).

1. *Ante mortem nemo laudandus, sed post mortem.* — Sapiens vir quidam et philosophandi peritus, qui rerum humanarum naturam accurate didicerat, et earum fragilitatem noverat, nihilque certum aut stabile in iis esse, omnes generatim homines admonet, ut ante mortem neminem laudent (*Eccli. 11. 30*). Quando igitur mortuus est beatus Eustathius, omni cum fiducia deinceps eum laudibus efferre possumus : si enim ante mortem nemo laudandus est, haud dubium, quin post mortem eorum, qui digni sunt, laudatio culpa vacet. Etenim hujus vitæ negotiorum curi-

pum prætervectus est, tumultu fluctuum liberatus est, ad tranquillum et quietum portum appulit, incertitudini futurorum non subjacet, nec obnoxius est ruinæ : sed tamquam in rupe quapiam sublimique nunc stans scopulo, fluctus omnes contemnit. Caret igitur omni periculo prædicatio, neque reprehendi potest laudatio : non enim jam mutationem reformidat, neque lapsum pertimescit. Nam nos quidem, qui adhuc vivimus, ut qui medio in mari fluctuant, multis sumus obnoxii mutationibus; et ut illi nunc quidem fluctibus intumescantibus in altum tolluntur, nunc in profundum ipsum deprimuntur; sed neque tuta celsitudo, neque stabilis est dejectio, siquidem

(a) collata cum Mss. Regiis 2545 et 2447. et cum Colbherno uno 670.

horum utrumque ab aquis fluentibus minimeque consistentibus pendet : sic nimirum et in rebus humanis nihil firmum et constans est, sed frequentes sunt mutationes, ac levi momento flunt. Hic quidem ob res secundas in altum subvehitur, ille vero propter res adversas profunde admodum deprimitur : verum nec inflatur ille, nec animum iste despondeat : quippe celererrimam singuli mutationem sortientur : at non ille, qui in cælum commigravit, et ad eum, quem desiderabat, Jesum profectus est, qui ad locum pervenit turbarum expertem : unde dolor et ægritudo ac gemitus abest. Non illic mutationis est imago, non vicissitudinis obumbratio, sed omnia fixa et immobilia, omnia firma et stabilia, omnia incorrupta et immortalia, omnia interitus expertia et aeterna : Idcirco, inquit, *Ante mortem ne quemquam laudes* (Eccli. 11. 10). Quamobrem? Futurum quippe incertum est, et imbecillis natura; voluntas segnis, et primum ad nos obsidendos peccatum; multi sunt laquei : Scio enim, inquit, *quoniam in medio laqueorum pertransis* (Eccli. 9. 20) : continuæ sunt tentationes, multa turba negotiorum, tum dæmonum perenne bellum, et assidui perturbationum insultus. Propterea *Ante mortem*, inquit, *ne quemquam laudes* : ergo post mortem tutum est laudare dignum; vel potius non simpliciter post mortem, sed post mortem ejusmodi, quando cum corona e vita quispiam excesserit, quando cum confessione et fide non ficta. Si enim quovis modo mortuos laudare quis potest, quanto magis eos qui sic fuerint mortui?

Salomoni credendum divitiis detrahenti. — Quis autem eos laudavit, dicit aliquis, qui quovis modo sunt mortui? Salomon ille, Salomon sapientissimus : non enim leviter hominem prætereas, sed quis esset perpende, et quo pacto vixerit, quanta cum securitate ac voluptate mollem et ærumnarum expertem vitam traduxerit. Nam genus omne deliciarum percurrit, et multiplices recreationis animi modos excogitavit, varias atque diversas oblectationum species adinvenit, quas et enarrans dicebat : *Edificavi mihi domos, plantavi vineas, feci mihi hortos et pomaria, feci mihi piscinas aquarum; mercatus sum mihi servos et ancillas, et vernaculi nati sunt mihi; possessio armentorum, boum et gregum fuit mihi; congregavi argentum et aurum sicut arenam; feci mihi cantores et cantatrices, pincernas et vini ministrus* (Eccli. 2. 4-8). Quid igitur idem iste post tantam affluentiam pecuniarum, possessionum, deliciarum, voluptatum refert? *Laudavi*, inquit, *eos, qui mortui sunt, super viventes, et bonus super hos, quicumque nondum natus est.* Vere fide dignus hic est deliciarum accusator, qui talem de illis fert sententiam. Nam si quispiam ex iis qui vitam in paupertate ac mendicitate traduxissent, hanc sententiam adversus delicias tulisset, visus esset non ex rei veritate, sed quod expertus non esset, ita criminari; cum vero is, qui omnes percurrit, et singulas earum vias pervestigavit, eas contemnit, tum omni suspitione libera est criminatio. Existimatis fortasse a proposito deflexisse sermonem : imo vero si atten-

damus, cum eo maxime coherere deprehendimus quæ dicta sunt. Nam in martyrum commemorationibus conveniens est et connexum de philosophia sermonem instituire. Non ut vitam præsentem damnemus, hæc dicimus, absit; sed quod delicias insectemur : non enim vivere malum est, sed temere et inconsiderate vivere.

2. *Eustathius a patria relegatus in Thracia sepultus. Sanctorum reliquæ fontes spirituales.* — Itaque si quis in recte factis ac honorum spe futurorum vitam traduxerit, poterit cum Paulo dicere, *Vivere in carne multo melius : hoc enim mihi fructus operis est* (Philipp. 1. 22) : quod utique beato Eustathio contigit, qui et in vita et in morte, ut par erat, se gessit. Non enim in sua regione, sed in aliena propter Christum mortem obiit; quod factus ejus hostium fuit. Siquidem eum illi a patria relegarunt, ut ipsum probro afficerent, at ille celebrior et illustrior hæc in exilium commigratione reddebatur; quod et rerum exitus demonstravit. Adeo namque celebris evasit, ut cum in Thracia sepultum sit ejus corpus, in dies singulos memoria ejus apud nos efflorescat; et cum in illo barbarico oppidulo sit ejus tumultus, noster in eum amor, qui tanto ab eo disjungimur intervallo, post tam diuturnum tempus singulis diebus augeatur. Imo si verum dicendum sit, apud nos etiam est sepulcrum ejus, et non in Thracia tantum. Monumenta enim sanctorum non loci solum sunt, capsulæ, columnæ, ac literæ, sed res præclaræ geste, ac fidei zelus, et sana apud Deum conscientia. Siquidem omni columna splendidior hæc Ecclesia martyri est erecta, quæ literas habet non mutas; sed quæ rebus ipsis buccina clarius memoriam ejus prædicant ac celebritatem, et unusquisque vestrum, qui adestis, sancti illius est sepulcrum, sepulcrum animatum atque spiritale. Nam si cujusque vestrum, qui adestis, conscientiam explicuero, sanctum istum intus in mente vestra reperiam diversantem. Videtis, ut nihil profecerint adversarii, ut gloriam non extinxerint, sed extulerint potius, sed illustriorem reddiderint, tot pro uno sepulcris erectis, sepulcris animatis, sepulcris vocem mittentibus, sepulcris ad eundem zelum comparatis? Idcirco sanctorum corpora et fontes, et radices, et unguenta nuncupo spiritalia. Quid ita? Quoniam unumquodque istorum, quæ dixi, virtutem suam apud se non retinet tantum, sed etiam longe lateque diffundit. Exempli causa, fontes multis quidem scaturiunt laticibus : at eos intra sinus suos non retinent, sed longa flumina parientes cum mari junguntur, et tamquam manus cujusdam extensione longitudine illorum marinas aquasprehendunt. Rursus arborum radix deorsum in terræ visceribus est abscondita, sed non omnem virtutem suam deorsum continet, ac vitium præsertim arbustivarum est hæc natura. Ubi enim per excelsos calamos ramos suos extendunt, per arundines illas serpentina sarmenta longum quoddam tectum frondium densitate conficiunt. Ejusmodi est et unguentorum natura : siquidem illa saepe numero sunt in conclavi recondita, sed erumpunt

ἐστὶ βρόντων καὶ οὐχ ἰσταμένων ταῦτα ἀμφοτέρα· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων οὐδὲν βέβαιον καὶ ἐσθὺς, ἀλλὰ πυκναὶ αἱ μεταβολαὶ καὶ ὀξύρροποι. Ὁ μὲν ὑπὸ τῆς εὐημερίας πρὸς τὸ ὕψος ἐπῆρθη, ὁ δὲ ὑπὸ δυσπραγίας εἰς πολὺ κατηνέχθη βάθος· ἀλλὰ μὴτε ἐκείνος φασάσθω, μὴτε οὗτος ταπεινούσθω· ταχίστην γὰρ ἕκαστος δέξεται τὴν μεταβολήν· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος ὁ πρὸς τὸν οὐρανὸν μεταστὰς, ὁ πρὸς τὸν ποθοῦμενον ἀπελθὼν Ἰησοῦν, ὁ πρὸς χωρίον ἑλθὼν καθαρὸν θορύδων, ἐνθα ἀπέδρα δόνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. Οὐκ ἔστιν ἐκεῖ μεταβολῆς εἰκὼν, οὐκ ἔστι τροπὴ ἀποκρίσασμα, πάντα δὲ πεπηγότα καὶ ἀκίνητα, πάντα βέβαια καὶ ἰδρυμένα, πάντα ἀφθαρτα καὶ ἀθάνατα, πάντα ἀκήρατα καὶ εἰς αἰὶ [604] διαμένοντα. Διὰ τοῦτο φησι, *Πρὸ τελευτῆς μὴ μακαρίζε μηδένα*. Διὰ τί; Ἀθλον γὰρ τὸ μέλιον, καὶ ἡ φύσις ἀσθενής· ἡ προαίρεσις ῥάθυμος, ἡ ἀμαρτία εὐπερίστατος, πολλὰ αἱ παγίδες· Ἐπίγνωσι γάρ, φησιν, *ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων διαβαίνεις*· ἐπάλληλοι οἱ πειρασμοί, πολὺς ὁ τῶν πραγμάτων ὄχλος, καὶ διηνεχῆς τῶν δαιμόνων ὁ πόλεμος, καὶ συνεχεῖς αἱ τῶν παθῶν ἐπαναστάσεις· διὰ ταῦτα, *Πρὸ τελευτῆς μὴ μακαρίζε μηδένα*, φησιν. Οὐκοῦν μετὰ τελευτῆν μακαρίζειν ἀσφαλές τὸν ἄξιον· μᾶλλον δὲ οὐκ ἄπλως μετὰ τελευτῆν, ἀλλὰ τελευτὴν τοιαύτην, ὅταν μετὰ στεφάνου τὸν βίον ἡ καταλύσας τις, ὅταν μετὰ ὁμολογίας καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου. Εἰ γὰρ τοὺς ἁπλῶς τελευτήσαντας· ἡμακάρισέ τις, πόσω μᾶλλον τοὺς οὕτω τελευτήσαντας;

Καὶ τίς ἡμακάρισ, φησὶ, τοὺς ἁπλῶς τελευτήσαντας; Ὁ Σολομὼν, Σολομὼν ἐκαίει ὁ πάνσοφος· μὴ γὰρ ἁπλῶς παραδράμης τὸν ἀνθρωπινόν, ἀλλ' ἐνόησον τίς ἦν, καὶ πῶς βεβιωκώς, καὶ μετὰ πόσης ἀδείας καὶ ἀνέσεως τὸν ὕπνον καὶ ἀταλαίπωρον βίον ἐξη β. Ἄπαν γὰρ εἶδος ἐπῆλθε τρυφῆς, καὶ ψυχαγωγίας παντοδαποῦς ἐπενόησε τρόπους, καὶ ποικίλας καὶ πολυτρόπους τέρφειαν εὖρεν ἰδέας, καὶ ταύτας διηγουμένους ἔλεγεν· Ὁκοδόμησά μοι οἴκους, ἐφύτευσά μοι ἀμπελῶνας, ἐποίησά μοι κήπους καὶ παραδείσους· ἐποίησά μοι κολυμβήθρας ὕδατων, ἐκτησάμην δούλους καὶ παιδίσκας, καὶ οἰκογενεῖς ἐγένοντό μοι· κτήσις βουκολίων καὶ ποιμνίων ἐγένετό μοι· συνήγαγον ἀργύριον καὶ χρυσίον ἡμεῖς ψάμμυ· ἐποίησά μοι ἡδοντας καὶ ἡδούσας, οἰνοχόους καὶ οἰνοχοοῦσας. Τί οὖν ὁ αὐτός οὗτος μετὰ τοσαύτην περιουσίαν τῶν χρημάτων, τῶν κτημάτων, τῆς τρυφῆς, τῆς ἀνέσεως; Ἐμακάρισα, φησὶ, τοὺς ἀποθνήσκοντας ὑπὲρ τοὺς ζῶντας, καὶ ἀγαθὸς ὑπὲρ τούτους ὅστις οὕτω ἐγένετο. Ὅντως ἀξιοπίστος οὗτος κατήγορος τρυφῆς, ὁ τοιαῦτα περὶ αὐτῆς ψηφίζομενος. Εἰ μὲν γάρ τις τῶν ἐν πενίᾳ καὶ πτωχείᾳ βεβιωκότων ταύτην ἐξέφερε τὴν ψήφον κατὰ τῆς τρυφῆς, ἔδοξεν ἂν οὐκ ἀληθεῖα, ἀλλ' ἀπειρίᾳ ταύτα κατηγορεῖν· ὅταν δὲ ὁ πᾶσαν αὐτὴν ἐπελθὼν καὶ διερευνήσας αὐτῆς ἐκάστην ὁδόν, οὗτος αὐτὴν ἀτιμίζῃ, ἀνυποπότος ἡ κατηγορία λοιπόν. Τάχα νομίζετε τῆς παρούσης ὑποθέσεως ἡμῖν ἐκπεπωκέναι τὸν λόγον· ἀλλ' εἴπερ προσέχωμεν, εὐρήσομεν, ὅτι ταύτης μάλιστα ἔχεται τὰ εἰρημένα. Ἐν γὰρ μπτύρων μνείαι· ἀναγκαῖον καὶ ἀκόλουθον, καὶ τοὺς περὶ φιλοσοφίας κινεῖν λόγους. Καὶ ταῦτα λέγομεν

οὐ τῆς παρούσης κατηγοροῦντες ζωῆς, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν τρυφὴν διαβάλλοντες· οὐ γὰρ τὸ ζῆν κακόν, ἀλλὰ τὸ εἰκὴ καὶ ἁπλῶς ζῆν.

β'. Ὡς ἂν τις ἐπὶ κατορθώμασι καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐλπίδι τὸν παρόντα ζῆσθαι βίον, δυνήσεται κατὰ Παῦλον λέγειν, ὅτι *τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ πολλὰ κρεῖσσον*· τοῦτο γὰρ καρπὸς ἔργου· καθάπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου γέγονεν Εὐσταθίου, δς καὶ τῇ ζωῇ καὶ τῇ τελευτῇ πρὸς τὸ δέον ἐχρήσατο. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκείας γῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἄλλοτρίας ταύτην ὑπέμεινε διὰ τὸν Χριστόν· τοῦτο τῶν ἐχθρῶν τὸ [605] κατόρθωμα. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τῆς πατρίδος αὐτὸν ἐξήλασαν ὡς ἀτιμάζοντες· ὁ δὲ λαμπρότερος ἐγένετο μᾶλλον καὶ περιφανέστερος τῇ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μεταστάσει, ὡς καὶ τῶν πραγμάτων τὸ τέλος ἀπέδειξε. Τοσαύτη γὰρ ἡ περιφάνεια γέγονεν, ὡς τοῦ σώματος αὐτοῦ ταφέντος ἐν θράκῃ, τὴν μνήμην αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν παρ' ἡμῖν ἀνθεῖν, καὶ τὸν μὲν τάφον εἶναι ἐν ἐκείνῳ τῷ βαρβαρικοῦ χωρίου, τὸν δὲ πόθον παρ' ἡμῖν, τοῖς ἐκ τοσοῦτον ἀπειργομένοις διαστήματος, μετὰ χρόνον τοσοῦτον καθ' ἑκάστην αὖξασθαι τὴν ἡμέραν· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τάλθθες εἰπεῖν, καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ παρ' ἡμῖν, οὐκ ἐν θράκῃ μόνον. Μνήματα γὰρ ἁγίων οὐ σοροί, καὶ λάρνακες, καὶ στήλαι, καὶ γράμματα, ἀλλ' ἔργων κατορθώματα, καὶ πίστεως ζήλος, καὶ συνειδὸς πρὸς θεὸν ὑγιές. Καὶ γὰρ πάσης στήλης λαμπρότερα ἀνέστηκεν αὕτη ἡ Ἐκκλησία τῷ μάρτυρι, γράμματα ἔχουσα οὐκ ἄρωνα, ἀλλὰ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν λαμπρότερον σάλπιγγος βοῶντα τὴν ἐκείνου μνήμην καὶ τὴν λαμπρότητα, καὶ ἕκαστος ὡμὸν δ' τῶν παρόντων τοῦ ἁγίου τάφος ἐστὶν ἐκεῖνον, τάφος ἐμψυχος καὶ πνευματικός. Ἄν γὰρ ἀναπτύξω τὸ συνειδὸς ἐκάστου τῶν παρόντων ὡμῶν, εὐρίσκω τὸν ἅγιον τοῦτον ἔνδον τῆς διανοίας ὡμῶν ἐνδαισιώμενον. Ὅρᾳε πῶς οὐδὲν πλέον ἐγένετο τοῖς ἐχθροῖς; πῶς οὐκ ἔσθεσαν τὴν δόξαν, ἀλλ' ἐπῆραν ταύτην μᾶλλον καὶ λαμπρότεραν εἰργάσαντο, τοσοῦτος ποιήσαντες τάφους ἀνθ' ἑνὸς, τάφους ἐμψύχους, τάφους φωνῆν ἀφιέντας, τάφους πρὸς τὸν αὐτὸν ζῆλον παρασκευαζομένους; Διὰ τοῦτο τὰ τῶν ἁγίων σώματα καὶ πηγὰς, καὶ ῥίζας, καὶ μύρα καλῶ πνευματικῇ. Τίνος οὖν ἔνεκεν; Ὅτι ἕκαστον τούτων τῶν εἰρημίων τὴν οἰκείαν ἀρετὴν οὐ παρ' ἐαυτῷ κατέχει μόνον, ἀλλὰ καὶ μέχρι πολλοῦ· διαπέμπεται μήκους. Οἷόν τι λέγω· αἱ πηγαὶ ἀναβλύζουσι μὲν πολλὰ νάματα, οὐ μὴν εἰσω τῶν οἰκείων κόλπων ταῦτα κατέχουσιν, ἀλλὰ μακροὺς τίκτουςαι ποταμούς συγγίνονται τῷ πελάγῃ, καὶ καθάπερ χειροὺς τινος ἐκτάσει, τῷ μήκει τούτων ἐπιλαμβάνονται τῶν θαλαττίων ὁδάτων. Πάλιν ἡ ῥίζα τῶν φυτῶν κέκρυπται ἐν τοῖς κόλποις τῆς γῆς, ἀλλ' οὐ κάτω κατέχει τὴν ἀρετὴν αὐτῆς ἅπασαν, καὶ μάλιστα τῶν ἀμπελίων τῶν ἀναδενδρόδων αὕτη ἡ φύσις. Ὅταν γὰρ ἐφ' ὑψηλῶν τῶν καλῶν μὲν τοὺς αὐτῶν ἐκτείνωσι κλάδους, τὰ κλήματα διὰ τῶν δονάκων ἐκείνων ἔρποντα μέχρι πολλοῦ πρόεισι διαστήματος, μακράν τινα ὁροφὴν τῇ τῶν φύλλων ποιοῦντα πυκνότητι. Τοιαύτη καὶ τῶν μύρων ἡ φύσις· αὐτὰ μὲν γὰρ κεῖται ἐν οἰκίσκῳ πολλάκις, διὰ δὲ τῶν θυρίδων ὑπερεκπίπτουσα αὐτῶν ἡ εὐωδία εἰς ἄμφοδα καὶ στενωποὺς καὶ ἀγορὰς, καὶ τοὺς ἔξω βαδίζοντας διδάσκει τὴν

^a Tres mss. ἁπλῶς τελευτηχήσας.

^b Savil. ἀδείας τὸν ἀνετον τοῦτον καὶ ὕπνον ἐξῆσε βίον.

^c Hæc, ἀλλ' εἴπερ προσέχωμεν, εὐρήσομεν, desunt in Savil. et in mss.

^d Alii ἡμῶν.

^e Mor. ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερα πολλὰ μέχρι πολλοῦ. Cacteri ubi in textu.

ἔνδον κειμένην τῶν ἀρωμάτων ἀρετῇ. Εἰ δὲ πηγὴ, καὶ ῥίζα, καὶ φυτῶν καὶ ἀρωμάτων φύσις τοσαύτην ἔχουσι τὴν ἰσχύν, πολλῶν μᾶλλον τῶν ἁγίων τὰ σώματα· καὶ ὅτι οὐ ψευδὴ τὰ λεγόμενα, μάρτυρες ὤμεις. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τοῦ μάρτυρος κεῖται ἐν Θράκῃ, ὤμεις δὲ οὐκ ἐν Θράκῃ διατρίβοντες, ἀλλὰ πολὺ τῆς χώρας ἐκείνης ἀφεστηκότες ἀντιλαμβάνεσθε τῆς εὐωδίας ἐκ τοσούτου διαστήματος, καὶ διὰ τοῦτο συνεληλύθατε, καὶ οὐ διεκώλυσε τῆς ὁδοῦ [606] τὸ μῆκος, οὐκ ἔσβησε τοῦ χρόνου τὸ πλῆθος. Τοιαύτη γὰρ τῶν πνευματικῶν κατορθωμάτων ἡ φύσις· οὐδενὶ σωματικῶ διακόπτεται κυλύματι*, ἀλλ' ἀνθεὶ καὶ αὐξεται καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ οὕτως χρόνου μαρναίνει τὸ πλῆθος αὐτὴν, οὐχ ὁδοῦ διατερίζει μῆκος.

Μὴ θαυμάσητε δὲ εἰ τοῦ λόγου καὶ τῶν ἐγκωμίων ἀρχόμενος μάρτυρα τὸν ἅγιον ἐκάλεσα· καὶ γὰρ οἰκίῳ τέλει τὴν ζωὴν κατέλυσε· πῶς οὖν ἔστι μάρτυς; Εἶπον πολλὰκις πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτι μάρτυρα οὐχὶ ὁ θάνατος ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς γνώμης πλέκεται· πολλὰκις δὲ τοῦ μαρτυρίου στέφανος. Καὶ τοῦτον οὐκ ἐγὼ, ἀλλὰ Παῦλος διδῶσι τοῦ μαρτυρίου τὸν ὄρον οὕτως λέγων, *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*. Πῶς ἀποθνήσκεις καθ' ἡμέραν; πῶς δυνατὸν ἐνὶ σῶματι θνητῷ μυρίους δέξασθαι θανάτους; Τῇ προθέσει, φησί, καὶ τῷ παρεσκευάσθαι πρὸς τελευτὴν. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀποφαίνεται· καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ οὐχ ἤμαζε τὴν μάχαιραν, οὐκ ἐφοίνιζε τὸν βωμὸν, οὐκ ἔθυσεν τὸν Ἰσαάκ, ἀλλ' ὁμως ἀπῆρτισεν τὴν θυσίαν. Τίς ταῦτά φησιν; Αὐτὸς ὁ τὴν θυσίαν δεξιόμενος· *Οὐκ ἐφείσω γὰρ, φησί, τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ*. Καὶ μὴν ζῶντα ἔλαβε, καὶ ὑγίη κατήγαγε· πῶς οὖν οὐκ ἐφείσατο; Ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προθέσεως τῶν προσελόμενων, τὰς τοιαύτας κρίνω θυσίας ἐγὼ, φησίν. Οὐκ ἔσφαξεν ἡ χεὶρ, ἀλλ' ἔσφαξεν ἡ προαίρεσις· οὐκ ἐθάπτισε τὸ ξίφος εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ παιδός, οὐ διέτεμε τὴν δέρην^β, ἀλλ' ἔστι θυσία καὶ χωρὶς αἵματος. Ἰσασιν οὐ μεμνημένοι τοῦ λεγόμενον· διὰ τοῦτο δὲ κάκεναι ἡ θυσία χωρὶς αἵματος ἐγένετο, ἐπειδὴ ταύτης ἐμελλεν ἔσεσθαι τύπος. Ὁρᾷς ἐν τῇ Παλαιᾷ προδιαγραφομένῃ τὴν εἰκόνα; Μὴ ἀπιστήσης τῇ ἀληθείᾳ.

γ'. Οὗτος τοίνυν ὁ μάρτυς (μάρτυρα γὰρ ἡμῖν αὐτὸν ὁ λόγος ἀπέδειξε) πρὸς μυρίους παρ' σκευάσματο θανάτους, καὶ πάντας αὐτοὺς ὑπέμεινε τῇ γνώμῃ καὶ τῇ προθυμίᾳ· τῶν δὲ ἐπενεχθέντων κινδύνων πολλοὺς καὶ δι' αὐτῆς τῆς πείρας ἠνέσχετο. Καὶ γὰρ καὶ τῆς πατριδος αὐτὸν ἐξήλασαν, καὶ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μετέστησαν, καὶ πολλὰ ἕτερα κατὰ τοῦ μακαρίου ἐκίνησαν τότε ἐκείνου, δίκαιον μὲν οὐδὲν ἔχοντες ἐγκλεῖν, ὅτι δὲ ἀκούσας τοῦ Παύλου λέγοντος, *Ἔσεβώσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα*. ἔφυγε τὸ ἀσέδημα, καὶ τὴν παρανομίαν ἔδειξεν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν στεφάνου, οὐ κατηγορίας ἄξιον. Σὺ δὲ μοι σκόπει τοῦ διαβόλου τὴν πονηρίαν. Ἐπειδὴ γὰρ προσφάτως ἦν ὁ Ἑλληνικὸς πόλεμος καταλυθεὶς, καὶ ἀρτι τῶν χαλεπῶν καὶ ἐπαλλήλων ἔωγαμῶν ἀνεπεπνευσμένοι αἱ Ἑκκλησίαι πᾶσαι, καὶ οὐκ ἦν πολὺς ὁ χρόνος, ἐξ οὗ λαοὶ μὲν ἀπεκλείσθησαν ἅπαντες, βωμοὶ δὲ ἐσέβησαν, πᾶσα δὲ τῶν δι-

μόνων ἡ μαγία καταλέλυτο, καὶ ταῦτα ἐλύπει τὸν πονηρὸν δαίμονα, καὶ οὐκ ἠδύνατο πρῶως φέρειν τὴν τῆς Ἑκκλησίας εἰρήνην, τί οὖν ποιεῖ; Ἐτερον ἐπεισάγει [607] πόλεμον χαλεπόν. Ὁ μὲν γὰρ ἐξωτικὸς, οὗτος δὲ ἐμφύλιος ἦν· οἱ δὲ τοιοῦτοι δυσφύλακτοι μᾶλλον εἰσι, καὶ ῥῥιδίως χειροῦνται τοὺς ἐμπύπτοντας.

Κατὰ τὸν καιρὸν τοίνυν ἐκείνον ὁ μακάριος οὗτος ἐστρατήγει τῆς παρ' ἡμῖν Ἑκκλησίας, καὶ αἵρεται μὲν ἡ νόσος, ὥσπερ τις λοιμὸς χαλεπὸς ἀπὸ τῶν Αἰγύπτου χωρίων, εἶτα διὰ τῶν μεταξὺ πόλεων βαδίζων εἰς τὴν πόλιν ἐσπευδεν ἐμβολαῖν τὴν ἡμετέραν. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἐργηγορῶς καὶ νήφων, καὶ πάντα τὰ μέλλοντα προορῶν πόρρωθεν, προσιόντα τὸν πόλεμον ἀπεκρούετο· καὶ καθάπερ σοφὸς τις ἱατρός, πρὶν ἢ τὴν νόσον ἐμβολαῖν εἰς τὴν πόλιν, ἐνταῦθα καθήμενος, τὰ φάρμακα κατεσκευάζε, καὶ τὴν ἱερὰν ταύτην ναῦν μετὰ πολλῆς ἐκυβέρνης τῆς ἀσφαλείας, πανταχοῦ περιτρέχων, ναύτας, ἐπιβάτας, τοὺς πλέοντας ἅπαντας συγκροτῶν, νήφειν, ἐργηγορέναι παρασκευάζων, ὥς πειρατῶν ἐπιτιθεμένων καὶ τῆς πίστεως· τὸν θησαυρὸν ἀποσυλῶσαι ἐπιχειροῦντων. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον ἐκέχρητο τῇ προνοίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ διεπέμπετο τοὺς διδάσκοντας, παρακαλέσοντας, διαλεξομένους, προαποτειχίσοντας τοῖς πολεμίοις τὴν ἐφοδον. Καὶ γὰρ ἦν πεπαιδευμένος καλῶς παρὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, ὅτι τὸν Ἑκκλησίας προεστῶτα οὐκ ἐκείνης μόνης κήδεσθαι δεῖ τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐγχειρισθείσης αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην κειμένης· καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἐμάνθανεν εὐχῶν. Εἰ γὰρ τὰς εὐχὰς ποιεῖσθαι δεῖ, φησὶν, ὑπὲρ τῆς καθολικῆς Ἑκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης, πολλῶν μᾶλλον καὶ τὴν πρόνοιαν ὑπὲρ ἁπάσης αὐτῆς ἐπιδείκνυσθαι δεῖ, καὶ ὁμοίως ἀπασὺν κήδεσθαι, καὶ μεριμνᾶν πάσας. Καὶ ὅπερ ἐνὶ τοῦ Στεφάνου γέγονε, τοῦτο καὶ ἐπ' ἐκείνου συνέβαινεν. Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἰσχύοντες ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ τῇ τοῦ Στεφάνου, οἱ Ἰουδαῖοι ἐλθόντες τὸν ἅγιον ἐκείνον· οὕτω καὶ οὗτοι οὐκ ἰσχύοντες ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ τῇ τούτου, καὶ ὁρῶντες ἡσφαλισμένα τὰ ὀχυρώματα, ἐκβάλλουσι τῆς πόλεως λοιπὸν τὸν κήρυκα. Ἀλλ' ἡ φωνὴ οὐκ εἰσιγα, ἀλλ' ἐξεβάλλετο μὲν ὁ ἄνθρωπος, ὁ δὲ λόγος τῆς διδασκαλίας οὐκ ἐξεβάλλετο. Καὶ γὰρ Παῦλος ἐδέδετο, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐδέδετο· καὶ οὕτως ἐν ἄλλοτρίᾳ, καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ παρ' ἡμῖν. Ἐκβάλλοντες τοίνυν ἐπιστήσαν συμφραζάμενοι, καθάπερ χεῖμαρρὸς σφοδρὸς· ἀλλ' οὔτε τὰ φυτὰ παρέτυνα, οὔτε τὰ σπέρματα κατέχωσαν, οὔτε τὴν γεωργίαν ἐλυμήναντο· οὕτω καλῶς καὶ μετ' ἐπιστήμης ὑπὸ τῆς ἐκείνου γεωργηθέντα σοφίας ἐρρίζωτο. Ἀλλὰ γὰρ ἄξιον εἰπεῖν, τίνος ἕνεκεν συνεχώρησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀπελαθῆναι ἐντεῦθεν. Προσφάτως ἦν ἀναπνεύσασα ἡ Ἑκκλησία· εἶχε παραμυθίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν τὴν ἐπιστάσιν τὴν ἐκείνου· πανταχόθεν αὐτὴν ἐτείχιζεν, καὶ τὸν πολέμιον τὰς προσβολὰς ἀπεκρούετο.

Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐξεβάλλετο, καὶ συνεχώρει τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὸν ὁ Θεός; τίνος ἕνεκεν; Καὶ μὴ τοι νομίζετε ταύτης τῆς ἀπορίας λύσιν εἶναι τὸ λεγόμενον μόνης· ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἑλληνας, καὶ πρὸς αἰρι-

* Κολύματι deest in mss.

^β Sic mss. Morel. vero male ἔλεγον.

eorum odor in vicos, angiportus, et fora, eis etiam qui foris ambulant, intus repositam aromatum virtutem indicat. Quod si fons, et radix, et arborum atque unguentorum natura tantam vim habent, multo magis sanctorum corpora. Enimvero falsa non esse quæ dicimus, vos mihi testes estis. Nam martyris quidem situm est corpus in Thracia, vos autem qui in Thracia non versamini, sed ab illa regione multum dissiti estis, suavem odorem tantis spatiis interjectis percipitis, ideoque convenistis, nec eum viæ longinquitas impedivit, nec diuturnitas temporis exstinxit. Talis enim spiritualium recte factorum est natura: nullo corporeo interrumpitur obstaculo, sed floret et crescit in dies, eamque nec longinquitas temporis labe-faciat, nec intervallum itineris intercludit.

Martyrem non sola mors facit. — Neque vero mirum vobis videatur, quod ipso in limine orationis ac laudationis sanctum martyrem appellarim, siquidem sua morte sublatus e vivis est: qui potest igitur martyr esse? Sæpenumero dixi vobis, martyrem facere non mortem tantum, sed animi quoque propositum: non enim eventu solo, sed etiam voluntate martyrii corona comparatur. Et hanc non ego, sed Paulus affert martyrii definitionem, cum ita dicit, *Quotidie morior* (1. Cor. 15. 31.) Quomodo quotidie moreris? qui fieri potest, ut uno corpore sexcentas mortes excripias? Proposito nimirum animi, inquit, quodque ad mortem sim paratus. Ita Deus etiam declaravit: etenim Abraham non gladium cruentavit, non altare rube-fecit, non Isaac jugulavit: sed tamen sacrificium perfecit. Quis hoc ait? Ille ipse qui sacrificium suscepit: *Non peperisti enim*, inquit, *filio tuo dilecto propter me* (Gen. 22. 12). Atqui vivum eum recepit, et incolunem reduxit: quomodo igitur non pepercit? Quod non ex factorum exitu, sed ex animi sententia, inquit, de ejusmodi sacrificiis solem judicare. Non mactavit manus, at voluntas mactavit: non gladium pueri jugulo immersit, non cervicem incidit; sed est sacrificium etiam sine sanguine. Sciunt illi, qui mysteriis initiati sunt, quid dicamus: propterea et illud sacrificium sine sanguine perfectum est, quoniam hujus figura esse debuit. Vides in Veteri Testamento imaginem multo ante adumbratam? Noli veritati fidem denegare.

3. Illic itaque martyr (martyrem enim nobis eum ratio demonstravit) ad sexcentas mortes paratus erat, et omnes illas voluntate animique alacritate toleravit: lutenia vero pericula permulta reipsa quoque sustinuit. Nam et e patria eum ejecerunt, atque in exsilium relegarunt, aliaque multa tum temporis in beatum illum machinati sunt; tametsi quod illi jure crimini verterent, nihil haberent, sed quod, Paulum dicentem cum audiisset, *Coluerunt et servierunt creature potius quam creatori* (Rom. 1. 25), impietatem ac scelus evitaret: at enim hoc quidem corona, non reprehensione dignum erat. Tu vero diaboli inaltitiam, quæso, perpende. Nam quia non ita pridem paganorum bellum fuerat exstinctum, et a gravibus continuisque persecutionibus paulo ante omnes Ecclesiæ

respirarant, neque multum effluxerat temporis, ex quo templa omnia clausa, altaria exstincta fuerant, et demonum rabies omnis deleta, hæcque improbum demonem male habebant, neque pacem Ecclesiæ æquo animo ferre poterat: quid ergo facit? Aliud infert bellum infestum. Nam illud quidem externum fuit, hoc vero intestinum: talia porro multo difficilius præcaventur, et facile eos oppriment, in quos incur-runt.

Eustathius Antiochenæ tum Ecclesiæ fuit episcopus. — Illo itaque tempore Ecclesiam, quæ apud nos est, regebat beatus iste, ac morbus exortus est quasi pestis quædam infesta ab Ægypti regionibus, qui per urbes interjectas grassatus in nostram urbem impetum facere properabat. At ille vigilans et attentus, omniaque prævidens quæ imminebant, ingruens bellum arcebat: et tamquam sapiens aliquis medicus, priusquam morbus urbem, in qua residebat, invasis-set, medicamenta comparabat, ac sacram hanc navem multa cum securitate gubernabat, quoquoersus circumcursans, nautas, vectores, navigantes omnes concitans, et curans ut vigilarent et attenderent, quasi jam invaderent eam piratæ, ac fidei thesaurum contenderent deprædari. Neque vero hic tantum hanc curam adhibuit, sed in omnes partes mittebat qui docerent, qui cohortarentur, qui disputarent, qui hostibus aditum omnem intercluderent. Probe siquidem a Spiritus gratia fuerat edoctus, Ecclesiæ præ-sulem non de illa tantum sollicitum esse debere, quæ a Spiritu sancto illi commissæ est, sed etiam de quavis in orbe terrarum constituta: atque hoc ille sacris e precibus colligebat. Si enim pro universa Ecclesia, inquit, fundendæ sunt preces, quæ a finibus ad fines usque pertinet orbis terrarum, multo magis et ejus universæ gerere curam oportet, et de omnibus pariter esse sollicitum, omnibus providere. Quod ergo in Stephano accidit, id in eo etiam evenit. Ut enim Judæi cum Stephani sapientiæ non possent resistere, sanctum illum lapidabant: sic et isti cum hujus sapientiæ resistere non possent, ac munita cernerent propugnacula, tum e civitate præconem expellunt. At enim vox minime tacebat, sed licet homo expelleretur, non expellebatur sermo doctrinæ. Nam et Paulus alligatus erat, sed verbum Dei non erat alligatum (2. Tim. 2. 9): et hic peregre erat, et doctrina ejus apud nos erat. Erumpentes ergo constipati tamquam violentus quidam torrens impetum fecerunt; sed neque plantas vulserunt, neque fruges obruerunt, neque segetes vastarunt: tam egregie, tam perite ab ejus sapientia exultæ radicibus fixis hærebant. Verum enimvero dicendum nobis est, quæ de causa permisit illum Deus hinc expelli. Respirare cœperat non ita pridem Ecclesia, neque mediocrem ipsi consolationem illius regimen afferebat: undique illam muniebat, et hostium impetus propulsabat.

Cur in exsilium mitti Eustathium permiserit Deus. — Cur igitur est ejectus, et hoc illis permisit, qui hinc eum ablegarunt, Deus? quam tandem ob causam? Nolite autem arbitrari, quod nunc tractamus, solius

questionis hujus esse solutionem; sed sive cum paganis, sive cum hæreticis a vobis de rebus ejusmodi sermo fiat, ad omnem solvendam questionem sufficiet quod dicemus. Deus quidem veram suam et apostolicam fidem in multis oppugnari permittit; hæreses autem atque paganismum secunda tranquillitate perfrui sinat. Quid ita? Ut illorum quidem infirmitatem discas, quæ cum minime divexentur, sponte destruntur; fidei vero virtutem agnoscas, quæ dum oppugnatur, eorum opera qui se illi opponunt augeatur. Quod autem non mea sit hæc conjectura, sed divinum ac de cælo delapsum responsum, audiamus quid Paulus hac de re dicat: nam et humanum quid aliquando passus hic etiam est: licet enim Paulus esset, attamen naturæ nostræ particeps erat. Quid vero illud est, quod est passus? Exagitabatur, oppugnabatur, virgis cadebatur, sexcentis insidiarum generibus appetebatur, intus, foris, ab illis qui domestici esse videbantur, ab alienis. Sed quid opus est commemorare, quantas afflictiones sit perpressus? Fatigatus igitur, nec amplius ferens tot hostium incursiones, qui semper ejus doctrinam interrompebant, ejusque verbo adversabantur, supplex Domino provolutus eum obtestatur, et ait, *Datus est mihi stimulus carni angelus Satanæ, ut me colaphizet. Propter hoc ter Dominum rogaui, et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 7-9). Scio equidem quosdam corporis infirmitatem esse arbitrari, sed non est illud, prorsus non est; verum angelum Satanæ homines, qui adversabantur, appellat: illud enim, Satan, vox est Hebraica; porro Satan dicitur adversarius. Instrumenta ergo diaboli, et eos homines, qui ei famulantur, angelos ejus appellat. Cur igitur, dicet aliquis, additum est, carni? Quia caro flagellabatur, anima vero elevabatur spe futurorum erecta. Non enim animam attingebat, nec interiores cogitationes supplantabat, sed intra carnem consistebant tormenta bellumque, nec intus poterant penetrare. Quoniam igitur hæc concidebatur, hæc flagellabatur, hæc vincebatur (animam quippe ligare nemo potest), idcirco dicit, *Datus est mihi stimulus carni angelus Satanæ, ut me colaphizet* (Ibid.), tentationes, afflictiones, persecutiones innuens. Deinde quid? *Propter hoc ter*, inquit, *Dominum rogaui*: hoc est, sæpenumero precatus sum, inquit, ut a tentationibus paululum respirarem. Vos vero causæ meministis, ob quam Deum dixi verberari servos suos permittere, vexari, infinita mala perpeti, ut virtutem suam ostendat. Ecce enim et hic cum precatus esset, ut a se innumera mala recederent et adversarii, non obtinuit quod petebat; et causam addit, ob quam non obtinuerit. Quænam igitur est causa? nihil enim prohibet rursus eam memorare. *Sufficit*, inquit, *tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur*.

4. Vides idcirco Deum permittere angelos Satanæ servos suos premere, et sexcenta illis negotia exhibere, ut ipsius virtus appareat? Vere namque sive cum paganis, sive cum miseris Judæis dissramus, ad divinam vir-

tutem ostendendam hoc sufficit, quod infinitis exagitata bellis fides superaverit, quod universo terrarum orbe repugnante, cunctisque duodecim illos homines magna contentione repellentibus, apostoli, inquam, illi brevi tempore virgis cæsi, vexati, innumera mala perpressi eos, a quibus hæc inferiebantur, potuerint prospero successu devincere. Propterea beatum etiam Eustathium in exsilium abduci permisit Deus, ut veritatis nobis virtutem et hæreticorum imbecillitatem amplius demonstraret. Itaque peregre profecturus urbem quidem dimittebat, at caritatem in vos non dimittebat: neque quod ab Ecclesia expellebatur, a præsulis etiam munere, vel a cura vestri, quam gerebat, alienum seipsum putabat, sed tum amplius curabat et sollicitus erat. Ideo vocatos omnes admonebat, ut ne succumberent, neve lupis cederent, aut illis gregem proderent; sed intus manerent, ut os illis obstruerent, eos convincerent, ac simplices fratres confirmarent. Et vero recte illum imperasse tandem exitus comprobavit: nisi enim tum in Ecclesia remansissetis, corrupta pars major civitatis fuisset, oves in deserto devorantibus lupis; verum illius sermo, ne suam nequitiam impudenter exercerent, impedivit. Neque vero solum exitus id ostendit, sed et Pauli verba: nam et ab illo hic edoctus sic admonebat. Quid igitur ait Paulus? Cum olim Romam esset abducendus ultima sua protectione, postquam non amplius discipulos visurus erat, *Non enim amplius video vos* (Act. 20. 25), inquit: hoc autem dicebat, non ut illis dolorem inureret, sed quod confirmare illos vellet: inde igitur profecturus hoc pacto illos confirmabat dicens, *Scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi graves, et ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes perversa* (Ibid. v. 29. 30). Triplex bellum, ferarum natura, belli sævitia, quodque non alieni sint, sed domestici, qui bellum inferunt, ideoque gravius. Nam si extrinsecus vulneret me quispiam, aut bellum inferat, facile illum potero superare; sin autem intrinsecus ab ipso corpore ulcus oriatur, sanatu difficile sit malum: quod nimirum tunc etiam evenit. Propterea monebat dicens, *Attendite vobis, et universo gregi* (Ibid. v. 28): non dixit, Derelictis ovibus foras aufugite. His instructus cum fuisset beatus Eustathius, discipulos suos admonebat: quæ nimirum sapiens hic quoque ac generosus magister cum audisset, opere sermonem implevit. Invadentibus igitur illis oves non deseruit, tametsi in thronum præfecturæ suæ non ascenderat; sed hoc illa generosa et philosophia præstans anima non curabat: nam præsulum honores cæteris relinquebat; labores autem præsulum ipse exantlabat, et intus cum lupis versabatur: nihil enim cum ferarum dentes lædebant, ita solidiori fide præditus erat, quam ut eorum morsibus esset obnoxius. Cum igitur intus versaretur, et pugna, qua cum eo congregiebantur, omnes illos distineret, multam tantum id agebat, ut eorum ora obtureret, et blasphemias refelleret; sed ipsas etiam oves circumiens perpende-

τικούς ἄλλους ὅμιν ὑπὲρ τῶν τοιούτων γίνηται λόγος, ἱκανὸν τὸ ῥηθησόμενον ἅπασαν λύσαι τὴν ἀπορίαν. Ὁ θεὸς τὴν μὲν πίστιν αὐτοῦ τὴν ἀληθὴ καὶ ἀποστολικὴν ἐν πολλοῖς συγχωρεῖ πολεμείσθαι, τὰς δὲ αἰρέσεις [608] καὶ τὸν ἑλληνισμὸν ἀφίησιν ἀδείας ἀπολαύειν. Τί δὴ ποτε; Ἴνα ἐκείνων μὲν τὴν ἀσθένειαν μάθῃς οὐκ ἐνοχλοῦμένους, καὶ αὐτομάτως καταλυομένων· τῆς δὲ πίστεως τὴν ἰσχὺν γνωρίσης πολεμουμένης, καὶ διὰ τῶν κωλύοντων αὐξανομένης. Καὶ ὅτι οὐκ ἐμός ἐστιν οὗτος στοχασμός, ἀλλὰ θεὸς χρησμός ἄνωθεν ἐνεχθείς, ἀκούσωμεν Παύλου τί περὶ τούτων φησί· καὶ γὰρ ἔπαθ' ἡ ποτε ἀνθρώπινον καὶ οὗτος· εἰ γὰρ καὶ Παῦλος τίς, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας μέτεσχε φύσεως. Τί δὲ ἐστίν, ὅπερ ἔπαθεν; Ἡλαύνετο, ἐπολεμεῖτο, ἐμαστιζέτο, μυριοὶ ἐπεδουλεύετο τρόποις, ἐξωθεν, ἐσωθεν, ὑπὸ τῶν δοκούντων οἰκείων εἶναι, ὑπὸ τῶν ἄλλοτρίων. Καὶ τί δεῖ λέγειν, ὅσας ὑπέμεινε θλίψεις; Κάμνων τοῖνον, καὶ μηκέτι φέρων τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων ἀεὶ διακοπτόντινον αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν, καὶ ἐναντιουμένων αὐτοῦ τῷ λόγῳ, προσπίπτει τῷ Δεσπότη, καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν, καὶ λέγει· *Ἐδόθη μοι σκόλοψ· τῇ σαρκὶ ἀγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαρίζῃ· ὑπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, καὶ εἰρηκέ· μοι· Ἄρκει σοὶ ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.* Καὶ οἶδα μὲν ὅτι τινὲς ἀσθένειαν εἶναι νομίζουσι σωματικὴν· οὐκ ἐστὶ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐστίν· ἀλλ' ἀγγελον Σατᾶν τοὺς ἀντικειμένους ἀνθρώπους καλεῖ· τὸ γὰρ Σατᾶν τοῦτο Ἑβραϊκῇ λέξει ἐστὶ· Σατᾶν δὲ ὁ ἀντικείμενος λέγεται. Τὰ οὖν σκευὴ τοῦ διαβόλου, καὶ τοὺς ἐκείνῳ διακονομένους ἀνθρώπους ἀγγέλους αὐτοῦ καλεῖ. Διὰ τί οὖν, φησί, πρόσκειται τῇ σαρκί; Ὅτι ἡ σὰρξ ἐμαστιζέτο, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκουφίζετο τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων ἐπαυρομένη· οὐδὲ γὰρ ἦπτετο τῆς ψυχῆς, οὐδὲ ὑπεσκέλιζε τοὺς ἔνδον λογισμοὺς, ἀλλὰ μέχρι τῆς σαρκὸς εἰστέκει τὰ μηχανήματα καὶ ὁ πόλεμος, εἴσω διαβῆναι μὴ δυνάμενος. Ἐπεὶ οὖν αὕτη ἐτέμνετο, αὕτη ἐμαστιζέτο, αὕτη ἐδουλεύετο (ψυχὴν γὰρ δῆσαι ἀδύνατον ἦν), διὰ τοῦτο λέγει, *Ἐδόθη μοι σκόλοψ· τῇ σαρκὶ ἀγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαρίζῃ,* τοὺς πειρασμοὺς, τὰς θλίψεις, τοὺς διωγμοὺς ἀνιπτόμενος. Εἶτα τί; Ὑπὲρ τούτου τρίς, φησί, *τὸν Κύριον παρεκάλεσα*· τοῦτ' ἐστὶ, Πολλὰκις ἐδεήθην, φησὶν, ὥστε ἀναπνεῦσαι μικρὸν ἐκ τῶν πειρασμῶν. Ὑμεῖς δὲ μέμνησθε τῆς αἰτίας ἧς εἶπον, ὅτι διὰ τοῦτο συγχωρεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἑαυτοῦ δούλους μαστίζεσθαι, ἐλαύνεσθαι, μυρία πάσχειν δεινὰ, ἵνα τὴν ἑαυτοῦ δειξῇ δύναμιν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐνταῦθα δεηθείς, ὥστε ἀποστήναι αὐτοῦ τὰ μυρία δεινὰ καὶ τοὺς ἀντικειμένους, οὐκ ἐπέτυχε τῆς αἰτήσεως· καὶ τὴν αἰτίαν τίθει, δι' ἣν οὐκ ἐπέτυχε τῆς αἰτήσεως. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; οὐδὲν γὰρ κωλύει πάλιν αὐτῆς ἐπιμνησθῆναι· *Ἀρκει σοὶ, φησὶν, ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.*

δ'. Ὅρξας ὅτι διὰ τοῦτο συγχωρεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἀγγέλους τοῦ Σατανᾶ τοῖς αὐτοῦ δούλοις ἐπικεῖσθαι, καὶ μυρία παρέχειν πράγματα, ἵνα ἡ δύναμις αὐτοῦ διαφανῇται; Ὅντως γὰρ καὶ πρὸς Ἑλληνας, καὶ πρὸς τοὺς ἀθλοῦς Ἰουδαίους διαλεγώμεθα, ἀρκεῖ τοῦτο ἡμῖν εἰς ἀπόδειξιν τῆς θείας δυνάμεως, τὸ διὰ μυρίων [609] πολέμων τὴν πίστιν εἰσενεχθεῖσαν κρατῆσαι, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἀντιπραπτούσης, καὶ

μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἀπωθουμένων ἀπάντων τοὺς δώδεκα ἀνθρώπους ἐκείνους, τοὺς ἀποστόλους λέγω, δυνηθῆναι ἐν βραχεὶ καιρῷ μαστιζομένους, ἐλαυνομένους, μυρία πάσχοντας δεινὰ, τῶν ταῦτα ποιοούντων κρατῆσαι μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης. Διὰ ταῦτα καὶ τὸν μακάριον Εὐστάθιον ἀφῆκε πρὸς τὴν ὑπερορίαν ὁ θεὸς ἀπενεχθῆναι, ἵνα μειζόνως ἡμῖν δείξῃ καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀληθείας, καὶ τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀσθένειαν. Μέλλων τοῖνον πρὸς τὴν ἀποδημίαν ἀπέναι, τὴν μὲν πόλιν ἡφίει, τὴν δὲ ἀγάπην ὁμῶν οὐκ ἡφίει· οὐδὲ ἐπειδὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐξεθάλλοτο, καὶ τῆς προστασίας καὶ τῆς ὑπὲρ ὁμῶν κηδεμονίας ἄλλοτριον ἑαυτὸν εἶναι ἐνόμιζεν, ἀλλὰ μειζόνως τότε ἐκτέτο, καὶ ἐφρόντιζε· καὶ καλέσας ἅπαντας παρεκάλεσε μὴ παραχωρηθῆσαι, μηδὲ ἐνδοῦναι τοῖς λύκοις, μηδὲ προδοῦναι τὴν πόλιν αὐτοῖς, ἀλλὰ μένειν ἔνδον ἐπιστομιζοντας μὲν αὐτοὺς καὶ διελέγοντας, τοὺς ἀκραϊοτέρους δὲ τῶν ἀδελφῶν ἀσφαλιζομένους. Καὶ ὅτι καλῶς ἐκέλευσε, τὸ τέλος ἐδείξεν· εἰ γὰρ μὴ ἐμείνατε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τότε, τὸ πλεόν τῆς πόλεως ἦν διεσθαρμένον, ἐπ' ἐρημίας τῶν λύκων τὰ πρόβατα ἐσθιόντων· ἀλλ' ἐκείνου τὸ ῥῆμα ἐκώλυσε μετὰ ἀδείας αὐτοὺς τὴν οἰκίαν ἐπιδείξασθαι πονηρίαν. Οὐ τὸ τέλος δὲ ἐδείξε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ Παύλου ῥήματα· καὶ γὰρ οὗτος παρ' ἐκείνου παιδευθεὶς ταῦτα παρήνει. Τί οὖν ὁ Παῦλος φησί; Μέλλων ἀπάγεσθαι ποτε εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ἐσχάτην ἀποδημίαν, μεθ' ἣν οὐκ ἐτι ἐμελλεν ὄψεσθαι τοὺς μαθητάς· *Οὐκ ἐτι γὰρ ὑμᾶς ὄψομαι*, φησί· τοῦτο δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ λυπηθῆσαι, ἀλλ' ἀσφαλισσάσθαι βουλόμενος· μέλλων τοῖνον ἀποδημεῖν ἐκείθεν, οὕτω πως αὐτοὺς ἡσφαλίζετο λέγων· *Οἶδα ὅτι μετὰ τὴν ἀφιξίν μου εἰσελεύσονται πρὸς ὑμᾶς λύκοι βαρεῖς, καὶ ἐξ ὧν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα.* Τριπλοῦς ὁ πόλεμος, ἡ φύσις τῶν θηρίων, ἡ χαλεπότης τοῦ πολέμου, τὸ μὴ ἄλλοτρίους, ἀλλὰ καὶ οἰκείους εἶναι τοὺς πολεμοῦντας· διὰ τοῦτο χαλεπώτερος· εἰκότως. Ἄν μὲν γὰρ ἐξωθεν μέ τις βάλλῃ καὶ πολεμῇ, ῥαδίως αὐτοῦ περιγενέσθαι δυνήσομαι· ἂν δὲ ἐνδοθεν ἀπὸ τοῦ σώματος φύῃ τὸ ἔλκος, δυσίατον γίνεται τὸ κακόν· ὃ δὴ καὶ τότε ἐγένετο. Διὸ καὶ παρήνει λέγων, *Προσέχετε θαντοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ*· οὐκ εἶπε, Καταλιπόντες τὰ πρόβατα φεύγετε ἔξω. Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος Εὐστάθιος πεπαιδευμένος παρήνει τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· ἅπερ οὖν καὶ ὁ σοφὸς οὗτος καὶ γενναῖος διδάσκαλος ἀκούσας, ἔργῳ τὸν λόγον ἐπλήρωσεν. Εἰσιόντων γοῦν ἐκείνων, οὐκ ἀφῆκε τὰ πρόβατα, καίτοι γε οὐκ ἦν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς ἀρχῆς ἀνελθών· ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ φιλόσοφον ψυχὴν. Τὰς μὲν γὰρ τιμὰς τῶν ἀρχόντων ἐτέροις ἡφίει, τοὺς δὲ πόνοους τῶν ἀρχόντων αὐτὸς ὑπέμενε, ἔνδον μεταξὺ τῶν λύκων στρεφόμενος· οὐδὲν γὰρ αὐτὸν οἱ τῶν θηρίων ὀδόντες ἐβλαπτον, οὕτως ἰσχυροτέραν πίστιν εἶχε τῶν ἐκείνων δηγμάτων. Ἐνδον τοῖνον στρεφόμενος, καὶ τῇ γινομένη πρὸς αὐτὸν μάχῃ πάντας αὐτοὺς ἀσρολῶν, πολλὴν ἄδειαν τοῖς προβάτοις παρεσκεύαζεν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐποίε· ἐμφράττων αὐτὸν τὰ στόματα,

ἀνακρουόμενος τὰς [640] βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ θρέμματα περιῶν κατεμάνθανε, μὴ που βέλος ἐδέξατό τις, μὴ που τραῦμα χαλεπὸν ἔλαβε, καὶ εὐθέως τὸ φάρμακον ἐπετίθει. Καὶ ταῦτα ποιῶν ἐζύμωσεν ἅπαντας εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν, καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως ὃς Θεὸς τὸν μακάριον Μελέτιον παρεσκεύασεν ἐλθόντα τὸ φύραμα ἅπαν λαβεῖν· οὗτος ἐσπεῖρεν, ἐκεῖνος ἐλθὼν ἐθέρσιεν. Οὕτω καὶ ἐπὶ Μωϋσέως καὶ Ἀαρὼν ἐγένετο. Καὶ γὰρ κακέينوι ζύμης δίκην ἐν μέσοις τοῖς Αἰγυπτίοις στρεφόμενοι πολλοὺς τῆς οἰκείας εὐσεβείας ἐποίησαν ζηλωτάς. Καὶ μαρτυρεῖ τοῦτο Μωϋσῆς λέγων, ὅτι πολὺς ἐπιμικτός λαὸς συνανέβη μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Τοῦτον δὲ τὸν Μωϋσέα μιμούμενος οὗτος, καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς τὰ τῆς ἀρχῆς ἐπραττε· καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐδέπω τοῦ λαοῦ τὴν προστασίαν ἐγγχειρισθεῖς, ἐβρώμενος μάλα καὶ γενναίως τοὺς ἀδικούντας ἐκόλαζε, τοῖς ἀδικουμένοις ἤμυνε,

καὶ βασιλικὴν τράπεζαν ἀφείλε, καὶ τιμὰς, καὶ προεδρίας, πρὸς τὸν πλὸν καὶ τὴν πλινθείαν ἔβραμε, πάσης τρυφῆς, καὶ ἀνέσεως, καὶ τιμῆς προτιμωτέραν εἶναι νομίζων τὴν τῶν οἰκείων κηδεμονίαν· πρὸς δὲ καὶ αὐτὸς βλέπων τότε πάντας ἄρχοντας τῇ περὶ τὸν λαὸν παρῆναι κηδεμονίᾳ, καὶ ἀνέσεως προετίθει πόνους καὶ τὸ πάντοθεν ἐλαύνεσθαι· διηγεῖται καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀναδεχόμενος ἀπεχθείας· ἀλλὰ πάντα ἦν αὐτῷ κοῦφα· ἡ γὰρ τῶν γινομένων ὑπόθεσις ἱκανὴν αὐτῷ παρείχε τῶν συμβαινόντων παραμυθίαν. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα εὐχαριστήσαντες τῷ Θεῷ, ζηλώσωμεν τῶν ἁγίων τούτων τὰς ἀρετὰς, ἵνα καὶ τῶν στεφάνων αὐτοῖς κοινωνήσωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς οὐ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAS IN S. ROMANUM MARTYREM

Ut diximus in Monito præcedenti, Homiliam in S. Eustathium mox secuta est hæc in S. Romanum martyrem, tumque illustrius, inquit Chrysostomus, factum est theatrum, amplior applausus, majorque strepitus acclamantium. Has ille consequenter paucisque interpositis diebus homilias habuit : et tamen in Martyrologiis S. Eustathii festum ad diem 16 Julii annuntiatur, S. vero Romani ad decimam octavam Novembris : qua de re commonstratur alios horum sanctorum, vel saltem ad alterutrum eorum cultum dies Antiochiæ fuisse constitutos. In hunc Romanum Martyrem erudite disserit Fronto Ducæus, qui querit uter Romanus hic memoretur, illene cujus meminit Eusebius Hist. Eccl. lib. viii, c. 12, παροικίας sive Diocesis Cæsariensis diaconus, qui Antiochiæ passus est, an is de quo Prudentius multa commemorat. Reque diligentius excussa putat probabiliter dici posse unum eundemque Romanum esse quem Eusebius, Chrysostomus Prudentiusque commemorant. Vide notas ejus ad calcem hujus tomi, ubi de utraque homilia.

Verum ut certum est homiliam primam esse γνήσιον Chrysostomi scriptum, non perinde existimamus de

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Ῥωμαρὸν α'.

α'. Πάλιν μαρτύρων μνήμη, καὶ πάλιν ἑορτὴ, καὶ πανήγυρις πνευματικὴ. Ξαμὸν ἐκείνοι, καὶ χαίρομεν ἡμεῖς· ἐπάλαισαν ἐκεῖνοι, καὶ ἡμεῖς ἀγαλλόμεθα· ἐκείνων ὁ στέφανος, καὶ κοινὸν τὸ κλέος, μάλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀπάσης ἡ δόξα. Καὶ πῶς ἂν τοῦτο γένοιτο; φησὶν. Ὅτι μέρη καὶ μέλη ἡμῶν εἰσιν οἱ μάρτυρες. Εἴτε δὲ πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα

τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαίρει πάντα τὰ μέλη. Ἡ κεφαλὴ στεφανοῦται, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα ἀγάλλεται· εἰς Ὀλυμπιονίκης γίνεται, καὶ ὁλόκληρος δῆμος εὐφραίνεται, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸν δέχεται τῆς εὐφροσύνης. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγωνίων οἱ μηδὲν εἰς τοὺς ἰδρωτάς ἐκείνους εἰσενεγκόντες τοσαύτην καρποῦνται τὴν ἡδονήν, πολλῷ μάλλον ἐπὶ τῶν τῆς εὐσεβείας ἀθλητῶν τοῦτο γένοιτο· ἂν. Πόλλες ἐσμὲν ἡμεῖς, οἱ μάρτυρες κεφαλὴ· ἀλλ' οὐ δύναται εἰπεῖν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω.

* Sic Savil. et unus ms. Reg. In Morel. τὸ κλέος καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

bat, num quis telo percussus fuisset, num grave vulnus accepisset, statimque medicamentum adhibebat. Hoc dum faceret, ad veram fidem omnes animavit, nec prius destitit, quam Dei munere atque concessu beatus Meletius advenit, qui totam massam accepit; hic seminavit, ille messuit. Tale quid etiam Moyses et Aaron præstiterunt. Nam et illi fermenti in morem, dum in medio Ægyptiorum versarentur, multos domesticæ pietatis æmulatores reddebant. Testatur hoc Moyses, dum multum vulgus promiscuum cum Israelitis ait ascendisse (*Exod.* 12. 38). Hunc Moysen imitans iste, etiam ante magistratum, quæ magistratus erant gerebat: siquidem ille priusquam in populum delatum illi esset imperium, fortiter admodum atque genere inferentes injuriam puniebat, injuriam patientes ulciscabatur, et regia

mensa, honoribus dignitatibusque contemptis ad luctum et lateritium opus currebat, ac deliciis omnibus, voluptatibus et honoribus præferendam propinquo- rum curam existimabat: ad quem oculos iste convertens magistratus omnes sua in populum sollicitudine commonesciebat, et labores perferre, undique divexari, quam tranquillitate frui malebat, ac perpetuas in dies inimicitias incurrebat. Verumtamen leviter erant illi omnia: siquidem ex iis rebus, quæ accidebant, idoneam consolationis occasionem arripiebat. Quæ cum ita sint, Deo gratias agentes sanctorum istorum virtutes imitemur, ut earundem cum ipsis coronarum participes esse valeamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri unaque sancto Spiritui gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ADMONITIO.

secunda dicendum. Licet enim hæc verba sub finem homiliæ: *Voluissem equidem in hujus martyris argumento exultantem orationem ad finem usque deducere: at justis spatii tempus advenit, et ut* [611] *sileamus hortatur. Nam et vobis ad utilitatem hæc dicta sufficiunt, et necessaria sunt Patris documenta, ut dicta illa perficiantur.* Licet, inquam, hæc verba Flavianum episcopum mox concionaturum indicent, ut in aliis Chrysostomi homiliis non infrequenter animadvertimus, magnumque hinc γνησιότητος indicium sumi posse videatur, attamen styli genus tam absimile videtur aliis Chrysostomi orationibus, vix ut credi possit hanc esse S. doctoris homiliam. Omnia hic tropis exclamationibusque redundant, et nescio quam peregrinitatem olent, si cum præcedentibus et sequentibus concionibus comparentur. Quare crediderim potius esse cujusdam presbyteri Antiocheni, qui sub Flaviano alternas cum Chrysostomo concionandi partes ageret.

Interpretatio Latina primæ homiliæ est incerti cujusdam, secundæ vero Frontonis Duçæi; ambas aliquot in locis emendavimus.

LAUDATIO I

SANCTI MARTYRIS ROMANI (a).

1. Nos sumus Martyrum memora, imo Christi. — Rursus martyrum memoria, et rursus dies festus et celebritas spiritualis. Laborarunt illi, et nos lætamur: decertarunt illi, et nos exultamus: illorum est corona et communis gloria, imo potius totius Ecclesiæ gloria. Et quomodo, dicet quispiam, posset hoc fieri? Quia partes et membra nostra sunt martyres: Sire autem patitur unum membrum, compatiuntur omnia

(a) collata cum Codd. Regg. 1959 et 2545.

membra: sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra (1. Cor. 12. 26). Caput coronatur, et reliquum corpus exultat: unus est victor in ludis Olympicis, et totus gaudet populus, magnisque eum laudibus excipit. Si autem in Olympicis certaminibus, qui nihil ad illos sudores contulerunt, tanta fruuntur voluptate: multo magis hoc fiet in athleticis pietatis. Nos pedes sumus, martyres autem caput. Sed non potest caput dicere pedibus, Vexari non ego (1b).

v. 21). Gloriosa sunt membra, sed gloriæ excellentia non aliena illa facit a conjunctione, quæ est cum reliquis partibus¹: tunc enim sunt maxime gloriosa, quando eam, quæ nobiscum est, conjunctionem non abruerint: nam oculus quoque, licet reliquo toto corpore sit splendidior, suam tunc gloriam conservat, quando a reliquo corpore non abscinditur. Et quid de martyribus dico? Si enim Dominus ipsorum nostrum caput fieri non erubuit, multo magis ipsi esse nostra membra non erubescunt: habent enim radicatam caritatem: solet autem caritas ea, quæ sunt disjuncta, conjungere et colligare, neque de dignitate admodum accurate inquirat. Sicut ergo ipsi peccantibus nobis dolore simul afficiuntur, ita nos etiam cum eis in recte factis eorum lætamur. Sic etiam jussit Paulus gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus (Rom. 12. 15). Sed flere quidem cum flentibus facile est, gaudere autem cum gaudentibus non facile admodum: facilius enim cum iis, qui in calamitatibus sunt, dolemus, quam cum iis, quibus sunt res secundæ, gaudemus. Nam illic quidem ipsa calamitatis natura potest vel lapidem flectere ad commiserationem: hic autem in rebus prosperis invidia et livor cum, qui non valde philosophatur, non sinit effici socium voluptatis. Nam quemadmodum caritas ea, quæ divisa sunt, conjungit et colligat: sic etiam invidia ea, quæ unita sunt, dividit. Quamobrem, oro vos, studamus gaudere cum iis, qui recte rem gerunt, ut animam a livore atque invidia expurgemus: nihil enim æque morbum hunc gravem curatuque difficilem expellit, atque cum iis, qui vivunt in virtute, gaudere. Audi itaque quam summus in his utrisque sit Paulus: *Quia, inquit, infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (2. Cor. 11. 29)? Non dixit, Et ego molestia non afficior: sed, *Ego non uror*, dixit, urendi verbo summum nobis dolorem volens ostendere. Et rursus ad alios scribens dicit, *Sine nobis regnavistis: et utinam regnassetis, ut nos quoque simul vobiscum regnaremus* (1. Cor. 4. 8). Et rursus, *Nunc vivimus, si vos statis in Domino* (1. Thess. 3. 8). Vide quantopere studebat, ut res fratrum recte se haberent, qui nec se vivere quidem existimabat, si illi salvi non essent.

Caritas sine martyrio prodest; martyrium sine caritate non prodest. Romano lingua amputatur: quare? — Homo qui ad tertium cælum raptus fuerat, atque in paradisum delatus, et qui mysteriorum ineffabilem particeps fuerat, tantanque apud Deum fiduciam fuerat assequutus, illorum bonorum sensum non valde accipiebat, nisi etiam fratres secum salvos esse vidisset. Sciebat enim, plane sciebat, caritate nihil esse majus, nihil ipsi par esse; nec ipsum quidem martyrium, quod caput omnium est bonorum. Quo vero id tandem modo, sic discet. Nam caritas quidem etiam absque martyrio Christi discipulos facit: martyrium autem sine caritate facere id non potest. Undenam hoc sciri potest? Ab ipsis Christi verbis: dicebat enim discipulis: *In hoc cognoscent omnes quod disci-*

puti mei estis, si vos invicem diligatis (Joan. 13. 35). Ecce caritas sine martyrio discipulos facit. Quod autem martyrium sine caritate non solum discipulos non faciat, sed nec prosit quidem patienti, audi Paulum dicentem: *Si tradidero corpus meum, ut comburam, caritatem autem non habero, nihil mihi prodest* (1. Cor. 13. 3).

2. Propterea sanctum hunc maxime diligo, qui nos hodie congregavit, beatum inquam Romanum, quoniam cum martyrio magnam quoque in Christum caritatem ostendit: quamobrem ei quoque sancta lingua fuit amputata. Etenim hoc quoque examinare par est, quantum de causa non ad alia utique tormenta, supplicia et cruciatus diabolus eum deduxerit, sed linguam ei absciderit. Non enim hoc temere fecit, sed maxima cum malitia: nam callida et malefica est hæc bestia, nihil quæ non facit et movet adversus nostram salutem. Age ergo examinemus, cur ad linguæ ejus amputationem processit: verum paulo altius repetitam orationem instituamus: sic enim sciemus et Dei benignitatem, et martyris tolerantiam, et diaboli malignitatem: et cum Dei quidem didicerimus benignitatem, Domino gratias agemus; martyris autem cognita patientia conservum imitabimur; intellecta vero diaboli malitia omnino aversabimur inimicum. Propterea enim Deus ejus machinationum notitiam dedit nobis, ut eum magis odio habentes, facilius sepe-remus. Quod enim cognosci possint cogitationes ejus, audi quid dicat Paulus de eo, qui fornicatus fuerat: ad Corinthios enim scribens sic ait: *Confirmate in ipsum caritatem, ut non circumveniamur a Satana: non enim cogitationes ejus ignoramus* (2. Cor. 2. 8. et 11). Quenam est ergo causa, propter quam ei linguam amputavit? Concedite ut rem paulo altius repetam. Grave bellum fuit aliquando adversus Ecclesias excitatum, non barbaris adversus civitates incursionibus facientibus, nec ullis alienigenis, sed iis, qui nostro huic terrarum orbi præesse videbantur, immanius, quam tyranni quilibet, tractantibus eos, qui ipsorum imperio parebant. Non enim solum libertas, et patria, et pecuniæ, et præsens vita tunc in periculum veniebat; sed regnum eorum, et bona quæ justis sunt reposita, vitæque immortalis et Christi confessio. Ac novus quoque captivitatis modus excogitatus est: non enim ex ea, quæ hic est, civitate expellebant, sed supra Jerusalem, quæ est libera, privare conabantur, et unumquemque in altaribus animam sacrificare cogebant, ac suum Dominum abjurare, sequæ dæmonum tyrannidi subicere, et perniciosos salutisque nostræ hostes dæmones colere, quod mille mortibus et quavis gehenna gravius et intolerabilius generosis animis et Christi amantibus erat. Tunc nimirum, cum multi submergerentur, et fluctus in altum tollerentur, ac plurimi naufragium facerent, beatus hic Romanus in medium eorum procedens, non statim consideravit, quo se modo periculis traderet; sed ens prius, qui metu percussi ceciderant, qui salutem suam prodiderant, collegit, animavit, ut prælium instaurarent effecit, eos quidem, qui lapsi erant, erigens eos autem,

¹ Unus Reg. Ass., *membris*.

Ἐνδοξα τὰ μέλη, ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ τῆς δόξης οὐ ποιεῖ τῆς πρὸ τὰ λοιπὰ μέρη^α συναφείας ἀλλοτριώσιν· ταύτη γὰρ μάλιστα ἔνδοξα γίνεται, ὅταν τὴν πρὸς ἡμᾶς συνάφειαν μὴ διακρούσῃται· ἐπεὶ καὶ ὀφθαλμοῖς, τοῦ λοιποῦ παντὸς σώματος λαμπρότερος ὢν, τότε τὴν οἰκίαν διατηρεῖ δόξαν, ὅταν μὴ τοῦ λοιποῦ σώματος ἀποσχίζῃται. Καὶ τί λέγω περὶ μαρτύρων; Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης αὐτῶν οὐκ ἐπησχύνθη γενέσθαι ἡμῶν κεφαλὴ, πολλῶν μᾶλλον αὐτοὶ μέλη ἡμῶν εἶναι οὐκ ἐπαισχύνονται· ἀγάπην γὰρ ἔχουσιν ἐρριζωμένην, ἡ δὲ ἀγάπη τὴν διεστηκότα συνάπτειν καὶ συνδεῖν εἴθε, καὶ περὶ τῆς ἀξίας οὐκ ἀκριβολογεῖται. Ὡς περ οὖν αὐτοὶ συναλοῦσιν ἡμῶν τοὺς ἀμαρτήμασιν, οὕτως ἡμεῖς συγκαίρομεν αὐτῶν τοὺς κατορθώμασιν. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε ποιεῖν λέγων, Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Ἀλλὰ τὸ μὲν κλαίειν μετὰ κλαιόντων εὐκολον, τὸ δὲ χαίρειν μετὰ χαιρόντων οὐ σφόδρα ῥάδιον· ῥῆθον γὰρ τοῖς ἐν συμφοραῖς οὖσι συναλοῦμεν, ἢ τοῖς εὐδοκίμοις συνδύμεθα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ αὕτη τῆς^β συμφορᾶς ἡ φύσις καὶ τὸν λίθον ἱκανὴ πρὸς συμπαθείαν ἐπικάμψαι· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τῆς εὐπραγίας ὁ φθόνος καὶ ἡ βασκανία τὸν μὴ σφόδρα [612] φιλοσοφούντα οὐκ ἀφίσι γενέσθαι κοινωνὸν τῆς ἡδονῆς. Ὡς περ γὰρ ἡ ἀγάπη τὰ διηρημένα συνάγει καὶ συνδεδεῖ, οὕτως ἡ βασκανία τὰ ἡνωμένα διαιρεῖ. Διὸ παρακαλῶ, μελετήσωμεν συγκαίρειν τοῖς εὐδοκίμοις, ἵνα καὶ φθόνου καὶ βασκανίας τὴν ψυχὴν ἐκκαθάρωμεν· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπελαύνει τὸ νόημα τοῦτο τὸ χαλεπὸν καὶ δυσίατον, ὥς τὸ συνήδεσθαι τοῖς ἐν ἀρετῇ βιοῦσιν. Ἀκουσον γοῦν πῶς ὁ Παῦλος ἐν ἑκατέρους τοῦτοις ἐστὶν ἄκρος· *Τίς, φησὶν, ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Οὐκ εἶπε, καὶ οὐκ ἐγὼ λυποῦμαι, ἀλλ', οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι, τῇ προσηγορίᾳ, τῆς πυρώσεως τὴν ἐπίτασιν τῆς δούλης ἡμῶν παραστήσαι βουλόμενος. Καὶ πάλιν ἑτέροις γράφων, Χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύσατε, φησὶν· καὶ ὄφελόν γε ἐδασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν· καὶ πάλιν· Νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ. Ὅρα πῶς περισπούδαστος ἦν αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν ἡ εὐδοκίμια, ὅς οὔτε ζῆν ἐνόμιζεν, ἐκείνων μὴ σωζομένων.*

Ἀνθρώπος εἰς τρίτον ἀρπαγὴς οὐρανὸν, καὶ εἰς παράδεισον ἀπενεχθεὶς, καὶ μυστηρίων κοινωνήσας ἀπορρήτων, καὶ τοσαύτης πρὸς τὸν Θεὸν ἀπολαύσας παρρησίας, οὐ σφόδρα αἰσθῆσιν ἐκείνων ἐλάμβανε τῶν αγαθῶν, εἰ μὴ καὶ τοὺς ἀδελφούς εἶδε σὺν αὐτῷ διασωζομένους. Οἶδε γὰρ, οἶδε σαφῶς, ὅτι ἀγάπης οὐδὲν οὔτε μείζον οὔτε ἴσον ἐστίν, οὐδὲ αὐτὸ τὸ μαρτύριον, ὃ πάντων ἐστὶ κεφάλαιον τῶν αγαθῶν· καὶ πῶς, ἀκουσον. Ἀγάπῃ μὲν γὰρ καὶ χωρὶς μαρτυρίου ποιεῖ μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ, μαρτύριον δὲ χωρὶς ἀγάπης οὐκ ἂν ἰσχύσειε τοῦτο ἐργάσασθαι. Πῶθεν τοῦτο δηλόν; Ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων· πρὸς γὰρ τοὺς μαθητὰς ἔλεγεν· *Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι μαθηταὶ μου ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.* Ἰδοὺ ἀγάπη χωρὶς μαρτυρίου μαθητὰς ποιεῖ.

Ὅτι δὲ μαρτύριον χωρὶς ἀγάπης οὐ μόνον μαθητὰς οὐ ποιεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ὠφελεῖ τι τὸν ὑπομένοντα, ἀκουσον Παύλου λέγοντος· *Ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.*

β'. Διὰ τοῦτο μάλιστα τὸν ἅγιον τοῦτον φιλῶ τὸν σήμερον ἡμᾶς συναγαγόντα, τὸν μακάριον Ῥωμανόν, ὅτι μετὰ τοῦ μαρτυρίου πολλὴν τὴν ἀγάπην ἐπεδείξατο, διὸ καὶ τὴν γλῶτταν ἐξεκόπτετο τὴν ἁγίαν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἄξιον ἐξετάσαι, τί δὴποτε οὐκ ἐπὶ βασάνους καὶ κολάσεις καὶ τιμωρίας ἤγαγεν αὐτὸν ὁ διάβολος, ἀλλὰ τὴν γλῶτταν ἀπέτεμεν· οὐ γὰρ εἰκὴ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς πονηρίας· καὶ γὰρ κακουργόν ἐστὶ τὸ θηρίον, καὶ πάντα κατὰ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας πραγματεύεται καὶ κινεῖ. Φέρε οὖν ἐξετάσωμεν, τί δὴποτε ἐπὶ τὴν ἐκκοπήν τῆς γλῶττης ἐχώρησε, μικρὸν γοῦν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγόντες· οὕτω γὰρ εἰσόμεθα καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν τοῦ μάρτυρος ὑπομονὴν, καὶ τὴν τοῦ διαδόλου κακουργίαν· καὶ τὴν μὲν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν μαθόντες εὐχαριστήσωμεν τῷ Δεσπότη, τὴν δὲ τοῦ μάρτυρος ὑπομονὴν γινόντες μιμησόμεθα τὸν σύνδουλον, τὴν δὲ τοῦ διαδόλου κακουργίαν καταμαθόντες, ἀποστραφέντες τὴν ἐχθρόν. Διὰ γὰρ τοῦτο ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰδέναι αὐτοὺς τὰς μηχανὰς, ἵνα μειζόνως αὐτὸν μισήσαντες [613] εὐκολώτερον αὐτοῦ περιγενώμεθα. Ὅτι γὰρ δυνατόν εἰδέναι αὐτοῦ τὰ νοήματα, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ παπορευκότος· Κορινθίους γὰρ ἐπιστέλλων οὕτω πῶς φησι· *Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτὸν τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.* Τίς οὖν ἡ αἰτία, δι' ἣν τὴν γλῶτταν ἐξέκοψε; Μικρὸν ἀνωθεν ἀνάσχεσθέ μου διηγουμένου. Πόλεμος ἀνεβρίπισθη ποτὲ κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν χαλεπός, οὐχὶ βαρβάρων ἐπιδραμόντων τὰς πόλεις, οὐδὲ ἀλλογενῶν τινῶν, ἀλλ' αὐτῶν τῶν δοκούντων προεστάναι τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, καὶ βαρβάρων, καὶ πολεμίων, καὶ τυράννων ἀπάντων ἀπηνέστερον καὶ ὠμότερον κεχηρημένων τοῖς ὑπηκόοις. Οὐ γὰρ ὑπὲρ ἐλευθερίας, καὶ πατρίδος, καὶ χρημάτων, καὶ τῆς παρουσίας ζωῆς ὁ κίνδυνος ἦν τότε, ἀλλ' ὑπὲρ βασιλείας οὐρανίων, καὶ τῶν ἀποκειμένων αγαθῶν, ὑπὲρ ἀθανάτου ζωῆς, ὑπὲρ ὁμολογίας τῆς εἰς τὸν Χριστόν. Καὶ καινὸς τις αἰχμαλωσίας ἐπενοεῖτο τρόπος· οὐ γὰρ τῆς ἐνταῦθα πόλεως ἐξέβαλλον, ἀλλὰ τῆς ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ τῆς ἐλευθερίας ἐπεχείρουν ἀποστερεῖν, καὶ τὴν ψυχὴν ἑκαστον καταθῆναι ἠνάγκαζον ἐπὶ τῶν βωμῶν, καὶ τὸν οἰκεῖον Δεσπότην ἐξομνυσθαι, καὶ τῇ τῶν δαιμόνων ὑποκύπτειν τυραννίδι, καὶ τοὺς λυμεῶνας καὶ ἐχθροὺς τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας θεραπεύειν δαίμονας· ὃ μυρίων θανάτων καὶ πάσης γεέννης χαλεπώτερον ἦν καὶ ἀφορητότερον ταῖς φιλοχρίστοις ψυχαῖς. Τότε δὴ πολλῶν ὑποδρυχίων γινομένων, καὶ τοῦ χειμῶνος αἰρομένου, καὶ πολλῶν ναυαγούντων, ὁ μακάριος οὗτος Ῥωμανὸς παρελθὼν εἰς μέσους οὐκ ἐσκόπησεν εὐθέως, ὅπως ἑαυτὸν ἐπιδῶ τοῖς κινδύνους, ἀλλὰ πρότερον τοὺς παφοδνημένους, τοὺς ἀναπεπτωκότας, τοὺς τὴν οἰκίαν προδόντας σωτηρίαν συνῆγε, παρεθάρρυνεν, ἀναμαχέσασθαι παρεσεύεζε, τοὺς μὲν καταπεσόντας ἀνορθῶν, τοὺς δὲ ἐστώτας ἀσφαλιζόμενος εὐχαῖς, καὶ παραινέσει, καὶ συμβουλαῖς, περὶ τῶν μελλόντων,

^α Unus Reg. ms. τὰ λοιπὰ μέλη. Mox Savil. et unus Reg. ms. ταύτη γὰρ μάλιστα, Morel. et alius Reg. ταῦτα γὰρ. Morel. paulo post ult. τοῦ λοιποῦ habet et καί, quod deest in cæteris.

^β Unus Reg. οὗσι συναγείν, ἢ τοῖς εὐδοκίμοις συνήδεσθαι, τὶ δὴποτε; ὅτι ἐκεῖ μὲν αὕτη τῆς.

περὶ τῶν παρόντων πραγμάτων πολλά φιλοσοφῶν, δεικνὺς τὸ πρόσκαιρον τούτων, τὸ διγενεχὲς ἐκείνων, ἀντιτιθεὶς * τοῖς πόνοις τὰ ἐπαύλα, ταῖς βασάνοις τοὺς στεφάνους, ταῖς ἀλλήλοισι τὰ βραβεῖα ^b, διδάσκων τίς μὲν ἢ παροῦσα ζωὴ, τίς δὲ ἡ μέλλουσα, καὶ πόσον ἑκατέρω τὸ μέσον, καὶ ὅτι πάντως ἀποθανεῖν ἀνάγκη· κἂν γὰρ μὴ τοῦτω τῷ τρόπῳ καταλύσωμεν τὴν ζωὴν, τῷ νόμῳ τῆς φύσεως πάντως ἀναγκαζόμενοι μικρὸν γοῦν ὕστερον τῶν σωμάτων ἀποστησόμεθα τούτων. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοῖς εἰκοτά ^c παραινῶν ἀνὴρ ὥρῳσε τὰς παρειμένους χεῖρας, ἐστήριξε τὰ παραλελυμένα γόνατα, τοὺς φυγάδας ἐπατήγαγε, τὴν δειλίαν ἐξέβαλε, τὴν ἀγωνίαν ἀπήλασε, θάρσος ἐνέθηκεν, ἀντὶ δειλῶν προθύμους ἐποίησεν, ἀντὶ δορκάδων καὶ ἐλάφων λέοντας ἀπειργάσματο πολλῆς πνέοντας τῆς ἰσχύος, συνεκρότησε τοῦ Χριστοῦ τὸ στρατόπεδον, τὴν αἰσχύνην τὴν παρ' ἡμῖν εἰς τὰς τῶν πολεμίων μετήνεγκε ^d κεφαλᾶς. Ἰδὼν τοίνυν ὁ διάβολος ἄθροον μεταβολὴν γεγεννημένην, καὶ τοὺς χθῆς καὶ πρῶτῃν δεδοικότες αὐτὸν καὶ τρέμοντας, νῦν καταγελῶντας [614] αὐτοῦ καὶ κατατολμῶντας, ἐπαποδυσμένους τοῖς κινδύνοις, ἐπιπυδῶντας τοῖς κολαστηρίοις, καὶ γνοὺς τὸν αἴτιον, πάντας ἀφείλε, κατ' ἐκείνου λοιπὸν ἐπνευσεν ὄλος, πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὴν μανίαν κατὰ τῆς μακαρίας ταύτης κινῶν κεφαλῆς. Καὶ τί ποιεῖ; Σκοπεῖτε τὴν κακουργίαν. Οὐκ ἔγραψεν αὐτὸν ἐπὶ βασάνους, οὐκ ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν· ἐδίδαξε γὰρ αὐτὸν ὁ παρελθὼν χρόνος, ὅτι πάντα ταῦτα εἰκῇ καὶ μάτην ἐγίνετο. Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἐνέκοψε τῶν πεπιστευκότων τὴν προθυμίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπέτεινε πλὸν, καὶ μείζω καὶ θερμότεραν αὐτὴν ἐποίησεν. "Ανθρακας ὑπεσφόρεσα, φησὶν, οἱ δὲ ὡς ἐπὶ ῥόδα * ἔτρεχον· πῦρ ἀνῆψα, οἱ δὲ ὡς εἰς πηγὰς ὕδατων ψυχρῶν ἐκείνοις ἔβριζαν· κατέβησαν τὰς πλευράς, καὶ βαθεῖας ἀνέτεμνεν αὐλακας, καὶ κατήγαγον ῥύακας αἱμάτων, οἱ δὲ ὡς χρυσὸν πάντοθεν περιέβρομένοι, οὕτως ἐκαλλυπίζοντο· τοῖς χρημοῖς ἔβριζα, καὶ εἰς πέλαγος κατεπόντισα, οἱ δὲ οὐκ ὡς εἰς βυθὸν καταβαίνοντες, ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν ἀναβαίνοντες τὸν οὐρανόν, οὕτως διέκειντο σχιζομένους, καὶ ἀγαλλόμενοι, καὶ ὥσπερ ἐν ἰερᾷ πομπῇ χορεύοντες, καὶ ἐν λειμῶνι παίζοντες χλοερῷ, οὕτως τὰς τιμωρίας ἔκαστος ἠρπάζον, οὐκ ὡς τιμωρίας, ἀλλ' ὡς ἄνθη λαμβάνοντες ἑαρινὰ, καὶ στεφανούμενοι, καὶ τῇ τῆς οικείας προθυμίας ὑπερβολῇ τὰς ἑμάς πρέεψανον τιμωρίας. Τί τοίνυν ἂν εἴη πρακτέον, φησὶν; "Αποτέμω τούτου τὴν κεφαλὴν; "Αλλ' ὅπερ εὐχεται, τοῦτο γίνεται, καὶ μείζονα λαμβάνουσιν οἱ μαθηταὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων παραίνεσιν· καὶ γὰρ παρήνεσεν, ὅτι μαρτύρων θάνατος οὐκ ἔστι θάνατος, ἀλλὰ ζωὴ πέραις οὐκ ἔχουσα, καὶ μάλιστα γὰρ ὑπὲρ ταύτης πάντα ὑπομένειν χρή, καὶ ὅτι δεῖ καταφρονεῖν τελευτῆς. "Αν τοίνυν ἀποτέμω τὴν κεφαλὴν, καὶ γενναίως ἐνέγκῃ τὸ συμβάν, διὰ τῶν ἔργων αὐτοὺς παιδεύσει σαφέστερον, ὅτι οὕτως θανάτου δεῖ καταφρονεῖν, καὶ μάλλον αὐτῶν ἀνορθώσει τὰ φρονήματα, καὶ πλείονα αὐτοὺς ἐμπνεύσει ^e τελευτήσας τὴν προθυμίαν. Διὰ τοῦτο τὴν γλῶτταν ἀπέτεμεν, ἵνα ἀποστερηθέντες τῆς φωνῆς, ἥς ἀπήλαον οἱ τοῦ μάρτυρος μαθηταί, καὶ τῆς συμβουλῆς ἔκπεσόντες, καὶ τῆς παραινέσεως ἔρη-

μωθέντες, δειλότεροι γένωνται, καὶ πρὸς τὴν προτίραν ἀγωνίαν ἐπανεέλθουσιν, οὐκ ἔχοντες τὸν ἐπαλείφοντα, οὐδὲ τὸν διεγείροντα καὶ καθοπλίζοντα.

γ'. Καὶ σκόπει μοι τὴν κακουργίαν. Ἡρώδης μὲν ἀπέτεμε τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου· οὗτος δὲ οὐχὶ τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ τὴν γλῶτταν μόνην. Τί δὴ ποτε; Διὰ πολλὴν κακουργίαν καὶ σκαιότητα. "Αν ἀποτέμω τὴν κεφαλὴν, φησὶ, καὶ ἀποθάνῃ, ἀπελεύσεται οὐκ ὁρῶν τὴν ἀπώλειαν τῶν ἑαυτοῦ ἀδελφῶν· ἐγὼ δὲ αὐτὸν βούλομαι στήναι μάρτυρα τῶν πτωμάτων καὶ τῆς συμφορᾶς τῶν οικείων στρατιωτῶν, ἵν', ὑπὸ τῆς ὀδύνης ἀγγηται καταπίπτοντας μὲν ὁρῶν, χεῖρα δὲ ὀρέγειν μὴ δυνάμενος, καὶ τὸ συμβουλευσαὶ ταῦτα ἅπερ καὶ πρότερον οὐκ ἔχων, τῆς φωνῆς μετὰ τῆς γλῶττης ἐκκοπίσῃς.

"Αλλ' ὁ δ' ὁρασόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, τὸ σῆμα τοῦτο εἰς τὴν ἐκείνου περιέτρεψε κεφαλὴν, καὶ οὐ μόνον συμβουλῆς οὐκ ἀπεστέρησεν, ἀλλὰ καὶ πλείονος αὐτοὺς ἐποίησεν ἀπολαῦσαι παραινέσεως, καὶ πνευματικωτέρας [615] μετασχεῖν διδασκαλίας. "Επειδὴ γὰρ τοῦτο ἐκράτησε, καλεῖται λοιπὸν ἐπὶ τὴν τομὴν ὁ ἱατρός, καὶ δῆμιος ἀντὶ ἱατροῦ γίγνεται, οὐχὶ τὸ νενοςηκὸς διορθούμενος μέλος, ἀλλὰ τὸ ὑγιαῖνον διαφθείρων· καὶ τὴν γλῶτταν ἐξελὼν, οὐκ ἴσχυεν αὐτῇ συνεξελεῖν καὶ τὴν φωνήν· ἀλλ' ἡ μὲν τῆς σαρκὸς ἐξεκόπτετο γλῶττα, ἡ δὲ τῆς χάριτος ἐφιπτατο τῷ στόματι τοῦ μακαρίου· καὶ ἡ μὲν φύσις τὸ οἰκτεῖον ἤφειε μέλος, τοῦ σιδήρου τοῦτο καταναγκάζοντος, ἡ δὲ χάρις συνεκπεσεῖν αὐτῇ τὴν φωνὴν οὐκ εἴασεν· ὁθεν λοιπὸν πνευματικωτέρας ἀπήλαον οἱ μαθηταὶ διδασκαλίας, οὐκ ἀνθρωπίνῃ φωνῇ καθάπερ τὰ πρότερα ἀκούοντες, ἀλλὰ θεῖα τινί, καὶ πνευματικῇ, καὶ μείζονι τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας· καὶ πάντες συνέτρεχον, ἄνωθεν ἀγγελοῖ, κάτωθεν ἀνθρώποι, ἕκαστος χωρὶς γλῶττης στόμα ἰδεῖν ἐπιθυμοῦντες, καὶ ἀκοῦσαι φεγγομένου οὕτως. Καὶ γὰρ ἦν δυνατός ^b θαυμαστὴν καὶ παράδοξον στόμα ἄνευ γλῶττης φθεγγόμενον, πολλὴν μὲν τῷ διαδόλῳ φέρον αἰσχύνην, πολλὴν δὲ τῷ μάρτυρι δόξαν, μεγάλην δὲ τοῖς μαθηταῖς παράκλησιν καὶ ὑπομονῆς ὑπόθεσιν. Καὶ γὰρ ἔθος τῷ Θεῷ τοιούτων ἀνῶθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ἅπερ ἂν καθ' ἡμῶν ὁ διάβολος ῥάψῃ, ταῦτα εἰς τὴν ἐκείνου τρέπειν κεφαλὴν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας κατασκευάζειν σωτηρίας. Σκόπει δὲ· ἐξέβαλεν ἐκεῖνος τοῦ παραδείσου τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἀνέωξεν αὐτῷ τὸν οὐρανὸν ὁ Θεός· ἀπήλασεν αὐτὸν ἐκείνος τῆς ἀρχῆς τῆς ἐν τῇ γῇ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁ Θεός, καὶ ἐν τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ τὴν φύσιν ἐνδύσας τὴν ἡμετέραν. Οὕτως αἰεὶ μείζονα δίδωσιν ἀγαθὰ, ὧν ὁ διάβολος ἀποστερεῖν ἐπιχειρεῖ. Πιεῖ δὲ τοῦτο, ἐκείνους τὸ σκνηρότερον ἐν ταῖς καθ' ἡμῶν κατασκευάζουσιν ^c ἐπιθυμαῖς, ἡμᾶς δὲ παιδεύων μηδέποτε αὐτοῦ δεδοικέναι τὰ μηχανήματα· ὅθι καὶ ἐνταῦθα γέγονεν ἐπὶ τοῦ μάρτυρος. Ἦς γὰρ προσεδόκησε φωνῆς ἀποστερήσειν αὐτὸν, πολλῷ μείζονα καὶ σεμνοτέραν αὐτῷ ἐχαρίσατο ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ἦν ἴσον μετὰ γλῶττης φθέγγεσθαι, καὶ χωρὶς γλῶττης· τὸ μὲν γὰρ ἀκόλουθον ἦν, καὶ κοινὸν ἅπασιν, τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν, καὶ αὐτοῦ ἰδίου ἐγένετο μόνον. Καίτοι καὶ εἰ ἄφωνος ἔσται μετὰ τὴν τῆς γλῶττης ἐκκοπὴν ὁ μάρτυς, καὶ οὕτως αὐτῷ τὰ τῶν ἀγώνων πεπλήρωτο, καὶ ὁ στέφανος ἀπὸ τῆς ἡμετέρας· ἦτα γὰρ μεγίστη καὶ σαφὴς ἀπόδειξις ἦν τὸ τὴν γλῶτταν τεμεῖν. Εἰ γὰρ μὴ

* Sic in praesenti rescribendum fuit, contra Montf. qui in aoristo legebat ἀντιθεῖς. Edit.

^b Unus Reg. ταῖς πληγαῖς.

^c Alii τοῖς τοῖς ὁμοῖα.

^d Unus Reg. τῶν ἀνάντων μετήνεγκε. Ibid. Savil. in marg. μετήνεγκε φάλαγγας.

^e Unus Reg. ὡς ἐπὶ πηγὰς.

^f Unus Reg. αὐτοῖς ἐδύνασε.

^b Idem Reg. φωνῆς καὶ τῆς γλώσσης ἀποστερηθεὶς ἀφῆσσε πᾶσαν μηχανήν. "Αλλ' ὁ.

^c Sic e Savil. et int. correctum. Montf. οὕτως. Edit.

^d Idem Reg. καταναγκάζων.

qui stabant, confirmans precibus, exhortationibus, et consiliis; de futuris, et de præsentibus rebus multum philosophans, ostendens has ad tempus esse, illas autem perpetuas; præmia laboribus opponens, coronas tormentis, bravia doloribus¹; docens quænam sit vita præsens, quænam futura, et inter utramque quantum intersit, et quod mori omnino sit necesse; et si non hoc modo vitam finierimus, omnino coacti lege naturæ paulo post ab his corporibus discedemus. Illis et similibus exhortationibus beatus ille manus remissas erexit, et genua dissoluta roboravit, fugitivos reduxit, metum expulit, angorem exegit, animum eis addidit; pro timidis audaces et confidentes effecit; pro capreis et cervis leones reddidit magnam vim spirantes; Christi exercitum instruxit; ignominiam nostram in hostium capita convertit². Cum ergo tantam repente factam fuisse diabolus mutationem vidisset, et qui nudius tertius eum timebant et contremiscebant, ipsum irridere et audacter in eum se gerere, adeuntes pericula, prosilientes ad supplicia; et cum auctorem cognovisset, dimissis omnibus, in illum deinceps totus incubuit, omnemque vim suam et insaniam adversus beatum hoc caput effudit. Et quid facit? Considerate malitiam. Non eum ad tormenta duxit, non ejus caput abscidit: hæc enim omnia temere fuisse facta præteritum eum tempus edocuit. Non solum enim animi alacritatem eorum qui crediderant non cohibuit, sed etiam magis auxit, eamque majorem ac vehementiorem effecit. Carbones, inquit, substernebam, illi autem tamquam ad rosas currebant: ignem accendebam, illi vero tamquam in fontes frigidarum aquarum seipsos projiciebant: latera cædebam, profundos in eis sulcos faciebam, et rivos sanguinis deducebam; illi autem tamquam auro omni ex parte circumfluentes gloriabantur: per præcipitia jaciebam et in mare demergebam, illi vero non tamquam in profundum descendentes, sed tamquam in ipsum cælum ascendentes, ita affecti erant, exsistentes et exsultantes, et velut in sacra pompa choreas ducentes, et in viridi prato ludentes: ita arripiebat unusquisque cruciatus, non tamquam cruciatus, sed tamquam vernos flores carpentes, seseque coronantes, insigni animi sui alacritate cruciatus meos præveniebant. Quid ergo, inquit, agendum nunc fuerit? Abscindamne caput ejus? Sed id ille in votis habet, et per opera discipuli majorem adhortationem accipiunt: eos quippe admonuit martyrum mortem non esse mortem, sed vitam sine carentem: atque hujus maxime causa omnia esse toleranda, despiciendumque esse decessum. Si ergo caput abscidero, et id ille fortiter tulerit, ipsos apertius per facta docebit sic oportere mortem despiciere, et eorum spiritus magis eriget, eisque mortuus majorem animi alacritatem inspirabit. Propterea linguam amputavit, ut voce, qua fruebantur, privati martyris discipuli, et consilio destituti, atque admonitione privati, timidiore evaderent, et ad priorem angorem et dubitationem red-

irent, cum non haberent, qui eis animum adderet, neque qui excitaret et armaret.

3. Considera autem mihi diaboli malitiam. Illo quidem Joannis caput abscidit: hic autem non caput, sed linguam solum. Quare? Præ nimia scilicet malitia et perversitate. Si abscidero caput, inquit, et mortuus fuerit, fratrum interitum non videns recedet; at ego illum militum suorum lapsum et calamitatis testem esse volo, ut dolore enecetur, dum labentes quidem cernit, sed porrigere manum non potest, neque ea quæ prius potest consulere, exsecta ei simul voce cum lingua.

Romanus amputata lingua loquitur. — Sed qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1. Cor. 5. 19), inventum hoc in ejus caput convertit: neque solum eos consilio non privavit, sed etiam ut majori adhortatione fruerentur, effecit, magisque spiritualis doctrinæ participes essent. Nam cum hoc obtinisset, vocatur de cætero medicus ad sectionem, et fit pro medico carnifex; non id corrigens, quod morbo laborabat, membrum, sed quod erat sanum corrumpens; et cum linguam emisisset, simul cum ea vocem eximere minime potuit: sed carnis quidem lingua fuit abscisa, lingua autem divinæ gratiæ ad beati Romani os advolavit; et natura quidem membrum suum ferro id cogente amisit, Dei autem gratia cum ea excidere vocem non sivit: unde etiam de cætero discipuli magis spirituali doctrina fruebantur, non humana voce, cujusmodi prius, verba audientes, sed divina quadam et spiritali, et quæ naturam nostram superabat: et concurrebant omnes, superne angeli, inferne homines, unusquisque os sine lingua videre cupientes, et audire sic loquentem. Erat enim revera admirabile et præter opinionem, os absque lingua verba faciens, diabolo quidem magnum dedecus afferens, martyri autem ingentem gloriam, discipulis vero plurimam consolationem et patientiæ argumentum. Hic enim Deo mos est jamdiu et a principio, quæcumque contra nos diabolus consarcinavit, ea in caput illius convertere, et ad salutem nostram redigere. Mihi autem hoc considera: ille hominem e paradiso ejecit, et Deus illi cælum aperuit: ille ipsum expulit ex imperio terreno, Deus autem regnum ei cælorum dedit, et in throno regio naturam nostram collocavit. Sic dona semper majora Deus iis dat, quibus diabolus homines privare conatur. Hoc autem facit, illum quidem tardiorem ad parandas nobis insidias reddens, nos vero docens numquam ejus machinationes timendas esse: quod quidem factum est etiam in martyre. Qua enim se eum voce privaturum diabolus existimavit, multo majorem et præclariorem ei Deus largitus est. Non enim erat ejusdem momenti, cum lingua loqui, et sine lingua: nam illud quidem consequens et commune omnibus, hoc autem supra naturam erat, et proprium ejus solius. Quamquam etiamsi post linguæ abscisionem mutus martyr fuisset, sic quoque impletum ab eo certamen fuisset, ei que parata esset corona: nam quod victus esset, maximum erat et apertum argumentum, quod

¹ Ulys Reg., *plaque*

² Savil. in uag., *in hostium phalanges convertit.*

linguam amputasset. Si enim linguam martyris non timebas, o scelerate et execranda diabole, cur eam abscidisti? cur decertationum argumentum non dimisisti, sed stadium oclusisti? Quemadmodum enim si quis omni certaminum genere luctaturus, deinde plagas accepisset ingentes, et cum deinde amplius resistere non valeret, manus abscindi adversario juberet, eumque sic percuteret, non jam alia probatione opus esset ad decernendam victoriam ei, cui idissimam manus abscisæ: ita etiam in martyre apertissimum omnium argumentum victoriæ adversus diabolum fuit linguæ ipsius amputatio. Nam etsi mortalis erat lingua, quia tamen ea vulnera immortalia diabolo infixit, propterea in illam virus suum efflavit, sibi quidem majus dedecus asserens, martyri autem coronam splendidiorem reddens. Ut enim mirabile est arborem sine radice intueri, ac fluvium sine fonte: sic etiam vocem sine lingua.

4. *Contra eos, qui corporum resurrectioni non credunt.* — Ubi nunc sunt, qui corporum resurrectioni non credunt? Ecce vox mortua est, et revixit: et uno momento temporis utraque facta sunt. Quamquam hoc longe majus est, quam corporum resurrectio: nam illic quidem natura corporum est subjecta, compositio autem solum est dissoluta: hic vero sublatum fuit vocis ipsum fundamentum, sed tamen ea splendidior rursus est facta. Enimvero si a tibia lingulas abstuleris, inutile deinceps jacet instrumentum; verum non sic tibia spiritualis, sed tametsi lingua privata, non solum muta non erat, sed etiam modulatus et magis mysticum carmen, et majori cum admiratione emittebat. Rursus etiam in cithara si quis plectrum solum eripuerit, otiosus artifex, ars inutilis, et inane instrumentum; hic autem nihil ejusmodi, sed contrarium omnino. Os enim erat cithara, lingua plectrum, artifex anima, ars vero confessio: plectro tamen ablato, lingua inquam, neque artifex, neque ars, neque instrumentum inutile evasit, sed omnia virtutem suam ostenderunt. Quis hæc fecit? quis admirabilia hæc ostendit quæque omnem superant opinionem? Deus qui solus mirabilia facit, de quo dicit David: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! quoniam elevata est magnificentia tua super cælos: ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* (Psal. 8. 2. 3). Atque tunc quidem ex ore infantium et lactentium, nunc autem

ex ore elinguium: tunc natura immatura, nunc os lingua vacuum: tunc erat in pueris mollis radix, sed fructus perfectus; hic autem et ipsa radix ablata erat, et fructus generatio non prohibebatur: est enim vox linguæ fructus. Sunt revera posteriora prioribus mirabiliora. Etenim, ne his fidem non adhibeatis, illa propterea præcesserunt, ut in his non conturbemur, cum in illis fuerit animus assuetus: ideo hæc evenerunt, ut illa quæ latent et sunt vetera, ex manifestis et iis quæ sunt recens facta credantur. Sic aliquando Aaronis quoque virga floruit, sicut nunc os martyris germinavit. Sed quam de causa virga tunc Aaronis germinavit (Num. 17)? Quoniam sacerdos contumeliis afficiebatur. Quam autem de causa nunc os martyris germinavit? Quoniam blasphemia et maledictis incessabatur magnus Pontifex Jesus Christus. Vide ergo quanta sit miraculi cogitatio et excellentia. Quemadmodum enim virga illa non unita radici, nec ex terra trahens humorem, sed illius succo penitus privata, ac perdita vitali frugiferaque virtute, repente fructum ostendit: ita nimirum hic quoque vox radice privata et vim ex instrumento non habens, in sicco et sterili ore repente germinavit. In hoc quidem cognitio, in alio autem est excellentia: inter utrumque enim fructum multum interest. Nam ille quidem sensibilis erat, hic autem spiritualis, et ipsos cælos aperiens ei, qui tunc eam vocem ediderat. Pro his omnibus martyri gratulemur, Deum glorificemus, qui hæc facit miracula, imitemur conservi patientiam, gratias agamus Domino pro gratia: ex iis quæ dicta sunt, sufficientem in tentationibus consolationem accipiamus, et Dei, qui nos fecit, potentiam et curam admirantes ac providentiam, omnia quæ ex nobis sunt afferamus, et quæ ex eo sunt, omnino consequentur. Sive homines, sive dæmones, sive ipse diabolus adversum nos depugnet, nihil proficient ii, qui nos oppugnant: modo promptum nostrum animi studium ostendamus, et quæ a nobis afferri oportet, omnia afferamus. Sic enim et hic Dei auxilium attrahemus, et in vita futura magna gloria et salute perfruemur: quam nobis omnibus consequi detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul cum Spiritu sancto gloria, honor et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

DE SANCTO MARTYRE ROMANO.

ORATIO II (a).

1. *Martyrum commemorationis utilitas. Descriptio per sequutionis similitudine a mari sumpta.* — Palæstræ quidem corporibus robur ac peritiam athleticæ artis acquirunt, martyrum vero commemorationes animas adversus dæmonum artes armant, et contra illos ad luctum instituunt. Dum enim vires athleticas et con-

(a) Collata cum Ms. Regio 2344.

tinuam cum flagris luctam publice produnt, pietatem audacia corroborant, et in cruciatuum narrationibus tamquam in stadiis quibusdam stratum a quovis martyre curriculum proponunt. Talis est martyris ejus, qui hodie coronatus est, commemoratio. Quis enim in stadia adversus diabolum audacter non prosiliat, cum animam suam martyris certaminibus instituerit, quem tot periculorum multitudo non concussit? Tum

ἐφοδοῦ τὴν γλῶτταν, ὃ μισρὲ καὶ παμμίαρε, τίνος
 ἔνεκεν αὐτὴν ἀπέτεμες; τίνος ἔνεκεν οὐκ ἀφῆκας τῶν
 παλαισμάτων τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἀπέκλεισας τὸ στά-
 διον; Ὅσπερ ἂν εἴ τις παγκρατιάξειν μέλλων, εἴτα
 πληγὰς ἀφάτου; λαβῶν, καὶ μὴ δυνάμενος ἀντιστῆναι
 λοιπὸν, κελεύσειεν ἐκκοπῆναι τοῦ ἀνταγωνιστοῦ τὰς
 χεῖρας, καὶ οὕτως αὐτὸν παῖοι, οὐ χρεῖα λοιπὸν ἐτέ-
 ρας ἀποδείξεως πρὸς τὸ τὴν νίκην τῷ τὰς χεῖρας ἐκ-
 κοπέντι ψηφίσασθαι· οὕτω δὴ [616] καὶ ἐπὶ τοῦ μάρ-
 τυρος σαφιστέρα πάντων ἀπόδειξις ἡ τῆς γλῶττης
 ἐκκοπῇ γέγονε τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης. Εἰ γάρ
 καὶ θνητὴ ἦν ἡ γλῶττα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀθάνατα τραύ-
 ματα δέδωκε τῷ διαβόλῳ, διὰ τοῦτο κατ' ἐκείνης
 ἔπνευσεν ὅλος, ἑαυτὸν μὲν εἰς μείζονα καθιστῶν αἰ-
 σχύνῃν, τῷ δὲ μάρτυρι λαμπρότερον ποιῶν τὸν στέ-
 φανον. Ὅσπερ γάρ θαυμαστὸν χωρὶς ῥίξης δένδρον
 ἰδεῖν, καὶ χωρὶς πηγῆς ποταμόν· οὕτω καὶ χωρὶς
 γλῶττης φωνήν.

δ'. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τῇ τῶν σωμάτων ἀναστάσει δια-
 πιστοῦντες; Ἰδοὺ ἡ φωνὴ καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη,
 καὶ ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ ταῦτα ἀμφοτέρω γέγονε. Καί-
 τοι τοῦτο τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως πολλῶ μεί-
 ζόν ἐστιν· ἐκεῖ μὲν γάρ ἡ φύσις τῶν σωμάτων ὑπό-
 κειται, ἡ σύνθεσις δὲ διαλέλυται μόνον· ἐνταῦθα δὲ
 αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις τῆς φωνῆς ἀνήρητο, ἀλλ' ὅμως λαμ-
 προτέρα πάλιν ἐγίγνετο. Καίτοι γε αὐλοῦ τὰς γλωτ-
 τίδας ἂν ἀφέλῃς, ἀχρηστον λοιπὸν κεῖται τὸ ὄργανον·
 ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ αὐλὸς ὁ πνευματικὸς, ἀλλὰ καὶ τὴν
 γλῶτταν ἀφαιρεθεὶς οὐ μόνον οὐκ ἦν ἄφρων, ἀλλὰ
 καὶ ἐμμελέστερον καὶ μουσικώτερον ἤφειε μέλος, καὶ
 μετὰ πλεονος τῆς ἐκπλήξεως. Καὶ ἐπὶ κιθάρας δὲ
 πάλιν, ἂν τὸ πλῆκτρον τις ἐξαρκάσῃ μόνον, ἀργὸς ὁ
 τεχνίτης, ἀχρηστός ἡ τέχνη, μάταιον τὸ ὄργανον γί-
 γνεται· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ τούναντιον
 ἔπαιον. Καὶ γάρ ἦν κιθάρα τὸ στόμα, ἦν πλῆκτρον ἡ
 γλῶττα, τεχνίτης δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ τέχνη ἡ ὁμολογία·
 ἀλλ' ὅμως ἀφαιρεθέντος τοῦ πλῆκτρον, τῆς γλώττης
 λέγω, οὔτε ὁ τεχνίτης, οὔτε ἡ τέχνη, οὔτε τὸ ὄργανον
 ἀχρηστον γέγονεν, ἀλλὰ πάντα τὴν οικειάν δύναιμι
 ἐπεδείκνυτο. Τίς ταῦτα ἐποίησε; τίς ταῦτα ἐπέδειξε
 τὰ θαυμαστὰ καὶ παράδοξα; Ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμά-
 σια μόνος, περὶ οὗ φησιν ὁ Δαυὶδ, Κύριε ὁ Κύριος
 ἡμῶν, ὡς θαυματοῦν τὸ δρομὸν σου ἐν πάσῃ τῇ
 γῇ· οὗτοι ἐκήρυξαν ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω
 τῶν οὐρανῶν· ἐκ στόματος νηπιῶν καὶ θηλαζόν-
 των κατηρτίσθη αἶνον. Τότε μὲν οὖν ἐκ στόματος
 νηπιῶν καὶ θηλαζόντων, νῦν δὲ ἐκ στόματος ἀγγέλων

τῶν τότε φύσις, ζωὸς, νῦν δὲ στόμα ἔρημον· ἀπαλὴ
 τότε ἡ ῥίξα ἐπὶ τῶν παιδῶν ἦν, ἀλλ' ὁ καρπὸς ἀπῆρ-
 τισμένος· ἐνταῦθα δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ῥίξα ἀνήρητο, καὶ
 ἡ τοῦ καρποῦ γένεσις οὐκ ἐκωλύετο· καρπὸς γάρ
 γλῶττης φωνῇ. Θαυμαστότερα τὰ ὕστερα τῶν προτέ-
 ρων. Καὶ γάρ ἵνα ταῦτα μὴ ἀπιστῇται, διὰ τοῦτο
 ἐκεῖνα προσέδραμεν, ἵνα ἐν τούτοις μὴ θορυβώμεθα,
 τῆς διανοίας ἡμῶν ἐν ἐκείνοις προεπισθείσης. Ἐὰν
 τοῦτο, ταῦτα ἀπήντησεν, ἵνα ἐκεῖνα τὰ ἀφανῆ καὶ τὰ
 παλαιὰ ἀπὸ τῶν φανερῶν καὶ νεωστὶ γενομένων πι-
 στεύηται. Οὕτω ποτὲ καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἐδλάστη-
 σεν, ὥσπερ ἐδλάστησεν τὸ στόμα τοῦ μάρτυρος νῦν.
 Ἀλλὰ τίνος ἔνεκεν ἐδλάστησεν ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν τότε;
 Ἐπειδὴ ὁ ἱερεὺς ἠτιμάζετο. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἐδλά-
 στησεν νῦν τὸ στόμα τοῦ μάρτυρος; Ἐπειδὴ ὁ μέγας
 ἀρχιερεὺς ἐδλάσφημετο Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Ὅρα
 πόση τοῦ θαύματος καὶ συγγένεια καὶ ὑπεροχὴ.
 Καθάπερ γάρ ἐκεῖνη ἡ ῥάβδος οὐκ ἠνωμένη ῥίζῃ, οὐ-
 δὲ ἔλκουσα τὰς ἀπὸ τῆς γῆς νοτίδας, ἀλλ' ἔρημος τῆς
 χορηγίας οὐσα τῆς ἐκείθεν, καὶ τὴν καρπογόνον ἀπο-
 λέσασα ἄδυναμιν, ἐξαίφνης καρπὸν ἔδειξεν· οὕτω δὴ
 καὶ ἐνταῦθα [617] ἡ φωνὴ τῆς ῥίξης ἀποστερηθεῖσα,
 καὶ τὴν ἐκ τοῦ ὀργάνου δύναιμι οὐκ ἔχουσα, ἐν ἡ-
 ρῷ καὶ ἀγόνῳ στόματι ἐξαίφνης ἐδλάστησεν. Ἐν τού-
 τῳ μὲν ἡ συγγένεια, ἐν ἐτέρῳ δὲ ἡ ὑπεροχὴ· πολὺ
 γὰρ ἐκατέρου τοῦ καρποῦ τὸ μέσον. Ὁ μὲν γὰρ αἰ-
 σθητὸς ἦν, ὁ δὲ πνευματικὸς, καὶ τοὺς οὐρανοὺς
 ἀνοίγων αὐτοὺς τῷ τῇ φωνῇ ταύτῃ ἀποτεκόντι τότε.
 Ὑπὲρ δὴ τούτων ἀπάντων συγχαίρωμεν τῷ μάρτυρι,
 δοξάζωμεν τὸν ταῦτα θαυματουργοῦντα Θεόν, μιμη-
 σώμεθα τὴν ὑπομονὴν τοῦ συνδούλου, εὐχαριστήσω-
 μεν ὑπὲρ τῆς χάριτος τῷ Δεσπότη, λάβωμεν ἐκ τῶν
 εἰρημένων ἱκανὴν ἐν τοῖς πειρασμοῖς παράκλησιν,
 καὶ τὴν δύναιμι τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς Θεοῦ καὶ τὴν
 κηδεμονίαν καταπλαγέντες, τὰ παρ' ἑαυτῶν πάντα
 εἰσφέρωμεν, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πάντως ἔσται. Κἂν
 ἄνθρωποι, κἂν δαίμονες, κἂν αὐτὸς ὁ διάβολος ἡμῖν
 πυκτεύῃ, πλέον οὐδὲν ἔσται τοῖς πολεμοῦσιν ἡμῖν
 μόνον ἂν τὴν οικειάν ἐπιδειξώμεθα προθυμίαν, καὶ
 ὅσα παρ' ἡμῶν εἰσενεχθῇναι χρὴ πάντα εἰσενέγκωμεν.
 Οὕτω γάρ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥοπήν ἐπισπασώμεθα
 ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν πολλῆς ἀπο-
 λαύσομεν δόξης καὶ σωτηρίας· ἥς γένοιτο πάντας
 ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ
 ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ καὶ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶ-
 νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΑΡΤΥΡΑ ΡΩΜΑΝΟΝ.

Λόγος β'.

α'. Παλαῖστραι μὲν σώμασιν ἀνδρείαν χαρίζονται, καὶ
 τέχνης ἀθλητικῆς ἐπιστήμας· μαρτύρων δὲ μνημα-
 ταῖς τῶν δαιμόνων τὰς ψυχὰς ἀνθοπλίζουσι τέχναις,
 καὶ πρὸς τὰς κατ' ἐκείνων παιδοτριβοῦσι λαβὰς.
 Τὸν γὰρ ἀθλητικὸν δημοσιεύουσαι τόνον καὶ τὴν
 ἀνένδοτον πρὸς τὰς μάστιγας πάλιν, ἐγείρουσιν εἰς

θάρος τὴν σύσσειαν, ὥσπερ ἐν σκάμμασι ταῖς τῶν
 παθῶν διηγῆσιν ὑπὸ μάρτυρος παντὸς τεταμένον
 προθεῖσαι διαυλον. Τοιαύτη ἡ τοῦ σήμερον στεφανω-
 θέντος ἀθλητοῦ μνήμη. Τίς γὰρ οὐκ ἂν τὰ κατὰ τοῦ
 διαβόλου θαρρήσεις σκάμματα τοῖς τοῦ μάρτυρος τὴν
 ψυχὴν παιδοτριβήσας παλαίσμασιν, ὃν τοσούτων κιν-
 δύνων οὐ κατέσειε πλῆθος; Πολλὴ γάρ τις τῷ κόσμῳ

πῆς ἀσεβείας τότε τυραννὶς ἐνωρχεῖτο, καὶ θάλασσαν ἐκ βυθῶν ἐμμεῖτο σειομένην ὁ βίος, καὶ τοῦ πελάγους εἰς τὴν γῆν αἱ τρικυμῖαι μετέστησαν, καὶ σφοδρὸν τὸ τῆς εὐσεβείας σκάφος δυσσεβείας περιήντελε κλυδώνιον, ἐν ᾧ πολλοὶ μὲν νεκροὶ πανταχοῦ κυβερνῆται, ναυτῶν δὲ οὐκ ὀλίγος ἀριθμὸς υποδρύχιος· πάντα δὲ ἦν φόβον πικρῶν καὶ ναυαγίων ἀνάμεστα. Ἐπνεον βασιλεῖς καταιγίδος σφοδρότερον, φοβεράς τύραννοι τρικυμίας ἐπῆγον, ἀρχόντων συγκεκίνητο θρόνοι, δικασταὶ τὴν εἰς Χριστὸν ἐκήρυττον ἀρνησιν, πικράς νομοθεταὶ τιμωρίας ἠπειλοῦν, πρὸς τὰς τῶν δαιμόνων ἀνδρες θυσίας ἠρπάζοντο, πρὸς τὴν τῶν [618] βωμῶν εἰσάγοντο βδελυρίαν γυναῖκες· ἐσύροντο πρὸς ταύτην καὶ παρθένοι τὴν λύσσαν, φυγαῖς ἱερεῖς καὶ σφαγαῖς παρεδίδοντο, τῶν ἱερῶν ἡλαύνοντο οἱ πιστοὶ περιδόλων. Πρὸς τηλικαύτην ὁ μάρτυς ἐξωπλίζετο μάχην, καὶ τοσοῦτοις τὴν γνώμην κινδύνους ἀντίστησιν, ὥσπερ τινὰ σκιαμαχίαν γελῶν τὴν παράταξιν, καὶ καθάπερ ἐν σκάμμασιν ἀντὶ κόνεως τῇ πίστει τοὺς δικαστὰς καταπάσων, οὕτω τὴν τοῦ τότε δικάζοντος

1 ἀνερρίπτει α γνῶμην, δρόμον αὐτῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας μελετῶμενον στήσας. Διὸ δὴ πρὸς κόλασιν ὀξέως ὁ γενναῖος ἀνὴρ παστο, καὶ πολλοὶ μὲν προσήγοντο τιμωριῶν ποικιλίαι· ὁ μάρτυς δὲ προσεψέκει κιθάρῃ, τῷ τῶν βασάνων πληκτρῷ πρὸς φθόγγον κινούμενος· συνέτριβον τὸ σῶμα β περιστάντες οἱ ἴδιοι, ὁ δὲ, ὡς χαλκὸς τις, τῆς εὐσεβείας τὸ μέλος ὑπήκει κρουόμενος· κρεμῶντες ἐπὶ ξύλου κατέβαινον, ὁ δὲ ὡς δένδρον ζωῆς τὸ ξύλον ἡσπάζετο· ὡς πλευράς τοῦ δικαίου τὰς παρειάς διεσπάραττον, ὁ δὲ ὡς πλεῖον α στόματα λαμβάνων ἐβρόχτορευσεν, καὶ καινῷ κατήσχυνε τὸν ἀντίπαλον πτώματι.

2 Ὡς γὰρ εἶδε τὸν δικαστὴν πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων σπουδὴν αὐτὸν ἐκκαλούμενον, αἰτεῖ βρέφος ἐξ ἀγορᾶς ἀχθῆναι, ὡς ἐκεῖνο τῶν ζητουμένων παρὰ τοῦ δικαστοῦ κριτὴν ποιησόμενος· καὶ προσαχθέντι τῷ βρέφει τὴν περὶ τῶν προκειμένων προσήγεν ἐρώτησιν. Τέκνον, φησὶ, δικαῖόν ἐστι τὸν Θεὸν προσκυνεῖν, ἢ τοὺς θεοὺς τοὺς λεγομένους ὑπὸ τούτων; Πολλὴ τῆς τοῦ μάρτυρος σοφίας ἡ περιουσία· τοῦ δικαστοῦ δικαστὴν τὸ παιδίον καθίζει· τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ταχέως ἀπεφῆναιτο ψῆφον, ἵνα δειχθῇ καὶ παιδία δυσσεβούντων δικαστῶν συνετώτερα, μᾶλλον δὲ ἵνα φανῇ μὴ μόνον μάρτυς ὁ μάρτυς, ἀλλὰ καὶ μαρτύρων ἀλείπτως. Οὐδὲ τοῦτο δὲ ὅμως τὴν δικαστικὴν ὑπεσχέλισε λύσσαν, ἀλλ' εὐθύς ἐπὶ ξύλου μετὰ τοῦ βρέφους ὁ μάρτυς ἠρπάζετο, καὶ τὴν τοῦ ξύλου κόλασιν εἰρκτῇ διεδέχτο, κακέκλειν ψῆφος ποικιλίας τοῖς ἀθληταῖς τὰς τιμωρίας μερίζουσα· τὸ μὲν γὰρ βρέφος θανάτῳ, τὸν δὲ μάρτυρα τῇ τῆς γλώττης ἐκτομῇ κατεδίκασε. Τίς τρῶπον κρίσεως τοιούτων ἀκήκοι; μαστιχοῦσι δικασταὶ καταδίκους, ἀ συνίσασιν ἑαυτοῖς, ὁμολογεῖν ἀναγκάζοντες, ἐκτέμνει δὲ τὴν γλῶσσαν ὁ τῆς ἀσεβείας κριτής, ἀ σύνοιδεν ἑαυτῷ σιγᾷ βιαζόμενος. Ὡς δεινὸν κακοτεχνίας εὐρήματος. Φρονούσαν, φησὶ, τὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν ψυχὴν οὐκ ἐξέστησα, κἂν τὴν λαλοῦσαν ὑπὲρ Χριστοῦ διακόψω γλώτταν. Ἐκκοφόν, ὦ τύραννε, γλῶσσαν, ἵνα μάθῃς τὴν φύσιν καὶ ἀγλωσσον ὑπὲρ Χριστοῦ ῥητορεύουσιν· ἐκκόλαψον τὴν γλῶσσαν τοῦ στόματος, ἵνα μάθῃς ἀληθῆ τὰ χάρισματα τῶν γλωσσῶν ὑποσχόμενον. Τὸ μὲν γὰρ τῆς γλώττης ἐξέκοψεν ὄργανον, ὁ λόγος δὲ ἐξώρμα σφοδρότερον,

ὥσπερ ἐμποδίου τινὸς ἀππλάγμενος τῆς γλώττης· θέαμα [619] καινὸν καὶ παράδοξον· σάρκινος σαρκίνως ἀσάρκως φθεγγόμενος. Πρέπον δὲ τῷ μάρτυρι τοῦ προφήτου τὸ μέλος· Ἐπλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως· ἐπλήσθη τὸ στόμα χαρὰς, καινὸν θῆμα τῷ Χριστῷ προσκομίσαν τὴν γλῶσσαν· ἔσχεν ἡ γλῶσσα πολλὴν ἀγαλλίασιν, πρόδρομος μάρτυς ὄφθεισα τοῦ μάρτυρος. Ὡς γλώσσης πρὸς τοὺς τῶν μαρτύρων δῆμους τὴν ψυχὴν προλαβούσης· ὡς στόματος κρυπτόμενον γεννήσαντος μάρτυρα· ὡς γλώσσης θυσιαστήριον κτησαμένης τὸ στόμα· ὡς στόματος ἱερεῖον κτησαμένου τὴν γλῶσσαν· ναὸν ἔχων ἐλελήθεις, ὡς γενναῖε, τὸ στόμα, ναὸν ἐν ᾧ τὴν συναιμον γλῶσσαν ἐπαράδοξον ἀμνάδι κατέθυσας.

β'. Τίς δὲ σου τὰς ἀρετὰς ἀξίως στεφανώσῃς ῥήτωρ; Ἐλαβες παρὰ τῆς φύσεως γλῶσσαν, σὺ δὲ αὐτὴν ἐξέθρεψας μάρτυρα· ἔλαβες στόμα φυλακτήριον γλώσσης, σὺ δὲ τῇ γλώσσῃ τὸ στόμα βωμὸν κατεσκεύασας· ἔλαβες εἰς τὸ φέγγεσθαι πλῆκτρον, σὺ δὲ αὐτὸ τεμνόμενον ἄσταχυν ἀνέδειξας· ἔλαβες γλῶσσαν ῥημάτων διάκονον, σὺ δὲ αὐτὴν ἁμωμον τῷ Χριστῷ κατέθυσας πρόδατον. Τίνι σου τὴν γλῶσσαν περποιύση προσηγορίῃ τιμῇσω; ποίῳ σου κοσμήσω τὴν γλῶσσαν ὀνόματι; Προσῆγον ταύτῃ τὸν σῖθηρον ἴδιοι, ἢ δὲ κατὰ τὸν δεδεμένον Ἰσαὰκ οὐκ ἐσκήρτα, ἀλλ' ὡς ἐν βωμῷ κειμένη τῷ στόματι τὴν πληγὴν σὺν ἡδονῇ προσεδέχετο, διδάσκουσα τῶν ἀνθρώπων τὰς γλώσσας, ὡς οὐ φθέγγεσθαι μόνον διὰ Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ σφάττεσθαι δεῖ. Τῆς τοῦ πατριάρχου θυσίας ἡρπασας, γενναῖε, τὸ φιλότιμον, μονογενὲς βλάστημα γλώττης ἀντὶ τέκνου μονογενοῦς προσκομίσας. Καλῶς δὲ σου δευτέραν ὁ Χριστὸς ἀντεφύτευσε γλῶσσαν· εὗρε γὰρ ἀγαθὸν σε τῆς προτέρας γεωργόν· καλῶς σοι τὴν ἄσαρκον ἐχαρίσατο γλῶσσαν· ἀγγελικῷ γὰρ οὐκ ἔπρεπε φρονήματι σάρκινος· καλῶς σοι τὴν τῆς γλώσσης ἀντιμισθίαν ἀπέδωκεν. Ἐχρητάς σου τῷ Δεσπότη πρὸς θυσίαν τὴν γλῶσσαν, ὁ δὲ αὐτῇ πρὸς ῥητορείαν φωνὴν ἀντεδάνεισε· καὶ γέγονε τῆς γλώττης καὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἀλλήλους συνάλλαγμα, τῆς μὲν γλώττης ὑπὲρ Χριστοῦ τεμνομένης, τοῦ Χριστοῦ δὲ ὑπὲρ τῆς γλώττης λαλοῦντος.

Ποῦ νῦν ἡμῖν Μακεδόνιος, ὁ τῷ δεδωκότι τὸ χάρισμα τῶν γλωσσῶν Παρακλήτῳ μαχόμενος; Ὅτι δὲ οὐ ψεύδομαι τῇ τοῦ Παρακλήτου θεότητι τὰς τῶν χαρισμάτων δωρεὰς περιάπτων, μάρτυς ἡμῖν ὁ μακάριος Παῦλος ὁ νῦν πρὸς τὴν ὑμετέραν φιληκοῖαν βῶν· Πάντα ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Καθὼς βούλεται, φησὶν, οὐ καθὼς ἐπιτάττεται. Ἄλλ' ἵνα μὴ τινὰς πρὸς τοὺτοις ἐπιθέντες προσθήκας τῷ πληθῇ τὴν ὑμετέραν καταχῶσωμεν μνήμην, ταύτην οὖσαν ἰσχυρὰν τὴν φωνὴν ὑπὲρ τοῦ Παρακλήτου μεμνημένοι οὕτως ἐντεῦθεν ἐξέλθωμεν, μεγάλα μὲν κατ' ἐκείνων φρονούντες, συγγινώσκοντες δὲ τέως

* Idem Reg. ἀπελάσας.

β Savil. et Reg. τὸ στόμα. Morel. τὸ σῶμα.

* Morel. et Savil. in marg. τὴν συναιμον γλῶσσαν. Savil. in textu τὴν σὴν ἡμῖν γλῶσσαν. Reg. τὴν σὴν ἡμῖν γλῶσσαν.

enim ingens quædam mundo impietatis tyrannis insultabat, ab imo commotum mare vita hominum imitabatur, decumani pelagi fluctus in terram volebantur, vehementerque impietatis procella navim pietatis obruebat: multi quidem ubique gubernatores moriebantur, non exiguus autem nautarum numerus submergebatur, omnia diris terroribus ac naufragiis redundabant. Reges procella vehementius spirabant, terribiles fluctus immittebant tyranni, tribunalia magistratuum commovebantur, Christi abnegationem iudices promulgabant; acerba supplicia legislatores minabantur, ad dæmonum sacrificia viri rapiebantur, ad altarium abominationem mulieres trahebantur; ad hanc quoque insaniam virgines compellebantur, exsiliis sacerdotes ac cædibus addicebantur, e sacris septis fideles ejiciebantur. Tantam ad pugnam martyr armabatur, tantisque periculis animum opponebat; conflictum illum tamquam certamen quoddam umbratile deridebat, et perinde quasi in scammate pulveris loco principes fide calcaret, sic ejus animum, qui tum judicium exercebat, exagitavit, atque adversus Ecclesiam incursionem facere parantem refrenavit. Quamobrem ad supplicium subito vir generosus abreptus est, variaque pœnarum genera admovebantur; martyr autem citihæ similis erat, dum ad sonum edendum cruciatuum plectro moveretur: corpus¹ circumstantes carnifices plagis contundebant, ipse vero tamquam æreum quoddam tympanum pietatis cæmen pulsatus succinebat: suspendentes in equuleo lacerabant, ille vero tamquam vitæ arborem equuleum amplexabatur: sicut latera justi genas dilaniabant, ille vero, quasi plura tum ora recepisset, orationem habebat, novoque lapsu pudorem adversario imponebat.

Mirabile responsum infantis a Martyre interrogati. —

Cum enim se a iudice ad dæmonum cultum provocari videret, infantem e foro duci postulat, ut eum, de quibus rebus a iudice interrogabatur, iudicem faciat; et adducto infanti de iis, quæ agitantur, quæstionem proponit. Fili, inquit, justumne est, ut Deus adoretur; an ut ii, qui ab istis dii appellantur? Magna plane sapientiæ martyris excellentia: iudicis iudicem infantem constituit: at ille continuo secundum Christum litem dedit, ut impie se gerentibus iudicibus vel infantes sapientiores ostenderentur; imo vero ut non modo martyr appareret martyr, sed etiam martyrum monitor ac magister. Verumtamen ne hoc quidem iudicis rabiem labefactavit; sed in equuleum statim cum infante martyr abripiebatur, equuleique supplicio carcer succedebat, et illi sententia, quæ varias athletis pœnas dividebat: nam infantem quidem morte, martyrem autem linguæ excisione damnavit. Quis talem iudicii modum audivit? reos iudices flagris cædunt, ut ea, quorum sibi sunt conscii, fateri cogant: at impietatis iudex linguam excidit, ut ea, quorum sibi conscius est, tacere compellat. O immane malignæ artis inventum! Animam, inquit, ea quæ Christi sunt sapientem de statu non deieci; at loquentem

saltem pro Christo linguam excidam. Excide linguam, o tyranne, ut naturam etiam elinguem pro Christo eloquentem esse cognoscas: evelle linguam ex ore, ut eum, qui dona linguarum est pollicitus, veracem esse cognoscas. Et enim linguæ quidem instrumentum excidit, at sermo venementius erumpebat lingua tamquam impedimento quodam liberatus: novum sane spectaculum ac stupendum, homo ex carne constans ex carne constantibus sine carne verba faciens. Convenit itaque martyri prophetæ cæmen, *Repletum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exultatione* (Psal. 125. 2): repletum est gaudio os, quod Christo linguam novam victimam offerebat: magna tum exultatione correpta erat lingua, quæ prævia martyris martyr est visa. O linguam, quæ ad martyrum turmas animam ipsam prævenit! o os, quod occultum martyrem genuit! o linguam, cui pro altari os fuit! o os, cui pro victima lingua fuit! nesciebamus, o generose, templum habere te os tuum; templum, in quo consanguineam linguam mirabilem agnam mactasti.

2. Quis igitur virtutes tuas orator pro dignitate laudibus prosequatur? Linguam accepisti a natura, at tu eam martyrem educasti: accepisti os, munimentum linguæ, tu autem os linguæ altare effecisti: accepisti plectrum ad loquendum, at excisum illud spicam effecisti: linguam verborum administram accepisti, at tu illam Christo pecudem immaculatam immolasti. Qua tandem linguam tuam convenienti appellatione decorabo? quo nomine linguam tuam exornabo? Admovebant ei ferrum carnifices, at illa vincti Isaac in morem non resilliebat, sed in ore tamquam in altari jacens cum voluptate vulnus expectabat, ac linguas hominum non pro Christo loqui tantum oportere, sed cædi etiam docebat. Patriarchæ sacrificii æmulationem, o generose, rapuisti, dum unigenitum linguæ germen pro unigenito Filio obtulisti (Gen. 22). Recte itaque tibi alteram linguam vicissim Christus iniecit: bonum quippe te agricolam prioris invenit: recte linguam non carneam est largitus; angelicum enim animi affectum carnea non decebat: recte linguæ tibi remunerationem rependit. Ad sacrificium linguam Domino commodasti, at ille vicissim vocem ad eloquentiam fœneravit: factum est quoddam linguæ atque Christi inter se commercium, dum pro Christo quidem lingua exciditur, pro lingua vero Christus loquitur.

In Macedonium invehitur, qui Spiritus S. divinitatem negabat. Confert hoc miraculum cum rubo. — Ubi nunc est nobis Macedonius, qui Paracletus, a quo linguarum donum collatum est, bellum inferit? Neque vero mentiri me, dum charismatum dona Paracleti divinitati attribuo, testis nobis est beatus Paulus, qui vestrum audiendi studium nunc his vocibus occupat: *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11): Prout vult, inquit, non, Prout jubetur. Verum ne si forte quædam additamenta his fecerimus, nimia copia vestram memoriam obruamus, hujus certi firmique pro Paracletus loci memores hinc excedamus, et magnos spiritus in

¹ Savil. et Reg., os.

eos sumentes; sed illis errantibus interim ignoscen-
tes. Paracleti divinitatem adoremus. Ac tuba quidem
prophetica totius orbis in Christum consensum præ-
nuntians dicebat, *Quia intelligent me, a parvo eorum, et
usque ad magnum eorum (Jer. 31. 34), Et omnis lingua
confitebitur Deo vero (Rom. 14. 11)*. Et propheta qui-
dem, ut dixi, linguam omnem cognitionis Dei reti
concludit, nos vero hodierno die etiam elinguem ora-
tionem pietati patrocinantem audiemus: velut enim
cithara quædam plectro destituta Creatorem collau-
dat. Dicat igitur et beatus Romanus: *Lingua mea ca-
lamus scribæ velociter scribentis (Psal. 44. 1)*: quænam
lingua? Non ea quam ferrum eripuit, sed quam Spi-
ritus gratia fabricata est; lingua quippe avulsa, Spi-
ritus gratia in ejus locum est sufflata. Habebant et
linguas apostoli, sed ut operantis virtus indicaretur,
lutum otiabatur, et ignis cælestis loquebatur. Habe-
bat et Mosaica Scriptura rei imaginem quæ orationem
excedit: rubus enim apud illum et ignis fuit (*Exod.
3. init.*). Apostolicus ignis prædicationis evangelicæ
voces in rubo præfigurabat, ac vocem rei inanimatæ
impertit, ut ei, cum tetigerit animata instrumenta,
credatur: si enim rem inanimatam contactus ignis
vocalem reddidit, nonne debuit, cum ratione prædi-
tas animas replevisset, ex contactu carniem concin-
num admodum personare? Hac etiam gratia celebris
hic Romanus donatus erat, qui exsecta lingua, cla-
riori voce tyrannum arguebat. Neque vero tyrannus
ullo pacto linguam excidere properasset, nisi repre-
hensionum fluentia reformidasset, nisi eum prædica-
tionis Evangelii torrens perterrefecisset, nisi evange-
licæ fluctus eloquentiæ se fracturum putasset. Sed
unde necessitas tyranno fuerit facinus istud audendi,
videamus.

3. Cum dæmonibus impius aliquando sacrificasset,
et fumo nidoreque repletus esset, et impietatis guttis
inquinatus, curriculo ad ecclesiam pergebat, ac stil-
laute sanguine præ se ferens securim, incruentum
altare ad nefarium sacrificium perquirebat. At non
latuit martyrem tyranni rabies. Itaque cum subito
exsilens prodiisset in vestibulum, jam irruentem im-
pietatis inundationem coercet: et quemadmodum
solers gubernator dum in proram impetum faciens
mare conspicit, otiari nequit, sed navim totam celeri
pede percurrit, et gubernaculo puppim erigens obver-
sam fluctibus navigii faciem opponit, illoque quod in
periculo versabatur in sublime sublato, medium de-
cumanum fluctum diffundit, et arte quadam tumefa-
ctum pelagus sulcat: hoc et beatus Romanus fecit.
Idololatriæ mari blasphemias mugiente, atque adver-
sus ecclesiasticam navim furente, spumasque sangui-
nis in aras eructante, solus adversus insaniens pelagus
armatur, penitusque subverti cymbam videns, dor-
mientem in navi Dominum expergeficit, somno lon-
ganimitatis sopitum excitat. Contrariis ventorum fla-
tibus procellisque turbatum mare conspicit, et in
periculo versantium verba discipulorum usurpat.
Præceptor, salva, perimus (Luc. 8. 24): pirate cym-
bam circumsident, lupi ovile circumvallant, latrones

thalamum tuum perfodiunt, adulterini susurri tuam
sponsam circumsonant, iterum paradisi parietem ser-
pens effringit; Ecclesiæ fundamentum petra concu-
titur: ac tu de cælo evangelicam anchoram projice,
ac petram agitatam obfirma: *Præceptor, salva, pe-
rimus.*

Romani ad tyrannum oratio. — Commune pericu-
lum martyris animum dividit, et ad Dominum cur-
sibus verba facit, atque adversus tyrannum fluen-
tem linguam emittit. Siste, inquit, furicem hunc
cursum, o tyranne: imbecillitatis tuæ mensuram
agnosce, crucifixi terminos reverere, termini vero
crucifixi, non ecclesiæ parietes, sed orbis terrarum
sunt fines: furoris caliginem excute, respice in ter-
ram, et naturæ tuæ imbecillitatem considera: suspice
in cælum, ac magnitudinem belli perpende; infirmum
dæmonum auxilium contemne; animadvertite dæmo-
nes cruce percussos te suorum altarium propugnato-
rem obtendere. Cur ea quæ nequeunt comprehendere
persequeris? cur in aerem jacularis? num enim pa-
rietibus Deus circumscribitur? incircumscriptum est
numen: num enim oculis Dominus noster conspici-
tur? invisibilis enim est essentia et informis: porro
secundum humanitatem et pingitur, et videtur. Num
enim lapidem et lignum inhabitans bove ac pecude
providentiam vendit? num enim altare in ejus pacis
velut interventor requiritur? Ea tuorum est dæmo-
num gulosa mendicatio: Dominus meus, vel universi
potius Dominus, Christus incolit cælum, ac mundum
gubernat, et sacrificium est illi anima, quæ ad ipsam
oculos sursum reflectit: unus illi cibus est salus cre-
dentium. Desine arma adversus Ecclesiam movere:
in terris est grex, et pastor in cælis: in terra sunt
palmites, et vitis in cælo: si palmites excidas, vieni
multiplicas. Cruore manus tuæ redundant, gladius
tuus brutarum hostiarum sanguine tinctus est: parce
pecudibus innocentibus, et in nos, qui reprehendi-
mus, ferrum converte: parce tacentibus bestiis, et
nos qui accusamus, interfice. Non enim ita ferrum
homicidarum, ut securim inservientem altaribus per-
timesco: homicidarum ferrum corpus laniat, securis
altarum animam occidit: homicidarum ferrum id
quod sacrificatur mactat, at securis altarum et id
quod sacrificatur, et eum qui sacrificat, simul perdit:
cervicem trunca, nec aram commacula: habes victi-
mam voluntariam, cur captivum taurum colligas re-
luctantem? Si mactare desideras, in ecclesiæ vestibulo
ratione præditam hostiam macta.

Lingua exciditur Romano. — Non tulit immodicam
dicendi libertatem martyris tyrannus, sed e vestigio
a lingua sacrificium inchoavit. Linguam igitur excidit,
non quod eam vellet avulsam, sed ut Evangelii præ-
dicationem oppugnaret: non tam quod præconi invi-
deret, quam quod invidia in eum, qui prædicabatur,
arderet. Sed *Qui comprehendit sapientes in astutia
eorum (1. Cor. 3. 19)*, excisum vocis instrumentum
e cælo restituit, invisibili claudicantem sonum lingua
suffulcit, vocem elingui largitur, et creationem hominis
reipsa tyranno demonstrat. Et quemadmodum putco-

αὐτοῖς πλανωμένοις, καὶ τὴν τοῦ Παρακλήτου προσκυνοῦντες θεότητα. Ἡ μὲν οὖν προφητικὴ σάλπιγξ τὴν οἰκουμένην εἰς Χριστὸν προσημαίνουσα συμφωνίαν ἔλεγεν, *Ὅτι εἰδήσουσί με, φησὶν, ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν καὶ ὥς μεγάλου αὐτῶν, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ* [620] *τῷ ἀληθινῷ*. Καὶ ὁ μὲν προφήτης, ὡς ἔφην, ἅπασαν γλῶσσαν τῷ τῆς θεογονίας περικλείει δικτύῳ· ἡμεῖς δὲ σήμερον καὶ ἀγλώττου ῥήτορος ἀκουσόμεθα τῇ εὐσεβεῖ συνηγορῶντος· οἶονε γάρ τις κιθάρα πλῆκτρον οὐκ ἔχουσα τὸν δημιουργὸν εὐφημεῖ. Λεγέτω τοίνυν καὶ ὁ μακάριος Ῥωμανός· *Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμμάτως δρυιγράφου*. Ποία γλῶσσα; Οὐχ ἦν ὁ σιδηρὸς ἀφείλεν, ἀλλ' ἦν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις ἐχάλευσε· τῆς γλώσσης γὰρ συληθείσης ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις ἀντεισῆχθη. Εἶχον καὶ οἱ ἀπόστολοι γλώσσας, ἀλλ' ἵνα δειχθῇ τοῦ ἐνεργοῦντος ἡ δύναμις, ὁ πηλὸς ἤργει, καὶ τὸ πῦρ τὸ οὐράνιον ἐφθέγγετο. Εἶχε καὶ ἡ Μωσαϊκὴ Γραφή τοῦ ὑπὲρ λόγον πράγματος τὴν εἰκόνα· βάτος γὰρ παρ' ἐκείνῳ καὶ πῦρ. Καὶ τὸ ἀποστολικὸν πῦρ τὰς τοῦ κηρύματος φωνὰς ἐπὶ τῆς βάτου προετύπου, καὶ φωνὴν τῷ ἀψύχῳ χαρίζεται, ἵνα τῶν ἐμφύχων ὀργάνων ἀψάμενον πιστευθῇ. Εἰ γὰρ τὸ ἀψυχὸν ἡ ἀψὴ τοῦ πυρὸς ἐμφωνον ἀπειργάσατο, πῶς οὐκ ἐμελλεν ἀναπλησθῆναι πῶς ψυχὰς λογικὰς δι' ἀψῆς τὸ παναρμόδιον ἀνακρούουσαι μέλος; Τούτης μετέσχε τῆς χάριτος καὶ Ῥωμανός ὁ αἰοίδιμος, καὶ τὴν γλῶτταν ἀποτμηθεὶς τρανότερῳ φθόγῳ τὸν τύραννον ἠλεγχεν. Οὐκ ἂν δὲ ὅλως ὁ τύραννος ἐπὶ τὴν τῆς γλώττης ἔδραμεν ἐκτομήν, εἰ μὴ τῶν ἐλέγχων ἐφοδῆθη τὰ ῥέυματα, εἰ μὴ τὸν χειμάρρουν τοῦ κηρύματος κατεπλάγη, εἰ μὴ τὰ κύματα τῆς εὐαγγελικῆς ῥητορείας στορέσαι ὑπέλαβεν. Ἀλλ' ἰδομεν, ὅθεν ὁ τύραννος εἰς ἀνάγκην ἔρχεται τῆς ταιαυτῆς τόλμης.

γ'. Δαίμοσι ποτε θύσας ὁ δυσσεβὴς, καὶ καπνοῦ καὶ κνίσσης ἀνάπλεως γεγώνως, καὶ ταῖς σταγασὶ τῆς ἀσεβείας μεμολυσμένος, δρομαίως ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐχώρει, καὶ τὸν ἡμαρμένον ἐπιφερόμενος πέλεκυν, τὸ ἀναίμακτον θυσιαστήριον πρὸς ἱερουργίαν ἀθέμιτον ἐπεζήτηε. Ἀλλ' οὐκ ἔλαθεν ἡ τοῦ τυράννου λύττα τὸν μάρτυρα. Εὐθέως γοῦν ἐκπηδήσας εἰς τὰ προπύλαια, φερομένην ἤδη τῆς ἀσεβείας τὴν ἐπικλυσιν ἀναστέλλει· καὶ καθάπερ τις εὐμήχανος κυβερνήτης τὴν θάλατταν βλέπων κατὰ τῆς πύρας ἐπιφερομένην, ἥρμενον οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ τὸ σκάφος δλον κούφῳ ποδὶ διατρέχει, καὶ διὰ τοῦ πηδαλίου τὴν πρύμναν ἐγείρας, ἵσται τὸ πλοῖον τοῖς κύμασιν ἀντιπρόσωπον, καὶ μετεωρίσας τὸ κινδυνεύον, μέσσην διασχίζει τὴν τρικυμίαν, καὶ τέχνη τινὶ τὸ κυρτωθὲν πέλαγος αὐλακίζει· τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ῥωμανὸς ἐποίησε. Τῆς εἰδωλικῆς θαλάττης βλάστημα μυκωμένης, καὶ κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σκάφους λυτῶσης, καὶ ἀφρὸν αἱμάτων κατὰ τῶν θυσιαστηρίων ἐρευγομένης, μόνος ἀνθοπλίζεται τῇ μαινομένῃ θαλάττῃ, καὶ εἰς ἄκρον ὀρῶν τὸ σκάφος σφαλλόμενον, ἀφυπνίζει τὸν ἐν τῷ πλοίῳ δεσπότην, ἀφυπνίζει δὲ αὐτὸν τὸν τῆς μακροθυμίας ὕπνον καθεύδοντα. Πλέπει τὸ πέλαγος ταῖς ἀντιπνοαῖς χειμαζόμενον, καὶ τὰ τῶν κινδυνεύοντων μαθητῶν φθέγγεται ῥήματα· *Ἐπιστάτα, σῶσον, ἀπολλύμεθα*· πεσιπατοὶ τὸ σκάφος· *ἐριστοιχιζονται*, λύκοι πολιορκοῦσι τὸ ποίμνιον, ἵσταται τὴν πασθὰ τὴν σὴν διορτύττουσι, μοιχεύει [621] σὺν ῥήματα τὴν σὴν νύμφην περικυττᾷ, πάλιν ὁ

ὄφρις τοιχωρυγεῖ τὸν παράδεισον· ὁ τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιος ἡ πέτρα σαλεύεται· ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ τὴν εὐαγγελικὴν ἄγκυραν ῥίψον, καὶ τὴν πέτραν στῆριζον σειομένην· *Ἐπιστάτα, σῶσον, ἀπολλύμεθα*. Ὁ κοινὸς κίνδυνος μερίζει τὸν μάρτυρα, καὶ πρὸς τὸν δεσπότην παρῆρσιάζεται· ἐπαφίησι ῥέουσιν κατὰ τοῦ τυράννου τὴν γλῶτταν, στήσιν, λέγων, τὸν ἐμμανῆ ταῦτον δρόμον, ὃ τύραννε· ἐπὶ γνοῖ τῆς σῆς ἀσθενείας τὰ μέτρα, αἰδέσθητι τοῦ σταυρωθέντος τοὺς ὄρους· ὅροι δὲ τοῦ σταυρωθέντος οὐ τῆς ἐκκλησίας οἱ τοῖχοι, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα· ἀποτίνασαι τὴν ἀχλὺν τῆς μανίας· βλέψον εἰς γῆν, καὶ τὸ τῆς φύσεως τῆς σῆς ἀσθενὲς ἐνθυμήθητι· ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τοῦ πολέμου τὸ μέγεθος λόγισαι· τῶν δαιμόνων τὴν ἀσθενὴ διάπτυσον συμμαχίαν· σκόπησον, ὅτι τῷ σταυρῷ πεπληγότες οἱ δαίμονες σε προστάτην τῶν βωμῶν τῶν οἰκείων προβάλλονται. Τί διώχεις ἀκατάληπτα; τί τοξεύεις ἀπέραντα; μὴ γὰρ τοίχοις ὁ θεὸς περιγράφεται; ἀπερίγραπτον τὸ θεῖον· μὴ γὰρ ὀφθαλμοῖς ὁ ἡμέτερος δεσπότης ὁράται; ἀθεώρητος γὰρ ἐστὶ καὶ ἀνείδεος τῇ οὐσίᾳ, κατὰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον γράφεται καὶ ὁράται. Μὴ γὰρ λίθον καὶ ὕλον οἰκεῖ, πιπράσκων ἀντὶ βροδὸς καὶ προβάτου τὴν πρόνοιαν; μὴ γὰρ βωμὸς τοῖς συναλλάγμασιν αὐτοῦ μεσιτεύει; Αὕτη τῶν σῶν δαιμόνων ἡ λίχνος προσαίτησις· ὁ ἐμὸς δεσπότης, μᾶλλον δὲ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης, Χριστὸς οὐρανὸν οἰκεῖ, καὶ κόσμον ἡγιοχεῖ, καὶ θυσία τοῦτ' ψυχὴ πρὸς αὐτὸν ἀνανεύουσα, μία τοῦτ' τροφή, τῶν πιστευόντων σωτηρία. Παῦσαι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τὰ ὄπλα κινῶν· ἐπὶ γῆς τὸ ποίμνιον, καὶ ὁ ποιμαίνων ἐν οὐρανῷ· ἐπὶ γῆς αἰ·κληματίδες, καὶ ἐν οὐρανῷ ἡ ἄμπελος· ἂν δὲ ἐκτέμης τὰς κληματίδας, πολυπλασιάζεις τὴν ἄμπελον. Λύθρου γέμουσιν αἱ χεῖρές σου, τὸ ξίφος τὸ σὸν ἀπὸ θυμάτων ἐστὶν ἀλόγων· φεῖσαι τῶν ἀναιτίων θρεμμάτων, καὶ ἡμῖν τοῖς ἐλέγχουσιν ἔπαφες τὸν σιδηρὸν· φεῖσαι τῶν σιωπῶντων ἀλόγων, καὶ ἡμᾶς τοὺς κατηγοροῦντας ἀπόσφαττε. Οὐ γὰρ οὕτω φοδοῦμαι τὸν ἀνδροφόνον σιδηρὸν, ὥς τὸν ἐπιθώμιον πέλεκυν· ὁ ἀνδροφόνος σιδηρὸς τὸ σῶμα διασπαράττει, ὁ ἐπιθώμιος πέλεκυς τὴν ψυχὴν ἀναιρεῖ· ὁ ἀνδροφόνος σιδηρὸς τὸ θυόμενον κατασφάττει, ὁ δὲ ἐπιθώμιος πέλεκυς καὶ τὸ θυόμενον καὶ τὸν θύοντα συναπόλλυσι. Τέμε τὸν αὐχένα τὸν ἐμὸν, καὶ μὴ μολύνῃς θυσιαστήριον· ἔχεις αὐτοκέλευστον ἱερεῖον, τί τὸν δεσμώτην ταῦρον ἀνανεύοντα συμποδίζεις; Εἰ θύειν ἐπιθυμεῖς, ἐν τοῖς τῆς ἐκκλησίας προθύροις θύε λογικὸν ἱερεῖον.

Οὐ φέρει τὴν ἄμετρον ὁ τύραννος παρῆρσιαν τοῦ μάρτυρος, ἀλλ' εὐθὺς ἀπὸ τῆς γλώττης τοῦ θυματος ἄρχεται. Ἐκτέμνει τοίνυν τὴν γλῶτταν, οὐκ ἀνελεῖν βουλόμενος, ἀλλὰ τῷ κηρύγματι πολεμῶν· οὐ τοσοῦτον τῷ κήρυκι φθονῶν, ὅσον τῷ κηρυττομένῳ βασκαίνων, Ἀλλ' ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφούς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, τὸ ἐκτμηθὲν ὄργανον τῆς φωνῆς ἐξ οὐρανοῦ ἀποδίδωσι, καὶ ἀοράτῳ γλώττῃ τὸν χωλεύοντα φλόγγον ὑποστηρίζει, καὶ χαρίζεται τῷ ἀγλώττῳ τὴν φωνήν, ἔργῳ τὴν ἀνθρωπίνην δημιουργίαν ἐνδοικνύμενος τῷ τυράννῳ. Καὶ καθάπερ οἱ φρεωρύχοι τὰς

φλέδας ιασκαλεύοντες * [622] εύρυτέραν τῇ ὕδατι τὴν ἐκροὴν ἀπεργάζονται, οὕτω καὶ ὁ τύραννος σιδήρῳ τῆς γλώττης διορύττων τὴν βίαν, σφοδρότεροις ἐπεκλύζετο τοῖς τῶν ἐλέγχων κρουνοῖς. Ἐδουλόμην ἀχρι τέλους ἐγγορεῦσαι τῇ τοῦ μάρτυρος ὑποθέσει, ἀλλ' ὁ τῆς συμμετρίας ἐπέστη καιρὸς, καὶ μοι σιωπᾶν

* Savil. in textu et Reg. διασκαλεύοντες, Morel. et Savil. in marg. διασκαλεύοντες.

ἐγχελεῖται· ὁμῖν τε γὰρ πρὸς ὠφέλειαν ἱκανὰ τὰ βήθεντα, καὶ ἀνεγκατὰ τοῦ πατρὸς τὰ διδάγματα πρὸς τὸν τῶν βηθέντων ἀπαρτισμόν· ἀλλὰ καὶ τὰ βηθέντα τοῖς τῆς μνήμης κόλοισι περιπτυσώμεθα, καὶ τοῖς λέγεσθαι μέλλουσι τοὺς τῆς ψυχῆς αὐλακὰς ἀναπτύξωμεν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν θαυμαστοῖον Χριστὸν προσκυνήσωμεν, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAS TRES IN SS. SEPTEM MACCABÆOS

Hæ conciones Antiochiæ habitæ sunt nullamque præferunt anni notam. Prior matrem præsertim Maccabæorum a constantia animique robore plurimum commendat. Secunda septimum junioremque ex Maccabæis laudibus exornat, matre quoque identidem in laudum partem vocata. Hanc breviorē Chrysostomus in Maccabæos homiliam pronuntiavit; quo pluribus, inquit, illi laudibus a communi doctore cumularentur, nempe a Flaviano Episcopo, qui post Chrysostomum concionaturus erat. Tertia omnium brevissima in Maccabæos homilia a nonnullis in νοθείας suspicionem vocatur, nec injuria: nam olet certe

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΜΑΚΚΑΒΑΙΟΥΣ

Καὶ εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν.

Ὁμιλία α'.

α'. * Ὡς φαῖδρά καὶ περιχαρὴς ἡμῖν ἡ πόλις, καὶ τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ λαμπρότερα ἡ σήμερον ἡμέρα, οὐ τοῦ ἡλίου φανερωτέραν ἀκτίνα τῆς εὐθυίας πρὸς τὴν γῆν ἀφιέντος σήμερον, ἀλλὰ τοῦ φωτὸς τῶν ἁγίων μαρτύρων ὑπὲρ ἀστραπῆν ἄπασαν τὴν πόλιν ἡμῖν καταυγάζαντος· μυρίων γὰρ ἡλίων οὕτοι λαμπρότεροι, καὶ τῶν μεγάλων φωστήρων φανότεροι b. Διὰ τοῦτους σεμνότερα τοῦ οὐρανοῦ σήμερον ἡ γῆ. Μὴ γάρ μοι τὴν κόνιν εἴπης, μηδὲ τὴν τέφραν λογίζου, μηδὲ τὰ χρόνιαι δαπανηθέντα ὅσα, ἀλλ' ἀνοιξὸν τῆς πίστεως τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ βλέπε παρακαθήμενὴν αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, περιβεβλημένην αὐτοῖς τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, περιστέλλουσιν αὐτοὺς [623] τοῦ οὐρανοῦ φωτὸς τὴν δόξαν. Οὐ τοιαῦται ἐξ ἡλιακοῦ κύκλου πρὸς τὴν γῆν ἀκτίνες ἀφιένται, οἳ μαρμαρυγαὶ καὶ λαμπηδόνες ἐκ τῶν σωματικῶν ἐξαλλόμεναι τοῦτων αὐτὰς ἀποτυφλοῦσι τοῦ διαβόλου τὰς ὄψεις. Καθάπερ γὰρ λήσταρχοι καὶ τυμβωρύχοι ἐπειδὴν ἴδωσιν ὅπλα που κείμενα βασιλικά, θώρακα, καὶ ἀσπίδα, καὶ κράνος, χρυσῶ πάντα καταλαμπόμενα, ἀποπηδῶσιν εὐθέως, καὶ οὐδὲ προσελθεῖν, οὐδὲ ἄψασθαι τολμῶσι μέγαν ὑφορούμενοι κίνδυνον, εἴ τι τοιοῦ-

τον τολμήσαιεν· οὕτω δὲ καὶ οἱ δαίμονες οἱ ἀληθινοὶ λήσταρχοι, ὅπου περ ἂν ἴδωσι μαρτύρων σώματα κείμενα, δραπετεύουσι, καὶ ἀποπηδῶσιν εὐθέως. Οὐ γὰρ πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν βλέπουσι τὴν τέως θνητὴν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπόβρῃτον ἀξίαν τοῦ φορήσαντος αὐτὰ Χριστοῦ. Ταῦτα γὰρ τὰ ὅπλα οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, οὐκ ἄλλη τις κτιστὴ ἐνεδύσατο δύναμις, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης. Καὶ καθάπερ ὁ Παῦλος ἐβόα λέγων· *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ*; οὕτω καὶ οὗτοι δύνανται βαῖν καὶ λέγειν· εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμῖν ἀγωνισαμένου Χριστοῦ; Τίμια γὰρ τὰ σώματα, ἐπειδὴ πληγὰς ἐδέξαντο ὑπὲρ τοῦ ἰδιοῦ Δεσπότη, ἐπειδὴ στίγματα βαστάζουσι διὰ τὸν Χριστόν. Καὶ καθάπερ στέφανος βασιλικὸς λίθος ποικίλοις πάντοθεν καλλωπίζόμενος μαρμαρυγὰς διαφόρους ἀφίησιν, οὕτω δὲ καὶ τὰ σώματα τῶν ἁγίων μαρτύρων, ὥστε λίθοις τιμίους τοῖς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ τραύμασι κατεστῆγμένα, παντὸς διαδήματος βασιλικοῦ τιμώτερα καὶ σεμνότερα φαίνεται. Οἱ μὲν οὖν ἐξωθεν ἀγνωσθέντες ἀγῶνας τιθέντες μεγίστην φιλοτιμίαν εἶναι νομίζουσιν, ὅταν νέους ἀθλητὰς καὶ σφριγῶντας εἰς τὰ σκάμματα καὶ τοὺς ἀγῶνας εἰσάγωσιν, ὥστε πρὸ τῆς ἐν τοῖς παλαίσμασιν ἐπιδείξεως, ἀπὸ τῆς τῶν μελῶν εὐεξίας θαῦμα παρασχεῖν τοῖς θεαταῖς· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πᾶν τούναντιόν. Ἀγῶνα γὰρ τιθεὶς ὁ Χριστὸς οὐ τοιοῦτον οἶον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ φρικτὸν καὶ φόβου γέμοντα· οὐ γὰρ ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρώπους ἡ πάλη, ἀλλ' ἀνθρώπων πρὸς δαίμονας ἡ μάχη· τοιοῦτον τοῖνυν ἀγῶνα τιθεὶς ἡμῖν, οὐ νέους ἀθλητὰς καὶ σφρι-

* Initium sic effert Savil. in marg.: Ὡς φαῖδρά καὶ περιλαμπρὴς ἡ παρούσα ἡμέρα· μᾶλλον δὲ τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ λαμπρότερα. Γέγονε δὲ λαμπρότερα, οὐ τοῦ. Unus Reg. habet: Ὡς φαῖδρά καὶ περιφανής. Paulo post idem Reg. τῆς εὐθυίας ἀρέντος σήμερον. Paulo post idem πόλιν ἡμῶν, εἰ ποὺ λαμπρότεροι διὰ τῶν.

b Sic rectius e Savillio φανότεροι. Monlf. φανερώτεροι. Ed.

rum fossores dum fodiendo venas aperiunt, efficiunt, ut laxiori meatu ferantur aquæ: sic et tyrannus, dum linguæ radicem ferro perfodit, vehementioribus reprehensionum scatebris obruebatur. Voluissem equidem in hujus martyris argumento exultantem orationem ad finem usque deducere: at justî spatii tempus advenit, et ut sileamus hortatur: nam et vobis ad utilitatem hæc dicta sufficiunt, et necessaria sunt

patris (a) documenta, ut dicta illa perficiantur. Nos vero et ea, quæ dicta sunt, memoriæ sinu complectamur, et iis quæ dicenda sunt animæ sulcos explicemus, ac super omnia miraculorum effectorem Christum adoremus; quoniam ipsi gloria cum Patre ac sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) De Flaviano loquitur.

MONITUM.

peregrinum: styli genus strigosum est, omnia ceu in transcurso dicuntur; neque tamen eam loco movendam esse putavi: satis enim erit scrupulum indicasse, ne quis eam ut certum S. doctoris setum habeat. Huic subjicimus fragmentum quoddam S. Joannis Chrysostomi in Maccabæos a Joanne Damasceno allatum lib. iii de Imaginibus, quod in nulla trium homiliarum occurrit.

Primæ in Maccabæos homiliæ Interpretationem Latinam incerti cujusdam viri, utpote παραφραστῶς adornatam, rejecimus, novamque paravimus. Secundæ et tertiæ Interpretatio est Frontonis Ducæi.

IN SANCTOS MACCABÆOS,

ET IN MATREM EORUM.

HOMILIA I (a).

1. *Martyrum ossa dæmonibus terribilia.* — Quam speciosa nobis et læta civitas! quam toto anno splendidior hæc dies! non sole¹ clariore, quam more solito, radios in terram effundente, sed sanctorum martyrum luce plus, quam fulgur, totam nobis civitatem irradiante: sexcentis enim solibus splendidiores hi sunt, ac magnis luminaribus clariore. Propter illos hodie terra ornatior est, quam ipsum cælum. Ne mihi pulverem dicas, ne mihi cinerem cogites, vel ossa tempore consumpta: sed fidei oculos aperi, et vide assidentem ipsis Dei virtutem, ambientem ipsos Spiritus gratiam, circumfusam cælestis luminis gloriam. Non tales ex solari orbe in terram emittuntur radii, quales ex sanctis corporibus prosilientes fulgores diaboli oculos excæcant. Quemadmodum enim prædonum duces, aut sepulcrorum effossores, ubi vident imperatoria arma jacentia, lorica, clypeum, galeam, auro tota fulgentia, statim resiliunt, magnumque suspicantes periculum, neque accedere neque ea contingere audent: sic et dæmones vere prædonum duces, ubicumque vident martyrum corpora jacentia, statim fugiunt ac resi-

liunt. Non enim in mortalem naturam eorum respiciunt, sed in arcanam Christi, qui illa gestavit, dignitatem. Hæc quippe arma non angelus, non archangelus, non alia quæpiam creata virtus induit, sed ipse angelorum Dominus. Ac quemadmodum Paulus clamabat dicens: *An experimentum ejus quaeritis, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 5)? sic et isti possunt clamare ac dicere, *An experimentum quaeritis ejus, qui in nobis certavit, Christi?* Pretiosa enim sunt corpora, quia plagas pro Domino suo acceperunt, quia stigmata pro Christo gestant. Ac sicut corona imperatoria variis lapillis undique decorata fulgores varios emittit, ita et sanctorum martyrum corpora, quasi lapillis pretiosis, vulneribus pro Christo susceptis distincta, omni imperatorio diademate pretiosiora et venerabiliora videntur. Exteri quidem agonothetæ certamina constituentes, rem admodum spectabilem esse putant, cum juvenes robustosque athletas in scammata et certamina inducunt, ita ut vel antequam certamina incipiantur, ex bona membrorum habitudine in admirationem spectatores moveant: hic vero non ita se res habet, sed e contrario omnia. Agonem enim proponens Christus non talem qualem illi, sed horrendum et formidandum: quippe non hominum adversus homines est lucta, sed hominum adversus dæmones certamen cæ;

¹ Initium sic effert Savil. in marg., *Quam speciosa et circumfulgens hodierna dies! imo et toto anno splendidior. Splendidior autem, non sole, etc.*

(a) Continuum cum Mss. Regiis 2343 et 2447.

taiem, inquam, agonem nobis proponens, non juvenes robustosque athletas ad certamina induxit, sed adolescentulos, ac cum illis senem Eleazarum, itemque mulierem vetulam, adolescentium matrem. Quid hoc igitur est? inutilemne ætatem ad certamina et scammatas ducis? quis audivit umquam mulierem in tanta senectute concertasse? Nemo audivit: sed ego, inquit, illam rem incredibilem, novam, et numquam antehac auditam, ipsis operibus credibilem faciam. Non enim is agonotheta sum ego, qui certantium virtuti omnia committam; sed adsum, opem ferro manumque athletis meis porrigo, et rei ab illis fortiter gestæ pars maxima ex patrocinio meo profisciscitur.

Gratia Martyres fortes efficit. — Cum itaque videris mulierem trementem, vetulam, baculo egentem, in certamen ingressam, tyranni furorem prosternere, incorporeas virtutes superare, diabolum facile vincere, ejusque robur strenue admodum frangere, agonothetæ gratiam admirare, Christi conspecta virtute obstupescere. Non secundum carnem robusti sunt athletæ, sed secundum fidem: infirma est ipsorum natura, sed potens est, quæ ungit eos, gratia: soluta sunt senectute corpora, sed roborati sunt animi pietatis amore. Non est sensibilis pugna: ne igitur athletas extrinsecus consideres, sed ratiocinio eorum animi robur intus perpende; considera ipsorum fidei fortitudinem, ut ediscas eum, qui cum dæmonibus pugnet, non robusto corporis habitu et mole indigere, neque ætate florida; sed etsi admodum juvenis sit, etsi decursa jam ætate, si animo generoso robustoque præditus sit, nihil damni ab ætate in certamine accipere.

2. Ecquid dico senem et juvenem, quando mulieres ipsæ hæc certamina inierunt, splendidisque coronis redimitæ sunt? Nam externa quidem certamina ætatem, naturam et dignitatem exquirentia, ævis, mulieribus, senibus, adolescentulis aditum intercludunt; hic vero cuilibet conditioni, ætati cuilibet, utrique sexui theatrum magna data libertate aperitur, ut et liberalitatem et inenarrabilem virtutem ejus, qui certamen instituit, ediscas, et apostolicum illud dictum operibus confirmatum videas: *Quia virtus ejus in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Quando enim pueri et senes supra naturam fortiter agunt, Dei in ipsis operantis gratia splendide prorsus demonstratur.

Matris Maccabæorum virtus. — Ut autem ediscas illam exteriorum athletarum infirmitatem ipsos coronam reportantes splendidiore reddere, age, sene puerisque dimissis, infirmiore illis mulierem vetulam, septem filiorum matrem, in medium adducamus: nam partus labores non leve impedimentum in his certaminibus afferunt. Quid ergo prius in ea admiremur? infirmitatemne naturæ, an provectam ætatem, an maternæ commiserationis sensum fragilem? [Mater enim erat: unde facile eam potuisset in tormentis viscerum suorum vincere materna pietas, nisi divinæ pietatis altior virtus virili fide anile pectus

armaret (a)]. Magna siquidem hæc sunt impedimenta ad tantæ patientiæ cursum. Ego vero aliud proferendum habeo his majus, quo et mulieris fortitudinem et diaboli vafritiem totam videamus. Quodnam illud? Animadvertite improbi dæmonis nequitiam: non priorem illam traxit in scammatas, sed post filios ad certamina duxit. Quare? Ut postquam septem filiorum cruciatibus ejus animum prius dejecisset, ejusque mentis firmitatem emollivisset, rerum illarum spectaculo prius absumpta fortitudine in suppliciis filiorum, infirmior demum facta facilius expugnari posset. Ne consideres illos exceperisse tormenta, sed tecum reputa illam ad singulos graviore tulisse dolores, et in singulis eorum confossam esse. Quodque dicimus probe norunt quotquot mulieres partus dolores expertæ sunt, et matres evaserunt. Sæpe namque mater febris astuantem filium videns, nihil non doloris amplectatur, ut ex illo corpore ægritudinis ignem in se transferat: ita nempe matres filiorum ærumnas propriis malis intolerabiliore existimant. Quod si hoc verum est, ut est profecto verum, in suppliciis filiorum gravius quam ipsi filii cruciabatur mater, majusque in matre martyrium erat, quam in filiis. Nam si vel unius filii morbus nuntiatus materna viscera turbat, non uno solum filio, sed tanto filiorum interfecto choro, cum non auditu solo, sed visu cruciatus perciperet, quid non passa fuerit? quomodo mentis compos esse potuerit, cum singulos videret diversis et horrendis suppliciis paulatim occisos? quomodo non erupit e corpore anima? quomodo non ex primo aspectu in rogam insiliit, ut se a reliquo spectaculo liberaret? Etsi enim philosophabatur, at mater erat; etsi religiosa erat, at carne induebatur; etsi alacris erat, at muliebris erat sexus; etsi studio pietatis fervebat, sed partuum vinculo detinebatur. Nam si nos, viri cum sinus, reum videntes per forum agi, funem in ore habentem, in barathrumque trahi, etiamsi nulla cum eo amicitia juncti, hoc spectaculo frangimur, etsi idoneum ad leniendam miserationem solatium habeamus, damnati nempe nequitiam: quantum illa passa fuerit, quæ non reum unum abduci videret, sed simul unaque die septem filios, non celeri morte, sed variis suppliciis cæsos? Etsi enim lapidea fuisset, etsi viscera habuisset adamantina, annon turbata fuisset, annon quidpiam eorum passa esset, qualia et mulierem et matrem pati par erat? Cogita mihi quantum admiremur patriarcham Abraham, qui filium suum, ut offerret, vinxit et altari imposuit: et tunc probe comperies quanta fuerit mulieris fortitudo. O acerbissimum, idemque suavissimum spectaculum! acerbissimum quidem ob rerum, quæ agebantur, naturam; suavissimum vero ob affectum videntis. Non enim illa fluentem sanguinem respiciebat, sed coronas justitiæ contextas; non intuebatur confossa latera, sed æterna tabernacula constructa; non videbat circumstantes

(a) Quæ uncinis clauduntur, in nullo Græco, quod videre licuit, exemplari habentur, sed ex veteri interpretatione desumpta sunt.

γώντας πρὸς τὰ παλαισμάτα ἤγαγεν, ἀλλὰ μεिरάκια κομιδῇ, καὶ μετ' ἐκείνων γέροντα, τὸν Ἑλεάζαρον, καὶ πρὸς τοῦτοις γυναῖκα γεγηρακυῖαν, τὴν μητέρα τῶν μεिरακίων. Τί ποτε τοῦτο ἄρα ἐστὶ, Δέσποτα; τὴν δὲ χρηστον ἡλικίαν πρὸς τὰ ἀγωνίσματα εἰς τὰ σκάμματα ἀγεις; τίς ἤκουσε γυναῖκα ἀγωνιζομένην ποτὲ ἐν γῆρᾳ τοσούτῃ; Οὐδεὶς ἤκουσεν· ἀλλ' ἐγὼ τὸ παράδοξον τοῦτο, φησί, καὶ καινὸν καὶ οὐτε ἀκοῇ ποτε παραδεχθὲν διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν πιστώσομαι. Οὐ γὰρ τοιοῦτος ἀγωνοθέτης ἐγὼ, ὡς τῇ τῶν ἀγωνιζομένων δυνάμει τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν· ἀλλὰ παρίσταμαι, καὶ βοηθῶ, καὶ χεῖρα ὀρέγω τοῖς ἐμοῖς ἀθληταῖς, καὶ τὴν κατορθουμένην τὸ πλεόν αὐτοῖς ἐκ τῆς ἐμῆς γίνεταί προστασίας.

Ὅταν οὖν ἰδῃς γυναῖκα ὑπότρομον, γεγηρακυῖαν, βακτηρίας δεομένην, εἰς ἀγῶνα εἰσιούσαν, καὶ καταλύουσιν τυράννου μανίαν, περιγινομένην ἀσωμάτων [624] δυνάμεων, κρατοῦσαν τοῦ διαβόλου βραδύς, συγκόπτουσιν αὐτοῦ τὴν ξὺν α· μετ' ἐξουσίας πολλῆς, θαύμασον τοῦ ἀγωνοθέτου τὴν χάριν, ἐκπλαγῆθι τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν. Οὐ σφριγῶσι κατὰ τὴν σάρκα οἱ ἀθληταί, ἀλλὰ σφριγῶσι κατὰ τὴν πίστιν· ἀσθενὴς αὐτῶν ἡ φύσις, ἀλλὰ δυνατὴ ἡ ἀλείψασα αὐτοὺς χάρις· παραλέλυται τὰ σώματα τῷ γῆρᾳ, ἀλλὰ συγκεκρότῃται τὰ φρονήματα τῷ πόθῳ τῆς εὐσεβείας. Οὐκ ἔστιν αἰσθητὸς ὁ ἀγών· μὴ τοῖνυν ἐξωθεν καταμάθῃς τοὺς ἀθλητάς, ἀλλ' εἰσελθε τῷ λογισμῷ πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς αὐτῶν εὐερίαν· κατὰμαθε τῆς πίστεως αὐτῶν τὴν ἰσχύν, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ δαίμωνι πυκτεύων ὁ οὐ σώματος ἰσχυρὸς δεῖται περιβολῆς, οὐδὲ ἡλικίας ἀκμαζούσης, ἀλλὰ κἂν κομιδῇ νέος ᾗ, κἂν εἰς ἔσχατον γῆρας ἔληλακῶς, ψυχὴν δὲ ἐχῇ γενναίαν καὶ ἐρρωμένην, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἡλικίας εἰς τὰ ἀγωνίσματα παραδίδεται.

β'. Καὶ τί λέγω γέροντα καὶ νέον, ὅπου γε καὶ γυναῖκες πρὸς ταῦτα ἀπεδύσαντο τὰ παλαισμάτα, καὶ λαμπροὺς ἀνεδήσαντο τοὺς στεφάνους; Οἱ μὲν γὰρ ἐξωθεν ἀγῶνες καὶ ἡλικίαν, καὶ φύσιν, καὶ ἀξίαν ἐξετάζοντες, καὶ δούλοις, καὶ γυναῖξιν, καὶ πρεσβυτέροις, καὶ μεिरακίοις τὴν πρὸς αὐτοὺς εἰσοδὸν ἀποκλείουσιν, ἐνταῦθα δὲ πάσῃ μὲν ἀξίᾳ, πάσῃ δὲ ἡλικίᾳ, ἐκατέρᾳ δὲ τῇ φύσει τὸ θέατρον μετὰ πάσης ἀδείας ἡνέωκται, ἵνα καὶ τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν ἄφατον δύναμιν τοῦ τὸν ἀγῶνα τιθέντος καταμάθῃς, καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο διὰ τῶν ἔργων βεβαιουμένων ἰδῇς. "Ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελεσιούται." Ὅταν γὰρ παιδίᾳ καὶ γέροντες τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἰσχύουν, διὰ πάντων λαμπρῶς ἡ τοῦ δι' αὐτῶν ἐνεργούντος Θεοῦ διαφαίνεται χάρις.

Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ ἀσθένεια τῶν ἀθλητῶν, αὕτη ἡ ἐξωθεν, λαμπροτέρους ποιεῖ γενέσθαι τοὺς στεφανίτας, φέρε δὴ τὸν γέροντα καὶ τὰ παιδία ἀφέντες τὴν ἀσθενεστέραν αὐτῶν παραγῶμεν εἰς μέσον, τὴν γυναῖκα, τὴν γεγηρακυῖαν, τὴν ἐπὶ τὰ παιδίων μητέρα· καὶ γὰρ αἱ ὠδίνες οὐ μικρὸν κώλυμα τῶν παλαισμάτων τούτων εἰσὶ. Τί οὖν αὐτῆς πρότερον θαυμάσαι ἄξιον; τὸ τῆς φύσεως ἀσθενὲς, ἢ τὸ τῆς ἡλικίας ὠριμον, ἢ ἢ τὸ τῆς συμπαθείας εὐπηρέαστον; Μεγάλα μὲν γὰρ καὶ ταῦτα κώλυμα πρὸς τὸν τοσαύτης καρτερίας δεόμενον ὁρόμον. Ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον ἔχω τούτων μείζον εἰπεῖν, ὅ· οὐ καὶ τὴν ἀνδρείαν τῆς

γυναικὸς καὶ τὴν τοῦ διαβόλου κακουργίαν ἄπαντα κατοφόμεθα. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ; Σκόπει μιᾶρου δαίμονος πονηρίαν· οὐ πρῶτην αὐτὴν εἰλκυσεν εἰς τὰ σκάμματα, ἀλλὰ μετὰ τοὺς παῖδας ἤγαγε πρὸς τὰ παλαισμάτα. Τί δὴ ποτε; Ἴνα ταῖς τῶν ἐπὶ τὰ παιδίων βασάνοις προκαταβαλὼν αὐτῆς τὸ φρόνημα, καὶ τὸ στερεὸν τῆς διανοίας μαλάξας, διὰ τῆς τῶν γινομένων θέας προδαπανηθείσης αὐτῇ τῆς ἰσχύος ἐν ταῖς τῶν ἐγγόνων κολάσειν, ἀσθενεστέρα λοιπὸν γενομένη βραδύς ἐπιθῆται. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἰδῇς, ὅτι ἐκεῖνοι τὰς βασάνους ἐδέχοντο, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι αὐτὴ καθ' ἕκαστον αὐτῶν χαλεπωτέρας ὑπέμενε τὰς ὀδύνας, καὶ καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἀπεσφάττετο. [625] Καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο ἴσασιν καλῶς, ὅσαι πεῖραν ὠδίνων ἔλαβον γυναῖκες, καὶ μητέρες ἐγένοντο. Πολλὰκι γοῦν ὁρῶσα μήτηρ παιδίον πυρετῷ φλεγόμενον, πάντα ἂν ἔλοιτο παθεῖν, ὥστε ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκείνου πρὸς ἑαυτὴν μεταγαγεῖν τὸ πῦρ τοῦ νοσήματος· οὕτω τῶν οἰκείων κακῶν τὰς τῶν παιδίων συμφορὰς ἀφορητοτέρας αἱ μητέρες εἶναι νομίζουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ὥσπερ οὖν ἀληθὲς, χαλεπωτέρον τῶν παιδίων ἐν ταῖς τῶν παιδίων βασάνοις ἐκολάζετο ἡ μήτηρ, καὶ μείζον τὸ μαρτύριον ἐν τῇ μητρὶ ἢ ἐν τοῖς παιδίοις ἐγίνετο. Εἰ γὰρ ἐνὸς παιδιοῦ νόσος ἀκουομένη μόνον διαταράττει τὰ σπλάγχνα τῆς τεκούσης, οὐχ ἐνὸς παιδιοῦ, ἀλλὰ τοσούτου χοροῦ παιδίων ἀναιρουμένου, οὐκ ἀκοῇ δεχομένη τὰ παθήματα, ἀλλ' ὅφει παραλαμβάνουσα τὰ γινόμενα, τί οὐκ ἂν ἔπαθε; πῶς οὐκ ἐξέστη τῇ διανοίᾳ ἡ ἕκαστον αὐτῶν ὁρῶσα διαφόροις τισὶ καὶ φρικταῖς τιμωρίαις κατὰ μικρὸν ἀναιρούμενον; πῶς οὐκ ἀπεβράβη τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ; πῶς οὐκ ἀπὸ τῆς πρώτης θύελλας ἐπὶ τὴν πυρὰν ἐπετήθησεν ἀπαλλάττουσα ἑαυτὴν τῆς λοιπῆς θεωρίας; Εἰ γὰρ καὶ φιλόσοφος ᾗ, ἀλλὰ μήτηρ· εἰ καὶ θεοφιλὴς, ἀλλὰ καὶ σάρκα περιέκειτο· εἰ καὶ πρόθυμος ᾗ, ἀλλὰ καὶ γυναῖκα· μετέχευε φύσεως· εἰ καὶ τῷ ζήλῳ τῆς εὐσεβείας ἐξέεν, ἀλλὰ καὶ τῷ δεσμῷ τῶν ὠδίνων κατείχετο. Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἄνδρες ὄντες κατὰδικον πολλὰκις ὁρῶντες διὰ τῆς ἀγορᾶς ἀγόμενον τὸ σπαρτεῖον ἐπὶ τὸ στόματος ἔχοντα, ἐπὶ τὸ βράσθρον ἐλκόμενον, οὐδὲν δικαίωμα φιλίας πρὸς αὐτὸν ἔχοντες, ἀπὸ τῆς θέας μόνης κατακλῶμεθα, καίτοι ἱκανὴν ἔχοντες παραμυθίαν πρὸς τὸ μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν, τοῦ καταδικασμένου τὴν πονηρίαν· τί παθεῖν ταύτην εἰκὸς οὐχὶ κατὰδικον ἕνα ὁρῶσαν ἀπαγόμενον, ἀλλ' ἐπὶ τὰ παιδία ἀθρόον ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ οὐχὶ συντόμῳ τελευτῇ, ἀλλὰ ποικίλαις κατακοπτόμενα σφαγαῖς; Εἰ γὰρ λιθίνῃ τις ᾗ, εἰ γὰρ ἐξ ἀδάμαντος· αὐτῇ τὰ σπλάγχνα ἐπεπηγαι, οὐκ ἂν διεταράχθη, οὐκ ἂν ἔπαθε τὶ τοιοῦτον, οἷον καὶ γυναῖκα καὶ μητέρα παθεῖν εἰκὸς ᾗ; Ἐννόησον πῶς θαυμάζομεν τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνενεγκὼν συνεπόδισε καὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἀνέβιδασε, καὶ τότε ὅφει καλῶς ὅση τῆς γυναικὸς ἢ ἀνδρείας. "Ὁ πικροτάτης θέας καὶ ἡδίστης ἐκείνης· πικροτάτης μὲν διὰ τὴν φύσιν τῶν γινομένων, ἡδίστης δὲ διὰ τὴν διάθεσιν τῆς ὁρώσης. Οὐ γὰρ ἑώρα τὰ καταρρέον αἶμα, ἀλλ' ἑώρα τοὺς στεφάνους τῆς δικαιοσύνης πλεκομένους· οὐκ ἐβλεπε διορυττομένας πλευράς, ἀλλ' ἐβλεπεν οἰκοδομυμένας σκηνάς αἰῶ-

^a Sic unus Regius recte; alii τὴν ὄψιν.

^b Unus Reg. ὁ δαίμωνι παλαίω.

^c Idem Reg. τῆς ἡλικίας ἄωρον, ἢ

^d Idem Reg. τῆς διανοίας.

νίους· οὐχ ἑώρα περισσώτας δημίους, ἀλλ' ἑώρα κυκλοῦντας ἀγγέλους· ἐπέλαθετο τῶν ὠδίνων, κατεφρόνησε τῆς φύσεως α, ὑπερείδε τῆς ηλικίας· κατεφρόνησε φύσεως, πράγματος τυραννικοῦ, φύσεως, ἡ καὶ τῶν θηρίων κρατεῖν εἴθε. Πολλὰ γοῦν τῶν δυσάλωτων θηρίων οὕτως ἀλίσκεται, διὰ τὴν πρὸς τὰ παῖδια συμπάθειαν τῆς οικείας ἀλογοῦντα σωτηρίας, καὶ ἀφυλάκτους εἰς τὰς τῶν θηρατῶν ἐμπίπτουσαν χεῖρας· καὶ οὐδὲν ἐστι ζῶον οὕτως ἀσθενὲς, ὃ μὴ ὑπερασπίζοι τῶν ἐγγόνων· οὐδὲν οὕτως ἡμερον, ὃ μὴ τῶν παιδίων ἀφαιρουμένων παροξύνεται. Ἀλλ' αὕτη καὶ τὴν διὰ τῶν λογικῶν [626] ἀνθρώπων καὶ τὴν διὰ τῶν ἀλόγων ζώων τεταμένην τῆς φύσεως τυραννίδα κατέλυσε· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπεπύδησε τῇ κεφαλῇ τοῦ τυράννου, οὐδὲ διεσπάραξεν αὐτοῦ τὴν θψιν, ὥρῳσα τοὺς σκύμνους διασπαρασσόμενους, ἀλλὰ τοσαύτην ἐπέδειξε φιλοσοφίας ὑπερβολήν, ὥς καὶ προπαρασκευάζειν αὐτῷ τὴν ἀπάνθρωπον θοίνην, καὶ τῶν προτέρων ἔτι κολαζομένων, τοὺς ὑπολειπομένους πρὸς τὴν τῶν αὐτῶν πείραν ἀλείφειν δεινῶν.

γ'. Ἀκούετ' ὡς μετέρες ταῦτα, ζηλοῦτωσαν τὴν ἀνδρείαν τῆς γυναίκος, τὴν περὶ τὰ ἔγγονα φιλοστοργίαν· οὕτω τρεφέτωσαν τὰ παῖδια· οὐ γὰρ τὸ τεκεῖν μητρὸς, τοῦτο γὰρ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ θρέψαι μητρὸς, τοῦτο γὰρ τῆς προαιρέσεως. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ τὸ τεκεῖν ποιεῖ μητέρα, ἀλλὰ τὸ θρέψαι καλῶς, ἀκούσον τοῦ Παύλου στεφανοῦντος τὴν χήραν οὐ διὰ τὸν τόκον, ἀλλὰ διὰ τὴν τροφήν τῶν παιδίων. Εἰπὼν γάρ, *Χίρι καταλειθῶ μη ἐλαττω ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα, ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη*, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐπήγαγεν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; *Εἰ ἐτεκνοτρόφησε*, φησὶν· οὐκ εἶπεν, εἰ ἐτεκνοποίησεν, ἀλλ', *Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν*. Ἐννοήσωμεν τοίνυν τί πάσγειν εἰκὸς τὴν γυναῖκα, εἰ γε γυναῖκα δεῖ αὐτὴν καλεῖν, ὥρῳσα δακτύλους σπαίροντας ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, κεφαλὴν ἐξαλλομένην, σιδηρὰν χεῖρα ἐπιβαλλομένην ἐτέρου παιδίου κεφαλῇ, καὶ τὴν δορὰν ἀποσύρουσαν, καὶ τὸν ταῦτα πάσχοντα ἐστώτα ἔτι καὶ διαλεγόμενον. Πῶς διήρε στόμα; πῶς ἐκίνησε γλῶτταν; πῶς οὐκ ἀπέπητ' τῆς σαρκὸς ἡ ψυχῇ; Πῶς, ἐγὼ λέγω. Οὐχ ἑώρα πρὸς τὴν γῆν, ἀλλὰ πρὸς τὰ μέλλοντα παρεσκευάζετο πάντα· ἐν ἐδοιοῖκε μόνον, μὴ φρίσσεται καὶ προκαταλύσῃ τὸν ἀγῶνα ὁ τύραννος, μὴ διασχίσῃ τὸν χορὸν τῶν παιδίων, μὴ μείνωσιν τινες ἀστεφάνους. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐδοιοῖκε, τὸν ἔσχατον μονονοχί ταῖ; χερσὶ λαβοῦσα, οὕτως εἰς τὸν λέβητα ἐνῆκεν, ἀντὶ χειρῶν τῇ τῶν λόγων πρὸς αὐτὸν χρησασμένη παρακλήσει καὶ συμβουλῇ. Ἡμεῖς οὐκ ἀκούομεν χωρὶς ἀληγθόνος τὰ ἀλλότρια κακὰ, κάκεῖνη ἐβλεπε χωρὶς ἀλγυθόνος τὰ οικεῖα. Ταῦτα μὴ ἀπλῶς ἀκούωμεν, ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἀκρατῶν ἐπὶ τῶν οικείων ἀναλαμδανέτω παιδίων ἅπασαν ταύτην τὴν τραγωδίαν· ὑποτυπούτω τὴν θψιν τὴν ποθυομένην, καὶ τὰ φίλτατα υπογράψων αὐτῷ, ἐπ' αὐτῶν ἀναγύγραφεῖτω ταῦτα τὰ πάθη, καὶ τότε εἴσεται καλῶς τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως· τὰ γὰρ τῆς φύσεως πάθη λόγος μὲν οὐδεὶς παραστήσαι δυνήσεται, πείρα δὲ διδάσκει μόνη. Εὐχαιρὸν πρὸς ἐκείνην εἰπεῖν τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο μετὰ τὸν στεφάνον τῶν ἐπὶ ταῖς παιδίων· *Σὺ δὲ ὥσει ἐλάλα κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ*. Ἐπὶ μὲν οὖν τὸν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, χιλίων πολλάκις εἰσελθόντων ἀθλητῶν, εἰς ἓνα περιίσταται μόνον ὁ στεφάνος· ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ ἐπτά ἀθλητῶν ἐπτά στεφανῶνται γεγονότα. Ποῖαν ἔχεις μοι δεῖξαι χώραν οὕτως εὐφορον; ποῖαν νηδὺν οὕτως εὐτοχον; ποῖας τοιαύτας ὠδῖνας; Ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου ἀποστόλων ἐγένετο μήτηρ, ἀλλὰ δύο μό-

• Idem Reg. τῆς κυσσεως.

νων· ἐπτά δὲ μάρτυρες οὐκ οἶδα μίαν ἐξενεγκοῦσαν γαστέρα, καὶ αὐτὴν πάλιν προστεθείσαν αὐτοῖς, οὐκ ἐν προσθήκῃ μίᾳς μάρτυρος μόνον, ἀλλ' ἐν πολλῷ πλειόνων. Οἱ μὲν [627] γὰρ παῖδες ἐπτά μάρτυρες ἦσαν μόνον· τὸ δὲ σῶμα τῆς μητρὸς αὐτῶν προστεθὲν σῶμα μὲν ἦν ἐν, μαρτύρων δὲ δις ἐπτά χώραν ἐπλήρην, ὅτι τε καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἐμαρτύρησε, καὶ ὅτι κάκεῖνους τοιοῦτους εἰργάσαστο, Ἐκκλησίαν ἡλόκληρον μαρτύρων ἡμῖν ἀποκυήσασα. Ἐπτά παῖδας ὠδινε. καὶ οὐδένα ὠδινε τῇ γῇ, ἀλλὰ πάντας τῷ οὐρανῷ, μᾶλλον δὲ τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν, εἰς τὴν μέλλουσαν αὐτοὺς ἅπαντας ἀποκυήσασα ζωὴν. Ὁ μὲν οὖν διάβολος ἐσχάτην αὐτὴν ἤγε πρὸς τὰ παλαιά σματα διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν ἐφθην εἰπὼν, ἵνα τῆς δυνάμεως αὐτῇ προαναλωθείτης ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν βασάνων, εὐχείρωτος γένηται ἐσχάτη δεχομένη τὸν ἀντίπαλον. Εἰ γὰρ αἷμα πολλάκις ὀρώντες καταβρέον ἄνθρωποι κατέπεσον ὀλιγοψυχῆσαντες, καὶ πολλῆς ἐδεήθησαν πραγματείας, ὥστε τὴν ζωὴν ἐκλείπουσαν αὐτοῖς καὶ τοῦ σώματος ἀφιπταμένην τὴν ψυχὴν ἐπαναγαγεῖν· τοσούτους ἐκείνη αἵματος βλέπουσα βύακας οὐκ ἐξ ἀλλοτρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν παιδίων σαρκὸς καταβρέοντες, τί οὐκ ἂν ὑπέμεινεν; πόσον οὐκ ἂν ἐδέξατο θόρυβον τῇ ψυχῇ; Ὁ μὲν οὖν διάβολος, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, διὰ τοῦτο μετὰ τοὺς παῖδας αὐτὴν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας εἴλκυσε, ὥστε ἀσθενεστέραν ἐργάσασθαι· ἐγένετο δὲ τούναντίον· μᾶλλον γὰρ θαρροῦσα πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἤρχετο. Τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἐδοιοῖκε λοιπὸν, οὐδὲ ἐφρόντιζεν ὑπὲρ τινων ἐνταῦθα καταλιμπανομένων αὐτῇ παιδίων, μὴ ποτε καταμαλακισθέντες ἀποστερηθῶσι τῶν στεφάνων· ἀλλὰ πάντας αὐτοὺς ὥσπερ εἰς ἀσυνόλην ἀποθυμένην ταμείον τὸν οὐρανὸν, καὶ πρὸς τοὺς ἄνω πέμψασα στεφάνους καὶ τὰ ἀκίνητα ἀγαθὰ, θαρρόῦσα ἐπαπεδύετο μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς· καὶ καθάπερ στεφάνῳ τινὲ τὸν τιμαλφέστατον λίθον, αὕτη τὴν σάρκα τὴν αὐτῆς τῷ χορῷ τῶν παιδίων ἐναρμόσασα πρὸς τὸν ποθοῦμενον Ἰησοῦν ἀπεδήμησε, μεγίστην ἡμῖν καταλιπούσα παράκλησιν καὶ συμβουλὴν, τὴν διὰ τῶν ἔργων παραίνεσιν, ὥστε ἐρῶμένη ψυχῇ καὶ ὕψηλῷ πῶ φρονήματι πάντων κατατολμᾶν τῶν δεινῶν. Τίς γὰρ ἀνὴρ, ποῖα γυνή, τίς πρεσβύτερος, ποῖος νέος συγγνώμης τεύξεται λοιπὸν, ἡ ἀπολογίαν ἔξει δεδοικώς διὰ τὸν Χριστὸν ἐπαγομένους αὐτῷ κινδύνους, ὅταν γυνή, καὶ γεγενηκυῖα, καὶ τοσοῦτων παιδίων μήτηρ, καὶ πρὸς τῆς χάριτος ἀγωνισταμένη, κεκλεισμένων ἔτι τῶν τῷ θανάτῳ πυλῶν, οὕτω τῆς ἀμαρτίας σθεσθείσης, οὐδὲ τοῦ θανάτου καταγωνισθέντος, μετὰ τοσαύτης προθυμίας τε καὶ ἀνδρείας τοσαύτας φαίνεται διὰ τὸν Θεὸν ὑπομένουσα τιμωρίας; Ταῦτα δὲ πάντα λογισάμενοι, καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ παλαισμάτα ὥσπερ ἐπὶ πινάκος τινος τῆς καρδίας ἡμῶν ἀπογράφαντες, διηνεκὴ συμβουλὴν πρὸς τὴν τῶν δεινῶν ὑπεροφίαν τὴν ἐκείνης καρτερίαν ἔχωμεν ἐναποκειμένην ἡμῶν τῇ ψυχῇ, ἵνα ἐνταῦθα μιμησάμενοι τὴν ἀρετὴν τῶν ἁγίων τούτων, κάκεῖ τῶν στεφάνων δυνήθωμεν αὐτοῖς κοινωνήσαι, ὅσῃ ἐν τοῖς κινδύνους φιλοσοφίαν ἐπέδειξαντο, τοσαύτην ἐν τοῖς ἀλόγοις πάθεσιν ἡμεῖς καρτερίαν ἐπιδεικνύμενοι, θυμῷ, καὶ ἐπιθυμίᾳ χρημάτων, σωματικῶν, δόξης κενῆς, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἀπάντων. Εἰ γὰρ τῆς τούτων περιγενομένης φλογὸς καθάπερ ἐκεῖνοι τοῦ πυρὸς, δυνήσόμεθα στήναι

carnifices, sed circumpositos angelos : oblita est dolores partus, contempsit naturam¹, despexit ætatem : despexit, inquam, naturam, rem tyrannicam; naturam, quæ vel feras ipsas vincere solet. Multæ namque capti difficiliore feræ sic amore et commiseratione erga prolem capiuntur, suam non curantes salutem, sed incaute in venatorum manus incidentes : nullumque est animal ita infirmum, ut prolem non defendat; nullum ita mansuetum, ut fetu suo orbatum non irriteretur. Verum illa tyrannidem tum per rationabiles homines, tum per bruta animalia intensam dissolvit : neque solum non insilivit in caput tyranni, neque modo faciem ejus non laceravit, discerptos videns catulos, sed tantam philosophiæ magnitudinem exhibuit, ut immanes ipsi dapes præpararet : ac dum priores adhuc cruciarentur, reliquos ad suppliciorum experimentum inungeret.

3. Audiant matres, mulieris imitentur fortitudinem, prolisque amorem : sic filios nutrant. Non enim mulieris est parere, id nempe est naturæ; sed educare matris est, id namque est voluntatis. Ut vero discas non ex partu matrem fieri, sed ex educatione bona, audi Paulum, viduam coronantem, non ob partum, sed ob educationem liberorum : cum enim dixisset, *Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, testimonium habens in operibus bonis* (1. Tim. 5. 9. 10), bonorum omnium caput addidit : quodnam illud ? Si filios educavit, inquit; non dixit, Si filios peperit; sed, Si filios educavit. Cogitemus ergo, quid verisimile sit passam fuisse mulierem, si tamen mulierem licet appellare, cum videret digitos super prunis palpitantes, caput exsiliens, ferream manum injectam, capiti alterius e filiis pellem detractam, et eum, qui talia passus esset, adhuc stantem et loquentem. Quomodo os aperuit? quomodo linguam movit? quomodo non anima e corpore evolavit? Id quomodo factum sit, ego dicam. Non respiciebat in terram, sed ad futura omnia præparabatur : unum tantummodo metuebat, ne parceret et prius agonem solveret tyrannus, ne chororum filiorum disjungeret, neu quidam sine coronis manerent. Quodque illud timeret hinc palam est, quod postremum quasi manibus correptum injecerit in lebeiem, pro manibus verborum usa adhortatione atque consilio. Nos aliena mala non sine dolore audimus : illa vero propria mala sine dolore videbat. Hæc ne frustra audiamus, sed singuli auditorum totam hanc tragediam de filiis suis accipiant; amabilem sibi vultum effingant, et sibi liberorum carissimos representantes, in illis hos cruciatus inesse sibi depingant, et tunc pulchre dictorum vim noverint; imo vero ne ita quidem noverint, quia naturales ærumnas nullus sermo declarare poterit : experientia sola docet. Opportune illi dicatur, postquam septem ejus filii coronam adepti sunt, propheticum illud : *Tu autem sicut oliva fructifera in domo Dei* (Psal. 51. 10). Nam in Olympicis quidem certaminibus, postquam mille ingressi sunt athletæ, uni tantum corona tribuitur : hic vero ex septem athletic

septem coronati profierunt. Quem mihi agrum ostendas ita feracem? quem utrum ita fecundum? quos partus similes? Mater filiorum Zebedæi apostolorum mater fuit, sed duorum tantum : septem autem martyres utrum unum tulisse non novi, quorum ipsa mater iis martyrii socia fuerit, neque tanquam una solum martyr addita fuerit, sed vice multorum. Filii namque septem tantum martyres erant, corpus vero matris ipsis adjectum unum tantum corpus erat, sed his septem martyrum locum implebat, quia in singulis eorum martyrium subit, et quia illos tales reddidit. Ecclesiam nobis martyrum integram peperit. Septem peperit filios, sed nullum terræ, omnes cælo peperit, imo potius regi cælorum, illos omnes in futuram enixa vitam. Diabolus ergo illam postremam in certamina duxit ob causam supra memoratam, ut virtute ejus in cruciatuum spectaculo consumpta, expugnato facilis esset cum ultima adversarium exciperet. Nam si plerumque homines sanguinem profluentem videntes animi deliquium passi sunt, multaque curatione opus habuerunt, ut vita jam deficiens et anima mox avolutura revocaretur : tot illa videns sanguinis rivos, non ex aliena, sed ex filiorum carne manantes, quid non sustinuit? quam perturbationem non animo suscepit? Diabolus itaque, ut dixi, ideo illam post filios in certamina traxit, ut infirmiores redderet; sed contra accidit : majore enim cum fiducia certamina adiit. Cur et qua de causa? Quia non timebat ultra, nec sollicita erat de filiis quibusdam in hac vita relictis, ne emolliti coronis privarentur; sed illos omnes, ceu in tutum quoddam receptaculum, in cælum deportatos habens, et ad supernas missos coronas bonaque immutabilia, multa cum fiducia et voluptate certamen adiit, et ceu lapidem pretiosissimum coronæ cuiquam, carnem suam choro filiorum adaptans, ad desideratum Jesum profecta est, magnum nobis relinquens solatium et consilium, nempe adhortationem operibus factam, ut forti animo et sublimi sensu ærumnas omnes fidenter adeamus. Quis enim vir, quæ mulier, quis senex, quis juvenis veniam consequetur, aut excusari poterit, si oblata sibi pro Christo pericula reformidet, quando mulier vetula, et tot filiorum mater, ante gratiam decertans, clausis adhuc mortis januis, nondum extincto peccato, neque debellata morte, cum tanta alacritate et fortitudine tot propter Deum supplicia sustinuisse cernitur? Hæc porro omnia cogitantes, et mulieres et viri, et juvenes et senes, agones et certamina in corde nostro, ceu in tabula quadam, describentes, perenne consilium ad malorum contemptum ejus patientiam in anima nostra repositam habeamus : ut hic sanctorum horum virtutem imitati, illic coronarum consortes ipsis esse valeamus; quantam illi periculis philosophiam exhibuerunt, tantam et nos in absurdis affectibus patientiam continentiamque demonstrantes, in ira, in concupiscentia pecuniarum, corporum, vanæ gloriæ, aliorumque omnium similitum. Nam si horum flammam, quemadmodum illi ignem, superemus, prope ipsos stare poterimus,

¹ Idem Reg., prægnationem.

eorumque fiduciæ participes esse : quam assequi nobis omnibus contingat , gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi , per quem et cum quo Patri

gloria una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SANCTOS MACCABÆOS.

BOYLIA II.

1. *Gratus est Martyribus conatus noster.* — Omnes quidem ut sanctos martyres una lingua laudemus, feri nequit ; sed etiam si sexcenta nobis ora totidemque linguæ suppeterent, parem tamen laudibus orationem non afferremus : idemque mihi accidit, cum septem martyrum præclara facta contueor, quod avaro cuiquam homini, qui fonti assideat auro mananti, in quo septem sint tubi, ac totum exhaurire conetur, sed multo immensoque labore impenso majori parte derelicta recedat. Fontem enim quantumvis exhausseris, pars major tamen relinquitur. Quid igitur ? an quia pro dignitate largiri non possumus, conticescimus ? Minime vero : martyres enim sunt, qui dona suscipiunt, et in iudicio de ejusmodi largitione ferendo suum Dominum imitantur. Quid igitur ille facit ? Cum dona quispiam offert, non oblatae rei magnitudinem, sed alacritatem animi ejus qui obtulerit attendens præmium admetitur. Sic erga viduam illam se gessit : duos obolos demisit mulier (*Luc. 21. 2—4*), et illis, qui multa demiserant, antelata est : non enim pecuniæ paucitatem, sed animi magnificentiam respexit Deus : oboli duo pecunia (*Ibid.*), sed talentis auri sexcentis pretiosior animus erat. Audacter igitur ad laudandum aggrediamur, et quod heri egimus, id nunc etiam, si placet, agamus. Hæri siquidem in solius matris laudes sermonem totum impendimus, quod a nobis factum est, non quod eam a filiorum choro avellere studeremus, sed ut tutiores nobis divitias redderemus : quod utique nunc quoque præstemus : uno filiorum abducto, de eo pauca dicamus : verendum est enim ne septem martyrum laudes seu septem flumina confertim confluentia sermonem nobis inundent et obruant. Unum igitur ex juvenibus assumamus, non tamen ut hunc ipsum a choro fratrum abstrahamus, sed ut levio rem sarcinam nostram reddamus : siquidem uno laudato communis et aliis erit corona, quandoquidem eorumdem consortes certaminum fuerunt omnes. Sed ingeret se nobis plane hodie quoque mater, licet illam non attingamus : omnino enim illam series sermonis attrahet, nec deserere pueros poterit : nam quæ in certaminibus a liberis suis non discessit, nec in laudibus se ab eis sejunget.

Postremi ex fratribus laudatio. — Quemnam ergo ex septem athletis vultis assumamus ? num primum, vel secundum, vel tertium, vel postremum ? In quo vero nullus inter eos est postremus : chorus enim est, chori vero neque principium neque finis apparet ; sed ut melius designemus, quem laudamus, dicimus ætate

postremum : sunt enim germana similiaque certamina, et cognata inter se recte facta : ubi vero cognatio recte factorum est, non ibi primus est aut secundus. Assumamus igitur ætate postremum et magnitudine animi coævum, nec fratribus tantum coævum, sed ipsi etiam seni. Solus ex fratribus hic solutus ad tormenta ducebatur : non enim carnificum manus expectavit, sed illorum crudelitatem alacritate animi prævenit, et solutus ducebatur. Ac fratrum quidem nullum habuit spectatorem : omnes enim fuerant jam morte sublati ; sed præclarior theatrum, quam fratres, habuit oculos matris. Nonne dicebam vobis, quod licet non studentibus nobis omnino sese etiam mater ingeret ? Ecce illam series sermonis introduxit. Hoc vero theatrum adeo præclarum erat et magnum, ut ipsum angelorum cœtum, imo vero fratres spectatores haberet, non jam e terra, sed e cælis. Coronati enim, ut in Olympicis certaminibus iudices, considebant, non ut certaminum iudicio præessent, verum ut victorem ad accipiendam coronam incitarent. Stabat igitur solutus, et philosophice plena proferens verba : siquidem tyrannum studebat ad pietatem suam traducere ; cum vero id minime potuisset, quod suarum partium erat deinceps præstitit, supplicio seipsum exposuit. Atque ille quidem cum ætatis gratia miserabatur, hic vero illum impietatis causa delfebat ; non enim eadem respicit tyrannus et martyr : nam utrique sunt iidem oculi, verum carnis, fidei vero oculi non iidem ; sed ille quidem præsentem vitam respiciebat, hic vero respiciebat futuram, ad quam erat evoluturus : tyrannus quidem sartagine videbat, at gehennam martyr videbat, in quam se injecturus erat tyrannus.

Confert Maccabæorum unum cum Isaac. — Quod si Isaac laudamus, quod a patre victus et compeditus ab altari non recesserit (*Genes. 22*), nec admotum cernens gladium resiliit, multo hic æquius laudandus est, quo victus non sit, neque vinculorum necessitate indigerit, neque carnificum manus expectarit, sed ipse sibi et victimæ, et sacerdotis, et altaris loco fuerit. Cum enim undequaque circumspexisset, nec ullum ex fratribus adesse vidisset, conturbatus est : ut properaret incitatus est, et assequeretur, ne a præclaro illo choro separaretur. Ideo carnificum manus non expectavit : siquidem tyranni clementiam reformidabat, ne forte ipsius misertus eum a societate fratrum avelleret : propterea præveniens seipsum immani illius humanitati præripuit. Etenim multa erant, quæ tyrannum possent inflectere : juvenilis ætas, tot fratrum supplicium, quod vel ad feram exsatiandam posset sufficere, tametsi ille saturatus non

πλησίον αὐτῶν, καὶ τῆς αὐτῆς μετασχεῖν [628] παρ-
ρησίας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι
καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

δεῖ οὐ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δοῦναι, ἕνα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΜΑΚΚΑΒΑΙΟΥΣ.

Ὁμιλία β'.

α'. Ἀπαντας μὲν οὖν ἐγκωμιάσαι τοὺς ἁγίους μάρ-
τυρας οὐ δυνατόν μίξ γλώττῃ, ἀλλὰ καὶ μυρία στό-
ματα ἔχουμεν καὶ γλώττας τοσαύτας, λειπόμεθα τῶν
ἐγκωμίων· καὶ ταῦτ' ὅν πάσχω πρὸς τὰ κατορθώματα
τῶν ἐπὶ μαρτύρων ὁρῶν, ὅσον ἂν εἰ φιλοχρήματος
ἄνθρωπος, ἐπιστάς πηγῇ ρεούσης χρυσὸν ἐπὶ στό-
ματι ἔχούσῃ, πᾶσαν μὲν αὐτὴν ἐξαντλήσαι ἐπιχει-
ροίη, μετὰ δὲ τὸν πολὺν καὶ ἄφατον πόνον τὸ πλεόν
ἄφειδ' ἀπέλθοι. Πηγῆς γάρ ὅσον ἂν ἐξαντλήσῃς, τὸ
πλεόν ἀπολείπεται. Τί οὖν; ἐπειδὴ τὰ κατ' ἀξίαν
εἰσενεγκεῖν οὐ δυνατόν, σιγήσομεν. Οὐδαμῶς.
Μάρτυρες γάρ εἰσιν οἱ τὰ δῶρα δεχόμενοι, καὶ τὸν
ἐαυτῶν Δεσπότην μιμοῦνται ἐν τῇ κρίσει τῆς τοιαύ-
της φιλοτιμίας. Πῶς δὲ ἐκεῖνος ποιεῖ; Ὅταν τις
προσενέγκῃ δῶρα, οὐ τῷ μεγέθει τοῦ προσερχθέν-
τος, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ τοῦ προσενέγκαντος προσ-
έχων μετρεῖ τὴν ἀντίδοσιν. Οὕτως ἐποίησεν ἐπὶ τῆς
χήρας ἐκεῖνης· δύο κατέβαλεν ὀβολοὺς ἢ γυνή, καὶ
προσετιμήθη τῶν πολλὰ καταβεβληκότων· οὐ γὰρ τὴν
ὀλιγότητα τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τὴν πολυτέλειαν τῆς
γνώμης εἶδεν ὁ Θεός· δύο ὀβολοὶ τὰ χρήματα, ἀλλὰ
μυρίων χρυσοῦ ταλάντων τιμιωτέρα ἡ γνώμη. Ἀψώ-
μεθα δὲ τῶν ἐγκωμίων θαρρόντες, καὶ ὥσπερ χθές
ἐποίησαμεν, τοῦτο εἰδοκίε γενέσθω καὶ νῦν· καὶ γὰρ
χθὲς τὴν μητέρα ἀπολαβόντες μόνην εἰς αὐτὴν τὸν
λόγον ἀντηλώσαμεν· ἐποιοῦμεν δὲ τοῦτο οὐκ ἀποσχί-
σαι βουλόμενοι τοῦ χοροῦ τῶν παίδων αὐτῆν, ἀλλ'
ἀσφαλέστερον ἡμῖν κατασκευάσαι τὸν πλοῦτον· τοῦτο
δὲ καὶ νῦν ποιήσωμεν· ἕνα τῶν παίδων ἀποσπάσαν-
τες, εἰς αὐτὴν ὀλίγα εἴπωμεν· ἔδος γὰρ μὴ ποτε
καθάπερ ἐπὶ τὰ παταμοί, οἱ τῶν ἐπὶ μαρτύρων
ἔπαινοι συνελθόντες ἄθρόον τὸν λόγον ἡμῖν ἐπικλύ-
σωσιν. Οὐκοῦν ἕνα τῶν νεανίσκων ἀπολάβωμεν, οὐδὲ
τοῦτον ἀποσχίζοντες τοῦ χοροῦ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ
χοῦρον ἡμῖν ποιοῦντες τὸ φορτίον· καὶ γὰρ ἐνός
ἐπαίνουμένου, κοινός καὶ τῶν ἄλλων ὁ στέφανος.

ἔστι, ἐπεὶ καὶ τῶν ἄλλων τῶν αὐτῶν ἐκονούντων
ἀπαντες. Πάντως δὲ ἐπεισελεύσεται ἡμῖν ἡ μήτηρ
καὶ σήμερον, καὶ μὴ αὐτῆς ἀπώμεθα· ἡ γὰρ ἀκο-
λουθία αὐτῆν τῶν λόγων ἐπισπάσεται πάντως, καὶ
οὐκ ἀνέξεται ἀφείναι τὰ παῖδια· εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἀγῶ-
σιν οὐκ ἀπέστη τῶν ἐκόνων, οὐδὲ ἐν τοῖς ἐγκωμίοις
αὐτῶν ἀφρίζεται.

Τίνα οὖν βούλεσθε τῶν ἐπὶ ἀπολάβωμεν ἀθλητῶν;
Ἄρα τὸν πρῶτον, ἢ τὸν δεύτερον, ἢ τὸν τρίτον, ἢ
τὸν ἑσχατον; [629] Μᾶλλον δὲ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς ἑσχα-
τος· χορὸς γάρ ἐστι, χοροῦ δὲ οὔτε ἀρχή, οὔτε τέλος
φαίνεται· ἀλλ' ἵνα γνωριμώτερον ποιήσωμεν τὸν
ἐπαίνουμένον, τὸν ἑσχατον τῇ ἡλικίᾳ λέγομεν. Ἀδελφά
γὰρ τὰ παλαιάματα, καὶ συγγενῇ τὰ κατορθώματα·

ἐνθα δὲ ἡ συγγένεια κατορθωμάτων, οὐκ ἐστὶ πρῶτος
καὶ δεύτερος. Ἀπολάβωμεν οὖν τὸν ἑσχατον τῇ ἡλι-
κίᾳ καὶ ὁμήλικα τῷ φρονήματι, οὐ τοῖς ἀδελφοῖς ὁμή-
λικα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ γέροντι. Οὗτος μόνος
τῶν ἀδελφῶν λευμένος ἦγετο πρὸς τὰ βασιανιστήρια·
οὐ γὰρ ἀνέμεινε τὰς τῶν δημίων χεῖρας· ἀλλὰ προ-
έλαβε τῇ οἰκίᾳ προθυμίᾳ τὴν ἐκείνων ψμότητα, καὶ
λευμένος ἦγετο. Καὶ τῶν μὲν ἀδελφῶν οὐδένα εἶχε
θεατὴν· πάντες γὰρ ἦσαν τελειωθέντες; εἶχε δὲ
σεμνότερον τῶν ἀδελφῶν θέατρον, τοὺς τῆς μητρὸς
ὀφθαλμούς. (Ὅτι ἔλεγον ὁμῖν, ὅτι καὶ μὴ σπουδαζόν-
των ἡμῶν ἐπεισελεύσεται καὶ ἡ μήτηρ πάντως, ἰδοὺ
τοῖνυν εἰσῆγαγεν αὐτὴν ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου. Τοῦτο
δὲ τὸ θέατρον οὕτω σεμνὸν ἦν καὶ μέγα, ὥστε καὶ
αὐτὸν τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον, μᾶλλον δὲ καὶ τοὺς
ἀδελφοὺς εἶχεν αὐτὸν θεωμένους, οὐκ ἐτι ἀπὸ τῆς γῆς,
ἀλλ' ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἐστεφανωμένοι γὰρ ἐκάθηντο,
καθάπερ ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσιν οἱ δικασταί,
οὐχὶ κρίνοντες τοὺς παλαίσμασιν, ἀλλὰ τὸν στεφανί-
την ἐπειγόμενοι λαθεῖν. Εἰστῆχει τοῖνυν λευμένος,
καὶ φθεγγόμενος ῥήματα φιλοσοφίας γέμοντα· ἐδοῦ-
λετο μὲν γὰρ μετὰστῆσαι τὸν τύραννον πρὸς τὴν οἰ-
κίαν εὐσέβειαν· ὥς δὲ οὐκ ἴσχυσε, τὸ ἐαυτοῦ λοιπὸν
ἐποίησεν, ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ τιμωρίᾳ. Κάκεινος
μὲν ὥκτισεν αὐτὸν τῆς ἡλικίας, οὗτος δὲ ἐδάκρυσεν
αὐτὸν τῆς ἀσεβείας· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ βλέπει ὁ τύραν-
νος καὶ ὁ μάρτυς· ἀμφοτέροις μὲν γὰρ οἱ αὐτοὶ
ὀφθαλμοί, ἀλλὰ τῆς σαρκός· οἱ δὲ τῆς πίστεως οὐκ ἐτι
οἱ αὐτοί· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐβλεπε τὴν παρούσαν ζωὴν,
οὗτος δὲ ἐβλεπε τὴν μέλλουσαν, πρὸς ἣν ἐμελλεν ἀνα-
πητέσθαι· καὶ ὁ μὲν τύραννος ἑώρα τήγανα, ὁ δὲ
μάρτυς ἑώρα τὴν γένναν, εἰς ἣν ἐμελλεν ἑαυτὴν
ἐμβαλεῖν ὁ τύραννος.

Εἰ δὲ τὸν Ἰσαὰκ θαυμάζομεν, ὅτι δεθεὶς ὑπὸ τοῦ
πατρὸς καὶ συμποδισθεὶς, οὐκ ἐξήλατο τοῦ βωμοῦ,
οὐδὲ ἐσκήρτησεν ὁρῶν μάχαιραν ἐπαγομένην· πολλῶν
μᾶλλον τοῦτον θαυμάζειν χρὴ, ὅτι οὐκ ἐδέθη, οὐδὲ
τῆς ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἀνάγκης χρεῖαν ἔσχεν, οὐδὲ
ἀνέμεινε τὰς χεῖρας τῶν δημίων, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ
καὶ θύμῃ καὶ ἱερῶς καὶ θυσιαστήριον γέγονε. Περι-
σκοπήσας γὰρ κύκλῳ, καὶ ἰδὼν οὐδένα τῶν ἀδελφῶν
παρόντα ἐθορυβήθη, ἠπεῖχθη σπεύσαι καὶ καταλα-
βεῖν, ὥστε μὴ ἀποχρισθῆναι τοῦ καλοῦ τούτου χο-
ροῦ. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀνέμεινε τὰς τῶν δημίων χεῖρας·
ἐφοβεῖτο γὰρ τὴν φειδῶ τοῦ τυράννου, μὴ ποτε αὐτὸν
κατελέθῃς ἐξαργασίῃ τῆς κοινωνίας τῶν ἀδελφῶν·
διὰ τοῦτο προλαβὼν ἑαυτὸν ἐξήρπασε τῆς φιλανθρω-
πίας τῆς ἀνημέρου. Καὶ γὰρ πολλὰ ἦν ἱκανὰ ἐπι-
κάμψαι τὸν τύραννον, τῆς ἡλικίας τὸ νέον, τῶν
ἀδελφῶν τῶν τοσούτων τῇ τιμωρίᾳ, ἡ καὶ θηρίον
ἱκανὴ κορέσαι (ἀλλ' ἐκεῖνος οὐκ ἐκορέννυτο), ἡ παλιὰ

τῆς μητρός, τὸ μὲν αὐτῇ γενέσθαι πλέον ἀπὸ τῆς κολασεως τῶν προλαβόντων.

[630] β'. Ταῦτα πάντα ἐννοήσας ὁ νεανίας ἐνέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τιμωρίαν, ἀφ' ἧς διαφυγεῖν οὐκ ἐνῆν, καὶ ὡς εἰς πηγήν ναμάτων ψυχρῶν, οὕτως εἰς τοὺς λέθοντας ἐκυδίστα, λουτρὸν αὐτοὺς θεῖον καὶ βάπτισμα νομίζων. Καθάπερ γὰρ ἄνθρωποι φλεγόμενοι εἰς εὐριπον ψυχρῶν ὕδατων ἑαυτοὺς ἀφίσσιν, οὕτως ἐκεῖνος ἐκκαϊόμενος τῇ τῶν ἀδελφῶν ἐπιθυμίᾳ πρὸς τὴν τιμωρίαν ἐκείνην ἀφῆκεν ἑαυτόν.

Προσῆγαγε δὲ καὶ ἡ μήτηρ παράκλησιν, οὐκ ἐπειδὴ παρακλήσεως ἐκεῖνος ἐδέετο, ἀλλ' ἵνα μάθῃς πάλιν τὸ στερεῖν τῆς γυναικός· ἐπ' οὐδενὶ γὰρ τῶν ἐπὶ ταῖς παίδων ἐπαθε τὰ μητέρων, μάλλον δὲ ἐφ' ἐκάστῳ τὰ μητέρων ἐπαθεν· οὐ γὰρ εἶπε πρὸς ἑαυτὴν· τί ποτε τοῦτο ἐστίν; ἀνῆρπασται μοι τῶν παιδῶν ὁ χορὸς· οὗτος ὑπολείπεται μόνος· ἐν τούτῳ μοι κινδυνεύει τὰ τῆς ἀπαιδίας· τίς με γηροκομήσει λοιπὸν, ἂν οὗτος ἀπέλθῃ; οὐ γὰρ ἤρκει μοι τοὺς ἡμίσεις παραστήσαι, εἰ δὲ μὴ τοὺς ἡμίσεις, τὰς δύο μοίρας; ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπολειπόμενον μοι μόνον εἰς παραμυθίαν τοῦ γήρως, καὶ αὐτὸν ἐπιδώσω πάλιν; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλὰ καθάπερ χερσὶ τῇ παρακλήσει τῶν λόγων ἐπάρασσε ἐνέβαλεν εἰς τὸν λέθοντα τὸν υἱὸν, δοξάζουσα τὸν θεόν, ὅτι ὅλον αὐτῆς τὸν καρπὸν τῆς γαστρὸς ἐδέξατο, καὶ οὐδένα ἀπεδοκίμασεν, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸ δένδρον ἐτρέφυσεν· ὥστε θαρρύνων ἂν εἴποιμι, ὅτι μέλζονα αὐτῇ τῶν παιδῶν ἐπαθεν. Ἐκείνοις μὲν γὰρ τὸ πολὺ τῆς ὀδύνης καὶ ἡ λειποψυχία λοιπὸν ὑπετέμενο, αὐτῇ δὲ ἀκραίῳ διανοίᾳ καὶ ἀκραίῳ γνώμῃ τρανοτέραν ἐλάμβανε τῶν γινόμενων τὴν ἀσθησιν διὰ τὴν φύσιν. Καὶ ἦν ἰδεῖν τριπλοῦν πῦρ, ὅπερ ἔκαυσεν ὁ τύραννος ἐκεῖνος, ὅπερ ἀνέφλεξεν ἡ φύσις, ὅπερ ἐξῆψε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὗ τοιαύτην ἀνῆψε κάμινον ὁ Βαβυλωνίος τύραννος ἐκεῖνος, ὅταν ἀνῆψε τῇ μητρὶ κάμινον ὁ τύραννος οὗτος· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ τροφή τοῦ πυρὸς νάφθα, καὶ πίσσα, καὶ στύππιον β, καὶ κληματὶς ἦν· ἐνταῦθα δὲ φύσις, ὠδίνες, φιλοστοργία, παιδῶν συμφωνία. Οὐχ οὕτως ἐτηγανίζοντο ἐκεῖνοι ἐπὶ τοῦ πυρὸς κείμενοι, ὡς ἐτηγανίζετο αὐτῇ διὰ τὴν φιλοστοργίαν· ἀλλ' ἐκράτει διὰ τὴν εὐσέβειαν, καὶ φύσις ἐμάχετο χάριτι, καὶ ἡ νίκη τῆς χάριτος ἦν· εὐσέβεια ὠδίνων περιεγένετο, καὶ πῦρ ἐκράτει πυρὸς, τὸ πνευματικὸν τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ παρὰ τῆς ὁμότητος τοῦ τυράννου καυθέντος. Καὶ καθάπερ θαλαττία πέτρα δεχομένη κυμάτων προσβολάς, αὐτῇ μὲν ἀκίνητος μένει, ἐκεῖνα δὲ εἰς ἀφρόν διελύουσα ἀφανίζει ῥέδιός· οὕτω δὲ καὶ ἡ καρδία τῆς γυναικὸς ἐκείνης, ὥσπερ τις θαλαττία πέτρα κύματα δεχομένη τὰς προσβολὰς τῶν ὀδυνῶν, αὐτῇ μὲν ἀκίνητος ἔμεινε, τὰς δὲ προσβολὰς ἐκείνας στερεῶν καὶ φιλοστοργίας γέμοντι διέλυε λογισμῶ· ἐφιλοσιμεῖτο δεῖξαι τῷ τυράννῳ, ὅτι δυντὼς μήτηρ αὐ-

* Reg. et Savil. λουτρὸν θεῖον ἐκεῖνο τὸ βάπτισμα.

b In marg. Regii in. notatur stίππιον (sic) ἐνταῦθα καλεῖται τὸ ἐλαϊοκοκκον.

τῶν ἐστίν, δυντὼς ἐκεῖνοι γήσιοι παῖδες αὐτῆς, οὐ διὰ τὴν συγγένειαν τῆς φύσεως, ἀλλὰ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς ἀρετῆς· οὐκ ἐνόμιζεν ὁρᾶν κολαστικὸν πῦρ, ἀλλὰ γαμήλιον λαμπάδα. Οὐχ οὕτω μήτηρ κοσμοῦσα παῖδας εἰς γάμον εὐφραίνεται, ὡς ἐκείνη κολασμένης βλέπουσα [631] ἔχαιρε· καὶ καθάπερ τὸν μὲν στολῇ περιβάλλουσα νυμφικῇ, τῷ δὲ στεφάνους πλέκουσα, τῷ δὲ παστίδας ἱστάσα γαμηλίου, οὕτω τὸν μὲν ἐπὶ τοὺς λέθοντας, τὸν δὲ ἐπὶ τὰ τήγανα τρέχοντα, τὸν δὲ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμνόμενον ὀρώσα ἠγάλλετο. Καὶ ἦν πάντα καπνοῦ καὶ κνίσσης μεστὰ, καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀπάντων τὴν πείραν ἐδέχετο τῶν παιδῶν, διὰ τὸν ὀφθαλμῶν ὀρώσα, διὰ τῆς ἀκοῆς τῶν φιλάτων ἀκούουσα ῥημάτων, αὐτῇ τῇ βίῃ τὸν καπνὸν δεχομένη τῶν σαρκῶν τὸν ῥῶν ἐκείνων καὶ ἀηδῇ· ἀηδῇ μὲν τοῖς ἀπίστοις, τῷ θεῷ δὲ καὶ αὐτῇ πάντων ᾗδιστον· τὸν καπνὸν ἐκείνων ὅς τὸν μὲν ἀέρα ἐθόλωσε, τὴν δὲ διάνοιαν τῆς γυναικὸς οὐκ ἐθόλωσεν· εἰστέκει γὰρ ἀκλήνης καὶ ἀπερίτρεπτος ἐγκαρτεροῦσα πᾶσι τοῖς γινόμενοις. Ἀλλ' ὥρα λοιπὸν καταπαῦσαι τὸν λόγον, ὥστε πλείονων αὐτοὺς ἀπολαῦσαι τῶν ἐγκωμίων παρὰ τῷ κοινῷ διδασκάλῳ.

Ταύτην μιμείσθωσαν πατέρες. Ζηλοῦτωσαν μητέρες, καὶ γυναῖκες, καὶ ἄνδρες, ἐν παρθενίᾳ ζῶντες, καὶ σάκκους περιβεβλημένοι, καὶ κλοῖα περικείμενοι· ὅπου γὰρ ἂν ἀρικώμεθα σκληραγωγίας τε καὶ φιλοσοφίας, προφθάνει τὴν καρτερίαν ἡμῶν τῆς γυναικὸς ἡ φιλοσοφία. Μηδεὶς τοίνυν τῶν εἰς ἄκρον ἐληλακῶτων ἀνδρείας καὶ καρτερίας ἀνάξιον εἶναι νομίζεται τὴν γυναῖκα τὴν γεγρακυῖαν διδάσκαλον ἔχειν· ἀλλ' εὐζώμεθα κοινῇ πάντες, καὶ οἱ τὰς πόλεις οἰκοῦντες, καὶ οἱ ταῖς ἐρημίαις ἐνδιαιτώμενοι, καὶ οἱ παρθενίαν ἀσχοῦντες, καὶ οἱ ἐν γάμῳ σεμνῇ διαλάμποντες, καὶ οἱ τῶν παρόντων ὑπερορῶντες ἀπάντων, καὶ τὸ σῶμα σταυροῦσαντες, δυνήθηναι τὸν αὐτὸν αὐτῇ ὁρῶμον ἀράμενοι τῆς αὐτῆς αὐτῇ καταξιοθῆναι παρρησίας, καὶ ἐγγὺς αὐτῆς στήναι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εὐχαῖς αὐτῆς τῆς ἀγίας, καὶ τῶν αὐτῆς παιδῶν, καὶ τοῦ τὴν χορὸν αὐτῶν συμπληροῦντος· Ἐλεάζηρου τοῦ μεγάλου καὶ γενναίου γέροντος καὶ ψυχῇ ἀδαμάντινον ἐν τοῖς δεινοῖς ἐνδείξαμένου. Δυνησόμεθα δὲ ἂν μετὰ τῶν ἁγίων αὐτῶν εὐχῶν καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν πάντα εἰσφέρωμεν, πρὸ τῶν πολέμων καὶ τῶν δεινῶν ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰρήνης τῶν ἐν ἡμῖν κρατοῦντες παθῶν, τὰ ἄτακτα τῆς σαρκὸς περικόπτοντες σχιρτήματα, ὑποπιζόντες καὶ δουλαγωγῶντες τὸ σῶμα. Οὕτω γὰρ ἂν τε ἐν εἰρήνῃ διάγωμεν, λαμπροὺς ἔξομεν τῶν γυμνασίων τοὺς στεφάνους· ἂν τε τὸν αὐτὸν ἡμῖν ἀγῶνα ἀνύσαι δοκῇ τῷ φιλανθρώπῳ θεῷ, παρεσκευασμένοι πρὸς τὰ παλαίσματα ἡξομεν, καὶ τῶν οὐριῶν ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, θύζα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΜΑΚΚΑΒΑΙΟΥΣ.

Ὁμιλία γ'.

Καὶ τοῖς μάρτυσιν ὁρῶν τὴν τῶν ἔργων εὐφημίαν ὀφειλομένην, καὶ τὸ πλῆθος στενοχωρούμενον βλέπων

[632] ὁκνῶ. Οὐκοῦν, εἰ δοκεῖ, τὴν διδασκαλίαν * πρὸς

* Reg. βλέπων. Τὴν διδασκαλίαν ὁκνῶ. Οὐκοῦν εἰ δοκεῖ τὴν μὲν διδασκ.

est; canities matris, quodque præcedentium supplicium nihil profecisset.

2. Hæc omnia secum mente versans adolescens in supplicium seipsum immisit, ex quo effugere non licebat, et tamquam in laticum frigidorum fontem in lebetes præceps desiliebat, divinum lavacrum illos existimans et baptismum. Sicut enim homines qui uruntur, seipsum in lacum frigidarum aquarum immittunt, sic ille fratrum desiderio incensus in eorum supplicium se immisit.

Amplificat et laudat generosum matris animum. Similitudine a scopulo ducta rem illustrat.—Adjungebat et cohortationem mater, non quod ille cohortatione indigeret, sed ut rursus mulieris fortitudinem animadvertas. Nullius enim septem liberorum causa materno affectu commota est: imo vero in singulis affectu materno commota est: non enim dixit apud se: Quid hæc tandem rei est? abreptus est mihi filiorum chorus, hic derelictus est solus: in hoc ego de orbitate periclitor; quis me in posterum alet in senectute, si hic abierit? non enim mihi dimidiam partem exhibuisse satis erat, aut si minus partem dimidiam, duas partes, nisi et eum qui mihi solus ad senectutis consolationem derelictus est, ipsum etiam rursus adjiciam? Nilul horum dixit aut cogitavit, sed quasi manibus cohortatione verborum in altum sublatus filium in lebetem immisit. Deum laudans, quod totum ventris sui fructum acceptasset, nullumque respuisset, verum omnia ex arbore poma decerpisset: ita ut audacter dicere possim graviora filiis eam esse perpessam. Nam illis quidem pars major doloris et animi deliquim succidebatur; hæc vero integra mente iudicioque illarso veriore eorum, quæ gerebantur, sensum ob naturam capiebat. Ac videre erat ignem triplicem: quem ille tyrannus accendebat, quem excitabat natura, quem Spiritussanctus inflammabat. Non talem Babylonius tyrannus ille fornacem accendit, (Dan.3), qualem matri fornacem hic tyrannus accendit: nam illic quidem ignis fomes erat naphtha, pix, stuppa, sarmentum; hic vero natura, dolores partus, liberorum amor, puerorum concordia. Non ita illi jacentes in igne urebantur, atque hæc ob amorem liberorum urebatur, sed ob pietatem vincebat; et natura cum gratia pugnabat, et victoriam gratia reportabat: religio maternum affectum superabat, et ignis ignem vincebat, spiritualis naturalem, quem crudelitas tyranni succenderat. Et sicut marinus scopulus, qui fluctuum incursus excipit, ipse quidem manet immobilis, illos autem in spumam dissolutos facile tollit: sic filius quoque mulieris cor tamquam scopulus marinus fluctus excipiens dolorum incursus, ipsa quidem mansit immota, sed incursus illos firma et philosophiæ plena mente dissolvit. Ostendere tyranno contendeat se vere matrem illorum esse, vere filios

illos suos esse genuinos, non propter naturæ cognitionem, sed propter virtutis communionem: non se ignem tormentorum, sed facem nuptialem cernere arbitrabatur. Non ita mater, quæ filios ad nuptias exornat, lætatur, ut illo, cum cerneret excruciatos, gaudebat; et quasi hunc stola sponsali amiceret, illi coronas necteret, alteri thalamos nuptiales erigeret, ita hunc ad lebetes, illum ad sartagine currentem, alium capite truncatum cum cerneret, exultabat. Omnia tum fumo nidoreque redundabant, ac sensibus omnibus liberos suos experimento cognoscebat, per oculos eos intuens, per aures verba exaudiens, ipsis naribus fumum illum carinum suavem et insuavem excipiens: insuavem quidem infidelibus, Deo vero ipsique omnium suavissimum; fumum illum, qui aerem quidem infecit, mulieris autem mentem non infecit. Stabat enim constans et immobilis, omnia, quæ gerebantur, patienter ferens. Sed jam tempus est, ut finem dicendi faciamus, quo pluribus illi laudibus a communi doctore (a) cumulentur.

Moralis exhortatio ad imitationem matris.—Hanc imitentur patres, æmulentur matres, et mulieres, et viri; qui in virginitate vivunt, et qui saccis amicti sunt, et qui torquibus exornati: quantumvis enim austeram fuerimus vitam amplexi et philosophiam, mulieris philosophia tolerantiam nostram antecedit. Nullus igitur eorum, qui ad summam fortitudinem ac patientiam pervenerint, indignum existimet confectam senio mulierem sibi magistratam adsciscere; sed omnes simul oremus, qui urbes incolitis et qui in desertis versamini; qui virginitatem colitis, et qui castis nuptiis refulgetis; qui sæculi hujus res omnes aspernamini, et corpus crucifixistis: ut eodem cursu confecto fiduciam eandem quam ipsa obtineamus, ac prope ipsam in die illa consistamus, sanctæ precibus freti ejusque liberorum, et Eleazari, qui chorum illum explevit, magni generosique senis, qui adamantinum animum in adversis præ se tulit. Id vero poterimus assequi, si una cum sanctis illorum precibus, etiam quæ nostrarum sunt partium conferamus, et ante bella casusque adversos pacis tempore perturbationes quæ in nobis sunt vincamus, incompositos carnis insultus compescamus, suggillemus, et in servitatem corpus redigamus. Sic enim fiet, ut sive in pace vitam traducamus, splendidas gymnasiorum coronas obtineamus; sive, ut idem certamen obeamus, benigno Deo visum fuerit, in arenam parati descendamus, et caelestia bona consequamur: quæ nos omnes ut obtineamus, faxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor et imperium, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) De Flaviano loquitur.

IN SANCTOS MACCABÆOS.

BOMILIA III.

Senis Eleazari laudes explicat.—Cum et martyri-

bus debitam operum commendationem, et redactam in angustias multitudinem video, me piget. Quocirca,

si ita videtur, doctrinam in præsentia differamus, imitari vero martyrum fortitudinem studeamus. Primus ergo nobis Eleazarus senior in medium prodeat, initium certaminum, martyrii fundamentum, stadio- rum janua, fortitudinis princeps, tolerantiae præcur- sor, illa canities juvenescens, Testamenti veteris pro- tomartyr, apostolorum principis Petri imago. Defecit et blandiens et virgis cædens adversarius, nec tamen declamare destitit, qui supplicii divexabatur : stabat senior præ nimia tremens senectute ; sedebat minas ac cædem anhelans tyrannus ; et qui tremebat, ve- getus abiit ; qui florenti ætate lascivebat, victus abs- cessit : stabat canities excruciatâ, judicium excer- bat cum auctoritate juvenis efferata, et victoriam canities reportabat. O novum genus victoriæ ! totum simul exercitum sagittas arcu mittentem senex unus vulneratus in fugam convertit. Non patitur ne ad ju- venum fortitudinem gradum facere certaminum senis miraculum, sed tamen necesse est, ut ad eos vini af- ferentes isti pergamus : nam et illi præclaros de ty- ranno triumphos egerunt : non enim debuit juvenus minus intrepida, quam canities apparere. Septem igitur deinde juvenes cum strenue dimicassent, coro- nati sunt, qui ex uno ventre in aciem unam cucur- rerant. Si ita videtur, finem faciam dicendi, o for- titum martyrum fortes saltatores ! Sed, ut dicebam, septem deinde coronati sunt juvenes, qui ex uno ventre in aciem unam cucurrerant, una parentum germanitate et moribus exornati, alius post alium in certamen irrumpebant. Nunc mihi de vobis, o gene- rosi, evangelicum illud dictum memorandum est, *Beatus venter qui vos portavit, et ubera quæ suxistis* (*Luc. 11. 27*). Quando autem uberum ac ventris feci mentionem, tempus est, ut ad fortium bellatorum transeam matrem, quæ in uno sæpius corpore mor-

tua est, vel potius sæpe mactata est, et ne semel qui- dem indoluit, ad illam, inquam, invulneratam simul et multis vulneribus sauciam. Non ita illam primus liberorum perturbabat, cum ad necem traiberetur, ut secundus, qui certamina non attigerat, metum affer- bat : non ita secundi rursus interitus contristabat, ut tertii filii vita terrebat, cujus adhuc erat finis ignotus : perexigui pretii erat illi et tertius, et quartus filius jugulatus, cum nondum esset quintus occisus : ne sexti quidem casus philosophum ejus superavit : re- stabat deinceps ultimus ad certamina septimus, qui martyrum citharam septem chordarum completeret¹. Quid igitur ? an eam ætas immatura flexit ? an indo- luit, cum has naturæ reliquias auferri videret ? Illa certe puerum ad mortem urgebat, si minus manibus, consiliis tamen. Ne coronarum, o filii, numerum im- minuas : esto fratribus, ut partus, etiam socius recte factorum : imitare actionum communionem naturæ communionem ; ostende te eorum, qui mactati sunt, etiam in agonibus fratrem. Septimus mihi a natura natus es filius, septimus mihi ab animi proposito martyr exorere : ne efficias, o filii, ut liberorum qui- dem septem, sex vero martyrum mater appeller. Ubi nunc, quæso, sunt illi, qui ne pecuniarum quidem oblationes Deo largiuntur ? Septem hodie teneros li- beros ad Dominum mater adduxit, nec obtorpuit, cum sacrificium e visceribus suis offerret : at multi pau- corum obolorum nobis interdum oblationem sordide conferunt. Nos autem Deo et animorum et pecunia- rum et corporum oblationem offeramus, Christum su- per omnia collaudantes, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ In Montef. legitur, *citharam mutam completeret*, minus recte.

EX S. JOANNE DAMASCENO, DE IMAGINIBUS, LIB. III.

EDIT. R. P. MICHAELIS LEQUIEN, P. 384, T. I.

S. Joannis Chrysostomi

IN MACCABÆOS.

Imperatoris expressæ figuræ non auro tantum aut argento, aliave pretiosa materia fulgentes reperiuntur ; verum etiam in ære fabrefactæ formam eandem im- pressam habent. Atque materiæ discrimen nihil ima- ginis officit dignitati, neque ex eo quod illa majoris

pretii materia constet, alterius, quæ ex ignobiliore confecta sit, pretium minuitur : sed omnes similiter commendat. Imperatoris forma ; ipsaque ex materiæ conditione nihil imminuta, illius pretium efficit, quæ ejus excipit imaginem.

τὸ παρὸν ὑπερβώμεθα, μιμῆσθαι δὲ σπουδάζωμεν τῶν μαρτύρων τὸν τόνον. Οὐκοῦν πρῶτος ἡμῖν Ἑλεάζαρος ὁ πρεσβύτερος εἰς μέσον ἤκείτω, ἡ τῶν ἀγώνων ἀρχή, ὁ τῆς μαρτυρίας θεμέλιος, τῶν σκαμμάτων ἡ θύρα, τῆς ἀνδρείας ὁ ἀρχηγός, τῆς καρτερίας ὁ πρόδρομος, ἡ νεάζουσα πολιὰ, ὁ τῆς Παλαιᾶς πρωτόμαρτυς, ἡ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων εἰκὼν· ἔταμε κολακείων καὶ μαστιγῶν ὁ πολέμιος, καὶ οὐκ ἐπαύσατο ῥητορεύων ὁ κολαζόμενος· εἰστέχει τρέμων ὁ πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ γήρωος, ἐκάθητο δὲ ἀπειλῆς καὶ φόβου πνέων ὁ τύραννος, καὶ ὁ μὲν τρέμων ἀπῆλθεν ἀκμάζων, ὁ δὲ σφριγῶν ἀπῆλθε νενικημένος· εἰστέχει πολιὰ καταξαινομένη, ἐδίκαζε δὲ νεότης μετὰ αἰθεντίας ἀγριουμένη, καὶ τῇ πολιᾷ τὰ τῆς νίκης ἐγίνετο. Ὡς τρόπου νικητηρίων καινοῦ· ὅλην ὁμοῦ τοξεύουσιν στρατιάν τυπτόμενος εἰς ἐπρέψατο γέρον. Οὐκ ἔβλεπε πρὸς τὴν τῶν νέων ἀνδρείαν τῶν τοῦ γέροντος δούλων μεταδιδόναι τὸ θαῦμα· πορευθέντι δ' οὖν ὁμοῦ ἡμῖν ἐπ' αὐτοὺς τοῦτον βιασαμένους· λαμπρὰ γὰρ καὶ παρ' ἐκείνοις κατὰ τοῦ τυράννου τὰ τρόπαια· οὐ γὰρ ἐμελλε πολιᾶς νεότης ἀτολμηροτέρα φανεῖσθαι. Ἐπεὶ γοῦν ἐφεξῆς ἀριστεύοντες ἐστεφάνωντο νέοι ἐκ μιᾶς γαστρὸς εἰς μίαν δραμόντες παράταξιν. Εἰ δοκεῖ, καταπαύω τὸν λόγον, ἰσχυρῶν μαρτύρων ἰσχυροὶ χορευταί. Ἄλλ', ὅπερ ἔλεγον, ἐπεὶ ἐφεξῆς ἀριστεύοντες ἐστεφάνωντο νέοι ἐκ μιᾶς γαστρὸς εἰς μίαν δραμόντες παράταξιν, μιᾷ γόνων ἀδελφότητι καὶ τρόπῳ κεκοσμημένοι, ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ τοῖς ἀγῶσιν ἐμβόδιον. Νῦν μοι τῆς εὐαγγελικῆς ἐκείνης ἐφ' ὑμῖν, ὦ γενναῖοι, μνημονεύειν φωνῆς· *Μακαρίη, φησὶν, ἡ κοιλία ἡ βαστάσασα ὑμᾶς, καὶ μαστοί, οὓς ἐθήλάσατε*. Ἐπεὶ δὲ μαστῶν καὶ κοιλάς ἐμνήσθην, ὥρα μοι καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀριστείων διαβαίνειν μητέρα τὴν ἐν ἐνὶ σώματι πολλάκις ἀποθανούσαν·

μᾶλλον δὲ τὴν πολλάκις σφαγεῖσαν, καὶ μηδὲ ἀπαξ ἀλγήσαν· τὴν ἀπρωτον ὁμοῦ καὶ πολύπρωτον. Οὐκ ἐτάραττεν αὐτὴν ὁ πρῶτος ἐλκόμενος εἰς θάνατον τῶν παίδων, ὡς ὁ δεύτερος μηδέπω τῶν ἀγώνων ἀψάμενος ἐπτόει· οὐκ ἐλύπει τοῦ δευτέρου πάλιν ἡ τελευτή, ὡς ἡ τοῦ τρίτου παιδὸς ἐφόβει ζωὴ τὸ πέρας ἀγνοούμενον ἔχουσα· μικρὸς ἦν αὐτῇ καὶ τρίτος καὶ τέταρτος ἀποσφαττόμενος παῖς, τοῦ πέμπτου μήπω πεφανευμένου· οὐδὲ τοῦ ἕκτου τὸ πτώμα τὴν φιλοσοφίαν ἐνίκησεν· ἔμενε λοιπὸν τελευταῖος πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὁ ἔβδομος ὁ τὴν ἐπτάφογον τῶν μαρτύρων συμπληρώσας κιθάραν. Τί οὖν; ἐπεκάμθη τῷ τῆς ἡλικίας αἰώρῳ, συνήλγησε καὶ τῷ λευφάνῳ τῆς φύσεως; Αἰτῇ μὲν οὖν τὸ παιδίον πρὸς τὸν θάνατον ὥθει, εἰ καὶ μὴ ταῖς χερσὶν, ἀλλὰ ταῖς συμβουλαῖς. Μὴ διακλύψης, φησὶ, τῶν στεφάνων, ὦ τέκνον, τὸν ἀριθμόν· γενοῦ μετὰ τῶν ὁδίων καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῖς ἀδελφοῖς κωνωνός· μίμησαι τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως τῇ κοινωνίᾳ τῆς πράξεως· δείξον σαυτὸν τῶν ἀνηρημένων καὶ ἐν τοῖς σκάμμασιν ἀδελφόν. Ἐβδομός μοι παῖς ἐτέχθη παρὰ τῆς φύσεως, ἔβδομός μοι μάρτυς γενοῦ παρὰ τῆς προαιρέσεως· μὴ με δείξης, ὦ τέκνον, παίδων με ἐπτά, μαρτύρων δὲ ἕξ καλουμένην μητέρα. Ποῦ μοι νῦν οἱ [633] μηδὲ τὰς ἐκ χρημάτων τῷ Θεῷ προσφορὰς προσκομιζόντες; Ἐπεὶ τῷ Δεσπότην σήμερον παῖδας ἀπαλοὺς προσήγαγε μήτηρ, καὶ οὐκ ἐνάρκησεν ἐκ τῶν σπλάγχων θυσίαν προσφέρειν· πολλοὶ δὲ ἡμῖν καὶ περὶ ὁδολῶν ἐν καιρῷ μικρολογούντες προσκομιδὴν. Ἄλλ' ἡμεῖς τῷ Θεῷ καὶ ψυχῶν καὶ χρημάτων καὶ σωμάτων προσκομιδὴν προσαγάγωμεν, ἐπὶ πᾶσι δοξάζοντες Χριστὸν, ὃς ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.

Εἰς τοὺς Μακκαβαίους.

Τὰ τῶν βασιλικῶν ἐκτυπώματα χαρακτήρων οὐ μόνον ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ταῖς τιμιωτέραις ὕλαις εὐροὶ τις ἀν διαλάμποντα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν χαλκῷ τὴν αὐτὴν ἔστιν ἰδεῖν χαραττομένην μορφήν. Καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ὕλων οὐ λυμάνεται τῷ ἀξιώματι τοῦ

χαρακτῆρος, οὐδὲ ἀμβλύνει τὴν ἀπὸ τῶν κρειττόνων τιμὴν ἢ τῆς ἐλάττονος μετοχῇ, ἀλλὰ πάσας ὁμοίως ὁ βασιλικὸς τύπος σεμνύνει, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τῆς ὕλης ἐλαττούμενος τιμιωτέραν τὴν δεχομένην ἐργάζεται.

MONITUM AD HOMILIAM IN SANCTAS MARTYRES

Diximus supra in Admonitione ad Homiliam de Cœmeterio ac de Cruce, quæ feria sexta Parasceves habita est, eam viginti diebus ante Concionem de SS. Martyribus Bernice, Prosdoce, etc., habitam fuisse, ad illamque referenda esse prima hujusce concionis verba : *Nondum elapsi sunt dies viginti ex quo memoriam Crucis celebravimus.* Id vero confirmatur ex his paulo post sequentibus verbis : *Tum dicebam: Contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit.* Et reipsa in eadem de Cruce homilia in his ipsis explanandis verbis non parum immoratur. Atque adeo explodendus ille Græcorum calculus, qui putantes illam Crucis memoriam nihil aliud esse quam festum Exaltationis S. Crucis, decima quarta Septembris celebrari solitum, festum sanctarum Bernices, etc., viginti post illam diebus, scilicet quarta die Octobris celebrant : non advertentes illam de Cruce homiliam in die Parasceves biduo ante Pascha pronuntiatam

ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ

Βερνίκην καὶ Προσδόκην παρθένους, καὶ Δομνίαν τὴν μητέρα αὐτῶν, ὁμυλία ἐγκωμιαστική.

α'. Οὕτω εἴκοσιν ἡμέρας ἔχομεν σταυροῦ μνείαν ἐπιτελείαντες, καὶ ἰδοὺ μαρτύρων μνείαν ἐπιτελοῦμεν. Εἶδες πῶς ταχύς ὁ καρπὸς τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ; δι' ἐκεῖνο τὸ πρόβατον αὐταὶ αἱ θαμάλεις ἐσφάγησαν· δι' ἐκεῖνον τὸν ἀμὸν ταῦτα τὰ θύματα, δι' ἐκείνην τὴν θυσίαν αὐταὶ αἱ προσφοραί· οὕτω εἴκοσιν ἡμέρας ἔχομεν, καὶ εὐθέως τὸ ξύλον ἐβλάστησε τοῦ σταυροῦ τὰ καλὰ τῶν μαρτύρων βλαστήματα· ταῦτα γὰρ ἐκεῖνο τοῦ θανάτου τὰ κατορθώματα. Ἴδε τοίνυν τὴν ἀπόδειξιν τῶν τότε εἰρημένων δι' αὐτῶν σήμερον ἐκδεδικυῖαν τὸν ἔργων. Τότε ἔλεγον, *Συνέκλασε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνέθλασε*· σήμερον ταῦτα δέκνυνται διὰ τῶν ἔργων. Εἰ γὰρ μὴ συνέκλασε τὰς πύλας τὰς χαλκᾶς, οὐκ ἂν κεκλεισμένων αὐτῶν ἐτόλμησαν αἱ γυναῖκες οὕτω ῥᾶδίως εἰσελθεῖν· εἰ μὴ συνέθλασε τὸν μοχλὸν τὸν σιδηροῦν, οὐκ ἂν αἱ παρθένοι ἰσχυρὰν αὐτὸν ἀφελέσθαι· εἰ μὴ τὸ δεσμοτῆριον ἀχρηστον ἐποίησεν, οὐκ ἂν μετὰ τοσαύτης ἀδείας εἰσῆλθον αἱ μάρτυρες. Εὐλογητὸς ὁ Θεός, γυνὴ θανάτου κατατολμᾷ, γυνὴ ἡ θάνατον εἰς τὴν ζωὴν εἰσαγαγούσα τὴν ἡμετέραν, τὸ παλαιὸν ὄπλον τοῦ διαβόλου, τοῦτο τοῦ διαβόλου κατήνεγκε τὴν ἰσχύν· τὸ σκεῦος τὸ ἀσθενὲς καὶ εὐεπηρέαστον τοῦτο γέγονεν ὄπλον ἀκαταγώνιστον· γυναῖκες θανάτου κατατολμῶσι· τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῇ; Ἀσχυνέσθωσαν Ἕλληνες, ἐγκαλυπτέσθωσαν Ἰουδαῖοι οἱ διαπιστοῦντες τῇ ἀναστάσει τοῦ Χριστοῦ. Τί γὰρ μεῖζον, εἰπέ μοι, ζητεῖς σημεῖον τῆς ἀναστάσεως ἐκείνης, ὅταν ἰδῇς τοσαύτην μετὰστασιν πραγμάτων γεγεννημένην; Γυναῖκες θανάτου κατατολμῶσι, πράγματος τοῦ καὶ ἀνδράσιν ἁγίοις πρὸ τούτου φοβεροῦ καὶ φοικιδύους ὄντος.

Μάθε τοίνυν αὐτοῦ τὸν ἐμπρασθεν φόβον, ἵνα ἰδῶν αὐτοῦ τὴν νῦν καταφρόνησιν, θαυμάσης τὸν τῆς μεταβολῆς αἴτιον Θεόν· μάθε αὐτοῦ τὴν προτέραν ἰσχύν, ἵνα μαθὼν αὐτοῦ τὴν νῦν ἀσθενείαν, εὐχαριστήσης τῷ τέλει αὐτὸν ἐκνευρίσαντι Χριστῷ. Οὐδὲν ἰσχυρότερον ἐκεῖνο τὸ πρότερον, ἀγαπητὲ, καὶ οὐδὲν ἀσθενέστερον ἡμῶν· ἀλλὰ νῦν οὐδὲν ἔστιν ἀσθενέστερον ἐκεῖνου, καὶ οὐδὲν ἰσχυρότερον ἡμῶν. Εἶδες πῶς ἀρίστη ἡ μετάρτασις γέγονε; πῶς τὰ ἰσχυρὰ ἀσθενῇ

ἐποίησε, καὶ τὸ ἀσθενὴ ἰσχυρὰ κατεσκεύασεν ὁ Θεός, ἐκατέρωθεν ἡμῖν δεικνὺς αὐτοῦ τὴν δύναμιν; Ἀλλ' ἵνα μὴ μόνον ἀπόφασις ᾗ τὰ λεγόμενα, καὶ τὴν ἀπόδειξιν ἐπάγω. Καί, εἰ δοκεῖ, πρῶτον ἐκεῖνο δείξωμεν, πῶς ἐφοδοῦντο αὐτὸν ἐμπροσθεν οὐχ ἁμαρτωλοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἅγιοι ἀνθρώποι πολλὴν παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν [635] ἔχοντες, ἀπὸ κατορθωμάτων κομῶντες, καὶ πᾶσαν ἐπελθόντες ἀρετὴν. Ταῦτα δὲ δείκνυμι, οὐχ ἵνα καταγνώμεν τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἵνα θαυμάσωμεν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Πόθεν οὖν ὄηλον, ὅτι φοβερὸν τοῦ θανάτου τὸ προσωπεῖον ἦν πρὸ τούτου, καὶ πάντες αὐτὸν ἐπεφρίκεισαν, καὶ ἔτρεμον; Ἀπὸ τοῦ πατριάρχου πρῶτου. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης, ὁ δίκαιος, ὁ τοῦ Θεοῦ φίλος, ὁ πατρίδα ἀφείς, καὶ οἰκίαν, καὶ συγγενεῖς, καὶ φίλους, καὶ πάντων ὑπεριδὼν τῶν παρόντων διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἐδεδοίκα· καὶ ἐφοβεῖτο τὸν θάνατον, ὥς εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσιέναι μέλλων εἰπεῖν πρὸς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ ταῦτα· *Γινώσκω ὅτι γυνὴ εὐπρόσωπος εἰ σύ· ἔσται οὖν ὡς ἂν ἰδῶσί σε οἱ Αἰγύπτιοι, σὲ μὲν περιποιήσονται, ἐμὲ δὲ ἀποκτενοῦσι.* Τί οὖν; Εἰπέ ὅτι *ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι, ἵνα εὐ μοι γένηται διὰ σέ, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἐνεκεν σοῦ.* Τί τοῦτο, ὦ ἅγιε καὶ πατριάρχῃ; περιορᾷς τὸ γύναιον ὕβριζόμενον, καὶ τὴν εὐνὴν ἀδικουμένην, καὶ τὸν γάμον διορυττόμενον; οὕτω δέδοικας, εἰπέ μοι, τὸν θάνατον; οὐ περιορᾷς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλέχεις δόλον μετὰ τῆς γυναικὸς, καὶ συνυποκρίνῃ τὸ δρᾶμα τῆς ὕβρεως, καὶ πῶς μὴ γέννηται κατὰ δόλον ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων ἐπιχειρῶν τῇ μοιχείᾳ πάντα πράττεις, καὶ περιελὼν αὐτὴν τὸ δνομα τῆς γυναικὸς, περιέβηκας αὐτῇ τὸ προσωπεῖον τῆς ἀδελφῆς; Ἀλλὰ γὰρ δέδοικα μὴ θανάτου σπουδάζοντες παραλῦσαι δύναμιν, φανώμεν τοῦ δικαίου κατηγοροῦντες· διόπερ ἀμφοτέρωτα ποιῆσαι πειράσομαι, καὶ τοῦ θανάτου δείξαι τὴν ἀσθενείαν, καὶ τοῦτον τῆς κατηγορίας ἐξαρπάσαι ταύτης. Πρότερον δὲ αὐτὸν ἀναγκαῖον δείξαι δεδοικῶτα τὸν θάνατον, καὶ τότε ἀπαλλάξαι τῶν ἐγκλημάτων. Ἰδωμεν τοίνυν ὅσον πρᾶγμα ὀφείμηνεν ἀφόρητον καὶ δεινόν· τὸ γὰρ γύναιον ὕβριζομένην ἰδεῖν, καὶ μοιχευομένην θεάσασθαι· μὲντοι

BERNICE ET PROSDOCEN VIRGINES ET DOMNINAM MATREM EARUM.

fuisse, non autem in die Exaltationis S. Crucis, quæ Chrysostomi tempore nondum celebrabatur. Longe consultius Martyrologium Romanum festum SS. Martyrum Domninæ et sociarum ad 15 Aprilis diem consignat, licet in hoc peccare videatur, quod Domninam virginem vocet, quæ mater [634] erat Bernices et Prosdoces virginum. Ex hoc autem Romani Martyrologii calculo annum quo tum hæc sanctarum martyrum, tum illa de Cruce homilia habita est, expiscari posse videmur; nempe 392, quo Pascha celebrabatur die vicesima octava Martii, et consequenter Parasceves die vicesima sexta ejusdem mensis: a qua si numerum ducas, vicesima dies incidet in decimam quartam Aprilis. In hoc igitur calculo standum, etsi non sine quodam scrupulo: nam, ut diximus in Monito ad Homilias contra Judæos, tabulæ Paschales quæ sunt posterioribus sæculis concinnatæ, cum veteribus tabulis non concordare facile possunt.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

DE SANCTIS MARTYRIBUS

BERNICE ET PROSDOCE VIRGINIBUS, ET DOMNINA MATRE EARUM, HOMILIA PANEGYRICA (a).

1. Nondum elapsi sunt dies viginti, ex quo memoriam Crucis celebravimus, et ecce martyrum memoriam celebramus. Vides, ut celer mortis Christi sit fructus? propter illam ovem jugulatæ sunt hæ juvencæ, propter illum agnum hæ victimæ, propter illud sacrificium hæ oblationes: nondum viginti elapsi sunt dies, et subito lignum crucis præclara germina martyrum germinavit: hæc enim sunt illius mortis opera. Vide igitur eorum, quæ tum dicta sunt, operibus ipsis exhibitam hodie demonstrationem. Tum dicebam: *Contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit* (Psal. 106. 16): hæc operibus hodie demonstrantur. Nisi enim portas æreas contrivisset, illis clausis mulieres tam facile ingredi ausæ non essent: nisi ferreum vectem confregisset, non potuissent virgines ipsum auferre: nisi inutilem carcerem reddidisset, non tanta cum confidentia martyres essent ingressæ. Benedictus Deus, mulier ad mortem est intrepida; mulier, quæ mortem in naturam nostram invexit, antiquum diaboli telum, hoc diaboli vim prostravit; infirmum vasculum et injuriis obnoxium, telum factum est insuperabile: mulieres adversus mortem audaces sunt: quis non obstupescat? Erubescant gentiles, pudeant Judæi, qui resurrectioni Christi non credunt. Quod enim, quæso, majus argumentum resurrectionis quæris, cum tantam videas rerum factam mutationem? Mulieres ad mortem sunt intrepidæ, rem quæ vel sanctis viris antea formidabilis erat et horrenda.

Quantum reformidarint mortem olim veteres.— Disce igitur, quanto esset olim timori, ut, cum jam quantum sit despicabilis videris, Deum laudes mutationis auctorem: disce quanta vis ejus prius esset, ut, cum quanta sit nunc infirmitas ejus didiceris, Christo gratias agas, qui eam prorsus enervavit. Nihil illa robustius olim erat, carissime, nihilque nobis imbecillius; jam vero nihil est illa imbecillius, nihil-

que nobis robustius. Vides, ut optima sit facta mutatio? ut robusta infirma reddiderit, et infirma robusta Deus effecerit, quo suam nobis utrimque potentiam declararet? Verumtamen ne hæc affirmare tantum videar, demonstrationem etiam adjungam. Ac, si videtur, primum illud ostendamus, quo pacto illam antea reformidarent non peccatores modo, sed et homines sancti, qui multam apud Deum fiduciam habebant, qui recte factis abundabant, omnemque virtutem attigerant. Hæc autem ostendo, non ut sanctos condemnemus, sed ut Dei potentiam efferamus. Unde igitur constat formidabilem antea mortis larvam fuisse, cunctosque illam horruisse et tremuisse? Ex patriarcha primo. Patriarcha enim Abraham, justus, Dei amicus, qui patriam reliquerat, qui domum, cognatos, amicos, et præsentis res omnes ob Dei mandatum contempserat, ita metuebat ac reformidabat mortem, ut in Ægyptum ingressurus hæc uxori suæ diceret, *Novi quod pulchra sis mulier. Erit igitur cum interfierint te Ægyptii, te quidem servabunt, me vero interficient* (Gen. 12. 11. 12). Quid igitur? Dic, Soror, illius sum, ut bene sit mihi propter te, et viveat anima mea propter te (Ibid. 13). Quid hoc rei est, o sancte atque patriarcha? pro nihilo habes, ut uxori stuprum afferatur, ut torus lædatur, ut conjugium violetur? itane tandem mortem reformidas? Neque verò tantum pro nihilo habes, sed et cum uxore dolum nectis, ac stupri fabulam cum ea simulas, omnemque das operam, ut rex, dum adulterium aggreditur, latere possit, et ablato conjugis nomine personam illi sororis adaptasti? Verum timeo, ne dum mortis imminuere virtutem studemus, justum accusare videamur; quamobrem utrumque conabor perficere, ut et infirmitatem mortis ostendam, et ab hoc criminationem illam depellam. Sed operæ pretium est, prius ut eum timuisse mortem demonstramus, ac deinde a crimine vindicemus. Videamus ergo quam intolerabilem ac molestam rem passus sit: nam uxorem cernere constupratam et adulterio pollutam intueri, sexcentis mortibus

(a) Collata cum Codice Regio 2347.

est intolerabilis. Quid dico adulterio pollutam? si vel tenuis de ipsa suspicionis cogitatio mentem occupet¹, acerba illi vita omnis et minime vitalis redditur. Etenim ignis illi quidam et indomita flamma zelotypiæ morbus; cuius tyrannicam et inevitabilem vim declarans quispiam dicebat: *Plenus enim zelo animus viri ejus non commutabit ulla redemptione odium, neque parcat in die iudicii, neque dissolvatur multis donis* (Prov. 6. 34. 35); et alibi rursus: *Durus ut infernus est zelus* (Cant. 8. 6). Sicut enim non potest infernus, inquit, pecuniis flecti, sic neque is qui zelotypia laborat, leniri atque placari. Multi utique sæpe vita sua libenter redemissent, ut adulterum invenirent: sanguinem ipsum viri ejus, qui uxorem constupravit, perlubenter degustassent, et quævis aut agere aut pati ejus rei causa contenti fuissent; sed hunc nihilominus intolerandum morbum, hunc violentum et implacabilem justus patientissime toleravit; et stuprum uxoris præ nimio mortis et interitus timore contempsit.

2. *Abrahami apologia.* — Mortem illum ergo liquet ex hoc timuisse: jam vero tempus est, ut eum a crimine et accusatione, quæ hinc exoritur, liberemus, si prius ipsam accusationem expresserimus. Quænam igitur illa tandem est accusatio? Oportebat, dicet aliquis, ut mortem oppeteret potius, quam ut constuprari uxorem pro nihilo haberet: et hoc est, quod illi crimini vertunt quidam, quod vitam suam servare maluerit, quam conjugis castitatem. Quid ais? oportebat ipsum mori potius, quam ut constuprari uxorem pro nihilo haberet? Quid vero illud profecisset? nam si quidem morte sua conjugem a stupro fuisset exempturus, recte ista diceretis; sin autem moriens nihil uxori proderat, ut eam a stupro liberaret, qua de causa temere et inconsulto salutem suam proderet? Nam ut intelligas, ne morte quidem sua potuisse illum eam ab adulterio liberare, audi quid dicat: *Et erit cum viderint te Ægyptii, te quidem servabunt, me vero interficient* (Gen. 12. 12). Futurum igitur erat, ut duo scelera patrarentur, adulterium, et cædes; erat autem prudentiæ non vulgaris ex duobus istis unum lucrifacere. Nam si quidem exposita vita sua, rursus enim idem dicam, liberaturus eam a stupro fuisset, et occiso justo, Saram illi non attigissent, recte accusares; sin autem eo morte sublato pari ratione futurum erat, ut stupraretur uxor, qua de causa justum accusas, quod cum duo eventura mala essent, adulterium ac cædes, alterum sapientia sua impediverit, cædem nimirum? Hujus quippe rei causa laudari etiam eum oportebat, quod adulterii manum puram a sanguine conservavit. Non enim dicere illud potes, eam, quod dixerit se sororem illius esse, hoc ipso Ægyptium ad stuprum invitasse: licet enim dixisset uxorem ejus se esse, ne sic quidem erat abscessurus. Et hoc ipse declaravit, cum dixit, *Si viderint te, dicent, Uxor ejus est hæc, et interficient me; te autem servabunt*. Itaque si dixisset uxorem ipsius se esse, et adulterium et

cædes patrata fuissent; si vero dixisset sororem. cædes impedita esset: vides ut imminentibus duobus malis alterum sapientia sua sustulerit.

Alteri occurrit objectioni. — Visne discere, quo pacto etiam adulterii crimen, quantum in ejus potestate situm est, rursus imminuat, ut ne perfectum quidem adulterum eum esse permittat: audi verba ipsa rursus attente. *Dic, inquit, Soror illius sum.* Quid ait? Qui sororem accipit, non jam adulter est: adulter enim ab animi proposito judicatur; Judas quippe cum ad nurum suam Thamar ingrederetur, non adulter judicabatur (Gen. 38. 15): non enim tamquam ad nurum, sed tamquam ad mulierem meretricem ingrediebatur. Sic etiam hoc loco Ægyptius, qui eam erat accepturus, non ut uxorem Abraham, sed ut sororem, judicandus adulter non erat. Sed quid hoc ad Abraham, dicet aliquis, qui probe noverat se conjugem suam et non sororem exponere? Atqui ne hoc quidem istius est crimen. Si enim, cum uxorem ejus esse audivisset, sibi temperaturus a stupro fuisset, recte justum criminaretis; sin autem Saræ nihil commodi uxoris nomen erat allaturum, ut stuprum a se depelleret, prout ipse quoque dixit, *Dicent, Uxor ejus est hæc, et servabunt te*: multo æquius est, ut justum laudemus, qui in tanta rerum difficultate potuerit et Ægyptium purum a sanguine conservare, et quantum in se situm erat, adulterii crimen minuere.

Duplici exemplo Jacobi et Heliae probat veteres metuisse mortem. — Restat ut ad ejus nepotem Jacob orationem traducamus, ut illum quoque necem metuentem ac trementem videas hominem, qui a prima jam ætate philosophiam apostolicam præ se tulerat. Paulus enim discipulis in hæc verba præcipiebat: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti erimus* (1. Tim. 6. 8): hoc et iste postulabat a Deo dicens: *Si dederit mihi Dominus panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum, sufficit nobis* (Gen. 28. 20). Sed et ipse tamen, qui nihil præter necessaria quærebat, qui domum neglexerat, qui benedictiones acceperat, qui matri paruerat, qui Deo amicus erat, qui per sapientiam naturæ vim attulerat (posterior quippe natura cum esset, benedictionibus prior evasis), qui tam multa potuerat, qui tantam philosophiam tantamque pietatem præ se tulerat, post sexcenta certamina, post sexcentos agones, post sexcentas luctas^v et plurimas illas coronas, cum in patriam revertetur, et occursurus fratri esset, quasi belluam conspecturus, ejusque indignationem pertimescens, supplex Deo sit et orat, *Erue me de manu fratris mei Esau, quoniam eum timeo ego, ne forte veniens percutiat me, et matrem super filios* (Gen. 32. 11). Vides ut hic quoque mortem pertimescat? ut tremat, Deumque illius causa precetur? Visne ostendam et alterum virum magnum hoc eodem modo rursus affectum? Pone tibi ante oculos Heliam, animam ad cælum pertingentem ac divinam: ille enim qui cælum clausit, rursusque reseravit, qui desuper ignem defecit, qui mirabile sacrificium illud obtulit, qui pro Deo zelo

¹ Savil., si quis vel tenuem de uxore suspicionis cogitationem concipiat.

θανάτων ἀφορητότερον ἐστι. Καί τί λέγω μοιχεύουσιν; καὶ ψυχὴν τινα ἐνοιοῦν ὑποφίας περὶ αὐτῆς; ἐν τῇ ψυχῇ κέχτηται, ἀδίκως α ὁ βίος αὐτῇ ἅπας γίνεται. Πῦρ γὰρ αὐτῇ καὶ φλόξ ἐστιν ἀκαταγώνιστος τὸ τῆς ζηλοτυπίας πάθος· καὶ τὸ τυραννικὸν αὐτοῦ καὶ ἀπαράιτητον δηλῶν τις εἶπεν· *Μεστέρς γὰρ ζήλου θυμὸς ἀνδρὸς αὐτῆς· οὐκ ἀνταλλάσσεται οὐδενὸς λύτρου τὴν ἐχθραν, οὐδὲ μὴ φείσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, οὐδ' οὐ μὴ διαλυθῇ πολλῶν δώρων*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Σκληρὸς ὡς ἄδης ζήλος*· ὡς περ γὰρ οὐκ ἐστι, φησί, τὸν ἄδην χρίμασι πείσαι, οὕτως οὐδὲ τὸν ζηλοτυπούντα παραμυθίσασθαι καὶ καταλλάξαι. Πολλοὶ γοῦν πολλάκις καὶ τὴν ψυχὴν προήκαντο τὴν ἑαυτοῦν, ὥστε τὸν μοιχὸν εὐρεῖν· καὶ τοῦ αἵματος δὲ αὐτοῦ ἡδέως ἂν ἀπογεύσαιντο τοῦ τὴν γυναῖκα ὑβρικότος ἀνδρός, καὶ πάντα ἂν ἔλοιτο καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν διὰ τοῦτο· ἀλλ' ὅμως τοῦτο τὸ ἀφορητὸν πάθος, τοῦτο τὸ τυραννικὸν καὶ ἀπαράιτητον ὑπέμεινεν ὁ δίκαιος μετὰ πλειονος ὑπερβολῆς, καὶ περισσῆ τὴν γυναῖκα ὑβρίζομένην διὰ τὸν φόβον τοῦ θανάτου καὶ τῆς τελευτῆς.

β'. Ὅτι μὲν οὖν ἐδεδόκει τὸν θάνατον ἐκ τούτου δῆλον· ὥρα δὲ λοιπὸν αὐτὸν ἀπαλλάξαι τῶν ἐγκλημάτων [636] τῶν καὶ τῆς κατηγορίας τῆς ἐπὶ τούτῳ, πρότερον αὐτὴν εἰπόντα τὴν κατηγορίαν. Τίς οὖν ἐστιν ἡ κατηγορία; Ἐδεῖ, φησὶν, αὐτὸν ἀποθανεῖν μᾶλλον, ἢ περιεῖν τὴν γυναῖκα ὑβρίζομένην· καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ κατηγοροῦσι τινες· ὅτι εἴλετο μᾶλλον τὴν ἑαυτοῦ διασωσαί ζῶν, ἢ τὴν σωφροσύνην τῆς γυναίκας. Τί λέγεις; ἔδει μᾶλλον αὐτὸν ἀποθανεῖν, ἢ τὴν γυναῖκα περιεῖν ὑβρίζομένην; Καὶ τί πλέον ἐρίγνετο; εἰ μὲν γὰρ ἐμελλεν ἀποθνήσκων ἐξαρπάξαι τὴν γυναῖκα τῆς ὕβρεως, καλῶς ταῦτά φατε· εἰ δὲ ἀποθάνων οὐδὲν ὠφελεῖ τὴν γυναῖκα πρὸς τὴν τῆς ὕβρεως ἀπαλλαγὴν, τίνας ἔνεκεν εἰκὴ καὶ ἀπλῶς τὴν ἑαυτοῦ προδίδουσι σωτηρίαν; Ἰνα γὰρ μάθης, ὅτι οὐδὲ ἀποθάνων ἐμελλεν ἐξαρπάξαι αὐτὴν τῆς μοιχείας, ἀκούσον τί φησι· *Καὶ ἔσται ὡς ἂν σε ἴδωσιν οἱ Αἰγύπτιοι, σὲ μὲν περιποιήσονται, ἐμὲ δὲ ἀποκτενοῦσι*. Δύο τοίνυν ἐμελλε γίνεσθαι ὁ ἀποτα, μοιχεία, καὶ φόνος· οὐ τῆς τυχοῦσης δὲ ἦν συνέσεως ἐκ τῶν δύο τούτων ἐν γοῦν κερδᾶναι. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλε (πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ἐρῶ) τὴν ψυχὴν ἐπιδοῦς τὴν ἑαυτοῦ ἀπαλλάττειν ἐκείνην τῆς ὕβρεως, καὶ ἀποκτείναντες ἐκείνοι τὸν δίκαιον τῆς Σάρβρας οὐχ ἤπιοντο, καλῶς ἐνεκάλει· εἰ δὲ καὶ ἀποθανόντος αὐτοῦ, ὁμοίως ἐμελλεν ὑβρίζεσθαι ἡ γυνή, τίνας ἔνεκεν τοῦ δικαίου κατηγορεῖς, ὅς γε δύο μελλόντων συμβαίνειν δεινῶν μοιχείας καὶ φόνου, θάτερον διὰ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐκώλυσε, τὸ τῆς ἀνδρόφονίας λέγων· Ἵπὲρ γὰρ τούτου καὶ ἐπαινεῖσθαι αὐτὸν ἔδει, ὅτι καθαρὰν ἐτήρησεν αἵματος τὴν τοῦ μοιχοῦ χεῖρα. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνο ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὅτι τῷ εἰπεῖν αὐτὴν, ὅτι ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι, τούτῳ ἐπεσπάσατο τὸν Αἰγύπτιον πρὸς τὴν ὕβριν· καὶ γὰρ εἰ εἶπεν, ὅτι γυνὴ αὐτοῦ εἰμι, οὐδὲ οὕτως ἐμελλεν ἀποστῆσθαι· καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν αὐτὸς εἰπὼν· *Ὡς ἐὰν ἴδωσί σε, ἐροῦσιν, Ὅτι γυνὴ αὐτοῦ αὕτη, καὶ ἀποκτενοῦσί με, σὲ δὲ περιποιήσονται*. Ὡς εἰπούσης μὲν, ὅτι γυνὴ αὐτοῦ ἦν, καὶ μοιχεία καὶ φόνος ἐρίγνετο· εἰπούσης δὲ, ὅτι ἀδελφὴ, τὸ τοῦ

φόνου διεκωλύετο. Ὁρᾷ πῶς δύο μελλόντων συμβαίνειν δεινῶν, θάτερον διὰ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἀνέτελε;

Βούλει μαθεῖν, πῶς καὶ τῆς μοιχείας τὸ ἐγκλημα κατὰ δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ πάλιν ὑποτέμνεται, ὥστε μηδὲ μοιχὸν αὐτὸν ἀπηρτισμένον ἀφεῖναι γενέσθαι; Ἀκούσον αὐτὸν πάλιν ἀκριβῶς τῶν ῥημάτων· *Εἰπέ, φησὶν, ὅτι ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι*. Τί λέγει; Ὁ ἀδελφὴν λαμβάνων οὐκ ἐστὶ μοιχός· ὁ γὰρ μοιχός ἀπὸ τῆς προαιρέσεως κρίνεται· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας πρὸς τὴν νύμφην τὴν ἑαυτοῦ εἰσελθὼν τὴν θάμαρ, οὐκ ἐκρίνετο μοιχός· οὐ γὰρ ὡς πρὸς νύμφην, ἀλλ' ὡς πρὸς πόρνην εἰσῆλθε γυναῖκα. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Αἰγύπτιος μέλλων αὐτὴν λαμβάνειν οὐχ ὡς γυναῖκα τοῦ Ἀθραάμ, ἀλλ' ὡς ἀδελφὴν, οὐκ ἐμελλε μοιχός κρίνεσθαι. Τί οὖν τοῦτο πρὸς τὸν Ἀθραάμ, φησὶ, τὸν εἰδόντα, ὅτι γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ ἐξεδίδου, καὶ οὐκ ἀδελφὴν; Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐγκλημα τούτου. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλεν ἀκούσας, ὅτι γυνὴ αὐτοῦ ἐστίν, ἀφέξεσθαι τῆς ὕβρεως, καλῶς ἐνεκάλεις τῷ δικαίῳ· εἰ δὲ οὐδὲν ἐμελλε τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς προστήσθαι τῆς Σάρβρας εἰς τὴν ὕβριν ἀποκρούσασθαι, [637] καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι Ἐροῦσιν, ὅτι *Γυνὴ αὐτοῦ ἐστίν αὕτη, καὶ περιποιήσονται σε*, πολλῶ μᾶλλον θαυμάζειν τὸν δίκαιον χρὴ ἐν τοσαύτῃ πράγματι δυσκολία δυνθέντα καὶ αἱμάτων καθαρὸν τηρῆσαι τὸν Αἰγύπτιον, καὶ εἰς δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ τὸ ἐγκλημα τῆς ὕβρεως παραμυθίσασθαι.

Ἀγῶμεν δὴ λοιπὸν τὸν λόγον καὶ ἐπὶ τὸν ἔκγονον αὐτοῦ τὸν Ἰακώβ· καὶ ὅψει κάκεινον δεδοικότα καὶ τρέμοντα τὴν τελευτὴν, ἀνθρωπινὸν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀποστολικὴν ἐπιδείξάμενον φιλοσοφίαν. Ὁ γὰρ Παῦλος τοῖς μαθηταῖς ἐνομοθέτει λέγων· *Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα τούτοις ἀρκεσθησόμεθα, τοῦτο καὶ οὗτος ἤησε παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰπὼν· Ἄν ὁψῃ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι, ἀρκεῖ ἡμῖν*. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος ὁ μηδὲν πλέον τῆς χρεῖας ζητῶν, ὁ τῆς οἰκίας ὑπεριδὼν, ὁ τὰς εὐλογίας λαβὼν, ὁ τῇ μητρὶ πεισθεὶς, ὁ τῷ Θεῷ φίλος, ὁ διὰ τῆς σοφίας βιασάμενος τὴν φύσιν (δεύτερος γὰρ ὢν τῇ φύσει, πρότερος γέγονε ταῖς εὐλογίαις), ὁ τοσαῦτα δυνθεις, ὁ τοσαῦτα φιλοσοφῆσας, ὁ τοσαύτην εὐσέβειαν ἐπιδείξάμενος, μετὰ τοὺς μυρίους ἄθλους, μετὰ τὰ μυρία σκάμματα, μετὰ τὰ μυρία παλαίσματα καὶ τοὺς πολλοὺς στεφάνους ἐκείνους, ἐπὶ τὴν πατρίδα ἐπανιῶν, καὶ μέλλων ἐνταῦθεσθαι· τῷ ἀδελφῷ, καθάπερ θηρίον βῆεσθαι μέλλων, καὶ φοβούμενος αὐτοῦ τὴν μνησικακίαν, προσπίπτει τῷ Θεῷ, καὶ παρακαλεῖ· *Ἐξελοῦ με ἐκ χειρὸς Ἡσαὺ τοῦ ἀδελφοῦ μου*, λέγων, ὅτι *φοβοῦμαι ἐγὼ αὐτόν· μὴ ποτε ἐλθὼν πατάξῃ με, καὶ μητέρα ἐπὶ τέκνους*. Εἶδες πῶς καὶ οὗτος ἐδεδόκει τὸν θάνατον; πῶς τρέμει, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖ περὶ τούτου; Βούλει σοὶ δείξω καὶ ἕτερον μέγαν ἀνθρωπινὸν τὸ αὐτὸ τοῦτο πεπονθότα πάλιν; Ἐνόησον τὸν Ἡλίαν, τὴν οὐρανομήκη ψυχὴν καὶ θεῖαν· ἐκεῖνος γὰρ ὁ τὸν οὐρανὸν κλείσας, καὶ πάλιν ἀνοίξας, ὁ τὸ πῦρ ἀνωθεν κατενεγκὼν, ὁ τὴν θαυμαστὴν θυσίαν προσενεγκὼν, ὁ ζηλώσας ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνος ὁ ἐν σώματι ἀνθρωπίνῳ ἀγγελικὸν ἐπιδείξάμενος βίον, ὁ τῆς μελιωτῆς πλέον ἔχων οὐδὲν, ὁ

* Savil. ἐν τῇ ψυχῇ λάβοι τις, ἀδίκως. Ibid. Savil. et Reg. ἅπας γενέσθαι. Mox Savil. in marg. φλόξ ἐστὶν ἀκαταγώνιστος.

β Savil. in lexiu τίκεσθαι, in marg. γίνεσθαι, ut alii.

πάντων ἀνωτέρω γενόμενος τῶν ἀνθρωπίνων, οὕτω τὸν θάνατον τρέμει καὶ δέδοικεν, ὥς μετὰ πάντα ἐπεινα, μετὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν θυσίαν, μετὰ τὴν μηλωτὴν καὶ τὴν ἐρημίαν, καὶ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν παρβήσιαν τὴν τοσαύτην γυναιὸν εὐτελὲς φοβηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο φυγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν Ἰεζάβελ· *Τὴδε ποιήσονται μοι οἱ θεοί, καὶ τὰδε προσθείσαν, εἰ μὴ αἰρίον τὴν ψυχὴν σου θήσωμαι ὡς τὴν ψυχὴν ἐνὸς τῶν τεθηγκότων· ἐφουδίσθη Ἥλλας, φησί, καὶ ἐφυγεν ὁδὸν ἡμερῶν τεσσαυράκοντα.*

γ'. Εἶδες πῶς φοβερός ὁ θάνατος; Θαυμάσωμεν τοίνυν τὸν Δεσπότην, ὅτι τὸν φοβερὸν ὄντα προσφύταις, εὐκαταφρόνητον ἐποίησε γυναικίν. Ὁ Ἥλλας ἔφυγε θάνατον, γυναῖκες κατέφυγον εἰς θάνατον· ἐκεῖνος ἀπεπήδησε τοῦ θανάτου, καὶ αὗται ἐδίωξαν θάνατον. Εἶδες πόση γέγονεν ἀθρόον ἡ μεταβολή; Οἱ περὶ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Ἠλίαν ἀγωνιώσι τὴν τελευτήν, γυναῖκες δὲ καθάπερ πηλὸν τοῖς ποσὶν ἐαυτῶν κατεπάτησαν θάνατον. Ἀλλὰ μὴδὲ ἐκείνων τῶν ἁγίων κατηγορήσωμεν· οὐκ ἔστιν αὐτῶν τὸ ἐγκλημα· τῆς φύσεως ἦν ἡ ἀσθένεια, οὐ τῆς προαιρέσεως ἡ κατηγορία. Ὁ Θεὸς τότε ἐβούλετο φοβερὸν εἶναι τὸν θάνατον, ἵνα δειχθῇ μετὰ ταῦτα τῆς χάριτος [638] τὸ μέγεθος· φοβερόν αὐτὸν εἶναι ἐβούλετο· καταδίκην γὰρ ἦν· διὰ τοῦτο οὐκ ἤθελε λυθῆναι τῆς καταδίκης τὴν ἀπειλήν, ἵνα μὴ ῥαθυμότεροι μετὰ ταῦτα γίνωνται οἱ ἀνθρωποι. Μένετω, φησὶν, ἡ ἀπόφασις φοβεροῦσα αὐτοὺς καὶ σωφρονίζουσα· ἔσται γὰρ, ἔσται καιρὸς, καθ' ὃν καὶ τῆς ἀγωνίας ἀπαλλαγῇσονται ταύτης· ὁ δὲ καὶ συνέβη. Ὅτι γὰρ ἡμᾶς ἀπήλλαξε τῆς ἀγωνίας ταύτης, δηλοῦσι μὲν οἱ μάρτυρες, δηλοῖ δὲ πρὸ τῶν μαρτύρων ὁ Παῦλος. Ἦκουσας ἐν τῇ Παλαιᾷ τοῦ Ἀβραάμ λέγοντος, ὅτι *Σὺ μὲν περιποιήσονται, ἐμὲ δὲ ἀποκτενοῦσιν*; ἤκουσας τοῦ Ἰακώβ λέγοντος· *Ἐξελοῦ με, Κύριε, ἐκ χειρὸς Ἠσαὺ τοῦ ἀδελφοῦ μου*, ὅτι φοβοῦμαι ἐγὼ αὐτόν;

Εἶδες τὸν Ἠλίαν φεύγοντα γυναῖκός ἀπειλὴν διὰ τὸν θάνατον; Ἦκουσόν πῶς ὁ Παῦλος περὶ τοῦ πράγματος τούτου διάκειται, εἰ φοβερὸν αὐτὸν εἶναι νομίζει καθάπερ ἐκεῖνοι, εἰ λυπεῖται ἐπιόντος αὐτοῦ, καὶ δέδοικε. Τοῦναντίον μὲν οὖν, καὶ ποθεῖνόν εἶναι νομίζει τὸ πρᾶγμα· διὰ τοῦτο φησιν· *Τὸ ἀναλῦσαι με καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι πολλῷ μᾶλλον κρείσσον*. Ἐκεῖνος φοβερόν, τοῦτο κρείσσον· ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ μάλα εἰκότως· τὸ μὲν γὰρ πρότερον ὁ θάνατος εἰς τὸν ᾗδην κατήγεν· νυνὶ δὲ ὁ θάνατος πρὸς τὸν Χριστὸν παραπέμπει. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἰακώβ φησιν· *Κατάξεται τὸ γῆράς μου μετὰ λύπης εἰς ᾗδην*· ὁ δὲ Παῦλος ἔλεγε· *Τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι με πολλῷ μᾶλλον κρείσσον*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν οὐ καταγινώσκων τῆς παρουσίας ζωῆς (μὴ γένοιτο· φυλαττώμεθα γὰρ μὴ δώμεν χώραν ταῖς τῶν αἰρετικῶν λαβαῖς^α), οὐδὲ ὡς πονηρὰν φεύγων αὐτήν, ἀλλ' ὡς κρείττονος τῆς μελλούσης ἐπιθυμῶν. Οὐ γὰρ εἶπε τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι καλὸν ἀπλῶς, ἀλλὰ κρείσσον· τὸ δὲ κρείσσον καλοῦ τινος ἔσται κρείσσον. Ὅσπερ γὰρ ὅταν λέγῃ ὅτι *Ὁ ἐγκαμίζων καλῶς ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ ἐγκαμίζων κρείσσον ποιεῖ*, καλὸν μὲν δείκνυσιν ὄντα τὴν γάμον, κρείσσον δὲ τὴν παρθενίαν· οὕτω δὲ καὶ ἄναυθα· καλὴ

μὲν ἡ παρούσα ζωὴ, φησί, πολλὴ δὲ βελτίων ἡ μέλλουσα. Πάλιν ἀλλαχοῦ τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα φιλοσοφῶν ἔλεγεν· *Εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν· τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε καὶ συγχαίρετε*. Τί φης; ἀποθνήσκεις, Παῦλε, καὶ κοινωνοὺς καλεῖς τῆς ἡδονῆς τοὺς ἀνθρώπους; τί γέγονεν, εἰπέ μοι; Οὐκ ἀποθνήσκω, φησὶν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν μέζονα ἀναβάνω ζωὴν. Καθάπερ οὖν ἀνθρωποὶ ἀρχὴν λαμβάνοντες πολλοὺς καλοῦσι τοὺς κοινωνήσαντας αὐτοῖς τῆς εὐφροσύνης, οὕτω καὶ Παῦλος ἐπὶ τὸν θάνατον ἰὼν, ἐκάλει τοὺς συνηθησομένους αὐτῷ. Ἀνάπαυσις γὰρ ἔστιν ὁ θάνατος, καὶ πόνων ἀπαλλαγὴ, καὶ ἰδρώτων ἀντίδοσις, καὶ ἀμοιβὴ παλαισμάτων καὶ στέφανος. Διὰ τοῦτο παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῖς νεκροῖς κοπετοὶ τινες ἐγίνοντο καὶ θρήνοι, νυνὶ δὲ ψαλμοὶ καὶ ὑμνοὶ. Ἐκλαυσαν γοῶν τὸν Ἰακώβ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἐκλαυσαν καὶ τὸν Μωϋσῆν ἐτέρας τοσαύτας οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐκόψαντο, ἐπειδὴ θάνατος τότε ὁ θάνατος ἦν· νυνὶ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ὑμνοῦνται καὶ εὐχαὶ καὶ ψαλμοὶ, δηλούντων ἀπάντων, ὅτι ἡδονὴν ἔχει τὸ πρᾶγμα· οἱ γὰρ ψαλμοὶ [639] εὐθυμίας σύμβολον· *Εὐθυμεῖ γὰρ τις, φησὶν, ἐν ὑμῖν; ψαλλέτω*. Ἐπεὶ οὖν εὐθυμίας ἐμὲν πεπληρωμένοι, διὰ τοῦτο ψάλλομεν ἐπὶ τοῖς νεκροῖς ψαλμοὺς θαρρύν ὑπὲρ τῆς τελευτῆς παρακλемуόμενους. *Ἐπίστρεψον γὰρ, φησὶ, γυμνὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε*. Ὅρξ· εὐεργεσίαν ὄντα τὸν θάνατον καὶ ἀνάπαυσιν; ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν ἐκείνην, κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός.

δ'. Καὶ περὶ μὲν τοῦ θανάτου τοσαῦτα· φέρε δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὸ ἐγκύμιον τῶν μαρτύρων ἱκμεν, εἰ μὴ ἀπεκάμετε πρὸς τὴν ἀκρόασιν· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν μαρτύρων ἐγκωμίου τὴν ὑπόθεσιν ἔλαβε· μικρὸν δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν ἀναγκαῖον. Πόλεμος ἀνερρίπισθη ποτὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας χαλεπός, πόλεμος ἀπάντων βαρύτατος· διπλοῦς γὰρ οὗτος ὁ πόλεμος ἦν· ὁ μὲν ἔσωθεν, ὁ δὲ ἔξωθεν· ὁ μὲν παρὰ τῶν οἰκείων, ὁ δὲ παρὰ τῶν πολεμίων· ὁ μὲν παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, ὁ δὲ παρὰ τῶν γνωρίμων. Καίτοι εἰ καὶ ἀπλοῦς ὁ πόλεμος ἦν, ἀφόρητον ὑπέρχε τὸ κακὸν, καὶ εἰ ἔξωθεν προσέβαλλε μόνον, μέγα τῶν δεινῶν τὸ μέγεθος ἦν· νυνὶ δὲ διπλοῦς ἦν οὗτος, καὶ τοῦ παρὰ τῶν ἔξωθεν ὁ παρὰ τῶν οἰκείων χαλεπώτερος. Τὸν μὲν γὰρ ὡμολογημένον ἐχθρὸν ῥαδίως φυλάττεσθαι δυνατόν· ὁ δὲ φίλου μὲν ἔχων προσωπεῖον, τὰ δὲ ἐχθρῶν διατιθεῖς, δυσάλωτος τοῖς ἐπιβουλευομένοις ἐστί. Διπλοῦς τοίνυν τότε ὁ πόλεμος ἦν, ὁ μὲν ἐμφύλιος, ὁ δὲ παρὰ τῶν ἔξωθεν ἐπιών· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τάλπηδες εἰπεῖν, ἐκότερος ὁ πόλεμος ἐμφύλιος ἦν. Καὶ γὰρ οἱ ἔξωθεν πρεσβάλλοντες δικασταὶ καὶ ἀρχόντες καὶ στρατιῶται οὐκ ἀλλόφυλοι τινες ἦσαν, καὶ βάρβαροι, καὶ ἄλλης ἀρχῆς καὶ βασιλείας, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς διοικούμενοι νόμοις, τὴν αὐτὴν πατριδὰ οἰκούντες, τῆς αὐτῆς μετέχοντες πολιτείας. Ὁ μὲν οὖν ἐμφύλιος ἦν ὁ παρὰ τῶν δικαστῶν, ὁ δὲ χαλεπώτερος ὁ παρὰ τῶν συγγενῶν, ὁ κινὸς καὶ παράλογος καὶ πολλῆς γέμων ὠμότητος. Καὶ γὰρ ἀδελφοὺς ἀδελφοὶ παρεδίδσαν, καὶ πατέρας

^α Savil. in textu et Reg. φυλαττώμεθα γὰρ καὶ τὰς τῶν αἰρετικῶν λαβὰς. Morel. et Savil. in marg. φυλαττώμεθα γὰρ μὴ δώμεν χώραν ταῖς τῶν αἰρετικῶν λαβαῖς.

^β Savil. et Reg. ἀπὸ τῶν πονηρῶν, διπλοῦς.

exarsit; ille, qui in corpore humano angelicam vitam exhibuit, qui præter ovinam pellem nihil habuit, qui rebus omnibus humanis superior evasit, adeo mortem metuit ac reformidat, ut post illa cuncta, post cælum et sacrificium, post meloten, desertum, et philosophiam tantamque fiduciam, vilem mulierculam pertimescat, et idcirco fugiat. Nam quia dixerat Jezabel : *Hæc faciant mihi dii, et hæc addant, nisi cras animam tuam posuero sicut animam unius ex illis, qui mortui sunt : timuit Helias*, inquit, *et fugit itinere dierum quadraginta* (3. Reg. 19. 2. 3).

3. Vides ut mors sit terribilis? Dominum ergo laudemus, quod cum terribilis esset prophetis, contemptu facilem mulieribus reddiderit. Helias mortem fugiebat, mulieres ad mortem confugiebant : ille a morte resiliit, istæ mortem sunt consecutæ. Vides quanta repente facta sit mutatio? Abrahami et Helias necem reformidant, mulieres autem quasi lutum pedibus suis mortem conculcarunt. Verumtamen ne illos quidem sanctos accusemus; non ipsorum est culpa; naturæ imbecillitas erat, non crimen arbitrii : formidabilem esse tum temporis Deus mortem volebat, ut gratiæ postea magnitudo innotesceret; formidabilem illam voluit esse : supplicium enim erat : idcirco dissolvi supplicii minas noluit, ne segiores homines postea redderentur. Maneat, inquit, ad eos terrendos coercendosque sententia : erit enim, erit tempus, quo et metu isto liberabuntur; quod utique accidit. Nos quippe liberatos ab eo fuisse hoc metu declarant cum martyres tum ante martyres Paulus. Audisti in Veteri Testamento dicentem Abraham, *Te quidem servabunt, me vero interficient* (Gen. 12. 12)? audisti Jacob dicentem, *Erue me de manu Esu fratris mei, quoniam eum timeo ego* (Gen. 32. 11)?

Longe alia est conditio Christianorum; Psalmi canebantur in eorum funeribus.—Vidisti Heliam mulieris minas mortis causa fugientem? Audi quomodo Paulus erga rem istam sit affectus, an formidabilem illam censeat ut illi; num ea imminente tristetur ac metuat. Imo vero e contrario, rem esse optabilem arbitratrur : propterea dicit, *Dissolvi me et esse cum Christo multo melius* (Philipp. 1. 23). Illis formidabile, huic melius; illis injucundum, huic jucundum : ac merito sane : olim enim ad infernum mors deducebat, nunc autem ad Christum mors transmittit : quapropter Jacob quidem ait, *Deducetis scnectutem meam cum tristitia ad inferos* (Gen. 42. 38); Paulus vero dicebat, *Dissolvi et cum Christo esse me multo melius* (Philipp. 1. 23). Hæc porro dicebat, non ut hanc vitam damnaret, absit : caveamus enim, ne hæreticis ansam præbeamus; neque quod eam tamquam malam fugeret, sed quod futuram, ut meliorem, exoptaret. Non enim dixit dissolvi et esse cum Christo bonum esse simpliciter, sed melius : melius comparisonem boni alicujus dicitur. Quemadmodum enim cum ait, *Qui matrimonio jungit, bene facit; qui vero non jungit, melius facit* (1. Cor. 7. 38), bonum quidem esse matrimonium ostendit, at meliorem virginitatem : ita nimirum et hoc loco, Bona quidem vita

præsens, inquit, multo vero melior est futura. Rursus alibi pari ratione philosophatur, et ait : *Sed et si immolor supra sacrificium, et obsequium fidei vestræ, gaudeo et congratulor omnibus vobis : idipsum autem et vos gaudete, et congratulamini* (Philipp. 2. 17. 18). Quid ais? moreris, o Paule, et ad societatem voluptatis homines advocas? quid tibi quæso accidit? Non equidem morior, inquit, sed ad meliorem vitam transeo. Ut igitur homines magistratum ineuntes plurimos lætitiæ sibi socios ac participes futuros accersunt : sic et Paulus ad mortem pergens gaudii sui consortes futuros vocabat. Est enim mors requies quedam, laborum suus, sudorumque retributio, ac certaminum præmium et corona. Ideo principio quidem super mortuos plancus quidam et lamentationes fiebant; nunc autem psalmi et cantus hymnorum. Fleverunt igitur Jacob quadraginta diebus, fleverunt et Moysem totidem alias Judæi et planxerunt, quoniam mors tum temporis mors erat : jam vero non ita, sed hymni sunt, preces et psalmi, quæ omnia voluptatem in ea re esse declarant : psalmi enim hilaris animi signum sunt : *Æquo enim est animo quis in vobis? psallat* (Jacob 5. 13). Quoniam igitur lætitia affluimus, idcirco psalmos super mortuos psallimus, qui nos cohortantur, ut mortem non timeamus. *Convertere enim, inquit, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi* (Psal. 114. 7). Vides beneficium esse mortem ac requiem? qui enim ingressus est in requiem illam, ab operibus suis requievit, ut a propriis Deus.

4. Ac de morte quidem hactenus : age nunc deinceps nos ad martyrum laudes convertamus, nisi forte sitis audiendo defessi : nam et hæc occasione laudis martyrum dicta sunt; paulo vero alius operæ pretium est narrationem ordiamur. Bellum adversus Ecclesiam grave quondam excitatum est, bellorum omnium gravissimum : duplex enim erat hoc bellum, unum quidem intus, alterum vero foris exortum : hoc a domesticis, illud ab hostibus; unum ab alienis, a familiaribus illatum alterum.

Bellum civile et intestinum externo periculosius. Simile ab incendio nocturno sumptum.—Et vero licet bellum simplex fuisset, intolerabile malum exstitisset; ac licet exterius tantum ingruisset, ingens calamitatum magnitudo fuisset : nunc autem duplex erat hoc; et quod a domesticis, multo gravius est, quam quod ab externis. Facile namque nobis ab eo cavere possumus, qui se inimicum profiteatur; at eum, qui sibi amici larvam induit, non aliter autem atque inimicus affectus est, haud facile capere insidiis potes. Duplex ergo tum bellum erat, hoc civile, illud ab externis irruens; vel potius, si verum dicendum sit, civile fuit utrumque bellum. Nam qui forinsecus invadabant, judices, magistratus et milites, non alienigenæ quidam erant, aut barbari, aut ex alio quodam imperio regnove, sed qui iisdem legibus regebantur, eandem patriam colebant, ejusdem participes erant reipublicæ. Erat igitur civile, quod a judicibus inferebatur sed gravius quod a cognatis

lis, novum ac inopinatum multaque redundans crudelitate. Nam et a fratribus tradebantur fratres, et a patribus liberi, et a maritis uxores; omnia cognationis jura conculcabantur, ac totus orbis terrarum subvertebatur, nec ullus tum ullum agnoscebat: diabolus enim majorem in modum dominabatur. In illo itaque tumultu ac bello mulieres istæ, si quidem mulieres appellandæ sunt, quippe quæ in muliebri corpore viriles animos exhibuerint, imo vero non viriles tantum animos, sed naturam ipsam supergressæ sint, et cum virtutibus incorporeis contenderint: istæ ergo mulieres relicta urbe, domo, ac propinquis peregre commigrarunt. Cum enim Christus, aiebant, contemnitur, nihil nobis esto pretiosum, neque necessitudine conjunctum: propterea relictis omnibus sunt egressæ. Et sicut cum media nocte domus incenditur, qui intus dormiebant, ubi tumultum audierint, cito e stratis exsiliences e vestibulo domus evolant, neque secum eorum, quæ intus sunt, quidquam auferunt; id enim unum student, ut e flamma suum corpus eripiant, et ignis cursu magna celeritate grassantem præveniant: sic et istæ nimirum egerunt. Cum enim totum orbem terrarum inflammatum vidissent, confestim ex urbis vestibulo exsilierunt et evolarunt, id unum quærentes, ut animæ suæ salutem sartam tectam conservarent. Tum enim erat incendium infestum, et profundæ tenebræ dominabantur, tenebræ nocturnis istis multo tetiores: quapropter tanquam in tenebris amicos non noverant amici, et uxores viri prodebant; propterea cum inimicos præteribant, tum amicos et domesticos impetebant: nocturnum quoddam erat infestum prælium, et ingenti tumultu cuncta replebantur.

SS. *Martyres patriam relinquunt.*—Tum igitur istæ relicta patria excesserunt, et patriarcham Abraham imitæ sunt, ad quem dictum est: *Egredere de terra tua et de cognatione tua (Gen. 12. 1.)*: nam et has persecutionis tempus ad hoc incitabat, ut de terra deque cognatione exirent, ut ita cælum hereditate possiderent. Egrediebatur igitur ex ædibus mulier duas secum filias habens; at tu ne temere præterea: cum excessisse mulieres liberaliter educatæ audis, nec ferendis ejusmodi malis assuefactas; sed animo versa, quantum illud malum esset, quantis res illa difficultatibus circumsepta. Si enim homines qui mediocrem peregrinationem suscipiunt, cum jumenta suppetant, ministri non desint, periculo vacent itinera, cum penes eos potestas sit redeundi, multas experiuntur molestias, multas misérias perpetiuntur: ubi mulier et virgines, penuria ministrorum, et amicorum proditio, tumultus, et perturbatio, metusque intolerabilis, diversa in illis pericula, de anima discrimen, et undecumque hostes; quæ tandem oratio ✓ mulierum certamina, fortitudinem, magnanimitatem, fidem exprinere poterit? Nam si egressa sola mater esset, non ita intolerandum certamen fuisset; jam vero cum et filias deduceret, et duas virgines, ita duplex timendi occasio, multaque sollicitudinis erat accessio: quanta enim major possessio, tanto difficilior

est custodia. Egrediebatur ergo virgines habens, nec habens quibus in thalamis eas occultaret: tametsi intelligitis thalamos; gynæcea, januas, vectes, custodes, procubitores, ancillas, nutrices, ac matris assiduitatem, et patris providentiam multamque parentum curam adhiberi, ut virginitatis flos custodiatur, et vix ita incolumem conservari: at illa omni erat custodia destituta; quo igitur pacto poterat illas tueri? Divinarum scilicet legum custodia. Non habebat domum, qua obvallaretur, ad potentem manum habebat, qua de cælo protegeretur: non habebat januam, neque vectem, sed veram habebat januam quæ insidias longe arceret. Et quemadmodum in mediis Sodomis obsidebatur quidem *Lot domus (Gen. 10. 10. sqq.)*, at nihil mali patiebatur, quippe quæ angelos intus haberet: sic nimirum et martyres istæ, inter Sodomitas cunctosque hostes constitutæ atque undique circumsessæ, nihil mali patiebantur, quippe quæ Dominum angelorum in animis suis habitantem haberent; et in desertum iter delatæ nihil patiebantur, quia iter habebant, quod ad cælum ipsas deduceret. Quapropter in tanto bello, tumultu, ac fluctibus deprehensæ, cum securitate incedebant: et quod saepe mirum, per medios lupos oves ducebantur; per medios leones agnæ progrediebantur, nec illas quisquam lascivis oculis intuebatur: sed sicut Sodomitas juxta januam stantes adiutim cernere non sinebat Deus, sic et omnium tunc oculos excæcavit, ne virginea corpora proderentur.

5. *Edessam perveniunt urbem Mesopotamiæ.*—Pergrunt igitur ad urbem, Edessam nomine, urbem per multis agrestiore quidem, sed pietate insigniorem: quid enim ex illa urbe æque commodum censuissent, atque ut in tanta procella perfugium nanciscerentur, et in tali tempestate portum haberent? Et excepit civitas peregrinas, peregrinas quidem terræ, cives autem cælorum, exceptumque depositum custodivit. Nemo autem mulieres imbecillitatis accuset, quod fugerint: præceptum enim Dominicum implebant, quod ita se habet, *Cum persequantur vos, ex civitate ista fugite in aliam (Matth. 10. 23)*: quod et istæ cum audiissent, fugerunt¹, et una illis interrim corona nectebatur: quænam illa tandem? Omnium scilicet præsentium rerum contemptus: *Quicumque enim reliquerit fratres, et sorores, aut patriam, aut domum, aut amicos, aut cognatos, centuplum accipiet*, inquit, *et vitam æternam possidebit (Matt. 19. 29)*. Et erant ibi Christum habentes contubernalem: si enim ubi sunt duo vel tres congregati, in eorum est medio (*Matt. 18. 20*); ubi non congregatæ tantum erant, sed et propter nomen ejus exsules, nonne multo potiori jure ipsius auxilium promerebantur? Cum igitur illic mulieres versarentur, nefaria confestim edicta quoquoversum trans mittebantur, multa tyrannide ac barbarica crudelitate referta: propinqui enim propinquos, inquit, prodant, mariti uxores, patres liberos, liberi patres, fratres fratres, amici amicos.

¹ Savil. in marg., quod et istæ cum impleissent, fugerunt.

τέχνα, καὶ ἄνδρες γυναῖκας, καὶ πάντα τὰ τῆς συγγενείας ἐπαταίτο δίκαια, καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη ἀνάστατος ἦν, καὶ οὐδεὶς οὐδένα τότε ἐπαγίνωσκεν· ἐκράτει γὰρ ὁ διὰδόλος μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς. Ἐν ἐκείνῳ τοίνυν τῷ θορύβῳ καὶ τῷ πολέμῳ αἱ γυναῖκες αὐταί, εἰ γε γυναῖκες αὐτὰς χρὴ καλεῖν· καὶ γὰρ ἐν γυναικείῳ σώματι ἀνδρῶν ἐπεδείξαντο φρόνημα, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνδρῶν ἐπεδείξαντο φρόνημα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ὑπερέβησαν τὴν φύσιν, καὶ πρὸς τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις τὴν ἑμιλλαν ἔθεντο· αὐταὶ τοίνυν αἱ γυναῖκες ἀφείσαι πόλιν καὶ οἰκίαν καὶ συγγενεῖς πρὸς τὴν ἀλλοτριαν μετετάξαντο. Ὅταν γάρ, φησὶν, ὁ Χριστὸς ἀτιμᾶζεται, μὴδὲν ἡμῖν ἔστω τίμιον μὴδὲ ἀναγκαῖον· διὰ τοῦτο πάντα ἀφείσαι ἐξῆλθον. Καὶ καθάπερ οἰκίαι ἐν μέσῃ νυκτὶ πυρπολούμενῃς, οἱ καθεύδοντες ἔνδον, ἐπειδὴν αἰσθάνονται τοῦ θορύβου, ταχέως ἐξαλλόμενοι τῆς κλίνης ἐκπηδῶσι τῶν προθύρων τῆς οἰκίας, οὐδὲν τῶν ἔνδον λαθόντες· ἐν γὰρ μόνον σπουδάζουσιν, ὅπως τὸ σῶμα τὸ ἑαυτῶν προξερπάσῃ τῆς φλογός, καὶ τὸν [640] τοῦ πυρὸς φθᾶσιν ὁρόμον μετὰ πολλῆς ἐπιόντα τῆς ταχύτητος· οὕτω δὴ καὶ αὐταὶ ἐποίησαν. Ἰδοῦσαι γὰρ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐμπυριζομένην, εὐθέως ἐξεπήδησαν, καὶ ἐξῆλθον τῶν προθύρων τῆς πόλεως, ἐν μόνον ζητοῦσαι, τὴν σωτηρίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς παντὶ τρόπῳ διαφυλάξαι. Καὶ γὰρ ἐμπρησμός τότε χαλεπὸς ἦν καὶ σκότος ἐκράτει βαθὺ, σκότος τοῦ νυκτερινοῦ τοῦτο· τοὺς φίλους ἠγνόουν οἱ φίλοι, καὶ ἄνδρες παρεδίδονσαν γυναῖκας· διὰ τοῦτο τοὺς μὲν ἔχθρους παρέτρεχον, τοὺς δὲ φίλους καὶ τοὺς οἰκειοὺς προσεβόγγυνον, καὶ νυκτομαχία τις ἦν χαλεπὴ, καὶ πολλοῦ θορύβου τὰ πράγματα ἔγεμε.

Τότε τοίνυν ἐξῆλθον αὐταὶ τὴν πατρίδα ἀφείσαι, καὶ τὸν πατριάρχην ζηλώσασαι τὸν Ἀβραάμ, πρὸς ὃν εἰρητο· *Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου*. Καὶ γὰρ καὶ ταύταις ὁ τοῦ διωγμοῦ καιρὸς ταῦτα παρήγει, ἐξελεῖν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐκ τῆς συγγενείας, ὥστε κληρονομήσαι τὸν οὐρανόν. Ἐξῆει τοίνυν ἐκ τῆς οἰκίας ἡ γυνὴ δύο μεθ' ἑαυτῆς ἔχουσα θυγατέρας. Σὺ δὲ μὴ παραδράμῃς ἀπλῶς ἀκούων, ὅτι ἐξῆλθον γυναῖκες ἐλευθερίως ἀνατραφεῖσαι, μηδέποτε πείραν λαβοῦσαι τῶν δεινῶν τούτων, ἀλλὰ ἀναλόγισαι τῇ διανοίᾳ ὅσον ἦν τὸ κακόν, ὅσῃν ἔχει τὸ πρᾶγμα δυσκολίαν. Εἰ γὰρ ἀνθρωποὶ σύμμετρον ἀποδομῶσαν στελλόμενοι, ὑποζυγίῳ ἐυποροῦντες, διακόνους ἔχοντες, μετὰ ἀδείας ὀδεύοντες, κύριοι τῆς ἐπανόδου ὄντες, πολλῶν αἰσθάνονται τῶν μοχθηρῶν, πολλὰν ὑπομένουσι τλαιτωρίαν· ὅπου γυνή, καὶ παρθέναι, καὶ διακόνων ἑρμῖα, καὶ φίλων προδοσία, καὶ θόρυβος, καὶ ταραχὴ, καὶ φόβος ἀφόρητος, καὶ κίνδυνος ἐν αὐταῖς ποικίλος, καὶ περὶ ψυχῆς ὁ δρόμος, καὶ παντάχῃθεν οἱ πολέμοι, ποῖος λόγος τὰ ἀγωνίσματα τῶν γυναικῶν παραστῆσαι δυνήσεται, τὴν ἀνδρείαν, τὴν μεγαλοψυχίαν, τὴν πίστιν; Εἰ γὰρ μόντῃ ἐξῆλθον ἡ μήτηρ, οὐκ ἦν καὶ οὕτως ἀφορητός ὁ ἀγών· νυνὶ δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἐπήγαγον, καὶ ταύτας παρθένους· ὥστε· διπλὴ ἡ ἀγωνία, καὶ πολλὴ τῆς φροντίδος ἡ προσθήκη· ὅσω γὰρ μέγα τὸ κτήμα, τοσοῦτ' ἀσκολιυτέρα ἡ φυλακὴ. Ἐξῆει τοίνυν παρθένους ἔχουσα, καὶ οὐκ ἔχουσα κατακρύψαι αὐτὰς ἐν

θαλάμοις· καίτοι ἴστε, ὅτι καὶ θάλαμοι καὶ γυναικωνίτιδες, καὶ θύραι, καὶ μοχλοὶ, καὶ φύλακες, καὶ προφύλακες, καὶ θεραπευτινίδες, καὶ τιθηνοὶ, καὶ μητρὸς προσεδρία, καὶ πατρὸς πρόνοια, καὶ πολλὰ παρὰ τῶν γονέων ἐπιμέλεια γίνεται, ὥστε διατηρηθῆναι τὸ τῆς παρθενίας ἄνθος, καὶ μόλις οὕτω διασώζεται· ἐκείνῃ δὲ πάσης ταύτης τῆς φυλακῆς ἔρημος ἦν· πῶς οὖν αὐτὰς διασῶσαι εἶχεν; Ἐκ τῆς τῶν θεινόνων φυλακῆς. Οὐκ εἶχε στέγην περιβάλλουσαν, ἀλλ' εἶχε τὴν κραταίαν χεῖρα ἀνωθεν σκέπουσαν· οὐκ εἶχε θύραν οὐδὲ μοχλόν, ἀλλ' εἶχε τὴν ἀληθινὴν θύραν ἀποτειχίζουσαν τὴν ἐπιβουλήν. Καὶ καθάπερ ἐν μέσοις τοῖς Σοδόμοις ἐπολιορκεῖτο μὲν ἡ τοῦ Ἀὐτὸς οἰκία, οὐδὲν δὲ ἔπασχε δεινόν· ἀγγέλους γὰρ εἶχεν ἔνδον· οὕτω δὴ καὶ αἱ μάρτυρες αὐταὶ μεταξὺ Σοδόμων καὶ πάντων τῶν πολεμίων οὔσαι, καὶ πολιορκούμεναι πανταχόθεν, οὐδὲν ἔπασχον δεινόν· τὸν [641] γὰρ τῶν ἀγγέλων Δεσπότην εἶχον ἐν ταῖς αὐτῶν οἰκοῦντα ψυχαῖς· καὶ εἰς τὴν ὁδὸν ἐλθοῦσαι τὴν ἔρημον οὐδὲν ἔπαθον· εἶχον γὰρ τὴν ἀληθινὴν ὁδὸν τὴν πρὸς οὐρανὸν αὐτὰς ἄγουσαν. Διὰ τοῦτο ἐν τοσοῦτ' ἐν πολέμῳ, καὶ θορύβῳ, καὶ κύμασιν ἀπειλημέναι μετὰ ἀσφαλείας ἐβάδιζον· καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι διὰ τῶν λύκων τὰ πρόβατα ἤγετο, διὰ τῶν λεόντων αἱ ἀμνάδες ἐχώρουν, καὶ οὐδεὶς αὐτὰς εἶδεν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' ὥσπερ τοὺς Σοδομίτας ἐγγὺς τῆς θύρας ἐστηκότας οὐκ ἤφειε τὴν εἰσοδὸν ὁρᾶν ὁ Θεός, οὕτω καὶ τότε τὰς πάντων ἐτύφλωσεν ὄψεις, ὥστε μὴ προδοθῆναι τὰ παρθενικά σώματα.

ε'. Πορεύονται τοίνυν εἰς πόλιν Ἐδεσσαν λεγομένην, πόλιν ἀγροικωτέραν μὲν τῶν πολλῶν, εὐσεβεστέραν δὲ· τί γὰρ ἐκείνης τῆς πόλεως ἴσον εἶναι ἐνόμισαν ἐν τοσοῦτ' ἐν κλυδωνίῳ καταφυγὴν εὐρεῖν, καὶ ἐν ποιοίτῳ χειμῶνι λιμένα ἔχειν; Καὶ δέχεται ἡ πόλις τὰς ξένας, ξένας μὲν τῆς γῆς, πολιτίδας δὲ τῶν οὐρανῶν· καὶ δεξαμένη τὴν παρακαταθήκην ἐφύλαττεν. Ἀλλὰ μηδεὶς τῶν γυναικῶν ἀσθέθειαν καταγιγνώσκων, ὅτι ἐφυγον· πρόσταγμα γὰρ ἐπλήρουν δεσποτικὸν τὸ λέγον· *Ὅταν γὰρ διώκωσιν ὑμᾶς, φησὶν, ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν*· ὑπερ καὶ αὐταὶ ἀκούσασαι ἐφυγον^β, καὶ τέως εἰς αὐταῖς ἐπλέκετο στέφανος· ποῖος δὴ οὗτος; Ὁ τῆς τῶν παρόντων ἀπάντων ὑπεροφίας. Ὅστις γὰρ ἀφῆκεν ἀδελφούς καὶ ἀδελφάς, ἢ πατερίδα, ἢ οἰκίαν, ἢ φίλους, ἢ συγγενεῖς, ἐκατονταπλασίονα λήψεται, φησὶ, καὶ ζῶντι κῶνιον κληρονομήσει. Καὶ ἦσαν ἐκεί τὸν Χριστὸν ἔχουσαι σύνοικον. Εἰ γὰρ ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσι συνηγμένοι, ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔστιν, ὅπου οὐχὶ συνηγμένοι ἦσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ νομα αὐτοῦ φεύγουσαι, πῶς οὐ μᾶλλον αὐτοῦ τὴν βοήθειαν ἐπεσπῶντο; Ἐκεῖ τοίνυν διατριβουσῶν τῶν γυναικῶν ἐξαίφνης ἐπιτάγματα πονηρὰ πανταχοῦ κατεπέμπετο πολλῆς γέμοντα τυραννίδος καὶ ὠμότητος βαρβαρικῆς· οἱ γὰρ οἰκεῖοι τοὺς οἰκειοὺς παραβιβάτωσαν, φησὶν, ἄνδρες τὰς γυναῖκας, πατέρες τὰ τέκνα, τέκνα τοὺς πατέρας, ἀδελφοὶ τοὺς ἀδελφοὺς, φίλοι τοὺς φί-

^α "Quae deest in Savil. et Reg., sed non supervacaneum esse videtur. — c. Eadem lin. scripsimus cum Savil. καὶ ταύτας παρ., ubi Monif. legebat τὰς δύο παρβ. » Edit.

^β Savil. in marg. ὅπερ ἐλ' αὐτὸ καὶ πληροῦσαι τότε ἐφυγον.

λους. Σὺ δέ μοι τῶν ῥημάτων ἐνταῦθα ἀναμνήσθητι τοῦ Χριστοῦ, καὶ θαύμασον αὐτοῦ τὴν πρὸ ῥήσιν· ταῦτα γὰρ πάντα ἀνωθεν προύλεγε· *φησὶ γάρ· Ἄδελφοὺς ἀδελφὸν παραδώσει, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐκπαρστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς.* Προύλεγε δὲ αὐτὰ τότε διὰ τρία ταῦτα· δι' ἐν μὲν, ἵνα μάθωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ ὅτι ἀληθὴς ἐστὶ Θεὸς· τὰ μὴ δέπω συμβάντα προορῶν πρόβρωθεν. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦτο προύλεγε τὰ ἐσόμενα, ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· *Διὰ ταῦτα ὑμῖν εἰπον πρὶν ἢ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι.* Δεύτερον δέ, ἵνα μηδεὶς τῶν ἐχθρῶν λέγῃ, ὅτι ἀγνοοῦντος αὐτοῦ ἡ ἀσθενοῦντος ταῦτα γίνεταί· ὁ γὰρ ἀνωθεν προῖδων· ἡδύνατο καὶ κωλύσαι· οὐκ ἐκώλυσε δέ, ἵνα λαμπρότεροι γέγοννται οἱ στέφανοι. Διὰ τοῦτο ταῦτα προύλεγε, καὶ δι' ἕτερον δὲ τρίτον προεῖπε. [612] Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἴνα κορυφώτερον ποιήσῃ τὸν ἀγῶνα τοῖς ἐν τῷ σκάμματι· τὰ μὲν γὰρ ἀπροσδόκητα δεῖν, ὅποια ἂν ᾖ, χαλεπὰ καὶ ἀφόρτα φαίνεται, τὰ δὲ ἐλπισθέντα καὶ προμελετηθέντα κοῦφα καὶ βῆδια γίνεται. Τότε τοίνυν ταῦτα ἐπιτάττοντες οἱ ἐχθροὶ καὶ τὴν ὠμότητα ἐπεδείκνυντο τὴν ἐαυτῶν, καὶ ἄκοντες ἐμαρτύρουν τῇ τοῦ Χριστοῦ προφητείᾳ, καὶ ἀδελφοὶ παρεδίδσαν ἀδελφούς, καὶ πατέρες τέκνα, καὶ αὐτὴ ἐαυτὴν ἐπολέμει ἡ φύσις, καὶ ἐσχίζετο καθ' ἐαυτῆς ἡ συγγένεια, καὶ πάντες ἐκ βάθρων ἀνετρέποντο οἱ νόμοι, καὶ πάντα θορύβου τινὸς ἔγεμε καὶ ταραχῆς, καὶ αἱμάτων τὰς οἰκίας ἐνέπλησαν συγγενικῶν οἱ δαίμονες τότε. Ὁ γὰρ παρὰ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν πάντως καὶ ἔσφαξε· καὶ γὰρ μὴ τὸ ξίφος ὠθήσῃ, μηδὲ τῇ δεξιᾷ τὴν σφαγὴν ἐργάσῃται, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τὸ πᾶν ἀπῆρτισε· καὶ γὰρ ὁ τῷ φονεύοντι παραδοῦς τὸν φονεύεσθαι μέλλοντα, αὐτὸς τὸν φόνον εἰργάσατο. Ποιήσωμεν οὖν αὐτοὺς, φησὶ, παιδοκτόνους, οἱ δαίμονες ἔλεγον, ποιήσωμεν τοὺς παῖδας πατραλοίας διὰ τῆς προδοσίας· καὶ γὰρ ἐθύοντο αὐτοῖς θυσιᾶι τοιαῦται τὸ παλαιὸν, καὶ πατέρες ἔσφαττον τέκνα. Καὶ ταῦτα ὁ προφῆτης ἐβόα λέγων· *Ἐθύσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις, καὶ τοιοῦτων ἐδίψων αἱμάτων.*

Ἐπειδὴ οὖν ἔπαυσε τὰς ἐναγεῖς ταύτας καὶ μουσάρξ θυσίας ὁ Χριστὸς, ἀνανεώσασθαι πάλιν αὐτὰς ἐφιλονείκουν, ἀλλὰ ἀναισχύντως μὲν εἰπεῖν καὶ φανερώς, ὅτι σφάζατε τοὺς υἱοὺς ὑμῶν, οὐκ ἐτόλμων· οὐδεὶς γὰρ ἐμελλεν ὑπακούσεσθαι· μεθοδεύουσι δὲ ἐτέρως τὸ πρόσταγμα καὶ σοφίζονται τὸν νόμον, διὰ τῶν δικαστῶν κελεύσαντες πατέρα· προδιδόναι παῖδας· οὐδὲν γὰρ ἡμῖν διαφέρει, φησὶν, ἂν τε σφάζῃ τις, ἂν τε παραδῷ πρὸς σφαγὴν τὸν υἱόν· καὶ γὰρ οὗτος κακείνος παιδοκτόνος ἐστίν. Ἦν τοίνυν ἰδεῖν πατραλοίας, παιδοκτόνους, ἀδελφοκτόνους, θορύβου καὶ ταραχῆς πάντα ἐμπεπλημένα· ἀλλ' αἱ γυναῖκες γαλήνης βαθείας ἀπήλαυνον. Ἐτείχιζε γὰρ αὐτὰς πάντοθεν ἡ τῶν μελλόντων ἐλπίς, ἐπεὶ καὶ ἐν ξένη οὔσαι οὐκ ἦσαν ἐν ξένῃ· εἶχον γὰρ ἀληθινὴν πατρίδα τὴν πίστιν, εἶχον οἰκίαν πόλιν τὴν ὁμολογίαν, καὶ ἐλπίσι συντρεφόμεναι χρησταῖς οὐδενὸς ἡτθάνοντο τῶν παρόντων· τὰ γὰρ μέλλοντα μόνον ἐρώων. Τῶν δὲ πραγμάτων ἐν τούτοις ὄντων, ἐφίσταται ὁ πατὴρ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει στρατιώτας ἔχων πρὸς τὴν σύλληψιν τῆς θύρας· ἐφίσταται ὁ πατὴρ καὶ ἀνὴρ, πατὴρ μὲν τῶν θυγατέρων, ἀνὴρ δὲ τῆς γυναικὸς, εἴ γε πατέρα ἡ

ἀνδρα τὸν τὰ τοιαῦτα διακονοῦμενον χρὴ καλεῖν. Μᾶλλον δὲ φεισώμεθα αὐτοῦ καθόσον οἶόν τε· καὶ γὰρ πατὴρ ἐγένετο μαρτύρων, καὶ ἀνὴρ μάρτυρος· μὴ δὲ χαλεπότερον αὐτοῦ ποιήσωμεν τὸ τραῦμα ταί, παρ' ἐαυτῶν κατηγορίαις.

Σ. Σὺ δέ μοι σκόπει τὴν σύνεσιν τῶν γυναικῶν καὶ γὰρ ὅτε φυγεῖν ἔδει, ἐφυγον, καὶ ὅτε εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμδῆναι ἐχρῆν, ἔστησαν, καὶ ἠκολούθουν δεδεμέναι τῷ τοῦ Χριστοῦ πόθῳ· ὥσπερ γὰρ οὐ δεῖ πειρασμούς ἐπισπᾶσθαι, οὕτως, ὅταν ἐπιστῶσιν, ἀγωνίζεσθαι· [643] χρὴ, ἵνα καὶ ἐκείθεν τὴν ἐπεικρίαν, καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀνδρείαν ἐπιδειξώμεθα· ὁ δὲ καὶ ἐκεῖναι τότε ἐποίουν· καὶ ἐπανήσαν, καὶ ἡγωνίζοντο. Καὶ γὰρ ἠνεώγει τὸ στάδιον, καὶ ὁ καιρὸς ἐκάλει πρὸς τὰ παλαισμάτα· ὁ δὲ τῶν ἀγώνων τρόπος τοιόσδε ἐγένετο.

Ἦλθον εἰς πόλιν Ἰεράπολιν καλουμένην, κακείθεν ἀληθῶς εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν ἀνέδραμον διὰ τοιαύτης μηχανῆς. Ποταμὸς παρέρρει τὴν ὁδὸν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐπανήσαν, καὶ λαβοῦσαι τοὺς στρατιώτας ἀριστοποιουμένους καὶ μεθύνοντας· τινὲς δὲ φασιν, ὅτι καὶ τὸν πατέρα λαβοῦσαι συνεργὸν πρὸς τὸ τοὺς στρατιώτας ἀπατήσαι, καὶ πείθομαι· τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα ἐπραξεν, ἵνα τινὰ ἀπολογίαν μικρὰν γούν διὰ τῆς προδοσίας ταύτης δυνήθῃ προαποθέσθαι ἐαυτῷ εἰς τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, τὸ συμπράξαι, καὶ βοηθῆσαι, καὶ εὐκολώτερον ποιῆσαι τὸν ἐπὶ τὸ μαρτύριον δρόμον· λαβοῦσαι τοίνυν αὐτὸν συνεργὸν, καὶ δι' ἐκείνου δυνηθεῖσαι παρακρούσασθαι τοὺς στρατιώτας, εἰσῆλθον εἰς τὸν ποταμὸν μέσον, καὶ ἀφῆκαν ἐαυτὰς κατὰ τῶν βρυμάτων ἐκείνων. Εἰσῆλθε μήτηρ μετὰ δύο θυγατέρων· ἀκουέτωσαν καὶ μητέρες καὶ παρθένοι, καὶ αἱ μὲν οὕτω πειθέσθωσαν μητρᾷσιν, αἱ δὲ οὕτω παιδεύετωσαν θυγατέρας, οὕτω φιλεῖτωσαν τὰ παῖδια· εἰσῆλθε τοίνυν μέση ἡ μήτηρ, ἐκατέρωθεν κατέχουσα τὰς θυγατέρας, ἡ τὸν ἀνδρα ἔχουσα μέσον τῶν ἀπειρογάρμων, καὶ ἦν τῆς παρθενίας μέσος ὁ γάμος, καὶ μέσος αὐτῶν ὁ Χριστὸς. Καθάπερ οὖν βίβα δένδρου δύο βλαστοὺς ἔχουσα ἐκατέρωθεν ἐστώτας, οὕτω καὶ ἡ μακαρία τότε ἐκείνη ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἔχουσα τὰς παρθένους εἰσῆι, καὶ κατὰ τῶν ὑδάτων αὐτὰς ἡφίει, καὶ ἀπεπνίγοντο οὕτω· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀπεπνίγοντο, ἀλλ' ἐβαπτίζοντο βάπτισμα καὶνὸν καὶ παράδοξον. Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν, ὅτι βάπτισμα ἦν σαφὲς τὸ τότε γινόμενον, ἀκούσον πῶς ὁ Χριστὸς τὸν θάνατον τὸν ἐαυτοῦ βάπτισμα καλεῖ. Τοῖς γὰρ τοῦ Ζεβεδαίου παισὶ διαλεγόμενος, *Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, φησὶ, καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε.* Ποῖον δὲ βάπτισμα ἐβαπτίσθη ὁ Χριστὸς μετὰ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, ἀλλ' ἢ τὸν θάνατον καὶ τὸν σταυρόν; Ὡσπερ οὖν Ἰάκωβος οὐχὶ σταυρωθεὶς, ἀλλὰ μαχαίρᾳ τὴν κεφαλὴν ἀποθέμενος τὸ βάπτισμα ἐβαπτίσθη τοῦ Χριστοῦ, οὕτω καὶ αὗται, εἰ καὶ μὴ ἐσταυρώθησαν, ἀλλὰ δι' ὑδάτος τελειωθείσαι τὸ βάπτισμα ἐβαπτίσθησαν τοῦ Χριστοῦ· ἐβάπτισε δὲ αὐτὰς ἡ μήτηρ. Τί λέγεις; γυνὴ βαπτίζει;

▲ Savil. προειδώς.

▲ Morel. solus ταραχῆς τότε.

● Savil. et iteg. ὅταν ἐπιστῇ ἡ πείρα. ἀγων. Ultraque lectio quadrat.

Tu vero mihi hoc loco verborum Christi recordare, ejusque prædictionem admirare : siquidem cuncta ista quondam prædixerat. *Tradet enim, inquit, frater fratrem, et pater filium, et insurgent filii in parentes* (Math. 10. 21). Tum vero illa propter hæc tria prædicebat : primum quidem, ut ejus virtutem noscamus, eumque verum esse Deum, qui ea quæ nondum contigerint, multo ante prævident. Ut enim intelligas eum propterea res futuras prædixisse, ipsum dicentem audi : *Propterea hæc dixi vobis prius quam fiant, ut cum facta fuerint, credatis, quia ego sum* (Joan. 14. 29). Deinde vero ne quis adversariorum hæc eo nesciente, vel ob imbecillitatem sinente fieri dicat ; qui enim multo ante prævidit, potuit etiam impedire : non impedivit autem, ut fierent insigniores coronæ. Ille de causa prædixit hæc ; sed ob aliam quoque tertiam prænuñtiavit. Quænam tandem illi ? Ut facilius certamen iis redderet, qui in stadio versantur : nam quæ inexpectata sunt mala, quæcumque illa tandem sint gravia et intoleranda videntur ; quæ vero præstolamur, et ad quæ nos excipienda comparamus, levia faciliaque redduntur. Qui tum itaque talia mandabant adversarii, cum suam crudelitatem declarabant, tum prophetiæ Christi nescientes testimonium dicebant, et fratres tradebantur a fratribus, et a patribus filii, sibi que ipsi natura bellum inferebat : in seipsam cognatio scindebatur, omnes leges funditus evertebantur, omnia tumultu quodam et perturbatione replebantur, et a demonibus domus tum cognato sanguine conplebantur. Nam qui filium tradidit pater, omnino etiam jugulavit : licet enim ens non impulerit, neque dextera eadem patrarit, tamen animi sententia rem omnem peregit : nam qui percussori hominem necandum tradidit, homicidium ipse commisit. Efficiamus igitur, ut liberos suos occidant, aiebant dæmones ; reddamus filios per prodicionem parricidas : tales enim olim illis victimæ immolabantur, et patres filios mactabant. Atque hæc propheta clamabat dicens, *Immolaverunt filios suos, et filias suas dæmonis* (Psal. 105. 37) : et ejusmodi sanguinem sitiebant.

Edicto jubentur parentes filios deferre.—Quando ergo execrabilia ista et abominanda sacrificia Christus inhibuerat, renovare rursus illa contendebant ; verum impudenter quidem et aperte dicere, Filios vestros mactate, non audebant : nullus enim illis morem gessisset : sed alia ratione edictum concinnant, ac legem comminiscuntur : per judices imperant, ut parentes filios prodant : nihil enim nostra interest sive mactet quis, sive mactandum filium tradat : nam et hic et ille liberorum est interfectores. Videre igitur erat parricidas, liberorum interfectores, fratricidas ; tumultus ac perturbationis omnia plena erant : at mulieres alta tranquillitate fruebantur : siquidem undique illas spes futurorum muniebat, quoniam et peregre cum degerent, peregre non degebant : veram enim patriam fidem habebant, civitatem propriam habebant confessionem, et cum optima spe alerentur, nullis rebus præsentibus afficiebantur :

futura namque solum spectabant. Ille igitur in statu cum res essent, in illam urbem advenit pater militibus ad capiendam prædā stipatus : advenit pater, et maritus ; filiarum quidem pater, uxoris autem maritus : siquidem patrem aut maritum eum appellari oportet, qui ejusmodi in rebus ministerium suum impenderet. At enim parcamus illi, quantum fieri potest, quandoquidem pater martyrum, et maritus, martyris fuit ; neque dolorem vulneris ejus criminibus nostris augeamus.

6. Tu vero mihi mulierum prudentiam considera : cum enim fugiendum erat, fugerunt : cum ineunda erant certamina, constiterunt, et amore Christi vinctæ sequebantur : ut enim tentationes accersendæ non sunt, ita cum advenerint decertandum est, ut inde nostræ lenitatis, hinc nostræ fortitudinis specimen edamus ; id quod et illæ tum fecerunt : et reversæ sunt, ac decertarunt. Etenim apertum fuerat stadium, et ad certamina tempus invitabat ; genus autem agonis fuit ejusmodi.

Hierapolim perveniunt, urbem Asiæ minoris. Christo comite se in flumen projiciunt. Baptismum appellant mortem in martyrio obitam.—Venerunt in urbem Hierapolim nomine, indeque vere ad sacram urbem tali machina subvectæ ascenderunt. Viam illam, qua redibant, fluvius præterfluebat clam militibus, qui prandium sumebant et inebriabantur : sunt etiam qui dicant conscio et adjutore patre illas usas esse, ut milites fallerent, quod et credo : fortassis enim hoc ideo fecit, ut exigua saltem excusatione prodicionis hujus gratia in die judicii saluti suæ provideret, quod operam commodarit, et adjuverit, atque ad martyrium faciliorem cursum reddiderit : illo igitur in auxilium ascito, et cum ejus opera milites amovere potuissent, in medium flumen ingressæ sunt, seque ipsas in illa fluentia demiserunt. Ingressa est cum geminis filiabus mater : audiant et matres et virgines, hæc quidem sic matribus pareant, illæ vero filias sic constituent, ita liberos diligant. Ingressa est itaque media mater utrinque filias secum habens ; quæ virum habebat in medio innuptarum : eratque in medio virginis matrimonium, et ipsarum in medio Christus. Sicut igitur radix arboris binis stolonibus utrinque stantibus vallata, sic utrinque beata illa virginibus stipata intrabat, et in aquas illas mittebat, itaque sunt suffocatæ, vel novo potius et inusitato baptismo baptizatæ. Ac si nosse velis clarum illud fuisse baptismum quod gestum est, audi quomodo mortem suam baptismum Christus appellet : filios enim alloquens Zebedæi, *Calicem quidem meum bibetis, inquit, et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini* (Marc. 10. 38). Quo vero baptismum baptizatus est Christus post Joannis baptismum, nisi morte ac cruce ? Ut igitur Jacobus non cruce affixus, sed capite truncatus ense, baptismum baptizatus est Christi : sic et istæ licet crucifixæ non fuerint, sed ab aquis necatæ, Christi sunt baptismate baptizatæ. Porro illas mater baptizavit. Quid ais ? mulier baptizat ? Sane quidem baptismatibus ejusmodi mulieres etiam bap-

sant, quemadmodum et illa utique et baptizavit, et sacerdos est facta: siquidem victimas ratione prædita obtulit, et animi propositum illi ordinationis locum supplevit: quodque mirum est, non indiguit alteri, cum sacrificaret, nec lignis, nec igne, nec gladio: fluvius enim illi omnium loco fuit, et altaris, et lignorum, et gladii, et ignis, et sacrificii, et baptismi, baptismi quidem multo evidentioris hoc baptismo¹. Nam de hoc quidem ait Paulus: *Complantati facti sumus similitudini mortis ejus* (Rom. 6. 5): de baptismo vero martyrum non jam similitudini ejus ait, sed configurari nos morti ejus (Philipp. 3. 10). Inducebat itaque filias mater non quasi in fluvium inductura, sed quasi in thalamo illas deduceret: inducebat utraque ex parte tenens dicensque, Ecce ego et puellæ meæ, quas dedit mihi Deus (Isai. 8. 18): tu eas mihi dedisti, tibi ego illas commendo, res meas et me ipsam. Itaque duplex fuit mulieris martyrium, imo vero triplex: nam per seipsam semel, per filias suas bis martyrium passa est: et quemadmodum cum seipsam immittere debuit, multa illi fuit opus tolerantia: sic et ubi secum puellas traxit, altera tanta indiguit tolerantia, imo vero multo majori: non enim adeo mulieres solent dolere, cum ipsæ morituræ fuerint, ut cum illarum filiarum passæ hoc fuerint. Itaque graviori per filias hæc martyrio cruciata est, cum ad reprimendam naturæ vim se accinxit, cum materni amoris flammæ restitit, et intolerabili viscerum conturbationi atque uteri commotioni. Si enim filiam unam quæpiam cernens morientem, acerbam existimat vitam suam, hæc duas filias confertim non intuens morientes, sed ad mortem propria manu trahens, cogita quæ martyria exhiberet ea, quæ id quod etiam auditu cæteris est intolerabile, reipsa perferret. Ac milites quidem penitus inscii tanquam rursus ens recepturi expectabant, illæ vero cum Christi militibus cælestibus angelis jam tum erant; quod custodes non videbant, quippe qui fidei oculos non haberent. Enimvero de matre inquit Paulus, *Salvabitur per filiorum generationem* (1. Tim. 2. 15): hic autem filiarum per matrem salvæ sunt factæ. Sic nimirum parere matres oportet. Hic enim partus illo priori melior est, in quo dolores quidem acerbiores sunt, at majus lucrum percipitur. De illis partus doloribus, quotquot matres fuerunt, noverunt quos dolores illud inaurat, cum filias videris mortem obeuntes; ut autem ipsa manu tua cædem perpetres, quam grave sit, exprimi verbis non potest.

7. *Cur Domina iudicium non expectaverit. Affectum matrum erga filias amplificat.* — At enim qua de causa in iudicium non venit mulier? Voluit ante pugnam tropæum erigere, ante certamina coronam abripere, ante luctas præmia reportare: non quod tormenta reformidaret, sed ne illæ oculis lascivorum paterent: non metuebat, ne quis latera ipsi effoderet, sed ne quis filiarum corrumpere virginitatem, timebat. Atque hoc eam, non illo fuisse timore correptam, et ideo in iudicium non venisse, inde manifestum est. Multo graves in flumine cruciatus, toleravit:

multo enim gravius est et acerbius, ut ante dixi, propria viscera, filias inquam, manu sua demergere, ac suffocari cernere, quam lacerari carnem videre, multoque illi minori opus erat philosophia, quam ad tormenta toleranda, ut puellarum tenere dexteram et ad fluminis fluentia pertrahere secum posset. Neque enim par ad dolorem inurendum momentum affert ab aliis cernere divexas, et ipsam morti inservire, ipsam fieri necis administram, ipsam filiabus carnificis vices obire: sed hoc multo illo gravius est et intolerabilius. Huic orationi meæ testimonium dicetis omnes, quotquot matres fuistis, quæ partus dolores expertæ estis, ac filias suscepistis. Quomodo puellarum dexteram arripuit? qui fieri potuit, ut manus non obtorpesceret? quomodo non resoluti sunt nervi? quomodo mens de statu dejecta non est? qui potuit ratio iis quæ gerebantur inservire? Sexcentis enim tormentis facinus illud acerbius fuit, cum corporis loco ejus anima discrucietur. Verum quousque tandem ea persequi contendemus, quæ nemo assequi potest? nulla quippe passionis magnitudinem oratio posset exprimere, sed ea sola, quæ experta est et decertavit, mulier novit, cujusmodi sint ista certamina. Audiant ista matres, audiant virgines: matres quidem, ut filias suas sic instituant; virgines autem, ut ita matribus obsequantur. Non enim tantum laudare convenit matrem, quæ talia jusserit, sed et filias commendare, quæ in ejusmodi rebus paruerint: nam neque mater vinculis eguit ad hostias victimasque, neque juvenæ resiliunt, sed æquali mentis acrietate et animo eodem martyrii jugum trahentes, sic fluvium sunt ingressæ, calceamentis extra fluminis ripam derelictis: quod ideo fecerunt, ut custodibus ipsis consulerent; tanta erat sanctarum illarum providentia. Studebant scilicet illis defensionis in iudicio ansam relinquere: ne crudelis ille ac sævus iudex eos prodicionis accusaret, aut quod pecunia corrupti mulieres dimisissent; idcirco calceamenta reliquerunt, quæ militum conscientie testificarentur, quod non illis consensit, sed ignorantibus in flumen sponte prosiliissent. Fortasse non mediocri erga sanctas illas amore exarsistis; cum hoc igitur ardore coram ipsarum reliquiis procidamus, ipsarum capsulas complectamur; multam enim possunt virtutem capsulæ martyrum obtinere, quemadmodum et ossa martyrum vim magnam habent. Neque die tantum hujus festivitatis, sed aliis etiam diebus iis assideamus, eas obsecremus, obtestemur, ut patronæ sint nostræ; multam enim fiduciam obtinent non viventes modo, sed et mortuæ; multoque magis cum sunt mortuæ. Jam enim stigmata ferunt Christi; cum autem stigmata hæc ostenderint, omnia Regi possunt persuadere. Quando igitur tanta illarum virtute pollent, tantaque apud cum amicitia, cum continua velut obsessione ac perpetua illarum visitatione familiaritatem nos illarum insinuaverimus, ipsarum opera Dei misericordiam impetremus; quam nobis omnibus assequi contingat, gratia Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Sic legitur in Savil. In Montef. autem, eademque res sacrificium existit et baptismus evidentior hoc baptismo.

Ναί, τὰ τοιαῦτα βαπτίσματα καὶ γυναῖκες βαπτίζουσι, καθάπερ οὖν καὶ ἐκείνη τότε καὶ ἐδάπτισε, καὶ ἱέρεια γέγονε· καὶ γὰρ θύματα προσήγαγε λογικά, καὶ χειροτονία αὐτῇ ἡ προαίρεσις ὑγάγεον· καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι οὐκ ἐδεήθη θυσιαστηρίου θύουσα, οὐδὲ ξύλων, οὐδὲ πυρὸς, οὐδὲ μαχαίρας· πάντα γὰρ ἐγένετο ὁ ποταμὸς, καὶ θυσιαστήριον, καὶ ξύλα, καὶ μάχαιρα, καὶ πῦρ, καὶ θυσία, καὶ βάπτισμα, βάπτισμα πολλῶν τούτου· τοῦ βαπτίσματος σαφέστερον. Περὶ μὲν γὰρ τούτου φησὶ Παῦλος· *Σύμφυτοι γεγόναμεν*^β τῷ *ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ*· περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος τῶν μαρτύρων [644] οὐκ ἔτι τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ λέγει, ἀλλ' ὅτι συμμορφούμεθα τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. Εἰσήγγε τοίνυν τὰς θυγατέρας ἡ μήτηρ, οὐχ ὥς εἰς ποταμὸν μέλλουσα εἰσάγειν, ἀλλ' ὥσπερ εἰς τὰς ἱερὰς αὐτὰς παστάδας χειραγωγούσα· εἰσήγγεν ἐκατέρωθεν κατέχουσα καὶ λέγουσα· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ ἐμοὶ ἔδωκεν ὁ Θεός· σὺ μοι αὐτὰ ἔδωκας, σοὶ αὐτὰ παρακατατίθεμαι, τὰ ἐμαυτῆς καὶ ἐμαυτῆν. Καὶ οὕτω διπλοῦν ἐγένετο τὸ τῆς γυναικὸς μαρτύριον, μᾶλλον δὲ τριπλοῦν· διὰ μὲν γὰρ ἐαυτῆς ἀπαξ, διὰ δὲ τῶν δύο θυγατέρων δις ἐμαρτύρησε· καὶ ὥσπερ ἡνίκα ἐαυτὴν ἀφίεναι ἐμίλλε, πολλῆς αὐτῇ τῆς ὑπομονῆς ἔδει, οὕτω καὶ ὅτε τὰ παιδία μεθ' ἐαυτῆς εἰλκεν, ἑτέρας τοσαύτης ἐκρηγζεν ὑπομονῆς, μᾶλλον δὲ πολλῶν πλεονόους· οὐ γὰρ οὕτως αἱ γυναῖκες ἀλγεῖν εἰώθασιν, ἐπειδὴν αὐτὰι μέλλωσι τελευτᾶν, ὥς ὅταν αἱ θυγατέρες αὐτῶν τοῦτο πάσχουσιν. Ὡστε μερίζοντας διὰ τῶν θυγατέρων ἐμαρτύρησεν αὐτῇ, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπεδύσατο τῆς φύσεως τὴν τυραννίδα, καὶ πρὸς τὴν φλόγα τῶν ὀδίνων ἔστη, καὶ πρὸς τὴν ἀφορήτον τῶν σπλάγγνων ταραχὴν, καὶ πρὸς τὸν τῆς μήτρας ῥόθρον. Εἰ γὰρ θυγατέρα μίαν τις ἀποθνήσκουσαν ὁρώσα ἀδύτου ἡγείται τὸν βίον, αὐτῇ τὰς δύο θυγατέρας ἀθρόον [αὐτῇ] οὐχὶ ὁρώσα ἀποθνήσκουσα, ἀλλὰ διὰ τῆς οικείας χειρὸς πρὸς τὸν θάνατον ἔλκουσα, ἐννόησον ὅσα ἐπεδείκνυτο τὰ μαρτύρια, ὃ μὴ δὲ ἀκοῦσαι ἐτέροις φορητὸν, διὰ τῶν πραγμάτων υπομείναισα ἐκείνη. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται τοῦτων οὐδὲν εἰδότες ἔμενον ὡς ληψόμενοι πάλιν αὐτάς, ἐκεῖναι δὲ ἦσαν μετὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ στρατιωτῶν λοιπῶν τῶν οὐρανίων ἀγγέλων· οἱ δὲ τηροῦντες οὐκ εἶδον· οὐ γὰρ εἶχον τοὺς τῆς πίστεως ὀφθαλμούς. Ὁ μὲν οὖν Παῦλος φησὶ περὶ τῆς μητρός, ὅτι *Σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας*^α· ἐνταῦθα δὲ αἱ θυγατέρες διὰ τῆς μητρός διεσωθήσαν. Οὕτως ὀδίνειν χρή τὰς μητέρας. Καὶ γὰρ αὐταὶ αἱ ὀδίνες τῶν προτέρων βελτίους, πικροτέραν μὲν ὀδύνην, μέζον δὲ ἔχουσαι κέρδος. Ἐκεῖνων ἴσαι· τῶν ὀδίνων, ὅσαι μητέρες ἐγένοντο, οἶαι αἱ ὀδίνες θυγατέρας ἰδεῖν ἀποθνήσκουσας· τὸ δὲ καὶ αὐτὴν αὐτόχειρα γενέσθαι τῆς σφαγῆς, ἄρατον ἔχει τὴν ὑπερβολήν.

ζ'. Ἀλλὰ τίνας ἐνεκενοῦκ ἤλθεν εἰς τὸ δικαστήριον ἡ γυνή; Πρὸ τῆς μάχης ἐβουλήθη τὸ τρέπαιον λαβεῖν, πρὸ τῶν ἀγώνων τὸν στέφανον ἀρπάσαι, πρὸ τῶν παλαισμάτων δέξασθαι τὰ βραβεῖα, οὐ βασάνους δεδικυῖα, ἀλλὰ τοὺς ἀκολάστους τῶν ἀπίστων ὀφθαλμούς· οὐκ ἐφοδεῖτο, μὴ τις αὐτῇ διορύξῃ τὰς πλευράς, ἀλλ' ἔδεδοίκει, μὴ τις τῶν θυγατέρων διαφθείρῃ τὴν παρθενίαν. Καὶ ὅτι τοῦτον ἔδεδοίκει τὸν φόβον, οὐκ ἐκείνον, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθεν εἰς τὸ δικαστήριον, ὅσον ἐκεῖθεν. Πολλῶν μεζους βασάνους ὑπέμει-

^α Sic non cum Savilio; Montf. καὶ τὸ αὐτὸ οὐσίξ καὶ βάπτ. τούτου. Edit.

^β Savil. et Reg. σύμφυτοι ἐγενόμεθα.

νεν ἐν τῷ ποταμῷ· καὶ γὰρ τοῦ σάρκα καταξαινομένην ὀρᾶν πολλῶν χαλεπώτερον καὶ ὀδυνηρότερον, καθάπερ ἐφθην εἰπὼν, τὰ οικεῖα σπλάγγνα, τὰς θυγατέρας λέγω, διὰ τῆς οικείας καταδύουσαι χειρὸς, καὶ ἀποπνιγομένας ἰδεῖν, καὶ τοὺς τὰς βασάνους ἐνεγκεῖν πολλῶν μεζονος ἔδει τῆς φιλοσοφίας αὐτῇ, ὥστε δυνηθῆναι κατασχεῖν τὰς δεξιὰς τῶν παιδίων, καὶ συνεφελκῶσασθαι μεθ' ἐαυτῆς πρὸς τὰ ρεύματα τοῦ ποταμοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἴσον εἰς ὀδύνης λόγον ὕψ' ἐτέρων κακῶς πασχούσας ὀρᾶν, καὶ αὐτὴν διακονεῖσθαι τῷ θανάτῳ, αὐτὴν ὑπουργὸν γενέσθαι τῆς [645] τελευτῆς, αὐτὴν ἀντὶ δημίου καταστῆναι ταῖς θυγατράσιν· ἀλλὰ πολλῶν τοῦτο ἐκείνου χαλεπώτερον καὶ ἀφορητότερον. Καὶ μαρτυρήσατέ μου τῷ λόγῳ πᾶσαι ὅσαι μητέρες ἐγένεσθε, καὶ πείραν ὀδίνων ἐλάβετε, καὶ θυγατέρας ἐσχίκατε. Πῶς ἤψατο τῆς δεξιᾶς τῶν παιδίων; πῶς οὐκ ἐνάρκησεν ἡ χεὶρ; πῶς οὐκ ἐλύθη τὰ νεύρα; πῶς οὐκ ἐξέστησαν αἱ φρένες; πῶς ἴσχυσεν ὁ λογισμὸς ὑπηρετῆσασθαι τοῖς γινομένοις; Καὶ γὰρ μυρίων βασάνων πικρότερα ἦν τὰ γινόμενα, ἀντὶ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς αὐτῇ διαξαινομένης. Ἀλλὰ μέχρι τίνος φιλονεικοῦμεν διώκειν ἀνίχτητα; οὐδεὶς γὰρ παραστῆσαι δυνησεται λόγος τοῦ πάθους τοῦ μέγεθος, ἀλλὰ μόνῃ ἡ πείραν λαβοῦσα καὶ ἀγωνισαμένη γυνὴ οἶδεν, ὅποια ταῦτά ἐστι τὰ παλαίσματα. Ταῦτα ἀκούε-
 τωσαν μητέρες, ἀκουέτωσαν παρθέναι, μητέρες μὲν ἵνα οὕτω παιδεύωσι τὰς θυγατέρας, παρθέναι δὲ ἵνα οὕτω πείθωνται ταῖς μητράσιν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὴν μητέρα ἐπαινεῖν χρή τὴν τοιαῦτα ἐπιτάξασαν, ἀλλὰ καὶ τὰς θυγατέρας θαυμάζειν, αἱ τὰ τοιαῦτα ὑπήκουσαν· οὔτε γὰρ ἡ μήτηρ ἐδεήθη δεσμῶν πρὸς τὰ ἱερεῖα καὶ τὰ θύματα, οὔτε αἱ δαμάλεις ἐσκήρτησαν, ἀλλ' ἴση τῇ προθυμίᾳ καὶ ψυχῇ τὸν ζυγὸν ἔλκουσαι τοῦ μαρτυρίου, οὕτως εἰσῆσαν εἰς τὸν ποταμὸν τὰ ὑποδήματα ἔξω τῆς δυχθῆς ἀφεῖσαι· τοῦτο δὲ ἐποιοῦν, φειδόμεναι τῶν φυλάκων· τοσαύτη ἡ πρόνοια τῶν ἁγίων ἐκείνων ἦν. Καταλιπεῖν γὰρ αὐτοῖς ἀπολογίαν ἐσπούδαζον εἰς τὸ δικαστήριον, ἵνα μὴ ὁ ὧμος καὶ ἀπηνῆς δικαστῆς ἐκείνος ἔγκάλειν ἔχῃ προσδοσίαν, καὶ ὅτι λαβόντες ἀργύριον τὰς γυναῖκας ἀφήκαν· διὰ τοῦτο κατέλιπον τὰ ὑποδήματα τῇ γνώμῃ μαρτυροῦντα τῶν στρατιωτῶν, ὅτι οὐκ εἰδότες αὐτῶν, ἀλλ' ἀγνοούντων πρὸς τὸν ποταμὸν ἤτομολῃσαν. Τάχα πολλὸς ὁμῖν ἐγένετο πόθος τῶν ἁγίων ἐκείνων· μετὰ τοῦτο τοίνυν τοῦ μύθου προσπεσόμεν αὐτῶν τοῖς λειψάνοις· συμπλακώμεν αὐτῶν ταῖς θήκαις· δύναται γὰρ καὶ θῆκαι μαρτύρων πολλὴν ἔχειν δύναμιν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ δσά τῶν μαρτύρων πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχύν. Καὶ μὴ μόνον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐορτῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέραις ἡμέραις προσεδρεύωμεν αὐταῖς, παρακαλῶμεν αὐτάς, ἀξιώμεν γενέσθαι προστατίδας ἡμῶν· πολλὴν γὰρ ἔχουσι παρῆρσιν οὐχὶ ζῶσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσασαι· καὶ πολλῶν μᾶλλον τελευτήσασαι. Νῦν γὰρ τὰ στίγματα φέρουσι τοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ στίγματα ἐπιδεικνύμεναι ταῦτα, πάντα δύνανται πείσαι τὸν βασιλεῖα. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη ἡ δύναμις αὐταῖς καὶ ἡ φιλία πρὸς τὸν Θεόν, τῇ συνεχεῖ προσεδρεῖε καὶ τῇ διηνεκεῖ πρὸς αὐτάς ἀφίξει καταστήσαντες ἐαυτοὺς οικεῖους αὐτῶν, ἐπισπασόμεθα δι' αὐτῶν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· ἡ· γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN CONCIONEM DE QUATRIDUANO LAZARO

[646] Hæc homilia nondum, quod sciam, in lucem prodierat : exscripsimusque illam ex vetusto Codice Eminentissimi Cardinalis Ottoboni anno 1699. Est autem Codex mendis non paucis fœdatus, quas alterius Codicis subsidio destituti utcunque sarcire conati sumus. Habita porro est paucis post Resurrectionem Domini diebus ; et quidem, ut in fine concionis innuitur, in die festo sanctarum Bernices et Prosdocos atque Dominæ matris earum, qui, ut dicebamus in Monito ad homiliam priorem in easdem sanctas martyres, incidit in 15 Aprilis. Hic autem illas nominatim non memorat Chrysostomus, sed adeo clare indicat, ut perinde certum sit de illis agi atque si ipso nomine appellarentur. Agitur nimirum de matre et duabus filiabus, quæ servandæ fidei pudicitiaque causa post relictam patriam sese in flumen præcipitarunt. Singularare quidpiam hic cœrptim innuitur, quod in priore de SS. Bernice et Prosdoce homilia non comparet, nempe tyrannum quempiam cælibem virginitatem earum, nempe Dominæ filiarum, tentare voluisse, sed

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΕΤΡΑΗΜΕΡΟΝ ΛΑΖΑΡΟΝ.

Πρώτην ὑμῖν, ἀγαπητοί, τὸν πολυανθὴ τοῦ ἔαρος^α διαπλέκοντες στέφανον, καὶ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους καθάπερ ἐν πίνακι τῶν λόγων χαρακτηρίζοντες, οὐ μόνον ἄλση θάλλοντα καὶ λειμῶνας ἀναβλαστάνοντας καὶ αὔρας πρὸς ἀναβίωσιν κατεπειγομένας ἐκδεικνυμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον τὰ τῆς ἀναστάσεως δεδεγμένην ἀπεφαίνομεν σύμβολα, καὶ πρόσφορόν τινα τῷ καιρῷ ζητοῦντες ὑπόθεσιν, τὸν ἀναζητήσαντα Λάζαρον εἰλκυσάμεν. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν διαρχέσαι μὴ δυνηθέντες, κατὰ τὸ πρῶτον ἐγγεῖρημα τὸν λόγον συνεπεράναμεν· καὶ πρὸ πάντων ἐπιζητήσαντες, τίνος χάριν ὑπὸ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν ὁ Λάζαρος σιγηθεὶς, Ἰωάννη μόνῃ συγγέγραπται, ἐλέγομεν, ὅτι τὴν ὑπόψιν^β πλάσματος προὔποτε μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεχώρησε τοῖς εὐαγγελισταῖς ἐκ συνόδου τε καὶ συμφωνίας τὰ τοῦ Σωτῆρος ἀναγεγραφεῖναι τὰ θαύματα, ἀλλὰ καὶ παραλιπεῖν ἄλλον ἄλλο τι παρεσκεύασεν, ἐναργὲς τεκμήριον ποιούμενον, τὸ μὴ κακούργως, μηδὲ ἐκ παρασκευῆς, μηδὲ ἐκ συνήματος, μηδὲ πρὸς χάριν αὐτοῖς συγγεγράφθαι τὰ εὐαγγέλια, καὶ ὥστε πάντα, ὅταν τὸ φαινόμενον ἐλλείψῃ, τὴν ἀπερίεργον [647] ἀλήθειαν σαφηνίζειν. Ἀλλὰ τούτων ἱκανῶς τότε προκατασκευασθέντων ἡμῖν, σκοπήσωμεν τίς ἢ κατὰ τὸν Λάζαρον θαυματουργία τοῖς εὐαγγελισταῖς^δ εὐκαιρος χρεῖα. Πολλὰ πρὸς τοὺς

μαθητάς πολλάκις περὶ τοῦ πάθους διαλεχθεὶς ὁ Σωτήρ, ναρκύντας ἐώρα, καὶ πρὸς τοιαύτην ἀκοὴν ὑπεφρίττοντας, καὶ ἀσθενείας μάλλον ἢ οἰκονομίας^ε τὴν προμηνυόμενον πάθος ὑπολαμβάνοντας, καὶ ἄνθρωποις ἔτι λογισμοῖς ῥιπιζομένους καὶ τρέμοντας. Διὰ τοῦτο ἦδη τοῦ πάθους πλησιάζοντος, καὶ τοῦ σταυροῦ μέλλοντος πῆγνυσθαι, ἀνίστησιν ἀποθανόντα τὸν Λάζαρον, ἵνα ἔργῳ διδάξῃ τοὺς μαθητευομένους, ὡς οὐκ ἀσθενείας ὁ σταυρὸς καὶ ὁ θάνατος, ἵνα πείσῃ τοὺς παρόντας, ὅτι θανάτῳ μὲν ἐπιτάττει, καὶ ψυχῇ ἀνακαλεῖται τῶν γηϊνῶν ἀπολυθεῖσαν δεσμῶν. Σκοπὴ δέ τινα τὸν ἐκούσιον ὑφίσταται θάνατον, καὶ τάχα ἐπὶ προδιαγράφων ἐν τῷ Λαζάρῳ τὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνάστασιν, καὶ τῇ συντόμῳ προθεσμίᾳ τῆς ὑπὸ τὴν διατριβῆς τοὺς μικροψύχους παραμυθησάμενος, καὶ ἐν προβύροις τοῦ σταυροῦ τὸν φόβον ἀναγκάσας τῶν μαθητῶν ὑπεκλύων, καὶ δεικνύς ὅτι τὸ τῷ ἑτέρῳ παρ' αὐτοῦ χαρισθὲν καὶ αὐτῷ παρ' ἐκείνου βράβειον ὑπάρξει, διὰ αὐτῶν τῶν ἔργων ἀμφιβάλλοντας νεοθετῶν, καὶ τοιοῦτον τρόπον φωνᾷς τοῖς πράγμασι περιάπτων, καὶ δι' ὧν ἐποίει σχεδὸν ταῦτα φεγγάμενος· οὐδαμοῦ τὴν ἀναληφθεῖσαν ἀνθρωπότητα τῆς θείας ἐνεργείας ἀμικτον ἀπολλέλοιπα, ἀλλὰ νῦν μὲν ὡς ἄνθρωπος, νῦν δὲ ὡς Θεὸς ἐγὼ, τῇ μὲν φύσει ὑποδεικνύς, τῇ δὲ τὴν οἰκονομίαν πιστούμενος, καὶ διδάσκων τὰ μὲν ταπεινότερα προσάπτειν τῇ ἀνθρώπῳ

^α Sic, postulante sensu, rescribendum fuit; quid enim sibi vult ἄερος στέφανον διαπλέκοντες, antea editum? Edit.
^β Sic nos, sensu duce; Montf. ὑποψίαν, ed. Venet. ἀποψίαν. Edit.

^γ Omnia legendum τεκν. τοῦτο ποιούμενον τοῦ. Edit

^δ Legendum videtur τοῖς μαθηταῖς, nisi malis τὸ εὐαγγέλιον. Si hoc postremo modo legatur, sensus est. *opportuno usu Evangelista Lazari miracula monstrat.*

^ε Montf., alieno sensu, τῶν αὐτῶν. Edit.

^ζ Montf. τὴν, quod correximus. Edit.

AC DE SANCTIS MARTYRIBUS DOMNINA, BERNICE ET PROSDOCE ADMONITIO.

inaccessas fuisse virgines; quod utique licet sileatur in priore, congruit tamen cum eis quæ num. 7 dicuntur: ubi quærens Chrysostomus cur Domnina iudicium præverterit, et antequam ante iudicem sisteretur cum filiabus sese in flumen præcipitaverit, respondet id fecisse, ne quis filiarum corrumperet virginitatem: quo innuitur iudicem seu tyrannum Domninæ filiabus cupiditatis oculos adjecisse. De anno hujus habitæ concionis nihil adhuc expiscari potuimus.

Hic de sanctis mulieribus sermoni præmittit Chrysostomus concionis præteritæ reliquias, ubi quæsitum fuerat cur Joannes solus Evangelistarum de Lazaro quatruiduano loquutus esset: postquam vero causam attulit, de Lazaro non pauca solito stylo orationisque genere disserit. Ex tempore autem pronuntiata fuisse videtur hæc concio, ut et aliæ non paucae, quæ paræ sunt brevitatis.

IN QUATRIDUANUM LAZARUM,

ET DE SS. MARTYRIBUS, DOMNINA, BERNICE ET PROSDOCE (a).

Cur Evangelistæ non eadem semper omnes describant.

Lazari resurrectio Christi resurrectioni fidem facit. —

Nuper, dilecti, floridam veris¹ coronam vobis nectentes, et anni tempestatem ceu in tabula sermonis delineantes, non modo nemora ramis ornata, prata florentia et auras ad vitam revocantes exhibuimus; sed naturam quoque nostram hoc tempore resurrectionis symbola nactam ostendimus: atque argumentum tempori congruens perquirentes, redivivum Lazarum attraximus. Verum cum promissa complere non possemus, in primo conatu orationis terminum posuimus; ac cum primo loco quævissemus, cur a cæteris evangelistis prætermisus Lazarus, a Joanne solo memoratus fuisset (*Joan. 11*), respondebamus, Spiritum sanctum, ut commenti suspicionem præcideret, permisisse ut evangelistæ quæ ad miracula Servatoris pertinerent concordissime describerent; curasse tamen ut alius aliud quidpiam præteriret: quod signum esset perspicuum ipsos neque callide, deditaque opera, unove consensu, neque ad gratiam Evangelia scripsisse, ita ut omnia, cum quidpiam in aliquo deesset, veritatem sine fuco declararent. At cum hæc tunc a nobis satis pertractata fuerint, inspicimus quænam ex hoc circa Lazarum miraculo di-

scipulis utilitas promanet. Multa de passione sua discipulis sæpe loquutus Servator, torpentes illos animadvertibat, ob talem narrationem horrentes, atque infirmitatis potius, quam œconomix, prænuntiatam passionem esse suspicantes, utpote humanis adhuc ratiociniis agitados ac trementes. Quapropter cum jam instaret passionis tempus, et jam proximum esset ut crux desigeretur, Lazarum mortuum suscitavit, ut opere discipulos doceat, non infirmitatis esse passionem et crucem; ut præsentibus fidem faciat, se et morti imperare, et terrenis vinculis solutam animam revocare: atque secundum aliquem scopum spontaneam mortem suam proponit, forteque in Lazaro suam post triduum resurrectionem prius describit, ac de brevissimo illo tempore quo sub terra versaturus erat imbecilles animo consolatur: atque in crucis limine discipulorum metum opportune solvit, docetque se illam, quam alteri impertit, gratiam sibi ipsi facile procuraturum esse: ipsisque operibus dubios animi commonefacit, rebus gestis vocem quodammodo adaptans, ipsoque facto sic prope loquens: Assumptam humanitatem divina operatione vacuum numquam reliqui; verum nunc ut homo, nunc ut Deus, cum naturam subindicans, tum œconomix fidem faciens, docensque humiliora ad humanitatem, sublimiora vero ad divinitatem referenda esse, atque per inæqualem hanc operum temperationem, inæ-

¹ Montef. legit, *aeris*, quod absurdum videtur.

(a) Ex Codice Eminentissimi Cardinalis Ottoboni.

qualem naturarum unionem interpretans, ac per testamentum in passionem, voluntarias esse passiones meas declarans; ut Deus per jejunium et inedia quadraginta dierum naturam refrenavi; sed postea ut homo defatigatus esurivi: utique ut Deus efferatum mare sedavi; ut homo a diabolo tentatus sum: ut Deus dæmonas expuli; ut homo pro hominibus sum passurus: verum ne suspicemini id per infirmitatem accidere, priusquam mors adveniat, a morte detentum ad vitam revoco: ac postquam divinitatis vim operationemque declaravi, tunc humanitatis antiquum debitum depono; postquam vincula solvi, tunc vinculis alligor: atque rebus ipsis demonstro, me potestatem habere ponendi animam meam, et potestatem habere iterum sumendi eam (Joan. 10. 18). Hæc est Servatoris doctrina ipsis operibus exhibita: nisi enim hoc esset, ac nisi quadam ratione suum in Lazari miraculum concinnasset, nequaquam nuntiata sibi, dum iter ageret, Lazari infirmitate: *Miserunt enim, ait, sorores ejus ad Dominum, dicentes, Ecce quem amas infirmatur* (Joan. 11. 5); nequaquam sane post nuntium hujusmodi cunctatus esset; sed quemadmodum erga centurionem et Syrophœnissam se gessit, cum illius absentis filium, et hujus pariter absentis filiam sanavit: sic et erga Martham fratris morbum indicantem se gessisset. Nunc vero de industria donec moriatur exspectat, sit mora longior, et ex providentia adventum suum differt, ut victoriam de morte reportatam vel ante mortis certamen ostendat: tribusque diebus moratur, ut mortis veritas palam fiat. Judæis vero præsentibus aperiri sepulcrum jubet, ut testes miraculi redderet eos, qui se pellebant: per orationem autem et Patris invocationem Lazarum suscitatur, ne videretur Creatoris legibus repugnare. Ac vide mihi rem plane stupendam: non dixit, *Lazare, revivisce*; sed quid? *Lazare, veni foras* (Joan. 11. 43); ut doceret præsentem, ipsum esse qui vocat ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt; ut ostenderet præsentibus, ipsum esse Deum vivorum et non mortuorum; ut demonstraret divinum præceptum a nullo posse obice tardari, simulque præsentibus in memoriam revocaret eum qui dicebat: *Fiat firmamentum. Congregentur aquæ in collectionem unam. Germinet terra herbarum feni. Educant aquæ reptilia animarum viventium* (Gen. 1. 6. 9. 11. 20). *Lazare, veni foras*: et hoc ad majorem et firmiorem concurrentium fidem, ut habitus et fasciæ mortem testificarentur, atque obedientia sine mora, metusque a nullo cohibitus Dominicæ auctoritatem prædicarent. *Lazare, veni foras*: et solutus erigebatur, et putridus sentiebat, mortuus obediebat, vinctus currebat, qui deslebat saltabat. Cur clamore nunc utitur Servator? ait quippe evangelista: *Hæc cum dixisset, voce magna clamavit, Lazare, veni foras* (Joan. 11. 43). Forte per clamorem futuram resurrectionem subindicavit: nam *Tuba canet*, inquit, *et mortui resurgent* (1. Cor. 15. 52). Cum multa mihi de hoc argumento dicenda suppetant, ad aliud pertrahor, et a sepulcro in sepulcrum venire cogor.

Loquitur de SS. Martyribus Domitina, Bernice et

Prosdoci. — Opportunum est Lazari sepulcrum cum aliis sepulcris comparatum; neque inopportuna, ut videtur, est mors mulierum ad ipsum sepulcrum celebrata. Illic sepulcrum, et hic quoque sepulcrum; sed Lazari sepulcrum apertum Christi potentiam declarat, mulierum vero sepulcrum clausum et tamen operans, Christi gratiam prædicat: illic mortuus supra naturam ex sepulcro currit, hic mulieres præter naturam ad sepulcra accurrunt: illic divinæ potentiae signum, hic generosi animi argumentum: illic Lazarus ex portis mortis egreditur, hic femineum genus portas mortis audacter adit: illic post mortem resurrectio, hic vita: illic mors violenter prædatur, hic mors palam calcatur: illum mors mutuo acceptum vitæ festinanter restituit; imo potius, *Acceperunt*, inquit, *mulieres de resurrectione mortuos suos* (Hebr. 11. 35), ille jubente Deo; hæc vero ex temporanea vita ad vitam perpetuam transilierunt, mater et filiæ, quæ nos hodie congregaverunt: mater pia, quæ partum sustinuit, et filiæ partus expertes: mater quæ virginitatem solvit ad partum virginum, mater quæ castitatem peperit, mater quæ secundum legem naturalem virgines enixa est. Qui piis ubique bellum infert tyrannus, qui barbarica cæde in contribulium sanguinem gladium convertit; tyrannus ille qui Christum, quem nequit videre, persequitur; tyrannus qui per ovile se pastorem ipsum deprædari posse confidit; tyrannus qui contra cælum jaculari tentat, qui dilatato Christi regno invidet: tyrannus erat is qui persequabatur et cælebs, inaccessæ vero virgines, quæ concertabant. Pecuniæ diripiebantur, patria relinquebatur: eas pudicitiae et modestiæ amantes trahabant milites, murorum effossores, qui Nabuchodonosoris imaginem, secundum intelligendi rationem, adorare cogebant (Dan. 3). Sed quod Babylonica fornax erga martyrum illam triadem effecit, hic quoque corporis et animæ vincula solvens, animas liberas ut ad cælum volarent dimisit. Rem suscepit serpens ille, qui Evam in paradiso persequutus est, qui simplices innocentesque mores circumvenit: hic cum fluvium cerneret in lavacri piscinam versum, et alveum divino Spiritu perfusum, usque ad ipsum fluvium beatas illas persequutus, ab aquis illis cum igne spirituali commixtis repulsus est; atque fastum suum animo revolvens, veterum machinarum suarum casum deplorabat: foliis opportunas formidolosasque olim mulieres, jam audacter contra mortem decertantes cernebat, et calcaneum, quem supplantare volebat, a terra in cælum insilientem videbat. Verum postquam tropæa gestantium mulierum laudes sat prosequuti sumus, atque argumento utilia subinde admiscuimus, vetusque sepulcrum novo sepulcro exornavimus, atque miram resurrectionem cum permanente morte junximus, viris vero atque mulieribus exempla ad virtutem et pietatem proposuimus, postquam celebrem obitum, et desideratam resurrectionem ostendimus, gratias agamus Christo, qui potestatem habet vitæ et mortis: cui gloria et imperium, una cum Patre et sancto vivifico Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

πότῃ, ἀνατιθέναι δὲ τὰ ὑψηλότερα τῇ θεότητι, καὶ διὰ τῆς ἀνίσου ταύτης τῶν ἔργων κράσεως τὴν ἀνίσον τῶν φύσεων ἔνωσιν ἐρμηνεύων, καὶ διὰ τῆς κατὰ τῶν παθῶν ἐξουσίας δηλοποιῶν τῶν παθῶν τὸ αὐθαίρετον, ἐχαλίνωσα τὴν φύσιν ὡς Θεός, ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας παρατείναν τὴν αἰτίαν, ἐπέινασα δὲ μετὰ ταῦτα, καὶ ἐκοπώθηνας ὡς ἄνθρωπος· ἀλλ' ὡς Θεὸς θάλατταν λυτῶσαν ἐκοίμησα· ἐπειράθην ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἐπιτάγματι δαίμονας ἀπήλασα· μέλλω πάσχειν ὑπὲρ ἀνθρώπων ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀσθενείας ὑπολάβῃται τὸ γινόμενον, πρὸ τοῦ θανάτου ἐπελθεῖν ἀνακαλοῦμαι τὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατούμενον, καὶ τὴν τῆς θεότητος ἐνέργειαν προμηνύσας, τότε τῆς ἀνθρωπότητος τὸ ἀρχαῖον ὄφλημα καταβάλλω, καὶ διαλύσας τὰ δεσμὰ, τότε δεσμοῦμαι, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν [ἐπιδείκνυμι] ὅτι ἐξουσίαν ἔχω θῆναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Αὕτη τοῦ Σωτῆρος ἡ διὰ τῶν ἔργων διδασκαλία· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, μηδὲ λόγῳ τινὶ τὴν κατὰ τὸν Λάζαρον θαυματουργίαν ἐταμιεύετο, οὐκ ἂν δὴ-που προαγγελθείσης αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἀσθενείας τοῦ Λαζάρου· Ἀπέστειλον γὰρ, φησὶν, ἀδελφὸν αὐτοῦ πρὸς τὸν Κύριον λέγουσαι, Ἴδε ὃν φελεῖς ἀσθενεῖ· οὐκ ἂν οὖν τι τοιοῦτον ἀκούσας ἐπὶ πολὺ ἀνεβάλετο, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ἑκατοντάρχου καὶ τῆς Συροφονικίσσης ἐποίησεν, καὶ τοῦ μὲν ἀπόντος τὸν παῖδα, τῆς δὲ ἀπουσίας τὴν θυγατέρα διέσωσεν· οὕτως ἂν καὶ ἐπὶ τῆς Μάρθας περὶ ἀδελφοῦ δηλοῦσης [64b] ὡς ἀσθενεῖ πεποίτηκεν. Νῦν δὲ ἐξεπίτηδες ἀναμένει τὸν θάνατον, καὶ ἐνδιατρίβει ἡ παροληΐα, καὶ τὴν παρουσίαν ἐκ προνοίας ὑπερτίθεται, ἵνα τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πρὸ τῆς τοῦ θανάτου πάλης ἐνδείξῃται· καὶ τρεῖς μὲν ἡμέρας ὑπερτίθεται, πρὸς ἑλεγχόν τῆς ἀκριβοῦς τελευτῆς. Ἰουδαῖον δὲ παρόντων ἀνοίγει τὸν τάφον, ἵνα κήρυκας τοῦ θαύματος ἐργάσῃται τοὺς ἐλαύνοντας· δι' εὐχῆς δὲ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἐπικλήσεως ἐγείρει τὸν Λάζαρον, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς τοῦ δημιουργοῦ ἀντιτάττεσθαι νόμοις. Καὶ βλέπε μοι τὸ παράδοξον· οὐκ εἶπεν, Λάζαρε, ἀνάστηθι, ἀλλὰ τί; Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, ἵνα διδάξῃ τοὺς παρόντας ὡς οὗτος ἐκείνους ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, ἵνα δείξῃ τοῖς παροῦσιν ὡς οὗτος ἐκείνους ὁ Θεὸς ζώντων καὶ οὐ νεκρῶν, ἵνα ἐν καιρῷ τὸ ἀπαρεμπίδιστον τοῦ Θεοῦ προστάγματος ἐπιδείξῃται, καὶ ἀναμνήσῃ τοὺς περιεστῶτας τοῦ λέγοντος· Γενήθητω στερέωμα· Συναγῆθητω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν· Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτον· Ἐξυμνῆτω τὰ ὕδατα ἔρπετα ψυχῶν ζωσῶν· Λάzaρε, δεῦρο ἔξω· καὶ τοῦτο πρὸς μεῖζω καὶ βελιοτέραν πίστιν τῶν συνδραμόντων, ἵνα ἡ μὲν στολή καὶ τὰ δεσμὰ τῇ νεκρότητι μαρτυρήσῃ ἡ δὲ ἀνυπέρβητος ὑπακοή, καὶ ὁ ἀνεμπόδιτος φύλος τὴν δεσποτικὴν αὐθεντίαν κηρύξῃ. Λάzaρε, δεῦρο ἔξω· καὶ ὁ διαλελυμένος ὥρθουτο, καὶ ὁ σεσηπὼς ἥσθάνετο· ὁ νεκρὸς ὑπήκουεν, καὶ ὁ δεσμώντης ἔτρεχεν, καὶ ὁ θρηνοῦμενος ἔσκιρτα. Διὰ τί δὲ κραυγὴ κέχρηται πρὸς τὸ παρὸν ὁ Σωτὴρ; φησὶν γὰρ ὁ εὐαγγελιστής, Ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκράυετο, Λάzaρε, δεῦρο ἔξω. Καὶ διὰ τῆς βοῆς τάχα τὴν μέλλουσαν προὔπουσας ἀνάστασιν· Σαλπίζει γὰρ, φησὶν, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται. Πολλὰ ἐτι ἔχων λέγειν, ἐπὶ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἔλκομαι, καὶ ἀπὸ τάφου πρὸς τάφον με ἐλθεῖν ἀναγκάζομαι.

Εὐκαιρος δὲ ἄρα καὶ ὁ τοῦ Λαζάρου τάφος τάφοις ἐξετασθεῖς· οὐκ ἄκαιρος, ὡς εἰκεν, καὶ ὁ τῶν γυναικῶν θάνατος ἐπ' αὐτὸν τὸν τάφον ἑορταζόμενος. Τάφος ἐκεῖ, καὶ τάφος ἐνταῦθα· ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ Λαζάρου τάφος ἀνοιγόμενος τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἐμφανίζει, ὁ δὲ τῶν γυναικῶν τάφος κεκλεισμένος καὶ ἐνεργῶν τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν χρηρῆται· ἐκεῖ νεκρὸς ὑπὲρ φύσιν τὸν τάφον ἐκτρέχων, ἐνταῦθα γυναῖκες παρὰ φύσιν τοῖς τάφοις προστρέχουσιν· ἐκεῖ θείας δυνάμεως σημεῖον, ἐνταῦθα προαιρέσεως γενναίας τεκμήριον· ἐκεῖ ὁ Λάzaρος..... τὰς τοῦ θανάτου..... εὐθάρως ἐπίσταται· ἐκεῖ μετὰ τὸν θάνατον ἀναβίωσις, καὶ ἐνταῦθα ζωὴ· ἐκεῖ θάνατος βιαίως ληστεύεται, ἐνταῦθα θάνατος προδῆλως πατεῖται· ἐκεῖνον ὁ θάνατος δανείσας τῷ βίῳ πάλιν διὰ τοῦ τάφου ἀνέλαθεν· μάλλον δὲ, φησὶν, Ἐλθόν γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, τοῦτο Θεοῦ κελεύσαντος· αὐταὶ δὲ ἀπὸ προσκαίρου ζωῆς πρὸς ζωὴν ἀπέραντον μετεπέδησαν, μήτηρ καὶ θυγατέρες, αἱ σήμερον ἡμᾶς συναθροίσασαι· μήτηρ εὐσεβὴς ὠδὴν ὑπενεγκούσα, θυγατέρες ὠδίνων ἀπείραστοι, μήτηρ λύσσα [649] παρθενίαν εἰς γένεσιν παρθένων, μήτηρ ἀγγελίας ὠδίνασα, μήτηρ κατὰ φυσικοὺν νόμον παρθένης γεννήσασα. Ὁ πανταχοῦ τοῖς εὐσεβέσιν ἐπιστρατεύων τύραννος, ὁ τῶν βαρβαρικῶν φόνων πρὸς τὸ ἐμφύλιον αἷμα μεταστρέφων τὸ ξίφος, τύραννος Χριστὸν ἐλαύνων τὸν οὐ βλέπόμενον, τύραννος διὰ τῆς ποίμνης οἰόμενος τὸν ποιμένα πορθεῖν, τύραννος εἰς οὐρανὸν τοξεύειν ἐπιχειρῶν, τύραννος τὴν Χριστοῦ βασιλείαν πλατυνομένην ζηλοτυπῶν· τύραννος ἦν ὁ διώκων ἀνὴρ καὶ μονόζυγος^δ, ἀπρόδοι θυγατέρες αἱ συναγωνιζόμεναι. Χρήματα διηρημάζετο, πατρὶς ἀπελιμπάνετο· ἔλκον ἀσεβεῖς στρατιῶται τὰς τῆς σωφροσύνης τε καὶ κοσμιότητος ἑσπράτας, τοιχωρύχοι τὴν τοῦ νοητοῦ Ναδουχοδόνορος εἰκόνα προσκυνεῖν ἀναγκάζοντες. Ἀλλ' ὅπερ ἡ Βαβυλωνία κάμινος ἐπὶ τῆς τῶν μαρτύρων τριάδος ἐργάζεται, καὶ σώματός τε καὶ ψυχῆς τὰ δεσμὰ διαλύσασα, ἐλευθέρως ἀφῆκεν εἰς οὐρανὸν πέτασθαι τὰς ψυχάς. Ὁφίς δὲ ἀρχόμενος ὁ τὴν Εὐάν ἐν παραδείσῳ διώξας, ὁ τοῖς ἀπλοῖς καὶ ἀνάκοις σοφιστεύσας ἤσειεν, οὗτος τὸν ποταμὸν ἰδὼν λύθρου κολουμήθραν γενόμενον, καὶ θείῳ Πνεύματι τὸ βεῖθρον ἀνακινῶμενον, ἄχρι τοῦ ποταμοῦ τὰς μακαρίας διώξας, τοῖς πυρὶ πνευματικῷ κερασθεῖσιν ὕδασιν ἀνεκρούετο, καὶ περιστρέφων ἐαυτῷ τὸ κομψόν, τοῦ ἀρχαίου μηχανήματος τὴν ζημίαν ἐβρῆνε, καὶ τὰς πρὶν εὐαπατήτους τε καὶ εὐποήτους γυναῖκας, ταύτας κατὰ τοῦ θανάτου σοβαρῶς νεανειομένας ἑώρα, καὶ ἦν ἐτήρει πτερνίσαι πτέρναν, ταύτην ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀλλομένην ἐβλεπεν. Ἀλλ' ἱκανῶς καὶ ταῖς τροπαιοφόροις ἐμπανηγυρίσαντες γυναῖξιν, καὶ τὸ χρήσιμον πανταχοῦ τῇ ὑποθέσει κεράσαντες, καὶ τάφον παλαιὸν νεαρῷ τάφῳ κοσμήσαντες, καὶ παράλογον ἀναβίωσιν καρτερικῷ θανάτῳ συβράψαντες, καὶ ἀνδράσι τε καὶ γυναῖξιν ὑποδείγματα πρὸς ἀρετὴν τε καὶ εὐσέβειαν ὑποθέμενοι, καὶ θάνατον ἀοιδίον καὶ ἀνάστασιν ζηλοῦν ἐπιδείξαντες, εὐχαριστήσωμεν ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχοντι Χριστῷ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἅμα τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Hæc corrupta sunt in ms., verum talem sensum expressisse verisimile est, qualem interpretatio nostra Latina effert.

^c Forte ἀνέβαλεν.

^d Sic ms., sed hæc vox suspecta videtur. Mox ἀπρόδοι nutandum videtur in ἀπρόσοδοι.

* Malim legere τῇ παροληΐᾳ. Edit.

MONITUM IN HOMILIAM DE SANCTIS MARTYRIBUS

Conciones in Machabæos hæc Antiochiæ habita homilia sequi debet, ita suadente ipso Chrysostomo, qui numero 1 innuit, se hanc pronuntiasset paulo post Machabæorum solemnitatem, quando Flavianus Episcopus Martyrum festum ruri celebraturus abcessit, atque Chrysostomo in ipsa urbe concionandi provinciam reliquit. In hac autem homilia de martyrum virtute egregie disserit S. doctor : muta eorum ossa plus ad salutem, ad compunctionem, ad pœnitentiam conferre dicit, quam doctorum [650] quorumlibet verba admonitionesque. Hinc transit ad eos qui mysteria indigne participant, edicitque eos non secus plerendos esse, quam eos qui Jesum crucifixerunt. Post hanc autem habitam concionem permulti, dicti hujus acerbiter non ferentes, indignabantur et excandescebant. *Avocas nos, aiebant, a sacra Mensa, et a Communione repellis.* Qua re permotus Chrysostomus pulcherrimam illam concionem habuit, qua probat rem esse periculi plenam tum prædicanti, tum auditoribus, si ad gratiam ille concionetur : plurimaque dicit alia ad concionatorum et ad auditorum officium spectantia. Etsi vero hæc homilia ad panegy-

Ἀπελθόντος τοῦ ἐπισκόπου μαρτύρων ἡμέραν ἐν τῇ χώρᾳ ἐπιτελέσαι, ἐλέχθη ἡ δμιλία ἐν τῇ πόλει εἰς μάρτυρας, καὶ περὶ κατανύξεως καὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Χθὲς μαρτύρων ἡμέρα, ἀλλὰ καὶ σήμερον μαρτύρων ἡμέρα· εἶθε καὶ ἀεὶ μαρτύρων ἡμέραν ἐπιτελοῦμεν. Εἰ γὰρ οἱ περὶ τὰ θέατρα μεμνηότες, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἵππων ἀμίλλαν κεκνηότες, οὐδέποτε λαμβάνουσι κόρον τῶν ἀτόπων θεαμάτων ἐκείνων, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς ἀκορέστως ἔχειν δεῖ πρὸς τὰς ἐορτάς τῶν ἁγίων. Ἐκεῖ πομπὴ διαβολικὴ, ἐνταῦθα ἐορτὴ χριστιανικὴ· ἐκεῖ δαίμονες σκιρτῶσιν, ἐνταῦθα ἄγγελοι χορεύουσιν· ἐκεῖ ψυχῶν ἀπώλεια, ἐνταῦθα σωτηρία τῶν συλλεγομένων ἀπάντων. Ἄλλ' ἔχει τινὰ ἡδονὴν ἐκεῖνα; Ἄλλ' οὐ τοσαύτην ὅσῃ ταῦτα. Ποία γὰρ ἡδονὴ τρέχοντας εἰκῇ καὶ ἀπλῶς ἵππους ἰδεῖν; ἐνταῦθα δὲ οὐχὶ ἀλόγων ζεύγος ὄρεξις, ἀλλὰ μαρτύρων μυρία ἄρματα, καὶ τὸν Θεὸν τοῖς ἄρμασιν ἐφεστῶτα τούτοις, καὶ τὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁδὸν ἐλαύνοντα. Ὅτι γὰρ αἱ ψυχὰς τῶν ἁγίων ἄρμα εἰς τοῦ Θεοῦ, ἀκούσας τοῦ προφήτου λέγοντος· Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιᾶδες ἐυθιγύνων. Ὅπερ γὰρ ἐδωρήσατο ταῖς ἁνὰ δυνάμεσι, τοῦτο ἐχαρίσατο καὶ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει. Ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ καθήται, καθάπερ καὶ ὁ ψαλμὸς φησιν· Ἐπέβη ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, καὶ ἐπετάσθη· καὶ πάλιν, Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, καὶ βλάπτων ἀβύσσους. Τοῦτο καὶ ἡμῖν πάλιν ἐδωκεν· ἐπὶ ἐκείνων καθήται, ἐν ἡμῖν οἰκεῖ· Ἐντοκλήσω γὰρ

καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν. Ἐκεῖνοι γεγονόσιν ἄρμα, ἡμεῖς γενώμεθα ναὸς. Εἶδες τῆς τιμῆς τὴν συγγένειαν; εἶδες πῶς εἰργνοποίησε τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω; Διόπερ οὐδὲν διεστήκαμεν τῶν ἀγγέλων, ἂν θέλωμεν. Ἄλλ' ὅπερ ἐφην ἀρχόμενος, χθὲς μαρτύρων ἡμέρα, [651] καὶ σήμερον μαρτύρων ἡμέρα, οὐχὶ τῶν παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ· μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνοι παρ' ἡμῖν. Πόλις μὲν γὰρ καὶ χώρα ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασιν ἀλλήλων διεστήκασιν, κατὰ δὲ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον κοινωνοῦσι καὶ ἡγνῶνται. Μὴ γὰρ μοι τὴν βάρβαρον αὐτῶν φωνὴν ἰδῆς, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφούσαν αὐτῶν διάνοιαν. Τί γάρ μοι βέλλος τῆς ὁμοφωνίας, ὅταν τὰ τῆς γνώμης ἢ διηρημένα; τί δέ μοι βλάβος τῆς ἑτεροφωνίας, ὅταν τὰ τῆς πίστεως ἢ συνημμένα; Κατὰ τὸν λόγον τοῦτον οὐδὲν οὕτε χώρα πόλεως εὐτελεστέρα· ἐν γὰρ τῇ κεφαλαίᾳ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἰσοτιμίαν ἔχουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐχὶ ταῖς πόλεσι μὲν ἐνδιέτριβε, τὰς δὲ χώρας ἠφείε κενὰ; καὶ ἐρήμους, ἀλλὰ διεπορεύετο κατὰ πόλεις καὶ κώμας, κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον καὶ θεραπεύων πάσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Τοῦτον καὶ ὁ κοινὸς ἡμῶν πατὴρ καὶ διδάσκαλος μιμησάμενος, ἀφῆκεν ἡμᾶς καὶ πρὸς ἐκείνους ἔδραμε· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀφῆκεν ἡμᾶς πρὸς ἐκείνους ἀπειθῶν· πρὸς γὰρ τοὺς ἀδελφούς τοὺς

ET IN EAM CUJUS ARGUMENTUM EST. NON ESSE AD GRATIAM CONCIONANDUM.

ricos sanctorum sermones non pertineat, religio fuit eam a præcedenti concione disjungere, quia cæptam de indigne communicantibus hypothesim ea quam diximus occasione ductus hic prosequitur. Quo anno utramque habuerit homiliam Chrysostomus, ne conjectura quidem assequi valemus: hoc unum ex secunda homilia, cui titulus, *Non esse ad gratiam concionandum*, expiscari posse videmur, nempe habitam utramque fuisse post Homiliam de Lazaro: dicit enim S. doctor num. 3 de Lazaro loquens: *Et quid opus est parabolam totam percurrere? Quippe nostis historiam omnem, crudelitatem divitis, quo pacto mendicum participem mensæ non faceret, egestatem illius ac famem, cum qua perpetuo conflictabatur. Quæ sane videntur post sermones de Lazaro dicta, licet id affirmare non ausim. Quo autem anno sermones de Lazaro dicti fuerint, pariter incertum, ut vidimus in Monito ad eosdem.*

Utriusque interpretationem Latinam elidit Fronto Ducæus.

CUM EPISCOPUS MARTYRUM DIEM RURI CELEBRATUM ABIISSET, HABITUS EST IN URBE SERMO IN MARTYRES, ET DE COMPUNCTIONE CORDIS ET ELEMOSYNA.

1. Heri martyrum dies fuit, sed et hodie martyrum dies est: atque utinam semper diem martyrum celebraremus. Si enim illi, qui insano theatrorum amore ducuntur, et circenses ludos ad stuporem usque mirantur, numquam turpibus illis spectaculis satiantur: multo æquius est, ut sanctorum festivitatis celebratio nobis satietatem et fastidium numquam pariat. Illic pompa est diabolica, hic festivitas Christiana: illic exsultant dæmones, hic angeli choreas ducunt: illic animarum perniciēs, hic salus eorum omnium, qui congregantur. At habent illa quamdam voluptatem? Non sane tantam, quantam ista. Quæ enim, quæso, voluptas temere et quoquo modo currentes equos cernere? hic vero non jugum brutorum animalium spectas, sed martyrum mille currus, et Deum qui curribus istis præsidet, atque in cælum iter agit. Ut enim intelligas sanctorum animas Dei currum esse, audi prophetam dicentem: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium* (Psal. 67. 18). Quod enim supernis virtutibus dono dedit, hoc et naturæ nostræ largitus est. Super Cherubim sedet, sicut ait psalmus, *Ascendit super Cherubim et volavit* (Psal. 17. 11): et rursus, *Qui sedes super Cherubim, et intueris abyssos* (Dan. 3. 55). Hoc etiam nobis rursus contulit: sedet super illos, in nobis habitat: *Inhabitabo enim et*

inambulabo in vobis (Lev. 26. 12 et 2. Cor. 6. 16). Illi facti sunt currus, nos templum fiamus. Vides cognitionem honoris? vides, quo pacto pacificarit quæ in cælis sunt, et quæ in terra (Col. 1. 20)? Itaque nihil ab angelis differimus, si velimus. Sed quod in exordio sermonis dicebam, heri martyrum dies, et hodie martyrum dies, non eorum qui apud nos sunt, sed eorum qui in villa: imo vero illi quoque apud nos sunt. Nam in sæcularibus quidem negotiis a se invicem dissident civitas et villa: in iis autem quæ ad religionem pertinent, communicant et uniuntur inter se invicem. Noli enim barbaram ipsorum linguam spectare, sed animum ipsorum philosophia excultum. Quid enim linguæ communio prodest, si animi sint divisi? quid vero diversitas linguæ nocet, si fide jungamur? Hac ratione neque villa deterioris conditionis quam civitas, cum in eo, quod bonorum caput est, æqualem honorem sortiantur. Propterea quoque Dominus noster Jesus Christus non in uribus versabatur, et villas vacuas ac desertas relinquebat, sed peragrabat civitates et castella, prædicans Evangelium et sanans omnem languorem et omnem infirmitatem (Luc. 7. 21; Matth. 4. 24). Hunc et communis pastor noster ac doctor (a) imitatus nos

(a) De Flaviano loquitur.

deseruit, et ad illos profectus est; imo vero non deseruit nos, cum ad illos abiit, quippe qui ad fratres nostros abierit. Et quemadmodum cum Maccabæorum festum celebraretur, in urbem villa omnis effusa est: ita cum martyrum, qui illic quiescunt, festum ageretur, nunc urbem totam ad illos oportuit se transferre. Propterea namque non in urbibus tantum collocavit martyres Deus, sed etiam in villis ipsis, ut ex diebus festis commercii et colloquii necessaria nobis occasio detur: atque adeo plures in villis, quam in urbe. Inferiori enim abundantiorum honorem impertiit Deus (1. Cor. 12. 25), quod imbecillior sit pars illa: propterea majori eam subsidio cultuque dignatus est. Nam ii quidem qui urbes incolunt, assidua doctrina fruuntur; at qui degunt in agris, non tanta largitate potiuntur.

Martyres cum doctoribus conferuntur. Plus persuadent facta quam dicta. — Itaque doctorum penuriam martyrum abundantia solatus est Deus, et ita disposuit, ut plures apud illos martyres sepelirentur. Illi doctorum quidem linguam perpetuo non audiunt, sed martyrum vocem e sepulcro resonantem et ipsos alloquentem, quæ multo majori virtute pollet. Atque ut intelligatis majori pollere virtute martyres etiam silentes, quam nos qui loquimur: multi sæpenumero dum apud multos de virtute verba faciunt, nihil profecerunt; alii vero etiam tacentes ob vitæ integritatem et splendorem multa egregia facinora patrarunt: itaque multo amplius martyres hoc fecerunt, non quidem lingua efformatam vocem mittentes, sed illam quæ ex rebus ipsis multo clarius resonat, quam quæ ore profertur, qua nimirum totum genus humanum alloquuntur, his verbis utentes: Respicite in nos, qualia passi fuerimus mala. Quid enim passi sumus, qui ad mortem damnati sumus, ac vitam æternam adepti sumus? Digni habiti sumus, qui propter Christum corpora poneremus: quod si nunc illis nos non exuissemus, paulo post etiam inviti temporariam hanc illorum vitam amissuri eramus. Si non advenisset martyrium, eaque nobis abstulisset, at communis naturæ nostræ mors non invasisset, eaque plane dissolvisset. Propterea Deo gratias agere non cessamus, quod ejus beneficio nobis contigerit, ut morte, quæ omnino nobis oppetenda erat, ad nostrarum salutem animarum uteremur, quodque rem necessario debitam tamquam donum aliquod, ac summi genus honoris a nobis acceperit. At enim molesta sunt et acerba tormenta. Sed brevi temporis momento feruntur: quæ vero per illa voluptas acquiritur, sempiternis sæculis coæva durat; imo vero ne brevi quidem temporis momento molesta sunt tormenta illis, qui futura respiciunt, et ad certaminis præsidem ac remuneratorem aspirant. Siquidem heatus etiam Stephanus, quia Christum oculis fidei spectabat (Act. 7. 55), propterea lapidum imbres non respiciebat, sed illorum loco præmia coronasque numerabat. Tu igitur a rebus quoque præsentibus oculos tuos ad futura converte, ac ne brevem quidem capies sensum malorum.

2. Hæc et his plura dicunt martyres, multoque

melius, quam nos, persuadent. Nam ego quidem si nihil habere molestiæ tormentum dicam, fide dignum minime videor, dum ita loquor: nihil quippe difficile verbis hoc pacto philosophari; at ex ipsis operibus erumpentem vocem martyr emittens, neminem habet, qui contradicat. Et quemadmodum fieri solet intus in balneis, ubi calidarum aquarum fervet lavacrum, nec descendere quisquam audent; quamdiu quidem se invicem verbis cohortantur, qui ad oram balnei sedent, nemini tamen persuadent; ubi vero quispiam ex illis aut manum demiserit, aut laxato pede totum corpus confidenter immiserit, quanvis tacens multo melius quam qui multa verba facerent, eos qui superiori loco sedent adducet, ut in lavacrum audeant insilire: sic etiam fit in martyribus: hic enim loco lavacri aquæ propositus est rogus. Ergo qui foris circumstant, licet innumeris verbis cohortentur, non admodum commovent; ubi vero martyr unus non pedem, non manum tantum demiserit, sed totum corpus injecerit, tum ipsa rerum experientia vehementius quam cohortatione vel consilio quovis impellit, et ex animis circumstantium timorem expellit.

Martyrum reliquæ suæ præsentia quid efficiant. — Videtis, ut potentior sit quamvis tacentium vox ista martyrum? Propterea nobis illorum corpora dereliquit Deus: propterea cum olim vicerint, necdum tamen resurrexerunt, sed certamina quidem a tam multo tempore subierunt, resurrectionem vero nondum sunt consequuti, nondum propter te, ac propter tuam utilitatem, ut cum illum athletam tibi ante oculos posueris, ad eundem cursum exciteris. Nam isti quidem nullum detrimentum ex dilatione patiuntur, at tibi maximam hæc occasio utilitatem parit. Siquidem illi postea recipient, licet nunc non recipiant: quod si eos de medio nunc abripiisset Deus, multa nos cohortatione solatioque privasset, quod ex sanctorum istorum sepulcris ab hominibus cunctis percipitur. Atque ea quæ dicimus, vos vestro testimonio comprobatis. Sæpe namque quantumvis minaremur, blandiremur, tereremur, cohortaremur, non tanta estis ad orandum animi alacritate commoti nec excitati; cum vero ad martyrum ecclesiam vos contulistis, nemine consulente, solo sanctorum conspecto sepulcro, copiosos lacrymarum fontes effudistis, et inter orandum fervore non mediocri exarsistis. Atqui mutus summo cum silentio jacet martyr: quid ergo tandem est, quod conscientiam pungit, efficitque, ut lacrymarum scatebræ tamquam ex fonte prosiliant? Quod nimirum martyres mente versetis, et rerum ab illis gestarum vobis memoria refricetur. Nam quemadmodum pauperes, ubi divites alios viderint in dignitatibus constitutos, satellitio stipatos, multis honoribus ab Imperatore cumulos, dum melius egestatem suam ex aliorum prosperitate cognoscunt, ingemiscunt: ita nos quoque dum quantam apud universorum Regem Deum fiduciam habeant martyres, recordamur, quantoque splendore et quanta gloria fulgeant, nostraque nobis in memoriam pec-

ἡμετέρους ἀπῆλθε. Καὶ καθάπερ τῆς ἑορτῆς τῶν Μακκαβαίων ἐπιτελουμένης, πᾶσα ἡ χώρα εἰς τὴν πόλιν ἐξεχύθη· οὕτω τῆς ἑορτῆς τῶν ἐκεῖ μαρτύρων ἀγομένης, νῦν τὴν πόλιν ἅπασαν πρὸς ἐκείνους μεταστῆναι ἐχρῆν. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐκ ἐν πόλεσι μόνον κατεφύτευσε μάρτυρας ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς χώρας αὐτῆς. ἵνα ἐκ τῆς τῶν ἑορτῶν ὑποθέσεως πρόφασιν ἔχωμεν ἀναγκαίαν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐπιμιξίας, καὶ πλείους ἐπὶ τῆς χώρας ἢ ἐπὶ τῆς πόλεως. Τῷ γὰρ ὑστεροῦντι τὴν περισσοτέραν τιμὴν ἔδωκεν ὁ Θεός· ἀσθενέστερον γὰρ ἔστιν ἐκεῖνο τὸ μέρος· διὰ τοῦτο πλείονος ἀπήλause τῆς θεραπείας. Οἱ μὲν γὰρ τὰς πόλεις οἰκοῦντες συνεχῶς ἀπολαύσουσι διδασκαλίας, οἱ δὲ ἐν ἀγροικίᾳ ζῶντες, οὐ τοσαύτης μετέχουσιν ἀφθονίας.

Τὴν πενίαν τοίνυν τῶν διδασκόντων ἐν τῇ διαφύλαξ τῶν μαρτύρων παραμυθούμενος ὁ Θεός, ὥκονόμησε πλείους παρ' ἐκείνοις ταφῆναι μάρτυρας. Οὐκ ἀκούουσι διδασκάλων γλώττης ἐκεῖνοι διηνεκῶς, ἀλλὰ μαρτύρων φωνῆς ἀπὸ τοῦ τάφου διαλεγόμενης αὐτοῖς· καὶ μέζονα ἰσχύιν ἐχούσης. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι μέζονα ἰσχύιν ἔχουσι μάρτυρες καὶ σιωπῶντες ἡμῶν τῶν φεγγομένων, πολλοὶ πολλάκις διαλεγόμενοι πολλοῖς περὶ ἀρετῆς οὐδὲν ἤνυσαν· ἕτεροι δὲ σιγῶντες μέγιστα κατέρωθωσαν διὰ τὴν τοῦ βίου λαμπρότητα· ὥστε πολλῷ πλέον οἱ μάρτυρες τοῦτο εἰργάσαντο, τὴν μὲν διὰ τῆς γλώττης οὐκ ἀφίνετες φωνήν, τὴν δὲ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν πολὺ τῆς ἀπὸ τοῦ στόματος οὔσαν ὑψηλοτέραν, δι' ἧς πρὸς πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων διαλέγονται φύσιν, ταῦτα τὰ ῥήματα λέγοντες· Ἐμβλέψατε εἰς ἡμᾶς, ὅσα ἐπάθομεν θανάτῳ. Τί γὰρ ἐπάθομεν θανάτῳ καταδικασθέντες, καὶ ζῶντες εὐρόντες διηνεκῇ; Κατηξιώθημεν ἀποθέσθαι τὰ σώματα διὰ τὸν Χριστόν· εἰ δὲ διὰ τὸν Χριστόν μὴ παρεχωρήσαμεν αὐτῶν νῦν, μικρὸν ὑστερον [652] ἐμέλλομεν καὶ ἄκοντες αὐτῶν ἀποστῆσθαι τῆς προσκαίρου ζωῆς. Εἰ καὶ μὴ μαρτύριον παρελθὼν ἔλαβεν, ἀλλ' ὁ κοινὸς τῆς φύσεως θάνατος ἐπελθὼν κατέλυσεν αὐτά. Διὰ ταῦτα οὐ παυόμεθα εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ, ὅτι κατηξίωσεν ἡμᾶς τῷ πάντως ὀφειλομένῳ θανάτῳ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἡμετέρων ἀποχρήσασθαι ψυχῶν, καὶ τὸ κατ' ἀνάγκην ὀφειλόμενον ἐν ὀρεῶς τάξει ἔλαβε παρ' ἡμῶν, καὶ μετὰ τῆς μεγίστης τιμῆς. Ἄλλ' αἱ βάσανοι φορτικάι, καὶ ἐπαχθεῖς. Ἄλλ' ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή, ἡ δὲ ἐκ τούτων ἄνεσις ἐν τοῖς ἀθανάτοις αἰῶσι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή φορτικάι αἱ βάσανοι τοῖς εἰς τὰ μέλλοντα βλέπουσι, καὶ πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην κεχηρῶσιν. Ἐπεὶ καὶ ὁ μακάριος Στέφανος, ἐπειδὴ τὸν Χριστόν ἐώρα τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, διὰ τοῦτο τῶν λίθων τὰς νιφάδας οὐκ εἶδεν, ἀλλ' ἄντ' ἐκείνων τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους ἠρίθμει. Καὶ σὺ τοίνυν μετὰστῆσον ἀπὸ τῶν παρόντων πρὸς τὸ μέλλον τὸ ὅμα, καὶ οὐδὲ βραχεῖαν τῶν δεινῶν λήψῃ τὴν αἰσθησιν.

β'. Ταῦτα καὶ πλείονα τούτων οἱ μάρτυρες λέγουσι, καὶ πείθουσι πολλῷ μᾶλλον, ἢ ἡμεῖς. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἂν εἴπω ὅτι οὐδὲν ἔχει φορτικὸν ἢ βάσανος, οὐκ εἰμὶ ἀξιόπιστος ταῦτα λέγων· λόγῳ γὰρ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφεῖν οὐδὲν δύσκολον· ὁ δὲ μάρτυς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων φωνὴν ἀφίει, οὐδένα ἔχει τὸν ἀντιλέγοντα. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν βαλανείων γίνεται· ἐν-

δον, ὅταν ἀναζέῃ τῶν θερμῶν ὑδάτων ἡ κολυμβήθρα, καὶ μηδεὶς θαρρόνῃ καταβαίνειν, ἕως μὲν ἂν διὰ λόγων παρακαλῶσιν ἀλλήλους· οἱ ἐπὶ τοῦ χειλὸς καθήμενοι, οὐδένα μᾶλλον πείθουσιν· ἐπειδὴν δὲ εἰς τις ἐξ αὐτῶν ἢ τὴν χεῖρα καθίῃ, ἢ τὸν πόδα χαλάσας μετὰ τοῦ θαρρῆναι ὅλον ἐναφίῃ τὸ σῶμα, σιγῶν τῶν πολλὰ φεγγομένων μᾶλλον ἂν ἔπεισε τοὺς ἄνω καθημένους κατατολμήσαι τῆς κολυμβήθρας· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν μαρτύρων· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς κολυμβήθρας τῶν ὑδάτων ἡ πυρὰ πρόκειται. Οἱ μὲν οὖν ἔξωθεν περιεστηκότες κἂν μυριοῖς λόγοις παρακαλῶσιν, οὐ σφόδρα πείθουσιν· ὅταν δὲ εἰς τις τῶν μαρτύρων μὴ τὸν πόδα, μηδὲ τὴν χεῖρα μόνον χαλάσῃ κάτω, ἀλλ' ὅλον ἐπαφίῃ τὸ σῶμα, πάσης παραίνεσεως καὶ συμβουλῆς δυνατωτέραν παρεχόμενος τὴν διὰ τῶν πραγμάτων πείραν, ἐκβάλλει τῶν περιεστηκότων τὴν ἀγωνίαν.

Εἶδετε πῶς δυνατωτέρα καὶ σιγῶντων ἢ φωνῆς τῶν μαρτύρων; Διὰ τοῦτο ἀφῆκεν ἡμῖν τὰ σώματα αὐτῶν ὁ Θεός· διὰ τοῦτο πάλαι νικήσαντες, οὐδέπω καὶ νῦν ἀνέστησαν, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἄθλους ὑπέμειναν πρὸ τοσούτου χρόνου, τῆς δὲ ἀναστάσεως οὐδέπω ἐπέτυχον, οὐδέπω διὰ σὲ καὶ τὴν ὠφέλειαν τὴν σὴν, ἵνα καὶ σὺ ἐκείνων τὸν ἀθλητὴν ἐννοῶν πρὸς τὸν αὐτὸν δρόμον διεγερθῇς. Τούτοις μὲν γὰρ οὐδὲν βλάβος ἀπὸ τῆς ἀναβολῆς γίνεται· σοὶ δὲ μέγιστον ὄφελος ἐκ τῆς ὑποθέσεως τίκτεται. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ [653] μετὰ ταῦτα ἀπολήφονται, κἂν μὴ νῦν ἀπολαμβάνωσιν· εἰ δὲ ἐξήραπεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ μέσου νῦν, πολλὴν ἂν ἡμῶν παράκλησιν καὶ παραμυθίαν ἀφείλετο· μεγίστη γὰρ ὄντως παράκλησις καὶ παραμυθία ἀπὸ τῶν τάφων τῶν ἁγίων τούτων πᾶσιν ἀνθρώποις προσγίνεται. Καὶ τῶν λεγομένων ὑμεῖς μάρτυρες. Πολλάκις γοῦν ἡμῶν ἀπειλούντων, κολακεύοντων, φοβούντων, προτρεπόντων, οὐ τοσαύτην ἐδέξασθε προθυμίαν εἰς εὐχὴν, οὐδὲ διηγερθῆτε· εἰς δὲ μαρτύριον ἀπελθόντες, οὐδενὸς συμβουλεύοντος, τὸν τάφον μόνον ἰδόντες, τῶν ἁγίων πολλὰς ἐξεχάτε δακρύων πηγὰς, καὶ διεθερμάνθητε ἐν ταῖς εὐχαῖς. Καίτοι γε ἄφωνος ὁ μάρτυς κεῖται ἐν πολλῇ τῇ σιγῇ. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ κεντοῦν τὸ συνεῖδός, καὶ ποιοῦν ὥσπερ ἐκ πηγῆς ἀναδύζειν τοὺς τῶν δακρύων κρουνούς; Αὕτη τοῦ μάρτυρος ἡ φαντασία, καὶ τῶν κατορθωθέντων πάντων ἡ μνήμη. Καθάπερ γὰρ οἱ πένητες, ἐπειδὴν ἰδῶσι πλουτοῦντας ἐτέρους ἐν ἀξιώμασι ὄντας, δορυφορούμενους, πολλῆς παρὰ βασιλέως τιμῆς ἀπολαύοντας, ἀκριβέστερον τὴν ἑαυτῶν πενίαν ἐν ταῖς ἐτέρων εὐπραγίαις μανθάνοντες ἀποδύρονται· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴν ἀναμνησθῶμεν τῆς τῶν μαρτύρων παρῥησίας, ἣν ἔχουσι πρὸς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων Θεόν, καὶ τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς δόξης, καὶ τῶν οἰκείων ἀναμνησθῶμεν ἀμαρτημάτων ἀκριβέστερον τὴν ἑαυτῶν πενίαν ἐκ τῆς

ἐκείνων εὐπορίας κατιόντες ἀλγοῦμεν καὶ ὀδυρόμεθα, καταμανθάνοντες ὅσον αὐτῶν ἀπολιμπανόμεθα· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ποιοῦν τὰ δάκρυα. Διὰ τοῦτο ἡμῖν τὰ σώματα ἀφῆκεν ἐνταῦθα ὁ Θεός, ἵν' ὅταν ὁ τῶν πραγμάτων ὄχλος καὶ φροντίδων πλῆθος βιωτικῶν σκότος πολλὴ τῆς διανοίας κατασκεδάσῃ τῆς ἡμετέρας, ἥ ἐξ ἰδιωτικῶν ἢ ἐκ δημοσίων πραγμάτων (πολλὰ δὲ τοιαῦτα), τὴν οἰκίαν ἀφέντες, τῆς πόλεως ἐξελθόντες, πολλὰ χαίρειν τοῖς θορύβοις τούτοις εἰπόντες, ἀναχωρήσωμεν εἰς μαρτύριον, ἀπολαύσωμεν τῆς αἵρας ἐκείνης τῆς πνευματικῆς, ἐπιλαθώμεθα τῆς πολλῆς σχολῆς, ἐντροφώσωμεν τῇ ἡσυχίᾳ, συγγενώμεθα τοῖς ἁγίοις, παρακαλέσωμεν αὐτῶν τὸν ἀγνωσθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, πολλὰς ἱκετηρίας ἐκχέωμεν, διὰ τούτων πάντων ἀποθέμενοι τὸ βάρος τοῦ συνειδότητος, μετὰ πολλῆς τῆς ψυχαγωγίας οἰκαδε πάλιν ἐπανέλθωμεν.

Μαρτύρων θῆκαι οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν, ἀλλ' ἡ λιμένες ἀσφαλεῖς, καὶ πηγαὶ ναμάτων πνευματικῶν, καὶ θησαυροὶ περιουσίας ἀνάλωτοι, μηδέποτε ἐλεγχόμενοι. Καὶ καθάπερ οἱ λιμένες ὑποδεχόμενοι τὰ πλοῖα πολλοῖς κύμασι περιαντηθέντα ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστῶσιν, οὕτω δὲ καὶ τῶν μαρτύρων αἱ θῆκαι ὑποδεξάμεναι τὰς ἡμετέρας ψυχὰς βιωτικοῖς πράγμασι περιαντλούμενας ἐν πολλῇ καθιστώσιν γαλήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ· καὶ ὥσπερ αἱ πηγαὶ τῶν ψυχρῶν ναμάτων τὰ πεποννηκότα καὶ καταφλεχθέντα ἀνακτῶνται σώματα, οὕτω δὲ καὶ αὗται τὰς ἀπὸ τῶν ἀτόπων παθῶν κατακαυθεῖσας ψυχὰς καταψύχουσι, [654] καὶ ἐπιθυμίαν ἀτοπον, καὶ φθόνον τήκοντα, καὶ θυμὸν ζέοντα, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον διανοχλήσειεν, ἀπὸ τῆς ὀψέως μόνης κατασθένουσι, καὶ θησαυρῶν δὲ ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας βελτίους εἰσὶν. Οἱ μὲν γὰρ τῶν χρημάτων θησαυροὶ πολλοὺς παρέχουσι κινδύνους τοῖς εὐρίσκουσιν αὐτούς, καὶ εἰς πολλὰ μέρη διαιρεθέντες, ἐλάττους γίνονται τῇ διανομῇ· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ἀκίνδυνος μὲν ἡ εὐρεσις, ἀμείωτος δὲ ἡ διαίρεσις, ἀπεναντίας τοῖς αἰσθητοῖς θησαυροῖς. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, ὡς ἐφθην εἰπὼν, κατακερματισθέντες ἐλάττους γίνονται· οὗτοι δὲ ὅταν εἰς πολλοὺς διαιρεθῶσι, τότε μᾶλλον τὴν οἰκίαν ἐνδείκνυνται εὐπορίαν. Τοιαύτη γὰρ τῶν πνευματικῶν πραγμάτων ἡ φύσις· αὖξεται τῇ διανομῇ, καὶ πλεῖον γίνεται τῇ διαιρέσει. Οὐχ οὕτω λειμῶνές εἰσι τερπνοὶ, ῥόδα καὶ ἱα παρεχόμενοι τοῖς θεωμένοις, ὡς μαρτύρων τάφοι, ἀμάραντόν τινα καὶ ἀκατάλυτον ταῖς ψυχαῖς παρεχόμενοι τῶν θεωμένων τὴν ἡδονήν.

Υ'. Ἀψώμεθα τοῖνυν τῶν θηκῶν ἐκείνων μετὰ πίστεως, διαθερμανθῶμεν τὴν διάνοιαν, κινήσωμεν ὀδυρμοὺς. Πολλὰ ἡμῖν ἡμάρτηται καὶ μεγάλη ἁμαρτήματα· διὰ τοῦτο πολλῆς δεόμεθα τῆς θεραπείας, σφοδρᾶς τῆς ἐξομολογήσεως. Ἐρρέυσαν οἱ ἅγιοι μάρτυρες αἷμα· βευσάτωσάν σοι οἱ ὀφθαλμοὶ δάκρυα· δύνανται καὶ δάκρυα πυρὰν ἁμαρτημάτων κατασβεσαι· κατεξάνθησαν ἐκεῖνοι τὰς πλευρὰς, δημίους εἶδον περιεστώτας· τοῦτο καὶ σὺ ποίησον ἐπὶ τῷ συνειδότη· κάθισον τὸν λογισμὸν δικάζοντα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ἀδεκάστου διανοίας, παράγαγε τὰ ἡμαρτημένα σοι πάντα εἰς μέσον, φοβεροὺς ἐπίστησον τοῖς πλημμελήμασι λογισμοὺς, κόλασον τὰς ἀτόπους ἐνθυμήσεις, ἐξ ὧν τὰ ἁμαρτήματα γέγονε,

μετὰ πολλῆς καταξαινέσθω τῆς σφοδρότητος. Ἐν οὕτω μελετησωμεν δικάζειν ἑαυτούς, καὶ φευξόμεθα τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο κριτήριον. Ὅτι γὰρ ὁ κρίνων ἑαυτὸν νῦν, καὶ τῶν ἡμαρτημάτων εὐθύνας ἑαυτὸν ἀπαιτῶν ἀκριβεῖς, οὐ δώσει κατὰ τὸ μέλλον δίκην, ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· *Εἰ γὰρ ἐκρίνομεν ἑαυτούς, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα ὑπὸ τοῦ Κυρίου*. Τοῖς γὰρ ἀναξίως μετέχουσι τῶν μυστηρίων ἐγκαλῶν, οὕτως ἔλεγεν· *Ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, ἐροχος ἐσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου*. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν ὥσπερ οἱ σταυρώσαντες, φησὶ, τὸν Ἰησοῦν, οὕτω καὶ οἱ τῶν μυστηρίων ἀναξίως μετέχοντες δίκην δώσουσιν. Καὶ μὴ καταγνώσασί τινες ὑπερβολὴν τοῦ λόγου. Ἰματίον ἐστὶ βασιλικὸν τὸ σῶμα τὸ δεσποτικόν· τὴν δὲ ἀλουρίδα τὴν βασιλικὴν καὶ ὁ διαβρῆξας καὶ ὁ χερσὶν ἀκαθάρτοις μολύνas ὁμοίως ὑδρίταν· διὸ καὶ ὁμοίως κολάζονται· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ γίνεται. Ἰουδαῖοι μὲν αὐτὸ διέβρην τοῖς ἤλοις ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, σὺ δὲ ἐν ἁμαρτίαις ζῶν, ἀκαθάρτη τε γλώττῃ καὶ διανοίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτὴν ἐπήρησέ σοι δίκην ὁ Παῦλος, καὶ ἐπάγει λέγων· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθετεῖς καὶ ἄρρωστοι*, [655] *καὶ κοιμῶνται ἱκανοί*. Εἴτε δεικνύς ὅτι οἱ τὰς εὐθύνas τῶν ἁμαρτημάτων ἑαυτοὺς ἀπαιτοῦντες ἐνταῦθα, δικάζοντες αὐτῶν τοῖς πλημμελήμασι, καὶ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπίπτοντες, δυνήσονται ἐξαρπάσαι τῆς μελλούσης ἑαυτοὺς ψῆφου τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καὶ ἀπαραιτήτου, προσέθηκε λέγων· *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα· νυνὶ δὲ κρινόμενοι ὑπὸ τοῦ Κυρίου κωιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν*. Καταξάνωμεν τοῖνυν ἡμῶν τὴν διάνοιαν, σφοδρῶς ἐπιτιμῶντες τοὺς ἀκολάστοις τῶν λογισμῶν· ἀποσμήξωμεν ἡμῶν τὰς κηλίδας διὰ τῶν δακρύων· μέγας τῶν ὀδυρμῶν τούτων ὁ καρπός, μεγάλη παράκλησις καὶ παραμυθία. Ὅσπερ γὰρ μεγάλη τοῦ γέλωτος καὶ τῆς διαχύσεως ἡ κόλασις, οὕτω καὶ ὁ διηνεκὴς ὀδυρμὸς παράκλησιν ἐμποιεῖ. *Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται*. *Οὗτοι τοῖς γελῶσιν, ὅτι αὐτοὶ κλαύουσιν*. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, καίτοι μηδὲν ἑαυτῷ συνειδώς ἁμαρτήματα, ἐν δάκρυσι καὶ θρήνοις τὸν πάντα διέτριβε χρόνον. Τίς ταῦτα φησιν; Αὐτὸς ὁ μακάριος ἐκεῖνος· *Τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν*, φησὶν, *οὐκ ἐπανόσμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον ὑμῶν*. Ἐκεῖνος τριετίαν, ἡμεῖς κἂν μῆνα ἕνα· ἐκεῖνος νύκτας καὶ ἡμέρας, ἐκεῖνος ὑπὲρ ἄλλωτρίων ἁμαρτημάτων, ἡμεῖς κἂν ὑπὲρ τῶν οἰκείων πλημμελημάτων· ἐκεῖνος οὐδὲν ἑαυτῷ συνειδώς, ἡμεῖς κἂν διὰ τὴν βαρεῖαν ἡμῶν συνειδήσιν. Τίνος δὲ ἕνεκα κλαίει; διὰ τί μὴ διδάσκει καὶ παραινεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ δάκρυα προστίθισι; Καθάπερ πατὴρ φιλόστοργος παῖδα ἔχων μονογενὴ ἀρρώστους περιπεσόντας, μὴ προσιέμενον τὰ φάρμακα τῶν ἱατρῶν, ἀλλὰ δαυομένον, παρακαλῆμενος κολακεύει, φιλεῖ, περιπτύ-

cata redeunt, dum penuriam nostram melius ex illorum opibus animadvertimus, dolemus et angimur, dum intelligimus, quanto ab illis intervallo separemur : atque hoc est, quod nobis lacrymas elicit. Propterea nobis hic corpora reliquit Deus, ut si quando negotiorum turba, curarumque sæcularium multitudo menti nostræ caliginem multam offuderit, sive ex domesticis sive publicis ex negotiis, qualia multa nasci solent impedimenta : tum relicta domo ex urbe egressi, his tumultibus vale dicentes ad martyrum ecclesiam nos conferamus, aura illa spiritali fruamur, multarum occupationum obliviscamur, quiete nos oblectemus, cum sanctis versemur, pro salute nostra præsidem certaminum ipsorum ac muneratorem oremus, multas preces fundamus, atque horum omnium opera cum onus conscientiæ deposuerimus, multa cum animi voluptate domum iterum revertamur.

Cum portubus et fontibus comparantur reliquæ Martyrum ; res spirituales distributione crescunt ; indigne communicantes puniendi. — Nihil aliud sunt martyrum capsulæ, quam securi portus, ac spiritualium laticum fontes, inviolati opum thesauri, qui numquam exhauriuntur. Et quemadmodum portus dum multis fluctibus circumfusus naves excipit, in tuto eas collocant : sic nimirum et martyrum capsulæ, dum sæcularibus negotiis circumfusas animas nostras excipiunt, in multa illas tranquillitate ac securitate constituunt : et quemadmodum gelidarum fontes aquarum afflicta laboribus et calore defessa corpora recreant : sic nimirum et istæ pravis inflammatas affectibus animas refrigerant, et obscenam cupiditatem, invidiam exedentem, iramque ferventem, et si quid aliud ejusmodi negotium facessit, solo aspectus edant et exstinguunt. Enimvero thesauris etiam longe sunt potiores : siquidem pecuniarum thesauri multa illis, a quibus inventi fuerint, creant pericula, cumque multas divisi in partes fuerint, divisione minuuntur : hic vero nihil tale est, sed expers periculi est inventio ; neque diminutionem affert divisio, planeque contrarium evenit, quod sensilium rerum thesauris. Nam illi quidem, ut ante dixi, si multas dissecti in partes fuerint, minores fiunt ; isti vero cum in multos fuerint distributi, tum suam magis opulentiam ostendunt. Talis quippe rerum est spiritualium natura ; distributione crescit, et divisione multiplicatur. Non ita nos prata delectant, dum rosas violasque spectandas suppeditant, ac martyrum tumuli, dum nunquam marcescentem et indissolubilem spectatorem animis afferunt voluptatem.

3. Thecas igitur illas cum fide complectamur, inardescamus mente, gemitus profundamus. Multa sunt a nobis admissa delicta, et magna sunt nostra peccata : propterea multa medicina, et diligenti confessione indigemus. Effuderunt sanguinem sancti martyres, oculi tui lacrymas tibi effundant : possunt et lacrymæ peccatorum rogam exstinguere ; lacerata fuerunt illis latera, carnifices videbant circumstantes : id ipsum tu quoque adversus tuam conscientiam præ-

sta : rationem tamquam incorruptum judicem in solio mentis colloca, et quæ a te commissa sunt, omnia profer in medium, severas ac terribiles præficiens cogitationes peccatis, obscenorum animi motus castiga, ex quibus peccata sunt nata, et acriter acerbeque torqueantur. Si nos ita ad iudicium in nosmetipsos exercendum comparemus, tremendum illud tribunal evitabimus. Ut enim scias eum, qui seipsum nunc iudicat, et admissorum peccatorum severam a se rationem exigit, pœnas in futurum minime daturum, audi testantem id Apostolum : *Si enim nosmetipsos judicaremus, non utique a Domino judicaremur* (1. Cor. 41. 31). Reprehendens enim eos, qui indigne mysteriorum fiebant participes, ita dicebat : *Qui manducat et bibit indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Ejus autem verborum hic sensus est : Quemadmodum illi, qui Jesum crucifixerunt, inquit, sic et illi qui indigne sunt mysteriorum participes, pœnas dabunt. Neque vero severitatem orationis illius quicquam condemnet. Regia vestis est corpus Domini : porro et qui regiam purpuram dilaceravit, et qui manibus immundis inquinavit, pari eam contumelia affecerunt ; quamobrem et pari supplicio plectuntur : ita fit et in corpore Christi. Judæi quidem illud clavis in cruce diruperunt, tu vero dum in peccatis et immunda lingua ac mente vivis : quam ob causam et idem tibi supplicium imminere dixit Paulus, et adjicit dicens : *Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi.* Deinde, ut ostendat fore, ut qui peccatorum rationem a seipsis exigunt in hac vita, et in sua delicta iudicium exercent, nec amplius in eadem recidunt, facile possint tremendam illam et implacabilem sententiam futuram evadere, adiunxit dicens : *Etenim si nosmetipsos judicaremus, non utique judicaremur : nunc autem dum judicamur, a Domino corripimur, ut non cum mundo damnemur.* Nostram igitur mentem torqueamus, lascivas cogitationes castigemus, maculas nostras lacrymis abstergamus : magnus ejusmodi planctuum fructus est, magnum subsidium et solatium. Ut enim risui ac deliciis magnum supplicium imminet, sic et perennis planctus solatium parit : *Beati quippe, qui lugent, quoniam consolabuntur* (Math. 5. 5). *Væ illis qui ridet, quoniam ipsi flebunt* (Luc. 6. 25). Idcirco etiam Paulus tametsi nullius sibi conscius peccati esset, in lacrymis et luctu tempus omne traducebat. Quis hoc dicit ? Ille ipse vir beatus : *Per triennium, inquit, nocte et die non cessavi cum lacrymis monens unumquemque vestrum* (Act. 20. 31). Ille per triennium, nos saltem ad mensem unum : ille nocte et die, ille propter aliena peccata, nos saltem propter nostra delicta : ille nullius rei sibi conscius, nos saltem ut nostram conscientiam onere pressam levemus. Quæ vero de causa plorat ? cur non docet et admonet tantum, sed et lacrymas adjungit ? Quemadmodum pater indulgens, qui filium habet unigenitum morbo correptum, medicamenta non admittentem, sed rejicientem, assidens illi blanditur, deosculatur, amplectitur omnique genere blanditiarum flectere conatur, et

persuadere, ut medicinæ remediis morbum vellet depellere: sic et Paulus toto dispersos orbe terrarum fideles tamquam unigenitum filium amore complectens, cum plurimos videret in peccata prolapsos, et immedicabilibus animi morbis correptos, deinde reprehensionis et castigationis medelam non admittere, sed repudiare, ac resiliere, lacrymis eos detinebat, ut cum gementem ac lugentem illum cernerent, ipso ejus aspectu commoti medicinam ferrent, ac depulsa ægritudine pristinam valetudinem recuperarent: propterea monens semper lacrymabatur.

Tristitia secundum Deum. — Quod si tantam alienorum peccatorum curam gerit Paulus, quanto nos animi studio par est ad nostrorum emendationem incumbere? Magna enim vis est tristitiæ secundum Deum, prodestque plurimum: quod cum nobis Isaias vellet exponere, ita dicebat, vel potius Deus per Isaiam: *Propter peccatum ad modicum contristavi eum* (Isai. 57. 17). Ne pro meritis quidem, inquit, delictorum ab eo pœnas exegi. Nam in recte factis quidem remunerandis Deus præmiis suis modum excedit; cum autem peccata castiganda sunt, præ nimia sua benignitate modico supplicio delicta vindicat: idque ut hoc loco innueret, dixit, *Propter peccatum ad modicum contristavi eum: et vidi, quia contristatus est, et ambulavit tristis, et vias ejus sanavi* (Ib. v. 18).

4. Vides ut celerrima sit, et summa utilitas pœnitentiæ? Cum parumper eum propter peccata castigassem, inquit, quoniam mœstum illum ac tristem esse factum vidi, etiam modicam illam pœnam condonavi: adeo promptus ac paratus est ut reconcilietur nobiscum Deus, et perexiguam tantum occasionem requirit. Præbeamus igitur illi occasionem amoris erga nos, et a peccatis nos immunes conservare nitamur: quod si forte supplantati fuerimus aliquando, cito consurgamus, ac delicta nostra vehementer lugeamus, ut gaudium secundum Deum consequamur. Si enim eo quod contristatus esset, et ambularet mœstus, Deum sibi reconciliavit: qui etiam lacrymas addit, eumque maxima cum animi contentione vocat, quid non præstabit? Scio vestram mentem inflammata esse; verum ut foras egressis nobis ardor iste non refrigescat, sed in nobis illum foveamus, hoc agamus. Fertilis est ager mentis vestræ, semina suscipit et confestim spicas producit, non indiget dilatione vel tempore: sed inimicum vestrum reformido.

Diabolus ecclesiam non ingreditur. Lucerna mentis doctrina. — Extra ecclesiam stat diabolus, quippe sacrum istud in ovile non audet intrare: ubi enim Christi grex est, lupus non comparet, sed foris stat, quod pastorem reformidet. Si egressi hinc fuerimus, ne statim nos ad intempestivos congressus, aut otiosa colloquia et inutiles occupationes traducamus; sed dum recens adhuc viget in nobis eorum quæ dicta sunt memoria, domum properemus, et cum uxore ac liberis sedens unusquisque accurate, quæ audierit, meditetur. Quod si domum regredi nolitis, vobis amicos colligite, atque in communionem eorum quæ audieritis eos vocantes privatim considete, atque unus-

quisque proferens quæ potuit memoria tenere, rursus alteram doctrinæ sacræ lectionem instituite, ne frustra hic interfuisse concioni videamini. Lucerna quippe sunt Dei mandata: siquidem *Mandatum legis est lucerna, et lux et vita, et correctio, et disciplina* (Prov. 6. 23): porro qui lucernam accendit, non in foro residet, sed domum properat, ne ventorum incursu ignis exstinguatur, neve longa mora flammam absumat: ita nimirum et nos faciamus. Nobis Spiritus sanctus suam doctrinam accendit: egressi ergo atque audito sermone repleti, sive amicum, sive propinquum, sive domesticum, sive alium quemvis nobis videamus occurrere, prætereamus, ne si cum illo colloquamur de rebus inutilibus ac superfluis, doctrinæ nobis interim exstinguatur ignis, sed in mente tamquam in domo vigeat, et in sublimi ratione tamquam in candelabro quodam succensus cuncta, quæ domi sunt, illuminet. Absurdum enim est si domum quidem vesperi sine lucerna et lumine esse ferre nequeamus, animam autem expertem doctrinæ cernamus. Hinc nobis multa peccata nascuntur, quod non celeriter animæ lucernam accendamus; hinc fit ut singulis diebus offendamus; hinc fit ut temere et perfunctorie multa mente comprehendamus, quod audita verbi divini lectione, priusquam extra ecclesiæ vestibulum pedem efferamus, ea confestim abjiciamus, et extincto lumine in tenebris ambulemus.

Non domus ornanda, sed anima. — At enim si forte contigerint isthæc antea, ne deinceps amplius fiant; sed accensam in mente lucernam semper habeamus, et animam potius quam domum exornemus. Hæc enim hic remanet, at illa nobiscum assumpta hinc discedimus: propterea plus in eam sollicitudinis impendendum est. Jam vero nonnulli sunt adeo infelices ac misere affecti, ut ædes quidem aureis laquearibus, et tesserulis pavimento distincto, floridis picturis, columnarum splendore, alisque cunctis exornent, animum autem in deteriori statu quam desertum hospitium derelinquant, luto, fumo ac multo fœtore completum, planeque desertum. Cæterum ideo contingunt hæc omnia, quod nobis doctrinæ lucerna perpetuo non accendatur: propterea quæ fructuosa sunt, contemnimus; quæ vero nullius pretii sunt, in illa diligenter incumbimus. Hæc non ad divites tantum, sed etiam ad pauperes a me sunt dicta. Nam et illi cum domos suas pro suis viribus frequenter exornent, animam suam neglectam et abjectam manere permittunt: quam ob causam et communem utrisque propono doctrinam commonens consulensque, ut contemptis hujus vitæ negotiis totum studium in rerum spiritualium ac fructuosarum curam conferamus. Intueatur pauper viduum, quæ duos obolos erogavit (Luc. 21. 2), neque pauperiæ arbitretur negotiationi eleemosynæ ac benignitatis impedimentum obijcere. Jobum sibi ponat ob oculos dives, et sicut ille non pro se, verum pro pauperibus omnia sua bona possidebat, ita et ipse faciat: propterea namque se illis privari patienter tulit, quod antequam reipsa spe-

πεται τῇ τῆς θεραπείας ὑπερβολῇ βουλόμενος ἐπιστάσθαι, καὶ πείσαι δέξασθαι τὴν ἀπὸ τῆς θεραπείας διόρθωσιν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος τοὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοὺς, καθάπερ υἱὸν μονογενῆ φιλῶν, καὶ ὁρῶν πολλοὺς πονηρίᾳ περιπεσόντας καὶ ἀρρωστίας ἀνιάτους ψυχῆς, εἴτα εὐκόλως οὐ δεχομένους τὸν ἑλεγχον, οὐδὲ τὴν ἐκ τῆς ἐπιτιμῆσεως διόρθωσιν, ἀλλ' ἀποπηδῶντας, τοῖς δάκρυσι κατεῖχεν, ἵνα ὀδυρόμενον αὐτὸν καὶ θρηνοῦντα ἰδόντες, καὶ πρὸς τὴν ὄψιν κατακλασθέντες αὐτήν, ἀνάσχωνται τῆς ἰατρείας. καὶ τὴν ἀρρωστίαν ἀποθέμενοι πρὸς ὑγίαν ἐπανέλθωσι πάλιν· διὰ τοῦτο νοθετῶν ἐδάκρυεν ἀεὶ.

Εἰ δὲ τοσαύτῃ περὶ τὰ ἀλλότρια ἀμαρτήματα προνοία κέχρηται Παῦλος, πόσῃ πρὸς τὴν τῶν οἰκείων διόρθωσιν ἡμᾶς προθυμίᾳ κεχοῖσθαι δεῖ; Καὶ γὰρ πολλὴ τῆς κατὰ Θεὸν λύπης ἡ δύναμις εἰς ὠφελείας λόγον, καὶ περὶ ταύτης ὁ Ἡσαΐας διηγοῦμενος οὕτως ἔλεγε, μᾶλλον δὲ ὁ Θεὸς δι' Ἡσαΐα· *Δι' ἀμαρτίας βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτόν*. Οὐδὲ ἀξίαν, φησὶν, ἐπέθηκα τῆς πλημμελείας τὴν κόλασιν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κατορθώμασιν ὑπερβαίνει τὰ μέτρα ταῖς ἀντιδόσεσιν ὁ Θεός, ἐν δὲ τοῖς ἀμαρτήμασι, διὰ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἐλέγχων πολλαχοῦ, βραχείαν τὴν κόλασιν ἐπάγει τὸν πεπλημμελημένον. Ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Δι' ἁμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτόν, καὶ εἶδον, ὅτι ἐλύπηθῃ, καὶ ἐπορεύθη στυγνός, καὶ ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*.

[656] δ'. Ὁρᾷ, πῶς καὶ ταχίστη καὶ πολλὴ τῆς μετανοίας ἡ ὠφέλεια; Ὅλιγα κόλασας αὐτὸν ὑπὲρ ἀμαρτημάτων, φησὶν, ἐπειδὴ εἶδον κατηφῇ γενόμενον καὶ στυγνόν, καὶ αὐτὴν τὴν μικρὰν ἀνῆκα τιμωρίαν· οὕτω καὶ ἔτοιμός ἐστι πρὸς τὰς ἡμετέρας καταλλαγὰς ὁ Θεός, καὶ πρόφασιν βραχείαν ἐπιζητεῖ μόνον. Παρέχωμεν τοίνυν αὐτῷ τῆς πρὸς ἡμᾶς φιλίας τὰς ἀφορμὰς, καθάρους τε ἀμαρτημάτων ἑαυτοὺς πειρώμεθα διακρίνειν, καὶ εἴποτε ὀποσκειλισθῆμεν, διαναστώμεν ταχέως πενθοῦντες τὰ πεπλημμελημένα μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριθείας, ἵνα τῆς κατὰ Θεὸν χαρᾶς ἐπιτύχωμεν. Εἰ γὰρ ἐπειδὴ ἐλυπήθῃ, καὶ στυγνός ἐπορεύθῃ, κατήλλαξε τὸν Θεόν, ὁ καὶ δάκρυα προσθεῖς, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἐκτενεῖας καλῶν, τί οὐκ ἐργάζεται; Οἶδα ὅτι διεθερμάνθη νῦν ὑμῶν ἡ διάνοια, ἀλλ' ὅπως τὴν θερμότητα ταύτην μὴ ἐξελθόντες ἔξω καταψύξωμεν, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς κατὰσχωμεν, τοῦτο ποιήσωμεν. Εὐφορος ἡ χώρα τῆς ὑμετέρας διανοίας, δέχεται τὰ σπέρματα, καὶ εὐθέως δίδωσι τοὺς στάχους, οὐ δεῖται ἀναβολῆς, οὐδὲ χρόνου· ἀλλὰ φοδοῦμαι τὸν ἐχθρὸν τὸν ὑμέτερον.

Ἐξω τῆς ἐκκλησίας ἔστηκεν ὁ διάβολος· εἰς γὰρ τὴν ἱερὰν ταύτην μάνδραν εἰσελθεῖν οὐ τολμᾷ· ἐνθα γὰρ ποίμνη Χριστοῦ, λύκος οὐ φαίνεται, ἀλλ' ἔξω τὸν ποιμένα δεδοικώς ἔστηκεν. Ἄν ἐξέλθωμεν ἐντεῦθεν, εὐθέως μὴ πρὸς συνουσίαν ἀκαίρους, ἢ πρὸς λόγους ἀνοήτους, καὶ διατριβὰς ἀκέρειδες ἑαυτοὺς ἐκδῶμεν, ἀλλ' ὥς ἔχομεν ἐν τῇ μνήμῃ τὰ εἰρημένα, τρέχωμεν οἴκαδε, καὶ καθίσας ἕκαστος μετὰ τῆς γυναικὸς, μετὰ τῶν παίδων μελετάτω μετὰ ἀκριθείας τὰ εἰρημένα. Εἰ δὲ μὴ βούλεσθε οἴκαδε ἀναχωρεῖν, φίλους τοὺς κοινωνοὺς τῆς ἀκροάσεως ὑμῖν συλλέξαντες κατ' ἰδίαν συνεδρεύετε, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ φέρων ἕκαστος ἅπερ ἰσχυσε διατηρῆσαι, ἀπηρτισμένην ἐκ δευτέρου ποιεῖσθε τὴν διδασκαλίαν, ἵνα

μὴ μάτην ἐνταῦθα συλλέγησθε. Λύχνος γάρ ἐστι τοῦ Θεοῦ τὰ προστάγματα· *Λύχνος γὰρ ἐντολὴ νόμου καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ ἑλεγχος, καὶ παιδεία*· ὁ δὲ τὸν λύχνον ἀνάπτων, οὐχ ἴσταται ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἀλλ' οἴκαδε τρέχει, ὥστε μὴ ἀνέμων προσβολῇ κατασβεσάι τὸ πῦρ, μήτε μακρᾷ διατριβῇ ἀναλώσαι τὴν φλόγα· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν. Ἀνῆψεν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν παρ' ἑαυτοῦ διδασκαλίαν· ἐξεληθόντες τοίνυν καὶ τῆς ἀκροάσεως γέμοντες, κἂν φίλον, κἂν συγγενῆ, κἂν οἰκεῖον, κἂν ἄλλον ὄντιναοῦν ἀπαντήσαντα ἰδῶμεν, παραδράμωμεν, ἵνα μὴ διαλεγόμενων ἡμῶν πρὸς ἐκεῖνον ἀνόνητα καὶ περιττά, κατασβεσθῇ μετὰ τῆς διδασκαλίας τὸ πῦρ, ἀλλ' ἀκμάζῃ ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ τῇ διανοίᾳ, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ λογισμοῦ καθάπερ ἐπὶ λυχνίας τινὸς καίωμενον ἅπαντα τὰ ἐνδον φωτίζει. Καὶ γὰρ ἄτρεπον τὴν μὲν οἰκίαν μηδέποτε ἀνέχεσθαι ἐν ἐσπέρᾳ χωρὶς λύχνου καὶ φωτὸς ὄραν, τὴν δὲ ψυχὴν ἔρημον διδασκαλίας ὄραν. Ἐντεῦθεν τὰ πολλὰ τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῖν συνίστανται, ὅτι οὐ ταχέως λύχνον ἀνάπτωμεν τῇ ψυχῇ· ἐντεῦθεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν προσπταίμεν· ἐντεῦθεν πολλὰ [657] ἀπλῶς καὶ ὥς ἔτυχεν ἡμῖν ἐν τῇ διανοίᾳ κεῖται, ἐπειδὴ τὴν τῶν θείων λόγων ἀκρόασιν δεχόμενοι, πρὶν ἢ τὰ πρόθυρα ὑπερβῆναι τῆς ἐκκλησίας, εὐθέως ρίπτομεν, καὶ τὸ φῶς κατασβέσαντες, μετὰ πολλοῦ τοῦ ζόφου βαδίζομεν.

Ἄλλ' εἰ καὶ ἐμπροσθεν ταῦτα ἐγίνετο, μηκέτι γινέσθω λοιπὸν, ἀλλ' ἔχωμεν διηνεκῇ τὸν λύχνον καίωμενον ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ πρὸ τῆς οἰκίας τὴν ψυχὴν καλλωπίζωμεν. Αὕτη μὲν γὰρ ἐνταῦθα μένει, ἐκείνην δὲ λαμβάνοντες ἐντεῦθεν ἄπιμεν· διὰ τοῦτο καὶ πλείονος αὐτὴν ἐπιμελείας ἀξιοῦν χρή. Νῦν δὲ εἰσὶ τινες οὕτως ἀθλίως διακείμενοι, οἱ τὰς μὲν οἰκίας τὰς ἐνταῦθα καὶ χρυσοῖς ὀρόφοις, καὶ ψηφίσιν διηνηθισμέναις, καὶ γραφῶν ἄνθεσι, καὶ κιδῶν λαμπρότητι, καὶ τοῖς ἄλλοις κατακοσμοῦσιν ἅπασι· τὴν δὲ διάνοιαν παντὸς ἐρήμου πανδοχείου παρορῶσιν εὐτελέστερον διακειμένην, βορδόρου γέμουσαν, καπνοῦ, καὶ δυσωδίας πολλῆς, ἐρημίας ἀπάτου. Τὸ δὲ αἴτιον τούτων ἀπάντων, ὅτι συνεχῶς ἡμῖν ὁ λύχνος τῆς διδασκαλίας οὐ καλεῖται διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἀναγκαῖα ἡμέληται, τὰ δὲ οὐδενὸς ἀξία σπουδῆς ἀπολαύει πολλῆς. Ταῦτά μοι οὐ πρὸς πλουσίους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πένητας εἰρηται. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι κατὰ δύναμιν πολλάκις τὴν ἑαυτῶν κοσμοῦντες οἰκίαν, τὴν διάνοιαν ἡμελημένην περιορῶσι· διὸ κοινὴν ποιούμεαι πρὸς ἀμφοτέρους τὴν διδασκαλίαν παραινῶν καὶ συμβουλευῶν τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ βραχὺν ποιούμενους λόγον, ἅπασαν τὴν σπουδὴν εἰς τὴν τῶν πνευματικῶν καὶ ἀναγκαίων πραγμάτων ἐπιμέλειαν κενοῦν. Ὅ πένης ὁράτω τὴν χήραν τὴν τοὺς δύο καταβαλοῦσαν ὀβολοὺς, καὶ μὴ νομίζτω τὴν πενίαν ἐμπόδιον εἶναι πρὸς ἐργασίαν ἐλεημοσύνης καὶ φιλανθρωπίας· ὁ πλούσιος λογιζέσθω τὸν ἰώδ, καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τοῖς πένησιν ἐκείνῳ πάντα τὰ ὄντα, οὕτω καὶ οὕτως. Διὰ γὰρ τοῦτο

γενναίως ἔνεγκε τὴν ἀφαίρεσιν αὐτῶν, ἐπειδὴ καὶ πρὸ τῆς τοῦ διαβόλου πείρας ἐμελέτησεν αὐτῶν τὴν ἁλλοτριώσιν. Καὶ σὺ τοίνυν καταφρόνει παρόντων τῶν χρημάτων, ἵνα καὶ ἀναχωρησάντων ποτὲ, μὴ ἀλγῇσῃς. Ἀνάλυσθε εἰς δέον ὅταν ἔχης, ἵν' ὅταν ἀφαιρεθῇς, διπλοῦν ἔχῃς τὸ κέρδος, τὸν τε ἐκ τῆς ἀρίστης δαπάνης ἀποκεκρίμενόν σοι μισθόν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ὑπεροφίας ἐγγινομένην φιλοσοφίαν εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας αὐτῶν χρησιμεύουσαν. Χρήματα γὰρ διὰ τοῦτο καλεῖται, ἵνα αὐτοῖς εἰς δέον χρώμεθα, οὐχ ἵνα κατορύττεμεν· κτήματα διὰ τοῦτο λέγονται, ἵνα ἡμεῖς αὐτὰ κτησιώμεθα, καὶ μὴ αὐτῶν γεννώμεθα κτήματα. Κύριος εἰ χρημάτων πολλῶν, μὴ τοίνυν δοῦλευε τοῦτοις, ὧν ἐποίτῃ σε δεσπότην ὁ Θεός· οὐ

δουλεύεις δὲ εἰς δέον αὐτὰ ἀναλίσκων, ἀλλὰ μὴ κατ' ὀρύττων. Οὐδὲν οὕτως εὐρίπιστον ὡς πλοῦτος· οὐδὲν οὕτως εὐμετάδλητον, ὡς εὐπορία. Ἐπεὶ οὖν ἀέθαιος αὐτῶν ἡ κτήσις, καὶ πτηνοῦ παντὸς ταχέως πολλὰκις ἡμῶν ἀφίπταται, καὶ δραπέτου παντὸς ἀγνωμονέστερον ἀποπηδᾷ, τὸν χρόνον δὲ ἂν ὧμεν [658] δεσπόται, εἰς δέον αὐτοῖς χρησιώμεθα, ἵν' ἐκ τῶν ἀθεσάλων χρημάτων βέβαια ἐνστητάμενοι τὰ ἀγαθὰ, τὸν ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμένον κληρονομήσωμεν Ὀησαυρόν· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἡμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὅτι ἐπικίνδυνον καὶ τοῖς λέγουσι, καὶ τοῖς ἀκούουσιν τὸ πρὸς χάριν δημηγορεῖν, καὶ διὰ χρήμασιν καὶ δικαιοσύνη μεγίστη τὸ κατηγορεῖν τῶν εἰκείων ἀμωρτημάτων.

α'. Ἰκανῶς ὑμῶν, οἶμαι, καθηψάμεθα πρῶτην, καὶ βαθυτέραν ἐδώκαμεν τὴν πληγὴν· οὐκοῦν ἀνάγκη θεραπεύσαι τὴν πληγὴν, καὶ προσηνέστερα ἐπιθεῖναι τὰ φάρμακα. Οὗτος γὰρ ἀριστος ἰατρικῆς τρόπος, μὴ μόνον τέμνειν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδιδασκαλεῖν τὰ ἔλκη· οὗτος θαυμαστός διδασκαλίας νόμος, μὴ μόνον ἐπιτιμᾷν, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖν καὶ παραμυθεῖσθαι. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσεν· *Ἐλθ' ἔξω, ἐπιτίμησον, παρκαλέσων*. Ἐάν τις παρακαλῇ τις διόλου, ῥαθυμοτέρους ποιεῖ τοὺς ἀχροατάς· ἐάν τις ἐπιτιμᾷ μόνον, τραχυτέρους ἐργάζεται· οὐ γὰρ δυνάμενοι τὸ φορτίον τῶν διγνεκῶν ἐλέγχων ἐνεγκεῖν, ἀποπηδῶσιν εὐθέως. Διὰ χρὴ ποικίλον τινα εἶναι τὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον. Ἐπεὶ οὖν τῇ προτέρᾳ σφοδρότερον τὴν ἐκάστου διάνοιαν ἔδωκεν ὁ λόγος, προσηνέστερας ἡμῖν δεῖ τῆς διδασκαλίας τήμερον, καὶ ταῖς ἐκ τῶν ἐλέγχων γενομένης οὐδυναῖς, ὥσπερ ἔλαιον, ἀναγκαῖον ἐπιστάξει τοῦ λόγου τὸ προσηγνῆς, πρότερον αὐτῶν ὡμὰς ἀναμνηστὰς τῶν ἐλέγχων.

Ἀνέγνωμεν ὑμῖν πρῶτην τὸν Παύλου νόμον περὶ τῆς τῶν μυστηρίων κοινωνίας κείμενον τοῖς μεμνημένοις ἅπασιν. Ὁ δὲ νόμος ἦν οὗτος· οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ νῦν αὐτὸν ἀναγινώσκειν ἄλλιν· *Δοκιμαζέτω δὲ ἕκαστος ἐαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἔργου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω*. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα, καὶ τίς μὲν ὁ ἄρτος, τί δὲ τὸ ποτήριον. Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων, φησὶν, ἀναξίως τοῦ Κυρίου, ἐροχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Τοῦτον ὑμῖν τὸν νόμον ἀνέγνωμεν· ἐξηγησάμεθα δὲ καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ. Εἰπομεν τί ἐστίν, *Ἐροχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου*, ὅτι τὴν αὐτὴν δώσει δίκην, ὅσην ὑποστήσονται τιμωρίαν οἱ σταυρώσαντες τὸν Χριστόν. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι, φησὶν, οἱ σφαγῆς ἔνοχοι γέγονον τοῦ αἵματος, οὕτω καὶ οὗτοι οἱ ἀναξίως κοινωνοῦντες τῶν μυστηρίων· οὗτο γὰρ ἐστίν, *Ἐροχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου*. Ἐδόκει πολλὴν ὑπερβολὴν ἔχειν τὸ εἰρημένον καὶ ἀφόρητος εἶναι ἡ ἀπειλή· προσεθήκαμεν καὶ λογισμὸν ἐκ παραδείγματος ἀκολουθίαν ἔχοντα πολλήν. Ὅσπερ γὰρ, ἔφην, ἂν τε διαβόληται τις τὴν πορρωδείαν τὴν βασιλικήν, ἂν τε

μολύνῃ βορβόρῳ, παραπλησίως [659] εἰς τὸν ἐνδύνα αὐτὴν ὕβρισε βασιλεία· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα οἱ τε ἀνελόντες τὸ σῶμα τὸ δεσποτικόν, οἱ τε ἀκαθάρτοι δεχόμενοι τῇ διανοίᾳ, ὁμοίως ἐμπαρονοοῦσι τῷ ἐκδύματι τῷ βασιλικῷ. Διέρρηξεν μὲν οὖν αὐτὸ Ἰουδαῖα· τῷ σταυρῷ, μολύνει δὲ καὶ ὁ ἀκαθάρτος ἐκχόμενος αὐτὸ ψυχῇ· ὥστε εἰ καὶ διάφορα τὰ τῆς παρανομίας, ἀλλὰ τὰ τῆς ὕβρεως ἴσα. Τοῦτο πολλῶν κατήχηται, τοῦτο πολλοὺς ἐθυροῦσεν· ἔδωκε τὸ συνειδὸς τῶν ἀκούοντων, μᾶλλον δὲ οὐχὶ τῶν ἀκούοντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμοῦ τοῦ λέγοντος πρὸ ὑμῶν· κοινὴ γὰρ ἡ διδασκαλία, κοινὰ τὰ τραύματα· διὰ καὶ κοινὰ τὰ φάρμακα ἐπιτίθημι. Τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνης ἐγένετο ἔργον, ὥστε καὶ τὸν λέγοντα καὶ τοὺς ἀκούοντας τοῖς αὐτοῖς ὑποκεῖσθαι νόμοις, τῆς αὐτῆς κοινωνεῖν φύσεως, ὁμοίως ἕκαστον ὑπεύθυνον εἶναι παραβαίνοντα. Διὰ τί; Ἰνα μετὰ συμμετρίας ποιῇται τὴν ἐπιτίμησιν, ἵνα συγγνωμονικὸς γένηται τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἵνα ἀναμνησκόμενος τῆς οικείας ἀσθενείας μὴ ἀφόρητον ποιῇται τὸν ἔλεγον. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀγγέλου ἐκ τῶν οὐρανῶν καταγαγὼν ὁ Θεὸς τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει διδασκάλους ἐπέστησεν, ἵνα μὴ διὰ τὸ τῆς φύσεως ὑπερέχον, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας τὴν ἄνοιαν, ἀφειδέστερον ποιῶνται τὰς καθ' ἡμῶν ἐπιτιμῆσεις· ἀλλὰ ἀνθρωπίνους θνητοὺς ἔδωκε διδασκάλους καὶ ἱερέας, ἀνθρώπους ἀσθενεῖαν περιχειμένους, ἵν' αὐτὸ δὴ τοῦτο, τὸ τοῖς ὁ αὐτοῖς ὑπεύθυνον εἶναι καὶ τὸν λέγοντα καὶ τοὺς ἀκούοντα, χαλινὸς γένηται τῇ τοῦ λέγοντος γλώττῃ, μὴ συγγνωρὸν πέρα τοῦ μέτρου ποιεῖσθαι τὰς κατηγορίας. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστίν ἀληθές, αὐτὸς ὁ Παῦλος, ὁ τὸν νόμον ἐκεῖνον θεῖς, καὶ ταύτην ἡμᾶς ἐδίδαξε τὴν αἰτίαν, οὕτως εἰπὼν· *Πᾶς γὰρ ἱερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαβανόμενος, ὡς ἀνθρώπων καθίσταται, μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανώμενοις*. Πόθεν καὶ διὰ τί; Ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς περιέλατο ἀσθενεῖαν. Ὅρας ὅτι ἡ ἀσθενεία τῆς συμπαθείας ὑπόθεσις γίνεται, καὶ τὸ συγγενὲς τῆς φύσεως οὐκ ἀφίησιν εἰς ἀμετρίαν ποτὲ ἐκπεσεῖν τὸν ἐπιτιμῶντα, καὶ ἀπόδρα φιλονεικῇ; Τίνος δὲ ἐνεκεν ταῦτα εἰπον;

• Colb. αὐτοῖς Ἰουδαίοις.

• Sic nos e Savilio; Monf. τούτο, καὶ τοῖς Εσπ.

liaretur a diabolo, jacturam se illorum posse facere meditatus esset. Et tu igitur opes contemne, dum adsunt, ut, cum aliquando ablatae fuerint, nequaquam dolore frangaris. Expende illas in res utiles, dum suppetunt, ut, cum creptae fuerint, duplex tibi questus obveniat, tum ob paratam tibi mercedem, quod eas optime expenderis, tum ob acquisitam ex earum contemptu philosophiam et patientiam, quæ tibi tum erit usui, cum illis fueris destitutus. Propterea namque *περίματα* pecuniæ vocantur, ut illis utamur, ut decet, non ut eas defodiamus: possessiones propterea dicuntur, ut nos eas possideamus, non ab illis possideamur. Dominus es pecuniarum multarum, noli ergo illis servire, quorum dominum te constituit Deus:

non servies autem, si, ut decet, illas expendas, non humi defodias. Nihil ita lubricum est, ut divitiæ; nihil ita mutabile est, ut opes. Quando igitur adeo instabilis est illarum possessio, ac celerius illæ quam volueris a nobis avolant, et injustius quam fugitivus quivis aufugiunt: quo tempore domini illarum sumus, illis utamur, ut decet, quo possimus ex instabilibus pecuniis stabilia nobis bona comparare, ac reconditum nobis in caelis thesaurum possidere, quo nobis omnibus utinam potiri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria simulque Spiritui Sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

REM ESSE PERICULI PLENAM CUM HIS QUI DICUNT, TUM HIS QUI AUDIUNT, AD GRATIAM CONCIONARI: ATQUE UTILE ESSE, ET JUSTITIAM MAXIMAM PROPRIA INCUSARE PECCATA(a).

1. Satis, opinor, vos nuper increpavimus, ac profundiorē plagam infiximus: itaque necesse est hodie medeamur, ac mitiora medicamenta quædam apponamus. Hic enim optimus est medicinæ modus, ut non modo secentur ulcera, verum etiam obligentur: hæc præclara doctrinæ lex est, ut non modo reprehendantur discipuli, verum etiam cohortationibus et consolationibus adjuvantur. Ita quoque Paulus fieri jussit: *Argue, increpa, exhortare* (2. Tim. 4. 2). Quod si semper exhortetur quispiam, negligentiores reddit auditores: si tantum increpet, asperiores efficit: cum enim assiduarum onus reprehensionum ferre non possint, confestim abscedunt. Quocirca varius quidam adhibendus est docendi modus. Quando igitur superiori collecta cujusque mentem acris sermo perstrinxit, leniori nunc docendi modo nobis est opus hodierno die, ac doloribus, quos reprehensiones inusserunt, necesse est tamquam oleum lenitatem sermonis instillemus, si prius vobis in memoriam reprehensiones ipsas revocaverimus.

Lex Pauli de iis, qui indigne communicant. — Legem Pauli vobis nuper de sacramentorum participatione recitavimus, qua cuncti, qui mysteriis initiati sunt, obstringuntur. Hæc autem lex erat: nihil enim rursus illam prohibet recitari: *Probet autem seipsum unusquisque, et sic de pane illo edat, et de calice bibat* (1. Cor. 11. 28). Sciunt, qui mysteriis initiati sunt, quid dicamus, et quis hic panis sit, quisve calix. *Qui enim manducat et bibit, inquit, indigne Domino, reus erit corporis et sanguinis Domini* (Ibid. v. 27). Hanc vobis legem recitavimus, et verborum sensum exposuimus. Diximus quid sit, *Reus erit corporis et sanguinis Domini*, easdem nimirum pœnas daturum, quas et illi, qui Christum crucifigere sustinebant. Nam quemadmodum homicidæ illi rei facti sunt sanguinis, sic et isti qui sacramentis indigne communicant: hoc enim est, *Reus erit corporis et sanguinis Domini*. Videbatur dictum illud plane modum excedere, atque intolerabiles minæ censebantur: rationem adjunximus ductam

(a) Collata cum Cod. Colb. 1050, qui non multum variat.

ab exemplo, quæ mirifice quadrabat. Ut enim sive quis regiam purpuram discindat, inquebam, sive luto coinquinet, ex æquo regem, qui ea indutus est, affliccit contumelia: sic nimirum hoc loco eum illi, qui Dominicum corpus necarunt, tum qui immunda recipiunt anima, parem injuriam regio inferunt vestimento. Disciderunt quidem illud in cruce Judæi; coinquinat autem is, qui immunda suscipit illud anima: itaque licet diversa peccata sint, tamen æqualis est injuria. Hoc multos perstrinxit, hoc multos perturbavit, et conscientiam auditorum pupugit, nec auditorum tantum, sed meam, qui ad vos sermonem habeo, prius quam vestram. Communis est quippe doctrina, communia sunt vulnera: quapropter et communia adhibeo medicamenta. Hoc divinæ benignitatis opus fuit, ut et is qui sermonem habet, et qui audiunt, iisdem subiaceant legibus, ejusdem participes sint naturæ, et pariter reus quisque sit, ubi transgressus legem fuerit. Qua de causa? Ut moderatam adhibeat increpationem, ut indulgentior fiat in eos qui peccant, ut ne, propriæ memor imbecillitatis, intolerandam adhibeat reprehensionem. Propterea non angelos e cælo delapsos magistros humanæ naturæ præfecit, ne propter excellentiam naturæ atque humanæ infirmitatis ignorationem asperiores reprehensiones nobis adhiberent: sed homines mortales magistros ac sacerdotes concessit, homines infirmitate circumdatos, ut hoc ipso, quod eisdem obnoxii sint, et is qui sermonem habet, et illi qui audiunt, concionatoris linguæ frenum injiciatur, quod eum non sinat ultra modum suas castigationes extendere. Atque hoc verum esse declarat Paulus, qui legem illam tulit, et hanc causam nos docuit his verbis utens: *Omnia enim pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur, qui condolare possit iis, qui ignorant, et errant* (Hebr. 5. 1. et 2). Qua occasione, et cur tandem? *Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate*. Vides infirmitatem compassionis occasionem esse, neque sinere cognitionem naturæ, ut quis in reprehendendo modum excedat, etsi vehementer contendant? Scis quam ob causam ista dixi? Ne forte dicatis: Tu qui

mundus es a peccatis, et a molestia, quam increpatio parit, immunis ac liber es, magna cum potestate profundicrem nobis sectionem infligis. Siquidem ego prior molestiam sentio, quandoquidem et ipse obnoxius sum peccatis. *Omnes enim in correptionibus sumus* (Eccli. 8. 6), et, *Nemo gloriabitur castum se habere cor* (Prov. 20. 9). Itaque non quod in alienis philosopharier malis, neque ex inhumanitate quapiam, sed præ nimia sollicitudine reprehensiones illas adhibui. Nam in corporum quidem curatione, qui plagam infligit, nullum plagæ sensum capit, sed ille, qui secatur, solus doloribus cruciatur: at in animarum curatione non ita, nisi forte fallar, dum ex meis de aliorum rebus judico; sed ipse prior cruciatur, qui concionem habet, quando cæteros increpat. Neque enim sic a cæteris reprehensi dolemus, ac si alios reprehendamus ob peccata, quorum ipsi rei simus. Statim enim concionatorem objurgat conscientia, quodque se videat magisterii dignitate decoratum in eadem cum discipulis peccata prolabi, atque iisdem reprehensionibus indigere, graviolem concionatori dolorem inurit.

2. *Metus pœnæ peccata minuit.* — Atque hæc non sine causa nunc conqueror; sed quoniam permulti eorum quæ dicta sunt acerbiter non ferentes, cum hinc recessissent, accedentes indignabantur et ex-candescebant; Avocas nos, aiebant, a sacra mensa, et a communione repellis. Idcirco hæc dicere sum coactus, ut intelligatis me non avocare, sed potius convocare, non repellere, nec arcere, sed per ipsas reprehensiones magis allicere. Metus enim denuntiati supplicii, cum tanquam ignis in ceram in eorum conscientiam, qui peccant, inciderit, delicta dissolvit ac discutit, dum semper imminet, et puram ac splendidam mentem reddens, majorem fiduciam nobis inserit: porro fiducia concepta major exoritur animi promptitudo ad frequentem ineffabilem ac tremendorum mysteriorum communionem obeundam. Et quemadmodum qui acerbica medicamenta porrigit iis, qui stomachi vitio cibos fastidiunt, ac pravos expurgat humores, dejectum excitat appetitum, et efficit, ut majori alacritate consuetos cibos degustent: sic nimirum is qui acerbica profert verba, pravisque mentem cogitationibus purgat, et grave peccatorum onus excutit, efficit ut conscientia respiret ac multa cum voluptate Dominicum corpus degustet. Non est igitur ob ea quæ dicta sunt succensendum, sed ea approbanda sunt et laudanda.

Concionatorum officium. — Quod si forte imbecilliores sint quidam, neque defensionem hanc nostram ferant, ita cum illis agam, ut moneam me non a nie ipso latas leges exponere, sed de calo delapsas literas legere, ac proinde necessarium esse, ut cum hoc mihi creditum sit ministerium, aut quæ continentur illis confidenter ac libere cuncta dicam, et utilitatem ubique, non voluptatem, quæram auditorum, aut eorumdem odium reformidem, et hoc intempestivo beneficio salutem meam simul et illorum prodam. Nam et concionatori simul et auditoribus admodum periculo-

sum esse quidpiam ex legibus divinis celare, ac tamquam cædis patrata reos judicare doctores, nisi absque metu cuncta Dei jura ac decreta promulgent, Pauli vobis testimonio comprobabo. Propterea namque in omnibus rebus ad beatam illam animam sæpe confugio, quod fructuosæ quædam sacræque leges Pauli sint verba. Non enim Paulus est, qui loquitur, sed qui ejus animam movet Christus, siquidem per illum cuncta loquitur, quæ ille pronuntiat. Quid igitur ait Paulus? Cum eos qui Ephesum incolebant vocasset, ac postremam ad illos concionem habuisset, propterea quod ab illis deinceps discessurus erat, ut illorum præsules doceret, non minus quam qui sanguinem funderent discipulorum, eos qui res utiles celarent pœnis esse obnoxios ac supplicis, ita loquitur: *Mundus sum ego a sanguine omnium.* Quid ita? *Non enim subterfugi, quo minus annuntiarem vobis omne consilium Dei* (Act. 20. 26. 27): itaque si subterfugisset, quo minus annuntiaret, mundus a sanguine non fuisset, verum ut homicida damnatus esset; ac merito sane. Nam homicida quidem corpus tantum interficit; qui vero ad gratiam concionatur, et segiores reddit auditores, animam perdit: atque ille quidem præsentem morti tradit, hic vero perdit animam, et ad æternas pœnas suppliciaque transmittit. An igitur solus hoc dicit Paulus? Nequaquam, sed ante Paulum Deus rursus istud ipsum per prophetam subindicat, ita dicens: *Speculatorem dedi te domui Israel* (Ezech. 3. 17). Quid est hoc, *Speculatorem*? Speculator dicitur is, qui, dum exercitus inferius consident, sublimem et eminentem in colle locum occupat, et inde invadentes hostes speculatur, atque in valle sedentibus eorum adventum denuntiat, ut ad pugnam capessendam eos excitet, ne si in illos incautos irruant, magna illos cum facilitate trucidet. Quando igitur multa, quæ nobis imminet, mala non videmus nos, qui humi versamur, ita divina gratia disponente factum est, ut tanquam in sublimi loco prophetiæ stantes prophetæ sancti irruaturam in nos iram divinam a longe prænuntiarent, ut nos per poenitentiam repa-rantes, animamque nostram lapsam erigentes, multo ante infligendam a Deo plagam repellamus. Idcirco, *Speculatorem*, inquit, *dedi te domui Israel*: ut calamitatem imminentem prænunties, quemadmodum hostes ille. Neque vero mediocre pœnam concionatori, qui divinam iram non prænuntiavit, imponit. Quam vero tandem? Animas eorum, qui perierint, inquit, de manu tua requiram (Ib. v. 5). Quis igitur est ille tam crudelis et inhumanus, et immisericors, qui concionatori vitio vertat dicenti, deque ira divina frequenter verba facienti, cum tantas luiturus sit pœnas, si tacuerit? Nobis ergo qui concionamur, nequaquam prodesse, si talia siluerimus, sufficienter et propheta nos docuit, et apostolus; sed neque vobis prodesse, qui auditis, inde constabit. Nam si ego, dum sileo, peccata silentio absconderem, recte succenseret unusquisque, ac merito indignaretur, nisi silerem: fin autem, quantumvis jam non sileamus, omnino necesse est ut illic delicta manifestentur.

ἵνα μὴ λέγητε ὅτι Σὺ καθαρὸς ὢν ἀμαρτημάτων, ἀπηλλαγμένος τῆς ὀδύνης τῆς κατὰ τὴν ἐπιτίμησιν, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας ἐπιφέρεις ἡμῖν βαθυτέραν τὴν τομὴν. Ἐγὼ γὰρ πρότερος αἰσθάνομαι τῆς ὀδύνης, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὑπεύθυνός εἰμι τοῖς ἀμαρτήμασι. *Πάντες γὰρ ἔσμεν ἐν ἐπιτημίῳ*· καὶ, Οὐδεὶς *καυχήσεται ἄγῃην ἔχειν καρδίαν*.^α Ὡστε οὐκ ἐν ἀλλοτρίοις φιλοσοφῶν κακοῖς, οὐδὲ ἐξ ἀπανθρωπίας τινός, ἀλλ' ἀπὸ κηδεμονίας πολλῆς τοὺς ἐλέγχους ἐποιήσάμην ἑαυτοῦς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν τὰ σώματα ἰατρειούτων, ὁ μὲν ἐπάγων τὴν πληγὴν οὐδεμίαν λαμβάνει τῆς πληγῆς αἰσθῆσιν, ὁ δὲ τεμνόμενος, οὗτός ἐστιν ὁ διασπώμενος ταῖς ἀληγηδόσι· ἐπὶ δὲ τῶν τὰς ψυχὰς θεραπευόντων οὐχ οὕτως, εἰ μῆτι γε σφάλλωμαι ἐξ ἑαυτοῦ τὰ τῶν λοιπῶν δοκιμάζων, ἀλλ' αὐτὸς πρότερος ὀδυᾶται ὁ λέγων, ἦνίκα ἂν ἑτέροις ἐπιτιμῶ. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἐλεγχομένοι παρ' ἑτέρων ἀλγοῦμεν, ὡς ἐλέγχοντες ἑτέρους ὑπὲρ ἀμαρτημάτων, ὃν ἔσμεν ὑπεύθυνοι. Ἐπιλαμβάνεται γὰρ εὐθὺς τὸ συνειδὸς τοῦ λέγοντος, καὶ τὸ διδασκαλίας [660] περικείμενον ἀξίωμα, εἰς τὰ αὐτὰ τοῖς μαθηταῖς καταπίπτειν ἀμαρτήματα, καὶ τῶν αὐτῶν δεῖσθαι ἐλέγχων, πικροτέραν τῷ λέγοντι ποιεῖ τὴν ὀδύνην.

β'. Καὶ ταῦτα οὐχ ἀπλῶς ἀποδύρομαι νῦν· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ βάρος τῶν εἰρημένων οὐκ ἐνεγκόντες, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν προσελθόντες ἐδυσχεραίνον, ἡγανάκτου, Ἀπαγεῖς ἡμεῖς, λέγοντες, τῆς ἱερᾶς τραπέζης, καὶ τῆς κοινωνίας ἀποστρεφείς. Διὰ τοῦτο ταῦτα ἡ-ναγκάσθην εἰπεῖν, ἵνα μάθητε ὅτι οὐκ ἀπάγω, ἀλλὰ συναγῶ μάλλον· οὐκ ἀποσθῶ οὐδὲ ἀπέλγω, ἀλλ' ἐπισπῶμαι διὰ τῶν ἐλέγχων πλέον. Ὁ γὰρ φόβος τῆς εἰρημένης τιμωρίας, καθάπερ πῦρ εἰς κηρὸν, οὕτως εἰς τὸ συνειδὸς τῶν ἀμαρτανόντων ἐμπίπτει, λυεῖ μὲν ἡμῶν καὶ τῆκε τὰ πλημμελήματα, διηνεκῶς ἐγκαθήμενος, καθαρὰν δὲ καὶ ἀποστιλνύσαν ἐργαζόμενος τὴν διάνοιαν, πλείονα τὴν παρῃστίαν ἡμῖν ἐντίθησιν· ἀπὸ δὲ τῆς παρῃστίας καὶ προθυμίας πλείων γένοιτο· ἂν πρὸς τὸ συνεχῶς τῶν ἀπορρήτων καὶ φρικτῶν κοινωνεῖν μυστηρίων. Καὶ καθάπερ ὁ πικρὰ φάρμακα τοῖς κακοσίοις διδοὺς, καὶ τοὺς πονηροὺς ἐκκαθαίρων χυμούς, διεγείρει τὴν καταβεβλημένην ἡρεσίαν, καὶ μετὰ πλείονος παρασκευάζει τῆς προθυμίας τῆς συνήθους ἄπτεσθαι τροφῆς· οὕτω δὲ καὶ ὁ πικρὰ λέγων ῥήματα, καὶ καθαίρων τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς τῆς διανοίας, καὶ τὸ βαρὺ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποσκευαζόμενος φορτίον, δίδωσιν ἀναπνεῦσαι τῷ συνειδέτι, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς ἀπογεύσασθαι τοῦ σώματος παρασκευάζει τοῦ δεσποτικοῦ. Οὐ τοίνυν δυσχεραίνειν ὑπὲρ τῶν εἰρημένων· χρὴ, ἀλλ' ἀποδέχεσθαι καὶ ἐπαίνειν.

Εἰ δὲ τινες ἀσθενέστερον διάκεινται, καὶ οὐκ ἀνέχονται ταύτης ἡμῶν τῆς ἀπολογίας, ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι Οὐκ ἑαυτοῦ νόμους ὑμῖν ἐξηγοῦμαι, ἀλλ' ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάντα ἀναγινώσκω γράμματα· καὶ ἀνάγκη τὸν ταύτην ἐμπιστευθέντα τὴν διακονίαν, ἢ πάντα μετὰ παρῃστίας εἰπεῖν τὰ ἐγκείμενα. τὸ συμφέρον, ἀλλὰ μὴ τὸ ἡδὺ τοῖς ἀκροαταῖς πανταχοῦ ζητοῦντα· ἢ τὴν τῶν ἀκουόντων ὑπειδόμενον ἀπέχθειαν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἐκείνων προέσθαι σωτηρίαν, διὰ τῆς ἀκαίρου ταύτης χάριτος.^α Ὅτι γὰρ καὶ τῷ λέγοντι καὶ τοῖς ἀκούουσι σφόδρα ἐπικίνδυνον τὸ τῶν θείων ἀποκρύπτεσθαι· τι νόμων, καὶ ὅτι φόνων

υπεύθυνοι οἱ διδάσκαλοι κρίνονται, ὅταν μὴ πάντα χωρὶς ὑποστολῆς ἐξηγῶνται τοῦ Θεοῦ τὰ δικαιοῦματα, Παῦλον ὑμῖν τούτων πάλιν παρέξομαι μάρτυρα. Διὰ γὰρ τοῦτο συνεχῶς ὑπὲρ ἀπάντων ἐπὶ τὴν ἀγίαν ἐκείνην καταφεύγω ψυχὴν, ὅτι χρῆσιμοί τινές εἰσι καὶ θεοὶ νόμοι τὰ Παύλου ῥήματα. Οὐ γὰρ Παῦλός ἐστιν ὁ κἀλὼν, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ὁ τὴν ἐκείνου ψυχὴν κινῶν· δι' ἐκείνου γὰρ φθέγγεται πάντα, ἅπερ ἐκεῖνος εἶπε. Τί τοίνυν φησὶν ὁ Παῦλος; Καλέσας τοὺς τὴν Ἐφεσον οἰκοῦντας, καὶ ἐσχάτην πρὸς αὐτοὺς δημηγορίαν εἰπὼν, ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτῶν ἀπίστασθαι ἤμελλε, διδάσκων τοὺς ἐφεστηκότας αὐτοῖς, ὅτι καθάπερ οἱ τὸ αἷμα ἐκχέοντες τῶν μαθητῶν, οὕτως οἱ τὰ συμφέροντα [661] μὴ λέγοντες αὐτοῖς, εἰσὶν ὑπεύθυνοι κολάσεως καὶ τιμωρίας, οὕτω πῶς φησι· *Καθαρὸς εἰμι ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων*. Διὰ τί; Οὐ γὰρ *ὑπεστέλειάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ*· ὡς εἰ ὑπεστέλειτο τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι, οὐκ ἦν καθαρὸς ἐκ τοῦ αἵματος, ὥλλ' ὡς ἀνδροφόνος ἐκρίνετο, καὶ μάλα εἰκότως. Ὁ μὲν γὰρ ἀνδροφόνος τὴ σῶμα ἀναιρεῖ μόνον, ὁ δὲ πρὸς χάριν δημηγορῶν, καὶ βραθυμοτέρως ποῶν τοὺς ἀκροατάς, τὴν ψυχὴν ἀπόλλυσι· κἀκεῖνος μὲν τῷ παρόντι προδίδωσι θανάτῳ, οὗτος δὲ τὴν ψυχὴν ἀπόλλυσι, καὶ πρὸς τὰς ἀθανάτους παραπέμπει κολάσεις καὶ τιμωρίας. Ἀρα οὖν Παῦλος μόνος τοῦτο φησιν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ πρὸ Παύλου πάλιν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου τὸ αὐτὸ τοῦτο αἰνίσσεται οὕτω λέγων· *Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ*. Τί ἐστὶ. *Σκοπὸν*· Σκοπὸς λέγεται ὁ τῶν στρατοπέδων κάτω καθήμενος ὑψηλὸν καὶ γεωλοφον χιρὸν καταλαβὼν κἀκεῖθεν ἐπιόντας τοὺς πολεμίους σκοπεῖων, καὶ τοῖς κάτω καθήμενοις μηνύων τὴν ἐφοδον, καὶ διεγείρων πρὸς τὴν τοῦ πολέμου παράταξιν, ὥστε μὴ ἀφυλάκτοις ἐπιπεσόντας, μετὰ πολλῆς διαχειρίσασθαι τῆς εὐκολίας. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ τῶν ἐπιόντων δεινῶν οὐχ ὀρώμεν ἡμεῖς οἱ χαμαὶ βαδίζοντες, ψυχονόμησεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, ὥσπερ ἐρ' ὑψηλοῦ χωρίου τῆς προφητείας τοὺς ἀγίους προφήτας ἐστῶτας, μέλλουσιν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἡμῖν ἐπιέναι πόρρωθεν προμηνύειν, ἵνα διὰ τῆς μετανοίας ἐκυτοὺς ἀνακτῇσάμενοι, καὶ πεπτωκυῖαν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἀνορθώσαντες, τὴν θεήλατον πόρρωθεν ἀπικρουσώμεθα πληγὴν. Διὰ τοῦτο φησι· *Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ*· ἵνα μέλλουσιν ἐπιέναι τὴν συμφορὰν προμηνύσης, καθάπερ ἐκεῖνος τοὺς πολεμίους. Καὶ τιμωρίαν δὲ οὐ μικρὰν ἐπιτίθῃσι τῷ μὴ προλέγοντι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν. Ποίαν δὲ ταύτην; Τὰς ψυχὰς τῶν ἀπολλυμένων, φησὶν. ἐκ τῆς χειρὸς σου ἐκζητήσω. Τίς οὖν οὕτως ὠμὸς καὶ ἀπάνθρωπος καὶ ἀσυμπαθής, ὡς ἐγκαλεῖν τῷ λέγοντι καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ διαλεγόμενῃ συνεχῶς ὀργῆς, τσσαύτην κόλασιν ὑφίστασθαι μέλλοντι, εἰ σιγήσειν; Ὅτι μὲν οὖν ἡμῖν οὐ συμφέρει τοῖς λέγουσι τὰ τοιαῦτα σιγᾶν, ἱκανῶς καὶ ὁ προφήτης καὶ ὁ ἀπόστολος· ἡμεῖς ἐπαίδευσεν· ὅτι δὲ οὐδὲ ὑμῖν τοῖς ἀκούουσι, ὧλλον ἐκείθεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐγὼ σιγήσας ἀπέκρυπτον τῇ σιγῇ τὰ ἀμαρτήματα, καλῶς ἐδυσχεραίνεν ἑκαστος καὶ ἡγανάκτει δικαίως, μὴ σιγῶντος ἐμοῦ· εἰ δὲ καὶ ἡμῶν σιγῶντων νῦν, ἀνάγκη πάντως ἐκεῖ

^α Coib. ἐπιτίθων.

φανῆναι τὰ πλημμελήματα, τί τὸ ὄφελος ἀπὸ τῆς σιγῆς γένοιτ' ἂν; Ἄλλ' ὄφελος μὲν οὐδὲν, βλάβη δὲ σοφάτη. Ἄν μὲν γὰρ εἶπω νῦν, εἰς μετάνοιαν ἄγω καὶ κατάνυξιν διανοίας· ἂν δὲ σιγήσω, νῦν μὲν οὐκ ἀναμνησόμεθα τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν, οὐδὲ μετανοήσομεν· ἐκεῖ δὲ αὐτὰ ὀφόμεθα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν γυμνά καὶ τετραχλισμένα, καὶ θορηγόμεν εἰκῇ καὶ μάτῃν.

γ'. Ἐπεὶ οὖν ἀνάγκη πάντως, ἥ ἐκεῖ, ἥ ἐνταῦθα κατανυγῆναι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι, βέλτιον ἐνταῦθα, καὶ μὴ ἐκεῖ. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τῶν προφητικῶν ῥημάτων, ἀπὸ τῶν εὐαγγελικῶν. [662] Ὁ μὲν γὰρ προφήτης φησὶν, *Ἐν τῷ ᾧ ἡ εἰς ἐξομολογήσεταί σοι*; οὐχ ὅτι οὐκ ἐξομολογούμεθα, ἀλλ' ὅτι εἰκῇ τοῦτο ποιοῦμεν. Ὁ δὲ Χριστὸς καὶ διὰ παραβολῆς αὐτὸ τοῦτο ἐπαίδευσεν. Λάξαρς γάρ τις ἦν πτωχὸς, φησὶν, ἡλωμένος πάντοθεν, νόσον ἀνίατον ἔχων· ἔτερος δὲ τις πλούσιος τῶν ψυχίων οὐ μετεδίδου τῷ πέννῃτι. Καὶ τί δεῖ πᾶσαν ἐπελθεῖν τὴν παραβολήν; Ἰστέ γὰρ τὴν ιστορίαν ἅπασαν, τὴν ὁμότητα τοῦ πλουσίου, πῶς οὐ μετεδίδου τῆς τραπέζης τῷ πτωχῷ, τὴν πενίαν τὴν ἐκείνου καὶ τὸν λιμὸν, ᾧ προσέειπεν διηνεκῶς. Ἄλλ' ἐνταῦθα ταῦτα· ἐπειδὴ δὲ ἐτελεύτησεν ἕκαστος, ὅρᾳ τὸν πτωχὸν ἐκείνον ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ τί φησι; *Πάτερ Ἀβραάμ, ἀπόστειλον αὐτὸν, ἵνα ἐπιστάξῃ τῷ δακτύλῳ ἅκρω τῇ ῥιζώτῃ μου, ἵνα ἀναπαύσωμαι τῆς ὁδοῦ μου*. Εἶδες ἀντίδοσιν; οὐ μετεδίδωκεν αὐτῷ ψυχίων, οὐ μεταλαμβάνει σταγόνας ὕδατος. *Ὁ γὰρ μέτρω, φησὶ, μετρεῖται, μετρηθήσεται ὅμιον*. Τί οὖν ὁ Ἀβραάμ; *Τέκνον, ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου, καὶ Ἀδὲλφος τὸ κακὰ· καὶ νῦν οὗτος μὲν ἐνταῦθα παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυῖσαι*. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, ὅτι κατανύσσονται μὲν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι καὶ μεταβάλλονται καὶ βελτίους γίνονται ἀπὸ τῆς γεέννης, οὐδὲν δὲ κερδαίνουσιν εἰς παραμυθίαν τῆς φλογός· Πάτερ γὰρ, *ἀπόστειλον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκόν μου*, φησὶν, *ἵνα τοῖς συγγενέσι μου διαμαρτύρηται, καὶ μὴ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον*. Αὐτὸς ἀποτυχὼν τῆς εὐεργεσίας, ἑτέροις προξενεῖ τὴν σωτηρίαν λοιπόν. Εἶδες πῶς ὡμὸς ἦν πρὸ τοῦτου, πῶς φιλάνθρωπος ἐγένετο μετὰ ταῦτα; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κείμενον παρέτρεχε τὸν Λάζαρρον ζῶν, νυνὶ δὲ καὶ ἀπόντων φροντίζει τῶν συγγενῶν· καὶ τότε μὲν ἐν περιουσίᾳ ὢν, πρὸς τὴν ἐλεεινὴν οὐκ ἐπεκάμπετο τοῦ πτωχοῦ θῆαν, νυνὶ δὲ ἐν δόυναις καὶ ἀνάγκαις ὢν ἀπαραίτητος, κήδεταί τῶν αὐτῷ προσκόντων, καὶ ἀξίῳ πεμψθῆναι τὸν ταῦτα ἀπαγγελοῦντα αὐτοῖς. Ὅρᾳ; πῶς φιλάνθρωπος γέγονε καὶ ἡμέρος καὶ συμπαθητικός;

Τί οὖν; ἀπώνατό τι τῆς μετάνοιας; ἐγένετό τι κέρδος αὐτῷ ἀπὸ τῆς κατανύξεως; Οὐδαμῶς· ἄκαιρος γὰρ ἡ μετάνοια. Ἐλύθη τὸ θέατρον, ἀπῆλθε τὰ σκάννα, οὐκ ἔτι καιρὸς τῶν παλαισμάτων ἦν· οὐκ οὗτο παρακαλῶ, καὶ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ἐνταῦθα ὀδύρεσθαι· χρὴ καὶ θορηγεῖν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι. Λυπεῖτω ἡμᾶς ἐνταῦθα τὰ ῥήματα, καὶ μὴ φοβέτω ἐκεῖ τὰ πράγματα· δακνέτω ἡμᾶς ὁ λόγος ἐνταῦθα, καὶ μὴ δακνέτω ἡμᾶς ἐκεῖ σκώληξ ὁ ἰσθός· καίετω ἡμᾶς ἐνταῦθα ἡ ἐπιτίμησις, καὶ μὴ καίετω ἐκεῖ ἡ γέεννα τοῦ πυρός. Τοὺς ἐνταῦθα θορηγούοντας ἀκόλουθον ἐκεῖ παρακληθῆναι· τοὺς ἐνταῦθα τρυφούντας καὶ γελώντας καὶ ἀναλγῆτως περὶ τὰ ἁμαρτήματα διαχειμένους ἀνάγκη πᾶσα ἐκεῖ θορηγῆ-

σαι καὶ ὀδύρεσθαι, καὶ βρῦξαι τοὺς ὀδόντας. Οὐκ ἐμὸς οὗτος ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ τότε δικάζοντος ἡμῖν· *Μακάριοι γάρ, φησὶν, οἱ περθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται· Οὐαὶ ὅμιον, οἱ γελῶντες, ὅτι κλαιότες*. Πόσω τοίνυν [663] βέλτιον πρόσκαιρον κατάνυξιν καὶ ὀδυρμὸν ἀθανάτων ἀλλάξασθαι καλῶν καὶ ἡδονῆς τέλος οὐκ ἐχούσης, ἢ τὸν βραχὺν τοῦτον καὶ πρόσκαιρον βίον ἐνταῦθα γελᾶσαντας, ἀπελθεῖν ἐκεῖ κολασθησόμενους ἀθάνατα; Ἄλλ' αἰσχύνῃ καὶ ἐρυθριᾷ τὰ ἁμαρτήματα ἐξεῖπεν; Μάλιστα μὲν εἰ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων ἔδει ταῦτα λέγειν καὶ ἐκπομπεῖν, οὐδὲ οὕτως αἰσχύνεσθαι ἔδει· αἰσχύνῃ γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν, οὐ τὸ ὁμολογῆσαι τὰ ἁμαρτηθέντα· νυνὶ δὲ οὐδὲ ἀνάγκη παρόντων μαρτύρων ἐξομολογεῖσθαι. Παρὰ τοῖς λογισμοῖς τοῦ συνειδῶτος γιγνέσθω τῶν πεπλημμελημένων ἡ ἐξέτασις· ἀμάρτυρον ἔστω τὸ δικαστήριον· ὁ Θεὸς ὁράτω σε μόνος ἐξομολογούμενον, ὁ Θεὸς ὁ μὴ ὀνειδίζων τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ λύων τὰ ἁμαρτήματα ἀπὸ τῆς ἐξομολογήσεως. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ὀκνεῖς καὶ ἀναδύῃ; Οἶδα κάγω, ὅτι οὐκ ἀνέχεται τὸ συνειδῶς τῆς μνήμης τῶν οἰκείων πλημμελημάτων. Ἄν γὰρ ἔλθωμεν μόνον εἰς ἀνάμνησιν τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν, καθάπερ πῶλός τις ἀδάμαστος καὶ δυσήνιος, πικρὰ ἡ διάνοια. Ἀλλὰ κάτασχε, χαλίνωσον, κατάψῃχε τῇ χειρὶ, ἤμερον αὐτὴν ποίησον, πείσον ὅτι ἂν μὴ νῦν ἐξομολογήσῃται, ἐκεῖ ἐξομολογήσεται, ὅπου πλείων ἡ κόλασις, ὅπου μείζων ὁ παραδειγματισμός. Ἐνταῦθα ἀμάρτυρον ἔστι τὸ δικαστήριον, καὶ σὺ σαυτῷ δικάζεις ὁ ἁμαρτηκός· ἐκεῖ δὲ εἰς μέσον τὸ θέατρον τῆς οἰκουμένης ἅπαντα παραχθῆσεται, ἂν μὴ προλαβόντες ἐνταῦθα αὐτὰ ἀπαλείψωμεν. Αἰσχύνῃ ὁμολογῆσαι ἁμαρτήματα; αἰσχύνου πρᾶξι ἁμαρτήματα. Ἡμεῖς δὲ ὅταν αὐτὰ πράττωμεν, ἱταμῶς καὶ ἀναισχύντως τολμῶμεν· ὅταν δὲ ὁμολογῆσαι δέη, τότε αἰσχυνόμεθα καὶ ὀκνοῦμεν, δέον μετὰ προθυμίας τοῦτο ποιεῖν. Οὐ γὰρ ἔστιν αἰσχύνῃ κατηγορεῖν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ ἀρετὴ· εἰ μὴ δικαιοσύνη καὶ ἀρετὴ ἦν, οὐκ ἂν μισθὸν ἔβηκεν· αὐτῇ δὲ Θεός. Ὅτι γὰρ μισθὸς ἔχει ἡ ἐξομολογησις, ἀκούσον τί φησι· *Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρώτος, ἵνα δικαιωθῇς*. Τίς αἰσχύνεται ἔργον, ἀφ' οὗ γίνεται δίκαιος; τίς αἰσχύνεται ὁμολογῆσαι ἁμαρτήματα, ἵνα λύσῃ ἁμαρτήματα; Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο κελεύει ὁμολογῆσαι, ἵνα κολάσῃ; οὐχ ἵνα κολάσῃ, ἀλλ' ἵνα συγχωρήσῃ.

δ'. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἐξω δικαστηρίων μετὰ τὴν ὁμολογίαν κολάσις· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ψαλμὸς αὐτὸ τοῦτο ὑπομνήσκων, μὴ τις δεδοικώς κολάσιν μετὰ τὴν ἐξομολογήσιν, ἀρνήσῃται τὰ ἁμαρτήματα, φησὶν· *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ*. Μὴ γὰρ οὐκ οἶδε τὰ ἁμαρτηματά σου, ἐὰν μὴ σὺ ὁμολογήσῃς; Τί οὖν σοι γίνεται πλέον ἐκ τοῦ μὴ ὁμολογῆσαι; μὴ γὰρ δύνασαι λαθεῖν; Κἂν μὴ εἴπῃς, ἐκείνος εἶδεν· ἂν δὲ σὺ εἴπῃς, ἐκείνος ἐπιλανθάνεται. *Ἰδοὺ γὰρ ἐγὼ Θεός εἰμι ἐξαλείψων τὰς ἀνομίας σου, καὶ σὺ μὴ μνησθῶ*. Ὅρᾳ; *Ἐγὼ οὐ μὴ μνησθῶ*, φησὶ· φιλάνθρωπις γὰρ τοῦτο· σὺ

• Colbert. μισθὸν ἔδωκεν.

quid poterit silentium prodesse? Imo nihil proderit, sed summopere nocebit. Nam si quidem nunc proloquar, ad pœnitentiam et animi compunctionem inducam: sin taceam, nunc quidem eorum quæ peccaverimus, non recordabimur, neque pœnitentiam agemus; at in futuro sæculo nuda et aperta præ oculis nostris intuebimur, ac frustra et incassum lamentabimur.

3. Quando igitur omnino necesse est, ut vel illic, vel in hac vita ob delicta compungamur, satius est ut illud hic potius, et non illic fiat. Unde id constat? Ex propheticiis verbis, ex evangelicis. Nam propheta quidam sic ait: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (Psal. 6. 6)? non quod non confiteamur, sed quod frustra illud faciamus. Christus autem per parabolam hoc ipsum docuit. Erat enim, inquit, Lazarus quidam mendicus undique ulceribus plenus (Luc. 16. 19. sqq.), immedicabili morbo laborans: alter autem quidam dives pauperi micæ non impertiebat. Et quid opus est parabolam totam percurrere? quippe nostis historiam omnem, crudelitatem divitis, quo pacto mendicum participem mensæ non faceret; egestatem illius ac famem, qua perpetuo conflictabatur. At hæc in hac vita: postquam autem mortuus est uterque, videt illum mendicum in sinu Abrahæ dives. Et quid ait? *Pater Abraham, mitte illum, ut instillet extremo digiti sui in linguam meam, ut requiescam a dolore* (Ib. v. 24). Vides retributionem? non impertiit ipsi micæ, unius aquæ guttæ non sit particeps. *In qua enim mensura, inquit, mensi fueritis, remetietur vobis* (Marc. 4. 24). Quid ergo Abraham? *Fili, receperisti bona tua, et Lazarus mala: et nunc hic quidem hic consolatur, tu vero cruciaris* (Luc. 16. 25). Sed quod est in quæstione positum, illos nimirum ob peccata compungi et converti, ac pœnis gehennæ fieri meliores, nihil tamen hoc illis ad levanda flammæ tormenta prodesset, quæ sequuntur ostendunt; *Pater enim, inquit, mitte illum in domum meam, ut cognatis meis testetur, et non veniant in hunc locum* (Ibid. v. 27. 28). Cum beneficium ipse non obtinuisset, aliorum postea salutem procurat. Vidisti quo pacto crudelis antea fuerit, quo pacto deinde benignus evaserit? Lazarum ante oculos jacentem præteribat, dum viveret; jam vero etiam absentium cognatorum curam gerit: ac tum quidem, dum opibus circumflueret, ad miserabile mendici spectaculum non inflectebatur; jam vero, dum in doloribus ac necessitatibus versatur inevitabilibus, de propinquis suis est sollicitus, ac mitti rogat qui hæc illis annuntiet. Vides ut benignus et clemens evaserit et misericors?

Pœnitentia non prodest post mortem. — Quid igitur? nunquid illi profuit pœnitentia? num aliquid lucri ex illa compunctione collegit? Nihil omnino: quippe quod intempestiva esset pœnitentia. Solutum erat theatrum, sublatus locus certaminis, non amplius luctarum tempus fuit. Propterea moneo, precor et obsecro, hic lamentari oportet, ac propter peccata lugere. Hic nos verba contristent, ne nos illis res terreat: hic nos pungat oratio, ne nos illic vermis

pungat venenatus: hic nos urat reprehensio, ne nos gehenna ignis illic urat. Eos qui hic lugent, consensaneum est illic consolari: eos qui hic in deliciis degunt et rident, nec ullo propter admissa peccata dolore tanguntur, plane illic lugere ac lamentari ac fremdere dentibus est necesse. Non mea sunt hæc verba, sed ipsius, qui iudicium in nos tum temporaria exercebit: *Beati quippe, inquit, ii, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (Matth. 5. 5). *Væ vobis, qui ridetis, quia flebitis* (Luc. 6. 25). Quanto igitur satius est temporariam compunctionem et luctum cum æternis bonis et voluptate quæ finem non habeat, commutare, quam brevi hac et temporaria vita ridendo transacta, illuc abire immortalis supplicio plectendos? At verecundaris et erubescis enuntiare peccata? Sane quidem si coram hominibus ea dicenda essent et evulganda; non tamen ita pudere te oportuit: pudor enim est et ignominia peccare, non quæ peccaveris confiteri; jam vero neque necessarium est testibus præsentibus confiteri. Apud conscientiam rationes fiat inquisitio delictorum: sine testibus sit iudicium, Deus te confitentem solus audiat, Deus qui peccata non exprobrat, sed confessione peccata delet. At hoc pacto etiam pigritaris ac detrectas? Scio equidem conscientiam suorum delictorum memoriam minime ferre. Nam si tantum subeat animum eorum quæ deliquimus recordatio, tamquam pullus quidam indomitus ac frenatu difficilis mens resilit. Sed tu coerce illam ac refrena, demulce manu, cicurem illam redde, persuade fore ut, nisi nunc confiteatur, illic confiteatur, ubi major pœna, ubi diffamatio major. Hic iudicium fit sine testibus, ac tu ipse in te iudicium exerces, qui peccasti; at illic in medium orbis terrarum cuncta producentur, nisi prius hic fuerint a nobis deleta. Erubescis peccata confiteri? erubescere peccata committere. Nos vero dum illa committimus, temere et impudenter ea aggredimur; cum autem ea fuerint confitenda, tum nos pudet pigetque, cum id alacriter a nobis fieri oporteret. Non enim ignominiosum est incusare peccata, sed iustitia et virtus: nisi iustitia esset ac virtus, non proposuisset illi mercedem Deus. Nam confessionem obtinere mercedem, audi quibus verbis Scriptura testatur: *Dic tu iniquitates tuas primus, ut justificeris* (Isai. 43. 25). Quem tandem pudebit illius operis, quo fit justus? quem confiteri peccata pudeat, ut peccata solvat? Num enim idcirco peccata jubet confiteri, ut puniat? imo ut dimittat.

4. Nam in externis quidem tribunalibus post confessionem sequitur pœna. Propterea psalmus etiam hoc ipsum reformidans, ne quis metu pœnæ, quæ confessionem sequatur, peccata denegaret, ait, *Confitemini Domino, quoniam bonus; quoniam in sæcula misericordia ejus* (Psal. 105. 1). Num enim tua peccata nescit, nisi tu confessus fueris? Quid ergo tibi prodest si minime confiteare? num enim potes latere? Quamvis non dixeris, ille novit: quod si tu dixeris, ille obliviscitur. *Ecce enim ego sum Deus, qui deleo iniquitates tuas, et non recordabor* (Isai. 43. 25). Vides? Non recordabor, inquit; est enim hoc clemens-

nam: at tu recordare, ut castigationis captes occasionem. Hæc cum audiisset Paulus, peccatorum, quorum non recordabatur Deus, perpetuo recordabatur, cum ita diceret: *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam persequutus sum Ecclesiam Dei* (1. Cor. 15. 9): et, *Christus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15). Non dixit, Eram, sed, Sum. Facta erat remissio peccatorum apud Deum, et apud Paulum peccatorum memoria non delebatur; quæ Dominus deleverat, hæc ipse divulgabat. Audistis enim prophetam dicentem: *Et non recordabor* (Isai. 43): at tu recordare. Deus vas electionis ipsum vocat (Act. 9. 15), et iste se peccatorum primum vocat. Quod si peccatorum non oblivisceretur, cogita quo pacto Dei beneficiorum recordaretur. Quid ego dico memoriam peccatorum minime probo afficere? non ita nos memoria recte factorum reddit illustres, ut memoria peccatorum: imo vero non modo non reddit illustres memoria recte factorum, sed etiam opprobrio afficit et condemnat; at peccatorum memoria fiducia nos ac justitia multa cumulat. Quis hoc dicit? Phariseus et publicanus. Nam hic quidem cum sua peccata dixisset, justificatus descendit; ille vero cum sua recte facta dixisset, publicano factus inferior descendit. Vides quantum afferat damni recte factorum meminisse: quantam pariat utilitatem peccatorum minime oblivisci? Ac merito sane: qui namque recte factorum meminit, in superbiam effertur, cæteros homines aspernatur, quod et accidit Phariseo: neque enim in tantam venisset arrogantiam, non dixisset, *Non sum sicut cæteri homines* (Luc. 18. 11), nisi jejunii sui decimarumque meminisset; memoria vero peccatorum mentem reprimat, humilitatem suadet, ac per humilitatem benevolentiam Dei conciliat. Audi, queso, quo pacto nos Christus recte facta oblivioni tradere jubeat: *Cum feceritis hæc omnia, dicite, Servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10). Tu dic inutilem esse te servum, non ego te inutilem reddo: tu si tuam ipse vilitatem confessus fueris, ego te illustrem reddo, et corona remunero.

Peccatorum recordari quam utile. Examen conscientie ineundum. — Vides quot testimoniis utilem esse peccatorum memoriam nobis fuerit comprobatum, et noxiam memoriam recte factorum: et contra rursus supplicium nobis ex oblivione peccatorum, utilitatem autem ex oblivione recte factorum oriri? Vis etiam aliunde cognoscere maximum esse recte factum peccatorum recordari? Audi Jobum. Ut enim cæteris gloriabatur, ita et confessione peccatorum, cum ita diceret: *Quod si cum sponte peccassem, expavi frequentiam multitudinis; ut non enuntiarem peccata mea* (Job 31. 34). Horum autem verborum hic sensus est: numquam mihi cætus conservorum pudorem imposuit. Quid enim prodest ignotum esse hominibus, cum Judex omnia noverit? quid vero nocet, quod hi quæ a nobis commissa sunt, noverint, si nos ille poena voluerit liberare? Licet omnes condemnent, si me calculo suo Judex absolvat, nihil illo-

rum sententiam curo: licet omnes laudent et celebrent, si me ille condemnet, nihil mihi iudicium illorum prodest. Semper enim oculos in illum oportet convertere, idemque præstandum est in peccatis, quod in pecuniarum impensa præstamus. Statim enim atque e cubili surreximus, antequam pedem in forum inferamus, aut aliquod privatum publicumve negotium aggrediamur, vocato servo rationem ab eo exigimus expensarum, ut videamus quid perperam, quid in legitimos usus insumptum fuerit, quantumque sit reliquum: quod si perexiguum esse viderimus id, quod restat, omnes vias augendorum reddituum excogitamus, ne forte incauti fame conficiamur. Hoc igitur et in actionibus nostris faciamus. Advocata conscientia nostra rationes exigamus ab ea verborum, actionum, cogitationum; disquiramus quid commodè utiliterque sit insumptum, quid in nostrum damnum; quis sermo perperam fuerit impensus in detractiones, in turpiloquia, in contumelias; quænam cogitatio ad lasciviam oculum concitarit, quod consilium in damnum nostrum in opus exierit, sive manibus illud, sive lingua, sive oculis ipsis fuerimus exsequeuti: et ab intempestivis quidem sumptibus abstinere studeamus, in locum autem eorum, quæ male insumpta sunt, alios redditus recondamus: loco verborum temere prolatorum preces, loco aspectuum lascivorum eleemosynas et jejunia. Si enim intempestive simus insumpturi, nihil autem recondituri, neque boni quidquam nobis in thesauris reposituri, in extremam egestatem reductos incautos in æternum ignis supplicium præcipientes agemus. Ac pecuniarum quidem summo mane olemus rationes inire, actionum vero post prandium, vel sub ipsam vesperam in lecto jacentes, nemine interpellante, nemine inturbante a nobis ipsis omnium, quæ fecimus ac diximus, rationem exigamus. Quod si quid peccatum esse animadvertamus, castigemus conscientiam, mentem increpemus, cor nostrum ita vehementer compungamus, ut non amplius, ubi surrexerimus, in idem peccati lathrum nos audeamus impellere, vespertinæ memorie sectionis.

5. Hoc enim tempus aptius esse ad ejusmodi rationem, audi quo pacto testetur propheta, cum dicat: *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini* (Psal. 4. 5). Multa interdum non ut volumus a nobis sunt; et amici offendunt, et exasperant servi, contristat uxor, filius dolore afficit, negotiorum sæcularium ac publicorum nos turba circumsidet, neque possumus intelligere, ne quidem qua ratione supplantemur. At his omnibus expediti, cum soli fuerimus vesperi, multaque frui licuerit tranquillitate, iudicium in lecto excitemus, ut Deum nobis propitium ejusmodi habita quæstione reddamus. Quod si quotidie peccemus, et animum nostrum vulneremus, numquam autem sentiamus, ut qui vulnera frequenter accipiunt, ac deinde contemptis illis sobriam sibi vel intolerandum accersunt interitum: sic et nos hoc continuo stupore, inevitabili nos obnoxios supplicio reddidimus. Scio molesta esse quæ dicimus, sed multam pariunt utilitatem.

δὲ μνησθῆται, ἵνα σωφρονισμοῦ λάθῃς ὑπόδωσιν. Τοῦτον ἀκούσας ὁ Παῦλος, ἁμαρτημάτων, ὧν οὐκ ἐμέμνητο ὁ Θεός, αὐτὸς διηνεκῶς ἐμέμνητο οὕτως λέγων· *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, ὅτι ἐδίδαξα τὴν Ἐκκλησίαν*· καὶ, *Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοῦς* [664] *σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ*. Οὐκ εἶπεν, *Ἡμην, ἀλλ', Εἰμί*. Ἡ συγχώρησις ἐγένετο τῶν ἁμαρτημάτων παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ἡ μνήμη τῶν συγκεχωρημένων ἁμαρτημάτων οὐκ ἔφαινετο παρὰ τῷ Παύλῳ· ἅπερ ὁ Δεσπότης ἀφῆκε, ταῦτα αὐτὸς ἐξέπόμπευεν. Ἰκούμετε γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος, *Καὶ οὐ μὴ μνησθῶ*· σὺ δὲ μνησθήτι. Ὁ Θεὸς σκευὸς ἐκλογῆς αὐτὸν καλεῖ, καὶ οὗτος πρῶτον τῶν ἁμαρτωλῶν ἑαυτὸν καλεῖ. Εἰ δὲ τῶν συγκεχωρημένων ἁμαρτημάτων οὐκ ἐπελανθάνετο, ἐνόησον πῶς τῶν εὐεργεσιῶν ἐμέμνητο τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί λέγω, ὅτι οὐ καταισχύνει μνήμη ἁμαρτημάτων· οὐχ οὕτως ἡμᾶς ποιεῖ λαμπροῦς κατορθωμάτων μνήμη, ὥς ἡ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμη· μάλλον δὲ ἡ μὲν τῶν κατορθωμάτων μνήμη οὐ μόνον οὐ ποιεῖ λαμπροῦς, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνῃς πληροὶ καὶ καταγνώσας· ἡ δὲ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμη παρρησίας ἡμᾶς ἐμπίπλησι καὶ δικαιοσύνης πολλῆς. Τίς τοῦτο φησιν; Ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν τὰ ἁμαρτήματα, κατήλθε δεικναικόμενος· ὁ δὲ εἰπὼν τὰ κατορθώματα, κατήλθεν ἐλάττων τοῦ τελώνου γενόμενος. Ὁρᾷς ὅση βλάβη μεμνησθαι κατορθωμάτων, ὅση ὠφέλεια μὴ ἐπιτελεῖσθαι ἁμαρτημάτων; Καὶ μάλα εἰκότως. Ὁ μὲν γὰρ τῶν κατορθωμάτων μεμνημένος εἰς ἀπνοίαν αἴρεται, ὑπερορᾷ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ὅπερ ὁ Φαρισαῖος ἔπαθεν· οὐ γὰρ ἂν εἰς τοσαύτην ἀλαζονείαν ἦλθεν, οὐκ ἂν εἶπεν, *Οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι*, εἰ μὴ ἐμέμνητο τῆς νηστείας αὐτοῦ καὶ τῆς δικαίας· ἡ δὲ μνήμη τῶν ἁμαρτημάτων καταστῆλκει τὴν διάνοιαν, ταπεινοφρονεῖν πείθει, καὶ διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης ἐπισπᾶται τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν. Ἀκουσον γοῦν πῶς καὶ ὁ Χριστὸς κελεύει λθῆθαι παραπέμπειν ἡμᾶς τὰ κατορθώματα. *Ὅταν ταῦτα πάντα ποιήσῃτε, λέγετε ὅτι ἄχρηστοι δοῦλοὶ ἐσμεν*. Σὺ λέγεις ὅτι ἄχρηστοι; δοῦλος εἶ, ἐγὼ σε οὐ ποιῶ ἄχρετον· σὺ ἐὰν ὁμολογήσῃς τὴν εὐτέλειαν τὴν σεαυτοῦ, ἐγὼ σε λαμπρὸν ποιῶ καὶ στεφανῶ.

Ὁρᾷς διὰ πόσων ἡμῖν ἀποδίδεσθαι κέρδος ἔχουσα τῶν ἁμαρτημάτων ἡ μνήμη, καὶ βλάβος τῶν κατορθωμάτων ἡ μνήμη, καὶ τούναντιον πάλιν, κόλασις μὲν ἀπὸ τῆς λήθης τῶν ἁμαρτημάτων, ὠφέλεια δὲ ἀπὸ τῆς λήθης τῶν κατορθωμάτων ἡμῖν γινομένη; Βούλει μαθεῖν καὶ ἐτέρωθεν ὅτι κατόρθωμα μέγιστον τὸ μεμνησθαι ἁμαρτημάτων; Ἀκουσον τοῦ Ἰωβ. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἐκαλλωπίζετο, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῇ ἐξομολογήσει τῶν ἁμαρτημάτων, οὕτως λέγων· *Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτῶν ἔκουσίως διετράτην πολυοχλίαν λαοῦ μου, τοῦ μὴ ἐξαγγεῖλαι τὰς ἁμαρτίας μου*. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· οὐδέποτε με σύλλογος τῶν συνδούλων εἰς αἰσχύνην ἔγαγε. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν ἀνθρώπων, τοῦ κριτοῦ πάντα εἰδότες; τί δὲ βλάβος ἐκ τοῦ εἰδέναι τοῦτους τὰ πεπλημμελημένα, ὅταν ἐκεῖνος ἀπολύσαι βούληται τῆς δίκης; Κἂν πάντες δικάζωσιν, ὁ δὲ δικαστὴς ἀποψηφίσῃται, οὐδεὶς μοι λόγος τῆς ἐκεῖνων ψήφου· κἂν ἅπαντες ἐπαινέσωσι καὶ θαυμάσωσιν, ἐκεῖνος δὲ με καταδικάζῃ, οὐδὲν μοι πάλιν ὄφελος τῆς ἐκεῖνων κρίσεως. Πανταχοῦ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ὁρᾷν χρῆ, καὶ ταῦτο ποιεῖν ἐπὶ τῶν ἁμαρτημάτων, ὅπερ ποιοῦμεν

ἐπὶ τῆς τῶν χρημάτων δαπάνης. Εὐθὺς [665] ἀναστάντες ἀπὸ τῆς κλίνης, πρὶν εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν, ἢ μεταχειρίσαι τι τῶν ἰδιωτικῶν ἢ δημοσίων πραγμάτων, τὸν οἰκέτην καλέσαντες ἀπαιτοῦμεν λόγον τῶν δαπανηθέντων, ἢ εἰδῶμεν τί μὲν κακῶς, τί δὲ εἰς δέον ἀνήλωται, πόσον δὲ ὑπολέλειπται· κἂν εἰδῶμεν ὀλίγον ὃν τὸ ὑπολελειμμένον, παντὶ τρώπῳ προσόδων ἀφορμὰς ἐπινοοῦμεν, ἵνα μὴ λάθωμεν διαφθαρέντες λιμῷ. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἡμετέρων ποιοῦμεν. Τὸ συνειδὸς τὸ ἡμέτερον καλέσαντες ποιήσωμεν αὐτῷ λόγον τῶν ῥημάτων, τῶν πραγμάτων, τῶν ἐνθυμήσεων· ἐξετάσωμεν, τί μὲν εἰς δέον ἀνήλωται, τί δὲ ἐπὶ βλάβῃ τῇ ἡμετέρᾳ· ποῖος λόγος ἐδαπανήθη κακῶς, εἰς λοιδορίας, εἰς αἰσχρολογίας, εἰς ὕβρεις· ποῖον ἐνθύμημα τὸν ὀφθαλμὸν εἰς ἀκολασίαν ἐκίνησε· τίς λογισμὸς ἐπὶ βλάβῃ τῇ ἡμετέρᾳ εἰς ἔργον ἐξήνέχθη, ἢ διὰ χειρῶν, ἢ διὰ γλῶττης, ἢ διὰ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν· καὶ σπουδάζωμεν τῆς μὲν ἀκαίρου δαπάνης ἀποστῆναι, ἀντὶ δὲ τῶν ἁπαξ ἀναλωθέντων κακῶς, ἐτέραν ἀποθέσθαι πρόσοδον, ἀντὶ τῶν ῥημάτων τῶν εἰκὴ προσεχθέντων, εὐχὰς, ἀντὶ τῶν ὕψων τῶν ἀκολάστως γενομένων, ἐλεημοσύνας, νηστείας. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν δαπανᾶν μὲν ἀκαίρως, μηδὲν δὲ ἀποτίθεσθαι, μηδὲ θεσαυρίζειν ἑαυτοῖς ἀγαθόν, εἰς ἐσχάτην κατενεχθέντες πενίαν, λήσομεν πρὸς τὴν ἀθάνατον τοῦ πυρὸς ἑαυτοὺς παραπέμποντες κόλασιν. Τῶν μὲν οὖν χρημάτων ὑπὸ τὴν ἔω τὸν λόγον ποιεῖν εἰώθαμεν, τῶν δὲ πράξεων μετὰ τὸ δεῖπνον καὶ τὴν ἐσπέραν αὐτὴν, ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενοι, οὐδενὸς ἐνοχλοῦντος, οὐδενὸς θορυβοῦντος, τῶν μεθ' ἡμέραν ἡμῖν πεπραγμένων καὶ λελεγμένων ἀπάντων ἀπαιτῶμεν τὰς εὐθύνas ἡμᾶς ἑαυτούς· κἂν ἴδωμεν τι ἡμαρτημένον, κολάσωμεν τὸ συνειδὸς, ἐπιτιμῶμεν τῇ διανοίᾳ, κατανύξωμεν τὸν λογισμὸν οὕτω σφοδρῶς, ὥς μηκέτι τολμήσαι διαναστάντας ἡμᾶς πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς ἁμαρτίας ἀγαγεῖν βάραθρον τῆς ἐν ἐσπέρᾳ πληγῆς μεμνημένον.

ε'. Ὅτι γὰρ οὗτος ὁ καιρὸς ἐπιτηδειότερος πρὸς τὸ τοιοῦτον λογοθέσιον, ἀκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ἄ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε*. Πολλὰ μεθ' ἡμέραν οὐχ ὥς βουλόμεθα πράττομεν· καὶ φίλοι παροξύνουσι, καὶ οἰκέται ἐκθρηιοῦσι, καὶ γυνὴ λυπεῖ, καὶ παιδίον ὀδυνᾷ, καὶ ὄχλος πραγμάτων βιωτικῶν καὶ δημοσίων περιίσταται· καὶ οὐ δυνάμεθα συνιδεῖν τότε, οὐδὲ ὅπως ὑποσχελιζόμεθα. Πάντων δὲ τούτων ἀπαλλαγέντες, καὶ καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι κατὰ τὴν ἐσπέραν, καὶ πολλῆς ἀποκαλύπτοντες ἡσυχίας, συγκροτῶμεν ἐπὶ τῆς κλίνης τὸ δικαστήριον, ἵνα τὸν Θεὸν ὤσω διὰ τῆς τοιαύτης κρίσεως ἔχωμεν. Ἄν δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἁμαρτάνωμεν, καὶ παίωμεν τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, μηδέποτε δὲ αἰσθανώμεθα, καθάπερ οἱ συνεχῇ τραύματα λαμβάνοντες, εἴτα καταφρονούντες, πυρετοὺς καὶ θάνατον ἑαυτοῖς ἀφόρητον ἐπισπῶνται· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς συνεχοῦς

ταύτης ἀναισθησίας ἀπαράιτητον ἐπισπώμεθα [646] τιμωρίαν. Οἶδα ὅτι φορτικὰ τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἔχει πολὺ τὸ κέρδος. Ἡμερον ἔχομεν Δεσπότην· προφάσεως ἐπιλαβέσθαι βούλεται μόνον, καὶ πᾶσαν εὐθὺς ἐπιδεικνύται τὴν φιλανθρωπίαν. Εἰ γὰρ ἁμαρτάνοντες καὶ μένοντες ἀτιμώρητοι μὴ ἐγίνε-
μεθα χεῖρους, κἂν ἀφῆκεν ἡμῖν τὴν κόλασιν· ἀλλ' οἶδε τοῦτο σαφῶς, ὅτι τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν οὐκ ἔλαττοι ἡμᾶς τὸ μὴ κολάζεσθαι ἁμαρτάνοντας βλά-
πτει. Διὰ τοῦτο ἐπιτίθησι τὴν τιμωρίαν, οὐ τῶν ἀπαλθόντων ἀπαιτῶν δίκην, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα διορ-
θοῦμενος. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, ἄκουσον εἰ φησι πρὸς τὸν Μωϋσέα· Ἄφες με, καὶ
θυμωθείς ἐκτρέψω αὐτούς. Ἄφες με. ἔλεγεν, οὐχ ὅτι Μωϋσῆς αὐτὸν κατέειπεν· οὐδὲν γὰρ ἐφθέγγετο πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ σιγῇ παρειστέχει· ἀλλὰ πρόφθιν αὐτῷ
δοῦναι βουλόμενος τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετηρίας. Ἐπει-
δὲ γὰρ ἄξια μὲν κολάσεως ἡμαρτον ἐκείνοι, καὶ κολά-
σεως ἀπαραιτήτου, κολάσαι δὲ αὐτούς οὐκ ἔδού-
λετο, ἀλλὰ φιλανθρωπεύσασθαι, τοῦτο δὲ αὐτοὺς ῥαθυ-
μοτέρους ἐπολεῖ, ἀμφοτέρω κατεσκευάζει, ὥστε μήτε
τὴν τιμωρίαν ἐπενεχθῆναι, μήτε ἐκείνους ῥαθυμοτέ-
ρους ἐκ τῆς ἀτιμωρησίας γενέσθαι, μαθόντας ὅτι οὐ
παρὰ τὴν οἰκείαν ἄξιαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ Μωϋσέως
προστασίαν τὴν ὀργὴν τοῦ Δεσπότης διέφυγον. Τοῦτο
καὶ ἡμεῖς πολλάκις ποιούμεν, καὶ οἰκέτας ἄξια κολά-
σεως πλημμελήσαντας οὐτε κολάσαι βουλόμενοι, οὐτε
τοῦ ἐκ τῆς κολάσεως ἀπαλλάξαι φόβου, φίλοις κελεύομεν
τῶν ἡμετέρων αὐτοὺς ἐξαρκάσαι χειρῶν, ὥστε καὶ τὸν
φόβον αὐτοῖς ἐναχμάζοντα μένειν, καὶ τὰς παρ' ἡμῶν
πληγὰς διαφυγεῖν. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε· καὶ
ὅτι ἐστὶν ἀληθές, ἀπ' αὐτῶν τῶν ῥημάτων δηλον·
Ἄφες με, φησὶ, καὶ θυμωθείς. Καὶ μὴν ὅταν βουλο-
μένους τιμωρήσασθαι μηδεὶς ἀφῇ, τότε θυμούμεθα·
αὐτὸς δὲ λέγει, Ἄφες με καὶ θυμωθήσομαι, ἵνα μάθῃς
ὅτι θυμὸς οὐ πάθος ἐστὶ περὶ Θεόν, ἀλλ' ἡ καθ' ἡμῶν
γινομένη κόλασις ταύτη καλεῖται τῇ προσηγορίᾳ.
Ὅταν οὖν ἀκούσης τοῦ Μωϋσέως λέγοντος, Εἰ μὲν
ἀφῇς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες, πρὸ τοῦ δούλου
τὸν Δεσπότην ἐκπλάγηθι, ὅτι αὐτὸς αὐτῷ τῆς φιλαν-
θρωπίας ταύτης παρέσχε τὰς ἀφορμάς. Οὐκ ἐνταῦθα
δὲ μόνον τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Ἱερε-

μίαν, καὶ πρὸς τὸν Ἱεζεκιήλ τὸ αὐτὸ τοῦτο φησι·
Περιδράμετε καὶ ἴδετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλὴμ,
εἰ ἔστι τις ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην· ἴδεως
ἔσομαι αὐτοῖς. Εἶδες φιλανθρωπίαν; Τῆς μὴν ἐνὸς
ἀρετῆς πολλοὶ συνάπολαύουσι καὶ τῶν πονηρῶν· τῇ δὲ
τῶν πολλῶν κακίᾳ, κἂν εἰς ὁ κατορθῶν ἢ μεταξὺ
δῆμου πολλοῦ, οὐ συγκαταφέρεται· ἀλλ' εἰς μὲν ἄν-
θρωπος ὁρθῶς ζῶν δῆμον ὁλόκληρον ἐξαρκάσαι
δυνήσεται τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, πόλις δὲ ὁλόκληρος
διεφθαρμένη πρὸς τὴν οἰκείαν κόλασιν καὶ τιμωρίαν
ἐπισπάσασθαι τὸν εὖ βιοῦντα καὶ καθελεῖν οὐ δυνά-
σεται. Καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Νῦς δῆλον· πάντων γούν
ἀπολλυμένων διεσώζετο μόνος· καὶ ἀπὸ τοῦ Μωϋσέως
φανερὸν· μόνος γούν ἔσχετο δῆμον τοσοῦτον παρα-
τήσασθαι. Ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον μεῖζον ἔχω τῆς φιαν-
θρωπίας τοῦ Θεοῦ δείγμα εἰπεῖν. Ὅταν γὰρ ζῶντας
ἀνθρώπους καὶ παρβήσιαν ἔχοντας μὴ εὖρρη δυναμέ-
νους ἐξατήσασθαι τοὺς ἡμαρτηκότας, ἐπὶ τοὺς τε-
λευτήσαντας καταφεύγει, καὶ δι' ἐκείνους φησὶν
ἀφιέναι τὰ ἁμαρτήματα, ὥσπερ οὖν τῷ Ἱεζεκιᾷ φη-
σὶν· Ὑπερασπὶς τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ, καὶ
διὰ Δαυὶδ τὸν παῖδά μου, τὸν ἦδη τετελελευτήκοτα.
Ταῦτ' οὖν εἰδότες ὅτι πάντα κινεῖ καὶ πραγματεύε-
ται ὁ Θεός, ὥστε ἡμᾶς ἀπαλλάξαι κολάσεως καὶ τι-
μωρίας, πολλὰς παρέχωμεν αὐτῷ τὰς ἀφορμάς, ἐξομο-
λογούμενοι, μετανοοῦντες, δακρύοντες, εὐχόμενοι,
τοῖς πλησίον τὴν ὀργὴν ἀφιέντες, τὴν τῶν πᾶσιν
πενίαν διορθοῦμενοι, ἐν ταῖς εὐχαῖς νήφοντες, τα-
πεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενοι, τῶν ἁμαρτημάτων
μεμνημένοι συνεχῶς.

Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἁμαρτωλὸς εἰμι, ἀλλὰ
δεῖ καὶ κατ' εἶδος αὐτῶν μεμνηθῆαι τῶν πλημμελη-
μάτων. Καθάπερ γὰρ πῦρ εἰς ἀκάνθας ἐμπεσὼν
ἀφανίζει ῥαδίως αὐτάς, οὕτω καὶ λογισμὸς συνεχῶς
παρ' αὐτῷ περιστρέφων τὰ πεπλημμελημένα, ῥα-
δίως αὐτὰ ἀπόλλυσσι καὶ καταδύει. Ὁ δὲ Θεὸς ὁ ὑπερ-
βαίνων ἀνομίας, ἐξαίρων ἀδικίας, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν
ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν
ἀξιώσῃ, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα,
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hanc brevissimam homiliam, cum non commodior suppetat locus, subjungimus homiliæ, cui titulus, *Non esse ad gratiam concionandum*, eodem scilicet situ, quo in editione Frontonis Ducæi. Suspiciuntur quidam viri docti, tum ex brevitate, tum ex ordiendi modo, eam initio esse mutilam. At ex brevitate quidem nihil inferre possumus, quandoquidem ex concionibus panegyricis in Sanctos aliæ proferri possunt hac breviores, quæ tamen sunt omnibus et numeris et partibus suis absolutæ. Ex ordiendi autem modo non liquet mihi an aliqua desint initio. Ut vero patet, hæc homilia in agro Antiocheno habita est, quo

ΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΟΜΙΛΙΑ.

Αἱ πῶν μαρτύρων ἑορταὶ οὐκ ἐν τῇ περιόδῳ τῶν
ἡμερῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἐπιτελούν-

των κρίνονται. Οἷόν τι λέγω· ἐμιμήσω μάρτυρα·
ἐξήλωσας αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν· κατ' ἔχον· αὐτοῦ τῆς

Clementem Domium habemus : occasionem tantum arripere vult, et omnem confestim exhibet humanitatem. Si enim cum peccamus et impuniti manemus, deteriores non fieremus, saltem nobis poenam remitteret; sed hoc probe novit, non minus damni nobis peccatorum impunitatem, quam ipsamet afferre peccata. Propterea supplicium infert, non ut præteritorum poenas exigit, sed ut in futurum emendet. Atque ut hoc verum esse noveris, audi quid ad Moysem dicat Deus : *Dimitte me, et indignatus ira atteram eos* (Exod. 32. 10). Dimitte me, dicebat, non quod eum Moyses retineret : nihil enim ad ipsum loquutus erat, sed tacitus coram eo stabat; verum occasionem ei præbere volebat pro illis orandi. Nam quoniam illi supplicio digna peccata commiserant, et supplicio inevitabili, nec tamen illos volebat punire, sed humanitatem in eos exercere, hoc vero segiores illos reddebat : utrumque præstabat, ut nequa supplicium inferretur, nec deteriores impunitate illi fierent, cum intelligerent, se non suo merito, sed propter Moysis patrocinium iram Domini evitasse. Hoc nos etiam sæpenumero facimus, dum servos qui animadversione digna delicta commiscrint, neque punire volumus, neque poenarum metu liberare, amicis injungimus, ut e manibus nostris eos eripiant, ut et metus in eis æque vehemens maneat, et plagas a nobis inferendas effugiant. Tale quid etiam Deus præstitit : idque verum esse, ipsius constat ex verbis, *Dimitte me*, inquit, *et indignatus ira*. Atqui nos cum poenas sumere volumus, et nemo permittit, tum indignari solemus; ipse vero dicit, *Dimitte*, et indignabor ira : ut intelligas, iram in Deo perturbationem non esse, sed supplicium, quo nos afficit, hac appellatione designari. Cum igitur Moysem dicentem audiveris : *Si quidem remittis eis peccatum, remitte* (Exod. 32. 31) : prius quam servum, Dominum mirare, quod hujus ipse benignitatis occasionem illi præbuerit. Neque vero tantum id hoc loco fecit, sed et ad Jeremiam et ad Ezechielem id-

ipsum loquitur : *Circumcurrite, et videte in viis Jerusalem, si est aliquis faciens judicium et justitiam, et propitius ero ei* (Jer. 5. 1). Vides benignitatem? Unius virtute multi etiam pravi simul fruuntur : at si vel unus fuerit virtute præditus cum numero populo mixtus, non abripitur simul; sed homo quidem unus, qui recte vivat, integrum populum eripere poterit iræ divinæ, sed integra civitas depravata hominem vitæ probæ ad societatem poenæ ac supplicii sui pertrahere non poterit, ac simul perdere. Atque hoc ex Noe liquet : qui pereuntibus cunctis solus salvus evasit; atque ex ipso Moyse patet, qui solus veniam tanto populo valuit impetrare. Ego vero possum et aliud multo majus divinæ benignitatis indicium proferre. Cum enim homines viventes, et qui gratia valeant ac fiducia, non invenit, qui peccati reos possint periculis liberare, ad vita functos confugit, et propter illos ait se delicta dimittere, quemadmodum et Ezechiae dixit : *Protegam urbem istam propter me, et propter David servum meum* (4. Reg. 20. 6), qui jam mortuus erat. Cum igitur hæc nobis explorata sint, Deum omnia movere ac moliri, ut nos poenis ac supplicio liberet, multas occasiones illi præbeamus, confitentes, poenitentiam agentes, lacrymas fundentes, orantes, fratres proximis dimittentes, propinquorum egestatem sublevantes, in orationibus vigilantes, humilitatem exhibentes, peccatorum assidue recordantes.

Peccata singulatim exprimenda. — Non enim sufficit dicere, Peccator sum, sed et singulæ sunt delictorum species exprimendæ. Ut enim si in spinas ignis inciderit, facile illas consumit : sic etiam mens quæ delicta sua frequenter apud se versat, facile illa perdit ac demergit, Deus autem qui transcendit iniquitates, et aufert injustitias, nos et a peccatis liberet, et celorum regno donet, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD CONCIONEM IN MARTYRES.

confluebant ex civitate multi; sed postquam et cultum martyribus exhibuerant, et conciones audierant, ad popinas et computationes divertebant. Qua de re in eos acriter invehitur sanctus doctor. *Perpende*, inquit, *quam ridiculum sit, post ejusmodi conventum, post vigilas, post sacrarum auditionem Scripturarum, post divinorum participationem mysteriorum, et post spirituales largitionem, virum aut mulierem totos dies in popinis transigentes videri.*

Interpretatio Latina est Frøntonis Ducæi.

IN MARTYRES HOMILIA (a).

Martyres vere colere quid sit. Martyrum solemnitas

(a). Cullata cum Cod. Const. n. 193, qui est XI. sæculi.

schola virtutum. — Martyrum festa non ex dierum circuitu solum, sed etiam ex eorum animo, qui ea celebrant, æstimantur. Exempli causa : ininitatus es marty-

rem? *vetem* ejus æmulatus es? philosophiæ ipsius vestigiis institisti? etiam cum festum non esset martyris, festivitatem martyris celebrasti. Honor quippe martyris imitatio est martyris. Ut enim qui scelera committunt, etiam in festivitibus sine festo sunt et profani: sic qui virtutem exercent, etiam cum nulla est solemnitas, festum celebrant: siquidem conscientię puritate festum exprimitur. Hoc etiam indicans Paulus dicebat: *Itaque festum celebremus non in fermento veteri malitię et nequitie, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (1. Cor. 5. 8). Sunt igitur azyma apud Judæos, sunt et apud nos: verum apud illos quidem azymum est ex farina confectum, apud nos autem vitę puritas, et conversatio ab omni nequitia aliena. Qui ergo ab omni sorde ac macula puram vitam suam conservat, quotidie festum celebrat ac solemnitatem, licet nec in die nec in templis martyrum, sed domi sedeat. Potest enim apud se unusquisque festum martyrum celebrare. Atque hæc a me dicuntur, non ut ad martyrum sepulcra non accedamus; sed ut accedentes cum ea qua decet alacritate animi veniamus, et non solum illorum diebus, sed alio quoque tempore pietatem eandem præ nobis feramus. Quis enim hodierno die non cœtum nostrum miretur, splendidum istud theatrum, caritatem ferventem, affectum ardentem, indomitum amorem? Ita tota propemodum civitas huc commigravit, et neque servum domini timor relinquit, neque pauperem egestatis necessitas, neque senem ætatis imbecillitas, neque mulierem sexus mollietates; non divitem fastus opum, non magistratum superbia potestatis: sed amor martyrum, hac omni sublata inæqualitate, naturę imbecillitate, ac paupertatis necessitate, tantam multitudinem una catena devinctam huc attraxit, et affectu in martyres quasi pennis subvectos, velut ad vitam in cælis agendam incitavit: siquidem omni lascivię luxurięque perturbatione superata, martyrum amore succensi estis. Ut enim cum primum radii solis oriuntur, aufugiunt ferę, seque latibulis suis abscondunt: ita cum menti nostrę martyrum lumen affulserit, omnia vitia morbi que se occultant, ac splendida philosophię flamma succenditur. Sed ut non solum hoc tempore, verum etiam semper, et postquam solutum fuerit hoc spirituale theatrum, flammam istam conservemus, cum eadem animi devotione domum recedamus, neque nos popinis ac lustris, ebrietati et comensationibus addicamus. Noctem convertistis in diem per sacras istas vigilias: nolite rursus diem in noctem per ebrietatem et crapulam ac meretricios cantus convertere. Honorasti martyres, dum adfuisti, dum audivisti, dum studium præ te tulisti: honora etiam illos modeste domum recedendo, ne quis ubi te parum decore gerentem viderit in popina, te non propter martyres venisse dicat, sed ut vitium augeres, ut improba cupiditati servires. Hæc non eo dico, ut deliciis perfrui vetem, sed ut peccata committi vetem: non quod bibere vetem, sed ut ebrium fieri vetem. Non enim malum est vinum, sed immodicus ejus usus est pravius: ac vinum quidem Dei donum est, usus autem immodicus diaboli

est inventum. *Servite igitur Domino in timore, et exultate ei in tremore* (Psal. 2. 11).

A popinis auditores avertit. — Vis deliciis frui? domi frui, ubi, licet in ebrietatem incidas, multi sunt, qui te possunt obtegere: non in popina, ne spectaculum fias præsentibus, et scandalum cæteris. Atque hæc ego dico, non quod ebrium fieri domi jubeam, sed quod in popinis versari prohibeam. Perpende quam ridiculum sit, post ejusmodi conventum, post vigilias, post sacrarum auditionem Scripturarum, post divinorum participationem mysteriorum, et post spirituale largitionem, virum aut mulierem totos dies in popinis transigentes videri. An nescitis quantum ebriis supplicium imminet? siquidem o regno Dei expelluntur, et ineffabilibus bonis excidunt, atque in ignem æternum ablegantur. Quis hæc dicit? Beatus Paulus: *Neque avari, inquit, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (1. Cor. 6. 10). Quid ebrio miserius fieri potest, qui ob exiguam voluptatem tantas regni delicias amittit? Imo vero ne voluptate quidem ulla frui potest ebrius; siquidem in temperato usu voluptas consistit, in immodico autem, stupor et sensuum privatio. Porro qui sentire nequit ubi sedeatur aut jaceat, qui poterit voluptatis in potu sensum capere? qui ne solem quidem ipsum ob densam ebrietatis nebulam possit intueri, quomodo lætitiæ fruatur? Tantę nimirum ipsum occupant tenebrę, ut ad illam discutiendam caliginem ipsi radii non sufficiant. Semper quidem, dilectissimi, malum est ebrietas, præcipue vero festo martyrum die. Nam præter peccatum contumelia est maxima, et stultitia, sacrorumque eloquiorum contemptus: quam ob causam et duplicem pœnam meretur. Si ergo postquam ad martyres accessisti, postquam hinc discesseris, ebrietati vacaturus es, melius est, ut domi maneas, nec indecore te geras, neque martyrum solemnitatem probro alticias, neque proximo sis offendiculo, neque mentem obsideas, neque peccata tibi accumules. Venisti ut homines tormentis laceratos videres, cruore stillantes, vulnere examine decoratos, qui præsentem vitam exuti, ad futuram evolarunt: da operam ut athletic istis dignus evadas. Contempserunt illi vitam, tu delicias contemne: abjecerunt illi vitam præsentem, tu ebrietatis amorem abjice.

Ossa et sepulcra Martyrum benedictionibus scatent. — Sed deliciis frui cupis? asside sepulcro martyris, lacrymarum illic fontes effunde, animam contere, benedictionem a sepulcro ejus refer; ejusque patrocínio fretus in precibus, narrationibus certaminum ipsius legendis te frequenter exerce, loculum amplectere, capsulę reliquiarum affixus esto: non ossa martyrum tantum, sed et ipsorum sepulcra et capsulę benedictionibus multis scatent. Sanctum oleum some, totumque tuum corpus inunge, linguam, labra, cervicem, oculos, nec umquam in ebrietatis naufragium incidis. Siquidem oleum odoris suavitate martyrum tibi certamina in memoriam revocat, et omnia

φιλοσοφίας ἐδραμεν; καὶ οὐκ οὕτως ἡμέρας μάρτυρος, ἑορτὴν μάρτυρος ἐπετέλεσας *. Τιμὴ γὰρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος. Ὡς περ γὰρ οἱ τὰ φαῦλα [668] πράττοντες, καὶ ἐν ἑορταῖς ἀνέορτοι εἰσιν· οὕτω καὶ οἱ τὴν ἀρετὴν μετιόντες, καὶ πανηγύρεως οὐκ οὕτως, ἑορτὴν ἐπιτελοῦσιν· ἐν γὰρ τῷ καθαρῷ τοῦ συνεϊδότης ἡ ἑορτὴ χαρακτηρίζεται. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν ἐλεγεν· Ὡς τε ἑορτάζομεν μὴ ἐν ζύμῃ καλαιῇ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις ἐλικρινείας καὶ ἀληθείας. Ἐστὶ τοίνυν ἄζυμα παρὰ Ἰουδαίους, ἔστι καὶ παρ' ἡμῖν b· ἀλλὰ παρ' ἐκεῖνοις μὲν ἄζυμον ἐξ ἀλεύρου, παρ' ἡμῖν δὲ καθαρότης βίου, καὶ ζωὴ κακίας ἀπάτης ἀπηλλαγμένη. Ὡς τε ὁ ῥύπου καὶ κηλίδος καθαρὰν τὴν ἑαυτοῦ διατηρῶν ζῶν, καθ' ἡμέραν ἑορτάζει, πανηγυρίζων αἰεὶ, καὶ μὴ ἐν ἡμέρᾳ, μηδὲ ἐν σηκοῖς μαρτύρων, ἀλλὰ καὶ οἶκος καθήμενος. Ἐστὶ γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἑορτὴν μαρτύρων ἐπιτελεῖν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα μὴ παραγινώμεθα πρὸς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων, ἀλλ' ἵνα παραγινώμενοι μετὰ τῆς προστηκούσης ἀπαντῶμεν προθυμίας, καὶ μὴ μόνον ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦτον χωρὶς, τὴν αὐτὴν εὐλάβειαν παρ-εγόμεθα. Τίς γὰρ οὐκ ἀν' ἀγάσσειτο σήμερον ἡμῶν τὸν σύλλογον, τὸ λαμπρὸν τοῦτο θέατρον, τὴν ζέουσαν ἀγάπην, τὴν θερμὴν διάθεσιν, τὸν ἀκατάσχετον ἔρωτα; Ὡς πᾶσα μὲν σχεδὸν ἡ πόλις ἐνταῦθα μεθώρμιστα, καὶ οὕτε οἰκέτην δεσπότου φόβος κατέσχευε, οὕτε πένητα ἡ τῆς πτωχείας ἀνάγκη, οὕτε γηραιὴν τῆς ἡλικίας ἡ ἀσθένεια, οὕτε γυναῖκα τὸ τῆς φύσεως ἀπαλὸν, οὕτε πλούσιον τῆς περιουσίας ὁ τύφος, οὐ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας ἡ ἀπόνοια· ἀλλ' ὁ τῶν μαρτύρων πόθος πᾶσαν ταύτην τὴν ἀνωμαλίαν ἐκβαλὼν, καὶ φύσεως ἀσθένειαν καὶ πενίας ἀνάγκην, μιᾷ ἀλύσει πλήθος τοσοῦτον ἐνταῦθα ἐλκυσε, καὶ ὧς πόθῳ τῶν μαρτύρων ἐπέρρωσεν, ὥς ἐν οὐρανῷ νῦν πολιτευομένους διατρίβειν· πᾶσαν γὰρ ἀκολασίας καὶ ἀσελγείας πατήσαντες προσπάθειαν, τῷ τῶν μαρτύρων καταπλέγῃσι πόθῳ. Καθάπερ γὰρ τῆς ἀκτίνας ἀνισχύουσης δραπέτευει τὰ θηρία, καὶ πρὸς τοὺς οἰκέλους καταδύεται χηραμούς· οὕτω τοῦ φωτός τῶν μαρτύρων εἰς τὰς ὑμετέρας καταλάμποντος διανοίας, ἅπαντα κατορύττεται τὰ νοσήματα, καὶ ἡ λαμπρὰ τῆς φιλοσοφίας ἀνάπτειται φλόξ. Ἀλλ' ὅπως μὴ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς, καὶ τοῦ θεάτρου λυθέντος τοῦ πνευματικοῦ τούτου, ταύτην διατηρῶμεν τὴν φλόγα, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐλαδίας οἰκαδὲ ἀναχωρῶμεν, μὴ εἰς καπηλείαν καὶ πορνείαν, καὶ μέθην, καὶ κώμους· ἑαυτοὺς ἀφιέντες. Ἐποιήσατε τὴν νύκτα ἡμέραν διὰ τῶν παννυχίδων τῶν ἱερῶν· μὴ ποιήσατε πάλιν τὴν ἡμέραν νύκτα διὰ τῆς μέθης καὶ τῆς κραιπνότητος, καὶ τῶν ἀσμάτων τῶν πορνικῶν. Ἐτίμησας τοὺς μάρτυρας τῇ παρουσίᾳ, τῇ ἀκροάσει, τῇ σπουδῇ· τίμησον αὐτοὺς καὶ τῇ κοσμίῳ ἀναχωρήσει, μὴ τις ἰδὼν σε ἀσχημονοῦντα ἐν καπηλείῳ εἴπῃ, ὅτι οὐ διὰ τοὺς μάρτυρας παρεγένου, ἀλλ' ἵνα τὸ πάθος αὐξήσης, ἵνα τῇ πορνείᾳ ἐπιθυμία χαρίσῃ. Ταῦτα λέγω, οὐ κωλύων τρυφᾶν, ἀλλὰ κωλύων ἁμαρτάνειν, οὐ κωλύων πίνειν, ἀλλὰ κωλύων μεθύειν. Οὐ γὰρ ὁ οἶνος φαῦλον, ἀλλ' ἡ ἀμετρία πορνῶν· ὁ μὲν γὰρ οἶνος τοῦ Θεοῦ δῶρον, [669] ἡ δὲ ἀμετρία τοῦ διαβόλου εὕρημα. Δουλεύσατε

τοῖν τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ ἐν τρυφῇ.

Βούλει τρυφῆς ἀπολαύειν; ἀπόλαυε ἐν οἰκίᾳ, ὅπου, καὶ μέθῃ γένηται, πολλοὶ οἱ περιστέλλοντες· μὴ ἐν καπηλείῳ, ἵνα μὴ κοινὸν ἦς θέατρον τοῖς παροῦσι d καὶ σκάνδαλον ἐτέροις. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ κελεύων οἶκος μεθύειν, ἀλλ' ἐν καπηλείῳ μὴ διατρίβειν. Ἐννόησον ἡλικίος γέλως, μετὰ τοιαύτην σύνοδον, μετὰ παννυχίδας, μετὰ Γραφῶν ἁγίων ἀκράσιον, μετὰ μυστηρίων θείων κοινωνίαν, καὶ μετὰ πνευματικὴν χορηγίαν, ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἐν καπηλείῳ φαίνεσθαι διημερεύοντας. Οὐκ οἶδατε ἡλικίᾳ κείται κόλασις τοῖς μεθύουσι; τῆς γὰρ βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐκβάλλονται, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκπίπτουσιν ἀγαθῶν, καὶ εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ ἐκπέμπονται. Τίς ταῦτα φησιν; Ὁ μακάριος Παῦλος· Οὐ πλεονέκεται, φησὶν, οὐ μεθύσοι, οὐ λοιδοροί, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Τί γένοιτο· ἂν ἀθλιώτερον τοῦ μεθύοντος, ὅταν διὰ μικρὰν ἡδονὴν τοσαύτης ἀπολέσης βασιλείας ἀπόλαυσιν; Μᾶλλον οὐδὲ ἡδονὴν ὁ μεθύων καρπώσασθαι δύναται· ἐν γὰρ τῇ συμμετρίᾳ τὰ τῆς ἡδονῆς, ἐν δὲ τῇ ἀμετρίᾳ τὰ τῆς ἀναισθησίας. Ὁ δὲ οὐκ αἰσθανόμενος ποῦ κάθηται, ἢ κατὰκειται, πῶς ἂν αἰσθῶτο τῆς τοῦ πόματος ἡδονῆς, μηδὲ τὸν ἥλιον αὐτὸν δυνάμενος ὄρᾳ διὰ τὴν πυκνὴν τῆς μέθης νεφέλην, πῶς ἂν ἀπολαύσειεν εὐφροσύνης; τοσοῦτον γὰρ αὐτοῦ τὸ σκότος, ὥς μὴ ἄρχειν αὐτῷ τὰς ἀκτῖνας εἰς τὸ λῦσαι τὸν ζόφον ἐκείνον. Αἰεὶ μὲν, ἀγαπητοί, κακὸν ἡ μέθῃ, μάλιστα δὲ ἐν ἡμέρᾳ μαρτύρων. Μετὰ γὰρ τῆς ἁμαρτίας καὶ ὕβρις ἐστὶ μεγίστη καὶ παραφροσύνη, καὶ ἐξουθενώσις θείων λογίων· θὲν διπλῇ γένοιτο· ἂν καὶ ἡ κόλασις. Εἰ μέλλεις τοίνυν, εἰς μάρτυρας παραγενόμενος, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀναχώρησιν μεθύειν, βέλτιον οἶκος μένειν, καὶ μὴ ἀσχημονεῖν, μηδὲ ὑβρίζειν τῶν μαρτύρων τὴν ἑορτὴν, μηδὲ σκανδαλίζειν τὸν πλησίον, μηδὲ πολιορκεῖν τὴν διάνοιαν, μηδὲ ἁμαρτήματα προστιθέναι. Ἥλθες ἰδεῖν ἀνθρώπους ξεομένους, αἵματι περιβρεομένους, τραυμάτων χορῶ καλλυπιζομένους, τὴν παρουσίαν ἀποδυσσάμενους ζῶν, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἵσταμένους· γενοῦ τῶν ἀγωνιστῶν ἄξιος. Κατεφρόνησαν ἐκεῖνοι ζωῆς, κατεφρόνησαν οὐ τρυφῆς· ἀπεδύσαντο ἐκεῖνοι τὸν παρόντα βίον, ἀπόδυσαι σὺ τῆς μέθης τὸν πόθον.

Ἀλλὰ βούλει τρυφᾶν; παράμενε· τῷ τάφῳ τοῦ μάρτυρος, ἔκχεε πηγὰς δακρύων ἐκεῖ, σύντριψον τὴν διάνοιαν, ἄρον εὐλογία ἀπὸ τοῦ τάφου· λαβὼν αὐτὴν συνήγορον ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἐνδιὰτρίβει αἰεὶ τοῖς διηγῆμασι τῶν παλαισμάτων ἐκείνου· περιπλάκῃ τὴν σορὸν, προσηλωθῇ τῇ λάρνακι· οὐχὶ τὰ ὁστά μόνον τῶν μαρτύρων, ἀλλὰ καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν, καὶ αἱ λάρνακες πολλὰν βρύουσιν εὐλογίαν. Λάβε ἔλαιον ἅγιον, καὶ f κατὰχρίσόν σου ὅλον τὸ σῶμα, τὴν γλῶτταν, τὰ χεῖλη, τὸν τράχηλον, τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ οὐδέποτε ἐμπεσθῇ εἰς τὸ ναυάγιον τῆς μέθης. Τὸ γὰρ ἔλαιον διὰ τῆς [670] εὐωδίας ἀναμιμνήσκει σε τῶν ἁλίων τῶν μαρτύρων, καὶ πᾶσαν ἀκολασίαν χαλινῶσι, καὶ κατέχει

* Coislin. ἑορτὴν ἐπετέλεσας.

b Coislin. ἔστιν ἄζυμα παρὰ Ἰουδαίους, οὐ παρ' ἡμῶν (sic).

c Sic etiam Coislin., sed legendum κώμους.

d Coislin. τοῖς παροῦσιν.

e Coislin. περιέμενε. Infra idem σπάσσει.

f Coislin. λάβε ἔλαιον τοῖς ὀμφλικοῖς καὶ. Lectio observanda digna

ἐν πολλῇ καρτερίᾳ, καὶ περιγίνεται τῶν τῆς ψυχῆς
 νοσημάτων. Ἀλλὰ κήποις ἐνδιατρίψαι βούλει, καὶ λει-
 μῶσι καὶ παραδείσοις; Μὴ νῦν, ὅτε δημὸς τοσοῦτος,
 ἅλλ' ἐν ἐτέρᾳ ἡμέρᾳ· σήμερον γὰρ παλαισμάτων και-
 ρός, σήμερον θεωρία ἀγωνισμάτων, οὐ τρυφῆς, οὐδὲ
 ἀνέσεως. Ἦλθες ἐνταῦθα, οὐχ ἵνα εἰς ῥαστώνην δώσης
 σεαυτὸν, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ἀγωνίζεσθαι, παγκρατιάζειν,
 καὶ ἄνθρωπος ὢν τῶν ἀοράτων δαιμόνων συγκόπτειν
 τὴν ἰσχύν. Οὐδεὶς γὰρ εἰς παλαίστραν ἔλθων τρυφᾷ,
 οὐδὲ εἰς καιρὸν παλαισμάτων παραγενόμενος ὠραίζε-
 ται, οὐδὲ ἐν καιρῷ παρατάξεως τραπέζας ἐπιζητεῖ.
 Μὴ τοίνυν καὶ σὺ ψυχῆς ἀνδρείαν καὶ γνώμης εὐτονίαν
 ἔλθων θεάσασθαι, καὶ τρόπαιον καὶ κρινὸν καὶ παράδοξον,
 καὶ μάχην τινὰ ἐξηλλαγμένην, καὶ τραύματα καὶ πο-
 λέμους, καὶ παγκράτιον ἀνθρώπου, πράξεις δαιμονι-
 κάς εἰσαγάγῃς, μετὰ τὴν ξένην καὶ φρικτὴν ταύτην
 θεωρίαν μέθῃ καὶ τρυφῇ ἑαυτὸν ἐκδοῦς, ἀλλὰ τὰ
 κέρδη τῆς ψυχῆς συναγαγὼν, οὕτως οἴκαδ' ἀπιθί, διὰ
 τῆς ὤψεως πᾶσιν ἐνδεικνύμενος, ὅτι μάρτυρας θεω-
 ρήσας ἀνεχώρησας. Ὡς περ γὰρ οἱ ἀπὸ τῶν θεά-
 τρων κατιόντες, ὅλοι πᾶσιν εἰσι συντεταραγμένοι,

συγκεχυμένοι, μαλακίζόμενοι, τὰ εἰδωλα πάντων
 τῶν ἐκεῖ γεγεννημένων φέροντες· οὕτω καὶ τὸν ἀπὸ
 θεωρίας μαρτύρων ἐπαινίοντα πᾶσι γνωρίζον εἶνα·
 χρη, τῷ βλέμματι, τῷ σχήματι, τῇ βαδίσει, τῇ κα-
 τανύξει, τῇ συναγωγῇ τῆς διανοίας· πῦρ πνέοντα, συν-
 εσταλμένον, συντετριμμένον, νήφοντα, ἐγρηγορότα,
 διὰ τῶν κινήματων τοῦ σώματος τὴν ἐνδοθεν ἀνακτι-
 ρύττοντα φιλοσοφίαν. Οὕτω τοίνυν εἰς τὴν πόλιν ἐπ-
 ανίωμεν, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας, μετὰ εὐ-
 τάκτου βαδίσεως, μετὰ συνέσεως καὶ σωφροσύνης,
 μετὰ ἡμέρου καὶ γαληνοῦ βλέμματος. Στολισμός γάρ
 ἀνδρός, καὶ γέλως ὁδόντων, καὶ βῆμα ποδὸς ἀπαγ-
 γελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. Οὕτως ἀεὶ ἀπὸ μαρτύρων ἐπ-
 ανίωμεν, ἀπὸ μύρων πνευματικῶν, ἀπὸ λειμῶνων οὐ-
 ρανίων, ἀπὸ θεαμάτων καὶ κρινῶν καὶ παραδόξων, ἵνα
 καὶ αὐτοὶ πολλὴν καρπωσώμεθα τὴν εὐκολίαν, καὶ
 ἐτέροις ἐλευθερίας πρόξενον γενησώμεθα, καὶ τῶν
 μελλόντων ἐπιτευξώμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλαν-
 θρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τοῦ
 Πατρὸς, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ,
 νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

MONITUM

Hanc homiliam Antiochiæ habitam fuisse exploratum est, tum ex iis quæ de Daphnes suburbio deque
 comessationibus atque tripudiis ibidem haberi solitis commemorat Chrysostomus; tum etiam, quia ejus-
 dem sancti reliquiæ Antiochiam translatae fuerant: eratque eadem in urbe ecclesia, ejusdem sancti no-
 mine [671] consecrata, quæ in historia Ecclesiastica non infrequenter celebratur. De anno quo hanc con-
 cionem habuit Chrysostomus ne γρῦ quidem expiscari possumus. Porro diem quo passus est Julianus
 assignat Martyrologium Romanum decimam sextam Martii; Menologium vero Græcorum vicesimam pri-
 mam Junii. Hac autem de re audiendus Fronto Ducæus.

Plures commemorat Julianos Martyrologium Romanum, sed hunc esse illum cujus historiam paucis
 perstringit 16 Martii, constat ex Menologio Græcorum Venetiis Græce tantum edito, quod ad 21 Junii
 passionem ejus refert. Narrat ergo eum natum fuisse Anazarbi in Cilicia, patre qui dignitate senator,
 matre quæ religione Christiana erat: a qua cum in Christi fide fuisset institutus, et sacrarum Litterarum
 se studiis excoluisset, annum agens 18, apud Martianum præsidem accusatus, cum sacrificare nolle idolis,
 in diversis partibus corporis cæsus est. Tum in carcerem conjectus, consilio matris obsequutus, cum in

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΑΡΤΥΡΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΝ.

α'. Εἰ ἐν τῇ γῇ τοιαῦται τοῖς μάρτυσιν αἱ τιμαὶ, μετὰ
 τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ποταποὶ πλέκονται ἐν οὐρα-
 νοῖς οἱ στέφανοι ταῖς ἀγίαις αὐτῶν κεφαλαῖς; εἰ περὶ

τῆς ἀναστάσεως τοσαύτῃ ἡ δόξα, πόση μετὰ τὴν
 ἀνάστασιν ἡ λαμπρότης; εἰ παρὰ τῶν συνδούλων
 τοσαύτης θεραπείας ἀπολαύουσι, πόση τεύξεται

ascriviam refrenat, atque in multa detinet patientia, animique morbos expugnat. Verumenimvero in hortis versari cupis, in pratis, et viridariis? Ne jam id facias, cum tantus adstat populus, sed alio die: hodie namque luctarum tempus est, hodie spectaculum est certaminum, non deliciarum aut voluptatum. Venisti hoc, non ut teipsum pigrity dedas, sed ut certare discas, pancratio vincere, et homo cum sis, dæmonum invisibilium vires infringere. Nemo quippe venit ad palestram, ut deliciis vacet, neque cum tempore luctarum ingressus fuerit, formam suam excolit, aut cum acies ordinanda est, mensas exquirat. Ne igitur tu quoque cum ad animæ fortitudinem ac mentis vigorem spectandum adveneris, ad tropæum novum et admirabile, pugnam inusitatam, ad vulnera et prælia, et pancratium hominis, ne dæmonum actiones introducas, et post mirum et tremendum hoc spectaculum ebrietati ac deliciis teipsum addicas, sed collectis animæ lucris domum deinde revertere, atque ipso tui conspectu testare omnibus a martyrum te spectaculo redire. Nam quemadmodum qui a thea-

tris descendunt, facile omnibus innotescunt, perturbati, confusi, emolliti, et eorum quæ illic facta sunt simulacra gestantes: ita et eum qui a spectaculo martyrum revertatur, facile ab omnibus oportet agnosci ex aspectu, ex habitu, ex incessu, ex compunctione, ex mentis collectæ attentione; ignem spirantem, modestum, contritum, sobrium, vigilantem, et interiorum temperantiam ac philosophiam corporis moribus propalantem. Sic igitur ad urbem revertamur, cum ea qua par est modestia, cum incessu composito, cum prudentia et continentia, cum placido tranquilloque aspectu. *Amictus enim viri, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiabit de illo (Eccli. 19. 27).* Ita semper a martyribus revertamur, ab unguentis spiritualibus, a cælestibus pratis, a novis mirisque spectaculis, ut et ipsi multam facilitatem experiamur, et cæteris libertatem conciliemus, ac futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque Spiritui Sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN SANCTUM JULIANUM MARTYREM.

confessione Christi se ad extremum usque spiritum perseveraturum diceret, in saccum arena et venenatis reptilibus refertum inclusus, in mare projectus est, et martyrii coronam adeptus. Postremo additur: Τοῦτον ὁ μέγας Χρυσόστομος ἐγκωμίοις ἐτίμησεν. *Hunc magnus Chrysostomus laudibus exornavit.* In Catalogo Augustano tractatus hic est ordine septuagesimus tertius, εἰς τὸν μάρτυρα Ἰουλιανόν. *El ἐν τῇ γῇ.* Codex Mediceus præfixum habuit diem μ' Ἰουλίῳ κα'. In Horologio quoque Græcorum apud Usuardi Martyrologium a Molano editum, 21 Junii, *Sacrosancti Martyris Juliani Tarsi.* Diversus est hic ab illo Juliano, cujus fit mentio in Menologio vulgato Antiquæ Lectionis T. VIII. Neque enim in Ægypto, sed in Cilicia passus est: ita ut quod ille a Chrysostomo laudatus dicitur, ab hoc nostro ad illum perperam translatus fuisse videatur. In Codice Regio Henrici II, et Bavarico sic inscribatur hic tractatus: Εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Ἰουλιανόν. Plura vide in Actis Sanctorum Bollandi ad decimam sextam Martii diem.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

LAUDATIO SANCTI MARTYRIS JULIANI ^(a).

4. Si tales in terris honores martyribus deferuntur, postquam excesserint ex hac vita, quales coronæ

(a) Contulimus cum Mss. Regiis 1070, 2020, et 2312.

sanctis eorum capitibus in cælis nectuntur? si tanta est ante resurrectionem gloria, quantus post resurrectionem erit splendor? si tanto eos conservi cultus

dignantur, quanta eos Dominus benevolentia complectetur? si nos mali conservos, qui recte se gesserunt, sic honoribus afficere novimus ac suspicere, quia pro Christo decertarunt, quanto magis Pater noster cælestis innumera bona dabit iis, qui pro ipso labores exantlarunt? Est enim munificus et benignus; verum non ob hoc ipsum modo ingentes eos honores manent, sed quoniam debitor est ipsorum. Pro nobis martyres mactati non sunt, tamen in honorem illorum convenimus: quod si nos pro quibus mactati non sunt, convenimus, Christus, pro quo sua capita devoverunt, quid non præstabit? si quibus nihil debebat tanta bona dedit, hos, quibus debitor est, quibus donis non remunerabitur? Nihil antea terrarum orbi debebat: *Omnes enim peccaverunt*, ait Paulus, *et egent gloria Dei* (Rom. 5. 23): imo vero poenanti ac supplicium debebat; verumtamen cum poenam nobis ac supplicium deberet, vitam æternam largitus est. Si quibus igitur supplicium debebat, his regnum dedit: quibus vitam æternam debet, quid non dabit? quibus non eos honoribus cumulabit? si pro illis, qui ipsum oderant, crucifixus est, et sanguinem fudit: pro illis, qui sanguinem pro ejus confessione fuderunt, quid non perficiet? si aversantes ac resiliences ita dilexit ut pro ipsis moreretur, eos qui mensura ipsum maxima dilexerunt; *Majorem enim hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (Joan. 15. 13), quanta suscipiet benevolentia? quibus officiis prosequetur? Athletæ quidem certaminum externorum eodem in scammate decertant, et vincunt, victores renuntiantur, et coronantur: at isti pietatis athletæ non ita; sed in præsentem quidem sæculo decertant, in futuro autem coronantur: pugnarunt hic cum diabolo atque vicerunt, illic autem victores renuntiantur. Et ut esse verum istud intelligatis, nec illos hic coronis donari, verum illic ipsos omnia manere dona, Paulum dicentem audite, *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ* (2. Tim. 4. 7. 8): ubi et quando? *Quam reddet mihi Dominus in illa die, justus iudex*. Ille ecurrit, illic coronatur; hic vicit, illic victor renuntiat. Audistis ipsum hodie quoque clamantem ac dicentem: *Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes* (Hebr. 11. 13). Cur igitur externis quidem ac profanis athleticis simul obveniunt et victoriæ et coronæ, pietatis autem athleticis non simul et victoriæ et coronæ, sed tantum post temporis intervallum? Sudarunt, labores hic exantlarunt, sexcenta vulnera exceperunt, nec statim eis obveniunt coronæ? Nequaquam, inquit: non enim vitæ præsentis natura magnitudinem honoris illius capit: caducum est sæculum præsens, ac breve; infinitum illud, immortale et æternum.

Temporanei labores coronas referunt immortales.— Propterea labores quidem cum brevi ac temporario sæculo isto connexuit, coronas autem æterno atque immortalis reservavit, ut et laborum molestia præci-

datur, quæ cum temporis brevitate dissolvatur, et perennis ac perpetuus coronarum usus permaneat, qui una cum infinitorum sæculorum illorum immortalitate perduret. Quod igitur majoribus eos honoribus ornare vellet, munus distulit: nec ideo tantum, sed ut pura deinceps voluptate perfundantur. Nam quemadmodum is, qui prius deliciis ac voluptatibus fruitur, ac deinde vexandus est, præsentis delicias ob futurorum malorum expectationem minime sentit: sic ille qui prius pugnat ac decertat, et sexcenta mala tolerat, deinde vero coronatur, præsentium malorum sensum non capit, dum futurorum bonorum spe recreatur. Neque vero labore tantum eos præsentem per hanc futurorum spem levavit, sed etiam quod effecerit, ut ordine prior voluptate esset afflictio: ne vehementer a præsentibus malis, dum ad illa respiciunt torqueantur. Sic illi etiam, qui pugilatum certant, alacriter vulnera excipiunt, non dolores, sed coronam spectantes; sic et nautæ sexcenta pericula subeuntes, tempestates, et infestum quoddam bellum, ac sævis se belluis, et grassantibus in mari prædonibus objicientes, nihil horum mente versant, sed ad portus ac divitias ex negotiatione colligendas respiciunt: ita et martyres sexcenta mala tolerantes, corpore variis tormentis comciso, nihil istorum spectabant, sed cælo et bonis, quæ inde sperantur, inhiabant. Atque ut intelligatis ea, quæ natura sua gravia sunt et intoleranda, spe futurorum levia reddi ac facillima, prefectum talum bonorum dicentem audite: *Id enim quod in præsentem est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur nobis* (2. Cor. 4. 17). Quo tandem pacto queso? *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur* (Ib. v. 18).

2. Hæc autem non abs re dicta sunt a me, sed propter vos, ut cum aliquem in hac vita deliciis ac voluptatibus perfruente videritis, sed illic postea puniendum, non eum propter præsentis delicias beatum, sed propter futurum supplicium miserum prædicetis. Rursum ubi quempiam eorum, qui multo illic honore decorandi sunt, afflictione ac tribulatione, atque innumeris malis in hac temporali vita videritis obsideri, ne propter præsentia mala deploretis, sed felicem judicetis ac beatum propter repositas ipsi in infinitis illis sæculis coronas censeatis. Hunc itaque sanctum Cilicum natio tulit, quæ Paulum etiam tulit: civis enim illius fuit, et uterque nobis inde minister Ecclesiæ prodiiit.

Diuturnum Juliani martyrium.— Postquam autem pietatis apertum est stadium, et ad certamina tempus ipsum vocavit, in sævam incidit belluam, quæ tum judicium exercebat. Ac videte commentum: cum enim eum forti animo præditum videret, neque posse supplicii vehementia rigidum illud animi robur infringi, in procrastinationes illum conjecit ac dilationes, introducens identidem et educens. Non enim uno die, cum audisset, illi caput abscidit, ne supplicii brevitas faciliorem illi cursum redderet; sed diebus singulis

παρὰ τοῦ Δεσπότου τῆς εὐνοίας· εἰ ἡμεῖς οἱ πονηροὶ οἶδαμεν τοὺς κατορθοῦντας τῶν συνδούλων οὕτω τιμᾶν καὶ ἐκπλήττεσθαι, ἐπειδὴ ὑπὲρ Χριστοῦ ἠγωνίσαντο· πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος δώσει μυρία ἀγαθὰ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπονηκόσι· Καὶ γὰρ μεγαλόδωρος ἐστὶ καὶ φιλόανθρωπος· ἀλλ' οὐ δι' αὐτὸ τοῦτο μένουσιν αὐτοὺς μεγάλαί αἱ τιμαί, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀφειλέτης ἐστὶν αὐτῶν. Οὐκ ἐσφάγησαν ὑπὲρ ἡμῶν οἱ μάρτυρες, καὶ ὁμοῦς συντρέχοντες εἰς τὴν ἐκείνων τιμὴν. Εἰ δὲ ἡμεῖς, ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐσφάγησαν, συντρέχοντες, ὁ Χριστὸς, ὑπὲρ οὗ τὰς κεφαλὰς ἀπέθεντο, τί οὐ ποιήσει· εἰ οἷς μηδὲν ὀφείλει, τοσαῦτα ἔδωκεν ἀγαθὰ, τούτους, οἷς ὀφειλέτης ἐστὶ, πόσαις οὐκ ἀμείψεται δωρεαῖς· Οὐδὲν ὀφείλει πρὸς τοῦτο τῇ οἰκουμένῃ· *Πάντες γὰρ ἡμῶν*, φησὶ Παῦλος, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· μᾶλλον δὲ ὀφείλει κώλασιν καὶ τιμωρίαν· ἀλλ' ὅμως κώλασιν ἡμῖν ὀφείλων καὶ τιμωρίαν, ζῶν αἰώνιον ἐχαρίσται. Εἰ τοίνυν οἷς κώλασιν ὀφείλει, τοῖσι βασιλείαν ἔδωκεν· οἷς ζῶν αἰώνιον ὀφείλει, τί οὐ δώσει· καὶ πόσαις αὐτοὺς οὐ τιμῆσει τιμαῖς· εἰ ὑπὲρ τῶν μισούντων αὐτὸν ἐσταυρώθη, καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεεν, ὑπὲρ τῶν τὸ αἷμα ἐκχεάντων [672] διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν, τί οὐκ ἐργάζεται· εἰ τοὺς ἀποστερομένους καὶ ἀποπνέοντας οὕτως ἠγάπησεν, ὥς καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, τοὺς ἀγαπήσαντας αὐτὸν μέτρω μεγίστην (*Μεῖζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*)^α, πόση δέξεται εὐνοία καὶ θεραπεία· Οἱ μὲν οὖν ἀθλήται τῶν ἐξωθεν ἀγώνων ἐν τῷ αὐτῷ σκάμματι καὶ παλαίωσι, καὶ νικῶσι, καὶ ἀνακηρύττονται, καὶ στεφανοῦνται· οὗτοι δὲ οἱ ἀθλήται τῆς εὐσεβείας οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἐπάλαισαν μὲν ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, στεφανοῦνται δὲ ἐν ἐκείνῳ τῷ μέλλοντι· ἐπύκτευσαν ἐνταῦθα τῷ διαβόλῳ καὶ περιεγένοντο, ἀνακηρύττονται δὲ ἐκεῖ. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, καὶ οὐκ ἐνταῦθα αὐτοῖς οἱ στέφανοι δίδονται, ἀλλ' ἐκεῖ πᾶσαι αὐτοὺς ἀναμένουσιν αἱ δωρεαί, ἀκούσατε τοῦ Παύλου λέγοντος, *Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τοῦ δικαιοσύνης στέφανος*· ποῦ καὶ πότε· *Ὅν ἀποδώσει μοι Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δικαίος κριτής*. Ἐνταῦθα ἔδραμεν, ἐκεῖ στεφανοῦται· ἐνταῦθα ἐνίκησε, ἐκεῖ ἀναγορεύεται. Ἦκούσατε αὐτοῦ καὶ σήμερον βοῶντος καὶ λέγοντος, *Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πύργωθεν αὐτὰς ἰδόντες, καὶ ὁσπασάμενοι*. Τίνος οὖν ἐνεκεν τοῖς μὲν ἀθληταῖς τοῖς ἐξωθεν ὁμοῦ καὶ αἱ νίκαι, καὶ οἱ στέφανοι, τοῖς δὲ ἀθληταῖς τῆς εὐσεβείας οὐχ ὁμοῦ καὶ αἱ νίκαι, καὶ οἱ στέφανοι, ἀλλὰ μετὰ τοσούτου τοῦ διάστημα τοῦ χρόνου· Ἰδρωσαν, ἐπόνεσαν ἐνταῦθα, μυρία ὑπέμειναν τραύματα, καὶ οὐκ εὐθέως αὐτοὺς στεφανοῖ· Οὐχί, φησὶν· οὐ γὰρ δέχεται ἡ φύσις τοῦ παρόντος βίου τὸ μεγάλους ἐκείνης τῆς τιμῆς· ἐπὶ πρὸς ὁ παρὼν αἰὼν ἐστὶ καὶ βραχύς, ἄπειρος ἐκεῖνος, καὶ ἀθάνατος, καὶ ἀτελεύτητος.

Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν πόνους συνεχλήρωσε τῷ βραχεί καὶ προσκαίρῳ αἰῶνι, τοὺς δὲ στεφάνους ἐταμείωσατο τῷ ἀγῶνι καὶ ἀθανάτῳ, ἵνα καὶ τῶν πόνων

τὸ φορτικὸν ὑποτέμνηται, τῇ ὀλιγότῃ τοῦ χρόνου συγκαταλυόμενον, καὶ τῶν στεφάνων ἡ ἀπόλαυσις μὲν διαρκῆς καὶ ἀτελεύτητος, τῇ τῶν ἀπείρων αἰώνων ἐκείνων ἀθανασία συμπαρεκτεινομένη. Μεῖζονος τοίνυν αὐτοὺς τιμῆσαι βουλόμενος ἀνεβάλετο τὴν διωρεάν· οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ καθαρὰν λοιπὸν ἔχωσι τὴν ἔδον. Ὡσπερ γὰρ ὁ πρότερον τρυφῶν καὶ ἀνέσεως ἀπολαύων, μετὰ δὲ ταῦτα θλιβόμενος, οὐκ αἰσθάνεται τῆς παρουσίας τρυφῆς τῇ προσδοκίᾳ τῶν μελλόντων δεινῶν· οὕτως ὁ πρότερον πυκτεῦων, καὶ ἀθλῶν, καὶ μυρία ὑπομένων κακὰ, μετὰ δὲ ταῦτα στεφανούμενος, οὐκ αἰσθάνεται τῶν παρόντων δεινῶν, τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀναεοῦμενος. Οὐ τοῦ παρόντος δὲ μόνον ἐκούφισεν αὐτοὺς πόνου τῇ μελλοῦσῃ ἐλπίδι, ἀλλὰ καὶ τῇ τάξει προτέραν τῆς ἀνέσεως κατασκευάσας γίνεσθαι τὴν θλίψιν, ἵνα μὴ σφοδρὰ ὑπὸ τῶν παρόντων δεινῶν κατατείνωνται πρὸς ἐκεῖνα βλέποντες. Οὕτω καὶ οἱ πυκτεῦοντες δέχονται τὰ τραύματα προθύμως, οὐ πρὸς τὰς ἀληθόνας, ἀλλὰ πρὸς τὸν στέφανον [673] βλέποντες· οὕτω καὶ ναῦται μυρίους ὑπομένοντες κινδύνους, χειμῶνας, καὶ πόλεμόν τινα χαλεπὸν, καὶ πρὸς θηρία ἄγρια, καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ θαλάττῃ κακούργους ἀντιπαρεταττόμενοι, οὐδὲν τούτων λογίζονται, ἀλλὰ πρὸς τοὺς λιμένας, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐμπορίας πλοῦτον ὁρῶσιν· οὕτω καὶ οἱ μάρτυρες μυρία πάσχοντες δεινὰ καὶ τὸ σῶμα διαφόροις βασάνοις κατατεμνόμενοι, πρὸς οὐδὲν τούτων ἐύρων. ἀλλὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐκεῖθεν κελύουσιν ἀγαθὰ. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι τὰ φύσει φορτικά καὶ ἀφόρητα, ταῦτα τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων κοῦφα καὶ ῥῆστα γίνονται, ἀκούσατε τοῦ πρωτοστάτου τῶν τοιούτων ἀγαθῶν λέγοντος· *Τὸ γὰρ φανταίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν*. Πῶς, εἰπέ μοι· *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα*.

β'. Ταῦτα δὲ μοι οὐχ ἀπλῶς εἴρηται, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς, ἵνα ὅταν ἰδῇτε τινα τρυφῶντα καὶ ἀνέσεως ἀπολαύοντα ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, μέλλοντα δὲ ἐκεῖ κολάζεσθαι, μὴ μακαρίζετε αὐτὸν διὰ τὴν παρούσαν τρυφήν, ἀλλὰ ταλανίζετε διὰ τὴν μέλλουσαν κώλασιν. Καὶ πάλιν ὅταν ἰδῇτε τινα τῶν μελλόντων ἐκεῖ πολλὰς ἀπολαύειν τιμῆς ἐν ὀλίπῃ καὶ στενοχωρίᾳ, καὶ μυρίους ὄντα κακοῖς ἐν τῇ προσκαίρῳ ταύτῃ ζωῇ, μὴ δακρύετε διὰ τὰ παρόντα δεινὰ, ἀλλὰ μακαρίζετε, καὶ ζηλωτὸν εἶναι νομίζετε διὰ τοὺς ἀποκειμένους αὐτῷ στεφάνους ἐν τοῖς ἀπείροις αἰῶσιν ἐκείνοις. Ἦνεγκε μὲν οὖν τὸν ἅγιον τοῦτον τὸ τῶν Κιλικίων ἔθνος, ὃ καὶ τὸν Παῦλον ἤνεγκε· συμπολίτης γὰρ ἦν ἐκεῖνον, καὶ ἀμφοτέρωι οὐπουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείθεν ἡμῖν προσεβλήθησαν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ στάδιον ἀνέψχε τῆς εὐσεβείας, καὶ πρὸς τοὺς ἀθλοῦς αὐτὸν ὁ καιρὸς ἐκάλει, περιπίπτει χαλεπῇ θηρίῳ τῷ τότε δικάζοντι. Καὶ σκοπεῖτε τὴν μηχανήν. Ἰδὼν γὰρ αὐτοῦ τὸ φρόνημα στεβρόν, καὶ ὡς οὐ δυνατόν τῇ σφοδρότῃ τῆς τιμωρίας ὑπεκλύσαι τὸ εὐτονον τῆς προθυμίας, εἰς μελλήσεις αὐτὸν ἐμβάλλει καὶ ἀναβολὰς, εἰσάγων καὶ ἐξάγων συνεχῶς. Οὐ γὰρ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀκούσας ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἵνα μὴ τὸ σύντομον τῆς τιμωρίας εὐκολώτερον αὐτῷ ποιῇται τὸν δρόμον, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην

^α Savil. et unius Reg. ὑπὲρ αὐτῶν. Διὸ καὶ λέγει· «*Μεῖζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*»· τοὺς ἀγαπήσαντας αὐτὸν μέτρῳ τῷ ἴσῳ, καὶ ἑαυτοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκδύντας εἰς θάνατον.

ἡμέραν εἰσῆγεν, ἐξῆγεν, πύσεις προσῆγε, βασάνους μυρίας ἠπείλει, λόγοις κολακευτικοῖς ἐδελέαζε, πᾶσαν ἐκίνει μηχανὴν τὸν δασειστον θεμέλιον ἐπιχειρῶν διασαλεύειν· καὶ περιῆγεν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ὀλόκληρον πανταχοῦ τῆς Κιλικίας καταισχύων, μάλλον δὲ, ὡς οὐκ ἔπει, λαμπρότερον ἀποφαίνων· ὁ δὲ μάρτυς ἐδόξα^α καὶ αὐτὸς συνῆδα τῷ Παύλῳ, Χάρις τῷ Θεῷ τῷ θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. Καθάπερ γὰρ μυρον ἕως μὲν ἐν ἐνὶ τόπῳ κεῖται, ἐκεῖνον μόνον ἀναχρῶννυσι τὸν ἀέρα τῆς εὐδορίας, ἐπειδὴν δὲ εἰς πολλὰ προερχοῦν χωρία, πάντα ἐμπέμπει· τῆς οἰκίας ἀρετῆς^β· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ μάρτυρος συνέβαινε τότε. Περιῆγετο μὲν γὰρ ὡς [674] μέλλων καταισχύνεσθαι, τὸ δὲ ἐναντίον ἐξέβαινε· λαμπρότερος ὁ ἀθλητῆς διὰ τῆς πομπῆς ἐκείνης ἐγίνετο, καὶ πάντας τοὺς τὴν Κιλικίαν χώραν οἰκοῦντας τῆς οἰκίας ἐπολεῖ ζηλωτὰς ἀρετῆς. Περιῆγετο πανταχοῦ, ἵνα μὴ μόνον ἐξ ἀκοῆς μάθωσι τὰ παλαισμάτα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν βλέπωσι τὸν στεφανίτην οἱ θεαταί· καὶ ὅσῳ μακροτέρους αὐτῷ ἐπολεῖ τοὺς διαυλοῦς, τοσούτῳ λαμπρότεροι οἱ δρόμοι πάντες ἐγίνοντο· ὅσῳ μείζονα ἐτίθει τὰ σκᾶμματα, τοσούτῳ θαυμαστότερα ἀπέφαινε τὰ παλαισμάτα· ὅσῳ τὴν θλίψιν ἐπέτεινε εἰς χρόνον μῆκος, τοσούτῳ τὴν ὑπομονὴν αὐτοῦ δοκιμωτέραν εἰργάζετο. Καὶ γὰρ χρυσὸν πλείονα χρόνον τῇ τοῦ πυρὸς ὁμιλοῦν φύσει, καθαρώτερον γίνεται· καθάπερ τότε καὶ ἡ τοῦ ἁγίου ψυχῆ βασανιζομένη τῷ χρόνῳ μάλλον ἀπέλαμπε. καὶ οὕδεν ἕτερον, ἀλλ' ἡ τρώπαιον καθ' ἑαυτοῦ καὶ τοῦ δαδόλου, τὸν μάρτυρα περιέφερον, ἔλεγχον τῆς τῶν Ἑλλήνων ὁμότητος, ἀπόδειξιν τῆς τῶν Χριστιανῶν εὐσεβείας, μέγιστον τεκμήριον τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, παραίνεσιν καὶ συμβουλὴν τοῖς πιστοῖς, ὥστε προθύμως τοῖς αὐτοῖς ἐγκαρτερεῖν ἀγῶσι, κτήρυκα τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, διδάσκαλον τῆς τῶν τοιοῦτων παλαισμάτων ἐπιστήμης. Παρεκάλει γὰρ ἀπαντας πρὸς τὸν οἰκὸν ζῆλον μεταναστῆναι, οὐχὶ διὰ τῆς φωνῆς μόνον συμβουλεύων, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων σάλπιγγος λαμπρότεραν ἀφίει φωνήν. Καὶ καθάπερ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, οὐχὶ φωνὴν ἀφιέντες, ἀλλὰ τῇ λαμπρότητι τῆς ὤψεως τὸν θεατὴν πρὸς τὸ θαῦμα τοῦ δημιουργοῦ παραπέμποντες· οὕτω δὴ καὶ ὁ μάρτυς ἐκεῖνος διηγείτο τότε δόξαν Θεοῦ, οὐρανὸς ὢν καὶ αὐτὸς, καὶ πολὺ τοῦ φαινομένου τούτου φαιδρότερος^γ. Οὐ γὰρ οὕτω τὸν οὐρανὸν λαμπρὸν ἀποφαίνουσιν οἱ τῶν ἄστρων χοροὶ, ὡς τὸ τοῦ μάρτυρος σῶμα λαμπρότερον ἀπέφηναν οἱ τῶν τραυμάτων ἰχώρες. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι τὰ τραύματα τοῦ μάρτυρος τῶν ἐν οὐρανῷ πεπηγότων ἀστρων λαμπρότερα, σκοπεῖτε.

Πρὸς ἐκεῖνον μὲν τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ ἀνθρώποι· καὶ δαίμονες βλέπουσι, πρὸς δὲ τὰ τραύματα τούτου ἀνθρώποι μὲν βλέπουσιν οἱ πιστοί, δαίμονες δὲ ἀντιθέλει· οὐ τολμῶσιν, ἀλλὰ κἂν ἐπιχειρήσωσιν ἰδεῖν, εὐθέως ἀποτυγχάνουσιν τὰς ὄψεις, τὴν ἐκείθεν ἐκπηδῶσαν μαρμαρυγὴν^δ οὐ δυνάμενοι φέρειν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῶν πάλαι συμβεβηκότων πιστώσομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐτι καὶ νῦν γινομένων. Λαβὼν γὰρ τινα δαιμονιζόμενον καὶ μαινόμενον εἰσάγαγε

πρὸς τὸν ἅγιον τάφον ἐκεῖνον, ἐνθα τῷ μάρτυρος τὰ λείψανα, καὶ ὄφει πάντως ἀποπηδῶντα καὶ φεύγοντα. Καθάπερ γὰρ ἀνθρώπων μέλλων ἐπιδαίνειν, οὕτως ἐξ αὐτῶν εὐθέως ἐξάλλεται τῶν προθύρων, οὐδὲ πρὸς τὴν θήκην αὐτὴν ἀντιθέλειαι τολμῶν. Εἰ δὲ νῦν μετὰ τοσούτου χρόνον, ὅτε κόνις ἐγένετο καὶ τέφρα, οὐ τολμῶσιν ἀναδέλφαι πρὸς τὸ μνήμα, οὐδὲ πρὸς τὰ γυμνά ὀστά τοῦ ἁγίου, εὐδελον ὅτι καὶ τότε, ὅτε ἔωρων αὐτὸν αἵματι φοινισσόμενον πάντοθεν, τραύμασιν ἀποστλιθοντα μάλλον, ἢ τὸν ἥλιον ταῖς ἀκτίσι, κατεπλάγησαν, καὶ πληγέντες τὰς ὄψεις ἀνεχώρησαν.

γ'. Εἶδες πῶς τῶν οὐρανίων ἀστέρων τὰ τῶν μαρτύρων τραύματα φαιδρότερα καὶ θαυμαστότερα, καὶ μείζονα ἔχει τὴν ἰσχύν; Ἦγετο τοίνυν εἰς μέσον ὁ ἄγιος, καὶ [675] πικραὶ πανταχόθεν περιεστῆκεισαν κολάσεις, φόβος τῶν μελλόντων, πόνος τῶν παρόντων, ὀδύνη τῶν ἐπελθόντων, ἀγωνία τῶν προσδοκωμένων. Καθάπερ γὰρ τινες θῆρες ἄγριοι οἱ δῆμιοι περιστάντες αὐτοῦ τὸ σῶμα διώρυττον τὰς πλευρὰς, κατέφηνον τὰς σάρκας, ἀπεγύμνωσαν ὅσῳ, πρὸς αὐτὰ τὰ εἰσὶ τῶν σπλάγχχνων ἐβάδιζον. Ἀλλ' ὅμως καὶ πάντα διερευνώμενοι τὸν θησαυρὸν τῆς πίστεως ἀποσυλῆσαι οὐκ ἴσχυσαν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ταμείων τῶν βασιλικῶν, ἐνθα χρυσὸν ἀπόκειται καὶ πλοῦτος ἕτερος ἄφαιτος, ἀν τοὺς τοίχους διέλθῃ μόνον, ἀν τὰς θύρας ἀνοίξῃ, εὐθέως ὁρᾷς τὸν θησαυρὸν προκειμένον· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τοῦ ἁγίου καὶ χριστοφόρου τούτου ναοῦ τὸ ἐναντίον ἐγίνετο. Διεῖλον τοὺς τοίχους οἱ δῆμιοι, καὶ τὰ στέρνα ἀνέβρῃξαν, καὶ τὸν πλοῦτον τὸν ἐναποκείμενον οὔτε ἐβλεπον, οὔτε λαβεῖν ἠδύναντο· ἀλλ' ὅπερ ἔπαρχον οἱ ἐν Σοδόμοις, παρ' αὐτῇ μὲν τῇ θύρᾳ ἐστῶτες τῆς τοῦ Λὼτ οἰκίας, τὴν δὲ ἐσοδὸν οὐχ ἐύρισκοντες· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι διηρεύοντες οὐ πανταχόθεν τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος, ἐπιλαβέσθαι δὲ τοῦ θησαυροῦ, καὶ κενῶσαι τὸν πλοῦτον τῆς πίστεως οὐκ ἴσχυον. Τοιαῦτα τῆς ψυχῆς τῶν ἁγίων τὰ κατορθώματα, ἀναφαίρετα καὶ ἀκαταγώνιστα, καθάπερ ἐν ἀσύλῳ τινὶ χωρίῳ τῇ τῆς ψυχῆς ἀνδρείᾳ ἐναποκείμενα, καὶ οὔτε τυράννων αὐτὰ βλέπουσιν ὀφθαλμοί, οὔτε δημίων ἀρπάσαι δύνανται χεῖρες, ἀλλὰ κἂν αὐτὴν διέλωσι τὴν καρδίαν, ἢ μάλιστα τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν πεπίστευται, κἂν εἰς μικρὰ κατατέμωσι μέρη, οὐδὲ οὕτω κενούσι τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ πλείω τούτων ἐργάζονται. Τὸ δὲ αἶτιον Θεὸς ἐστὶν ὁ ταῖς τοιαύταις ἐνοικῶν ψυχαῖς· τὸν δὲ Θεὸς πολεμοῦντα ἀμήχανον νικῆσαι ποτε, ἀλλ' ἀνάγκη καταγελασθέντα καὶ αἰσχροῦς ἡττηθέντα ἀπαλθεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ τότε τὰ ἐναντία τῶν εἰωθότων ἐγίνετο. Πανταχοῦ μὲν γὰρ τὰ πράγματα ῥημάτων κρατεῖ· τότε δὲ λόγοι πράξεων ἐκράτησαν· πῶς; Προσῆγον αὐτοὶ πῦρ καὶ σίδηρον καὶ βασάνους· προσῆγον κολάσεις, τιμωρίας, μάστιγας· διώρυττον πάντοθεν τὰς πλευρὰς, καὶ ὁ πάσχων ἀνάλωτος ἔμενε· ἐκεῖνος ἐφθέγγετο μόνον, καὶ φίλῃ ἤρπει φωνήν, καὶ λόγος ἔργων ἐκράτησεν. Ἐξήλαστο γὰρ ἡ ἁγία φωνὴ τοῦ μαρτυρικοῦ στόματος, καὶ ἐφείλκετο μεθ' ἑαυτῆς φῶς φαιδρότερον τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος. Ταῦτες τοσοῦτον τὸ φῶς ἐστίν, ὅσον τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν· μάλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο ὅλον δύναται διαθεῖναι, ὅταν ἡ στέγη, ἡ τοίχος, ἡ νέφος, ἡ ἄλλο τι σῶμα μεταξύ παρεμπέσῃ, ἀλλὰ

^α Morel. λαμπρότερον ἀποφαίνων, ὁ δὲ μάρτυς ἐδόξα. Unns Reg. λαμπρότερον ἀπέφηνε καὶ ἐδόξα. Ibid. Savil. et alius Reg. ὁ δὲ μάρτυς περιηγόμενος ἐδόξα.

^β Αἱ τῆς οἰκίας δυνάμεις.

^γ Unus Reg. τούτου λαμπρότερος.

^δ Αἱ ἐκπηδῶσαν ἀστραπὴν.

^{*} Alii διερευνῶντες.

[†] Sic et infra in Morel. quædam deerant, quæ ex Savil. et ex mss. suppletur. Mox post φωνὴν addit Savil. τὸν βασάνων ὑπερῶν, καὶ τῶν μαστιγιζομένων περιεγέμενον. Οὕτως λόγος ἔργων ἐκράτησε.

introducebat, educebat, interrogationes adhibebat, mille tormenta minitabatur, adulatoriis verbis alliciebat, omnes machinas admovebat, et immotum illud fundamentum concutere nitebatur; anno integro per universam illum Ciliciam circumducebat, ignominiaque afficiebat: imo vero, quod minime arbitrabatur, illustriorem reddebat martyrem; martyr autem et ipse vociferabatur concinebatque cum Paulo, *Deo autem gratias qui triumphat nos in Christo, et odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco* (2. Cor. 2. 14). Ut enim unguentum, quamdiu quidem uno in loco situm est, solum illum aerem odore inficit; cum autem in multa fuerit loca dispersum, omnia sua virtute complet: ita nimirum et in martyre accidit. Circumagebatur enim tum temporis ut inurendus ignominia, sed contrarium eveniebat: illustrior illa transvectione fiebat athleta, cunctosque Cilicum regionis incolas suae virtutis æmulatores reddebat. Circumagebatur quoqueversus, ut ejus certamina non ex fama solum discerent, sed et ipsum coronatum victorem contuerentur spectatores; quantoque longiores illi circuitus stadii curriculaque reddebat, tanto illustriores cursus omnes fiebant: quanto majora illi scammata proponebat, tanto mirabiliora certamina efficiebat: quanto afflictionem temporis diuturnitate protendebat, tanto probatiorem patientiam ejus reddebat. Nam et aurum, quo diutius cum ignis natura versatur, purius evadit: quemadmodum et tum sancti anima tempore examinata magis refulgebat, nec aliud quiddam, quam tropæum adversus seipsum ac diabolum, martyrem circumferebat, crudelitatis gentilium argumentum, Christianorum pietatis indicium, virtutis Christi maximum signum, incitamentum et consilium fidelibus, ut alacri animo in iisdem certaminibus perseverarent, divinae gloriae præconem, talium certaminum disciplinae magistrum. Cunctos enim ad imitationem sui non voce tantum suadens, sed factis ipsis tuba clariorem mittens vocem, cohortabatur. Et quemadmodum cæli non emissa voce Dei gloriam enarrant (*Psal. 18. 1*), sed dum aspectus sui splendore spectatorem in admirationem conditoris traducunt: ita nimirum et martyr ille Dei gloriam tunc enarrabat, cum cælum esset ipse quoque multo isto lucidius, quod videmus. Non enim ita cælum astrorum chori splendidum reddunt, ut martyris corpus splendidius vulnerum sanies reddidit. Atque ut martyris vulnera cælo infixis astris splendidiora esse discatis, advertite.

Dæmones Martyrum sepulcra formidant. — Ad illud quidem cælum ac stellas cum homines respiciunt, tum dæmones; sed ad hujus etiam vulnera homines quidem respiciunt fideles, dæmones autem oculos contra non audent attollere; quin etiam si spectare conentur, continuo luminibus orbantur, nec possunt exsiliemem inde fulgorem sustinere. Hoc ego non ex iis tantum quæ olim acciderunt, sed ex iis etiam, quæ hodieque fiunt, comprobabo. Sume enim quempiam a dæmone correptum ac furem, et ad sanctum illud sepulcrum deduc, quo requiescunt martyris contineantur, tum resiliemem plane atque fugientem vide-

bis. Ut enim si per prunas incessurus esset, sic ab ipso vestibulo statim exsiliit, et ne oculos quidem adversus ipsam thecam audent attollere. Quod si nunc tanto post tempore, cum pulvis et cinis est factus, suspicere in monumentum non audent, nec in nuda sancti ossa, minime dubium est, quin tum quoque, cum illum sanguine purpuratum videbant, vulneribus undique amplius quam solem radiis refulgentem, perculsi fuerint, et oculis læsi recesserint.

3. Vides ut astris cælestibus martyrum vulnera splendidiora sint ac mirabiliora, majorique virtute polleant? Sanctus itaque in medium producebatur, et acerba undique supplicia circumstabant, metus futurorum, labor præsentium, dolor ingruentium, eorum quæ expectabantur formido: tamquam enim belluæ quædam immanes carnifices corpus ejus circumsidentes latera effodiebant, carnem deradebant, ossa denudabant, viscera ipsa interiora pervadebant. Attamen cum cuncta pervestigarent, thesaurum fidei deprædari minime valuerunt. Enimvero in regum ærariis, ubi aurum aliæque copiosæ sunt opes reconditæ, si parietes solum perfoderis, si fores reseraveris, continuo thesaurum objectum vides; at hic in sancto isto Christumque continenti templo contrarium accidebat. Perfodiebant muros carnifices, pectoraque disrumpebant, et reconditas opes nec cernebant, nec rapere poterant; sed quod evenit Sodomitis, ut ad domus Lot januam quidem ipsam starent, aditum vero non invenirent (*Gen. 19. 10. sqq.*): sic nimirum et isti, cum corpus martyris undique scrutarentur, thesaurum tamen deprehendere fideique divitias exhaurire non valebant. Talia sunt animæ sanctorum recte facta, quæ nec auferri nec vinci possunt, in animæ fortitudine tamquam in asylo quodam et sacro loco recondita, ut nec oculi tyrannorum ea cernant, nec manus carnificum rapere possint; sed licet ipsum cor dissecet, cui præcipue credita est animæ fortitudo, licet in minuta frustra concidant, ne sic quidem opes exhauriunt, sed eas ampliores etiam reddunt. Illius rei causa Deus est, qui animas tales inhabitat; qui vero Deo bellum inferat, fieri nequit unquam, ut victor evadat, sed necesse est, ut ludibrio habitus turpiterque superatus abscedat. Propterea tum quoque contra, quam usu venire soleat, accidebat: ubique siquidem a factis verba superantur, tum vero sermones actionibus prævalebant: quomodo? Admovebant ignem illi et ferrum et tormenta; admovebant pœnas, supplicia, flagella; perfodiebant undique ¹ latera: et qui patiebatur inexpugnabilis manebat, loquebatur ille tantum, simplicemque vocem emittebat, et opera sermo vincebat ². Exsiliabat ex martyris ore vox sancta, simulque cum ipsa lumen radio solari splendidius eliciebatur. Illius tantum est lumen, quantum inter cælum et terram interjacet intervallum; imo vero ne hoc quidem integrum potest pervadere, si-

¹ Hic et infra in Morel. quædam deerant, quæ ex Savil et ex Mss. supplentur.

² In Savil. post, *emittebat*, sic legitur, *tormenta deprecians, et flagellantes superavit. Sic opera sermo vincebat.*

quando tectum, vel murus, vel nubes, vel aliud quoddam corpus intercesserit, sed obstruitur accluditur septis ejusmodi, ne ulterius feratur: vox autem martyris ex illa sancta lingua prosiliens in cælum subsiliit. Prætervecta est cælum cæli; viderunt eam angeli, locoque cesserunt, archangeli, et viam dederunt; Cherubim et aliæ virtutes sursum ipsam deduxerunt; nec prius recesserunt, quam ad ipsum thronum regium adduxissent.

Mors martyrum est victoria. S. Julianus in mare projectus. — Post hanc autem vocem cum vidisset is, qui tum iudicium exercebat, se temere cuncta et incassum esse machinatum, seque contra stimulum calcitrare, atque adamantem percutere, quid facit? Eo tendit deinceps, ut victas manus dare videatur, et martyrem ex hac vita subducit: mors enim martyrum eorum, qui ipsos enecant, est aperta clades; eorum autem, qui necantur, clara victoria. Tu vero mihi considera, quo pacto sævum quoddam et acerbum genus mortis ejus excogitaverit, quod et tyranni crudelitatem et martyris fortitudinem demonstrare posset. Quodnam igitur illud supplicii genus? Allato sacco, et arena completo, cum in eum scorpiones, viperas et dracones injecisset, cum illis et sanctum injecit, et in mare demisit. Erat ergo martyr cum bestiis, et rursus cum bestiis conclusus erat vir justus: rursus autem dixi, ut veterem vobis in memoriam revocarem de Daniele narrationem. Illum quidem in lacum incluserunt, hunc autem in saccum injecerunt: illi tum lapidem imposuerunt, hic saccum consuit, et iusto carcerem angustiores effecit. At ubique sanctorum corpora bestiarum reverentur, in eorum ignominiam et condemnationem, qui cum ratione sint ornati et humanæ naturæ conditione digni habiti, feritatem illarum summa sua immanitate superant: qualem hunc quoque tyrannum fuisse conjicere possumus. Videre erat stupendum miraculum, nec eo minus, quod in Daniele contigit. Nam sicut cum post multos dies e lacu leonum ascendente illum vidissent, tum mirati sunt Babylonii (*Dan. 7*): sic et animam Juliani, cum e sacco et fluctibus ascendente in cælum viderent angeli, mirati sunt. Daniel binos leones subegit ac vicit, sed sensibiles: hic leonem unum, sed spiritualem subegit ac vicit. Hostis quippe noster diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret (*1. Pet. 5. 8*): at fortitudine martyris superatus est, venenum siquidem peccati deposuerat; quapropter hunc minime devoravit; idcirco nec leonem, nec iram bestiarum reformidavit.

4. Vultis et aliam quandam veterem referam narrationem, ubi et justus et bestiarum? Diluvii Noe atque arcæ recordamini: tum enim quoque justus et bestiarum simul fuerunt. At Noe quidem ingressus homo est, et egressus est homo; Julianus autem ingressus quidem est homo, sed angelus est egressus: ille de terra ingressus est, et in terram est rursus egressus; hic de terra in saccum ingressus est, et de sacco in cælum est profectus. Accepit eum mare, non ut occideret, sed ut coronaret, et post coronam nobis sanctam

istam arcam martyris corpus reddidit: hanc in hunc usque diem retinemus, quæ sexcentorum bonorum est thesaurus. Etenim martyres nobiscum Deus partitus est: cum animas sibi sumpsisset, corpora nobis quodammodo largitus est, ut perpetuæ virtutis monumenta sancta horum ossa teneamus. Nam si bellatoris arma cruentata quis cernens, clypeum, hastam, et lorica, licet omnium sit ignavissimus, statim exsilit, exardescit, et ad bellum promptus exit, atque a conspectu armorum sumit animum, ut easdem actiones aggrediatur: nos qui non arma, sed corpus ipsum cernimus sancti, quod dignum habitum est, ut ob Christi confessionem cruentaretur, licet omnium simus timidissimi, qui possumus non prompto esse animo, cum hic aspectus velut ignis quidam in mentem nostram incidat, et ad idem nos certamen invitet? Propterea sanctorum corpora usque ad tempus resurrectionis apud nos deposuit Deus, ut maximæ philosophiæ materiam haberemus. Verum enimvero ne martyris laudes linguæ nostræ imbecillitate minuantur, sed agonothetam Deum expectent: qui eos coronat, ille et collaudabit. Laus enim eorum non ex hominibus est, sed ex Deo; nam et hæ ipsa, quæ diximus, non ut illustriorem redderemus martyrem, diximus, sed ut vos promptiores efficeremus.

Moralis exhortatio. — Nos vero, laudibus omissis, omnem ad vos orationem convertamus: quin potius martyrum laudes non possunt omitti, cum in ecclesia quis de rebus utilibus verba facit. Sed animum advertite: pravam enim et inveteratam consuetudinem excindere statui hodierno die, ut non solum ad martyres accedamus, sed etiam martyres imitemur. Honos quippe martyrum est, non si ad eos tantum procedamus, sed præ hoc si fortitudinem ipsorum æmulemur. Quamobrem prius exponenda est prava ista consuetudo: nam ignoto morbo facile non est adhibere medicinam: ideo vulnus prius detego, deinde medicamentum appono. Quænam igitur illa est prava consuetudo? Nonnulli eorum, qui hic hodie congregati sunt (absit enim ut totam Ecclesiam crimine tali condemnem), præ socordia quadam ac simplicitate die crastino, derelictis nobis, Daphnen (a) properant, ut quæ collegimus hodie, cras effundant, et quæ ædificavimus, destruant. Ne igitur absque fructu huic concioni interfuerint, ubi de his pauca disseruerimus, orationi finem imponemus. Quid quæso properas ad suburbium civitatis? Ecce suburbium Jerusalem illius, quæ sursum est; ecce Daphne spiritualis: illic fontes aquarum, hic fontes sunt martyrum: illic cupressi arbores infructuosæ, hic reliquæ sanctorum sunt ac radices in terra plantatæ, quæ ramos in cælum protendunt. Visne ramorum etiam istorum fructum intueri? Aperi oculos fidei, tum subito mirabilium tibi fructuum naturam ostendam. Non enim pomorum, aut nucum, nec aliud quiddam eorum quæ corrumpuntur et pereunt, ramorum est fructus:

(a) Daphne in agro Antiochiæ suburbano.

ἀποφράττεται καὶ διατειχίζεται τοῖς τοιοῦτοις κα-
λύμμασιν ἢ εἰς τὸ πρόσω φορά· ἡ δὲ τοῦ μάρτυρος
φωνὴ ἐκκηδόσασα ἀπὸ τῆς ἀγίας γλώττης ἐκείνης
ἀνεπήδησεν εἰς τὸν οὐρανόν. Παρῆλθε τὸν οὐρανὸν
τοῦ οὐρανοῦ· εἶδον αὐτὴν ἄγγελοι, καὶ παρεχώρησαν.
ἀρχάγγελοι, καὶ ὑπεξέστησαν· τὰ χερουδὶμ καὶ αἱ
ἄλλαι δυνάμεις αὐτὴν ὠδήγησαν ἄνω, καὶ οὐ πρότε-
ρον ἀπέστησαν, ἕως οὗ πρὸς αὐτὸν ἤγαγον τὸν θρόνον
[671] τὸν βασιλικόν.

Μετὰ δὲ τὴν φωνὴν ταύτην, ἐπειδὴ εἶδεν ὁ τότε
δικάζων, ὅτι πάντα εἰκὴ καὶ μάτην μεμηχάνηται, καὶ
πρὸς κέντρα λακτίζει, καὶ ἀδάμαντα παίει, τί ποιεῖ;
Πρὸς τὴν ὡμολογημένην ἤτταν βαδίζει λοιπόν, καὶ
τοῦ παρόντος ὑπεξάγει τὸν μάρτυρα βίου· θάνατος
γὰρ μαρτύρων τῶν μὲν ἀποκτινύντων ἤττα σαφὴς,
τῶν δὲ ἀναιρουμένων νίκη λαμπρά. Σὺ δέ μοι σκόπει
πῶς αὐτοῦ τῆς τελευτῆς τὴν τρόπον χαλεπὸν τινα
καὶ πικρὸν ἐπενόησεν, ἱκανὸν ἐνδείξασθαι ὄντα κά-
κεινον τὴν ὡμότητα, καὶ τοῦ μάρτυρος τὴν ἀνδρείαν.
Τίς οὖν ὁ τρόπος τῆς τιμωρίας; Σάκκον κομίσας,
καὶ ἐμπλήσας ἄμμου, καὶ σκορπίους, καὶ ὄφεις, καὶ
ἔχεις, καὶ δράκοντας ἐμβαλὼν, ἐνέβαλε μετ' ἐκείνων
καὶ τὸν ἅγιον, καὶ ῥίπτει εἰς τὸ πέλαγος. Καὶ ἦν
μετὰ θηρίων ὁ μάρτυς, καὶ συναπεκλείετο θηρίοις
πάλιν δίκαιος ἄνθρωπος· πάλιν δὲ εἶπον, ἵνα ἀναμνή-
σῃτέ μοι παλαίου διηγήματος τοῦ κατὰ τὸν Δανιήλ.
Ἐκεῖνον μὲν εἰς λάκκον ἀπέκλεισαν, τοῦτον δὲ εἰς
σάκκον ἐνέβαλον· ἐκεῖνοι λίθον ἐπέθηκαν τότε, οὗτος
τὸν σάκκον ἐρύαψε, στενότερον ποιῶν τῷ δικαίῳ τὸ
δεσμωτήριον. Ἀλλὰ πανταχοῦ αἰδοῦνται τὰ σώματα
τῶν ἁγίων οἱ θῆρες, εἰς αἰσχύνῃ καὶ κατηγορίαν
τῶν λόγῳ τετιμημένων, καὶ ἀνθρώπων μὲν εἶναι
καταξιωθέντων, τὴν δὲ ἐκείνων ἀγριότητα τῇ τῆς
οἰκείας ὑπερβολῇ θηριωδίας ἀποκρυπτόντων· οἷον
εἰκὸς εἶναι καὶ τοῦτον τὸν τύραννον. Καὶ ἦν ἰδεῖν
θαῦμα παράδοξον, οὐκ ἔλαττον ἢ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ.
Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνον τότε μεθ' ἡμέρας πολλὰς ἀπὸ
τοῦ λάκκου τῶν λέοντων ἀναβάντα ἐθαύμασαν ἰδόντες
οἱ Βαβυλώνιοι, οὕτω καὶ τὴν Ἰουλιανοῦ ψυχὴν ἀπὸ
τοῦ σάκκου καὶ τῶν κυμάτων ἀναβαίνουσαν εἰς τὸν
οὐρανὸν ἐθαύμασαν ὁρῶντες οἱ ἄγγελοι. Ὁ Δανιήλ
κατηγωνίστατο καὶ ἐνίκησε δύο λέοντας, ἀλλ' αἰσθη-
τοῦς· οὗτος κατηγωνίστατο καὶ ἐνίκησεν ἕνα λέοντα,
ἀλλὰ νοητόν. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς, φησὶν, ἡμῶν διάβολος
περιέρχεται ὡς λέων ὠρυόμενος, ζητῶν τίνα καταπιῇ·
ἀλλ' ἡττήθη τῇ ἀνδρείᾳ τοῦ μάρτυρος· ἀπέθετο γὰρ
ἐν ἑνὶ τῆς ἁμαρτίας· διόπερ οὐ κατέπιε τοῦτον· διὰ
τοῦτο οὐκ ἔδειξεν οὔτε λέοντα, οὔτε τὸν θυμὸν τῶν
θηρίων.

δ'. Βούλεσθε καὶ ἄλλο τι εἶπω παλαιὴν διήγημα, ἐνθα
δίκαιος καὶ θηρία, Ἀναμνήσθητε τοῦ κατακλισμοῦ
τοῦ ἐπὶ Νῶε καὶ τῆς κιωτοῦ· καὶ γὰρ καὶ τότε δι-
κάτος ὁμοῦ καὶ θηρία· ἀλλ' ὁ μὲν Νῶε εἰσῆλθεν ἄν-
θρωπος, καὶ ἐξῆλθεν ἄνθρωπος· Ἰουλιανὸς δὲ εἰσῆλθε
μὲν ἄνθρωπος, ἐξῆλθε δὲ ἄγγελος· ἐκεῖνος εἰσῆλθεν
ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν γῆν πάλιν· οὗτος
εἰσῆλθεν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς σάκκον, καὶ ἀπὸ τοῦ σάκκου
εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπήγει. Ἐλάθεν αὐτὸν τὸ πέλαγος,
οὐκ ἵνα ἀποκτείνῃ, ἀλλ' ἵνα στεφανώσῃ, καὶ μετὰ τὸν
στέφανον ἀπέδωκεν ἡμῖν τὴν ἁγίαν ταύτην κιωτὸν
τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· ταύτην κατέχουμεν μέχρι τῆς
παρούσης ἡμέρας μυρίων οὐσαν ἀγαθῶν θησαυρόν.
Καὶ γὰρ ἐμερίστατο ὁ Θεὸς πρὸς ἡμᾶς τοὺς μάρτυρας,
τῆς ψυχᾶς λαθὼν αὐτῆς, τὰ σώματά πως ἡμῖν ἔδω-

κεν, ἵνα ἔχωμεν ὑπόμνησιν ἀρετῆς διηνεκῶς τὰ ἅγια
τούτων ὁστέα. Εἰ γὰρ ὅπλα τις ἀγωνιστοῦ βλέπων
ἤμαχμένα, [677] ἀσπίδα, καὶ δόρυ, καὶ θώρακα, καὶ
ἀπάντων νωθρότατος ἦ, εὐθέως ἐξάλλεται, καὶ θερμό-
τερος γίνεται, καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐκπηδᾷ, ἀπὸ τῆς
ὀφείας τῶν ὅπλων λαθὼν παράκλησιν πρὸς τὸ τοῖς
αὐτοῖς ἐπιχειρῆσαι πράγμασιν· ἡμεῖς οὐκ ὅπλα ὁρῶν-
τες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου τὸ καταξιωθὲν αἰ-
μαχθῆναι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν, καὶ ἀπάν-
των ὦμεν δειλότεροι, πῶς οὐ πολλὴν ἔχομεν προθυ-
μίαν, ὥσπερ τινὸς πυρὸς τῆς ὀφείας ταύτης εἰς τὴν
διάνοιαν ἡμῶν ἐμπιπτούσης, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν
ἀγῶνα καλούσης ἡμᾶς; Διὰ τοῦτο παρακατέθετο ἡμῖν
τὰ σώματα τῶν ἁγίων ὁ Θεὸς ἕως τοῦ καιροῦ τῆς
ἀναστάσεως, ἵνα ἔχωμεν ὑπόθεσιν φιλοσοφίας μεγί-
στης. Ἀλλ' οἱ μὲν τοῦ μάρτυρος ἔπαινοι μὴ ἔλαττου-
σθωσαν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἡμετέρας γλώττης, ἀλλὰ
μενέτωσαν τὸν ἀγωνοθέτην Θεόν. Ὁ στεφανῶν αὐ-
τοὺς, ἐκεῖνος καὶ ἐπαινέσει· ὁ γὰρ ἔπαινος αὐτῶν οὐκ
ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα
ἄπερ εἰρήκαμεν, οὐκ ἵνα τὸν μάρτυρα λαμπρότερον
δείξωμεν, εἴπομεν, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς προθυμότερους ἐρ-
γασώμεθα. Ἡμεῖς δὲ, ἀφέντες τὰ ἐγκώμια, πρὸς
ὑμᾶς τὸν λόγον τρέψωμεν ἅπαντα· ἄλλον δὲ οὐκ
ἔστι ἀφεῖναι ἐγκώμια μαρτύρων, ὅταν ἐν ἐκκλησίᾳ τις
διαλέγεται περὶ τῶν συμφερόντων. Ἀλλὰ προσέχετε·
καὶ γὰρ πονηρὸν ἔθος καὶ παλαιὸν βούλομαι ἐκκόψαι
σήμερον, ἵνα μὴ μόνον παραγινώμεθα πρὸς τοὺς μάρ-
τυρας, ἀλλὰ καὶ μιμώμεθα μάρτυρας. Τιμὴ γὰρ
μαρτύρων οὐ τὸ παραγενέσθαι πρὸς αὐτοὺς μόνον,
ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου τὸ ζηλῶσαι τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν.
Διὸ δεῖ πρῶτον εἰπεῖν τὸ πονηρὸν ἔθος· τοῦ γὰρ νο-
σήματος ἀγνοουμένου οὐδὲ ἱατρείαν προσάγειν ῥά-
διον· διὰ τοῦτο ἀποκαλύπτω τὸ τραῦμα πρῶτον, καὶ
τότε τὸ φάρμακον ἐπιτίθωμι. Τί οὖν ἐστὶ τὸ πονηρὸν
ἔθος; Τινὲς τῶν ἐνταῦθα συλλεγομένων τήμερον (μὴ
γὰρ μοι γένοιτο πάσης καταγνώναι τῆς Ἐκκλησίας
τοιαύτην κατάγνωσιν) ὑπὸ βῆθους τινὸς καὶ ἀφε-
λείας τὴν αὐριον ἡμᾶς ἐγκαταλιμπάνοντες, πρὸς τὴν
Δάφνην ἀποπηδῶσιν, ἄπερ συνελέξαμεν σήμερον,
αὐριον ἐκχέοντες, καὶ ἄπερ ὠκοδομήσαμεν καθαι-
ροῦντες. Ἰν' οὖν μὴ ἄκαρπος αὐτοῖς γένηται ἡ ἐνταῦ-
θα παρουσία, ὀλίγα περὶ τούτων διαλεχθέντες κατα-
παύσομεν τὸν λόγον. Τί σπεύδεις ἐπὶ τὸ προάστειον
τῆς πόλεως, εἰπέ μοι; Ἰδοὺ τὸ προάστειον τῆς ἁγίας
Ἰερουσαλὴμ· ἰδοὺ Δάφνη ὁ πνευματικὴ· ἐκεῖ πηγαὶ
ὕδατων, ἐνταῦθα πηγαὶ μαρτύρων· ἐκεῖ κυνάρισσοι,
δένδρα ἄκαρπα, ἐνταῦθα λείψανα ἁγίων καὶ ῥίζαι
κάτω πεφυτευμένα, καὶ τοὺς κλάδους εἰς τὸν οὐρα-
νὸν ἀνατείνουσαι. Βούλει καὶ τῶν κλάδων τούτων τὸν
καρπὸν ἰδεῖν; Ἀνοιξον ἡμῖν τοὺς τῆς πίστεως ὀφθαλ-
μοὺς, καὶ εὐθέως ἐπιδείξω σοι φύσιν καρπῶν θαυμα-
στῶν. Οὐ γὰρ ὀπωρῶν, καὶ ἀκροδρύων, οὐδὲ ἄλλο τι
τῶν φθειρομένων καὶ ἀπολλυμένων τούτων τῶν κλά-
δων ὁ καρπὸς, ἀλλὰ σωμάτων πεπτωγμένων ἱασις.

α Αἱ οἱ δὲ στεφανώσεων.

β Reg. unus male fātyn.

καὶ ἁμαρτημάτων συγχώρησις, κακίας ἀναίρεσις, νοσημάτων ψυχῆς θεραπεία, εὐχὴ ἐκτενής, παρρησία πρὸς Θεόν, πάντα πνευματικά, καὶ οὐρανίων γέμοντα αγαθῶν. Οὗτοι οἱ καρποὶ αἱ τρυγώμενοι αἱ βρούσαι, καὶ οὐδέποτε [678] ἀπολιμπάνουσι τοὺς οἰκέλους αὐτῶν γεωργούς. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ γῆς φυόμενα δένδρα ἅπασι τοῦ ἐνιαυτοῦ δίδωσι τὴν φορὰν, κἂν μὴ τρυγήσῃς, ἐπιστάσης τῆς ὕρας τοῦ χειμῶνος ἀπόλλυσι τὴν οἰκίαν εὐπρέπειαν, φθειρομένου τοῦ καρποῦ καὶ καταβρέοντος· ταῦτα δὲ οὐ χειμῶνα οἶδεν, οὐ θέρος, οὐκ ἀνάγκη καιρῶν ὑπόκειται, οὐδὲ ἔστι γυμνὰ τῶν καρπῶν αὐτῶν τῶν οἰκείων ἰδεῖν, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔστι καὶ εὐπρεπείας· οὐχ ἄπτεται αὐτῶν φθορὰ, οὐδὲ μεταβολὴ καιρῶν. Πόσοι γοῦν, ἐξ οὗ τὸ σῶμα ἐφυτεύθη τοῦτο ἐν τῇ γῇ, μυρία ἐτρύγησαν ἰάσεις ἀπὸ τῆς ἁγίας ταύτης θήκης, καὶ οὐκ ἐπέλειπεν ὁ καρπός· ἐθέρισαν τὰ λῆϊα, καὶ οὐκ ἔδαπανήθησαν οἱ στάχυες· ἤντησαν τὰς πηγὰς, καὶ οὐκ ἐκενόησαν τὰ νάματα, ἀλλὰ συνεχῆς τίς ἐστὶν ἡ ἐπιβροή, οὐδέποτε ἐπιλιμπάνουσα, ἀλλὰ τοῦ κενουμένου πλέον αἱ παρέχουσα τὸ ἀναβλύζον θαῦμα. Οὐ θαύματα δὲ μόνον ἐργάζεται, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφεῖν πείθει. Ἄν τε γὰρ πλοῦσιος ἦς, καὶ μεγαλοφρονῆς, καὶ φλεγμαίνουσαν ἔχῃς τὴν ψυχὴν, ἐλθὼν ἐνταῦθα, καὶ ἰδὼν τὸν μάρτυρα, καὶ τὸ μέσον λογισάμενος τοῦ σοῦ πλούτου, καὶ τῆς τοῦτου περισσεύσεως, καταστelleis εὐθέως τὸ φύσημα, καὶ τὴν φλεγμονὴν ἀποθέμενος ἀπελεύσῃ πολλὴν ἔχων ὑγίειαν ἐν τῇ ψυχῇ· ἂν τε πένης καὶ εὐκαταφρόνητος εἶναι νομίῃς, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν τὸν πλούτον τοῦ μάρτυρος, καὶ καταγέλασας τῶν χρημάτων τῶν ἑξῶθεν, οὕτως ἀναχωρήσεις πολλὰς σαυτὶν ἐμπλήσας φιλοσοφίας, κἂν ἐπηρεῖται, κἂν ζητῆται, κἂν μάστιγες ἐπενεχθῶσιν· ἰδὼν, ὅτι οὐδέπω τοιαῦτα ἔπαθες, ὅσα ὁ μάρτυς οὗτος ὁ ἅγιος, ἱκανῶν πάλιν λήψῃ παραμυθίαν ἐντεῦθεν. Εἶδες οἱ οἱ καρποὶ τῶν ριζῶν τούτων; πῶς ἀνάλωται; πῶς πνευματικοί; πῶς αὐτῆς ἄπτονται τῇ; ψυχῇ; Οὐ κωλύω ἀπαλθεῖν εἰς τὸ προάστειον, ἀλλ' αὐρίον κωλύω· τίνας ἔνεκεν; Ἵνα ἡ τέρψις μὴ ἔχῃ κατάγνωσιν, ἵνα καθαρὰ ἡ ἡ τῆς, μὴ ὑπείσῃ αὐτῇ· δὲ ἡ κατάγνωσις· καὶ γὰρ ἔξεστιν ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ καὶ τῇ τέρψει χαρίσασθαι, καὶ τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλάττειν. Εἰ δὲ βούλει καὶ νῦν τέρψεως ἀπολαύσαι, εἰ τερπνότερον τοῦ συλλόγου τούτου; τί χαριέστερον τοῦ θεάτρου τοῦ πνευματικοῦ; τῶν μελῶν τῶν σῶν; τῆς τῶν ἀδελφῶν συνουσίας; Ἀλλὰ καὶ σωματικῆς θέλεις τραπέζης μετασχεῖν; ἐνταῦθα ἔξεστι μετὰ τὸ λυθῆναι τὸν σύλλογον, τοῦ μαρτυρίου πλησίον ὑπὸ συκῇ καὶ ἄμπελον καταλύσαντι, καὶ τῷ σώματι χαρίσασθαι τὴν ἀνεσιν, καὶ τὸ συνειδὸς ἀπαλλάξαι καταγνώσεως. Ὁ γὰρ μάρτυς ἐγγύθεν ὀρώμενος καὶ πλησίον ὢν καὶ παρεστηκώς αὐτῇ τῇ τραπέζῃ, οὐκ ἀφίησι τὴν ἡδονὴν εἰς ἁμαρτίαν ἐκχυθῆναι, ἀλλ' ὥσπερ τις παιδαγωγός, ἡ πατὴρ ἀριστος τοῖς τῆς πίστεως ὀρώμενος ὀφθαλμοῖς καταστέλλει τὸν γέλωτα, περιόχπει τὰς ἡδονὰς τὰς ἀτόπους, τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς ἅπαντα ἀναιρεῖ, ἅπερ ἐκεῖ οὐκ ἔστι διαφωγεῖν. Τίνας ἔνεκεν; Ὅτι χοροὶ ἀνδρῶν αὐρίον τὸ προάστειον καταλαμβάνουσιν· ἡ δὲ τῶν τοιούτων βίη καὶ τὸν βουλόμενον σωφρονεῖν ἀκοντα ὑπεξάγει παλλάκις πρὸς τὴν τῆς αὐτῆς ἀσχημοσύνης [679] μέμνησιν, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ ὁ διάβολος μέσος ἐκείνοις παρῇ· καὶ γὰρ πάρεστιν ὑπὸ τῶν πορνικῶν ἁσμάτων, ὑπὸ τῶν αἰσχυρῶν βημάτων, ὑπὸ τῆς δαιμο-

νικῆς πομπῆς καλούμενος. Σὺ δὲ ἀπατάς πίστη ταύτη τῇ πομπῇ, καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ λατρείᾳ συνετίσω κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν τῶν ἱερῶν κατηξιούθῃς μυστηρίων. Ἀναμνήσθητι τοῖσιν τῶν βημάτων ἐκείνων καὶ τῆς συνθήκης, καὶ φύγε τὴν παράδασιν.

ε'. Βούλομαι δὲ καὶ πρὸς τοὺς παρόντας καὶ μὴ ἀνώνυμους διαλεχθῆναι, καὶ τοῦτοις ἐγχειρίσαι τὴν ἐκείνων σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ἱατρός πρὸς τὸν κάμνοντα εἰσελθὼν ὀλίγα τῷ καίμῳ διαλέγεται· τὰ δὲ περὶ φαρμάκων καὶ σιτῶν καὶ τῆς ἄλλης θεραπείας, καλεῖται τοὺς αὐτῶν προσήκοντας, ἐκείνοις ἅπαντα ἐπισκῆπτει. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν κάμνων οὐ δέχεται εὐθείας τὴν παραίνεσιν, ὁ δὲ ὑγιαίνων μετὰ πολλῆς προθυμίας προσέχει τοῖς λεγομένοις· διὰ τοῦτο μετὰ τούτων καὶ ὑμῖν βούλομαι διαλεχθῆναι. Προκαταλάβωμεν αὖριον τὰς πύλας, ἐφεδρεῦσώμεν ταῖς ὁδοῖς, ἄνδρες τοῖς ἀνδράς, γυναῖκες τὰς γυναῖκας καταστῶμεν ἀπὸ τῶν ὑποζυγίων· ἐπαναγάγωμεν ἐνταῦθα ^b, μὴ ἐπασχυνθῶμεν· ἐνθα σωτηρίᾳ ἀδελφοῦ, οὐκ ἔστιν αἰσχύνῃ. Εἰ ἐκείνοι οὐκ αἰσχύνονται πρὸς τὴν παράνομον πομπὴν ἀνιόντες, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς αἰσχυνεσθῶμεν οὐ χρὴ πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην πανήγυριν μέλλοντας αὐτοὺς ἐπαναγαγεῖν. Ὅταν ἀδελφὸς σωτηρίᾳ προκῆται, μηδὲν παραιτώμεθα. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε δι' ἡμᾶς, ἅπαντα ὑπομένειν δι' αὐτοὺς ἡμεῖς χρὴ· κἂν πληγὰς ἐντείνονται, κἂν λοιδορήσονται, κάτασχῃ, καὶ μὴ πρότερον ἀποστῆς, ἕως ἂν αὐτοὺς ἐπαναγάγῃς πρὸς τὸν ἅγιον μάρτυρα· κἂν δικαστήριον εἴη καθίστα ἐκ τῶν παρόντων, οἱ βουλόμενοι ἀκούεσθαι· ἀδελφὸν, εἰπὲ, βούλομαι σῶσαι, ὅρῳ ψυχῇ ἀπολλυμένην, καὶ οὐκ ἀνέχομαι περιδεῖν τὴν συγγένειαν· ὁ βουλόμενος ἐγκαλεῖται, ὁ βουλόμενος κατηγορεῖται· μᾶλλον δὲ οὐδεὶς ἐγκαλεῖται, ἀλλὰ καὶ πάντες ἐπαίνεσονται, πάντες ἀσπάζονται. Οὐ γὰρ ὑπὲρ χρημάτων, οὐδὲ δι' οἰκίαν ἀπέχθειαν ἀνυπόνομος, οὐδὲ ὑπὲρ ἄλλου τινὸς τῶν βιωτικῶν φιλονεικῶ καὶ μάχομαι, ἀλλ' ὑπὲρ ἀδελφοῦ σωτηρίας· ταῦτα τίς οὐκ ἀποδέξεται; τίς οὐ θαυμάζεται; Οὐδὲν ἡμεῖς προσήκοντας ἀλλήλοις κατὰ συγγένειαν σαρκικὴν ἢ πνευματικὴν συγγένειαν πατρῶν φιλοστοργυτέρους ἐπίειπεν. Εἰ βούλεσθε, καὶ τὸν μάρτυρα λάβωμεν μεθ' ἐαυτῶν· οὐκ ἐπαισχύνεται γὰρ ἐλθεῖν καὶ σῶσαι τοὺς ἀδελφούς. Ἐπιστήσωμεν αὐτοῖς ἐκείνων ὀφθαλμοῖς, φορηθῶσι παρόντα, αἰεθῶσι παρακαλοῦντα καὶ δεόμενον· οὐ γὰρ αἰσχύνεται καὶ παρακαλεῖται. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ παρακαλεῖ τὴν ἡμετέραν φύσιν· Ὑπερ Χριστοῦ ἀρεσθεύομεν, φησὶν ὁ Παῦλος, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ^c πολλῷ μᾶλλον ὁ δούλος τοῦτο ποιήσει· ἐν αὐτῷ λυπεῖ μόνον, ἡ ἀπώλεια ἡ ἡμετέρα· ἐν εὐφραίνει, ἡ σωτηρία ἡ ἡμετέρα, καὶ διὰ τοῦτο οὐ παραιτήσεται οὐδὲν ὑπὲρ αὐτῆς ποιῆσαι. Μὴ τοῖσιν μηδὲ ἡμέεις ἐπαισχυνόμεν, μηδὲ περιττόν εἶναι νομίσωμεν. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι ὀφθαλμοὶ καὶ ὦτα καὶ ὦτα καὶ βράχια καὶ πᾶν ἄβυστον ἀπέρχονται χωρίον, εἴτε λαγῶν, [680] ἡ ὁρμάδα, ἡ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἡ καὶ θρῆναις πολλὰς ταύτας τὰς ἀγρίας θηρῶσαι βουλόμενοι· σὺ μέλων οὐκ ἄλογον εὐτελεῖς, ἀλλ' ἀδελφὸν πνευματικόν, δι' ὃν ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν, ἐπαναγαγεῖν ἐξ ἀπωλείας, καὶ οὐκ ὀρεῖ καὶ νάπας, ἀλλὰ τὴν πύλιν ἐξελεῖν,

^a Αἱ εἰς ἐκείνην.

^b Sic Savil. et duo mss. Regii. In Morel. ἐνταῦθα δεσθ.

^c Savil. et unus ms. καταλλάγηται τῷ Θεῷ.

sed corporum mutilatorum sanatio, et peccatorum remissio, abolitio vitii, morborum animæ curatio, oratio continua, fiducia apud Deum, spiritualia cuncta, bonisque cælestibus redundantia. Hi fructus semper decerpti, semper pullulant, nec umquam suos cultores deficiunt. Atque arbores quidem, quæ nascuntur in terra, semel in anno fructum ferunt; quod si non decerpseris, adventante hyemis tempore corruptio ac dilabente fructu proprium decorem amittunt: hæ vero hyemis nesciæ sunt et æstatis, non temporum subjacent necessitati, nec suis fructibus nudatæ possunt videri, sed eundem perpetuo decorem obtinent; non cas umquam corruptio vel mutatio tempestatum attingit. Quam multi siquidem, ex quo plantatum est corpus istud in terra, sexcentas sanationes ex hoc sancto loculo decerpserunt, nec fructus defecit; messuerunt segetem, nec consumptæ sunt spicæ; e fontibus hauserunt, nec exinaniti sunt latices, sed perennis est quædam scaturigo, numquam deficiens, sed eo, quod haustum est, copiosius semper miraculum manans effundit. Neque vero tantum miracula operatur, sed philosophari etiam suadet. Sive enim dives sis ac superbias et elato sis animo, cum huc veneris ac martyrem intuitus fueris, quantumque sit inter divitias tuas et hujus opulentiam discrimen, tecum ipse reputaveris: elatos animos subito deprimes, et deposito fastu ac tumore, multa cum animæ sanitate discedes; sive pauper ac despectus tibi esse videaris, cum huc veneris et divitias martyris videris, contemptis et irrisis sæcularium divitiis, multa instructus philosophia recedes, etsi contumeliæ, etsi damna, etsi verbera infligantur; cum te nondum tanta passum esse, quanta sanctus hic martyr pertulit, videris, magnam hiuc capies consolationem. Vides cujusmodi radicum istarum sint fructus? ut consumi nequeant? ut spirituales sint? ut ad animam ipsam pertingant? Non prohibeo, ne quis in suburbium abeat, sed ne crastino die, prohibeo: quam tandem ob causam? Ne damnationi sit obnoxia delectatio; ut voluptas sit pura, damnatio vero non subrepat. Licet enim alio die et voluptati indulgere et eximi peccato. Quod si nunc etiam placeat voluptate perfundi, quid jucundius hoc conventu? quid theatro spirituali gratius, membris tuis, tuorum fratrum congressu? At etiam corporalis mensæ vis fieri particeps? hic soluto conventu licet juxta martyritæ (a) sub sicu vel vite diversanti, etiam corpori recreationem indulgere, et condemnatione conscientiam liberare. Martyr enim e propinquo spectatus, et cum sit vicinus, ipsique mensæ adstet, voluptatem in peccatum effundi non sinit; sed tamquam pædagogus aut pater optimus oculis fidei conspectus risum comprimit, indecoras voluptates circumcidit, lascivos omnes insultus carnis tollit, quos illic non licet evadere. Quid ita? Quia nimirum saltantium virorum chori die crastino suburbium occupabunt: at ejusmodi hominum conspectus sæpenumero illum etiam, qui temperanter gerere se

voluerit, sensim ad ejusdem turpitudinis imitationem impellit; ac tum maxime cum in medio illorum diabolus adfuerit: adest enim a meretriciis cantilenis, a verbis obscænis, a diabolica pompa vocatus. At tu hujusmodi pompæ nuntium remisisti, teque Christi cultui mancipasti die illo, quo sacris mysteriis dignus habitus es. Recordare itaque verborum illorum et pacti conventi, et ne illud violes cave.

5. *Fratrurn nostrorum curanda salus.* — Libet autem et ad eos, qui adsunt nec illuc abierunt, verba facere, atque his salutem illorum commendare; siquidem medicus ad ægrotum ingressus, pauca cum jacente colloquitur; quæ vero pertinent ad medicamenta et alimenta reliquamque curationem, vocatis ejus propinquis, omnia illis injungit. Cur id tandem? Quia nimirum æger quidem non protinus admonitionem admittit; sanus autem magna cum diligentia iis quæ dicuntur attendit: idcirco et cum istis vobis etiam colloquistatui. Præoccupemus crastino die portas, obsideamus vias, viri viros, femine feminas de jumentis detrahamus; reducamus huc, neque erubescamus: ubi salus est fratris, pudor non est. Si illos non pudet ad iniquam illam pompam prodire, multo minus pudero nos debet illos ad sacram istam solemnitatem revocare. Cum de salute fratris agitur, nihil recusemus. Quando enim Christus propter nos mortuus est, nos propter illos oportet cuncta tolerare: licet alapas impingant, licet maledictis incessant, retineto, nec prius desistito, quam ad sanctum martyrem eos reduxeris; licet ad prætereuntium judicium provocandum sit, audiant, qui volent: dic, Salvum facere volo fratrem, pereuntem animam cerno, neque cognatione junctos possum contemnere: reprehendat qui volet, accuset qui volet, imo vero nemo reprehendet; omnes laudabunt, omnes amplectentur. Non enim pecuniarum causa, nec ut propter odium privatum me ulciscar, nec ob aliam rem quampiam sæcularem contendo pugnoque, sed fraternæ salutis gratia: quis hæc non approbabit? quis non laudabit? Nulla carnis cognatione junctos nos propinquorum amantiores, quam patres, cognatio spiritualis effecit. Si velitis, etiam martyrem nobiscum assumamus: non enim erubescit venire ad fratrum salutem. Objectionem eum ipsorum oculis: reformident præsentem, revereantur rogantem et obsecrantem: non enim erubescit etiam rogare. Nam si Dominus ejus naturam nostram rogat: *Pro Christo*, inquit Paulus, *legatione fungimur tamquam Deo rogante per nos, Reconciliamini Deo* (2. Cor. 5. 20), multo magis servus hoc faciet: unum ipsum contristat solum, perditio nostra; unum exhilarat, salus nostra, et idcirco nihil ejus gratia suscipere recusat. Neque nos igitur erubescamus, neque supervacaneum esse ducamus. Si enim venatores loca prærupta, montes et barathra, et invia quæque loca pervadunt, seu leporem, aut capream, aut aliud quidpiam ejusmodi, seu volucres etiam istas plerumque sylvestres venari velint: tu qui non bestiam vilem, sed fratrem spiritualem, propter quem mortuus est Christus, a perditione revocaturus es, non jam montes et saltus, sed portam solum egredi

(a) Martyrium sive ecclesia ss. Martyrum, qua de re non sæmel superius actum est.

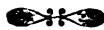
refugis et erubescis? quam tandem quæso, veniam, obtinebis? non audis sapientem quemdam monentem, ac dicentem, *Est confusio adducens peccatum* (Eccli. 4. 25)? Sed ne reprehendat quispiam, times? Transfer in me culpam, qui dixi; dic ita jussisse doctorem: ego paratus sum cum illis, qui reprehendunt, disceptare ac rationem reddere: imo vero neque vos, neque nos quispiam reprehendet, tametsi valde sit impudens; sed laudabunt omnes, ac nos curæ studiiq. nomine commendabunt, non in patria tantum nostra, sed et ii qui vicinas habitant urbes, quod apud nos sit tanta vis caritatis, tantus ardor amoris in fratres. Sed quid ego homines dico? ipse angelorum nos Dominus collaudabit. Cum itaque propositam mercedem noverimus, ne venationem negligamus, neque soli die crastino revertamur, sed unusquisque prædam secum habens adveniat. Si illa tantum hora veneris, quæ quique domo egressus in viam se dat, eumque ad

hujus loci visitationem traduxeris, nulla demceps erit difficultas; sed post lapsum temporis multam ille quoque tibi gratiam habebit, et vos cæteri omnes laudabunt et efferent: quodque omnium maximum est, multa vobis ob isthæc cælorum Dominus conferet præmia, et lucrum istud et laudem augebit. Quæstum igitur animo versantes, quem inde colligimus, ante urbem omnes effusi comprehensos fratres nostros huc reducamus, ut crastino etiam die plenum nobis theatrum reddatur, ac conventus sit perfectus: ut propter hoc studium nostrum ac diligentiam hic adhibitam in æterna tabernacula sanctus martyr multa cum fiducia nos recipiat: quam utinam consequi nobis omnibus contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ADMONITIO

Ut notat Fronto Ducæus, in Menologio Græcorum quodam manuscripto ad diem 16 Novembris annuntietur festum S. Barlaami martyris, quemadmodum et in Martyrologio Romano. Alia vero Græcorum Menologia hoc festum ad decimam nonam Novembris referunt. Sed longe alia tempestate ea solemnitas tempore Chrysostomi celebrabatur. Nam in homilia in illud Apostoli dictum, *Nolo vos ignorare, Fratres, quod Patres nostri omnes sub nube fuerunt*, etc., quæ homilia die festum S. Barlaami [681] insequente habita est, ut ibidem ait Chrysostomus, diserte dicit S. doctor hyemem jam præterisse æstatemque advenisse: *Liberati sumus, inquit, hyeme, et æstate perfruimur, blande afflante zephyro*. Quæ cum ad Novembrem mensem minime quadrare valeant, hinc sane consequitur longe diverso anni tempore celebratum tunc

LAUDATIO SANCTI MARTYRIS BARLAAM (a).

1. *Omnis potestas impatiens consortis est.* — Ad sacram istam solemnitatem festumque beatus nos Barlaam convocavit, non ut ipsum laudemus, sed ut ipsum æmulemur; non ut laudum simus auditores, sed ut præclarorum ejus facinorum fiamus imitatores. In sæcularibus quidem rebus, qui ad magistratus summos provehuntur, haud alios umquam ejusdem honoris prærogativæ consortes vellent cernere: livor enim illic et invidia dividunt caritatem: in spiritualibus vero non ita, sed contrarium penitus evenit: tunc enim maxime honoris proprii sensum capiunt martyres, cum suos conservos ad honorem suorum

consortium viderint pervenisse. Ræque si quis martyres laudare velit, martyres imitetur: si quis religionis athletas celebrare præconis velit, illorum labores æmuletur. hoc nihilo minorem, quam propria recte facta, martyribus afferet voluptatem. Atque ut intelligas tunc eos percipere sua bona sentire, cum in tuto nos viderint collocatos, remque illam maxime sibi honori ducere, Paulum dicentem audi: *Nunc vivimus, si vos statis in Domino* (1. Thess. 3. 8). Et verò Moyses ante hunc Deo dicebat, *Si quidem dimittis eis peccatum, dimitte: sin autem, dele me de libro quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32): cælestem honorem non sentio propter istorum calamitatem: corporis quædam connexio est et structura cœtus fidelium: quid

(a) Collata cum Mss. Regiis 1989, et 2547.

sed corporum mutilatorum sanatio, et peccatorum remissio, abolitio vitii, morborum animæ curatio, oratio continua, fiducia apud Deum, spiritualia cuncta, bonisque cælestibus redundantia. Illi fructus semper decerpi, semper pullulant, nec umquam suos cultores deficiunt. Atque arbores quidem, quæ nascuntur in terra, semel in anno fructum ferunt; quod si non decerperis, adventante hyemis tempore corrupto ac dilabente fructu proprium decorem amittunt: hæ vero hyemis æscæ sunt et ætatis, non temporum subjacent necessitati, nec suis fructibus nudatæ possunt videri, sed eundem perpetuo decorem obtinent; non eas umquam corruptio vel mutatio tempestatum attingit. Quam multi siquidem, ex quo plantatum est corpus istud in terra, sexcentas sanationes ex hoc sancto loco decerpserunt, nec fructus defecit; messuerunt segetem, nec consumptæ sunt spicæ; e fontibus hauserunt, nec exinaniti sunt latices, sed perennis est quædam scaturigo, numquam deficiens, sed eo, quod haustum est, copiosius semper miraculum manans effundit. Neque vero tantum miracula operatur, sed philosophari etiam suadet. Sive enim dives sis ac superbius et elato sis animo, cum huc veneris ac martyrem intuitus fueris, quantumque sit inter divitias tuas et hujus opulentiam discrimen, tecum ipse reputaveris: elatos animos subito deprimes, et deposito fastu ac timore, multa cum animæ sanitate discedes; sive pauper ac despectus tibi esse videaris, cum huc veneris et divitiis martyris videris, contemptis et irrisis secularium divitiis, multa instructus philosophia recedes, etsi contumeliæ, etsi damna, etsi verbera infligantur; cum te nondum tanta passum esse, quanta sanctus hic martyr pertulit, videris, magnam hinc capies consolationem. Vides cujusmodi radicum istarum sint fructus? ut consumi nequeant? ut spirituales sint? ut ad animam ipsam pertingant? Non prohibeo, ne quis in suburbium abeat, sed ne crastino die, prohibeo: quam tandem ob causam? Ne damnationi sit obnoxia delectatio; ut voluptas sit pura, damnatio vero non subrepat. Licet enim alio die et voluptati indulgere et eximi peccato. Quod si nunc etiam placeat voluptate perfundi, quid jucundius hoc conventu? quid theatro spirituali gratius, membris tuis, tuorum fratrum congressu? At etiam corporalis mensæ vis fieri particeps? hic soluto conventu licet juxta martyriam (a) sub sicu vel vite diversanti, etiam corpori recreationem indulgere, et condemnatione conscientiam liberare. Martyr enim e propinquo spectatus, et cum sit vicinus, ipsique mensæ adstet, voluptatem in peccatum effundi non sinit; sed tamquam pedagogus aut pater optimus oculis fidei conspectus risum comprimit, indecoras voluptates circumcidit, lascivos omnes insultus carnis tollit, quos illic non licet evadere. Quid ita? Quia nimirum saltantium virorum chori die crastino suburbium occupabunt: at ejusmodi hominum conspectus sæpenumero illum etiam, qui temperanter gerere se

voluerit, sensim ad ejusdem turpitudinis imitationem impellit; ac tum maxime cum in medio illorum diabolus adfuerit: adest enim a meretriciis cantilenis, a verbis obscænis, a diabolica pompa vocatus. At tu hujusmodi pompæ nuntium remisisti, teque Christi cultui mancipasti die illo, quo sacris mysteriis dignus habitus es. Recordare itaque verborum illorum et pacti conventi, et ne illud violes cave.

5. *Fratrum nostrorum curanda salus.* — Libet autem et ad eos, qui adsunt nec illuc abierunt, verba facere, atque his salutem illorum commendare; siquidem medicus ad ægrotum ingressus, pauca cum jacente colloquitur; quæ vero pertinent ad medicamenta et alimenta reliquamque curationem, vocatis ejus propinquis, omnia illis injungit. Cur id tandem? Quia nimirum æger quidem non protinus admonitionem admittit; sanus autem magna cum diligentia iis quæ dicuntur attendit: idcirco et cum istis vobis etiam colloqui statui. Præoccupemus crastino die portas, obsideamus vias, viri viros, femine feminas de jumentis detrahamus; reducamus huc, neque erubescamus: ubi salus est fratris, pudor non est. Si illos non pudet ad iniquam illam pompam prodire, multo minus pudero nos debet illos ad sacram istam solemnitatem revocare. Cum de salute fratris agitur, nihil recusemus. Quando enim Christus propter nos mortuus est, nos propter illos oportet cuncta tolerare: licet alapas impingant, licet maledictis incessant, retinetur, nec prius desistito, quam ad sanctum martyrem eos reduxeris; licet ad prætereuntium judicium provocandum sit, audiant, qui volent: dic, Salvum facere volo fratrem, pereuntem animam cerno, neque cognatione junctos possum contemnere: reprehendat qui volet, accuset qui volet, imo vero nemo reprehendet; omnes laudabunt, omnes amplectentur. Non enim pecuniarum causa, nec ut propter odium privatum me ulciscar, nec ob aliam rem quampiam sæcularem contendo pugnoque, sed fraternæ salutis gratia: quis hæc non approbat? quis non laudabit? Nulla carnis cognatione junctos nos propinquorum amantiores, quam patres, cognatio spiritualis effecit. Si velitis, etiam martyrem nobiscum assumamus: non enim erubescit venire ad fratrum salutem. Objiciamus eum ipsorum oculis: reformident præsentem, revereantur rogantem et obsecrantem: non enim erubescit etiam rogare. Nam si Dominus ejus naturam nostram rogat: *Pro Christo, inquit Paulus, legatione fungimur tamquam Deo rogante per nos, Reconciliamini Deo* (2. Cor. 5. 20), multo magis servus hoc faciet: unum ipsum contristat solum, perditio nostra; unum exultat, salus nostra, et idcirco nihil ejus gratia suscipere recusat. Neque nos igitur erubescamus, neque supervacaneum esse ducamus. Si enim venatores loca prærupta, montes et barathra, et invia quæque loca pervadunt, seu leporem, aut capream, aut aliud quidpiam ejusmodi, seu volucres etiam istas plerumque sylvestres venari velint: tu qui non bestiam vilem, sed fratrem spiritualem, propter quem mortuus est Christus, a perditione revocaturus es, non jam montes et saltus, sed portam solum egredi

(a) Martyrium sive ecclesia ss. Martyrum, qua de re non semel superius actum est.

refugia et erubescis? quam tandem quæso, veniam, obtinebis? non audis sapientem quemdam monentem, ac dicentem, *Est confusio adducens peccatum* (Eccli. 4. 35)? Sed ne reprehendat quispiam, times? Transfer in me culpam, qui dixi; dic ita jussisse doctorem: ego paratus sum cum illis, qui reprehendunt, disceptare ac rationem reddere: imo vero neque vos, neque nos quispiam reprehendet, tametsi valde sit impudens; sed laudabunt omnes, ac nos curæ studiiq; nomine commendabunt, non in patria tantum nostra, sed et ii qui vicinas habitant urbes, quod apud nos sit tanta vis caritatis, tantus ardor amoris in fratres. Sed quid ego homines dico? ipse angelorum nos Dominus colaudabit. Cum itaque propositam mercedem noverimus, ne venationem negligamus, neque soli die crastino revertamur, sed unusquisque prædā secum habens adveniat. Si illa tantum hora veneris, qua quisque domo egressus in viam se dat, eumque ad

hujus loci visitationem traduxeris, nulla demorari erit difficultas; sed post lapsum temporis multam ille quoque tibi gratiam habebit, et vos ceteri omnes laudabunt et efferent: quodque omnium maximum est, multa vobis ob isthæc cælorum Dominus conferet præmia, et lucrum istud et laudem augebit. Quæstionem igitur animo versantes, quem inde colligimus, ante urbem omnes effusi comprehensos fratres nostros hoc reducamus, ut crastino etiam die plenum nobis theatrum reddatur, ac conventus sit perfectus: ut propter hoc studium nostrum ac diligentiam hic adhibitam in æterna tabernacula sanctus martyr multa cum fiducia nos recipiat: quam utinam consequi nobis omnibus contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ADMONITIO

Ut notat Fronto Ducæus, in Menologio Græcorum quodam manuscripto ad diem 16 Novembris annuntiatur festum S. Barlaami martyris, quemadmodum et in Martyrologio Romano. Alia vero Græcorum Menologia hoc festum ad decimam nonam Novembris referunt. Sed longe alia tempestate ea solemnitas tempore Chrysostomi celebrabatur. Nam in homilia in illud Apostoli dictum, *Nolo vos ignorare, Fratres, quod Patres nostri omnes sub nube fuerunt*, etc., quæ homilia die festum S. Barlaami [681] insequente habita est, ut ibidem ait Chrysostomus, diserte dicit S. doctor hyemem jam præterisse æstatemque advenisse: *Liberati sumus, inquit, hyeme, et æstate perfruimur, blande afflante zephyro*. Quæ cum ad Novembrem mensem minime quadrare valeant, hinc sane consequitur longe diverso anni tempore celebratum fuisse

LAUDATIO SANCTI MARTYRIS BARLAAM (a).

1. *Omnis potestas impatiens consortis est.* — Ad sacram istam solemnitatem festumque beatus nos Barlaam convocavit, non ut ipsum laudemus, sed ut ipsum æmulemur; non ut laudum simus auditores, sed ut præclarorum ejus facinorum flamus imitatores. In sæcularibus quidem rebus, qui ad magistratus summos provehuntur, haud alios umquam ejusdem honoris prærogativæ consortes vellent cernere: livor enim illic et invidia dividunt caritatem: in spiritualibus vero non ita, sed contrarium penitus evenit: tunc enim maxime honoris proprii sensum capiunt martyres, cum suos conservos ad honorum suorum

consortium viderint pervenisse. Itaque si quis martyres laudare velit, martyres imitetur: si quis religionis athletæ celebrare præconis velit, illorum labores æmuletur. hoc nihilo minorem, quam propria recte facta, martyribus afferet voluptatem. Atque ut intelligas tunc eos præcipue sua bona sentire, cum in tuto nos viderint collocatos, remque illam maxime sibi honori ducere, Paulum dicentem audi: *Nunc vivimus, si vos statis in Domino* (1. Thess. 3. 8). Et verb. Moyses ante hunc Deo dicebat, *Si quidem dimittis eis peccatum, dimitte: sin autem, dele me de libro quem scriptum est* (Exod. 32. 31. 32): cælestem honorem non sentio propter istorum calamitatem: corporis quædam connexio est et structura cætus fidelium: quid

(a) Collata cum Mss. Regiis 1969, et 234%.

ergo caput coronari prodest, dum pedes torquentur?

Martyres quo pacto imitandi. — Et qui fieri potest, dicit aliquis, ut martyres imitemur? non enim persecutionis est tempus. Equidem id etiam scio: persecutionis quidem tempus non est, at martyrii est tempus: luctarum ejusmodi tempus non est, at coronarum est tempus: non persequuntur homines, at persequuntur demones: non vexat tyrannus, at vexat diabolus tyrannorum omnium sævissimus: non objectas prunas conspicias, at cupiditatis conspicias flammam accensam: illi prunas calcarunt, tu naturæ pyram calca: illi cum bestiis pugnarunt, tu iram immitem et indomitam belluam frena: illi adversus intolerabiles dolores steterunt, tu absurdas pravæque cogitationes, quæ in corde tuo pullulant, vince: ita martyres imitabere. *Nunc enim nobis non est collectatio adversus carnem et sanguinem; sed adversus principes, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae* (Ephes. 6. 12). Ignis est cupiditas naturæ, ignis inextinctus ac perennis, canis est rabidus et insanus: licet millies eum propellas, millies impetum facit, nec absistit: sæva quidem prunarum est flamma, verum hæc vehementior est flamma cupiditatis: numquam inducias belli hujus obtinemus, numquam pugnae cessationem obtinemus dum in hac vita versamur, sed perpetuum est certamen, ut et splendida fiat corona. Propterea Paulus nos semper armat, quia belli est tempus, quia vigilat semper hostis. Visne intelligere cupiditatem non minus quam ignem urere? Audi Salomonem dicentem, *Ambulabit quis super prunas ignis, et pedes non comburent? sic qui intrat ad mulierem proximi sui, et qui tangit eam, non erit innoxius* (Prov. 6. 28. 29). Vides ut natura cupiditatis naturam ignis æmuletur? Sicut enim fieri nequit, ut qui tangit ignem, non uratur: ita formosorum vultuum aspectus igne celerius lascive intuentem animam corripit; et velut accensu facilis quædam materies, ita corpora speciosa lascivorum oculis sunt objecta. Quamobrem aspectum exteriorum cupiditatis igni non oportet in alimentum offerre, sed omni ex parte cohibere illum, cogitationibus piis extinguere, atque ulterius grassantem deflagrationem refrenare, nec animi nostri constantiam sinere supplantari. Sane quidem voluptas omnis, quo tempore perturbationes prævaluerint, solet animum igne vehementius inflammare, nisi quis fortiter cum tolerantia fideque adversus singulas perturbationes decertet: quo pacto beatus atque generosus athleta Christi Barlaam fecit, dum manus ipsius torquetur, integram in dextera pyram gestans, nec dolori cedens, sed ita affectus, ut minus quam statua doloribus obnoxius esset. Imo vero dolebat ille quidem, ac patiebatur: corpus enim erat, quod subiacebat, non ferum: sed dolens ac patiens incorporearum virtutum in mortali corpore philosophiam præ se ferebat.

2. *Narrationem de martyrio Barlaam orditur.* — Verum enimvero martyrium ejus altius exorsus narrabo, ut manifestior fiat historia: tu vero malitiam diaboli considera. Quosdam quidem sanctorum in sartagine

impulsi, quosdam autem in lebetes immisit igne vehementius bullientes; et horum quidem latera laniavit, illos autem in mare demersit: alios bestiis objecit, alios in fornacem iniecit; et horum compages membrorum divulsit, illorum adhuc viventium pelles detraxit: aliorum cruentatis corporibus prunas subiecit, unde scintillæ prosiliebant in ulcera, fera quavis acerbius vulnera mordentes: aliis alia graviora supplicia excogitabat. Postquam igitur hæc omnia derisa vidit, et eos qui passi hæc fuerant, cum ea multa facilitate ac præstantiori virtute superassent, cæteris qui sequuturi eos essent et in certamina eadem descensuri, magnam confidentiæ occasionem attulisse: quid agit? Novum insidiarum genus excogitat, ut incogitatum et insolitum supplicium dejiciat martyris animum atque percellat. Quod enim auditum est et cognitum, licet intolerabile sit, expectatione meditatum facile in contemptum venit: quod autem est inopinatum, licet leve sit, id præ cæteris omnibus est intolerandum. Esto igitur novum certamen, inusitatum machinamentum, ut nova et inusitata ejus species perturbatum facile athletam supplantet. Quid ergo facit? Sanctum e carcere vinctum educit. Etenim hoc quoque malitiæ illius fuit, quod statim a principio graves machinas non admoverit, nec horrenda supplicia intulerit, sed a minoribus pugnam iniverit; quid ita? Ut si quidem ii, qui depugnabant, vincebantur, turpis fieret eorum clades, quod ne exiguis quidem restitissent; sin autem superiores essent ac vincerent, cum in minoribus prius eorum afflictæ vires essent, a majoribus expugnari facile possent. Idcirco minora prius adhibuit, ut sive expugnaverit, sive non expugnaverit, res præter votum non succedat: Sive enim expugnvero, inquit, ipsos derisero; si autem non expugnvero, infirmiores ad futura reddidero. E carcere igitur ipsum educit; ille vero tamquam generosus athleta multo tempore in palæstra exercitatus exhibet: palæstra siquidem martyri carcer erat; ibique seorsum cum Deo colloquens ab illo cuncta luctationis artificia disciebat: ubi enim talia vincula, ibi et Christus adest.

Imponuntur manui ejus prunæ ardentes; eleganti similitudine factum exornat. — Itaque egrediebatur longiori carceris habitatione robustior factus; egressum autem illum cum in medium diabolus per eos, qui ipsius improbitati famulabantur, adduxisset, non ad equuleum alligavit, non carnificibus cinxit: hæc enim eum percipere, ac præmeditatum esse jam pridem videbat; sed insolens quoddam ac novum, nec umquam formidatum machinamentum admovet turri, quo facile possit deturbari: hoc enim est, quod in omnibus studet maxime, ut supplantet potius, quam ut dolore torqueat sanctos. Quodnam igitur illud est machinamentum? Cum super aram extendere manum supinam jussissent, prunas et thus manui imposuerunt, ut si doleat ac manum invertat, perinde illi factum imputent, ac si sacrificaverit atque transgressus lapsus fuerit. Vides quam versutus sit diabolus? At vide, quo pacto is, qui comprehendit sapientes in

astutia eorum (*Job* 5. 13), irrita illius machinamenta reddiderit, et insidiarum diligentiam malitiæquæ vafritiem in auctarium et cumulum gloriæ martyris amplioris verterit. Nam cum innumeris rebus malitiose perpetratis, adversarius deinde victus abscesserit, tum illustrior evadit athleta pietatis: id quod etiam hic evenit. Beatus enim Barlaam nec inclinatum nec inversam manum tenens permansit, quasi ex ferro conflatum haberet: quamvis si conversa foret manus, ne sic quidem martyris id crimen fuisset.

3. Illic mihi diligenter animum omnes advertite, ut intelligatis, tametsi dextera fuisset inversa, non tamen Idcirco victum eum existimandum fuisse: quid ita? Quia nimirum, ut de illis, quibus latera deraduntur, aut qui alia quapiam ratione torquentur, judicamus, ita hic quoque iudicium ferendum est. Nam si quidem cesserint ac sacrificarint, tum in imbecillitatem illorum culpa transfertur, quod cum dolores minime ferrent, sacrificarint; si vero, cum in tormentis perseverassent, doluerint illi quidem ob ea, quæ patiebantur, at religionem non prodiderint, nullum eis a quoquam propter hos dolores crimen impingitur: quin potius amplius eos idcirco Verimus ac laudamus, quod doloribus affecti toleraverint, nec abnegarint. Et hic igitur, siquidem, cum uri se non ferret, beatus Barlaam sacrificaturum se promisisset, victus esset; si vero non cedente illo manus inversa fuisset, non jam hoc martyris animi crimine esset: non enim ex voluntatis infirmitate, sed naturæ nervorum suo vigore destitute, quod invito etiam sancti manus ab igne fuisset inflexa, istud contigisset. Quemadmodum enim iis, quibus deraduntur latera, non crimini vertimus, quod eorum caro dissecetur: imo ut propius exemplum adducam, sicut eos, qui febris aut spasmo laborant, nemo accusaverit, quod illis manus incurventur: non enim id eorum ignaviæ culpa sit, sed quod humorem ardore morbi depascente præter naturam compago nervorum contrahatur: ita nec sanctum hunc, si conversa manus esset, accusare quis potuisset. Si enim febris invito etiam ægroto membra contrahere natura sua consuevit ac distorquere, multo magis hoc impositæ dexterae prunæ, etiam martyre non cedente, præstare potuerunt: verum tamen non præstiterunt, ut ex abundanti cognoscas gratiam Dei fuisse, quæ simul aderat, et corroborabat athletam, ac naturæ defectum corrigebat: nec in hoc ipsa quidquam sua conditione et infirmitate dignum passa est, sed quasi ex adamante concreta esset, manus illa permanebat immota. Quis tum id cernens non obstupuisse? quis non eohorruisse? Spectabant cælitus angeli, contemplabantur archangeli: præclarum erat spectaculum, quod et humanam plane naturam excedebat. Quis enim videre non optasset hominem decertantem, nec ea, quæ sunt hominum, patientem? qui altare idem, et victima, et sacerdos factus esset? Quapropter et duplex fumus ascendebat, hic quidem thuris incensi, ille vero liquefactæ carnis: atque hic erat illo suavior

fumus, et hæc ipsa præstantior illa fragrantia. Et accidebat idem quod et in rubo (*Exod.* 3. *mit.*): sicut enim rubus ille ardebat, et non comburebatur, sic et hic ardebat quidem dextera, sed anima non incendebatur: conficiebatur corpus, at fides non consumebatur: caro fatiscebat, at alacritas animi non fatiscebat. Et prunæ quidem cum volam manus perforassent, deorsum cadebant, at animæ fortitudo non concidebat; sed manus quidem consumpta est et diffluxit, caro siquidem erat, non adamas; anima vero rursus alteram manum requirebat. ut et in illa tolerantiam exhiberet. Et quemadmodum generosus miles in hostes impressionem faciens, cum adversantium sibi phalangem conciderit, gladiumque continuorum vulnerum crebritate confregerit, deinde conversus alterum requirit, quod eum nondum cædis hostium satietas ceperit: sic nimirum et beati Barlaam anima cum dæmonum phalanges concidendo manum consumpsisset, alteram dexteram requirebat, ut in illa quoque animi alacritatem ostenderet. Noli enim mihi dicere unam illum exposuisse manum tantum; sed hoc potius, quam illud cogita, qui manum tradidit, eum caput etiam exposuisse, ac latera dedisse, et igni, bestiis, mari, præcipitiis, cruci, rotæ, atque omnibus, quæ unquam fando sunt audita, suppliciiis objecisse, cunctaque perpassum esse, si minus experimento, animi quidem certe proposito. Nam nec ad certas se ac definitas poenas offerunt martyres, sed ad incerta supplicia se accingunt: non enim est in eorum potestate animus tyrannorum, neque terminum illis modumque præscribunt, sed quibuscumque malis eos afficere inhumanus ac beluinus eorum animus desiderarit, tot tantaque illi prodeunt perpassuri: nisi forte interim fatiscens corpus inexpectata in medio tyrannorum cupiditatem reliquerit. Tabescebat ergo caro, at animi propositum alacrius liebat, quod splendore carbonem ipsos superabat et multo amplius emicabat: spiritualis siquidem intus ignis accensus erat multo ardentior igne isto, idcirco flammam externam ille minime sentiebat, quod fervidus illum et ardens Christi caritatis ignis intus inflammaret.

4. *Moralis exhortatio.* — Hæc ne audiamus tantum, dilectissimi, sed et imitemur: quod enim a principio dicebam, nunc etiam dico: ne hac tantum hora, qua hic versamur, celebretur martyr, sed et domum aliens unusquisque sanctum deducat, et in ædes suas vel in cor suum potius per eorum, quæ dicta sunt, recordationem introducat. Suscipe illum, ut ante dictum est, et in corde illum tuo protensam manum habentem siste: suscipe victorem coronatum, nec unquam ex mente tua exire permitte. Idcirco vos etiam ad ipsos sanctorum martyrum loculos adduximus, ut ipse vos conspectus ad virtutem quodammodo incitet, et ad eundem vos zelum accingatis. Nam militem quidem præstantissimi cuiuspiam bellatoris excitat etiam fama; multo autem vehementius intuitus et aspectus, ac præsertim si ipsum fortissimi bellatoris tentorium ingressus, sanguinolentum ensen viderit, caput hostis

καὶ τὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐπιτεταμένον καὶ τὸ τῆς κακουργίας ποικίλον προσθήκη καὶ πλεονασμὸν πλείονος δόξης παρεσκεύασε γενέσθαι τῷ μάρτυρι. Ὅταν γὰρ μυρία κακουργήσας ὁ ἀνταγωνιστὴς, εἴτα ἡττηθεὶς ἀπέλθῃ, τότε λαμπρότερος γίνεταί τῆς εὐσεβείας ὁ ἀβλήτης· ὅπερ καὶ ἐνταῦθα συνέβαινεν. Ἐμενε γὰρ ὁ μακάριος Βαρλαάμ ἀκλινῇ καὶ ἀπερίτρεπτον τηρῶν τὴν χεῖρα, καθάπερ ἀπὸ σιδήρου συγκειμένῃν ἔχων· καίτοι εἰ [684] παρετράπη ἡ χεῖρ, οὐδ' οὕτως ἦν ἐγκλημα τοῦ μάρτυρος.

γ'. Ἐνταῦθ' αἰ μετὰ ἀκριθείας προσέχετε πάντες, ἵνα μάθητε, ὅτι εἰ καὶ περιετράπη ἡ δεξιὰ, οὐκ ἦν ἥττα τὸ γενόμενον· τί δὴ ποτε; Ὅτι καθάπερ ἐπὶ τῶν τὰς πλευρὰς καταζαινομένων ἢ καὶ ἐτέρως πως βασανιζομένων κρίνομεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα δικάζειν χρῆ. Ἄν μὲν γὰρ ἐνδῶσι καὶ θύσωσι, τὸ ἐγκλημα τῆς ἀσθενείας αὐτῶν γίνεταί, ὅτι πὰς ὀδύνας οὐκ ἐνεγκύντες ἔθυσαν· ἂν δὲ ἐγκαρτερήσαντες ταῖς βασάνοις ἀληθῶσι μὲν ἐφ' οἷς πάσχωσι, μὴ προδῶσι δὲ τὴν εὐσέδειαν, οὐδεὶς αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν ἀληθδόνων αἰτιᾶται τοῦτων, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μεζύνως αὐτοὺς ἀποδεχόμεθα, καὶ θαυμάζομεν, ὅτι καὶ ὀδυνηθέντες ὑπέμειναν, καὶ οὐκ ἠρνήσαντο. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν, εἰ μὲν οὐκ ἐνεγκύν ὁ μακάριος Βαρλαάμ τὸ καίεσθαι ὑπέσχετο θύειν, ἡττήθη· εἰ δὲ αὐτοῦ μὴ ἐνδιόδοντος περιετράπη ἡ χεῖρ, οὐκ ἔστιν ἐγκλημα τοῦτο τῆς γνώμης τοῦ μάρτυρος· οὐ γὰρ τῆς προαιρέσεως ἀσθενούσης, ἀλλὰ τῆς τὸν νῆδρον φύσεως κατὰ τὸν ἴδιον τόνον, καὶ ἄκοντος τῆς χειρὸς τοῦ ἁγίου καμπουμένης, ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦτο συνέβαινεν. Ὡς περ γὰρ τοῖς ἐξαινομένοις τὰς πλευρὰς οὐκ ἐγκαλοῦμεν, ὅτι διατρίχεται αὐτῶν ἡ σὰρξ· μᾶλλον δὲ ἵνα ἐγγύτερον ἀγάγω τὸ παράδειγμα· ὥς περ τοῖς πυρέττουσι καὶ σπωμένοις οὐδέτις ἀν μείμνοντο καμπουμένους αὐτοὺς τῶν χειρῶν· οὐ γὰρ τῆς ἐκείνων βλακειᾶς ἐστὶ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τῆς φλογὸς τοῦ νοσήματος τὴν νοτίδα ἀναλισκούσης καὶ συνελάουσας παρὰ φύσιν λοιπὸν τῶν νῆδρων τὴν ἀκολουθίαν· οὕτως οὐδὲ τὸν ἅγιον τοῦτον ἂν τις ἐμέμψατο τῆς χειρὸς περιτραπίσεως. Εἰ γὰρ πυρετὸς καὶ ἄκοντος τοῦ καμνοντος συνέλκειν τὰ μέλη πέφικα καὶ διαστρέφειν, πολλῶν μᾶλλον ἀνθρακες ἐπικείμενοι δεξιᾷ, καὶ μὴ ἐνδόντος τοῦ μάρτυρος τοῦτο ἂν εἰργάσαντο. Ἄλλ' ὁμως οὐκ εἰργάσαντο, ἵνα ἐκ περιουσίας μάθῃς, ὅτι Θεοῦ χάρις ἦν ἡ συμπαρούσα καὶ ἀλείφουσα τὴν ἀθλήτην, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐλάττωμα διορθουμένη· οὕτε αὕτη τὰ ἑαυτῆς ἔπαθε κατὰ τοῦτο, ἀλλ' ὥς ἐξ ἐξ ἀδάμαντος πεπηγυῖα ἡ χεῖρ ἐκείνη, οὕτως ἀπερίτρεπτος ἔμενε. Τίς τότε ὁρῶν οὐκ ἂν ἐθαύμασεν; τίς οὐκ ἂν ἐφρίξει; Διέκλυπον ἀνωθεν ἄγγελοι, ἐθεώρουν ἀρχάγγελοι· λαμπρὸν ἦν τὸ θέατρον, καὶ ὑπερβαῖνον δυντὴς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐπιθυμήσειεν ἰδεῖν ἀνθρώπων ἀγωνιζόμενον, καὶ οὐ πάσχοντα τὰ τῶν ἀνθρώπων; τὸν αὐτὸν θυσιαστήριον, καὶ ἱερεῖον, καὶ ἱερέα γινόμενον; Διὶ καὶ διπλοῦ, ὁ καπνὸς ἀνῆλθε, ὁ μὲν τοῦ λιθανωτοῦ ἀποπομένου^δ, ὁ δὲ τῆς σαρκὸς τηκομένης· καὶ ἦν ὁ καπνὸς οὗτος ἐκείνου προστηνέστερος^ε, αὕτη δὲ ἡ εὐωδία ἐκείνης βελ-

τίων. Καὶ ταυτὸ συνέβαινεν ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς βάτου· καθάπερ γὰρ ἐκείνη ἡ βάτος ἐκαίετο, καὶ οὐ κατεκαίετο, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐκαίετο μὲν ἡ δεξιὰ, [685] οὐ κατεφλέγετο δὲ ἡ ψυχὴ· ἔδραπανατο τὸ σῶμα, καὶ οὐκ ἀνηλούτο ἡ πίστις· ἀπηγόρευεν ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀπηγόρευεν ἡ προθυμία· καὶ οἱ μὲν ἀνθρακες τὸ μέσον τῆς χειρὸς διατρήσαντες ἐξέπιπτον κάτω, ἡ δὲ ἀνδρεία τῆς ψυχῆς οὐ διέπιπτεν· ἀλλ' ἡ μὲν χεῖρ ἀνήλωτο καὶ ἐρρύθη· σὰρξ γὰρ ἦν, καὶ οὐκ ἀδάμας· ἡ δὲ ψυχὴ ἐτέραν ἐπεζήτει χεῖρα πάλιν, ὥστε καὶ ἐν ἐκείνῃ τὴν καρτερίαν ἐπιδείξασθαι. Καὶ καθάπερ στρατιώτης γενναῖος εἰς πολεμίους εἰσελθὼν, καὶ κατακόψας τὴν φάλαγγα τῶν ἀνταγωνιζομένων αὐτοῦ, διακλάσας τὸ ξίφος τῇ πυκνότητι τῶν ἐπαλλήλων πληγῶν, εἴτα ἐπιστραφεὶς ἕτερον ἐπιζητεῖ, διὰ τὸ μηδέπω κόρον εἰληφέναι τῆς τῶν πολέμων σφαγῆς· οὕτω δὴ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ μακαρίου Βαρλαάμ τὴν χεῖρα ἀναλώσασα ἐν τῷ κατακόπτειν τὰς φάλαγγας τῶν δαιμόνων, ἐτέραν ἐπεζήτει δεξιάν πάλιν, ὥστε καὶ ἐν ἐκείνῃ τὴν προθυμίαν ἐπιδείξασθαι. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπῃς, ὅτι μίαν ἐξέδωκε χεῖρα μόνον· ἀλλὰ τοῦτο πρὸ ἐκείνου ἐννόει, ὅτι ὁ τὴν χεῖρα προδούς, οὗτος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐξέδωκεν ἂν, καὶ τὰς πλευρὰς προῦθηκε, καὶ πυρὶ, καὶ θηρίοις, καὶ πελάγει, καὶ κρημνῷ, καὶ σταυρῷ, καὶ τροχῷ, καὶ πρὸς πάσας τὰς ἀκουσθείσας ποτὲ τιμωρίας παρετάξατο, καὶ πάντα ἔπαθεν, εἰ καὶ μὴ τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ τῇ προθέσει. Οὐ γὰρ πρὸς ὠρισμένας κολάσεις ἀπαντῶσιν οἱ μάρτυρες, ἀλλὰ πρὸς ἀόριστους ἀποδύονται τιμωρίας· οὐ γὰρ εἰσι κύριοι τῆς γνώμης τῶν τυράννων, οὐδὲ ὁρους αὐτοῖς καὶ μέτρα τιμωριῶν τιθέασιν· ἀλλ' ὅσα ἂν αὐτοὺς ἡ ἀπάνθρωπος καὶ θηριώδης ἐκείνων γνώμη διαθεῖναι· ἐπιθυμῇ κακὰ, τοσούτα εἰσερχόντι πεσόμενοι· πληρὸν ἂν μὴ μεταξὺ τὸ σῶμα ἀπαγορεύσαν ἀπλήρωτον ἐν τῇ μέσῃ καταλίπῃ τὴν τὸν τυράννων ἐπιθυμίαν. Ἐμαραίνεται τοῖνυν ἡ σὰρξ, καὶ ἡ προαιρέσις προθυμότερα ἐγίνετο, αὐτοὺς τοὺς ἀνθρακας παρερχομένη τῇ λαμπρότητι, καὶ μᾶλλον αὐτῶν ἀποστίλβουσα· πνευματικὸν γὰρ ἔνδον ἀνεκαίετο πῦρ πολλὸ τοῦ πυρὸς τοῦτο φλογωδέστερον. Διὰ τοῦτο ἐκείνος τῆς ἐξωθεν οὐκ ἠσθάνετο φλογὸς, ἐπειδὴ τὸ ἐνδον αὐτὸν ἔκαie πῦρ τὸ διάπυρον καὶ διακαὲς τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.

δ'. Ταῦτα μὴ μόνον ἀκούωμεν, ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ καὶ μιμώμεθα^ε. Ὅπερ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἔλεγον, καὶ νῦν λέγω· μὴ μέχρι τῆς παρουσίας ὥρας θαυμάζεσθαι ὁ μάρτυς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰκαδε ἀπὼν ἑκαστος ἐπαγέσθαι τὸν ἅγιον, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγέτω τὴν ἑαυτοῦ, μᾶλλον δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν διὰ τῆς τῶν εἰρημένων μνήμης. Ὑπόδεξαι αὐτὸν, ὥς προσέρχεται, καὶ στήσον ἐπὶ τῆς καρδίας τῆς σῆς τὴν χεῖρα ἔχοντα ἔκτεταμένην· ὑπόδεξαι τὸν στεφανίτην, καὶ μηδέποτε ἀφῆς ἐξελθεῖν τῆς διανοίας τῆς σῆς. Διὰ τοῦτο ὁμᾶς καὶ παρὰ τὰς θήκας τῶν ἁγίων μαρτύρων ἠγάγομεν, ἵνα καὶ ἀπὸ τῆς ὄψεως λάβῃτε τινα παράκλησιν ἀρετῆς^ε, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπαποδύσθητε ζῆλον. Καὶ γὰρ στρατιώτην ἀνίστησι μὲν καὶ ἀκούῃ ἀριστέως· πολλῶν δὲ πλέον βίης καὶ θεωρίας, καὶ μάλιστα ὅταν εἰς αὐτὴν τοῦ ἀριστέως τὴν σκηνὴν εἰσελθὼν ἴδῃ τὸ ξίφος ἡμαγμένον, [686] τὴν κεφαλὴν τοῦ πολέμου κειμένην,

^α Alii ὥς περ οὖν τοῖς.

^β Unus Reg. παρὰ φύσιν λυπεῖ τῶν. Infra δεξιᾷ post ἐπικείμενοι deest in quibusdam mss.

^γ Savil. διορθουμένη· οὐδὲν γάρ τι τῶν ἑαυτῆς κατὰ τοῦτο ἐδεῖν. Ἄλλ' ὥς ἐξ Reg. unus διορθουμένη· οὐδὲν γάρ τι τῶν αὐτῆς κατὰ τοῦτο· ἀλλ' ὡς.

^δ Sic correximus e Savilio; legebatur ὀπταμένου. Eddr.

^ε Sic Morel. et unus Reg. Alius Reg. πενέστερος, Savil. θυμηρέστερος.

^ζ Hæc, ἀλλὰ καὶ μιμώμεθα, desunt in Savil. et in Regio uno.

^η Ἀρετῆς deest in Savil. et in uno Regio.

τῇ λάφυρα ἄνω κρεμάμενα, τὸ αἷμα νεαρὸν τῶν χειρῶν ἀποστάζον παρὰ τοῦ τὸ τρόπαιον στήσαντος, πανταχοῦ δόρατα καὶ ἀσπίδας καὶ τόξα καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν παντευχίαν κειμένην. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα συνεληλύθαμεν. Σκηνὴ γάρ ἐστι στρατιωτικὴ τῶν μαρτύρων ὁ τάφος· καὶ ἀνοίξης τοὺς τῆς πίστεως ὀφθαλμούς, ὅψει τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης ἐνταῦθα κείμενον, τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου, τὴν κνημίδα τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, αὐτὴν τοῦ διαδόλου τὴν κεφαλὴν ἀπερρήμιμένην χαμᾶι. Ὅταν γὰρ ἴδῃς δαιμονιώνα ἀνθρώπων παρὰ τὸν τάφον τοῦ μάρτυρος κείμενον ὑπτιον, καὶ σπαράσσοντα ἑαυτὸν πολλάκις, οὐδὲν ἕτερον ἄλλ' ἢ τὴν κεφαλὴν τοῦ Πονηροῦ τετμημένην ὀράς. Ἐτι γὰρ καὶ νῦν παράκειται ταῦτα τὰ ὅπλα τοῖς τοῦ Χριστοῦ στρατιώταις, καὶ καθάπερ τοὺς ἀριστέας μετὰ τῶν ὅπλων θάπτουσιν οἱ βασιλεῖς, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, καὶ μετὰ τῶν ὅπλων αὐτοὺς ἔθαψεν, ἵνα καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως δείξῃ πᾶσαν τὴν δόξαν, καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἁγίων. Μάθε τοίνυν τὴν παντευχίαν αὐτῶν τὴν πνευματικὴν, καὶ μέγιστα κερδάνας ἀναχωρήσεις ἐντεῦθεν. Πολὺς καὶ σοὶ πόλεμος πρὸς τὸν διάβολον, ἀγαπητὲ, πολὺς, καὶ μέγας, καὶ διηνεκής.

Μάθε τοίνυν τὰ παλαίσματα, ἵνα μιμήσῃ τὰς νίκας· καταγέλασον πλούτου, καὶ χρημάτων, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης τοῦ βίου φαντασίας· μὴ μακαρίσῃς τοὺς πλουτοῦντας, ἀλλὰ μακάριζον τοὺς μαρτυροῦντας, μὴ τοὺς ἐν τρυφῇ, ἀλλὰ τοὺς ἐν τηγάνοις· μὴ τοὺς ἐν τραπέζῃ πολυτελεῖ, ἀλλὰ τοὺς ἐν λέβητι ζέοντι· μὴ τοὺς ἐν βαλανεῖοις καθημερινοῖς, ἀλλὰ τοὺς ἐν χαμίνοις χυλίοις· μὴ τοὺς μύρων ὄζοντας, ἀλλὰ τοὺς καπνὸν καὶ κνίσσαν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ὀπτωμένης ἀφιέντας. Αὕτη ἡ εὐωδία ἐκείνης βελτίων καὶ λυσitteλεστέρα· ἐκείνη μὲν γὰρ ἐπὶ κόλασιν ἀπάγει τοὺς κεχρημένους αὐτῇ, αὕτη δὲ ἐπὶ βραδείᾳ καὶ στεφάνους τοὺς ἄνω. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι πονηρὸν ἡ τρυφή, καὶ μύρων ἀλοιφή, καὶ μέθυ, καὶ οἶνος ἀμετρίαν ἔχων, καὶ πολυτελὴς τράπεζα, ἄκουσον τί φησιν ὁ προφήτης· *Ὅσαί οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, καὶ κατασπαλαιῶντες ἐπὶ ταῖς στρωμασίαις αὐτῶν· οἱ ἐσθιοῦντες ἐρίφους ἐκ ποιμνίων, καὶ μοσχάρια ἐκ βουκολίων θαλαθηνά· οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μίτρα χρίμενοι.* Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς παλαίης διαθήκης ταῦτα ἀπηγόρευτο, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς χάριτος, ἐνθα πλείων ἡ φιλοσοφία. Ταῦτά μοι καὶ πρὸς ἄνδρας, καὶ πρὸς γυναῖκας εἴρηται· κοινὸν γὰρ τὸ στάδιον· οὐ διήρηται τὸ στρατόπεδον τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν φύσιν, ἀλλ' εἰς ἐστὶν ὁ σύλλογος· δύνανται καὶ γυναῖκες ἐνδύσασθαι θώρακα, καὶ ἀσπίδα προβαλεῖσθαι, καὶ βέλος ἀφείναι, καὶ ἐν μαρτυρίῳ καίρω, καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ τοιοῦτω πολλὴν ἀπαιτοῦντι παράρτησιν. Καὶ καθάπερ τοξότης ἀριστος εὐστόχως τὸ βέλος ἀπὸ τῆς νευρᾶς ἀφίει, ἅπασαν συνταράττει τῶν πολεμίων τὴν τάξιν, οὕτω

• Savil. in marg. et unus Reg. ζέοντας, mox μετῃμερνοίς, et paulo post κνίσσαν ὀπτωμένους.

καὶ οἱ ἅγιοι μάρτυρες, καὶ πάντες δὲ οἱ τῆς ἀληθείας ἀγωνισταί, οἱ ἀνταγωνιζόμενοι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαδόλου, ὥσπερ ἀπὸ τινος νευρᾶς τῆς γλώττης· τὰ ῥήματα ἀφίθουν εὐστόχως· καὶ ταῦτα [687] ὥσπερ βέλη πετόμενα διὰ τοῦ ἀέρος, εἰς τὰς ἀοράτους τῶν δαιμόνων ἐπιπίπτοντα φάλαγγας, πᾶσαν αὐτῶν συνταράττει τὴν παράταξιν· ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Βαρλαάμ τούτου γέγονεν· ἀπὸ ψιλῶν γὰρ ῥημάτων ὥσπερ ἀπὸ βελῶν πετομένων συνέχεε τὸ τοῦ διαδόλου στρατόπεδον. Ταύτην καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα τὴν εὐστοχίαν. Οὐχ ὀράτε τοὺς ἀπὸ τῶν θεάτρων καταβαίνοντας μαλακωτέρους γινόμενους; τὸ δὲ αἶτιον, ὅτι μετὰ σπουδῆς τοῖς ἐκεῖ γινόμενοις προσέχουσι· καὶ γὰρ ὀφθαλμῶν περιστροφάς, καὶ χειρῶν περιδονήσεις, καὶ ποδῶν κύκλους, καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ διαστροφῇ τοῦ λυγισθέντος σώματος φανέντων εἰδώλων τοὺς τύπους ἐναποθέμενοι ταῖς ψυχαῖς οὕτως ἀπέρχονται. Πῶς οὖν οὐκ ἀποπονέειν οὖν μὲν ἐπὶ λυμῇ τῆς αὐτῶν ψυχῆς τοσαύτην ἐπιδεικνυσθαι πρόνοιαν, καὶ μνήμην ἐνδιάθετον ἔχειν τῶν ἐκεῖ γινόμενων· ἡμᾶς δὲ ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα μιμήσεως μέλλοντας τὰς ἀγγέλους παρῃσούσθαι, μηδὲ τὴν ἴσῃν ἐκείνους συνεισφέρειν σπουδὴν περὶ τὴν τῶν εἰρημένων φυλακὴν; Μὴ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ οὕτω τῆς οικείας καταμελόμεν σωτηρίας, ἀλλ' ἐναποθώμεθα τοὺς μάρτυρας ἅπαντας ταῖς αὐτῶν διανοαῖς, μετὰ τῶν τηγάνων, μετὰ τῶν λεβήτων, μετὰ τῶν ἄλλων τιμημάτων· καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφοι τὴν εἰκόνα πολλάκις καπνῷ καὶ αἰθαλῇ καὶ χρόνῳ μακρῷ γενομένην ἀμαυροτέραν ἀποσμήχουσιν ἵδῃσι καὶ σὺ ποιήσον, ἀγαπητὲ, τὴν μνήμην τῶν ἁγίων μαρτύρων· ἐπειδὴν εἰσιτοῦσαι βιωτικαὶ φροντίδες ἀμαυρώσωσι τὴν διάνοιάν σου, ἀπόστηξον διὰ τῆς τῶν μαρτύρων μνήμης. Ἄν γὰρ ταύτην ἔχῃς ἐν τῇ ψυχῇ σου τὴν μνήμην, οὐ θαυμάσεις πλούτον, οὐ πένιαν δακρύσεις, οὐκ ἐπαινέσεις δόξαν καὶ δυναστείαν, οὐδὲν ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων, οὐ τῶν παιδρῶν μέγα τι ὑπολάβῃς εἶναι, οὐ τῶν λυπηρῶν ἀφόρητον· ἀλλὰ πάντων ἐκείνων ἀνώτερος; γενόμενος, ἔξεις διδασκαλίαν ἀρετῆς διηνεκῇ τῆς εἰκόνης ταύτης τὴν θεωρίαν. Ὁ γὰρ στρατιώτης ὅρων καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν πολέμοις καὶ μάχαις ἀνδριζόμενος, οὐκ ἐπιθυμήσει τρυφῆς ποτε, οὐ θαυμάζεται τὸν ὑγρὸν καὶ διατελειμένον βίον, ἀλλὰ τὸν σκληρὸν, καὶ εὐτονον, καὶ ἐναγωνίον. Ποία γὰρ κοινωνία μέθῃ καὶ μάχῃ; γαστρίζεσθαι καὶ ἀνδρίζεσθαι; μύροις καὶ ὀπλοῖς; πολέμῳ καὶ κώμοις; Στρατιώτης εἰ τοῦ Χριστοῦ, ἀγαπητὲ, ὀπλίξου, μὴ καλλωπίξου· ἀβλητὴς εἰ γενναῖος, ἀνδρίζου, μὴ ὠραῖξου. Οὕτω μιμησώμεθα τοὺς ἁγίους τούτους, οὕτω τιμῶμεν τοὺς ἀριστέας, τοὺς στεφανίτας, τοὺς Θεοῦ φίλους, καὶ βαδίσαντες τὴν αὐτὴν αὐτοῖς ὁδὸν τῶν αὐτῶν αὐτοῖς στεφάνων ἐπιτευσόμεθα· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοπρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Savil. et unus Reg. ἀνδραγαθίζόμενος.

jacens, spolia sublimē pendentia, recentem cruorem ex manibus ejus stillantem, qui tropæum erexit, ubique lanceas et clypeos, et arcus, et omnem aliam armaturam jacentem. Idcirco nos etiam hic convenimus: tentorium enim est militare martyrum tumultus: ac si fidei oculos aperueris, hic justitiæ loricae jacentem intubere, scutum fidei, galeam salutis, ocreas Evangelii, gladium Spiritus (*Ephes. 6. 11-17*), ipsum diaboli caput in terram projectum. Cum enim hominem correptum a dæmone juxta martyris sepulcrum videris supinum jacentem, ac seipsum persæpe laniantem, nihil aliud nisi mali caput amputatum vides. Namque Christi militibus hæc arma nunc etiam adjacent: et quemadmodum bellatores fortissimos cum suis sepeliunt armis Imperatores, ita fecit et Christus: cum suis eos armis sepelivit, ut etiam ante resurrectionem gloriam omnem virtutemque sanctorum ostenderet. Cognosce igitur spirituale ipsorum armaturam; et maximis perceptis utilitatibus hinc discedes. Multum et tibi cum diabolo bellum est, dilectissime, multum inquam, magnum et perenne.

Invehitur in delicias et luxum, et in eos qui theatrorum spectacula frequenter adeunt.—Disce igitur luctationes, ut victorias imiteris: aspernare divitias ac pecunias, et omnem reliquam sæculi pompam: ne beatos judices eos, qui divites sunt, sed beatos eos judica, qui martyrium patiuntur: non eos qui in deliciis, sed qui in sartaginibus versantur: non eos, qui opiparæ mensæ assident, sed eos, qui in lebecis torrentur: non eos, qui diurnis in balneis, sed eos, qui in diris sunt fornacibus: non eos, qui olent unguenta, sed eos, qui fumum ac nidorem usti emittunt: hic multo illo præstantior et utilior est odor; siquidem ille ad supplicium illos qui eo fruuntur, hic autem ad præmia coronasque cælestes abducit. Atque ut intelligas malam rem esse delicias, usumque unguentorum, et ebrietatem, et vinum immodice sumptum, et opiparam mensam, audi quid dicat propheta: *Væ dormientes in lectis eburneis, affluentes deliciis in stratis suis, et comedentes hædos de gregibus, et lactentes vitulos de armentis; qui bibunt vinum defæcatum, et primis unguentis unguuntur* (*Amos 6. 4-6*). Quod si hæc veteris Testamenti tempore prohibebantur, multo magis tempore gratiæ, ubi major est philosophia. Hæc cum ad viros, tum ad mulieres a me sunt dicta: commune siquidem est stadium; non propter sexus diversitatem divisus est Christi exercitus, sed unus est cœtus. Possunt et feminæ loricae induere, ac clypeum opponere, telumque jaculari, cum martyrii tempore, tum etiam alio, quod fiduciam ingentem requirat. Et sicut optimus sagittarius, qui recte collinans a chorda sagittam emisit, omnem hostium conturbat aciem: sic et sancti martyres atque adeo cuncti veritatis bellatores, qui adversus insidias dia-

boli fraudesque depugnant, tamquam a chorda quadam, a lingua verba bene collimantes emittunt, eaque tamquam tela per ærem volantia, cum invisibiles dæmonum in phalanges inciderint, omnem eorum aciem conturbant: quod utique et beato Barlaam evenit: nudis enim verbis tamquam volantibus sagittis emissis, totum diaboli exercitum perturbavit. Hanc et nos jaculandi solertiam imitemur. Nonne illos, qui a theatris descendunt, videtis molliores effectos? id vero in causa est, quod iis studiose, quæ ibi sunt, attendant: nam cum oculorum inversiones, manuumque contorsiones, ac pedum gyros, et omnium simulacrorum, quæ in distorsione circumacti corporis apparent, imagines in mentibus suis defixerint, deinde discedunt. Annon igitur indignum est, ut illi tantam in animæ suæ perniciē procuranda sollicitudinem exhibeant, ac perennem eorum, quæ illic sunt gesta, memoriam conservent, nos autem, quos isthæc imitatio pares angelis redditura est, ne æquale quidem illis studium ad ea, quæ dicta sunt, conservanda conferamus? Ne, oro, obtestorque vos, ne salutem nostram ita negligamus, sed mentibus nostris omnes martyres conditos teneamus, una cum lebetibus, una cum aliis suppliciis, et sicut pictores imaginem sæpe fumo ac fuligine longoque tempore inobscuratam detergunt ac mundant, sic et sanctorum martyrum utere memoria, dilectissime: cum obrepentes sæculares curæ tuam mentem obscurarint, eam per martyrum memoriam deterge. Si enim hanc in anima tua memoriam conservaris, non opes suspicies, non paupertatem deplorabis, non gloriam et potentiam laudabis, nihil denique ex rebus humanis, nihil eorum, quæ splendida sunt, magnum esse quiddam arbitrabere, nihil eorum, quæ molesta sunt, intolerandum; sed cum his omnibus superior evaseris, perpetuum ex imaginis hujus contemplatione capies documentum. Nam qui milites in bellis ac præliis strenue se gerentes quotidie spectat, non deliciarum unquam cupiditate tenebitur, non delicatam et mollem vivendi rationem in pretio habebit, sed asperam et rigidam atque ad certamen compositam. Quæ enim societas est ebrietati cum pugna? curæ abdominis cum studio fortitudinis? urgentis cum armis, bello et comessionibus? Miles Christi es, dilectissime; armare, non coniere: athleta es generosus; viriliter age, non concilia venustatem. Ita sanctos istos imitemur; ita fortes bellatores, coronatos athletas, Deo amicos honoribus prosequamur; et cum per eandem cum illis viam incesserimus, easdem cum illis coronas consequemur: quas nobis omnibus utinam obtinere contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN SANCTAM DROSIDEM MARTYREM

[688] Hanc homiliam in agro Antiocheno habuit Chrysostomus, cum arrepta serenæ diei occasione populum Antiochenum eo deduxit Flavianus Episcopus, ut numero 2 dicitur. Hujus porro S. martyris pauca admodum supersunt monumenta : vixque aliud quidpiam circa martyrium certaminaque ejus novimus, quam quod ait S. doctor eam, in rogum conjectam fuisse. Neque solum S. Drosidem, sed et alios etiam pluri-

LAUDATIO

MAGNÆ ET SANCTÆ MARTYRIS DROSIDIS, ET DE MEMORIA MORTIS.

1. SS. *Reliquiarum utilitas.* — Diligentes pastores, ubi per longam hyemem viderint radios solis affulsisse, diemque calidiorem reddidisse, pecudes e caulis excitatas ad pascua consueta deducunt: hos imitatus et bonus iste pastor sacrum hunc gregem ac spirituale Christi ovile ad hæc spiritualia pascua sanctorum eduxit. Nam exsatiantur quidem et pecudes, dum ad præsepia stant: verum ubi fuerint e caulis egressæ, multo majorem ex campis utilitatem percipiunt, dum in terram pronæ multa cum voluptate dentibus gramen detondent, aerem purum respirant, et claros splendidosque radios solis spectant, et juxta lacus, fontes, et flumina saltitant; neque vero mediocriter eas terra delectat, floribus omni ex parte decorata. Sed non illis tantum, verum etiam nobis hoc multam utilitatem parit: licet enim intus spiritualibus cibis referta proposita nobis esset mensa, tamen hæc ad sanctos istos egressio nescio quo recreat nos solatio, et utilitatem nihilo recreatione minorem parit, non quod purum aerem respiremus, sed quod ad præclara generosorum istorum virorum facinora oculos convertamus; non quod juxta fluminum fluentia, sed quod juxta Spiritus sancti donorum fluentia saltemus; non quod in terram proni dentibus herbam tondeamus, sed quod virtutes martyrum decerpamus; non quod ornatam floribus terram cernamus, sed quod corpora donis spiritualibus affluentia contemplemur. Ac singulæ quidem martyrum ecclesiæ lucrum non exiguum præbent iis, qui apud eas congregantur, sed præ cæteris omnibus ista: simul enim atque vestibulum quis ingressus est, et confestim in oculos undique multitudo sepulcrorum incurrit, et quocumque respexerit, capsulas, memorias et thecas defunctorum intuetur. Neque vero mediocriter nobis prodest ad inserendam animis nostris modestiam ac philosophiam hoc spectaculum tumulorum. Animus enim sive segnis sit, hoc aspectu commotus, statim percellitur: sive diligens sit et excitatus, diligentior redditur: sive paupertatem quis lamentetur, ex hoc statim aspectu

consolationem percipit: sive divitiis intumescat, humilis sit et contrahitur. Hic enim aspectus sepulcrorum unumquemque spectatorum cogit invitum de sua morte philosophari, utque nihil in hoc mundo stabile esse censeat, persuadet, seu molestum sit, seu jucundum: porro is cui persuasum hoc fuerit, non facile peccati laqueo capiatur. Propterea sapiens admonet quispiam dicens: *In omnibus sermonibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis* (Eccli. 7. 40): et alter quispiam his consona loquitur, dum ita consulit: *Præpara in exitum opera tua, et præpara te ad iter* (Prov. 24. 27): non quod de sensibus subjecto itinere verba faciat, sed de discessu ex hac vita. Nam si perpetuo ac singulis diebus, quam incertus sit obitus, præmeditemur, haud facile peccata commitemus: sed neque rebus hujus vitæ splendidis atque magnificis intumescere, neque molestis deprimi poterimus aut turbari, cum incertus utrarumque sit finis. Sæpe namque qui hodie vivit, ne ad vesperam quidem est superstes. Itaque si in urbe remansissemus, non admodum verisimile est nos talia meditatores ac philosophaturos fuisse; at extra pomerium egressos, et ad hæc sepulcra venientes, atque hæc defunctorum multitudinem spectantes necesse plane fuit, vellemus nollemus, hoc conspectu admonitos has cogitationes animo volvere, ac sublimiores fieri, dum illas volvimus, omnemque erga res sæculares affectum exuere. Neque vero tantum ejusmodi cogitationes animum nostrum subibunt, sed et sufficienti exhortatione concitabimur, ut ad æternam patriam nostram festinemus, ad eamque nos comparemus, et omnia nobis ad illam profectionem necessaria præparemus, cum sciamus, quamcumque rerum nostrarum hic reliquerimus, eam nobis detrimentum allaturam. Nam quemadmodum qui longum iter viator concecit, et in patriam suam redire festinat, quodcumque reliquerit in hospitio, plane amittit, ejusque jacturam facit: sic nimirum et nos quascumque res nostras hic dimittentes abierimus, earum omnium jacturam facie-

MONITUM.

mos martyres, quorum ossa eodem loco deposita erant, laudibus commendat Chrysostomus, eorumque in demonibus et in morbos quoslibet potestatem depradicat; ac quantum ex eorum aditu utilitatem decerpere liceat, pluribus exponit. De anno quo hæc homilia pronuntiata fuit nihil prorsus habemus.

Interpretatio Latina est Frontonis Duxei.

[688] ΕΓΚΩΜΙΟΝ

Εἰς τὴν ἀγίαν μεγαλομύριττα Δροσίδα, καὶ εἰς τὸ μεμνησθαι θαυμάτων

α'. Οἱ φιλόπονοι τῶν ποιμένων, ἐπειδὴν διὰ μακροῦ χειμῶνος ἴδωσι λαμπρὰν ἀκτίνα, καὶ θερμότεραν γενομένην ἡμέραν, τῆς μάνδρας ἐξαγαγόντες τὰ πρόβατα, πρὸς τὰς συνήθεις ἀγροὺς νομάς· τούτους καὶ ὁ καλὸς ποιμὴν οὗτος μιμουμένος, τὴν ἱερὰν ταύτην ἀγέλην, καὶ τὴν πνευματικὴν τοῦ Χριστοῦ ποίμνην πρὸς τὰς τῶν ἁγίων νομάς ἡγάγε ταύτας τὰς πνευματικὰς. Κορέννυνται μὲν ἐπὶ τῆς φάτνης ἐστῶτα τὰ πρόβατα· ἀλλ' ἐπειδὴν ἔξω γένηται τῶν σηκῶν, πλεονα ἀπὸ τῶν πεδίων καρποῦνται τὴν ὠφέλειαν, μετὰ πολλῆς τῆς τέρψεως κατακύπτοντα, καὶ τὴν πόαν διὰ τῶν ὁδόντων ἀποκείροντα, καθαρὸν τε ἀέρα ἀναπνέοντα, καὶ πρὸς ἀκτίνα βλέποντα διειδὼ καὶ παιδρὰν, παρὰ λίμνας καὶ πηγὰς σκιρτῶντα καὶ ποταμούς· φέρει δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ γῆ τινα τέρψιν τοῖς ἀνθεσι καλλωπιζομένη πάντοθεν. Οὐκ ἐπ' ἐκείνων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἡμῶν τοῦτο πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν. Πληρὴς μὲν γὰρ ἡμῖν καὶ ἔνδον ἡ τράπεζα τῶν πνευματικῶν ἐδεσμάτων παρέκειτο, ἀλλ' ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους ἐξόδος τούτους ἔχει τινὰ καὶ ψυχαγωγίαν καὶ κέρδος τῆς ψυχαγωγίας οὐκ ἔλαττον, οὐκ ἐπειδὴ καθαρὸν τὸν ἀέρα ἀναπνέομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὰ τῶν γενναίων τούτων κατορθώματα βλέπομεν· οὐ παρὰ ποταμούς ὕδατων, ἀλλὰ παρὰ ποταμούς χαρισμάτων σκιρτῶντες· οὐ κατακύπτοντες, καὶ πόαν κείροντες τοῖς ὁδοῦσιν, ἀλλὰ μαρτύρων ἀρετὰς ἀναλεγόμενοι· οὐχὶ γῆν ὀρῶντες καλλωπιζομένην ἀνθεσιν, ἀλλὰ σώματα βλέποντες χαρίσμασι βρῦοντα πνευματικαί. Ἐκαστον μὲν οὖν τῶν μαρτυρίων παρέχει τοῖς σὺλλεγομένοις κέρδος οὐ μικρὸν, μάλιστα δὲ ἀπάντων τοῦτο· ὁμοῦ τε γὰρ ἐπέθη τις τῶν προβάτων, καὶ πλῆθος εὐθὺς τάφων πανταχόθεν προσπίπτει τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ὅπου περ ἂν ἴδῃ, λάρνακας καὶ μνήματα καὶ θήκας ὁρᾷ τῶν κατοικομένων. Οὐ μικρὸν δὲ ἡμῖν εἰς [689] φιλοσοφίας μέρος αὕτη συντελεῖ τῶν τάφων ἡ θεωρία. Ἡ γὰρ ψυχὴ διὰ τῆς ὁφείας ταύτης, καὶν ῥάθυμος ἦ, ταχέως συστέλλεται, καὶν σπουδαία καὶ διεγχευμένη, σπουδαιοτέρα γίνεταί· καὶν ἀποδύρηται τις πενίαν, ἀπὸ τῆς ὁφείας ταύ-

της εὐθείας παραμυθίαν δέχεται, καὶν ἐπὶ πλούτῳ μέγα φρονῇ, ταπεινοῦται καὶ καταστέλλεται. Ἡ γὰρ τῶν τάφων ὁφείας ἕκαστον τῶν ὀρώντων τὰ περὶ τῆς τελευτῆς τῆς ἑαυτοῦ καὶ ἄκοντα φιλοσοφεῖν ἀναγκάζει, καὶ πείθει μὴδὲν τῶν παρόντων νομίζειν εἶναι βέβαιον, μὴ λυπηρὸν, μὴ χρηστόν· ὁ δὲ ταῦτα περθεῖς οὐ ῥαδίως ἀλώσεται τῇ τῆς ἁμαρτίας παγίδι. Διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις παραινεῖ λέγων· Ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις σου μνησκού σου ἐσχάτῃ σου, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα μὴ ἁμαρτίας· καὶ ἕτερος δὲ τις συνωφδὰ τούτῳ φθέγγεται συμβουλευὼν οὕτως· Ἐτοίμαζε εἰς τὴν ἐξοδὸν τὰ ἔργα σου, καὶ παρασκευάζου πρὸς τὴν ὁδόν· οὐ περὶ τῆς αἰσθητῆς ὁδοῦ διαλεγόμενος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας. Ἄν γὰρ διηνεκῶς καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸ τῆς τελευτῆς προβλέπωμεν ἄδηλον, οὐ ταχέως ἁμαρτησόμεθα· οὔτε γὰρ τὰ λαμπρὰ τοῦ βίου φουστῆσαι, οὔτε τὰ λυπηρὰ καθελεῖν ἡμᾶς καὶ θορυβῆσαι δυνήσεται ἄδηλον ἑκάτερα τὸ τέλος ἔχοντα. Καὶ γὰρ πολλάκις ὁ σήμερον ζῶν οὐδὲ μέχρι τῆς ἐσπέρας μένει. Ἐνδὸν μὲν οὖν ἐν τῇ πόλει ἐνδοατρίθοντας οὐ σφόδρα εἰκὸς τὰ τοιαῦτα μελετᾶν καὶ φιλοσοφεῖν· ἐξελθόντας ἔξω τειχῶν, καὶ πρὸς τοὺς τάφους τούτους ἐλθόντας, καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατοικομένων θεασαμένους, ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἐκόντας καὶ ἄκοντας τούτους ἀπὸ τῆς ὁφείας δέξασθαι τοὺς λογισμούς, καὶ δεξαμένους ὑψηλοτέρους γενέσθαι, καὶ τῆς πρὸς τὰ βιωτικὰ πράγματα συμπαθείας ἀπαλλαγῆναι. Οὐ μόνον δὲ λογισμούς τοιοῦτους δεξόμεθα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αἰώνιον ἡμῶν πατρίδα σπεύδειν καὶ παρασχευάζεσθαι ἀρκούσαν παράκλησιν ἔξομεν, καὶ πάντα πρὸς τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐκεῖ τὰ καθ' ἡμᾶς εὐτρεπίζειν, εἰδόμενος ὅπερ ἂν ἐνταῦθα τῶν ἡμετέρων καταλίπωμεν, ζημίαν ἡμῖν εἴσιν καταλειφθέν. Καθάπερ γὰρ ὁδοιπόρος μακρὰν ὁδεύων ὁδὸν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ἐπείγομενος τὴν ἑαυτοῦ, ὅπερ ἂν ἐν τῷ πανδοχείῳ καταλίπη, πάντως ἀπώλεσε, καὶ ἐζημιώται· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ὅσα ἐνταῦθα τῶν ἡμετέρων ἀφέντες ἀπέλθωμεν, ἐζημιώμεθα πάντα· διὸ χρὴ τὰ μὲν μεθ' ἑαυτῶν, τὰ δὲ

πρὸ ἑαυτῶν παραπέμπειν ἔχει. Ὁδὸς γὰρ ὁ παρὼν βίος ἐστὶ, καὶ οὐδὲν στάσιμον ἔχει, ἀλλὰ καὶ τὰ λυπηρὰ αὐτοῦ καὶ τὰ χρηστὰ παροδεύομεν. Διὰ δὲ τοῦτο μάλιστα πάντων τούτῳ φιλῶ τὸ χωρίον, ὅτι οὐκ ἐν συνάξει μόνον, ἀλλὰ καὶ συνάξεως χωρὶς πολλάκις ἐνταῦθα ἀφικνούμενος, τούτων συνεχῶς ἐμνήσθην τῶν λόγων, τῶν ὀφθαλμῶν μου τοὺς τάφους ἐν ἐρημίᾳ πολλῇ μεθ' ἡσυχίας περισκοπούντων, καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τοὺς κατοικομένους καὶ τὴν ἐκεῖ παραπεμπόντων κατάστασιν.

[690] β'. Διὰ δὲ ταῦτα καὶ τὸν γενναῖον τοῦτον θαυμάζω πατέρα, ὅτι γαληνῆς ἡμέρας ἐπιλαβόμενος ἐνταῦθα ἡμᾶς ἐξήγαγε, προηγουμένης δὲ καὶ ὀδηγοῦσας τῆς μακαρίας Δροσίδος, ἧς τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν. Καὶ γὰρ πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἑτερόν τι μεῖζον ἀπὸ τοῦ τόπου κέρδις ἐστὶ καρπώσασθαι. Ὅταν γὰρ τὰς ἄλλας παραδραμόντες λάρνακας ἐπὶ τὰς τῶν μαρτύρων θήκας ἔλωμεν, ὑψηλότερον ἡμῖν τὸ φρόνημα γίνεται, εὐτονωτέρα ἡ ψυχὴ, μεῖζον ἡ προθυμία, θερμωτέρα ἡ πίστις.

Ἐπειδὴ οὖν τοὺς πόνους καὶ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ ἐπαθλα καὶ τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους τῶν ἀγίων ἀναλογισώμεθα τούτων, πάλιν ἑτέραν μεῖζονα πρόσφασιν ταπεινοφροσύνης εὐρίσκομεν. Κἂν γὰρ μεγάλα τις ἢ κατωρθώκως, οὐδὲν ἡγήσεται μέγα πεποιηθέναι, αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν τοῖς ἐκείνων παλαιάσμασι καὶ μὴδὲν ἢ μέγα καὶ ἀγαθὸν εἰργασμένος, οὐκ ἀπογνώσεται τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, πρὸς ἀρετῆς μεταβολὴν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας τούτων λαβὼν παράκλησιν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐννοήσας, ὅτι συμβήσεται ποτε καὶ αὐτὸν ἰσως τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας καταξιώσεως, τοιαῦτα ἄλλεσθαι ἄλματα, καὶ ἀθρόον πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, καὶ τῆς μεγίστης ἐκείνης παρῆρησίας ἐπιτυχεῖν· καὶ ταῦτα καὶ ἕτερα πολλὰ πλείονα τούτων ἐντεῦθεν ἔστι φιλοσοφῆσαντας ἀπελθεῖν. Μαρτύρων γὰρ θάνατος, πιστῶν ἐστὶ παράκλησις. Ἐκκλησιῶν παρῆρησία, Χριστιανισμοῦ σύστασις, θανάτου κατάλυσις, ἀναστάσεως ἀπόδειξις, δαιμόνων γέλως, διαδόλου κατηγορία, φιλοσοφίας διδασκαλία, παραίνεσις τῆς ὑπεροφίας τῶν παρόντων πραγμάτων, καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐπιθυμίας ὁδός, παραμυθία τῶν κατεχόντων ἡμᾶς δεινῶν, καὶ ὑπομονῆς πρόσφαις, καρτερίας ἀφορμή, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν ρίζα, καὶ πηγὴ, καὶ μήτηρ· καὶ εἰ βούλεσθε τούτων ἕκαστον ἀποδείξομεν, καὶ ἐροῦμεν πῶς ἐστὶ πιστῶν παράκλησις, Ἐκκλησιῶν παρῆρησία, ἀναστάσεως ἀπόδειξις, καὶ τὰ λοιπὰ ἅπαντα, ἅπερ εἶπον νῦν. Ὅταν οὖν πρὸς Ἑλληνας ἡμῖν ἀγῶνες κινῶνται καὶ μάχαι περὶ δογμάτων, καὶ διαβάλλωσιν ἡμῶν τὴν πίστιν, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο προβαλλώμεθα πρὸς ἐκείνους, τῶν μαρτύρων φημι τὸν θάνατον, λέγοντες· Τίς τούτους ἐπείσει τῆς παρουσίας καταφρονῆσαι ζωῆς; Εἰ γὰρ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς καὶ οὐκ ἀνέστη, τίς δὲ ὑπὲρ φύσιν ταῦτα κατώρθωσεν; Ὅτι γὰρ οὐκ ἀνθρωπίνης δυνάμεως μυριάδας τοσαύτας ἐκ τοσούτου χρόνου οὐκ ἀνδρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν καὶ μαθητῶν ἀπειρογάμων καὶ παιδῶν μικρῶν πείθειν

ὑπερορᾶν τῆς παρουσίας ζωῆς, καὶ κατατολμᾶν θηρίων, καταγελᾶν πυρὸς, καταπατεῖν ἅπαν εἶδος κολάσεως καὶ τιμωρίας, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπιγεσθαι ζωὴν, οὐδὲ τῶν ἡμετέρων ἐλέγχων δεήσονται, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐροῦνται, καὶ ἱκανὴν ἀπόδειξιν λήφονται τῶν λεγομένων. Ἐξ οὗ γὰρ ὁ Χριστὸς παρεγένετο, γεγόνاسι μὲν ἄπιστοι βασιλεῖς, γεγόνاسι δὲ καὶ πιστοί, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀπίστων οἱ πλείους ἐπὶ βάραθρα, καὶ πυρὰς, καὶ [691] κρημνοὺς, καὶ πελάγη, καὶ θηρίων μανίαν, καὶ πολυτρόπους κολάσεις, καὶ τιμωρίας τοὺς πιστοὺς ἤγον, παντὶ τρόπῳ τὴν πίστιν ἀναμοχλεύοντες τῆς ἐκείνων ψυχῆς, καὶ οὐδὲν ἔνυσαν, ἀλλὰ καταγελασθέντες ἀπῆλθον, τῶν μὲν πιστευόντων παντὶ τρόπῳ κοπτομένων, τῆς πίστεως δὲ αὐξομένης μεζίνως. Εὐσεβὴς δὲ βασιλεὺς οὐδεὶς οὐδέποτε ἄνθρωπος ἄπιστος κολάσαι καὶ τιμωρήσασθαι εἴλετο, καταναγκάζων ἀποστῆναι τῆς πλάνης. Ἄλλ' ὁμως καὶ οὕτως αὐτομάτως καταρρέει καὶ ἀπόλλυται, ἵνα μάθῃς καὶ τῆς ἀληθείας τὴν ἰσχύον, καὶ τοῦ ψεύδους τὴν ἀσθενείαν, τοῦ μὲν αὐτομάτως καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος ἀπολλυμένου, τῆς δὲ διὰ τῶν κωλύοντων αὐξομένης καὶ πρὸς ὕψος αἰρομένης ἀφατον· τὸ δὲ αἷτιον, ὅτι καὶ ᾧ καὶ ἐνεργεῖ ταῖς τῶν μαρτύρων ψυχαῖς ὁ Χριστός. Ὅταν οὖν λέγωσιν, ὅτι οὐκ ἀνέστη, ταῦτα αὐτοὺς ἐρωτῶμεν· Καὶ τίς ταῦτα κατώρθωσεν; ὁ νεκρὸς, εἰπέ μοι; Ἀλλὰ τοσοῦτοι γεγόνاسι νεκροί, καὶ οὐδεὶς τοιαῦτα εἰργάσατο. Ἀλλὰ μάγος καὶ γόης ἦν; Ἀλλὰ πολλοὶ καὶ μάγοι καὶ γόητες καὶ πλάνοι γεγέννηται, καὶ πάντες σεσίγηται, καὶ λείψανον αὐτῶν οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ, ἀλλὰ συναπεσέσθῃ τῇ ζωῇ καὶ τὰ τῆς μαγγανείας αὐτοῖς· τὰ δὲ τοῦ Χριστοῦ καθ' ἑκάστην αὖξεται τὴν ἡμέραν, καὶ μάλα εἰκότως οὐ γὰρ γοητεῖα ἐγένετο τὰ γινόμενα, ἀλλὰ θεῖα δύναμις, διὰ τοῦτο οὐδὲ καταλύεται. Μᾶλλον δὲ οὐκ ἀπὸ τούτου τῆς δυνάμεως ἀπόδειξις ποιῶμαι μόνον ὅτι αὖξεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπ' ἀγρόθῳ, καὶ τῇ τῆς ἡμετέρας ζωῆς σωτηρίᾳ. Μετὰ γὰρ τὴν ἐκείνου παρουσίαν ἐκ θηρίων ἄνθρωποι γεγόνασιν οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες, μᾶλλον δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἄγγελοι πάντες, οἱ μετ' ἀληθείας αὐτῷ προτέχοντες. Ἄλλ' ἡπατήθησαν καὶ παρελογίσθησαν οἱ μάρτυρες, φησί, καὶ διὰ τοῦτο τῆς παρουσίας κατεφρόνησαν ζωῆς. Εἰτα οἱ πρότεροι τοὺς δευτέρους οὐκ ἀνέπεισαν, οὐδὲ οἱ δευτεροὶ τοῦ; τρίτους, ἀλλ' ὅσῳ προφει τὰ τῶν διωγμῶν, τοσούτῳ καὶ τοῦτο ἐπεδίδου τὸ κατόρθωμα, καὶ οὐδεὶς, ἐν οὕτῳ μακρῷ χρόνῳ, τὴν ἀπάτην συνεῖδε. Καὶ ποῦ ταῦτα λόγον ἂν ἔχοι;

Εἰ δὲ ἡπάτηντο, πῶς τὴν κίνιν αὐτῶν δεδοίκασι οἱ δαίμονες; πῶς καὶ τοὺς τάφους φεύγουσιν; οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ νεκροὺς φοβοῦνται δαίμονες, τοῦτο πάσχουσιν. Ἰδοὺ γὰρ μυριοὶ νεκροὶ πανταχοῦ τῆς γῆς· κακείνοις μὲν προσεδρεύουσι, καὶ πολλοὺς ἂν ἴσῃ τῆς δαιμονίωντας ἐν ἐρημίαις διατρίβοντας καὶ τάφους· ἐνθα δὲ τῶν μαρτύρων ὁσὰ κατωρρύπκεται, ὥς ἀπὸ πυρὸς τινος καὶ κολάσεως ἀφορήτου φεύγουσι, τὴν ἐνδον μαστίζουσιν αὐτοὺς δυνάμιν μετὰ λαμπρᾶς ἀνακηρύττοντες φωνῆς.

mus : quam ob causam noscum ferre quasdam oportet, quasdam ante nos illuc transmutare. Est enim via præsens vita, neque stabile quidquam habet, sed res ejus molestas et jucundas pertransimus. Quam ob causam hunc præ cæteris omnibus locum diligo, quod non tempore collectæ solum, sed et absque collecta huc venienti horum mihi verborum memoria refriceatur, dum semotis arbitris multa cum tranquillitate oculos meos per hæc sepulcra circumfero, quorum conspectu animus meus ad defunctos et ad illorum statum traducitur.

2. Propterea nimirum et generosum hunc patrem (a) laudo, quod arrepta serenæ diei occasione nos huc eduxerit, præcedente nos viamque nobis monstrante beata Droside, cujus memoriam celebramus. Nam præter ea, quæ dicta sunt, majorem ex loco possumus fructum decerpere. Cum enim aliis capsulis prætermisiss ad martyrum thecas venimus, sublimius efferuntur nobis animi, fortior fit anima, major alacritas, fides ardentior.

Altera occasio humilitatis ex aspectu Reliquiarum. Martyres resurrectionem Christi probant.— Cum igitur labores, certamina, præmia, palmas, coronasque sanctorum istorum nobiscum reputamus, altera nobis humilitatis occasio rursus occurrit. Sive enim ab aliquo præclara facinora sint patrata, nihil semagnum gessisse arbitrabitur, si suam virtutem cum illorum certaminibus comparaverit : sive nihil magnum bonumve præstiterit, nequaquam de sua salute desperabit, cum a fortitudinis istorum exemplo sibi sentiat cohortationem adhiberi, ut ad studium virtutis se traducat, secumque cogitet, accidere aliquando posse, ut et ipse fortasse Dei benignitate adjutus tales aliquos saltus edat, et in cælum confestim ascendat, summamque apud Deum fiduciam et gratiam obtineat : ac de his aliisque multo pluribus philosophantes possumus hinc discedere. Martyrum quippe mors fidelium est exhortatio, Ecclesiarum fiducia, Christianismi confirmatio, mortis destructio, resurrectionis demonstratio, dæmonum ignominia, diaboli accusatio, philosophiæ doctrina, ad res sæculi hujus spernendas adhortatio, et ad futuras considerandas via, solatium in malis, quibus obsidemur, occasio patientiæ, materia tolerantæ, honorum omnium radix, fons et parens : ac si placet horum singula demonstrabimus, dicenique, qua ratione fidelium sit exhortatio, Ecclesiarum fiducia, demonstratio resurrectionis, et reliqua omnia, quæ nunc dixi. Cum igitur incunda sunt nobis certamina cum gentilibus ac de dogmatibus pugnæ, nostramque illi fidem accusant, cum cæteris hoc etiam illis obijciamus, martyrum, inquam, mortem, dicentes, Quis persuasit istis, ut præsentem vitam contemnerent ? Nam si mortuus est Christus, nec resurrexit, quis hæc supra naturam præclara gessit facinora ? Ut enim probent humanæ virtutis hoc non esse, tot millibus a tam longo tempore non virorum tantum, sed et mulierum, et virginum innuptarum, et pue-

(a) De Flaviano loquitur Episcopo.

rorum parvorum persuadere, ut vitam præsentem negligant, et audacter se bestiis offerant, ignem aspernentur, omne pœnarum ac suppliciorum genus despiciant, atque ad futuram vitam festinent, nihil argumentis nostris indigebunt, sed seipsos interrogabunt, et sufficientem ex iis quæ dicta sunt demonstrationem assumunt. Nam ex quo tempore Christus advenit, infideles fuerunt Imperatores, fuerunt et fideles, sed infideles plerique ad barathra, et rogos, et prærupta loca, et maria, et bestiarum furorem, ac varia suppliciorum et pœnarum genera fideles abducebant, et omnibus modis fidem ex illorum animis evellere conabantur, et nihil perfecterunt, sed irrisi abierunt, dum fideles quidem omnibus modis vexarentur, at fides amplius cresceret. Nullus autem ex piis Imperatoribus umquam adductus est, ut virum infidelem torqueret, ac supplicii cogeret ab errore discedere. Nihilominus tamen sponte diffult ac perit, ut veritatis robor agnoscas, et mendacii imbecillitatem, cum hoc sponte ac nullo insultante pereat, hæc autem per eos, a quibus impeditur, augeatur, atque in immensam sublimitatem attollatur. Hujus autem rei causa est, quod vivat Christus, et in martyrum animabus operetur. Si quando igitur dixerint, ipsum minime resurrexisse, hæc ex illis sciscitemur, Et quis ista perfecit ? num quæso mortuus aliquis ? Atqui tam multi fuere mortui, nec ullus talia præstitit. At enim magus et præstigiator erat ? Atqui multi magi et præstigiatores fuerunt, et omnes silentio involvuntur, nec ullæ ipsorum uspiam reliquiæ restant, sed una cum ipsorum vita illorum quoque præstigiæ sunt extinctæ : Christi vero religio singulis diebus augeatur, ac merito sane. Non enim magicis artibus fiebant, sed virtute divina, quæ gerebantur, ideoque non pereunt. Imo vero non ex hoc tantum argumenta duco potentiæ ejus, quod augeatur, sed quod in bonum et ad salutem vite nostræ : siquidem post ejus adventum ex belluis homines facti sunt terrarum incolæ, vel potius ex hominibus angeli, omnes qui cum veritate illi adhæserunt. At decepti sunt et seducti martyres, inquit, atque idcirco vitam præsentem neglexerunt. Deinde priores non persuaserunt secundis, neque secundi tertiis, sed quanto magis progrediebantur persecutiones, tanto etiam majora præclarum illud facinus incrementa capiebat : nec ullus tanto tempore fraudem agnovit. Quis hæc rationi consentanea judicet ?

Sanctorum Reliquiæ timentur a dæmonibus.— Quid si decepti sunt, qui fit, ut eorum pulverem dæmones pertimescant ? qui fit, ut eorum etiam tumulos fugiant ? neque enim id eis accidit, quod mortuos dæmones reformident. Ecce namque mortui sunt ubique terrarum innumeri, ei illis assident, ac multos videre possumus a dæmone correptos, qui in desertis ac sepulcris degunt : ubi vero martyrum defossa sunt ossa, inde tamquam ab igne quodam et intolerando supplicio resiliunt, ac virtutem ipsos intus flagellantem clara voce divulgant.

3. Atque hinc quidem ostensum est, indicium esse dæmonum infirmitatis mortem martyrum : porro stuporem ac perviciam illorum hac eadem re maxime revinci, inde constabit. Cum enim isti, nempe martyres, corpori ac naturalibus obnoxii necessitatibus atque ingenti dolorum ac molestiarum multitudine circumsessi caducam vitam agentes, et in terris degentes, ita præsentem vitam spernere videantur, propter suam in Deum, a quo creati sunt, caritatem; illi vero et carnis expertes, et ab omni hoc dolore molestiaque immunes, ita contumeliosi fuisse atque in suum benefactorem ingrati cernantur : quam excusationem habebunt? quam veniam? Nullam plane, cum istorum virtus illorum nequitiam summopere condemnet. Non enim homines tantum homines, et qui diligentiores sunt, negligentiores condemnant, sed etiam ipsos dæmones diligentia istorum damnat. Atque hoc declarabat Paulus, cum diceret : *Nescitis quoniam angelos judicabimus? quanto magis sæcularia* (1 Cor. 6. 3)? Quibus verbis angelos diaboli significat desertores. Et quomodo illos judicabimus? quæret aliquis. Non quidem sedentes, et rationem ab eis exigentes, sed diligentia nostra illorum socordiam condemnantes. Quod quidem et ipse indicans dicebat : *Et si in vobis judicatur mundus* (Ibid. v. 2). Non dixit coram vobis, sed per vos. Quemadmodum cum dicit, Viri Ninivite surgent, et condemnabunt generationem istam (Luc. 11. 32), non hoc dicitur, quasi Ninivite rationem exigant a Judæis, qui tum increduli fuerunt, sed quod ab illorum fide istorum incredulitas condemnatur. Possimus etiam non mediocriter a martyribus ad virtutem ac rerum hujus sæculi contemptum acquirendum adjuvari. Nam cum istos videris vitam omnem aspernari, quamvis omnium sis stupidissimus ac negligentissimus, majores animos concipies, ac delicias contemnes, pecuniam despicias, et in cælis versari concupisces. Quod si morbo sis detentus, maximam tibi patientiæ occasionem præbebunt martyrum passionibus : quod si paupertate premaris, sive aliis quibusvis aruminis vexeris, quoties oculos ad acerbiteriam tormentorum, quæ illi sustinuerunt, converteres, sufficientem malorum omnium, quibuscumque vexeris, consolationem percipies. Propterea maxime commemorationes diligo martyrum, diligo et amplector, atque omnes quidem, sed tum præcipue, cum mulierum certamina proponuntur. Quanto enim infirmius est vas (1 Pet. 3. 7), tanto major est gratia, tanto illustrius est tropæum, tanto insignior victoria, non ob imbecillitatem sexus athletarum, sed quod per ea, quibus vicerat inimicus, nunc etiam vincatur. Per virginem olim Adamus diabolus interemit, per virginem deinde Christus diabolum superavit : et ille gladius, quem ipse in nos exacerat, caput draconis amputavit, quod in Davidis quoque duello contigit (1 Reg. 17). Nam quemadmodum Goliathi caput ense barbarico justus ille currens abscidit, ita nunc etiam fit : per mulierem vicit, per mulierem superatus est. Hoc illius antea telum erat, hoc illius

nunc cædis factum est instrumentum, hoc vas apparuit insuperabile. Peccavit illa prior, et mortua est; ista mortua est, ne peccaret : illa tum futilis promissi spe inflata Dei leges violavit, hæc vitam præsentem contempsit, ne fidem in suum benefactorem ejuraret. Quam igitur deinceps sperare poterunt excusationem viri, si molles sint et ignavi, quam vero veniam, cum fortiter ac viriliter se gerant mulieres? cum adeo se generose ad certamina pietatis accingant? Nam neque sexus, nec ætas neque aliud quidquam potest impedimentum objicere, si adsit alacritas animi, et zelus, et ardens fides; hisque omnibus Dei nobis gratiam conciliemus, quod beata nimirum ista præstitit. Fuit enim illi corpus imbecillum, et obnoxius sexus injuriæ, et junior ætas; verumtamen horum omnium imbecillitatem adveniens gratia occultavit, ubi generosam animi alacritatem offendit, et constantem fidem, et animam ad subeunda pericula præparatam.

4. *S. Drosidi propositus rogus. Comparat rogum cum fonte et fornace.*—Nihil enim est, nihil plane potentius est eo, qui magno cum studio Dei timorem habeat in mente delixum, sed quamvis ignes, quamvis ferrum, quamvis bestias, quamvis aliud quidvis minentur hostes, omnia nullo negotio contemnit, quod utique beata ista Drosis etiam fecit. Postquam enim rogum tyrannus accendit: neque enim in barathrum illam præcipitem egit, neque capite truncavit, ne supplicii brevis facilius illi certamen redderet; sed animo ejus cupiens terrorem incutere, atque indomitam ejus mentem rogi aspectu superare, in medium illam protulit. Cum igitur rogum accendisset, ac fornacem inflammasset, atque in summam altitudinem attolleretur, hæc cum cerneret beata martyr, inflammabatur ipsa quoque atque amore Christi ardebat, triumque puerorum memor, secum ipsa reputabat, se in societatem certaminum illorum venire, sibi que easdem cum illis coronas imponi. Et quemadmodum furiosi nihil eorum, quæ cernuntur, prout est vident, sed sive exacutum gladium viderint, in ipsum facile præcipientes irruunt, sive rogum, sive barathrum, sive præcipitium, sive pelagus, sive aliud quidvis, intrepide se in cuncta projiciunt : sic et ista furore non tali correpta, absit, sed alio quavis prudentia honestiori, Christique amore correpta, nihil eorum quæ sunt oculis subjecta spectabat, sed in calum translata, illucque jam mente commigrans omnia mala contemnebat, et ignem non ignem, sed rorem esse ducebat. Quamobrem rogum illum ego et fontem aquarum limpidissimum, et tincturam quamdam eximiam, et fornacem conflatoriam appello. Nam quemadmodum in fornace aurum, sic et illius beata anima per rogum illum purior reddebatur. Liquefiebant enim carnes ejus, et ossa torrebantur, exurebantur nervi, et corporis sanies undique defluebat : at animæ fides firmior et splendidior fiebat. Atque illi quidem hæc videntes ipsam perire censebant : hæc vero amplius expurgabatur, et quemadmodum aurum, imperitus qui adstat, et liquefacti videt ac diffundere, cumque crivere com-

γ'. Ἄλλ' ἐντεῦθεν μὲν, ὅτι τῆς ἀσθενείας τῶν δαιμόνων ἑλεγχος ὁ τῶν μαρτύρων ἐστὶ θάνατος, ἀποδεδεικται· ὅτι δὲ καὶ τῆς ἀναισθησίας αὐτῶν ἐστὶ κατηγορία τὸ πρᾶγμα, ὅτ' ἄλλο ἐκείθεν. Ὅταν γὰρ οὗτοι μὲν, οἱ μάρτυρες λέγω, σώματι καὶ φυσικαῖς ἀνάγκαις ὑποκείμενοι, καὶ πολλὴν ὀδυνῶν ὄχλον καὶ ἀλγηδόνων ἔχοντες περιεστώτα, καὶ τὴν ἐπίκρινον ζώοντες βίον, καὶ διατρίβοντες ἐπὶ γῆς, οὕτω φαίνονται τῆς παρούσης ὑπερρωτῆσης ζωῆς διὰ τὴν περὶ τὸν [692] πέποιηκότα αὐτοῖς Θεὸν ἀγάπην· ἐκείνοι δὲ καὶ σαρκὸς ἀπηλλαγμένοι καὶ πάσης ταύτης ὀδύνης καὶ ἀλγηδόνος οὕτω φαίνονται ἐξυδρικότες, καὶ ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργέτην γεγεννημένοι, ποίαν ἔξουσιν ἀπολογίαν· τίνα συγγνώμην; Οὐδεμίαν οὐδαμῶθεν, τῆς τούτων ἀρετῆς τὴν ἐκείνων κακίαν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος κατακρινούσης. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἀνθρώπους ἀνθρωποι, οἱ σπουδαιότεροι τοὺς ῥαθυμότερους κατακρίνουσιν, ἀλλ' ἦδη καὶ αὐτοὺς τοὺς δαίμονας ἢ τούτων καταδικάζει σπουδῇ. Καὶ ταῦτα Παῦλος ἐδήλωσε λέγων· Οὐκ οἶδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; μήτι γε βιωτικά; τοὺς τὸν διαβόλου λέγων ἀγγέλους, τοῖς ἀποστάταις. Καὶ πῶς κρινοῦμεν αὐτούς, φησὶν; Οὐχὶ καθίζμενοι καὶ εὐθύνας αὐτούς· ἀπαιτοῦντες, ἀλλὰ δι' ἡμετέρας σπουδῆς τὴν ἐκείνων κατακρινόντες ῥαθυμίαν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ δηλῶν ἔλεγε· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος*· οὐκ εἶπεν ἐφ' ὑμῶν, ἀλλὰ δι' ὑμῶν. Ὡς περ ὅταν λέγῃ· Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται, καὶ κατακρινούσι τὴν γενεάν ταύτην, οὐχ ὡς τῶν Νινευιτῶν λόγον ἀπαιτοῦντας τοὺς τότε ἀπαιτοῦντας τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνων πίστεως τὴν τούτων ἀπιστίαν καταδικαζούσης. Ἔστι καὶ εἰς ἀρετὴν μέγιστα ἀπόνασθαι καὶ εἰς ὑπεροφίαν τῶν παρόντων πραγμάτων ἀπὸ τῶν μαρτύρων. Ὅταν γὰρ ἰδῇς τούτους ἀπάσης καταφρονούντας τῆς ζωῆς, καὶ ἀπάντων ἀναισθητότερος ἢ· καὶ νοιθρότατος, ψυγρότατος δέξῃ φρόνημα, καὶ καταγελάτῃ τρυφῆς, υπερῶφει χρημάτων, καὶ ἐπιθυμῆσις τῆς ἐκεῖ διατριβῆς· καὶ ἐν ἀβρότασταίς ἡς, εἰς ὑπομονὴν ἀφορμὴν λήψῃ μεγίστην, τὰ τῶν μαρτύρων παθήματα· καὶ πενίξ πιέξῃ, καὶ οἰοῦν ἕτερον τῶν χαλεπωτάτων, πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ἐκείνοις ἐπαχθεισῶν βασάνων βλέπων ἀρκοῦσαν ἕξεις παραμυθίαν τῶν κατελιγμένων ἀπάντων δεινῶν. Διὰ τοῦτο μάλιστα φιλῶ τῶν μαρτύρων τὰς μνήμας, καὶ φιλῶ καὶ ἀσπάζομαι, πάσας μὲν, μάλιστα δὲ ὅταν γυναῖκες ἀγωνιζόμεναι τῷ χριστῷ· ὡς γὰρ τὸ σκεῦος ἀσθενέστερον, τοσοῦτον μείζων ἡ χάρις, τοσοῦτον λαμπρότερον τὸ τρόπιον, τοσοῦτον περιφανέστερα ἡ νίκη, οὐ διὰ τὴν ἀσθενείαν τῆς φύσεως τῶν ἀθλητῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ οἷς ἐκράτησεν ὁ ἐχθρὸς, τούτοις ἐάλω νῦν. Διὰ παρθένου γοῦν ἀπέκτεινε πρῶτον τὸν Ἀδάμ ὁ διάβολος, διὰ παρθένου μετὰ ταῦτα κατηγωνίστατο τὸν διάβολον ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ ξίφος ὅπερ ἦν ἱκονημένον αὐτῷ καθ' ἡμῶν, τοῦτο τὴν τοῦ δράκοντος ἀπέτεμε κεφαλὴν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ γέγονε. Καθάπερ γὰρ τότε τοῦ Γολιάθ τὴν κεφαλὴν ὁ δίκαιος ἐκείνος αὐτῷ τῷ βαρβαρικῷ ξίφει δραμίων ἀπέκοψεν, οὕτω δὴ καὶ νῦν· διὰ γυναικὸς ἐκράτησε, διὰ γυναικὸς ἤττηται. Τοῦτο ὅπλον ἦν αὐτῷ πρότερον, τοῦτο νῦν γέγονεν αὐτῷ σφαγῆς ὄργανον. τοῦτο σκεῦος ἀκαταγώνιστον. Ἡμαρτεν ἡ προτέρα καὶ ἀπέθανεν, ἀπέθανεν αὕτη, ἵνα μὴ ἀμάρτη· ἐκείνη τότε ψυχρὰς ὑποσχέσεως ἐλπιδι

φυσθηθεῖσα τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους κατεπάτησεν· αὕτη καὶ τῆς παρούσης κατεφρόνησε ζωῆς, ὥστε μὴ τὴν εἰς τὸν εὐεργέτην ἐξομῶσθαι πίστιν. Τίς οὖν [695] ἂν γένοιτο λοιπὸν ἀνδράσι μαλακισιζομένοις ἀπολογία, τίς δὲ συγγνώμη, ὅταν γυναῖκες ἀνδρίζονται; ὅταν οὕτω γενναίως πρὸς τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας ἀποδύονται; Οὔτε γὰρ φύσις, οὔτε ἡλικία, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἐμποδίσαι δύναται· ἂν, ὅταν προθυμία παρῇ, καὶ ζήλος, καὶ πεπυρωμένη πίστις· καὶ διὰ τούτων ἀπάντων τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐπισπασώμεθα, ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῆς μακαρίας ταύτης γέγονε. Καὶ γὰρ ἀσθενὲς ἦν αὕτη τὸ σώμα, καὶ εὐεπηρεάστος ἡ φύσις, καὶ ἀτελεστέρα ἡ ἡλικία, ἀλλὰ πάντων τούτων τὴν ἀσθενείαν ἐπελθούσα ἡ χάρις ἀπέκρυψεν, ἐπειδὴ προθυμίαν εὔρεν αὕτη γενναίαν, καὶ πίστιν ἀδιάκριτον, καὶ ψυχὴν πρὸς κινδύνους παρσκευασμένην.

δ'. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστίν οὐδὲν δυνατώτερον τοῦ μετὰ σπουδῆς πολλῆς τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος ἐρριζωμένον, ἀλλὰ καὶ πῦρ, καὶ σιδήρος, καὶ θηρία, καὶ οἰοῦν ἕτερον ἀπειλήσει, πάντων ὑπερῶς μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας, καθάπερ οὖν καὶ ἡ μακαρία αὕτη Δροσίη. Ἐπειδὴ γὰρ ἤψε τὴν πυρὰν ὁ τύραννος· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ βάραθρον αὐτὴν ἔταγεν, οὐδὲ τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμεν, ἵνα μὴ τὸ σύντομον τῆς τιμωρίας εὐκολώτερον αὐτῇ ποιήσῃ τὴν ἀθλὸν, ἀλλὰ τὸ φρόνημα αὐτῆς καταπλήξαι βουλόμενος, καὶ τὴν ἀδούλωτον ψυχὴν χειρώσασθαι τῇ τῆς πυρᾶς ἔψει, εἰς μέσον ταύτην ἐνέβαλεν· ἐπειδὴ τοῖνον τὴν πυρὰν ἀνῆψε, καὶ ἡ κάμινος ἀνεκαίετο, καὶ πρὸς ὕψος ἤρθετο μέγα, ταῦτα βλέπουσα ἡ μακαρία μάρτυς ἀνῆπτετο καὶ αὕτη τῇ προθυμίᾳ, καὶ ἀνέζει τῷ πυρὶ τοῦ Χριστοῦ πόθου, τῶν τριῶν ἀναμνηθεῖσα παίδων, καὶ λογιζομένη πρὸς ἐαυτήν, ὅτι κοινῶναι τοῖς ἀθλοῖς ἐκείνοις, καὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέρειται στεφάνους αὐτοῖς. Καὶ καθάπερ οἱ μεμνηνότες οὐδὲν τῶν ὀρουμένων βλέπουσιν ὡς ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ξίφος ἱκονημένον ἰδῶσι, κυβιστώσιν εὐκόλως, καὶ πυρὰν, καὶ βάραθρον, καὶ κρημνὸν, καὶ πέλαγος, καὶ οἰοῦν ἕτερον, ἀεὶ κατὰ πάντων ἑαυτοὺς ἀφίστην· οὕτω δὴ καὶ αὕτη μανέῖσα μανίαν οὐχὶ τοιαύτην, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἑτέραν πάσης σωφροσύνης σεμνοτέραν, καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ βαφεῖσα πόθῳ οὐδὲν τῶν ὀρουμένων ἑώρα, ἀλλὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν μεταταξαμένη καὶ τὴν ψυχὴν ἐκεῖ μεταθεῖσα πάντων κατεγέλα τῶν δεινῶν, καὶ τὸ πῦρ οὐχὶ πῦρ, ἀλλὰ ὁρόσον εἶναι ἐνόμιζε. Διὰ τοῦτο ἐγὼ τὴν πυρὰν ἐκείνην, καὶ πηγὴν ὑδάτων καθαρωτάτην, καὶ βαφὴν τινα θαυμασίαν, καὶ χωνευτήριον καλῶ. Καὶ γὰρ καθάπερ ἐν χωνευτηρίῳ χρυσὸς, οὕτω καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης ἡ ψυχὴ διὰ τῆς πυρᾶς ταύτης καθαρωτέρα ἐγίνετο. Κατετήχοντο μὲν γὰρ σάρκες, καὶ ὅσα συνεφύγετο, καὶ κατεκαίετο νεῦρα, καὶ ὁ τοῦ σώματος ἰχώρ πανταχόθεν κατέρρει· τῆς ψυχῆς δὲ ἡ πίστις στεβρότερα καὶ φαιδρότερα ἐγίνετο. Κάκεινοι μὲν ταῦτα ὀρῶντες ἐνόμιζον αὐτὴν ἀπόλλυσθαι, αὕτη δὲ ἐξεκαθαίρετο μάλλον, καὶ καθάπερ τὸ χρυσίον ὃ μὲν ἰδιώτης ἐστὼς καὶ ὀρῶν τηκόμενον καὶ καταβρέον καὶ ἀναμιγνύμενον τῇ τέφρᾳ, ἀπολωλέναι καὶ διεφθάρθαι νομίζει, ὃ δὲ τεχνίτης καὶ ἀκριβῶς ταῦτα ἐπιστάμενος οἶδεν ὅτι ταύτη

καθαρώτερον γίνεται, καὶ μετὰ πύρωσιν αὐτὸ πάν-
τοθεν [694] ἀνασπᾷ λαμπρὸν συλλέγων· οὕτω δὴ καὶ
ἐπ' ἐκείνης οἱ μὲν ἀπιστοὶ τηκομένην αὐτῆς τὴν
σάρκα ὀρώντες καὶ καταβρέουσιν, ἐνόμιζον τέφραν
γίνεσθαι καὶ κόνιν, οἱ δὲ πιστοὶ σφόδρα ἀκριβῶς ᾔδε-
σαν, ὅτι τηκομένη πᾶσαν ἀποτίθεται κηλὶδα, καὶ
λαμπροτέρα ἀνεισιν ἀφ' ὧν ἀπολαβούσα. Καὶ ἐν
αὐτῇ τῇ πυρᾷ, πρὸ τῆς ἀναστάσεως, οὐχ ὡς ἔτυχεν
ἐκράτει τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων· αἱ γὰρ σάρκες
λυθεῖσαι τῷ πυρὶ, καὶ ψόφον ὀποτελοῦσαι, μετὰ
πολλῆς αὐτὰς τῆς περιουσίας ἐτρέποντο. Καὶ καθά-
περ στρατιωτῶν γενναῖος ὄπλα χαλκᾷ περιθεῖς
ἐαυτῷ, καὶ αὐτῷ τῷ ψόφῳ τῶν ὀπλῶν τοὺς δειλοτέ-
ρους καταπλήττει τῶν ἀντιπάλων· οὕτω δὴ καὶ τότε
ἡ μακαρία Δροσίς τῷ ψόφῳ τοῦ δέρματος τὰς δυνά-
μεις ἐκείνας ἐφυγάδευσεν, καὶ οὐ τοῦτῃ μόνῃ τῷ τρό-
πῳ, ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳ πάλιν οὐκ ἐλάττονι τούτου.
Ὅμοῦ τε γὰρ ἐπέβαινε τῆς πυρᾶς, καὶ καπνὸς ἀνελ-
θὼν εἰς ὕψος καὶ τὸν ἀέρα κατασχὼν, τοὺς κατὰ ἀέρα
δαίμονας πετομένους ἀπέπνιγεν ἅπαντας, τὸν διὰ θο-
λον ἀπῆλθονεν, αὐτοῦ τοῦ ἀέρος τὴν φύσιν ἀπέσμη-
χεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμολύνετο ἐκείνῳ τῷ τῶν εἰδῶλων,
ἅπαντ' ἡ καπνὸς ἑτέρος τὴν ἐξ ἐκείνων ἐγγινομένην
αὐτῷ κηλὶδα καθάριον. Καὶ ἡ πηγὴς δὲ εἰκὼν ἀρμό-
σειεν ἂν ἐκείνῃ τῇ πυρᾷ. Καθάπερ γὰρ ἐν τῇ πηγῇ
ἱμάτιον ἀποδυταμένη, καὶ τὸ σῶμα φαιδρύνουσα, οὕ-
τως ἐν ἐκείνῃ τῇ φλογὶ τὴν σάρκα τὴν ἐαυτῆς ἱμα-
τίου παντὸς εὐκολώτερον ἀποθεμένη καὶ τὴν ψυχὴν
λαμπρύνουσα, πρὸς τὸν νυμφῶνα ἠπείγετο δαδουχούν-
των ἀγγέλων αὐτήν. Εἰ γὰρ τὸν Ἀδάρον ἐκείνον τὸν
ἡλικωμένον ἀγγελοὶ πρὸς τοὺς κόλπους ἀπῆγαγον τοῦ
Ἀβραάμ, πολλῷ μᾶλλον ταύτην δορυφοροῦντες ἀπ-
ῆσαν καθάπερ ἐκ τινος ἱερᾶς παστάδος καὶ νυμφικοῦ
θαλάμου τῆς καμίνου παραλαβόντες αὐτήν, καὶ πρὸς
τὸν ἄνω νυμφῶνα ἀνάγοντες. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ βα-
φὴν ἐκείνην ἐκάλεσα τὴν πυρὰν; Ὅτι καθάπερ ἐν
βαφῇ τινι θαυμαστῇ πορφύρα γενομένη βασιλικὴ
πρὸς τὸν ἄνω βασιλεῖα ἐπέμπετο, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς
παρρησίας τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπέβαινε, αὐτοῦ
τοῦ Χριστοῦ ἀοράτῳ χειρὶ τὴν ἁγίαν τῆς μάρτυρος
κατέχοντος κεφαλὴν, καὶ καθάπερ ἐν ὕδατι βαπτί-
ζοντος αὐτὴν τῷ πυρὶ. Ὡ θαυμαστῆς πυρᾶς! οἷον
εἶχεν ἔνδον θησαυρὸν τὴν κόνιν ἐκείνην καὶ τὴν τέ-
φραν παντὸς χρυσοῦ τιμιωτέραν, πάντων μύρων
εὐωδεστέραν, πάντων λίθων τιμαλφεστέραν! Ὅσα
γὰρ οὐκ ἰσχύει πλοῦτος καὶ χρυσίον, τοσαῦτα ἰσχύει
μαρτύρων λείψανα. Χρυσίον μὲν γὰρ οὕτε νόσον
ἀπῆλθε πώποτε, οὕτε θάνατον ἐφυγάδευσεν, μαρτύ-
ρων δὲ ὅσα ἀμφοτέρω ταῦτα εἰργάσατο, τὰ μὲν ἐπὶ
τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων, τὰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν.
Καὶ ταῦτα οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸ τῆς
παρουσίας τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι δίκαιοι μετὰ ἀκρι-
βείας ἴσασι φιλοσοφεῖν, ὅτε πάντων ἐξεληθόντων Αἰ-
γύπτου, καὶ τῶν μὲν χρυσοῦ, τῶν δὲ ἀργύριον ἐπι-
φερομένων, ὁ Μωσῆς ἀντὶ πλοῦτος παντὸς τὰ τοῦ
Ἰωσήφ ὅσα λαβὼν ἐπεφέρετο, θησαυρὸν μέγιστον
καὶ μυρίων γέμοντα ἀγαθῶν μεθ' ἑαυτοῦ κομίζων
οἴκαδε.

[695] ε'. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐξ

Αἰγύπτου μετεφέρετο εἰς Παλαιστίνην; ἐν γὰρ μαρ-
τύρων μνήμῃ τὰ τοιαῦτα μάλιστα ἐξετάζειν ἀνάγκη.
Καὶ γὰρ πολλοὶ περὶ ταφῆς ἀκριβολογούμενοι, καὶ
τοῖς προσήκουσιν ἐπισκήπτοντες, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ
τύχῳσι τελευτήσαντες, οἱκοι κομίσαντες ἐκείνοι αὐ-
τοὺς κατορύξωσιν, εἴτα ἐπὶ μικροφυλῆ διὰ τοῦτο
παρ' ἡμῶν σκωπτόμενοι, ταύτην ἡμῖν προσβάλλοντο
τὴν ἱστορίαν, καὶ λεγόντων ἡμῶν ὅτι οὐδὲν διαφέρει,
ἂν τε οἱκοι τις, ἂν τε ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας τύχῃ ταφῆς,
ἔλεγον· Οὐκοῦν τίνος ἔνεκεν, εἰ μὴδὲν διαφέρει, ἀπὸ
τῆς Αἰγύπτου τὰ ὅσα λαβὼν τοῦ Ἰωσήφ εἰς τὴν
Παλαιστίνην ἐκόμισε; Ὁ Μωσῆς; Ἐγὼ δὲ καὶ μείζον
ἐρῶ, ὅτι οὐ μόνον ὁ Μωσῆς ἔλαθεν, ἀλλ' ὅτι κακῆρι-
νος τελευτῶν ἐνετείλατο. Τὸ γὰρ δὴ μείζον τοῦτο
ἐστίν· Ἐπισκοπῇ γάρ, φησὶν, ἐπισκέψαι ἡμᾶς ὁ
Θεός, καὶ ἀνοίσετε τὰ ὅσα μου. Τίνος οὖν ἔνεκεν
κακῆριος εἶπε, καὶ οὗτος ἐπήκουσε; καὶ γὰρ ἄξιον
ζητήσεως τὸ λεγόμενον. Τί λέγεις; ὁ πατριάρχης ὁ
καταφρονήσας καὶ τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ πάντων
ὑπεριδὼν, οὗ οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, ὁ ξένος καὶ παρ-
επίδημος, ὁ τὰ ἐν οὐρανοῖς καθ' ἐκάστην φανταζό-
μενος τὴν ἡμέραν, ὁ πρὸς τὴν ἄνω βλέπων Ἱερου-
σαλήμ, οὗτος ἡνίκα μὲν ἔζη διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον
καὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐξέπεσε, καὶ
δεσμωτήριον ὥκησε, καὶ οὐκ ἐπεστράφη πρὸς τὰς
ἐπιβουλὰς ἐκείνας· ἐπειδὴ δὲ ἔμελλε τελευτᾶν, οὕτω
μικρολογεῖται, ὡς τοσαύτην ποιήσασθαι σπουδὴν
ὑπὲρ τῆς τῶν ὁσίων μετακομιδῆς, καὶ ἐκ τοσούτου
διαστήματος κελεύει τὰ λείψανα ἀνάγεσθαι; Καὶ τίς
ἂν ταῦτα εἴποι; τί γὰρ τὸ κέρδος ἦν, ἢ ποῖον τὸ ὄφε-
λος τῷ κατοικομένῳ ἀπὸ τῆς τῶν ὁσίων μεταθέσεως;
Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐπέσκηψεν; Οὐχὶ τῶν ὁσίων φρον-
τίζων, ἀλλ' ἔστι μὲν εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν Αἰγυπτίων
τὴν ἀσέβειαν δεδοικώς. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ μέγала
εἰργάσατο ἀγαθὰ, καὶ τροφεὺς αὐτῶν καὶ προστάτης
ἐγένετο, καὶ τοῦ λιμοῦ παραμυθίαν εὔρε μεγίστην,
καὶ ἃ μὴδὲν γέγονε ὀφθαλμοῖς, ταῦτα πρῶτος καὶ μόνος
ἀνέπτυξε, καὶ εἰς μέσον ἤγαγε, καὶ τὰ ὄνειρα
διαλύσας οὐ μόνον προσέδλωκε τὸν λιμόν, ἀλλὰ καὶ
φάρμακον ἱκανὸν αὐτῷ προσέθετο, οὕτω καὶ τὰ τα-
μεῖα τῆς Αἰγύπτου πληρώσας, ὡς μὴδένα αὐτοῦ τῆς
παρουσίας αἰσθῆσθαι· ἴν' οὖν μὴ θεὸς νομίζεται μετὰ
τελευτῆς διὰ τὴς εὐεργεσίας μέγεθος, τῶν βαρ-
βάρων ἐκείνων εὐκόλως ἐξ ἀνθρώπων ποιοῦντων θεοὺς,
πάσης ἀσεβείας ἀναιρῶν ὑπόθεσιν, ἐκέλευεν ἀπ-
ενεχθῆναι οἴκαδε τὰ ὅσα. Μία μὲν οὖν αὕτη πρόφα-
σις· ἔστι δὲ καὶ ἑτέραν εἰπεῖν ἀναμφισβήτητον· καὶ
γὰρ ἀπὸ τῶν Γραφῶν αὐτὴν πιστώσασθαι· ἔνι. Ποῖαν
δὲ ταύτην; Ἦδεῖ παρὰ τοῦ πατρὸς ἀκούσας, ἐκείνου
παρὰ τοῦ πάππου λόγον εἰς αὐτὸν κατενεχθέντα μα-
θόντος, ὅτι πολλὰ ἔτη δουλώσονται καὶ κακώσουσιν
αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Ἔσται γὰρ τὸ σπέρμα σου
ἀπρόκορον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ,
καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια, ὁ Θεός [696] πρὸς
τὸν Ἀβραάμ ἔλεγεν. Ἰν' οὖν μὴ πρὸς τὸ μῆκος ἀπ-
αγορεύσαντες τοῦ χρόνου, καὶ τὴν ταλαιπωρίαν οὐ
φέροντες ἀπογνῶσι πρὸς τὴν ἐπ' ἀνόδον, καὶ ἀναπέ-
σωσι, μέγιστον αὐτοῖς ἐνέχυρον ἐλπίδος διδοὺς προεί-
πεν περὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὁσίων, ἴν' ἐκείνοι πρὸς
ἑαυτοὺς λογιζόμενοι, ὅτι εἰ μὴ σφόδρα καὶ μετὰ

misceri, perire existimat et corrumpi; artifex autem, et qui probe ista novit, hac ratione purius scit illud effici, ac post exustionem ipsum omni ex parte splendidum extrahit et componit: sic nimirum et isti evenit: infidelis quidem cum liquefieri ac diffuere carnem ejus viderent, in cinerem illam et pulverem abire censebant; at fideles exacte noverant eam ita liquefactam sordes omnes deponere, atque immortalitatem adeptam splendidiorem ascendere. Imo in ipso rogo ante resurrectionem miro quodam modo vincebat adversarias potestates: siquidem igne resolutæ carnes cum strepitu ederent, illas quam facillime in fugam vertebant. Et quemadmodum generosus miles æreis armis circumdatus ipso etiam armorum stridore timidioribus terrorem incutit adversariis: sic nimirum et tunc beata Drosis pellis stridore potestates illas fugabat: neque vero hac ratione tantum, sed et alia rursus nihilo ista minori. Nam simul atque rogi ingressa est, et fumus in altum ascendens aerem occupavit, daemones per aerem volantes suffocabat omnes, diabolum abigebat, et ipsam naturam aeris abstergebat. Cum enim fumo idolorum inquinatus fuisset, in locum illius fumus alter ascendebat, ut illatas ab illis sordes abstergeret. Sane quidem fontis comparatio præclare convenit illi rogo. Nam quemadmodum si in fonte vestem exuisset, et corpus abluisset, ita corpus suum in illa flamma facilius quam vestem quamvis exuens, et animam nitidam reddens ad sponsum suum ab angelis stipata properabat. Si enim Lazarum illum ulceribus plenum angeli ad sinum Abrahamæ abduxerunt: multo magis istam abeuntem stipabant, et tamquam ex sacro quodam conclavi ac thalamo nuptiali assumptam, ex fornace ad caelestem sponsum deducebant. Qua vero de causa tincturam etiam rogi illum appellavi? Quod nimirum tamquam mirabili quadam infecta tinctura, cum purpura regia facta esset, ad caelestem Regem mitteretur, ac multa cum fiducia sedes illas caelestes intraret, quod fiebat, eum invisibili manu sua Christus sanctum martyris caput teneret, et tamquam aquis illam flammis immergeret. O mirabilem rogi! qualem intus thesaurum habebat, pulverem illum ac cinerem auro quovis pretiosiore, et quibusvis unguentis fragrantiore, gemmis quibusvis cariore. Quod enim nec divitiæ nec aurum præstare queunt, hoc reliquæ martyrum præstant: siquidem aurum neque morbos umquam depulit, neque mortem abegit; ossa vero martyrum utrumque perfecerunt, illud quidem nostrorum majorum ætate, hoc vero nostra etiam contigit. Ac de his ita non solum nos, sed justi etiam, qui ante Christi adventum vixerant, exacte philosophari noverunt, quo tempore cunctis ex Ægypto excedentibus, et aliis quidem aurum, aliis vero argentum crehantibus, Moyses opum quarumvis loco Joseph ossa sumens ea detulit (*Exod. 15. 19*) ac thesaurum maximum et innumeris bonis redundantem secum domum vexit.

5. Sed dicet fortasse quispiam: Qua vero de causa ex Ægypto in Palæstinam transferebat? siquidem dum

martyrum memoria celebratur, talia præsertim examinentur necesse est. Multi enim sepulturæ suæ diligenter providentes, cum propinquis suis mandent, ut si forte alibi eos mori contingat, in patriam suam translato illi sepeliant; deinde cum illorum idcirco pusillanimitatem irriserimus, hanc nobis historiam objiciunt: cumque nos dixerimus nihil interesse sive domi quis, sive peregre sepulturæ mandetur, respondent: Cur igitur, si nihil interest, assumpta Joseph ossa in Palæstinam transtulit Moyses? Ego vero majus aliquid dicam: non solum Moyses accepit, sed ille etiam moriens hoc præcepit: hoc enim profecto est majus. *Visitatione enim, inquit, visitet vos Deus, et asportabit ossa mea (Gen. 50. 24)*. Cur igitur et ille dixit, et iste paruit? siquidem res est disquisitione digna.

Cur Joseph reliquias suas transferri velit. — Quid ais? ergone patriarcha, qui vitam præsentem aspernabatur, et omnia contemnebat, quo dignus non erat mundus, qui peregrinus et inquilinus erat, qui caelestia quotidie mente versabat, qui supernam Jerusalem spectabat, ille dum viveret quidem, ob Dei timorem et patria et libertate privatus est, et in carcerem est conjectus, nec illis insidiis est inflexus; postquam autem jam jam moriturus erat, ita de minutis rebus istis erat sollicitus, ut istius suorum ossium translationis tantam curam gereret, ac tanto ante tempore reliquias suas advehi jubebat? Quis hoc asseverare tandem audeat? quod enim lucrum, aut quæ utilitas obveniebat ex hac ossium transvectione defuncto? Cur ergo mandavit? Non quod de ossibus esset sollicitus, sed hoc dicere possumus, eum sibi ab Ægyptiorum impietate timuisse. Nam quoniam multis magnisque illos affecerat beneficiis, atque illos aluerat adjuverat, adversus famem solatium illis attulerat maximum, et quæ nemini unquam innotuerant, ipse primus ac solus patefecerat, et in medium protulerat, atque somniorum interpretatione non solum famem prædixerat, sed etiam sufficiens adversus illam remedium præparaverat, ita repletis Ægypti horreis, ut nemo illius adventu se premi sentiret: ne igitur propter beneficiorum magnitudinem deus post obitum censeretur, cum illi barbari facile ex hominibus deos facerent: omnem ut occasionem impietatis auferret, domum transferri ossa præcepit. Hæc igitur una est occasio; sed et alteram possumus indubitatam afferre: siquidem ex sacris illam Scripturis etiam confirmare licet. Quæ tandem illa est? Sciebat ille, quod audierat a patre, cum ab avo transmissum ad se sermonem ille didicisset, futurum, ut ad multos annos servituti subicerentur, et affigerentur ab Ægyptiis, *Erit enim semen tuum peregrinum in terra aliena, et servituti subjicient illud, et affligent quadringentis annis (Gen. 15. 15)*, aiebat Deus ad Abraham. Ne igitur tam longi eos temporis tæderet, et ærumnas minime ferentes de reditu desperarent, animisque conciderent, maximo illis tradito spei pignore prædixit fore, ut ossa reveherentur, ut illi cum animis suis reputarent, nisi certe et sine ulla dubitatione sibi persuasiss-

set justus futurum, ut omnes revertamur, nequaquam de suis ossibus præcepisset, atque ita demonstrationem haberent certissimam, spemque firmissimam suæ in patriam reversionis. Atque hoc verum esse, et idcirco de suis ossibus prædixisse illum, non quod de sepultura sollicitus esset, at quod illorum impietati remedium vellet adhibere, audi quibus verbis Paulus testetur: *Fide Joseph moriens de egressione filiorum Israel meminit, et de ossibus suis mandavit* (Hebr. 11. 22). Quid est hoc, *Fide*? Quasi diceret, quæ post multos annos erant eventura, prævidebat, ac fore, ut posteri patriam suam recuperarent. Ut igitur hoc significaret, utrumque prædixit, ac videre erat rem miram et incredibilem, cum ossa in egressione transferrentur. Nam qui effecerat Joseph, ut in Ægyptum descenderent, ipse rursus eos redeuntes antecedeat, et ad patientiam ac spem futurorum instruebat. Cum enim reliquias ante oculos positas cernerent, omnisque illius historiæ hoc pacto recordarentur, atque apud se cogitarent ipsum a fratribus insidias esse passum, in lacum missum, et capitis discrimen adiisse, carcere conclusum fuisse, atque alia cuncta, quæ illi contigerant; deinde vero post illa omnia regem illum esse factum, ac principem totius Ægypti, tantæque ditioni curatorem ac præfectum fuisse præpositum: in spem certissimam erigebantur fore, ut a malis, quibus semper opprimi solebant, liberarentur, cum ab ossibus justi docerentur neminem umquam fuisse derelictum, qui in Deum credidisset, et ipsius auxilium expectasset.

Promissa Dei certa. Mors metuenda non est. — Licet enim res adversæ quædam et contra votum interim acciderint, dum ejus promissa sperantur, et intervernerint, tamen optato fine sperantes fraudare non poterunt, sed eveniet illud omnino ex sententia divina quod prædictum fuit, et illustriores reddet eos, qui patienter expectant omnia, quæ a Deo fuerint constituta. Propterea de ossibus suis mandavit.

6. Ne igitur adeo de nostra in patria sepultura simus solliciti, neque mortem metuamus, sed peccatum. Neque enim mors peccatum peperit, sed peccatum mortem nobis procreavit; mors autem in remedium peccati conversa est. Mortem enim non esse metuendam, sed peccatum, audi quibus verbis doceat propheta: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (Psal. 115. 15); et alibi, *Mors peccatorum pessima* (Psal. 33. 22). Vides eos qui ad res suas attenti sunt, maximam etiam ex ea posse utilitatem percipere; qui vero desides sunt et inertes, eis rem illam in partem supplicii obvenire? Neque vero sine causa hunc instituo sermonem, sed quoniam multos audio sæpenumero de mortis generibus verba facientes, et quædam, quæ ignominiosa non sunt, sibi probro ducere, quædam crimine digna non vituperare: propterea controversiam hanc statui hodierno die disceptare. Est enim opportunus hic philosophandi modus, et mirifice cum martyrum convenit solemnitate. Multos enim dicentes audiui, Ille veregre mortuus est ignominiosius quam canis, nullo

ex propinquis præsentem, neque sepulcro condente; sed vix paucis vicinis se mutuo invitantibus ex pecunia quadam corrogata obvolutus sepulturæ mandatus est. Ne igitur hæc nobis negotium facessant, operæ pretium fuerit opinionem istam corrigere. Non enim hoc est cane miserius mori, mi homo, sed cane miserius mori est in peccato mori, non peregre vitam finire. Noli enim mihi commemorare hominem, qui in deaurato lecto gestetur, qui prosequente tota civitate, qui populis collaudantibus, cui sericæ vestes et auro intertextæ liberaliter admodum insternantur: hoc enim aliud nihil est, quam lautiores vermibus mensam apponere. Ne igitur hunc mihi ostendas, sed hunc ipsum qui tanto cum honore deducitur, illo die mihi vobis ostendas, quo in excelso tribunali Christus sedebit, cum ille iudicio sistetur, vocabitur, rationem reddet eorum quæ dixerit, quæ fecerit, quæ cogitaverit. Tunc enim illi nullus ex hac multitudine patrocinabitur, neque supplicio illum ac pœnis eximet, neque auxiliabuntur ei clamores ac laudes istæ, sed vultu in terram demisso, trepidus et pudore suffusus propter objecta sibi crimina abducetur, et a malignis spiritibus ad æterna tormenta cum gravissimo dentium stridore, frustra lamentans, et propter intolerabiles dolores plangens trahetur.

Etiā in hac vita peccator punitur. — Ac talia quidem erunt, quæ illis in altera vita contingent, sed neque toleranda sunt, quæ in hac geruntur. Siquidem post laudes illas publicas, aut pretio comparatas, aut a timore aliquo profectas, omnes audiet accusantes, et in triviis, in foro, in aribus, in popinis, in aliis officinis, in via, in agris, et ubique singulos viatores proximis cum timore narrantes ac dicentes, qualia passurus sit mala, quibus suppliciis mulcabitur, quibus nunc erit subijciendus tormentis. Quid illi profuit hæc vita? quem fructum ex avaritia collegit? Aliis pecunias suas relinquens abiit, at ipse secum assumptis peccatis sepultus est, ac multi undique accusatores compatiuntur illis quos ille affecit injuria, licet ab eo læsi non fuerint. Nam quemadmodum, cum aliqui beneficiis afficiuntur, etiam illi quibus nihil confertur, gratulantur illis, et benefactorem collaudant: ita cum infertur quibusdam injuria, illi etiam, qui nihil læsi sunt, compatiuntur afflictiis, eumque vituperant, qui injuriam intulit. Idcirco dixit: *Mors peccatorum pessima*, cum propter hujus vite obreccationes, tum propter alterius tormenta. Hic igitur ille est, qui cane miserius moritur: at justus ita non evenit; sed licet in deserto, licet nemine obvolvente, licet nemine præsentem vitam finiat, sufficientes exsequias ex hac vita discedens habet, fiduciam apud Deum; et admodum honorifice præsentibus angelis, ejusque animam deducentibus effertur, quem admodum ex Lazaro ante demonstravi, atque innumeros vitæ suæ laudatores relinquens: quod si liberos reliquerit, omnes qui civitatem incolunt illis succurrant, et eorum curam gerent, ut paternæ benevolentiae gratiam illis rependant. Qui vero peccatis et rapinis obstrictus defunctus est, sive relictis liberis

ἀκριθείας ἑαυτὸν ὁ δίκαιος πεπεικώς ἦν, ὅτι Πάντες ἐπληροῦμεν, οὐκ ἂν περὶ τῶν ὁσίων ἐνετείλατο, ἀναμφισβήτητον ἔχουσιν ἀποδείξειν καὶ ἐλπὶδα βεβαίαν τῆς εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἐπανάδου. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, καὶ διὰ τοῦτο προεῖπε περὶ τῶν ὁσίων αὐτοῦ, οὐχ ὑπὲρ ταφῆς φροντίζων, ἀλλὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν διηρθοῦμενος, ἀκούσων τί φησιν ὁ Παῦλος· *Πιστεῖ Ἰωσήφ τελευτῶν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμπημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὁσίων αὐτοῦ ἐνετείλατο. Τί ἐστι, Πιστεῖ;* Ἀντί τοῦ προεῖρα τὰ μακροῖς ὕστερον συμδησόμενα χρόνοις, καὶ ὅτι πάντως οἱ ἔγγονοι ἀπολήφονται τὴν οἰκίαν. Ἰν' οὖν τοῦτο ἐνδείξηται, ἀμφοτέρω ταῦτα προεῖπε, καὶ ἦν ἰδεῖν θαυμαστὸν καὶ παράδοξον ἐπὶ τῆς ἐξόδου πρᾶγμα τῶν ὁσίων ἐπιφερομένων. Ὁ γὰρ καταγαγὼν αὐτοὺς εἰς Αἴγυπτον Ἰωσήφ, αὐτὸς αὐτῶν καὶ ἀνιόντων προηγέτο πάλιν, εἰς ὑπομονὴν ἀλείφων καὶ τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα. Ὁρῶντες γὰρ ἐκείνοι τὰ λείψανα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, εἶτα ἐντεῦθεν ἀναμνησκόμενοι τῆς ἱστορίας ἀπάσης ἐκείνης, καὶ ἀναλογιζόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς, ὅτι παρὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπεδουλεύθη, ὅτι εἰς λάκκον ἐρρίφη, ὅτι περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευσε, ὅτι δεσποτῆριον ἔκρηκε, καὶ τὰ ἄλλα δὴ πάντα τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ· εἶπα, ὅτι μετ' ἐκείνα πάντα βασιλεὺς ἐγένετο καὶ τῆς Αἰγύπτου πρῶτος, καὶ τοσούτων κηδεμῶν καὶ προστάτης, ἱκανὰς εἶχον ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν αἰε καταλαμβανόντων αὐτοὺς δεινῶν, παιδευόμενοι διὰ τῶν ὁσίων τοῦ δικαίου, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν πιστευσάντων, καὶ τὴν παρ' ἐκείνου συμμαχίαν ἀναμεινάντων ἐγκατελείβη ποτέ.

Κἂν γὰρ λυπηρὰ τινα καὶ ἀβούλητα μεσολαβῇ τὰς ὑποσχέσεις, καὶ μεταξὺ παρεμπίπτῃ, τοῦ τε τέλους οὐδέποτε ἐκκροῦσαι δυνήσεται τοὺς ἐλπίζοντας, ἀλλ' ἐκθήσεται πάντως ἐκεῖνο τὸ προρρήθὲν κατὰ τὴν ἀκωὴν ψήφον, λαμπροτέρους ποιοῦν τοὺς μεθ' ὑπομονῆς ἀναμένοντας τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ θεσπισθέντα ἅπαντα. Διὰ ταῦτα περὶ τῶν ὁσίων αὐτοῦ ἐνετείλατο.

ς'. Μὴ τοίνυν ἐπὶ τοσούτων ὑπὲρ τῆς οἰκίας ταφῆς ἀκριβολογώμεθα, μὴδὲ θάνατον τρέμωμεν, ἀλλὰ ἁμαρτίαν. Οὐ γὰρ θάνατος ἁμαρτίαν ἔτεκεν, ἀλλὰ ἁμαρτία θάνατον ἡμῖν ἐγέννησε· θάνατος δὲ ἁμαρτίας γέγονε φάρμακον. Ὅτι γὰρ οὐ χρὴ θάνατον δεδοικέναι, ἀλλὰ ἁμαρτίαν, ἀκούσων τί φησιν ὁ προφήτης· *Τίμος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν δόλων αὐτοῦ*· καὶ ἀλλάχου, *θάνατος ἁμαρτωλῶν ποιηρὸς*. Ὅρξῃ ὅτι οἱ μὲν προσέχοντες ἑαυτοῖς καὶ καρπώσασθαι τὰ μέγιστα ἀπ' αὐτοῦ δύνανται, οἱ δὲ ἡμελημένοι καὶ ῥαθυμοῦντες, οὗτοι εἰσιν οἱ τὸ πρᾶγμα ἐν τάξει καταβίχης δεχόμενοι; Οὐχ ἁπλῶς δὲ οὐδὲ τοῦτον κινῶ τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλῶν πολλὰκις ἀκούω λεγόντων περὶ θανάτου τρώπων, καὶ τοὺς μὲν οὐκ ὄντας ἐπενειδίστους αἰσχυνομένους, τοὺς δὲ [697] μεγίστης ὄντας κατηγορίας ἀξίους οὐ διαβαλλόντων, τοῦτο χάριν καὶ τοῦτον βούλομαι διευκρινῆσαι τὸν λόγον τήμερον. Εὐκαιρὸς γὰρ καὶ οὗτος ἐν μαρτύρων ἡμέρᾳ τῆς φιλοσοφίας ὁ τρόπος. Πολλῶν γὰρ ἤκουσα λεγόντων, κυνὸς ἀτιμότερον ὁ δαίμων τετελευτήκειν ἐπ' ἄλλοτρίας, οὐδενὸς τῶν ἐπιτηδεύων παρόντος, οὔτε τῇ γῇ παραδιδόντος, ἀλλὰ μόλις ὀλίγων γειτόνων ἀλλήλους συγκαλοούντων, ἐξ ἑρᾶνου τινὸς περισταλῆς, οὕτω παρεδόθη ταφῇ. Ἰν' οὖν μὴ ταῦτα ἡμᾶς λυπῇ, ἀναγκαῖον καὶ ταύτην

διορθώσασθαι τὴν ὑπόνοιαν. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο κυνὸς ἀθλιώτερον ἀποθανεῖν, ἀνθρωπε, ἀλλὰ κυνὸς ἀθλιώτερον ἀποθανεῖν ἐστὶ τὸ ἐν ἁμαρτίᾳ ἀποθανεῖν, οὐ τὸ ἐπ' ἄλλοτρίας καταλύσαι τὸν βίον. Μὴ γὰρ μοι τοῦτον εἴπῃς τὸν ἐπὶ τῆς κλίνης τῆς διαχρύσου φερόμενον, τὸν τῆς πόλεως προπεμπούσης ἀπάσης, τὸν τῶν δῆμων εὐφημούντων, τὸν ἱμάτια σιρικὰ καὶ διάχρυσα μετὰ πολλῆς ἔχοντα ἐπεστοιβασμένα τῆς ἀφρονίας· τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἔτερον ἐστὶ, ἀλλ' ἡ δαψιλεστέραν τῷ σκώληκι παραθεῖναι τράπεζαν. Μὴ τοίνυν τοῦτόν μοι δεῖξῃς, ἀλλὰ δεῖξόν μοι τοῦτον αὐτὸν τὸν μετὰ τοσαύτης προπεμπομένου τιμῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐφ' ὕψους προκαθέξηται τοῦ βήματος, εἰσαγόμενον, καλούμενον, εὐθύνας ἀπαιτούμενον, ὧν εἶπεν, ὧν ἔπραξεν, ὧν ἐνενόησε. Τότε γὰρ οὐδεὶς αὐτῷ τοῦτου τοῦ πλῆθους παραστήσεται, οὐδὲ ἐξαίρησεται τῆς κολάσεως αὐτόν καὶ τῆς τιμωρίας, οὐδὲ παραστήσονται αἱ βοαὶ αὐταὶ καὶ αἱ εὐφημίαι, ἀλλὰ κάτω κύπτων, ἀπαβρῆσαςτος, αἰσχυρόμενος ἐπὶ ταῖς τῶν πραγμάτων κατηγορίαις ἀπαχθήσεται ἐλκόμενος ὑπὸ τῶν πονηρῶν δυνάμεων ἐπὶ τὰς ἀθανάτους κολάσεις μετὰ τοῦ χαλεπωτάτου τῶν ὁδόντων βρυγμοῦ, ἀνώνητα λοιπὸν θρηγῶν καὶ κοπτόμενος ἐκ τῶν ἀφορήτων ἰδυῶν.

Καὶ τὰ μὲν ἐκεῖ τοιαῦτα, οὐ μὴν οὐδὲ τὰ ἐνταῦθα ἀνεκτά. Μετὰ γὰρ τὰς εὐφημίας τὰς ἐν τῷ μέσῳ τὰς ὠνητάς ἐκείνας, ἥ ἐκ φόβου τινὸς γινομένης, πάντων ἀκούσει κατηγορούντων καὶ ἐν ἀμρδοῖς καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ καὶ ἐν καπηλείῳ, καὶ ἐν τέχναις ἐργαστηρίοις, καὶ ἐν ὁδῷ καὶ ἐν χώρᾳ, καὶ πανταχοῦ τῶν ὀδυνόντων ἐκάστου πρὸς τὸν πλησίον μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου διηγουμένου καὶ λέγοντος, οἷα αὐτὸν διαδέξεται κακὰ, οἷα ἀπαντήσονται τιμωρίαι, οἷα νῦν ἀναμένουσι βάσανοι. Τί τὸ κέρδος αὐτῷ γέγονε τῆς παρούσης ζωῆς; τί τὸ πλεόν ἀπὸ τῆς πλεονεξίας ἐκαρπώσατο; Ἐτέροις τὰ χρήματα καταλιπὼν ἀπῆλθεν, αὐτὸς δὲ τὰ ἁμαρτήματα λαβὼν κατορώρυκται, καὶ πολλοὶ πανταχόθεν κατηγοροὶ τοῖς ἡδικομένοις συναλγούντες, καὶ οἱ μὴδὲν πεπονήτους δεινόν. Ὅσπερ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν εὐεργετούμενων, καὶ οἱ μὴδὲν παθόντες συνήδονται τοῖς παθοῦσι, καὶ τὸν εὖ ποιήσαντα ἐπαινοῦσιν· οὕτως ἐπὶ τῶν ἐπηρεαζομένων καὶ οἱ μὴδὲν ἡδικομένοις συναλγοῦσι τοὺς κακῶς πεπονήτους, καὶ τὸν ποιήσαντα κακίζουσι. Διὰ τοῦτο φησι· *Θάνυτος ἁμαρτωλῶν ποιηρὸς*, καὶ διὰ τὰς ἐνταῦθα κατηγορίας, καὶ διὰ τὰς ἐκεῖ κολάσεις. Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ κυνὸς ἀτιμότερον τελευτῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν δικαίων οὐχ οὕτως· ἀλλὰ κἂν ἐν ἐρημίᾳ, κἂν μηδενὸς περιστελλόντος, [698] κἂν μηδενὸς παρόντος καταλύσῃ τὴν ζωὴν, ἱκανὸν ἐντάφιον λαβὼν ἄπεισι, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παβρῆσιαν· θαυμαστὴν ἔχει τὴν ἐκφορὰν, ἀγγέλων παρόντων, καὶ ψυχὴν ὀδηγούντων, καθάπερ οὖν ἐφ' ὅθιν ἀποδείξας ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, μυρίους ἐπαινέτας καταλιμπάνων τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς· κἂν παῖδας καταλίπῃ, πάντες οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες προστάται καὶ κηδεμόνες αὐτῶν ἔσονται, τῆς πρὸς τὸν πατέρα εὐνοίας αὐτοὺς ἀμειδόμενοι. Ὁ δὲ ἐν ἁμαρτίαις καὶ πλεονεξίαις τετελευτηκώς, κἂν ἀφελὲς παῖδας ἀπέλθῃ, κληρονόμους τῆς οἰκείας ἀπεχθείας

είασε, καὶ μεταξὺ πολεμίων ἀφῆκε· κἄν ἄποις τελευτήσῃ τὸν βίον, διὰ τῶν οἰκοδομημάτων, διὰ τῶν ἄλλων κτημάτων, ἅπερ ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ἔσχεν, ἀθάνατον ἑαυτοῦ καταλιμπάνει τὴν κατηγορίαν. Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἀπελθὼν κερδαίνει τὰ μέγιστα, τῇ τῆς οικείας ἀρετῆς μνήμῃ τοὺς ζῶντας ἅπαντας ὠφελῶν. καὶ βελτίους ποιῶν, ὥσπερ οὖν ὁ πονηρὸς καὶ ταύτῃ κολάζεται. Οὐδὲ γὰρ ζῶντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντες πολλοὺς παραδράπτουσι τῆς οικείας πλεονεξίας ἐλέγχους πανταχοῦ καταλιμπάνοντες. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ τοὺς ἐν ἀλλοτρίᾳ, ἀλλὰ τοὺς ἐν ἁμαρτίαις τελευτῶντας ταλανίζωμεν, μηδὲ τοὺς ἐπὶ τῆς οικείας, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς κλίνης. Ἄλλὰ τοὺς μετ' ἀρετῆς ἀπιόντας μακαρίζωμεν, καὶ ἀρετῆς μὲν ἐπιμελώμεθα, κακίαν δὲ φεύ-

γωμεν. Ἡ μὲν γὰρ καὶ ζῶντας καὶ ἀπελθόντας ὠφελεῖ, αὕτη δὲ ἐκατέρωθεν παραβλάπτει, καταισχύνουσά τε τούτους καὶ εἰς τιμωρίας ἀπάγουσα ἀθανάτους. Ὁ δὲ Θεὸς ὁ καὶ τὴν μακαρίαν ταύτην τὴν σήμερον ἡμᾶς συναγαγούσαν καὶ ἀποδύσασθαι καὶ παλαῖσαι καὶ νικῆσαι καὶ στεφανωθῆναι καταξιώσας, καταξιώσει καὶ ἡμᾶς κοινῇ πάντας καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τὸν παρόντα βίον ἐξανύσαντας μετὰ τῶν αὐτοῦ προσταγμάτων καὶ νόμων δυνηθῆναι παρὰ τὰς σκηνάς τῆς ἁγίας ταύτης ἐλθεῖν, καὶ τῶν ἀθανάτων ἀγαθῶν ἀπολαῦσαι· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξας, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

AD HOMILIAM IN MARTYRES ÆGYPTIOS

Num Antiochiæ, num Constantinopoli habita fuerit hæc homilia, haud certis notis indicisque expiscari possumus. Constantinopoli habitam auguratur Tillemontius, hac conjectura ductus : occasione Reliquiarum ex Ægypto eam in urbem, in qua hæc concionatus est Chrysostomus, translatarum, dicta fuit hæc homilia ; at huiusmodi translationes longe frequentius Constantinopolim, quam Antiochiam fieri solebant. :

[699] ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥΣ.

α'. Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι καὶ ἐξ Αἰγύπτου μάρτυρες, Αἰγύπτου τῆς θεομάχου καὶ μηχανωτάτης, καὶ ὅθεν τὰ ἄθρα στόματα, ὅθεν αἱ βλάστημοὶ γλῶσσαι, ἐξ Αἰγύπτου μάρτυρες, οὐκ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ μόνον, οὐδὲ ἐν τῇ παροίκῳ * καὶ γένοιτο χῶρος, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς τῶν ὀνίων εὐετηρίας, ὅταν ἴδωσιν οἱ τὰς πόλεις οἰκούντες πλείω τῆς χρείας τῶν οἰκούντων γενομένην τὴν φορὰν, καὶ πρὸς τὰς ἐξω διαπέμπουσιν πόλεις, ὁμοῦ τε τὴν παρ' ἑαυτῶν ἐπιδεικνύμενοι φιλοφροσύνην, καὶ πρὸς τῇ τοῦτον περιουσίᾳ μετ' εὐκολίας ὧν ἂν δέωνται πάλιν ἀντινούμενοι, παρ' ἐκείνων· οὕτω καὶ οἱ Αἰγύπτιοι πεποιθήκασιν ἐπὶ τῶν τῆς εὐσεβείας ἀολητῶν. Ἰδόντες τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι πολλὴν παρ' ἑαυτοῖς γενομένην τὴν φορὰν, οὐ κατέκλεισαν ἐν τῇ πόλει τὸ μέγα τοῦτο τοῦ Θεοῦ ὄνρον· ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξέπεμψαν τοὺς τῶν ἀγαθῶν θησαυροὺς, τὴν τε αὐτῶν φιλαδελφίαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τὸν κοινὸν πάντων Δεσπότην δοξάζοντες, καὶ τὴν αὐτῶν παρὰ πᾶσι κοσμοῦντες πόλιν, καὶ μητρόπολιν τῆς οἰκουμένης ἀπίσης ἀποφαίνοντες. Εἰ γὰρ ψυχραὶ καὶ εὐτελεῖς ἀφορμαὶ, καὶ πρὸς τὸν παρόντα βίον ἡμῖν συντελοῦσαι χάριτες μόνον, ἴσχυσαν τοῦτο τὸ γέρας πολλαῖς τῶν πόλεων παρασχεῖν· τὴν οὐδὲν τούτων τῶν ἐπιχθίων καὶ ψυχρῶν

χαρίζομένην, ἀλλ' ἄνδρας πολλὴν ταῖς κληρωθείσαις αὐτοῖς πόλεσι καὶ μετὰ τελευτῇ κεκτημένους ἀφάλειαν, πῶς οὐ δίκαιον μάλιστα πασῶν ταύτης παρ' αὐτῶν τῆς προεδρίας τυχεῖν; Τὰ γὰρ τῶν ἁγίων σώματα τούτων τείχους παντὸς ἀδύμαντος καὶ ἀβράγους ἀσφαλέστερον ἡμῖν τειχίζει τὴν πόλιν· καὶ καθάπερ σκόπελοι τινες ὑψηλοὶ προβεβλημένοι πανταχόθεν, οὐχὶ τὰς τῶν αἰσθητῶν τούτων καὶ ὁρωμένων ἐχθρῶν προσβολὰς ἀποκρούονται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ἀοράτων δαιμόνων ἐπιβουλὰς, καὶ πᾶσαν τοῦ διαβόλου μεθοδεΐαν ἀνατρέπουσι τε καὶ διαλύουσιν οὕτως εὐκόλως, ὥς εἴ τις γενναῖος ἀνὴρ παίδων ἀθύρματα ἀνατρέψει καὶ καταβάλοι. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων γινόμενα μηχανήματα, ὅσον τέχνη, καὶ τάφροι, καὶ ὅπλα, καὶ στρατιωτῶν πλήθη, καὶ ὅσα πρὸς ἀσφάλειαν τῶν οἰκούντων ἐπινενόηται, δυνατὸν τοῖς ἐχθροῖς ἀποκρούεσθαι ἐτέραις πλείοσι καὶ μεῖζοσι μηχανῶν ὑπερβολαῖς ταῖς παρ' αὐτῶν· ὅταν δὲ ἁγίων σώματι πόλις τειχίζεται, κἄν μυρία ἐκείνοι δαπανῶσι χρήματα, τοιοῦτόν τι ἀντιστήσαι μηχανήματα ἐχρούσαις αὐτοὺς πόλειςιν οὐ δυνήσονται. Οὐ πρὸς ἀνθρώπων δὲ ἐπιβουλὰς μόνον, οὐδὲ πρὸς κακουργίας δαιμόνων τοῦτο ἡμῖν χρήσιμον τὸ κτήμα, ἀγαπητέ· ἀλλὰ κἄν ὁ κοινὸς ἡμῖν ὀργίζεται Δεσπότης, διὰ τὸ πλήθος τῶν ἁμαρτημάτων, δυνησόμεθα ταῦτα

* Duo mss. et Savil. τῇ προσοικίῳ.

ex hac vita decesserit, inimicitarum suarum heredes illos deseruit, et inter inimicos reliquit: sive sine liberis vitam finierit, ex ædificiis, ex aliis possessionibus, quas ex rapina et fraudibus acquisivit, æternam accusationis materiam derelinquit. At non ita justus, sed et cum moritur, maximam utilitatem percipit, cum ex propriæ virtutis recordatione de omnibus vivis bene mereatur, et meliores eos reddat, quemadmodum et improbus hac etiam ratione punitur. Non enim tantum, dum vivunt, sed etiam cum moriuntur, multos lædunt, cum avaritiæ suæ pignora et indicia ubique derelinquant. Quæ cum explorata nobis sint, non eos qui peregre, sed eos qui peccatorum rei moriuntur, miseros censeamus, neque eos qui domi atque in lecto, sed eos qui cum virtute ex

hac vita discedunt, beatos prædicemus, ac virtutem sectemur, vitium fugiamus. Illa enim et viventibus et morientibus prodest: istud vero ex utraque parte lædit, dum et hos probro afficit, et ad supplicia abducit æterna. Deus autem, qui beatæ isti, quæ nos hodierno die congregavit, ut certamen iniret, et luctaretur, et vinceret, et ut ornaretur corona, concessit, nobis etiam simul omnibus in illo die, postquam hujus vitæ cursum absolverimus, ejusque mandata et leges observaverimus, ut in æterna possimus sanctæ hujus tabernacula intrare, concedat, et immortalibus bonis potiri, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, una cum Spiritu sancto, in sæcula. Amen.

MONITUM.

hinc vero sequitur probabilius esse habitam eam Constantinopoli, quam Antiochiæ fuisse. Non aliud suppetit argumentum: de firmitate hujusmodi conjecturæ judicent eruditi.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

LAUDATIO MARTYRUM ÆGYPTIORUM (a).

1. *Laudantur Ægyptii quod reliquias ubique effunderent; reliquæ Sanctorum urbes custodiunt.* — Benedictus Deus, quando etiam ex Ægypto martyres, ex Ægypto illa cum Deo pugnante ac insanissima, et unde impia ora, unde linguæ blasphemæ, ex Ægypto martyres habentur, nec in Ægypto tantum, nec in finitima vicinaque regione, sed ubique terrarum. Et quemadmodum in annonæ summa ubertate cum viderint urbium incolæ majorem, quam usus habitatorum postulet, esse copiam, ad peregrinas etiam urbes transmittunt; cum ut suam comitatem ac liberalitatem ostendant, tum ut, præter horum abundantiam, cum facilitate res, quibus indigent, rursus ab illis sibi comparent: sic et Ægyptii, quod attinet ad religionis athletas, fecerunt: cum apud se multam eorum Dei benignitate copiam cernerent, non ingens Dei munus sua civitate concluderunt, sed in omnes terræ partes bonorum thesauros effuderunt; cum ut suum in fratres amorem ostenderent, tum ut communem omnium Dominum honore afficerent, ac civitati suæ gloriam apud omnes compararent, totiusque orbis esse metropolim declararent. Nam si frivola quedam ac minimi pretii occasiones, quæque ad hanc tantum vitam nobis conferunt, largitiones hunc mul-

tis urbibus honorem acquirere potuerunt, nonne eam potius, quæ nihil ex caducis et corruptilibus rebus largitur, sed viros, qui urbibus, quæ illis obvenerint, post obitum etiam præstant securitatem, præ omnibus æquum est hac honoris prærogativa donari? Sanctorum enim horum corpora quovis adamantino et inexpugnabili muro tutius nobis urbem muniunt, et tamquam excelsi quidam scopuli undique prominentes, non horum, qui sub sensu cadunt et oculis cernuntur, hostium impetus propulsant tantum, sed etiam invisibilium dæmonum insidias, omnesque diaboli fraudes subvertunt ac dissipant, non minus facile, quam si fortis vir aliquis ludicra puerorum subverteret ac prosterneret. Ac cætera quidem quæ ab hominibus fiunt machinamenta, sicut muri, fossæ, arma, militum copiæ et quæcumque ad incolarum securitatem excogitantur, ab hostibus possunt pluribus alijs multoque majoribus machinis ipsorum repelli: cum vero sanctorum corporibus fuerit civitas communita, licet innumeras illi pecunias expendant, urbibus, quæ ipsos possideant, minime poterunt æquale quoddam machinamentum opponere. Neque vero tantum adversus hominum insidias, aut adversus fallacias dæmonum utilis nobis est hæc possessio, dilectissime; sed etsi nobis communis Dominus ob peccato-

(a) Collata cum Codd. Regg. 1974, et 2545.

rum multitudinem irascatur, his objectis corporibus continuo poterimus eum propitium reddere civitati. Etenim si, qui multa præclare gesserant, majorum nostrorum ætate sanctorum virorum nomina prætendentes, atque ad Abraham, Isaac et Jacob appellationem confugientes (*Exod. 32: Baruch 2*), nonnihil solatii sunt assequuti, ac magnam ex horum nominum commemoratione utilitatem decerpserunt: multo magis nos non tantum nomina, sed ipsa, quæ decertarunt, corpora prætendentes, Deum propitium et benignum habere poterimus ac placatum. Atque ut ea, quæ dicimus, verborum fumum non esse constet, norunt multi cum indigenarum, tum eorum qui aliunde venerunt, quanta sanctorum istorum sit virtus, qui et testimonio suo quæ dicta sunt comprobant, ut qui quantam apud Deum fiduciam obtineant, experimento comperiri: ac merito sane. Non enim vulgari modo pro veritate decertarunt, sed adeo fortiter strenueque violentos et intolerabiles impetus demonis repulerunt, ac si in saxeis ferreisque, non autem obnoxii corruptioni mortalibusque corporibus decertarent: quasi jam ad illam passionis expertem, et immortalem naturam acerbis ac dolorem inurentibus corporis cruciatibus non cedentem, translati fuissent. Etenim tanquam sævæ quedam bellæ, crudeles, et immanes corpora circumstantes undique carnifices latera perfodiebant, carnes lacerabant, ossa detegebant ac denudabant, nec eos quidquam ab illa crudelitate atque immanitate revocabat; sed et cum terga pervassissent ac viscera, et ad intima penetrassent, reconditum in illis fidei thesaurum compilandum non invenerunt: quin idem potius illis accidit, quod aliquibus, qui cum urbem augustissimam, divitiis multis refertam, et copiosis thesauris opulentam obsederint, et eversis mœnibus ejus ad ipsa pecuniarum promptuaria devenerint, portas everterint, vectes sustulerint, pavementum effoderint, omnia scrutati non potuerint ejus divitiis abreptis discedere. Talia namque sunt animæ bona: non corporis passionibus produntur, cum ea ipsa caute custodit: licet ipsum pectus effodias, et raptum cor minutatim concidas, thesaurum semel a fide sibi creditum non dimittet. Hoc autem divinæ gratiæ opus est, quæ cuncta dispensat et in infirmis corporibus mirabilia potest perficere. Atque hoc quidem admiratione dignius est: non enim modo, cum adeo insaniissent ac sæviissent, nihil ex thesauris reconditis subriperunt, sed etiam effecerunt, ut eos majori cautione custodirent; quin etiam illos cum illustriores, tum opulentiores reddiderunt. Non enim jam anima sola, sed et ipsum corpus majoris gratiæ factum est particeps: neque tantum quam habebat, non amisit, postquam dissecti sunt atque concisi persæpe, sed et copiosius sibi majusque subsidium comparavit. Quid hac victoria mirabilius fieri possit, cum eos, quos detinebant, et obnoxios habebant, ac victos imperiose cædebant, superare non potuerint, sed ab istis misere ac infelicitate vincerentur? Non enim bellum cum ipsis, sed cum habitatore ipsorum Deo gerebant: eum porro

qui cum Deo bellum gerit, necessarium esse plane superiori potentia vinci, ac solius conatus luere pœnas ignorat nemo.

¶ *Cum Deo bellum gerit qui Martyres torquet. Christiani ad metallum damnati.* — Ilujusmodi sunt sanctorum victoriæ. Quod si certamina et luctæ sunt adeo mirabiles ac stupendæ, quid de præmiis coronisque dicemus, quæ ipsorum tolerantia reservantur? Non enim intra ista tormenta constiterunt, nec cursum hic suum interruperunt; sed ulterius illorum scamata protendebantur: quod improbus quidem demon accessione pœnarum athletas se supplantaturum speraret, Deus autem benignus permetteret, nec impediret, ut et infidelium insania manifestior omnibus appareret, et splendidiore istis coronæ multoque plures necerentur. Et quemadmodum in Jobe venit: hic quidem plures adversus eum pœnas a Deo postulabat, ac se malorum accumulatione generosum pietatis athletam superaturum sperabat: ille vero sinebat, ac pravis petitionibus pravi demonis indulgebat, et athletam suum illustriorem reddebat: ita nimirum hic accidit. Postquam enim ipsorum corpus quavis fera crudelius omni ex parte depastus est et exedit. linguamque et os cruentavit, tametsi non cruore sanctorum, sed inhumanis et crudelibus illis sententiis, ab illorum patientia victus et inhumano illo convivio affatim expletus et exsaturatus abscessit. Ac vide quanta fuerit patientia sanctorum, quæ tantum furorem suis crucialibus exsatiaverit. Invasit rursus, cum furore certamen instaurans, ac feras omnes alia crudelitate superare contendens: siquidem illæ naturæ necessitate impulsæ ad hoc convivium feruntur, et satiatæ recedunt, et si vel sexcenta viderint corpora, nullum ex illis attingunt: hic vero ex animi pravitate ad escam istam pergebat, et eorum carnibus expletus, alteram adversus illos machinam fabricatur, ac sanctos longissimæ acerbissimæque morti addicit: in metallis enim illos opus facere perpetuo jussit. O amentiam singularem! cum ita manifestum experimentum cepisset fortitudinis ipsorum ac tolerantia, hac ratione se superaturum confidebat. Cum feris igitur habitabant sancti, contubernales angelorum, ac cælorum cives, et superæ Jerusalem deinceps adscripti: tum vero sanctius erat postea quavis urbe desertum. Atque in urbibus quidem hæc iniqua et tyrannica diebus singulis mandata conficiebantur, desertum autem inhumani ministerii illius immunitate gaudebat; tribunalia quidem plena nefariis facinoribus redundabant, injustisque mandatis: deserta vero mortalium cunctorum justissimos cives habebant, qui ex hominibus angeli facti erant: cum cælo desertum certabat, saltem ob virtutem civium, a quibus habitabatur. Ac natura quidem sua gravissima erat pœna, sed ab eorum alacritate animi, qui decertabant, proclivis ac levis et facilis reddebatur: multiplicatam se lucem intueri tunc arbitrabantur, et quod dictum est apud prophetam, *Luna erit ut sol, sol autem septuplex* (*Isai. 30. 26*), hanc sibi obtigisse lucem putabant. Non enim est, non est, inquam, anima quidquam lu-

προβαλλόμενοι τὰ σώματα, ταχέως αὐτὸν ἔλεον ποιῆσαι τῇ πόλει. Εἰ γὰρ οἱ τὰ μεγάλα κατωρθωκοῦτες ἐπὶ [700] τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων, ὀνόματα προβαλλόμενοι ἀγίων ἀνδρῶν, καὶ ἐπὶ τὴν προσγορίαν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καταφεύγοντες, ἔτυχον τινος παραμυθίας, καὶ μεγάλην ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν ὀνομάτων τούτων ἐκαρποῦντο τὴν ὠφέλειαν, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς, ὅταν μὴ ὀνόματα μόνον προβαλλόμενοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀυλίσαντα σώματα, δυνησόμεθα τὸν Θεὸν ἔλεον ἔχειν καὶ ἡμερον καὶ προστηνῇ. Καὶ ὅτι οὐ κόμπος τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, Ἰσασί πολλοὶ καὶ τῶν ἐγγχωρίων, καὶ τῶν ἐτέρωθεν ἐληλυθότων, ὅση τῶν ἁγίων τούτων ἡ δύναμις, οἱ καὶ μαρτυροῦσι τοῖς λεγομένοις, διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μαθόντες αὐτὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παρῳρίαν· καὶ μάλιστα εἰκότως. Οὐ γὰρ ὡς ἔτυχον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἡγωνίσαντο, ἀλλ' οὕτω καρτερώς καὶ εὐτόνως ἐνέστησαν πρὸς τὴν βαγδαίαν καὶ ἀφόρητον τοῦ διαβόλου βίαν, ὡς ἐν λιθίνους καὶ αἰδηροῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν ψαροῖς καὶ θνητοῖς ἀγωνιζόμενοι σώμασιν, ὡς ἦδη πρὸς τὴν ἀπαθὴ καὶ ἀθάνατον μετασπέντες φύσιν, τὴν οὐκ εἰκουςαν ταῖς πικραῖς καὶ δύννηραῖς τοῦ σώματος ἀνάγκαις. Καθὰπερ γὰρ τινες ἄγριοι θῆρες καὶ ὦμοι καὶ ἀνήμεροι τὰ σώματα κυκλώσαντες πανταχόθεν οἱ δῆμιοι διώρυστον τὰς πλευράς, κατέβαινον τὰς σάρκας, ἐξεκάλυπτον ὅσα καὶ παρεγύμνουσαν, καὶ οὐδὲν αὐτοῦς τῆς ὠμότητος ἔστισι καὶ τῆς ἀπανθρωπίας ἐκείνης· ἀλλὰ καὶ νύκτων ἀψάμενοι καὶ σπλάγγνων, καὶ εἰς τὰ ἐνδότετα εἰσελθόντες, τὸν ἐναποκείμενον αὐτοῖς τῆς πίστεως οὐκ εὖρον συλῆσαι θησαυρὸν. ἀλλὰ ταυτὸν ἐπαθόν, οἷον εἰ τινες πόλιν βασιλικωτάτην, καὶ πολλοὺ γέμουσαν πλούτου, καὶ ἱκανοὺς ἔχουσιν θησαυροὺς πολιορκοῦντες, καὶ χαλεπόντες αὐτῆς τὰ τεῖχη, καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ ταμεία τῶν χρημάτων ἐλθόντες, ἀνατρέψαιεν θύρας, καθέλοιεν μοχλοὺς, ἀνορύσαιεν ἔδαφος, πάντα διερευνησάμενοι, μὴ δυνθεῖεν τὸν πλοῦτον αὐτῆς ἀπαρπάσαντες ἀπελθεῖν. Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ τῆς ψυχῆς τὰ κτήματα· οὐ προδίδοται τοῖς τοῦ σώματος πάθεσιν, ὅταν αὐτὰ κατέχη μετὰ ἀσφαλείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τις ἀναλῶσῃ ἢ τὰ στέφανα, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν καρδίαν διέλοι λαθὼν, οὐ προήσεται τὸν ἀπαξ αὐτῇ παρὰ τῆς πίστεως ἐμπιστευθέντα θησαυρὸν. Τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος γέγονε τῆς πάντα οἰκονομούσης, καὶ ἐν ἀσθενοῦσι σώματι δυναμένης παράδοξα ἐπιτελεῖν. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστότερον· οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν ὑφείλοντο τοσαῦτα μανέντες τῶν ἐναποκειμένων αὐτοῖς θησαυρῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πλείονος αὐτοῦς τῆς ἀσφαλείας φυλάττεσθαι ἐποίησαν, λαμπροτέρους τε αὐτοὺς καὶ εὐπορωτέρους εἰργάσαντο. Οὐκ ἐτι γὰρ ἡ ψυχὴ μόνη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα πλείονος μεταλλάξει τῆς χάριτος, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀπέβαλεν, ἣν εἶχε, μετὰ τὸ διατηρηθῆναι καὶ κατακοπῆναι πολλὰς, ἀλλὰ καὶ ἐπισπάσατο πλείονα καὶ μεῖζω τὴν βοήθειαν. Τί ταύτης γένοιτ' ἂν τῆς νίκης θαυμαστότερον, ὅτι οὓς κατεῖχον καὶ εἶχον ὑποχειρίους, καὶ δῆσαντες ἔβαινον μετὰ ἐξουσίας, τούτους νικῆσαι οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ὑπὸ τούτων [701] ἡττώντων ἐλεεινῶς καὶ ἀβύλιως· Οὐ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἐπολέμουν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐνοικον αὐτῶν Θεόν· τὸν δὲ Θεὸν πολεμοῦντα ὅτι πᾶσα ἀνάγκη μετὰ πολλῆς ἡττάσθαι τῆς περιουσίας, δίκην δίδόντα τῆς ἐπιχειρήσεως μόνης, παντὶ που ὀφλόν ἐστι.

* Regii καὶ μέσα ἀναρρόγη.

β'. Τοιαῦτα τῶν ἁγίων αἰνίκα. Εἰ δὲ τὰ ἀγωνίσματα καὶ τὰ παλαίσματα οὕτω θαυμαστὰ καὶ παράδοξα, τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῶν ἐπάθλων καὶ στεφάνων τῶν ὑπὲρ τῆς αὐτῶν καρτερίας ἀποκαίμενων αὐτοῖς; Οὐ γὰρ δὴ μέχρι τῶν βασάνων τούτων ἔστησαν, οὐδὲ ἐνταῦθα τὸν δρόμον κατέλυσαν, ἀλλὰ περαιτέρω τὰ σκάμματα αὐτοῖς ἐξετείνετο, τοῦ μὲν πονηροῦ δαίμονος τῇ προσθήκῃ τῶν τιμωριῶν προσδοκῶντος ὑποσκελίζειν τοὺς ἀθλητάς, τοῦ δὲ φιλανθρώπου Θεοῦ συγχωρῶντος καὶ οὐ κωλύοντος· ὥστε καὶ τὴν τῶν ἀπίστων μανίαν σαφεστέραν πᾶσιν ἐπιδειχθῆναι, καὶ τούτοις λαμπροτέρους καὶ πλείους πλακῆναι τοὺς στεφάνους. Καὶ καθὰπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωβ γέγονεν καὶ τοῦ διαβόλου· ὁ μὲν πλείους ἦται κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρίας, προσδοκῶν περιέσσεσθαι τῇ προσθήκῃ τῶν δεινῶν τοῦ γενναίου τῆς εὐσεβείας ἀθλητοῦ· ὁ δὲ συνεχώρει, καὶ ἐχαρίζετο ταῖς πονηραῖς αἰτήσεσι τοῦ πονηροῦ δαίμονος, ἐπιφανέστερον τὸν αὐτοῦ ποιῶν ἀθλητὴν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἐγένετο. Ἐπειδὴ γὰρ θηρίου παντὸς χαλεπώτερον τὸ σῶμα αὐτῶν πανταχόθεν διεμασῆσται, καὶ τὴν γλῶτταν καὶ τὸ στόμα ἤμαξεν, εἰ καὶ μὴ τοῖς αἵμασι τῶν ἁγίων, ἀλλὰ ταῖς ἀπανθρώποις καὶ ὠμαῖς ψήφοις ἐκείναις, ἡττηθεὶς ὑπὸ τῆς καρτερίας αὐτῶν, καὶ ἐμφορηθεὶς ἱκανῶς τῆς ἀπανθρώπου θοῆς ἐκείνης, καὶ κόρον λαθὼν ἀπῆλθεν. Ὅρα γὰρ πόση τῶν ἁγίων ἡ ὑπομονή, ἡ τοσαύτην μανίαν τοῖς οἰκείοις ἐκίρσας πάθισιν. Ἐπῆει πάλιν ἐπαγωνιζόμενος τῇ μανίᾳ, καὶ πάντα τὰ θηρία δι' ἄλλης ὠμότητος ἐνικῆσαι φιλονεικῶν. Ἐκεῖνα γὰρ ἀνάγκη φύσεως πρὸς τὴν θοῆν ἐρχεται ταύτην, καὶ κορεσθέντα ἀπεισι, κἂν μυρία ἴδῃ σώματα, οὐδεὶς ἐκείνων ἐφάπτεται· οὗτος δὲ καὶ πονηρία προαιρέσεως ἐπὶ τὴν βορὰν ἦει ταύτην, καὶ τῶν σαρκῶν αὐτῶν ἐμπλησθεὶς, ἐτέραν πλέκει κατ' αὐτῶν μηχανὴν, μακροτάτῃ καὶ χαλεπωτάτῃ θανάτῳ τοὺς ἁγίους παραδούς· προσέταξε γὰρ ἐν τοῖς μετὰλλοις αὐτοὺς ἐργάζεσθαι διηνεκῶς. Ὡς τῆς ἀπονοίας! πείραν οὕτω σαφῆ λαθὼν τῆς ἀνδρείας αὐτῶν, καὶ τῆς ὑπομονῆς, ταύτη προσεδόκησε περιέσσεσθαι. Καὶ δὴ θηρίοις συνήκουν οἱ ἄγιοι, οἱ τῶν ἀγγέλων σύνοικοι, καὶ τῶν οὐρανῶν πολῖται, καὶ εἰς τὴν ἄνω λοιπὸν γραφέντες Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἡμὴν πάσης πόλεως λοιπὸν ἡ ἐρημος ἀγιωτέρα. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς πόλεσι τὰ παράνομα ταῦτα καὶ τυραννικὰ ἐτολμάτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιτάγματα· ἡ δὲ ἐρημος ἀτέλειαν εἶχε τῆς ἀπανθρώπου λειτουργίας· καὶ τὰ μὲν δικαστήρια ἀνοσίας πράξεως ἔγεμε καὶ ἀθέσμων ἐπιταγμάτων· αἱ δὲ ἐρημίαι τοὺς πάντων ἀνθρώπων εὐνομωτέρους εἶχον πολῖτας, τοὺς ἐξ ἀνθρώπων ἀγγέλους γεγεννημένους, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἡ ἐρημος ἡμιλλᾶτο, τό γε ἐκ τῆς ἀρετῆς τῶν οἰκούντων πολιτῶν. Καὶ φύσει μὲν ἦν ἡ τιμωρία χαλεπωτάτη, τῇ δὲ προθυμίᾳ τῶν ἀγωνιζομένων ἐγένετο βῆθια καὶ κούρη καὶ εὐπορος. Πολλαπλάσιον τότε ἐνόμιζον ὀρᾶν τὸ φῶς, καὶ τὸ εἰρημένον παρὰ τῷ [702] προφήτῃ, ὅτι Ἡ σελήνην ἔσται ὡς ὁ ἥλιος, ὁ δὲ ἥλιος ἐπταπλασιῶν, τοῦτο ἀπειληφέναι τὸ φῶς ἡδὴ ἐνόμιζον. Οὐ γὰρ ἐστιν, οὐκ ἐστι ψυχῆς εὐθυμότερον καταξιουμένης ὑπὲρ Χριστοῦ παθεῖν τι τῶν

δεινῶν καὶ ἀφορήτων εἶναι δοκούντων ἡμῖν. Ἡδὴ πρὸς τὸν οὐρανὸν μεθεστάναι καὶ μετ' ἀγγέλων χορεύειν ἐνόμιζον. Τί γὰρ μᾶλλον αὐτοῖς οὐρανοῦ καὶ ἀγγέλων ἔδει, τοῦ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης μετ' αὐτῶν ὄντος Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς ἐρήμου; Εἰ γὰρ, ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ἐκεῖ ἔστιν ἡ μέσις αὐτῶν, πολλῶν μᾶλλον ἐν μέσῳ ἐκείνων ἢν τότε συνειλεγμένων, οὐχ ὡς εἰς τὸ ὄνομα, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος κολαζομένων διηνεκῶς. Ἰστε γὰρ, ἴστε σαφῶς, ὅτι τῆς τιμωρίας ταύτης οὐκ ἔστιν ἐτέρα χαλεπωτέρα, καὶ ὅτι μυρίους θανάτους ἄλλους ἂν εἴλοντο ὑπομείναι οἱ ταύτῃ τῇ ψήφῳ καταδικαζόμενοι, ἢ τῆς ὀδύνης ἀνέχεσθαι τῆς ἐκεῖθεν γενομένης. Παρεδόθησαν μετάλλοις, ἐνθα χαλκὸν ἀνορύττειν ἔδει, πολλάκις αὐτοὶ μετάλλου χρυσοῦ ὄντες τιμωτέροι καὶ ἀύλου χρυσοῦ, οὐ καταδίκην ἀνορύττομένου χερσίν, ἀλλὰ πιστῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ εὐρεθέντος· ἐιργάζοντο μέταλλα οἱ μυρίων γέμοντες θησαυρῶν. Τί τῆς ζωῆς ἐκείνης πικρότερον καὶ ὀδυνηρότερον; Ἐώρων καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἐκβαίνοντα τὰ περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν διηγήματα, ἃ περὶ τῶν ἁγίων διέξεισι λέγων ὁ Παῦλος· *Περὶ πολλῶν ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος* [ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς. Ταῦτα καὶ ἐπὶ τῆς γενεᾶς ἐγένετο τῆς ἡμετέρας].

Ταῦτ' οὖν εἰδότες καὶ ἡμεῖς, ἀγαπῆτοί, ὅτι καὶ νῦν καὶ πάσαι, ἐξ οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, ἅπαντες οἱ τῷ Θεῷ φίλοι τῷ στυγνῷ καὶ ἐπιμύχθῳ καὶ μυ-

ρίων γέμοντι δεινῶν ἐκληρώθησαν βίῃ, μὴ τὸν ὕψος καὶ διαλελυμένον καὶ τὸν ἀνέσσεως γέμοντα διώκωμεν βίον, ἀλλὰ τὸν ἐπιμύχθον, τὸν ἐπίπονον, τὸν θλίψαι ἔχοντα καὶ τάλαιπωρίας. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τὸ ἀγωνιζόμενον δι' ὕπνου καὶ βραθυμίας καὶ τραυτῆς τῶν στεφάνων ἐπιτυγεῖν, οὐδὲ τὸν στρατιωτῆν τῶν τροπαίων, οὐδὲ τὸν κυβερνήτην τοῦ λιμένος, οὐδὲ τὸν γηπόνον τῆς ἄλλω πεπληρωμένης· οὕτως οὐδὲ τὸν πιστὸν διὰ βραθυμίας τὸν ἑαυτοῦ βίον διαταγόντα τῶν ἐπηγγελμένων τυγεῖν ἀγαθῶν. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς ἅπασιν τοὺς πόρους προκεῖσθαι πρὸ τῆς ῥόδου, καὶ τοὺς κιβότους πρὸ τῆς ἀσφαλείας, καὶ ταῦτα εὐτελοῦς καὶ μικρᾶς τῆς ἀπὸ τῶν πόρων ἐκείνων προσδοκίας μενούσης· ὅταν δὲ οὐρανὸς προκείμενος ᾖ, καὶ ἀγγέλων τιμὰ, καὶ ζωὴ πέρας οὐκ ἔχουσα, καὶ ἡ μετ' ἀγγέλων διατριβή, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἃ μὴδὲ ἐννοῆσαι ἢ εἰπεῖν δυνατόν, προσδοκᾷ διὰ βραθυμίας καὶ βραδύνης καὶ διαλελυμένης ψυχῆς αὐτῶν ἐπιτεύξεσθαι, καὶ μὴ τῆς αὐτῆς αὐτὰ τοῖς βιωτικοῖς σπουδῆς ἀξιοῦν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ οὕτω κακῶς περὶ ἑαυτῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν βουλεύμεθα σωτηρίας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἁγίους τοὺς ὀρῶντες, τοὺς γενναίους καὶ καρτερικοὺς ἀθλητὰς, τοὺς ἀντὶ φωστῆρων δεδομένους ἡμῖν, πρὸς τὴν τούτων καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν τὸν ἑαυτῶν διευθύνωμεν βίον, [705] ἵνα ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν διευθύνωμεν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ἰδεῖν τε αὐτοὺς καὶ ἀσπάσασθαι, καὶ πρὸς τὰς οὐρανίους αὐτῶν καταταχθῆναι σκηνάς· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς τυγεῖν χάριτι καὶ φιλοκλήσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Reg. καὶ ἀύλου χρυσοῦ. Utraque lectio quadrat.

AD HOMILIAM IN S. MARTYREM PHOCAM

Miror Frontonem Ducrum dubitasse Constantinopolin an Antiochiæ habita fuerit hæc cetero, cum ipsa luce clarius sit Constantinopoli dictam fuisse : nam præter ea quæ dicuntur initio, nimirum ex Ponto hesternæ die advenisse S. Martyrem, ad Imperatoriam scilicet urbem : quid ad Constantinopolim indicandam significantius his verbis : *Exhauriamus urbem, et nos ad sepulcrum martyris conferamus : nam et Imperatores una nobiscum choreas ducunt. Quamnam igitur veniam meretur privatus, cum regia palatia deserant Imperatores, et martyris sepulcro assideant?* Constantinopoli igitur hæc haud dubie concionatus est Chrysostomus. Ac postquam de S. martyre Phoca pauca præmisit, Anomæos adoritur : quibuscum non Antiochiæ modo, sed etiam Constantinopoli certamen habuit. Hic omnia Chrysostomum sapiunt, stylus, arguendi modus, tropi, similitudines : quamobrem mirari subit Savilium περὶ γνησιότητος hæsitare ; sed cum nullam hæsitandi causam proferat, et vere nulla poterat proferri, haud temere dicam ipsum perfunctorie iudicium tulisse, neque rem ad trutinam vocasse. De anno, quo hanc dixit orationem, non ita certo loqui possumus. Nonnihil indicii præbere videntur hæc Chrysostomi verba : Sic igitur ego quoque, si cum hæreticis bellum gessero, non cum hominibus bellum habere, sed errorem expellere volo, ac putredinem expurgare. Mihi consuetum est persecutionem pati, non persequi : vexari, non vexare. Id si notet ejus priorem persecutionem, qua in exsilium pulsus, paulo post sedem repetiit, hæc homilia in finem anni 403, vel insequentis 404 initium referenda erit. Certe non aliam antehac persecutionem passus est Chrysostomus : unde sequitur probabiliter posse in hoc tempus hanc homiliam conferri.

De sancto Phoca martyre hæc disserit Fronto Ducæus : « Phocæ martyris meminit S. Gregorius Naz. et Vitalianum, eique prope Trapezuntem dicatum fuisse templum Chalcondylus scribit. In Catalogo Bibliothecæ Augustanæ fit mentio Andreæ Chariophylacis, cujus in ea Ms. servatur Encomium in S. martyrem

larius, quæ ligna est habita pro Christo pati quidpiam eorum, quæ nobis gravia et intolerabilia videntur. Jam se translato in cælum esse, ac cum angelis ducere choreas putabant. Quid enim amplius illis cælo et angelis opus erat, cum in deserto cum illis angelorum Dominus Jesus esset? Nam si, ubi ~~era~~ duo vel tres congregati in nomine ejus, ibi est in medio eorum (*Matth.* 18, 20), multo magis in medio illorum tunc erat, qui congregati tum fuerant non ut in nomine, sed ut pro nomine ejus perpetuo torquerentur. Nostis enim, nostis aperte hoc supplicio gravius esse nullum, eosque, qui sententia sunt illa damnati, sexcentas alias mortes malle tolerare, quam eos, qui illic inuruntur, dolores sustinere. Metallis addicti fuerunt, ubi æs effodiendum erat plerumque ab ipsis, qui auri metallo erant pretiosiores, et auro, quod materia non constat, quod non damnatorum effoditur manibus, sed fidelium virorum studio reperitur: in metallis opus faciebant, qui thesauris innumeris abundabant. Quid erat gravius et acerbius illa vita? Et in seipsis evenisse narrationes et historias de viris illis magnis cernebant, quas de sanctis refert Paulus dicens: *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egenæ, angustiant, afflicti, quibus dignus non erat mundus* (*Hebr.* 11. 37. 38).

Moralis exhortatio. — Hæc itaque cum sciamus, et nunc et olim, ex quo nati sunt homines, ærumnosam et laboriosam ac innumeris refertam malis Dei amicos omnes vitam esse sortitos: ne delicatam ac dissolutam et voluptatibus affluentem vitam consecte-

mur, sed laboriosum atque ærumnosum vitæ genus afflictionis et miseræ plenum. Ut enim fieri nequit, ut is, qui in agone contendit, per somnum et torporem ac delicias coronas etiam consequatur, neque miles tropæa, neque portum gubernator, nec aream repæam agricola: sic nec ut fidelis, qui vitam suam in pigritia ac remissione traduxerit, bona promissa consequatur. Annon igitur absurdum est in omnibus quidem rebus sæculi hujus ante voluptatem labores esse propositos, et ante securitatem pericula, idque cum vilium et exiguarum rerum post labores illos expectatio relinquatur; cum vero cælum sit propositum, angelorum honores, vita quæ nullo fine terminatur, cum angelis conversatio, et bona quæ nec intelligere nec effari quisquam potest: sperare nos fore, ut per desidiam et inertiam animique remissionem ea consequamur, nec eandem illis dignari diligentiam quam sæcularibus rebus impendere? Ne, obsecro, ne adeo male de nobis, deque nostra ipsorum salute statuamus; sed oculis nostris ad sanctos istos conversis, ad generosos atque tolerantes athletas, qui nobis, ut quasi faces præluceant, dati sunt, ad horum tolerantiam atque patientiam vitam nostram componamus, ut eorum precibus, postquam hinc excesserimus, cum illos videre, tum amplecti possimus, atque in illis cælestibus tabernaculis collocari. Quam nos omnes utinam consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri et Spiritui sancto gloria in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

Phocam Thaumaturgum. Et in Martyrologio Romano legimus 5 Martii ex Gregorio Turonensi De gloria Martyrum: *Natalis S. Phocæ apud Antiochiam.* Itemque 14 Julii: *Sinope in Ponto S. Phocæ martyr ejusdem civitatis Episcopi*, cujus reliquias Viennam Galliæ translatas Ado testatur in Chronico; in Horologio Græcorum 22 Junii notatur, ἡ ἀνακομιδὴ τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Φωκᾶ, quod apud Usuardum a Molano editum sic legitur, *Reportatio Lipsani sancti Hieromartyris Phocæ: in Calendario vero Græcorum, interprete Genebrardo, Translatio Reliquiarum Phocæ martyris*; rursus 22 Septembris, τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Φωκᾶ. In Menologio græce Venetiis edito duplicis Phocæ passio breviter eodem die 22 Septembris perstringitur; ac prioris quidem; τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Φωκᾶ τοῦ θαυματουργοῦ, qui fuisse Pamphili et Mariæ filius perhibetur, Sinope in Ponto natus, atque a teneris unguiculis miraculorum gloria claruisse eique martyrium hoc signo prænuntiatum est: insidens capiti ejus columba coronam imposuit humana ejusmodi voce missa: Mistus est calix, teque bibere illum oportet. Quod et ipsi Dei munere concessum est: nam Imperatore Trajano martyrium gladio pariter et igne consummavit, post mortem clarus miraculis. Posterior vero Phocas ibidem hortulanus fuisse dicitur, Sinope quoque oriundus, qui satellites, a quibus ad necem quærebatur, hospitio excepit, ac seipsum illis prodidit, uti narrat apud Lipomanum Asterius, et amputato capite grata Deo victima oblatus fuit. Ex his duobus priorem, qui Episcopus fuit, suspicor hac oratione laudari, quod ἱερομάρτυς in inscriptione tractatus dicatur, quo titulo sæpius in Menologio [704] Episcopos aut Presbyteros martyrio exornatos a Græcis insigniri video, ut Ignatium, Dionysium et Blasium, ut et ἱερομονάχους appellant monachos, qui presbyteri creati, et in ecclesiasticam hierarchiam sunt allecti.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

DE S. HIEROMARTYRE PHOCA,

ET CONTRA HÆRETICOS,

Atque in Psalmum cxi, « Voce mea ad Dominum clavi : voce mea ad Deum deprecatus sum (a). »

1. Splendida nobis hesterno die facta est civitas, splendida et illustris, non quia columnas, sed quia martyrem habuit cum pompa incedentem, qui ad nos ex Ponto advenit. Vidit vestram hospitalitatem, et vos benedictione cumulavit; laudavit animi vestri alacritatem, et eos qui advenerant, benedixit. Beatos illos, qui convenerant, prædicavi, quique suavis ejus odoris participes fuerant, et eos qui aberant, miseros appellavi: verumtamen, ne damnum eorum fiat irreparabile, rursus ipsum altera die prædicamus, ut et ii qui ob negligentiam abfuerunt, a martyre impertitam duplicent diligentia benedictionem. Etenim quod sæpenumero dixi, hoc quoque dicere non cessabo: non pœnas peccatorum repeto, sed agrotantibus medicinam paro. Abfueristi heri? saltem hodie adest, ut eum in proprium videas locum deduci. Vidisti eum per forum tectum? cerne jam ipsum per mare navigantem, ut elementum utrumque ejus benedictione repleatur.

Imperatores colunt Martyres. — Nemo ab hac sacra solemnitate absit: non virgo domi remaneat, non mulier ædibus se contineat: exhaustiamus urbem, et nos ad sepulcrum martyris conferamus; nam et Imperatores una nobiscum choreas ducunt. Quamnam igitur veniam meretur privatus, cum regia palatia deserant Imperatores, et martyris sepulcro assideant? Talis nimirum est virtus martyrum, ut non modo privatos, sed eos etiam qui diademata gestant, sagena concludat: hæc gentilium est ignominia, hæc erroris ipsorum opprobrium, hæc demonum perditio, hæc nostra nobilitas, et Ecclesiæ corona. Exulto cum martyribus, et præ lætitia tripudio, dum pratorum loco tropæum ipsorum intueor, quoniam pro fontibus sanguinem effuderunt: illorum ossa consumpta sunt, at illorum memoria in dies fit recentior. Ut enim heri nequit ut sol exstinguatur, ita neque ut martyrum memoria pereat: ipse enim Chri-

stus pronuntiavit, *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt (Matth. 24. 35)*. Verum martyris quidem laudes ad conveniens usque tempus exspectemus: nam et de illis satis multa dicta sunt propter eorum studium, qui congregari debuerant et festivitatis diem celebrem reddere. Quod enim hesterno die dixi, etiam hodie rursus dico: martyris quidem gloria nulla ex multorum præsentia comparabitur, vos autem benedictionem lucrificietis ex eo quod ad martyrem accesseritis. Quemadmodum enim is, qui oculos in solem convertit, astrum ille quidem splendidius minime reddit, sed oculos suos illuminat: ita nimirum et is, qui martyri honorem defert, clariorem illum non efficit, sed ipse ab illo sibi benedictionem lucis accersit.

Lampades in supplicationibus Christianorum. Non hæreticum, sed hæresim persequitur. — Iterum mare ecclesiam efficiamus cum lampadibus illuc prodeuntes, et ignem humectantes, et aquam igne complentes: nemo pelagus reformidet; mortem martyr non reformidavit, et tu aquam pertimescis? Sed in hanc quidem sententiam satis multa jam diximus: age ergo ex his etiam quæ hodie recitata sunt, consuetam mensam vobis apponamus: licet enim corpora vestra coarctentur, tamen animus alis erigatur: neque enim vestram coarctationem, sed animi vestri alacritatem specto. Gubernatori quoque mare fluctibus agitatam jucundum est, et doctori ecclesia turbis undans: non enim in aquis est istis salsugo, non scopulus, neque belluæ, sed mare ac pelagus odore suavi redundans: hic navigia, quæ non a terra in terram, sed a terra in cælum trajiciunt; quæ non pecunias gerunt, non aurum, non argentum, sed fidem, et caritatem, et zelum, et sapientiam.

2. Age itaque navem diligenter emittamus, quæ numquam perit, numquam naufragium patitur. Sed iis, quæ dicuntur, attendite diligenter; psalmus siquidem hodie in aciem contra hæreticos nos educit, non ut illos stantes prosternamus, sed ut jacentes cri-

(a) Collata cum uno Regio Ms. qui non variat.

[1704] ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΑ ΦΩΚΑΝ,

ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ

Και εἰς τὸν ῥμα΄ ψαλμὸν, « Φωνῇ μου πρὸς τὸν Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθην. »

α'. Λαμπρά γέγονεν ἡμῖν χθὲς ἡ πόλις, λαμπρά καὶ περιφανής, οὐκ ἐπειδὴ κίονας εἶχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ μάρτυρα πομπεύοντα ἀπὸ Πόντου πρὸς ἡμᾶς παραγενόμενον. Εἶδεν ὕμῶν τὴν φιλοξενίαν, καὶ ἐνέπλησεν ὕμᾶς τῆς εὐλογίας· ἐπήνεσεν ὕμῶν τὴν προθυμίαν, καὶ εὐλόγησε τοὺς παραγενομένους. Ἐμακάριστα τοὺς συνελθόντας καὶ μετασχόντας αὐτοῦ τῆς εὐδορίας, καὶ ἐταλάνισα τοὺς ἀπολειφθέντας· ἀλλ' ἵνα μὴ ἡ ζημία αὐτῶν ἀνίατος γένηται, πάλιν ἐν ἑτέρᾳ ἡμέρᾳ ἀνακηρύττομεν αὐτὸν, ἵνα καὶ οἱ ἀπολειφθέντες διὰ ῥαθυμίας διπλασιάζωσι τῇ σπουδῇ τὴν εὐλογίαν τὴν παρὰ τοῦ μάρτυρος. Ὁ μὲν γὰρ πολλὰκις εἶπον, τοῦτο καὶ λέγων οὐ παύσομαι· οὐκ εὐθύνας ἀπαιτῶ ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ τοῖς ἀσθενοῦσι φάρμακα κατασκευάζω. Ἀπελείφθης χθὲς; παραγενοῦ κἀν σήμερον, ἵνα ἴδῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἰκεῖον χῶρον ἀπαγόμενον. Εἶδες αὐτὸν διὰ τῆς ἀγορᾶς ἀγόμενον; βλέπε αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ πελάγους πλέοντα, ἵνα ἐκάτερα τὰ στοιχεῖα τῆς παρ' αὐτοῦ εὐλογίας ἐμπλησθῇ.

Μηδεὶς ἀπολιμπανέσθω τῆς ἱερᾶς ταύτης πανηγύρεως· μὴ παρθένος οἶκοι μενέτω, μὴ γυνὴ τὴν οἰκίαν κατεχέτω, κενώσωμεν τὴν πόλιν, καὶ πρὸς τὸν τάφον τοῦ μάρτυρος μεθορμίσωμεν· καὶ γὰρ καὶ βασιλεῖς κοινῇ μεθ' ἡμῶν χορεύουσι. Ποίαν οὖν συγγνώμην ἔχει ὁ ἰδιώτης, βασιλέων τὰς βασιλικὰς αὐλὰς καταλιμπανόντων, καὶ τῷ τάφῳ τοῦ μάρτυρος παρακαθημένων; Τοιαύτη γὰρ τῶν μαρτύρων ἡ δύναμις, ὥς μὴ μόνον τοὺς ἰδιώτας, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὰ διαδήματα φοροῦντας σαγηνεύει· αὕτη τῶν Ἑλλήνων ἡ αἰσχύνη, αὕτη τῆς πλάνης αὐτῶν τὸ δνειδος, αὕτη τῶν δαιμόνων ἡ ἐξολοθρευσις· αὕτη ἡμῶν ἡ εὐγένεια, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ στέφανος. Χορεύω μετὰ μαρτύρων, καὶ σκιρτῶ· ἀντὶ λειμῶνων βλέπων αὐτῶν τὸ τρόπαιον, ὅτι ἀντὶ πηγῶν αἶμα ἔρρεον· τὰ ὅσα αὐτῶν ἔδαπανήθη, καὶ ἡ μνήμη αὐτῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν νεαρωτέρα γίνεται. Ὡσπερ γὰρ τὸν ἥλιον ἀμύχανον σφεισθῆναι, οὕτω καὶ μνήμην μαρτύρων· αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς ἀπεφάνητο· Ὁ οὐρανός

καὶ ἡ γῆ παρελευσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. Ἀλλὰ τοῦ μὲν μάρτυρος τὰ ἐγκώμια εἰς τὸν προσηκόντα καιρὸν ἀναμείνωμεν· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀρκούντως εἴρηται διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ὀφειλόντων συναχθῆναι, καὶ περιφανῇ ποιῆσαι τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς. [705] Ὁ μὲν γὰρ καὶ χθὲς ἔλεγον, καὶ σήμερον πάλιν λέγω, τῷ μὲν μάρτυρι οὐδεμία δόξα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν παρουσίας γενήσεται, ὕμῖν δὲ πλείων ἔσται ἡ εὐλογία ἀπὸ τοῦ παραγενέσθαι πρὸς τὸν μάρτυρα. Ὡσπερ γὰρ ὁ πρὸς τὸν ἥλιον βλέπων τὸ μὲν ἄστρον φαιδρότερον οὐ ποιεῖ, τὰ δὲ οἰκεῖα ὁμακτα καταυγάζει· οὕτω δὲ καὶ ὁ μάρτυρα τιμῶν, ἐκείνου λαμπρότερον οὐ ποιεῖ, ἀλλ' αὐτὸς παρ' ἐκείνου τὴν εὐλογίαν τοῦ φωτὸς ἐπισπάται.

Ποιήσωμεν πάλιν τὴν θάλατταν ἐκκλησίαν μετὰ λαμπάδων ἐξίνοντες ἐκεῖσε, καὶ τὸ πῦρ ἐνυγραίνοντες, καὶ τὸ ὕδωρ ἐμπιμπλύνοντες πυρός. Μηδεὶς φοβείσθω τὸ πέλαγος· ὁ μάρτυς θάνατον οὐκ ἐφοβήθη, καὶ σὺ τὸ ὕδωρ δέδοικας; Ἀλλὰ τοῦτον μὲν αὐτάρκως τὸν λόγον εἰρήκαμεν· φέρε δὲ καὶ ἐκ τῶν σήμερον εἰρημένων τὴν εἰωθυῖαν ὕμῖν παραθῶμεν τράπεζαν. Εἰ γὰρ καὶ στενοχωρεῖται ἡμῶν τὰ σώματα, ἀλλ' ἀναπτερούσθω ἡ διάνοια· οὐδὲ γὰρ τὴν στενοχωρίαν ὕμῶν, ἀλλὰ τὴν προθυμίαν βλέπω. Ἦδὺ καὶ κυβερνήτη θάλαττα κυματουμένη, καὶ διδασκάλῳ ἐκκλησία πελαγίζουμένη· οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τοῖς ὕδασι τοῦτοις οὔτε ἄλμη, οὔτε σκόπελος, οὔτε θηρία, ἀλλὰ θάλαττα καὶ πέλαγος γέμον ἐυδορίας· ἐνταῦθα πλοῖα οὐκ ἀπὸ γῆς εἰς γῆν, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μεθορμίζόμενα, οὐ χρήματα ἔχοντα, οὐ χρυσὸν, οὐδὲ ἄργυρον, ἀλλὰ πίστιν, καὶ ἀγάπην, καὶ ζῆλον, καὶ σοφίαν.

β'. Φέρε δὲ τοῖνυν μετὰ ἀκριθείας ἐφίεμεν τὸ πλοῖον μηδέποτε ἀπολλύμενον, μηδὲ ναυάγιον ὑπομένον. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριθείας τοῖς λεγομένοις· ὁ γὰρ ψαλμὸς ἡμᾶς σήμερον εἰς παράταξιν ἐξάγει τῶν αἵρετικῶν, οὐχ ἵνα αὐτοὺς ἐστῶτας βάλλωμεν, ἀλλ'

ἵνα κειμένους ἀναστήσωμεν· τοιοῦτος γάρ ἡμῶν ὁ πόλεμος· οὐκ ἀπὸ ζώντων νεκροὺς ἐργάζεται, ἀλλ' ἀπὸ νεκρῶν ζώντας κατασκευάζει, ἡμερότητας γέμων καὶ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας. Οὐ γὰρ ἐλαύνω πράγματι, ἀλλὰ τῷ λόγῳ διώκω, οὐ τὸν αἵρετικόν, ἀλλὰ τὴν αἵρεσιν, οὐ τὸν ἀνθρωπὸν ἀποστρέφομαι, ἀλλὰ τὴν πλάνην μισῶ, καὶ ἐπιπαύσασθαι βούλομαι· οὐκ ἔχω πόλεμον πρὸς οὐσίαν· Θεοῦ γὰρ ἔργον ἡ οὐσία· ἀλλὰ τὴν γνώμην διορθώσασθαι βούλομαι, ἣν διέφθειρεν ὁ διάβολος. Οὕτω καὶ ἱατρός ἄρρωστον θεραπεύων, οὐ τῷ σώματι πολεμεῖ, ἀλλὰ τοῦ σώματος τὴν κακίαν ἀναιρεῖ. Κἀγὼ τοίνυν ἐν πολεμῇσιν αἵρετικοῖς, οὐκ αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις πολεμῶ, ἀλλὰ τὴν πλάνην ἐκθαλεῖν βούλομαι, καὶ τὴν σηπιδόνα ἐκκαθάραι. Ἐμοὶ ἔθος ἐστὶ διώκεσθαι καὶ μὴ διώκειν, ἐλαυνεσθαι καὶ μὴ ἐλαύνειν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς παρεγένετο, οὐ σταυρώσας, ἀλλὰ σταυρωθεὶς, οὐ ραπίσας, ἀλλὰ ραπισθεὶς. *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, φησί, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέξεις;* Ὁ Δεσπότης τῆς οἰκουμένης τῷ δοῦλῳ τοῦ ἀρχιερέως ἀπολογεῖται, καὶ ραπισθεὶς τὸ σῶμα, ὅθεν ἐξηλθε ρῆμα, καὶ τὴν θάλατταν ἐγαλίνωσε, καὶ τετραήμερον Λάζαρον ἐκ νεκρῶν ἤγειρεν· ὅθεν κακία ἐδραπέτευσεν, ὅθεν νοσήματα καὶ ἀμαρτήματα ἔλυτο· τοῦτο τοῦ σταυρωθέντος τὸ θαῦμα. Καὶ γὰρ δυνάμενος κεραυνὸν ἀφεῖναι, καὶ τὴν γῆν σείσαι, καὶ [706] τὴν χεῖρα τοῦ δοῦλου ξηρᾶναι, οὐδὲν τοῦτον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπολογεῖται, καὶ πρᾶσθαι περιγίνεται, σὲ παιδεύων ἀνθρωπὸν ὄντα μηδέποτε ἀγανακτεῖν· κἂν σταυρωθῇς, κἂν ράπισμα λάβῃς, τὰ αὐτὰ ἵνα λέγῃς ὡς ὁ Δεσπότης σου· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέξεις;* Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, πῶς τὰ μὲν τῶν δοῦλων ἐκδικεῖ, τὰ δὲ ἑαυτοῦ παρτρέχει. Ἐγένετό τις ποτε προφήτης, καὶ βασιλεὺς ἀσεβοῦντα διέτλεγε, καὶ ἐλθὼν φησι· *Θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, ἀκουσον*. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ βασιλεὺς ἱεροδοκίμει τοῖς εἰδωλοῖς ἀναφέρων θυσίαν, ἐλθὼν ὁ προφήτης τῷ θυσιαστηρίῳ διαλέγεται. *Τί ποιεῖς, ὦ προφήτα;* τὸν ἀνθρωπὸν ἀφῆκας, καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ διαλέγῃς; *Ναί, φησί. Διὰ τί;* Ἐπειδὴ λίθου ἀναισθητότερος ὁ ἀνθρωπὸς ἐγένετο, ἐκεῖνον ἀφίγημι, καὶ τούτῳ διαλέγομαι, ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ λίθος ἀκούει, καὶ ὁ ἀνθρωπὸς οὐκ ἀκούει. *Ἄκουσον, θυσιαστήριον, ἀκουσον*, καὶ εὐθέως ἐβράβη τὸ θυσιαστήριον. Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, πιάσει τὸν προφήτην βουλόμενος, καὶ οὐκ ἠδύνατο συστεῖλαι αὐτὴν. Ὅρξας ὅτι μᾶλλον τὸ θυσιαστήριον ἤκουσεν, ἢ ὁ βασιλεὺς; ὅρξας ὅτι τὸν λογικὸν ἀφῆκε, καὶ τῷ ἀλόγῳ διαλέγεται, ἵνα διὰ τῆς τούτου ὑπακοῆς τὴν ἐκείνου ἀναισθησίαν καὶ κακίαν διορθώσῃται; Ἐβράβη τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἡ κακία τοῦ βασιλέως οὐκ ἐβράβη. Ἄλλ' ὅρα τὸ γεγεννημένον· ἐξέτεινε τὴν χεῖρα ὁ βασιλεὺς λαβεῖν τὸν προφήτην, καὶ εὐθέως ἐξηράνθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τῇ τιμωρίᾳ τοῦ θυσιαστηρίου οὐκ ἐγένετο βελτίων, τῇ οἰκείᾳ κολάσει παιδεύεται τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπακοήν. Ἐγὼ μὲν γὰρ σου φειδόμενος εἰς λίθον ἠθέλησα ἀφεῖναι τὴν ὀργήν· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐγένετό σοι διδάσκαλος ὁ λίθος, λάμβανε σύ τὴν τιμωρίαν. Καὶ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ παραυτίκα ἐξηράνθη. Εἰστέκει λοιπὸν τὸ τρόπαιον τοῦ προφήτου, καὶ συστεῖλαι αὐτὴν ὁ βασιλεὺς οὐκ ἠδύνατο. Ποῦ τὸ διάδημα; ποῦ αἱ πορφυρίδες; ποῦ οἱ θώρακες; ποῦ αἱ ἀσπίδες; ποῦ τὸ στρατόπεδον; ποῦ τὰ ὄρατα; Ὁ Θεὸς ἐκέλευσε, καὶ

πάντα ἐκεῖνα ἀπόλετο· παρεστήκεισαν οἱ σατράπαι βοηθῆσαι μὲν οὐ δυνάμενοι, θεωροὶ δὲ τῆς πληγῆς γενόμενοι μόνον. Καὶ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐξηράνθη· ὅτε ἐγένετο ξηρὰ, τότε καρπὸν ἤνεγκε. Βλέπε μοι τὸ ὑπόδειγμα τὸ ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅσπερ γὰρ τὸ ξύλον ἐκεῖνο χλωρὸν ὄν βαυνοῦν ἔτεκε, τὸ δὲ ξύλον τοῦ σταυροῦ ξηρὸν ὄν ζῶν ἐγέννησεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς χεὶρὸς τοῦ βασιλέως ἐγένετο, ὅτε χλωρὰ ἦν, τότε ἀτέλειαν ἔτεκεν, ὅτε ξηρὰ ἐγένετο, τότε τὴν ὑπακοήν προσέγαγεν· ὡς τοῦ Θεοῦ τὰ παράδοξα πράγματα.

Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὅτε αὐτὸς ἐβράβιζετο, οὐδὲν κακὸν τῷ ραπίζοντι ἔπολε· ὅτε δὲ ὁ δοῦλος ἐβλάπτετο ὑβρίζεσθαι, τὸν βασιλεὺς ἐκόλασε, σὲ παιδεύων τὰ μὲν τοῦ Θεοῦ ἐκδικεῖν, τὰ δὲ οἰκία παρτρέχειν. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἐμὰ παρτρέχω, τὰ δὲ σὰ ἐκδικῶ· οὕτω καὶ σὺ τὰ ἐμὰ ἐκδικεῖς, τὰ δὲ σὰ παρτρέχει. Ἄλλὰ συντείναντέ μοι τὴν ἀκοήν (ἔνθα γὰρ ἀγώνων καὶ κερδῶν, ἀκρατῶν χρεῖα συντεταμένῃν ἔχόντων τὴν ἀκοήν). ἵνα εἰδῇς [707] μετὰ ἀκριθείας· πῶς δεσμεύω, πῶς λύω τὰ τῶν ἀντιδίκων ἀμαρτήματα, πῶς παλαίω, πῶς ῥήσω. Εἰ γὰρ οἱ ἐν τῷ θεάτρῳ καθήμενοι ἐπικύπτουσι δύο παλαίωντων, τὴν ὅσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἡλικίαν ἐκτείνοντες, ἵνα ἴδωσι παλαίσματα αἰσχύνῃς γέμοντα, ἵνα ἴδωσι παλαίσματα, ἀ μιμήσασθαι αἰσχύνῃ, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς προστέχειν δεῖ τῇ τῶν θείων Γραφῶν ἀκροάσει. Εἰ γὰρ ἐπαινεῖς τὸν ἀθλητὴν, διὰ τί οὐ γίνῃ ἀθλητὴς; εἰ δὲ αἰσχύνῃ γενέσθαι ἀθλητῆς, διὰ τί μιμῇ τούτων τὸν ἑπαύον; Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα τοιαῦτα τὰ παλαίσματα, ἀλλὰ κοινὰ πᾶσι καὶ ὑφέλιμα καὶ τοῖς λέγουσι καὶ τοῖς ἀκούουσιν. Παλαιῶ γὰρ μετὰ τοῦ αἵρετικοῦ, ἵνα καὶ ὑμᾶς ἀθλητὰς ἀπεργάσωμαι, ἵνα μὴ μόνον ψάλλοντες, ἀλλὰ καὶ διαλεγόμενοι τὴν γλῶτταν αὐτῶν ἀπορρόπητε. Τί οὖν φησιν ὁ προφήτης; *Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθην. Πρόσχε· μὴ δοκεῖ ἔχειν ἀφορμὴν παλαισμάτων τὸ ρηθέν;* Ὅρα πῶς πλέκω τὸν σίφανον καὶ τῶν ἀγώνων τὴν ὑπόθεσιν. *Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα· φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθην.* Ἐνταῦθά μοι τὸν αἵρετικὸν κάλει· ἐν τε παρῇ, ἐάν τε μὴ παρῇ. Ἐάν τε γὰρ παρῇ, παρὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς παιδεύεσθαι· ἐάν τε μὴ παρῇ, διὰ τῆς ὑμετέρας ἀκροάσεως μανθανέτω. Ἄλλ' ὅπερ εἶπον, οὐκ ἐλαύνω αὐτὸν παρόντα, ἀλλὰ δέχομαι αὐτὸν ἐλαυνόμενον, οὐ παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ οἰκείου· συνεῖδος, κατὰ τὸν λέγοντα, *Φεύγει ὁ ὑσεῖς μηδεὶς διώκοντος.* Ἡ Ἐκκλησία μητρὶ ἐστὶ τῶν οἰκείων τέκνων, καὶ τούτους δεχομένη, καὶ τοῖς ξένοις τοὺς κόλπους ἐφαπλοῦσα. Κοινὸν θέατρον ἡ κίβωτος ἡ τοῦ Νῶε ἦν, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία καὶ ταῦτα βελτίων. Ἐκεῖνη μὲν γὰρ ἐλάμβανε ἀλογα, καὶ ἐφύλαττεν ἀλογα· αὕτη δὲ λαμβάνει ἀλογα, καὶ μεταβάλλει. Οἶδόν τι λέγω· Ἐάν εἰσέλθῃ ἐνταῦθα ἀλώπηξ αἵρετικὸς, ποιῶ τούτον πρόβατον· ἐάν εἰσέλθῃ λύκος, ποιῶ αὐτὸν ἄρνιον τὸ ἐμὸν μέρος· ἐάν δὲ μὴ βούληται, οὐδὲν παρ' ἐμέ, ἀλλὰ παρὰ τὴν

gamus : ejusmodi namque nostrum est bellum . non ex vivis mortuos reddit, sed ex mortuis vivos efficit, mansuetudine ac multa redundans benignitate. Non enim factis insector, sed verbis persequor, non hæreticum, sed hæresim, non hominem aversor, sed errorem odio prosequor et avellere conor: non est mihi bellum susceptum cum substantia; Dei siquidem opus est substantia; sed corrigere mentem volo, quam diabolus corrumpit. Sic et medicus dum ægrotum curat, non corpus oppugnat, sed corporis vitium tollit. Sic igitur ego quoque, si cum hæreticis bellum gesserō, non cum hominibus bellum gero, sed errorem expellere volo, ac putredinem expurgare.

Christus patientiæ præbet exemplum. — Mihi consuetum est persequutionem pati, non persequi: vexari, non vexare. Sic et Christus vincebat, non cruci affigens, sed cruci affixus; non alapis cædens, sed alapis cæsus. *Si male loquutus sum*, inquit, *testimonium perhibe de malo*; *si autem bene*, *quid me cædis* (Joan. 18. 23)? Dominus orbis terrarum apud servum pontificis se purgat, etiam alapis in ore cæsus, unde prodit verbum, et mare frenavit, et quadriduanum Lazarum a mortuis excitavit: unde malum fugiebat, unde ægritudines et peccata solvebantur: hoc est miraculum Crucifixi. Nam cum fulmina vibrare posset, ac terram concutere, servique manum arfacere, nihil horum fecit; sed et se purgat, et superat benignitate, te erudiens, ut cum homo sis, numquam exandescas: licet cruci affigaris, licet alapam accipias, ut eadem dicas quæ Dominus tuus, *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo*; *si autem bene, quid me cædis*? Ac vide ipsius benignitatem, quo pacto quæ servorum quidem suorum sunt vindicet, quæ vero sua sunt, prætermittat. Propheta quondam fuit, qui regem impie agentem redarguebat; et cum accessisset, dixit: *Altare, altare, audi* (3. Reg. 13. 2). Nam quoniam rex Jeroboam sacrificium idolis offerens stabat, tum veniens propheta cum altari colloquitur. Quid agis, o propheta? hominem dimittis, et cum altari colloqueris? Ita est, inquit. Quare? Quandoquidem homo magis expers sensus ac stupidior lapide factus est, omitto illum et cum isto colloquor, ut intelligas audire lapidem, et hominem non audire. *Audi, altare, audi*: et subito ruptum est altare. Extendit manum suam rex, cum prophetam vellet corripere, neque potuit illam ad se reducere. Vides, ut altare potius, quam rex audierit? vides, ut omisso eo qui ratione præditus erat, id quod erat rationis expers sit alloquutus, ut per istius obedientiam illius stuporem malitiamque corrigeret? Fractum est altare, et regis malitia fracta non est. Ac vide, quid acciderit: extendit manum suam rex, ut prophetam comprehenderet, et continuo manus ejus exaruit. Quoniam altaris supplicio melior factus non est, propria pœna obedientiam Dei docetur. Ego quidem tibi parcens volui in lapidem iram effundere; quando autem lapidis magisterio non es eruditus, tu supplicium excipe. Et extendit manum suam, et e vestigio exaruit (Jb. v. 4). Stabat deinceps tropæum prophetæ, et rex contrahere ipsam non poterat. Ubi diadema? ubi vestes purpureæ? ubi lorice? ubi clypei? ubi exercitus? ubi

lanceæ? Jussit Deus, et omnia illa perierunt: circumstabant satrapæ, qui succurrere minime poterant, at plagæ tantum spectatores erant redditi. Et extendit manum suam rex, et exaruit: quando arida facta est, tunc fructum tulit. Considera mihi exemplum, quod occurrit in ligno, quod in paradiso fuit, et in ligno, quod fuit in cruce. Sicut enim lignum illud, cum esset viride, mortem peperit, lignum vero crucis, cum aridum esset, vitam genuit: sic et in manu regis accidit: quando viridis erat, tunc impietatem peperit; quando arida facta est, tunc obedientiam produxit: vide facta Dei mirabilia.

Deus servorum suorum ulciscitur injurias. — Sed quod dicebam, quando alapis ipse cadebatur, nihil mali cadenti inferebat: quando autem servus injuriam passurus erat, regem punivit, ut te doceat ea quidem quæ Dei sunt vindicare, quæ vero propria sunt prætermittere. Sicut enim ego mea prætermitto, tua vero vindico: sic et tu mea vindica, tua vero prætermitte. Verum arrigite mihi aures vestras: ubi enim certaminum tempus est, auditoribus est opus, quibus arrectæ sint aures et attentæ, ut diligenter advertatis, quo pacto ligem, quo pacto solvam adversariorum delicta, quo pacto lueter, quo pacto feriam. Nam si illi qui in theatro sedent duobus certantibus, oculos suos et corporis staturam extendentes, proni prospectant, ut certamina videant proberi plena, ut certamina videant quæ imitari probrosum est: multo magis nos oportet audiendis Scripturis divinis aures attentas præbere. Si enim laudas athletam, cur non sis athleta? sin autem fieri athletam probrosum est, cur istorum laudes imitaris? At ejusmodi non sunt hic certamina, sed communia cunctis et utilia tum dicentibus, tum audientibus. Cum hæreticis namque decerto, ut et vos athletas efficiam, ut non modo dum psallitis, sed et dum colloquimini, linguam eorum compescatis. Quid igitur ait propheta? *Voce mea ad Dominum clamavi: voce mea ad Deum deprecatus sum* (Psal. 141. 2). Adverte: num certaminum occasionem præbere videtur, quod dictum est? Vide quo pacto nectam coronam et certaminum materiam parem. *Voce mea ad Dominum clamavi: voce mea ad Deum deprecatus sum* (Ibid.). Hic tu mihi hæreticum voca, sive adsit, sive non adsit. Si enim adsit, a voce nostra doceatur; si vero non adsit, a vobis, qui audieritis, discat. Sed quod dicebam, non persequor ipsum præsentem, sed ipsum excipio persequutionem passum, non a me, sed a propria conscientia, juxta eum qui dixit: *Fugit impius nemine persequente* (Prov. 28. 1). Mater est filiorum suorum Ecclesia, quæ et istos excipit, et peregrinis sinum expandit. Commune theatrum erat arca Noe, sed Ecclesia melior est etiam quam ista. Nam bruta quidem animalia illa recipiebat, et bruta conservabat: hæc autem bruta recipit, et transmutat. Exempli gratia, si intraverit vulpes hæreticus, ipsum ovem efficio; si intraverit lupo, ipsum agnum efficio, quantum in me situm est (a); sin autem noluerit, non

(a) Hæc confer cum orat. I de laudibus Pauli et cum VIII de Pœnitentia num. 1.

id vitio meo fit, sed ex ipsius improbitate, quandoquidem Christus etiam duodecim discipulos habuit, et unus factus est proditor, verum non a Christo, sed ab animo suo vitiatum: quandoquidem et Eliseus discipulum habuit avarum (4. Reg. 5), at non ab imbecillitate doctoris, sed a discipuli negligentia. Equidem semina jacio: si terra sis pinguis semen excipiens, etiam segetem reddis; sin autem petra sis sterilis, nullo meo vitio id fit: sive audieris, sive non audieris, spirituale tibi carmen occinere, vulnera mitigare non desinam, ne in illo die audiam, *Serve male, oportuit te committere pecuniam meam numulariis* (Matth. 25. 26). *Voce mea ad Dominum clamavi; voce mea ad Deum deprecatus sum* (Psal. 141. 2).

3. *Contra Anomæos agit; a Scripturis petunt erroris ansam hæretici.* — Quid ais, hæretice? de quonam dicit hæc propheta, et quem Dominum ac Deum appellat? de una enim persona fit sermo. Illi siquidem in suum caput Scripturas adulterantes, ac perpetuo argumenta adversus salutem suam perquirentes, in perditionis barathrum seipsos detrudere se non animadvertunt. Filium enim Dei neque qui laudat, clariorem efficit; neque qui blasphemis et contumeliis afficit, lædit: non enim indiget laude nostra natura incorporea; sed quemadmodum is qui splendidum solem dicit, lucem illi non addit, neque qui dicit tenebrosus, substantiam ejus imminuit, sed propriæ cæcitatibus indicem profert sententiam: ita qui Filium Dei Filium non dicit, at creaturam, insanitiæ suæ prodit argumentum; qui vero substantiam ejus agnoscit, probitatem suam ostendit; et nec iste beneficiis ipsum cumulat, nec ille quidquam ipsum lædit, sed hic quidem pro salute sua, ille vero adversus salutem suam dimicat. Verum, ut dicebam, Scripturas adulterantes, alia quidem prætervolant, quærun autem, num alicubi argumentum aliquod offendant, quod ipsorum morbo suffragari ac favere videatur. Neque mihi tu dixeris in causa esse Scripturam: non Scriptura, sed ipsorum improbitas est in causa: quandoquidem mel quoque dulce est, at qui æger est, acerbum illud arbitratur; verum non mellis culpa, sed infirmitatis est crimen. Ita qui furiosi sunt, quæ videntur, non cernunt; at eorum quæ videntur culpa non est, sed mentis vitiatæ furiosi hominis. Cælum Deus creavit, ut opus contemplerur, et opificem adoremus, at gentiles opus Deum fecerunt; verum non opus, sed illorum improbitas est in causa: et quemadmodum improbus a nemine juvatur, ita probus a se ipso etiam juvatur. Quid Christo par? at ab eo non adjutus est Judas. Quid diabolo nequius? at Job corona redimitus est; et neque Judam Christus adjuvit, quia is erat improbus, neque Job diabolus nocuit, quia hic probus erat. Hæc ego dico, ut nemo Scripturas accuset, sed eorum improbitatem, qui ea, quæ recte dicta sunt, male interpretantur. Nam et diabolus ex Scripturis cum Christo disputabat.

Num hæc voces, Deus et Dominus, Patri et Filio propriæ sint; nomen Dominus non est minus quam nomen Deus. — Atqui non est in causa Scriptura, sed ea mens, quæ recte dicta male interpretatur. Dum enim

Filium Patre minorem esse volunt ostendere, inusitata nomina curiose perquirentes circumstant, deque verbis illis (*Deus et Dominus*) aiunt, Deum Patrem esse, Filium Dominum, et nomina dividunt: vocem quidem *Deus* Patri, vocem autem *Dominus* Filio tribuunt, ut qui deitatis distributores sint, et tamquam hereditatis divisores. Scriptura Filio dicit *Dominus*? ain tu, hæc dicit? Numquid psalmum non audisti ad unam personam hodie dicentem: *Voce mea ad Dominum clamavi: voce mea ad Deum deprecatus sum* (Psal. 141. 2)? Itaque et Dominum et Deum ipsum appellat. Utrum Deum esse vis Filium, an Patrem? Plane Patrem dices hæc nomina indicare. Igitur Deus est Filius et Dominus Pater. Quid ergo nomina dividis, et hoc quidem illic adjicis, illud autem hic dividis? Et vero Paulus ait (utinam Paulum audires, et beatus esses): *Nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia* (1. Cor. 8. 6). Unum Filium Deum vocavit? quid ergo? Dominum. Cur enim, quæso, splendidius est nomen Deus, quam Dominus, aut Dominus minus quam Deus? Attendite, obsecro, diligenter. Si ergo unum esse illa, Dominus et Deus, ostendero, quid dices? Nomen Deus majus esse dicis, Dominus autem minus? Audi prophetam dicentem: *Iste Dominus, qui fecit cælum: iste Deus, qui terram condidit* (Isai. 45. 18). Dominus cælum, et Deus terram. Hic in eadem persona et nomen Dominus, et nomen Deus posuit. Et rursus, *Audi Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est* (Deut. 6. 4). Bis Dominus, et semel Deus: ac primum Dominus, et deinde Deus, et rursus Dominus: quod si hoc deterius esset, illud autem majus, non de magna substantia, majorique vocabulum minus posuisset primum, sed majori dicto contentus fuisset, neque minus attribuisset. Num ea, quæ dixi, intellexistis? Iterum doceo: non enim hoc spectaculum est ad ostentationem, sed doctrina ad compunctionem, non ut inermes abeatis, sed ut armati recedatis. Nomen Deus majus esse dicis, hæretice, et minus esse nomen Dominus? Ostendi tibi prophetam dicentem, *Dominus qui fecit cælum, Deus qui condidit terram.* Moysem tibi rursus ostendo dicentem, *Audi Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est.* Quomodo unus, si duo sunt nomina, hoc quidem minoris, illud vero substantiæ majoris? Non enim utique seipsa major et minor est substantia, sed æqualis et connexa. *Dominus Deus tuus Dominus unus est.* En ostendo tibi nomen Dominus hoc esse idem, quod Deus: in summa autem si Dominus minus, Deus autem majus, quodnam ejus esse nomen debuit? Dominus minus, an Deus majus? Si dicat: Quodnam est nomen meum? quid ais, hæretice? an nomen Dominus Filii, nomen autem Deus Patris est tanquam magis proprium? Si nomen Dominus, quod est minus, denotare ipsum ostendero, quid facies? *Cognoscant quia nomen tibi Dominus* (Psal. 82. 19), inquit propheta. Num dixit Deus? Tametsi cur, si majus est Deus, non dixit propheta, *Cognoscant quia nomen tibi Deus*: si enim hoc quidem ejus proprium ac peculiare Deus, illud vero

οικεῖαν ἀγνωμοσύνην· ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς δώδεκα εἶχε μαθητάς, καὶ εἰς προδότης ἐγένετο, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν διεφθαρμένην γνῶμην ἑαυτοῦ· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἐλισσαῖος εἶχε μαθητὴν φιλάργυρον, ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ παρὰ τὴν ῥθυμίαν τοῦ μαθητοῦ. Ἐγὼ καταβάλλω τὰ σπέρματα· ἐάν γῇ λιπαρὰ ἥς δεχομένη τὰ σπέρματα, καὶ τὸν στάχυν ἀποδίδω· ἐάν δὲ ἥς πέτρα ἀγνος, οὐδὲν παρ' ἐμέ· ἐάν τε ἀκούσης, ἐάν τε μὴ ἀκούσης, οὐ παύσομαι σοι ἐπάδων ψῶδην πνευματικὴν, καταντλῶν τὰ τραύματα, ἵνα μὴ ἀκούσω κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην· *Ποιτὴρ δούλε, ἔδει σε καταβαλεῖν τὸ ἀργυρίδιόν μου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας. Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα· φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθην.*

Υ'. Τί λέγεις, αἰρετικέ; περὶ τίνος λέγεις ὁ προφήτης, καὶ τίνα καλεῖ Κύριον καὶ Θεόν; περὶ ἑνὸς γὰρ προσώπου ὁ λόγος. Ἐκεῖνοι γὰρ παραγραφόμενοι τὰς Γραφάς κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, καὶ ζητοῦντες ἀεὶ λήμματα κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, οὐκ αἰσθάνονται εἰς βάραθρον ἀπωλείας ἑαυτοὺς ὠθοῦντες· τὸν [708] γὰρ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὔτε ὁ εὐφημῶν ἐνδοξότερον ποιεῖ, οὔτε ὁ βλασφημῶν βλάπτει· οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχει ἡ ἀσώματος οὐσία τῆς ἡμετέρας εὐφημίας, ἀλλ' ὥσπερ ὁ τὸν ἥλιον λέγων φαιδρὸν, οὐ προστίθηναι αὐτοῦ τῷ φωτί, οὐδὲ ὁ σκοτεινὸν λέγων μειοῦ αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τῆς οικείας πηρώσεως ἐκφέρει δεῖγμα τὴν ψῆφον· οὕτως ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μὴ λέγων Υἱόν, ἀλλὰ κτίσμα, τῆς οικείας μανίας ἐκφέρει ἀπόδειξιν, ὁ δὲ ἐπιγινώσκων αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, τὴν οικεῖαν ἐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυται· καὶ οὔτε οὗτος αὐτὸν ὠφελεῖ, οὔτε ἐκεῖνος αὐτὸν βλάπτει, ἀλλ' ὁ μὲν κατὰ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἀγωνίζεται. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, παραγραφόμενοι τὰς Γραφάς, τὰ μὲν ἄλλα παρατρέχουσι, ζητοῦσι δὲ, εἰ που εὐροῖεν λῆμμα δοκοῦν τι συντρέχειν αὐτῶν τῷ νοσήματι. Καὶ μὴ μοι λέγε ὅτι ἡ Γραφή αἰτία· οὐχὶ ἡ Γραφή αἰτία, ἀλλ' ἡ ἀγνωμοσύνη αὐτῶν, ἐπεὶ καὶ τὸ μέλι γλυκὺ ἐστίν, ἀλλ' ὁ νοσῶν πικρὸν αὐτὸ νομίζει· ἀλλ' οὐ τοῦ μέλιτος τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ τῆς ἀβρίωστίας ἡ κατηγορία. Οὕτω καὶ οἱ μαινόμενοι τὰ ὀρώμενα οὐ βλέπουσιν, ἀλλ' οὐ τῶν ὀρωμένων τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ τοῦ μαινομένου ἡ διεφθαρμένη γνῶμη. Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν ὁ Θεός, ἵνα ἴδωμεν τὸ ἔργον, καὶ προσκυνήσωμεν τῷ Δημιουργῷ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐθεοποίησαν τὸ ἔργον· ἀλλ' οὐ τὸ ἔργον αἴτιον, ἀλλ' ἡ ἐκείνων ἀγνωμοσύνη· καὶ ὥσπερ ὁ μὲν ἀγνώμων παρ' οὐδενὸς ὠφελεῖται, οὕτως ὁ εὐγνώμων καὶ παρ' ἑαυτοῦ ὠφελεῖται. Τί τοῦ Χριστοῦ ἴσον; καὶ οὐκ ὠφελήθη ὁ Ἰούδας. Τί τοῦ διαβόλου πονηρότερον; καὶ ἐστεφανώθη ὁ Ἰώβ· καὶ οὔτε τὸν Ἰούδαν ὠφέλησεν ὁ Χριστός, ἐπειδὴ ἀγνώμων ἦν, οὔτε τὸν Ἰώβ ἔβλαψεν ὁ διάβολος, ἐπειδὴ εὐγνώμων ἦν. Ταῦτα λέγω, ἵνα μηδεὶς τὰς Γραφάς διαβάλλῃ, ἀλλὰ τὴν ἀγνωμοσύνην πῶν τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς ἐρμηνεύοντων. Καὶ γὰρ ὁ διάβολος ἀπὸ Γραφῶν τῷ Χριστῷ διέλέγετο.

Ἄλλ' οὐχ ἡ Γραφή αἰτία, ἀλλ' ἡ διάνοια ἡ τὴν

PATROL. GR. L.

καλῶς εἰρημένα κακῶς ἐρμηνεύουσα. Θέλοντες γὰρ δεῖξαι τὸν Υἱὸν ἐλάττονα τοῦ Πατρὸς, περιέρχονται ὀνόματα ξένα περιεργαζόμενοι, καὶ λέγουσιν εἰς τὸ, Θεός καὶ Κύριος, ὡς ὁ Πατὴρ Θεός, ὁ δὲ Υἱὸς Κύριος, καὶ διαιροῦσι τὰ ὀνόματα, καὶ προσνέμουσι τὸ μὲν Θεός τῷ Πατρί, τὸ δὲ Κύριος τῷ Υἱῷ, ὡς διαιρέται ὄντες τῆς θεότητος καὶ κληροδοταί. Λέγει· τῷ Υἱῷ τὸ Κύριος ἡ Γραφή; ταῦτα λέγει; Πῶς οὐκ ἤκουσας τοῦ ψαλμοῦ πρὸς ἕν πρόσωπον λέγοντος σήμερον, *Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθην*; Οὐκοῦν καὶ Κύριον καὶ Θεὸν αὐτὸν ὀνομάζει. Τίνα βούλει Θεὸν εἶναι, τὸν Υἱόν, ἢ τὸν Πατέρα; Πάντως τὸν Πατέρα ἐρεῖ; τὰ ὀνόματα ταῦτα. Οὐκοῦν Θεός ὁ Υἱός, καὶ Κύριος ὁ Πατήρ. Τί οὖν διαιρεῖς τὰ ὀνόματα, καὶ τὸ μὲν ἐκεῖ προτρέπεις, τὸ δὲ ἐνταῦθα διαιρεῖς; Καὶ ὁ Παῦλος δὲ λέγει (εἴθε ἤκουες Παύλου, καὶ μακάριος ἦς)· Ἄλλ' ἡμῖν εἰς Θεός ὁ Πατήρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Μὴ ἐκάλυψε τὸν Υἱὸν Θεόν; ἀλλὰ τί; Κύριον. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τὸ Θεὸς σεμνότερον τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ Κύριος ἐλάττον τοῦ Θεοῦ; [709] Συντίνατε ἑαυτοὺς, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριθείας· ἐάν οὖν δεῖξω, ὅτι ἕν ἐστι τὸ Κύριος καὶ τὸ Θεός, τί λέγεις; Λέγεις τὸ Θεός μεῖζον, τὸ δὲ Κύριος ἐλάττον; Ἀκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Οὗτος Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν· οὗτος Θεός ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν*· Κύριος τὸν οὐρανόν, καὶ ὁ Θεός τὴν γῆν· οὗτος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου καὶ τὸ Κύριος καὶ τὸ Θεός τέθεικε. Καὶ πάλιν· *Ἀκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος Θεός σου, Κύριος εἰς ἑστί*. Δεύτερον τὸ Κύριος, καὶ ἀπαξ τὸ Θεός· καὶ πρῶτον τὸ Κύριος, καὶ τότε τὸ Θεός, καὶ πάλιν τὸ Κύριος. Εἰ δὲ τοῦτο καταδέσπερον, ἐκεῖνο δὲ μεῖζον, οὐκ ἐπὶ μεγάλης οὐσίας καὶ μεζονος τοῦ λόγου τὸ ἐλάττον τέθεικε πρῶτον, ἀλλὰ τὸ μεῖζον εἰπὼν ἠρκέσθη, καὶ οὐκ ἂν προσέβριψε τὸ ἐλάττον. Ἄρα συνήκατε ὃ εἶπον; Πάλιν παιδεύω· οὐ γὰρ θέατρόν ἐστι πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ διδασκαλίαν πρὸς κατάνυξιν, οὐχ ἵνα ἄσπολοι ἀπέλθῃτε, ἀλλ' ἵνα ὀπισθεύοντες ἀναχωρήσητε. Τὸ Θεός λέγεις, αἰρετικέ, μεῖζον, καὶ τὸ Κύριος ἐλάττον; Ἐδείξα σοι τὸν προφήτην λέγοντα· *Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν, Θεός ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν*. Δεικνύμι σοι πάλιν τὸν Μωσέα λέγοντα· *Ἀκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἑστί*. Πῶς εἰς, εἰ δύο εἰσὶ τὰ ὀνόματα, τὸ μὲν ἐλάττονος, τὸ δὲ μεζονος οὐσίας; Οὐ γὰρ δὴ ἡ οὐσία μεζων ἑαυτῆς καὶ ἐλάττων, ἀλλ' ἴση καὶ συνημμένη· *Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἑστί*· καὶ δεικνύω σοι, ὅτι τὸ ὄνομα τὸ Κύριος, τοῦτό ἐστι Θεός· ὅπως δὲ, εἰ καταδέσπερον τὸ Κύριος, τὸ δὲ Θεός μεῖζον, ποῖον ὠφείλειεν αὐτοῦ ὄνομα εἶναι; Τὸ Κύριος τὸ μικρότερον, ἢ τὸ Θεός τὸ μεῖζον; Ἐάν εἴπῃ· Ποῖον ὄνομά μου; τί λέγεις, ὦ αἰρετικέ; λέγεις ὅτι τὸ Κύριος τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ Θεός τοῦ Πατρὸς, ὡς οικειότερον; Ἐάν οὖν σοι δεῖξω τὸ Κύριος τὸ μικρὸν γνωριστικὸν αὐτοῦ, τί ποιεῖς; *Γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος*, ὁ προφήτης λέγει· μὴ εἴπῃ· Θεός; Καίτοι εἰ μεῖζον τὸ Θεός, δὴ πῶς οὐκ εἴπῃ ὁ προφήτης, *Γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Θεός*; Εἰ γὰρ τὸ μὲν ἴδιον αὐτοῦ καὶ οικεῖον τὸ Θεός, ἀλλότριον δὲ

αὐτοῦ ὡς καταδεέστερον τὸ Κύριος, διὰ τί εἶπε· *Γνώτωσαν ὅτι δογμά σοι Κύριος*, τὸ μικρὸν, τὸ ἑλαττον, τὸ καταδεέστερον τῆς ἀξίας, καὶ οὐ λέγει ἑκαίνο τὸ μέγα καὶ ὑψηλόν, τὸ ἀξίον τῆς οὐσίας; Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι μικρὸν, οὐδὲ καταδεέστερον, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἔχει ἰσχύ· *Γνώτωσαν ὅτι δογμά σοι Κύριος· σὺ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*.

δ'. Ἄλλ' ἔτι οὐκ ἀφίστασαι τῆς μάχης, ἀλλὰ λέγεις πάλιν τὸ Θεὸς μείζων, τὸ δὲ Κύριος ἑλαττον. Ἐὰν οὖν δείξω τὸν Υἱὸν τῷ ὀνόματι τῷ μείζονι καλούμενον, τί λέγεις; καταλύεις τὴν μάχην; ἀφίστασαι τῆς φιλονεικίας; ἐπιγινώσκεις σου τὴν σωτηρίαν; ἀπαλλάττει τῆς μανίας; συνήκας τί εἶπον; ἐπειδὴ τὸ Κύριος ὄνομα τῷ Υἱῷ προσρίπτουσι, τὸ δὲ Θεὸς τῷ Πατρὶ ὡς μείζων. Ἐὰν οὖν δείξω σοι τῷ μείζονι ὀνόματι τῷ Θεῷ τὸν Υἱὸν καλούμενον, λέλυται ἡ μάχη· τοῖς γὰρ ὅπλοις σοῖς σε χειροῦμαι, καὶ τοῖς σοῖς [710] πτεροῖς περιγίνομαι σου. Σὺ εἶπας, ὅτι τὸ Θεὸς μείζων, τὸ δὲ Κύριος ἑλαττον· βούλομαι δείξαι, ὅτι τὸ ἑλαττον οὐχ ἥρμωσε τῷ Πατρὶ, εἰ μείζων ἦν, καὶ τὸ μείζων οὐχ ἥρμωσε τῷ Υἱῷ, εἰ ἐλάττω ἦν ὁ Υἱός. Ἀκούσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἔξευρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης· μετὰ ταῦτα ἐπὶ γῆς ὥφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη*. Τί λέγεις πρὸς τοῦτο; ἀντιλέγεις τοῖς ῥήμασι τούτοις; Ἄλλ' οὐ δύνασαι· μένει γὰρ ἡ ἀλήθεια τὴν οἰκίαν λαμπρῶνα ἐκπέμπουσα, καὶ τυφλοῦσα τὰς τῶν αἵρε-

τικῶν ὄψεις τῶν μὴ θελόντων αὐτῇ πιστεῦσαι. Εἰ καὶ βαθεὰ τὰ παλαίσματα, καὶ πολὺ τὸ καῦμα, ἀλλὰ μείζων ὁ λόγος καὶ τῆς δυσχερείας τῶν ἀκούοντων περιγινόμενος, καὶ τὸ καῦμα τῇ δρόσῳ τῆς διδασκαλίας παραμυθίζεται· καὶ ἅπασι ἡ δεύτερον τῆς ἐβδομάδος συλλεγώμεθα, οὐ δεῖ βῆθυμον εἶναι τὸν ἀκροατήν. Ἐὰν γὰρ ἐξέλθῃς ἐκ τῶν ὧδε, καὶ εἴπῃ σοί τις, τί ὠμίλησεν ὁ διδάσκαλος; εἴπῃς, πρὸς αἰρετικούς· ἐν εἴπῃ σοι, τί ὠμίλησε; καὶ μὴ εὗρης, ἀισχύνη σοι μεγίστη· ἐὰν δὲ εἴπῃς, δάκνεις αὐτόν, καὶ τε αἰρετικός ἢ, διορθοῖς αὐτόν, καὶ τε φίλος ἢ βῆθυμος, ἐφέλκεις αὐτόν, καὶ τε γυνὴ ἀκόλαστος, σωφρονεστέραν ποιεῖς· καὶ γὰρ καὶ ὑπεύθυνος εἰ τῇ γυναικί· *Δὲ γυναῖκες γὰρ, φησὶν, ἐν ἐκκλησίᾳ σιγάτωσαν*· εἰ δέ τι *μανθάνει* θέλουσι, τοὺς *ἰδίους ἀνδρας* ἐπερωτάτωσαν. Ἐὰν εἰσέλθῃς εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐρωτήσῃ σε ἡ γυνή· τί ἐκόμισάς μοι ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας; εἰπέ πρὸς αὐτήν, οὐ κρέας, οὐδὲ οἶνον, οὐδὲ χρυσίον, οὐδὲ κόσμια τὰ τὸ σῶμα καλλωπίζοντα, ἀλλὰ λόγον σοφίζοντα διάνοιαν. Ὅταν εἰσέλθῃς πρὸς τὴν γυναῖκα, παράθες τὴν τράπεζαν τὴν πνευματικὴν· εἰπέ πρῶτον, ὡς ἑναυλος ἡ μνήμη ἐστίν· Ἀπολαύσωμεν τῶν πνευματικῶν, καὶ τότε ἀπολαύσωμεν τῆς αἰσθητῆς τραπέζης· καὶ γὰρ ἂν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, καὶ τὸν Θεὸν ἐξομεν ἐν τῷ μέσῳ καὶ τὴν τράπεζαν εὐλογοῦντα, καὶ ἡμᾶς στεφανοῦντα. Ὑπερ δὴ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

[711] Nihil in hac homilia comparet, unde deprehendere liceat Antiochiæne an Constantinopoli ea habita fuerit. De anno itidem nihil. *Nondum septem dierum elapsus est numerus*, inquit Chrysostomus, *ex quo sacram Pentecostes sollemnitatem celebravimus, et nos rursus martyrum chorus assequutus est, vel martyrum castra potius et exercitus nihilo minor illis angelorum castris, quæ Patriarcha Jacob vidit, sed æmulus illis et æqualis*. Hic de Martyrum choro agitur seu de omnibus omnino martyribus, quemadmodum effert titulus, *Laudatio Sanctorum omnium, qui martyrium toto terrarum orbe sunt passi*. Qua de re audiendus Fronto Ducæus: « In Calendario Græcorum edito ab A. Contio ex Græco Menologio 1535 Venetiis excuso, diei Junii 25 additur, Κυριακὴ τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς, ac deinde Cal. Julii, Κυριακὴ τῶν

[711] ΕΓΚΩΜΙΟΝ

Εἰς τοὺς ἀγίους πάντας τοὺς ἐν ὁλῳ τῷ κόσμῳ μαρτυρήσαντας.

α'. Ἐξ οὗ τὴν ἱερὰν κατήγουριν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπετελέσαμεν, οὕτω παρῆλθεν ἡμερῶν ἑπτὰ ἀριθμὸς, καὶ πάλιν κατέλαθεν ἡμᾶς μαρτύρων χορδὴ, μᾶλλον δὲ μαρτύρων παρεμβολὴ καὶ παράταξις, τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀγγέλων, ἣν ὁ πατριάρχης εἶδεν Ἰακώβ,

κατ' οὐδὲν οὕσα χείρων, ἀλλ' ἐφάμιλλος αὐτῆς· καὶ ἴση. Μάρτυρες γὰρ καὶ ἀγγελοι τοῖς ὀνόμασι διεστήκασιν μόνον, τοῖς δὲ ἔργοις συνάπτονται· τὸν οὐρανὸν οἰκοῦσιν ἀγγελοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μάρτυρες ἀγγελοῦ.
* Sic rescribendum fuit pro edito αὐτοῖς. Edit.

Dominus, alienum ab eo tamquam inferius, cur dixit, *Cognoscant quia nomen tibi Dominus*, illud parvum, minus, et inferius numine ac dignitate: neque dicit illud magnum et sublime, quod dignum est substantia? Atqui ut intelligas hoc parvum non esse, nec deterius, sed eandem vim habere, *Cognoscant*, inquit, *quia nomen tibi Dominus: tu solus altissimus super omnem terram.*

4. At nondum a pugna discedis, sed ais rursus *Deus* majus esse, *Dominus* autem minus. Si Filium majori nomine appellatum indicavero, quid dices? num pugnam finies? num a contentione desistes? num tuam salutem agnosces? num ab insania recedes? intellexisti, quid dixerim? quandoquidem nomen *Dominus* Filio tribuunt, *Deus* autem Patri ut majus. Si igitur majori nomine Filium appellatum indicavero, pugna confecta est: tuis enim armis te subigo, tuisque pen- nis te supero. Tu dixisti *Deus* majus, *Dominus* autem minus esse nomen: demonstrare volo minus Patri non convenisse, si major erat, et majus Filio non convenisse, si Filius minor erat. Audi prophetam dicentem, *Hic est Deus noster: non æstimabitur alius ad eum: adinvenit omnem viam scientiæ: post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (Bar. 3. 36-38). Quid ad hoc respondes? num his verbis contradicis? At non potes: veritas enim permanet, quæ splendorem suum emittit, et oculos hæreticorum credere ipsi recusantium excæcat. Quamquam longa

sunt certamina, et multus est æstus: major tamen est oratio, atque incommoda superat auditorum, æstumque mitigat rore doctrinæ: et quando semel aut iterum in hebdomada congregamur, auditorem negligentem esse non oportet. Si enim ex hoc loco excesseris, ac dixerit quispiam: Qua de re doctor dis- servit? subjicies, Adversus hæreticos: si dixerit tibi, Qua de re egit? neque menti occurrerit, maxima erit ignominia; sin autem dixeris, ipsum pungis: et sive sit hæreticus, ipsum corrigis, sive negligens sit ami- cus, ipsum pellicis, sive etiam mulier lasciva, efficis temperantiorē; nam et mulieri reddere rationem debes: *Mulieres enim*, inquit, *in ecclesia taceant: si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent* (1. Cor. 14. 34. 35). Si domum ingressus fueris, et ex te mulier sciscitetur, Quid mihi ab ecclesia retu- listi? responde illi, Non carnes, nec vinum, nec au- rum, nec mundum, quo corpus ornetur; at sermo- nem, quo sapientior mens reddatur. Cum in congres- sum mulieris veneris, mensam illi spiritualem appone: dic primum dum adhuc recens est memoria, Perfrua- mur spiritualibus, ac deinde sensibili mensa perfrua- mur: etenim si res nostras ita disponamus, Deus etiam aderit in medio nostri, cum ut mensam benedi- cat, tum ut nos coronet. Nos quidem pro his omnibus gratias agamus ipsi Patri cum Filio ac Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN SANCTOS MARTYRES.

ἀγίων πάντων: Fortasse ut in Latina Ecclesia primum celebrata est omnium martyrum festivitas ex præscripto Bonifacii IV, ac deinde Sanctorum omnium Gregorii IV tempore: sic et in Græca paucis post Pentecosten diebus olim martyrum omnium memoriæ dedicatum erat festum, quod deinde Sanctorum omnium solemnitate consecratum est. Cæterum hunc Chrysostomo tribuunt sermonem præter Codicem Regiæ Biblioth., Mediceæ manuscriptum, Catalogus genuinarum auctoris ejus orationum, qui in Augu- stana servatur, et alius ex Italia missus ad nos index τῆς βίβλου τῶν μαρτυριῶν, hoc titulo: Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους πάντας.

Interpretatio Latina est ejusdem Frontonis Ducæi.

LAUDATIO

SS. OMNIUM QUI MARTYRIUM TOTO TERRARUM ORBE SUNT PASSI (α).

1. *Martyres cum angelis collati, dona ex ipsa morta- litate derivata.* — Nondum septem dierum elapsus est numerus, ex quo sacram Pentecostes solemnitate celebravimus, et nos rursus martyrum chorus asse-

(2) Collata cum Codicibus Regiis tribus et uno Coislino.

quutus est, vel martyrum castra potius et exercitus nihilo minor illis angelorum castris, quæ patriarcha Jacob vidit (Gen. 32. 2), sed æmulus illis et æqualis. Martyres enim et angeli nomine tantum distincti sunt, factis autem junguntur: cælum incolunt angeli, itidem

et martyres : senectutis expertes et immortales sunt illi, hoc et martyres obtinebunt. At incorpoream illi naturam sortiti sunt? Quid tum postea? licet enim martyres corpore circumsepti sint, immortalitatem tamen : quin potius etiam ante ipsam immortalitatem Christi mors corpora multo plus, quam immortalitas condecorat. Non ita siderum exornatum choro cælum illustre est, ac splendida vulnerum sanie ¹ martyrum corpora exornata. Itaque quia mortui sunt, idcirco maxime superant, et ante immortalitatem a morte coronati præmia reportarunt. *Minuisti eum paulo minus ab angelis; gloria et honore coronasti eum* (Psal. 8. 6), de communi hominum natura inquit David : sed et hoc paulum reddidit Christus cum advenisset, et mortem morte damnasset. Verum hoc ego inde non confirmo, sed ex eo quod defectus hic mortis in lucrum et commodum cecit : nisi enim mortales fuissent, martyres facti non essent : itaque nisi mors fuisset, ne coronæ quidem exstiterent : si non fuisset interitus, martyrium non fuisset : si mors non fuisset, non potuisset dicere Paulus, *Quotidie morior per vestram gloriam, quam habeo in Christo Jesu* (1. Cor. 15. 31) : nisi mors et interitus fuissent, non potuisset idem dicere, *Gaudeo in passionibus meis pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea* (Col. 1. 24). Ne doleamus ergo, quod mortales facti simus, sed gratias agamus, quod martyrii stadium nobis sit a morte reseratum, et ab interitu præmiorum materiam acceperimus; unde et certaminum occasionem nacti sumus. Vides sapientiam Dei, quo pacto maximum illud malorum caputque nostræ calamitatis, quod invexit diabolus, mortem inquam, eam in honorem gloriamque nostram convertit, ac per hanc ipsam athletas ad martyrii bravia deduxit? Quid ergo? idcircone diabolo mortis causa gratias agemus? Absit : non enim ab ejus mente recte factum hoc, sed Dei sapientiæ est donum. Ille quidem invexit, ut perderet, et ad terram reductis spem salutis omnem præscinderet : Christus autem id arreptum immutavit, et in cælum nos rursus per ipsum introduxit. Nemo igitur nos damnet, quod chorum et exercitum martyrum cœtum appellarim, unique rei contraria duo nomina tribuerim : chorus enim et exercitus contraria sunt, verum hic utrumque coaluit : etenim quasi choreas ducerent, ad tormenta cum voluptate perrexerunt, et tamquam bellatores omnem fortitudinem ac tolerantiam præ se tulerunt, hostesque vicerunt. Ac si eorum quidem, quæ geruntur, spectes naturam, pugna et bellum et acies sunt, quæ geruntur : sin autem eorum mentem consideres, quæ fiunt, choreæ sunt, et convivia, ac festivitates, et voluptas maxima, quæ perficiuntur.

Cum bello comparat Martyrum tormenta; constantiam Martyrum egregie describit. — Visne te doceam hæc omni bello esse terribiliora, martyrum inquam res gestas? Quid est in bello formidabile? Utrunque

stant acies communitæ, undique armis fulgentes, terramque splendore complentes; undique jaculorum nubes emittuntur, quorum multitudine aer occultatur; torrentes sanguinis in terram volvuntur; multæ undique strages ut segetum in messe, ita militum, qui a se invicem prosternuntur. Age ergo ab illorum pugna te ad hanc traducamus. Illic binæ quoque sunt acies, una quidem martyrum, altera vero tyrannorum : æ tyranni quidem armati sunt, martyres autem nudo pugnant corpore; sed a nudis tamen, non ab armatis, victoria reportatur. Quis non obstupescat, quando is qui virgis cæditur, cædentem vincit, et vinculus solutum, exustus urentem, et qui moritur interficientem? Vides ut hæc illis terribiliora sint? Nam illa quidem quamquam formidabilia sunt, tamen ex ordine naturæ fiunt : hæc autem exsuperant naturam omnem rerumque omnem consequentiam, ut intelligas divinæ gratiæ accepta ferenda esse, quæ hic cum laude præstantur. Tametsi quid hac, quæso, pugna iniquius? quid certaminibus istis injustius? Nam in bellis uterque eorum, qui pugnant, armatur; hic vero non ita, sed hic quidem nudus est, ille vero armis est tectus : in certaminibus rursus utrisque licet manus contra attollere; hic vero vincitus est iste, at ille cum potestate ictus infligit, et tamquam ex tyrannide quadam sibi quidem eas partes assumentes præsidet ut male faciant, justis martyribus ut male patiantur attribuentes, ita congregiuntur cum sanctis, et ne sic quidem ipsos expugnant, sed ab ista pugna tam iniqua superati discedunt : atque idem accidit ac si quis virum quempiam bellatorem in prælium deducat, et præcia lanceæ cuspidem, lorica spoliatum, nudo corpore pugnare jubeat, ille autem licet percussus ac læsus, sexcentisque confossus vulneribus, tropæum tamen erigat. Martyres enim nudos cum in medium protraxissent, ac revinctis post terga manibus eos undequaque percussissent, ita vincebantur : illi autem vulnera cum exceperant, tropæum contra diabolum erigebant. Et quemadmodum percussus adamas minime cedit neque emollitur, imo ferrum a quo percutitur confringit : ita nimirum et sanctorum animæ, cum tam multi cruciatus adhiberentur, ipsæ quidem nihil grave patiebantur, eorum vero a quibus cædebantur vim ac virtutem profligantes, turpiter et ignominiose devictos post multos et intolerandos ictus e certaminibus dimittebant. Etenim illis in equuleo vinctis latera fodiebant, profunde sulcos agentes ¹, quasi terram aratro sulcarent, non corpora lacerarent : videre erat sinus apertos, reserata latera, pectora effossa, neque tamen eo cruciatu furem suum explebant illæ sanguine pastæ belluæ; sed abstractos ab equuleo subjectis carbonibus in scala ferrea extendebant : tumque videre erat spectacula multo prioribus acerbiora, duplices guttas e corporibus defluentes, has quidem stillantis sanguinis, illas autem carniū liquefactarum : sancti vero tamquam inter rosas jacentes in prunis, ita cum voluptate quæ gerebantur spectabant.

¹ Savil., *profundos agentes in eis, ut ita dicam, sulcos.*

¹ Atq., *splendido vulnerum choro*, quæ lectio non est spernenda.

καὶ ἀθάνατοὶ εἰσιν ἐκεῖνοι, τοῦτο καὶ οἱ μάρτυρες ἔξουσιν. Ἀλλὰ καὶ ἀσώματον ἔλαχον ἐκεῖνοι φύσιν; Καὶ τί τοῦτο; οἱ γὰρ μάρτυρες εἰ καὶ σῶμα περικρίνεται, ἀλλ' ἀθάνατον· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς ἀθανασίας ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος τῆς ἀθανασίας μᾶλλον καλλωπίζει τὰ σώματα^a. Οὐχ οὕτως ἐστὶ λαμπρὸς ὁ οὐρανὸς τῷ χορῷ τῶν ἁγίων κοσμούμενος, ὡς τὰ σώματα τῶν μαρτύρων λαμπρῷ τῷ χορῷ τῶν τραυματίων κοσμούμενα. Ὡστε ἐπειδὴ ἀπέθανον, διὰ τοῦτο μάλιστα πλεονεκτοῦσι, καὶ πρὸ τῆς ἀθανασίας ἔλαβον τὰ βραβεῖα, ἀπὸ τοῦ θανάτου στεφανωθέντες. *Ἡλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ ἔστεφάνωσας αὐτόν, περὶ τῆς κοινῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, φησὶν ὁ Δαυὶδ· ἀλλὰ καὶ τὸ βραχὺ τοῦτο παραγενόμενος ὁ Χριστὸς ἀπέδωκε, θανάτῳ θάνατον καταδικάσας. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐντεῦθεν διισχυρίζομαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο τοῦ θανάτου πλεονέκτημα γέγονεν· εἰ γὰρ μὴ εἴεν θνητοί, οὐκ ἂν ἐγένοντο μάρτυρες^b. ὥστε εἰ μὴ θάνατος ἦν, οὐδὲ στέφανος ἦν· εἰ μὴ τελευτῇ ἦν, οὐκ ἦν μαρτύριον· εἰ μὴ θάνατος ἦν, οὐκ ἦδύνατο Παῦλος λέγειν, *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, καὶ τὴν ὑμέτεραν καύχουμαι, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· εἰ μὴ θάνατος καὶ φοβρὰ ἦν, οὐκ ἦδύνατο λέγειν ὁ αὐτός· *Χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀναπληρῶ^c τὰ ὑστερήματα τῶν θλιψέων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκὶ μου*. Ὡστε μὴ ἀλγῶμεν, ὅτι ἐγενόμεθα θνητοί, ἀλλ' εὐχαριστῶμεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου ἠνεψύχθη ἡμῖν τὸ σῶμα τοῦ μαρτυρίου· ἀπὸ τῆς φοβρᾶς ἐλάβομεν ὑπόθεσιν τῶν βραβείων· ἐντεῦθεν ἔχομεν ἀφορμὴν τῶν παλαισμάτων. Ὁρᾷς σοφίαν Θεοῦ, πῶς τὸ μέγιστον τῶν κακῶν, τὸ κεφάλαιον τῆς ἡμετέρας συμφορᾶς, ὅπερ εἰσέγαγεν ὁ διάβολος, τὸν θάνατον λέγω, τοῦτον εἰς τιμὴν καὶ δόξαν ἡμετέραν μετέβαλε, διὰ τοῦτο πρὸς τὰ τοῦ [712] μαρτυρίου βραβεῖα τοὺς ἀθλητὰς ἄγων; Τί οὖν; εὐχαριστήσομεν τῷ διαδόλῳ διὰ τὸν θάνατον; Μὴ γένοιτο! οὐ γὰρ τῆς ἐκείνου γνώμης τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας τὸ χάρισμα· ἐκεῖνος εἰσέγαγεν ἵνα ἀπολέσῃ, καὶ πρὸς τὴν γῆν ἐπαναγαγῶν πᾶσαν ἐκκλῆξῃ σωτηρίας ἐλπίδα· ὁ Χριστὸς δὲ αὐτὸ λαθὼν μετέστρεψε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἡμᾶς δι' αὐτοῦ πάλιν ἀνήγαγε. Μηδεὶς οὖν ἡμῶν καταγινωσκέτω, εἰ χορὸν καὶ παράταξιν ἐκάλεσα τῶν μαρτύρων τὸ πληρωμα, δύο ἐναντία ὀνόματα ἐνὶ πράγματι τιθεῖ· χορὸς γὰρ καὶ παράταξις ἐναντία, ἀλλ' ἐνταῦθα συνήλθον ἀμφοτέρω· καὶ γὰρ ὥσπερ χορεύοντες ἐπὶ τὰς βασάνους ἦσαν μεθ' ἡδονῆς, καὶ ὥσπερ πολεμοῦντες οὕτως ἀνδρείαν πᾶσαν καὶ καρτερίαν ἐπεδείξαντο, καὶ τῶν ἐναντίων ἐκράτησαν. Ἄν μὲν τῶν γινομένων τὴν φύσιν ἴδῃς, μᾶχῃ καὶ πόλεμος καὶ παράταξις τὰ γινόμενα· ἂν δὲ τὴν γνώμην τῶν γινομένων ἐξετάσῃς, χοροὶ καὶ θαλῖαι καὶ πανηγύρεις καὶ μεγίστη ἡδονὴ τὰ τελούμενα.*

Βούλει μαθεῖν ὡς πολέμου ταῦτα φρικωδέστερα; τὰ τῶν μαρτύρων λέγω. Τί ποτὲ ἐστὶν ἐν τῷ πολέμῳ τὸ φρικτόν; Στρατόπεδα ἔστηκον ἐκατέρωθεν περι-

πεφρχμένα, ἀπολάμποντα τοῖς ὅπλοις, καὶ τὴν γῆν καταυγάζοντα, νέφη βελῶν ἀφίεται πανταχόθεν ἀποκρύπτοντα τὸν ἀέρα τῷ πλήθει, βύακες αἱμάτων ἐπὶ τῆς γῆς φέρονται, καὶ πολλὰ πανταχοῦ τὰ πτώματα καθάπερ ἐν ἀμνητῷ ἀσταχῶν, οὕτω τῶν στρατιωτῶν ἐπαλλήλων καταφερομένων. Φέρε οὖν ἀπ' ἐκείνων ἐπὶ ταύτην ἀγάγῃ σε τὴν μάχην. Καὶ ἐνταῦθα δύο παρατάξεις, ἡ μὲν τῶν μαρτύρων, ἡ δὲ τῶν τυράννων· ἀλλ' οἱ μὲν τυράννοι εἰσι καθωπλισμένοι, οἱ δὲ μάρτυρες γυμνῷ τῷ σώματι μάχονται, καὶ ἡ νίκη τῶν γυμνῶν, οὐ τῶν καθωπλισμένων γίνεται. Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη, ὅτι ὁ μαστιζόμενος περιγίνεται τοῦ μαστίζοντος, ὁ δεδεμένος τοῦ λελυμένου, ὁ κατακαϊόμενος τοῦ καίοντος, ὁ ἀποθνήσκων τοῦ ἀναιρούντος; Εἶδες πῶς ταῦτα ἐκείνων φρικωδέστερα; Ἐκεῖνα μὲν εἰ καὶ φοβερά, ἀλλὰ κατὰ φύσιν γίνονται· ταῦτα δὲ πᾶσαν ὑπερβαίνει φύσιν, καὶ πᾶσαν πραγματῶν ἀκολουθίαν, ἵνα μάθῃς ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐστὶ τὰ κατορθώματα. Καίτοι τί τῆς μάχης ταύτης ἀδικώτερον; τί τῶν παλαισμάτων παρανομώτερον; Ἐν μὲν γὰρ τοῖς πολέμοις ἀμφοτέροι φράττονται οἱ μαχόμενοι· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μὲν γυμνός, ὁ δὲ καθωπλίζεται· ἐν τοῖς ἀγῶσι πάλιν ἀμφοτέροις ἔξεσι τὰς χεῖρας ἀνταίρειν, ἐνταῦθα δὲ ὁ μὲν δέδετα, ὁ δὲ μετ' ἐξουσίας ἐπάγει τὰς πληγὰς, καὶ καθάπερ ἐκ τυραννίδος τινὸς ἑαυτοῖς μὲν τὸ κακῶς ποιεῖν ἀποκληρώσαντες οἱ δικάζοντες, τοῖς δικαίοις δὲ μάρτυσι τὸ πάσχειν κακῶς ἀπονέιμαντες, οὕτω συμπλέκονται τοῖς ἀγίοις, καὶ οὐδὲ οὕτως αὐτῶν περιγίνονται, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνώμαλον ταύτην μάχην ἡττηθέντες ἀναχωροῦσι· καὶ ταυτὸν γίνεται ὅσον ἂν εἴ τις πολέμιστῃ ἀνθρώπων εἰς πόλεμον εἰσαγαγῇ, καὶ τοῦ δόρατος τὴν αἰχμὴν ἀποκόψας, καὶ τὸν θώρακα ἀποδόσας, οὕτω κελυῆ γυμνῷ τῷ [713] σώματι μάγεσθαι, ὁ δὲ πληττόμενος καὶ παϊόμενος καὶ πάντοθεν μυρία δεχόμενος τραύματα τρόπαιον στήσιε. Καὶ γὰρ τοὺς μάρτυρας γυμνοὺς ἄγοντες^e, καὶ τὰς χεῖρας ὀπίσω δέσαντες καὶ πάντοθεν παίοντες καὶ καταγαίνοντες, οὕτως ἡττῶντο· οἱ δὲ τὰ τραύματα δεχόμενοι, τὸ κατὰ τοῦ διαδόλου τρόπαιον ἔστησαν. Καὶ καθάπερ ἀδάμας πληττόμενος αὐτὸς μὲν οὐκ ἐνδίδωσιν, οὐδὲ μαλάσσειται, τὸν δὲ παῖοντα διαλύει σίδηρον· οὕτω δὲ καὶ αἱ ψυχὰς τῶν ἁγίων, τοσοῦτων ἐπαγομένων βασάνων, αὐταὶ μὲν οὐδὲν ἔπασχον δεινόν, τῶν δὲ παίωντων τὴν δύναμιν καταλύουσαι, αἰσχροῦς καὶ καταγελάστως ἡττηθέντας ἐκ τῶν ἀγώνων ἐξέπεμπον μετὰ πολλὰς καὶ ἀφορητοὺς πληγὰς. Καὶ γὰρ προσέδωκαν αὐτοὺς τῷ ξύλῳ, καὶ τὰς πλευρὰς διώρυτον, ἐμβαθύνοντες αὐλακας, καθάπερ γῆν ἀροτριώντες, ἀλλ' οὐ σώματα σχίζοντες^f· καὶ ἦν ἰδεῖν λαγόνας ἀναπεπετασμένους, πλευρὰ ἀνευγότα, στήθη διεβήγγημένα, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς μακρίας ἔστησαν οἱ αἱμοῦδροι θῆρες ἐκεῖνοι, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελόντες ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ σιδηρὰς κλίμακας ἔτεινον· καὶ ἦν ἰδεῖν πάλιν πικρότερα τῶν προτέρων θεάματα, διπλᾶς καταφερομένης σταγόνας ἐκ τῶν σωματίων, τὰς μὲν τοῦ αἵματος ῥέοντες, τὰς δὲ τῶν σαρκῶν τηκομένην· οἱ δὲ ἅγιοι καθάπερ ἐπὶ ῥόδων κείμενοι τῶν ἀνθρώπων, οὕτω μεθ' ἡδονῆς τὰ γινόμενα ἐθεώρουν.

^a Savil. θάνατος τῆς ἀθανασίας μᾶλλον καλλωπίζει τὰ σώματα. Reg. mss. θάνατος τῆς ἀθανασίας πλεον αὐτοῖς καλλωπίζει. Morel. τῇ ἀθανασίᾳ μᾶλλον καλλ. Paulo post Reg. τῷ ἰχθὺ τῶν τραυμάτων, melius quam Morel. et Savil. τῷ χορῷ τῶν τρ. (Imo lectionem Savilii, ut ipse instituit comparationi magis congruam, restituere visum est.)

^b Reg. unus θνητοὶ οὐκ ἂν ἀπέθανον· εἰ μὴ ἀπέθανον, οὐκ ἂν ἐγένοντο μάρτ.

^c Alii ἀναπληρῶ.

^d Savil. et Reg. unus τῶν ἀγωνιζομένων. Morel. τῶν γινομένων.

^e Alii εἰσάγοντες.

β. Σὺ δὲ ἀκούσας κλίμακα σιδηρᾶν, ἀναμνήσθητι κλίμακος νοητῆς, ἣν εἶδεν ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τεταμένον· δι' ἐκείνης κατέβαινον ἄγγελοι, διὰ ταύτης δὲ ἀναβαίνουσι μάρτυρες· ἐκατέρα δὲ ὁ Κύριος ἐπεστήριχτο. Οὐκ ἂν ἦνεγκαν τὰς οἰκίας οἱ ἅγιοι οὗτοι, εἰ μὴ ταύτῃ ἐπηρείδοντο. Ἀλλὰ δι' ἐκείνης μὲν ἀναβαίνουσι καὶ καταβαίνουσιν ἄγγελοι, διὰ ταύτης δὲ οἱ ἀναβαίνουσι καὶ μάρτυρες παντὶ που ὄλῳ. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ἐκεῖνοι μὲν πρὸς διακονίαν ἀποστρέλλονται τῶν μελλόντων κληρονομεῖν σωτηρίαν, οὗτοι δὲ καθάπερ ἀθληταὶ καὶ στεφανίται ἀπαλλαγέντες τῶν ἀγώνων ἀπὸ ληθῶν λειπὸν πρὸς τὸν ἀγῶνι θέτην. Ἀλλὰ γὰρ μὴ ἀπλῶς ἀκούωμεν τὰ λεγόμενα, ἀκούοντες, ὅτι ἀνθρώποις ὑπέκειντο καταξαναθεῖσι τοῖς σώμασιν, ἀλλ' ἐνοήσωμεν τίνες ἐσμέν πυρετοὺ κατὰ σκήφαντος· ἄβιωτον εἶναι νομίζομεν τὸν βίον, ἀλύομεν, δυσανασχετοῦμεν, καθάπερ παιδία μικρὰ δυσχεραίνομεν, τῆς γενένης οὐδὲν ἑλαττον νομίζοντες ἐκεῖνο τὸ πῦρ· οὗτοι δὲ οὐ πυρετοὺ ἐπικειμένου. ἀλλὰ φλογὸς πάντοθεν αὐτοὺς πολιορκούσας, καὶ τῶν σπινθέρων τοῖς ἔλκεσιν ἐπιπυρρύνων, καὶ θηρίοις παντὶ δριμύτερον δακνόντων τὰ τραύματα, καθάπερ ἀδαμάντιοι τινες, καὶ ἐν ἀλλοτρίοις ὀρῶντες ταῦτα γινόμενα σώμασιν, οὕτω γενναίως καὶ μετὰ τῆς προσήκουσας αὐτοῖς ἀνδρείας ἐπὶ τῶν τῆς διολογίας εἰστέλλεσθαι ῥημάτων, ἀπερίτρεπτοι διὰ πάντων τῶν δεινῶν μένοντες, καὶ τῇ ἐαυτῶν ἀνδρείᾳ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριν λαμπρώς ἐπιδεικνύμενοι. Εἰδότε πολλὰκις ὑπὸ τῇ ἑω τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα, καὶ κροκοειδεῖς ἀφίεντα ἀκτίνας; τοιαῦτα ἦν τῶν ἁγίων τὰ σώματα, ὥστε τινῶν ἀκτίνων κροκοειδῶν, τῶν βυάκων τοῦ αἵματος [714] πανταχόθεν αὐτοὺς περιέβρόντων, καὶ τὸ σῶμα αὐτῶν κατακαυζόντων πολλῶν μᾶλλον ἢ τὸν οὐρανὸν ἥλιος. Τοῦτο τὸ αἶμα ἄγγελοι μὲν ὁρώμενοι τέττοντες, δαίμονες ἐφρίττον, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάβολος ἔτρεμεν. Οὐ γὰρ αἶμα ἦν ἀπλῶς τὸ ὁρώμενον, ἀλλ' αἶμα σωτήριον, αἶμα ἁγίων, αἶμα τῶν οὐρανῶν ἅγιον, αἶμα διηνεκῶς τὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἄρδον φυτά. Εἶδε τὸ αἶμα, καὶ ἐφρίξεν ὁ διάβολος· ἀνεμνήσθη γὰρ ἐτέρου αἵματος Δεσποτικοῦ· δι' ἐκεῖνο τὸ αἶμα τοῦτο ἔβρευσεν· ἐξ οὗ γὰρ ἐνύγη ἡ πλευρὰ τοῦ Δεσπότη, μυρίας ὁρᾶς λειπὸν πλευρὰς νυττομένας. Τίς γὰρ οὐ μεθ' ἡδονῆς ἀποδύσαιο πολλῆς πρὸς τοὺς ἀγῶνας τούτους, μέλλων κοινωνεῖν δεσποτικῶν παθημάτων, καὶ συμμορφοῦσθαι τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ; Ἀρχοῦσα γὰρ αὕτη ἡ ἀντίδοσις, καὶ τῶν πόνων ἡ πολλὴ πλείων ἡ τιμὴ, καὶ ὑπερβαίνουσα τοὺς θόλους ἡ ἀμοιβή, καὶ πρὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Μὴ τοίνυν φρίττωμεν ἀκούοντες, ὅτι ὁ δεῖνα ἑμαρτύρησεν, ἀλλὰ φρίττωμεν ἀκούοντες, ὅτι ὁ δεῖνα κατεμάλακισθη, καὶ ἔπεσε τοιούτων προκειμένων ἐπάθλων.

Εἰ δὲ βούλει καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκοῦσαι, λόγος μὲν οὐδεὶς παραστήσαι δύναται· οὐτε γὰρ ὁφθαλμὸς εἶδε, φησὶν, οὐτε οὐς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη, ὃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· οὐδὲς δὲ ἀνθρώπων οὕτως αὐτὸν ἡγάπησεν ὡς οἱ μάρτυρες. Οὐ μὴν ἐπειδὴ καὶ λόγον καὶ διάνοιαν ὑπερβαίνει τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν τὸ μέγεθος, διὰ τοῦτο σιγήσομεν, ἀλλ' ὡς οἶόν τε καὶ εἰπεῖν ἡμῖν καὶ ὑμῖν ἀκοῦσαι, πειρασόμεθα ὑμῖν ἀμυδρῶς ἐνδείξασθαι τὴν ἐκεῖ διαδεδομένην αὐτοὺς μακαριότη-

τα· σαφῶς γὰρ αὐτοὶ μόνον εἰσονται, οἱ διὰ τῆς πείρας ταύτης ἀπολαύοντες. Τὰ μὲν γὰρ δεινὰ ταῦτα καὶ ἀφόρητα ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπῇ πάσχουσιν οἱ μάρτυρες· μετὰ δὲ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, εἰς οὐρανὸν ἀναβαίνουσιν, ἀγγέλων αὐτοῖς προηγούμενων, καὶ ἀρχαγγέλων δορυφορούντων· οὐ γὰρ αἰσχύονται τοὺς συνδούλους, ἀλλὰ πάντα ἂν εἶλοντο δι' αὐτοὺς ποιῆσαι, ἐπειδὴ κακέينو πάντα εἶλοντο παθεῖν διὰ τὴν αὐτῶν Δεσπότην Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀναβῶσιν εἰς τὴν οὐρανὸν, πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἁγαί δυνάμεις συντρέχουσιν. Εἰ γὰρ ἀθλητῶν ξένων ἐπιδημούντων τῇ πόλει, πᾶς ὁ δῆμος περιβρεῖ πανταχόθεν, καὶ κυκλώσαντες αὐτοὺς καταμανθάνουσι τῶν μελῶν τὴν εὐεξίαν, πολλῶν μᾶλλον τῶν ἀθλητῶν τῆς εὐσεβείας εἰς οὐρανὸν ἀναβάντων, συντρέχουσιν οἱ ἄγγελοι, καὶ πᾶσαι αἱ ἄνω δυνάμεις πάντοθεν περιέβρέουσι καταμανθάνουσαι τοῦτων τὰ τραύματα, καὶ καθάπερ τινὲς ἀριστέας ἐκ πολέμου καὶ μάχης ἐπανεληθόντας μετὰ πολλὰ τρόπαια καὶ νίκας, οὕτω μεθ' ἡδονῆς δεξιούνται πάντας αὐτοὺς, καὶ ἀσπάζονται· εἰτα ἀγούσιν αὐτοὺς μετὰ πολλῆς δορυφορίας πρὸς τὸν τῶν οὐρανῶν βασιλέα, ἐπὶ τὸν θρόνον ἐκείνον τὸν πολλῆς δόξης γέμοντα, ἐνθα τὰ Χερουθιμ καὶ τὰ Σεραφίμ. Ἐλθόντες δὲ ἐκεῖ καὶ προσκυνήσαντες τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον, [715] πλείονος παρὰ τοῦ Δεσπότη μᾶλλον ἢ τῶν ὁμοδούλων ἀπολαύουσι φιλοφροσύνης. Οὐ γὰρ ὡς δούλους αὐτοὺς δέχεται (καίτοι καὶ τοῦτο μέγιστη τιμὴ, καὶ ἥς ἴσον οὐκ ἔστιν εὐρεῖν), ἀλλ' ὡς φίλους αὐτοῦ· Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, φίλοι μου ἐστέ· καὶ μάλα εὐχόμενος αὐτὸς γὰρ εἶπε πάλιν *Μείζονα ταύτης ἀγάπῃ οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις θῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*. Ἐπειδὴ οὖν τὴν μεγίστην ἀγάπην ἐπεδείξαντο, δεξιούται αὐτούς, καὶ ἀπολαύουσι τῆς δόξης ἐκείνης, κοινωνοῦσι τῶν χορῶν, καὶ μετέχουσι τῶν μελῶν τῶν μουσικῶν. Εἰ γὰρ ἐν σώματι ὄντες κατὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν εἰς ἐκείνον ἐτέλουν τὸν χορὸν, μετὰ τῶν Χερουθιμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ψάλλοντες, καθάπερ ὑμεῖς ἴστε οἱ μυηθέντες, πολλῶν μᾶλλον νῦν τοὺς συγχορευτὰς ἀπολαβόντες μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας κοινωνοῦσι τῆς εὐφροσύνης ἐκείνης. Ἄρα οὐκ ἐφρίττετε πρὸς τοῦτο τὸ μαρτύριον; ἔτι οὐκ ἐπιθυμεῖτε νῦν τοῦ μαρτυρίου; ἄρα οὐκ ἀλγεῖτε νῦν, ὅτι οὐ πάρεστι καιρὸς μαρτυρίου; Ἀλλὰ καὶ γυμναζώμεθα εἰς καιρὸν μαρτυρίου. Κατεφρόνησαν ἐκεῖνοι ζωῆς· καταφρόνησαν σὺ τρυφῆς· ἔρριψαν ἐκεῖνοι τὰ σώματα τῷ πυρὶ· ῥίψον σὺ χρήματα νῦν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν πενήτων· κατεπάτησαν ἐκεῖνοι τοὺς ἀνθρώπους· σέβειν σὺ τῆς ἐπιθυμίας τὴν φλόγα. Φοβητικὰ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐπικερδῆ. Μὴ τὰ παρόντα ἔρα τὰ ἐπαχθῇ, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα χρηστὰ, μὴ τὰ ἐν χερσὶ δεινὰ, ἀλλὰ τὰ ἐν ἐλπίσιν ἀγαθὰ, μὴ τὰ παθήματα, ἀλλὰ τὰ βραβεῖα, μὴ τοὺς πόνους, ἀλλὰ τοὺς στεφάνους, μὴ τοὺς ἰδρώτας, ἀλλὰ τὰς ἀμοιβὰς, μὴ τὰ ἀλγυδῶνας, ἀλλὰ τὰς ἀντιδόσεις, μὴ τὸ καίριον

b Sic Savil. et Reg. Morel. vero εὐταξίαν.

c Fusius et bene Savil. ... δεξιούται τούτους ὡς φίλους· καὶ ἀπολ. τῆς ἀπορρήτου δόξης ἐκείνης. Edit.

d Sic Savil. et uss. Reg. At Morel. ἀντιδόσεις.

* Hec verba καὶ τῶν πόνων, accesserunt e Savillio. Edit.

2. At tu dum scalam audis ferream, spiritalis illius scalæ recordare, quam patriarcha vidit Jacob a terra in cælum extensam : per illam angeli descendebant (*Gen.* 28. 13), per hanc vero martyres ascendunt : utrique Dominus est innixus. Non potuissent sancti isti dolores perferre, nisi huic innixi fuissent. Ac per illam quidem ascendunt et descendunt angeli : per hanc vero ascendere martyres cuivis manifestum est. Quid ita ? Quod illi quidem in ministerium sunt missi eorum, qui hereditatem capient salutis (*Hebr.* 1. 14) : isti vero tamquam athletæ atque victores certaminibus absolutis deinceps ad agonothetam pergebant. Verumenimvero ne oscitanter audiamus quæ dicuntur, dum audimus subjectas fuisse corporibus laceratis prunas, sed cogitemus quales, ubi febris nos invaserit, simus : vitam nobis injucundam et peracerbam putamus, ingemiscimus, impatienter ferimus, tamquam parvuli infantes indignamur, ignem illum nihilo mitiorem gehenna putamus : at isti non febre incumbente, sed flamma illos undique obsidente, ac scintillis in ulcera prosilientibus, et quavis fera crudelius vulnera vellicantibus, perinde quasi essent adamantini, et in alienis ista corporibus fieri cernerent, ita generose, ac cum ea, quæ illos decebat, fortitudine in confessionis verbis constantissime perseverabant, et in omnibus his malis durantes, simul et animi sui robur invictum et Dei gratiam egregie præ se ferebant. Sæpe sub auroram solem exorientem vidistis et quasi croceos radios emittentem ? talia sanctorum erant corpora, dum veluti crocei quidam radii rivi sanguinis undique illis diffuerent, eorumque corpus multo, quam cælum sol ipse, splendidius illustrarent. Hunc sanguinem angeli contuentes oblectabantur ; demones horrebant, et ipse diabolus tremebat. Non enim sanguis erat simpliciter, qui cernebatur, sed sanguis salutaris, sanguis sanctus, sanguis cælo dignus, sanguis qui pulchras Ecclesiæ arbores jugiter irrigat. Vidit hunc sanguinem, horruitque diabolus ; recordatus est quippe alterius sanguinis Dominici ; propter illum sanguinem hic effluxit : ex quo enim Domini latus apertum est, sexcenta deinde latera effossa contueris. Quis enim non cum gaudio sese ad agones istos ineundos Dominicis passionibus communicaturus, et Christi morti conformis futurus accinget ? Est enim sufficiens hæc retributio, et amplior merces, et certamina excedens præmium, vel ante ingressum in regnum cælorum. Ne igitur horreamus, dum hunc vel illum passum esse martyrium audimus ; sed horreamus, dum audimus hunc vel illum emollium, ac tot tantisque certaminum præmiis lapsum esse.

Quæ præmia martyres mancant. Comparat Martyres cum athletis. — Quod si placeat ea, quæ post hanc vitam sequuntur, audire : nulla ea quidem possunt oratione declarari : *Neque enim oculus vidit, inquit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum* (1. Cor. 2. 9) : nullus porro ex hominibus adeo Deum dilexit ac martyres. Verumtamen non quod omnem orationem

mentemque exsuperet repositorum bonorum magnitudo, ideo silebimus, sed quantum situm in nobis erit dicere, et in vobis audire, conabimur vobis obscure demonstrare, quanta illos ibi excipiat beatitudo : hanc enim illi soli evidenter noverunt, qui ea reipsa perfruuntur. Enimvero perexiguo quidem temporis momento martyres gravia ista et intoleranda patiuntur : postquam autem hinc excesserint, in cælos ascendunt angelis ipsos præcedentibus, et archangelis satellitum more stipantibus : non enim pudet eos conservis officia præstare, sed quævis parati sunt illorum causa facere, quando illi quævis pro Domino suo Christo non dubitarunt perferre. Postea vero quam in cælos ascenderint, sanctæ omnes illæ virtutes concurrunt. Si enim peregrinis athletis in urbem adveniantibus populus omnis confluit undique, eosque circumvallantes aptam membrorum dispositionem in illis contemplantur : multo magis, cum religionis athletæ in cælos ascenderint, concurrunt angeli, omnesque undique confluunt supernæ virtutes, eorum considerant vulnera, et tamquam victores quosdam, e bello ac præliis revertentes, multis tropæis ac victoriis partis, cum voluptate excipiunt eos omnes et amplexantur, ac deinde multo satellitio circumseptos ad Regem cælorum, ad illum thronum multa gloria redundantem, ubi Cherubim et Seraphim adstant, deducunt. Cum vero illic advenerint, eumque qui throno insidet adoraverint, multo majori, quam a conservis, a Domino excipiuntur benevolentia : non enim ut servos eos excipit (quamquam et maximus hic est honor, cuique non possit æqualis reperiri), sed tamquam amicos suos. *Vos enim, inquit, amici mei estis* (*Joan.* 15. 14) ; ac merito sane : siquidem ipse rursus dixit : *Majorem hac nemo habet dilectionem, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (*Ibid.* 13). Quando igitur maximam ipsi caritatem demonstrarunt, istos excipit honorifice, atque illa gloria perfruuntur¹ ; participes fiunt chororum et canticis mysticis communicant. Si enim cum essent in corpore, secundum mysteriorum communionem in illum chorum admittebantur, ut cum ipsis Cherubim psallerent hymnum ter sanctum (*Isai.* 6. 3), ut vos probe nostis, qui mysteriis initiati estis ; multo magis nunc illis conjuncti, cum quibus choros olim ducebant, multa cum fiducia laudationi illi communicant. Annon antehac martyrium horrebatis ? annon martyrii vos nunc desiderium capit ? numquid non doletis jam martyrii tempus non adesse ? Verum exerceamus nos ad tempus martyrii : contempserunt illi vitam, contemne tu delicias : projecerunt illi corpora in ignem, projice tu pecunias nunc in pauperum manus : prunas illi calcarunt, tu cupiditatis flammam exstingue. Laboriosa sunt ista et difficilia, sed tamen utilia valde. Ne ea quæ præsentia sunt acerba spectes, sed quæ jucunda futura : non quæ in manibus mala, sed quæ in spe bona : non ærumnas, sed præmia : non labores, sed coronas : non sudores, sed mercedes :

¹ In savil. sic legitur, *istos excipit ut dilectissimi nos ; et gloria illa ineffabili perfruuntur ; bene,*

non acerbitates, sed retributiones : non ignem urentem, sed propositum regnum : non carnifices circumstantes, sed Christum coronantem.

3. *Qua ratione ad virtutem expedite possimus pervenire.* — Hæc expedita maxime ratio ac via ad virtutem facillima, non labores tantum intueri, sed et præmia cum laboribus, neque ipsa tantum separatim. Cum igitur elemosynam es impertiturus, noli pecuniæ impensam attendere, sed justitiæ concervationem. *Dispersit, dedit pauperibus : justitia ejus manet in sæculum sæculi* (Psal. 111. 9) : ne respicias opes, quæ exhauriuntur, sed inspicere thesaurum qui augeatur. Si jejunes, non carnis ex jejunio macerationem considera, sed relaxationem, quam ex illa maceratione consequeris. Si noctem insomnem traducas orando, non molestiam ex vigilia, sed quam acquiris ex oratione fiduciam perpende. Ita quoque milites faciunt : non vulnera intuentur, sed præmia : non cædes, sed victorias : non mortuos cadentes, sed coronatos victores. Sic et gubernatores ante tempestates portus respiciunt, ante naufragia negotiationes; ante incommoda navigationis quæ ex maritima peregrinatione lucra decerpuntur. Ita fac tu quoque: cogita quantum sit illud, multa nocte dormientibus mortalibus omnibus, feris ac jumentis in altissima quiete, solum te expergefatum cum communi omnium Domino libere colloquia miscere. Dulcis est sonitus? At nihil dulcius oratione¹. Si solus cum solo colloquens diu potueris perdurare nullo obstrepente, nullo te interpellante, atque ab oratione revocante, habes et tempus suffragatorem ad id quod expetis obtinendum. Verum in molli strato decumbens, in hanc et in illam partem verteris, ac surgere pigritaris? Veniant tibi in mentem illi, qui in craticula ferrea jacebant hodie martyres, non subjecto cubili, sed prunis substratis.

Martyrum supplicia recolenda. — Hic ego finem dicendi facere statui, ut vos craticulæ vigentem adhuc

¹ Savil. et Reg., *oratione fiduciam habente.*

et recentem habentes memoriam abscedatis, et ejus noctu atque interdiu recordemini: licet enim sexcenta vincula nos devinciant, tamen facile cuncta disrumpere poterimus, atque ad orandum consurgere, dum craticulam semper versamus animo. Non craticulam autem solum, sed et alia martyrum tormenta super cordis nostri latitudinem describamus. Quemadmodum qui suas ædes elegantiores reddunt, florida eas pictura undique exornant : sic et nos in mentis nostræ parietibus cruciatus martyrum depingamus. Nam illa quidem pictura est inutilis; ista vero plena lucri: non enim pecuniis indiget, non expensis, neque adeo arte ulla pictura hæc: sed vice omnium promptam voluntatem mentemque generosam ac vigilantem sufficit adhibere, atque his quasi manibus peritissimis ipsorum describere cruciatus. Depingamus ergo in anima nostra hos jacentes in sartagine, illos autem super carbones extensos; hos in lebetes dejectos, illos in mare demersos; alios laceratos, alios in rota distortos, alios in præcipitium actos; atque hos quidem cum bestiis depugnantes, illos vero in barathrum devolutos, alios ut cuique contigit mortem obeuntes: ut hujus picture varietate domum nostram illustriorem cum reddiderimus, aptum cælorum Regi diversorium præparemus. Etenim si ejusmodi viderit in nostra mente picturas, veniet cum Patre, mansionem apud nos faciet cum Spiritu sancto; eritque deinceps regia quædam domus mens nostra, nullaque in eam ingredi poterit absurda cogitatio, dum martyrum memoria, velut pictura quædam florida, omni tempore in nobis manebit, multumque in ea splendorem emitet; atque in nobis Rex universorum continue versabitur. Quod si ita Christum in hac vita susceperimus, post nostrum ex ea discessum poterimus in æterna recipi tabernacula: quod nobis omnibus præstare dignetur gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto et vivifico Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

IN HOMILIAM DE TERRÆ MOTU.

[717] Aliam edidimus homiliam in terræ motum, quæ est sexta de Lazaro T. I., in cujus Monito p. 772 multis cum Chrysostomi, tum aliorum testimoniis probavimus Antiochiam frequentibus terræ motibus succussam, maximeque ætate Chrysostomi fuisse. Is autem terræ motus, quod nunc agitur, tunc accidit, cum Chrysostomus æger in lecto decumberet: qui ut ardens erat studio instituendæ plebis, moestam illam cernens ob ingruentem calamitatem, nullo affectus morbi sensu, ad gregem advolavit: quod quidem ille inquit cum ait: *Verbi doctrina ægritudinem meam in bonam valetudinem mutavit.* Hæc porro concio extra urbem in aliqua ecclesiarum, quas populi Antiocheni pietate ducti frequentabant, habitam fuisse suadent non pauca Chrysostomi verba, qui populum non semel laudat ob susceptum audiendi causa itineris labo-

πῦρ, ἀλλὰ τὴν προκειμένην βασιλείαν, μὴ τοὺς περιεστῶτας θεμίλους, ἀλλὰ τὸν στεφανοῦντα Χριστόν.

γ'. Αὕτη μεγίστη μέθοδος καὶ εὐκολωτάτη πρὸς ἀρετὴν ὁδός, μὴ τοὺς πόνους μόνον ὀρᾶν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπαθλα μετὰ τῶν πόνων, ἀλλ' οὐκ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μόνον. Ὅταν οὖν μέλλης ἐλεημοσύνην διδόναι, μὴ πρόσχεε τῇ δαπάνῃ τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τῇ συλλογῇ τῆς δικαιοσύνης· Ἐσχόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· μὴ βίβει τὸν κενούμενον πλοῦτον, ἀλλ' ὅρα τὸν σὺξανόμενον θησαυρόν. Ἀν νηστεύσης, μὴ τὴν κάκωσιν τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας λογίζου, ἀλλὰ τὴν ἄνεσιν τὴν ἀπὸ τῆς κακώσεως· ἂν ἀγρυπνήσης εὐχόμενος, μὴ τὴν τλαιπωρίαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀγρυπνίας, ἀλλὰ τὴν παρρησίαν τὴν ἀπὸ τῆς εὐχῆς ἐννόει. Οὕτω καὶ στρατιῶται ποιοῦσιν· οὐ τὰ τραύματα, ἀλλὰ τὰς ἀμοιβὰς βλέπουσιν· οὐ τὰς σφαγὰς, ἀλλὰ τὰς νίκας· οὐ τοὺς πίπτοντας νεκροὺς, ἀλλὰ τοὺς στεφανουμένους ἀριστεάς. Οὕτω καὶ κυβερνῆται πρὸ τῶν κυμάτων τοὺς λιμένας ὁρῶσι, πρὸ τῶν ναυαγίων τὰς ἐμπορίας, πρὸ τῶν ἐν θαλάσῃ δεινῶν τὰ μετὰ θάλασσαν ἀγαθὰ. Οὕτω καὶ σὺ ποιήσων· ἐννόησον ἥλικον ἐστὶν ἐν νυκτὶ βαθεῖα, τῶν ἀνθρώπων καθευδόντων ἀπάντων καὶ θηρίων καὶ κτηνῶν. β. θυτάτης ἡσυχίας οὐσης, μόνον σὲ ἐγερόντα [716] παρρησίᾳ διαλέγεσθαι τῷ κοινῷ πάντων Δεσπότη. Ἀλλὰ γλυκὺς ὁ ὕπνος; Ἀλλ' οὐδὲν γλυκύτερον προσευχῆς. Ἀν κατ' ἰδίαν αὐτῷ διαλεχθῇς, πολλὰ ἀνύσαι δυνήσῃ, μηδενὸς ἐνοχλοῦντός σε, μηδὲ ἐκκρούοντός σε τῆς δεήσεως· ἔχεις καὶ τὸν καιρὸν σύμμαχον πρὸς τὸ ἐπιτυχεῖν ὧν θέλεις. Ἀλλὰ περιστρέφῃ κείμενος ἐπὶ μαλακῇ στρωμνῇ, καὶ ὀκνεῖς διαναστῆναι; Ἐννόησον τοὺς ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς κλίμακος κειμένους σήμερον μάρτυρας, οὐχὶ στρωμνῇς ὑποκειμένης, ἀλλ' ἀνθρώπων ὑπεστρωμένων. Ἐνταῦθα βούλομαι καταλύσαι τὸν λόγον, ὥστε τῆς κλίμακος τὴν μνήμην ἀκμάζουσιν καὶ νεαρὰν ἔχοντας ὑμᾶς ἀπελθεῖν, καὶ ταύτης ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ μεμνησθαι· καὶ γὰρ μυρία κατέχη δεσμὰ, δυνήσόμεθα πάντα ἀπορ-

ρῆσαι ῥαδίως, καὶ πρὸς τὴν εὐχὴν ἀναστῆναι, τὴν κλίμακα ταύτην ἐννοοῦντες διαπαντός. Μὴ τὴν κλίμακα δὲ μόνον ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας τῶν μαρτύρων τιμωρίας διαγράφωμεν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας τῆς ἡμετέρας. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς οἰκίας τὰς ἑαυτῶν ποιοῦντες λαμπράς, ἀνθηρὰ γραφῇ πανταχόθεν αὐτὰς κατακοσμοῦσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς τοίχοις τῆς ἡμετέρας διανοίας ζωγραφώσωμεν τῶν μαρτύρων τὰς τιμωρίας. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἡ ζωγραφία ἀνόντης. αὕτη δὲ κέρδος ἔχουσα· οὐ δεῖται γὰρ χρημάτων, οὐδὲ δαπάνης, οὐδὲ τέχνης τινὸς αὕτη ἡ γραφή, ἀλλ' ἀντὶ πάντων ἀρκεῖ προθυμίᾳ χρησασθαι καὶ λογισμῷ γενναίῳ καὶ νήφοντι, καὶ διὰ τοῦτου καθάπερ διὰ τινος χειρὸς ἀρίστης ὑπογράψαι τὰς τιμωρίας αὐτῶν. Ζωγραφώωμεν τοίνυν ἐν τῇ ψυχῇ τοὺς μὲν ἐπὶ τηγάνων κειμένους, τοὺς δὲ ὑπὸ ἀνθρώπων τεταμένους, τοὺς δὲ εἰς λέβητας κυδιστάντας, τοὺς δὲ εἰς θάλασσαν καταποντιζομένους, ἐτέρους ξεομένους^β, ἄλλους ἐπὶ τροχὸν καμπομένους, ἄλλους εἰς κρημνὸν ριπτομένους· καὶ τοὺς μὲν θηρίοις πυκτεύοντας, τοὺς δὲ ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀγομένους, τοὺς δὲ, ὡς ἕκαστος ἔτυχεν καταλύσας τὸν βίον· ἵνα τῇ ποιικίᾳ τῆς γραφῆς ταύτης^γ λαμπρὰν τὴν ἡμετέραν κατασκευάσαντες οἰκίαν, ἐπιτήδειον τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν ποιήσωμεν καταγώγον. Ἀν γὰρ ἴδῃ τοιαύτας ἐν τῇ διανοίᾳ τὰς γραφὰς, ἔξει μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ μονὴν ποιήσει παρ' ἡμῖν σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ· καὶ βασιλικὸς ἔσται λοιπὸν οἶκος ἡ διάνοια ἡμῶν, καὶ οὐδεὶς ἀτοπος λογισμὸς ἐπιθῆναι δυνήσεται, τῆς τῶν μαρτύρων μνήμης ὥσπερ τινὸς ἀνθηρᾶς ζωγραφίας διαπαντὸς ἡμῖν ἐναποκειμένης, καὶ πολλὴν ἐναφείτης τὴν μαρμαρυγὴν, καὶ τοῦ βασιλείως τῶν ὧλων Θεοῦ συνεχῶς ἡμῖν ἐνδιατωμένους. Οὕτω δὲ ἐνταῦθα Χριστὸν ὑποδεξάμενοι, δυνήσόμεθα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν εἰς τὰς σιηνὰς ὑποδεχθῆναι τὰς αἰωνίους, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Reg. καταξινόμενους.

^γ Reg. ζωγραφίας ταύτης.

^α Savil. et Reg. προσευχῆς παρρησίαν ἐχούσης.

MONITUM.

rem multum atque sudorem. In hunc vero terræ motum se etiam pridie concionatum esse testificatur Chrysostomus p. 719 A.

Annum quo hic terræ motus accidit, ne conjectura quidem statuere possumus : ex ægritudine namque Chrysostomi nullam calculi ponendi ansam arripere licet : nam valetudinis non sat firmæ vir sæpe cum morbis conflictabatur. Hanc homiliam in loco peregrino dederat Franciscus Combefisius anno 1656. Nos ex Vaticano quodam Codice exscripsimus, et ex utroque sanam, ut puto, seriem adornavimus, atque interpretationem novam fecimus.

[747] ΟΜΙΛΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΣΕΙΣΜΟΝ.

Εἰ καὶ ἡμᾶς ἡ ἀβρώστια ἐκώλυσε χορεύσαι μεθ' ὑμῶν τὴν χορείαν τὴν πνευματικὴν, ἀλλ' ὑμᾶς ὁ κόπος τῆς ὁδοπορίας οὐκ ἐξέλυσεν. Εἰ γὰρ καὶ ὁ κόπος πολλῶν ἰδρύται περιβρεόμενους ^a ὑμᾶς ἐνταῦθα ἤγαγεν, ἀλλ' ἡ τοῦ λόγου διδασκαλία καὶ τὴν ἀβρώστιαν τὴν ἡμετέραν εἰς ὑγίαν μετέβαλε, καὶ τὸν ὑμέτερον πόνον διὰ τῆς ψαλμωδίας παρεμύθησατο. Διὰ δὲ τοῦτο οὔτε αὐτοὶ ἀβρώστων τῇ σιωπῇ τὴν γλῶτταν κατέδησα, οὔτε ὑμεῖς κακοπωμένοι τῆς ἀκροάσεως ἀπέστητε· ἀλλ' ὁμοῦ τε ὁ λόγος ἐφάνη, καὶ ὁ πόνος ἀνεχώρησεν, ὁμοῦ ^b τε ἡ διδασκαλία ἐφάνη, καὶ ὁ κόπος ἐδραπέτευσεν. Ἡ μὲν γὰρ ἀβρώστια καὶ ὁ πόνος σώματος, ἡ δὲ διδασκαλία τῆς ψυχῆς ἐστὶ κατ' ὁρθώμα καὶ ἰατρεία. Ὅταν δὲ ψυχὴ σώματος ἀμείνων, τοσοῦτον ἐκείνης τὰ κατ' ὁρθώματ' ἐστὶ προτιμότερα. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ μόνον ἀβρώστιας κωλυούσης, ἀλλὰ καὶ μυρίων ἐτέρων κωλυμάτων γινομένων, οὐκ ἀπέστην τοῦ περιπλέκεσθαι ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ. οὐκ ἀπεστερήθην οὐδὲ σήμερον τῆς καλῆς ταύτης ἐορτῆς. Ἀλλ' ἕως μὲν ἄρτι τῇ κλίνῃ ἦμεν προσηλωμένοι, ὁ δὲ Θεὸς ἡμᾶς οὐ συνεχώρησε τέλειον τῷ λιμῷ διαφθαρῆναι. Ὡς περ γὰρ ὑμῖν λιμὸς τὸ μὴ ἀκούειν, οὕτως καὶ ἐμοὶ λιμὸς τὸ μὴ λέγειν. Οὕτω καὶ μήτηρ πολλάκις ἀσθενοῦσα ἔλοιτο ἂν ὑπὸ τοῦ παιδὸς κατατείνεσθαι τὸν μαζόν, ἢ ὁρᾶν αὐτὸν λιμῷ τηκόμενον· συντεινέσθω καὶ ἐμοὶ τὸ σῶμα. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἡδῶς ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τὸ αἷμα ἐκχείοι, ἀνδρῶν οὕτω τῇ εὐλαβείᾳ, οὕτω τῇ φιληκοιᾷ ζῶντων, οὕτως ἀπὸ μικρᾶς καιροῦ ῥοπῆς τὴν μετάνοιαν ἐπιδειξαμένων; Οὐκ οἶδάτε ἡμέραν καὶ νύκτα, ἀλλ' ἐκάτερον τὸν καιρὸν ἡμέραν ἐργάζεσθε, οὐ τὸν ἄερα μεταβαλόντες. [718] ἀλλὰ ταῖς παννυχίαις τὰς νύκτας φωτίζοντες· νύκτας ὑμῖν ἄπνοι, καὶ τοῦ ὕπνου ἡ τυραννὶς καταλέλυται· ὁ γὰρ τοῦ Χριστοῦ πόθος τὸ ἐλάττωμα τῆς φύσεως ἐνίκησεν. Ἀππλλάγητε τοῦ εἶναι ἄνθρωποι τὰ σώματα τῷ μιμεῖσθαι δυνάμεις, ἀγρυπνίαν ἐπιδεικνύμενοι, νηστείαν συντεταμένῃ, κάματον τοσοῦτον ὁδοπορίας, κάματον κατὰ τὴν φύσιν, ἀνεῖν κατὰ τὴν προαίρεσιν. Οὗτος ὁ τῶν φόβων ὁ καρπός, αὕτη τοῦ σεισμοῦ ἡ πρόοδος, πρόοδος μηδέποτε δαπανωμένη, πρόοδος καὶ τοὺς πένοντας εὐπωρότερος ἐργαζομένη, καὶ τοὺς πλουσίους πλουτίζουσα· οὐκ οἶδε πέναν, οὐκ οἶδε πλοῦτον. Ἦλθεν ὁ σεισμός, καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ βίου ἐξω πεποίηκεν. Ποῦ νῦν οἱ τὰ σπληνικά περιβεβλημένοι; ποῦ ὁ χρυσός; Πάντα ἐκεῖνα σίχεται, καὶ ἀράχνης εὐτελέστερον διεσπάσθη, καὶ τῶν ἀνθῶν τῶν ἑαρινῶν μᾶλλον ἡλέγχθη. Ἀλλ' ἐπειδὴ παρεσκευασμένην ὁρῶ τὴν διάνοιαν τὴν ὑμετέραν, θαυμάσιον παραθεῖναι ὑμῖν τράπεζαν βούλομαι. Ὅρῳ ὑμῶν τὰ σώματα κεκαμχότα, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν νεάζουσιν. Πολλοὶ τοῦ ἰδρώτος αἱ πηγαὶ, ἀλλ' ἀποσμήχουσι τὸ συνειδός. Εἰ γὰρ ἀληθεῖς καὶ αἷμα περιβρέοντες διὰ φύλλα δάφνης, σήμερον διδόμενα, καὶ αἴριον μαρινόμενα, πολλῶν μᾶλλον ὑμᾶς εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν κατ' ὁρθωμάτων εἰσελθόντας δεῖ μὴ ἐνδοῦναι τῶν πόνων τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς, μηδὲ καταμαλκίζεσθαι. Τὸ θέατρον τὸ ὑμέτερον ἐμοὶ στέφανος,

^a Combefis. περιβρεόμενους.^b Combefis. ὁμοῦ. Vatic. ὁπου. Infra Vatic. προτιμότερα.^c Vatic. συντεταγμένην, κάματον τοσοῦτον κατὰ τὴν φύσιν ἐν σπλ. Οὗτος, male.

καὶ εἰς ὑμῶν ἀκροατὴς ἀντίρροπος τῇ πόλει. Τινὲς μὲν γὰρ κρατήρας ἐστέφανον, ἄλλοι δὲ συμπόσια συνεγαγον Σατανικά, ἄλλοι δὲ θαυμάλι' παρεσκευασαν τράπεζαν· ὑμεῖς δὲ παννυχίδα τοσαύτην ἐπετέλεσατε, καὶ τὴν πόλιν πᾶσαν τῇ βάσει τῶν ἁγίων ὑμῶν πολὺν ἐξεκαθάρατε, τῷ περιπάτῳ τὴν ἀγορὰν ἀναμετρήσαντες, καὶ τὸν αἶρα ἅγιον ἐργασάμενοι. Γίνεται γὰρ καὶ ὁ ἀήρ ἅγιος ἀπὸ ^d ψαλμωδίας, ἐς ἡκούσατε σήμερον λέγοντος τοῦ Θεοῦ τῷ Μωϋσῇ· Ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἔστηκας γῆ ἁγία ἐστίν. Ἠγιάσατο τὸ ἔδαφος, τὴν ἀγορὰν, τὴν πόλιν ἡμῖν ἐκκλησίαν ἐποίησατε. Καὶ καθάπερ χεῖμαρρος παραβρέων καὶ πολλῶν τῷ βίθῳ φερόμενος ἄπαντα ἀνατρέπει, οὕτω δὲ καὶ ὁ χεῖμαρρος ὁ πνευματικὸς, ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εὐφραίνων τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ἐπιπρώθη ὑδάτων, καὶ τὸν βόρβορον τῆς ἀσέβειας ἐξεκάθαρεν. Οὐδεὶς ἀσελγῆς, μᾶλλον δὲ καὶ εἰ τις ἀσελγῆς ἐστὶ μεταβάλλεται. Ἀκούει τῆς φωνῆς, καὶ μεταβρῦμιζεται ἡ διάνοια, εἰσέρχεται ἡ μελωδία, καὶ μεταβάλλεται ἡ ἀσέβεια, δραπετεύει τῆς πλεονεξίας τὰ πύθη. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δραπετεύει, ἀλλὰ καθάπερ τὰ θηρία τὰ ἄγρια χειμῶνι φωλεύει, οὕτως ἡ διάνοια ἡ ἀσελγούσα κατ' ὁρύσσεται, καὶ καθάπερ οἱ ὄφεις, τοῦ κρυμοῦ πηγνύντος αὐτῶν τὰ σώματα ἐπὶ τὰ κάτω δύνοισιν, οὕτω δὲ τὰ πάθη ταῦτα, τὰ ἀνελεύθερα καὶ ἀνδροποδώδη, καθάπερ εἰς βυθόν τινα οὕτω συγκαλύπτεται. Ἀμέλει καὶ αὐτοὶ αἰσγύνονται οἱ περιφέροντες αὐτὰ· περιφέρουσι μὲν γὰρ, νεκρὰ δέ. Ἀντὶ γὰρ χειμῶνος αὐτοῖς ἡ μελωδία ὑμῶν γίνεται. Εἰσέρχεται εἰς ἀκοὴν τοῦ πλεονέκτου ἡ φωνὴ, καὶ μὴ ἐκβάλλῃ τὸ πάθος, ἀλλὰ νεκρὸν τὸ πάθος· εἰσέρχεται εἰς τὴν ἀκοήν τοῦ ἀσελγούς καὶ ὑπερηφάνου, καὶ μὴ ἀποκτείνῃ τὴν ἀσελγειαν καὶ τὴν ὑπερηφανίαν, κατ' ὁρύσσεται τὴν ἀσελγειαν τε καὶ τὴν ὑπερηφανίαν. [719] Οὐ μικρὸν δὲ τὸ μὴ παρῆρησάδεσθαι τὴν κακίαν. Εἶπον καὶ χθὲς ὅτι μέγας ὁ καρπὸς ὁ ἀπὸ τῶν σεισμῶν. Εἶδετε Διεσπότην φιλανθρωπίαν σείοντος πόλιν καὶ στηρίζοντος ἐκκλ. σαλεύοντος θεμέλια, καὶ πηγνύνοντος φρονήματα; σαθρὰν ἐργαζομένην τὴν πόλιν, καὶ ἰσχυροποιούντος τὴν γνώμην; Ἐνόησον αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν· εἰσεῖεν ὀλίγον, καὶ διηνεκῶς ἐπηξεν ὁ σεισμός· εἰς δύο ἡμέρας, ἡ δὲ εὐλάβεια μενέτω εἰς πάντα τὸν χρόνον· πρὸς ὀλίγον ἐλυπήθητε, ἀλλὰ διηνεκῶς ἐρρίξώθητε. Εὖ γὰρ οἶδα ὅτι τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ ἡ εὐλάβεια ὑμῶν ῥίξαν ἐλαβ'· καὶ γέννηται· ἀνεῖς, μένει ὁ καρπός. Οὐκέτι ἄκανθαί· αἱ πνίγουσαι, οὐδὲ βροχὴ ἐπικλύζουσα ἀποπλύνει· καλῶς ἐγεώργησεν ὑμᾶς ὁ φόβος, σύμμαχος μου τῶν λόγων γέγονεν. Ἐγὼ σιγῇ καὶ τὰ θεμέλια φθέγγεται· ἐγὼ σιωπῇ καὶ ὁ σεισμός· σάλπιγγος λαμπροτέραν ἀφίησι φωνὴν, ταῦτα λέγων· *Οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος*· παρεγενόμην, οὐκ ἵνα ὑμᾶς καταχύσω, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς νευρώσω. Ταῦτα ὁ σεισμός λέγει, καὶ φωνὴν ἀφίησιν· ἐφόδισα ὑμᾶς, οὐκ ἵνα λυπήσω, ἀλλ' ἵνα ἀκριβεστέρας ἐργάσωμαι. Πρὸς ἔχετε μετὰ ἀκριβείας τῶν λόγων· ἐπειδὴ ἤττησεν ὁ λόγος, ἐδόθησεν ἡ τιμωρία, ἐπεὶ ἔκαμην ἡ διδασκαλία.

^d Combefis. ὑπό.^e Combefis. ἐπικλύζουσα ἀποπλύνει. Vatic. ἐπεκλύζουσα ἀποπλύνει.

HOMILIA POST TERRÆ MOTUM ^(a).

Chrysostomi erga gregem caritas; Antiochenorum pietas; calamitatum fructus. — Etsi adversa valetudo impedierit, quominus vobiscum spiritualem chorum ageremus, vos tamen itineris labor non deterruit. Licet enim labor ille vos multo sudore perfusus huc adduxerit, at verbi doctrina cum ægritudinem meam in bonam valetudinem mutavit, tum laborem vestrum per psalmodiam recreavit. Idcirco neque ego ob infirmitatem linguam coercui, neque vos defatigationis ergo audire abnuistis; sed simul atque sermo prodiit, defatigatio abscessit; cum primum doctrina prolata est, lassitudo aufugit. Nam ægritudo et defatigatio corporis sunt, doctrina vero animi opus atque medicina. Quantum autem corpori præstat anima, tantum huius opera sunt præstantiora. Ideoque non morbo tantum, sed sexcentis etiam aliis ingruentibus obicibus vestram caritatem complecti numquam cessavi: neque hodie ab hac præclara solemnitate abesse volui. Sed hactenus quidem lecto affixi eramus, Deus tamen non permisit, ut fame penitus deficeremus. Ut enim vobis fames est non audire, sic et mihi fames non concionari. Ad eundem modum et mater ægrotans extrahi mammam suam ab infante malit, quam ipsum fame tabescentem videre: trahatur et mihi corpus. Quis enim non lubens pro vobis etiam sanguinem fuderit, viris tanta pietate, tanto audiendi studio ferventibus: qui tam exiguo temporis momento poenitentiam exhibeatis? Inter diem et noctem discrimen non nostis, sed utrumque tempus diem facitis, non aerem mutant, sed pervigiliis noctes illustrantes: noctes vobis insomnes, somni tyrannis soluta est: Christi namque amor naturæ infirmitatem vicit. Ab humana conditione corpora liberastis, quod virtutes imitemini, dum tantas vigilias suscipitis, diurnum jejunium, tantum itineris laborem, laborem scilicet si natura, quietem si voluntas spectetur. Illic timoris fructus, hic ex terræ motu proventus, nempe proventus nunquam consumendus, proventus qui et pauperum facultates auget, et divitibus divitiarum accessio est: non novit paupertatem, non novit divitias. Venit terræ motus, et vitæ inæqualitatem sustulit. Ubi nunc sunt qui sericis induebantur? ubi aurum? Hæc omnia evolarunt, facilius, quam aranæ tela, dissipata sunt, et fluxa magis quam verni flores deprehensa sunt. At quia paratum vestrum animum video, lautiores vobis mensam apponere volo. Corpora vestra fessa, sed animum vegetum perspicio. Multi sudorum fontes, sed conscientiam abstergunt. Nam si athletæ sanguine perfunduntur, ut lauri foliis donentur, quæ hodie data, cras marcescent: multo magis vos, qui bonorum operum certamen iniistis, par est nec succumbere nec emolliiri laboribus pro virtute susceptis.

Vestrum theatrum mihi corona est, unusque vestrum auditor perinde mihi est, atque tota civitas. Alii enim crateras potu coronarunt, alii satanica convivia celebrarunt, alii lautam apparavere mensam: vos autem pervigilium tantum peregistis, totamque urbem vestigiis sanctorum pedum vestrorum emundastis, incessu forum emensi estis, et aerem sanctificastis. Aer quippe sanctus efficitur per psalmodiam, ut audistis hodie Deum Moysi dicentem: *Locus enim, in quo stas, terra sancta est* (Exod. 3. 5). Sanctificastis solum, forum; urbem nobis ecclesiam fecistis. Ac sicut torrens erumpens magno aquarum impetu omnia evertit, sic torrens ille spiritualis, flumen Dei lætificans civitatem Dei (Psal. 45. 5. et 64. 10), repletum est aquis, atque impietatis cœnum expurgavit. Nemo impudicus; imo si quis impudicus adhuc est, is transformatur. Vocem audit, et animus transformatur: intrat melodia, et impietas transmutatur: fugantur avaritiæ morbi. Etiam si vero non fugentur; at quemadmodum feræ hyeme se in lustris continent, sic et animus luxurians sese addit; ac sicut serpentes, frigore eorum corpora congelante in ima se recipiunt, sic et illiberales et serviles animi affectiones ceu in profundum quoddam sese demergunt et abdunt. Utique ii, qui hæc circumferunt, pudore afficiuntur: nam ea quidem circumferunt, sed emortua. Ipsi quippe melodia cantusque vester hyemis loco est. In avari aures vox intrat, ac licet morbum non ejiciat, sopit tamen et quasi mortuum reddit: in aures intrat impudici et superbi; etsi non exstinguat impudiciam et superbiam, utramque tamen ceu defodit. Neque vero modica res est, cum nequitia non libere prodire audet. Dicebam et heri, magnum ex terræ motibus emergere fructum. Vidistis Domini elementiam, qui dum urbem concutit, mentem firmat; dum fundamenta commovet, animi sensa constare procurat; dum urbem labefactat, animum roborat? Ejus benignitatem cogita: tantillum exagitavit, et in perpetuum firmavit: bidui terræ motus fuit, at in perpetuum pietas maneat: ad modicum tempus doluistis, at in perpetuum radices misistis. Bene quippe novi ex timore Dei pietatem vestram radices posuisse: etsi remissio sit, manet utique fructus. Non ultra spinæ aderunt quæ suffocent, neque pluvia exundans obruet: probe vos timor excoluit, doctrinæque mex opem tulit. Me tacente fundamenta loquuntur: me tacente terræ motus tubæ clangore clariorem emittit vocem huiusmodi: *Misericors et miserator Dominus; longanimis et multum misericors* (Psal. 102. 8. 9): accessi, non ut vos obruerem, sed ut nervos vobis adderem. Hæc terræ motus loquitur, ac vocem emittit: Terrui vos, non ut molestia afficerem, sed ut cautiore præstarem. Dictis, quæso, animum diligenter advertite. Cum sermo viribus deficeret, clamandi partes oena susce-

(a) Exscripta ex Cod. Vaticano n. 374, XI sæculi, et collata cum Edit. Combefis. anno 1686.

put, cum doctrina robur amitteret, timor in auxilium venit. Hæc vobis loquuturus ad modicum venio, et quæ mea sunt præsto: cum autem vos strinxero, tum sermoni tradam, ut ne frustra sermo laboret: lapides pullulantesque spinas invenio, et arvum expurgo, ut sermo larga manu sementem jaciat.

Ex terræ motu quantum mutati Antiocheni.—Quid vobis damni ex brevi mœrore? Ex hominibus angeli effecti estis: in cælum etsi non loco, at moribus translati estis. Quod autem non ex adulatione loquar, res ipse testificantur. Quid enim vobis ad pœnitentiæ rationem defuit? Invidiam eiecistis, illiberales affectus exterminastis, virtutem consevistis, totam noctem pervigiliis sacris agentes, cum multa caritate et ingenti animi fervore. Nemo usurarum meminit, nemo de avaritia loquitur: nec solum a peccatis munda manus sunt, sed etiam lingua ab iniquitate et contumelia libera: nemo injuriam proximo infert, nemo satanica adit convivia: ædes munda sunt, forum sordibus purgatum: accedente vespera nusquam juvenum chori, theatricas modulantium cantilenas. Chori certe sunt, at non lasciviæ: chori utique, sed recte factorum. In foro hymnos audire est; ex domi vero sedentibus alium psallentem, alium hymnos canentem: nox advenit, et omnes in ecclesiam, tranquillum portum fluctibusque vacuum, conveniunt. Putabam ego fore, ut post unum alterumve diem vigiliæ corpora dejicerent: nunc autem quanto vigiliæ longius procedunt, tanto vobis major amoris fit accessio. Qui psallebant defecerunt, et vos viriliter agitis: qui psallebant defessi sunt, et vos viribus nervisque aucti estis. Ubi sunt nunc, rogo, divites? discant pauperum philosophiam. Dormiunt illi, pauperes vero in pavimento positi non dormiunt, sed ge-

nua slectunt, Paulum et Silam imitantes (*Act. 16*). Verum illi psallebant, et concutiebant carcerem; vos autem psallitis, et quassatam urbem firmastis. Rerum contrarii fines, sed utraque ad gloriam Dei vergunt. Ille namque carcerem concussit, ut infidelium mentem quateret, ut carceris custodem solveret, ut verbum Dei annuntiaret: vos urbem firmastis, ut iram Dei solveretis: et hæc et illa vario dispensata modo sunt. Attamen gaudeo, non quod urbs firmata sit, sed quod sit precibus vestris firmata, quod psalmodiæ vestræ fundamentorum loco fuerint. Superne ira, et in terra vox vestra: superne ingruentem iram cohibuit vox e terris emissa. Aperti sunt cæli, et delapsa sententia est gladius acutus: urbs in solum redacta, indeprecabilis ira. Nulla re opus habuimus, nisi pœnitentia, lacrymis, gemitibus, et omnia soluta sunt: Deus sententiam tulit, nosque iram dissolvimus. Nequaquam aberraverit qui vos curatores et servatores urbis appellaverit. Ubinam principes? ubi magni illi hospitatores? Vos urbis vere turres, murus, præsidium. Illi nequitia sua urbem labefactarunt, vos virtute vestra urbem firmastis. Si quis interrogatus, cur concussa urbs fuerit, etsi nihil respondeat, ir confesso tamen est, id peccatorum, avaritiæ, injustitiæ, nequitiae, superbiæ, mendacii causa accidisse. Cujusnam? divitum. Rursum si quis interroget, unde urbs firmata fuerit, in confesso est, quod per psalmodias, preces, pervigilia. Quorumnam? pauperum. Quæ urbem concusserunt, illorum sunt; quæ illam confirmaverunt, vestra: itaque vos servatores et curatores fuistis. Verum hic sermonis finem faciamus pervigiliis et psalmodiis instantes, gloriam emittentes Patri, Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN HOMILIAM DE JUDA PRODITORE

Non sine quodam scrupulo hanc homiliam, quæ nunc primum in lucem prodit, inter germanas et sinceræ Chrysostomi conciones locamus: licetenim illa Daphnes suburbii Antiocheni commemoratio, qua concio incipitur; licet Pythii Apollinis in eo suburbio a gentilibus culti memoria, necnon alia quædam similia Chrysostomum concionantem referre videantur, non pauca sunt quæ peregrinum oleant, exclamationes nimirum et interrogationes perpetuæ, quas licet S. doctor non raro soleat usurpare, non tam frequenter

IN PRODITIONEM JUDÆ (a).

Nunc amœna Daphne, nunc religiosa est, non modo quod limpidissima fluenta emittat, non quod arborum comas alat jucundissimas; sed quod peregrinam plantam crucem receperit: nunc fons vere temperans est et Pythio dæmoni terribilis. Non amplius

(a) Ex Cod. Em. Card. Ottoboni.

impiis viris solum calcandum offert, sed vobis piis nemus præbet, imaginem amabilis illius loci, horti nempe, in quo Servatoris proditio, andax facinus, peracta est, salutisque nostræ negotium ortum accepit. Atenim quid præsentī cœtui loquar non suppetit: linguam movet cœtus ad Judam incusandum, sed ut

συνεμάχησεν ὁ φόβος. Ταῦτα διαλεγόμενος ὑμῖν πρὸς ὀλίγον ἔρχομαι, καὶ ποιῶ τὸ ἑαυτοῦ· ὅταν ὑμᾶς σφίγξω, τότε παραδίδωμι τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ κάμνη ὁ λόγος· λίθους εὐρίσκων καὶ ἀκάνθας φουμένας, καθάρων ποιῶ τὴν ἀρουραν, ἐν ὃ λόγος θαψίλει τῇ χειρὶ καταβάλλη τὰ σπέρματα.

Τί ἐδιδάχθητε πρὸς ὀλίγον λυπηθέντες; Ἀγγελοὶ ἀντὶ ἀνθρώπων ἐγένεσθε· πρὸς οὐρανὸν μετέστητε, εἰ καὶ μὴ τῷ τόπῳ, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ. Καὶ ὅτι οὐ κολακεύων λέγω ταῦτα, μαρτυρεῖ τὰ πράγματα. Τί γὰρ ἐνελεῖπετε εἰς τὸν τῆς μετανοίας λόγον; Φθόνον ἐξεδάλετε, τὰ ἀνελεύθερα πάθῃ ἐξωρίσατε, τὴν ἀρετὴν κατεφυτεύσατε, ὁλόκληρον τὴν νύκτα παννυχίσιν ἀγίαῖς εὐτονήσαντες, ἀγάπῃ πολλῇ καὶ ἐπιτεταμένη^α διαθέσει. Οὐδεὶς τόκων μέμνηται, οὐδεὶς περὶ πλεονεξίας διαλέγεται, οὐδ' αἱ χεῖρες ἀμαρτημάτων καθαρὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα ἀπηλλαγμένη παρανομίας καὶ λοιδορίας· οὐδεὶς ὑβρίζει τὸν πλησίον, οὐδεὶς ἐπὶ συμπόσια ἀπέρχεται Σατανικά· αἱ οἰκίαι καθαρὰ, ἡ ἀγορὰ ἀπεσμηγμένη· ἐσπέρα καταλαμβάνει, καὶ οὐδαμοῦ χοροὶ νεανίσκων τὰ τοῦ θεάτρου βδόντες βραβεία. Ἄλλ' εἰσὶ χοροὶ μὲν, οὐκ ἀσελγείας δέ, χοροὶ μὲν, ἀλλὰ κατορθωμάτων· καὶ ἔστιν ἐν ἀγορᾷ ὑμνωδίας ἀκοῦσαι, καὶ οἶκοι καθημένων, τοῦ μὲν ψάλλοντος, τοῦ δὲ ὑμνοῦντος· καταλαμβάνει νύξ, καὶ πάντες ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, τὸν λιμένα τὸν ἀκύμαντον, τὴν γαλήνην τὴν ἀπηλλαγμένην κυμάτων^β. Ἐνόμιζον ἐγὼ ὅτι μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέραν ἡ ἀγρυπνία διέλυσε ὑμῶν τὰ σώματα· νῦν δὲ ὅσω ἐπιτείνεται ἡ ἀγρυπνία, τοσούτῳ αὖξεται ὑμῶν ὁ πόθος. Οἱ ψάλλοντες ὑμῖν ἀπέκαμον, καὶ ὑμεῖς νεάζετε· οἱ ψάλλοντες ὑμῖν ἠτόνησαν, καὶ ὑμεῖς [720] ἐνευρώθητε. Ποῦ νῦν οἱ πλούσιοι, εἰπέ μοι; μανθανέτωσαν τῶν πενήτων τὴν φιλοσοφίαν. Ἐκεῖνοι καθεύδουσιν, οἱ δὲ πένητες ἐπὶ ἐδάφους οὐ καθεύδουσιν, ἀλλὰ γόνυα κάμπτουσι, Παῦλον καὶ Σίλαν μιμούμενοι. Ἄλλ'

^α Combefis. διατεταμένη. Vatic. male διατεταγμένη.

^β Post κυμάτων suppl. συντρέχουσι, aut verbum aliquod simile. Edit.

ἐκεῖνοι μὲν ἑξάλλον, καὶ τὸ δεσποτήριον ἔσεισαν, ὑμεῖς δὲ ψάλλετε, καὶ σεισμένην τὴν πόλιν ἐστήσατε. Ἀπαναντίας τῶν πραγμάτων τὰ τέλη, ἀλλ' ἐκάτερα ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης εἰσίν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὸ δεσποτήριον ἔσεισεν, ἵνα σαλεύσῃ τῶν ἀπίστων τὴν διάνοιαν, ἵνα λύσῃ τὸν δεσμοφύλακα, ἵνα καταγγεῖλῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐστήσατε ὑμεῖς τὴν πόλιν, ἵνα λύσῃτε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐκεῖνα καὶ ταῦτα διαφόρως ὠκονομήθη. Ἄλλ' ὅμως χαίρω, οὐχ ὅτι ἔστη ἡ πόλις, ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν εὐχῶν ὑμῶν ἔστη, ὅτι θεμέλια γεγονόσιν αἱ ψαλμωδίαὶ ὑμῶν. Ἄνωθεν ἡ ὀργή, καὶ κάτωθεν ὑμῶν ἡ φωνή· τὴν ἄνωθεν βέουσαν ὀργὴν ἡ κάτωθεν ἀναπεμπομένη φωνὴ ἀνέσται· λεν. Ἦνοίγησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ κατηνέχθη ἀπόφασις, τὸ ξίφος ἠκονημένον· ἡ πόλις ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἡ ὀργὴ ἀπαρτίτητος. Οὐδενὸς χρεῖαν ἔσχομεν, ἀλλὰ μετανοίας, ἀλλὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν, καὶ πάντα ἐλύθη· Θεὸς ἀπεφάνητο, καὶ ἡμεῖς τὴν ὀργὴν ἐλύσαμεν. Οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι κηδεμόνας ὑμᾶς καὶ σωτήρας τῆς πόλεως προσειπῶν. Ποῦ οἱ ἄρχοντες; ποῦ οἱ μεγάλοι σωτήρες; Ὅντως τῆς πόλεως ὑμεῖς καὶ πύργοι, καὶ τεῖχος, καὶ ἀσφάλεια. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ διὰ τῆς ἑαυτῶν κακίας τὴν πόλιν ἐσάβρωσαν, ὑμεῖς διὰ τῆς οἰκείας ἀρετῆς τὴν πόλιν ἐστήσατε. Κἂν ἐρωτηθῇ τις, πόθεν ἐσεῖσθῃ ἡ πόλις, κἂν ἐκεῖνος μὴ εἰπῇ, ὡμολόγηται ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας, διὰ τὰς πλεονεξίας, διὰ τὰς ἀδικίας, διὰ τὰς παρανομίας, διὰ τὰς ὑπερηφανίας, διὰ τὰς ἡδονὰς, διὰ τὸ ψεῦδος. Τίνο; δέ; τῶν πλουσίων. Πάλιν ἂν ἐρωτηθῇ τις πόθεν ἔστη ἡ πόλις, ὡμολόγηται ὅτι διὰ τὰς ψαλμωδίας, διὰ τὰς εὐχὰς, διὰ τὰς παννυχίδας. Ταῦτα δὲ τίνων; τῶν πενήτων. Τὰ σαλεύσαντα τὴν πόλιν ἐκεῖνων, τὰ δὲ στήσαντα ὑμέτερα· ὥστε ὑμεῖς σωτήρες καὶ κηδεμόνες ἐγένεσθε. Ἄλλ' ἐνταῦθα τὸν λόγον καταλύσωμεν ταῖς παννυχίσιν ἐπιμένοντες, ταῖς ψαλμωδίαις, δόξαν ἀναπέμποντες τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

tamen quam in hoc, etsi admodum exiguo, opusculo. Quia tamen hæc homilia non acumine neque inventionem caret, et alioquin, ut jam sæpe dictum est, Chrysostomus non semper sui similis est, hic locum habere potest. Conciones extra urbem et in suburbis Antiochenis habitas non infrequenter vidimus, quæ solent esse aliis breviores. Prodit autem hæc ex Codice qui in imo margine memoratur.

[721] ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑΝ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ.

Νῦν Δάφνην τερπνὴ καὶ θεοφιλὴς, οὐ μόνον διειδέστατα βλύζουσα νάματα, οὐ κόμας δένδρων χαριεστάτας ἐκτρέφουσα, ἀλλὰ προσλαβοῦσα ξένον φωτὴν τὸν σταυρόν· νῦν σώφρων ἀληθῶς πηγὴ καὶ τῷ Πυθίῳ θαίμονι φοδερὰ. Οὐκ ἔτι· ποσὶν ἀνδρῶν ἀσεδῶν ἀνα-

πετανῦσα τὸ ἔδαφος, ἀλλ' ὑμῖν τοῖς εὐσεβέσι παρέχουσα τὸ ἄλσος, εἰκόνα ποθουμένου χωρίου ἐκεῖνου, τοῦ κήπου φημί, ἐν ᾧ τοῦ Σωτῆρος ἡ προδοσία τετόλμηται, καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας ἐφυτεύθη τὰ πράγματα. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἔχω τί φράσαι πρὸς τὴν

παροῦσαν πανήγυριν· ἡ μὲν γὰρ πανήγυρις πρὸς κατηγορίαν τοῦ Ἰουδα τὴν ἐμὴν γλῶσσαν κινεῖ, ἡ δὲ φιλανθρωπία τοῦ Σωτῆρος ἐπιστρέφει μου τὸ στόμα πρὸς αὐτήν. Καὶ δύο τοῦτοις συνέχονται, μίσει προδότου, πόθῳ Δεσπότου· νικᾷ δὲ πῶτος τὸ μένος, μείζων ὑπάρχων καὶ δυνατώτερος. Διὰ τὸν προδότην καταλιπὼν τὸν εὐεργέτην ὕμνῳ, οὐχ ὅσον ἐστὶν ἄξιός, ἀλλ' ὅσον εἰμι δυνατὸς ἀνυμνῶ. Πῶς ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη πρὸς τὴν γῆν; πῶς ὁ πᾶσαν κτίσιν πληρὺν ἤλθε πρὸς με, γενόμενος δι' ἐμέ, κατ' ἐμέ; πῶς ὃν ᾗδε προδότην ἐσόμενον τοῦτον ἔλαθεν μαθητὴν, καὶ τὸν πολέμιόν ὡς φίλον ἐνεκελεύετο ἀκολουθεῖν αὐτῷ; πῶς οὐκ ἔμελεν αὐτῷ περὶ τῆς προδοσίας, ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ προδιδόντος σωτηρίας ἐφρόντιζεν; Ὁφθαλμοὶ γὰρ, φησὶ, γενομένης, ἀνέκειτο ὁ Ἰησοῦς μετὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Προεῖπεν τὴν προδοσίαν, ἵνα κωλύσῃ τὸ παρανόμημα· ἀπρόσωπον τὴν πρόβλησιν ἐποίησεν, μὴ δυναμένην θριαμβεῦσαι τοῦ μαθητοῦ τὴν παρανομίαν τοὺς συνακακιμένους λαμβάνουσιν. Τίς Δεσπότης τοιαύτην φιλανθρωπίαν ἐθεάτατο; Καὶ προδίδοται καὶ τὸν προδότην φιλεῖ. Τίς καταφρονεῖται καὶ ἔλπει; πιπράσκειται καὶ λαμβάνει τὸν κακὸν ἔμπορον ὁμοτράπεζον, καὶ τοῦ ἐπιβουλεύσαντος φείδεται; Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ὡς ἀνθρωπος ἡσθιεν, καὶ ὡς Θεὸς τὸ μέλλον ἐφώνει· τὰ τῇ ἐμῇ φύσει πρέποντα μετέρχεται· δι' ἐμέ. Πάντων δὲ τῶν μαθητῶν πληγνόντων ὑπὸ τοῦ βήματος, καὶ τὰς αὐτῶν συνειδήσεις μαστιζόντων δεινῶς, καὶ τὸν τοῦ δειπνοῦ καιρὸν ποιουμένων ἀθυμίας καιρὸν, ἐκάπτου λέγοντος, Μήτι ἐγὼ εἰμι, Κύριε; καὶ βουλομένων τῷ διὰ τῆς ἐρωτήσεως ῥήματι τὴν ἀμεριμνίαν τῆς κακῆς ὑπονοίας εὐρεῖν, θεραπεύων τὰς τῶν ἀκαίρως πληττομένων ψυχὰς ὁ Σωτὴρ, φανερὸν τὸν ἀγνοοῦμενον διὰ τῆς ἀποκρίσεως καθίστησιν· Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ, φησὶν, τὴν χεῖρα ἐν τῷ τρυβλίῳ, οὗτός με παραδώσει· καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρξει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ. Οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ὃς ἐκείνῳ, δι' ὃν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἀνθρωπος ἐκεῖνος. Ἐλεεῖ τὸν αὐτοῦ ἐλπεῖν μὴ ἐθέλοντα, φεῖδεται τοῦ μὴ φειταμένου τῆς οικείας ψυχῆς. Παρηγεῖτο γυμνῶσαι τὸν αὐτὸν πάλαι [722] γυμνῶσαντα, κατέκρινε καιρὸν μετανοίας διδοῦς, καὶ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς ἀθυμοῦντας ἰώμενος· ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτων βελτίων ὁ προδότης ἐγένετο. Δέον γὰρ ἦν αὐτῷ εὐθέως ἐξαναστήναι· τοῦ δειπνοῦ μετ' ἐκείνου τὰ φοριζόμενα ῥήματα, δέον τοὺς συμμαθητὰς παραλαβεῖν πρεσβευτάς, δέον περιπλακῆναι τοῖς γόνυσι τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοιοῦτοι αὐτὸν ἐκμειλίσσασθαι ῥήμασιν. Ἡμαρτον, φιλάνθρωπε, ἡμαρτον, ἡνόμησα, τοῖς ἀνθρώποις· πωλήσας ὀλίγον τιμήματός· τὸν ἀτίμητον μαργαρίτην, ἡνόμησα τὸν ἀδαπάνητον πλοῦτον ὀλίγων χρημάτων προϊέμενος. Συγχώρησόν μοι τῷ τῆς ζημίας καὶ τῆς ἀπωλείας ἐμπόρῳ, συγχώρησόν μοι τῷ παρὰ τοῦ χρυσοῦ κλαπέντι τὸν λογισμὸν· σύγγνωθι τῷ παρὰ τῶν Φαρισαίων ἐξαπατηθέντι κακῷ. Τούτων μὲν τῶν ῥημάτων οὐκ εἶπεν οὐδὲν, οὔτε ἐνενόησεν, διὰ δὲ ταχέως φωνῆς ἐδόηλον τὴν τῆς ψυχῆς ἱταμότητα βῶν· Μήτι ἐγὼ εἰμι, Κύριε; Ὁ γλῶττης ἀναιδοῦς! ὦ ψυχῆς ἀτεράμνος! Ὡς ἀγνοῶν ἐρωτᾷ περὶ ὧν ἡ μελέτη, καὶ λαμβάνειν ἐνόμειν τὸν ἀκρίμηνον ὀφθαλμόν. Ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸν δόλον ἐβάσταζεν, καὶ διὰ

τῆς γλῶττης τὸν τῆς ἀγνοίας λόγον προέφερεν· τῇ διανοίᾳ τὴν προδοσίαν κατειργάσατο, καὶ τῷ στόματι, ὡς ἐνόμισε, τὴν ἁμαρτίαν ἐκρυπτεν. Τοῖς βήμασιν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς ἐχρήσατο, ὁμοίῳ τρόπῳ μὴ χρώμενος· λυκὸς ὦν, τῇ γνώμῃ, ἀπεκρίνατο τῇ τῶν προβάτων φωνῇ. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ; Σὺ εἶπας. Μακροθύμῳ φωνῇ διηλέγετο τοῦ πονηροῦ τὴν σκηνήν. Ἰδύνατο μὲν γὰρ εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· Τί λέγεις, βδελυρὲ καὶ πονηρέ; τί λέγεις, δοῦλε χρημάτων καὶ τοῦ διαβόλου γνήσιε κοινωνέ; τολμᾷς ἀγνοεῖν ὑποκρίνεσθαι; τολμᾷς κρύπτειν τὰ κρύπτεσθαι μὴ δυνάμενα; μὴ γὰρ οὐκ παρήμην κακούργοντί σοι τῇ θεότητι; μὴ γὰρ οὐκ εἶδόν σε τῷ τῆς θεότητος ὀφθαλμῷ προσιόντα τοῖς ἀρχιερεῦσιν; μὴ γὰρ οὐκ ἔκασον ἀπὼν λέγοντός σου, Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; μὴ γὰρ οὐκ οἶδα καὶ πόσω πέπρακας; Τί οὖν; μετὰ τὸν ἐλεγχον οὕτως ἀνασχυνταίς; τί σκέπειν φιλονεικίς ἢ βούλει πράττειν; ἐμοὶ γυνὰ τὰ πάντα. Οὕτως ἀποκριθῆναι δυνάμενος ὁ Χριστὸς οὐχ οὕτως ἐφρέγγετο, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀνεξικακῶς καὶ πράως· Σὺ εἶπας· διδάσκων ἡμᾶς τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν οὕτω προσφέρεισθαι. Ὅμως, μετὰ ταύτην περιοδεῖαν, ἔμεινεν Ἰούδας νοσῶν, ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν τοῦ ιατροῦ ἀμείλιαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ καίμοντος. Ὁ μὲν γὰρ προσήγαγε πάντα τὰ τῆς σωτηρίας φάρμακα, ὁ δὲ ταῦτα οὐκ ἠθέλησε δεῖξασθαι, ἀλλὰ μόνην τὴν φιλαργυρίαν εἰδὼς, ἠγάπησε μᾶλλον τὸν χρυσὸν ἢ τὸν Χριστόν, καὶ γέγονε περὶ τοὺς μισθωσάμενους εὐνοῦς τε καὶ πιστὸς. Καὶ προσειδὼν Ἰούδας εἶπε τῷ Χριστῷ· Χαίρε, Παῦλ, καὶ κατεμίλησεν αὐτόν. Ἐνός οὗτος προδοσίας τρόπος, ἀπὸ φιλήματος καὶ προσηγορίας ἐρχόμενος. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Ἐταίρε, ἐφ' ᾧ πάρε; τί μοι χαίρειν ἐπιτάττεις, λυπεῖν προαιρούμενος; τί τῷ βήματι θεραπεύεις, πληττεῖν τῷ πράγματι; καλεῖς δὲ δάσκαλον, μὴ ὦν μαθητὴς; τί παρατιτρώσκεις τῆς ἀγάπης τὰ δίκαια; τί σημεῖον προδοσίας ποιεῖς τῆς εἰρήνης τὸ σύμβολον; [723] τίνα μιμησάμενος τοῦτο πεποίηκας; Οὕτως εἶδεν πρῶτον τὴν πόρνην φιλοῦσάν μου τοὺς πόδας; οὕτως ἐθεάσω γονυπετοῦντα τὸν ἐκατόνταρχον; οὕτως εἶδεν τοὺς δαίμονας ὑποπίπτοντας; Οἶδα τίς σου τὸ δολερὸν φιλήματος ὑπέδειξε τὴν ὁδόν· ὁ διάβολος τῆς περιπτύξεως ταύτης τὸν τρόπον ὑπέθετό σοι, σὺ δὲ κακῷ συμβούλῳ πεισθεὶς, ἐκείνου τὸ βούλημα πληροῖς. Ἐταίρε, ἐφ' ᾧ πάρε; πᾶρῳσον τὰς κακὰς συνθήκας ἃς πρὸς τοὺς Φαρισαίους πεποίησαι· συντέλεσον τὸ γραμματεῖον τῆς πράξεως· ὑπόγραψον ὅπερ ὑπηγάρευεας· παράδος τὸν παραδοθῆναι βουλόμενον· κτήσῃ λοιπὸν μετὰ τοῦ γλωσσόκομου καὶ τὸ τῆς ἀδικίας βαλάντιον· ὑποχώρησον τῷ ληστῇ μέλλοντι διὰ τῆς ὁμολογίας λαμβάνειν τὴν τάξιν, ἣν σοι διὰ προδοσίας ἀπώλεσας. Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. Καὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λόγον πέρας ἐλάβανεν· Ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, καὶ ἐξεκαύθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκάνθαις· καὶ πάλιν, Ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοὶ, ταῖροι πίονες περισχόν με. Ἄλλ' ὡς τῆς ἀνεξικακίας τῆς μόνῃς προποιήσεως αὐτῷ· ἐν οὐρανῷ τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφὶμ μὴ τολμώντα προσελάμειν τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν, αὐτῶν ταῖς πτέρυξι καθάπερ χερσὶ καλύπτει τὰ πρόσωπα, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ κατεχομένης ὑπὸ χειρῶν ἀνόμων, ἠνείχετο. Εἶδετε ποῖον μακροθύμου καὶ φιλανθρώπου Δεσπότης καθεστήκατε δοῦλοι; Γίνεσθε οὖν τοιοῦτοι περὶ τοὺς

meum ad se pertrahit Servatoris clementia. Duobus hisce detineor, odio proditoris et amore Domini : at vincit odium amor, utpote major validiorque. Quamobrem relicto proditore, beneficium celebro, non pro illius dignitate, sed pro facultate mea. Quomodo inclinavit cælos, et descendit in terram? quomodo is, qui totum replet mundum, ad me venit, pro me et secundum me factus? quomodo eum, quem proditorem futurum noverat, discipulum accepit? quomodo inimicum se ut amicum sequi jussit? quomodo non de proditione, sed de proditoris salute fuit sollicitus? Nam *Vespere facto*, inquit, *recumbebat Jesus cum duodecim discipulis suis, et manducantibus illis dixit : Amen, amen dico vobis, quod unus vestrum tradet me* (Matth. 26. 20. 21). Proditionem prædixit, ut scelus cohiberet. Neminem indicans prædictionem emisit, quæ de discipuli nequitia, recumbentibus occulta, triumphare non potuit. Quis talem umquam Domini benignitatem vidit? Et proditor et proditorem amat. Quis despicitur et misericordia movetur? venditur et nequissimum mercatorem mensæ consortem accipit, et insidiatori parcit? *Et manducantibus illis dixit : Amen, amen dico vobis, quod unus vestrum tradet me* (Ib. v. 21). Ut homo comedebat, et ut Deus futura prædicebat : quæ naturæ competunt mæx, ille mei causa subire dignatur. Omnibusque discipulis de tali dicto stupefactis, et conscientiam suam graviter ferientibus, cœnamque in mœroris tempus convertentibus, singulisque dicentibus, *Numquid ego sum, Domine* (Ib. v. 22)? ut interrogatione illa molestæ suspicionis levamen invenirent, animis intempestive percussis remedium adhibens Servator, eum qui hactenus occultus fuerat responsione sua declarat : *Qui intingit*, inquit, *mecum manum in catino, hic me tradet. Et Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur : bonum ei erat si natus non fuisset homo ille* (Ib. v. 23. 24). Miseratur eum, qui se miserari noluit; parcit ei, qui animæ suæ non pepercerat. Palam facere volebat eum, qui se jam palam fecerat, illi pœnitentiæ tempus, discipulisque reliquis mœroris medelam suppetitans. Verum nihil hinc melior effectus proditor est. Oportebat enim eum post horrenda hujusmodi verba repente de cœna surgere, oportebat condiscipulos deprecatores adhibere, oportebat Servatoris genua complecti, illumque hujusmodi dictis placare : Peccavi, clementissime, peccavi, inique egi, cum hominibus parvo pretio vendidi inestimabilem margaritam; inique egi immensum thesaurum pro tenui pecunia prodens. Parce mihi, damni et perniciæ mercatori : ignosce mihi, cujus animum auri amor corripuit : ignosce ei qui a Phariseis nefarie deceptus est. Horum nullam vel protulit, vel cogitavit; sed asperiori voce animi impudentiam patefecit clamando : *Numquid ego sum, Domine?* O linguam impudentem! o animum indomitum! Interrogat ut ignarus eorum, quæ meditabatur, et hoc latere putat oculo numquam sopore clauso. Animo dolum gestat, et lingua ignorantix

verbum profert : mente jam proditionem fecerat, et ore, ut putat, peccatum obtegit. Iisdem atque alii discipuli utitur verbis, longe dissimilibus cum sit moribus : lupus animo, ovina respondet voce. Quid ad illum Servator? *Tu dixisti*. Toleranti voce improbi scenam coarguit. Poterat enim illi dicere : Quid dicis, execranda et scelerata? quid dicis, pecuniarum mancipium, et diaboli consors? audesne ignorantiam simulare? audes obtegere quæ obtegi nequeant? annon divinitate adstabam tibi indigna molienti? annon divinitatis oculo te vidi adeuntem principes sacerdotum? annon vel absens audiebam te dicentem, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam* (Matth. 26. 15)? an ignoro quanti me vendideris? Quid igitur? itane convictus impudenter agis? quid ea tegere conaris quæ facere cupis? mihi omnia nuda et aperta sunt. Hæc cum respondere posset Christus, non ita loquutus est; sed simpliciter placideque sine ullo indignationis stimulo, *Tu dixisti*; ut nos doceret sic cum inimicis esse agendum. Attamen post tantam circuitionem mansit in morbo Judas, non medici, sed ægrotantis incuria. Ille namque omnia ad salutem remedia admovebat, hic vero ea admittere volebat; sed unam cum nosset avaritiam, aurum Christo anteponebat, eratque iis, qui se conduxerant, benevolus atque fidelis. Accedens vero Judas Christo dixit : *Ave, Rabbi; et osculatus est eum* (Ib. v. 49). Novus sane proditionis modus, ab osculo et compellatione prodicens. *Jesus autem dixit illi : Amice, ad quid venisti* (Ib. v. 50)? quid me gaudere jubes, dum mihi malum inferre cogitas? quid me verbo delinis, dum opere percutis? vocas magistrum, cum non sis discipulus? quid caritatis jura confodis? cur pacis symbolum in signum proditionis convertis? cujusnam exemplo hoc peragis? Num sic vidisti nuper meretricem pedes osculantem meos? num sic vidisti centurionem in genua procumbentem? num forte dæmonas ita succumbentes vidisti? Novi quis tibi dolosi osculi viam monstraverit : diabolus tibi talis amplexus modum suggessit, tu vero improbo consiliario obtemperans, ejus voluntatem exsequeris. *Amice, ad quid venisti?* iniqua pacta imple, quæ cum Phariseis iniisti : venditionis syngrapham absolve : subscribe illi negotio quod pollicitus es : prode eum, qui prodi cupit : jam præter loculos venditionis marsupium posside : cede latroni, qui per proditionem ordinem adepturus est, quem tu per proditionem amisisti. *Tunc accedentes injecerunt manus in Jesum, et tenuerunt eum* (Ibid.). Tunc completum est propheticum illud eloquium : *Circumdederunt me sicut apes favum, et exarserunt sicut ignis in spinis* (Psal. 117. 12); ac rursus : *Circumdederunt me canes multi, tauri pingues obsederunt me* (Psal. 21. 17). Verum o tolerantiam, quæ soli ipsi competit! In cælo Cherubim et Seraphim cum non audeant respicere sublimem ejus gloriam, vulturnum suum alis ceu manibus operiunt, et in terra dum caro ejus manibus iniquorum teneretur, id ille patiebatur. Videtisne quam patientis et benigni Domini

servi sitis? Idem ergo estote erga inimicos conservos vestros, qualem erga inimicos suos Dominum vidistis. Etenim vos quoque ad cœnam spirituales vocandi estis: cum Domino recumbendum vobis erit: ne quis in vobis Judas moribus reperiatur:

omnes cum pace et tranquillitate accedite; omnes cum pura conscientia Servatori accurramus. Ipse namque est fidelium jejunium atque convivium: hic nutritus atque nutrimentum, hic pastor et ovis. Hæc gloria in sæcula sæculorum. Amen.

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI

MONITUM

Non paucas peregrinitatis notas in hac homilia deprehendimus. Stylus omnino diversus; illa Chrysostomi inventio, qua cæteris præcellit scriptoribus, hic non comparet. Ratio compellendi auditores, nempe *φιλῶντες*, quam hic usurpat, in germanis Chrysostomi operibus vix reperiatur. Non immerito igitur et Combefisius, qui hanc concionem, quasi nondum emissam publicavit anno 1656, tamen ea emissæ fuerat in Editione Chrysostomi Operum Parisina, anno 1656, cum licet Chrysostomi nomine dederit, alii adscribi posse auctori censuit. Parem circa illam exhibet scrupulum Tillemontius. Certe cum,

IN COMMEMORATIONEM S. BASSI. HABITUS EST SERMO DE TIMORE, ET DE VERBIS ILLIS, DISCITE A ME QUIA MITIS SUM, ET HUMILIS CORDE (a).

1. Nos quidem par erat, postquam in vos tantus de more fons orationis effusus est, et cum hoc tempore, atque a præcedentibus sacerdotibus ac doctoribus copiosa vobis spiritualis est instructa mensa, pauperulas nostrorum verborum stillas reprimere, cum præsertim diuturna corporis aegritudine, ac vocis imbecillitate, atque adeo curis sibi succedentibus præpediti simus, o Christi amantes auditores; sed quoniam inexplebili concionum sacrarum amore correpti nos ad dicendum invitatis, age Salvatoris gratia bene juvante paucis probitati vestræ, quæ tempori quadrent et convenient, apponamus. Hoc enim et nobis qui dicimus, et vobis qui auditis aptius est, opinor, qui ratione ac mente vobis quæ meliora sunt et utilia comparatis. Ac sanctus quidem et celebris martyr et episcopus Bassus, qui sacrum nobis hunc conventum hodie congregavit, iis præmiis, quæ suis promeruit certaminibus, jam potitur, nec ulla nostrarum laudum collatione vel pensione nunc indiget, sed pro nobis, ut solet, ad Dominum preces fundit, utpote qui propter agonem martyrii loquendi libertate gratiaque plurimum valeat, et immortalitatis corona donatus sit, quam etiam Christus fidelibus præparavit. Copiosa

(a) Collata cum Mss. Regio 1974, et Colbert. 3058, qui unum sciant.

sunt enim, ut testatur apostolus, Dei dona, qui et olim martyrum munera iis, qui sincere ipsum invocant, dilargitus est, et nunc præcipue cum annua paulo post memoria timoris illius celebranda sit, et ad Deum laudandum ob terribiles illas minas benigna et misericors ira Dei nos provocet. Vidimus enim revera furorem, ex quo benignitas coruscabat, cum nos undique timor terræ motus obsideret, cum creaturas omnes concuti cerneremus, ac pavementum magno impetu quassari, Salvator autem miserationum suarum nequaquam oblivisceretur, cum acerbum interitum exspectaremus, cum nostras ædes continuo sepulcra nostra futuras putaremus, cum agitatione detenti locum modumve perflugii nullum reperiremus, cum ad medium diei pervenientes nequaquam visuros nos vesperam speraremus, cum sursum ¹ appensus gladius immineret, ac deorsum beneficentia se cum precibus strenue gereret, cum una voce populi, Domine miserere, clamarent, et Dominus miserationibus flecteretur: qui enim intuitu solo commovet, manu trementem creaturam sedavit. Cur non paucis ista complector? quo tempore, nisi Dominus Sabaoth adjuvisset nos, paulo minus habitasset in inferno anima nostra (Psal. 93. 17). Quem enim non stupore defligit magnitudo mi-

¹ Sic Mss. Editi vero, extrinsecus.

ἐχθροὺς τοὺς συνδούλους ὑμῶν, οἷον ἐθεάσασθε περὶ τοὺς πολεμίους γεγεννημένον τὸν Κύριον. Μέλlete γὰρ καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δεῖπνον συγκαλεῖσθαι πνευματικόν· μέλlete συνανακλίνεσθαι τῷ Δεσπότη· μήτις Ἰούδας τὸν τρόπον ἐν ὑμῖν εὐρεθῇ· πάντες μετὰ γαλήνης

καὶ εἰρήνης προσέληθε, πάντες μετὰ καθαροῦ συνειδότος τῷ Σωτῆρι προσδράμωμεν. Οὗτος γάρ ἐστι νηστεία τῶν πιστῶν καὶ ἐστίασις, οὗτος ὑπάρχει τροφὸς καὶ τροφή, οὗτος ὑπάρχει ποιμὴν καὶ ἀμνός. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OPERA DUBIA.

AD HOMILIAM IN SANCTUM BASSUM.

lectis Chrysostomi germanis operibus, ad hanc legendam homiliam me confero, in aliam me translatum regionem opinor. Alius fortasse secus iudicaturus est: quamobrem eam inter ἀμφιβαλλόμενα et dubia edere satis habui, nec ad spuria rejeci. Hic Bassus episcopus et martyr videtur esse episcopus ille Nicænus, qui sub Decio et Valeriano passus fertur.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

[724] Εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Βάσσου. Ἐλέχθη εἰς τοὺς φόβους, καὶ εἰς τὸ, Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

α'. Ἐδεῖ μὲν ἡμᾶς τοσαύτης λόγων πηγῆς συνήθως εἰς ὑμᾶς χρομένης, νῦν δὲ διὰ τῶν προλαβόντων ἡμῶν ἱερῶν τε καὶ διδασκάλων πλουσίας ὑμῖν τῆς πνευματικῆς παρατεθείσης τραπέζης, τὰς πενιχρὰς τῶν ἡμετέρων ῥημάτων ἀναστεῖλαι ψεκᾶδας, καὶ μάλιστα τῇ πολυχρονίῳ τοῦ σώματος ἀρρώστῳ, καὶ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φωνῆς, ἔτι γε μὴν καὶ ταῖς ὑπαλλήλοις φρονέσι κεκρατημένους, φιλόχριστοι, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡμᾶς πρὸς τὸ λέγειν ἐπιτρέπεσθε ἀκορέστῳ περὶ τὴν θείαν ἀκρόασιν κεκρατημένοι τῷ πόθῳ, φέρε τῇ χάριτι τοῦ Σωτῆρος διὰ βραχέων τὰ πρόσφωρα καὶ ἀρμόζοντα τῷ καιρῷ παραθώμεθα τῇ ὑμετέρᾳ χρηστότητι. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, καὶ ἡμῖν τοῖς λέγουσι καὶ ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν ὑπάρχει κατάλληλον, λογισμῷ ποριζομένοις ἑαυτοῖς τὰ βελτίω τε καὶ συμφέροντα. Ὁ μὲν γάρ ὁσιος καὶ πολυύμνητος μάρτυς καὶ ἐπισκοπος Βάσος, ὁ σήμερον ταύτην ἡμῖν συγκροτῶν τὴν πανήγυριν, ἐκ τῶν οἰκείων δθλων τὰ ἐπαθλα κέκτηται, οὐδαμῶς μὲν τῆς παρ' ἡμῶν συνεισφορᾶς τῶν ἐγκωμίων δέομενος, αὐτὸς δὲ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν συνήθως πρὸς τὸν Δεσπότην ἰκεσίας ποιούμενος, οἷα καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ μαρτυρίου παλαιστρας παρρησίαν κτησάμενος, καὶ τὸν τῆς ἀφαρσίας παρ' αὐτοῦ ὑποδεξάμενος στέφανον, ὃν καὶ τοῖς πιστοῖς ὁ Χριστὸς προειτρέψεν. Ἀφθονα γάρ,

κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, τὰ τοῦ Δεσπότης χαρίσματα, καὶ πάλαι τοῖς ἐπικαλουμένοις γενήσῃς αὐτὸν τὰς τῶν μαρτύρων δωρεὰς πρυτανεύων, καὶ μάλιστα νῦν, ὅταν ἡμᾶς ἡ δι' ἐνιαυτοῦ μετὰ μικρὸν τῶν φόβων περιμένη ἀνάμνησις, καὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀπειλῆς ἡ φιλόανθρωπος ὀργὴ πρὸς δοξολογίαν καλῇ. Ἐθεασάμεθα γὰρ ὅπως θυμὸν φιλοανθρωπίαν ἀστράπτοντα, ὅτε τὸν τῶν σεισμῶν περιεζώσθημεν φόβον^β, ὅτε κραδαινομένην τὴν κτίσιν ἐγνώκαμεν, ὅτε τὸ μὲν ἔδαφος σφοδρῶς ἐτινάσσετο, ὁ δὲ Σωτὴρ τῶν ἰδίων οἰκτιρμῶν οὐκ ἀφίστατο, ὅτε τὸ πικρὸν προσεδόκησαμεν τέλος, ὅτε τάφους τὰς [725] οἰκίας ἄφνω ἐνομίσαμεν, ὅτε τὸ τιναγμὸν συνεχόμενοι τόπον ἢ τρόπον καταφυγῆς οὐχ εὐρίσκομεν, ὅτε τὸ μέσον τῆς ἡμέρας φθάσαντες τὴν ἐσπέραν ἰδεῖν οὐκ ἠλπίσαμεν, ὅτε ἄνωθεν^γ τῷ ξίφος ἐπήρτητο, καὶ κάτωθεν ἠνδρίζετο μετὰ προσευχῆς εὐποιία, ὅτε συμφῶνως· οἱ λαοὶ τ', Ἐλέησον, ἔκραζον, καὶ ὁ Δεσπότης τοῖς οἰκτιρμῶσις ἐπεκάμπετο· τῷ γὰρ βλέμματι κινῶν, τῇ χειρὶ τὴν ὑποτρέμουσαν κτίσιν ὑπέσφιγγε. Τί συντόμως οὐ λέγω; ὅτε εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐβοήθησεν ἡμῖν παραδραχὺ παρῴκησε τῷ ᾄδῃ ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Τίνα γὰρ οὐκ ἐκπλήττει τῆς τοῦ Σωτῆρος φιλοανθρωπίας τὸ μέγεθος;

^α Duo mss. νῦν διὰ, edit. καὶ νῦν καὶ διὰ.

^β Duo mss. τῷ... φόβῳ.

^γ Sic mss. edit. veru ἔκωθεν

τίνας οὐχὶ κινεῖ λογισμοὺς πρὸς εὐχαριστίαν τὰ τότε γεγενημένα, καὶ οὐ μόνον τὰ τότε, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα, καὶ πρὸ βραχέως ἡμῖν ἀπαντήσαντα; Ἐσάλευσε τῆς γῆς τὰ στηρίγματα, ἐκλόνησε τῶν οἰκίων τὰ θεμέλια, τὰ δώματα καθάπερ ὀλκάδες ἐν τοῖς τοῦ πλάττου ἀνεδράσσοντο κύμασι· μόνον ἔδειξεν ἡμῖνα δικαστικόν, καὶ καθάπερ ἐν ὕδασι ἐστῶτες ἐδονοῦμεθα πάντες.

Πολὺς ὁ φόβος, καὶ τοῦ φόβου τὰ τῆς φιλανθρωπίας πολυπλάσιονα. Τὴν κτίσιν γὰρ κλονῶν οὐ κατέστρεψε, συσσεῖν τὸ πᾶν οὐκ ἔδραψε, τοῦ κάλλους τῶν κτισμάτων τὴν γῆν οὐκ ἐγύμνωσεν· ἐτίναξε τοὺς ὁρόφους μόνον πρὸς τὴν ἡμετέραν ὑπόμνησιν, καὶ φθορὰς οὐδὲ γεῦσιν ἡμῖν ἐκόμισε. Τοσοῦτον παρ' αὐτοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐσπλαγχνίας τὸ πέλαγος. Καὶ τὸ τινάζει δὲ τῆς γῆς τὰς βάσεις, ὡς κηδεμῶν, ὡς φιλεὺς πλάγχθους. Εἶδε γὰρ ἀθετοῦντας καὶ παραπικραίνοντας, εἶδε φιλοῦντας ἀρπάζματα, εἶδε συνάπτοντας οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντας, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφελώμεθα τι· εἶδεν ὀφθαλμοὺς οὐκ ἐλεοῦντας, καὶ κρίσει χηρῶν οὐ προσέχοντας· εἶδε διδασκάλους ἀπεναντία ὧν λέγουσι πράττοντας· εἶδε μαθητὰς θεατρικαῖς ἀταξίαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν ὑβρίζοντας, εἶδεν ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντας, εἶδε δόλον τῷ φθόνῳ συνάπτοντας, εἶδεν ὑποκρίσεως λαίλαπας καθάπερ σκάφη τοὺς ἀπλουστέρους βυθίζοντας, εἶδε φονεύοντας κατὰ πρόθεσιν, εἶδεν ἀδικούντας ὅσα δυνάμεθα, εἶδε ναυαγοῦσαν μὲν τὴν ἀγάπην, εὐπλοῦσαν δὲ τὴν ἀπάτην, ἐν τῷ πελάγει τοῦ βίου, εἶδε τὴς ἀληθείας ἀποπηθῶντας καὶ τῷ ψεύδει προστρέχοντας, καὶ συνέλόντας φράται, εἶδε τῷ μαμωνᾷ μᾶλλον ἢ τῷ Κυρίῳ δουλεύοντας, καὶ τὴν γῆν ἡμῖν ὡς παισὶ παιδαγωγὸν ἐπετίναξε, καὶ φιλοστόργου μητέρας ἐπεδείξατο σπλάγχνα^α, ἢ πολλὰκις τὸν ὑπομάζιον ἑαυτῆς παῖδα ἀτάκτως κλαυθυρίζοντα ἀποστήσαι βουλομένη τοῦ ἔθνους, τὸ μικρὸν ἐκεῖνο κλινίδιον διατινάσσει σφοδρῶς, οὐχ ἵνα πλήξη, ἀλλ' ἵνα φοβήσῃ τὸ νήπιον. [726] οὕτω δὴ καὶ ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, ὅν ἐν τῇ χειρὶ οἰκουμένην βαστάζει, διατινάσσει οὐχ ἵνα καταστρέψῃ, ἀλλ' ἵνα πρὸς σωτηρίαν ἐπιστρέψῃ τοὺς ἀτακτοῦντας.

β'. Καὶ μεμφέσθω μηδεὶς, ἐπεὶ τὸν Κύριον φιλοστόργῳ μητέρι παρεῖκασάμεν, ὅποτε αὐτὸς ὁ Κύριος ἑαυτὸν ἀπεικάσεν ὀρνίθι ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, εἰπών· Ἰερουσαλὴμ, Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, πόσάκις ἠθέλησα συναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὀρνίς τὰ νοσσία ἑαυτῆς, καὶ οὐκ ἠθέλησας; Ἐκίνησε τοίνυν τὴν ἄψυχον γῆν ὁ φιλόανθρωπος, ἵνα στήσῃ τὴν ἐμψυχον ἀτάκτου κινήσεως· σαρκὸς ἠπειλήσε θάνατον, ἵνα τὸν τῆς ψυχῆς φυλαξίμεθα θάνατον. Εἶδες, φιλόχριστε, πόσου τοῦ κτίσαντος ἡ περὶ ἡμᾶς εὐσπλαγχνία; εἶδες ἀπειλὴν φιλανθρωπίαν ἀσπράπτουσαν; εἶδες οἰκτιρμούς προλαβάνοντας ἀγανάκτησιν; εἶδες νικωμένην ἀφάσιν ἀγαθότητι; Καὶ ξένον οὐδέν· αὐτὸς ἐστὶ καὶ νῦν ὁ πρῶς καὶ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης, ὁ τῆς ἡμετέρας συνήθως κηδόμενος σωτηρίας, ὃς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διαβρόχῳ βοᾷ, ὡς ἀρτίως ἡμῖν ἀνεγινώσκτο· Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐπὶ τῇ καρδίᾳ. Ὡς πόση τοῦ πλάσαντος

συγκατάδασις, καὶ ὁ πλασθεὶς οὐκ αἰδεῖται! Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, πότε Δεσπότης εἰς παράκλησιν τῶν πταισάντων παρεγένετο δούλων. Τοιοῦτος ἡμῖν ὁ Χριστὸς, οἰκτιρμούς ἐπιδείκνυται, δέον τιμωρεῖν τὸν ἀμαρτάνοντα, δέον παροργισάντων ἀφανίσαι τὸ γένος, ἡμεῖρα τοῖς ὑπευθύνους ἀφίησι ῥήματα· Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐπὶ τῇ καρδίᾳ. (1) Θεὸς ταπεινός, καὶ ὁ ἀνθρωπος ὑψηλός· ὁ δικαστὴς ἡμερος, καὶ ὁ καταδίκιος ὑπερήφανος· ὁ τεχνίτης πενιχρὰν ποιεῖται φωνήν, καὶ ὁ πηλὸς ὡς βασιλεὺς διαλέγεται. Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐπὶ τῇ καρδίᾳ. Τὰ προλαβόντα οὐκ ἔπεισε, τὰ μετὰ ταῦτα καὶ τὰ πρὸ βραχέως οὐκ ἐδυσώπησεν, ὅπως καὶ τότε καὶ νῦν τὴν κτίσιν κινήσας πάλιν ἐστήριξεν ἐλεήσας· Δεῦτε οὖν, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐπὶ τῇ καρδίᾳ. Οὐκ ἔχει μάλιστα πλῆττουσαν, ἀλλ' ἱατροῦσαν φύσιν.

Δεῦτε, ἴδετε φιλανθρωπίαν ἄφατον. Τίς οὐκ ἀγαπᾷ Δεσπότην μὴ τύποντα; τίς οὐ θαυμάζει κριτὴν ἀξιόβουτον κατὰ κριτον; Ἐκπλήττει σε πάντως ἡ τῶν ῥημάτων εὐτέλεια· Δημιουργὸς εἰμι, καὶ φιλῶ μου τὸ ἔργον· πλάστης εἰμι, καὶ ὃν ἔπλασα φειδομαι. Ἄν χρῆσμαι τοῖς ἐμοῖς ἀξιώμασι, τὴν πεσοῦσαν ἀνθρωπότητα οὐ βύρωμαι, καὶ ἀβρωστοῦσαν ἀνίατα, ἂν μὴ προστηνέσι καταπλάσσω φαρμάκοις, οὐ ῥώννυται· ἂν μὴ ψυχαγωγῆσω, νεκροῦται, ἂν ἀπειλήσω μόνον, ἀπόλλυται. Τοῦτο χάριν ἀγαθότητος ἐμπλαστρα αὐτὴν περιδεύσω κειμένην· πολὺ ὑποκύπτω συμπάσχων, ἵνα πεσοῦσαν ἐγείρω. [727] Τὸν ἐρριμμένον ὁ ἐστὼς, ἂν μὴ συγκатаγάτῃ τὴν χεῖρα, οὐκ ἐξεγείρει τοῦ πτώματος. Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐπὶ τῇ καρδίᾳ. Οὐκ ἐπιδείξειν ῥήμάτων ἐργάζομαι, πραγμάτων ὑμῖν παραδέδωκα πείραν· Ὅτι πρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐπὶ τῇ καρδίᾳ, ἀφ' ὧν ἐγενόμην θεώρησον. Βλέπε μου τὴν μορφήν, καὶ ἐννοεῖ μου τὴν ἀξίαν, καὶ προσκύνει δέ μου τὴν διὰ σὲ συγκατάδασιν· λόγισαι πόθεν ἐλθὼν, ποῦ σοι συνδιαλέγομαι· οὐρανὸν ἔχων θρόνον, ἐπὶ γῆς σοι φεγγόμενος ἵσταμαι· ἄνω δοξάζομαι, καὶ ὡς μακρύβουτος οὐκ ὀργίζομαι, Ὅτι πρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐπὶ τῇ καρδίᾳ. Εἰ μὴ, ἡμῖν πρῶς τοῦ Βασιλέως Υἱός, οὐκ ἂν δούλην ἐπελεγομένην μητέρα· εἰ μὴ ἡμῖν πρῶς ὁ τῆς ἀφανούς καὶ φαινομένης οὐσίας δημιουργός, οὐκ ἂν πρὸς ὑμᾶς ἐπεδήμιον· εἰ μὴ ἡμῖν πρῶς, οὐκ ἂν ὑπὸ σπαργάνων ἠνειχόμεν ὁ τῶν αἰώνων πατήρ· εἰ μὴ ἡμῖν ταπεινός, οὐκ ἂν φάνης ἐδεχομένην πενίαν ὁ τῆς κτίσεως ὅλης κεκτημένος τὸν πλοῦτον· εἰ μὴ ἡμῖν πρῶς, οὐκ ἂν συνδιήγον ἀλόγοις ὁ μὴ τοῖς Χερουθίμ θεωρούμενος· εἰ μὴ ἡμῖν πρῶς, οὐκ ἂν ὁ φῶς ἐμπύων τυφλοῖς ὑπὸ ἀνόμων ἐνεπτυομένην χειλέων· εἰ μὴ πρῶς ἡμῖν, οὐκ ἂν δούλους ἐλευθερῶν ἐγὼ τὸν δουλικὸν ὑπέμεινα βασισμόν· εἰ μὴ πρῶς ἡμῖν, οὐκ ἂν νῦν τὸν μου

^α Duo mss. μητέρας ἐμψύχου σπλάγχνα.

^β Morel. ὁ τῶν αἰώνων κληθῆναι πατήρ.

misericordiae Salvatoris? quos animos ad gratias agendas non incitant quæ tunc acciderunt, neque solum quæ tum temporis, sed etiam quæ deinde ac paulo ante nobis occurrerunt? Terræ firmamenta commovit, ædium fundamenta concussit, domus tamquam onerariæ naves in maris fluctibus jactabantur, judiciales oculos tantum ostendit, et perinde ac si mediis in aquis versaremur, agitabamur omnes.

Ex terræ motu quis fructus sit colligendus. — Multus erat timor, ac multis partibus copiosior est timore misericordia. Cumenim creaturam agitaret, non evertit; cum universa concuteret, non solo æquavit, neque tota creaturarum pulchritudine terram nudavit: sola tecta concussit, ut hoc pacto solum admoneremur, at interitus ne gustum quidem nos voluit delibare. Tantum ejus in nos commiserationis est pelagus. Sed et quod terræ columnas concusserit, hoc ipso de nobis sollicitum ac misericordem se prodidit. Vidit enim prævaricatores nos esse, atque irritare illum solere, vidit rapinas adamare: vidit nos domum domui jungere, et agrum cum agro copulare, ut proximo quidpiam auferamus: vidit orphanorum nequaquam misereri, neque judicio viduarum operam dare: vidit a doctoribus contraria fieri eorum, quæ facienda dicebant: vidit turbidis theatrorum spectaculis addictos discipulos, ecclesiasticum ordinem ac concinnitatem probro afficere: vidit in nequitia et invidia vivere, vidit fraudem cum invidia copulare, vidit simulationis procellas simpliciores tamquam navigia submergere, vidit animi proposito necare, vidit quantum possumus injuriam inferre, vidit naufragium pati caritatem, fraudem vero in hoc vitæ pelago navigationis secundum cursum tenere, vidit a veritate resiliire, atque mendacio adhærere; denique ut uno verbo dicam, vidit mammonæ potius quam Domino servire, sicque terram trementem nobis tamquam pædagogum pueris admovit, et indulgentis matris viscera exhibuit, quæ sæpenumero pendente ab uberibus filium suum ac plorantem ab illa volens abducere consuetudine, parvum illum lectulum vehementer concutit, non ut stupore percellat infantem, sed ut terreat: sic nimirum et Dominus universorum, qui terrarum orbem manu gestat, illum concutit, non ut evertat, sed ut eos qui insolenter se gerunt, ad salutem convertat.

2. Neque vero quisquam reprehendat, quod cum indulgente matre Dominum comparaverimus, quandoquidem in Evangeliiis seipsum Dominus ipse cum gallina contulit dicens: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos, et noluisti* (Matth. 23. 37)? Terram igitur expertem animæ benignus Deus commovit, ut eam quæ anima prædita est, ab inordinatis motibus revocaret: carnis interitum comminatus est, ut nobis ab animæ exitio caveamus. Vides, o pie Christiane, quanta sit Creatoris erga nos misericordia? vides benignitatem ex comminationibus effulgere? vides miserationem prævenire indignationem? vides sententiam bonitate superari? Neque id sane mirum:

ipse nunc etiam mitis ac benignus est Dominus noster, more solito de salute nostra sollicitus, qui clara voce clamat in Evangeliiis, ut paulo ante nobis legebatur: *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. 11. 29). O quanta Creatoris est demissio! nec tamen creatura reveretur. Venite, discite a me, quando advenerit Dominus ad servos, qui prolapsi fuerant, consolandos. Ita se gerit erga nos Christus, misericordiae specimen edit, cum peccatorem puniri oporteret cum eorum genus omne delere, qui ipsum irritaverant, mansuetis reos verbis alloquitur: *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Deus humilis est, et homo sublimis: mansuetus est iudex, et reus superbus: humilem artifex vocem mittit, et lutum quasi rex quispiam loquitur. *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Non flexerunt vos quæ præcesserunt, non exorant vos quæ deinde, quæque paulo ante acciderunt: quemadmodum tunc, nunc etiam creaturam cum commovisset, rursus eam misericordia usus firmavit: *Venite igitur, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Non flagellum gestat, quo verberet, sed naturam, qua medeatur.

Cur mitis sit et humilis in verbis Christus. — Venite atque ineffabilem benignitatem videte. Quis herum minime verberantem non diligit? quis iudicem reo supplicantem non miratur? Omnino verborum humilitas te in admirationem traducit: opifex sum, et opus meum diligo; faber sum, et ei parco, quem fabricatus sum. Si meæ dignitatis jure summo utar, collapsam naturam humanam minime liberabo, et immedicabili morbo laboranti nisi lenia medicamenta adhibeam, convalescere illa minime poterit: nisi benigne atque humaniter tractem, necatur: si minas solum intente, interimitur. Idcirco jacenti emplastra lenitatis appono: plurimum ex commiseratione me submitto, ut eam lapsam erigam. Jacentem et abjectum a lapsu non excitat ille qui stat, nisi manum et ipse demittat. *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Non ad ostentationem verba profero, rerum experientiam vobis exhibui; *Quia mitis sum, et humilis corde,* ex eo statu collige, in quem devenisse me vides. Formam intueri meam, et quæ sit dignitas mea, cum animo tuo reputa, meque adora, quod tua causa me demiserim. Cogita unde profectus sim, et quo in loco tecum colloquar: cum mihi cælum sedes esset, nunc te alloquens versor in terris: sursum glorificor, et ut longanimis non irascor, *Quia mitis sum, et humilis corde.* Nisi mitis essem Regis filius, matrem servam non elegerim: nisi mitis essem, invisibilis et visibilis substantiæ opifex, peregre ad vos non venissem: nisi mitis essem, involutus fasciis non fuisset, qui sæculorum sum pater: nisi humilis essem, paupertatem præsepis non subiissem, qui creaturæ possiden divitiis universæ: nisi mitis essem, non cum jumentis versarer is, quem neque Cherubim possunt intueri: nisi mitis essem, nunquam ego qui exspuendo cæcis lumen infundo, ab improborum labiis conspuus essem: nisi mitis essem, nunquam ego, qui servos manumitto, servilem alapam tolerassem: nisi

mitis essem, dorsum meum ad flagella pro mancipiis sustinenda non praeberissem. Sed cur ego, quod majus est, non profero? nisi mitis essem, cum alii pati deberent, non utique ego qui nihil debebam, mortis pro illis debitum exsolvissem. Ego vero exsolvi, ut pro illis qui deorsum apud inferos deincebantur, multam supplicii numerarem. Non enim vivorum tantum Rex sum, sed etiam Dominus mortuorum. Propterea viam utramque dispensationis insistens veni. Homo apparui, factus sum et ad modicum tempus mortuus, ut omnibus etiam qui sub terra erant, incorruptionis meae donum impertirem. *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Ab animi proposito, non a natura est vilitas mea: inaccessibili substantia praeditus sum, sed mente, quae se ad omnes extendit. *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde,* non dignitate. Modicus sum, si spectes animi propositum, non si potentiam: angelis terribilis sum propter potentiam, hominibus propter animi propositum sum humilis. *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Non pro naturae meae conditione loquor, sed prout misericordiam meam decet, verba facio. Multo mihi carior est mansuetudo quam potestas. Rex sum ego, qui te alloquor: magna quidem virtute polleo, sed nolo potentia, quae mihi suppetit, tuam imbecillitatem perterrefacere. Non dico, *Venite, discite a me, quia Dominus sum, ego qui dominor creaturis, qui respicio terram, et efficio ut tremat, qui caelum metior palmo, et terram pugno teneo (Isai. 40. 12): sed, Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Ita sum mitis: peccasti tu, et ego flagellis sum caesus; ita sponte sum humilis: veni ego, ut eos, qui servitute premebantur, in libertatem vindicarem, et ipsi me liberatorem alapis ceciderunt simul, et in crucem sustulerunt qui servitute premebantur, et postea Patrem meum pro ipsis rogans dicebam: *Pater, dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt (Luc. 23. 34).* *Venite igitur, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Venite, supplico et precor, non me pudet supplicare, servos meos orare contentus sum, ne cogar punire: venite, discite a me mansuetudinem prius, quam terribilem potentiam spectetis: venite, nunc medeor, paulo post rationes subducam; nunc parco, paulo post sententiam feram; nunc sum misericors, paulo post justus iudex apparebo. *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Vel mansuetudinem honorate, vel potentiam pertimescite. Venite, praecupate faciem meam in confessionem: tempore quippe mansuetudo ista mea discriminata est.

3. *Secundus Christi adventus terribilis.* — Ad hanc solam vitam praesentem pertinet, ut longanimitatis meae specimen etiam: veniet tempus, quo mansuetudinis hujus meae porta claudetur: veniet tempus, quo lacrymae peccatorum stillantes nihil proderunt: veniet tempus, quo undique clangentes tubae secundum adventum meum indicabunt: quando terram percurrentes universam angeli multa multorum millia in iudicium adducent: quando tribunal meum collo-

cabitur, et super caelestes virtutes vectus incedam: quando principatus et potestates venientis laus stipabunt: quando regni mei luminaria mundum universum illuminabunt: quando libri aperientur eorum, quae unusquisque gessit in vita: quando legis observatio exigetur, et daemonum exactum rationium¹ proferetur: quando reus sistetur, cui sola opera poterunt patrocinari: quando cogitationes accusabunt, et conscientia convincet: quando maligni spiritus verba iudicis attendent: quando fornax sententiam iudicis expectabit: quando verbum illud, *Miserere, jam non amplius clamanti proderit.* Venite igitur antequam fores miserationum mearum occludam, antequam vitae nundinas finire contingat, antequam vitae spectaculum praeterierit: praestitutum enim tempus finis saeculi est in januis. Venite, priusquam incipiam iudicare: si enim jam sedens incipiam iudicium exercere, non amplius condonabo. Propterea fatuarum virginum exemplum patefeci, quarum vitae lampades, quod oleum iustitiae non haberent, extinctae sunt, et quo pacto fores illis conclavis sponsi oclusae sint (*Matth. 25. 1. sqq.*), quo pacto pulsantibus illis ex interiori aedium parte responderim, *Nescio vos*, quibus verbis iudicis vocem, quae peccatores alloquetur, expressi. Si ergo Dominicam benignitatem, fratres, ex Salvatoris verbis didicimus, ne iudicem spernamus, qui mitibus verbis nos ante iudicii tempus alloquitur, ne poenitentiae occasionem amittamus: bonis operibus et elemosynis animas nostras vestiamus: unusquisque nostrum ad vitam aeternam adipiscendam necessarium comparet comitatum, ab iniquis actionibus abstinemus. Si enim fidem nostram inconcussam in bonis operibus conservemus, creaturae nobiscum inconcussae permanebunt. Animas nostras castitate decoremus, et purae fidei inestimabilem margaritam tuto nobis insuper acquiramus, antequam vitae nostrae tempus elabatur, antequam figura mundi, et flos gloriae, et omnes terrena deliciae tollantur et pereant, incorruptum iudicem nobis conciliemus. Ipse enim est, qui dicit: *Vivo ego, dicit Dominus: nolo mortem peccatoris, sed converti eum et vivere (Ezech. 18. 32).* Si punire cuperet peccatorem, taceret: misereri vult, propterea movet: parcat, idcirco hortatur: praedicendo terret te, ne reipsa in periculum incidas. Deus enim cum minatur, servare vult: cum vero silet, statuit castigare. Possumus ex aliorum experimentis hoc discere. Comminatus est Ninivitis, et pepercit: tacuit apud Sodomitas, et punivit: coronas praeparavit, nisi tormenta nobis ipsis inferamus. Cupit gehennam olitari, cupit tenebrarum carcerem claudere, cupit iram omnem diabolo reservare, cupit iudex sedere, non ut aliquos puniat, sed ut omnes coronet. Cum igitur talem Dominum habeamus, praeripiamus benignam illam vocem, pareamus dicenti: *Venite, discite a me, quia mitis sum, et humilis corde (Matth. 23. 29),* ut et optabilem illam ac felicem vocem audire mereamur dicentem: *Venite, benedicti Patris mei, possidete pa-*

¹ Unus, et agendorum accurata ratio.

παρεῖχον ὑπὲρ αἰχμαλώτων εἰς μάστιγας. Τί δὲ τὸ μείζον οὐ λέγω; εἰ μὴ πρῶτος ἦμην, ἄλλων τὸ παθεῖν χρειαστούντων, οὐκ ἂν ὁ μὴδὲν ὀφείλων ἐγὼ τὸ τοῦ θανάτου χρέος ὑπὲρ ἔκεινων κατέβαλον. Κατεβαλόμεν δὲ ἵνα καὶ τοῖς ἐν ᾧ κατὰ κατεχομένοις τῆς καταδίκης διαλύσω τὸ πρόστιμον· οὐ γὰρ μόνον ζώντων εἰμὶ βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν Δεσπότης. Τοῦτου χάριν ἐκπέραν ἤλθον τῆς οἰκονομίας ὁδόν. Ἐφάνην ἄνθρωπος, γέγονα καὶ πρὸς ὀλίγον νεκρὸς, ἵνα πᾶσι καὶ τοῖς ὑπὸ γῆν τῆς ἐμῆς ἀφθαρσίας διανέλω τὸ χάρισμα. Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Γνώμης, οὐ φύσεως ἡ εὐτέλεια· οὐσίαν ἀπρόσιτον ἔχω, διάνοιαν δὲ πρὸς πάντας βαδίζουσιν. Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, οὐ τῇ ἀξίᾳ· μέτριος τὴν γνώμην, οὐ τὴν ῥώμην ὑπάρχω· διὰ τὴν ῥώμην ἀγγέλοις φοδερὸς εἰμι, διὰ τὴν γνώμην ἀνθρώποις ταπεινὸς ἐγώ. Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Οὐκ ἀφ' ὧν ὑπάρχω, λαλῶ, ἀλλ' ἀφ' ὧν ἐλεῶ, διαλέγομαι. Ὑπὲρ τὴν ἐξουσίαν φιλῶ τὴν χρυσότητά. Βασιλεὺς ὁ ταῦτά σοι λέγων εἰμὶ· μέγας ἐστὶ μοι δυνάμεις, ἀλλ' οὐ καταπλήττω σου τῷ παρόντι μοι· δυνατῷ τὴν ἀσθένειαν. Οὐ λέγω, Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι Δεσπότης εἰμὶ, ὁ τῆς κτίσεως Κύριος, ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ τὸν οὐρανὸν μετρήσας σπιθαμῇ, καὶ τὴν γῆν κατέχων δρακί· ἀλλὰ, Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Οὕτως εἰμὶ πρῶτος, ἡμαρτες σὺ, καὶ ἐμαστιγώθην ἐγώ· οὕτως ἐκὼν εἰμι ταπεινός, ἤλθον ὁ Δεσπότης ἐλευθερῶσαι [728] τοὺς δουλεύοντας, καὶ αὐτοὶ με τὸν ἐλευθερωτὴν ἐρράπισαν ὁμοῦ καὶ ἐσταύρωσαν οἱ δουλεύοντες, καὶ πρὸς τοὺς πρὸς τὸν ἐμὸν Πατέρα ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβεύων ἔλεγον· **Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι.** Δεῦτε οὖν, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· δεῦτε, ἵκετεύω δέόμενος, ἵκετεύειν οὐκ αἰσχύνομαι. τοὺς ἐμοὺς δοῦλους· αἰροῦμαι παρακαλεῖν, ἵνα μὴ κολάζειν ἀναγκασθῶ· δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ τὸ πρῶτον πρὶν ἢ θεάσθαι μου τὸ φοδερόν· δεῦτε νῦν, ἱατρεύω, μετὰ βραχὺ λογιστεύω· νῦν φειδομαι, μετὰ μικρὸν ἀποφαίνομαι· νῦν φιλόανθρωπος, μετ' ὀλίγον δικαιοκρίτης φανήσομαι. Δεῦτε, μάθετε, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· ἢ τὸ πρῶτον τιμῆσατε, ἢ τὸ δυνατόν ἐυλαβήθητε. Δεῦτε, φθάσατέ μου τὸ πρόσωπον ἐν ἐξομολογήσει· καιρῷ γὰρ τὰ τῆς τοιαύτης παρ' ἐμοῦ διώριστα μετρίστητος.

γ'. Ὁ παρὼν μόνος ἐστὶ βίος τῆς ἐμῆς μακροθυμίας ἐπιδείξεις· ἤξει καιρὸς, ὅτε ταύτης μου τῆς χρηστότητος ἡ θύρα κλεισθήσεται· ἤξει καιρὸς, ὅτε δάκρυον τῶν ἁμαρτωλῶν οὐκ ὠφελήσει σταζόμενον· ἤξει καιρὸς, ὅτε σάλπιγγες πανταχόθεν κτυποῦνται τὴν δευτέραν μου παρουσίαν δηλοῦσιν, ὅτε τὴν γῆν ὅλην διατρέχοντες ἄγγελοι τῶν νεκρῶν τὰς μυριάδας παριστῶσιν εἰς κρίσιν, ὅτε μοι βῆμα τεθῇ, καὶ ταῖς αἰνῶ δυνάμεσιν ἐπιῶ, ὅτε ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι θορυβοῦσιν ἐρχόμενον, ὅτε μοι τῆς βασιλείας οἱ φωστῆρες τὸν πάντα καταλάμπουσι κόσμον, ὅτε βίβλοι τῶν ἐκαστῶ βεβιωμένων ἀνοίγονται, ὅτε νόμων ἀκρίβεια, καὶ δαιμόνων ἀκριβὲς λογοθέσιον*, ὅτε ὁ κρίνόμενος

ἵσταται, μόνᾳ ἔχων αὐτῷ παρεστῶτα τὰ ἔργα, ὅτε λογισμοὶ κατηγοροῦσι, καὶ ἐλέγχει συνειδήσεις, ὅτε πνεύματα πονηρὰ τοῖς τοῦ δικάζοντος προσέχοντα ῥήμασιν, ὅτε κάμινος τοῦ κριτοῦ περιμένουσα τὴν ἀπόφασιν, ὅτε τὸ, Ἐλέησον, ῥῆμα τῷ βοῶντι λοιπὸν ἀνωφέλητον. Δεῦτε οὖν, πρὶν ἀποκλείσω μου τὰς θύρας τῶν οἰκιτηρίων, πρὶν φθάσῃ λυθῆναι τῆς ζωῆς ἡ πανηγυρίς, πρὶν φθάρῃ τοῦ βίου τὸ θέατρον· ἐπὶ θύραις γὰρ ἡ προθεσμία τοῦ τέλους. Δεῦτε πρὶν ἄρξωμαι κρίνειν· ἂν γὰρ φθάσω καθίσας δικάζειν, οὐκέτι χαρίζομαι. Διὰ ταῦτα κατάδηλον ἐποιήσαμην τὸ τῶν μαρτῶν παρθένων ὑπόδειγμα, ὧν αἱ λαμπάδες τῆς ζωῆς μὴ ἔχουσαι δικαιοσύνης ἔλαιον ἀπεσβέσθησαν, καὶ ὅπως ἀπεκλείσθησαν αὐταῖς τοῦ νυμφῶνος αἱ θύραι, ὅπως τε κρουούσαις ἀντέλεγον ἐνδοθεν, **Οὐκ οἶδα ὑμᾶς** τὴν πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐν τῇ κρίσει φωνὴν αἰνιττόμενος. Εἰ ἐδιδάχθημεν τοιγαροῦν, ἀδελφοί, ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆρος λόγων Δεσποτικὴν ἀγαθότητα, μὴ καταφρονήσωμεν δικαστοῦ πρὸ τῆς κρίσεως φθειρομένου φιλόανθρωπα, μὴ ἀπολέσωμεν μεταμελείας καιρὸν· ἀγαθαῖς πράξεσι καὶ ἐλεημοσύναις τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς ἀμψιάσωμεν· ἕκαστος· ἡμῶν ἤδη πραγματευσάσθω [729] τὰ πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐπιτήδεια, τῶν χαλεπῶν πράξεων ἐαυτοὺς ἀποστήσωμεν. Ἐὰν γὰρ ἡμεῖς τὴν πίστιν ἀσάλευτον ἐν ἀγαθοῖς ἔργοις φυλάξωμεν, ἔσται σὺν ἡμῖν καὶ ἡ κτίσις ἀσάλευτος. Σωφροσύνη κοσμήσωμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ τῆς καθαρᾶς πίστεως τὸν ἀτίμητον μαργαρίτην βεβαίως ἐπικτησώμεθα· πρὶν ὁ χρόνος τῆς ζωῆς σβεσθῇ τῆς ἡμετέρας, πρὶν τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, καὶ τὸ ἄνθος τῆς δόξης, καὶ πάντα τὰ τῆς ὅλης τερπνῆς διαφθαρῇσθαι, τὸν ἀδίκαστον κριτὴν θεραπεύσωμεν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ λέγων· **Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν.** Εἰ ἐφίετο τιμωρεῖσθαι τὸν ἁμαρτωλὸν, ἐσιώπα· ἔλεειν θέλει, διὰ τοῦτο παρακαλεῖ· φεῖδεται, διὰ τοῦτο προτρέπεται· φοβεῖ σε τῷ προειπεῖν, ἵνα τοῦ κινδύνου προαναστεῖλῃ τὴν πείραν. Θεὸς γὰρ ἀπειλῶν μὲν σώζειν βούλεται, σιωπῶν δὲ προαιρεῖται κολάζειν. Ἐχομεν ἀπὸ τῶν πραγμάτων τὴν μάθησιν. Ἡπέλησεν ἐπὶ Νινευιτῶν, καὶ ἐφέλαστο· εἰσήγεν ἐπὶ Σοδομιτῶν, καὶ ἐκόλασεν· στεφάνους ἡτρέπισεν, ἂν μὴ καθ' ἐαυτῶν βασάνους ἐνέγκωμεν. Θέλει ἀργῆσαι τὴν γέενναν, θέλει τοῦ σκότους τὸ δεσμωτήριον κλεῖσαι, θέλει πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὀργὴν μόνῃ τῷ διαδόλῳ φυλάττεσθαι, θέλει καθῆσαι κριτῆς, οὐχ ἵνα κολάζῃ τινάς, ἀλλ' ἵνα στεφανώσῃ πάντας. Ἐχοντες τοίνυν τοιοῦτον Δεσπότην, ἀρπάσωμεν φωνὴν ἀγαθότητος γέμουσαν, ὑπακούσωμεν λέγοντι· **Δεῦτε, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, ἵνα καὶ τῆς εὐκατίας ἐκείνης καὶ μακαρίας φωνῆς ἀξιωθῶμεν ἀκοῦσαι τῆς λεγομένης· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν·** ἔς πάντες ἐν ἀπο-

* Ὅπως καὶ τῶν πρακτικῶν ἀκριβὲς λογοθεσία.

αὐτοὶ γενοίμεθα, χάριτι καὶ φιλάνθρωπιά τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα

ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM IN SS. PETRUM ET HELIAM

De hac homilia sic loquitur Henricus Savilius : *Descripta ex Ms. in Bibliotheca Regia Lutetiæ, castigata ex alio Ms. in Bibliotheca Palatina; γνησία, ut opinor, sed non melioris notæ; habitaque, ut videtur, Constantinopoli.* Verum, ut recte notat Tillemontius, potius Antiochiæ habitam eam fuisse suadent ea, quæ dicuntur initio, nempe festum Martyrum in agro tunc celebratum fuisse, quod in Antiochenis homiliis passim, in Constantinopolitanis nusquam habetur : id vero et nos dicimus, si tamen ea verum et γνήσιον sit Chrysostomi opus. Orationis certe genus prorsus abhorret a stylo Chrysostomi ; ac licet sacras doctor non semper sui similis sit in orandi narrandique modo, hæc certe concio ab aliis omnibus, cum melioris tum inferioris notæ, orationibus toto cælo differt. Dictio inelegans est, genus orationis incultum ac prorsus jejenum. Longe vero ineptiorem illam præferunt manuscripti Codices, quam editi. Ad hæc multa hic habentur quæ oratorem supinum et non accuratum arguant : ut cum dicitur ancillam ostiariam,

[730] ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΠΕΤΡΟΝ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ

Καὶ Ἡλίας τὸν προφήτην.

α'. Ὀλίγοι ἡμῖν σήμερον οἱ παραγενόμενοι ἄρα * τὶ αἴτιον; Μνήμην μαρτύρων ἐπιτελοῦμεν, καὶ οὐδεὶς ἡμῖν ἀπήντησεν. ἄρα τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ εἰς ῥαθυμίαν ἐνέβαλε; μᾶλλον δὲ οὐ τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ, ἀλλ' ἡ ῥαθυμία αὐτοὺς ἐνεπόδισεν. Ὡς περ γὰρ τὸν σπουδαῖον καὶ διεγρηγμένον τῇ προαιρέσει οὐδὲν θύναται κωλύσαι, αὐτῷ δὲ τὸν ῥαθυμόν καὶ ἀναπεπτωκότα πάντα θύναται κωλύσαι. Οἱ μάρτυρες τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεαν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, σὺ δὲ οὐδὲ βραχεία; ὁδοῦ καταφρονεῖς; Ἐκεῖνοι τὴν κεφαλὴν ἀπέθεον διὰ τὸν Χριστόν, σὺ δὲ οὐδὲ ἐξω τῆς πόλεως ἀπαντῆσαι θέλεις διὰ τὸν Δεσπότην; ὁ Δεσπότης δὲ σὲ ἀπέθανε, καὶ σὺ δι' αὐτὸν ὀκνεῖς; μνήμη μαρτύρων, καὶ σὺ ῥαθυμῆς καὶ ἀναπέπτωχος; Λέον ἐστὶ σε παραγενέσθαι, καὶ ἰδεῖν τὸν διάβολον ἡττώμενον, καὶ μάρτυρα νικῶντα, καὶ Θεὸν δοξαζόμενον, καὶ Ἐκκλησίαν στεφανουμένην. Ἀλλ' ἡ πρόφασις αὐτῶν αὕτη. Ἀμαρτωλὸς εἰμι, φησί, καὶ οὐ δύναμαι ἀπαντῆσαι. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἐστὶ ἀμαρτωλὸς εἶ, ἀπάντησον. ἵνα μὴ ἐκπέσης τῆς δικαιοσύνης. Τίς δὲ τῶν ἀνθρώπων ἄνευ ἁμαρτίας, εἰπέ μοι; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο θυσία καὶ Ἐκκλησία, διὰ τοῦτο εὐχαὶ καὶ νηστεία, ἐπειδὴ πολλὰ τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο καὶ τὰ φάρμακα κατ' αὐτῶν εὐρηγται, καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν τραυμάτων τῆς ψυχῆς κατάλληλον φάρμακον κατεσκευάσθη. Ἐχεις Ἐκκλησίαν θυσίας ἐπιφερομένην, εὐχὰς Πατέρων, Πνεύματος ἁγίου χορηγίαν, μαρτύρων μνήμας, συναθροισμὸν ἁγίων, καὶ πολλὰ τοιαῦτα δυνάμενά σε ἀπὸ ἁμαρτίας ἀνακαλέσασθαι εἰς δικαιοσύνην· οὐκ ἀπήν-

τησας εἰς εὐχὴν μαρτύρων, ποίαν ἔχεις συγγνώμην; Οὐδὲν τῶν λεινῶν ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἐνεποδίσθης τῆς πρὸς τοὺς μάρτυρας ὁμονοίας; Ἀλλὰ φρονεῖς σε βωτικῇ ἐκράτησεν; Ἐτι μείζον τὸ ἔγκλημα. Μικρὴν ὥραν οὐκ ἐδάναςας τῷ Θεῷ, ἵνα λάβῃς ὁλόκληρον ἡμέραν;

Ἀμαρτωλὸς εἰμι, φησί, καὶ οὐ δύναμαι. Ἐπειδὴ ἀμαρτωλὸς εἶ, διὰ τοῦτο εἰσελθε· ἢ οὐκ οἶδας, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ τῷ Θεοῖασθηρίῳ παρεδρεύοντες ἁμαρτίαις εἰσὶ προσηλωμένοι; Σάρκας γὰρ εἰσιν ἐνδεδυμένοι, καὶ αἵματι συμπεπλεγμένοι, [καὶ ὅσκιαι εἰσὶ συνδεδεμένοι, καὶ αὐτοὶ ἡμεῖς, οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθεζόμενοι καὶ διδάσκοντες, ἁμαρτίαις συμπεπλεγμένοι. Ἀλλ' οὐκ ἀπεγινώσκωμεν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας, οὐδὲ ἀπανθρωπίαν αὐτῷ περιόπτωμεν πάντες; γὰρ ἀνθρωποὶ ἐσμεν ἐκ τῶν αὐτῶν συμπεπλεγμένοι·] καὶ οὐ παραιτούμεθα τὴν διδασκαλίαν, εἰς τὸ πέλαγος ἀφορῶντες τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας. Καὶ ὑμεῖς ἀμαρτήσαντες ἐὰν εἰσελθῃτε, οὐ τοσοῦτον τὸ ἔγκλημα· ὑπὸ γὰρ διδασκαλίαν ἐστέ· ἡμεῖς δὲ ὅσω μᾶλλον τῷ ἁγίῳ ματι ὑποκείμενοι, τοσοῦτον καὶ τῷ ἔγκληματι ὑποκειμέθα· ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸν διδασκόμενον ἀμαρτάνειν, καὶ ἄλλο τὸν διδασκοντα· ἄλλ' ὅμως οὐ παραιτούμεθα τοῦτο, ἵνα μὴ προφθάσῃ ταπεινοφροσύνη [731] εἰς ῥαθυμίαν ἐμπίσωμεν. Καὶ τοῦτο κατὰ θεῖαν διοίκησιν γέγονε, τὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ αὐτοὺς ἁμαρτίας ὑποπτεῖν. Καὶ ἀκουσον πῶς ἐστιν· Οἱ διδάσκαλοι αὐτοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς, εἰ μὴ ἡμάρτανον, μηδὲ ὑπέκειντο τοῖς πάθεσι τοῦ βίου, ἀπάνθρωποι ἡμεῖλλον εἶναι περὶ τοὺς ἄλλους καὶ ἀσύγνωστοι· ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς τοὺς ἱερεῖς πάθεσι δουλεύειν παρεσκεύασε, καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς,

* Unus ὀλίγοι οἱ παρόντες σήμερον· ἄρα.

β Sic omnes. In edilio κατάλληλον dcerat.

ratum vobis regnum (Matth. 25. 34) : quo nos omnes nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria una cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

quæ Petrum interrogabat, fuisse meretricem : cum item magna concionis pars hac in re probanda insumitur, Heliam videlicet graviter peccasse, cum, Jezabele necem inferre sibi quærente, fugit ille quadraginta dierum spatio. His ego de causis hanc homiliam inter spurias ablegare statim cogitabam : at cum Savilius et Tillemontius γυναικα illam esse opinentur, licet hic postremus non sine quodam scrupulo eam germanis annumeret, satis habui eam inter suspectas locare.

Interpretationem Latinam novam edidi

(Totam hanc homiliam, multis omissionibus deformatam, cum Savilio contulerunt atque integritati restituerunt doctissimi Gaume : quorum nos correctiones, e Savilio mutatas, nostra ipsorum collatione denuo-probatas, recepimus. EDIT. PATR.)

IN PETRUM APOSTOLUM

ET IN HELIAM PROPHETAM.

1. Pauci hodie nobis adsunt : quid in causa est? Martyrum memoriam celebramus, et nemo ad nos accessit : viæ spatium in segnitiam eos coniecit? imo non viæ spatium, sed ignavia impedimento fuit. Sicut enim virum studiosum et animo solertem nihil detinere potest, ita segnem ac remissum omnia impedire possunt. Martyres proprium sanguinem pro veritate fuderunt, et tu ne tantillum quidem itineris contemnis? Illi pro Christo caput dederunt, et tu ne extra urbem quidem pro Domino vis egredi? Dominus pro te mortuus est, et tu segnem erga Dominum te exhibes? memoria martyrum adest, tu vero remissus jaces? Adsis oportet, ut videas diabolum superatum, martyrem victorem, Deum gloria celebratum, Ecclesiam coronatam. Sed illorum hæc excusatio est, Peccator sum, atque ideo accedere non possum. Atqui ea ipsa de causa quod peccator sis, accede, ut ne a justitia excidas. Quis autem hominum, dic mihi, sine peccato est? Sed propterea sacrificium et Ecclesia, propterea preces ac jejunia, quoniam multa sunt animæ vulnera: ideo multa medicamenta excogitata sunt, et ad singula vulnera singula ipsi congruentia medicamenta sunt præparata. Habes Ecclesiam sacrificia offerentem, orationes patrum, administrationem Spiritus sancti, martyrum memorias, sanctorum congregationem, et similia multa, quæ te a peccato ad justitiam revocare possint : non accessisti ad precationem mar-

tyrum ; ecquam habes veniam? Nihil asperum in medio positum est, et tamen a martyrum conventu cohibitus es? At sæcularis te cura detinuit? Illic majus crimen. Ne brevem quidem horam Deo scenerari voluisti, ut integrum diem acciperes?

Cur sacerdotes peccatis obnoxios esse Deus voluerit ; Petrus peccare permittitur, ut misericors erga alios esset. — Peccator sum, inquires, neque id possum. Quia peccator es, ideo ingredi : an ignoras illos etiam, qui altari adstant, peccatis esse obnoxios? Carne sunt induti, et ex sanguine constituti, (a) [et ex ossibus compacti, et nos ipsi throno insidentes et docentes peccatis complicati sumus. Verumtamen non desperamus de misericordia Dei, nec ipsi inhumanitatem affigimus. Omnes enim homines sumus iisdem elementis constituti] : neque tamen recusamus doctrinam impertire, ad Dei benignitatis pelagus respicientes. Vos quidem peccatores si ingredimini, non tantum est crimen : nam sub disciplina estis; nos vero quanto magis præstamus dignitate, tanto magis culpæ sumus obnoxii : aliud enim est discipulum, aliud doctorem peccare : attamen non recusamus, ne humilitatis obtentu in segnitiam cadamus. Et illud divina dispensatione factum est, ut sacerdotes ipsi in peccata labantur. Audi quomodo res se habeat. Si doctores et sacerdotes non peccarent, neque vitæ affectibus obnoxii essent, erga alios inhumani veniam peccantibus non darent : ideo Deus ipsos sacerdotes

(a) Collata cum Codicibus Regio 2012, et Colbertinis 850, 3037, et 4704, qui Codices tanta tam incondita et insulsa proferunt lectionum discrimina, ut ea solum annotare paruerit, quæ alicujus momenti videbantur esse.

(a) Quæ uncinis clauduntur desunt in Edd, Mogel. et Montef.; e Savilio supplæta sunt.

atque principes affectibus subjectos esse voluit, ut ex suis ipsi morbis ad veniam aliis concedendam flecterentur. Atqui sic semper Deus rem temperavit, non modo nunc, sed etiam olim, eos quibus Ecclesiam et populum concediturus erat, in peccatum labi permisit, ut ex propriis lapsibus erga alios humani essent. Si enim ipsi non peccassent, peccantibus veniam non dedissent; sed inhumani prorsus omnes exegissent ab Ecclesia. Quod autem ita res se habeat, neque ex conjectura loquar, age rebus ipsis consideratis dicere pergamus. Petro committendæ erant claves Ecclesiæ, inno potius committebantur ei claves cælorum, eisdemque concedenda erat multitudo populi. Quid enim ait illi Dominus? *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis* (Matth. 16. 19). Erat vero Petrus aliquanto asperior: quod si et impeccabilis fuisset, quam veniam habituri fuissent ii, qui ab illo docendi erant? Propterea hoc disposuit divina gratia, ut in peccatum quoddam incideret, quo ex iis, quæ ipse passus fuerat, humanior in alios redderetur. Ac considera quem in peccatum labi permittat: Petrum illum apostolorum coryphæum, fundamentum immobile, petram quæ frangi nequit, Ecclesiæ principem, portum inexpugnabilem, turrin inconcussam. Hic ille Petrus est, qui Christo dixit: *Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo* (Matth. 26. 35); Petrus qui ex divina revelatione veritatem confessus est: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Matth. 16. 16): hic nocte illa, qua traditus est Christus, ingressus est: et cum staret ad ignem, ut caleficeret se, puella quædam accedens dixit illi: *Et tu heri cum hoc homine eras*; Petrus autem, *Non novi hominem hunc* (Matth. 26. 69, 70). Modo dicebas, *Etiam si oportuerit me mori tecum*; nunc autem negas et dicis, *Non novi hominem hunc*. O Petre! hocce est quod promiseras? nondum tormenta, nondum verbera expertus, ad puellule vocem ad negandum properasti. Negas, Petre? nondum cruciatus, nondum flagella, nondum plagæ, non furores, non principes, non gladia acuta, non decreta emissa, non reges minitantes; non mortes expectantur, nondum custodiæ, non præcipitia, non mare, nondum quidpiam hujusmodi, et jam negasti: *Non novi hominem*. Rursus puella ad illum: *Et tu heri cum hoc homine eras*. Hic vero ad ipsam: *Non novi hominem, quem dicis*. Quis est tecum loquens, quoniam sic negas? Nemo ex necessariis, sed mulier, et ipsa ostiaria, abjecta, captiva, nullius pretii: ipsa dicit, et tu negas? O res novas! puella Petrum illum, meretrix ad Petrum accedens, fidem ejus conturbavit. Petrus, illa columna, illud propugnaculum, non tulit minas, sed solum loquuta illa est, et concussa est columna, et ipsum propugnaculum fluctuabat. Quem vidisti, Petre, ut negares? vilem puellam, et despiciabilem ostiariam: hæc vidisti et negasti? Rursus tertio: *Et tu heri cum hoc homine eras*; et tamen tertio ne-

gavit. Ac denum ipsum intuitus Jesus, quæ dicta fuerant in memoriam revocavit: qua re intellecta coepit flere ac poenitentiam de peccato agere. Verumtamen benignissimus concessit illi peccare: sciebat enim illum ut hominem humanum quidpiam passum esse: sed quemadmodum jam dixi, hoc pacto illud ita institutum ac Petro permissum est peccare, quoniam ei concedendus erat populus multus, ut ne, severus cum esset, si expertus peccati fuisset, a concedenda fratribus suis venia alienus foret. Lapsus est in peccatum, ut et peccatum illud et datam sibi a Domino veniam cogitans, aliis etiam veniam benigne concederet, secundum dispensationem Deo congruentem. Ipse enim in peccatum labi permissus est, cui Ecclesia committenda erat, columna Ecclesiarum, portus fidei, Petrus doctor orbis peccare permissus est, ut hæc permissio humanitatis argumentum aliis proponeretur. Hæc autem cur a me dicta sunt? Quia nos sacerdotes in throno sedentes ac docentes peccatis colligati sumus. Ideo enim neque angelo neque archangelo conceditum est sacerdotium (impeccabiles quippe sunt), ne præ severitate peccantes in populo confestim fulmine ferirent: sed homini ex homine nato commissus hic thronus est, qui et ipse libidine peccatisque colligatus est, ut si quem peccantem invenerit, ex propriis peccatis benignior illi esset. Nam si angelus esset sacerdos, et quempiam fornicatum deprehenderet, cum ipse huic morbo addictus non esset, statim illum interficeret. Quamobrem si angelus potestatem sacerdotalem accepisset, non docuisset, sed occidisset, ira commotus, quia ipse non hujusmodi esset. Propterea id homini conceditum est, qui peccatorum sibi conscius, et in his expertus, ignosceret peccantibus, nec moveretur ira, ne per synagogam Ecclesia vacaret¹.

2. *Heliam in peccatum incidere permisit Deus, ut mansuetior erga alios esset.* — Sed cur in Petro moror hoc tractans argumentum, nec ad aliam ascendo personam? Age alium proferamus in medium, Heliam nempe prophetam, terrenum illum angelum, hominemque cælestem: humi ambulantiem et cælestia moderantiem, tricubitalem hominem sublimiter gradientem, ad ipsos cæli fornices elatum, aquarum promum condumi, cujus lingua thesaurus aquarum erat, et clavis cælorum: ipse pauper et dives, idiota et philosophus: pauper quidem, quia nihil possidebat; dives autem, quia nubes imbrium in lingua continebat. Ipse quoque sic asper erga peccatores erat, ut aliquando precaretur ne pluvia caderet. Et quid ait? *Vivit Dominus, si erit pluvia, nisi per os meum* (3. Reg. 17. 4). Quid facis, Helia? quid pronuntias? saltem Dominum precare, et sic imple sermonem: *Vivit Dominus, si erit pluvia, nisi per os meum*. Ubinam sunt hæretici, qui dicunt, Filium Dei precari? Infelix homo, miser et impudens: Helias pronuntiat, et Filius precatur? servus jubet, et Dominus rogat? ne parem quidem illi atque Helix honorem tribuis? an-

¹ Hic locus apud Montef. sic habetur minus recte: *Quis est ille qui tibi dixit, Nega? ..... captiva, nullius pretii: ipsa dicit, Nega.*

² In Savil., et non moveretur ira, et non exanimaretur per terram Ecclesia.

ἵνα ἐξ ὧν αὐτοὶ πάσχουσι, καὶ τοῖς ἄλλοις συγγνώμην δίδωσι. Καὶ αἰεὶ οὕτως διώκησεν ὁ Θεός, καὶ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ πάλαι, καὶ οἷς ἐμελλεν ἐπιστεῦσιν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν λαόν, τούτους συν-εχώρησεν ἁμαρτίᾳ ὑποπασσείν, ἵνα ἐκ τῶν οικείων πταισμάτων φιλόνηθροι γένωνται περὶ τοὺς ἄλλους. Εἰ γὰρ μὴ ἡμάρτανον αὐτοὶ, οὐδέμιαν συγγνώμην εἶχον δοῦναι τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἀλλ' ἀπάνθρωποι γενόμενοι πάντας ἐκθερίζειν εἶχον τῆς Ἐκκλησίας. Ὅτι δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὴν τρόπον, καὶ τοῦτο οὐ στοχαζόμενος λέγω, φέρε ἐξ αὐτῆς τῆς θεωρίας εἰπωμεν. Πέτρος ἐμελλε πιστεῦσθαι τὰς κλείς τῆς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπιστεῦθαι τὰς κλείς τῶν οὐρανῶν, καὶ ἤμελλε πιστεῦσθαι τὸ πληθὺς τοῦ λαοῦ. Τί γὰρ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης; *Ὁ εὐὲν δέσσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὁ εὐὲν λύσσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἦν μὲν οὖν ὁ Πέτρος ἡρέμα πως καὶ ἀπότομος^α· εἰ δὲ καὶ ἔσχε τὸ ἀναμάρτητον, πῶς ἂν συγγνώμην οἱ παρ' αὐτοῦ διδασκόμενοι ἐλάβανον; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο πραγματεύεται ἡ θεία χάρις ἁμαρτήματα τινα περιπεσεῖν αὐτὸν, ἵνα ἐξ ὧν αὐτὸς ἔπαθε, φιλόνηθρος γένηται περὶ τοὺς ἄλλους. Καὶ βλέπε τίνα συγχωρεῖ περιπεσεῖν ἁμαρτίᾳ. Πέτρον ἐκείνον, τὴν κορυφὴν τῶν ἀποστόλων, τὴν κρηπίδα τὴν ἀσάλευτον, τὴν πέτραν τὴν ἀβράγῃ, τὸν πρῶτον τῆς Ἐκκλησίας, τὸν λιμένα τὸν ἀκαταμάχητον, τὸν πύργον τὸν ἀσάλευτον. Πέτρος ἐκεῖνος ὁ λέγων τῷ Χριστῷ· *Κἂν δέη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι.* Πέτρος ὁ ἐκ θείας ἀποκαλύψεως τὴν ἀλήθειαν ὁμολογῆσας· *Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος·* οὕτως εἰσελθὼν ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἢ παρεδόθη ὁ Χριστὸς, καὶ στάς ἐπὶ τῆς πυρκαϊᾶς θερμαίνόμενος, καὶ τις, φησί, κόρη προσελθοῦσα λέγει αὐτῷ, *Καὶ σὺ χθὲς μετὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἦς·* ὁ δὲ Πέτρος· *Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τούτον.* Ἄρτι ἔλεγες· *Κἂν δέη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν·* νῦν ἄρνη καὶ λέγεις, *Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τούτον.* Ὁ Πέτρος, τοῦτό ἐστιν ὅλον ὃ ἐπηγγείλω; οὕτω βασάνους, οὕτω μάστιγας εἰδώς, ἀλλ' ἀπλῶς μικρὰς κόρης ῥῆμα ἀκούσας, εἰς ἄρνησιν ἐχώρησας. Ἄρνη, Πέτρε; οὕτω βασανιστήρια, οὕτω μάστιγες, οὕτω πληγαί, οὕτω θυμοὶ, οὕτω ἄρχοντες, οὕτω ξίφη ἱκονημένα, οὕτω διατάγματα κείμενα, οὕτω βασιλεῖς ἀπειλοῦντες, οὕτω θάνατοι προσδοκώμενοι, οὕτω φυλακαὶ καὶ κρημνοὶ καὶ θάλασσα. οὕτω οὐδὲν τῶν τοιούτων, καὶ ἦδη ἡρνήσω, *Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον;* Πάλιν ἡ κόρη πρὸς αὐτόν· *Καὶ σὺ χθὲς μετὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἦς.* Ὁ δὲ πρὸς αὐτήν· *Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον ὃν λέγεις.* Τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι, ὅτι ἄρνη^β; Οὐδεὶς τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ γυνή, καὶ αὕτη θυρωρὸς, ἀπερὶ τιμὴν, αἰχμάλωτος, μηδενὸς λόγου ἄξια, αὕτη λέγει, καὶ σὺ ἄρνησαι; Ὁ καινῶν πραγμάτων! κόρη τὸν Πέτρον ἐκείνον, πόρνη [732] προσελθοῦσα τοῦ Πέτρου τὴν πίστιν ἐτάραξε· Πέτρος, ὁ στυλός, ὁ πρόβολος, οὐκ ἐδάτασεν ἀπειλὴν κόρης, ἀλλὰ μόνον ἐλάλησε, καὶ ὁ στυλὸς ἐσαλεύθη, καὶ αὐτὸς ὁ πρόβολος ἐχειμάζετο. Τίνα εἶδες, Πέτρε, ὅτι ἄρνη; κόρην εὐτελῆ, καὶ εὐκαταφρόνητον θυρωρὸν· ταῦτα εἶδες καὶ ἄρνη; Πάλιν οὖν τὸ τρίτον· *Καὶ σὺ χθὲς μετὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἦς·* ὁμοῦς ἡρνήσατο

τὸ τρίτον. Καὶ οὕτω λοιπὸν ἐμβλέψας ὁ Ἰησοῦς εἰς ἀνάμνησιν αὐτὸν ἤνεγκε τῶν λεχθέντων· ὁ δὲ συνειὶς ἤρξατο κλαίειν καὶ μετανοεῖν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ. Ἀλλ' ὁμοῦς ὁ φιλόνηθρος συνεχώρησεν αὐτῷ τὴν ἁμαρτίαν· ἥδει γὰρ ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπινόν τι ὑπέστη· ἀλλ', ὡς προείπον, διὰ τοῦτο ψυχονομήθη, καὶ τῷ Πέτρῳ συνεχωρήθη ἁμαρτήσαι, ἐπειδὴ ἐμελλε πιστεῦσθαι λαὸν πολλόν, ἵνα μὴ ἀπότομος ὢν καὶ ἀναμάρτητος, ἀσύγγνωστος εἰς τοὺς ἰδίους ἀδελφούς ᾗ. Ὑπέπεσεν ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἐννοῶν τὸ ἴδιον ἁμαρτήμα καὶ τὸ τοῦ Δεσπότης συγχώρημα, συγχωρήσῃ καὶ τοῖς ἄλλοις φιλονηθρίας χάριν κατὰ διοίκησιν θέαν Θεῷ ἀρμόζουσαν. Αὐτὸς γὰρ συνεχωρήθη ἁμαρτήσαι ὁ τὴν Ἐκκλησίαν μέλλον πιστεῦσθαι, ὁ στυλὸς τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ λιμὴν τῆς πίστεως. Πέτρος ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης συνεχωρήθη ἁμαρτήσαι, ἵνα ἡ συγχώρησις τούτου ὑπόθεσις φιλονηθρίας τοῖς ἄλλοις γένηται. Ταῦτα δέ μοι διὰ τί εἴρηται; Ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ ἐπὶ θρόνου καθήμενοι καὶ διδάσκοντες, ἁμαρτίαις συνδεδεμέθα. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ ἄγγελος, οὐτε ἀρχάγγελος ἐπιστεῦθαι ἱερατεύειν (ἀναμάρτητοι γὰρ εἰσιν), ἵνα μὴ διὰ ἀποτομίαν^γ τοὺς ἁμαρτάνοντας τοῦ λαοῦ ἀθρόον κεραινοβολώσιν· ἀλλὰ ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου ἐπιστεῦθαι τὸν θρόνον τοῦτον, καὶ αὐτὸς ἡδονῇ καὶ ἁμαρτίᾳ συνδεδεμένος, ἵνα ὅταν λάβῃ τινὰ ἁμαρτάνοντα, ἐκ τῶν οικείων πλημμελημάτων φιλονηθρότερος γένηται πρὸς ἐκεῖνον τὸν ἁμαρτήσαντα. Εἰ γὰρ ἦν ἄγγελος ἱερεὺς, καὶ ἐλαβέ τινα πορνεύσαντα, εὐθὺς ἀνήρει αὐτόν, αὐτὸς τῷ πάθει τούτῳ οὐ συμπεπλεγμένος. Διὰ τοῦτο εἰ ἐλαβεν ἄγγελος τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἱερατεύειν, οὐκ ἐδίδασκεν, ἀλλ' εὐθέως ἀνήρει διὰ τὸ ἐκείνον μὴ εἶναι τοιοῦτον, εἰς ὀργὴν αὐτὸν ἔφερε κατὰ τοῦ τοιοῦτου. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἄνθρωπος ἐπιστεῦθη, εἰδώς τὰ πλημμελήματα ἑαυτοῦ, καὶ ἐκ πείρας ἔχων, ἵνα συγγινώσκῃ τοῖς ἁμαρτάνουσι, καὶ μὴ κινήται διὰ τῆς ὀργῆς, καὶ σχολάζῃ ἡ Ἐκκλησία^δ διὰ τῆς συναγωγῆς.

β'. Τί δὲ μέγρι Πέτρον ἐστὼς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην τοιαύτην εἴρηκα, καὶ οὐκ ἀνέρχομαι μικρῷ τῷ λόγῳ ἐπὶ ἄλλο πρόσωπον; Φέρε μοι εἰς τὸ μέσον· λέγω δὴ Ἠλίαν, τὸν προφήτην ἐκεῖνον, τὸν ἐπίγειον ἄγγελον καὶ ἐπουράνιον ἄνθρωπον, τὸν χαμαὶ βαδίζοντα καὶ τὰ οὐράνια ἡνιοχούντα, τὸν τρίπηχυν ἄνθρωπον καὶ ὑψηλοδοτούντα, καὶ εἰς αὐτὰς ἀναπετασθέντα τοῦ οὐρανοῦ τὰς ἀψίδας, τὸν τῶν ὑδάτων ταμίαν^ε, οὗ ἡ γλῶττα θησαυρὸς ἐγένετο τῶν ὑδάτων καὶ κλείς τῶν οὐρανῶν· ὁ πένης καὶ πλούσιος, ὁ ἰδιώτης καὶ φιλόσοφος· πένης μὲν, ὅτι μηδὲν ἐκέκτητο, πλούσιος δὲ, ὅτι τὰ νέφη τοῦ ὑετοῦ ἐν τῇ γλῶττι κατεῖχε. Καὶ αὐτὸς ἀπότομος ἦν περὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας οὕτως ὡς εὐεξασθαί ποτε ὑστὴν μὴ δοῦναι· καὶ τί λέγει; *Ζῇ Κύριος*, φησὶν, *εἰ ἔσται ὑετὸς ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ μὴ διὰ στόματός μου.* [733] Τί ποιεῖς, Ἠλία; τί ἀποφαίνει; κἂν εὕξαι τὸν Δεσπότην, καὶ οὕτω πληρῶτον τὸν λόγον· *Ζῇ Κύριος, εἰ ἔσται ὑετὸς, εἰ μὴ διὰ στόματός μου.* Πού εἰσιν οἱ αἰρετικοὶ οἱ λέγοντες, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑεχεται; Ἀθίε καὶ ταλαίπωρε καὶ ἀναίσχυντε· Ἠλίας ἀποφαίνεται, καὶ ὁ Υἱὸς εὐχεταί; ὁ δοῦλος κελεύει, καὶ ὁ Δεσπότης παρακαλεῖ· οὐδὲ ὡς τῷ Ἠλίᾳ χαρίζῃ αὐτῷ τὴν τι-

^α Savil. ἡρέμα πως καὶ ἀπότ. In Morel. πως deerat. Edit.

^β Montf. λέγων, Ἄρνησαι... αὕτη λέγει, σὺ ἄρνησαι;

^γ Διὰ ἀποτομίαν deest in duobus mss. et Savil.

^δ Savil. καὶ μὴ κενώται διὰ τῆς ὀργῆς ἡ ἐκκλ.

^ε Unus τὰς ἀψίδας τοῦ οὐρανοῦ, ἐν ᾧ τὰ τῶν ὑδάτων ταμίαι ἦν.

μην· οὐ θέλεις ὡς τῷ δούλῳ οὕτω καὶ τῷ Δεσπότην
τὴν ἰσομοιρίαν χάρισασθαι· Οὐκ εὐχεται ἑκείνος. οὐ-
δὲ παρακαλεῖ, ἀλλὰ λόγον ἀληθείας προέβαλε, καὶ
τὸν οὐρανὸν ἔκλεισεν. Εὐξείη πρῶτον, 'Ἠλία. 'Αλλὰ τί
'Ἠλίας· Οἶδα τὸν ἐμὸν Δεσπότην, ὅτι ὑπακούει μου·
ἀπὸ γὰρ ζήλου τοῦτο ποιῶ. Ὡ καὶ νῦν καὶ παραδόξων
πραγμάτων· εἶδες Δεσπότην ὑπὸ εὐνοίας δούλου νενι-
κημένον· Καὶ γὰρ ὁ 'Ἠλίας ἀπὸ ζήλου πολλοῦ τοῦτο
εἰποίησεν. Ἐβλεπε γὰρ πολλὰ ἄτοπα γινόμενα· Ἐβλεπε
πορνεύειν μετὰ πολλῆς τῆς κακίας πολιτευομένην *.
Νῦν γὰρ ἦν, δι' ὃ καὶ κατεῖχε τὴν οἰκουμένην ἅπασαν·
νεφέλη πυκνοτάτη ἐκάλυπτε τὰ σύμπαντα. Πάντες
γὰρ προέκοπτον ἐπὶ τὸ κακόν· οἰκουμένικὸν ἦν ναυά-
γιον, οὐχ ὑδάτων, ἀλλὰ ἀσελγείας· σωφροσύνη ἐκ-
ποδῶν, καὶ ἀκολασία ἐπομπέυετο· ἀρετὴ ἐδιώκετο,
καὶ κακία ἐνηθύνετο· βουνοὶ καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ
ὄδοι, καὶ ταμεῖα καὶ ὁ ἄγρ ἐμολύνετο· ὁ ἥλιος ἐκα-
πνίζετο, ἡ γῆ ἐμταίνετο, ὁ οὐρανὸς ἐξουθενεῖτο, ἡ
κτίσις, πᾶσα ἐνόσει ἀπὸ εἰδωλοκρατίας· ὡ· ἐν νυκτὶ
πάντες περιεπάτουν, οὐδενὶ προσέχοντες τῶν κτισμά-
των, λίθον ἔβλεπον, καὶ ὡς θεὸν προσεκύουν· ξύλον
ἔβλεπον, καὶ τοῦτο θρόνον θεοῦ ἐνόμιζον. Νῦν αὐτοὺς
εἶχε πυκνοτάτῃ τὸν κτίστην ἔβλεπον, καὶ τοῖς κτί-
σμασι προσεκύουν. 'Ἠλίας μόνος ἦν τὸν λύχον ἔχων
τῆς ἀρετῆς, καθάπερ ἐπὶ κορυφῆς ὄρους τῆς φιλο-
σοφίας καθεζόμενος καὶ ἀσκήν, μόνος μὲν ἔχων τὸν
λύχον τῆς εὐσεβείας, οὐδένα δὲ ὠφέλει τὸ φῶτισμα
διὰ τὸ κάρφ αὐτοὺς κατακεῖσθαι, καὶ εἰδωλοκρατία
αὐτοὺς κατέχευε. Ἐμαίνετο οὖν ὁ 'Ἠλίας, ἐπρίζε-
το, ὠδύρετο, ῥήματα ἐλάλει, οὐδεὶς ἤκουε· παρεκά-
λει, οὐδεὶς ἠνέσχετο· λοιπὸν ἀπὸ ζήλου προσαγαγεῖν
αὐτοὺς θέλει καὶ παιδεύσαι, ἵνα καὶ οὕτω τῷ λιμῷ
τεκμήριοι ἐπὶ τὸν Δημιουργὸν τῇ εὐχῇ φθάσωσιν, ἵνα
ὁ λιμὸς ὑπόθεσις αὐτοῖς γένηται εὐσεβείας. 'Αλλ' οὐ-
δὲν δύναται αὐτοὺς, φησὶ, παιδεύσαι ὁ λιμός· οὕτω
γὰρ πανταχόθεν στενοῦμενοι ἐπὶ τὸν πάντων κτίστην
χωρήσουσι. Τί οὖν 'Ἠλίας· Ζῆ, φησὶ, Κύριος, εἰ
ἔσται ὑετός, εἰ μὴ διὰ στόματός μου. Ἐξῆλθεν ὁ
λόγος τοῦ προφήτου, καὶ εὐθέως ὁ ἄγρ μετεβλήθη,
ὁ οὐρανὸς χαλκὸς ἐγένετο, οὐ τὴν φύσιν μεταβάλλων,
ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν χαλινωθεὶς εὐθύς τὰ στοιχεῖα
μετεσχηματίζετο. Ἐνέπεσεν ὁ λόγος τοῦ προφήτου,
καθάπερ πυρετός, εἰς τὰς λαγόνas τῆς γῆς, καὶ πάν-
τα εὐθύς ἐξηραίνετο, πάντα ἐρημοῦτο, πάντα ἐξηφα-
νίζετο· Ἐβλεπον εὐθέως βοτάνas ξηρανομέναs, καὶ
φυτὰ, τὰ δένδρα κάρπιμα καὶ ἄκαρπα, τὰ ἐν πε-
δίοις, τὰ παρὰ θάλασσαν· πάντα ἄθρόως ξηραίνό-
μενα^h, πᾶσαν ἐμψυχον ἥλικίαν ἀφανίζομένην, ὄδυρμὸν
παιδίων καὶ κλαυθμὸν μητέρων, καὶ ἀπογνωσίαν πολ-
λήν. Εἰς λόγος τοῦ προφήτου [754] ἐξῆλθε, καὶ βλέπε
πῶσα εἰργάσατο. Πάντα τοῖνον ἀπέθνησκον, τὰ θηρία,
τὰ κτήνη, τὰ παιδιά, οἱ ἄνθρωποι, τὰ ζῶα, τὰ πε-
τεινὰ ἅπαντα· οἰκουμένικὸν ναυάγιον ἦν, καὶ ἡ συμ-
φορὰ πᾶσαν ὁμοῦ κατέλαβε τὴν γῆν· οὐδεὶς ἀνεσώζε-
το, ἀλλὰ πάντες ἀπὸ τῆς ἀβροχίας ἀπέθνησκον. τὰ
φυτὰ ἐξηραίνετο, πηγαί, ποταμοί, λίμναι, καὶ πάντα
ἀπλῶς ἀπώλοντο. Οἰκουμένικὸν ναυάγιον κατεῖχε
πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, οὐ δι' ὑδατος, ἀλλὰ δι' ἀβρο-
χίας· ὁ οὐρανὸς ἐδέδετο, καὶ λοιπὸν ἐπέιχετο, καὶ τὴν
φύσιν ὅλην μετέβαλλε. Πάντα οὖν ἀπέθανε θεηλάτῃ
ἐργῇ καὶ ἀπώλετο· οὐκ ἔμελλε δὲ τῷ 'Ἠλίᾳ περὶ οὐ-
δενός· ἐμέθυε γὰρ τῷ ζήλῳ. Πᾶσα οὖν ἡώρα
ἡλικία ἐτελεύτα. Τί ποιεῖς, 'Ἠλία· ἔστω, οἱ νεα-

νίσκοι ἡμαρτον· τί τὰ παιδιά παιδεύονται· ἔστω,
οἱ ἄνθρωποι ἡμαρτον, τί τὰ κτήνη συναποθήσκουσι·
τοσαύτην ἀσπλαγγίαν περιέβλησαι· οὐδενὸς σοι
μέλει περὶ τῶν ἀνθρώπων· οὐ γυναῖκα ἔχεις, οὐ
παιδίον· καταφρονεῖς τῶν ἀπολλυμένων^d. Τί οὖν ὁ
θεὸς πρὸς αὐτόν· Ἀπελθε, φησὶν, ἐπὶ τῷ ποταμῷ
Χορβάθ, καὶ ἐντελειούμαι κύραξι τοῦ διατρέφειν σε
ἐκεῖ. Πάλιν ἂν ἡδέως ἐροίμην τὸν 'Ιουδαῖον εἰς μέ-
σον ἀγαγών, ἵνα δεῖξω αὐτῷ ὅτι ὁ νόμος τὰ τοῦ νό-
μου ἀνέτρεπε, καὶ αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν οὕτε τὸ στάσιμον,
οὕτε τὸ ὀρθιον εἶχεν· οὐ γὰρ ἦν ἀλήθεια, ἀλλὰ σκιά·
ἐκεῖνα σκιά, ταῦτα ἀλήθεια· ἐκεῖνα τύπος, ταῦτα
πράγματα. Ὅν σέβῃ 'Ἠλίαν, ὃν προσδοκᾷς ἐρχέσθαι,
περὶ οὗ πολλὸν ἔχεις τὸν λόγον, καὶ προφήτην αὐτὸν
καλεῖς. οὕτως πῶς ὑπὸ κόρακος ἐτρέφετο· ὁ γὰρ κό-
ραξ κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτος, καὶ οὕτως ὁ νόμος
διηγόρευσε ἀκάθαρτον εἶναι τὸν κόρακα. Καὶ πῶς
οὖν ὁ προφήτης ἐτρέφετο ὑπὸ τοῦ ἀκαθάρτου κόρα-
κος· εἰ γὰρ ὁ νόμος ἀκάθαρτον τὸν κόρακα ἔλεγε,
πάντως ὁ ἐκ τοῦ κόρακος τρεφόμενος ἀκάθαρτος ἂν
εἴη. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἦν, ἀπαγε, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὁ
'Ἠλίας ὑπὸ κόρακος ἐτρέφετο, οὐδὲν ἀκάθαρτον τὸν
ὑπὸ Κυρίου κτισθέντων νομίζων. Εἴτα ἐκείθεν, ἐπει-
δὴ χρόνος διῆλθε, καὶ λοιπὸν ὁ ποταμὸς ἐξηράνθη,
ἐγείρει τὸν προφήτην εἰς τροφήν. Ἀπελθε, φησὶν,
εἰς Σαρεψά τῆς Σιδωνίας, καὶ ἐντελειούμαι γυ-
ναικὶ χίρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ· τοῦτο δὲ κατὰ
τινα οἰκονομίαν ὁ θεὸς ἐποίησε. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦδε·
'Ἠλίας τὰ γινόμενα (ἐν ἐνὶ γὰρ τόπῳ ἐκαθεζέτο, οὐκ
ἔβλεπε τὴν οἰκουμένικην συμφορὰν, πῶς πάντα ἐξη-
ράνθη, πῶς αἱ λίμναι, πῶς οἱ ποταμοί, πῶς τὰ
φυτὰ, πῶς τὰ δένδρα, πῶς τὰ ἄνθρωποι, πῶς τὰ
πτηνῶν, τῶν κτηνῶν, τῶν ἄλλων ἀπάντων, τῶν
παιδίων τὸν θάνατον, τῶν μητέρων τοὺς ὀλο-
γμούς, τὴν οἰκουμένικην ἐκείνην συμφορὰν), ἐγεί-
ρει αὐτὸν ὁ θεὸς, καὶ ποιεῖ αὐτὸν ἀπειρον γῆν ὀδεύ-
σαι ἐκείθεν ἔως Σιδωνος, ἵνα καὶ οὕτως ἰδὼν 'Ἠλίας
τὰ γινόμενα, ἀξιώσῃ τὸν Δεσπότην αὐτοῦ δοῦναι
ὑετόν. Πέμπει οὖν αὐτὸν διὰ τοῦτο τὴν μακρὰν ὁδὸν
ἐκείνην, οὐχ ὡς μὴ δυνάμενος αὐτὸν ἐκεῖ τρέφειν ὁ
θεὸς, ἀλλ' ὡς θέλων ἐπιδειξάιναι τῷ 'Ἠλίᾳ τὴν συμφο-
ρὰν, ἵνα ἀξιώσῃ [735] αὐτὸν περὶ βροχῆς. Ἡδύνετο
μὲν γὰρ καὶ αὐτὸς χωρὶς τούτου, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν
ὀδρῆσαι τὸν ἴδιον οἰκήτην, τῶν μὲν κακῶν ἐκείνων
έσας εἶναι πρόξενον, τῶν δὲ αγαθῶν ἑαυτόν· ἀλλ'
ἐξεδέχετο τὴν τοῦ δούλου παράκλησιν. Εἴτα οὐδὲ οὐ-
τως ἐκείνος ἐκάμπετο, ἀλλὰ ἀπονοία τι^e κεχηρ-
μένος οὕτως ἐβάδιζε τὴν ὁδὸν, ἀσπλαγγίαν περιέ-
βλημένος, οὐδενὸς λόγον ποιούμενος· ὥσπερ εἶπον
γὰρ ἀπὸ ζήλου ἐμέθυε. Τί ἀπονεύνοσαι, 'Ἠλίᾳ· τί
τοσαύτην ἐνεδύσω ἀπανθρωπίαν· ἐκδεξάι ὀλίγον, καὶ
ἐλεγχθῇ καὶ αὐτὸς ὑπὸ ἁμαρτίαν ὦν. Διὰ τὴν
ἁμαρτίαν τῶν ἐνοικούντων αὐχμὸν ἐκάλεσας, καὶ οὐ-
ρανὸν ἐκλείσας, καὶ γῆν ἐχαλίνυσας, καὶ τὸν δρόμον
τῆς φύσεως ἐκράτησας, καὶ οὐδὲ ἀξιώσαι βούλει περὶ
τῶν γεγεννημένων· μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς ἐλεγχθῇ
ὑπὸ ἁμαρτίαν ὦν, καὶ φιλανθρωπίας τυχὼν παρὰ τοῦ
Δεσπότη σου, ἵνα φιλανθρωπότερος γένῃ περὶ τοὺς
συνδούλους σου.

^e Legendum omnino cum mss. omnibus et marg. Savil. παιδεύονται· nam πιστεύονται, ut habebant editi, nullatenus quadrat ad hunc locum.

^d Savil. οὐδὲν σοι μ. π. τ. ἀ· οὐ γ. ἔ· παιδίων κατ. τ. ἀ· In marg. γ. ἔ· οὐ παιδιά· καὶ οὐ μέλει σοι περὶ τῶν ἀπολλ·.

^e Sic Sav. et duo mss. melius quam Mor. qui habet πό-
νῃ τι.

* Tres mss. ἔβλεπε κακίαν μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας νο-
μινομένην. Alius νομινομένην, alius δημοσιευομένην.

^h Savil. πάντα ὁθρόως ξηρ. Legebatur π. ἑώρα ξ.

non vis æqualem Domino et servo dignitatem largiri? Non precatur ille neque rogat, sed verbum veritatis profert, et cælum claudit. Ora primum, Helia. Sed quid respondet Helias? Novi Dominum meum me exauditorium esse: zelo motus hoc facio. O rem novam et stupendam? vidisti Dominum servi benevolentia superatum? Etenim Helias magno zelo motus hoc fecit. Videbat enim multa absurda fieri: videbat fornicationem cum multa malitia conjunctam. Nox erat, quæ totum orbem occupabat: nubes densissima operiebat omnia. Omnes enim ad malum proriebant: universale naufragium erat, non aquarum, sed libidinis: temperantia eliminata, intemperantia triumphabat: virtus pellebatur, vitium vigeat: colles, montes, saltus, viæ, promptuaria, aer polluebantur: sol offuscabatur, terra fœdabatur, cælum despiciebatur, creatura omnis ex idololatria infirmabatur: ceu in nocte omnes ambulabant, non attendentes rerum naturam: lapidem videbant, et ut Deum adorabant: lignum respiciebant, et hoc similiter Deum esse putabant. Nox illos densissima occupabat: Creatorem videbant, et creaturas adorabant. Helias solus erat, qui lucernam virtutis habebat, in philosophia ceu in montis vertice sedens, ac se exercens, solus lucerna pietatis instructus: neminem tamen hæc lux juvabat, quod in sopore illi degerent, et idololatria detinerentur. Excandescbat itaque Helias, dissecabatur, lamentabatur, verba fundebat, nemine audiente: hortabatur nemine animum adhibente: demum zelo commotus, illos castigare et erudire voluit, ut tandem fame tabescentes, precibus ad Creatorem adirent, ut fames argumentum pietatis illis esset. Nihil, inquit, illos emendare potest, nisi fames: sic enim, inquit, undique angustiis coarctati, ad omnium Creatorem confugient. Quid igitur Helias? *Vivit, inquit, Dominus, si erit pluvia, nisi per os meum.* Exiit propheta sermo, et statim aer mutatus est, cælum æneum factum est, non mutata natura, sed refrenata ejus virtute: statim elementa transformata sunt: cecidit propheta sermo, quasi febris quædam, in viscera terræ, et omnia statim exarescebant, omnia desolabantur, omnia debebantur: videbant herbas confestim exarefactas, necnon plantas, arboresque tam fructiferas, quam infructuosas, quæ in campis, quæ versus mare; omnia illico sicca, omnem ætatem anima præditam deficientem, puerorum gemitum, matrum fletum, desperationem mukam. Unum propheta verbum exiit, et vide quanta operatum sit. Omnia itaque interibant, ferræ, jumenta, infantes, homines, animalia, volatilia omnia: universale naufragium, et calamitas totum simul occupaverat orbem: nemo servabatur, sed omnes aquarum penuria moriebantur: arescebant plantæ, fontes, flumina, lacus: omnia denique interibant. Universale naufragium totum orbem occupabat, non per aquam, sed per imbrium penuriam: cælum ligatum erat ac penitus cohibebatur, omnemque naturam mutaverat. Omnia itaque moriebantur, et per divinitus immisam iram peribat: Helias vero nihil curabat: zelo enim quasi ebrius erat. Omnis igitur vel immatura

ætas peribat. Quid facis, Helia? esto, peccaverint adolescentes, cur infantes castigantur? esto, peccaverint homines, cur jumenta simul moriuntur? tantane immanitate indutus es? nihil curas homines; non uxorem, non filium habes; morientes nihili facis¹. Quid ergo Deus ad illum? *Vade, inquit, ad flumen Chorrath, et præcipiam corvis, ut te nutrant ibi* (3. Reg. 17. 3). Libenter interrogaverim Judæum in medium adductum, ut ostendam ei, legem ea, quæ legis erant, evertisse, et ipsam neque sibi constare, neque recte procedere: neque enim veritas erat, sed umbra; illa erant umbra, hæc veritas sunt; illa figura, hæc res sunt. Ille quem colis, Helia, quem venturum expectas, de quo multa verba facis, quem prophetam vocas, ille, inquam, quomodo a corvo nutriebatur? nam corvus secundum legem impurus est: ipsa lex statuit impurum esse corvum. Quomodo igitur propheta ab impuro corvo nutriebatur? si namque lex impurum esse corvum dixit, qui a corvo nutriebatur, impurus sane fuerit. Verum non ita res se habebat, absit; sed Helias a corvo nutriebatur, nihil eorum, quæ Dominus creavit, impurum existimans. Deinde, elapso quodam tempore, cum flumen exsiccatus esset, prophetam suscitavit Deus ad cibum sumendum. *Vade, inquit, in Sarephtha Sidoniæ, et præcipiam mulieri viduæ, ut te nutriet illic* (3. Reg. 17. 8): hoc autem dispensatione quadam Deus faciebat. Quia enim Helias non norat ea, quæ tunc fiebant (quippe qui in uno solum loco sederet: nec videbat illam universi orbis calamitatem, quomodo omnia arefacta essent, paludes, fontes, flumina, plantæ, arbores, fructus maturi, immaturi, arbores fructuosæ et infructuosæ, quæ circa fontes, quæ circa stagna aquarum, volucrum, jumentorum cæterorumque omnium interitum, infantium mortem, matrum ululatus, istam universi orbis calamitatem), excitavit illum Deus, et immensum terræ spatium peragraré jubet illinc usque ad Sidonem, ut ita cum videret, quomodo res se haberent, precaretur Dominum ut daret pluviam. Ideo igitur mittit illum per tantum viæ spatium, non quod non posset eum illic alere, sed quod vellet Helia calamitatem illam exhibere, ut pro pluvia preces funderet. Nam poterat quidem Deus sine Helia hoc facere, sed famulo suo noluit contumeliam inferre, et illum mali, se vero boni auctorem exhibere, sed famuli obsecrationem expectabat. Sed ne ita quidem adhuc ille flectebatur, sed seu arrogantia quadam usus, iter agebat, nulla motus misericordia, nec quempiam curans: nam, ut dixi, zelo ebrius erat. Cur insanis, Helia? quare tanta indutus es inhumanitate? exspecta paulisper, et paulo post ipse peccato obnoxius deprehenderis. Ob peccatum incolarum siccitatem advocasti, cælum clausisti, terram frenasti, naturæ cursum cohibuisti, neque vis rogare Deum pro his auferendis? brevi et ipse in peccato esse redargueris, veniamque impetrabis a Domino tuo, ut erga conservos tuos humanior evadas.

¹ sic habet Savil., non uxorem habes? morientes pueros nihil facis? in marg. autem legitur, non uxorem habes? non pueros? et non cura tibi est de morientibus.

3. *Cur homines hominibus praeferat Deus, non Angelos.* — Hodie his de rebus sermonem orsus sum, ut ostenderem, ideo sacerdotem non esse angelum, sed hominem ex homine natum, ut ne a peccatorum experie peccantes interficiantur. Nam si sacerdos esset angelus peccati expers, peccatores statim plecteret; sed propterea homo est, ut suorum conscius morborum, suae naturae consortibus ignoscat. Declaravi postea, Deum magnos etiam viros, quibus populum multum concediturus erat, permisisse in peccatum labi, ipsisque veniam largitum esse, ut postea et ipsi ex his eruditi, humaniores evadant: Petrumque in medium adduxi, talem apostolum, qui in peccatum labi permissus est; sed Dei benignitate peccatum per poenitentiam delevit. Age, ad Heliam redeamus, et recte factorum ejus pelagus ostendamus: quoniam volebat quidem Deus benignitate uti, sed ille nolebat: volebat Deus pluviam dare, sed servi preces requirebat. Quid igitur? Iler perfecit totum Helias, et venit in Sarephtha Sidoniae, viditque viduam mulierem ligna colligentem. Hic mihi Heliae philosophiam et fidem animadvertit. Rursus eum aliud virtutis pelagus excepit¹. Non dixit Deo: Ad quam me mittis? tanta me subire cogis pericula, et ad viduam me mittis, famem ad extremam? annon sunt viri alii opulentiores, qui possunt famem levare meam? sed tanta terrarum spatia peragro, ut ad viduam perveniam, ad ipsam malorum calamitatem; nec tantum viduam, sed etiam pauperulam? Animadvertit quod nihil horum dicat famulus; sidebat enim Domino, qui ea, quae fieri non posse videntur, facilia reddit. Vade, inquit, in Sarephtha Sidonis, et ecce vidua una ligna colligens. Quid incedis, Helia? quid ad viduam accurris? vidisti paupertatis vestibula, ne interroges quanta sit tenuitas: vidisti paupertatis ingressum, ne queras quid sit intus. Quo ingrederis, Helia? vidisti ligna colligentem, et ab illa nutrir postulas? Attamen cum Domini verba in pignus haberet, abiit alloquuturus viduam. Et quid ait? *Da mihi paululum aquae, ut bibam* (3. Reg. 17. 10). Vides sapientiam Heliae? quomodo non statim ad illud, quod majus erat, petendum, sed ad id, quod vilis erat, venerit? Non dixit, Da mihi panem, sed, Da mihi aquam. Primo aquam petit, conjectans si aquam habeat, panem habere posse. *Da mihi*, inquit, *paululum aquae*. Abiit vidua, aquam tulit, et ille bibit; ita sumpta fiducia, *Sume mihi*, inquit, *et buccellam panis, et comedam* (Ibid. v. 14). Respondet illa: *Vivit Dominus, si est mihi panis subcineritius* (Ibid. v. 12), *nisi pugillus² farinae in hydria, et paululum olei in lecytho, quae faciemus et comedemus ego et filii mei, et moriemur*. Quid igitur Helias? Vade, inquit, et fac mihi subcineritium seorsum, et comedam; et postea facies filiis tuis, et comedent. Quid facis, Helia? esto, panem petas, cur seorsim et primo tibi dari postulas? annon gratias agere deberes, si una cum filiis ejus come-

deres? tu vis comedere solus, et ejus filios fame necare³. [Necare non volo, sed benefice habere volo⁴.] Novi liberalitatem et copiam Domini mei. Attamen vidua non turbata est⁵, nec quid absurdum cogitavit, neque dixit: Tu es qui famem hanc intulisti; et in reliquiis hujus famis a me nutrir postulas? neque dixit: Orbem terrarum qui tantus est neglexisti ut ad me venires, filiosque meos fame necares, ipse famis auctor? sed Abrahamica illa mulier ingressa fecit id quod propheta dixerat; videreque erat viduam ipso Abrahamo hospitaliorem. Ille enim opulentus cum esset, angelos hospitio excepit; haec vero ex fame interitum expectans, excepit prophetam. Videreque erat naturam contemptam, et hospitalitatem honoratam: videre erat viscera projecta, et prophetam susceptum; totam filiorum turbam sepulcrum effecit: quantum enim fuit viduae in proposito, illi mortui sunt, sed Dei benignitate factum est ut viverent et incolumes essent. Nescio quibus praeconiis viduam celebrabo: quomodo filios contempsit, et hospitalitatem amplexa est: quomodo natura ejus non contabuit, vel matrix non mutata fuit, quomodo viscera ejus non dissoluta sunt, cum videret turbam integram filiorum mox fame consumendam; sed omnibus superior, prophetam hospitio recepit. Cum accepisset autem propheta et comedisset, demum mercedem retribuit: hospitalitatem vidua seminavit, statimque hospitalitatis spicam comantem collegit. Quid enim ad eam Helias? *Vivit Dominus, hydria farinae non deficiet, et lecythus olei non imminuetur* (Ib. v. 14). Facta est viduae dextera torcular, et sinistra area et manipuli in necessitate fructum reddentes, et per prophetae verba viduam nutriendos. Torcular et area facta est domus viduae; non imber, non pluvia, non ver, non autumnus, non aestas, non aestus, non ventorum vis, non temporum mutationes⁶; sed verbum unum ex prophetae sententia prolatum viduae rerum copiam subministravit. Inde vero postea, ut paucis absolvam, abiit ad regem Achab. Dicam nunc ejus praeclara opera, ut cum eum peccantem videris, discas Dei gratiam erga homines benignam. Quid autem ad illum Achab? *Tu es qui pervertis Israel?* Respondit ille, *Non, sed tu, et domus patris tui* (3. Reg. 18. 17. 18). Vidistin⁷ prophetam loquendi libertatem, quomodo regem redarguit? Postea cum sederet in monte, accessit ad eum centurio dicens, *Homo Dei, descende, rex te vocat* (4. Reg. 1. 9. 10). Ille vero: *Si homo Dei sum, descendat ignis de caelo, et devoret te, et quinquaginta tuos*. Deinde secundo alius quinquagenarius dicit: *Homo Dei, descende, rex te opus habet* (Ibid. v. 11). Et quid ad illum Helias? *Si homo Dei sum ego, descendat ignis de caelo, et devoret te et quinquaginta tuos* (Ibid. v. 12). Inde rursus cum venit, ad orationis conductum provocavit sacerdotes

¹ In Savil., et filiorum multitudinem necare.

² Quae uncinis clauduntur desunt apud Montef. E Savile autem inducta sunt.

³ Sic Mas. Morel. vero, non mortua est.

⁴ Apud Savil. legitur, non aestus, non temporum praetulorum vis?

⁵ Ita Savil.; in Morel. autem et in Montef., rursus aliud virtutis ejus pelagus nos excipit.

⁶ In Savil., si est mihi nisi pugillus, etc., omitta voce, panis subcineritius.

γ'. Σήμερον δὲ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν διὰ τοῦτο ἐξήλθον τὸν λόγον εἰπεῖν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἐγένετο ἄγγελος ἱερεὺς, ἀλλ' ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου, ἵνα μὴ παρὰ ἀναμαρτήτου ἀναιρῶνται οἱ ἁμαρτάνοντες. Εἰ γὰρ ἄγγελος ἦν μὴ ἁμαρτάνων ὁ ἱερεὺς, τοὺς ἁμαρτάνοντας παραχρῆμα ἂν ἐκόλαζεν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἄνθρωπος γέγονεν, ἵνα συγγινώσκῃ τῷ ὁμοιοπαθεῖ, ὑπόμνησιν λαμβάνων ἐκ τῶν ἰδίων παθῶν τοῖς ὁμοφύλοις. Εἶτα παρηγάγομεν, ὅτι καὶ τοὺς μεγάλους, οἷς ἐμῆλλε πιστεῦσιν λαὸν πολλόν, συνεχώρησεν ἁμαρτία ὑποπεσεῖν, καὶ συγγνώμην αὐτοῖς δοῦναι ἵνα μετὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ἐξ ὧν ἐπαυδεύθησαν φιλανθρωποῦνται γίνωνται. Καὶ Πέτρον παρήγαγον τὸν τοιοῦτον ἀπόστολον, συγχωρηθέντα μὲν ἁμαρτήσαι, μετανοήσας δὲ ἐξαλείψαντα τὴν ἁμαρτίαν τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ. Δεῦρο δὲ καὶ ἐπὶ τὸν Ἠλίαν ἐπανελέσθωμεν, καὶ δεξιούμεν αὐτοῦ τὸ πέλαιος τῶν κατορθωμάτων, ὅτι Θεὸς μὲν ἡθέλησε φιλανθρωπεύσασθαι, Ἠλίας δὲ οὐκ ἐφιλανθρωπεύσατο· καὶ ἤθελε δοῦναι ὑετὴν, ἀλλ' ἐζητεῖ ἀξίωσιν παρὰ τοῦ δούλου. Τί οὖν; Παρήλθεν ὁ Ἠλίας ὅλην τὴν ὁδόν, καὶ ἦλθεν εἰς Σαρεφθὰ τῆς Σιδωνίας, καὶ εἶδε γυναῖκα χήραν τινὰ ξυλευομένην. Ἀλλ' ὅμως βλέπε τοῦ Ἠλίου τὴν φιλοστοφίαν καὶ τὴν πίστιν. Πάλιν ἄλλο πέλαιος αὐτὸν διεδέξατο ἀρετῆς *.

Οὐκ εἶπε τῷ Θεῷ· Πρὸς τίνα με πέμπεις; τοσούτους με ποιεῖς κινδύνους ὑπομείναι, καὶ πρὸς χήραν με πέμπεις εἰς ἔσχατον λιμόν; μὴ γὰρ οὐκ εἰσὶν ἄλλοι ἄνδρες εὐπορώτεροι, δυνάμενοι τὴν πενίαν μου παραμυθῆσθαι; ἀλλὰ τοσαύτην γῆν βαδίζω, ἵνα πρὸς χήραν ἀπαντήσω, εἰς αὐτὴν τὴν συμφορὰν τῶν κακῶν, καὶ οὐ μόνον χήραν, ἀλλὰ καὶ πενιχράν; Ἐννόησον πῶς οὐδὲν τοῦτόν ἐστιν ὑπεράπικτον· ἐοῦρ-βρεῖ γὰρ τῷ ἑαυτοῦ Δεσπότη τῷ ἐκ τῶν ἀδυνάτων δυνατὰ ποιοῦντι. Ἀπελθε, φησὶν, εἰς Σαρεφθὰ τῆς Σιδωνίας, καὶ ἰδοὺ μία χήρα ξυλευομένη. Τί οὖν ἐπιθαίνεις ἐτι, Ἠλία; τί δὲ προστρέχεις τῇ χήρᾳ; εἶδες τὰ προπύλαια τῆς πενίας, μὴ ἐρίωτα τὰ πάθη τῆς μετριότητος; εἶδες τὴν εἰσοδὸν τῆς πενίας, μηδὲν ἐρώτα περὶ τῶν ἐνδόν. Ποῦ ἐπιστρέφῃ, Ἠλία; εἶδες ξυλευομένην, καὶ τραφῆναι ζητεῖς παρ' αὐτῆς; Ἀλλ' ὅμως ἔχων ἐνέχυρον τοῦ Δεσπότη τοῦ λόγον, ἀπῆκει διαλεγόμενος τῇ χήρᾳ. Καὶ τί φησι; Δός μοι μικρὸν ὕδωρ, Ἰνα πίω. Ὁρᾷς [736] σοφίαν τοῦ Ἠλίου; πῶς οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὸ ἱσχυρότερον ἀπῆλθεν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ εὐτελέστερον; οὐκ εἶπε, Δός μοι ἄρτον, ἀλλὰ Δός μοι ὕδωρ. Πρῶτον ὕδωρ ζητεῖ, στοχαζόμενος, ὅτι ἂν εὐπορήσῃ ὕδατος, δύναται καὶ ἄρτου εὐπορήσαι. Δός μοι, φησὶ, μικρὸν ὕδωρ· Ἀπελθοῦσα δὲ ἡ χήρα ἤνεγκεν αὐτῷ, καὶ ἐπὶε· καὶ οὕτω θαρσύνει φησὶ· Ἀψήψῃ δὲ μοι καὶ ψυμὸν ἄρτου, καὶ φάρομαι. Ἡ δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ζῇ Κύριος, εἰ ἔστι μοι ἐγκρυφίας β, ἀλλ' ἡ ὅσον δρᾶξ ἀλεύρου ἐν τῇ ὕδρῃ, καὶ ὀλίγον ἔλαιον ἐν τῷ καμψάκῃ, ὃ ποιήσομεν καὶ φαγόμεθα ἐγὼ τε καὶ τὰ παιδία μου, καὶ ἀποθανούμεθα. Τί οὖν ὁ Ἠλίας; Ἀπελθε, φησὶ, καὶ πόλησόν μοι ἐγκρυφίαν καταμόνας, καὶ φάγω, καὶ οὕτω ποιήσεις τοὺς τέκνους σου, καὶ φάγονται. Τί ποιεῖς, Ἠλία; ἔσττω, ἄρτον

θέλεις, τί καὶ καταμόνας καὶ ἐν πρώτοις ζητεῖς; οὐ γὰρ ὀφείλεις εὐχαριστῆσαι, ἵνα μετὰ τῶν τέκνων φάγῃς; σὺ θέλεις φαγεῖν μόνος, καὶ λιμῷ τὰ τέκνα πνίξαι; [Πνίξαι οὐ θέλω, ἀλλ' εὐεργετῆσαι θέλω·] οἶδα τὴν ἀφθονίαν τοῦ ἐμοῦ Δεσπότη. Ἀλλ' ὅμως ἡ χήρα οὐκ ἐταράχθη ὁ οὐδὲ ἐνενόησέ τι τοιοῦτον ἀτόπημα, οὕτε εἶπε· Σὺ εἰ ὁ τὸν λιμὸν τοῦτον ποιήσας, καὶ ἐν τοῖς λειψάνοις τοῦ λιμοῦ διατραφῆναι θέλεις παρ' ἐμοῦ; οὕτε εἶπεν, ὅτι τοσούτον κόσμον παρηλθὼς, καὶ πρὸς ἐμὲ ἦλθες λιμῷ καταφθεῖραι τὰ παιδία μου, αὐτὸς αἷτιος τοῦ λιμοῦ γενόμενος; ἀλλ' Ἀδραμιαία τις γενομένη ἡ γυνὴ εἰσελθοῦσα ἐποίησε κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦ προφήτου, καὶ ἦν ἰδεῖν τοῦ Ἀδραμιαίου μᾶλλον τὴν χήραν φιλοξενεστέραν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ εὐπορος ὢν, ἐξένιζεν ἀγγέλους· αὕτη δὲ ἐκ λιμοῦ προσδοκίωσα θάνατον, ἐξένισε τὸν προφήτην. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν φύσιν καταφρονουμένην, καὶ φιλοξενίαν τιμωμένην· ἦν ἰδεῖν σπλάγχχνα ῥιπτόμενα, καὶ προφήτην δεχόμενον· ὀλόκληρον δῆμον τέκνων τάφον εἰργάσατο· ὅσον γὰρ εἰς προαίρεσιν τῆς χήρας, ἐκεῖνα τετελευτήκασιν, ὅσον δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἔχων καὶ ἐκτραύνοντο. Οὐκ οἶδα πῶς ἐγκωμιάσω τὴν χήραν· πῶς τέκνων καταφρόνησεν καὶ φιλοξενίαν ἐποίησε, πῶς ἡ φύσις αὕτη οὐ κατενάρκησε, πῶς ἡ μήτρα οὐκ ἠλλοικώθη, πῶς τὰ σπλάγχχνα οὐ διελύθη βλέποντα δῆμον ὀλόκληρον τέκνων ὑπὸ λιμῷ μέλλοντα φθεῖρεσθαι. Ἀλλ' ἀνωτέρω πάντων ἐγένετο, καὶ τὸν προφήτην ἐξένισεν. Ὡς εἶπε δὲ ὁ προφήτης, καὶ ἔφαγε, λοιπὸν τὰς ἀμοιβὰς ἀποδίδωσιν· ἔσπειρε φιλοξενίαν ἡ χήρα, καὶ εὐθὺς τὸν στάχυν κομῶντα τῆς φιλοξενίας ἐθήρισε. Τί γὰρ φησι πρὸς αὐτὴν Ἠλίας; Ζῇ Κύριος, ἡ ὕδρια τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐκλείψει, καὶ ὁ καμψάκης τοῦ ἐλαίου οὐκ ἐλαττοῖται. Καὶ ἐγένετο ἡ δεξιά τῆς χήρας ληθὲς, καὶ ἡ ἀριστερά ἄλων, καὶ δράγματα ἐν ἀνάγκῃ τὸν καρπὸν παρέχοντα, καὶ διὰ τοῦ λόγου τοῦ προφήτου τὴν χήραν διατρέφοντα. Ληθὲς καὶ ἄλων ἐγένετο ἡ οἰκία τῆς χήρας· οὐ βροχὴ, οὐχ ὑετός, οὐκ ἔαρ, οὐ θέρος, οὐ καὶμα, οὐκ ἀνέμου ἀνάγκαι, οὐ καιρῶν ἀλλαγῇ *, ἀλλὰ μόνον εἰς λόγος προσελθὼν, καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς οἰκείας γνώμης ἐξενεχθεὶς †, χορηγεῖ τὴν ἀφθονίαν τῇ χήρᾳ. Εἶτα ἐκεῖθεν, ἵνα συντάμω τὸν λόγον, [737] ἀπῆλθε πρὸς Ἀχαάδ τὸν βασιλέα. Λέγω νῦν αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, ἵνα ἰάνῃς αὐτὸν ἁμαρτήσαντα, μάθῃς τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἔχουσαν φιλανθρωπίαν. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀχαάδ; Σὺ εἰ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραὴλ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Οὐχί, ἀλλὰ σὺ καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου. Εἶδες παρρησίαν προφήτου, πῶς τὸν βασιλέα ἠλεγξεν; Εἶτα ὅτε ἐν τῷ ὄρει ἐκαθέζετο, καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν πεντηκόνταρχος λέγων· Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, κατάθθι, ὁ βασιλεὺς σε καλεῖ· ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Καὶ εἰ ἐγὼ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καταθήτω πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ καταφαγέτω σε καὶ τοὺς πεντηκοντά σου. Εἶτα πάλιν ὅτε ἦλθεν εἰς συμβολὴν τῆς εὐχῆς

* Savil. καὶ δῆμον τέκνων πν.

† Sic mss. Morel. vero οὐκ ἀποθνήσκει.

* Savil. οὐ καὶμα, οὐ νόμου καιρῶν ἀνάγκη.

† Sic Savil. recte. Unus mss. ἐπενεχθείς, Morel. ἐλεγεθεὶς perperam.

* Sic Savil. Morel. et Monif. πέλαιος διεδ. αὐτοῦ ἀρετῆς. Enp.

† Savil. omittit ἐγκρυφίας.

ἐκάλεισε τοὺς ἱερεῖς τῆς Βαβλ τῆς αἰσχύνης λέγων·
Εὐξόμεθα, καὶ εἶπε· Ποιήσατε ὑμεῖς θυσιαστή-
ριον καταμόνας, καὶ ἐκλέξατε δύο βόας, καὶ ἐπι-
θετε ξύλυκα κατὰ τὸν ἔνα βούν, καὶ πῦρ μὴ ἐπιθετε,
καὶ γὰρ ποιήσω οὕτω· καὶ ἐπικαλεῖσθε ἐν ὀνόματι
θεῶν ὑμῶν, καὶ γὰρ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ μου, καὶ
ἔσται, ὃς ἂν θεὸς ἐπακούσῃ ἐν πυρὶ, οὗτος θεὸς
ἀληθινός. Εἶτα ἐποίησαν οἱ ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης θυ-
σιαστήριον, καὶ ἤρξαντο ἐπικαλεῖσθαι τὴν Βαβλ λέ-
γοντες· Ἐπάκουσον ἡμῶν, Βαβλ, ἐπάκουσον
ἡμῶν. Ὡς δὲ πολλὰς εὐχὰς γενομένης οὐδεὶς ἦν ὁ ἐπα-
κούων (Ὅτι ἦν γὰρ ψαῆς, καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις),
εἶτα ἐξεδέχετο ὁ Ἥλιος μακροθυμῶν εὐχομένων ἐκεί-
νων· ὡς δὲ εἶδεν ὅτι πολλὴ μὲν αὐτῶν ἡ διάταξις,
οὐδεὶς δὲ ὁ ὑπακούων, κωμῶδει αὐτοὺς λέγων· Βοή-
σατε μέγα, μὴ ποτε καθεύδῃ ἡ θεὸς ὑμῶν. Εἶτα
ὡς μεσημβρία γέγονε, καὶ προέκοψεν ἡ ὥρα, λέγει
αὐτοῖς· Μετάστειτε ἀπὸ τοῦ νῦν, ἵνα ποιήσω καὶ γὰρ
τὸ ὀλοκαυτωμά μου· καὶ ἐποίησε θυσιαστήριον, καὶ
ἐπέθηκε τὰ ξύλα, καὶ εἶπε· Φέρετε ὕδωρ κύκλῳ
τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔφερον· Δισσώσατε, καὶ
ἐδίσσωσαν· Τρισώσατε, καὶ ἐτρισώσαν. Ἀλλ'
ὅρα καὶ τοῦτο διὰ τί ποιεῖ ὁ Ἥλιος. Ἐπειδὴ ἔθος τῇ
πλάνῃ τῇ ἀληθείᾳ τὰ ἴδια προσάπτειν, ὅπερ αἱ γυναί-
κες αἱ πόρνοι ποιοῦσι, καὶ προλαμβάνουσι, καὶ τὰς
ἐλευθέρας πόρναις καλοῦσιν, ἵνα μὴ ἔχωσιν ἐκείναι
τί ἀνθυβρίζουσιν.

Ἀλλ' ὁμως Ἥλιος καὶ ἐν τούτῳ σοφίζεται· διὰ
τί; ἀλλ' ὁ μέλλω λέγειν, θαυτὴς αὐτὸς γέγονα· Ἐν
τοῖς βωμοῖς τῶν εἰδώλων ὅπαι εἰσι κάτωθεν τοῦ θυσια-
στηρίου, καὶ ἔστι τις λάκκος κάτωθεν ἀφανής, καὶ
κατέρχονται οἱ τῆς πλάνης ἐργάται ἐν τῷ λάκκῳ,
καὶ οὕτω ταῖς ὅπαις ἐκείναις κάτωθεν τὸ πῦρ ἄνω
ἐκφυσῶσιν εἰς τὴν θυσίαν, ὡς πολλοὺς ἀπατάσθαι,
καὶ νομίζειν οὐράνιον εἶναι τὸ πῦρ. Ἴνα οὖν μὴ καὶ ὁ
Ἥλιος τοιοῦτόν τι ὑπονοήσῃ ποιεῖν, ἐπέχεε τὸ ὕδωρ,
ἵνα τὴν ὁππότε τὸ ὕδωρ ἐλέγξῃ· ὁνάγκη γὰρ ὅπου ὅπῃ
εὐρίσκει τὸ ὕδωρ, οὐ στήκει, ἀλλὰ κατέρχεται. Ἐν-
έπλησεν οὖν τὸ θυσιαστήριον, καὶ εὐχεταὶ λέγων·
Ἐπάκουσόν μου, Κύριε, ἐν πυρὶ σήμερον· ἐπα-
κούσας μου ἐν ὕδατι, ἐπάκουσόν μου καὶ ἐν
πυρὶ. Καὶ ἰδοὺ, κατέσσαντος αὐτοῦ, ἐν τάχει πῦρ [738]
κατέβη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγε τὴν θυσίαν,
καὶ τοὺς λίθους, καὶ τὸ ὕδωρ ἐξέλειξε τὸ πῦρ. Καὶ
τί φησι τῷ λαῷ; Συλλάβετε τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύ-
νης· μηδεὶς σωθῇ ἐξ αὐτῶν· καὶ ἔλαβον, καὶ
ἀνέβλιν αὐτοὺς, τετρακοσίους τε καὶ πεντήκοντα ἱε-
ρεῖς τῆς Βαβλ, καὶ τετρακοσίους τῶν ὑψηλῶν. Ἦκουσε
ταῦτα Ἰεζάβελ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀχαάβ τὰ γεγενημένα,
καὶ πέμπει πρὸς τὸν Ἥλιον λέγουσα· Τάδε ποιήσα-
τωσαν μοι οἱ θεοί, καὶ τάδε προσβείησάν μοι, εἰ
μὴ ἄβριον θήσω τὴν ψυχὴν σου ὡς τὴν ψυχὴν
ἐνὸς αὐτῶν· καὶ ἀκούσας Ἥλιος ἔφυγε. Ποῦ Ἥλιος
ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος; σκοπὸς γάρ μοι δεῖξαι,
ὅτι ἁμαρτία ὑπέπεσε· λέγω τὴν ἁμαρτίαν οὐ κατ-
ηγορῶν τοῦ δικαίου, ἀλλ' ὑπόθεσις σωτηρίας πραγμα-
τευόμενος, ἵν' ὅταν ἴδῃς ἐκείνους ἁμαρτήσαντας, μὴ
ἀπογόνοντας δι' ἑαυτῶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρω-
πίας τυχόντας, σὺ ἂν ἁμαρτήσης, περισσοτέραν
ἐλπίζης τὴν σωτηρίαν. Ἐπειδὴ εἶπεν Ἰεζάβελ, Τάδε
ποιήσασθαι μοι οἱ θεοί, καὶ τάδε προσβείησάν μοι,
εἰ μὴ ἄβριον θήσω τὴν ψυχὴν σου ὡς τὴν ψυχὴν

ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, ἤκουσεν Ἥλιος, καὶ ἔφυγεν ὁδὸν
ἡμερῶν τεσσαράκοντα. Ὡς δὲ ἔλεγε ἡ γυναὶκὶς
ἤκουσε ῥῆμα, καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ὁδὸν βαδίζων
ἔφυγεν· οὐ μίαν ἡμέραν, οὐ δευτέραν, οὐ τρίτην,
ἀλλ' ἅμα τε ὁ λόγος τῆς γυναὶκὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν
προφήτην, καὶ ἀπὸ τῆς δειλίας οὐκ οἶδε τί ἔπραττε,
τοσαύτην φυγὴν ἀπερχόμενος. Τί ἐστὶ σοί, Ἥλι;
σὺ εἰ ὁ τὸν οὐρανὸν κλείσας, καὶ τὴν βροχὴν χαλι-
νῶσας, ὁ τῷ ἀέρι ἐπιτάξας, καὶ τὸ πῦρ ἄνωθεν καλέ-
σας, ὁ σφάξας τοὺς ἱερεῖς, ὁ εἰπὼν τῷ βασιλεῖ Ἀχαάβ·
Σὺ εἰ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὁ οἶκος τοῦ
πατρὸς σου· ὁ εἰπὼν· Ζῇ Κύριος, εἰ ἔσται ὑετός.
εἰ μὴ διὰ στόματός μου· ὁ τὴν οἰκίαν τῆς χήρας
ἄλωνα καὶ δράγματα ποιήσας, [ὁ τοῖς στοιχείοις ἐπι-
τάξας, λόγον πόρνῃς ἤκουσας, καὶ ἔφυγες, καὶ μία
γυνὴ αἰχμάλωτον ἀπάγει; Αἱ δύο ἀκροπόλεις ὑπὸ
γυναὶκὸς ἠλεγχθῆσαν· Πέτρος κόρην ἐφοβήθη, καὶ
οὗτος τὴν Ἰεζάβελ· τοῖς αὐτοῖς περιέπεσον ἁμαρτί-
μασι. Καὶ ἔφυγεν Ἥλιος ὁδὸν ἡμερῶν τεσσαράκοντα.
Ποῦ ἔστιν ὁ ζῆλος σου, Ἥλι, ὅτε ἔλεγες, Ζῇ Κύριος,
εἰ ἔσται ὑετός, εἰ μὴ διὰ στόματός μου; ὅτε τὸν
βασιλέα ἠλεγες, ὅτε τὸ πῦρ ἐκάλεισας; τοσαῦτα ἐποίη-
σας, καὶ μίαν γυναὶκὸς λόγον οὐκ ἐβάστασας; Ποῦ
ἔστιν ὁ τόνος σου, ὅτε οὐκ ἔβλεπες τὸν σὸν Δεσπότην
ἀξιώσαι, ἵνα δῶ ὑετὸν ἐπὶ τῆς γῆς; ἔλεγε γάρ σοι
δι' ἑναργῶν ἀποδείξεων· Ἀξιώσόν με δυνάμενον καὶ
ἄνευ σοῦ δοῦναι, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησα, ἵνα ὥσπερ τῶν
κακῶν ἐγένου πρόξενος, οὕτω καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀρ-
χῶν γένῃ. Εἰργάσω γὰρ, Ἥλι, ἔργον ἀσπλαγχνίας
μεστόν· ὁ δὲ θεὸς ἡλείε τὴν συμφορὰν, ὅτι πάντων αὐ-
τὸς κτίστης, καὶ πάντων δημιουργός· ὁμοίως δὲ πάν-
των κηδεμών, καὶ ἠθέλησέ σου χαυνῶσαι τὴν ἀπ-
ανθρωπίαν, καὶ σὺ ἐπέμενες αὐτῇ. Ἐλέγέ σοι· Ἐγὼ
οἶδα τὴν συμφορὰν τὴν γινομένην, οἶδα τοὺς κλαυ-
θμούς τῶν μητέρων, οἶδα τῶν παιδίων τοὺς ὀλοχυμούς·
βλέπω τὴν γῆν, ἣν ἐποίησα, ἀφανίζομένην, καὶ θέλω
φιλανθρωπεύσασθαι, ἀλλ' οὐ θέλω σε ὑβρίσαι, καὶ ἄνευ
γνώμης σῆς ὑετὸν πέμψαι, ἵνα μὴ τῶν κακῶν μὲν σὺ
αἴτιος ᾖς, τῶν δὲ καλῶν ξένος, ἀλλὰ τιμῶ σε. Ὡς Δεσπό-
του φιλανθρωπία εὐνοίᾳ δούλου νενικημένη! Ἀλλ'
ὁμως πολλὴν αὐτὸς εἶχεν ἀπόνοιαν ὡς ἀναμάρτητος·
νῦν δὲ ἐδείχθη καὶ αὐτὸς ἁμαρτία ὑποπεπτωκώς, τοῦ
Θεοῦ συγχωρήσαντος καὶ ἐπινοούντος, ἵνα ἐξ ὧν
αὐτὸς φιλανθρωπίας ἔτυχε, καὶ αὐτὸς ἡ πρὸς τοὺς
ἄλλους μὴ ἀπάνθρωπος. Καὶ ἔφυγε, φησὶν, Ἥλιος
ὁδὸν ἡμερῶν τεσσαράκοντα. Ποῦ ἔστι τὰ ῥήματα
[739] ἐκεῖνα ἃ πρὸς τοὺς πενηκοντάρχους εἰπὼν,
κατέβησε πῦρ, καὶ τοὺτους κατέκαυσε; Θέλω οὖν
δεῖξαι ὁ θεός, ὅτι καὶ ὅτε ἐποίησε τὰ θαύματα, οὐκ αὐ-
τὸς ἦν ὁ ἐργαζόμενος, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, καὶ
βλέπε τί γίνεται. Ὅτε ὁ θεὸς ἐνήργει, καὶ βασιλεῖς
ἐπιπτον καὶ ἀρχοντες καὶ δῆμοι· ὅτε θεὸς ἀπέστη,
καὶ γυνὴ φοβερά ἐπέστη· ἀπέστη ὁ θεός, καὶ ἠλεγχθῇ
ἡ φύσις. Ἀλλ' ὁμως μετὰ τὸ φυγεῖν Ἥλιον ἡμέρας
τεσσαράκοντα, ἦλθε καὶ ἐκάθευδεν ἐν τόπῳ τινί, καὶ
ἐρχεται πρὸς αὐτὸν ὁ θεός, ὁ Δεσπότης πρὸς τὸν

illos infames Baalis, dicens, Precemur : addiditque, *Facite vobis altare seorsum, et eligit duos boves, et imponite ligna ad unum bovem, et ignem non imponite; et ego idipsum faciam: et invocate in nomine deorum vestrorum, et ego in nomine Dei mei. Et erit, qui Deus exaudierit in igne, hic Deus verus* (3. Reg. 18. 23. 24). Tum fecerunt sacerdotes infames altare, et cœperunt invocare Baal dicentes, *Exaudi nos, Baal, exaudi nos* (Ibid. v. 26). Cum autem post multas preces nemo esset qui exaudiret (*Non enim erat vox, neque auditio*), expectabat Helias cum patientia illis precantibus: cum autem videret multum esse illorum studium, sed neminem qui exaudiret, irridet illos his verbis: *Clamate multum, ne forte dormiat deus vester* (Ibid. v. 27). Postea cum meridies esset, et tempus procederet, dixit illis, *Discedite nunc, ut faciam et ego holocaustum meum* (Ibid. v. 30): et fecit altare, et imposuit ligna, et dixit: *Ferte aquam in circuitu altaris, et tulerunt: Duplicate, et duplicaverunt; Triplicate, et triplicaverunt* (Ibid. v. 34) (a). Animadvertite quare id faciat Helias. Quoniam erroris mos est veritati propria adjungere, quod faciunt et meretrices, quæ præoccupantes, liberas mulieres meretrices vocant, ut non habeant illæ quid convicii objiciant.

4. *Fraus insignis sacerdotum gentilium.* — Attamen Helias hic sapientia utitur: quare? id quod dicturus sum meis ipse oculis conspexi. In idolorum altaribus foramina quædam sunt in inferiore altaris parte, et infra posita est quædam fovea occulta: descenduntque erroris artifices in foveam, et sic ex foraminibus deorsum ignem exsufflant sursum ad sacrificium conficiendum, ita ut multi decipiantur et putent cælestem esse ignem. Ne igitur Helias in suspicionem veniret, quod et ipse simile quidpiam machinatus esset, aquam effudit, ut foveam non esse aqua demonstraret: nam ubi aqua foveam reperit, non consistit, sed descendit. Implevit igitur altare, et precatus est his verbis: *Exaudi me, Domine, in igne hodie: exaudisti me in aqua, exaudi me et in igne* (3. Reg. 18. 37). Et ecce ipso invocante confestim ignis descendit de cælo, et consumpsit sacrificium et lapides, et aquam linxit ignis. Quid autem ait populo? *Comprehendite sacerdotes infames, nemo servetur ex illis: et comprehenderunt et occiderunt eos, quadringentos et quinquaginta sacerdotes Baal, et quadringentos sacerdotes excelsorum.* Audivit Jezabel uxor Achab ea quæ facta fuerant, et misit ad Heliam dicens: *Hæc faciant mihi dii, et hæc addant, nisi cras ponam animam tuam sicut animam unius eorum* (3. Reg. 19. 2.): his auditis, Helias fugit. Ubinam est Helias ille talis tantusque in proposito enim mihi est ostendere, illum in peccatum incidisse: peccatum dico, non accusans justum, sed salutis materiam procurans, ut cum sanctos illos peccantes videris, et de sua salute non desperantes, sed divinæ benignitatis compotes factos, tu etiamsi pecces, salutem admodum speres. Cum dixisset Jezabel, *Hæc faciant mihi dii, et hæc addant, nisi cras ponam ani-*

am tuam, ut animam unius ex ipsis (3. Reg. 19. 2), audivit Helias, et fugit itinere dierum quadraginta. O timoris excessum! mulieris vocem audivit, et quadraginta dierum spatio fugit: non uno die, non duobus, non tribus; sed cum primum mulieris sermo venit ad prophetam, præ metu nesciens quid ageret, tantam fugam fecit. Quid hoc est, Helia? tune ille es, qui cælum clausisti, pluviam frenasti, aeri imperasti, ignem ex alto evocasti, sacerdotes interfecisti, regi Achab dixisti, *Tu es qui subvertis Israel, et domus patris tui* (3. Reg. 18. 17. et 18); qui dixisti, *Vivit Dominus, si erit pluvia, nisi per os meum*; qui viduæ domum aream et manipulorum copiam effecisti, [qui elementis imperavisti, sermonem meretricis audivisti et fugisti, et una mulier te captivum abducit? Duas arces (Ecclesiæ) una fregit muliercula: Petrus puellam veritus est, et ille Jezabel; in eadem peccata prolapsi sunt. Et fugit Helias viam quadraginta dierum. Ubi est zelus tuus, Helia, quando dicebas, *Vivit Dominus, si erit pluvia, nisi per os meum?* quando Achab regem vituperabas, [quando ignem vocasti (a)? Tanta operatus, et mulieris unius vocem non tulisti? Ubi est illa tua constantia, cum Dominum rogare noluisti, ut pluviam daret terræ? clare enim subindicabat tibi, ac si diceret: Roga pro pluvia, licet ego sine te dare possim, sed nolui, ut quemadmodum malorum conciliator fuisti, ita et bonorum dux et auctor sis. Fecisti enim, Helia, rem inhumanitate plenam; Deus vero ex calamitate misericordia motus erat, quia omnium ipse creator et opifex est; omnium pariter curator est, voluitque inhumanitatem tuam emollire, et tu in illa perseverabas. Dicebat tibi, Novi calamitatem quæ accidit, novi matrum fletus, novi puerorum ululatus: video terram, quam feci, deletam, et volo benigne cum illa agere; sed nolo tamen te probro afficere, neque sine tuo nutu pluviam mittere, ne malorum tu causa sis, bonorum vero non item; sed te in honore habeo. O Domini humanitatem benevolentia erga servum superatam (b)! Helias tamen multæ erat arrogantiae, quasi impeccabilis: nunc autem in peccatum lapsus ostensus est, Deo permittente ac providente, ut humane habitus, erga alios et ipse non inhumanus esset. Et fugit, inquit, *Helias viam dierum quadraginta* (3. Reg. 19. 8). Ubinam sunt illa verba, quæ cum ad quinquagenarios dixisset, descendit ignis, et illos combussit? Cum igitur declarare vellet Deus, quando miracula ipsa fierent, non Heliam, sed Dei virtutem illa fecisse, vide quid faciat. Quo tempore Deus operabatur, reges, principes et populi cadebant; cum vero Deus abscessit, vel mulier terribilis visa est: abscessit Deus, et humana natura superata est. Attamen cum fugisset Helias diebus quadraginta, venit dormivitque quodam in loco, venitque ad illum Deus, Do-

(a) Quæ uncinis clauduntur a Montef. omissa sunt, hic vero e Savilio restituta.

(b) Hic in Morel. quædam deerant, necnon in sequentibus, quæ ex Mss. et ex Savil. sarsimus.

(a) Hic quædam deerant in Morel., quæ ex Mss. et Savil. restituta sunt.

minus ad servum; ille, inquam, curator et amans hominum: et quid ait? gnarus quidem qua de causa istuc venisset, attamen sciscitatur: *Quid tu hic, Helia? quid hic agis* (Ib. 9. sqq.)? subindicans ejus fugam, ac si diceret: Fugisti: ubi est illa fiducia? Ut discas viribus tuis non confidere. *Quid tu hic, Helia? quid hic agis?* Respondit tamen Helias, alia in mente habens, et alia dicens. Quid igitur ad hæc Helias? *Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua suffoderunt: et ego relictus sum solus, et quaerunt animam meam, ut auferant eam.* Quid igitur ad illum Deus? statim illum redarguit. Non ideo fugisti, inquit, Helia; non enim tu solus es, qui non adorasti Baal: hinc illum redarguens subjungit: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curaverunt genu ante Baal* (Ib. v. 18.) Redarguit igitur illum, quod non eam ob causam fugisset, sed mulieris metu correptus¹. Sic mulier una talem tantumque virum fugitivum effecit, ut discas, Helia, cum aliquid admirabile feceris, id non tibi adscribendum esse², sed Dei virtuti. Vidisti quomodo discedente gratia, superata sit natura? *Fugit Helias itinere dierum quadraginta.* O timorem nimium! o formidinis vehementiam! non uno, aut altero, aut tertio, sed quadraginta diebus fugit, et ad omnino desertam regionem se contulit, non cibo, non alimento quopiam instructus: metu quippe ebrius hæc non curabat, sed deserti loca sectabatur. Ingressum est mulieris verbum in prophetam, et quasi zephyrus vehementer in velum sufflans navigium cum impetu

transmittit; sic verbum mulieris in prophetam ingressum, illum cum impetu in desertum coniecit. Ubinam, Helia, illa tua loquendi libertas? ubinam os illud terribile? ubi lingua illa imbrium suppeditarix? ubi ille, qui utrisque elementis præcipiebat, et modo cælum claudebat, modo ignem evocabat ad sacrificium? Attamen, ut dixi, hæc faciebat operante gratia; quamobrem a Deo redarguitur. Vides quomodo in peccatum illud exiguum cadere permissus sit, ut integro benignitatis amictu se indueret? Denique, Helia, eruditus es; esto benignus sicut Dominus tuus, ut eruditus es, ut didicisti a Domino tuo. Vidisti quomodo permiserit Deus in exiguum peccatum cadere columnas illas, propugnacula, turres? ne si omnino a peccatis expertes essent, omnes ab Ecclesia exciderent; ut cum aliquem peccantem viderint, alique ad illum sine misericordia excipiendum prout fuerint, recordentur peccati sui, et eandem ei exerceant benignitatem, quam et ipsi consequuti sunt a Domino. Hæc diximus, non ut justos illos accusaremus, sed ut vobis viam salutis præpararemus; ut cum peccaveritis, ne desperetis de salute vestra, memores justorum illorum, qui lapsi sunt, et per poenitentiam in eodem nec imminuto honoris gradu manserunt. Diximus primo illorum virtutes; et deinde peccata induximus. Et tu igitur si peccator es, ne absis ab Ecclesia; si justus, ne absis item, ut Scripturarum notitiam præsentem habens justus permanens, memor regni cælorum, et bonorum, quæ præparavit Deus diligentibus se: quia ipsum decet gloria cum Filio et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ In Savil., quida non eam ob causam fugisti, sed propter mulieris metum recessisti.

² Morel. et Montef., ut discas..... id non tibi adscribe.

DE HOMILIA IN BEATUM ABRAHAM

Hanc homiliam non pauci docti viri quasi principio et fine mutilam habuere: et quidem quod antehac in fine non mutila modo, sed media sui parte truncata fuerit, jam conspicuum est, quando eam ex Manuscriptis Ottoboniano, Coisliniano et Colbertino uno integram damus. Quod autem initio nihil unquam defuerit cum illi Manuscripti et tres alii suadent, qui idem ipsum principium efferunt sine discrimine; tum etiam ordiendi modus Chrysostomo perquam familiaris: *Εἶδετε πολλὰν σφριγῶσαν καὶ γῆρας ἀκμάζον; Vidistis canitiem vegetam, et floridam senectutem?* At hoc principium, inquirunt, alia ante dicta supponit. Ita sane est; sed vel ante dicta in lectione quadam Scripturæ sacræ, quæ concionibus præmitti solebat, vel in homilia quadam præcedenti commemorata et enarrata. Certe conciones tredecim apud Chrysostomum occurrunt hoc vel simili principio, *Εἶδετε, ἀγαπητοί, πῶς οὐδὲν ἀργόν*, Homil. 39 in Genes. Illud vero ad præmissam lectionem refertur. Item, *Εἶδετε ἐν τοῖς ἡδὴ ῥηθῆσαι, ἔσον τῆς φιλικανθρωπίας*, Hom. in Genes. 23. Illud vero spectat ad ea, quæ in concione præcedenti dicta fuere. Sic et hoc loco principium illud, *εἶδετε πολλὰν σφριγῶσαν*, referri credimus ad lectionem ante

τοῦλον, ὁ κτδεμὼν καὶ φιλόπρωπος· καὶ τί φησιν; εἰδὼς μὲν διὰ τί ἦλθεν ἐκεῖ, ὁμῶς δὲ ἐρωτῶν· *Τί ὦδε, Ἥλια;* καὶ *τί σὺ ὦδε;* αἰνιτιζόμενος αὐτοῦ τὴν φυγὴν, ἀντὶ τοῦ. Ἐφύγε· ποῦ ἐστὶν ἡ παρβύσια ἐκεῖνη; Ἰνα μάθης, μὴ σαυτῷ θαρρῆσιν. *Τί ὦδε, Ἥλια;* καὶ *τί σὺ ὦδε;* Ἄλλ' ὁμῶς ὁ Ἥλιας ἀποκρίνεται, ἄλλα μὲν ἔχων ἐν τῇ γνώμῃ, ἄλλα δὲ λέγων. Τί γὰρ ὁ Ἥλιας πρὸς ταῦτα; *Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν.* Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; εὐθὺς αὐτὸν ἐλέγχει. Οὐ διὰ τοῦτο ἐφύγε, φησὶν, Ἥλια· οὐ γὰρ σὺ μόνος εἶ ὁ μὴ προσκυνήσας τῇ Βαβλ.^α εἰτα ἐπάγει ἐλέγχων αὐτόν· *Κατέλιπον ἑμμετῶ ἐπακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἐκαμψαν γόνυ τῇ Βαβλ.* Ἠλεγξε τοίνυν αὐτόν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο ἐφύγεν, ἀλλὰ διὰ τὸν τῆς γυναικὸς φόβον ἀνεχόμενος· καὶ μία γυνὴ τὸν τοιοῦτον καὶ τρλικεῦτον ἀνδρὶ δριπέτην καὶ φυγάδα ἐποίησεν, ἵνα μάθης, Ἥλια, ὅταν τι παράδοξον ποιῇς, μὴ σαυτῷ ἐπιγράφειν^β, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει. Εἶδε; πῶς ὅτε ἀπέστη ἡ χάρις, ἠλέγχθη ἡ φύσις; *Ἐφύγεν Ἥλιας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσαράκοντα.* Ὁ φόβος ἐπίτατι; ὦ δειλίαις ὑπερβολή! οὐ μίαν ἐφύγεν ἡμέραν, οὐ δευτέραν, οὐ τρίτην, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ αὐτὸς τὰς πανερήμους κατέλαθεν, οὐ τροφὴν ἔχων, οὐ σιτηρέσιον ἐπαγόμενος· μεθύων γὰρ ἀπὸ τοῦ φόβου, τοῦτων οὐκ ἐφρόντιζεν, ἀλλὰ τὰς αἰκῆτους ἰδίωκεν. Εἰσῆλθεν ὁ λόγος τῆς γυναικὸς εἰς τὸν προφήτην, καὶ καθάπερ ζέφυρος σφοδρῶς ἐμπέσων εἰς ἱστοῖον τῇ ῥύμῃ τὴν ὀλκάδα ἀποπέμπει· οὕτως ὁ λόγος τῆς γυναικὸς εἰσελθὼν εἰς τὸν προφήτην, μετὰ πολλῆς ῥύμης αὐτὸν εἰς τὴν Ἐρημον ἐξέπεμψε. Ποῦ

ἐστὶν, Ἥλια, τὰ τῆς παρβύσιος ἐκεῖνης; ποῦ τὸ στόμα τὸ φοβερόν; ποῦ ἡ γλῶττα ἡ ἡνίοχος τῶν δμβρων· ποῦ ὁ ἐκατέροις ἐπιτάτων τοῖς στοιχείοις, ποτὲ μὲν οὐρανὸν κλείων, ποτὲ δὲ πῦρ καλῶν ἐπὶ τὴν θυσίαν; Ἄλλ' ὁμῶς, ὡς προσέτιον, ταῦτα ἐποίει τῆς χάριτος ἐνεργοῦσης· διὸ καὶ ἐλέγχεται ὑπὸ Θεοῦ. Ὅρξ· πῶς μικρῷ ἁμαρτήματι συνεχωρήθη πεσεῖν ἵνα ὀλόκληρον χιτῶνα φιλανθρωπίας ἐνδύσεται; Λοιπὸν, Ἥλια, ἐπαιδεύθης, γενοῦ φιλόπρωπος ὡς ὁ Δεσπότης σου, ἐξ ὧν ἐπαιδεύθης, ἐξ ὧν ἔμαθες παρὰ τοῦ Δεσπότη σου. Εἶδε; πῶς συνεχώρησεν ὁ Θεὸς μικρῷ ἁμαρτήματι περιπεσεῖν τοὺς σκύλους ἐκείνους, τοὺς προδόλους, τοὺς πύργους; ἵνα μὴ τῷ ἑαυτῶν ἀνεμαρτήτῳ [740] πάντας ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκκόψωσιν· ἵνα ὅταν ἴδωσι τινα ἁμαρτήσαντα, καὶ θέλωσιν ἀσπλαγχνίαν ἐνδείξασθαι εἰς αὐτόν, ἀναμνησθῶσι τῆς ἑαυτῶν ἁμαρτίας, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ μεταδώσας φιλανθρωπίας, ἥ; καὶ αὐτοὶ τετυχήκασιν παρὰ τοῦ Δεσπότη. Ταῦτα εἰρήκαμεν οὐ τῶν δικαίων κατηγοροῦντες, ἀλλ' ὅμιν ἔδῶν σωτηρίας προκαταρτίζοντες, ἵνα ὅταν ἁμαρτήσητε, μὴ ἀπογνώσχητε τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας τῇ μνημῇ τῶν πεπλημμελῆχόντων δικαίων, καὶ τῇ μετανοίᾳ τῆς τιμῆς μὴ ἐλαττωθέντων. Εἵπομεν δὲ αὐτῶν πρῶτον τὰς ἀρετὰς, καὶ τότε εἰσηγάγομεν τὰ ἁμαρτήματα· καὶ σὺ τοίνυν, εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς εἶ, μὴ ἀπολειφθῇς τῆς ἐκκλησίας· κἀν δίκαιος ἦς, μὴ ἀποπλειφθῇς, ἵνα ἐναυλον ἔχων τῶν Γραφῶν τὴν γνώσιν δίκαιος διαμῆνης, μεμνημένος τὰ περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ὧν ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα σὺν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^c Sic Savil. in marg. et mss. In Morel. et in textu Savil. hæc sic inversa exstant: τὰς ἁμαρτίας, x. τ. ε. τὰ αὐτῶν ἔργα.

^a Savil. Ἐφύγε... φόβον ἀνεχώρησας.

^b Morel. et Monif. ἐπίγραφε, male. Edit.

MONITUM.

recitatum: cumque huc accedat Manuscriptorum et exemplarium omnium auctoritas, nullam putamus hac de re quæstionem ultra moveri posse. Integræ itaque illam asserimus, non perinde genuinam: stylus enim Chrysostomo indignus videtur, orationis genus *triviale* et uervis destitutum: uno verbo: multa peregrinitatem olent: quamobrem Henricus Savilius, Joannes Boisius, et novissime Tillemontius ut saltem suspectam habent: quibus nos libenter adstipulamur, arbitramurque, quæpiam levioris armaturæ in hæc se castra conjecisse, et Chrysostomum ementitum esse, ordiendique modum ex aliis S. doctoris hominibus mutuatum esse. Non dissimulamus tamen Halesium Anglum eam pro vera et germana habuisse, cui accensendus videtur Fronto Ducæus, qui nihil quidem περὶ νοθεύας vel γνησιότητος dixit, sed eam inter germana opera locavit.

Interpretatio prioris partis est Frontonis Ducæi. Posterior vero, quæ nunc primo prodit, a nobis Latine conversæ est.

[741] * ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ ΑΒΡΑΑΜ.

Εἶδετε ὁ πολὺν σφριγῶσαν, καὶ γῆρας ἀκμάζον; εἶδετε ἀθλητὴν γενναῖον πρὸς φύσιν καὶ σπλάγχνα παραταξάμενον; εἶδετε ἄνδρα ἐν ἐσχάτῃ πολιᾷ ἀδάμαντος στερέβωτον; Κεχάλαστο μὲν αὐτοῦ ὁ τόνος τῶν σαρκῶν, νενεῦρωτο δὲ αὐτοῦ ὁ τόνος τῆς πίστεως. Τοιαῦτα γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὰ κατορθώματα, ὅτι ἡ ἀτονία τοῦ σώματος οὐδὲν λυμαίνεται τὴν προθυμίαν τῆς πίστεως· κόσμος γὰρ Ἐκκλησίας πολιὰ κατεσταλμένη, καὶ πίστις ἐπτερωμένη, καὶ ἐν τούτῳ χαίρει ἡ Ἐκκλησία μᾶλλον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξω πραγμάτων ὁ γέρων ἀχρηστός, εἰς οὐδὲν ἐπιτηδεύς, ἀλλὰ πανταχοῦ συγγνώμης ἀπολαύει, διὰ ἀτονίαν μὴ δυνάμενος χρησιμεύσαι τοῖς ἀναγκαίοις. Οὐδὲν τι λέγω· Οὐ δύναται ὁ γέρων εἰς πόλεμον παρατάσθαι, οὐχ ἱππῳ ἀναδῆναι, οὐ δόρυ κινῆσαι, οὐκ ἀσπίδα σείσται, οὐχ ἥξιον θερμότητα ὑπενεγκεῖν, οὐχ ὁδοπορίας μέγεθος βραδεύσαι, οὐ λιμοῦ δεινότητα ὑπομείναι, οὐ θορύβων ἔγκον· ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ τόπῳ καθέζεται, συνήγορον ἔχων τὴν πολιάν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πλοίων ἴδοι τις ἂν· Οὐ δύναται ὁ γέρων ἐπὶ τῶν οἰάκων καθεσθῆναι, οὐ πελάγη τεμεῖν, οὐ κώπην ἐλάσαι, οὐχ ἰστίον κρεμάσαι, οὐκ ἐναντίους ἀνέμοις παρατάσθαι, οὐ κρύους δριμύτητα ὑπομείναι, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων δύναται ποιῆσαι· ἀλλὰ καθεύδεται ἐν τῇ νηὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἡλικίας ὡς ἔχων συγγνώμην. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν γηπόνων ἔστιν ἰδεῖν· οὔτε γὰρ ἄροτρον ἐλκύσαι δύναται, οὔτε αὐλακα ἀνατεμῖν, οὔτε πωλοδάμνης γενέσθαι, οὔτε βοῶν ἰσχυρῶν ὑπενέγκαι ἰσχύον, οὔτε καύματος πόλεμον, οὔτε θερμότητος ἔγκον, οὔτε σκαπάνης βάρος, οὔτε ἄλλο τι τῶν πρὸς τὴν γῆν χρησιμευόντων· ἀλλὰ καθέζεται ἐν τῷ οἴκῳ, συνήγορον ἔχων τὴν πολιάν. Ἀλλ' οὐ τὰ τῆς Ἐκκλησίας τοιαῦτα, ἀλλ' ὅταν γηράσωσιν οἱ ἐν ἀρετῇ διάγοντες, τότε μᾶλλον χρήσιμοι καθίστανται· οὐ γὰρ σαρκῶν εὐτονία, ἀλλὰ πίστεως ἐπίστασις ζητεῖται. Τοιοῦτος ἦν Ἀβραάμ, κεχαλασμένος μὲν τῷ τόνῳ τῶν σαρκῶν, νενευρωμένος δὲ τῷ τόνῳ τῆς πίστεως. Γέρων ἦν, ἀλλ' ἐν ἐσχάτῃ πολιᾷ πρὸς φύσιν ἐμάχετο, τρόπαια νίκης μεγάλη στήσας· γέρων ἦν, ἀλλὰ σιδηρὸν εὐτονώτερος, καὶ ἀδάμαντος στερέβωτερος. Καὶ ὅτε μὲν ἐν νεότητι ἦν, οὐδὲν τούτων κατώρθωσεν· ὅτε δὲ παρέδραμεν ὁ χρόνος τῆς ἡλικίας, τότε τὸ τρόπαιον τῆς νίκης ἔστησεν· ἐν ἐσχάτῃ ἦν πολιᾷ, ἀλλ' ἐμπόδιον ἡ πολιὰ οὐκ ἐγένετο. Διὸ καὶ ὁ Θεός, εἰδὼς τὴν εὐτονίαν αὐτοῦ, ἐπιφαίνεται αὐτῷ, καὶ φησιν· Ἐξεῖλε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Ὑπήκουσεν Ἀβραάμ τῷ λόγῳ, καίτοι γέρων ὢν λοιπὸν, καὶ ἀτο-

* Collata cum codicibus Regiis 1835, 2545, cum Colbert. ano, itemque cum Coisliniano et Ottoboniano.

† Omnes mss. idem habent principium. Aliqui ἰδετε.

‡ Reg. unus Savil et Cotsl., τὴν ἐκ τῆς ἡλικίας.

νος τῷ [742] σώματι, καὶ οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτόν· Πού ἀπέρχωμαι ἐν ἐσχάτῃ πολιᾷ; καταλίπω τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου, καὶ τὴν γῆν ἐν ἣ ἐγεννήθην, ὅπου περιουσία χρημάτων, καὶ περιφάνεια γονέων· ὅπου κτήσις πολυτελής, καὶ φίλων εὐμερία; ἀλλ' ἐλυπεῖτο μὲν πρὸς τὸ παρὸν, οὐ παρήκουσε δὲ· ὡς φιλότοπος γὰρ ἔγωνιάτο καταλιπεῖν, ὡς φιλόθεος δὲ ἐπέθετο καὶ ὑπήκουε· καὶ τὸ θαυμαστὸν, οὔτε εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός εἰς ποῖον τόπον, ἀλλὰ τῷ ἀδιορίστῳ τοῦ δυνάματος ἐγύμνασεν αὐτοῦ τὴν προαίρεσιν. Εἰ γὰρ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι εἰς γῆν σε ἔχω ἀπαγαγεῖν ρέουσαν γάλα καὶ μέλι, εὐρίσκετο ὁ Ἀβραάμ ὡς φωνῇ Θεοῦ ὑπακούσας, ἀλλὰ γῆν γῆς προκρίνας. Ἐξῆλθεν οὖν Ἀβραάμ μὴ ἐπιστάμενος πού ἀπέρχεται. Εἶδες πολὺν σεμνυνομένην ἐν κατορθώμασι; Τοιαῦτα γὰρ, ὡς προείπον, τὰ ἡμέτερα· οὐκ ἀτονία γέρας αὐτὰ καταβάλλει, οὐ χρόνος αὐτὰ μαραίνει· οὐ γὰρ ἐν σώμασιν ἔστιν ἡ πολιὰ, ἀλλ' ἐν ψυχῇ· διὸ καὶ ἀγήρατά ἐστιν. Ἐξῆλθεν οὖν Ἀβραάμ μὴδὲν εἰσιφώς, ἀλλ' ἔτι ἐν σκηναῖς κατοικῶν· καὶ οὐκ ἠπίστησεν, οὐδὲ ἠγωνίασεν· εἶχε γὰρ ἐνέχυρον ἀξιοπίστον τοῦ καλέσαντος τὴν φωνήν. Ἦν δὲ αὐτοῦ ἀγνος, καὶ οὐκ ἐτέκνου, ἀλλ' οὔτε Σάρρα ἡ τούτου γυνὴ· ἔλαβε δὲ ἐξ ἐπαγγελίας υἱὸν τὸν Ἰσαάκ· ὅτε δὲ ἡ φύσις ἀπηγόρευσε, τότε ἡ χάρις ἐδωρήσατο· ἔλαβεν ἀξιώπιστον μισθὸν ὑπακοῆς, ἀλλὰ τοῦτο μὴ εἰδὼς· εἰ γὰρ ᾔδει, οὐδὲν ἀξιοπίστον ἦν ποιήσας. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο ὑπήκουσε, βλέπε πῶς καὶ αὐτὸν καλεῦόμενος ἀνέλπειν οὐ παρακούει, ἀλλὰ τὴν φύσιν ῥίπτει, καὶ τὴν φιλοθεῖαν ἀσπάζεται, τὰ σπλάγχνα καταπατεῖ, καὶ τοῦ καλέσαντος οὐκ ἀφίσταται. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ· καὶ εἶπε· Ἄδθε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ, καὶ ἀνέγκας αὐτόν εἰς ὁλοκάρπωσιν ἐφ' ἐν τῷ ῥέει, ὡς ἂν σοι εἴπω. Οὕτε τὸ δρος αὐτῷ ἐδῆλωσεν, ἀλλὰ τῷ ἀδιορίστῳ τοῦ δρους εἰς πλεῖον αὐτὸν ἀθυμίαν ἐνέβαλεν. Ἀλλ' ὁμοῖς τούτων οὐδὲν τὸν Ἀβραάμ ἐθορύβησε· μᾶλλον δὲ καὶ ἐθορύβησεν· ἔπασχε μὲν γὰρ τὰ τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔπασχε δὲ τὰ τῆς ἀμαρτίας· ἐκλυδωνίζετο μὲν ὡς πατήρ, οὐ κατεποντίζετο δὲ ὡς φιλόθεος· τὰ σπλάγχνα ἀνῆπτετο, ἀλλ' ἡ πίστις ἐνίκα. Μὴ γὰρ εἶπες, ὅτι οὐδὲν ἔπασχεν ὁ Ἀβραάμ· ἐνόησον πῶς ἐμπρολεῖτο ὑπὸ τῶν σπλάγχνων ἐλαυνόμενος, καὶ βλέπε τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ. Οὐδὲ τῇ Σάρρᾳ λέγει· ἔδεδοίκει γὰρ, μὴ ποτε ἐμποδίσῃ τῷ μυστηρίῳ τῷ ἐπιτελουμένῳ. Εἰ γὰρ εἶπεν, εἰκόθ' αὐτὴν ἐπιστομίζειν, καὶ λέγειν· Πού ἀνάγεις τὸν υἱόν σου, ὃν παρ' ἐλπίδας ἔλαβον, ὃν κατ' ἐπαγγελίαν ἐδεξάμην, ὃν ἀντὶ τῆς φιλοξενίας ἔλαβον, ὃν ἐν ἐσχάτῃ γῆρᾳ ἐχαρίσατό μοι ὁ Θεός; πού αὐτὸν ἀνάγεις; πού αὐτὸν λαμβάνεις; οὐδεὶς σοι

DE BEATO ABRAHAM

ORATIO.

1. *In ecclesiasticis actionibus senectus non obest.* — Vidistis (a) canitiem vegetam, ac floridam senectutem? vidistis athletam generosum, et cum natura visceribusque pugnantiem? vidistis virum in extremo senio adamante firmiorem? Vires quidem corporis ejus elanguerant, sed ejus fidei vigor corroboratus erat. Talia sunt enim Ecclesiæ præclara facinora, ut imbecillitas corporis fidei alacritatem non lædat: ornamentum quippe est Ecclesiæ canities demissa, et fides alis instructa, et hac re potissimum Ecclesia lætatur. Nam in profanis quidem negotiis inutilis est senex, nec ullam ad rem idoneus; sed ubique dignus indulgentia censetur, quod propter imbecillitatem ad usus vitæ necessarios minime valeat commodare. Exempli causa, non potest senex in bello stare in acie, non in equum ascendere, non hastam vibrare, non clypeum movere, non solis ardorem ferre, non itineris longitudinem sustinere, non famis asperitatem, non molem tumultuum tolerare; sed tranquillo in loco canitiei patrocinio fretus sedet. Ille vero in navigiis quoque cerni potest: ad gubernacula nequit senex sedere, non maria sulcare, non remum ducere, non vela tendere, non contrariis ventis obsistere, non asperitatem frigoris pati, non aliud quidpiam ejusmodi potest perficere, sed in navi sedet, atque ætatis causa veniam impetrat. Ille ipsum et in agricolis spectare licet: nam neque trahere aratrum potest, neque sulcos imprimere, non equorum domitor fieri, neque robustorum boum vim sustinere, nec astus impetum, nec gravitatem caloris, nec ligonis pondus, nec aliud quidvis eorum, quæ ad terram colendam sunt usui: sed domi considet, et canitiei excusatione se tuetur. At non ita se habent res Ecclesiæ; sed ubi consueverint qui cum virtute vitam traducunt, tunc utiliores redduntur: non enim corporis robur, sed fidei præstantia quaeritur. Talis erat Abraham, cui vires corporis elanguerant, sed ipse fidei robore confirmatus erat: senex erat, sed in extrema senectute cum natura pugnabat, et præclarum de ea triumphum agebat: senex erat, sed robustior ferro atque adamante firmior. Ac juvenis quidem cum esset, nihil tale præstitit; cum vero prope exacta jam ætas esset ac decursa, tum triumphum reportavit; in extrema erat canities, sed canities impedimento non erat: quamobrem cum ejus firmitatem novisset Deus, apparuit illi, et ait: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstrabo tibi (Gen. 12. 1).* Paruit Abraham dicto, tametsi jam senex deinceps, et corpore imbecillis esset, nec apud se dixit: Quo tandem in extrema senectute discedam? domumne patris mei, terramque, in qua natus sum, derelinquam? ubi pecuniarum copia, parentum-

(a) In Colbert. Codice omnia sus deque versa sunt.

que nobilitas? ubi opulentæ possessiones et communitas amicorum? Atque ex tempore quidem dolore afficiebatur, sed parere tamen non recusabat: ut amans patriæ, deseri eam a se dolebat; ut Dei amans et pius, parebat et morem gerebat: quodque permixtum erat, ne dixit quidem illi Deus, in quem locum eundum esset; at nullo eum nomine designans ipsius animum exercuit ac tentavit. Si enim illi dixisset, In terram te sum lacte ac melle manantem abducturus, tum non voci divinæ Abraham paruisse, sed terram terræ prætulisse reperiretur. Egressus est igitur Abraham, nesciens quo abiret. Vides canitiem præclaris facinoribus gloriosam? Talis enim est, ut ante divi, rerum status nostrarum; non eas senectutis imbecillitas deprimit, non eas tempus labefactat: neque enim canities est in corporibus, sed in anima; quapropter neque sentiunt senectutem.

Obedientiæ merces fructus ventris; cur Abraham consilium suum de immolando Isaac uxori non aperuerit. — Egressus est igitur Abraham nihil secum accipiens, sed in tentoriis adhuc habitans, et incredulus non fuit, neque dubitavit: etenim habuit idoneum pignus ejus vocem, a quo fuerat evocatus. Porro sterilis erat ipse, neque liberos habebat: sed neque Sara uxor ejus: accepit autem ex repromissione filium Isaac: cum natura defecisset, tum gratia largita est; sufficientem accepit obedientiæ mercedem, verumtamen cum hoc nesciret: si enim scivisset, nihil eximium præstitisset. Atque ut intelligas non idcirco eum morem gessisse, vide quo pacto ipsum etiam mactare jussus, parere non recuset, sed naturam aspernetur, et amorem Dei complectatur; contemnit sua viscera, nec ab eo, qui se vocarat, avertitur. Quid igitur ad eum Deus? *Abraham, Abraham: tum ille, Ecce ego; tum Deus: Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac, et offer eum in holocaustum super unum montium, quos tibi dixero (Gen. 22. 2).* Neque montem illi indicavit, sed ex montis incertitudine majorem illi tristitiam injecit. At nihil horum tamen Abraham perturbavit; imo vero perturbavit: nam quæ hominis sunt, passus est; sed quæ peccati sunt, non est passus: fluctuabat quidem ut pater, sed ut Dei amans non mergebatur; urebantur viscera, sed fides vincebat. Cave enim dixeris nihil Abraham passum esse: cogita quo pacto incenderetur a visceribus commotus, ejusque philosophiam specta. Ne Saræ quidem id significat: quippe qui timeret, ne, quo minus mysterium perficeretur, obstaret. Si enim significasset, verisimile erat eam sermonem ejus repressuram fuisse ac dicturam, Quo filium tuum abducis, quem præter spem omnem accepi? quem secundum repromissionem suscepi? quem propter hospitalitatem obtinui? quem in extrema

mihî senectute Deus largitus est? quo eum abducis? quo eum abripis? nemo tibi apparuit: qui enim fieri potest, ut tibi Deus apparuerit, et filium requirat, quem mihî præter spem dedit? ipse largitus est, et ipse auferi? si ut auferret, dedit, satius fuisset non dedisse: non enim tam molestum est non habere, quam cum acceperis, perdidisse. Considera Saram incensam, inflammatam, a natura exagitam, ejusque uterum distortum et viscera ipsius commota: facile quippe in ejusmodi rebus affectu mulieres commoventur: quanto enim mollior et ad affectum erat prior, tanto magis cum Abrahamo contendisset, et sacrificium impeditum fuisset, ac mysterium infectum mansisset. Quid enim non præstitisset Sara, ut filium suum avelleret? non enim rem illam ferre potuisset, ut filius præter spem natus mactandus esset, et qui in ipsa senectute donatus ipsi fuerat, immolandus esset; ut patris manus essent filii cædem patraturæ: non tulisset talia Sara, sed ingentem Abraham pugnæ excitasset; excitata vero pugna, necesse fuit, ut insidiæ sequerentur; insequitis autem insidiis, impeditum mysterium fuisset. Non dixit igitur mulieri Abraham, ne qua contentio exoriretur, ne exorta contentione in pugnam res procederet, ne re in pugnam procedente ad dissidium propter filium proveleretur, ne dissidio sic ob filium erumpente promissio retardaretur, ne retardata promissione dolo aliquo negotium impediretur, ne impedito dolo quopiam negotio mysterium infectum maneret.

2. At philosophus ille Abraham, athleta ille, qui eum natura decertabat, et cum visceribus luctabatur, adversus naturam armatus, parere minime recusavit; sed mandato Dei cedens, quod nuntiabatur audivit, et filium confestim accepit. Libenter his verbis immoror, *Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac, et offer illum mihi in holocaustum super unum montium, quos dixero tibi (Gen. 22. 2)*: et accipiens Abraham Isaac, et asinam, et duos pueros, abibat: deinde cum ad locum quemdam pervenissent, pueris ait, *Sedete, inquit, vos hic: ego vero et parvulus pertransibimus usque illuc, et cum adoraverimus, revertemur ad vos (Ibid. v. 5)*. Insciens prophetavit Abraham, divina illi gratia cooperante. Filium tuum mactaturus pergis, et ais, *Revertemur?* Dum pueros studet celare, propheta efficitur. Et imposuit ligna humeris Isaac, et sumpto igne gladioque, in montem ascendit. Et quid dixit ad patrem Isaac? *Pater. Ille vero, Quid est, fili?* *Et ait, Ecce ignis et ligna: ubi est ovis in holocaustum?* Tum ille, *Deus videbit sibi ovem ad holocaustum, fili (Ibid. v. 3-5)*. Ecce et alteram prophetiam: neque verba præterire, neque facta possum prætercurrere. Considera nomina mox rebus ipsis orbanda. Ita ille patrem appellat, et hic rursus filium, atque ad horam quidem velabant nomina, mox autem erant denudanda. Considera enim quomodo affectus fuerit Abraham, compellatus ab Isaac, quem erat jugulaturus, pater. Qui fieri potuit, ut non ejus genua dissolverentur? quomodo non membra collisa sunt? quomodo non mente turbatus est, cum his eum ver-

bis Isaac filius affaretur? Obtulit tamen, et colligavit Isaac, manuque dextera gladium arripuit, ut filium suum mactaret.

Parentum affectum auditorum obtestatur.—O dextera illam adversus filium armatam! quibus exprimam verbis rem gestam nescio. Quomodo non obtorpuerunt manus? quomodo gladius de manu non exiit? quomodo non totus resolutus est et extubuit? qui potuit autem subsistere, et Isaac vinctum cernere? quomodo subito mortuus non remansit? quomodo illi inservierunt nervi? quomodo animus illum non defecit? Non video, qua possim oratione rem gestam exprimere. Quotquot hic patres, aut matres estis, convenite, manum porrigite, orationem adjuvate: vires enim meas res excedunt, ignoscite; quin vos etiam ipsi succorrite. Sæpenumero quinque vel sex filios habet quispiam, et filias: si quando unus ex illis ægrotet, totum cubile pater circumcursat, oculos filii deosculatur, manus amplectitur, diem reputat noctem, et lumen tenebras, non quod elementa commutet, sed quod præ doloris acerbitate illis minime delectetur; mollia cubilia sternuntur, medici assident, multi satellites ægrum circumstant, totus omnino contabescit pater: licet pecunie copia suppetat, detestanda est illi; licet innumeris curis prematur, omnes abigit, neque potest ad sobrietatem redire præ nimia tristitia temulentus: totus etiam mundus illi insanabili malo laborat. Pari ratione mater quoque circumit distracta, perturbata, et ardens tota, et facultatem quærens dolorem cum ægro dividendi, vel potius integrum admittendi, ut afflictus filius morbo releveretur: nihili facit vitam præsentem, nihili futuram; sed omnibus istis optabilis est illi, ut totum filii morbum excipiat. Non suppetunt mihi verba, quibus affectionem istam representem. Pone tibi ante oculos Abraham sic affectum illum quidem dolore, sed philosophantem, et mandato obtemperantem: subigebat naturam, et mandatum viscera ipsa superabat. Enimvero hæc, ut ante dixi, patiebatur ut homo, sed ut Dei amans philosophabatur. Ac videre erat Isaac martyrem vivum et non vivum, mortuum et non mortuum. Nam quod ad parentis propositum attinet, mortuus est: quod autem ad Dei benignitatem, non est mortuus, siquidem Domini figura et imago fuit: evenit ergo figura, et eam veritas subsequuta est. Postea colligatur Isaac, sed non jugulatur; vox enim superne (a) venit misericordia et benignitate plena quæ patriarcham cohibet jam totum intentum et paratum ad cædem patranda, quæ ait: *Abraham, Abraham, ne injicias manum tuam ad puerulum (Gen. 22. 11. 12)*. Cur non ad puerum, sed *Ad puerulum?* cur vili modo loquitur? Homo quippe erat: Filio opus erat, non puerulo; non servo, sed Filio vero unigenito, a Patre ad nos misso. *Ne injicias manum tuam ad puerulum.* Figura contentus fuisti, accipe veritatem. Et Abraham quidem

(a) Hic locus qui in prius Editis usque ad finem deerat, ex tribus Mss., Ottoniano, Colbertino, qui nunc est Regius 79 et mendis scatet, et Corsiniano 147, qui optimus est, desumptus est.

ῥωθῇ; πῶς γὰρ Θεὸς σοι εἶχεν ἐφθῆναι, καὶ ζητεῖν τὸν υἱόν, ὃν παρ' ἐλπίδα [743] μοι ἔδωκεν; αὐτὸς ἔχα-
ρίσματο, καὶ αὐτὸς λαμβάνει; εἰ διὰ τὸ λαβεῖν αὐτὸν
ἔδωκε, βέλτιον, εἰ μὴ ἔδωκεν· οὐ γὰρ ὅστις τοσοῦ-
τος πόνος τὸ μὴ ἔχειν, ὅσον τὸ λαβεῖν καὶ ἀπολέσαι.
Ἐννόησον τὴν Σάρβραν ἀναπτομένην καὶ πυρπολου-
μένην, καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐλαυνομένην, καὶ τὴν
μήτρην αὐτῆς διαστρεφόμενην, καὶ τὰ σπλάγχχνα αὐ-
τῆς ἀλλοιούμενα· συμπαθεῖς γὰρ αἱ γυναῖκες περὶ
τὰ τοιαῦτα· ὅσον γὰρ μαλακωτέρα καὶ συμπαθεστέρα,
τοσοῦτον ἔμελλε δισχυρίζεσθαι πρὸς τὸν Ἀβραάμ,
καὶ ἐνεποδίζετο ἡ θυσία, καὶ τὸ μυστήριον κατηρ-
γεῖτο. Τί γὰρ ἂν οὐκ ἐποίησεν ἡ Σάρβρα πρὸς τὸ ἀπο-
σπάσαι τὸν υἱὸν αὐτῆς; οὐ γὰρ ἡδύνατο βαστάσαι τὸ
γιγνόμενον, τὸν παρ' ἐλπίδας υἱὸν μέλλοντα ἀναιρεῖ-
σθαι, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ γήρᾳ δεδωρημένον αὐτῇ μελ-
λοντα σφάζεσθαι, πατρὸς χειρὸς τεκνοφονίαν μελ-
λούσας ἐργάζεσθαι· οὐκ ἀνέδασταξε τοιαῦτα ἡ Σάρβρα,
ἀλλὰ πολλὴν ἂν εἰργάσατο μάχην μετὰ τοῦ Ἀβραάμ,
τῆς δὲ μάχης γινομένης ἀνάγκη ἐνέδραν τινα παρα-
κολουθῆσαι, ἐνέδρας δὲ παρακολουθούσας ἐνεποδίζετο
τὸ μυστήριον. Οὐκ εἶπεν οὖν Ἀβραάμ τῇ γυναίκί,
ἵνα μὴ φιλονεικία γένηται, ἵνα μὴ, γενομένης τῆς
φιλονεικίας, εἰς μάχην προέλθῃ τὸ πρᾶγμα, ἵνα μὴ,
εἰς μάχην προελθόντος τοῦ πράγματος, εἰς μερισμὸν
περὶ τοῦ υἱοῦ προχωρήσῃ. ἵνα μὴ, εἰς μερισμὸν προ-
χωροῦντος τοῦ υἱοῦ, χρονίσῃ ἡ ἐπαγγελία, ἵνα μὴ,
χρονισάσης τῆς ἐπαγγελίας, τὸ πρᾶγμα ἐνεδρευθῇ.
ἵνα μὴ, τοῦ πράγματος ἐνεδρευθέντος, ἀτέλειστον
μένῃ τὸ μυστήριον.

β'. Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος Ἀβραάμ, ὁ ἀθλητὴς, καὶ πρὸς
φύσιν ἀγωνιζόμενος, καὶ πρὸς σπλάγχχνα πυκτεύων,
καὶ κατὰ τῆς φύσεως ὀπλιζόμενος, οὐ παρήκουσεν,
ἀλλ' ἐπιτάγματι τοῦ Θεοῦ εἰκων, ἤκουσε τῆς ἀγγε-
λίας. καὶ εὐθὺς λαμβάνει τὸν υἱόν. Ἡδῶς ἐνδια-
τριβῶ τοῖς ῥήμασι τούτοις· *Λάβε τὸν υἱόν σου τὸν
ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ, καὶ ἀν-
ένεγκε μοι αὐτόν εἰς ὀλοκάρπωσιν ἑφ' ἐν τῶν
ὀρέων, ὧν ἂν σοι εἴπω· καὶ λαβὼν ὁ Ἀβραάμ τὸν
Ἰσαάκ, καὶ τὴν θύον, καὶ τοὺς δύο παῖδας, ἀπήει·*
εἰς αὐθασάντων αὐτῶν ἐν τινι τόπῳ, λέγει τοῖς παισὶ·
*Καθίστατε, φησὶν, ὅμοις ὧδε· ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παι-
δάριον διελευσόμεθα ἕως ὧδε, καὶ προσκυνήσαν-
τες πάλιν ἀναστρέψομεν πρὸς ὑμᾶς.* Ἄκων προ-
εφήτευσεν ὁ Ἀβραάμ, τῆς θαίας χάριτος αὐτῷ συν-
εργούσης. Σφάζει ἀνέρχῃ τὸν υἱόν σου, καὶ λέγεις,
Ἀναστρέψομεν· Ὡς ζητεῖ κρύψαι τοὺς παῖδας,
προφήτης καθίσταται. Καὶ ἔθηκε τὰ ξύλα ἐπὶ τοὺς
ὠμούς τοῦ Ἰσαάκ, καὶ λαβὼν πῦρ καὶ μάχαιραν
ἀνέβη ἐπὶ τὸ ὄρος. Καὶ τί φησιν ὁ Ἰσαάκ πρὸς τὸν
πατέρα; *Πάτερ· Ὁ δὲ, τί ἐστὶ, τέκνον; Καὶ φησιν·*
Ἰδοὺ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα· ποῦ ἐστὶ τὸ πρόβατον τὸ
εἰς ὀλοκάρπωσιν; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· ὁ Θεὸς ὕψεται
ἐαυτῷ πρόβατον εἰς ὀλοκάρπωσιν, τέκνον. Ἰδοὺ καὶ
δευτέρα προφητεία· οὐ στέγω οὔτε τὰ ῥήματα παρ-
ελθεῖν, οὔτε παραδραμεῖν τὰ γεγεννημένα. Ἐννόησον
ὀνόματα μέλλοντα πραγμάτων ἐρημοῦσθαι. Οὕτως
ἐκεῖνος τὸν πατέρα καλεῖ, καὶ ἐκεῖνος πάλιν τὸν υἱόν,
καὶ πρὸς ὧραν μὲν ἦν τὰ ὀνόματα, ἤμελλον δὲ γυ-

μοῦσθαι. Ἐννόησον γὰρ, τί ἐπασχεν ὁ Ἀβραάμ
καλούμενος ὑπὸ τοῦ Ἰσαάκ, ὃν ἡμελλε σφάττειν.
πάτερ. Πῶς οὐ διεθρύβη τὰ γόνата; πῶς οὐ [744]
συνεκλάσθη τὰ μέλη; πῶς τὴν διάνοιαν οὐκ ἐπάθε
ταῦτα ἀκούσας παρὰ τοῦ υἱοῦ Ἰσαάκ; Ὁμῶς ἀν-
ήνεγκε, καὶ συνεπόδισε τὸν Ἰσαάκ, καὶ ἔλαβε τὴν
μάχαιραν τῇ δεξιᾷ χειρὶ, ἵνα σφάξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

Ὁ τῆς δεξιᾶς ἐκείνης τῆς κατὰ τοῦ υἱοῦ ὀπλιζο-
μένης· οὐκ ἔχω πῶς παραστήσω τῷ λόγῳ τὰ γεγενη-
μένα. Πῶς οὐκ ἐνάρκησεν ἡ χεὶρ; πῶς οὐκ ἔπεσε τὸ
ξίφος ἀπὸ τῆς χειρὸς; πῶς οὐ διελύθη ὅλος, καὶ διεθρύ-
βη; πῶς δὲ ἤρκεσε στήναι καὶ ἰδεῖν τὸν Ἰσαάκ δεδε-
μένον; πῶς δὲ οὐκ ἔμεινε νεκρὸς θῆνῳ; πῶς δὲ τὰ
νεῦρα αὐτῷ ὑπῆρέτησαν; πῶς δὲ ἡ γνώμη ἤρκεσεν;
Οὐκ ἔχω, πῶς παραστήσω τῷ λόγῳ τὸ γεγεννημένον.
Ὅσοι πατέρες ἢ μητέρες, συνέλθετε, χεῖρα ὀρέξατε.
βοηθήσατε τῷ λόγῳ· ἀτονῶ γὰρ πρὸς τὰ πράγματα·
σύγγνωτε, ἀλλ' ὅμοις συμμαχήσατε. Πολλάνεις πέντε
ἢ καὶ ἐξ υἱοῦς ἔχει τις καὶ θυγατέρας· καὶ ἐπὶ αὐ-
τῶν ἀρρώσθησιν, περιέρχεται ὅλην τὴν κλίνην ὁ
πατήρ, φιλῶν τοῦ παιδὸς τοὺς ὀφθαλμούς, τὰς χεῖρας
περιπτυσσόμενος, τὴν ἡμέραν νύκτα λογιζόμενος,
καὶ τὸ φῶς σκότος, οὐ τὰ στοιχεῖα μεταβάλλων,
ἀλλὰ τῇ ἀηδίᾳ τῆς λύπης οὐκ εὐφραίνόμενος ἐπ' αὐ-
τοῖς· κλίνει ἐστρωμέναι ἀπαλαί, λατροὶ παρακαθεζό-
μενοι, πολλὴ ἡ θορυφορία τοῦ ἀνωμαλοῦντος, τήκεται
ὅλος δι' ὅλου ὁ πατήρ· καὶ περιουσίαν ἔχῃ χρημάτων,
ἀπευκτέα αὐτῷ ἐστί, καὶ μυρία ἔχῃ φροντίδας·
πάσας διώκει, οὐ δυνάμενος ἀνανῆψαι, ἐκ τῆς λύπης
μεθῶν· καὶ ὁ πᾶς αὐτῷ κόσμος ἀνάτας τοῦ κακῆς.
Ὁμοίως καὶ ἡ μήτηρ περιέρχεται διακοπτομένη, ἐμ-
πυριζόμενη, καὶ ἀναπτομένη ὅλην, ζητοῦσα δύναμιν,
ἵνα συμμερίσθῃ τὸν πόνον· μάλλον δὲ ἵνα καὶ ὅλον
ἀναδέξηται, ἵνα τὸ κακούμενον τέκνον ἀπαλλαγῇ τῇ
νόσου. Οὐδὲν αὐτῇ ὁ παρὼν βίος, οὐδὲν αὐτῇ ὁ μέ-
λων, ἀλλὰ πάντων τούτων τιμιώτερον ἡγείται τὸ
πᾶσαν ἀναδέξασθαι τὴν νόσον τοῦ τέκνου. Οὐκ ἔχω
πῶς παραστήσω τὰ πάθος τοῦτο. Ἐννόησον καὶ τὸν
Ἀβραάμ τὰ αὐτὰ πάσχοντα μὲν, φιλοσοφοῦντα δὲ,
καὶ τῷ προστάγματι πειθόμενον· κατεπάτει τὴν φύ-
σιν, καὶ ἡ ἐντολὴ τῶν σπλάγχχνων ἐγένετο μάλλον δυ-
ναυωτέρα. Ἐπασχε μὲν γὰρ ταῦτα, ὡς προείπον, ὡς
ἄνθρωπος, ἐφιλοσόφει δὲ ὡς φιλόθεος. Καὶ ἦν ἰδεῖν
τὸν Ἰσαάκ μάρτυρα ζῶντα καὶ οὐ ζῶντα, ἀποθανόντα
καὶ οὐκ ἀποθανόντα. Ὅσον μὲν γὰρ τῇ προθέσει τοῦ
πατρὸς, ἀπέθανεν· ὅσον δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ,
οὐκ ἀπέθανε· τύπος γὰρ ἦν τοῦ Δεσπότης καὶ εἰκὼν·
ἐχρησίμευσε δὲ ὁ τύπος, καὶ ἐκδίδεται τὴν ἀλφθειαν.
Εἶτα συμποδίζεται ὁ Ἰσαάκ, καὶ οὐ σφαγιάζεται·
ἦλθε γὰρ ἀνωθεν φωνὴ ἐλέου καὶ φιλανθρωπίας γέ-
μουσα, καὶ ἐπέχει τὸν πατριάρχην ὅλον ἐχκείμενον
ἐντα καὶ ἐτοιμον πρὸς τὴν σφαγὴν, καὶ φησιν·
Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, μὴ ἐπιβάλῃς τὴν χειρὰ σου ἐπὶ
τὸ παιδάριον. Διὰ τί οὐχὶ ἐπὶ τὸν παῖδα, ἀλλ' Ἐπὶ
τὸ παιδάριον; διὰ τί εὐτελίζει; Ἀνθρώπος γὰρ ἦν·
Ἰσὺ δὲ ἦν χρεια, οὐ παιδάριον· οὐ δούλου, ἀλλ' Ἰσὺ
ἀληθινὸν [745] μονογενοῦς, παρὰ Πατρός ἀπεσταλμέ-
νου πρὸς ἡμᾶς. *Μὴ ἐπιβάλῃς τὴν χειρὰ σου ἐπὶ το*
παιδάριον. Ἠρκεθῆς τῷ τύπῳ, ἐκδέχου τὴν ἀλή-

θειαν. Καὶ προηγεῖται μὲν Ἀβραὰμ παραλογιζόμενος τοὺς παῖδας· ὅρα δὲ ἀποβαίνουσιν ἐν τοῖς ῥηθείαις τὴν ἀλήθειαν· τί γὰρ φησι; *Κιθίσαιτε αὐτοῦ μετὰ τῆς θγού· θγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διελευσέμεθα ἕως ὧδε, καὶ προσκυνήσαντες ἀνυστρέψομεν πρὸς ὑμῖς.* Εἶπεν ὡχ οὕτως ἔχων ἀπέβαινε δὲ μᾶλλον ὡς ἔλεγεν, ἢ ὡσπερ ἐφρόνει. Τοὺς παῖδας δὲ καταλιμπάνει, ἵνα μὴ βιασθῇ θεομάχον βίαν· μὴ νομίσαντες πρεσβυτικὸν τι πάθος ὑπομεμενηκέναι τὸν γέροντα, ἐπιτρώσιν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸ θῆσαι ὀρμήν, εἰπόντες, τί ποιεῖς, ὦ δέσποτα; τὸν ἐξ ἐπαγγελίας θύεις, τὸν ἀγαπήτον, τὸν θεοδώρητον, τὸν γηρώκομον, τὸν κληρονόμον, τὸν σὸν διάδοχον, τὸν Σάρβας υἱόν; τί ποιεῖς σκόλησον, ἀνακοίνωσαι τῇ συμβίῳ, τῇ κοινωγῇ τῆς γονῆς, τῇ ἐπ' αὐτῇ τὰς ὠδῖνας ὑπομεινάσῃ; ἡμᾶς σφαγίσαντο πρῶτον, καὶ οὕτως τὸν υἱόν. Ἄλλ' ὁ σοφὸς πρεσβύτης οὐ παραλαμβάνει τοὺς ὀφελιοὺς ἐμποδίζειν αὐτὸν, ἀλλὰ ποιεῖ βαστάζειν τὸ θῆμα τὰ ξύλα, ἵνα τὸν τύπον ἔχη τοῦ τὸν σταυρὸν βαστάζοντος Σωτῆρος. Βαστάζων δὲ ὁ παῖς καὶ φεγγόμενος, κινεῖ τὰ πατρίωα πάλαντα, ἀλλ' οὐκ ἐξίστησι τοῦ πρὸς Θεὸν πόθου. Τί γὰρ φησι; *Πάτερ.* Ἐννόει δὲ οἷα ἦν ἡ φωνή, *Πάτερ.* Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ὅτε θύειν μέλλομεν ἢ ἀρνίον ἢ ἄλλο τι τῶν ζώων, καὶ εἶδομεν βληγόμενον, καὶ ἡρεμαῖα φωνῇ πρὸς ἡμᾶς φθεγγόμενον, ἐλεοῦμεν, οἰκτείρομεν ἀναρθρον προφέρον τὴν φωνήν. Ἐννόησον οὖν τοῦτο τὸ πρόβατον τί ἐποίησεν ἂν, εἰ πρὸς ἀσθενὴ διελέγετο· *Πάτερ, ἰδοὺ τὸ πῖρ καὶ τὰ ξύλα, ποῦ ἔστι τὸ πρόβατον τὸ εἰς ὁλοκάρπωσιν;* αὐτὸς δὲ ἦν κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς γνώμην ὁ λαλῶν τὸ πρόβατον ἐρεθίζον τὸν Ιερέα εἰς εὐσπλαγχνίαν. Οὐκ ἐμαθίχευσε γὰρ Χριστῷ τῷ λέγοντι· *Ὁ φιλιὼν πατέρα ἢ μητέρα, ἢ υἱὸν ἢ θυγατέρα, ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἀξίος.* Ἐμμεῖτο δὲ Πατέρα περὶ οὗ εἰρηται· *Ὁς γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν.* Ποῦ ἔστι τὸ πρόβατον; νοηγεῖς ὁ παῖς. Τί οὖν ὁ πατήρ φησιν; *Ὁ Θεὸς δὲ καὶ ἐαυτῷ πρόβατον εἰς ὁλοκάρπωσιν, τέκνον·* οὐκ οἰκτέην, ἀλλ' Υἱόν. Ἐκείνος μονογενὴς, καὶ ὁ Θεὸς μονογενὴς· ἐκεῖνος ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξύλα, καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν σταυρόν· ἐκεῖνος μηδὲν ἁμαρτήσας ἡμελλε σφάζεσθαι, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μηδὲν ἁμαρτήσας ἐσταυρώθη· ἐκεῖνος καὶ ἐσφάγη καὶ οὐκ ἐσφάγη, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς καὶ ἐσφάγη καὶ οὐκ ἐσφάγη, καὶ ἀπέθανε καὶ οὐκ ἀπέθανεν· ὅσον μὲν γὰρ εἰς προαίρεσιν, ἀπέθανεν, ὅσον δὲ εἰς ἐκδοσὶν πραγμάτων, οὐκ ἀπέθανεν [ἐκείνους]· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τῇ σαρκὶ ἀπέθανεν, ἀλλ' ἡ θεότης ἀπαθὴς ἔμεινεν.

γ'. Αἰ γὰρ ὁ Θεὸς, ὅταν μέλλῃ πρᾶγμα μέγα διοικεῖν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, προλαμβάνει, καὶ τὴν σκιάν αὐτοῦ προζωγραφεῖ, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ἀλήθεια, μὴ ἀπιστήσῃσι περὶ αὐτῆς, ἵνα, τῆς εἰκόνης προλαβοῦσας, μὴ ἀπιστήσῃσι τῇ ἀληθείᾳ. Οἷόν τι λέγω· ἔμελλεν ἡ παναγία παρθένος γεννῆναι, καὶ ἀπιστον ἦν τὸ [746] πρᾶγμα· πῶς παρθένος γεννήσει παρὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως; τὸ γὰρ γεγεννημένον παρ' ἀκολουθίαν φύσεως. Τίς ἐξ αἰῶνος εἶδε παρθένον γεννήσαντα; ἵνα οὖν μὴ εἰς ἀπιστίαν πολλὴν χωρήσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι,

προλαμβάνει καὶ σκιαγραφεῖ ἐν τῇ Σάρρει τὴν ἀλήθειαν, ἵνα ὅταν ἀπορήσωσιν, πῶς ἡ παρθένος ἐγέννησε, μᾶλλον ἀναμνησθέντες εἰπωσι, πῶς ἡ Σάρρα ἐγέννησε; μᾶλλον δὲ ἐκείνῳ τῷ λόγῳ, πῶς ἡ γῆ παρθένος οὔσα ἐγέννησε; Σκαπάνη οὐκ ἦν, ὁ γεωργὼν αὐτὴν οὐχ ὑπῆρχεν, ὡςτὸς οὐ κατήλαθε, βοτάνη εἰς σὺτὴν οὐκ ἀνῆλθεν, αὐλαξ αὐτῆς οὐκ ἀνετμήθη, χέρσος ἦν, σπερμάτων καταβολὴν οὐκ ἐδέξατο, ψεκὰς οὐκ ἠὐφρανεν αὐτήν. Εἰπέ μοι οὖν, πῶς παρθένος οὔσα τὰ μυρία γένη τῶν βοτανῶν ἐβλάστησεν; Ἄλλ' οὐκ ἔχεις ἐρμηνεύσαι τὸ γεγεννημένον, ἀλλὰ λέγεις, ὡς ἡβέλησεν ὁ Θεός. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς παρθένου, ἐπειδὴ ἀπορεῖς, μάθε μὴ περιεργάζεσθαι ὅταν Θεὸς ἐργάζεται· μὴ ἐρώτα τὰ κατὰ φύσιν, ὅταν ὁ τῆς φύσεως τεχνίτης ἐργάζεται· μὴ πολυπραγμονεῖ. Εἶπε, *Βλαστησάτω ἡ γῆ, καὶ εὐθέως εἰσέλθουν ὁ λόγος εἰς τὰς λαγόνas τῆς γῆς, καὶ διήγειρεν αὐτῆς τὰς ὠδῖνας, καὶ ἡ παρθένος ἐγέννη.* Λόγος εἰς ἦν ὁ προσελθὼν, καὶ μυρία γένη τῶν βοτανῶν ἐβλάστησε, καὶ ἡ γῆ τὸν ἴδιον ἀνελάμβανε κόσμον διὰ τοῦ λόγου· Καὶ ἦν ἰδὼν τὴν γῆν κυμαίνουμένην, τὰ πτηνὰ, τὰ ἐνδοῦρα, τὰ χερσαῖα, τοὺς λειμῶνας, τὰ ἄνθη, τὰ δένδρα, τὴν ἀμπελον, τὴν ἐλαίαν, τὰ μυρία γένη τῶν δένδρων, τὰ ἄνωρα, τὰ ὠριμα, τὰ ἐν πεδίοις, τὰ παρὰ θάλασσαν, τὰ παρὰ λίμνας, τὰ παρὰ ποταμούς, τὰ παρὰ πηγὰς, τὰ ἐν τοῖς ὄρεσι. Λόγος εἰς ἦν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ ἡ γῆ τὴν οἰκίαν εὐπρέπειαν ἀπελάμβανεν. Ἐρμήνευσόν μοι, ὦ Ἰουδαῖε, πῶς τοῦτο· ἀλλ' οὐκ ἔχεις. Ὁρᾷς πῶς ἡ πλάνη παρ' ἐαυτῆς ὑποσκελίζεται; Πρόσεχε ἀκριβέως. Ὡς γὰρ ἔλεγον, ὅταν μέλλῃ ὁ Θεὸς διοικεῖν τι πρᾶγμα ἀπιστον δοκοῦν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, προλαμβάνει τὸν τύπον καὶ τὴν σκιάν, ἵνα μὴ αἰφνίδιον ἔλθουσα ἡ ἀλήθεια εἰς ἀπιστίαν αὐτοὺς ἐμβάλῃ. Ἔδει κατελθεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ βαπτίσαι τὸ πῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποπλῆξαι, καὶ τὸν ἀνανεῶσαι θέλοντα τὴν ἁμαρτίαν καταποντῖσαι, καὶ τὴν εὐλογίαν ἐπαναγαγεῖν, καὶ τὴν κατάραν ἀφανίσαι, καὶ τὴν δικαιοσύνην χαρίσασθαι, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ποιῆσαι· μοιχὸν ἔμελλε λαμβάνειν, καὶ υἱὸν ποιεῖν· ὅπερ οὖν καὶ ἐποίησε· μὴ ὄντα ἀξίον γῆς ἡμελλε λαμβάνειν, καὶ ἀξίον οὐρανοῦ ποιεῖν. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο μέγα ἦν τὸ θαῦμα καὶ ἀπιστον τοῖς πολλοῖς, πῶς ἡ αὐτὴ φύσις τὸν ἵνα ἄνθρωπον πνίγει καὶ δικαιοῖ, τὴν ἁμαρτίαν ἀφανίζει, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγεί· ἵνα οὖν μὴ λέγωσιν Ἰουδαῖοι, μῦθος τὰ τῶν Χριστιανῶν, πῶς οὖν τε τὸ αὐτὸ ὕδωρ τὸν μὲν πνίγει, τὸν δὲ ζωοποιεῖ; ἔν ἐστι τὸ ὕδωρ, καὶ πῶς δύναται δύο ἐνεργείας ἔχειν; Τί οὖν προδιοικεῖ ὁ Θεός, ἵνα ἡ ἀναισχυντία τῶν Ἰουδαίων ἐλέγχῃται; Οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ κατεπονούντο ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν τοῖς ἔργοις, καὶ τῇ πλίνθῳ προσηλωμένοι καὶ τοῖς ἄλλοις πονήμασι· καὶ ἐβόων κλαίωντες καὶ [747] λέγοντες, τίς ἡμᾶς ρύσεται ἐκ τῆς δουλείας τῶν Αἰγυπτίων; ἀπολώλαμεν, ἐξολώλαμεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς. Τί οὖν; εἰσήκουσεν αὐτῶν ὁ Θεός, καὶ πέμπτει τὸν Μωυσῆα, σημείους καὶ τέρατα αὐτὸν ὀπλίσας. Ἦλθεν ὁ Μωυσῆς φέρων τὰς κατὰ τοῦ Φαραὼ τιμωρίας· στρατόπεδον πονηρῶν ἀκριβέως ἐπήγαγε, βροῦχον ἐκέλευσε, καὶ παρεγένετο· τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα μετέβαλε, φλυκτιδὰς ἐποίησεν ἀναξέσαι ἐν

* Colial. τὸν ἀγαπήτον, κ. κλ. τὸν ἰδὼν ἀποπλῆξαι.

prophetat servus suos decipiens : videt autem veritatem secundum dicta sua impleri : quid enim ait ? *Sedete hic cum asina ; ego autem et puerulus pertransibimus usque illuc, et postquam adoraverimus, revertemur ad vos.* Dixit non ita sentiens, verum accidit potius ut dicebat, quam ut sentiebat. Pueros autem relinquit, ne vis illi inferatur, contra Dei sententiam pugnans, ne putantes servi, senili quopiam morbo affectum semen, ejus ad cædem impetum prohiberent, dicerentque, Quid agis, domine ? filium ex promissione acceptum immolas ? dilectum illum, a Deo datum, senectutis tuæ nutritium, heredem, successorem tuum, Saræ filium ? quid facias animadvertere : rem communica cum conjuge tua, communi parente, quæ tot illum doloribus enixa est : nos prius jugula, et postea filium. Verum sapiens ille senex ipsos non secum assumit, qui se cohibitori erant ; sed jubet victimam ipsam portare ligna, ut figura esset Servatoris crucem gestantis. Ligna autem gestans filius loquutusque, paterna viscera commovit, sed a divino amore patrem non amovit. Quid enim ait ? *Pater.* Cogites velim, quænam esset vox illa, *Pater.* Etenim et nos quando mactare volumus aut agnum, aut aliud quoddam ex animalibus, ipsumque balare, tranquillamque vocem emittere videmus, misericordia movemur, licet non articulatam vocem proferat. Cogites itaque velim, quid hæc ovis fecisset, si infirmum quempiam hominem alloquuta esset : *Pater, ecce ignem et ligna, ubi est ovis ad holocaustum* (Gen. 22. 7) ? ipse vero loquens erat ex patris sententia illa ovis, quæ sacerdotem ad commiserationem movebat. Non enim sub disciplina Christi fuerat, qui dicebat : *Qui amat patrem aut matrem, aut filium aut filiam, plus quam me, non est me dignus* (Matth. 10. 37). Ille vero imitabatur Patrem, de quo dictum est : *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Ubi est ovis ? ait prudenter filius. Quid autem dicit pater ? *Deus videbit sibi victimam in holocaustum, fili :* non domesticum, sed Filium. Ille unigenitus, et Deus etiam (Filius) est unigenitus : ille humeris ligna, et Christus humeris crucem : ille cum nihil peccasset, immolandus erat, et Filius Dei cum nihil peccasset, crucifixus est : ille et jugulatus et non jugulatus est, Filius item Dei unigenitus et non jugulatus est et jugulatus, et mortuus est et non mortuus est : nam quantum ad propositum, mortuus est ille ; quantum vero ad rerum exitum, non est mortuus : Filius vero Dei carne mortuus est, sed divinitas impassibilis mansit.

3. *Deus magnas res per umbras præsignavit.*—Semper enim Deus, cum magnam quampiam rem dispensaturus est apud homines, eam prævenit, et umbram ejus prius depingit, ut cum veritas adveniret, ipsi fidem non negarent ; ut cum imago præcessisset, a credendo veritati non recederent. Exempli causa, sanctissima Virgo paritura erat, resque illa incredibilis videbatur : nam quomodo virgo parere possit præter naturæ legem ? sic enim genitus præter ordinem naturæ prodiret. Quis a sæculo vidit virginem

parientem ? Ne itaque Judæi in magnam incredulitatem abirent, prævenit Deus et adumbrat in Sara veritatem, ut cum quæstionem moverent quomodo virgo genuerit, memoria repetentes potius dicerent, Quomodo Sara genuit ? imo etiam magis hoc ratiocinio, Quomodo terra, virgo cum esset, genuit ? Ligo non erat, agricola, qui coleret eam, non aderat, pluvia non deciderat, herba in illa non pullulaverat, succus in ea nullus, arida erat, semen non susceperat, ros eam lætam non fecerat. Dic igitur mihi, quomodo, virgo cum esset, innumera herbarum genera emisit ? At non potes rem explicare, sed dicis, Ut voluit Deus. Eodem igitur modo et de Virgine, cum dubitatio subit, disce non curiose inquirendum esse, cum Deus operatur : ne quæras an secundum naturam, quando naturæ ipsius artifex operatur ; ne quæstiones multas moveas. Dixit, *Germinet terra* (Gen. 1. 11), et statim in terræ viscera sermo ingressus est, et ad partum ipsam excitavit : virgoque genuit. Verbum erat unum, quod procedebat, et innumera herbarum genera pullulare fecit, et per verbum terra proprium assumpsit ornatum. Videreque erat terram motu agitatam, volucres nempe, aqualia, terrestria animalia, prata, flores, arbores, vitem, olivam, sexcentis arborum genera, præcoces, suoque tempore prodeuntes fructus : quæ in planitie, quæ ad mare, ad lacus, ad flumina, ad fontes, quæ in montibus. Unus erat sermo operans, et terra suum assequabatur decorem. Interpretare mihi, Judæe, id quomodo factum sit : at non potes. Viden' quomodo error a semetipso supplantetur ? Attende diligenter. Quemadmodum enim dixi, quando vult Deus rem dispensare, quæ incredibilis hominibus videatur, præmittit figuram et umbram, ut ne veritas derepente veniens in incredulitatem ipsos conjiciat. Opus erat ut Filius Dei veniret, hominumque genus baptizaret, veterem hominem renovaret, et eum qui peccatum renovare volebat demergeret, benedictionem induceret, maledictionem deleret, justitiam largiretur, homines angelos faceret : adulterum accepturus et filium facturus erat ; quod etiam effecit : eum qui ne terra quidem dignus erat, accepturus, et cælo dignum facturus erat. Quoniam igitur hoc magnum miraculum et incredibile multis erat, quomodo eadem ipsa natura unum hominem præfocet et justificet, peccatum delent, et veritatem reducat ; ne dicerent Judæi, dicta Christianorum esse fabulam : nam qui fieri potest, ut eadem ipsa aqua suffocet et vivificet ? una est aqua, et quomodo possit duas operationes habere ? Quid igitur dispensat Deus, ut Judæorum impudentia coarguatur ? Filii Israël affligebantur in Ægypto, in laboribus, et operibus lateritiis affixi : et cum fletu clamabant dicentes : Quis nos liberabit a servitute Ægyptiorum ? perimus, periti sumus in operibus malis. Quid igitur ? exaudivit illos Deus, misitque Moysem signis et prodigiis armatum. Venit Moyses, ferens supplicia contra Pharaonem, pravarium locustarum exercitum induxit : bruchio imperavit, et ille venit : aquam in sanguinem mutavit, pustulas ebu-

lire fecit in hominibus et in jumentis. Deinde, cum post tantas plagas Pharaon non cederet, deum Deus mortem primogenitorum immittit : inde, ut compendio dicam, ne his diutius immorans promissa non compleam : egressi sunt ex terra Ægypti, et venerunt ad oram maris. Exercitum post illos duxit Pharaon cum multitudine curruum et equorum : ut aciem vidit Israel, timore correptus est. Venerunt autem ad litus maris : dixitque Deus Moysi : *Quid clamas ad me (Exod. 14. 15) ?* atqui nihil dicebat Moyses. Sed dixit illi, Deus sum, qui non ea solum, quæ labiis proferuntur, audio, sed etiam ea, quæ in corde sunt, cognosco, ut discas, non in clamore orationem, sed in animo emitte. *Quid clamas ad me ?* Labiis quidem suis nihil loquebatur, sed corde clamabat : oratio quippe requiritur ex animo bono, non ex clamore magno. *Quid clamas ad me ?* Extende virgam, quam manu gestas, super mare, et pertransi tu et omnes filii Israel. Extendit vero Moyses virgam, quam manu gestabat, et percussit mare (1b. v. 16) : tum incompressus aquarum impetus exsiccatus est, et propriæ oblitus est naturæ. Tale quippe est elementum : cum Dei nutus accedit, propriæ obliviscitur naturæ, et propriam refrenat operationem. Quemadmodum enim ancilla bene affecta, mare, ubi vidit Domini sui famulum, obtemperavit et obedivit : obediit autem, non lignum aridum reverita, sed ob illum qui in ligno crucifigendus erat. Vidit igitur imaginem, et statim intellexit veritatem, et recessit. Pertransi tu, inquit, et omnis populus Israel. Inde pertransiit ipse et omnis populus Israel : sequuti autem sunt et Ægyptii persequentes illos ; nempe Pharaon, et currus ejus et equites. Deinde postquam filii Israel pertransierant, supervenit aqua, et operuit Ægyptios. Dic mihi itaque, Judæe, quomodo aqua baptismatis duas habet operationes, ita ut alium suffocet, alium vivificet ? dic mihi, quomodo mare illud, natura sua unum, alios quidem vivos servavit, alios autem perdidit ; alios quidem præfocavit, aliis autem viam præstitit, licet unus sit et incompressus aquarum impetus ? et quomodo illos quidem ceu famulos reveritum est, erga hos autem barbarum morem imitatum est ? Interpretare mihi illud, o Judæe, qui cruci non credis, quomodo eadem ipsa aqua illos præfocavit, et hos servavit. Una erat aqua, unum mare, et horum ne pedem quidem madefecit, illorum vero ne vestigium quidem reliquit, sed omnes simul aqua coopernit, communeque sepulcrum mare fecit universo populo Ægyptiorum. Dic, quæso, mihi hoc quomodo factum sit. Vides quomodo umbra præcesserit, ut fidem inveniret veritas ? quomodo illa quidem umbra, hæc autem veritas ? illa umbra, hæc res ipsæ ? Vides, ut jam dixi, Deum, cum vult opus quoddam mirabile perpetrare, figuras et umbras præmittere, ut sic procedens veritas facile accipiat ?

Necesse est enim imaginem inferiorem esse veritate ? nam si per se ipsam perfecta esset, jam non umbra esset, sed veritas. Antecessit quidem umbra,

supervenit colorum veritas, et sinceram imaginem demonstravit. Illa typi erant, hæc, ipsæ res : quod videlicet circa ovem factum est. Sanguine Christi orbis terrarum liberandus erat maledictionemque decinaturus. Cum igitur illud quoque magnum esset miraculum et incredibile stultæ animæ Judæorum, hoc præparat et præfigurat Deus per ovem. Etenim cum primogenita Ægyptiorum destruere pararet, ne simul interficerentur quæ erant filiorum Israel : quid igitur ? ut fiat, inquit Moyses, ne exterminans angelus, ipsa primogenita Israel simul exterminaret : quid igitur ? Dixit ad illum Deus : præcipe filiis Israel, et sumant ovem non maculatam, masculam, anniculam, juxta familias eorum : quod si pauperes sint, inquit, vicinus vicinum advocabit, familia familiam ; et sic ovem sumentes, ovem non maculatam, masculam, anniculam, immolate, inquit, juxta familias et juxta domos tribuum. Et carnes quidem illius comedite assas igni ; nihil ex eis relinquetur ; sanguinem vero ipsius illinite in postes vestros. Comedite autem illam, inquit, renes circumcincti, calceati pedes vestros (Exod. 12. 3. sqq.), et hoc tanquam viatoris habitus ; lucernæ vestræ ardebunt ; quare ? Vespera scilicet eos occupabat. Et quare, comedite sicut viatores ? quare ? ego dico : nempe propter typum et propter veritatem : quando quidem sæpius percussus est Pharaon et non dimisit illos ; et dixit illis Moyses : hodie percutitur et dimittet (Exod. 11. 4) ; percutiebatur, non tamen dimittens ; nonum percussus est et non dimisit ; super decimam autem plagam dimittere illos statuit ; ideo dicit, Viatorum assumite habitum (Exod. 12. 11) ; postquam enim mandocaveritis, nihil commune vobiserit cum Ægypto ; sumite ergo, inquit, ovem non maculatam, masculam, anniculam, et immolate illam ; et illinite sanguinem ipsius in postes vestros, ut veniens angelus, etiam propter illos non parcat, parcat tamen vobis propter typum sanguinis. Hæc non angeli causa facta sunt, sed propter sanguinem qui salvavit me. Nonne enim poterat angelus Ægyptios et Judæos, quo differrent dignoscere ? qui primogenita potuit, nonne etiam Ægyptios et Hebræos poterat discernere ? Cum igitur te subsannat dicens, in sanguinem speras ? dic illi et tu : non erubescis, impudens ? tu in sanguine ovis salvatus es, et ego in sanguine Domini non salvor ? Judæus igitur comedens Ægypto discedere festinat ; Christianus comedens mando discedere festinet. Scienim te Paulus alloquitur : State induti lorica justitiæ, calceati pedes in præparatione evangelii pacis (Ephes. 6. 14. 15) (a).

Illic calceamenta, et hic quoque calceamenta : illic virga, hic thorax : Moyses quasi viatoribus, Paulus quasi militibus præcipiebat : illi a terra in terram, et ideo viatores ; ego a terra in cælum, ideomiles : quare ? Quoniam via mea per aerem latrocinii infestatur, demones mihi occurrunt. Ideo fili-

(a) Hic locus, a *necesse est*, ad *Evangelii præparat*, a *Notet*, omissus est et ex *Codice Coisliniano 147* deumpius, ex quo, vel taciti, multa in textu Græco corriguntur.

τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσιν. Εἶτα ὡς μετὰ τὰς πληγὰς ταύτας οὐκ εἶξεν ὁ Φαραὼ, λοιπὸν ὁ Θεὸς θάνατον τῶν πρωτοτόκων ἐπάγει· εἶτα, ἵνα ἐπιτεμῶ τὸν λόγον (χρὴ γὰρ ἐπιτεμεῖν, ἵνα μὴ περὶ τὰ αὐτὰ εἰλούμενοι μὴ πληρώσωμεν τὴν ὑπόσχεσιν), ἐξῆλθον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἦλθον παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἐστρατοπέδευσε Φαραὼ ὀπίσω αὐτῶν μετὰ πλήθους ἀρμάτων καὶ ἱππων· ὡς δὲ εἶδεν Ἰσραὴλ τὴν παράταξιν, ἐφοβήθη. Ἦλθον δὲ ἐπὶ τοῦ χειλὸς τῆς θαλάσσης· καὶ φησιν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ, *Τί βοᾷς πρὸς με;* καὶ μὴν οὐδὲν ἔλεγε Μωϋσῆς. Ἀλλὰ φησι, Θεός εἰμι, οὐ τὰ ἐκ χειλέων μόνον ἀκούων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ γνωρίζων, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἐν τῷ κρᾶζειν ἡ εὐχή, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ. *Τί βοᾷς πρὸς με;* Τὰ μὲν γὰρ χεῖλη αὐτοῦ οὐκ ἐλάλει, ἡ δὲ καρδία ἐβόα· εὐχὴ γὰρ ἀπὸ γνώμης ἀγαθῆς ζητεῖται, οὐκ ἀπὸ κραυγῆς ἰσχυρᾶς. *Τί βοᾷς πρὸς με;* Ἐκτεινον τὴν ῥάβδον τὴν ἐν τῇ χειρὶ σου ἐπὶ τὸ ὕδωρ, καὶ διέσθε σὺ καὶ πᾶς Ἰσραὴλ. Ἐξέτεινε δὲ Μωϋσῆς τὴν ῥάβδον τὴν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξε τὸ ὕδωρ, καὶ ἡ ἄτακτος ῥύμη τῶν ὑδάτων ἐχειρσύθη. καὶ τῆς ἰσθμῆς φύσεως ἐπελάθετο. Τοιοῦτον γὰρ τὸ στοιχεῖον. ὅταν νεύσῃ ὁ Θεός, καὶ αὐτὰ τῆς οἰκείας φύσεως ἐπιλανθάνεται, καὶ τὴν ἐνέργειαν χαλινῷ. Καθάπερ γὰρ θεραπευτὴς εὐγνώμων ἡ θάλασσα, Δεσπότης δούλων ἰδοῦσα, ἐπειθετο καὶ ὑπήκουσεν· ὑπήκουσε δὲ οὐ ξύλον τὸ ξηρὸν αἰδομένη, ἀλλὰ διὰ τὸν μέλλοντα ἐν τῷ ξύλῳ σταυροῦσθαι. Εἶδεν οὖν τὴν εἰκόνα, καὶ εὐθὺς ἐνενόησε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὑπεχώρησε. Πάρελθε, φησὶ, σὺ καὶ πᾶς ὁ λαὸς Ἰσραὴλ. Εἶτα παρῆλθεν αὐτοὶ καὶ πᾶς Ἰσραὴλ· ἐπηκολοῦθησαν δὲ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι καταδιώκοντες ἐκείνους, ὃ τε Φαραὼ καὶ τὰ ἄρματα αὐτοῦ καὶ οἱ ἱππεῖς. Εἶτα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ παρελθόντων ἐπῆλθε τὸ ὕδωρ καὶ ἐκάλυψε τοὺς Αἰγυπτίους. Εἰπέ μοι οὖν, ὦ Ἰουδαῖε, πῶς τὸ ὕδωρ τὸ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος δύο ἐνεργείας ἔχει, καὶ τὸν μὲν πνίγει, τὸν δὲ ζωοποιεῖ; εἰπέ μοι, πῶς ἡ θάλασσα ἐκείνη, μία οὖσα τῇ φύσει, τοὺς μὲν ἐζωοποιήσε, τοὺς δὲ ἀπέκτεινε, καίτοι μὲν ἀπέπνιξε, τοὺς δὲ ὀδῶς ἐγένετο, καίτοι μία ἦν ἡ ἄτακτος ῥύμη τῶν ὑδάτων; καὶ πῶς τοὺς μὲν δούλων δίκην ἡδύσθη, ἐν ἐκείνοις δὲ βαρβάρων τρόπον ἐμιμήσατο; Ἐρμήνευσόν μοι τοῦτο, ὦ Ἰουδαῖε, ὁ ἀπιστῶν τῷ σταυρῷ, πῶς τὸ αὐτὸ ὕδωρ ἐκείνους ἐπνίξε, καὶ τούτους ἐσωσεν. Ἐν ἦν τὸ ὕδωρ, μία ἡ θάλασσα, καὶ τῶν μὲν οὐτε πόδα ἔθρεψε, τῶν δὲ οὐτε ἶχνος ἀφῆκεν, ἀλλ' ἀπαντας λαβοῦσα ἐκάλυψε τῷ ὕδατι, καὶ κοινὸν τάφον εἰργάσατο ἡ θάλασσα παντὶ τῷ δήμῳ τῶν Αἰγυπτίων. Εἰπέ μοι οὖν τοῦτο πῶς ἐγένετο. Ὁρᾷς πῶς ἡ σκιά προῆλθεν, ἵνα πιστευθῇ ἡ ἀλήθεια; πῶς ἐκεῖνα [748] μὲν σκιά, ταῦτα δὲ ἀλήθεια; ἐκεῖνα σκιά, ταῦτα δὲ πράγματα; Ὁρᾷς, ὡς εἶπον, ὅταν μέλλῃ ὁ Θεὸς διοικεῖν πράγματι τι ξένον, προδιατυποῖ πρῶτον καὶ σκιαγραφεῖ, ἵνα οὕτως προελθοῦσα ἡ ἀλήθεια εὐπρόσδεκτος γένηται; Ἀνάγκη γὰρ τὴν εἰκόνα ὑποδεστέραν εἶναι τῆς ἀληθείας· εἰ δὲ αὐτοτελὴς ἦν, οὐκ ἐπὶ σκιά, ἀλλὰ ἀλήθεια. Προελαβέ τε ἡ σκιά, καὶ ἦλθεν ἡ ἀλήθεια τῶν χρωμάτων καὶ ἔδειξε καθαρὰν τὴν εἰκόνα. Ἐκεῖνα τύποι, ταῦτα πράγματα· οἷον

καὶ ἐπὶ τοῦ προβάτου γέγονεν. Ἡμεῖς τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ ἐλευθεροῦσθαι ἡ οἰκουμένη καὶ κατάρως ἀπαλλάττεσθαι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο πάλιν μέγα ἦν τὸ θαῦμα καὶ ἀπιστον παρὰ τῇ ἀγνώμονι ψυχῇ τῶν Ἰουδαίων, προδοιοκεῖ ὁ Θεός καὶ προδιατυποῖ διὰ τοῦ προβάτου· τῶν γὰρ Αἰγυπτίων τὰ πρωτότοκα μέλλων ἀπολλύειν, ἵνα μὴ συναναιρεθῶσι καὶ τὰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· τί οὖν· ἵνα γένηται, φησὶν ὁ Μωϋσῆς, μήποτε ὁ ὀλοθρευτὴν ἄγγελος συνολοθρεύσῃ τὰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ πρωτότοκα· τί οὖν; λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· πειράγγειλον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ λαβέτωσαν πρόβατον ἁμωμον, ἄρσεν, ἐνιαύσιον, κατὰ συγγενείας αὐτῶν· κἂν μὴ εὐπορώσι, φησὶ, γείτων γείτονα συγκαλέσει, καὶ συγγένεια συγγένειαν συγκαλέσει, καὶ οὕτω λαβόντες τὸ πρόβατον, πρόβατον ἁμωμον, ἄρσεν, ἐνιαύσιον, θύσατε, φησὶ, κατὰ συγγενείας καὶ κατ' οἴκους πατριῶν. Καὶ τὰ μὲν κρέα αὐτοῦ φάγεσθε ὅπτα πυρὶ· μηδὲν ἐξ αὐτῶν καταλείψεται· τὸ δὲ αἷμα αὐτοῦ χρίσατε εἰς τὰς φλίας ὑμῶν. Φάγεσθε δὲ αὐτὸ φησὶ, περιεζωσμένοι τὴν ὀσφύν· τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν· καὶ τοῦτο ὡς ὁδοπόρου σῆμα· οἱ λύχνοι ὑμῶν καίόμενοι· διὰ τί; Ἐσπέρα γὰρ ἦν καταλαμβάνουσα. Καὶ διὰ τί οὕτως ἐδεσθε ὡς ὁδοποροί; Διὰ τί; ἐγὼ λέγω. Καὶ διὰ τὸν τύπον, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· ἐπειδὴ πολλάκις ἐπλήγη ὁ Φαραὼ, καὶ οὐκ ἀπέλυσεν αὐτούς· καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς Μωϋσῆς· πληττεῖται σήμερον καὶ ἀπολύει· ἐπλήσσετε καὶ οὐκ ἀπέλυεν· ἔνατον ἐπλήγη καὶ οὐκ ἀπέλυσεν αὐτούς· τῇ δεκάτῃ δὲ ἡμελλεν αὐτούς ἀπολλύειν· ὁδοιπόρουν, λέγει, λάβετε σῆμα· μετὰ γὰρ τὸ φαγεῖν ὑμᾶς, οὐδὲν κοινὸν ὑμῖν πρὸς τὴν Αἰγύπτου· λάβετε οὖν, φησὶ, πρόβατον ἁμωμον, ἄρσεν, ἐνιαύσιον, καὶ θύσατε αὐτό· καὶ χρίσατε τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ τὰς φλίας ὑμῶν, ἵνα ἐλθῶν ὁ ἄγγελος, κἂν δι' ἐκείνους μὴ φείσῃται, διὰ τὸν τύπον τοῦ αἵματος φείσῃται. Ταῦτα οὐ διὰ τὸν ἄγγελον ἐγένετο, ἀλλὰ διὰ τὸ αἷμα τὸ ἐμὲ σῶσαν· οὐ γὰρ ἡδύνατο ὁ ἄγγελος τὸ παράκληλον τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἰουδαίων διαγνῶναι; ὁ τὰ πρωτότοκα εἰδώς, Αἰγυπτίους καὶ Ἑβραίους διαγνῶναι οὐκ ἴσχυεν; Ὅταν οὖν ὀνειδίῃ σε λέγων, εἰς αἷμα ἐλπίζεις; εἰπέ αὐτῷ, καὶ σὺ· οὐκ αἰσχύνη, ἀναίσχυντε; σὺ εἰς αἷμα προβάτου ἐσώθης, κἀγὼ εἰς αἷμα Δεσπότη οὐ σῶζομαι; Ἰουδαῖος οὖν ἐσθίων, ἐπειγεται ἀπαλλαγῆναι Αἰγύπτου· Χριστιανὸς ἐσθίων, ἐπειγέσθω ἀπαλλαγῆναι τοῦ κόσμου. Καὶ γὰρ σοὶ ὁ Παῦλος οὕτω χρηματίζει· *Ἐνδύσασθε θώρακα δικαιοσύνης· ὑποδήσασθε τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.*

Ἐκεῖ ὑποδήματα, καὶ ἐνταῦθα ὑποδήματα· ἐκεῖ βακτηρία, ἐνταῦθα θώραξ· ὁ Μωϋσῆς ὡς ὁδοπόρος, ὁ Παῦλος ὡς στρατιώτης· ἐκεῖνοι ἀπὸ γῆς εἰς γῆν, διὰ τοῦτο ὁδοποροί· ἐγὼ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν, διὰ τοῦτο στρατιώτης· διὰ τί; Ὅτι ἡ ὁδός μου λησταύεται κατὰ τὸν ἄερα, δαίμονές μοι ἀπαντῶσι. Διὰ τοῦτο ἔχω τὴν περὶ ῥήθειαν γυμνωμένην, διὰ τοῦτο τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης.

σύνης, διὰ τοῦτο τὴν ζώνην τῆς ἀληθείας· οὐ γὰρ εἰμι ὁδοιπὸρος μόνον, ἀλλὰ καὶ στρατιώτης. *Στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.* Ὅρα οὖν πῶς χρηματίζει Παῦλος καὶ πῶς σχηματίζει Μωϋσῆς, πῶς τὰ αἰσθητὰ, πῶς τὰ πνευ-

ματικά. Σπουδάσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τὴν Ἀβραὰμ μιμήσασθαι, ἵνα ξενισθῶμεν ἐν τοῖς τοῦτου κόσμοις, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE SANCTA THECLA

Etsi non indignum sagaci viro hoc opusculum videatur, attamen stylus a Chrysostomi orandi genere longe diversus videtur; ita ut qui a germanis S. doctoris opusculis ad hujus homiliæ lectionem se conferat, magnam styli varietatem statim deprehendat. Quamobrem eam Savilius inter ἀμφιβαλλόμενα posuit, ipsique adstipulantur quamplurimi viri docti. Hujus Theclæ, Pauli discipulæ (nam aliæ non paucæ ejusdem nominis fuerunt), meminit supra Chrysostomus, etiamque in Homilia 25 in Acta: ejusdem mentionem fecere plurimi ex sanctis Patribus. Illius festum celebratur apud Latinos quidem 23 Septembris; apud Græcos vero, ut est in Menologio, 24 ejusdem mensis. « Quod autem ἀπόστολος hic appellatur, inquit Fronto Ducæus, Apostolam verti placuit, ut et ab Episcopo Episcopam, et a Presbytero Presbyteram Latini formarunt in Canonibus Conciliorum Turonen. 2, c. 20, et Antisiodoren. c. 21; et Hieron. prologo

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΡΩΤΟΜΑΡΤΥΡΑ

Καὶ ἀπόστολον Θέκλαν ἐγκώμιον.

[749] Καλὰς ἡμῖν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τῶν ἁγίων εἰκόνας τὰς ἐτησίους αὐτῶν ἀνεστήσατο μνήμας, καὶ χρόνῳ τὰς πράξεις ἐρχομένας εἰς λήθην νεαρὰς διηνεκῶς διασούζει. Ἐκαστος γὰρ ὡς περ εἰκόνι τινὶ ἐντυγχάνων τῇ μνήμῃ, τὸ τῶν πράξεων κατοπτρίζεται κάλλος, καὶ θεωρεῖ τὰς πράξεις τῇ τῆς μνήμης ἐγκειμένας εἰκόνι. Καὶ μοι δοκῶ σήμερον τὴν μακαρίαν ἐκείνην κατοπτρίζεσθαι κόρην, καθάπερ ἐπ' εἰκόνης ἐστηκυῖαν τῆς μνήμης, καὶ τῇ μὲν τὴν καθ' ἡδονῶν, τῇ δὲ τὴν κατὰ κινδύνων ἀνατείνουσιν στέφανον· καὶ τῇ μὲν τὴν παρθενίαν, τῇ δὲ τὸ μαρτύριον τῷ τῶν ὧν Δεσπότη προσφέρουσιν. Ἦν μὲν οὖν αὐτῇ καὶ τὰ τῆς παρθενίας, ἀ τοῖς ἀκριβῶς σκοποῦμένοις μέγα τι πρὸ μαρτυρίου μαρτύριον. Αἱ γὰρ ἡδοναὶ δεινοὶ τινες τοῦ σώματος δῆμιοι· μᾶλλον δὲ δημίον δεινότεροι· κατατείνουσι γὰρ ἀχειροποίητοις δεσμοῖς· ξέουσι τὴν ψυχὴν δι' ὀμμάτων· προσφέρουσι δι' ἀκοῶν τῷ τῆς γνώμης ἀνεκδότῳ φιληδονίας λαμπάδα, μαστιγοῦσι δριμύει τὴν διάνοιαν μάστιγι, ἄλλας ἐπ' ἄλλαις κυκῶσι καθ' ἡμῶν παρατάξεις. Ὅταν τις τοῖς ὀφθαλμοῖς παραγγείλῃ τετυφλωθῆαι πρὸς κάλλη, παρνοίγουσι τὸ κλεισθὲν ἡδοναί· δι' ὧτων ἀσελγέτις

ἐκλυόμενον ὧδαίς· ὅταν ἐντύχωσιν ὡς πρὸς ὧδαίς πορνικὰς κεκλεισμένοις, προσπαίζουσι τοῖς λογισμοῖς ἀσελγῶς κοσμηθεῖσθαι· ὅταν αὐτὰς διὰ πάντων, συντόμως εἰπεῖν, ἐγρηγορότερες νικήσωμεν, κοιμωμένους σκιαμαχοῦσι· καὶ τῆς παρατάξεως οὗτος αὐταῖς ὁ κύκλος αἰδίου, οὐχ ἡλίψι συνεξιστάμενος, οὐ συντηχάζων νυκτί. Ἄν δὲ καὶ νεότητος λάδωνται, πυρὸς γέγονε πρὸς πῦρ συμπλοκή, καμίνου πρὸς καλὰ μὲν συνάφεια. Εὐκατάπρηστος γὰρ ἡδοναίς ἡ νεότης, ὡς ἐλαιωδεστέρα πρὸς ἑξαψιν, ὡς πρὸς πόνους σωφροσύνης τρυφερωτέρα. Ἄ δὲ πάντα τῇ μακαρίᾳ παρθένῳ μακρόν τι μαρτύριον τὴν παρθενίαν εἰργάζετο· πυκτενούσῃ ταῖς ἡδοναῖς, ὡς ὁ μάρτυς θηρίοις· παλαιούσῃ τοῖς λογισμοῖς, ὡς ἐκεῖνος βασάνοις· συμβαλλούσῃ φιληδονίας ἐννοίαις, ὡς ἀνάγκαις δημίον· νικῶσῃ δὲ ὅμως τὸν πολυτροπὸν οὕτω καὶ σύνοικον πόλεμον· τοῦ γὰρ τῆς φύσεως πυρὸς τὸ τῆς γνώμης αὐτῇ πυρωδέστερον, καὶ ἅγιον. Ἀλλ' ἡ μὲν φύσις παρεχίρκει τῇ κόρῃ, καὶ τυραννοῦσα παρ' ἄλλοις, καὶ λυττώσα πρὸς μίξιν, παρὰ Θέκλᾳ παρθενίαν ἐξήσκει· οἱ γονεῖς δὲ τὰς πρὸς τὴν παρθενίαν τῆς παιδὸς οὐκ εἰδότες συνθήκας, οὐδὲ τῆς πρὸς αὐτὴν νυμφαγωγίας

ciam denudatam habeo, ideo thoracem justitiæ, ideo cingulum veritatis : non sum enim viator tantum, sed etiam miles. *Angustia et arcta via est, quæ ducit ad vitam* (*Matth. 7. 14*). Vide igitur quomodo Paulus res ipsas, Moyses vero figuras administret : quomodo

sensilia, et quomodo spiritualia se habeant. Studeamus igitur et nos, dilecti, Abraham imitari, ut hospitio excipiamur in ejus sinu, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

In Sophoniam, mulieres fuisse dicit Apostolorum Apostolas : non quod docendi munus in Ecclesia usurparit Thecla, ut hæretici ex Actis ejus apocryphis assumebant, teste Tertulliano de Baptismo c. 17, et Hieronymo de Scriptoribus Ecclesiasticis in Luca ; sed quod, ut Ado scribit, exemplo et conversatione vitæ atque etiam doctrina plurimos erudierit. In Horol. Græcorum lego 24 Septemb : Τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος καὶ ἱσαποστόλου Θέκλῃς : at in Calendario eorum Latine reddito, *Thecla martyr mulierum prima*. Sic etiam ibid. 22 Jul. S. Maria Magdalen. ἱσαπόστολος, æqualis Apostolis, dicitur : Evagr. l. iii, c. 8 : Ζήνων παροτρύνουσαν θεασάμενος τὴν ἁγίαν καὶ πολυάθλον πρωτομάρτυρα Θέκλαν. *Zeno per visionem concipit sanctam, strenuam et eximiam martyrem Theclam.* »

Interpretatio Latina est ejusdem Frontonis Ducæi.

LAUDATIO S. PROTOMARTYRIS

ET APOSTOLÆ THECLÆ (a).

33<33>32

Laus virginitatis et Theclæ nuptias negligentis.

— Præclaras nobis sanctorum imagines Spiritus sancti gratia memorias annuas ipsorum erexit, et actiones progressu temporis in oblivionem venientes perpetuo recentes conservat. Etenim unusquisque cum tamquam in imaginem in memoriam inciderit, actionum pulchritudinem contempletur, et insidentes memoriæ imagini spectat actiones. Ac mihi videor hodierno die beatam illam puellam tamquam in imagine stantem memoriæ contemplari, et hac quidem manu de voluptatibus, illa vero de periculis reportatam coronam protendentem ; atque hac quidem virginitatem, illa vero martyrium Domino universorum offerentem. Erat igitur in ipsa etiam virginitas, quæ illis, qui rem accurate perpendunt, magnum quoddam martyrium ante martyrium videtur. Sunt enim crudeles quidam carnifices corporis voluptates ; imo vero carnificibus crudeliores ; nam vinculis torquent non manufactis : per oculos animam vulnerant ; per aures mentis rigori atque constantiæ luxuriæ faces admovent ; aspero flagello intellectum flagellant, novis subinde præliis nos vexant. Quando quis oculis cæcitatem indixerit, ne formas spectent, tum id quod clausum est, reserant voluptates, et lascivis per au-

(a) Collata cum Codice Reg. 2543, qui non variat.

res cantilenis resolvunt : quando in aures cantibus meretriciis oclusas inciderint, tum libidinose cogitationibus ornata illudunt : quando illas per omnia, ut paucis complectar, vigilantes superaverimus, dormientes umbratili pugna divexant : ita nos perpetuis et in orbem redeuntibus præliis urgent, quæ neque cum sole excitantur, neque cum nocte sopiuntur. Porro si juventutem etiam aggressæ fuerint, tum vero ignis cum igne miscebitur, stipula cum fornace jungetur. Facile namque voluptatibus juvenis incenditur : quippe quæ pinguior olei in morem et aptior sit ad inflammationem, ut ad temperantiæ labores delicatior. Quæ nimirum omnia beatæ virgini longum martyrium virginitatem reddebant, quæ cum voluptatibus, ut cum bestiis martyr, pugnabat : cum cogitationibus, ut ille cum cruciatibus luctabatur : cum libidinum imaginationibus quasi cum tormentis carnificum congregiebatur : sed ab illo tamen multiplici ac domestico bello victoriam reportabat : siquidem igne naturali ardentior illi erat ignis animi et sanctus. Enimvero puellæ natura cedebat, et quæ apud alios dominatur et ad coitum furit, apud Theclam virginitatem exercebat. Parentes vero cum filix inita cum virginitate pacta non nossent, neque fœderis nuptiarum cum illa jungendi causa Christum Dominum de-

caelo dextram dedisse, multis eam verbosisque commendationibus ad conjugium incitabant: at enim jam aures puellæ Pauli carmine personabant: *Quæ non est nupta, cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta et corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34). Virginitatis extemplo corona dabitur: hoc illam primum sollicitudinis genus afficit: sollicita enim est benedictionis plena sollicitudine, sollicita est cura liberiori quavis incuria, ut sit sancta et corpore et spiritu. Nihil est illi commune cum terra, nulla cum connubialibus necessitatibus est cognatio, quale est fornicantem sponsum tolerare, suspiciones falsas sustinere, procedendi sæpe utiliter in publicum potestate privari, de alimentis inquirere, ornatam zelotypiæ obnoxiam esse, despicatui duci, priusquam peperit, quasi quæ nondum uxor facta sit; ubi pepererit, ob pignora in crimine incurrere. Partu edita est quæpiam femina? quod natus non sit masculus, tetricum maritus vultum gerit. Adjectus est et masculus? editus est fetus, sed qui formosus non est. Eleganti est forma uterque? tamquam de pulchris acerbior cura incessit. Depulsi sunt a lacte? rursus anxietas educationis succedit: cum sani fuerint, metus ne ægrotent: cum ægrotaverint, formido ne moriantur: cum mortui fuerint, metus ne deinceps tamquam prole carens contemnatur: cum mortui non fuerint, ut de viventibus, gravior sollicitudo incumbit, unde liberis ad institutionem sumptus, unde conjugalis scæderis apparatus, unde vestimentorum decor, unde famulorum unicuique distributio, quænam ex bonis majori attribuet, quo pacto minoris invidiam mitigabit. *Quæ non est nupta, cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta et corpore et spiritu.* Non matrimonii naturam traduco: est enim illud generis providentia communis; sed conjugatorum curas divulgo, carnalibus curis cælestes curas antepono, pulchro id, quod pulchrius est, præfero. Virgo etiam præna, qua Eva mulcata est, superior evasit: illud enim, *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (Gen. 3. 16), in eas, quæ virorum dominatu non premuntur, invalidum est: illud, *In doloribus paries filios* (Ibid.), in eas quæ virginitatem colunt, otiosum est: nam quæ minime parit, a gravium partus dolorum sententia est immunis. Jam virgo futuræ vitæ pignoribus oblectaris: jam familiaris est tibi sanctificatio resurrectionis. *In resurrectione*

enim, inquit, neque nubent, neque nubentur (Matth. 22. 30). Propterea hujusce rei plane ingens est lapsus, quandoquidem et recte factum est ingens: ideo virginitatem colentis scelestior est, quam meretricis lascivia: non enim par est ratio corruptionis virginitatem colentis, atque meretricis: non par ratio corruptionis privatæ femine, ac reginæ: non par est ratio furti vasis sacris usibus destinati, ac vulgaris. Vas enim est sacris usibus destinatum virgo, purpurea vestis, quam alteri non licet, quam Regi universorum, adaptari; sponsa, quæ virgineas nuptias semper retinet. O beatas nuptias, quarum torus est virginitas! Harum causa beatæ martyri tot discrimina fuere subeunda. Viderat quippe sponsi pulchritudinem, et ab ejus contuitu non avellebatur: instabat mater, quæ ad nuptias impellebat: at illa sponsum cælestem his vocibus compellabat, *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo* (Psal. 122. 1): accedebat procus nuptiali eam colloquio titillans; at illa se cum Christo iacite conjungebat dicens, *Adhæsit anima mea post te* (Psal. 62. 9): confluebant adulationibus captantes propinqui; at illius menti Paulus contestans obversabatur: *Despondi te uni viro virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11. 9): supplicabant servi cum lacrymis; at illi sponso amatorie concinebat: *Quis nos separabit a caritate Christi* (Rom. 8. 35)? terrebant judices pœnis; at omnes illa magni animo proculcans clamabat, *Principes non sunt timori bonis operibus, sed malis* (Rom. 13. 3). Cum vero statuas virginitatis etiam in viis erigi martyri oporteret, talis quædam puellæ est exorta tentatio. Liberata judicio, Pauli prædam sectabatur, et numerem sequuta ducem viis, quæ ad Paulum ferebant, sese est ausa committere. Porro diabolus puellam observabat, et cum iter agentem observasset, hostem immitit in puellam procum, virginitatis tamquam in deserto prædonem. Cumque jam iter perliceret, generosæ virgini admissarius a tergo procus et acer indagator captam eam esse jam inclamabat; difficiles undique angustię urgebant; robustus erat, qui bellum inferebat; infirma, cui bellum inferebatur. Ubi nam aliquod illi a perfugio illo perfugium? Tum vero in cælum conversa virgo ad eum, qui omnibus ubique ipsum invocantibus adest, cum lamentis clamabat, *Domine Deus meus, in te speravi* (Psal. 7. 2)."

τὸν δεσπότην Χριστὸν ἐξ οὐράνου δεδωκότα, πολλὰς αὐτῇ περὶ γάμων νοθεσίας ἐμακρολόγουν· ἡ Παῦλου δὲ ἄρα ταῖς τῆς κόρης ἀκοαῖς ἐπαυδῇ προσηύκει, *Ἡ δγαμος [750] μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, Ἰνα ἢ ἀγία καὶ σώματι, καὶ πνεύματι*. Στέφανος τῆς παρθενίας εὐθύς· αὐτὸς αὐτῇ πρῶτος τῆς μερίμνης ὁ τρόπος· μεριμνᾷ γὰρ εὐλογίας ἀνάμεστον μέριμναν, μεριμνᾷ πάσης ἀμεριμνίας ἐλευθερωτέραν φροντίδα, Ἰνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Οὐδὲν αὐτῇ κοινὸν πρὸς τὴν γῆν, οὐδεμία πρὸς γαμικὰς ἀνάγκας συγγένεια, οἷον πορνεύοντος ἀνασχέσθαι νυμφίου, ὑπὸ ψίας ματαίας ὑπενεχεῖν, ἐξουσίαν χρησίμων ἀφηρηθῆναι προδῶν, περὶ τροφῆς διευθύνεσθαι, κοσμουμένην ζηλοτυπεῖσθαι, διαπτύεσθαι πρὶν τέκῃ, καθάπερ οὐκω γαμετὴν γενομένην, τεκοῦσαν ὑπὲρ τῶν τόκων εὐρίσκειν ἐγκλήματα. Ἐτέθη τις θήλεια; ὅτι μὴ ἄρβεν, ὁ ἀνὴρ σκυθρωπάξει. Προσετίθη καὶ ἄρβεν; ἐτέθη τὸ τεχθὲν, ὡς οὐκ εὐμορφον. Χαρίεντα πρὸς κάλλος ἀμφοτέρα; ὡς ὑπὲρ καλῶν ἡ φροντίς πικροτέρα. Ἀπηλλάγησαν γάλακτος; διεδέξατο πάλιν ἀνατροφῆς ἀγωνία· ὅταν ὑγιαίνωσι, μὴ νοσήσωσι φόβος· ὅταν νοσήσωσι, δειλία μὴ τελευτήσωσιν· ὅταν τελευτήσωσιν, ὡς ἐπ' ἀτέκνῳ λοιπὸν ἔσεσθαι καταφρόνησιν φόβος· ὅταν μὴ τελευτήσωσιν, ὡς ὑπὲρ ζώντων ἡ φροντίς βαρυτέρα, πόθεν εἰς παιδευσιν χορηγία τοῖς τέκνοις, πόθεν αὐτοῖς γαμικοῦ παρασκευῇ συναλλάγματος, πόθεν ἐσθημάτων εὐσχημοσύνη, πόθεν οἰκετῶν ἐκάστῳ διανομή, ποῖα τῶν ὄντων προσενίμῃ τῷ μεῖζονι, πῶς τὸν μικρότερον θεραπεύει φθονοῦντα. *Ἡ δγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, Ἰνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι*. Οὐ τοῦ γάμου στηλιτεύω τὴν φύσιν· πρόνοια γὰρ οὗτος τοῦ γένους κοινή· ἀλλὰ τῶν ἐν γάμῳ δημοσιεύω τὴν μέριμναν, μερίμνης σαρκικῆς οὐράνιον προτιθῆναι μέριμναν, κάλλιον καλοῦ προτιμῶ. Κρείττων καὶ τῶν κατὰ τῆς Εὔας ἡ παρθένος προστίμων· τὸ γὰρ, *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει*, ταῖς παρ' ἀνδρῶν μὴ δεσποζομέναις ἀνίσχυρον· τὸ, *Ἐν λύκαις τέξῃ τέκνα*, ταῖς παρθενευσούσαις ἀργόν· ἡ γὰρ μὴ τίκτουσα τῆς τῶν λυπηρῶν ὠδίνων ἐκτὸς ἀποφάσεως. Ἦδη τοῖς τῶν μελλόντων ἡ παρθένος ἐντροφᾷς ἀβράδῳσιν· ἦδη τῷ τῆς ἀναστάσεως ἀγασμῷ συνοικεῖς. *Ἐν γὰρ τῇ*

ἀναστάσει, φησὶν, *οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται*. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ πτώμα τοῦ πράγματος πάμμεγα, ἐπειδὴ περ καὶ τὸ κατόρθωμα· διὰ τοῦτο τῆς πορνευομένης ἡ τῆς παρθενευομένης ἀσέλγεια μιαιρωτέρα· οὐ γὰρ ἴσον παρθενευομένης καὶ πόρνευομένης φθορά· οὐκ ἴσον ιδιωτὸς καὶ βασιλίδος φθορά· οὐκ ἴσον σκεύους ἱερατικοῦ καὶ ἀγοραίου κλοπή. Σκαῦος γὰρ ἱερατικὸν ἡ παρθένος, πορφυρίς, ἦν οὐκ ἔξεστιν ἄλλῃ πλην τῷ τῶν ὄλων βασιλεῖ προσηρμόσθαι, νύμφῃ γάμον δεῖ κεκτημένη παρθένον. Ὡ μακαρίων γάμων, ὧν ἡ στρωμνὴ παρθένα. Ὑπὲρ τούτων τῆς μακαρίας οἱ κίνδυνοι μάρτυρος· εἶδε γὰρ τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος, καὶ τῆς θέας οὐκ ἀπεσπᾶτο· ἐπέκειτο μήτηρ πρὸς [751] γάμον ἐπείγουσα, ἡ δὲ πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς διεδόα νυμφίον. *Πρὸς σὲ ἴδρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ*· ἐπεφοῖτα μνηστὴρ διαλέξει γαμικῇ γαργαλίζων, ἡ δὲ τῷ Χριστῷ καθ' αὐτὴν συνετάττετο, *Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου*, λέγουσα· συνέρρεον συγγενεῖς κολακεύοντες, ἡ δὲ διαμαρτυρόμενον ἐφαντάζετο Παῦλον· *Ἠρμωσάμην σε ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνὴν παραστήσαι τῷ Χριστῷ*· ἱκίτευον οἰκεῖται σὺν δάκρυσιν, ἡ δὲ προσῆδεν ἱρωτικῶς τῷ νυμφίῳ· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*; ἐφόβουν δικαστὰς τιμωρίας, ἡ δὲ φρονήματι πάσας κατεπάτει βῶντι· *Οἱ ἄρχοντες οὐκ εἰσι φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν*. Ὡς δὲ ἔδει καὶ ταῖς ὁδοῖς παρθενίας ἀνδριάντας ἀναστήναι τῇ μάρτυρι, γίνεται τι τοιοῦτον τῇ παιδὶ πειρατήριον. Ἀφεμένη τῆς κρίσεως τὴν Παύλου μετεδίωκε θήραν, καὶ ταῖς φήμαις ὀδηγουμένη κατεθάβρει καὶ ὁδῶν ἀγουσῶν ἐπὶ Παῦλον. Ἐτήρει δὲ ἄρα τὴν κόρην διάβολος, καὶ τηρήσας ὁδοιποροῦσαν ἐπιστρατεύει τὸν μνηστήρα τῇ κόρῃ, τῆς παρθενίας ὡς ἐν ἐρημίᾳ ληστήν. Καὶ δὴ πληροῦσθαι τὴν ὁδὸν τῇ γενναίᾳ ἱππόπορνος κατόπιν ὁ μνηστὴρ ὀπιπεύων ἐπωλόλυζε σύλληψιν· ἀπορὸς πανταχόθεν στενοχωρία· ὁ πολεμῶν ἰσχυρὸς, ἡ πολεμουμένη σαθρά. Ποῦ τις ἐν ἐρημίᾳ καταφυγῆς καταφυγῇ; Στραφεῖσα δὲ πρὸς οὐρανὸν ἡ παρθένος, πρὸς τὸν παῖσι πανταχοῦ τοῖς καλοῦσι παρόντα σὺν οἰμωγαῖς ἀνωλόλυζε· *Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα*. . . .

IN SEX ORATIONES DE FATO ET PROVIDENTIA

De hisce orationibus sive homiliis hæc loquitur Fronto Ducrus : « Videntur concionum a Chrysostomo habitarum ἀπανθίσματα potius et florilegia, seu morales digressiones, quam integræ homiliæ : necdum tamen areolæ et loca unde sunt decerpæ, nobis occurrerunt. » Hanc vero Frontonis conjecturam merito respuit Henricus Savilius : « Non assentior, inquit, Frontoni Ducæo has περὶ προνοίας orationes ἀπανθίσματα esse ; neque enim meminì me ea quæ hic afferuntur alibi apud hunc nostrum legisse eodem modo dicta. » Et vero cum de fato disserit Chrysostomus, alio orationis utitur modo : unde forte nascatur quædam νοθεία suspicio. Fatendum tamen est, hoc opus, si vim ratiocinii spectaveris, non esse Chrysostomo indignum : at in stylo quamdam peregrinitatem agnoscimus : oratio ut plurimum angusta, et concisa, et a profluente illa Chrysostomi ubertate aliena ; itemque, tametsi levioris momenti res est, clausula illa, qua in honorem Trinitatis omnes ferme homilias suas concludit Chrysostomus, in quinque prioribus de Fato orationibus non comparet ; sed ejus loco alia subjicitur, quæ Christum solum commemorat. Sed cum alibi quoque inter opera Chrysostomi genuinæ eamdem styli diversitatem deprehendamus, a calculo ferendo supersedebimus, et adhuc sub judice lis erit. Cæterum quod ait in

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

• ΛΟΓΟΙ ΕΞ.

ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ.

Λόγος α'.

Πολλῆς γέμει παραχῆς ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ θορύβου μεστός ὁ παρῶν βίος ἐστίν· ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι τὸ χαλεπὸν, ἀγαπητοί, ἀλλ' ὅτι τοὺς θορύβους τούτους καὶ τὰς παραχάς, ἡ πρὸς τὸ πραότερον μεταβεῖναι δυνάμενοι, ἡ μένοντες φέρειν ἀλύτως, οὐδέτερον τούτων μεμελετήκαμεν, ἀλλ' ἀποδυσπετοῦντες τὸν ἅπαντα διατελοῦμεν χρόνον· καὶ ὁ μὲν πενίαν, ὁ δὲ νόσον ὀδύρεται, ἄλλος φροντίζων ἔγκον, καὶ προστασίαν οἰκίας, ἕτερος παιδοτροφίαν, ἄλλος ἀπαιδίαν. Καὶ θέα τῆς ἀνοίας τὴν ὑπερβολὴν· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἴσως πάντες θρηνοῦμεν. Καίτοι γε εἰ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἡμῖν αἰτία τῶν ὀδύρμων ἦν, οὐκ ἔχρην ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἴσως ὀδύρεσθαι· ἀλλ' εἰ πενία κακὸν καὶ ἀφύρτον, τὸν ἐν πλούτῳ ζῶντα οὐδέποτε ἔχρην ἀλύειν· καὶ εἰ ἀπαιδία κακὸν, τὸν πολυπαιδίας ἀπολαύοντα εὐθυμεῖν ἔχρην. Πάλιν εἰ τὸ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως πράγματα εἰσικεῖν, καὶ τιμῶν ἀπολαύειν, καὶ πολλοὺς ἔχειν τοὺς ὑποκειμένους· ζῆλωτὸν, ἔχρην τὸν ἀπράγμονα βίον καὶ γαληνὸν ψευκτὸν εἶναι, καὶ παρὰ πάντων ἀνθρώπων μισεῖσθαι. Νῦν δὲ ὅταν ἴδῃς, ὅτι πλούσιοι καὶ πένντες ἴσως ὀδύρονται, πολλάκις δὲ ὁ πλουτῶν ὑπὲρ πέννητα τοῦτο πάλιν ποιεῖ, καὶ ὁ ἀρχῆς ἀπολαύων, καὶ ὁ ἀρχόμενος, καὶ ὁ πολλῶν παίδων πατήρ, καὶ ὁ μηδὲνα ὁλως ἔσχηκός, μὴ τὰ πράγματα

• Sic Colb. Morel. vero ὑπερκειμένους.

τῆς ἀταξίας αἰτιώμεθα, ἀλλὰ τοὺς οὐ δυναμένους αὐτοῖς εἰς δέον χρῆσασθαι, καὶ πάσης ἀθυμίας ἀπαλάττειν ἑαυτούς. Ἡ γὰρ παραχὴ καὶ ὁ θόρυβος οὐχὶ τούτων ἐστὶ περιπέτεια, ἀλλ' ἡμεῖς καὶ ἡ ἡμετέρα διάνοια· ὡς ἐὰν αὐτὴ καλῶς ἡμῖν ἢ κατεσκευασμένη, καὶ μυρίοι πανταχόθεν ἐγείρωνται χειμῶνες, ἐν γαλήνῃ καὶ λιμένι καθευδόμεθα διαπαντός· [753] ὥσπερ οὖν οὐκ εὖ ἐχούσης αὐτῆς, καὶ ἐξ οὐρίων ἡμῖν ἅπαντα φέρεται, τῶν ἐν ναυαγίῳ ὄντων οὐδὲν ἀμεινον διαχεισόμεθα. Τοῦτο γοῦν ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἰσχυρὸν τὸ ἑαυτοῦ κατεσκευακὸς σῶμα, καὶ μυρίαὶ ἀέρων ἀνωμαλίαις μάχεται, οὐ μόνον οὐδὲν πείσεται δεινόν, ἀλλὰ καὶ προσθήκην ἰσχύος τῇ γυμνασίᾳ καὶ τῇ τῆς δυσκρασίας ὁμίλῃ προσέλαβεν· ἂν δὲ ἀσθενὲς ἔχη καὶ διάραιον^β, καὶ ἀρίστης ἀπολαύῃ τῆς τῶν ὤρων κράσεως, οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἀπὸ ταύτης ἔσται τῆς εὐμοιρίας, τῆς οἰκοθεν ἀθθνεύειας τῇ παρὰ τῶν ὤρων εὐκληρίᾳ λυμαينوμένης. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν σιτικῶν ὁρῶμεν· ὅταν μὲν γὰρ ἰσχυρὸν καὶ ἐρρωμένον ἡμῖν τὸ σῶμα τῆς γαστρὸς ἦ, πᾶν ὅπερ ἂν ἐνδεχέται, καὶ σκληρὸν ἦ, καὶ αὐτῷ ἀκατέργαστον, πρὸς καθαρὸν αὐτὸ μετασχηματίζει χυμὸν, τῆς φυσικῆς κράσεως περιγιγνομένης· τῆς ἐν τῷ σιτικῷ κακίας· ὅταν δὲ ὁ τόνος αὐτοῦ καταλειμμένος ἦ καὶ χαῦνος, καὶ τὸ πάντων εὐχυμότερον αὐτῇ προσενέγκῃς ἔδεσua εἰς τὸ χεῖριστον αὐτὸ μετε-

β Colb. διαβρίον.

ADMONITIO.

Notis Henricus Savilius, in oratione sexta ne verbum quidem esse de fato et providentia, sed totam *περὶ γαστριμαργίας* orationem esse, non omnino verum puto : nam cum ab his verbis, *Comedamus et bibamus : cras enim moriemur*, orationem init, ad seriem præmissarum orationum respicit, quarum argumentum est contra eos, qui omnia fato quopiam et non providentia Dei geri putabant ; ad eos autem haud dubie spectant hæc verba, *Comedamus et bibamus : cras enim moriemur* : hæc sunt dicta eorum qui fato ferri omnia putant. Quod etiam maxime declarant hæc paulo post initium sextæ posita verba : Ὅτερ [752] οὖν ἔλεγον, ὅτι μάλιστα μὲν εἰ καὶ εἰκῇ καὶ μάτην παραγεγόνασμεν, οὐδὲ ἀνεύθυνος ἡμῖν ἡ τοιαύτη πρᾶξις, quæ certe ad illos respiciunt, qui, Dei providentia rejecta, fato omnia adscribunt. Cum ergo per totas quinque priores orationes contra fatum Chrysostomus, vel si quis alius auctor sit, disseuisset, in sexta consequenter agit contra eos qui, omnia fato ferri putantes, nihilque curantes, ventri indulgebant.

Joannis Checi Cantabrigiensis interpretationem Latinam, etsi non inelegantem, quia non semper sibi constabat, et non raro aberrabat a sensu, rejecimus, novamque paravimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

DE FATO ET PROVIDENTIA

Orationes sex ^(a).

DE FATO ET PROVIDENTIA.

ORATIO I.

Animus recte compositus solus parit tranquillitatem ; quinam beati censendi. — Multis referta est perturbationibus vita nostra, tumultibusque plena : verum non in eo mali gravitas sita est, dilecti ; sed in eo quod cum hujusmodi perturbationes atque tumultus vel leviores efficere vel sine molestia ferre possimus, neutrum eorum assequi conamur, sed nos inerore conficientes, totum vitæ tempus degimus : atque alius paupertatem, alius ægritudinem queritur, alius sollicitudinis molem, alius rei familiaris curam, alius liberorum educationem, alius orbitatem. Ac vide insipientiam : non enim iisdem in rebus, sed in contrariis æque lugemus. Atqui si rerum conditio nobis causa luctus esset, non par esset in contrariis rebus æque lugere : sed si paupertas malum illudque intolerabile esset, eum qui in divitiis viveret, nunquam cruciari oporteret ; et si orbitas esset malum, multorum liberorum parentem tranquillum degere par esset. Rursus si rempublicam administrare, honoribus frui, multosque subditos habere optabile esset, vita negotiis vacua et tranquilla fugienda esset, et omnibus odio habenda. Nunc vero cum videas locupletes et tennes æque lugere, divitem vero saepe

plus quam pauperem, principem plus quam subditum, multorum liberorum parentem plus quam orbum : ne res in causa esse putemus, sed eos, qui rebus opportune uti seque ab omni errore liberare nequeunt. Nam perturbationem atque tumultum non temerarius rerum eventus, sed nos, sed animus noster parere solet. Ita si sit ille nobis recte compositus, etiamsi sexcentæ undique tempestates excitentur, in tranquillo et in portu semper quiescemus : quemadmodum contra si non sit bene affectus, etiamsi nobis res secundo vento ferantur, naufragis ipsis nihilo melius erimus. Licet et hoc in corporibus cernere : qui enim robusto est corporis temperamento, quamvis inæquabili aeris varietate sexcenties pugnet, non modo nihil mali patietur, sed etiam exercitatione et intemperiei consuetudine accessionem roboris accipiet : sin imbecillum et gracile corpus habeat, licet optima tempestatum conditione fruatur, nihil hinc commodi accedet, cum propria imbecillitas bona tempestatum ratione lædatur. Hoc ipsum et in cibis cernimus ; quando enim validus firmusque venter est, quodcumque susceperit, quantumvis durum, quantumvis ad concoquendum difficile sit, in purum illud succum convertit, naturali temperatione cibi pravitate superante : quando autem vis ejus soluta molliorque est, licet ipsi cibum maxime succulentum offeras,

(a) Collati cum Codice Colbertino 40, qui non multum variat.

In pessimum illum commutat atque corrumpit, imbecillitate ejus vim cibi labefactante. Itaque et nos cum videmus res inkompositas, ne Deum culpemus, dilecti: illud enim non est remedium invenire vulneri, sed vulnus addere vulneri. Ne dæmonibus mundi administrationem attribuamus, ne præsentia sine providentia geri putemus, ne genesis cujusdam et fati tyrannidem Dei providentiæ ceu murum offeramus: hæc enim omnia blasphemix plena sunt, et vere perturbatio et confusio non in rerum fluxu est, sed in animo ita affecto; qui etiamsi bono ordine et compositione rerum millies fruatur, donec in seipso confusionem illam atque perturbationem emendaverit, non poterit de illa rerum tranquillitate gaudere; sed sicut oculus æger etiam lucente meridie tenebras et alia pro aliis videbit, nec radiis fruetur, sanus autem ac firmus etiam vespere poterit corpus cum securitate ducere: sic et mentis nostræ oculus, donec firmus erit, res etiam illas, quæ confusæ apparent, recte videbit; depravatus autem, quamvis eum in ipsum cælum attollas, multam ibi perturbationem et confusionem deprehendet. Quod autem hæc ita se habeant, multis tibi cum veterum, tum avi nostri exemplis demonstrabo. Quot paupertatem facile ferunt, propterea Deo gratias agere non cessant? quot divitiis delictisque fruentes Deo non gratias agunt, sed ipsi maledicunt? quot nihil grave passi universalem illam providentiam accusant? quot in carcere omni tempore degentes, hanc miseriam gratius ferunt, quam ille qui in libertate et securitate vitam ducunt? Vides animæ statum, et propriam cujusque mentem, et horum et illorum causam esse, non autem ipsam rerum naturam. Itaque si animi nostri curam habuerimus, nihil perturbationis, nihil confusionis, nihil grave esset, etiamsi euripo quovis vehementius vitæ nostræ res sus deque ferrentur. Cur enim, quæso, Paulus gratias agit? Atqui is e numero eorum est, qui optime vixerunt, et virtutem toto vitæ tempore sectati sunt, et minime gravia hujusmodi pertulerunt: nemo ex omnibus, qui solem adspexerunt, vel justior illo fuit, vel asperiora quam ille passus est. Attamen cum videret multos in nequitia viventes læto esse animo, ac præsentibus frui pecuniis, gratias ipse Deo agebat, et alios ut idem facerent hortabatur. Ad illum respicite. Et tu cum videris improbum læto animo, elatum, cum videris inimicos prosternentem, molestos sibi homines ulciscentem, nulli obnoxium damno, circumfluentibus undique divitiis, clientibus et adulatoribus stipatum, te vero in stata prorsus contrario, molestiis, sycophantiis, insidiis obsessum, cave putes esse te ex abjectorum numero; sed Paulum videns eadem in parte versantem, erige animum, revoca cogitationes, ne præ mœrore decidas. Amicum Deo atque hostem ejus ne ex rebus prosperis aut adversis aestima; sed si videris quempiam recte viventem, ægritudineque vacuum ad pietatem spectare, hunc beatum et emulatione dignum puta, etiamsi sexcentis vinculis constringatur, in carcere perpetuo habitet, indignis serviat, pauper sit, in metallis laboret, aut

aliud quidpiam grave patiat. Beatus enim ille est, etiamsi ipsi oculi exsculpantur, etiamsi uratur, etiamsi corpus ejus paulatim consumatur. Si autem videris alium in lascivia, nequitia extremisque sceleribus viventem, magno fruentem honore, in ipsum thronum regum ascendentem, diademate redinitum, purpura indutum, universo orbi imperantem, lacrymare, et illum ideo miserum reputa. Nihil enim miserior animo ita affecto, etiamsi totum orbem sibi subditum habeat. Quid enim emolumenti pecuniis abundare eum, qui quod ad virtutem spectat omnium pauperissimus sit? quid lucri tot viris imperare eum, qui nec seipsum nec morbos animi sui superare nequit? Verum si videamus corpus male affectum, febricitans, pedibus laborans, aut tæbe aut alio quopiam incurabili morbo detentum, lacrymamur, etsi ille omnium locupletissimus sit. imo tanto magis, quanto locupletior est. Nam tunc sensus malorum acutior, cum quis in abundantia rerum necessariarum versatur. Etenim qui præ paupertate ab horum fruitione arcetur, ipsam necessitatem consolationis loco habet: qui vero iis rebus abundat et morbo impeditur ab usu, ideo magis uritur. Qui autem non absurdum fuerit, si corporeo morbo detentum quempiam videamus, ipsum miserum prædicare, etiamsi opulentus sit; anima autem male affecta, anima, inquam, cui par nihil, quæ pretiosius nihil, ipsum beatum dicere ob tantillum pecuniæ, vel ob temporaneum honorem, vel ob quidpiam eorum, quæ hic quidem manent, sed post hanc vitam, imo sæpius ante vitæ exitum nos deserunt? Noli, quæso. Hæc nobis perturbationis et tumultus causa sunt. Ideo Deum accusant multi, ideo mundum nulla regi providentia putant. Quod si scirent nihil in præsentī vitæ boni esse, nisi virtutem; non divitias, non pecunias, non sanitatem, non potentiam, non aliud quidpiam; nec quidpiam mali esse in præsentī vitæ, nisi nequitiam, improbitatem, et animæ perversitatem; non paupertatem vel morbum, non molestiam, non calumniam, non alia quæ gravia esse putantur: numquam talia loquerentur, qualia nunc dicunt, numquam in mœrore viverent, non beatos dicerent eos, quos miseros prædicare oporteret, nec miseros prædicarent eos, quos beatos dici par esset; non ita erga homines affecti essent. Nam propter bonum corporis habitum, et ciborum copiam, et multum somnum beatos prædicare homines, nihil aliud est, quam erga illos ut erga bruta animalia affectos esse. Nam et hæc est illorum felicitas; imo id etiam in brutis malum est; multi quippe asini et equi otio et edacitate perierunt. Quod si brutis, quibus tota virtus in bona corporis habitudine sita est, id nocuum est, an in hominibus, quorum omnis dignitas in nobilitate animæ, id virtutis loco ponendus, nec reverehimur cælum, et animæ nostræ cognatos angelos? non erubescis ipsam corporis naturam et formam? non enim quemadmodum brutis eam nobis efflavit Deus, sed ut decebat illud, quod animæ rationali et immortalī ministraturum erat. Car enim bestiis omnibus versus terram demissos oculos Deus

ρῦθμισε καὶ διέφθειρε, τῆς ἀσθενείας τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ λυμαινομένης. Ὡς τω δὴ καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἴδωμεν πραγμάτων ἀταξίαν, μὴ τὸν Θεὸν αἰτιώμεθα, ἀγαπητοί· τοῦτο γὰρ οὐχὶ φάρμακόν ἐστιν εὐρεῖν τῷ τραύματι, ἀλλὰ τραῦμα ἐπαγαγεῖν τραύματι. Μὴ δαίμοσι λογιζώμεθα τοῦ κόσμου τὴν οἰκονομίαν, μὴ ἀπρονόητα εἶναι νομίζωμεν τὰ παρόντα, μὴ γενεσέως τινος καὶ εἰμαρμένης τυραννίδα ἐπιτελιζόμεν τῇ προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα γὰρ πάντα βλασφημίας γέμει, καὶ ἡ ὄντως ταραχὴ καὶ ἀταξία οὐχὶ τῶν πραγμάτων ἐστὶ φορὰ, ἀλλ' ὁ οὕτως διακειμένος λογισμός· ὅς κ' ἐν μυρίας εὐταξίας ἀπολαύῃ, ἕως ἂν τὴν ἀταξίαν τὴν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ταραχὴν διορθώσῃται, οὐδὲν αὐτῷ τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν εὐταξίας ἔσται τὸ πλέον· ἀλλ' ὥς περ ὀφθαλμός, νοσῶν μὲν καὶ ἐν μεσημβρίᾳ φανότατος ὁκότος βύβεται, καὶ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων, καὶ οὐδὲν αὐτῷ τῆς ἀκτίνος ἔσται πλέον, ὑγιαίνων δὲ καὶ ἐρῶμενος, καὶ ἐν ἑσπέρᾳ θυνήσεται τὸ σῶμα χειραγωγῆναι μετὰ ἀσφαλείας· οὕτω καὶ ὁ τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας ὀφθαλμός, ἕως μὲν ἂν ἐρῶμενος ᾖ, καὶ ἀτακτα εἶναι δοκοῦντα ἴδῃ, καλῶς βύβεται· ὅταν δὲ ὑπερβαρμένως, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναγᾶς τὸν οὐρανόν, καὶ τῶν ἐκεῖ πολλὴν ἀταξίαν καταγνώσεται καὶ ταραχὴν. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, πολλὰ σοι τῶν πάλαι καὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν τούτου κατασκευάσας παραδείγματα. Πόσοι πενίαν φέρουσι εὐκλέως, καὶ τῷ Θεῷ διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντες οὐ διαλιμπάνουσι; πόσοι πλουτοῦν καὶ τρωφὴν ἔχοντες, οὐκ εὐχαριστοῦσιν, ἀλλὰ βλασφημοῦσι τὸν Δεσπότην; πόσοι μὴδὲν παθόντες δεινόν, κατηγοροῦσι τῆς καθόλου προνοίας; πόσοι δεσποτῆριον τὸν ἅπαντα χρόνον οἰκῆσαντες, τῶν ἐν ἀδείᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ βεδιωκῶντων ἐγγυμονόσπερον τὴν ἐκεῖ φέρουσι ταιλαιπωρίαν; Ὅρξας ὅτι ἡ τῆς ψυχῆς κατάστασις, καὶ ὅτι ὁ οἶκος λογισμὸς καὶ τούτων καὶ ἐκείνων αἴτιος, ἀλλ' οὐκ αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις. Ὡς τε εἰ τῆς διανοίας ἐπιμέλειαν ἐπιούμεθα τῆς ἡμετέρας, οὐκ ἦν ταραχὴ, οὐκ ἦν ἀταξία, [754] οὐκ ἦν τῶν δεινῶν οὐδὲν, εἰ καὶ εὐρίπου παντὸς χαλεπώτερον ἦεν καὶ κάτω τὰ πράγματα τῆς ἡμετέρας ἐφέρετο ζωῆς. Διὰ τί γὰρ, εἰπέ μοι, Παῦλος εὐχαριστεῖ; Καίτοι τῶν ἁριστα βεδιωκῶντων ἐστὶ, τῶν τῇ ἀρετῇ συνεζήκωτων τὸν ἅπαντα χρόνον, τῶν ἥκιστα τοσαῦτα παθόντων δεινὰ· οὐδεὶς οὕτε διακατέσθης ἐκείνου γέγονεν τὸν ὑφ' ἡλίκῃ πάντων ἀνθρώπων, οὕτε χαλεπώτερα ἐκείνου πέπονθε τῶν ἐξ οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι. Ἀλλ' ὅμως ὁρῶν πολλοὺς ἐν πονηρίᾳ ζῶντας, καὶ εὐθυμουμένους^β, καὶ τῶν παρόντων χρημάτων ἀπολαύοντας, εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ καὶ αὐτῷ, καὶ τοῖς ἁλλοῖς πᾶσι παρῆναι τοῦτο. Πρὸς ἐκεῖνον βλέπετε. Καὶ σὺ ὅταν ἴδῃς τὸν πονηρὸν εὐθυμουόμενον, ὅταν ἴδῃς ἐπαίρόμενον, ὅταν ἴδῃς ἑθρῶν κρατοῦντα, τοὺς λελυπηκότας ἀμυνόμενον, μηδεμίαν ὑποστάνατα ζημίαν, πανταχῶθεν αὐτῷ τὰ χρήματα ἐπιρρέοντα, πάντας τιμῶντας καὶ κολακεύοντας, στυγνὸν δὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις πᾶσιν, ἐν ἐπιτηρείαις, συκοφανταίαις, ἐπιβουλαῖς, μὴ νόμιος εἶναι τὸν ἐπερρίμμενον, ἀλλ' εἰς Παῦλον ἰδὼν τὸν τῆς σῆς οὐκ ἀνέλεος, ἀνάδελφον τὴν δαίνοιαν, ἀνάκτησαι τοὺς λογισμοὺς, μὴ καταπέτρης ὑπὸ τῆς ἀθυμίας. Τὸν φίλον τῷ Θεῷ καὶ τὸν πολέμιον μὴ ἀπὸ τῆς εὐπραγίας καὶ δυσπραγίας τῆς ἐνταῦθα δοκίμαζε, ἀλλὰ ἂν μὲν ἴδῃς ὀρθῶς ζῶντα, καὶ νόσφ' κενοῦμενον, καὶ πρὸς εὐσέβειαν βλέποντα, μακαρίζε καὶ ζηλωτὸν εἶναι νόμιζε, καὶ μυρίδας ἄλλους περιτέλει, καὶ δεσποτῆριον οἰκῆ δια-

παντὸς, καὶ ἀναξίους δουλεῦν, καὶ πένηται, καὶ μέταλλα ἐργάζονται, καὶ ἵππου πάσχη δεινόν. Μακάριος γὰρ οὗτός ἐστι, καὶ ἐξορῶνται^α, καὶ καίηται, καὶ κατὰ μικρὸν δαπανᾷται τὸ σῶμα. Ἄν δὲ ἴδῃς ἕτερον ἐν ἀσέλγει καὶ πονηρίᾳ, καὶ τοῖς ἐσχάτοις ζῶντα κακοῖς, καὶ πολλῆς ἀπολαύοντα τιμῆς, ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτὸν ἀναβαίνοντα τὸν βασιλικόν, καὶ διάδῃμα περιειμένον, καὶ ἀλουργίδα ἔχοντα, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κρατοῦντα, δάκρυσον καὶ διὰ τοῦτο τὸν τοιοῦτον, καὶ τάλανιζε. Οὐδὲν γὰρ ὄντως ἀθλιώτερον τῆς οὕτω διακειμένης ψυχῆς, καὶ πᾶσαν ὑποτεταγμένην ἔχῃ τὴν οἰκουμένην. Τί γὰρ ὄφελος ἐν χρήμασι πλουτεῖν, ὅταν κατὰ τὴν ἀρετὴν πάντων πενέστερος ᾖ; τί δὲ κέρδος τοσούτων κρατεῖν, ὅταν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑαυτοῦ παθῶν μὴ δύνηται περιγενέσθαι; Ἀλλ' ἂν μὲν σῶμα ἴδωμεν κακῶς διακειμένον καὶ πυρρῆτον, ἢ ποδαλγία, ἢ φθόρῃ τινι, ἢ ἐτέρῳ ἀνηκέστῳ πάθει προκατελειγμένον, δακρύομεν, καὶ πάντων εὐπορώτερος ᾖ, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ περ ἂν εὐπορώτερος ᾖ. Ἡ γὰρ αἰσθησις ὀδυρυντέρα γίνεται τῶν δεινῶν, ὅταν ἐν ἀφρονίᾳ τις τῶν ἀναγκαίων ᾖ. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ πένιαν κωλυόμενος τῆς ἀπολαύσεως, ἔχει τὴν ἀνάγκην παραμυθίαν· ὁ δὲ κύριος ὢν πάσῃ κεχρησθαι, καὶ κωλυόμενος ὑπὸ τῆς ἀβρῶστίας, αὐτῷ τούτῳ μᾶλλον ἐμπίπτει. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον εἰ μὲν νοσήματα σωματικῇ προκατελειγμένον ἴδοιμεν τινα, τάλανίζειν αὐτὸν, καὶ εὐπορος ᾖ, ψυχῆς δὲ κακῶς διακειμένης, ψυχῆς, ἥς ἡμῖν ἴσον οὐδὲν οὐδὲ τιμιώτερον, μακαρίζειν δι' ὀλίγα χρήματα, ἢ διὰ πρόσκαιρον τιμὴν, ἢ δι' ἄλλο τῶν ἐνταῦθα μενόντων καὶ μετὰ τῆς ζωῆς [755] ταύτης, μᾶλλον δὲ πολλάκις καὶ πρὸ τῆς ζωῆς, ἡμᾶς ἀπολαμβάνοντων; Μὴ, παρακαλῶ. Ταῦτα τῆς ταραχῆς ἡμῖν αἷτια, ταῦτα θορύβου. Διὰ τοῦτο τοῦ Θεοῦ κατηγοροῦσι πολλοί, διὰ τοῦτο τὸν κόσμον ἀπρονόητον νομίζουσιν. Ὡς εἰ ἤθεσαν ὅτι οὐδὲν ἀγαθὸν ἐν τῷ παρόντι βίω, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ μόνον, οὐ πλουτοῦς, οὐ χρήματα, οὐκ ὑγίεια, οὐ δύνασται, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, καὶ ὡς οὐδὲν κακὸν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλ' ἡ κακία μόνον καὶ πονηρία καὶ διαστροφή ψυχῆς, οὐ πένια καὶ νόσος, καὶ ἐπήρεια, καὶ συκοφανταίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ἃ νομίζεται εἶναι δεινὰ, οὐκ ἂν ποτε ταῦτα ἐφθέγγοντο, ἔπει νῦν, οὐκ ἂν ποτε ἐν ἀθυμίᾳ διήγαγον, οὐκ ἂν ποτε ἐμακάρισαν οὐς τάλανίζοντες ἔχρην, οὐκ ἂν ποτε ἐταλάνισαν οὐς μακαρίζοντες ἔδει, οὐκ ἂν ὡς περὶ ὄντων τῶν ἀνθρώπων διεκείντο. Τὸ γὰρ ἐπὶ πολυσαρκίᾳ, καὶ σαφίλει φάνηται, καὶ ὑπὸ πολλῶν μακαρίζειν ἀνθρώπους οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ὡς περὶ ἀλόγων διακείσθαι· ἐπεὶ καὶ ἐκείνων τοῦτο ἐστὶν ἡ εὐπραγία, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις κακία τοῦτο ἐστὶ. Πολλοὶ γοῦν καὶ ὄνοι καὶ ἱπποὶ διεφθάρησαν, ἐν ἀργίᾳ καὶ ἀδωργίᾳ ζῶντες. Εἴτα, ἐπὶ μὲν τῶν ἀλόγων ζῶντων, οἷς ἡ πᾶσα ἀρετὴ ἐν εὐεξίᾳ σώματος, βλαβερὸν τοῦτο· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, οἷς πᾶν τὸ κύριον ἐν τῇ τῆς ψυχῆς εὐγενείᾳ, ἀρετῇ τοῦτο θηρόμεθα, καὶ οὐκ αἰσχυνησόμεθα τὸν οὐρανόν, καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ἡμῶν συγγενεῖς ἀγγέλους; οὐκ ἐρυθραίς καὶ αὐτῇ τοῦ σώματος τὴν φύσιν καὶ τὴν διάπλασιν; οὐ γὰρ ὥς περ τοῖς ἀλόγοις, οὕτω καὶ ἡμῖν αὐτὸ διετυπώσαν ὁ Θεός, ἀλλ' ὡς πρέπον ἦν μᾶλλον ψυχῇ λογικῇ καὶ ἀθανάτῳ διακονεῖν. Διὰ τί γὰρ τοῖς μὲν ἀλόγοις πᾶσι κάτω νεύοντας ἐποίησε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Θεός, οἱ δὲ καθάπερ ἐν ἀκροπόλει τῇ κεφαλῇ φέρων αὐτοὺς ἐγκατέθηκεν; οὐκ ἐπειδὴ ἐκείνοις μὲν οὐδὲν πρὸς τὸν οὐρανὸν κοινόν, οἱ δὲ μάλιστα τὰ ἑνω-

^α Colb. καλὰ βύβεται.

^β Colb. εὐθυμουύσας.

^γ Colb. ἐξορύνονται.

περισκοπεῖν νόμος καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀρχῆς ἐτέθη; Διὰ τί σοι μὲν τὸ σῶμα θρῆον ἐποίησεν, ἐκείνοις δὲ πάλιν κάτω νενευκός; οὐχὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν πάλιν, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς διατάξεως παιδεύων σε, μηδὲν κοινὸν ἔχειν πρὸς τὴν γῆν, μήτε προστετηκέναι τοῖς παροῦσι πράγμασι; Μὴ τοίνυν καταπροδῶμεν τὴν εὐγένειαν, μηδὲ πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων δυσγένειαν ἐξολοθίσωμεν, ἵνα μὴ καὶ περὶ ἡμῶν εἴπῃ· Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνήκεν. Τὸ γὰρ τρυφήν, καὶ πλοῦτον, καὶ δόξην, καὶ τοῖς παροῦσι πράγμασι τὴν εὐμερίαν ὀρίζεσθαι, οὐκ ἔστιν ἐπεσκεμμένων τὴν οἰκείαν εὐγένειαν, ἀλλ' ἀνθρώπων ἔκτων καὶ θνῶν γενομένων. Ἀλλὰ μὴ γέ-

νοῖτό τινας τοιοῦτους ἐνταῦθα παρεῖναι, ἐν ἁγίῳ χορῷ καὶ θεάτρῳ πνευματικῷ, καὶ συλλόγῳ θεοσεβεῖ. Διὰ γὰρ τοῦτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν θείας ἀπολαύουσαν ἀκροάσεως, ἵνα καθάπερ δρεπάνῳ τῷ λόγῳ, τὰ ὑλομανοῦντα πάθῃ τῆς διανοίας περικόπτοντες, ἔγκαρπα δένδρα γενώμεθα, καὶ καρπὸν ἐνέγκωμεν ὥριμον, εἰς ἀποθήκην ἀποτιθέμενον βασιλικὴν, δόξαν φέροντα τῷ κοινῷ Δεσπότη καὶ γεωργῷ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ ἡμῖν ζῶν τὴν ἀθάνατον, ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, καὶ κράτος, καὶ τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[756] ΠΕΡΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ

Λόγος β'.

Ὁ κακολογῶν πατέρα, ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω, φησὶν· ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ὁ νόμος ἔκειτο, ὅτε οὐ πολλὰ ἀρίστης πολιτείας ἡ ἀκρίβεια, ὅτε εἰσαγωγὴ τοῦ θεοῦ ἦν, ὅτε παιδικὰ τὰ παραγγέλματα, ὅτε τὸ γάλα, ὅτε ὁ παιδαγωγός, ὅτε ὁ λύχνος, ὅτε ὁ τύπος καὶ ἡ σκιά. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν περὶ τῶν νῦν ἐν τῇ χάριτι, καὶ τῇ τῶν πραγμάτων ἀληθείᾳ, καὶ τῇ τοσαύτῃ γνώσει, οὐχὶ πατέρα καὶ μητέρα κακολογούντων, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων Θεόν; τίς τοὺς τοιοῦτους δέξεται τιμωρία; ποῖα τῷ μέτρῳ τῆς κακίας διαρκέσει κόλασις; ποῖος δὲ πυρὸς ποταμός, ποῖος σκύλης ἀτελεύτητος, ποῖον σκότος ἐξώτερον, ποῖα δεσμά, ποῖος βρυγμός, ποῖος κλαυθμός; Πάντα ἐλάττω τὰ βασανιστήρια, καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ μέλλοντα τῆς οὕτω διακειμένης ψυχῆς, τῆς πρὸς τοσοῦτον κακίας κατενεχθείσης. Βλασφημίας δὲ τρόποι πολλοὶ καὶ διάφοροι· διόπερ ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐκθίσθαι τήμερον, ὥστε μήτε ἐκόντας τινὶ τοιοῦτῳ περιπεσεῖν, μήτε τινὰ τῶν φίλων, μήτε ἐχθρὸν περιπίπτοντα παριδεῖν. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι ταύτης ἁμαρτία χείρων, ἀλλ' οὐδὲ ἴση· ἀλλὰ καὶ προσθήκη κακῶν τοῦτ' ἐστι, καὶ ὁ πάντα συγχεῖ, καὶ ἀσύγγνωστον ἔχει κόλασιν καὶ ἀφόρητον τιμωρίαν. Τίνες εἰσὶν οἱ τὸν Θεὸν κακῶς λέγοντες; Οἱ τῇ σοφίᾳ τῆς προνοίας αὐτοῦ τὴν ἐκ τῆς εἰμαρμένης ἀταξίαν καὶ ἀνάγκην ἐπιτελιζόντες. Καὶ τὸ μὲν τοὺς ἀπίστους, καὶ πρὸς ξύλα καὶ λίθους κεκνηνότες, καὶ θεραπεύοντας, ταύτην νοσεῖν τὴν νόσον, θαυμασθὲν οὐδέν· τὸ δὲ τοὺς ταύτης μὲν ἀπαλλαγέντας τῆς πλάνης καὶ τῆς δουλείας, καταξιώθεντας δὲ τὸν ἐπὶ πάντων εἰδέναι Θεόν, τὸν ἀληθῆ καὶ θνῶς Θεόν, ὡς περὶ ἐκ τινος παλιόροας, πρὸς ἐκείνην ὑποσχεσθαι τὴν ζάλην, τὸν λογισμὸν^α καὶ τὴν μανίαν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ δεινότατον, καὶ πολλῶν θνῶς δακρύων καὶ θρήνων ἄξιον· ὅταν οἱ τὸν Χριστὸν λέγοντες προσκυνεῖν, καὶ τοσοῦτον καταξιώθεντες μυστηρίων, καὶ τῶν ἀπορρήτων μετασχόντες δογμάτων, καὶ τῆς σοφίας τῆς ἐξ οὐρανῶν ἡμῖν κατενηνεγμένης, μετὰ τὴν τοσαύτην τιμὴν ἥς ἀπολελεύσασιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐκόντες ἑαυτοὺς κατακρημνίζωσι, τῆς μὲν ἐλευθερίας, ἣν αὐτοὶς ὁ Θεὸς ἔχαριστο, μετὰ πολλῆς ἀλογίας ἑαυτοὺς ἐκθαλόντες, δουλείᾳ δὲ χαλεπωτάτῃ ὑποβαλόντες ἑαυτοὺς, καὶ τυραννικωτάτην τυραννίδα τὴν οὐκ οὔσαν ἀναπλάττοντες διὰ τῶν λογισμῶν, καὶ πᾶσαν ἐλπίδα χρηστὴν ἐκκόπτοντες, καὶ τὰ νεῦρα τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ἐσπουδακότων ἐκτεμεῖν ἐπιχειροῦντες. Καθάπερ ἐν πολέμῳ στρατιώτας γενναίους, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐτόλμους ὄντας ἐπιδοῦναι, τῶν ἐχθρῶν τις ἰδὼν, καὶ μὴ δυνήθεις

ἐτέρῳ καταδράφαι τρόπον, μηδὲ ἀποστῆσαι τῆς ὑπὲρ τοῦ βασιλέως προθυμίας, μηδὲ ποιῆσαι δειλοῦς, μηδὲ μηχανήμασι [757] περιγενέσθαι, ἐτέρως λυμῆναιτο, πείθειν^β ἐπιχειρῶν ὡς εἰκὴ καὶ μάτην καὶ ἐπ' οὐδὲν τοσοῦτον ἐπιδείκνυνται πόνον, ὥστε αὐτὸν ἐκλιῦσαι τὰς χεῖρας, ὥστε αὐτῶν καταβαλεῖν τὴν ῥώμην ὥστε σῆσαι τὴν προθυμίαν, ὥστε διὰ πάντων τούτων ἀποστῆσαι μὲν τῆς περὶ τὸν πόλεμον σπουδῆς, γυμνοῦς δὲ καὶ ἀόπλους νομίσας, δεδεμένους αἰχμαλιώτους λαβεῖν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος πεποιήκεν. Ἐπειδὴ ἑώρα τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τὸ πλεόν τῆς οἰκουμένης καταγελῶντας μὲν τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, παντὶ δὲ θυμῷ καὶ πάσῃ ψυχῇ τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πρεσβεύοντας λόγον, εἶτα ἐκ τούτου πολλὴν μὲν ἀρετῆς γιγνομένην σπουδὴν, πολλὴν δὲ ὑπεροφίαν κακίας, προσέθειν μὲν καὶ φανερώς εἶπεῖν, ἀπόστητε τοῦ Χριστοῦ, καταγελάσατε τὸν παρ' αὐτοῦ δογματῶν, μῦθος ἐστὶ τὰ ἐκείνου καὶ πλάνη, πονηρός τις ἐστὶ καὶ ἀπάνθρωπος, οὐ τολμᾷ· οἶδς γὰρ ταύτῃ μᾶλλον ἀποπηδήσαντας αὐτοῦ τῆς τυραννίδος, καὶ μισήσαντας αὐτὸν μείζονας. Διὰ τοῦτο μὲν ἐξ εὐθείας οὐκ εἰσάγει τὴν κατηγορίαν, κύκλῳ δὲ περιῶν, ὑποσπεῖρει λάθρα τὸν ἴον τὴν δυσπεσθὴν δογματῶν, τὸ μὲν δοκεῖν ἀφελὲς μόνον ἐν τῇ πίστει, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, πρόρριζον αὐτὴν ἀνασπῶν, καὶ πάντα καταλύων τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα, καὶ πολλὴν τοῦ Θεοῦ καταχίαν διαβολὴν παρὰ τοῖς πειθομένοις. Διὰ τοῦτο αὐτῷ τὸ δηλητήριον τοῦτο, καὶ τὰ θανατηφόρα τῆς εἰμαρμένης κατεσκευάσται φάρμακα, ἵνα πάντα ἄπερ εἶπον^γ λάθρα εἰσαγάγῃ, ἵνα κενὸν ἡμῶν δέξῃ τὸ φρόνημα καὶ τὴν πίστιν κενὴν, ἵνα πονηρὰν περὶ τοῦ Θεοῦ πείσῃ τοὺς ἀνθρώπους ψήφον ἔχειν· ὅπερ οὖν καὶ ἐν ἀρχῇ πεποίηκεν ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, καθάπερ βάσανόν τινα καὶ φθονερὸν διαβάλων τὸν Θεόν. Μόνον γὰρ οὐχὶ οὕτως ἔλεγεν δι' ὧν παρήνεν· ᾗδει, φησὶν, ὁ Θεός· ὅτι ἀνοηγῆσανται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, ᾗδει ὅτι ἔσεσθε ὡς θεοί, ἐφθόνησεν ὑμῖν, ἐδάσκανεν ὑμῖν μείζονος τιμῆς. Εἰ γὰρ καὶ μὴ προσετίθει ταῦτα τὰ ῥήματα, ταῦτα αὐτοῖς ἀπ' ὧν ἔλεγεν ὑποπτεῖναι ἐδίδου. Καὶ ὅρα τὴν κακουργίαν. Ἀνατρέψας τοῦ Θεοῦ τὴν ψήφον, καὶ εἰπὼν ὅτι μεγάλα αὐτοῖς ἀγαθὰ ἔσται μὴ πειθομένοις αὐτῷ, οἷον, ἀνοίξῃς ὀφθαλμῶν καὶ ἰσοθεῖα, καὶ γνώσις ἡρτημένη, οὐκέτι προσεθήκεν ὅτι πονηρός ὁ τούτων ἀπειργων, ἵνα μὴ δόξῃ καθάπερ ἐχθρός τις καὶ πολέμιος λέγων ἀπολογεῖσθαι, ἀλλὰ πρόσωπον συμβούλου καὶ κηδεμόνος ὑποδύς, εὐπαράδεκτον ποιήσῃ τὴν κακὴν παραινεῖν· ὅθι καὶ γέγονεν. Οὐ-

^α Colb. ζάλην τῶν λογισμῶν.

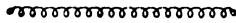
^β Λυμῆνται, τὸ π. Savil. et Morel. In Colb. legitur λυμῆναιτο πείθειν mendose, ut videtur, pro λυμῆναι τὸ πείθειν. Imo optativum modum sensus et grammatica requirunt.

^γ Sic Colb. recte. Morel. vero et Savil. ἀπερ εἶπον.

indidit, tibi vero in capite ceu in arce illos colloca-
vit? nonne quia illis nihil cum cælo commune, tibi
vero ut superna contemplereris, lex a Deo et a natura
ipsa ab initio posita est? Cur corpus tuum erectum
fecit, illis vero pronum? annon eadem de causa, ut
ex ipsa formatione erudiret te, ut nihil commune ha-
beres cum terra, neque præsentibus rebus adhære-
res? Ne itaque nobilitatem prodamus nostram, neque
ad brutorum ignobilitatem delabamur, ne de nobis
dicat illud: *Homo cum in honore esset, non intellexit*
(Psal. 48. 21). Nam deliciis, divitiis, gloria præsen-
tibusque rebus felicitatem vitæ circumscribere, non

est hominum propriam nobilitatem considerantium,
sed hominum equis et asinis similium. Verum absit
ut tales hic adsint in sancto choro ac theatro spiri-
tuali, conventuque religioso. Ideo enim quotidie di-
vini verbi prædicatione fruimur, ut verbo quasi falce
præcisis sylvescentibus animi morbis, fructiferæ ar-
bores simus, fructumque tempestivum feramus in
regium horreum deponendum, qui gloriam referat
communi Domino et cultori animarum nostrarum, et
nobis vitam æternam, quam nos omnes assequi con-
tingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Chri-
sti, cui cum Patre simulque sancto Spiritu, gloria, etc.

DE FATO ET PROVIDENTIA.

ORATIO II.

*Magnum crimen blasphemia; varia blasphemiae ge-
nera. — Qui maledicit patri aut matri, morte moriatur*
(Exod. 21. 17): hæc lex in veteri Testamento posita
erat, quando non magna erat optimi vitæ instituti
accuratio, quando inducta est divinitas, quando pue-
rilia præcepta, quando lac, pædagogus, lucerna, fi-
gura, umbra. Quid jam dixerimus de iis qui nunc in
tempore gratiæ et in rerum veritate viventes quando
tanta cognitione fruuntur, ipsi non patri et matri, sed
Deo universorum maledicunt? quodnam illos excipiet
supplicium? quis cruciatus nequitiae tantæ par erit?
quis fluvius igneus? quis vermis immortalis, quæ te-
nebræ exteriores, quæ vincula, quis stridor, quis fle-
tus? Omnia tormenta, quæ jam sunt, et quæ futura
sunt, non sufficient animæ sic affectæ et in tantam
nequitiam lapsæ. Blasphemiae autem modi multi va-
riique sunt; quos necesse est hodie omnes exponere,
ut in nullum eorum sponte labamur, neque amicum
vel inimicum quempiam similiter lapsum negligamus.
Nullum enim, nullum utique est peccatum hoc dete-
rius, nullum æquale; sed additamentum malorum est,
quod omnia confundit, quod inexpiabili et intole-
rando plectitur supplicio. Quinam sunt qui Deo male-
dicunt? Qui sapienti ejus providentiæ fati confusionem
et necessitatem ceu murum opponunt. Certe quod
infideles, qui ligna et lapides insulse mirantur et co-
lunt, hoc laborent morbo, nihil mirum; quod autem
ii, qui ab hoc errore et servitute liberati sunt, qui
cognitione Dei dignati sunt, quasi ex regressu quo-
piam in hanc procellam, in hunc cogitatum, in hanc
amentiam reciderunt, illud est gravissimum, multis-
que vere lacrymis fletibusque dignum: quando ii,
qui se Christum adorare dicunt, qui tantis dignati
sunt mysteriis, arcanis imbuti dogmatibus, et sapien-
tia illa quæ ex cælis ad nos delata est, post tantum
honorem, quem a Deo acceperunt, seipsos præcipientes
agunt, atque a libertate, quam ipsis Deus largitus est,
se admodum insani dejiciunt, gravissimæque se subji-
ciunt servituti, dum horrendam tyrannidem, quæ
numquam fuit, cogitatu fingunt, et spem bonam ex-

scindunt, nervosque eorum, qui virtuti student, ex-
scindere student. Quemadmodum in bello milites stre-
nuos et animam pro patria effundere paratos cernens
inimicus quispiam, qui nec eos alio modo lædere, ne-
que a studio erga regem avocare, neque timidos effi-
cere, neque machinis superare potest, alio illos modo
corrumpit, suadereque conatur frustra illos, temere
et sine causa tantum suscipere laborem, ita ut eorum
manus debilitet, robur dejiciat, animi studium extin-
guat, ut his omnibus a pugnandi studio amotos, nudos
et inermes advertens, vinctos demum in captivitatem
adducat: sic et diabolus fecit. Cum videret maximam
orbis partem Dei gratia gentilium errorem irridere,
totisque animi viribus verbum veræ religionis prædi-
care; hinc vero magnum virtutis studium manare,
multumque nequitiae contemptum: non ausus palam
dicere, Deficite a Christo, ejus dogmata irridete, fa-
bulæ sunt et errores, ipse Christus improbus et in-
humanus est: novit enim eos ita magis a sua tyran-
nide recessuros, et in majus sui odium venturos.
Ideoque non recta via criminationem offert, sed cir-
cuitione usus, impiæ disciplinæ virus clanculum spar-
git, specie quidem ipsos in fide manere sinens, radi-
citus autem illam evellens, omniaque veritatis dogmata
pessumdans, atque in obsequentes sibi homines ma-
gnam effundens contra Deum calumniam. Propterea
ab illo hoc venenum et mortifera fati pharmaca adorna-
ta sunt, ut omnia quæ dixi clam invehat, utque
doctrinam fidemque nostram vanam esse ostendat,
hominibusque suadeat malum de Deo ferro judicium.
Quod etiam initio circa Adamum fecit, Deum quasi
invidum criminatus. Illud enim pene dixit dum hortaretur:
Sciebat Deus, inquit, oculos vestros aperiendos
esse, sciebat vos quasi deos futuros esse, invidit huic
honori vestro majori. Etiam si enim hæc verba non
subjunxerit, eadem tamen ex prioribus conjicienda
reliquit. Ac vide nequitiam. Subverso Dei decreto,
postquam dixerat magna illis obventura bona esse, si
non illi obtemperarent, videlicet apertionem oculo-
rum, æqualitatem cum Deo, et ipsi annexam scien-
tiam; non adjecit, improbum illum esse qui hæc pro-
hiberet, ne videretur ceu inimicus et hostis verba

facere; sed personam consiliarii et curatoris suscepit, ut malam hortationem redderet acceptiorem; quod etiam accidit. Nihil enim aliud his dictis perficere voluit, nisi ut deficeretis a Deo conditore: Invidus est enim, inquit, et livore plenus, maxinis vestris invidet bonis. At hæc verba manifeste non posuit: alioquin illum suspicantes inimicum esse, fugissent: his ergo prætermisiss et dissimulatis, hoc perniciosum induxit consilium. Eodem quoque modo nunc non dicit, Deficite a Christo, quasi divina præcepta damanda essent: novit enim sibi mentienti fidem non habendam fore; sed calide videtur nos in iis esse sinere, et cum veritate consentire, sed alio modo nos inscios ab hac æterna hereditate ejicit: quemadmodum si quis puerum ingenuum ac liberum, sed simplicem et incautum, non quidem dextera apprehensum ejiciat ex domo paterna, sed illum ad ea facienda hortetur, quibus gestis velit nolit a paternis omnibus bonis excidet. Neque enim fieri ullo modo potest, ut is qui fato hæret, cælum consequatur; imo etiam fieri nequit, ut gehennam et supplicium effugiat: nam divinis præceptis contraria imperat. Dicit Deus: *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis; si autem nolueritis, nec audieritis me, gladius vos consummet. Os enim Domini hæc loquutum est (Isai. 1. 19. 30).*

Fatum an liberum arbitrium impedit. — Vides quomodo Deus loquatur, et leges ponat: audi nunc fatum quomodo loquatur, et quomodo contrarias ponat leges; et discite illa quidem a divino Spiritu dicta esse, hæc autem a maligno dæmone immanique fera. Dixit Deus, *Si volueritis, et, Si nolueritis*, in nostro arbitrio et voluntate relinquens virtutem et improbitatem. Ille vero dicit: Quod fato constitutum est, vitari non potest, velimus nolimus. Deus dicit: *Si volueritis, bona terræ comedetis*; fatum vero dicit: Quantumvis voluerimus, nisi nobis id datum fuerit, nulla utilitas est hoc velle. Deus dicit: *Si nolueritis attendere verbis meis, gladius vos consummet*; fatum contra dicit: *Si noluerimus*, datum vero nobis fuerit, tamen salvi erimus. Annon hoc fatum dicit? Quid hac pugna clarius fuerit? quid hoc bello apertius, quod adversus divina eloquia nequitie doctores dæmones susceperunt? Sed ut jam dixi, quod dæmones, et homines dæmonibus pares, nempe Græci, his fidem habeant, nihil mirum quod autem vos tam divinæ et salutaris doctrinæ participes, hæc despiciatis, et ad illa absurdissima commenta animæ perniciose confugiatis, illud longe gravissimum est. *Quid enim mihi externos judicare (1. Cor. 5. 12)?* Mihi apud vos sermo est, membra Christi, filii Ecclesiæ, qui in paterna domo eruditi estis, et cælestibus disciplinis imbuti, qui tanto honore dignati estis. Ideo gemo, ideo lamentor et ploro: nam lacrymis digna sunt hæc, quando quis in peccata decidit, quæ venia digna non sunt: quæ venia, quando Deus sententiam dicit, et dæmones contradicunt, eorumque dicta etiam Dei domesticis fide digniora videntur? Non disputationem jam movemus, sed interim eorum, qui ipsis obtemperant,

impudentiam ostendemus: Deus dicit: *Apposui tibi ignem et aquam, vitam et mortem: quocumque volueris, extende manum tuam (Eccli. 15. 17)*; dæmon dicit: Non est in te situm extendere manum, sed necessitate quadam ac vi hoc agitur. Et hæc tibi videntur fide digniora esse: neque cogitas quantum sit inter hujusmodi consultores intervallum, quod ille sit Deus, hic vero dæmon: non consilii differentiam examinas, quod illud salutare sit et ad virtutem vocet, hoc vero diabolicum, ad nequitiam et improbitatem excitans: non consideras, quænam tibi a Deo, et quænam tibi a dæmone data sint: quod ille quidem ita te dilexerit, ut et Filium suum unigenitum pro te daret, quo nihil Patri pretiosius erat, atque etiam nunc ita amat, ut te per apostolos pro tua salute cohortetur, et omnia faciat; ille vero ita odio habuit et habet, ut per omnia te impugnet, neque modo non tibi aliquid boni tribuat, sed etiam ab iis quæ a Deo accepisti te exturbare conetur: ille te angelis parem facere studuit, hic vero humi repentibus te abjectiorem effecit, tibi que persuasit ut illa adorares: ille in regnum cælorum aliosque honores te pertrahit, hic vero honoribus tibi collatis invidit, nec prius abiit, quam te inde ejecerit. Quamvis enim illius dogmata perspicere non possitis, etiamsi sole clariora sint iis, qui prorsus supini non sunt: ita conspiciam habent illa, quæ Dei sunt, virtutem atque salutem; illa vero nequitiam: attamen si non potestis ad illa respicere, saltem ab iis, qui consilium vobis dant, discite quid salutare, quid noxium sit. Quomodo enim absurdum non fuerit cæteris in rebus hoc uti consilio, ut si medicus cibum det alicui, non de eo ille curiose inquirat, sed ut sanitati conducentem accipiat; si autem veneficus et præstigiator, non multum inquirat, sed quasi venenum et pestem aversetur; et cum de Deo agitur non eodem uti medio? quamquam tanto majus intervallum est inter Deum et dæmonem, quam inter medicum et veneficum, quanto nec dici, nec mente vel sermone comprehendendi potest. Quomodo igitur non extremæ fuerit absurditatis, ubi minor est cibos præbentium differentia, non curiose inquirere, sed conditione personarum universæ doctrinæ loco uti: ubi autem consiliatorum tantum est discrimen, adhortatione opus habere, ut intelligatur quid salutare, quid noxium sit? Ne, quæso, ne irrationabilibus bestiis irrationabiliores simus; sed resiliamus, nec præbeamus aures: nam *Corrumpunt mores bonos colloquia prava (1. Cor. 15. 33)*: neque veniam assequuntur qui decepti sunt. Cur enim si pestilentem et infectum locum videas, illic consistere refugis, etiamsi sexcenta te ad illam habitationem pertrahant, corporisque valetudinem cæteris omnibus anteponis; cum autem sermone pestilenti atque morbo quidam sunt referti, quæ non corpus tantum, sed etiam animam perdunt, eamque deteriore ac viliorē reddunt, non tamen resilis? Audi, inquit sapiens quidam vir, *ne steteris, sed resili, ne tardaveris (Prov. 9. 18)*: vel minimam in his metue moram. Hæc porro dicimus, non dogmatum illorum vim reformidantes, sed imbecillitatem

ὅν γὰρ ἕτερον ἤθελε κατασκευάσαι δι' ὃν ἔλεγεν, ἀλλ' ἥ ὅτι ἀπόσπῃτε τοῦ Θεοῦ τοῦ ποιητοῦτος· βάσκανός ἐστι καὶ φθονερός, φθονεῖ τῶν μειζόνων ὑμῖν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ ταῦτα φανερώς μὲν οὐκ ἔθηκε τὰ ῥήματα· ἥ γὰρ ἂν, ὑποπεύσαντες αὐτὸν εἶναι ἐχθρὸν, ἔφυγον· ἀφελὲς δὲ εἰπεῖν αὐτοῖς ταῦτα καὶ περιστείλας, τὴν ὀλεθρίαν ταύτην εἰσήγαγε συμβουλήν. Οὕτω δὲ καὶ νῦν οὐ λέγει μὲν, ἀπόσπῃτε τοῦ Χριστοῦ, ὡς κατεγνωσμένων τῶν θείων δογμάτων· οὐδὲ γὰρ ὅτι ἐψεύδετο καὶ οὐκ ἐπιστεύετο· κακούργως δὲ δοκεῖ μὲν ἡμᾶς ἀφελὲς ἐν τούτοις, καὶ συγχωρεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐτέρως δὲ οὐκ εἰδότες αὐτοὺς ἐξαιρεῖ τῆς αἰωνίου ταύτης κληρονομίας· ὥσπερ ἂν εἴ τις παῖδα γνήσιον καὶ [758] ἐλευθέρων, ἀπλοῦν τινα καὶ ἀπόνηρον, τῇ δεξιᾷ μὲν κατέχων μὴ ἐκβάλοι τῆς πατρικῆς οἰκίας, παραινὼν δὲ αὐτῷ ποιεῖν δι' ὃν καὶ ἐκὼν καὶ ἄκων ἐκπεσεῖται τῶν πατρικῶν ἀπάντων. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ τὸν εἰμαρμένῃ προσέχοντα, δυνήθῃναι τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐστὶ δυνήθῃναι τὴν γένεσιν καὶ τὴν κόλῃ ἐκφυγεῖν· ἐναντικαίως γὰρ τοῖς τοῦ Θεοῦ δόγμασιν ἅπαντας πείθεσθαι ἐπιτάττει. Ὁ Θεὸς λέγει, *Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.*

Εἶδες πῶς ὁ Θεὸς φθέγγεται καὶ ποίους τίθῃσι νόμους; Ἀκούσον καὶ τῆς εἰμαρμένης, πῶς φθέγγεται, καὶ πῶς ἐναντίους εἰσάγει θεσμούς, καὶ μάθε, πῶς ἐκείνα μὲν ὑπὸ θείου Πνεύματος εἰρηται, τὰ δὲ ταύτης ὑπὸ πονηροῦ δαίμονος καὶ θηρός τινος ἀνημέρου. Εἶπεν ὁ Θεός, *Ἐὰν θέλητε, καὶ ἐὰν μὴ θέλητε, κυρίους ἡμᾶς ποιῶν ἀρετῆς καὶ κακίας, καὶ ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἡμετέρᾳ τιθεῖς. Ἐκεῖνος δὲ τί φησιν; Ὅτι τὸ εἰμαρμένον οὐ δυνατόν ἐκφυγεῖν, κἂν θέλωμεν, κἂν μὴ θέλωμεν.* Ὁ Θεός λέγει, *Ἐὰν θέλητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· αὐτὴ λέγει, κἂν θέλωμεν, μὴ ἥ δὲ ἡμῖν δεδομένη, οὐδὲν ὄφελος τούτου θέλειν.* Ὁ Θεός λέγει, *Ἐὰν μὴ θέλητε προσέχειν τοῖς λόγους μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται* αὐτὴ λέγει, ἂν μὴ θέλωμεν, ἥ δὲ ἡμῖν δεδομένη, πάντως σωζόμεθα. Οὐ ταῦτα ἡ εἰμαρμένη φησί; Τί γένοιτο ἂν οὐκ τῆς μάχης ταύτης σαφέστερον; τί τοῦ πολέμου φανερώτερον τούτου, ὃν ἀναισχύντως οὕτω πρὸς τὰ θεῖα λόγια εἶλοντο οἱ τῆς πονηρίας διδάσκαλοι δαίμονες; Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, τὸ μὲν δαίμονας καὶ ἀνθρώπους ἄλλους δαίμονας, τοὺς Ἑλλήνας λέγω, ταῦτα πείθεσθαι, θαυμαστὸν οὐδὲν· τὸ δὲ ὑμᾶς οὕτω θείας καὶ σωτηρίου διδασκαλίας ἀπολαύοντας, ἀτιμάζειν μὲν ταῦτα, προστρέχειν δὲ ἐκείνοις τοῖς ἀλογωτάτοις, καὶ ψυχῆς ἀπώλειαν ἔχουσι, τοῦτο ἐστὶ τὸ πάντων χαλεπώτερον. *Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἐξω κρίνει;* Ἐμοὶ τέως πρὸς ὑμᾶς ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ μέλη τοῦ Χριστοῦ, τὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ παιδευομένους, τοὺς οὐρανίων ἀπολαύοντας διδασμάτων, τοὺς τοσαύτῃ τιμηθέντας τιμῇ. Διὰ τοῦτο στένω, διὰ τοῦτο θαυμάζω καὶ θρηγῶ· ὀρήνων γὰρ ὄντως ἄξια, ὅταν τις μὴδὲ συγγνώμης ἄξια πίπῃ πτώματα. Ποῖα γὰρ, εἰπέ μοι, συγγνώμη, ὅταν ἀποφαίνηται Θεὸς καὶ δι-

μονες ἀντιφθέγγωνται, καὶ ἀξιοπιστότερα δόξῃ παρὰ τῶν οἰκείων τοῦ Θεοῦ τὰ παρ' ἐκείνων λεγόμενα; Μὴ γὰρ λογισμοὺς κινούμεν νῦν, ἀλλὰ τέως τὴν ἱταμότητα τῶν ἐκείνοις παιδομένων δεῖξομεν. Ὁ Θεὸς λέγει, *Παρέθηκά σοι πῦρ καὶ ὕδωρ, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, οὐδὲν θέλῃς ἐκτείνειν σου τὴν χεῖρα·* ὁ δαίμων λέγει, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐν σοὶ τὸ ἐκτείνειν τὴν χεῖρα, ἀλλ' ἀνάγκη τινὶ καὶ βίᾳ. Καὶ ἀξιοπιστότερα εἶναι σοὶ δοκεῖ, καὶ οὐ τὸ μέσον τῶν συμβουλευόντων νοεῖς, ὅτι ὁ μὲν Θεός, ὁ δὲ δαίμων· οὐ τῆς συμβουλῆς τὸ διάφορον ἐξετάσεις, ὅτι τὸ μὲν σωτήριον καὶ πρὸς ἀρετὴν καλεῖ, τὸ δὲ ὄντως καὶ δαιμονικὸν καὶ [759] πρὸς κακίαν καὶ πονηρίαν· οὐ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ σοι γεγεννημένα, καὶ τὰ παρὰ τοῦ δαίμονος σκοπεῖς, ὅτι ὁ μὲν οὕτως σε ἐφίλησεν, ὡς καὶ τὸν Μονογενῆ δοῦναι ὑπὲρ σοῦ, οὐ τιμιώτερον οὐδὲν ἦν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐτι φιλεῖ, ὡς καὶ παρακαλεῖν σε διὰ τῶν ἀποστόλων ὑπὲρ τῆς σῆς σωτηρίας, καὶ πάντα ποιεῖ· ὁ δὲ οὕτως ἐμίσησε καὶ μισεῖ, ὡς διὰ πάντων σοι πολεμεῖν καὶ μὴ μόνον οὐδὲν διδόναι χρηστὸν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἑλαβες παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τούτων πειράσθαι ἐκβάλλειν· ὁ μὲν ἀγγέλοις σε ἴσον ποιῆσαι ἐσπούδασεν, ὁ δὲ τῶν χαμὰ βαδίζόντων ἀτιμωτέρον σε κατέστησεν, αὐτοὺς τε σὲ προσκυλεῖν ἀντέπεισεν· ὁ μὲν εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἔλκει καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς, ὁ δὲ καὶ τῆς ἐνταυθα σοὶ δοθείσης ἐφθόνησε, καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως ἐξέβαλεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ δόγματα οὐ δύνασθε αὐτοῦ συνορᾶν, καίτοι ἥλιου σαφέστερα τοῖς μὴ νοθεστέροις ἐστίν· οὕτω καὶ ταῦτα τὰ τοῦ Θεοῦ πρόδηλον ἔχει τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σωτηρίαν, κακείνα τὴν κακίαν· ἀλλ' ὅμως εἰ πρὸς αὐτὰ μὴ δύνασθε συνιδεῖν, κἂν ἀπὸ τῶν συμβουλευόντων μάθετε τὸ σωτήριον καὶ τὸ βλαβερόν. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων πραγμάτων ταύτῃ κεχρησθαι τῇ γνώμῃ, κἂν μὲν ἱατρὸς δώσῃ τινὶ σιτίον, μὴ περιεργάζεσθαι, ἀλλ' ὡς ὑγίειας ποιητικὸν δέχεσθαι, ἂν δὲ φαρμακὸς καὶ γόης, μὴ πολυπραγμονεῖν, ἀλλ' ὡς δηλητήριον καὶ βλαβερόν ἀποστρέφεσθαι· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ μὴδὲ τούτῳ κεχρησθαι πρὸς μέσῳ; καίτοι τοσοῦτον πλέον τὸ μέσον Θεοῦ καὶ δαίμονος, ἢ ἱατροῦ καὶ φαρμακοῦ, ὅσον οὐδὲ ἐξεστὶν εἰπεῖν, οὐδὲ νῦν παραστήσαι καὶ λόγῳ. Πῶς οὖν οὐκ ἐσχάτης ἀτοπίας, ἐνθα μὲν ἐλαχιστον τὸ διάφορον τῶν παρεχόντων τὰ σιτία, μὴ πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ τῇ ποιότητι τῶν προσώπων ἀντὶ πάσης κεχρησθαι διδασκαλίας· ἐνθα δὲ τοσοῦτον τὸ μέσον τῶν συμβουλευόντων, λόγῳ χρεῖαν ἔχειν πρὸς τὸ μαθεῖν, ὅτι τὸ μὲν σωτήριον, τὸ δὲ βλαβερόν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ τῶν ἀλόγων ὤμεν ἀλογώτεροι, ἀλλ' ἀποτηδῶμεν, καὶ μὴ ἐπικλίνωμεν τὰς ἀκοάς· *Φθεῖρουσιν ἥθη χρηστὰ ὀμίλῳι κακαί·* καὶ συγγνώμης οὐκ ἐστὶ τυχεῖν τοὺς ἀπατηθέντας. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἂν μὲν λοιμικὸν χωρίον ἴδῃς καὶ ἐπινόσον, φεύγεις τὴν ἐκεῖ διατριβήν, κἂν μυρία σε ἔλκῃ πρὸς τὴν οἰκῇσιν ἐκείνην, πάντων τὴν τοῦ σώματος ὕγιαν προτιθεῖς· ὅταν δὲ λόγου τοῦ λοιμώδους τινὲς ὥσιν ἐμπεπληγμένοι, καὶ νοσήματος, οὐχὶ σῶμα διαφθείροντος μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν ἀπολλύντος, καὶ χεῖρω καὶ φαυλοτέραν ἐργαζομένου, οὐκ ἀποτιδᾷ; Ἀκούσον, φησί τις σοφὸς ἀνὴρ, *μὴ στήσης, ἀλλ' ἀποπήδησον, μὴ ἐγγρονίσσης,* καὶ τὴν βραχυτάτην ἐν τούτοις δεδοικώς διατριβήν. Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐ τὴν ἰσχὺν τῶν παρ' ἐκείνους δογμάτων διδοιχότες, ἀλλὰ

* Sic Colb. In Morel. vero καὶ οὐκ ἐπιστεύετο deest.

b Ita Colb. In editis hæc vitiosa erant.

Sic recte Colbert. Edit. vero κἂν σπουδάζωμεν.

τὴν ὑμετέραν ἀσθένειαν φοβούμενοι. Ἡμῖν γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἀραχνίων ἀσθενέστερα τὰ ἐκείνων φαίνεται, τοῖς τεθεμελιωμένοις τῇ πίστει, καὶ μυριάκις ἡμῶν ἐπιδώσει τὰς ἀκοάς, τοσοῦτον πλείω τὸν γέλωτα ὀφλισκάνουσι παρ' ἡμῶν, καθάπερ οἱ μεμηλότες καὶ τῶν οἰκείων, φρενῶν ἐξεστηκότες· τὴν δὲ ὑμετέραν ἀσθένειαν δεοίκαμεν. Οὐ κατὰ πάντων λέγω τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ κατὰ τῶν ὑπευθύνων τοῖς [760] λεγομένοις ὄντων. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος, ὁ πάντων κρατῶν, οὐχὶ διδασκαλίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιδεικνύς τῷ μαθητῇ Τιμοθέῳ τὰς λογομαχίας, τὰς κενοφωνίας περιστασθαι παραινέει. Ὁλίγος ἐστὶν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνος, βραχὺ τὸ τῆς σωτηρίας ἐφόδιον. Ἄν οὖν αὐτὸν τὸν βραχὺν χρόνον τὸν δοθέντα ἡμῖν πρὸς τὸ μαθεῖν τι τῶν χρησίμων, εἰς περιττάς καὶ ἀνοήτους καὶ βλαβεράς ἀναλώσωμεν ἀκροάσεις, πότε λοιπὸν εὐπορήσομεν ἑτέρου πρὸς τὸ μαθεῖν τὰ ἀναγκαῖα καὶ κατεπειγόντα; Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ μακρὸς ᾔην, πάντα αὐτὸν εἰς τὰ χρήσιμα ἀναλίσκειν ἔδει· ὅταν δὲ καὶ ὀλίγος ᾔῃ καὶ βραχὺς, πῶς οὐκ ἐσχάτης ἀνάγκης τὴν ὀλιγότητα αὐτοῦ εἰς τὰ διαφθείροντα δόγματα τὴν ψυχὴν τὴν ὑμετέραν δαπανᾷ; Τί σοι χρεῖα φαρμάκου; μὴ δέξῃ πληγὴν*, μὴ τὸν χρόνον ἀναλώσης εἰς τὸ θεραπεύειν, ἀ λαμβά-

* Colb. φαρμάκου; μὴ λάβῃς τραῦμα, μὴ δέξῃ πληγὴν.

νεις παρ' ἑτέρων, καὶ ἔχεις· ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν τὸ ὑγιὲς συγκρόται, καὶ προσέλθῃ τις ἑτερόν τι λέγων, ἀποφραξὼν τὰ ὦτα, ἀποπήδησον εὐθέως, μὴ ἐγχρονίσῃς. Καὶ εἰ, κατὰ βασιλέων συλλόγου γενόμενου, οὐκ ἂν ἠνέσχου μετασχεῖν τοῦ συνεδρίου, ὡς τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἀκροάσεως, εἰ καὶ μὴ συγκατάθεσις γένοιτο, κινδυνεύσων πάντως· ὅταν κατὰ Θεοῦ λέγηται τι, καὶ δόγμα τῆς αὐτοῦ γέμον κατηγορία; γυμνάζεται, οὐκ ἀποφεύξῃ. οὐ μισήσεις τὴν βλάβην γλώτταν, οὐκ ἐμφράξεις τὰ ἄθεα στόματα; Καὶ πῶς δυνήσῃ μετὰ παρῥησίας εὐχεσθαι τὸν Θεὸν^β, ταῖς διαβολαῖς ταῖς κατ' αὐτοῦ κοινωνῶν; Μὴ, παρακαλῶ. Ταῦτά μοι οὐ πρὸς τοὺς παρόντας εἴρηται, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τοὺς παρόντας. Εἰ γὰρ καὶ ὑμεῖς ἀνεύθυνοι, ἀλλ' οὕστινας ἴστε ταύτην νοσοῦντας τὴν νόσον, τοῦτοις καὶ ἑτέροις πλείοσιν ἐπαντλάτε βήματιν, ὥστε πρόρριζον ἀνασπάσαι τὸ κακόν. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν ἀγίων καὶ φίλων τοῦ Θεοῦ (οὐ γὰρ δὴ τοσοῦτον ἡμῶν ἰσχύει τὰ ῥήματα. ὅσον τῆς ἐκείνων εὐχῆς ἡ παρῥησία), γένοιτο πάντας ἡμᾶς, καὶ ὅσοι πρὸς τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας συντελοῦσι, τούτων ἀπαλλαγέντας τῶν κακῶν, μετὰ παρῥησίας στήναι ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα. Ἀμήν.

^β Colb. τῷ Θεῷ.

ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ.

Λόγος γ'.

Οἶδα πρῶτον περὶ εἰμαρμένης εἰπὼν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἀλλ' οὐδὲν κωλύει καὶ τήμερον περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως γυμνάσαι τὸν λόγον· οὐκ ἐπεὶ τὸ πᾶθος ἐστὶν ἰσχυρόν, ἀλλ' ἐπεὶ τὴ ῥαθυμία ἡμῶν ἐστὶν ἄφατος, ἡ καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα ποιοῦσα τῶν νοσημάτων. Ἐπεὶ καὶ τυφλῷ δῆλόν ἐστι φύσει, ὅτι τὸν πιστὸν οὐδὲ λόγων οὐδὲ διδασκαλίας δεῖσθαι χρὴ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ τούτου φυγὴν. Καθάπερ γὰρ τὸν οἰκούντα τὴν κατ' ἡμᾶς οἰκουμένην, καὶ νόμοις [761] πολιτευόμενον τοῖς παρ' ἡμῖν, καὶ βασιλεύσιν ὑποταγμένον τοῖς αὐτοῖς, οὐ δεῖ πείθειν, ὅτι τὴν Περσικὴν πολιτείαν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ εἰσάγειν αὐτὸς οὐ χρὴ, ἀλλ' ἀπαγορεύει μόνον· οὕτω δὲ καὶ ἐναυῖα. Τῶν γὰρ ἀμαρτημάτων τὰ μὲν ἐστὶ λόγου δεόμενα καὶ διδασκαλίας, τὰ δὲ οὕτω φανερά καὶ δῆλα, ὡς φῶς καὶ τιμωρίᾳ μόνῃ κωλύεσθαι· ὅσον τὸ φονεύειν, τὸ μοιχεύειν, τὸ κλέπτειν, οὐ δεῖται λόγων· δι' ὅπερ καὶ ὁ νομοθέτης οὐχὶ διδασκαλίαν ὑπὲρ τούτων συντέθεικε περιττοῦσαν ἡμᾶς, ὅτι τὸ πρᾶγμα πονηρὸν προκατελήφει γὰρ ἡμᾶς τῷ λογισμῷ· ἀλλὰ μόνον ἀπηγόρευεν, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις. Ὅταν δὲ περὶ χερῶν ὑπερφίας καὶ παρακαταθηκῶν κακουργίας ἡμῖν διαλέγηται, καὶ λογισμοὺς τίθησιν, Ἐλέησον τὴν χίρην, φησὶ, καὶ τὸν προσήλυτον· καὶ γὰρ καὶ σὺ προσήλυτος ἦσθα ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. Τὸ σάββατον ἀργία τίμα, φησὶν· εἴτα καὶ λογισμὸν τίθησιν^β.

Τὸ τοῖνυν εἰμαρμένης ἀπέχεσθαι, οὐ τούτων ἐστὶ τῶν δεομένων λογισμοῦ, ἀλλ' ἐκείνων τῶν δῆλων. Ὡς περὶ γὰρ δῆλον ὅτι πονηρὸν τὸ φονεύειν καὶ τὸ μοιχεύειν φαῖλον, οὕτω δῆλον ὅτι τὸ προσέχειν εἰμαρμένην πονηρὸν καὶ ἀπηγορευμένον. Μὴ γὰρ ἀπὸ

* Sic e Savilio, rectius, ut nobis videtur. Montf. ὡμῶν. Edit.

^β Sic Colb., melius quam illud, πολιτεῖαν ὁσημέραι εἰσάγειν, quod antea legebatur. Edit.

^γ Illud, εἴτα καὶ λογισμὸν τίθησι, deest in Colb.

τῶν πειθομένων νομίζετε αὐτὸ εἶναι τῶν μὴ κεκωλυμένων· ἐπεὶ καὶ φόνος τοιμᾶται, καὶ κεκώλυται παρὰ τοῖς νόμοις, καὶ αἱ μοιχεῖαι καὶ αἱ ἀρπαγαὶ τῶν ἀπηγορευμένων εἰσι, καίτοι δρωμένων παρὰ τῶν πολλῶν. Ἐπεὶ ὅτι γε τῶν κεκωλυμένων ἐστὶν, ὡς περὶ ὁ φόνος, παρὰ τοῖς νόμοις αὐτοῖς τοῖς τῶν Ἑλλήνων, τὸ τῇ γενέσει πείθεσθαι, παρελθὼν τις τῶν μοιχευσάντων τὴν τοῦ δεινός γυναῖκα, κατηγορούμενος ἐν δικαστηρίῳ λεγέτω, ὅτι οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ἡ γένεσις· ἐγὼ μὲν γὰρ σωφρονεῖν ἐβουλόμην, ἐκείνη δὲ με ὥς καὶ ἐνέβαλεν· ἄρα οὐ διὰ τοῦτο χαλεπωτέραν δώσει δίκην, ὡς καταγέλαστα ἀπολογούμενος; ἄρα συγγνώμης τεύξεταί τις; Οὐδαμῶς. Καὶ μὴ ἐχρὴν κατ' ἐκείνους. Εἰ γὰρ γενέσει πάντα καὶ οὐ προαίρεσι γίνεται^γ, ταύτης μείζων οὐκ ἐστὶν ἀλογία. Εἰ μὲν γὰρ κυρία καὶ δυνατωτέρα ἐστὶ τῆς γενέσεως ἡ προαίρεσις, οὐκ ἂν εἴη γένεσις· εἰ καὶ μυρία μηχανήσεται τις, ἀνάγκη τὰ ἐπιτάγματα τὰ ἐκείνης πληροῦσθαι, μάτην οὕτως κολάζεσθαι, καὶ οὐ τεύξεταί συγγνώμης· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοῦ οὕτε ἀπολογουμένου, οὔτε τυγνόντος συγγνώμης ἀκούσεται· οὕτω παρὰ πᾶσι τὸ πρᾶγμα διαδέλλεται, καὶ μῦθος εἶναι καὶ λῆρος δοκεῖ. Πολλοὶ τε τῶν ἀρχόντων (καίτοι γε εἰ παρὰ ἀνθρώπου πάθοι βίαν, ἀρκεῖ πρὸς ἀπολογίαν αὐτὸ τοῦτο ἐγκαλούμενον, μᾶλλον οὐδὲ ἐγκλημα λοιπὸν εἶναι δοκεῖ), πολλοὶ γοῦν τῶν ἀρχόντων, ἐπὶ φόνους ἀδίκους κατηγορηθέντες, δίκην ἔδωκαν, τοὺς δὲ δημίους τοὺς διακονουμένους τῷ φόνῳ, καὶ αὐτόχειρας γεγεννημένους τῆς σφαγῆς, οὐδὲ εἰς δικαστήριον ἔλκύσαι τις, ἀλλ' οὐδὲ ζητῆσαι, τὴν ἀρχὴν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένης, καὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματος, καὶ τοῦ τῆς ὑποταγῆς φόβου. Εἴτα ἀνθρώπων μὲν ἴσασι συγγινώσκειν, ὑπ' ἀν-

^γ Colbertinum cod. sequimur. Morel. et Savil. καὶ οὐ δοκῆσαι γίνεται.

vestram metuentes. Nobis enim per Dei gratiam illorum scita araneorum telis imbecilliora videntur, qui sumus in fide fundati, etiamsi millies ad aures nostras decantent, tanto majore risu a nobis excipiuntur, quasi insani et mente capti : sed imbecillitatem vestram formidamus. Neque adversum omnes hæc dico, sed adversus eos qui his obnoxii sunt. Quandoquidem Paulus qui omnia tenebat, non doctrinam tantum, sed verborum pugnas adversus extraneos discipulum Timotheum docens, vanos sermones ocludendos monet (2. Tim. 2. 16). Breve est vitæ nostræ tempus, exiguum salutis curriculum. Si ergo breve illud tempus nobis ad discendum utilia concessum, in supervacaneas, inutiles et noxias disciplinas insumamus, quandonam aderit aliud tempus ad discendum ea, quæ necessaria sunt et urgent maxime? Atqui si etiam longissimum esset, totum esset utilibus in rebus insumendum : cum autem breve sit et exiguum, quomodo non extremæ dementiæ fuerit, ejus brevitatem in disciplinas animæ nostræ perniciosas insumere? Quid medicina opus est tibi? ne accipias plagam, ne tempus absumas in iis sanandis, quas ab aliis accipis :

a divinis Scripturis sanitatem compara; si accesserit aliquis aliena docens, aures obtura; statim resili, ne cuncteris. Si contra Imperatores consilium iniretur, non committeres ut in ejusmodi consessu locum haberes, quippe qui vel ex auditu rerum, etiamsi non assentiaris, in periculum omnino venires : quando contra Deum aliquid dicitur agiturque dogma accusatione plenum adversus illum, annon fugies, annon maledicam linguam aversaberis, annon impia ora obturabis? Et quomodo poteris cum fiducia Deum precari, qui in eum jactatarum calumniarum particeps fueris? Ne, quæso, id eveniat. Hæc a me non ad præsentis dicta sunt; imo potius ad præsentis. Etiamsi enim vos innoxii, si quos noveritis hoc morbo laborantes, his pluribusque aliis contendite verbis, ut malum radicitus evellatis. Id vero fiat precibus sanctorum et amicorum Dei : non enim tantum nostra verba valent, quantum illorum preces. Faxit Deus ut nos omnes, et quotquot ad Ecclesiæ plenitudinem pertinent, his liberati malis, cum fiducia stemus ante tribunal Christi, cui gloria. Amen.

DE FATO ET PROVIDENTIA.

ORATIO III.

Novi me nuper apud vestram caritatem de fato verba fecisse, nihilque prohibet quominus de eodem argumento etiam hodie sermonem instituamus : non quod morbus sit ita validus, sed quod socordia nostra sit incredibilis, quæ vel minimas ægritudines permagnas faciat. Siquidem et cæco id vel natura conspicuum est, fideli nempe neque verbis neque doctrina opus esse, ut malum hoc effugiat. Quemadmodum enim ei, qui terram nostram inhabitet, legibus nostris utatur, regibus iisdem pareat, non necesse est persuaderi, ne Persarum instituta apud nos inducat, sed semel prohiberi tantum : sic et hoc loco faciendum. Nam quod ad peccata cavenda pertinet, alia quidem sunt quæ sermone doctrinaque egent, alia vero ita manifesta et clara, ut metu solum ac supplicio coerceantur : cujus generis sunt, occidere, adulterium admittere, furari, quæ oratione non egent. Quamobrem legislator non doctrinam posuit qua aures nostræ personarent, et rem esse malam indicaretur : illud enim jam cogitationem nostram præoccupaverat; sed solum prohibuit, Non adulterium admittes, non occides (Deut. 5. 17. 18). Ubi vero de viduarum despectu, deque depositorum violata fide nos alloquitur, tunc rationes adjicit. *Miserare, inquit, viduam, et advenam : etenim et tu advena fuisti in terra Ægypti* (Deut. 10. 18). *Sabbatum requie cole, inquit* (Exod. 20. 10. et 31. 13) : deinde causam affert¹.

Fatum omnino damnandum. — Fatum itaque aversari, non præceptum est quod ratiocinio egeat, sed

¹ Illud, deinde causam affert, deest in Colb.

ex illis perspicuis est. Nam quemadmodum palam est cædem et adulterium esse mala et prohibita, ita perspicuum est fatum etiam esse malum ac prohibitum : neque enim ex eo quod aliqui ipsi fidem habeant, putetis ipsum non esse rem vetitam. Etenim et cædes quoque patrat, etsi legibus prohibita; adulteria item et rapinæ admittuntur a multis, quamvis vetita. Quod enim perinde atque cædes, genesis quoque legibus Græcorum sit vetita, hinc liquet, quod si quis adulterio cum uxore cujuscumque admissio, in foro judiciali accusatus dixerit : Non ego, sed genesis : ego quippe temperanter agere volebam, sed illa me impulit : annon ideo graviore dabit poenam, ut qui ad ridiculam defensionem confugerit? an veniam impetrabit? Neutiquam. At secundum illos impetrasse oportuit. Si enim geni, non arbitrio nostro hæc fierent, nulla aptior defensio esset. Nam si voluntas nostra potentior sit geni, nulla genesis erit : si vero, quantumvis conetur quispiam, necesse sit ea quæ geni sunt præfinita impleri; frustra punitur ille, et venia ei negatur; sed nemo illum neque se purgantem neque veniam impetrantem audiet : ita res ab omnibus explosa est, fabulæque ac nugarum loco habetur. Multi vero magistratus (tametsi ab homine quopiam si vis inferatur, id reo ad defensionem sufficiat, imo potius nullum esse crimen ultra videatur), multi, inquam, magistratus de injusta cæde accusati, poenas dederunt : carnifices vero, qui cædes perpetrant, suaque manu perficiunt, ad tribunal trahere vel perquisitionem facere nemo aggrediatur, patrocinante necessitate, magistratus auctoritate, et subjectionis timore. Quod si homini ignoscunt, quia ab

homine contribule suo coactus est; nonne multo magis homini per fatum coacto, condonandum esset? Atqui aufugiendum erat. Verum illius, ut aiunt, imperium sic inexpugnabile est, ut quamvis in desertum, quamvis in mare, quamvis alium in locum te conferas, ejus placita¹ non effugias. Quomodo igitur non absurdum fuerit, eum qui a barbaris magna vi cogitur, facile veniam impetrare, ut ne quidem accusetur, eum vero, qui potentiore, ut aiunt, necessitate compellitur, poenas dare, neque ad causæ suæ defensionem admittere? Nemo enim unquam fatum prætendens poenas effugit: non in foro judiciali maleficus, non domi famulus, non in ludo puer, non in artibus discipulus, si quando ii peccaverint. Quomodo igitur quidam fatum tuentur, qui illud sic infamant, ejusque necessitati ne minimum quidem veniæ concedunt? Ita nempe veritate et conscientia sua permoti, fabulam esse putant. Cum autem in gravia peccata lapsi fuerint, aliud rursus prætendunt, quo se poenas effugere posse putant, quasi vero non ideo graviore daturi. Etenim non tam grave est peccare, quam post peccatum impudenter agere, et propter scelera sua Deum accusare. Hoc omnium peccatorum teterrimum est: illud vero diabolus curat, ut non modo nos segnes ad virtutem, et pronos ad malum reddat, et omnia Deo attribuire suadeat; sed etiam defensionis obtentu et animam et linguam nostram in blasphemiam conjiciat, ut et Deum accusemus, et male gestorum a nobis odium deponamus, et in eum, qui auctor non est, culpam traducamus. Atqui si quis apud homines aliquid tale designaverit, vel id unum satis est ad ejus accusationem atque perniciem. Cum quis enim alterum calumniatur, etiamsi nihil mali patrauerit, ut criminis rei supplicio plectitur. Vide igitur quanta mala diabolus per fatum inducat: virtutis contemptum; animum quippe resolvit quantumvis pronum ad audores pro illa suscipiendos, quando suadet, nullum quod in nos incidat gestum pro vitio habentem.

¹ Colb., *fila ejus*, quæ etiam lectio quadrare potest.

dum. Cum enim quis didicerit, mœchum, homicidam, furum effossorem, non esse criminis reum, nor desinet quasi in præcipiti loco sponte ruens providentiæ alios calumniatores efficere, et ipse quoque calumniator Dei esse: quo quid, quæso, perniciosius esse potest? Fugiamus itaque, dilecti, talem idololatram: vere mors est in olla (4. Reg. 4. 40), omnemque qui inde hauserit vel tantillum perversorum dogmatum, prorsus mori necesse est, nisi resiliat, et sanitate pura fruatur. Ne igitur postea infructuose ploremus, cum nobis statutum poenitentiae tempus post decessum præcisum fuerit, donec in arbitrio nostro situm est, quotquot hoc correpi sumus morbo, poenitentiam agamus et resipiscamus: quotquot vero sani sumus, et incolumitatem servemus, et hoc morbo correptis manum porrigamus. Nam si corpore agris hoc studium hancque curam adhibemus, animi ingruente morbo, quid non a nobis præstandum est? quid non sustinebimus, ut fratrem, ad societatem membrorum eandem cooptatum, recuperemus, qui ad plenitudinem corporis ecclesiastici pertinet? Omnia igitur hujus causa suscipiamus, omnia faciamus, cautes ac lupos abigentes: neque nostram salutem satis nobis esse putemus. Quemadmodum enim dictum est, *Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas* (Ps. 49. 18): ita et hic quoque audiamus; cum viderimus aliquem ex fratribus nostris suffrantem verbis et susurris, ista audiamus. Domus Domini est Ecclesia, vasa pretiosa sunt fideles. Cum ergo videris externum aliquem ex vasis quidpiam diripere conantem, etiamsi tu non hoc vitio captus sis, utpote qui pericliteris, si negligas, neque adeas eos, qui id emendare possunt, reus eris animæ illius, qui cum videris furem effodientem, non impediveris sive per te, sive per alium. Neque vero hoc dico, quod tibi periculum impendere putei, sed ut te securum reddam, utque id efficiam ut perinde aliorum atque tuam cres salutem. Ita enim poterimus promissa consequi bona, gratia Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

DE PROVIDENTIA ET FATO.

ORATIO IV.

Eadem ipsa dicere mihi quidem grave non est, vobis vero tutum (Philipp. 3. 1). Quod si Paulo frequenter discipulos doctrina imbuere opus fuit; Paulo, inquam, qui cum Spiritus gratia docebat, qui cum imperio inimicos abigebat, qui omnium ægritudines tollebat, Paulo ita honorato, quem omnes audiebant quasi angelum de cælo descendentem, imo potius quasi ipsum Christum; si itaque illi necesse fuit frequenter eadem ipsa repetere, multo magis nobis, qui nullo in numero sumus. Etenim etiam vobis tutum est frequenter de iisdem ipsis rebus audire, nec modo de iisdem ipsis rebus, sed eadem ipsa de iisdem ipsis rebus. Ne gravetur ergo quisquam, neque molestum sibi putet, si

de eadem hypothesi eadem ipsa retractemus. Si enim confidere liceret, vos his semel auditis ægritudinem animi deposituros esse, ne sic quidem ab hoc argumento recedendum, sed de eodem ipso loquendum esset, ut firma stabilisque sanitas esset, vosque casti essetis, ne in hæc opera recideretis. Quoniam vero apud auditores reliquias adhuc morbi esse suspicamur, necessaria et rationi consentanea nobis est frequens iisdem de rebus adhortatio. Hodie autem dicendum est quo pacto hæc effugiamus. Quomodo igitur effugiemus? Primo precibus et colloquio cum Deo, secundo piis cogitationibus. Si enim videris quæ futura, quæ presentia fuerint, ac rectum de utrisque calculum tuleris, nunquam hoc malum animam tuam

θρώπου τοῦ ὁμοφύλου καὶ ὁμογενοῦς καταναγκαζόμενον· τῷ δὲ ὑπὸ εἰμαρμένης οὐχὶ πολλῶν μᾶλλον συγγινώσκειν ἐχρῆν; Καὶ γὰρ διαδρᾶναι ἔδει.

[762] Ἐκείνης δὲ, ὡς φασιν, οὕτως ἀμήχανος ἡ ἀρχή, ὡς καὶ εἰς ἔρημον, καὶ εἰς θάλασσαν, καὶ ὅπου τις ἀφίκεται, τὰ νοήματα αὐτῆς αὐτὴ διαφεύζεται. Πῶς οὖν οὐκ ἀποπνεν τὸν μὲν ὑπὸ βαρβάρων βίας ἀγχομένον, πλείστη; συγγνώμης ἀπολαύειν, ὡς μὴδὲ ἐγκαλεῖσθαι τὴν ἀρχήν, τὸν δὲ ὑπὸ δυνατωτέρως, ὡς φασιν, δυνάμει; καταναγκαζόμενον, δίκην δίδοναι, καὶ μὴδὲ λόγου μεταδιδόναι πρὸς ἀπολογίαν αὐτῷ τῆς αὐτῆς; Οὐδεὶς γὰρ ποτε προβαλλόμενος εἰμαρμένην ἀπέφυγεν, οὐκ ἐν δικαστηρίοις κακοῦργος, οὐκ ἐν οἰκίᾳ οἰκίτης, οὐκ εἰς διδασκαλίαν παῖδες, οὐκ ἐν ταῖς τέχναις μαθηταί, ἐν οἷς ἂν διαμάρτωσι. Πῶς οὖν τινες εἰμαρμένην πρεσβεύουσιν ἀτιμάζοντες αὐτήν, καὶ τῇ ὑπ' αὐτῆς ἀνάγκῃ οὐδεμιᾶς μεταδιδόντες συγγνώμης; Οὕτω τῇ μὲν ἀληθείᾳ, καὶ τῷ συνειδότε· σφόδρα πεπιśκασιν ἑαυτοὺς, ὅτι μῦθος τὸ πρᾶγμα ἔστιν. Ὅταν δὲ εἰς ἁμαρτίματα ἐμπέσωσι χαλεπὰ, ἕτερον αὐτοῖς προστιθέασι πάλιν, ὡς ταύτῃ διαφευξόμενοι τὴν ἀποκατεμένην αὐτοῖς δίκην, ἀλλ' οὐ χαλεπώτερον αὐτὴν δύνοντες. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ ἁμαρτάνειν χαλεπὸν, ὡς τὸ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀναισχυρτείν, καὶ τὸν Θεὸν διαβάλλειν ὑπὲρ τῶν οἰκείων κακῶν. Τοῦτο πάσης ἁμαρτίας χεῖρον· ὅπερ εἶναι καὶ ὁ διάβολος ἐσπούδασεν, ὡς μὴ μόνον ῥαθύμους ἡμᾶς γενέσθαι πρὸς ἀρετὴν καὶ προχείρους εἰς λαλίαν, ἀπάντων τὴν αἰτίαν ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ βλάσφημον ἡμῶν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν γλῶτταν ἐργάσασθαι, ἀπολογίας προσήματι, τοῦ Θεοῦ κατηγοροῦντας, καὶ τῶν μὲν ἐργαζομένων ἡμῶν αὐτῶν ἀποσκευαζομένους τὴν διαβολὴν, εἰς δὲ τὸν οὐκ ὄντα αἰτιον μετατιθέντας τὴν κατηγορίαν. Καίτοι καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τις τοιοῦτόν τι φανῇ τολμήσας, ἀρκεῖ τοῦτο μόνον εἰς κατηγορίαν αὐτοῦ καὶ ἀπώλειαν. Ὅταν γὰρ ἕτερον συκοφαντῇ ὁ μὴδὲν ἐργασάμενος δεινόν, τῶν δεδοκῶτων τὸ τὸλμημα τίμωριζεν ἐνέχεται. Ὅρα οὖν πόσα κακὰ συνέστησεν ὁ διάβολος ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης· ὑπεροψίαν ἀρετῆς· ἐκλύει γὰρ ψυχὴν καὶ σφόδρα πρόθυμος ἢ πρὸς τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς ἰδρωτάς, ὅταν πεῖσῃ, ὅτι τῶν γενομένων οὐδὲν ἔστιν ἐφ' ἡμῖν εὐέμπτωτον πρὸς πονηρίαν

^a Colb. τὰ νήματα αὐτῆς, quae etiam lectio quadrare potest.

^b Colb. φωνὴ ποιήσας.

ἔργον. Ὅταν γὰρ μάθῃ τις ὅτι μοιχεύων ἢ φονεύων, καὶ τοίχους διορύττων, οὐκ ἔστιν ἐγκλήματος ἄξιος, οὐ παύσεται, καθάπερ ἐπὶ κατάντους χωρίου. μετὰ προθυμίας φερόμενος τῆς προνοίας ποιεῖν συκοφάντας, καὶ συκοφάντης γενέσθαι κατὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ τί γένοιτο ἂν χεῖρον, εἰπέ μοι, κακόν; Φεύγωμεν τοίνυν, ἀγαπητοί, τὴν ἐιδωλοατρείαν ταύτην· ὅπως θάνατός ἐστιν ἐν τῷ λέβητι, καὶ πάντα τῶν ἀρυσάμενων ἐντεῦθεν καὶ μικρόν τι τῶν διεφθαρμένων δογμάτων ἀνάγκη πάντως ἀποθανεῖν, εἰ μὴ παλινδρομήσειε, καὶ τῆς ὑγείας ἀπολαύσειε τῆς καθαράς. Ἴν' οὖν μὴ μετὰ ταῦτα ἀνόντητα θρηγνῶμεν, ὅταν τῆς μετανοίας ἡμῖν ἡ προθεσμία μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ἐκκοπῇ, ἔως ἐσμέν κύριοι, ὅσοι μὲν ἔλλομεν τῷ νοσήματι, μετανοήσωμεν καὶ ἀνακτησόμεθα ἑαυτούς· ὅσοι δὲ ὑγιαίνομεν, τὴν τε ὑγίειαν καθάραν διατηρῶμεν, καὶ τοῖς προκατελημμένοις χεῖρα ὀρέγωμεν. Εἰ γὰρ τοῖς τὰ σώματα νοσοῦσι τοσαύτην ἐπιδεικνύμεθα σπουδὴν καὶ κηδεμονίαν, ὅταν ψυχῇ [765] ἀρρώστια προκέρχῃ, τί τῶν πάντων οὐ πρακτέον ἡμῖν; τί δὲ οὐχ ὑπομενούμεν, ὥστε τὸν ἀδελφόν, εἰς συνάφειαν μέλους ἡμῖν συντελοῦντα, ἀνακτησάσθαι, τὸν καὶ ἐν τῷ πληρώματι τοῦ σώματος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τελοῦντα; Πάντα οὖν ὑπὲρ τούτου πραγματευσόμεθα, πάντα ὑπὲρ τούτου πράττωμεν, τοὺς κύνας, τοὺς λύκους ἀπελαύνοντες, μὴδὲ ἀρκύνειν ἡγνόμεθα ἡμῶς τὴν ἡμετέραν αὐτῶν σωτηρίαν. Ὡς περ γὰρ εἴρηται ὅτι, *Εἰ ἐθεώρεις κλέπτειν, συνέτρεχε, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθης*· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ἀκουσόμεθα· ὅταν ἴδωμεν τινα τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων κλέπτοντα λόγοις καὶ ψιθυρισμοῖς, τὰ αὐτὰ ἀκουσόμεθα. Οἷός ἐστι δεσποτικὸς ἡ Ἐκκλησία, αὐαυτὴ τίμιός ἐστιν οἱ πιστοί. Ὅταν οὖν ἴδῃς τινὰ τῶν ἐξωθεν βουλόμενον ὑφελέσθαι τι τῶν σκευῶν, καὶ αὐτὸς ἀνάλωτος ἦς, ὡς μέλλον κινδυνεύειν, εἰ παρῖοις, καὶ μὴ προσελθὼν εἰπὼς τοῖς διηρθῶσαι κυρίως, ἐνεχοὺς γέγονας τῆς ἐκείνου ψυχῆς, ὁ τὸν κλέπτειν ὁρῶν διορύττοντα, καὶ μὴ κωλύων ἢ διὰ σαυτοῦ ἢ δι' ἐτέρου. Οὐχ ὡς σοὶ τὸν κινδυνὸν ἀπλῶς ἐπιειρέμασθαι ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὥστε ἀσφαλίσασθαι. ὥστε ποιῆσαι ἴσως ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν καὶ τῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας, μεριμνᾶν. Οὕτω γὰρ θυνήσόμεθα καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τυχεῖν αγαθῶν, χάριτι Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^c Savil. ἐν τῷ πλ. Αἰεταί ἐν.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ.

Λόγος δ'.

Τὰ αὐτὰ λέγειν ἔμοι μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Εἰ δὲ Παῦλῳ συνεχοῦς ἔδει διδασκαλίας πρὸς τοὺς μαθητάς, Παῦλῳ τῷ μετὰ τῆς τοῦ Πνεύματος διδασκονίας χάριτος, καὶ μετὰ ἐπιτάγματος ἐλαύνοντι τοὺς ἐχθρούς, καὶ πάντων ἀναιρούσι τὰ παθήματα, Παῦλῳ τῷ τιμωμένῳ, οὐ πάντες ἤκουον ὡς ἐξ οὐρανῶν ἀγγέλου καταβάντος, μᾶλλον δὲ ὡς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ· εἰ τοίνυν ἐκείνῳ χρεῖα ἦν τοῦ συνεχῶς τὰ αὐτὰ λέγειν, πολλῶν μᾶλλον ἡμῖν τοῖς οὐδενὸς ἄξιους λόγῳ. Καὶ γὰρ ὄντως ἀσφαλές τὸ πολυλάκειν ὑμῖν περὶ τῶν αὐτῶν ἀκούειν, καὶ οὐ μόνον τὸ περὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν. Μὴ δὴ δυσχεραίνεται τις, μὴδὲ ἐνοχλεῖσθαι νο-

μιζέτω παρ' ἡμῶν, εἰ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως μέλλοιμεν τὰ αὐτὰ λέγειν πάλιν. Εἰ μὲν γὰρ ἦν θαρσύναι, ὅτι ἅπασι ἀκούσαντες ἀποτιθεσθε τὸ νόημα τῆς ψυχῆς, μάλιστα μὲν οὐδὲ οὕτως ἀποστήναι ἐχρῆν, ἀλλ' ἐτι περὶ τῶν αὐτῶν λέγειν ἐχρῆν, ὥστε μόνιμον ὑμῖν καὶ βεβαίαν ποιῆσαι τὴν ὑγίειαν, καὶ δυσχερώτους πρὸς τὸ τοῖς αὐτοῖς μὴ περιπεσεῖν πάλιν ἔργοις. Ἐπειδὴ δὲ ὑποπτεύομεν εἶναι ἐτι λείψανά τινα τοῦ κακοῦ παρὰ τοῖς ἀκραταῖς, ἀναγκαίως καὶ κατὰ λόγον ἡμῖν ἡ συνεχῆς ὑπὲρ τούτων ἐστὶ παραίνεσις. Τήμερον γὰρ ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐπεῖν πῶς ἂν ἐκφυγόμεν. Πῶς οὖν ἐκφυγόμεν ἂν; Πρῶτον μὲν ταῖς εὐχαῖς, καὶ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμιλίᾳ, δευτέρον δὲ, λογισμοῖς εὐσεβέσι. Ἄν γὰρ ἴδῃς τίνα μὲν

τὰ μέλλοντα, τίνα δὲ τὰ παρόντα, καὶ τὴν ὁρὴν περὶ [764] ἑκατέρων ψῆφον ἐνέγκης, οὐδέποτε σου τῆς ψυχῆς ἄφεται τοῦτο τὸ κακόν. Ὅταν οὖν ἴδῃς πλουτοῦντά τινα παρ' ἄξιαν, μὴ μακαρίσης, μὴ ζηλωτὸν νομίσης, μὴ καταγνῶς τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, μὴ μάτην φέρεσθαι καὶ εἰκῆ τὰ παρόντα νόμιζε, ἐπειδὴ ὁ δεῖνα πλουτεῖ παρ' ἄξιαν. Ἀναμνήσθητι τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουτοῦ, πῶς ὁ μὲν πρὸς ἄκρον εὐπορίας ἐληλάκει καὶ τρυφῆς, ὡμὸς ὢν καὶ ἀπηνῆς καὶ ἀπάνθρωπος καὶ κυνῶν αὐτῶν ἀγριώτερος· εἰ γε οἱ μὲν τὸν πένητα ἠλέουν καὶ ἐθεράπευον, οὐκ ὀκνοῦντες τῇ γλώττῃ ἄφασθαι τῶν ἐλκῶν τῶν κατὰ παντὸς τοῦ σώματος, ὁ δὲ οὐδὲ ψυχῆν αὐτῷ μετεδίδου. Ἐννόησον οὖν πῶς αὐτὸς μὲν πρὸς ἄκρον εὐπορίας ἐληλάκει, ὁ δὲ πένης ἐκεῖνος ὁ ὄντως πλούσιος, ὁ ὄντως εὐπορος, εἰς αὐτὸ τῆς πενίας τὸ ἔσχατον κατέπεσε, καὶ αὐτῆς τῆς ἀναγκαίας ἠπόρει τρυφῆς, καὶ νόσῳ καὶ λιμῷ διηνεκεῖ παλαιῶν. Καὶ ὁ μὲν ἦττω τῆς χρείας εἶχεν, ὁ δὲ οὐδὲ τῆς συμμετρίας ἀπῆλθεν. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐδοσχερίσεν, οὐκ ἐφθέγγετο ῥῆμα ἀσεβές, οὐ κατηγόρησε τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐμέμψατο τὴν πρόνοιαν, οὐκ ἀνέθηκεν εἰμαρμένη τὰ γεγενημένα, οὐκ εἶπε πρὸς τινα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν· ἐγὼ μὲν οὐδὲν ποιήσας κακὸν εἰδικῶς^α, τοσαύτην τίνω δίκην, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομένω τιμωρίαν, λιμῷ τηκόμενος, δαπανώμενος νόσῳ χαλεπωτάτῃ, κατὰ μικρὸν ἀναλισκόμενος καὶ ἀσχημονῶν· οὗτος δὲ πλουτεῖ, καὶ τρυφεῖ ταῖς ἄλλοτριαις ἐνδαισιώμενος συμφοραῖς, ὁ τοῖς ἐμοῖς ἐμποροῖν κακοῖς· καὶ τὸν μὲν ἀπάνθρωπον, καὶ ἀντλεῖ, καὶ ὦμον καὶ λίθινον τοσοῦτον ποίησε χρημάτων κύριον ὁ Θεός, ἐμὲ δὲ τὸν οὐδὲ μέχρι ῥιμάτων ψιλὸν παροξύναντα ἄφηκε κατεϊνέσθαι πόνους τοσοῦτους. Ποῦ ταῦτα δικαιοκρατίας ἄξια; ποῦ ταῦτα προνοίας καὶ κηδεμονίας τῆς ὑπὲρ ἡμῶν; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν ἐκεῖνος. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, ὅταν αὐτοὶ μὲν οἱ πάσχοντες κακῶς οὕτω τὸν Δεσπότην εὐλογῶσιν ἐν πᾶσι, σὺ δὲ ὁ τῶν παλαισμάτων ἐστηκὼς ἔξω, ὑπὲρ τοῦτον βλασφημῆς τὴν Θεὸν, ὑπὲρ ὧν εὐχαρίστως ἕτεροι ἔχουσιν; Ὁ μὲν πάσχων δεινῶς, κἂν εἴπῃ τι ῥῆμα φορτικὸν καὶ ἐπαχθές, εἰ καὶ μὴ τοσαύτης ὅσης ἕτερος, ἀλλ' ὅμως γε καὶ ἐλάττονος μετέχει συγγνώμης· ὁ δὲ ἔξω τῶν δεινῶν ἐστῶς, καὶ ὑπὲρ ἐτέρων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπολλύς, ποίας ἂν εἴῃ συγγνώμης ἄξιος, ὑπὲρ τούτων βλασφημῶν τὸν Θεόν, ὑπὲρ ὧν ὁ παθὼν κακῶς εὐχαριστεῖ, καὶ διὰ παντὸς αὐτὸν ἀνυμνῶν οὐκ ἀφίσταται; Ὅταν ἴδῃς δίκαιον πάσχοντα κακῶς, ἀναμνήσθητι τούτου τοῦ παραδείγματος· οὔτε γὰρ ἂν δικαιοτέρων ἐκείνων τίνα ἔχῃς μοι νῦν εἰπεῖν· καὶ γὰρ δῆλον ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς, δῆλον ἂν τὸν ἐπάθλων· τὸν γὰρ πρῶτον εἰληγε τῆς ἀναπαύσεως^β τόπον, μετὰ τοῦ πατριάρχου τιμώμενος Ἀβραάμ· οὔτε μεῖζονα παθόντα κακῶς, οὔτε οὕτως ὑπεροφέντα. Τί γὰρ ἂν ἔχῃς εἰπεῖν, ὅταν μὴδὲ τῶν ἀποπιπτόντων ψυχῶν ἐμφορεῖσθαι ἔχη; Ὅταν οὖν ἴδῃς ἄκραν κακίαν· τί γὰρ ὁμότερον τοῦ τὸν ἐν συμφορᾷ τοσαύτῃ παρατρέχοντος; κακίαν εἰπεῖν μὴ αὐτῇ συνεζευγμένη^γ· τί τοίνυν εὐπορώτερον γένοιτο ἂν τῆς τραπέζης [765] ἐκείνης, καὶ τῆς ἀμφιάσεως ἄκραν τρυφὴν, καὶ εὐπραγίαν; πάλιν ὅταν ἴδῃς ἄκραν δικαιοσύνην· τί γὰρ ἂν γέ-

νοιτο θεοφιλέστερον ψυχῆς τοιαῦτα πασχούσης, καὶ φερούσης γενναίως ἄκραν ταλαιπωρίαν; τί γὰρ ἂν γένοιτο ἀθλιώτερον λιμοῦ καὶ νοσήματος οὕτως ἀνιάτου; ποίαν ἔχεις, εἰπέ μοι, συγγνώμην, ἐν τοῖς ἄλλοις σκανδαλίζομενος; μὴ γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος βίου τὰ πράγματα ἔστηκεν;

Ἀνάμεινον τὸ τέλος, καὶ τότε ὄψει τὸ κατ' ἄξιαν τῆς ἐκάστου ζωῆς· μὴ πρὸ τῶν βραδείων, μὴ πρὸ τῶν στεφάνων θορυβοῦ. Ὅταν οὖν ἴδῃς εἰς τὸ δικαστήριον ἀμφοτέρους εἰσελθόντας, καὶ τῆς ψήφου τυχόντας, τότε καὶ αὐτὸς τὴν περὶ ἐκάστου κρίσιν ἐξένεγκε. Πόσοι νῦν ταῖς ὁδοῖς ἐφεδρεύουσι, πόσοι διούρτουσι τοίχους, πόσοι θήκας τῶν κατοικομένων ἀναβρῆσσοι, πόσοι γάμοις ἐπεδοῦλευσαν ἄλλοτριαις, πόσοι δηλητηρίους φαρμάκοις πολλοὺς ἀπώλεσαν; ἄρ' οὖν ὑπὲρ τούτων ἐγκαλοῦμεν τῷ δικαστῇ; Οὐδαμῶς. Ἄν μὲν γὰρ λαβὼν αὐτοὺς ὑποψήφους ἄφῃ, καὶ τὸν μὲν παθόντα κακῶς κολάσῃ, τὸν δὲ ποιήσαντα τιμῇ, καὶ στεφανώσας ἐκπέμψῃ, κατηγορίας δευτέρας^δ ἄξιος, καὶ ἐγκλημάτων ἐσχάτων· ὅταν δὲ μηδέπω ὡς παραδοθέντες, μηδὲ ὁ καιρὸς ἐπιστῇ τῆς ψήφου, μήπω δὲ αὐτὸς τὰς εὐθύνas ἀπαίτῃ, προλαβὼν προκαταγινώσκει; Ἄλλ' ἔδει, φησὶν, ἐντεῦθεν ἦδη εἶναι δίκην τῶν ἡμαρτημένων. Ἐννόησον τὰ σαυτῷ βεβιωμένα, ἀνθρῶπε, εἰς τὸν σὸν εἰσαλεῖς συνεῖδός, καὶ μεταθήσῃ τὴν γνώμην· οὐκ ἐπιμένσεις ταύτην τὴν ψῆφον, ἀλλ' ἀποδέξῃ τῆς μακροθυμίας τὸν φιλόανθρωπον Θεόν. Εἰ γὰρ ἤμελλεν ἕκαστος παρ' αὐτὰ τὰ ἡμαρτήματα δίκην ἀπαιτεῖσθαι τῶν πεπλημμελτημένων, οὐκ ἂν ἡμῶν ἐφθασε τὸ γένος πάλαι ἀναρπασθέν. Τίς γὰρ καυχήσεται ἀντὶ τῶν ἔχων καρδίαν, ἢ τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἡμαρτιῶν; Ἄλλ' ὅταν ἀλγῆς ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίᾳ, λογίζου τὰ πεπλημμελημένα σοι μετὰ ἀκριθείας, καὶ χάριν εἴπῃ τῆς ἀνοχῆς, θαυμάσας τῆς ἀνεξεκακίας αὐτόν. Θορυβῇ καὶ ἀλύεις, καὶ πάντα ταραχῆς πληροῖς, ἐπειδὴ ὁ δεῖνα παρ' ἄξιαν πλουτεῖ, καὶ ἀπολαύει θεραπείας τῆς παρὰ τῶν πολλῶν· εἴτα οὐκ ἀκούεις τοῦ ψαλμοῦ^ε λέγοντος, Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήγεται τὰ πάντα, οὐδὲ συγκαταθίσεται αὐτῷ ἡ δόξα ἐπίσω αὐτοῦ; Οὐκ ἀκούεις τοῦ προφήτου βοῶντος μετὰ μεγάλῃς τῆς φωνῆς, Πᾶσα σὺρξ ἄχρητος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπων ὡς ἄνθος χέρτου; οὐχ ὁρᾷς ἐπιμαρτυροῦσαν ταῖς τῶν προφητῶν ἀποφάσεις αὐτῇ τῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν; οὐχ ὁρᾷς τὴν πείραν καὶ τὴν ἐκδασιν ἐπιψιφίζομένην τοῖς εἰρημένους; Οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήγεται τὰ πάντα; Ἀκουσον τοῦ Ἰωβ τὸ αὐτὸ τοῦτο λέγοντος, Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι, ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήγεται τὰ πάντα. Ἀκουσον τοῦ Παύλου τὰ αὐτὰ φιλοσοφούντος, Οὐδὲν εἰσηγέχαμεν εἰς τὸν κόσμον· ἐήλθον ὅτι οὐδὲ ἐξετεγκεῖν τι δυρύνεθα. Σὺ δὲ μακαρίζεις ἄνθρωπον οὐδὲν ἐντεῦθεν δυνάμενον ἀπενεγκεῖν ἐκεί τῶν ὑφελόντων αὐτῷ παραστῆναι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Καὶ τίς ἄλλος ἀθλιότητος [766] ὄρος, εἰπέ μοι, καὶ ταλανισμός, ἀλλ' ἢ ὅταν ὁ ἐν πολλῇ τρυφῇ ζήσας ἀπέρχεται πάντων ἐντεῦθεν ἀτιμότερος; Σὺ δὲ εἰ τινα τοῦτων τῶν εὐπορούντων καὶ συδοούντων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς εἶδες, ἐπὶ μὲν τῆς ἄλλοτρίας πολλῆς ἀπολαύοντα τιμῆς, παρασίτους καὶ κόλακας ἔχοντα, εἰς δὲ τὰ οἰκεῖα ἐπανελθόντα, καὶ οὐδὲν συγχωρούμενον ἐκείνων λαβεῖν, ἀλλὰ γυμνόν, ἄτιμον, τῶν προσαιτούντων ἀπορώτερον καὶ φαυλότερον φαινόμενον, ἄρα τοῦτον ζηλωτὴν εἶναι ἐνόμισες, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο μάλλον ἤλείεις καὶ ἐταλάνιζες;

^α Colb. ἀδικῶς.

^β Sic Colb. melius, quam edit. ἀναστάσεως.

^γ Haec verba, κακίαν εἰπεῖν μὴ αὐτῇ, συνεζευγμένη, vel prius peregrina sunt, vel omnino corrupta: quare Joannem Chrysostomum secuti, illa in versione praetermisimus. Forte legendum τὴν κακίαν εἰπεῖν μὴ ταύτῃ συνεζευγμένην. Colb. aliud adjicit, quo nulla, ut quidem opinor, lux affertur, κακίαι, εἶπε, ὡς μὴ ἐτέραν ἔχειν αὐτῇ συνεζευγμένην.

atinget. Cum ergo videris quempiam præter dignitatem locupletem, ne beatum prædices, ne æmulandum putes, neque Dei providentiam damnes, neque putes temere et casu ferri res præsentis, quia ille quispiam præter meritum locuples est. Recordare Lazari et divitis (*Luc. 16*): ut hic quidem ad summam rerum et divitiarum copiam pervenerit, cum esset crudelis, ferus et inhumanus, ipsisque canibus efferrator: siquidem illi pauperem miserabantur et curabant, nec segniter ulcera in toto ejus corpore lingebant; ille vero ne micæ quidem ipsi dabat. Cogita ergo quomodo hic ad summum opulentiam pervenerit; ille vero pauper, sed reipsa dives, et locuples, in extremam inopiam deciderit, ita ut necessario cibo destitueretur, ac perpetuo cum ægritudine et fame luctaretur. Et hic quidem minus, quam usus tulit, habebat, ille vero ultra modum rerum copia affluebat. Attamen non moleste ferebat, non impium verbum proferebat, non Deum accusabat, non providentiam criminabatur, non fato hæc adscribebat; nec cuiquam nec sibi ipsi umquam dixit: Ego qui nihil speciatim¹ mali feci, tales poenas do, et extremum cruciatum sustineo, fame tabescens, gravissimo assumptus morbo, paulatim absumptus et fœdatus; hic vero dives est deliciisque affluit, alienis calamitatibus opulentus, malis insultans meis: et hunc tamen inhumanum, immitem, crudelem et saxeum, tantæ pecuniæ dominum fecit Deus; me vero, qui ne minimo quidem verbo ipsum provocavi, tot malis cruciari permisit: quomodo hæc justo illo iudicio, quomodo providentia et cura nostri digna fuerint? Nihil horum ille dixit. Qui igitur non absurdum fuerit, quando iidem ipsi qui male patiuntur in omnibus Deo ita benedicunt, te qui extra certamina sis, de iisdem in Deum blasphemare de quibus alii gratias agunt? Qui enim malo afficitur, etiamsi aliquod verbum durum protulerit, quamvis non tantam quantam alius, aliquam tamen minorem consequitur veniam: qui autem extra calamitates versatur, et aliarum rerum causa animam suam perdit, qua venia dignus erit, si de illis in Deum blasphemet, de quibus ille qui mala patitur, gratias agit, et illum laudare non desinit? Cum videris justum mala patientem, hoc exemplum animo repete: neque enim illo justiore quempiam nunc dicere possis; id enim liquet tum ex patientia, tum ex præmiis: nam primum ille requiei sortitus est locum, cum patriarcha Abraham honoratus; neque ullum majora passum mala protuleris, neque ita despectui habitum. Quid enim afferre possis, quando ne de micis quidem, quæ de mensa cadebant, se explere potuit? Quando igitur summam improbitatem videris: quid enim crudelius isto, qui hunc in tanta calamitate præterierit? vel quid affluentius illa mensa esse potest, aut vestibus summas delicias et fortunas indicantibus? rursus cum videris summam justitiam: quid enim religiosius anima talia patienti, summasque miseras generose ferenti? quid enim minus famine et morbo tam insanabili? quam, quæso,

veniam impetrabis, si in aliis scandalum patiaris? num intra hujus vitæ terminos res circumscriptæ sunt?

De futuro iudicio. — Expecta finem, et tunc videbis unicuique secundum vitæ meritum tribui: ne ante præmia, ne ante coronas perturberis. Cum itaque videris ambos in iudicium ingredi, et sententiam iudicis subire, tunc de utroque et tu iudicium profer. Quot nunc sunt, qui viis insidiantur? quot qui muros effodiunt, quot defunctorum arcas effringunt? quot toris insidiantur alienis, quot mortiferis venenis complures perdiderunt? numquid in iis accusamus iudicem? Minime. Si enim illos in iudicio constitutos dimitteret, et eum qui mala passus esset plecteret, eum vero qui intulisset honoraret et coronatum dimitteret, revera culpandus et criminatione admodum dignus esset: cum autem nondum traditi sint, nec iudicii tempus advenerit, necdum ille rationes expetat, tu anticipando condemnas? Atqui oportebat, inquit, etiam hic peccatorum poenas dare. Vitam tuam, o homo, perpende, et in conscientiam ingredere tuam, et sententiam mutabis, non iudicium illud laudabis, sed benigni Dei tolerantiam approbabis. Nam si ab unoquoque statim a peccatis admissis poena daretur, jamdiu genus nostrum de medio sublatum fuisset. *Quis enim gloriabitur se purum habere cor, aut quis confidenter dicet se purum esse a peccatis* (*Prov. 20. 9*)? Sed quando Dei tolerantiam ægre fers, tecum accurate reputa ea quæ admisisti delicta, et de patientia illa gratiam habebis, tolerantiamque illius admiraberis. Conturbaris, angeris, omnia tumultu reple, quia ille præter meritum diti- scit, et clientela multa fruitur. Annon audis psalmistam dicentem, *Ne timueris, cum dives factus fuerit homo: quoniam cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus* (*Psal. 48. 17. 18*). Non audis prophetam magna voce clamantem: *Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni* (*Isai. 40. 6*). Annon vides cum prophetarum oraculis testimonium ferentem rerum veritatem? annon vides experientiam et exitum cum dictis calculum ferentem, *Cum interierit, non sumet omnia*? Audi Job idipsum dicentem, *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc* (*Job. 1. 21*): *quoniam cum interierit, non sumet omnia* (*Psal. 48. 18*). Audi Paulum eadem ipsa philosophantem, *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus* (*1. Tim. 6. 7*). Tu vero beatum prædicas hominem, qui nihil auferre potest eorum, quæ expediunt illi præsto esse in die iudicii, et quæ major miseriæ ratio atque infelicitatis, dic mihi, quam cum is, qui in deliciis vixit, hinc abit summa cum ignominia? Tu vero si quemquam opulentum et arrogantem in foro videres, in extranea regione multo honore frucentem parasitis adulatoribusque stipatum, ubi autem in patriam rediret, nihil eorum habentem, sed nudum, inglorium, mendicis egentiorum ac viliorum: an hunc æmulatione dignum censeris? annon potius illum miserum et infelicem diceres? Idipsum erga divites facito. At quidam sunt, qui postquam hos de philo-

¹ Colb., *injuste*.

sophia sermones moverimus, suum hircorumque instar abdomini addicti, rebusque presentibus servientes, nihil post decessum superesse arbitrantur : alii vero superesse quidem aliqua putant, sed presentia futuris anteponunt. Contra eos autem, qui nihil superesse putant, sed extinctam animam nullam reddituram esse rationem, nec poenam subituram esse arbitrantur, utpote contra insanos et furiosos, ridiculum forte esset dicere. Neque enim si quis in die dubitet num dies sit, et de omnibus quæ in confesso sunt questionem moveat, e re fuerit illi verbis persuadere, et eum ad sententiam adducere. Attamen caritatis vestræ causa cum illo quoque disputabimus, quemadmodum nobis Dei gratia dederit. Quid dicis, homo, nihil post hanc vitam esse putas? Id enim necesse est dicere, quomodo ceu malorum quorundam gradibus, cum qui semel a veritatis tramite dejectus fuerit, in deteriore semper sententiam projicit diabolus. Animadvertite enim : persuasit temperantiam, aequitatem cæterisque virtutes negligere, improbe vivere fecit, ac de reliquo illos pravæ conscientiæ assuefecit, ipsosque induxit, ut suorum facinorum poenam in alios transferre starent, cum oportuisset a nequitia recedere. At illi hoc minime fecerunt; sed improbum dogma, innumeris scætis malis, commenti sunt, fati videlicet. Deinde in hoc confutati et fateri tandem coacti presentia nihil esse, futura subvertunt, et sententiam de resurrectione tollunt. Et si illos in hoc etiam confutemus, in aliam impiam doctrinam decidunt : nos interim quod in manibus est confutemus. Nihilne post hanc vitam erit, o homo, et tu hanc sententiam oppugnas? Græci qui tot in rebus delirarunt, hujus tamen dogmatis veritati non resisterunt. Quod si illos sequaris, aliquam certe illi vitam post hanc esse concesserunt, et rationes reddendas, et judicia apud inferos, et supplicia, honores, calculos atque judicia. Si Judæos interroges, aut hæreticos, si quævis hominem, reprobatur ille hujus dogmatis veritatem : et si in aliis differant homines illi, in hoc tamen omnes conveniunt, et dicunt, eorum quæ hic gesta sunt rationem ibi reddendam esse. At tu nulli horum obtemperare vis, sed semel errori deditus impudenter agis. Itaque propter eos, qui etiamnum sapiunt, hac de re sermo instituendus est. Eum enim qui nihil post hanc vitam esse profiteatur, neque Deum etiam esse fateri necesse est. Viden', quemadmodum dixi, consequentes opiniones prioribus semper deteriores gradatim ab illis admitti? Si enim post hanc vitam nihil illic residuum est, nec Deus etiam est. Nam si Deus sit, justus est; si justus, unicuique pro merito retribuit. Si porro nihil post hanc vitam est, ubinam pro merito quisque recipiet? Animadvertas velin : multi præter meritum, ut ipsi jam confessi sunt, bonis honoribusque fruuntur in hac vita; alii vero, qui in iustitia vivunt, cruciantur. Si ergo nullum sit postea tempus, inique accepti iusti, præter meritum bene habiti iniusti discedent. Si autem res ita se habeat, quomodo esse iustitia possit? Necesse enim est, esse aliquod tempus post hanc vitam, in quo singulis pro merito tribuatur : in hac vita

enim hoc non invenitur. Sin tale tempus non sit, quomodo quisque pro merito recipiet? si vero nullus pro merito recipit, ergo Deus secundum te justus non est; si Deus justus non est, neque Deus est. Sed blasphemia in caput eorum, qui nos ad hæc dicenda compulerunt, retorqueatur. Videte in quantam blasphemiam oratio provecata sit. Verum quod Deus sit, res ipsæ clamant : et consequenter ille justus est : si justus sit, unicuique pro merito retribuit : si unicuique pro merito retribuit, necesse est post hæc aliud quoddam esse tempus, quo unusquisque pro merito accipiet, et pro gestis suis vel poenas dabit, vel præmium accipiet (*Gen. 4. 7*). Sobrii simus, dilecti : quidam in ignorantia Dei versantur, nos vero sobrii simus, vigilemus. Peccasti, ne addas iterum : peccasti, quiesce : peccasti, ne connectas bis peccata. Nos vero tripla et quadrupla connectimus, talium opinionum onere mentibus nostris imposito. Peccasti, agnosce Dominum misericordem, benignum, bonum, medicum, condonantem, exorabilem, placibilem. Annon audisti quod decem millia talenta quidam cum devorasset (*Matth. 18. 24*), et herilia omnia bona perdidisset ac dissipavisset, cum paratus esset ad mulierem filiosque vendendos, ut flevit solum, ut pedes heri attingit, universi illius debiti remissionem invenit? Sin dicas illum postea tortoribus traditum : norunt causam illi, qui historiam sciunt : aliud mihi narras humanitatis argumentum. Nam et tunc illum miseratus dimisit, et rursus alium miseratus eum in carcerem conjecit : sicut huic tunc opem tulit, ita nunc illi subsidio fuit; hunc ita accepit, ut erudiret ne crudelis et inhumanus esset; illum vero, ut a vi et immanitate alterius liberaret. Videte, dilecti : bene mihi inter dicendum venit in mentem hæc cogitatio : quomodo non modo cupiditas alieni, et bonorum direptio, verum etiam misericordiæ defectus, gehennam nobis pariat. Hic quippe, non quod aliena injuste rapnisset, sed quod sua inhumane repeteret, tortoribus traditus est. Nam dicitur, illum debuisse; verum etiamsi ille deberet, et tu quoque idem ipsum debebas, et eadem æquitas in utrisque servanda erat. Ideo dimisit tibi, ut suam tibi ostenderet benignitatem, teque Dominicæ mansuetudinis æmulatorem redderet. Quoniam vero bene acceptus, non melior effectus es, altero te modo corrigit, supplicio scilicet atque cruciatu : itaque et illud beneficii quædam species est. Tradidit tortoribus, ut ceu medicus optimus nequitiam animi tolleret. Leni medicinæ non cesseras, ferro tibi deinceps et igne opus est. Novit ille qui decem millia talenta dimisit, te crudelem et inhumanum esse; sed exspectavit ut ex rerum eventu sese apud te purgare posset, quod plerumque facit, licet sciat se juste agere. Postquam sese apud te purgavit, hoc fecit : quod et erga Sodomitas faciebat : non statim injectit ignem, neque urbes illas vastavit : sed quid? *Clamor Sodomorum et Gomorrhæorum* (*Gen. 18. 20*) ; neque id tantum, sed, *Descendens videbo* (*Ib. v. 21*). Neque hic constitit, sed misit angelos, qui tibi incolarum civitatis nequitiam ostenderent, ut ne quidem impudentium quæ-

Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν πλουτούντων ποιεῖ. Ἄλλ' εἰσὶ
τινες, οἳ ἐπειδὴν τούτους τῆς φιλοσοφίας τοὺς λόγους
κινήσωμεν, ὧν καὶ τράγῳ δίκην τῇ γαστρὶ προσ-
ηλωμένοι. καὶ τοὺς παρούσι δουλεύοντες πράγμασιν,
οὐδὲν εἶναι μετὰ τὴν ἐντεῦθεν νομίζουσιν ἀποδη-
μίαν· ἔτεροι δὲ εἶναι μὲν τινα νομίζουσι, προτιθέ-
σαι δὲ τὰ παρόντα τῶν μελλόντων. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς
μηδὲν εἶναι νομίζοντας, ἀλλ' ἀποσθεσθεῖσαν α τὴν
ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, μηδένα δίδοναι λόγον, μηδὲ
εὐθύνας ὑπέχειν οἰομένους, τάχα καὶ γελῶτον ἀντει-
πεῖν, ὥσπερ πρὸς τοὺς μαινομένους καὶ τοὺς ἐξεστη-
κότας. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις ἐν ἡμέρᾳ ἀμφιβάλλοι ἡμέραν
μὴ εἶναι, καὶ περὶ τῶν πᾶσιν ὁμολογουμένων ἀμφι-
σθητοίῃ, καιρὸς ἂν εἴη λόγῳ τὸν τοιοῦτον πείθειν,
καὶ προσάγειν τῷ δόγματι· πλὴν ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμε-
τέραν ἀγάπην, καὶ πρὸς ἐκείνον διαλεξόμεθα, ὅπερ
ἂν δῶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Τί λέγεις, ἄνθρωπε, οὐδὲν
εἶναι νομίζεις τὰ μετὰ ταῦτα; Τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον
εἰπεῖν, πῶς καθάπερ κακῶν τινῶν ὀρμαθῶ ἀεὶ δυσ-
σεβεστέρω δόγματι, τὸν ἅπαζ ἐκτραπέντα τῆς ἀλη-
θείας παραδίδουσιν ὁ διέβολος. Ὅρα γάρ· ἔπεισεν
ἀμελῆσαι σωρροσύνης, ἐπεικειάς, τῆς ἄλλης ἀρε-
τῆς, ἐποίησε φαύλους κατὰ τὸν βίον, πονηρῶ συζών-
τας συνεδδοῖτε λοιπὸν, καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῶν αὐτοῖς
ἡμαρτημένων ἑτέροις μεταθεῖναι ζητοῦντας, δέον
μεταβάλλεσθαι τῆς κακίας. Τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησαν,
ἀνέπλασαν δὲ δόγμα πονηρὸν, καὶ μυρίων γέμων
κακῶν, τὸ τῆς εἰμαρμένης. Εἶτα ὑπὲρ τούτου πάλιν
ἐλεγχόμενοι, καὶ συνωμολογεῖν ἀναγκαζόμενοι μηδὲν
εἶναι τὰ παρόντα, τὸ μέλλον ἀνατρέπουσι, καὶ τὸν
περὶ ἀναστάσεως ἀναιροῦσι λόγον. Κἂν τοῦτο πάλιν
διελέγξωμεν, εἰς ἕτερον ἐκπεσόντες δόγμα δυσσεβοῦ-
σι· πλὴν τέως τὸ ἐν χερσὶ διελέγξωμεν. Οὐδὲν ἔστιν,
ἄνθρωπε, μετὰ ταῦτα, καὶ πρὸς ταῦτα ἴστασαι τὰ
δόγματα; Τοσαῦτα ἐλήρῃσαν Ἕλληνες, ἀλλ' ὅμως
πρὸς τὴν τοῦ δόγματος; τούτου οὐκ ἀντέστησαν ἀλη-
θειαν· ἀλλ' εἰ καὶ αὐτοῖς ἀκολουθήσεις, ὅμως ἔδο-
κάν τινα μετὰ ταῦτα βίον, καὶ εὐθύνας, καὶ δικα-
σθήρια ἐν ᾧδου, καὶ κολάσεις, καὶ τιμὰς, καὶ ψήφους,
καὶ κρίσεις. Κἂν Ἰουδαῖος ἐρωτῇ, τῆς. κἂν αἰρετι-
κοὺς, κἂν ὄντινα ἄνθρωπον, αἰσχυνθήσεται τοῦ δό-
γματος τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰ καὶ ἐν ἄλλοις διαφέρου-
νται, ἀλλ' ἐν τούτῳ πάντες συμφωνοῦσι καὶ λέγουσιν,
εἶναι τῶν ἐνταῦθα γεγεννημένων εὐθύνas ἐκεῖ. Ἄλλ'
οὐδενὶ βούλει πείθεσθαι τούτων, ἀλλ' ἀναισχυντεῖς
καθάπαξ ἐκδιδοὺς σαυτὸν τῇ πλάνῃ. Οὐκοῦν διὰ τοῦ
ἔτι νήφοντας, ἀναγκαῖον τοὺς περὶ τούτων κινήσαι
λόγους. Τῷ γὰρ μηδὲν [767] ὁμολογοῦντι εἶναι μετὰ
ταῦτα, ἀνάγκη μηδὲ θεὸν εἶναι ὁμολογήσαι. Ὅρᾳς,
ὅπερ εἶπον, ὅτι ἀεὶ τῶν φαυλοτέρων ἐστὶ μετὰ τὰ
πρῶτα δόγματα τὰ ὑστερα, ὅπερ αὐτοὺς διαδίδεταί;
Εἰ γὰρ μηδὲν ἐστὶν ἐκεῖ μετὰ ταῦτα, οὐδὲ θεὸς ἐστιν.
Εἰ γὰρ ἐστὶ θεὸς, δίκαιός ἐστιν· εἰ δὲ δίκαιός ἐστι,
τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμει ἐκάστῳ· εἰ δὲ οὐδὲν ἐστὶ
μετὰ ταῦτα, πού τὸ κατ' ἀξίαν ἀπολήψεται ἕκαστος;
Πρόσεχε γάρ· πολλοὶ παρ' ἀξίαν, ὡς καὶ αὐτοὶ προ-
αβόντες ὡμολόγησαν, εὖ πάσχουσιν ἐνταῦθα καὶ
τιμῶνται, ἔτεροι δὲ κολάζονται ἐν δικαιοσύνῃ ζῶντες.
Εἰ τοίνυν οὐδεὶς ἐστὶ καιρὸς μετὰ ταῦτα, ἀπελεύσου-
νται ἀδικηθέντες οἱ δίκαιοι, καὶ παρ' ἀξίαν εὖ παθόν-
τες οἱ ἄδικοι· εἰ δὲ ταῦτα μὴ ἔσται, πῶς ἂν εἴη τὸ
δίκαιον; Ἀνάγκη γὰρ ἢ εἶναι τινα καιρὸν μετὰ ταῦτα
τὸν τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμοντα ἐκάστῳ· ἐνταῦθα γὰρ

αὐτὸ οὐχ εὐρίσκωμεν· εἴ γε μὴ ἐστὶ καιρὸς, πῶς
τὸ κατ' ἀξίαν ἀπολάβῃ ἕκαστος; εἰ δὲ μηδεὶς τὸ κατ'
ἀξίαν ἀπολαμβάνει, οὕτε θεὸς ἐστὶ κατὰ σὲ δίκαιος·
εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ δίκαιος ὁ θεός, οὐδὲ θεὸς ἂν εἴη. Ἄλλ'
ἢ βλασφημία εἰς τὴν κεφαλὴν τῶν ταῦτα ἡμᾶς ἀναγ-
καζόντων περιτραπείῃ. Ὅρᾳτε πρὸς ὅσην βλασφημίαν
ὁ λόγος ἐξηνήκεται. Ἀλλὰ μὴν ὅτι θεός, ἐστὶ τὰ
πράγματα βοᾷ· οὐκοῦν καὶ δίκαιός ἐστιν· εἰ δὲ δι-
καίος ἐστὶ, τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμει ἐκάστῳ· εἰ δὲ τὸ
κατ' ἀξίαν ἀπονέμει ἐκάστῳ, ἀνάγκη τινα εἶναι με-
τὰ ταῦτα καιρὸν, καθ' ὃν τὸ κατ' ἀξίαν ἕκαστος ἀπο-
λήψεται, καὶ δώσει δίκην, καὶ τιμθῇσεται ὑπὲρ τῶν
κατωρθωμένων αὐτῷ. Ἀνανήψωμεν, ἀγαπητοί· ἀγνω-
σίαν Θεοῦ τινὲς ἔχουσιν· ἀνανήψωμεν, γρηγορήσω-
μεν. Ἥμαρτες, μὴ προσθῇ· ἔτι· ἡμαρτες, ἡσύχα-
σον· ἡμαρτες, μὴ καταδήσῃς δις ἁμαρτίας. Ἡμεῖς
δὲ τριπλᾶς καὶ τετραπλᾶς καταδεσμούμεν, τοιοῦτων
δογμάτων φόρτον εἰς τὰς ἡμετέρας ψυχὰς εἰσάγοντες.
Ἥμαρτες, ἐπίγνωθι τὸν δεσπότην, τὸν ἐλεήμονα, τὸν
φιλόανθρωπον, τὸν ἀγαθόν, τὸν ἱατρὸν, τὸν συγγνωμο-
νικόν, τὸν εὐπαραίτητον, τὸν εὐαξίωτον. Οὐκ ἤκουσας
ὅτι μυρία τάλαντα τις κατεδωκόω, καὶ τὴν οὐσίαν
πᾶσαν τὴν δεσποτικὴν ἀπολέσας καὶ διασπάσας,
ἔτοιμος ὦν καὶ τὴν γυναῖκα ἀποδόσθαι καὶ τὰ παιδία,
ἐπειδὴ μόνον ἔκλαυσεν, ἐπειδὴ μόνον τῶν ποδῶν αὐ-
τοῦ ἤψατο, παντὸς ἐκείνου τοῦ ὀφειλῆματος λύσιν
ἠῤῥατο καὶ ἄφεςεν; Εἰ δὲ λέγοις, ὅτι μετὰ ταῦτα αὐτὸν
παρέδωκε τοῖς βασιανισταῖς, ἴσασιν οἱ εἰδότες τὴν ἱστο-
ρίαν· ἑτέρας μοι λέγεις φιλανθρωπίας ὑπόθεσιν. Καὶ
γὰρ καὶ τότε αὐτὸν ἐλεήσας ἀφήκε, καὶ πάλιν ἐκεῖ-
νον ἐλεήσας ἐνέβαλεν· ὥσπερ τότε τούτῳ βοηθῶν
ἐποίησεν, οὕτω καὶ νῦν ἐκείνῳ βοηθῶν ἀνέπαυσε,
τούτον μὲν ἵνα παιδεύσῃ μὴ εἶναι ὠμὸν, μηδὲ ἀπάν-
θρωπον, ἐκείνον δὲ ἵνα καὶ ἀπαλλάξῃ βίας καὶ ἀπαν-
θρωπίας. Ὅρᾳτε, ἀγαπητοί· καλῶς γάρ με μεταξὺ λέ-
γοντα τοῦτο εἰσῆλθε τὸ νόημα, πῶς οὐ μόνον τὸ πλεον-
εκτεῖν καὶ ἀρπάζειν, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἐλεεῖν γενένης
[768] ἡμῖν πρόβλεπον γίνεσθαι. Οὗτος γάρ, οὐκ ἐπει-
δὴ τὰ ἄλλοτρια ἔλαβεν ἄδικως, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ αὐ-
τοῦ ἀπῆγει ἀπανθρώπως, παρεδόθη τοῖς βασιανισταῖς·
καὶ γὰρ εἰρηται, ὅτι ὠφείλει ἐκείνος· ἀλλ' εἰ καὶ
ἐκεῖνος ὠφείλει, ὠφείλες καὶ σὺ τὸ αὐτὸ ὀφλημα,
καὶ τὸ αὐτὸ δίκαιον ἐπ' ἀμφοτέρων^b φυλάττεσθαι
ἐχρῆν. Διὰ τοῦτο σοὶ ἀφήκεν, ἵνα τὴν αὐτοῦ σοὶ
δείξῃ φιλανθρωπίαν, ἵνα ζηλωτῇ σε τῆς δεσποτικῆς
ἡμερότητος ἐργάσῃται. Ἐπειδὴ δὲ παθὼν εὖ οὐκ ἐγέ-
νου βελτίων, ἐτέρῳ σε διορθοῦται τρόπῳ, τῷ τῆς κο-
λάσεως, τῷ τῆς τιμωρίας· ὥστε καὶ τοῦτο εὐεργε-
σίας εἰδὸς ἐστὶ. Παρέδωκε τοῖς βασιανισταῖς, ἵνα κα-
κίαν ἐξέλῃ ψυχῆς, καθάπερ ἱατρὸς ἄριστος. Οὐκ
εἶξας φαρμάκῳ προσηγεῖ, σιδήρου σοὶ δεῖ καὶ πυρὸς
λοιπόν. Ἥδει μυρία τάλαντα ἀφελὲς ὅτι ὠμός ἐστι καὶ
ἀπάνθρωπος, ἀλλ' ἀνέμεινε διὰ τῆς τῶν πραγμάτων
ἐκδόσεως ἀπολογῆσασθαι σοι, ὃ πολλοῦ ποιεῖ, εἰδὼς
ὅτι δικαίως ποιεῖ. Μετὰ τὸ ἀπολογῆσασθαι σοὶ τοῦτο
ποιεῖ· ὅλον ἐπὶ τῶν Σοδόμων οὐκ ἀπλῶς ἀφήκε τὸ πῦρ,
οὐδὲ τὰς πόλεις ἐκείνας ἀνήρπασεν, ἀλλὰ τί; Κρανγὴ
Σοδόμων καὶ Γομόρρων, καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου,
ἀλλὰ, Καταβάς εἶναι. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη,
ἀλλὰ πέμπει τοὺς ἀγγέλους ὑποδεικνύντάς σοι τὴν
κακίαν τῶν ἐνοικούντων τὴν πόλιν, ἵνα μηδὲ τῶν

^a Colb. ἀποσπεσθεῖσαν, minus recte.

^b Colb. ἐπ' ἀμφοτέροις.

ἀναισχύντων μηδεις ἔχη βλασφημεῖν τὸν Θεὸν ὅτι τοὺς ἀξένους, ὅτι τοὺς ἀπανθρώπους, ὅτι τοὺς παρὰ νόμους, καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης ἀγνοήσαντας δι-
κανα, καὶ τοὺς κοινοὺς τῆς φύσεως ἀνατρέψαντας νόμους, καὶ τοὺς κακὰ πεπληρωμένους ἀπολέσθαι ἔδει. Τί ἴσον τοῦ οὕτω φιλανθρώπου καὶ προσηνοῦς Θεοῦ; Καίτοι γε ἡμεῖς κολάζοντες, οὐκ ἀξιούμεν τὰς αἰτίας λέγειν πολλάκις· αὐτὸς δὲ ἂν μὴ πρότερόν σε διδάξῃ, ἂν μὴ πρότερόν σε πείσῃ, καὶ τὴν παρὰ σοῦ λάβῃ ψῆφον, ὅτι δικαίως ἐπάγει τὴν κόλασιν, οὐ τιμωρεῖται τοὺς πάλαι κολάσεως καὶ τιμωρίας ἀξίους, καὶ εὐθύνας σοι πολλαχοῦ παρέχειν ἔτοιμός ἐστι, καὶ κρίνεται πρὸς σε καὶ δικάζεσθαι οὐκ ὀκνεῖ. Ὁρᾷς τοὺς προφῆτας τοῦτων ἐμπειλησμένων τῶν λόγων· πανταχοῦ δικαστήρια Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους. Καὶ πολλάκις μὲν αὐτοὺς δικάζοντα τοὺς ἡδικοχότας καλεῖ, πολλάκις δὲ τὴν κρίσιν καθημένην ἐπὶ τῆς ψῆφου, δεικνύς τὴν περιφάνειαν τῶν δικαιοματίων· οὕτε αὐτὸν τὸν ἀντίδικον, οὕτε τὰ ἀναισθητα παραιτεῖται εἰς κρίσιν καλεῖν ὁ Θεός· ὅπερ ἡμῖν ἔθος ἐστὶ ποιεῖν, ὅταν θαρρόμεν τοῖς οἰκείοις δικαίοις. Ἀκούσατε,

φάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ· καὶ πάλιν, Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Πολλάκις δὲ αὐτοὺς ἐκείνους, Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἡδίκησά σε; Καὶ ὁ Ἰερεμίας, Τί εὗρεσαν ἐν ἐμοὶ οἱ πατέρες ὑμῶν πλημμέλημα; Οὐ ποιεῖ δὲ αὐτὸ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ ἓνα πολλάκις ἀνθρώπων. Πρὸς τὸν Δαυὶδ κρίνεται διὰ τοῦ προφήτου, καὶ τῷ Ἰωνᾷ παραιτουμένῳ κηρῦσαι Νινευίταις, ἀπολογεῖται διὰ τῆς κολοκύνθης· Εἰ σὺ ἐφείσω ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης, ἐγὼ οὐ φείσομαι ὑπὲρ Νινευῆς; Καὶ πολλῶν τοιούτων εὐρήσεις γεμούσας τὰς Γραφάς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, προσκυνῶμεν [769] αὐτὸν, θαυμάζωμεν, θεραπεύωμεν, ὡς δυνατόν ἡμῖν· ὡς γὰρ ἄξιον οὐ δυνατόν. Ἐπιμελώμεθα τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ πειθώμεθα, ὅτι Θεὸς ἐφέστηκε, καὶ πρόνοια πάντα κυβερνᾷ, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἔστιν ἀποδημήσαντας τυχεῖν τῶν ἐπιγγεγμένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ.

Λόγος ε'.

Οὐδὲν ἔστιν ὄντως δόγμα πονηρὸν, ἀγαπητέ, καὶ σηπεδόνος ἀνιάτου γέμον, ὡς τὸ τῆς εἰμαρμένης καὶ γενέσεως δόγμα. Μετὰ γὰρ τοῦ δόξαν βλάσφημον καὶ ἀσεβῆ καὶ ὀλεθρίαν ἐντιθέναι ταῖς τῶν ἡπατημένων ψυχαῖς, καὶ πείθειν τοιαῦτα λέγειν περὶ Θεοῦ, ἃ μὴδὲ περὶ δαιμόνων τις εἶποι, καὶ τὸν βίον συγχέει τὸν ἡμέτερον, πάντα θορύβου καὶ πολλῆς ἐμπίπλησι τῆς ταρχῆς· καὶ ὅσα πρὸς διδασκαλίαν καὶ διόρθωσιν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς φύσεως, καὶ διὰ προφητῶν εἰσενήνεκται καὶ διὰ ἁγίων ἀνδρῶν, ἀνατρέπει καὶ καταλύει, καὶ δείκνυσιν περιττά. Καὶ ποιεῖ ταῦτόν, οἷον ἂν εἴ τις σῶμα νενοσχηκὸς καὶ φαρμάκων δεόμενον, παρόντων ἱατρῶν καὶ τῷ φάρμακον κατασκευάζοντων, πείθοι μὴδὲν τούτων χρῆσθαι, μὴδὲ ἀπαλλάττεσθαι τοῦ νοσήματος, ἀλλ' ἀμελεῖ καὶ βῆχυμια ἐνδύνει τὰ καθ' ἑαυτὸν, τὴν ἐλεεινοτάτην ἀναμένειν ἀπώλειαν. Ἡ οὐχὶ ταῦτά φησιν ἡ εἰμαρμένη; Μηδὲς παραινέτω τι τῶν χρησίμων, μηδὲς ἀκούετω παραινούντος ἑτέρου· μάτην εἰσὶν οἱ νόμοι καὶ οἱ δικασταί, μάτην ἐπιπλήξεις καὶ νομβεαί, μάτην τιμωρίας φόβος, μάτην τιμαὶ καὶ γέρα καὶ ἐπαθλα τοῖς κατορθούσιν. Οὕτε ἐὰν σπουδάζῃς, ὀφελός τι, οὕτε ἐὰν ἀμελήσῃς, βλάβος τι γενήσεται. Μῆτε ἐπὶ διδασκαλίῳ παιδίῳ ὧν βαδίζετω, μῆτε ἀνὴρ γενόμενος ἀκούετω νόμων, μὴ προσεχέτω συμβουλαῖς καὶ νομβεαῖς χρησίμοις. Τί δύνησεται ἐνεγκεῖν ὁ κόπος; Ὡςπερ ἀνεργάτιστον πλοῖον, καὶ ναυτῶν καὶ κυβερνητῶν ἔρημον, τῇ τοῦ χειμῶνος φορᾷ ἐπιδοῦς τὰ πηδᾶλια τῆς διανοίας, οὕτω φερέσθω. Θέλεις, εἰπέ μοι, πεισιστώμεθα, καὶ οὐδὲν ἐνεργήσομεν τῶν πρὸς σωτηρίαν τῆς ἡμετέρας ζωῆς; Τέως γὰρ ἀφείσθω τὰ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς παρούσης ζωῆς διαλεγώμεθα. Πειθόμεθα τῇ εἰμαρμένῃ ταῦτα λεγούσῃ, καὶ οὕτε οἰκέτας ἀμαρτάνοντας κολάζομεν, οὕτε ἀσελγείας διεφθαρμένους ἐπιστρέψομεν, οὕτε τοὺς ἀδικούντας εἰς δικαστήριον ἄγομεν, οὐκ ἀκουσόμεθα τῶν νόμων; Ἐβουλόμην κἂν πρὸς βραχὺ τοῦτο γενέ-

σθαι, ἐν ἔργῳ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην καὶ ἐπιβλαβὴ διδάτκαλον τῶν κακῶν δυνήθητε συνιδεῖν. Εἰ γὰρ ἀνάγκη πάντως τὰ εἰμαρμένα γενέσθαι, καὶ σπουδάζοντων καὶ καθευδόντων, μηδὲς γεωργὸς ζευγνύτω βοῦς, μηδὲ ἄροτρον ἐκλέτω, μῆτε αὐλακα τεμνέτω, μὴδὲ καταβαλέτω σπέρματα, μῆτε ὦραν ἔτους ἐπιτηρείτω ἐπιτηδεῖαν, μὴδὲ ἀνεχέσθω κρυμοῦ, καὶ διηνεκοῦς ὕετοῦ, καὶ τалаπωρίας, καὶ μόχθων πρὸς διαμεμετρημένον τὸ ἔτος, μὴ θηγέτω δρεπάνην, μὴδὲ ἀμάτω λήϊον, μὴ τριδέτω [770] ἀστάχυς, μὴ φυτεύετω, μὴδὲ θεραπεύετω φυτὰ, πᾶσαν ἀπλῶς τῆς γεωργίας βίψας τὴν ἐπιμέλειαν, οἴκοι καθεζέσθω, καὶ πάντα καθευδέτω τὸν χρόνον· πάντως ἂν εἰμαρμένον αὐτῷ καὶ κεκλωσμένον ἦ, αὐτόματα εἰς τὴν οἰκίαν ῥῖξει τὰ ἀγαθὰ· ἐὰν δὲ εἰς τοῦναντίον στρέψῃ τὸν ἄτρακτον ἢ Κλωθῷ, κἂν μυριάκις πονῇται, πέρας οὐδὲν αὐτῷ τῶν πόνων ἔσται καὶ ἰδρώτων. Τίς οὖν ἔνεκεν οὕτε παραινέτε ταῦτα ποιεῖν, εἴ γε ὄντως εἰμαρμένη πιστεύετε; τίς οὖν ἔνεκεν οὐ παραινέτε, ἢ ὄντως ἔργῳ μάθητε τὰ τῆς εἰμαρμένης καλά; Βούλει μοι δεῖξαι τί ὄντως εἰμαρται; Κατάλυσον γεωργίαν, ἀνελε ναυτιλίαν, ἐκβάλει πάσας τέχνας βιωτικὰς, καὶ μῆτε οἰκοδόμος, μῆτε χαλκοτύπος, μῆτε ὑφάντης, μῆτε ἄλλος τις τῶν εἰς τὴν ἡμετέραν συντελούντων ζῶν μεταχειρίζετω τὴν αὐτοῦ τέχνην, καὶ τότε δεῖ: καλῶς, οἷα τῆς εἰμαρμένης τὰ ἐπιγείρα, τότε αὐτῆς αἰσθήσῃ καλῶς, τότε αὐτῆς τὸ ἀπερίτρεπτον δεῖ. Καὶ τί λέγω τέχνας, αἱ τὴν ζῶν συνεχόουσι τὴν ἡμετέραν; Ἔστωσαν τέχνας, καὶ μὴδὲ μίαν καταλύσῃς, ἀλλὰ πάντων μενόντων ἐπὶ τῆς οἰκείας τάξεως, ὁ καθ' ἕκαστον μὴδὲν μεριμνάτω τῶν αὐτοῦ, μὴδὲ φροντίζετω τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, ἀλλ' ἐπιτρέψατω τῇ εἰμαρμένῃ τὰ κατὰ αὐτὸν οἰκονομῆσαι πάντα, καὶ τότε εἴσεται αὐτῆς τὴν ὠφέλειαν, ὅταν στρεβλούμενος καὶ μαστιζόμενος ἀπαιτῇται μὲν τὰς εἰσφοράς, μὴ ἔχων δὲ καταφεύγει μὲν ἐπὶ τὴν ἐκείνης ἀποιογίαν, προσέχει δὲ αὐτῷ μηδεὶς. Μέχρι πότε παιδεία ἐσμέν ταῖς φρεσὶ; μέχρι τίς οὐ παυσόμεθα ληροῦν-

piam posset Deum criminari, quod inhospitales, quod inhumanos, quod iniquos, quod æquitatis jura ignorantes, quod eos, qui communes naturæ leges everterent, malitia plenos deleri oporteret. Quid tam benigno et mansueto Deo par fuerit? Atqui nos dum castigamus, ne causam quidem sæpe dignamur dicere: ille vero nisi prius te docuerit, nisi prius tibi persuaserit, nisi tuum ceperit suffragium, quod jure supplicium infligat, non castigat eos, qui jamdiu supplicio et animadversione digni erant, atque rationem sæpe tibi reddere paratus est, et in judicium descendere tecumque disceptare non gravatur. Vides prophetas his sermonibus plenos: ubique judicia Dei cum hominibus. Ac plerumque inique agentes ipsos in judices advocat: sæpe etiam universum orbem ad calculum ferendum sedere jubet, ut judiciorum conspiciunt ostendat: ne ipsum quidem adversarium, nec etiam insensilia ad judicium advocare recusat Deus: quod nobis in more est facere, quando in jure nostro confidimus. *Audite, valles, fundamenta terræ,*

quoniam judicium Domino (Mich. 6. 2): et rursum, Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est (Isai. 1. 2). Sæpe vero illos ipsos reos, Popule mi, quid feci tibi, aut in quo læsi te (Mich. 6. 5)? Et Jeremias, Quod invenerunt in me delictum patres vestri (Jerem. 2. 5)? Neque hoc solum in civitatibus et nationibus facit, sed etiam in uno sæpe homine. Cum Davide disceptat per prophetam: et Jonæ recusanti Ninivitis prædicare, se Deus per cucurbitam excusat: Si tu parcebas super cucurbitam, ego non parcam super Niniven (Jon. 4. 10. 11)? Et multorum hujusmodi Scripturas plenas invenies. Hæc itaque cum sciamus, ipsum adoremus, admiremur, colamus quantum in nobis erit: digne enim non possumus. Curam habeamus præsentis vitæ, et persuasum habeamus Deum præesse, et providentiam omnia gubernare: et post hæc omnia consequi promissa bona poterimus: quibus nos omnes potiri contingat gratia Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

DE FATO ET PROVIDENTIA.

ORATIO V.

Nulla est omnino tam depravata doctrina, dilecte, neque tam incurabili sanie plena, quam est hæc de fato et de genesi. Nam præterquam quod blasphemiam et impiani doctrinam in animis eorum inserit, qui decipiuntur, et ad talia de Deo dicenda inducit, quæ ne de dæmonibus quidem quispiam dixerit, vitam etiam confundit nostram, omnia tumultu multaque perturbatione replet; ac quæcumque ad doctrinam et emendationem a Deo et a natura, perque prophetas et sanctos viros inducta sunt, evertit, labefactat et supervacanea demonstrat. Ac perinde facit ac si quis corpore infirmum, ac medicina egentem, præsentibus ac remedia parantibus medicis, hortetur ut nullo utatur eorum, nec liberetur a morbo, sed socordiae negligentiaque se dedens, miseriam expectet perniciem. Annon hæc fatum dicit? Nemo quidquam utile præcipiat; nemo audiat alium cohortantem: frustra leges et judices, frustra minæ et admonitiones, frustra supplicii metus, frustra honores, præmia, palmæ bene agentibus. Si curam habeas, nihil hinc emolumenti; si negligas, nihil damni. Ne ad ludum puer pergat, ne vir adultus leges audiat, ne animum adhibeat consiliis et admonitionibus. Quid poterit afferre labor? Quasi non saburrata navis, nautis et gubernatoribus destituta, tempestatis violentiæ misso mentis gubernaculo, sic feratur. Visne, quæso, obtemperemus, nihilque faciamus quod ad vitæ nostræ salutem pertineat? Interim prætermittantur ea quæ ad animam spectant, de præsentis vita disseramus. Obtemperabimusne fato ita dicenti, neque famulos delinquentes puniemus, neque lascivia corruptos reducemus, neque iniquos ad judicium agemus, neque leges audiemus? Vellem equidem ad breve

tempus hæc fieri, ut re et opere perniciosam hanc et exitiosam malorum magistram perspicere possetis. Si enim necesse est omnino, ut quæ in fato sunt eveniant, tum laborantibus nobis, tum dormientibus, nullus agricola boves jungat, vel aratrum trahat, ne sulcum scindat, neque semina jaciât, ne anni tempus opportunum observet, ne gelu et assiduam pluviam toleret, ne miseras et labores secundum anni spatium; falcem ne acuat, ne segetem demetat, ne spicas terat, ne plantet, ne plantas colat; omnem agriculturæ curam abjiciat, domi sedeat, semperque dormiat, si omnia ipsi e fato pendeant, sua sponte omnia bona domum venient: si autem in contrarium fustum verterit Clotho, quamvis sexcenties laboret, nullus ipsi finis laborum sudorumque erit. Cur itaque non hæc præcipitis, si revera fato creditis? cur non hortamini, ut revera discatis quæ bona fatum pariat? Vis mihi ostendere quid vere sit fato constitutum? Solve agriculturam, tolle nauticam, mitte artes omnes, quæ ad vitam pertinent, ne sit architectus, non arrarius, non textor, ne alius quispiam artem quamlibet tractet ad vitam nostram conferentem, et tunc clare videbis, qualia sint fati pignora, tunc illud pulchre senties, tunc ejus immutabilitatem perspicies. Sed quid artes dico, quæ vitam nostram continent? Stent artes, nullamque repudies; sed omnibus suo in ordine manentibus, quisque nihil suorum curet, nec de re domestica sit sollicitus, sed omnia fato administranda committat, et hanc ejus utilitatem sciet, quando tortus et flagris cæsus vectigal solvere cogetur, et cum nequeat, ad fati defensionem confugiet, nullusque ipsi attendet. Quousque mente pueri erimus? quousque delirandi finem non faciemus? quousque non agnoscemus communem Domini

num? Si bonos ac malos fatum facit, cur puerum admones, cur hortaris? Omnia temere et frustra. Si divites et pauperes facit, ne mittas ad ludum literarium, ne pecuniam suppedites, ne quidpiam facias quod opes ejus augere possit; sed res ejus omnes fato permitte. Atqui id non audes. Vides ut dum in minoribus ejus potestati non confidis, in majoribus ipsi credis? Nam si omnino fatum est, permitte puerum cum improbis hominibus versari, et cum depravatis depravari: plane si id fato constitutum sit, et tibi proderit. Etenim vere, inquit, vere fatum est. Cur ergo et tibi et alteri negotia facessis? Ecquid de filiis loquor, quando ne erga servos quidem sic agere audes; sed et minaris, et perterrefacis, nullumque non lapidem moves ut sit tibi probus famulus, neque genesi confidis? Cur ergo, si sit improbus, verberas? non enim ejus peccatum est, sed pellentis geneseos. Cur eum si probus sit laudas? bonum enim opus, non illius, sed geneseos est: imo potius nec probus quispiam, nec improbus erit. Qui enim per se nihil horum facit, sed aliunde necessitate pellitur, neque hoc, neque illud erit. Cur ergo viros laudamus? cur vituperamus? cur execramur? cur aliis bene precamur? Vides in quantam nos absurditatem fati ratio duxerit? Nullus est temperans, nullus intemperans, nullus avarus, nullus justus: sublata est virtus et nequitia: ac frustra in presentem vitam deducti sumus; imo vero non frustra, sed in malum nostrum. Qui, quæso, non absurdum fuerit a geneseos necessitate in nequitiam impelli; aut iterum eadem violentia, extremas improbitatis poenas dare, cum commiseratione potius et misericordia digni essemus, odio habemur, et supplicio afficimur, ubi honore afficiendi eramus? Is enim quicum injuste et violenter agitur, non supplicio, sed honore est afficiendus: nos autem et injuria simul et supplicio plectimur. Quid hoc irrationabilius esse possit: quod cum male patiamur, inque nequitiam impellamur, ideo poenas demus? Homicidam fatum fecit, et morte mulctat eum, qui sibi obsequutus est: quid hoc perniciosius dogmate umquam fuerit? Quemadmodum si quis in barathrum impulerit et præcipitem actum comprehenderit, hujus rei causa puniendum: vel quemadmodum si quis barbaræ cuipiam dominæ aliquem cruciandum et innumeris afficiendum malis tradiderit, eumque sic traditum, propter servitium et captivitatem supplicio affecerit. An vero vel immanius vel miserius, quæso, hoc genere quidquam esse possit? Si hæc ita se habent, et si inimici atque hostes suis hostibus veniam dare norunt, quando inviti et nolentes vel gravissimam quidquam adversus illos patrarint; fatum vero subditis suis sibi prorsus obsequentibus, imo in necessitatem adductis, veniam non concedit, imo pro his, quæ ipsos facere coegit, poenas repetit: qualis colluvies, qualis labyrinthus, qualis tempestas, dic mihi, tantam imitetur confusionem? Non satis mihi fuit unus iniquitatis nodus, quod cum nihil peccaverim, in nequitiam conjiciar, et quod alius, qui nihil boni fecit, bonus efficiatur et honore fruatur;

non satis est hæc una injustitia, quod temere et sine causa ne malum, illumque bonum fecerit: aliam quoque adjicit, neque justam hominum judicandi rationem imitatur. At homines ita humani benigneque sunt, ut involuntaria a voluntariis distinguant: hæc vero rerum humanarum gubernatrix Erinnyis quædam malusque daemon, sic omnia confundit. Si ergo Deus non est, qui his prospiciat, utrinque hæc sententia confutari potest. Fieri enim nequit in tam pulchro rerum ordine providentiam non esse. Quod si Deus non sit, quomodo hæc constare possint? si sit Deus, hæccine despiciat? Si enim ipse fecerit, vide impietatem et blasphemiam magnitudinem: si non fecerit, et hæc opificia negligat, non minor hæc erit, quam prior, criminatio¹. Vides ut undequaque diabolus urgeatur, dum homines impellit ad insaniendum contra Dominum? Visne mihi persuadere, te fato credere, et putare illud esse vere dogma? Ne accuses mulierem adulteram, ne ira effervescas, ne mœchum ad tribunal judicis adducas. Si videris suffossum murum, ne comprehendas eum, qui suffodit, neque poenam expetas: non enim sponte hoc fecit, quemadmodum tu dicis. Res tuas omnes nihil cura: nam ea quæ fato constituta sunt prorsus evenient: projice quidquid habes auri; abjice curam domus, fori, mancipiorum: incuria tua per fati incuriam nihil lædetur. Atqui nihil horum facere ausis, reipsa persuasum habens, te hanc doctrinam improbare. Cur ergo in peccando illam objicis, quam ubique damnas? Vides non aliunde hoc dogma induci, quam ex socordia, et negligentia, et ignavia ad virtutis labores subeundos. Si genesis est, judicium non est; si genesis est, fides non est; si genesis est, Deus non est; si genesis est, non virtus, non improbitas est, si genesis est, omnia frustra, omnia temere et facimus et patimur: non est laus, non vituperium, nullus pudor, nulla recundia, non leges, non judicia. Unde hic dives, inquires, unde hic pauper est? Certe si horum causam ignorabamus, in ignorantia permanendum erat potius, quam aliud pravum dogma assumeremus. Melius est enim bene ignorare, quam male scire: illud enim culpa liberum est, hoc venia caret. Verum nunc per Dei gratiam liquet, unde hic dives, ille pauper sit: vel enim paternam sortitus hereditatem, vel negotiatione et mercatura usus, vel aliena furatus, aut rapina ditatus, vel ducta opulenta uxore, vel agricultura, vel artificio, vel alio simili auctus est. Multe rationes sunt divitias comparandi, aliæ justæ, injustæ aliæ. Eadem quoque ratio est paupertatis: nam vel calumniis, vel aliorum rapinis, vel abliguratione propria, vel ignavia, vel amentia, aut alio quopiam modo (multæ quippe sunt ad paupertatem viæ) in egestatem devenitur. At qua de causa, inquires, ille qui meretrices alit, et parasitus et adulatorem, et qui alienis

¹ Hæc alio modo leguntur in Joanne Checo qui sic habet: si enim ille hæc non fecit, vide quo impietatis ac blasphemie procedat oratio. Sin fecerit, et quæ facta sunt negligat, non minor iterum hæc est, quam prior fui reprehensio.

τες; μέχρι τίνος οὐκ ἐπιγινώσκμεθα τὸν κοινὸν Δεσπότην; Εἰ φαύλους καὶ ἀγαθοὺς εἰμαρμένη ποιεῖ, τίνος ἕνεκεν παραινεις τῷ παιδί, τίνος ἕνεκεν νοουθετεῖς; Πάντα εἰκῇ καὶ μάτῃ. Εἰ πλουσίους καὶ πένητας ποιεῖ, μὴ πέμψῃς εἰς διδασκαλεῖα, μὴ πορίσῃς χρήματα, μὴ πράξῃς μηδὲ ἐν τῶν δυναμένων αὐτῷ τὴν οὐσίαν αὐξῆσαι, ἀλλ' ἐπίτρεπον τῇ εἰμαρμένῃ τὰ κατ' αὐτόν. Ἀλλ' οὐκ ἀνέχῃ. Ὅρξ πῶς ἐν τοῖς ἐλάττωσι διαπιστῶν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ἐν τοῖς μεῖζοσιν αὐτῇ πιστεῦεις; Εἰ γὰρ ὅντως εἰμαρμένη ἐστίν, ἄφες τὴν παιδᾶ καὶ πονηροῖς ἀνδράσι συγγίνεσθαι, καὶ μετὰ διεσφαρμένον διασφαιρῆσθαι· πάντως ἂν εἰμαρμένον αὐτῷ καὶ κεκλιωμένον ᾗ, καὶ σὺ χρηστὸς μείνεις. Καὶ γὰρ ὅντως, φησὶν, ὅντως ἐστὶ. Τίνος οὖν ἕνεκεν πράγματα καὶ σωτῆρ παρέχεις καὶ ἑτέρῳ; Καὶ τί λέγῃ παιδῶν ἕνεκεν, ὅπου γε οὐδὲ ἐπὶ οἰκετῶν ἀνέξῃ τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλεῖς καὶ φοβεῖς, καὶ πάντα τρόπον κινεῖς, ὅπως γένῃται σοι καλὸς ὁ οἰκέτης, καὶ οὐ λαβρεῖς τῇ γενέσει; Τίνος δὲ ἕνεκεν κακὸν γινόμενον καλὰς; οὐ γὰρ αὐτοῦ τὸ ἀμάρτημα γέγονεν, ἀλλὰ τῆς ὠθούσης γενέσεως. Τίνος δὲ ἕνεκεν καλὸν γινόμενον ἀπεινῇ; οὐ γὰρ αὐτοῦ τὸ κατ' ὁρῶμα, ἀλλὰ τῆς γενέσεως· μάλλον δὲ οὐτε καλὸς, οὐτε κακὸς ἐστὶ τις. Ὁ γὰρ παρ' ἐαυτοῦ μηδέτερον τούτων ποιῶν, ἀλλ' ἐτέρωθεν τὴν ἀνάγκην δεχόμενος, οὐτε τοῦτο ἐστὶ, οὐτε ἐκεῖνο. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐπαινοῦμεν ἄνδρας; τίνος δὲ ἕνεκεν ψέγομεν; τίνος ἕνεκεν ἐπαρώμεθα, τίνος ἕνεκεν συνευχόμεθα ἑτέροις; Ὅρξ εἰς ὅσον ἡμᾶς ἀλογίαν ὁ τῆς εἰμαρμένης ἐξήγαγε λόγος; Οὐδεὶς ἐστὶ σώφρων, οὐδεὶς ἐστὶν ἀκόλαστος, οὐδεὶς ἐστὶ πλεονέκτης, οὐδεὶς ἐστὶ δίκαιος· ἀνήρτηται καὶ ἀρετὴ καὶ κακία, καὶ μάτῃ [771] εἰς τὸν παρόντα τοῦτον βίον ὑπήχθημεν, μάλλον δὲ οὐ μάτῃ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κατῷ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον ὠθεῖσθαι μὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς γενέσεως εἰς κακίαν, πάλιν δὲ ὑπὸ τῆς βίας αὐτῆς ταύτης δίκην διδόναι τὴν ἐσχάτην, δέον ἐλεεῖσθαι, δέον ταλανίζεσθαι, καὶ μισοῦμεθα, καὶ κολαζόμεθα, δέον τιμᾶσθαι; Τὸν ἀδικούμενον καὶ βίαν παθόντα, οὐχὶ κολάζεσθαι, ἀλλὰ τιμᾶσθαι χρὴ· ἡμεῖς δὲ καὶ ἀδικούμεθα, καὶ τιμωρίαν ὑπομένομεν. Τί τοῦτου γένοιτο· ἂν ἀλογώτερον, ὑπὲρ ὧν κακῶς πάσχοντες ὠθεσθέντες πρὸς κακίαν, ὑπὲρ τούτων καὶ τιμωρίαν διδόναι; Ἐποίησεν ἀνδροφόνον ἢ εἰμαρμένη, καὶ τὴν ψυχὴν ἀπαιτεῖ ἀνθ' ὧν ὑπήκουσεν αὐτῇ· τί τοῦτου βλαβερώτερον δόγμα γένοιτο ἂν; Ὡς περ ἂν εἰ τις εἰς τὸ βράβηρον ὠθήσας, καὶ καταλαβὼν τὸν κρημνισθέντα, πάλιν τιμωρίαν ἀπαιτοῖ τούτων ἕνεκεν· ἢ ὥς περ ἂν εἰ τις βαρβάρῃ δεσποινῇ παραδοὺς αἰκίζεσθαι, καὶ μυρίους περιβαλεῖν κακοῖς, τὸν παραδεδομένον ὑπὲρ τῆς δουλείας καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαιτοῖ τιμωρίαν. Ἀρά τι γένοιτο ἂν τούτου ἀλογώτερον, εἰπέ μοι, ἢ ἀλλώτερον τοῦ γένους τούτου; Εἰ ταῦτα τοιαῦτα, καὶ ἔχθροί μὲν καὶ πολέμιοι τοῖς αὐτῶν πολεμίοις ἴσας συγγινώσκουσιν, ὅταν ἀκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι πράττωσι τι τῶν χαλεπωτάτων αὐτοῖς· ἢ δὲ εἰμαρμένη τοῖς ὑπηκόοις, καὶ πάντα πειθομένους, μάλλον δὲ καθηναγκασμένους, οὐκ εἰσέεται συγγνώμην, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν αὐτοὺς κατηνάγκασε πράξει, ὑπὲρ τῶν αὐτῶν αὐτοὺς ἀπαιτεῖ δίκην· ποῖος φορυτὸς, ποῖος λαδύρινθος, ποῖα ζάλη ταύτην

μιμήσεται τὴν σύγχυσιν, εἰπέ μοι; Οὐκ ἔρκεσθ μοι τρόπος εἰς ἀδικίας, ὅτι μηδὲν ἀμαρτῶν εἰς κακίαν ἐμβέβληται, καὶ ὅτι ἕτερος μηδὲν κατορθώσας ἀγαθὸς γίνεταί, καὶ τιμῆς ἀπολαύει· οὐκ ἀρκεῖ αὐτῇ μόνῃ ἡ ἀδικία, ὅτι ἀπλῶς καὶ ἀλόγως καὶ ἐμὲ κακὸν ἐποίησε, καὶ ἐκεῖνον καλόν, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν προστίθησιν, καὶ οὐδὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων δικαιοκρασίαν μιμεῖται· ἀλλ' οἱ μὲν ἄνθρωποι, οὕτω φιλόανθρωποι καὶ ἡμεροί, ὡς διαιρεῖν τὰ ἀκούσια τῶν ἐκουσίων· ἢ δὲ τὰ ἀνθρώπινα διοικῶσα ἐριννύς τις καὶ δαίμων πονηρὸς, οὕτω πάντα συγγεῖ. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐστὶ Θεὸς ὁ ταῦτα ἐφορῶν, ἐλέγχεται μὲν ὁ λόγος ἑτέρωθεν. Οὐ γὰρ δυνατόν ἐν εὐταξίᾳ τοσαύτῃ πρόνοιαν μὴ εἶναι. Πλὴν εἰ μὲν οὐκ ἐστὶ Θεός, πῶς ὅλως ταῦτα συνέστηκεν; εἰ δὲ ἐστὶ, πῶς ταῦτα περιορᾷ; Εἰ μὲν γὰρ αὐτὸς ἐποίησεν, ὅρα τὴν ἀτέλειαν, καὶ τῆς βλαπτικῆς τὴν ὑπερβολήν· εἰ δὲ οὐκ ἐποίησε, γινόμενα δὲ περιορᾷ, πάλιν οὐκ ἔλαττον τοῦ προτέρου τὸ ἐγκλημα. Ὅρξ πῶς πανταχόθεν στενοχωρεῖται ὁ διάβολος, συνελάνων τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν κατὰ τοῦ Δεσπότης μανίαν; Βούλει με πείσαι, ὅτι εἰμαρμένη πείθῃ, καὶ νομίζεις εἶναι τι δόγμα; Μὴ ἐγκάλει μοιγευσμένη γυναικί, μηδὲ πλησθῆς θυμοῦ, μηδὲ εἰς [772] κριτήριον δικαστοῦ ἀγάγῃς τὸν μοιχόν. Ἄν ἴδῃς τοῖχον διορτυττόμενον, μὴ ἐπιλάβῃ τοῦ διορτυττόντος, μηδὲ ἀπαιτήσῃ δίκην· οὐ γὰρ ἐκὼν τοῦτο ἐποίησε, καθὼς σὺ φῆς. Ἀμέλησον τῶν σωτοῦ πάντων· πάντως γὰρ ἤξει σοι τὰ τῆς εἰμαρμένης· ῥίψον ὅσον ἔχεις χρυσίον· ἀμέλησον οἰκῶν, ἀγορῶν, ἀνδραπόδων· οὐδὲν ἀπὸ τῆς βραθυμίας τῆς σῆς ἢ τῆς εἰμαρμένης βραθυμία παραλαβήσεται. Ἀλλ' οὐκ ἀνέξῃ τούτων οὐδὲν, ὡς ἔργῳ πεισθῆς, ὅτι κατέγνωκας τῶν δογμάτων τῆς εἰμαρμένης. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτὴν προβάλλῃ, πανταχοῦ κατεγνωκώς; Ὅρξ ὅτι οὐδαμῶθεν τὸ δόγμα τοῦτο εἰσενήνεκται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς βραθυμίας, καὶ ὀλιγωρίας, καὶ τοῦ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκκελεύσθαι πόνους. Εἰ γένεσις ἐστὶ, κρίσις οὐκ ἐστίν· εἰ γένεσις ἐστὶ, πίστις οὐκ ἐστίν· εἰ γένεσις ἐστὶ, Θεὸς οὐκ ἐστίν· εἰ γένεσις ἐστίν, οὐκ ἐστὶν ἀρετὴ, οὐκ ἐστὶ κακία· εἰ γένεσις ἐστὶ, πάντα μάτῃ, πάντα εἰκῇ καὶ ποιούμεν, καὶ πάσχομεν· οὐκ ἐστὶν ἐπαινος, οὐκ ἐστὶ ψόγος, οὐκ ἐστὶν αἰδώς, οὐκ ἐστὶν αἰσχύνῃ, οὐκ εἰσὶ νόμοι, οὐκ εἰσὶ δικαστήρια. Πόθεν οὖν ὁ δεῖνα πλουτεῖ, φησὶ, πόθεν ἕτερος πένεται; Μάλιστα μὲν εἰ καὶ τοὺς λόγους ἀγνοοῦμεν, εἴδει μένειν ἐπὶ τῆς ἀγνοίας, ἀλλὰ μὴ ἑτερον δόγμα πονηρὸν ἀναλαμβάνειν. Βέλτιον γὰρ ἀγνοεῖν καλῶς, ἢ εἰδέναι κακῶς· τὸ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει κατηγορίαν, τὸ δὲ ἀπεστέρηται συγγνώμην. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν ὅλην ἡμῖν γέγονε διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, πόθεν ὁ μὲν πλουτεῖ, ὁ δὲ πένεται; ἢ γὰρ πατρῶν παραλαβὼν κληρὸν, ἢ ἐμπορίᾳ καὶ καπηλείᾳ χρησάμενος, ἢ τὰ ἑτέρων ἀρπάσας καὶ βιασάμενος, ἢ γὰμῃ χρησάμενος εὐπόρῳ, ἢ γεωργίᾳ, ἢ τέχνῃ, ἢ ἑτέρῳ τινὶ τοιοῦτῳ. Καὶ πολλοὶ τοῦ πλουτεῖν τρόποι, οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἀδικοί. Οὕτω δὲ καὶ τοῦ πένεσθαι· ἢ γὰρ ἐπιπρεσθῆναι, ἢ συκοφαντηθεῖς, ἢ πλεονεκτηθεῖς, ἢ καταφαγῶν, ἢ ἀργίᾳ συζῶν, ἢ ἀνοίᾳ, ἢ ἑτέρῳ τινὶ τρόπῳ· πολλοὶ γὰρ τοῦ γενέσθαι πένητα τρόποι. Καὶ τίνος ἕνεκεν, φησὶν, ὁ δεῖνα πόρνας τρέφων καὶ παρασίτους καὶ κολακας, καὶ τοῖς

* Cnib. βαρβάρῃ δεσποινῇ.

ἀλλοτρίοις ἐπιπράξων πράγμασι, καὶ τὸν ὑγρὸν τοῦτον καὶ διαλελυμένον βίον ζῶν, καθάπερ ἐκ πηγῶν ἐπιβρέοντα ἔχει τὰ χρήματα. Ἐτερος ἐπιεικεία καὶ σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ ταῖς ἄλλαις συζῶν ἀρεταῖς, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορεῖ τροφῆς; ὅτι ὁ μὲν ἐστὶ καλὸς καὶ τὸν ἐπίπονον τῆς ἀρετῆς αἰρεῖται βίον, ὁ δὲ κακὸς καὶ τὴν διαβρέουσαν καὶ διαλελυμένην ἀνεδέξατο τῆς κακίας ὁδόν; Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ μὲν κακὸς πλουτεῖ, πένεταί τε ὁ ἀγαθός; Ἰνα καὶ οὗτος μείζονα λάβῃ τὸν στέφανον, ἂν ὑπομείνῃ, καὶ τὴν καρτερίαν ἐνέγκῃ, κακείνος μείζω τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν, ἂν μὴ μεταβάλῃται, καὶ γένηται βελτίων, καὶ τὸν Δεσπότην ἐπιγνῶ τὸν ἑαυτοῦ. Αἱ γὰρ ἀνέσεις αἱ παρὰ τοῦ Θεοῦ διδόμεναι, μένοντας κακοὺς μᾶλλον βαροῦσι· καὶ ἡ ἀφθονία ἡ παρ' αὐτοῦ τοῖς μὴ χρησιμέουσιν εἰς δέον αὐτῆς, προσθήκη γίνεται κατηγόριας. Οὕτως οὖν αἱ θλίψεις καὶ αἱ στενοχωρίαι ἀγαθῶν, προσθήκη στεφάνων, καὶ παραπέσωσι. Ἔστι μετρία γοῦν τις συγγνώμη· οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ ἁμαρτήματα κρίνεται, ἀλλ' ἐτέρως ὁ [773] πλούσιος, ἐτέρως ὁ πέννης· ὁ μὲν μετὰ συγγνώμης, ὁ δὲ χωρὶς συγγνώμης. Οἷον, ἔστω κλέπτης καὶ φιλότιμος, πλούσιος καὶ πέννης, ὁ μὲν εἰ καὶ ψυχρὰν, ἀλλ' ὁμως ἔχει τινὰ καταφυγὴν, τὴν ἀπὸ τῆς πενίας ἀνάγκην, ὁ δὲ οὐδὲ μίαν εὐπρόσωπον ἢ εὐλογον ἔχει καταφυγὴν· ὥστε ὅσον ἐλαττοῦται ὁ πέννης κατὰ τὸν παρόντα βίον, τοσοῦτον πλεονεκτεῖ κατὰ τὸν μέλ-

λοντα ἐν κατορθώμασι, καὶ ὁ πλούσιος ἐν ἁμαρτήμασι. Μὴ τοίνυν νομίσης ἀδικεῖσθαι τὸν πέννητα, μηδὲ πλεόν ἔχειν τὸν πλούσιον. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν, ὅσοιπερ ἂν ἐνταῦθα δώσι δίκην, ἢ τὸ πᾶν ἀπενέψαντο, ἢ ἐλάττονα διδόντων ἐκεῖ τιμωρίαν, ὡς ἐνταῦθα μεγάλων κακοπαθειῶν δίκην ὑποστάντες· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν, οἱ μὲν ἐνταῦθα ἀπολαύοντες τιμῆς, καὶ μένοντες πονηροί, ἐφ' ὅδιον κολάσεως ἔχουσι τὴν τιμὴν. Ὅρα γ' οὖν ὁ Θεὸς πῶς πανταχοῦ τοῖς κακοῖς τὰς ἐνταῦθα ἀνειδίξει τιμὰς· Ἔδωκε σοὶ πάντα τὰ τοῦ Κυρίου σου· καὶ πάλιν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ Ἡλὶ τὴν τιμὴν· καὶ ἀλλαχοῦ, Ἔδωκε ὑμῖν ἐκ τῶν γευρίσκων ὑμῶν εἰς προσφύτας, καὶ ἐκ τῶν υἱῶν ὑμῶν εἰς ἀγιασμόν· καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἐρήμου πανταχοῦ προστίθῃσιν. Ὡστε ὅταν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἀρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναξον, ἐπειδὴ πλούσιος ἐν ταῦτα ποιεῖ· μείζονα γὰρ δίδωσι τιμωρίαν. Ὅταν ἴδῃς πέννητα πολλὴν τοῦ δικαίου ποιούμενον πρόνοιαν, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν θαύμασον, ὅτι μετὰ πενίας τοιοῦτός ἐστιν. Ἀν ταῦτα ἢ παρὰ σοὶ διεκρινόμενα, οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς γενομένοις ταραχθῇσιν πράγμασιν, ἀν πρὸς τὰ μέλλοντα βλέπῃς, ἂν μὲν εἶναι νομίσης τὰ παρόντα, ἂν ἐκεῖνα ἐλπίστis αἶ, ἐν τούτων σαυτὸν ἀποστήσῃς. Γένοιτο δὲ πάντων ἡμῶν τῶν ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι Χριστοῦ. Ἀμήν.

ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ.

Ἡ κατὰ γαστριμαργίας.

Λόγος 5'.

Φάτωμεν καὶ πλωμεν, αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, ἐπὶ τῶν προφητῶν ἦσαν πολλοὶ παρὰ Ἰουδαίους λέγοντες. Ἀλλὰ τὸ μὲν Ἰουδαίους ταῦτα λέγειν, Ὅν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύρῃ αὐτῶν, θαυμαστὸν οὐδέν· τὸ δὲ μετὰ τὴν χάριν, καὶ τὴν τῶν παρόντων ὑπεροψίαν πραγμάτων, καὶ τὴν τοσαύτην τελειότητα καὶ ἀκριβείαν, εἶναι τινὰς ἐτι καὶ νῦν, εἰ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασι· λέγοντας, διὰ δὲ τῶν ἔργων τὸ αὐτὸ τοῦτο βοῶντας, πόσης ἂν εἴῃ κατηγόριας ἄξιον; Καὶ γὰρ εἰσιν, εἰσιν ὄντως, οἱ διὰ τοῦτο νομίζοντες εἰς τόνδε παρῆχθαι τὸν βίον, ἵνα τρυφήσαντες, καὶ τὴν γαστέρα διαβρῆξαντες, καὶ τὸ σῶμα πιάναντες, οὕτως ἀπέλθωσι, ἀφιλεστέραν τῷ σώματι παρασκευάζοντες τράπεζαν τὴν ἐξ οἰκείων σαρκῶν. Καὶ εἴθε τοῦτο μόνον ἦν τὸ δεινὸν, ὅτι μάτην καὶ εἰκῇ καὶ εἰς οὐδὲν δέον τὰ παρόντα ἀνήλiskon· καίτοι καὶ τοῦτο χωρὶς ἐγκλημάτων οὐκ ἐστίν, οὐδὲ κατηγόριας. Ὅταν γὰρ τὰ πρὸς τροφὴν σώματος παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα ἡμῖν χρήματα, καὶ εἰς ἐπικουρίαν τῶν δεομένων, εἰς ἀκολασίαν καὶ ὕβριν καὶ [774] τὴν ἐσχάτην βλάβην καταναλώσωμεν, οὐκ ἀνεύθυνος ἡμῖν ἐστὶ ἡ κακίστη αὕτη δαπάνη, ἀλλὰ πάντως δώσωμεν λόγον, καὶ τὸ περὶ τῶν πέντε ταλάντων, καὶ δύο, καὶ ἐνὸς εἰρημένον, καὶ ἐπὶ χρημάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐστὶν εἰπεῖν. Ὅπερ οὖν ἔλεγον, ὅτι μάλιστα μὲν, εἰ καὶ εἰκῇ καὶ μάτην παραγεγόνாமεν, οὐδὲ οὕτως ἀνεύθυνος ἡμῖν ἦν ἡ τοιαύτη πρᾶξις· νῦν δὲ χωρὶς τούτου καὶ ἕτερα κείσεται δίκη. Τὸν γὰρ τρυφῇ συζῶντα, καὶ μελετώμενον, καὶ παρασίτους ἐρέποντα καὶ κόλακας, κρεῖσφα γὰρ τε καὶ οἰνοποσία διαβρῆγγύμενον, πολλάκις

καὶ ἄκοντα καὶ ἐκόντα ἀνάγκη ἁμαρτάνειν, καὶ παρὰ τὸν τοῦ παρόντος τόπον καιρὸν^a, καὶ μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀνχώρησιν. Καθάπερ γὰρ πλοῖον μείζον τῆς οἰκείας συμμετρίας τὸ πλῆθος τῶν ἀγωγίμων δεινόμενον, τῷ μεγέθει τοῦ φόρτου βαρυνόμενον ὑποδρύχιον γίνεται, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἡ φύσις, πλείονα τῆς οἰκείας δυνάμεως δεξιμένη τὰ σιτία, ὑπέραντλος γίνεται, καὶ τὸ βάρος οὐ στέγουσα τῶν ἐπιβληθέντων, εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας καταποντίζεται πέλαγος, καὶ κυβερνήτην, καὶ ναῦτα καὶ πριουέα καὶ ἐπιβάτας, καὶ αὐτὸν τὸν φόρτον μετὰ πάντων προσπαλλύει. Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν οὕτω διαχειμένων πλοίων, οὐ γαλήνη θαλάσσης, οὐκ ἐπιστήμη κυβερνήτου, οὐ ναυτὸν πλῆθος, οὐ κατασκευὴς ἐπιτηδεύτης· οὐχ ὥρα ἔτους εὐκαιρος, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τὴν οὕτω χειμαζομένην ὀνίησι ναῦν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τρυφῶντων γίνεται· οὐ λογισμῶν πλῆθος, οὐ διδασκαλία καὶ πραινεσις, οὐ νοθεσία καὶ συμβολαίαι, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, οὐ φόρος τῶν μελλόντων, οὐκ αἰδώς, οὐ κατηγόρια τῶν παρόντων, οὐκ ἄλλο οὐδὲν διασῶσαι δύναται τὴν οὕτω χειμαζομένην ψυχὴν· ἀλλ' ἐπικρατεῖ πάντων ἡ ἀμετρία, καὶ ἄκοντα καὶ ἐκόντα λοιπὸν ὑποδρύχιον τὸν τὰ τοιαῦτα νοσοῦντα καταφέρουσα, καὶ ναυάγιον ἐργαζομένη χαλεπὸν, ὅθεν οὐδὲ ἀνευγχεῖν βᾶδιον. Καὶ οὐδὲ πρὸς τὰ μέλλοντα καὶ τὰς ἐπ' αὐτὰς τὰς ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ζωὴν ὁ τοιοῦτος ἀχρηστος γίνεται, καὶ πρὸς οὐδὲν ἐπιτήδειος, ἀλλὰ πανταχοῦ καταγλισσας, ἐν τε πολιτικοῖς, ἐν τε ἰδιωτικοῖς πράγμασι· καὶ δέοι τι πραχθῆναι τῶν κατεπειγόντων, οὐδὲν προνοητικὸν, οὐδὲν οἰκονομικὸν ἔχων εὐρεθῆσθαι, πᾶσιν

^a Colb. καὶ παρὰ τὸν τοῦ πότου καιρὸν.

documentum offert, qui frigidam hanc et solutam ducit vitam, divitias habet ceu ex fontibus affluentes; alius autem æquitatem, temperantiam, justitiam, ceterasque colens virtutes, ne quidem necessarium vicium habet? quod hic bonus sit et laboriosam virtutis elegerit viam, hic autem improbus, ac diffluentem dissolutamque nequitiae viam susceperit? Cur ergo improbus ille ditescit, hic vero probus pauper est? Ut et hic majorem accipiat coronam, si ista perferat, et potentia utatur; ille vero majus supplicium atque poenam, nisi vitam mutaverit, nisi melior fuerit, nisi Dominum suum agnoverit. Dilatio enim a Deo data eos qui in nequitia manent, magis deprimit, atque rerum copia, iis data, qui illa ut par est non utuntur, accessio culpæ efficitur. Sic et ærumnæ et angustiae proborum sunt coronarum accessio, etiamsi interdum labantur. Mediocris igitur est venia: non enim simpliciter peccata judicantur, sed alio modo dives, alio pauper: hic cum venia, ille sine venia. Exempli causa, sit fur et ambitiosus, tum dives, tum pauper: hic quamvis frigidum, habet tamen aliquod perfugium paupertatis necessitatem; ille vero nullum habet probabile perfugium: itaque quanto inferior est pauper in præsentī vita, tanto superior est in futura quoad bona opera, dives vero quantum ad delicta.

Ne itaque putes vel injuriam pati pauperem, vel prestare divitem. Quemadmodum in malis, qui poenas hic persolvunt, vel totum abluerunt, vel minores illic poenas dabunt, utpote qui hic magnas calamitates sustinuerint: sic et in bonis, qui hic honoribus fruuntur, et in nequitia perseverant, honorem ceu viaticum habent ad supplicium. Vide igitur quomodo Deus malis istos honores exprobrat: *Dedit tibi, inquit, omnia, quæ Domini tui* (2. Reg. 12. 8): et rursus, sacerdotibus tempore Elii honorem (1. Reg. 2. 28): et alibi: *Dedi vobis ex adolescentulis vestris in prophetas, et ex filiis vestris in sanctificationem* (Amos 2. 11): et ea quæ in solitudine facta sunt, ubique proponit. Itaque quando videris divitem injuriosum, ambitiosum, raptozem, ideo illum maxime deplora, quia dives cum sit, hæc facit: majores enim poenas dabit. Cum videris pauperem multam justitiæ curam habere, ideo maxime illum admirare, quod cum paupertate talis sit. Si hæc apud te accurate constituta maneant, numquam de rebus quæ geruntur turbaberis, si in futura respicias si presentia nihil esse putaveris, si illa semper speraveris, si ab his te semper segregaveris. Utinam nos bona omnia consequamur, gratia Christi. Amen.

DE FATO,

SIVE CONTRA INGLUVIEM.

ORATIO VI.

Crapulæ malum.—*Comedamus et bibamus: cras enim moriemur* (Isai. 22. 13), prophetarum tempore multi apud Judæos dicebant. Sed Judæos hoc dicere, *Quorum deus venter est, ei gloria in confusione eorum* (Philipp. 3. 19), nihil mirum: quod autem post gratiam, post præsentium rerum despectum, post tantam perfectionem diligentiamque susceptam, quidam adhuc sint, qui etsi hæc verba quidem non proferant, idem ipsum operibus clament, quanta illud criminatione dignum est? Sunt enim, sunt revera, qui se putent ideo in hanc inductos vitam, ut deliciis diffuentes, ventrem disrumpentes corpusque impinguantes, sic abeant, lautas vermibus propriarum carniū epulas parantes. Atque utinam id unum esset mali, quod frustra et incassum præsentia insumerent: tametsi et hoc quoque non reprehensione et culpa vacet. Quando enim pecunias a Deo nobis ad corporis alimentum, et ad egenorum subsidium datas, in luxuriam, contumeliam et extremam socordiam insumimus, hujusmodi nequissima impensa non a supplicio immunis erit, sed omnino rationem reddemus: quodque de quinque talentis, de duobus et de uno dictum est (Matth. 25. 15), de divitiis deque aliis omnibus est dicendum. Ut itaque dicebam, si temere et incassum vixerimus, non a ratione reddenda immunis erit talis agendi ratio: nunc etiam præter illud alia quoque ultio aderit. Nam qui in deliciis vivit et ebrie-

tati indulget, qui parasitos et adulatores alit, qui cibo potuque disrumpitur, sæpe, velit nolit, peccare necesse est, et quo tempore in præsentī loco versatur¹, et quando ad alium transmigravit. Quemadmodum enim navis, cum majorem, quam ferre possit, mercium copiam accepit, ob oneris gravitatem demergitur: sic et anima, et corporis nostri natura, plura quam ferre possit alimenta recipiens, deprimitur, et onus injectum non ferens, in perniciē pelagus demergitur, et gubernatorem et nautas et proræ ductorem et vectores ipsamque sarcinam simul perdit. Quemadmodum igitur in hujusmodi navibus non tranquillitas maris, non scientia gubernatoris, non nautarum multitudo, non apparatus commoditas, non anni tempestas, non aliud quidpiam, sic agitatam juvat navim: sic contingit indelicate viventibus: non ratiociniorum copia, non doctrina et adhortatio, non admonitiones et consilia, non aliud quidpiam, non timor futurorum, non pudor, non præsentium accusatio, non aliud quidvis potest sic agitatam animam servare; sed immoderatio omnia superat, quæ hac ægritudine laborantem velit nolit deprimit ac demergit, naufragiumque parat, unde sese reducere difficile est. Neque ad res futuras et ad rationes ibi reddendas tantum, sed etiam ad præsentem vitam hujusmodi homo inutilis redditur, nec ad quidpiam idoneus est, sed ubique deridendus tum in civilibus, tum in propriis negotiis.

¹ Colb., et per potationis tempus.

Etsi aliquid quod urgeat sit agendum, non providendi, non administrandi facultatem habere deprehenditur : inimicis omnibus captu facilis, amicis omnibus et propinquis inutilis. Neque solum in periculis et calamitatibus facile damnum accipiet, neque in rebus pacatis et tranquillis tantum intolerabilis erit ; sed etiam in rebus asperis, ob moderationis penuriam, ad singula quæ accident inutilis erit. Illic enim, in ærumnis dico, ignavia, imbecillitas, metus ingens, consilii penuria occupabit illum ; hic vero audacia, socordia, lascivia, immoderatio, superbia, arrogantia magis quam superiora intractabilem fecit omnibus. Neque enim hujusmodi hominum corpora tantum deformia sunt, mollia, diffuentia, tetro odore undique plena efficiuntur ; sed etiam anima corpore longe deformior est, majoribus, quam illud, morbis ex deliciis affecta. Quemadmodum enim corpus non excrementa modo naturalia emittit, sed etiam alia omni ex parte uberius profundit : etenim oculi, nares, et ora, dum interiora hac abundantia gravantur, humore tetro et corruptione implentur, et ipsa carnis natura mollior effecta quam pro naturali temperamento, quasi cœno et impura illuvie repleta, putida simul et iners efficitur, atque ad omne opus bonum inepta. Nam et ipsa terra, cum tali copia oppressa proprium innatumque calorem amittit, suam item vim perdit, ac neque ad culturam, neque ad fertilitatem suam est idonea. Hinc autem gravibus et insanabilibus morbis corripuntur ii, qui in deliciis perpetuo vivunt : tremoribus, solutione, tæbe, capitis mucore, pedum manuumque doloribus, aliisque multis, quos medici memorant, obnoxii sunt. Itaque etiamsi non gehenna, non pœna, neque extrema damnatio a Deo esset, neque ab hominibus reprehensio, non sumptus importuni, neque alia innumera a deliciis exorta, hocque solum adesset, annon satis esset ad omnes avertendos ? Hujusmodi namque mensæ mortiferis potionibus nihilo meliores sunt ; imò etiam, si vere dicendum sit, longe deteriores. Illæ namque sumentem confestim de medio tollunt, et ad mortem sine cruciatu deducunt, ut ne de hac quidem re doleat is qui moritur : deliciæ vero vitam sexcentis mortibus graviolem inducunt iis, qui ipsas plurimi faciunt ; vitam, inquam, non modo miserabilem, sed etiam turpem et ridiculam. Alii quippe morbi multos in partem doloris advocant, quotquot autem ex deliciis et ebrietate oriuntur, spectatores, ne quidem si velint, sinunt misereri eorum, qui hujusmodi ægritudine capti sunt ; sed magnitudo mali ad misericordiam inflectit, morbi autem occasio, si nota sit, indignationem movet. Quoniam ancipiti quodam affectu tenemur, nec miseramur eos : id enim vetat morbi causa ; neque irascimur : id enim non permittit magnitudo mali ; sed inter reprehensionem et veniam consistimus. Neque enim a natura cruciantur sicut illi, neque hominum insidiis appetuntur, verum illi ipsi auctores sibi harum ægritudinum sunt, et sponte ac in malorum barathrum præcipitant. Quemadmodum igitur eos, qui laqueos sibi parant, et eos qui

se per præcipitia conjiciunt, et qui per medios gladios sibi vitam eripiunt, sic hos non multum miseramur : imo si venia danda sit, illis potius quam istis dabimus, etiamsi illi nullam veniam mereantur. Illi enim vel calumniis, vel pecuniarum multis, aut periculi plagarumve metu, aut alia quapiam formidine, ut re majoribus malis eximant, ad mortis solatium confugiunt, ad obitumque cœu ad asylum decurrunt, re quasi ad tranquillum portum ingruente tempestate sese cum festinatione recipiunt : hi vero cum nihil tale prætereundum possint, vitæ sexcentis violentis mortibus graviore sese tradiderunt. Jam hic opportunè commemoretur illud sapientis : *Quis miserebitur incantatoria, si a serpente¹ mordeatur, et omnium, qui se feris admovent (Eccli. 12. 15) ?* Fera enim sunt deliciæ, fera gravis et intractabilis ; neque scorpius aut serpens visceribus nostris hærens ita undequaque devastat, ut deliciarum cupiditas omnia everit atque consumit. Fera namque illæ corpori tantum insidiantur : hæc autem ubi sedes posuerit, et corpus et animam pessumdat. Quamobrem fugiamus ab illa, ut prudentibus loquor. Si quid illa habeat utilitatis, hæc dicta perferamus, ne obtemperemus ; si vera sunt, quæ dicuntur, et hæc sit omnium perniciēs, resque omnium ridiculissima, vobis ipsis et corpori valetudini animæque sanitati parcite. Non dico ut ad victus asperitatem te conferas, nisi ipse volueris : superflua reseceamus, non necessaria præcidamus. Qua venia digni erimus, quando alii ne rebus quidem necessariis fruuntur, licet in eorum sit potestate, nos vero necessaria longe prætergredimur ? Nobis victus terminus sit quod non lædat, quod famem sine damno propulset, ulterius vero nihil requiramus : imo si quod mirabile dictu et præter vulgi opinionem, est tamen verum, proferre liceat : si voluptatem etiam quæramus, illam potius in moderato cibo, quam in deliciis reperiemus. Audi quomodo hæc voluptas illa major et uberius sit. Illa certe nequit demum consistere, neque naturam ciborum sibi idoneam invenit ; hæc vero etiam ex contrariis subsistere potest. Quis hoc ait ? Is qui maxime omnium his fruebatur. *Animæ, inquit, indigenti, quæ amara sunt, dulcia videntur : anima satiata etiam favis illudit (Prov. 27. 7).* Vides quomodo illam quidem et ex paucis et ex omnibus sustentari facile sit, hanc vero minime ? Si enim ne favum quidem expetimus, quid nobis potest esse volupe de cætero ? si quod omnium dulcissimum est, voluptatem non potest afferre, quid poterit in voluptate constituere ? Itaque si voluptatem quærimus, hic magis illam inveniemus. Quomodo igitur non extremæ dementiae fuerit, eam quæ voluptatem habet et sanitatem et omnia bona, atque Deo acceptam mensam fugere ; alteram vero parare, infinitis referantur calamitatibus, insuavem, molestam, valetudini nocentem, et, quod omnium est gravissimum, Deum contra nos provocantem ? Nam si *Vidua quæ in deliciis est, vivens mortua est (1. Tim. 5. 6)*, quid de viis

¹ Colub., vipera.

εὐχέμενος ὧν τοῖς ἐχθροῖς, πᾶσιν ἄχρηστος τοῖς φίλοις καὶ τοῖς προσήκοις. Οὐκ ἐν κινδύνους καὶ περιστάσεσιν εὐεπρήστος μόνον ὁ τοιοῦτος, οὐκ ἐν γαλήνῃ καὶ ἀδείᾳ ἀφόρητος, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς δυσκολαίαις ὑπὸ τῆς ἀμετρίας ἐκάστη τῶν προσπιπόντων ἔσται ἄχρηστος. Ἐκεῖ μὲν γὰρ αὐτὸν, ἐν ταῖς δυσμερείαις λέγω, δειλία, καὶ ἀνανδρία, καὶ φόβος ἀμετρος, καὶ ἀδουλία πολλὴ καθέξει· ἐνταῦθα δὲ θράσος, καὶ ῥαθυμία, καὶ ἀκολασία, ἀμετρία καὶ τυφός, καὶ ἀλαζονεία, τῶν προτέρων μᾶλλον δυσχερέστερον παρὰ πᾶσι ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ σώματα τῶν οὕτω διακειμένων καὶ ἀειδῇ, καὶ πιαδάρᾳ, καὶ διὰβρογα, καὶ δυσωδίας ἀφορήτου πάντοθεν ἔμπλεα γίγνεται, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ πολὺ τοῦ σώματος ἐστὶν ἀειδέστερα, πολλῶν μειζονα ἐκείνου νοσήματα δεξαμένη παρὰ τῆς τρυφῆς. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα οὐ τὰ κατὰ φύσιν περιττώματα προίεται μόνον, ἀλλὰ πολλῶν πλείον καὶ πανταχόθεν. [773] καὶ γὰρ ὀφθαλμοί, καὶ ῥῖνες, καὶ στόματα, τῶν ἔνδον ὑπὸ τῆς γενομένης πλημμύρας βαρυνομένων, ἰκμάδος φαυλοτάτης καὶ διαφθορᾶς ὀναίμυπλαται, καὶ αὕτη τῆς σαρκὸς ἡ φύσις χαυνότερα γενομένη τῆς φυσικῆς συμμετρίας, καθάπερ βορβόρων καὶ ἀκαθάρτων τελμάτων πλησθεῖσα, δυσώδης τε ἅμα καὶ ἄχρηστος γίγνεται, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμος. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ γῆ ὅταν ὑπὸ τῆς τοιαύτης πλυνουμένης τυραννηθεία τὴν οἰκίαν καὶ ἔμφυτον ἀπολέσῃ θερμότητα, συναπόλλυσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἰσχύϊν, καὶ οὕτε πρὸς ἐργασίαν, οὕτε πρὸς τὴν οἰκίαν γονὴν ἐστὶν ἐπιτηδεῖος. Ἐντεῦθεν δὲ χάλειπται καὶ ἀνιάτοις ἀλίσκονται νοσήμασιν οἱ τρυφῇ συζῶντες διηνεκεῖ· καὶ γὰρ τρόμοις, καὶ παρέσει, καὶ φθόγῃ, καὶ κορύζαις, καὶ ποδάλγαις, καὶ χειραλγίαις, καὶ ἐτέροις πλείοσιν, ὅπερ λατῶν λέγουσι παῖδες, ἀλώσιμοι γίνονται. Οὕτως εἰ καὶ μὴ γέννηα ἦν, μηδὲ κόλασις, μηδὲ κατάγωνσις ἐσχάτη παρὰ Θεοῦ, μηδὲ παρὰ ἀνθρώποις μέμφει, μηδὲ ἡ ἀκαιρος δαπάνη, μηδὲ ἔτερα μυρία τὰ ἀπὸ τῆς τρυφῆς ἐγγινόμενα, τοῦτο δὲ μόνον προστῇν, οὐχ ἱκανὸν ἅπαντας ἀποτρέψαι; Δηλητηρίων γὰρ φαρμάκων οὐδὲν ἄμεινον αἰ τοιαῦται διακρίσονται τράπεζαι, μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, καὶ πολλῶν χειρόν. Τὰ μὲν γὰρ εὐθέως ἀπήνεγκε τὸν λαβόντα, καὶ τὴν τελευταίην ἀναίσθητως ἐπήγαγεν, ὥς μηδὲ αὐτῷ τούτῳ λυτῆσαι τὸν ἀποθανόντα· αὐτὰ δὲ ζῶνι μυρίων θανάτων χάλειπτεραν ἐπαγούσι τοῖς αὐτὰς περὶ πολλοῦ ποιουμένοις. Ζῶνι ἔφην, οὐκ ἔλεεινὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰσχροὴν καὶ καταγέλαστον. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάθῃ πολλοὺς ἔχει τοὺς συναλγούντας, ὅσα δὲ ἀπὸ τρυφῆς καὶ μέθης γέγονεν, οὐδὲ βουλομένους τοὺς ὀρώντας ἀφίησι συναλγῆσαι τοῖς ὑπ' αὐτῶν χειρωθεῖσιν· ἀλλ' ἡ μὲν ὑπερβολὴ τοῦ κακοῦ πρὸς ἔλεον ἐπικάμπτει, ἡ δὲ ὑπόβρισις τοῦ νοσήματος παροξύνει τὸν εἰδότα. Διότι μέσον τι πάθος πάθουμεν ἂν, οὕτε ἐλεοῦντες αὐτούς· οὐ γὰρ ἀφίησιν αὐτοὺς ἡ αἰτία τῶν δεινῶν· οὕτε ὀργιζόμεθα· οὐ γὰρ ἐπιτρέπει τὸ μέγεθος τῶν δεινῶν, ἀλλὰ μεταξὺ κατηγορίας καὶ συγγνώμης ἡ στάσις. Οὐ γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπηρεάσθησαν καθάπερ καὶ ἐκεῖνοι, οὐδὲ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπεβουλεύθησαν, ἀλλ' αὐτοὶ δημιουργοὶ τῶν νοσημάτων ἑαυτοὺς τούτων ἐγένοντο, ἔχοντες ἑαυτοὺς βιπτοῦντας εἰς τὸ τῶν κακῶν βάραθρον. Ὡςπερ οὖν τοὺς βρόχους ἀνὰ πτόντας, καὶ τοὺς κατὰ χρημῶν ἀφέντας ἑαυτοὺς, καὶ τοὺς διὰ μέσων ἐφύον ἑαυτοὺς ἀναιρούοντας οὐ σφόδρα οἰκτείρομεν, οὕτως οὐδὲ τούτους. Καίτοι: εἰ

δεῖ συγγνώμης τυχεῖν, μᾶλλον ἐκεῖνοι τούτων ἂν τύχοιεν, εἰ καὶ αὐτοὶ σφόδρα ἂν εἴεν ἀσύγγνωστοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἡ συκοφανταίαις, ἡ ζημιαῖς χρημάτων, ἡ προσδοκώμενον κίνδυνον, ἡ πληγὰς ἐλπίσαντες, ἡ ἑτερόν τινα καραδοκῆσαντες φόβον, καὶ μειζόνων, ἑαυτοὺς κακῶν ἐξαρπάζοντες, ἐπὶ τὴν τῆς τελευταῖας παραμυθίαν καταφεύγουσιν, ὥσπερ εἰς ἀσυλὸν τι χωρίον τὸν θάνατον κατατρέχοντες, ἡ ὥσπερ εἰς λιμένα τινὰ εὐδὸν ἀπὸ τῶν προσδοκωμένων χειμῶνων σπεύδοντες καὶ ἐπειγόμενοι· οὗτοι δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔχοντες εἰπεῖν, μυρίων βιαίων θανάτων ζωῇ [776] χάλειπτερά παραδίδουσι ἑαυτοὺς. Εὐχαίρουν οὖν νῦν εἰπεῖν ἐκεῖνο τὸ τοῦ σοφοῦ· *Τίς ἐλεήσει ἐπαυδὸν ὀφειδῆκτον*^a, καὶ πάντας τοὺς προσάγοντας θηρίοις ἑαυτούς; Θηρίον γὰρ ἐστὶν ἡ τρυφή, θηρίον χάλειπν καὶ ἀτίθασσον, καὶ οὐχ οὕτω σκορπίος ἡ ὄφις τοῖς σπλάγχχνος ἡμῶν ἐγκαθήμενος λυμνίνεται πανταχόσε, ὥς ἡ τῆς τρυφῆς ἐπιθυμία πάντα ἀνατρέπει καὶ ἀπόλλυσι. Τοῖς μὲν γὰρ θηρίοις ἐκεῖνοις μέχρι τοῦ σώματος ἡ ἐπιθυμία· αὕτη δὲ, ὅταν ἐγκαθισθῇ, μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν προσαπόλλυσι. Διόπερ φύγωμεν ἀπ' αὐτῆς, ὥς φρονίμοις λέγω. Εἰ μὲν ἔχει τι χρηστὸν, μὴ ἀναπαύμεθα, μὴ πεισθώμεν· εἰ δὲ ἀληθὴ τὰ εἰρημένα, καὶ λύμη πάντων ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ κατάγελος ἐσχάτος, ὑμῶν αὐτῶν φείσασθε τῆς τοῦ σώματος ρύσεως, τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγείας. Οὐ λέγω πρὸς σκληραγωγίαν ἑαυτοὺς ἀγαγεῖν, ἂν μὴ βουληθείη· τὸ περιττὸν ἀνέλωμεν, τὸ τῆς χρείας ἔξω περικόψωμεν. Ποίαν γὰρ συγγνώμην ἔχομεν, ὅταν ἑτεροὶ μὲν μηδὲ τῆς χρείας ἀπολαύωσι κύριοι ὄντες, ἡμεῖς δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν ὀδεύωμεν; Ὅρος ἡμῖν ἔστω τρυφῆς τὸ μὴ βλάπτειν, τὸ παῦσαι πεινῶντας χωρὶς βλάβης δυνάμενον, περαιτέρω δὲ μηδὲν ἐπιζητῶμεν· μᾶλλον δὲ εἰ χρὴ τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, καὶ παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν, ἀληθὲς δὲ, εἰ καὶ ἡδονὴν ἐπιζητοῦμεν, ἐν αὐταρχείᾳ ταύτην μᾶλλον ἢ ἐν τρυφῇ οὖσαν εὐρήσομεν. Ἄκουσον πῶς αὕτη μελῶν ἐκείνης ἐστὶν ἡ ἡδονὴ καὶ εὐποριέτερα. Ἢ μὲν γὰρ οὐδὲ συστήναι δύναται λοιπὸν, οὐδὲ εὐρίσκει φύσιν βρωμάτων ἐπιτηδεῖν^b αὐτῇ· ἡ δὲ καὶ ἐξ ἐναντίων συνίστασθαι δύναται. Τίς τοῦτο φησιν; Ὁ μάλιστα πάντων αὐτῆς ἀπολεαυκός. *Ψυχὴ γὰρ, φησὶν, ἐνδεεὶ καὶ τὰ πικρὰ γλυκεὰ φαίνεται· ψυχὴ ἐμπεπλησμένη κηρίοις ἐμπαίζει.* Ὅρᾳ πῶς ἐκείνην μὲν καὶ ἐξ ὀλίγων καὶ ἐκ πάντων συστήναι βῆδιον, ταύτην δὲ οὐδ' ἀμῶς; Εἰ γὰρ τὰ κηρία μὴ προσιέμεθα, τί γένοιτο ἂν ἡμῖν ἡδὴ λοιπὸν; εἰ τὸ πάντων γλυκύτατον οὐκ ἂν δύναίτο παρέχειν ἡδονὴν, ποῖον ἔσται τὸ δυνάμενον ποιῆσαι ἐν ἡδονῇ; Ὡστε εἰ ἡδονὴν ἐπιζητοῦμεν, ἐνταῦθα μᾶλλον εὐρήσομεν. Πῶς οὖν οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας τὴν μὲν ἡδονὴν, καὶ ὑγίειαν, καὶ πάντα ἔχουσιν τὰ ἀγαθὰ καὶ θεοφιλῆ φεύγειν τράπεζαν, ἑτέραν δὲ κατασκευάζειν μυρίων γέμουσαν συμφορῶν, ἀηδῆ τε καὶ λυπηρὰν, καὶ ἐπίνουσαν, καὶ, τὸ πάντων χάλειπτάτων, παροξύνουσαν ἡμῶν τὸν Θεόν; Εἰ γὰρ *Ἡ χίρᾳ ἡ σπαταλῶσα ζωὴα τέθηκε, τί ἂν ἐποίμεν*.

^a Colb. ἐφιδῆκτον.^b Sic Colb. Edit. αἱμάτων ἐπιτηδεῖν, minus recte.

περὶ τῶν ἀνδρῶν· εἰ ἐν τῇ Παλαιᾷ τοῦτο ἀπηγόρευται μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, καὶ πολλῇ χέρεται κατὰ τῶν τρυφόντων καταφορὰ ὁ προφήτης· καίτοι γε εἶδος τέθεικε τρυφῆς οὐ σφόδρα θαπνηρόν, οὐδὲ ὄντως ἄβρόν· *Οἱ δὲ ἐσθίοντες ἐρίψια ἐκ ποιμνίων καὶ μοσχάρια γαλαθηνά, οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χρίμενοι, οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, καὶ κατασπαταλῶντες ἐπὶ ταῖς στρωμασίαις αὐτῶν·* εἰ ταῦτα κατηγορίας ἄξια, ὅτε πάντα ἦν [777] σαρκικά, καὶ τοῦ οὐρανοῦ λόγος οὐδεὶς, ὅτε παιδαγωγία ἦν τὰ Ἰουδαϊκά, τί ἂν εἴποιμεν πρὸς τὴν βλακείαν τὴν νῦν; Εἰ γὰρ ἐρίψια καὶ μοσχάρια γαλαθηνά ἐσθίειν ὡς ὑγρὸν τινα καὶ περιττὸν τοὺς ζῶντας διαβάλλει βίον, τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῶν τοὺς μυχοὺς τῆς θαλάσσης διερευνώντων, καὶ τὰς ἐσχατίας τῆς γῆς, καὶ παντοδαποὺς ὀρνίθων καὶ ἰχθύων θηρευτὰς πανταχόθεν συλλεγόντων ἑαυτοῖς; Εἰ τὸν διυλισμένον οἶνον οἱ πίνοντες ἐν μέμψει, τί ἂν εἴποις πρὸς τοὺς ἀποδημίας διαποντίους στελλομένους ὑπὲρ οἶνου, καὶ πάντα κινούντας, ὥστε μηδὲν γένος διαλαθεῖν ἀμπέλου, καθάπερ μέλλοντας εὐθύνας διδόναι, ἥ ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις καταγινώσκεισθαι, εἰ μὴ παντὸς γένους ἐμφορηθεῖεν οἶνον; Εἰ ἐλέφαντος κλίνῃ κεχρησθαι κατηγορίας ἄξιον, οἱ πολλοὶ αὐταῖς περιβάλλοντες ἀργυρον, μᾶλλον δὲ ἐξ ἀργύρου μόνου χαλκεύοντες, οὐ κλίνας, ἀλλ' ἥδη καὶ ὑπόβαθρα, καὶ λέβητας, καὶ κεράμια, καὶ ἀμίδας, ποίας ἂν τύχοιεν συγγνώμης; Τί μικρὸν ἢ μέγα εἰπεῖν εἰς τὰς εὐθύνας ἐκείνας δυνήσονται; Ἐγὼ δὲ τούτοις προστίθωμι τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι καὶ ἐξ ἄλλοτριῶν συμφορῶν ταῦτα συνελεχται. Καίτοι γε ὁ προφήτης τοῦτο οὐ τέθεικεν, ἀλλὰ μόνον διέβαλε τὴν τρυφήν. Ὅταν δὲ καὶ αἰτία προσῇ χαλεπωτέρα τῆς τρυφῆς, τίς ἐξαιρήσεται τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας τῆς ἐσχάτης κολάσεως; ποῖος Νῶε παραστήσεται, ποῖος Ἰὼβ, ποῖος Δανιὴλ; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Ἄλλ' ἐπὶ τούτων ἔστιν εἰπεῖν· *Ἐκκαυθίσσεται ὁ θυμὸς μου ὥσει καπνός.* Οὐ γὰρ ἔστι, παρακαλῶ, θυμοῦ καὶ ὀργῆς ὄντως ἐμπλησθῆναι ἐσχάτης, καὶ διαβραχῆναι, ὅταν ἕτερος μὲν μηδὲ ἀναγκαίως ἀπολαύῃ τροφῆς, εἰ δὲ τοσοῦτον εἰκῇ καὶ μάτην χαλκεύῃς ἀργυρον εἰς οὐδὲν δέον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἐπίδειξιν; Οὐδὲ γὰρ πρὸς αὐτὸ τοῦτο χρῆσιμον ἔσται σοι, ἀλλ' εἰς τὸναντίον περιτραπῆσεται. Σὺ

μὲν γὰρ ὥστε ἐπιφανὴς καὶ ἐπίσημος γενέσθαι· τοῦτο ποιεῖς, συμβαίνει δὲ τὸναντίον. Οὐ γὰρ εἰ τις ἐπιφανὴς καὶ ἐπίσημος, ἀλλ' ἐπὶ ὁμότητι καὶ πλεονεξίᾳ, καὶ τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς ἀπαντᾷ σε διαβάλλουσι. Πόσος γὰρ ὁ φθόνος, πόση ἡ βασκανία, πόσον τὸ μίσος παρὰ πάντων, πόση ἡ μεταβολῆς ἐπιθυμία πᾶσι! Τὰς γὰρ εἰς τὸν Θεὸν βλασφημίας ἀφίημι, ἀς οἱ τοιοῦτοι πλοῦτοι τίχουσιν· καίτοι τοῦτο πάντων χαλεπώτερον· καὶ τὸ πρὸς τοῦτο, καὶ ὅπερ ἂν εἴπης, θάτερον θατέρου χεῖρον εὐρήσεις. Ἄλλ' οὐχὶ τὴν σύμμετρον καὶ μετρίαν οὖσαν ἡμῖν, ἣν οὐ προφήτης σκώπτει, οὐκ ἀνθρωπος μέμψεται, οὐ Θεὸς αἰτιάται, οὐ πῦρ κολάζει, οὐκ ἀποστρέφεται τις, οὐ μισεῖ, οὐ βασκαίνει, ἀλλ' ἀποδέχεται μὲν Θεός, κοινωνοῦσι δὲ ἄγγελοι, ἐπαινοῦσι δὲ ἄνθρωποι, καὶ δέχεται ὁ βράνός. Αὐταὶ αἱ τράπεζαι ἀγγέλους ἐδέξαντο· ταῦταις ὁ Χριστὸς παραγίνεται, οὐκ ἐν ἐκείναις. Τοιαῦται αἱ τῶν προφητῶν ἦσαν, τοιαῦται αἱ τῶν ἀποστόλων, τοιαῦται αἱ τῶν δικαίων. Αἱ δὲ τῶν τυράννων καὶ τῶν ἐπὶ γῆς κακῶς πλουτούντων, ἔχουσαι ὀργητὰς, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἐπὶ λύμῃ τοῦ βίου ζώντων, καὶ ληστῶν, [778] καὶ γοῦτων, καὶ τυμωρῶν, ἐκείναι. Ὅταν τοιαύτην παραβῇς τράπεζαν, ἄγγελοι μὲν ἀποπηδᾷ, παροξύνεται δὲ Θεός, χαίρει δὲ ὁ τῶν δαιμόνων ὀργηγός. ἀποστρέφονται δὲ, καὶ αἱ μισοῦσι, καὶ τήκονται, οὐχ οἱ ἐχθροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δοκούντες ἔχειν ἐπιτρεθείως ἄνθρωποι, φρόνων, μάλιστα ἐσθιόμενοι, ἥ τῶν παρόντων ἀπολαύοντες. Ὅταν δὲ ἐκείνην τις παραβῇ, τὴν σώφρονα, καὶ σύμμετρον, καὶ οὐδεμίαν ἔχουσαν φλεγμονήν, καὶ ἡδίστην καὶ προστηνῆς ἢ πᾶσι τοῖς φίλοις, καὶ Θεῷ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις· παραγίνεται οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ Μωγγενής. Ὅτι περὶ γὰρ φεύγει τὸν ὑψόν, καὶ τὸν ὑψιλόφρονα ἀπαντα, καὶ τὸν θόρυβον· οὕτω τῷ ταπεινῷ φίλος ἐστὶ, καὶ σύνεστιν αὐτῷ, καὶ πάντα περιφράττει, καὶ τευχίζει πανταχόθεν. Τοῦ δὲ Χριστοῦ παραγινόμενου, οὐδὲν ἕτερον ἐπιζητεῖν χρή. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοὶ, φεύγωμεν ἐκεῖνα, διώκωμεν ταῦτα, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων τύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS DE PRECATIONE HOMILIAS

Hasce duas homilias, sive sensum sive orandi rationem spectes, Chrysostomo non indignas censemus. Etiam nonnulli περὶ γνησιότητος quæstionem movent, hisce moti conjecturis. Hic bis, inquit, in utraque scilicet oratione, Sennacheribus rex Persarum vocatur, quam oscitantiam an Chrysostomo adscribere liceat dubitamus : pari ἀκριβείας defectu dicitur tunc Persas, Ezechia in Jerusalem regnante, admovisse machinas contra muros urbis, καὶ οἱ μὲν μηχανήματα τῷ ταίχει προσήγον, quod perinde pugnat cum sacra libri Regum historia. Ad hæc obijciunt, hic precibus perpetuo vacandum esse docetur, quod Massanorum errori favet : cum contra Chrysostomus vetet ne precandi obtentu a cæteris officiis abstinetur.

dicemus? Si in veteri Testamento id magna cum cura prohibetur, magnaue contra delicatis cibis atentes vehementia utitur propheta, etiamsi genus ponat deliciarum non admodum sumptuosum aut opiparum: *Qui autem comedunt, inquit, hædos ex gregibus, et vitulos lactentes; qui bibunt defæcatum vinum, et primis unguentis unguuntur; qui dormiunt in lectis eburneis, et in stratis suis lascivunt* (Amos 6. 4. 6); si hæc, inquam, reprehensione digna sunt, quando omnia erant carnalia, et cæli nulla ratio erat, quando Judaica quasi puerorum prima institutio erant: quid dixerimus de præsentī mollitie? Si enim hædorum et vitulorum lactentium esus eo utentes, ac si delicatam et immoderatam vitam ducant, reprehensioni subijci, quid dicemus de iis, qui recessus maris et extremas terrarum oras indagant, aviumque venatores piscatoresque omnis generis undique accersunt? Si ii, qui defæcatum vinum bibunt, culpandi, quid dixeris de iis, qui peregrinationes transmarinas pro vino suscipiunt, omniaque movent, ut nullum vitis genus ipsis lateat, quasi pœnas daturi, admodumque damnandi, si non omnis generis vino ingurgitentur? Si eburneo lecto uti reprehensione dignum, qui multo lectos argento, imo vero qui ex argento puro adornant, non lectos tantum, sed etiam suppedanea, lebetes, vasa et matulas, quam veniam consequantur? Quid aut parvum aut magnum tunc temporis ad defensionem suam afferre poterunt? Ego vero etiam hoc gravissimum adjungo, quod ex alienis calamitatibus hæc congregarunt. Siquidem hæc propheta non posuit, sed delicias solum redarguit. Quando autem culpa adest, ipsis deliciis atrocior, quis ab extremo supplicio eos, qui talia patrant, eripiet? quis Noe, quis Job, quis Daniel intercedat? Nullus plane. Sed in eos dici potest, *Exardescet furor meus sicut fumus* (Isai. 65. 5). Annon, quæso, jure quis ira furoreque exardescat, imo et disrumpatur, quando alius ne iis quidem, quæ ad victum necessaria sunt, fruatur, tu vero tantum argenti frustra et incassum, ac ne ad ostentationem quidem, in opus admoves? Neque enim vel ad hoc tibi utile erit; imo in contrariam

vertetur partem. Tu enim ut clarior et illustrior sis, id agis; sed contrarium accidit. Non enim spectabilis illustrisque es, sed ob crudelitatem, auri cupidinem et extrema flagitia te omnes criminantur. Quanta enim invidia, quantus livor, quantum odium, quanta mutationis cupiditas apud omnes? Blasphemias enim in Deum prætermitto, quas tales divitiæ pariunt, tametsi et hoc longe gravissimum est, et quod istud præcedit, et quodcumque dixeris, illud illo deterius invenies. Secus temperatam ac modestam mensam, quam nec propheta irridet, nec homo redarguit, nec Deus culpat, non ignis punit, quam nemo aversatur, aut odio invidiæque prosequitur; sed approbat Deus, participant angeli, laudant homines, recipit cælum. Hæc mensæ etiam angelos exceperunt, his, non illis, Christus adest. Tales erant prophetarum mensæ, tales apostolorum, tales justorum. Tyrannorum vero et eorum, qui in terris nefarie locupletantur, quæ saltatores habent aliosque qui in perniciem mundi vivunt, hæc latronum, præstigiatorum, et eorum qui sepulcra effodiunt mensæ sunt. Quando talem apponis mensam, angelus resilit, Deus exasperatur, dæmonum princeps gaudet; aversantur, oderunt et contabescunt non inimici tantum, sed etiam ii, qui moderati et honesti esse homines videntur, et invidia potius arroduntur, quam his præsentibus fruuntur. Quando autem illam sobriam ac modestam quis apponit, nullo redundantem luxu, et suavissima et grata amicis omnibus fuerit, et Deo, et angelis, et hominibus: accedit et unigenitus Dei Filius. Quemadmodum enim fastum fugit, atque omnes altum sapientes omnemque tumultum aversatur, ita humili est amicus, ipsique semper adest, ipsumque totum circummunit et tutatur. Christo autem præsentē nihil aliud quærendum. Hæc cum sciamus, dilecti, illa fugiamus, hæc persequamur, ut præsentia et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria, honor una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

Verum hic non preces perpetuo, sed assidue tantum et frequenter emittendas esse docetur. Quod et alibi S. doctor et quique Christianæ vitæ magistri deprædicant: quamobrem nihil hinc suspicionis nasci potest. Verum aliud objici potest quod negotium facessat: librum Ecclesiastici sive Jesu filii Sirach Salomoni diserte adscribit; quod nescio an alias apud Chrysostomum reperias. His pernoti rationibus hæc duas orationes inter ἀναγκαζόμενα posuimus.

Interpretatio Latina est Pomponii Brunelli, sed multis in locis emendata.

EJUSDEM DE PRECATIONE.

*****

ORATIO (a).

Quod sancti precandi formulas scripserint lætatur. Precationis vis commendatur. — Duas ob causas Dei cultores admirandi sunt ac beati judicandi : tum quod spem salutis suæ in sanctis precibus collocaverint, tum quod, cum hymnos et precandi formulas, quas Deo cum lætitia ac timore offerebant, literis manderent, nobis quoque suum thesaurum tradiderint, ut omnem posteritatem possent ad se imitandos allicere. Par est enim doctorum mores ad eos pervenire, qui ipsis dant operam : itemque par est prophetarum discipulos imitatores eorum esse justitiæ, ita ut vitam nostram in precibus Dei que cultu perpetuo traducamus, atque in ea re vitam, valetudinem, divitias, bonorum finem positum esse censeamus, ut Deum puro et incorrupto animo deprecemur. Etenim, ut corpus solis lumine, sic animus precationum radiis illustratur. Si ergo cæci calamitas est solem aspicere non posse, quanta tandem est Christiani viri jactura, non assidue Deum precari Christique splendorem in animum precibus inferre? Jam vero Dei benignitatem atque clementiam quis non admiretur, quis non suspiciat, quam nobis ostendit, cum tantum honorem hominibus deferat, ut eos precatione ac sua consuetudine dignetur? Etenim cum Deo re vera precationis tempore colloquimur, qua cum angelis quoque conjungimur, qua longe a pecudum societate recedimus. Angelorum est enim precatio, quæ vel eorum superat dignitatem, si quidem cum Deo loqui præstantius quiddam est. Atque id ipsi nos docent, qui magno timore preces offerunt, nosque admonent, nobis, qui ad Deum accedimus, timorem esse simul et lætitiæ adhibendam : timendum quidem, verentibus, ne precatione indigni esse videamur; lætitia nos tamen ex honoris magnitudine perfundi oportere, quod tanta ac tali providentia mortale genus honestetur, ut assidue Dei congressu perfruatur, ex quo et a mortalitate et a vitæ curriculo exiguo tempore circumscripto recedimus : quippe qui tametsi natura mortales, ob Dei tamen consuetudinem familiarem ad vitam progredimur immortalem. Etenim qui cum Deo familiariter versatur, morte illum omnique interitu potius evadere necesse est. Atque, ut est omnino necesse, qui solis radiis potiatur, a tenebris procul abesse : ita Dei consuetudine fruentem necesse est non amplius esse mortalem : nos enim ad immortalitatem ipsa honoris magnitudo traducit. Nam si, qui regem alloquuntur, et apud illum locum obtinent dignitatis, fieri non potest, ut inopia laborent, fieri omnino longe difficilius potest, ut qui supplices ad Deum accedunt, et cum eo colloquuntur, mortales animos nanciscantur : mors enim est animi vita a pietate ac legibus aliena. Ejusdem igitur animi vita constat et religione, et actionibus vivendi, quæ cum religione consentiant :

(g) Collata cum M. Colb. 1030.

atque vitam sanctam ac divino cultui congruentem preces afferunt, et in animos nostros mirificam rerum omnium pretiosarum copiam recondunt. Nam sive quispiam virginitatem adamavit, sive nuptiarum temperantiam colat, sive iracundiam continere, et mansuete agere, sive invidia vacare aut aliud quid officii præstare nitatur, precatione duce, et hujusmodi vitæ viam muniente, expeditum habebit et facilem pietatis curam : non enim fieri ullo modo potest, ut qui temperantiam, justitiam, mansuetudinem, benignitatem a Deo petunt, non voti compotes fiant. *Petite enim, inquit, et dabitur vobis (Matth. 7. 7), etc. Omnis enim qui petit, accipit, et qui quærit, invenit, et pulsanti aperietur (Luc. 11. 10).* Et alibi rursus : *Quis est, inquit, ex vobis, a quo si petierit filius suus panem, num lapidem dabit ei? vel si piscem petierit, num serpentem dabit ei? Si igitur vos, cum mali sitis, nostri bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum sanctum petentibus ac (Ibid. v. 11-13)?* His verbis, et hac spe proposita, ad precationem nos revocat omnium Dominus cohortatur : nos vero decet obtemperantes Deo, in laudibus ac precibus perpetuo vivere, ita ut Dei cultui quam animis nostris arctius hæreamus : ita enim licebit nobis vitam hominibus dignam agere. Nam quicumque Deum non precatur, neque divino colloquio assidue frui cupit, mortuus est et anima sensuque caret. Illud est maximum stultitiæ ac stuporis argumentum, si honoris hujus magnitudo ignoratur, si precatio non amatur, si non animæ mors esse existimatur, Deum non adorare. Ut enim corpus hoc nostrum, cum animus abest, mortuum est ac foetidum : ita nisi se animus ad precationem excitat, mortuus est, miser, ac foetidus. Atqui quavis morte acerbius putandum esse precatione spoliari, magnus ille propheta nos Daniel docet, qui mori maluit, quam tribus diebus a precibus vacare (*Dan. 6. 10*). Neque enim ut contra pietatem aliquid faceret, præcepit rex ille Persarum, sed illud agebat, ut trium dierum cessationem reperiret. Nam sine divino nutu bonum nulum in nostros animos venerit : nutus vero divinus labores nobiscum aggreditur, eosque præclare sublevat, si preces videat a nobis diligere, nosque assidue Deum orare ac sperare cuncta inde ad nos bona descensura. Quando igitur aliquem video a precationis studio abesse, neque illius ardenti ac vehementi amore teneri, jam mihi exploratum est, nihil ab eo magnificentum, nihil præclarum possideri. Quando vero aliquem cerno in Deo colendo sine satietate persistere, quique non precari assidue in magnis numeret detrimentis, omnium illum virtutum acerrimum cultorem, Dei que templum esse conjicio. Quod si amictus hominis, pedum gressus, et risus dentium quæ in eo sunt relegit (*Eccli. 19. 27*), secundum sapientem Salomonem, multo magis precatio Dei que cultus est justitiæ argumentum, cum illa ve-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ.

Λόγος α'.

Ἀμφοτέρων ἕνεκα προσήκει τοὺς τοῦ Θεοῦ θεράποντας μακαρίζειν καὶ θαυμάζειν· ὅτι τὴν ἐλπίδα τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἐν ταῖς ἀγίαις εἶχον εὐχαί, καὶ ὅτι γραφῇ φυλάξαντες τοὺς ὕμνους καὶ τὰς λατρείας, ὡς τῷ Θεῷ σὺν χαρᾷ καὶ φόβῳ προσέφερον, καὶ εἰς ἡμᾶς διέδωκαν τὴν ἑαυτῶν θησαυρὸν, ἵνα πρὸς τὸν οἰκεῖον ζῆλον πᾶν τὸ ἐπιγινόμενον ἐπισπασθῇ διουνηθῶσιν. Διαβδίδειν γὰρ προσήκει τὸν τῶν διδοσκάλων ἐπὶ τοὺς ὁμιλοῦντας τρόπον, καὶ τοὺς τῶν προφητῶν ἀκροατὰς μιμητὰς προσήκει φαίνεισθαι τῆς ἐκείνων δικαιοσύνης, ἵνα πάντα τὸν χρόνον [779] ταῖς προσευχαῖς καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ λατρείᾳ καὶ μελέτῃ συζώμεν, τοῦτο ζώην. τοῦτο ὑγίαιαν καὶ πλοῦτον, τοῦτο πέρας ἀγαθῶν εἶναι νομίζοντες, τὸ προσεύχεσθαι τῷ Θεῷ μετὰ καθαρᾶς καὶ ἀδιαφθόρου ψυχῆς. Ὡς περ γὰρ τῷ σώματι φῶς ἥλιος, οὕτω τῇ ψυχῇ ἡ προσευχή. Εἰ οὖν τυφλῶς ζημία τὸ μὴ ὁρᾶν τὸν ἥλιον, πόση ζημία Χριστιανῷ τὸ μὴ προσεύχεσθαι συνεχῶς καὶ διὰ τῆς εὐχῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ φῶς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσάγειν; Καίτοι τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγεῖται καὶ θαυμάσειε τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἥν εἰς ἡμᾶς ἐπιδείκνυται, τοσαύτην τιμὴν ἀνθρώποις χαρίζομενος, ὡς καὶ προσευχῆς ἀξίωσαι καὶ ὁμιλίας τῆς ἐκρυπτοῦ; Θεῷ γὰρ ὡς ἀληθῶς λαλοῦμεν^β τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, δι' ἧς καὶ τοῖς ἀγγέλοις συναπτόμεθα, καὶ τὴν πρὸς τὰ ἄλλα κοινωνίαν πολὺ φαινώμεθα διαφεύγοντες. Ἀγγέλων γὰρ ἔργον ἡ προσευχή, ὑπεραίρουσα καὶ τὴν ἐκείνων ἀξίαν, εἴπερ κρεῖττον ἐστὶ τῆς ἀγγέλων ἀξίας τὸ Θεῷ διαλέγεσθαι. Καὶ ὅτι γε^α κρεῖττον ἐστίν, αὐτοὶ διδάσκουσιν ἡμᾶς, σὺν πολλῷ μὲν φόβῳ τὰς εὐχὰς προσφέροντες, παρέχοντες δὲ ἡμῖν εἰδέναι καὶ μυθῶναι, ὅτι προσήκει τῷ Θεῷ προσκύνοντας σὺν χαρᾷ καὶ φόβῳ τοῦτο ποιεῖν· φόβῳ μὲν, δεδοικότας μὴ τῆς προσευχῆς ἀνάξιοι φαινόμεν, χαρὰς δὲ μεστοὺς γινόμενους ἐπὶ τῷ μεγέθει τῆς τιμῆς, ὅτι τοσαύτης τοῦ τοιαύτης προνομίας τὸ θνητὸν ἡξιώθη γένος, ὡς καὶ θείας ἀπολαύειν ὁμιλίας συνεχῶς, δι' ἧς καὶ θνητοὶ εἶναι καὶ πρόσκαιροι διαφεύγομεν, φύσει μὲν ὄντες θνητοί, τῇ δὲ πρὸς Θεὸν ὁμιλίᾳ πρὸς ἀθάνατον ζῶην μεταβαίνοντες. Ἀνάγκη γὰρ τὸν ὁμιλοῦντα Θεῷ καὶ κρεῖττονα γενέσθαι θανάτου καὶ πάσης διαφθορᾶς. Καὶ ὥς περ ἀνάγκη πᾶσα τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος τὸν ἀπολαύοντα διαφεύγειν τὸ σκότος, οὕτως ἀνάγκη πᾶσα τὸν θείας ὁμιλίας ἀπολαύοντα μηκέτι εἶναι θνητόν. Αὐτὸ γὰρ τὸ τῆς τιμῆς μέγεθος πρὸς ἀθανάσιον ἡμᾶς μεθίστησιν. Εἰ γὰρ τοὺς βασιλεῖς διαλεγόμενους, καὶ τῆς παρ' ἐκείνων τιμῆς ἀπολαύοντας, ἀμήχανον εἶναι πένητας, πολλῷ μᾶλλον ἀδύνατον τοὺς τῷ Θεῷ προσευχομένους καὶ ὁμιλοῦντας θνητὰς ἔχειν ψυχὰς· θάνατος γὰρ ψυχῆς ἀτίθεια καὶ βίος παράνομος. Οὐκοῦν καὶ ζωὴ ψυχῆς ἡ τοῦ Θεοῦ λατρεία, καὶ βίος ὁ ταύτης πρέπων· βίον δὲ ὅσον καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ λατρείᾳ πρέποντα προσευχὴ συνάγει, καὶ θησαυρίζει θαυμαστὰς ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς. Εἴτε γὰρ παρθενίας τις ἐραστὴς, εἴτε

τὴν ἐν γάμῳ σωρροσύνην τιμᾶν ἐσπούδακως, εἴτε κρατεῖν ὀργῆς καὶ πραύττει συζῆν, εἴτε φθόνον καθρεύειν, εἴτε ἄλλο τι τῶν προσκόντων ποιεῖν, προσευχῆς ἡγουμένης, καὶ προλαβούσης τὴν τοιαύτην ὁδὸν τοῦ βίου, εὐχερῇ τε καὶ ῥάδιον ἔξει τὸν τῆς εὐσεβείας δρόμον. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τοὺς αἰτούντας παρὰ τοῦ Θεοῦ σωρροσύνην, καὶ δικαιοσύνην, καὶ πραύτητα, καὶ χρηστότητα, μὴ τυγχάνειν τῆς εὐχῆς. Αἰτεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὕρεστέ· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· Τίς ἐστὶ, φησὶν, ἐξ ὑμῶν, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀρτοῦ, μὴ λῖθον ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ ἐὰν ἰχθὺν [780] αἰτήσῃ, μὴ ὄψιν ἐπιδώσει αὐτῷ; Εἰ οὖν ὑμεῖς, πορνῶν ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; Τοιούτοις μὲν λόγοις καὶ τοιαύταις ἐλπίσιν ἐπὶ προσευχῇν παρεκάλει ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων Κύριος· ἡμᾶς δὲ προσήκει τῷ Θεῷ πειθομένους αἰετῇ ἐν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς, ἀκριβέστερον τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας ἐχομένους, ἢ τῆς ἐκρυπτοῦ ψυχῆς· οὕτω γὰρ ἡμῖν ὑπάρξειε ζῆν αἰετῇ τὴν πρέπουσαν ἀνθρώποις ζωὴν. Ὅστις γὰρ οὐ προσεύχεται τῷ Θεῷ, οὐδὲ θείας ὁμιλίας ἀπολαύειν ἐπιθυμεῖ συνεχῶς, νεκρὸς ἐστὶ καὶ ἄψυχος, καὶ οὐ μετέχει τοῦ φρονεῖν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο μέγιστον ἀφροσύνης σημεῖον, τὸ μὴ ἐπίστασθαι τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς, μηδὲ ἔρᾶν προσευχῆς, μηδὲ θανάτου ἡγείσθαι ψυχῆς τὸ μὴ προσκυνεῖν τῷ Θεῷ. Ὡς περ γὰρ τὰ σῶμα τοῦτο τὸ ἡμέτερον, ψυχῆς μὴ παρουσίας, νεκρόν ἐστὶ καὶ δυσώδες· οὕτω ψυχῇ, μὴ κινούσῃ ἑαυτὴν εἰς προσευχὴν, νεκρά ἐστὶ, καὶ ἀθλία, καὶ δυσώδης. Ἀλλὰ μὴν ὅτι γε θανάτου παντὸς πικρότερον ἡγείσθαι προσήκει στέρηθῆναι προσευχῆς. διδάσκει καλῶς ἡμᾶς Δανιὴλ, ὁ μέγας προφήτης, μᾶλλον δὲ ἐλόμενος ἀποθανεῖν, ἢ τρεῖς ἡμέρας μόνος στέρηθῆναι προσευχῆς. Οὐ γὰρ ἀσέβησαι τοῦτω προσέταξεν ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς, ἀλλὰ τρεῖς ἡμέρας μόνον σκοκουφίζει εὐρεῖν. Ἄνευ γὰρ τῆς θείας βοήθης οὐκ ἂν τι τῶν ἀγαθῶν εἰς τὰς ἡμετέρας ἔλθοι ψυχάς· Θεοῦ δὲ βοήθης συνεφέπεται τῶν πόνων ἡμῶν, καὶ τούτους ἐπικουφίζει καλῶς, ἂν ἴδῃ προσευχὴν ἀγαπῶντας, καὶ συνεχῶς τοῦ Θεοῦ δεομένους, καὶ πάντα ἐκείθεν τὰ ἀγαθὰ καταβήσεσθαι προσδοκῶντας. Ὅταν οὖν ἴδω τινὰ μὴ φιλοῦντα προσευχὴν, μηδὲ θερμὸν ἔρωτα ταύτης ἔχοντα καὶ σφοδρὸν, ἥδη μοι οὗτος δῆλός ἐστιν ὡς οὐδὲν γενναῖον ἐν τῇ ψυχῇ κέκτηται. Ὅταν δὲ ἴδω τινὰ τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας ἀκροτέως ἐχόμενον, καὶ τὸ μὴ προσεύχεσθαι συνεχῶς ἐν ταῖς μεγίσταις ἀρτίμοις ζημίαις, τεκμηρίωμα τὸν τοιοῦτον πάσης ἀρετῆς ἀσκητῆν εἶναι· βέλτιον, καὶ τοῦ Θεοῦ ναόν. Εἰ γὰρ στολισμὸς ἀνδρός, καὶ βῆμα ποδός, καὶ γέλως ὁδόντων ἀναγγέλλει τὰ περὶ αὐτοῦ, κατὰ τὸν σοφὸν Σολομώντα, πολλῷ μᾶλλον εὐχή καὶ ἡ λατρεία Θεοῦ σημεῖον ἐστὶ δικαιοσύνης ἀπάσης, στολή τις

^α Colb. εἰς ἡμᾶς παρέπεμψαν τὸν.

^β Colb. ὁμιλοῦμεν.

^γ Sic Savil. Montf. Ἄλλ' ὁμοῦς ὅτι γε.

οὐσα πνευματικὴ καὶ θεία, πολλὴν εὐμορφίαν καὶ κάλλος καταχέουσα ^a ταῖς ἡμετέραις διανοαῖς, τὸν ἐκάστου ρυθμίζουσα βίον, οὐκ ἔωτα φαῦλον οὐδὲν οὐδὲ ἀτοπον τῆς διανοίας κρατεῖν, αἰδεῖσθαι πείθουσα τὸν Θεόν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ τιμὴν, πᾶσαν τοῦ Πονηροῦ γοητείαν ἀποπέμπεσθαι παιδεύουσα, τοὺς αἰσχροὺς καὶ ἀτόπους ἐξελαύνουσα λογισμοὺς, ἐν ὑπεροφίᾳ τῆς ἡδονῆς καθιστάουσα τὴν ἐκάστου ψυχὴν. Αὕτη γὰρ ἡ ὑπερφηανία μόνη πρέπει τοῖς τὸν Χριστὸν σεδομένοις, τὸ μηδὲν δουλεῖν αἰσχυρῷ, [781] ἀλλὰ τηρεῖν ἐν ἐλευθερίᾳ τὴν ψυχὴν καὶ βίω κεκαθαρμένῃ.

"Οὗτοι μὲν οὖν παντελῶς ἀμύχανον ἄνευ προσευχῆς ἀρετῇ συζῆν, καὶ μετὰ ταύτης πορεύεσθαι τὸν βίον, οἶμαι δῆλον ἄπασιν εἶναι. Πῶς γὰρ ἂν τις ἀρετὴν ἀσκήσειε μὴ προσίων καὶ προσεπίπτων συνεχῶς τῷ ταύτης χορηγῷ καὶ δοτῇρι; πῶς δὲ ἂν τις ἐπιθυμῆσειεν εἶναι σώφρων καὶ δίκαιος, μὴ ὁμιλῶν ἡδῶς τῷ ταῦτά τε καὶ πλείω τούτων ἀπαιτοῦντι παρ' ἡμῶν; Βούλομαι δὲ ἐπιδείξαι διὰ βραχείων, ὅτι καὶ ἀμαρτημάτων γέμοντας αἱ προσευχαὶ λάθωσιν ἡμᾶς, ταχέως ἀποκαθαίρουσι. Καίτοι τί μεῖζον γένοιτο ἂν προσευχῆς, ἢ θεϊότερον, ὅταν ἀλεξιφάρμακον φανῇ τι οὐσα τοῖς τὰς ψυχὰς νοσοῦσιν; Οὐκοῦν πρῶτος Νινευῖται φαίνονται διὰ προσευχῆς ἀναλυσάμενοι ^b τὰς πολλὰς τερὰς Θεοῦ ἀμαρτίας. Ἄμα τε γὰρ ἔλαθεν αὐτοὺς ἡ προσευχή, καὶ δικαίους ἐποίησε, καὶ πόλιν εἰθισμένην ἀκολασίᾳ καὶ πονηρίᾳ καὶ παρανόμῳ βίῳ συζῆν, ἐπανώρθωσεν ὁξέως, παλαιὰς συνθηλαῖς μετίζον ἰσχύσασα, τῶν οὐρανίων νόμων πλήρη πεποιηκυῖα τὴν πόλιν, συνεφελομένη μεθ' αὐτῆς καὶ σωφροσύνην, καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ πραδύτητα, καὶ πρόνοιαν πτωχῶν. Οὐ γὰρ ἀνέχεται χωρὶς τούτων ἐνδαισιτᾶσθαι ψυχῇ ^c ἄλλ' εἰς ἣν ἂν οἰκίῃσι διάνοιαν, πλήρη ποιεῖ δικαιοσύνης πάσης, παιδοτριβοῦσα πρὸς ἀρετὴν, καὶ κακίαν ἐξορίζουσα. Καὶ δὴ καὶ τότε εἰ τις εἰσῆλθεν εἰς Νινευὴ τὴν πόλιν, καὶ πρότερον αὐτὴν ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, οὐκ ἂν ἐπέγνω τὴν πόλιν· οὕτως ἐξαίφνης ἀπὸ τοῦ φαυλοτέρου βίου πρὸς εὐσέβειαν μετετήθησεν. Ὅσπερ γὰρ γυναῖκα πτωχὴν, ῥάγια φοροῦσαν, μετὰ ταῦτά τις χρυσοῖς ἱματίοις κεκοσμημένην ἰδὼν, οὐκ ἂν ἐπιγνῶν τὸ γύναιον· οὕτως ὁ τὴν πόλιν ἐκείνην εἰδὼς πτωχεύουσαν πρότερον, καὶ τῶν πνευματικῶν ἔργων οὐσαν θησαυρῶν, ἡγνόησεν ἂν ἥτις εἴη ἡ πόλις, ἣν τοσοῦτον ἰσχυσεν εὐχὴ μεταβαλοῦσα καὶ τρόπον καὶ βίον πρὸς ἀρετὴν ἐπαναγαγεῖν. Καὶ γυνὴ δὲ τις ἐν ἀκολασίᾳ καὶ πορνείᾳ πάντα βεβιωκυῖα τὸν χρόνον, ἅμα τε προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας τοῦ Χριστοῦ, καὶ σωτηρίας ἔτυχεν. Οὐ τοίνυν ἀποκαθαίρει μόνον ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ κινδύνους ἀποκρούεται μεγάλους. Ὁ γὰρ τοῦ βασιλεῦς ὁμοῦ τε καὶ προσφῆτης, ὁ θαυμάσιος Δαυὶδ, τοὺς πολλοὺς καὶ χαλεποὺς πολέμους τῇ προσευχῇ διέφυγε, τοῦτο μόνον τὸ ὄπλον τῆς στρατιᾶς προβαλλόμενος, καὶ παρέγων τοῖς ἑαυτοῦ στρατιώταις καθ' ἡσυχίαν καὶ ἄδειαν ἀπολαβεῖν τῆς νίκης. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι βασιλεῖς, ἐν τῇ τῶν στρατηγῶν ἐμπειρίᾳ καὶ τῇ τέχνῃ καὶ

τοξόταις καὶ ὀπλίταις καὶ ἱππεῦσι τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας εἶχον· ὁ δὲ μέγας Δαυὶδ ταῖς ἀγίαις εὐχαῖς τὴν στρατιὰν ἐτείχιζεν, οὐ βλέπων εἰς ὄφρυν στρατηγῶν καὶ ταξιάρχων καὶ ἱπάρχων, οὐδὲ χρήματα συλλέγων, οὐδὲ ὅπλα κατασκευάζων, ἀλλὰ τὴν θείαν πανοπλίαν ἐξ οὐρανοῦ καταφέρων. Πανοπλία γὰρ ὡς ἀληθῶς οὐράνιος ἡ θεία προσευχή, καὶ μόνη δύναται φυλάττειν βεβαίως τοὺς δεδωκότας ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ. Τὴν μὲν γὰρ τῶν ὀπλιτῶν ἰσχύον τε καὶ [782] ἐπιστήμην, καὶ τοξοτῶν ἐμπειρίαν, καὶ προδοσίαν, πολλὰκις ὑποφαίνει μάταιον καὶ βλέμματα πολεμικά, καὶ ἀντιπάλων εὐψυχία ^d, καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τοῦτοις· προσευχῇ δὲ ἀμαχον ὄπλον, καὶ ἀσφαλὲς φυλακτήριον, ὁμοίως μὲν στρατιώτην ἕνα, ὁμοίως δὲ πολλὰς ἀποκρουομένην μυριάδας· ἐπεὶ καὶ Δαυὶδ ὁ θαυμάσιος τὸν Γολιάθ ἐκείνον, ὥσπερ δαίμονά τινα φοβερὸν ἐπερχόμενον, οὐχ ὀπλοῖς οὐδὲ ξίφεσιν, ἀλλ' εὐχαῖς κατήνεγκεν. Οὕτως ἰσχυρὸν μὲν βασιλεύουσιν ἐν μάχαις ὄπλον ἡ προσευχή, ἰσχυρὸν δὲ καὶ ἡμῖν πρὸς δαίμονας. Οὕτω καὶ ὁ βασιλεὺς Ἐξεκίας περιγίνεται τῷ πολέμῳ τῶν Περσῶν, στρατιὰν μὲν οὐχ ὀπλίτας, εὐχὰς δὲ μόνας ἀντιστήσας τῷ πληθεῖ τῶν ἀντιπάλων· οὕτω καὶ θάνατον διέφυγε, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαθείας τῷ Θεῷ προσπεσών, καὶ ἡ προσευχή μόνη δίδωκεν ἀναβιβᾶναι τῷ βασιλεῖ. Καὶ μήν γε ὅτι ψυχὴν ἡμαρτηκυῖαν ἡ προσευχή ῥάδιως ἀποκαθαίρει, διδάσκει ἡμᾶς ὁ τελώνης, δεσθεὶς τοῦ Θεοῦ τυχεῖν ἀφέσεως, καὶ τυχόν· διδάσκει δὲ καὶ ὁ λεπρὸς, ἅμα τε προσπεσὼν τῷ Θεῷ, καὶ καθαρθεὶς εὐθέως. Εἰ δὲ σῶμα διεφθαρμένον ὁ Θεὸς ὀξέως ἴασατο, πολλῷ μᾶλλον ψυχὴν νενοσηκυῖαν θεραπεύσει φιλανθρώπως· ὅση γὰρ τιμιωτέρα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, τοσοῦτ' ἄλλοιον εἰκὸς περὶ ταύτην πείλονται σπουδῇ ἐπιδείκνυσθαι τὸν Θεόν. Καὶ μυρία ἂν τις ἔχοι· λέγειν καὶ παλαιὰ καὶ καινὰ, εἰ πάντας ἐξαριθμεῖσθαι βούλοιο τοὺς διὰ προσευχῆς σεσωσμένους. Ἰσως δὲ τις τῶν ῥαθυμοτέρων καὶ οὐκ ἐθελόντων ἐπιμελῶς προσεύχεσθαι καὶ σπουδαίως, ἐκεῖνα τὰ ῥήματα φήσειεν ἂν εἰρηκέναι τὸν Θεόν, ὡς *Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὰ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς*· ἐγὼ δὲ εἰ μόνην ἐξαρκεῖν πρὸς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν τὴν προσευχὴν ἐνόμιζον, εἰκότως ἂν τις τοῦτοις ἐκέχρητο τοῖς λόγοις· ἐπεὶ δὲ κεφάλαιον εἶναι ἀγαθῶν τὴν προσευχὴν φημι, καὶ χρησιμὰ καὶ ρίζαν τοῦ λυσitelούτου; βίου, μηδεὶς ἐπὶ προφάσει ῥαθυμίας ἐκείνοις κεκρήσθω τοῖς λόγοις. Οὐδὲ γὰρ σωφροσύνη μόνη δύναται σώζειν ἄνευ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, οὐδὲ πρόνοια πτωχῶν, οὐδὲ χρηστότης, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν σπουδαίων, ἀλλὰ δεῖ πάντα συνδραμεῖν εἰς τὰς ἡμετέρας ψυχὰς· προσευχῇ δὲ ὥσπερ ρίζα καὶ κρηπὶς ὑπόκειται. Καὶ ὥσπερ πλοῖον καὶ οἰκίαν τὰ κάτωθεν ἰσχυρὰ ποιεῖ καὶ συνέχει, οὕτω τὸν ἡμετέρον βίον αἱ προσευχαὶ συγκρατοῦσιν· ἄνευ δὲ ταύτης οὐδὲν ἂν ἡμῖν ἀγαθόν, οὐδὲ σωτήριον γένοιτο. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἔγκειται συνεχῶς ἡμῖν διακελευόμενος, καὶ λέγων· *Τῇ προσευχῇ τρεσχωμεντες εἰτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ, ἐν εὐχα-*

^a Savil, in marg. κάλλος ἐμποιοῦσα.

^b Colb. et Savil. in textu ἀπολουσάμενοι. Savil. in marg. ἐκλυοσάμενοι.

^c Colb. ἐνδαισιτᾶσθαι βροτοῖς. Savil. in textu βροτοῖς, in marg. πτωχοῖς.
^d Colb. εὐτυχία.

stis quædam sit spiritualis ac divina, quæ mentes nostras magno decore ac pulchritudine induit et exornat, quæ singulorum vivendi rationem dirigit, quæ non patitur ulla re vili et absurda mentem occupari : quæ persuadet, ut Deum ac dignitatem, quæ ab illo in nos derivatur, vereamur : quæ docet, ut omnes hostis improbi præstigias depellamus : quæ turpes et indignas cogitationes abigit : quæ in voluptatis despicientia animum cujusque constituit. Hæc enim una superbia decet eos, qui Christum colunt, ut nulli turpitudini serviant, sed animus in libertate vivendique ratione integerrima conservetur.

Precationis necessitas. David rex et propheta precibus armatus. — Et fieri quidem omnino non posse, ut sine precibus vita cum virtute dicatur, perspicuum esse omnibus existimo. Etenim quomodo quis virtutem colat, qui non accedat, seque abiciat supplex assidue ad eum, qui eam suppeditat atque largitur? qua ratione quis temperantem et justum se esse cupiat, qui non placide cum illo versetur, qui et hæc, et plura his a nobis exigit? Volo autem paucis ostendere, nos, quamvis culpis et sceleribus coopertos precatio deprehendat, illico tamen expiari. Jam vero quid precatio majus vel divinius sit, quando medicinam quamdam, expultricem ægritudinum esse constat iis, qui morbis animi conflictantur? Notum est, Ninivitas primos a plurimis per precationem delictis et sceleribus liberatos (*Jon. 3.*) Statim enim ut illos deprecatio occupavit, justitiæ participes effecit, et civitatem, quæ cum intemperantia, nequitia, vivendique ratione nefaria degere consueverat, celeriter correxit, veteri consuetudine plus valens, cælestibus civitatem legibus explens, temperantiam, benignitatem, clementiam, procuracionem pauperum secum ducens. Sine his enim animam incolere non potest; verum in quancumque mentem commigrarit, omni eam probitate cumulat, ad virtutem informat, nequitiam pellit. Et sanè si quis tunc Niniven ingressus esset, qui illam antea probe nosset, civitatem profecto non agnovisset : ita repente a nequiore vita ad pietatem transilivit. Ut enim feminam inopem ac pannosam, aureis postea vestimentis exornatam si quis aspexerit, mulierculam non agnoscat : ita qui civitatem illam antea vidisset egentem ac spiritualibus destitutam thesauris, ignorasset omnino, quanam esset civitas, quam ita precatio commutare et illius mores vivendique rationem ad virtutem traducere potuisset. Et vero mulier quædam, quæ in intemperantia et meretricio quæstu omnem antea vitæ eursum confecerat, simul atque se ad Christi pedes abiecit, salutem consequuta est (*Luc. 7. 37. seqq.*). Atqui non modo criminum culpas ac maculas delet, sed magna etiam pericula repellit. Rex ille simul ac vales admirabilis David plura et gravia bella precatioe profligavit, his telis dumtaxat exercitum præmunens, et efficiens, ut per quietem et securitatem sui milites victoria potirentur. Nam alii quidem reges in ducum experientia et arte, in sagittariis, pedibus, et equitibus spem salutis habebant : at ma-

gnus David sanctis precibus exercitum muniabat, non ducum, centurionum, præfectorum equitum supercilia intuebatur, non pecunias colligebat, non arma comparabat; sed e cælo divina illa armorum genera universa ducebat. Cuncta enim re vera cælestium armorum genera divinis precibus continentur; quæ vel solæ possunt eos tueri, qui se Deo tradiderunt. Nam peditum quidem robur atque peritiam, sagittariorum experientiam, in prodendo hoste calliditatem sæpe vel hostilis obtutus, atque adversariorum animus¹, aliaque multa inanem reddunt; at precatio telum est insuperabile, tutumque præsidium, quod æque militem unum, ac multa millia profligat. Nam et admirabilis David Goliadem illum, ut metuentum quemdam dæmonem irruentem, non armis, non gladiis, sed precatioe dejecit (*1. Reg. 17*). Ita telum est acerrimum et regibus in præliis deprecatio, et nobis ad dæmonum impetum propulsandum. Ita etiam rex Ezechias victor e Persarum bello discessit (*4. Reg. 19*), non acie instructa, sed una precatioe hostium coplis opposita : idem hac una ratione mortem evitavit, Deum congrua pietate veneratus; atque ita una precatio regem vitæ restituit (*Isai. 37*). Et sane animum peccatis inquinatum facile precibus expiari, testis est publicanus, qui cum a Deo veniam precatus esset, voti compos discessit (*Luc. 18. 13*); testis leprosus, qui simul atque se ad Dei pedes abiecit, illico curatus est (*Matth. 8. 2.*). Quod si a corpore Deus vitiatum atque corruptum morbum celerime depulit, multo magis animo vitii infecto curationem humaniter adhibebit : nam quo præstantior est animus corpore, eo magis par est ardentius a Deo in illo studium collocari. Et sane sexcenta quispiam cum vetera, tum nova proferre possit exempla, si quibus preces salutis fuerunt, enumerare voluerit universos. At fortasse quispiam et segnioribus, et iis qui accurate ac studiosè precari nolint, dixerit illa verba Deum idcirco esse proloquutum, videlicet : *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui fecerit voluntatem Patris mei, qui est in cælis* (*Matth. 7. 21*) : ego vero si solam precatioem ad nostram salutem satis esse putarem, merito hæc objici dicerem : quoniam vero bonorum omnium caput precatioem esse confirmo, atque rationis honeste laudabiliterque vivendi fundamentum atque radicem, nemo ad excusationem inertiae illis verbis abutatur. Neque enim unam temperantiam sine aliis bonis, non unam pauperum providentiam, non benignitatem, non aliud quidpiam ex iis quæ sunt cum honestate conjuncta; sed omnia uno eodemque concursu oportet in animos nostros influere : verum precatio tamquam radix subjicitur et fundamentum. Et quemadmodum navigium ac domus inferioribus partibus firmatur et constat : ita precibus vitæ nostræ ratio continetur, sine quibus nihil nobis boni contingat, nihil salutare. Propterea nos Paulus urget his verbis : *Orationi instate, vigilantes in ea, in gratiarum*

¹ Colb., *felicitus*.

actione (Coloss. 4. 2); et alibi: Sine intermissione orate, inquit, in omnibus gratias agite, hoc enim est voluntas Dei (1. Thess. 5. 17. 18); et alibi rursus: Orate omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia, et obsecratione (Ephes. 6. 18). Sic plurimis divinisque vocibus ad preces nos semper dux apostolorum cohortatur. Quare nobis, qui ab illo instituimur, vita est in precibus traducenda, iisque mens perpetuo irriganda: non enim minus, quam arbores aquis, illis nos indigemus universi. Nam neque ille possunt esse fructuosæ, nisi humorem radicibus ebibant; neque nos pretiosissimas pietatis fruges fundere, nisi precibus irrigemur. Quamobrem et cum lectulo surgimus, antevertere solem oportet Dei cultu, et cum mensæ accumbimus, et cum somni causa cubamus: imo vero singulis horis precatio est ad Deum adhibenda, et in ea dici cursus conficiendus; hiberno vero tempore plurimam noctis partem in precibus traducamus, et magno cum timore genua flectentes, precationi operam demus, ac beatitudine nos ipsi dignos Deum colendo reddamus.

Age vero quo modo solem aspicias, non illum ante veneratus, qui oculis tuis lucem solis dulcissimam profert? quam ratione mensa perfrui audebis, non ante veneratus tantorum bonorum fontem et auctorem? qua spe ad tempora nocturna pervenies? quæ tibi visa secundum quietem objectum iri suspicaris, si nullis precibus præmunitus, nullo præsidio septus quieti te tradas? Facillime te improbiissimi dæmones contemnent et implicabunt, qui oberrant assidue, qui occasionem captant, observantes, ut si quem precatione destitutum deprehenderint, sine mora corripiant. Quare, siquidem septos nos precibus viderint, continuo tanquam fures ac scelesti resiliunt, qui gladium militis capiti appensum cernunt. Quod si contigerit ut aliquis sit a precibus nudus, is a dæmonibus abripitur, et in scelera, exitia, calamitates impellitur. Hæc igitur metuentes precibus atque hymnis nos ipsos tuamur et muniamus oportet, ut sua nos Deus misericordia, et cælorum regno dignetur per Unigenitum suum, cui gloria et imperium in secula sæculorum. Amen.

DE PRECATIONE.

— 65 —

ORATIO II.

Qui orat, cum Deo colloquitur. — Precationem esse omnium bonorum caput et fontem, ac salutis vitæque æternæ conciliatricem ignorat nemo; de ea tamen, quæ nostra feret facultas, dicenda sunt, ut et ii, qui in precibus et in Dei cultu vitam diligenter agere consueverunt, studiosiores reddantur, et qui vitam abjectiore animo a precibusque remoto traduxerunt, præteriti temporis jacturam agnoscant, salutemque suam reliquo vitæ tempore minime desertam esse patiantur. Principio igitur illud in primis de precatione dici potest, eum, qui precatur, cum Deo colloqui. Quantum vero sit, hominem in divinum colloquium venire, nemo est qui nesciat; rei vero dignitatem nemo verbis assequatur. Etenim huiusmodi honor etiam angelorum amplitudinem facile superat: id quod illi cum probe intelligant, omnes fere apud prophetas, cum laudes et cultum Domino asserunt, summo cernuntur timore correpti, dum ora pedesque præ veneratione tegunt, dum volatu motuque assiduo summum metum præ se ferunt: quinetiam nos, ut opinor, monent, ut precandi tempore humane naturæ obliviscamur, atque veneratione ac timore perculsi, nihil ante oculos positum aspiciamus, sed in medio angelorum choro nos esse, et eundem quem illi cultum Deo nos persolvere arbitremur. Etenim cætera omnia, illorum inquam et nostra, et natura, et vivendi ratio, et sapientia, et intelligentia, et quidquid dixerit quispiam, longo intervallo inter se distant; precationis autem officium est hominibus commune cum angelis, neque est aliquid, quod sit intermedium in iis, quæ ad precandum pertinent. Hæc segregaris a pecudibus, hæc te angelis jungit, hæc brevi sane illo-

rum reipublicæ, illorum vitæ vivendique rationi, dignitati, nobilitati, sapientiæ, intelligentiæ adjungetur qui omnem sibi vitam in precibus ac Dei cultu ponendum putabit. Quid enim sanctius iis sit, qui Dei consuetudine perfruntur? quid justius, ornatus, sapientius? Nam si ii, qui sapientibus hominibus familiariter utuntur, ex assidua consuetudine illorum prudentiæ participes celeriter fiunt, quid de iis dicendum est, qui cum Deo ipso colloquuntur, et ipsum precantur? quanta sapientia, quanta virtute, prudentia, probitate, moderatione replet ipsos oratio et obsecratio? Itaque non sane is aberret, qui omnis virtutis justitiæque matrem esse precationem affirmet, neque posse eorum aliquid, quæ ad pietatem conducunt, precatione et obsecratione nudum animum penetrare; verum ut urbs mœnibus minime septa facile in hostium potestatem venerit, quod ita nemo illos propulsare possit: sic precatione animum non communitum facile diabolus in suam redigit potestatem, facileque contaminat omnium turpitudine flagitiorum. Primum enim cum animam precibus viderit circumseptam, veritus robur ac vim, quam preces illi suppeditant, quæ animum magis alunt, quam cibis corpora, propius non audet accedere: deinde, qui omni animi cura preces adhibent, non patiuntur aliquid precatione indignum in se admittere, sed Deum veriti, quicum modo colloquuti sunt, omnes repente improbi hostis conatus repellunt: cum secum ipsi cogitent, quanti sceleris sit eum, qui nuper et Dei colloquio fruebatur, et pro temperantia et sanctitate impetranda illum obsecrabat, ad diabolum repente transfugere, et obscenas voluptates in animo recipere, inque mentem, quam Deus nuper invisit,

μιστία· καὶ ἀλλαγοῦ, Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, φησὶν, ἐν παντὶ εὐχαριστοῦντες· τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα Θεοῦ· καὶ ἐτέρωθι πάλιν, Προσεύχεσθε ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι, εἰς αὐτὸ ἀγρυπνοῦντες, ἐν πάσῃ προσκαρτερήσεται καὶ δεήσει. Οὕτω πολλαῖς καὶ θείαις ψιναῖς ἐπὶ προσευχὴν ἡμᾶς καλεῖ συνεχῶς ὁ τῶν ἀποστόλων ἡγεμὼν. Προσῆκει τοίνυν ὑπ' ἐκείνου [783] παιδευομένους, μετὰ προσευχῆς πορεύεσθαι τὸν βίον, καὶ ταύτῃ συνεχῶς τὴν διάνοιαν ἀρδεῖν· χρῆζομεν γὰρ οἱ πάντες ἄνθρωποι ταύτης οὐχ ἥττον, ἢ τὰ δένδρα τῶν ὕδατων. Οὕτως γὰρ ἐκεῖνα ζύνανται ἐκφέρειν τοὺς καρπούς, μὴ πίνοντα διὰ τῶν ριζῶν, οὕτως ἡμεῖς τοῖς πολυτιμότησι καρποῖς τῆς εὐσεβείας δυνυσόμεθα βρῦσιν*, μὴ ταῖς προσευχαῖς ἀρόδμενοι. Δι' ὅπερ χρὴ καὶ τῆς κλίνης ἀπανισταμένους εὐθάνειν ἀεὶ τὸν ἥλιον τῇ τοῦ Θεοῦ λατρείᾳ, καὶ τραπέζης ἀποτομένους, καὶ καθεῦδειν μέλλοντας· μᾶλλον δὲ καὶ καθ' ἐκάστην ὥραν μίαν προσευχὴν τῷ Θεῷ προσφέροντας, ἵσον τῇ ἡμέρᾳ δρόμον τρέχοντας· ἐν δὲ γε τῇ τοῦ χειμῶνος ὥρᾳ, καὶ τῆς νυκτὸς τὸ πλείστον μέρος εἰς προσευχὰς ἀναλίσκοντας, καὶ τὰ γόνυα κάμπτοντας σὺν πολλῷ τῷ φόβῳ τῇ δεήσει προσ-

* Colb. βρῖσιν.

έχοντας, μακαρίζοντας ἑαυτοὺς ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ λατρείᾳ. Εἰπέ μοι πῶς ὕψι τὸν ἥλιον, μὴ προσκυνήσας τὸν πέμποντα τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς γλυκύτατον φῶς; πῶς ἀπολαύσεις τραπέζης, μὴ προσκυνήσας τὸν τοσούτων ἀγαθῶν δοτήρα καὶ χορηγόν; μετὰ ποίας ἐλπιδὸς ἐπὶ τὸν τῆς νυκτὸς ἤξεις καιρὸν; ποίοις προσδοκᾷς ἐνείρασιν ὀμιλῆσαι, μὴ τειγίσας· αὐτὸν προσευχαῖς, ἀλλ' ἀφύλακτος ἐπὶ τὸν ὕπνον ἐλθόν; Εὐκαταφρόνητος καὶ εὐάλωτος τοῖς πονηροτάτοις δαίμοσιν ἔσθῃ, οἱ περιέρχονται συνεχῶς καιροφυλακτοῦντες ἡμᾶς, τίνα λαβόντες γυμνὸν προσευχῆς ἀναρπάσαιεν ὀξέως. Ἄν μὲν οὖν ἴδωσιν ἡμᾶς πεφραγμένους ταῖς προσευχαῖς, ἀποπηδῶσιν εὐθέως, ὥστερ' ἡστία καὶ καχοῦργοι, πρὸς τῇ κεφαλῇ τοῦ στρατιωτοῦ ξίφος ὁρῶντες κρεμάμενον. Ἄν δ' ἄρα συμβῇ τίνα γυμνὸν εἶναι προσευχῆς, οὗτος ὁ ἀνάρπαστος· ὑπὸ τῶν δαιμόνων φέρεται, εἰς ἁμαρτίας ὠλοῦμενος καὶ συμφορὰς καὶ κακὰ. Ταῦτα δεῖ πάντα φοβούμενους ἡμᾶς, προσευχαῖς καὶ ὕμνοις ἀειταίχῃς ἐαυτοὺς, ἵνα πάντες ὁ Θεὸς ἐλεήσας, ἀξίους ἀπεργάσῃται τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

b Sic Savil. ἀνάρπαστος. Legebatur ἀνάσπαστος. Edit.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

Λόγος β'.

Ὅτι μὲν παντὸς ἀγαθοῦ κεφαλαιὸν ἐστὶν ἡ προσευχή, καὶ σωτηρίας καὶ ζωῆς αἰωνίου πρόξενος, ἀγνοεῖ τῶν ἀπάντων οὐδεὶς· ἀναγκαῖον δὲ ὅμως τὰ κατὰ δύναμιν λέγειν περὶ τοῦ πράγματος, ἵνα τοὺς μὲν εἰωθότας ᾤῃ ἐν προσευχαῖς, καὶ τῇ λατρείᾳ τοῦ Θεοῦ προσέχῃν ἐπιμελῶς, σπουδαιότερους ὁ λόγος ἀπεργάσῃται· οἱ δὲ βῆθυμότερον βελτιωκότες, καὶ προσευχῆς ἔρμηνον τὴν ψυχὴν ἀφέντες, τὴν τε τοῦ παρελθόντος χρόνου ζημίαν μάθωσιν, καὶ μὴ προσ- αποστερήσωσιν ἑαυτοὺς τῆς σωτηρίας τὸ λειπόμενον τοῦ βίου μέρος. Εὐθύς τοίνυν ἐκεῖνο μέγιστον περὶ προσευχῆς εἰπεῖν ἔχομεν, ὅτι πᾶς προσευχόμενος τῷ Θεῷ διαλέγεται· ὅσον δὲ ἐστὶν ἄνθρωπον ὄντα τῷ Θεῷ λαλεῖν*, ἀγνοεῖ μὲν οὐδεὶς· παραστήσαι δὲ λόγῳ τὴν τιμὴν οὐκ ἂν τις δύνηται. Αὕτη γὰρ ἡ τιμὴ καὶ τὴν τῶν [784] ἀγγέλων ὑπεραίρει μεγαλοπρέπειαν· ὁ καλῶς ἐκεῖνοι ἐπιστάμενοι, πάντες φαίνονται πού παρὰ τοῖς προφῆταις σὺν πολλῷ τῷ φόβῳ τοὺς ὕμνους καὶ τὰς λατρείας τῷ Δεσπότη προσάγοντες, καλύπτοντες μὲν καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς πόδας ὑπὸ πολλῆς εὐλαθείας, τῇ δὲ πᾶσι καὶ τῷ μὴ δύνασθαι μένειν ἐν ἡσυχίᾳ τὸν πολὺν ἐνδεικνύμενον φόβον· παιδεύοντες, οἶμαι, καὶ ἡμᾶς ἐπιλανθάνεσθαι μὲν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν καιρῷ προσευχῆς, τῇ δὲ προθυμίᾳ καὶ τῷ φόβῳ συνεχομένους, μηδὲν τῶν παρόντων ὁρᾶν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων ἐστάναι νομίζειν, καὶ τὴν αὐτὴν ἐκεῖνοις λατρεῖαν ἐπιτελεῖν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα πολὺ κεχωρισμένα, τὰ τε ἐκεῖνων λέγω καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ φύσις, καὶ δαίτα, καὶ σοφία, καὶ σύνεσις, καὶ πᾶν, ὃ τι ἂν εἴπῃ τις· προσευχῆς δὲ κοινὸν ἔργον ἀγγέλων ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ οὐκ ἐστὶ μέσον οὐδὲν ἑκατέρας φύσεως, τὰ γε εἰς προσευχὴν. Αὕτη σὺ χωρίζει τῶν ἀλόγων, αὕτη συνάπτει τοῖς ἀγγέλοις· ταχέως δὲ τις εἰς τὴν ἐκεῖνων μεταστῆσται

* Colb. ὁμιλεῖν, et sic alibi pro λαλεῖν.

πολιτεῖαν, καὶ βίον, καὶ δίκαιαν, καὶ τιμὴν, καὶ εὐγένειαν, καὶ σοφίαν, καὶ σύνεσιν, πάντα τὸν βίον ἐν προσευχαῖς καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ λατρείᾳ σπουδάζων ἐσθολακύναι. Τί γὰρ ἂν ὀσιώτερον γένοιτο τῶν ὀμιλούντων Θεῷ; τί δὲ δικαιοτέρον; τί δὲ κοσμιώτερον; τί δὲ σοφώτερον; Εἰ γὰρ οἱ σοφοὶ ἀνδράσι λαλοῦντες, ὑπὸ τῆς συνεχούς ὀμιλίας εἰς ὁμοιότητα τῆς ἐκεῖνων φρονήσεως καθίστανται ταχέως, τί προσῆκει λέγειν περὶ τῶν λαλούντων Θεῷ καὶ προσευχομένων; Ὅση μὲν σοφίας, ὅση δὲ ἀρετῆς, καὶ συνέσεως, καὶ καλοκαγαθίας, καὶ σωφροσύνης, καὶ τρόπων ἐπιεικειᾶς ἀναπέμπῃσιν αὐτοὺς ἡ προσευχή καὶ ἡ δεήσις! Ὡστε οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι, πάσης ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης ἀφορμὴν εἶναι τὴν προσευχὴν ἀποφαινόμενος, καὶ μηδὲν δύνασθαι τῶν συντελούντων εἰς εὐσέδειαν εἰσελθεῖν εἰς ψυχὴν προσευχῆς καὶ δεήσεως ἔρμηνον· ἀλλ' ὥστερ' ἀτελής τις πόλις ῥαδίως ἂν ὑπὸ τοῖς πολεμίοις γένοιτο, κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσαντος ὁ ἔρμηνον· οὕτω δὴ καὶ ψυχὴν μὴ τετειχισμένην προσευχαῖς ῥαδίως ὁ διάβολος ὑφ' ἑαυτὸν ποιεῖται, καὶ πάσης ἁμαρτίας εὐχερῶς ἀναπέμπῃσιν. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅταν ἴδῃ ψυχὴν πεφραγμένην προσευχαῖς, οὐ τολμᾷ γενέσθαι πλησίον, δεδοικώς τὴν ἰσχύϊν καὶ τὴν δύναμιν, ἣν αἱ προσευχαὶ παρέχουσι, μᾶλλον τρέφουσαι τὴν ψυχὴν, ἢ τὰ σώματα σίτος· ἔπειτα οἱ προσευχόμενοι σπουδαίως, οὐχ ὑπομένουσιν οὐδὲν παθεῖν τῆς προσευχῆς ἀνάξιον, ἀλλ' αἰσχυνομένοι τὸν Θεόν, ᾧ διελέχθησαν ἄρτι, πᾶσαν ἀπωθόονται ταχέως τοῦ Πονηροῦ μηχανῇ, ἐνθυμούμενοι παρ' ἑαυτοῖς, ὅσον ἐστὶ κακὸν, ἄρτι τῷ Θεῷ λαλήσαντα, καὶ δεηθέντα περὶ σωφροσύνης καὶ ὀσιότητος, εὐθύς ἐπὶ τὸν διάβολον μεταστῆναι, καὶ παραδέξασθαι τῇ ψυχῇ τὰς αἰσχυρὰς ἡδονὰς, καὶ δοῦναι τῷ διαβόλῳ πάροδον ἐπὶ τὴν διάνοιαν, ἣν ἄρτι Θεὸς ἐπεσκέψατο, καὶ συγχωρήσας τοῖς δαίμοσιν ἐμ-

b Colb. τοῦ κατέχοντος. Paulo post Colbert. ὑφ' ἑαυτῶν. Edit. ὑφ' αὐτῷ.

θετεύειν εἰς ψυχὰς, ἐν αἷς ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις πολλὴν ἐπεδείξατο φιланθρωπίαν καὶ πρόνοιαν. Καὶ ἔπος, ἀκουσον· Ἀμήχανον ἀνθρώπῳ δοτηθῆναι θέαν [785] ἐνεγκεῖν ὁμίλιαν ἀνευ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ δεῖ ταύτης παρούσης καὶ συνεφαπτομένης τῶν ἁγίων ἀγώνων, οὕτως εἰσελθεῖν, καὶ κάμψαι γόνυτα, καὶ δεηθῆναι, καὶ προσευξασθαι. Ἐπειδὴ γὰρ κρεῖττον ἢ κατὰ ἄνθρωπον λαλῆσαι Θεῷ, δεῖ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος ἐλθοῦσαν εἰς τὴν ἐπιβύσσαι, καὶ θαρρύναι, καὶ διδάξαι τῆς τιμῆς τὸ μέγεθος. Ὅταν οὖν μάθῃς ὅτι καὶ Θεῷ λαλεῖς, καὶ Πνεύματος ἐνέργειαν ἐδέξω, διαλέγεσθαι μέλλων, οὐδεμίαν διύσεις τῷ διαβολῷ πάροδον ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἡγιασμένην ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ὡς περ γὰρ οἱ βασιλεῖς διαλεχθέντες, καὶ λόγων ἡμέρων καὶ τιμῆς ἀπολαύσαντες, οὐκ ἀξιοῦσιν ἐλθεῖν εἰς ὁμίλιαν τῶν προσαιτῶν καὶ ἀπερριμμένων· οὕτως ὁ Θεῷ λαλῆσας καὶ προσευξάμενος, οὐκ ἂν ἀξιώσει τοῦ πονηροῦ καὶ ἀσεβοῦς ὁμίλιαν παραδίστασθαι. Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ δουλεύων ἡδοναῖς, δαίμοσιν ὁμιλεῖ, καὶ τὴν ἐκείνων μανίαν ἐξηλάσεν· ὥς περ ὁ σωφρονῶν, καὶ δικαιοσύνην ἀσκῶν ἀγγέλοις συνδιατίθεται, καὶ τὴν ἐκείνων ζηλοὶ μεγαλοπρέπειαν. Δοκεῖ δὲ ἡ μοί τις ἂν εἰπῶν, ὅτι νεῦρα τῆς ψυχῆς εἰσὶν αἱ προσευχαί, τάληθες εἰπεῖν. Ὡς περ γὰρ, οἶμαι, τὸ σῶμα διὰ τῶν νεύρων συνέχεται, καὶ τρέχει, καὶ ἵσταται, καὶ ῥῆ, καὶ πῆπνην· ἂν δὲ ταῦτα τις ἐκτέμῃ, πᾶσαν τὴν ἀρμονίαν διαλύει τοῦ σώματος· οὕτως αἱ ψυχὰς διὰ τῶν ἁγίων προσευχῶν ἀρμόζονται, καὶ συνεστήκασιν, καὶ τὸν δρόμον τῆς εὐσεβείας τρέχουσιν εὐχερῶς. Ἄν δὲ τῆς προσευχῆς ἀποστερήσῃς σαυτὸν, ταυτὸν ποιήσεις, ὥς περ ἂν εἰ τὸν ἰχθύν ἐκ τοῦ ὕδατος ἐξήγαγες· ὥς περ γὰρ ἐκείνῳ ζωὴ τὸ ὕδωρ, οὕτω σοὶ προσευχή. Διὰ ταύτης ἔστιν, ὥς περ δι' ὕδατος, ἀναπτῆναι, καὶ τοὺς οὐρανοὺς ὑπερβῆναι, καὶ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι πλησίον. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ τὰ ρηθέντα, δεῖξαι τὴν ἰσχύν τῆς ἁγίας προσευχῆς· βέλτιον δὲ ἰσως ἐπὶ τὰς θείας ἐλθόντα Γραφάς, ἐκ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Χριστοῦ μαθεῖν τὸν πλοῦτον, ὃν αἱ προσευχαὶ θησαυρίζουσιν τοῖς βουλομένοις ἐν αὐταῖς πάντα τὸν βίον σχολάζειν. Ἐλεγε δὲ, φησί, καὶ παραβολὴν αὐτοῖς, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι. Κριτὴς τις ἦν ἐν τινὶ πόλει, τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρέπομενος. Χήρα δὲ ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, καὶ ἤρχετο πρὸς αὐτὸν λέγουσα· Ἐκδικήσόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδικικοῦ μου· καὶ οὐκ ἤθελεν ἐπὶ χρόνον. Μετὰ δὲ ταῦτα εἶπεν ἐν αὐτῷ· Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι, διὰ γε τὸ παρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύτην, ἐκδικήσω αὐτήν, ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπαπιῶζῃ με. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Ἀκούσατε, τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει. Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσῃ τὴν ἐκδικήσιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ, τῶν βοῶντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμεῖ ἐπ' αὐτοῖς; Λέγω ὑμῖν, ὅτι ποιήσει τὴν ἐκδικήσιν αὐτῶν ἐν τάχει. Μάθωμεν, ἀδελφοί, τὴν κεκρυμμένην σοφίαν ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Πνεύματος, διερευνώμενοι κατὰ δύναμιν ἡμετέραν, οὐχ ὅση ἐστίν, ἀλλὰ ὅσον ἡμεῖς ἐφικτόν. Οἱ μὲν ἐν τῇ θαλάττῃ ποιοῦμενοι τὸν βίον, ἐπ' αὐτὸν κατιόντες τὸν βυθόν, τοὺς [786] πολυτιμήτους λίθους τοῖς ἐν τῇ γῇ κομίζουσιν· ἡμεῖς δὲ τὸ πέλαιος τῶν θείων Γραφῶν ἱστορήσαντες, εἰς

^a Colb. ὥς περ γὰρ δ... μεγαλοπρέπειαν τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ἀμαρτίαις τῶν δαιμόνων μεμεταίη πολιτείαν. Δοκεῖ δὲ.

^b Colb. λίθους τοὺς ἐν τῇ ἀβύσσῳ κομίζουσι... Γραφῶν ἐρευνήσαντες.

αὐτὸν τὸν βυθὸν τῆς πνευματικῆς σοφίας, ὅσον οἶόν τε καταδράμωμεν, ἵνα κομίσωμεν ὑμῖν θησαυρὸν ἀγαθὸν κοσμοῦντα τὰς ψυχὰς βέλτιον, ἢ τὰς κεφαλὰς τῶν βασιλέων οἱ λιθοκόλλητοι· στέφανοι. Τὸ μὲν γὰρ ἐκείνων κάλλος τῷ βίῳ τούτῳ συναπαρτίζεται· ὁ δὲ τοῖς λόγοις τοῦ Πνεύματος στεφανῶν τὴν ψυχὴν, καὶ νῦν μετὰ ἀσφαλείας πάσης διαπερᾷ τὸν χρόνον, καὶ μετὰ τὴν τοῦ βίου τελευτὴν, θαρρῶν προσέρχεται τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, γέμων ἀρετῆς, καὶ καθαρεύων πάσης κακίας. Τίνα οὖν ὑμῖν θησαυρὸν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῶν Γραφῶν κομίζομεν, οὐκ αὐτοῦ τοῦ βάθους ἀλλόμενοι τῆς σοφίας, ἀλλὰ τοσοῦτον κατιόντες, ὅσον ἐγγωρεῖ; Ἐπὶ τὴν προσευχὴν ἄγων τοὺς ἀνθρώπους ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ὠφέλειαν παραστήσαι βουλόμενος ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, κριτὴν εἰσάγει πονηρὸν τινα καὶ σκαῖον, πᾶσαν αἰδῶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπορρίψαντα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἐκ τῆς ψυχῆς ἐξελάσαντα. Καίτοι γε ἤρκει δικαίου καὶ ἐλεήμονος ὑποθέσθαι πρόσωπον, καὶ παρεξέτασάντα τὴν ἐκείνου δικαιοσύνην τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Θεοῦ, δεῖξαι τὴν ἰσχύν τῆς δεήσεως. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος χρηστὸς καὶ πρῶτος ἡμέρως δέγεται τοὺς ἱκετηρίαν προσάγοντας, πόσω μᾶλλον ὁ Θεός, οὗ τὸ μέγεθος τῆς φιλανθρωπίας οὐ μόνον τὴν ἡμετέραν ὑπερβαίνει διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτούς; Ἦρκει μὲν οὖν, ὅπερ ἔφην, δικαίου πρόσωπον ὑποθέσθαι κριτοῦ· νῦν δὲ ὡμὸν καὶ ἀσεβῆ καὶ μισάνθρωπον εἰσάγει κριτὴν, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀνήμερον, ἐπὶ δὲ τῶν δεομένων χρηστὸν καὶ πρῶτον, ἵνα μάθῃς, ὅτι πᾶσα δεήσις καὶ φύσιν πονηρὰν εἰς οἶκτον καὶ ἔλεον ἐπισπάται· ῥαδίως. Τίνος οὖν ἔνεκα τοῦτο πεποίηκεν ὁ Χριστὸς; Ἴνα μηδεὶς ἀγνοῇ τῶν ἀπάντων τῆς προσευχῆς τὴν ἰσχύν. Διὰ τοῦτο τῷ πονηροτάτῳ πάντων παραστήσας τὴν χήραν, καὶ δείξας αὐτὸν παρὰ φύσιν φιλάνθρωπον, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα μετέστησε τὸν λόγον· τὸν ἀγαθόν, τὸν πρῶτον, τὸν ἡμερον, τὸν φιλάνθρωπον, ὑπερβαίνοντα ἀνομιᾶς, συγχωροῦντα ἀμαρτίας πολλὰς, βλασφημούμενον καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ φέροντα, ἀνεχόμενον ὅρῳ τιμὴν εἰς δαίμονας, ὕδριν εἰς αὐτόν, εἰς τὸν Ἰὺδον βλασφημίας; ῥήτᾳ καὶ ἀρήρητα μυσία δεινὰ· εἴτα βλασφημούμενος μὲν οὕτω πρῶτος ἀνέχεται, ἐὰν δὲ ἴδῃ μετὰ τοῦ προσθήκοντος φόβου προσεπιπτοντας ἡμᾶς, οὐκ ἐλεήσει ταχέως; Ἀκούσατε, φησί, τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει· Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι, διὰ γε τὸ παρέχειν μοι κόπον, ἐκδικήσω αὐτήν. Τί λέγεις; ὅπερ οὐκ ἴσχυσε φόβος, τοῦτο δέησις ἴσχυσε; Καὶ ἀπειλὴ μὲν, καὶ τιμωρίας ἐκπλὴς οὐ προσήγαγε τῷ δικαίῳ τὸν ἀνθρώπον· μεθ' ἱκετερίας δὲ φανεῖσα χήρα, τὸν ἀγρίον ἡμέρως. Τί οὖν εἰκάζειν προσήκει περὶ τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ, εἰ τὸν ὡμὸν οὕτω πρῶτον πεποίηκεν ἢ χήρα προσπιπτοῦσα; πόσῃ χρηστότητι, πόσῃ φιλανθρωπίᾳ ἐφ' ἡμῶν ὁ Θεός ἐπιδείξεται, [787] ὁ μόνον ἐλεεῖν ἐθέλων ἀεὶ, κολάζειν δὲ οὐδεπώποτε, ὃ καὶ τὰς τιμωρίας διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν ἀπειλήσας ἡμῖν, καὶ μεγάλως ἐτοιμάσας τιμὰς. ἵνα καὶ φόβος καὶ τιμῆς ἐλπίς, ἡ μὲν ἐπεγείρῃ πρὸς ἀρετὴν, ὁ δὲ καλύσῃ πονηρευμάτων! Οὐ δύναμαι τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας ἀποστήσαι τὴν διάνοιαν, θεωρῶν ἐν τῇ ἐκείνου παρὰ φύσιν πραότητι τὴν ἀμύθητον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Εἰ γὰρ ὁ μηδέποτε μηδὲν χρη-

^c Colb. οἱ χρυσοκόλλητοι.

^d Colb. τῷ πικροτάτῳ.

^e Τὸν λόγον. Hæc supplevimus e Savilio. Εἰτε.

^f Colb. εἰς αὐτόν, εἰς τὸν Πατέρα βλασφημίας.

aditum diabolo patefacere, dæmonesque admittere in animum, quem Spiritus sancti gratia benignitate summa ac providentia decoraverit. Id vero qua ratione fiat, accipe. Fieri nullo modo potest, ut homo sine divini Spiritus ope divinam ferat consuetudinem; verum oportet hac præsentē, et sanctos conatus prosequente, rem aggredi, genua flectere, obsecrare, precari. Cum enim res humanas longe superet divinus congressus, ingrediente in nos Spiritus sancti gratia, confirmemur, corroboremur, honoris magnitudinem doceamur, necesse est. Itaque cum tibi esse cum Deo sermonem intellexeris, teque precantem sancti Spiritus opem excipere, omnes aditus diabolo in animum jam a Spiritu sanctificatum intercludes. Ut enim qui sunt cum rege colloquuti, et illius humanitatis, facilitatis, honoris fructum ceperunt, a mendicorum abjectorumque hominum congressu abhorrent: ita qui Deum alloquutus precatusque est, adduci non facile poterit, ut improbum dæmonem et impium in suam recipiat necessitudinem. Etenim qui se voluptatibus mancipat, is revera dæmonibus familiariter utitur, eorumque insaniam æmulatur, ut contra is, qui temperantiam et justitiam colit, angelis familiaris efficitur, et eorum amplitudinem æmulatur. Quod si quis animi nervos preces appellaverit, mihi profecto vere dicere videatur. Etenim ut corpus, opinor, nervorum beneficio constat, currit, stat, vivit, compactumque est, iisque incisus, omnes corporis numeri dissolvuntur: sic animi per sanctas preces et conglutinantur, et constant, cursumque habent pietatis facilem ac secundum. Quod si te ipsum precatione spoliaveris, perinde feceris, ac si piscem ex aquis extraxeris: ut enim hic aqua vivit, sic tu precationibus. Per has tamquam per aquam evolare, orbis cælestes superare, ad Deum propius licet accedere. Ut igitur sanctæ precationis robur ostendatur, vel quæ diximus satis sunt: præstabit tamen fortasse, ut ad sancta volumina accedentes ex Christi verbis tantis agnoscamus, quas preces comparant iis, qui omnem ætatem in ipsis ponere velint. *Dicebat autem, inquit, et parabolam ad illos, ut semper precandum esse demonstraret. Iudex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur. Vidua autem quædam erat in civitate illa, et veniebat ad eum dicens: Vindica me de adversario meo; et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem revereor; tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens, suggillet me. Ait autem Dominus, Audite, quid iudex iniquitatis dicit, Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, et patientiam habebit in illis? Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum (Luc. 18. 1. sqq.).* Nos vero, fratres, abditam sapientiam in sermonibus Spiritus addiscamus, et pro facultate nostra investigemus, non quantum in ipsa sit, sed quantum nobis assequi liceat. Atque illi quidem, qui in mari vitam ægunt, in ipsum profundum se demergentes, gemmas afferunt ad eos, qui sunt in terris: nos vero divi-

narum literarum pelagus perlustremus et ad ipsum profundum spiritualis sapientiæ, quantum in nobis est, decurramus, ut vobis thesaurum præstantissimum afferamus, qui animos ornet melius, quam capita regum præclarissimis gemmis distinctæ coronæ. Namque harum præstantia hujus vite termino circumscribitur: qui vero sermonibus Spiritus coronat animum, is et jam securus vivit, et vita functus fidenti animo ad Christi tribunal accedit, refertus virtutibus, et ab omni labe integerrimus. Ergo quem tandem thesaurum e sacrorum voluminum profundo vobis efferimus, non ipsum sapientiæ profundum attingentes, sed eo delapsi, quo licet? Ad precationem Christus homines cum vellet allicere, et ejus comoda nostris mentibus proponere, iudicem inducit quendam improbum, sævum, qui pudorem omnem ab oculis abjecisset, Dei timorem expulisset ex animo. Atqui satis fuit justis et clementis cujuspiam personam inducere, ut ejus justitia, si cum divina clementia conferretur, vim precationis ostenderet. Etenim si vir bonus et mitis eos humaniter excipit, qui ad se supplices veniunt, quanto magis excipiet Deus, cujus benignitatis magnitudo non modo mentem nostram, sed ipsos angelos fugit? Satis igitur fuit, ut modo dicebam, justis iudicis personam proponere; jam vero iudicem crudelem, impium, inhumanum inducit, in alios quidem imitem, in obsecrantes certe benignum ac facilem: ut intelligas oratione naturam vel improbam ad lenitatem clementiamque traduci. Quorsum igitur Christus id fecit? Ut nemo esset omnium, qui vim precationis ignoraret. Cum propterea in conspectu iudicis acerbissimi viduam constituisset, ipsumque præter ejus naturam humanam ostendisset, a scelesto iudice ad Patrem suum orationem traducit optimum, mansuetum, mitem, humanum, scelera superantem, multa peccata condonantem, quotidianas in se contumelias, dæmonum honores, in Filium maledicta et sexcenta nefaria facinora perferentem: quique cum tantis contumeliis appetatur, iis perferendis ita se clementem ac mansuetum præbet: is vero, si nos debito timore ad se accedentes viderit, nonne subita misericordia capiatur? *Audite, inquit, quid iudex iniquitatis dicat: Etsi Deum non timeo, nec hominem revereor, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo eam.* Quid dicis? quod non potuit timor, id obsecratio potuit? Non minæ, non supplicii metus hominem ad æquitatem deduxit: at vidua, ubi supplex accessit, hominem ex agresti et immani mitem reddidit ac mansuetum. Quid igitur de Deo in hominem benignissimo censendum est: cum vidua se ad pedes abiciens, ferum hominem lenierit ac mitigarit? quantum bonitatis, quantum benignitatis atque amoris in nos patefaciet Deus, qui solum vult perpetuo misereri, punire numquam? qui et supplicia nobis ob eximiam humanitatem comminatur, et magnos habet paratos honores, ut cum timor, tum spes honoris recta nos deduceret, et spes quidem ad virtutem excitaret, metus vero a vitis deterreret? Non quæ ab iniquitatis iudice advocare mentem, dum

in illius mansuetudine, quæ præter naturam erat, inexplicabilem Dei humanitatem erga homines amoremque contemplor. Nam si is, qui nihil umquam boni præstare voluerat, immutatus repente, illius, quæ rogabat, misericordia commotus est, quantum felicitatis e cælo in nos precibus redundabit? Sanctarum igitur precationum robur ac vim quis facile cernet, qui quanta bonorum copia diebus atque horis singulis fruuntur ii, qui se quocumque tempore ad Dei pedes abijciunt, consideraverit. Quis enim lucem solis, lunæ, atque stellarum, cæli temperationem, varia ciborum genera, divitias, vitam, innumerabilia bona omnibus hominibus, et probis et improbis a Deo æque dari et impertiri non videt, idque propter eximiam suam in nos benignitatem? Quod si eos qui minime rogant aut petunt, ita miseratur in dies ac reficit, quantis bonis eos frui par est, qui in precibus et obsecrationibus ætatem agunt? Jam vero et quantus justorum virorum sit numerus, quibus licuit piis precibus gentes, urbes, terrarum orbem conservare, vobis tandem aperiamus. Et quidem de precatione cum agitur, de Paulo primum agendum est; de Paulo, inquam, illo, qui in Deo colendo ac precando nunquam defatigabatur; communi patre et principe servorum Christi. Ille igitur universi terrarum orbis custos assiduus precibus omnes gentes tutatus est, nobis semper dicens: *Propterea flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, unde omnis paternitas in cælo et in terra nominatur; ut det vobis secundum divitiis gratiæ suæ, ut virtute corroboremini per Spiritum ejus in interiori homine, ut Christus per fidem in cordibus vestris inhabitet* (Ephes. 3. 14-17). Vides igitur, quantum virium habeat atque nervorum precatio et obsecratio? Tempia Christi homines efficiat: atque ut auro et lapidibus præstantissimis, marmoribusque domus regie constant, sic templa Christi precationibus. *Ut habitet, inquit, Christus in cordibus vestris.* Quæ major precationis laus esse possit, quam quod Christi templa ex ea fieri soleant? Quem non capiunt cælestes orbes, is in animum, qui in precatione vitam ducat, ingreditur. *Cælum est mihi sedes, inquit, terra vero scabellum pedum meorum. Qualem domum edificabitis mihi, ait Dominus, vel quis locus commemorationis meæ* (Isai. 66. 1)? Atqui domum Paulus per sanctas preces ædificat¹. *Flecto, inquit, genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ut Christus per fidem in cordibus vestris inhabitet.* Atque hinc etiam sanctarum precationum vim quisque cognoverit: nam cum idem Paulus omnem terrarum orbem, quasi volucris aliqua, pervolaret, in carcere versaretur, flagella perferret, catenas gestaret, in cædibus ac periculis viveret, dæmones expelleret, homines a mortuis excitaret, morbos curaret: ad hominum tamen salutem harum rerum nulla confidebat, sed precibus terras communiebat, et post edita miracula, vitæque mortuis restitutam, ad preces recurrebat, non secus atque athleta ad palæstram, parva victoria. Etenim vitæ mortuis restituendæ, aliarum-

¹ Sic legitur in savi. In edito autem sic: *Qualem domum Paulus sanctis precibus ædificat?*

que rerum omnium vim precatio una suppediat: merito quidem: quam enim vim in arboribus habent aquæ, eandem in hac vita sanctorum virorum precationes. Noctu cum his animum Paulus irrigaret, difficultates facile superabat, et plagis dorsum tamquam statua præbebat. Ita in Macedonia custodiam concussit; ita vincula precibus confregit ut leo; ita carceris custodem ab errore liberavit; ita dæmonum tyrannidem delevit atque dissolvit (Act. 16). Et sane nota sunt ea, quæ ad omnes homines scribit, *Ad orationem incumbite, vigilantes in ea, in gratiarum actione; simul etiam pro me orate, ut mihi sermo detur in apertione oris mei cum fiducia, ut loquar Evangelii mysterium* (Col. 4. 2. 5). Quid ais? tantam nobis aulicam preces tribuunt, ut Deo pro Paulo supplicare audeamus? quis miles regem pro summo duce audeat obsecrare? At nullus miles regi ita carus et amicus fuit, ut Paulus Deo; sed tamen preces tantum nobis afferunt dignitatis ut divinum auxilium Paulo implorare non dubitemus. Ita Petrus ille summus, cælo splendidior, carcerem effugit ob suam quidem virtutem probitatemque potissimum, et ob communem hominum salutem; deinde vero Ecclesiæ deprecatio celeriter carceris fores aperuit. Non enim temere scripsit Lucas (Act. 12. 5), preces pro Petro assiduas ab Ecclesia fusas; sed ut a nobis intelligeretur, quantam vim habeant precationes in cælo, ut a periculis Petrum et Paulum eripiant, Ecclesiæ columnas, apostolorum principes, in cælo celeberrimos, terrarum orbis mœnia, commune totius terræ marisque propugnaculum. Age vero Israellem Moses in bellis qua ratione servavit? nonne arma quidem, et exercitum discipulo tradidit, ipse vero hostium multitudini precationes opposuit? nos ut doceret, multo majorem in precibus justorum virorum, quam in armis, equitatu, opibus, copiis vim inesse. Propterea universus etiam exercitus, multaque hominum millia in prophete precibus spem salutis habebant. Nam, precante Mose, Judæi victoriam reportabant (Exod. 17. 10. 14); a precibus desistente, erant hostibus inferiores. Nos quoque si versemur in precibus, facile diabolus superabimus; at si segiores simus, in nos hostem improbum exercemus. Atqui Moses populum quoque impia perpetrantem una precatione servavit, divinumque adspectum et innumerabilia bona per preces tantum consequutus est. Hæc enim illi vitam quoque conciliavit incolarum eræ persimilem. Precatio ignis vim superavit, leones edomuit; quorum alterum Danieli, alterum tribus pueris contigit (Dan. 6. 14. et c. 3). Ex his igitur, ut arietor, omnibus patet, quoscumque illa periclitantes exceperit, eos facile impendentibus difficultatibus liberari. Precatio salutis est occasio, immortalitatis animæ conciliatrix, Ecclesiæ murus firmissimus, propugnaculum inconcussus; terrori dæmonibus, piis nobis saluti. Hæc sanctum prophetam genuit Samuellem (1. Reg. 1): nam cum ad sobolem naturæ matri adversaretur, precatio exorta naturæ vitium repente correxit. Talis ex precatione fructus exstitit, talis deprecatio prophetam procreavit. Itaque celestis et

στον ἐπιδείξασθαι βουλευθεὶς, ἄφνω μεταβέβηκας, τὴν δεομένην ἡλέγξῃς, πόσῃν ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ κτρεμονίαν αἱ προσευχαὶ κομίσουσιν; Γνωίῃ δ' ἂν τις τὴν ἰσχύον καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἁγίων προσευχῶν, σκοπῶν καὶ θεωρῶν ὧσιν ἀγαθῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν ἀπολαύουσιν οἱ πάντοτε τῷ Θεῷ προσπίπτοντες. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, καὶ τῶν ἀστέρων, καὶ τῆς σελήνης, καὶ ἀέριων εὐκрасίας, καὶ τροφᾶς παντοίας, καὶ πλοῦτον, καὶ βίον, καὶ μυρία ἀγαθὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ὁ Θεὸς χαρίζεται, καὶ δικαίοις καὶ ἀσεβέσι, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλοανθρωπίαν, ἣ κέχρηται πρὸς ἡμᾶς; Εἰ δὲ τοὺς μὴ δεομένους, μὴδὲ αἰτούντας, οὕτως ἐλεεῖ καθ' ἡμέραν καὶ ἀναπαύει, πόσων εἰκόθ' ἀγαθῶν ἀπολαύσασθαι τοὺς ἐν εὐχαῖς καὶ δεήτεσι πάντα τὸν βίον ἐσχολεύκοντας; Φέρε δὴ καὶ ὅσοις τῶν δικαίων ὑπῆρξε διὰ προσευχῶν σῶσαι καὶ ἔθνη, καὶ πόλεις, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, εἰπωμεν πρὸς ὑμᾶς. Ἐν δὲ μνήμῃ προσευχῆς Παῦλος πρῶτος ἄξιος μνήμης, Παῦλος ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας ἀκόρεστος, ὁ κοινὸς πατήρ, καὶ πρόγονος τῶν δούλων τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖνος τοίνυν ὁ φύλαξ τῆς οἰκουμένης, διὰ προσευχῆς, καὶ τῆς συνεχούς δεήσεως πάντα τὰ ἔθνη διέσωσε, λέγων αἱ πρὸς ἡμᾶς· *Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πάντα πατὴρ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦάζεται· ἵνα δόξῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.* Ὁρᾷ, ὅσον ἰσχύει προσευχῇ καὶ δεήσει; Ὡσὺν Χριστοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἐργάζεται· καὶ ὡς περ χρυσός, καὶ λίθοι πολυτίμητοι, καὶ μάρμαρα ποιοῦσι τοὺς οἴκους τῶν βασιλέων· οὕτω προσευχὴ ναοὺς τοῦ Χριστοῦ. *Κατοικῆσαι, φησὶ, τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.* Τί μείζον ἂν γένοιτο προσευχῆς ἐγκώμιον, ἢ ὅτι ναοὺς ἀπεργάζεται Θεοῦ; Ὅν οὐ χωροῦσιν οὐρανοί, οὗτος εἰς ψυχὴν εἰσέρχεται ζῶσαν ἐν προσευχαῖς. Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, φησὶν, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. *Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; λέγει Κύριος· ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;* Ἄλλ' ὅμως οἶκον ὁ Παῦλος οἰκοδομεῖ διὰ τῶν ἁγίων εὐχῶν. *Κάμπτω, φησὶ, τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα κατοικήσῃ ὁ Χριστὸς διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.* Καὶ μὴν κἀκεῖθεν ἴδοι τις ἂν τὴν δύναμιν τῶν ἁγίων εὐχῶν, [788] ὅτι Παῦλος ὁ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ὡς περ ὑπόπτερος τρέχων, καὶ δεσμωτήριον οἰκῶν, καὶ μάστιγας ὑπομένων, καὶ φορῶν ἄλυσιν, καὶ ζῶν ἐν αἵματι καὶ κινδύνῳ, καὶ δαίμονας ἐλαύνων, καὶ νεκροὺς ἐγείρων, καὶ παύων ἀρρώσθημα, οὐδενὶ τούτων ἐθάρρῃσεν εἰς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ταῖς προσευχαῖς ἐτείχευσε τὴν γῆν^h, καὶ μετὰ τὰ σημεῖα καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐπὶ τὰς προσευχὰς ἔτρεχεν, ὡς περ τὴν ἀθλητὴς ἐπὶ παλαιστραν ἀπὸ στεγάνου. Καὶ γὰρ καὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡ προσευχὴ χορηγός· καὶ εἰκότως^g· ἦν γὰρ ἐπὶ τῶν δένδρων ἰσὺν ἔχει τὰ ὕδατα, ταύτην ἐπὶ τοῦ βίου τῶν ἁγίων αἱ προσευχαί. Ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄρδων τὴν ψυχὴν ὁ Παῦλος,

πάντα ὑπέμεναν εὐχερῶς τὰ δεινὰ, παρέχων τὰ νύκτα ταῖς πληγαῖς ὡς περ ἀνδριάς. Οὕτως ἐν Μακεδονίᾳ τὸ δεσμωτήριον ἐσειεπεν· οὕτω τὰ δεσμὰ διέβρῃξεν ὡς περ λέων ταῖς προσευχαῖς· οὕτω τὸν τοῦ δεσμωτηρίου φύλακα τῆς πλάνης ἐξήρπασεν· οὕτω τὴν τυραννίδα τῶν δαιμόνων κατέλυσε. Καὶ μὴν κἀκεῖνά γε ἴσμεν, ἃ γράφει πρὸς πάντας ἀνθρώπους· *Τῇ προσευχῇ προσκατερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ, ἐν εὐχαριστίᾳ, προσευχόμενοι ἅμῃ καὶ περὶ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παύσει, λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγγελίου.* Τί λέγεις; τοσαύτην ἡμῖν παύσειαν αἱ προσευχαὶ δίδασιν, ὡς ὑπὲρ Παύλου τολμᾷ τὸν θεὸν ἱκετεύειν; τίς τολμᾷ στρατιωτῆς ὑπὲρ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ τὸν βασιλεῖα παρακαλεῖν; Καίτοι γε οὐδαὶς οὕτω στρατηγὸς τῷ βασιλεῖ φίλος, ὡς Παῦλος τῷ Θεῷ· ἀλλ' ὅμως εἰς τοσαύτην ἄγουσιν ἡμᾶς αἱ προσευχαὶ τιμὴν, ὡς ὑπὲρ Παύλου τολμᾷ τὸν θεὸν ἱκετεύειν. Οὕτω καὶ Πέτρος ὁ μέγας, ὁ τοῦ οὐρανοῦ λαμπρότερος, τὸ δεσμωτήριον διέφυγε, μάλιστα μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, καὶ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἔπειτα μέντοι καὶ ἡ προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας κεκλεισμένως τοῦ δεσμωτηρίου τὰς θύρας ταχέως ἀνέῳξεν. Οὐ γὰρ εἰκὴ προσέγραψεν ὁ Λουκᾶς, ὅτι Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενής ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τοῦ Πέτρου, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς, ὅτι ἰσὺν ἐν οὐρανοῖς αἱ προσευχαὶ κέκτονται, ὡς Παῦλον καὶ Πέτρον κινδύνων ἀπαλλάττειν, τοὺς στύλους τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων, τοὺς περιδοτούς ἐν οὐρανῷ, τὸ τεῖχος τῆς οἰκουμένης, τὸ κοινὸν φυλακτήριον πάσης γῆς καὶ θαλάττης. Εἰπέ μοι, πῶς ὁ Μωσῆς τὸν Ἰσραὴλ ἐν παλέμοις διέσωσεν; οὐ τὰ μὲν ὅπλα καὶ τὴν στρατιάν τῷ μαθητῇ παρέδωκεν, αὐτὸς δὲ τὰς εὐχὰς ἀνέστησε τῷ πληθεὶ τῶν ἀντιπάλων; διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι καὶ ὅπλων, καὶ ἵππων, καὶ χρημάτων, καὶ στραταπέδων πολλῶν μείζονα δύναμιν ἔχουσιν αἱ προσευχαὶ τῶν δικαίων. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶς ὁ στρατός, καὶ πολλὰ μυριάδες, ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ προφήτου τὴν ἑλπίδα τῆς σωτηρίας εἶχον· προσευχομένου μὲν γὰρ τοῦ Μωσῆς, ἐκράτουν Ἰουδαῖοι, πεπαυμένοι δὲ τῆς προσευχῆς, ἔλαττον εἶχον τῶν ἀντιπάλων. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς προσευχόμενοι μὲν, βιβλίας τοῦ διαδόλου κρατῶμεν, βιβλιοκλῶντες δὲ, καθ' ἑαυτῶν ἀσχοῦμεν^d τὸν Πονηρόν. Καὶ μὴν καὶ τὸν λαὸν ἀσεθέσαντα, διὰ προσευχῆς μόνης διέσωσε Μωσῆς, καὶ τῶν θείων βιβλίων καὶ μυρίων ἀγαθῶν διὰ ταύτης ἔτυχε μόνως. Αὕτη γὰρ [789] αὐτῷ καὶ τὸν βίον παραπλήσιον ἐποίησε τοῖς οἰκοῦσι τὸν οὐρανόν. Προσευχῇ πυρὸς δύναμιν ἡλεγξε, καὶ λέοντας ἡμέρωσε· τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν τριῶν ἐργασασμένη παιδεύει. Δι' ὧν, οἶμαι, καὶ ὁ ἄλλος πεποίηκεν ἅπασιν, ὅτι πάντας, ὅσους ἂν λάβῃ κινδυνεύοντας, βιβλῶς ἐξαρπάξει τῶν ἐπηρητημένων δεινῶν. Προσευχὴ σωτηρίας ἀφορμὴ, ἀθανασίας πρόξενος ψυχῆς^e, τῆς Ἐκκλησίας τεύχος ἀρραγές, φυλακτήριον ἀσειστον; φοβερὴν μὲν τοῖς δαίμοσι, σωτήριον δὲ τοῖς εὐσεβέσιν ἡμῖν. Αὕτη τὸν ἅγιον προφήτην τὸν Σαμουὴλ ἐγέννησεν· ἐπειδὴ γὰρ ἡ φύσις ἡναντιοῦτο τῇ μητρὶ πρὸς γονάς, ἡ προσευχὴ φανεῖσα ταχέως ἐπανάρθωσε τὸ τῆς φύσεως ἐλάττωμα. Τοιοῦτος τῆς προσευχῆς ὁ καρπός, τοιοῦτον ἐφύτευεν ἡ προσευχὴ προφῆτην. Δι'

^a Sic nos e Savilio, pro eo quod legebatur, ποῖον οἶκον... εὐχῶν; Εἰπ.

^b Ὁ δ. ψυχῆν.

^c Hanc verba, καὶ εἰκότως, e Savilio recepta. Εἰπ.

^d Colib. καθ' ἑαυτῶν διεγείρομεν.

^e Ψυχῆς deest in Colib. et in Savil.

δ περιβύτος ἐν οὐρανῷ, ἡ δὲ Σαμουὴλ ἐγένετο, κρείττων ἢ κατ' ἀνθρώπων ζῆλωτής τῶν ἀγγέλων· ἔδει γάρ, εἶμαι, τοιοῦτον φανῆναι τῆς προσευχῆς τὸν ἀσταχυν, νικῶντα τοὺς ἄλλους τῇ καλοκαγαθίᾳ, καὶ ταῖς ἀρεταῖς τῶν τρόπων, καὶ τοσοῦτον τοὺς πρὸ αὐτοῦ νικᾶν ἁγίους. ὅσον ἐν τοῖς ληϊοῖς ὑπερέχουσιν οἱ τῶν ἀσταχύνων εὖ πράττοντες. Μετὰ ταύτης ὁ Δαυὶδ τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους πολέμους ἀπύσαστο, οὐχ ὅπλα κινῶν, οὐδὲ δόρυ σείων, οὐδὲ ξίφος ἔλκων, ἀλλ' εὐχαῖς τευχιζόμενος· μετὰ ταύτης Ἐζεκίας τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν εἰς φυγὴν ὄξως ἔτρεψε. Καὶ οἱ μὲν μηχανήματα τῷ τείχῃ προσήγον, ὁ δὲ ταῖς προσευχαῖς τὸ τεῖχος ἐτείχισε· καὶ κατελύθη πόλεμος ἀνευ ἰπλῶν ἀπὸ τῆς προσευχῆς, σάλπιγγος μὲν οὐκ ἔχουσας, στρατῶς δὲ ἡσυχασούσης, ὅπλων δὲ οὐ κινουμένων, γῆς δὲ οὐ φοινισσομένης, προσευχῆς δὲ ἀρκούσης εἰς φόβον τῶν ἀντιπάλων. Προσευχὴ καὶ Νινευίτας διέσωσε, καὶ τὴν ἐξ οὐρανοῦ φερομένην ἑρπὴν ἀπεκρούσατο ταχέως, καὶ βίον διεφθαρμένον

* Colb. ἐν ἀνθρώποις, optime.

ἐπανώρθωσεν ὁξώς. Τοσαύτην γὰρ ἰσχὺν καὶ δύναμιν ἔχει, ὥστε ἔζησαν μὲν οἱ Νινευῖται πάντα τὸν βίον αἰσχροῦς καὶ πονηρῶς, εἰσελθούσα δὲ εἰς τὴν πόλιν ἡ προσευχὴ ταχέως πάντα μετέβαλε, καὶ σωφροσύνην, καὶ δικαιοσύνην, καὶ φιλίαν, καὶ ὁμόνοιαν, καὶ πτωχῶν πρόνοιαν, καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ συνεισήγαγεν ἑαυτῇ. Ὡς περ γὰρ τινας βασιλέως εἰσιούσης εἰς πόλιν, πάντα τὸν πλοῦτον συνακολουθεῖν ἀνάγκη, οὕτω δὲ καὶ προσευχῆς εἰς ψυχὴν εἰσιούσης, πάντα ἀρετῇ συνεισέρχεται. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἐν οἰκίᾳ θεμέλιος, τοῦτο ἐν ψυχῇ προσευχή. Καὶ δεῖ ταύτην πρώτην, ὥς περ κρηπίδα καὶ ρίζαν τινὰ ἐν τῇ ψυχῇ πῆξαντας πάντας ἐποικοδομεῖν σπουδαίως καὶ σωφροσύνην, καὶ πραότητα, καὶ δικαιοσύνην, καὶ πρόνοιαν πτωχῶν, καὶ πάντας τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ, [ἵνα καὶ κατ' αὐτοὺς λοιπὸν ζήσαντες τύχωμεν τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,] δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SPURIA.

MONITUM

Etsi non omnino inelegans sit hæc homilia, non pauca tamen præfert vobiscum signa, ἀντιθέσεις nempe frequentissimas, allaque dictionis ornamenta a Chrysostomo aliena. Quamobrem iure inter Spuria ab Henrico Savilio et Frontone Duceo ablegata est, quorum postremus de hac eadem concione ita loquitur: *Exstant editæ ab Aloysio Lipomano duæ homiliae Chrysostomo attributæ, et apud Surium tomo III de Sanctorum vitis de hoc argumento: quarum stylo similior est ista, quam reliquorum ipsius operum characteri. Una incipit, Festi celebrandi, p. 793; altera, Benedictus Deus, p. 799. In priori locus est, ex cuius collatione cum ista suspicari licet aliquid desesse, æreos æternæ δρομέα ἀνθρωπώμορφον, et inserendum fortasse πετεινὸν vel ὄρνιν, quasi vocet angelum, πετεινὸν ἀνθρωπώμορφον, ut illic p. 794 dixit, Hominemne alatum,*

[790] Ὁμιλία εἰς τὸν χρηματισμὸν Ζαχαρίου, καὶ εἰς τὴν σὺλλληψὴν τῆς Ἐλισάβετ.

Οὐδὲν τοῖς Δεσποτικοῖς ἀνυπότακτον ὄροις· πάντα γὰρ εἶμαι καὶ δουλεύει τῷ θεῷ προστάγματι. Πρῶτον σαφῶς γάρ, φησὶν, ἔδειτο, καὶ οὐ παρέλεύσεται· ὁ γὰρ λόγος τὴν ἀρχὴν τὸ πᾶν συστηράμενος, καὶ αὐθις δύναται μεταποιῆσαι τὰ ποιήματα λόγῳ. Εἰπέ ποτε τὴν ἀνυπότακτον πέτραν γενέσθαι κατάρχουτον· ἡ δὲ ποταμοῦς ὕδατος εὐθὺς ἐρεύγεται· Ἐπάταξε γὰρ πέτραν, καὶ ἐρύθησαν ὕδατα, καὶ ποταμοὶ κατεκλύσθησαν· καὶ ἡ ἑρὰ πέτρα τὸ πρὶν καὶ ἄγευστος ὕδατος, πηγὴ ποταμῶν καὶ μήτηρ ὑδάτων ἐγένετο· οὐδὲν γὰρ ἄγονον, ὃ γονὴν ἐπιτάττει θεός· ὃ τότε τόνον τὴν ἄγονον πέτραν μεταβαλὼν εἰς ἱμῆνην, καὶ νῦν τὴν στεῖραν Ἐλισάβετ παιδογόνον ἐκέλευσεν ἀναδειχθῆναι μητέρα, καὶ τὴν ἀκαρπον κατὰκαρπον ἐδείξε, καὶ τὴν τῷ γῆρας βεβαρημένην ὡς νεότατον κόρυν. Ὅτε πρὸς τὴν ἡλείγετο, τότε πρὸς τοκετὸν εὐπερίεζετο· ὅτε τὸ σῶμα τὸ γῆρας ἐμάκρυνε, τότε τὴν μήτραν ὁ θεὸς ἀνένεωσε· καὶ ὥς περ διὰ τὴν ἄγονον ἀπέβαλε, διὰ τὴν Πλάστην ἀνέλαβε· καὶ ὥς περ ἡ νεότης ἀπώλεσε, τὸ γῆρας ἀπῆγειτο· [791] ὅτε γείτων ἐγένετο τοῦ θανάτου, τότε παιδὸς ὠνομάζετο μήτηρ· καὶ τοὺς τῆς μάμμης ὑπερβαίνουσα χρόνους, εἰς μητρικὴν ἐνέπιπτε φροντίδα, καὶ βρέφος ἐπὶ τῆς ἀγκάλῃς ἐβάσταζεν, ἡ βακτηρία διὰ τὸ γῆρας πρὸς ἐπίδασιν χρῆζουσα· καὶ πρωτότοκον ἡ γράυς ἐφῆλαφα παιδίον, καὶ στείρα παραδόξως ἐγέννησεν, ἵνα παρθένος τίχτουσα παρὰ φύσιν πιστευθῇ. Ἀμφότερα καινὰ καὶ παράδοξα· στείρα γὰρ καὶ παρθένος ἀπροσδόκητοι μητέρες. Τούτου δὲ τοῦ παραδόξου τοκετοῦ μηνυτὴς τῷ γέ-

ροντι Ζαχαρίᾳ ὁ ἀρχάγγελος ἐπέμφθη Γαβριὴλ· καὶ στὰς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου ὠρῆθ' αὐτῷ· Καὶ ἐπαράχθη, φησὶ, Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ εὐδοκία ἐπέπεσε ἐπ' αὐτόν. Εἶδε γὰρ ὅπερ οὐκ εἶδε ποτε, πῶς φεγγαζόμενον, ἀσώματον ἄνθρωπον, ἀψήλαφτον σχῆμα, ἀσυνείκαστον θέαν, ὅλην ἀσύγκριτον, ἀερόβιτην δρομέα, πετινὸν ἀνθρωπώμορφον· καὶ ἰδὼν ἐπαράχθη. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ταραττόμενον ὁ ἀγγέλος, χρησταῖς ἐπαγγελίαις φυγαδεύει τὸν φόβον· Μὴ φοβῆ, Ζαχαρία, διότι εἰσῆκούσθη ἡ δέησις σου· καὶ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην· καὶ ἔσται χαρὰ σοὶ καὶ ἀγαλλίασις· καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ χαρήσονται. Μὴ φοβῆ, Ζαχαρία· οὐ φόβον ἐπισείων ἐλθῆθα, ἀλλὰ χαρὰ· σοὶ μηνυτὴς παραγένονα· ποίας χαρᾶς; Ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ· γεννήσει σοὶ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην· οὗτος ὡς ἑωσφόρος ἐπιφάσκει τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας διώξει, τὸν τῆς δικαιοσύνης ἐπικαλούμενος ἥλιον. Ὁ ὅλιγος γὰρ μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου ῥέοντα· οὐ οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἴδωαι τὸν ἱμᾶν τοῦ ὑπερδύματος. Καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει τοῦ Ἥλιου. Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἥλιου κατέφικες καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην· πνεῦμα γὰρ προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται· καὶ σχεδὸν ἐν πᾶσιν εὐρίσκωμεν ὁμοίαν τῷ Ἥλῳ· τὸν Ἰωάννην. Ἐκείνος ἐν δρεσι διητάτο, καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ διέτριβεν· ἐκείνων κόρακα· ἐτρε-

* Ita Reg. At edit, οὐδὲν γὰρ ἄγονον ἢ ἄγονον, ὡς ἐπιτάττει ὁ θεός.

b Sic duo mss. Morel. vero ἐπεσεν. Paulo post πετὴν ante ἀνθρωπώμορφον, quod deerat in edito, ex uno Reg. desumptum est. Vide Monitum.

c Reg. unus ὠνομάζον τοῦ Ἥλιου.

calo Samuel factus est, cum angelorum naturam imitando supra humanas vires expresserit. Oportuit enim, spinor, ut is, tamquam spica quædam precatonis existeret, cæteris virtute morumque integritate præstantior; eoque sanctis hominibus, qui illum ætate præcesserant, superior esset, quo magis in segetibus quædam uberrimæ spicæ atque altissimæ solent inter cæteras eminere. Hac David tot ac tanta bella propulsavit, non armorum strepitu, non hastarum conflictu, non stricto gladio, sed precationum præsidio communitus: hac Ezechias Persarum multitudinem celeriter vertit in fugam (4. Reg. 18). Et illi quidem ad evertenda mœnia inachinas adhibebant, ipse vero precibus mœnia munebat: itaque extinctum est bellum precatione, non armis, non tubæ clangore, exercitum conquiescente, terra sanguine non aspersa, hostibus una precatione perterritis. Precatio Ninivitas etiam conservavit, e cælo concitatam iram repente sedavit, depravatam vivendi rationem subito correxit. Tantum enim precatio valet, ut cum turpissi-

nam et improbissimam vitam Ninivite duxissent, ea tamen in civitate ingressa omnia commutavit: temperantiam, justitiam, amicitiam, concordiam, pauperum providentiam, omniaque bona simul attulerit. Nam quemadmodum regina quæpiam urbem ingressa, omnes in eam divitiæ confluant necesse est: sic ubi precatio in animum semel intravit, virtutes eam omnes comitantur. Quod enim est in domus ædificio fundamentum, id est in animo precatio. Itaque nos omnes hac primum, tamquam basi ac fundamento, in animo collocata, strenue oportet ædificare, temperantiam, mansuetudinem, justitiam, pauperum providentiam, Christique leges universas imponere (a) [ut et, juxta eas moribus institutis, bona cælestia obtineamus, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi], per quem et cum quo Patri cum sancto Spiritu gloria et imperium, per sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ uncinis clauduntur e sævilio restituta sunt.

SPURIA.

IN HOMILIAM DE ORACULO ZACHARIÆ REDDITO.

an voluerem humana forma præditam? Ita postea loquutus est Homil. de Publicano et Pharisæo, ἡθολὸν ἀνθρωπόμορφον. Quod autem dixit paulo ante sterilem peperisse, ut peperisse virgo credatur, sic quoque Gregorius Nyssenus eleganter scripsit Homilia in diem Christi natalem, etc. Quod autem ait de resarciendo loco illo ἀσποδάτην ὁροπέα ἀνθρωπόμορφον, ex uno Regio Codice confirmatur, qui habet ἀσποδάτην ὁροπέα πτηνὸν ἀνθρωπόμορφον. Homilias porro illas Latinas, quæ Græce non exstant, quæque Chrysostomi nomen sive jure sive injuria circumferunt, in sequentibus tomis suo quantum fas erit loco edendas curabimus.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducei.

IN ORACULUM ZACHARIÆ REDDITUM, ET IN CONCEPTIONEM ELISABET (a).

Nihil Dominicis legibus non subjectum est: omnia siquidem divino præcepto cedunt et servant. Præceptum enim, inquit, posuit, et non præteribit (Psal. 148. 6): qui enim principio constituit omnia verbo, potest et rursus opera figmenta que sua verbo transmutare. Dixit olim ut aquis penitus carens petra irrigua fieret; illa vero subito fluvios aquarum eructat (Exod. 17). Percussit enim petram, et fluxerunt aquæ, et flumina inundaverunt (Psal. 77. 20): et petra quæ prius arida erat et expers aquarum, fons fluminis et aquarum mater est facta (Isai. 35. 7): nihil quippe infecundum, cum fecunditatem imperat Deus¹. Qui tum igitur infecundam petram convertit in stagnum, nunc quoque sterilem Elisabetam procreatricem liberorum matrem fieri jussit, et infecundam reddidit fecundam, et senectute confectam quasi recens nuptam puellam. Quo tempore ad sepulcrum urgebatur, eo tempore ad pariendum disponebatur: quo tempore senectute corpus emarcuerat, eo tempore Deus uterum ejus renovavit: ita quod illa temporis injuria amiserat, beneficio Conditoris recepit; et quod juvenis perdiderat, a senectute repelebatur: quando morti jam vicina erat, tunc pueri mater appellabatur; et quæ avicæ tempus supergressa erat, ad maternam sollicitudinem devoluta est: infantem in ulnis gestabat, quæ scipione præ nimia senectute ad incessum indigebat: primogenitum anus pueru-

lum tractabat: sterilisque præter opinionem ac mirabiliter genuit, ut præter naturam peperisse virgo credatur. Utrumque novum est et mirabile: sterilis enim et virgo inexpectatæ sunt matres. Hujus autem partus mirabilis Zachariæ seni missus est index archangelus Gabriel: et stans a dextris altaris incensi, apparuit illi: Et Zacharias, inquit, turbatus est videns; et timor irruit super eum (Luc. 1. 11. 12). Vidit namque quod numquam viderat, ignem loquentem, incorporeum hominem, intractabilem speciem, spectaculum nulli conferendum, visum incomparabile, per aerem incedentem cursorem, voluerem humana præditam forma; et Turbatus est videns. Cum autem eum turbatum videret angelus, jucundis promissis timorem fugat: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: et uxor tua Elisabet pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem: et erit gaudium tibi et exultatio: et multi in nativitate ejus gaudebunt. Ne timeas, Zacharia (Luc. 1. 13. 14): non ut timorem incutiam veni, sed gaudii tibi nuntiator accessi. Cujus tandem gaudii? Uxor tua Elisabet pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem: hic tamquam lucifer illucescet mundo, et ignorantiae tenebras evocato sole justitiæ dissipabit: Qui enim post me venit, ante me factus est; cujus ego non sum dignus ut solam ejus corrigiam calceamenti (Marc. 1. 7). Et ipsa præcedet in spiritu et virtute Eliæ (Luc. 1. 17). Spiritus Eliæ habitavit etiam et in Joanne: spiritus quippe prophetarum prophetis subjecti sunt; atque in omnibus ferme Joannem Eliæ similem invenimus. Ille degebatur in montibus, hic in deserto versabatur: illum corvi

¹ Ita Reg. At Edit., nihil enim inutile aut infecundum in eis quæ a Deo ordinata sunt, minus recte.

(a) Collata cum Codd. Regg. 1853 et 3515.

alebant, hic herbarum summitates¹ edebat: ille melote vestiebatur, hic camelorum pilis: ille austernis erat et ad reprehendendum aptus, et iste pariter: ille Judæorum regem Achab arguebat, et Jezabel ejus uxorem: *Tu es, inquit, qui evertis Israel, et domus patris tui* (3. Reg. 18. 18): ita et Joannes Herodem et Herodiamem: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui* (Marc. 6. 18). *Et ipse præcedit in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios* (Luc. 1. 17). Quid est, *Ut convertat corda patrum in filios*? Patres Judæorum, Abraham, Isaac et Jacob, et duodecim patriarchæ, omnesque justī, cum viderent populum ad peccata proclivem et facile cum diis fornicantem alienis, eos ut tales aversabantur. Ex quo vero tempore penitentia baptismum prædicavit Joannes, ad Deum multi conversi sunt. Cum ergo cernerent illos patres ipsorum ad Deum sese convertere, sua quoque ipsi corda converterunt ad illos, et hoc est, *Ut convertat corda patrum in filios, parare Domino plebem perfectam* (Ibid.), acceptabilem²; de qua David propheta prænuñtiavit, dicens, *Hæc est generatio querentium faciem Dei Jacob* (Psal. 23. 6). Adhuc Zachariam senem admirabilis pueri conceptus altonitum reddit: adhuc inusitatum illum partum indignabunde audit; neque sapienter apud se perpendit figulum conditorumque ventris uterum annis effectum posse renovare: atque idcirco in incredulitatis præcipitum est devolutus. Nam cum diceret angelus, *Ecce Elisabeth uxor tua pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem*, Zacharias verbis repugnat, et ait: *Unde hoc sciam? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis*. Unde, inquit, securus ac certior sum? quod tandem mihi præbere promissi hujus potes argumentum? Ostende nunc etiam mihi virgam, quæ, ut pontificis Aaronis ætate, effloruerit: tum vero ego tibi credam senectutem etiam posse fetum pueruli procreare. *Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis* (Luc. 1. 18). Bona sunt quidem verba tua et grata, sed promissum difficile creditu. Filium mihi quasi proxeneta promittis, spem post spem scilicet: nos ætatis meæ præterit: juvenutis omne tempus nullo edito fructu absumpsi: quando factus

¹ Unus Reg., locustas, pro, herbarum summitates.

² Vox, acceptabilem, deest in Cod. Reg.

sum quasi lignum aridum, tum me producere fructus cogis? Incurvo corpore per forum incedo, nec jam suspicere cælum possum: ad cognatam me terram senectus attrahit; terra quippe sum, et in terram revertar: vix pedum ingressum promoveo, neque mihi sufficiunt ad incedendum duo pedes; scipionem tertii pedis vicem gesto: non enim mihi filius hactenus factus est, a quo manu duceret: sepulcrum sum mobile, et cadaver obambulans. Quomodo ergo ex hoc tempore patrem me filius nominabit? *Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis*. Cum me ad tumultum senectus deducit, tum ego lectum nuptiale ascendam, et filium procreabo, cum mihi sol juvenutis occiderit? Et ego præ annis multis sum exoletus, et Elisabethæ uterus effectus est et emortuus. Unde igitur hoc sciam? *Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis*. Et respondens angelus dixit ei, *Ego sum Gabriel qui adsto ante Deum: et missus sum loqui ad te, et hæc tibi evangelizare; et ecce eris tacens, et non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo*. Et ecce eris tacens, et non poteris loqui (Ibid. v. 19. 20). Volo quidpiam facere, et tu interrogas, quomodo? miraculum edere statui, tu rationem ac viam quæris? Omnino autem meorum operum principium curiose scrutaris. Num est impossibile apud Deum omne verbum? Dic mihi unde sit natus Isaac? nonne illum Abraham senex progeniit, et Saram vetulam matrem appellavit (Gen. 15)? tu ad eandem expectationem vocatus, cur non ut ille mea verba excepisti? Quapropter *Eris tacens, et non poteris loqui: pro eo quod non credidisti verbis meis*: tuam ego linguam obligabo, quæ se ad immoderatam responsionem commovit: in quo peccatum patrasti organo ac membro, in ipso et plecteris: *Per quæ enim quis peccat, per hæc et torquetur* (Sap. 11. 17). Idcirco *Eris tacens, et non poteris loqui, pro eo quod non credidisti verbis meis*: loquens non credidisti dictis meis; tacens mea verba expecta, *Quæ implebuntur in tempore suo* (Luc. 1. 21). Quæ enim apud homines impossibilia sunt, possibilia sunt apud Deum. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

¹ Unus Reg., condemnationem subeas in quo peccatum patrasti organo: per quæ enim. Utraque lectio quadrat.

MONITUM

Idem est hujus homiliæ initium, quod illius quam habuit Chrysostomus in regressu ex Asia Constantinopolim, et Latine solum exstat hoc initio: *Moses magnus ille Dei famulus, caput prophetarum, maris viator, aeris agitator, mensæ apparitor, qui a genitrice projectus est, et ab impugnatrice salvatus; quæ homilia sequenti tomo III dabitur*. In hac vero de qua nunc agitur homilia, paulo post initium, omnia puerilia sunt, tropis et exclamationibus redundantia. Nec quempiam movere debet, quod de festo Sce-

IN LAUDEM CONCEPTIONIS SANCTI JOANNIS PROPHETÆ PRÆCURSORIS ET BAPTISTÆ (a).

1. *Moses*, ille magnus Dei famulus, caput prophetarum, ille maris viator, aeris auriga, mensæ manne apparitor, Dei legislator, qui tabulas sacras excepit, qui primus ea, quæ ad vitam recte instituendam spectant, introduxit, hic vir talis ac tantus populo Israel tabernaculum condidit, secundum eam figuram, quam in monte fuerat edoctus a Deo. Atque omnia quidem ille sancta sacraque fecerat singillatim, quæ interiori septo comprehensa erant; quod vero intimum erat, istis inaccessum et impervium erat, Sanctum Sanctorum appellatum. Ad hoc exemplar tabernaculi Salomon etiam templum exadificavit: quod non modo materiæ pretio artisque

varietate, sed et ipsa specie structuræ templa omnia, quæ cernuntur in terris, obscurabat: ut numquam in eorum quæ apud Ægyptios erant, cupiditatem exardescerent. Ac templum quidem illud universi hujus mundi ad imaginem, cum ejus qui sub sensum cadit, tum illius qui mente comprehenditur, consistit. Nam quemadmodum terra hic est et cælum, mediumque interstitium, hoc firmamentum: ita et illud fieri jussit Deus: cunIQUE duas in partes hoc templum divisisset, velumque in medio expandisset, illud quidem quod extra velum erat, ab omnibus adiri posse permisit: quod autem intra illud erat, inaccessum omnibus esse, atque a nemine conspicui præterquam a solo summo pontifice, sicut ab angelo fuerat imperatum, loquente Moysæ, et

(a) Collata cum Cod. Reg. 2543, qui paucas admodum effert varietates.

φον, καὶ οὗτος ἀκριδὰς βοτανῶν ἡ θρῖεν· ἐκείνος ἠγλώτην περιεβάλλετο, καὶ οὗτος τρίχας καμήλιων· κτεῖνος· αὐστηρὸς ἦν καὶ ἐλεγκτικός, καὶ οὗτος ἡμιώως· ἐκείνος τὸν Ἀχάδῃ ἤλεγχε τὸν βασιλεῖα τῶν Ἰουδαίων, καὶ Ἰεζάβελ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· Σὺ εἰ, φησὶν, ὁ διωστρέμων τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου· καὶ ὁ Ἰωάννης τὸν Ἡρώδην καὶ Ἡρωδιάδα· Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου· καὶ αὐτὸς προπορεύεται ἢ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει· Ἥλλου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα. Τί ἐστιν, Ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα; Οἱ πατέρες τῶν Ἰουδαίων, ὁ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ οἱ δώδεκα πατριάρχαι, καὶ πάντες οἱ δίκαιοι, ὁρῶντες φιλαμαρτήμονα τὸν λαόν, καὶ ἐπιούμους ἐκπορευόμενα εἰς ἄλλοτρίους θεοῦ, ἀπεστρέφοντο αὐτοὺς ὡς τοιοῦτους. Ἀφ' οὗ δὲ Ἰωάννης ἐκήρυξε τὸ βάπτισμα τῆς μετανοίας, πολλοὶ ἐπεστράφησαν πρὸς τὸν Θεόν. Ὁρῶντες οὖν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐπιστρέφοντας αὐτοὺς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἐπέστρεψαν τὰς καρδίας αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, Ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐτοιμάσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον, περιούσιον· περὶ οὗ Δαβὶδ ὁ προφήτης προεκήρυξε λέγων· Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἐτι τὸν γέροντα Ζαχαρίαν ἡ κύρις τοῦ παιδὸς ἡ παράδοξος ἐκπλήττει, ἔτι πρὸς τὸν ὑπερῷον τοκετὸν δυσχεραίνει, μὴ λογισάμενος συνευθεῖ, ὅτι ὁ κεραμεὺς τῆς γαστρὸς δύναται τὴν πεπαιδευμένην ἀνακατασκευάζειν. Διὸ καὶ πρὸς τὸν τῆς ἀπιστίας ἐξεκλήθη χρησίμους. Τοῦ γὰρ ἀγγέλου λέγοντος, Ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ ἐξέσται σοι υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην, ὁ Ζαχαρίας ἀπομάχεται τῷ λόγῳ, καὶ φησιν· Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτερος, καὶ ἡ γυνή μου προδεδικαία ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Πόθεν μοι, φησὶ, τὸ ἀσφαλὲς ὑπάρξει; πῶς μοι τῆς ἐπαγγελίας δύνασαι παραστήσαι τεκμήριον; Δεῖξόν μοι καὶ νῦν ῥάβδον, ὡς ἐπὶ Ἀδάρῳ τοῦ ἀρχιερέως, ἀνθήσασαν, καὶ τότε σοι πιστεύσω· οἷ καὶ γῆρας δύναται καρποφορήσαι· πειθεῖον. Ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτερος, καὶ ἡ γυνή μου προδεδικαία ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Τὰ ῥήματά σου χρηστά· τὸ δὲ ἐπάγγελμα [792] δύσπιστον. Μακάρα μοι προζενεῖς, μετ' ἐλπίδας ἐλπίδα· ὁ τῆς ἀκμῆς μου ἀπαρῆλυθε χρόνος· τὸν τῆς νεότητος

ἀκάρπῳ κατανήλωσα βίον. Ὅτε ὡς ἔβλον ἐγὼ νύμφην ἔτην, τότε καρποφορεῖν ἀναγκάζεις με· κυρτοβατῶν τὴν ἀγορὰν περιέρχομαι, οὐκ ἔτι πρὸς οὐρανὸν ἀνανεύειν ἰσχύω· πρὸς τὴν συγγενίδα τὴν κατασύρει με τὸ γῆρας· γῆ γάρ εἰμι, καὶ εἰς τὴν ἀπελεύσομαι· μόλις τὸ βῆμα τῶν ποδῶν μεταφέρω· οὐκ ἀρκούσιν οἱ δύο μοι πρὸς ἐπίδοσιν πόδες· ἀντὶ τρίτου ποδὸς βακτηρίαν βαστάζω· χειραγωγοῦ γὰρ μέχρι νῦν οὐκ εὐπόρησα τέκνου· τάφος εἰμι κινούμενος, καὶ νεκρὸς ὁδοπόρος. Πῶς οὖν ἀπὸ τοῦ νῦν ἐμὲ τέκνον ὀνομάσει πατέρα; Ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτερος, καὶ ἡ γυνή μου προδεδικαία ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Ὅτε τῷ τάφῳ τὸ γῆρας με προσάγει, τότε νυμφικὴς ἐπιθήσομαι κόλτῃς, καὶ παῖδα φυτουργήσω τοῦ τῆς νεότητος μοι δεδοκότες ἡλίου; Κάγω διὰ τὸν χρόνον ἐξήτηλος, καὶ τῆς Ἐλισάβετ ἡ μήτηρ νενέκρωται. Κατὰ τί οὖν γινώσκωμαι τοῦτο; Ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτερος, καὶ ἡ γυνή μου προδεδικαία ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ· Ἐγὼ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρестηκώς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρὸς σέ, καὶ εὐαγγελισασθαι σοὶ ταῦτα. Καὶ ἰδοὺ ἔσθι σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἀχρι ἥς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. Καὶ ἰδοὺ ἔσθι σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι. Βούλομαι τι ποιῆσαι, καὶ πῶς ἔρωτῆς; θαυματοργήσαι προφητεῖαν, καὶ τὸν τρόπον ζητῆς; Ὅμως δὲ περιεργάζῃ των ἐμῶν ἔργων τὴν ἀρχήν. Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα· Εἰπέ μοι, πόθεν ὁ Ἰσαὰκ ἐτέχθη; οὐκ Ἀβραὰμ αὐτὸν ἐγέννησε ὁ πρεσβύτερος, καὶ Σάρρα τὴν στείραν ἐκάλεσε μητέρα; εἰς τὴν αὐτὴν ἔμπεσῶν προδοχίαν, διὰ τί τοὺς ἐμοὺς ὡς ἐκείνος οὐ παρέδξω λόγους; Διὸ ἔσθι σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου. Δῆσω σου τὴν γλῶσσαν τὴν πρὸς ἀτακτὸν κινήθεισαν ἀπόκρισιν· ἐν ᾧ τὴν ἀμαρτίαν ἐγέννησας ὀργάνῳ, ἐν αὐτῷ καὶ παιδεύθῃ· Δι' ὧν γὰρ τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων καὶ κολάζεται. Διὸ ἔσθι σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου· τοῖς ῥήμασι μου λαλῶν οὐκ ἐπίστευσας, σιωπῶν τοὺς λόγους ἀνάμεινον. Οἵτινες πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν· τὰ γὰρ παρ' ἀνθρώποις ἀδύνατα παρὰ τῷ Θεῷ δυνατά. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

* In uno Reg. βοτανῶν deest.

† Reg. unus προελεύσεται.

‡ Περιούσιον deest in cod. Reg. d Reg. ἀκμῆς μοι.

* Reg. unus μὴ ἀδυνατεῖ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα.

† Idem Reg. ἀποκρίσιν· δεχού τὴν κατὰκρίσιν ἐν ᾧ... ὀργάνῳ· δι' ὧν γὰρ τις.

IN HOMILIAM DE CONCEPTIONE S. JOANNIS BAPTISTÆ.

nopegia et de Zacharia summo pontifice hic dicitur admodum simile iis quæ Chrysostomus ea de re dixit supra Homil. in Ortum Christi. Nam illa, etsi minus probabilis opinio, ab aliis etiam scriptoribus ecclesiasticis proposita et propugnata fuit. Qna de re vide ea quæ diximus supra ad Homiliam in diem Christi Natalem.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæli.

[793] Ἐγκώμιον εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ.

α'. Μωϋσῆς ὁ μέγας, ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων, τὸ κεφάλαιον τῶν προφητῶν, ὁ τῆς θαλάσσης ὁδοπότης, ὁ τοῦ ἀέρος ἡνίοχος, ὁ τοῦ μάννα τραπεζοποῖς, ὁ τοῦ Θεοῦ νομοθέτης, ὁ τὰς πλάκας τὰς ἱερὰς δεξάμενος, ὁ πρῶτος εἰρηγητῆς τῶν συμπεφρόντων τῷ βίῳ, οὗτος ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος σκηπὴν τῷ λαῷ Ἰσραὴλ κατεσκευάσας, καθ' ὃν ἐν τῷ θρεῖ παρὰ Θεοῦ ἐδόξαθη τύπον*. Καὶ πάντα μὲν ἁγία τε καὶ ἱερὰ τὰ καθ' ἕνα καὶ ἐποίησεν, ὅσα τῷ περιστοιχίσματι κατὰ τὸ ἐντὸς περιεβλήθη· τὸ δὲ ἐνδότεον τούτοις αὐτοῦν τε καὶ ἀνεπίδατον ἦν, Ἁγίον ἁγίων

λεγόμενον. Τοῦτῳ τῷ παραδείγματι τῆς σκηνῆς καὶ Σολομὸν ὠκοδόμησε ναόν, οὐχὶ τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον, οὐδὲ τῇ ποικιλίᾳ τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τῆς οἰκοδομῆς πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ναοὺς ἀποκρύπτοντα· ὥστε αὐτοὺς μηδέποτε εἰς ἐπιθυμίαν ἔλθεῖν τῶν παρὰ Αἰγυπτίους. Καὶ ποιεῖ τὸν ναόν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου παντός, τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ. Καθάρπε γὰρ ἐστὶ γῆ καὶ οὐρανός, καὶ μέσον διάφραγμα τὸ στερέωμα τοῦτο· οὕτω κακέειν ἐκέλευσε γενέσθαι ὁ Θεός, καὶ εἰς δύο διατεμὼν τὸν ναόν τοῦτον, καὶ καταπέτασμα ἀφείλε μέσον, τὸ μὲν ἐξω τοῦ καταπετάσματος πᾶσι συνεχώρησεν εἶναι βατόν, τὸ δὲ ἐνδόν, ἄβατον πᾶσι καὶ ἀβάτον, πλὴν τοῦ ἀρχιερέως μόνου, ὡς ὁ ἄγγελος ἐν-

* Ita Reg. et Savil. At editio Morel. minus recte καὶ ἁγίων... τύπων

επειτα, λαλήτας τῷ Μωϋσῇ, εἶπεν τὰς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Ἐν τῷ μνηί τῷ ἐβδόμῳ δεκάτῃ τοῦ μηνός, ταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν· τοῦτ' ἐστίν, περὶ τῆς σκηνοπηγίας· τότε γὰρ ἐν τῇ σκηνοπηγίᾳ ἅπας τὸ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς εἰσθίει εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων θυμιάων. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἑορτῇ τῆς σκηνοπηγίας εἰσθίλλοι καὶ ὁ Ζαχαρίας θυμιᾶσαι κατὰ τὴν ἐπιμερίαν αὐτοῦ, καὶ εἶδος τὸν ἀγγελὸν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος· Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν· εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· δίδω εἰσηκούσθῃ ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην· καὶ ἔσται σοι χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ χαρήσονται. Ἔσται γὰρ μέγας ἐνιστοῖον Κυρίου, καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ πίνειται, καὶ πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται· ἐκὶ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς προπορεύσεται ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίαν πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἐτοιμῆσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον. Εἶδες ἐπαγγελίαν, προσφίτην ὑπερβαίνουσαν δύναμιν; Αὐτῇ ἡ προσφίτη τοῦ Ζαχαρίου ἔδωκε καὶ ἔλυσεν τὴν γλῶτταν· ἔδωκε γὰρ, ἀπιστηθέντος τοῦ τόκου· ἔλυσεν δὲ αὐτὴν, γενομένου τοῦ τόκου. Ὁ τοῦ θαύματος Ἰωάννης ἐκ κοιλίας εὐαγγελιστῆς, ἐκ γαστρὸς θαυματουργῆς, τῆς ἐρημίας συντροφος, καὶ τῶν ἀγγέλων ὁμοδίκτος, ὁ μετὰ τὸν νόμον ἐν προσφίτῃ, δευτέρου Ἠλίας, καὶ ἀληθέστατος κήρυξ, τῷ ὅτῳ τοῦ πνεύματος τὴν πλάνην ἐξελεύων, ὁ πρόδρομος καὶ βαπτιστῆς, ὁ λέγων· Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν· ὁ τοῦ Ζαχαρίου υἱός, καὶ τῆς στείρας τὸ βλάστημα, καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ τέλειον αὐτούργημα· ὁ τῆς μετανοίας γνήσιος εἰσηγητής, καὶ πιστὸν συντρόφους ἐξομολογουμένων, ὁ τοῦ νόμου πλήρωμα, καὶ τῆς χάριτος ἀρχηγός, καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἰουδαίων ἐλεγγος· ὁ τῶν ἐπουρανίων δογμάτων βεβαιωτής, καὶ κριτὴς ἀδέκαστος τῶν τοῦ λαοῦ παισιμαίων· ὁ ἐκ στείρας ἀγόνου παρ' ἐλπίδα τεχνίτης, καὶ χάριτι τοῦ ἐκ τῆς πέτρας ὕδωρ ἐξαγαγόντος Χριστοῦ νομοφαγωγός· ὁ τῶν Ἰουδαίων βέλθων γαλιλαϊσμός, καὶ τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν καθάρσεως προσευτής· ὁ τοῦ ἀκαταλήπτου μυστηρίου προνοήτης, καὶ τῆς τοῦ ἀόρατου παρουσίας προφήτης· οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ κατ' ἐπαγγελίαν τεχνίτης τοῦ Ζαχαρία ἐν γῆρα [791] βαθυτάτῃ. Ὁ τοῦ θαύματος ἰδὼν γὰρ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐδείχθη τὰ ἐν γαστρὶ τοῦ Ἰωάννου σκιρτήματα, ἀ ἐκλήυσεν. Εἶδεν ὁ κόσμος τὴν ἀγαλλίαν, ἣν ἐν τῇ νηδί ὁ πρόδρομος τοῖς ποσὶν ἐξομάρτηεν. Ἀλλὰ ποῖαν ἡμεῖς τῷ δικαίῳ τὴν τιμὴν ἀποτίσωμεν, κυκλούμενοι πανταχόθεν τοῖς αὐτοῦ κατορθώμασιν; Εὐαγγελίζεται γὰρ κυοφοροῦμενος, θαυματουργεῖ τιχόμενος, προκοπτεῖ ἐν ταῖς ἐρήμοις ἀκούμενος, τρέφεται τῷ πνεύματι προαγόμενος, μεστίζει νόμῳ καὶ χάριτι, κηρύττει μετανόας βάπτισμα, βαπτίζει τὸν δεσπότην παραγενόμενον, θεωρεῖ βαπτίζων τῆς Τριάδος τὴν δόξαν, καὶ τὴν χάριν μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ, βῶτον ὑποδείκνυσιν τὸν προφητευθέντα, δεσπότην ὁμολογῶν, καὶ αὐτοῦ ἰσχυρότερον· ὁδεῖ πρὸς αὐτὸν τοὺς πιστεύοντας, ἐκδιδάσκων τὸ συμφέρον τοῖς ὅλοις· νοθεύει καὶ βαπτιζομένους τελώντας, ἐλέγχει καὶ τὸν Ἠρώδην παρανομούντα, δέχεται καὶ μακαρίζοντα τέλους. Ποῖος τοίνυν θαυμάσιος λόγος; ποῖαν ἐν τοῖς κινήσει γλῶσσαν; τί τοῦτον παραλείπομεν, καὶ τί εἰπεῖν περὶ τούτων ἰσχύομεν; Μεγα γὰρ τὸν ἐγκωμίων τὸ πέλαγος, μέγα καὶ τὸν κατορθώματων τὸ πλάτος· ἐκπλήττει τοὺς λέγοντας καὶ μόνῃ τῶν πραγμάτων ἡ πείρα. Ἀλλ' ἔλθοι καὶ νῦν Ζαχαρίας ὁ τοῦ δικαίου πατήρ, ὁ καὶ τῇ σωπῇ κατακριθεὶς, καὶ πάλιν φθεγγόμενος· ἐκείνος ἦμιν τὰ αὐτοῦ τρανέατα διηγήσεται, πῶς ἐβρόχματο κατατρεχέιστος τῆς γλώσσης, πῶς Ἰωάννης γεννᾶται, καὶ ἡ τοῦ ἀγγέλου ἀπόρρασις λύεται, πῶς ἡ τιμωρία ἀπάγεται, καὶ ἡ θεραπεία ἐργάζεται. Ἡ γὰρ εὐαγγελιστῆς σύντομον τοῦ Ζαχαρίου καὶ Ἐλισάβετ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εἰσάγειν τὸ κήρυγμα,

πρότερον τὰς προσγορίας αὐτῶν καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀξίαν σημαίνει· ἐπειτα δὲ πολιτείας ἐπαίνει καὶ εὐποίας τρόπους ἐπάγει, ἐν ᾧ καὶ τῆς σωπῆς κατὰ τὰς δεικνύει, καὶ τῆς εὐλογητικῆς τὴν λύσιν γνωρίζει. Καὶ ἀκούει τῶν εὐαγγελικῶν ἐντεῦθεν ῥημάτων· Καὶ οὐκ ἦν, φησὶν, αὐτοῖς τέκνον, καθότι ἡ Ἐλισάβετ ἦν στείρα, καὶ ἀμειψότεροι προδεδηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν. Καὶ νῦν οὐ μόνον τὴν τούτων ἀτεκνίαν ὀρίω, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχαίαν εἰκόνα τῶν δικαίων ἐννοῶ, Ἀβραὰμ λέγων καὶ Σάρρας· καὶ μανθάνω καὶ στείρωσιν τίκτουσαν ἑτέραν, καὶ παιδοποιῶν χάριτος καὶ φύσεως, ζέον τεκνογονίας μυστήριον· οὗτος γὰρ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ὁ τρόπος ταύτης. Ὁμοῦ δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος· καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· δίδω εἰσηκούσθῃ ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Καλὸν τῆς ἐπαγγελίας τὸ κτήμα, μέγα τῆς ὁπτασίας τὸ δῶρον, ἀληθῶς Ἀβρααμίων τὸ καύχημα· οὗς γὰρ ἐκείνῃ ἡ σύλληψις τῆς Σάρρας, οὕτως καὶ τῶν προκατήγγελεται τῆς Ἐλισάβετ ἡ κήρυξις. Ἀλλ' ἡ μὲν πρὸρρησις ἴσθ'· οὐ ἴσθ' οὐδὲ τῶν πραγμάτων ἡ τάξις. Τοῦ γὰρ Ἀβραὰμ μηδὲν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας πεπονθότος δεινόν, ἀφ' ὧν μετὰ τὸν εὐαγγελισμὸν Ζαχαρίας εὐρίσκειται, πιστῷ ἀγγέλῳ μὴ πιστεύσας, καὶ σωπῇ τὴν τιμωρίαν δεξιόμενος. Εἶπε δὲ, φησὶ, Ζαχαρία πρὸς τὸν ἄγγελον· Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; ἐγὼ γὰρ εἰμι ἀσεβὴς καὶ ἡ γυνὴ μου προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Τί τοῦτο, δέσποτα; ἐγὼ τὰς ἱερείας προσάγω τῷ θεῷ ὑπὲρ παντός· τοῦ λαοῦ ἐξελισκόμενος, καὶ αὐτὸς υἱὸν μοι τέξιν εὐαγγελίστη. Τοῦτο ἀδυνάτον ἐστίν. Τὸ γὰρ γῆρας ἀσθενές, καὶ ἡ φύσις αἰωνία, καὶ ἡ ἐμὴ σύζυγος πέτρα ἐστὶν ἀγονος· καὶ πῶς ἔσται μοι τοῦτο; Ὅμως εἰ καὶ ὡς εἰρηκας, γενήσεται μοι υἱός, τίς ἔσται ὠφέλεια ἐξ αὐτοῦ τῷ λαῷ; Ὁ δὲ ἄγγελος· Μεγάλη ἔσται σωτηρία δι' ἐκείνου τῷ λαῷ, καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· αὐτὸς γὰρ ἐπιστρέψει πάντας ἀπὸ τῆς πλάνης, καὶ ὑποδείξει αὐτοῖς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, μετὰ τῆς γενόμενης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ προπορεύσεται ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, καὶ προφήτης Ἰησοῦτον κληθήσεται. Οὗτος προπορεύσεται πρὸ προσωποῦ Κυρίου, λέγων· Ἴδε ὁ ἄμνός τοῦ θεοῦ, ὁ αἶψαν τὴν ἁμάρτιαν τοῦ κόσμου.

[795] β'. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ἀναποκρυβείς εἶπε πρὸς τὸν ἄγγελον· Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Εἶπε δὲ ὁ ἄγγελος· Ἐπειδὴ σημεῖον ἐπιζητεῖς τοῦ τόκου, καὶ τοῖς ἐμοῖς ἀπιστεῖς λόγοις, λάβε ἐνέχυρον ἀσφαλές· Ἐγὼ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρὸς σέ, καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα. Καὶ ἰδοὺ ἔσθ' σωτήριον, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀν' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, στίβεις πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. Ἀνένδοτος ἡ δίχη τῷ πληρμελήσαντι, καὶ ἀνυπέρβητος ἡ τῆς τιμωρίας ὁργή. Οὐκ ἔδει γὰρ ἀληθῶς ἀπιστηθῆναι τὸν ἄγγελον, οὐ τὸ θυσιαστήριον ἐκαταφρόντον σχεῖν, οὐ τὸν καιρὸν τοῦ θυμιάματος καιρὸν ἀπάτης λογισσάσθαι· ὁ γὰρ ἄγγελος θυμίωντι αὐτῷ ὥφθη. Οὐ τῆς Ἀβραὰμ ἱστορίας ὑπεμνήσθη· καὶ τότε γὰρ στείρα καὶ γῆρας παιδοποιεῖ, καὶ εὐπίστα πανταχοῦ τὰ λεγόμενα ἐδείχθη,· εἶγε γὰρ τῆς τοιαύτης τεκνογονίας τὸ θαῦμα· ὅθεν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτόν, Ἐσθ', φησὶ, σωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀν' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς ἐμοῖς λόγοις. Ὁ τῆς φιλονεικίας τιμωρίας, διδρῶσιν μάλ' ὀν ἐργασαμένης! αὐτὴν γὰρ ὁ ἄγγελος τὴν σφαλῆσαν φωνὴν συμφρονίζει. Ἐξελθὼν γὰρ οὐκ ἠδυνάτο λαλῆσαι αὐτοῖς· καὶ ἐπείρωσαν οὐκ ἐπαρῆσαν ἐώρακεν ἐν τῷ γαφ'· καὶ αὐτὸς ἦν διαρεῖναι αὐτόν, καὶ διέμενε κωφός. Καίως γὰρ καὶ τὸ ἐμενε ὁ εὐαγγελιστῆς συνεγράψατο· περιέμενε γὰρ ἡ σωπῇ τιχόμενῃ τὴν φωνήν, ὁ Ζαχαρίας τὸν Ἰωάννην, ὁ προσβύτης τὸν παῖδα. Ὁ τοῦ θαύματος!

filii Israel diceret, *In mense septimo, in decima mensis, humiliare animas vestras* (Levit. 16. 29) : hoc de Scenopegia dictum est : tum enim in Scenopegia semel in anno solus pontifex, ut incensum adoleret, in sancta sanctorum intrabat. In hac ergo solemnitate Scenopegie Zacharias ingressus est in ordine vicis suæ, ut incensum poneret : viditque angelum estantem a dextris altaris incensi ; *Et Zacharias turbatus est videns : et timor irruit super eum. Ait autem ad eum angelus : Ne timeas, Zacharia ; quoniam exaudita est deprecatio tua : et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem : et erit gaudium tibi et exultatio, et multi in natiuitate ejus gaudebunt : erit enim magnus coram Domino ; et vinum et siccum non bibet, et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ. Et ipse præcedet in spiritu et virtute Eliæ, ut conuertat corda patrum in filios, et incredulus ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam* (Luc. 1. 12-17). Vidisti promissum quod virtutem prophetiam excedit ? Hæc prophetia Zachariæ linguam vixit et solvit : vixit enim, cum creditus non esset partus ; solvit autem illam, cum partus evenisset. O rem admirabilem ! Joannes ex utero evangelista, ex ventre miraculorum editor, deserti alumnus, et angelorum contubernalis ; qui post legem unus est ex prophetis, secundus Elias, et verissimus præco ; qui Spiritus zelo errorem longe abigit, præcursor et Baptista : qui dicit, *Pœnitentiam agite : appropinquavit enim regnum celorum* (Matth. 1. 3.) ; Zachariæ filius, et sterilis germen, ac populi precum opus perfectum : genuinus pœnitentiæ promulgator, ac fidelium pœnitentium et confitentium patronus ; legis plenitudo, et gratiæ dux ac princeps, atque Judæorum impietatis reprehensor, celestium decretorum sancitor, et delictorum populi iudex incorruptus ; qui ex sterili et effeta præter spem partu editus, et gratiæ beneficio Christi ipsius, qui aquam eduxit et petra, sponsæ deductor ; qui Jordani fluuiam quasi freno injecto regit, et purificationis peccatorum moderator, incomprehensibilis mysterii præcius ac prænuntius, et adventus ejus, qui videri non potest, propheta : hic est Joannes ille qui Zachariæ in extrema senectute constituto, prout fuerat promissum, est natus. O miraculum ! ecce enim operibus ipsis apparere comprobata quæ gestibus suis exsultans Joannes in utero subindicavit. Vidit mundus lætitiā, quam in vulva præcursor pedibus expressit. Quem vero nos honorem justo illi rependimus, admirandis ejus recte factis undique circumsessi ? Evangelizat enim dum utero gestatur ; edit miracula dum nascitur ; progressus facit dum in desertis religiose vivens exerceatur ; provecus Spiritu nutritur ; medius inter legem et gratiam intercedit ; baptismum prædicat pœnitentiæ ; Dominum advenientem baptizat ; Trinitatis gloriam videt baptizans, et gratiæ perhibet testimonium in veritate ; clamans illum a prophetis prænuntiatum indicat, et Dominum seipso fortio-rem ac validiorem constituit ; viæ ducem iis qui credunt se præbet, ut ad eum perveniant, dum turbas utilia docet ; publicanos etiam qui baptizantur commonefacit ; reprehendit et legem violentem Herodem, ac demum fluem sortitur quo ad beatitudinem ipsam provehitur. Quibus itaque illum sermonibus effere- mus ? qua lingua ad hæc omnia commendanda utemur ? quid horum præternitemus ? aut quid tandem proloqui de istis valebimus ? Magnum enim laudem est pelagus, magna recte factorum ejus amplitudo ; vel solus ipse rerum conatus laudatores reddit attonitos. Verum prodeat nunc quoque Zacharias justus pater, is qui et silentio damnatus est, et vocem rursus emisit : ille nobis res suas apertissime declarabit, quomodo loquutus est cum lingua esset vincia, quomodo Joannes nascitur, et sententia ab angelo prolata rescinditur ; quomodo poena removetur, et curatio adhibetur. Etenim evangelista Zachariæ atque uxoris ejus Elisabethæ compendiosam prædicationem in medium afferens, primum eorum nomina et naturam

ac dignitatem significat : deinde vero conversationis commendationem ac justitiæ tropæum proponit, simulque silentii damnationem indicat, utque fuerit linguæ usus restitutus declarat. At exinde verba ipsa evangelica velim audias : *Et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis* (Luc. 1. 7). Jam vero non illorum modo sterilitatem liberorum intueor, sed et antiqua illa species justorum animo meo obversatur, Abraham inquam et Saræ ; simulque parientem alteram sterilitatem animadverto, et gratiæ ope concessam liberorum fecunditatem, ac naturæ inusitatum in filiorum procreatione mysterium : talis enim et promissionis hujus est modus. Apparuit autem illi angelus Domini stans a dextris altaris incensi. *Et Zacharias turbatus est videns : et timor irruit super eum. Ait autem ad illum angelus, Ne timeas, Zacharia ; quoniam exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem* (Ibid. v. 11-13). Præclara sane promissionis possessio est magnum visionis donum, vere Abrahamæa gloriatio : ut enim illi Saræ conceptio, sic et isti Elisabethæ graviditas prænuntiata est. Verum æqualis quidem est ipsa prædictio, at non item conditio rerum æqualis. Nam cum Abrahamo nihil ex denuntiatione mali obveniret, Zacharias contra mutus post felicem illum nuntium invenitur, utpote qui fide digno angelo fidem non habuerit, et taciturnitatis fuerit poena mulctatus. Dixit enim, inquit, Zacharias ad angelum, *Unde hoc sciam ? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis* (Ibid. v. 18). Quid hoc, quæso, est, Domine ? dum ego preces Deo offero, dum veniam peto, ut toti populo sit volens ac propitius, tu mihi felicem hunc nuntium affers, fore ut mihi filius nascatur ? Atqui hoc fieri nullo modo potest. Nam et mea hæc senectus infirma est, et imbecillis natura ; conjux autem mea infecunda quædam est cautes : ecquæ tandem ratione id fieri queat ? Verumtamen siquidem, ut dicis, filius mihi nascetur, quæ tandem ex illo commoditas populo importabitur ? Tum angelus : Magnam vero ille populo cunctisque gentibus salutem afferet : omnes enim ab errore ipse revocabit, salutisque viam monstrabit, atque mediator Dei et hominum fiet ; etenim *Præcedet in spiritu ac virtute Eliæ, et propheta Altissimi vocabitur* (Ibid. v. 17. et 76). Iste præcedet ante faciem Domini, dicens, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29).

2. Zacharias autem contra respondens ad angelum dixit : *Unde hoc sciam ?* Tum vero angelus : Quandoquidem parius signum et indicium quæris, neque incis verbis fidem adhibes, accipe pignus securum : *Ego sum Gabriel, qui adsto ante Deum, et missus sum loqui ad te, et hæc tibi evangelizare. Ecce eris tacens, et non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant : pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo* (Luc. 1. 19. 20). Sine remissione et rigida est ei, qui deliquerat, illata hæc mulcta, sine dilatione acerbitas ista supplicii. Non enim omnino oportebat angelo fidem non haberi, non altare contemptibile duci, nec tempus incensi tempus deceptionis arbitrari : nam incensum adolenti angelus illi apparuit. Non recordatus est historia : Abraham : nam tum quoque sterilis et senectus liberos procreavit ; omnique ex parte his quæ dicta erant, conciliata erat fides, cum talis cujusdam prolis generationis miraculum præcessisset. Quamobrem angelus ad illum, *Eris, inquit, tacens, et non poteris loqui, usque in diem quo hæc fiant : pro eo quod non credidisti verbis meis*. O supplicium benignum, quod correctionem potius operatur ! Ipsam enim vocem, quæ deliquerat, moderatiorem angelus reddit. *Egressus enim non poterat loqui ad illos, et cognoverunt quod visionem videret in templo : et ipse erat innuens illis, et permansit mutus* (Ib. v. 21). Recte siquidem et permansisse scripsit evangelista ; expectavit enim silentium vocem partu edendam, Zacharias Joannem, puerum senex. O rem admirandam ! verbum adventat, et vox

præconis munere ante illud fungitur : Dominus accedit, et servus præmittitur. Sed quid ego deserti prædicationem præoccupo, cum alia mihi quædam mirabilis et magna vox suppetat procemiorum? Sunt quippe opera prima istis sermonibus superiora. Nam cum adhuc Baptista in utero matris habitaret, adhuc naturæ vinculis implicatus, adhuc maternis fasciis obvolutus, præconio quodam Domini adventum proclamavit : *Factum est, inquit, ut audivit Mariæ salutationem Elisabeth, exsultavit infans in utero ejus* (Luc. 1. 44). Nondum nascitur, et exultationibus gestibusque loquitur : nondum clamare perimitur, et ex operibus auditur : nondum vivere discit, et Deum prænuntiat. Vere alii laboraverunt, et nos in labores eorum introlvimus (Joan. 4. 38) : clamantes prophete prædicebant, neque conticescebant percussi ; patriarcharum cunens in periculo versabatur : tyranni quasi acie instructa adversabantur ; bellum inferbant reges ; populus ira accendebatur ; mundus universus justorum se certaminibus adversarium opposebat ; hinc tribunalibus sistebantur, illinc flagellis dilacerabantur : undique supplicia atque cruciatus. Venit in tanta vitæ miseria constitutis finem hyemis Joannes feliciter nuntians, adhuc naturæ incunabulis vinctus, salutare ver nobis demonstravit, et properans voce prædicare quem suis pedibus indicavit, violabat ipsas naturæ leges, ac perrumpere terminos conabatur : tarde enim parientem Elisabetham pulsabat, exsultabat, simulque saltans et indignans quod vulvæ compedibus teneretur ; adversus periculum mensium clamabat : tanquam iniquum carcerem concutiebant matricem, et subsultationibus suis talia quædam proloquens Elisabeth compellabat : Facis injuriam, o mater ; futura non nosti, quæ ventura sunt nescis. Lux ecce adest, solve diluvium : sol exoritur ; lucifer ergo præluceat : instat foribus Verbum, et jam opus est voce : prope est sponsus : æquum est ergo jam thalamum in Jordane reserari : sanguine opus est, quo mundus redimatur, et me a longe oportet agnum digito monstrare. Implicatum est hominum genus peccati fasciis et compedibus, venit qui compeditos exsolvat. Accensore opus est ac nuntio, ut omnes admoniti obviam Domino prodiant ; et ecce in utero defines Præcursorem. Veniat ergo tibi in mentem, o mater, Adamum apud inferos detineri, Evam tot jam sæculis ingemiscere : adhuc enim clamat sanguis Abel et adversus Cain eadem exponit, eique ipsa congemunt elementa. Idcirco omnino liberorum sterilitatis miseria liberata es, ut sterilis filius virginis filium indicaret : idcirco in utero

ego exsultavi, ut ne amplius in mundo diabolus ehereas agitare. Talia itaque nondum natus Joannes Elisabethæ suis exultationibus innuebat : *Elisabet autem impletum est tempus pariendi, et peperit filium, et audierunt vicini et cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei. Et factum est, in octavo die venerunt circumcidere puerum et vocabant eum nomine patris sui Zachariam : et respondens mater ejus dixit : Vocabitur Joannes. Innuebant autem patri ejus, quid vellet vocari eum, et postulans pugillarem, scripsit, dicens, Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi. Apertum est autem os ejus illico, et lingua ejus, et loquebatur benedicens Deum* (Luc. 1. 57-64). Itaque paritur infans, et simul vox patris revertitur : sic enim vox Joannis clamans indicatur ; quandoquidem ipsum nomen efficitur vocis expressit. Ego enim, inquit, *vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* (Joan. 1. 23). Nam cum a Spiritu sancto illustratus esset, Creatorem creaturis indicabat, et Conditor omnibus digito intento monstrabat, magna voce proclamans, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Ibid. v. 29). Facite ergo fructus dignos penitentia : et ne cœperitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham (Matth. 3. 8. 9). Verum quid nostra hæc oratio cum ipso infantis ferventi zelo longius et ipsa provehitur? Compescamus nunc, si videtur, interim linguam nostram, quæ satis superue cum infanulo exsultavit. Laudabile quippe est enarrationem cum tempore committeri, et iis quæ dicta sunt, se tanquam deliciis oblectare, consequentem autem contemplationem expectare. Nam neque naturæ leges exultationibus Baptista transgressus est, sed ipse quoque conveniens tempus expectavit, ut qui probe nosset fore ut propter nos post ipsum hoc Dominus adimpleret clamans : *Replebitur terra cognitione Domini, sicut aqua multa ad operiendum maria* (Habac. 2. 14) : et, *Ab ortu solis usque ad occiduum clarificatum est nomen meum : et in omni loco offertur nomini meo sacrificium mundum* (Mal. 1. 11). Nos enim jam, ut legis tempore, unum est templum, quod sacrificia exipiat, quodque illis solum gloriatur ; sed in universo terrarum orbe Dei gloriam Ecclesie vincera pietate collaudant. Ibi pontifex erat unus in annos singulos, isque mortalis, et omni peccato repletus : jam nostrarum pontificem animarum accepimus Jesum Christum, *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (1. Petr. 2. 22). *Habemus enim, inquit, pontificem magnum, qui penetravit cælos, Dominum nostrum Jesum Christum* (Hebr. 4. 14), quem deest omnis gloria, honor, et adoratio, cum Patre et sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

IN HOMILIAM DE CONCEPTIONE B. VIRGINIS.

Adeo conspicua *spiritualis* signa præ se fert hæc homilia, ut jure inter peregrinas ablegatam fuisse nemò, qui legerit, non fateatur. In Manuscriptis, quorum copia adest, infinita adduntur, puerilia et ridicula : unus etiam duplo auctiorem homiliam habet

ungis referant. Illam vero lectionum varietatem, itemque additamenta illa varia huc referre, nihil esset aliud quam chartam fœdare.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN ANNUNTIATIONEM

GLORIOSISSIMÆ DOMINÆ NOSTRÆ DEIPARÆ.

Rursus letitiæ felix nuntius, rursus indicia libertatis, rursus revocatio, rursus reditus, rursus letitiæ

denuntiatio, rursus a servitute liberatio : cœmque cum Virgine angelus, quandoquidem et cum nuntio

λόγος ἐπιδημεῖ, καὶ ἡ φωνὴ προκηρύττει· Δεσπότης ἔρχεται, καὶ δούλος προαποστέλλεται. Ἀλλὰ τί νῦν προλαβὼν τὸ τῆς ἐρήμου κήρυγμα λέγω, ἔχων ἐτέραν ξένην τινὰ καὶ μεγάλην τὴν προοιμίαν φωνῇ; Ἔργα γὰρ ἐστί πρωτα, τούτων τῶν ῥημάτων ἀνώτερα. Ἐτι γὰρ ὁ Βαπτιστὴς οἰκῶν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρός, ἐτι τοῖς τῆς φύσεως δεσμοῖς κατεχόμενος, ἐτι τοῖς μητρικοῖς σπαργάνοις ἐνείλη [μὴ μένος], κηρύγματι τὴν τοῦ Δεσπότης βοῇ παρουσίαν· Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ὡς ἤκουσε τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας ἡ Ἐλισάβετ, ἐσκήρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς. Οὕτω γεννᾶται, καὶ τοῖς σκιρτήμασι φέγγεται· οὕτω βοᾷν συγχωρεῖται, καὶ δι' ἔργων ἀκούεται· οὕτω μανθάνει τὸν βίον, καὶ τὸν Θεὸν προκηρύττει. Οὕτως ἄλλοι κεκοιτάκιαι, καὶ ἡμεῖς εἰς τοὺς κόπους αὐτῶν εἰσεληλυθήμεν· προσδῶν οἱ προφῆται, καὶ οὐκ εἰσὶν τυπτόμενοι· πατριαρχῶν κατάλογος ἐκινδύνευεν· ἀντιπαρετάττοντο τύραννοι· βασιλεῖς ἐπολέμουν· ὠργίζετο ὁ ἴδιος· ὁ κόσμος ὅλος ἀντηγωνίζετο τοῖς τῶν δικαίων ἀγῶσιν· ἐνθὺν προσήγοντο ῥήμασι, κάκειθεν κατεβέβητο ταῖς μάλιστα· πανταχόθεν κολαστήρια καὶ στρεβλώσεις. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ κατηφεύγει βίον τυγχάνοντα λύσιν τοῦ χειμῶνος εὐαγγελιζόμενος ὁ Ἰωάννης, δεδεμένος ἐτι τοῖς σπαργάνοις τῆς φύσεως, τὸ σωτήριον ἔαρ ὑπέδειξεν ἡμῖν· καὶ σπεύδων κηρύττει τῇ φωνῇ ὃν ἐμήνυσε τοῖς ποσὶν αὐτοῦ, ἐδίδασκε τοὺς ὄρους τῆς φύσεως· βραδυτοκοῦσαν γὰρ τὴν Ἐλισάβετ ἐσόδει· ἐσκήρτα ὅμοι τε χορεύων καὶ δυσχεραίνων ἐφ' οἷς ἐπὶ τῆς νηδύος κεκράτητο· τῆς περιόδου τῶν μηνῶν κατεβόα· ὡς ἄδικον φυλάκην τὴν μήτραν ἐτίνασσε, καὶ ἐβόα τοῖς σκιρτήμασι, τοιαῦτα πρὸς τὴν Ἐλισάβετ φεγγόμενος· Ἀδικεῖς, ὦ μήτερ, βραδυτοκοῦσα, τῆς οἰκουμένης τὴν χαρὰν συνέχουσα, καὶ τὸν πόδερμον κωλύουσα· προσηύτην ἐγγάστριον φέρεις, βασιλικὸν στρατιώτην κατέχεις· συμποδίζεις τὸν ταχυδρόμον τῆς εὐσεβείας· ἀδικεῖς, ὦ μήτερ· οὐκ οἶδας τὸ μέλλον, ἀγνοεῖς τὰ ἐσόμενα. Τὸ φῶς παραγίνεται, τὸν δρόμον ἀπόλυσον· ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος, ὁ ἑσπέρους προλάμψῃ· ἐπὶ οὐραῖς ὁ λόγος, καὶ χρεῖα τῆς φωνῆς, ἐγγύς ὁ νομφίος, καὶ δίκαιον ἀπλωθῆναι τὸν θάλαμον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· αἵματος χρεῖα ἐξαγοράζοντος τὸν κόσμον, καὶ χρὴ μὲ πόρρωθεν τὸν ἄμνον ὑποδείξαι. Σπαργανούται τὸ γένος ταῖς ἀμαρτίαις, ἦλθεν ὁ λύων τοὺς πεποδημένους. Χρεῖα κλήτορος, ἵνα πάντες μαθόντες ἀπαντήσωσι τῷ Δεσπότη· καὶ ἰδοὺ κρατεῖ· ἐν μήτρᾳ τὸν τρὸδερμον. Οὐκοῦν ἐννόητον, μήτερ, τὸν Ἀδὰμ κρατούμενον ἐν τῷ ᾄδῃ, τῆς Εὐας τοῦς [796] αἰωνίους στεναγμούς· ἔτι γὰρ κράζει τὸ αἶμα τοῦ Ἀβελ τὴν κατὰ τοῦ Καὶν ἐντυγχάνον ἀνείρεσιν· συστενάζει αὐτῷ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα. Διὰ τοῦτο πάντως ἀπηλλάγης τοῦ πάθους τῆς ἀτεχνίας, ἵνα μὴνῶσῃ ὁ ἐκ στείρας τὸν ἐκ παρθένου· διὰ τοῦτο ἐγὼ ἐν τῇ μήτρᾳ ἐσκήρτησα, ἵνα μηκέτι ὀρχήσῃται ὁ διάβολος ἐν τῷ κόσμῳ. Τοιαῦτα μὲν οὐν μήτωρ τελεθεὶς ὁ Ἰωάννης πρὸς τὴν Ἐλισάβετ διὰ τῶν σκιρτημάτων

ἐτήμανε· Τῇ δὲ Ἐλισάβετ ἐπλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἐγέννησεν υἱόν, καὶ ἤκουσαν οἱ περίοικοι καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῆς ὅτι ἐμεγάλυνε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ μετ' αὐτῆς, καὶ συνέχαιρον αὐτῇ. Καὶ ἐγένετο, ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἡλθον περιτεμεῖν τὸ πνεῦδον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ζαχαρίαν. Καὶ ἀποκριθεὶς ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπεν· Ἰωάννης κληθήσεται. Ἐγένετον δὲ τῷ πατρὶ αὐτοῦ τὸ τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι αὐτό· καὶ αὐτῆς πεινακίδιον, ἔγραψε, λέγων· Ἰωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ἐθαύμασαν πάντες. Ἀρεῶθη δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ παραγρήμῃ καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει ἐν λόγῳ τὸν Θεόν. Ἀμέλει τὸ βρέφος τίκεται, καὶ ἡ φωνὴ τοῦ πατρὸς ἐπανερχεται· οὕτω γὰρ δεικνύται βοῶσα ἡ Ἰωάννου φωνή, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα φωνῆς ἐνέργεια πέφνηεν. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, φωνῇ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Δεξιόμενος γὰρ τὴν ἑλλαμψὶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὑπεδείκνυε τὸν ποιητὴν τοῖς ποιήμασι, καὶ τὸν πλάστην ἐδακτυλοδείκνυε τοῖς πᾶσι μεγαλοφώνως βοῶν· Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρων τὴν ἀμυρτίαν τοῦ κόσμου. Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀέλους τῆς μεταβολῆς, καὶ μὴ ἀρξῆσθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Ἀλλὰ τί τῷ θερμῷ ζῆμῳ τοῦ βρέφους; καὶ ὁ ἡμέτερος σήμερον συνεκτείνεται λόγος; Ἐπίσχωμεν, εἰ δοκεῖ, νῦν τέως τὴν γλῶσσαν, ἀρκούντως μετὰ τοῦ βρέφους σκιρτήσαν. Καλὸν γὰρ συμμετρῆν τῷ καιρῷ τὴν ἐξηγησιν, καὶ ἐντροφᾶν μὲν τοῖς εἰρημένοισι, περιμένειν δὲ καὶ τὴν τῶν καθέξης θεωρίαν. Οὕτε γὰρ τοὺς ὄρους τῆς φύσεως ὁ Βαπτιστὴς ἐδίδασκε τῷ σκιρτήματι, ἀλλ' ἔμενε καὶ αὐτὸς τὸν προσήκοντα χρόνον, εἰδὼς ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς μετ' αὐτὴν πληρώσει ὁ Δεσπότης, βοῶν· Πλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ, κατακαλύψαι θαλάσσας καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδόξασται μου τὸ ὄνομα, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται τῷ ὀνόματι μου θυσιὴ καθαρά. Οὐκ ἐτι γὰρ κατὰ τὸν νόμον εἰς ναὸς ἐστὶν ὁ δεχόμενος τὰς θυσίας, ὁ σεμνυνόμενος ἐπὶ ταῦται· ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία· εὐκρινῶς τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπέμπουσιν. Ἐκεῖ ἱερεῖς ἦν εἰς τοῦ ἐνιαυτοῦ, θνητὸς, καὶ πάσης ἀμαρτίας, πεπληρωμένος· νῦν ἐλάθμεν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀρχιερέα Ἰησοῦν Χριστὴν. Ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησε, καὶ οὐκ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ἐχομεν γάρ, φησὶν, ἀρχιερεῖς μέγαν διακληλυθῶτα τοὺς οὐρανούς, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ὃ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΝ

Τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.

Πάλιν χαρὰς εὐαγγέλια, πάλιν ἐλευθερίας μηνύματα, πάλιν ἀνάκλησις, πάλιν ἐπὶ πάντων, πάλιν εὐ-

φροσύνης φωνή, πάλιν δουλείας ἀπαλλαγὴ· ἄγγελοι μετὰ παρθένου λαλεῖ, ἐπιστῇ καὶ γυναικὶ ὠμίλησεν

ὁ θεός. Τῷ μὲν τῷ ἔκτω, φησὶν, ἀπεστάλη ὁ ἀγγελος Γαβριήλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ. Ἀπεστάλη Γαβριήλ τὴν παγκόσμιον μηνύσαι σωτηρίαν· ἀπεστάλη Γαβριήλ, φέρων τὴν Ἀδὰμ ὑπογραφήν ἀνακλήσεως· ἀπεστάλη Γαβριήλ πρὸς παρθένον, ἵνα τὴν ἀτιμίαν τοῦ θήλεος εἰς τιμὴν μεταβάλλῃ· ἀπεστάλη Γαβριήλ, ἄξιον εὐτρεπίσαι τῷ καθαρῷ νυμφίῳ τὸν θάλαμον· ἀπεστάλη Γαβριήλ νυμφεύσασθαι τὴν πλάσμα τῷ πλάσαντι· ἀπεστάλη Γαβριήλ πρὸς τὸ ἐμφύχον τοῦ βασιλέως τῶν ἀγγέλων καλᾶτιον· ἀπεστάλη Γαβριήλ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην μὲν τῷ Ἰωσήφ, τηρουμένην δὲ τῷ Ἱεῳ· ἀπεστάλη δούλος ἀσώματος πρὸς παρθένον ἀμόλυτον· ἀπεστάλη ὁ ἁμαρτίας ἐλευθερὸς πρὸς τὴν φόβαν, ἀνεπίδεκτον· ἀπεστάλη λύχνος μηνύσαι τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης· ἀπεστάλη ἥριος προτρέχων τοῦ φωτός τῆς ἡμέρας· ἀπεστάλη Γαβριήλ δόλων τὸν ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν ἀγκάλαις τῆς μητρὸς· ἀπεστάλη Γαβριήλ, δεικνὺς τὸν ἐν θρόνῳ καὶ ἐν σπλάϊ· ἀπεστάλη στρατιώτης, βοῶν τὸ τοῦ βασιλέως μυστήριον· μυστήριον γνωρίζμενον πίστει, οὐκ ἐρευνημένον πολυπραγμοσύνῃ· μυστήριον προσκυνούμενον, οὐ ζυγοστατούμενον· μυστήριον θεολογούμενον, οὐκ ἐρευνηόμενον· μυστήριον ὁμολογούμενον, οὐ μετρούμενον. Τῷ μὲν τῷ ἔκτῳ ἀπεστάλη Γαβριήλ πρὸς παρθένον. Ποῖον ἔκτον μῆνα λέγει; ποῖον; Ἄφ' οὗ ἐδέξατο Ἐκισάβη τὴν εὐαγγέλιαν, ἀφ' οὗ τὸν Ἰωάννην συνέλαβε. Πόθεν τοῦτο δόλον; Ἐρμηνεύτω αὐτὸς ὁ ἀρχάγγελος, πρὸς τὴν παρθένον λέγων· Ἰδοὺ, φησὶν, Ἐκισάβη ἡ συγγενὴς σου. καὶ αὕτῃ συνεληφθῆναι υἱόν· καὶ οὗτος μὴν ἔκτος αὐτῇ τῇ καλουμένην στείρα. Τῷ μὲν τῷ ἔκτῳ, Ἐκτος μὴν τῆς συλλήψεως τοῦ Ἰωάννου. Ἐδεῖ γὰρ προρθῆσαι τὸν στρατιώτην, ἔδει προλαβεῖν τὸν δορυφόρον, ἔδει προσδοποιῆσαι τὸν μνηστῆρα τῆς δεσποτικῆς παρουσίας. Τῷ μὲν τῷ ἔκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἀγγελος Γαβριήλ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, οὐ συνημένον· μεμνηστευμένην μὲν, τηρουμένην δέ. Διὰ τὴν μεμνηστευμένην; Ἰνα μὴ ταχύν μάθῃ ὁ Ἀητής· τὸ μυστήριον. Ὅτι μὲν γὰρ διὰ παρθένου ἦξει ὁ Βασιλεὺς, ἦδει ὁ Πονηρὸς· τὸν γὰρ Ἡσαΐου καὶ αὐτὸς ἔκτισται φωνῶν, τὸ, Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει· καὶ ἕκαστα εἰκότως παρετήρει τῆς παρθένου τὰ προφθέματα, ἵν' ὅπου νοήσῃ ὅτι πληροῦται τὸ μυστήριον τοῦτο, ἐξαχρῆσθαι τὸν ψόγον. Διὰ τοῦτο ὁ Δεσπότης διὰ μεμνηστευμένης ἐλήλυθεν· ἡ γὰρ μνηστευθεῖσα λοιπὸν κατηγγυᾶτο. Τῷ μὲν τῷ ἔκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἀγγελος Γαβριήλ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ὃ δρομα Ἰωσήφ. Ἀκούοντες περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ τῆς παρθένου ὁ προφήτης φησὶ. Δοθήσεται τὸ ἐσφραγισμένον βιβλίον ἀνδρὶ εἰδότε γράμματα. Τί τὸ ἐσφραγισμένον βιβλίον, ἡ πάντως ἡ ἀμόλυτος παρθένος; Παρά τίνων δοθήσεται; Παρά τῶν ἱερῶν δολονότι. Τίνι τοῦτο; Τῷ τέκτονι Ἰωσήφ. Οὗτος ὁ Ἰωσήφ σεμνοῖς γάμοις προσομιλήσας πρότερον, καὶ γεννήσας υἱούς, ἀπεβάλλετο τὴν γαμετήν, καὶ λοιπὸν διήγεν ἐν σωφροσύνῃ, ἐκτρέφον τὸς παῖδας ἐν παιδείᾳ καὶ νοουσίᾳ Κυρίου. Ἀμέλει γούν παρελθὼν εἰς τὸ κήρυγμα ὁ ἀπόστολος Πύλλος, καὶ ἔνα τῶν τούτου εὐρηγῶν υἱόν, γράφει λέγων· Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου· οὐχ ὡς ἐκ τῆς παρθένου Μαριᾶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἰωσήφ γεννηθέντα. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἱερεῖς ὡς σώφρονι τῷ Ἰωσήφ ἡρώδσαντο τὴν Μαρίαν, καὶ παρθένον αὐτὴν συζῶν, γάμον καιρὸν ἀναμένοντες· ἔμελλε δὲ οὗτος ἀμείβαναι [798] τρεῖς ἐν ἀφθαρσίᾳ τὴν παρθένον. Τούτου πρόβλεψεν ὁ προφήτης προαναφώνησας· Δοθήσεται, φησὶ, τὸ βιβλίον τὸ ἐσφραγισμένον ἀνδρὶ εἰδότε γράμματα, τοῦτέστι, γάμοις προσομιλῶντι, καὶ ἐρεῖ· Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι. Διὰ τὴν οὐ δύνασαι, ὡς Ἰωσήφ; Οὐ δύναμαι, φησὶν, ἀναγνῶναι· τὸ γὰρ βιβλίον ἐσφραγίσται. Τίνι τρεφόμενον; Τῷ δημιουργῷ τῶν ὅλων κατοικητήριον φυλάττον· ἄλλ' ἐπὶ τὸ προσκείμενον ἐπανέλωμεν. Τῷ μὲν τῷ ἔκτῳ ἀπεστάλη Γαβριήλ

πρὸς παρθένον· πάντως που τοιαύτας ἐντολὰς δεξάμενος· Δεῦρο, φησὶν. ὦ ἀγγελε, ὑπουργὸς γενοῦ τοῦ τοῦ μυστηρίου· ἀποκεκρυμμένον διακόνῃσιν θαύματι, εἰς ἀναζητήσιν τοῦ πλανηθέντος· Ἀδὰμ κατελθεῖν ὑπὸ τῶν ἐμῶν οἰκτερμῶν ἐπείγομαι. Ἄμαρτια τὸν κατ' εἰκόνα τὴν ἐμὴν πλάσθέντα ἐπαλαίωσας, τὸ τῶν ἐμῶν χειρῶν ἐσάθρωςε δημιουργῶν, ἡμαρτῶνται ὅπου ἐπλάσα κάλλος· ὁ λύκος τὸ ἐμὸν θρέμμα κατακτείνεται· ἔρημὸν ἐστὶ τοῦ παραδείσου τὸ οἰκητήριον. Τὸ εἶλον τῆς ζωῆς ὑπὸ τῆς φλογίνης ρομφαίας φυλάττεται, καὶ κέκλεισται τῆς τρυφῆς τὸ χωρίον. Ἐλεῖψεν τὴν πολεμηθέντα, καὶ συλλαβέσθαι τὸν πολέμιον βούλομαι. Λαθεῖν θέλω πάσας τὰς ἐν οὐρανῷ δυνάμεις, σοὶ μόνῳ θαρρῶ τὸ μυστήριον· πρὸς τὴν παρθένον Μαρίαν πορεύσθαι, ἀπελθε πρὸς τὴν ἐμφύχον πύλιν, περὶ ἧς ὁ προφήτης ἔλεγε· Δεδοκασμένα ἐλάλησθαι περὶ σοῦ, πόλις Θεοῦ. Ἀπελθε πρὸς τὸν λογικόν μου παράδεισον· ἀπελθε πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πόλιν· ἀπελθε πρὸς τὸ ἄξιον ἐμοῦ τοῦ Λόγου κατοικητήριον· ἀπελθε πρὸς τὸν δευτέρον ἐπὶ γῆς οὐρανόν· ἀπελθε πρὸς τὴν κούφην νεφέλην· μνηστῆρον αὐτῇ τῆς ἐμῆς παρουσίας τὸν ἄνθρωπον· ἀπελθε πρὸς τὸ ἐμὸν ἡτοιμασμένον ἁγίασμα· ἀπελθε πρὸς τὴν παστάδα τῆς ἐμῆς ἐνανθρωπήσεως· ἀπελθε πρὸς τὸν καθαρὸν νυμφῶνα τῆς κατὰ σάρκα μου γεννήσεως· λάλησον εἰς τὰ ὅσα τῆς λογικῆς κιβωτοῦ, ἐτοίμασαι μοι τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους· ἀλλὰ μὴ θορυβήσῃς, τὴν παράσχῃ τὴν ψυχὴν τῆς παρθένου· ἐπεικὺς τῷ ἁγιασμένῳ φάνηθι· κενὴν αὐτῇ φωνὴν χαρὰς ἀναβόησον· οὐ εἰπέ τῇ Μαρίαν, Χαίρε, κεχαριτωμένη, ἵνα ἐλεῖται ἐγὼ ἔξω τὴν κεκακωμένην. Ἦκουσεν ὁ ἄγγελος ταῦτα, καὶ καθ' ἑαυτὸν, ὡς εἶχος, ἐλογίζετο· Ἔξον τὸ πρόημα, ὑπερβαῖνον ἔννοιαν τὸ λαλούμενον· ὁ τοῦ χειροῦ φοβερὸς, ὁ τοῦ σεραφεῖμ ἀθεώρητος, ὁ πάσις τῶν ἀγγελικαῶν δυνάμεων ἀκατανόητος, ἥλικην συντυχίαν ἐπαγγέλλεται! Κόρη αὐτοπρόσωπον παρουσίαν μηνύει, μᾶλλον δὲ εἰσόδον· ἀκοῆς ὑπὸχρεῖται αὐτῇ! καὶ τὸ τὴν ἔξω καταδικάσας, τὴν αὐτῆς θυγατέρα δοξάζειν τοσοῦτον ἐπείγεται, καὶ λέγει· Ἐτοίμασαι μοι τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους! καὶ δύναται γαστήρ χωρὶς τὸν ἀχώρητον· Ὅντως φοβερὸν τὸ μυστήριον. Ταῦτα τὸν ἀγγέλου ἐνθυμούμενον, ὁ Δεσπότης φησὶ πρὸς αὐτόν· Τί παράτη καὶ ξενίῃ, ὦ Γαβριήλ; οὐ πρόην ἀπεστάλης ἀπ' ἐμοῦ πρὸς Ζαχαρίαν τὸν ἱερέα; οὐκ ἔδωκας αὐτῇ τῆς γεννήσεως Ἰωάννου τὰ εὐαγγέλια; οὐκ ἀπιστοῦντι τῷ ἱερεῖ τὸ τῆς σωπῆς ἐπηγάγας πρόστιμον; οὐ κατεδίδκας τὸν πρεσβύτερον τῇ ἀρηνίᾳ; οὐχὶ σὺ ἀπεφώνω, ἐγὼ δὲ ἐκύρωσα; οὐκ ἐπὶ εὐαγγελισμῷ σου τὸ ἔργον ἐπικολούθησεν; οὐ συνέλαβεν ἡ στείρα; οὐχὶ ὑπέκαυσεν ἡ μήτρα; οὐκ ἀνεχώρησε τῆς ἀκαρπίας ἡ νόστος; οὐκ ἐφυγεν ἡ ἀργία τῆς φύσεως; οὐκ εἶχος, Δέσποτα, τὸ θεραπεύσαι τὰ τῆς φύσεως σφάλματα, τὸ διαλύσαι τῶν παθῶν τὸν χειμῶνα, τὸ νέκρωσιν μελῶν πρὸς ζωτικὴν ἀνακαλέσασθαι δύναμιν, τὸ ἐπιτάξαι τῇ φύσει παιδοποιεῖαι ἐνέργειαν, τὸ λύσαι στείρωσιν ἐν ὑπεροχῇ τοῖς μέλεσι, τὸ γεγνηκυῖαν καλὰμην μετασχηματῆσαι πρὸς χλοηφόρον σχῆμα, τὸ τὴν ἄγονον ἀρούραν δραγμάτων ἐξαίρῃς ἀναδείξαι μητέρα, ἔργον τῆς σῆς ὑπάρχεις δυνάμεως ἐκ συνθεσίας τελούμενον· καὶ μαρτυρεῖ Σάββα, καὶ μετὰ ταῦτα Ῥεδέκκα, καὶ πάλιν Ἀννα, τῷ χυλῷ τῆς στείρωσεως δουλεύσασαι πάθει, εἰσα παρὰ σοῦ τὴν ἐλευθερίαν [799] δεξάμενα. Τὸ δὲ παρθένον τεκεῖν μὴ συντελόντος ἀνδρὸς ἀνωτέρου ἐστὶν τῶν νόμων τῆς φύσεως. Ἄλλα καὶ τὴν τὴν ἐπαγγέλλει τῇ παιδί παρουσίαν. Οὐδανού καὶ γῆς οὐ χωρεῖ σε τὰ πέρατα· καὶ πῶς οὐ μήτρα χωρεῖς παρθένικῃ; Καὶ ὁ Δεσπότης φησὶ· Πῶς με ἔχωρσεν ἡ σκηνὴ τοῦ Ἀβραάμ; Ὁ ἀρχηγὸς φησὶν· Ἐπειδὴ εἶχε τῆς φιλοξενίας τὸ πέλαγος. Εἶτα νόμιμον, Δέσποτα, ἐκεῖ ὡφύης τῷ πατριάρχῃ ἐν τῇ παροδίῳ σκηνῇ, καὶ παρὲδραμῆς ὁ τὰ πάντα πληρῶν. Πῶς ἐνέγκη ἡ Μαρία τὸ πῦρ τῆς θεότητος; Ὁ θρόνος σου φλέγεται· τῇ αἰγῇ περιελαμπόμενος, καὶ σὲ δύναται φέρειν ἀκαταπλήκτως ἡ παρθένος;

■ Melius Savil. περιζόμενον.

sermonem contulit serpens. *In mense*, inquit, *sexto missus est angelus Gabriel a Deo ad virginem desponsatam viro* (Luc. 1. 26). Missus est Gabriel, ut totius mundi salutem indicaret; missus est Gabriel, qui Adamo subscriptionem revocationis ferebat; missus est Gabriel ad Virginem, ut muliebris sexus infantiam in honorem transmutaret; missus est Gabriel, ut sponso puro dignum thalamum prepararet, missus est Gabriel, ut Creatori creaturam desponsaret; missus est Gabriel ad animatum regis angelorum palatium; missus est Gabriel ad Virginem, desponsatam quidem Joseph, sed Dei Filio reservatam; missus est incorporeus servus ad intemeratam Virginem: missus est immunis a peccato ad eam quæ corruptionis omnis experta erat; missa est lucerna ut solem iustitiæ denuntiaret; missa est aurora tanquam præcursor lucis diurnæ; missus est Gabriel qui significaret eum, qui est in sinu Patris, ulnis quoque maternis gestari; missus est Gabriel qui indicaret, eum qui in throno sedet, etiam in spelunca jacere; missus est miles, qui secretum regis propalaret; secretum quod fide innotuit, non curiositate pervestigatum est; secretum adorandum, non statera pendendum; secretum quod theologia revelatur, non investigatur; secretum quod confitemur, non nemur. *In mense sexto missus est Gabriel ad virginem*. Quem tandem sextum mensem dicit? Ex quo scilicet felicem illum nuntium Elisabet accepit, ex quo Joannem concepit. Unde id porro constat? Interpretetur ipse archangelus, quoniam his verbis Virginem compellavit. *Ecce*, inquit, *Elisabet cognata tua, et ipsa concepit filium, et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis* (Ibid. v. 36). *Mense sexto*. Sextus mensis est conceptionis Joannis: oportuit enim ut præcederet miles, oportuit ut anteverteret satellites, oportuit ut viam præpararet hominici adventus denuntiator. *Mense sexto missus est angelus Gabriel ad virginem desponsatam viro* (Ibid. v. 26. 27); desponsatam, non copulatam; desponsatam quidem, verum conservatam. Cur vero desponsatam? Ne forte citius disceret latro mysterium. Noverat quippe malus ille per virginem venturum regem: nam et ipse Isaiæ voces audierat: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium* (Isai. 7. 14); et singula fortasse observabat, quæ de virgine prædicta erant, ut cum adimpleri mysterium intellexisset, instrueret accusationem. Propterea Dominus per desponsatam venit: quæ enim desponsata est, deinceps oppignorata est. *Mense sexto missus est angelus Gabriel ad virginem desponsatam viro, cui nomen Joseph* (Luc. 1. 26. 27). Audi quid de viro hoc, deque virgine propheta dicat: *Dabitur liber obsignatus viro scienti literas* (Isai. 29. 11). Quis iste liber obsignatus nisi omnino immaculata virgo? a quibus dabitur? A sacerdotibus scilicet. Cuinam vero? Joseph fabri. Hic est ille Joseph, qui honestis ante nuptiis conjunctus fuerat, liberoque susceperat, uxorem amiserat, et ex illo tempore cum magna castitatis laude vixerat, in disciplina et correptione Domini liberos educans et instituens (a). Ideoque pergens apostolus Paulus ut Evangelium prædicaret, et cum unum ex his liberis offendisset, scripsit dicens: *Alium vero apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini* (Gal. 1. 19), non ut ex virgine Maria, sed ex Joseph genitum. Cum igitur sacerdotes cum Josepho, ut cum casto viro, Mariam conjunxissent, eam illi commendarunt, expectantes quousque nuptiarum tempus adveniret; ipsam autem ille accipiens intactam virginem conservaturus erat. Id quod multo ante propheta prædixit: *Dabitur liber obsignatus viro scienti literas*, hoc est, qui iam nuptiis copulatus sit, et dicet, Non possum legere. Quare vero non potes, Joseph? Non possum, inquit, legere: obsignatus enim est liber. Cui reservatur? Omnium rerum officii habitaculum reservatur. Sed ad rem redeamus. *Sexto mense missus est Gabriel ad virginem*: haud dubium quin his acceptis mandatis. Adesto, inquit, o angele, formidabilis administer

(a) Putat, ut videt, hic concionator Josephum liberos ex illa suscepisse uxore.

esto mysterii; secreto miraculo famulare, ut ad per-
vestigationem Adami, qui aberravit, descendam, a
meis compellor miserationibus. Peccatum enim eum,
qui ad imaginem meam efformatus erat, exoletum
reddidit, mearumque manuum opificium putridum
efficit, inobscuravit pulchritudinem quam efformavi;
lupus meum pecus depascitur, desertum est donici-
lium paradisi. Lignum vite a gladio flammeo custo-
ditur, et locus deliciarum oclusus est. Miseret me
illius, qui oppugnatur, et hostem comprehendere statui.
Sic tamen id faciam, ut omnes caelorum virtutes
lateat; tibi uni hoc credo secretum: proficiscere ad
virginem, abi ad animatam civitatem, de qua dixit
propheta: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (Psalm.
86. 5). Abi ad paradysum meum ratione præditum,
abi ad portam orientalem; abi ad habitaculum Verbo
meo dignum; abi ad alterum in terris caelum, aliud
ad nubem levem, meique adventus inlrem illi signifi-
fica. Perge ad sanctuarium mihi præparatum;
perge ad incarnationis meæ thalamum; perge ad
nuptiale cubiculum meæ secundum carnem nativita-
tis: loquere ad aures rationalis arcæ, præpara
mihi auditus ingressum; sed cave ne virginis ani-
mum perculeris aut perturbaveris: modeste illi
sanctuario te siste, primam illi vocem letitiae
funde; tu dicito Mariæ: *Ave gratia plena* (Luc. 1.
28), ut ego miserear Evæ, ærumnis ac malis cumu-
lata. Hæc cum audivisset angelus, sic, ut conjicere
est, apud se ratiocinabatur: Mira sane res ista, ver-
bum hoc mentem cujusvis excedit: qui Cherubim est
ipsis formidabilis, quem Seraphim contueri non pos-
sunt, quem omnes angelicæ virtutes comprehendere
nequeunt, qualem congressum pollicetur? Puellæ
sæ ipsius personæ præsentiam denuntiat, vel potius
ingressum per auditum illi promittit; et qui Evam
condemnavit, ad ejus filiam colonestandam usque
adeo incitatur. Præpara, inquit, mihi ingressum au-
ditus: sed nunquid venter incomprehensibilem pos-
test comprehendere? Vere tremendum hoc myste-
rium. Hæc cum apud se cogitaret angelus, Dominus
ad ipsum ait: Quid percelleris ac perturbaris, o Ga-
briel? nonne haud ita pridem a me ad Zachariam sa-
cerdotem missus es? nonne illi felicem nuntium na-
tivitatis Joannis attulisti? nonne sacerdoti fidem ha-
bere recusanti silentii poenam inflixisti? nonne senem
vocis privatione dimisti? nonne tu pronuntiasti,
Ego vero confirmavi? nonne annuntiationem tuam
opus ipsum continuo consequutum est? nonne conce-
pit sterilis? nonne uterus obediit? nonne infirmitas
sterilitatis abscessit? nonne naturæ torpor au-
fugit? nonne segetibus ea nunc abundat, quæ frugibus
penitus antea carebat? Num impossibile apud me
Creatorem est omne verbum (Ibid. v. 37)? Quomodo
ergo te dubitatio invasit? Quid ergo rursus angelus
ad hæc? Domine, inquit, defectus naturæ sanare,
morborum tempestatem sedare, mortificationem
membrorum ad vitalem revocare virtutem, vim liberos
pariendi imperare naturæ, sterilitatem in membris
jam exoletis tollere, stipulam seceute conlectam in
formam herbescentem transmutare, tellurem infe-
cundam statim reddere manipulorum feracem, opus
est a tua potentia de more perfectum. Testis est
Sarra, et post eam Rebecca, et rursus Anna quæ mo-
lesto sterilitatis morbo laborarunt, et a te sunt in li-
bertatem vindicæ. Virginem vero nullo viro usque
congressu peperisse, legibus naturæ sublimius est.
At etiam tuum puellæ adventum polliceris. Cui ter-
raque te fines non capiunt: quo pacto ergo te uter
capit virginem? Tum ad eum Dominus: Quomodo,
inquit, me cepit Abraham tabernaculum? Cui ange-
lus respondit: Quippe quod pelagus habuit hospitali-
tatis. Deinde considera, Domine, illic visus es a pa-
triarcha in tabernaculo juxta viam posito, et pertransi-
isti qui omnia comples. Quomodo autem feret Maria
ignem divinitatis? Thronus tuus incenditur fulgore
coelestis, et ferre te poterit flammis illasa Virgo?
Sane quidem si la sit ignis rubrum in deserto, lada

omnino et Mariam adventus meus (*Exod. 3. init.*): sin autem ignis ille, qui divini ipsius ignis e caelo adventum adumbrabat, rubum quidem rigabat, minime autem incendebat, quid existimas de veritate dicendum, quæ non in flamma ignis, sed in sperie pluvie descendit? Tum vero postea rem imperatam peregit angelus, et ad Virginem ingressus eam his verbis compellavit: *Ave gratia plena, Dominus tecum* (*Luc. 1. 28*). Non jam amplius diabolus contra te: nam ubi primum hostis vulnus infixit, tibi medicamentum medicus apponit: unde initium egressus mors habuit, inde vita ingressum paravit. Per mulierem mala oriuntur, per mulierem bona scaturiunt. *Ave gratia plena*: noli erubescere tanquam damnationis causa: Mater enim ejus qui damnavit, per gratiam redderis.

Ave gratia plena: salve quæ mundo in viduitate jacenti sponsum paris impolluta. *Ave gratia plena*, quæ in utero matris mortem submergis; ave templum Dei animatum; ave caelo ac terræ par habitaculum; ave spatiosum incomprehensibilis naturæ receptaculum. Quæ cum ita sint, ægrotantibus medicas per eam advenit, in tenebris sedentibus justitiæ sol apparuit, tempestate jactatis anchora portusque tranquillitas, servis implacabili odio disjunctis legatus est natus et pacis vinculum, captivis redemptor appulit, bello vexatis firmum ineffabile gaudii et caritatis umbraculum. *Ipsæ enim est pax nostra* (*Ephes. 2. 14*), ut ait divinus Apostolus: qua utinam æternum frui possimus, beniguitate ipsius Christi Dei que nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Non lectu indigna est hæc homilia, licet ab Savilio, Frontone Ducæo, Tillemontio, quibus nos adstipulamur, Chrysostomo abjudicanda censcatur. Stylus non inventionem quidem illam Chrysostomi præferet, non profluentem orandi modum, non similitudinum frequentiam, non popularem doctrinam: nihil tamen hic habetur a sagaci scriptore alienum. Licet autem inscriptio censum et descriptionem Deiparæ præfe-

HOMILIA IN ILLUD,

EXIIT EDICTUM A CÆSARE AUGUSTO (*Luc. 2. 1*); ET IN DESCRIPTIONEM DEIPARÆ (a).

1. Cum communis omnium nostrum Servator nasciturus est, dilectissimi, a Cæsare Augusto in totum orbem terrarum universale exit edictum. Nam quoniam universalis gratia quædam toti mundo affulsura erat, ea quæ sunt reipublicæ cum religione quodammodo connectuntur, et in universum orbem fit unum decretum Servatore nascente. Exiit igitur edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis, in preparationem concordie centusque religionis, ut Evangelii prædicationi via sterneretur, ut iter doctrinæ prepararetur. Prius quidem multi erant principes, quando Cæsaris non erat edictum præconii ejusdem universalis; postquam autem per universum terrarum orbem communi quodam præconio religionis fides propaganda fuit, tum universus orbis sub una tessera copulatur: neque tantum orbis terrarum, sed et cælestibus terrena junguntur, et magno hominum commodo pietas ac Dei cultus publicatur, ut nemini divina veritas occultetur. Imperat Cæsar Augustus, et paret Joseph, ac virginem secum assumit. Cum Græcum ac gentilem aliquem, vel ipsum etiam Judæum interrogaveris, quamobrem Augusto tantum honoris obtigerit, ut multo tempore regnarit (annos enim sex et quinquaginta mensesque quatuor imperavit), nihil illi quidem respondent; ipsi vero sorte aliqua longissimum temporis spatium obvenisse arbitrantur, neque rerum causas intelligunt, neque Dei gratiæ credunt. Ejus enim ætate natus est Jesus Christus. Si igitur Romanorum Imperator Augustus et primus, eo imperante solum, Salvator Christus merito in ipsa constitutione Imperii Romanorum dispensationem in carne suscepit. Erat quippe immittenda virga ferrea, de qua dixit David. *Reges eos in virga ferrea, et, Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (*Psal. 2. 9. 8*): quasi solus cum Filio Pater colloqueretur ac diceret, Regnum tuum aspernati sunt Judæi, tumque imperium probris affecterunt; contemptibilis natio est hæc, pauci sunt,

(a) Collata cum Cod. Reg. 2543.

qui aversati sunt: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*: non angulum Palestine, neque circumcisam nationem, vanam et animæ recordi præditam, sed *Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*. Reges autem eos, quandoquidem Evangelio obedire noluerunt, quandoquidem miraculis credere noluerunt, reges eos non sermone, sed opere et virga ferrea, imperio Romano: propterea virgæ imperio sunt subjecti. Nam cum Jerosolyma venisset Jesus, et in templo mercatum ac negotiationem turpi lucro redundantem conspexisset, vendebant quippe intus, et emebant, et occasione ac specie sacrificiorum intra fanum ipsum mercaturam exercebant, cum ergo virgam et flagellum de tuniculis fecisset, ejecit eos de templo, dicens, *Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis* (*Joan. 2. 16*). Quod si virgam illam tolerassent, non utique eos in virga ferrea rexisset: quando autem salutarem virgæ ignominiose rejecerunt, non flagello subjecti sunt, neque sermoni, qui minime stupidos acrique præditos sensu castigat; sed virgæ ferrea: ac sæpenumero illam submovere conati sunt, sed comprehendit eos virga ferrea, quæ non simpliciter percussit, sed e medio tollit. Quo itaque tempore virga ferrea initium cepit imperatoris Augusti ætate, tunc nimirum et Christus est natus. Principium Romanorum principum prædicationis, quartum temporum regnum. Hæc enim apud prophetas mystice in futurum recondita videre licet: nihil quippe non scriptum reperitur neque in Novo, neque in Veteri Testamento; sed Velus Novum præoccupavit, et Velus interpretatum est Novum. Ac sæpe dixi duo Testamenta esse et duas ancitas duasque sorores, quæ Dominum unum satellitum in morem stipant. Dominus apud prophetas annuntiatur, Christus in Novo prædicatur: non nova sunt nova, vetera siquidem præcæserunt: non extincta sunt vetera, quippe quæ in Novo Testamento sunt exposita. Enimvero Daniele illum intueri potes, juvenem quidem ætate, prophetia vere

Καὶ μὴν, εἰ ἔβλαψε τὸ πῦρ ἐν ἐρήμῳ τὴν βάτον, βλέπει πάντας καὶ Μαρίαν ἣ ἐμὴ παρουσία· εἰ δὲ ἐκεῖνο τὸ πῦρ, τὸ σκιογραφῆσαν τὴν τοῦ θεικοῦ πυρὸς ἐξ οὐρανοῦ που παρουσίαν, ἤρθευσε μέντοι τὴν βάτον, οὐ κατέφλεξε δέ· τί ἂν εἴποις περὶ τῆς ἀληθείας, οὐκ ἐν πυρὶ φλογὸς, ἀλλ' ἐν σχήματι ὑετοῦ καταβαινούσης; Τότε λοιπὸν ὁ ἀγγελὸς ἐξεπλήρου τὸ προσταχθὲν αὐτῷ· καὶ πρὸς τὴν παρθένον πορευθεὶς, καὶ εἰσελθὼν, πρὸς αὐτὴν ἐβόησε, λέγων· *Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ*. Οὐκ ἔτι ὁ διάβολος κατὰ σοῦ· ὅπου γὰρ τὸ πρῶτον ἔτρωσεν ὁ πολέμιος, ἐκεῖ τὴν ἐμπλαστρον ὁ ἱατρὸς ἐπιτίθει· ὅθεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξόδου ὁ θάνατος ἔσχεν, ἐκεῖθεν ἡ ζωὴ τὴν εἰσοδὸν τῆς ζωῆς ἐτεκμήνατο. Διὰ γυναικὸς ἐρύει [f. βρῦει] τὰ φαῦλα, διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· μὴ αἰσχύνου· ὡς αἰτία καταδίκης· μήτηρ γὰρ τοῦ κατα-

δικάσαντος γίνῃ. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· χαῖρε, τοῦ χηρεύσαντος κόσμου νυμφότοκος ἀμιάνας· *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*, ἡ ἐν μήτρᾳ τὸν τῆς μητρὸς βυθίσασα θάνατον· χαῖρε, ὁ ἐμψυχὸς ναὸς τοῦ Θεοῦ· χαῖρε, οὐρανοῦ καὶ γῆς ἱσθόροπον οἶκημα· χαῖρε, τῆς ἀχωρήτου φύσεως χωρίον εὐρύχωρον. Ἀλλὰ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπέστη τοῖς ἀσθενούσιν ὁ ἱατρὸς, τοῖς ἐν σκότει καθήμενοις ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐπεφάνη, τοῖς χειμαζομένοις ἡ ἀγκυρὰ καὶ ὁ ἀκύμαντος λιμὴν, τοῖς ἀδιάλλακτα μισουμένοις δούλοις ὁ πρέσβυς ἐτέχθη, καὶ τῆς εἰρήνης ὁ σύνδεσμος, τοῖς αἰχμαλώτοις ὁ λυτρωτὴς ἐπεδήμησε, τοῖς πολεμουμένοις ἡ κραταῖα τῆς ἀνεκκλήτου χαρὰς καὶ ἀγάπης σκέπη. Αὐτὸς γὰρ *ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν*, ὡς φησὶν ὁ θεός· Ἀπόστολος, *τῆς γένεο διὰπαντὸς ἀπολαύειν ἡμᾶς, χάριτι αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν*· ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE DESCRIPTIONE DEIPARÆ.

rat : illa tamen hypothesis perquam minimam homiliæ partem occupat : est quippe totus orator in explananda Danielis de variis imperiis prophetia.

Interpretationem Latinam concinnavit Fronto Duceus.

[800] ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟ,

« Ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου »· καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἀγίας Θεοτόκου.

α'. Μέλλοντος, ἀγαπητοί, τοῦ κοινοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τίκεσθαι, δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἐξέρχεται καθολικὸν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Ἐπειδὴ γὰρ καθολικὴ χάρις ἐκλάμπειν ἐμελλεν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, συνάπτεται τρόπον τινα· τὰ δημόσια τῇ εὐσεβείᾳ· καὶ γίνεται ἐν πρόσταγμα καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, τικτομένου τοῦ Σωτῆρος. Ἐξῆλθεν οὖν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ὥστε ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εἰς παρασκευὴν συμφωνίας τῆς εὐσεβείας, εἰς πάροδον τοῦ κηρύγματος, εἰς ὁδοποίησιν τῆς διδασκαλίας. Πρότερον μὲν γὰρ αἱ τοπαρχίαι πικναὶ ἐτύγγανον, ἐπειδὴ Καίσαρος οὐκ ἦν δόγμα τοῦ καθολικοῦ κηρύγματος· ἐπειδὴ δὲ ἐμελλε κήρυγμα καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τῆς εὐσεβείας ἡ πίστις διαδίδεσθαι, συνάπτεται ἡ οἰκουμένη ὑφ' ἐνὶ συνήματι· καὶ οὐ μόνον ἡ οἰκουμένη, ἀλλὰ καὶ τὰ κάτω τοῖς ἄνω, καὶ δημοσιεύεται ἡ εὐσέβεια συμφερόντως ἀνθρώποις, ἐν μὲν διαλόγῳ ἡ κατὰ τὸν Θεὸν ἀλήθεια. Καίσαρ Αὐγούστος κελεύει, καὶ πείθεται ἰωσήφ, καὶ λαμβάνει τὴν παρθένον. Ὅταν ἐρωτήσῃς Ἑλλήνα ἢ καὶ αὐτὸν τὸν Ἰουδαῖον, διὰ τί Αὐγούστος πολλῷ χρόνῳ τῆς βασιλείας τετίμηται (ἐβασίλευσε γὰρ ἑτη πεντήκοντα ἑξ καὶ μῆνας τέσσαρας); ἀποκρίνονται μὲν οὐδὲν, νομίζουσι δὲ κατὰ ἀποκλήρωσιν αὐτῷ τὸν χρόνον γεγονέναι μακρότατον, οὐκ εἰδότες τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων, οὐδὲ πιστεύοντες τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ ἐτέχθη Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Εἰ τοίνυν βασιλεὺς Ῥωμαίων Αὐγούστος καὶ πρῶτος, εἰκότως τῇ καταβολῇ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας τὴν κατὰ σάρκα οἰκουμένην ἀνεδέξατο ὁ Χριστός. Ἐμελλε γὰρ ἡ ῥάβδος εἰσάγεσθαι ἡ σιδηρὰ, ἡ ῥάβδος περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Δαυὶδ· *Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ*· καὶ, *Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι εἶσθαι τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*· ὡσανεὶ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὴν γῆν διαλεγόμενου, καὶ λέγοντος· Ἰουδαῖοι παρητήσαντο τὴν σὴν βασιλείαν, καὶ τὴν ἀρ-

χὴν ἡτίμασαν· εὐκαταφρόνητον τὸ ἔθνος, ὀλίγοι εἰσω αἱ ἀποστραφέντες· *Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι εἶσθαι τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*, οὐ τὴν γωνίαν τῆς Παλαιστίνης, οὐδὲ τὸ ἔθνος τὸ περιτετμημένον, τὴ μάταιον καὶ ἀκάριον τῇ ψυχῇ· ἀλλὰ, *δώσω σοι εἶσθαι τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*. Ποιμανεῖς δὲ αὐτοὺς ἐπειδὴ οὐκ ἔβουλήθησαν τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπακούσαι· ἐπειδὴ οὐκ ἔβουλήθησαν εἰσεῖν τοῖς θαύμασι, ποιμανεῖς αὐτοὺς, οὐ λόγῳ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ῥάβδῳ σιδηρᾷ. τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ· διὰ τοῦτο ὑπόκεινται τῇ ἀρχῇ τῆς ῥάβδου. Ἰησοὺς γὰρ ὅτε ἦλθεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ εἶδεν ἐν τῷ ἱερῷ ἔμπορίαν καὶ πραγματείαν αἰσχροκερδῆ· ἐπίπρασκον γὰρ ἔσω, καὶ ἡγόραζον, προσέειπε τῶν θυσιῶν ἔνδον ἔμπορεύμενοι· ποιήσας οὖν ῥάβδον καὶ φραγέλλον ἐκ σχοίνων, ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγων· *Μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου*. Καὶ εἰ ἦσαν ἀνασχόμενοι ἐκείνης τῆς ῥάβδου, οὐκ ἂν ἐποιμάνονταν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ἐπειδὴ δὲ τὴν σωτήριον ῥάβδον ἡτίμασαν, γεγόνασιν οὐχ ὑπὸ τὸ φραγέλλον, οὐδὲ ὑπὸ τὴν λόγον, τὴν μαστίγοντα τοὺς εὐαισθητοὺς, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ῥάβδον τὴν σιδηρὰν· καὶ πολλάκις ἠθέλησαν παρακινήσαι, καὶ κατέλαβεν αὐτοὺς ἡ σιδηρὰ ῥάβδος, οὐχ ἀπλῶς τύποντα, ἀλλ' ἀναιρούσα. Ὅτε τοίνυν ἡ σιδηρὰ ῥάβδος ἀρχὴν ἔλαβε τοῦ κρατεῖν ἐπὶ Αὐγούστου, τότε δὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἐτέχθη. Ἀρχὴ Ῥωμαίων ἀρχὴ κηρύγματος, ἡ τετάρτη τῶν χρόνων βασιλεία. Ἔστι γὰρ ἰδεῖν μυστικῶς ταῦτα τοῖς προφηταῖς [801] τεταμειμένα· οὐδὲν γὰρ ἀγραφὸν κεῖται οὔτε ἐν τῇ Καινῇ, οὔτε ἐν τῇ Παλαιᾷ· ἀλλὰ προέλαβε τὴν Καινὴν ἡ Παλαιά, καὶ ἡρμήνευσε τὴν Παλαιὰν ἡ Καινὴ. Καὶ πολλάκις εἶπον, ὅτι δύο Διαθήκαι, καὶ δύο παιδείαι, καὶ δύο ἀδελφαί, τὸν ἐνα Δεσπότην δορυφοροῦσι. Κύριος παρὰ προφήτας καταγγέλλεται· Χριστὸς ἐν Καινῇ κηρύσσεται· οὐ καινὰ τὰ καινὰ· προέλαβε γὰρ τὰ παλαιὰ· οὐκ ἐσβέσθη τὰ παλαιὰ· ἡρμήνευθη γὰρ ἐν τῇ Καινῇ. Ἰδοὺς γὰρ ἂν τὸν Δαυὶδ ἐκεῖνον τὸν νεώτερον τῇ ἡλικίᾳ, ποιεῖν δὲ τῇ προφητείᾳ, ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ

^a Reg. τρόπῳ τινί.

^b Reg. εἰς πρόδοον.

^c Reg. πρῶτος, ἐπ' αὐτοῦ μόνος σωτὴρ Χριστός· ἀλλὰ τῇ καταβολῇ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας, τότε ἐτέχθη ὁ Χριστός.

ποροῦνται. Διὰ τί ἐν Βαβυλῶνι, Ἡχμαλώτιστο γὰρ ὁ λαὸς εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐδόμηκοντα ἔτη ἐν γῇ Ἀσσυρίῳ ἐπεποιήκει. Ἐκεῖ οὖν γεννᾶται ὁ Δανιήλ. ἐκεῖ ἀνατρέφεται, οὐδὲν βλαβεῖς ἐκ τῆς ἀλλοφύλου γῆς. Εἶχε γὰρ τὸ φρόνημα τὸ πατρικόν· καὶ γίνεται ἐν νεότητος προφῆτης, καὶ κατέλαθεν αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν ψυχὴν, καὶ ὁκτωκαιδεκάτης γενόμενος, τῆς προφητείας ἀπῆρξατο. Καὶ πολλὰ μὲν ἔστιν ἡ προφητεία, ἐρμηνεύει δὲ καὶ τέσσαρας βασιλείας. Εἶδε γὰρ ὁ Ναβουχοδονόσορ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς ἐν εἰκόνι τέσσαρας διαφορὰς, ἐν μὲν σῶμα, τέσσαρα δὲ χρώματα. Ἢ γὰρ εἰκὼν εἶχε μὲν τὴν κεφαλὴν χρυσοῦν, εἶχε δὲ τὴν στήθος ἀργύρεον, εἶχε δὲ τὴν κοιλίαν χαλκίην, εἶχε δὲ τοὺς πόδας σιδηροῦς, καὶ ἀπὸ τεσσάρων ὕλων συνέκειτο ἡ εἰκὼν. Καὶ εἶδε μὲν ὁ βασιλεὺς· οὐκ ἦν δὲ ὁ ἐρμηνεύων. Ἦλθον οἱ μάγοι, ἦλθον οἱ Χαλδαῖοι, οἱ μάντιες προσβλήθησαν, οἱ πλανῶντες αἶτιον βασιλεία ἐκλήθησαν· καὶ τί φασιν; *Εἰπέ ἡμῖν τὸ ὄναρ, καὶ ἐρμηνεύομεν.* Ὁ Θεὸς οὖν οἰκονομῶν, ἵνα μὴ συνήθως αὐτὸν ἀπατήσωσιν, ὑπεξαιρεῖ ἐκ τῆς μνήμης τοῦ βασιλεῦς τοῦ ὀνειράτος τὴν εἰκόνα· καὶ ἔλεγεν ὁ βασιλεὺς· *Εἰπατέ μοι τὸ ἐμὸν ὄναρ.* Ἐκείνων δὲ σαφῶς ὁμολογούντων, ὅναρ ἄλλου διηγήσασθαι ἀδυνάτως ἔχειν, ἐρμηνεύσαι δὲ μόνον ἐν ἀκούσῳ, παρακαλεῖται Δανιήλ μνηστὴς, ὅτι θανάτος εἴη πρὸς ταῦτα, καὶ εἰσέρχεται πρὸς τὸν βασιλέα Ναβουχοδονόσορ, ἔχων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῦ ὀνειράτος τὴν ἀποκάλυψιν, καὶ λέγει πρὸς τὸν βασιλέα· Βασιλεῦ, τάδε καὶ τάδε εἶδες. Καὶ ἅμα τοῖς λόγοις τοῦ προφήτου ἀνελάμβανε τὴν μνήμην τοῦ ὀνειράτος ὁ ἀκούων· καὶ γέγονεν ἡ ἀκοὴ ἀνάμνησις τῆς θέας. Ἐρμηνεύει τοίνυν αὐτὸ ὁ προφῆτης· ἦν γὰρ λοιπὸν ἀξιώπιστος ὁ ἐοικνεύων μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ τοῦ ὀνειράτος, καὶ λέγει· Ἡ εἰκὼν ἦν εἶδες, τέσσαρές εἰσι βασιλείαι· τέσσαρες γὰρ βασιλείαι ἀναστήσονται· ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκεῖν ἡ μὲντο ἡ εἰκὼν ὁλόκληρος ἦν· καὶ ἐν σῶμα εἰστέκει. Εἶδες δὲ, βασιλεῦ, ὅτι λίθος ἐτήθη ἄνευ χειρῶν, καὶ συνέτριψε τὴν εἰκόνα, καὶ ὁ λίθος κατέσχε καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν. Τοῦτ' ἔστιν ὁ εἶδες· τέσσαρας βασιλείας εἶδες· Σὺ εἰ ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσοῦν. Πρῶτοι γὰρ Ἀσσύριοι ἐβασίλευσαν, πλουσιώτατοι λίαν καὶ λαμπρότατοι καὶ τρυφερώτατοι. Καὶ λέγει αὐτῷ· Σὺ εἰ ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσοῦν· καὶ ὁπίσω σου ἀνιστήσεται βασιλεία ἡττων σου. Μετὰ γὰρ τοὺς Ἀσσυρίους βασιλεύουσι Πέρσαι καὶ Ἡθῖοι· γενόμενοι δὲ φαιδρότατοι καὶ οὗτοι. Τρίτη βασιλεία ἀναστήσεται ἡ χαλκίη, ἡ τῶν Ἑλλήνων βασιλεία καὶ Μακεδόνων· ὅπου Ἀλέξανδρος ὢν ἐν τῇ Ἑλλάδι, ζεῖξας ἐπέδραμε τῇ Περσίδι, καὶ κατέλυσε μὲν τὸν Δαρείον, ὅπῃ δὲ τὴν ἰδὼν ἐξουσίαν ἤγαγε τὴν ἀρχὴν. Χαλκῷ τοίνυν παρεβλήθη, διὰ τὸ εὐχον τῆς ὀμίλειας καὶ τῆς γλώττης. Ἕλληνας γὰρ οἱ σὺν Ἀλέξανδρῳ, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος, ὑπάρχοντες εὐγλωττοι, τὴν ὀμίλιαν, χαλκῷ παρεβλήθησαν· χρυσοῦς γὰρ λαμπρὸς μὲν ἔστιν, οὐ μὴν εὐχρὸς· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀργυρὸς χαλκὸς δὲ τῇ μὲν ὕλῃ ἐλάττω, εὐχρὸς δὲ ἐστὶ κατὰ τὴν ἡχὴν. Λέγει τοίνυν· Τρίτη βασιλεία ἡ διὰ τοῦ χαλκοῦ σηματομένη· τετάρτη δὲ βασιλεία ἡ τελευταία σιδηρὰ. *Ποιμαεῖς* τοίνυν αὐτοῦ ἐν *ράβδῳ σιδηρᾷ*. Ὅρα συμφωνίαν τῆς προφητείας· εἶδε μέντοι, ὅτι ὁ λίθος ἐτήθη ἐξ ὅρους ἄνευ χειρῶν. Πῶς ἐτήθη; Οὐ σιδηρῷ, ἀλλ' ἄνευ χειρῶν· αὐτομάτως γὰρ τίκει ἡ Παρθένος· ὁ δὲ [802] λίθος ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ ἐγένετο εἰς ὅρος μέγα καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Εἰς λίθος πατρὸς πᾶσαν τὴν γῆν· *Ἐκείνου μὲν ὁ λίθος ἐτήθη ἄνευ χειρῶν, καὶ ἐγένετο εἰς ὅρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.*

δ'. Ποῖος οὗτος ὁ λίθος; Ἀκούε Ἡσαίου λέγοντος· *Ἰδοὺ εἰλημὴ ἐν Σιών ἰδοὺ λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκαρδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ μὴ κατακλισθῇ.* Οὐχ Ἡσαῖας δὲ λέγει μόνος τοῦτον τὴν ἰδίαν, ἀλλὰ καὶ Δαυὶδ προφητεύει· *Λίθον ὃν ἀπεδομήσαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ θανμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.*

Ποία ἐγένετο ἡ γωνία; Πᾶσα γωνία τινάπτει ἐκ τῆς δύο τοίχους· συνήψε δὲ ὁ λίθος Καينὴν, καὶ Παλαιάν, δύο λαοὺς ἐξ ἐθνῶν καὶ ἐξ Ἰουδαίων· διὰ *Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ θανμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν*· οὐκ ἐν τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν τῶν πιστευόντων. Ὅταν τοῖνυν ἴδῃς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ἐνὸς λίθου κατεχομένην ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ Ἑλλήνων, νόει μάλιστα τὸ λεγόμενον. Ἀλλὰ πάντως εἰποι τις ἂν· Καὶ ποῦ ἐν ἡμῖν οἱ ἐξ Ἰουδαίων; ἐξ Ἑλλήνων μὲν γὰρ ὀρώμεν. οἱ δὲ ἐξ Ἰουδαίων ποῦ τυγχάνουσι; Πόθεν ἦν ὁ Παῦλος; πόθεν ἦν ὁ Πέτρος; πόθεν δὲ ὁ Ἀνδρέας; πόθεν δὲ ὁ Ἰωάννης; πόθεν δὲ ἡ μυριάς ἀνδρῶν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ Ἐκκλησία; Πρῶτον ἀπὸ Ἰουδαίων, εἰτα ἐξ Ἑλλήνων. Ὅτε γὰρ ἐπίπτευσαν οἱ παρ' αὐτοῖς τὴν ἐπίδοιαν ἔχοντες τῆς εὐσεβείας, τότε ἦλθεν ἡ χάρις ἡ σιδηρὰ, καὶ διεσκόρπισε τοὺς παραμεινάντας τῇ ἀπιστίᾳ. *Ποιμαεῖς* γὰρ αὐτοὺς ἐν *ράβδῳ σιδηρᾷ*· ὡς σκεῖος κεραμῶς συντρίψει αὐτούς. Διὰ τί, ὡς σκεῖος κεραμῶς; Ἐάν μὲν ὁ πηλὸς πέσῃ ἐτι ὕψους ὢν, ἀναλαμβάνεται· ἐάν δὲ γένηται σκεῦος, καὶ ἀπὸ πυρὸς προσομιλήσῃ, καὶ γένηται ξηρότατον ὑστρακόν, ἐπειδὴν δὲ συντρίβῃ, οὐκ ἐτι ἀνάληψιν ἐπιδέχεται. *Ποιμαεῖς* αὐτοὺς ἐν *ράβδῳ σιδηρᾷ*· ὡς σκεῖος κεραμῶς συντρίψει αὐτούς. Ἐν μέντοι τῇ βασιλείᾳ τῇ σιδηρᾷ Χριστὸς γεννᾶται· ἐτήθη λίθος ἄνευ χειρῶν. Βλέπε σύμφωνα τὰ πρᾶγματα, καὶ ὁμοίαι τὰ ῥήματα· καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ κατέπεσε τὰς ἐπὶ γῆς βασιλείας· καὶ ἐγένετο εἰς ὅρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν. Τοῦτο Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ἐωράκει τὸ ὄναρ· ἐπλήσθη δὲ τὸ ἐνύπνιον, ἵνα μὴ διηγήσῃται τοῖς μάγοις, καὶ συνήθως ἀπατήθῃ ὑπ' αὐτῶν, ἔτερα ἀνθ' ἐτέρων ἀκούσας. Μετὰ χρόνον οὖν ὀλίγον αὐτὸς ὁ Δανιήλ καθ' ἕτερον τρόπον βίβηται τὸ ὄναρ· οὐκ ἦν δὲ ὄναρ, ἀλλ' ἀποκάλυψις ὀπτασίας· ἐδόκει εἶναι παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ λέγει Δανιήλ· *Τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ τῆς θαλάσσης.* Ἡρέμα δὲ καὶ κατὰ μικρὸν ἀκολουθήσωμεν τῇ τύπῃ τῆς προφητείας· *Ἀνέβαινε, φησι, τέσσαρα θηρία μεγάλα ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων,* καὶ, φησι, πλείστη ἐν αὐτοῖς διαφορὰ. *Τὸ πρῶτον, ὥσπερ λέωνι· καὶ πτερὰ αὐτῆς ὡς ἀετοῦ.* Ἔχεις ἐκεῖ χρυσόν, ὥδε λέαιναν· διὰ τί λέαιναν ὥς; κακεῖ χρυσόν; Ἐκεῖ χρυσόν διὰ τὸ τρυφῆλόν καὶ πλούσιον· ἐνταῦθα λέαιναν διὰ τὸ θηλυκὸν καὶ γυναικῶδες, ὅμως δὲ θηρίον. Τὸ πρῶτον, ὥσπερ λέωνι. Δεύτερον εἶδε θηρίον ὥσπερ ἄρκτον, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθῃ· ἐκεῖ ἄρκυρος, ἐνταῦθα ἄρκτος, διὰ τὸ βρῶν. Τρίτον, φησι, θηρίον εἶδον ὥσπερ πάρβαλον, ὀξύτατον τὸ θηρίον. Ἐπειδὴ Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς ὀξύτατα ἐπῆλθε τὴν Ἀνατολήν, παρῶντι παρεβλήθη. Ἐκεῖ χαλκὸς διὰ τὸ εὐχον τῆς Ἑλλάδος γλώσσας, ἐνταῦθα πάρβαλον διὰ τὸ ὀξύτατον τῆς ἐφόδου. Τὸ δὲ τέταρτον θηρίον μὲν ὀνομάζει, οὐ λέγει δὲ ὄνομα, ἀλλὰ φησι φοβερόν· φοβερώτατον περισσῶς· οἱ ὀδοῖτες αὐτοῦ μεγάλοι· περισσῶς ἐσθλόν, καὶ λεπτύνον, καὶ διὰ ἐπιλοπία τοῖς ποσὶ κατεπάτει· καὶ αὐτὸ ἐκ διέφερε περισσῶς παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ ἦν φοβερόν τὸ θηρίον· καὶ οὐκ εἶπεν αὐτοῦ τὸ ὄνομα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε σαφὲς γίνεσθαι τὸ τῆς [805] προφητείας· χυρὸν, ἐπὶ Ῥωμαίων αὐτὸ προφῆρων, ἵνα μὴ ὑβρισθῇ ἡ βασιλεία, ἀνώνυμον αὐτὸ θηρίον καταλαμβάνει. Ὅτε μέντοι, φησιν, εἶδον τὸ τέταρτον θηρίον, ἐφοδῆθην καὶ ἐτρόμαξα. Ἦν γὰρ λίαν φοβερώτατον· πάντα κατεπάτει, πάντα συνέτριβε, πάντα κατήσθιεν· πάντων ἰδέσποζεν, ὅπως ἀπῆρχετο, ὑπέταττε. Καὶ τί φασιν; Ἀθρόως εἶδεν ποταμὸν πυρὸς· θρόνος ἐτέθη, παλαῖος ἡμέραν ἐκάθισεν, γίλλαι γιλλίδες ἐλειούργησαν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστῆκισαν αὐτῷ, τῷ παλαιῷ

jam canum, in Babylone prophetantem. Quare vero in Babylone? Fuerat quippe in captivitate abductus populus in Babylone, jamque in terris Assyriorum septuaginta annos exegerat. Ibi ergo nascitur Daniel, ibi educatur: neque tamen ullam ex alienigenarum regione labem contrahit. Erat enim eo sensu ac magnitudine animi præditus, quæ patribus digna esset, et ab ipsa juventute sit propheta, mentemque illius Spiritus sanctus afflavit; cumque decem et octo annorum esset, prophetiam suam inchoavit. Ac multa quidem sunt ea quæ prædixit: interpretatur autem et regna quatuor. Vidit enim Assyriorum rex Nabuchodonosor quatuor in imagine differentias, unum quidem corpus, quatuor vero colores: nam caput quidem aureum erat imagini, pectus argenteum, venter æreus, pedes ferrei: et ex quadruplici erat materia conflata (*Dan. 2. 31. et sqq.*). Et viderat quidem rex; qui vero interpretaretur, non erat. Venere imagi, venere Chaldei, producti sunt vates; qui regem seducebant, vocati sunt: quid vero illi respondent? *Dic nobis somnium, et interpretamur* (*Ibid. v. 4*). Deus sapienter providens, uti ne ab illis more solito deciperetur, omnem imaginem somnii ex regis memoria delevit, dicebatque rex illis: *Dicite mihi somnium meum* (*Ibid. v. 9*). Cum autem illi se non posse alterius somnium narrare palam faterentur, sed tantum, ubi illud audivissent, interpretari, accersitur Daniel, postquam indicatum est eum ad hæc præstanda idoneum esse: atque ad regem Nabuchodonosor introducit, somnii allereis revelationem a Spiritu sancto manantem: et his verbis regem compellat: *Hæc et ista vidisti, o rex*. Tum simul atque hæc verba propheta protulit, in audientis regis memoriam somnium redivit, et ex auditione recordatio nata est visionis. Interpretatur itaque illud propheta: jam enim ex ipsa denuntiatio somnii fidem sibi conciliarat interpretes, et ait: *Imago quam vidisti, regna sunt quatuor: quatuor enim regna consurgent in terris* (*Ibid. v. 37. sqq.*). Atque illa quidem imago integra erat, unum corpus consistebat. Vidisti vero, rex, abscissum esse lapidem sine manibus, et imaginem contrivisse, ac lapidem occupasse atque impievisse terram universam. Hoc illud est quod vidisti: quatuor regna vidisti. *Tu es caput aureum* (*Ib. v. 38*). Primi enim regnant Assyrii, opibus admodum potentes et clarissimi, deliciisque ac molliæ perditissimi. Et ait illi: *Tu es caput aureum, et post te consurget regnum aliud minus te* (*Ib. et v. 39*). Nam post Assyrios regnant Persæ ac Medi; fuerunt autem et isti illustrissimi. *Tertium consurget regnum æreum*, Græcorum ac Macedonum regnum, quandoquidem, cum in Græcia esset Alexander, motis castris in Persidem impetum fecit, et Dario superato regnum ejus sub imperio suum ditionemque subjunxit. Comparatus est ergo ari, quod sonora in colloquiis voce uteretur: Græci enim qui sub Alexandro merebant, ut et Alexander ipse, cum facundia et expedita in congressu lingua sint præditi, cum ære collati sunt. Etenim splendidum quidem est aurum, at minus sonorum; pariterque argentum: æs vero materia quidem ac mole minus, sed sonorum est, cum pulsatur. Ait ergo tertium regnum esse, quod per æs significatur; quatuor vero regnum et postremum est ferreum (*Ib. v. 40*). *Reges itaque illos in virga ferrea* (*Psal. 2. 9*). Vide concentum et concordiam prophetiæ: vidit quippe quomodo sine manibus lapis de monte sit abscissus. Quo pacto abscisus est? Non ferro, sed sine manibus; sponte cecidit et absque aliena ope Virgo parit: lapis autem percussit imaginem, et factus est in montem magnum, et implevit universum orbem terrarum. Unus lapis terram implet omnem: *Ille quidem lapis abscissus est sine manibus, et factus est in montem magnum, et implevit universum orbem terrarum* (*Dan. 2. 34. 35*).

2. Qualis tandem est lapis iste? Audi Isaiam dicentem: *Ecce ego pono in Sion lapidem offensionis et petram scandalum* (*Isai. 8. 14*), *et omnis qui credit in eum, non confundetur* (*Rom. 9. 33*). Neque vero

solus Isaias de lapide verba facit, sed et David prædicit, *Lapidem quem reproboverunt adificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino facta est hæc: et est mirabilis in oculis nostris* (*Psal. 117. 22. 23*). Qualis tandem angulus est factus? Omnis angulus duos parietes seipso conjungit; conjungit autem hic lapis Novum ac Vetus Testamentum, duos populos ex gentibus et ex Judæis. Quare *A Domino facta est hæc, et est mirabilis in oculis nostris*: non in oculis omnium, sed in oculis nostris, qui credimus. Cum igitur Ecclesiam videris per lapidem unum ex Judæis gentibusque conflata, tum maxime tibi veniat in mentem quod jam dicitur. Verum dicit fortasse quispiam, Ubi quæso sunt inter nos aliqui ex Judæis? nam ex gentibus quidem plerosque videmus; qui vero ex Judæis, ubi sunt? Unde erat Paulus? unde erat Petrus? unde porro Andreas? unde item Joannes? unde denum millium Ecclesia in Jerusalem congregata? Primum ex Judæis, deinde ex Græcis. Cum enim ii, qui apud ipsos erant, spem habentes pietatis, crediderunt; tum venit illa virga ferrea, et eos, qui in incredulitate permanserunt, dissipavit. *Reges eum in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringent eos* (*Psal. 2. 9*). Quare vero tamquam vas figuli? Si ceciderit quidem lutum, dum adhuc est humidum, in pristinum statum restituitur; sin autem jam vas fuerit factum, ignique semel admotum, et in aridissimam testam conversum sit, postquam fuerit confractum, non amplius resarci potest. *Reges eos in virga ferrea: tamquam vasa figuli confringent eos*. In regno itaque ferreo Christus nascitur: abscissus est lapis sine manibus. Vide facta consona et verba similia: percussit imaginem, et effecit ut regna cessarent, quæ erant in terra: et factus est in montem magnum, ac totam terram implevit (*Dan. 2. 34. 35*). Hoc somnium rex Nabuchodonosor viderat; oblitus autem erat somnii, ut ne illud magis narraret, et ab illis de more falleretur, dum alia pro aliis ipsi referrent. Post paulum vero temporis idem Daniel alia ratione somnium vidit; neque vero illud somnium erat, sed revelatio visionis. Videbatur enim ad mare consistere: atque Daniel (pedetentim autem ac sensim prophetiæ figuram prosequamur). *Quatuor, inquit, bestiæ grandes ascendebant de mari, diversæ inter se: et multa, inquit, erat in ipsis diversitas. Prima quasi leæna, et alas habebat quasi aquilæ* (*Dan. 7. 3. sqq.*). Illic habes aurum, hic leænam: quare hic leænam, et illic aurum? Illic aurum propter delicias et opes, hic leænam ob femineum sexum et muliebrem molliem; sed tamen bestiam. *Prima quasi leæna*. Secundam bestiam vidit quasi ursum, et in parte una stetit. Illic argentum, hic vero ursus propter asperitatem ac violentiam. Tertiam, inquit, bestiam vidi quasi pardum, velocissimam belluam. Quandoquidem velocissimo incurso Macedonum rex Alexander in Orientem impetum fecit, comparatus est pardo. Illic æs ob sonorum sermonem, quo Græci utuntur, hic pardus ob incursionis et accessus hostilis velocitatem. Quartam porro bestiam appellat ille quidem: ejus tamen nomen non exprimit, sed terribilem eam dicit, atque adeo supra modum formidolosissimam: dentes ejus magni; supra modum comedens erat atque comminuens et reliqua pedibus suis conculcabat: et ipsa autem diversa nimis præ omnibus bestiis, quæ ante eam, et terribilis erat bestia, neque dixit nomen ipsius (*Ibid. v. 7*). Nam quoniam futurum erat ut prophetiæ locus innotesceret, tempore Romanorum ipum proferens, ne regno ignominie nota inuratur, sine nomine bestiam derelinquit, ne nomine expresso aliquid infamie in regnum redundet. Cum igitur, inquit, vidi bestiam quartam, timui et contremui. Erat enim terribilis admodum; omnia conculcabat, omnia conterebat, omnia devorabat, omnibus dominabatur quocumque pergitabat, omnia sibi subiciebat. Quid porro ait? *Continuo flumen ignis vidi: thronus est positus: antiquus dierum sedet: mille millia deserviebant ei: et dena millia denarum millium assistebant ei* (*Ibid. v. 10*).

9): antiquo scilicet dierum. *Libri aperti sunt: et ecce in nubibus caeli quasi filius hominis veniens: et usque ad antiquum diem pervenit* (Dn. 7. 10. 13). Et quid deinde factum est? Non jam bestiae, non jam mare, non jam bestiarum terror: sed principatum accepit, et dominabatur ipse: *Regnum ejus regnum sempiternum, quod non ereritur: et imperium ejus in generationum generationum* (Ib. v. 14). Iluc usque, inquit, sermonis terminus: ac propheta quidem ita regna quatuor videt (Ibid. v. 15. sqq.); sic enim eum decebat, quia a rebus saecularibus abstinebat: rex autem prout ipsi conveniebat, ita videt tanquam in auro et argento et aere et ferro regna quatuor. Si enim rex in bestiarum specie regna vidisset, eique deinde interpretatus Daniel esset, absurdum fuisset ei dicere, Tu es prima bestia: probis siquidem eum quem alloquebatur, inessere visus esset: verum intuetur rex tanquam rex, et cernit propheta tanquam in alia figura similia. Haec a nobis narrata sunt, dilectissimi, non sine causa, neque temere veterem historiam reteximus: sed ut vos certiores redderemini, gloria, honore ac laude cumulatam et illustratum fuisse Augusti imperium, ac multo tempore durasse, propterea quod eo imperante natus est Christus: tantoque honore decoratus est vir ille, ut et nomen ejus titulus fieret dignitatis. Etenim opera pretium est intelligatis eum annos sex et quinquaginta regnasse: cum vero duos et quadraginta annos complexisset, Christus nascitur: itaque spatio quidam annorum regni ejus Christus educatur. Successit autem Augusto Tiberius, et in decimo octavo anno regni Tiberii ad crucem venit, et patitur, et resurgit, et in caelum ascendit: sic ut sint Augusti quidem quindecim, Tiberii autem octodecim; Jesus vero Tiberio imperante cum annorum triginta esset, suam apud discipulos divinitatem declaravit, ac per tres deinceps annos praedicavit: ubique siquidem venerabilis Trinitas occurrit: quamobrem cum annos tres praedicasset, decimo octavo Tiberii anno ad Passionem venit, cum dispensationem in carne perfecisset.

3. *Accidit igitur in illis diebus, ut ad lectionem red-
eamus, exiti edictum a Caesare Augusto, ut describeretur
universus orbis* (Luc. 2. 1). Haec descriptio ipsa
rerum est declaratio, prima est veritatis manifestatio,
ut ne genus humanum vagum erraret: haec est descriptio
prima. Num ipsi hoc retinebant prophetæ? Recurramus
ad Testamentum Vetus, et res Judaicas adversus
Judæorum incredulitatem pervestigemus. Testem mihi
advoco virum fide dignum Davidem, Judæis quidem
vel sola ejus mentione facta venerabilem, Ecclesiae
vero fide dignum. Quid ergo inquit David? Dominus
narrabit in scriptura populorum et principum horum
(Psal. 86. 6). Haec sunt verba prophetæ, haec Evangelii
sunt facta: *Haec descriptio prima. Ascendit autem et
Joseph, inquit, a Galilæa ex civitate Nazareth in
Judæam in civitatem David, quæ vocatur Bethlechem,
eo quod esset de domo et familia David: ut describeretur
illuc cum Maria desponsata sibi uxore pregnantem*
(Luc. 2. 2. 4. et 7). Nam in solis sponsalibus
conceptio evenit. Factum est autem cum essent ibi, et
impleti sunt dies, ut pareret, et peperit filium suum
primogenitum, et pannis involvit, et posuit eum in
praesepio, quia non erat eis locus in diversorio (Ibid. v. 6.
7). Nihil hac re vilius, nihil Christi nativitate pauper-
ius. Jesus mendicium agebat propter nos, qui dives
erat; in praesepio Maria posuit Salvatorem; nihil erat
quod substerneretur, nihil quo tegeretur: nam neque
obsequio hujusmodi cultuve indigebat, neque saeculari
isto apparatu illi opus fuit: quemadmodum neque ex

naturæ legibus est conceptus. Sufficiebat enim virginis
ministerium; ipse vero cuncta disponebat. Itaque
*Posuit eum, inquit, in praesepio. Et pastores erant in
regione eadem excubantes* (Luc. 2. 7). Matthæus quidem
magos advenisse narrat, Lucas autem pastores in
eodem fuisse regione: illic magi, hic pastores. Venit
et angelus ad eos magna proclamans, *Magnus
vobis hodie gaudium evangelizo, quia natus est mundo
Salvator in civitate David* (Ibid. v. 10. 11): et unus
angelo verba faciente, aperti sunt caeli: unusque
apparuit canentium hymnos concentus, ac dicen-
tium: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in ho-
minibus beneplacitum* (Ibid. v. 14). Omnia siquidem
conjungenda sunt, caelum et terra connectenda sunt
in unum, ut terrena fiant caelestia, ut fiat pax his
qui longe habitant, et his qui prope. Pastores ergo
felicem nuntium audiunt; quam ob causam pasto-
res? Quia nimirum tanquam oves aberraveramus,
mundo pastor advenit Jesus Christus, Salvator orbis
terrarum, et pastores ob pastorem evangelizantur:
et *Gloria in altissimis Deo*: futurum enim erat ut ho-
mines glorificarent, et gratias agerent ei, qui pacem
in terram miserat, eo quod inimicitias in Deum homi-
nes liberati erant. *In hominibus beneplacitum*: futu-
rum enim erat ut ea quæ sunt pietatis, homines ut
bona vellent, et bona censerent. Pastores itaque felici
nuntio accepto, et hoc audito sermone, rem ipsam
viderunt, in speluncam venerunt: non stratum viderunt,
non lectum viderunt, non mensam apparatus
viderunt, sed Mariam sedentem et Joseph, et puerum
reclinatum. Non commemorat primo loco patrem
evangelista, sed Mariam primum commemorat: illa
quippe vere est mater: imo vero nec ipsa mater,
quandoquidem non naturaliter peperit, sed superna-
turaliter concepit. Non enim sciebat, quid fieret, sed
artificis instrumentum erat. Viderunt igitur Mariam
et Joseph et puerum: auditis verbis res ipsas viderunt;
mirati sunt, salutem nacti sunt. Jacebat ergo
puerulus illo interim vili corporis cultu contentus,
ejusdemque incrementum expectans: et quemadmo-
dum artifex quidam expectabat, atque officinam con-
struebat, ut tanquam citharedus quidam cithara ute-
retur, et ut sagittarius ad id, quod opus fuisset, telo
et sagitta uteretur: ita et Jesus communicans omni-
bus paulatim augetur. Cur non igitur confertim? cur
non adulta simul ætate perfectusque vir advenit?
Venit ut naturam nostram imitaretur, ut massam per
delibationem sanctificaret. Enimvero si jam adultus
ætate venisset, et vir perfectus, in mundum, dicturi
fuissent heretici virginem eum minime peperisse,
neque ex genere nostro massam accepisse. Natus est
ergo ex virgine, cum ex communi massa accepisset,
ut Adamum creaturam et figmentum suum sanctifica-
ret, ideoque paulatim crescit: cum hominibus qui-
dem conversatur ut homo, sed cum sit naturæ Domini,
sine peccato vitam traducit. Cum ergo puerulum
ipsum audieris, repete mihi prophetiam illam Isaïæ,
quam olim dicebat, *Parvulus natus est nobis, cujus
principatus factus est super humerum ejus; Deus fortis,
princeps pacis, pater futuri sæculi* (Isai. 9. 6). Cum
parvulum audieris, noli nomen aspernari, sed Dei
clementiam et salutem dispensationis admirare, ut
dignus fias, qui evangelica verba exaudias, per fidem
prosequens, per patientiam exercitatus, per religionem
decertans, per caritatem perfectus, per omnia
integer factus in Christo Jesu Domino nostro: cum
quo Patri simul cum Spiritu sancto gloria, potestas,
honor et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

AD HOMILIAM IN JOANNEM PRÆCURSOREM.

Probe fecerunt Savilius et Fronto Ducæus qui hanc
homiliam in Spuria ablegarunt. Nihil hic quippe
Chrysostomo dignum: omnia tropis redundant, au-

thitesibus, aliisque figuris, quæ minus peritum ora-
torem arguunt.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

τῶν ἡμερῶν. Βίβλοι ἀνεψώθησαν, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ τί εὐθέως ἐγένετο; Οὐκ ἔστι τὰ θρία, οὐκ ἔστι ἡ θάλασσα, οὐκ ἔστι τοῦ θηρίου ὁ φόδος· ἀλλ' ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, καὶ αὐτὸς ἐδόξασεν. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, ἥτις οὐ διαλυθήσεται· καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἕως γενεᾶς γενεῶν. Ἐως ὧδε, φησί, τὸ πέρας τοῦ λόγου· καὶ ὁ μὲν προφήτης οὕτω βλέπει τέσσαρας τὰς βασιλείας· ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ ἐπειδὴ ἀπείχετο τῶν βιωτικῶν πραγμάτων· ὁ δὲ βασιλεὺς, ὡς ἤρριπτεν αὐτῷ. βλέπει ὡς ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ χαλκῷ καὶ σιδήρῳ τέσσαρας βασιλείας. Εἰ γὰρ εἶδεν ὁ βασιλεὺς ὡς θρία τὰς βασιλείας, εἴτα ἡρμηνεύσει αὐτῷ Δανιὴλ, ἀποπον ἀν' ἣν λέγειν αὐτῷ. Σὺ εἶ τὸ πρῶτον θηρίον· ἔδοξε γὰρ ἀν' ὑβρίειν τὸν ἀποκοντα· ἀλλὰ βλέπει βασιλεὺς ὡς βασιλεὺς, καὶ βλέπει προφήτης ὡς ἐν ἄλλῳ τύπῳ παραπλήσια. Ταῦτα ἡμῖν εἰρήται, ἀγαπητοί, οὐ μάτην, οὐδὲ εἰκὴ ἀνεληφόσι τὴν παλαιὰν ἱστορίαν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς πληροφορηθῆτε, ὅτι ἡ Αὐγούστου βασιλεία ἐδοξάσθη, ἐτιμήθη, ἐπηνέθη, πολυχρόνιος ὑπῆρξεν, ἐπειδὴ ἐπ' αὐτοῦ Χριστὸς ἐτέχθη, καὶ τοσοῦτον ἐτιμήθη ὁ ἀνὴρ, ὡς καὶ τὸ θυσίον αὐτοῦ γενέσθαι προσγορίαν τοῦ ἀξιώματος. Δεῖ γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι ἐθαύμαζεν ἐπὶ πεντήκοντα ἔξ· τελέσαντος δὲ αὐτοῦ τεσσαράκοντα δύο ἔτη, ὁ Χριστὸς τίκτεται· τὰ δεκαπέντε τοῖνον ἐτὴ αὐτοῦ βασιλεύοντος· Χριστὸς ἀνατρέφεται. Διαδέχεται δὲ Τιβερίου τὸν Αὐγούστου, καὶ ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει· Τιβερίου βασιλεύοντος, ἔρχεται εἰς τὸν σταυρὸν, καὶ πάχει, καὶ ἀνίσταται, καὶ ἀναλαμβάνεται. Ἰσπερ εἶναι μὲν Αὐγούστου ἐτὴ πεντεκαίδεκα, Τιβερίου δὲ ὀκτωκαιδεκα· Ἰησοῦς δὲ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος βασιλεύοντος τριακονταετὴς γενόμενος, ἀπεκάλυψε τὴν ἐκτετακτοῦ θεότητα ἐπὶ τοὺς μαθητάς, καὶ ἐπὶ τούτοις τρία ἔτη ἐπεκρύψε· πανταχοῦ γὰρ τιμία ἡ Τριάς· διὰ τρία κηρύξας ἐτὴ, τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου ἀπαντᾷ εἰς τὸ πάθος, τελέσας τῆς σαρκὸς τὴν οἰκονομίαν.

γ'. Ἐγένετο τοῖνον ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἵνα τὸ ἀνάγνωσμα ἀναλάβωμεν, ἐξηλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ σαφηνεῖα πραγμάτων, πρώτη, ὁμνῶντις τῇς ἀληθείας, ἵνα μὴ ῥέμνηται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· αὕτη πρώτη ἀπογραφὴ· Ἄρα καὶ αὐτοῖς σεσιωπῆται τοῖς προφήταις; Ἀναδράμωμεν εἰς τὴν Παλαιάν, ἐξετάσωμεν τὰ Ἰουδαϊκά καὶ τὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπιστίας. Καλὸν τὸν Δαυὶδ εἰς μαρτυρίαν, ἀνδρὰ ἀξιόπιστον, Ἰουδαίους μὲν τίμιον, ἔως ψιλῆς τῆς μνήμης, τῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ πιστόν. Τί τοῖνον λέγει Δαυὶδ; Κύριος διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν καὶ ἀρχόντων τούτων. Ταῦτα τὰ ῥήματα τοῦ προφήτου, ταῦτα τὰ πράγματα τοῦ Εὐαγγελίου. Αὕτη πρώτη ἀπογραφὴ· ἀνέθη δὲ, φησί, καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πόλεως Ναζαρέτ εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ, ὥστε ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίᾳ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναίκα, ὁσθὴ ἐγκύῃ. Ἐπὶ γὰρ μόνοις τοῖς μνηστρῶς ἡ σύλληψις ἐγένετο. Ἐν δὲ τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐκλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν, καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτόν, καὶ ἔθηκεν αὐτόν ἐν τῇ φάτνῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Οὐδὲν εὐτελέστερον τούτου τοῦ πράγματος, οὐδὲν πτωχότερον τῆς Ἰησοῦ γένεσεως. Ἰησοῦς ἐπιώχυνε δι' ἡμᾶς, πλούσιος ὢν· ἔθηκεν ἐν [804] φάτνῃ Μαρίας τὸν Σωτῆρα· οὐδὲν ἦν ὑποκείμενον, οὐδὲν ἐπικείμενον· οὐδὲ γὰρ χρεῖαν εἶχεν ὁ Σωτὴρ τῆς τοιαύτης θραυπείας, οὐδὲ ἐπιμελείας τῆς ἐξωθεν ἐπεδίδε-

το, ὥστε οὐδὲ νόμῳ φύσεως συλλαμβάνεται. Ἦρκα γὰρ ἡ πρόσχησις ἡ τῆς Παρθένου· τὰ δὲ πάντα αὐτὸς ἦν ὁ οἰκονομῶν. Οὕτω, φησιν, ἔθηκεν αὐτὸν ἐν φάτνῃ, καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες. Ὁ μὲν Ματθαῖος ἱστορεῖ, ὅτι μάγοι παρεγένοντο· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ ἀγραυλοῦντες· ἐκεῖ μάγοι, ἐνταῦθα ποιμένες. Καὶ ἦλθεν ἄγγελος πρὸς αὐτοὺς μεγάλα φωνῶν πράγματα· Χαρὰν μεγάλην ὑμῖν εὐαγγελίζομαι σήμερον, ὅτι Σωτὴρ ἐτέχθη τῷ κόσμῳ ἐν πόλει Δαυὶδ· καὶ τοῦ ἐνὸς λαλοῦντος· ἀγγέλου, ἠνεψώθησαν οἱ οὐρανοί, καὶ ὥφθη μία συμφωνία ὁμοφώνων καὶ λεγόντων· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Πάντα γὰρ μέλλει συνάπτεσθαι, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ εἰς ἐνότητα ἔρχεσθαι, ἵνα τὰ κάτω γέννηται ἄνω, ἵνα ὑπάρξῃ εἰρήνῃ τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. Ποιμένες τοῖνον εὐαγγελίζονται· διὰ τί ποιμένες; Ἐπειδὴ ἦμεν πεπλανημένοι δίκην προβάτων, ἦλθε τῷ κόσμῳ ποιμὴν Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ Σωτὴρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ποιμένες εὐαγγελίζονται διὰ τὸν ποιμένα, καὶ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ. Ἐμελλόν γὰρ ἀνθρωποὶ δοξάζειν, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ πέμψαντι ἐπὶ γῆς εἰρήνην· ἀπηλλάκτοντο γὰρ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐχθρας. Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· Ἐμελλε γὰρ καλὰ δοκεῖν τοῖς ἀνθρώποις τὰ πρὸς εὐσέβειαν. Οἱ μὲν οὖν ποιμένες, εὐαγγελισθέντες καὶ ἀκούσαντες τὸν λόγον, εἶδον τὰ πράγματα· ἦλθον εἰς τὸ σπῆλαιον· οὐκ εἶδον στρωμνὴν, οὐκ εἶδον κλίνην, οὐκ εἶδον τραπέζην· παρασκευὴν, ἀλλὰ καθήμενην Μαρίαν καὶ Ἰωσήφ, καὶ τὸν παῖδα ἀνακακλιμένον. Οὐ λέγει τοῖνον ὁ εὐαγγελιστὴς πρῶτον πατέρα, ἀλλὰ λέγει πρῶτον Μαρίαν· ἐκείνη γὰρ μήτηρ ἀληθῶς· μάλλον δὲ οὐδὲ αὐτὴ μήτηρ, ἐπειδὴ οὐδὲ ἔτεκε φυσικῶς, ἀλλὰ συνέλαβεν ὑπερφυσῶς. Οὐ γὰρ ἦδεν τὸ γινώμενον, ἀλλ' ἐργαζέμενον ἦν τοῦ τεχνίτου. Εἶδον μέντοι τὴν Μαρίαν καὶ τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν παῖδα· ἀκούσαντες τὸν λόγον εἶδον τὰ πράγματα, ἐθαύμασαν, ἀνεσώθησαν. Ἐκεῖτο μέντοι τὸ παιδίον ἀνεχόμενον τῆς τῶς ἀτελοῦς κατασκευῆς τοῦ σώματος, καὶ φέρον τὴν ἀβήτην τούτου· καὶ ὥστε τεχνίτης ἐξεδέχετο καὶ κατεσκεύαζε τὸ ἐργαλεῖον, ἵνα ὥστε ὁ κιθαριστὴς χρῆσθαι τῇ κιθάρᾳ, καὶ ὥστε ὁ τοξότης χρῆσθαι τῷ τόξῳ καὶ τῷ βέλει εἰς δέον· οὕτω καὶ Ἰησοῦς, κοινῶν τοῖς πᾶσι, κατ' ὀλίγον αὐξάνεται. Διὰ τὸ οὖν μὴ ἀθρόως· διὰ τί μὴ τέλειος ἅμα παρεγένετο; Ἦλθε μιμήσασθαι τὴν φύσιν ἡμῶν, ἵνα ἀγίασῃ τὸ φύραμα διὰ τῆς ἀπαρχῆς. Εἰ μὲντοι τέλειος ἐπεδήμῃσε καθ' ἡλικίαν, ἔμελλον οἱ αἰρετικοὶ φάσκειν· Οὐκ ἔτεκεν αὐτόν παρθένος, οὐκ ἔλαβεν ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους τὸ φύραμα. Ἐτέχθη τοῖνον ἐκ παρθένου, ἐκ τοῦ κοινου φύραματος λαβὼν, ἵνα ἀγίασῃ τὸν Ἀδὰμ τὸ ἐαυτοῦ πλάσμα· καὶ διὰ τοῦτο κατ' ὀλίγον αὐξάνεται, καὶ ἀνθρώποις συναναστρέφεται μὲν ὡς ἀνθρώπος, ἀλλὰ Κύριος ὢν τῆς φύσεως, ἀναμαρτήτως ἐπολιτεύσατο. Ὅταν τοῖνον ἀκούσης αὐτὸν παιδίον· ἀναλαμβάνει ἐκείνην τὴν προφητείαν Ἡσαίου, ἣν ἔλεγεν· Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη· ἐπὶ τοῦ ὅμου αὐτοῦ· Θεὸς ἰσχυρὸς, ἀρχὴ εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ὅταν ἀκούσης παιδίον, μὴ καταφρόνεις τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ θαύμασον τοῦ Θεοῦ τὴν φιάνθρωπιαν, καὶ θαύμασον τῆς οἰκονομίας τὴν σωτηρίαν, ἵνα γένῃ ὁ ἄγιος ἀκούειν τῶν εὐαγγελικῶν λόγων, διὰ πίστους παρακολουθῶν, διὰ καρτερίας γυμναζόμενος, δι' ἐλαδίας αγωνιζόμενος, δι' ἀγάπης τελειούμενος, διὰ πάντων ὁλόκληρος γινόμενος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[805] ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΙΩΑΝΝΗΝ

Τὸν Πρόδρομον.

α'. Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ πανήγυριν ἀγωνεῖν πόθῳ ὑπεφάνωσamen τοῦτον, οὐ μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἐγγήγεται, κατὰ τὴν τοῦ Δεσπότης φωνήν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὴν προφητὴν ἐσέμνυνεν, ὡς τὸ βαπτίζαι τὸν Κύριον. Ἦωμεν τοίνυν ἐπὶ τὸ Δεσποτικὸν βάπτισμα, τὸ μάλιστα λαμπρῶναι τὸν πρόδρομον τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν· καὶ διαγενώμεθα πόθῳ τῶν τῆς Ἰουδαίας τόπων ἐντὸς, ἐξ ὧν ἐκαρπώσαμεθα τὴν πρόσοδον τῶν ἀγαθῶν· μᾶλλον δὲ γράφωμεν τῷ λόγῳ τὰ πράγματα, καὶ τῶν ἀνεγνωσμένων ἐνταῦθα τρυγήσωμεν τὸν καρπὸν. Ἰποθώμεθα τὸν Ἰορδάνην ἰκεῖνον, τὸν ὑποδεξάμενον τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν παραγενόμενον ἐν σαρκί, ῥεῖν διὰ μέσου ἡμῶν· καὶ νομίσωμεν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν ἐπιστάναι τοῖς χεῖλεσι τοῦ ποταμοῦ, καὶ θεασώμεθα τὸν Δεσπότην Χριστὸν προσερχόμενον τῷ οἰκίῳ θεράποντι, καὶ βαπτίζομενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ δακτυλοδεικτούμενον ὑπ' αὐτοῦ οὐρανῶθεν τῇ τοῦ Πνεύματος ἐπιπτῆσει· καὶ προσκυνήσωμεν οἱ τῆς ὁμοουσίου Τριάδος προσκυνητὰ τὸν μαρτυρήσαντα Πατέρα, καὶ μαρτυρήσαντα Υἱὸν, καὶ μαρτυρήσαν Πνεῦμα ἅγιον. Ἀκούουθῃσωμεν τῇ βίβλῳ τῶν Εὐαγγελίων δόξησθαι ἡμᾶς πρὸς τὰ ποιοῦμενα, καὶ ταῖς θείαις λέξεσιν αἱ ἔχουσιν ἐπιθαλάσσουσιν, ἐπιδράμωμεν ἐπὶ τὸ πανηγυρίζομενον τῆς οἰκουμένης μυστηρίου. Τότε παραγίνεται, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Πρὸς τὸν Ἰορδάνην ὁ Δεσπότης ἀφ' ἑκτοῦ οὐδὲν γὰρ ἀκαίρως οὐδὲ ἀλόγως εἰργάσατο ὁ τῆς σοφίας θησαυρὸς, ἀλλ' ἔκαστον, ὧν δι' ἡμᾶς ὠκομνησεν, εὐκλείριμ καίριμ διεπράξατο. Θεὸς γὰρ ὧν καὶ δημιουργὸς παντὸς χρόνου καὶ παντὸς διαστήματος, ἔπραξε τὸν χρόνον, καὶ ταῖς ἐκεῖ τότε συγκαταβάσειν ὡς ἄνθρωποι κατέβητε τῶν παρ' αὐτοῦ γεγεννημένων τὰς ἀφ' ὧν. Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς. Τότε πότε; Ὅτε πάντας τῆς ἡλικίας ἀνέδραμε τοὺς βαθμοὺς, ὅτε πᾶσαν τῆς φύσεως ἀνέβη τὴν κλίμακα, ὅτε τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τῆς ψυχῆς ἡ τελειότης διέλαμψεν, ὅτε τριάκοντα περίσους ἐνιαυτῶν ἀνθρώπου τέλειος γενόμενος, ἀφ' ὧν τότε τὴν Ἰορδάνην κατέβη, καὶ μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀναμάρτητος προσέβη τῷ βαπτίσματι, καὶ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ὑποκλίνας τῇ τοῦτο χειρὶ, τὸ βάπτισμα λαμβάνειν ἡπείχετο. Ὁ δὲ Βαπτιστὴς Ἰωάννης καταμαθὼν ακριβοῦς, ὃν ἐμεμαθήκει παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκ τῆς μητρὸς τῆς ἰδίας μητρὸς, εἶτα σὺν φόβῳ καὶ τρόμῳ πολλῷ τὴν αὐτοῦ δεξιὰν συστειλάς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Τί τοῦτο, φησὶν, ὁ Δεσπότης; τί τοῦτο τὸ παράδοξον θαυματούργημα βούλεται; τί τῆς προόδου ταύτης τὸ κατεῖναι τοῦτο καὶ πᾶν θεῖον ἔργον; Ἐμοὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνεις, τῆς Ἐκκλησίας ἡ κεφαλὴ; ἔμοὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνεις, ὁ κλίνει τοὺς οὐρανοὺς, καὶ κατακλίνει ἐπὶ γῆς, ἔμοὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνεις, ὁ κεκτημένος κεφαλὴν τὸν Θεόν; ἔμοὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνεις, ἣν τὰ Χερουβείμ προσκυνεῖ; ἔμοὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνεις, ἣν τὰ Σεραφείμ σέβει καὶ τρέμει; ἔμοὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνεις, ὁ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὕαν ἐν [806] τῷ παραδείσῳ, καθάπερ ἐν θαλάμῳ, νυμφωσολήσας, καὶ ταῖς ἐκείνων κεφαλαῖς τῇ φωνῇ τὸν στέφανον ἐπιθεῖς, καὶ τῆς εὐπαίδας τὴν εὐλογίαν προσθεῖς, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς· Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν; ὁ λόγῳ μεθοδεύων ἐξ ἐκείνου τὴν φύσιν, τῆς φύσεως τὴν συγκρότησιν, ὁ στρατεύσας κατὰ τοῦ θανάτου τὸν τόκον, ἵνα φυτεύῃ πλείονας ὅσους, ὡς ἐκεῖνος κλαδεύει· ὁ τοῦ βίου τὸν τροχὸν κυλίων ὡς βούλει· ὁ παντὸς ἀγιασμοῦ πληρῶν τὰς κλινομένας σοι κεφαλὰς· ὁ μὴ χωροῦμενος μηδαιμοῦ· ὁ βλύζων ποταμοὺς οἰκτιρμῶν, εἰς τοῦτον θέλεις συγκαταδύναι τὸν ποταμὸν; καὶ τῶν ναμάτων ὁ ποιητῆς, τοῦτοῖς προσομιλῆσαι προφητῆσαι; καὶ τὸ βάπτισμα αἰτεῖς, ὅπερ σὺ μοι δέδωκας; εἰς τὸ διδόναι τοῖς δεομένοις; Καὶ ποῦ χρεῖαν ἔχεις βαπτίσματος μετανόιας, αὐτὸς μετανόωντας ἔλεον; ποῦ χρεῖαν

ἔχεις τοῦ τοιοῦτου φαρμάκου, προσταγμάτων μόνῳ θεραπεύων τὰς τῶν ἄλλων πληγὰς; ποῦ σοι δεῖ μετανόιας, εὐσημίας ἀῖνα πράττοντι; οὐ συγκατέβη τοῖς ἀνθρώποις, ὡς μόνος φιλόανθρωπος; Σὺ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν φορεῖς, ἣν ἐπλασας σεαυτῷ· καὶ διὰ ταύτης ἡγάσας σου τὴν εἰκόνα, ἣν συνέτριψεν ὁ διάβολος, ἀνακαίνισας ὡς ἡθέλησας· σὺ γεννήτωρ γέγονας πάντων ἡμῶν. Οὐκ ἐν σοὶ ὁ ἐξόριστος Ἀδὰμ ἀνακέκληται; οὐκ ἐν σοὶ βασιλεύει τί ποτε κατὰ κριτον φύλον; οὐ διὰ τῆς Μαρίας τὴν πεσοῦσαν Εὕαν ἀνέστησας; οὐ περιέρχῃ, τοῦ ἀνθρώπου Ἰσαακίου ποιῆσαι βουλόμενος; οὐ τὴν ἀνομίαν ὡς ἐπιβούλον τοῦ γένους ἐκδιώκεις τῆς γῆς; οὐ τὴν εὐνομίαν ὡς τροφὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπεισάγεις τῷ βίῳ; οὐ τὴν ὑπερὰν νόκτα τῆς ἀπάτης ἀποσοβεῖς; οὐ τὴν ἡμέραν τῆς θεογονίας ἀνατέλλεις τοῖς βουλομένοις τὸ ταύτης κάλλος ὄρεῖν; οὐ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐφαπτοῖς ταῖς πάντων ψυχαῖς; οὐ τὰ νέφρ, τῆς ὁσιωσθείας ὡς καπνὸν διαλύεις; οὐκ ὡς ἥλιος δικαιοσύνης περιβεβλημένος τὸ λευκὸν νέφος τοῦ σώματος; οὐ παῖρες παντοῦ τῆς θεότητος τὰς ἀκτίδας; οὐ παρθένος εἰ τὸ βλέμμα, καὶ τὸ βῆμα, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸν λογισμὸν, καὶ τὸν νῦν, καὶ τὴν ψυχὴν; οὐκ ἐκ παρθένου παρθένον σῶμα ταυτὶ κατεσκεύασας; Μὴ ταῦτα διανοίξαι· δεικταῖ καὶ κατανοῦντας; Τίνας οὖν ἕνεκα βαπτίσω σε νῦν, τοῦ ποταμοῦ δημιουργεῖ, καὶ τοῦ βαπτίσματος χορηγεῖ, καὶ διὰ φιλοανθρωπίας ἀνθρώπε; Ἀνομία ἔχουσ οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ, οὐτε κηλὶς ἀμαρτίας ἔχρανέ σου τὴν ἄχραντον σάρκα, οὐτε τῷ στόματί σου ποτε δόλος παρήδραυσεν. Ἦς ἀσπίδων τοῖς Ἰουδαίοις ἐπικρυπτεται χεῖλεσι· γεννηματα γὰρ εἰσιν ἐχθρῶν, καὶ τούτων αἱ γλώσσαι τυγχάνουσι δόλαι· σοὺ δὲ ἐν τῷ στόματι ζωῆς ἀθανάτου βρῦσσαι πηγαί· ζωὴ γὰρ ὑπάρχων, ζωὴν φέγγει καὶ χορηγεῖ. Πῶς οὖν ὁ χορηγὸς τῆς παρουσίας καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, τῶν πτωχῶν ἐπιβαίνει; ρευμάτων; Οἱ δὲ πάντες ὑπ' ἐμοῦ βαπτίζομενοι ταῦτα ἀκούοντες παρ' ἐμοῦ· Μετανοεῖτε· ἡγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ πιστεύσατε εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ. Ἐπὶ σοὶ δὲ βαπτίζομενον τί λαλήσω; τί φεύγομαι; εἶπω, Μετανόησον; ἵνα τίς σου τὴν μετάνοιαν δέξηται; τίς γὰρ ἄλλος ἐστὶ σοῦ μείζων Θεός; Εἶπω, Μετανόησον· ἡγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; καὶ τίς βασιλείαν τὴν βασιλείαν εὐαγγελίσομαι; καὶ σοὶ διαλαλῶ περὶ σοῦ; ἀγνοεῖς γὰρ ὁ πέφυκας; οὐκ εἰσίσταται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἣν φέρων τοῖς ἀνθρώποις οὐρανῶθεν ἐλθούσας; Εἶπω πρὸς σέ· Πίστευσον εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν; σὲ σοὶ πιστεύουσι παραγγυήσω; καὶ τίς περὶ νενοῦνέτα; αὐτὸς ἑαυτῷ πιστεύουσι; Πίστεύουσι γὰρ δὲ τὸν προσερχόμενον, ὅτι ἐστὶ Θεός· σὺ δὲ Θεός; εἰ, καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ ἄνθρωπος; εἰ τὸ φαινόμενον, καὶ πιστεύουσι δίκαιος εἰ παρὰ πάντων. Ἀλλ' εἶπω πρὸς σέ· Πίστευσον εἰς τὸν Πατέρα τὸν σὸν; Πότε γὰρ ὠφύης ἀπιστος καὶ πολέμιος τῷ Πατρί; πότε δὲ τῆ; τοῦ Θεοῦ γεγεννηκὸς ἐχωρίσθης θεότητος; Τί σὺν εἶπω πρὸς σέ; Πίστευσον εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἀλλ' [807] ἐν σοὶ, καὶ σὺν σοὶ τοῦτο καθέστηκεν. Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ; ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ζαχαρίου; ὁ ἐκ τῆς παρθένου πρὸς τὸν ἐκ τῆς στείρας; ὁ μὴ λύσας τὴν παρθενίαν τῆς μητρὸς, πρὸς τὴν λύσαντα τῆς τεκοῦσας τὴν στείρωσιν; ὁ ἐκ γαστρὸς προσκυνηθεὶς πρὸς τὸν ἐκ κοιλίας ἐπιγινώσκτα τὴν σὴν ἀσποσίαν; ὁ ἐνανθρωπήσας πρὸς τὴν τῆς ἐρήμου φωνήν; ὁ τοσοῦτος ὤψιλος πρὸς τὸν τοσοῦτον ἐυτελὴ; ὁ Κύριος πάσης τῆς κτίσεως πρὸς τὸν ἀνάξιον τῆς σῆς ἀγαθότητος ὑπρέτην; ὁ πλούσιος κατὰ φύσιν πρὸς τὸν πένητα κατὰ φύσιν, διὰ μόνην δὲ τὴν σὴν χάριν ἔμπορον; ὁ οὐράνιος καὶ ἐπίγειος πρὸς τὸν ἐπίγειον μόνον; ὁ ἀνωθεν ἔχων τὴν θεότητα, κάτωθεν δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, πρὸς τὸν

* *Leges μετανοίας.*

IN S. JOANNEM PRÆCURSOREM

ET IN S. THEOPHANIA.

1. Festum diem Joannis Baptistæ celebremus; conuocamus eum affectu, quo major inter natos mulierum non surrexit, ut Dominus ipse testatus est (*Math. 11. 11*). Nihil enim prophetam tanto honore cumulauit, quam quod Dominum baptizauit. Pergamus itaque ad baptismum Dominicum, qui Præcursores Regis cælorum maxime exornauit: atque intra Judææ regiones nos sistamus affectu, ex quibus primos fructus bonorum decerpimus: vel potius res ipsas oratione describamus, et hic eorum quæ paulo ante sunt lecta, fructum colligamus. Fingamus animo Jordanem illum, qui præsentem in carnē Creatorem suum suscepit, hic in medio nostri fluere, ac Baptistam Joannem existimemus fluminis ripæ adstare: atque intueamur Christum Dominum ad famulum suum domesticum accedentem, et baptizatum ab ipso, et digito indicatum de cælo Spiritus sancti allapsu. Adoremus etiam nos, consubstantialis Trinitatis adoratores, Patrem qui testimonium dedit, et Filium qui datum est, et Spiritum sanctum qui et ipse testatus est. Sequamur librum Evangeliorum nos ad ea quæ desideramus manu ducentem, ac diuinis literis tamquam vestigiis insistentes ad mysterium toto orbe celebratum accurramus. *Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo (Math. 3. 13)*. Ad Jordanem venit Dominus: nihil enim intempistiche, aut præter rationem effecit sapientiæ thesaurus, sed singula eorum, quæ nostræ redemptionis causa suscepit, opportuno tempore exsequitur est. Nam cum Deus sit et opifex omnis temporis omnisque interualli, tempus constituit, et ejusmodi dimissionis actionibus quasi floribus quibusdam initia eorum, quæ exsequitur erat, conspersit *Tunc venit Jesus*. Tunc; quando vero? Quando omnes ætatis gradus excurrit, quando omnem naturæ scalam ascendit, cum corporis ejus et animæ perfectio eluxit, cum triginta annorum circuitu in virum perfectum euasit, tunc vere ad Jordanem peruenit: et cum peccatoribus peccati expers ad baptismum accessit, ac demisso capite ad accipiendum hujus manu baptismum sese comparauit. Joannes autem Baptista cum eum probe misset, quem patre monstrante noverat jam inde ab utero matris suæ, deinde metu ac tremore correptus dexteram a capite retrahens: Quid hoc, inquit, est, Domine? quid sibi vult insolitum istud miraculum? quid hujus progressus humilis benignisque conspectus? Mihi caput inclinas tu Ecclesiæ caput? mihi caput inclinas tu, qui inclinasti cælos, et in terram descendisti? mihi caput inclinas tu, qui caput habes Deum? mihi caput inclinas, quod Cherubim adorant? mihi caput inclinas, quod Seraphim venerant et timeant? mihi caput inclinas, qui Adamum et Evam in paradiso tanquam in thalamo matrimonio junxisti, et illorum capitibus voce coronam imposuisti, ac fecunditatis liberorum benedictionem adjecisti, his verbis eos compellans, *Crescite et multiplicamini, et replete terram (Gen. 1. 28)*? qui oratione deducis ex illo naturam, conspersionem naturæ, qui partum morti aduersarium opposuisti, ut plures hic propagaret, quam illa amputaret; qui vitæ rotam volvis, ut vis; qui omni sanctificatione inclinata tibi capita reples; qui nullo contineri loco, qui fluvius misericordiarum effundis, in hunc fluvium vis descendere, et qui fluentorum es conditor, hæc elegisti in quibus versare, ex baptisma petis quod a te in eum finem accepi, ut sis a me daretur, qui eo indigerent? Etenim quid eadem tibi baptismum penitentis est opus, qui penitentium ipse misereris? quomodo indiges medicina ejusmodi, qui solo jussu aliorum vulneribus mederis?

qua in re penitentia eges, tu qui omnia gratulatione ac laude digna edis facinora? nonne te sola, qua prosequeris mortales, benevolentia ad hæc humana perpetiunda dimisit? Tu servi formam geris quam tibi ipsi sibi xisti: et hujus opera tuam imaginem sanctificasti, quam diabolus ante corruerat: renovasti eam ut voluisti: tu genitor factus es omnium nostrum. Nonne relegatus Adam in te revocatus est? nonne in te regnat olim damnatum genus? nonne per Mariam Evam erexisti collapsam? nonne circumcis, ut homines angelis æquales reddas? nonne iniquitatem ut insidiosam generi e terra expellis? nonne justitiam et æquitatem ut humane nutricem naturæ in vitam introducis? nonne tenebrosam fallaciæ noctem abigis? nonne cognitionis diuinæ diem oriri facis iis, qui ejus voluerint pulchritudinem intueri? nonne veritatis lucem in omnium animos immittis? nonne nebulas impietatis ut fumum dissipas? nonne tanquam sol justitiæ candida corporis nube circumseptus diuinitatis radios undequaque diffundis? nonne et ad aspectum, et ingressum, et habitum, et cogitationem, et mentem, et animam virgo es? nonne ex virgine corpus virginitatis præditum tibi condidisti? An ergo hæc penitentia indigent, aut contritione? Quam igitur ob causam te baptizabo, fluminis conditor baptismique largitor, qui propter amorem tuum erga homines homo fieri voluisti? Nihil est in te iniquitatis vestigium, neque macula ulla peccati impollutam carnem tuam unquam polluit, neque in ore tuo dolus umquam locum habuit. Venenum aspidum sub Judaicis labiis occultatur: sunt enim genimina viperarum, eorumque sunt linguæ dolosæ, tu vero ex ore vitæ æternæ fontes scaturiunt (*Pet. 2. 22*): nam vita cum sis, vitam loqueris et largiris. Quomodo ergo qui præsentem futuramque vitam largiris, egena ingrederis hæc fluuenta? Reliqui omnes qui a me baptizantur, hæc a me semper audiunt: *Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cælorum (Math. 3. 2)*: et credite in Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum. In te vero, dum baptizabere, quid eloquar? quid pronuntiabo? dicamne, Pœnitentiam age? quis vero pœnitentiam tuam suscipiet? quis enim est alius major te Deus? Dicam, Pœnitentiam age, *Appropinquauit enim regnum cælorum*? et regno regnum evangelizabo, et tibi de te ipso narrabo? forte quia quid sis ignoras? non nostri regnum cælorum, quod ut hominibus afferres et cælo venisti? Dicamne tibi, Crede in Dominum Jesum Christum? tene, tibi ut credas, cohortabor? quis porro umquam admonitus est, sibi ut crederet? Credere enim oportet accedentem, quod Deus est (*Hebr. 11. 6*): tu vero Deus es et Dei Filius, quamvis hominis juxta id quod apparet, et dignus es, cui ab hominibus credatur. An vero dicam tibi, Crede in Patrem tuum? quasi tu visus umquam sis incredulus, vel aduersarius Patri tuo? quando, inquam, a diuinitate Dei, qui te genuit, separatus fuisti? Quid ergo dicam tibi? crede in Spiritum sanctum? Atqui in te ille tecumque versatur. *Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me (Math. 3. 14)*? Unigenitus Dei Filius ad filium Zachariæ? qui ex virgine natus est, ad eum qui ex sterili ortus? qui matris virginitatem non solvisti, ad eum qui parentis soluit sterilitatem? qui e ventre adoratus es, ad eum qui tuum ex utero dominatum agnouit? qui inter homines versatus es, ad vocem deserti? qui tam excelsus es, ad tam humilem? Dominus uniuersæ creaturæ ad indignum bonitatis tuæ ministerium: natura dives ad natura pauperem, sed tua sola gratia diuitem: cælestis et terrestris ad terrestrem tantum; qui de superioribus quidem locis diuinitatem habes, de infe-

rioribus humanitatem, ad eum qui ex inferioribus tantum prodit? tantus Dominus ad me exiguum famulum? At enim servus dominum in libertatem non vindicat, lucerna solem non illuminat, lutum figulum ipsum non corrigit, ovis pastorem non pascit, præcursor regem non condecorat. Fluvius tuam non fert divinitatem; fluvius non metitur, quem cælum non capit; Jordanis suum conditorem non abluit; aqua suum agnoscit auctorem; hæc fluentia non norunt lumen, et ego audebo ad ministerium accingi? Animus meus aestuat, manus mea tremens veretur ad corpus hoc tantum omni ex parte sanctum accedere.

2. Quid faciam? quid exsequar? Et vereor te, Domine, et amo, et fugere non audeo, et accedere erubescio: baptismum conferre simul horreo, et accipere sanctificationem percipio. *Ego debro a te baptizari* (Math. 3. 14): ego te adorare, non baptizare sum edoctus: quin potius cervicem ego meam dextera tue inclino. Benedic me qui benedixis annos iustorum: hæc ut in Jordanis fluentis hodie exsilium, quomodo effecisti nuper ut in maternis visceribus exsultarem. Sane, inquit Dominus, o Baptista, modestiam tuam admiram, sed obedientiam quero! Factus es regni mei patronus, sed mee dispensationis administer fieri debes. Veni cum ego ad te, quandoquidem et tibi hoc confert, et iis qui similes tui sunt: veni ego ad te, ut omnes homines ad me accedant: descendi de cælis, et totus sum in sinu Patris, ut conjungam opus cum opifice: veni præsens, ut fugientes vivos caperem: veni ut homo, ubi jam antea eram ut Deus, quo homines deos redderem: accepi ex vobis egenam matrem, ut vos cum fiducia Patrem meum appellare possitis: educatus sum, ut infans, lactis cibo, ut me ipsum fidelibus in cibum proponerem: involutus sum puerilibus fasciis, ut iniquitatis vincula disrumperem: reclinatus sum non in regio quopiam lecto, sed in vili præsepio, ut post meam in præsepio reclinationem nullus amplius eorum, qui rationis participes sunt, ut rationis expers contra rationem vivat: excepi corpore meo circumcisionem, quam ego antea lege lata imperaveram, ut circumcisionem non manufactam introducam: ut primogenitum lege constitutum obtulit sacrificium, qui sum Unigenitus, ut ejusmodi sacrificium immutem, ac meipsum inusitatum quoddam et mirum sacrificium reddam. Fugi in Ægyptum, at non desii omnium esse perfluum: factus sum infans recens natus, vir perfectus, ut vides, ut perfectionem imperfectis elargiar: per omnes ætatis gradus pro vectus sum, ut omnem ætatem hoc progressu pedetentim facto corroborarem. Ingressus sum fluvium, quo efficiam ut terrigenæ ingrediantur in cælum: et hoc baptismum suscipio, ut discipulis meis regenerationis baptismum conferam. Sustineo descensum in aquam, ut generationem secundum carnem sustinui. Ut legislator, legis veneror jura, ut renovem gratiæ symbola: ut medicus sanus, medicina agrorum particeps fio, licet ea non indigeam, ut recentius piscinæ (a) remedium laborantibus excoitem. Crucem peccatorum causa suscipio, et lavacrum periculi expers recusabo? trium dierum spatio mortuus esse non dubitabo, et descensum hunc dolore vacuum non feram? in ipsum inferni profundum descensusus pergo, et his fluentis fluvii non circumdandus? Baptiza ergo me, qui baptizaturus sum et servaturus eos, qui voverint: baptiza me, qui baptizatum peccatis et demersam naturam humanam ad cælorum celsitudinem provecturus sum: baptiza me, ut hominem in terris, quem angeli ad Deum celebrant, et laudant in cælis. Esto diligens mysteriorum meorum administer, in bonam actionem transfer excusationem: siste linguam, et ad opus excita dexteram. Impone audacter manum vertici meo, qui propter te ex tua massa desumptus est: ex meo baptismate hoc lucrifac, ut Baptista dicaris. *Sine modo*: tantisper baptiza, et postea de mea divinitate loquere: tantisper baptiza, et postea

(a) Piscinam appellat fontem baptismatus.

adora: *Sic enim nobis convenit, ut omnem justitiam adimpleamus* (Math. 5. 15). Nihil ita excelsum exornat, ac demissio voluntaria: vera enim sublimitas actiones modestas non recusat. Tunc dimittit ipsum Joannes his eum verbis alloquutus: Ecce obsequor imperio tuo, Domine: quæ enim ignorans didici, ea gaudens perficio. Ecce dexteram meam capiti tuo admoveo, quandoquidem id tu jussisti, et ego servus tuus sum, et filius ancille tue, et manus mea opus tuum, et hic fluvius tue dominationis defluxus est, et hæc fluentia creature tue, et hoc baptismata domui tuæ, et tu solus nosti mysterium, quod verticis. Baptizare, queso, baptizare, et serva, ut voles, quo creasti. Beatus ego qui propter te inusitata ratione sum natus, et insolito more in deserto educatus, et nunc hoc a te ministerio dignus habitus: beatus ego qui a te fuerim approbatus, ut tanto mysterio operam meam impenderem. O dextera quantum exaltata es! o luteum instrumentum quantum honoratum es! Amator hominum, magnorumque largitor munerum, Domine, posteaquam gratiam immiscueris aquis, eisque descensu tuo quoddam quasi fermentum sanctificationis inserueris (genu flexo adoro te, Domine), egredies ex aquis ascende, et compleretur humanum natorum, pene agentem animam et deacentem: visita eam, quæ voluntaria febris laborat; erige, suscita in terra velut in lecto jacentem, et variis morbis laborantem: ut medicus morbos depelle. Te claudi expectant, ut, cum loquutus fueris, currant: te expectant cæci, ut videant: tuam vocem præstolantur mortui, ut resurgant: tum sitiant adventum, qui æstibus calanitiæ uruntur: siste te omnibus tanquam rorem sanitatis. *Et baptizatus Jesus ascendit de aqua; et ecce aperti sunt ei cæli: et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super ipsum* (Math. 3. 16). O admiranda et incredibilia mysteria! Cælum desursum adorat, quem paulo ante fluvius abluit, et Spiritus sanctus eum testatur Deum, quem baptizavit servus. Et ecce vox de cælis dicens, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (Ib. v. 17). Hic est qui baptizatus est, non quod ei hoc opus esset, sed tantum quod hominum amore teneretur: is cui testimonium dicit Spiritus sanctus: quem ego qui probe illum noveram, omnibus predicavi: qui ex me ante sæcula genitus est, et nunc ex Maria natus secundum carnem: qui consubstantialis est mihi et vobis: qui coæternus est mihi, et conformis vestræ formæ, creator Adami et unus ex posteris David, creator Virginis, et Virginis filius, qui mente percipitur, et exterius apparet, qui et fide et visu cernitur, perfectus in divinitate, et perfectus in humanitate. *Hic est Filius meus dilectus*. Hic qui et miracula edidit, ut Deus, et patitur ut homo, meus est Filius: neque enim crux a me eum separat, qui a me natura est inseparabilis. Hic et clavus confixus meus est Filius: non enim divinam naturam ledunt clavi. Hic etiam dum patitur Filius est meus: neque enim ejus divinitatem passio potest attingere. Hic sua sponte mortuus, mortis naturaliter adversarius, meus est Filius: mori autem secundum divinitatem neque naturaliter solet, neque vult, neque potest: vitam enim non vincit carnes, neque mors superat immortalitatem. Hic etiam resurgens ex mortuis meus est Filius: etenim, ut conditor universi, resuscitabit templum corporis sui, quod ab inimicis dissolvi permisit. Hic qui cum hac carne ad cælos ascendit, a quibus non abscessit, meus est Filius. Quicumque hunc suscipit, cum ipso me suscipit; quique hunc adorat, me adorat: qui in hunc credit, in me credit; qui hunc parvipendit, me parvipendit: contumelia quippe filii patris injura est. Hunc qui excipit, neque curiose scrutatur, sed serio colit, beatus est. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Peccatores, currite ad eum qui totius mundi peccata; damnati, complectimini benignum Judicem; vos qui peccatis estis necati, ad vitæ fontem properate. Hæc sunt festivitatis Baptistæ dona pulcherrima, hæc omnia nobis præbuit, qui propter nos

κάτωθεν μόνον βαπτίζαντα; ὁ τοσοῦτος Δεσπότης πρὸς ἐμὲ τὸν μικρὸν οἰκέτην: Ἀλλὰ δοῦλος δεσπότης οὐκ ἐλευθεροῖ, λυχνὸς ἥλιον οὐ φωτίζει, πηλὸς οὐ διορθοῦται, κεραμέα, πρόβατον οὐ ποιμαίνει ποιμένα, πρόδρομος οὐ σεμνύνει βασιλέα. Ποταμὸς τὴν σὴν οὐ βαττάει θεότητα· ποταμὸς οὐ μετρεῖ, ὃν οὐρανὸς οὐ χωρεῖ· ὁ Ἰορδάνης οὐ λούει τὸν ἑαυτοῦ ποιητήν· τὸ ὕδωρ ἐπιγινώσκει τὸν πλάσαντα· τὰ ρεύματα ταῦτα οὐκ οἶδε τὸ φῶς, καὶ γὰρ τολμήσω πρὸς τὴν λειτουργίαν; Ἡ ψυχὴ μου ἰλιγγεῖ, ἡ χεὶρ μου τρέμουσα φοβεῖται πλησιάζαι τῷ παναγίῳ σου σώματι.

Τί ποιήσω; τί διαπράξωμαι; Καὶ τρέμω σε, Δέσποτα, καὶ πωθῶ καὶ φυγεῖν οὐ τολμῶ, καὶ προστελεῖν οὐ θαρρῶ καὶ δοῦναι τὸ βάπτισμα φρίττω, καὶ λαθεῖν ἀγίασμον ἐπιποθῶ. Ἐγὼ *χρεῖαν* ἔχω ὑπὸ σου *βαπτισθῆναι*· ἐγὼ σε προσκυνεῖν, οὐ βαπτίζειν δεξιζόμεναι· ἐγὼ μᾶλλον ὑποκλίνω τὸν ἐμὸν αὐχένα τῇ σῇ δεξιᾷ. Εὐλόγησόν με, ὁ εὐλογῶν ἐπὶ δικαίων ποιησόν με τοῖς Ἰορδανείοις ρεῖθροις ἐγχορεύσαι σήμερον, ὡς ἐποίησας με πρῶτον ἐνσκιρτῆσαι τοῖς μητροῖς ἐμβροτοῖς. Ναί, φησὶν ὁ Δεσπότης, ὦ βαπτιστά, θαυμάζω σου τὴν εὐλάβειαν, ἀλλὰ τὴν εὐπειθεῖαν ἐπιζητῶ. Γέγονας τῆς ἐμῆς βασιλείας συνήγορος, ἀλλ' ὁρεῖσαι γενέσθαι καὶ τῆς ἐμῆς οἰκονομίας διάκονος· Ἦλθον ἐγὼ πρὸς σέ, ἐπειδὴ τοῦτο συμφέρει σοὶ τε καὶ τοῖς κατὰ σέ· ἦλθον ἐγὼ πρὸς σέ, ἵνα πάντες οἱ ἄνθρωποι παραγέωνται πρὸς ἐμέ· κατήλθον ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ ὅλος ἐν τοῖς κήλοις εἰμὶ τοῦ Πατρὸς, ἵνα συνάψω τῷ πλάστῃ τὸ ποίημα· ἦλθον ὁ παρών, ἵνα ζωγήσω τοὺς ψέγοντας· ἦλθον ὡς ἄνθρωπος, ὅπου παρήμην ὡς Θεός, ἵνα τοὺς ἀνθρώτους θεοὺς ἀπεργάζωμαι· ἔλαθον ἐξ ὑμῶν μητέρα πενήτην, ἵνα δυνηθῇτε μετὰ πατρῷας ὑμεῖς τὸν ἐμὸν Πατέρα καλεῖν· ἐτράφησθε ὡς βοῆφος τῇ τοῦ γάλακτος τροφῇ, ἵνα τοῖς πιστοῖς τροφὴν ἑμαυτὸν παραθήτω· περιεβλήθην σπαργανοὺς παιδικούς, ἵνα διαβρῶξω τοὺς τῆς ἀνομίας δεσμούς· ἀνεκλήθην οὐκ ἐπὶ κλίνης βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπὶ φάτνης εὐτελέως ἵνα μετὰ τὴν ἐμὴν ἐπὶ τῆς φάτνης ἀνάκλησιν μηκέτι μηδεὶς τῶν λογικῶν ὡς ἄλογος ἀλογίαν νοσῇ· ἐδεξάμην ἐν τῇ σαρκὶ μου περιτομὴν, ἦν ἐγὼ πρῶτον ἐνομοθέτησα, ἵνα τὴν ἀχειροποιήτον ἐπιστάγην περιτομὴν ἀνηνεγά τὴν γεννομένην θυσίαν ὡς πρωτότοκος ὁ Μονογενὴς, ἵνα μεταποιῶν τὴν τοιαύτην θυσίαν, καὶ ζῶντα θυσίαν ἑμαυτὸν ἀπεργάζωμαι. Ἐρῶγον εἰς Αἰγύπτου, ἀλλ' οὐκ ἀπέστην τοῦ εἶναι πάντων καταφυγῇ· ἐγενόμην βρέφος νέον, τέλειος ἀνὴρ, ὡς ὁρᾷς, ἵνα τὸ τέλειον τοῖς ἀτελείς γαρῃσῶμαι· ἦλθον διὰ πάσης ἡλικίας, ἵνα πᾶσαν ἡλικίαν τειγίσω τῇ κατὰ μικρὸν προκοπῇ. Ἐπέβην καὶ ποταμῷ, ἵνα ποιήσω τοὺς γηγενεῖς ἐπιβαίνειν τοῦ οὐρανοῦ· καὶ δέχομαι τὸ βάπτισμα τοῦτο, ἵνα παρίσχω τοῖς ἐμοῖς μαθηταῖς τῆς παλιγγενεσίας τὸ βάπτισμα. Ἀνέγωμαι καταδύσεως, ὡς ἡνεσχημένον τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Ὡς νομοθέτης τιμὴ τοῦ νόμου τὰ δικάζω, ἵνα καινουργήσω τῆς χάριτος τὰ σύμβολα· ὡς ἱατρός ὑγιαίνων μεταλαμβάνω τοῦ φαρμάκου τῶν νοσούντων, μὴ δεόμενος τοῦτο, ἵνα καινότερον βοηθημα τὸ τῆς κολυμβήθρας ἐπινοήσω τοῖς κάμνουσι. Σταυρὸν διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καταδέχομαι, καὶ λουτρὸν ἀκίνδυνον παραιτοῦμαι· νεκρῶν οὐκ ὑπομένει μῆλλον τριήμερον, καὶ καταδύσιν ἄλυπον οὐ ποιήσωμαι; εἰς αὐτὸν καταβῆναι ἐπιίχομαι [808] τὸν τοῦ ἄου θυδὸν, καὶ ποταμὸς βεῖθρον οὐ περιπτύξωμαι; Βάπτισον οὖν με, τὸν μέλλοντα βαπτίζειν καὶ σωζειν τοὺς θέλοντας· βάπτισόν με τὸν μέλλοντα βεβαπτισμένην ταῖς ἁμαρτίαις τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν εἰς ὕψος ἐπαίρειν οὐράνιον· βάπτισόν με ὡς ἄνθρωπον κάτω, τὴν ἄνω παρὰ τῶν ἀγγέλων ὑμνούμενον ὡς Θεόν. Γενοῦ τῶν ἐμῶν μυστηρίων ἀγαρήτης ὁδός· μετὰ δὲ τὴν παραίτησιν εἰς πράξιν ἀγαθῶν· στήσον τὴν γλῶτταν, καὶ κίνησον πρὸς τὸ ἔργον τὴν δεξιάν· ἐπίβες θαλάρῳ τὴν χεῖρα τῇ ἐμῇ κορυφῇ, τῇ ἀφ' ἧς εἰση ἀπὸ τοῦ σοῦ φυλάματος διὰ σέ· κέρδανον ἐκ τοῦ βαπτίσματος μου καὶ σὺ τὸ Βαπτιστὴν ὀνομάζεσθαι. Ἄφες ἄρτι· τέως βάπτισον, καὶ τότε θεολόγησον· τέως βάπτισον, καὶ τότε προσκύνησον· Οὕτω γὰρ *αἱ ἐπεὶ ἐστὶν ἡμῶν π. ἡμῶν σωστικὴν ἐκκλήσιν*.

Οὕτῳ οὕτω σεμνύνει τὸν ὕψην, ὡς ἡ ἐθελούσιος συγκατάθεσις· ὕψος γὰρ ἀληθὲς οὐ σεμνύνει πράξεις ἐπεικεῖς. Τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ Ἰωάννης, βῶν πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ διακονῶ τῷ σῷ προστάγματι, Δέσποτα· ἃ γὰρ ἀγνοῶν ἔμαθον, ταῦτα χαίρων ἐπιτελῶ. Ἰδοὺ προσάγω τὴν ἐμὴν δεξιάν σου τῇ κεφαλῇ, ἐπειδὴ σὺ τοῦτο προσέταξας· καγὼ δοῦλος σός, καὶ υἱὸς τῆς παιδείας σου· καὶ ἡ χεὶρ μου δημιουργήμα σόν, καὶ ὁ ποταμὸς οὗτος τῆς σῆς δεσποτείας ἀπόρροια, καὶ τὰ νάματα ταῦτα ποτήματα σά, καὶ τὸ βάπτισμα τοῦτο δῶρον σόν· καὶ σὺ μόνος ἐπίστασαι ὁ κατεργάξῃ μυστήριον. Βαπτισθῇ, βαπτισθῇ, δέομαι καὶ σῶσον, ὡς θέλεις, οὗς ἔπλασας. Μακάριος ἐγὼ, διὰ σέ παραδόξως τεχθεὶς, καὶ ζῆνους ἐν ἐρήμῳ τραφεὶς, καὶ νῦν τῆς διακονίας ταύτης ἀξιωθεὶς· μακάριος ἐγὼ πρὸς σου δοκιμασθεὶς τρικλόντι ὑπουργῆσαι μυστηρίῳ. Ὁ δεξιὰ, πόσον ὑψώθη; ὦ πῆλινον ὄργανον, πόσον τετίμησαι! Φιλάνθρωπε καὶ μεγαλόδωρος Κύριε, μετὰ τὸ κερᾶσαι τὴν χάριν τοῖς ὑἱοῖς, καὶ δοῦναι τοῖς τοῖς ὡς περὶ τινὰ ζῦμην ἀγίασμοῦ τὴν κατάδυσιν, ἀνελθὼν τῶν ὑδάτων (γονυπετοῦ, Δέσποτα) ἀνάδραμε καὶ κατὰ λαβὴν τὴν ἀνθρωπώτητα ψυχόρραγον· σὺ καὶ κάμνουσαν, ἐπίσκεψαι τὴν ἐκουσίως πυρρῆσαν, ἀνάστησον τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἐπὶ κλίνης ἐξηπλωμένην, καὶ νοσοῦσαν πάθει διαφθόρῃ ὡς ἱατρός τὰς νότους ἀπέλασον. Σὲ περιμένουσιν οἱ χωλοὶ, ἵνα σὺ καλήτῃς δράμασι· σὲ περιμένουσιν οἱ τυφλοὶ, πρὸς ἀνάβλεψιν· τὴν σὴν προσέχοντα φωνὴν οἱ νεκροὶ πάντες, πρὸς ἀνάστασιν· τὴν σὴν παρουσίαν διψῶσιν οἱ φλεγομένοι τῷ καύσωνι τῶν συμφορῶν· ἐπίστηθι πᾶσιν ὡς δρόσος ἰσότης. *Καὶ Βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος· καὶ ἰδοὺ ἡνεφώθησιν αὐτῷ ὁ οὐρανός, καὶ εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαίνον, ὡσεὶ περιτορᾶν, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν.* Ὁ ξένων καὶ παραδόξων μυστηρίων! ὁ οὐρανὸς ἀνωθεν προσκυνεῖ, ὃν ὁ ποταμὸς πρὸ βραχέων ἐπέκλυσε· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεολογεῖ, ὃν ὁ δοῦλος ἐθάπτιζε. Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡδόκησα. Οὗτός ἐστιν ὁ βαπτισθεὶς, οὐ διὰ χρεῖαν ἰδεῖν, ἀλλὰ διὰ μόνην φιλανθρωπίαν, ὁ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρούμενος, ὁ παρ' ἐμοῦ τοῦ σαφῶς ἰδόντος αὐτὸν κηρυττόμενος· ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ἐξ ἐμῶν γεννηθεὶς, καὶ νῦν ἐκ Μαρίας σαρκὶ τεχθεὶς, ὁ ὁμοούσιος ἐμοὶ καὶ ὑμῖν ὁ συναϊδὺς ἐμοὶ, καὶ σύμμορφος τῆς ὑμετέρας μορφῆς· ὁ ποιητὴς τοῦ Ἀδὰμ, καὶ ἀπόγονος τοῦ Δαυὶδ· ὁ δημιουργὸς τῆς Παρθένου, καὶ υἱὸς τῆς Παρθένου· ὁ νοούμενος καὶ φαινόμενος· ὁ πιστεῖ καὶ ὅφει κατοπτρεύμενος· ὁ τέλειος ἐν θεότητι, καὶ τέλειος ἐν ἀνθρωπότητι. Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Οὗτος, καὶ θαυματουργὸς ὡς Θεός, καὶ πάσχων ὡς ἄνθρωπος, Υἱός ἐστιν ἐμός· σταυρὸς γὰρ οὐ χωρίζει μου τὸν κατὰ φύσιν ἀχώριστον. Οὗτος καὶ τοῖς ἥλοις κενότομος, Υἱός ἐστιν ἐμός· ἦλοι γὰρ τούτου τὴν θέλιν οὐσίαν οὐ βλάπτουσιν. Οὗτος καὶ πάσχων Υἱός ἐστιν ἐμός· τὴν γὰρ τοῦτο θεότητα πάθος οὐκ ἴσχυει καταλαθεῖν. Οὗτος καὶ νεκρούμενος ἐκουσίως, κατὰ τὸ νεκρούσθαι πεφυκὸς Υἱός ἐστιν ἐμός· ἀποθανεῖν γὰρ εἰς θεότητα οὐ πέφυκεν, οὔτε βούλεται, οὔτε δύναται· ζῶν γὰρ νεκρωστὶς οὐ νικά, καὶ θάνατος ἀθανασίας οὐ περιγίνεται. [809] Οὗτος καὶ ἀνιστάμενος ἐκ νεκρῶν Υἱός ἐστιν ἐμός· ὡς γὰρ δημιουργὸς τοῦ παντὸς ἀναστήσει τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸν ναὸν, ὃν λυθῆναι παρὰ τὴν ἐχθρὸν αὐτοῦ συν-εχώρησεν. Οὗτος μετὰ τῆς σαρκὸς ταύτης ἀνιών εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὧν οὐκ ἀπέστη, Υἱός ἐστιν ἐμός. Τοῦτον ὁ δεχόμενος, ἐμὲ δέχεται σὺν αὐτῷ· τοῦτον ὁ προσκυνῶν, ἐμὲ προσκυνεῖ· εἰς τοῦτον ὁ πιστεύων, εἰς ἐμὲ πιστεύει· τοῦτον ὁ σμικρύνων, ἐμὲ σμικρύνει· ὅστις γὰρ παιδὸς ζημία πατρός· τοῦτον ὁ δεχόμενος, καὶ μὴ πολυπραγμωνῶν, ἀλλὰ σέθεν ἀπεριέργως, μακάριος. Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡδόκησα. Οἱ ἁμαρτωλοὶ, ὁράμετε πρὸς τὸν αἰρῶντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· οἱ κατὰ κριτοῦ, καταλάθετε τὸν φιλάνθρωπον δικαστήν· οἱ νενεκρωμένοι ταῖς ἁμαρτίαις, σπεύσατε πρὸς τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς. Ταῦτα τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ πανηγύρεως κἀκλήσεσθε ὅρα· ταῦτα πάντα παρήγγειλεν ἡμῖν ὁ δι' ἡμᾶς ἐπὶ

φανείς Δεσπότης Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἀμα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ πναγιῶ καὶ

ζωοποιῶ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν,

MONITUM

Lectum indignum et insulsum opusculum in Theophania non sine fastidio edimus. Quem enim non pigeat huiusmodi nugae tractare? Quia tamen ab Savilio et Frontone jam editum fuerat, hic inter Spuria locum habet.

ΕΙΣ ΤΑ ΑΓΙΑ ΘΕΟΦΑΝΙΑ.

Ἡ πηγὴ τῶν εὐαγγελικῶν διδαγμάτων ἀναγωγέ-
νους ἔχει τοὺς ῥύακας, καὶ εἰ τις διψῶν πίνει ἐξ ἐκεί-
νης τῆς πηγῆς, καὶ ζωοποιεῖται· ζωοποιεῖται δὲ κατὰ
πνεῦμα καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν, εὐφροσύνην ὑπὲρ
οἴνων δεχόμενος. Ἀκόρεστος γὰρ ἡ γλυκύτης τῶν
πνευματικῶν λογίων· οὐ γὰρ εὐφραίνει κοιλίαν, ἀλλὰ
καρδίαν, καὶ λογισμοὺς· εὐσεβῶν εἰς φιλοθεῖαν ἀγει.
Ἦκουες γὰρ ἀρτίως ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Βαπτιστοῦ
Ἰωάννου βοῶντος πρὸς τὸ συνελθόν πανταχόθεν καὶ
βαπτίζομενον τὸ τῶν Ἰουδαίων πλῆθος· Ἐγὼ μὲν
βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω
μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν. Ὁ ὀπίσω
μου ἐρχόμενος ὀπίσω, διὰ τὸν τόκον τῆς γεννήσεως.
Ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου
ἐστίν, οὐ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστά-
σαι. Καὶ ποῖα ὑποδήματα βασταχτέα ὑπεφέρειτο ὁ
Κύριος, οἷ· ἔλεγεν, Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα
βαστάσαι· Ἐνταῦθα ὑποδήματα, τὰ τῆς οἰκονομίας
μυστήρια λέγει· ὑποδήματα γὰρ ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ
Κυρίου προσηγορεύεται. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ Κύριος·
διὰ τοῦ προφήτου κράζων· Ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν
ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου. Αἱ τούτο καὶ ὑποπόδιον
ἔκτισεν ἡ τοῦ Κυρίου ἐνανθρώπησις, ὡς ἐπὶ γῆς ὀφεί-
σα, καὶ τὸ τέρμα τῆς γῆς καταλαβοῦσα. Ὅπερ καὶ ὁ
προφήτης· ἐκ τῶν ἐκατέρων τὴν ἐμφάνειαν ποιούμε-
νος· ἐκίκραγεν· Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν,
καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ.
Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν·
ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν,
οὐ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς
ὑμᾶς βαπτίζει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ. Οὐδὲ
πύον ἐν χειρὶ αὐτοῦ· καὶ τὸν μέγ· οἷον συνάξει
εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἀχυρὸν κατωκύνει
πυρὶ ἀσθέστω. Ταῦτα τοῦ Ἰωάννου παρεγγυῶντος,
καὶ τὸν ἰσχυρότερον Κύριον σαλπίζοντος, οἱ ὅτι αὐτοῦ
[810] βαπτίζομενοι ἀντέβαινον τῷ Ἰωάννῃ, λέγοντες·
Ἐχεις ἰσχυρότερόν σου τινα, ὃν προφηταί· τί σεαυτὸν
συκοφαντεῖς; σὺ τοῦ μεγάλου Ζαχαρίου υἱός, σὺ καὶ ἀν-
θρώπου ποιητὴς, καὶ θηρίους φιδερός. Ἐχεις ἰσχυρό-
τερόν σου τινα, τί ἀδολεσχεῖς; Οὐκ ἔστι σου ἰσχυ-
ρότερος. Σὺ καὶ κατ' ἐπαγγελίαν ἐτέχθης, σὺ ὑπὸ
Γαβριὴλ ἐκηρύχθης, σὺ ἐν τῇ θυσιαστήριῳ ἐφανερώ-
θης, σὺ τὴν γλῶτταν τοῦ γεννησαντός σε δεθεῖσαν
ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ διέλυσας, σὺ Ἰωάννης κέκλησαι,
ὁ χάρις Θεοῦ ἐρμηνεύεται. Τί τοίνυν συκοφαντεῖς
ἐαυτόν; Οὐκ ἔχεις τὸν ἰσχυρότερόν σου. Ὁ δὲ Ἰωάν-
νης, ὡς δούλος ὑπὲρ τοῦ Δεσπότης μαρτυρῶν, θεῖκην
ἀξίαν σφτερίσασθαι μὴ καταδεχόμενος, ἀντεδίδας τοῖς
ἀντιβαλόνουσιν δόλοισι λέγων· Ὑμεῖς, ὁ οὐκ οἴδατε, λέ-
γετε· ἐγὼ, ὁ οἶδα, μαρτυρῶ. Ἰσχυρότερός μου ἔρχεται.
Ἐγὼ δὲ· ἐκεῖνον, ἐκεῖνος οὐ δὲ ἐμέ· ἐγὼ ἐκ στείρας,
ἐκεῖνος ἐκ παρθένου· ἐγὼ στρατιώτης, ἐκεῖνος
βασιλεὺς· ἐγὼ πρόδρομος, ἐκεῖνος οὐράνιος· ἐγὼ τὸ
Πνεῦμα δεδανεισμένος, ἐκεῖνος ζωὴν παρέχει πᾶσιν
ἀνθρώποις· ἐγὼ μετανόιας κήρυξ, ἐκεῖνος υιοθεσίας
δοτὴρ· ἐγὼ βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι, προκαθαίρων
ὑμᾶς· ὡς σκευὴ βερρυπωμένα ταῖς ἁμαρτίαις, ἐκεῖνος
ἐμβαλεῖ τὸ μύρον τῆς χάριτος· Αὐτὸς βαπτίζει ὑμᾶς
ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ, οὐ καυστικῷ, ἀλλὰ ἀγια-
στικῷ. Ἐγὼ νουθεσίας γλώτταν αὐτοῦ, ἐκ τῆς δικαιο-

χρισίας· πύον, βαστάζων, καὶ τοὺς μὲν δικαίους
ὥσπερ σίτον ὥραιο ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῶν οὐρανῶν
ἀνενέγκει· τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς καὶ μὴ μετανοήσαν-
τας ὡς ἀχυρὰ τῷ ἀσέστω πυρὶ παραδίδει. Ὁ δὲ
ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν. Ἐκεῖ-
νον προσμεινате· παρ' ἐκείνου τὸ τέλειον δέξασθε βά-
πτισμα· ἐγὼ λύχνος ἐν μέρῃ, ἐκεῖνος ἥλιος πανταχοῦ.
Ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν.
Ταῦτα τοῦ Ἰωάννου παρεγγυῶντος καὶ παραπλήσια
τούτων. οἱ ὅτι αὐτοῦ βαπτισθέντες ὅλγοι προσέμενον
ἀντιβάλλοντες πρὸς ἀλλήλους, καὶ λέγοντες· Καρτερή-
σωμεν καὶ ἴδωμεν τὴν μέλλουσαν διαβαίνειν βαπ-
τίζειν ἡ φαντασίαν· ἐφόρτισεν ἡμῶν τὰ ἀκοῆς Ἰωάν-
νης καταπληκτικοῖς λόγοις· ἰσχυρότερον αὐτοῦ παρα-
γενέσθαι λέγει, πύον καὶ πῦρ καὶ Πνεῦμα φέροντα.
Ἐν τούτοις τῶν ὅλων καρδοκύντων κοσμικῆς βα-
σιλείας παρουσίαν, ἐνὶ ὧν ὅλων Δεσπότης καὶ Θεὸς
ἄνωθεν διαβαίνειν, ἰδὲ καὶ ὁ Κύριος τῇ θείᾳ τῆς
ἐνανθρωπήσεως, μόνος, λιτὸς, μονοκίτων, ὡς εἰς τῶν
ὅλων ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην φθάσας, προσέκλιτε
τὴν κεφαλὴν τῷ Ἰωάννῃ, θέλων ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆ-
ναι. Ταῦτην τοίνυν τὴν ταπεινὴν θέαν τῆς τοῦ Χρι-
στοῦ ἐπιστάσεως ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης παρὰ πολλὴν
προδοκίαν θεασάμενος, ἰλιγγίασεν, ἠπώρησε, καὶ ἐξ-
επλάγη· τόπος φυγῆς περιεβλέπετο, θέλων δραπετεύ-
σαι· καὶ οὐκ ἠπώρησεν· ἀοράτος γὰρ ἦν κρατούμενος
καὶ συνεχόμενος· ἐδόξα πρὸς τὸν κρατοῦντα Κύριον
λέγων· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι,
καὶ σὺ ἐρχῇ πρὸς με· Τί ποιεῖς, Δέσποτα; τί προ-
δίδως με τοῖς ὅλοις εἰς θάνατον; Νῦν ὡς ψευδοῦσιν
ὅλγοι λιθάσουσιν· ἐγὼ μέγ· ἀλλὰ περὶ σοῦ ἐκτρυφῶ, καὶ
σὺ ὡς λιτὸς καὶ ξένος παραγέγονας. Τί ποιεῖς. Δέ-
σποτα; καὶ ἄνω Υἱὸς βασιλεὺς, καὶ κάτω Υἱὸς βασι-
λεὺς· καὶ οὐδ' αὖτις σκῆπτρον βασιλικόν; Δεῖξόν σου
τὴν ἀξίαν, τί μόνος καὶ λιτὸς παραγέγονας; πού σου
τὸ τῶν ἀγγέλων στέρος; πού τῶν ἀρχαγγέλων τάγ-
μα; πού σου ἡ ἐξαπτερόφυτος τῶν Χερουβὶμ λειτουργ-
γία; πού τὸ πύον; πού τὸ πῦρ; πού σου τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον; Μωστὴν ἐδόξασας, νεφέλην φωτεινὴν περ-
έστησας, σπύλον πυρὸς πορεύεσθαι· αὐτῇ παρεσκευά-
σας, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀγγελικὴ δόξη περιεστρα-
ψας, τὸν δοῦλον ἐν τῇ αὐτῇ δόξῃ ἡμερίσας; καὶ σὺ ὁ
Δεσπότης ἐν ἰδιωτικῷ σχήματι παραγόμενος· τὴν
κεφαλὴν μοι προσκλίνεις; Ἀνάνυσσον, κεφαλὴ πάν-
των ὑπάρχεις· δεῖξόν ὅπερ εἰς· ἔδειξας τὰ ταπεινά,
δεῖξόν καὶ τὰ ὑψηλά· βάπτισον τοὺς παρόντας καὶ
πρὸ πάντων ἐμέ. Τί βαπτίσεις; θέλων· Ὁ Ἰορδάνης
οὐ δέχεται· ἐγνώρισέ σε τὸν ποιητὴν, ἀνέτριψε τὰ
βεῖθρα εἰς τὰ ὀπίσω, οὐ προβαίνει εἰς τὰ ἐμπροσθεν,
ἀρνεῖται τὴν τάξιν. Τὰ στοιχεῖα γνωρίζουσι, κατ' ὃν
μὴ γνωρίζω; Εἰ θέλει· βαπτισθῆναι, ἐαυτὸν βάπτι-
σον. Οὐκ ἐκείνον τὰς χεῖρας· ἀρνούνται τὴν σύνθε-
σιν, ναρκῶσι, συστέλλονται· ὁ οὐκ ἐδιδάχθησαν [811]
κρατεῖν, οὐκ ἐπιδίδονται. Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ
βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχῇ πρὸς με; Οὐδ' αὖτις, εἰ.

* An legendum ἀνενέγκη, subiunctivum nempe cum a-
gnificatione futuri indicativi?

b Forte παρουσίαν, τὸν τῶν ὅλων Δεσπότην καὶ Θεὸν Ἰωάν-
νην διαβαίνειν εἶδε. Mox fort. εἰς τὸν πύον.

c Forte εἰ βαπτισθῆναι θέλει.

qui te novi? In matris utero fallens naturæ leges, cum nondum exacto tempore exitum non reperirem, te in prægnantis, quam tu gestabas, utero vidi: teque agnovi, cumque loqui non valerem, matris ore clamavi: *Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me (Luc. 1. 43)?* Illic non erravi, et nunc cognitione non assequar! *Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me?* Respondet Dominus, ut modo audisti: *Sine modo: sic enim oportet nos implere omnem justitiam (Matth. 3. 15).* *Sine modo:* nescis quid dicas, ego quod agam scio. Gloriam divinitatis meæ tibi revelari expetis: id non fert tempus: omnia bona tempore suo. Tu vere dicis, sed non tibi habetur fides: incredula quippe est Judæorum natio: annon illos genimina viperarum vocasti (*Matth. 23. 35.*)? Cur ergo vis me illis revelari? Tuum de me testimonium non accipiunt: te suspectum habent circa præcursoris officium. *Sine modo:* majus accipient testimonium: *Sine modo: sic enim oportet nos implere omnem justitiam.* Reponit Joannes, Quo pacto, Domine? Tum Dominus: Quemadmodum circumcisis sum, ut legem implerem, ita baptizor, ut gratiam confirmem. Si partem impleam, partem relinquam, maneam relinquo dispensationem. Omnia impleam oportet, ut posthac Paulus scribat: *Plenitudo legis Christus in justitiam omni credenti. Sine modo: sic enim oportet nos implere omnem justitiam (Rom. 10. 4).* Sine, Joannes,

aque naturam sanctificari: omnia impleam oportet. Nisi a te baptismum accipiam, rex a sacerdote paupere baptizari nolet. *Sine modo,* sine ex alto clamat Pater: *Hic est Filius meus dilectus (Matth. 3. 17),* ne me fabri, sed ut celestis Patris filium dicant Judæi. *Sine modo,* ne Adamo repugnes: secundus Adam sum, qui sordes peccatorum ejus abstergere volo: nisi ego baptizer, quomodo ille purgabitur? Ideo triginta annos natus baptizor, ejus ætatem excipiens, ut per id quod ad illum spectabat, quod meum est confirmetur. *Sine modo,* ut impleatur propheta dictum: *Vox Domini super aquas (Psal. 28. 5).* Tremendumque erat spectaculum. Joannes caput Domini tremens tetigit, calisque apertis rem contemplabantur angeli: ac Spiritus gratia specie columbæ ad caput Domini advolans, Joannis dexteram removebat. Adstibat multitudo admodum dubitans, et alternis vicibus, Quis est hic? dicens. Hinc ceu respondens turba, Quis est hic? querenti, clamavit Pater, et dixit: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacet: ipsum audite.* Amorem erga Filium genitor clamando testatur, ut discas Creatoris erga mundum affectum, qui pro talibus servis Filium tradidit, pro odiosis dilectum, pro peccatoribus impecabilem, pro ingloriis gloriosum. Gloria igitur celebremus Dominum, qui apparuit, cum Patre, Filium et Spiritum sanctum, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

AD HOMILIAM IN OCCURSUM CHRISTI.

Indignam Chrysostomo esse hanc homiliam fatetur quisvis emunctæ naris homo. Multa enim hic sunt, maxime sub finem, inepta et puerilia. Jure ergo

in prius Editis inter Spuria alegata fuit.
Interpretatio Latina est Frontonis Ducae.

DE OCCURSU D. N. JESU CHRISTI,

DEQUE DEIPARA ET SYMEONE ORATIO (a).

Non modo carne se vestit Dominus noster Jesus Christus, verum etiam ex legis præscripto circumcitur, ut omnem Judaicæ incredulitati occasionem edimat. Venit enim ad legem pro lege, ut per fidem a lege discipulos liberet: et carnem suscipit, et circumcitur cum Judæis. In communionem venit carnis, in communionem venit et circumcisionis: cognationem confirmavit, ne Christum ex semine David ortum negarent, quem expectabant: ostendit induriam cognationis. Si enim, cum is circumcisis esset, dicebant, *Nescimus unde sit (Joan. 9. 29):* si secundum carnem circumcisis non esset, speciosam negandi occasionem habuissent. *Postquam igitur consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer (Luc. 2. 21),* expectabat Jesus incrementum instrumenti. *Postquam consummati sunt dies octo:* lex enim octava die circumcisionem fieri jubet: cumque octava dies venerit, procedit in medium medicus, ac ferrum capessit, et artem suam exercet, cessatque sabbatum propter circumcisionem. Interrogemus ergo Judæos: Sabbatum requies est; vacatio perfecta est dies: qua de causa septimam expellit octava? cur septima superior evadit octava? Verum Judæi quidem res Judaicas minime norunt; at Ecclesia Christi Christum novit et Judaica documenta. Circumcitur enim puer octavo die, quia Dominica resurrectio die octavo futura erat totius mundi circumcisio. Cur enim Moyses, ut die sexto circumciderent, non imperavit? cur non die

nono, vel decimo? Illustris igitur et clarus est dies octavus, quo die Dominus resurrexit. Si quis ergo resurrectioni non credit, incircumcisis est corde, ac per incredulitatem alienus a Deo. Ipsa vero circumcisio fidei est vera cognitio atque intelligentia. Idcirco, carissime, circumcisio fidelibus sacri baptismatis loca traditur¹: sanctum vero baptisma Christi resurrectionis est figura. Transi ergo a carne ad spiritum, et a corporeo ad mysticam Spiritus anagogen, illicque carnalem circumcisionem reperies, hic vero spirituale, et peccatorum purgationem. Octava porro est circumcisio, octava item resurrectio est: resurrectionis vero figura baptisma. Itaque a rebus parvis ad majores, a rebus corporeis ad eas quæ magis sunt spirituales, progressus fit. Accedant itaque Judæi, et progressum faciant: nam a carnalibus faciendus est progressus, nec in illis consistendum est. Ac Dominus quidem noster Jesus Christus, qui non venit solvere legem, sed adimplere (*Matth. 5. 17*), cum Judæis circumcisis est. Ait igitur evangelista: *Consummati sunt illi dies octo ut circumcideretur, et vocatum est nomen ejus Jesus: quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur (Luc. 2. 21).* Nam nos quidem postquam partu editus est infans, nomen accipimus: Jesu vero nomen impositum est prius quam pareretur; erat enim antequam conciperetur.

¹ Reg. et Savil., in circumcisionem fidelibus sanctum baptisma consequenter traditur, et cum cognitione concordatur.

(c) Collata cum Cod. Reg. 1589, ubi multe varietates.

καὶ γινώσκεις ὅτι οἶδά σε. Τί με κρύπτεις τὸν εἰδὼτα
σε; Ἐν τῇ νηδαίᾳ τῆς μητρὸς μου ὑπάρχων κατεσφα-
λισμένος, καὶ πρὸ καιροῦ τὴν ἐξοδὸν μὴ εὕρισκων,
μόνον ἰδεασάμην σε φερόμενον ὑπὸ τῆς πατρὸς σου
φερομένης· ἐγνώρισά σε, καὶ τί λαλεῖν μὴ εὕρισκων,
τὸ τῆς μητρὸς μου χρησάμενος σῶμα, ἐδόξα δὲ
αὐτῆς τὰ ἐμὰ λέγων· Πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ
μητήρ σου Κυρίου μου πρὸς με; Ἐκεῖ οὐκ ἐστρά-
λυν, καὶ ὧδε οὐ γινώσκω; Ἐγὼ χρεῖον ἔχω ὑπὸ
σου βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς με; Ὁ δὲ
Κύριος πρὸς αὐτὸν, καθὼς ἀρτίως ἤκουες· Ἄφες
ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπει ἡμῖν πληρῶσαι πᾶ-
σαν δικαιοσύνην. Ἄφες ἄρτι· οὐκ οἶδας ὃ λέγεις·
ἐγὼ οἶδα ὃ πραγματεύομαι. Τὴν δόξαν τῆς θεότητός
μου ζητεῖ; ἀποκαλυφθῆναι σοι· οὐκ ἔχει ὁ καιρὸς·
πάντα καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν. Σὺ ἀληθεύεις, ἀλλ' οὐ
πιστεύῃ· ἀπιστῶν γὰρ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος· οὐ
γεννήματα ἐχιδνῶν αὐτοὺς προσζηρέυσας; Πῶς οὖν
τούτοις ἀνακαλυφθῆναι με θέλεις; Οὐ δέχονται σου
τὴν περὶ ἐμοῦ μαρτυρίαν· ὑπονοοῦσι σε διὰ τὸ ὑπο-
οπτον, ὡς εἶναι πρόδρομον· Ἄφες ἄρτι, μέζονα μαρ-
τυρίαν δέξονται. Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπει
ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Ὁ δὲ
Ἰωάννης λέγει πρὸς αὐτόν· Πῶς, δέσποτα; Καὶ ὁ
Κύριος πρὸς αὐτόν· Ὡς περ περιετμήθην, ἵνα τὸν νό-
μον πληρῶσω, βαπτίζομαι ἵνα τὴν χάριν κυρώσω.
Ἐάν μερὸς πληρῶσω, καὶ μέρος καταλείψω, κολοβὸν
καταλείψαν τὴν οἰκονομίαν· δεῖ με πάντα πληρῶ-
σαι, ἵνα μετὰ ταῦτα γράψῃ Παῦλος; Πλήρωμα νόμου
Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.
Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπει ἡμῖν πληρῶ-
σαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἄφες, Ἰωάννη, τὴν τοῦ

* Fort. excedit κατὰ δόγματι.

ὑδατος φύσιν ἁγιασθῆναι· δεῖ με πάντα πληρῶσαι.
Εἰ μὴ ἐγὼ ὑπὸ σου βαπτισθῆναι, οὐ καταδέξεται
βασιλεὺς ὑπὸ ἱερέως πτωχοῦ βαπτισθῆναι. Ἄφες
ἄρτι, ἄφες ἀνωθεν τὸν Πατέρα ἐπιδοῦναι, οὗτος ἐσ-
τίν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἵνα μὴ ἀρχῶνται οἱ
Ἰουδαῖοι λέγειν υἱὸν τοῦ τέκτονος, ἀλλὰ τοῦ ἑπουρα-
νίου Πατρός. Ἄφες ἄρτι· μὴ ἀντιβαίνει τῷ Ἀδάμ·
δεύτερος Ἀδὰμ γέγονα, τὸν ἐκείνου ρύπον τῶν πλημ-
μελημάτων ἐκπλῦναι θέλων· εἰ μὴ ἐγὼ βαπτισθῶ,
πῶς ἐκείνος καθαρισθῆσεται; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τριά-
κοντα ἐτῶν βαπτίζομαι, τὸν ἐκείνου χρόνον ἐκδεγό-
μενος, ἵνα τῷ ἐκείνου τὸ ἐμὸν κυρωθῇ. Ἄφες ἄρτι,
ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ τοῦ προφήτου· Φωνὴ Κυ-
ρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Καὶ ἦν ἰδεῖν θεωρίαν φρικώ-
δη. Ἦψατο μὲν τῆς κορυφῆς τοῦ Δεσπότου σύντρομος
ὁ Ἰωάννης· ἀνωθεν δὲ οὐρανῶν ἀνοιχθέντων, κατε-
σχόπουν ἄγγελοι τὸ γενόμενον· Πνεύματος δὲ χάρις
ἐν εἵδει περισσευῶς τῇ τοῦ Δεσπότου κεφαλῇ προσ-
φοιτούσα, τὴν τοῦ Ἰωάννου δεξιάν παρωθεῖτο. Εἰστί-
κει δὲ τὸ πλῆθος ἀποροῦμενον ἐπὶ πλέον, καὶ τὸ, τίς
ἐστὶν οὗτος; πρὸς ἀλλήλους λαλοῦν. Εἴτα ὡς ἀποκρι-
νόμενος τοῖς πλήθεσι, τίς ἐστὶν οὗτος; πρὸς ἀλλή-
λους ζητοῦσιν, ἐδόξασεν ὁ Πατὴρ, λέγων· Οὗτός ἐσ-
τίν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα· αὐ-
τοῦ ἀκούετε. Βοᾷ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν ὁ γεννητὴρ φι-
λοστοργίαν, ἵνα μάθῃς τὴν τοῦ Κτιστοῦ περὶ τὸν
κόσμον διάθεσιν, ὅτι τοιοῦτον ὑπὲρ τῶν τοιούτων δού-
λων Υἱὸν ἀπέδωκεν, οὐπερ μισοῦμενον τὸν ποθοῦμε-
νον, ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν τὸν ἀναμάρτητον, ὑπὲρ ἀδίκων
τὸν ἐνδοξον. Δοξάζωμεν οὖν τὸν ἐπιφανέντα Δεσπότην
σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, νῦν,
καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[812] ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΠΑΝΤΗΝ

Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα, λόγος *.

Οὐ μόνον φορεῖ σάρκα ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστός, ἀλλὰ καὶ κατὰ νόμον περιτέμνεται, ἵνα πε-
ρίληψῃ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπιστίας τὴν πρόφασιν. Ἐρχε-
ται γὰρ πρὸς νόμον ὑπὲρ νόμου, ἵνα τοὺς μαθητάς
ἐλευθερώσῃ διὰ τῆς πίστεως τοῦ νόμου· καὶ λαμβά-
ναι· σάρκα, καὶ περιτέμνεται μετὰ Ἰουδαίων. Ἐκοι-
νώνησε σαρκὸς, ἐκοινώνησε καὶ περιτομῆς· ἐθεθαίω-
σε τὴν συγγένειαν, ἵνα μὴ ἀρνήσωνται τὸν ἐρχόμε-
νον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ Χριστὸν, ὃν καὶ προσεδό-
κων· ἔδειξε τὸ τεκμήριον τῶν συγγενείας. Εἰ γὰρ
καὶ περιτεμνομένου αὐτοῦ ἔλεγον· Οὐκ οἶδαμεν πό-
θεν ἐστίν· εἰ μὴ περιετμήθῃ κατὰ σάρκα, ἔσχεν ἀν-
πρόφασιν εὐλόγον αὐτῶν τὴν ἀρνήσιν. Ὅτε τοίνυν
ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκείνου τοῦ περιτεμεῖν τὸ
παιδίον, ἦν Ἰησοῦς ἐκδεχόμενος τὴν αὔρησιν τοῦ
ὀργάνου. Ὅτε ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι ὀκτώ· κε-
λεύει γὰρ ὁ νόμος, τῇ ὀγδόῃ περιτέμνεται^α, καὶ ἐάν
ἀπαντήσῃ ἡ ὀγδόη, παρέργεται εἰς μέσον ὁ ἱατρὸς
καὶ μεταχειρίζεται τὸ σιδήριον, καὶ ἐργάζεται τὴν
τέχνην· καὶ ἀργεῖ τὸ σάββατον διὰ τὴν περιτομὴν.
Ἐρωτήσωμεν τοίνυν Ἰουδαίους· Ἀνεῖς τὸ σάββατον
ἀργία τελεία ἡ ἡμέρα· τίνας ἐνεκεν ἐκβάλλει ἡ ὀγδόη
τὴν ἐβδόμην; διὰ τί ἡ ὀγδόη γίνεται ἐπάνω τῆς ἐβ-
δόμης; Ἀλλὰ Ἰουδαῖοι μὲν τὰ Ἰουδαϊκά οὐκ οἶδασιν·
ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ τὸν Χριστὸν οἶδε καὶ τὴν
Ἰουδαϊκὰ μαθήματα. Περιτέμνεται γὰρ τὸ παιδίον

* Titulus in Savil. Εἰς τὴν ὑπαπαντήν τοῦ Σωτῆρος, καὶ
τῆς Θεοτόκου, καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα.

^α Reg. Δαυὶδ. Χριστὸς προσδοκᾷται· ἔδειξε. Savil. eum-
dem codicem Reg. secutus, ἐρχόμενον. Ἐκ σπ. γὰρ Δ. Χρι-
στὸς προσδοκᾷται, ἐδ. Mux e Reg. et Savil. emendamus
cittum et γὰρ ἐπιτεμνομένου.

^β ita Reg. et Sav. Ld. τῇ ὀγδόῃ περιτομῇ, minus recte.

τῇ ὀγδόῃ, ἐπειδὴ ἐμελλε τῇ ὀγδόῃ ἡ ἀνάστασις, ἦγον
ἡ Κυριακὴ περιτομὴ εἶναι παντὸς τοῦ κόσμου. Διὰ
τί γὰρ μὴ προσέταξε Μωϋσῆς περιτέμναι τῇ ἑκτῇ;
διὰ τί μὴ τῇ ἑννάτῃ ἢ τῇ δεκάτῃ; Φανερά τοίνυν ἡ
ὀγδόη καθ' ἣν ἀνίσταται ὁ Κύριος. Εἰ τις οὖν μὴ
πιστεύει τῇ ἀναστάσει, ἀπερίτμητός ἐστι τῇ χαρίδι,
διὰ τῆς ἀπιστίας ἀλλοτριούμενος τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ πε-
ριτομή, τῆς πίστεως ἀληθὲς ἐστὶ γνώσις καὶ αἰσθη-
σις. Διὰ τοῦτο, ἀγαπητὲ, ἡ περιτομὴ τοῖς πιστοῖς
λόγῳ ἁγίου βαπτίσματος παραδίδεται· τὸ δὲ ἅγιον
βάπτισμα τύπος ἐστὶ τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως. Με-
τάβα τοίνυν ἀπὸ σαρκὸς εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπὸ τοῦ
σωματικῆς εἰς τὴν ἀναγωγὴν τοῦ πνεύματος, καὶ εὐ-
ρήσεις ἐκεῖ μὲν σαρκικὴν περιτομὴν, ἐνταῦθα δὲ πνευ-
ματικὴν, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων καθαρσιν. Ὑπόδῃ δὲ
ἐστὶν ἡ περιτομή· ἡ δὲ ὀγδόη ἐστὶ καὶ ἡ ἀνάστασις·
τῆς δὲ ἀναστάσεως τύπος τὸ βάπτισμα· ἀπὸ τῶν
μικρῶν εἰς τὰ μέζονα, ἀπὸ τῶν σωματικῶν εἰς τὰ
πνευματικώτερα. Ἐλθῶσι τοιγαροῦν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ
προκλύσωσιν· δεῖ γὰρ προκλῆσαι ἀπὸ τῶν σαρκικῶν,
καὶ μὴ ἐν αὐτοῖς ἐναπομεῖναι. Ὁ μὲν οὖν Κύριος
ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ μὴ ἐλθὼν καταλύσαι τὸν
νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι, μετὰ Ἰουδαίον περιετμήθη.
Φησὶν οὖν ὁ εὐαγγελιστής· Ἐπληρώθησαν αὐτῷ
ἡμέραι ἐκείναι τὴν περιτεμεῖν, καὶ ἐκλήθη τὸ δρο-
μα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθῆναι ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου
πρὸ τοῦ συλληθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κελίᾳ. Ἡμεῖς
μὲν γὰρ καλούμεθα μετὰ [815] τὸ τεχθῆναι, Ἰησοῦς
δὲ καλεῖται πρὸ τοῦ τεχθῆναι, ἦν γὰρ πρὸ τοῦ
συλληθῆναι. Ἰησοῦς δὲ ἐκλήθη, ἐπειδὴ σωτῆρος εἶχε

^δ Reg. et Savil. ἡ περιτομή τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον βάπτισμα
λόγῳ παραδίδεται, καὶ μετὰ γνώσεως χορηγείται.

τὸ ἔργον. Καὶ ὅτε ἐπιηρώδησαν, φησὶ, αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν, κατὰ τὸν νόμον Μωσέως. Τίνος καθαρισμοῦ; Τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ· ἐκέλευσε γὰρ ὁ νόμος τὴν νεοτόκον γυναῖκα καθαρίζεσθαι, καὶ τρεῖς τὰς ἡμέρας, καὶ ἀπρόβιον εἶναι. Ὅτε τοίνυν ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ κατὰ τὸν νόμον Μωσέως (καίτοι οὐκ ἀνάγκη ἐλκεν ἡ Παρθένος, ἀλλ' ὅμως ὁ νόμος ἐπληροῦτο), ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱερουσόλυμα, παρουστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. Ὅπου καθαρισμὸς σωματικὸς. Κατὰ τὸν νόμον, φησὶν, Μωσέως· ὅπου παράτασις τοῦ ἁγίου, καθὼς γέγραπται, φησὶν, ἐν νόμῳ Κυρίου· οὐχ ὅτι καὶ ὁ νόμος Μωσέως οὐκ ἦν νόμος Κυρίου· ὅσα γὰρ λαλεῖ προφήτης Πνεῦματι ἁγίῳ διαλεγόμενος, οὐκ αὐτὸς λαλεῖ. ἀλλ' ὁ Κύριος οὐδόλλαι· ὅμως δὲ καὶ ὁ καθαρισμὸς, ἐπειδὴ τύπον εἶχε σωματικόν, λέγει, Μωσέως, νόμον· ἐπειδὴ δὲ τὸ πρωτότοκον παρίστατο, λέγει, κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, τιμὴν τὸ γεννώμενον· καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου· πᾶν ἄρσεν διανοίγων μήτραν ἄνθρωπον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. Ὁ λόγος οὖν οὗτος καὶ ὁ νόμος ὅλος καὶ ἡ αἰτία τοῦ νόμου διὰ τὸν μέλλοντα διανοίγων μήτραν ἐτίθετο. Ὅλα γὰρ τὰ πρωτότοκα τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων οὐδέποτε διήνοιγον μήτραν, ἀλλ' ἦν πρωτότοκα μόνον· ὃν δὲ Παρθένος ἐγέννησεν, αὐτὸς μόνος διήνοιξε μήτραν. Ὅρα μοι τοίνυν ὅλου τοῦ νόμου τὴν διατύπωσιν διὰ τὸν μέλλοντα μόνον ἐκ παρθένου γεννᾶσθαι. Πόθεν δὲ Ἰουδαῖοι ταύτην νομίαν δυνατόν ἦν; σαρκικὸν γὰρ ὑπάρχοντες, τὰ νοήματα τῆς πνευματικῆς παρακολουθήσεως πλείστον ὅσον ἀπέχουσι νοήσαι. Εἴτα ἀνέρχονται τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημέρον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζευγὸς τρυγόνων ἢ δύο ρεοσσούς περιτετραύς. Ἐγένετο δὲ καὶ ταῦτα τυπικῶς κατὰ τὸν νόμον, ἵνα μηδὲν ἐλλείψῃ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ νόμου. Ταῦτα αἰνύματα εἰσι νομικά· ἐλθόμεν δὲ εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἐξήγησιν. Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὃν ὀνόματι Συμεὼν· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος δικαίος καὶ εὐλαβὴς· καὶ ἦν Πνεῦμα Θεοῦ ἐπ' αὐτόν. Οὗτος ἦν κεχρηματισμένος ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μὴ πρότερον τελέσαι τὸν βίον, ἕως ἂν ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου. Προσδύτης ἦν ὁ Συμεὼν, καὶ ἐξεδέχτο τὴν εὐαγγελίαν. Ἐμενεν ἐν τῷ ναῷ, ἔτιω ἐκεῖνο λέγων παρ' ἑαυτῷ· Ὅπου ἐὰν γεννηθῇ, πάντως ἐνταῦθα ἀπαντᾷ. Οὗτος ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν κατ' ἐκτίησιν τὴν ὥραν, ὅτε οἱ γονεῖς τὸν παῖδα προσήγον. Πολλὰκις μὲν γὰρ ἤρξατο, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόβατον· τότε δὲ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χειρωγρηθεὶς εὐκαιρῶς ἔρχεται πρὸς τὴν ἀποπληρωσιν τῆς ἐπαγγελίας. Οὗτος ἐδέξατο ἐν ταῖς ἀγκάλαις· αὐτοῦ τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὐλόγησε τὸν Θεόν, καὶ εἶπε· Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ. Πόθεν ἀπολύεις; Ἐκ τοῦ βιωτικῆς σκάμματος· ἀπυρρὰ γὰρ τὰ πράγματα, δέσμιον ἦτον ὁ βίος. Ἐκεῖνος μὲν οὖν ἀπολυθῆναι ἠθέλει· εἰ τις δὲ ζημίαν ἔχειται τὴν ἐντεῦθεν ἀναχώρησιν, οὗτος οὐδέπω τέλειός ἐστιν τὴν πίστιν. Ὅμως ἔλαγε· Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ. Ὁ γὰρ μέλλων ποιεῖν εἰρήνην τῷ κόσμῳ παρεγένετο ὁ εἰρηνοποιὸς ἐλήλυθεν, ὁ συνάπτων τὸν οὐρανὸν τῇ γῇ, καὶ κατασκευάζων τὴν γῆν οὐρανὸν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, παραγέγονε. Συμεὼν βοᾷ· Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ· οὗτοι εἶδον οἱ δοῦλοὶ μου τὸ σωτήριόν σου, φησὶ. Τί ἐστὶν ὁ λέγει; Πρότερον μὲν γὰρ ἐπίστευον τῇ διανοίᾳ, καὶ τῷ λογισμῷ ἐγέννητον· νῦν δὲ εἶδον καὶ οἱ ὀφθαλμοί μου· καὶ ὁ τῇ καρδίᾳ προσεδόξατο, ἰδοὺ εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τετελειωμένον. Τί δὲ; Εἶδον, φησὶ, τὸ σωτήριόν σου. Ποῖον; Ὁ γὰρ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, οὗ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐνδῶ, οὐδὲ τοῦ Ἰσραὴλ μόνον, ἀλλὰ κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· καθολικὸς γὰρ ὁ τεχθεὶς διδάσκαλος. Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Διὰ τὴν ὥραν, [814] Ἐπειδὴ περ τὰ ἔθνη ἐν σκοτεινῇ ὑπῆρχον· ἐπειδὴ τὰ σκοτισμένα ἔθνη ἐξωτί-

ζατο. Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Ὡς δόξα, κακεῖ ἀποκάλυψις· ἐκεῖ δὲ δασκαλία ἀρχή, ἐνταῦθα δὲ ἀκούσιος μάθησις. Δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖ τις· Καὶ ποῦ εἰσὶν οἱ Ἰσραηλῖται; Ἐχεις Πέτρον, ἔχεις Παῦλον, ἔχεις Ἰωάννην, ἔχεις τοὺς τρισχιλίους, ἔχεις τοὺς πεντακισχιλίους, ἔχεις τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἐκκλησίαν, ἔχεις τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότας· ἐν γὰρ τοῖς πεπιστευκόσιν ἦν τὸ ἔθνος. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Κύριος σταθῶν ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγεννηθήμεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὀμισηθῆμεν. Καὶ γὰρ λέγει ὁ Θεός· Εἴτα κατέλιπον ἑμὲν τῷ πεντακισχιλίους ἄνδρας, ὅτινες οὐκ ἐκαμύων γόνυ τῇ Βαβυλῶνι. Οὕτως ἐν τῷ λαῷ ἐφυλάττετο τὸ σπέρμα τῆς πίστεως, καὶ οὐκ ἀπώλετο ὅλος ὁ λαός· μὴ γένοιτο! οὐδὲ διεφθάρσαν πάντες οἱ Ἰουδαῖοι· ἐπειδὴ καὶ νῦν ἐν ταύτῃ τῇ μακαρίᾳ καταστάσει· καὶ κλήσει πολλοὶ μὲν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. Ἐκλέσσε γὰρ ὁ Χριστὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ παρεσκεύασε τὴν ἀγίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐστίασιν. Ἀλλ' ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ, εἰσέρχεται καὶ ποιεῖ ἐκλογὴν, καὶ παρεργάζεται τοὺς ἀνακαίμενους· καὶν εὐρὴ τῶν ἀνακαίμενων τινὰ μὴ ἔχοντα ἐνδύμα γάμου, λέγει αὐτῷ· Ἐταῖρε, πῶς εἰσέλθεις ὧς, μὴ ἔχων ἐνδύμα γάμου; Καὶ ἀποβαλεῖ αὐτόν, καθὼς ἤκουσαμεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Ὅτε κακεῖ γέγονεν ἐκλογὴ, καὶ ἐνταῦθα γενήσεται ἐκλογὴ. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἐκλήθημεν, ὀφείλομεν ἀπενταῦθεν ἔχειν αὐτὰ διαδέσθαι, ὡς δὴ τὸ τέλειον καταεργάσας· τὴν γὰρ πρῶτον τὸ πῦμα, ἡμῶν, ἀσφάλεια γενέσθαι. Οὕτως, ἀγαπητέ, καὶ ὁ λαὸς οὐχ ἅπας ἀπώλετο, οὐδ' ὅλος διεφθάρη, οὐδ' ὅλος ἥπιστεσαν, οὐδ' ὅλος ἐδίωξε τοὺς ἀποστόλους, ἀλλ' ἐπίστευσαν διὰ τῶν ἀποστόλων ἅμα τρισχιλίοι χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδῶν· καὶ ἐγένετο ἐν Ἱερουσαλὴμ μυριάδους· Ἐκκλησία μὲν τοῦ ναοῦ καταστραφέντος, μὲν τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐκκληθέντων, μὲν τοῖς τῆς Ἱερουσαλὴμ κατενεχθείσης. Ὁμοδομήθη Ἐκκλησία, καὶ ἐγένετο τὸ Ἰωάννης τὰ ῥήματα ἀλήθεια ἐναρτῆς· Ἐκείνην δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. Ὁ τοίνυν Συμεὼν προφήτης ὑπάρχων λέγει· Δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Δόξα γὰρ ἦν τῶν προσδοκούντων ἡ ἀπάντησις τοῦ προσδοκωμένου· καὶ δοξάζουσιν ὅτε Ἰωσήφ καὶ ἡ Μαρία τὰ λεγόμενα· ἄγγελος εὐηγγελίστατο, μάγοι ἐπέγνωσαν, ποιμένες ἤκουον, στρατιᾶ ἀγγέλων ἐχόρευον, ἀστὴρ ἐμήνυσεν ἀνωθεν, Συμεὼν προφῆταις, Ἄννα θυγάτηρ Φανουὴλ προφητεύει, ἡ τῇ ἡγάλλετο, ὁ οὐρανὸς δι' ἀστέρας ἐφθάρχετο, μαγὰν τὸν τύραννον ἠνθῆσαντο, οἱ ποιμένες τὸν ἀρχιποιμένα προσεκύνησαν, τὰ πάντα ἐπέγνω, ἡ μήτηρ ἔδει, ὁ Ἰωσήφ ἤκουσεν, ἔτρεμον ἐπὶ τοῖς πράγματι, συγκήσαν ὁ καὶ τὴν πραγμάτων τὴν ἐκδοσιν. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαρίαν τὴν μητέρα αὐτοῦ· Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτωσὶν καὶ ἀνδύεσθαι πολλὸν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σιμμεῖον ἀντιλεγόμενον. Τίνων εἰς πτωσὶν; Ἀγρόνων τῶν ἀπιστούντων, τῶν ἀντιλογόντων, τῶν σταυρούων. Τίνων εἰς ἀνάστασιν; Τῶν ἐπιγνωσκόντων καὶ εὐγνωμόνων ὁμολογούντων. Καὶ εἰς σιμμεῖον ἀντιλεγόμενον. Ποῖον σιμμεῖον ἀντιλεγόμενον; Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὁ οὖρανός ὁ Ἐκκλησία σωτήριον τοῦ κόσμου, ὃ ἐγυρᾶνυσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅπερ πολλὰκις καὶ ὁ οὐρανός ἐκέρυξεν. Ἀντιλέγεται δὲ τὸ σημεῖον, ἵνα νικήσῃ ἡ ἀλήθεια· ἀνευ γὰρ ἀντιλογίας ἀνάκλησις οὐ γίνεται νίκη. Ἐδεῖ τοίνυν τὴν ἀντιλογίαν εἰσαχθῆναι, ἵνα ὁ δικαστὴς μακροθυμῇ τὴν ψῆφον ἐκ τοῦ αἰῶνος προσενέγκῃ. Διὸ φησὶ· Καὶ εἰς σιμμεῖον ἀντιλεγόμενον· ἀντιλέγουσι δὲ οἱ ἀπιστοῦντες. Καὶ σὺ δὲ, φησὶ, δοκεῖς εἶναι μήτηρ· ἀρὰ οὐκ οὐκ ἀπείραστος γενήσῃ, ἐπειδὴ ὁμολόγησας εἶναι μήτηρα, ἐπειδὴ ἔτακας αὐτόν, ἐπειδὴ ἐδόξας αὐτῷ κίχρην σου τὴν μήτραν; ἐγένετο γὰρ σου ἡ κοιλία ἄγος· τίς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος. Ἀρὰ οὐκ ἀπείραστος γί-

^a Ita Reg. Savil. et Bibl. Morel. vero κατέλειπεν.

^b Ita Reg. et Savil. probe. Edit. Morel. βαλεσθαι, perieram.

^c Ita Reg. et Savil. optime. Edit. Morel. ἀπέξ.

^d Reg. et Savil. καταστραφένος.

^e Ita Reg. et Savil. Edit. Morel. vero ἐβόησεν. ἰαῖα Reg. τὰ πάντα ἐπενέυσαν Savil. ἐπένον.

^a Reg. et Savil. πρόθεν, quam etiam lectio quadrat.

^b Reg. et Savil. εἰς τὰς ἀγκάλας.

Porro Jesus appellatus est, quia Salvatoris opus suscepit. *Et postquam impleti sunt, inquit, dies purificationis eorum secundum legem Moysi (Luc. 2. 22).* Cuiusnam purificationis? Mariæ scilicet et Joseph. Præcepit enim lex, ut mulier quæ recens peperisset, domi se contineret, et observaret dies, nec foras prodiret: postquam igitur impleti sunt dies purificationis secundum legem Moysi (tametsi necesse non erat hoc Virgini; verumtamen lex adimplebatur); *Tulerunt eum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini (Ib. v. 22. 23).* Ubi de purificatione corporis sit mentio, *Secundum legem, inquit, Moysi: ubi de sistendo sancto, Sicut scriptum est in lege Domini: non quod lex Moysi Dei lex non esset: nam quæcumque propheta loquitur ex Spiritu sancto verba faciens, non ipse loquitur, sed Dominus suggerit.* Verumtamen et ipsa purgatio figuram habuit corporalem, quia legem Moysi dicit: quia vero primogenitum sistebatur, Secundum legem Domini dicit, ut honorem deferat ei, quod genitum est. *Sicut scriptum est in lege Domini, Omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur (Ibid.)* Ille igitur sermo, et hæc sanctio tota ejusque ratio ferebatur propter eum qui vulvam erat aperturus. Numquam enim ulli fetus animalium hominive primogeniti vulvam aperuerunt, sed sunt tantum primogeniti: quem autem Virgo peperit, is solus vulvam aperuit. Considera ergo, quæso, totius legis constitutionem, quæ ad eum referebatur, qui solus ex Virgine nasciturus erat. Unde vero poterant eam intelligere Judæi? cum enim carnalis sint, a spiritualis consequentie sensibus absunt quam longissime. Ascendunt deinde, ut dent hostiam, *Secundum quod dictum est in lege Domini, per turturum, aut duos pullos columbarum (Ibid. v. 24).* Hæc autem et figurate secundum legem fiebant, ut ad legem adimplendam nihil deesset. Ille legales sunt figuræ: venimus ad evangelicam narrationem. *Et ecce vir in Jerusalem, cui nomen Symeon, et homo ille justus, et timoratus, et Spiritus sanctus erat in eo (Ib. v. 25. 26).* Hic responsum acceperat a Spiritu sancto non prius se vitam finitum, quam videret Christum Domini (Ib. v. 27). Senex erat Symeon et promissionem expectabat: in templo manebat, intra illud sic apud se dicens: Ubicumque natus fuerit, ille omnino veniet. *Hic venit in Spiritu in templo illa hora, qua parentes puerum inducebant.* Sæpe namque venerat, sed occasione rerum suarum; tum vero a Spiritu sancto peropportune deductus advenit, ut promissum impleretur. Ille in ulnis suis Jesum accepit, et benedixit Deum, et dixit: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace (Ib. v. 29).* Unde dimittis? E scammate vitæ hujus: tristitia namque sunt negotia, et carcer hæc vita. Ille quid in dimitti volebat: ac si quis jacturam fieri arbitrat, cum ex hac vita discedit, hic nondum in fide perfectus est. Verumtamen dicebat: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace.* Qui enim pacem facurus est mundo, adest: conciliator pacis venit, qui cælum cum terra conjungit: adest is qui terram cælum per evangelicam doctrinam efficit. Clamat Symeon: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum (Ib. v. 29. 30),* inquit. Quid est, quod ait? Antea quidem credelam mente, ac ratione cognoscebam: jam vero viderunt oculi mei; et quod expectavi corde, ecce viderunt oculi mei consummatum. Quid tandem? *Viderunt, inquit, salutare tuum.* Qualenam illud? *Quod parasti ante faciem omnium populorum (Ib. v. 31):* non unius populi, neque Israelis solum, sed ante faciem omnium populorum: nam qui natus est, in universum magister est. *Lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ, Israel (Ib. v. 32).* Quare lumen? Quoniam in tenebris erant gentes: quoniam tenebris obductas gentes illuminavit. *Lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuæ, Israel.* Ille gloria et illic revelatio: in uno principium magisterii, in altero consequens disciplina.

Gloriam plebis tuæ, Israel. Sed omnino dicit aliquis: Ubinam autem sunt Israëliti? Habes Petrum, habes Paulum, habes Joannem, habes illa tria millia, habes illa quinque millia (Act. 2. 41. et 4. 4), habes Ecclesiam Jerusalem, habes eos qui ex Judæis crediderunt, siquidem in iis qui crediderunt natio fuit. *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, et quasi Gomorraha similes essemus (Isai. 1. 9; Rom. 9. 29).* Siquidem inquit Deus, *Dereliqui mihi septem millia virorum, qui non curbaverunt genua ante Baal (3. Reg. 19. 18).* Sic in populo fidei semen conservabatur, neque populus totus periit: absit; neque in interitum ruerunt omnes Judæi, quandoquidem et in hoc felici statu ac vocatione multi quidem vocati sunt, pauci vero electi (Matth. 20. 16). Totum enim orbem terrarum vocavit Christus, et sacrum epulum Evangelii paravit, sed in secundo adventu ingreditur, et delectum habet: in eosque, qui recumbunt, inquit: quod si quem reperit recumbentium, qui nuptialem vestem non habeat, ait illi: *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem (Matth. 22. 12)?* Tum illum ejicit, ut audivimus in Evangeliiis. Itaque illic etiam delectus habitus est, et hic habebitur. Num enim, quia vocati sumus, ex hoc tempore nos jactare debemus, quasi jam ad perfectionem pervenerimus? nam primorum lapsus nostra securitas ut fiat, opus est. Ita, dilectissime, neque totus populus periit, neque in universum interit, neque in universum incredulus fuit, neque in universum apostolos est persequutus, sed apostolorum opera simul tria millia crediderunt absque mulieribus et puerulis (Act. 2. 41. et 4. 4), et in Jerusalem multorum millium collecta est Ecclesia nondum everso templo, nondum ejectis Judæis, nondum Jerusalem solo adæquata. Adificata est Ecclesia, et quæ dixerat Joannes, revera contigerunt: *Illud oportet crescere, me autem minui (Joan. 3. 30).* Cum igitur propheta sit Symeon, ait, *Gloriam plebis tuæ, Israel.* Fuit enim expectantium gloria ejus qui expectabatur adventus: et glorificant cum Joseph, tum Maria, quæ dicuntur: angelus nuntium attulit, magi agnoverunt, pastores audierunt, angelorum agmina choros duxerunt, stella desuper indicavit, Anna filia Phanael prophetæ, Symeon prophetæ, exultavit terra, vociferatum est per stellam cælum, magi tyrannum abnegarunt, pastores principem pastorum adorarunt, omnia agnoverunt: vidit mater, audivit Joseph; his rebus attenti metuerunt, sed rerum eventum intellexerunt. *Et benedixit illis Symeon, et dixit ad Mariam matrem ejus, Ecce positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum, cui contradicatur (Luc. 2. 34).* Quorum in ruinam? Haud dubium, qui incredulorum, eorum qui contradicunt, qui cruciunt. Quorum in resurrectionem? Eorum qui agnoscunt, et bona fide confitentur. *Et in signum, cui contradicatur.* Quodnam signum cui contradicatur? Signum crucis, quod salutem esse mundi novit Ecclesia, qui sunt i fensi Judæi, quod cælum sepenumero divulgavit. Contradicatur signo, ut veritas vincat: nam sine contradictione integra non obtinetur victoria. Itaque contradictionem oportuit introduci, ut patienter sententiam iudex per totum sæculum proferret. Propterea dicit, *Et in signum, cui contradicatur:* contradicunt autem increduli. Et tu, inquit, esse mater videris: an tu igitur tentationis expers eris, quandoquidem esse te matrem confessa es, quandoquidem illum peperisti, quandoquidem iterum tuum visa es commodasse? vas enim et receptaculum illius Spiritus operationis venter tuus fuit. Num tu igitur tentationis expers eris? numquid quia Deipara facta es, nullasque nuptias experta concepisti, quia conditoris tui mater effecta es, num tu tentationis expers eris? Ne tu quidem tentationis expers eris: sed *Et tuam ipsius animum pertransibit gladius (Luc. 2. 35).* Quare vero, Domine? quid enim ego peccavi?

¹ Ita Reg. et savil. Edit. vero Morel., *annunticavit terra.*

Nihil peccasti : sed cum illum in cruce videris, cum illum pro mundo videris patientem, cum expansas videris ejus manus in cruce, clavisque ligno affixas, tunc dubitare incipies ac dicere : Hicne est ille de quo mihi narravit angelus? Hicne est, in quo miraculum mihi conceptionis est editum? Virgo cum essem, peperit et virgo permansi : cur hic crucifigitur? *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Itaque tentationis expers nemo fuit, juxta Symeonis prophetiam. Ter negavit Petrus, princeps discipulorum; alii discipuli derelicto eo fugerunt. Non enim ovium auxilio pastor indigebat, dum lupos abigeret, neque adjutoribus indigebat athleta, sed omnes abierant, Christus vero solus ut aries pendeat (*a*). Pertransivit igitur et ipsius animam gladius, tentatio nimirum, et quædam animi hesitatio : *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.* Itaque patitur Jesus ad arguendam incredulitatem, ad confirmandam credentium probitatem. Porro signo contradicitur, ut qui ex malitia contradicunt, confutentur. Si enim nulli contradictioni humanæ objecta foret veritas, minime probata pietas futura esset; at permissio contradictionis probatam efficit electione veritatis. Contradicitur signo : quod ni ita fieret, quomodo in persecutionibus probati martyres essent, qui dum decertant, per patientiam victores sunt renuntiati? Ac vide quantum profuerit contradictio, cum non modo fideles, ut quis forsitan putaret, sed etiam martyres effecerit eos, qui ad cruciatus et mortem usque progressi sunt, et gratiæ Christi specimen dederunt. Cum ergo Symeon ait, *Hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicitur* (*Luc. 2. 34*), advertendum est neque resurrectionem ab eo vi obtinui, neque ruinam ipsum operari, sed positum esse illum in ruinam illis,

(*a*) Ad Abrahamæ sacrificium alludit, qui arietem, loco filii, immolavit.

qui ad lapidem offensionis offenderint; in resurrectionem vero illis, qui sponte crediderint : positus est enim : quasi diceret, Lumen exoritur, ut qui san sunt, videant; quibus vero agri sunt oculi, splendorem lucis amplius fugiant. Quomodo autem hi lapsi essent, reprehensione digni; illi contra ex voluntate sua spem bonam habentes resurrexissent, nisi contradictum signo esset? Quomodo ait Symeon? *Et in signum cui contradicitur?* Ne credentes deterreat contradictio. Etenim vel veritati, quæ secundum Deum est, contradicitur, nimirum Deo ita permittente : nemo enim posset contradicere, nisi Deus permitteret : at necesse est, ut permittatur, ut probati manifesti fiant. Erit enim tempus, cum non amplius contradictioni locus erit : cum enim ex celo signum retribuet, tum omne genua flectetur cælestium, terrestrium et infernorum, omnis denique lingua confitebitur quia Christus Dominus est in gloria Dei Patris (*Philipp. 2. 10*). Nam quædiu quidem solum ipsum signum apparet, et solum etiam est signum, dum et is qui designatur, nusquam videtur, signo contradicitor : postquam autem ille ipse qui designatur, secundo fuerit adventu revelatus, non jam amplius signo contradicere quisquam audebit, cum is qui designabatur manifesta divinitate adversus contradicentes adveniet. Tunc quidem illi qui signum susceperunt, ab eo qui designabatur, gloria cumulantur : qui vero signum contradixerunt, ab eo qui designabatur, condemnabuntur : ac finis erit contradictionis, finis erroris, finis dubitationis, finis incredulitatis : initium vero premiorum et coronarum : quas utinam nobis omnibus obvenire contingat, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Savil. sic habet : *Quomodo autem hi lapsi sunt? nempe reprehensione digni; et quomodo illi resurrectionem adepti sunt? nempe ex bona voluntate sua spem bonam habentes.* Porro, nisi contradictum signo esset, voluntates nostræ non probatæ fuissent. Et quare prædicit Symeon.

MONITUM

AD HOMILIAM IN PARASCEVEN.

Hanc homiliam jure inter Spuria locarunt ii qui vult nos Chrysostomi scriptis edendis operam dedere, quibus nos adstipulamur : adstipulamur quo-

que quotquot Chrysostomi stylium genusque decedunt vel primis labris attigerunt.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducii.

IN SANCTA ET MAGNA

PARASCEVE

Finitum jam nobis est jejuni certamen, desit autem in cruce : quem enim alium nancisci finem victoriam oportuit, quam ut tropæo terminaretur? Tropæum enim crux est, semel quidem delixum, sed quod semper dæmones in fugam vertit : ubi enim nunc idola et inutilium animalium cades? ubi templa et impietatis ignis? Exstinctus est : omnia unius sancti sanguinis vi conciderunt. Est ergo crux potestas multum potens, telum invisibile, medicina expers materis, fons extingtor laborum, gloria sine dedecore : ita ut, licet alia infinita dicam de Christo, licet sexcenta miracula enarraus attonitum reddam auditorem, non tantum illis, quantum cruce gloriæ. Id exemplo liquido constabit. Ex virgine produit Jesus : grande miraculum nuptias superare, et naturam innovare : atqui nisi crux fuisset, non servata fuisset operibus prima virgo paradisi : jam vero crucis tempore prima servatur mulier, quæ vetus malum novis largitionibus curat. Resurrexit enim in Galilæa mor-

tuus, sed rursus obiit; ego autem per crucem sacrificatus a mortuis, non jam amplius morti possum occumbere. Navigavit Jesus mare, Deus in navicula; lignum uno die usui fuit : ego vero lignum accepi æternum, bonum, quo gubernaculi loco utens spirituales nequitie fluctus repellam. Nutrita sunt quinquæ millia sub uno crucis signo : ubi ergo ciborum reliquie? quomodo qui presens non sum, eorum qui adsunt, reliquias accipiam? Erant quippe duodecim fragmentorum copiosi qui supererant : congrua plane gratia. Crucifixus est Christus, et semper nutrimur, et satiati rursus quærimus, et amplius est quod superest : est enim gratia illæsa. Laudetur dies quæ lucem peperit, per quam reliquæ dies ad latitiam sunt vocatæ. Quo id pacto? Audi. Hodie formatus est Adam, sexta die, hodierno die formam gestavit divinitatem : hodie in mundo parvus constituit mundus, hodie homo gubernator præclara humanæ naturæ eripuit gubernacula, princeps omnium animalium :

νον ἢ μόχθου πρὸς ζωὴν δεόμενον, ἀειθαλέας δένδρεσιν ἀγαλλόμενον, ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθὴ μεταβαίνοντα, ἀπὸ καρπῶν εἰς καρπούς μετιόντα, ταῖς ἐπιθυμίαις ἀκολουθοῦσαν τὴν χρεῖαν ἔχοντα, οὐκ ἔχοντα δὲ διὰ κάλους τῶν ὀρωμένων τίνι πρότερον τὰς χεῖρας ὑποβάλλει· ἐδάκρυσα πολλάκις τὴν τοσαύτην μακαριότητα, αὐτὸν ἰδὼν ἐκπεσόντα· κοινὸν γὰρ ἦν τὸ πάθος, καὶ τοῦ [817] ἡμετέρου γένους ἀπτόμενον. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις ἐνέτυχον, καὶ ἐλαβόμεν τούτης τῆς ἡμέρας (ἐκτὴ γὰρ ἦν κακείνη, καὶ αὕτη), ἀπώλεσά τε τὴν λύπην, καὶ λευγεῖμονα τῷ λόγῳ, καὶ λέγω ἑμαυτῷ καὶ ὑμῖν· Ἀπέδρα ὀδύνῃ, λύπῃ, στεναγμῷ· τὰ ἀρχαῖα παρήλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. Ὡσπερ γὰρ ἱατρὸν παῖδες τὶς ὀφειδείς πληγὰς ἰώνται, ἐξ αὐτῶν ἐκχέοντες τὰ ἀλεξίκακα φάρμακα, καὶ σκευάσαντες, ταῖς ἀφορμαῖς τοῦ πάθους τὸ πάθος πολεμοῦντες· οὕτως ὁ Σωτὴρ πάσαις ταῖς κακῶν ἀφορμαῖς πρὸς ἀγαθὸν συνεχρήσατο, τὸ πικρὸν γλυκὺ καταστήσας, τὸ γολῶδες εἰς θεραπείαν μεταβαλὼν, τὸ τοῦ θανάτου κέντρον κατ' αὐτοῦ περιστρέψας, τὴν τοῦ ζύλου βλάβην εἰς σωτηρίαν μετατιθεῖς, ἡμέραν λαβὼν τὸν κόσμον πτήσασαν^α, καὶ ἡμέραν ἀντιδίδους τὸν κόσμον εὐφράνας. Ἐμοὶ μὴ πεισθῇ, ἀλλὰ τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς· βλέπε τὴν παρούσαν ἐκκλησίαν, καὶ πάπυστο πρὸς ἡμᾶς ἐρίζων. Ἡμέρα σταυροῦ, καὶ πάντες ἀγαλλόμεθα, καὶ νηστεύομεν ἀπὸ κακῶν, καὶ καθαρεύομεν ἅπαντα, τὰ ἐσω, τὰ ἔξω. Οὕτω, ὁ τῆς ἑορτῆς λόγος, οὗτος ὁ τῆς εὐφροσύνης τρόπος. Μικρὰ λέγω τῆς τοῦ σταυροῦ δυνάμει; θαύματα· βλέψον πρὸς τὴν κύκλον τῆς οἰκουμένης, πόσαι κῶμαι, πόσαι πόλεις, πόσοι τόποι, πόσα ἔθνη, πόσαι νῆσοι, πόσοι ποταμοὶ, πόσοι αἰγιαλοὶ, πόσα γένη καὶ φυλαί, καὶ βαρβάρων γλώσσαι· οὗτοι πάντες διὰ σταυρὸν ἀσιτοῦσι, τῇ ἐκείνου δυνάμει τὰ πάθη σταυρώσαντες· καὶ λυεῖται νῦν πολλοῖς, καὶ οὐ λυεῖται τῆς νηστείας ὁ πόνος. Καὶ νῦν τί συνῆλθομεν πάντες ἀκοῦσαι τι περὶ σταυροῦ, καὶ πληρῶμεν ἐκκλησίαν, καὶ ἀλλήλους ὠθοῦμεν, ἰσχυρόντες, πονούντες, ἐπὶ μὲν δικαστῶν πολλὰκις ἀξιούμενοι προσδρίας, ἐπὶ δὲ Ἰησοῦ ἡδέως ἐστώτες; Ὅτι καὶ Ἰησοῦς ἐστὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα στήσῃ κακίας βέβηματα. Τί οὖν ἐπράχθη σήμερον; μὴ γὰρ ἀπλῶς ἡμᾶς παραδράμῃ τῆς ἡμέρας ταύτης τὰ θαύματα. Φέγγος ἦν λοιπὸν, καὶ αὐτὸ τὸ περιόρθρον, καὶ εἰσάγεται δεδεσμένους τὰς χεῖρας εἰς τὸ πραιτώριον Πιλάτου. Χεῖρα; ποῖα; Τυφλὸν λατινικῶς, χλωὸν θεραπευτικῶς. Καὶ δάκτυλοι δεσμοῖς ἐννηλύντο βλέφαρα πλάσαντες, καὶ ὁ θεραπευτῆς τῆς φύσεως κατεῖχετο μὴ τὸ οἰκεῖον πληρῶσαι τῆς τέχνης ἔργον. Ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδονται. Ἐδέθη ὁ δεσμεῖον νεφέλαις ὑδάτα, ὁ λύων πεσπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ὁ αἰχμαλιωτοὺς ἀφ' ἑσιν χαρίζομενος· ἐδέθη ὁ Λάζαρον λύσας τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν· ἤχθη εἰς τὸ πραιτώριον ὁ μυρίοις ἀγγέλοις δορυφορούμενος. Παρέστη τῷ Πιλάτῳ ὁ τὸν οὐρανὸν ὀρόντων ἔχων· καὶ ἠνείχετο ἐλκόμενος ὁ δημιουργὸς παρὰ τὴν δημιουργημάτων, ὁ πλάστης ὑπὸ τοῦ πλάσματος, ὁ ποιητὴς ὑπὸ τοῦ ποιηθέντος. Τί οὖν ἐπὶ τούτοις; τί γίνεται; Καὶ αὐτοὶ, φησὶν, οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον ἵνα μὴ μανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχι. Ὡς τῆς πολλῆς παρανομίας! φόνον ἀδικίας ἐργάζονται, καὶ εἰς τὸ πραιτώριον εἰσελθεῖν παραιτοῦνται, φυλακτόμενοι μὴ μιανῆναι οἱ ἥδη μεμιασμένοι, προβάτων τὸ πρόβατον λύοντες. Ἀνέμεινε τοῖνυν κριτήριον ὁ πάσης τῆς οἰκουμένης κριτὴς· ἀνέμεινε μάρτυρας, ὁ τῶν ψυχῶν μάρτυς· πλάσας, καὶ κρινόμενος· καὶ ἀνθρώποι μὲν ἐκάθηντο δικάζοντες, θεοὶ δὲ εἰστέχει, καὶ ἐστὼς ἐσιώπα, παρὰ τὰ πρόθυρα τῶν ἀνθρώπων ἐστῶς, ὁ τῶν οὐρανίων πῶλυν Δεσπότης. Ἠρώτησεν ὁ Πιλάτος, τάχα Ἰουδαῖον φιλαυλοπότερος. Τί λέγω τάχα; Δείξει τὰ πεπραγμένα τὴν ἀλήθειαν· *Τίνα κατηγοροῦν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; τίς ἔχει θεὸν αἰτιάσασθαι; ἀναγκάζομαι γὰρ τὰ Πιλάτου φθεγγέσθαι.* Ἰησοῦς γὰρ σιωπᾷ, οὐ λόγῳ [818] ἀπορῶν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ

τῇ ἀποκρίσει λύσῃ τοῦ σταυροῦ τὸν στέφανον. Καὶ κτημάτων ἐπεθύμησεν ὁ ἀκτήμων; οἰκίων ἀλλοτρίων, ὁ μηδέποτε ἔχων ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει; χρημάτων, ὁ καὶ τοὺς οἰκίους μαθητὰς ἐχρὶ τῆς ζωῆς γυμνῶσας; Ὅσον οὐκ ἔχων, ἀλλοτρίον ἐκτῆσται, ἵνα τοὺς ὑμετέρους παῖδας εὐλογήσῃ. Εἴπατε πρόφασι, πλάσατε, δικαίως ἀνέλετε. Ἀπεκρίθησαν οὕτω οἱ Ἰουδαῖοι· *Εἰ μὴ ἦν οἷτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν.* Μεγάλῃ πραγμάτων ἀποδείξει, ἀρίστος ἀπόφασις· εἶπε τὴν κακίαν, καὶ μὴ περιπλάνα τὸν ἀκροατὴν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· *Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὴν νόμον ὑμῶν κρίνατε.* Εὐγνώμων δικαστὴς ἀπέθετο τὸ βάρος κατὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων κεφαλῆς· ὑμεῖς λάβετε τῆς κακίας κοινωνόν. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· *Ἡμῖν οὐκ ἐξεστὶν ἀνελθεῖν οὐδένα.* Πῶς οὖν ἀνέλετε Ἡσαῖαν, πῶς Ζαχαρίαν, πῶς ἕκαστον τῶν προφητῶν; Ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὅμιν ἀνελθεῖν, οὐ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι· ἥδη γὰρ ἦσαν τῆς τοιαύτης ἐπουσίας παρὰ Ῥωμαίων ἀφηρημένοι. Λέλυται τοῖνυν ὁ νόμος ἥδη, ἐν μὲν πράγμασιν ἀργῶν, ἐν δὲ μέλανι κείμενος· ἔλυσε δὲ αὐτὸν ὁ δεδεμένος Ἰησοῦς. Ὁ δὲ Πιλάτος· *Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ.* Οὐ σὺ μόνον, ὦ Πιλάτε, ἀλλ' οὐδὲ Ἰουδαῖοι· ἀλλ' οὐδὲ τυφλοὶ, ἀλλ' οὐδὲ νεκροὶ, οὐδὲ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, οὐδὲ ὁ κόσμος, οὐδὲ οἱ δίκαιοι πάντες προφηταὶ καὶ μάρτυρες, οὐδὲ ὁ λέγων προφήτης· *Ὅς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.* Πάντες Πιλάτῳ συντρέχουσι διὰ κατὰ φέροντες ψῆφον· μόνον μέχονται Ἰουδαῖοι, κραυγὴ δικαζόμενοι, καὶ βορῶν τὴν ἀλήθειαν ἐπισκιάζειν φιλονεικοῦντες, καὶ τὸ τοῦ Ἡσαίου βεβαιούμενος· *Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθα, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρυφήν.* Ἐν ὅσῳ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ ὁ Πιλάτος οὕτε λέγειν οὕτε ἀκοῦειν ἠδύνατο διὰ τὴν σύμμικτον ταραχὴν, καὶ στάσις ἐμελεσάτο. Ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καλὴ βοηθὴς, ἵεμενον ἄνδρα κατέχουσα, *Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ, λέγουσα· εἰ μὲν δύνασαι, σώσον αὐτόν· εἰ δὲ οὐ δύνασαι, αὐτὸν διάσωσον· μονονουχὶ λέγουσα τὸ τοῦ Δαυὶδ λόγιον. Μηδὲν συναπολέσης μετὰ ἀσεδῶν τὴν ψυχὴν σου, καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν σου. Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ, πολλὰ γὰρ ἐπαθὼν κατ' ὅσαρ δι' αὐτόν.* Ἄλλος ἰωσήφ, διὰ τῶν ἐνυπνίων τὴν ἀλήθειαν ὀρώσα, ταῖς Ἰουδαίων κραυγαῖς ἀντιμαρτυροῦσα· ἔπρεπε γὰρ αὐτοῖς ὑπὸ γυναικῶν ἡττάσθαι. Ἐνίκησεν αὐτοὺς Ῥαββὴ ἡ πόρνη, ἐνίκησεν αὐτοὺς ἡ αἰμορροῦσα, ἐνίκησεν ἡ Χαναναία· καὶ νῦν πάλιν γυνὴ κατ' αὐτῶν. Στενοῦνται· ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, *Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθάνειν.* Ποῖον νόμον; ποῖας λῆξεσι βεβαιούμενον; τάχα ταῖς σήμερον ἀναγνωσθεῖσαις; *Ὅς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον.* Ταύτας εὐρίσκει χρησίμους ἐκείνους τὰς συλλαβὰς· ἀλλὰ οὐκ οὐδαμῶς Ἰησοῦ δικαίως σφαζόμενον. Εἰσῆλθεν ὁ Πιλάτος εἰς τὸ πραιτώριον, ἐδιδούς τὸν Ἰουδαῖον θυμὸν, σέβει φιλονεικῶν ἀδοῖστον φλόγα. Εἰσῆλθε, καὶ ἐξῆλθε· μέλλον τὸ πῦρ ἐξῆψεν. Ἐξῆλθε γὰρ ἔχων τὸν Ἰησοῦν ἐστεφανωμένον, ἀβούλητον Ἰουδαίους θαῦμα, δεκνύν τὸν πᾶν μιν αὐτοῖς ἥδη στεφανωθέντα, ἥδη νενικηκότα, ἥδη βασιλικὸν σῆμα περιβεβλημένον. Τὸ μὲν γὰρ ἦν γενόμενον ἐπ' ὕδατος, αἰνίγμα δὲ ἦν τῆς κατὰ φύσιν βασιλείας. Ὡς δὲ εἶδον αὐτόν, ὃν πολλὰκις εἶδον, ἐν οὐδέποτε εἶδον, ὃν αἰεὶ βλέποντες ὑπάγονται, τῷ οἰκεῖν δαπανούμενοι· πῶς (θελήσουσι γὰρ, εἰ ἐγένοντο

^α Savil. ποιήσαν. Fort. leg. πτήσαν.

hodie voluntaria suscepit mandata, hodie exiit paradiso, hodie rursus introductus est. O diem vatum! o fluctuosum et luctu vacuum! o mane quidem tristitiam afferentem, vespere autem exhilarantem: vel potius, o qui quam multa sanavit! Magnifico enim dolore fateor vobis, cum mihi veteres occurrunt calamitates: Adamum audiens paterna domo excidisse, hominem paradisi civem absque agricultura nutritum fuisse, absque pluvia in deliciis versatum, nihil sudoribus, aut ligue aut laboribus aut fatigationibus ad vitam sustentandam opus illi fuisse, arboribus gaudentem semper florentibus, a floribus in flores transcurrentem, a fructibus ad fructus transilientem, usum habuisse cupiditatis obsequentem, sæpe autem necuisse ei potissimum manus injiceret præ pulchritudine eorum quæ sese offerebant: sæpenumero tantam felicitatem descevi, cum cum tot bonis cernebam excidisse: communis quippe erat calamitas, et quæ totum genus nostrum attingebat. Postea vero quam in Evangelia incidi, et hanc mihi diem speciatim delegi (sexta enim erat et illa, et hæc): tum omnem abjeci tristitiam, et sermone lætitiæ præ me tuli; sic apud me cogitare ceppi, et apud vos effari: Jam dolor abscessit, tristitia, gemitus: vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia. Nam quemadmodum medici vulnera a serpentibus illata, ex ipsis mutati remedia, sanare solent, et ipsa morbi materia ad morbum profligandum utuntur: ita Salvator noster omnibus malorum occasionibus ad bonum usus est, amarum in dulce convertit, sellum ad curationem traduxit, mortis stimulum adversus ipsam retorsit, hinc noxam in salutem transmutavit, diem assumpsit quæ mundum perculerat, et pro illa diem reddidit, quæ mundum exhilaravit. Mihi vero noli credere, sed oculis tuis: hunc intueri convenit, et nobiscum contendere desine. Dies est crucis, et gaudemus omnes, et jejunamus a malis, et puri sumus in omnibus, in interioribus, in exterioribus. Hæc est festivitatis ratio, hic lætitiæ modus. Parva dico virtutis crucis miracula: intueri totum orbem terrarum, quam multi pagi, quam multe urbes, quam multa loca, quam multe nationes, quam multe insule, quam multa flumina, quam multa litora, quam multe sint gentes et familiæ, et linguæ barbarorum: ni omnes proper crucem jejunant, eius virute suos affectus crucifigentes, multisque nox absolvitur, neque tamen jejunii labor absolvitur. Nunc etiam quid convenimus ad audiendum aliquid de cruce, et ecclesias implemus, nosque invicem trutinamus, sudantes, laborantes, et quidem coram iudicibus sæpe in prima sede collocati, coram Jesu vero libenter etiam stantes, nisi quod Christus stetit propter nos, ut malitiæ fluentia sisteret? Quid igitur hodie factum est? non enim fas est nos aure surda hujus diei miracula præterire. Lux erat deinceps, ipsumque diluculum, et introducit vinctis manibus in prætorium Pilati. Quibus manibus? Quæ cæcos sanabant, claudos curabant. Et digiti vinculis obstringebantur, qui palpebras efformarunt: et qui naturam curabat, colligabatur, ne proprium munus exsequi posset. Hæc merces Domino. Ligatus est qui ligat aquas in nubibus (Job 26. 8), qui solvit victos in fortitudine, qui captivis dmissionem largitur (Psalm. 67. 7; Isai. 61. 1); ligatus est qui Lazarum solvit a vinculis mortis: pertractus est ad prætorium, quem mille angeli tamquam stipatores ac satellites sequuntur. Adstitit coram Pilato is cuius thronus est celum: et tentus trahabatur a creatoris creator, simplex ab opificio, auctor ab opere. Quid ergo postea factum est? *Et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha.* (Joan. 18. 28). O ingentem iniquitatem! cedem iniustitiæ perpetravit, et in prætorium ingredi recusant, caventes ne contaminentur, qui jam contaminati sunt, ovem ove redimentes. Iudicium itaque subiit totius orbis terrarum iudex: expositus fuit testibus qui animarum testis est: et qui condidit, iudicatur: atque homines quidem iudicium exercentes sedebant.

Deus autem stabat, et stans silebat, juxta vestibulum hominum adstans, cælestium Dominus ianuarum. Interrogabat Pilatus, forte humanior quam Judæi: quid forte dico? Res gestæ id verum comprobabant. *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc* (Joan. 18. 29)? quis Deum potest accusare? coram siquidem ex Pilati persona loqui: Jesus quippe tacebat, non quod verbis indigeret Verbum, sed ne responsione crucis coronam disolveret. An vero possessiones concupivit, qui nihil possidet? domos alienas, qui nunquam habuit ubi caput recubaret? pecunias, qui proprios discipulos usque ad zonam nudavit? Cum non haberet asinum, alienum sibi comparavit, ut vestris liberis benediceret. Causam afferte, fingite, juste e medio tollite. Responderunt ipsi Judæi: *Si non esset hic malefactor, non tibi tradissemus eum* (Joan. 18. 30). Magna rerum demonstratio, indefinita declaratio: dic flagitium, neque per ambages protrahere audiret. Dixit eis Pilatus: *Accipite eum vos, et secundum legem vestram iudicate* (Ibid. v. 31). Æquus iudex rejiciebat onus in caput Judæorum: vos accipite sceleris participem. Dicunt eis Judæi: *Nobis non licet interficere quemquam.* Quomodo ergo Isaiam interfecistis? quomodo Zachariam, quomodo unumquemque ex prophetis? Enimvero non licet vobis interficere, non quia non vultis, sed quia non potestis: jam enim erant tali potestate a Romanis privati. Lex ergo jam soluta est, in operibus quidem otiosa, in atramento autem consistens: eam vero solvit qui colligatus est Jesus. Tum Pilatus: *Ego nullam invenio in eo causam* (Joan. 18. 38). Non tu tantum, Pilate, sed neque Judæi, neque cæci, neque mortui, neque sol, neque luna, neque mundus, neque justii omnes prophete, et martyres, neque propheta qui dicit: *Qui peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9). Omnes Pilato suffragantur in justa sententia ferenda: soli adversantur Judæi, cum clamore accusantes, et veritatem inobscurare tumultu contendunt, illudque Isaiæ dictum confirmant: *Expectari ut faceret uiam, et fecit spinas; et non justitiam, sed clamorem* (Isai. 5. 2. et 7). Dum gereretur ista, Pilatus neque dicere neque audire ob confusum tumultum poterat, resque ad seditionem vergebat. Misit enim ad ipsum uxorem ejus, egregia auxiliatrix, quæ virum properantem retineret, dicens: *Nil tibi et justo illi* (Math. 27. 19): si quidem possis, salvum fac illum; si vero nequeas, salva te ipsum: tantum non proferens illud Davidis eloquium: *Ne perdas cum impiis animam tuam, et cum viris sanguinum vitam tuam* (Psalm. 25. 9). *Nihil tibi et justo illi: multa enim passa sum hodie per somnium propter eum* (Math. 27. 19). Alter Joseph, per insomnia veritatem cernit, Judæorum clamoribus testimonium suum opponit: conveniebat enim, ut ipsi a mulieribus superarentur. Vicit eos Rahab meretrix: vicit eos quæ sanguinis fluxum patiebatur: vicit Chananea, et nunc rursus mulier contra illos. In angustias rediguntur: respondent illi Judæi: *Nos legem habemus, et secundum legem nostram debet mori* (Joan. 19. 7). Quam vero legem? quibus dictionibus stabilitam? an forte iis quæ hodie lectæ sunt? *Tamquam ovis ad occisionem ductus est: et sicut agnus coram tondente se obmutescens, sic non aperit os suum: ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem* (Isai. 53. 7. 8). Has ego reperio voces illis utiles, alibi nequaquam, unde consistet jure occisum esse Jesum. Ingressus est prætorium Pilatus iracundie cedens Judæorum, extinguere contendens flammam inextinctam. Ingressus est, et egressus est, vel potius ignem accendit. Exiit enim secum habens Jesum coronatum: quod spectaculum præter illorum voluntatem apparuit: dum illis hostem jam coronatum ostendit, jam victorem, jam regio habitu convestitum. Nam illud quidem ignominia causa fiebat, sed nativæ tamen regie dignitatis subobscurum erat indicium. Ut autem viderunt eum, quem sæpe viderant, quem nunquam viderant, quem semper videntes inflam-

mabantur, propria consumpti flamma (cupient enim, si flant igne consumpti) : clamorem suum Sodomiticum sustulerunt, sustulerunt et sublatis sunt : *Tolle, tolle, crucifige eum. Vultis regem ut vestrum crucifigam? Non habemus regem, nisi Cæsarem (Joan. 19. 15), aiunt. Abnegatio sine persecutione, impietas post Ægypti mala : Hi sunt dii tui, Israel, qui te edu-
xerunt ex terra Ægypti (Exod. 32. 4). Non habetis regem, nisi Cæsarem? Quis ergo vobis dux viae fuit in deserto? aut quis aluit? quem proclamavit Moses dicens : Dominus regnans in sæculum, et in sæculum, et ultra (Exod. 15. 18)? Quando ergo regem vestrum negastis, manete in posterum sine rege, servitutis jugum æternum trahentes. Hæc usque ad hanc horam gesta sunt : videamus et reliquam diei partem : totus quippe sanctus est. Acceperunt eum coronatum : quibus rebus? Spinis, Judæorum donis. *Expectavi ut faceret uram, fecit autem spinas (Isai. 5. 2)* : alapis cæsus est, verberatus est, flagella tulit; sed nihil horum eum ferre potuit. Consiste cum Isaia, et Deum aspice illius palpebris. Quid ergo ait ille? *Domine, quis credidit auditui nostro? vidimus eum, et non erat ei species, neque decus; sed species ejus inhonorata, et deficiens præter filios hominum (Isai. 53. 1. 2. 3).**

Secundum humanitatem, non secundum divinitatem patitur Christus. — Non habuit pulchritudinem, neque speciem auctor omnis pulchritudinis : lugebat enim Judæorum mala, homo in plagis cum esset, et sciens ferre languorem. Homo, non Deus : homo enim erat, non Deus is qui percutiebatur. Quis ergo ille multis laboribus pressus, multisque doloribus, et ab omnibus exagitatus? num forte juste patitur ea quæ patitur? Ille vero peccata nostra sustinet, et nostra causa doloribus angitur. *Ego nullam invenio in eo causam (Joan. 18. 53).* Noli tamen ob ignominiosa bona erubescere. E enim tam multa passus impassibilis manebat : vulneratus est, sputis conspersus est, turpissima quæque toleravit, et idem manet honore cumulatus, et gloria insignis, quasi unus ex percussis, ut inquit Isaia : *Et nos putavimus eum esse in dolore, et in plaga, et in afflictione : ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras (Isai. 53. 4. 5).* Itaque et ipse, et nos saucii jacemus : *Ejus livore nos sanati sumus (Ibid.).* Mortuus, mortuorum medicus : saucius, ærumnosorum hominum remedium. Sed quousque tandem fiduciam nostram per ambages protrahes, o homo? dic paulo planius id quod querimus. *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente mutus (Ibid. v. 7).* Bona ovis malis tradita coquis : si jugulatis, Judæi, ne tondete; sin autem tondetis, parcite ovi, quæ multa vobis utilia parit. *Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo (Luc. 25. 32).* Decurrit enim oratio nostra usque ad undecimam diei horam, ne quis de sua vita

animum despondeat. Ac voluisssem quidem historiam præterire, eo quod illam sæpe narraverimus, sed video latronem, qui mihi viam semper infert. Neque id mirum : etenim ipsius etiam paradisi portis vim attulit traducta arte ad salutem. Stabat in cruce agnus, cum dnobus lupis : verum hic quidem animo in terris manebat, ille autem jam mulabatur : *Memento mei*, dicens, *cum veneris in regnum tuum (Luc. 25. 42).* O quanta potentia Jesu ! latro jam propheta de cruce prædicat : *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum.* Quid autem regis vides, o latro ? Alapam, sputum, clavos et lignum, et Judæorum subsannationes, et jam nudatam militum lanceam. At non cerno, inquit, quæ apparent : angelos circumstantes video, solem fugientem, velum scissum, terram tremantem, mortuos fugam jam meditantes : Jesus omnes suscipit, qui etiam iis operariis, qui circa undecimam horam venerunt, eundem dat denarium. *Amen dico tibi (accipe et tu Amen, o latro, o tu qui hodie latro es) : hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43).* Ego qui ejeci, te introducam, ego qui paradisi januas clausi, qui gladio ignito obsepivi aditum : nisi enim ego introducam, clausæ manent januæ. Veni huc, prædo, qui diabolus depradatus es, et contra ipsum coronatus es. Cum hominem et Deum vidisses, adorasti : vetera quidem arma projecisti, quæ vero sunt fidei recepisti. Quæ cum ita se haberent, cumque omnia sanctificata essent, ex æthere quidem sol, e plantis lignum, ex animalibus fel, ex pannis textis tunica indivisa, ex mari autem purpurea vestimenta, ex metallis et ferro, lancea et clavi, et gemini fontes sanguinis et aquæ profusæ, Salvator munere suoungebatur : *Pater, dimitte illis peccatum (Luc. 25. 34).* Quibus tandem remissio ? Gracis, Judæis, peregrinis, barbaris, denique omnibus : semel enim dixit, et opus usque perficitur. Non enim tantum de hostibus, Dimitte, dixit : singulis annis dicit, et semper dicit, et quicumque vult, accipit. Convenerunt omnes ad prætorium Pilati : quid dixerunt ? *Scimus quia seductor ille dixit adhuc vivens : Post tres dies resurgam (Matth. 27. 63).* Plane scis ? plane meministi quia resurrexit ? Muni sepulcrum, mihi enim munus : custodi mortuum, ne aulgiat. Habetis, inquit, custodiam : Ite, custodite, sicut scitis : concludite ut scitis, componite ut scitis, custodite sicut scitis ; nisi custodiat, mihi ansam excusationis relinquitis. Nunc autem vobis eum trado, qui dum viveret, comprehensus a vobis est ; cum vero a vobis occisus est, omnes vos latuit. Permaneamus itaque sobrie viventes, ut profundum Judæorum somnum videamus, et cum cælestibus exercitiis festum diem agamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

AD HOMILIAM IN SANCTAM CRUCEM.

Jure hæc quoque jamdiu inter spurias amandata fuit : quæ enim in nullo Chrysostomum sapit, in titulo Chrysostomum ementitur. Lucerti viri Inter-

pretatio Latina est accurate et non ineleganter concinnata.

IN VENERABLEM

ATQUE VIVIFICAM CRUCEM, ET DE PRIMORUM HOMINUM TRANSGRESSIONE, HOMILIA (a).

Quid dicam, aut quid loquar ? aut quo nomine vos

(a) Collata cum Codd. Reg. 1832 et 1930, qui multum variant, sed præcipua solum notavimus.

appellabo ? oves an pastores ? nautas an gubernatores ? discipulos an magistros ? quo pacto zelum vestrum igne vehementiorem laudabo ? Oves vos vocalo etenim mites estis et quieti. Pastores vos dicam

πυρίκαυστοι), ἐπῆραν αὐτῶν τὴν Σοδομιτικὴν κραυγὴν, ἐπῆραν καὶ ἐπῆρθσαν· *Αἶρε, αἶρε, σταυρώσω αὐτούς. Τὸν βασιλέα ὑμῶν θέλετε σταυρώσω; Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα*, φασίν. Ἀρνησὶς χωρὶς διωγμοῦ, ἀθεῖα μετὰ τὰ Αἰγύπτου κακὰ· *Ὅδοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ συνάγοντές σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου*. Οὐκ ἔχετε βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα; Τίς οὖν ὠδήγησεν ὑμᾶς ἐπὶ τῆς ἐρήμου; ἢ τίς ἔθρεψε; τίνα ἐπιδοῦναι Μωϋσῆς, λέγων· *Κύριος βασιλεύων τὸν αἰῶνα, καὶ ἐπ' αἰῶνα, καὶ ἔτι; Οὐκ οὖν, ἐπεὶ περ ἡρνήσασθε τὸν ἑαυτῶν βασιλέα, μένετε λοιπὸν ἀσασίλευτοι, ζυγὸν δουλείας αἰώνιον ἔλκοντες*. Ταῦτα μέχρι ὥρας ἐπράχθη. Ἰδωμεν δὲ καὶ τὸ λειπόμενον μέρος τῆς ἡμέρας· πᾶσα γὰρ ἐστὶν ἁγία. Ἐλάβον αὐτὸν ἐστεφανωμένον· τίσιν; Ἀχάνθαι, τοῖς Ἰουδαίῳν ὁρίοις. *Ἐμμεῖνα τοῦ ποιεῖσαι [819] σταυρῶν, ἐκούρησε δὲ ἀκάνθας*· ἐρραπίσθη, ἐτυπῆθη, μαστίγιας ἔλαθεν· ἀλλὰ μηδὲν ἐπαίσχυνθεῖς. Στήθι μετὰ Ἡσαίου, καὶ βλέπει Θεὸν τοῖς ἐκείνου βλέφαροις. Τί οὖν ἐκκρίνεις φησὶ; *Κύριε, τίς ἐκίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀτίμω, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Οὐκ εἶχε κάλλος, οὐδὲ εἶδος, ὁ παντὸς κάλλους τεχνίτης· ἐθρήνει γὰρ τῶν Ἰουδαίων τὰ κακὰ, ἀνθρώπος, ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν. Ἀνθρώπος, οὐ Θεός· ἀνθρώπος γὰρ ἦν, καὶ οὐ Θεός, ὁ πληττόμενος. Τίς οὖν οὗτος ὁ πολύπονος καὶ πολυώδυνος καὶ ὑπὸ πάντων βαλλόμενος; μήπου καὶ δικαίως ἀπάσχει πάθῃ; Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὀδυνάται. Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ. Ἀλλὰ μὴ αἰσχύνοιο τοῖς ἐπονειδίτοις ἀγαθοῖς. Τοσαῦτα γὰρ παθὼν, ἔμεινεν ἀπαθής· ἐτρώθη, ἐνεπτύσθη, τὰ αἰσχίστα ὑπέμεινε, καὶ ὁ αὐτὸς μένει ἐντιμος, ἐνδοξος, τῶν πεπληγμένων ὡς τις. φησὶν αὐτὸς ὁ Ἡσαῖα· *Καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόθῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν*. Οὐκ οὖν καὶ αὐτὸς καὶ ἡμεῖς τραυματίαι κείμεθα. Τῷ μὲν ὅλῳ αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Νεκρὸς νεκρῶν ἱατρός· τραυματίας πολυπόνων ἀνθρώπων ἀντιφάρμακον. Ἀλλ' ἔως πίστε τὴν ἡμετέραν ἀδειαν περιπλανᾷς, ὦ ἄνθρωπε; εἰπέ σαφέστερον τὸ ζητούμενον. *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφρωνος*. Χρηστὸν πρόβατον κακοῖς μαγεῖροις ἐκδοθέν· εἰ σφάττεται, ὦ Ἰουδαῖοι, μὴ κείρετε· εἰ δὲ κείρετε, φείσασθε προβάτου χρηστὰ καρποφοροῦντος. *Ἦγοντο δὲ καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ κικεύροντο δύο*. Περιήκει γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος εἰς τὴν ἑνδεκάτην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἵνα μηδὲς τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπαγορεύσῃ. Καὶ ἐβουλόμην μὲν ὑπερβῆναι τὴν ἱστορίαν, διὰ τὸ

πολλάκις αὐτὴν εἰρησθαι, ὥρῳ δὲ ληστὴν αἰετὶς βιαζόμενον. Καὶ οὐ μέγα· καὶ γὰρ παραδείσου θύρας ἐδίασται, τὴν τέχνην εἰς σωτηρίαν μεταβαλὼν. Ἐστήκει ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀμνός, καὶ δύο λύκοι· ἀλλ' ὁ μὲν ἔμεινεν ἐπὶ τῆς γῆς γυνώμη· ὁ δὲ ἤδη μετεβάλλετο, *Μνησθητέ μου, λέγων, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Ὡς τῆς δυνάμεως Ἰησοῦ! ὁ ληστὴς ἤδη προφῆτης ἀπὸ σταυροῦ κηρύσσων· *Μνησθητέ μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Τί γὰρ ὁρᾷς βασιλέως, ὦ ληστὰ; Ῥάπισμα, ἐμπτυσμα, ἥλους καὶ ξύλον, καὶ τὰ Ἰουδαίων σκώμματα, καὶ ἤδη τὴν λόγῃν τῶν στρατιωτῶν γυμνούμενην. Ἀλλ' οὐκ ὀρῶ, φησὶ, τὰ φαινόμενα· ἀγγέλους περιεστώτας ὀρῶ, ἥλιον φεύγοντα, καταπέτασμα ῥηγνύμενον, τὴν γῆν τρέμουσαν, νεκροὺς ἤδη φεύγειν μελετώντας· Ἰησοῦς πάντας δεχόμενος, ὁ καὶ τοῖς περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐλθοῦσιν ἐργάταις δύοις τὸ αὐτὸ δηναρίον· *Ἀμὴν λέγω σοι (λάβε καὶ σὺ τὸ ἀμὴν, ὦ ληστὰ, ὁ σήμερον ληστής), σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῇ παραδείσῳ*. Ἐγὼ σε ἐκβάλω, εἰσάγω, ὁ τὰς θύρας τοῦ παραδείσου κλείσας, ὁ ῥομφαία πυρὴν τειχίσας· ἂν γὰρ ἐγὼ μὴ εἰσάγω, μένουσιν αἱ θύραι κακκλεισμέναι. Δεῦρο, ὦ ληστὰ, τὸν διάβολον ληστεύσας, καὶ κατ' αὐτοῦ στεφανωθεὶς· ἀνθρώπων ἰδὼν, καὶ Θεὸν προσεκύνησας, τὰ μὲν πάλαι ὀφίλας ὀπλά, τὰ δὲ τῆς πίστεως ἀναλαβὼν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ πάντων ἁγιαζόμενων, ἐκ μὲν αἰθέρος, ἡλίου, ἐκ δὲ φυτῶν, ξύλου, ἐκ δὲ ζώων, γολῆς, ἐκ δὲ ὑφασμάτων, χιτῶνος ἀδιαρρήκτου, ἐκ δὲ θαλάσσης, πορφυρᾶς στολῆς, ἐκ δὲ μετὰλλων καὶ σιδήρου, λόγῃς καὶ ἥλων, καὶ διδύμων πηγῶν, αἵματος καὶ ὕδατος προχυθέντος, ὁ Σωτὴρ τὸ ἑαυτοῦ ἵποιοι· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*. Τίσιν ἄφεις; Ἐλλήσιν, Ἰουδαίοις, ξένοις, βαρβάρους, πᾶσιν ἁπλῶς· ἅπας γὰρ εἶπε, καὶ αἰετὶ τὸ ἔργον τελεῖται. Μὴ γὰρ ἐπὶ τῶν πολεμίων μόνον, Ἄφες, εἶπε· καθ' ἕκαστον ἔτος λέγει, καὶ αἰετὶ λέγει, καὶ ὁ βουλόμενος λαμβάνει. Συνήλθον πάντες ἐπὶ τὸ πραιτώριον [820] Πιλάτου· τί λέγοντες; *Οἶδαμεν ὅτι ὁ πλάτος ἐκεῖνος εἶπεν ἐτι ζῶν· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι*. Ὅλως οἶδας; ὅλως μὲνησαι ὅτι ἐγήγερται; Ἀσφαλίζου τὸν τάφον· ἐμοὶ γὰρ ἀσφαλίζῃ· φρουρήσων νεκρὸν, μὴ φύγῃ. ἔχετε, φησὶ, κουστῳδία, ὑπάγετε· ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε· ἀποκλείετε ὡς οἴδατε, ὡς οἴδατε σκευάσατε, ὡς οἴδατε φρουρήσατε· εἰ μὴ ἐφυλάξατε, ἐμοὶ προφάσεως λόγον καταλιμπάνετε. Νυνὶ δὲ ὑμῖν αὐτοῖς παραδίδωμι, ὅτε μὲν ἐξῇ παρ' ὑμῶν κατασχεθέντα, ὅτε δὲ ἀνηρέθῃ, πάντας ὑμᾶς λαθόντα. Μείνωμεν τοίνυν νήφοντες, ἵνα τὸν βαθὺν ὕπνον τῶν Ἰουδαίων ἴδωμεν, καὶ ταῖς ἐπουρανίαις στρατιαῖς συνορτάσσωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν, καὶ αἰετὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΙΜΙΟΝ

καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν, καὶ περὶ τῆς τῶν πρώτων ἀνθρώπων παραδόσεως.

Τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; ἢ τίνας ὑμᾶς καλέσω; πρὸβαρα, ἢ ποιμένας; ναύτας, ἢ κυβερνήτας; μα-

• Reg. et Savil. ἔχλον τὸν πυρὸς θερμότερον.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. L.

26

καλέσω; καὶ γὰρ ἔστε μιμούμενοι τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην. Ναύτας ὑμᾶς καλέσω; καὶ γὰρ ἔστε τῇ πείρᾳ τῶν κλυδωνίων χειμῶνα ὑπομείναντες. Κυβερνήτας ὑμᾶς καλέσω; καὶ γὰρ ἔστε. Καθάπερ γὰρ τις ἄριστος κυβερνήτης καθήμενος ἐπὶ τῶν οἰάκων, τῇ τέχνῃ τὰς τρικυμίας διαφύγων, καὶ σίον ἀποσώζων τὸ σκάφος, ἐπ' εὐδίων λιμένα χειραγωγεῖ· οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς. Ἀλλὰ μαθητὰς ὑμᾶς καλέσω; καὶ γὰρ ἔστε ἐτοιμοὶ πρὸς τὴν ὑπακοήν. Ἀλλὰ διδασκάλους ὑμᾶς καλέσω; Πάλιν ἐρῶ, Ἐστὲ, ἀπάσης γὰρ τῆς οἰκουμένης διδασκαλοὶ Ἐγένεσθε. Τί οὖν ἐροῦμεν; Βούλομαι σήμερον ὑμῖν τράπεζαν παραθεῖναι πνευματικὴν, οὐ σῶμα τρέφουσιν, ἀλλὰ πνεῦμα τειχίζουσιν, μᾶλλον δὲ καὶ σῶμα τρέφουσιν, καὶ ψυχὴν ἀπομυλῶσιν. Τοιαύτῃ γὰρ ἐστὶν ἡ τράπεζα πνευματικὴ, οὐ καθὼς ἡ τράπεζα τῶν γαστριμαργικῶν κόρον ἐμποιοῦσα. Λόγος γὰρ ἐστὶ πνευματικὸς εὐοδίας πνέων· ὑπομιμνησκόμενος γὰρ αὐτὸν ἀνθρώπος, καθάπερ μύρον μαρσώμενος, εὐοδία τινὰ ἐκπέμπει, οὐ μόνον ἑαυτὸν τῇ εὐοδίᾳ παραμυθούμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς παρεστώτας αὐτῷ πληροῦσθαι τῆς εὐοδίας ἐκείνης παρασκευάζων. Συντείνετε δὲ ἑαυτοὺς· λόγον γὰρ ἐξαγαγεῖν βούλομαι. Καὶ γὰρ τινὲς εἰσι τῶν κολυμβητῶν ῥίπτοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ σκάφους ἐπὶ τὴν θάλασσαν, περιερχόμενοι τὸν βυθόν, βουλόμενοι μαργαρίτην ἀνιμῶσθαι· ἡμεῖς δὲ ἔχοντες ἀντὶ σκάφους τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, ἀντὶ πηδαλίου τὸν σταυρὸν, ἀντὶ κυβερνήτου τὸν Χριστόν, ἀντὶ πρωρέως τὸν Πατέρα, ἀντὶ ζεφύρου τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἀντὶ ἰστίου τὴν χάριν, ἀντὶ ναυτῶν τοὺς μαθητάς, ἀντὶ ἐπιδατῶν τοὺς προφῆτας, οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ῥίψωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ σκάφους ἐπὶ τὸ πέλαγος τῶν νοημάτων, οὐχ ἵνα μαργαρίτην ἀνιμῶσμεθα, ἀλλὰ μαργαρίτου τιμιώτερον. [821] Συντείνετε μοι ἑαυτοὺς, παρακαλῶ, παρέχοντές μοι τὴν ὑπακοήν· καθὼς γὰρ προλαβὼν εἶπον, ὅτι μαργαρίτου τιμιώτερον μέλλω ἀνιμῶσθαι ἐκ τοῦ βάθους τῶν νοημάτων. Μὴ οὖν παραπέμψῃθε, καὶ ἡ ἀλογιστοὺς χρησθήσθε ἑαυτοὺς. Ἐγράπται γάρ· *Μὴ βάλητε τὸν μαργαρίτην ὑμῶν. Ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, καὶ μὴ ῥίπτετε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ*. Χοίρους δὲ ὅταν ᾤκουσιν, μὴ τὰ ἅγια ζῶα ταῦτα νομίσης· καὶ κύνας ὅταν ἀκούσῃ, μὴ τοὺς κύνας τούτους νομίσης. Χοίρους γὰρ λέγει τοὺς ἐν ἀσωτίᾳ ζῶντας· κύνας δὲ λέγει τοὺς εἰκὴ λυσσώντας κατὰ τοῦ Δεσπότη. Ποίησατε οὖν ἀξίους ἑαυτοὺς εἶναι τοῦ μαργαρίτου οὐ μέλλω ὑμῖν σήμερον παρατιθέναι. Καὶ γὰρ οἱ γηπῶνοι οὐχ ἀπίως· τὰ σπέρματα καταβάλλονται, ἐὰν μὴ πρῶτον βούς ζευξῇσι, καὶ ἄροτρον ἐλκύσῃσι, καὶ ἀκάνθας ἀναπάσῃσι, καὶ αὐλάκας ἀνατέμῃσι, καὶ τότε τὰ σπέρματα καταβάλλονται ἐπὶ τὴν γῆν, ἵνα εὐρύν αὐτὰ ὁ ὑετός κατενέγῃ εἰς τὰς λαγόνας τῆς γῆς· καὶ τότε λαδοῦσα ἡ γῆ, τίκει τὸν ἄσταχυν. Ἀλλὰ ἐκεῖνα μὲν ἐκδέχονται καὶ χειμῶνα, καὶ θέρος, καὶ θύβρον οὐράνιον, καὶ ἥλιον ἀκτίνας, καὶ καὶρὸν θεραισμοῦ, καὶ τότε συνάγουσιν αὐτὰ εἰς τὰς ἀποθήκας· ἐγὼ δὲ οὐ χειμῶνα ἐκδέχομαι, οὐδὲ θέρος, οὐδὲ ἥλιον ἀκτίνας, οὐδὲ θύβρον, οὐδὲ βόας ζευγνύω, οὐδὲ ἄροτρον ἐλκύω, οὐδὲ αὐλάκας ἀνατέμνω, οὐτε ἀκάνθας ἀναπαύω· σήμερον γὰρ σπεῖρω, σήμερον καὶ θερίζω. Οὐκ ἐργάζομαι· γὰρ γῆν ἀλογον, ἀλλὰ γῆν λογικὴν, οὐκ ἀναίτητον, ἀλλ' αἰσθητὴν, οὐκ ἄψυχον, ἀλλὰ ψυχικὴν. Καὶ μακάριος ἐγὼ ποταπῆς γῆς γεωργὸς· ἐκλήρωθην· τότε γὰρ μακαρίος εἰμι, ὅταν κελῶ εἰς ὕδα ἀκουσόντων. Καὶ πάλιν λέγει· *Παρακοὴ θάνατον κατεργάζεται*. Μακάριος οὖν ἐγὼ· μακάριοι καὶ ὑμεῖς. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει τοῖς μαθηταῖς· *Μακάριοι ἐστε, ἐάν τὸν ἐμὸν λόγον τηρῇτε*. Συντείναντες οὖν ἑαυτοὺς προσέγετε τοὺς λεγομένους. Βούλομαι δὲ ὑμῖν ἐν ὑποδείγμασι δεῖξαι τί ἐστὶ Θεός· λόγῳ χρησόμενος λέγω· Ὡκοῖεν ὁ Θεὸς ἀνδρὶ καθήμενῳ ἐπὶ σκοπέλῳ, καὶ θεωροῦντι πᾶσαν τὴν θάλασσαν, πλοῖα δὲ βαδίζοντα ἐν αὐτῇ, τὴν δὲ ἐπίσταλον οὖσαν, τρικυμίας δὲ ἐγείρουσαν ἑαυτὴν, διὰ τὸ σφοδρὸς ἐν αὐτῇ πνεῖν ἀνέ-

μους· ἄριστος δὲ τις κυβερνήτης φιλονεικῶν τοῖς κύμασιν ἐπ' εὐδίων λιμένα τὸ σκάφος ὀρμίσει, διὰ τὸ ὄψιαν αὐτοὺς καταλαμβάνειν, δεδοικώς μήποτε ὑποβρύχιον γένηται τὸ πλοῖον, ἄλλων πλοίων τὴν ὀρθὴν ὁδὸν βαδίζοντων, ἐτέρων δὲ τῇ ῥύμῃ τῶν ἀνέμων ὑποβρυχίων γενομένων καὶ διαλυθέντων, τεθνηκότων δὲ τινῶν, τινῶν δὲ περιγενομένων, καὶ ἐπιλαβομένων οἰκτροῦ τινος πηδαλίου, καὶ ταῖς τρικυμiais ἐπὶ τὴν στερεὰν ἐξελκομένων, καὶ τῶν ῥῥη τεθνηκότων τὰ σώματα ἐξεβρίμμένα. Ταῦτα δὲ πάντα θεωρεῖ ὁ καθήμενος ἐπὶ τῷ σκοπέλῳ· οὗτός ἐστιν ὁ Θεός· καὶ καθὼς προλαβὼν εἶπον, ὅτι λόγῳ χρησόμενος λέγω. Ὅταν δὲ εἶπω Θεὸν καθήμενον ἐν ὕψι τοῖς, μὴ νόμιζε αὐτὸν ἐν τοῖς ὕψι τοῖς· εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχού. Οὐ γὰρ τόπου διάστασιν ἔχει, αὐτὸς ἑαυτοῦ τόπος ὢν, αὐτὸς τὰ πάντα χωρῶν, χωρεῖ δὲ αὐτὸν οὐδέν. Τί γὰρ δύναται χωρῆσαι τὴν ἀνώματον φύσιν καὶ ἄβυσσον καὶ ἀπέραντον καὶ ἀνεξιχνίαστον, καὶ ἀνώλεστον καὶ ἀφθαρτον καὶ ἀκατάληπτον; παρὰ γὰρ τοῖς εὐσεβοῦσιν οὕτω δεῖ νοεῖν Θεόν. Αὕτη γὰρ ἡμῶν ἡ ἐλπίς, καθὼς γέγραπται· *Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*. Ἐντεῦθεν ἡμῶν ἐπιλαμβάνονται οἱ αἰρετικοί, οἱ ὄντες ἀγνώμονες, οἱ ἀναγινώσκοντες, καὶ μὴ ἐπιγινώσκοντες Χριστὸν δὲ οὐ ὅταν ἀκούσῃ, μὴ τὸν Θεὸν λογιζοῦ μόνον, μήτε τὴν ἐνσαρκὸν οἰκονομίαν μόνην, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον καὶ τὴν ἐνσαρκὸν οἰκονομίαν. Ἐπεὶ οἶδα Χριστὸν πενιάσαντα, καὶ οἶδα Χριστὸν ἐκ πένης ἄρτων καὶ δῶο ἰχθύων θρέψαντα πεντακισχιλίους χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων· οἶδα Χριστὸν διψήσαντα, καὶ οἶδα Χριστὸν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταβάλλοντα· οἶδα Χριστὸν πλεῦσαντα, καὶ οἶδα Χριστὸν ἐπὶ τῶν ὕδατων περιπατήσαντα· οἶδα Χριστὸν ἀποθανόντα, καὶ οἶδα Χριστὸν νεκροὺς ἐγείραντα· οἶδα Χριστὸν Πλάτουν παρεστῶτα, καὶ οἶδα Χριστὸν τῷ Πατρὶ συγκαθεζόμενον· οἶδα Χριστὸν ὑπὸ Ἰουδαίων ἐμπτύμενον, καὶ οἶδα Χριστὸν ὑπὸ ἀγγέλων προσκυνοῦμενον· καὶ τὸ μὲν ἐπάγω τῇ θεότητι, τὸ δὲ τῇ ἀνθρωπότητι. Διὰ γὰρ τοῦτο συναμφοτέρον εἰρηται, ἐπεὶ οἶδα Χριστὸν ἐκ Μαρίας γεννηθέντα, καὶ οἶδα [822] Χριστὸν πρὸ τῶν αἰώνων ὄντα. Δοξάσωμεν μὲν οὖν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸ τεῖχος τῆ ἀβήρηκτον, τὸν θεμέλιον τὸν ἐπὶ τὴν πέτραν θεμελιωμένον. Αὐτὸς λέγει τῷ Πέτρῳ· *Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*. Ὁμοίως δὲ καὶ Παῦλος λέγει· *Θεμέλιον ἄλλοι οὐδεὶς δύναται θεῖραι παρὰ τὴν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός*. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἵνα πάσῃ πραότητι προσέχημεν ἀλλήλοις. Ἐν μὲν γὰρ τῷ παρόντι βίῃ· βρώσει καὶ πόσει· καὶ ποικίλαις ἡδοναῖς δεσασόμεθα, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι, κρίσις καὶ δίχη. Μὴ δώσωμεν οὖν τόπον τῷ διαβόλῳ. Οὐ γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἡ πᾶσις πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τοῦ αἰῶνος τούτου. Σπεύσωμεν οὖν φυγεῖν τὴν αἰώνιον κόλασιν. Οὐ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν κόλασιν, ἵνα ἡμᾶς ἐμβάλῃ, ἀλλ' ἵνα ἐμπεσόντα σε ἐκβάλλῃ· τοιοῦτον γὰρ ἔχομεν φιλόανθρωπον Θεὸν καὶ ἐλεήμονα. Μαρτυρεῖ γὰρ Δαυὶδ λέγων· *Ὁ Θεὸς κριτὴς δικαίων, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ μηκρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν*. Ἐάν μὴ ἐπιστραφῇτε, τὴν ῥωμαίαν αὐτοῦ στυλῶσει· τὸ τέκνον αὐτοῦ ἐνέτεινε, καὶ ἠτοίμασεν αὐτόν, καὶ ἐν αὐτῷ ἠτοίμασε σκευὴ θανάτου. Ταῦτα λέγει ὁ Θεός, οὐχ ἵνα ἡμᾶς κρίνῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ βῆθιμότεροι γενημεθα. Εἰ γὰρ ἐδοῦκατο ἡμᾶς ἀπολῆσαι, οὐκ ἂν τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξέχεεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀπέθανον οὖν, ἵνα σὺ ἀθανάσιον χαρίσῃται· ἐπέλασεν, ἵνα σε τὸν αὐτοῦ σάρκα χορτάτῃ· ἐδίψησεν, ἵνα σε τὸ αὐτοῦ αἷμα ποτίσῃ· ἐν πλοίῳ ἐκάθισεν, ἵνα σε ὑπεράνω τῶν ἑρουνιδιμ καθίσῃ· ἐβάπτισεν, ἵνα σε φωτίσῃ· ἐβράβυσεν, ἵνα σε ἐλευθερώσῃ· ὠδοπόρῃσεν, ἵνα σε ἀκάματον ποιήσῃ· ἐπέλασε, ἵνα σε ἀφρονὸν καταστήσῃ· ἐκοιμήθη, ἵνα σε ἀμέριμνον ποιήσῃ· ἐκ γυναικὸς προσήλθεν, ἵνα τὴν παράδοσιν τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ οἰκτειρήσῃ· ἐκλήθη ἀνθρώπος, ἵνα σε θεὸν

^a Εὐοδίας πνέων. Hæc verba, quæ in duobus Regiis leguntur in edito deerrant.

^b Mss bis deam recte. Edit. ἐάν.

^c Sic mss. Edit. οὐκ ἀργῶς.

^e Sic mss. Savil.... βίω βρώσις καὶ πόσις.

etenim vestrum Dominum estis imitati. Nautas appello? tales enim estis, cum experimento ipso procellam fluctum sustineatis. Gubernatores vos dicam? etenim estis. Sicut peritissimus gubernator, qui ad clavum sedens artis peritia tempestatem evitat, et incalument aervatam navem ad tranquillum portum deducit: sic et vos estis. Sed et discipulos vos vocabo? parati enim estis ad obedientiam. At magistros vos dicam? Rursus dicam, Estis: totius enim orbis magistri fuistis. Quid ergo dicemus? Hodie vobis apponere spiritualem mensam volo, quæ non corpus reficit, sed spiritum confirmat: imo vero, quæ et corpus reficit, et animam purgat. Talis enim est mensa spiritualis, non sicut illa gulosorum, quæ satietatem parit. Sermo quippe spiritualis est, bonum emittens odorem¹: quem qui revocat in memoriam, non aliter atque is qui unguentum comedit, odorem suavitatis eructat, et non solum odore suavi seipsum recreat, sed et proximos sibi suaveolentia replet. Attendite, quæso: verbum enim proferre volo; nam sunt quidam ex urinatoribus, qui se e navi in mare dejiciunt, ut profundum percurrant, et extrahant margaritam: nos vero navis loco vetus ac novum Testamentum habentes, pro gubernaculo crucem, pro gubernatore Christum, loco proreæt Patrem, pro zephyro Spiritum sanctum, pro velo gratiam, pro nautas discipulos, pro vectoribus prophetas, projecimus nosmet ipsos de navi in pelagus sententiarum, non ut margaritam, sed ut quod margarita est pretiosius, extrahamus. Parate animos vestros, quæso, et tota intentione mentis, quæ dicuntur, audite: sicut enim ante dixi, margarita pretiosius quiddam ex profundo sententiarum sum extracturus. Ne igitur vosmet negligatis, nec brutorum instar vos geratis: scriptum est enim: *Nolite mittere margaritas ante porcos, et nolite projicere sancta canibus* (Matth. 7. 6). Cum autem porcos audis, non de brutis animalibus æstimes dici; et canes cum audis, non de canibus istis dici putes. Porcos enim vocat eos qui luxuriose vivunt; canes vocat eos, qui temere in Dominum rabie perciti insurrexerunt. Facite ergo vos dignos ad suscipiendam margaritam quam vobis hodie sum oblaturus. Siquidem agricolæ non incassum seminant, nisi boves prius junxerint, et aratrum duxerint, spinas eradicant, sulcos proscederint; et sic demum semina terræ committunt, et cum descenderit pluvia, in terræ viscera ea deferat; et mox terra his exceptis spicam producit. Veruntamen illa semina hyemem expectant, et æstatem et imbrem caelestem, et solis radios, et messis tempus, et illa tunc in horrea convehunt: at ego non hyemem, non æstatem, nec radios solis expecto, non imbrem; neque boves jungo, neque aratrum ducō, neque sulcos prosciendo, neque spinas evello: siquidem hodie semino, hodie meto. Non enim excolo rationis expertem terram, sed ratione præditam terram; non sensus expertem, sed sensu præditam; non anima carentem, sed animatam. Et felix ego quod talis terræ sum agricola constitutus: tunc enim beatus sum, cum in aures loquor eorum qui audiunt. Et iterum dicit: *Inobedientia mortem operatur* (Eccl. 25. 12) (a). Beatus igitur ego, beati et vos. Nam Jesus in Evangelio dicit ad discipulos suos: *Beati estis, si sermonem meum servaveritis* (Joan. 8. 50. 51). Attendite igitur, et arrectis auribus, quæ dicuntur, excipite. Volo enim quadam comparatione vobis, quid sit Deus ostendere. Fingamus enim Deum quasi hominem in scopulo sedentem, et exinde prospicientem in universum mare, et naves in eo transeuntes, quod ob ventorum violentiam fluctus exciet ac procellas: sed peritissimus gubernator aliquis contendens cum fluctibus, navim ad tranquillum

portum deducere studet, quod serotinum tempus eos urgeat, timens ne forte navigium undis obruatur, cum alix naves prospero cursu rectam viam teneant, alix ventorum impetu submergantur et dissolvantur, dum quidam moriuntur, quidam dissipantes fiunt, et misero temone correpto evadunt, fluctibus decumanis in terram ejeti, et aliorum corpora jam mortuorum projecta cernuntur. Hæc autem qui sedet in scopulo contuetur: hic vero Deus est, et, ut ante dixi, hæc in oratione ficta propono. Quando autem dixerō Deum sedentem in excelsis, noli existimare in excelsis tantum esse illum, sed etiam ubique: neque enim locorum distantia separatur, cum ipse sibi sit locus, et ipse omnia capiat, nihil autem illum capiat. Quid enim incorpoream naturam capere potest, expertem materiæ, interminatam, investigabilem, expertem interitus, immortalem et incomprehensibilem? Sic enim apud pios concipere oportet Deum. Hæc enim est spes nostra, sicut scriptum est: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). In hoc capitulo nos reprehendunt hæretici, et ut imperiti sunt, legunt et non intelligunt. Christum vero cum audis, non solummodo Deum putes, neque solam dispensationem in carne, sed utrumque simul, et Deum Verbum, et dispensationem in carne. Siquidem esurisse Christum scio, et scio Christum de quinque panibus et duobus piscibus satiasset quinque hominum millia, præter mulieres et parvulos: scio Christum sitim passum esse, et scio Christum aquam in vinum mutasse: scio Christum navigasse, et scio Christum super aquas ambulasse: scio Christum esse mortuum, et scio Christum mortuos suscitasse: scio Christum Pilato adstitisse, et scio Christum ad Patris dexteram consedis: scio Christum a Judæis spatris fuisse conspersum, et scio Christum ab angelis adorari: et hoc quidem ad deitatem refero, illud vero assigno humanitati. Propterea namque utrumque diximus, quoniam scio Christum de Maria natum, et scio Christum, qui est ante sæcula. Glorificemus ergo Christum Jesum murum inexpugnabilem, fundamentum, quod supra petram fundatum est. Dicit ipse Petro, *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (Matth. 16. 18). Similiter autem et Paulus dicit, *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus* (1. Cor. 3. 11). Rogo ergo vos ut cum omni mansuetudine nobis mutuo attendamus. Nam in hac quidem vita esca et potu, et variis voluptatibus inescamus: in futura vero iudicium et supplicium. Ne igitur locum demus diabolo. *Non enim est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum sæculi hujus* (Ephes. 6. 12). Studeamus igitur æternam pœnam effugere. Non enim pœnam constituit Deus, ut in eam mittamur; sed ut te in eam prolapsus eripiat: talem enim elementem habemus Deum, ac misericordem. Testificatur namque David dicens, *Deus iudex justus, et fortis, et patiens, et non infert iram per singulos dies. Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum, et in eo paravit vasa mortis* (Psal. 7. 12). Hæc dicit Deus, non ut nos judicet, sed ne desides simus. Si enim nos perdere voluisset, non utique proprium pro nobis sanguinem fudisset. Mortem igitur obiit, ut te immortalitate donaret: esurit, ut te sua carne satiaret: sitiit, ut te proprio sanguine potaret: in navem consedit, ut te supra Cherubim collocaret: baptizatus est, ut te illuminaret: alapis cæsus est, ut te in libertatem vindicaret: viator factus est, ut te omni labore liberaret: navigavit, ut tibi metum eximeret: dormivit, ut omnem a te curam abigeret: ex muliere prodiit, ut transgressionis Evæ in paradiso miseretur: homo appellatus est, ut te deum vocaret: Filius hominis dictus est, ut te in filium adoptaret Dei: accepit quæ nostra erant, et dedit nobis sua: oravit

¹ Ita duo Regii. In Editio hæc, *bonum emittens odorem*, decrant.

(a) tunc locum non reperi. Locum videas huic satis similem, in Deut. 8. 20.

ut fidelē te faceret; sicut dicit super Lazarum: *Pater, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te. Et venit vox de cælo dicens: Et glorificavi, et iterum glorificabo* (Joan. 17. 1. et 12. 28). Scio quia semper me audis; sed propter turbam adstantem dixi, ut omnes credant quia tu me misisti (a). Si quid igitur sustinuit, non propter seipsum, neque propter Patrem suum, sed ut per crucem genus humanum salvum faceret. Et si nosse desideras, carissime, virtutem crucis, et quanta possim ad ejus laudem dicere, audi: Crux Christianorum spes, crux resurrectio mortuorum, crux cæcorum dux, crux desperatorum spes, crux errantium via, crux injuria affectorum vindex, crux claudum baculus, crux consolatio pauperum, crux divitum frenum, crux superbiorum depressio, crux male viventium poenitentia, crux adversus demones tropeum, crux diaboli clades, crux infantium pedagagus, crux inopum sustentatio, crux navigationum gubernator, crux tempestate jactatorum portus, crux obsessorum murus, crux pater orphanorum, crux viduarum defensor, crux iniquorum iudex, crux justorum columna, crux requies afflictorum, crux infantium custos, crux virorum caput, crux seniorum finis, crux lumen sedentium in tenebris, crux regum magnificentia, crux barbarorum humanitas, crux servorum libertas, crux imperitorum sapientia, crux iniquorum lex, crux prophetarum prædicatio, crux apostolorum annuntiatio, crux martyrum gloriatio, crux monachorum exercitatio, crux virginum castitas, crux gaudium sacerdotum, crux Ecclesiæ fundamentum, crux orbis securitas, crux templorum et altarium destructio, crux nidoris sacrificiorum depulsio, crux scandalum Judæorum, crux interitus impiorum, crux infirmorum virtus, crux agrotantium medicus, crux mundatio leprosororum, crux paralyticorum corroboratio, crux esurientium panis, crux sitientium fons, crux nudorum amictus: nuditatem autem cum dico, non corpoream æstimes, sed fidei nuditatem¹. Cum vero credens fueris baptizatus, tunc indutus vocaberis: atque audi Paulum dicentem: *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. 3. 27). Christum autem cum audieris, non Deum solum intelligas, neque solam ejus dispensationem in carne, sed utrumque. Sæpe enim dixi, et dicere non cessabo: *Mihi enim non pigrum est dicere, vobis autem tutum* (Philipp. 3. 1): volo enim omnes esse doctores. Christus igitur dictus est, quia carnem induit: Jesus Christus est dictus, quod nomen est carnis ejus: Verbum dicitur, quia de Deo est Dei verbum: Filius, quoniam de Patre: Unigenitus, quoniam solus ex solo Deo: Deus, quoniam Creator. Audi namque Joannem dicentem: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est* (Joan. 1. 1-3). Vides quoniam hic est, qui verbo cælum extendit, et variam siderum multitudinem adornavit, et cælum ad prati similitudinem decoravit? Hic est qui soli tantum lumen dedit, et cursum ejus desinivit: hic est qui lunam ad occasum determinavit: hic est qui fundavit terram super aquas: hic est qui terræ præcepit, ut herbam fœni produceret; et fontibus, ut aquis scaturirent; fluminibus, ut fluerent; lacubus, ut congregarentur: et mari termi-

num imposuit ex arena, et aquis imperavit ut animas viventes educerent, ventis ut spirarent: qui montes appendit statera, nubibus ut moverentur præcepit, jumentis, quadrupedibus, reptilibus, volucris ut super terram discurrerent. Quid autem de angelis dicam, de archangelis, Thronis, Cherubim et Seraphim, Principatibus ac Potestatibus, ordinibus, temporibus, annis, mensibus, hebdomadibus, diebus, et horis et noctibus, de lumine, de tenebris, et de rerum substantia? Novissime autem creavit hominem ad imaginem et similitudinem suam, et in paradiso posuit. Videns autem humanum genus a diaboli malitia superatum, voluit primitias nostras induere, et illas cruci affigere, ut, sicut per lignum transgressio, ita rursus per lignum salus esset. Emulatione autem incitatus diabolus, quod ipse quidem de cælo projectus fuerat, Adam autem in paradiso versabatur, tanquam telo quodam serpente usus per illum egit, atque ita primum illos in paradiso versantes alloquutus est: incorporeus enim cum esset, cum corporeis loqui non poterat: et Evæ dixit: *Bonum hoc lignum et pulchrum ad vescendum: et, Quocumque die comederitis ex ipso, eritis sicut dii* (Gen. 3. 5. 6), cuncta scientes. Cum ergo persuasisset Evæ, decepit illam: tum illa viro suo persuasit et ex ligno comederunt. Cum autem comedisent, apparuerunt nudi: tum ait Deus Adamo, *Ubi es* (Gen. 3. 9)? Cum audis, *Ubi es?* ne ignorantiam Deo tribuas; dixit autem, *Ubi es?* quia dixerat illis diabolus, *Qua die comederitis, sicut dii eritis*; quasi putarent illi se deos futuros, propterea dixit illi Deus, *Adam, ubi es?* hoc est, Comedisti, et homo permansisti: nonne tibi præcepi, ne de hoc ligno comederes? tu vero comedisti, et transgressus es: hoc sibi vult illud, *Ubi es?* Folii autem ficus erant cooperti, peccati¹ faciem obvelantes. Et quid dicit Adam? *Audi vi vocem tuam deambulantis in paradiso, et absconditus sum* (Gen. 3. 10). Et dixit, *Quid hoc fecisti* (1b. v. 11)? Tum ad Deum dixit Adam: *Mulier, quam dedisti mihi* (1b. v. 12), ipsa me seduxit. Deinde ad Evam, *Quis te?* Quid vero illa dixit? Serpens seduxit me. O Eva, esto, te viro tradidi, num et serpenti te tradidi? His autem sese excusabant, quod vellent poenam evadere; tum ad Adam dixit Deus: *Maledicta terra in operibus tuis, spinas et tribulos germinabit tibi; in sudore vultus tui vesceris pane tuo*. Deinde ad mulierem: *In doloribus paries liberos, et multiplicabo dolores tuos; et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur*. Tum ad serpentem: *Super pectus tuum et ventrem tuum gradieris, et terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ, et homo tibi dominabitur, et ipse observabit caput tuum, et tu calcaneum ejus* (1b. v. 14. sqq.). Cur autem serpenti maledixit ut super pectus et ventrem graderetur, et terram manducaret omnibus diebus vitæ suæ? Pectori maledixit, quod in ipso consistat eor, quod malum excoxit: ventri, quia per cibum seduxit: terram autem manducare jussit omnibus diebus vitæ suæ, quoniam Adam erat de terra terrenus. Tres ergo sententiam exceperunt, quandoquidem tres quoque transgressi fuerant. Quoniam a ligno transgressio fuerat orta, sicut ante dixi, propterea primitias istius ligno voluit affigere: ut quemadmodum per lignum transgressio, sic per lignum salus esset. Pro his autem omnibus Patri et Filio, et Spiritui sancto gloriam offeramus, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hæc ad fidem Codicum Regiorum emendata sunt.

¹ Duo Reg., sed infidelitatis nuditatem: Editi, sed fidei nuditatem. Quæ, licet contraria sint, hic tamen eodem recidunt.

¹ Reg. unus, ignominie.

MONITUM

IN HOMILIAM DE RESURRECTIONE.

Non minora, quam præcedentes conciones, spurita signa præfert hæc homilia. Quamobrem jamdiu inter

Spuria locum habet. Interpretatio ejus Latina est Frontonis Ducæi.

καλέσῃ· ἐκλήθη ὁ Ἰὺς ἀνθρώπου, ἵνα σε υἱὸν Θεοῦ
καλέσῃ· ἔλαβε τὰ ἡμέτερα, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὰ ἑαυ-
τοῦ· ἠύξατο, ἵνα σε πιστὸν ποιήσῃ, καθὼς λέγει ἐπὶ
τοῦ Λαζάρου· *Πάτερ, δόξα σοῦ σου τὸν Ἰὺν, ἵνα καὶ ὁ Ἰὺς σου δοξάσῃ σε.* Καὶ ἤλθε *φωτὴ ἐκ*
τῶν οὐρανῶν, λέγουσα· Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν
δοξάσω. Οἶδα ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν
παρεστῶτα δῆλον εἶπον, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν ὅτι
σύ με ἀπέστειλας. Εἰ τι οὖν ὑπέστη, οὐ δὲ ἑαυτὸν
ὑπέστη, οὐδὲ διὰ τὸν Πατέρα τὸν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἵνα
σώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τοῦ σταυροῦ. Καὶ εἰ θέ-
λεις γινώσκειν, ἀγαπήτῃ, τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ, καὶ
ὅσα δὴ ἐγκώμια περὶ τοῦ σταυροῦ, ἀκούε. Σταυρὸς
Χριστιανῶν ἑλπίς, σταυρὸς νεκρῶν ἀνάστασις, σταυ-
ρὸς τυφλῶν ὁδηγός, σταυρὸς ἀπλησιζόμενων ἑλπίς,
σταυρὸς πεπλανημένων ὁδός, σταυρὸς ἀδικουμένων
ἐκδικος, σταυρὸς γυναικῶν βακτηρία, σταυρὸς πενήτων
παρὰμυθία, σταυρὸς πλουσίων χαλινός, σταυρὸς ὑπε-
ρηφάνων καθαίρεσις, σταυρὸς ἀκολάστον μετανοία,
σταυρὸς τρώπαιον κατὰ δαιμόνων, σταυρὸς διαβόλου
νίκος, σταυρὸς νηπίων παιδαγωγός, σταυρὸς ἀπόρων
εὐπορία, σταυρὸς πλεόντων κυβερνήτης, σταυρὸς χει-
μαζόμενων λιμὴν, σταυρὸς πολεμουμένων τεῖχος, σταυ-
ρὸς πατήρ ὁρφανῶν, σταυρὸς προστατὴς γυναικῶν, σταυ-
ρὸς ἀδικῶν κριτής, σταυρὸς δικαίων στυλός, σταυρὸς
θλιβομένων ἀνεσίς, σταυρὸς νηπίων φύλαξ, σταυρὸς
ἀνθρώπων κεφαλὴ, σταυρὸς πρεσβυτέρων τέλος, σταυρὸς
φῶς τοῖς ἐν σκότει καθημένοις, σταυρὸς βασιλέων
μεγαλοπρέπεια, σταυρὸς βαρβάρων φιλανθρωπία,
σταυρὸς δούλων ἐλευθερία, σταυρὸς ἀπαιδευτῶν σο-
φία, σταυρὸς ἀνόμων νόμος, σταυρὸς προφητῶν κήρυ-
γμα, σταυρὸς ἀποστόλων κατὰ γέγραμ· σταυρὸς μαρ-
τύρων καύχημα, σταυρὸς μοναζόντων ἀσκήσις, σταυ-
ρὸς παρθένων σωφροσύνη, σταυρὸς ἱερέων χαρὰ,
σταυρὸς Ἐκκλησίας θεμέλιος, σταυρὸς οἰκουμένης
[823] ἀσφάλεια, σταυρὸς κατὰ καθαίρεσις, σταυρὸς
βωμῶν ἀνατροπή, σταυρὸς κνίσσης ἀφανισμός, σταυ-
ρὸς Ἰουδαίων σκάνδαλον, σταυρὸς ἀσεβῶν ἀπόκλις,
σταυρὸς ἀδυνάμων δύναμις, σταυρὸς νοσητῶν ἰατρός,
σταυρὸς λεπρῶν καθαρισμός, σταυρὸς παραλυτικῶν
σπέρτης, σταυρὸς πενιθῶν ἀρτος, σταυρὸς διψῶντων
πηγὴ, σταυρὸς γυνῶν σκέπη· γυμνότητα δὲ ὅταν
εἶπω, οὐ τὴν τοῦ σώματος λέγω, ἀλλὰ τὴν τῆς πί-
στεως^a. Ὅταν δὲ πιστεύσας βαπτισθῇς, τότε ἀκούσεις
ἐνδοθυμίας. Καὶ ἄκουε Παύλου λέγοντος· *Ὅσοι εἰς*
Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Χρι-
στὸν δὲ ὅταν ἀκούσῃς, μὴ τὸν Θεὸν λογίσῃ μόνον, μηδὲ
τὴν ἐνσάρκον οἰκονομίαν μόνην, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέ-
ρον. Πολλὰκι γὰρ εἶπον, καὶ νῦν λέγω οὐ παύσομαι·
Ἐμοὶ μὲν γὰρ τὸ λέγειν οὐκ ὀκνηρὸν, ὅμιν δὲ
ἀσφαλές· βούλομαι γὰρ πάντας διδασκάλους εἶναι.
Χριστὸς οὖν εἰρηται, ἐπειδὴ σάρκα ἐνεδύσατο· Ἰησοῦς
Χριστὸς εἰρηται, τὸ ὄνομα τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· Λόγος
εἰρηται, ἐπειδὴ ἐκ τινος Ἰὺς· Ὀυδὲ ἐκ Πατρὸς·
Μονογενὴς, ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου Θεοῦ· Θεός, ἐπειδὴ
παντοκράτης. Καὶ ἄκουε Ἰωάννου λέγοντος· *Ἐν ἀρχῇ ἦν*
ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς
ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν·
πάντα διὰ αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο
οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν. Ὅρξῃ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ λόγος
τὸν οὐρανὸν ἐκτείνας, καὶ τὸν ποικίλον χορὸν τῶν
ἁγίων κοσμήσας, καὶ δέξας καθάπερ λειμῶνα τὸν
οὐρανόν· Οὗτός ἐστιν ὁ τὸν ἥλιον ἀναφάς, καὶ τοὺς
αὐτῷ τάξας δρόμους· οὗτός ἐστιν ὁ τὴν σελήνην ὀρίσας
εἰς δυσμὰς· οὗτός ἐστιν ὁ τὴν γῆν θεμελιώσας ἐπὶ
τῶν ὕδατων· οὗτός ἐστιν, ὁ τῇ γῇ ἐπιτάξας ἀνατελεῖν
βοτάνην χορτοῦ, καὶ ταῖς πηγαῖς βρύειν ὕδατα, καὶ
ποταμοὺς ῥέειν, καὶ λίμναις συναχθῆναι· καὶ τῇ θα-
λάσσῃ ὅρια θεῖς διὰ ψάμμου, καὶ τοὺς ὕδασις ἐπι-

^a Duo Regii ἀλλὰ τὴν τῆς ἀπιστίας. Editti ἀλλὰ τὴν τῆς
πίστεως.

τάξας ἐκβαλεῖν ψυχὰς ζώσας, καὶ τοῖς ἀνέμοις πνεῖν,
καὶ τὰ ὄρη σταθμίσας ζυγῶ, νεφέλας κινεῖσθαι,
κτῆναι, τετράποσιν, ἐρπετοῖς, πετεινοῖς διατρέχειν
ἐπὶ τῆς γῆς. Τί δὲ λέγω ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους,
θρόνους, τὰ Χερουδὶμ, τὰ Σεραφίμ, Ἀρχάς, Ἐξουσίας,
τάξεις, χρόνους, καὶ ἐνιαυτοὺς, καὶ μῆνας, καὶ ἔβδο-
μάδας, καὶ ἡμέρας, καὶ ὥρας, καὶ νύκτας, καὶ φῶς,
καὶ σκότος, καὶ τὰς τῶν πραγμάτων οὐσίας· Ἐσχάτον
δὲ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίω-
σιν ἑαυτοῦ, ἐν τῷ παραδείσῳ ἔθετο αὐτόν. Ἰδὼν δὲ
τὸ ἀνθρώπινον γένος νικῶμενον ὑπὸ τῆς τοῦ διαβόλου
κακίας, ἐβουλήθη τὴν ἀπαρχὴν τῆν ἡμετέραν ἐνδύ-
σασθαι, καὶ προστῆλαι αὐτὴν ἐν τῷ ξύλῳ, ἐν
ὧσπερ διὰ τοῦ ξύλου ἡ παράβασις, οὕτω πάλιν διὰ
τοῦ ξύλου ἡ σωτηρία. Ζηλώσας οὖν ὁ διάβολος ὅτι
αὐτὸς μὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐβρίβη, ὁ δὲ Ἀδάμ ἐν τῷ
παράδεισῳ ἦν, καθάπερ ὅπως χρησάμενος τῷ θρεῖ
ἐνήργησεν εἰς αὐτόν· καὶ οὕτω προδιελέχθη αὐτοῖς
οὖσιν ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀσώματος γὰρ σωματικῶς
διαλεχθῆναι οὐκ ἠδύνατο· καὶ φησι πρὸς τὴν Εὐάν,
ὅτι *Καλὸν τὸ ξύλον τοῦτο καὶ ὡραῖον εἰς βρώσιν*
καὶ, Ἐν ἧ ἂν ἡμέρα φάγησθε ἀπ' αὐτοῦ, ἐσσεθε ὡς
θεοὶ πάντα γινώσκοντες. Πείσας οὖν τὴν Εὐάν,
ἡπάτησεν· εἶτα ἐκέλευε συνέπαισε τὸν ἐαυτῆς ἄνδρα,
καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοῦ ξύλου. Φαγόντων δὲ αὐτῶν
ᾤφθησαν γυμνοί· καὶ φησιν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀδάμ·
Πού εἰ; Ὅταν ἀκούσῃς, *Πού εἰ,* μὴ ἄγνοιαν λογίσῃ
τῷ Θεῷ· ἔλεγε δὲ, *Πού εἰ,* ἐπειδὴ ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ
διάβολος, ὅτι *Ἐν ἧ ἡμέρα φάγητε, ἐσσεθε ὡς θεοί·*
ὡς ὑπολαμβάνοντων αὐτῶν, ὅτι μέλλουσι γενέσθαι ὡς
θεοί, διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Θεὸς αὐτῷ· *Ἀδάμ, πού εἰ;*
ἀνθ' ὧν, ὅτι ἔφαγες καὶ ἔμεινας ἀνθρωπος· οὐ παρ-
ήγγειλά σοι ἐκ τοῦ ξύλου τούτου μὴ φαγεῖν· ἔφαγας
δὲ, καὶ παρέβης· τοῦτο ἐστὶ τὸ, *Πού εἰ;* Φύλλα δὲ
συκῆς ἦσαν περιβεβλημένοι, σκέποντες τὸ εἶδος τῆς
ἀμαρτίας^b. Καὶ τί φησιν ὁ Ἀδάμ· *Ἦκουσά σου*
τῆς φωνῆς περιπατοῦντος ἐν τῷ παράδεισῳ, καὶ
ἐκρύβην. Καὶ φησι· *Τί τοῦτο ἐποίησας;* Καὶ φησι
πρὸς τὸν Θεόν· *Ἡ γυνὴ, ἣν ἔδωκάς μοι, αὐτὴ με*
ἡπάτησεν. Εἶτα πρὸς τὴν Εὐάν, *Τίς σέ;* Καὶ τί
φησιν ἐκείνη· *Ὁ ὄφις ἡπάτησέ με.* Ὡ Εὐά, ἔστω,
σὲ τῷ ἀνδρὶ σου ἔδωκα, [824] μὴ καὶ τὸν θρεῖ σε
ἔδωκα; Ταῦτα δὲ προεφαίσζοντο, ὡς βουλόμενοι ἑαυ-
τοὺς ὑπεξαιρεῖν τῆς τιμωρίας. Καὶ φησιν ὁ Θεὸς
πρὸς τὸν Ἀδάμ· *Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔρ-*
γοῖς σου, ἀκάρθας καὶ τριβόλος ἀνατελεῖ σοι·
ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου.
Εἶτα πρὸς τὴν γυναῖκα· Ἐρ λύπαις τέξῃ τέκνα,
καὶ πληθύνῃς πληθυντὴ τὰς λύπας σου· καὶ πρὸς
τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρέφῃ σου, καὶ αὐτὸς σου
κυριεύσει. Εἶτα πρὸς τὸν ὄφιν· *Ἐν τῷ στήθει*
τῇ κοιλίᾳ σου πορεύσῃ, καὶ γῆν φάγη πάσας τὰς
ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· καὶ ὁ ἄνθρωπος σου κυ-
ριεύσει· αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ αὐ-
τοῦ πτέρων. Διὰ τί δὲ τῷ θρεῖ ἐπικατηράσατο ἐπὶ
τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύεσθαι, καὶ γῆν τρώγειν
πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ; Τὸ στήθος κατη-
ράσατο, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ ἐγκάθηται ἡ καρδιά ἡ ἐνθυ-
μηθεῖσα τὸ κακόν· τὴν κοιλίαν, ἐπειδὴ διὰ βρώσεως
ἡπάτησε· γῆν δὲ ἐκέλευσε φαγεῖν πάσας τὰς ἡμέρας
τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ Ἀδάμ ἐκ γῆς χοικὸς ἦν.
Ἐλαβον οὖν οἱ τρεῖς τὴν ἀπόφρασιν, ἐπειδὴ καὶ οἱ
τρεῖς τὴν παράβασιν ἐποίησαντο. Ἐπειδὴ ἀπὸ ξύλου
ἡ παράβασις ἐγένετο, καθὼς προλαβόντες εἶπον, διὰ τοῦτο
εἰς ξύλον ἡβουλήθη τὴν ἀπαρχὴν ταύτην προστῆλαι,
ἐν ὧσπερ διὰ ξύλου ἡ παράβασις, οὕτω δὲ ξύλου ἡ
σωτηρία. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων δόξαν ἀναπέμψω-
μεν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Ἰῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Reg. unus εἶδος· αἰσχρότης.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΡΙΗΜΕΡΟΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ὁμιλία.

Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί·
 πάντῃ ἐρῶ, χαίρετε· ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε· ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολλὸς ἁγίων. Ἐορτάσωμεν οὖν ἡδέως τε καὶ σωφρόνως· Αὕτη γὰρ ἀληθὺς ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἀγαλλισάμεθα καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ· κηρύττειν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, μᾶλλον δὲ τὴν ἡμετέραν βοήσωμεν σωτηρίαν· κηρύττειν τῆς σωτηρίας ἡμέρας τὴν ὑπόμνησιν· κηρύττειν τὴν νίκην τοῦ διαβόλου, τὴν τὴν ἀκαθάρτων δαιμόνων αἰχμαλωσίαν, τὴν τῶν Χριστιανῶν σωτηρίαν, τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν. Διὰ γὰρ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ σθένονται μὲν γένηνα πυρὸς, σκόληξ δὲ ἀκοίμητος τελευτᾷ· ᾧδὸς ταράττεται, πενθεὶ διάβολος, ἀμαρτία νεκροῦται, πνεύματα πονηρὰ διώκεται, οἱ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνατρέχουσιν, οἱ ἐν τῇ ᾧδῃ ἐλευθεροῦνται τῶν δεσμῶν τοῦ διαβόλου, καὶ θεῶι προσεύχοντες, λέγουσι τῷ διαβόλῳ· Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, ᾧδῃ, τὸ κέντρον; Αἴτιος δὲ ἡμῖν τῆς ἁγίας ταύτης ἐορτῆς τε καὶ πανηγύρεως ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ πάντων ἡμῶν καλῶν πρόξενος. Οὗτος μὲν γὰρ ἡμᾶς καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐποίησε, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν· οὗτος καὶ νῦν ἀπολυμένους ἑωσας· νεκρωθέντας ἐξωποιοῖσας· καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀφείλετο· οὗτος δούλους ὄντας ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ, ἐλευθέρους ἐποίησεν, ἐξαλείψας τὸ κατ' ἡμῶν χειρόγραφον· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα. Ἐφ' οἷς ἔξιον καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν· Τί ἀνταποδώσωμεν τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν; Θεὸς ὧν μονογενὴς, ἀνθρωπος μὲν ἐπὶ γῆ· γενέσθαι ἠδὲ δόκησε, καὶ γέγονε ὑπὸ φόβου μέχρι θανάτου, ἵνα ἡμᾶς αἰωνίως [825] θανάτου λύσῃ· δούλου μορῇ ἐφόρεσεν ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης· σάρκα προσέλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ ἀνθρώπος ἐφάνητο, ὁ σύμμορφος καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ· καὶ ταῦτα ὑπέμεινον, ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀδίκου δουλείας ἐξέλθῃ, καὶ τῆς αἰματίας λυτρωσθῇ· διὰ τοῦτο παθεῖν ἠνέσχετο σαρξὶ ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν χορηγός· διὰ τοῦτο καὶ ἐτάφη τῆς ἀθανασίας ἡ πηγὴ, ἵνα τοῖς θνητοῖς ἀτίδον χαρίσθαι ζώῃν. Καὶ παρὼν μὲν ἐπὶ γῆ· εὐεργετῶν, καὶ ἰώμενος τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη· ἀναξίας δὲ ὑπὸ τῶν θεομάχων Ἰουδαίων ἀπαλαίβεαι τὰς ἀμοιβάς. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ πολλὴν ἀγαθότητα λεπτροὺς ἐκαθάριζε, τυφλοὺς τὸ βλέπειν ἐχαρίζετο, χωλοὺς θεράπευε, δαίμονας ἀπέλαυνε, τὸν Ἀζάρον τετραήμερον ἐκ νεκρῶν ἡγειρε, ἐκ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίων ἐχόρτασεν, ἐπὶ θαλάσσης περιεπάτησε, τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλε, τὴν ἀλμυρὸν ὕδατος ἰάτατο, τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγῶγος θανούσαν ἀνεζωοποίησε, καὶ ἄλλα πολλὰ μυστήρια θαύματος ᾤξια πεποίηκεν· Ἰουδαῖοι δὲ ὑπὸ φόβου καὶ βραχνείας κινήθεντες, ποτὲ μὲν ἐλίθαιζον τὸν Κύριον, ποτὲ δὲ κατακρομυλίζον ἐπειρώοντο, τελευτᾶν δὲ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἤγαγον. Ἄλλ' ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐκ ἐμμελήσατο τὴν κακίαν τῶν βλαστημάτων Ἰουδαίων· ἀλλὰ καὶ τὸν νότον αὐτοῦ οἶδον εἰς μάστιγας, κατὰ τὸν προφητὴν, καὶ τὰς σιαγόνας αὐτοῦ εἰς βάπτισματα· καὶ οὐκ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ αἰγρόντης ἐμπυσμάτων· καὶ τὸ τελευτᾶν ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρωνος, οὐκ ἀνταποσώμενος, οὐκ ἀντιλέγων. Βλυσφρημούμενος οὐκ ἀνταλοιδόρει, πάσχων οὐκ ἡπελθεῖν παρεδίδοκεν δὲ ἑαυτὸν τῷ κρινόντι, δικαίῳ. Οὐ γὰρ ἦλθεν ἐπὶ τῇ πρώτῃ παρουσίᾳ κολάσαι καὶ τιμωρῆσασθαι τοὺς ἀπίστους, ἀλλ' ἠθέλησε διὰ μακροθυμίας καὶ ὑπομονῆς δόξῃσαι τοὺς πεπλανημένους ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ μᾶτε τοῦ Κυρίου τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν χρηστό-

τητα τὴν μεγάλην. Ἐβλασφήμουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον πρὸς αὐτόν· Δαιμόνιον ἔχεις· ὁ δὲ Κύριος μακροθύμως ὦν, τοὺς δαίμονας ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἤλαυνεν. Ἰουδαῖοι εἰς τὸ πρόσωπον ἐνέπυσον τοῦ Σωτῆρος, αὐτὸς δὲ τοὺς τυφλοὺς αὐτῶν θεράπευεν· Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν ἐλίθαιζον, ὁ δὲ Χριστὸς τοῖς χωλοῖς αὐτῶν τὸ τρέχειν ἐχαρίζετο· καὶ διόλου διετέλεσεν ὁ εὐεργετῶν τοὺς ὑβρίζοντας, καὶ ἀντὶ κακῶν ἀγαθὰ δωρούμενος τοῖς ἀχαρίστοις· ἐκείνοις καὶ μικροῖς ἀνθρώποις· ἀνεξικάκως δὲ φέροναι λοιδορίας, ἰσως καὶ ἀσθενῆς ἐνομίζετο ὁ ὑπὲρ ἀγγέλων δορυφορούμενος. Καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγοντες δόξωμεν μηκύνειν τὸν λόγον, ἔθλωμεν εἰς αὐτὰ τὰ καφάλαια τῶν πραγμάτων. Τέλος γοῦν ἦγετο ἐπὶ τὸν σταυρὸν καὶ θάνατον ὁ τῆς δόξης βασιλεὺς, καὶ προσηλούται τῷ ξύλῳ ὁ ὑπὸ τῶν Χερουδὶμ καὶ Σεραφίμ δοξολογούμενος, καὶ ὑπὸ πασῶν δυνάμεων τε καὶ ἀγγέλων προσκυνούμενος· ταῦτα δὲ πράξας ὑπέμεινε τε καὶ ἔπασχεν, ἡμῖν ὑπογραμμὸν παρέχων, καὶ διδάσκαλος ἐπιεικείας γενόμενος. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ἡμεῖς ἐρείλομεν γενναίως φέρειν τὰς τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀπειλὰς. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κρεμασθεὶς μέλιζονα ἔργα καὶ πλείονα θαύματα ἐπεδείξατο, ἵνα καὶ οὕτως παύσῃ τῶν θεοσυγῶν τὴν μανίαν, ὥστε μὴ ἔχειν αὐτοὺς πρόφασιν τῆς ἀπιστίας, μήτε λέγειν, οἱ ψιλὸν ἀνθρώπον ἐσταύρωσαν. Πρῶτον μὲν οὖν ἠνέσχετο ὁ Χριστὸς σταυρωθῆναι καὶ εἰς τὸν αέρα ἐπαρῆναι, ἵνα τοὺς ἐν τῷ αέρι δαίμονας φυγαδεύῃ· ἐκρεμάσθη ἐπὶ ξύλου, ἵνα τὴν πάλαι διὰ ξύλου προσγενομένην τοῖς ἀνθρώποις ἀμαρτίαν λάτῃται· ἐν γῇ δὲ καὶ τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν, διὰ τὴν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδὰμ ληφθεῖσαν γυναῖκα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ βρις τὴν Εὐάν ἠπάτησεν, ἡ δὲ Εὐάν τὴν Ἀδὰμ παραβῆναι παρεστρασαν (ἐξήλθε δὲ ἀπόφασις κατ' αὐτῶν ἀμφοτέρων, καὶ ἐδασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωυσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας), διὰ τοῦτο τιτρώσεται ἡ πλευρά, ἵνα μάθωμεν, οἱ οὐ μόνον ἀνδράσιν ἤνεγκε σωτηρίαν τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ γυναῖκιν. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος· ἐπλάσθη, εἶτα Εὐάν. Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ [826] ἐξαπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε· σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας. Ποίας τεκνογονίας, εἰ μὴ διὰ τῆς τεκνογονίας Μαρίας; αὕτη γὰρ τὸν Σωτῆρα Χριστόν· ἐτεκνώσατο, οὐκ ἀνδρὶ συνελθούσα, ὡς Ἡσαΐας μαρτυρεῖ, ἀλλὰ Πνεύματος ἁγίου ἐπισκιάσαντος· αὕτη, καθὼς Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος εὐηγγελίσαστο. Διὰ ταῦτα· οὖν τὴν πρόφασιν καὶ ἡ πλευρὰ πλητίζεται τοῦ Χριστοῦ, ἵνα καὶ τὰ προσηρημένα οἰκονομηθῇ, καὶ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος κηρυχθῇ, καὶ ἡ χάρις ἡ μέλλουσα λάμψῃ. Πηγάς γὰρ αἶμα καὶ ὕδωρ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ, ἵνα καὶ τὸ κατ' ἡμῶν χειρόγραφον τῆς ἀμαρτίας ἀπαλείψῃ, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ καθαρισθώμεν, καὶ τὸν παράδεισον ἀπολάβωμεν. Ὁ μυστήριον μεγάλον! μετενώπην ὁ ληστής, χρεια ἦν ὕδατος, ἵνα βαπτισθῇ· ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐκρεμάτο, οὐκ ἦν ἕτερος τόπος βαπτίσματος, οὐ πηγὴ, οὐ λίμνη, οὐκ ὁμβρός, οὐχ ὁ τὴν μυσταγωγίαν ἐκτελὼν· πάντες γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων ἐφυγον οἱ μαθηταί· ἀλλ' οὐκ ἠπόρουν ὁ Ἰησοῦς ναιμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενος δημιουργὸς ὕδατος γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οἶόν τε ἡ εἰσαλεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τὸν ληστὴν δίχα βαπτίσματος, ἐχρὴν δὲ τὸν μετανοήσαντα μὴ ἀμοιρῆσαι τοῦ βαπτίσματος, ὕδωρ καὶ αἶμα προσηκατο τῆς νυγείας· αὐτοῦ πλευρᾶς ὁ Σωτὴρ, ἵνα καὶ τὸν ληστὴν ἐλευθερώσῃ τῶν ἐπιτηγμένων κακῶν, καὶ τὸ αἶμα αὐτοῦ λύτρον ἀποδοῖ·

b Sic mss. melius quam edit. διὰ ἐτέλεσεν

c Savil. τὴν θεοσυγῶν τῶν μανίαν.

d In edit. μη δεest.

* Sic Regii. Edit. vero ἀπὸ.

IN TRIDUANAM RESURRECTIONEM

DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, SERMO (a).

Gaudete in Domino semper, Fratres carissimi : iterum dico, gaudete. Dominus prope est, nihil solliciti sitis (Philipp. 4. 4) : Dominus resurrexit a mortuis, et cum ipso turba multa sanctorum. Festum itaque diem agamus jucunde simul ac modeste : Hæc enim vere dies est quam fecit Dominus : exsulemus et lætemur in ea (Psalm. 117. 24) : prædicemus Salvatoris resurrectionem, vel salutem potius nostram proclamemus : prædicemus salutaris diei memoriam : prædicemus diaboli mortificationem, immundorum daemonum captivitatem, Christianorum salutem, resurrectionem mortuorum. Per resurrectionem enim Christi gehenna quidem ignis exstinguitur, vermis autem irrequietus moritur, infernus turbatur, luget diabolus, peccatum necatur, spiritus maligni fugantur : qui ex terra sunt orti, attolluntur in celos : qui in inferno erant, a diaboli vinculis liberantur, et ad Deum fugientes, diabolo dicunt : Ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, inferne (1. Cor. 15. 55)? Porro sanctæ nobis festivitatis ac celebritatis hujus auctor Christus est, qui et omnium bonorum nobis est conciliator. Illic namque nos a principio condidit, et ex nihilo in lucem edidit : hic et nunc perditos salvos fecit : mortuos ad vitam revocavit, et diaboli tyrannidi extorsit : hic nos, cum peccati servi essemus, deletio quod contra nos erat chirographo, libertate donavit : Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Coloss. 2. 14). Quas ob causas æquum est, ut nos quoque dicamus : Quid retribuemus Domino pro omnibus quæ retribuit nobis (Psalm. 115. 12)? Cum Deus esset unigenitus, hominem fieri propter nos ipsi complacuit : et factus est usque ad mortem obediens (Philipp. 2. 8), ut a morte nos æterna vindicaret : servi formam tulit Dominus angelorum : carnem assumpsit Deus Verbum : et homo apparuit qui conformis et consubstantialis est Patri : atque hæc subiit ut ab iniqua nos eriperet servitute, et ab ignominia redimeret. Propterea in carne pati dignatus est vitæ largitor : propterea et sepultus est fons immortalitatis, ut æternam vitam mortalibus largiretur. Atque in terris quidem versatus est benefaciens, et hominum sanans ægrotudines ; sed indigna a Judæis Deo repugnantibus præmia reportavit. Nam Dominus quidem noster Jesus Christus per summam benignitatem leprosos mundabat, cæcis visum impertiebat, claudos sanabat, dæmones ejiciebat, quatruiduanum Lazarum a mortuis excitabat : et ex quinque panibus hominum quinque millia satiavit ; ambulavit in mari, aquam in vinum mutavit, feminam, quæ sanguinis fluxum patiebatur, curavit, filiam archisynagogi mortuam suscitavit, aliaque multa mysteria admiratione digna perfecit : Judæi vero invidia et livore commoti, aliquando quidem Dominum lapidabant, aliquando autem præcipitæ conabantur, ad extremum etiam in crucem egerunt. Verum Dominus noster Jesus Christus blasphemorum Judæorum improbitatem non est imitatus, sed dorsum suum dedit ad flagella, ut inquit propheta, et genas suas ad alapas (Isai. 50. 6) : et faciem suam non avertit a confusione sputorum, et ad extremum, sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente mutus, non repugnans, non contradicens (Isai. 53. 7) : Cum malediceretur, non vicissim maledicebat : cum pateretur, non comminabatur : tradebat autem se judicanti, iuste (1. Petr. 2. 23). Non enim venit in primo adventu, ut castigaret ac puniret incredulos : sed per longanimitatem et patientiam eos, qui aber-

raverant, voluit ad veritatem veritatis traducere. Ac vide quanta sit Domini bonitas, et quam magna ejus benignitas. Conviciis eum incessebant Judæi, et ad eum dicebant : *Dæmonium habes (Joan. 7. 20)* ; Dominus autem, ut erat longanimis, dæmones ex hominum corporibus expellebat. Judæi in faciem Salvatoris spuebant ; ipse vero cæcos eorum sanabat : Judæi Christum lapidabant ; at Christus claudis eorum, ut currerent, largiebatur, et in universum ad finem usque beneficiis cumulavit eos, a quibus injuriis affliciebatur, et pro malis bona ingratis illis ac scelestis hominibus largitus est : dum autem contumelias ita patienter ferret, forsitan et imbecillis censebatur is, cui angeli satellitum more famulantur. Ac ne multi dicentes longiore uti oratione videamur, ad ipsa rerum capita veniamus. Tandem igitur ad crucem mortemque ductus est Rex gloriæ, et ligno affigitur is, quem Cherubim Seraphinque collaudant, quem virtutes omnes et angeli adorant : hæc autem leniter toleravit ac passus est, nobis præbens exemplum, et modestiæ factus magister. Idcirco igitur debemus et nos improborum hominum minas generose ferre. At enim etiam cum in cruce penderet, majora opera edidit ac plura miracula, ut hac saltem ratione Dei osorum insaniam refrenaret : ut nullus relinqueretur illis incredulitatis prætextus, neve dicerent se nudum hominem crucifixisse. Primum itaque se crucifigi passus est Christus, et in aerem attolli, ut dæmones, qui in aëre versantur, fugaret ; in ligno suspensus est, ut quod per lignum hominibus quondam adnatum erat, peccatum sanaret : deinde vero latus ejus lancea vulneratum est, propter mulierem, quæ ex Adami latere sumpta fuit. Nam quoniam serpens Evam seduxit (Rom. 5. 14), Eva porro ut Adamus peccaret, effecit ; in utrumque autem sententia pronuntiata est ; et regnavit mors ab Adamo usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt : propterea latus vulnerator, ut discamus Christi passionem non viris tantum, sed et mulieribus salutem attulisse. Adam enim primus formatus est, deinde Eva : Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit : salvabitur autem per prolis generationem. Quam vero prolis generationem, nisi prolis generationem Mariæ? ea namque Christum enixa est, non ubi cum viro convenisset, ut Isaias testatur (Isa. 7. 14), sed cum eam Spiritus sanctus obumbrasset, ut Gabriel archangelus feliciter nuntiaret. Hæc igitur occasione et Christi latus percussit, ut et ea quæ prædicta fuerant, dispensentur, et baptismi sacramentum prædicetur, et gratia futura splendeat. Sanguis enim et aqua ex latere Christi scaturiunt, ut quod adversus nos erat chirographum peccati deleat, et ipsius sanguine mundemur, ac paradisum recuperemus. O magnum mysterium! poenitentiam egerat latro : aqua opus erat, ut baptizaretur ; in cruce suspensus erat : alter baptismi locus non erat, non fons, non lacus, non pluvia, non qui mysteriis eum iniciaret : omnes enim propter Judæorum metum aufugerant discipuli : non tamen Jesu latitantes defuerunt, sed et in ipsa cruce pendens conditor aquarum est factus. Quandoquidem enim fieri minime poterat, ut sine baptismo latro in regnum intraret ; eum vero, qui poenitentiam egisset, baptismo desitui non oportebat : aquam et sanguinem e vulnerato latere suo Salvator emisit, ut et latronem a malis impendentibus liberaret, et sanguinem suum eorum qui in ipsum spem ponerent, redemptionem factur.

(c) Collata cum Codd. Reg. 1820, et 2050.

† Ita unus Reg. probe. In Edit., non, deest.

esse declararet. Si enim sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat, ad emendationem carnis (Hebr. 9. 13) : quanto magis sanguis Christi Salvatoris nostri vim obtinuit Christianos omnes simul expiandi? Si dixerit ergo tibi quispiam ex infidelibus, Quid ita crucifixus est Christus? dic illi, Ut diabolum crucifigeret. Si dixerit tibi, Quare in ligno suspensus est? dic illi, Ut peccatum quod in paradiso per lignum adnatum fuerat, emendaret. Si ergo dixerit tibi, Cur spinas gestavit? dic illi, Ut Adami spinas et tribulos eradicaret: ille enim ad gemitus et trepidationes, et colendas spinas ac tribulos est damnatus. Jesus itaque ut erat hominum amans, cum vellet creaturae suae providere, omnia nostra causa sustinuit, ut nos a condemnatione liberaret. Ut enim ex muliere natus est, ut quod ex muliere adnatum erat hominibus, peccatum deleteret: ita et spinis coronatur, ut male cultam ab inobedientia terram obedientia sua magis salivam et cultiorem redderet. Quod si dicat tibi, Fel et acetum cur ebibit? dic ei, Ut nos letiferum draconis venenum evomeremus: fel enim illud dulcedo mea, et acetum medicamentum meum est factum. Sin autem dicat rursus infidelis, Cur chlamydem coccineam est indutus? cur genu flexo accedebant ad eum? dic illi, Ut etiam volentes eum adorarent Judaei, et regnum ejus in terris etiam inviti faterentur. Nunc quidem irridentes adorabant, nescientes quid facerent: in futura vero resurrectione omnes genu flectetur caelestium, terrestrium et infernorum: et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Amen (Philipp. 2. 10). Habet et alteram significationem illa chlamys: non enim tantum regnum designabat, sed et sanguinis aviditatem, et ad caedem propensionem Judaeorum demonstrabat. Dederunt autem et calicem in manu ejus, ut eorum peccata scriberentur. Atque haec quidem ab illis Christi hostibus fiebant, cum eum, qui crucifigebatur, non nossent, vel potius cum altro excrucati essent: at ipsa creatura Dominum suum et conditorem non ignoravit. Etenim adhuc de cruce pendente Salvatore, cum vidisset sol sensibilis solem justitiae Christum ab iniquis injuriis affectum, facinus illud indignum non ferens, fugit, ac tenebras terris offudit; atque absurdum existimavit adjuvare et illuminare oculos illos, qui maximam impietatem perpetrarent. Neque vero sol tantum fugit, sed et eorum, quae gerebantur, iniquitatem

terra non ferens concutiebatur: demonstrans et docens, eum, qui cruci affligebatur, Deum esse: quamobrem ferre non poterat, sed indignabatur, neque sua mole sustinere Dei hostes illos Judaeos volebat. Non enim adeo fratre caeso contaminavit terram Cain: non adeo illam gigantum aedificatio turris gravavit: non ita infanda perpetrantes Sodomitae illam inquinaverunt, neque ipsi qui ex ea sunt idola fabricati: Non Zachariae et Abels sanguis effusus illam tantum gravavit, quantum Judaei, cum magnam illam committere impietatem ausi essent. Propterea et durae petrae scindebantur, ut discerent hunc spirituales ac vivam esse petram. *Bibebant enim*, inquit, *de spiritali consono eos petra: petra autem erat Christus* (1. Cor. 10. 4). O improbitatem Judaeorum! petrae scissae sunt, et hi stupidi nihil moventur: inanimata concutuntur, et animati non credunt: velum templi frangitur, ut deinceps eorum desolatio demonstretur. Scissum est enim velum et denudata sunt quae in templo erant propter Christum qui dixerat: *Ecce relinquitur domus vestra deserta* (Matth. 23. 38). Nam et desolata sunt post caedem Christi sancta quaeque et veneratione digna apud Judaeos: et qui assistebant urbi ac templo, discesserunt illinc angeli, seque ad Ecclesiam contulerunt. Multa vero corpora sanctorum, qui dormierant, eum Christo surrexerunt, ut discamus nos Christum mortuum solum non resurgere, sed omnes, qui in ipsum credunt, a mortuis excitare. Haec est, ut in summa dicam, veneranda Paschae festivitas, et haec mysteria Christianorum: ob resurrectionem mortuorum et vitam aeternam festum celebramus. *Itaque festum agamus, et epulemur non in fermento malitiae et nequitiarum, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (1. Cor. 5. 8), credentes in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, in Trinitatem consubstantiali, increatam, credentes resurrectioni, Dominum iterum venturum expectantes, non quidem adhuc humiliter, sed gloriose cum caelesti splendore, cum refulgentibus angelis, cum tuba, et metu et laetitia: laetitia quidem sanctorum atque iustorum, metu vero iniquorum atque peccatorum. Deus autem pacis nos omnes in operibus bonis ac fide orthodoxa repletos resurrectione cum sanctis¹ dignetur, gratia et benignitate unigeniti Filii sui, cum quo gloria, honor et adoratio sancto et bono et vivifico Spiritui, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

¹ Sic Mss. Editi vero, *angelis*.

γενόμενον τῶν εἰς αὐτὸν τὰς ἐλπίδας ἔχοντων. *Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων, καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλειος βαπτίζουσα, τοὺς κεκοινωνημένους ἀγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθάρσιν·* πόσω μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καθάρσιον γέγονε πάντων ὁμοῦ τῶν Χριστιανῶν; Ἐὰν οὖν εἴπῃ σοὶ τις τῶν ἀπίστων, Διὰ τί ἐσταυρώθη ὁ Χριστός; εἰπὲ αὐτῷ· Ἵνα σταυρώσῃ τὸν διάβολον. Ἐὰν εἴπῃ ^a σοι, Διὰ τί ἐκρεμάσθη ἐπὶ ξύλου; εἰπὲ αὐτῷ· Ἵνα τὴν διὰ ξύλου προσγινομένην ἁμαρτίαν ἐν τῷ παραδείσῳ ἀνακαλέσῃται. Ἐὰν εἴπῃ σοι, Διὰ τί καὶ ἀκάνθας ἐφόρεσεν; εἰπὲ αὐτῷ· Ἵνα τὰς ἀκάνθας καὶ τοὺς τριβόλους τοῦ Ἀδάμ ἐκτριῶσῃ· ἐκείνος γὰρ στένειν κατ' ἐρέμειαν κατεδικάσθη, καὶ ἀκάνθας καὶ τριβόλους γεωργεῖν. Ἰησοῦς οὖν φιλόανθρωπος ὢν, τοῦ ἰδίου ποιήματος θέλων προνοήσασθαι, πάντα ὑπέστη δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς καταδικῇς ἐλευθερίῳσῃ. Ὡσπερ γὰρ ἐγεννήθη διὰ γυναικὸς, ἵνα τὴν ἐκ γυναικὸς προσγενομένην ἁμαρτίαν τοῖς ἀνθρώποις ἀπαλείψῃ· οὕτω καὶ ταῖς ἀκάνθαις στεφανούται, ἵνα τὴν κακὴς γεωργηθεῖσαν ὑπὸ τῆς παρακοῆς γῆν διὰ τῆς ἰδίας ὑπακοῆς ἡμερωτέραν ἐργάσῃται. Ἐὰν δὲ εἴπῃ σοι, Χορὴν καὶ ὄξος διὰ τί ἐπιεν; εἰπὲ αὐτῷ· Ἵνα ἡμεῖς τὸν θανατηφόρον ἰὸν ἐξεμέσωμεν τοῦ δράκοντος· ἡ γὰρ χορὴ ἐκείνη, ἐμὸν γέγονε γλύκασμα, καὶ τὸ ὄξος ἐκεῖνο ἐμὸν γέγονεν ἱάμα. Ἐὰν δὲ σοι εἴπῃ πάλιν ὁ ἄπιστος, Διὰ τί καὶ κοκκίνην ἐνεδύσατο χλαμύδα, καὶ διὰ τί ἐγονυπέτουν προσκύνωντες αὐτῷ, εἰπὲ αὐτῷ· Ἵνα καὶ μὴ θέλοντες αὐτῷ προσκυνήσωσιν ^b οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ ἄκοντες ἐπὶ γῆς ὁμολογήσωσι. Νῦν μὲν χλευάζοντες προσεκύνουν οὐκ εἰδότες ὥστερ' ἐπαρττον· ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ ἀναστάσει πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. Ἐχει δὲ καὶ ἡ χλαμὺς· ἐκείνη καὶ ἕτερον αἶνιγμα· οὐ μόνον γὰρ τὴν βασιλείαν ὑπετίπου, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ αἱμοδόρον καὶ φονὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπεδείκνυτο. Ἐδωκαν δὲ καὶ ἀλάμουν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ἵνα γραφῶσιν αὐτῶν αἱ ἁμαρτίαι. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ Χριστομάχοι ἐποιοῦν, ἀγνοοῦντες τὸν σταυρούμενον, μᾶλλον δὲ ἐκουσίως ἀποτυφλωθέντες· ἡ δὲ κτίσις οὐκ ἠγνόησε τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην τε καὶ δημιουργόν. Ἐτι γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κρεμασμένου, θεωρήσας ^c ὁ ἥλιος ὁ αἰσθητὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν ὑπὸ τῶν παρὰ νόμων ὑβρίζομενον, μὴ φέρων τὸ τόλμημα, φεύγει σκοτίσας τὴν γῆν, καὶ ἀποπον ἡγησάμενος

^a Mss. εἴπῃ hic et in sequentibus. Edit. εἴποι.

^b Unus Reg. προσκυνούσιν. Sed legendum προσκυνήσωσιν, quod ei Savil. recepit, ut et paulo post ὁμολογήσωσι.

^c Unus Reg. χλαμύς.

^d Savil. ἐπὶ γὰρ τοῦ σταυροῦ κρεμάμενον θεωρ.

συνεργεῖν, καὶ φωτίζειν ὀφθαλμοὺς τοὺς τὴν μεγίστην ἀπεβούντας ἀσέβειαν. Οὐ μόνον δὲ ὁ ἥλιος ἐφυγεν, ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ ἐκλονεῖτο, μὴ φέρουσα τὴν ἀνομίαν τῶν δρωμένων, ἐνδοικνυμένη δὲ καὶ διδάσκουσα ὅτι Θεὸς ἦν ὁ σταυρούμενος· διὸ καὶ οὐκ ἠνείχετο, ἀλλ' ἐγαλέπαινε, μὴ θέλουσα φέρειν ἐφ' ἑαυτῆς τοὺς θεοστυγεῖς Ἰουδαίους. Οὐχ οὕτω γὰρ ἀδελφοκτονήσας ἔκρανεν ὁ Κάιν τὴν γῆν, οὐδ' οὕτως ἐβάρησεν αὐτὴν ἡ τῶν γιγάντων πυργοποιία, οὐδ' οὕτως αὐτὴν ἐμόλυναν ἀθεμιτοσυργήσαντες Σοδομίται, οὐδ' αὐτοὶ οἱ τὰ εἰδῶλα πλάσαντες ἐξ αὐτῆς· οὐ τὸ αἷμα Ζαχαρίου καὶ Ἀβελ ἐκχυθὲν ἐβάρησεν αὐτὴν οὕτως, ὅσον Ἰουδαῖοι, τὸ μέγα ^e τοῦτο τοιμήσαντες ἀσέβημα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αἱ σκληραὶ πέτραι ἐσχίζοντο, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὗτός ἐστιν ἡ πνευματικὴ καὶ ζωσα πέτρα. Ἐπιγεν γὰρ, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκαλουθοῦσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ὡς τῆς Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης; ἰ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ οὗτοι ἀναίσθητοι· τὰ ἀψυχα κλονεῖται, καὶ οἱ ἐμψυχοὶ ἀπιστοῦσι· τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ῥήγνυται, ἵνα λοιπὸν ἡ ἐρήμωσις αὐτῶν δευχθῇ. Ἐσχίσθη γὰρ τὸ καταπέτασμα, καὶ ἐγυμνώθητ' ἐν τῷ ναῷ διὰ τὸν εἰπόντα Χριστόν· Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Καὶ γὰρ καὶ τῇρῃται μετὰ τὴν χριστοκτονίαν πάντα τὰ τῶν Ἰουδαίων σεμνά, καὶ οἱ παραμένοντες τῇ πόλει καὶ τῷ ἱερῷ ἄγγελοι μετέβησαν ἐκείθεν, καὶ ἦλθον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλὰ δὲ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων συνηγέρθη Χριστῷ, ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς, ὅτι Χριστὸς ἀποθάνων μόνος οὐκ ἀνίσταται, ἀλλὰ Πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἐκ νεκρῶν ἀνίστησιν. Αὕτη, ὡς ἐν κεφαλῇ, ἐστὶν ἡ σεμνὴ τοῦ Πάσχα ἑορτῆ, καὶ ταῦτα Χριστιανῶν τὰ μυστήρια, περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ ζωῆς αἰωνίου πανηγυρίζομεν. *Τοιγαροῦν ἐορτάσωμεν μὴ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκλειρείας καὶ ἀληθείας, πιστεύοντες εἰς Πατέρα, καὶ Ἰῶν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, εἰς Τριάδα ὁμοούσιον, ἄκτιστον· πιστεύοντες τῇ ἀναστάσει, προσδοκῶντες τὸν Κύριον πάλιν ἐρχόμενον, οὐκέτι μέντοι ταπεινῶς, ἀλλ' ἐνδόξως μετὰ λαμπρότητος οὐρανοῦ, μετὰ φωτεινῶν ἀγγέλων, μετὰ σάλπιγγος καὶ φόβου καὶ χαρᾶς· χαρᾶς μὲν τῶν ἁγίων καὶ δικαίων, φόβου δὲ τῶν ἀδίκων καὶ ἁμαρτωλῶν.* Ὁ Θεὸς δὲ τῆς εἰρήνης πάντας ἡμᾶς καταζωώσῃ τῆς μετὰ ἁγίων ^f ἀναστάσεως, ἐν ἔργοις καλοῖς εὐρεθέντας, καὶ πίστει ὀρθοδόξῳ, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, μεθ' οὗ δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^e sic Savil. et int. Editum fuerat μετὰ Γοργ.

^f Sic mss. Editi vero ἀγγέλων.

SELECTA EX NOTIS

HENRICI SAVILII

ET FRONTONIS DUCÆI

IN TOM. XLIX-L

OPERUM SANCTI JOANNIS CHRYSOSTOMI.

His notulas adijcimus alio caractere asterisco prævio.

NOTÆ HENRICI SAVILII

Ad Homilias in Antiochie.

Col. 16, l. 6, in titulo. Lege Χρυσόστομος ἀνδριεύτης. ὁμιλία λαχέτω, etc. Hunc enim titulum agnoscunt omnes omnium, ut puto, bibliothecarum codices mss. Et quidem eversarum Theodosii et Placillæ statuarum meminerunt omnes pene illorum temporum scriptores, Theodoretus, Sozomenus, Zosimus, Libanius in oratione *περὶ σάββατος*, et cæteri. De numero constat in bibliothecis non plures reperiri una et viginti Homiliis ἀνδριεύταις: recteque vidit, et primus, quod sciam, notavit Fronto Duceus, cæteras omnes præter unam et viginti, priores *ad populum Antiochenum*, centones esse ex aliis operibus Chrysostomi, præsertim ethicis locis, consarcinatos. Porro hanc ἀνδριεύταιν editionem adornavimus ex optimo meo ms. et duobus Oxoniensibus, uno in Collegio Iovo (quem expressit in editione sua doctiss. Joannes Harmarus), altero in bibliotheca Universitatis, cui accessit quartus Crishavii nostri: adhibitis etiam ex octo Regiis Lutetiæ variantibus lectionibus et castigationibus a doctiss. Frontone in notis suis representatis.

Col. 17, l. 13. *ὅτι τὴν ἡμετέραν*. Hoc latissime persequitur Isidorus Pelusiota in iis epistolis quas varias scripsit ad Eusebium, qui ordinationes sacerdotum pecunia dabat venales. Sed non rectebo conjecturam meam de hoc loco. Pro *ταῖς* legerem *αὐτοῖς*, ipsi nempe οἱ χειροτονούμενοι: malim etiam *καταχρησάμενοι*. * *Atqui prisca lectio, quam omnia exemplaria præferunt, bene habet.*

Col. 18, l. 48. *Μακάρι*. Mellus cum interprete *μακάρι*. *Utraque lectio quadrat, sed malim μακάρι*. Si enim *μακάρι dixisset*, pro more suo addidisset *πάν μακάρι*.

Col. 21, l. 4 ab imo. Lego *ὡς καὶ οἱ ἀπαιτοὶ νομίζουσιν*. M. * Sic recte restituitur locus, reclamantibus licet mss. *Hic probe in Notis Savitianis Montacutus, qui levissimus alius et nonnumquam fuit conjecturas protulit, quas nos consulto omisimus.*

Col. 28, l. 16. *Εἰς τὴν αὐτὴν ἀρετὴν*. Πολυτέλειαν rectius quam ἀρετὴν. Nam πολυτέλεια, quæ vox in doctiss. Harmari edit. erat, magis est Chrysostomica, quam ἀρετὴ. Est enim ἡ κατὰ τὴν ἀρετὴν, quod magis est, quam ἀρετὴ. * *Atqui ἀρετὴ in maximis mss. parte adest, et optime quadrat.* — L. 37. Pro *ἐκασταίς* quidam codd. *ἐκασταῖς*.

Col. 47, l. 2. *Καὶ τοῦ διδασκάλου*. Præter Flavianum pro Antiochenis adiit Theodosium Constantinopoli Libanius projecta jam ætate vir, eique obtulit eam, quæ exstat *περὶ σάββατος*, orationem. Zosimus hanc ereptam periculo Antiochiæ gratiam Libanio sophistæ, et Hilario cuidam philosopho datam ait, de Flaviano ne verbum quidem Nostri contra totum attribuant Flaviano, nulla ne minima quidem facta Libanii mentione. Neutri, ut opinor, recte. Nam Flaviani protectionis testes sunt hæ Chrysostomi orationes omni exceptione majores, et Libanii, illa quæ exstat de hoc argumento ipsius oratio *περὶ σάββατος*.

Col. 48, l. 34. *Ποιόντων, ἢ τούτων*. Forte legendum *ποιόντων, ἀλλ' ἢ τούτων*. Interpres procul dubio legerat *ποιόντων ἢ τούτων καὶ παρανομία τούτων*. * *Kodem ergo scrupulo moveor, suspicorque legendum ποιόντων, ἀλλ' ἢ τούτων*.

Col. 102, l. 32. *Αὐτὸν ἡμεῖς συνεκάλεσθα βολλομαι ὡς ἀποστόλους, ἢ ἀποστόλους*. Hoc est, ut opinor, *Valedicam vobis, ut is qui*

discedit (ab amicis), quo cautores sitis. Nam *συνεκάλεσθα* est *valedicere*. Vide quæ docti viri annotarint ad Nazianzenum λόγον συνεκαλέσθαι. * *Id certe bene notatum puto, licet non omnino certum videatur.*

Col. 119, l. 25. *Ἐκ τοῦ στρατοῦ*, hoc est *Ex aula*: quasi imperator semper in procinctu staret. Quo etiam sensu utuntur posteriores Græci vocabulo Latino *capitatus*, imperator Constant. apud Socratem, et alii.

Col. 144 l. 14. *Καὶ τὰς παρακλήσεις ἐπέμνη*. Videtur illa oratio intercidisse.

Col. 154, l. 33. *τὴν βασίλειαν*. Scilicet Theodosii et Placillæ uxoris ejus, non solum Placillæ, ut vult Theodoretus.

Col. 187, l. 1 in tit. *τῇ κυριακῇ τῆς ἐπομένης*. Hoc est, Dominica proxima post Pascha, Dominica in Albis. * *Vide in Praefatione nostra.*

Col. 197, l. 1 in tit. Habita est hæc oratio Antiochiæ non multo post eversionem statuarum, fortasse in fine ejus Quadragesimæ, quæ eversionem illam secuta est, eoque fit ut in multis mss. *τῇ ἐν ἀνδριεύταις λέγουσιν* deincepsatur. Porro hanc edit. damus ex fide trium mss., duorum in Biblioth. Colleg. novi Oxon. et tertii Crishavii nostri, adhibita etiam doctiss. Frontonis editione, quam ipse ex quinque mss. concinnaverat. — L. 13. *ἀναμνησθέντες*. Quidam codices addunt *καὶ ἀναμνησθέντες*.

Col. 214, l. 43. *Εἰς τοὺς ἀναμνησθέντας*. Recte observavit doctiss. Fronto Duceus hæc de Placilla, quæ jam decesserat, dicta.

Col. 220, l. 12. Pro his verbis *ὡς δὲ τὸ αὐτὸ*, usque ad *τὴν κατὰ τὴν φιλοσοφίαν inclusive*, ms. ex Biblioth. Bavarica habet hæc verba: *Ὅτιον μὲν ἀκούσας ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ, καὶ τὸν λόγον τῆς πόλεως ὑπερβύσας κατὰ τὸ βασίλειον διακρίνας, ὅπως (forte ὅπως) ἔλαμπε, καὶ ἐκπερισσότερον τὰ μέγιστα ἐκτίλει τῆς πόλεως*.

NOTÆ QUEDAM JOANNIS BOISII

Ad Homilias in Antiochie.

Col. 65, l. 33. *Τὰ πρόματα τῶν τοσούτων ὁρίων τοπῶντων*. Forte τὰ πρόματα τῶν τοσούτων ὁρίων τὰς κατὰ τὸν τόπον: vel plenius καίτοι τὰ πρόματα, etc. Id est, *Tametsi viderent tam multorum hominum tyranno obsequentium prostrata coram idolo corpora*.

Col. 113, l. 23. *Μέγας πάντας*. Lego *αὖν τὰ ἔργον σπουδαῖον μέγας, πάντας θάνατος, etc.*

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

In Homiliis ad populum Antiochenum.

Col. 15 in tit. Cum ad operum beati Joannis Chrysostomi editionem prelo adornandam animam appulsemus, ejus solum ex quatuor Græcis Ecclesiæ doctoribus monumenta omnia in lucem utraque lingua nondum emissa sunt, ab eo volumine ducendum initium existimavimus, ad quod excludendum plura nobis ex Regis Christianiss. Bibliotheca librorum calamo exaratorum adjumenta suppetebant. Nam quoniam in quatuor priores tomos distributa sunt ea opera, quibus varia cum Veteris tum Novi Testamenti loca expenduntur, in hunc autem eæ congestæ sunt orationes, quibus argumenta diversa tractantur, et panegyricæ sanctorum martyrum laudationes continentur, eo factum est, ut ad ea sæpius describenda suam operum librarii contulerint: quocirca nobis etiam commodius id fuit, ut interim, dum ad alios tomos edendos

amicorum ex aliis regio ibus antea expectamus, his non dissimilis argumenti sermones de sanctorum laudibus habitos. olim a nobis separatim in lucem editos, ad iungemus, et quantum preli currentis celeritas ferre posset, aiorum interpretum Latinam versionem recensuerimus. Ac licet adeo sit ingratum et molestum hoc laboris genus, quo ex veterum codicum comparatione variae lectiones colliguntur, ut illud non typographicum modo correctores, sed interpretum etiam permulti defugiant, dum unius libri fide contenti, qui primus occurrit, interpretationem suam pertextunt; tamen id certe doctorum virorum experientia compertum est, parum ab eo præstari posse, qui unius ope fultus gravis alicuius auctoris editionem suscepit, sic ut mutilas truncatasque sententias ex ingenio cogatur explere, aut primis tantum lineamentis adumbratam, non vivis expressam coloribus mentem scriptoris illius proponere. Certe non paucis in locis auctus fuisse a nobis priores has ad populum Antiochi homilias, ac veteriori erutam ex diversis codd. lectionem ea, quam interpres offenderat, compertit quicunque vel Brixiani vel Gelenii editiones cum nostra contulerit. Postquam enim collatum cum tribus quatuorve Regis codd. editionis Anglicanæ textum Græcum emendavimus, et recognitam Latinam interpretationem cum eo, prelo subiecerimus, dum rursus excusa relegimus, et ex aliis quatuor mss. codd. *Ἀντιοχείας* et discrepantias iterum colligimus, non pauca nobis animadversione digna sunt visa, quæ nostris his notis intulimus, ut simul et emendationum nostrarum rationem redderemus, et sicubi similia vel apud Chrysostomum, vel apud alios Patres Græcos emendanda loca sese offerrent, eadem opera medicinam illis faceremus, simulque si quid ad historicam narrationem aut mentem auctoris illustrandam faceret, adderemus; cæterum id nobis propositum fuit potissimum, ut quæ ad genuinam ejus lectionem conferrent persequeremur; non quidem ut ex aliorum reprehensione laudem quaereremus, cum probe noverimus, ab aliis etiam post nostram operam spicilegium fieri posse, quandoquidem

Μετὰ ἀπαράτην ἐστὶ θεὸς καὶ πάλιν ἀποστόλος.

Sed neque idcirco abstinendum a subsidio SS. Patrum operibus ferendo censemus, ne forte aliorum officere luminibus videamur, cum non modo prior dies posterioris sit discipulus, sed progressu etiam temporis diversarum ætatum hominibus veritas innotescat. Ad has igitur homilias ad Antiochenos emendandas binis us sumus mss. codd. Regis Francisci I Regis insignibus et symbolo exornatis, quos notabunt hæc elementa, F. 1. et F. 2. : binis item Regis Henrici II, quos indicabunt hæc duo, H. 1. et H. 2. : aliis quatuor Henrici IV, Franc. Navarræque regis ære compositi sunt ab hæredibus reginæ Christianiss. Catharinæ Medicæ cum reliquis ejus bibliothecæ voluminibus, quos hæc litterarum compendia designabunt, HN. 1. HN. 2. HN. 3. HN. 4. Anglicanam editionem, A. Porro historiam eversarum Theodosii et Placidie statuarum narrat Theodoretus l. v, c. 10, et Sozom. lib. vii, c. 25 *Hist. Eccles.*

Homiliæ XXI. In recentioribus editionibus exhibentur in limine tomi V. S. Joannis Chrysostomi homiliæ LXXX ad pop. Antiocheum potissimum habitæ, Bernardo Brixiano interprete, neque repetitur nomen auctoris, aut preligitur singulis homiliis, nisi post vicesimam primam, quod nimirum vicesima secunda Joanni Constantinopolitano, cognomento Jejunatori, tribuatur, et vicesima tertia cum sequentibus Joanni Chrysostomo restituitur: quo certior est codicum scriptorum fides, in quibus hæc tantum priores numero viginti et una de statuis habitæ dicuntur, nec aliæ quinquaginta octo usquam Græce scriptæ occurrunt: sola XXI in uno Regio ms. Henrici IV, cæteris præcedentibus, subiiciatur; in aliis autem libris post vicesimam primam addebatur homilia *De debitore decem millium talentorum*, quæ incipit, *ὅς ἐκ τῆς παραδεδωκυίας, Quasi ex longinqua peregrinatione*. Et vicesima tertia erat illa, cujus argumentum est, *Περὶ μετάνοιας ἑστὸς ὁρίης, De similitudine vel ira*: initium autem hoc, *ὁρὸς τὸ τί ἐκ τῆς ἡμετέρας τοῦ ἐν ὁ παραδεδωκυίας, Ad finem nobis jejuniu reliquam jam d. incipit tempus depererat*: quam habes col. 197 huius tomi: in quibusdam contra hæc *De similitudine* præcedebat illam *De debitore*, ut in catalogo librorum qui Theodosiæ in Taurica Chersoneso servantur, et in Augustanæ reipubl. bibliotheca, num. XLVI. Nec pure, quam XXI ad XXIv in codd. mss. inveniuntur: quoniam cæteras octo et quinquaginta nihil aliud esse quam quædam ἀναμνηστικὰ orationum ejus asserere possumus, ejusmodi sunt illæ a Theodoro Magistro contextæ, ut ille censet, qui Catalogum Augustanæ biblioth. conscripsit, et quas ante paucos annos Moguntia noster P. Balthasar Batzelius in lucem eulidit. Ut igitur ex Basi n scriptis omni

Simeon Magister breves illas orationes moralibus refertas sententiis collegit: sic delectas morales cohortationes, quibus suas claudere consuevit homilias Chrysostomus, tanquam ex diversis lacinis consulas, in unius concionis corpus cum aggregasset Basiliani forte quidam monachi, has homilias contexuerunt, et in eodem libro cum illis, quæ ad *Antiochenos* habuerat, descripserunt; in quem cum Bernardus Brixianus vel alius quispiam incidisset, eadem opera omnes Latinitate donavit jam inde ab anno 1504. Siquidem illius temporis editionem omnium antiquissimam vidimus in monasterio quodam Lotharingiæ, impressam Basileæ in officina Jacobi de Pforsten, quam proxime secuta est altera Germanica apud Cratandrum an. 1522, et paulo post Gallica Petri Gromorsi apud inclytam Galliæ Pariseam, ut illius temporis sermo ferebat, anno scilicet 1523: deinde post varias editiones in eadem urbe Germaniæ Basileæ ex Frobenii prelo nova prodit editio Sigismundi Gelenii, qui in hoc ultimo tomo tantum se præstitisse scripsit, quantum a Græcis exemplaribus adjutus fuisset. *Ex LXXX homiliis, inquit, quæ primum locum tenent XXI tantum continemus, in reliquis destituti a Græco volumine: certe de his solis indubiato argumento colligitur, Antiochiæ habitas, de reliqua sarragine non item*. Id vero clarius apparebit, cum in notis nostris præstet, quas in eadem has XXI scripsimus, ea Chrysostomi loca indicabimus, ex quibus singula centonum istorum fragmenta desumpta sunt, paucis exceptis, quæ facili quivis ejusdem subtegmis telam esse judicabit. Neminem igitur perturbare debet hæc suppressio tot homiliarum, sed compendium potius ac lucrum in hac licet jactura quisque sciat, ne in posterum citari Chrysostomum exempli causa in Matthæum audiamus, qui totidem verbis in homilia quapiam ad Antiochenos id repetierit, cum nunquam ita pronuntiata ab eo fuerint hæc orationes, ut sunt dispositæ, in quibus nullum proœmium est, nulla locorum Scripturæ expositio, sed morales tantum cohortationes per totum homiliæ corpus diffusæ, quod est insolens plane Chrysostomo. Itaque nonnullas reperias ex duarum homiliarum digressionibus, nonnullas ex trium quatuorve contextas, quasdam nihil aliud esse *ὁμιλίους*, quam unius alicujus postrema illam clausulam exhortatoriam, quæ quot diversos nacta est interpretes, in eadem quidem sententiam, sed in diversa tamen verba incurrentes, tot homilias peperit: sic ut homiliæ xiv ad Romanos cohortatio duobus locis repetita rursus occurrat: nihil quippe aliud est illa xxxv ad pop. Antiocheum homilia, *Anabile sanctorum omne genus*, nec illa altera in eodem tomo V, quæ inscribitur *De misericordia, Audite, fratres, Paulum dicentem; induite*: et nihil, inquam, aliud, quam moralis pars homiliæ illius xiv. *Φαύλοισιν γὰρ δὲαυτὸ τὸν ἄγιον γένος, Est enim sanctorum genus omne benivoluntium*. Quis igitur hic sibi lucum factum non ægre ferat, eandemque homiliam pro tribus diversis venientiam, aut quasi libros emeret Sibyllinos, duplo aut triplo auctius quam par esset, sermonum Chrysostomi prædium a se exactum fuisse? Quis rursus Græcum textum illarum LViii exendi a nobis postulet, cum pene omnes earum sententias et periodos in homiliis in Matthæum, Joannem, Apostolorum Acta, vel Epistolas Pauli jamdudum excusis notatas reperiat et indicatas? Quoniam in earum locum reliquas hujus tomi quinti substituitimus, et eas quæ de laudibus SS. martyrum vel confessorum ab eodem conscriptæ sunt, et ad eundem Antiocheum vel Constantinopolitanum populum habitæ, ut ex iis conflata prior hæc pars hujus tomi quinti in justum volumen excreceret: posteriori vero parti libros sive tractatus, ejusmodi sunt *De providentia, De virginitate, et De sacerdotio*, itemque ipsius epistolas ad diversos missas reservavimus.

Tres sequentes notas, quarum prima in eo est tota, ut probetur homilia illas 21 inscribi In ἁδράνας, quæ res est explorata; secunda additam vocem *ἡμετέρας* tuelur; tertia probat *ὑποταγὰς* significare Ordinationem, quæ res nemini non nota; has, inquam, notas consulo prætermittimus, ut et sequentem quæ pravam Bernardi Brixiani interpretationem jam emendatam respicit.

Col. 18, l. 38. *Cujus ossa*. Idipsum de Timotheo repetit inferius hom. 6 *adversus Judæos*, καὶ τὰς ὀστέων αὐτοῦ δαίμονες αὐτῶν, καὶ πάλιν ποταμὸν διαφύλασσας. Et Hieronymus *adversus Vigilantium: Sacilegus juxta Constantinum imperator, qui sanctus reliquias Andræ, Lucæ et Timothei transtulit Constantinopolim: apud quos dæmones rugiunt, et inhabitatores Vigilanti illorum se sentire præsentium confitentur*. In libro quoque *De scriptoribus ecclesiasticis*, in Luca scribit Constantinopolim vicesimo Constantini anno ossa Lucæ cum reliquiis Andræ apostoli de Achaia esse translata: ubi annotat Victorius antea lectum esse, Constantii, quæ lectio antiquarum editionum velior censenda est, cum in Chronico Eusebii ab Hieronymo Latini-

Col. 260, l. 30. καὶ ἀλλοι. R. melius ἰσχυρίαι. * Certe non melior videtur lectio ἰσχυρίαι.

Col. 261, l. 1 ab imo. R. pro αἰλλοσύν habet με, recte. * Nescio an recte: legeretur enim ὑπάρχον μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ ἰσῶς, quam repetitionem vitasse pulcherrime Chrysostomum.

Col. 261, l. 12. Rectissime R. αὐτὴς τοὺς ὁμοδόλους γίλανθρονισσας τὸς λαοὺς. * Utraque lectio quadrat.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

in Homil. de Diabolo tentatore, quæ est secunda.

Col. 257 in tit. Ad eos qui obijciunt. Conservarunt nobis hunc tractatum vere aureum Cryptæ Ferratæ codd. ex quibus exscriptum misit ad me Roma P. Jacobus Sirmondus, socius et collega meus charissimus, cujus sedulitati plurima Græcorum Patrum monumenta debet, et porro debet Ecclesia Christiana. Nec abdicandum partum suadent illi duo bibliothecarum catalogi, Augustanus scilicet mss. tractatum ejus, in quo vicesimus octavus hoc titulo insignitur, πρὸς τοὺς ζητοῦντας διὰ τί οὐκ ἐκ μέλου ἐγένετο, et Anglicanus excusus, paulo aliter, πρὸς τοὺς ζητοῦντας τίος ἐγένετο οὐκ ἐκ μέλου γὰρ οὐ. Porro dubium non est, quin Antiochia coram episcopo Flaviano sit habitus a Chrysostomo tum presbytero, cum in exordio patrem illum appellet: quin etiam post 21 ad populum Antiochenum pronuntiatum cum fuisse suspicor, ex eo quod de abrenuntiatione prius se verba fecisse dicat ad eos, qui mysteriis initiantur, et ad illuminandos, quodque sub illeum illius hom. 21 addat: *Cum es janua vestibula transgressurus, hoc prius loquere verbum*, Abrenuntio tibi, Satana. Sic Basilii quoque interpres vetus distinct. 2, can. 5, vertit illud ex lib. *De Spiritu sancto*: ἀποδοῦναι τῷ Σατᾷ, καὶ τῷ ἀγγέλιῳ αὐτοῦ οὐ τὸς λαοὺς ἀπὸ τῆς ἁγίας. Abrenuntia Salomæ et angelis ejus quæ Scriptura jussit? Ambros., l. 1 *De sacramentis*, cap. 2: *Quando te interrogavit, Abrenuntias diabolo et operibus ejus, quid respondisti?* Alii Latini Patres utuntur verbo *renuntio*, ut Tertullianus *De corona mil.* cap. 3, Hieron. in *v. Math.* et Augustin. lib. II *De symbolo*, cap. 1. Hæc ante annos 4 annotaveramus, quo tempore cum aliis novem homiliis in lucem hanc emisimus Burdegala. Jam vero secunda hæc editio absolute codicem alterum nacti regis Henrici II ætate biblioth. Regiæ additum, cui titulus ἀναγραφῆται, non paucas διόρθωσεις et emendationes ex eo collegimus, lacunas explevimus, et quæ obscura erant illustravimus. Similis argumenti habes homiliam tom. V, primam earum, quas Oporinus edidit anno 1552, cui titulus, *De providentia*, viro doct. Amerbachio interprete.

NOTÆ HENRICI SAVILII

in Homiliis de Pœnitentia.

Col. 278 in tit. Ex decem Homiliis de Pœnit, quas nobis Latine dedit V. D. Lælius Tifernas, duas, hoc est 6 et 7, non reperimus Græce: nec fortasse quisquam alius reperiturus est. Videntur enim mihi ab aliquo ex Latinis PP. scriptæ. Sed nihil ausim affirmare. Doctissimus Fronton centones esse putat ex Chrysostomi operibus hinc et inde collectos. Octo reliquis suis locis exhibentur: alias etiam 7 vel 8 de eodem argumento hæc nostra editio partim γρηγορίαι, partim suspectas, de quibus suo loco. Jam primam hanc ex biblioth. Reg. Lutetiæ descriptam castigavimus ex ms. in biblioth. Casarea Viennæ, et edit. Paris. Frontonis Ducæi: habita est, ut opinor, Constanti-nopoli.

Col. 294, l. 1 ab imo. δέχου. Savil. δέχινου.

Col. 300 in tit. Hanc orationem ex ms. Casareo descriptam emendavimus accurate in his notis ex doctiss. Frontonis editione; quæ in excudenda nostra editione nescio quomodo adire negleximus.

Col. 306 in tit. Hanc orationem ex biblioth. Regia Lutetiæ descriptam emendavimus ex ms. Palatino. Habita est Antiochiæ, ætque notæ melioris. Agnoscit eam Catalogus Augustanus numero 95.

Col. 314 in tit. Descripta est hæc oratio ex ms. Reg. Lutetiæ, ex quo, ut opinor, fonte etiam Fronto Ducæus eam hausit.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

in Homiliis de Pœnitentia.

Col. 281, l. 30. Depopulationem. πῶς, vertit auctor Vulgatæ II Timoth. II, 17, cancerum, alii gangrænam. Nomina dixit Plinius ulcera, quæ carnem depascunt.

Col. 294 in tit. καὶ δέχινου. In ms. Regis Francisci I, ex quo illam exscribi curavimus, hunc titulum præ se tulit hæc homilia, quæ hactenus nona *De Pœnitentia* numerata est, itemque in libro Mediceæ Henrici IV, et in eo, quem nobis vir doctiss. Federicus Morellius professor et typographus regius utendum dedit. Ex his ergo tribus codd. varias lectiones insigniores collegimus, sic ut intelligat lector excusum librum Francisci I codicem exornare.

Col. 300 in tit. *De pœnitentia IV*. Quæ numerabatur antea hoc loco secunda *De pœnitentia*, nunc habetur inter homilias in *Genesim* prima; tertia vero quæ incipit, α καὶ γα, cum nusquam in regis Christianissimi codd. compareret, in Casarea Viennensi biblioth. reperta est, sed in libro a tinea blattisque tam male accepto, ut exscribi non potuerit: ex alio tamen integriori, licet mendis non paucis scatenti, desumpta est ista, docto viro natione Anglo suam operam officiose deferente, atque ad nos ex Austria missa beneficio V. C. Sebastiani Tegnageli bibliothecarii Casarei, cujus eximia benignitati multa hujusmodi ad hanc Græcorum Patrum editionem necessaria nos debitos speramus.

Col. 302, l. 26. * τὸν παρασκευάζει. Hunc locum titulo laborare putat Fr. Ducæus: secus existimo, series namque conspicua prorsus videtur.

Col. 311, l. 45. περιεμνήσκει, scribendum ex H. I. παρακαλεῖ-ναι. * Sic utique legendum, ut imuit Fronto, licet omnes jere mss. περιεμνήσκει habeant.

Col. 321, l. 2. τῆς συνήθειας. Emendandum, meo judicio, τῆς θυσίας ταύτης ἀπολαύσαν, Continuo hoc sacrificio persue-mur in Christo, etc. Sic enim paulo ante dixit τῆς ἁγίας μετῴτης θυσίας.

Col. 335, l. 15. εὐχρησάμην. * Fronto mavult εὐχρισάμην, ut habent quidam mss. Utrovis modo legas, oratio bene habet. Iles est levissimi momenti.

NOTÆ HENRICI SAVILII

in Homiliis de Die nauti Christi.

Col. 352 in tit. Orationem hanc a doctissimo Petro Pantino Tiletano editam ante aliquot annos Antverp-damus emendatorem ex alio ms. in Biblioth. nostra. Recipit eam Catalogus Augustanus, num 92. Habita est Antiochiæ. Porro mensium nomina, quæ hic reperitur, scias esse Macedonica, ut ex epistolis Philippi apud Demosthenem apparet, quibus inde usque ab Alexandri temporibus, ut reor, usus Oriens. Romanis autem sic respondent:

Gorpæus	September
Hyperbæretaus	October
Dius	November
Apellæus	December
Audomæus	Januarius
Perittus	Februarius
Dystrus	Martius
Xanthus, al. Xanthius	Aprilis
Artemisius	Maius
Desius	Junius
Panemus	Julius
Loius, al. Lous	Augustus.

NOTÆ HENRICI SAVILII

in Homiliis de Baptismo.

Col. 363 in tit. Hanc orationem a Frontone Ducæo ante 1595 editam Ingolstadt ex ms. in coll. novo Oxoniensi et ejusdem Ducæi posteriore Parisiensi recensuimus. Agnoscit Catalogus Augustanus numero 94.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

ad Homiliam de Baptismo Christi.

Col. 363 in tit. Ex duobus Regiis codd. Medicæis ex scriptum hunc tractatum damus, quos designamus his notis H. I. et H. II. In priori erat inscriptio, quam hic et ante annos 12 apud Davidem Sartorium edidimus Ingolstadt, in posteriori vero ista ὁμοίᾳ εἰς τὰ ἔργα γένηται, καὶ οὕτως αὐτὸς ἀπολαύσαντες τῆς θείας λειτουργίας, τὸν ἰσὺν λαλοῦντες. In sancta lumina, et quod ii, qui sacrum missurum officium imperfectum derelinquunt, Judam imitentur. Similis est apud Gregorium Naz. titulus orationis 38, καὶ τὰ ἔργα γένηται τὸν ἐκταναῖον λόγον, In sancta lumina Epiphaniarum. Ubi annotat doctiss. Billius SS. Luminum festum fuisse baptismi Christi quod vir Idus Januarii et apud Græcos et apud Latinos celebrabatur: recte: et in Ca-endario Græcorum apud Gneberardum in *Psalmis* 6 Januarii scriptum offendet, Theophania Christi, divinique Salvatoris baptismus; et in Syrorum Calendario Epiphania, quæ et Luminarium. Meminit etiam Ammian. Marcellinus, lib. 21: *Feriarum die, quem celebrantes mense Januario Epiphaniam dicunt*. Male igitur scriptum fuit in margine H. I. τὰ ἑορταῖον τῆς ἑορτῆς τῶν γένων, quasi postridie festi Luminum sit habita, cum ipso die Epiphaurum eam constet a Chrysostomo fuisse pronuntiatam, postridie vero alteram, qua S. Lucianum martyrem laudavit 7 Januarii, quamque Latinice donatam in lucem emisimus. Vide infra ubi habes et similem adhortationem ad sacra Ecclesiæ mysteria diebus festis frequentando, initio homil. in SS. Petrum et Eliam.

Col. 364, l. 3 ab imo. Idcirco etiam. Nota veterem Christianorum morem, cujus vestigium etiamnum restat in

nus lib. i, cap. 24, et *Socranum* lib. iv, cap. 27. Socrates autem lib. ii, cap. 51. Meletium primum Sebastæ fuisse delectum episcopum tradit, ac deinde ad episcopatum Beræ urbis Syriæ translatus: quod confirmare videtur et Theodoretus, dum ait eum, cum esset urbis Armeniæ antistes, nec difficilis et pertinaces gregis sui mores ferre posset, alium in locum commigrasse ad vitam tranquille degendam, atque inde fuisse Antiochiam evocatum. Nicephorus etiam Callistus lib. ix, cap. 48, cum dixisset eum Arianorum suffragiis Sebastæ episcopum creatum, adiecit eum inle rursus Beræam Syriæ traductum, ac deum ad Antiochenam sedem annitentibus iisdem evectum.

Col. 517, l. 5 ab imo. *Et manus osculabantur*. Vetus ille nimirum Christianorum mos fuit, ut episcoporum manus oscularentur. Ambrosius *De dignitate sacerdotali* cap. 2: *Cum videas regum colla et principum submitti genibus sacerdotum, et exosculatis eorum dextris, orationibus eorum credant se communiri*. Et Paulinus in *Vita Ambrosii*: *Cum videret sacerdos a domestica sorore vel matre manus osculari, ipse ludens offerebat dexteram, dicens et sibi ab eis fieri oportere, siquidem episcopum se futurum esse memorabat*. Hieronymus etiam de seipso presbytero scribit epist. 99: *Osculabantur mihi manus quidam, et ore vipereo detrahebant*.

IN PANEGRICOS TRACTATUS

xvii de Sanctis, editos in lucem anno 1601.

Col. 520 in tit. Joannem Chrysostomum, *Cujus*, ut inquit Epiphanius actione 6 synodi II Nicenæ, *fluit a lingua rox melle dulcior, quamobrem et Chrysostomi appellationem meruit*: imo qui os auro splendidius et lucidius consecutus est, de laudibus sanctorum martyrum conciones plures habuisse testatur Suidas, idemque constat cum ex Romano Martyrologio Græcorumque Menologio, tum ex Epitome bibliothecæ Gesneri, quæ et in bibliotheca Imperatoris multas ejusmodi reperiri tradit, et Joannem Braccianum diversa ipsius encomia in sanctos penes se habuisse. Multa certe ipsius opera nos latuisse colligitur ex Photio, cujus Bibliotheca de sola Domini ascensione 22, de Pentecoste 17 orationes eum edidisse testatur. In Catalogo etiam librorum Constantinopolitani patriarchæ typis olim Antverpiæ excuso septuaginta Panegyricarum Chrysostomi orationum tit. mentio: et in alio manuscripto catalogo ejus concionum, cujus ex Augustana bibliotheca nobis copiam fecit V. C. Marcus Velserus, multarum nondum editarum tituli et priora verba pauca leguntur, ac pene omnium earum, quas nunc damus. Porro eas ex manuscriptis codicibus bibliothecæ Regiæ Christianissimæ Catharinæ Medicæ trium regum nostrorum matris fere omnes eruimus, cum ante annos decem Lutetiæ singulari ipsius munere atque concessu, favente nobis humanissimo viro Jo. Bapt. Bencivennio, Belloramæ abbatē, ipsiusque bibliothecario, libris ejus uteremur. Ac licet unum tantum singularum exemplar nacti fuerimus, atque difficile admodum unius codicis opem nixum aliquos operis novam editionem adornare, non dubitavimus tamen

Auricomas una decerpere ab arbore fatus.

Et correctis non paucis librorum manifestis erratis, de aliis, quæ quasi suspensa manu emendavimus, lectorem monuimus, ne qua forte melioris lectionis iactura fiat, et ut quæ potissimum aliorum subsidio librorum indigeant, intelligatur: si forte uspiam *simili frondescat virga metallo*. Panegyricos tractatus appellavimus eas, a Rufino in Præfatione *Ecclesiasticæ historiæ* mutuati, quod ex illis quibusdam hic præfixus titulus esset, *ἁγία δὲ ὑπομνήματα*. Tractatum enim id sonare Latinis, quod Græcis *ὑπόμνημα*, docent veteres conciliorum interpretes, et hæc Victorius Utic. lib. i: *Augustinus ducentos jam triginta et duos consecravit libros exceptis innumerabilibus epistolis atque tractatibus popularibus, quas Græci homilias vocant*: unde Ambrosius epist. 33: *Post lectiones atque tractatum dimissis catechumenis symbolum aliquibus competentibus in baptisum tradebam Basilicæ*. Augustini quoque in Joannem et Gaudentii Brixiani homiliæ tractatus dicuntur. Panegyricos autem Latini oratores laudationes imperatorum, et panegyres Græci Patres sanctorum festa dixerunt: itaque de Leontio Cypro hæc in II synodo Nicenæ legimus actione 4: *Mullaque encomia et panegyricas illius orationes habemus*.

Col. 520 in tit. Porro hic est sanctus ille Lucianus, cujus Hieronymus *De scriptoribus ecclesiasticis*, et Eusebius lib. ix, cap. 5 *Historiæ* meminerunt, itemque ex illis Romano Martyrologio 7 Januar. in hæc verba: *Natalis beati Luciani Antiochenæ Ecclesiæ presbyteri et martyris, qui satis claris doctrina et eloquentia passus est Nicomediæ ob Christi confessionem in persecutione Mazi-*

mini, sepultusque est Arianopoli in Bithynia. cujus laudes sanctus Joannes Chrysostomus celebravit. Tum addit in suis eruditissimis notis illustratissimas antiquitatis ecclesiasticæ resitutor Cæsar. Baronius præclaram istam orationem, ut rem preloissimam in Bibliotheca doctissimi cardinalis Siretti asservari. Græci vero in Calendario suo tom. IV *Biblioth. sanct. Patrum*, 15 Octobris nomen ejus describunt, sed Chrysostomi tamen ætate 7 Januarii celebratam fuisse ipsius festivitatem Antiochiæ cum ex ms. codice Regiæ constat, qui in fronte hujus tractatus habuit *π. ἱεροκλεος* τ', tum ex ipsius initio, quo significatur habitam pridie fuisse concionem de Christi baptismo, quam pag. 273 hujus voluminis exhibuimus, unde et hic ita loquimur p. 533. *Hesternio die Dominus noster aqua baptizatus est, hodie vero servus sanguine baptizatur*. Ipse martyr postridie Theophanorum se excessum e vita discipulis deunxit, ut est in Actis apud Surium t. I: in quibus ea, quæ de 14 dierum fame, deque porrectis iklothyis narratur, hic sermo confirmat in Augustano Catalogo, numero septuagesimus prius. Hæc annotavimus in prima editione hujus homiliæ sive tractatus, quæ Burdigalæ cum aliis sexdecim in lucem prodit anno 1601, a quo tempore cum serenissimi Ducis Bavarie codice perantiquo nonnullas illarum conferri curavit, et varias lectiones emendationesque cum auctario non paucas ad nos Ingolstadio misit R. P. Jacobus Greiserus, Societatis nostræ theologus, qui multis sanctorum Patrum Græcorum operibus editis sæpe jam de republica Christiana est bene meritus. In ipsa igitur inscriptione codex Bavaricus, quem hæc littera B. designamus, ut Medicæum, M., addebat, *ἁγία τῆ ἁγίας τῶν ἁγίων*, *Habita est postridie Laminum*.

NOTÆ HENRICI SAVILI

ad Orationes duas in S. Babylam.

Col. 528 in tit. Hanc orationem ex ms. serenissimi Bavarie ducis codice, ex quo doctiss. Fronto saam adornavit editionem Parisiensem, damus, ipsius et nostris conjecturis multis in locis emendatiorem. Habita est Antiochia.

Col. 531 in tit. Orationem hanc ex Regia Biblioth. Lutetiæ descriptam ex col. ms. in biblioth. Bavarica, et excusa Basiliensi emendatam damus. Nam Frontonis editio Parisiensis, scriptis, ut opinor, libris destituti, exiguo aut prope nulli nobis usui fuit.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

ad Orationes de S. Babyla.

Col. 528 in tit. Antiochenum episcopum fuisse Babylam et Decio imperante pro Christi confessione vitam in vinculis deseruisse testantur Eusebius Cæsar. l. vi, c. 32. *Hist. Eccl.*, Epiphanius libr. *De ponderibus*, et Hieronymus in *Catal. scriptorum* in Alexandro. Præter eum librum, quem *contra Gentiles* scripsit. Babylam vitam continentem, habitam a Chrysostomo de laudibus ejus orationem constat ex homil. 4 de *Lazaro*, ut jam monuimus in homil. de *S. Juvenino et Max.*, atque hanc ipsam fortasse illic designat, quam ex sereniss. Bavarie ducis bibliotheca erutam misit ad nos R. P. Jac. Greiser ordinis nostri theologus: sed cum in uno tantum codice reperita fuerit, nullas varias lectiones, at pauculas ex conjectura correctiones addere licuit, atque in primis emendandum illud fuit non longe ab initio, *καὶ τὸ πρῶτον τῶν τῶν ἁγίων ἁγίων*. Certum est enim Flavianum episcopum hic intelligi, quemadmodum et hora de B. Philogonio, *καὶ τὸ πρῶτον τῶν τῶν ἁγίων*. Itaque scribendum hic in interpretatione, *Doctores, communique patri nostro relinquimus*.

Col. 532, l. 21. *ἀπὸς τῶν*. Sic emendatum est illud ms. *ἀπὸς τῶν*. Plura de S. Babyla dicimus in notis ad librum sequentem, quas certas ob causas in posteriorem tom. I partem rejicimus, quæ reliquos S. Joan. Chrysostomi libros, ut *De sacerdotio*, *De virginitate* ac similes cum ejus epistolas exhibebit. *Notas illas alias in S. Babylam non puto unquam edidisse Frontonem*.

Col. 574, l. 45. *Substantiam omnem*. Scribendum est, *Ædes suas in pecuniam redactas*. *Græca utique sic habent*, *τῆς οὐκ ἔχουσας πάλιν πάλιν ἀποδοῦναι, ἀποδοῦναι αὐτῶν ἢ οὐκ ἔχουσας*. Si *ut autem hæc lectio, recte notat Fronto vendendum, ædes suas, etc.* Verum palum est interpretem legisse *τῆς οὐκ ἔχουσας ἀποδοῦναι*, atque ita legendum esse, ut infra legitur *ἀποδοῦναι αὐτῶν ἢ οὐκ ἔχουσας*. Hancque puto germanam prorsus, licet auctoritate mss. destituta, præstatim mutare non ausim.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

in Homiliam in S. Ignatium.

Col. 594, l. 1. *Aut in carcere*. *τὸ δεσποτήριον*, *In judicio*, *In foro ipso*. At interpretes legisse videtur *τὸ δεσποτήριον*.

regio, quod aptius est: sic apud Romanos animadversio reorum duplex fuit in carcere suscepta, strangulatio, quæ laqueo fiebat, et præcipitatio; quæ de robore; carceris enim pars duplex fuit, Tullianum et Robur.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

ad Hom. in S. Romanum mart.

Col. 606 in tit. Apud Laur. Surium tomo VI *De vitis sanctorum* ad 18 Novebris est encomium ejusdem martyris, ut habetur in Simeone Metaphraste apud Aloysium Lipomanum, qui Vitas sanctorum collegit octo tomis comprehensas, Venetiis an. 1556, interprete in plerisque usus Gulielmo Sirleto, tom protonotario. Præcedebat et martyrium ejus excerptum ex libro viii, cap. 12 *Historiæ ecclesiasticæ* Eusebii, quo loco Palæstinum eum genere fuisse scribit, Ecclesiæ Cæsariensis diaconum et exorcistam, vel potius q; in Καίσαρεια καίσαρος, *diocesis Cæsariensis*. Cum autem Antiochiæ in ecclesiarum vastatione versaretur, compures viros cum uxoribus et liberis ad idola properantes, et iisdem hostias immolantes intuitus, τοὺς ἀλλοτρίους ὑποκρίνας τοὺς καὶ θύοντες ἑαίνων, graviter eos redarguit. In hujus Romani laudem habitam fuisse homiliam istam a Chrysostomo, non autem illius, cujus meminit Prudentius, hymno 10, et Eusebio Emisseno tributa homilia de S. Romano martyre, illustriss. cardinalis Baronius arbitratur in Martyrologium Romanum scribens: quod ille a Prudentio decantatus martyrium subierit, cum præfectum Asclepiadem in ecclesiam irrupentem Christianorum ævertere conatus esset: non video tamen quid obstel, quominus utrumque contigisse dicamus, ut et minis ac cruciatibus territos Christianos ad sacrificia profanosque ritus delicientes cohibuerit Romanus, et gentiles in fidei templum irruentes voce represserit. Sæpe enim fit, ut dum eandem pugnam duo narrant historici, quædam ejus partes ab uno attingantur, quædam ab alio prætermittantur. Certe in secunda homilia *De S. Romano* irruentem in ecclesiam tyrannum repressum ac reprehensum ab eo fuisse scripsit Chrysostomus, quemadmodum et de suo narrat Prudentius, licet hoc ab Eusebio sileatur. Rursus Eusebius dixit Romano ad palum deligato, cum ligna coacervarentur, eum ad imperatorem accessitum ac deductum, at Prudentius occasionem expressit, quia nimirum,

... nimbus undatim nigro

Præceps aquarum flumine ignes obruit.

Quominus est mirandum ab Eusebio miraculum loquentis infanti omissum, cum illud alterum Romani exsecta Angus verba facientis, a Chrysostomo et Prudentio relatum tacuerit. Cæterum cum præter nomen locus passionis, tempus, genusque martyrii in utroque Romano conveniant, et circumstantiam de puero martyrii comite, secunda homilia Chrysostomi, quam ante aliquot annos edidimus, expresserit, ut dicetur infra in Notis ad p. 546, æquæquam duos in unum confusus fuisse Romanos a Prudentio dicemus, sed in uno diversas notabimus et imitabimur actiones. Obiit Romanus anno xx Diocletiani, qui est Christi annus Dionysianus 308. Restituit ejus ecclesiam longo post tempore silius imperator, auctore Cedreno in *Compend. hist.* Porro duobus mss. usi sumus, uno Henrici 2, altero Henrici 4. In illo priori ita legabatur linea 2, καὶ μένιν παύρην, καὶ ὁρῶν σκαπ.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

ad Homiliam in S. Bernicen, Prosdocen et Domninam.

Col. 630 in tit. Dominam virginum istarum matrem Catalogus Augustanus ἀδελφὴν appellat hoc modo, αἱ ἀδελφαὶ καὶ ἀδελφὴν, οὗτοι δὲ αἱ αἰσάν. At Menologium Græcorum Venetiis Græce editum 4 Octobris hæc habet, καὶ αὐτῇ ἡμέρᾳ παύρη καὶ ἀδελφὴν παύρη, ἀδελφὴν, καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ ἀδελφῶν: tum subjicit brevem historiæ illarum epitomen

ex hac auctoris nostri homilia excerptam, in qua pro auctoritate legendum ἡδυνάται, et pro παύρη, καύρη, ut cum ex ipsius Chrysostomi, tum ex Menologii codice manuscripto Collegii nostri Agennensis constat, in quo distichum istud iambicum de iisdem addebatur:

Τὸ τοῦ ποταμοῦ ἕλμα ἴσχυα ὑπὸς ὕδατος

Βαρύτατον ἔχοντι ἀνταρξάμενοι.

*Tres hæc puellæ per fluenta fluminis
Sordentis ævi proluere crimina.*

In Menologio edito tom. VI *Antiq. lect.* Berina et Prodoce vitiose, opinor, appellantur Dominæ filię, Eusebins lib. viii, c. 24 *Hist.* narrat. Antiochenam quamdam mulierem sanctam, genere nobilem, geminas filias corporis forma præstantes habuisse, quæ cum satellitum retibus circumjectæ tenerentur, paululum de via decedendi naturalis necessitatis explendæ causa postularunt ab illis potestatem, ac repente ad fluvii ripam profectæ se in profuentem gurgitem præcipitarunt. S. Ambrosius lib. iii *De virginib.* S. Pelagiam virginem Antiochenam laudat, quæ cum se a prædonibus bidei vel pudoris circumsideri videret, absente matre et sororibus, nuptialem induit vestem et mortem sponte subiit, non ferro se perimens, ut putat Sixtus Senensis lib. v *Biblioth. sanctæ* annotat. 253, sed ad tecti fastigium currens, unde se præcipitem dedit, ut Chrysostomus in posteriori laudatione, quæ retulit in tomum suum tertium Surius 9 Junii. Addit Ambrosius, et sorores ejus consertis manibus tanquam choros ducerent, in medium fluminis alveum esse progressas, qui eas martyres reddidit. Non igitur mirum videri debet, quod hic de Bernice et Prodoce narrat Chrysostomus, quæ morte voluntaria nefariam turpitudinem depulerunt, ut de virginibus quibusdam ait Cicero in *Orat. de Provinciis consularibus*, et S. Hieronymus lib. i in *Jovinian.* de L. Lacenis, quæ pro pudicitia occubuerunt. Licet enim Petrus Alexandrinus cum iis non communicandum esse dicat, qui talia tentaverint, et Mensurii episcopus apud Augustinum in *Breviculo collationis* eos, qui se offerunt persecutoribus, martyres habendos neget, atque ipse etiam Chrysostomus homil. 87 in *Joa.* nominat auctore diabolo violentas sibi manus homines allerre dicat; certum est tamen ex eodem Augustino lib. i, cap. 26, *De civitate Dei*, sanctas feminas quasdam, ut insectatores suæ pudicitie devitarent, se in rapturum atque necaturum se flumen projecisse, earumque martyria in catholica Ecclesia veneratione celeberrima frequentari; cæterum existimandum esse eas peculiari Dei revelatione admonitas id fecisse. *Cum autem Deus jubet, seque jubere sine ulla ambagibus intimat, inquit, quis obediens in crimen vocet? quis obsequium pietatis accuset? Imo absque peculiari Spiritus sancti œconomia licere seipsum in mortis discrimen præcipitem agere pudicitie tuendæ causa docuerunt olim patres multi, ut Hieronymus in J. Jonæ, et Ambrosius epistol. 7, et citato *De virginibus* libro iii. Nunc tamen hæc admirandæ potestatis, quam imitatione sunt digna.*

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

ad Homiliam in Martyres Ægyptios.

Col. 694, l. 5. ἀδελφῶν. Scribendum ἀδελφῶν, vel ἢ ἀδελφῶν. Alius cod. τοὺς ἑξήκοτα ἀποστόλους ἑτάτους ἑταίρους καὶ αὐτῶν ἀποχρηστικῶς, Aliis ab ipsis *exogitatis machinis*, et καταρξίνοι χριστιανῶν.

Col. 695, l. 17. αὐτῶν. Alius γυναικῶν.

NOTA EJUDEM AD HOMILIAM

in Petrum et Eliam.

Col. 726, l. 19. αὐτὸ γὰρ αὐτῶ. Emendandum δὲ τοὺς γὰρ αὐτὸ, vel δὲ αὐτὸ γὰρ τοὺς. Sic et ego emendandum *pulo, reclaims licet mss.*

ORDO RERUM

QUÆ IN DUABUS PARTIBUS TOMI SECUNDI CONTINENTUR.

PRÆFATIO IN VIGINTI ET UNAM Homilias ad populum Antiochenum. 5-6

S. PATRIS NOSTRI CHRYSOSTOMI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI, HOMILIÆ XXI DE STATUIS, ad populum Antiochenum habitæ. 15-16

HOMIL. I, Antiochiæ habita in palæa seu veteri ecclesia, cum adhuc presbyter esset, in illud Apostoli: *Vino modico ulere propter stomachum tuum et frequenter infirmitates tuas* (1 Tim. 5, 25). — Scripturæ sacræ vel minimæ sententiæ pretiosæ sunt. Timothei virtus. Sancti quanto maioribus affluunt meritis, tanto magis timent. Vinum moderatus usus permittitur. Dei potentia magis demonstratur in ærumnis sanctorum. Cur Deus sanctos pelli et cruciari permiserit. Cur Deus Jobi corpus in potestatem diaboli tradiderit. Res nostræ sunt hujus vitæ limitibus circumscriptæ. Præcipit ut blasphemii corripiantur et vapulent. 15-34

HOMIL. II, habita in ecclesia dicta veteri, cum ipse presbyter esset, de calamitate, quæ urbi accidit pro tumultu subversionis imaginum Theodosii Magni imperatoris pii, et in dictum Apostoli: *Divitiis hujus sæculi præcipe non sublimis sapere* (1 Tim. 6, 17). — Antiochenorum calamitas post dejectas statuas. Christianis spe futurorum omnia generose ferre debet. Contra blasphemos. Chrysostomus plausus rejicit. Veræ divitiæ quæ. Hospitalitatis laus et præmium. Eleemosynæ fructus. Divitiæ quam fluxæ. Paupertas sapienter ferentibus magna possessio. Locus insignis de S. Eucharistiæ veritate. 33-43

HOMIL. III, in profectionem episcopi Flaviani pro civitate ad imperatorem legationem obeuntis; et quodnam verum sit jejunium; et quod detrachere quam humanum corpus comedere pejus sit; et de jugulatis propter seditionem; et adversus eos qui querebantur, multos innoxios captos esse. — Flavianus imperatorem placaturus Constantinopolim petierat. Deus vehementer cupit ut homines ad ipsum confugiant. Jejunii utilitas nulla, nisi a vitiis abstinemus. Detractio vitanda. Præsentis calamitatis descriptio. Terræ motus frequentes Antiochiæ. Moralis exhortatio. 47-60

HOMIL. IV, Exhortatio ad populum de patientia et tolerantia, ab exemplis Job et trium puerorum, et de abstinentia a juramentis. — Ærumnarum fructus. Bona mutatio ex calamitate parva. Ignis apud Persas Deus putatur. Moralis exhortatio. 59-68

HOMIL. V, item Exhortatio ad populum de generose ferendis imminutibus minis, cum habeat salis multa exempla ex iis quæ evenere et Job et Ninivitis; quod non oporteat timere mortem, sed peccatum; quid sit male mori, et de juramentis omni studio fugiendis, et in terræ motum. — Ærumnas qui patienter ferunt clariores evadunt. Auditorum applausus rejicit Chrysostomus. Mors non timenda in vitam futuram sperantibus. Mors injusta minus timenda quam justa. Mors cur despicienda. Juramenta vitanda. 67-82

HOMIL. VI, quod utilis est magistratum timor, et narratio eorum quæ per viam acciderunt iis qui nuntium seditionis Imperatori afferbant, et quod qui indigna patitur et gratias agit permittenti Deo, par sit ei qui talia propter Deum patitur. Exempla rursum a tribus pueris et fornace Babylo-nica, et de abstinentia a juramentis. — Ærumnarum uti-

litas: Nuntii seditionis Antiochenæ in via moras trahere coguntur. Theodosii in Paschate clementia. Ex maceratione celestium desiderium nascitur. Peccatum ipsum magnum supplicium. Adversus juramenta pro more loquitur. 81-92

HOMIL. VII, quod tristitiæ affectus tantum ad peccati destructionem sit utilis, et super illud, *In principio fecit Deus cælum et terram*, et quod maxima consolationis materia creationis apparatus; et super illud, *Adam, ubi es?* et de non jurando. — Deus non tantum cum benefacit, sed etiam cum castigat, bonus est. Dei erga primum hominem clementia. Consueva ad juramenta vitanda exhortatio. 91-98

HOMIL. VIII, ad virtutem exhortatio, et in illud Genesis, *Deambulabat Deus in meridie in paradiso* (Gen. 3, 8), et de fugiendis juramentis. — Noctis utilitas. Eliseus duplex Elias secundum interpretationem Chrysostomi. Martyrum favilla dæmones expellit. Moralis exhortatio ad juramenta vitanda. 97-102

HOMIL. IX, Laudatio eorum qui jurandi consuetudinem deposuerant; et quod nemo superstitione teneri debet, ne post refectionem divinos in ecclesia sermones audiat; quare post multum tempus divinæ sunt traditæ Scripturæ; et in illud, *Cæli enarrant gloriam Dei* (Psal. 18, 2): mundi naturalis descriptio; et in fine, de non jurando. — Auditores a juramentis cito emendati. Cur Scriptura non tempore Adam neque Noe vel Abraham data sit. Dei sapientia in rerum naturalium ordine. 103-112

HOMIL. X, Laus eorum qui post cibum ad audiendum venerant, et naturalis mundi enarratio, item contra gentiles creaturam ut Deum colentes, et de vitando juramento. — Præstat verbum Dei audire quam jejunare. Mundus sine Dei providentia stare nequit. Dei solius proprium non indigere. Moralis exhortatio ad juramenta vitanda. 111-120

HOMIL. XI, Gratiarum actio ad Deum ob liberationem a malis ex seditione expectatis, et eorum quæ tunc acciderunt commemoratio; insuper vero et contra eos qui corpus nostrum calumniantur, et in universum de hominis creatione, et sub finem de vitando juramento. Contra Manichæos loquitur. Definitio hominis secundum philosophos. Dei sapientia in oculorum constitutione. Homo animalibus omnibus præstat, quomodo. 119-128

HOMIL. XII, adhuc gratiarum actio pro accepta venia commissorum contra imperatorem; et naturalis de mundo sermocinatio; et, quod hominem creans Deus legem ipsi naturalem indiderit; et de juramento omni diligentia vitando. — A minimis animalibus eruditur homo. Nihil in mundo inutile, etsi secus nobis videatur. Juris naturalis cognitio indita homini. Iterum de juramentis. 127-136

HOMIL. XIII, Gratiarum actio adhuc ad Deum de mutatione tristium; et commemoratio eorum qui propter seditionem raptati, pænas luerant. Similiter rursum expositio de hominis creatione, et quod legem acceperit naturalem; et de jurandi consuetudine radicibus tollenda. — Conternatio Antiochenorum in perquisitione de statutis eversis. Miserabile spectaculum. Calamitas ad virtutem ducit. Leges caritatis erga proximum. Adversus juramenta. 135-144

HOMIL. XIV, Populo omni ab angustia liberato et constituto in fiducia, quidam rursum civitatem conflictis rumoribus tremenda turbaverant, et convicti sunt; de hoc igitur

habita est homilia, et de juramentorum abstinentia admonitio addita; Ideoque de Jonathae et Saele et Jephthae historia producta est, et demonstratum, quod ex uno juramento nascuntur perjury. — Iterum contra juramenta. Ex Saele historia juramentorum perniciem ostendit. Jephthae exemplo juramenti damnum ostenditur. Meretricum mores. Juramentorum damna multa. Imperator Antiochenus balneis interdixerat in poenam. 143-154

HOMIL. XV, in calamitatem civitatis Antiochiae, utilem ubique timorem esse, lucramque risu utilem, et in illud dictum, *Agnosce quod in medio laqueorum pertransis* (Eccli. 9. 20), et quod pejus jurare, quam occidere. — Calamitas virtutis magistra. Gehennae timor regni coronam affert. In mundo plena omnia laqueis. Experientia cautelae magistra. Occasiones vitandae. Iterum contra juramenta. Juramenta Evangeliorum contactu. 153-162

HOMIL. XVI, Nuntiata ad praefectum populatione, et omnibus de fuga consultantibus, cum intrasset praefectus in ecclesiam et consolatus fuisset, habita est praesens homilia: et de vitando juramento, et in illud Apostoli dictum: *Paulus vinculus Jesu Christi* (Philem. 1). — Vincula Pauli ubique praedicantur. Non de patris miraculis, sed de ærumnis gloriatur Paulus. Moralis exhortatio ad emendationem. 161-172

HOMIL. XVII, in magistratus ab Imperatore Theodosio missos, Eliebicum magistrum militum, et Caesarium magistrum, ad praevaricationem inquisitionem, propter statuarum subversionem. — Monachi ex montibus Antiochiam descendunt, ut civitati veniam impetrent. Omnes philosophi urbem in calamitate deseruerunt. Poenae ab Imperatore Antiochenis inflixit. Metropolis dignitas translata ad Iadicenos. Antiochiae vera dignitas. Non magnitudo, sed pietas civitates exornat. 171-180

HOMIL. XVIII, in praedictum seditiosis argumentum, de jejunio, et in apostolicum dictum, *Gaudete in Domino semper* (Philipp. 4. 4). — Jejunium quo iusto prosit. Divitiae letitiam non pariunt. Vir fidelis continua fruii voluptate. Tristitia secundum Deum multo melior est humana letitia. Nemo nos miseris facit nisi nos ipsi. 179-188

HOMIL. XIX, Dominica servate ad homines agros colentes, et de vitando juramento. — Rustici sapientiores antiquis philosophis. Rursus de juramentis. Juramentorum perniciēs. Moralis exhortatio. Mirae circulatorum artes. 187-198

HOMIL. XX, quod solo quadragesimali jejunio non satis praeparare ad communionem, sed opus sit animi virtute; et qui fieri possit, ut injuriarum memoriam deponamus, quodque Deus hujus legis magnam habeat rationem; et quod injuriarum memoria homines etiam ante gehennam cruciet: postremo de vitandis juramentis, et de iis, qui nondum se ita correxerint, ut non amplius jurent. — A quibus praecipis servandis excusat corporis infirmitas. Confabulationes in Ecclesia prohibentur. Qui iram non retrans, in cruciatu vivit. Deus non remittit nobis, si non remittamus aliis. De non faciendis contra inimicos imprecationibus. Inimicitias exerceas ne ad sacrum mensam accedat. Unus inimicus esto nobis diabolus. Reconciliationis modus, quanta merces reconciliationis. Contra malam jurandi consuetudinem. 197-212

HOMIL. XXI, in Episcopi Flaviani reditum; et in imperatoris cum civitate reconciliationem, et ad praevaricationis in statuarum subversionem. — Flaviani ad imperatorem profectus. Flaviani modestia. Theodosii ad Flavianum verba. Flaviani ad imperatorem oratio pro Antiochenis. Pulchrum Constantinum dictum. Theodosii humanitas. Mittis responso imperatoris, qui parit Antiochenis. Lectisternia in rebus laetis. 211-222

MONITUM in Catecheses primam et secundam ad illuminandos. 221-222

CATECHESIS I ad illuminandos, et cur lavacrum regenerationis, non autem remissionis peccatorum dicatur: quodque periculosum sit, non modo pejorare, sed etiam jurare, etiamsi recte juremus. — De iis qui baptismum ad usque mortem differant. Varia baptismi nomina. Discrimen inter lavacrum Judaeorum et baptismum. Linguae quot et quanti lapsus. Adversus jurandi consuetudinem. 223-232

CATECH. II ad illuminandos, et de mulieribus se tortis erinibus et auro ornantibus, et de sectantibus vaticinia, vel ligaturas, vel incantationes: quae cuncta a Christianismo sunt aliena. — Illuminati seu baptizati officium. Ubique Deus coli potest. Verus mulieris ornatus. Verba in baptismo prolata. Adversus omnia. Aerae Alexandri M. nummata superstitiose usurpata. 231-242

MONITUM in tres sequentes Homilias. 241-242

HOMIL. I, adversus eos, qui dicunt demones gubernare res humanas, et Dei punitiones iniquo animo ferunt, atque ob malorum prosperitates et justorum adversitates scandalizantur. — Antiocheni populi studium audiendi Chrysostomi. Non debent infirmi exigere a concionatore ut brevior sit.

Unde originem duxerit divisio linguarum. In porta naufragium fecit Adamus. Deus non cum dat modo, sed etiam cum aufert, bonus. Evae profuit extra paradysum fuisse. Cur non acciderit citius divisio linguarum. Malitiae nomen variis modis accipitur. Deus puniens comparatur cum iudicibus. Sevilitate demonum exempla. An sit in rebus humanis confusio. Cur non omnes hic puniantur. Providentia Dei demonstratio. 243-253

HOMIL. II, ad eos qui obijciunt, cur e medio sublati non sit diabolus, et quod hujus malitia nihil nos laedat, si attendamus, et de penitentia. — Laus Flaviani episcopi. Homiliam praecedentem commemorat. Non diabolus laedit hominem, sed propria ignavia. Rectum membrorum usum erumpit ignavia. Quinque penitentiae viae. 257-261

HOMIL. III, quod ex desidia improbitas, ex diligentia virtus oritur: quodque nec improbi homines, nec ipse diabolus homini vigilant! nocere possint. Demonstratio autem petitur tum aliis multis ex locis, tum ex iis quae Adamo et Jobo contigerunt. — Contra theatralium spectaculorum sectatores. Voluntas ubique domina. Cur boni cum malis permixti. Cur diabolus reliquitur. Homo solus auctor peccati. Ex voluntatis proposito boni vel mali sumus. Jobi patientia omnibus consolatio esse potest. Cum Spiritus gratia facilius certamina sunt. 263-274

MONITUM in Homiliis de Penitentia. 273-274

HOMIL. I de Penitentia, cum rure ipse redisset. — Amor et sollicitudo Chrysostomi erga populum. Paulo semelur filios iterum parturienti. Desperatio et segnitie perniciēs. Desperatio telum diaboli. Judas si non desperasset, salutem consequutus erat. 273-284

HOMIL. II de Penitentia, et de mortis regis Achaab, et de Jona propheta. — Prima penitentiae via confessio peccati. Exemplum peccatoris peccatum non confessi et peniti. Laus Davidis et Psalmorum. Conferunt animam cum curru; demonstratur quod, circa virtutem et vitium, minus ætatis quam voluntatis ratio habenda est. Altera penitentiae via lacrymae: in exemplum profertur Achaab. Tertia penitentiae via humilitas. Publicanorum conditio qualis. 285-292

HOMIL. III, seu ejusdem Oratio de Eleemosyna, et in decem virgines. — De Homilia praecedenti loquitur. Multae viae penitentiae. Exempla proponuntur. Oleum est eleemosyna quae quinque virginitatibus fatui deficiebat. Eleemosynae fructus. Penitentiae viae variae, preces, lacrymae. 291-300

HOMIL. IV, de Penitentia et oratione. — Penitentia omnimodam consolationem affert. Aërumnarum communi solatium praebet afflictis. Sancti neque ærumnis, neque secundis rebus franguntur. Vera virginitas quae? Quam laetis ad Deum adiut. Cur Deus nos assidue vexari permittat. 299-306

HOMIL. V, de Jejunio et in Jonam prophetam, et Daniellem, et tres pueros, et de Penitentia. Dicta est autem in sacrorum jejuniorum ingressum. Demones jejunium Christianorum metuunt. Monachorum laus. De jejunio laetatur Deus. Penitentia fervens, licet brevis, multa peccata delet. Ob peccata nunquam desperandum. Similitudo pulcherrima. Penitentiae ac jejunii vi magna; abstinentia, mater sanctitatis. 303-314

HOMIL. VI de Penitentia, quarta hebdomada sacrae quadragesimae. — Jejunii fructus querendus; in studium spectaculorum invehitur. Vera jejunii ratio quae? Deus non nisi possibilia mandat. Lex Dei potest servari. Unus legislator utriusque Testamenti. 313-324

HOMIL. VII, seu Sermo de Penitentia et compunctione, et quod Deus sit promptus ad salutem, et tardus ad poenam, in quo et mirabilis de Rahab historia. — Virtus parentum posteris prodest. Cur cum iustis asperere agat Deus. Peccatore nihil pauperius, justo nihil ditius. Deus tardus ad poenam, velox ad salutem. Rahab Ecclesiae figura. Peccata omnium causa malorum. Eleemosyna Deum placat. 323-336

HOMIL. VIII de Penitentia. — Ecclesia arce Noe comparatur. Vicia paulatim eradicantur. Confessio iustum efficit. 335-344

HOMIL. IX de Penitentia, et de iis qui a collectis absterunt, itemque de sacra mensa et de iudicio. — In Eucharistia non panis, non vinum est, sed corpus et sanguis Christi. Post mortem nihil meremur. 343-348

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI SERMONES PANEGYRICI IN SOLEMNITATIBUS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI ET SANCTORUM. 347-348

MONITUM in Homiliam in diem natalem Domini nostri Jesu Christi. 348

HOMILIA in Servatoris nostri Jesu Christi diem natalem, qui quidem dies incognitus adhuc illis temporibus, ante paucos admodum annos innotuerat per aliquos, qui ex Occidente venerant atque indicaverant. — Tribus demonstrationibus probat eo tempore natum esse Christum. Evangelii praedicatio qualis. Altera demonstratio. Ex tempore descriptionis. Tempus natalis deprehenditur. Qua oca

noe Christus natus in Bethlehem. Lex Judæorum quædam antiqua. Zacharias quo tempore angelum allocutus. Conceptionis mensis primus. Infideles Christiana dogmata irridunt. Hæreticorum delicta. Quis modus accedendi ad divina mysteria.

MONITUM in Homiliam de Baptismo Christi et de Epiphania. 351-362

ADVERSUS EOS QUI A DIVINIS ABSUNT OFFICIIS, et de sancto ac salutari baptismo Salvatoris nostri Jesu Christi, deque iis qui indigne communicant, et quod qui liturgiam imperfectam derelinquunt, atque ante postremam orationem egrediuntur, Judam imitentur, Oratio. — Ecclesia portus. Duæ apparitiones Christi; cur non dies ortus, sed dies baptismi Epiphania. Miraculum circa baptismi aquam. Baptismi Judæorum et baptismi Joannis ratio. Quomodo Christus implevit omnem justitiam. De reverentia sacræ Eucharistiæ exhibenda.

MONITUM in duas sequentes de Proditione Judæ Homilias. 363-373

HOMIL. I in proditionem Judæ, et in Pascha, inque traditionem mysterium, ac quod non oportet injuriarum meminisse. In sancta et magna feria quinta. — Lugendi illi qui male agunt, non qui mala patiuntur; orandum pro inimicis. Deus non necessitate pertrahit ad bonum agendum. Libera bonum operamur, non necessitate. Contra Judæos. 373-383

HOMIL. II in divinam et mysticam cenam Salvatoris, et de Proditione Judæ; in Pascha item, et in dispensationem divinarum mysteriorum, et de oblivione injuriarum. Habita est homilia in sancta et magna feria quinta. — Judas potius quam Jesus, et generaliter male agentes potius quam mala passi lugendi sunt. Orandum pro inimicis. Deus non necessitate pertrahit ad bonum agendum. Non necessitate bonum operamur, sed voluntate. Contra Judæos. Hæc verba, *Hoc est corpus meum*, proposita transformant. Pacis studium necessarium ad rite communicandum.

ADMONITIO in Homiliam de Cœmeterio et de Cruce. 381-392

IN Cœmeterii appellationem et in crucem Domini et Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. — Cur extra civitatem concio haberetur; cœmeterium unde dictum. Mortem quo pacto Christus devicerit. Infernus thesaurus dicitur. Per quæ viceat diabolus, vincitur; victoria sine labore nostro. Velum templi cur scissum. Ad communionem quo pacto eundem. Invocatio Spiritus sancti.

MONITUM in duas sequentes de Cruce et latrone Homilias. 393-398

HOMIL. I in Crucem et in latronem; item de secundo Christi adventu, et quod frequenter sit orandum pro inimicis. — Quanta nobis bona crux afferat; quivis locus precationi aptus. Confessio quanta res sit. Frequens circa orationem pro inimicis admonitio.

HOMIL. II, *sem* Oratio in Crucem et in confessionem Latronis, recitata in sancta et magna Parasceve, et quod oportet pro inimicis orare. Quanta nobis bona crux afferat. Extra civitatem cur passus Christus. Templum est jam tota terra. In cruce cur promissus paradisos. Confessio peccatorum. Frequens circa orationem pro inimicis admonitio.

MONITUM in Homiliam de Resurrectione mortuorum. 407-418

HOMIL. DE Resurrectione mortuorum. — Futuri judicii metus ad vitam instituendam juvat. Providentia Dei defenditur. Christiana vitæ perfectio. Etiam in hac vita merces bonorum operum tribuitur. Pauli merces ante resurrectionem. Temporalium incertitudo. Adversus Manichæos naturam nostram ut malam iucantes. Cur ingemiscamus in hac vita. Unde corporum sordes ac villas. Corruptibilitas corporis quid prosit. Resurrectionis veritas probatur.

MONITUM in Homiliam adversus ebriosos, et de Resurrectione. 417-432

HOMIL. Adversus ebriosos, et de resurrectione, sermo habitus in sancta et magna Dominica Paschæ. — Veri jejuni ratio. Ebrietatis imago. Nulla personarum distinctio in participatione mysterium. Resurrectionis Christi fructus.

MONITUM in Homiliam de Ascensione. 433-442

HOMIL. in Ascensionem Domini nostri Jesu Christi, sermo recitatus in martyrio Romanæ, ubi martyrum corpora, sub pavimento prope cadavera hæreticorum condita, ablata fuerant, et editore loco separatim sepulta. — Cur extra civitatem conventus habitus. Angeli adsunt in Ecclesia et ubique. Christus quomodo mediator. Differentia inter ascensionem Eliæ, et Christi Salvatoris. Chrysostomi humilitas.

MONITUM in duas sequentes in Pentecosten homilias. 441-452

HOMIL. I de sancta Pentecoste, et cur jam non fiant mi-

racina, quodque ea quæ geruntur ac dicuntur a nobis, perscribantur. — semper festa possumus celebrare. Hæretici in spiritu sanctum blasphemabant. Quare nunc signa non fiant.

HOMIL. II de sancta Pentecoste. — Pentecoste metropolis festorum. Adversus Pneumatomachos. Cur in specie linguarum Spiritus. Qui sint fructus Spiritus sancti.

ADMONITIO in Pauli Encomia. 463-470

EPISTOLA Evangelio presbytero. 469-478

HOMIL. I de Laudibus S. Pauli apostoli. — Quæ sacrificia Paulus offerret. Paulus cum Job confertur. Confertur cum aliis sanctis viris.

HOMIL. II de Laudibus S. Pauli apostoli. — Ingeus Pauli fervor. Quid timendum sit, quid optandum. Caritas Christi instar omnium bonorum. Paulus auro et adamante fortior. Quibus premiis in hac vita Paulus donatus sit.

HOMIL. III de Laudibus S. Pauli apostoli. — Caritas et mansuetudo Pauli. Caritas plenitudo legis.

HOMIL. IV de Laudibus S. Pauli Apostoli. — Caritas Pauli nos illuminat. Vocatio Pauli qualis. Vocatio non necessitatem infert. Cur e cælo nos Deus non vocet. Templi Jerosolymitani instauratio irrita, et alia quædam signa. Exercitus Juliani obsessus a Barbaris. Magi nomen Christo obiectum. Reliquias sanctorum timeat demones. Comparatio Evangelii cum bello; seductores ante Christum cur permiserit Deus. Paulus Romæ vexatur. Christiani calumnia appetiti. Error snopie nata perit. Paulo similes esse possumus.

HOMIL. V de Laudibus S. Pauli apostoli. — Demones nil juvat immortalitas. Paulus modo legem extollit, modo deiecit. Non omnes revelationes suas reservavit Paulus. Paulus quomodo se laudat. Samuel se laudat.

HOMIL. VI de Laudibus S. Pauli apostoli. — Primum eorum quæ in Paulo reprehenduntur; mandata Dei possibilis. Mortem an timeat Paulus. Libera voluntate boni effici-mur. Gratiam Dei prædicat Paulus. Maledixit aliquando. Qui prædicaturus est verbum dei quibus se periculis exponat. Ira quare nobis insita.

HOMIL. VII de Laudibus S. Pauli apostoli. — Angeli custodes nostri. Omnes Christiani signiferi. Fortitudinis vera signa in Paulo. Obedientia Pauli commendatur. Romæ quantam modestiam exhibuerit. Comparatio cum duce exercitus.

MONITUM ad Homiliam in S. Meletium. 507-51

HOMILIA ENCOMIASTICA in S. Patrem nostrum Meletium, archiepiscopum magnæ Antiochiæ, et de studio eorum qui convenerant. — Meletii nomen filius dabant Antiocheni, ipsiusque imaginem ubique pingebant. Meletius in exilium pulsus. Meletius urbe pulsus tegit caput præsidis, ne lapidibus obruatur. Meletii reditus ab exilio. Cur extra patriam moritur Meletius. Laus Flaviani episcopi. Intercessio sanctorum.

MONITUM in Homiliam in S. Lucianum martyrem. 515-520

HOMILIA PANEGYRICA in S. martyrem Lucianum. — In sociis quorundam inveniuntur. Fluxum demonstrat divitiarum naturam. Martyrium est Baptismus. Fame torquetur Lucianus; idolotheia respuit. Metus exhortatio.

ADMONITIO in duos sermones in S. Babylam, episcopum Antiochenum et martyrem. 519-526

DE HEROMARTYRE BABYLA. — Babylas Antiochenæ ecclesiæ Episcopus. Juliani Apostatæ in Christianos conatus. Christiani ab ipso Galilei appellantur. Fames Juliano imperante gravissima. Appollinis querela de reliquiis S. Babylæ. Daphnes tentatum ab Apolline stuprum exprobrat. Apollinis Daphnes templum fulmine tactum.

LIBER IN S. BABYLA, contra Julianum, et contra Gentiles. — Humanæ gentium victimæ. Christus etiam Gentilibus bona contulit. Regum, philosophorum, rhetorum contra Christianos conatus vani. Villis conditionis homines rem Christianam propagant. Historia Imperatoris ejusdam fabulosa. Babylas Imperatorem ecclesiæ aditu arect. Modus in rebus. Res Christianorum in persecutione flores magis. Circulatorum quorundam gesta. Contra Platonem. Martyrium sancti Babylæ. Pater spiritualis amator proliis, quam carnalis. Babylas obtruncatur; jubet catenas cum corpore suo sepeliri. Reliquiarum cultus. Ss. martyrum miracula. Daphnes historia. Dæmon sive oraculum Apollinis tacet ob præsentiam reliquiarum S. Babylæ. Julianus Apostata cultum deorum instaurat. Responsum demonis ridiculum. S. Babylæ corpus transferri jubetur a Juliano Apostata. Maximinus imperator quod vexaret Christianos, penas dedit. Templum et statua Apollinis igne de cælo tacta. Libani monodia. Jovem compellat Libanius. Libani verba. Rursus Libani verba. Modus persecutorius sub Juliano. Julianus in Persico bello perit. Martyrum tam vivorum, quam mortuorum virtus.

ADMONITIO in Homiliam in SS. Martyres Juvenium et Maximinum. 527-534

LIBER IN S. BABYLA, contra Julianum, et contra Gentiles. — Humanæ gentium victimæ. Christus etiam Gentilibus bona contulit. Regum, philosophorum, rhetorum contra Christianos conatus vani. Villis conditionis homines rem Christianam propagant. Historia Imperatoris ejusdam fabulosa. Babylas Imperatorem ecclesiæ aditu arect. Modus in rebus. Res Christianorum in persecutione flores magis. Circulatorum quorundam gesta. Contra Platonem. Martyrium sancti Babylæ. Pater spiritualis amator proliis, quam carnalis. Babylas obtruncatur; jubet catenas cum corpore suo sepeliri. Reliquiarum cultus. Ss. martyrum miracula. Daphnes historia. Dæmon sive oraculum Apollinis tacet ob præsentiam reliquiarum S. Babylæ. Julianus Apostata cultum deorum instaurat. Responsum demonis ridiculum. S. Babylæ corpus transferri jubetur a Juliano Apostata. Maximinus imperator quod vexaret Christianos, penas dedit. Templum et statua Apollinis igne de cælo tacta. Libani monodia. Jovem compellat Libanius. Libani verba. Rursus Libani verba. Modus persecutorius sub Juliano. Julianus in Persico bello perit. Martyrum tam vivorum, quam mortuorum virtus.

ADMONITIO in Homiliam in SS. Martyres Juvenium et Maximinum. 535-572

LIBER IN S. BABYLA, contra Julianum, et contra Gentiles. — Humanæ gentium victimæ. Christus etiam Gentilibus bona contulit. Regum, philosophorum, rhetorum contra Christianos conatus vani. Villis conditionis homines rem Christianam propagant. Historia Imperatoris ejusdam fabulosa. Babylas Imperatorem ecclesiæ aditu arect. Modus in rebus. Res Christianorum in persecutione flores magis. Circulatorum quorundam gesta. Contra Platonem. Martyrium sancti Babylæ. Pater spiritualis amator proliis, quam carnalis. Babylas obtruncatur; jubet catenas cum corpore suo sepeliri. Reliquiarum cultus. Ss. martyrum miracula. Daphnes historia. Dæmon sive oraculum Apollinis tacet ob præsentiam reliquiarum S. Babylæ. Julianus Apostata cultum deorum instaurat. Responsum demonis ridiculum. S. Babylæ corpus transferri jubetur a Juliano Apostata. Maximinus imperator quod vexaret Christianos, penas dedit. Templum et statua Apollinis igne de cælo tacta. Libani monodia. Jovem compellat Libanius. Libani verba. Rursus Libani verba. Modus persecutorius sub Juliano. Julianus in Persico bello perit. Martyrum tam vivorum, quam mortuorum virtus.

ADMONITIO in Homiliam in SS. Martyres Juvenium et Maximinum. 573-572

LIBER IN S. BABYLA, contra Julianum, et contra Gentiles. — Humanæ gentium victimæ. Christus etiam Gentilibus bona contulit. Regum, philosophorum, rhetorum contra Christianos conatus vani. Villis conditionis homines rem Christianam propagant. Historia Imperatoris ejusdam fabulosa. Babylas Imperatorem ecclesiæ aditu arect. Modus in rebus. Res Christianorum in persecutione flores magis. Circulatorum quorundam gesta. Contra Platonem. Martyrium sancti Babylæ. Pater spiritualis amator proliis, quam carnalis. Babylas obtruncatur; jubet catenas cum corpore suo sepeliri. Reliquiarum cultus. Ss. martyrum miracula. Daphnes historia. Dæmon sive oraculum Apollinis tacet ob præsentiam reliquiarum S. Babylæ. Julianus Apostata cultum deorum instaurat. Responsum demonis ridiculum. S. Babylæ corpus transferri jubetur a Juliano Apostata. Maximinus imperator quod vexaret Christianos, penas dedit. Templum et statua Apollinis igne de cælo tacta. Libani monodia. Jovem compellat Libanius. Libani verba. Rursus Libani verba. Modus persecutorius sub Juliano. Julianus in Persico bello perit. Martyrum tam vivorum, quam mortuorum virtus.

ADMONITIO in Homiliam in SS. Martyres Juvenium et Maximinum. 573-572

LIBER IN S. BABYLA, contra Julianum, et contra Gentiles. — Humanæ gentium victimæ. Christus etiam Gentilibus bona contulit. Regum, philosophorum, rhetorum contra Christianos conatus vani. Villis conditionis homines rem Christianam propagant. Historia Imperatoris ejusdam fabulosa. Babylas Imperatorem ecclesiæ aditu arect. Modus in rebus. Res Christianorum in persecutione flores magis. Circulatorum quorundam gesta. Contra Platonem. Martyrium sancti Babylæ. Pater spiritualis amator proliis, quam carnalis. Babylas obtruncatur; jubet catenas cum corpore suo sepeliri. Reliquiarum cultus. Ss. martyrum miracula. Daphnes historia. Dæmon sive oraculum Apollinis tacet ob præsentiam reliquiarum S. Babylæ. Julianus Apostata cultum deorum instaurat. Responsum demonis ridiculum. S. Babylæ corpus transferri jubetur a Juliano Apostata. Maximinus imperator quod vexaret Christianos, penas dedit. Templum et statua Apollinis igne de cælo tacta. Libani monodia. Jovem compellat Libanius. Libani verba. Rursus Libani verba. Modus persecutorius sub Juliano. Julianus in Persico bello perit. Martyrum tam vivorum, quam mortuorum virtus.

SERMO PANEGYRICUS in SS. Martyres Juventinum et Maximinum, qui sub Juliano Apostata martyrium sunt passi. — Persequutionis ratio sub Juliano Apostata. Juventinus et Maximinus in carcerem trusi; et qua de causa, Juliani Apostate calliditas. Juventinus et Maximinus capite trunciuntur. 571-578

ADMONITIO in Homiliis in sanctam Pelagiam. 577-578

HOMILIA EPICOMIASTICA in sanctam martyrem Pelagiam Antiochenam. — Pelagia cur tyranni judicium praevertit. Jesu usa consiliario se precipitem dedit. Ex divino nutu Pelagia se precipitem dat. Honor Martyribus debitus. 579-584

HOMIL. II, in sanctam Pelagiam. 583-584

MONITUM ad Homiliam in S. Ignatium Theophorum. 585-586

IN S. MARTYREM IGNATIUM DEIPHERUM, magnæ Antiochiæ archiepiscopum, Romanum abductum, ibique martyrio affectum, atque inde rursus Antiochiam translatum, laudatio. — Ignatius cum Apostolis versatus. Laudes episcopatus. Qui indignum ordinat, peccatorum ejus fit particeps. Quantus initio prædicationis labor fuerit. Quinque Ignatii coronæ. Ignatius feris objectus. Sanctorum monumenta spiritualis gratiæ plena. 587-596

MONITUM ad Homiliam in S. Eustathium, episcopum Antiochenum. 593-596

LAUDATIO S. Patris nostri Eustathii Antiochiæ magnæ archiepiscopi. — Ante mortem nemo laudandus, sed post mortem. Salomoni credendum divitiis detrahenti. Eustathius a patria relegatus in Thraciam sepultus. Sanctorum reliquiæ fontes spirituales. Martyrem non sola mors facit. Cur in exilium mitti Eustathium permiserit Deus. 595-606

ADMONITIO ad Homiliis in S. Romanum Martyrem. 605-606

LAUDATIO I. S. Martyris Romani. — Nos sumus Martyrum membra, imo Christi. Caritas sine martyrio prodest; martyrium sine caritate non prodest. Romano lingua amputatur: quare? Romanus amputata lingua loquitur. Contra eos, qui corporum resurrectioni non credunt. 605-612

ORATIO II de S. Martyre Romano. — Martyrum commemorationis utilitas. Descriptio persecutionis similitudine a mari sumpta. Mirabile responsum infantis a Martyre interrogati. In Macedonia invehitur, qui spiritus sancti divinitatem negabat. Confort hoc miraculum cum rubo. Romani ad tyrannum oratio. Lingua excidit Romano. 611-618

MONITUM ad Homiliis tres in SS. septem Maccabaos. 617-618

HOMIL. I in SS. Maccabaos, et in matrem eorum. — Martyrum ossa daemonibus terribilia. Gratia Martyres fortes efficit. Matris Maccabeorum virtus. 617-624

HOMIL. II in SS. Maccabaos. — Gratus est martyribus conatus noster. Postremi ex fratribus laudatio. Confort Maccabeorum unum cum Isaac. Amplificat et laudat generosum matris animum. Similitudine e scopulo ducta rem illustrat. Moralis exhortatio ad imitationem matris. 623-626

HOMIL. III in SS. Maccabaos. — Senis Eleazari laudes explicat. 625-628

MONITUM ad Homiliam in sanctas Martyres Bernice et Prosdocen virgines, et Dominiam matrem earum. 627-628

HOMILIA PANEGYRICA de SS. Martyribus Bernice et Prosdoco virginibus, et Dominia matre earum. — quantum reformidarint mortem olim veteres. Abrahami apologia. Alteri occurrat objectioni. Duplici exemplo Jacobi et Heliz probat veteres tenuisse mortem. Longe alia est conditio Christianorum; Psalmi canebantur in eorum funeribus. Bellum civile et intestinum externo periculosius. Simile ab incendio nocturno sumptum SS. Martyres patriam relinquunt. Edessam perveniunt urbem Mesopotamiæ. Edicto jubentur parentes filios deferre. Hierapolim perveniunt, urbem Asiæ minoris. Christo comite se in flumen projiciunt. Baptismus appellat mortem in martyrio obitam. Cur Dominia judicium non expectaverit. Affectum matrum erga filias amplificat. 627-640

ADMONITIO in Concione de quadriduo Lazzaro, ac de SS. Martyribus Dominia, Bernice et Prosdoco. 641-642

IN QUADRIDUANO LAZZARO, et de SS. Martyribus, Dominia, Bernice et Prosdoco. — Cur Evangelistæ non eadem semper omnes describant. Lazari resurrectio Christi resurrectioni illam facit. Loquitur de SS. Martyribus Dominia, Bernice et Prosdoco. 641-644

MONITUM in Homiliam de SS. Martyribus, et in eam cujus argumentum est, non esse ad gratiam concionandum. 645-646

HOMIL. in SS. Martyres, et de Compunctione cordis et Eleemosyna. — Martyres cum doctoribus conferuntur. Plus persuadent facta, quam dicta. Martyrum reliquiæ: sua præsentia quid efficiant. Cum portibus et fontibus comparantur reliquiæ Martyrum. Res spirituales distributione crescent. Indigne communicantes puniendi. Tristitia secundum Doum. Diabolus ecclesiam non ingreditur. Tueria

mentis doctrina. Non domus oranda, sed anima. 645-654

HOMIL. rem esse periculi plenam, cum his qui dicunt tum his qui audiunt, ad gratiam concionari: atque utile esse, et justitiam maximam propria incusare peccata. — Ilex Pauli de iis qui indigne communicant. Metus poenæ peccata mihi. Concionatorum officium. Poenitentia non prodest post mortem. Peccatorum recordari quam utile. Examen conscientiæ ineundum. Peccata singulatim expruenda. 653-662

MONITUM ad Concione in Martyres. 661-662

HOMIL. in Martyres. — Martyres vere colere quid sit. Martyrum solemnitas schola virtutum. A popinis auditores averit. Ossa et sepulchra martyrum benedictionibus scitent. 661-666

MONITUM ad Homiliam in S. Julianum Martyrem. 665-666

LAUDATIO S. Martyris Juliani. — Temporanei labores coronas referunt immortales. Diuturnum Juliani martyrium. Demones Martyrum sepulchra formidant. Mors Martyrum est victoria. S. Julianus in mare projectus. Moralis exhortatio. Fratrum nostrorum curanda salus. 665-676

ADMONITIO ad Homiliam in S. Barlaamum Martyrem. 675-676

LAUDATIO S. Martyris Barlaam. — Omnis potestas impatiens consortis est. Narrationem de martyrio Barlaam orditur. Imponuntur manus ejus prunæ ardentes; elegantia similitudine factum exornat. Moralis exhortatio. Invehitur in delicias et luxum, et in eos qui theatrorum spectacula frequenter adeunt. 675-682

MONITUM ad Homiliam in sanctam Drosidem Martyrem. 683-684

LAUDATIO magnæ et sanctæ martyris Drosidis, et de memoria mortis. — SS. reliquiarum utilitas. Altera occasio humilitatis ex aspectu reliquiarum. Martyres resurrectionem Christi probant. Sanctorum reliquiæ timentur a demonibus. S. Drosidi propositus rogus. Comparat rogum cum fonte et fornace. Cur Joseph reliquias suas transferri velit. Promissa Dei certa. Mors metuenda non est. Etiam in hac vita peccatorum punitur. 683-694

MONITUM ad Homiliam in martyres Ægyptios. 693-694

LAUDATIO Martyrum Ægyptiorum. — Laudantur Ægyptii quod reliquias ubique effunderent. Reliquiæ sanctorum urbes custodiunt. Cum Deo bellum gerit qui Martyres torquet. Christiani ad metalla damnati. Moralis exhortatio. 693-698

MONITUM ad Homiliam in S. Martyrem Phocam. 697-698

DE S. HEROMARTYRE PHOCA, et contra hæreticos, atque in Psal. 141, voce mea ad Dominum clamavi; voce mea ad Deum deprecatus sum. — Imperatores colunt Martyres. Lampades in supplicationibus Christianorum. Non hæreticum, sed hæresim persequitur. Christus patientiæ præbet exemplum. Deus servorum suorum ulciscitur injurias. Contra Anomæos agit; a scripturis petunt erroris ansam hæretici. Num hæ voces, Deus et Dominus, Patri et Filio propriæ sint; nomen, Dominus, non est minus quam nomen, Deus. 699-706

MONITUM ad Homiliam in SS. martyres. 705-706

LAUDATIO SS. omnium qui martyrium toto terrarum orbe sunt passi. — Martyres cum angelis collati. Bona ex ipsa mortalitate derivata. Cum bello comparat Martyrum tormenta; constantiam Martyrum egregie describit. Quæ præmia Martyres maneant. Comparat Martyres cum athletis. Qua ratione ad virtutem expedite possimus pervenire. Martyrum supplicia recolenda. 703-712

MONITUM in Homiliam de terræ motu. 711-712

HOMIL. post terræ motum. — Chrysostomi erga gregem caritas; Antiochenorum pietas. Calanitarum fructus. Ex terræ motu quantum mulati Antiocheni. 715-716

MONITUM in Homiliam de Juda proditore. 715-716

HOMIL. in Proditionem Jude. *Ibid.*

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI DUBIA OPERA. 719-720

MONITUM ad Homiliam in S. Bassum. *Ibid.*

HOMIL. in commemorationem S. Bassi. Habitus est servus de timore, et de verbis illis, *Discite a me quia mitis sum et humilis corde.* — Ex terræ motu quis fructus sit colligendus. Cur mitis sit et humilis in verbis Christus. Secundus Christi adventus terribilis. 719-726

MONITUM ad Homiliam in SS. Petrum et Heliam. 725-726

HOMIL. in Petrum apostolum et in Heliam prophetam. — Cur sacerdotes peccatis obnoxios esse Deus voluerit. Petrus peccare permittitur ut miseriors erit alios esset. Heliam in peccatum incidere permisit Deus, ut mansuetor erga alios esset. Cur homines hominibus præfecerit Deus, non angelos. Fraus insignis sacerdotum gentilium. 725-736

MONITUM de Homilia in beatum Abraham. 735-736

ORATIO de beato Abraham. — In ecclesiasticis actionibus senectus non obest. Obedientiæ merces fructus ventris. Cur Abraham consilium suum de immolando Isaac uxori non aperuerit. Parentum affectum auditorum obtestatur

Deus magnas res per umbras præsignavit.	755-748	HOMIL. in laudem S. Joannis prophetæ, præcursoris et baptistæ.	787-788
MONITUM ad Homiliam de sancta Thecla.	748-748	MONITUM in Homiliam de Conceptione B. Virginis.	791-792
LAUDATIO sanctæ protomartyris et Apostolæ Theclæ. —	<i>ibid.</i>	HOMIL. in Annuntiationem gloriosissimæ Domine nostræ Deiparæ.	<i>ibid.</i>
laus virginitalis et Theclæ nuptias negligentis.	<i>ibid.</i>	MONITUM in Homiliam de Descriptione Deiparæ.	795-796
Admonitio in sex orationes de Fato et Providentiâ.	747-748	HOMIL. in illud, <i>Exiit edictum a Cesare Augusto</i> (Luc. 2. 1); et in Descriptionem Deiparæ.	<i>ibid.</i>
S. PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI, DE FATO ET PROVIDENTIA ORATIONES SEX.	749-750	MONITUM in Homiliam in Joannem Præcursores.	799-800
ORATIO I. Animus recte compositus solus parit tranquillitatem. Quinam beati censendi.	749-754	HOMIL. in S. Joannem Præcursores, et in S. Theophania.	801-802
ORAT. II. Magnum crimen blasphemia. Varia blasphemiarum genera. Fatum an liberum arbitrium impediat.	753-758	MONITUM ad Homiliam in S. Theophania.	803-806
ORAT. III. Fatum omnino damnandum.	757-760	HOMIL. in S. Theophania.	<i>ibid.</i>
ORAT. IV. De futuro judicio.	759-768	MONITUM ad Homiliam in Occursum Christi.	807-808
ORAT. V. De fato.	765-770	ORATIO de Occursu D. N. Jesu Christi, deque Deipara et Symeone.	<i>ibid.</i>
ORAT. VI. De fato, sive contra ingluviem. — Crapule malum.	769-774	MONITUM ad Homiliam in Parasceven.	811-812
MONITUM in duas Homilias de Precatione.	773-774	HOMIL. in sancta et magna Parasceve.	<i>ibid.</i>
ORATIO I de Precatione. — Quod sancti precandi formulas scripserint lætatur. Precationis necessitas. David rex et propheta precibus armatus.	773-780	MONITUM ad Homiliam in sanctam Crucem.	815-816
ORAT. II de Precatione. — Qui orat, cum Deo colloquitur.	779-786	HOMIL. in venerabilem atque vivificantem Crucem, et de primorum hominum transgressionem.	<i>ibid.</i>
SPURIA.	785-786	MONITUM in Homiliam de Resurrectione.	819-820
MONITUM in Homiliam de Oraculo Zachariæ reddito. <i>ibid.</i>	<i>ibid.</i>	SERMO in triduum Resurrectionem D. N. Jesu Christi.	821-822
HOMIL. in Oraculum Zachariæ redditum, et in conceptionem Elisabet.	<i>ibid.</i>	SELECTA ex notis Henrici Savillii et Frontonis Ducae in tomum II Operum S. Joannis Chrysostomi.	823-834

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI.

32101 077772620

